Livr.ª Est. 2.ª
N.º 9.º

76 a

Livr.º Est. 2.º
N.º 9.º

7 tales 20/s

76 a

Do Collegio de S. Joseph de Carmelitas descalços de Coim

ELENCHVS LIBRORVM SACRORVM OMNIVM,

Qui ſingulis Tomis Gloſsæ ordinariæ continentur.

TOMO I.

Geneſis. 2
Exodus. 476
Leuiticus. 903
Numeri. 1159
Deuteronomium. 1455

TOMO II.

Ioſue. 9
Iudicum. 151
Ruth. 285
Regum lib.4. 312
Paralipomenon, lib.2. 1015
Eſdræ, lib.4. 1273
Tobias. 1495
Iudith. 1551
Eſther. 1609

TOMO III.

Iob. 9
Pſalterium. 434
Prouerbia. 1599
Eccleſiaſtes. 1749
Cantica. 1817
Sapientia. 1885
Eccleſiaſticus. 1977

TOMO IIII.

Eſaias. 10
Ieremias. 581
Threni. 929
Baruch. 1035
Ezechiel. 1067
Daniel. 1493
Prophetæ Minor. 1697
Machabæi. 2205

TOMO V.

Sacroſ. quatuor Euangelia.

Secundùm Matthæum. 20
Secundùm Marcum. 475
Secundùm Lucam. 671
Secundùm Ioannem. 1016

TOMO VI.

Epiſt. D. Pauli. 13
Actus Apoſtolorum. 965
Epiſt. Canonicæ. 1263
Apocalypſis. 1457

BILIORVM
SCRORVM
GLOA ORDINARIA

quidem à Strabo Fulgenſi, collecta.

NVNC NOVIS PATRVM, CVM GRÆCORVM,
n Latinorum explicationibus locupletata.

tis etiam locis, quæ antea confusè citabantur.

CVM ILLA NICOLAI LYRANI,
Neconibus Pauli Burgenſis, ac Matthiæ Thoryngi Replicis.

Amendis purgata, in commodioremq; ordinem digeſta.

PER F. FRAVM FEVARDENTIVM ORDINIS MINORVM,
Ioannem, & Iacobum de Cuilly Theologos Doctores Pariſienſes.

BIBL. THEOL ... IES. L. BIBLE

VENEIIS, Apud Iuntas. MDCIII.

1603

BEATISSIMO AC SANCTISSIMO

DMINO NOSTRO ET PATRI, Sixto V. Pont. Opt. Max.

IOANNES BAPTISTA REGNAVLD, & Societas Bibliopolarum Parienſium.

S. D.

SACRORVM BIBLIORVM raros & vberes fructus laudibus referre meditanti, tot proculdubio, Beatiſsime Pater, libros conſcribere opus eſſe, quot & ipſa habent. Nulla eſt enim in his pagina, quæ tantis myſteriis non abundet, vt ſiue ſummi illius Moyſis verba ſpectes, ſiue populi Dei miros progreſſus, ſiue Prophetarum oracula, ſiue reparatę ſalutis labores, nihil diuinius, nihil Chriſtiano gregi charius conſequi poſſe in his rerum humanarum ſcatebris exiſtimabis animum: adeo vt eorum ſtudio & energia mu lti ex antiq Patribus diuini illius ignis feruore æſtuantes (quo incaleſcunt generoſiores ſpiritus hiloſophorum abſtruſis inuolucris vale dixerint. Totius ſiquidem Philoſophiæ adyt quandam ſummi boni Theoſophiam penetraſſe putabant, huius ſacræ lectionis cogi one, cuius efficaciam omnibus animi ſymptomatis mederi eleganter ſcripſit Lactant. Nec ignorabant pi Patres præſtantiora & ſalubriora multo magis eſſe religionis n æ dogmata, anilibus commentis Ethnicæ ſuperſtitionis. Quantum erit cornicula ollatio, ſi cum Moſe Herodotus: ſacra Nomothesia, cum Pythagoræ numeris: Re n Chronographia, cum Liuii Decadibus: ſublimes illi concentus Pſalmorum, cum P aricis adulationibus, Prouerbia Salomonis cum Theocriti Idylliis conferantur? In hi e res, ſiue celſititudinem perſonarum conſideres, nihil ſimile, omnia ex diametro int diſtant: vt ex illis nulla pharmaca quæ ad pietatem Chriſtianam faciant: ſic ex noſtr cupletiſſima vitæ beatioris munera colligimus. Sitit aliquis iuſtitiam, hic reperiet fo n limpidiſſimum, vnde qui ex eo biberit, fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æter n. Dolet, torquetur, aut cruciatur, omnigenæ conſolationis floſculos hic decerpat. Ex ſacra Bibliorũ Oeconomia, cumulatiſſima nobis paratur ſupellex Virtutum, Pietatis, Doctrinæ. Sed vt hæc verenda ſemper & anguſta fuere priſcis patribus, ſic noſtræ tem tatis hæreticis exoſa, non minus, quam ſunt canes lupis, quam iudices furibus. Nam n ſacris ſententiis iugulentur & profligentur eorum prophani & phanatici errores, on onatu earum minuere maieſtatem, & ſacram peſſum dare autoritatem tentant, vna meditantur in contrarium παρονίας χὰν παρεξηγήσεις deliras & prauas interpretationes euom t de Theodoro Moſueſtia conqueſtus eſt iampridem Leontius Monachus: Hinc pr nt tot commentationum farragines, tot contortæ, & a genuina veritate conuulſę inte tationes, quibus nihil vel dici poteſt ineptius aut turpius ad antiquandum & extirpa m radicitus Chriſtianæ doctrinæ decus. Quamobrem vt contunderetur Giganteæ s audaciæ ſuperbia, operepretium viſum eſt bonis & ſapientiſſimis viris, qui nihil hal cum carne & ſanguine commune, aduerſus hæreticorum commenta receptiſſimam & authoritate vtriuſque inſtrumenti elucidationem oponere, qua noſtra tutiſſima P plia ſtrueretur. Fatentur Iuriſperiti ſe plurimum debere Iuſtiniano Cæſari, qui vniu Iuris Ciuilis volumina prope modum innumera & confuſa ordine præclaro digeſſit, oſteris faciliorem intellectum ad legum ſcatebras aperuit. Sed quanto maiores nos ag & habere conuincimur gratias Eſdræ ſapientiſſimo, qui poſt Babylonicam captiuita n ab interitu legem vindicauit? Elcazaro Hebræorum Pontifici Maximo, Ptolomæ hiladelpho Ægyptiorum regi, Septuaginta illis interpretibus, tum beato Hieronym ius lucubrationibus prælucet nobis fax quædam per medias te-

nebras ſacræ Scripturæ? Veruntamen cum hic multa abſtruſa & diffidia adeo ſint, vt iuxta Iſaię vaticinium liber ſignatus ſit, qui ſiſcienti literas legendus tradatur, reſpondebit vti que non poſſum, ſignatus eſt enim: & ſi neſcienti literas porrigatur, litum ille a ſe excutiet, & ſe neſcire literas profitebitur. Gloſſematibus ergo, ſcholiis, & illuſtrationibus (vt Lesbia regula) opus fuit ampliſſima, quæ quidem a priſcis Eccleſiæ Patbus iuxta quadruplicem ſenſum tradita, abſolutiſsimam totus ſacræ ſcripturæ enarratinem complectuntur, quam nos GLOSSAM ORDINARIAM congruo ſane nmine appellamus. Cuius vtilitati & honori ne quid deeſſet, Nicolaus Lyranns religioſorm eius ſeculi, & Hebraicæ linguæ coryphæus, ſacri tui inſtituti Minoritanæ familiæ alumus, Poſtillas, & interpretationem κατὰ λέξιν cum facillimis rerum quæ ad mores & Chriſtiaam Philoſophiam conducunt obſeruationibus adiecit. Ego poſtremo vna cum Societat noſtra Bibliopolarum Pariſienſium ne quid huic tantorum laborum operi deeſſet, qod pro temporum viciſſitudine deſideraretur, magnis ſumptibus propriis officinę typis iud iterum vt excuderetur elegantioribus, ſumma qua potui diligentia Lugduni curaui, mque tute progreditur ad Auguſta Vaticanę Bibliothecæ limina, eo confidentius, quoore ſe ferat SIXTI V. Pontificis Optimi Maximi inſignia, & vndique fulgeat ampliſsim congerie veterum Patrum labore & induſtria eruditiſſimorum Theologorum, ordine eoque tam pulchre digeſto niteat, vt nemo ſit tam hoſpes & peregrinus in ſacræ hiſtoriæ dibus, qui non aliquando eo ſit doctior futurus. Ingenti applauſu congratulabuntur diui ſtudii archigymnaſia S. T. quod eius temporibus priſtino honori teſtitutus ſit ſacer ic theſaurus, quem profecto tibi ſummo ſcripturę ſacræ interpreti, cui intereſt, vt ſcribit Baſilius κίβδηλον ἀπὸ τοῦ δοκίμου καὶ καθαροῦ διακρίνειν adulterinum a puro & legitimo diſcernere, velut maximo totius orbis ornamento miſeriarumque ſchiſmatis Gallici æquiſſimo iudici in perpetuum debiti officii & Chriſtianæ pietatis monimentum quod ex animo præſtamus, idque conſtantiſſime præſtituros ad ſupremam vſque vitæ cataſtrophen pollicemur cum omni obſeruantiæ & humilitatis genere dicamus, & ante tuos ſupplici affectu deoſculatos pedes humiliter deponimus, Deumque Optimum Maximum aſſiduis precamur votis, vt Petri annos procul excedens diu in celſo Apoſtolicæ ſedis culmine optatis tuis in Reipublicæ Chriſtianę commodum feliciſſime frui valeas. Ex noſtra Typographia Lugdunenſi, Calendis Octobris. 1589.

*

CHRISTIANO LECTORI SALVTEM.

COMMVNE *hoc eſt (amice Lector) omnibus qui in publicum aliquid laboris aut induſtriæ collocant, ante omnia ſuſcepti laboris, finiſque quo ij tendant ſudores, cauſas afferre, & quæ inde Reipublicæ euentura ſunt emolumenta oſtendere. Cui nos labori ex ipſo quippe titulo operis, & antiquitate a nemine hactenus reprobata, re ſatis manifeſtata, ſuperſedendum primo exiſtimauimus: Nam* BIBILA *Sacra ſatis per ſe commendata:* GLOSSA *verò* ORDINARIA *Autorum grauitate collaudata, Poſtilla Nicolai de Lyra antiquitate, vtpote ante ducentos annos edita, copioſè probata, noua noſtra commendatione egere non videbantur: Sed cum antiqua conſeruandi colendique religio, immutando quicquam aut innouando habeat periculum, multa in noſtra editione addita, non pauca immutata, quædam denique extincta & deleta, horum omnium rationes reddere compulerunt. Scribendi itaque munus tres noſtri ſeculi flores, & in Alma Parienſi Academiæ, Sacræ Theologiæ Doctores ſuſceperunt,* IACOBVS DE CVELLY *Rector Parochiæ Regiæ Sancti Germani Antiſsiodorenſis Lutetiæ Pariſiorum.* FRANCISCVS FERVARDENTIVS *in collegio Patrum Minorum Sacrarum literarum Profeſſor.* IOANNES DADRÆVS *Rothomagenſis Eccleſiaſtes & Pœnitentiarius, quibus prima ea omnium cura fuit: Opus totum ab innumeris quibus ſcatebat mendis ſummo ſtudio, ſummaque diligentia vindicare: Autorumque fragmenta paſsim ſub incerto citata, appoſito vel in margine libri, vel in ipſo Opere maiuſculis literis notato, vnde ſunt deſumpta quæque, Autoris nomine & libro, plerumque etiam ſi ita opus fuerit diſtinctum, capite. Qui labor vt eſt omnium grauiſsimus, ita nullus eſt noſtro caliginoſo, miſeriſque referto ſeculo accommodatior. Non enim dubitans de Deo Protagoras, quo omnes natura duce vehimur: aut diuinitatem omnem peranegants Diagares Mileſius Diodorusve Syrenaicus, aut Philoſophorum turba, qui putantes ſe ſapientes ſtulti facti ſunt, et euanuerunt in cogitationibus ſuis, de figuris deorum, de locis atque ſedibus & actione vitæ certantes nos oppugnant, Epicureuſue aliquis contra mundi ædificatorem, Stoicorumque* πρόνοιαν *differens, quomodo parere et obedire voluntati Architecti aer, ignis, aqua, & terra potuerunt: vnde ortæ illæ quinque formæ ex quibus reliquæ formantur, apte cadentes ad animam afficiendum, pariendoſque ſenſus, curioſius inquirens, venit in occurſum, quorum omnium iam pridem ſunt exploſæ ſententiæ. Sed qui eodem nobiſcum Baptiſmatis fonte abluti, iiſdemque ſacris initiati, qui Chriſtianorum ſe inſigniri titulo volunt, qui denique à nobis exierunt, ſed non ſunt ex nobis, ſacræ religionis noſtrae myſteria mentis ſuae tenuitate metientes, debilitateque ingenij ponderantes.* In ſua victrici conuerſi viſcera dextra; *quicquid maiorum traditione probatum & receptum, quicquid animo ipſi comprehendere nequeunt, demoliuntur, euertunt, & niſi, non philoſophorum, quod facillimum, non Theologorum, quorum illi inſane cauſas poſtulant, ſed ſuis principijs coerceantur, pernegant, & reijciunt. Horum itaque inſaniae, furorique audaciae nefario & conſcelerato, viri iſti doctiſsimi ſingulari induſtria perſpicacique prudentia, triennalem hunc multis vigilijs exantlatum laborem oppoſuerunt, & vt Gallinae aueſque reliquae pullos ex ouis cum excluſerint, ita tuentur, vt et pennis foueant ne frigore laedantur, & ſi eſt calor à ſole, ſe opponunt. Cum autem pulli pennulis vti poſſunt, tum volatus eorum matres proſequuntur, reliqua cura liberantur, eandem ad pullorum Eccleſiae (quos ſub alis voluit congregare Chriſtus Dominus) conſeruationem & ſalutem poſuerunt ſo-*

lertiam. Hiſce ſiquidem commentariis tanquam pennis fulti Theologiæ candidati, aut qui omnem ſuam curam in hoc ſtudio nolunt conferre, abſque Delio (quod aiunt) natatore, ex tantis Noui & Veteris Teſtamenti ſcopulis & Syrtibus emergent. Hæreticorum verò rabies, ſi tanquam ſolis ardor vehementius inuaſerit, Doctorum hæc loca, vtpote ex hiſce plerunque libris quos illi ſponte ſe amplecti velle (etſi falſò) confitentur deprompta, tanquam matris alæ ſe audacter opponent & tuebuntur: Prouectiores autē Theologi qui iam pinnulis vti poſſunt, locis, vt diximus in margine citatis, matrum volatus perſequentes, ad ipſa Doctorum ſcripta tranſuolabunt. Loca porro obſcura, & multis inuoluta difficultatibus, quæ Gloſſæ huius collectores aut neglexerūt, aut breuitatis ſtudio de induſtria præterierunt, multis Doctorum ſententiis illuſtrarunt. Hæreſes, quas felix illud maiorū noſtrorum ſeculum euitauit, Patrum autoritate refutarunt & expulerunt. Multas in Eccleſia natas controuerſias, qualis eſt de Pœnitentia Salomonis, ſalute Saulis, Conciliorū ſacrorū, Patrumq. teſtimoniis diremerunt. Et ne noua cū veteribus, primorumque ſtudiū cum recentiorum diligentia confundantur, hæc noſtra editione inſerta + Aſteriſco hoc voluerunt noſtri doctores inſigniri. Porro multa ab hiſce addita nō citatis Autoris unde ſunt deſumpta locis, aut in veteri, incerto autore loca, ſi inueneris, non propterea aut negligentiæ, aut inertiæ hos graues viros ſtatim accuſandos eſſe cenſeas, ſed hæc non eſſe vnius ſcriptoris, ſed ex multis Patribus antiquis collecta loca illa, ex Autoris eius in locū illū commentariis, aut cuius vnū tantum opus eſt deſumpta eſſe ſcito. Hiſtorialiū deniq. (vt vocant) librorū quoſdā, aut ſaltē partes eas quæ puriorē habent Hiſtoriam, et Apocriphos, aut omnino non attigerunt, aut leuiori brachio, etſi a multis copioſe explicatos, ſtudio et induſtria pertractarunt, Et ne quid in tanto opere ſordis, aut quod Lectori eſſe oneri magis quā vtilitati poſſe inueniretur, Britonis in D. Hier. Prologos paſſim incerta commētaria et forte ab illo ideo conſcripta, vt breuitati qua ſe oppreſſum dixit Nicolaus de Lyra ſubueniret, nullius pene ponderis, & tanto opere indigne, penitus expunxerunt.

Et ne quid tam immenſi operis perfectioni & tanto doctorū virorum diligentiæ elaborato noſtra incuria, aut ſumptus parſimonia deeſſe videretur, Poſtillas Nicolai Lirani Gloſſis Doctorū prius immixtas, alio literarum charactere, & a Gloſſis Patrū linea quadā diſtinctas curauimus excudere, et numeris ad ſingula textus loca a dextris, vt Gloſſas ordinarias literis Alphabeti a ſiniſtris reuocare, Morales quoq. Lyrani expoſitiones ab eiuſdem literali, & additionib. Pauli Burgenſis eadem quoq. linea diſtinguere, & eiſdem quibus literalis eſt notatus ſenſus, numeris, ſi ad literam eſt explicatus locus notare, ſin uero ad literam fortè locum intactum reliquerit, hoc † crucis ſigno ad textum remittere. Obeli porro, cruces aliæ, aſteriſci, numeri quoque Arithmetici in margine paſſim appoſiti, quid notent ſi inquiras, vide Prologum D. Hieronymi quem Galeatum vocant āte libros Regum & eiuſdem in Geneſim præfationem.

Cum igitur clariſſimos illos viros, quos ſupra commemorauimus, non glorioIæ cuiuſquam inaniſſimæ ſpes induxiſſe putanda eſt, vt tot labores exantlarent, tot vigiliis ſeſe macerarent & conficerent, ſed potentior quædam vis & quaſi cognitio cum præſtantiſſima illa, atque excellentiſsima natura, quæ idcirco optima & maxima dicta eſt, quod cum ſit potentiſſima, potētia tamen ſua vtatur ad iuuandos et ſeruandos, non ad lædēdos aut perdendos mortales, eos impulit, vt omnē ingenii ſui vim ad bene merendum de hominibus expromerēt et profunderēt. Quod ſi de ſingulis affirmare difficile eſt, quod & variæ & obſcuræ ſunt voluntates hominum ea tamen ratio & natura rerum eſt, vt non videatur res tam leuis, tam fluxa, tam caduca, tam fallax atque incerta, excellentes virtute et ingenio homines, ad tot corporis atque animi labores ſubeundos fuiſſe excitatura, aut ſi etiam, non ea tamen gloria, quæ ex temeritate multitudinis imperitæ pendet, ſed illuſtris quædam & peruagata multorum & magnorum in omne genus hominum fama meritorum, et conſentiens laus bonorum, & incorrupta vox de excellenti virtute bene iudicantium, neminem tam ab humano officio alienum fore arbitramur

qui

qui non viuis ſummas ſit ob tanos & tam feliciter ſuſceptos labores gratias acturus, defunctorumque memoriam grata quoque beneuolentia proſecuturus. Quod ſi quis omnibus numeris iniquus eorum ſudori & diligentiæ, quam nos puris, nulla ſimulationis arte obductis, nulla inuidiæ aut maleuolentiæ labe ſuffuſis animis dijudicandum tradimus audeat detrahere, ab improbis non laudari, imò argui laudi ducimus, & honori, illiſque quod Plutarchus eiuſdem farinæ homini reſponſum volumus, τί τὸ ἀλλότριον ἄνθρωπε βασκανώτατε κακὸν ὀξυδερκεῖς τὸ δ᾽ ἴδιον παραβλέπεις. *Noſtra denique beneuolo cuicunque exiſtimatori, ſi quis nos profuiſſe ſumptibus aut induſtria indicauerit, in promouendis eius ſtudijs nunquam deerit officioſa edulitas. Lugduno 12. Calend. Aug. M.D.XXICX.*

Vale.

SACRAE THEOLOGIAE DOCTORVM
de hac noua Gloſſæ Ordinariæ editione cenſio.

NOS Subſignati Sacræ facultatis Theologicæ in Academia Parienſi Doctores, quanta poſſumus maxima fide & religione conteſtamur, in inſtauranda & locupletanda Gloſſa Sacrorum Bibliorum Ordinaria, nos nihil doctrinę aut commentationis adieciſſe, quod omne etiam ad uerbum ex Sanctis priſciſque Patribus & Gręcis & Latinis Sanctę Apoſtolicę Romanæ iudicio probatis, tanquam a primis fontibus ſignatis & laudatis depromptum non fuerit. Actum Pariſiis Anno Domini 1588. die 20. Decembris.

IACOBVS DE DVELLY, Rector Parochiæ S. Germani Antiſſiodor. Lutetiæ Pariſiorum.
F. ERANCISCVS FEVARDENTIVS, In collegio fratrum Minorum ſacrarum literarum Profeſſor.
IOANNES DODRAEVS, Rothomagenſis Eccleſiaſtes & Pœnitentiarius.

ELENCHVS Authorum qui in primo hoc Tomo citantur.

IN GENESIM.

A
ACACIVS.
Albinus.
Alcuinus.
Ambroſius.
Auguſtinus.
B
Baſilius.
Beda.
Bernardus.
C
Caſſianus.
Chryſoſtomus.
Clemens Alexandrinus.
Cyprianus.
Cyrillus Alexandrinus
D
Damaſcenus.
Diodorus.
E
Epiphanius.
Eucherius.
Euſebius Cæſarienſis.
Euſtachius.
G
Geunadius.
Gloſſa Græca.
Gregorius Magnus.
H
Hieronymus.
Hilarius.
Hugo Victorinus.
Hyppolitus Martyr.
I
Irenæus.
Iſidorus.
Iunilius.
O
Origenes.
P
Philo Hebræus.
Procopius.
Proſper.
R
Rabbanus.
Rabbi Salomon.
Rabbi Moyſes Gerund.
Rupertus.
S
Seuerianus.
Strabus.
T
Theodoretus.
Thomas

Thomas de Aquino.
V
Victorinus martyr.

IN EXODVM

A
Ambroſius.
Auguſtinus.
B
Baſilius.
Beda.
Bernardus.
C
Chryſoſtomus.
Clemens Alexandrinus.
Cyprianus.
Cyrillus Alexandrinus.
D
Damaſcenus.
Diodorus.
E
Epiphanius
Eucherius.
Euſebius Emiſſenus.
Euſebius Cæſarienſis.
G
Gilbertus.
Gręcus.
Gregorius.
Gregorius Nyſſenus.
Gregorius Nazianzenus.
H
Hieronymus,
Hilarius.
Hugo a Sancto Victore.
I
Iſidorus.
M
Maximus Epiſcopꝰ Taurin.
N
Nicetas.
O
Origenes.
P
Philo Iudæus.
Procopius.
R
Rabanus.
Rupertus.
S
Sexta Synodus.
Strabus.
T
Tertullianus.
Theo-

Theodoretus.

IN LEVITICVM.

A
Ambroſius.
Apollinaris.
Auguſtinus.
B
Baſilius.
Beda.
C
Chryſoſtomus.
Clemens Alexandrinus.
Cyrillus Alexandrinus.
G
Gregorius.
H
Hieronymus.
I
Iſichius.
Iſidorus.
Iuſtinus Martyr.
O
Origenes.
P
Procopius.
R
Rabanus.
Rabbi Dauid Kimhi.
Rabini.
Rodolphus Flauiacenſis.
Rupertus.
T
Tertullianus.
Theodoretus.

IN LIBERVM NVMERORVM.

A
Acacius.
Ambroſius.
Apollinaris.
Auguſtinus.
B
Beda.
C
Cyrillus.
G
Gregorius Nyſſenus.
Gregorius magnus.
H
Hieronymus.
I
Ioſephus.
Iſidorus.
Orige-

O
Origenes.
P
Philo Iudæus.
Procopius.
R
Rabanus.
Rabbi Dauid Kimhi.
Rupertus.
S
Seuerianus.
T
Tertullianus.
Theodoretus.

IN DEVTERONOMIVM.

A
Aben Ezra.
Ambroſius.
Auguſtinus.
B
Baſilius.
C
Chaldæus Paraphraſtes.
Chryſoſtomus.
Clemens Alexandrinus.
Cyrillus Alexandrinus.
D
Diodorus.
G
Gilbertus.
Gregorius Magnus.
Gregorius Nyſſenus.
H
Hebræi.
I
Iſidorus.
N
Nicetas.
O
Origenes.
P
Paraphraſtes Ieroſolyma.
Procopius.
R
Rabanus.
Rupertus.
S
Seuerus Antiochenus.
T
Tertullianus.
Theodoretus.

De canonicis, & non canonicis libris.

A QVONIAM plerique, eo quod non multam
opertam dãt ſacræ ſcripturæ, exiſtimant oẽ
libros, qui in Biblijs, continentur, pari vene
ratione eſſe reuerẽdos atque adorandos, ne
ſciẽtes diſtinguere inter libros canonicos, et
non canonicos, quos Hebræi a canone ſepa-
rant: & Greci inter apocripha cõputant, un
de ſæpe coram doctis ridiculi videntur, et per
turbantur, ſcandalezanturque cum audiũt
aliquem non pari cum cæteris omnibus ue-
neratione proſequi aliquid, quod in Biblijs legatur. Idcirco hic diſtinxim⁹
Canonici libro. & diſtincte numerauimus primo libros canonicos, & poſtea non cano-
nicos, inter quos tantũ diſtat quantum inter certum, & dubiũ. Nã cano
ἀποκρύφοι nici ſunt confecti ſpirituſancto dictãte, Non canonici aũt ſiue apocriphi,
neſcitur quo tpe quibuſve autorib. ſint editi, quia tamen valde boni, &
vtiles ſunt, nih.lq; in eis, quod canonicis obuiet, inuenitur: ideo eccleſia
eos legit, & permittit: vt ad deuotionem, & ad morũ informationem à
fidelib. legant. Eorum tñ authoritas ad probandum ea, quæ veniunt in
dubium, aut in cõtentionem, & ad confirmandam eccleſiaſticorum dog
matum autoritatem, non reputatur idonea, vt ait beatus Hieronymus
in prologis ſuper Iudith, & ſuper libris Salamonis. At libri canonici tã
tæ ſunt authoritatis vt qcquid ibi continetur, uerum teneat firmiter, &
indiſcuſſe. Et per cõſequens illud qđ ex hoc concluditur manifeſte, Nã
ſicut ĩ Philoſophia ueritas cognoſcĩt per reductionẽ ad prima principia
per ſe nota. ita & in ſcripturis a ſanctis doctorib. traditis ueritas cogno-
ſcitur, q̃tũ ad ea quæ ſunt fide tenẽda per reductionẽ ad ſcripturas canoni
cas, quę ſunt habitæ diuina reuelatiõe, cui nullo mõ põt falſum ſubeſſe.
Vnde de his dicit. Auguſtinus ad Hierony. Ego ſolis eis ſcriptorib.
qui canonici appellantur, didici hũc timorẽ honoremq; de-
ferre, vt nullũ eorum ſcribẽdo erraſſe, firmiſſime teneã, ac ſi
aliqd in eis offendero, qđ uideatur cõtrariũ veriati, nihil aliud
exiſtimem, quã mendoſum eſſe codicem, vel non eſſe aſſe-
quutũ interpretẽ, qđ dictũ eſt, vel me minime intellexiſſe nõ
ambigam. Alios aũt ita lego, vt quãtalibet ſanctitate doctrinave pol-
B leant non ideo verum putem quia ipſi ita ſenſerunt, ſed quia mihi per il-
los autores canonicos vel probabiles rõnes, quod a uero nõ abhorreat per
ſuadere potuerunt.

Numerus librorũ canonicorũ. Sunt igitur libri canonici veteris teſtamenti vigintiduo, ad numerũ vi
gintiduarum literarũ Hebræorum vt ſcribere Originẽ ſuper primũ pſal
mũ refert Euſebius libro ſexto Eccleſiaſticæ hiſtoriæ et copioſius diſtĩctiuſ
Hãc diuiſionẽ probant Hebrei qui Biblia ſua ob id appellãt עשרים וארבע, id eſt vigĩti quatuor. que dicit beatus Hier. in prologo galeato ſup lib. Regum ꝙ oẽs ĩ tres par
tes ab Hebræis diuidũt. In legẽ, id eſt quinq. libros Moyſi. In prophetas
octo, & Agiographa nouẽ, ut ſtatim clarius patebit, Quãuis non nulli li
brũ Ruth ſeparent a lib. Iudicum, & lamẽtationes Hieremiæ a Hieremia
& inter agiographa cõputent, vt ſint viginti quatuor libri ad numerum
viginti quatuor ſeniorum quos Apocalypſis inducit adorantes agnum.

Iſti ſunt libri qui ſunt in canone, vt latius ſcribit beatus Hieronymus
in prologo galeato q̃ eſt ſuper libros Regum. Et primo quinq; libri Moy
Apoc 5.b. ſi qui appellantur lex, quorum primus eſt Geneſis, ſecundus Exodus, ter
tius Leuiticus, quartus Numeri, quintus Deuteronomium.

Secundo ſequuntur octo libri prophetales, quorum primus eſt Ioſue, ſe
cundus liber Iudicum cum Ruth, tertius Samuel, id eſt, primus, & ſecun
dus, Regum, quartus Malachim, id eſt, tertius, & quartus Regum, quin
tus Eſaias. ſextus Hieremias cum lamentationib. ſeptimus Ezechiel, o-
ctauus liber duodecim prophetarum, quorum primus eſt Oſee, ſecundus
Ioel, tertius Amos, quartus Abdias, quintus Ionas, ſextus Micheas, ſep
timus Naum, octauus Abacub, nonus Sophonias, decimus Aggeus, vn-
C decimus Zacharias, duodecimus Malachias.

Tertio ſequuntur agiographa nouẽ quorum primus eſt Iob, ſecund⁹
ἁγιόγραφα id eſt, ſcripta ſãcta. Pſalteriũ, tertius Salomonis pūerbia, quartus eiuſdẽ Eccleſiaſtes, quin
tus eiuſdẽ cãticum canticorum, ſextus Daniel, ſeptimus Paralipomenon
q apud Hebræos eſt unus liber, non duo. octauus Eſdras cũ Neemia (eſt
.n. totus vnus liber) nonus, Heſter. Quicquid autẽ extra hos eſt (de vete
ri teſtamento loquor) vt dicit Hieronymus inter apochripha eſt ponẽdũ.

Iſti ſunt libri, qui nõ ſunt in canone, quos tñ eccleſia vt bonos, & vti
les libros admittit, non ut canonicos, inter quos ſunt aliqui maioris autho
ritatis, aliq minoris. Nã Thobias, Iudith, & Machabeorum libri: Sapien
tiæ quoq; liber atq; Eccleſiaſticus, valde ab oĩbus probantur, ita qđ Au
gu. li. de doct. Chriſt. tres ſuperiores numerat inter canonicos, & de Sapi
entia atque Eccleſiaſtico dicit, meruiſſe illos recipi in authoritatẽ, et ĩter
ꝓpheticos debere numerari. Et de libris Machabæorum lib. decimo octa
Cap. 31. uo de ciuitate Dei loquẽs, & de Eſdræ libris dicit qđ q̃uis Hebræi nõ ha
beant eos ꝓ canonicis, tñ eccleſia hẽt illos pro canonicis pp quorundam
Minoris autoritatis martyrum paſſiones vehementes atq; mirabiles. Minoris autem authori
tatis ſunt Baruch, & tertius & quartus Eſdræ. Nã Aug. in loco ſupradi
cto nullam de his facit mentiõem, cum tamen (vt dixi) alios apocryphos
canonicis annumeret. Rufinus quoq; in expoſitione Symboli & Iſidorus
in libro ſexto etymolog. vbi hãc Hieronymi diuiſionem referunt, horum
nihil meminerunt. Et vt numeres eos eo ordine quo ſunt in Biblijs, quã-
uis alio ordine fuerint editi, primo ſunt tertius & quartus libri Eſdrę, q
dicuntur tertius & quartus, quia ante Hieronymum Græci & Latini li
brum Eſdræ canonicum ſecabant in duos libros, ſermones Neemiæ, ſe- D
cundum librum appellantes. Iſti autem tertius & quartus inter omnes
non canonicos minoris (vt dixi) ſunt autoritatis. Vnde Hieronym. in ꝓ
logo Eſdræ eos appellat ſomnia; & in pauciſſimis Biblijs manu ſcriptis
inueniuntur, & in multis impreſſis inuenitur ſolum tertius. Secundus eſt
Thobias, liber valde deuotus & vtilis. Tertius eſt Iudith, quẽ dicit Hie
ronymus in prologo fuiſſe a Nicena Synodo computatum in numero ſan
ctarum ſcripturarum. Quart⁹ liber Sapientię, quẽm ſcripſiſſe Philonem
Alexandrinum Iudæum doctiſſimum fere omnes tenent. Quintus eſt li-
ber Ieſu filij Syrach, qui eccleſiaſticus dr̃: Sextus eſt Baruc, vt dicit Hie
ronymus in prologo Hieremiæ. Septimus eſt Machabæorum liber ĩ pri-
mum & ſecundum diuiſus.

Neque aliquem moueat ꝙ in Iudith & Thobiæ prologis dr̃ ꝙ apud
Hebręos inter hagiographa leguntur, quia manifeſtus error eſt, & apo-
crypha, nõ hagioprapha, eſt legendum: q error in oĩbus quos viderim co
dicibus inuenitur, & inoleuit (vt puto) ex pietate & deuotione ſcriben-
tiũ, q deuotiſſimas hoſtias horrebãt annumerare inter apochrypha. Nã
ꝙ hic error multis retro annis codices occupauerit, oſtendit magiſter in
hiſtoria Iudith, ubi dicit, Hic liber apud Chaldæos inter hiſtorias computa
tur, & apud Hebræos inter apocrypha, quod dicit Hieronymus in prolo
go, q ſic incipit, Viginti & duas literas. Sic ergo alicubi in prologo ſup
Iudith, legitur inter agiographa vitiũ ſcriptoris eſt, quod in ipſo tit. depre
hendi põt. Ex quo miror ꝙ dictus magiſter non aduerterit eũdem eſſe er
rorem in prologo Thobię, vbi ipſe dicit, Hanc hiſtoriã Hebræi ponunt in
ter apocrypha. Hieronymus tñ in prologo ſuo dicit, inter agiographa.
Gloſ. quoq; ſuper dicto prologo Thobiæ dicit potius & uerius dixiſſet in-
ter apocrypha, Vel large accipit hagiographa, quaſi ſanctorũ ſcripta, &
ita nõ eſt de numero illorum nouẽ, q̃ ꝓprie dicuntur agiographa, q a ſunt
de catalogo, id eſt, de num. uiginti duorum librorum Bibliorum. Nã cum
Hieronymus in ꝓlogo Galeato, poſt enumerationem canonicorum li-
brorum dicat, Hic ꝓlogus ſcripturã, quaſi Galeatum principium omnib. E
libris quos de Hebræo uertimus in Latinum cõuenire põt. vt ſcire ualea-
mus quicqd ext. hos eſt, inter apocrypha eſſe ponendum, igitur ſi Sapien
tia quæ vulgo Salamonis inſcribitur, & Ieſu filij Syrach liber, & Iu-
dith, & Thobias, & Paſtor non ſunt in canone, quomodo credendũ eſt il-
lum poſtea in illis ꝓlogis ſcripſiſſe eos inter agiographa & ſibijpſi cõtra
dicere, Si qs ꝑter ea liberaliori examine Hieronymi verba in dictis ꝓlo
gis perpenderit, animaduertet illũ ſcripſiſſe apocrypha, nõ hagiographa.
Dicit .n. in prologo Thobiæ, Exigitis in librum Chaldæo ſermone conſcri
ptũ ad Latinum ſtilũ traham, librũ vtique Thobię, quem Hebræi de ca-
talogo diuinarum ſcripturarum ſecãtes, his quę apochrypha memorãt, nũ-
ciarunt, In Iudith autẽ ait, apud Hebræos liber Iudith inter apochrypha
legitur, cuius autoritas ad roboranda illa quæ in contentione veniunt, mi
nus idonea iudicatur. Cum itaque dicat Hebręos ſecare Thobiã de catalo
go diuinarum ſcripturarum, & Iudith autoritatẽ minus idoneã iudicari
ſi inter hagiographa numeraret, & nõ inter apocrypha, cõtraria videret̃
in eod. loco ſcripſiſſe. Sed (vt dixit) ſcriptores hoc nomẽ apocrypha horrẽ
tes deuotiõe ac pietate quadã reiecto apocrypha, agiographa ſcripſerũt.

Rufinus vero ubi ſupra, enumeratis libris canonicis, in quib. cũ Hiero
nymo concordat, infert, Hęc ſunt quę patres intra canonem concluſerũt,
ex quibus fidei noſtræ aſſertiones conſtare voluerunt.

Sciendum tamen eſt ꝙ & alij libri ſunt, qui non canonici, ſed eccleſia
ſtici a maiorib. appellati ſunt, vt Sapiẽtia quæ dicitur Salomonis, & alia Eccl libri.
Sapientia quę dicitur filij Syrach, & inf. eiuſdem ordinis eſt libellus Tho
biæ. & Iudith, & Machabęorũ libri. Quæ omnia legi quidem in eccleſiis F
voluerunt, nõ tamen proferri ad autoritatem ex his confirmandã, Cæte-
ras vero ſcripturas apocryphas noĩauerũt, quaſi ĩ eccleſiis legi uoluerũt.

Præterea eſt ſciẽdũ quod in libro Heſter illa duntaxat ſunt in canone
quæ ſcribuntur uſq; ad eũ locũ vbi poſuimus, finit liber Heſter. ꝑut
eſt in Hebræo, q̃ poſtea ſequuntur non ſunt ĩ canone. Similiter
in Daniele, illa tm̃ ſunt in canone quæ ſunt uſq; ad eũ locũ vbi poſuim⁹. Pſalteriũ.
Finit Daniel ꝓpheta quę poſt ea ſequunt non ſunt in canone. Daniel
Quamuis autem Dauid, id eſt, Pſalterium apud Hebręos nõ ponatur in
ter prophetas ſed inter agiographa, tamen fere omnes Latini eũ non ſo-
lum prophetam ſed ſummum prophetarum, vel ſecundũ uocant. Danie-
lem quoque inter prophetas numerauit.

Aliter quoque aliqui Latini diuiſerunt vetus & nouũ teſtamentum, ſci Legales.
licet in libros lagales, hiſtoriales, ſapientiales, & prophetales. Legales
appellant quinq. libros Moyſi in uerteri teſtõ, quib. in nouo faciunt reſpõ Hiſtorial.
dere quatuor euangelia. Hiſtoriales, Ioſue, Iudicum, libros Regũ Parali
pomenõ, Eſdram Eſther, & Iob, quib. in nouo correſpõdẽt Acta apoſtolo
rum. Sapientiales tres libros Salomonis. ſ. Prouerbia, Eccleſiaſten, et Cã Sapientia
ticum canticorum, quib. in nouo correſpõdent Epiſtola Pauli, et quæ ca
nonicæ dicuntur. Prophetales faciunt Dauid, id eſt, Pſalterium, Eſaiã,
Hieremiam, Ezechielem, et duodecim prophetas et Danielem, quibus
in nouo reſpondet liber Apocalypſis.

Noui autem teſtamẽti omnes qui in Biblijs ponũtur libri, ſũt in cano Prophetales.
ne, teſtib. Hieronymo, Auguſtino, et Iſidoro, in locis ſupradictis. Hi ſũt Noui teſtĩ libri.
quatuor ſacroſancta Euangelia, ſ. Matthæus, Marcus, Lucas, Ioannes,
Pauli Apoſtoli Epiſtolæ quatuordecim. Quarũ una eſt ad Romanos, ad
Corinthos duæ, ad Galatas et Epheſios vna, ad Philippenſes una, ad

Theſſal.

✻ Theſſalonicēſes duæ, ad Coloſſenſes vna, ad Timotheū duæ, ad Titū una,
A ad Philemonē una, ad Hebræos una. Item Acta Apoſtolorum. Itē epi-
ſtolę ſeptē, q̄ canonicæ appellātur, quarū una eſt Iacobi, duæ Petri apo-
ſtolorū principis, Io. Apoſtoli & euāgeliſtæ tres. Iudæ q alias Tadę[9] dici
tur una, demū liber apocalypſis, Hi oēs libri pro canonicis habētur. Quā
uis ante Hierony nū a multis de epiſtola ad Hebræos dubitaretur, q̄ du
bitationē ipſe multis rationib. ſuſtulit. Itidē de epiſtola Iudæ, ac de ſecū da
& tertia Ioan. in eccleſia primitiua a multis an deberent in canonē reci-
pi, ualde dubitatū eſt, de quarū prima ſic dicit Hieronymus in libro de vi
ris illuſtrib. Iudas frater Iacobi paruā quidē quæ de ſeptē canonicis eſt, e-
piſtolā reliquit. Et quia de libro Enoch, q apocryphus eſt, in ea aſſumit te
ſtimoniū, a plerisq; reijcitur, tñ autoritatē vetuſtate iam, & vſu meruit
& inter ſanctas ſcripturas cōputatur. De alijs autē duab. quę incipiunt
Senior: dicit Hieronymus in dicto libro in capitulis Ioānis, & Papias,
quod aſſerebantur eſſe Ioannis presbyteri diſcipuli Ioannes euangeliſtæ,
qui dicebatur ſenior Ioannes. Sed tamen omnium approbatione iā ſunt
receptæ, & citra cuiuſquam refragationem pro canonicis habentur.

TRANSLATORES BIBLIORVM.

Ptolemæ[9] Philadel-phus, NOTANDVM. Quod trāſlatores, & interpretes Bibliorū
multi fuerūt. Quia ſicut dicit magiſter ī hiſtorijs, ante incarna
tionē dñi annis ccc.xli. tpib. Ptolemæi Philadelphi regis Ae
gypti Lxx. interpretes floruerūt, qui legē, & prophetas hoc modo tran
ſtulerunt. Ptolemæus ſtudioſus, & librorū cupidus percipiēs apud Iudęos
legē eſſe ore Dei editā, & digito illi[9] ſcriptam, miſſis epiſtolis, & muneri
Lxx. interpretes. bus rogauit Eleazarū pōtificē Iudæorū, ut ſibi uiros ſeniores Hebraicæ,
B & Grecæ linguæ peritos, q interpretari, & trāsferre ualerēt, dirigeret. Et
.n. ſui deſiderij erat eā in Græco tranſlatā habere, & Archiuis regalib.
interſerere. Eleazarus aūt annuēs ei[9] petitioni, de vnaquaq. tribu ſex le-
giſperitos deſtinauit. Hi sūt ſeptuagintaduo interpretes q licet fuere, 72.
more ſac. ſcripturæ tñ cōiter dicuntur ſeptuaginta, qa & ſi duo ſup sūt,
hoc eſt modicū reſpectu ſeptuaginta. Hi ergo uenietes ad regē, Pētateu
chū & pphetas trāsferētes, corā rege diſputauerūt de uno Deo colēdo, &
ꝙ nulla creatura eſſet Deus, inde eſt ꝙ ubicūq. occurrebat eis in trāsferē
do de Trinitate, uel ſub ſilētio pteribāt vel ſub ęnigmate trāſtulerūt, ne
tres deos colēdos tradidiſſe viderēt, ſimiliter de incarnatione uerbi faciē
tes. Vnde tranſlatio ſeptuaginta duorū qñq. eſt ſupflua, qñq. diminuta.
Aquila. Poſt incarnationē autē dñi, & paſſionē annis centū uiginti quatuor. A-
quila quidā Iudęus ad fidē cōuerſ[9], ſed poſtea in hæreſim laps[9], prim[9] in-
terpres fecit aliā trāſlationē de Hebraico ī Græcū tpe Adriani Imperato
Theodotion. ris. Deinde poſt annos. 54. Theodotiō fecit tertiā trāſlatione ſub Cōmo
Simachus do. Deinde poſt annos 30. Symmach[9] interpres claruit ſub Seuero. Dein
vulgata de poſt annos. 8. inuēta eſt quędā trāslatio Hieroſolymis, cuiu[9] autor igno
tranſlatio rat q̄ dicta eſt uulgata trāslatio, uel quīta editio, Deīde poſt annos 18. tpe
Origenes Alexādri ſupuenit Origenes uidens iſtas trāſlationes imperfectas, īcepit
corrigere traſlationē Lxx. interpretu p poſteriores iā dictas trāſlationes
vel, ſm aliquos, ſolā trāſlationē Theodotionis immiſcuit, ſ ſupplens dimi
nuta, & reſecās ſupflua. Vbicunq. igit ad trāſlationē Lxxij. interpretū
aliquid addidit ex trāſlationib. ſequentib. ibi ponebat aſtericum. i. ſtellā
uel formā aſtri, per ꝙ innuit ꝙ p additionem illā eluceſcebant quę prius
deerāt. Et dicitur ſm aliquos aſteriſcus ab ἀστὴς et εἰκὸν quod eſt ma-
gno uel ſignū, et pducit penultimā, quia apud Græcos ſcribitur εἰκον per
dipthongon. Tu dic melius quod Græce dicitur ἀστερισκος aſteriſcus, & eſt
diminutiuū quaſi ſtellula. Vbi uero erat ſupfluū, ponebat obelū, ὀβελὸς
.n. græce dicitur, ſagitta latine, uel veru, ſignificās per hoc ꝙ litera ibi ſu-
perflua erat. Deinde ipſe Origenes, ut dicit Hieronym[9], ſextā, et ſeptimā
trāſlationem miro labore reperit. Quæ trāſlationes ſ. quinta, et ſexta, et ſe
ptima, licet ut idē ait Hieronymus quib. cenſeantur autorib. ignoretur,
tñ ita probabilē ſui diuerſitatem tenent, ut autoritatem ſine noīb. tenue
rint. Deinde qdā uolentes habere omnes iſtas trāſlationes, ſimul ſcribe
bāt libros, ſic eos ordinātes, ꝙ ī medio cuiuslibet folij ponebāt ſex colūnas
a ſummo deorſum deſcendentes, ponentes in prima uerba trāſlationis pri
mæ, in ſecunda ſecundæ, et ſic alij, Et iſti libri dicti sūt ἑξαπλα, ab ἑξ
grece ꝙ eſt ſex latine, quaſi ſexcupla. Vel dicitur ἑξαπλα, quaſi liber ha-
bens ſex tranſlationes rectas uel reſtificatas. Et his tpib. multi utriuſq.
linguæ ſcioli fecerunt alias tranſlationes de prædictis græcis tranſlatio-
nib. in latinum. Nouiſſime ſuperueniens beatus Hieronymus peritus in
trib. linguis Hebraica, Græca, et Latina. Primo correxit trāſlationē 72.
interpretū in latino cū aſteriſcis, & obeliſcis. Poſtea uero trāſtulit im-
mediate Biblia de Hebręo in latinum ſine aſteriſcis, et obelis. Et hac trās
latione nūc ubiq. vtitur tota Romana eccleſia, licet non in omnib. libris.
Et ipſius trāſlatio merito cęteris anteſertur, quia eſt uerborū tenacior, et
perſpicuitate ſenīę clarior. Et translatio primi, ſ. Ixxij. interpretum fa-
cta eſt in Alexandria ciuitate, quæ Metropolis eſt Aegypti. Alię aūt
translationes in diuerſis partibus mundi ubi tunc magiſtri polluerunt.

Nota quod vbicunque in libris Sacræ Bibliæ mendum reperitur, re-
currendum eſt ad textum ueteris, & vulgatæ editionis, quā nemo quo-
uis prętextu reijcere poteſt, ita ſtatuit Sac. S. Conc. Trid. Seſſ. 4. Dec. 2.

D

IN NOMINE SANCTÆ TRINItatis, Incipit Prologus primus Venerabilis patris, fratris Nicolai de Lyra ordinis Seraphici Sancti Franciſci, de commendatione Sacræ Scripturę in generali.

HAEC Omnia Liber uitæ, &c. Eccl. 23. c. ſecundum quod
dicit beatus Greg. Homil. xxxv. euangeliorum. Tempora
lis vita æternæ vitæ cōparata, mors eſt potius dicenda q̄
uita Scientiæ uero a philoſophis traditæ ordinantur ad fi- Sçīæ philoſophicæ finis.
nem conſequendum in præſenti uita quia ſcientiæ practi-
cæ ab eis traditæ ordinantur ad felicitatem politicam, loquēdo de politia
præſentis vitæ. Similiter ſcientiæ ſpeculatiuæ ordinantur ad felicitatem
contēplatiuā, loquendo de contēplatione quæ pōt haberi in uita pręſenti,
& per uiā natura quæ dependet ex phantaſmate. Vnde dr̄ tertio de ani-
ma, ꝙ intelligentibus nobis neceſſe eſt Phantaſmata ſimul ſpeculari.
Et de tali ſpeculatione dicitur ibidem, quod intelligere corrumpitur in Philoſophus.
nobis, quodam interius corrupto. Sacra ſcriptura enim ordinatur ad feli Sacræ ſcripturæ fin.
citatem vitæ futuræ, quam philoſophi neſciuerūt, ſecundū quod dicit bea
E tus Hierony. in epiſtola ad Paulinum de omnibus ſacræ ſcripturæ libris
Hoc doctus Plato neſciuit, hoc Demoſthenes eloquens ignorauit. Ex q
bus concluditur quod libri à Philoſophis deſcripti continentes ſcientias
ordinatas ad finē in hac temporali vita, tantummodo naturaliter conſe-
quendum. ſi comparentur ad libros ſacræ ſcripturæ quæ ordinantur ad fi-
nem æternæ vitæ, magis ſunt dicendi libri mortuis quam vitæ. Sed licet
continens ſacram ſcripturam, quæ licet in multis libris partialibus diui-
datur: ſub vno tamen libro continentur, qui nomine generali liber vitæ
proprie nominatur, ſecundum quod dicitur in uerbo præaſſumpto. Hęc
omnia, &c.

Sac. Scripturę excellentia quadruplex. In quo ſacra ſcriptura quadrupliciter deſcribitur ſm quatuor excel-
lentias, quib. omnem ſcripturam aliam excellit. Primo. n. deſcribitur, vt
ſingularis eminentiæ, quod notat pronomē ſingulare, cum dicitur, Hęc.
Secundo deſcribitur vt generalis continentia, quod oſtendit ſignū uniuer
ſale, cum dicitur, Omnia. Tertio, vt ſpecularis intelligentiæ, quod dene
tat conditio libri: cum dr̄, Liber. Quarto vt ſalutaris efficaciæ, quod oſtē
Scīę honorabilitas ī duob. accipitur. dit cōſecutio finis intenti, cum dr̄, Vitæ. Circa primum ſciendum ꝙ vna
ſcientia eminentior eſt altera ſeu honorabilior duplici de cauſa, vt habe
tur primo de anima. Vna eſt, quia eſt de nobiliori, obiecto. Alia, quia pro
cedit certiori mō. Et propter utranq; ſacra ſcriptura, quæ proprie Theo-
logia dr̄, cum ipſa ſola ſit textus huius ſcientię, omnes ſcientias antecel-
lit. Primo, quia habet Deum pro ſubiecto, qui eſt in ſummo totius nobilita
tis, propter quod nominatur Theologia, quaſi ſermo de Deo. Secūdo quia
Sapientiæ & ſcientię differētia. procedit mō certiori. Alię. n. ſcientiæ humanitus repertę procedunt per ī
ueſtigationem rōnis humanę. In quo quidem proceſſu licet non ſi error
quantū ad cognitionem primorum principiorum, quę ſunt per ſe nota ſe-
cundum ꝙ dr̄ ſecundo Metaphy. In foribus quis delinquet, tñ in deductio
ne conclusionum ex principijs pōt eſſe error, maxime quantum ad cōclu
ſiones a primis principijs longinquas. Vnde & in tali proceſſu omnes phi
loſophi innitentes tñ humanę inueſtigationi inueniuntur erraſſe, & i-
deo de ſingulari eminentia huius ſcientię dr̄ Deute. 4. a. Hæc eſt ſapiē-
tia ueſtra, & intellectus coram populis. Sapientia enim dr̄ pro-
prie illa ſcientia, quę conſiderat altiſſimas cauſas, vt habetur primo Me
ta. Sacra uero ſcriptura habet Deum pro ſubiecto, vt dictū eſt, qui eſt pri
ma cā ſimpliciter omnium, & ideo proprie dr̄ ſapientia. Sed conuenien-
te additur. Veſtra, ad diſtinguendum ſapientiam ſanctorum ſeu catholi
corū, quæ eſt ipſa ſacra ſcriptura, a ſapientia Philoſophorum, & hoc potiſ
ſime in duobus, uidelicet in proprietatibus de Deo cognitis, & in fine co
gnitionis. Licet. n. philoſophi habuerint cognitionem de Deo, hoc tamen
Sapientiæ diuinę præceptores qui ſint. ſolum fuit quantum ad proprietates, quę de ipſo poſſunt cōcludi per inue-
ſtigationem rōnis procedentem ex creaturis, ſicut philoſophus 12. Meta
phy. probat eius veritatem, & octauo Phyſicorū virtutis infinitatē, &
ſic de ſimilibus. Sed prophetæ & apoſtoli ſancti, qui hanc ſcripturā nobis
tradiderunt per reuelationem ſpirituſſancti, habuerunt cognitionem de
proprietatib. diuinis trāſcedentibus inueſtigationem rōnis, ut de plurali-
tate perſonarū, & earum diſtinctione in vnitate eſſentię, & conſimilib.
Item philoſophi cognitionem de Deo habitā non ordinauerunt ad alium
finem, ſed ipſam quęſierunt propter ipſum ſpeculari tātum inquantū eſt
perfectio ipſius cognoſcentis. Cognitio aūt Dei, quę in ſacra ſcriptura tra
ditur, ad hoc principaliter quęritur, vt per ipſam ipſe ſpeculans ſeu con-
templans feratur in amorem ipſius obiecti cogniti. ſ. Dei ipſum ſuper ſe,
& ſuper omnia diligendo. Et propter hoc ſaluator Matthæi vigeſimo ſe
cundo, dicit quod in duob. pręceptis charitatis tota lex pendet & prophe
tę, & Apoſtolus primę ad Timothe. 1. b. Finis præcepti eſt charitas
de corde puro. & conſcientia bona, ac fide nō ficta. Et quia phi-
loſophi ſuo ſenſui innitentes, hunc finem non attenderunt, ideo errauc-
runt, propter quod eorum ſapientia, inſcipientia nominatur, ad Rom. pri

✻ mo

A *me cap.* Qui cum Deum cognouiſſent, nõ ſicut Deum glorificauerũt, aut gratias egerũt, ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum: dicentes enim ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt. *Sed quoniam ſacra ſcriptura non ſolum excellit alias, inquantum eſt de ſubiecto nobiliori: ſed etiam inquantum procedit modo certiori, videlicet per diuinam reuelationem, cui non poteſt ſubeſſe falſum, ideo ſubditur in autoritate præmiſſa.* Et intellectus coram populis. *Intellectus enim proprie dicitur habitus principiorum, circa quæ non eſt error, vt iam dictum eſt, propter quod illud quod concluditur directe ex illis, iudicatur ſimpliciter eſſe verum; & quod inuenitur eis repugnans, iudicatur ſimpliciter eſſe falſum. Ita ſimiliter quicquid ex ſacra ſcriptura manifeſte cõcluditur, verum iudicatur, Quod autem ei repugnat, falſum ſimpliciter reputatur, & ideo ſacra ſcriptura, non ſolum vocatur ſapientia, ſed etiã cum hoc intellectus unde dicitur* Eccleſiaſt. *decimoquinto, a* Implebit eũ ſpiritu ſapientiæ & intellectus *Et Goloſ. primo. b.* Impleamini agnitione voluntatis eius, in omni ſapientia, & intellectus, &c. *Et ſic patet primũ.*

Theologicæ ſciẽtiæ certitudo alias ſuperat.

Circa ſecundum conſiderandum quod ſub conſideratione alicuius ſcientiæ non ſolum cadit ſubiectum, ſed etiam ea quæ habent attributionem ad ipſum, vt habetur quarto Metaphyſi. *Sicut ſub conſideratione medici non ſolum cadit ſanitas vel corpus ſanabile, ſed etiam vrina, inquantum eſt indicatiua ſanitatis: & potio, inquantum eſt factiua eius, & dieta, inquantum eſt ipſius conſeruatiua, & ſic de alijs. Omnia autẽ creata habent attributionem ad ipſum Deum, qui eſt huius ſcientiæ ſubiectum, propter quod iſta ſcientia eſt quodammodo conſideratiua omnium. In quo apparet eius continentia generalis, quæ notatur in verbo primitus præaſſumpto, cum dicitur.* Omnia, *de quo poteſt exponi quod dicitur Sapientiæ primo. b.* Hoc quod continet omnia ſcientiam habet uocis. *vt ſit ſenſes. Hoc ſcilicet uolumen ſacræ ſcripturæ, quæ licet diuidantur in plures libros partiales: tamen rediguntur in vnum volumen, quod Biblia appellatur. Continet omnia: quia hæc ſcientia eſt quodammodo omnium conſideratiua.* Scientiam habet uocis. *de proprietate vocis eſt, quod ſit verbi ſignificatiua, & proprium eſt ſacræ ſcripturæ, quod ſit diuini verbi expreſſiua, ſecundum quod manifeſte habetur*

Subiecti theologicę ſciẽtię cõmuuitas.

B *Ioannis primo, a.* In principio erat uerbum, &c. *Et quia per verbum omnia facta ſunt, vt ibidem ſubditur: ideo omnia ſub cõſideratione huius ſcientiæ continentur. Non tamen ſub proprijs rationibus ſingulorum: quia hoc pertinet ad ſcientias particulares, & humanitus inuẽtas, ſed inquantum ex omnibus creatis manuducimur in cognitionem, & dilectionem* Dei *per ueram fidem charitate formatam, ad quam conſideratio huius ſcientiæ ordinatur, vt prædictum eſt,* Et *hoc eſt quod dicit Auguſtinus decimoquarto de Trinitate, ca. primo. Non vtique quicquid ſciri põt ab homine in rebus humanis, ubi plurimum ſuperuacuę vanitatis & noxiæ curioſitatis eſt, huic ſcientiæ tribuens, ſed illud tantummodo quo fides ſaluberrima, quæ ad veram beatitudinem ducit, gignitur, nutritur, defenditur, & roboratur. Vnde, &* Ioannis *decimoſexto c. Saluator loquẽs de ſpirituſancto cuius reuelatione tradita eſt hęc ſcriptura dicit,* Docebit vos omnem ueritatem: *Gloſſa neceſſariam ad ſalutem,* Et *ſic patet ſecundum.*

Circa tertium quod eſt intelligentia ſpecularis, quod notatur, cum dicitur, liber: *conſiderandũ, quod habet ſimilitudinẽ ſpeculi. Quia ſicut in ſpeculo apparent formæ ſenſibiles ſic in libro relucent intelligibiles ueritates. Vnde, & diuina præſcientia in qua relucent omnes ueritates, liber vocatur. In quo libro leguntur ſancti Apoſtoli, &* Prophetæ *qui hãc ſcientiam tradiderunt.* Et *hoc eſt quod dicit gloſ. ſuper illud* Eſaiæ *trigeſimo octauo, a.* Diſpone domui tuę, &c. *Gloſſa. Prophetę in ipſo libro præſcientię Dei, in quo omnia ſcripta ſunt legere poſſunt. Quod tamen non eſt ſic intelligendum, quod prophetę viderint ipſam Dei eſſentiam, quę idem eſt cum eius preſentia, quia prophetica cognitio cum habeat ænigma, euacuatur in tali viſione ſecundum quod dicit Apoſtolus* 1. *Corinthiorum decimotertio, c. Sed pro tanto dicuntur prophetę in libro prę ſcientię Dei legiſſe: quia per ſpecies diuinitus impreſſas mentib. prophetarum, & per lumen propheticum eis proportionatũ, uidebãt ſuo modo ueritatem a Dei ſcientia ad eos deriuatam per reuelationem. Sicut in-*

Speculi ſimilitudinẽ habet.

C *tellectus poſſibilis virtute luminis intellectus agentis inſpicit in ſpecieb. a phantaſmatibus acceptis ſibi proportionabiles ueritates. Nos aũt qui talem cognitionem non habemus quia lumine prophetico illuſtrati non ſumus, non poſſumus legere in dicto libro, ſed in libro ſcripturę ſacrę nobis tradito a prophetis.*

Habet tamen iſte liber hoc ſpeciale, quod vna litera continet plures ſenſus. Cuius ratio eſt: quia principalis huius libri autor eſt ipſe Deus: in cuius poteſtate eſt non ſolum uti uocibus ad aliquid ſignificandum (quod etiã homines facere poſſunt, & faciũt) ſed etiã rebus ſignificatis per voces utitur ad ſignificadũ alias res, & ideo commune eſt omnib. libris, qđ voces aliquid ſignificẽt, ſed ſpeciale eſt huic libro quod res ſignificatę per voces aliud ſignificent. ſecundũ igitur primã ſignificationẽ, quæ eſt per voces accipitur ſenſus literalis ſeu hiſtoricus. Secundum uero aliam ſignificationem quæ eſt per ipſas res accipitur ſenſus myſticus ſeu ſpiritualis. Qui eſt trip lex in generali, quia ſi res ſignificatę per uoces referãtur ad ſignificandum ea quæ ſunt in noua lege credenda, ſic accipitur ſenſus allegoricus. Si autem referantur ad ſignificãdum ea quæ per nos sũt agenda, ſic eſt ſenſus moralis, uel tropologicus. Si autem referatur ad ſignificandum ea quę sunt ſperanda in beatitudine futura ſic eſt ſenſus anagogicus. Et dicitur ab, ἀνάγω quod eſt ſurſum tollo. Vnde uerſus.

Quadupliciſenſu exponi poteſt litera aliqua.

Sufficiẽtia quatuor expoſitionum ſenſuum ſacrę ſcripturæ.

D Litera geſta docet, quid credas allegoria.
Moralis quid agas, quo tendas anagogia.

Et iſtorum quatuor ſenſuum poteſt poni exemplum in hac dictione Hieruſalem. *Quæ ſecundum ſenſum literalem ſignificat quandam ciuitatem, quæ fuit quondam Metropolis in regno Iudeæ, quæ primo fuit fundata a Melchiſedech, poſtea per Salomonem dilãtata & fortificata. Secundum ſenſum vero moralem, ſignificat animam fidelem, ſecundum quem ſenſum dicitur Eſaiæ quinquageſimoſecundo e. a.* Conſurge ſede Hieruſalem, *&c. Secundum ſenſum vero allegoricum ſignificat eccleſiam militantem, ſecundum quem dicitur Apocalypſis vigeſimo primo cap.* Vidi ciuitatem ſanctam Hieruſalem nouam deſcendentem de cęlo, a Deo paratam, ſicut ſponſam ornatam uiro ſuo. *Secundum vero ſenſum anagogicum ſignificat eccleſiam trimphantem, ſecundum quod dicitur Galath. quarto d.* Illa quę ſurſum eſt Hieruſalem, eſt libera, quæ eſt mater noſtra. *Et ſicut poſitum eſt exemplum in vna dictione, ita poſſet poni ĩ unaoratione. & ſicut in una, ita & in alijs. Igitur de iſto libro ſub vna litera continente plures ſenſus, dicitur Ezechielis ſecundo, e.* Ecce manus miſſa ad me, in quar erat inuolutus liber, & expandit illũ corã me, qui erat ſcriptus intus & foris. *Et Apocalypſis 5. a.* Vidi in dextera ſedentis ſuper thronũ librum ſcriptum intus & foris. *Scriptura exterior eſt ſenſus literalis, qui eſt patentior, quia per voces immediate ſignificatur. Scriptura autem interior eſt ſenſus myſticus vel ſpiritualis, qui eſt latentior, quia per res ſignificatas uocibus deſignatur vt prędictum eſt. Et ſic patet tertium.*

Circa quartum in quo notatur efficacia ſaluatoris, cum dicitur. uitæ, *conſiderandum, quod ſicut dictum eſt a principio, nulla alia ſcriptura niſi iſta ducit immediate ad vitam beatam, quæ ſola eſt vita ſimpliciter, quia mortem neſcit* Ideo *ſaluator* Ioannis *quinto, f. loquens de efficacia huius ſacrę ſcripturę, dicebat* Iudęis *in lege peritis,* Scrutamini ſcripturas, in quibus putatis vos vitam æternam habere.

E *Circa quod ſciendum, quod hoc verbum* putatis, *quod importat falſi opinionem, vel ſaltem veri dubitationem, non refertur ad ipſam ſacram ſcripturam quę nullum falſum continet, ut patet ex ſupradictis. Nec eſt etiam dubium quin ad vitam perducat beatam, cum ſit quoddam inſtrumentum perueniendi ad ęternam felicitatem, ut patet ex uerbis beati* Auguſtini *ſuperius inductis. Sed refertur ad legiſperitos ſcripturam ſacram male exponentes, & male viuentes, propter quæ merito priuandi erant conſecutionis beatitudinis ęternę, quæ eſt finis huius ſciẽtię, quam ſine dubio conſequuntur eam ſane intelligentes, & ſecundum ſanum ipſius intellectum pie uiuentes, ſecundum quod dicitur Eccleſiaſtici vigeſimoquarto, c.* Qui elucidant me vitam æternam habebunt. *Elucidatur autem ſacra ſcriptura in uera ipſius expoſitione, & in ſancta operatione quia hæc ſcriptura, tanquam omnibus eminentior, continet perfectiones ſcientię practicę & ſpeculatiuę. Et ſic per ueri cognitionem, & boni operationem, perducit ad vitam beatam. Quam nobis concedat qui ſine fine viuit & regnat.*

putatę verbũ quomodo accipiatur in euã. &c.

PROLOGVS SECVNDVS DE intentione autoris, & modo procedendi.

VIDI In Dextera ſedentis ſuper thronum librum ſcriptum intus & foris. *Apocalypſis quinto. a. Sicut dictum eſt in Prologo præcedenti, liber iſte eſt ſacra ſcriptura, qui dicitur ſcriptus exterius quantum ad ſenſum literalem, & interius quantum ad ſenſum myſticum, & ſpiritualem. Qui licet trifartam diuidatur in generali, ut prędictum eſt, & licet ſub quolibet membro poſſit fieri expoſitionum myſticarũ multiplicatio in ſpeciali, omnes tamen præſupponunt ſenſum literalem tan-*

F *quam fundamentum. Vnde ſicut ædificium declinans a fundamento. diſponitur ad ruinam, ita expoſitio myſtica diſcrepans a ſenſu literali, reputanda eſt indecens & inepta, vel ſaltem minus decens cæteris parib. & minus apta, & ideo volentibus proficere in ſtudio ſacræ ſcripturæ, neceſſarium eſt incipere ab intellectu ſenſus literalis maxime cum ex ſolo ſenſu literali. & non ex myſtico, poſſit argumentum fieri ad probationẽ vel declarationem alicuius dubij, ſecundum quod dicit Auguſtinus in epiſtola contra Vincentium Donatiſtam.*

Vlterius conſiderandũ quod ſenſus literalis, a quod eſt incipiendũ, vt dictum eſt, uidetur multum obfuſcatus diebus modernis, partim ſcriptorum uitio, qui propter ſimilitudinem literarum in multis locis aliter ſcripſerunt quam habeat veritas textus, partim imperitia aliquorum correctorum, qui in pluribus locis fecerunt puncta vbi non debẽt fieri, & uerſus inceperunt vel terminauerunt, vbi non debeant incipi & terminari. Et *per hoc ſententia literæ variatur; vt patebit in ſuis locis infra proſequendo, domino concedente, partim ex modo tranſlationis noſtrę, quę in multis locis aliter habet quam libri Hebraici, ſecundum quod declarat Hieronymus in libro de Hebraicis quæſtionibus, & in plurib. alijs locis & alij expoſitores ſacrę ſcripturę legẽdo uel ſcribendo idẽ dicunt, & tamen ſecundũ* Hieronymũ *in ſecundo Prologo ſuper Geneſim, & in pluribus alijs locis, p ueritate literę habenda in ſcriptura veteris teſtamẽti re*

Senſus literalis neceſſitas.

Literalii ſenſus obfuſcatio vnde accide rit tempore moderno.

✱ *curren-*

A Recurrendum eſt ad codices Hebræorum. In hoc tamen valde cauendū eſt, quantum ad locos ſcripturæ veteris teſtamenti, qui de Deitate Chriſti ac de conſequentibus ad hoc loquuntur. Quorum aliquos Iudæi corruperunt ad defenſionem ſui erroris, vt partim declaraui quadam quæſtione de diuinitate Chriſti & declarabo plenius quando loci tales occurrent, domino concedente. In illis autem in quibus non eſt veriſimile quod aliquid immutauerint, cum nec cauſam hoc faciendi habuerint, nullum uidetur periculum, ſed magis ſecurum, ſecundum dictum Beati Hieronymi in ambiguis recurrere ad textum Hebraicum tanquam ad originale, pro veritate textus declaranda.

Literalis ſenſus multi obumbratus eſt per modernos expoſitores.

Sciendum etiam quod ſenſus literalis eſt multum obumbratus, propter modum exponendi communiter traditum ab alijs: qui licet multa bona dixerint, tamē parum tetigerunt literalem ſenſum: ſenſus myſticos intantum multiplicauerunt, quod ſenſus literalis inter tot expoſitiones myſticas incertus, partim ſuffocatur. Item textum in tot particulas diuiſerunt & tot cōcordantias ad ſuum propoſitum induxerunt quod intellectum & memoriam in parte confundunt, ab intellectu literalis ſenſus animum diſtrahentes. Hæc igitur & ſimilia vitare proponēs cū Dei adiutorio intendo circa literalem ſenſum inſiſtere, & paucas valde & breues expoſitiones myſticas aliquando interponere: licet raro.

Expoſitio nū extraneorū cuitatio.

Similiter intendo non ſolum dicta doctorum catholicorum, ſed etiam Hebræorum maxime Rabbi Salomonis qui inter doctores Hebræos locutus eſt rationabilius, declarationem ſenſus literalis inducere. Aliqua etiam dicta Hebræorum valde abſurda aliquando, licet valde raro interponam, non ad tenendum ea, vel ſequendum, ſed vt per hæc appareat, quanta cæcitas contigerit in Iſrael ſecundum dictum Pauli apoſtoli Ad Romanos vndecimo. Propter quod etiam dictis Hebræorum nō eſt inhærendum, niſi quantum rationi conſonant & literæ veritati. Item omiſſis prologis, a principio Geneſis incipiam. Tum quia reſiduum vitæ meæ non credo ad expoſitionem totius ſacræ ſcripturæ ſufficere, & ideo nolui in exponendis dictis beati Hieronymi, vel alterius cuiuſcunque doctoris immorari. Tum quia dicti prologi parum faciunt ad in-

B intellectum librorum ſequentium, vt mihi uidetur. Aliquorum tamen librorum prologos expoſui, ſuper quos ſcripſi, antequam a libro Geneſis inchoarem.

Proteſtō ſcribentis

Poſtremo, quia non ſum ita peritus in lingua Hebraica vt Latina, quin in multis poſſim deficere, ideo proteſtor quod nihil intendo dicere aſſertiue, ſeu determinatiue niſi quantum ad ea quæ manifeſte determinata ſunt per ſacram ſcripturā vel eccleſię autoritatē, cætera uero omnia accipiātur tāquā ſcholaſtice, & per modū exercitij dicta. Quapropter omnia dicta & dicenda ſuppono correctioni ſanctæ matris eccleſiæ ac cuiuſlibet ſapientis, pium lectorē, & charitatiuū flagitās correctorē.

Septem regulę exponenti ſac. ſcripturā obſeruandæ.

Veruntamen antequam deſcendā ad expoſitionem literæ præmitto ſeptē regulas exponendi ſacram ſcripturam, quas tangit Iſidorus primo libro de ſummo bono: capite vigeſimo. Et vocantur iſtæ regulæ ab aliquibus claues, quia per eas intellectus ſcripturæ aperitur in multis.

Prima.

Prima eſt de domino Ieſu Chriſto & eius corpore myſtico, quod eſt eccleſia, quia propter cōnexionē capitis ad corpus ſacra ſcriptura ſub uno contextu quaſi ſub eadem perſona aliquādo loquitur de utroq; & de vno tranſiens ad aliud uerbi gratia. Eſa. 61. d. Induit me veſtimētis ſalutis, & indumento iuſtitiæ circūdedit me, quaſi ſpōſum decoratū corona, & quaſi ſponſam ornatā monilibus ſuis. Quod enim dicitur hic: Quaſi ſponſum, &c. intelligitur de Chriſto. Et quod ſubditur, quaſi ſponſam, &c. intelligitur de ipſa eccleſia. Similiter Can. capit. 1. a. Oſculetur me oſculo oris ſui, quia meliora ſunt ubera tua uino, cū enim dicitur, oſculetur me, &c. uerbū ſpōſæ frui ſponſo deſiderātis, & quod ſubditur, quia meliora ſunt ubera, &c. verbū eſt ſponſi ſponſam commendantis. Vnde talibus ſic connexis rōne prædicta dēt lector prudens attendere quid cōueniat capiti, & quid corpori.

Secunda regula.

Secunda regula eſt de corpore domini uero & ſimulato. Eccleſia. n.

C quæ eſt corpus domini myſticum, vt prædictū eſt, eſt quaſi ſagena nōdum tracta ad littus, & ideo habet malos permixtos cum bonis vſque ad indicium in quo ſeparabuntur hi ab illis, & ideo in ſacra ſcriptura aliquando mali commendantur cum bonis quibus ſunt permixti, ſicut Oſee vndecimo. a. Puer Iſrael, & dilexi eum. Et econuerſo aliquando boni uituperantur cum malis, ſicut Eſa. 1. Cognouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe domini ſui. Iſrael autem me nō cognouit, & populus meus non intellexit. Aliquando etiam in eodē textu exprimitur, quid ad bonos pertineat, & quid ad malos, ſicut Canticorum j. b. dicitur: Nigra ſum, ſed formoſa, filia Hieruſalem, ſicut tabernacula Cedar, ſicut pelles Salomonis. Verba ſunt ſponſæ, quæ rōne malorum in eccleſia contentorum dicit. Nigra ſum. ſed ratione bonorū ſubdit, ſed formoſa. Et quod ſubditur (quaſi pro exēplo) ſicut tabernacula Cedar. Ad malos refertur. Cedar enim fuit filius Hiſmaelis, ut habetur Ge. 25. a quo deſcenderunt Sarraceni. Quod autē ſubditur. ſicut pelles Salomonis, refertur ad nos. Per Salomonem enim hic intelligitur ipſe Deus, ſecūdū expoſitores Catholicos & Hebræos, et ideo pelles eius dicūtur, quibus operiebatur tabernaculū, in quo boni colebāt Deum.

Tertia regula.

Tertia regula eſt de ſpiritu & litera ſecundum quod accipitur ſub eadem litera ſenſus hiſtoricus & myſticus, quia veritas hiſtoriæ eſt tenenda, & tamē ad ſpiritualem intellectum eſt referenda, hoc modo exponit iſta litera communiter. Poteſt etiam aliter exponi, ut refertur ad ſenſum literalem tantum, ſicut et aliæ. Circa quod conſiderandum, quod

D eadem litera aliquando habet duplicem ſenſum literalem. Verbigratia, primi Paralipo. xvij. c. dicit dominus de Salomone, Ego ero illi in patrem, & ipſe erit mihi in filium. Et intelligitur de Salomone ad literam, inquantum fuit filius Dei per adoptionem in iuuētute, propter quod Nathan propheta uocauit eum amabilem domino, vt habetur ſecūdi Regum 12. ca. Prædicta etiam autoritas, Ego ero illi in patrem, &c. inducitur ab Apoſtolo ad Hebræ. primo, tanqum dicta de Chriſto ad literam, quod patet ex hoc, quia apoſtolus inducit eam ad probandum quod Chriſtus fuit maior angelis: talis autem probatio non poteſt fieri per ſēſum myſticum, vt dicit Auguſt. contra Vincētium Donatiſtam, ut ſupra allegatum eſt. Prædicta enim autoritas impleta fuit ad literam in Salomone, minus tamen perfecte, quia fuit Dei filius per gratiam ſolum, in Chriſto autē perfectius qui eſt Dei filius per naturā. Licet aūt utraq; expoſitio ſit literalis ſimpliciter, ſecūda tamen eſt de Chriſto ſpiritualis & myſtica eſt ſecundum quid, inquantum Salomon fuit figura Chriſti.

Quarta regula.

Quarta regula eſt de ſpecie et genere, ſiue de parte ac toto, cum de uno tranſit ad aliud, et econuerſo, ſicut Eſa. 13. a. Primo loquitur cōtra Babilonē ſpecialiter, cū dicitur. Onus Babylonis, &c. et trāſit ad intelligēdū uerbū de toto mūdo generaliter, per hoc quod ſubditur. A ſummitate cœli dominus & uaſa furoris eius, ut diſperdat omnē terrā. Poſtea reuertitur ad loquendū contra Babylonem ſpecialiter, cū dicitur. Ecce ego ſuſcitabo ſuper uos Medos, qui argētū nō quærāt. &c. quia Darius Medus cum Cyro nepote ſuo cepit Babyloniē, et interfecit Balthaar regem Babylonis, ut habetur Danielis quinto.

Quinta regula.

Quinto regula eſt de temporibus, quę contingit quadrupliciter. Vno modo per ſynecdochem, quando ponitur pars temporis pro toto, ſicut in Euangelio dicitur, Chriſtum tribus diebus iacuiſſe in ſepulchro, & tamē prima dies & tertia non fuerunt integræ. Alio modo propter minutias tēporis, quæ aliquando in ſcriptura computantur, & aliquādo omittuntur. Et ſecundū hoc ſcriptura ſacra loquens de aliquo numero annorū in pluribus locis, aliquando in vno loco ponit plures annos, minutias prædictas computando. In alio uero loco ponit pauciores dictas minutias omittendo. Tertio modo contingit, in eo quod cōputatio annorū incipit in uno loco a priori termino, in alio a poſteriori, ſicut Gen. 15. c. dictum fuit Abrahę. Semen tuum futurum eſt peregrinū quadrigentis annis.

E & Exo. 12. f. De iſta peregrinatione dicetur, quod manſio filiorū Iſrael in terra Aegypti fuit quadringentorū triginta annorū, quia computatio huius maioris numeri incipit, a tēpore, quo dictum fuit Abrahæ, Ge. 12. a. Egredere de terra tua &c. Computatio autem minoris numeri incipit a natiuitate Iſaac, quæ fuit triginta annis poſt egreſſum Abrahę de Aran, ut plenius videbitur inf. Exo. 12. Quarto modo contingit, eo quod ſcriptura ſacra loquitur de futuro per modū pręteriti, ſicut Eſ. 9. a. Paruulus natus eſt nobis, &c. & hoc eſt ad denotandum certitudinem prophetiæ, cuius euentus de futuro eſt ita certus, ſicut ſi iam pręteriiſſet. Et hoc eſt propter certitudinē diuinæ prę ſcientiæ, ex qua fit reuelatio ipſi prophetæ. Aduertendū tamen quod talis modus loquēdi nō habet locum, niſi in prophetia prædeſtinationis, quæ eſt quando aliquod futurum contingens reuelatur prophetæ, eo modo quo eſt in præſcientia Dei, quæ infallibiliter futura intuetur ſicut præſentia & pręterita.; In prophetia vero comminationis non habet locum, quę eſt, quando aliqua pœna reuelatur prophetę infligenda populo, vel alicui perſonæ, non ſecundum quod eſt in Dei præſcientia, ſed ſecundū ordinem cauſarum ſecundarum, ut pote ſecundum demerita hominū, ſicut eſt illa prophetia, Ioa. 3. b. Adhuc quadragīta dies & Niniue ſubuertetur. Hanc enim ſubuerſionem meruerunt peccata illius ciuitatis. Veruntamen quia talis cauſa mutabilis eſt, ideo effectus aliquando non ſequitur, ſicut in propoſito, quia Niniuitæ egerunt pœnitentiam. & dominus non inflixit pœnam comminatam.

Sexta regula.

Sexta regula eſt de recapitulatione & anticipatione. In ſacra enim ſcriptura non ſemper eodē ordine geſta & facta ſcribuntur, quo fiunt, & ideo quādo præponūtur poſteriora, dicitur anticipatio, quādo autē fit econuerſo, dicitur recapitulatio, ſicut Ge. 10. de filijs Noe dicitur. Ab his diuiſæ ſunt inſulę gentiū in regionib. ſuis vnuſquiſq; ſecundum linguā ſuam, &c. & inf. eo. a. Hi ſunt filii Cham in cognationib. & linguis & generationibus, &c. Et poſtea 11. ca. dicitur: Erat autē terra labij vnius, & ſermonum eorundem. Ex quo pa-

F tet, quod illud quod prædicitur de diuiſione linguarum, dicitur per anticipationem ſimiliter Gen. 2. poſtquam Moyſes. 1. cap. deſcripſerat creationem cæli & terræ, & diſtinctionem, & ornatum partium mundi, dicitur. Iſtę ſunt generationes cæli & terrę in die quo creati ſunt. Ex quo patet quod hoc dicitur per recapitulationem.

Septima regula.

Septima regula eſt de diabolo & eius corpore, ſecundum enim, quod dicit beatus Gre. hom. 10. Certe iniquorum omniū diabolus caput eſt, & huius capitis membra ſunt omnes iniqui. Et ideo propter connexionem capitis ad membra, ſcriptura loquens de vno in eodem contextu tranſit ad loquendum de alio. ſicut Eſa. 14. cap. loquens de rege Babylonis qui erat diaboli membrū, tranſit ad loquendum de principe dæmonū, cū ſubditur ibidem. Quomodo cecidiſti de cœlo Lucifer, qui mane oriebaris. Et Ezec. 28. c. loquens de principe Tyri, tranſit ad loquendū diabolo. cum ſubditur. In ſignaculum ſimilitudinis, plenus ſapientia, perfectus decore, in delitijs paradiſi Dei fuiſti. His igitur præmiſſis regulis ſeu clauibus exponendi, cum ſacram ſcripturam, cum cōfidentia diuini adiutorij deſcendamus ad literam exponendam.

PRO

*** A** PROLOGVS EIVSDEM NICOLAI DE LYRA IN MORALITATES BIBLIORUM.

PROLOGVS EIVSDEM NICOlai de Lyra in Moralitates Bibliorum.

VIDI In dextera ſedentis ſuper thronū, librū ſcriptum intus, & foris. Apocalypſis quinto. a. Sedens ſuper thronū glorię eſt Deus glorioſus, & ſublimis, regens vniuerſum, in cuius dextera eſt ſacra ſcriptura diuinitus data, ſecundum quod dicitur Deuteronomij trigeſimotertio. a. In dextera ei⁹ ignea lex. Lex enim veteris, & noui teſtamenti bene dicitur ignea, quia reuelatione ſpiritusſancti (qui diuinus eſt ignis) fuit inſpirata. Et hæc ſcriptura bene dicitur liber ſcriptus intus, & foris, foris quantum ad ſenſum literalem, intus vero quantum ad ſenſum myſticum, ſub litera latentem. Deus enim qui eſt autor huius ſcripturæ, non ſolum vtitur vocibus ad aliquid ſignificandum, ſed etiam reb. per uoces ſignificatis. Et ſic feſta veteris teſtamenti ſignificauerūt ea quæ in nouo teſtamento fiunt. Sicut dicit Apoſtolus primo Corinthio. decimo c. Omnia in figura cōtingebant illis. Senſus igitur, qui per uoces ſignificatur, proprie dicitur literaris, Ille

Literalis ſenſus. uero qui per res ſignificatur, myſticus nominatur, & hic eſt triplex; quia ſi per talem modum ſignificetur, aliquid pertinēs ad credibilia, dicitur al-

Moralis legoricus. Si aūt pertineat ad agibilia, dicitur moralis. Si autem ad ſperanda in beatitudine futura, dicitur anagogicus. ἀναγογικός, id eſt, myſti

Myſticus cus, uoi in alium ducens. Vnde uerſus. Litera geſta docet, quid cre-

B das allegoria. Moralis quid agas, quo tendas anagogia. Exemplum in hoc nomine Hieruſalem quod ſecundum ſenſum literalem ſignificat quandam ciuitatem in terra Iudeę ſitam. Et quoniam hęc ciuitas à Deo fuit electa ad diuinum cultum, vt habetur, 3. Regum. 14. qui colitur in anima viri iuſti, & in eccleſia militante, & etiam triumphante ideo Hieruſalem ſecundum ſenſum moralem in ſacra ſcriptura ſigna animā fidelem, ſecundum ſenſum allegoricum eccleſiam militantem, & ſecundum ſenſum anagogicum eccleſiam triumphantem.

Sciendum autem, quod licet ſacra ſcriptura habeat quadruplicem ſen ſum prædictum, hoc tamen non eſt in qualibet ſui parte, ſecundum quod

Quadruplex ſéſus ſacrę ſcripturæ. dicitur in collationib. patrum, collatione octaua. Nā alicubi habet tantū ſenſum literalem ſicut Deutero. ſexto a. Audi Iſrael, dominus Deus tuus, dominus unus eſt. Diliges dominum Deum tuum ex toto corde, &c. in iſtis enim, & conſimilib. non eſt myſticus ſenſus requirēdus. Alicubi uero non habet literalē ſenſum proprie loquendo. Verbi gratia, Iudicū ix. b. Ierunt ligna vt ungerent ſupra re regem, &c. Et Matt. 5. c. Si manus tua ſcandalizat te, abſcinde eam, & proiice abs te. Senſus enim literalis eſt proprie, qui ſignificatur, ut prędictum eſt, & talis ſenſus non eſt hic. nec in conſimilibus. Sequeretur. n. quod ſenſus ſacræ ſcripturæ eſſet falſus, quia ligna nunquam hoc fecerūt, nec facere potuerunt. Similiter ſaluator non monuit quod homo manum ſibi abſcindat ad literam. Sed in iſtis eſt tm̄ ſenſus myſticus qui per res ſignificatas intelligitur. Nā per ligna intelliguntur habitatores vrbis Sichen, qui fecerunt Abimelech ſuper ſe regem vt ibidem in textu exponitur, & per manum abſcindendam, intelligitur amicus quantūcunque propinquus, præbens occaſionē ruinæ, & huius familiaritatē debet homo abſcindere a ſe. Quod aūt aliqui doctores dicunt ſenſum parabolicum eſſe

Patabolicus ſenſus intelligendum large loquendo, quia ubi non eſt ſenſus per uoces ſignificatus, parabolicus eſt primus, & ideo large loquendo dicitur literalis, eo ꝙ literalis eſt primus quando non eſt ibi alius, & ad hoc ſignificandū ipſi dicunt parabolicum contineri ſub literali, & hoc modo loquendo ego ſenſū parabolicum vocaui in pluribus locis literalem ſuper libros ſacræ ſcripturæ Alicubi vero ſacra ſcriptura habet ſenſum literalem, & myſticū, ſicut in Gene. dicitur. quod Abraham duos filios habuit, ſ. Iſaac, & Hiſmaelem, & hoc eſt uerum ſecundum literalem ſenſum, & ſimiliter ſecū

C dum myſticum. Nam per illos allegorice ſignificata fuerunt duo teſtamenta, ut dicit Apoſtolus ad Gal. 4. Et eodem moraliter poſſunt ſignificari duo filij ſpirituales vnius prælati, quorum vnus proficeret et alter deficeret, & anagogice angeli ſtantes, & cadentes. Itē ſicut dictum eſt, ſenſus myſticus eſt qui per res ſignificatur, & unius rei ſubiectiuę ſunt plures proprietates reales, & aliqñ valde vniuerſæ, ideo vna res ſubiectiue aliqñ myſtice plura & diuerſa ſignificat. Sicut leo per proprietatē cōſtantię Chriſtū ſignificat Ap. 5. Ecce vicit leo de tribu Iuda, & per voracitatē ſignat diabolū. primę Petr. 5. c. Aduerſarius veſter diabolus, tanquam leo rugiens, circuit quærens quem deuoret.

Poſtquam autem ſacram ſcripturam cum Dei adiutorio expoſui ſm literalem ſenſum, & Deus dedit mihi ſpacium vitę, confiſus de Dei auxilio propono eam iterum exponere ſecundum ſenſum myſticum, vbi eſt myſtice exponenda prout mihi dominus dabit, non tamen intendo omnes ſenſus miſticos ſcribere, nec per ſingula verba diſcurrere, ſed aliqua breuiter ordinare, ad quę lectores Bibliorum ac prędicatores verbi Dei recurrere poterunt prout, & quando eis videbitur expedire. Ne quis miretur ſi in expoſitione myſtica plura dimittam. Nam hoc faciam propter breuitatem, & quoniam ſic fecerunt præcedentes expoſitores, & etiam Chriſtus qui Matt. 13. b. & Marci 4. b. exponens Parabolam ſeminantis, illud quod dicitur in fine. Dederunt fructum, & aliud cēteſimum, aliud ſexageſimum, aliud triceſimum, inexpoſitum dimiſit in alijs parabolarū expoſitionib. ſimiliter fecit ipſe Chriſtus. Igitur in nomine Ieſu Chriſti incipiam a libro Geneſis, & per alios conſequen- **D** ter diſcurram: quandiu dominus donabit ſua gratia mihi vitam.

ADDITIONES AD POſtillam magiſtri Nicolai de Lyra, ſuper Biblia editæ a reuerendo patre domino Paulo de Sancta Maria magiſtro in Theologia Epiſcopo Bur. Archicancellario Sereniſſimi principis domini Ioannes regis Caſtellæ, & legionis incipiunt. Quas venerabili viro Alfonſo legum Doctori, Decano Compoſtellano filio ſuo ex legitimo matrimonio genito, direxit: præmittens ei prologum ſub forma ſequenti. Finiuit autem eas anno domini M. cccc. xxix. Quibus etiam inſertæ ſunt Replicæ magiſtri Mathiæ Doring. eiuſdem ordinis Minorum fratris, et Theologi optimi, prout clarius videbitur in proceſſu.

QVID tibi vis vt viuens donem dilectiſſime fili: aut ſucceſſionis titulo poſt vitam relinquam? niſi quod ad ſacrarum ſcripturarum notitiam conferat: & greſſus tuos in Catholicæ ueritatis ſolidiſſimo feruore Confirmet. Hęc eſt enim quā corde geſto, ac ore profiteor, & de qua puto ſcriptum fuiſſe. Pater filiis notam faciet ueritatē ſuā, quam cum ab ineunte ętate non recepiſſem ſed ſub Iudaicæ cæcitatis perfidia nat⁹, ſacras literas non a ſacris doctoribus didiciſſem ab erroneis magiſtris erroneos ſenſus trahebam, literam rectam nō rectis cauillationibus (ut cæteri illius perfidiæ duces) temerariè inuoluere ſatagēs. Cū uero placuit illi cui⁹ **E** miſericordia mēſuram non habet, me a tenebris ad lucem, a caliginoſo turbine ad ſerenum aerem reuocare, ceciderunt quodammodo ſquamæ de oculis mētis, & cœpi ſcripturam ſacram aliquanto ſtudioſius relegere, & iam non perfide ſed humiliter veritatem inquiere, & ingenij mei uiribus nō confidens toto corde à domino poſtulare, ut quod ſalubrius animæ meæ eſſet, cordi meo infigere dignaretur, nocte dieque eius auxilium præſtolabar. Sicque factum eſt, ut Catholicæ fidei deſideriū in mēte mea de die in diem fortius incādeſceret, quo in ipſam fidem quam corde gerebā, publicæ profiteret: & ea fere ætate qua tu nunc es, Baptiſmi ſacramētum in huius eccleſiæ ſacro fonte ſuſcepi, Pauli nomen aſſumens, te nunc infantiæ innocētia gaudente, qui poſt me in ætate illa tenera ſacro lauacro ab originali culpa mūdatus es, antequā actuali inquinari valuiſſes nomē Alfonſi ſuſcipiens, priusquam literas nominare nouiſſes. Procedēte vero tempore ſacrartm literarum ſtudio inſiſtēs, utriuſq; teſtament lectioni operam dedi, & interdū a magiſtris viuentibus audiendo. Sæpe ſanctorū doctorū aliorumq; inſignium virorum, qui ab hac vita tranſierunt oper relegēdo, diuina donāte clemētia qui prius fueram magiſter erroris, factus ſum diſcipulus ueritatis: quouſque ad hāc quam uides ſe- **F** nectutem acceſſi. Et (ut uerum tibi fatear) inter preſſuras ſeculi, & curiæ noſtræ curas, quib. quandoq. ventilatus ſum, hęc fuit præcipua delectatio mea, hoc ſingulare ſolatum meū, æternum, & immutabilem Deum, eiuſque mirabilia opera in ſanctæ, & immaculatæ legis ſua lectione cōtemplari. Nec tamē hi quos proſperos uulgus appellat ſucceſſus defuerūt. Nam me licet prorſus immeritum, nō ad paruum eccleſiæ gradum diuina gratia ſubleuauit. Primo enim ad Carthaginienſem, deinde ad hanc Burgenſ. ſedem promotus; ampliſſimis eccleſiæ Dei fauoribus ſum nutritus, eccleſiaſticis etiam ſecularia adiecta ſunt: tam in domo glorioſæ memoriæ iuſtiſſimi regis Currici: quam eius illuſtris plęgtæ inclyti regis noſtri prægrandi officio ſuſcepto ſatis familiariter ſum uerſatus. Fratrem uero tuum primogenitum, ac te quam clementer quam pie omnipotentis clementia tractauit, ego non referam, uos ipſi cognoſcite. Vnū eſt quod ſilentio committere non poſſum, nobis ex Leuitico ſanguine deſcendentibus aliquantulum demonſtratum fuiſſe, quod ante tot ſecula ſcriptum eſt, tribui Leui non fuiſſe datam poſſeſſionem. quia dominus eſt poſſeſſio eius, Deus enim eſt poſſeſſio noſtra, Chriſtus hæreditas noſtra qui purgaturus filios Leui, ut ſacrificia domino in iuſtitia offerrēt, uoce prophetica antiquitus prædicatos; his iam diebus manibus noſtris ſacrificium verum tractari permittit, vtinam ſic acceptans, ſicut, & tolerans. Nec uolo iſta me putes ſuperuacue iactanter ve inſeruiſſe, uitamque meam fruſtra annunciaſſe tibi, cum non ſuper uacuum, quinimo neceſſarium rear omnipotentis beneficia cognoſcere, & arrogantiæ attribuendum non eſt infirmitatis propriæ aperta, & inficta confeſſio. præſertim cū tibi loquar, a cuius memoria hæc excidere nullo unquam tempore uellem. Nec enim puto me ſatis gratum tantorum beneficiorum receptorē agere, ſi cum uita mea illorum recognitio quieſcat. Tibi autem non abs re inter cæteros hæc libenter enarro, ut q beneficio ætatis non vidiſti, ſaltem a patre audiens memorię tradas, iunioribuſque quæ forſan non audierunt, cum horum occurrerit ſermo, frequenter enarres, vt & illi enarrent filiis ſuis ne obliuiſcantur operū do-

* mini

A *mini, ſed legem eius exquirant. Cuius clariori exquiſitioni, fili chariſſi-*
me, cum non modicum conſerant ſtudium, & diſciplina, ad quæ te (li-
cet iam in doctrinis a pueritia occupatum) interdum anhelare conſpi-
cio & inter ſtudia tua, & diſceptationem forenſium occupationes, vtriuſ
que teſtamenti ſpicas quaſi furtim ruminare tentanti aliquo munuſculo
excitare ſæpe propoſui, & deſiderium que tuum paterno fauore iuuare.

Et quoniam inter innumerabilia pene opera, quorum varietate di-
uina ſcriptura circundata reſulget, Poſtilla Nicolai de Lyra tam ſui re
centia, quam digna celebritate clareſcit, qui vtrumque teſtamentū ſtudio-
ſe diſcutiens, literalē ſenſum, qui inter cæteros præcipuus eſt, copioſa lu-
culentia tradidit: hanc tibi donare propoſui. Et cum infirmitatis humanę
periculo detentus, dierum mi ominū finē ſuſpicarer: Memor ſum illā tibi
ex Bibliotheca mea electam, in his prælegiſſe. Cum vero ſummi patris
clementia uitam meam miſericorditer prolōgauit, viſum mihi eſt, vt
quod legare conceperam inter viuos, nunc nude donarem, ſed paterna
rudimenta paterno munuſculo cumularem & in Gazophilacio eius,
qui vitæ dies addidit, etiā ſi modicū aliquid ſuperadderē. Nec enim quia
multa dare non poſſumus, manū ex toto retrahere licet. Vnuſquiſque .n.
tanti debitor eſt, quantum ingenij ſui uires exſoluere ualent, nec quiſ-
quam apud Deum ſoluendo non eſt, cum vltra facultatem non petit nec
opulentior debitor eſt, cum nihil habeat quod non receperit, ſed miſeri-
cordia eius his quæ poſſumus contentatur. Iuſtitia enim omnia quæ vale
mus trāſcendit, Cum ergo Poſtillam hanc diſcurriſſem, & ſi ſolenniſſime
& mirāda copioſitate ſcriptam cōſpicio: quia tamen nullū opus huma-
num adeo perfectū eſt, quin ei ſuperaddi aliqui poſſit. Et *de ſola ſcriptu*
B *ra diuina ſcriptum eſt. Ne addas quicquam verbis illius expedire pu-*
taui aliquibus in locis aliqua additare, in illis permaxime, vbi ſanctorū
doctrinas aliquatenus prætermiſſa conſpexi. Nec fuit propoſiti mei cu-
rioſe inquirere quid ſupplerem, ſed libenter ſine ſupplementis tranſiui,
Prou. 30.a. *niſi ubi ipſa me ſupplementa uocarunt. Quare nec uolumen propoſui ſcri*
bere, nec libri nomine gloriari, ſed poſtillam ipſam cum pacis admodū
additionibus in margine tranſcripts tibi donare, vt & ipſi nouitij ſtu-
dentes facere ſolent, qui cum librum aliquem effectuoſe perlegunt, ali-
quibus gloſulis ſæpe manu propria cōſcriptis margines occupant, ut fir-
mius memoriæ quod legerint, tradāt. Nondum tamen vt propoſui; totā
poſtillam diſcurrere valui: Tū ætatis pondere, & paſſionum illi adhæren
tium grauitate: Tum tarditate ingenij: Tum etiam occupationum mul
titudine, & humanorum caſuum varietatibus obſiſtentib. quæ his in par
tibus nonnunquam abundant. Sed licet aliqua ex parte nondum perfece-
runt, quod tranſcurſum eſt confeſtim dono, reliquum ſi Deus compleri
permiſerit donaturus. Nec enim imperfecti occaſione quod ſcriptum e-
rat retinere, nolui, imo in quaſdā arras cōmercij noſtri illico tradere. Hoc
eſt ergo fili mi teſtamentum meum, hi ſunt codicilli mei, hoc ex illis præ
legatum agnoſce, vt in lege domini ſit uoluntas tua, & in lege e-
ius mediteris die ac nocte. *Meditationem vero tuam, hac, & ſi-*
milia relegendo. puriorē perfecto, & ſuauiorem efficies gratanter. Igit
donū hoc tui parētis paterna accepta affectiones & læta manu donatū.
Sed omittamus hæc, & omnipotentis Dei cuius oppus aggredimur, & a
quo, & cum quo omnis ſapientia fuit ſemper, & eſt ante æuum, auxilio
humillimis precibus inuocato q uequa hinc poſtilla addidimus, ſtilo pla
no, omni uerborum flore depoſito exprimētes, manū aratro iā ponam⁹.

Super prologum primum poſtillæ qui incipit, *Hæc omnia liber vitæ.* Similiter ſuper ſecundum prologum eiuſdem poſtillæ qui incipit *Vidi in dextera ſedentis ſuper tronum, &c.* Sequitur additio ſuper vtrumque prologum.

Literalis ſēſu an cæteris digni tos.

QVONIAM *intentio poſtillatoris præcipue verſatur cir-*
ca ſenſum literalē, ideo ante omnia quærendum uidetur,
vtrum ſenſus literalis cæteris ſenſibus ſacræ ſcripturæ ſit
dignior, & videtur ꝙ *non.* Nam *ſecundum Apoſtolum.ij.*
C *Corin.3.b.* Litera occidit, ſpiritus autem uiuificat.
Sed ſenſus literalis proprie fundatur in litera. Senſus uero ſpiritualis fun
datur proprie ſupra ſignificationem ſpiritualem, qua res ſignificatæ per
literam vlterius alias res ſignificant, ergo ſenſus literalis ſacræ ſcriptu-
ræ nō uiuificat, ſed occidit, & per conſequens nō eſt dignior cæteris ſen
ſibus. Præterea dignior eſt doctrina quę habetur per ſenſus ſpirituales,
quam illa quę habetur per ſenſum literalem, ergo ſpirituales ſenſus ſunt
digniores Tenet conſequentia, quia quæcunque ſcripta ſunt ad no-
ſtram doctrinam ſcripta ſunt. *ad Rom. 15.a. Aſſumptum probatur*
Nam per ſenſum allegoricum habentur quę ſunt credenda, quod per-
tinet ad fidem Per ſenſum anagogicum, quę ſunt ſperanda; quod perti-
net ad ſpem. Per ſenſum vero tropologicum que ſunt agenda, quod per
tinet ad charitatem. In quibus ſcilicet tribus virtutibus proprie Deus
colitur ſecundum Aug. Per ſenſum uero literalem habetur hiſtoria tan-
tum. Quod autem per prędictos quatuor ſenſus intelligantur quatuor
prędicta. patet per uerſum allegatum in prologo poſtillæ, & eſt commu-
nis ſententia expoſitorum, in quo uerſu dicitur, Litera geſta docet
quid credas, allegoria. Tropologia quid agas, quid ſperes
anagogia

anagogia, *Præterea ſecundum philoſophum 1. Poſterio. Vnum quod-* D
que propter aliud, & illud magis ſed ſenſus literalis eſt propter ſenſum
ſpiritualem, igitur ſenſus ſpiritualis eſt dignior, conſequentia tenet, &
antecedens pro ſecunda parte probatur. Nam ſenſus literalis ſe habet
ad ſenſus ſpirituales, ſicut fundamentum ad ædificium prout ponit po-
ſtillator in ſecundo prologo. Conſtat autem quod fundamentum eſt pro-
pter ædificium, & non econtra. Præterea, ſenſus literalis accipitur ſe
cundum primam ſignificationem literæ qua uoces ſignificant res, prout
communiter tenetur, & poſtillator ponit in primo prologo, ſed ſecun
dum primam ſignificationem qua uoces res ſignificat multa falſa repe
riūtur in ſacra ſcriptura, ſpecialiter attribuendo Deo quod Deo *mini-*
me competit, ſicut motus localis, vt Gene.11. deſcendit Deus vt vide
ret ciuitatem, & turrim, &c. *& ſic de multis alijs, quæ tamen in ſen*
ſu ſpirituali non reperiuntur, ergo ſenſus literalis non eſt dignior. Pre
terea illa quæ ſunt interiora tam in corporalibus quam in ſpiritualibus
exterioribus ſunt digniora. In corporalibus enim illa in quibus principa
liter conſiſtit vita animalis ſunt in interioribus eius partib. ſicut cor. Idē
etiam patet in ſpiritualibus. ſ. quod illa quæ ſunt interiora fortiora ſunt, et
in dignitate potiora ſicut patet in tabernaculo fœderis, in quo arca teſta
menti ponebatur in loco interiori qui dicitur ſanctaſanctorum. Cętera
vero in locis magis exterioribus ſecūdum gradum ſanctitatis eorū, ut pa
tet Exo.60. *ſimiliter.3. Reg.8. Idem patet in ſacramentis eccleſiæ in q-*
bus inuiſibilis gratia quæ interius datur, dignior eſt quam viſibilis forma
quæ apparet exterius. Cum autem ſenſus literalis dicitur ſcriptus eſſe
in libro foris, *ſenſus uero myſticus intus, patet Apoca. 5.a. in auto-*
ritate allegata per poſtillam, ubi dicitur, Vidi in dextera ſedentis ſu
per thronum librum ſcriptum intus & foris. *Conſequens eſt* ꝙ E
ſenſus literalis ſit minoris dignitatis reſpectu ſenſus ſpiritualis. Pręterea oppoſiti probatio.
notitia humana communiter procedit a minus perfectis ad magis perf-
ecta, prout patet non ſolum in humanis ſcientijs, quæ procedunt ad ſenſib.
& particularibus, & terminantur in ſummis rerum cauſis, ſed etiam in
his quæ ad noticiam diuinorū pertinent, Vnde Ro.1.c. Inuiſibilia Dei
a creatura mundi per ea quę facta ſunt intellecta conſpiciun-
tur. *Sed in ſtudio ſacræ ſcripturæ incipiendum eſt ab intellectu ſenſus li-*
teralis, ut poſtillator dicit in ſumma, ergo ſenſus literalis non eſt dignior.
Præterea ille ſenſus ſcripturæ debet dici dignior qui alterius defectum
ſupplet, ſed ſenſus ſpiritualis quādoque ſupplet defectum literalis ſenſus
Dicit enim Greg. in moral. Cum ordo hiſtoriæ deficit, ſeſe nobis intelle-
ctus myſticus quaſi apertis iam foribus oſtendit, ac ſi patenter clamet,
quia rationem literę defeciſſe cognoſcitis reſtat vt ad ſpiritualem ſēſum
ſine dubitatione redeatis, ergo literalis ſenſus non eſt dignior quam ſpi-
rituali. Sed contra. Senſus ille ad quem tantum pertinet honor ſacræ
ſcripturæ, proprie debitus, eſt ceteris ſenſibus virtuoſior ſeu dignior, cum
honor ſit præcipuum ſignum virtutis, ut in 1. Ethi. Sed ſenſus literalis
ſacrę ſcripturę eſt huiuſmodi, ergo ſenſus literalis inter cæteros eſt di-
gnior minor patet ſecundum Aug. epiſtola ad Hiero. Solum enim ſcri-
pturarum libris qui canonici appellantur hunc honorem didici deferre ut
nullum autorem eorū ſcribendo erraſſe aliquid firmiſſime credam. Con
ſtat autem quod hunc honorem non habet ſacra ſcriptura ſecundum ſen
ſum ſpiritualem, quia ſi ſic ex tali ſenſu ſpirituali poſſet ſumi efficax ar-
gumentum, quod eſſet contra Aug. in epiſtola ad Vincentium Donatiſtā
dicentem, quod ex ſolo ſenſu literali argumentum efficax ſumitur. In hac
quęſtione ſex videntur conſideranda. Primum quis dicendus ſit ſenſus ſa
cræ ſcripturę literalis, & quis ſpiritualis. Secundum, an quilibet paſſus
ſeu textus ſacræ ſcripturæ exponatur quadruplici ſenſu ſupra tacto. Ter
tium, an cuiuslibet paſſus ſeu textus ſacræ ſcripturę ſit tantū unus ſenſus
literalis, vel quandoque plures. Quartum poſito quod aliquando vnus
textus ſeu vna autoritas ſacrę ſcripturę habeat plures, quis eorum eſt al
teri præferendus. Quintum, an ex quolibet ſenſu literali poſſit ſumi effi-
cax argumentum. Sextum, reſpondendum eſt ad quęſtionem, &c. F

Circa primum ſcilicet quis dicendus ſit ſenſus ſacræ ſcripturæ literalis Quis ſenſus literalis & quis ſpiritualis.
& quis ſpiritualis, Dicendum quod ſenſus literalis quandoque dicitur
ille ſecundum quem aliqua hiſtoria narratur ad literam, & hoc viden-
tur ſonare verba Gre. in 3. Mor. qui de ſenſu literali loquens dicit. Dum
narrat geſtum prodit myſterium Similiter, & in verſu prealleg. dicitur
Litera geſta docet. *Sed ſecundum hoc ſola hiſtoriali ſacræ ſcripturæ*
dicerent habere ſenſum hiſtorialem vel literalē, non aūt doctrinalia ſeu
prophetica & huiuſmodi, Cū in talibus non videtur narrari aliqua hiſto
ria, ſed hoc eſt contra communem ſententiam expoſitorū, qui communi-
ter autoritatibus ſacræ ſcripturæ ſenſum literalem attribuunt. vnde ali-
ter, & magis proprie dicitur ſenſus literalis. ſ. iſte qui habetur per ſignifi
cationem literę voces ſignificant res, Ille autem dicitur ſenſus ſpiri-
tualis qui habetur per ſignificationem rerū ſignificaturū per uoces, put
in prima parte. q.1. artic. vlt. Et eſt ſnīa communis quam ſequitur Po-
ſtillator in prologo, Sed attendendum eſt, quod per prędicta non habetur
definitio ſeu deſcriptio adęquata ſenſus literalis, de quo hic agitur. Sunt
enim quędā in ſacra ſcriptura tradita, quę ſi accipiantur ſecundū ſigni-
ficationē qua uoces cōmuniter ſignificant res eſſent falſa, vt patet in lo
cutionib. parabolicus, & huiuſmodi, ut infra patebit. Vnde addendū eſt p̄
dictis, quod ſenſus ſacræ ſcripturę ad hoc quod literalis dicitur, requiritur
quod ſit intentus ab authore ſacrę ſcripturę qui eſt Deus. Cuius rō eſt,
nam

Sacræ ſcripturæ ſenſus qui & quot ſint.

* A nam ſenſut literalis cuiuſcunque ſcripturę eſt ille quē autor intendit cum uoces ſint earum quę ſunt in anima paſſionū notę, vt in prima. Periermenias. Sed conſtat quod autor ſacræ ſcripturæ eſt Deus, & ſic patet quod ſenſus literalis de quo agitur, eſt ille qui à Deo intēditur, & per voces in litera cōtēta ſignatur. Ex quib. ſequitur quod ſenſus literalis ſacrę ſcripturę non debet dici ille ſenſus qui in aliquo repugnat eccleſiæ autoritati ſeu determinationi, quātuncūq. talis ſenſus ſit conformis ſignificationi literę, talis enim ſenſus nō ſolum non intenditur ab autore, ſed potius eſt hæreticus. vnde Hier. quicunque aliter ſcripturam intelligit, quā ſenſus ſpiritusſancti efflagitat, à quo ſcriptura eſt, hæreticus appellari poteſt, quod intelligitur de illo qui ad hoc expoſitionē ſacræ ſcripturæ retorquet, ꝙ contrariatur ei quod per ſpiritūſanctū reuelatū eſt, Vt ſecunda ſecūdæ q. 11.

Sequitur etiam quod nec habendus eſt pro ſenſu literali ille, qui rationi rectæ repugnat, talis enim ſenſus nō intenditur ab autore, ſcilicet, Deo qui eſt prima veritas, à quo omnis veritas deriuatur, & ideo Augu. ſup Gene. ad literam, cum ſcriptura diuina multipliciter exponi poſſit, nulli expoſitioni aliquis ita præciſè inhæreat, quod ſi certa ratione conſtiterit hoc eſſe falſum, quod aliquis ſenſum ſcripturę hunc aſſerere preſumat. Ex hoc enim ſcriptura ab infidelibus derideretur, & eis præcluderetur via credendi. Hæc ille. Idem etiam eſt dicendum de ſenſu ſpirituali ſacræ ſcripturæ, qui per ſignificationem rerum per voces in litera contentas ſignificatarum habetur: ſcilicet, quod talis ſenſus non debet repugnare autoritati eccleſiæ, nec rectæ rationi, quia ſi ſic talis ſenſus ſpiritualis non eſſet atribuendus ſacræ ſcripturæ, ā Deo (qui eſt ſumma veritas) reuelatæ.

An quilibet paſſus ſacræ ſcripturæ recipiat quadruplicē expoſitionem.

Circa ſecundum, ſcilicet, an quilibet paſſus ſeu textus ſacræ ſcripturæ exponatur quadruplici ſenſu ſuprà tacto? Dicēdum quod non: Dicit enim Aug. 2. ſuper Gen. In quibuſdā ſolus ſenſus literalis quærendus eſt. Quod patet manifeſtè. Sunt enim multa in libris canonicis tā veteris teſtamenti quam noui, quæ non habent niſi tantum modo ſenſum literalem. Quod patet in multis, & ſpecialiter in duobus pręceptis charitatis, in quibus tota lex pendent, & prophetæ, vt habetur Matth. 22. d. Licet enim in his B præceptis, ſcilicet: Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & diliges proximum tuum ſicut te ipſum, multa cōtineātur exponenda, ſeu expoſibilia, tam ad obiectū charietatis quam eius actum interiorem ſeu exteriorem, quàm etiam ab eius ordinē, & alia huiuſmodi pertinentia, omnia tamen illa pertinent ad ſenſum literalem tm̄. Nō enim in hoc loco res ſignificatæ per hanc vocē Deus, ſeu per hanc vocē proximus, & per hanc vocē diliges, iterū res alias ſignificans, à quib. reb. ſic ſignatis ſenſus ſpiritualis vlterius accipiatur: vnde totum quod in expoſitione horum pręceptorum traditur, ad ſenſum literalem eorum tantum modo pertinet. Et ſic communiter de alijs præceptis moralibus veteris teſtamenti & multis alis paſſib. quos cauſa breuitatis omitto. In Euangelijs etiam multa traduntur, quib. nō oportet aſſignare ſenſum myſticum, ſed tantum literalem, ſicut in his quæ traduntur vt pręcepta, vt cum Ioan. 14. a. dicitur: Creditis in Deum, & in me credite, & ſimilib. Similiter in his quæ dantur vt conſilia, ſicut cum dicitur Matth. xix. c. Si vis perfectus eſſe, vade & vende omnia quæ habes & da pauperibus. In quibus & ſimilibus non eſt quærendus ſenſus ſpiritualis qui ex rebus ſignatis per voces accipiatur, ſed tantum ſenſus literalis qui ex ſignificatione vocum accipitur, vt eſt manifeſtum. Similiter cum Luc. 8. b. Chriſtus interpretatur parabolam ſuam, dicens, Semen eſt verbum Dei, &c. manifeſtum eſt ꝙ illa verba interpretatiua nō oportet quòd habeant alios ſenſus ſpirituales, cum ipſamet interpretatio ſit expoſitiua parabolę præcedentis. Similiter epiſtolæ Pauli quæ vna de C præcipuis partibus noui teſtamenti cenſeri debent per totum ferè ſenſum literalem tantummodo habent. Loquitur enim ibi tanquā doctor vniuerſalis eccleſiæ, exponens & concordans vtrumq; teſtamentū. Licet enim in ipſis epiſtolis profunda & difficilia ad fidem pertinentia & vtriuſque teſtamenti declarationem tradantur, non tamē allegoricè vel anagogicè traduntur, ſed tantum literaliter, ipſe enim hiſtorialiter loquendo ſeu literaliter oſtendit de quibuſdā ſcripturis quomodo ſint intelligendæ in ſenſu ſpirituali, vt cum Gal. 4. dicit de duobus filijs Abrahæ quæ ſunt per allegoriam dicta. Non ergo verba Apoſtoli ſunt allegorizanda ſeu moralizanda & huiuſmodi, ſed potius enucleanda, vt ex ipſis veri ſenſus literales extrahantur, ex quib. diſcurſiue procedendo multa magna & profunda inferuntur argumentatiue, ſicut in alijs ſcientijs humanis ex certis & veris principijs multa diſcurſiue inferuntur, prout in. 1. par. q. 1. ar. 7. quæ quidem omnia ad literalem ſenſum pertinent, à quo rectè deducuntur.

Et ſic patet ꝙ non quilibet paſſus ſacræ ſcripturę quadruplici ſenſu ſit exponendus. Sed prout ſanctus Tho. notabiliter tradit. 7. quolibeto. q. 24. Sacra ſcriptura quandoque eſt exponenda iſtis quatuor ſenſibus, quandoque tribus, quandoque duobus, quandoque vno tantum. Vnde ea quæ ſecundum literalem ſenſum ad facta veteris teſtamenti ſpectant, poſſunt, quatuor ſenſibus exponi, ſimiliter ea quæ ad literam de Chriſto capite dicuntur poſſunt exponi literaliter de Chriſti geſtis. allegoricè referendo ea ad corpus eius myſticum, & moraliter eadem referendo ad actus noſtros qui ſecundum ipſum debet regulari, & anagogicè inquantum in ipſo Chriſto eſt nobis iter gloriæ demonſtratum. illam autem quæ ſecundū literalem ſenſum dicuntur de eccleſia, poſſunt exponi moraliter & anagogicè. Et vero quæ ſecundum literam moraliter dicuntur, non conſueuerunt exponi niſi anagogicè. illa vero quæ ſecundum ſenſum literalem pertinent ad ſtatum gloriæ, nullo alio ſenſu conſueta ſunt exponi, eo ꝙ ipſa non eſt figura aliorum, ſed ab omnibus alijs figurata. Quæ quidem omnia & alia ad hoc pertinentia plenius in dicta quęſtione declarantur. D

An cuiuslibet paſſus ſit tantum vnus ſenſus literalis.

Circa tertium, ſcilicet an cuiuslibet paſſus ſeu textus ſacræ ſcripturæ ſit tantum vnus ſenſus literalis, Et videtur quòd non. Nam ſecundum Auguſt. in lib. de vti. cre. Ad ſenſum literalem pertinent tria: Quorum primum eſt, cum litera ſimpliciter exponitur. & hunc dicit ſenſum hiſtoricum, Secundum eſt, cum cauſa huius quod in litera continetur, aſſignatur ſeu exponitur, quem ſenſum vocat Etymologicum. Tertium eſt, cum veritas illius literę oſtenditur veritati alterius ſcripturæ non repugnare: vocat anagogicum. Verbi gratia, cum legitur Geneſ. 2. capit. Aedificauit dominus Deus coſtam quam tulerat de Adam in mulierem, &c. Senſus hiſtoricus illius dicti eſt, cum ſimpliciter exponitur quod in litera continetur. Senſus verò Etymologicus eſt, quando redditur cauſa quare de latere viri formata ſit mulier, & non de alia parte corporis. Similiter quare dormienti & non vigilanti ſubtracta ſit coſta, prout tractatur in ſecundo diſtinc. 18. Senſus verò Anagogicus eſt, cum oſtenditur quòd veritas huius dicti nō repugnat veritati alterius ſcripturæ, vbi diditur Geneſ. 1. d. de Creatione hominis, Maſculum & fœminam creauit eos, &c. Ex qua litera apparet quòd ſimul in eodem tēpore fuerunt maſculus & ſœmina humanę ſpeciei creatæ, & nō ſucceſſiuè, ſic vt fœmina eſſet poſt creationem maſculi de latere eius ſubtracta.

Sed bene attendēti, ex hac conſideratione Aug. non habetur quòd ſub ſenſu literali contineantur tria genera expoſitionum, ſic quòd qualibet illarum ſit ſenſus literalis propriè. Sed prima expoſitio eſt tantum ſenſus literalis. Secunda verò eſt redditiua cauſa ipſius literalis ſenſus. Tertia verò eſt ſolutiua contrarietatis illius. Vnde ſecunda & tertia expoſitio licet pertineant ad ſenſum literalē eo quòd per eas magis perficitur ſeu elucidatur, non tamen ſunt ſenſus literales propriè dicendi. De quibus tribus generibus expoſitionum ad ſenſum literalem pertinentium poteſt E intelligi illud. 2. Eſd. 8. b. vbi dicitur, Et legerunt in libro Legis Dei apertè & diſtinctè, & appoſuerunt ad intelligendum. In hoc enim quòd dicitur, legerunt in libro aperte poteſt intelligi ipſa expoſitio literæ, quæ eſt quaſi ianua omniū expoſitionum ſequentium, ſine cuius apertione non poteſt quis recte intrare ad alias expoſitiones. Cum autem dicitur, Et diſtinctè, intelligitur ſenſus anagogicus ab Aug. nominatus, quia per proprias & veras diſtinctiones ſoluuntur contrarietates, quæ in ſacris ſcripturis quandoque apparent. In hoc autem quod ſequitur. Et appoſuerunt ad intelligendum. poteſt intelligi notitia cauſę legis ſeu hiſtoriæ, vel alicuius dicti ſacræ ſcripturæ. Cūenim intelligere ſit intus legere, ille qui per cognitionē effectus deuenit ad notitiam cauſę, proprie dicitur intelligere, qui quidem ſenſus vocatur ab Aug. Etymologicus.

Sed vlterius attendendum, quòd ſub quolibet genere prædictarum trium expoſitionum ad literalem ſenſum, vt dictum eſt pertinentium, poſſunt eſſe multæ ſpecies, Poteſt enim non ſolum vna cauſa, ſed plures vnius dicti aſſignari, ſimiliter & non ſolum vno modo ſoluere contrarietates ſed pluribus vt eſt manifeſtum.

Item quantum ad ſimplicem expoſitionem ſcripturæ, quæ ex primaria vocis ſignificatione conſurgit, manifeſtum eſt quòd plures ſenſus literales traduntur non ſolum ab expoſitoribus ſeu ſcriptoribus communiter, ſed etiā a doctoribus ſanctis, vt patet Gen. 1. in quo loco, vt magiſter dicit in ſecundo, di. 13. Quidam ſanctorum patrum qui verba Dei atque arcana ſcrutati ſunt, quaſi diuerſa videntur ſcripſiſſe. Et ſic patet quod non cuiuslibet textus ſacræ ſcripturæ ſit tantum vnus ſenſus literalis.

Si autem dicatur contra hoc, quòd licet diuerſi diuerſos ſenſus attribuant alicui literæ ſacræ, non ex hoc ſequitur quòd ſint plures ſenſus literales talis literæ, ſed tantum ille eſt literalis quem intendit autor. Ad hoc dicendum ꝙ ſecundum Sanctum Thom. in prima par. q. 1. quia autor ſacræ ſcripturæ Deus eſt, qui ſimul omnia ſuo ſimplici intellectu cōprehendit, non eſt inconueniens vt Auguſtinus dicit in 3. confeſſi. ſi etiam ſecūdum literalem ſenſum ſacræ ſcripturæ plures ſint ſenſus, quod intelligendum eſt dum tales ſenſus ſint literæ conformes, & ꝙ determinationi Eccleſiæ ſeu rectę rationi non repugnent, vt dictum eſt, ſimiliter & ꝙ ſint inuicem compaſſibiles. Cum autem contingat duos ſenſus literales ſecum impaſſibiles alicui ſacræ auctoritati attribui, neceſſe eſt dicere ꝙ tantum alter eorum eſt literalis, ſicut cum Daniel. 10. de Principe Regni Perſarum traditur a Beato Gregorio in morali, ꝙ eſſet Angelus bonus qui Regno Perſarum præſidebat. Alii vero dicunt oppoſitum, & ſic contingit in multis alijs. F

Virtus ſeu capacitas literalis.

Item attendendum eſt, ꝙ ſenſus literalis ſacræ ſcripturæ tantæ capacitatis eſt ſeu virtutis, ꝙ in eo continentur virtualiter omnia ad fidem ſeu bonos mores & virtutes pertinentia. Vnde magiſter qui patrum ſententias breui volumine compilauit, in cuius voluminis expoſitione doctores poſtremi ſeu ſcriptores omnia quodammodo Theologica introduxerunt, in huius ſenſus literalis teſtimoniis totum ſuum opus fundauit. Dicit enim in ſuo prologo ſic, Volumen Deo preſtante compegimus ex teſtimonijs veritatis in æternum fundatis. Conſtat autem ꝙ teſtimonia veritatis in æternum fundata, ſunt teſtimonia ſacrę ſcripturæ ſecundum literalem ſenſum ſumpta, ex quo ſenſu ſolo teſtimonium poteſt accipi ſeu argumentum ſecundum Aug. vbi ſupra.

Sed

✻ A *Sed circa hoc conſiderandum quod non omnia quę ſecundum ſenſum literalem ex ſacra ſcriptura habētur, ſunt immediata, ſic quod ex primaria literarū ſignificatione intelligantur, ſed requiritur quandoq; additio alicuius ueri, ex quo vero adiuncto ſenſui literali aliud uerum deducat̄ Sicut cum Chriſtus. Lu.xx.g. ex teſtimonio literæ dicentis.* Deus Abraham, Deus Iſaac, Deus Iacob, *concludit contra Saducæos, aliam vitam eſſe negantes hominū poſt pręſentem. Sic arguens.* Eſt De⁹ mortuorū vel viuorū. *q.d. cū ex ſenſu literali habem⁹ de Deo, & ſit Deus Abraham, &c. Et ratio dictat, quod* Deus *dicitur eſſe Deus reſpectu alicuius exiſtentis in rerū natura. Ergo ſequitur quod Abraam, & Iſaac eſſent in rerum natura quod negabant Saducęi.* Conſtat aūt *quod hæc concluſio nō deducitur ex ſenſu illius literæ.* Deus Abrahā, Deus Iſaac. &c. *niſi addatur alia propoſitio vera ſupradicta, & ſic patet intentū. Et poteſt etiam contingere, qđ talis concluſio ex una deductione uel ex pluribus succeſſiuis ex ſacra litera concludatur ſicut contingit in ſciētijs ſeu artibus humanis liberalibus, quod aliquæ concluſiones ſtatim a principijs naturaliter notis deducuntur. Alię vero ex multis medijs inuicē ordinatis, ut eſt manifeſtum. Senſus ergo literalis verus qui ex primaria ſignificatione literæ conſurgit, dicendus eſt primus ſenſus literalis. Alij vero ſubſequentes ſunt ſenſus ſecundarij, quorum certitudo a certitudine primi ſenſus dependet, qui ſenſibus ſecūdarijs eſt certior, ſicut prima principia naturaliter nota cęteris ab eis deductis certiora ſunt. Quæ quidem conſideratio attendenda eſt in multis paßibus ſacræ ſcripturæ.*

Quis literalis ſenſus in exponendo ſit præferēdus.

Circa quartum. ſ. Cum plures ſenſus de una autoritate ſacræ ſcripturę literales traduntur, quis illorum alijs ſit pręferendus? Dicendum qđ *in hoc non uidetur quod poſſit dari vnica regula generalis. Sed ſunt quædam circa hoc conſideranda, præſuppoſitis his quæ ſupra in articulo primo de ſenſu literali dicuntur. Primum eſt, quod ille ſenſus uidetur præferendus, cuius ſententia magis innititur rationi. Vnde in decretis di.xx.c. decretales. Quo.n. quiſque magis rationi innititur, eo maioris autoritatis eius verba eſſe uidentur.* Itē *ſenſus ille uidetur alijs præferendus eſſe qui magis conſonat litterę. Vnde ſm Aug. in.3. de doctrina Chriſtiana. Dubia* B *ſunt determinanda ſecundum ſnīam, quæ de ſcripturarum planioribus locis accipitur. Conſtat aūt quod planiora loca ſunt illa quæ planius literæ conſonant.* Itē *præferendus eſt cæteris paribus ſenſus literalis qui à ſanctis doctoribus traditur, cæteris ſenſibus ab aliis expoſitoribus traditis, vnde in decretis c. allegato,* In *ſacrarū literarū expoſitionibus ſancti doctores ſummis pōtificibus præponūtur, & a fortiori aliis ſcriptoribus.* Itē *ubi duo ſenſus literę habentur, quorum neuter repugnat eccleſię autoritati, nec rectæ rationi, unus tamen traditur a Catholicis, & alius ab infidelibus, præferendus eſt ſenſus Catholicorum: Tum quia magis præſumendum eſt, quod illi qui in gremio eccleſię ſunt, cui Chriſtus promiſit ſpiritum veritatis, cerū intellectum ſacrę ſcripturæ habeant quam infideles qui veritati fidei communiter aduerſantur. Tum ne ad hoc detur infidelibus occaſio non credendi, quod ipſi melius ſacram ſcripturam exponant quàm catholici. Vnde Leo* Papa *in quadam epiſtola ad epiſcopū Alexandrinum dicit, quod inimici crucis Chriſti factis, & uerbis noſtris inſidiantur, ideo nullā eis uel tenuē occaſionē demus. Qua ratione uidet̄ quod cū aliqua litera ſacræ ſcripturæ eodē modo exponitur à Catholicis & ab infidelibus, tunc autoritas talis expoſitionis attribuenda eſt Catholicis, & non infidelib. ratione prædicta, pręſertim ſi talis expoſitio prius emanauit a Catholicis. Cuius contrariū reperitur aliquo modo in poſtilla ſicut patebit infra. Geneſis.1. vbi quæritur, quare in ſecunda die non dicitur.* Et vidit Deus quod eſſet bonum. *ſicut in aliis diebus. Quia tamen vbi pluralitas ſenſuum literalium occurrit, raro contingit, quod vnus prædictorum ſenſuum cæteris pręcellat ſecundum omnia dicta, ſed potius vnus illorum ſenſuum præcellit uno modo, & alius alius alio. Idcirco in talibus uidetur haberę locū illud ad Ro.14.a.* Vnuſquiſque in ſuo ſenſu abundet, ſalua ſemper ſanctorum reuerentia, & autoritate.

An ex quolibet ſenſu literali poſſit ſumi efficax argumentum.

Circa quintum ſcilicet an ex quolibet ſenſu literali ſacræ ſcripturæ poſſit ſumi efficax argumentum? Dicendū quod licet à ſolo ſenſu literali ſacræ ſcripturæ poſſit ſumi efficax argumentum vt patet per Aug. vbi ſupra, non tamen ex quolibet ſenſu literali ſacræ ſcripturæ ſumitur argumentum. Nam cum ſint multi textus in ſacra ſcriptura, qui diuerſimode C *etiam a ſanctis Doctoribus exponuntur, vt ſupra articulo tertio, ſequit̄ quod ex nulla talium ſenſuum poſſit ſumi efficax argumentum, quia ſic argueretur quaſi a diſiunctiua ad alteram partem. Bene tamen ſi huiuſmodi ſenſus diuerſi in aliquo concordant, poteſt ſumi inde efficax argumentum ſaltem ad hoc in quo cōcordant, ſicut. Dan.9. in computatione 70. hebdomadarum, vbi licet expoſitores tam Hebręi quam Latini diuerſimode ſe habeant non ſolum in termino a quo hebdomadæ habent initium, ſed etiam in progreßu computationū, quia tamen ſecundum omnes terminus vltimus earum iam longe tranſiuit in præteritum, ideo ex ipſa autoritate argumentum efficax ſumitur ad concludendum Chriſtū iam veniße vt ibidem patebit.*

Ex quibus ſequitur quod cum ſenſus literalis ſacræ ſcripturæ in quibuſdam locis non ſit idem apud omnes, ideo poteſt contingere quod ex aliquo ſenſu literali, poßet ſumi argumentum validum contra quoſdam, puta contra tenentes eundem ſenſum literalem, ex quo tamen ſenſu non poteſt ſumi argumentum validum contra alios ſcilicet tenentes aliam D *expoſitionem ſeu ſenſum literalem, quæ quidem diuerſitas ſæpius contingit inter nos, & infideles. Sunt enim aliqui textus ſacræ ſcripturæ quorum ſenſus qui eſt literalis, & verus apud Catholicos, non ſufficit vt ex eo ſumatur efficax argumentum contra infideles ſeu hæreticos, ſed ex hoc non tolletur quin talis ſenſus* Catholicorum *ſit Verus, & literalis apud Catholicos conſenſus Verbi gratia, cum pſalmiſta dicit:* Verbo domini cœli firmati ſunt, &c. *Senſus verus, & literalis apud Catholicos eſt, quod verbo domini, id eſt, filio patris cœli ſunt firmati.* Quę qui*dem expoſitio apud catholicos eſt quaſi neceſſaria, etiam conſona huic qđ dicitur Io.1.* Et Verbum erat apud Deum, & omnia per ipſum, *id eſt per verbum* facta ſunt. *Sed ex hoc ſenſu non ſumitur argumentū efficax contra infideles, non recipientes Euangelium: Illi enim non concedunt aliquam eße diſtinctionem realem in diuinis, ſic vt ſit aliqua diuina perſona æternaliter procedens ab alio per modum verbi mentalis vnde cum dicitur:* Verbo domini cœli firmati ſunt. *Ipſi dicunt quod hic loquitur pſalmiſta more humano: Sicut cum de mandato alicuius domini aliqua fiunt, dicitur quod ſunt verbo eius facta. Sumitur tamen ex hac autoritate argumentum validum apud fideles circa diſtinctionem pſonarum in diuinis prout in primo Sententiarum, di.2. Ex quo ſequitur quod* Catholicus *exponens iſtam autoritatem pſalmiſtæ debet eam* Ca*tholice exponere, non curans an ex ea poſſet ſumi efficax argumentum contra infideles trinitatem negantes, an non, quia non oportet quod ex quolibet ſenſu literali argumentum ſumatur apud omnes, vt iam dictum eſt. Quod tamen poſtillator in hoc loco, & alijs nōnullis videtur obſeruare, vt in ſuis locis patebit. Videtur enim æſtimare quod non ſit ſenſus literalis, niſi ille à quo ſumitur argumentum validum etiam contra aduerſarios, quod tamen non eſt ſic intelligendum, vt dictum eſt.*

Pſal. 32.b.

Circa ſextum, ſ. reſpondendo ad principale quæſitum videtur dicendū E *quod ſenſus literalis poſſit cōparari ad alios ſenſus dupliciter, Vno modo vniuerſaliter, ſ. reſpectu totius ſacræ ſcripturæ in cōmuni. Alio vero modo particulariter, ſ. ſecundum quędam particularia loca ſacræ ſcripturæ. Si primo modo comparatur, & accipiatur ſacra ſcriptura prout eſt principaliter ſpeculatiua, tunc ſenſus literalis ſecundum vnam conſiderationem eſt eiuſdem dignitatis cum alijs ſenſib. Secundū vero aliam conſiderationē eſt cęteris dignior. Ad quod ſciendum quod ſcientia ſpeculatiua dicitur alia dignior ex duob. Vno modo ex dignitate materię. Nam vt dicit philoſophus in 11. de animalib. Minimū quod poteſt haberi de cognitione rerum altiſſimarum deſiderabilius eſt quam certiſſima cognitio, quæ habetur de minimis rebus. Et ſecundum iſtam conſiderationem ſenſus literalis, & ſenſus ſpiritualis ſacræ ſcripturæ communiter accepti, eiuſdem ſunt dignitati, De eodem .n. tractatur, ſm vtrumque ſenſū ſ. de Deo, & de creaturis, prout in Deum referantur, prima par. q.1. Alio vero modo vna ſcientia dicitur dignior alia ex certitudine, ſecundū quā illa ſcientia dicitur dignior quæ certior eſt, & ſecundum hanc conſiderationem manifeſtum, quod ſenſus literalis eſt dignior, cum ſit cæteris certior. Tota enim certitudo aliorum ſenſuum ſacræ ſcripturæ à certitudine ſenſus literalis dependet. Vnde* Auguſti. *de doc. Chriſtiana, Nihil eſt quod occulte in aliquo loco ſacræ ſcripturæ traditur, quod non alibi manifeſte exponatur. Cuius ratio eſt: Nam ſpiritualis expoſitio ſemper debet habere fulcimentum ab aliqua literali expoſitione ſacræ ſcripturæ, prout in quolibeto, & quæſtione ſupra allegatis plene traditur.* Si *autē comparetur ſenſus literalis ad alios ſenſus ſecundum quædam particularia loca ſacrę ſcripturę, ſic manifeſtū eſt quod in pluribus locis ſenſus ſpiritualis eſt dignior ex eo quod de altiori materia tractat, ſicut cum legitur de Abraam Gen.21. h. quod* duos filios habuit, &c. *Quod exponitur ab Apoſtolo Gal.4. allegorice de duob. teſtamentis, vbi patet quod ſenſus allegoricus ille dignior eſt quàm ſenſus hiſtorialis illius literæ, & idem patet de multis alijs, Si autem accipiatur ſacra doctrina prout comprehendit ſub ſe ſcientiam practicam, tunc etiam ſenſus literalis, & ſpiritualis duplici modo comparari poſſunt, ſcilicet vniuerſaliter, & particulariter vt dictum eſt,* Si *primo modo, tunc ſenſus literalis, & ſpiritualis eiuſdem ſunt dignitatis.* Illa *enim ſcientia practica ſeu ars dignior eſt, quæ ad vlteriorem finem ordinatur, vt ciuilis militari, vt in.1.* Ethi. *Conſtat autem quod finis vltimus totius ſacrę doctrinę in quantum eſt practica, ſiue ſecundum ſenſum literalem, ſiue ſecundum ſenſum ſpiritualem, eſt vnus & idem, ſcilicet, beatitudo æterna. Si autem comparentur ſecundo modo ſcilicet, ſecundum particularia loca, tunc manifeſtum eſt quod in quibuſdam locis ſenſus ſpiritualis eſt dignior, tanquam propinquior vltimo fini vt patet in multis pręceptis cerimonialibus, ſicut cum dicitur Deute. 25.a.* Non ligabis os bouis triturantis in area fruges tuas. *Quod exponitur ab* Apoſtolo. *1. Corin.60. ſpiritualiter, oſtendens quod ſenſus pręcepti illius literalis modicę vtilitatis eſt, de quo dicit:* Nunquid de bobus cura eſt Deo; An propter nos vtique dicit? *& ſic de multis alijs. Sunt etiam alię conſiderationes quibus ſenſus literalis pręeminet ſenſibus ſpiritualibus:* Q*uarum una eſt ex parte extentionis Senſus enim literalis extendit ſe ad quamlibet particulam ſacrę ſcripturæ: quilibet enim paßus ſacrę ſcripturę habet aliquem ſenſuum literalē Senſus vero ſpirituales non ſe intendunt ad totam ſacram ſcripturam, prout patet ex dictis in ſecundo articulo.*

An ſenſus literalis pſtantior aliis.

Speculatiua ſcien[tia] dignior dicitur altera dupliciter.

F

Senſus literalis aliorum ſenſuum fundamentū & certificatio Sē[nſus] ſpiritual[is]. ſenſu literali pręſtatior ē & Senſus [li]teralis [&] ſpūalis ſ[m] diuerſam conſiderationē ſcientię variatur.

✻ *Alia*

Prothemata gloſſę ordinariæ in Geneſim.

A ✱ Alia vero conſideratio eſt ex parte vniuerſalitatis. Senſus enim literalis communior eſt ſeu uniuerſalior, quia etiam rudes qui ad intelligibilia capienda non ſunt idonei, per ſenſum literalem capiunt ſpiritualia, ſaltem ſub ſimilitudinibus corporalibus, prout in prima parte. q. prima, art. x. Conſtat autem prout in 1. Ethicor. quod Bonum quanto vniuerſalius tanto diuinius.

Ex hac igitur triplici conſideratione, qua ſenſus literalis cæteris ſenſibus ſimpliciter comparatus eſt dignior, poteſt quodammodo acicipi triplex ratio ad commendationem huius poſtillæ, ſcilicet, magiſtri Nicolai.

Poſtillæ recōmendatio ex trib.

Prima eſt ex parte ſenſus literalis qui cęteris modo prædicto eſt dignior. Hæc enim poſtilla inter alias quæ in communē vſum veniunt magis intendit literalem ſenſum, cæteris ſenſib. prætermiſſis ſeu ualde modicum tactis, ut ipſe dicit in prologo.

Secunda ratio ex parte ſuæ extenſionis. Fuerunt enim aliquæ poſtillæ ſolennes de certis ſeu ſingularibus libris diuinæ ſcripturę, quæ ſe non extenderunt ad omnes libros, Hæc vero ſe extendit ad utrunque teſtamentum nihil inde prætermittens.

Tertia vero ratio ex parte ſuæ vniuerſalitatis ſeu communitatis. Hęc enim poſtilla ſaltem in his partibus Hiſpaniæ, & ut credo Gallię communior eſt cæteris citra gloſam ordinariam. Ad iſtam enim recurrunt non ſolum Theologi. ſed etiam iuriſtæ, &, alij intellectum ſacræ ſcripturæ planum habere deſiderantes.

Sed licet ex prędictis tribus hæc poſtilla ſimpliciter eſt commendanda ſunt tamen alia tria quibus videtur ſaltem in aliquibus locis minus ſufficere.

Poſtillę ſamoſa diuulgatio.

Primum, quia expoſitiones ſanctorum in plurib. locis irrationabiliter videtur poſtponere propriæ expoſitioni, & quandoque etiam expoſitionibus Hebræorum, quod eſt inconueniens, ut dictum fuit in quarto articulo ſupradicto. Inter quos ſanctos doctores pluris videtur impugnare irrationabiliter ſanctum Thomam quandoque expreſſe, quandoque tacite, cuius ſancti doctoris eloquia firmiter credo eſſe igne charitatis examinata, & naturalis rationis dictamine multipliciter purgata. A quo etiam ſancto doctore ipſe poſtillator multa frequenter accipit, licet eum non allegat niſi ſolum reprehendendo.

Poſtillę inſufficiēria ex tribus.

Secundum, quia in litera Hebraica adquam pluries recurrit, non videtur fuiſſe ſufficienter eruditus, quaſi illam in pueritia didiciſſet, ſed de illa videtur habuiſſe noticiam, quaſi ab alijs in ætate adulta mendicato

B ſuffragio acquiſitam. Quod multum refert in pluribus ſacrę ſcripturę paſſibus ut in ſuis locis patebit.

Tertium, quia ut ipſe dicit in ſecundo prologo inter doctores Hebraicos maxime inducit Ra. Sa. qui inter eos rationabilius ad declarationem ſenſus literalis vt aſſerit fuit locutus, cuius oppoſitum eſt manifeſtum apud Hebræos Qui licet ipſum Ra. Sa. reputent ſolennem doctorem in thalmudicis, non tamen in his quę pertinent ad fidei, & ſacrę ſcripturæ expoſitionem ſed potius inter eos reputantur maiores ſeu ſolenniores, in huiuſmodi expoſitionibus, quidam alij vt Ra Moy. Aegyptius, & Ra. Moy. Gerunden. & Rab. Abenhazra, & alij prout iam videbitur.

Poſtillę ſupletio per Burgēſem Addi.

Vt igitur prædicta & quædam alia magis eluceſcant, quod valde vtile putatur, conſiderans vniuerſalitatem huius poſtillæ ad quam etiam infideles quandoque recurrunt, & multoties non ut diſcant, ſed potius ut reprehendant. Nam ut dicit magiſter in prologo. Diſſentientibus voluntatum morib. diſſentiens quoq; fit animorum ſenſus, cogitatur ex zelo diuinę veritatis illam tranſcurrere, & vbi iuxta modum imbecillitatis meæ aliquid viſum fuerit additione egere, in marginib. ſuperaddere, poſtillamque ipſam cū additionibus tibi, vt in præfatione dicebam, donare. Non tamen me putes vt corrigentem ſeu temerarie aſſerentem, quod abſit, ſed ſimpliciter tibi alijſque ſi hoc legerint proponentem, diffinitione, tamen eorum quę per me dicūtur, & ad probationem ſeu reprobationē, humiliter & deuote relinquo determinationi ſacroſanctę matris eccleſiæ & cuiuſcunque melius ſentientis. Cum autem aliquam additionē huiuſmodi legere volueris, oportet vt prius videas ſnīam poſtillę in eodē paſſu ad plenum, nam quęlibet additio ſnīam poſtillatoris eodem loco ſupponit pręintelligendam. Nec ignoro, ꝙ non omnib. ſ. qui forſan legerint hoc, placebit opuſculum, ſed formido vt iuxta Bernardum loquar, me ob hanc rem multorum fore indignationi obnoxium, & ꝙ aliquando ſuperfluus, aliquando iudicabor pręſumptor, Sed quia non vt nouus expoſitor auſus fuerim mittere manum, nec quicquam poſt patres quod ſit contra patres quinimmo pro patrib. vt arbitror ſcripſi, ſed potius modicum hoc quod

C videbis plano modo tradidi, profundorum myſteria peritiorib. relinquendo.

Additionum legēdi modus.

Ceſſat ut ęſtimo pręſumptionis reatus. Superfluitatis ēt vitium incurrere me non credo, cum non tam intendiſſem ſacram exponere literam, quod iam multi maiorum noſtrorum fecerunt, quam de eadem loquendo ſumere occaſionem: Tum vt ſeneſcentis ætatis meę deuotionem excitarem. Tum vt te ad ſtudia noſtra mouendo in aliquo adiuuarem. Tum ēt quia tecum loqui delectabar, hanc materiam latius vtiliusque inter colloquēdum honeſtam vtilemque putaui. Si quid tamen ſuperfluitatis præſumptionis ve, & ſi ego non ſentio, tu forſan repereris, ſolent. n. nonnunquā aliqua vitia pręſertim ſpiritualia a ſuis poſſeſſoribus ignorari, quæ infinita clementia ſaluator dignetur ignoſcere, tu viro tolera patienter, zelum potius, quam effectum conſiderans.

Nunc autem ad quæſtionem propoſitam veniamus reſpondendo ad argumenta. D

Reſponſio ad argumenta. Sol. prima. 2. Cor. 3. b.

Ad primum dicendum, quod Apoſtolus cum dicit. Litera occidit, ſpiritus autem viuificat, non intendit diſtinguere inter ſenſum literalem & ſpiritualem de quib. hic agitur, ſed inter legem veterem quę facta data in literis ſcriptis, ſ. in tabulis decalogi & in libris Moſaicæ legis, & inter legem nouam quæ fuit data in ſpiritu, ſ. in cordibus prout fuit prophetatum Hier. 31. vnde lex vetus dicitur lex literę, & lex noua, lex ſpiritus. Et quia teſtamentum uetus cognitionem peccati dabat, ex qua augebatur concupiſcentia occaſionaliter ex malitia humana, quæ ſemper nititur in vetitum, non autem dabat gratiam qua homo adiuuaretur ad implenda diuina præcepta. Ideo eo dicit. Litera occidit, ſ. lex literę quę occaſionaliter occidit modo prædicto: Sed lex noua, quæ lex ſpiritus dicitur, viuificat, inquantum eſt lex gratiæ qua homo adiuuatur ad implenda diuina præcepta.

Secunda.

Ad ſecundum dicendum, ꝙ per ſenſum literalem non ſolum habetur hiſtoriam tantum, ſ. rerum geſtarum. ſed ēt quæ ſunt agenda, vt patet ex pręceptis charitatis, in quib. ſecundum doctrinam Chriſto tota lex pendet. Similiter per ſenſum literalem habentur quæ ſunt credenda, vt de vnitate Dei Deut. 6. c. Audi Iſrael Deus tuus vnus eſt, Et de Trinitate perſonarum, vt Matth. 28. d. Baptizantes eos in nomine patris, & filii & ſpiritusſancti, & ſic de alijs, ad fidem & ſpem pertinentib. vnde ſecundum Thom. 1. parte, q. 1. art. vlt. in reſponſione ad primum argum. Nihil ſub ſpirituali ſenſu continetur fidei neceſſarium, quod ſcriptura per literam alicubi manifeſte non tradat. Vt eſt ſententia Auguſtini, de doctrina Chriſtiana. Hæc ille. Vnde ex hoc quod in quibuſdam locis ſacræ ſcripturæ ſenſus literalis ſolum geſta docet. Non ſequitur ſimpliciter quod per ſenſum literalem non habeantur ea quæ ſunt de neceſſitate ſalutis credenda, agenda & ſperanda.

Tertia.

Ad tertium dicendum quod fundamentum in ſpiritualibus ſæpe dicitur eſſe nobilius ſeu dignius quam ædificium. Chriſtus enim qui cæteris ſuppoſitis eccleſiæ incomparabiliter dignior exiſtit; fundamentum dicitur. vnde 1. Corinth. 3. c. Fundamentum aliud nemo poteſt ponere præter id quod poſitum eſt, quod eſt Chriſtus Ieſus. Quod dicitur ſecundum ſimilitudinem. Nam ſicut fundamentum in corporalibus ſuſtinet ædificium, & eſt prius eo, & ipſo deficiente ædificium tendit in ruinam, ſic in ædificio ſpirituali Chriſtus ſuſtinet totum corpus eccleſiæ, & eſt prior eo dignitate & cauſalitate, ſine quo ædificium eccleſiaſticum euacuaretur. Similiter ſuo modo dicendum eſt de ſenſu literali, ſcilicet, quod eſt fundamentum, ſcilicet reſpectu aliorum ſenſuum ſecundum quandam ſimilitudinem. Nam ſicut in ædificio corporali fundamento ſublato ædificium tendit in ruinam, ſic totus ſenſus ſpiritualis ſacræ ſcripturæ rueret ſenſu literali totaliter ſublato, cum ſenſus ſpiritualis de his quæ ad ſalutem pertinent fundari habeat in ſenſu literali, vt dictum eſt. E

Quarta.

Ad quartum dicendum ꝙ in ſacra ſcriptura multa traduntur parabolice ſeu metaphorice, ſ. ſub ſimilitudine rerum corporalium. Et hoc propter duo. Primo propter neceſſitatem. Secundo propter vtilitatem. Quia enim debilitas cognitionis noſtræ quæ a ſenſu habet initium, diuina intelligere non poteſt niſi varietate ſacrorum velaminum circumuelata, ſecundum Dion. in 1. de cæleſti hierar. Idcirco neceſſe eſt quod ſub talibus ſimilitudinib. diuina nobis tradantur. In quo etiam eſt quædam vtilitas, ſcilicet, rudes qui ad capienda intelligibilia non ſunt idonei, ſaltem ſub ſimilitudinib. corporalib. ſpiritualia proponantur. Vnde ſaluator Matt. 14. a. poſtquam propoſuit ſimilitudinem, dicens. Exiit qui ſeminat, &c. poſtea diſcipulis ait. Vobis datum eſt noſſe myſterium regni, cæteris autem in parabolis, &c. Vnde ſecundum D. Tho. in 1. parte, q. 1. art. vlt. reſponſione ad tertium arg. In talibus parabolicis locutionibus ſeu metaphoricis ſenſus parabolicus ſub literali ſenſu continetur. Cuius ratio eſt. Nam per uoces ſignificatur aliquid proprie, & aliquid figuratiue, nec in talibus eſt ſenſus literalis ipſa figura, ſed illud quod eſt figuratum. Non ergo cum ſcriptura nominat Dei brachium, eſt literalis ſenſus, quaſi in Deo ſit membrum huiuſmodi corporale, ſed illud quod per membrū ſignificatur, ſcilicet, virtus operatiua. Et idem dicendum eſt cum dicitur Deum deſcendere & huiuſmodi, ſcilicet, quod non eſt ſenſus literalis, quod Deus moueatur aliquo modo, ſed quod admodum deſcendentis operetur prouidentiam ſuam rebus inferioribus applicando, & ſic patet quod ſenſui literali ſacræ ſcripturę ex talibus locutionibus nunquam poteſt ſubeſſe falſum. F

Quinta.

Ad quintum ſciendum, quod ſi liber ſacræ ſcripturę de quo Ezechielis 2. & Apocalyp. quinto, dicatur, ſcriptus foris ratione ſenſus literalis qui dicitur eſſe potentior, eo quod per voces immediate ſignificatur, & dicatur ſcriptus intus propter ſenſum myſticum, ſeu ſenſum ſpiritualem qui eſt latentior, non tamen ex hoc ſequitur quod ſenſus literalis ſit minoris dignitatis vniuerſaliter, ſed ſolum particulariter, ſcilicet, in illis locis ſeu paſſibus ſacrę ſcripturæ, in quibus concurrunt duo ſenſus, vnus, ſcilicet, ſpiritualis qui de altiori materia tractat ſeu vtiliori, & alius, literalis, qui tractat de rebus geſtis; quę ſunt minoris dignitatis, ut dictum fuit ſupra. Sed ex hac conſideratione habetur quod ſenſus literalis ſimpliciter loquendo ſit dignior, eo ꝙ eius notitia ſe extendit non ſo-

tum ad ſapientes qui myſtica intelligunt, ſed etiam ad rudes, iuxta illud A Rom. 1. c. Sapientibus & inſipientibus debitor ſum. Ex quo manifeſte ſenſus ſacræ ſcripturæ dicitur ſcriptus intus & foris, etiam ſecundum ſenſum literalem tantum. Nam vt deductum fuit in tertio articulo huius quæſtionis, ac his quæ pertinent ad ſenſum literalem, quædam ſunt intimiora quam alia.

Sextum. Ad ſextum dicendum, quod ſicut ſtudium humanarum ſcientiarum incipit a principijs naturaliter notis, ſic ſtudium ſacræ ſcripturæ recte ordinatum incipit ab articulis fidei diuinitus in ſacra ſcriptura reuelatis, qui fundantur in ſenſu literali ſacræ ſcripturę. Ex quib. articulis vna cũ alijs in ſacra ſcriptura traditis, ſeu per veram & rectam rationem inuẽtis, proceditur ad aliqua alia probanda, ſicut Apoſt. 1. Corinth. 15. ex reſurrectione Christi arguit reſurrectionem communem, & per iſtum proceſſum deuenitur ad omnia quę in ſacra Theologia veraciter traduntur, quæ omnia reducuntur ad ſenſum literalem ipſius ſacræ ſcripturę, ut dictum eſt. Ex quo patet quod ſtudium ſacræ ſcripturæ incipit ab intellectu ſenſus literalis ipſius primarie ſumpto, & terminatur in his quę in eadem ſacra ſcriptura traduntur vel deducuntur ex eis modo prędicto. Cętera autem quę ad ſenſum ſpiritualem pertinent fundari habent in prædictis, ut dictum eſt. Ex quib. patet excellentia ſenſus literalis inquantũ in eo includuntur circa cognitionem diuinam quę eſt per fidem tam illa quę ſe habent in alijs ſcientijs ut intellectus. ſ. prima principia, quam illa quę ſe habent ut ſcientia, ſcilicet, quę deducuntur a principijs, quod etiã, illa quę ſunt de ſummis cauſis rerum quæ pertinent ad ſapientiam, ut in 3. Ethic. Illud autem quod dicit Apoſtolus. Rom. 1. c. Inuiſibilia Dei a creatura mundi, per ea quæ ſunt facta intellecta conſpiciuntur proprie intelligitur de his quę cognoſcuntur de Deo per creaturas, vt Philoſophi cognouerunt: vnde ibidem dicit, Quod notum eſt Dei manifeſtum eſt illis, &c.

Septimũ. Ad ſeptimum dicendum, quod ex illa autoritate Greg. non eſt intelligendum, ſ. quod ſenſus literalis ſacrę ſcripturę, ſ. qui ab autore intenditur deficiat in aliquo loco, vt vel falſum includat, vel aliquid penitus inutile. Primum .n. eſſet infirmare totam autoritatem ſacrę ſcripturę, vt Aug. dicit. Secundum contra apoſtolum ſic dicentem. Quęcunque ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt. Sed quia ſenſus literalis acceptus a ſignificatione qua uoces ſignificant res quandoque deficit, in tali caſu dicit Greg. ꝙ redeundum eſt ad ſignificationem qua res per uoces ſignificatę aliud ulterius ſignificant, quod pertinet ad myſticam expoſitionem. Et in talib. ſenſus literalis principaliter intellectus ab autore, nõ eſt ille qui per ſignificationem uocum primaria intelligitur, ſed potius ille qui ulterius per ſignificationem rerum per uoces ſignificatarum habetur. Contingit autem hoc in ſacra ſcriptura multipliciter. Primo in locutionib. parabolicis ut dictum fuit in reſponſione ad quartum argumentum. Item cum ſcriptura loquens de uno ad literam tranſit ad aliud cuius eſt figura, ut patet in prima regula & ultima beati Iſidori, quę ponuntur in ſecundo prologo huius poſtillę. Item cum aliqua hiſtoria ſecundum ſignificationem uocum tantummodo intellecta non inducit ali- C quam inſtructionem in fidei, ſeu in morib. utilitatem, neque etiam inducit aliquam honeſtatem in conuerſatione humana, ſed potius videtur aliquam ſpeciem mali inducere ſeu approbare, & ideo in tali hiſtoria, requirendus eſt neceſſario ſenſus, ſecundum myſticam ſignificationem accommodatus & vtilis ad aliquid prędictorũ. Iuxta illud Eſa. 18. c. Ego dominus docens te vtilia. Et hoc inſinuant verba Greg. in prædicta autoritate cum dicit. Cum ordo hiſtoriæ deficit. Hiſtoria .n. ſacra ordinatur ad noſtram doctrinam. Cum autem in hoc ſecundum ſignificationem vocum deficiat, conſtat quod ordo hiſtoriæ deficit, & ſic ſine dubitatione, redeundum eſt ad ſpiritualem ſenſum modo prædicto, qui in talibus habendus eſt pro literali. Cuius exemplum habetur iij. Reg. 1. a. in hiſtoria de Abiſag adducta ad Dauid in ſenectute ſua, prout Hieron. ibidem notabiliter exponit, vide ibi in Additione ſecunda. Qui quidem defectus in ſenſu accepto ſecundum ſignificationem vocum tantum ſæpe contingit in ſacra ſcriptura modo prædicto. Vnde in talib. locis recurrendum eſt ad autoritatem B. Greg. ſupradictam, quæ valde attendenda eſt.

Copia cuiuſdam literę, quę contra determinationem prædictæ quæſtionis a quodam magiſtro in ſacra pagina de Ordine Minorum, autori additionum fuit miſſa.

C ALME Pręſul, vt alter Symeon annoſus famoſus ſtudio diuinæ legis, tuam emeritam ſenectutem obtuliſti quaſi ſacrificium veſpertinum, in quo forſan reſponſum accepiſti a Spirituſancto, non videre mortem niſi prius additionib. declaratiuis declarationes literales vtriusque teſtamenti declarares, quaſi in te eſſet vena vitę & in lumine tuo lumen illius videretur, ideirco tibi laus & honor in eccleſia ſanctorum, ſacram ſcripturam elucidantib. eſt conceſſus. Et quoniã, Alme præſul, apex & paſtor. peculum & aga alma luciforme procœmialiter introductio tui operis, Additiones nominati, ad manus mei pauperis fratris minoris ſuſpirãtis fama primo, ſecundo ſcriptura peruenit. In quo cernens mentis tuæ rectitudinem complanatam ramuſculo bonæ naturæ legis, quanta interſerit D Paulus theſaurizandis patrib. filijs, nec minus terminum q̃onis, qua quęrit tua ingenioſa ſolertio dignitatem literalis intelligentiæ abundare alijs ſacræ ſcripturę ſenſib. Pro cuius parte contra, octo rationib. Achilleis fundamentum firmitatis quæſtionatæ veritatis agitaſti. Non modicum firmitatem eiuſdem ſolidando, in eo honoris virtuti debiti deciſionẽ aſſignãdo ſub numero ſenario. In quib. omnib. eſt ſi magna exuberat vtilitas, attamen non ingenioſa ſubtilitas mentem reficit eleuatam, non ſaciat tuæ q̃onis determinatio affirmatiua, cum ſua ſolidatio potius appoſitum concludat. Quoniam ſicut adoratio imaginis non propter imaginẽ, ſed imaginatum fit, ſic reuerentia & honor literę propter ſpiritũ, & propter quod vnumquodque, & illud potius. Honor .n. & reuerentia tranſit in prototypum. Non vrna aurea manente plena, virga & tabulæ propter arcam fœderis, ſed arca propter talia reuerenda erat. Quid interiora niſi ſpiritualis intelligentia? Quid arca niſi litera proſpectatur? Quod ad hoc diſtinctius Ezechielica viſio manifeſtat, cum pulchrius iſta depingit, ſub metaphora rotæ in medio rotæ. Rotæ in medio rota. litera grauę in litera, legis. quib. non concedit uitam, ſed ſpirituali intelligentię cum ſubiungit: Et ſpi. ui. er. in ro. Hæc enim eſt vera vita, quam verbum vitæ cæcitati Iudaica prædicauit, cum dixit: Scrutamini ſcripturas, &c. Non ſatiat etiam primum deciſionis, nec ſecundum, nec tertiũ, nec quartum, nec quintum, imo nec ſextum, vbi agitur de comparatione ſenſus literalis ad myſticam ſenſum, inter quos comparatio non eſt poſſibilis, propter gradus diuerſarum ſpecierum, extra quod non contingit comparatio propter intenſionem gradualem ſpecificę naturæ. Quare ex his dependenter fallit motiuum triplicis cõſiderationis, qua ſenſus literalis alijs ſenſibus ſimpliciter comparatus eſt dignior, ſcilicet. ex parte extẽtionis. Senſus literalis aliis dignior. Fallit iſtud cum cuncta ſacra eloquia plena ſint dominicis ſacramentis. Hanc longiorem extenſionẽ ſpiritus literam cognouit Paulus cũ dixit, Omnia in figura illis contingebant, non ſolum ſcripta, ſed etiam quocunq; modo alio tradita. Et propter hoc etiam fallit ſecundũ, videlicet, ex parte vniuerſitatis, quoniam quanto aliquid vniuerſalius, tanto communicabilius. Senſus autem literalis propter ſuam limitationẽ per doctores famoſos, & ſignantur per doctorem irrefragabilem eſt incõmunicabilis. Non enim diuiditur, ſed bene myſticus multiplicatur. Et ponam multiplicationem doctores, quoniam inquit, aut refert mores aut E fidem. Primo modo tropologicus, ſecundo modo dupliciter, quoniam uel ſi dẽ Deitatis uel humanitatis. Si Deitatis, anagogicus, ſi humanitatis, allegoricus. Tertium autem etiam fallit, quoniam dignitas iſtorum ſenſuum attenditur penes maiorem vtilitatem, quæ conſequitur maiorem certitudinem quantum eſt ex ſe. Non enim certitudo ſpiritualis intelligẽtiæ & ſpeculationis, ſicut literalis intelligentiæ, ſed eſt certitudo experientiæ & ſecundum affectum, & per modum guſtus, per ſpirationẽ & teſtimonium ſpirituſſancti. Ex quibus non conſurgit ratio commendationis poſtillæ doctori Nicolai, ſed confidendo de tui benigna cõditione, cui me deuo te commendo æſtimo rationem ſuę commendationis conſurgere ex oppoſitis additiuis, quibus Nicolaum tam immerite reprehendere niteris. Commendatur enim quis ex proprio opere, quare ſententias doctorum poſt poſuit quaſi impertinentes, & ſiquidem pertinentes vt auctorizaret opus ſuũ Eccleſiæ doctoribus, a qua non deuiauit. Nec probas, ꝙ dicis verba ſancti Tho. eſſe igne charitatis examinata, cum in pluribus ſuis determinationib. ſint impugnata per plures ingenioſos Theologos, viros admirabiles, quaſi in corpore vel extra corpus, ſcripſerint, Deus ſcit. Cõmendatᷓ ſecundo, & ſi non proprietate ſermonis Hebraici, quem non in lacte ſuxit, ſed a ueritate ſententiæ, circa quã non errauit immiſcendo illam habitui Theologico qui illum lactauit. Commendatur tertio in eo, quod inter omnes doctores Hebraicos. Rab. Sal. elegit, quoniam inter omnes illum meliorem Theologum inuenit. Iſta ſic indigeſta tuę digeſtæ prudentiæ (Almæ præſul) ſcribo calamo breuiſſimo commendans tuæ ingenioſæ ſcientiæ defectus calami ignari, attamen Deo teſte tibi nunc pluſquam uiuenti in ſeculo officior, cum inter mortales ſit nunc virtuoſior, & tui reuerentia eſſet mihi opus tuum aſſidua diligentia ſi occuriſſet mihi ſua præſentia. Viue cum gratia, vt uiuas ſemper in gloria.

Commendationis cauſę unde & quãdo ſumendę ſunt.

Copia reſponſionis ad prædictam epiſtolam.

VENERANDAE religionis vir, frater & amice & chariſſime, literas tuas me recepiſſe recognoſco, in quarum exordio me alterum Symeonem vocas, cui in nullo me credo aſſimilari, niſi forte in ſenecta, vtinam vberi. Sed uarum proceſſu aliqualiter conſpecto, te potius vocare poſ- F ſem alterum Samaritanum. Oleum enim laudis cum vino reprehenſionis artificioſo ſatis attuliſti. De vtraque autem materia pluſquam caſus requireret credo te attuliſſe. Non enim talem ac tantum me ſentio qualẽ me ſcripſiſti, nec dicta mea de quib. agitur, inquantum ingenij mei modulus intelligere valet reprehẽſione tua, condigna reperio. Si tamen ſunt, libenter correctionem recipiam, Non enim uanum nomẽ acquirere ſed veritatẽ inquirere, propoſiti mei eſt. Sed per hoc latius diſcurrẽdo

quan-

☞ *quantum ad primum tuum beneuolum erga perſonā affectum a quo hu-* A *iuſmodi oleum emanaſſe concerno, gratiam habeo, & gratiarū retributione æſtimo eſſe condignum. De ſecundo vero amplector libenter effectum Ferrum enim ferro acuitur, & contrariorum ſolutionibus veritas magis eluceſcit. Decreui autem per ſingula argumenta tua diſcurrere, & omni rhetorum flore depoſito, verbis planis quib. in ſcientiarum inueſtigationib. vti ſolemus, ſingulis prout mihi videbitur reſpondere, obiecti ua uerba tua locio ſuis repetendi, ut omni confuſione ſemota, ſingulorum veritas apertius innoteſcat.*

Dicis enim primo de quæſtione mea in generali, ſic. In *quib. omnibus & ſi magna exuberat vtilitas, attamen non ingenioſa ſubtilitas mentē reficit eleuatam.*

Circa quod non modicum de tua diſcretione admiror, verba enim quę in ſacræ ſcripturæ expoſitionib. magnam exuberant vtilitatem, quod ſi non reficiant mentem eleuatam? Quidam enim prophetarum ſcripſit,
Eſa 48.c. Ego dominus docens te utilia. *Vnde nō dixit ſubtilia ſeu ingenioſa talia enim quæ vt dicis mentem eleuatam reficiunt, ſi contra vtilia diſtinguantur, potius pertinere videtur ad alta ſapere quā ad ſobrietatem*

Conſequenter dicis quod non ſatiat me quęſtionis determinatio affirmatiua, &c. Ex *quo uidetur quod non uidiſti, uel forte non attente conſideraſti determinationem meam ſpecialiter in ſexto articulo reſponſali, vbi manifeſte habetur quod deciſio ſeu determinatio mea non fuit affirmatiua ſimpliciter, ſed diſtinctiua. Sunt enim ibi tres diſtinctiones, ſm quarum unam ſenſus naturalis præeminet, ſecundum aliam vero eſt æqualis dignitatis, & ſecundum aliam etiam minoris dignitatis quā ſen-*
Philoſo. 1. poſte. *ſus ſpiritualis. Cōſequēter dicis, quod reuerētia & honor literę eſt propter* B *ſpiritū, quia propter vnūquodq; & illud magis. Ex quo conaris cōcludere ꝙ ſenſus literalis honoratur propter ſpirituale.* Ad ꝙ *deducis exēplū de arca fœderis cui honor debebatur propter cōtenta in ea, & nō ecōtra. Frater mi chariſſime mihi videtur te hic inuoluiſſe ſententias. Si enim p hoc quod dicis litera, intelligis characteres in tabulis expreſſos, & per ſpiritum intelligis ſenſum per eos ſignatum, vtique conceditur tibi, ſed nihil facit contra me argumentatio. Nam ſenſus literalis eſt qui primo per literam intelligitur, & ei debetur honor, potius quam literæ materiali. Si autem per hoc quod dicis litera, intelligas ſenſum literalem, & per ſpiritum ſenſum myſticum ſeu ſpiritualem, ſic diſtinguēdū eſt. Nam in quibuſdam locis ſacræ ſcripturæ, ut in hiſtorialibus veteris teſtamēti ſeu cæremonialib. & huiuſmodi, dignior eſt ſenſus myſticus q̄ literlalis, ut in ſexto articulo reſponſali quæſtionis prędictę fuit oſtenſum, & in talib. poteſt habere locum exemplum prædictum de arca fœderis.* In *alijs vero locis vbi ſenſus literalis ſolus ſecundum* Auguſt. *inquiritur, exēplum nullum uidetur habere locum, vt patet in materia propria de qua loqueris. In tabulis enim teſtamenti quę in arca fœderis concludebantur nihil aliud continebatur, niſi pręcepta decalogi, quæ quidem pręcepta non exponuntur principaliter ſeu communiter, niſi ſecundū ſenſum literalem, ad quem omnes expoſitiones eorum quantumcunque multiplices reducuntur.*

Conſequenter deducis viſionem Ezechielis *de rota in medio rotę ad*
Ezech. 1. d. *tuum propoſitum oſtendendum, quod manifeſte videtur non ualere Si enim hanc viſionem allegas ſecundum literalem ſenſum, interroga magiſtrum Nicolaū, qui literalem ſenſum maxime ſequitur, & dicit tibi ꝙ per quaternarium numerū animaliū & rotarum in uiſione Ezechielis, intelligitur quaternarius regnorū ſuccedentium ſcilicet Chaldæorū, Perſarum, Græcorum, & Romanorum, & ſic authoritas tua ſecundum literalem ſenſum nihil facit contra me. Si autem eam allegas ſecundum ſenſum myſticum ſeu ſpiritualem, vide Grego. qui hanc uiſionem in Homel. ſuis ſuper Ezechielem eleganter expoſuit rotam in medio rotæ nouum teſtamentum in medio veteris expoſuit. Conſtat autem quod in vtroque teſtamento, & per conſequens in utraque rota inuenitur ſenſus literalis. Sed dicis licet in utroque teſtamento inuenitur ſenſus literalis & ſpiritualis uita tamen non conceditur niſi ſpirituali intelligentię, cū ſubditur:* Et ſpiritus uitæ erat in rotis. *Audi rogo ſi per ſpiritualem intelligentiam ſolum intelligeres ſpiritualem ſenſum ſeu myſticum excluſo ſenſu literali, manifeſte deuiares à ueritate ſacræ doctrinæ.*

Conſtat enim quod omnia quę de neceſſitate ſalutis traduntur credenda ſeu agenda in ſacra ſcriptura, ſub ſenſu literali reperiuntur. Myſterium enim ſummę Trinitatis & unitatis, quod inter credenda ſummum tenet locū, in autoritatib. ſacræ ſcripturæ ſecundū ſenſum literalem intellectis fundatur. Vnde Auguſtinus tractans de ordine ſeruando cum de trinitate agitur in 4. lib. de Trinitate ſic dicit, primo contra autoritates ſacrarum ſcripturarum, vtrum fides ita ſe habeat demonſtrandum eſt, deinde aduerſus garrulos, &c.

Conſtat autem quod autoritates ſacrarum ſcripturarum, quæ nos obligant ad credendum in myſterium ſanctæ Trinitatis ſunt illę, quę ſecundum ſenſum literalem hoc dicunt, tantummodo enim a talibus ſumitur efficax argumentum, ſecundum eundem Auguſtinum de doctrina Chriſtiana. Vnde omnia teſtimonia quæ a Magiſtro *in 1. diſtinct. 2. ad hoc myſterium fundandum deducuntur, intelliguntur ſecundum ſenſum lite-*
0.17.a. *ralem, ut ibidem patet. De myſterio autem incarnationis uerbi pateat, in cuius agnitione vita æterna conſiſtit. unde:* Hæc eſt uita æterna, ut cognoſcant

cognoſcant te Deum, & quem miſiſti filium tuum, &c. *manifeſtū eſt, quod omnia circa hoc de neceſſitate ſalutis credenda, in ſenſu* D
literali principaliter traduntur, vt cum de incarnatione dicitur. Verbum caro factum eſt. Ioan. 1. a. *quod ſecundum ſenſum literalem incarnationē veram ſignificat. De morte dicitur:* Clamans uoce magna expirauit Mar. 15. d. *& ſic de alijs circa humanitatē Chriſti credendis, quę omnia in ſenſu literali inueniuntur. Idem de creatione mundi, & alijs articulis fidei, qui nobis proponuntur credendi, qui omnes ſub ſenſu literali inueniuntur, & ideo habent vim obligatoriam, vt dictum eſt. De his vero quę agēda ſunt de neceſſitate ſalutis ſolum accipio illa duo manifeſta, in quib. tota lex pendet & prophetæ, ſecundum teſtimonium ſaluatoris, ſ.* Diliges Mat. 22. d. dominum deum tuum ex toto corde, &c. Et Diliges proximum tuum ſicut teipſum. *Iſta enim mandata non habent niſi ſenſum literalem. Non enim in hoc loco res ſignificatę per hanc uocē Deus, ſeu per hāc uocē Proximum, & per hanc uocē diliges, vlterius alias res ſignificant, a quibus rebus ſic ſignificatis ſenſus alius accipiatur, vt eſt manifeſtum. Et attende quod non ſolum prędicta quę de neceſſitate ſalutis ſunt agenda. ſed etiam illa quæ ad ſtatum perfectionis pertinent, et ut conſilia dantur, habentur per ſenſum literalem, vt cum dicitur:* Si uis Mat. 19. c. perfectus eſſe, uade & vende omniaque habes, & da pauperibus. *In quibus verbis ſecundum ſenſum literalem intellectis includūtur omnia illa quæ ad ſtatum perfectionis pertinent, ut eſt manifeſtum. Itē doctrina ſacramentorum eccleſiæ quib. gratia iuſtificans datur ſeu augetur. Quæro per quem ſenſum datur nobis in ſcripturis? Per literalem ſeu myſticum? Non eſt dubitabile quod per literalem. Cum enim dicitur,* Qui crediderit & baptizatus fuerit, &c. Mar. 16. d. *ſecundum ſenſum literalem inſtitutio ſacramenti baptiſmi intelligitur. Similiter cum dicitur.* Caro mea uere eſt cibus, & qui manducat meam carnem, & Ioan. 6. f. bibit meum ſanguinem, &c. *ſecundū ſenſum literalem dictorū huiuſmodi, habetur virtus ſeu efficacia ſacramenti eucharıſtię. Similiter p ſenſum literalem huiuſmodi dicti.* Confitemini alterutrū peccata Iaco. 5. d. uestra. E *Sacramentum pœnitentię intelligimus. Quis ergo ſanę mentis audeat dicere, quod in ſenſu literali non eſt ſpiritus vitæ, cum in eo omnia credenda & agenda ad vitam ſpiritualem pertinentia tradātur? Sed forte diceres, quod omnia prędicta etiam habentur in ſenſu myſtico. Nā per ſenſum allegoricum habentur ea quę ſunt credenda, & per tropologicum quæ ſunt agenda.*

Ad quod dicendum quod nihil ſub ſenſu ſpirituali continetur fidei vel moribus neceſſarium, quod ſcriptura alicubi per literalem ſenſum manifeſte non tradat. Vnde Auguſtinus *ad Vincentium Donatiſtam. Quis autem non imprudentiſſime nitatur aliquid in allegoria poſitum pro ſe adducere, niſi habeat etiam manifeſta teſtimonia, quorum lumine illuſtrētur obſcura? Sed ulterius de ſenſu myſtico videris dicere ſic. Hæc .n. eſt vera uita, quam uerbum uitæ cæcitati Iudaicæ prędicauit, cum dixit:* Scrutamini ſcripturas in quibus putatis uos uitam æternam habere. *per hæc tua verba ſentio te æſtimare, quod per ſcrutinium, ſcripturarum a Chriſto præceptum* Iudæis, *intelligitur eis mandare vt de ſacris literis educerent, ſeu extraherent ſenſum ſpiritualem ſeu myſticū quod ſalua pace dixerim, nullam continet veritatem. Audeo enim tibi frater dicere. Scrutare omnia ſacra Euangelia Dei, & nunquam reperies Chriſtum allegaſſe aliquam athoritatem ſacræ ſcripturæ vel diſcipulis erudiendis, aut Iudæis contradicentibus, ſeu etiam diabolo tētanti, niſi ſub ſenſu literali intellectā. Vnde & magiſter Nicolaus hoc recte cōſiderans in tota poſtilla ſua veteris teſtamenti, vbi occurrit aliquis textus allegatus in nouo a Chriſto, & a diſcipulis, ſemper exponit eum ſecundum ſenſum literalem, intantum quod etiam vel illud Pſalmiſtæ.* Lapidem quem reprobauerunt ędificantes, hic factus eſt in caput anguli. *exponit intelligendum eſſe ſecundū ſenſum literalē de Chriſto, eo quod Chriſtus* Iudæis *illum textum de ſeipſo allegauit. Similiter omnes autoritates teſtamenti quas Apoſtolus allegat ad Hebræos* F *ad probandum diuinitatem Chriſti, & alia eius myſteria conatur eos reducere ad ſenſum literalem quātumcunque prima facie habeant aliam apparentiā, quod eſt neceſſarium ad hoc quod ſint efficaces ad concludendum intentum, & ſic in alijs quibuſcunque locis totius poſtillæ. Ex quo concluditur contra te, ipſos enim ſenſus, mandabat Chriſtus ſcrutari, de quibus ipſe quotidie docebat, prædicabat, ſeu diſputabat, qui ſunt tantummodo literales, vt dictum eſt, & ideo illud verbum Chriſti,* Scrutamini ſcripturas, Ioan. 5. f. *quod pro te allegas, ſecundum magiſtrum prædictū exponitur de myſterijs Chriſti, quę in ſacris ſcripturis ſecundum ſenſum literalem intellectis reperiuntur. Dicit enim ſuper prædicto verbo, ſcilicet:* Scrutamini ſcripturas. *Ioan. 5. Sic ſcriptura veteris teſtamenti deſignat tempus aduentus eius, Gene. penul. b.* Non auferetur ſceptrum de Iuda, &c. *& Danie. ix. vbi determinatur aduentus ſancti ſāctorū ſub numero certo hebdomadarum, Determinat etiam locum natiuitatis Mich. 5. a.* Et tu Bethleem. *Determinat etiā modum naſcendi Eſa. 7.* Ecce uirgo concipiet. *Et modum conuerſandi Zachar. ix. b.* Ecce rex tuus uenit tibi. *Et modum moriendi Eſa. 53. c.* Sicut ouis ad occiſionem ducetur, &c. *Et breuiter omnia Chriſti myſteria in veteri teſtamēto inueniuntur expreſſa & in Chriſto completa. Hæc ille. Conſtat autē ꝙ omnes auctoritates prædictæ allegatæ per poſtillatorem*

* ſecundum ſenſum literalē prædicta myſteria ſignificabant. Et ſic patet ꝙ
A cum dicitur. Scrutamini ſcripturas, referendum eſt ad ſenſum literalem, quod eſt intentum.

Sed forte dices, quod ſenſus literalis non indiget ſcrutinio, cum ex ſignificatis per vocem accipitur, & ſic ſtatim offert ſe intellectui cū modico ſcrutinio ſeu rationis indagine. vnde de hoc ſuperfluum videtur cæcitati Iudaicæ Chriſtum prædicaſſe: Scrutamini ſcripturas: cum ipſi de hoc ſenſu ſatis edocti fuiſſent. Non ſic frater mi, non ſic. Senſus .n. literalis ſacræ ſcripturæ licet ex ſignificatis per vocem accipiatur, vt dicis, multi tamen in eius inuentione vel acquiſitione errauerunt tā in veteri quā in nouo teſtamento. Cuius ratio eſt: Nam ſicut de vijs domini quæ ſunt eius præcepta, ſeu conſilia, legitur per prophetam. Rectæ ſūt viæ domini, & iuſti ambulabunt in eis, præuaricatores autē corruerunt in eis. Sic in ſenſu literali contingit, ſ. quod licet ſit rectus, .i. planior, & iuſti, id eſt, habentes lumen fidei, ambulabunt in eis, ſ. intuitis, & ſignificatis per ſenſum literalem fidei adhærendo: præuaricatores tamen, ſcilicet carentes huiuſmodi lumine .ſ. fidei, corruerunt in eis. In veteri teſtamento Iudæi Chriſti contemporanei circa huiuſmodi ſenſum literalem multipliciter errabant: ſicut, & Moderni priorum ſuorum errorem ſequentes, vt in multis locis Euangelij patet. Vnde ī præceptis decalogi, quæ ſunt principalia inter legis præcepta, intantum errabant quod per præcepta de obſeruatione ſabbathi intelligebant prohiberi ad literam, ne quis in ſabbatho proximum ſuum curaret, quod eſt inhumanum, de quo confutabat eos Chriſtus oſtendens quod licet in ſabbathis bene facere dicēs. Quis ex vobis qui habet vnam ouē, & ſi ceciderit in ſabbathis, &c. Similiter in homicidio non intelligebant prohiberi niſi occiſionem corporis humani, quibus aperuit dominus
B ſenſum, aſſerens omnem iniquum motum ad nocendum fratri ī homicidij genere debere deputari. Hoc idem declarat Augu. contra Fauſtum de equitibus illis de quibus dicitur in Euangelio. Audiſtis quia dictū eſt antiquis.

Errabant etiam circa præceptum de honoratione parentum, irritum facientes Dei mandatum propter traditionem ſuā, vt teſtificatur Mat. 15. & Marc. 7. Qua ratione oſtendit de eis dictum fuiſſe per Eſaiam: Populus hic labiis me honorat, &c. Super quo & alijs erroribus, quibus adhærebant in ſenſu literali ſacræ ſcripturæ deficientes de eis ibidem concludit. Cæci ſunt, & duces cęcorum. Vnde cęcitas Iudaica quam Chriſtus reprobat circa falſum intellectum ſenſus literalis cōſiſtit. Patet etiam hoc per prædictas auctoritates veteris teſtamenti, quas poſtillator allegauit ſuper illud verbum, Scrutamini ſcripturas. quæ quidem autoritates ſecundum verum ſenſum literalem myſteria Chriſti ſignificant, vt ſupra dictum eſt. Quem quidem ſenſum literalem Iudæi multi ſane peruertentes veritatem fidei per eas expreſſam non ve-
Ioan. 5. c. rentur negare. Vnde recte eis dicitur. Scrutamini ſcripturas .i. diligēter attendite verum ſenſum literalem in eis contentum.

Item attendendum quod quia inter prædictos errores periculoſior erat error circa cognitionem Chriſti, circa quam pertinaciſſime ſe habebant. Teſtatur enim Lucas quod cum eis ſemel in Synagoga illud Eſaiæ lxi. a. Spiritus domini ſuper me, propter quod vnxit me, euangelizare pauperibus, &c. exponeret de ſeipſo fuiſſe dictum, finaliter eie-
C cerunt illum extra ciuitatem vt præcipitarent eum, merito igitur talib. Chriſtus dicebat, Scrutamini ſcripturas. quia ſi talium ſcripturarum ſenſum literalem verum habuiſſet, teſtimonium verum inueniſſent de Chriſto, & ideo ſubiungit: Illæ ſunt quæ teſtimonium perhibent de me. Teſtimonium autem a ſacra ſcriptura non habetur certum, niſi ex ſenſu literali, vt Auguſt. in multis locis teſtatur. Idem patet in nouo teſtamento. Nam ſi Arrius verum literalem ſenſum habuiſſet huius dicti, Ego, & pater vnū ſumus, Hanc autem vnitatem intelligendo in diuina natura. Similiter, & huius dicti, Pater maior me eſt, Verū intellectum habuiſſet intelligēdo maioritatem reſpectu naturæ aſſumptæ, nō corruiſſet in hæreſim ſua damnatā. Sed quia prædicta aliter intellexit ad literam, quam catholici ſpiritusancto illuminati intellexerunt, lapſus eſt in laqueū. Et ſic patet quod circa verum intellectum literalem euangelij prædictus error conſiſtit, & ſic intelligēdum eſt de alijs, Ex quo patet intentum. Vlterius dicis quod nō ſatiat te primum deciſionis meæ, nec ſecundum, nec tertium, nec quartum, nec quintum. Circa quod ſi oſtendiſſes rationem tuæ inſatietatis, forte ſatisfieret tibi. Sed quia prætermiſiſti aſſignare rationem, nullam tibi do reſponſionem, niſi quod cauēdum eſt ab inſatiabilitate cordis, quæ in ſacris ſcripturis reprobatur. Circa ſextum, quia ibi declaraſti mentem tuam, merito reſpondendum eſt tibi. Dicis primo quod inter ſenſum literalem, & myſticum non eſt poſſibilis comparatio. Quod valde irrationabiliter dictum reputo. Tum quia tu ipſe prædictos ſenſus comparas adinuicem, aſſerens enim quod ſenſus myſticus eſt dignior, & per cōſequens ſunt comparabiles ꝑ te. Tū quia nullꝰ rationabiliter negare poſſet creatorē eſſe digniorem creatura. Diſtantia aūt inter creatorē & creaturam excedit quamcūque diſtātiam inter res creatas, vt eſt manifeſtum. Tum etiam quia iſti duo ſenſus de quibus agimus ſunt ſpecies ſub genere expoſitionis ſacræ ſcripturæ contentæ, vt patet per omnes doctores de hoc loquentes, vt Bedam, Augu. & alios. Nihil enim prohibet quod ſicut dicimus ſpeciem humanam eſſe digniorem D brutali ſeu irrationali, ſic quod vnus ſenſus exponendi ſacram ſcripturam ſit altero dignior.

Conſequenter quia dixeram in concluſione quod ſenſus literalis eſſet dignior ex parte extenſionis, eo quod quælibet propoſitio ſacræ ſcripturæ habet ſenſum literalem verum. Senſus vero myſtici non ſe extendunt ad totam ſacram ſcripturam. contra quos dicis ſic: Fallit iſtud cum cuncta ſacra eloquia plena ſint dominicis ſacramentis, hic videris inuoluere ſententias per acceptionem huius dicti ſacramentū. Si enim acciperes ſacramentum proprie vt ſignificet ſacramenta nouæ legis, & etiā veteris, ſic falſum aſſumeres. Multa enim ſunt eloquia, in quib. fit mentio de ſacramentis, in quocunque ſenſu talia eloquia ſumantur. Si autem per ſacramentū intelligas ſacrū ſecretū, ut per hoc intelligatur ſenſus myſticus, ſic etiā aſſumeres falſum. Oſtenſum eſt enim in ſecundo articulo quæſtionis de qua agitur, quod ſunt multa in ſacra ſcriptura, in quibus ſolus literalis eſt quęrendus. et eſt ſententia Auguſtini ſuper Geneſ. ad literam. Si autem per ſacramentum intelligis quamcunque ſacram doctrinam, ſic verum dicis. Sed nihil facit contra me, quia in illis paſſibus in quib ſolus ſenſus literalis quærendus eſt. ſunt multa ſacra documenta de fide ſeu moribus, prout declaratum fuit ſupra, & ſic patet quod extenſio ſenſus literalis ſtat in ſuo vigore, ſed ad probationem tui aſſumpti, ſcilicet quod ſenſus myſtici extendantur ad totam ſacram ſcripturam, ſic allegas. Hanc extenſionem ſpiritus ſupra literam cognouit Paulus cum dixit: Omnia 1 Co.10.b.
in figuris contingebant illis, non ſolum ſcripta, ſed etiam quocunq; alio modo tradita. Hæc autoritas Pauli, ſi bene attendas, nihil facit contra me. Loquitur enim ibi de geſtis populi tantum ſub antiquo teſtamen- E
to degentis, quorum vita erat prophetica. Vnde narratis in eodem capitulo quibuſdam eorum geſtis, tam in tranſitu maris quam ſub nube, & huiuſmodi, concludit, Hęc autem omnia contingebant illis in figura.

Non enim dixit ſolum, oīa contingebant ſed cum hac additione. Hæc autem omnia, ut oſtenderet ſe de illis & ſimilibus tantummodo loqui. Similiter non dicitur quod omnia dicebantur illis in figura, ſed contingebant, in quo manifeſte oſtendit quod loquitur de geſtis contingentibus, non autem reuelatis ſeu præceptis eiſdem. Nunquid quod dicitur in veteri lege: Audi Iſrael Deus tuus vnus eſt, contingebat eis in figura, Deut. 6.a.
vel quod dicitur: Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & huiuſmodi & ſic de ſimilibus? Abſit, ibi ſolus literalis ſenſus eſt quęrendus ſecundum ſententiam Auguſt. Et ex hac conſideratione clarius patet præeminentia ſenſus literalis ſecundum extenſionem. Extendit enim ſe ad auctoritates notabiliores & excellentiores ſacræ ſcripturæ, de quibus dictum eſt ſupra, in quibus auctoritatibus myſticus ſenſus non habet locum.

Conſequenter dicis, quod ſenſus literalis non eſt vniuerſalior, quia de quanto aliquid eſt uniuerſalius, tanto communicabilius, ſed ſenſus literalis propter ſuam limitationem, & ſignanter per doctorem irrefragabilem eſt incommunicabilis, eo quod nō diuiditur, ſed bene myſticus multiplicatur.

Attende frater rogo, ſi comparas ſenſus ſacræ ſcripturæ ad inuicem ſecundum eorum limitationem ad materias de quibus agunt, manifeſtū eſt quod quilibet ſenſus myſticus limitatur ad certā materiā. Tropologicus F
enim ſenſus ſolum agit de agendis ſecundum mores. Allegoricus vero de credendis. Anagogicus de ſperandis. Senſus autem literalis de ſingulis ꝑ dictis, & etiam de iam geſtis manifeſte tractat. Nec credo quod doctor irrefragabilis huius oppoſitum aſſerat, & ſic comparatio tua potius facit pro me.

Item ſi attendiſti vniuerſalitatem quam attribuo ſenſui literali ſatis manifeſta eſt. Conſiſtit autem in hoc, quod non ſolum literati ſeu ſapientes, ſed etiam rudes, qui ad intelligibilia capienda non ſunt idonei, tamen Rom 1.
per ſenſum literalem capiunt ſpiritualia ſaltem ſub ſimilitudinibus corporalibus, iuxta iſtud apoſtoli: Sapientibus & inſipientibus debitor ſum. vnde ex parte huius uniuerſalitatis ſenſus literalis manifeſtā habet præeminentiam.

In hoc autē ꝙ obijcis de incommunicabilitate, ſi ſic opinaris, a veritate deuias manifeſte. Communicatur enim ſenſus literalis cuilibet propoſitioni ſacræ ſcripturæ vt dictum eſt, & iterum in multis locis unus paſſus habet multiplicem expoſitionem literam, prout fuit oſtenſum in tertio articulo quæſtionis. Eſt etiam ſenſus literalis abyſſus multa, propter magna difficultates in eo contentas, circa ea quæ ad fidem, & mores pertinent.

Nec mirandum, nam in ſcientiarum humanarum libris, in quib. ſolus ſenſus literalis eſt inquirendus, quamplurima commenta ſunt, & plures expoſitiones ſeu ſcripta. Similiter, & multiplices quæſtiones ad mentem auctorum intelligendum ſeu elucidādam, ut patet in Phyſicis, Metaphyſicis, & Ethycis Similiter in facultatibus vtriuſq; iuris, & huiuſmodi, in quibus nec in textu, nec in glo. eſt ſenſus niſi literalis. Si igitur in illis in quib. ſolum illa tractantur, quę in lumine naturalis rationis cognoſci poſſunt, tot multiplicitates commentorum varietateſque quęſtionum, & ex

A poſitionum,& huiuſmodi circa ſenſum literalem inueniuntur, quanto magis in ſcriptura diuina vbi agitur de his quæ ſupernaturali lumine tantummodo cognoſcuntur, inueniri poſſunt multiplices ſenſus literales, ſeu expoſitiones quæſtiones,& huiuſmodi.

Nec credo te latere quod ſenſus literalis diuiditur in tres ſpecies ſecundum Auguſtin in lib. de vti. cre. ſcilicet in hiſtoricam, etymologicam,& anagogicam, vt in tertio articulo expoſui. Similiter,& ſeptem claues ſiue regulæ quæ Iſidorus tradit in libro de ſummo bono, quę in prologo a poſtillatore ponuntur, non ſunt niſi quædam ſpecies ſenſus literalis, ut patet intelligenti. Ex quibus manifeſte patet quod ſenſus literalis eſt communicabilis,& multiplicabilis.

Dicit enim conſequenter quod dignitas iſtorum ſenſuum attenditur penes maiorem vtilitatem, quæ conſequitur maiorem certitudinem, quod tibi concedo, prout in quæſtione prædicta largius eſt deductum. Sed quod ſubiūgis quod certitudo ſpiritualis intelligentiæ non eſt ſpeculationis ſicut literalis intelligentia, ſed eſt certitudo experientię,& ſecundum effectum,& per modum guſtus per inſpirationem,& teſtimonium ſpiritusſancti, hic manifeſte inuoluis ſententias. Attribuis enim ſenſui ſpirituali ſeu myſtico quod in homine ſpirituali habet locum, non enim de ratione ſenſus ſpiritualis ſeu myſtici eſt, vt det gratiam eum intelligenti, ſeu inuenienti, nec etiam eſt neceſſarium quod habens verum ſenſum myſticum, ſeu ſpiritualem ſacrę ſcripturæ ſit in gratia gratificante. Sufficit enim ad ſenſum ſpiritualem ſeu myſticum recte inueniendum ſeu habendum, habere ſeu participare donum prophetiæ ſeu donum interpretationis ſermonum, quę licet ſint gratiæ tamen ſunt gratis datę tantum,& ſic certitudo illa quam dicis per modum guſtus, pertinet ad donum ſapientię, ſecundum quod ſpiritualis homo iudicat omnia etiam profunda Dei ſecundum Apoſto. de quo non agitur in propoſito.

Ex hoc dicto tuo etiam ſequeretur quod nullus haberet certitudinem alicuius ſenſus myſtici ſeu ſpiritualis ſacrę ſcripturę, niſi exiſtens in gratia,& cum nemo ſciat de lege communi vtrum ſit dignus amore vel odio, ſequitur, quod nullus ſciret ſe habere talē certitudinem prædicti ſenſus myſtici de lege communi, quod eſſet valde inconſonum rationi.

1.Cor.2.c Conſequenter dicis (quod non probo) verba ſancti Tho. eſſe igne charitatis

B examinata, ſi bene attendiſti verba mea, ſic dixi, Credo verba ſancti. Tho. eſſe igne charitatis examinata vnde de credulitate mea non requiritur aliud teſtimonium, niſi quod in dictis,& in ſcriptis meis ſemper ſequor iſtum ſanctum doctorem, vtinam digne,& ſufficienter. Nec ignoro quod dicta ſua in pluribus ſunt impugnata per plures ingenioſos Theologos viros admirabiles vt dicis, nec ex hoc impeditur mea credulitas, ſeu proſecutio. Tum quia ſępe contingit doctrinas veras impugnari, tam in Theologicis, quorum principium poſitum eſt in ſignum cui contradicetur, quam in Peripateticis. Tum quia illa in quibus contradicitur, non referunt vt firmiter credo, ad expoſitionem alicuius paſſus ſacræ ſcripturæ an ſic vel aliter teneatur,& ideo talia apud me, qui de ſolo vero intellectu ſacrę ſcripturæ & diuinæ curo, magis ſunt curioſa quam fructuoſa. Vnde,& Apoſt. de ſimilibus dicit, quod quæſtionem magis præſtant quam ædificationem,& cætera.

Vltimo commendas magiſtrum Nicolaum eo quod ſententias ſanctorum doctorum propriæ ſententiæ poſtpoſuit, vt auctoriżaret opus ſuum,& ſi ſimpliciter illum commendares, recte vtique faceres, Commendandus eſt enim qui tanto ſtudio & labore ſacram ſcripturam expoſuit ſub plano & ſuaui ſtylo, ſed miror te ex hoc illum commendaſſe, quod ſententias ſuas dictis ſanctorum præpoſuit, vt eis ad auctoriżandum opus ſuum, cum huic commendationi non ſolum ſacra ſcriptura repugnet. Legitur enim, Non qui ſeipſum

C commendat, probatus eſt, 2. Corint. 10. d.& Prouerb. 27. a. Laudet te os alienum, non tuum, Hoc etiam Phyſica doctrina ſuadet, Ait enim Philoſophus Laudamus ſeipſos vituperantes. Et ſic p oppoſitū ſeipſum laudare, ſeu alijs præponere, non eſt commendabile, preſertim eum Poſtillator de quo loquimur, vt ordinis minorum dignus profeſſor humilitatem non præſumptionem ſequi æſtimandus eſt. Magna enim de ſe ſentire hi qui mollibus veſtiuntur,& in domibus regum ſunt, conſueuerunt. Nec enim adduci poſſum, vt credam, quod poſtponere ſententiam Hieronymi, vel alicuius ſancti doctoris dicto Rab. Salom. (præſertim vbi ratio non ſuadet) commendatione reputes dignum. Lauda ergo eum in quo laudandus eſt, in recta videlicet intentione, quam credo eum habuiſſe,& propter laborem magnum quem ſuſtinuiſſe dubium non eſt, vt ſacram ſcripturam exponeret,& pro maiori parte recte, non autem ex eo, quod a ſanctorum doctorum interdum expoſitionibus indebite deuiauit.

Secundo vero commendas Poſtillatorem ex hoc, quod per habitum Theologicum veritatem ſententiæ habuit, licet in lacte non ſuxiſſet proprietatem Hebraici ſermonis. Quod, ſalua pace, videtur minus rationabiliter dictum. Notum eſt enim quod habitus Theologicus non ſe extendit ad donum linguarum habendum. Et ideo cum Theologus dicit, Sic eſt in Hebraica veritate,& ibi non ſic inuenitur, non eſt ex hoc commendandus.

Commendas eum tertio ex hoc, quod inter Doctores Hebraicos non inuenit meliorem Theologum quam Ra. Sal. Circa quod notum eſt, quod ſi in rei veritate ille fuit minus peritus quam alij, non debet commendari ex hoc quod ſequitur eum præſertim in deuijs & inconſonis auctoritatibus ſanctorum, commenda ergo illum vt dixi in his,& ex his quibus com- D mendandus eſt,& libenter amplectar commendationes tuas.

Concludendo ergo chariſſime frater non credas me reprehendere voluiſſe Poſtillatorē, vt dicis, abſit hoc a me, ſed potius poſtillam ſuā eſſe ſimpliciter commendandam expreſſe aſſerui in quæſtione prædicta, licet in aliquibus locis ſentio eam minus ſufficere, quod non reputatur vitium ſimpliciter, nemo namque mortalium perfecte omnia examinare poteſt, ſæpe enim dormitauit Homerus. Sanctū autem eſt in omnib. ſcientijs preſertim in ſcriptura diuina, ſemper præponere veritatem.

Vtinam frater dilectiſſime eſſes in meo conſortio, ſaltem aliquantulo tempore, vt ſimul diſcurrere valeremus additiunculas has,& ſic experimento cognoſceres, quod in illis locis in quibus ab eius dictis deuiare videor zelo veritatis non reprehendendi ſtudio proceſſi,& etiam in his non iudicio proprio deuiaui, ſed ſequendo maiorum ſententiam. Vale frater in domino,& meliora chariſmata ſemper æmulare,&c.

INCIPIT Prologus in Replicas Defenſiuas poſtillæ venerabilis ac deuoti patris fratris Nicolai de Lyra ab impugnationibus domini Burgenſis, editas a venerabili & religioſo patre fratre Matthia Thoring ſacri ordinis minorum prouinciæ Saxoniæ miniſtro, ad plurimorum rogatum præfatam poſtillam vt veritate lucentem, amplexantium.

Modeſtiam antiquā tenere homines iuſtos atque ſanctos decebat,& ordinata regulariter iniurijs nō grauare moleſtis. Nam ſicut minus bene geſta correctionis limam, ſic E optime facta laudem & gloriam requirunt, ſed quia omnimoda perfectio ſolis diuinis rebus competit, in cunctis humanis operibus reperiri poterit quod reprehēſione dignum eſt cum modeſtia tamē, vt ait beatus Auguſtinus in principio retracta. quæ modeſtia non modo in agibilibus, ſed & ſcibilibus locum habet. Nam ſecundum verum intellectum ſacræ ſcripturæ circa diuinum ſcibile errare non contingit ideo ipſa ſola hunc honorem ſibi vendicat vt recte intellecta ſine reprehenſione conſiſtat, vt vult beatus Dionyſius de diuinis nominibus, capit. ſecundo Nihilque ei contrarium niſi omnino ſit falſum. In ea quoque nihil reperitur abſurdum ſecundum Auguſtinum 11. ſuper Geneſim, capite primo. Diuerſitas igitur et contrarietas in eius expoſitione nō habet ortum ex illa doctrina irrefragabili, ſed ex eo quod eius expoſitores intellectum plenum non ſunt aſſecuti, vt vult Beatus Hilarius ſecundo de Trin. Quæ tamen Hylarius. expoſitorum diuerſitas non omnino inutilis eſt quinimo per ea pigritia ſtudentium excutitur vt veritas inquiratur. ſicque eccleſiæ proficiunt inſurgētes hæreſes vt inquit beatus Auguſt. 1. ſuper Geneſim contra Manichęos. Omnes igitur ſancti & catholici ſacræ ſcripturæ tractatores antiqui nedum conſentiendo verum etiam ſalua fide diſſentiendo à ſucceſſoribus gratias meruerunt immortales. Nam poſt & per eorum venerandos ſanctosque labores excitati, pro patribus nati filij doctores, in eorum comparatione moderni non parum laude digni ſurrexerunt, qui in ſacræ ſcripturæ expoſitione deſudantes vt uitā haberent æternā talibus promiſſam, ipſam elucidauerūt ſenſum ipſius literalem tanquam magis authēticum inquirentes, inter quos magiſter Nicolaus de Lyra in lingua Hebraica ſimul & Latina peritus, F vniuerſalior & præclarior reperitur, cuius ſpiritum tanquam pueri iunioris de minorum fratrum ordine Deus illuſtrando miſericorditer ſuſcitauit. Ipſe quoque ſic ſuſcitatus, quod ſine fictione didicit, ſine inuidia communicauit.& tanquam ſapientibus & inſipientibus, magnis & paruulis debitor effectus, ſatisfacere cupiens, opus egregium compoſuit,& in eccleſiæ ſanctæ gazophylacium pauper profeſſione cum vidua paupercula ſtudere volentibus profuturum obtulit,& hoc ipſum opus ſuum, Poſtillam nuncupare decreuit, Hoc inquam opus poſtillæ,& ſi tantæ ſufficientiæ fuerit, quod ipſum non ſolum paruuli, ſed magni, nec ſolum fideles, ſed & infideles in dubijs circa ſacræ ſcripturæ literalem intelligentiam requirunt, ipſe tamen magiſter Nicolaus vt vere humilis, imperfectum ſe recognoſcens,& vt pius culpam agnoſcens, vbi fortaſſis culpa non eſt, in proœmio ſui operis, ſe,& per ſe ſcripta determinationi ſanctæ matris eccleſiæ ſubmittens, lectorem beneuolum,& correctorem efflagitat charitatiuum, ſciens quod nemo omni ex parte beatus, Vbi autem charitatiuum correctorem expoſtulat, inſidioſum corrupte inueniſſe probatur. Nam quidam Iudæus, vt dicitur, in Hiſpania ad fidem conuerſus, Paulus in baptiſmo nominatus, tandem ad eccleſiam Burg. promotus, omni modeſtia poſtpoſita, præfatā poſtillā Eccleſiæ ſanctę neceſſariam, et cunctis ſtudioſis venerandam, hoſtiliter inuaſit, immoderatione per beatū Hylariū decimo de Trinitate reprehenſiue deſcripta, vbi dicitur, Contra veritatem aut non intellectā, aut offendentem, uel ſtultę, vel vi-

Poſtilla.

Paulus Burgenſis

* A tioſæ voluntatis error obnititur. Immoderata eſt enim omnis ſuſceptarum voluntatum pertinacia, vbi non rationi voluntas ſubijcitur, ſed his quæ volumus rationem inquirimus. & placitis doctrinam coaptamus. Iamque nominis potius quam rei erit doctrina quæ fingitur. Hos inquam immodeſtiæ modos (vt ita dicam) dictus Paulus Burgenſis manifeſte tenuit, quia in multis oſtendit ſe poſtillam odiſſe, & non intellexiſſe, vel intelligere noluiſſe, ſicque vt irrationabilem, falſam erroneam, in multis improbauit, vt opus tam inſigne tamque laudabile, apud minus ſapientes parui penſum reddat. Et vt immoderantiam præfatis modis aſſumptam colorare videatur, inuiſiones quas ſcripſit, Additiones (quamuis vere ſint corruptiones) nominauit, poſtillamque (vt patet in effectu) ficte commendauit. Nam in proœmio ſui corruptorij de hac poſtilla ſcribens filio ſuo Alfonſo ſic ait, Quoniam innumerabilia pene opera quorum veritate diuina ſcriptura circundata refulget, poſtilla Nicolai de Lyra tam ſui recentia, quam ſui digna celebritate, clareſcit, qui vtrunque teſtamentum diſcurrens ſtudioſe ſenſum literalem (qui inter cæteros præcipuus eſt) copioſa luculentia tradidit, hanc tibi donare propoſui, & quod legare conceperā inter viuos nō nude condonare, ſed paterna additamenta paterno munuſculo cumulare viſum eſt. Hæc Burgen. Vnde ſi operi ſic commendato non detrahentia addidiſſet, & vbi emendandum foret cum modeſtia emendaſſet, non eſſet locus redargutore. Sed quia ſub titulo Additionum, calumnias corruptorias miſcuit, quantum per eum ſtetit, minus cautis opus vile reddere ſtuduit, & ad modum ſcorpionis facie blandiens, cauda pupugit, & corrupit, quatenus opere ſic vilificato, ſenſus ſacræ ſcripturæ literalis, & præcipuus, alibi ita plane, & compendioſe non repertus non minus negligenter quam pericloſe tranſiret in abuſum. Ego frater Matthias ordinis fratrum minorum inter ſacræ Theologiæ profeſſores minimus, prouinciæ Saxoniæ miniſter indignus, ad multorum præfatam poſtillam care pendentium rogatum certamen contra Burgen. pro magiſtro Nicolao ſuſcepi, non vt poſtillæ quæ ſeipſam ſufficienter defendit conferam adminiculum, ſed vt oſtendam magiſtrum Nicolaum, & eius opus ſine modeſtia ſtimulo inuidiæ, aut vanæ gloriæ, vel vtriuſque a Burgen. viliter impugnatum. Et ſic opus Burgen. vere eſt poſtillæ corruptorium, ita vt opus illud cum Deo fauente conſummatum fuerit. Correctorium corruptorij venit merito nuncupandum. In quo corruptorio quicquid dictis magiſtri Nicolai non obuiat, & ſi reprehenſione dignum, tamen vt additamentum relinquā intactum, nec uim faciam, vbi Burgen. aliquem paſſum aliter quam poſtillator exponit. Scimus etiam apud ſanctos doctores eiuſdem paſſus eſſe varias expoſitiones, niſi fortaſſe a veritate vel a communi ſententia doctorum notabiliter deuiaret. In hoc autem opere, & quocunque alio per me facto vel in poſterum fiendo, me totum dignis, & legitimis correctoribus ſummitto. Et ſi in hoc opere reperiatur, quod dixerim Burgen. delirare, non recipiatur vt blaſphemia, ſed ad literā quod delirat, quia cum Lyra non concordat. In hoc igitur correctorio hunc ordinem communiter ſeruabo. Primo enim punctum correctoris fideliter referam, de hinc quod, & quantum contra poſtillam magiſtri Nicolai facit oſtendam. Hoc præſuppoſito circa ſenſum literalem, quod, & poſtillator, & Burgen. principaliter quærunt, quod adæquata ratio ſenſus literalis ſit, & quod ſenſus literalis ſit ille qui eſt verus rationabilis per ſpiritum ſanctum intentus, & per voces aut res ſine abſurditate ſignificatus. Iſta ratio adæquata ſenſus literalis habetur a beato Auguſt. ſuper Gen. ad literam, & a beato Greg. in moralibus, prout ita etiam Bur. eoſdem ad id allegat in diſputatione quæſtionis præambulæ.

[Margin: Additiões Burgenſis. — Senſus literalis. — Matthias Thoring. — B — Correctorium corruptorii. — Ordo correctorii. — Ratio adæquata. — Senſus literalis.]

C REPLICA Contra quædam dicta Burgen. in quæſtione præambula. In cuius quæſtionis articulo quarto Burgenſis notat poſtillatorem in duobus. Primo quod præponderat expoſitionem infidelium. Secundo quod diſſimulauerit reuerentias, & autoritates ſanctorum doctorum. Quid veritatis ſit in primo, dicetur in loco per Burgenſ. allegato, videlicet Gen. primo. Circa ſecundum notandum, quod ſanctorum autoritas, & reuerentia, vbi vt ſancti locuti ſunt, ſemper debet a fidelibus venerari, vt patet. 15. diſtin. decreti per totum. Vbi autem vt homines, & ex opinione locuti ſunt, nec ſancti in huiuſmodi ſibi volunt honorem deferri, vt patet 4. ſuper Gene. ad literam. cap. 22. D Sciuerunt enim ſancti quod ex opinione ſapienti e contradicitur, ſine vitio ſapienti, imo expedire videtur in materia opinabili dubia moueri. Nam ſicut beatus Auguſt. primo ſuper Gen. contra Manich. eccleſiæ proficiunt inſurgentes hæreſes ad excutiendum pigritiam. Ita expedit in eccleſia contrarias eſſe opiniones, eadem ratione, & quam contrarie ſancti doctores opinentur in pluribus ſacræ ſcripturæ paſſibus non niſi dicta ſanctorum ignorans ignorat. Nec puto inconueniens dicta infidelium aſſumi in expoſitionem ſacrarum ſcripturarum, & confirmationem dubiorum occurrentium. Nam beatus Auguſt. facit ſic. 3. confeſſio. in principio, & multis alijs locis, vbi aſſumit, & laudat dicta Ciceronis, & Platonis, & aliorum. Omnia enim quæ contra fidem non ſunt, licet aſſumere in adiutorium. Omne enim verum vero conſonat ex primo Ethi. Et fortaſſis veritas fidei poſita ab infideli, ea quæ ſunt fidei confirmat, vt dicit 11. de ciuit. Dei, cap. 21. Et 2. de do. Chriſtiana Beatus Auguſt. ad propoſitum dicit, Si qua forte fidei noſtræ accommoda dixerint, non ſolum formidanda non ſunt, ſed ab eis tanquam iniuſtis poſſeſſoribus in vſum noſtrum vendicanda. Et poſito exēplo de Iudæis ſpoliantibus Aegyptios ſubdit, Sic fecerat Cyprianus doctor ſuauiſſimus, & martyr beatiſſimus, Lactantius Victorianus, Optatus, & Hilarius. fruſtra ergo Burg. poſtillatorem in eo redarguit, cum & ipſemet Ariſto. dicta aliquoties adducit.

[Margin: Sanctorū autoritas. — Dicta infidelium.]

In 6. articulo eius quæſtionis poſt ueram, quamuis apud Burg. fictam commendationem, poſtillatorem ipſe Burg. vituperat in tribus. Primo dicit in poſtilla irrationabiliter poſtponi dicta ſanctorum, & ſpecialiter ſancti Thomæ, cuius dicta dicit igne charitatis examinata, & naturalis rationis dictamine multipliciter purgata. Ad hoc dico quod Burg. in poſtillatore ægre ferre non debuit, quod ipſemet ſæpe facere conſueuit. In pleriſque enim locis (vt patebit in proceſſu) Et beatum Auguſt. Hieronym. Gregor. Iſidor. & ſanctum Thom. quem cæteris grandi compendio poſtponit, ſine ratione, quod in poſtillatore non reperitur, qui nullius ſancti dictum reprobat, niſi ex maiori ratione, & autoritate declinandum oſtendat, Et ſpecialiter huic Burg. videtur crimen læſæ maieſtatis repugnare, cum dicta ſancti Thomæ præferre videtur dictis Aug. Greg. Hieron. & aliorum, quaſi illa non ſicut iſta ſint igne charitatis examinata, & quaſi illa ſicut iſta non egeant retractatione. beatus enim Aug. in exordio ſuæ retractationis dicit, quod in multiloquio peccatum non deerit. Qui non habet primas partes ſapientiæ. ſ. recte docendo, habeat ſaltem ſecundas. ſ. modeſtiæ, in reuocando errata.

[Margin: Dicta Th. — Partes ſapientiæ.]

Concludit. Qui iſta ſcituri ſunt non imitentur me errantem, ſed in melius proficientem. Modeſtum fuiſſet Burg. ſanctum Tho. beato Aug. non præferre, quaſi omnia dicta ſancti Thom. ſint prima uera, quoniam multa dicta beati Aug. ſunt hodie opinabilia, qui etiam libros ſuos ſuper Gen. ad literam reputat magis eſſe inquiſitionis quam diffinitionis, & quædam dicta eius etiam non retractata, a moderna ſchola communiter non recipiuntur, ut de ratione intelligendi opera ſex dierum, &c. Non igitur ægre ferat Burg. ſi dicta beati Tho. non uſquequaque recipiantur.

[Margin: Libri Aug. ſuper Geneſin.]

Secundo autem Burgen. notat poſtillatorem quaſi non fuerit perfectus in idiomate Hebraico, eo quod a pueritia non didicit. Sed illa ratio non ualet, quia ſtat ſenem addiſcere idioma quodcunque perfecte. Nec Burg. debuit ex eo notare poſtillatorem ſed ei gratias agere, quia ad exaltationem Catholicæ fidei, & ſacræ ſcripturæ dilectione, tantum impendit ſtudium ut intellectum linguæ Hebraicæ etiam adultus aſſequi mereretur. Quod ſi reprehenſibile eſt, vel excuſibile beatus Hieronymus ſimiliter culpandus, quod abſit

[Margin: Lyra carpitur quod non perfectus Heb.]

Tertio Burgenſ. culpat poſtillatorem, quia ſecutus eſt Ra. Sa. potius quam alios Hebræos eo potiores. Reſpondeo quod poſtillator non ſequitur nec illum nec alios, niſi quantum ratio, & fides admittunt, imo hi quos Burgen. præfert Ra. Sa. non reperiuntur fidei plus fauiſſe, & rationi, nec ſcripturam clarius expoſuiſſe quam Ra. Sal. vt patebit in locis ſuis.

[Margin: Aab. Sr.]

EPISTOLA BEATI HIERONYMI AD PAVLINVM PRESBYTERVM, DE OMNIBVS DIVINAE HISTORIAE LIBRIS.

CAPVT PRIMVM.

FRATER Ambroſi⁹ tua mihi munuſcula perferés, detulit & ſuauiſſimas literas q̃ a pricipio amicitiarũ, fidẽ ꝓbatæ iã fidei et veteris amicitię pferebãt. Vera.n. illa neceſſitudo eſt, & Chriſti glutino copulata, q̃ non vtilitas rei familiaris, nõ pſentia tm̃ corporum, nõ ſubdola et palpans adulatio, ſed Dei timor & diuinarũ ſcripturarũ ſtudia conciliant. Legimus in ueterib. hiſtoriis quoſdam luſtraſſe prouincias, nouos adiiſſe populos: maria trãſiiſſe: vt eos quos ex libris nouerant, coram quoque uiderẽt. Sic Pythagoras Mẽphiticos uates, ſic Plato Aegyptum et Archytã Tarentinum: eandemq; orã Italiæ quæ quõdã magna Gręcia dicebatur, laborioſiſſimẽ peragrauit: vt qui Athenis magiſter erat & potens, cuiuſque † doctrinas Academiæ gymnaſia perſonabant: fieret peregrinus atque diſcipulus: malens aliena verecundè diſcere: quàm ſua impudenter ingerere. Denique cum literas quaſi toto orbe fugientes perſequitur, captus à piratis & venundatus, etiam tyrãno crudeliſſimo paruit, captiuus, vinctus, & ſeruus, tamen quia philoſophus maiore mente ſe fuit. Ad Titum Liuium lacteo eloquentiæ fonte manantem de vltimis Hiſpaniæ Galliarumque finibus quoſdam ueniſſe nobiles legimus, quos ad contemplationẽ ſui Roma nõ traxerat, vnius hominis fama pduxit. Habuit illa ætas inauditum omnibus ſeculis celebrandumque miraculum, vt vrbem tantã ingreſſi: aliud extra vrbem quærerent. Apollonius, ſiue ille magus, vt vulgus loquitur: ſiue philoſoph⁹ vt Pythagorici tradũt, intrauit Perſas: pertrãſiuit Caucaſum, Albanos, Scythas. Meſſagetas: opulẽtiſſima Indiæ regna penetrauit: ad extremum latiſſimo Phyſon amne trãſmiſſo peruenit ad Brachmanas: ut Hierarchiã ĩ throno ſedentem aureo, & de Tantali fonte potantem inter paucos diſcipulos de natura, de * motibus, ac ſyderum curſu audiret docentem, inde per Elamitas, Babylonios, Chaldæos, Medos, Aſſyrios, Parthos, Syros, Phœnices, Arabes, Palæſtinos, reuerſus Alexandriam, perrexit in Aethiopiã, vt Gymnoſophiſtas & famoſiſſimam ſolis menſam uideret in ſabulo. Inuenit ille uir vbique quod diſceret: & ſemper proficiens, ſẽper ſe melior fieret. Scripſit ſuper hoc pleniſſimè octo voluminibus Philoſtratus.

† Doctrinam.

* de motibus ſyderũ ac dierum curſu.

CAPVT SECVNDVM.

QVid loquar de ſeculi hominibus: cũ apoſtolus Paulus vas electionis magiſter gentium: qui de cõſcientia tãti in ſe hoſpitis loquebatur. An experimentum q̃ritis eius qui in me loq̃tur Chriſtus? Poſt Damaſcũ Arabiãq; luſtratam aſcendit Hieroſolymam vt videret Petrum, et 1 mãſit apud eũ diebus quindecim (Hoc enim myſterio 2 hebdoadis et ogdoadis futurus gentiũ prædicator inſtruendus erat.) Rurſumque poſt annos quatuordecim, aſſumpto Barnaba et Tito, 3 expoſuit cum apoſtolis euangeliũ, ne forte in uacuũ curreret, aut cucurriſſet. Habet neſcio quid latentis ἐνεργείας uiua vox, et aures diſcipuli de autoris ore transfuſa fortius ſonat. Vnde et Aeſchines cum Rhodi exularet, et legeretur illa Demoſthenis oratio quã aduerſus eum habuerat, mirantibus cunctis atque laudantibus, ſuſpirans ait: Quid ſi ipſam audiſſetis beſtiam, ſua verba reſonantem.

1 mãſerit

2 hebdomadis.

3 Expoſuerit Apoſt.

CAPVT TERTIVM.

NEC 4 hoc dico, quod ſi ĩ me aliquid tale quod vel poſſit 5 uel uelis diſcere, ſed 6 quo ardor tuus et diſcẽdi ſtudiũ et abſque nobis per ſe ꝓbari debeat. Ingeniũ docile et ſine doctore laudabile eſt. Non quid inuenias, ſed quid quæras conſideramus. Mollis cera et ad formãdum facilis, etiam ſi artificis et plaſtæ ceſſet manus, tñ virtute totũ eſt quicquid eſſe poteſt. Paulus Apoſtolus ad pedes Gamalielis legẽ Moſi et prophetas didiciſſe ſe gloriatur: vt armatus ſpiritalib. telis, poſtea † doceret confidenter. Arma enim noſtræ militiæ non carnalia ſunt; ſed potentia Deo: ad deſtructionem munitionũ, * cogitationes deſtruentes: et omnem altitudinem extollentes ſe aduerſus ſcientiam Dei: et † captiuantes omnem intellectum ad obediẽdũ † Chriſto, et parati ſubiugare * cunctam inobediẽtiã. † Ad Timotheum ſcribit ab infantia ſacris literis eruditũ: et hortatur ad ſtudiũ lectionis: ne negligat gratiam quæ data ſit ei per impoſitionem manus presbyterii, Tito præcipit: ut inter cæteras uirtutes epiſcopi quem breui ſermone depinxit: ſcientiam quoque intelligat ſcripturarum, obtinentem, inquit, eum qui ſecundum

4 Hæc nõ dico.

5 A me audire.

6 quod

† diceret

* alias conſilia

† captiuãtem.

† alias, Deo

* omnem

doctrinã eſt fidelẽ ſermonẽ: vt potẽs ſit exhortari in doctrina ſana: & cõtradicẽtes reuincere.

CAP. IIII.

SAncta quippe ruſticitas ſolũ ſibi prodeſt: & quãtum ædificat ex vitæ merito eccleſiam Chriſti: tantum nocet ſi deſtruentibus non reſiſtat. Malachias ꝓpheta: imo per Malachiam dominus interrogauit ſacerdotes legem. † Intantum ſacerdotis officium eſt interrogatum reſpondere de lege. Et in Deuteronomio legimus: Interroga patrem tuum & annũciabit tibi, ſeniores tuos & dicẽt tibi. In pſalmo quoque centeſimooctauodecimo. Cantabiles mihi erant iuſtificationes tuæ in loco peregrinationis meæ. Et in deſcriptione iuſti viri: cum eum arbori vitæ Dauid quæ eſt in paradiſo compareret: inter cæteras uirtutes † hoc etiam intulit: * In lege domini voluntas eius: & ĩ lege eius meditabitur die ac nocte. Daniel in fine ſacratiſſimæ viſionis: iuſtos ait fulgere ſicut ſtellas: & intelligentes: id eſt, doctos quaſi firmamentum. Vides quantũ inter ſe diſtent iuſta ruſticitas, & docta iuſtitia. Alii ſtellis, alii cælo comparantur. Quanquam iuxta Hebraicam veritatem, utrũque de eruditis, poſſit ĩtelligi. Ita enim apud eos legimus. Qui autem docti fuerint, fulgebunt quaſi ſplendor firmamenti, & qui ad iuſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates. Cur * Paulus Apoſtolus, vas electionis? Nẽpe quia vas legis: & ſcripturarum ſanctarum † armariũ Phariſæi ſtupent in domini doctrina: & mirantur in Petro & Ioanne, quomodo legem ſciat, cum literas non didicerint. Quicquid enim aliis exercitatio & quotidiana in lege meditatio tribuere ſolet: illis hoc ſpiritusſanctus ſuggerebat: Et erant iuxta quod ſcriptum eſt: θεοδίδακτοι: docibiles Deo Duodecim annos ſaluator impleuerat: & in templo * ſedens de quæſtionib. legis interrogãs: magis docet dum prudenter ĩterrogat: Niſi forte ruſticũ Petrum: ruſticum † dicamus Ioannem: quorũ uterque dicere poterat: Et ſi imperitus ſermone: non tamen ſciẽtia. Ioannes ruſticus, piſcator indoctus. Et unde illa uox obſecro: In principio erat uerbum & uerbum erat apud Deũ: & Deus erat uerbũ λογός: Logos enim Græcè multa ſignificat. Nã & verbum eſt: & ratio: & ſupputatio & cauſa vniuſcuiuſq; rei, per quã sũt ſingula quę ſubſiſtũt: quę uniuerſa recte intelligimus ĩ Chriſto.

† 51. d. qui in aliquo. de tẽpor. ordin. cap. ſi archiepiſcop. Sacerdot propriũ. Deut. 32. a

† & hoc intulit.
* Pſal. 1. a. Viſio Danielis ſecretiſſima. Dan. 12. b.

* dicitur Paulus.
† erat armarium.

* ſenes

† dicimus

CAP. V.

HOc doctos Pilato neſciuit: hoc Demoſthenes eloquẽs ignorauit. † Perdam inquit ſapientiam ſapientium: & prudentiam prudentium reprobabo. Vera ſapientia perdet falſam ſapientiam. Et quãquam ſtultitia prędicationis in cruce ſit: tamen Paulus ſapientiam loquitur inter perfectos. Sapientiam autem non ſeculi huius: nec principum ſeculi iſtius * qui deſtruuntur: ſed loquitur Dei ſapientiam in myſterio abſconditam, quam prędeſtinauit Deus ante ſecula. Dei ſapientia, Chriſtus eſt, Chriſtus enim Dei uirtus & Dei ſapientia ĩ myſterio abſcondita eſt: de qua et noui pſalmi titulus pręnotatur, pro occultis filii. In quo sũt omnes Theſauri Sapientię et Scientiæ Dei abſconditi. Et qui in myſterio abſcõditur erat prędeſtinatus ante ſecula. Prædeſtinatus autem & pręfiguratus in lege et prophetis. Vnde et prophetę appellabantur uidentes, quia videbant, eum quem cęteri non videbant, Abrahã vidit diem eius et lętatus eſt. Aperiebantur cęli Ezechieli, qui populo peccatori clauſi erant. † Reuela inquit Dauid oculos meos, et conſiderabo mirabilia de lege tua. Lex enim ſpiritalis eſt: et reuelatione opus eſt ut intelligatur: ac reuelata facie * domini gloriam cõtemplemur Liber in apocalypſi ſeptem ſigillis ſignatus oſtenditur: quem ſi dederis homini ſcienti literas vt legat reſpondebit tibi: Non poſſum: Signatus eſt enim. Quanti hodie putant ſe noſſe literas, tenent ſignatũ librum, nec aperire poſſunt niſi ille reſerauerit qui habet clauem Dauid: qui aperit et nemo claudit: qui claudit et nemo aperit. In actibus apoſtolorũ ſanctus eunuchus imò vir (ſic enim eum ſcriptura cognominat) cum legeret Eſaiam prophetam: interrogatus a Philippo? Putaſne intelligis quæ legis? Reſponditque: Quomodo poſſum niſi aliquis me docuerit? Ego (ut de me interim loquar) nec ſãctior ſum hoc eunucho, nec ſtudioſior, qui de Æthiopia, id eſt, de extremis mundi finibus, uenit ad templum: reliquit aulam regiam. et tantus amator * diuinę ſcientię fuit, ut etiam in uehiculo ſacras literas legeret. Et ramẽ cum librum teneret: & uerba domini cogitatione conciperet; lingua uolueret. labiis perſonaret: ignorabat eum quem in libro neſciens uenerabatur. Venit Philippus: oſtendit ei Ieſum, qui clauſus latebat in litera. O mira doctoris uirtus: Eadem hora * credidit eunuchus: baptizatur: * fidelis & ſanctus eſt magiſter de diſcipulo plus in deſerto fonte eccleſiæ, quam in aurato ſynagogę templo reperit.

† 1. Cor. c. 1. Cor. 2. b.

* quæ deſtruitur.

† Pſ. 118. b

* domini

* Legis diuinæ quæ ſcientię.

* Et fidelis & ſanctus factus eſt. * Credit.

CAP.

CAP. VI.

HAEC a me perſtricta ſunt breuiter (neque enim epiſtolaris anguſtia euagari longius patiebatur) ut intelligeres te in ſcripturis ſanctis ſine prævio & monſtrante ſemitam non poſſe ingredi. Taceo de grammaticis, rhetoribus, philoſophis, geometris, dialecticis, muſicis, aſtronomis, aſtrologis, medicis, quorum ſcientia mortalibus vel vtiliſſima eſt, & in tres partes ſcinditur, τὸ δογματικὸν μεθοδικὸν τὴν ἐμπειρικήν. Ad minores artes veniã, & quæ non tam λόγῳ, quam manu adminiſtrantur. Agricolæ, cæmentarii, fabri metallorum, lignorumque cæſores, lanarii quoque & fullones, & ceteri qui variam ſupellectilem & vilia opuſcula fabricant, abſq; doctore non poſſunt eſſe quod cupiũt. Quod medicorum eſt promittunt medici, tractant fabrilia fabri. Sola ſcripturarum ars eſt, quam ſibi omnes paſſim uendicant. Scribimus indocti, doctique poemata paſſim. Hãc garrula anus, hanc delirus ſenex, hanc ſophiſta verboſus, hanc uniuerſi præſumunt, lacerant, docent antequam diſcant. Alii * adducto ſupercilio grandia uerba trutinantes, inter mulierculas de ſacris literis philoſophantur. Alii diſcunt proh pudor a fœminis quod uiros doceant. Et ne parum hoc ſit, quadam facilitate uerborum, imo audacia ediſſerunt aliis, quod ipſi non intelligunt. Taceo de mei ſimilibus, qui ſi forte ad ſcripturas ſanctas poſt ſeculares literas venerint, & ſermone compoſito aurem populi mulſerint, quicquid dixerint hoc legem Dei putant. Nec ſcire dignantur quid prophetæ, quid apoſtoli ſenſerint, ſed ad ſenſum ſuum incongrua aptant teſtimonia, quaſi grande ſit & non uitioſiſſimum * dicendi genus deprauare ſententias, & ad uoluntatem ſuam ſcripturarum trahere repugnantem. Quaſi non legerimus Homero centonas & Virgilio centonas, ac non ſic etiam Maronem ſine Chriſto poſſimus dicere Chriſtianum, quia ſcripſerit: * Iam redit & uirgo, redeunt Saturnia regna. Iam noua progenies cælo demittitur alto. Et patrem loquentem ad filium, * Nate meæ vires mea magna potentia ſolus. Et poſt uerba Saluatoris in cruce: Talia perſtabat memorãs fixuſque manebat. Puerilia ſunt hæc & circulatorũ ludo ſimilia, docere quod ignores, imo ut cum ſtomacho loquar, ne hoc quidem ſcire quod neſcias.

*abducto. Docẽdi. *Vir. Bucol. egl. 4. *Ene. 4.

CAP. VII.

Geneſis. VIdelicet manifeſtiſſima eſt Geneſis, in qua de creatura mundi, de exordio generis humani, de diuiſione terræ, de confuſione linguarum, & gentiũ uſque ad * Aegyptum ſcribitur Hebræorum. *Ad exitũ

Exod. Patet Exodus cum decem plagis, cum decalogo cum myſticis diuiniſque præceptis.

Leuiticus. In promptu eſt Leuiticus liber, in quo ſingula ſacrificia, imo ſingulę pene ſyllabæ, & ueſtes Aaron & totus ordo leuiticus * inſpirant cœleſtia ſacramenta. *Spirant.

Numeri. Numeri vero, nonne totius arithmeticæ & prophetię Balaam, quadraginta duarum manſionum per eremum myſteria continent.

Deuteronomium. Deuteronomium quoque ſecunda lex, & Euangelicæ legis præfiguratio, nonne ſic ea habet quæ priora ſunt vt tũ noua ſint 1 omnia? De veteribus hucuſque Moyſes, hucuſque, πεντάτευχον Pentateuchus, quibus quinque verbis loqui ſe velle apoſtolus in eccleſia gloriatur. 1 oĩa de veterib. Hucuſque &c.

Iob. Iob exemplar patientię quæ non myſteria ſuo ſermone complectitur. Proſa incipit, uerſu labitur, pedeſtri ſermone finitur, omneſque leges dialecticæ propoſitione, aſſumptione, confirmatione, concluſione determinat. Singula in eo verba plena ſunt ſenſibus. Et ut de cæteris ſileam, reſurrectionem corporum ſic prophetat, vt nullus de ea vel manifeſtius vel cautius ſcripſerit. Scio inquit quod redemptor meus viuat, & in nouiſſimo 2 de terra ſurrecturus ſim, & rurſum circundabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum, quem viſurus ſum ego ipſe, & oculi mei conſpecturi ſunt, & non alius. Repoſita eſt hæc ſpes mea in ſinu meo. 2 die de

Ioſue, ſiue Ies⁹ Naue. Veniam ad Ieſum naue † qui typum domini, non ſolum geſtis, verum etiam nomine † præfert. Tranſit Iordanem, hoſtium regna ſubuertit, diuidit terram victori populo, & per ſingulas vrbes, viculos, montes, flumina: torrentes, atque confinia eccleſiæ cœleſtiſque Hieruſalem ſpiritualia regna deſcribit. alias nõ habet † qui. alias nõ habet † præfert.

Liber Iud. In Iudicum libro quot principes populi, tot figuræ ſunt.

Ruth. Ruth Moabitis Eſaiæ explet vaticinium dicentis, Emitte agnum domine dominatorem terræ, de petra deſerti ad montem filiæ Sion.

Reg. 1. et 2. Samueli in Heli mortuo & in 3 occiſione Saul veterem legem abolitam, 4 porrò in Sadoch atque Dauid noui ſacerdotii nouique imperii ſacramenta 5 teſtatur. 3 Occiſo Saul. 4 Mõſtrat porro. 5 Teſtãtur

Malachin, ideſt, tertius & quartus regum liber, a Salomone vſque ad Iechoniam, & a Hieroboam filio Nabath vſque ad Oſee, qui ductus eſt in Aſſyrios, Regnum Iuda,

re-

regnum deſcribitur Iſrael. Si hiſtoriam reſpicias, verba ſimplicia ſunt: ſi 1 in litera ſenſum latentem 2, eccleſiæ paucitas & hæreticorum contra eccleſiam bella narrantur.

1 literis · 2 inſpexeris eccleſiæ.

Duodecim prophetæ in vnius voluminis 3 anguſtiacoarctari: multo aliud quam † ſonant in litera præfigurant.

3 Anguſtias aſſiſt ſonat.

Oſee. Oſee crebro nominat Ephraim: Samariam: Ioſeph: Iezrael: & vxorem fornicariam & fornicationis filios: & adulterá cubiculo clauſam mariti; multo tempore ſedere viduam, & ſub veſte lugubri viri ad ſe redditum præſtolari.

Ioel. Iohel filius Phatuel deſcribit terram duarū tribum 4 herucha, brucha, locuſta & rubigine vaſtante cōſumptam: & poſt euerſionem prioris populi effuſum iri ſpiritumſanctum ſuper ſeruos Dei, & ancillas: id eſt, ſuper centum viginti credentium nomina: & effuſum iri in cænaculo Sion.

4 eruca.

Qui centum viginti ab vno vſque ad quindecim paulatim: & per incrementa ſurgentes, quindecim gradum numerum efficiunt; qui in pſalterio miſtice continentur.

Amos. Amos paſtor & ruſticus & ruborum mora diſtringens, paucis verbis explicari non poteſt. Quis enim digne exprimat tria & quatuor ſcelera Damaſci, 5 Gazæ, Tyri, Idumeæ, filiorum Ammō & Moab, & in ſeptimo octauoque gradu Iudæ & Iſrael? Hic loquitur ad vaccas pingues quæ ſunt in monte Samariæ: & ruituram domum maiorem minoremq; tetatur. Ipſe cernit fictorem locuſtæ: & ſtātem dominum ſuper murum litum, vel adamantinum, & vncinum pomorum attrahentem ſupplicia peccatoribus, & famem in terra: nō famem panis neque ſitim aquæ, ſed audiendi verbum Dei.

5 & gazæ, & Tyri, & Idumææ, & filiorū.

Abdias. Abdias qui interpretatur ſeruus domini, pertonat contra Edom ſanguinem terrenumque hominem fratris quoque Iacob ſemper æmulum haſta percutit ſpirituali.

Ionas. Ionas columba pulcherrima; naufragio ſuo paſſionem domini præfigurans: mundum ad pœnitentiam reuocat: & ſub nomine Niniue ſalutem gentibus nunciat.

Micheas. Micheas de moraſthi coheres Chriſti; vaſtationem annunciat filiæ latronis, & obſidionē ponit contra eam: quia maxillam percuſſerit iudicis Iſrael.

Naum. Naum conſolator orbis, increpat ciuitatem ſanguinum: & poſt euerſionē illius loquitur; Ecce ſuper montes pedes euangelizantis & annunciantis pacem.

7 Abacuc. 7 AbacuK luctator fortis & rigidus: ſtat ſuper cuſtodiam ſuam & figit gradum ſuper munitionem; vt Chriſtum in cruce cōtempletur: & dicat; Operuit cælos gloria eius: & laudis ei⁹ plena eſt terra: Splendor eius vt lux erit vt cornua in manibus eius: ibi abſcondita eſt fortitudo eius.

Sophonias. Sophonias ſpeculator & arcanorum domini cognitor, audit clamorem a porta piſcium & eiulatum a ſecunda, & contritionem a collibus. Indicit quoque vlulatum habitatoribus Pylæ, quia conticuit omnis populus Chanaam, 8 diſperſi ſunt vniuerſi qui inuoluti erant argento.

8 diſperſe ſunt

Aggeus. Aggeus feſtiuus & lætus, qui ſeminauit in lachrymis vt in gaudio meteret, deſtructum templum ædificat, Deumque patrem inducit loquentem. † Adhuc vnum modicum & ego commouebo cælum & terram, & mare & aridam, & mouebo omnes gentes: & veniet deſideratus cunctis gentibus.

† Aggei. 2. b.

Zacharias. Zacharias memor domini ſui, multiplex in prophetia, Ieſum veſtibus ſordidis indutum & lapidem oculorum ſeptem, candelabrumque aureum cum totidem lucernis quot oculis, duas quoque oliuas a ſiniſtris lampadis cernit, a dextris, vt poſt equos rufos: nigros, 9 varios: & albos, & diſſipatas quadrigas ex Ephraim, & equum de Hieruſalem, pauperum regem vaticinetur, & prædicet ſedentem ſuper pullum filium aſinæ ſubiugalis.

9 Albos, et varios.

§ Malachias. Malachias aperte & in fine omniū prophetarū, de abiectione Iſrael & vocatione gentiū. Non eſt mihi ait voluntas in vobis: dicit dominus exercituum, & munus non ſuſcipiam de manu veſtra. Ab ortu enim ſolis vſque ad occaſum magnum eſt nomen meum in gentibus, & in omni loco ſacrificatur & offeruntur nomini meo oblatio munda.

10. Iſaiam. 10 Eſaiam, Hieremiam, Ezechielem, & Danielem, quis poteſt vel intelligere, vel exponere. Quorum primus non prophetiam videtur mihi texere, ſed euangelium.

Secundus virgam nuceam, & ollam ſuccenſam a facie aquilonis, & pardum 11 expoliatū ſuis coloribus, & quadruplex diuerſis metris nectit alphabetum.

11 Spoliatum.

Tertius principia 12 & finem tantis habet obſcuritatibus inuoluta, vt apud Hæbreos ipſe partes cum exordio Geneſeos; ante annos triginta non legantur.

12 iſtę partes

Quar-

Quartus vero qui & extremus inter quatuor prophetas, temporum conſcius & totius 1 Philiſtoros. mundi 1 philohiſtoricus, lapidẽ preciſum de monte ſine manibus & regna omnia ſubuertentem, claro ſermone pronunciat. Dauid Simonides noſter Pindarus & Alcæus, Flaccus quoq; Catullus & Serenus Chriſtum Lyra perſonat, & in decachordo pſalterio ab inferis excitat reſurgentem. Salomon pacificus & amabilis domini, mores corrigit, naturam docet, eccleſiam iungit & Chriſtum ſanctarumque nuptiarum dulce canit epithalamium.

2 Eſter. 2 Heſter in eccleſiæ typo populum liberat de periculo, & interfecto Aman, qui interpretatur iniquitas, partes conuiuii & diem celebrem mittit in poſteros.

Paralipomenon liber 3 inſtrumenti veteris 3 Id eſt teſtamenti: ἐπιτομὴ epitome, tantus ac talis eſt, vt abſq; illo ſi quis ſcientiam ſcripturarum ſibi voluerit arrogare, ſeipſum irrideat. Per ſingula quippe nomina iunctaſque verborum & prætermiſſę in regum libris tanguntur hiſtorię, & innumerabiles explicantur Euangelii quæſtiones.

Eſdras & Neemias adiutor videlicet & conſolator a domino, in vnũ volumen coarctantur, inſtaurãt templum, muros extruunt ciuitatis, omniſque illa turba populi redeuntis in patriã, & deſcriptio Sacerdotum, Leuitarum, Iſraelis Proſelytorum, ac per ſingulas familias murorum ac turriũ opera diuiſa, aliud in cortice prӕferunt: aliud in medulla retinent.

Cernis me ſcripturarum amore raptũ, exceſſiſſe modum epiſtolæ, & tamen non impleſſe quod volui. Audiuimus tantum quid noſſe, †Pſ. 118. c. quid cupere debeamus, vt & nos quoq; poſſumus dicere: † Concupiuit anima mea deſiderare iuſtificationes tuas in omni tpe. Ceterum Socraticum illud impletur in nobis; Hoc tantum ſcio quod neſcio. Tãgam & nouum breuiter teſtamentum. Matthęus, Marcus, Lucas, & Ioannes, quadriga domini, & verum aliis † Cherubim luo. † Cherubim, quod interpretatur ſcientiæ 4 plenitudo: 4 Multitudo. per totum corpus oculati, ſunt: ſcintillæ emicant, diſcurrunt fulgura:, pedes habent rectos: & in ſublime tendentes: terga pennata, & vbique volitantia: tenent ſe mutuo ſibique perplexi ſunt: & quaſi rota in rota voluuntur, & pergunt quocunque eos flatus ſancti ſpiritus duxerit; Paulus Apoſtolus ad ſeptem ſcribit eccleſias, octaua enim ad Hebræos a pleriſq; extra numerum ponitur. Timotheũ inſtruit ac Titum, 5 Philemonem pro fugitiuo famulo deprecatur, ſuper quo tacere melius puto, quam pauca ſcribere. 5 Et philemonem.

Actus Apoſtolorum nudam quidem ſonare videntur hiſtoriam, & naſcentis Eccleſiæ infantiam texere, ſed ſi nouerimus ſcriptorem eorum Lucam eſſe Medicum, † cuius laus eſt †2. Co. 8. d in Euangelio, animaduertemus pariter omnia verba illius animæ languentis eſſe medicinam. Iacobus, Petrus: Ioannes: Iudas, ſeptem epiſtolas ediderunt, tam myſticas, quam ſuccinctas, & breues pariter ac longas. Breues in verbis, Longas in ſententiis, vt rarus ſit, qui non in earum lectione cæcutiat. Apocalypſis Ioannis tot habet ſacramenta quot verba. Parum dixi pro merito voluminis, laus omnis inferior eſt. In verbis ſingulis, multiplices latent intelligentiæ. † Oro te frater chariſſime †Concluſio cohortatiua ad Paulinum inter hæc viuere, iſta meditari, nihil aliud noſſe, nihil quærere. Nonne tibi videtur iam hic in terris regni cæleſtis habitaculum? Nolo offendaris in ſcripturis ſanctis ſimplicitate, & quaſi vilitate verborũ, quæ vel vitio interpretũ, vel de induſtria ſic prolata ſunt, vt ruſticã concionẽ facilius inſtruerent, & in vna, eadẽq. ſnĩa aliter doctus, aliter audiret indoctus. Nõ ſum tam petulans & hẽs vt hęc me noſſe polliceat, & eorum fructus carpere, quorum radices in cœlo fixæ ſunt, ſed velle fateor, † ſedenti me præfero, magiſtrum renuens, comitem aliis, † ſed eniti me profiteor. ſpondeo. Petenti datur, pulſanti aperitur, quærens inuenit, Diſcamus in terris quorum nobis ſcientia perſeueret in cœlo. Obuiis te aliis, † effundam. manibus excipiã. Et vt inepte aliquid ac de Hermagoræ tumiditate † effutiam, quicquid quæſieris tecum ſcire conabor.

*

CAP.

CAP. VIII.

HABES hic amantiſſimum tui fratrem Euſebium, qui litterarũ tuarum mihi gratiam duplicauit, referens honeſtatem morum tuorum, contemptum ſeculi, fidem amicitiæ, amorem Christi. Nam prudentiam & eloquii venuſtatem etiam abſque illo ipſa epiſtola pręferebat. Feſtina quæſo te, & 1 hærenti in ſalo nauiculæ funem magis præcide quam ſolue. Nemo renunciaturus ſeculo bene poteſt vendere quæ contempſit vt venderet. Quicquid inſumptus de tuo tuleris, pro lucro computa. Antiquum dictum eſt, Auaro tam deeſt quod habet, quã quod non habet. Credenti totus mundus diuitiarum eſt. Infidelis autem etiam obolo indiget. Sic viuamus 2 quaſi nihil habentes, & omnia poſſidentes. 3 Victus atque veſtitus, diuitię Chriſtianorum. Si habes in poteſtate rẽ tuam vende, ſi non habes, proiice. Tollenti tunicam & pallium relinquendum eſt. Scilicet niſi tu ſemper recraſtinans, & diem de die trahẽs caute & pedetẽtim tuas poſſeſſiunculas vendideris, nõ habet Chriſtus vnde alat pauperes ſuos? Totum Deo dedit qui 4 ſe obtulit. Apoſtoli nauem tantum & retia reliquerunt: Vidua duo æra miſit in Gazophylacium, & pręfertur Cræſi diuitiis. Facile contemnit omnia, qui ſe ſemper cogitat eſſe moriturum.

Finit Epiſtolæ B. Hieronymi ad Paulinum.

1 hærens.

2 tãquam nihil.

2. Co. 6. b.

3 Victus atque veſtitus diuitię Chriſtianorum.

4 ſeipſum.

Prologus Sancti Hieronymi in
PENTATEVCHVM MOYSI.

A

DESIDERII Mei deſideratas accepi epiſtolas, qui quodam preſagio futurorũ cum Daniele ſortitus eſt nomen, obſecrantis, vt translatum in Latinam linguam de Hebręo ſermone Pentateuchum noſtrorum auribus traderem. Periculoſum opus certe & obtrectatorum latratibus patens, qui me aſſerunt in ſeptuaginta interpretum ſuggillationẽ noua pro veteribus cudere, ita ingenium quaſi vinum probantes, cum ego ſæpiſſime teſtatus ſim, me pro † vili portione in tabernaculo Dei offerre quæ poſſim, nec opes alterius aliorum paupertate fœdari. B Quod vt auderem, Origenis me ſtudiũ prouocauit, qui editioni antiquæ translationem Theodotionis miſcuit, Aſterico & Obelo, id eſt, ſtella & veru opus omne diſtinguens, dum aut illuceſcere facit quę minus ante fuerant, aut ſuperflua quęquæ iugulat & confodit, maxime quę Euangeliſtarum & Apoſtolorũ autoritas promulgauit. In quibus multa de veteri teſtamento legimus, quæ in noſtris codicibus non habentur. vt eſt illud: † Ex Ægypto vocaui filium meum, & quoniam Nazaræus vocabitur. † & videbunt in quem compunxerunt. & flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. & quę nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis 1 aſcendit, quę pręparauit Deus diligentibus ſe. & multa alia quæ proprium σύνταγμα deſiderant. Interrogemus ergo eos vbi hæc ſcripta ſint, & cum dicere non potuerint, de libris Hebraicis proferamus. Primum teſtimonium eſt in Oſee. Secundum in Eſaia. Tertium in Zacharia. Quartum in Prouerbiis. Quintum æque in Eſaia. C Quod multi ignorantes, apocryphorum deliramenta ſectantur, & 2 Iberas nenias libris 3 autenticis præferunt. Cauſas erroris non eſt meum exponere. Iudæi prudenti factũ dicunt eſſe conſilio, ne Ptolomæus vnius Dei cultor, etiam apud Hebræos duplicem diuinitatem deprehenderet: Quod maxime idcirco faciebant, quia in Platonis dogma cadere videbatur. Denique vbicunque ſacratum aliquid ſcriptura teſtatur de patre & filio & ſpiritusſãcto, aut aliter interpretati ſunt, aut omnino tacuerunt, vt & regi ſatisfacerent, & arcanum fidei non vulgarent: D Et neſcio quis primus 4 autor ſeptuaginta cellulas Alexandriæ mendacio ſuo extruxerit, quibus diuiſi eadem ſcriptitarint, cũ 5 Ariſthæus eiuſdem Ptolomæi ὑπερασπιστής † & multo poſt tempore Ioſephus, nihil tale retulerint, ſed in vna baſilica congregatos, contuliſſe ſcribant, non prophutaſſe. Aliud eſt enim 6 vatem: aliud eſſe interpretẽ. Ibi ſpiritus vẽtura prædicit, hic eruditio & verborum copia ea quæ intelligit transfert. Niſi forte putandus eſt Tullius Oeconomicum Xenophontis, & Platonis † Pythagoram: & Demoſthenis pro Cteſiphonte afflatus, rhetorico ſpiritu trãſtuliſſe. E Aut aliter de eiſdem libris per ſeptuaginta interpretes, aliter per Apoſtolos ſpiritusſanctus teſtimonia texuit, vt quod illi tacuerunt, hi ſcriptum eſſe mentiti ſunt. Quid igitur? Damnamus veteres? Minime: Sed poſt priorum ſtudia in domo domini quod poſſumus laboramus. Illi interpretati ſunt ante aduentum Chriſti, et quod neſciebant, dubiis protulere ſententiis, nos 7 poſt paſſionem & reſurrectionem eius, non tam prophetiam quam hiſtoriam ſcribimus. Aliter enim audita, aliter viſa narrantur. Quod melius intelligimus, melius & proferrimus; Audi igitur æmule, obtrectator auſculta. Non damno, non reprehendo ſeptuaginta, ſed confidenter cunctis illis Apoſtolos præfero. Per iſtorum os mihi Chriſtus ſonat, † quos ante prophetas inter ſpiritualia chariſmata poſitos lego, in quibus vltimum pene 8 locum interpretes tenent. Quid liuore torqueris? Sicubi tibi in translatione videar errare, interroga Hebræos, diuerſarum vrbium magiſtros conſule. Quod illi habent de Chriſto, tui codices non habent. Aliud eſt, ſi contra ſe poſtea ab Apoſtolis vſurpata teſtimonia probauerunt, et emendatiora ſunt exemplaria Latina quam Greca, et Græca quam 9 Hebræa. Verum hæc contra inuidos. Nunc te 10 precor Deſideri chariſſime, vt quia tantum opus me ſubire feciſti, et a Geneſi exordium capere, orationibus iuues, quod poſſim eodem ſpiritu quo ſcripti ſunt libri, in Latinum eos transferre ſermonem.

Finis præfationis.

†Alias vili.
†Oſee 11.
†Zachariæ 12.c.
1 aſcenderunt.
2 hiberas.
3 authenticis.
4 autor.
5 Ariſtæus
† non'.
6 eſſe vatẽ
†alias Pythagoram
7 vero poſt
†1.Corin. 12.p.
8 gradum
9 Hebraica.
10 deprecor.

Prothemata gloſſę ordinariæ.

A

CVM OMNES diuinos libros legimus, in tanta multitudine verorum intellectuum, qui de paucis verbis eruuntur, & ſanitate catholicæ fidei muniuntur, potiſſimum id diligamus, quod certum apparuerit eum ſenſiſſe quem legimus. Si autem hoc latet, id certe quod circunſtantia ſcripturæ non impedit, & cum ſana fide concordat. Si autem ſcripturæ circunſtantia tractari, & diſcuti non poteſt, ſaltem id ſolum, quod fides exigit ſana vel præſcribit. Aliud eſt enim, quid potiſſimum ſcriptor ſenſerit, non dignoſcere, aliud a pietatis regula errare. Si vtrunque vitetur, perfecte ſe habet fructus legentis. Si uero vtrunque, vitari non poteſt, etiam ſi voluntas ſcriptoris incerta ſit, ſanæ fidei congruam non inutile eſt eruiſſe ſententiam. AVGVST. In rebus obſcuris atque a noſtris oculis remotiſſimis, ſi qua in ſcriptura etiam diuina legim⁹, quę poſſint ſalua fide aliis parere ſententiis, in nullam earum nos præcipiti affirmatione ita proiiciamus, vt ſi forte diligentius exquiſita veritas eam labefactauerit, corruamus. Non pro ſententia diuinarum ſcriptuarum, ſed prô noſtra dimicantes, ita vt eam velimus ſcripturarū eſſe, quæ noſtra eſt, cum potius eā quæ ſcriptuarum eſt, noſtram eſſe velle debeamus.

In reb. obſcuris non eſt facile eligere vnā aut certam partē, cui ſit habēda fides

Notandum quia hæc ſcriptura ita allegoricis verbis texitur vt allegoricum ſenſum cōtineat, & hiſtoricam fidem rerum geſtarum nō amittat. Dicitur autem Geneſis a ſuo principio,

B

ſecūdum morem Hæbræorum, qui ex principiis maximè nomina libris imponūt ſicut Matthæus Euangelicam ſuam hiſtoriam, librum generationis appellat. Cum multa vtraq; ſcriptura in ſequentibus contineat, in quibus nulla generationis mētio fiat. introducit quippe hæc hiſtoria primum hominē, futuri formam, vt pote de terra uirgine cōditum, vt per quē generandi terreni erant in vitam tranſitoriam, ſicut euangelium ſecundum nouum hominem inducit de matre uirgine genitū, qui filios generaret in vitam æternā. In hac ergo ſcriptura figuræ ſunt futurorum. In euangelio verò manifeſtatio completorum. Liber iſte more Hebræorum a principio Geneſis appellatur, quia in eo de cæli & terræ generatione agitur, licet alia multa ſequantur, ſicut euangelium Matthæi, *Liber generationis Ieſu Chriſti.* Inducit enim Moyſes primū hominem formam futuri de terra virgine cōditum, qui generaret terrenos in vitā trāſitoriā, ſic & Euangeliū ſecundū hominē. ſ. Chriſtū de matre virgine genitum, qui generaret cœleſtes in uitā ęternā. Hic ergo figura, in euāgelio veritas. Hierony.

In prin. creauit Deus cælum & ter. Plerique autumāt, ſicut Tertull. & Hilar. in Hebræo haberi, *In filio fecit Deus cælum & terrā.*

Lxx. vero & Symmachus & Theodocion. *In princip.* tranſtulerūt. Et in Hebræo dictū eſt Bereſchit, quod Aquila interpretatur, in capitulo, Magis igitur ſecundum ſenſum, quam ſecundum verbi trāſlationem, de Chriſto accipi poteſt, qui in ipſa fronte Geneſeos (quę caput omnium librorum eſt) & in principio Ioannis, cæli & terræ conditor approbatur. unde pſal. xxxix. b. *In capite libri ſcriptum eſt de me.* id eſt, in principio Geneſeos. *In principio. ſ. creauit Deus cęlum & terram.* & in principio Ioannis, *Omnia per ipſum facta ſunt, &c.* Apud Hebræos quoque hic liber Bereſchit, appellatur, qui uoluminibus ex librorum principiis nomina imponunt. Quatuor ſunt regulæ ſacræ ſcripturæ id eſt, Hiſtoria, quæ res geſtas loquitur. Allegoria, ī qua aliud ex alio intelligit. Tropologia, id eſt, moralis locutio, in qua de morib. ordinandis tractatur. Anagoge, id eſt, ſpiritualis intellectus per quem de ſummis, & celeſtibus tractatur, ad ſuperiora ducimur. His quatuor quaſi quibuſdā rotis tota diuina ſcriptura voluit, verbi gratia Hieruſalem ſecundum hiſtoriā eſt ciuitas, allegor. eccleſiam ſignificat, ſecundū tropologiam, id eſt, moralitatem, animam cuiuslibet fidelis, quę ad pacem æternam anhelat, ſecundum anagogen, cęleſtium omnium vitam, qui reuelata facie vident Deum. Diuina ſcriptura aliquando ęterna intimantur, ut eſt, *In princi. erat uerbum,* Aliquando facta narrātur, vt, *Cum uenerit filius hominis in Maieſtate ſua, &c.* Aliquando quæ agenda ſunt præcipiuntur, ut, *Diliges proximum tuum, ſicut teipſum.* Et eſt bipartita diuina ſcriptura. Quia alia ſunt quæ ſecūdum figuram dicūtur, vt eſt, *Audiuit Adam uocem domini deambulantis in paradiſo.* Alia ſecūdum rerū geſtarum fidem, vt eſt quod populus exiēs de Aegypto per mare pedibus ambulauit. Alia ſunt, quę utroq; dicta ſunt modo, ut eſt tranſitus maris Rubri, & miracula quæ dominus in euangelio fecit. Tribus modis ſignificat hæc ſcriptura generationē ſeculi eſſe factam. Aut enim ſola uoluntate aliquid dicitur factum, ut, *In principio creauit Deus cęlum et terram.* Aut uoluntate ſimul & uoce pręceptiua, ut *Fiat lux.* Siue deli-

Quatuor regulę ſac. ſcripturæ.

C

Ioan. 1. a

Generatio ſeculi facta quotuplicite.

deli

D

deliberatiua, ut *Faciamus hominem ad imaginem, & ſimilitudinem noſtram.* Aut uoluntate uoce & diffinitione, ut *Creſcite, & multip. & replete terram, & germinet terra herbam virentem, & facientē ſemen, &c.* Et ea q̄ ſola uoluntate & uoce dicunt̄, nouitate facta ſunt. Quæ uero per diffinitionē, hæc ſunt ſimilia illis q̄ nouiter facta ſunt, & hęc ſunt quæ poſt ſeptimum diem uſq; in finē operat̄ Deus, & ex illa diffinitione proueniunt. Quidam tria principia poſuerunt, Deū Exemplar, & materiam eaque increata, & ſine initio. Deumq; non tamquam creatorē materiæ, ſed quaſi artificem, ad exēplar de præiacenti materia mundum feciſſe. Alii duo principia putauerūt, materiam & ſpeciem, & cum his tertium, quod operatorium dicitur, mūdumque ſemper fuiſſe, & futurum eſſe. His & huiuſmodi erroribus obuiās Moyſes, in vno ſpiritu, in uno principio temporis, mundum à creatore Deo factum narrat, tanta velocitate, vt effectu ſenſum temporis præueniret, vt videlicet Deum cognoſcens initium vniuerſorum æternum intelligere dedit, & omnipotentem, ex tanta celeritate operis, vt necdum primum naſcentis mūdi momentum tranſactū dicatur, quādo mūdus creatus dicitur, his verbis. *In prin. cre. Deus cęl. & ter.*

Principiorū quotuplicia.

STRABVS *In principio. &c.* Moyſes in vno principio temporis a Deo creatore mūdum factum refert, vt ſenſum tēporis præueniret effectu volūtatis, vt Deū ſciamus † temporis initium, & ipſum eſſe initium omniū, Plato enim tria initia vel principia exiſtimabat, Deū, exemplar & materiam, & ipſa increata ſine principio, & Deum quaſi artificē non creatorem. Ariſtoteles duo, materiā, & ſpeciem, & tertium operatoriū dictū, Mundum vero ſemper eſſe & fuiſſe. Contra hæc ergo & huiuſmodi dicitur. *In princip. creauit Deus cælum & terram.*

alias † eſ ante tp initium.

Princip rerū ſec dum Pla & Ariſt. & quot.

AVGVS. Sicut Paulus per reuelationem dicit Euangelium ita Moyſes docente ſpiritu ſancto, conditi mundi exordium.

E

Moyſes in hoc libro de inferiori mundo ad inſtructionem hominis agit, & q̄a homo præponendus erat mundo viſibili. Primum, regnum paratum deſcribit, poſtea rectorē inducit, cui ſeruiat plenitudo regni. Dicit ergo *In princ. creauit Deus cælum & terram.* Cæli & terræ nomine, quicquid Deus fecit, ſimul factum eſſe materialiter poteſt intelligi, ſed informiter, ſiue ſpirituale, ſiue corporale ſit. Deīde proſequitur, quomodo Deus ſingulorum formas fecerit, & operum diſtinctiōes, & q̄a nōdum erāt diſtinctæ formæ, addit de terra, *Terra aūt erat inanis & uacua.* his, ſ. quæ de ipſa erant proceſſura. *& tenebræ erāt ſuper fa. a.* Per abyſſum cætera elemēta poſſunt intelligi, q̄ adhuc confuſa & incerta erāt, quas formas eſſent habitura.

Quatuor modis operat̄ Deus. Primo in verbo, Secundo in materia informi. Vnde Eccleſiaſtici 18. a. *Qui uiuit in æternum creauit omnia ſimul.* Tertio per opera ſex dierum varias diſtinxit creaturas. Quarto ex primordialibus ſeminib. non incognitę oriuntur naturę, ſed notæ ſæpius ne pereāt reformantur.

Quomodo Deus dicatur operari.

Iſidorus, & Beda Myſtice. Primordia generis humani, quibus ipſa luce pfrui cępit, bene cōparātur primo diei, quo Deus lucē fecit. Et hæc ætas tāquā infantia putāda eſt ipſius vniuerſi ſeculi, qđ tāquam vnius homo ætatē agit infantiā. Hæc protēdit̄ ab Adā vſq; ad Noe gn̄ratiōib. x. Quaſi ueſpera huius diei ſit in diluuio, quia infantia noſtra tāq̄ obliuionis diluuio deletur. Incipit mane ſecundæ diei a tēporib. Noe tanquam pueritia, & renditur hæc ætas vſq; ad Abraham generationibus decem. Et bene comparatur ſecundo diei, quo factum eſt firmamentum, inter aquam & aquam, quia & arca ī qua erat Noe cum filiis ſuis, firmamētum erat īter aquas inferiores, in q̄b. natabat, & ſuperiores quib. cōpluebatur. Hæc ætas diluuio non delet̄, quia nec pueritia noſtra obliuione tollitur de memoria. Meminimus. n. nos pueros fuiſſe, infantes non meminim⁹. veſpera eſt confuſio linguarum, in eis qui turrem faciebant. Et ſit mane ab Abrahā. Sed nec iſta ętas ſecunda gn̄rauit populum Domini, quia nec pueritia apta eſt ad generādum.

Myſtica comparatio ſex rū ad ætates mundi.

F

Incipit mane diei tertiæ ab Abrahā, & ſuccedit tertia ętas ſimilis adoleſcentiæ, Et bn̄ comparatur diei tertio, in quo ab aquis terra ſeparata eſt. Ab omnib. enim gentib. quarum error inſtabilis, & uanis ſimulachorum doctrinis, quaſi uentis omnib. mobilis (quod bene ſignificatur maris nomine) fidelis popul⁹ ſecernit̄. Ab hac ergo gētium uanitate, & huius ſeculi fluctib. ſeparatus eſt populus Dei per Abrahā, tanquā terra cum apparuit arida, id eſt, ſitiēs imbrē diuinorum mādatorū. Qui popul⁹ unū Deū colēdo, tanq̄ irrigata terra, ut fructus vtiles poſſet afferre, ſanctas ſcripturas & prophetias accepit. Hęc. n. ætas iam potuit generare populum Dei, quia & tertia ætas, i. adoleſcentia iam filios habere poteſt. Et ideo ad Abrahā dictum eſt Geneſis 17. a. *Patrem multarū gentium poſui te, augebo te nimis valde, & ponam te in gentes, & reges ex te erunt. Et ponam teſtamentū, &c.* Hæc ętas porrigitur ab Abrahā uſq; ad Dauid, quatuordecim generationib. Huius ueſpera eſt in pec-

catis

A catis populi,quibus diuina mandata præterebãt, vſq; ad malitiam peſſimi Saulis. Deinde myſtice ſit mane quartæ diei, regnum.ſ.Dauid. Hęc ętas ſimilis eſt iuuẽtuti. Et reuerta inter oẽs ętates regnat iuuentus,& ipſa eſt ipſum firmamentũ omniũ ętatũ, & ideo bene cõparatꝛ quarto diei, in quo facta sũt ſidera cæli in firmamẽto. Quid enim euidentius ſignificat regis eminentiã quam ſplendor ſolis, & plebis obtemperantiã lunæ ſplẽdor oſtẽdit,tanquã Synagogã ipſam & ſtellę principes eius,& omnia fundata in ſtabilitate regni,tanquam in firmamento. Huius quaſi veſpera eſt in peccatis regum, quibus illa gens meruit captiuari. Fit deinde mane Quintę diei, Trãſmigratio in Babylonẽ,cum in captiuitate populus† leniter in peregrino ocio eſt collocatus. Et porrigitur hęc ętas vſq; ad aduentũ Chriſti.i.quinta ætas, ſecũdum quam eſt declinatio a iuuentute in ſenetutẽ, Nõdũ qdem ſenectus,nec iam iuuẽtus, quia ſenior ętas eſt quæ Gręcis γῆρας dicitur. Senex enim apud eos γέρων,& πρεσβύτης appellatur. Et re vera ſic iſta ętas a regni robore eſt inclinata,& fracta in populo Iudęorũ,quemadmodum homo a iuuẽtute fit ſenior. Et bene cõparatur illa diei quinto,in quo facta ſunt animalia in aquis,& volatilia cęli poſtea q̃.ſ.inter gentes tãquam in aquis cœperunt viuere,et habere incertã ſedẽ & inſtabilẽ ſicut aues volãte. Sed plane ibi erant cete.i.magni homines,qui magis dominabãt fluctibus ſeculi,quã ſeruirent in illa captiuitate. Nõ enim ad cultũ idolorũ aliquo terrore deprauati ſunt. Vbi ſane animaduertendũ.ꝙ benedixit Deus illa animalia,dicens: *Creſcite & multip.& rep.aq.ma.aueſque mul.ſu.ter.* Quia re vera gens Iudæorũ (ex quo diſperſa eſt per gentes) valde multiplicata eſt. Huius diei,hoc eſt,huius ętatis quaſi veſpera eſt multiplicatio peccatorũ in populo Iudeorũ,q̃a ſic excæcati ſunt,vt Deũ & dominum noſtrum Ieſum Chriſtum non poſſunt agnoſcere.

B Myſtice. Mystice. Mane ſextæ diei fit prædicatio Euangelii per Ieſum,& finito die quinto.i. quinta ętate , incipit 6.i. ſenectus veteris hominis,in qua homo minus potẽs eſt,& quaſi ad extremũ uitæ tendit, Et hoc etiam apparet,quia illud carnale regnũ iam eſt vehementer attritum,quando & templũ Dei deiectum eſt,& ſacrificia ceſſauerunt. Et nunc ea gẽs,quantũ ad regni vires attinet,quaſi extremam vitam trahit. In illa tamẽ ętate tanquã in ſenectute veteris hominis homo nouus naſcitur,q iam ſpiritualiter viuit. Sexta enim ætate ſiue die dictũ eſt: *Prod.ter.ani.vi.* Nã quinta die nõ dictũ erat, ꝑducãt aquæ animã uiuẽtẽ,ſed reptilia animatũ viuarũ. Quomodo enim corpora ſunt reptilia,ſic tũc adhuc ẽt corporali circũciſione & ſacrificiis,tãq̃ in mari gentiũ populus ille ſeruiebat. Iſtam. vero animã viuam dicit,quia vitam iam incipiunt æternã deſiderare. Serpẽtes ergo & pecora,quę terra producit,gẽtes ſignificãt iam ſtabiliter credituras Euangelio de quibus dicitur & illud,quod Petro demõſtratũ eſt in Actib.Apoſt. Act.x.b. *Macta & manduca.* Et cũ ille immunda diceret,reſpõſum eſt illi. *Q.ſ Deus mũdauit,tu cõmune ne dixeris.* Tũc fit homo ad imaginẽ & ſimltudinẽ Dei ſicut in iſta ætate ſexta naſcitur in carne dominus noſter,de quo dictũ eſt per Prophetam: *Et homo eſt, & quis cognoſcens eũ?* Et quẽadmodũ in illa die maſculus & fœmina ꝯiũcti ſunt ſic & in iſta Chriſtus & Eccleſia. Et pręponit homo illa die pecorib. ſerpentibus,& volatilibus cęli. Sic & in iſta ętate Chriſtus regit animas ſibi obtemperãtes, quæ ad Eccleſiã eius,partim de populo Iudæorũ,& partim ex Gẽtib. venerũt,vt ab eo domitę manſueſcerẽt,homines.i.vel carnali ꝯcupiſcẽtiæ dediti, ſicut pecora,vel tenebroſa curioſitate obſcurati,quaſi ſerpentes,vel elati ſuperbia,quaſi aues. Et ſicut in illa die paſcit homo & animalia quæ cum ipſo ſunt herbis ſeminalibus,& lignis fructiferis, & herbis viridibus,ſic in iſta ętate,homo quicunq; bonus eſt miniſter Chriſti, & eũ bene quantũ põt imitatur,cum ĩ ipſo populo ſpiritualiter paſcitur ſãctarũ ſcriptuarum alimẽtis,& lege Dei partim ad ꝯcupiſcẽdum fęcunditatẽ rationum atq; ſermonum,tãq̃ herbis ſeminalib. partim ad vtilitatẽ morum & ꝯuerſationis humanę, tãquã lignis fructiferis,partim ad vigorẽ fidei,ſpei,& charitatis vitã ęternã, tãquam herbis virentib. quæ nullo æſtu tribula-

C tionum poſſunt areſcere. Sed ſpiritualis ſic paſcit iſtis alimentis,vt multa intelligat. Carnalis autẽ,id eſt,paruulus in Chriſto,tãquã pecus Dei,vt multa credat,quæ intelligere nõdum poteſt,tamen eoſdem cibos omnes habent. Huius autẽ ętatis veſpera eſt,de qua domin⁹ ait, Luc.18.b. *Putas veniẽs filius hominis inueniet fidẽ ſuper terrã?* Poſt illã veſperã fiet mane,cũ ipſe dominus in charitate vẽturus eſt. Tunc reqeſcẽt cũ Chr̃o ab omnib.operibus ſuis ij,quib.dictum eſt Mat.v.g. *Eſtote ergo vos perfecti ſicut & pater veſter cœleſtis perfectus eſt.* Tales enĩ faciunt opera bona valde, poſt talia enim opera ſperãda eſt requies ĩ die ſeptimo,q ueſperã nõ habet. Nullo ergo modo poteſt dici queadmodum fecerit Deus cęlum te terrã,et omnẽ creaturã,quam condidit. Sed iſta expoſitio per ordinem dierum ſic indicat,quaſi hiſtoriã rerum factarum,vt predicationem futurorum maxime obſcuret. Si autẽ aliquem mouet, quod in iſtis ætatibus ſeculi duas ętates primas denis generationibus aduertimus explicari. Tres autem cõſequentes ſingulæ quatuordecim generationibus cõtexuntur. Sexta vero illa nullo generationum numero diffinita ſit. Facile eſt videre ẽt in vno quoque homine duas primas ætates, infantiam & pueritiam, corporis ſenſib.inhærere , qui ſenſus corporis quinque ſunt, viſus,auditus guſtus,olfactus,& tactus. Quinarius aũt numer⁹ duplicatus (quoniã duplex eſt ſexus humanus, vnde gñrationes tales exiſtunt,maſculinus,& feminin⁹) denarium numerũ facit. Iã vero ab adoleſcẽtia,& deinceps,vbi rõ incipit in homine ꝑualere,accedit quinq; ſenſib cognitio & ratio, quib. vita regitur & adminiſtratur, vt iã ſeptenarius numerus eſſe incipiat,qui ſimiliter duplicatus,quatuordecim generationibus eminet & apparet. Quas habẽt tres ætates conſequentes, adoleſcentis ſcilicet,iuuenis,& ſenioris. Senectutis vero ætas ſicut in nobis nullo ſtatuto annorum tp̃e definitur, ſed poſt illas quinq; quantũ qſq; vixerit,ſenectuti deputatꝛ,ſic in iſta ętate ſeculi nõ apparẽt generationes definitæ , vt occultus ſit vltimus dies,quem vtiliter dñs latere oportere demonſtrat.

D — Antipophora.

Myſtice. Mystice, *Igitur perfecti ſunt cęli* Quia poſt illorũ quaſi ſex dierũ opera bona valde,ſeperet hõ quietem ꝑpetuã, & intelliget qd ſit *Requieuit Deus ſeptimo die ab omni opere ſuo.* Quia & ĩſe in nobis hæc bona operatur,q vt operemur iubet. Et recte ipſe reqeſcere dr̃,quia poſt hæc omnia opera noſtra requiẽ nobis præſtabit. Quomodo recte paterfamilias dicitur ædificare domum,cum ut ædificẽt operarii ſui iubet,& requieſcere,cũ poſt perfectionem fabricæ,illis quibus imperabat, permittit vt uacent,& iocundo ocio perfruantur.

Moraliter E. Isidorvs. *Moraliter.* Habet vnuſquiſque noſtrum in rectis operibus & recta vita tãquã diſtinctos iſtos ſex dies,poſt quos debeat quietem ſperare. Primo die lucem fidei,quando primum viſibilib.credit,propter quam fidem dominus uiſibiliter apparere dignatus eſt. Secundo die factum eſt tanquã firmamẽtum diſciplinæ,qđ diſcernit inter carnalia & ſpiritualia opera,ſicut firmamẽtum,ĩter inferiores aquas & ſuperiores. Tertio die,quo mentem ſuam ad proferendos bonorum operum fructus ꝑparat, & erigit, ſeparata enim labe & fluctibus tentionum carnalium , tanquã aridam habet mentem , videlicet,tãquam a perturbationibus maris, vt iã poſſit dicere. *Mente ſeruio legi De,carnẽ autem ſeruio legi peccati.* Ro.7.d.

Myſtice. Idem. *Myſtice. In prin.cre. Deus cæ.& ter.* Spirituales.ſ.qui cęleſtia meditantꝛ,& ter.i.carnales terrenum hominẽ imitãtes. *Ter.au.erat ina.& ua.* Hoc caro noſtra,antequam doctrinę accipiat formam. *Et tene erant ſu.fa.aby.* quia peccati obſcuritas, & ignorantiæ cæcitas tegebat corda noſtra. Et *ſpi.do.fere.ſu.aq.* hoc eſt ſup cor tenebroſum,& fluidum,ut in ſpiritu ſubſiſtẽtes reqſceremus,& flatu eius uiuificaremus, cuius unda abluimus. *Dixitque De fiat lux.* id eſt,appareat illuminatio fidei.

Primo enim die lucem fidei dedit,quia prima eſt in cõuerſiõe fides Vnde primum mãdatum eſt, *Domin⁹ Deus tuus unus eſt.* Deu.6.a.pp hanc fidẽ Chriſtus uiſibiliter apparuit præſentia ſua. *Diuiſ.lu.*i.filios Dei & lucis. *a tenebris.*i. peccatorib. Hos appellauit diem,illos noctẽ. Vnde Eph.5.b. *Fuiſtis aliquãdo tenebrę, nunc autem lux in domino.* Die ſecunda poſuit firmamẽtum ſanctas.ſ. ſcripturas in eccleſia. De quibus dicitꝛ, *Cęlũ ſicut liber plicatus.* Hoc firmamẽtũ diſcernit aquas i.populũ angelorũ,qbus nõ eſt neceſſe vt in lectiõe audiãt uerbũ Dei. Sed illud firmamẽtũ poſuit in ſublimi ſup infirmitatẽ inferiorum populorũ,vt ſuſpiciẽtes in eũ cognoſcãt,qualiter diſcernent inter carnalia & ſpiritualia,quaſi inter aquas ſuperiores & ĩferiores.

Die tertia ꝯgregauit inferiores & falſas infideles.ſ.concupiſcentiarũ & tentationũ fluctib. ſeſe quatientes,& ſegregauit ab eis aridã.i.fideles fontẽ fidei ſitientes. Infideles uero coercuit,ne iniqtatis ſuę fluctibus aridã.i.animã ſitientẽ Deum , ꝯturbẽt,ſed liceat ei germinare fructus bonorũ operũ, & diligere proximum,ut habeat in ſe ſemẽ ſecundũ ſimilitudinẽ ſuã.ut.ſ.ex ſua infirmitate compatiatur alii indigenti. producat lignum forte fructiferum. i.beneficium,eripiẽdo oppreſſum,& prębendo ei protectionis vmbraculum. Die quarta F micuerunt luminaria ĩ firmamẽto cęli,i.legiſ doctores ſcripturę ſanctę inhęrentes,& inferioribus lumen ſapientię demõſtrantes. Prodiit quoq. ſiderium turba,id eſt,uirorum doctorum,ſcilicet,& legiſperitorum numeroſitas,qui in huius uitæ nocte fungẽtes diuidãt ſcripturæ ſenſibilia & intelligebilia , quaſi inter lucẽ perfectorum & tenebras peccatorum,facientes ſigna virtutum,& miraculorum,q̃ ſunt in tẽpora & annos quia propriis temporib.uiuunt & tranſeunt,uerbum autẽ domini in æternum manet. Bene autem terra germinauit primo & poſtea facta ſunt luminaria,quia poſt bona opera uenit illuminatio,quia uidetur ſpecies ſupernæ ueritatis.

Dei

A Die quinta facta ſunt in aquis reptilia animarum viuarum id eſt, homines in vitam reuocari per ſacramentũ baptiſmi. *Facta ſunt volatilia.* id eſt, animæ volantes ad ſuperna.

Sexta die produxit terra animam viuã, quando caro noſtra ab operib mortuis abſtinens, viua virtutum germina parit, ſecundum genus ſuum, id eſt, vitam imitãdo ſanctorum. Vnde Phil. 3. d. *Imitatores mei eſtote, &c.* Secundum genus noſtrum viuimus, quãdo ſanctos quaſi proximos imitamur. *Producit terra beſtias.* id eſt, homines ferocitate ſupbiẽtes. *& pecora,* id eſt, ſimpliciter mentes, *& ſerpentes,* aſtutos. ſ. & bonum a malo diſcernẽtes. & quaſi reputando ſcrutantes terrena, per quę intelligant cœleſtia: Poſt hęc fecit Deus hominem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam virum. ſ. perfectum, qui ipſam veritatem contemplando operatur iuſtitiam. Hic accipit poteſtatẽ piſcium maris, & volatilium cęli, pecorum, ferarum, atque repentium, quia ſpiritualis ſimilis Deo factus omnia iudicat, & ipſe a nemine iudicatur. *Maſculum & fœminam creauit eos*, quia B ſicut viro mulier, ſic ſpirituali & perfectio viro minus pfecte obedire debet. Dicitur enim eis. *Creſcite & multiplicamini & replete terram.* In ſpiritualibus ſcilicet donis, vt ratio dominetur carni, quaſi inſenſato animanti, & perturbationibus eius. Per herbam ſeminalem & lignum fructuoſum in eſcam hominibus datum, intelligimus oblationes ſanctorum. Vnde Paul⁹. j. Corin. ix. b. *Seminauimus ſpiritualia vobis, magnum eſt ſi carnalia veſtra metamus.*

Avg. Cũ in diuina ſcriptura de paucis verbis plures intellectus veri & catholici habent, illũ deligamus maxime quem conſtat ſcriptorem ſenſiſſe, vel quẽ non impedit circunſtantia ſcripturę, ſi cõuenit cum ſana fide, aut ſaltem quem ſana fides præſcribit.

Idem. Si quia obſcura legimus, q̃ poſſunt ſane variis exponi ſententijs, nullã præcipianter affirmemus, ne forte velimus eam eſſe ſcripturæ ſententiam, quę noſtra eſt, cũ potius ſcripturæ ſententiam debeamus facere noſtram.

Nota. Idem. In narratione rerũ geſtarũ nõ omnia ſecundum figuralẽ tantũ intellectum accipiunt, ſed quædam ſecundum fidem rerũ geſtarum aſſerenda & defendenda ſunt. Quærendum eſt ergo, quomodo præter allegoricam ſignificationem dictum ſit, *In principio creauit Deus cælum & terram. In princip.* ſcilicet temporis, Vel quia primo facta ſunt. Vel. *In princip.* id eſt, (In principi-) in Deo filio, qui ait Ioa 8. d. *Ego ſum principium, qui & loquor vobis Cælum & terram.* ſpiritualem, corporalemque creaturam intelligunt, vel corporalem tantum, per cælum, ſuperiorem, per C terram, inferiorẽ. Vel vtriuſque informis materia dicta eſt cęlum & terra. Spiritualis enim vita ſicut in ſe eſt, non cõuerſa D ad creatorem, informis eſt. Conuerſa vero ad eum, formatur. Corporalis autem per priuationem omnis corporeæ qualitatis, quæ apparet informata materia. Vel cælũ eſt creatura ſpiritualis, q̃ ab exordio quo facta eſt, & perfecta, & beata ſemper eſt. Terra vero corporalis materies adhuc imperfecta, qa Tertia. terra (inquit) *erat inuiſibilis & incompoſita, &c.* Vbi videt̃ informitatem ſignificare corporalis ſubſtantiæ. Vtriuſq; tamen informitas hic ſignificari poteſt. Corporalis in eo quod dictum eſt, *Terra autem erat inuiſibilis & incompoſita.* Spiritualis autem ĩ hoc, *Et tenebræ erant ſuper faciem abyſſi.* Vt abyſſum tenebroſã naturam vitę informem intelligamus, niſi ad creatorem cõuertatur, in quo ſolo formatur & illuminatur, ne ſit tenebræ vel abyſſus.

Gregor. Quærendũ eſt quomodo Deus cuncta ſimul ꝯdidit, dũ idem Moyſes ex dierũ mutatione variante, diſtincte (Qũo Deꝰ cuncta ſimul condiderit.) creata deſcribit? Sed rerũ materia ſimul creata eſt, ſimul vero formata per ſpecies nõ eſt, & quod ſimul extitit per ſubſtantiam materię, nõ ſimul apparuit per ſpeciem formæ. Cum enim ſimul factum cęlum terraque dicitur, ſimul ſpiritualia & corporalia, & quicquid de terra producit̃, ſimul facta indicãtur. Sol, luna, & ſydera quarto die in cælo facta perhibent̃. Sed E quod quarto die proceſſit in ſpecie, primo die in cęli ſubſtantia extitit per conditionem. Primo die terra creata dicitur, tertio arbuſta condita, & cuncta terræ virentia deſcribuntur. Sed quo die tertio in ſpeciem prodijt, prima die in ipſa terræ ſubſtantia cõditũ fuit. Hinc Moyſes diſtincte per omnes vel ſingulos dies, omnia ꝯdita retulit, & tamen omnia ſimul creata ſubiungit dicens, *Iſtæ ſunt generationes cæli & terræ, quando creatę* Geneſ. 1. a *ſunt, in die, quando fecit Deus cælum & terram & omne virgultum agri, antequam oriretur in terra, omnemque herbã regionis, &c.* Qui enim diuerſis diebus creatum cælum, terram, virgultum, herbamque narrauerat, hinc vno die facta manifeſtat, vt oſtẽderet, quod omnis creatura ſimul per ſubſtantiam extitit.

† Quæ non ſimul per ſpeciem proceſſit. Vnde, *Et creauit hominem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam. Ad imaginem Dei creauit illũ, Maſculum & fęminam creauit eos.* (alias † Quis.) Fœmina nondum erat Gen. 2. a. facta, iam homo maſculus & fęmina perhibetur. Sed quia ex F latere Adæ erat proceſſura, in illo iam computatur per ſubſtãtiam, a quo fuerat producendę per formã. In minimis quoq; licet hęc conſiderare. Herba enim cum prodit & formatur, nondum in illa fructus nec dum fructus iam ſemen oſtẽditur, ineſt tamen ei fructus, & ſemen, quia ſimul ſunt in radice ſubſtantiæ, quæ non ſimul prodeunt per temporis incrementa.

IN

A POSTILLA NICOLAI DE LYRA SVPER GENESIM.

CAPVT PRIMVM.

IN. PRINCIPIO, &c. Tota ſacra ſcriptura diuiditur in duas partes, in vetus & nouum teſtamentum. Nam licet tota ſacra ſcriptura ſit de Deo, tanquam de ſubiecto, tamen prima pars principaliter eſt de Deo, tanquam creatore & gubernatore: ſecunda vero de Deo, tanquam redemptore & glorificatore. Prima pars videlicet veteris teſtamenti, diuiditur in quatuor partes, in libros Legales, Hiſtoriales, Sapientiales, & Prophetales. Et quia vetus teſtamentum & nouum ſe habent ſicut rota in

Ezech. 1.

medio rotæ, vt habetur Ezech. 1. d. Ideo nouum Teſtamentum conſimiliter diuiditur, quia legi, in nouo teſtamento correſpondet Euangelium, libris Sapientialibus correſpondent epiſtolæ Pauli, & aliorum Apoſtolorum. Libris hiſtorialibus correſpondent Actus Apoſtolorum. Libris prophetarum correſpondent Apocalypſis. Circa primam partem veteris teſtamenti quę continet libros legales, videlicet quinque libros Moyſi, conſiderandum quod lex non datur vni perſonæ, ſed communitati populi adunati, ideo primo deſcribitur adunatio fidelis populi ſub cultu vnius Dei,

B quod fit in lib. Gen. Secundo deſcribitur legislatio populo adunato, & hoc fit in Exod. & duobus. libris ſequentib. Tertio ponitur prædictæ legis repetitio & explicatio, & hoc fit in Deuter. Prima in duas, quia primo Moyſes oſtendit naturę humanę productionem. Secundo ipſius propagationem. 4. c. vt ſic procedat ad electionem fidelis populi, & diſtinctionē eius ab infideli populo per ſucceſſiones generationum, vt patebit inf. Circa primum conſiderandum, quod tota corporalis creatura facta eſt propter hominem. Nam elementa ſunt propter mixta, & mixta inanimata, propter mixta animata, & imperfecta propter perfecta, vt plantæ propter animalia, animalia vero propter hominem, quantum ad eius nutritionem & iuuamentum. Corpora etiam cæleſtia facta ſunt propter hominē, ſecūdum quod dicitur. Deut. 4. c. Ne forte oculis eleuatis ad cęlum, videas ſolem & lunam, & omnia aſtra cęli, & errore deceptus adores ea, & colas, quę creauit dominus Deus tuus in miniſterium cunctis gentibus. Et ideo primo deſcribit corporalis creaturæ productionem generaliter. Secundo hominis formationem ſpecialiter ibi. ait, Faciamus hominem, &c. Circa primū tria facit ſcriptura: Quia primo exponit opus creationis. Secundo opus diſtinctionis ſeu formationis, ibi. Dixit Deus, Fiat lux. Tertio opus ornatus ſeu diſpoſitionis, ibi. Dixit autem Deus, Fiant luminaria. Opus creationis deſcribitur ante omnem diem. Opus diſtinctionis, primis trib. dieb. Opus autem ornatus alijs trib. dieb. ſeqq Et ſeptimo die quieuit Deus a nouis creaturis cōdendis. Secundum vero ſententiam Hieron. in epiſtola ad Paulinum preſ-

Liber Ge. difficilis.

C byterum de omnib. ſacræ ſcripturæ libris. Principium Geneſis eſt tantis obſcuritatib. inuolutum, vt ante triginta annos apud Hebræos non legatur, & huiuſmodi obſcuritates ſatis apparent ex varijs & multiplicib. expoſitionib. tam doctorum Hebræorum quam catholicorum. Et quia confuſio eſt tam intelligentiæ quam memoriæ inimica, intendo vitare talem multitudinem expoſitionum illarum maxime quæ a ſenſu literali remotæ videntur, cui ſenſui intendo inſiſtere ſecundum gratiam a Domino mihi datam. Igitur circa principium Gen. ſunt tres expoſitiones ſolennes, ad quas aliæ videntur reduci. Prima eſt ipſius Aug. qui illos ſex dies exponit, nō put important ſucceſſionem temporis, ſed prout dicunt cognitionē angelicam relatam ad ſex genera rerum conditarum. Iſta cognitio angelica duplex eſt. Vna eſt rerum in genere proprio, & hęc dicitur veſpertina, quia omnis creatura ad Deum comparata, qui eſt lux per eſſentiā, tenebra eſt. Alia eſt cognitio in verbo, & hæc dicitur matutina. Et ſic exponit, Factumque eſt veſpere & mane dies vnus, inquantum angeli cognouerunt lucem productam, & a tenebris diuiſam in genere proprio, & hęc dicitur veſpere. Et iterum in verbo, & hæc dicitur mane. & eod. modo de alijs dieb. ſeqq Sed iſta expoſitio videtur nimis longinqua a literali ſenſu, maxime quia ſecundum alios ſanctos & doctores, Moyſes rudi populo loquebatur, qui non poterat capere ſpiritualia, ſed tantum corporalia & groſſa, & ideo de productione angelorum non fecit expreſſam mentionem. Et iterum quia populus ille pronus erat ad idololatriam, ſi feciſſet mentionem de creaturis ſpiritualib. coluiſſet eas tanquam Deos, & ideo iſta expoſitio, quæ longinqua videtur a litera, dimittatur. Aliæ autē duæ expoſitiones videntur propinquæ literæ, & ideo intendo eas proſequi

Tres expoſitiones ſolennes Gen.

Cognitio angelica duplex.

D & procedunt ſecundū varias opiniones de natura materiæ poſitas a Philoſophis, & ideo primo uidendum eſt de hoc. Nec mirum ſi circa hoc diutius immoremur, quia ex hoc dependet intellectus operationis ſex dierum, quę hic deſcribitur multum obſcurè. Igitur circa naturam materiæ corporalium tres ſunt opiniones ſolennes. Dicit. n. Commentator lib. de ſubſtantia orbis, ꝙ in corporib. cęleſtib. non eſt materia propriè dicta, quę eſt pars ſubſtantiæ compoſitæ. Cuius ratio eſt, quia materia propriè dicta quæ eſt in genere ſubſtantiæ, eſt potentia contractionis ad eſſe, & ad non eſſe, ſimpliciter, talis aūt potentia non eſt in corporib. cæleſtib. quę ſunt incorruptibilia, ut ab omnib. ſupponitur tanquam verum, ergo, &c. & ideo ſi aliquando in corporib. cæleſtib. a philoſophis dicatur eſſe materia, hoc eſt large accipiendo, inquantum ſubiectum accipitur pro materia, quia eſt ibi ſubiectum motus localis, & potentia ad vbi. Alij autem dicunt ꝙ in corporib. cęleſtib. eſt materia quę eſt pars ſubſtantię compoſitæ, alioqn corpora cæleſtia eſſent formę actu intelligibiles, quia eſſent a materia ſeparatæ. Item quia ibi eſt quantitas quę ſequitur materiam, ſicut qualitas formam, ſed eſt alterius rationis quam materia corporum elementorum & mixtorum, quia in ipſa eſt tantum potentia ad formam quam habet, & ad nullā aliam, ſicut materia ſolis eſt ſolum in potentia reſpectu formę quam habet, & non alterius & ſic eſt de alijs corporib. cęleſtib. propter quod corpora cæleſtia ſunt incorruptibilia. Materia vero elementorum & corporum mixtorum eſt in potentia ad plures formas, quę non poſſunt ſimul eſſe in materia. & ideo quando eſt ſub vna forma, eſt in potentia ad aliam, qua caret, & ſic habet priuationem annexā, propter quod prędicta corpora ſunt corruptibilia, quia priuatio ſemper machinatur ad maleficium, vt dicitur primo Phyſicorum. Alij uero dicūt, quod in corporib. cęleſtib. eſt materia, & quod eſt eiuſdem rationis cum materia generabilium & corruptibilium. Cuius ratio eſt quia materia ſubſtantiatur per ſuum poſſe (ſecundum commentatorem & Philoſophum) & ideo circunſcripta omni forma, materia quæ eſt in genere ſubſtantiæ, & eſt pars cōpoſiti, non poteſt intelligi niſi pura potentia. Cum igitur actus ſit qui diſtinguit, & per meram potentiam nulla poſſit eſſe diſtinctio, videtur ꝙ circunſcripta per intellectum omni forma corporum corruptibilium & incorruptibiliū, non remaneat aliquid vnde hęc materia poſſit diſtingui ab illa, ſed remanet vnius ſimpliciter rationis in corporib. cęleſtib. & corruptilib. Item ſecundum Aug. lib. confeſſio. Materia eſt prope nihil, ita ꝙ nihil poteſt excogitari intermedium. Si aūt in corporib. cęleſtib. eſt materia alterius rationis quam in elementis, oportet ꝙ iſta ratio ſit nobilior quia ignobilior non poteſt eſſe, ergo magis recedit a nihilo, & per conſequens perdit rationem materiæ, & accipit rationem formę. Verumtamē licet in ipſis ſit materia eiuſdem rationis, tamen corpora cæleſtia ſunt incorruptibilia, inferiora autem corruptibilia. Cuius ratio eſt, quia ſecundū Philoſophum libro de ſenſu & ſenſato: Ignis & terra non agunt & patiuntur adinuicem quantum huiuſmodi, ſed ſolum inquantum contrarietatem habentia, ideo corpora elementaria & mixta, quorum formę ſubſtantiales habent annexas contrarias qualitates actiuas & paſſiuas, agunt & patiuntur adinuicem paſſione proprie dicta, quæ eſt cū abiectione contrarij, ideo tranſmutantur, generantur, & corrumpuntur. Formæ autem ſubſtantiales corporum cęleſtium non habent annexas tales qualitates actiuas & paſſiuas, & per conſequens non eſt in eis paſſio quę magis facta contraria abijcit ab ipſa ſubſtantia, & per conſequens remanent incorruptibilia, licet habeant materiam eiuſdem rationis cum corporib. corruptibilib. accipiendo materiam præciſè, prout eſt pars compoſiti in genere ſubſtantiæ, quę diſtinguitur a priuatione, prout habetur 1. Phiſic. Et ſecundum iſtos materia corporum cæleſtium non eſt priuationi adiuncta, quia materia non habet priuationem adiunctam proprie loquēdo, niſi prout eſt informata forma ſubſtantiali habente annexas qualitates, habentes contrarietatem ad qualitates annexas alteri formæ ſubſtantiali incompaſſibili in eadem materia. Sicut forma ſubſtantialis ignis, habet annexas; caliditatem & ſiccitatem. Forma ſubſtantialis aquę habet annexas frigiditatem & humiditatem, quæ ſunt generationis & corruptionis cauſa, ut ſuperius expreſſum eſt. Quæ autē iſtarum trium opinionem ſit uerior, nō eſt pręſentis ſpeculationis inquirere, nec per conſequēs multitudinem rationum ad hoc inducere, cum (ſicut prędictū eſt intēdam inſiſtere expoſitioni literali, propter quod intendo literam quæ eſt in principio Gen. ſecundum prędictas opiniones uarie exponere, & rationes ad

Opiniões tres de materia corporum cœleſtium.

Secunda opinio.

Tertia opinio.

E

Materia prope nihil lib. 11. confeſ. c. 6

Ariſtot. de ſenſu, & ſenſato,

F

A IN PRINCIPIO *creauit, &c.* Non dicit. *In Principio dicit Deus fiat cęlum & terra.* Sed dixit. *fiat lux. Et facta eſt lux*: quoniam vniuerſaliter nomine cęli & terræ comprehendendum erat quicquid fecit Deus. Deinde per partes explicandũ quomodo fecit. Vnde ſequitur. *Dixit Deus Fiat*, id eſt, per verbum ſuum fecit. Vel quia cum primum fiebat informis materia ſpiritualis vel corporalis, non erat dicendum, *dixit Deus fiat*. Incongruum enim erat a Deo dici: *fiat*. quia formam verbi non imitatur imperfectio, niſi cum generis ſui conuerſione ad creatorem ſit perfecta creatura, vt cum dicitur. *Dixit Deus fiat*, intelligamus cum ad ſe imperfectionẽ creaturæ reuocare. Cum ergo dicitur. *In principio fecit Deus cęlum & terram*, commemoratio filii fit, quia principium eſt. Sed cum dicitur. *Dixit Deus fiat*. commemoratur, q̃a verbum eſt. Per principium notat exordium creaturæ exiſtentis ab illo, per verbum, perfectionẽ creturæ ab illo ad ipſum reuocatæ, vt formetur imitando formam verbi incommutabilem. (B) Non enim habet vitam informem uerbum Dei, cui eſt idem eſſe quod uiuere, imo idem viuere, quod beate uiuere. Creatura uero ſpiritualis habet informem uitam, cui non eſt hoc eſſe quod uiuere. nec uiuere, quod beate viuere, quia auerſa a ſapientia Dei, ſtulte & miſere viuit.

a *In prin. creauit Deus cęlum & terrã.* Creationẽ mundi inſinuans ſcripturæ, primo verbo, ęternitatem & oĩpotentiam Dei oſtẽdit. Quem enim in principio temporum mũdum creaſſe, eundem ante tempora æternaliter ſignificat extitiſſe. Et quem in conditionis initio cęlum & terram creaſſe narrat, tanta celeritate operationis, oĩpotentem eſſe declarat, qui voluiſſe, facere eſt. (D) Bene ergo dicitur *In prin. creauit, &c.* Vtrunq. ſ. ſimul, quãuis vtrunque ſimul ab hoĩe non dicatur. Vnde propheta terram in initio factam oſtendit dicens. Pſal. 101. d. *Initio tu domine ter. fun. &c. In principio creauit Deus cœlum & terram.* Cęlum non viſibile firmamentum, ſed empyreum, id eſt, ignem vel intellectuale, quod non ab ardore, ſed a ſplendore dicitur, quod ſtatim repletum eſt angelis. unde in Iob 38. a. *Vbi eras cum me laudarent aſtra matutina, &c.* Et nota tria hic commemorari elementa. Nomine cęli, aerem intelligimus. Nomine terrę, ipſam & ignem qui in ea latet. Quarti, id eſt, aquę in ſequentibus fit mentio.

† De conſecr. di. 2. c. quia tempus. verb. ergo ſicut & e. pars eſt in alta. de c. g. d. 2. c. quod ergo de ſum mitti c. 1. Bed in Geneſim.

Liber Geneſis, Hebraice dictus כראשית *Bereſit, id eſt, in principio. Græce* γένεσις, *id eſt, generatio.*

CAPVT. I.

a Temporis, vel ante cætera, vel in filio ſuo.
b Tanquam omnium creator.

1 IN † principio creauit

a Pater.
a Id eſt ſpirituales, quia cęleſtia meditantur.
c Carnales, ſcilicet, qui terrenum hominem necdum depoſuerunt.

2 Id eſt, ſpiritualem & corporalem creaturam.

3 Omnem, ſcilicet creaturam corporalem ſuperiorem, & inferiorem.

4 Deus cœlum & terram

ALCVI. *In principio.* Filio, quo humanato patuit qui eſſent cœleſtes qui terreni. Cęlum, creatura ſpiritualis ab exordio perfecta & beata. Terra, corporalis materies adhuc imperfecta. Cęlum, informem materiam ſpiritualis vitę, ſicut in ſe poteſt exiſtere non cõuerſa ad creatorem in quo formatur. Terram, corporalem, ſine omni qualitate quæ apparet in materia formata. Scriptura ait. *Qui feciſti mundum de materia informi.* (E Sapiẽt.) Materia facta eſt de nihilo. Species mundi de materia informi. BED. Proinde duas res fecit Deus ante oẽ tps, angelicã creaturã, & materiã informẽ, q̃uis Sal. dicat. *Qui uiuit in æternũ, creauit oĩa ſimul.* Eccl. 18. a. ſm Origenem tñ informis materies antecedit formatã ſpẽm, Itaq; mundum & angelos & aĩam de nihilo fecit Deus, hominem, & creaturas cæteras de aliquo. (In Gen)

BEDA. Septem ſunt cœli, quorum hæc ſunt nomina, aer, æther, olympus, ſpacium vel igneum, fir- ☞ mamen.

NICOLAVS DE LYRA.

C *vtramque partem inductas ſoluere, quibus ſolutis aliæ quæ poſſent induci, de facili poterunt ſolui, ſicut credo. Et ſic lector eligat expoſitionem quam tenere voluerit, vel vtramque ſi voluerit, proſequatur. Prima expoſitio eſt, quod omnes partes mundi principales, videlicet corpora cęleſtia omnia, & quatuor elementa, per opus creationis a principio fuerunt producta in formis ſuis ſubſtantialibus diſtinctis, & totum opus diſtinctionis ſeu formationis in tribus diebus ſequentibus, & etiam opus ornatus corporum cęleſtium, quod factum eſt in quarta die, intelligitur quantum ad qualitates & proprietates accidentales ſuperadditas, vt patebit magis in particulari proſequendo iſtam expoſitionem. Et procedit iſta expoſitio ſecundum duas primas opiniones de natura materiæ ſuprapoſitas. Illi enim qui dicunt, quod in corporibus cœleſtibus non eſt materia, non poſſunt dicere, quod materia omnium corporalium ſit producta ſub vna forma communi, & poſita ſecundum diuerſas ſui partes per formas ſubſtantiales ſpecificas diſtincta, cum ſecundum eos in corporibus cœleſtibus non ſit materia, & ideo conſequenter habent dicere, quod omnia corpora cœleſtia a principio ſunt producta in formis ſuis ſubſtantialibus diſtinctis. & conſimiliter dicunt de elementis quæ ſunt partes integrales, mundi principales, quod in ſuis formis ſubſtantialib. ſimul ſunt producta, licet non ita neceſſario ſequatur de elementis ad dictum eorum de natura materiæ, ſicut ſequitur de corporibus cœleſtibus, in quibus non ponunt materiam. Eodem modo dicendum eſt illi qui tenent opinionem ſecundam de materia ſupra poſitam, quia ſi materia cuiuslibet corporis cęleſtis eſt ſolum in potentia ad formam ſubſtantialem quam habet, non poteſt dici, q̃ materia corporum cęleſtium & elementorum ſit producta ſub vna forma communi, & poſtea per formas ſubſtantiales diſtincta, nec etiam, q̃ materia corporum cęleſtium per ſe ſit producta ſub una forma communi, & poſtea diſtincta per formas ſubſtantiales ſolis & lunæ, & aliorum corporum cęleſtium, quia ad utrumque iſtorum ſequitur oppoſitum dicti ſui: videlicet, quod materia corporis cœleſtis non ſit in potentia ad vnam formam, ſed ad plures. Secunda autem expoſitio literalis quam tenent Strab. & Bed. & aliqui alij doctores, eſt, q̃ materia omnium corporaliũ & elementarium per opus creationis producta eſt ſub una forma cõi genere ſubſtantiæ, utpote corporeitatis, & dieb. ſeqq. ſit diſtincta ſecundum diuerſas ſui partes per formas ſpecificas tam cœleſtes, quam elementares. Conſiderandum vero quod ſi in qualibet particula litera exponeretur, ſecundum utramque opinionem prædictam ſucceſſiue, talis frequens mutatio & tranſitus de una expoſitione ad aliam confunderet intellectũ, propter quod intendo exponere totam literam a principio capituli uſque ad opus quartæ diei incluſiue. Primo ſecundum primam opinionem, & ſecundo quantum ad ſecundam. Litera autem quæ ſequitur opus quartæ diei ſecundum utramque opinionem uniformiter poteſt exponi. Primo igitur exponitur opus creationis cum dicitur.* (F)

1 In principio. *Et ſic deſcribitur factum ante omnem diem, ſed illud, ante, ſecundum iſtam expoſitionem non accipitur duratione, ſed natura tantum, ſicut ſonus pręcedit uocem, dicit igitur.* In principio. *ſ. temporis uel productionis rerum.*

2 Creauit Deus. *id eſt, de nihilo produxit quod eſt proprium ipſius Dei.*

3 Cælum. *i. corpora cœleſtia omnia in ſuis formis ſubſtantialibus, diſtincta, licet adhuc in aliquibus proprietatibus accidentalibus eßent informia, ut patebit infra.*

4 Et terram. *in ſua forma ſubſtantiali diſtinctam, & aliquibus proprietatibus formam ſubſtantialem neceſſario concomitãtibus, quia tamen adhuc quantum ad aliqua erat informis, ideo ſequitur.*

✠ 1 *Terra*

MORALITER.

† 1 *In principio creauit Deus cœlum & terram, &c.* In hoc c. mundi creatio deſcribitur, per quam bene hominis creatio deſignatur, eo quod homo minor mundus dicitur a philoſophis, & etiam a ſanctis. Gregorius enim exponens illud Marci vltimo d. *Prædicate Euangelium omni creaturæ.* dicit omnis creaturæ nomine ſignatur homo, mundus enim & vniuerſitas creaturę idem penitus ſignificant, igitur primo deſcribitur hominis perfectio in eſſe naturæ, cum dicitur.

In prin. crea. Deus cœlum. i. ſpiritum humanum, qui cęlum dicitur, eo quod a Deo cęlitus donatur.

4 *Et terram.* i. carnem humanam, quæ dicitur terra, eo quod eſt terrę a dominio. Caro uerò hominis lapſi non habet ex ſe aliquod bonum Rom. 7. ca. non habitat in me, i. in carne mea bonum, ideo ſubditur.

† 1 *Terra*

A mamentum,cœlum angelorum,& trinitatis.

HIERONYMVS autem dicit cœlum trinitatis primum,ſecundum angelorum.tertium firmamentum.

Li. de mūdi opificio ✠ PHILO.Propter traditam à Moſe creationem, præclariſſima & omniū optima ſedocti ſumus. Primum eſſe & ſubſiſtere in natura rerū aliquod numē,aliquam diuinitatem,idq;,propter impios oſtensū. Secundū ꝙ Deus ſit vnus, propter eos qui multos Deus induxerunt, ā Tertiū ꝙ mundus is eſt creatus,propter eos q eum ſtatuerūt ſempiternū,Quartum quod vnus ſit etiam iſte mundus, quia creauit hunc ipſum quem fecit.

Hom.1. examer. ✠ BASILIVS.Ex duobus extremis, vniuerſi ſane totius innuit ortum, cęlo quidem primis ortus redditis partibus, terræ vero ſecundis.Quidquid autē iſtorū mediū eſt,id una cum ipſis omnino finib.exortū eſſe,conſentaneum eſt rationi. Itaque ſi nihil etiā de cęteris dixerit elementis,tu tamen ipſe tua ſolertia capere uelis.

Homil. 2. in Geneſ. ✠CHRISOST.Merito dubitatur,cur Moſes qui multis ſeculis poſt mundi cōditionem vixit, hæc nobis exponat.Quia ſcilicet,Deus per ſeipſum ab initio hominib. loquebatur.Sic B enim ad Adā venit,Caim increpauit, cum Noē locutus eſt apud Abraham hoſpitatus eſt.At ubi in magnam malitiam humanum genus degenerauit,ꝗa familiaritare ſua indignifacti fuerant, iterum ſuam erga illos amicitiam innouare uolens,quaſi longe abſentib.literas mittit. Et has quidem literas dedit Deus,attulit autem Moſes.

quæſ.2.in Geneſ. ✠.THEODORETVS.Cur nullam apertam Moſes de creatione Angelorum fecit mentionem? Huic reſpondemus, ꝙ Iudei qui legem acceperant, nihil firmum habebant.Nam ſi poſt tanta miracula,uitulum ſibi in Deum conflauerunt,quid feciſſent ſi angelicarum naturarum cognitionem habuiſſent Ideo ante Abraham ad neminem veterum pet Angelos locutus eſt Deus.

Quæſt.1. ✠ IDEM.Cur ante rerum opificem Moſes de Deo nil me minit? Metiri ſolet diuina ſcriptura doctrinam ſuam pro viribus erudiendorum.Et perfectis quidem perfecta,imperfectis autē uelut elemēta tradit,Itaq; quia Iudaicus populus diu cū Aegyptiis vixerat,qui plures Deos colunt, iure populo huic Moſes primū doctrinā de vero & ſolo Deo & omniū creatore tradidit,oſtēdens oīa principium habere, creatorem vero ſempiternū & abſq; princip.eſſe,vn̄ ait,*In principio fecit*,&c.

Myſtice. MYSTICE.*In principio creauit Deus cęlum*,eos, ſcilicet qui cęleſtis imaginem portauerunt,& terram, id eſt eos qui poſtea ſuperbiendo, terram, id eſt terreni hominis imaginem portantes, ſe fecerunt deformes. *Terra autem erat inanis*,quia depoſuerat formam bonam.*& vacua*,boni operis fructu. *& tenebræ erant*,veri ſcilicet luminis priuatio. ſuper faciem abyſſi, corda ſcilicet ſuperborum.

Vbi ſupra C a *Terra autem erat inanis, &c.* BEDA. Quod vel quale cœlum in principio cum terra factum eſt, oſtēdit.Hoc enim de terra ſubdit,quod de cœlo intelligi voluit. Hoc enim ſuperius cœlum quod a volubilitate mundi ſecretum eſt mox vt creatū eſt,ſanctis angelis eſt impletum, quos in principio cum cœlo & terra cōditos teſtatur dominus dicēs Iob 38. a:*Vbi eras cum me laudarent aſtra matutina,& iubilarent oēs filij* Dei Aſtra matutina eoſdē angelos,& filios Dei vocat. De cęlo enim ī quo po ſita

a Noſtræ carnis. ¶ Corporalis ſubſtantia. b ¶ Priuſquam doctrinę formam acceperet. ¶ Informis,imperfecta. c ¶ His quę de ipſa erant formanda.

Terra autem erat inanis & vacua,

a ¶ Peccatorum. ¶ Ignorantię cęteris. ¶ Spiritualem naturam ſignificat,quę conuerſa ad creatorem formatur,& illuminaretur. ¶ Quia non erat lux quę ſupereſſet & ſuperfunderetur. b ¶ Humani cordis.

b & tenebrę erāt ſup faciē abyſſi, &

a ¶ Spiritus Sanctus. ¶ bona voluntas creatoris, cui ſubiacebat quod formandum erat. ¶ tanquam. dominus. b Syra lingua, fouebat ſicut auis oua ¶ ſicut ſapientia artificis ſuperfertur fabricando operi. c ¶ informem ſed ductilem materiam. ¶ totam corporalem machinam, quia ex humida natura formantur,quę videmus in ſpecies varias. ¶ vel ſpiritualem vitam quaſi fluitantem, ante conuerſionis formam. c ¶ cor tenebroſum & fluidum.

c ſpiritus †Dn̄i ferebatur ſup aquas

ſita ſunt luminaria,quomodo vel quādo factū ſit poſtea dicit. D
STRAB.*Inanis & vacua.* Inuiſilis,ſcilicet,& infructuoſa,& incompoſita.Omnia enim elementa cōmixta & confuſa,& totum hoc aëris ſpaciū aquis plenū,non quales nunc ſunt, ſed ſicut nebulæ tenues erant quales adhuc ſupercęleſtes ſunt.
✠ BASILIVS.Alia litera habet, *terra autē inuiſibilis erat & inextructa*.Atqui Lib.1.examer.c.7.
1 duas terrā ob cauſas inuiſibilē dixit,aut
2 quia nōdū erat ſpectator ipſius homo,
aut quod cerni non poterat,cum obruta fluitantibus aquis eſſet, Nōdū enim aggregatæ erāt ſuis in locis aquæ, quas
3 Deus cū aggregaſſet maria nūcupauit.
Nā cū inuiſibile dicatur,tū id quod oculis corporeis videri nō poteſt, vt mens humana,tū id,quod natura ſua cōſpicipoteſt,obiectu tamē corporis occultatur,ut ferrū quod in alto gurgite iacet: hoc modo ſecundo nūc inuiſibilē terrā
4 dictā eſſe putamus, aquea natura velatam,adde tamen & lucem nondum ex ortā fuiſſe,abſentia cuius terra inuiſibilis a ſcriptura dicta eſt, quod aër vndique circa ipſam diffuſus luce careret.

Homil. 2. examer. ✠ AMBROSIVS.Bonus artifex prius fundamētū ponit,poſtea fundamēto poſito ædificationis mēbra diſtinguit,adiungit ornatū.Merito inuiſibilis(terra)ꝗa aquis operta,& quia incompoſita,quæ figuram & ſpeciem congruentē adhuc non E acceperat a ꝓprio conditore. Et fortaſſe dicāt, cur nō ſimul ornatus congruos dedit elemētis, Primo, ne vere increata & ſine principio crederentur,ſi ſpecies rerū velut ingeneratę ab initio,nō poſtea additæ viderentur,accedit,ꝙ Deus imitatores nos ſui eſſe voluit,ut primo faciamus aliqua,poſtea uenuſtem⁹,nedū ſimul vtrūq;adorimur,neutrū poſſim⁹ implere. In eum locum.

✠ EVCHERIVS. *Terra ergo erat inuiſibilis & incompoſita*,id eſt adhuc informis erat ipſa materia prima,quia necdū ex ea cęlum & terra, necdum oīa formata erāt q formari reſtabant. Hæc.n.materia de nihilo facta,præceſſit tamē res ex ſe factas. b *Et tenebrę erant ſuper faciem abyſſi.* AVGVST. quia ſcilicet non erat lux,quę ſi eſſet,etiā ſupereſſet & ſuperfunderetur,quod fit in creatura ſpirituali, cum conuertitur ad incōmutabile lumen quod Deus eſt.

BEDA.*Teneb.erant.&c.* Non ſunt audiendi qui reprehendendo dicunt,Deum prius creaſſe tenebras quam lucē,quia nullas in aqua uel aëre fecit tenebras, ſed diſtincto ordine,ꝓuidentiæ prius aquas cum cœlo creauit & terra, & has cum uoluit lucis gratia uenuſtauit.Et notandum,ꝙ cum cęlo duo elementa mundi creata ſunt,quib.alia duo inſerta ſunt,aqua, ſcilicet,& terra,quib. inſunt ignis & aër.Aquæ autem totam ſuperficiem terræ tanta altitudine tegebant,vt ad illos quæ loco pertingerent, ubi nunc uſq; ſuper firmamentū partim reſident.Ipſa aūt terra & aqua informis dicuntur materia,quia omnia quę uidemus,uel ex iſtis ſumpſerunt exordium,uel ex nihilo,& priuſquā ī lucē venirent,nō erat un̄ formā haberēt. †Ecc.18.a.

F Homil. 3. in Geneſ. ✠ CHRYSOS. Diſcimus hic, quod omne quod videbatur, erat abyſſus aquarum tenebris velata, & opus habebat ſapiēte opifice,qui omnem hanc informitatem diſcutere,& ornatum aliquem inducere poſſet.

In Geneſ. Li.1.de Geneſ.ad literam,c.1. ✠ ACACIVS.Declarat tenebras lucem præceſſiſſe. Neque mirum. Nam & rationis expertia, hominem ratione præditum,in rerum creatione pręceſſerunt.

c *Et ſpiritus domini ferebatur ſuper aquas.* AVGV. Siue totam corpo

NICOLAVS DE LYRA

1 Terra autē erat ina.*id eſt inuiſibilis, qa erat undiq; aqs cooperta.*
2 Et uacua.*Quia non erat adhuc plantis & herbis ornata.Sequitur.*
3 Et teneb.erant ſuper fac.abſſi.*id eſt,ſuper faciem elementorum. Abyſſus, ἄβυσσος,enim Gręce,eſt vorago Latine, & importat immenſam aquarum profunditatem.Importat etiam confuſionem quandam & commixtionem, totum autem quod eſt infra circulum luna erat confuſum,quia licet elementa eſſent producta in ſuis formis ſubſtantialib.non tamen adhuc habebant omnes proprietates accidentales debitas uſq; in tertiam diem,in qua ſunt diſtincta elemēta,& ideo vſq; tunc aqua ipſa non habuit debitam denſitatem, ſed quaſi vaporaliter eleuabatur per totum ſpacium aeris, & ignis,cooperiebat enim terram, & ſic quædā cōfuſio & cōmixtio erat in elemētis,& ideo hoc uocabāt abyſſus.*
4 Et ſpiritus &c. aquas. *id eſt ſuper illam congeriem et commixtionem*

MORALITER

✠ 1 *Terra autem erat,etc.et uacua.*ſcilicet a bone moris.
3 *Et tene.etc.abyſſi.*Nomine abyſſi poteſt anima humana ſignificari propter ſui profunditatem.unde Hiere.17.b. Prauū eſt cor hominis,& inſcrutabile. Alia translatio habet,Profundū eſt cor hominis,&c.Nec obſtat,quod ſpiritus hominis, q eſt idē quod anima, ſupra per cœlum ſignificatur. Nam unum idem propter diuerſas ſui proprietates per diuerſas res figurat, ut ſupra dictum eſt in prologo.Nā anima in ſua creatione caret ſcientiarū luce,ut habetur 3.de anima.propter quod bene dicitur de ipſa,Et tenebrę erant ſuper faciem abyſſi.Sed quoniam ſcire naturaliter deſiderat,ideo ſubditur.
4 *Et ſpiritus domini.* id eſt ſpiritus hominis qui conuenienter dici poteſt domini ſpiritus,eo quod a domino creatus.
*Ferebatur ſuper aquas.*id eſt naturaliter deſiderans ſciētias,q̄ nomi

A corporalem materiã aquam appellauit, vt inſinuaret vnde facta & formata ſunt omnia, quæ ex humida natura per ſpecies varias in terra formari videmus. Siue ſpiritualẽ vitã ante conuerſionis formam quaſi fluitantem. Spiritus Dei ſuperferebatur: quia ſubiacebat bonæ voluntati creatoris, quod formãdũ & perficiẽdũ inchoauerat. dictũ eſt etiã: *Spiritus domini ferebatur ſup aquas.* Ne faciẽdo opa potius p neceſſitatẽ indigãtiæ, quã per abundantiam beneficentiæ Deus amare putaret. Cõmodè .n. prius inſinuatur aliqd inchoatũ, cui ſuperferret: nõ loco, ſed omnia ſuperante potentia.

* ¶ non temporaliter, non ſono vocis, ſed in verbo coæterno.
a ¶ Hic incipit diſtinguere opera.
¶ angelica natura vel corporalis lux.
¶ illuminatio fidei ſcilicet appareat.
¶ lux luendo id eſt purgando tenebras.
b ¶ bene ab æterna luce prius ſit temporalis lux, vt per eam cetera viderentur.
¶ angelica natura Dei viſione illuſtrata.

Dixitque Deus: Fiat lux, & facta[a] eſt.

a b

Et ſpiritus dñi ferebatur, &c. Hier. in heb. habet merahephet, id eſt, incubabat vel fouebat, more volucris oua calore animantis. Intelligimus ergo nõ de ſpiritu mundi dici, vt putãt multi, ſed de ſpiritu ſancto, qui & ipſe eſt omnium viuificator. Si aũt viuificator, & conditor. Si cõditor, & Deus. Pſal. 103. d. *Emitte* (ait) *ſpiritum tuum & creab.* (Spiritus domini.)

✲ BASILIVS. Siue id dicat ſpiritum diffuſionem aẽris naturæ ſpirabilis, ſiue quod verius eſt, & à maiorib. noſtris probatum, Spiritus ſanctus ſpiritus Dei ſit dictus, qui diuinæ trinitatis numerum complet. (Homi. 2. i Geneſ.)

✲ CHRISOST. Mihi videtur ſignificare quod affuerit efficax quędam & vitalis operatio aquis, & nõ fuerit ſimpliciter aqua ſtans, ſed mobilis, & vitalem quandam vim habens. (Hom. 3.)

✲ AVGVSTINVS. Nõ autem ſuperferebatur ſpiritus Dei, ſicut oleum aquę, id eſt, quaſi cõtineretur. Sed ſi ad hoc de viſibilibus exẽpla capienda ſunt, ſicut ſuperfertur lux iſta ſolis, his corporibus quę illuminat in terra, non .n. continetur illis. (Libr. 1. de Geneſi ad litera imperfe. c. 4.)

B *Et ſpiritus.* In quo ſubſiſtẽtes requieſceremus flatu eius viuificati, & vnda baptiſmi abluti. *Et ſpiritus do. fer. ſup. aq. &c.* Sicut Deus ſ. & conditor præerat fluitanti & cõfuſæ materiei, vt diſtingueret qñ vellet. Tota ergo trinitas hic operata intelligitur, Deus pater. ſ. Principiũ filius. Spiritus Dei, ſpiritus ſanctus.

Et ſpiritus. ISID. Corda. ſ. fluctuantia, quæ mentis quietem amiſerant, quia eis ſpiritus non innitebatur: ſed ſuperferebatur quaſi potens naturã à cõfuſione in melius reuocare. Deinde per totum huius ſcripturæ textum ſex quaſdam operoſas ætates videmus, licet quaſi proximis limitibus diſtinctas, vt in ſeptima quies ſperetur, & eas habere ſimilitudinem ſex dierũ, quibus ea facta ſunt, quę Deum feciſſe ſcriptura commemorat. Primordiũ enim generis humani quo iſta luce frui cępit, comparatur primo diei quo lucem Deus fecit. Hæc ætas tanquam infantia eſt totius ſeculi, quod tãquam vnum hominẽ proportione magnitudinis ſuę cogitamus. Homo enim cum primo naſcitur in lucem, infantiam agit primam ętatem, quę tendit ab Adam vſq; ad Noë generationibus decem, diluuiũ quaſi veſpera huius Dei eſt, quia infantia noſtra obliuionis diluuio deletur. (Comparatio ſex dierũ ad ſex ætates mũdi & hoĩs.)

✲ CIRILVS. Alexand. *Et ſpiritus domini ferebatur.* per hoc autem obſcure innuit iam ab ipſius mundi exordio ſacri baptiſmatis gratiam. (Ex cathena græca.)

a *Dixitq;* ALCV. perfecit, poſuit, vt celeritatem, vel facilitatẽ C operis Dei oſtenderet.

✲ BASILIVS. Vocem in Deo, verbum, imperium, præceptumque dicimus, nec eũ intelligimus ſonum, qui per inſtrumenta vocis elicitur, nec aẽrem lingua formatum, orationẽ diuinam eſſe aſſerimus, ſed pro voluntatis momento vocẽ at quæ præceptum, ſumi, dicique cenſemus. (Ho. 2. exa meron.)

Dixitq; Deus Fiat lux. AVG. Lux primo die facta: ſpiritualis vel corporalis ĩtelligitur. Si ſpiritualis: nõ illa patri coæterna, D per quem facta ſunt omnia. Sed de qua dicitur. Sap. 5. d. *Prior omnium creata eſt ſapientia.* i. intellectualis & angelica vita, quæ informiter fluctuat: niſi ad creatorem conuerſ, aquę põt eſſe prima creatura, & cœlum dicta, cũ dicitur. *In principio creauit Deus cælum, & terrã.* Sed ad creatorẽ conuerſã cũ dicitur. *Fiat lux, & facta ẽ lux.* In qua luce ſpirituali forte diuiſio lucis à tenebris, diſtĩctio rei ĩtelligit iã formatæ ab informi. Appellatio diei & noctis, ſignificatio diſtributionis, qua ſignificat nihil Deũ inor
1 dinatũ relinquere, nec pfect' creatu-
2 rę, ſine ſuplemẽt ovniuerſi decoris eſſe. Veſpera in triduo antequã fieret luminariã cõſumati operis terminus. Mane futuri ĩchoatio. Si aũt primo die corporalis lux facta eſt, cogrue mundi ornatus à luce inchoat: vnde cætera quæ creanda erãt, videbãtur. Si autẽ quærit, vbi eſt facta, cũ abyſſus omnem terrę altitudinem tegeret? patet, q ĩ illis partib., quas nunc illuſtrat ſolis diurna lux. Nec mirũ lucẽ in aquis poſſe lucere, cum etiã nautarũ operatione ſæpius illuſtrent, q in profundo merſi, miſſo ex ore oleo, aquas ſibi illuſtretur: quæ tũc multo rariores quã ſit modo, fuere in principio, quia nondum congregatæ in vno loco. (Qũo aquę illuſtreatur.) (Ibid. c. 2.)

Dixitq; De. Fiat l. AVG. Non temporaliter. Si enim temporaliter, & mutabiliter. Si mutabiliter, & per ſubiectam creaturã nõ eſt lux prima creatura. Sed forſitan quia iam dictũ erat: *In principio fecit Deus cælum, &c.* poterat per cœleſtem creaturam vox iſta corporaliter fieri: *Fiat lux.* Quod ſi ita, iſta corporalis lux facta eſt per ſubiectã creaturã, quã ante fecerat, dicẽte domino *Fiat lux.* Quomodo per ſpiritualis creaturę occultũ motũ dici potuit diuinitus. Non .n. corporaliter ſonuit vox Dei, ſicut E illa Mar. 1. b. *Tu es filius meus, &c.* Qua .n. lingua ſonaret cum linguarum diuerſitas nondũ eſſet, nec lingua erat vna & ſola quę loqueret, nec erat quẽ oporteret audire & intelligere. Bene ergo accipitur vox Dei verbũ, quod in ſono vocis intelligitur. Ad naturã .n. verbi: per quod omnia facta ſunt, hoc ipſum pertinere dr. Aeternum ergo eſt, quod dixit Deus: *Fiat lux,* qa verbum Dei patri coęternũ. Cum .n. audiuimus: *& dixit Deus, Fiat,* intelligimus in verbo eſſe, vt fieret. Cũ vero addit: *Et factũ eſt ita,* intelligimus factã creaturã non exceſſiſſe præfixos ĩ verbo terminos generis ſui, Cum verò dr: *vidit Deus quod eſſet bonũ,* intelligimus in benignitate ſpiritus eius, non quaſi cognitum poſtquam factum e ſt placuiſſe, ſed eadem bonitate placuiſſe vt factum maneret, in qua placuit vt fieret. Ideo .n. diligit Deus creaturam ſuam, vt ſit, & vt maneat. (Vox Dei.)

b *Fiat lux.* AVG. ea conditione ſ. qua cuncta ſubſiſtunt intẽporaliter in Dei ſapiẽtia priuſquam in ſeipſis. *Et facta eſt lux,* id eſt, angelica & cœleſtis ſubſtantia, in ſe temporaliter, ſicut erat in ſapiẽtia, quãtum ad eius incõmutabilitatẽ æternaliter Vel notatur huius creaturę informitas. ſ. & imperfectio ante quã formaretur in amore conditoris. Formatur enim cum conuertitur ad incommutabile lumen verbi. (Ibid. ca. 4. 5. 9.)

Fiat lux. AVG. Si corporaliter lux facta eſt, quęnã illa ẽ? quã cũ ſol ociderit, videre nõ poſſumus, qa nec luna erat, nec erãt ſtellę. Sed forſitã in ea parte cœli eſt, ĩ qua ſol, nõ ſolis lux, ſed ſic ei iuncta, vt diſcerni non poſſit: vel forte in parte lucẽ De' fecerat, in qua homine facturus erat, vt cum ab illa parte lux diſceſſiſſet, veſpera diceret. Sed quare factus eſt ſol ĩ poteſtatem diei, ſi lux illa faciẽdo diei ſufficiebat? Sed forte lux prior ſuperiores tantum partes illuſtrabat, & ad illuminationẽ infe F riorum (Ibi. c. 10. e 11. & 16.)

(Vbi aupr. cap. 17.)

NICOLAVS DE LYRA.

nem elementorum prædictam, & vocatur nomine aquarum, quia ſicut dictum eſt, ipſa aqua cooperiebat terram, & alijs duobus elementis com mixta erat modo prædicto: & accipitur hic ſpiritus Dei id eſt voluntas artificis ſuper materiam quam formare & ornare intendit. (Spiritus.)

Dixitque Deus &c. *Hic incipit opus diſtinctionis, & primò ponitur diſtinctio diei & noctis. Secundo diſtinctio corporum cæleſtium, ibi:* Dixit quoque Deus. *Tertio diſtinctio elemẽtorum, ibi,* Dixit vero Deus &c. *Circa primum conſiderandũ, quod dies & nox diſtinguuntur per lucem quæ eſt quoddam poſitiuum: & per tenebras, quæ important priuationem lucis: & ideo opus diſtinctionis incipitur à luce, & hoc conuenienter. Primo quia eſt qualitas communis, in qua corpora cæleſtia communicãt cum inferioribus, vtpote cum igne, & cum aliquibus corporibus mixtis, quæ lucida ſunt, & quia ſecundum iſtam expoſitionem diſtinctio rerum accipitur ſecundum qualitates & proprietates accidẽtales, ideo conuenienter inchoatur à luce, quæ eſt qualitas communis, ſicut in generatione naturali inchoatio fit à communibus formis. quia ſecundum philoſophum embrio prius viuit vita plantæ: poſtea animalis, poſtea hominis vel leonis, & huiuſmodi. Et. 1. Phyſi. dicit Phyloſophus, quod à communioribus eſt incipiendum via doctrinæ, ſicut pueri in principio vocant omnes viros patres, & omnes fęminas matres, poſtea diſtinguũt. Secundo quia diſtinctio non apparet niſi per manifeſtationem, omnia autem per lucem manifeſtantur, & ideo diſtinctio incipit à luce. Tertio quia dies non poteſt eſſe ſine luce, ideo lucem oportuit fieri prima die. Dicit igitur.* Dixitque d *Iſtud dicere Dei, non importat aliquam vocem ſenſibilẽ, ſed intelligere Dei practicum, quod includit ipſum velle, quia ſecundum formam ſitæ diſpoſitionis & voluntatis ſequitur effectus.* (Opus diſtinctiõis.) (Diſtõ diei & noctis. Quare a luce incipiat.) (Dicere Dei.)

2 Fiat lux. *Iſta lux eſt lux ſolis, quæ eſt qualitas accidentalis, à qua* ✲ *luce*

MORALITER.

✲ nomine aquarum deſignãtur. Prouer. 5. c. In plateis aquas tuas diuide. docendo ſcilicet publice.

1 *Dixit*

1 *Dixitque Deus. Fiat lux.* Scilicet rationis naturalis, quę eſt q̃dam impreſſio diuini luminis in nobis. Pſal. 4. b. *Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui, &c.*

✲ *Appel-*

☞ rio rum ſolem fieri oportebat. Poteſt quoque dici auctū eſſe
A fulgorem diei ſole addito. Emiſſionem vero cōtractioneq; illius lucis, ſi noctem & diem intelligimus, quę cā reddetur? Nōdū enim erāt animalia quib. hic viciſſitudo exhiberetur.

Lib. I. c.9. examer. ✲ AMBROS. Lucem fieri voluit, que oculis corporalib. comprehēderetur. Qui ędificiū aliqđ dignū habitaculo patrisfamilias ſtruere deſiderat, anteq̄ fundamen a ta ponat, vnde lucē ei fundat, explo rat, & ea prima eſt gratia, q̄ ſi deſit, tota domus deformi horret īcultu. b

Quæſt.9. in Gen. ✲ THEODORET. Non præcipit c Deus alteri cuidā creare, ſed eaq̄ nō ſunt, vocat, ita ut hic p̄ceptū ſit ipſa uoluntas. *Omnia*. n. ait, *quęcunq; uoluit* d *Deus fecit*. Quod ſi creādo uoce qua dā vſus eſt, certū eſt, hoc nō īanimatorū elementorū cà, ſed inuiſibiliū uirtutū gratia factū eſſe, ut ſciāt qa ipſo iubēte, ea q̄ nō ſunt ſubſiſtunt. d

2 vnus, id eſt, prim⁹.

Lib.1. de ſacramentis cap.9. ✲ HVGO VICTORINVS. Principium diuinorum operum fuit creatio lucis, qn̄ ipſa lux non materialiter de nihilo creata eſt, ſed de pręcarenti illa vniuerſitatis materia formaliter facta eſt. Hoc opus prima die factum eſt, ſed operis materia ante lucem creata eſt.

Lib.2. de fide, c.7. ✲ DAMASCENVS Ignis unum eſt è quatuor elemētis primo die cōditum. Ait. n. ſcriptura, *Et dixit Deus fiat lux*. neq;. n.
B ex quorundam ſnīa ignis quicquam aliud eſt quam lux.

a *Et vidit Deus luc. &c.* AVG. Nō quaſi incognitā lucem laudauit, ſed iam factam dignam laude declarauit. Sed quia nō totas mundi tenebras luce expulit recte ſubditur.

Lib.1. examer. c.9. ✲ AMBROS. Lucis natura huiuſmodi eſt, vt nō in numero, nō in mēſura, nō in pondere vt alia, ſed oīs eius in aſpectu gratia ſit, ꝑpriis itaq; ſermonibus naturā lucis expreſſit, quę uidendo cōplacet, qm̄ ipſa uidendi officium ſubminiſtrat.

✲ PROSPER. in ſententiis. Tria quędā nobis maxime ſciēda de cōditione creaturæ oportuit ītimari, Quis eā fecerit, ꝑ quid fecerit, quare fecerit. Si ergo q̄rimus quis fecerit, Deus eſt, Si per quid fecerit, *Dixit, & facta eſt*. Si quare fecerit, quia bona eſt. Nec author excellentior eſt Deo, nec ars efficacior Dei verbo. nec cauſa, melior q̄ vt bonum crearetur a bono.

Hom.3. in Gen. ✲ CHRYSOSTO. Quare hac dictione vſus eſt? Demittit ſe & iuxta humanā cōſuetudinē hæc oīa loquitur beatus ꝓpheta. Et quemadmodū homines cum aliqđ magno ſtudio elaborauerint, & finem laborib. ſuis impoſuerint, tūc ꝓbāt opus, & laudib. extollunt, hic ſcriptura nunc ad noſtrarum aurium infirmitatem demiſit. *Et vidit Deus quod eſſet bona.*

Quæſt.10. in Gen. ✲ THEODORETVS. Hoc dixit, ut moneret ingratos, non eſſe damnandā quæ bona ſuffragio Dei cenſeantur.

C b *Diuiſit lucem.* Diuiſit enim nō ſolum qualitate, ſed & locorum diſtantia, diffundendo lucem in ſuperiori parte, inferiori in tenebris remanente.

Ibid. c.17. c *Et diuiſit, &c.* AVGVST. Hoc factum eſt ex quo lux facta eſt, Sed nō potuit ab homine ſimul dici, ſicut a Deo fieri. Diſcretio aūt lucis a tenebris, diſtīctio eſt inter ꝑfectū cuiuſq̄ rei ſtatum, & quem habet ex ſe defectum. Diem quippe ī ſpecie rei cōditæ intelligim⁹. Noctem vero in eius rei priuatione vel defectu q̄ rebus temporaliter cōditis ex ſe ineſt, etiam ſi deſit effectus. Veſpera in omnib. perfectæ cōditionis terminus eſt. Mane exordiū incipientis. Omnis. n. creatura certis initiis & terminis cōtinet̄. Nondum. n. erant ſolares dies, ut ortus ſolis dies, occaſus veſpera diceretur, ꝙ quarta die factū eſt, cū luminaria primū ī firmamēto ordinata ſūt.

STRAB. Lucē & tenebras fecit De⁹ vide Dā. 3. f. *Benedicite lux & tenebræ dn̄o*, cum oīs creatura ad benedicēdū inuitat̄.

Hom.2. in Gen. ✲ BASILIVS. *Et diuiſit*, id eſt Naturam iſtarum talem effecit,

† ¶ Ideſt videri voluit. quod prius placuerat in ſapientia. ¶ Ideſt placuit ei in ſua eſſentia

lux. Et † vidit Deus lucem, quòd eſ-

a ¶ ideſt filios lucis. qua operentur homine. ¶ rem formatam. ¶ in

ſet bona, & diuiſit lucem, 1 ac te-

a ¶ informitatem. ſecerent. oculos. ¶ peccatores. ¶ tenebras a tenendo dictas: tenent enim ¶ in quibus quies b ¶ perfectionem rei.

nebras, appellauítque lucem diem,

a ¶ defectum ſcilicet.

& tenebras noctem. Factumque

a ¶ Perfectæ rei terminus. b exordium. ¶ perfectio boni operis, ¶ initium fidei. c ¶ Prima diuinorum operum diſtinctio.

eſt veſpere, & mane dies 2 vnus.

fecit, vt miſceri non poſſint, oppoſitæq; ſint perinde atque D contraria. Nam maximo interuallo eas ſeiunxit.

✲ AVG. Sciendū eſt ꝙ Deus ſpecies & naturas rerū facit & ordinat, priuationes autem ſpecierū defectusq; naturarū nō facit ſed ordinat tantum. Ideo non dixit, *fiant tenebræ*, quę nil aliud ſunt q̄ lucis priuationes. Lib. I. de Gen. ad literam imperf.

✲ CHRYSOST. Quid eſt diſtin- Ibidem.
1 xit? vnicuiq; locum ꝓpriū diſtribuit. Nā ab initio cuiq; terminos ſuos ꝑfixit, quos ꝑpetuo cuſtodierunt. Sa-
2 ne hoc vnum īgratis ſufficere debe-
3 ret, ut credāt, & obediāt his q̄ a diuina ſcriptura dicta ſunt, ita vel elemē ta imitent̄, q̄ curſum ſuum ꝑpetuò 1 à tenebris.
4 ſeruāt, & mēſurā ſuā nō egrediuntur, ſed agnoſcunt propriā naturā.

✲ EVCHERIVS. Diuiſio lucis a tenebris, boni angeli ſeparati a malis. Et qa ex his quoſdā ꝑſciebat ca- In Geneſ.
5 ſuros, per incōmutabilitatē ꝑſcientiæ ſuæ diuiſit īter bonos & malos.

ISIDO. Habet quiſq; in operib. & recta uita, diſtinctos ſex dies, poſt quos requiē ſperet. primo die lucē fidei, qn̄ primo inuiſibilib. credit, propter q̄ fidem dn̄s apparere dignatus eſt. Firmamētū vox Hebręa רקיע ra, quia ſonat extenſionem, & expenſionem.

d ✲ *Appellauitq; lucem, &c.* IVNILIVS. Nō lingua hæc appellatio facta eſt, quia apud Deū purus ītellectus eſt, ſine ſtrepitu linguæ. Sed appellauit. i. appellari fecit, qa ſic diſtinxit, ut diſcerni poſſent, & nominari. Sic enim dicimus, iſte paterfamilīas ædificauit iſtā domū. i. ædificari fecit. ꝙ vbicunq; dicitur, ꝙ uocauit ſignificatur æquiuocatio nominis. Quod ergo dicitur, *Vocauit lucem diem*, propter hoc dictū eſt, quia etiam. dies uocatur ſpacium uigintiquotuor horarum. E

e *Factum que eſt veſpere.* AVGVST. Occidente luce paulatim & poſt ſpaciū diurnę lōgitudinis inferiores partes ſubeūte, factū ē ueſpere, ſicut nūc vſitato circumitu ſolis ſolet fieri. Factū eſt aūt mane eadem ſup terrā redeunte, & aliam diē inchoante, & dies expletus eſt vnus 24. horarū Notādū vero ꝙ nox in illo triduo omnino tenebroſa fuit, quæ poſt creata ſidera aliqua luce claruit: decebat etiā ut dies a luce inciperent, & in mane ſequentis diei tenderēt, ut opera Dei a luce inchoata, & in lucem completa eſſe ſignificarentur. Veſpere quomodo factum.

✲ ORIGEN. Nō dixit dies prim⁹ ſed dies vna, qa tp̄s nōdū eſſet anteq̄ eſſet mundus, tp̄s autē eſſet īcepit cum mundo. Hom.1. in Gen.

✲ AMBROS. Sicut uirorum generatio cōputatur & intelligitur etiam fœminarum, quia nectunt̄ ſecunda potiorib. ita etiā dies enumerantur, & noctes æſtimantur ad iunctæ. Vbi ſupra cap.10.

✲ AVGVST. Nō eodem modo nunc appellatur dies cum dicitur, *Et facta eſt ueſpere, & mane dies unus*, quo cum diceret, *Et uocauit Deus lucem diem*, ſed eo modo quo dicimus triginta dies habere menſem. Hic. n. nomine diei etiam noctes includim⁹, ſuperius aūt dictus eſt dies ut a nocte ſeiungeret̄. De Geneſ. ad literam imperf.

Factūq; eſt veſpere, &c. GREG Nequaq̄ in hac uita ꝑ exercitationem iuſtitiæ peccatum deſeritur, ipſa vt īcōcuſſè maneatur, qa ſi culpā rectitudo eliminat, cogitationis nr̄æ foribus aſſidens, ut ſibi aperiatur, pulſat. Vnde ait Moyſes, *Facta eſt lux*. & paulo poſt. *factū eſt ueſpere.* Creator. n. humanæ culpę preſcius expreſſit in tp̄e ꝙ nunc verſatur in mente. Lumen namq; rectitudinis ſequitur umbra tentationis. Sed qa electorum lux tētatione nō extinguit̄, nō nox, ſed veſpera facta memorat̄, qa tentatio lumen iuſtitię abſcōdit, nō īterimit. Lib.18. moral. c.10. F

AVGVS. Notandū, ꝙ ceteræ creaturę, q̄ ꝑ lucem ſunt ſpiritualem, ſine eius cognitione nō ſunt. Iō idem dies vbiq; repetit̄, ut eius repetitione tot fiant dies quoties diſtinguunt̄ genera rerum creatarū ꝑfectione ſenarii terminanda, ita. ſ. vt veſpera primi diei ſit ſui cognitio, non ſe. ſ. eſſe ꝙ Deus eſt. Mane aūt poſt hanc veſperā, quo clauditur primus dies, & ī Lib.4. de Gen. c.22.

☞ choatur

NICOLAVS DE LYRA

luce alia cęli luminaria illuſtrantur, propter quod. ij. de anima dicitur quod ſol eſt pater uirorum deorumque, quia reliqua cœli luminaria, q̄ ab antiquis uocabantur dij, recipiunt lumen a ſole.

1 Et vidit Deus lucem ꝙ eſſet bona. *quia utilis eſt ad multa ut patebit infra in opere quartæ diei. Aduertendum tamen, quod iſta lux ſolaris, quæ facta dicitur prima die, adhuc fuit informis quantum ad aliqua vſq; ad quartum diem, ſecundum ꝙ dicit Diony. c. 3. de diuinis nominib. qualiter autem fuerit formata quarta die, patebit infra.*

2 Et

2 Et diuiſit luc. ac te. *Iſta diuiſio eſt per motum ſolis, quia quando mouetur ſuper vnum hemiſphærium fiunt tenebræ in oppoſito hemiſphærio, propter opacitatem terræ quæ eſt in medio.*

3 Appellauitque lucem diem. *quia dies eſt latio ſolis ſup terrā.*

4 Et ten. noctem. *quia ſicut per præſentiā ſolis efficitur dies, ita per ſuā occultationē efficitur nox. Notandū. n. quod cū dicitur.* Appellauitque lucem diem. *loquitur de die artificiali. cum autem ſubditur*

5 Factumq; eſt ueſp. & mane dies unus. *loquitur de naturali, q̄ eſt. xxiiij. horarū, & cōplectitur diē & noctē, & ideo dicit,* factumq;

✲ *.eſt veſp.*

MORALITER

✲ 1 *Appellauitque lucem diem, & tenebras noctem.* Cognitio ei lux eſt, & ignorantia tenebra.

lux

a 3 ✲ 1 Fiat

A cliciatur ſecundus,conuerſio eius,ut ꝙ creata eſt,ad laudē referat creatoris,& cognitionē creaturę pcipiat de verbo Dei: q̄ poſt ipsā fit.i.firmamēti,ꝙ prius per uerbū in eius cognitione fit,poſt in natura ipſius firmamēti, deinde ſit,veſpera huius lucis,cum firmamentū non tā in uerbo Dei ſicut ante ſed ī firmamēti natura cognoſcitur,q̄ cognitio qa minor eſt,& veſpera vocatus.Poſt fit mane,quo clauditur ſecun a dus & incipit tertius. in quo ſimiliter mane cōuerſio lucis eſt.i.huius diei,ad laudandū Deum,qui fecit firmamētū, & ad percipiendū de verbo eius cognitionē creaturæ poſt firmamentum faciendæ,& ſic vſq; ad mane poſt veſperā ſextæ diei.Multum enim intereſt,inter cognitionem rei ī verbo Dei & cognitionem eius in natura,vt illud,ſ.ad diem pertineat,hoc ad veſperam.

Hom.7.in Ezech. c *Fiat firmamentū,&c.* GREGO. Angelicæ virtutes quæ in Dei amore pſtiterūt, hoc in retributione acceperūt ut in cōtemplatione cōditoris perenni felicitate maneāt,& in hoc quod cōditę sūt B æternaliter ſubſiſtant. Vnde apud Moyſen, cœlū factum dicitur,& idē poſtea firmamētū uocatur,quia angelica natura prius ſubtilis eſt in ſuperioribus cōdita,& poſt,ne unquam cadere poſſit,mirabilius confirmata.

Lib.2. de Geneſi ad literam cap.1. *Fiat firmamentū,&c.* AVGVST. Quæritur vtrum illud cœlū nunc fiat quod excedit aëris ſpacia, an ipſe aër uocet firmamentum? Aſſerunt enim aquas ſuper cęlum ſidereū eſſe nō poſſe,cū earum pondus exigat hoc,ut ſupra terram fluāt,vel ferantur uaporaliter in aëre. Nec quiſquā dicat fieri hoc omnipotentia Dei. Qūo enim Deus naturas rerum fecerit quęritur? Non ꝙ ex eis ad miraculum potentiæ operetur. Qui uero negāt aquas ſuper cœlum eſſe poſſe, non tantum locis, ſed & qualitatibus diſtinguūt elemēta, pro quibus ſortiantur propria loca,ut ſit aqua ſuper terram,aër ſuper aquā cœlum ſuper aërem. Vnde colligitur quod ſi aër ſuper cęlū maneret,ex pōdere ſuo caderet,& ſic aquam ſuper cęlū eſſe nō poſſe. Vnde quidā conantur demonſtrare,aquas eſſe ſup cęlos,aërem hic,cęlum,& firmamentum accipientes,propter hoc tantum,quia interuallum eius diuidit inter quoſdā uapores aquarum,& aquas quæ ſunt in terris.

Ibid.c.4. *Fiat firm.* AVG.&c. Notandum quod firmamentū nō ꝓ propter ſtationem,ſed propter firmitatem & intrāſgreſſibilem terminum ſuperiorū & inferiorū aquarum appellatum eſt. Siue cęlum intelligimus ēthrium,ſiue ꝙ excedit ſpacia nubiloſi aëris,q exhalatione terræ aquas uaporaliter trahit,& p ſub C tiles minutias ſuſpendit.& poſt corpulentius cōglobatas pluuialiter refundit. Si uero poteſt aqua ſicut uidemus ad tantas minutias puenire,vt ferat vaporaliter ſup aërem aqs naturaliter leuiorē,cur nō credamus & ſup illud leuius cęlū, minutioribus guttis & leuioribus immanere vaporib.? Sed quoquo modo ibi ſint, ibi eſſe nō dubitamus. D

† ¶ verbo domini cœli firmati ſunt & cætera. ¶ Diuinæ ſcripturæ de qua dicitur Iſa. 34. a. Cœlum ſicut liber plicabitur. ¶ in tranſgreſſibilis terminus.

† Dixit quoq; De⁹. Fiat firmnmētū

a ¶ quarum ſuperior pars, in modum cryſtallini lapidis congelata eſt, inferior in matricem redacta. ¶ vaporaliter ſuſpenſarum & per terram labentium. ¶ ſuperiores. ¶ b populos angelorum, qui non indigent firmamento ſcripturæ.

in medio aquarū: & diuidat aquas

a ¶ inferioribus: ¶ populis hominum qui indigent. b ceuſāliter. c ¶ in cognitione angelorum. ¶ ſcripturæ. ¶ moraliter:vt per ipſum firmamentum ſcripturæ, ſcilicet inter carnalia, & ſpiritualia quaſi inter ſu

ab aquis. Et fecit Deus firmamen-

Fiat firmamētum in medio. BEDA. &c. 1 Cęli ī quo fixa ſunt ſidera creatio de 2 ſcribit,quod cōſtat eſſe in medio aquarū. Nā ſuppoſitæ ſunt ei aquę in aere & in terra ſup poſitæq; de quib⁹ dicitur Pſal. 103.b. *Qui tegis aquis ſuperiora eius.* In medio ergo firmamentum,eſt ſidereum cęlum,ꝙ de aquis eſſe factū credi pōt. Cryſtallus enim lapis cuius magna firmitas,magna pſpicuitas,de aqs factus eſt. Si quē mo uet,qūo aquę naturæ fluidę & in ima 3 labiles ſuper cœlum poſſunt conſiſtere,euius figura rotunda videtur eſſe, de quo ſcriptum eſt meminerit Iob 26.c. *Qui ligat aquas in nubib. ſuis,&c.* Qui.n.inf.cęlum ligat ad tps uaporibus nubium retentas,pōt ſuper cœli ſpherā ne labant,nō uaporali tenuitate,ſed glaciali ſoliditate aquas ſuſpendere,q ēt terræ molē appendit in nihilo. Quales aūt & ad q utiles? nouit q cōdidit.

E ✠ CHRYSOSTOMVS. Quid eſt fiat firmamentum? Quaſi quis dicat humana lingua fiat paries quidem & interſtitium in medio diuidens & ſeparationem faciens. Hom.4.in Geneſ.

✠ AMBROS. Firmamentum dicitur a firmitate, ꝙ nō ſit inualidum nec remiſſum,uel ꝙ diuina uirtute firmatum ſit, ſicut ſcriptura nos docet,dicens, *laudate eum in firmamento cęli.* Lib.2.examer.c.2. Hom.1.

✠ ORIGENES. Cū iā antea Deus feciſſet cęlum,nunc firmamentum facit. Fecit enim cęlum prius de quo dicit, *cęlū mihi ſedes eſt.* Poſt illud aūt,firmamentum facit,id eſt,corporeum cœlum. Omne enim corpus firmum eſt ſine dubio & ſolidum,& hoc eſt quod diuidit inter aquam quæ eſt ſuper cœlum,& aquam quæ eſt ſub cœlo.

✠ THEODORETVS. Qm̄ cęlum ex fluida natura cōſtitit, fluxa alioqui natura ſpiſſitudinem firmitateq; ꝑhir, firmamētū eſt appellatū. Bifariā uero Deus naturā ſecreuit aquarum, partim ſ. firmamētū pfundēs, parti deorsū reiinquēs, uti ſuperioris illę ſua humiditate de frigore firmamētū defundāt, ne ſyderū calore fatiſcat, īferiores aūt ut ſua exhalatione aërē refocillent,q ab imminente igni iugiter ſiccat & areſcit. Quæſt.11. in Geneſ.

b *Et fecit de fir.&c.* AVGVST. Quæritur quare cū dixiſſe, *Fiat firmamentū & factū eſt ita,* poſtea addit, *& fecit Deus firmamentū,* cū in creatione lucis additū nō ſit. In quo demōſtrat, pri- ☞ mo die Lib.2. de Gen.ad literam,c.8.

NICOLAVS DE LYRA.

Diuiſio lu nis à tenebris. eſt veſpere & mane dies vnus, I*n veſpere.n.cōpletur dies artificialis q eſt prima pars diei naturalis,et in mane diei ſequētis cōpletur nox, q̄ eſt ſecunda pars diei naturalis, & iō præponit veſpere ipſi mane, ut oſtendat completionem diei naturalis, exprimendo terminos diei artificialis & noctis,quę ſunt partes integrantes diem naturalem.*

Opus 2. diei. 1 Dixit quoq; Deus. *Hic deſcribitur opus ſecūdæ diei in qua facta eſt diſtinctio corporum cęleſtium ab elementis. Ad cuius intelligentiā conſiderandum ꝙ præter cęlum empyreum (de quo dubitauerunt doctores) utrū ſit aliquis locus corporalis an non, propter ꝙ de ipſo hic non fit mentio ſecundum iſtā expoſitionem,quā nunc proſequor,eſt cœlum cryſtallinum,quod ēt dicitur aqueum pp ſimilitudinē quam habet cum aqua in diaphaneitate,& ſub ipſo cęlo cryſtallino eſt firmamentum: ſub quo nomine intelligitur octaua ſphæra quæ magis proprie dicitur firmamentum,& ſphæræ ſeptem planetarum, quæ continentur ſub octaua ſphæra,uidelicet Saturni.* Iouis, *Martis, Solis, Veneris, Mercurij. Lunæ,ita quod ſpæra Saturni eſt ſuperior exiſtens immediate ſub octaua ſphæra. Sphæra autem lunæ inferior, cui immediate coniunguntur elementa, Ex quibus patet quod firmamentum prout includit ſphæras ſeptem planetarum,medium eſt inter cœlum cryſtallinum & elementa,quæ nomine aquarum deſignantur,ut prędictum eſt,& hoc eſt quod dicitur.* Sphæræ planetarum.

Celū chriſtallinum. 2 Fiat firmamentum,&c. aquas ab aquis, *id eſt,cęlum cryſtallinum ab elementis.*

3 Et fecit Deus firma, &c. *Iſtud fieri non intelligitur quantum ad formam ſubſtantialem,quia ſic factum eſt per opus creationis ſecundū iſtam expoſitionem, ut prædictum eſt,ſed intelligitur ſcđm aliquam qualitatem ipſius firmamenti,quæ aūt ſit illa qualitas,in textu non exprimitur,ſed dicit Ra. Sa. Hebræus, quod eſt ſoliditas, de quæ dicitur* Ioab 35. Tu forſitan cum eo fabricatus es cœlos,qui ſolidiſſimi, quaſi ære fundati ſunt. & *propter hoc ipſum cęlum tunc uocatum eſt firmamentū,a firmitate dictū. Alij autē dicunt, quod iſta qualitas eſt quædam virtus,ad influendum ſuper elementa, ad ipſorum conſeruationem & gubernationem,propter quod dicitur.* 1. *Metheo. quod mūdus,qui eſt circa terram,id eſt,elementa,contiguus eſt ſuperiorib. lationib. vt omnis ipſius virtus gubernetur inde. Quod autē in ſcriptura ſacra,res aliqua fieri dicatur,ſecundum acquiſitionem alicuius diſpoſitionis accidentalis,probat idem Ra. Sa. per illud ꝙ habetur Deut.* 21. *De muliere gentili captiua apud Hebræum uirum, de qua dicitur ibidem* quod ſi uolueris habere eā uxorē radet ceſariē ſuā & circūcidet ungues ſuos, *ſcđm tranſlationem noſtram, ſed textus Hebraicus habet et* faciet ungues ſuos. *Ex quo patet manifeſte ꝙ fieri unguiū, ibi accipit pro diſpoſitione accidentali ipſorum. Poſſumus etiam ad hoc ponere exemplum ſecundū tranſlationem noſtrā Daniel.4.f. vbi dixit Nabuchodonoſor Rex Babylonis,* Nonne hæc eſt Babylon ciuitas magna, quam ædificaui? *Et tamen certum eſt quod non fecit primo illam ciuitatem, quia multi reges fuerūt ante eum in Babylone, imo etiam illa ciuitas uidetur fundata & edificata ſatis cito poſt diluuium, vt habetur Geneſ.1. a, Sed quia Nabuchodonoſor eā ampliauit & fortificauit,ideo dicitur eam ędificaſſe,ſeu feciſſe,& eodem modo dicitur hic,* Et fecit Deus firmamentum, *quia ſecunda die dedit ſibi qualitatem accidentalem,ut prædictum eſt.*

✠ 1 Diuiſitq;

MORALITER.

✠ 1 *Fiat firm.* id eſt,cognitio primorum principiorum indebilis & firma.

† In

† † *In medio aquarum,* id eſt, ſcientiarum, quarum aliq ſunt ſub iſto firmamento,quia deductæ ſunt ex primis principii & aliquæ ſupra firmamentum, quia ſunt a Deo per reuelationem datæ.

✠ *Congre*

A mo die quo facta eſt lux, cōditionē ſpiritualis creaturæ, id eſt, ſanctos angelos per lucem ſignificari. Ideo nō reperitur poſt quam dixit, *facta eſt lux*, quia nō primo nouit rationalis creatura formationē ſuā, & poſt formata eſt. ſ. ī ipſa ſua formatione cognouit. Cōditio enim lucis in eis eſt, prius in ſapiētia, poſt in conditione ſua, illic genita, hic facta id eſt, ex informi formata, vnde, *Fiat lux & facta eſt lux*, vt quod erat in verbo, eſſet in opere. Cætera prius fiunt in ſapientia, poſt in angelorum cognitione, tandē in proprio genere. Cum ergo audimus: *Dixitque Deus, fiat lux*, intelligimꝰ ad ſapiētiam Dei ſcripturam recurrere. Cum audimus, *factum eſt*, intelligimus in creatura ſpirituali factā cognitionē faciendæ creaturæ. Cū additur, *& fecit Deus*, fieri intelligimus ipſam naturam in genere ſuo. Nec toties dixit Deus, *fiat*, quoties ſcriptura dicit, quia vnum verbū, genuit, in quo omnia dixit, p̄ quod ſingula facta. Sed ſcriptura condeſcēdens paruulis, in vno quoq; genere creaturæ reſpicit, in verbo Dei ęternam rationem, dicens, *Dixitque Deus fiat, &c.*

Ibid. ca. 3. & 5. B AVGVSTINVS. Super aërem purus ignis dicitur eſſe cœlum. Vnde ſidera & luminaria facta coniectant, illius ſcilicet igneæ lucis conglobata diſpoſitaq; natura in eas formas quas in cęlo cernimus. Quidam etiam noſtri, aquas non eſſe ſuper

Saturni ſtella, qūo frigida. cœlum ſidereū, qualitatibus & meatibus conuincere uolūt, aſſerentes tamen ſtellam Saturni eſſe frigidiſſimam. Quærit ergo ab eis, vnde frigida ſit? quę tanto debet eſſe ardentior, quāto ſublimior, & cęlo propinquior. Cum enim rotūda mo les circumagitur, interiora tardius, & exteriora eius mouentᷓ celerius, & ideo feruētius, debuit ergo magis eſſe calida quā frigida. Facit ergo frigidam aquarū ſupercœleſtiū vicinitas:

Ibidem. AVGVST. Notādū vero quòd prima die cum facta eſt lux, dictū eſt tantū, *Fiat lux*, & hoc in verbo, & *facta eſt lux*, in opere, ſtatimque adhęſit increatę luci lux creata, vt vicinior, & omni creatura capacior. In ſecūda die quædam mora, & verborū multiplicatio, *fiat. & fecit Deus*, & *factum eſt ita.* vt intelligamus illas naturas ad deficiēdū pronas, et ad obediendū minꝰ aptas.

Lib. 1. cōtra in Iouinianum. HIERONYM. Notandum etiam, quòd huius diei ſecundi opera ſecundum Hebræos nō dicuntur bona. Cum bona ſint ſicut cętera, quod fit propter binarium principem alternitatis, q̄ primus ab vnitate diſcedit, & in figura bigamiæ ponitᷓ, & multorum reprehenſibilium. Vnde quę bina ingrediūtur in arcam immūda ſunt, impar numerus mūdus. Vel ideo bona non dicunt, quia in hoc opere diſtinctio aquę nō fit perfecta, C quę in proximo fit, vbi dicit, *Congregentur aquæ*, vt ibi dicetur.

Cuius figuræ ſit cęlum. Ibid. ca. 9. & 10. AVGVST. Quæri ſolet, cuius figuræ ſit cœlum? Sed ſpiritusſāctus, quamuis autores noſtri ſcierint, per eos docere noluit, niſi quod proſit ſaluti. Quæritur etiam, ſi ſtet, an moueatᷓ cęlum? Si mouetur inquiunt, quomodo eſt firmamentū. Si ſtat, quomodo ſidera in eo, fixa circumeūt? Sed firmamētum nō propter ſtationem, ſed propter firmitatem, aut terminū aquarum intranſgreſſibilem dici poteſt. Si autē ſtat, nihil impedit moueri & circumire ſidera. Secūdo die factum eſt tanquam firmamentū diſciplinæ, quod diſcernit inter carnalia et ſpiritualia, ſicut inter inferiores & ſuperiores aquas.

ISIDORVS. Dic ſecunda poſuit firmamentum, ſanctas ſcilicet ſcripturas in eccleſia, de quibus dicitur Eſa. 34. a. *Cęlum ſicut liber plicabitur.* Hoc firmamēto diſcernit aquas ſuperiores id eſt populum angelorū, quibus nō eſt neceſſe, vt in lectione audiāt Dei verbū. Sed illud firmametum poſuit ſuper infirmitatem

a ¶ vaporaliter imminutas. ¶ Angelos:

tū, diuiſitq; aquas, quę erāt ſup fir 1

a ¶ ſidereum cælum. b ¶ denſioribus aquis: ¶ hominibus.

mamentū, ab his, quę erāt ſub fir-

a ¶ ſidereo cælo. b ¶ actualiter ſcilicet:

māmēto, Et factum eſt ita. Voca-

uitq; Deus firmamentum cęlum. 2

b Et factum eſt veſpere, & mane

a ¶ Aug. Diuinorum operum ſecunda diſt: b ¶ verbo ſeparauit. 3

c dies ſecundus. Dixit vero Deus:

mitatem inferiorum populorum, vt ſuſcipiētes in eo cognoſcant qualiter diſcernat inter carnalia & ſpiritualia, quaſi inter aquas ſuperiores, & inferiores. D

Lib. 2. exameró. c. 3. a *Diuiſitq. aquas quæ erant, &c.* AMBRO. Cum hęc audis quid miraris; ſi ſupra firmamentum potuit vnda ſuſpendi? De aliis hæc collige quomodo ad Iudæorū tranſitum, ſi rationem quæris, ſe unda diuiſerit. Non ſolet hoc eſſe naturæ, vt aqua ſe diſcernat ab aqua, & in profundo inter fuſiones aquarum terræ medio ſeparentur. Nonne potuit etiam aliter Hebręum populum liberare? Sed tibi voluit oſtendere, vt eo ſpectaculo ēt illa quæ nō vidiſti, affirmares eſſe credenda. Iordanis quoque reflexo amne in ſuum fontem reuertitur.

Beda d̄ natura rerū. ✠BEDA. Aquas ſuper firmamentū poſitas cęlis quidem ſpiritalibus humiliores, ſed tamē omni creatura corporali ſuperiores, quidā ad inūdationem diluuii ſeruatas, alii vero rectius ad ignem ſydereum temperādum ſuſpenſas affirmant.

In Geneſ. cap. 23. Pſal. 148. ✠RVPERTVS. Aquas quas ſuper firmamentum poſitas eſſe dicit, nos Angelorum multitudines intelligimus, iuxta illud, *Et aquæ quæ ſupra cœlos ſunt laudent nomen domini.*

E ✠IVNILIVS. Meminerit, ſi quem mouet, quomodo aquarum natura eſt fluitare ſemper & ad ima delabi, ſuper cęlum ꝯſiſtere poſſint, cuius rotunda videtur eſſe figura, meminetit inquam, ſcripturæ dicentis, de Deo, *Qui ligat aquas innubibus ſuis, ut non erumpant pariter deorſum*, & intelligat, quia qui infra cœlum ligat aquas cum vult, vt non pariter decidant, ipſe potuit aquas ſuper rotundam cęli figuram ſuſpendere.

Hom. 1. in Geneſ. ✠ORIGENES. Myſtice autem. Illud primum cœlum q̄d ſpiritale diximus, mēs noſtra eſt, id eſt, ſpiritalis homo noſter qui perſpicit Deum. Iſtud autem corporale cęlum q̄d firmamentum dicit, exterior homo eſt, qui corporaliter intuetur. Sicut ergo firmamentum cęlum appellatum eſt, ex eo quod diuidat inter eas aquas q̄ ſup ipſum, & eas quæ ſub ipſo ſunt, ita & homo qui in corpore poſitus eſt, ſi diuidere potuerit & diſcenere quæ aquę ſunt ſuperiores ſuper firmamētū, & quę ſunt quę ſub firmamēto ſunt, etiam ipſe cęlum, id eſt, homo cœleſtis, appellatur, ſecundum Apoſtoli Pauli ſententiam dicentis, *noſtra conuerſatio in cęlis eſt.*

b *Et factum eſt veſpere, &c.* Incipit mane ſecūdę diei a Noe, tāquā a pueritia, & tendit vſq; ad Abrahā, aliis generationibus decem. Et bene cōparatur ſecūdo diei, quo factum eſt firmamentū inter aquas. Sicut arca Noe inter aquas inferiores, in quibus natabat, & ſuperiores q̄bus cōpluebatur. Hęc ætas nō diluuio deletur, q̄a pueritia noſtra obliuione de memoria nō deletur. Meminimus. n. nos pueros fuiſſe, infantes nō meminimus. Huius veſpera eſt cōfuſio linguarum in eis qui turrē faciebant, & fit mane ab Abrahā. Sed nec ætas ſecunda generauit populum Dei, quia nec pueritia apta eſt generationi.

c *Dixit uero Deus.* AVGVST. In hoc die factum videtᷓ, vt duo tantū inferiora elementa ſecernerētur. De aëris tamē formatione intelligi poteſt, qui tūc primum notam nobis formam accepit, cum aqua quę aëris & terræ ſpacium occupabat, in F vnam terrę partem ſeceſſit. Ita in ſecundo & tertio die quatuor elementa in proprias formas videntur eſſe diſtincta. Et quoniam per enumerationem dierū ex informibus formata numerātur, & ex corporali materia iam factum cęlum Moyſes dixerat, cuius multum a terrenis ſpecies diſtat, quod ex ea formandum in infirma parte reſtabat, noluit inſolitis verbis ī ſerere,

NICOLAVS DE LYRA.

1 Diuiſitq; aquas, &c. *Hic aquæ dicūtur æquiuoce, ut patet ex prædictis, quia iſtæ quę ſunt ſuper firmamentum, ſunt de natura cæleſti, illæ autem quę ſub firmamento, de natura elementa ri.*

2 Et factum eſt ve. & m. di. ſc. *Exponatur ſicut prius, & eodem modo in ſequentibus dieb. Hic quęritur, Quare in ſecundo die non dicitur.* Et uidit Deus quod eſſet bonū, *ſicut in alijs diebus. Ad quod reſpō*

Binarius numerus. *dēt aliqui quod hoc eſt, quia numerus binarius eſt infamis, eo quod prius recedit ab unitate. Sed ita reſponſio uidetur truphatica, maxime quia ī ſacro euangelio numerus binarius laudabilis myſticus deſignatur, unde ſup illud Luc. 18. a.* Miſit illos binos & binos ante faciem ſuam. *dicit Grego. quod per binarium ibi dominus deſignauit charitatem, quæ eſt excellentiſſima uirtus & forma uirtutum. Alij autem dicunt quod hoc ideo eſt quia angeli peccantes ceciderunt ſecunda die. Sed hoc ſcri-*

Quando Angelus peccauit. *pturę authoritatem non habet, ideo eadem facilitate contemnitur, qua probatur, maxime quia doctores dicūt cōmuniter, quod inter creationem angelorum & eorū lapſum fuit modica morula tēporis, ſecundum autē iſtā reſponſionem interfuiſſet ad minus ſpacium unius diei naturalis, q̄a ſecundū omnes angeli fuerūt creati a principio. Ideo aliter reſpōdet Ra Sa. & magis ſecundū intentionē literæ ut uidetur, dicēs (& uerum eſt) quod hoc uerbū,* Et vidit Deus, ꝙ eſſet bonū, *&c. in alijs dieb. dicitᷓ ad approbationē operis illorū dierum, approbatio autē propria reſpicit opus completum. In ſecunda autem die, licet principaliter fiat diſtinctio corporū cęleſtium, tamē cum hoc etiā fit mentio de diſtinctione aquarū elementarium, & quia iſta diſtinctio non fuit completa uſque ad tertiā diē, quādo congregatæ ſunt aquæ in locum unū, ut uidebitur infra, ideo ſubticuit uerbum prædictum die ſecunda. & tertia illud bis dixit, ut patet in litera, ſemel pro opere ſecundæ diei. & ſemel pro opere tertiæ diei.*

3 Dixit vero Deus. *Hic conſequenter deſcribitur opus tertij diei quo diſtin a ſunt elementa. quæ diſtinctio facta eſt, per hoc quod aqua prius producta in forma ſubſtantiali, ut prædictum eſt, accepit tunc a Deo debitam denſitatem, & ſic occupauit minorum locum, aeris ſpaciū dimittendo, & per hoc quod uirtute diuina factæ ſunt concauitates in terra, ubi recepta eſt pars aquarum, & ſic apparuit pars terræ diſcooperta aquis, ad habitationem hominum & animalium, & ſic fuerit elementa diſtincta in loci. ſibi debitis, & hoc eſt quod dicitur.*

a ſecedant in vuam patrem terrę. b infideles qui cupiditanim tempeſtate & tentationibus fluminum quatinntur. a fontem fidei ſitiens.

Cōgrēgētur āquæ, quæ ſub cęlo ſūt, ī locūvnū, & appareat arida.

a dedit naturam vel proprietatem vt poſſit ſic vocari.

b 1 Factūq́; eſt ita. Et vocauit De⁹ aridam terrā, congregationeſq; 2

aquarū appellauit maria. Et vi- 3

a quod placuit in verbo placuit in opere:

c dit Dēus, q̄ eſſet bonum, & ait:

a Potens ſit germinare. b ab aquis liberata. anima fructiferr. c bono rum operum fructus:

Gērminet terrā herbām virentē

d & facientem ſemē, & lignū po- 4

a vt ex ſua infirmitate cōmpatiatur indigentibus.

e miferum faciēs fructū iuxta ge- 5

a de quo ſimilia propagentur.

nus ſuū, cuius ſemen 2 in ſeipſo

a caulaliter.

ſit ſuper terrā. Et factum eſt ita.

ſerere, vt diceret, *fiat* quia infirmiorem & informitati proxi-
A mam ſuſcepturum erat ſpeciem, vt his verbis: *Congregentur aquæ & appareat arida*, intelligamus hæc duo ꝓprias formas accepiſſe nobis notas & tractabiles, aquas ſcilicet mobilem terrā immobilē. Vnde aqua cōgregat, terra apparet. aqua enim labilis & fluxa, terra ſtabilis & fixa.

a *Congregentur aquæ.* BEDA. Quæ inter cœlum & terrā vniuerſa compleuerant, a in vnū locum congregantur, vt lux quæ præterito biduo aquas clara luce luſtrauerat, in puro aëre clarior fulgeat, & appareat terra quæ iarebat & quę aquis limoſa erat, fiat arida, & germinibus apta. Si quæratur, vbi congregatæ ſunt aquæ, quæ omnes partes terræ vſque ad cœlū texerant? Potuit fieri vt terra ſubſidens cōcauas partes præberet, quibus fluitantes aquas reciperet. Poteſt etiam credi primarias aquas rariores fuiſſe, quę ſicut nebula tegerent terras, ſed congregatione eſſe ſpiſſatas.

1 & factū eſt ita.

Lib. 3. exa. cap. 3.

✲ AMB. Quomodo vna collectio, cū hodie diuerſa ſint maria? Nā & Oceanum mare dicimus, & Tyrrhenum, &
B Adriaticum, & Indicum, vna aquarum congregatio eſt, ſed diuerſi ſinus maris. Meritòq; in diuerſis locis diuerſa ſunt nomina, quia vocabula aquis ex regionum vocabulis adhæſerunt. Ita vna eſt collectio quæ dicitur mare., & multæ collectiones quę maria pro regionibus vocātur. Sicut multę terrę, vt Aphrica, Hiſpania, Thracia, ꝓ regionū appellātur vocabulis, et vna eſt terra, ita multa dicūtur pro locorum appellationibus maria, & vnum eſt mare.

2 In ſeme. Aquarum congregatio dicitur mare.

Lib. 1. de ſacramē. capit. 21. a

✲ HVGO DE SANCTO VICTORE. Locus in quo cōgregatę ſunt aquę, abyſſus magna creditur, quę ab ipſo mundi exordio in terrę corpore tantę capacitatis facta fuiſſe putat, vt omnium receptaculum aquarum eſſe potuiſſet.

Homil. 4. in examc.

✲ *Et appareat arida.* BASILIVS. Aduertēdum etiam quod non dixit, *vt appareat terra*, ſed *arida*, ne rurſum ipſam inextructam & incompoſitam oſtēdat, luto refertam, atque nondū aquis immixtā, propria forma facultateq́; recepta. Et ſimul ne telluris exiccandę ſoli nos cauſam tribuamus, terrę ſiccitatem ortu ſolis vetuſtiorem opifex fecit.

Ibid. ca. 6.

✲ AMBRO. *Arida* expreſſio naturę eſt, *terra* appellatio ſimplex negotij, quę in ſe habeat proprietatē, ſicut animal gn̄ris ſignificatio eſt, rationabile proprium eſt homini, ita, & terra poteſt communiter dici vel ſcatēs aquis vel ſine aqua.

b *Et uocauit Deus aridam terram.* AVGVST. Prius ad diſtinctionem aquarum totam ſolidiorem mūdi partem terrā appellauit dicens. *In principio creauit Deus cælum & terram.* Poſtquā mundus iam formari incipit, & terrę facies apparet, recedē
C tibus aquis ad diſtinctionem partis quæ adhuc premebatur aquis, portio quam aridam eſſe licebat, terrę nomē accepit, eo quod pedibus teratur, *congregationeſque aquarum appellauit maria.* Sic enim appellātur apud Hebræos omnes ꝯgregationes aquarum, ſiue ſalſę, ſiue dulces. Et quia per continuationem omnium aquarū quę in terris ſunt, dixit eas congregatas in vnum locum, nūc vocat pluraliter ꝯgregationes aquarum propter multifidos ſinus earum.

BEDA. Cum multa conſtat eſſe maria, in vnum tamē locū dicit aquas cōgregatas, quia cuncta magno mari iungūt. Si qui lacus in ſemetipſis ſtricti vidētur, occultis tamē meatibus in mare reuoluūtur, foſſores quoq; puteorum hoc probāt, quia omnis tellus per inuiſibiles venas aquis repleta eſt quibus ex mari principium eſt.

E

In quęſtionibus Hebraicis.

✲ HIERONYM. Fruſtra igitur Porphyrius euangeliſtas ad faciendu ignorātibus miraculū, eo quod dominus ſuper mare ambulauerit, ꝓ Genezareth, mare appellaſſe calūniatur, cū omnis lacus & aquarum cōgregatio, maria nuncupētur.

Ho. 5. in Geneſ.

d ✲ CHRYSOSTOMVS. Ecce aquę nomē ſuum ſortitę ſunt. Nam quēadmodum optimus artifex vas aliquod facturus, nō anteà illi nomē imponit, donec abſoluat, ita & miſericors dominus, nomina elementis nō anteà imponit, donec ea in proprio loco, ſuo præcepto ponat. Igitur poſtquam terra nomen ſuum accepit, etiam aquę congregatę proprio vocabulo nominatę ſunt.

c *Et vidit Deus.* BEDA. Nondum terra germinauerat nec aqua animātia uiua produxerat, & tamen dicitur Deus videre, quod eſſet bonū, cedētibus aquis apparuiſſe aridā, quia ęſtimator vniuerſitatis pręuidens quę ſunt futura, quaſi iā perfecta laudat, quę adhuc in primo operis exordio ſunt, quia apud eū rerū perfectio, non in cōſummatione eſt operis, ſed in prędeſtinatione volūtatis.

E

Vbi ſupra.

✲ CHRYSOSTOMVS. *Et uidit Deus quod eſſet bonum.* Nā qui à natura humana imbecillis eſt, & opera Dei digne laudare nō ſufficit, ſcriptura acceptam ab ipſo opifice laudem nos docet.

Lib. 2. de Geneſ. ad literam, capit. 12.

d *Germinet terra &c.* AVG. Aduertendum eſt moderamen ordinatoris, quamuis diſtincta eſt creatura herbarū atq; lignorū a ſpecie terrarum & aquarū, vt in elementis numerari non poſſunt, quia tamen fixa radicibus terrę nectuntur, ad eundem diem voluit pertinere.

Verno tēpore mundus factus.

BEDA. Patet in his verbis, quod verno tēpore mundus pfectus eſt & ornatus, in quo ſolēt herbę virentes apparere, & ligna pomis onuſta. Simulque notādum, quod non prima herbarum germina, vel arborum genera de ſemine ꝓdierūt, ſed de terra, quia ad vnam iuſſionem ꝯditoris apparuit arida herbis cōpta, nemoribuſque veſtita, quę ſui generis ex ſe poma produxerunt & ſemina. Oportebat enim vt forma rerū, Dei imperio primo perfecta prodiret, quomodo homo, propter quem omnia, iuuenili ætate plaſmatus eſt.

Ibid. lib. 5. cap. 18.

AVGVST. Queritur etiā de ſpinis & tribulis & quibuſdā lignis infructuoſis, cur vel quādo creata ſint, cū Deus dixerit *Germinet terra herbam, &c.* Sed fruct⁹ nominē quędam vtilitas ſignatur. Multę autē vtilitates ſunt manifeſtę vel occultę, omniū quæ terra radicitus alit. Poſſumus autē abſolutè reſpōdere, ſpinas & tribulos poſt peccatum, terrā homini ad laborē peperiſſe, nō ꝙ alibi antea naſcerentur. & poſt in agris quos homo coleret, ſed prius & poſtea ī eiſdē locis, prius tn̄ nō homini ſed poſt. Vnde pariet tibi. i. vt tibi, naſci incipiunt ad laborē, quę ad paſtū tātūmodo aliis animalibus ante naſcebāt.

Cur & qn̄ ſpinę creatæ.

F

Baſ. vbi ſupra.

✲ BASILIVS. Fortaſſe quiſpiā dixerit, Cur omnia quę naſcuntur a terra ſemen efficere ſcriptura dixerit, vbi non arūdinem, non gramen, non cicutam & alia genera plantarū ſemē efficere cōſtat, ad quem dicemus, complura naſcētium a terra, vim in ipſo fundo ſeminū, radicibuſque obtinere, quemadmodū arundo poſt annum incrementum è radicibus quandam appendicem elicit, rōnem ſeminis obtinentem. Quare ī ſingulis ſtirpibus aut ſemen eſt, aut quędam vis propogandi.

e *Facientem ſemē.* BEDA. Omnia creata ſunt pfectai & homo perfectus ętate erat, & arbores cum foliis & fructu. Vnde dicitur hoc lignum promiferum.

☞ a Et

NICOLAVS DE LYRA.

1 Congregentur aquæ, &c. *& patet litera ex prędictis.*

2 Cōgregationeſque, &c. maria. *Loquitur ſcriptura mere Hebraici ſermonis, quo uocat* ים *mare non ſolū Oceanus, ſed qualibet congregatio magna aquarum, ſecundum quod in euangelio frequenter nominatur mare Tyberiadis, & mare Galideæ, & tamen non eſt, niſi quidā lacus. Vnde & in euangelio uocatur ſtagnum Genezareth. Luc. 5. a.*

3 Et vidit Deus q̄ eſſet bonum. *Hoc dicitur pro opere ſecundæ dici completa diſtinctione aquarum, ſed quia terra ſuperius dicta eſt inanis, id eſt inuiſibilis, eo quod eſſet cooperta aquis, quæ inuiſibilitas remota eſt per congregationem aquarum, quia tunc apparuit arida. Itē dicta eſt uacua, eo quod non erat ornata plantis & herbis. Ideo remouēdo hāc uacuitatem, conſequenter ſubditur.*

4 Et ait. Germinet, *id eſt uirtutem germinandi accipiat.*

5 Et lignum pomiferum. *per hoc lignum intelligitur omnis arbor faciens fructus.*

6 Cuius ſemen in ſemetipſo ſit. *ſicut grana ſunt in pomis quæ ſunt ſemina. & eodem modo in alijs fructibus.*

✲ 1 E

MORALITER.

✲ 1 *Congregentur, &c.* Nam omnes ſcientię ſunt intra intellectum & ſic apparet terra arida, id eſt caro ſcientiis vacua, quæ tamen per cœlum, id eſt ſpiritum gubernata proficit in exercitio bonorum operum, ideo ſubditur.

2 *Germinet ter. her. vir.* per ſenſuum honeſtatem.

3 *Lignum po* applicando membra corporis ad bonū exercitiū

✲ 1 *Fiant*

a ¶ actualiter. b ¶ Gregorius pabulum

a Et protulit terra herbam virentem,
a ¶ de tritico tritico: de legumine ldgumen:
& afferentem ſemen iuxta genus
b ſuum, Lignumq́; faciens fructum,
& habens vnumquodque ſemen-
c tem, ſecundum ſpeciem ſuam. Et
vidit Deus quod eſſet bonum: Et
a ¶ Auguſtinus tertia diſtinctione.
d factum eſt veſpere, & mane dies ter-
a ¶ hic ordinantur ornamenta ſuperioris mundi.
e tius. Dixit autem Deus: † Fiant
a ¶ doctores: b ¶ quia vitina non quia fixa: c ¶ ſcripturæ:
luminaria in firmamento cæli:

A a *Et protulit terra herb.&c.* GREG. Quod teſtať hiſtoria, ſic eſt
Lib.19.moral.c.15. veraciter factum, vt ſignificaret aliud faciēdum. Terra.n.eſt
eccleſia, q̃ verbi pabulo nos reficit. & patrocinii vmbraculo
cuſtodit: loquēdo paſcit, opitulādo protegit, ut nō ſolū her-
Lib.6.moral.cap.23. bam refectionis proferat, ſed etiam arborem profectionis.
b *Lignumq́;* GREG. Lignum ſm ſpe
ciē ſuam ſemē produxit, cū mēs no
ſtra ex ſui cōſideratione ꝙ in alterū
faciat colligit, & recti operis germē
parit. Hinc quidā ſapiēs ait: Tobiæ
iiij.c. *Quod tibi nō uis fieri: alij non fece*
ris. Et alibi, Matth.vij.b. *Quæcūq. vul*
tis ut faciāt uobis hoīes, & uos eadem illis
facite. Quaſi ſpeciē ueſtrā alterutrū
reſpicite, & ex uobiſmetipſis cogno
ſcite qd oporteat uos aliis exhibere.
c *Semētē.* STRA. RAB. Semētis frugū
& arborum. Semē hoīum & aīaliū.
Seminū uel ſemētū cuiuſq; rei exor
diū. Tertio die, quo mētē ſuā ad ferē
dos bonorū operū fruct⁹ pparat hō.
ſeparata labe ac fluctib. carnaliū ten
tationum, tāq̃ aridā hēt terrā tētatio
nib. ſeparatis, ut dicere poſſit Ro.vij.d. *Mēte ſeruio legi Dei, &c.*
d *Factū eſt ueſp.& ma.* ISID. Mane tertii diei incipit ab Abra
ham, & ſuccedit tertia ætas ſimilis adoleſcētiæ, & bene cōpa
ratur diei tertio, quo ab aquis terra ſeparata eſt. Ab omnibus
enim gētibus quarū error inſtabilis, & vanis ſimulacrorū do
B ctrinis, tāq̃ uētis omnib. mobilis (quod maris nomine bene
ſignificatur) populus Dei per Abrahā ſeparatus eſt, tāquā ter
ra cū apparuit, arida. id eſt, ſitiēs imbrā diuinorū mādatorū q
vnū Deū colēdo tanq̃ irrigata terra vt fructus afferat, ſanctas
ſcripturas accepit & prophetias. Hæc ætas iā potuit generare
populū Deo, quia & tertia ætas, id eſt, adoleſcētia filios habe
re iam pōt. Vnde Abrahæ dictum eſt. Geneſ.xvij.a. *Patrem*
multarum gentiū poſui te, &c. Hęc ætas porrigiť ab Abrahā uſq;
ad Dauid, generationib. quatuordecim. Veſpera in peccatis
populi, qb. diuina mandata pteribant uſq. ad Saulis malitiā.
BED. Die tertia congregauit aquas inferiores & ſalſas, infi
deles ſcilicet concupiſcentiarū & tentationum fluctib. ſe ſe-
quatiētes. & ſegregauit ab eis aridā, id eſt, fideles fontē fidei
ſitiētes. Infideles vero coercuit, ne iniqtatis ſuæ fluctib. aridā
id eſt animā ſitientē Deū conturbēt, ſed liceat ei germinare
fructus bonorū operū, & diligere proximū, vt hēat ī ſe ſemē
ſm ſimilitudinē ſuā, vt. ſ. ex ſua infirmitate compatiatur alii
indigēti, & producat lignum forte fructiferum, id eſt, bene-
ficiū eripiendo oppſſū, & pbēdo ei protectionis umbraculū.
Lib.2.de Geneſ. ad literam. e *Fiant lumi. &c.* AVGVS. Quia uiſibili mundo duo dies ſūt
atributi, ſupremę ſcilicet, & infimæ parti mundi. Viſibilib. &
mobilib. mūdi partibus quæ intra mundū creantur, tres reli D
qui deputati ſunt. Et quia cęlū prius factū prius erat ornādū;
quarto fiūt ſydera quib. illuſtretur inferior pars, ne eſſet habi
rātib. tenebroſa. Infirmitati quoq; hoīum puiſum eſt, vt cir
cūeunte ſole, diei, noctiſq; uiciſſitudine ppter vigilādi & dor
miēdi uiciſſitudinē potirenť. Et ne
īdecora remaneret, ſed luna & ſyde
1 rib. cōſolareť hoīes, qb. operādi no-
cturna neceſſitas incūberet, & q̃dā
aīalia ſunt q̃ lucē ferre non poſſunt, 3 Faciens ſemen.
Qđ aūt dictum eſt, *& ſint ī ſigna, &c.*
ita dictum uř quaſi quarto die cœ-
piſſet tpra cum prius triduum ſine
tpe nō fuerit. Nā ſi aliqs motus cor
2 poralis uel ſpālis ꝯdōnū luminariū,
pceſſit, aliqd a futura expectatione
p pſēs ī pteritū trāſierit, ſine tpe eſ-
ſe nō potuit. Ideo tpra q̃ ſint p ſyde
ra nō ſpacia morarū, ſed uiciſſitudi
3 nē affectionū cæli debem⁹ accipere, Sol Luna, Stellæ.
4 qa dies & anni quos uſitate nouim⁹
motib. tm̄ ſyderū fiunt. Vel forte cir Pſal.135.b
5 ca ſpeciē factę rei dies ē appellatus, &
circa priuationē nox, ut mā nondū p ſpeciē formata ſit nox
dicta, vnde formāda erāt cętera. Vel potius ipſa re facta atq;
formata, mutabilitas, id eſt, deficiēdi poſſibilitas nox dř. Poſ-
ſunt.n. res mutari, ēt ſi nō mutētur. Veſpere aūt & mane ī-
telligātur, nō p tpris pteritionē & aduētū, ſed per terminum
quo intelligiť vſq; quo ſit naturę modus, & vnde exordium.
Nimirū ꝙ dicit, ſint in ſigna & tpa nō ſigna dicit, q̃ obſerua- E
re ſit vanitatis, ſed vtilitatis, q̃ ſ. nautæ obſeruāt uel quilibet
hoīes, ad puidēdas aeris qualitates. De ſole qppe certū ē, ꝙ cir
cuitū cōpleat trecētis ſexagintaqnq; dieb. & quadrāte, q eſt Solaris annus.
ann⁹ ſolaris. Sic reliq planetæ annos ſuos cōplēt breuiores, &
prolixiores. Eſt ēt ſol ad diſtīctionē tēporū, qa ab æquinoctia
li circulo vernali, ad ſolſtitiū æſtiuum aſcendens, & inde ad
æquinoctiū autūnale trāſiēs, atq; inde ad ſolſtitiū brumale p
ueniēs, tādēq. ad æqnoctiū uernale rediēs quatuor anni tpa
determinat. Luna poſt ęqnoctiū uernale ueſpe plena pcedēs.
paſcalē terminū facit, q̃ regula uſq. hodie uiget. De qua cū q̃
rať utrū plena, an prima facta fuerit? Rūdēdū eſt, Deū quota
cūq. fuerit pfectā feciſſe, qa ut aiunť, nō decebat Deū illa die Paſchalis terminus.
aliqd īpfectum facere. Alii dūt, debuit luna prima fieri nō qn
tadecima, qa nemo ſic incipit numerare Si tñ aliqd īpfectum
feciſſe Deum dicať rephēſibile nō eſt. Qđ.n. ab illo inchoatū
eſt, ab ipſo, nō ab alio pfectum eſt. Credit ēt ideo plena facta
qa ſeptuaginta īterpretes, legūt. Lunā factā εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός,
in inchoationē ſeu principatum noctis, ꝙ fit cum plena eſt.
✲ PROCOPIVS. Quæ hactenus commemorauimus, ſimi
lia In capit. I. Geneſ.

NICOLAVS DE LIRA.

2 Et protulit terr. *Hoc intelligitur paſſiue, quia uirtute diuina acti ue protulit. Videtur forſitā alicui quod iſta productio plantarum & her barum pertineat ad ſextam diem, in qua ornata eſt terra, vt dicetur in fra. Ad quod dicendum quod ornatus hic accipitur ex ſimilitudine orna tus in hominibus, in quibus non pertinent ad ornatum propric ea que in ſeparabiliter adhærent corporib. humanis, ſed ea quę poſſunt apponi & auferri, ſicut ueſtes, ſerta, monolia, &c. huiuſmodi aūt plantæ & herbu*
C *immobiliter adhærēt terræ, & ideo ptinent ad opus tertiæ diei, qn̄ ap- paruit arida. Item notādum quod ex eo quod dicitur.* Germinet terra herbam uirentem, *dicunt aliqui Hebręi, uidelicet Rab. Ioſue, & ſui ſequaces, quod mundus factus fuit in menſe Martio, qn̄ terra incipit ger minare herbas, &c. unde & Exod. xij.a. Martius uocatur primus men- ſis. Ex hoc autē quod ſubditur.* Et protulit terra herbā uirentē & facientē ſemē. *Dicunt aliqui uidelicet Ra. Eliezor & ſui ſequaces, ꝙ factus eſt menſe Septembri, quādo fructus ſunt in arboribus maturi, et habentes ſemina in ſemetipſis, & hæc opinio communis tenetur ab He bræis tanquam rationabilior, quia ſcriptum eſt Deut. xxxij.a.* Dei per fecta ſūt opera. *unde ſecundū omnes homo primus factus eſt in ſtatu perfecto potens generare, tūc enim unumquodque perfectum eſt qn̄ pōt generare ſibi ſimile. & eodem modo uidetur dicendum de terræ naſcen tib. quod eſt quando habent in ſeipſis ſemina.*

2 Et uidit Deus, &c. *Iſtud replicatur pro approbatione operis huius tertię diei.*

Diuiſio. 3 Dixit autem Deus, &c. *Hic cōſequēter deſcribitur opus ornatus, & primo deſcribitur ornatus corporum caleſtium. ſecundo ornatus ele mentorum mediorum, ſcilicet, quinta die, tertio ornatus elemēti inferio ris, ſcilicet, terræ ſexta die, & ſic patet quod ornatus correſpondet diſtin ctioni. Circa primum deſcribitur primo productio luminariū in genera- li, ſecundo magis in ſpeciali, ibi.* Fecitq; Deus duo luminaria. *Cir ca primum conſiderandum, quod ad ornatum hominis pertinent illa q̃ ſunt ſeparabilia, ut dictum eſt, ad ſimilitudinem huius in firmamento*
F *cœli dicuntur pertinere ad ornatum illa quæ habent proprium motū ſe cundum rem, uel ſaltem ſecundum apparentiam ſenſus. Septē uero pla- netæ habent proprios motus diſtinctos a motu firmamenti. Stellæ autē fixæ, licet non habeant motum proprium. ſed moueantur tantū motu fir mamenti, uerūtñ quantū ad apparentiā ſenſus dep̄ręhēduntur manife- ſte moueri, nō ſic autē motus corporis firmamēti. ſed ſolū ratione argui- tur, ex motu ſtellarum. Et quia Moyſes rudi populo loquebatur, ut ſup. dictū eſt, qui capiebat tantū ſenſibilia, ideo nō ſolū planetæ, ſed ēt ſtellæ fixæ deſcribūtur pertinere ad ornatū firmamenti. & hoc eſt quod dicit,*

4 Fiant lu. *Iſtud, fieri, ſecundum iſtam expoſitionem non intelligitur quantū ad ſubſtantiā luminariū, nec quantū ad lucem quæ facta eſt pri mo die, quia tūc facta fuit lux ſolis, vt pdictū eſt, & per cōſequēs aliorū luminariū, quæ illuminātur a ſole, ſed intelligitur quātū ad quādā infor- mationē huius luminis, ꝙ fuit informe aliquo modo uſq; ad quartā diē, in qua fuit formatū, quia tūc accepit a Deo uirtutē influendi ad uarios effectus in inferioribus, ſenſibiliter.n. percipitur quod radij diuerſorum luminarium cœli habent uarios effectus & diſtinctos circa inferiora.*

5 In fir. cœ. *Aliter dicuntur in firmamēto cœli eſſe ſtellæ fixę, quia ibi*
✲ *ſunt*

MORALITER.

† 1 *Fiant lumi. &c.* per quæ uirtutes policitæ poſſunt deſi- gnari. ſ. per ſolem, quod eſt luminare maius, prudentia, quæ dirigit alias uirtutes, per lunā uero, iuſtitia de qua dicitur 5. Et hic, quod neque heſperus neque lucifer eſt ita admirabilis, per ſtellas vero cæterę virtutes intelliguntur.

a ¶ diſcernendo.

& diuidant diem, ac noctem; & ſint

a ¶ ſerenitatis & tempeſtatis. b ¶ ver,æſtatem,autumnum,hyemem. ¶ virtutum, ¶ cum ſuum compleuerunt curſum. ¶ quia prędicatores pro- prijs temporibus viuunt & tranſeunt: prius germinauit terra,deinde facta ſunt luminaria: quia poſt bona opera venit illuminatio lucis ad contemplandam ſpeciem ſupernę veritatis:

in ſigna, & tempora, & dies, & annos, vt luceant in firmamento cæli, & il-

a ¶ ne homo in tenebroſam adducatur habitationem: b ¶ cauſaliter.

luminent terram. Et factum eſt ita.

A lia ſunt magnifici epuli apparatus. Primum locus mūdat̃ ne ſordes offendat conuiuas, Dein conuiuium parat̃. Deinde lucernæ accenduntur. Poſtremò via qua conuiuæ veniant prę cedētibus ſeruis & miniſtris,nempe brutris animalib. nouiſſime accedit ad id epulum quaſi dñs & rex,rationalis creatura,homo. Cæterum Deus puriſſimā partem primogenię lucis accipiēs, trāſtulit ī ſolē,reliq̄ partem lucis diſtribuit inter lunā reliquaque aſtra. Quemadmodū Deus vniuerſā aq̄,q̄ prius inundabat totā terrā,in vnum quaſi receptaculū,nempe in maria, flumina,puteoſq. ɔiecit. ſic lucem in oīa diffuſam vbertī,in unum ɔxit ſolem,lunā aſtraque inde illuſtrauit. Sciendū ē tñ,lunā illico ubi creata eſt,& ꝓprio nituiſſe iubare,& occupaſſe occaſū. ſole obtinēte orientalē horizōtē: ſiq̄dē huic,dici,illi,noctis impetiū decretū eſt: Eo itaq; tēpore erat plenimulium.

Lib. de Geneſ. ad lit. imperf.

✲ AVGVSTINVS. Vtrum autem de fixis tantum dictum eſt ſyderib. an etiam de uagis, *fiant luminaria in firmamento cæli?* Sed duo luminaria maius & minus inter vaga ſydera numerantur. quomodo ergo facta ſunt omnia, eum ſingulos ſuos vel globos vel circulos vaga ſingula q̄que poſſideat. an quoniam in ſcripturis & cęlos multos legimus,& cælū,ſic in hoc B loco cum dicitur in firmamento cęli, intelligēdum eſt oēm iſtam æthercam machinā dici,quę omnia ſubſtantia continet,ſub qua puri & tranquilli aëris ſerenitas uiget, ſub qua item iſte aër turbulentus & procelloſus agitatur?

a *Et diuidant diem.* BEDA. Ea. ſ. diuiſione,vt ſol diem,luna noctem illuminet,hoc enim factis ſyderibus ad augmētum primariæ lucis acceſſit: vt ēt nox prodiret luminoſa, lunę uel ſtellarum ſpendore radiata; quæ hactenus tantum tenebras nouerat. Et ſi enim nox tenebroſa videtur obſcurato aëre, qui terris proximus eſt, ſuperiora tamen aeris ſpacia ſemper ſyderum fulgore ſunt lucida.

Homil. 6. examer.

✲ BASILIVS. Superius a tenebris lucem diuiſit,vt inter ipſa nulla ſit prorſus immixtio,luciq;,cum tenebris nihil cōmercii. Etenī tenebrę lucis incurſiones minime patiuntur, ſed fugiunt. Nunc autem metiendo quidem,diei ſolem præfecit,lunā aūt cum luminis plenum totum ſuū obtinet orbē principē noctis cōſtituit. Tunc. n. hęc lumina e regione diſpoſita ſunt, In pleniluniis nāq; exoriente ſole,luna deſcendit,ad deliteſcit,occidēte, oriī ſępe numero,) ex aduerſoq. exurgit.

Quæſt. lib. 2. de Gen. ad literā.

AVG. Solet quæri. vtrū hæc luminaria corpora ſola ſint,aut habeant rectores ſpiritus & ab eis uitaliter inſpirentur,ſicut ꝑ animas animalium carnes animantur. Sed de tam obſcura re nihil temere credendum.

b *Et ſint in ſig. &c.* BEDA. Quia priuſquam ſidera fierent, ordo tēporū nullis notabatur indiciis,uel meridiana hora, uel q̄libet alia. ſunt ergo luminaria *in ſigna* &c. non quod a ɔditione horū tēpora cęperint,uel dies uel anni,ſed quia per ortus eorum vel tranſitus tēporum, dierū annorūq; ſignat̃ ordo.

Vbi ſup.

✲ BASILIVS. Quanto emolumento ſint vitæ humanæ qs ignorat. Licet nautæ ſuam in portu continere nauem,pericula ventorum præuidenti, licet viatori incommoda cæli uitare. licet agricolis in ferendis ſeminib. oīum hic officiorum, opeC rumque ſuorum exercendorum opportunitatem inuenire. Iam vero diſſolutionis etiam uniuerſa ſigna, dominus ſolem daturum, lunam & ſtellas prædixit. *Sol uertetur in ſanguinem, & luna non dabit lucem ſuam.*

Luc. 21. Matth. 24.

✲ AVGVSTINVS. Non illa dicit ſigna quæ obſeruare uanitatis eſt,ſed utique vtilia, & huius vitæ vſibus neceſſaria.

Lib. 2. de Gen. ad literam, capit. 14. Quæſt. 15. in Gen.

✲ THEODORETVS. *In ſigna*, non ita intelligimus quemadmodum imprudentes quidam Neque. n. Genethlialogiā, id eſt. ex hominis natiuitate diuinationē, Pytagoras, Socrate, Plato apꝓbarunt. Quod ſi hæc fabulis innutriti neglexerunt. atque ab ominati ſunt, quis diuinis credens ſcripturis facere debet? ſigna igitur appellat diuina ſcriptura, ſcire plātandi; ſerendi tempora.

D

✲ DIODORVS. Fortaſſe dictum eſt, *erunt in ſigna*, ut cum ſol & luna ſtat, vt accipit, ſub Ioſue, vel cū retrocedit, ut Ezechiæ tempore, ut cum ſtella Magis apparuit. Inuenire etiam licet quaſdā ſtellas bona aut mala ſignificare.

Ex cathena gręca i Gen.

✲ AMBROSIVS. Nōnulli natiuitatū tētauerūt exprimere qualitates cū hoc ſit uanū & inutilē q̄rentib. īpoſſibile pollicentibus. Quo dñs aut præmia propoſuit bonis, aut improbis pœnas, ſi facit neceſſitas diſciplinā. Quāmultos uidem⁹ ereptos criminib. ī melioré ſtatū eſſe ɔuerſos, Redēpti ſunt Apoſt. & ɔgregati ex peccatorib: nō utiq; natiuitatis ſuę hora, ſed Chriſti: eos ſanctificauit aduentus, & hora dñicæ paſſionis redemit a morte, Latro dānat⁹ capitis, ille, cū dño crucifixus, nō bñfi. natiuitatis ſuę, ſed fidei ɔfeſſione ad paradiſi eterna trāſiut. Ionā in mari nō uis natiuitatis, ſed diſſimulatio diuinæ ꝑceptionis præcipitauit.

Lib. 4. examer. c. 4.

✲ AVGVSTINVS. Quod ſi dicantur ſtellę ſignificare potius iſta q̄ facere, non quidem ita ſolent loqui mathematici, vt verbi gratia dicāt, Mars ita poſit⁹ homicidā ſignificat, ſed homicidam facit. Verumtñ vt concedamus, non eos vt dēnt loqui, & à philoſophis accipere ſermonis regulam ad ea ꝓnuncianda, quæ in ſyderū poſitione ſe reperire putant, quid ſit, ꝙ nihil vnq̄ dicere potuerunt, cur in uita geminorum, in actionib, in euentis, in profeſſionib. artib. honorib. atq; in ipſa morte, ſit plerumque tanta diuerſitas, vt ſimiliores eis ſint quantum ad hæc attinet, multi extranei, q̄ ipſi inter ſe gemini, per exiguū tpris interuallum in naſcendo ſeparati, in ɔceptu autem ꝑ unum ɔcubitum uno etiā momento ſeminati.

Lib. 5. de Ciuitate, cap. 1.

E

✲ IDEM. Vel tpra, articulos quoſdā quos ꝑ horologia cōputamus. uel in cælo notiſſimos, cum ab oriente uſq; ad meridianā altitudinem ſol inſurgit, atq; inde rurſus uſq; in occidentem vergit, vt poſſit deinceps aduerti uel luna, uel aliqd ſydus ab oriente ſtatim poſt occaſum ſolis emergere, quod item cum ad mediam cęli venerit altitudinem, medium noctis indicet, tunc. ſ. occaſurum, cum ſole redeūte fit mane.

Lib. 2. de Gen. ad literā, c. 14.

✲ BASILIVS. *Sint in dies.* Nō quidē vt diē efficiat, ſed ut ipſis dieb. ꝑſint. Dies. n. & nox luminariū ortum anteceſſerūt.

Vbi ſupra.

✲ IDEM. Itaq; nemo prorſus errauit, ſi diem definiens aërem eſſe dixerit illuminatum a ſole, aut quantitatem tēporis tantum quo ſol in globo noſtro dimidio moram trahit.

✲ AMBROSIVS. In annos quoq. ordinati ſunt ſol & luna. Luna enim per trecentos dies duodenis uicibus curſum ɔficiens, conſummat annum ſm Hebræos, aliquibus diebus ad dictis ſecundum Romanos, biſexto ſemel intra quinquennium unius diei adiectione celebrato.

Vbi ſupra.

✲ AVGVSTINVS. Annos uero vel iſtos vſitatos dicimus, ſolis anfractus. non cum ad orientē ꝙ quotidie facit, ſed cū ad ead. loca ſyderū redit, ꝙ nō facit niſi ꝑ actis trecentis ſexaginta quinq. dieb. & ſex horis, quæ pars quater ducta cogit interponi vnum diem, quē Romani biſextum uocāt, ut ad eundē circuitum redeat. Vel ēt maiores & occultiores annos. Nā cōpletis aliorū ſyderum ſpatiis, maiores anni fieri dicūt.

Vbi ſupra. F

✲ THEODORETVS. At uero ex lunæ curſu numerū menſium dicere poſſumus. Triginta. n. dieb. ſex horis minus curſum ſuum cōficit. Ex quo dierum numerus, ab ipſo lunæ nomine, quę μὴν, dicitur, μὴν, hoc eſt, menſis appellatur.

Vbi ſupra.

c *Vt luceant &c.* BEDA. Semper luminaria in firmamento lucent, ſed oportunis temporib terrā illuminant. Aliquoties. n. nebuloſus aër obſiſtit, ortus etiam ſol maiori lumine lunam ſtellaſque ne terrā illuminent, impedit. Vnde ſic uocat̃, quia ſolus obtuſa luna ſtelliſq. ceteris per diē fulgeat terris.

☞ a Fecit

NICOLAVS DE LYRA.

ſunt immobiliter, & planetę quia habent proprios motus & ꝓprios orbes, & ideo non ſunt in firmamento cæli, niſi large loquēdo de firmamēto. prout continet ſub ſe orbes planetarum. ut ſup. dictum eſt. Conſiderādum autem quod luminaria cæli ſint facta principaliter propter gloriā Dei, tamen facta ſunt conſequenter ad vtilitatem hominum, veruntamen quia populus Iudaicus erat pronus ad idololatriam, ideo Moyſes ut reuocaret ipſum a cultu luminarium, tetigit tantum ſcđam cām, unde Deu. iiij. c. dicitur. Ne forte oculis eleuatis ad cęlum uideas ſolem & lunam omnia aſtra cæli, errore deceptus adores ea & colas, quæ creauit dominus Deus tuus in miniſterium cunctis gentib. *Hoc autem miniſterium explicat Moyſes hic cum. dicit* I et diui, diem. *Ad cuius intellectum conſiderandum, quod luminaria cæli deſeruiunt homini inquantum faciunt uiciſſitudinem temporis apti ad operandum, & temporis apti ad quieſcendum, quia homo non pōt continue laborare, ſed oportet cum ſomnum capere ad recreationem ſenſuum & quietem corporis, & quantum ad hoc dicitur.* Et diuidant diem ac noctem. *Secūdo deſeruiunt, inquātum ex cæli lumiuarib. accipitur ſignificatio pluuioſi temporis uel ſereni, & huiuſmodi, q̄ ſunt apta diuerſit operib. humanis & negocijs, & quantum ad hoc dicitur,* Et ſunt in ſigna. *Tertio deſeruiunt, in quantū diſtinguunt diuerſas partes temporis, ſcilicet, ueris, æſtatis, autumni. & hyemis, in quib. omnia or*

✲ *odinantur*

Luminaria cæli, quō ſeruiant homini.

Solis,& lunæ magnitudo.

Vbi ſupra.

A a *Fecit De⁹ duo luminaria.* BEDA. Luminaria magna poſſumus accipere, non tam aliorum comparatione quã per ſe, ut cęlũ dicitur magnũ, & magnũ mare. Sol.n. magnus dicitur, quia cõplet orbẽ terræ ſuo calore: ſicut luna ſuo lumine, q̃ in quacunq; parte celi fuerint, totã terrã illuminãt & a cũctis vidẽtur. Magnitudinis eorũ magnũ eſt argumentũ ꝙ oĩb. hoĩb. idem orbis eorum videtur. Nã ſi lõge poſitis minor, & ꝓpe maior, exiguitatis indicium eſſet.

✲ AMBROS. Magna poſſumus accipere luminaria, non tã aliorum cõparatione magna, q̃ ſuo munere, vt eſt cœlũ magnũ, eſt mare magnũ. Nã & magnus ſol q cõplet orbẽ terrarũ ſuo calore vt luna ſuo lumine, nec ſolũ terras, ſed et aerem hũc & mare celiq; faciẽ. Quę illuminãt oĩa, & æq; ſpectãtur a cunctis.

Vbi ſupra.

✲ BASILIVS. His ſimilia de luna intelligamus, Eſt enim corpus ipſius magnum & ſplẽdidiſſimũ poſt ſolẽ. Nõ tamen ſemp eius cõſpicitur magnitudo. Sed nunc tota ſinuata in orbẽ, nunc accreſcẽs, aut decreſcẽs, haud tota cõſpicitur, id altera ꝙ deeſt ſui parte, offerẽs ſemp. Nã alia nimirũ obũbratur parte cũ ĩcrementa ſuſcipit, alia pars eius occultatur, cũ imminuitur.

In capit. 1. Geneſ.

✲ IVNILIVS. Luminare maius eſt ſol nõ ſolũ forma ſui corporis, ſed & magnitudine luminis, qua & ipſũ luminare minus & ſtellas illuſtrare credit̃. Maius eſt & virtute ardoris qua mũdum calefacit, cũ preteritis ante eius creationẽ dieb. nihil omnino caloris habuiſſet. Quod aũt æqualis vniuſque magnitudinis luna cũ ſole cernitur, ex eo fieri dicunt, ꝙ ille multo longinquior a terris atq; altior quam luna inceſſat.

B

In capit. 1. Gen.

✲ ORIGENES. Sicut in firmamẽto iſto, iubet Deus fieri luminaria, vt diuidãt inter mediũ diei & noctis, ita & in nobis fieri põt, ſi lumen nos ſtudeamus effici cœlum, & luminaria habebimus in nobis, quæ illuminent, Chriſtum & eccleſiam eius. Ipſe enim eſt lux mũdi, qui eccleſiã illuminat luce ſua, vt luna dicit̃ de ſole lumẽ accipere. Et ſicut luminaria iſta poſita ſunt *in ſigna, in tpa, dies & annos, vt luceant de firmamento cęli his qui ſuper terram ſunt,* Ita Chriſtus illuminans eccleſiam ſuam, ſigna dat per præcepta ſua, vt ſciat quis qũo accepto ſigno fugiat a ſuperuẽtura ira. Et qm̃ ſtellas poſuit in firmamẽto Deus, vt videamus q̃ ſint in nobis ſtellę, id eſt in cordis noſtri cęlo. Moſes ſtella eſt ĩ nobis q̃ illuminat nos actibus ſuis. Et Abrahã Iſaac & Iacob, &c. Et ſicut ſol & luna illuminãt corpora noſtra, ita a Chriſto & eccleſia illuminantur mẽtes noſtrę. Ita tñ illuminamur, ſi nõ ſumus mẽtib. cęci ✲ AMB.

a ¶ in manifeſto.
1 Fecitq; De⁹ duo magna lumina ria: luminare maius vt præeſſet
2 diei, & luminare minus vt preeſ
a ¶ virorum numeroſitatem. b ¶ ad decorem noctis.
3 ſet nocti, & ſtellas. Et poſuit eas i
4 a ¶ Luce ſapientiæ.
firmamento cœli, vt lucerent ſu per terrã, & preeſſent diei ac no-
a ¶ Perfectorum. b ¶ Paruulorum:
5 cti, & diuiderent lucem ac tene-
a ¶ Quia quæ facienda placebant, vt fierent, facta placuerunt, vt manerent:
bras. Et uidit Deus quod eſſet

D Vbi ſupra.

✲ AMB. Sicut luna luminis ĩminutionẽ hẽt nõ corpis, q̃ ꝑ vices mẽſtruas depõere videt̃ lumẽ ſuũ. Ita ecclia tpa ſua hẽt pſecu. & pacis. Nã videt̃ ſicut luna deficere, ſed non deficit.

b *Luminare maius, &c.* BED. Solem, l. nõ ſolum corporis forma, ſed luminis magnitudine, quia luminare minus & ſtellas illuſtrat. Maior eſt etiam in calore, quia mundũ calefacit, cum ꝑteritis ante eius creationem dieb. nihil caloris habuiſſet. Quod aũt æqualis vniuſq; magnitudinis luna cum ſole cernitur, hinc eſſe aiũt, quod multo lõginquior a terris atque altior q̃ luna ĩcedit, ideoq; magnitudo eius a nobis nõ poſſe dignoſci. Oĩa .n. longius poſita videntur breuiota.

c *Et lum. mi. &c.* Et ſi lunã & ſtellas miores in die aliquando videri contingat, non tamen diei, ſed nocti lucis ſolatium eas afferre conſtat.

AVG. Tunc enim in noctis exordio videtur luna cum plena eſt, alias non, & per diem incipit videri ante plenitudinem, & in progreſſu noctis.

d *Vt lucerent, &c.* Hęc de magnis luminarib. intelligi poſſunt, & ſtellis, ut quod dictum eſt, *vt præeſſent diei,* & ad ſolem ſpecialiter, quod ſubiunctum eſt, *& nocti,* ad lunam & ſtellas pertineat. Quod vero additur, *diuiderent lucem ac tenebras,* omnib. æque conueniat, quæ quecunque incedunt, lucem circumferunt, vnde cum abſunt, tenebroſa cũcta relinquunt. Si quęrat quale potuit eſſe lumẽ diurnũ ante creationẽ ſyderũ? Reſpõdemus quale nũc ſolis ortu proximãte, necdũ apparẽte, qñ lucet obtuſis radiis ſtellarũ dies, ſed minime ſol ortus refulget. Die quarta micuerũt luminaria ĩ firmamẽto cęli, id eſt, legiſdoctores, ſcripturæ ſãctę inhærẽtes, & ĩferiorib. lumẽ ſapiẽtiæ demõſtrãtes, Prodiit quoq; ſyderũ turba, id eſt uirorũ doctorũ ſ. & legiſperitorũ numeroſitas, q̃ in huius vitę nocte fulgẽtes, diuidãt ſcripturę ſẽſibilia, & intelligibilia, quaſi ĩter lucẽ pfectorũ, & tenebras peccatorũ, faciẽtes ſigna virtutũ & miraculorũ. Qui sũt *in tpa & annos,* q propriis tẽporib. viuũt & tranſeũt. *Verbum autem dñi ęternũ manet.* Bene aũt terra germinauit primo, & poſtea facta ſunt luminaria, qa poſt bona opa venit illuminatio, qua videt̃ ſpẽs ſupnę veritatis. Quarto die quo in illo firmamento diſciplinę mens ſpales intelligẽtias opatur a q; diſtinguit, videt q̃ ſit incõmutabilis veritas, q̃ ſicut ſol ſulgeat in aĩa & qũo anima ipſius particeps fiat, & corpori ordinẽ & pulchritudinẽ tribuat, tanq̃ luna illuminãs noctẽ. Et qũo ſtellæ oẽs id eſt intelligentiæ ſpirituales, in huius vitæ obſcuritate, tanq̃ in nocte fulgeant. a *Et*

Quale erat lumẽ ante creationẽ ſyderum.

E Sydera legiſdoctores.

NICOLAVS DE LYRA.

dinãtur & diſponũtur vſui humano neceſſaria, & quãtũ ad hoc dicit, *Et tempora & dies & annos quia p replicationẽ quatuor tpũ & dierũ multiplicãtur anni. Quartc deſeruiũt hõi quãtũ ad viſũ, q eſt directiu⁹ in operib. humanis, & maxima utilis eſt ad cognitionẽ rerũ, ut dicitur j. Met. & quãtũ ad hoc dicitur,* Vt luceat in firmamẽto cęli, &c'

1 Fecitque de. duo lumi. &c. *Conſequenter deſcribit productionẽ luminariũ in ſpeciali, cũ dicit,* Fecitque Deus duo luminaria ma

C gna, *videlicet ſolem & lunam*

2 Luminare maius, *id eſt ſolem.*

3 Vt præeſſet diei. *quia dies eſt latio ſolis ſuper terram.*

4 Et lu. mi. *ſcilicet lunam.*

5 Vt pręſſet nocti. *quia de die nõ apparet lux eius. Sequẽs litera patet ex prædictis. Doctores aũt Hebrei ex hoc ꝙ dicitur hic,* Fecitque Deus duo lu, mag *dicunt ꝙ ſol & luna a principio fuerunt æquales in claritate, ſed luna ſuggeſſit ipſi Deo, ut diminueretur lux ſolis, nolẽs habere ſingularẽ gloriam luminis, propter ꝙ Deus puniuit ipſam diminuẽdo de eius lumine. Sed iſtud dictũ diſtruit ſeipſum, quia ſm ipſos lux ſolis & aliorũ luminariũ facta eſt prima die. Luna aũt fuit facta in oppoſito ſolis, ut ſic pẽſſet nocti, & ideo ſi fuiſſet ęqualis claritatis uſq; ad quartũ diẽ, nõ fuiſſet nox, nec p cõſequẽs ſucceſſio diei & noctis, ſed fuiſſet cõtinua dies, cuius cõtrariũ expreſſe dicit ſcriptura. Itẽ corpora cęleſtia ſunt inanimata & inſenſibilia, ſm Damaſ. & iõ friuolum eſt ꝙ luna loqueretur ipſi Deo. Motiuum aũt ipſorũ nullũ eſt, q.i magnum & paruum relatiue dicuntur, & ib ſol & luna luminaria dicuntur magna reſpectu aliarũ ſtellarũ, licet ſol ſit maioris quãtitatis & claritatis q̃ ſit luna. Expoſita igitur litera ſm duas primas opiniones de materia corporalium, ſoluendæ ſunt rõnes tertiæ opi. quæ ponit materiam in corporib. cęleſtib. & eſſe eiuſdẽ rõnis cum materia corporum elemẽtarium & mixtorum. Ad primum cum dicitur, Actus eſt qui diſtinguit, dicendum, quod omnis diſtinctio eſt per actum, non tamen oportet ꝙ ſit ſemper per actum actualiter informantem. Materia igitur cœli & materia corruptibilium differunt inquantum ſunt in potentia ad actus diuerſarum rõnum, quia forma cęli eſt actus inſeparabiliter informans, non aũt forma elementi uel mixti. Ad ſm dicendum quod materia corporis cęleſtis nobilior eſt materia mixti vel elementi. non per aliquam formam vel actum actu informantem, ſi conſideratur omni forma ſubtracta, ſed per relationem ſeu aptitudinem ad mobiliorem actum, ſ. formam. His uiſis exponenda eſt iterum litera a principio ſecundum tertiam opin. Vbi aduertendum quod diuiſio eſt eadem in utraque expoſitione, ꝓ quod non intendo. eam repetere. Item in expoſitione prædicta plurima ſunt, quæ non variantur propter tertiam opin. de materia prædicta, propter quod ſimiliter, nõ intendo ea repetere, ſed ad prædicta remittere. Igitur ſecundum opinionem illã, quæ ponit materiã eiuſdem rationis in corporib. cęleſtib. & elementarib. quam ſequuntur Beda. & Stra. eſt exponẽda ſic litera.* In prin. ipſo creauit Deus cęlum, *ſcilicet, empyreum, quod ſtatim factum, angelis eſt repletum. et dicitur empyreum πυρ, quod eſt ignis, non quia ſit de natura elementari, ſed quia conuenit cum igne in ſplendore, ſicut & cœlum cryſtallinum dicitur aqueum, quia conuenit cum aqua diaphaneitate, vt prædictum eſt. Et eſt cęlum empyreum ſecundum iſtam expoſitionem, locus ſplẽdidus, immobilis & quietus, cõtemplationi gloriæ aptus.* Et terram, *id eſt materiam omnium corporum quæ ſunt ſub empyreo, quæ ꝓducta eſt ſub vna forma cõi ĩ genere ſubſtantiæ, ut pote corporeitatis, & propter talem communitatem nominatur diuerſis nominibus, vt pote nomine,* abyſſi & aquæ, Terra autẽ erat inanis & uacua, *quia illa materia non erat adhuc p formas ſpãles diſtincta. Sequitur,* Fiat lux. *Secundum iſtã expoſitionẽ, iſta Lux fuit quædam nubes lucida de ſuperiore parte materiæ communis prædictæ facta a Deo, quæ motu ſuo faciebat diem & noctem vſq; ad quartam diem, in qua factus eſt ſol, veruntamen imperfectiori modo quam ipſe ſol. Quia ſicut in generatione naturali eſt ꝓceſſus ex imperfecto ad perfectum, ita in prima rerum ꝓductione non propter imperfectionẽ agentis, ſed ad oſtendendum ordinem ſuæ ſapientiæ. Conſiderandum tamen quod illa nubes lucida non poteſt conuenienter dici eiuſdem rationis cum nubibus quæ fiunt in aere, quia illa erat de natura cęleſti, iſtæ autem ſunt natura elementari.* ✲ Fiat

An ſol, & luna ęquales fuerũt in claritate.

Ridicula doctorum Hebręorũ opinio de luna.

Expoſitio tertię opinionis.

F

Lux prima.

a *Et factũ eſt veſp.& ma.&c.* BEDA. In hac veſpera popul⁹ Dei
A in Aegypto agnũ obtulit, & verus agnus ſacramẽta ſui corporis ĩchoauit. In hoc mane populus Iſrael iugũ ſeruitutis excuſſit, & Chriſtus nos ſuo sãguine redimẽs, a diaboli ſeruitute liberauit, q̃ dies lunę pleniſſime ĩ creaõne mũdi quarta ꝓceſſit. At ĩ tpe dñicę paſſionis, altioris gratia ſacramẽti in q̃ntã ſabbati ĩcidit, vt dñs ſexta ſabbati crucifixus, ſabbato in ſepulchro q̃eſceret, & prima ſabbati reſurgeret. ĩ qua nobis reſurgẽdi, et lucẽ perpetuã intrãdi ſpẽ atq; fidẽ donaret.

ISID. *Et factũ eſt veſ.&c.* Mane quartæ diei regnũ Dauid. Hæc ætas ſimilis
1. Volet. eſt iuuẽtuti, q̃ inter omnes regnat ætates, & firmũ eſt omnium ætatũ firmamẽtũ. vnde cõparat̃ quarto diei, quo facta sũt ſydera in firmamento cęli. Splendor ſiq̃dem talis regni figurat excellentiã, plebem obtemperãtem aũt regi lunę ſplendor oſtendit, tanq̃ ſynagogã. Stellæ vero principes eius ſunt, & oĩa fundata in regni ſtabilitate tanq̃ in firmamento.

b *Dixit etiam Deus, &c.* Poſt ornatã quarto die cęli faciem luminaribus, ornant̃ ſuis animalibus die quinto ĩferiores mundi partes, aqua, ſcilicet, & aer.

AVG. *Dixit etiam Deus, Prod.a.rep.&c.* Oportebat in creandis habitatoribus inferioris partis, quæ tota ſæpe terra uocatur, prius ꝓduci ex aquis animalia, poſtea de terra, eo q ita ſit aeri aqua ſimilis, vt eius exhalationibus pingueſcat, ſpiritum procellæ & ventos faciat, nubila contrahat & aues ſuſtineat vo-
B lãtes. Eſt ergo ordo ſeruatus vt prius memorentur animalia aquarum, q̃ terrarum. Nec putãdum eſt p̃termiſſum aſſe aliquod elementum, quãuis de aere tacere videatur. Sed aer ad cęlum more ſcripturæ pertinere intellgitur, ſi qua sũt in eius ſuperioribus pacatiſſima ſpacia, vel ad terrã, ꝓpter turbulentum & caliginoſum locum, q̃ humida exhalatione pingueſcit, q̃uis & ipſe aliq̃n cœli nomine nuncupetur. Ideo nõ eſt dictum, producãt aquę reptilia, & aer volatilia, ſed vtrumq; ex aquis ꝓductum eſſe narrat̃. Quidq̃d.n. aquarum ſiue labiliter

bonũ: Et factũ eſt veſpere & mane
a ¶ Auguſtinus. Q‍uarta diſtinctio.
b dies quartus. Dixit etiam Deus:
a ¶ Quia ia vicinior eſt aqua cœlo quàm terra: præordinantur aquatilia. ¶ Aquarum dicuntur reptilia: quia pauca repunt in terra: pedibus gradiuntur plura.
b Piſces. c ¶ Renatos per ſacramentum a baptiſmi.
c Producant aquæ reptile animæ viuentis & volatile [1] ſuper terrã, ſub
a ¶ Volantes ad ſuperna. ¶ Productum ex aquis.

liter vndoſum, ſiue vaporaliter tenuatũ eſt, vtrũq; tñ humidę D
naturę deputat̃. Vnde q̃dã elementa ſic diſtinguũt, vt oculos ad ignẽ, aures ad aerẽ ꝑtinere dicãt, olfactũ & guſtũ tribuãt humidę naturæ. Tactus aũt cõgruit terræ. Ignis tamẽ omnia penetrat, vt motũ in eis faciat. Inchoat.n. anima motũ ſuũ in omnibus a ſubtilitate ignis, ſed nõ in omnib. ad idem ꝑuenit. In viſu enim peruenit. repreſſo calore vſque ad ei⁹
1 lucẽ. In auditu vſq; ad liquidiorẽ aẽrẽ calor ignis penetrat. In olfactu, tranſit aẽrẽ purũ, & ꝑuenit ad humidã exhalationem, vnde craſſior hęc aura ſubſi
2 ſtit. In guſtu vero ẽt hãc trãſit, & per-
3 uenit ad humorẽ corpulentiorẽ. Quo traiecto cũ ad terrenã peruenit grauitatem tãgendi vltimũ ſenſũ agit. Hũc ordinem nõ ignorabat, qui ꝯditionem eorum quę ĩtra mundum ſunt inducens, prius cęli lumina. poſt aquarum animantia, tertarũ poſtrema narrauit, nec aẽrem p̃termiſit, ſed q̃etiſſimam partem eius cęlo, turbulentã aquæ vel terræ deputauit. Vnde & Pſalm. cxlviij. a. omnia ſuperiora cœlũ dicendo: *Laudate dominum de cęlis,* omnia inferiora terræ nomine comprehendit. *Laudate dominum de terra, &c.* vbi ſpiritus tempeſtatis & omnes abyſſi nominantur. Et ignis iſte qui vrit tangentem, qui de terrenis & humidis motibus ita exiſtit, vt vertat̃ in aliud elementum. Ac per hoc ĩ ſuperiorem trãquilitatem
E euadere nõ valens, ĩ iſta pinguiori parte turbulentis motibus agitatur, ad temperandum eius rigorẽ, & ad vſus terroreſque mortalium. In ſummo autem aer tam tenuis eſſe dicit̃, vt neque nubibus obumbretur, nec vento turbetur, nec aues ſuſtineat nec homines ſi qui forte aſcenderĩt, craſſiori ſpiritu alat, ſicut aẽr iſte. Aẽr tamen eſt, & in humidam naturã tempore diluuij cõuerſus creditur. Arios etiam cęlos diluuio periiſſe in quadã canonica epiſtola legi: Quod intelligendum nõ eſt niſi in aquarum naturã pinguioris aeris qualitate conuerſos.
c *Animę uiuentis.* AVGVSTINVS. id eſt quæ ſunt in animabus uiuis, ſicut dicitur, Ignobilia hominum id eſt, qui ſunt ☞ in ho- Lib. 3. de Gen. ad literam, c. 8.

NICOLAVS DE LYRA.

Fiat firmamentũ in medio aquarum. *Iſtud fieri, hic accipit̃ quantum ad formam ſubſtantialem, quia de vna parte materiæ prius productæ ſub forma communi factum eſt firmamentum ſecundum formã ſpecificam cęli ſyderei. In qua productione intelligũtur etiã producti orbes ſeptem planetarum, qui ſub nomine firmamenti comprehenduntur. De parte autem ſuperiore illius materiæ communis factum eſt cœlum cryſtallinum quantum ad formam ſubſtantialem ſecunda die, ſicut de firmamẽto dictum eſt. Et ſignificatur per aquas quæ ſunt ſuper firmamentum propter conuenientiam cum aqua, ut prædictum eſt. Sub firmamento autem prout comprehendit orbes ſeptem planetarum, remanſit materia cõmunis ex qua facta ſunt elementa tertia die, quę materia deſignat̃ nomine aquæ. vt prædictum eſt. & ſic patet quomodo ſecunda die factũ eſt firmamentum in medio aquarum, id eſt, inter cęlum cryſtallinum et materiam elementorum, & ſic patet litera.* Dixit uero Deus, Congregentur aquæ. *Hic ponitur opus tertiæ dies, in quo diſtincta ſunt*
C *elementa per hoc quod ex illa parte materiæ quæ remanſerat adhuc ſub forma cõmuni, vt prædictum eſt, facta ſunt elementa in ſuis formis ſubſtantialibus & proprietatibus conſequentibus. In terra etiam factę ſunt aliquæ concauitates diuinæ uirtute, in quibus receptis aquis, apparuit pars tertiæ diſcooperta, & ſic apparuerunt elementa in ſuis locis diſtincta.* Dixit autem Deus: Fiant luminaria. *Hic deſcribitur opus quartæ diei, & intelligitur hic, fieri luminariũ, quantum ad ſuas formas ſubſtantiales ſpecificas, & ſecundum iſtum expoſitionem ſol factus eſt de illa nube lucida prędicta, quæ tribus diebus præcedentibus fecit diem & noctem motu diurno. Nec ualet quod contra hoc obijcit frater Thoma. prima parte ſummæ ſuæ dicens, quod non poteſt conuenienter diei, quod in prima rerum productione aliquid ſit productũ ſatis cito corrumpendũ, ex quo concludit inconuenienter dici ſolem factũ ex illa nubecula, quia ſic fuiſſet corrupta. Non enim corrumpitur, proprie loquendo de corruptione, ſecũdum perfectam eius rationem quod tranſmutatur in melius. vt dicitur 1. lib. de generatione, ſicut non dicuntur elementa proprie corrumpi, quando ex eis fit corpus mixtum, quia corruptio proprio modo dicta eſt via ad defectum, hic uero ad perfectum. Illa autem nubecula erat quid imperfectum reſpectu ſolis. Ipſe etiam Tho. incidit in id quod reprobat, quia in opere quintæ diei dixit quod aues & piſces facta ſunt ex quatuor elementis, licet in textu ſolũ nominetur aqua, quod non potuit fieri niſi per corruptionem formarum elemẽtarium modo prædicto. Alia autem luminaria cęli, luna & ſtellæ dicuntur facta quarta die quantum ad ſuas formas ſpecificas ex aliqua parte ſuorum orbium, & ſic patet litera ſecundum iſtam expoſitionem. Cætera autem quæ in hac expoſitione nõ ſunt tacta. exponãtur ſicut dictum eſt in alia expoſitione. His dictis ſol-*[1] *uendæ ſunt rationes quæ ſunt contra iſtam expoſitionem. Ad rationem commentatoris cum dicitur, materia ſubſtãtiatur per ſuum poſſe. Dicendum quod verum eſt, ſi accipiatur poſſe eius vel potentia prout eſt in genere ſubſtantiæ. & ſic talis potẽtia non eſt aliud quam ipſa eſſentia materiæ. circumſcripta omni forma, & hoc modo potentia eſt in potentia ad eſſe ſub forma quacumque quãtum eſt de ſe, & ſic materia cęli eſt in potentia a. formã elementis, & ad non eſſe formæ cœli, ſed iſta potẽtia nõ eſt reducibilis ad actum niſi per agẽs quod immediate attingit materiã ſecundum ſuam eſſentiam, quod eſt agens diuinum, Sed ſi accipiatur potentia propinqua, ſcilicet, reducibilis per agens naturale uel creatum, ſic non eſt in potentia vt tranſmutetur de forma ad formam, niſi prout ſubeſt qualitatibus actiuis & paſſiuis cõtrarijs, & ideo materia quæ eſt ſub*
F *forma corporis cęlectis, non eſt ſic in potentia ad non eſſe ſuæ formę, & ad eſſe alterius, quia non ſubeſt talibus qualitatibus, vt ſupra dictum eſt. Rationes autem illius opinionis, quæ ponit materiam in corporibus cœleſtibus, tamen alterius rationis, concedendæ ſunt ſecundum iſtã expoſitionem inquantum ponit materiam in corporibus cęleſtibus, ſed inquantũ dicit eam alterius rationis, quod non probat, neganda eſt, & ratio negationis patet ex prædictis.*

[1] Quomodo ad materia ſubſtãtiatur p ſuũ poſſe.

1 Dixit etiam Deus. *Hic deſcribitur opus quintæ diei, in qua ornata ſunt elementa media, ſcilicet aer. & aqua, ad quorum ornatum pertinent illa quæ mouent̃ in eis, ſ. aues & piſces, & hoc eſt quod dicitur.*

2 Producãt aquæ. *Non quia aues & piſces de ſola aqua ſint formati, ſed de quatuor elementis, tamen aqua ſola exprimitur propter quandam cõuenientiam cum iſtis. Habet enim aqua humorem & vaporem, per humorem conuenit cum piſcibus, per uaporem qui ſurſum eleuatur ĩ aere, cõuenit cum auibus. Conſiderãdum ẽt, q aues & piſces nõ ſunt ꝓducti ex aqua actiue, ſed a Deo, paſſiue autẽ ex elementa, ut dictum eſt.*

3 Reptile, &c. *Reptilia dicuntur illa quæ non habent pedes, uel ſi habent breues tamen, nec in altum eleuantur, & talia ſunt quę cõmuniter habitãt in aquis, dicitur etiã hic,* Reptibile animæ uiuẽtis, *ita quod vita animalis ponitur in obliquo ad ſignandum quod uita eſt imꝑfecto modo*

:Piſcibus & auibus vim generandi dat Deus Reptilia.

MORALITER.

✠ 1 *Producant aquæ reptile animę uiuentis & uolatile ſuper terram, &c.* Sicut dictum eſt, per aquas ĩtelliguntur ſcientiæ, quarum aliquæ ſunt ſpeculatiuæ, quæ ſigni ficãtur per aues, & aliæ quæ practicæ, quæ ſignificantur per piſces.

✠ or P

a ¶ non vſque ad firmamentum.

firmamento cęli. Creauitque Deus 1

a ¶ Máximo vſque ad minimum. b ¶ Quia ſunt aquárum animantia, quæ non reprando, ſed natándo, uel pedibus ambulando, incedunt. Sunt & volatilia, quæ pennas habent, ſed omnino volatu

cetē grandia, & omnem animam vi-

carent, ne aliquod genus prætermiſſum videretur generaliter comprehendit omne genus, reptilium, natatilium, volátilium, & quæ cautibus

uentem atque motabilem, quam pro- 2

inhærent fixa vt concharum plurimá generá.

duxerant aquæ in ſpecies ſnas, & omne volatilc ſecundum genus ſuum. Et vidit Deus quòd eſſet bonum,

☞ in hominib. ignobiles. Quod quidā ꝓpter tarditatē ſenſus
A putant dictum eſſe, vel quia piſces nullius ſint memoriæ: ſed certiſſimum eſt eos habere memoriam.

De cōuerſione elemētorū.

Avgvstinvs. De cōuerſione elemētorum quæſtio eſt. Alii dicūt omnia poſſe cōuerti in omnia, Alii aliquid ꝓpriū eſſe ſingulis, ꝙ in alteri⁹ qualitatatē nequeat cōuerti. Dicitur etiā nihil ſine igne uideri, nec ſine terra tāgi, & ſic oīa omnibus ineſſe, ſed unum quodq. ex eo quod plus habet voca a bulū accepiſſe. Inde hoc caloris priuatione cū corpus nimiū frigeſcit, b qui ex calore ineſt corporidū ignis aërem. aer humorem, & humor terrenā afficit, ſubtiliorib. craſsiora penetrārib. Aër ergo ſuperior. qa ad cęleſtē pertinet partem, vel quia nullū viſibilem habet habitatorem, neq; ꝓtermiſſus eſt cælo nominato, nec annumeratus in creand.s animalib. Inferior vero non niſi ex aquis accipit animalia, Qđ.n. humidū ē, aues ſuſtinet, quę initūtur pēnis uolātes, vt piſces quibuſdam ſuis alis natantes. Vn'e ex aquis dicuntur producta volatilia. Aquarum.n. natura bipertitū locū ſortita eſt. Inferiorē in unda labili. Superiorē in aura flabili, Illū natantib. hunc volātibus. Ex hoc elemento duo ſenſus animalib. dantur. Olfactus uaporibus. Guſtus explorādis liquorib. Quod.n. tactu aquas uētoſque ſentimus: hinc eſt quod ſolida terra omnib. elementis miſcetur, ſed in his craſſiorib. ſentitur amplius.

Hom.5.in Gen.

✲Basilivs. Nunc primum animans ſenſu præditum, animal, inq̄, creatur. Arbores.n. fructus atque herbę, quanquā uiuere dicuntur, propterea quod alendi ſenſu facultatis augendique participes ſunt, non tamen animalia huiuſce cā
B nec animantia ita ſunt.

Lib.5.exameron.c.1

✲Ambrosivs. Scimus reptilia dici genera ſerpentum, eo quod ſuper terram repant, ſed multo magis omne ꝙ natat, reptandi habet vel ſpeciem vel naturam. Nā & ſi q̄ ſe in profundum demerſerunt, aq̄ videant fundere, tamē cum ſupra innatant, repunt toto corpore quod trahunt ſuper q̄dam dorſa aquarum. Vnde & Dauid ait, *Hoc mare magnū & ſpatioſum, illic reptilia quorum non eſt numerus.* Quinetiā cum pleraque pedes habeant, & ambulandi uſum, eo ꝙ ſint amphibia q̄ uel in aq̄s vel in terris viuūt, ut ſunt, focæ, crocodili, eq fluuiales, tñ cū in alto aquatū ſunt, nō ambulāt ſed natāt, nec veſtigio vtunt pedis ad incedendū, ſed tanq̄ remo ad reptādū.

Pſal.103.

In ge.c.49

✲Rvpertvs. Quod opus erat adiici animę uiuentis, cū ipſum nomen reptilium, viuentē aīam ſatis exprimere poſſit, videlicet, vt aiam reptiliū diſtīgueret ab aīa hoīum, Cū.n. dicit an mæ viu entis, ſubaudiri vult, & nō ēt diſcernentis.

Hom.7.in Gen.

✲Crisostomvs. *Educant aquę reptilia animarum uiuarum.* Quę lingua ad opificis præconia ſufficiet: Dixit tantum *germinet terra*, & ſtatim illam parturire fecit. Nunc dicit, *educant aquę*, uide q̄ conſonant præcepta. Illic *germinet terra*, hic, *educant aqua reptilia animarum uiuentium.* Verbum quidem breue, uerbum vnum, genera autem animalium diuerſa.

vbi ſupra.

✲ *Et uolatile ſuper terram.* Basilivs. Cur ottum ex aquis volucrib. vt aquatilibus præſtitit, an quia uolantibus ad ea q̄ natant, quaſi conſanguinitas quædam atque affinitas eſt? Nā vbi piſces humorem ſecant agitatione pennarum, caudæ uero mutatione flexiones ſibi, tectoſque impetus gubernantes ſic in volatilib. fieri cōſpicere licet, aerē pēnis aliſque findētibus ſimili natātis modo. Quare cum vtriuſq; natare ſit coe.
C vna quidē ipſis affinitas ex aquarū ſane gñratione tributa. eſt

✲Av-

✲Avgvstinvs. Volatilia conuenienter ſunt aquis attributa, quia non inconuenienter aër iſte aqua nominantur. D

Lib.de geneſi ad literam impf. cap.14.

✲Procopivs. Aues ex aquis originem ſumunt propter quandum elemētorum agnationem aër enim in humore reſoluitur, & in nubes cōcretus tandem creſcit in aquam, ꝓter ea aqua per ſui euaporationē in aërē vertitur, Inquit quoque, *volatilia ſup terrā uolantia* Nam in terra habet uictum ex qua euolant, & iterum in hanc deuolant, ꝓpea plerq. aues nobis in cibum datæ, humi pleræq. volitāt, reliq̄ ſublimes abeūt. Qđ apditur *ſuper terram.* Quia plerunq; ibi morantur, & neceſſario quietē agituræ in terram delabuntur.

Quæſtio 16. in Ge.

✲Theodoretvs. Sed quæritur curnam Deus plantas ante luminaria, animāria vero poſt luminaria fecerit, oculos habēt aīalia, & ucis exuperantiam magnā terre poltuiſſēt. Quæ quidem lux poſtmodū in ſolē & lunā, ac ſtellas diſpēſata, cōgruū animātium aſpectui fragorem emittit, plantæ autem ſenſus ſunt expertes.

a *Sub firmamento. &c.* Et ſi immenſo interiacēte ſpacio, uolāt tamē aues ſub ſidereo cœlo, quæ ſuper terrā uolāt, ſicut homines qui in terra ſunt. ſub cælo eſſe dicuntur. Alia trāſlatio. Secus firmamentum cæli, quia vicina ſunt ętheri ſpacia hui⁹ aëris: qui aues ſubuehit

Avg. Notandum quoſdam Philo. ita ſua cuilibet elemento diſtribuiſſe animalia: vt terrena dicerent, non tantum quę in terra repunt aut gradiuntur, ſed etiam aues quæ in terra te quieſcunt. Aëria animalia dæmones eſſe. Cæleſtia deos, quorum nos partem luminaria, partem angelos dicimus. Idem tamen aquis piſces, & generis ſui beſtias diſtribuunt, ut animalibus ſuis nullum uacet elementum.

Dęmones aerea animalia. E

Ibidem li. 10.

Avg, Dęmones aëria dicunt animalia, quia corporum aeriorum natura viget. Nec per mortem diſſoluunt, quia præualet in eis elementum aptius ad faciendum, q̄ ad patiendū. Ad patiendum enim humor & humus, ad faciēdum aer & ignis. Tranſgreſſores vero angeli cum principe ſuo nunc diabolo, tunc archangelo, ſi fuerunt ante tranſgreſſionem ſuā ī puriore aeris parte (quidam.n. noſtri non putant, eos cæleſtes vel ſuper cęleſtes an elos fuiſſe) non mirum, ſi poſt peccatū in hanc caliginem detruſi ſunt, ubi tamen aer⁹ ſit. (Si ſaltem ante peccatum cęleſtia opera generabant.) Neque hoc mirum eſt, ſi conuerſi ſunt ex pęna in aeriā qualitatem, ut poſſint ab igne, id eſt elemēto ſuperioris naturę pati. Caliginoſa tñ aeris loca tenere tantum permiſſi ſunt, qui eis quaſi carcer ſit uſque ad tempus iudicii.

Aerea animalia.

Mari dat Deus vim gignendi piſces.

✲ *Cete grandia, & omnem, & c.* Basilivs. Non quia ſequala & halece maiora ſunt cete, ideo magna ſunt dicta, ſed quia maximis mole mōtibus ęquātur. Nam cum ad ſumma maris efferuntur, inſularem ſæpenumero ſenſionem conſpiciētibus pręſtant. Talia ſunt animantia quæ ad terrorem noſtrū creata ſunt.

vbi ſupra.

✲Theodoretvs. Cete omnia ea vocat, quæ inter aque vaſta ſunt, quanquam eorum quoddam ſit diſcrimen, quam obrem addidit magna.

b *Et omnem animam &c.* Ad differentiam hominis qui faciendus ad imaginem Dei, & ſi præcepta ſeruaret, perpetua immutabilitate maneret. Cętera uero animalia ſic facta ſunt, ut alia aliis in alimoniam cederent, uel ſenio deficerent.

☞ *Benedi-* F

NICOLAVS DE LYRA.

modo in piſcibus reſpectu hominum & animalium. Et ſequitur.

Opin. hebr. de cete.

1 Creauitque Deus cete. &c. *Dicunt hic Hebræi, ꝙ iſtud genus piſcium eſt incredibilis magnitudinis, propter quod ſi eorum multiplicata fuiſſent indiuidua, deſtructū fuiſſet ſeculū, quia mare non eſſet nauigabile, nec alij piſces poſſent ſtare in mari. Ideo poſtq̄ Deus creauerat hāc ſpeciem in ſexu maſculino & fœmineo, occidit fœmellam, ne multiplicarentur indiuidua, & reſeruat eam iuſtis ad comedendum in futuro ſæculo. Ex quo patet Iudæos occidiſſe in errorem Saracenorum, qui beatitudinem futuræ vitæ ponunt in delectationibus corporalibus ciborum & venereorum, quod non ſolū apud catholicos abſurdum reputatur, ſed*

Beatitudo

etiam apud Gentiles philoſophos, qui beatitudinem hominis ponunt in operibus intellectiue partis, aſſerentes uitā uoluptuoſam eſſe uitā pecudum, ut patet. 1. Ethi. propter quod beatitudo ibi non eſt ponēda, cū felicitas nullo modo pertineat ad bruta animalia, ſed ſolū ad intellectualē, & rōnalē creaturā, propter quod catholici bene ponūt beatitudinē in uiſione & fruitione ipſius Dei, & ab hac beatitudine animæ poſt reſurrectionē fiet redundantia ad corpus, per quā fiet glorioſum per dotes corporis, inter quas ponitur impaſſibilitas, & per conſequens reſurrectio erit ad uitā immortalē, operib. nutritiuę gñratiuæ nō indigentem, Ad hoc ſunt authoritates clariſſimæ no. teſt. ſed quia non recipiuntur a Iudęis, ad hoc poteſt adduci authoritas prophetæ Dauid dicentis, Satiabor cū apparuerit gloria tua. *Quia ex beatitudine animæ fiet talis redundantia ad corpus, ꝙ ſatiabitur oīs hominis appetitus. Ad hoc ēt facit exemplum Moyſi, q exiſtens in mōte cū dño. xl. dieb. & xl. noctib. non comedit neq; bibit, conſortio et colloquio domini ſatiatus. et multo minus in ſtatu futuræ beatitudinis, uſus ciborum eſt ponendus.*

Pſal.16.d.

2 Quam produ. &c. *In piſcibus enim & auibus & brutis animalibus ſunt multæ ſpecies ſubalternæ, ac etiam ſpecialiſſimæ, & ideo in productione eorum fit mentio de generibus & ſpeciebus, natura autem humana producta eſt primo in uno ſolo indiuiduo, ut patebit infra, & ideo non fit ibi mentio de genere, uel ſpecie.*

✲ 1 Be-

a ¶ Hoc ad vtrunque genus de aquis factum, ad piſces, ſcilicet & ad aues pertinet.
Benedixitque eis, dicens: [1] Creſcite & [2] multiplicamini, & replete aquas
a ¶ Quæ vel de aquis vel de terra viuunt.
c maris, aueſque multiplicentur ſuper terram. Et factum eſt veſpere & ma-
a ¶ Auguſtinus quinta diſtinctio.
d ne, dies quintus. Dixit quoque
a ¶ infirmæ partis ornamenta.
b ¶ Caro abſtinens ab operibus malis.
c ¶ Germina virtutum.
[3] Deus: Producat terra [4] animam viuen-
e

Lib. de Gen. ſ. Imp. cap. 15.
a *Benedixitque illis:* AVG. Benedictionem ad fœcunditatem ualere uoluit, quæ in ſucceſſione prolis apparet, ut ea benedictio ne quã infirma & mortalia creata ſunt, genus ſuum naſcẽdo cuſtodiant.

A Hom. 7. in Gen.
CHRYSOSTOMVS. Ipſa ergo benedictio eſt in magno numero & multitudine augeri & multiplicari, Nã q̃a animatæ creaturæ erant animalia, volebatq; ꝑpetuo eſſe, a ideo ſubdidit. *Creſcite*. Verbũ.n. illud b vſque in præſentẽ diem illa ꝯſeruat.
b *Creſcite & multiplic. &c.* ad vtrunq. genus animantium de aquis factorũ, c id eſt piſces & aues pertinet. Quia ſicut oẽs piſces non niſi aquis uiuere d poſſunt, ita pluriumæ aues. quę ſi ĩ terris aliquando requieſcunt, fœtuſque faciunt, non tñ de terra, ſed de mari uiuunt, & libentius mari quam terra vtuntur.

Lib. 1. in Gen. c. 52.
✠ RVPERTVS. Tria ſunt verba benedictionis, *Creſcite & multiplicamini, & replete aquas maris.* ſed vnus idemque ſenſus eſt, quippe qui vno tantum uerbo rurſus exprimitur, cum ſubiungitur, *aueſque multiplicentur ſuper terram.*. Nec mirum: etenim tria nomina, ſiue tres ſunt perſonæ eius qui benedixit, ſed unus idemque meus eſt.

Ibidem
✠ IDEM. Quare autem herbã lignumque pomiferum non benedixit? Creſcit quidem & multiplicat herba uirens lignũ que pomiferum, ſed differt crementorũ ratio pro diuerſa eſſentiarum qualitate. Etenim herbam virentem eadem terra quæ germinat, multiplicat, & ſemen illis ipſa importat & cadentia recipit, & ideo multiplicandæ poſteritati ſolum ipſorũ eſſe ſufficit. Verum reptilibus ſiue volatilibus ſi nullus fuiſſet appetitus, non ipſa creſcerent & non ſtetiſſet eorũ genus. Cũ ergo initium exiſtẽdi accepiſſent, oportuit creatoris imperio naturalem illis medullitus inſeri amorem, uel appetitum, ut maſculus ardens ad ſemen ingerendũ, fœmina nihilominus auida foret ad recipiendum. Hoc illis benedictio contulit.

Cathena Græca in Ibidem.
✠ DIODORVS. Quia ergo conſtat ſenſu phantaſia, digniora hominique propria, ideo benedicuntur.
✠ GENNADIVS. Vel vt oſtenderet Deus maiorem apud ſe animantium quam inanimatorum curam haberi, quia propter animalia plãtæ, ideo benedici digniora, tum etiam quia plantæ & ſemina perſeuerant, agriculturæ labore adiuta, animantia vero mutua inter ſe coitione.

quæſt. 17.
✠ THEODORETVS. Aut quia cum uoluit terrã omnigenis fructib. herbis, arboribus plenam reddidit, animalia vero bina condidit, merito igitur eis benedixit, ut fœcunditate ſua alia quidem maria, alia lacus & flumina, alia uero aerem, alia terram implerent.

Lib. 1. in c. 1. Gen.
✠ PROCOPIVS. Sed quomodo ratione carentib. imperauit. Satis planum exiſtimo naturalem motum & ardorem q̃ ineſt cunctis animalib. ad generis ſui propogationem Dei eſſe quodammodo præceptum. Sic vt docet Ionas, Deus imperauit ceto: Nam Dei iuſſus ſeu imperium credendum eſt, qđ C ipſo volẽte fieri cognoſcimus. Quod ait, implere aquas in mari, &c. Ne mireris. Siquidẽ ſimiliter de hominibus quoque dictum eſt, implere terram, vt ſcilicet nullus locus aquę deſtituatur animalibus quę ibi natent.

In cap. 1.
✠ ORIGENES. Si mens noſtra illuminata fuerit a noſtro ſole Chriſto, iubet ex his quę in ea ſunt aquis producere reptilia & volantia, id eſt, cogitationes bonas vel malas proferre in mediũ, & diſcretio fiat bonorũ a malis, quę vtique utraque ex corde procedunt. Sed nos utraque proferamus ad conſpectũ & iudiciũ Dei, ut cũ ipſius illuminatione diſcernere poſſim᷑, ea quę ſuper terrã repunt, & terrenas ſolicitudines gerunt ſeparemus a nobis, illa uero quæ meliora ſunt, id eſt uolatilia, ſinamus uolare non ſolum ſuper terram, ſed etiam ſecundum firmamentum cœli, id eſt, vt ſenſum & rationem tam terrenorum, quam cœleſtũ pertractemus in nobis, vt intelligere poſſimus quæ ſint noxia in nobis ex repentibus. Si viderimus mulierem ad concupiſcendũ, illud eſt in nobis reptile venenatum. Si vero ſit in nobis ebrietatis ſenſus, ex obſcœnis eructabimus. D

Li. 1. de ſacram. c. 27.
✠ HVGO A SANCTO VICTORE. Duo igitur ſunt genera animantiũ, 1 quæ ex vna origine prodeunt, ſed nõ 2 vnam manſionem ſortiuntur. Piſces in originali ſede permanent, volatilia ſurſũ tollunt, & ſiunt quaſi ſ. id quod sũt. Sic de vna maſſa corruptibilis naturæ, vniuerſa generis humani ꝓpago trahit, ſed alios deorsũ ĩ ea qua nati sũt corruptione iuſtè derelictis, a- 3 lios ſurſum dono grãæ ad ſortem cœleſtis p̃riæ eleuatis, iudicij ſeruat ęqtas
c *Aueſque multip ſuper ter.* ad vtrũq. genus auium, q̃.ſ. de aquis vel de terra 4 viuunt, reſpicit: q̃a ẽt aues quæ ſine aquis nõ viuũt, quæ ẽt in ꝓfundo ſępe, ſicut piſces, latẽt, nõnũq̃ ſup terrã egredi ſolẽt, maxime cum fœtus faciunt & nutriũt.

MYSTICE. Die quinta facta ſunt in aquis reptilia animarũ uiuarum, id eſt, homines in uitam renouati per ſacramentum baptiſmi, facta ſunt uolatilia id eſt, animæ uolantes ad ſuperna. Incipit prouecta mens quinto die in actionibus turbulenti E ſeculi, tanq̃ in aquis maris operari, ꝓpter vtilitatem fraternæ ſocietatis, & de corporalibus agnitionibus, quæ ad mare. i. ad hanc vitam pertinent, producere animarum uiuarum reptilia. i. opera quæ proſunt animis uiuis, & cetos magnos, id eſt fortiſſimas agnitiones, quibus fluctus ſeculi dirumpuntur & contemnunt, & uolatilia cęli. i. voces cæleſtia prædicantes.
d *Et factum eſt ueſpere & mane.* ISID. *Miſtice* Mane trãſmigratio in Babyloniã, cum ea captiuitate populus leuiter in peregrino ocio eſt collocatus, & porrigitur hæc ętas uſque ad aduentum Chriſti. i. quinta declinatio. ſ. de iuuentute uſq; ad ſenecturem, nondum ſenectus, nec iam iuuentus, ſed ſenior ætas, quæ Græcis γῆρας uocatur, & ſenium ultimum πρεσβύτης, ſenex apud eos γέρων & πρεσβύτης dicit. Et reuera ſic iſta ætas a regni robore eſt inclinata & fracta in populo Iudæorum: ut homo a iuuẽtute ſenior fit. Quæ bene cõparatur diei quinto, quo facta ſunt animalia in aquis, & volatilia cæli, poſtquã inter gentes tãq̃ ĩ mari uiuere cœperunt, ſedẽ incertã & inſtabilẽ habentes, ſicut aues volãtes. Ibi ceti id eſt homines magni, qui magis dominari fluctib. ſeculi, q̃ in captiuitate ſeruire potuerunt, nullo.n. terrore ad idolatriã deprauati ſunt. Vbi aduertendum quod benedixit Deus animalia dicens: *Creſcite, & multiplicamini.* quia gens Iudęorum per gẽtes diſperſa ualde multiplicata eſt. Huius diei id eſt huiꝰ ętatis quaſi ueſpera eſt multiplicatio peccatorum in populo Iudæorum, quia ſic excęcati ſunt, ut nec poſſent Chriſtum cognoſcere.
e *Producat terra. &c.* IVNI. Poſt cęlũ, repletum ſiderib. & aerẽ uolatilib. qui ꝑ uiciniã cælum nominatur, poſt impletas animalib. ſuis aquas, quę aeri vicinæ ſunt, cõſequẽs erat terrã animalib. ſuis impleri Ipſa.n. cognationem habet cũ aquis, ſine quarũ ſucco & irrigatione nec fructificare põt, nec ſubſiſtere. Iubet ergo Deus terrã producere iumenta & reptilia & beſtias terrę. In beſtiis quicquid ore ſæuit uel unguib. præter ſerpentes cõprehendit. In reptilib. ẽt ſerpentes. Noĩe iumẽtorũ, quæ in uſu hoĩum ſunt animalia deſignãtur. Cõditionẽ uero cæterorum quadrupedum, ut ceruorum & hmõi, ꝑ indomita feritate inter beſtias numeramus. Iuxta antiquã tranſlationẽ qua ſcriptum eſt, *Quadrupedia & reptilia & beſtias terra.* Nomine quadrupedum omnia comprehenſa ſunt preter beſtias & reptilia. ſiue fera & agreſtia.
Beſtiæ. Reptilia. Iumenta.
Prod. ter. AVG. Cõſequens erat, ut terrã iã ornatet ſuis animalibus. Ter dicendo iuxta genus ſuum, tria genera ſignificat. Primo iuxta genus ſuum, quadrupedia & reptilia. Vbi põt intelligi,

NICOLAVS DE LYRA.

1 Benedixitque. *Iſta benedictio eſt ordinatio ad multiplicationem indiuiduorum per commixtionem maris & fœminæ, ideo ſtatim ſequitur.*
2 Creſcite & multiplic. &c. *Et quia multiplicatio per talem modum non eſt in plantis & herbis, ideo in productione earum non fit mentio de tali benedictione earum.*
3 Dixit quoque Deus. *Hic deſcribitur opus ſextæ diei, in qua ornata eſt terra animalibus. Et hoc eſt quod dicitur.*
4 Producat terra, &c. *i. animalia uiuentia, quæ ſignificantur per animã, q̃a res denominatur a forma, & conſequẽter magis ſpecificat dicẽs.*
✠ Iu-

MORALITER.

†4 *Producat terra, &c.* Per beſtias & iumẽta intelligi poſſunt artes mæchanicæ, quæ ſunt quædam hominis iumenta in corporali vita. Adquiruntur ẽt ꝑ motũ corporis, propter quod dicuntur produci de terra. Poſt formationem hoĩs in eſſe naturæ, cõſequenter ponitur eius formatio in eſſe gratiæ, ſecundum

A telligi quæ quadrupedia dixerit.ſ.quæ ſunt in genere reptiliũ vt lacerti & huiuſmodi.Vñ;in repetitione,quadrupedũ nomina nõ iterauit,q̃a reptiliũ vocabulo ea intellixit.Ideo nõ ſimpliciter dixit, reptilia , ſed oĩa reptilia terræ. Sunt enim & aquarum,ideo oĩa,ut cõprehenderet ea quæ quatuor pedibus gradiũtur.Beſtias , de quibus item ait, *iuxta genus ſuum*, intellexit quicq̃d ore ſæuit aut vnguibus,prẽter ſerpẽtes.Pecora vero de quibus tertio dixit, iuxta genus ſuum,quæ vngue lædũt,vel cornib. Quod late pateat quadrupedum nomẽ,numero pedum poteſt facile dinoſci. Et nomine pecorũ & beſtiarum oẽ irrationale animal ſolet cõphẽdi.

c.12. a *In genere ſuo.* AVG. Hæc forſitan ſecũdum genus dicuntur , quia ita orta ut ex eis naſcãtur alia , & originis formã ſucceſſione cõſeruent. De homine autem hoc dictum nõ eſt, quia unus fiebat, de quo & fœmina facta. Nõ enim multa genera hominũ facta ſunt,ſicut herbarũ & lignorũ, ut dicatur ſecũdũ genus ſuũ,aeſi diceretur generatim:vt inter ſe ſimilia,atq; ĩ vnã originẽ ſeminis pertinẽtia diſtinguerentã cæteris.

a Aug. Vitam imitando ſanctorum quaſi proximorum. b Bed. humanos vſus iuuantia. c Scrutantes terrena per quę intelligant cæleſtia. Quæ vngue lædunt vel dente.

a tẽ in genere ſuo, iumenta , & repti- 1

a Aug. ferocitate ſuperbientes.

lia, & beſtias terræ ſecundũ ſpecies 2

a Beda ne homo vacuam domum intraret.

ſuas. Factumque eſt ita. Et fecit 3

b Deus beſtias terræ iuxta ſpecies

Simplices.

ſuas, & iumenta & omne reptile

* Bed. Preparatis quæ hominib. famulentur.

terræ in genere ſuo. Et * vidit Deus 4

a trinitatem ſignificat.

c quod eſſet bonum & ait: Faciamus

a Facta & ornata habitatione mundana, homo tanquam habitator & dominus omnium erat creandus. b Vnitatem trinitatis inſinuat. In æternitate. Rationalem, immortalem. c Morum ſanctitate, & iuſtificatione. Innocentiæ & iuſtitiæ.

hominẽ ad imaginẽ & ſimilitudi-

D corporum vlla genera mortis perhorreſcant,ſed piæ fortitudinis numeros ad omnia præparare non dubitent.

Vbi ſupra c.57. * RVP. Fiunt tamen nõnunquam quæ eam naturam ex inæquali permixtione adulteria,cum verbi gratia,de equo & aſino mulus,de hirco & oue naſcitur tytir⁹,quod hominum inſtinctu fieri lex vetat, cum dicit, iumenta tua non facies coire cum alterius generis animantibus.

c.55. * IDEM. Et nota præiudiciorũ Dei inueſtigabilium diligentiam. Ab vna namq; ſpecie,id eſt,a reptili homo ſeductus eſt , ab una,id eſt beſtiis terræ, iuſte peccator idem infeſtatur,ab vna id eſt,a iumentis,eiuſdem miſeri hominis debilitas iuuatur , dicuntur enim iumenta, quod ſunt quædam hominis adiumenta.

Ho.9. * BASIL. Nemo creatorem incuſare uelit , quod animalia venenata & exitialia vitæ in ratiõem rerum induxit. Fidei ſane demõſtratiões ſũt ipſæ feræ,cõfidis in domino? Super aſpidẽ & baſiliſcum ambulabis, &c. Nõ cernis viperam euaſiſſe Paulum, quia fidei plenum inuenit. E

quæſt. 18. THEOD. Per illas (beſtias & reptilia)velut quædam terriculamenta auxiliũ Dei quæreremus. Ex his medici pharmaca non pauca componunt ad morbos profligandos.

minu anima- primo ata. AVG. De quibuſdam minutis animalib. q̃õ eſt,utrum in primis conditionib. creata ſint , an ex reb. productis? Pleraque enim de humidorũ corporum vitiis vel exhalationib. vel cadauerib. gignuntur. Quędam etiam de

d.c.14. B corruptione lignorum & herbarum & fructuum,& Deus autor omnium eſt. Poteſt autem dici, minutiſſima quę ex aquis & ex terra naſcuntur, tunc eſſe creata, in quib. & illa intelligũtur, quæ naſcũtur ex eis, quę terra germinante orta ſunt. Quę vero de corporib. animalium maxime mortuorum, abſurdũ eſt dicere cum animalib. ipſa creata eſſe, niſi quod potentialiter in ipſis & materialiter erant præſeminata.

d. c.15. venoſa pnitio- ani-na- . AVG De venenoſis & pernitioſis quæritur, vtrum poſt peccatum hominis ad uindictã creata ſit an potius creata innoxia, peccatorib. nocere cęperunt? Potuerũt ergo creata nil nocere ſi cauſa non fuiſſet, vel terrendorum puniendorumq. vitiorum, vel probandæ & perficiendę virtutis, quia & exempla virtutis & patientiæ aliis danda, & hõ tẽtatus certius ſibi innoteſcit, & iure ſalus illa turpiter per uoluptatem amiſſa, per dolorem fortiter eſt recuperanda. Beſtię tñ beſtiis nocent, quæ

I.c.16. peccatum non habent, vt nec vindicta dicatur, nec tali exercitio recipiant virtutem. Sed aliæ ſunt cib. aliarum, nec ideo recte non eſſent quib. aliæ veſcerentur. Habent enim omnia q̃ diu ſunt, menſuras, numeros, ordineſque ſuos, quæ cuncta merito conſiderata laudantur.

Quæſtio. I.d.c.17. AVG. Illud etiam mouet. Si animalia noxia viuos lædunt pœnaliter, exercent ſalubriter, aut ignoranter docent, cur in eſcas mortuos lacerent? Quaſi quicquam interſit caro iã exanimis per quos iam tranſitus eat, quę mirabili potentia eſt reformãda. Quamuis & hinc doceatur propter inanes curas exanimatorum corporum ſuorum nulla genera mortis eſſe horrẽda.

AVG. Sic quamuis & hinc ñat quędam prudentibus admonitio, ut uita ſe commendent creatori, omnia maxima & minima occulto nutu adminiſtrãti, cui etiam noſtri capilli numerati ſunt, ne propter inanes curas exanimatorum ſuorum

C corpo-

AVG, Quæritur quare hic non ſit additum, quod dictum eſt de animalib. aquarum. *Benedixitq; eis Deus dicens. Creſcite & multiplicamini, &c.* Forte quod de prima creatura animæ uiuentis dictum erat, de ſecunda ſubintelligendum reliquit, maxime quia in huius diei operib. alia plura dicturus. Herbas autem atq; ligna quia non habent generandi affectum, huius benedictionis forſitã indigna iudicauit. Quod neceſſario repetitum eſt in homine, ne quis putet, in officio gignendi filios eſſe peccatum, ſicut in fornicatione ſine coniugio. quæſt. vl i ſupra c.1.

b *Beſtias terræ, &c.* BEDA. Ordinis eſt mutatio. Nec curandũ in noſtra loquela, quod prius creaturarũ ordine nominemus cum Deus creauerit omnia ſimul.

BEDA: ISID. Sexta die producit terra animã uiuam, quando caro noſtra ab operib. mortuis abſtinens uiua uirtutũ germina parit, ſ̃m genus ſuum. i. uitã imitando ſanctorum. vnde. 1. Cor. 4. p. Imitatores mei eſtote, &c. Secundũ genus noſtrũ viuimus, qñ ſanctos quaſi proximos imitamur. Producit terra beſtias. i. hoẽs ferocitate ſuperbientes, Et pecora. i. ſimpliciter viuentes: Et ſerpentes aſtutos. ſ. & bonum a malo diſcernentes, & quaſi reprãdo ſcrutãtes terrena p q̃ intelligã; cęleſtia,

li.3.de Geneſ.ad li.c.19. c *Faciamus hominem.* AVG. Inſinuatur pluralitas perſonarum. p. &. fil. & ſ̃. & ſtatim unitas deitatis. cum dicitur. *Et fecit* Deus *hominem ad imaginem* Dei, non pater ad imaginem tñ filij. Nõ enim vere diceretur ad imaginem noſtram , ſed ita dictũ eſt: *Fecit Deus hominem ad imaginem* Dei, acſi diceretur *ad imaginem ſuam*, Cum autem dicitur *ad imaginem Dei*, cum ſuperius dictũ ſit, *ad imaginem noſtram* , ſignificatur quod non agit pluralitas perſonarum, ut plures Deos credamus, ſed & patrem & filiũ & ſpiritum ſanctum unum Deum accipiamus. F

BEDA. *Faciamus homin.* Apparet, quare dictum ſit vt cætera fierent

NICOLAVS DE LYRA.

1 Iumenta. *Quantum ad animalai quæ ueuiunt ad uſum hominis quę general: nomine dicuntur iumenta, quaſi iuuamenta.*

2 Et reptilia. *quantum ad animalia pedibus carentia, & quantum ad habentia pedes breues, ut lacertæ & conſimilia, propter quod ſe uidentur trahere ſuper terram.*

Iſaiſto. 3 Et beſtias terræ. *quantum ad animalia ſilueſtria, ideo dicuntur beſtiæ, quaſi uaſtiæ.*

4 Et uidit Deus quod eſſet bonum, &c. *Poſtquam Moſes deſcripſit creationem eorum quæ facta ſunt, quodammodo propter hominẽ, ut prædictum eſt, hic conſequenter deſcribit hominis formationem, Et diuiditur in duas partes, quia primo deſcribit hominis formationem , ſecũdo eius lapſum & tranſgreſſionẽ, in c. 3. ibi.* Sed ſerpẽs. *Prima in duas, q̃a primo deſcribit hominis formationẽ. Secundo eius ſtatũ & conditionẽ 2. c. ibi, Igitur, & c. Prima adhuc in duas, quia primo deſcribit hominis formationẽ, ſecũdo eius conſeruationẽ, ibi:* Benedixitq; illis Deus. *Circa primũ conſiderandum q̃ anima intellectiua, quę eſt forma hominis, nõ eſt ex ſemine per gñationem, ſed a deo p creationẽ, & iõ in formatione hominis nõ dicit.* producat terra, *uel aliq̃d horum ſimile, ſed* faciam⁹ hominẽ. *Et dicunt Hebræi, q̃ eſt uerbum Dei ad angelos, ſed hoc uidetur falſum, q̃a angeli nõ cooperantur Deo in creatione animæ, in qua conſiſtit imago ipſius Dei, & in eo dicendum q̃ dicit,* Faciamus, *in plurali, ad denotandum pluralitatem perſonarum in diuinis, uerumtñ, q̃a iſta pluralitas ſtat cum unitate ſĩplicis eſſentiæ, ideo poſtea ſubdit in ſingulari.* Et creauit Deus hominem ad imaginẽ & ſimilitudinẽ ſuam. *Imago autem Dei cõſiſtit in anima quantum ad proprietates naturales ſ. memoriam, intelligentiam, & uoluntatem. ſimilitudo autem in gratuitis, & ideo ſimilitudo eſt quædam perfectio imaginis, quia gratia perficit naturam. Iudæi autem in gloſſ. ſuper Pſal. ponunt imaginem in anima quantum ad quaſdam alias proprietates. Primo, quia ſicut anima* * replet

Animę pĩcipiũ verbum Dei: ad angelos Faciamus hominem.

Imago animæ ſecundum Heb.

MORALITER.

* dum uirtutes theologicas, cum dicitur.

1 *Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtrã, &c.* Per imaginem fides congrue deſignatur. Greg. ſuper Ezech. Facies itaque ad fidem pertinet. Per ſimilitudinem vero charitatis quæ transformat amantem in amatum.

A ſi erent,iuxta genus ſuum,& ſpecies ſuas.Erat,enim hō creādus,qui nō ſolū generi ſuo,& ſpeciei cogrueret,ſed ad imaginē creatoris fieret,cuius dignitatis magnitudo oſtēditur, cū quaſi cōſilio creatur.Nec ſimpliciter dicitur,ſicut de cæteris: fiat homo,ſed *faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram*.In quo vnitas trinitatis oſtenditur & cōmendatur.Trinitas enim in præcedētib.inſinuatur,cum dicitur, *Dixit Deus, fiat, & fecit Deus, & vidit Deus quod eſſet bonum*.Sed manifeſtius cum dicitur.*Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinē noſtram*.Dū enim qui doceretur non erat, occulta fuit prædicatio deitatis.Vbi creari cœpit hō,fides & dogma veritatis enitcuit.In eo enim quod dicit, *Faciamus*, Vna operatio trium perſonarum oſtēditur.In hoc vero ꝙ *ad imaginem & ſimilitudinem noſtram*,vna & æqualis ſubſtantia trinitatis. Angelis enim a Deo nō dicitur, *Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram* Dei enī & angelorū nō eſt una & eadē imago vel ſimilitudo.Non aūt ſ'm corpus,ſed ſ'm intellectum mentis ad imaginem Dei creatus eſt hō,quanquam in corpore quandam proprietatem habeat q̄ hoc indicet,quia eſt erecta ſtatura, ſ'm quam corpus animæ rationali cōgruit,quia in cęlū erectum eſt. Quæritur quō immortalis factus ſit hō prę aliis animantib.& cum illis communem acceperit alimoniam?Sed alia eſt immortalitas carnis, quam in Adam accepimus, alia quam in reſurrectione per Chriſtū ſperamus.Ille factus eſt homo immortalis,ut nō poſ-

Quomodo ad imaginem Dei homo creatus.

B ſet mori ſi nō peccaret.Moreretur autē ſi peccaret. Filii vero reſurrectionis æquales angelis,nec poterūt vltra peccare nec mori.Caro ergo noſtra poſt reſurrectionē non eget ciborū refectiōe,quia nec fame,nec laſſitudine,nec alia infirmitate ad eſt defectio uel poterit corrumpi.Caro Adæ ante peccatū ita immortalis creata eſt,ut p alimoniā adiuta,eſſet mortis & doloris expers, donec corporalib. incrementis pductus ad ætatē,quæ conditori placeret,multiplicata progenie ipſo iubēte ſumeret ēt de ligno vitæ, quo perfecte immortalis factus, cibi vlterius adiumēta nō requireret. Sic ergo immortalis, & ī corruptib.condita eſt caro hominū, ut ſuā immortalitatem & incorruptionem per cuſtodiā mādatorū Dei cuſtodiret.In quib.& hoc erat, vt de illis lignis conceſſis manducarent, ab hoc interdicto abſtineret.Per horū edulīū immortalitatis dona cōſeruarēt,illi⁹ tactu mortē īuenirēt.Sic vero incorruptibilis & immortalis erit in fine caro nr̄a, ut ſicut angeli, in eodē ſtatu ſemper maneat,& corporalib.cibis(qui ibi nō erūt)egere nō poſſit.Nā ꝙ angeli cum Patriarchis mādu cauerunt,nō indigētia ſed benignitate factū eſt,vt hominib.familiarius cōgrueret.Chriſt⁹quoq.poſt reſurrectiōe māducauit,nō vt cibo īdigeret,ſed ut verā poſt mortē ſe carnē recepiſſe mōſtraret.

li.de Gen. ad literam imperf. ✠ Avg.Primum aduertenda eſt quædā cōiunctio & diſcretio animantiū.Nam eodem die factus homo quo beſtiæ,ſunt enim ſimul oīa terrena animantia,& tamen propter excellē-

C tiam rationis,ſecundum quam in imaginem Dei & ſimilitudinem efficitur homo,ſeparatim de illo dicitur.

Ho.1.in Geneſ. ✠ Orig.Hō a Deo factus eſt,omnia vero reliqua eius iuſſione facta eſſe dicuntur.Ex hoc ergo cōſidera quāta ſit magnitudo hominis,qui tam magnis elementis adæquatur,qui habet honorem cœli propter quod repromittitur regnum cœlorū.Habet & terræ honorem,quoniam in terrā bonam fluētem lac & mel ingredi ſperat.Habet honorem ſolis & lunę, habens promiſſionem fulgere ſicut ſol in regno Dei.

Ho.8 in Geneſ. ✠ Chrys.Quare tardius creatus eſt homo,ſi omnia dignitate præſtat. Merito.Nā ut ingreſſuro in ciuitatem aliquam rege,operepretium eſt prēmittere ſatellites alioſque omnes,vt bene adornatis palatiis,rex honeſtius, ibi agat.Ita ſimili modo,quaſi regem in teb.terrenis præfecturus,prius omnē hunc ornatum fabricauit,& tandem præficiendum hoīem formauit,declarās factis ipſis quāto honore animal hoc pſequatur.

q.20.I Gē. ✠ Theod Aiunt Iudęi Deum ad ſeipſum hæc dixiſſe, principum more,qui dicere cōſueuerunt,faciamus, mandamus.

Ho.9.in Exam. ✠ Basil.Et in hoc abſurditas eſt.Quis enim faber præſentib.ſibi artis inſtrumentis, ſolus ipſe nullo ſocio comitante, faciamus ait cultellum.

Chry-

a Trinitatis. inferiorum. b Irrationali creaturę dominus omnium

a nem noſtram, & præſit piſcibus 1 maris, & volatilibus cœli, & beſtiis, vniuerſæque terræ, omnique reptili quod mouetur in terra. Et

D ✠ Chrys.Quis igitur hi ad quem inquit,*Faciamus*.Quis eſt alius quam magni conſilii angelus,ille admirabilis conſiliarius,princeps pacis,pater futuri ſeculi. vbi ſup.

Ibidem ✠ Idem.Idem in hoc etiam Arianos perſtringit.Nō.n.imperādo dixit,fac,vt ſubdito & inferiori,uel vt minori ſecūdū eſſentiam,ſed par honor declaratur. cum dicit,*faciamus*.

Hęreſi ✠ Epiph.Credendum eſt in homine eſſe quod ſcriptū eſt ſecundū imaginē, at vero vbi ſit, vel vbi impletū ſit ſoli Deo,hoc ſ'm imaginē,notū ē.

vbi ſup. ✠ Orig. Hunc ſane hominē quē dicimus ad imaginem ſuā faciendū, non intelligimus corporalem. Non enim arboris figmentum Dei imaginē continet, neq; factus etiam hō corporalis dicitur.Is autem q ad imaginem Dei factus eſt interior hō noſter eſt,inuiſibilis & incorporalis.Quæ eſt autem imago Dei, ad cuius imaginis ſimilitudinem factus eſt homo,niſi creator noſter qui eſt primogenitus omnis creaturæ?

li.6 exa c.8. ✠ Amb.Quæ ſit imago Dei,audi dicentē,Qui eripuit nos,in q̄,de poteſtate tenebrarum,&c.qui eſt imago Dei inuiſibilis.

li.de dignitate humanæ conditionis ✠ Idem.Quæ imago ex interioris hominis nobilitate eſt cōſideranda. Primo quidem,ꝙ ſicut Deus vnus ſemper vbique totus eſt,omnia viuificans,mouens,& gubernans, Sic anima in ſuo corpore tota viget,viuificans illud,mouens, & gubernans.Nec enim in maiorib.membris ſuis maior,& in minorib.minor,ſed in minimis tota,& in maximis tota.Et eſt hęc imago vnitatis oīpotentis Dei,quam anima habet in ſe.Quæ quoq; quandā Trinitatis habet imaginem, Primo in eo,quia ſicut Deus,eſt,viuit,& ſapit.Eſt quoq; alia Trinitas in ea,quę ad imaginem ſui conditoris,perfectæ quidē & ſummæ Trinitatis,quæ ex Patre & Filio & Spiritu ſancto condita eſt. Et licet vnius illa naturæ,tres tamen in ſe dignitates habet,intellectum,uoluntatem,& memoriam, nā ſicut ex Patre generat Filius,& ex Patre Filioq; procedit Spiritus ſanctus,ita ex intellectu generatur volūtas, & ex his ambob. generat memoria. E

lib.de conditione hominis ✠ Greg. Nysse.Deus non aliam ab cauſam creauit hominem,niſi quia bonus eſt,vt bonorum ſuorum faciat eum participem. Quia vero bonorum ipſorum multa probatur eſſe congeſtio,quæ non poſſit numero facile cōprehendi,idcirco generali quadam voce uniuerſa ſcriptura complectens, ſignificare curauit,cum ad imaginem Dei factum hominē retulit. Aequale enim eſt hoc,acſi diceret, humanam naturam oīs boni factam eſſe participem.

✠ Crys Imaginem dixit de principatu & dominio,nō de alio aliquo,quia Deus fecit hominem principem omnium quæ ſunt ſuper terram.

Caten Græc. Gene ✠ Gen.Hominem ad imaginem Dei eſſe,hac ratione intelligendus eſt.Deus vniuerſorum prouidentiā habet, hō quoq; ex his nonnullis prouidet, Deus incircumſcriptus eſt, & oīb. præſens adeſt,& hō per cogitationem vbicunq; voluerit momēto temporis præſto adeſt,Deum ſcimus vniuerſorum regem eſſe,homo quoq; multarum rerum regnū tenet. Deus ita omnium iudex eſt,vt tamen nullius iudicio ſubiectus ſit, homo quoq.iudiciaria poteſtate a Deo honeſtatus eſt. F

In an Gen. ✠ Hvg.De Sanct.Vict.Ad imaginem Dei factus eſt hō ſecundum animam.Sicut imago Dei cernitur in ſpeculo,ita anima in ſua ratione Deū cognoſcere poteſt.*Ad imaginem*,qa non eſt ei vſquequaq.ſimilis.Filius eſt imago Patris,non ad imaginem,quicquid habet Pater,totum habet filius per naturam.Homo vero ita eſt imago Dei,quod ad imaginē,nō p naturā,ſed participatione vel imitatione habet ea q̄ Dei ſūt.

li.6. c.5. ✠ *Et ſimilitudinem.* Amb.Cum dicit, *Ad ſimilitudinem*, anima deſcribitur plena ſapientiæ plena pietatis atque iuſtitiæ, qm̄ omnis uirtus a Deo eſt,cui dixit Deus, *Ecce ego,Ieruſalem,pinxi muros tuos* Illa anima a Deo pingitur,quæ habet in ſe virtutum gratiam renidentem.

li.2. ca.3. ✠ Rvp. *Ad imaginem*,vt ſit rationalis,*Ad ſimilitudinem noſtram*, vt ſit rectus ſectando iuſtitiam Dei.Horum altero,vt ſit rationalis carere non poteſt,alterum,id eſt,diuinæ rectitudinis vel iuſtitiæ ſimilitudinem,niſi per gratiam aſſequi nō poteſt.

li.3.d c.10. a *Et præſit.* Avgvs.Notandum etiam, quia cum dixiſſet, ad imagi-

NICOLAVS DE LYRA

Imago animæ ſecundum Heb. 33.d. *replet totum corpus,ita Deus totum mundum.Hier. 23.d.* Cęlū & terram impleo,dicit Dominus.*Itē quia ſicut Deus vnicus eſt in ſuo ſeculo,ſic anima vnica in ſuo corpore.Itē ſicut* Deus nō *inquinatur ſordib. corporis.Itē ſicut Deus videt omnia,& nō uidetur Exo.23.d.* Nō videbit me homo,&c.*ſic anima uidet exteriora,& nō uidetur.Itē ſicut*

Deus non dormit, iuxta Pſal. 120.a. Ecce non dormitauit neque dormiet,qui cuſtodit Iſrael,&c.*ſic aīa non dormit in corpore. Sed iſta aſſignatio imaginis videtur multum accidentalis,prædicta autē eſt magis propria,quia ponitur in illis potentijs animæ,per quas efficitur capax Dei per cognitionem,& amorem.* Pſ. 1... quomodo homi ſit a... bus.

1 Et præſit piſ.mar. *ſcilicet, quandiu ſtabit ſubditus Deo, quia talis*

✠ *fuit*

A *imaginem noſtram*, continuo ſubiūxit: *Et præſit piſcibus maris & uolatilibus cęli.* Vt ſcilicet intelligamus, in hoc factum hominem ad imaginem Dei, in quo irrationabilibus antecellit. Id autē eſt ratio vel mens vel intelligentia, vel ſi alio nomine cō modius vocetur, in quo ſcilicet cōtēplandæ veritati inhæret.

Hom. 9. ✤ CHRYSOSTOMVS. Ferę ab initio non erant homini terribiles, ſed timebāt & ſuſpiciebāt dominū. Nā cū adduxit Deus beſtias ad Adā, ut videret quid vocaret ea, nō reſiliit, a ſed tāq̃ dominus aliqs ſeruis nomina impoſuit. Et ſi terribiles fuiſsēt hominib. beſtię mulier ſerpente cō ſpecto non māſiſſet, nec cōſiliū acce piſſet. Verū colloq̄t nec metuit. Ceterum vbi peccatū intrauit, ablata eſt hęc poteſtas & dignitas.

†Infra 5.a 1Mat.19.a Eccl.17.a. 40.di.c.illud.33.q.5 hæc.2.ſenten.di.15.

a *Et creauit Deus hominē ad imaginē, &c.* Qui non quemlibet ſanctorū imitādo, ſed ipſam veritatem intuendo operatur iuſtitiam, vt ipſā veritatem intelligat & ſequatur. Hic accipit poteſtatem ſup omnia, quia ſpiritualis quiſque effect⁹ & Deo ſimilis omnia iudicat, & ipſe a nemine iudicatur.

Vbi ſupra. c.20.21.& 22. *Et creauit Deus, &c.* AVGVSTINVS. Notandum quod ſicut in creanda luce dicitur, *Flat lux*, & ſtatim ſequitur, *& facta eſt lux*. Sic cum dicitur, *Faciamus hominem*, infertur, *& fecit Deus hominem ad imaginem Dei*, quia iſta natura intellectualis eſt, ſicut illa lux, & hoc eſt ei fieri, quod agnoſcere verbū per quod fit. B Si enim diceretur, Et factum eſt ita, & adderetur, & fecit Deus, quaſi prius intelligeretur factum ī cognitione rationalis creaturæ & tādē in creatura quæ rationalis nō eſſet, Quomodo autem homo immortalis factus ſit, & alimoniā vel eſcam cum aliis animalibus acceperit, herbam afferentē, ſemē &c. difficile eſt dicere. Si enim mortalis peccato effectus eſt, ante non indigebat his cibis, quia non poſſet fame corrumpi. Quod enim dictum eſt, *Creſcite & multiplicamini, & replete terram*, quamuis niſi per concubitum poſſe fieri non videatur, (Vnde hic quoque mortalium corporum extitit indiciū) potuit tamē eſſe alius modus in corporibus immortalib. vt charitatis affectu, nulla corruptionis cōcupiſcentia filii naſceren tur,

a ¶ Quis ſpiritualis quiſque effectus & Deo ſimilis omnia iudicat, & ipſe a nemine iudicatur. primæ Corinthiorum ſecundo.d.

b ¶ In ratione qua contemplandæ veritati inhæret.

† creauit Deus hominem ad imagi-

a ¶ Repetit, vt confirmet & qualis facti ſimus diligentiua inculcet. b ¶ Ideſt ſuam

¶ Non patris, non filij.

nem ſuam, ad imaginem Dei crea-

¶ Spirituales Doctores. b ¶ Prolepſis nondum erat mulier formata. ¶ Obedientes.

b uit illum, maſculum & fęminam 1

tur, nec mortuis parētib. ſucceſſuri, nec ipſi morituri, donec D terra hominibus impleret, & ſic inſtituto ſancto populo, qualem poſt reſurrectionem futurum credimus, naſcendi ēt modus fieret. Quidam ſuſpicati ſunt, nunc interiorē hominē factum, corpus autē cū ait, & finxit Deus hominē de limo terrę, nec attendūt maſculum & fęminā nō corpus tantum fieri potuiſſe. Ne putaretur enim ſolum ſpiritū eſſe factū, quamuis ſecūdum eum ſolum ad imaginē Dei ſit factus, additur, *Maſculum & fœminam creauit eos*, vt corpus factum intelligatur. Rurſus ne in in vno homine vterque ſexus deputaretur, ſicut quos ἀνδρογύνους vocant, pluraliter ſubiecit: fecit eos, quāuis mulier nondum eſſet a viro diuiſa, ſed materialiter præſeminata.

b *Maſculum & fęminam creauit eos, &c.*

AVGVSTINVS. Poſtea plenius & vnde & quomodo homines facti ſunt, exponitur. Sed nunc breuiter creati referūtur, vt ſexti diei operatio, & ſeptimę dedicatio cum cæteris explicetur. Maſculum vnum & fęminā vnam in principio creauit Deus, non vt cętera animātia, quę in ſingulis generationibus creauit Deus plura, vt humanum genus firmiori copula cōſtringeret, cum ſe ex uno ortū meminiſſet, unde cum ſubiungeret, *Maſculum & fęminam creauit* E *eos*, noluit addere *ad imaginem Dei*, quod unitate coniunctionis etiam in fęmina intelligendum reliquit. Bene autem in hoc loco creati dicuntur, & ſi modus creationis non explicatur, ut congrue inducatur diuina benedictio, qua dicitur: *Creſcite et multiplicamini.* Multiplicatio enim hominum coniunctione maris & fœminæ perficitur. Non igitur damnandæ nuptię, quas ad propagationem ſuperna benedictio inſtituit. & ſi virginitas præferatur.

✤ ORIGENES. Quomodo nondum facta muliere dixit, *Maſculum et feminam creauit eos.* Fortaſſis arbitror, propter benedictionem qua benedixit eos dicens, *Creſcite*, præueniens quod futurum erat, dixit, *Maſculum & fęminam*; *&c.* quoniam creſcere & multiplicare non poterat aliter homo, niſi cū fœmina.

☞ CHRYSOST.

NICOLAVS DE LYRA.

Qūo homo præſit animalib. *fuit homo in ſtatu naturæ conditæ, vt quamdiu ſtaret in obedientia ipſius Dei, inferiora obedirent ei, & iſtud dominiū eſt homini naturale. Primo quia imperfecta ſunt propter perfectiora, ut plantæ propter animalia, et animalia propter hominem. & ideo ſicut plantæ vtuntur aqua & terra ad ſui nutrimentū, & animalia plantis, ita homines animalibus, & ideo iuſte præeſt eis. Secundo quia perfectiora gubernāt imperfectiora, vt angeli homines, regimē vero eſt per prudentiā, quæ proprie eſt in homine, in quo eſt prudentia generalis. in animalibus vero ſunt quædam prudentiæ particulares tātum, vt in aranea ad faciendum telam, & ſic de alijs. & ideo animalia ſunt homini ſubiecta. Tertio quia homo factus eſt ad imaginem Dei. ideo iuſte obediunt ei inferiora ſecundum naturam inſtitutam, ſed in pœnam peccati iſta obedientia eſt ei ſubtracta, ſicut & obedientia uirium inferiorum reſpectu rationis, & corporis reſpectu animę. Sequitur.*

C Qūo vir & mulier primò creti. 1 Maſcu. & fœmi. &c. *Ex iſta litera dixerunt aliqui Hebrei, quod a prima formatione natura humana formata eſt in vtroq; ſexu. veruntamen corpora viri & mulieris ita erāt coniuncta in lateribus ꝙ faciebant vnum continuum, ſed poſtea ſeparata ſunt uirtute diuina. Sed quia cōtra hoc uidetur illud qđ īfra dicitur.* Tulit unā de coſtis eius, & ædificauit eam in mulierem. *Item quod ibidem dicitur,* Repleuit carnē pro ea. *talis autem repletio non eſſet neceſſaria, ſi fuiſſent tantū corpora ſeparata, ideo adhoc reſpondēt dicentes, ꝙ iſtud uocabulū zela* צלע *quod hic accipitur pro coſta, hic in Hebræo eſt æquiuocū, quia ſignificat coſtam & latus, de hoc habentur plura exempla in Biblia Hebraice ſcripta, quæ pertranſeo. & ſimile eſt in gallico, vbi coſta & latus eiſdē literis ſcribuntur, & modicum differunt in prolatione. vbi ergo trāſlatio noſtra habet.* Tulit vnā de coſtis eius, *dicūt quod debuit dicere iuxta vim vocis* צלע *zela. Tulit vnū de lateribus eius; quia illius totius corporis continui, vnum latus erat corpus mulieris, & aliud latus erat corpus viri, vt prædictū eſt, ſeparando autē corpus mulieris a corpore viri, tulit vnum de lateribus. Ad ſecundam dicunt; & verum eſt, ꝙ vbi trāſlatio noſtra habet,* Et repleuit carnē pro ea; *litera Hebraica habet,* & clauſit carnē in loco ſuū. *ſ. extēdendo cutē ſuper carnē in loco ſeparationis. Sed nō obſtātibus illis, adhuc videt̄ dicta expoſitio irrationabilis, quia talis cōiunctio duorū corporū pertinet ad monſtra, ſicut legitur in chronica Guil. Quod tēpore Philippi regis Frāciæ, qui fuit nonus ante iſtū Carolum qui modo regnat. Anno domini. M.cccxij. in cōfinio Normanniæ & Britanniæ, natæ fuerūt duæ mulieres in uno corpore, ita tamen*

Monſtrū mirabile ī Normania.

tamen ꝙ oīa ſuperiora vſque ad vmbilicum erant duplicia, inferiora autē erant ſimplicia, & quod eſſent vere duæ mulieres, apparuit per hoc quod aliquādo vna triſtabatur, & alia & gaudebat, & aliquando vna dormiēte, alia vigilabat, & vna fuit mortua plus q̃ per annū ante aliā, ſecunda tamē ex pondere & fetore cadaueris mortua eſt. Monſtra autē per accidens cōtingunt in natura, & ideo non eſt rationabile quod in prima rerum inſtitutione artifex omnium inciperet ab illis quę ſunt per accidens quia talia non cadunt ſub arte, & maxime in natura humana, quę nobilior eſt. Item videtur contra veritatem literæ, quia infra dicitur, F *quod formatis cunctis animantibus, dominus adduxit ea ad Adam, & quod in illis non inueniebatur adiutor ſimilis illi, propter quod proceſſit ad formationem mulieris de coſta viri. Item ibidem dicitur, Et ædificauit coſtā quā tulerat de Adam in mulierem. Si autem non eſſet ibi coſta, ſed latus quod ſeparaſſet dominus ab alio latere modo ſupradicto, per talem ſeparationem non magis ædificata fuiſſet mulier quam uir. Propter quod Ra. Sa. hanc expoſitionem non tenet, ſed illam quæ ſequitur. ſcilicet quod natura humana primo ſit formata in ſexu maſculino tantum, & poſtea mulier ſit formata de coſta viri. Quod autem hic dicitur.* Maſculum & feminā creauit eos, *hoc eſt per anticipationē, quia ſtatim uolebat facere mentionem de multiplicatione humanæ naturæ quæ fit per commixtionē maris et fœmina, cū ſubdit,* Creſcite & multiplicamini. *Sed poſtea ſecūdo capitulo ſerioſe explicat modū formationis mulieris de coſta uiri. Et ideo tenendum eſt quod natura humana prima fuit producta in vno indiuiduo, & in ſexu virili tantum, vt ſic eſſet primus homo principium omnium indiuiduorum naturæ humanæ, & per conſequens totius ſpeciei ſuo modo, ſicut Deus eſt principium totius uniuerſi, vt in hoc eſſet quędam ſimilitudo hominis ad Deum propter dignitatem humanæ naturæ, vnde dicitur Actuum decimoſeptimo. f.* Deus fecit ex uno omne genus hominum. *Secundo ut uir magis uxorem diligeret, & ei inſeparabilius inhæreret dum cognoſceret eam ex ſeipſo productam eſſe, unde dicitur infra. De uiro ſumpta eſt.* Quamobrē relinquet homo patrē & matrē, & adhærebit uxori ſuæ, *& hoc fuit maxime neceſſariū in ſpecie humana, in qua mas & fęmina ſecundū dictamē rōnis recte habent ſimul manere per totam uitam, quod non contingit in alijs animalibus. Tertio quia mas & fœmina coniunguntur in* Actu.17.f. *hominibus, non ſolum propter generationem ut in alijs animalibus, ſed etiam propter domeſticam uitam in qua ſunt aliqua propria opera uiri, & aliqua fœminæ, in qua uir eſt caput mulieris, propter quod conuenienter ex uiro formata eſt, ſicut ex ſuo principio. Quarto eſt ad hoc ratio ſa*

b ✤ cram

A ✻CHRYSOST. Vidiſti quomodo quod nondum factum quaſi iam factum narrauit. Tantum ualent oculi ſpirituales.

a ✻*Creſcite & multiplicamini.* AVGVST. Quidam non ſecundum carnalem fœcunditatem uolunt intelligi. *creſcite*, quia ſecundum animam tale aliquid legitur. *Multiplicabis anima mea uirtutem.* Carnales autem fœtus ſine libidine, quæ poſt peccatum exorta, inſpecta, cõfuſa velata eſt, nec tunc naſci potuiſse, ſicut neque nunc poſſunt, nec ĩ paradiſo futuros fuiſse, ſed foris ſicut & factum eſt. Nam poſtquam inde dimiſſa ſunt, ad gignẽdos filios coierunt. Nos autem nullo modo dubitamus, ſecundum benedictionẽ Dei, a creſcere & multiplicari, donum eſſe nuptiarum, quas Deus ante peccatum conſtituit. Nec dubitamus ſm benedictionem Dei corporaliter potuiſse illos in paradiſo multiplicari, & ſi non b peccaſſent, coituros ſine vlla libidinis perturbatione, ut membra ſola uoluntas, non libido moueret. Illud tamen credendum, quod tãta multitudo naſci potuit hominum, quoadusq; pdeſtinatorum numerus compleretur, quanti & nunc p Dei gratiã colligunt.

Lib. 14. de ciuitate, c. 21. 22.

✻ CYPRIANVS. Prima ſententia, *Creſcite & multiplicamini* precepit, ſecũda ad continentiam ſuaſit. Cũ adhuc rudis mundus & inanis eſt, copia fęcũditatis generante propagamur, & creſcimus ad humani generis augmẽtũ. Cum iam refertus eſt orbis, & mundus impletus, qui capere continentiã poſſunt, ſpadonum more uiuentes, caſtrantur ad regnum cęlorum.

Lib. de habitu virginum.

B

Lib. cõtra Heluidiũ.

†24. q. 3. c. quidam. b floriani.

✻HIERONYMVS. Quandiu lex illa permanſit; *Creſcite & multiplicamini & replete terram, & maledicta ſterilis quæ non parit ſemen in Iſrael*, nubebant omnes & nubebãtur. Quãdo vero lex illa pertonuit. *Tempus breuiatum eſt, reliquum eſt, ut qui habent uxores ſic ſint quaſi non habeant, adhærentes domino unus cum eo efficimur ſpiritus.* Quare. quia *qui ſine uxore, cogitat ea quæ domini ſunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum uxore eſt, ſolicitus eſt quę ſunt huius mũdi, quomodo placeat uxori.*

Aduerſus hæreticos qui hoc loco probãt omnes & ſingulos ad nuptias contrahẽdas obligari.

✻IDEM. Quod uero ait (Iouinianus) *Creſcite & multiplicamini & replete terram.* neceſſe fuit prius plantare ſyluam, & creſcere, vt eſſet quod poſtea poſſet excidi, ſimùlque conſideranda uis uerbi, Nuptię terram replent, uirginitas paradiſum.

Li. 1. cõtra Iouinian.

✻EVSEBIVS CAESARIEN. In eccleſia Dei duo uiuendi modi inſtituti ſunt. Alter quidem naturam noſtram. & cõmunem hominum uitæ rationem excedens, non nuptias, nõ ſobolem, non ſubſtantiam, non opum facultatem requirens, ſoli diuino cultui addict⁹. Qui hunc modũ amplexa ſunt, quaſi ab hac mortali uita ſeiũcti. ipſum corpus ĩ terra gerẽtes, cogitatione uero & animo in cœlo degentes, quaſi quidã cœlites reliquorũ hoĩum uitã deſpiciunt. Alter remiſſior atq; humanior, hic & modeſto cõiugio & ſobolis pcuratione ĩplicat.

Lib. 1. de demõſtratione, c. 8.

C

BEDA. ISI. Poſt hoc *fecit deus hominem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam*, uirum, ſcilicet perfectum, qui ipſam ueritatem contẽplando, operatur iuſtitiã. Hic accipit poteſtatem piſciũ maris, & volatilium cœli, pecorũ, ferarum, atque repentiũ. *qui ſpiritualis ſimilis Deo factus, omnia iudicat: & ipſe a nemine iudicatur* 1. Cor. ij. d. *Maſculum et fœminã creauit eos*, quia, ſicut uiro mulier, ſic ſpirituali & perfecto viro, minus perfectus obedire debet, dicit enim eis. *Creſcite & multiplicamini & replete terram*. In ſpiritualibus. ſ. donis, vt ratio dominetr carni, quaſi inſenſato animanti, & perturbationibus eius. Per herbam ſeminalẽ & lignum fructuoſum in eſcam hominibus datum, intelligim⁹ oblationes ſanctorum, unde Paulus:

D

Prouidentia Dei de victu.

1 *Seminauimus ſpiritualia vobis, magnũ eſt ſi carnalia ueſtra metmaus.* 1, Cor. ix. b.

a *Et dominamini piſcib. &c.* Quod prius

2 quaſi conſulendo dixerat de eis, nũc dicit imperãs, vt habet. ſ. dñiũ oĩum creaturarum in inferiore parte mundi. Quod per ſingula exequitur.

Et dominamini piſcib. maris. BE. Quæritur qua vtilitate homo dominatũ inter cætera animãtia pcepit, & ad quos vſus, quæue ſolatia ſunt hæc creata homini ſi nõ peccaret. Nõ enim ad eſcã, ſed herbæ tm̃, & arborum fructus pri-

4 mo cõceſſa ſunt. Sed forte quia pecca

3 turũ præſciebat Deus hominẽ, & ſic futurũ mortalẽ. quẽ creauerat ĩmortalem, ea primordialiter inſtituit, quibus ſe iã mortalis poſſet tueri, habẽs. ſ. ex his alimentũ, & indumentũ, & laboris adiumẽtũ. Poſtq̃ aũt cõditori ſubiect⁹ eſſe noluit, iure dominiũ perdidit. In teſtimoniũ vero primæ creationis legimus aues uiris ſanctis ſeruiſſe, & rictus beſtiarũ & ſerpẽtum venenũ ceſſiſſe.

Eccl. 17. a. Mouẽtur reptant. Vt habeãt ad veſcendum. Omnis generis herbæ vides eſunt in eſcam.

b *Ecce dedi &c.* BE. patet q ante peccatũ hominis, terra nihil noxium ptulit, nõ herbã uenenatã, nõ arborẽ ſterilẽ. Oĩs. n. herba & ligna data ſunt hominibus, & uolatilibus & animantibus terræ in eſcã. Vnde patet, quod tunc animalia aĩalium eſu nõ viuebãt, ſed concorditer herbis & fructibus, veſcebãt.

E

c *Et factum eſt ita.* ATG. Notãdũ q vbi dat poteſtas homini herbas & fructus edendi, ſubinfertur, *& factum eſt ita*: in quo ſignificatur qđ hoc dicente Deo, hæc ſibi in eſum cõceſſa cognouit homo, nõ quod ſtatim ederit. Si. n. ad oĩa ſupradicta referim' quod ait *& factum eſt ita*, cõſequẽs erit vt dicam' eos iã multiplicatos ſexta die, qđ poſt multos factũ eſt annos.

d *Viditq. Deus, &c.* AVG. Quæritur cũ ſingillatim cætera bona dicãtur, cur homo ad imaginem Dei factus cum cæteris hoc dicatur. Sed forte præſciebat Deus eum peccaturum, nec in perfectione imaginis manſurum. Qui enim ſingillatim bon⁹ eſt magis cum omnibus, ſed non conuertitur. Cautum eſt ergo, vt diceretur, q in pręſenti uerum eſſet, & pręſcientiam futuri ſignificaret. Deus aũt oĩa ordinauit; vt ſi qua ſingillatĩ fuerĩt deliquẽdo deformia, sẽp tñ cũ eis vniuerſitas ſit formoſa.

✻AMB. Cum oĩa opera ſua laudauerit Deus, ubi ad hoĩem ventũ eſt, ſolus nõ vr̃ eſſe laudatus, ppter quẽ oĩa generata ſunt. Hæc forte cauſa eſt, qa alia in ſpecie ſunt, homo in occulto. Nihil in beſtiis plus reperias quã qđ videtur. in hoĩe nihil inferius q̃ qđ vr̃. qui cũ ex animo cõſtet & corpore, hoc ubiq. in eo ſeruit quod videtur, illud aũt in eo regit hominem qđ nõ videtur. Merito ergo alia in exordio laudãtur, iſtius laudatio nõ pmitur, ſed reſeruatur, quia aliorũ gr̃a foris, huius intus eſt, aliorũ in natiuitate, huius in corde. Quid. n. tã altũ aut tã pfundũ q̃. mẽs hoĩs. Et ideo laudatio eius nõ in exordio ſed in fine eſt. Ideoq; ſapiens tibi dicit, *Ante mortẽ ne laudes quẽquam.*

Lib. de inſtitutione virginis. cap. 1.

F

Eccl. 11

e *Et factũ eſt ue. & ma.* ISIDORVS. mane ſexti diei fit prædica-

☞tio

a ¶ Non ſimul in tempore, ſed in præſcientia.

creauit eos. Benedixitque illis Deus,

a ¶ Fœcunditatem ſexus accipite. b ¶ Spiritualis intelligentię gradibus.

& ait: Creſcite & multiplicamini,

a ¶ Nuptiæ replent terram, virginitas cœlum. b ¶ Neceſſarijs vſibus.

& replete terram. & ſubiicite eam,

a ¶ Vt ratio dominatur omni carnali perturbationi quaſi inſenſibili animanti.

& dominamini piſcibus maris, & volatilibus cęli, & vniuerſis animantibus, quæ mouẽtur ſuper terrã. Dixitque Deus: Ecce dedi vobis

¶ Vt de oblationibus ſubditorum viuant prælati.

oẽm herbam afferentẽ ſemen ſuper terram, & vniuerſa ligna, quæ habent in ſemetipſis ſementem generis ſui, vt ſint vobis in eſcam, & cunctis animantibus terræ, omnique volucri cęli, & vniuerſis quæ mouentur in terra, & in quibus eſt anima

a ¶ i. In eſum ſibi conceſſa cognouit homo.

viuens, vt habeant ad veſcendum. Et factum eſt ita †. Viditque Deus

¶ Non commendat hominem ſpecialiter ſicut cætera, quem ab ordine receſſurum præſciebat.

cuncta quæ fecerat, & erant valdè bona. Et factum eſt veſpere & mane dies ſextus.

a ¶ Auguſtinus ſexta diſtinctio

NICOLAVS DE LYRA.

cramentalis. figuratur enim per hoc quod eccleſia ſumpſit principium a Chriſto, vnde dicit Apoſtolus Epheſiorum. v. g. Sacramentum hoc magnum eſt in Chriſto & eccleſia.

Ephæ. 5. g.

1 Benedixitque illis. *Hic conſequenter deſcribitur humanę naturæ iam formatæ conſeruatio, & primo quantum ad ſpeciem, ſecundo quantum ad indiuiduum, ibi.* Dixitque Deus. *Circa primum conſiderandũ, quod ſpecies humana cõſeruatur per generationem, maxime poſt lapsũ, per quem incurrit neceſſitatem moriendi, & hoc eſt quod dicitur*

Species humana quomodo conſeruatur.

Benedixitque illis. *Iſta benedictio eſt Dei ordinatio ad multiplicationẽ indiuiduorum in natura humana per generationem, ideo ſubditur,*

2 Creſcite & multiplicamini, &c. *Cætera patent ex prædictis.*

3 Dixitq; Deus. *Hic deſcribitur conſeruatio quantum ad indiuiduũ, quæ fit per nutritionem, & hoc eſt quod dicitur.*

4 Ecce

4 Ecce dedi uobis omnem herbam affe. &c. *Non eſt ſic intelligendum, quod herbæ & fructus arborum darentur in eſcam hominibus beſtiis & auibus communiter. ſed ſingula ſingulis ſecundum conditionẽ naturæ ſuæ, ut pote fructus arborum hominib. ut dicitur inf,* Ex omni ligno paradiſi comedetis. *Herbę autem & ſemina herbarum, animalibus & auibus, diuerſæ tamen diuerſis animalibus ſecundum conuenientiam naturæ ſuæ, aliqua tamen animalia & aliquæ aues fructibus arborum ueſcebantur, eſus autem carnium & piſcium non eſt, laxatus ſiue permiſſus hominibus, niſi poſt diluuium, ut habetur inf. ix. a. ubi dicitur ſic.* Omne quod mouetur & uiuit, erit uobis in cibum.

Eſus carnium non ante diluuiũ fuiſſe.

5 Viditque Deus &c. *Hæc eſt concluſio præcedentium. Licet enim q̃libet ſpecies entis bona ſit in ſe, ex uniuerſis tamen partib. uniuerſi ordinatis ad ſe inuicem & ulterius ad Deum ſicut ad ducem, admirabilis pulchritudo & bonitas conſurgit.*

✻ AD-

tio Euangelii per Chriſtum: finito vero quinto, incipit ſextus in quo veteris hominis apparet ſenectus. Hac enim ætate uehementer attritum eſt illud regnum. quando templum deiectum eſt, & ſacrificia ceſſauerunt, & nunc gens illa quantum (Eccl. 39.c. Mar.7.d.) ad uires regni quaſi uitam extremam trahit. In hac tñ ætate tã q̃ in ueteris hominis ſenectute naſcitur nouus homo qui ſpiritualiter uiuit. Sexto. n. die dictum eſt, *Producat terra animã uiuentem*, &c. quia quinto die dictum erat. *Producãt aquę non animam uiuam ſed reptilia animarum uiuarum.* Quomodo. n. corpora ſunt reptilia, ſic corporali circumciſioni & ſacrificiis tanq̃ in mari gentium populus ille ſeruiebat. Iſtã uero animã uiuã dicit, quia uita iã incipit ęterna deſiderari. Serpentes uero & pecora quæ terra producit, gentes ſignificant euãgelio ſtabiliter credituras, de quib. dr̃ Petro: Act. x. b. *Macta & manduca.* & cum illa immunda diceret audiuit. *Quę Deus mundauit, tu immũda ne dixeris.* Tunc fit humo ad imaginem & ſimilitudinem dei. Sic in ſexta ætate naſcit̃ Chritus de quo dr̃, *Et homo eſt, & quis cognoſcit eum.* Et ſicut in illa die maſculus & fæmina, ſic in iſta ætate Chriſtus & eccleſia. In illa die præponitur homo pecorib. & ſerpentibus & volatilibus cæli, & in hac ætate Chriſtus regit animas ſibi obtemperantes, quæ partim de gentibus partim de Iudæis uenerunt, ut ab eo domitæ mãſueſcerent, carnali. ſ. concupiſcentiæ dediti ſicut pecora, uel tenebroſa curioſitate obtenebrati quaſi ſerpentes, uel ſuperbia elati quaſi aues. In illa die paſcitur homo & animalia, quæ cum ipſo ſunt herbis ſeminalib. lignis fructiferis & uiridibus herbis. In iſta quoque ætate homo ſpiritualis quicunque bonus miniſter eſt Chriſti & eum pro poſſe imitatur, cũ ipſo populo ſpiritualiter paſcitur ſcripturę alimentis & diuinæ legis, partim ad concupiſcendum fœcunditatem rationum atque ſermonũ tanq̃ herbis ſeminalibus, partim ad vtilitatem morum & humanæ conuerſationis tanq̃ lignis fructiferis. partim ad vigorẽ fidei ſpei & charitatis in uitam ęternam tanquam herbis viridibus, id eſt, vigentibus quę nullo æſtu tribulationum areſcant. Sed ſpiritualis ſic paſcitur vt multa intelligat. Carnalis aũt, id eſt, paruulus in Chriſto tanq̃ pecus Dei, ut credat & ſi non intelligat, eoſdem tamen cibos omnes habent, Huius ætatis ueſpera eſt de qua dominus ait: Luc. 18. b. *Putat ueniens filius hoĩs inueniet fidẽ in terra.* Poſt illã veſperã fiet mane cũ Chriſt⁹ veniet in claritate, tunc requieſcẽt cũ Chriſto ab oĩb. operibus ſuis, quibus dicitur Mat. v. g. *Eſtote perfecti ſicut & pater ueſter cæleſtis perfectus eſt.* Hi. n. faciunt opera ualde bona poſt quę requieſcent in die ſeptimo q ueſperã non habet: MORALITER. Sexto die ꝑducit terra animã uiuã. i. homo de ſtabilitate ſuæ mẽtis vbi habet fructus ſpirituales. i. bonas cogitationes, oẽs motus animi ſui regit vt ſit in illo anima uiua. i. rationi & iuſtitiæ ſeruiens non terrenitati & peccato. Ita ſit homo ad imaginẽ & ſimilitudinem Dei maſculus & fæmina, id eſt intellectus et actio, quorum copulatione ſpiritualis fætus terram impleat. i. carnem ſubiiciat, & cetera, quæ iam in hominis perfectione dicta ſunt. In iſtis namque diebus veſpera eſt: eſt ipſa perfectio ſingulorum operum, & mane inchoatio ſequentium.

ADDITIONES BVRGENSIS in poſtillam Nicolai de Lyra.

CIRCA expoſitionem literalem huius primi capitu. Geneſ. quæ valde difficilis eſt, & varie a Doctoribus traditur, tam Græcis, quam Latinis, & Hebræis, quædam videntur præſupponenda ad hoc, vt ex multiplicitate ſenſuum aliquod planum ſaltem ſimpliciter capientibus extrahatur. Primum prꝗſupponitur quod in hac expoſitione dictum Auguſ. maxime eſt attendendum, qui ſupra Geneſim ad literam de hac materia tractans ſic dicit: In huiuſmodi quæſtionibus duo ſunt obſeruanda. Primum quod ueritas ſcripturæ inconcuſſe teneatur. Secundum quod cum ſcriptura diuina multipliciter exponi poſſit, nulli expoſitioni aliquis ita præciſe inhæreat, quod ſi certa ratione conſtiterit hoc eſſe falſum, quod nemo ſecundum ſenſum ſcripturæ hoc aſſerere pręſumat. ex hoc enim ſcriptura ab infidelibus derideretur & eis præcluderetur via credendi, Hęc ille. (Nota dictum Auſtini.) Ex quo ſequitur quòd veritas quæ in ſcriptura planè traditur, inconcuſsè tenenda eſt non obſtante quod philoſophi aliter ſentiant tenendo circa hoc varias ſeu contrarias opiniones. Licet enim ea quę per rationem demonſtratiuam habentur eſſe falſa, non ſint attribuenda alicui autoritati ſacrę ſcripturæ, eo quod talia certa ratione conſtat eſſe falſa, tamen illa quæ non demonſtratiue, ſed opinatiuè & probabiliter habentur, non conſtant tanta certitudine, ut ueritas plana ſcripturæ propter talem debilem certitudinem formidoloſam & opinatiuam omittatur, nec ob hoc eius plana expoſitio uarietur ſeu diſſoluatur, & hoc ſonat planè autoritas Aug. prædicta. Et inde eſt quod licet Philoſophi pagani communiter opinentur mundum fuiſſe ab æterno: non tamen catholici uariant ex hoc expoſitionem huius dicti. In principio creauit Deus cęlum & terram. Sic ut ex ipſo non (Quod mũ⁹ creat⁹) intelligant mundum a Deo per creationem incepiſſe, Non enim de perpetuitate mundi a parte ante demonſtratiuam rationem philoſophi habent, vt in prima parte ſancti Thom. q. 46. argum. 2. ſed ſolum opinatiuas & probabiles. Ex quo præſuppoſito infertur quod poſtillator minus conuenienter ſe habet circa proceſſum introductorium expoſitionis literalis huius cap. Dicit enim quod ex uarietate opinionum de natura materię a philoſophis poſitarum dependet intellectus operationis ſex dierum, quod uidetur inconuenienter dictum. Conſtat enim quod philoſophi in hoc non demonſtratiuè procedunt, alias non contingeret eos diuerſimodè uel contraria opinari ſicut nec in geometricis & huiuſmodi ſed ſolum procedunt opinatiue. vnde non debet ſenſus ſcripturæ propter hoc uariari, & ideo ſancti Doctores modicum curauerunt de huiuſmodi opinionibus varÿs in hac materia, ſicut nec etiam refert ad articulum creationis credendæ, vtrum cæli ſint immateriales uel habeant materiam eiuſdem rationis cum his inferioribus, uel alterius rationis. Secundo præſupponitur quod non eſt inconueniens multiplicare expoſitiones in hoc loco dum tamen a (Expoſitiones multiplicate.) ueritate ſcripturæ plano modo intellecta non deuient, & cum hæc non aſſerendo ſed quaſi proponendo dicantur, hoc patet per autoritatem Auguſt. ſuperius inductam. Magiſter etiam in 2. diſtin. 7. de hac materia tractans dicit: Quidam ſanctorum patrum qui verba Dei atque arcana excellenter ſcrutati ſunt ſuper hoc quaſi diuerſa ſcripſiſſe uidentur, Hæc ille. Vbi notanda ſunt uerba magiſtri, quod non dixit, diuerſa aſſeruiſſe uidentur, hoc enim eſſet periculoſum, ſed ſcripſiſſe tantum, ſcilicet ſine aſſertione: taliter enim expoſitiones multiplicare non eſt periculoſum etiam ſanctis & perfectis uiris, quorum doctrina locum autoritatis habet, & multo fortius poteſt conuenire ſimplicibus ſcriptoribus, quorum dicta nullam habet autoritatem niſi quantum ueritas literæ ſacræ uel ratio efficax eis tribuit. Nihil igitur temerarie aſſerendo, nec aliquam ueritatem a ſanctis patribus traditam excludendo, nec in aliquo diminuendo ad expoſitionem literalem eorum quæ in hoc capitulo continentur, ſpecialiter uſque ad opus quartæ diei incluſiue procedam, & principaliter ſecundũ primum ſenſum literalem de quo prius in additione ſuper prologum dictum eſt. (Sũmariũ diuinæ operationis) Et quanquam de ſecundario ſenſu etiam literali quædam tangentur, & hoc omiſſa recitatione uariarũ ſeu diuerſarum expoſitionum, ſimiliter & curioſitate diſtinctionum ſecundum ordinem literæ plane proſequendo. In primis igitur quoddam ſummarium totius diuinæ operationis ſeu creationis in toto ſpacio * ſex dierum contentum Moſes uidetur proponere, cum dicit, In principio creauit Deus cœlum & terram. In his enim uerbis ſecundum Chryſto. promittitur ſummarie & cõpendioſe, totum opus diuinum circa creationem, diſtinctionem & ornatum mundi in omnibus ſex diebus primis ſucceſſiue factum. (* Prolepſi vſus eſt Moſes.) Sicut ſi quis dicat, talis artifex ædificauit hanc domum, & poſtea ſubdatur. primo fecit fundamenta, ſecundo erexit parietes, & tertio ſupra poſuit tectum, & huiuſmodi. Secundum quam expoſitionem, cum dicitur Deum creaſſe cælum & terram, intelliguntur omnia cæleſtia. & terrena eſſe a Deo creata, quæ in proceſſu ſex dierum fuerunt creata, ſeu producta, & hoc videtur ſentire Baſil. in hexa. qui ſuper hoc uerbum: Creauit cœlum & terram. ſic dicit. Ex duobus autem quæ extrema ſunt totius exiſtentiam ænigmatice ſignificat, & ſic non oportet per cælum in hoc loco intelligi empyreum tantum, uel ſidereum ſeu firmamentum & huiuſmodi, ſed ſimul omnia cæleſtia in hoc intelligenda ſunt. Similiter per terram in hoc loco non ſolum intelligenda eſt arida ſeu elementum terræ, ſed tota ſubſtantia generabilium & corruptibilium, tam elementorum quam mixtorum in prędictis ſex diebus a Deo productorum. Veritas huius expoſitionis patet ex modo loquendi ſacræ ſcripturæ communiori & frequentiori, ſimiliter ex doctrina ſanctorum apoſtolorum. Primum patet, nam infra Gene. 2 ſuper illud uerbum: In die qua fecit dominus cælum & terram. Glo. his igitur paucis uerbis inſinuata eſt omnis creatura. Legitur etiam Exod. 31. d. circa obſeruationem ſabbati, ſex diebus fecit Deus cœlum & terrã, & in die ſeptimo requieuit. In quo loco manifeſtũ eſt, quod cælum accipitur pro quacunque cæleſti creatura, & terra ſimiliter pro quacunque terreſtri, modo ſupradicto. (Cœlum.) Si enim hic accipitur, cælum, pro aliquo cælorum tantum, & terra, pro aliqua terrarum tantum, cætera terrena & cęleſtia, uiderentur excludi ab operibus ſex dierum quod eſt manifeſte falſum. Similiter & Deuteron. 4. f. Scias hodie quod dominus ipſe eſt Deus in cœlo ſurſum & in terra deorſum, & non eſt alius: Intelligendum eſt uniuerſaliter, ſcilicet quod in cęleſtibus & in terrenis nullus alius Deus eſt. Similiter Hierem. 23. e. ubi propheta intendens aſſerere Deum eſſe vbique dicit: Nunquid non cælum & terram ego impleo, dicit dominus, quod habet intelligi de totius mundi integritate, Eodem mo-

do pſalmus dicit, Initio tu domine terram fundaſti, & opera ma* nuum tuarum ſunt cœli. *Idem patet de alijs innumerabilibus locis ſacræ ſcripturæ, licet enim in nonnullis locis ſacræ ſcripturæ quandoque cum prædictis ſcilicet tum cęlo & terra, mare vel aqua exprimātur, hoc tamen eſt in paucis præter modum & ſtilum communem ſupradictum: Secundo hoc idem patet ex doctrina ſeu modo loquendi apoſtolorum, quibus ſenſus ſacræ ſcripturæ perfectius fuit apertus, iuxta illud Lucæ xxiiij.d.* Aperuit eis ſenſum, vt intelligerent ſcripturas. *Hi enim circa articulum creationis mundi nihil amplius expreſſerunt fuiſſe a Deo creatum, niſi cęlum & terram, dicentes in ſymbolo,* Credo in vnum Deum creatorem cœli & terræ. *Vbi manifeſtè tanquam doctiſſimi in ſcripturarum intelligentia nos docent, ꝙ in hoc quod profitemur Deum creaſſe cęlum & terram, cuncta cęleſtia & terrena, a Deo fuiſſe creata teſtamur. Nullus.n. ſani intellectus diceret, ꝙ apoſtoli articulum creationis mundi imperfecte tradidiſſent. In ſymbolo autem patrum hæreſibus inſurgentib. ſpecialiter Manichæorum, qui dicebant vnum Deum eſſe bonorum, & alium malorum, & alijs ſimilib. fuit additum in hoc articulo, de creatione mundi, quaſi exponendo* viſibilium omnium, & inuiſibilium, *ad denotandum quod in hoc quod dicitur in primo ſymbolo.* Creatorem cœli & terrę, *intelliguntur cęleſtia & terreſtria, non ſolum viſibilia, ſed ēt inuiſibilia. Secundum igitur hanc expoſitionem conſonam veritati, tanquam fundatam in planiori & communiori modo loquendi apoſtolorum & prophetarū, non reſtat locus inquirendi de quo cœlo ſcriptura hic loquitur, cum non ſolum de cœlis quibuslibet, ſed etiam de quibuscunque rebus cœleſtib. creatis, ſicut de angelis intelligi debeat. Similiter non eſt inquirendum de aere elementari, vel igne in qua particula ſacrę ſcripturæ in hoc loco ſpāliter intelligantur, cum non ſolum de terra elementari, ſed de tota natura generabilium & corruptibilium in primis ſex diebus creatorum ſeu productorum intelligitur, cum dicitur.* Creauit Deus terram. *Circa ſenſum uero ſecundarium ſeu vlteriorem ad ſenſum literalem pertinentem huius verbi.* In principio creauit Deus cœlum, & terram, *multa traduntur a ſanctis doctorib. & alijs quodammodo inennarabilia: inter quæ videtur expoſitio ſancti Tho. in prima part. q. xlvj. art. iij. in cor. q. compendioſa & recta literæ & rationi conſonans: Dicit.n. ſic quod hoc dictum.* In prin. crea Deus, &c. *tripliciter exponitur ad excludendum tres errores. Quidam.n. poſuerunt mundum ſemper fuiſſe, & tempus non habere initium, & ad hoc excludendum exponitur,* in prin. *ſ. temporis. Quidam uero poſuerunt duo eſſe creaturarum principia, vnum bonorum & aliud malorum. Et ad hoc excludendum exponitur,* in princ. *i. in filio, Sicut enim principium effectiuum appropriatur propter potentiam patri, ita principium exemplare appropriatur filio propter ſapientiam, ut ſicut dicitur,* Omnia in ſapientia feciſti. *ita intelligatur Deum omnia feciſſe,* in prin. *id eſt, in filio, ſecundum illud Apoſtoli ad Coloſ. 1. b.* in prin. *id eſt, in filio,* condita ſunt omnia. *Alij uero dixerunt, corporalia eſſe creata a Deo mediantibus creaturis ſpiritualibus, & ad hoc excludendum dicitur,* in principio creauit Deus cœlum & terram. *id eſt, ante omnia. Hęc ille. Quæ quidem tres expoſitiones intelligendæ ſunt non diſiunctiue, ſed copulatiue, ſic. ſ. ꝙ ſcriptura in hoc loco intendit quemlibet iſtorum trium errorū excludere, & non unum eorum tantum. Si.n. diſiunctiue intelligerentur iſtę expoſitiones, tunc non excluderetur plus quā vnus error, & forte nullus, quia ex una propoſitione tres cauſas veritatis habente, ex qualibet earum non poſſet concludi veritas vnius cauſæ earum determinante. Sed videndum eſt, quō quælibet illarum trium expoſitionum ex litera ſane intellecta conſurgat, vt ſic qualibet illarum dicenda ſit literalis. Ad quod ſciendum, quod cum hęc dictio principiū, communiter intelligatur, relatiue reſpectu principiati, idcirco in ſacra ſcriptura communiter vbi principium ſeu initium legitur, in eodē contextu adiungitur aliud, ſignificans illud reſpectu cuius dicitur tale principium ſeu initium, ſicut dicitur infra. Geneſ. x. b.* Fuit principium regni eius Babylon, *ubi in hoc quod adiungitur regni eius, exprimitur reſpectu cuius dicitur principium, & ſic communiter in alijs locis. Cuius ratio eſt. Nam niſi ſic exprimeretur, remaneret quaſi ignotum quid ſignificaretur per illud principium niſi ſubintelligeretur ex præcedentib. ſeu ſubſequentib. immediatè adiunctis. Et quia in hoc loco nō exprimitur determinatè in litera ad quid referatur hoc quod dicit,* in princ. *ſed quaſi abſolute nominatur, oportet ꝙ referatur ad illud quod ſibi adiungitur. Vnde primo occurrit referēdum ad hoc quod dicitur ſtatim,* Creauit. *i. in principio creationis. ſeu in principio illius quod creauit, & ſic intelligunt multi doctores Hebreorum, ſicut Rabbi abenhazra, & Rabbi Salo. & alij. Et iſte modus loquendi concordat cū tertia expoſitioe prædicta ſecundum quam intelligitur,* in prin. *id eſt, ante omnia, vt prædictū eſt. Secundo referri poſſet ad hoc quod ſubditur,* Deus, *ſic quod intelligatur hoc principium eſſe aliquid cum quo ſeu per quod Deus fecit omnia, quod conuenit filio, ſicut cum dicitur.* Oīa in ſapientia feciſti, *et ſic intelligit Ra. Mo. Gerunden. quod per hoc quod dicitur,* in prin *ſignificatur aliquod pertinens ad naturam diuinam: licet hoc quaſi balbutiendo exprimat, & hoc concordat cum ſecunda expoſitione prædicta. Tertio poſſet referri hoc quod dicitur,* in prin. *ad hoc quod dicitur cęlum & terram, quę ſunt res ſucceſſioni ſubiectæ, & ſic intelligitur expoſitio. ſ. in principio temporis, hoc eſt in primo nunc, quod præcedit omnem ſucceſſionem temporum, uel omnium rerum cæleſtium, et terreſtrium ſucceſſionem. Quarto poſſet referri hoc quod dicitur,* in prin. *ad totum proceſſum primęuæ creationis ſeu productionis rerum, qui in hoc cap. Gene. primo, continetur, vt ſic intelligatur,* in princip. creauit Deus. *i. in primis ſex diebus, de quibus agitur in toto proceſſu huius cap.* Creauit Deus cœlum & terram, *& ſic intelligit Chryſoſt. vt prædictum eſt, & quia abſolute & ſine aliqua expreſſa determinatione dicitur hic* in prin. *idcirco referendum eſt ad literam ad omnia ſignata per quatuor modos prædictos, inquantum quilibet eorū ex adiacentia ſeu continuatione literæ intelligatur, ut dictum eſt. Item attendendum, quod ſecundum vlteriorem ſenſum literalem ex hoc quod dicitur,* in prin. creauit Deus cælum & terram, *intelligitur ad literam ſm Hebraicam ueritatē pluralitas in diuinis, prout magiſter allegat in 1. parte, diſt. 2. quod patet ex hoc, nam vbi nos dicimus Deus, hebraica veritas habet elohim, quod eſt plurale huius nominis ſingularis hel. & ſic exponit in hoc loco expreſſe Rabbi Abenhazra, licet ex hoc non ueram concluſionem eliciat, ſed extortam. Vult autem intelligi, quod hoc non ſignificat pluralitatem in diuinis, ſed pluralitatem virtutum ſeu potentiarum ab eo procedentium, in cuius ſignum allegat ipſe & ſui ſequaces, quod in ſcriptura quandoque etiam iudices dicuntur elohim, propter eorum uirtuoſam potentiā in iudicando, ut Exo. xxij. d. vbi dicitur,* Diis non detrahes, & principi populi tui non maledices. *Sed hæc cauillatio eſt ualde irrationabilis, quod patet ex duobus. Primo enim hebræi nobiſcum conueniunt in articulo creationis mundi, præſertim in hoc quod ſolus Deus mundum creauit, & cum immediate produxit, intantum quod ipſi tradunt angelos, fuiſſe creatos in feria ſecunda, ne ſi in prima fuiſſent creati, crederetur de angelis, quod fuiſſent cooperatores Dei in mundi creatione. Si igitur hoc quod dicitur elohim, intelligatur de uirtutib. procedentibus a Deo, aut tales uirtutes ſunt aliquid creatum, aut quod increatū, Si primo modo, ſequitur quod aliud quod non eſt Deus, creauit mundum, vel ſaltem cooperatum eſt in creatione mundi. Si ſecundo modo, ſequitur quod in diuinis eſt aliud increatum a Deo procedens, quod eſt intentum. Nam cum Deus etiam ab illis concedatur eſſe ſumme ſimplex, quicquid in Deo eſt Deus eſt. Secundo hæc cauillatio uidetur irrationabilis ex eo, quod* Moſes *pręcipue intendebat informare populum de unitate Dei, & excluſione pluralitatis Deorum, vt cum dicitur Deute. vj.* Audi Iſrael, dominus Deus vnus eſt, *& Deut. xxxij. f.* Videte nunc quod ego ſum, & non eſt alius Deus mecum, *& ſic de multis alijs. Cum igitur Moſes dixiſſet, Creauit elohim, manifeſte dediſſet occaſionem credendi populo pluralitatem quā intendebat excludere, ſm eos etiam potius debuiſſet dicere hel, ꝙ nullam pluralitatem ſignificat, & ex quo nullum inconueniens ſequeretur. Item quod allegat pro parte ſua ꝙ q̄nq; iudices vocantur elohim, hoc manifeſte facit contra eos, nā vbi elohim accipitur pro iudicibus ſei dijs opinatiuis uel falſis, ſemper conſtruitur cum verbo, uel adiectiuo pluralis numeri, vnde Exo. xxiiii. b. ubi dicitur.* Ad deos utriuſque cā perue. *ponitur ibi elohim, & ſtatim ſequitur ibi verbum plurale ſic. ſ.* & ſi illi iudicauerint, *Et in Pſa. lxxxi. b.* Oēs dii gentium dæmonia, *vbi dicitur elohim, & tamē ibi nō dicitur dæmon ſed dæmonia. Similiter in pſal. xcv. b: vbi dicitur,* ego dixi elohī eſtis. *i. dii. non dicit. Ego dixi elohim es, & ſic de multis alijs, ſed in hoc loco, & in alijs vbi elohim ponitur ꝓ uero Deo ſemper adiungitur verbum ſingularis numeri. Non enim dicitur hic,* In principiu creauerunt dii, *ſed creauit, quod quidem verbum ſubſtantiuum. ſ. fuit creās. ad denotandam vnitatem eſſentiæ.* Ex quib. *patet manifeſte, quod Moſes intendit inſtruere populum ſpecialiter quantum ad doctos, quod in Deo qui cęlum & terram creauit, eſt pluralitas perſonarum, inquantū* dixit *elohim. Similiter & vnitas ſecundum eſſentiam, inquantum dixit creauit, & hoc notanter inſinuat Moſes in prima propoſitione totius ſacrę ſcripturæ, in qua continetur articulus creationis, vt innueret hoc myſterium in primo exordio fidei eſſe attendendum. Quod autem hęc pluralitas attribuenda ſit perſonis ſeu ſuppoſitis, habetur etiam ſecundū ſenſum literalem vlteriorē in hoc loco, vbi innuitur aliqua inſtructio de diuinis perſonis. Nam cum dicitur:* In principio, *intelligitur in filio, cui attribuitur cauſalitas creationis per modū cauſæ exemplaris, ut dictum eſt, & per conſequens cum dicitur Deus intelligitur pater, cui attribuitur cauſalitas creationis per modum efficientis. Cum autem dicitur:* Spiritus domini ferebatur, *intelligitur perſona ſpiritus ſancti, prout plenius declarabitur infra. Non tamen eſt intelligendum, quod creare ſit proprium alicuius perſonæ diuinę, & commune toti trinitati, hoc enim eſſet erroneum: cum omnia opera trinitatis ad extra ſint indiuiſa, ſed quia Deus eſt cauſa rerum per ſuum intellectum & voluntatem, ſicut artifex rerum artificiatarum. Artifex autem per verbum in intellectum conceptum, & per amorem ſuæ voluntatis ad aliud relatum operatur, vnde ſimiliter Deus pater operatus eſt omnem creaturam per verbum ſuum, quod eſt filius, & per ſuum amorem qui eſt ſpiritus ſanctus, & ſecundum hoc proceſſiones perſonarum ſunt rationes productionis creaturarum inquantum includunt*

Margin notes (left column): Secundarius ſēſus. — Principia rerum. — Principiū in ſcriptura. — Pſal. 103. c.

Margin notes (right column): Vlterior ſenſus literalis. — Cōueniētia Hebręorum cum Chriſtianis.

A cludunt eſſentialia attributa quæ ſunt ſcientia & voluntas, vt patet in prima parte q. xlv. ar. 6. Sequitur litera. Terra autem erat inanis, &c. Vbi Moſes poſtquam ſummarie tradidit totum opus diuinum circa creationem mundi in primis ſex dieb. ſucceſſiue productum, hic explicat illud per particularia. Circa quod primo oſtendit ſtatum ſeu conditionem quarundam rerum creatarum in prima ſui creatione ſeu productione. Secundo procedit ad alia quæ creata ſeu producta ſunt in prædictis ſex diebus ſucceſſiue, ſecunda ibi: Dixitque deus, fiat lux. Circa primum ſciendum, quod cum Moſes rudi populo loquebatur, vt omnes doctores tenent, qui non ſolum ſpiritualia ueraciter non capiebant, ſed etiã de corporalibus illa communiter tantum apprehendebant, quę uiſui corporali ſubiacent, vt in prima parte. quę. 67 art. 4. Idcirco licet in generali viſibilia & inuiſibilia cœleſtium & terreſtrium creaturarum ſub quodam ſummario (vt dictum eſt) comprehendat, attribuens ea diuinæ creationi, ita vt nihil in rerum natura excluderetur a creatione Dei, loquens tamen poſtea in particulari, vt imbecillitati rudium ſeu ſimplicium audientium condeſcenderet, prætermiſſis inuiſibilib. tam cœleſtium quam terreſtrium, de viſibilibus tantum mentionem facit, vnde de cœleſtibus prætermiſit empyreũ & angelicam naturam, & de terreſtrib. prætermiſit duo elementa, ſ. aerem & ignem, eo quod non ab omnibus percipiuntur. Multi enim etiam Philoſophorum elementum ignis non cognouerunt vſque ad tempus Ariſtotelis. Similiter & aerem nihil dicebant, adeo vt loca plena aere vacua exiſtimarent. vt 4. Phyſ. Vnde in prima rerum productione de trib. viſibilibus principaliter facit mentionem, ſ. de infimo fundamento vniuerſi ſenſibilis, & de ſummo tecto eius, & de quodam medio inter vtrunque, quæ ſunt principales partes integrales cuiuſcunque ædificij, quorum duo ſe habent ad totum vniuerſum viſibile, ſicut centrum & circunferentia ad corpus ſphæricum, quæ complent totam eius rationem plaſmaticam. In quo quidem ſcilicet corpore ſphærico, centrum ſe habet vt fundamentum, & circunferentia ſicut ſummum tectum, & alia inter vtrunque contenta ſe habent, vt medium inter vtrunque, ſ. inter centrum & circunferentiam. Primum oſtendit cum dicit: terra autem. Terra enim ſecundum philoſophos & aſtronomos ſe habet ad vniuerſum corporale, vt centrum. Secundum autem & tertium oſtendit, cum dicit. Super faciem abyſſi. Abyſſus enim ſecundum grammaticos multitudinem aquarum impenetrabilem ſignificat, quæ quidem impenetrabilitas ideo poteſt intelligi non ſolum ex magna eius profunditate, ſed etiam ex hoc quod ex eius confuſione non poteſt abyſſus penetrari, per quod intelligitur aqua elementaris quæ ante eius congregationem in vna permixtione confuſa erat cum alijs duobus elementis. ſilicet aere & igne. Prout Magiſter ponit in 2. li. diſt. 13. quod totum uocatur abyſſus ſecundum eſtimationem ſimplicium ſeu rudium, quib. loquebatur, qui aerem et ignem elementarem propter eorum inuiſibilitatem (vt dictum eſt) non percipiunt. Quę quidem abyſſus totam terram vndique cooperiebat & vſque in altum porrigebatur, quouſque nunc ſummitas corporeæ naturę pertingit, ſicut quibuſdam videtur, prout Magiſter ponit diſtinct. ſupradicta. Intelligatur tamen hæc ſummitas naturæ corporea circa cœlum chryſtallinũ, quod per ſuperficiem abyſſi intelligendum eſt. & hoc eſt primũ corpus mobile quod ſe habet ad omnia corpora naturalia, ſicut ſuperficies ad corpus ſphæricum, quæ totam eius ſoliditatem continet. Vnde notandũ eſt, quod non dicit ſcriptura: tenebræ erant. in terra. nec in abyſſo, neque ſupra abyſſum, ſed ſuper faciem abyſſi. Cuius ratio eſt. Nam illa multitudo aquarum impenetrabilis & profundiſſima in prima ſui productione erat turbida, & quaſi opaca ex eius confuſa permixtione ſeu cõpoſitione, C intantum quod non erat capax lucis, ſicut nec terra, & ſic non erãt in terra nec in abyſſo tenebræ proprie loquendo, ſicut nec in ligno dicitur eſſe cęcitas licet non videat, ſuper faciem abyſſi, quod eſt primũ mobile (ut dictum eſt) ex ſua pura & impermixtibili natura eſt diaphanum, & fuit ſemper capax lucis, ſed quia nondum lux facta erat. ideo proprie loquendo tenebræ erant pro tunc ſupra faciem abyſſi. i. in primo cœlo mobili. Conuenienter igitur in primordiali rerum viſibiliũ productione fit expreſſa mentio de terra quod eſt centrum & quaſi fundamentum vniuerſi ſenſibilis, & de circunferentia, quod eſt ſummum tectum. ſ. primũ mobile eo modo quo dicitur Eſai. xlviij. c. Manus enim mea fundauit terram, & dextera mea menſa eſt, alias, tetendit cœlos. Et loquitur ad modum formantis circulum cum circino, qui primo ponit vnum pedem in centro quod eſt fundamentum, & alium tendit circunducendo circunferentiam. Sequitur in litera. Spiritus domini ferebatur ſuper aquas. quæ quidem verba proprie & notabiliter exponuntur a Hiero. de Hebraicis quęſtionibus, vbi ſic dicit, Pro eo quod in noſtris codicibus ſcriptum eſt, Spiritus domini ferebatur: in Hebræo habetur מרחפת Merahephet, quod nos appellare poſſumus incubare, in ſimilitudinem volucris oua calore animantis. Ex quo intelligimus, non de ſpiritu mundi dici, vt nonnulli arbitrantur, ſed de ſpiriſancto, qui & ipſe viuificator omnium a principio dicitur, de quo Pſal. 53. d. Emitte ſpiritum tuum creabuntur, Hæc ille. Quę quidem uiuificatio poteſt recte intelligi ſecundum motum primi mobilis. Nam mo-

[Ge]n ſio [Mo]ſes.

[Ab]yſſus.

D tus ſecundum philoſophum. 8. phiſi. eſt vita rerum naturalium, & cum inter omnes motus rerum naturalium motus primi mobilis ſit primus & pcipuus, et a quo omnes motus corporales regulantur & menſurantur tanquam a prima omnium motuum menſura, et a Deo tanquam a primo mouente principaliter cauſatus. Idcirco in primordio creationis rerum naturalium, de hoc primo motu tanquam de vita rerum naturalium fit mentio attribuendo ipſum motum Deo in perſona ſpiritus ſancti, cui appropriatum eſt viuificare. Et ex hoc tollitur quædam inconuenientia quæ quodammodo animũ pulſat. ſ. quod inter primo creata fit mentio de tempore cum dicit: Dies vnus, dies ſecundus, & huiuſmodi. Sed de motu nulla videtur fieri mentio, cum tamen motus ſit prior ipſo tempore naturaliter. Vnde ſecundum prædictam expoſitionem prædicta tollitur inconuenientia, quia de motu fit mentio antequam de tempore, vt patet ex prædictis. Sed contra prædicta quædam dubia breuiter poſſunt moueri inquiſitiue, ex quorum ſolutione veritas magis elucidatur. Primum, Poſſet rationabiliter quæri prout Auguſtinus quærit ſuper Geneſim, ad literam. Cur non ſcriptum eſt, Dixitque Deus fiat terra, & facta terra eſt. Fiat aqua ſeu abyſſus & factum eſt, ſicut dicit de luce & de firmamento & huiuſmodi. Quæſtio. Secundo põt quæri. Si abyſſus hic accipitur vt dictum eſt pro aquarum multitudine impenetrabili terram vndiq; circundante, cur non hoc proprie declarauit Deus dicens, Multitudo aquarum erat ſuper terram, cum aqua ab omnibus quantumcunque rudibus ſit perceptibilis. Et de aqua in hoc capitulo frequenter fiat mentio, non autem de abyſſo in hoc loco. Tertium, Si facies abyſſi accipitur in hoc loco pro primo mobili, vt dictum eſt, cur ſtatim ipſum nominat aquas, cum dicit. Ferebatur ſuper aquas, ſecũdum iſtam expoſitionem. Quartum, Cum ſpiritus domini ſeu ſpiritus Dei, pluries in ſacra ſcriptura accipiatur pro aere ſeu vento, vt in Pſal. 147. b. Flauit ſpiritus eius & fluet aquæ, & in alijs, vnde ergo cogimur vt in hoc loco accipiatur pro ſpiritu ſancto, vt dictum eſt. B Quintum: Si ſpiritus Domini, ſeu ſpiritus Dei in hoc loco accipitur pro Spiritu ſancto, vt dictum eſt, cum Spiritus ſanctus ſit Deus inconuenienter dicitur quod ferebatur ſuper aquas, cum Deo non cõpetat localiter ferri nec ſitum habere. Ad primum igitur dicendum quod ex verbis Aug. ubi ſupra. apparet quod in hoc dicitur. Terra erat inanis & vacua, & tenebræ ſuper faciem abyſſi, intelligitur materia omnis informis. Auguſt. reſpon. Dicit. n. in 12. confeſſ. Quid. n. in omnibus mundi partibus reperiri poteſt propinquius informitati omnimodæ quam terra & abyſſus, Et infra ſubdit, Illud autem totum † proprie nihil erat, quoniam adhuc omnino informe erat. Hæc Aug. Ex quo patet, quod ſecundũ ipſum ideo prætermiſſum eſt dicere, fiat terra, ſeu abyſſus. Similiter & factum eſt ita, & vidit Deus quod eſſet bonum, ſicut dicitur in alijs, propter informitatem omnimodam materię quæ in prædictis verbis ſignatur, & eſt ratio, quia cum dicitur, Dei perfecta ſunt, opera, vt Deut. 32. a. Ideo inconuenienter de natura omnino informi diceretur, Dixit Deus, fiat hoc. Similiter & vidit Deus quod eſſet bonum. Ambroſius autem & alij ſancti Doctores non concordant cum Aug. in hoc, ſ. quod cũ dicitur, Terra autem erat inanis & vacua, intelligatur materia informis, ſed ipſum elementum terræ. Ambr. reſpon. Secundum quos ſanctos doctores aliter ab Aug. opinantes dicendum eſt, quod aliæ tres informitates attribuuntur creaturæ corporali in primordio productæ, propter quas nõ decebat vt de creatura ſic informi diceret fiat, &c. Vel, vidit Deus quod eſſe bonum, & huiuſmodi, deerat enim corpori diaphano. ſ. primo mobili pulchritudo lucis. vnde dicitur, quod tenebræ erant ſuper faciem abyſſi. Deerat etiam terræ duplex pulchritudo. Vna quam habet ex hoc quod eſt aquis cooperta, & quantum ad hoc dicitur quod terra erat inanis. ſ. inuiſibilis. Alia uero quam habuit cum non eſſet ornata herbis & plantis, & ideo dicitur quod terra erat vacua. Duplex pulchritudo terræ. E Vnde in hoc loco Moſes intẽdit exprimere ĩformitates creaturæ corporalis tam cæleſtis quam terreſtris in primordio productę, & & ideo non oportebat in hoc loco dicere. Dixit Deus fiat terra, & huiuſmodi, ſicut in alijs creaturis, quę in prima ſui productione tales informitates minime habuerunt. Si autem contra hoc dicatur, quod lux in 1. die facta etiam videtur imperfecta ſeu informis reſpectu lucis luminarium, quod patet ex excellentia proprietatũ luminarium quæ in opere quartæ diei exprimuntur, quæ non pertinent ad lucem in prima die factam, vt infra patebit, & tamen de ipſa luce dicitur, Fiat lux, & cætera. & vidit Deus lucem quod eſſet bona, & ſic ſimiliter potuiſſet dici de terra, non obſtantibus informitatibus prædictis. Ad hoc dicendum, quod lux in prima die facta licet non eſſet ita perfecta ſicut lux ſolis, habebat tamen perfectionem ſibi pertinentem quantum ad illud pro quo facta fuit, ſcilicet diuiſionem noctis & diei, vt patet in litera. Sed terra fuit facta a Deo ad hoc vt habitaretur ab animantibus, iuxta illud Eſa. 48. capitulo. Non in vacuum creauit eam, ſcilicet terram, ſed ut habitaretur, & cæte. Et quia hæc perfectio ad quam ordinata eſt terra ſibi deerat in primordio ſuæ creationis. Idcirco non erat conueniens ut de ea dicerentur uerba prædicta quæ de alijs creaturis, quæ in prima ſui pro-

† prope.

duƈtione perfeƈtiones ad quas produƈtæ ſunt attigerunt. Idem de abyſſo dicendum, quæ propter eius commixtionem confuſam ſupradiƈtam, non dum habebat perfeƈtionem ſufficientem ad producendum generabilia. Superficies autem abyſſi in hoc loco non intelligitur per ſe niſi reſpeƈtu ipſius abyſſi cuius dicitur eſſe ſuperficies, & ideo non oportebat vt de ipſa ſuperficie fieret mentio ſeorſum in huiuſmodi creatione. Vtrum autẽ ex autoritatibus ſanƈtorum, & ſpecialiter Baſilij, Ambroſii & Chryſoſt. intelligatur quod omnimoda informitas materiæ tempore præceſſit formationem eius, omitto cauſa breuitatis, vide tamen in prima par. quæſt. xlvj. ar. primo veritatem huius quæſiti a ſanƈto doƈtore determinatam.

Reſpōſio ad ſecundā q̄ōnem.

Ad ſecundum faciliter reſpondetur ex diƈtis. Abyſſum enim hoc loco hoc nominat aquam ſolam, ſed aquam cum aliorum elementorum permixtione confuſſam, vt diƈtum eſt, prætermiſit tamen expreſſam mẽtionem de alijs elementis cum aqua permixtis, propter ruditatem eorũ quibus loquebatur, qui pro maiori parte ea quæ non ſubiacent viſui non cognoſcebant, vt iam diƈtum eſt.

Reſpōſio ad tertium q̄ōnem. Primũ mo bile nominatur di- uerſimode.

Ad tertium dicendum quod primum mobile in hoc loco nominatur diuerſimode propter diuerſitatem eorum quæ ſibi competunt, de quibus in propoſito agitur. Competit enim primo mobili, omnia corpora naturalia & mobilia continere, ſicut ſuperficies corpus continet cuius eſt ſuperficies. & ex hoc nominatur facies abyſſi, id eſt, ſuperficies abyſſi, de qua continentia hic eſt agendum tanquam de loco vniuerſali omnium corporum naturalium, competit etiam ei diaphaneitas ſecundum ſuæ naturę puritatem. Similiter & prima mobilitas corporalis, de qua diaphaneitate in hoc loco eſt agendum tanquam de prima capacitate lucis, quæ quidem lux in corporibus primum locum tenet ſecũdum Aug. de lib. arb. Similiter & de prima mobilitate eius hic eſt agendum, tanquam de prima vita vel de primo effeƈtu vitæ corporum naturalium, quæ duo, nulli earum creaturarum (de quibus ſcriptura mentionem facit) inter primo creata ſic competunt ſicut aquis. Aqua enim inter viſibilia corpora maxime eſt obediens motori, & eſt perſpicua. Et hæc eſt rō quare primũ mobile in hoc loco hic diuerſis nominibus appellatur. Hæc expoſitio de primo mobili & de primo motu videtur rationabilis, conſiderando quod in prima rerum produƈtione fieri debet mentio de ſummo loco vniuerſali corporum naturalium. Similiter & de primo motu & de primo mobili, & etiam de tempore quæ ſunt menſura omnium rerum naturalium.

B

Reſpōſio ad quartā q̄ōnem.

Ad quartum, dicendum quod dicere quod ſpiritus domini in hoc loco intelligatur pro aere elementari eſt valde irrationabiliter diƈtum propter tria. Primum, quia ſi in hoc loco ſpiritus domini accipitur pro aere elementari, prout Rabbi Moſes & quidam alij volunt dicere, quod ſcriptura in hoc loco nominat quatuor elementa. Terram ſcilicet cum dicit: Terra autem. Aqua vero cũ dicit: Super aquas. Aerem cum dicit. Spiritus domini. Ignem uero cum dicit. Et tenebræ erant. Et hoc quia ignis, vt dicunt in loco proprio non lucet, ſecundum hanc poſitionem nulla eſſet ratio propter quam aer qui dicitur ſpiritus magis appropriaretur ſic Deo, vt nominaretur ſpiritus domini, quam elemẽtum aquę ſeu terrę vel ignis, quorum nullum in hoc loco tali modo nominatur, vt dicatur, aqua domini, terra domini. Secundum, quia vt ex ſerie literæ patet, ſpiritus domini de quo hic agitur, ferebatur ſuper aquas, ante earum diuiſionem, quæ faƈta fuit ſecunda die per firmamentum, diuidens aquas ab aquis, & ſic ferebatur indiſtinƈte ſuper aquas, non ſolum inferiores, ſed etiam ſuperiores, nulla .n. diſtinƈtio aquarum legitur in prima die. Ex quo ſequitur quod huiuſmodi ſpiritus adhuc faƈta diuiſione, ferretur ſuper aquas ſuperiores: cum in ſcriptura nulla fiat mentio de hoc quod huiuſmodi ſpiritus Domini congregaretur ſeu attraheretur ad hoc, vt poſt aquarum diuiſionem ferretur ſuper aquas inferiores tantum, quod tamen eſſet valde inconueniẽs & contra mentem Rab. Moyſi, & aliorum ſequentium, qui ſpiritum in hoc loco diƈtum accipiunt pro aere elementari tantum, cui nullo modo competit eſſe ſuper aquas quæ ſuperiores ſunt cælo ſydereo. Tertiũ, quia vt ex prędiƈtis patet, Moſes in toto proceſſu ſex dierum nunquam nominauit aerem, etiam in loco vbi fuiſſet congruum aerem nominari, ſicut cũ dicitur, producant aquæ volatile ſuper terram, vbi congruum fuiſſet dicere, producant aquæ & aer. ſimiliter & dicere, vt volitẽt in aere, & non ſolum ſub firmamento, cum volucres pro maiori parte participant naturam aeream plus quam aqueam, vnde in aere viuunt & nidificant pro maiori ſui parte, vnde earum volatus principaliter ad ornatum aeris pertinet, vt dicit Magiſter ſenten. diſtinc. 15. Et tamen in hoc loco nullam mentionem facit de aere propter eius inuiſibilitatẽ, & propter imbecillitatem, vt ſupra diƈtum eſt. Non .n. dicit de auibus, vt volent in aere ſeu in ſpiritu, ſed ſuper terram & ſub firmamento cęli, prętermittens totaliter nominationem aeris. Vnde eadem ratione cũ hic dicitur. Spiritus domini, non eſt intelligendũ de aere de quo nunquam fecit mentionem in proceſſu ſex dierum, vt diƈtum eſt. Si autem contra hoc dicatur, quod ſit Spiritus domini, non poteſt hoc intelligi de aere propter eius inuiſibilitatem, eo quod ille populus inuiſibilia non percipiebat, ſequeretur a fortiori, quod non debet intelligi de ſpiritu ſanƈto, qui incomparabiliter eſt magis inuiſibilis oculis corporalib. quam aer, cum ſit penitus incorporeus & immaterialis. Ad hoc dicendũ, quod quantuncunque populus ille rudis fuiſſet & incapax ſpiritualium, nihilominus neceſſe erat vt eis proponeretur primo, & ſupponerentur quædam penitus inuiſibilia, ſicut Deum eſſe, quia ſine hoc in vanum inſtituerentur de fide, ſecundum quam accedentẽ ad Deum, oportet credere, quia eſt, vt ad Heb. 9. b. Similiter licet anima humana ſit inuiſibilis de ſui natura, tamen proponendum erat eis de ea inquantum ſecundum illam principaliter homo eſt capax remunerationis diuinæ quod eſt principium in his, quæ credibilia traduntur. Vnde Apoſt. cum dixiſſet. Accedentem ad Deum oportet credere, quia eſt, ſtatim ſubiunxit. Et inquirentib. ſe remunerator eſt, & ideo de anima humana circa firmationem hominis expreſſam ſcriptura fecit mentionem dicens. Spirauit in faciem eius ſpiraculum vitę. Gen. 2. b. De inuiſibilib. ergo nulla mentio fit in proceſſu ſex dierum, niſi tantum de Deo & de anima humana, quorum cognitio ſaltem ænigmatica neceſſaria eſt cuicunque fideli, vnde ſpiritus domini non inconuenienter in hoc loco accipitur pro ipſo Deo, licet inuiſibilis ſit. De alijs vero inuiſibilib. quorum cognitio non eſt explicite neceſſaria omnib. fidelib. ſicut eſt natura angelica, vel aer elementaris & huiuſmodi, prętermittitur mentio expreſſa in hoc loco ratione iam diƈta. Si autem obijciatur de primo mobili quod eſt inuiſibile, & tamen ſecundum prędiƈtam expoſitionem de eo fit mentio, cum dicit: Super faciem abyſſi. vt diƈtum eſt. Dicendum quod primum mobile ſatis eſt viſibile per ſuum effeƈtum qui eſt motus diurnis ſolis, & aliorum corporum cæleſtium.

C

D

Notandum etiam, quod antiqui expoſitores Hebræorum notabiliſſime & compendioſe expoſuerunt prædiƈtum verbum, ſpiritus domini. in illo libro qui dicitur Bereſchith rabbaa .i. Geneſis magna, ubi ſic habetur interrogatorie, Quid eſt quod dicitur, Spiritus dñi ferebatur ſuper aquas? Ad quod reſpōdet, nil aliud eſt, niſi ſpiritus Meſſię de quo legitur, Requieſcet ſuper eum ſpiritus domini, ſ. Eſa. 11. a. Ex quo diƈto manifeſte datur intelligi, quod ſpiritus domini, hic intelligitur ſpiritusſanƈtus qui eſt ſpiritus Meſſię, inquantum ſecũdum Catholicam veritate procedit a patre & filio, qui quidem filius eſt verus & benediƈtus Meſſias. Ad quintum dicendum, quod per hoc quod in hoc loco dicitur, Ferebatur, non debet intelligi aliquid paſſiue in ſpiritu domini, nec hæc diƈtio merahephet, quod in Hebraico in hoc loco ponitur, eſt uerbum paſſiuum, ſed mere aƈtiuum, ſignificans quod ſpiritus domini fouebat & viuificabat aquas, ad ſimilitudinem gallinæ cubantis, & vitalem uirtutem his quæ fouentur tribuentis, quæ quidem viuificatio in hoc loco intelligitur per primum motum qui eſt præcipue viuificatiuus corporum naturalium vt diƈtum eſt, unde ſimile uerbum omnino habetur Deuter. 33. b. ubi dicitur. Sicut Aquila prouocans ad volandum pullos ſuos, &c. quod eſt propria ſimilitudo ad propoſitũ. Nam ſicut auis mouet pullos ſuos ad volandum, & ſic eos fouet & viuificat, ſic Deus primum mobile mouet ad viuificandas creaturas corporales, licet enim ſit aliqua intelligentia immediate mouens primum mobile, de quo hic agitur, tamen prima cauſa & principaliter huius motus Deus eſt, in quo omnes creaturæ viuunt, mouentur, & ſunt, ut Aƈtu. 17. ſ. Allegoricè etiam ſequendo concordantiam antiquorum Hebræorum prędiƈtam, qui ſpiritum domini qui hic ſuper aquas ferebatur, exponunt eſſe ſpiritum Meſſiæ, de quo dicitur Eſa. x. a. Requieſcet ſuper eum ſpiritus domini, vt diƈtum eſt, notabiliter dici poteſt quod ſicut ſpiritus domini viuificabat aquas, ſ. corpora naturalia, vt diƈtum eſt, ſic idem ſpiritus dat uitam ſpiritualem per aquam baptiſmi, de qua Ioã. 3. a. Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu ſanƈto, &c. Sequitur in litera. Dixit Deus: Fiat lux, qualiter autem intelligitur quod dicitur: Deus dixit, Ambr. in hexa. declarat dicens. Non per organa uocis, nec quod aerem iſtum, quidam uerborum ſtrepitus uerberaret, ſed vt voluntatis ſuæ æternam cogitationẽ proderet in operationis effeƈtu. Continuatur autem produƈtio lucis ad prædiƈta ſic: nã cũ præmiſſa fuerat circa creationem corporalem multiplex informitas; Vna ſcilicet cum dicitur. Terra autem erat inanis & vacua. Alia cũ dicitur. Tenebræ erant ſuper faciem abyſſi. Conueniens ergo fuit ut informitas tenebrarum primo remoueretur per lucis produƈtionẽ. Tum quia lux eſt qualitas primi corporis. Tum, quia inter cæteras qualitates corporeas lux eſt ſpiritualier, vnde Aug. in lib. de lib. arbit. dicit, quod lux in corporibus primum tenet locum. Tum propter communitatem lucis in qua inferiora cum inferioribus communicant. Sed quę ſit iſta lux, uarie traditur a doƈtoribus. Quidam enim dicunt illam lucem fuiſſe quandam nubem lucidam quæ poſtmodum faƈto ſole in materiã præiacentem redijt, uel adhuc remanet ſoli coniunƈta imperceptibiliter, vel ex illa nube formatum eſt corpus ſolis quę quidem tres poſitiones non ſolum ſunt improbandæ per rationem, vt in prima parte, quæſtion. quinquageſimaoƈtaua, articulo quarto, in reſponſione ad ſecundum argu. ſed etiam ex ſerie ſententię literę non videntur ſtare. Tum, quia lux ſignificat qualitatem tantum, nubes aũt lucida non eſt lux, licet ſit corpus luminoſum uel luminare & huiuſmodi, ſicut album non albedo, unde in tali lucidæ nubis produƈtione, debuiſſet exprimi ſubſtantia,

E

Reſpōſio ad quinta q̄ōnem.

F

Dicere Dei. Quæ ſit lex prim

A ſtantia cum ſua qualitate, dicendo, Fiat nubes lucida, uel quid luminoſum & huiuſmodi. Fieri enim ſicut & eſſe principaliter pertinet ad ſubiectum ſeu ſubſtantiam. Accidentium enim prout in Methaphyſica traditur, non eſt eſſe ſed in eſſe. Nec etiam videtur literæ conſonum nec rationi, quod illa lux fuerit lux ſolis, ſed adhuc informis prout Poſtillator dicit. Tum quia ſi ſic debuiſſet dicere, producatur, ſeu procedat lux, uel producat ſol, ſeu cęlum lucem, ſicut dicitur in hoc ca. in his quæ ab alijs procedunt. Tum quia ſecundum hoc diuiſio lucis a tenebris in prima die facta fuit per circularem motum ſolis, vt etiam Poſtillator dicit, ſicut in quarta die, & tamen ſcriptura in hoc loco attribuit hanc diuiſionem Deo, dicens. Et diuiſit Deus lucem a tenebris. In quarta autē die attribuunt hanc diuiſionem luminaribus dicentes, vt diuidant lucē a tenebris. Tum quia maxime inconueniens videtur dicere quod accidens ſeu motus alicuius rei ſingularis ſit in rerum natura antequam ſuū ſubiectum in eſſe producatur. Ex quibus patet quod lux in prima die facta, differt a luce ſolis, de qua fit mentio in quarta die, non ſolum quantū ad particulares effectus, ſed etiam quantum ad eſſentiam. Vnde poſitio

iliusin amer.

Baſil in hoc loco videtur literæ concordare, & rationi non diſſentire, dicit enim in hexame. ſic, poſt ſolis creationem dies eſt cum a ſole illuminatus eſt aer, in eo quod ſuper terram eſt in hemiſperio relucens, & nox vmbra terræ occultato ſole. Tunc autem. ſ. in primis tribus diebus non ſecundum motum ſolarem ſed refuſo principali lumine illo, & rurſus contracto ſecundum determinatam a Deo menſuram, dies generabatur & nox reducebatur. Hæc Baſil. Vnde ſecundum eum hæc lex non fuit corpus ſeu ſubſtantia corporea, ſed quædam qualitas formaliter illuminatiua, non procedens ab aliquo corpore luminoſo, ſed ſolum a voluntate diuina per creationem, prout ipſa litera plano modo ſignificat, cū dicit, Fiat lux. quæ quidem lux non habebat per ſe motum, & ideo non poterat de

B ſe diuidere lucem a tenebris, ſed hoc faciebat per emiſſionem & contractionem luminis virtute diuina determinatam, & ideo dicitur hic: Diuiſit Deus lucem a tenebris. Sed in quarta die vbi de luminaribus agitur, expreſſe dicit, Vt diuidant lucem a tenebris. quia luminaria per motum proprium ſibi connaturalem hanc faciunt diuiſionem, ſecundum quam poſitionem Baſi. quæ valde videtur conſonare literæ, non eſt inquirendum quid factum fuit de illa luce prima poſt creationem ſolis, nā aduenien te prouiſione naturaliter, rationabiliter ceſſat prouiſio miraculoſa, ſicut & legitur Ioſue. 5. cap. Defec. manna poſtquam comederunt de frugibus terræ. Obijcitur autem contra poſitionem Baſil. primo ex hoc quod pro tunc, animalia & homines non eſſent, ideo iſta viciſitudo lucis & tenebrę non habebat aliquam neceſſitatem ſeu vtilitatem. Secundo ex hoc quod hæc contractio & emiſſio non eſſent naturalis, ſed miraculoſæ, quod (vt dicunt) non habet locum vbi agitur de inſtitutione naturæ. Sed reſpondetur ad primum quod hæc obiectio eſt communis, etiam contra ponentes quod hæc lux fuiſſet lux ſolis. Sed dicendum, quod hæc viciſitudo deſeruiebat diſtinctionib. ſex dierum, ad hoc, ſcilicet quod in ſex diebus perficeretur opus creationis, prout in propoſito diuino ab ęterno fuerat diſpoſitum, & etiam vt per hoc ſex dies pręfigurarentur ætates mundi, & traderentur alia myſteria ſecundum doctores. Ad ſecundum dicendum quod in hoc capitulo nonnulla miraculosè facta traduntur, ſicut productio herbarum & plantarum antequam luminaria & ſtellæ eſſent, quod eſt manifeſte miraculoſum, quia excedit facultatem

C naturalem creaturarum, & etiam eſt penitus inſolitum, quæ duo perficiunt rationem miraculi. Idem dicendum eſt de congregatione aquarum facta in ſecunda die, & ideo nimirum ſi productio huius primæ lucis & eius contractio & emiſſio ſit miraculoſa. Cætera autem exponantur prout in poſtilla vſque ibi, Factum eſt ueſpe. & ma. dies unus. ſcilicet naturalis. Circa quod attendendum, quod Hebræi per ueſpere, intelligunt noctem, quæ incipit à veſpera & terminatur in ueſpere ſequenti, & ſic dicunt quod dies naturalis incipit a principio primæ noctis, & terminatur in principio noctis ſequentis, quod intendunt probare per hoc quod in primordio rerum, tenebræ quæ a Deo nox vocantur, vt patet in litera, præceſſerunt lucem in ordine temporis, nam poſtquam dixit, Tenebræ erant, &c. conſequenter dixit. Fiat lux. Ex quo uidetur quod nox naturaliter debet præcedere diem in computatione dierum. Hoc etiam confirmauit ex eo quod legitur in Exod. A ueſpera uſque ad ueſperam celebrabitis ſabbatha ueſtra. Sed licet hoc habeat locum ex hac autoritate in feſtiuitatibus antiqui teſtamēti, eo quòd feſtiuitates eorum habuerunt initium a feſto paſchali in quo agnus ad ueſperam immolabatur tamen in ordine computationis dierum naturalium, tenendum eſt cū doctoribus noſtris. ſcilicet, ut computentur dies a mane uſque ad mane, prout magiſter ponit. in 2. di. 13. reddens ad hoc rationem myſticam. ſ. eo ꝙ homo a luce per peccatum corruit in tenebras ignorantiæ & peccatorū. Sed poteſt hic ſumi alia ratio naturalis ex hoc quod res denominantur a termino ad quem, non a termino a quo, vt in primo Phyſ. & ideo dies artificialis debet denominari a ueſpera, in quam terminatur, & nox denominari a mane in quo terminatur. & ſic per hoc quod dicitur, Factum eſt ueſpere. intelligendus eſt dies artificialis, cuius terminus ad quem eſt ueſpera ſiue nox. Et conſequenter cum dicitur, Et mane, intelligenda

r.per intel t po- ei.

D da eſt nox, cuius terminus ad quem eſt mane, & ſic prima pars diei naturalis eſt dies artificialis, & ſecunda nox ſequens. Nec ualet quod dicunt, quod in primordio tenebræ prę̨ceſſerunt lucem, nā illæ tenebræ non erant dicendæ propriè nox, nam ſicut dies propriæ loquendo, eſt latio lucis ſeu ſolis ſuper terram, ſic & nox eſt occultatio talis lucis ſeu ſolis ſub terra, quod non competit tenebris quæ fuerunt in primordio antequam aliqua lux corporalis produceretur. Circa opus ſecundę diei duo ſunt principaliter conſideranda. Primum ꝙ cęlum ſit illud quod dicitur firmamentum. Secundum qualiter hoc intelligatur quod dicitur. Vt diu. aquas ab aquis. Circa primum omiſſa uarietate opinionum et ſequendo poſitionem Chry. quæ magis videtur planiori ſenſui literæ concordare, vt iā dictum eſt uidetur dicendum quòd hoc firmamentum de quo hic agitur eſt cęlū ſydereum, quod diuiditur in octauam ſphæram quę eſt ſtellarum fixarum, & in ſeptem planetarum orbes, de quibus etiam ſtellis & planetis legitur plane inf. in opere quartę diei. poſuit eas Deus. ſ. luminaria & ſtellas in firmamen. cę. Nec obſtat quod dicitur in prima die. In princi. creauit Deus cęlum. quia ibi ſummariè includitur totum opus ſex dierum, vt ſupra dictum eſt. Et quia in prima die mentionem fecerat de primo mobili & eius motu, vt ibi fuit expoſitum. Nunc autem in ſecunda die de firmamento in quo ſidera fuerunt poſita mentionem facit oſtendens quod hoc firmamentum fuit productum de nihilo in ſua propria ſpecie per creationem, quod conſonat huic quod dicitur, Fiat firmamentum. non exprimendo aliquid de quo tale firmamentum fieret. Si. n. de abyſſo uel ab aliqua parte eius firmamentum fuiſſet formatum, vt quidā dicunt, dixiſſet utique. Fiat abyſſus. uel, fiat de abyſſo firmam. ſicut dixit de herbis & plantis quæ de terra fuerunt producta, exprimendo. Germinet terra herbam. &c. conſequenter dicit. Protulit terra

Opus ſecūdæ diei. An cęlum idē ſit cū firmamento.

E herbam, Similiter in quinta die dicit. Producant aquæ reptile. & in ſexta. Producat terra animam viuentem. Ex quo ſequitur ꝙ illa vbi non exprimitur materia, ſed ſolum dicitur, Fiat. non debent intelligi fieri ex materia præiacente ſed in ſua propria ſpecie totaliter ex nihilo per creationem produci, & ſic intelligendum eſt, cum dicitur: Fiat lux, Fiat firmamentum, Fiant luminaria: Si autem contra hoc dicatur quod ſic, ſcriptura debuiſſet vti in illis uerbo creationis, vt intelligerentur talia de nihilo fieri ſeu produci. Dicendum, quod hoc non requiritur ſecundum opinionem Chryſ. ſupradictum quam hic ſequimur. nam in hoc quod dicit, Creauit Deus cęlum & terram. intelliguntur omnia cæleſtia & terreſtria in proceſſu ſex dierum a Deo immediate creari, prętorquam illa de quibus in litera aſſignatur ipſorum materia, ut iam dictum eſt. Si autem quæratur de hoc quod ſequitur, & Fecit Deus firmamētum. quomodo habeat intelligi, cum. n. dicitur de Deo in Pſal. 148. a. Ipſe dixit, & facta ſunt cum dixiſſet. Fiat firmamentum. ſtatim debuiſſet dicere, Et factum eſt ita. ſicut in luce prima. Dicendum quod quia fieri quandoque importat acquiſitionem alicuius diſpoſitionis accidentalis in re facta, prout in poſtilla deducitur, idcirco ut denotaret ſcriptura firmamentum in ſua prima productione fuiſſe a Deo ſecundum omnes ſuas qualitates accidentales perfectum, ideo ſubdit. Fecit Deus firmamentum. Idem eſt dicendum de luminaribus, cum dicit, Fecitque Deus duo luminaria magna. de luce autem non ſic. Nam licet lux in prima die eſſet facta perfecta quantum ad hoc, ꝙ Deus per eam diuideret diem a nocte, non ſimpliciter tamen fuit perfecta, ſicut lux luminarium, ut infra patebit, & ideo de ea non dicitur, Et fecit Deus lucem, ſicut dixit, fecit Deus luminaria. Circa ſecundum principale attendendum eſt, ꝙ licet de aquis ſuperioribus multæ ſint opiniones ſanctorum doctorum, ſemper ſalua autoritate, proſequendo in hoc loco quæ ſupra dicta ſunt, dicendum eſt, ꝙ corpora diaphana ſub nomine aquarum intelliguntur propter conformitatem perſpicuitatis, unde & primum mobile eadem ſimilitudine aqueum dicitur ſeu cryſtallinum. Vnde magiſter in litera de aquis ſuperioribus dicit, quod non uaporali tenuitate, ſed glaciali ſoliditate ſuſpenduntur ne labantur, ſed quia primum mobile, & cætera corpora cęleſtia maxime obediunt motori, ſicut aqua inter omnia corpora uiſibilia mixta hoc habet, idcirco potius nominatur nomine aquæ in ſcriptura, quam nomine chryſtalli, iuxta illud Pſal. 103. a. Qui tegis aquis ſuperiora eius. Non ergo mere ęquiuoce ſuperiores & inferiores dicuntur, ſed quodammodo quaſi analogice. Et notandum, quod huiuſmodi firmamentum, ſ. cęlum ſidereum, diuiſit aquas ſuperiores ab aquis inferioribus, non ſolum ſecundum locum, ſed etiam ſecundum quaſdam proprietates eſſentialiter conſequentes motum earum. Prout magiſter Bonauentura ſuper 2. diſt. 13. hoc videtur dicere. Aquæ enim ſuperiores, ſ. cælum cryſtallinum, ſeu aqueum eſt primum mobile, quod uniformiter & continuè vnico motu mouetur, ſecūdum quem reuoluitur totum cælum motu diurno, maxime uniformi. Aquæ vero inferiores. ſ. elementares, mouentur multipliciter & difformiter ſecundum quodlibet genus motus, ſeu mutationis & alterationis; & huiuſmodi. Firmamentum vero, ſcilicet, cælum ſidereum participat proprietatem primi mobilis, inquantum eſt immune ab alia mutatione quacunque, præterquam ſecundum ſitum, imperfecte tamen attingit vniformitatem motus primi mobilis, eo quod cælum ſidereum participat et hoc firmamētum quodammodo proprietate inferiorū

Quæſtio.

Vt diuidāt aquas ab aquis. Diaphani nomine aquę intelliguntur.

Nota. F

A aqu..rum, non formaliter ſed eff:ctiue inquantum habet virtutem cauſandi diuerſitatem generationis & corruptionis, & cuiuſcunque alterationis ſeu mutationis, per acceſſum & receſſum, per diuerſas ſtellarum, ſeu conſt-llationum influentias: unde hoc firmamentum. ſic intellectũ quaſi medium inter prædictas aquas & quodammodo participans vtriuſque ſimilitudinem extremorum, diſtinguit aquas ab aquis. Alij verò dicunt ſcilicet quod firmamentum die ſecunda factum intelligitur illa pars aeris quæ condenſatur in nubes, & dicitur firmamentum. propter ſpiſſitudinem aeris in parte illa. Sed quia hęc expoſitio licet ab Augu. ſuper Geneſi commendetur inquantum nihil dicit contra fidem, & quod proponit prompto documento credi poteſt, quia tamen remota videtur à planiori ſenſu literali, ſecundum quem traditur plane, quòd in quarta die poſuit Deus luminaria & ſtellas in firmamento cęli. idcirco prima expoſitio videtur verior. Quod autem ſequitur. Vocauit Deus firma. cęlum. intelligendum eſt ſecundum Rab. Moyſ. quod vbi iſta vocatio habetur intelligendum eſt eſſe aliquid aliud, quod hoc nomine principalius vocatur. ſed appropriatur ad minus principale, propter vſum communem hominum. Sicut dies principaliter dicitur ſpacium 24. horarum prout ibi. Factum eſt ueſpere & mane dies unus, ſed communi in vſu, latio lucis, ſeu ſolis ſuper terram, dies dicitur, vnde Deus vocauit lucem diem. Similiter in hoc loco cælum principalius ſignificat omnes orbes ſcilicet nouem ſphæras, & etiam empyreum, & cælos inferiores, prout ibi. In principio Deus creauit cęlum & terram, vt ſupra expoſitum eſt, ſed communiori modo cælum dicitur ſidereum tantum, & ideo vocauit Deus firmamentum cælum. Similiter non ſolum arida, ſed totum terræ elementum principaliter dicitur terra prout ibi. Terra autem erat inanis & uacua. ſed communiori modo loquendi arida dicitur terra, & ideo vocauit Deus aridam terram. De opere tertiæ diei qualiter intelligatur hoc. Congregatio aquæ in uno loco: Non modicam uidetur habere difficultatem, cum enim terra ſecundum ſuæ naturæ grauitatem abſolutam undique debeat eſſe aquis cooperta non videtur aliquis locus ſuper terram ad quem ſeu in quo aquæ naturaliter ſint congregatæ, ſic vt terra diſcooperietur. Ad quam difficultatem tollendam diuerſi uarie ſcripſerunt. Quidam enim dicunt, quod terra præbuit aliquas partes concauas, in quibus aquæ confluentes ad partes terræ, quæ nunc eſt diſcooperta reciperentur. Sed hoc non videtur poſſe ſtare. Nam elementum aquæ eſt multo rarius quam terra, ſicut & aer multo rarior eſt aqua, ut patet ad ſenſum, nam modica quantitas aquæ in vaporem aereum per operationem ignis reſoluta, multo maiorem quantitatem aeream facit. Vnde quidam philoſophi dicunt elementum aquæ in decupla quantitate eſſe maius terra. Similiter & elementum aeris, in multo maiori proportione excedere quantitatem elementi aquæ, prout ſatis patet conſideranti loca propria elementorum, quæ quanto magis recedunt a centro verſus circumferentiam, tanto ſunt multo maioris capacitatis: Non ergo terra habet capacitatem recipiendi in concauitatibus ſuis tantam quantitatem aquæ, quanta erat ſuper totam terram habitabilem, quæ eſt quarta pars fere totius orbis terræ ſecundum aſtronomos. vnde alij dixerunt, quod aqua ante eius congregationem erat valde nebuloſa, quæ poſt congrgrationem † denſata eſt, idcirco minorem occupat locum, quod etiam non videtur valere. Tum quia quia litera non dicit. Condenſentur aquæ, ſed congregentur, Tum quia ſenſibiliter videmus, quod aquæ receptæ in concauitatibus terrę non ſunt magis condenſatæ quam aliæ. Tum quia quantitas elementi aquæ ſemper excedit quãtitatem elementi terræ, propter aquæ raritatem in magna proportione, vt dictum eſt, & ſic idem inconueniens ſequitur ſicut prius, ſcilicet quod capacitas terræ non ſufficit ad tantam aquæ quantitatem in concauitatibus ſuis recipere.

Vocauit Deus firmamentũ cęlum.

Opus tertię diei.

B

Quõ aquę congregatę in vnũ locum.

alias † depreſſata.

Vnde aliter dicitur ab alijs, ſcilicet quod aquæ in loco ubi nunc ſunt congregatę, in maiorem ſunt eleuatæ altitudinem. Nam ut dicit Baſi. experimento compertum eſt in mare rubro, maro eße altius terra, quæ quidem reſponſio adhuc non totaliter videtur ſufficere. Tum quia pluries in ſcriptura, euntes ad mare deſcendere dicuntur, ſicut Pſalm. 107. c. Qui deſcendunt mare in nauibus, & Ionæ primo, a. De Iona eunte in mare dicitur. Et deſcendens cum Ioppen inuenit nauem, &c. Tum quia aqua de ſua natura ſit fluida, non poteſt habere in ſe partes montuoſas ſcilicet cæteris altiores, ſicut in terra propter ſui ſoliditatem hoc contingit. Tum quia rotunditas aquæ poteſt demonſtrari phyſice, ſicut & terræ rotũditas, quod patet. Nam qualibet partes aquæ habent æqualem inclinationem naturaliter ad centrum, eleuatio etiam poli in diuerſis partibus maris, ſimiliter & diuerſitas in ortu & occaſu ſolis & ſtellarum, uniformiter ſe habet ſicut in terra, & vbicunque ſunt nauigantes in mari Oceano, ſeu Mediterraneo tempore tranquillitatis ſemper vident hemiſphæria plana abſque montuoſitate ſeu altitudine in aliqua ſui parte, ſicut fit in planiſſima terra in qua nulli montes ſeu colles reperiuntur. Et ideo ſaluo ſemper meliori iudicio, vlterius videtur de hoc aliquid dicendum. Pro quo attendendum eſt, quod ſicut terra ſecundum Aſtronomos & philoſophos eſt in medio vniuerſi, tanquam eius centrum, & eſt rotunda ſeu ſphærica, cuius centrũ eſt idem cũ centro vniuerſi, prout demonſtratiuè probatur in vtraque ſcientia prædicta, ſicut elementum aquæ ratione pari de ſua natura eſt rotundum, ſeu ſphęricum, cuius centrum eſt idem in ſua prima productione cum centro terræ ſeu vniuerſi, ſed oportuit terram eſſe diſcoopertam ab aquis ſecundum aliquas partes ſui propter neceßitatem ignis, ſcilicet propter habitationem animalium & huiuſmodi. Sapientia autem diuina (quæ diſponit omnia ſuauiter) ſic diſpoſuit, ut elementum aquę ſeruando ſuam rotunditatem naturalem haberet centrum ſeparatum a centro terræ & vniuerſi, ſecundum aſtronomos qui motus ſiderum diligenter inueſtigarunt, centrum quorundam orbium planetarum eſt ſeparatum a centro vniuerſi, vnde apud eos tales orbes dicuntur eccentrici ſeu egreſſæ cuſpidis, vt in quarto Almageſti, et in alijs locis illius libri pertractatur. Quæ quidem diuerſitas ſeu diſtantia vtriuſque centri, ſcilicet, terræ & aquę, ab inuicem ſic a Deo fuit diſpoſita, vt inde ſequerentur quinque ad propoſitum pertinentia. Quorum primum, quod licet ſint multæ congregationes aquarum in diuerſis locis, tamen omnes aquæ q̃ ſub cælo ſunt, ſunt ad vnum locum congregatæ prout Deus diſpoſuit, nam qualibet aqua habet æqualem inclinationem ad centrum elementi aquæ, ſicut qualibet pars terræ ad centrum terrę, & ſic habetur verus intellectus illius quod dicitur, Congregentur aquæ ad locum vnum, hoc eſt dicere, inclinentur aquæ omnes quæ ſub cęlo ſunt ad vnum locum, ſcilicet ad vnum centrum ſeorſum a centro terræ, ad quod centrum congregentur aquę ſicut partes terrę. Quę quidem congregatio veritatem etiam habet in omnibus congregationibus aquarum ſiue in fluminibus, ſiue in ſtagnis, ſiue in ciſternis, & huiuſmodi. Nam omnes aquæ vbicunque ſint habent inclinationem ad centrum aquę ad quod fluunt ceſſante impedimento, ſicut partes terrę etiam ſi ſint in aere & extra terram ſuſpenſæ, ſemper habent inclinationem ad ſuum centrum. Secundum quod ſequitur ex prædicta diſtantia eſt, quod aqua non totam cooperiat terram, ſed aliquam partem dimittat diſcoopertam prout requirit talis diſtantia centrorum ab inuicem, & de hoc dicit in litera, Et appareat arida. Sequitur tertium ex huiuſmodi diſtantia centrorum, quod hæc congregatio fuit a Deo facta per certam legem ſeu diſpoſitionem in gyro vallantem abyſſos, ſcilicet multitudinem aquarum, prout litera ſonat Prouerb. 8. c. Quando certa lege & gyro vallabat abyſſos. Quartum ſequitur ex prædicta diſtantia, quod licet in ripa maris communiter terra & aqua ſint æqualis altitudinis, tamen procedendo in mari per elongationem a terra, mare ſemper eſt altius terra, vnde in Pſal. 68. Veni in altitudinem maris. Et in tantum quandoque proceditur, quod mare eſt altius quam montes in terra, & ſic intelligitur illud Pſal. 103. a. Super montes ſtabunt aquæ, quia altiores ſunt aquę Oceani præſertim procedendo verſus medium quam montes terræ. Sequitur quintum ex prædicta diſtantia quod incedentes per terram, ad mare, deſcendẽtes debent dici ſicut in autoritate pręallegata, & in alijs quãplurimis habetur. Similiter quod mare dicitur eſſe ſeu fundari ſuper terrem prout legitur in Pſal. 23. Ipſe ſuper maria fundauit eam. Et vt pręcdicta clarius intelligantur, ponitur hęc figura quæ repręſentat hæc elementa, ſcilicet terram & aquam, tam prima eorum productione, quam poſt aquæ congregationem. In qua figura licet corpus mathematice conſideratum non poßit in ſuperficie plene repręſentari, tamen ſatis ſufficit recte imaginanti.

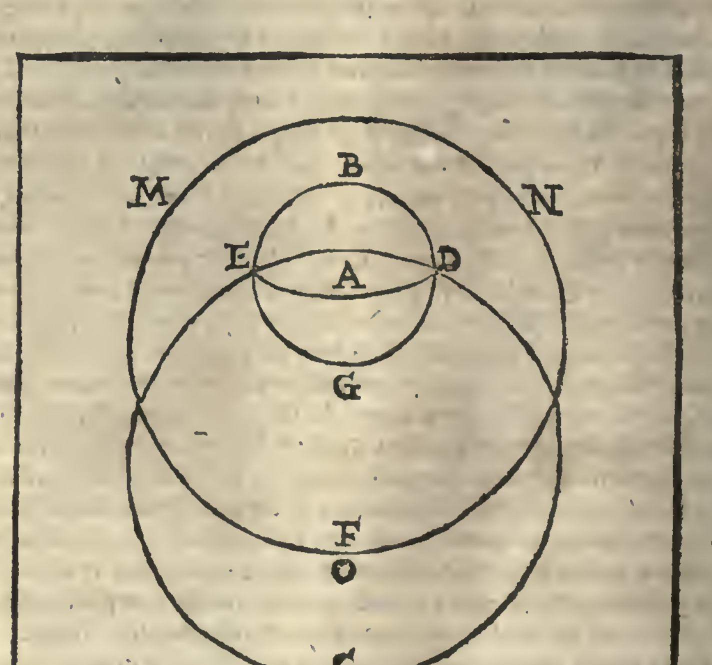
C

Nota de terra.

D

Congregatio aquarum pro inclinationi. [margin note partly cut off: "Congr… ri aq… pro in… nati."]

E

IN hac figura ſit A. centrum terræ, quod eſt etiam centrum vniuerſi, & ſit ſphæra terræ B.D.G.E. ſupér centrum. A. & ſic ſphęra

ra aquæ ante eius congregationem.m.n.o.ſuper centrum.a.ſupradictum
A quod eſt centrum vniuerſi. Nam aqua ex ſui primæua natura æqualiter habebat circundare terram, cum qualibet pars aquæ æqualiter haberet inclinationem ad centrum terræ, quod eſt centrum vniuerſi. Diſpoſuit autem Deus quod hęc ſphęra aquæ cōgregaretur ad vnum locum, ſic vt arida appareret. Sit ergo ſpæra aquæ ſecunda, ſcilicet poſt huiuſmodi iuſſionem congregatæ, vbi nunc eſt ſphæra. c. d. e. quæ quidem ſphæra eſt æqualis primæ ſphęræ aquæ ſcilicet.m.n.o. Sit etiam centrum ſphæræ aquæ poſt eius congregationem.ſ.quod eſt eccentricum, ut dictum eſt, eo quod diſtat ſeu egreditur a centro.a.quod eſt centrum vniuerſi. Interſecet ergo hæc ſphæra quæ ſphæram terræ in duobis punctis ſeu locis, ſcilicet.d.e. Patet igitur in hac figura primum intentum, ſcilicet ꝙ omnes aquæ vbicunque fuerint ſub cælo, ad ſphæram aquæ ſunt uirtualiter congregatæ. Et per conſequens ad unum locum. Nam qualibet aqua habet æqualem inclinationem naturalem ad ſphęram ſeu centrum ſui elementi ſcilicet aquæ quod eſt.ſ.etiam ſic ſint ſeparatæ in locis alijs, vbi impediantur ne poſſint fluere ad locum ſuum, ſicut etiam partes terræ vbicunque ſuſpendantur ſeu detineantur ad ſphæram terrę ſeu ad centrum terrę habent inclinationem naturalem, & hoc eſt quod dicitur. Congregentur atquæ ad vnū locū. ubi notanter dicitur, Quæ ſub cœlo ſunt, ad excludendum aquas ſuperiores, quę non intelligūtur ſub hac ordinatione. Patet etiam in hac figura ſecundum intētum.ſ.ꝙ aqua non totam cooperiat terram, ſed aliquam eius partem dimittat diſcoopertā: nam arcus e.b.d.qui eſt in ſpæra terræ eſt diſcoopertus ab aquis, ut patet in hac figura quod ſecundum coſmographos eſt fere quarta pars terræ, cæteris partibus ipſius terræ remanentibus ſub aqua cooperis, vnde notanter dicitur: Vocauit Deus aridam, terram, ad differentiam terrę coopertæ aquis, quæ non dicitur arida. Patet etiam in hac figura tertiū intentum.ſ.ꝙ hæc congregatio fuit à Deo facta per certā legē ſeu inſtitutionem quia Deus uallauit.id eſt circummuniuit in gyro, hoc eſt, in circuitu abyſſos.ſ.aquarū multitudine, nam per gyrū, ſeu per circuitū ſphæricum.ſ.c.d.e.vallauit tātam multitudinem aquarum virtualiter, ſic, ꝙ qualibet aqua quæ ſub cęlo eſt, ad hunc gyrum ex certa lege diuina habeat inclinationem connaturalē, & ſic habetur uerus ſenſus huius dicti.

Primū intentum.

Secūdum intentum.

Tertium intentum.

B Certa lege & gyro vallabat abyſſos. Similiter & huius quod dicitur, Circumdedit mari terminū ſuum. & ſimilium. Patet etiā quartū intentum in hac figura.ſ.ꝙ licet in ripa maris terra & aqua in eodem loco concurrant, ut puta in d. procedendo tamen in mari per elongationem a terra, mare ſemper eſt altius terra, quod ſic patet, nam ſi procedatur a loco d.in quo concurrunt aqua & mare (vt dictum eſt) per elongationem a terra vſque ad aliquem locum, ut puta ad locum c.qui eſt in ſuperficie maris, tūc c.eſt locus altior quam d.nam ſi protrahatur linea ab a.quod eſt centrum terræ ſeu uniuerſi uſque ad c.talis linea interſecabit ſuperficiem terrę in aliquo loco, & ſit uerbi gratia in g. & cum a.d. & a.g.ſint æquales, quia procedunt a centro ad circumferentiam, ſequitur, ꝙ linea a.c.eſt maior quam linea a.d. & per cōſequēs c.locus eſt altier d. quia magis accedit ad circumferentiā uniuerſi, quam d. Et quia diameter elementi aquę eſt in magna quantitate maior diametro terræ, vt puta in decuplum, ut dictum eſt, ſequitur quod tantum poſſet procedi per elongationem a terra, quod ſit mare ibi altius quam montes in terra, nam montes quantuncunque alti nullam proportionem perceptibilem habent per comparationem ad orbem terrę, vt patet in eclypſibus lunaribus, in quibus ex quantitate vmbrę a terra cauſatę, commenſuratur certitudinaliter quantitas eclypſis, nulla mentione facta de vmbra mōtium, ratione prędicta. Idem etiam patet in commenſuratione dierum & noctium, in qua non fit aliqua mentio de altitudine montium, acſi eſſet terra ſphærica penitus, & ſic intelligitur illud Pſal. 103.a. ſuper montes ſtabunt aquæ.ſ quod altiores ſunt aquę Oceani procedendo verſus medium, quam montes terræ. Sequitur quintum intentum.ſ.ꝙ incedentes per terram ad mare deſcendere dicuntur, ſicut patet in autoritate pręallegata,

Quartū intentum.

Quintū intentum.

C & in alijs quod ſic patet, nā aſſignetur aliquis locus in ſuperficie terrę diſcoopertæ circa ripā, & ſit.b.& ſic protrahatur linea a centro aquę ꝙ eſt.f.vſque ad punctum.b.tunc talis linea interſecabit ſuperficiem aquæ in aliquo loco, & ſit uerbi gratia in puncto.a.& tunc cōſtat ꝙ linea.f.b.eſt maior quam linea.f.a.& per conſequens locus.b.reſpectu.f.quod eſt centrum aquæ, eſt altior quam locus.d. ubi eſt ripa, ut patet manifeſte. Et ſic patet ratio quare aquæ ubicunque ponantur in terra naturaliter deſcendendo fluunt ad mare, niſi impediantur, iuxta illud Eccl.1.a. Oīa flumina intrant in mare. Et ex hoc ſequitur quod incedens per terram ad mare, deſcendentes debet dici, ut ſupra allegatū eſt, nam de communi modo loquendi, loca terrę a quib. aquę fluunt dicuntur ſuperiora reſpectu locorum ad quę fluūt. Patet etiam in hac figura quod terra dicitur fundari ſuper mare, ut in Pſal. 23.a. Quia ipſe ſuper maria fundauit eam. Terra enim habitabilis.ſ.d.b.e. ſuper elementum aquę fundatur. altior enim eſt reſpectu.f.quod eſt centrum aquę, quam tota ſphęra aquę poſt eius congregationem, & eadem ratione dicitur eſſe terra ſuper flumina nā flumina a terra deſcendunt in mari ut dictū eſt tanq̄ā a ſuperiori loco ad inferiorem. Ex quibus bene conſideratis poteſt haberi verus intellectus ſcripturarum quę de comparatione aquę ad terram quo ad ſitum tractat, quę diuerſimode ab aliquibus expoſitoribus exponuntur. D

Patet etiam ex ſupradictis quod terram eſſe diſcoopertam ſecundum aliquem partē ab aquis modo prędicto, nulli poteſt attribui, niſi poteſtati & ordinationi diuinæ, ut ſcriptura in multis locis teſtatur, vt Hier.v.c. Me ergo non timebitis ait dominus, & a facie mea non delebitis, qui poſui arenam terminum mari. Ex quo patet hoc pertinere ad omnipotentiam diuinam ſolum. Similiter & ad eius ineffabilem prouidentiā, quę diſponens omnia ſuauiter. locum dedit aquis miro modo connaturalem, ne vlterius terrā cooperirent, iuxta illud Pſal. 102.b. Terminum poſuiſti quem non tranſgredientē nec conuertentur operire terram, & hoc eſt ſatis manifeſtū, nā licet exiccatio ſuperficiei terrę aliquo mō poſſit cauſari ex actione ſolis deſiccantis & huiuſmodi, mutatio tamen ſeu ſeparatio centri aquę a loco ſibi in prima productione debito, ad alium locum diſtantem non poteſt cauſari, niſi à Deo qui ſolus eſt inſtitutor naturę. In hoc enim quod Deus dixit, Congregentur aquę & cætera. modo prędicto, dedit aquis aliā naturalem inclinationem ab illa quam in primordio habuerant, ut ſupra expoſitum eſt, & ideo rationabiliter huiuſmodi congregatio aquarū fuit facta antequam ſol fieret; vt innueret terram eſſe diſcoopertam, non per exiccationem ſolis (vt quidam erronee putant) ſed iuſſione diuina. Item patet ex modo loquendi ſcripturę in hoc loco. Non enim dixit. deſiccētur aquæ quæ ſunt ſuper terram, ut appareat arida, ſed dixit. Cōgregentur aquæ, E

Quanta autem ſit diſtantia vnius centri ab altero, valde difficile eſſet humanitus inueſtigare, ſed ſufficit quod tanta eſt illa diſtantia, quanta requiritur ad hoc vt prędicta inde ſequantur. Poteſt etiam probabiliter opinari, non tamen certitudinaliter, quod centrum aquę elementaris ſit idem cum eccentrico lunę, eo quod elementum aquę prout experimur, ſequitur motum lunę ſecundum fluxum, & refluxum.

Opꝰ quartę diei.

De opere quartę diei. Circa productionem luminarium & ſtellarum variæ ſunt opiniones, ſicut & circa multa alia in hoc capitulo contenta, ſecundum tamen expoſitionem quam ſequor, luminaria & ſtellę fuerunt quarta die producta a Deo per creationem in ſuis proprijs & perfectis formis, quas ſequuntur proprietates & virtutes quæ exprimuntur in litera, & aliæ quæ ibi non ſunt expreſſæ, cum ſacra litera in hoc loco non tradat niſi illa quæ uiſui ſeu ſenſui hominum communiter ſubiacent ut dictum eſt. Huic enim ſententię litera ualde conſonat, cum dicit. Fiant luminaria, eo modo quo dixerat fiat lux, Nō enim dixit, Producant cœli luminaria, vel nubes lucida producat ſolem, vel aliquid huiuſmodi, in quo denotarentur ipſa fuiſſe ex aliquo facta, nec etiam dicit in eis eſſe aliquid informe quod perficeretur, ſed ſimpliciter in primo eorum fieri explicat eorum proprietates, ut litera plano teſtatur.

Luminariū proprietates.

Circa proprietates autem eorum attendendum, quod non omnes proprietates luminarium & ſtellarum etiam ſenſibilium hic exprimūtur, ſed illa quæ humanæ vtilitate manifeſte deſeruiunt in quibus etiam differentia inter lucem primo die factam, & lucem luminarium innuitur, unde de prima proprietate dicit. Diuidāt diē a nocte. in quo oſtenditur quędam differentia inter hanc diuiſionem diei & noctis, & illam de qua fit mētio in prima die, nam ibi non dicitur quod lux diuideretur inter diem & noctē, ſeu lucē a tenebris. ſed quod Deus diuidit, eo ꝙ illa lux non habebat proprium motum de ſe, ſed per difuſſionem & contractionē a Deo factā, dies F diuidebatur a nocte, ut dictum fuit ſecundū Baſi. ſed luminaria quę habēt motum a ſe ſecundū naturam a Deo ſibi collatam proprie diuidunt inter diē & noctem. vnde dicit, Fiant luminaria, &c. & diuidant diē & noctē. Et notandum, quod licet dies ſit proprie latio ſolis ſuper teram, tamen quilibet planeta & ſtella habet ſuum proprium diem, ſcilicet cū ipſa ſuper terram fertur, & noctem econuerſo, & ideo non † ſimpliciter dicit de ſole, vt diuidat diem ac noctem, ſed etiam de omnibus dicit ut diuidant.

Nota de die.

alias † ſingulariter.

Secunda proprietas.

Secunda proprietas eſt cum dicit, Sint in ſigna. quod communiter exponitur inquantum ex luminaribus cæli accipitur ſignificatio pluuioſi temporis uel ſereni, quę ſunt apta diuerſis negocijs, quod non ſic intelligendum eſt, ut per luminaria & ſtellas communiter accipiantur ſigna ſerenitatis, uel pluuiæ cuiuslibet temporis ſequentis, quia hoc pertinet ad aſtrologos, qui de his pronoſticationibus intendunt, nō autem ad populum preſertim rudem cui Moſes loquebatur. Et etiam ipſi aſtrologi ſæpe falluntur in pronoſticando, ſed hoc intelligi debet ſecundum quādam generalitatem ſignificandi, ut cum cognoſcitur quod ſole exiſtente in parte ſeptentrionali, ſeu in ſignis ſeu menſibus, huiuſmodi calor uiget ut in pluribus, & pluuiæ diminuuntur. & econtra de meridionalibus & hoc communiter intelligitur a popularibus, qui communiter dicunt talem menſem eſſe calidum, & talem temperatum eſſe & huiuſmodi, quod veritatem habet in pluribus, quæ quidem noticia eſt magnæ vtilitatis in cultura terræ, ut eſt manifeſtum. Si autem intelligatur per quod dicitur ſigna, quod de huiuſmodi luminaribus & ſtellis poſſunt accipi ſigna aliorum euentuum, talis intellectus, & ſi forte aliquid contineat veritatis, non tamen ſecundum primam ſignificationem literalem, quæ de primaria ſignificatione literæ, ſecundū cōmunē modū intelligendi accipitur. Et de talib. ſignis intelligit illud Hie.10.a. A ſignis cęli nolite metuere quæ gentes timent. Et patet, ꝙ hæc ꝓprietas nō ptinebat ad lucē prima die factā. Alia ꝓprietas luminariū ad utilitatem hominū exprimit, cū dicit,

Tertia proprietas.

A vt ſint in tempora. *Pro quo attendendū, quod non dicit, ut ſint in tempus, ut ſic intelligeretur de tempore ſimpliciter ſumpto, quod factum eſt cum primo motu, in prima die, ut dictū eſt, ſed dicit,* in tempora, *vt intelligatur de viciſſitudine temporum ex qua faſtidium tollitur. Vnde in hymno:* Et tēporū dans tēpora, vt alleues faſtidium. *& valitudo etiam conſeruatur, & neceſſaria victui oriuntur, ut patet per experientiam, quod etiam lunę uidetur pertinere, quę ſecundum quatuor aſpectus quos habet ad ſolem, diuerſas influentias etiam ſenſibiles cauſat. Vnde in Pſal.* 103.c. Fecit lunam in tempora. *Alia proprietas ad vtilitatem hominum, eſt menſuratio durationis rerum temporalium & negociorum, de quo dicit:* Et in dies, & an. *Per hoc enim quælibet duratio temporalis, menſurabilis eſt tam præterita, quam futura ſecundum certitudinem, uel ſaltem æſtimationem, quod non pertinet ad lucē prima die factam, præſertim cum non durauit niſi per tres dies. Alia uero proprietas maximę utilitatis eſt.* Vt illu. ſu. ter. *quod eſt neceſſarium quantū ad uiſum qui eſt directiuus in operibus, & maxime utilis eſt ad cognoſcendas rerum differentias, ut in primo Metaph. quod non pertinebat ad lucem prima die factam, quæ non legitur illuminaſſe terram, quia ex ſui tenuitate non poterat ad hoc attingere. Et ex hoc etiam ſequitur illam lucem non habuiſſe alias utilitates prædictas, quæ omnes proueniūt mediāte illuminatione luminarium & ſtellarum ſuper terram. Et ut ſummarie includeret alias proprietates luminarium, & ſtellarū, quæ eſſent quodammodo inenarrabilia, dicit,* Vt præeſſet diei, & no *ſ. per poteſtatē influendi ſuas proprias impreſſiones. Vnde & in Pſal.* 135.b. *de hac materia dicit.* Solem in poteſtatem diei, & lunam & ſtellas in poteſtatem noctis. *quia enim mediantib. radijs influunt, & ideo poteſtas diei pręcipue attribuitur ſoli, cuius radij in die cæteros obūbrāt, poteſtas uero noctis lunę & ſtellis attribuitur, quæ de nocte clarius irradiant. Et notandum q Moſes in hoc loco. cām productionis luminarium aſſignat ſolum ſecundum q ſunt facta ad utilitatem hominum, unde Deut.4.ca. de eis dicitur:* Quæ creauit Dñs Deus tuus in miniſteriū cunctis

B gentib. *ſed ex hoc non tollitur ipſa fuiſſe facta propter totū uniuerſum, & finaliter propter gloriam Dei, ad quam omnia producta, ſeu creata ordinantur. Vnde Prouer.*16.a. Omnia operatus eſt Deus propter ſemetipſum.

Quinta proprietas

Quarto proprietas

ADDITIO II.

In eod.c.1.Gen. ubi dicitur in poſtilla. Maxime quia ſecundum alios ſactos doctores Moſes, *&c.*

Licet uerum ſit, q expoſitio beati Aug. in hoc loco ſit ualde lōginqua a plano literali ſenſu, non tamen ex hoc quod Moſes rudi populo loquebatur, qui ſpiritualia capere non poterat, poſſet ſumi ratio contra expoſitionem Aug. ſed potius uidetur facere pro eo, quia propter ruditatem populi, & pronitatem ad idololatriam, oportet q Moſes de angelica natura & eius cognitione quaſi parabolice loqueretur p ſimilitudinem ueſpere & mane, &c. Vnde ſenſus literæ in hoc loco ſecūdum Aug. ſi proprie intelligitur, eſt parabolicus, qui ſub ſenſu literali cōtinetur, qui quidem modus exponendi neceſſarius eſt & utilis in multis locis ſacræ ſcripturæ, prout ſupra in quæſtione ſuper prologum in reſpōſione ad quartum argumentum plenius continetur.

ADDITIO III.

In eod.c.1. ubi dicitur in poſtill. Hic quæritur quare in ſecunda die nō dicitur: Et uidit Deus quod eſſet bonum, &c.

Culpatur poſtillator in tribus.

In hoc loco uidetur Poſtillator a rectitudine in trib. deuiare, quia primo autoritates doctorum non mediocrem autoritatem inter catholicos habentium irreuerenter tractat. Secundo, quia irrationabiliter dicta eorū improbat. Tertio, quia expoſitionis literalis autoritatem, quā noſtri doctores primo inuenerunt. Ra.Sa.Hebr. attribuit. Primum patet, nam reſpōſio quam ipſe nocat truphaticam, eſt illius magni doctoris Rabani qui in hoc loco ad hanc quæſtionem ſic reſpondet, Niſi forte ſicut quidam patrum exponunt non eſſe bonum duplicem numerum, quia ab unitate diuidit, & præfigurat, fœdera nuptiarum. Vnde & in arca Noe omnia animalia quę bina ingrediuntur immunda ſunt, & impar numerus mundus eſſe oſtenditur. Hæc ille Magiſt. etiam in 2. diſt. 14. reſpondens ad hanc q. ſic dicit. Sacramentum aliquod hic cōmendatur, ideo enim forte ſe non hoc dicit, quod tamen in alijs factum eſt, quia binarius principium eſt alteritatis, & ſignum diuiſionis ab unitate. Hæc ille. Nō igit

Rabanus cōmendatur.

C *modica irreuerentia eſt tatum doctorum ſeu patrū expoſitionem truphaticam uocare. Secundum patet, nam motiuum poſtillatoris ad reprobandum huiuſmodi expoſitionem doctorum, quod ſumitur ex hoc, quod in ſacro Euangelio binarius numerus eſt laudabilis ad quod allegat Greg. ſuper Luc.10. modici valoris eſt apud ſane intelligentes. Cuius ratio eſt, nā in expoſitionib. myſticis, per unam & eandē rem ſecundum diuerſas ſui qualitates ſæpe oppoſita deſignantur. Sicut & cęlum empyreum ratione ſplendoris per ignem poſſet deſignari, unde & ignèum dicitur, Infernus autē quia deuoratiuus eſt, et maxime obfuſcatiuus, de eo legitur* Iob.20. d. Deuorabit eos ignis qui nō ſuccendit. *Similiter & de binario numero eſt dicendum, quia ſi cōſideretur prout in eo ratio charitatis primo ſaluatur, ſic eſt laudabilis, & in bonum ſonat, & ideo binariū intelligit iſto modo Greg. ſuper.* Luc. *Inquantum autem binarius numerus ab vnitate primo diſcedit, principiū ſeu ſignum diuiſionis, per conſequens non bonam habet ſignificationem, & iſto modo accipitur a doctorib. in*

Binari⁹ numer⁹ quādo, & quādo non eſt laudabilis.

D *hoc loco. unde prædictorū doctorum expoſitio & ſi non ſit literalis, non tamen eſt truphatica, ſed uere expoſitio myſtica, & ideo interpoſuerunt aduerbium dubitatiuum ſ. licet, forte uel fortaſſe, ad deſignandum quod ex ea non poteſt ſumi efficax argumentum ſicut nec ex alijs myſticis expoſitionibus. Tertium patet, nā reſpōſio literalis quam attribuit ipſi Ra. Sa. inuenitur prius in gl. noſtra, vbi ſic dicitur. Vel ideo non additur, quia in hoc opere diſtinctio aquarū non eſt perfecta quæ in proximo fit, ubi dicit:* Congregentur aquæ in locum unum, *& ideo ibi addendū reſeruatur. Hæc in gl. potius igitur erat attribuenda autoritas huius expoſitionis gl. noſtræ, quam Rab. Sa. prout oſtenſum eſt in 4. artic. quęſt. ſuperaddita in prologo.*

ADDITIO IIII.

In eo.c.1. ubi dicitur in poſtilla, quæ diſtinctio facta eſt per hoc, quod aqua prius producta in forma ſubſtantiali.

Congregatio aquarum de qua hic agitur non eſt intelligenda per denſitatem aquarum nec per earum receptionem in concauitatibus terræ, prout aliqui voluerunt, ſed per alium modum rationabiliorem, prout litera ſonat ſicut plenius in additione ſupradicta in opere tertiæ diei declaratur. vnde ibi.

ADDITIO V.

In eod.c.1. ubi dicitur in poſtilla. Et protulit terra. *intelligitur paſſiue, quia virtute diuina actiua protulit, &c.*

Ex hoc quod diuina virtute terra protulit herbam, non tollitur quin terra actiue protulit prædicta. unde Aug. in hoc loco cauſaliter dictū eſt produxiſſe terram, herbam, & lignum. i. producendi accepiſſe virtutem. Hæc Auguſti.

ADDITIO VI.

In eo. Gen.c.1. ubi dicitur. Stellæ autem fixæ,

Octaua ſphera vbi ſunt.12. ſigna & ſtellæ fixæ, motum habet proprium diſtinctum a motu firmamenti, qui quidem motus dicitur apud aſtronomos motus acceſſus & receſſus.

Octaua ſphæra.

ADDITIO VII.

In eo.c.1. *vbi dicitur in poſtilla:* Nec valet quod contra hoc obijcit frater *Thomas, &c.*

Si uerba ſancti Thomæ tractantis de luce in prima die producta in prima partr. q.67. art. vlt. in reſpon. ad 2. arg. recte intelligantur, improbatio poſtillatoris nullum habet locū: Verba enim ſua in hac materia loco alleg. hæc ſunt in forma. Quidam dicunt, lucem illam fuiſſe nubē quandam lucidam, quæ poſtmodum facto ſole in materiam præiacentem rediȷt. Sed iſtud non eſt conueniens, quia ſcriptura in principio Geneſis, commemorat inſtitutionem naturæ quę poſtmodum perſeuerat. vnde non debet dici, quod aliquid tunc factum fuerit, & poſt modum eſſe deſierit. Et ideo alij dicunt, quod illa nubes lucida adhuc remanet, & eſt coniuncta ſoli, ut ab eo diſcerni non poſſit. Sed ſecundum hoc illa nubes ſuperflua remaneret, nihil autem eſt vanum in operibus Dei, & ideo alij dicunt, quod ex illa nube formatum eſt corpus ſolis. Sed hoc etiam dici non poteſt, ſi ponatur corpus ſolis non eſſe de natura quatuor elementorum, ſed eſſe incorruptile per naturam, quoniam ſecundū hoc materia eius non poteſt eſſe ſub alia forma, & ideo dicendum, & cætera. Hæc ille, Ex quibus uerbis manifeſte patet, quod ſanctus Tho. nō improbat tertiā poſitionem, quæ dicit ſolem eſſe factum de illa nube lucida, per hoc quod in prima rerum productione non eſt dicendum, quod aliquid ſit productum ſatis cito corrumpendum, prout poſtillator eidem imponit, ſed Sanctus doctor improbat hanc poſitionem per aliud modum & conditionaliter. ſ. ſi ponatur corpus ſolis eſſe incorruptibile per naturam, quia ſecundum hoc materia eius non potuit eſſe ſub forma nubis lucidæ, ſeu alia forma quacunque diſtincta a forma ſolis quę nunc eſt. Primam autem poſitionem, quę dicebat illam nubem lucidam poſtmodum facto ſole in materiam præiacentem rediȷſſe, improbat ſanctus Tho. per hoc, quod non eſt dicendum quod aliquid in prima rerum productione ſit productum ſatis cito corrumpendum. Quæ quidem improbatio eſt manifeſta quo ad iſtam poſitionem primam. nam ſi nubes illa lucida in materiam præiacētem rediȷſſet, certum eſt ipſam corruptam fuiſſe ſecundum perfectam rationem corruptionis, non enim tranſmutabatur in melius. Vnde in hoc loco uidetur quod poſtillator aut nō legit uerba ſancti Thomæ prędicta, aut noluit inuoluere ſententias eius, ut eum irrationabiliter reprehenderet. Quod autem ſubiungit poſtillator de ſancto Thoma, quod incidit in illud quod improbat, eo quod in opere quintę diei dicit, quod aues et piſces facti ſunt ex quatuor elementis &c. nihil rationis uidetur continere, nam ſanctus Thomas non improbat quod aliqua natura in principio Gen. commemorata ſecundum aliquid ſui produceretur aliqua alia natura, ſicut herbæ uel plantæ ex terra, & aues & piſces ex aqua ſeu ex quatuor elemētis, ſed dicit eſſe inconueniens quod aliquid tunc factum fuerit, & poſtmodum eſſe deſierit. ſ. ſecundum totum ut quod totum elementum aquę vel huiuſmodi nunc perſeuerare, ſed poſt modicum deſineret eſſe, quod eſſet contra conſtitutionem naturæ quæ perſeuerans eſt.

De prima luce.

F

ADDITIO VIII

In eo.c. vbi dicitur in poſtil. Conſiderandum etiam quod aues & piſces, &c.

Dicendū eſt hic ſicut ſupra, ſuper illud verbū, Et protulit terra. *ſ. q ex hoc*

ex eo quod piſces & aues fuerunt producti a Deo actiue, non ſequitur q; non fuerint producti ex elementis actiue. Cauſa.n. primo non ſemper excludit actionem cauſarum ſecundarum, vt dictum eſt.

ADDITIO IX.

In eodem cap.1. vbi dicitur in poſtill. Ex quo patet **Iudaeos cecidiſſe in errorem Sarracenorum.**

munera- o in a- vita q qualis ecun-- ludęos

Sicut inter Chriſtianos fuerunt aliqui haeretici, vt Ariani, Neſtoriani, & huiuſmodi, quorum errores non imponendi veris Chriſtianis, ſic inter Iudaeos fuerunt aliq; habentes erroneas opiniones, quae non approbantur à Iudaeis communiter: Vnde licet in aliquibus opuſculis eorum appareat quod in alia vita ſint corporales delectationes, communitas tamen eorum hoc omnino reſpuit: Et.n. contra illud Eſa.lxiiij.b. A ſeculo non audierunt, nec auribus perceperunt, oculus non uidit Deus abſque te, quę praeparaſti expectantibus te. Ex quibus verbis manifeſte, quod remuneratio praeparata iuſtis, ſuperat omnem ſenſum vnde determinatio communis apud eos, prout Rab. Moſes dicit, quod in alia vita non eſt cib. nec potus, nec actus venereorum, ſed iuſti delectantur ex ſplendore diuinae gloriae. Quapropter attribuere iſtum errorem Iudaeis in cōi non eſt vtile ad eorum reductionem, credunt.n. quod B nos fingimus mendacia contra eos, quod non modicum impedimentum praeſtat ad hoc vt reddamur eis credibiles.

ADDITIO X.

In eodem. Gene. cap. . vbi dicitur in poſtilla: **Imago autem Dei conſiſtit in anima, &c.**

rigo & r litudo modo trant.

Hęc expoſitio Poſtillatoris, de imagine & ſimilitudine, ſatis congrua eſt, & ponitur a Magiſtro in 2. diſtin. 16. Sunt tamen alij modi exponendi vt ibidem habetur, quorum rō differentia prout in prima par. q. xciij. artic. 8. poteſt ſic ſumi: Nam ſimilitudo aut conſideratur vt praeambulum ad imaginem inquantum eſt communior quam imago (omnis.n. imago eſt ſimilitudo & non econtra) vel poteſt conſiderari, vt ſubſequens ad imaginem inquantum ſignificat quandam imaginis perfectionem. Dicimus.n. imaginē alicuius eſſe ſimilē ei cuius eſt imago, inquantum perfecte repraeſentat ipſum. Vnde ſimilitudo, ſi diſtinguatur ab imagine primo modo prout eſt praeambula ad ipſam, ſic ſimilitudo attenditur ſecundum ea, quae ſunt communiora proprietatibus intellectualis naturae, & ſecundum hoc ad imaginem Dei mens pertinent, ſecundum Auguſtin. in lib. lxxxiij. Quęſtionum. Caetera autem bonis, ſ. quae pertinent ad partes inferiores animae, vel etiam ad ipſum corpus, ad ſimilitudinē facta eſſe dicuntur: Si autem diſtinguantur ſecundo modo, ſ. prout ſimilitudo ſignificat imaginis perfectionem, ſic habet locum expoſitio poſtillatoris. C

Tractatus magiſtri Matthiae Doring, Ordinis Minorū quē intitulauit, Correctoriū corruptorii Burgenſis. In quo dicta Poſtillatoris, contra Burgenſem defenduntur.

POST Prologum Burgenſis ad literā accedens, dicit ſe velle aliqua ſupponere ex quibus trahi debeat aliquid planum pro ſimpliciter capientibus. Et hoc faciens inuoluendo ſententias, circa primum capitulum replet totum vnum ſexternum & ſuis inuolutionibus per optime penſatis, videri poterit quod primum capitulum remanet plus dubiū in multis, quā explanata poſtillatoris expoſitione. In qua diſgreſſione reprehendit aliquando poſtillatorem: Primo, dicens, quod minus ſufficienter ſe habuit circa proceſſum introductorium primi capituli, in eo quod dicit intellectum operationis ſex dierum dependere ex varietate opinionum de natura materiae a philoſophis poſitarum. Vbi dico quod Burgenſis non bene reprehendit poſtillatorem: Nam poſtillator dicit duas ſolennes expoſitiones literales doctorum eſſe, quae procedunt varie ſecundum opiniones varias de natura materiae a philoſophis poſitas, & excludit admirationem eorum qui aegre ferre poſſent eum dicta philoſophorum opinabilia tractare in expoſitione literali dicens: Ex illarum pertractatione dependet intellectus operis ſex dierum, non directe & per ſe, ſed inquantum exponitur varie a diuerſis: Non igitur vult quod ſenſus literalis ſit ſumendus ex opinionibus philoſophorum, ſed quod videri poſſit, qua doctorum expoſitio innixa & fundata ſuper huiuſmodi, ſit rationabilior & ſenſui literali propinquior, non igitur inconuenienter dictum, vt putat Burgenſis. Rationes igitur ſuae reprehenſionis non valent. Non prima: quia ex diuerſitate opinionum non ſumit ſenſum ſcripturae, ſed ſolum inquirit ex eis quae ſententia doctorum ſit aptior. Nec ſecunda, D quia articulum orationis non inquirit ex praefatis opinionibus, ſed conuenientiam expoſitionum adductarum, intendit.n. ſolum expoſitionum varietatem & obſcuritatem declarare, a quo etiam ipſe Burgenſis, non abſtinet ſi reprehenſibile eſt. Nam diuerſitatem inter Beatum Auguſtinum & Ambroſium ſumi de informitate materiae pertractat in ſolutione primae quaeſtionis quam mouet, quare, ſ. ſcriptum non ſit, fiat terra, ſicut fiat lux, &c. Nec puto ſine intellectu opinionum de natura materiae expoſitionem Bedae, Strabi, Linconienſis, & caeterorum de prima forma corporali quicquam poſſe intelligere, quamuis ad verum ſenſum literalem huius paſſus, etiam ſine eorum expoſitione quis poſſit peruenire. Item eadem diſgreſſione improbat Burgenſis rationes per poſtillatorem adductas, ad oſtendendum aggreſſiones aquarum in vnum locū, vt appareret arida, videlicet condenſationem elementis aquae, & receptionem multarum partium eius in concauitatibus terrae, quas rationes improbando Burgenſ. improbat, non modo Poſtillatorem, ſed & Beatum Auguſtinum, qui aſſerit has rationes ſuper Geneſ. cap. 12. Sicque Burgenſ. ad reuerentiam ſanctorum non reſpicit, quod ſupra in Poſtillatore valde reprehendit, ſed fruſtrà. Rationes nanque ipſius Burgenſis contra beatum Auguſtinum & Poſtillatorem modicae ſunt apparentiae. E Nam prima fundatur ſuper falſa imaginatione, quaſi tota ratio ſiccitatis terrae, ſit receptio aquae in concauitatibus terrae, quod falſum eſt. Sed ex condenſatione eius facta eſt, cum in prima creatione aqua fuiſſet rara ad modum nebulae, & ex multis pugillis nebulae factus eſt vnus pugillus aquae ſicut patet ad ſenſum. Sicque condenſatione facta, pars recepta eſt in concauitatibus terrae. Et illae ſunt duae cauſae partiales ſiccitatis terrae, vt vult beatus Auguſtinus vbi ſupra. Nec ſecunda ratio Burgenſis valet, cum dicit in litera dici. Congregentur aquae, non condenſentur: Nam congregatio ſimul & condēſatio, eſt partium propinquior poſitio, & ita illā difficultas potius eſt vocalis quam realis. Similiter quod tertio adducit, fundatur ſuper falſa imaginatione. Imaginatur enim quod aquę in terra receptę, ſint denſiores, quod uerum non eſt, quantum eſt de ratione aquae: quia toto elemento condenſato, pars eius vna recepta eſt in terrae viſceribus. Et per ea quę dicta ſunt, patet, quod non valet illud, qđ quarto adducit, quia condenſatio & receptio ſunt ambae cauſae partiales ad vnum effectum ariditatis terrae. Praeter has potior ratio ariditatis poteſt addidi diuina voluntas, quae legem poſuit aquis ne tranſirent fines ſuos. Item in eadem diſgreſſione, reiectis modis dicendi beati Auguſt. & aliorum, Burgenſ. imaginatur aquā, quae in prin. creationis fuit concentrica terrae, & vniuerſo, factam ecentricam terrae, & concentricam lunae, vt apparere poſſet arida: Sed quanquam ſua imaginatio ſit ualde inuoluta, ad ſenſum tamen literalē modicum conferre uidetur, nec fundat eam ſuper aliqua autoritate ſacri canonis, ſanctorum doctorum, uel alicuius Philoſophi. Et multa huic imaginationi cōtingunt inconuenientia. Primum, quia ſecundum illiam aer & ignis ponerentur neceſſario elementa eccentrica, per egreſſionem.n. aquę neceſſe eſt aerem egredi, cū non habeat in ſua ſphęra ſoliditatem reſiſtendi, & idem arguitur de ſphęra ignis. Secundum, quia ſic ordo elementorum a prima creatione inſtitutus, & inclinatio naturalis ad centrum vniuerſi, omnibus elementis indita, ſecundum Beatum Auguſtinū & ipſummet Burgenſem cito ceſſaſſent, quod eſt contra Burgenſem, & ſuum magiſtrum pręcipium Sanctum Thomam, qui ideo reputat incōueniens lucem prima die factam, ſole facto quarto die, rediſſe in praeiacentem materiam, quaſi in prima rerum productione aliquid fuerit productum, ſatis cito corrumpendum, ut patet prima parte, queſt. lxiij. artic. ultimo, in reſponſione ad ſecundum argumentum. F Nec uideatur modicum inconueniens ordinem illum, quo ad naturam elementarem ſpecialiter aquę, fore corruptum, cum multi ponderis ſit ordo ille, in quo etiam fœda in ſe, uideretur pulchra & ualde bona, ut inquit beatus Aug. 3. ſuper Geneſ. circa fi. Tertiū, q̄a ſic uideretur natura aquę corrupta. Proprijs.n. paſſionibus, & naturalibus inclinationib. immutatis, neceſſe eſt naturā immutari, ceſſante.n. inclinatione motus ſui ad centrū uniuerſi, iā ceſſaret eſſe grauis, ceſſante grauitate, ceſſaret eſſe frigida & humida & per conſequens ceſſaret eſſe aqua. Nec ualet inſtantia de qua quae eſt ſupra firmamentum, quę non eſt mobilis ad centrum, quia ſecundum Burgenſem in eadem diſgreſſione. Illa dicitur quaſi ęquiuoce aqua per quandam analogiam ratione diaphaneitatis, non ratione grauitatis. Eſt enim appetitus naturalis grauis motus ad centrum intrinſecus & naturalis, ut docet beatus Auguſtinus tertio ſuper Geneſ. ca. nono. Propter hęc, & alia multa, imaginatio ſua non uidetur poſſe ſtare: Sed & mirum eſt, quod nullus Philoſophorum (qui de naturis rerum & earum connexione multa ſcripſerunt) huiuſmodi eccentricitatem uidere nō potuerint, quia de huiuſmodi nulla ſcripta reliquerunt. Et manifeſtum ſignū quod ſphaera aquę non ſit eccentrica, ſed potius terrę & uniuerſo concentrica uidetur eſſe tale, quia ceſſante lege quam Deus poſuit aquis & gyro uallante abyſſos, aqua naturaliter aridam abſorberet, ut patet in diluuio, de quo capitul. 8. infra, ubi etiam Burgenſ. ſibijpſi conditionem

Aquarum congregatio ſiue cō denſatio.

Rō ariditatis terrae.

Imaginatio Burg. improbatur.

Optima rō q̄ aqua non fit terrę & vniuerſo eccentrica.

nem dicit, cum aquæ ſit naturaliter fluida, oportet, quod tempore diluuij A orbiculariter ſe habuerit circa centrum, id eſt terram. Congregationis igitur aquarum, vt appareret arida (prout ſuper dictum eſt) principalis cauſa eſt diuina voluntas, quæ terminum poſuit aquis, ne tranſirent fines ſuos. Nec aqua per poſitionē talis legis detinetur uiolenter, quia quāuis illa detentio ſit contra inclinationem naturalem grauis ad centrum, non tamen obedientialem, ſecundum quam Deus poteſt facere quolibet ex quolibet.

Item in eodem cap. Burge. quærens occaſionem contra poſtillatorem dicit eum recedere a beato Auguſtin. in hoc quod dicit ad literam per cælum non intelligi angelicam naturam: Vbi dico quod nec beatus Augu. ad literam ſic videtur exponere, ſed quod Burgen. dicit talem acceptionem eſſe parabolicam, non videtur verum: Nam ſecūdum Britonem parabola differt a metaphora & paradigmate, quia ſecundum Donatum vt eum allegat Brito: Parobola eſt rerum genere differentium comparatio, & ſic ponitur ſemen pro uerbo Dei, leo pro Chriſto, & cætera. In propoſito beatus Auguſt. quia talem comparationem exponendo nō facit ut videtur, non eſt expoſitio eius comparabolica quæ ſolum habet locum in his vbi res ſignificant, non uoces ad autoris intentum, & in illo caſu parabolicus ſenſus non continetur ſub literali, ſed eſt vere literalis, quia a ſpirituſancto intentus, imo ſenſus parabolorum ſecundum ſignificationē vocum ſæpe falſus eſt, vt patet Iudic. 9. b. de lignis in conſilium conuenientibus, & de electione regis loquentibus, & ſic de alijs paſſibus B ſacræ ſcripturæ. Ex quo bene infertur, quod Burgen. in primo articulo ſuæ quæſtionis præambulæ, non ponit ſufficienter adæquatam rationem ſenſus literalis, cum dicit quod adæquatus ſit ille qui a Deo intenditur & per uoces in litera contentas ſignificatur. Debuit enim addere propter præmiſſa, aut per res vocibus expreſſas ſignificatur, & hic eſt vere parabolicus, qualis nō apparet ſenſus beati Aug. de quo ſermo præſens. Poſtillator igitur verum dixit expoſitionem beati Auguſtin. non eſſe literalem, nec per hoc recedit à beato Auguſtin. cuius expoſitio potius videtur allegorica quā parabolica, quia ex alio aliud intelligitur. Ex cælo ad literam angelus per allegoricam, vt patet in Gloſſ. ordin. in prin. §. quatuor. ſunt regulæ, cum etiam natura angelica & eius cognitio matutina aut veſpertina ſint a ſenſu noſtro valde remotæ, ideo cadere videntur ſub fide, iuxta vulgatum vt dicitur. Fides eſt credere quod non vides. Sicque ad allegoriam eius expoſitio pertinet iuxta commune dictum. Litera geſta docet, quid credas allegoria, &c. Huic igitur expoſitioni poſtillator non contradicit, ſed eam quaſi non literalem dimittit, ſicut & ipſemet Burgen.

Parabola.

Item eodem cap. vbi poſtillator mota quæſtione, quare ſecunda die facta non dicuntur bona ſicut alijs diebus, tres reſponſiones adducit, quarum primam dicit truphaticam, ſecundam abijcit tanquam non fundatam, tertiam approbat a Rab. Sal. acceptam, in quo paſſu Burgen. di C cit eum in tribus deuiare a rectitudine, quia rationem ſanctorum irreuerenter dicit truphaticam. Secundo quia contra eos non adducit validam rationem. Tertio quia veram reſponſionem attribuit infideli. quæ tamen in noſtra gloſſ. continetur, cui potius debuit honorem exhibere.

Quo ad primum reſpondeo, quod poſtillator non truphatur de ſanctis doctorib. ſed de imperitis lectoribus qui id pro ſenſu literali eligunt, quod ſancti myſtice per quaſdam particulares congruentias adducūt, vt patet in multis lecturis ſuper Gene.

Poſtillator defenditur.

Quo ad ſecundum dico, quod ratio poſtillatoris valida eſt ad probandum quod Binarius non eſt generaliter infamis, quia etiam laudabilis in ſcriptura reperitur. Eſt igitur illa ratio ſanctorum fundata ſuper quibuſdam incongruentiis binarij, non ſuper ratione eius eſſentiali quia alias omnis binarius eſſet infamis, quod efficaciter improbat rō poſtillatoris.

Quo ad tertium ratio literalis quam poſtillator ſumit a Ra. Salamon non eſt in gloſſa noſtra, vt Burgenſis dicit. ſed gloſſa videtur ſentire oppoſitum illius rationis literalis. dicitur enim in gloſſa allegante Bedam ſuper illo verbo: & uiuit Deus, &c. Nondum terra germinabat, nec aqua animantia viua produxerat, & tamen dicitur Deus videre quod eſſet bonum, cedentibus aquis apparuiſſe aridam, quia vniuerſitatis æſtimator præuidens quæ ſunt futura, quaſi iam perfecta laudat, quæ adhuc in primo operis exordio ſunt, quia apud eum rerum perfectio non in conſumatione eſt operis, ſed in prædeſtinatione voluntatis. Hæc gloſ. Si Burgenſi & nobis communis eſt Glo. ordinaria, mirum eſt quod obijcit, cum ipſa glo. ponat ad quæſtionem prædictam hanc primam rationem, non tertiam prout Burgenſ. fingit.

Item in eodem cap. cum dicitur, Protulit terra herbam, & cætera. Poſtillator dicit intelligendum eſſe paſſiuè, quia actiuè à ſolo Deo hæc virtus germinandi fuit. Contra quod Burgenſ. adducit beatum Auguſtin. dicentem, Cauſaliter dictum eſt produxiſſe terram, herbam, lignum &c. id eſt ad producendum accepiſſe virtutem. Ex quo dicto arguit Burgen. terram etiam actiuè protuliſſe ibi in litera enumerata: Sed non videtur Burgenſ. bene inferre ex dicto beati Auguſt. quia illa enumerata in litera ſunt ſubito producta in eſſe perfecto: quia herbæ habentes ſemen, & lignum habens fructum, in quibus modis producendi, creatura non poteſt actiue concurrere, quia Deus ſic D res condidit, vt eas proprios motus habere ſinat, proprius autem motus creaturarum non eſt ſubitus, nec ad terminum primo perfectum, ſed via generationis eſt ab imperfecto ad perfectum, ideo embryo primo uiuit vita plantæ, dehinc animalis, poſt hominis, vt dicit Ariſto. de animalibus. Imo generale eſt quod primum, perfectione eſt ultimum in via generationis, & econuerſo. Nec videtur concurrere in generatione plantarum & reliquorum niſi materialiter, nec poteſt hodie actiue concurrere, quia miniſtrat ſolum materiam generationis, & quia materia eſt vna de quatuor cauſis, cauſaliter dici potuit: Protulit terra, & ſic dictum beati Augu. per Burgen. adductum accipiendum videtur: Actiuè autem à ſolo Deo primo, & tunc per virtutem ſeminalem inditam ab eodem, vt ſonat litera. Ad idem gl. interli. Et factum eſt: gloſ. cauſaliter: & protulit, gloſſa, actualiter.

Item in eodem capitulo vbi poſtillator notauit ſanctum Thomam dicentem quod ex luce prima die facta corpus ſolis fieri non potuit. Burgenſ. in defenſione ſancti Thomæ, exardeſcens paſſionibus permouetur, & dicit poſtillatorem dicta ſancti Thomę non vidiſſe in hoc loco qui tamen vt apparet, clarius & magis intime uidit quam ipſe Burgenſis. Qui enim ad illa dicta ſine paſſione reſpicit, clare cognoſcit quod improbatio tertiæ opinionis innititur eodem medio, ſicut improbatio primæ opinionis, illi videlicet quod quia nihil fuit in prin. condi- E tum, cito eſt corrumpendum, ideo lux primæ diei ſole facto non redijt in præiacentem materiam. Quod autem probatio tertiæ opinionis imitatur eodem medio, patet ſic: Nam tertia opinio per eum adducta eſt illa quod corpus ſolis quarta die factum ſit ex luce prima die producta, hanc improbans idem ſanctus Tho. dicit eſſe inconueniens, ſi ponatur corpus ſolis non eſſe de natura quatuor elementorum, ſed eſſe per naturam incorruptibilem, quoniam ſecundum hoc materia eius non poteſt eſſe ſub alia forma: Hæc ille Ex qua obiectione duo ſequi videntur. Primum, quod ex illa luce ſine ſui corruptione corpus ſolis fieri non potuit, quia materia ſolis non potuit fuiſſe ſub alia forma ſine corruptione prioris, cuius formæ corruptio non erat conueniens propter medium, per quod prima opinio fuit improbata, videlicet quod nihil fuit in principio conditum, cito poſt corrumpendum. Hoc intrinſecus poſtillator videns, rationabiliter dixit ſolem factum ex illa luce, non obſtante obiectione ſancti Tho. prima parte ſum, quæſtione ſeptuageſimaſeptima, articulo vlt. in reſponſione ad ſecundum argumentum. Secundum quod ſequi uidetur ex illis dictis eſt, quod nulla materia exiſtens ſub forma priori, poteſt eſſe ſub forma poſteriori, niſi priori corrupta, ideo reprobat opinionem tertiam, quia forma ſolis ſpecifica formam lucis generificam non compatitur, ideo ex luce non potuit fieri ſol niſi forma lucis corrumperetur, quod eſt inconueniens propter medium, per quod primi opinio ſecundum eum fuit improbata, & quanquam illud dictum incidit in errores condemnatos Oxoniæ, inter quos habetur ſic: Dicere tantum vnam formam ſubſtantialem in quolibet compoſito, error, tamen cum eodē dicto ſanctus Tho. incidit in id quod improbat, quando ponit aues & piſces factos ex natura elementorum, quia ex hoc formæ elementorum poſitione formarum piſcium & auium fuiſſent corruptæ ſecundum eum, & per conſequens aliquid in princ. productum, cito poſt corruptioni fuiſſet obnoxium. Nec F valet euaſio Burgenſis de parte & toto ſecundū hoc de aliqua portione lucis, corpus ſolis productum fuiſſet ſine totius locis corruptione.

Item in eodem cap. vbi de productione piſcium ex aqua poſtillator dixit hanc productionem actiuè eſſe a ſolo Deo, paſſiuè ab elementis. Burgen. dicit quod cauſa prima non ſemper excludit actionem cauſarum ſecundarum, volens contra poſtillatorem, quod elementa etiam actiue ad productionem piſcium concurrerint: ſicut ſupra correctorio quinto de productione herbarum & arborum a terra: Dicitur autē hic ſicut ibi. In ſpeciali tamen dico, quod ſi in rerum productione prima cauſa ſecūdarum cauſarum actionem non excludit, excludit tamen certum modū agendi vel cogendi, ſ. ſubito, in quo modo creata virtus coagere non poteſt, multo minus tunc, bene igitur dictum eſt, quod actiue a ſolo Deo piſces & cætera à princ. creata ſunt.

Item in eodem capitulo vbi dicitur. Creauit Deus cete grandia, poſtillator reprehendit Iudæos in Thalmudicis communiter ſtudentes, & ſimplices ex eis docentes, & errantes & errare facientes, quam reprehenſionem Burgen. ægre ferens, quaſi adhuc affectione ſanguinis Iudaizans dicit non eſſe utilem talem reprehenſionem, cum non omnes Iudæi ſic errent, & ſic credunt nos fingere mendacia contra eos, & per conſequens minus per nos potuerunt ad fidem reduci. Reſpondeo ego, quod non poſſunt exiſtimare per nos confictum mendacium, quod clare ſciunt in ſuis Thalmudicis contentum, & fortaſſe talis reprehenſio cooperatur ad eorum reductionem, quando ex ea vident ſuos magiſtros, & apud Iudęorum communitatem authenticos ita male de beatitudine & futura uita ſentire.

Thalmi Iudçor

Igitur

C A P. I I.

IGITVR *Perfecti ſunt cæ. & ter.* ALC. Nullo modo dici poteſt, quomodo fecit Deus cęlũ & terram. Sed hæc expoſitio per ordinem 'dierum indicat tanquã hiſtoriam factarum rerũ, ſed maxime obſeruat pdicationẽ futurorũ. Si quẽ mouet, ꝙ in ętatib. ſeculi, duę primę denis gñationibus explicantur, tres ſequentes ſingulę 14. ſexta vero nullo numero gñationũ definitur, fa- a

Ornatus. i. exercitus. cile eſt uidere, etiam in vno quoque homine infantiã & pueritiã quinq; ſenſib. cor- b poris inhærere. Quinarius autem duplicatus (quia duplex eſt ſexus humanus vnde generationes tales fiũt) c

†De feriis licet. denarium facit. Ab adoleſcentia vero ubi ratio preualere incipit in homine, accedit quinque ſenſibus cognitio & actio quibus uita regitur & adminiſtratur, ut ſit ſeptenarius, qui duplicatus propter duplicẽ ſexũ 14. generationibus eminet, quas habẽt tres ætates adoleſcentis ſcilicet iuuenis, & ſenioris. Senectus uero nullo annorũ termino finiť, ſed poſt illas quĩq; ętates, quãtũ quiſq; vixerit, ſenectuti deputatur. In hac quoq; ætate ſeculi nõ apparẽt generationes, vt etiam occultus ſit ultimus dies, quem dominus vtiliter latere monſtrauit.

C A P. I I.

¶ Cauſaliter quidam & potentialiter, quorum numeros profectus & defectus opus poſt viſibiliter explicaret. ¶ Perfectione ſenarij. ¶ Sex diebus perfecta eſt rerum conditio. ¶ Sex ætatibes perficitur hominum reparatio.

IGITVR perfecti ſunt cęli & terra, & omnis ornatus eorum. Compleuitque Deus die ſeptimo opus ſuũ

a ¶ In ſemetipſo, quia poſt nihil nouum fecit.

quod fecerat, † et requieuit die ſe-

a PROCOP. Verbum (*cõpleuit*) hunc ſenſũ apportat, quaſi De⁹ loqueretur de pfectione eorum, q̃cum pri⁹ In cap. 2.

1 non eſſent, in eſſentia puexit. Extãt enim quędã opera Dei, nondũ ad rẽ collata

2 ſed lõge ante ſunt prædicta ut futura. Quorũ de nume. eſt reſurrectio mortuorũ, nec nõ q̃ per prouidẽtiã diuinã eueniunt, quæ ſane pe-

3 culiari quadã conſequẽtia, Deo ſic diſponẽte eueniũt.

a *Igitur perfecti ſunt cęli & terra, & omnis ornatus eorum* ALLEGORICE. Poſt illorum quaſi ſex dierum opera valde bona

Allegor. ſperet hõ requiẽ ppetuã, & ĩtelligat qđ ſit *& requieuit De⁹ die ſeptimo ab operib. ſuis*, quia & ipſe in nobis hæc bona operatur qui iubet ut operemur. Et recte quieſcere dicitur, quia poſt hæc omnia opera requiẽ nobis pſtabit, quomodo paterfamilias domum ædificat, cum ſeruiẽtib. facere imperat & poſt ab operib. requieſcere, cum perfecta fabrica, iubet quieſcere.

ISID Habet unuſquiſq; noſtrum in ſuis operib. & recta vita

Moraliter tanq̃ diſtinctos iſtos ſex dies, poſt quos debeat quietẽ ſperare, Primo die lucẽ fidei qñ primum uiſibilib. credit ppq̃ fidem dominus uiſibiliter apparere dignatus eſt Secundo die fact⁹ eſt tanq̃ firmamentum diſciplinæ, ꝙ diſcernit inter carnalia & ſpiritualia opera, ſicut firmamẽtum inter inferiores aquas & ſuperiores Tertio die quo mentẽ ſuã ad pferendos bonorum operum fructus pparat & erigit, ſeparata labe & fluctib.

lias† deſi eriorum † tentationum carnalium, tãq̃ aridã hẽt mentẽ a pturbationibus maris, ut iã poſſit dicere, Rom. 7. d. *Mẽte ſeruio legi Dei*, &c.

b *Compleuitq; Deus &c.* AVG. Alia trãſlatio *conſumauit Deus die ſexto opera quę fecit*, quæ nihil q̃onis affert, quia manifeſta ſunt quæ in eo facta ſunt. Sed ſecundum Hebraicã veritatem quærendum eſt.

Quæſtio. Quomodo dicat Deus ſeptima die opus ſuum cõpleuiſſe, ĩquo nihil nouũ creaſſe dicit, niſi forte ipſum tunc feciſſe, & ĩ eius factura op⁹ ſuum cõpleuiſſe dicat, ꝙ eo facto mẽſurã numerũq; pfecit dierũ quorũ circũitu oĩa ſecula voluũtur nã in reuolutione idẽ eſt octauus q prim⁹. Cõpleuit igi-

Septima dies. tur die ſexta opus ſuum, addito ſeptimo quẽ ſabbatũ dici & eſſe voluit, qa myſtica, pcæteris bñdictione & ſanctificatione eum donauit. Vñ & dies iudicii, quia poſt ſeptimã ſabbati uẽtura eſt octaua in ſcripturis dicta eſt, quaſi ſeptem tm̃ pręceſſerint. Dies quoq; reſurrectionis domini cum poſt tot dierũ milia ventura eſſet, octaua dicta eſt. Poteſt autem dici cõpleuiſſe. Deum die ſeptima opus ſuum, quia ipſum benedixit & ſanctificauit, opus enim eſt benedictio & sãctificatio, aliquid enim operis fecit Salomon cum templum dedicauit.

HIER. In Hebræo habet *die ſeptima* Arrabimus ergo iudęos, qui de ocio ſabbati gloriãtur, quia iã nũc in principio ſabbatũ ſolutũ eſt, dũ Deus operať in ſabbato cõplens opa ſua in eo. Quęſt. Hebraic. in Geneſ.

Compleuiq; De. &c. AVG. Quæritur vtrum illi ſex dies præterierunt & addito ſeptimo nunc p uolumina tpm non re ſed nomine repetantur. In toto enim tpe multi ueniunt pręteritis ſimiles nullus. idem. Vñ dubitatur, vtrum illi ſex dies pręterierint? An iſtis vſitatis quotidie tranſcurrentib. illi maneant in rerum conditionib. vt non ſolum in tribus ante luminaria ſed etiam in reliquis trib. intelligamus diem in ſpecie rei quę creata eſt, noctẽ in defectu vel priuatione, cum ſcilicet amittitur ſpecies aliqua mutatione quę ineſt omni creaturæ ſiue poſſibilitate, cum deſit effectus. ſicut in cęleſtib. corporib. ſiue actu, ut in terrenis & mortalibus. Veſpera autem in omnibus perfectæ conditionis terminus ſit. Mane incipientis exordium Omnis enim creatura certis initiis & finibus cõtinetur. Sed ſiue hoc, ſiue illud, ſiue aliud probabilius dicatur, perfecto numero dierum, id eſt, ſenario, perfecit Deus opera ſua q̃ mẽſura & numero dierum, & pondere diſpoſũit, ideſt, ĩ ſe: qui eſt menſura omnique rei modum pfigens, & numeros pbẽs & ſpeciẽ, & põdus, qa oĩa ad quietem & ſtabilitatẽ trahit, omnia enim terminat, format ordinatque. Vel ſic diſpoſuit oĩa, ut haberent menſurã, numerũ, & põdus, ſicut dicit, Deus corpora in colorib. diſpoſuit, nõ hinc eſſe cõſequens ut colores in ſe prius habuerint, ſed ut ipſa colores haberent. Nec ſenarius numerus ideo perfectus eſt quia ſex diebus Deus opera fecit, ſed ideo perfecit opera ſex diebus, quia ſenarius eſt perfectus. Sine his ergo perfectus eſſet qui niſi eſſet perfectus ſecundum eum perfecta non fierent. Libro 4. de Geneſi ad literã, c. 4. Quæſtio.

c *Et requi. Deus &c.* BEDA. Non quaſi operando laſſus, ſed ab uniuerſo opere quieuit, quia nouam creaturã facere ceſſauit. Requieſcere enim ceſſare dicit, ut in Apo. 4. c. *Requiem non habebant dicentia, Sanctus, ſanctus, ſanctus.* i. dicere non ceſſabant. Requieſcere.

Anagoricè. BEDA. Altius quoque intelligetur requieuiſſe ab uniuerſo opere ſuo, ideſt, nõ opus habuiſſe illis operibus, in quib. requieſcere, cuius requies in ſemetipſo uera eſt ſemper ſine initio & fine, ſed ſola bonitatis cã feciſſe opera, q̃ in ipſo requieſcerent, humana uero indigentia quotidie laborat, ut in operib. ſuis requieſcat, dicente Deo, inf. iij. d. *In ſudore vultus tui. re. p. t.* Deus autem non habuit neceſſe in creaturis ſuis requieſcere, ſed creaturis rationalibus in ſe requiem dedit.

Et requie. Deus &c. AVG. Non laborauit Deus in operãdo q ſolo uerbo fecit, dicendo *fiat*. Nec homo dicendo fiat, laborat, Sed forte dicitur laboraſſe, cogitãdo quid fieret. Aliqua cura perfectis rebus quieuiſſe dicitur. Sed hoc ſapere deſipere eſt. Deum Vbi ſupra cap. 8. † Exo. 20. b. Heb. 4. b.

NICOLAVS DE LYRA.

C A P. I I.

Diuiſio. IGITVR perfecti ſunt &c. *Poſtquam deſcripſit Moyſes hominis formationem propter quem alia fuerunt producta. Hic conſequenter deſcribit hominis formati ſtatũ ſiue conditionem. Et quia ex fine ſumitur ratio eorũ quæ ſunt ad finem ideo primo deſcribitur ipſius hominis vltimus finis. Secundo explicať magis modus ſuæ formationis, ibi,* iſtę ſunt generatio. *Tertio deſcribitur locus ſuæ habitationis, ibi*. Plantauerat autem. *Quarto actus multiplicationis, ibi.* Dixit quoq;. *Circa primũ ſic proceditur, quia primo continuantur dicta dicendis. Secundo deſcribitur ipſius hominis finis, ibi.* Et benedixit diei. *Circa primum cõtinuat de operibus ſex dierum ad diem ſeptimum in quo quieuit dicens.*

1 Igitur perfecti ſunt cœli & ter. *ſex prædictis dieb. per opus diſtinctionis & ornatus ut prædictum eſt.*

2 Compleuitq; De. die ſeptimo. *Alia translatio habet*, ſexto die *& utraq; vera eſt, vario tamen modo. Eſt. n. duplex completio vel perfectio alicuius rei. Prima eſt, quando aſſequitur formam debitam, ſicut ignis quando per generationem aſſequitur formam igneitatis & qualitatum concomitantium. Alia eſt perfectio ſeu completio, quando exit in operationem ſibi debitam, ſicut quando ignis calefacit uel generat ignem. Et perfectio ordinatur ad ſecundam, quia forma eſt propter operationẽ. Igitur quia ſex diebus perfectæ ſunt creaturæ in ſuis formis & proprietatib. ideo ſexto die compleuit Deus opus ſuum quantum ad primam perfectionem. Sed quia a ſeptimo die dicitur incepiſſe tempus adminiſtrationis & gubernationis rerum, ſicut ſex dies præcedentes dicuntur tempus productionis, ita dies ſeptimus, & deinceps dicitur tempus gubernationis. Per gubernationem. n. res applicantur ad ſuas operationes, ideo dicitur Deus die ſeptimo compleuiſſe opus ſuum quantum ad ſecundam perfectionem, & de iſto opere adminiſtrationis & gubernationis terũ, Saluator dicit, Io. v. c.* Pater meus vſque modo operatur & ego operor: *Aliter etiam poteſt dici, quod Deus potuiſſet plures ſpecies addidiſſe ſpeciebus iam productis. De agente autem potente noua opera addere ſuo operi, non dicitur, quod impleuerit opus ſuum, donec videatur requieſcere, & ceſſare a nouis condendis, hoc autem apparuit ſeptimo die & non ante.*

3 Et requieuit ſeptimo die. *ſcilicet a nouis creaturis producendis, quia nihil eſt factum poſtea, quod tunc non fuerit factum in operibus, ſex dierum*

Deum ergo requieuiſſe, eſt creaturæ rationali in ſe requiem præſtitiſſe, vt illuc. ſ. deſiderio feramur quo requieſcamus. i. nihil amplius requiramus. Sicut enim facere dicitur, quod ipſo in nobis operante facimus, & cognoſcere cum cognoſcimus, ſic requieſcere, cum eius munere requieſcimus.

Avg. Non eſt mirũ ſi diem
cap. 11. quo Chriſtus erat in ſepulchro quieturus hoc modo prænuncians dixit: *die ſeptimo requieuit*, deinceps operaturus ordines ſeculorum.

Avg. Pōt aũt intelligi Deũ requieuiſſe a faciẽdis generib.
cap. 12. creaturæ, quia vltra noua non condidit, vſq; nũc tñ operatur adminiſtrationẽ eorundem generũ, q̃ tunc inſtituta sũt. Creatoris. n. virtus cauſa ſubſiſtendi eſt oĩ creaturæ. Quod. n. dr̄ Io. 5. c. *Pater meus uſque modo operatur, &c.* vniuerſæ creaturę continuam adminiſtrationem oſtendit. Die ſeptimo requieuit, vt nouam creaturam vlterius non faceret, ſed vſq; nunc operatur, vt quod condidit, continere & gubernare non ceſſet.

Avg. De' aũt nec creãdo defeſſus, nec ceſſando refectus ẽ,
cap. 14. ſed p ſcripturã ſuã ad qetis deſideriũ nos hortatꝰ: dicendo ſe diẽ ſctificaſſe in quo reqeuit. Cęteros. n. dies operis ſui non legit sãctificaſſe, tanq̃ apud ipſum plus quies q̃ operatio valeat.

cap. 15. Avg. Vitium quoq; aĩæ eſt ita ſuis operib. delectari, vt potius in ipſis q̃ in ſe, requieſcat ab eis: cũ in ipſa vel aĩal vel rõne aliquid melius ſit quo fecerit, q̃ ipſa ſint quę fecerit. Ideo oñditur Deus cũ dr̄ requieuiſſe, nullo opere ſic delectatus quaſi faciendi eguerit: vel minor ſi nõ fecerit, vel beatior cũ fecerit. Qđ ex illo ita eſt: vt ei debeat qđ eſt ipſe aũt nulli, quia ex ipſo eſt, quod beatus eſt. Seipſum reb. quas fecit diligendo p̄poſuit. Iõ non ſanctificans diẽ quo ea facienda inchoauit nec illũ quo fecit ea, ne illis faciendis vel factis gaudiũ ei creuiſſe videret, ſed eũ quo ab ipſis in ſeipſo requieuit qui nunq̃ reqecarat, ſed eã nob̃s per diẽ ſeptimum oſtendit, ſignificans eã nõ dari niſi perfectis, cui deputauit diẽ, qui perfectionẽ rerũ oĩum ſequebatur. Qui. n. ſemper quietus eſt, tunc nobis reqeuit, cum ſe requieuiſſe monſtrauit: & requieſcit in nobis cũ

Requies Dei. in ſe requiem tribuit. Requies ergo Dei eſt quæ nullius indiget bono, & iõ certa eſt nobis in illo, quia beatificamur bono quod ipſe eſt, non ipſe bono quod nos ſumus. Porrò nec vllo præterie alio bono eget, qui bono quod fecit non eget. Hæc eſt. n. requies eius ab oĩb. operib. quæ fecit, quia bono quod fecit non eget, nec egeret ſi non feciſſet. Nã ſi pōt dici nullis egens bonis non a factis requieſcendo, ſed nulla faciẽdo. Sed facere ſi non poſſet, nulla potentia eſſet. Si poſſet & non faceret, magnã eſſet inuidia. Sed oĩpotens & bonus, oĩa valde bona fecit. Quia vero ſeipſo bono pfectè beatus eſt, à bonis quę fecit in ſeipſo requieuit, ea requie a qua nunquam receſſit.

Avg. Si aũt diceretur requieuiſſe a faciendis, intelligeretur tñ non feciſſe. Si a factis, fortè ipſis factis egere videret, nos

Myſticè. Ibid. aũt non in nobis, ſed in illo requieſcamus, nec ita velimꝰ ſimiles eſſe Deo, vt in nobis reqeſcamus, vt ipſe in ſe. Sed ſicut nõ requieuit niſi in ſeipſo, q̃a beatus eſt ſeipſo, ita in ipſo nos qeturos ſperemus, qui non noſtro bono, ſed ipſo bñdicti ſumꝰ.

Avg. In ſe aũt reqeuit Deus sẽp. In dieb. vero quib. rerum cõſummatio narrat, in ſeptimo tñ requieuit, q rerũ ſequit p fectionẽ, a pfect. s. n. reqeſcit, q pfectis nõ eget, vt beatior ſit.

Avg. Opera eius videmus bona: qetẽ vero eius poſt bona
Ibid. opera nr̄a videbimus. Ob quã ſignificandã vnã diẽ ſabbati p̄cepit obſeruari: quod in tp̄e gratiæ ſublatum eſt, in qua perpetuum obſeruat ſabbatum, qui ſpe futuri omnia bona operatur, nec in bonis operib. ſuis, quaſi non acceperit gloriatur.

ptimo ab †omni opere quod patrarat. Et benedixit diei ſeptimo, & ſãctificauit illũ, q̃a in ipſo ceſſauerat ab omni opere ſuo, qđ creauit Deus,

a ¶ in verbo

Avg. Apud illum quieti eius nec mane nec veſpera eſt, q̃a nec aperitur initio, nec claudit̃ fine. In perfectis aũt operi- cap. 18.
bus mane habet, & non veſperã, quia perfecta creatura incipit conuerti ad quietem creatoris, ſed illa non habet finem ſuę perfectionis & ſic requies Dei non ipſi Deo ſed rerum perfectioni inchoatur, & habet in eo mane, quod ab ipſo pficitur, ſed in ſuo genere tanquam veſpera terminatur, qđ in Deo veſperam non habet, quia nihil erit perfectius ipſa perfectione.

† alias vniuerſo.

Benedicit ſabbatum Exo. 20. b. Hebr. 4. b.

Avg. In illis aũt dieb. quib. oĩa creabantur, veſpera eſt terminus conditæ creaturæ. Mane initium alterius cõdendę, & ibidem.
ſic quintę diei veſpera eſt terminꝰ cõditæ in eo creaturæ. Mane poſt ipſam initium faciendę ſexta die, qua cõdita, terminꝰ eſt ueſpera, & quia nihil cõdendum reſtabat, ita poſt illã mane factum eſt, ut eſſet initium alterius creaturę cõdendæ, ſed quietis oĩs creaturę in creatoris reqe. Intelligitur. n. cõpleto ſexto die poſt eius ueſperã mane quo ſignificat̃ initium manendi & qeſcendi, q̃ quies Dei, nec initium hẽt nec terminũ. Creaturæ hẽt initium, ſed non finẽ. Iõ. n. ſeptimus dies cœpit a mane, ſed nullo terminatur veſpere. Si aũt in cæteris dieb. veſpere & mane vices tẽporum ſignificant, qualia quotidie peragunt̃, nihil ꝓhibet ſeptimũ diẽ ueſpera maneq; cõcludi. Vt mane poſt veſperã ſeptimi diei ſit initium octaui de quo ſilendũ fuit, q̃a idẽ primus ad quẽ reditur. Vñ probabilius & & hos ſeptẽ dies ſub illorum noĩb. ſibimet ſuccedentes tp̄a peragere. Illos autem primos inuſitata nobis ſpecie in ipſis rerum conditionib. explicatos permanere: quod de trib. fateri cogimur, qui conditi ante luminaria memorantur.

Avg. Quæritur qũo dicatur in die ſeptimo, in ſeipſo reqe- Quæſtio
uiſſe Deus, cum ſcriptum ſit: *Et requieuit Deus die ſeptimo.* quaſi cap. 20.
non in ſeipſo? Quid eſt ergo dies ſeptimus? creatura; an tp̄ale ſpacium? qđ & ipſum creaturæ tp̄ali concreatum eſt, & ſic creatura: Nulla. n. tp̄a ſunt, quæ a Deo creata non ſint. Sex autem dies cum quib. & in quib. creaturis creati ſunt ſuperius dictum eſt. Sed ſeptimum qñ creauit? In ipſo. n. nihil fecit, ſed ab his quæ fecerat requieuit. Qũo ergo requieuit in die quẽ non creauit? Aut qũo eum poſt ſex dies creauit, cum ſexto die oĩa conſummauerit, nec aliquid in ſeptimo creauit. Fortè vnum tñ diẽ creauit Deus, vt eius repetitione multi p̄terirent: nec opus erat vt ſeptẽ crearet, quia illius quẽ creauerat ſeptima repetitio hunc faciebat. Lucem. n. diſcreuit a tenebris diemq; uocauit, & tenebras noctem. Huius diei repetitionem ſcriptura appellat ſ̃m diem, deinde tertium, & deinceps vſq. ad ſextum quo cõſummauit opera. Cuius repetitio ſeptimi diei nomẽ accepit uel cõtraxit, & ita dies ſeptimus, nullus dies, nulla creatura, niſi illa q̃ prius condita & dies uocata.

Avg. Sed qũo circumirè poterat lux, ad exhibendam diur-
nam nocturnamq. viciſſitudinem, non ſolum ante lumina- cap. 21.
ria, ſed ante factum firmamentum, imo ante ſpeciem terræ, vel maris, quæ circumitum locis amitteret? Hac difficultate compulſi, ſupra diximus lucem factam prius, eſſe ſpiritualis creaturæ conſummationem vel confirmationẽ. Noctem uero, adhuc formandam in cæteris operib. materiam quę fuerat inſtituta, cum primo fecit cœlum & terram, & reliqua.

☞ Avg.

NICOLAVS DE LYRA.

dierum, uel in ſuo ſimili, uel in ſuis cauſis. Aliter exponitur, prout reqes ponitur pro completione deſiderij, & ſic Deus requieuit in ſeipſo, quia in ſeipſo beatus eſt creaturis non indigens: & ad hoc deſignandum non dicitur, quod quieuit in opere ſuo, ſed ab opere. ſ. ceßans, & in ſeipſo beatificè requieſcens.

1 Et benedixit. *Hic deſcribitur ipſius hominis finis. Ad cuius intellectum conſiderandum, quod experientia docet appetitum hominis non quieſcere totaliter in adeptione cuiuslibet boni finiti, ſed adepto illo ulterius tendit per deſiderium, adepto autem fine ultimo totaliter quieſcit, ſicut lapis in centro, & per hoc arguitur, quod finis ultimus ipſius hominis non conſiſtit in adeptione cuiuslibet boni finiti, ſed ſolum in adeptione boni infiniti, quod eſt ſolus Deus, unde dicit Augu. in libro confeſſ. Inquietum eſt domine cor meum donec requieſcat in te, ſcilicet per cognitionem & amorem. Item experimur, quod quantumcunque cognoſcatur Deus ab homine per effectum, non terminatur tamen hominis deſiderium donec cognoſcatur per ſeipſum. Ex quo concluditur ulterius, quod ultimus finis hominis conſiſtit in uiſione Dei per eſſentiam, prout tamen includit fruitionem: unde Ioan. 17. a.* Hæc eſt uita æterna, ut cognoſcant te Deum, &c. *Iſta autem beatitudo in præſenti vita quodammodo inchoatur per hoc quod mens humana a terrenis eleuatur, & occupatur in contemplatione ſui creatoris in ænigmate tamẽ, perficitur autem per hoc quod homo perducitur finaliter ad æternam uiſionem, & ad hoc deputatur dies ſeptima, ut homo uacet a terrenis, & circa diuina occupetur, & hoc eſt quod dicitur.* Et benedixit, &c. & ſanctificauit illum, *ideſt, ad diuina obſequia applicauit. Sanctificatio enim in una ſignificatione idem eſt quod applicatio ad diuina obſequia. Vnde etiam res inanimatæ, quæ per benedictionem uel conſecrationem applicatæ ſunt diuino cultui. ſcilicet, eccleſiæ materiales & ueſtes dicuntur ſanctæ uel ſanctificatæ.*

2 Quia in ipſo ceſſauerat. *Requieſcendo in ſeipſo, ut prædictum eſt. Et per hoc deſignatur, quod homo die ſeptimo debet ceſſare ab operibus terrenis, & requieſcere in Deo per contemplationem & amorem.*

☙ *Iſta*

Avgv. Sed facilius eſt, vt nos ignorare fateamur quomodo lux quæ dies dicitur, circuitu ſuo ſi corporalis eſt, vicē diel noctiſq; egerit, Si ſpiritualis eſt, condendis omnib. p̄ſentata ſit, ſuiq; præſentia diem, abſentia noctē, Veſperā initio abſentiæ,

Ibidem. A Mane initio p̄ſentiæ ſuę fecerit, quā cōtra naturā diuinæ ſcripturę conemur, dicendo aliū diem eſſe ſeptimū quā illius diei quā fecit Deus, ſeptimā repetitionē. Alioquin aut nō creauit Deus diē ſeptimum aut ſeptimus poſt illos ſex, falſumq; erit eū ſexta die conſumaſſe omnia opera ſua.

a ¶ in opere. b ¶ recapitulatio. ¶ Concluſio ſuperiorum: ¶ vel hiſtoricæ vel myſtice.

avt faceret. Iſtę[b] ſunt generationes cęli & terræ, quādo createſ ſunt,

a ¶ Beda, In tempore. b ¶ Auguſt. omnium viſibilium materiam.

b in die quo fecit dn̄s Deus cę[b]lum

Cap.12. Avg. Sed quoniam lux corporalis antequam fieret cælū, quo circuitu noctēdiēq; exhibuerit non inuenimus, ſic quæſtionem terminamus. Lux prius creata nō corporalis ſed ſpiritualis, ſicut poſt tenebras facta. i. à ſua informitate cōuerſa ad creatorē, ita poſt veſperā hēt mane, cū poſt cognitionē propriæ naturæ (quæ nō eſt quod Deus) refert ſe ad laudādā lucē, quæ eſt Deus, cuius viſione formatur. Et qa creaturæ inferiores ſine eius cognitione nō fiūnt, vnus dies vbiq; repetitur, cuius repetitione tot dies fiant, quoties diſtinguūtur rerum genera, ſenarij perfectione terminā da: Vt veſpera primi diei ſit ſui cognitio, qua ſcit ſe nō eſſe quod Deus. Mane poſt veſperam quo clauditur dies vnus, & inchoatur ſecundus, cōuerſio eius, vt quod eſt creata, ad laudē referat creatoris, & cognitionē creaturæ percipiat de verbo Dei, quæ poſt ipſam fit i. firmamēti, quod in eius cognitione fit prius, cum dicitur: *Et factum eſt ita*, poſt in natura firmamenti, cū addit, *& fecit Deus firmamentum*. Deinde veſpera lucis huius, cū ipſum nō in ver-

B bo Dei ſicut ante, ſed in ipſius natura cognoſcitur, quę cognitio tanquā minor veſpera dicitur. Poſtea fit mane, quo clauditur dies ſecūdus, & incipit tertius, in quo itidē eſt mane cōuerſio huius lucis ad laudē Dei: quia fecit firmamētū ad percipiendā de verbo Dei cognitionē poſt firmamētū faciendę creaturæ. Et ſic cætera vſque ad mane poſt veſperā ſexti diei. Multū enim intereſt inter cognitionē cuiuſq; rei in verbo. & in ipſius natura. Vnde hoc ad diē, illud ptinet ad veſperā. Prę lucet enim quę in verbo cōſpicitur cognitio, & illa quā creatura in ſeipſa noſcitur recte veſpera dicitur.

Ioh.1.a. Cap.25. Avgv. Quia vero angeli creaturam in ſeipſa ſic ſciunt, vt præponant q̄ eā in veritate ſciūt, per quā facta ſunt omnia p ſex dies nō nominat nox, ſed poſt veſperā & mane dies vnus, & ſic per cætera. Diei ergo cuius veſpera & mane ſecūdū p̄dictā rationē accipi poteſt ſenaria repetitione facta eſt omnis creatura, factūq; eſt mane, quo finitur dies ſextus. Et inciperet ſeptimus ſine veſpera, qa Dei requies non eſt creatura, q̄ p cæteros dies aliter in Deo, aliter in ſe facta cognoſcitur: cuius cognitionis quaſi decolor ſpecies veſperā facit. Non ergo forma operis dies, terminus veſpera, & alterius operis initiū mane debet intelligi, ne cogamur dicere preter ſex dies ſeptimi cōditā creaturā, aut ipſum nō eſſe creaturā, ſed dies idē p omnia opera repetitur, nō circuitu corporali, ſed cognitione ſpirituali, cum angeli prius contemplantur creaturā in verbo Dei, deinde in ſua cognitione, & poſt in ſeipſa, quod ſignificatur veſpera facta. & hanc cognitionē ad ipſius veritatis laudē referūt, quod mane ſignificat. Intelligitur etiam vt nō creaturæ, ſed ſibi requies dn̄i diei ſeptimi habuerit mane ſine veſpera. i. initiū ſine termino. Si enim diceretur: *Requieuit die ſeptimo*. nec adderetur *ab operibus ſuis*. fruſtra initiū quietis quęrere

C mus: nō enim incipit requieſcere. Requies autem ab operib. ex eo cœpta eſt, ex quo illa perfecit. Neque enim ab operib. ſuis eorum nō agendo requieuiſſet, priuſquam eſſent, quib. nec perfectis eguiſſet, & quia eis nūquam omnino eguit, nec beatitudo quæ eis non eget, tanquā pficienda perficit. Ideo ſeptima die nulla veſpera acceſſit.

Cap.28. Avgvst. Nec putet quis quod de luce ſpirituali dictū eſt & de die ſpirituali cōditam in ſpirituali & angelica creatura, de cōtemplatione q̄ habet in verbo Dei, & de cognitione quā in ſe creatura cognoſcit, eiuſq; relatione ad laudē veritatis, nō iā ꝓprie, ſed figurate, & allegorice cōuenire ad intelligēdū diē, veſperā, & mane. Sed aliter q̄ in cōſuetudine huius corporalis lucis, nō tamen hic tanquā proprie ibi figurate. Vbi enim cer-

Cap.35. tior lux, ibi verior dies Cur ergo n̄ verior veſpa, & veri⁹ mane?

Avgvstin. Dies ergo ille primus, angelica ſcilicet creatura eſt præſentata omnib. operib. Dei hoc. ordine pręſentiæ D quo ſcientię, qua in verbo faciēda p̄ciret: & in creatura facta ſciret, nō p interualla tēporū, ſed pri⁹ & poſterius habēs in cōnexione creaturarū, ī efficiētia creatoris omnia ſimul cognouit. Sic enim fecit Deus futura, vt nō tēporaliter tēporalia, ſed ab eo facta currerēt per tēpora. Lux ēm creatura ſpiritualis omnibus operibus Dei præſentari potuit per ſenarij perfectionē, atq; inde ſeptimi requiem diei mane habere nō veſperā, vt nō ſit Deo hoc requieuiſſe ſeptima die, tāquā ipſo eguerit ad requiē, ſed q̄ in cōſpectu angelorū requieuerit ab omnib⁹ operib⁹ non niſi in ſeipſo, qui nō factus eſt, i. vt creatura angelica, qua cognoſcēdis operib. in ipſo & in illis tāquā dies cū veſpera præſentata eſt, nihil poſt oīa bona valde melius cognoſceret, quā illū qui ab omnib. operib. in ſeipſo qeſceret, nullo eorū egēte, quo ſit beat or. In qua cognitione non habēte veſperam benedici & ſanctificati ob hoc meruit.

Beda. *Allego*. vnde dicitur Exo.xx.b. *Memento vt diem ſabbati ſanctifices*: Hęc autem benedictio & ſanctificatio maiorē benedictionē & ſanctificationē ſignificat. Sicut. n. crebris vi- Allegor. ctimis ſanguis Chriſti ſemel fundēdus ſignificabatur, ita p re- Exo.20.b. quiē diei ſeptimæ poſt opa ſex dierū ſæpe celebratā, ſignabatur ille dies ſabbati, quo Chriſtus ſemel in ſepulchro qetur?, perfectis ſexta die omnibus operibus quib. mundū ſex dieb. perfectū reſtaurauit. In qua antiqui memor operis ſaluatione mundi ſe perfeciſſe declarauit. Dixit enim *conſummatum eſt*. Ioan.xix. *Et inclinato capite e.ſ.* Hęc ſanctificatio, & benedictio, E & reqes, poſt opera valde bona: ſignificat nos poſt opera bona (quæ in nobis operatur ipſe) peruenturos ad requiem cœleſtis vitæ, fruituros ęterna ſanctificatione & benedictione. Ideo hæc dies veſperam habere non ſcribitur.

✠ *Et benedixit diei ſeptimo & ſanctificauit illū, &c.* Chrisos. Ne videat aliquid minus hr̄e dies ille, eo quod in eo nihil fa- Hom. 10. ctū ſit, benedictione ipſum dignatus eſt. *Et benedixit*, inquir, *die* in Geneſ. *ſeptimū & ſanctificauit illū*. Quid eſt *ſanctificauit illum*? ab alijs illū ſegregauit, Deinde docens nos ſcriptura cām propter q̄ ſanctificauit illum, adijcit, quia in eo ceſſauerat ab omni opere. In cap. 2.

✠ Procopivs. Reliquos dies honorauit operib. q̄ in ijs euenerūt. Verū ſeptimū voluit eſſe documētū, vniuerſi naturā in eo eſſe cōſummatā. Et eū ſanctificauit. i. ſeparauit eū a reliqs vt illius rei eſſet ſignū & memoraculū. Queadmodum feſtos dies appellamus ſanctos, qđ contineant memoriam alicuius ſingularis beneficij, a Deo nobis dati, ſicuti & il ud, ſanctifica te ieiunium; id eſt ſeparate & ordinate ieiunando tempus.

✠ Rvpertvs. Hic dies primū a cæteris differt, qđ veſpere li.2. in Ge & mane nō hēt, nec. n. dixit ſcriptura, *& factum eſt veſpere &* ne.c.16. *mane dies ſeptimus*. Dies. n. iſte natus non factus eſt, genitus non Myſticè. creatus eſt. deinde cæterorū dierū opus in ipſo cōpletum eſt. Et notādū diligenter, qđ nō dictū ſit, cōpleuitq; Deus oē opus ſuū q̄ fecerat, ſicut dictū eſt, & requieuit ab oī opere ſuo qđ patrarat, ſed cōpleuit, *inquit*, Deus opus ſuū q̄ fecerat. Etenim non oē opus q̄ fecerat, hoc fœlici & glorioſo die cōpletur, ſed ſolum rōnalis creaturę opus, gloria eius impletur.

a *Iſtæ ſunt generationes*. Beda Eos tangit qui mūdum ſine initio dicunt ſemper fuiſſe, vel qui a Deo factum putant, ſed ex materia quam non fecerit, ſed coæterna ei.

b *In die quo fe. &c.* Diem ponit pro omni tpe, quo primordia Cōtra eos lis creatura formata eſt. Non. n. in quolibet ſex dierum cœ- qui ponūt lum factum vel ſideribus illuſtratum, & terra ab aquis ſepa- mundū ſi rata, arborib. herbiſq; conſita. Sic apoſtolus dicēs ij. Cor.vj.a. ne princ. *Ecce nunc dies ſalutis*, ſignificat totū tps quo hic viuimus. Sed F difficile eſt intelligere quō fecit Deus in hac die cœlum & terrā & oē virgultum, niſi dicamus q̄ in materia informi pariter oīs creatura formata eſt, iuxta illud: Ecc. xxviij. a. *Qui viuit in ęternum creauit omnia ſimul*: Si ergo in hoc die tempus intelligimus, quo ante omnem huius ſeculi diē facta ſunt omnia ſimul, patet quod herba & omnis arbor in vna ſubſtantia cauſaliter facta ſunt, prius quam viſibiliter orirentur & germinarent. Si verò hunc diem pro illo tēpore accipimus, quo mundus per ſex dies ornatus eſt, poſſumus intelligere, quia protulit terra herbam virentem, non ſicut modo cum irrigatione pluuiarū, vel induſtria hoīum multa pereant, ſed aliter

tura | prima

NICOLAVS DE LYRA.

1 Iſtę ſunt ge. *Hic conſequenter explicat formationem hominis. Et quia ſicut dictum eſt omnia creata ſunt quodammodo propter hominem, ideo primo recapitulat creationem aliorum aliquid ſuperaddendo, & ſecūdo explicat formationē hominis, ibi*: Formauit igitur, &c. *dicit ergo*. Iſtę ſunt ge. *&c. ſcilicet, quæ prædictæ ſunt in operibus ſex dierum.*

2 In die. *id eſt, in diebus ſecundum modum hebraici ſermonis in quo frequenter ſingulare accipitur pro plurali. vnde Exo.viij.f.* Venit muſca grauiſſima. *i. multitudo muſcarum.*

dicit | ✠ I *Et*

prima herbarũ & arborum facta eſt creatio, ſolo.ſ. Dei imperio, ſine pluuia & opere humano.

li. 32. moral.c.10. ✠ GREGORIVS. Qui diuerſis diebus creatum cœlum & A terram, virgultum herbamque narrauerat, nũc vno die facta manifeſtat, ut liquido oſtẽderet, quod creatura omnis ſimul per ſubſtantiam extitit, ſ quis non ſimul per ſpeciem proceſſit.

Non enim plu.do.de ſup.ter.

Myſtice. *Iſtæ ſunt gener. cœli &c.* ISID. Numerati ſunt ſex dies qb. vniuerſitas ſeculi a capite vſq; finẽ, quaſi breuis imago figurata eſt. Vñ hęc pars libri, liber gñationis cœli & terræ dicta eſt. In hac vero cõcluſione vn⁹ dies dicitur, quo fecit Deus cęlũ & terrã, &c. In quo tẽpus ſignificatur. His ergo paucis verbis inſinuata eſt oĩs creatura ante peccatũ aĩæ. In cę b lo & in terra, oĩs viſibilis creatura. Nomine diei oẽtps, quia ſimul facta ſunt tp̃s & tp̃alia. Nõe virgulti & herbæ. creatura inuiſibilẽ, pp vigorem vitæ immarceſſibilẽ, ſi nõ peccaſſet c *Antequam orir etur in terra.* i priuſquã peccaret. i. terrenis cupiditatibus ſe ſubderet. Vñ ſequit, *nõ enim plueratd Deus ſuper terram,* hoc eſt nondũ pro

Fons irrigat omnẽ terram. i Nubes, & terra velut fons irrigãs terrã. pheticis vel euãgelicis nubib. imbre verbi amiſſo animã viue re fecerat, & *homo nõ erat q operaretur terram,* eũia poſt peccatũ homo laborare cœpit in terra, neceſſarias habuit nubes illas, vnde virgultum. i. anima virebat. Irrigabat eã fons vitæ. i. inũdatio veritatis, loquẽs ĩ intellectu eius, ut pluuia de nubib. nõ B egeret anteq̃ peccaret. Hic erat ſtatus hominis ante peccatũ.

li.5. de Gene. ad lit. c.1. Septuaginta vertũt: ἄυτη βίβλος. i. liber generatiõis, &c. AVGVSTINVS. Alia trãſlatio habet, Hic eſt liber creaturæ cœli & terræ, cum factus eſt dies, *fecit Deus cœlum & terram, & omne viride agri,* &c. Firmior fit ſententia qua dicitur vnum diem feciſſe Deum, vnde illi ſex dies uel ſeptem, huius vnius repetitione nũmerari potuerunt, quando ſcriptura cõcludẽs cuncta quæ ab initio hucuſq; dixerat, ait, Hic eſt liber creaturæ.c. & t. cum factus eſt dies. Nõ enim memorata ſunt cœlum & terra ſicut in principio, anteq̃ fieret dies, *cum tenebræ erant ſup abyſſum.* Sed quomodo factũ eſt cœlum & terra; cũ factus eſt dies, iã diſtinctis ſcilicet rerum generibus. quib. omnis creatura cõpoſita eſt in hanc ſpeciẽ, quę mundus vocatur. hic ergo cœlũ memoratur ꝙ eſt firmamentũ, cum omnib. quæ in illo ſunt, & terrã illa quæ cũ abyſſo unũ obtinet locũ cũ omnibus quæ in ea ſunt. Cum.n. dicitur, cum factus eſt dies, ſiue ſuperiorib. nectatur vt ſit una ſententia, Hic eſt liber creaturæ cœli & terræ, cum factus eſt dies, ſiue inferiorib. ut ſit plena ſententia. Cũ fact⁹ eſt dies, fecit Deus cęlum & terrã, cogit ſic intelligi, cęlum & terra, quõ.ſ. facta ſunt cũ fact⁹ eſt dies. Cum vero additur, & *omne viride agri, quod tertio die factũ eſt,* plane apparet illum eſſe diẽ unum, quẽ fecit Deus, quo repetito fact⁹ eſt ſecundus, & tertius dies, & cęteri vſq; ad ſeptimũ. Cum.n. nomine cœli & terræ oẽ creaturã vellet accipi; ſuppoſuit *omne viride agri,* ut hunc diẽ aperti⁹ ſignificaret. Cum.n. cõditorum ordinẽ recolim⁹ inuenim⁹ *viride agri* tertio diẽ creatum; anteq̃ ſolis præſentia dies quotidianus peragerẽtur. Quando etiã audimus, cum factus eſt dies, fecit Deus oẽ viride agri, admonemur ipſius diei, quẽ ſiue corporalẽ lucẽ nobis incognitã, ſiue ſpũalẽ in ſocietate angelica intelligimus. Item cũ C dicitur feciſſe Deum cęlum & terrã, &c. cũ fact⁹ eſt dies, ſimul oĩa feciſſe ſignat, & cum ſex dierũ ordine creata memorant, & nunc ad vnum reducunt, hunc ſepties repetitũ, & illã ſenariã vel ſeptenariã repetitionẽ nõ interuallo tp̃is factã intelligimus

a ❡ Omnium inuiſibilium propter vigorem vitę.

a & terram, & omne virgultum agri

a ❡ Antequam homo terrena concupiſceret. b ❡ Omne agri, quod tertio die factum apparet. ❡ propter vitam immarceſſibilem.

antequàm oriretur in terra: omnemque herbam regionis, priuſquam germinaret.

a ❡ Mala concupiſcentia coaleſceret in mente.

a ❡ quaſi non ex prouentu pluuiarum nati ſunt frutices aut herbæ, nec vſq; ad diluuium legitur pluiſſe.

b ❡ Prophetica vel euangelica prędicatione.

Non enim pluerat Dominus Deus ſuper terram, & homo non erat qui operaretur terram; ſed 1 fons aſcendebat è terra irrigans vniuerſam ſuperficiem terrę. Formauit igitur

a ❡ Mentem humanam.

b ❡ Non erat neceſſe corda hominum humano opere irrigati.

a ❡ Sapientię diuiſus in quatuor partes virtutam.

❡ vitę. ❡ Inundatio veritatis.

❡ Inſpirans corda vtilia & honeſta.

❡ Iubendo volendo.

mus. Scriptura enim altitudine ſuperbos irridet, ꝓfunditate attentos tenet, magnos veritate, paruulos nutrit affabilitate.

lib.6. c.16 AVG. In prima mũdi cõditione cũ Deus omnia ſimul crea D uit, nõ factus eſt, qui eſſet rõ creãdi hominis nõ actio creati. Sed aliter hæc in verbo Dei, vbi iſta nõ facta ſunt, ſed æterna. Aliter in elemẽtis mũdi, vbi oĩa ſi-
1 mul facta ſunt futura. Aliter in reb. quæ iã nõ ſimul, ſed tp̃e ſuo quæq; creãtur. Aliter in ſeminib in quib. rurſ⁹ primordiales cauſæ repetũtur de reb. deductæ, quæ ſ̃m cauſas quas primũ cõdidit extiterãt, velut herba ex terra, ſemen ex herba.

lib.5.ca *a Omne virgultum, &c.* AVG. Intelligitur terra cauſaliter ꝓduxiſſe herbã & lignũ. i. producendi virtutem
2 accepiſſe. In ea enim tanq̃ ĩ radicib. facta erãt, quæ per tp̃a futura erãt. fecit ergo anteq̃ eſſent ſuper terrã
3 ſ̃m formabilitatem materiæ, quæ formãda erant verbo eius, pręcedẽs
4 formationẽ nõ tẽpore ſed origine.
cap.5. b *Non.n.pl.&c.* AVG. Quaſi nõ fecit
5 De⁹ ſic tũc, ſicut nũc, cũ pluit, & ho ĩes operãtur, & p moras tp̃m fiũt q̃
6 nõ erãt, cũ fecit oĩa ſimul. Tp̃a.n. non fuerũt ante creaturã, ſed cũ creatu- † alias faciem. ra, & ipſa creatura. Motus.n. ſi nullus eſſet, vel corporalis vel ſpiritualis creaturæ, quo p p̃ſens p̃teritis futura ſuccederent, tempus omnino non eſſet, nec creatura moueri poſſet.

E c *Sed fons, &c.* BEDA. Huius fontis qualiſcunque irrigatio, iam terra herbis & lignis ueſtita ſuperuenit. Fons vnus aſcendiſſe dicitur pro aliqua in terræ finibus vnitate. Vel ſingularis poſitus eſt pro plurali.

Sed fons, &c. AVGV. Hic intimare videtur quæ fiant ſ̃m temporum interualla, ex prima cõditione, ubi fiunt oĩa ſimul, incipiens ab elemento, ex quo oĩa naſcennt germina aĩalium, herbarũ, vel lignorum, ut agãt tp̃ales numeros propriis naturis diſtributos. Primordia enim omnium ſeminũ humida ſunt, Quæſt. & ex hũmido cõcreſcunt. Si dicat quãtolibet fonte nõ poſſe faciẽ oẽm terræ irrigari, & ſi mõtes irrigaret diluuium eſſet. Reſpõdẽt qa uiciſſim fieri poſſet; ſicut Nilus plana Aegypti irrigat. Poſſunt & p vnum fontem ĩtelligi multi fontes regiones ꝓprias irrigãtes, & oĩs terræ facies irrigata, ſicut oĩs veſtis facies colorata, & ſi nõ cõtinuati ſed maculatim ab hoc fonte q̃ narrãtur, p moras tp̃m fiunt, nõ ſimul. Cum ergo aliter ſint creaturarum rõnes in uerbo Dei, aliter opera a qb. die ſeptima requieuit, aliter q̃ ex illis uſq; nunc operatur; vltimum vt cũ q̃ corporis ſenſu & conſuetudine cognoſcim⁹ duo remota a ſenſib. noſtris, & humanæ cognitionis vſu, prius autoritate diuina credenda, poſt p hęc q̃ notã ſunt vtcunque noſcenda.

Myſtic. d *Formauit, &c.* AVGV. Latior de homine figurate explicatur narratio, ut quærentes inſtruat & exerceat. Hæc formatio nõ eſt noui operis inchoatio, ſed diligẽs retractatio. Si hic homineẽ ex corpore & aĩa iã factũ intelligim⁹, bñ iſta cõmixtio lim⁹ dicitur. Sicut.n. fit limus cõmixtione pulueris & liquoris, ſic aĩa corporis materiam uiuificando unit, nec patitur diſſolui
F *Inſpira.in fa.eius ſpi.ui.* Corpus tñ erat, hic animam corpori ad iunctam itelligimus. Si uero homo factus, iam corpus & aĩa erat, animæ hac inſpiratione ſenſus eſt additus, cum fact⁹ eſt homo ĩ aĩam uiuentẽ, nõ qa illa ſufflatio verſa ſit in animã uiuentẽ, ſed operata eſt animã viuentẽ. Nõdũ tñ hominem ſpiritualem debem⁹ ĩtelligere, ſed animalem, q tunc ſpiritualis fact⁹ eſt, cũ paradiſi beata uita eſt cõſtitut⁹. vñ pri⁹ animales ſumus, de illo poſt peccatũ nati, donec p ſpiritualẽ Adã ſpiritua les renaſca-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et omne uir. &c. *Quod factum eſt tertia die. & hoc uirtute diuinã, & non uirtute naturę: quod declarat cum ſubdit.*

2 Non enim. *Herbæ enim & arbuſta, quæ virtute naturę producuntur, oriuntur communiter ex humore terræ, qui fit per pluuiam, & ex labore hominum per agriculturam, quia ars adiuuat naturam, & utrumque remouet a terrę naſcentibus productis tertia die, dicẽs:* Non enim lu. *&c. quantum ad primum.*

3 Et homo non erat qui opera.ter. *Quantum ad ſecundum, quia adhuc non erat formatus homo.*

4 Sed fons aſcen. *Oſtendit modum quomodo facta eſt in illa productio, ex parte materiæ. ſ. per hoc quod aquæ latẽtes ſub terra, diſcooperta aquis, diuina voluntate aſcenderunt uſque ad ſuperficiem terræ per modum fontis in qualibet parte terrę ubi erant plantæ & herbæ producendæ, & ſic ex aqua & terra ſimul commixtis, productæ ſunt diuina uirtute herbæ & plantę perfectẽ ſecundum ſpecies ſuas & fructus, & talem commixtionem aquæ cum terra, uocat hic irrigationem, cum dicitur.*

5 Irrigans vniuerſam ſuperfi.ter. *Hebræi autem dicunt quod* אד *ſed non debet dici fons; ſed nubes: & dicunt quod hæc eſt veritas literæ: Et nubes aſcendet de terra: & tunc iſta litera non eſt referenda ad terræ naſcẽtia producta tertia die, ſed ad ea quæ poſtea ꝓducta ſunt virtute naturæ, ac ſi diceret ſcriptura: licet herbæ & plantæ tertiæ diei nõ ſint productæ per pluuię humorẽ, ille tamen quę poſtea producentur virtute naturæ ſic producẽtur, quod aſcẽdet nubes p vapores de terra, & conuertetur in pluuiã irrigãte terrã, ad plantarũ & herbarũ germinationem.* An fons vel nubes irrigat terram.

6 Formauit igitur. *Hic explicat formationem hominis magis quam* ✠ *ſuprà*

A les renaſcamur. Paradiſi vero nomine beatitudo ĩ qua homo poſitus eſt, ſignificatur. Sed quia in nemoribus delitioſa qes hominũ eſt, & corporeis ſenſibus de oriẽte lumen oritur, cœlumque cõſurgit, quod eſt ſuperius corpore noſtro atque excellẽtius, his verbis ſpirituales delitæ quas habet beata vita explicantur. Intelligimus autem gaudia noſtra ſpiritualia, ſignificare omne lignum formoſum, ad aſpectum intelligentię, & bonũ ad eſcam, quæ nõ corrumpitur, vt eſt omnis ratio & virtus ſpiritualis quæ cibus eſt animę. Productum eſt hoc lignũ de terra, quia gaudium ſpirituale debet ſupereſſe terræ. Lignum vitæ plantatũ in medio paradiſi: quia debet anima ĩtelligere ſe ordinatam ĩ medio rerum, vt cum ſub ſe habeat corporeã creaturam, ſuper ſe tamen intelligat eſſe naturam Dei, vt uec cõtemnat quod eſt, nec arroget quod uon eſt.

a ¶ Quantum ad corpus.

dominus Deus hominem de limo[a] terræ, & inſpirauit in faciem[b] eius[2] ſpiraculum vitæ, & factus eſt homo[3] [4]

a ¶ Ideſt ſpiritum contemplatiuæ virtutis dedit. ¶ Vita rationali animauit.

b ¶ Totum quidem corpus animauit, ſed hæc pars ſenſibus ornata eſt ad intuenda ſuperiora per quæ rationali animæ naturaliter inditum eſt, vt ſapiat quæ ſurſum ſunt.

AVGV. *Formauit igitur dominus de ho. etc.* Prius de limo terræ
Quæſtio formatum eſt corpus animale, quale nunc habemus, nõ ſpiri-
cap. 20. tuale cum quali reſurgemus, Vnde quęritur quomodo reformamur, ſi non ad hoc per Chriſtum reformamur, qđ in Adã fuimus, non autem immortalitatem perdidit, ſi prius animale fuit, neq; animale corpus erit, ſed ſpirituale, cũ incorruptionem induerit Vnde quidam putauerũt hominẽ corpore fuiſſe animalẽ, ſed mutatum cum ĩ paradiſum poneret, ſicut mu-
cap. 21. tabitur in reſurrectione. Sed ſi ita eſt, fruſtra conamur paradiſum & illas arbores fructum ſecũdum geſtorum proprietatem accipere. Non enim cibi ex arborum pomis immortalibus corporibus ſunt neceſſarii. Ipſa quoque mors hominis q̃ peccato meruit, indicat eum non moriturum ſi nõ peccaſſet.
Quęſtio. Sed quomodo ſine morte mortale, autem quomodo ſi corpus animale, nõ mortale, Vnde putãt eum, nõ corporis mortẽ ſed animæ, peccato meruiſſe, credentes pp corpus animale exiturũ fuiſſe de hoc corpore ad requiẽ, quam nunc habet ſancti, & in fine ſeculi idẽ corpus immortale recepturũ. Con-
Rom. 8. b. tra quod apoſtolus. *Corpus quidem mortuum eſt propter peccatum.* & ſic non moreretur etiam corpore, ſi non peccaſſet, animale tñ poſſet eſſe ante peccatum, & poſt vitam in paradiſo iuſtitiæ, cũ Deus vellet fieri ſpirituale. Sed aiunt, Quomodo renouamur, ſi non recipimus quod perdidit homo primus, Recipimus quodãmodo & non recipimus Non enim immortalitatẽ ſpiritualis corporis recipimus, quã nondũ habuit homo, ſed iuſtitiam, a qua per peccatum lapſus eſt homo. Renouabimur a vetuſtate peccati, non in corpus animale in quo fuit, ſed in melius, id eſt, ſpirituale. Renouamur mente ſecũdum imaginem Dei, quæ peccando eſt perdita. Renouabimur carne cũ hoc corruptibile & mortale induet ĩcorruptionẽ & immortalitatem, in quã mutandus erat Adam niſi mortem corporis animalis peccãdo meruiſſet. Nõ ait Apoſtolus. Ro. viij.
cap. 25. b. *Corpus mortale propter peccatum ſed mortuũ.* Illud enim ante peccatum mortale & immortale, quia poterat mori & non mori. Aliud eſt autẽ nõ poſſe mori, aliud poſſe non mori. Quodãmodo creatus eſt homo immortalis, quod erat ei de ligno vitę, nõ de cõditione naturę. Mortalis erat cõditione corporis animalis. Immortalis, beneficio cõditoris. Non. n. immortale qđ mori omnino nõ poſſit, erat niſi ſpirituale, ideo factũ eſt p peccatũ. non mortale quod erat, ſed mortuũ, qđ nõ fieret niſi peccaſſet. Animale eſt enim hoc corpus ſicut primi hominis. Sed iam deterius, habet enim neceſſitatẽ moriẽdi.
cap. 27. AVGV. Stola prima aut iuſtitia eſt, de qua lapſus eſt. Vel ſi corporalem immortalitatem ſignat, hanc amiſit cum peccãdo ad eã pucnire nõ potuit. Sic ergo Adam corpus animale habuit, nõ modo ante paradiſum, ſed & in paradiſo) quamuis in interiori homine fuit ſpirituale) qđ amiſit peccãdo & me- D
ruit corporis mortem, qui non peccando mereretur in corp⁹ ſpirituale mutationem,

AVGV. *Formauit, &c.* Videndum eſt vtrum recapitulatio ſit, Lib. 6. de Geneſi ad lit. c. 1.
vt dicatur quomodo homo factus ſit, quem ſexta die factum legimus. An tũc cũ fecit omnia ſimul, 1 & hominem in his fecit, vt acceſſu tẽporis etiã hoc modo fieret, quo in hac perſpicua forma vitam gerit, ſicut fœnum factum antequam exoriretur, accedẽte tempore & fontis irrigatione exortum eſt, vt ſuper terram eſſet.

AVGVST. Secundum recapitulationem prius videamus. Forte factus eſt homo die ſexto, ſicut ipſe dies prius factus, ſicut firmamẽtum, & terra & mare, quę non ſunt dicẽda ante in primordiis iã facta latuiſſe, & poſt in hãc faciẽ qua mundus eſt inſtructus, acceſſu temporũ tanquam exorta claruiſſe. Nec ſidera in elementis prius facta & recõdita, acceſſu tẽporis in has formas emicuiſſe, ſed ſenario perfectionis creata ſimul omnia, cum factus eſt dies. Sic forte ſexta die hac viſibili forma de limo factus eſt homo, ſed tũc nõ commemoratum eſt, quod nunc recapitulando inſinuat. Sed hoc ſcripturæ cõgruere non videtur. Scriptum eſt enim cũ adhuc ſextæ diei opera narrarentur: *Faciamus, ho. a. ima. & ſi. n.* Iam ergo de limo homo factus erat, & mulier ex eius latere Nõ enim ſexta die factus maſculus, & poſt acceſſu temporis fœmina. Ingt
E enim *Maſculum, & f. c. e.* Quomodo ergo iam in paradiſo homine cõſtituto (ſicut ſequitur) facta eſt mulier? Sed forte hoc Queſtio.
prætermiſſum ſcriptura recolit: Nam ſecundũ hoc ſexto die paradiſus plantatus eſt vbi locatus eſt homo ſoporatus eſt, vt formaretur Eua, qua formata, euigilauit, nomẽque impoſuit Verba vero hominis cũ animantibus, vel cum mulieri nomẽ impoſuit, vel cum dixit: *Propter hoc relinquet. h. p. & m.* non niſi temporali mora fieri potuerũt. Non ergo hęc facta ſunt ſicut creata ſunt omnia ſimul. Aut igitur nõ omnia opera ſex dierũ ſimul, ſed per moras temporum facta ſũt. Aut ſi ſimul Eccl. 18. a.
facta ſunt. ſecundum illud: *Qui uiuit in æternum creauit oĩa ſimul.* Non eſt dubium, quod homo de limo terræ formatus eſt, eique formata vxor ex latere, non ad conditionem qua ſimul facta ſunt oĩa pertinere, ſed ad eam quæ fit per tempora qua Deus nũc vſque operatur: Quod his verbis inuuitur: *Plãtauit Deus paradiſum in Edem, & eiicit adhuc de terra omne lignum, &c.* Cum enim dicit, *adhuc*, aperit qđ aliter nunc eiicit, aliter tunc, cum forte tertio die produxit terra herbã virentem, &c. tunc ſcilicet potẽtialiter & cauſaliter, ſicut creãtur oĩa ſimul, nũc viſibiliter tẽporis acceſſu. Niſi dicatur, non omne genus ligni tertio die factũ, ſed aliqđ dilatum, quod ſexta die formaretur cũ factus eſt homo & ĩ paradiſo poſitus. Sed fruſtra p ſingulos dies diſtincta ſũt opera omnia, ſi remaneret pmixtio vlla. Maſcul⁹ ergo & fęmina aliter ſexta die, aliter nũc creati. Nec . n. tunc & nõ poſtea, aut poſtea & nõ tunc. nec alii poſtea, ſed iidem ipſi aliter tunc aliter poſtea, ſ. viſibiliter, non tamẽ de parentib. ſed ilie de limo, illa de coſta, tunc autẽ inuiſibiliter F
potentialiter & cauſaliter quomodo fiunt futura, non facta.

✠ PROCOPIVS. Scriptura ſacra huiuſmodi repetitiones in in cap. 2.
uſu habet, ut omiſſa ſuppleat. Supra eleganter ediſſeruit, hominem conditum eſſe ſecũdum imaginem Dei, Maſculũ & fęmellam. Hic modum proponit ſecundum quẽ creatus ſit. Et is modus certe nou⁹ eſt, & longe differt a creationẽ reliquorum animalium. Queadmodũ in genealogia Chriſti Matheus decẽtiſſimo ordine enucleat, quomodo ex Dauide & Abrahamo, ſm carnem Saluator noſter genus duxerit, & cũ modũ q nouus erat, explanare vellet, ſubiunxit: Ieſu vero Chriſti

NICOLAVS DE LYRA.

ſupra fecerat, fecerat enim mentionem de fine hominis ſupernaturali: ideo debuit oſtendere conſequenter quod in homine eſt forma non educta de ſemine per generationem, ſed magis a Deo per creationem, per q̃ tranſcendit naturam corporaliũ, & ſic capax eſt Dei per cognitionẽ & amorẽ, & quia nobilior forma exigit materiam nobiliori modo diſpoſitam. Ideo utrunque oſtendit. Formauit igitur, &c. *In productione. n. aliorum animalium dicitur ſupra: Et protulit terra uel aqua, &c. quia corpora animalium, piſcium, & auium, non ſunt ita nobiliter diſpoſita vel complexionata ſicut in homine. Dicit igitur:* Formauit. *acſi diceret, diligentius ac nobilius diſpoſuit.*

1 De limo terræ. *ad oſtendendum quod homo in hoc conuenit cum alijs animalibus quantum ad rationem materię longinquæ. Hebraica litera habet,* עפר *aphar, de puluere terrę, ſecundum illud quod dicitur infra. iij. c. Puluis es & in puluerem reuerteris.*

2 Et inſpirauit. *ad oſtendendum quod anima hominis eſt ab extrinſeco per diuinam creationem & infuſionem, quia ſimul a Deo creatur & corpori infunditur.*

3 In faciem eius, &c. *quia ſenſus magis apparent in facie quam in alijs partibus, ſicut apparet in uiſu, auditu. olfactu, & guſtu, tactus autẽ per totum corpus diffuſus eſt, licet magis uigeat in corde.*

4 Et factus eſt homo in animam uiuentem, *id eſt, dantem uitã* ✱ *ſecundum*

M O R A L I T E R.

1 *Et inſpirauit in faciẽ eius ſpiracu. vitę.* per quod ſignificatur ſpes quæ charitate formata ſpirat ad cœleſtia.

2 *Et fa. eſt hõ in a. uiuẽtẽ.* ſ. vitæ grãæ q̃ pfectio eſt naturalis uitæ.

✱ 1 *Planta.*

A Chriſti natiuitas ſic habet &c. *Puluerem ex terra, &c.* deeſt ver bũ *accepit.* Nec id oſcitanter omiſſum eſt, ſcilicet ne putemus eum prius accepiſſe puluerẽ, & tum demum finxiſſe: ſed vt intelligamus in fingendo Deũ vtrũq; accepiſſe, & ſimul facta eſſe. Puluerem nominat terræ partẽ puruletã & in ſuperficie terrę volitantem, ſicut & de Semei le

2.Reg.16. gimus: *Et puluerem ſpargebat in faciẽ eius* Illic tur itaq; ex præſenti loco, Deum a non collegiſſe optimam terræ partẽ, b ex qua formaret hominem, ſed ſuperfluã & quaſi inutilẽ, vt appareat Deũ quidem ſimul voluiſſe vti terra, cæterũ omnia ſimul ex ſua parauiſſe potentia, ſecundũ quã id quod creatũ eſt, omnino diuerſum deprehenditur ab eo, ex quo cõpoſitũ eſt. Voluit quoque nobis oſtendere, quod nullã pulchritudi-

Quare de puluere forma t ho mo. nẽ ex fœdiſſima terra accepérim⁹, licet ex ea ſimus nati. Itaq; ſcriptura oſtendens nos nihil eſſe, inquit, *Recordatus eſt ꝙ pul- uis ſumus. ſpiritus proficiſcens & nõ reuertens.* Quia morte diſſolu-

Pſ.101. ti nullam reuiuiſcendi viã ex noſtris virib. expectamus. Alius quidam ait, puluerem accepit nec glebam. Ex ipſis ſtatim iã inde exordis reſurrectionis ſpes denũciatur. Nã homo in puluerem reſoluendus erat, ſicuti ſcriptura docet, (*& in puluerem mortis deduxiſti me,* ne quis puluerem in ſepulchris cernens deſperet de reſuſcitando & reficiẽdo humano genere. Proinde in prima hominis creatione confirmauit reſurrectionis ſpẽ. Illic viſitur puluis, & eadẽ materia præſto eſt. Ille virtute artificis imitatus eſt. Sic ſapientia artificis conuertit. Nec Deus animã ante formationẽ corporis creat, videlicet ne ſit eorũ quæ fiebanr. inſpectrix. Nec cõdit animã Deus, vt adſit creationi rerum, ne glorietur, & ſe quaſi iactet cooperatricẽ Dei.

B Beda. *Formauit, &c.* Factura hominis, q ſexta die ſactus eſt latius deſcribitur, quod factus ſit: corpore ſcilicet & anima, & corpus de limo, aĩa vero de nihilo Deo inſpirante creata eſt, & fœmina de latere dormiẽtis. Sed ne carnaliter putem⁹ Deũ corporeis manib. formaſſe corpos, vel faucibus inſpiraſſe animam vel vitam. Quod enim dictum eſt. *Man⁹ tuæ fecerunt me, & plaſ. me.* tropica locutio eſt. Spiritus enim eſt Deus, nec liniamentis membrorum compoſitus. *Formauit ergo de limo homi-*

Iob. 10.b *nem,* ideſt verbo ſuo de limo fieri iuſſit. *Inſpirauit in fa. ei⁹ ſpi. vi,* Subſtãtiam ſcilicet animæ, & ſpiritus, in qua viueret creauit.

Quæſtio. cap.13. Avgvst. Quæritur vtrum Deus repente hominẽ in ętate virili fecerit, an perficiẽdo & ætates augẽdo, ſicut nũc format in matris vtero? Sed quicquid horũ fecerit, hoc fecit, ꝙ Deũ omnipotentem & ſapiẽtem decuit. Ita enim temporũ leges generibus qualitatibuſq; rerum diſtribuit, vt voluntas ſua ſup omnia ſit. Potẽtia enim ſua numeros creaturæ dedit, nõ ipsã eis allegauit, nec expectati ſunt dies, vt virgã Moyſi verteret in draconẽ. Nec talia contra n it iram fiunt, niſi nobis quibus aliter naturę curſus innotuit, Deo autem eſt natura ꝙ fecit: Sic Adam in ætate virili continuo factus eſt, quem tñ fecit ſecundum cauſalẽ rationem in qua prius factus eſt. alioquin enim eũ in ſex dierũ operibus nõ fecerat. Neque enim cõtra diſpoſitionẽ ſuã faceret, erat enim ĩ prima cauſarũ cõditione ſic hominẽ fieri poſſe, ſed non ibi erat neceſſe. Hoc enim nõ erat in cõditione creaturæ, ſed in beneplacito creatoris, cuius voluntas neceſſitas eſt. Nos autẽ in rebus tẽporaliter exortis,

C ſcimus qd cuiuſq; natura ſit quod experimẽto accipimus, ſed vtrum futurũ ſit, ignotamns. In natura iuuenis eſt vt ſeneſcat ſed vtrũ in Dei volũtate ſit neſcimus, hoc enim neceſſario futurum eſt quod vult & præſcit. Multa vero ſecũdũ inferiores cauſas futura ſunt, ſed ĩ præſciẽtia Dei futura nõ ſunt. Si ante ibi aliter ſunt, potius futura ſunt. ſicut ibi ſunt, vbi pſcit q non

cap.17. põt falli. Futura enim ſenectus eſt in iuuene, ſed futura nõ eſt ſi ante moriturus eſt. Nam ſecũdũ quaſdã inferiores futurorũ cauſas, moriturus erat Ezechias, cui De⁹ addidit xv. annos quod ante ola ſe facturũ eſſe præſciebat. Nõ ergo fecit quod futurũ non erat. Hoc enim magis futurum erat quod pſciebat. Secundum ergo inferiores cauſas iam finierat vitã, ſed ſecundum Dei voluntatẽ & præſcientiã, qui ab æterno nonerat, quod futurũ erat, tunc finiturus erat quando finiuit. Et ſi enim oranti conceſſum eſt, & iam orando meriturum ille p̃ ſciebat,

a ¶ Prius animalem, poſtet ſpiritualem:
b ¶ Quaſi vbi poſuit eum Deus:

in aĩam viuentẽ. Plantauerat autẽ 1

ſciebat, & ideo neceſſario futurum erat. D

a *Et inſpira. in fa. eius ſpiraculũ vitæ, & factus eſt homo in animã viuentem.* Avg. Sine dubitatione, *flauit* vel *ſuflauit* dicendũ eſt. Lib.7. c.3.
Non quod faucib. ſuflauerit, vel hominis animã de ſua ſubſtãtia formauerit, vel creauerit, ſed flauit. i. flatum hominis. ſ. animã fecit. Flare enim eſt flatum facere, flatũ facere eſt animam facere, vnde *omnẽ flatũ ego feci,* Eſa. xlii. a. Quæritur aũt vtrũ animã ex nihilo fecerit, an ex

Vtrũ anima ex nihilo. c. 5. re quæ iã facta erat, ſed aĩa nõ erat? Si eñ dicimus Deũ aliqd ex nihilo nõ creare poſtq̃ oĩa ſimul creauit, nõ credim⁹ aduc ex nihilo aĩas creare. Sed ſi fuit materies, vñ aĩa fieret, vel adhuc aĩæ fiũt, qd eſt ipſa, qđ nomẽ quã ſpẽm, quẽ vſum in rebus cõditis tenet? viuit an nõ? Si viuit qd agit? Quid ĩ vniuerſitate agit vel efficit? Beatã vitã, gerit, an miſerã, neutrã? Viuiſicat aliqd an nõ? Si nulla vita erat, qũo erat futuræ vitæ, incorporea nec viua materia, aut falsũ ẽ aut latet nimis? Si viuebat nec beate, nec miſere, qũo rationalis erat, Si tunc rõalis facta eſt, cum ex illa materia natura humana aĩæ facta ẽ, irrõnalis vita materia erat aĩæ rõnalis. i. humanę. Quid ergo à pecoris aĩa diſtabat, Dicendũ eſt ergo, Deũ in illis primis opib. qñ ſimul oĩa creauit, aĩam ẽt humanã creaſſe, quã ſuo tpe corpori inſpiraret. Quod eñ dictũ eſt, *ad imaginẽ ſuã,* in aĩa, maſcul⁹, & fœmina in corpe intelligit. Credat ergo hoĩem ita factũ ſexta die, vt corpis humani ratio cãlis in clemẽtis mũdi, aĩa vero iã ipſa crearet ſicut prius creatus eſt dies, donec eã ſuo tpe formato corpri inſereret. Sed ſi iã facta erat aĩa, vbi ei meli⁹ eſſet quã ibi, Quare ergo ĩnocẽter viuẽs carni ĩſerta eſt, ĩ qua creatorẽ offenderet, & merito piret? Sed forſitã ad corp⁹ regẽdũ voluit inclinari, vbi & iuſte & iniq viuere poſſet, & qđ elegit, hoc habuit vel de iuſtitia premiũ, vel de iniquitate ſuppliciũ. Cur ergo nõ credat, ꝙ Dei nutu ad corpus venerit, vbi ſi obedire vellet vitam æternam acciperet, pęnam ſi contemneret. E

cap.7.

Avg. Dicendũ eſt aĩam nõ ſic creatã vt preſcia eſſet opis futuri iuſti vel ĩiuſti. Nõ eñ credibile eſt, eã ſpõte ĩclinari ad corpis vitã, ſi ſe ita ſciret peccaturã, vt ſupplicio puniret perpetuo, hãc creaturam q ſic vult eſſe, ꝯdicit Dei bonitati. Qui vero nõ vult eã pro pctis pęnã luere ut inimicus eſt veritati. cap.26. Cor.5.f.

Avg. Nõ ſunt audiẽdi q putãt animã eſſe partẽ Dei. Si eñ hoc eſſet, nec ſe nec ab alio decipi poſſet, nec ad malũ faciẽdũ vel patiẽdũ cõpelli, nec ĩ melius vel deteri⁹ immutari. Flatus aũt quo hominẽ animauit, fact⁹ eſt à Deo, nõ de Deo. Nec flatus hoĩs pars ipſius eſt, q̃ facit nõ de ſeipſo, ſed aërio anhelitu aſſumpto & eſtuſo. De⁹ verò potuit de nihilo viuũ & rõnabilẽ facere, qđ nõ põt hõ. Quidã tñ exiſtimãt nõ tũc aĩatũ hoĩẽ qñ De⁹ *inſufflauit in eius faciẽ, & factus eſt in animã uiuentem,* ſed ſpũſãctũ accepiſſe. Aĩa verò ex nihilo factã, dubitare fas nõ ẽ. Animaan pars Dei.

Avg. Qeri ſolet vtrũ ſi nolit incorporati, cõpellatur. Sed meli⁹ tradit hoc naturaliter velle. i. ſic creari vt velit, ſicut naturale nobis ẽ velle viuere. Malè aũt viuere nõ naturę, ſed voluntatis puerſæ. Si quis aũt nõ vult eã exiſtimare factã, niſi cũ formato corpi eſt inſpirata, qd reſpondeat cũ quærit vnde facta ſit, aut ex nihilo dicet Deũ feciſſe aliqd poſt illã cõſũmarionẽ operũ, aut de iã exiſtẽ te factã, & laborabit quærẽdo quę illa natura ſit. Qđ ſi vitare voluerit dicendo ſexta die de limo terrę factũ eſſe hoĩem. Sed recapitulãdo poſtea memoratũ videat quid de muliere dicat, *quia maſculum & fœminam fecit eos.* cap.27. Quæſtio. F

Avg. Sed forte aĩæ ſex. die factæ, vbi imago Dei relucet, vt poſt corpa formarẽt. Sed hoc credere ſcriptnra nõ pmitit, tũ pp ſenariã pfectionẽ operũ, tũ qa ſex⁹ maſculin⁹ & fœminе⁹ in corpe tm̃ ſunt. Si qs ſm intellectũ & rõnẽ, vtrumq; ſexũ ĩ aĩa vna accipiẽdum putauerit, qd dicet de his, q̃ ad eſcã tpe illo data, corpib. tñ cõgrua ſunt, Si vero figurate acceperit, recedet à ꝓprietate geſtæ rei, quæ præponẽda eſt ĩ huiuſmodi. Lib.6. c.7.

✠ Diod. Falſo qdã opinati ſunt, inſufflationẽ Dei, aĩam ĩmortalẽ fuiſſe, cũ Moyſes minimè dixerit ĩſuflationẽ aĩã fuiſſe. Sed q̃admodũ p manu Dei viſibiliũ rerũ cõditionẽ ĩtelligim⁹, ita p ĩſuflationẽ, hoc ẽ, rẽ ſpiritualẽ atq; inuiſibilẽ, naturã aĩæ inuiſibilẽ à Deo hoĩ infusã intelligim⁹, qa aĩa ſpũs eſt. Ex cathena Gręca.

b *Plantauerat autem, &c.* Beda. Ab illo principio plantauit;

NICOLAI DE LYRA

ſecundum quatuor gradus vitæ quos enumerat philoſophus. ij. de anima ſ. ſenſitiuum, vegetatiuum motiuum, ſecundum locum, & intellectiuũ, 1 Planta

1 Plantauerat autem. *Hic conſequenter deſcribi tur locus habitationis ipſius hominis pro ſtatu innocentiæ, & primo deſcribitur huius loci productio. Secundo eius proprietas ſiue conditio, ibi.* Produxitque ✠ dominus

MORALITER.

1 *Planta. aũt do. para. &c.* Per paradiſum militans eccleſia deſignatur, ſicut dicitur Cañ. iiij. d. *Hortus concluſus ſoror mea ſponſa, hortus concluſus, fons ſignatus, emiſſiones tuæ paradiſus.* In hoc autem paradiſo deſcribitur fons & fluuius, quibus ſcriptura ſeu theologia deſignatur. Dicitur enim fons quantũ ad articulos fidei, Fluuius autem quantum ad ea quæ ex articulis deducuntur.

A tauit paradiſum,quo terram oēm remotis aquis herbas & ligna ꝓducere iuſſit. In quo hoīem ſexta die formatū poſuit, qui & ſi pñtis eccleſiæ vel futuræ patriæ typum tenet. Ad lite ram tamē intelligendum eſt,eſſe locum amœniſſimum fructuoſis arborib.magnum,& magno fonte fœcundum.Quod dicimus *a prin.* antiqua tranſlatio dicit κατὰ ἀνατολάς,ad orientē.Vnde uolunt in oriētali parte eſſe paradiſum longo interiacente ſpacio uel maris uel terræ a regionibus quas incolunt hoīes ſecretū,unde nec aquæ diluuis illuc ꝑuenerunt. Qualiter plātatus ſit exponit dicens: *Produxitque Dñs Deus de humo,&c.* Hoc eo.ītelligit̄ de factū quo cūcta ligna fructifera Deo iubēte terra ꝓduxit,ſed hic repetit̄ ut qualis ſit locus paradiſi noſcatur: & quia de ligno vitæ & ſciēti boni & mali ſerat ſpecialiter dicturus.

Paradiſus ad orientē

†40.diſt.c. illud.

Avg. *Plantauit dominus paradiſum in Eden ad orientem, &c.* Tres generales ſnīæ de paradiſo ſunt. Vna, eorum q corporaliter tātum intelligi uolunt. Alia,eorum qui ſpiritualiter tātum. Tertia uerò eorum qui utroque modo paradiſum accipiunt. Tertiā mihi placere faceor.vt homo factus ex limo quod corpus humanum eſt, in paradiſo corporali locatus intelligatur Adam: & ſi aliud ſignificat quia eſt forma futuri in natura propria homo accipitur.

Libr.8. de Gen.ad li. c.1.
Sniade paradiſo triplex.

Avg. *Plantauit autem dominus paradiſum in Eden,* id eſt in delitiis. Deinde hoc recapitulat ut oſtendat quomodo paradiſū Deus plātauit. *Et eiecit Deus de terra omne lignum.&c.* Iam enim tunc produxerat terra omne lignū, die ſcilicet tertio. Sed cū ex his generibus ſint ligna inſtituta in paradiſo, produxit in manifeſto & in tempore ſuo,quę iam cauſaliter tertio die terra produxerat.

Ibid. c.3.

B Strab. Quidam codices habent *Eden ad ortum.* Ex quo poſſumus conijcere paradiſum in oriente ſitum, ubicunque autem ſit ſcimus eum terrenū eſſe: & interiecto Oceano & montibus oppoſitis remotiſſimum a noſtro orbe,in alto ſitū pertingentem uſque ad lunarem circulum. Vnde aquæ diluuii illuc minime peruenerunt.

Paradiſus ubi ſit.

✠ Epyphanivs. Quis autem patienter audiat in tertio cęlo donantem nobis Origenem paradiſum,& illum quē ſcriptura commemorat de terra ad cœleſtia transferentem, & omnes arbores quæ ſcribuntur in Geneſi,ſic allegorice intelligentem,quod ſcilicet arbores angelicæ fortitudines ſint, cum hoc ueritas non recipiat. Nec enim diuina dixit ſcriptura. *Depoſuit Deus Adam & Euam de terra,ſed eiecit eos de Paradiſo, & habitare fecit eos contra paradiſum*: Non ait, ſuq paradiſo. *Et poſuit romphæam flammeam, & Cherubim cuſtod re in-*

In epiſtola ad Ioannē Hieroſolymitanū.

a Locum amœnitatis. Vitam beatam: Ortum delitiarum Hebraice Eden.
Eccleſiam.
Beda. Remotis aquis a ſuperficie terræ.

Dominus Deus paradiſum volu-

a Chriſto. Temporis.
Hic apparet, quod priuſquam cœlum & terram faceret, paradiſum condiderat.

ptatis a principio † in quo poſuit

a Datur intelligi non ibi fuiſſe hominem conditum, quia Deus præſciebat illum peccaturum, & inde pellendum ad hanc terram vbi condidit eum.

hominem quem formauerat. Produxitque Dominus Deus de

a Diſciplinas vtiles: vnde fructus ſumituri mores, ſcilicet piorum.

humo omne lignum pulchrum viſu, & ad veſcendum ſuaue:

introitum ligni vitę. Non dixit *aſcenſum, Et fluuius egrediebatur de Eden.* Non dixit, *deſcendit de Eden. Iſte diuiditur in quatuor principia,nomen vni Phiſon, & nomen ſecundi Geon.* Ego vidi aquas Geon. Bibi & de hoc magno flumine aquas non ſpiritales. Si autem aqua,que cernitur uera eſt aqua,neceſſe eſt ut ficus uera ſit,& alia ligna. D

✠ Theodoretvs. Qua de cauſa paradiſum plantauit Deus,cū paulò poſt Adam inde expulſurus eſſet? Primum,quia Deus neminem ex pſcientia damnat,ſed poſteaquam peccauerit. Ideoque quamuis Adæ peccatū ſciret, bonorum tñ participē fecit. Tum etiam quia uoluit hominem diuina dona plane cognoſcere, ut his amiſſis amplius peccatū odio haberet,per quod tot ſingularia bona amiſiſſet. Preterea par erat Deum qui iuſta præmia certantibus proponere conſueuit,prēmia conſtituere: cuius rei gratia Seruator ait, *Venite benedicti patris.*

Quæſt.24. in Gen.

Matt. 25.

✠ Damascenvs. Quia Deus ex uiſibili & inuiſibili creatura hominem plaſmaturus erat ad ſuam imaginem,& ſimilitudinem,tanq̄ quendam regem & principē uniuerſæ terræ,& eorum q̄ in ea ſunt, præſtruxit. ei quandam veluti regiam,in qua beatam duceret vitam,& ipſe eſt diuinus paradiſus Dei manibus in Eden plantatus, uoluptatis omnis prōptuarium. In oriente vero omni terra excelſior collocatus eſt, optima temperie & aere ſubtiliſſimo atque puriſſimo ſplendidus,&c.

Li.2. de fi. Orc. c.12.

a *In quo poſuit.* Avg. Siquis putat animas corpore exutas locis corporalibus contineri: cum ſint ſine corpore, non deerunt qui faueant & diuitem ſitientem in loco corporali fuiſſe contendant. ipſamque animam omninò corpoream propter arentem linguam & ſtillam Lazari digito cupitam. Sed melius eſt dubitare de occultis,quàm litigare de incertis: diuitem in ſupplicio,pauperē in refrigerio eſſe nō dubito. Sed quomodo intelligatur flamma inferni,ſinus Abrahæ, & huiuſmodi, vix a manſuetis,a contentioſis nunquam inuenitur. Si autem corporalibus locis continentur animæ,etiam corporibus exutę,potuit latro in paradiſum induci, vbi fuit prius corpus primi hominis. Sapientia uero non eſt corpus, & ideo lignum,ſed potuit ſignificari per lignum. Hoc quoque addo, quanquam corporalem,talem tamen cibum illam arborem præſtitiſſe,quo corpus hominis ſtabili ſanitate firmaretur, nō ſicut ex alio cibo ſed nonnulla inſpiratione ſalubritatis occulta,quāuis enim uſitatus panis plus habuerit,cuius vna coilyrida Deus hominem a fame quadraginta diebus liberauit.

Ibid. c.5.

E

✠ Crysost. Omnium lignorum quæcunque dixeris prouentum fecit. Vidiſti miſeriæ neſciam conuerſationem? Quaſi

Hom. 13. in Gen.

NICOLAVS DE LYRA.

dominus. Tertio hominis inhabitatio, ibi. Tulit igitur. *Circa primum conſiderandum,quod homo factus eſt immortalis non per naturā, quaſi non potens mori ſicut angelus,ſed per gratiam,id eſt,potens non mori, quia poterat ſeruare innocentiam,quam ſi ſeruaſſet,neceſſitatem moriē di non incurriſſet. & ideo talis immortalitas non erat per qualitates corporis intrinſecas quæ redderent eum impaſſibilem & incorruptibilem, ſicut poſt reſurrectionem quando anima ſuam communicabit corpori ꝓprietatem,ſcilicet incorruptibilem,quo ad omnes,ſed & impaſſibilitatē, tamen hoc quantum ad electo,ſed erat magis per remotionem eorum q̄ poterant eum corrumpere. Quæ quidem remotio partim erat ex diuina prouidentia ſibi aſſiſtente & precauente corrumpentia ab extrinſeco ſcilicet vulnerationes,læſiones,intoxicationes & huiuſmodi. Partim autem uirtute animæ diuinitus ſibi collata,per quā poterat præſeruare corpus a diſtemperantia humorum, & ab infirmitatibus inſurgentib. Nūc autem ita eſt,quod inter corrumpentia ab extrinſeco,quæ pro diuina ꝓuidentia pręcauebantur,continens eſt vnum, ſcilicet locus prauus aut corruptus,propter quod Deus prouidit homini de loco conuenienti quantum ad aeris temperiem, & loci amœnitatem. Et hoc eſt quod dicitur.*

Diuiſio.

Homo factus immortalis.

C

1 Paradiſum uoluptatis. *id eſt, delitioſitatis & amœnitatis.*

2 A princip. *ſcilicet tertia die,quando primo productæ ſunt plātæ. Hæbræi hic dicunt* מקדם *in oriente. Dictio enim hebraica quę hic ponitur uno modo ſignat anteceſſionem,loco cuius tranſlat o noſtra habet,* a principio. *Alio modo ſignat partem orientalem, ſic dicunt Hebræi quod*

Liquedē. ſib orien

quod hæc eſt litera. Et plantauit Deus Deus uirgultum in delitiis orientis. *Et in iſta expoſitione conueniunt aliqui doctores catholici exponentes,a principio,ſcilicet loci,non temporis, quia pars orientalis terræ illa eſt nobilior,ſicut & dextera pars in homine, & pars orientalis dextera uocatur a Philoſophis. Omnes autē qui loquuntur de ſitu paradiſi terreſtris,ponūt eum eſſe in partibus orientis, ueruntamen in quo oriente,uarie loquuntur. Philoſophus enim.ij.metheo.dicit, quod inter duos tropicos non poteſt eſſe regio habitabilis,propter nimiam caliditatem,quia ibi tranſit ſol bis in anno, & illi qui ſequuntur hoc dictum Ariſtotelis,neceſſe habent dicere,quod paradiſus terreſtris ſit extra tropicos uerſus orientem æſtiualem uel hyemalem. Alij uerò dicunt, quod inter duos tropicos ſub ęquinoctiali circulo regio eſt temperatiſſima, q̄ quod etiam aſſerit frater Ioannes de Pechan,in tractatu ſuo de ſphera, pluribus rationibus,quas propter prolixitatem hic omitto, & ſecundum iſtos paradiſus terreſtris eſt in oriente ſub ęquinoctiali.*

Situs paradiſi.

E

3 In quo poſuit, *&c. Per hoc oſtenditur quod Adam fuit formatus extra paradiſum,ad oſtendendum,quod ille locus non debebatur ſibi ex natura, ſed ex gratia,ſicut & immortalitas prędicta.*

4 Produxitque dñs Deus de humo. *Hic conſequenter deſcribitur loci prędicti conditio,cum dicitur.* Produxitque dominus Deus *&c. hoc factum eſt tertia die, & hic repetitur ad explicandum paradiſi conditionem.*

5 Omne lignum pulchrū viſu. *&c. Vt eſſet homini ad eſcam, quia habebat vitā animalem cibis indigentem, lignum etiā uitę ad impediendum ſenectutem. Ad cuius intellectum ſciendum, quod ad uitam* ✠ anima-

Quaſi angelus aliquis vixiſſet homo ſuper terram, corpore quidem amictus, ſed extra corporis neceſſitates conſtitutus, & ſicut rex paludamento & diademate ornatus, & purpura ueſtitus. ita in paradiſo impauidè verſabatur in magna rerũ copia.

✻ EUCHERIUS. *Produxitque.* Non vt aliquod non generis lignum condiderit, ſed ex his generibus quę iam tertio die condiderat. exorta ſunt poſtmodum, & ex illa uirtute qua vim generãdi terra acceperat.

In Geneſim.

✻ AMBROSIUS. Eſt autem myſticè paradiſus terra quædã fertilis, hoc eſt, anima fœcunda in Eden plantata, hoc eſt voluptate quadam, vel exercitata terra, in qua animæ ſit delectatio, Eſt enim vis tanquam Adam, eſt & ſenſus tanquam Eua, conſidera quæ hẽt animæ ſubſidia. Fõs qui irrigat paradiſum eſt Chriſtus, quia ſcriptum eſt, *quoniam apud te eſt fons uitæ*, procedit de Eden, id eſt, in anima tua fons eſt. Sunt quatuor flumina, quatuor uirtutes.

Lib. de paradiſo, c. 3

† De loco voluptatis ex Eden. Lignũ vitæ allegori. Ibid. c. 4. Prouer. 3.

a ¶ Hæc eſt ſapientia mater omnium bonorum. ¶ Sapientia quæ eſt in medio ordinata: ne vſurpet quod non eſt. vel deijciat quod eſt.

Lignumque etiam in medio paradiſi, lignumq; ſcientię boni & mali.

a ¶ Quo taſto per experientiam ſcitur quid ſit inter bonum quod te inquirit: & malum quod ſequitur. b ¶ Hoc eſt tranſgreſſio mandati. ¶ In experientia. a ¶ Chriſtus. ¶ Affluentia internæ iocunditatis. b ¶ Paterno fonte.

Et † fluuius egrediebatur de loco

a *Lignum ẽt uitæ.* AUGUST. De ſapientia dicitur. *Lignum uitæ bis eſt, qui apprehenderint eã.* Sed eſt Hieruſalẽ æterna in cęlis, eſt & ciuitas, illã ſignificans, condita in terris. Sara & Agar ſunt duo teſtamenta, duæ tamen mulieres erant, & cum Chriſt⁹ p ligni paſſionem aqua ſpirituali nos ſatiet, erat tamen petra q̃ ligno percuſſa aquam præbuit. Aliud erat quod ſignificabat, ſed ipſa corporaliter erant, & quando narrata ſunt, non erat figurata locutio, ſed rerum expreſſa narratio. Erat ergo lignum uitæ ſicut petra Chriſtus, nec ſine myſterijs ſpiritualium rerũ corporaliter præſentatis, uoluit hominẽ Deus in paradiſo uiuere. Erat in cæteris lignis alimentum, in illo ſacramentũ. Ipſe ẽt Chriſtus ouis eſt quæ immolatur in paſcha, cum illud non tantum dicendo, ſed etiam faciendo figurabatur. Ouis. n. uere erat, occidebatur, manducabatur, nõ ſicut uitulus ſaginat⁹ reuertenti filio occiſus. ibi. n. narratio figuratum, non figurata ſignificatio geſtorum. Non. n. hoc euangeliſta, ſed dominus narrat, quod narrauit euãgeliſta, etiam factum eſt. dominum ſcilicet talia dixiſſe, domini narratio parabola fuit, de qua nũq̃ exigitur, vt ad literam monſtretur. Chriſtus eſt lapis a Iacob vnctus, & reprobatus ab ędificantibus. Sed illud uere factum eſt, hoc in figura prædictum. Sic ſapiẽtia, id eſt, Chriſtus lignũ vitæ eſt in ſpirituali paradiſo, quo miſit de cruce latronem: ſed lignum uitæ eſt creatum in paradiſo corporali, ſicut dicit ſcriptura, quæ res ſui tempor. geſtas narrauit.

B

BEDA. *Lignum ẽt uitæ etc.* In altero hominis ſignũ obedientiæ, quam debebat. In altero ſacramentum uitæ æternę, quam obediẽdo mereretur. Lignum uitæ dictum, quia diuinitus acceperit, vt qui ex eo manducaret, corpus eius ſtabili ſanitate firmaretur, nec vlla infirmitate vel ætate in deterius uel in occaſum laberetur.

Hiſtoricè.

STRABUS. Lignum uitæ hanc naturaliter uirtutem habebat, ut qui ex eius fructu comederet, perpetua ſoliditate ueſtiretur, nulla infirmitate. vel anxietate, uel ſenij laſſitudine, uel imbecillitate fatigandus.

Lignũ vitæ boni & mali. Ibid. c. 6. Paradiſũ i. hortũ in voluptuoſa terra Eden ad Orientem.

b *Lignum ſcientiæ boni & mali.* AUG. Erat corporale, ſicut aliæ arbores nec cibo noxium. Qui enim fecit omnia bona ualde, nihil mali in paradiſo ſtatuit, ſed mala trangreſſio præcepti. Oportebat autem vt homo ſub domino poſitus ab aliquo prohiberetur, ut uirtus eſſet merendi obedientia, quæ ſola ueriſſime uirtus eſt rationali creaturæ degẽti ſub põtatę Dei, ſicut primũ & maximum vitium tumoris, uelle uti ſua põtate, qđ eſt inobedientia. nõ. n. erat unde homo ſe habere dominum cogitaret, niſi ei aliquid iuberetur. Arbor ergo non erat mala ſed ſcientiæ dicta, noſcendi bonum & malum, quia poſt prohibitionem erat in illa tranſgreſſio futura, qua homo experiendo diſceret quid eſſet inter obedientiæ bonũ, & inobedientiæ malum.

C

malũ. Nec de fructu, qui naſceretur inde poſitum eſt nomẽ, ſed de ipſa re, quæ tranſgreſſionem ſecuta eſt.

D

✻ AMBROSIUS. Pone ideo tibi hoc lignum de ſcientia boni mali diſplicere, quia poſt eaquam guſtauerunt ex eo homines, intellexerunt ſe nudos, attamẽ ad cõſummationẽ diuinæ operationis dicã tibi hoc lignũ fuiſſe exortũ. Cape exẽplum de cõditione humani corporis, nempe habet amaritudinem quandam fellis, quæ ſi in cõe proſpicias, ad ſalutẽ hominis utilis inuenitur. Ergo quod malum putamus: plerunq; nõ per omnia malum eſt, ſed in communne vtile. Nã ſicut fel in parte corporis eſt, & tñ ad totius vtilitatem prodeſt, ita vtilitati hominum ꝑ futurum ſciens Deus ſcientiã boni & mali, in parte conſtituit, ut in commune prodeſſet.

Lib. 2. de paradiſo c. 3.

1

† 15. di. c. canones De conſe. diſt. eccleſia paradiſo. Vbi ſupra q. 26.

2

✻ THEODORETUS. Lignum illud eiuſdẽ naturæ cum cæteris fuiſſe dicẽdum eſt. Sicut crucis lignũ ſalutare eſt, ita hęc ligna è terra orta, alterum uitę alterum ſcientiæ boni & mali appellatum eſt. Lignum quidem ſcientiæ boni & mali, quia ꝑ id quid peccatum eſſet, ſenſit Adã, cui hoc lignum tanq̃ certamen a Deo propoſitum fuerat. Lignum uero vitæ tanq̃ certaminis præmium, ſi mandatũ Dei cuſtodiſſet. Similiter patriarchæ locis ac puteis nomina impoſuerunt, & hunc quidẽ puteum uiſionis appellarunt, nõ quia uidendi uim quandã potãtib. daret, ſed quia apud illum Deus uniuerſorum uiſus eſt.

Vbi ſupra

✻ DAMASCENUS. Lignum uitę produxit, ſic dictum uel quaſi habens virtutem tributiuam vitę, vel quia his ſolum comeſtibile, qui morti non ſunt ſubiecti. Lignum aũt ſciẽtiæ ad experientiam quandam, probationemque & exercitium obedientiæ & inobedientiæ hominis.

E

✻ RUPERTUS. vel ironice dictum eſt lignum ſciẽtiæ boni & mali, cũ re vera potius ſit dicendũ lignum mortis. Dixit. n. Deus *quacunq; die comederitis & morte moriemini.* & uerum dixit. Dixit e contra ſerpens *eritis ſicut dij ſcientes bonũ & malum* & falſum dixit. Nec enim comedendo dii facti ſunt.

Lib. 2. in Geneſim.

✻ PROCOPIUS. Hoc lignũ vitæ poſuit in medio paradiſi, ne dum frequenter eã arborẽ in conſpectu cernerent, quaſi quibuſdã irritamentis illecti, in datam legem cõmitterẽt. Præterea quia præceptũ iubebat vt illa abſtineret Adam, neceſſariò in medio cõſtituerat, ſeu ille qui legẽ erat acceptur⁹, in medio paradiſi erat cõmoraturus, vt credi par eſt, ſic potiturus fructibus eius. Quod aũt naturaliter inſitum fuerit arbori uitę ĩmortalitatẽ donare, ſatis euidens exemplũ eſt Adã, qui vbi vetitũ fructũ in ventrẽ demiſit, peccauit, & deturbatus eſt de poſſeſſione paradiſi, ne veſceretur ligno vitę, & ſic in ęternũ uiueret. Cæterũ altera arbor nõ tenuit ſuapte natura ꝯtrariorũ ſciẽtiã, Deus aũt volẽs ad liberũ arbitriũ aperire feneſtrã & ſimul cõtrariorũ notitiã inuehere, arborẽ interdicit, arborẽ oſtẽdit cuius eſu interdicit, vt diſceret obediẽtiã eſſe bonũ inobediẽtiã malum. Queadmodũ lex Iudæis poſita, mortis nomẽ ĩterdũ hẽt, nõ ſuopte ingenio mortẽ ꝯplectens, ſed qđ eã tranſgreſſoribus importet. ſic nec lignum mortem continuit in ſeſe.

Vbi ſupra

✻ ACACIUS. Nec vero mirum uideri debet, ſi per ſenſibiles arbores immortalitas conferatur, quãdo & per ſenſibilẽ agnum remiſſio peccatorum credentib. datur

Ex cathena Græca

Lignum ſcientiæ boni & mali. Animæ medietas, & ordinata integritas ſignatur, qđ in medio paradiſi plantatum, & ſciẽtia boni & mali dictum, quia aĩa q̃ det ĩ Deum extẽdi, ſi Deo deſerto ad ſe ꝯuerſa fuerit, & potẽtia ſua ſine Deo frui voluerit, pę ſequẽte experiẽdo diſcit, quã ſit inter bonũ, qđ deſeruit, & malũ quo cecidit, & hoc erit eſt guſtaſſe de ligno ſciẽtię bõi & mali.

F Myſticè.

c *Et fluuius egrediebatur.* BEDA. Ad irrigandum paradiſum ligna. ſ. pulchra & fructuoſa, quæ omnem illam regionẽ decorabant,

NICOLAUS DE LIRA.

Vita aĩalis cibo eget.

animalem continuandam requiritur cibus, per quem reſtauratur humidum deperditum per actionem calidi naturaliter. Veruntamen iſta reſtauratio non fit ſecundum æquiualentiam, ut dicit philoſophus primo de generatione, quia caro generata ex alimento impurior eſt quàm prima, ſicut & uinum generatum per aquæ appoſitionem & conuerſionem, quia ſi continuaretur talis appoſitio, uinum fieret aquoſum, & tandem deficeret ſpecies uini. Et eodem modo quia caro generata per alimentũ impurior eſt, & per talem continuationem inducitur ſenectus in qua carnes ſunt impuriores, & tandem deficit uita. igitur quia (ſicut dictum eſt) homo factus eſt in uita animali, in qua calidum conſumit humidum, intelligebat eſu lignorum de quibus hic dicitur. Omne lignum pulchrũ viſu, & ad ueſcendum ſuaue. Sed ad hoc quod prædicta reſtauratio fieret ſecundum æquiualentiam, & per conſequens impediretur ſenectus, indigebat eſu ligni vitæ, quod propter hoc ſic nominatur, & hoc eſt quod dicit Aug. 14. de ciuitate Dei, quòd cibus aderat homini ne eſuriret, potus ne ſitiret, lignum vitæ ne illum ſenectus diſſolueret.

1 Lignumque ſcientiæ boni, & mali. *Dicit Ioſephus 1. lib. antiquitatum, quod fructus illius arboris habebat virtutem accelerandi & acuendi vſum rationis, ſed hoc eſt falſum, quia ad hoc non ſe extendit corporalis. & hoc etiam infra magis reprobabitur. Ideo dicunt Doctores catholici, quod dictum eſt,* lignum ſcientię boni & mali, *ex euentu conſequenti, qui a per eſum illius ligni homo experimentaliter cognouit, quãta eſſet diſtantia inter bonum obedientiæ, & malum inobedientiæ.*

Ioſephus improbatur.

2 Et fluuius egre, &c. *Hic deſcribitur amœnitas paradiſi quantum ad irrigationem, cum dicitur,* Et fluuius egrediebatur: *quia ibidem* ✻ de

A rabãt, ſicut Nilus plana Aegypti irrigat. Voluit enim Deus ĩ noſtro orbe haberi ſimilitudinem cœleſtis patriæ, ad quam poſſidẽdã creati ſumus, vt ad redeũdum vicino nos moneret exemplo. Cõſtat autem fluminum quæ de paradiſo exire ferũtur, ĩ noſtra terra notos eſſe fontes. Phiſon enim qui & Gãges, in locis Caucaſi montis, Geon qui & Nilus, non procul ab Atlante, qui eſt mons Aphricæ ad occidentem. Tigris & Euphrates ex Armenia. Ferunt hiſtorici Trigin & Euphratem & Nilum pleriſq; locis terræ abſumi, & paulo poſt emergentia ſolitum agere curſum.

Vbi ſupra. ca.7. Fluminũ paradiſi ortus. Geon. Phiſon.

A v g. Alia tranſlatio. *Fons exiit de Edẽ qui irrigat paradiſum, etc.* Hæc flumina gentibus per quas fluunt notiſſima ſunt, duobus vetuſtas mutauit nomina. Geon enim Nilus nunc vocatur. Phiſon Ganges. Tigris & Euphrates antiqua nomina ſeruauerunt. Debent hæc prius ad literam accipere, nec figuratam tantum locutionem putare. Sed aliorum fontes notes dicuntur, aliorum omnino ignoti, ideo non videntur ad literam ex uno fonte diuidi, quia & locus ille paradiſi remotus eſt a cognitione hominum, qui in quatuor partes aquarum diuiduntur. Sed flumina quorum fontes noti eſſe dicuntur, ſub terras eunt: & poſt longos tractus erumpunt, vbi tanquam ſuis fontibus nota eſſe perhibentur, ſicut ſæpe faciunt flumina. Exibat ergo fluuius de Eden. i. de loco delitiarum, & irrigabat paradiſum, ligna ſcilicet pulchra & fructuoſa.

Fluuii ſecundi Geon. Contra Aſſyrios. Ad orientem Aſſ[yr]iæ. B Eden.

a ¶ Verbo & baptiſmo. b ¶ Eccleſiam.
voluptatis ad irrigandũ paradi-
a ¶ Virtutes principales. ¶ Euangelia.
ſũ: qui inde diuidit in quatuor 1
a ¶ Flumina. ¶ Mutatio oris, quia viliorem faciem habet apud nos quam in paradiſo. ¶ Qui & Ganges. ¶ Hic ſignificat prudentiam.
a capita. † Nomẽ vni phiſon: Ip-
ſe eſt q̃ circuit omnem terram 2
Euilath, vbi naſcitur aurum,
b & aurum terræ illius optimũ 3
c eſt. Ibique inuenitur bdel- 4
liũ, & lapis onychinus. Et no- 5
a ¶ Hiatus terræ, hic eſt Nilus qui ſignificat tẽperantiã. 6
mẽ 1 fluuio ſcdo Gehõ. Ipſe ẽ 7
a Terros motes, ſcilicet & incentiua libidinis. 8
q̃ circuit oẽm terrã Aetiopiæ. 9
a ¶ A nimia velocitate, hic eſt fortitudo.
Nomẽ vero fluuiis tertii tigris.
a Conſtanter. b Aduerſarios prudentiæ. 10
Ipſe vadit cõtra aſſyrios: fluui9 11
a ¶ Frugifer quia terram facit fructiferã, & ſignificat iuſtitiam. Nec dicitur quam terram circumeat, quia in vicino irrigat terram promiſſionis, & facile a populo qui hæc lecturus erat, cognoſci poterat.
aũt quart9 ipſe eſt Euphrates.

Aſſyrios, quia impigrã aduerſus eos qui conſiliis prudẽtiæ reſiſtũt exercet actionem. Aſſyrii enim ſæpe pro aduerſariis ponũtur, quia Iſraelitas ſæpe expugnauerunt. Euphrates frugifer interpretatur, nec contra quos vadat dicitur, quia iuſtitia ad omnes animæ partes pertinet. quia & ordo & æquitas animę eſt, quæ ſibi copulantur prudẽtia, temperãtia, fortitudo. Iuſtum eſt enim vt prudens ſit anima, veritatem contemplando, temperans, concupiſcentiam refrænando, fortis aduerſa tolerando. D

Euphrates, frugifer minas. Moraliter. †Ecc. 24.

Grego. Quatuor fluminibus de paradiſo egredientibus terra irrigat. Solidum ratione noſtræ ædificiũ, prudentia, temperantia, fortitudo iuſtitia continent, quia his quatuor virtutibus tota boni operis ſtructura conſurgit. Quatuor flumina paradiſum irrigant, quia dum his quatuor virtutibus cor infunditur, ab omni deſideriorum carnalium æſtu temperatur.

a *Euilath.* Regio Iudiæ quæ poſt diluuium poſſeſſa eſt ab Euila filio Iectan, filii Heber patriarchæ Hebræorũ. Euilath interpretatur parturiens, quia aliquis loquens veritatem, magis parturit quã pariat. Plini9 dicit regiones Indię præ cæteris venis aureis abundare. Euilath. Plinius.

b *Bdellium.* Secũdum Plinium arbor eſt aromatica magnitudine oleagina, cuius lachryma lucida, guſtu amara, boni odoris, ſed odoratior infuſione vini. Bdellium. E

Onix. Eſt lapis pretioſus ſic dictus, quia permixtum habet cãdorem ad humani ſimilitudinẽ vnguis, quia vnguis, Grece dicitur Onix. Antiqua tranſlatio habet carbũculum & praſium. Carbunculus eſt ignei coloris, & dicitur illuſtrare tenebras noctis. Praſius eſt viridis, unde Grece a porro, quod praſon dicitur, nomen accepit. Onix.

✲ Procopius. Commemorat ſolum duos lapides primitias ſacerdotii, & aurum. Sacerdos eternim gerebat mitrã auream, & duos lapides ſupra pectore. Præterea Pragnus peculiariter dedicatus eſt ſacerdotali tribui, quæ cœleſtium cognitionem rimatur. Carbunculus conſecratus eſt regiæ poteſtati. Vt enim ignis eſt, vt vrat, & lucem præbeat, ſic regis eſt vt benefaciat & puniat. Quapropter in hoc Iudam expoſuit, ex quo Chriſtus. Idcirco Iſaias introducit Deum dicẽtem ad Ieruſalem. *Ecce paro carbunculum lapidem tutum,* id eſt, Saluatorem. Vbi ſupra

Myſticè. Iſido. *Myſtice.* Fluuius de paradiſo egrediens, affluentia eſt ęternę iucunditatis, de qua dicitur Pſal. xxxv. c. *Torrente voluptatis tuę p. &c.* Quatuor flumina quatuor principales virtutes. Phiſon, qui mutatio oris interpretatur, eſt prudentia quæ ad capacitatem auditoru mutat verba ſua, vnde j. Cor. x. d. *Omnibus omnia factus ſum..* hic circuit terrã quę habet optimũ aurũ, id eſt viuẽdi diſciplinam, a terrenis ſordibus decoctam, quæ niteſcit in aurum optimum, nec falſitate vincitur, ſicut carbunculus nocte non obſcuratur. Habet quoque ſpeciem vitæ æternę, qui virore praſij ſignificatur, propter virorem qui nõ areſcit. Gęon interpretatur hiatus terræ, qui ſignificat tẽperantiam, quę illicitis moribus reſiſtit, qui Aethiopiam circuit quia terros motes & incẽtiua libidinis abſorbendo cõſumit. Trigis a nimia velocitate, fortitudinẽ ſignificat, qui vadit cõtra Aſſy

Phiſon, mutatio oris, alias, ĩcrementũ. Gęõ hiatus terrę ſi[ue] inunda[tio]. Tigris, velox, lenis, ...

☞ Tulit

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *de fonte uel fontibus oriebatur ad irrigandum totum paradiſum, quia per illum tranſibat ad amœnitatem loci & fructificationem.*

1 Qui inde diuiditur. *in flumina principalia, quæ deriuantur extra paradiſum, ideo ſequitur.* C

2 Nomen vni phiſon. *a fertilitate Piſcium, quia terram per quam tranſit fertilem facit, Phiſon enim in Hebræo abundantiam ſignificat, vel fertilitatem, & iſte fluuius aliter nominatur Ganges.* Phiſon.

3 Ipſe eſt qui. &c. *Euilath quædam Regio eſt Indiæ ſic nominata ab Euila filio Iectan, de hoc habetur infra 10.a.*

4 Vbi naſcitur aurum. *dicit enim Plinius, quod terra Indiæ præ cæteris abundat in uenis aureis.*

5 Et aurum, &c. *quia regio Euilath habet melius aurum quam cęteræ regiones Indiæ.*

6 Ibique inuenitur bdellium. *arbor eſt aromatica ſecundum qđ in libro de proprietatibus rerum habetur. Hebræi dicũt hic cryſtallus, & habet apparentiam, quia numeratur cum alio lapide, unde ſequitur.* Bdellium.

7 Et lapis Onychinus. *ſic nominatus propter ſimilitudinem quam habet in colore cum vngue humano ὄνυξ, Onix enim Græcè idẽ eſt quod vnguis Latinè.* Onychinus. Onix

8 Et nomen, &c. Gyon. *ipſe eſt Nilus.* F

9 Ipſe eſt, &c. *& inde deſcendit in Aegyptum.*

10 Nomen uero fluuij, &c. *ſic nominatus a uelocitate curſus. Tigris enim eſt animal uelociſſimum habens curſum.* Tigris.

11 Fluuius autem, &c. *De curſu iſtius ſcriptura nõ facit mentionem, quia erat unus terminus terræ Iſrael, & ideo curſus eius erat ſatis noti filijs Iſrael, quibus Moyſes ſcribebat. Sed contra prędicta uidetur, quia origines iſtorum fluuiorum inueniuntur ab hominibus extra paradiſũ, & ideo non uidetur quod inde deriuentur. Ad quod dicendum quod frequenter viſum eſt aliqua magna flumina abſorberi in terra, quę currentia ſub terra per magnum ſpacium poſtea egrediuntur alibi, & ſic videntur ibi oriri, cum tamen prima origo ipſorum ſit alibi: & ſic poteſt dici de prędictis fluuijs paradiſi.*

✲ Tu-

MORALITER.

✲ 1 *Diuiditur in 4. cap.* propter quadruplicem ſenſum contentũ in ea, ſicut ſuperius eſt expreſſum. In hoc ẽt paradiſo ponitur lignum vitæ. i. doctor ſanæ doctrinæ, de quo dicitur Pſal. 1. a. *In lege Domini voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte, Et erit tanquam lignum quod plantatum eſt ſecus decurſus aquarum, quod fructum ſuum dabit in tempore ſuo,* i. doctrinã ſanã in auditorib. fructificantẽ, & vitam gratiæ continuantem. Lignum ẽt ſciẽtiæ boni & mali. Per quod intelligitur hæreticus doctor, cuius doctrina eſt mortifera. Dicitur tamen lignum ſcientiæ boni & mali, quia nulla doctrina eſt ita peſtifera, quæ non habeat admixtum aliquid boni. Per alia vero ligna quibus veſci licitum erat homini, deſignantur documento bonis quorumcunque ſimplicium, verbis & exemplis ad bonos mores inducentium. In hoc autem paradiſo ponitur homo, id eſt, quicunque eſt in eccleſia merito & numero, ad operandum & cuſtodiendũ, id eſt, ad faciendum bonum opus & continuandum. Sequitur.

A a *Tulit ergo dn̄s deus etc.* AVGVS. Hominem in paradiſo poſitum iam dixit. Nunc recapitulat ad quid poſitus eſt, *vt operaretur, etc.* Non eſt enim credibile quod Deus eum ante peccatum ad laborem dãnauerit, ſed uidimus quoſdam ex uoluptate agricolare, quæ tunc amplior erat, cum nihil aduerſi accidebat de cœlo uel de terra. Dederat autem homini facultatem operãdi quã tam uolendi ſatis eſſet, non quantum indigentia cogeret. Gemina eſt enim prouidentię operatio, naturalis & uoluntaria. Naturalis, per occultam Dei adminiſtrationem. Voluntaria, per angelorum uel hominum operationē. Secundū primam arbuſta & animalia habēt concipi & naſci, cœleſtia & terrena ordinari. Secundum illam fiunt quę interiori & naturali motu geruntur. Secundum alteram habent homines docere, diſcere, agricolare, & huiuſmodi. In humano quoq; corpore naturalis operatio agitur ſecundum quam humanum corpus naturaliter fit creſcit, ſeneſcit. Per uoluntariam uero curatur. Anima quoque natura liter uiuit, ſentit. Voluntarie diſcit, conſentit. Deus autem omnes creaturas bonas creat, omnes uoluntates iuſtas ordinat. Credibile eſt ergo hominē in paradiſo poſitum, *ut operaretur*, nō laborioſe, ſed delicioſe, & mentem prudentis magna & utilia cõmoneret. *Et cuſtodiret.* hoc eſt forte, ut qđ faceret in terra per agriculturam, cuſtodiret ĩ ſe per diſciplinam, ut ſi cut ager obtemperaret colenti, ita ipſe Deo pręcipienti, ut ſcilicet ſumpto pręcepto obedientię fructum non ſpinas inobedientiæ redderet, Sed quia hoc noluit, ſimilem ſibi agrum dãnatus accepit, qui ſcilicet ſpinas & tribulos reddidit. Vel cuſtodiret paradiſum, ne committeret unde expelli deberet.

B Vnde acceperit & pręceptū, quo cuſtodito, id eſt, quo ſeruato nō perderet. Rem enim ſuam non cuſtodiſſe dicitur, qui ſic agit ut perdat, & ſi alijs ſit ſalua. Sed præcipue dicendum eſt, ut ipſum hominem operaretur Deus & cuſtodiret, operatur homo terrã, non ut faciat eam eſſe terram, ſed cultam & fructuoſam, & Deus hominem quē creauit ut eſſet homo, operatur ut iuſtus ſit, ſi ab illo per ſuperbiam nō diſceſſerit, unde Eccle. x. b. *Initium enim ſuperbiæ hominis eſt apoſtatare a Deo.*

Lib. de paradiſo. c.4 ✻ AMBROS. Aduerte quia extra paradiſum uir factus eſt, & mulier intra, ut aduertas quod non loci, non generis nobilitate, ſed uirtute unuſquiſque gratiam ſibi cõparat. Denique extra paradiſum factus, hoc eſt in inferiore loco, uir melior inuenitur. Et illa quę melior loco, hoc eſt, in paradiſo facta eſt, inferior reperitur. Mulier enim prior decepta eſt, & uirum ipſa decepit. Vnde Apoſtolus Petrus, *Sanctas fortiori vaſi mulieres ſubiectas viris ſuis velut dominis obedire memorauit.* Et Paulus ait, *quia Adam non eſt deceptus ſed mulier.* Deinde cõueniens, quia nemo debet ſibi facile præſumere. Nam ecce illa quæ in adiumentum facta eſt uiro, pręſidio utili indiget, quia uir eſt caput mulieris Ille autem qui adiumentum uxoris habiturum ſe eſſe credebat, lapſus eſt propter uxorem.

1. Petri. 3. 1. Timo. 2

✻ IDEM. *vt operaretur.* Non idem eſt operari & cuſtodire. In opere quidã uirtutis proceſſus eſt, in cuſtodia quędam cõſummatio operis deprehenditur, eo quod quaſi conſummata cuſtodiat. Hęc duo ab homine requirunt, ut & operib. noua quærat, & parta cuſtodiat, quod eſt generale.

Hom. 14. in Gen. ✻ CHRYSOST. Erat operatio tum citra laborem, Dederat enim occupationem quamdam quę neque dolorem neque moleſtiam afferret.

Lib.19.moral.c.17 GREGORIVS. *Tulit ergo Dominus Deus hominem, &c.* Penſandum eſt quia bona prodeſſe nequeunt, ſi mala non caueantur quæ ſurrepunt, perit enim omne quod agitur, niſi ſolicita humilitate cuſtodiatur. Vnde *vt operaretur, &c.* Operatur .n. qui agit bonum, quod præcipitur: ſed quod operatur non C cuſtodit, cum hoc ſurrepit quod prohibitur. Vnde oportet & ſemper bona agere, & nos in ipſis bonis operibus caute in cogitatione cuſtodire, ne ſi mentem eleuent, bona nõ ſint, quæ non authori militant ſed elationi. De libris quoque nõ canonicis, ſed ad ædificationē editis, teſtimonium proferamus. j. Macha. vj. f. Eleazar in prælio elephantum feriens ſtrauit, ſub ipſo uero occubuit. Sunt enim qui uitia ſeparant, ſed ſub ipſis ſuperbiendo ſuccumbunt.

t Voluptatis.i. eden.

a ¶ Aſſumpſit ca ꝫ em.

a Tulit ergo dominus Deus hominem, & poſuit eum in paradiſo

a ¶ Vt ex omnibus gentibus eccleſiam impleret.

b ¶ Homo ex voluptate paradiſum, uel Deus hominem faciendo uiſum.

b voluptatis ut operaretur, & cuſtodiret illum. Præcepitque ei dicens: Ex omni ligno paradiſi co-

a ¶ Homo paradiſum ne amitteret, vnde quos de diſti mihi cuſtodiui.

¶ Id eſt omni virtute ad beatè viuendum vtere.

In qõnib Hebraicis in Gen. HIERON. *Et ſumpſit dominus. Deus.* h.
1 &.p.&c. Pro *voluntate* in Hæbreo habe
2 tur *Eden.* Ipſi ergo. Lxx. nunc Eden interpretati ſunt volũptatem. Symmach' uero, qui paradiſum florentem ante tranſtulerat, hic amœnitatem uel delitias poſuit.
3 b *Et poſuit eum, &c.* ISID. *Myſtice.* Ex eo
4 quod additum eſt. *Et cuſtodiret:* innuitur qualis operatio eſſet, quia in tranquilitate beatæ uitę ubi mors non eſt: omnis operatio eſt: cuſtodire quod tenes. Datum eſt enim præceptum vt de omni ligno paradiſi ſumerent: ſed non de ligno ſcientię boni & mali, id eſt non ſic eo fruerentur, vt integritatem naturæ ſuæ vſurpando vetitum violaret.

Vbi ſupra cap. 13. c *Præcepitq; ei &c.* AVG. A ligno prohibitus eſt, quod malū non erat, vt ipſa præcepti conſeruatio bonum illi eſſet, tranſgreſſio malum, nec melius conſideraturquãtum malum ſit inobedietia, cū ideo reus factus ſit homo, quia prohibitus rem tetigit, quam ſi nõ prohibitus tetigiſſet: nõ peccaſſet. Si enim venenoſam herbam prohibitus tetigeris, pęna ſequitur, & ſi nemo prohibuiſſet, ſimiliter ſequeret. Si vero prohibetur res tangi quę nõ tangenti, ſed prohibenti obeſt, ſicut aliena pecunia. Ideo prohibitio eſt peccatum, quia prohibenti eſt damnoſum. Sed cum rãgitur, quod nec tangenti obeſt, ſi non prohibetur, nec cuilibet ſi tangatur, quare prohibetur, niſi vt per ſe bonum obedientiæ, & malum inobedientiæ mõſtraretur? A peccãte autem tantum appetitum eſt, non eſſe ſub damnatione Dei, quando admiſſum eſt a quo debebat ſola iuſſio damnantis dehortari, vt Dei voluntas humanę præponeretur: dñs iubet, qđ iubet, ſeruus faciat. Magna eſt vtilitas homini ꝙ Deo E ſeruit, q iubēdo vtile facit. Grãſſi rumę patet volũtas propria, ſi Dei volũtati ſe extollendo pręponat, hoc expertus homo didicit quid ſit inter bonum obedientiæ, & malũ inobedietię.

Quæſtio c. 17. AVGVST. Quæritur ſi viro ſoli. vel etiam fœminę præcepit hoc? Scriptum eſt: *Præcepit dominus Adæ dicens*, Non dicitur præcepit eis Et ſubditur, *Et omni ligno paradiſi comęde*, non comedite, *de ligno autem ſcientiæ boni & mali ne comedas*, non dixit ne comedatis, Poſtea pluraliter alloquitur, *In quacunque die eo.ex eo mor.mo.* forte quia facturus erat mulierem, ſic præcepit, vt per virum ad mulierē perueniret, Vnde Apoſtolus. j. Cor. xiiij. g. *Si quid, diſcere voluerint, domi uiros ſuos interrogent.*

De conditione hoĩ ✻ GREGORIVS NYSSENVS. Obſeruare dignum eſt in tota mundi conditione dictum eſſe, *Dixit Deus, fecit Deus.* Quæ quidem vox Deus proprie opificem ſignat. Domini autem appellatio proprie regis ac principis poteſtatē ſignificare videtur. Merito igitur cum Deus Adæ iniũgeret, ſcriptum eſt iuxta aliam literam, *& mãdauit dominus Adæ*, vt ſimul Deum opificē regemque omnium declarct.

In cap.1 PROCOPIVS. Dicunt aliqui ſi immortalitate nos amicire voluit, quid opus erãt pręcepto, propter quod peccaturi eramus, & deinde iudicii eius ſentire ſeueros aculeos. Reſpõdeo, cum ſit benignus & manſuetus, & vellet in incorruptibilē & immortalem cõditionem aſſerere humanũ genus, ne ſuę vel propriæ virtuti beneficium id accepto ferent, in hũc modum egit. Voluit vt gratias ei haberent, his etiã deſtinauit præſentem vitam, vt paleſtram & quaſi doctrinam futuræ vitæ Dei de inferēs mortem ob peccatum, voluit vt agnoſceremus noſtram infirmitatem, & deinde nos ipſi magis appeteremus futurum donum. F

Quõ D loquitur *Præcepitq; ei di. Ex omni, &c.* Si quæritur quomodo iſta locutus ſit? non proprie a nobis poteſt comprehendi. Certum eſt tamen

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Tulit ergo dominus, &c. *Poſtquam deſcripſit paradiſi conditionem, hic deſcribit eius habitationem dicens*, Tulit ergo, &c *de loco in quo formauit eum e xtra paradiſum, ut prædictum eſt. Et dicunt aliqui, quod formatus fuit in agro Damaſceno.*

2 Et poſuit eum, &c. *tanquam in loco conuenienti ſtatui innocentiæ.*

3 Vt operaretur, &c. *Hoc dupliciter ex ponitur. Vno modo, ut operari & cuſtodire referatur ad Deum actiue, ut ſit ſenſus, Deus poſuit hominem in paradiſo ut operaretur ipſum hominē, beneficijs ſuæ gratia ipſum perficiendo, & cuſtodiret illum in paradiſo terreſtri, ad, tempus, donec eſſet ad cęleſtem gloriam transferendus. Alio modo exponitur, ut operaretur ad hominē, ſic intelligendo, quod Deus poſuit hominem in paradiſo, ut homo operaretur ibi, non opere labrioſo, ſed magis delectabili ad experentiam, & exercitium ſuæ uirtutis.*

Ad Deum referri ne quit, ... vim notes.

4 Et cuſtodiret illum. *non ab inuaſoribus, ſed ſeruando iuſtitiam originalem, ne propter peccatum ſuum inde abijceretur.*

5 Præcepitque eis dicens, De omni ligno, &c. *tenebatur enim ad conſeruationem ſui comedere de alijs lignis, & de ligno uitæ, ut prædictum eſt. ſed quia lignum ſcientiæ boni, & mali excipiebatur, ideo ſubditur.*

✻ De

enim aut per ſuam ſubſtantiam loqui aut per creaturā ſubditam ſibi. Sed per ſuam ſubſtantiam non loquitur niſi ad creādas omnes creaturas, & ad ſpirituales illuminandas, cum iam poſſunt capere locutionem quæ eſt in verbo Dei. His autem qui capere non poſſunt per creaturam loquitur, aut per ſpirituaĕ ſicut in ecſtaſi, vel in ſomnis, ſimilitudine corporaliū rerum, aut ēt per corporalem, dum ſenſib. corporis apparet aliqua ſpecie vel inſonāte voce. Si ergo Adā poterat capere locutionem Dei, a quam per ſubſtantiā ſuam præbet angelis, mētem eius ad horā mouit miro modo & ineffabili. Si autē adhuc neceſſaria erat ſanctioris creaturæ authoritas qua cognoſceret iuſſionem Dei, ſicut nobis ꝓphetæ & angeli, locutus eſt Deus per aliquam creaturam vocibus quas intelligeret. Poſtea vero audierunt vocē Dei in paradiſo deambulantis, non per ipſam ſubſtantiā, ſed ſubditam ſibi creaturam.

cap. 18. — A — † 11. q. 3. c. admenſā. §. itē illud & c. quid ergo. — † Interdicit homini Deus ligno vitæ. — Eden.

Avg: Quæritur, quomodo loqui potuerunt, vel loquentem intelligere, qui non didicerant inter loquentes creſcendo, vel magiſterio? Sed eos Deus tales fecerat qui poſſent loqui, & diſcere ab aliis ſi eſſent.

cap. 14. Avg. De Chriſto dicitur. Eſā. vij. c. *Priuſquam ſciat puer bonū aut malum contemnet malitiam, vt eligat bonum.* quomodo quod neſcit, aut contemnit, aut eligit? Hęc duo aliter ſciuntur per prudentiam boni, aliter per experientiam mali, Per prudentiam boni, malum ſcitur & non ſentitur, tenet enim bonū ne ſentiatur malum. Per experientiam mali ſcitur bonum: quid enim amiſerit, ſentit, cui amiſſo bono male fuerit. Puer ergo anteq̃ ſciret, per experientiam bonum quo careret, aut malū quod bono amiſſo ſentiret, contempſi malū vt diligeret bonum, ideſt, noluit amittere quod habebat, ne ſentiret amittēdo, quod amittere non debebat.

cap. 14. a *De lig. autem. &c.* Avg. Lignum ex eo quod inde ſecutum eſt nomen accepit. Malum enim niſi experimento non ſentitemus, quia nullum eſſet niſi feciſſemus, quia malū natura non eſt, ſed amiſſio boni ſic vocita eſt. Si autem obedientes eſſent, nec ꝯ præceptū peccaſſent, lignum tamen ſcientiæ boni & mali diceretur, quia hoc accideret ſi vſurparetur. Sed inquiunt, quomodo intelligeret homo lignum eſſe ſcientię boni & mali, qui vſum mali neſciebat omnino? Sed ex cōtrariis contraria naſcuntur, vt ex plenitudine inanias, & auditum ex ſilentio iudicamus. Sic ex vita quę inerat, potuit cognoſci priuatio vitę, quæ mors modo vocatur. Vita autem dulcis erat, quam amittere deuitabant, nec peccatum perſuaderetur, niſi quod ex illo non eſſent morituri prius diceretur, id eſt, quod amabant non amiſſuri.

Quæſtio.

Lib. 13. de ciuitate c. 10. ✻ Avg. Licet morituri non eſſent primi parentes niſi peccaſſent, alimentis tamen vtebantur, nondum ſpiritalia, ſed adhuc aīalia corpora terrena geſtantes. Quæ licet ſenio nō veteraſcerent, vt neceſſitate perducerentur ad mortem, qui ſtatus eis de ligno vitę, quod in medio paradiſi cū arbore vetita ſimul erat mirabili Dei gratia præſtabatur, tamen alios ſumebant cibos præter vnam arborem quę fuerat interdicta, non quia ipſa erat malum, ſed propter commendandum puræ & ſimplicis obedientię bonum.

C

Ex cathena Gręca. ✻ Severianvs. Tres arborum differentiæ erāt in paradiſo. Vna quidem data illi erat ut viueret, altera vt bene viueret tertia vt ſemper viueret.

1 *In quocunque enim d. &c.* Non ait, ſi comederis mortalis eris, ſed *morte morieris*. Mortuus eſt enim homo in anima, cum peccauit, quia receſſit ab illo Deus qui eſt vita animę, quam ſecuta eſt mors corporis, diſcedente ab illo anima quę eſt vita corporis, quæ Adæ euenit, cum pręſentem vitam finiuit. Poteſt ita intelligi, quod quādo peccauerunt, ſtatim morte illa puniti sūt, de qua dicitur Rom. ſeptimo. d. *Infelix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius?* & Ibidem octauo. b. *Corpus mortuum eſt propter peccatum.* non ait mortale ſed *mortuum*, quamuis mortale, quia moriturum. Non credendum eſt ante peccatum, ita fuiſſe illa corpora, ſed animalia nondum ſpiritualia, non tamen mortua, quæ ſcilicet neceſſe eſſet mori, quod in die pręuaricationis factum eſt. D

a mede, † de^a^ ligno autem ſcientiæ^b^ boni & mali ne comedas. In quocunque enim die comederis ex eo morte morieris. Dixit quo^b^que do-

¶ Quaſi medietatem qua Deo ſubes, & creaturę p rę̄es ne corrumpas.
b ¶ Proprij arbitrij, quod in medio poſitum eſt ad cognoſcendum bonum & malum, de quo qui relicta Dei gratia guſtauerit morte morietur priuatus vita beata.
a ¶ Symachus melius, mortalis eris.
¶ Priuatus beata vita.
b ¶ Auguſtinus ſorte tēporalibus vocibus vel ratio ipſa memoria eſt, quę in verbo Dei principaliter erat.

Li. de paradiſo. c. 4 ✻ Ambrosivs. Appelles ſicut habes in trigeſimo octauo tomo eius. hanc qōnē proponit. Si homo nō guſtauerat mortem, vtique quā
1 ñ guſtauerat, ſcire nō poterat. Ergo
2 ſi non guſtauerat, neſciebat, ſi neſciebat, timere non poterat. Fruſtra igitur Deus mortē pro terrore obiicit. quā homines non timebant. Hoc aūt facile ex cōmuni naturę vſu abſolutionem habet. Eſt enim natura inſitū
3 omnibus, vt etiā ea quæ nondū ſibi nocere experta ſunt, quaſi noxia reformidēt. Vnde. n. columbæ in ipſo ortus ſui viſu terror accipitris?

Mors duplex. *Morte morieris.* Duplex mors ſignificatur. Animæ, domino diſcedente, qui eſt eius vita. Vel corporis, quam in ſi. vitæ accepit. Sed ſtatim neceſſitatem moriendi incurrit.

✻ Hieronymvs. Sed melius interpretatus eſt Symmachus *mortalis eris.*

De quæſtionibus Heb. Li. 13. de ciuitate, cap. 12. ✻ Avgvstinvs. Cum quæritur quam mortem Deus fuerat comminatus. Vtrum animæ an corporis, an totius hominis, an illam quę ſecunda dicitur, Reſpondendum eſt, omnes. Prima conſtat ex duabus, ſecunda ex omnibus tota. Sicut. n. ſ vniuerſa terra ex multis terris, & vna eccleſia ex multis conſtat eccleſiis, ſic vniuerſa mors ex omnibus. Quoniam prima conſtat ex duabus, vna animæ, altera corporis, vt ſic prima totius hominis mors, cum anima ſine Deo & ſine corpore ad tempus pœnis luit. Secunda vbi anima ſine Deo cum corpore æternas pœnas luēt. E

d *Dixit quoque do. &c.* Avg. Vel forte in mente ipſius hominis dixit, ſicut loquitr quibuſdā ſanctis in ipſis. vnde Pſal. lxxxiiij. a. *Audiam quid loquatur in me do. Deus* aut aliqua ipſi homini per angelum facta eſt reuelatio, aut in ſomnis, aut in ecſtaſi, aut aliter ſicut prophetis, Vel per corporalem creaturam vox ſonuit, ſicut de nube, *Hic eſt filius meus dilectus* Sed ſi modum neſcimus, Deum tamen dixiſſe non dubitamus. Si autem voce corporali, vel temporaliter expreſſa ſimilitudine corporis, dixit, non per ſubſtantiam ſuam ſed per ſubditam creaturam ſicut viſus eſt albo capite ſicut lana, & inferius ſicut aurichalchum. Intelligamus ergo quid dixerit, quia adiutorium homini ſimile fuiſſe faciendū æterna veritas habet, & in illa audit quæ poteſt cognoſcere, quid quare creatum ſit. Erat autem faciendum adiutorium propter filios creandos, ſicut adiutoriū ſemini terra eſt vt virgultum ex vtroque naſcatur. Vnde ſupra. j. c. *Creſcite & multiplicamini & replete terram,* &c. Hæc ratio coniunctionis, nec poſt peccatum penāque defecit, ſecūdum quam terra hominibus plena eſt, Emiſſa quidem de paradiſo conuenerunt & genuerunt. Sed potuerunt in paradiſo eis eſſe nuptiæ honorabiles, & thorus immaculatus, ſine ardore libidinis, ſine labore pariendi, non vt morientibus patribus ſuccederent filii, ſed in aliquo formæ ſtatu manentibus, & de ligno vitæ vigorem ſumentibus, & filii ad eundem producerentur ſtatum, donec impleto numero ſine morte animalia corpora in aliam qualitatem tranſirent, in qua omnino regenti ſpiritui deſeruiret, & ſolo ſpiritu viuificante, ſine corporeis alimentis viuerent. Cur ergo non coierunt in paradiſo? Quia muliere creata, mox tranſgreſſio facta eſt, & eiecti ſunt de paradiſo. Quantum enim fuerit inter eos factos, & natum Cain, ſcriptura non exprimit. Vel quia Deus nondum iuſſerat, vt coirent, & poterat diuina expectari authoritas. vbi concupiſcentia non angebat. Deus autem non iuſſerat, quia caſum eorum præſciebat. vnde genus humanum mortale propagandum erat: Si autem parentes filiis cedere oportebat, vt ꝑ ſucceſſiones certus numerus expleretur, potuerūt genitis filiis

Libr. 9. de Genel. ad litera. c. 2. — Matth. — F — Quare n coierunt in paradiſo.

NICOLAVS DE LYRA.

1 De ligno autem, &c. *Et iſtud præceptum fuit negatiuū, & quantum eſt ex ſe ualebat ad exercitium uirtutis obedientiæ. Et quia inobedientia meretur pœnam, ideo ſequitur.*

2 In quocunque enim die, &c. *ideſt, neceſſitatem moriendi incurres, & ideo in Hebræo habetur* מוֹת תמות *moth tamuth, moriens morieris, quia guſtato ligno non ſtatim mortuus, ſed cœpit ad mortem tendere.*

3 Dixit quoque Deus, non eſt bon. *Hic conſequenter deſcribitur humanæ naturæ multiplicatio, & quia iſta multiplicatio fit per generationem, ad quam requiritur coniunctio maris & fœminæ, ideo primo explicat mulieris formationem, ſecundo eius coniunctionem matrimonialem, ibi:* Dixitque Adam. Hoc nunc os. *Adhuc primo ponitur formationis ratio. Secundo ſubiungitur ipſa formatio, ibi:* Miſit ergo dominus Deus ſoporem. *Ratio autem formationis mulieris fuit multiplicatio generis humani, quæ non poterat eſſe per ſolum maſculū, & hoc eſt quod dicitur.*

A filiis Perfectaque humani officii iuſtitia, ad meliora transferri non per mortẽ, ſed per aliquam mutationem, aut per illã ſummam, qua receptis corporibus fieri ſancti, ſicut angeli in cœlis, aut per aliquam inferiorem, qua haberent meliorẽ ſtatum quam habet hoc corpus. vel quę prius facta fuit viri ex limo terrę, mulieris ex uiri carne. Nõ enim putandum eſt Heliã eſſe, ſicut ſancti erũt accepta retributione. Vel ſicut homines qui adhuc viuunt. Si quis autẽ putat quod Helias hoc mereri non poſſit, ſi vxorem duxiſſet, & filios procreaſſet. Creditur enim non habuiſſe, quia ſcriptura nõ dicit, quã uis & de cœlibatu non dixerit aliqd. Enoch genitis filiis Deo placens, nõ mortuus, ſed tranſlatus eſt. Similiter Adã & Eua transferri poſſent. Nam ſi Enoch & Helias in Adam mortui, & geſtantes in carne propaginẽ mortur, vnde creduntur ad hanc vitam vt moriantur redituri, nunc tamẽ in alta vita ſunt, vbi ante reſurrectionẽ carnis, antequam corpus animale fiat ſpirituale, nec morbo, nec ſenectute deficient, quãto magis primis hominibus daretur, ſi non peccaſſent, vt in meliorem ſtatum filiis genitis cederent. vnde finito ſeculo, cum omni poſteritate in angelicam formam, non per mortem, ſed per Dei virtutẽ mutarentur, facta eſt ergo mulier generandi cauſa, quæ non eſt ſubtrahenda. Apud Deum enim excellit virginitas, quia cum ad implendũ numerum ſanctorũ largiſſima ſuppetat copia, libido ſibi non vendicat, quod iam ſuſcipiendæ prolis neceſſitudo non poſtu

(margin: 1 ſimile ſui vel qd ſit coram eo. lxx. ſcđm, vel penes ipſum. Ratio coniũctionis cõiugalis.)

(margin: virginitas excellit.)

minus Deus: non eſt bonum eſſe ho

a ❡ Quia in homine ſuſcepto eccleſia copulata eſt Deo.
b ❡ Fœminam ad procreandos filios.

minem ſolnm, faciamus ei adiuto- 1
riũ 1 ſimile ſibi. Formatis igitur do- 2
minus Deus de homo cunctis ani- 3
mantib. terrę & vniuerſis volatilib. 4

Auguſtinus: Nutu quo condidit vel per angelos, vt ſic intelligerent dominum ſuum.

cęli adduxit ea ad Adam, vt videret 5
quid vocaret ea. Omne enim quod 6
vocauit Adam animæ viuentis,

B lat. Infirmitas quoque prona in ruinam turpitudinis, excipitũ honeſtate nuptiali, & quod ſanis eſt officiũ, ægrotis eſt remedium. Incontinentia quidem malum eſt, ſed non ideo cõnubium non bonum, quo incontinentes copulantur, nec ꝓpter illud malum culpabile eſt hoc bonum, ſed propter hoc bonũ veniale illud malum. Bonum enim nuptiarum nõ põteſt eſſe peccatum, hoc eſt fides, proles, ſacramentum. Fides, ne propter vinculum coniugale cũ altero vel altera coeatur. Proles, vt amanter ſuſcipiatur, nutriatur, religioſe educetur. Sacramentum, ut coniugium non ſeparetur, & dimiſſus vel dimiſſa nec cauſa prolis alteri coniugatur. Hæc eſt regula nuptiarum, qua naturæ fœcunditas decoratur, incõtinentiæ prauitas regitur.

(margin: Bona coniugii.)

Avg. qui ſentiunt ad gignendos filios in paradiſo miſceri non licere, forte putant omne connubium peccatum eſſe, ꝙ qui non faciunt, ſed fœcunditatem carnis propter ſucceſſionem mortalitatis diuinitus datam ſentiunt, primos homines

C concumbere potuiſſe non conſentiunt niſi poſt peccatum. Sed ſi recte poſſunt quæri ſucceſſores morituris, rectius quæruntur ſocij victuris. Illi autem animales quidem, ſed non morituri, niſi peccaſſent, accepturi angelicam formam, cœleſtẽque qualitatem, vbi peccauerunt, mox membris eorũ ægritudo letalis concepta eſt, & ſi enim nondum ſpirituale, ſed animale corpus erat nõdum huius mortis erat, de qua & cũ qua nati

(margin: Libr. 9. de Gene. c. 8.)

D ſumus. Cur ergo non credamus illos ante peccatum genitalibus membris ad procreationem imperare potuiſſe ſicut cæteris, quam in quilibet opere anima ſine moleſtia vlla & pruritu voluptatis habet? Cur etiam incredibile videatur, Deum feciſſe talia corpora, vt ſi non peccaſſent, illis membris ſicut pedib. imperarent, nec cum ardore ſeminarent, vel cum dolore parerẽt? Sed poſt peccatum motũ legis illius, quę repugnat legi mentis, meruerũt, quam nuptiæ ordinant, continentia prohibet, ut ſicut de peccato factũ eſt ſupplicũ, ſic de ſupplicio fiat meritũ. Factam ergo viro fœminam ex viro, in eo ſexu, in ea forma, & ea diſtinctione membrorum, qua fœminæ notæ ſunt, quæ peperit Cain, & Abel qui dubitat, cogit omnia mutare quę credimus. Quid autẽ iuſtius hac pœna, quam vt non ad omnem nutum ſeruiat corpus quaſi famulus animæ, ſicut domino noluit ipſa ſeruire? Siue vtrunque ex parentibus fiat corpus ex corpore, animam ex anima ſiue alio modo fiat anima.

✲ Rvbertivs. Cur tandiu mulieris facturam ſcriptura narrare diſtulit? Videlicet ut ſingulas hiſtoriæ partes ſecundum proprias cauſas rationabiliter ordinaret.

(margin: Libi. 2. in Gen. c. 32.)

✲ Ambrosivs, Si vero culpæ eſt auctor mulier, quo modo pro bono videtur adiecta. Si conſideras quia Deo vniuerſitatis eſt cura, inuenies plus placere domino debuiſſe id in quo eſſet cauſa vniuerſitatis, quam condemnandum feciſſe

E illud in quo cauſa eſſet peccati. Et ideo quia ex viro ſolo non poterat humani generis eſſe propagatio, pronunciauit Deus non eſſe bonum ſolum hominem. Maluit enim Deus plures eſſe quos ſaluos facere poſſet, & quibus donaret peccatum, quam vnum ſolum Adam, qui liber eſſet a culpa.

(margin: Lib. de paradiſo. c. x)

a *Adduxit ea &c.* Non ſicut venatores vel aucupes, nec iuſſionis vox de nube facta eſt, quam rationales animæ intelligere ſolent. Hanc enim naturaliter non intelligunt beſtiæ vel aues ſed per miniſteria angelorum quã capiunt in verbo eius, quid quando fieri debeat. Omnis enim anima etiam irrationalis mouetur iuſſis. Sed rationalis voluntatis arbitrio conſentit, vel non Irrationalis quæ hoc non habet pro ſuo genere iuſſu tacta propellitur. Cum autẽ iuſſa per angelos miniſtrantur, peruenit iuſſio Dei non ſolum ad homines pecudes, aues, ſed etiam ae piſces, ſicut ad cetum qui glutiuit Ionam, nec ſolum ad iſta maiora, ſed etiam ad vermiculum. De piſcibus non dicitur, quod eis Adam impoſuit nomina, ſed credibile eſt paulatim cognitis pro diuerſitate gentiũ impoſita eſſe Notandũ

(margin: Quomodo Deu beſtias Adę adduxit.)

(margin: Adam cũctis impo nit nõia.)

F autem quod nõ dixit, Formatis volatilibus de aquis, ſed de terre, ſecundum vniuerſalem appellationem terræ de quá dicitur Act. xvij f. *Deus qui fecit cœlum & terram &c.* ſecundum quã quæcunque ſiue de arida, ſiue de aquis creata ſunt, de terra eſſe creata intelliguntur.

☞ ✲ Chrys.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Non eſt bonum hominem eſſe ſolum. *quia tolleretur multiplicationis bonum.*

2 Faciamus ei adiutorium. *quia in generatione requiritur appropinquatio actiui ad paſſiuum. Virtus autem actiua generandi conſiſtit in mari, virtus autem paſſiua in fœmina.*

3 Simile ſibi: *id eſt eiuſdem ſpeciei, licet alterius ſexus. & quia tale adiutorium reſpectu hominis non inueniebatur in animalibus iam formatis. Ideo ſequitur.*

4 Formatis igitur &c. Adduxit ea ad Adam. *miniſterio angelico vel ſuo imperio*

5 Vt uideret. *diligenter conſiderãdo naturas eorum, quarum primus homo habuit perfectam noticiam, Cuius ratio eſt, quia perfectum naturaliter præcedit imperfectum ſicut principium eius, quia reducit ipſum ad perfectionem. Res autem inſtituendæ ſunt non ſolum in ſeipſis, ſed ut principia ſequentium. Homo autem non ſolum eſt principium aliorum hominum per generationem, ſed etiam quantum ad inſtructionem, inquantum diſcipulus ad perfectionem ſcientiæ deducitur per doctorem, Et ideo ſicut in prima productione rerum Deus produxit alias ſpecies perfectas, ſicut potentes ſimilia producere ex ſuis ſeminibus, ut ſupra dictum eſt, ita formauit hominem perfectum, non ſolum quantum ad corpus, vt potentem ſtatim generare, ſed etiam quantũ ad animam in ſciẽtia ad quam poteſt naturaliter attingere, ut ſtatim poſſet docere. Illa autem ad quorum cognitionem poteſt attingere virtute naturali, ſunt oĩa illa quę naturaliter continentur in primis principiis per ſe notis, ſe quibus poteſt intellectus poſſibilis in actum reduci virtute intellectus agentis, & quia homo in ſtatu innocentiæ ordinabatur ad finem ſupernaturalem, ideo etiam tunc de ſupernaturalibus cognitionem habuit quantum pertinebat ad ſtatum.*

(margin: Qđ Adam habuit perfectam notitiã rerũ naturaliũ.)

6 Omne enim quod, &c. *ſcilicet ſecundum veritatẽ. Et quo patet. quod habuit noticiam de proprietatibus naturalibus viuentium, quia nomina bene impoſita a proprietatibus rerum imponuntur.*

✲ 1 Adæ

MORALITER.

1 *Non eſt bonum hominem eſſe ſolum.* Hic agitur de formatione mulieris de viro. Et ſecundum Auguſtinũ ꝑ virũ intelligitũ rõ, per mulierem autem ſenſualitas ſeu appetitus ſenſitiuus. Dicitur autẽ mulier formari de latere viri, quoniã appetitus ſenſitiuus eſt rationalis per participationem, & eſt in adiutorium viri, id eſt rationis, quando regulatus ratione perficitur virtute morali.

☞ A ✻ CHRYSOSTOMVS. Quod magna ſapiētia præditus fuerit Adam, diſce ex his quæ nunc fiunt. *Et adduxit, inquit illa ad Adam vt videret quid diceret ea.* Fecit hoc Deus non ſolum demonſtraturus nobis magnam illius ſapientiam, ſed vt & ſymbolum Domini per nominum impoſitionē cognoſcatur. Nā hominibus mos eſt, hoc facere in ſignū dominij, vt cū ſeruos emerint, ipſorum nomina mutēt. Vnde & Adam inſtruit vt omnibus brutis tanquam dominus nomina indat.

Ho.14. in Gen.

HIERONYMVS. Videtur primam linguā humano generi, fuiſſe Hebræā, quia nomina quæ vſque ad diuiſionem linguarum in Geneſi legimus conſtat eſſe illius.

Lingua prima.

a *Appellauitq; &c.* AVGV. *Myſticè.* Significans gentes quę ſalue fierent in eccleſia per Chriſtum, nomen Chriſti accepturas, quod prius non habebant, vnde Eſay. lxv. cap. *Vocabo ſeruos meos nomine alio*

Myſticè.

a ¶ Hebræa lingua, quæ ſola fuit ante confuſionē turris.

ipſum eſt nomen eius. Appellauitque Adam nominibus ſuis cuncta aīantia, & vniuerſa volatilia cęli, & oēs beſtias terrę.

a ¶ Inter omnia animantia ſibi adducta.
a ¶ Apoſtolus: Dei adiutores ſumus hi non inueuibātur ante Chriſti dormitionem.

Adę vero nō iuēniebatur adiutor 1 ſimilis eius. Immiſit ergo 2 dn̄s De⁹ ſoporē ī adā. Cūq; ob-

a ¶ pater. b ¶ per mortem crucis. c ¶ Chriſtum ſcilicet. d ¶ cauſa myſterij nō de terra plaſmatur mulier ſicut vir.

Myſticè Adæ vero non inue. &c. Facta eſt mulier in adiutorium viri, quia adhuc erat quod fieret, vt non ſolum anima corpori dominaretur, ſed etiam virilis ratio ſubiugaret ſibi animalem partem ſuam, per quod adiutoriū imperat corpori. Ad huius exēpla fœmina facta: qua ratio viri ſubiugauit, vt quod ī duobus planius apparet. i. in maſculo & fœmina, in vno conſideretur, vt appetitū animæ per quem de mēbris corporeis operamur mens ſubiugatum habeat. i. iuſte regat adiutorem ſuum. Demōſtratur etiam homini quanto melior ſit pecoribus, quæ adducta nominatim diſtinguit & iudicio rationis diſcernit. Sed hic intellectus facilis. Ille vero difficilior quo intelligit aliud eſſe rationale quod regit alius animale quod regitur. In quo datum eſt ei irrationales motus diſcernere, & dominio rationis cooperante gratia ſubiugare.

Myſticè. D

c *Immiſit ergo dominus, &c.* ISIDORVS. Non poſſunt hæc corporeis oculis videri. Sed quanto quis à uiſibilibus ad ſecreta intelligentiæ quaſi obdormiēdo ſeceſſerit, melius & ſincerius videt. Ipſa ergo cognitio qua cognoſcitur, aliud eſſe rationē quæ imperet, aliud animalitatē quæ obtēperet, quaſi effectio mulieris eſt de coſta viri propter coniunctionem ſignificandam. Vt huic parti quiſque dominetur, & fiat quaſi coniugalis in ſeipſo, perfecta ſapientia indiget, cuius contēplatio ſecreta eſt, & à ſenſu corporis remota, quę per ſoporem intelligitur. Tūc enim ordinatiſſime caput mulieris eſt vir, cū viri caput Chriſtus eſt. In loco coſtæ carnem poſuit, non vt caro carnalem cōcupiſcentiā ſignificet ſed affectum dilectionis, qua quiſque animā ſuam diligit, & non eſt durus vt eam contemnat, quod diligit quiſque cui præeſt *Vocauit ergo Adam vxorem ſuam,* tāquam potior inferiorem, & dixit, *Hoc nunc os ex oſſibus meis, &c.* Os de oſſibus propter fortitudinem, & caro de carne, propter temperātiam. Hæ duæ virtutes ad inferiorem animi partem pertinent quam prudētia rationalis regit. Vnde hæc pars animę virago dicta, tanquam à viro deriuata. Quod autem ſequitur, *Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & c.* propheria eſt, ad ſacramentum Chriſti & eccleſiæ referenda. AVGVS. Qui putant animam ex anima, ſicut carnem ex carne fieri, dicūt deum vnam, feciſſe animam ſufflādo in faciem viri, vt ex illa cæteræ crearētur, quoniā primo Adam formatus eſt, deinde Euā. Et unde corpus & animam ille habuit dictum eſt, ſed non de illa quod flatu Dei ſit animata, tanquam de viro vtrumque dictū ſit qui iā fuerat animatus. Sed ſi propterea putant animā mulieris ex anima viri, quia ſcriptum non eſt, quod eam Deus ſufflando animauerit, cur ex viro animatam credūt, cum & hoc ſcriptum non ſit, Si uero deus omnes animas ſicut primam fecit ideo de aliis ſcriptura tacuit, quia quod in una factum eſt, de cæteris intelligi poſſet. Nam ſi aliud fiebat in fœmina quā in uiro, ut ex carne animata anima duceretur, non, ſicut uiri aliunde corpus aliunde aīa. quod aliter fiebat, ſcriptura tacere non debuit, ne ita factum putaremus ſicut iā didiceramus: quia ergo nō dixit ex anima uiri factam animam mulieris, innuit nihil aliud putandum, quam de uiro fuerat dictum.

ſimilis eius quod eſſet corā eo.

E

An aīa ex aīa fiant. lib. 10. c. 1.

AVGVSTIN. Si queratur unde accepit animam Chriſtus, Mallem audire meliores & doctiores, tamē pro meo capitu libentius reſpondeo, nō de Adam, quam de Adam. Si uero nō ſecundum animā, ſed tantum ſecundū carnē dicimus Leui fuiſſe in Abraham, ibi erat Chriſtus, qui ſecundū carnem ex Abrahā. & ipſe ergo decimatus eſt, quæ eſt ergo differentia ſacerdotii Chriſti & Leuitici, ꝙ Leui decimat⁹ eſt à Melchiſedech, niſi quia neceſſe eſt aliquo modo nō fuiſſe ibi Chriſtū, Nā ſecundum carnē ibi fuit, ſecundū animam non fuit, Non eſt ergo anima Chriſti de traduce p̄uaricationis. Sed dicendū eſt, quāuis nullius anima ſit in lumbis patris ſecundum carnē tamē in lumbis. Abrahæ decimatū Leui, Chriſtū nō decimatum, quia ſecundū rationem ſeminalem ibi fuit Leui, qua ratione per concubitum uenturus erat in uentrem, ſecundum quam nō erat ibi Chriſti caro, quamuis ſecundū ipſam fuerit Mariæ caro. Leui enim de carne concupiſcentiæ naſcit̄, Chriſtus ſecundum carnalē ſolā ſubſtantiā. In Abrahā decimabat̄ quod

F Vnde aīa Chriſti. Li. 10. c. 19. & 20.

b *Adā vero non inue. &c.* AVGVST. Videndum eſt quomodo facta ſit mulieris formatio, quæ myſtice dicitur ædificatio. Angeli nullam poſſunt creare naturā, ergo nec formare coſtā in mulierem, nec carnis ſupplementum in loco coſtæ, nō quod nihil agāt, vel aliquid creetur, ſed nō ideo creatores, ſicut nec agricolæ ſegetum aut arborū. Solus enim Deus. i. trinitas eſt creator. Facta eſt ergo fœmina à Deo ēt ſi coſta miniſtrata ſit per angelos, ſicut vir factus ex fœmina nullo concubitu, cum ſemē Abrahæ diſpoſitū eſt per angelos in manu mediatoris.

Libr. 9. de Gen. ad ſi tera, c. 15. & ſeqq.

B Sed quæritur an ratio quā primis operibus Deus concreauit id haberet, vt ſecundum ipſam ex viri latere fęminam fieri neceſſe eſſet, an hoc tantū vt fieri poſſet. Vt autem ita fieri neceſſe eſſet, non ibi iā conditū, ſed in Deo abſconditum erat. Omnis naturæ iuſtiſſimus curſus habet naturales leges, ſm̄ quas & ſpiritus vitæ qui creatus eſt habet appetitus ſuos quodam modo terminatos, quos etiam voluntas mala non poſſit excedere, & elemēta mundi corporei diffinitam vim qualitatemque ſuam, quidq; quod valeat vel non, quid de quo fieri, vel non, ſuper hunc naturalem curſum creator habet apud ſe poſſe de omnib. facere aliud quam eorum naturalis ratio habet, vt virga. ſ. arida repente floreat, froctū gignatu, &, & in iuuentute ſterilis fœmina in ſenectute pariat, vt aſina loquat̄, & huiuſmodi Dedit autē naturis Deus, vt etiam ex his hæc fieri poſſent, non vt in naturali motu haberent. Habet autem in ſe abſconditas quorundam futurorum, vel factorū cauſas, quas rebus conditis non inſeruit, eaſque impiet, non opere prouidentiæ, quo naturæ ſubſiſtūt vt ſint, ſed quo illas adminiſtrat vt voluit, quas vt voluit condidit. Omnia ergo quæ ad gratiam ſignificandam nō naturali motu rerum, ſed mirabiliter facta ſunt, eorum abſconditæ cauſæ in Deo fuerunt, Quorum vnū erat, quod mulier facta eſt de latere viri dormiētis, quæ per ipſum firma facta, quia ex oſſe eius. Ille propter ipſam infirmus quia non coſta, ſed caro ſuppleta. Non habuit prima rerū conditio, quando ſexta die dictum eſt *maſculum & fœminam. c. e.* vt fœmina vt fieret, ſed vt fieri poſſet, ne contra cauſas quas Deus voluntarie inſtruit, mutabili voluntate aliquid faceret. Ecſtaſis ergo recte intelligitur ad hoc immiſſa, vt mens Adę particeps angelicę curię & intrās ſanctuarium Dei nouiſſima intelligeret Vnde euigilans prophetico ſpiritu eructauit: *Hoc nunc os ex oſſibus meis, & ca. d. c. m.* quæ verba cum Adę ſcriptura fuiſſe dicat Chriſtus in euangelio deum dixiſſe declarat, vt intelligamus per illam ecſtaſim Adā diuinitus hæc dixiſſe. *Adæ verō non in. a.* Nullus fidelis iuſtus Chriſto æquari poteſt. Pſal. xliiij. a. *Specioſus enim forma præ. fi. ho,* Nemo enim poteral genus humanum liberare niſi ipſe vnde Apocalipſi. v. a. *Nemo inuentus eſt dignus aper. re lib, & ſol. ſig. e. &c.*

Ecſtaſis immiſſa ī Adami

C

✻ CHRISOSTOMVS. *Adæ vero, &c.* Quaſi doceret nos beatus Moſes. & diceret. Hęc omnia quidem (animalia) producta ſunt, & ab Adam ſua nomina acceperunt, nihil tamen ex his omnibus dignum fuit inuentum illius adiutorio. Quārū cunque enim miniſterium exhibent nobis hæc bruta, aliud tamē adiutorium eſt excelentius, ſimile ſibi, id eſt eiuſdem ſubſtantiæ, dignitateque, illò nihil inferius.

Hom. 15.

Myſtice

NICOLAVS DE LYRA.

1 Adæ uero, non inueniebatur, &c. *Repetit hic cauſam formationis mulieris de qua in principio huius partis mentionem fecerat, & occaſione cuius nominationem animantium interpoſuerat.*

2 Immiſit ergo Dominus Deus, & cætera. *Hic deſcribitur*

✻ *formatio*

a ❡ eccleſia in Chriſto eſt fortis.
dormiſſet, tulit vnam de coſtis eius, &
a ❡ quia Chriſtus pro eccleſia infirmus. Aij, poſuit 1
carnem pro ea, ſcilicet Chriſtus moriendo pro eccleſia.
b ❡ eccleſia templum Dei eſt, per ſacramenta de eius latere exeuntia generata.
repleuit carnem pro ea. Et ædificauit
a dominus Deus coſtam, quam tulerat 2
a ❡ per fidem:
de Adam in mulierem, & adduxit 3
a ❡ eccleſiam. b ❡ Chriſtum.
eam ad Adam. Dixitque Adam
a ❡ quia in cæteris adiutorium ſimile ſibi non inuenit, & quia non ex 4
ſua ſubſtantia, ſed ex aquis & terra eſſe nouerat.
❡ quia eccleſia corpus Chriſti eſt ſecundum apoſtolum, ex carne eius conſtans, id eſt ex infirmis, & ex oſſibus, id eſt fortibus membris. b ❡ In ecſtaſi, prophetiæ ſpiritu intellexit coſtam ſibi eſſe ſubductam & mulierem formam.
Hoc nunc os ex oſſibus meis, et caro
de carne mea. Hæc vocabitur vi- 5
a ❡ Similiter in Hebræo congruit, quia ab * is quod eſt vir, iſta, id eſt fœmina dicitur: Theodotio aliam etymologiam, ſuſpicatus eſt, dicens: Et hæc vocabitur aſſumptio, quia ex viro aſſumpta eſt. Iſta enim ſecundum varietatem accentus etiam aſſumptionem ſonat.
b ❡ Chriſti latere. ❡ ſicut a Chriſto chriſtianum nomen datum eſt eccleſiæ.
rago, quoniam de viro ſumpta eſt:

A

Vincantq; po erunt.

quod curabatur, non illud vnde curabatur. Sed ſi dicitur ſicut potuit eſſe ſecundum carnem, & non decimari ita ſecundū animam. Reſpōdetur: Si potuit de anima fieri quod de carne dictum eſt, ita eſt de traduce aīa Chriſti, vt labem præuaricationis non pxit. Si aūt ſine reatu non poſſet inde eſſe, non inde eſt. Cæteræ aūt animæ vtrum de parentib. an deſuper ſint, vincant q poterunt, ego adhuc inter vtroſq; moueor, aliqñ ſic, aliqñ aūt ſic. At oīa paria vel pene paria ex vtroque latere munimenta rōnum pronunciarē, niſi ſniā eorū quæ aīas ex patrib. creari putaut, de baptiſmo paruulorū præponderaret, de quib. qd rñderi poſſit, nondū mihi occurrit.

✲ HIERON. Alia litera habet, *et miſit Dominus ecſtaſin ſuper Adā*. Pro ecſtaſi, id eſt, mentis exceſſu in Hebreo hr̄ הרדמה tardema quod Aquila καταφοράν, Symmachus, κάρον. id eſt, grauem & profundum ſoporem interpretati ſunt.

Inſtō ammonii.
1. Cor. 11. b.
Mat. 19 a.
Mat. 10. a.
Ephe. 5. g.
1. Cor. 6. d.
†
Mat. 19. a.
1. Cor. 6. d.
Ephe. 5. g.
27. q. 2. c. 1.
diuinę. de diuor. ca. gaudemus, & de bigamis. c. debitū. 30. 4. c. 1. De pe. diſ. 2. c. ſapiens &c. ſed nec.

✲ RVPERTVS. Sopor utiq; quē Deus immiſit, nō claudere vigilias rationis debuit, ſed obturatis quinque ſenſib. corporis, ſenſum menti liberum reliquit, vt ſcire poſſet quid erga ſe ageret oīum artifex ſapiētia Dei, vñ poſtmodu adducta ſibi muliere dicere potuit, *hoc nūc os, etc.*

✲ PROCOPIVS. Sopor vel ecſtaſis dicitur ideo, quod Adamus fuerit ſolita ſentiēdi facultate priuatus, ut aſſolet interdum Deus, qui ſua decenter ad finē deducat facere. Sic & in Abraham irruit ſopor uel ecſtaſis, cum ſuſciperet notitiam eorum, quę longe poſt futura erant. In hunc modum quoque prophetis reuelationes fiebant. Vigilantib. n. prophetis ſecundum diuinam uirtutem, ſæpiſſime quaſi ſomno captis, reuelationes quaſdam denūciauit Deus.

B

Tulit vnam de coſtis eius, &c. Et ędificauit, &c.

✲ AMBRO. Illud non otioſum, quod non de eadem terra de qua plaſmatus eſt Adam, ſed de ipſius coſta facta eſt mulier, ut ſciremus unam in uiro & muliere corporis eſſe naturam, unum fontem generis humani, ideo non duo a principio facti uir & mulier, neque duo uiri, neque duæ mulieres, ſed primum uir, deinde ex eo mulier.

✲ THEODOR. Deus a latere Adam fœminam finxit, ut duas ſpecies inter ſe coniugeret, & amore cōciliaret, & naturali quadam amicitia inter ſe copularentur, quod vt arctius atque tenacius fieret, nuptiarum vinculo etiam coniugauit.

D

✲ HVGO A SANTO VICTORE. Non de capite nec de pedib. ſumptum eſt id vnde fieret mulier, ne aut domina ſi de capite, aut ancilla ſi de pedib. putaretur, ideo de medio, id eſt, coſta ſumi decuit, vt ſocia intelligeretur. *Et repleuit carnem pro ea*, ne aut turpis eſſet foſſa, ſi uacua oīno, aut ſi os pro oſſe regeneraret, nullū ſignū remaneret ablatę coſtæ, p qd conſtat unū ī principiū gn̄is humani, & ideo retentū eſt ſignū, ſicut et cicatrices Chriſti, in triūphum.

Moraliter

Moral. GREG. in morali lxxx. *Immiſit ergo Do. Deus ſo. &c.* Culmē cōtemplationis nō attingimus, ſi nō ab exterioris curę oppſſione ceſſemus, nec noſipſos intuemur. vt ſciamus in nobis aliud eſſe rōnale quod regit, aliud aīale qd regit, niſi ad ſecretū ſilentii recurrētes, ab exteriori perturbatione ſopiamur. Qd bene Adā dormiens figurauit de cuius mox latere mulier proceſſit. Qui. n. ad interiora intelligenda rapit, a reb. uiſibilib. oculos claudit, & tūc intelligit in ſeipſo aliud eſſe qd regere dēat, tanq̄ uir, aliud qd regatur tanq̄ fęmina.

Hoc nūc. hac vice, vel hęc nunc.

איש iſch, vir. אשה iſcha, fœmina.

Et ędificauit, & cætera. quamobrem relinquet, &c.

Myſticè.

ISIDORVS. Quod per hiſtoriam completum eſt in Adam, per prophetiam ſignificat Chriſtū, qui reliquit patrem id eſt, non ſic apparuit hominibus, ſicut apud patrem. *Et matrem.* id eſt ſinagogę carnalem obſeruantiam. de qua natus ſecundū carnem. *& adhæſit vxori*, id eſt eccleſiæ, *vt ſint duo in carne vna* eſt enim caput eccleſiæ, & ipſa corpus eius, qui ſoporatus ſomno paſſionis, ut ei coniux. i. eccleſia formaret. unde Pſal. iii. b. *ego dormiui & ſoporatus ſum* ergo formata eſt eccleſia de latere eius i. fide paſſionis & baptiſmi, *quia de latere eius exiuit ſanguis, & aqua.* Ioa. 19. f. & Roma. 1. a. *factum eſt autem ex ſemine Dauit ſecundum carnem*, tanquam de limo terræ. *cum homo non eſſet qui operaretur in terra*, qa nemo in uirgine operatus eſt, de qua nat⁹ eſt Chriſtus. *Fōs aſcendebat ē terra & irrigabat faciē terræ* Facies. i. dignitas terræ; mater dñi q̄ irrigauit ſpiritus, ut de limo tali

E

NICOLAVS DE LYRA.

formatio mulieris de latere hominis dormientis in figura. quod eccleſia erat formanda in futuro de latere Chriſti dormientis in cruce. Dicit igitur. Immiſit ergo Dominus Deus, &c. *Ex quo patet ꝙ iſte ſopor non fuit naturaliter cauſatus ſed à Deo immiſſus, ne Adam videret amotionem coſtæ ſuæ.*

Q̄uo mulier de coſta formata.

1 Tulit vnam de coſtis. *Hoc videtur inconueniens: quia illa coſta aut erat de integritate ipſius Adæ, aut ſuperflua. Si primo modo, tunc remanſit corpus Adæ diminutum & imperfectum: quod non decet conditionem primi hominis, qui erat ſimpliciter perfectus quantum ad animam & corpus. Si ſecundo modo tunc illa coſta in Adam fuit monſtruoſa ſicut ſextus digitus fuiſſet in manu: quod etiam eſt inconueniens in primo homine ut prædictum eſt. Dicendum ad hoc quod aliquid eſt ſuperfluum in natura humana ratione indiuidui, quod tamen eſt neceſſariū ratione ſpeciei. Sicut ſuperfluum alimenti de quo fit ſemen eſt ſuperfluū in indiuiduo, quod alter inquantū huiuſmodi. Eſt tamen neceſſarium in quantum eſt principium producendi ſibi ſimile ad conſeruationem ſpeciei: quia ſemen mediante quo fit generatio eſt de ſuperfluo alimenti, vt habetur ij. de anima Et tale ſuperfluum non eſt monſtruoſum, imo naturale & per ſe inuentum: quia vt ibidem dicitur, Generale eſt opus naturaliſſimum, & natura magis intendit conſeruationem ſpeciei quam indiuidui: Eodem modo dicendum de illa coſta, quod fuit ſuperflua ratione indiuidui, & ideo illa ſublata remanſit corpus Adæ integrum & perfectum, fuit tamen neceſſaria inquantum mulier de ipſa erat formanda, vt ſic Adam eſſet principium totius humanæ ſpeciei, vt prædictum eſt, propter quod non fuit monſtruoſa.*

C

2 Et ædificauit. *Formationem mulieris exprimit per modum ędificationis, vt dicit Ra. Sa. & verum eſt, eo quod ſicut ædificium latius eſt et groſſius inferius magis ſubtile ſuperius, ita corpus mulieris groſſius eſt in partib. inferioribus de communi curſu, & ſubtilius & gracilius in ſuperioribus, & hoc eſt propter debilitatem calidi naturalis in muliere, quæ naturaliter eſt frigida, & ideo maior pars alimenti de qua fit nutritio, & augmentum remanet in inferioribus partibus & minor pars ſuperius eleuatur. Contrarium autem eſt in maſculo propter fortitudinem calidi naturalis. & ideo communiter habet pectus latius, ſcapulas groſſiores & caput.*

Quare de coſta mulier.

3 Coſtam quam tulerat de Adam, & cætera. *Non enim formauit eam de pede, quia non erat ſerua, nec de capite, quia non erat viri domina ſed de coſta, quia erat viri ſocia. Dicunt vero aliqui quod hæc formatio de coſta fuit per additionem alterius materiæ, alioquin corpus mulieris fuiſſet nimis rarum ſi eadem materia accepiſſet maiores dimenſiones, & dicunt quod fuit ſimile in multiplicatione quinque panū. Ioan. ſexto. a. de qua videtur dicere Auguſtinus manifeſte, quod fuit per additionem materiæ dicens. Ille in manibus ſuis multiplicauit quinque panes qui de paucis granis creat ſegetes, & certum eſt quod ſegetes multiplicantur de granis per additionem materię. Alij vero dicunt, quod formatio mulieris de coſta fuit ſine additione materiæ. Deus enim qui de nihilo produxit materiam, multo fortius potuit facere de modica materia magnam non per additionem materiæ aliunde ſumptæ, ſicut eſt in ſegetibus, ſed per multiplicationem eiuſdem materiæ in ſeipſa, nec ex hoc ſequitur corpus mulieris carere debita denſitate, quia formatione facta tantū fuit ibi de materia, ac ſi fuiſſet aliunde addita; & iſta expoſitio videtur magis propinqua literæ.*

F

Eua facta per additioné materiæ.

4 Dixitque Adam, hoc nunc os ex oſſibus meis. *Hic conſequēter deſcribitur viri & mulieris coniunctio matrimonialis. vnde dixit;* Dixitque Adam, Hoc nunc os, & cætera. *Ex quo patet Adam cognouiſſe ſupernaturaliter formationem mulieris de coſta ſua, quia non viderat hanc formationem.*

5 Et caro de carne mea. *Quia illa coſta de qua formata eſt mulier, non fuit ſublata de Adam nuda ſed cum aliqua carne.*

6 Hæc uocabitur uirago. *Quia de viro ſumpta eſt.*

✲ *Iſta*

A mo tali ille homo fieret. qui conſtitutus eſt in paradiſo, id eſt, in uoluntate patris, *ut operaretur, & cuſtodiret*, implere ſcilicet, & conſeruaret, præceptum n. nos accepimus in illo qui ait Matthæi vigeſimoquinto. d. *Quod uni ex minimis meis feciſti, mihi feciſtis*. Lignũ autẽ paradiſi ſpiritualès ſignificat delitias, Gala. quinto. f. *Fructus autem ſpiritus eſt gaudium, charitas, pax*, & huiuſmodi. *Lignum ſcientiæ boni & mali*. non debemus tãgere, id eſt, de natura, quæ nobis eſt media non debemus ſuperbire, ne decepti experiamur inter bonum & malũ, ſcilicet, inter catholicam fidem & fallacias hereticorum Ita enim peruenimus ad notitiã boni & mali. primæ Corinth. ſecundo, a d. *Oportet enim hæreſes eſſe, ut qui probati ſunt manifeſti fiant*. Serpens enim hęreticorum uenena præſignat.

Hom. 15. ✲ CHRYSOST. *Adę uero, &c.* Qua ſi doceret nos beatus Moyſes, & diceret. Hęc omnia quidem (animalia) producta ſunt, & ab Adam ſua nomina acceperunt, nihil tamen ex his omnib. dignum fuit inuentum illius adiutorio. Quantuncunque enim miniſteriũ exhibent nobis hęc bruta, aliud tamen adiutorium eſt excellentius, ſimile ſibi, id eſt, eiuſdem ſubſtantię, dignitateque illo nihil inferius.

B a *Erant autem uterque nudus*. AVG. Si Dei verbis uel cuiuslibet prophetæ aliquid dicitur, quod ad literam abſurdum uidetur, & ideo figurate dictum, ob ſignificationem tamen dictum eſſe non eſt dubitandum. Corpora vero duorum hominum in paradiſo nuda erant, nec erubeſcebant, quia nullã legem in membris ſenſerant legi mentis repugnantem, quæ in obedientiam ſecuta eſt. Nihil putabant velandum, quia nihil ſenſerant refrenandum.

✲ HIERONYMVS. Alia litera habet, *& miſit Dominus coſtaſin ſuper Adam*. Pro ecſtaſi, id eſt, mentis exceſſu in Hebræo habetur תרדמה tardema, quod Aquila, καταφοράμ, Simmachus καρὸμ, id eſt, grauem & profundum ſoporem interpretati ſunt.

ib. 2. c. 34. ✲ RVPERTVS. Sopor utique quem Deus immiſit, non claudere vigilias rationis debuit, ſed obturatis quinque ſenſibus corporis, ſenſum mentis liberum reliquit, ut ſcire poſſet quid erga ſe ageret omnium artifex ſapientia Dei, unde poſtmodũ adducta ſibi muliere dicere potuit. *Hoc nunc os, &c.*

In c. 2. Ge. ✲ PROCOPIVS. Sopor uel ecſtaſis dicitur ideo, quod Adamus fuerit ſolita ſentiendi facultate priuatus, ut aſſolet interdum Deus, qui ſua decenter ad finẽ deducat, facere. Sic & in Abraham irruit ſopor uel ecſtaſiſ. cum ſuſciperet notitiam

C eorum, quæ longe poſt futura erant. In hunc modum quoque prophetis reuelationes fiebant. Vigilantibus. n. prophetis ſecundum diuinam uirtutem, ſæpiſſimè quaſi ſomno captis, reuelationes quaſdam denuntiauit Deus. *Tulit unam de coſtis eius &c. Et ædificauit, &c.* D

a ¶ Verbum caro factum eſt. ¶ Formam ſerui accipiens. ¶ Exiui a patre, & ueni in hunc mundum,

quamobrem relinquet homo patrem

a ¶ Synagogæ obſeruantiam, quæ eſt mater Chriſti ſecundum carnem.

ſuum, & matrem, & adhærebit v-

a ¶ Ideſt, ecclesiæ. b ¶ Chriſtus & eccleſia.

xori ſuæ, & erunt duo 1 in carne v- 2

a ¶ Quia vnum corpus. b ¶ Vellamine duplicitatis.

na. Erat autem vterque nudus, A- 3

¶ Chriſtus & eccleſia.

dam ſcilicet & vxor eius, & non e-

a ¶ Quia nullum motum carnis ſentiebant.
b b Quia ſine macula & ruga.

rubeſcebant.

vbi ſupra. ✲ AMBROSIVS. Illud non otioſum, quod non de eadem terra de qua plaſmatus eſt Adã, ſed de ipſius coſta facta eſt mulier, ut ſcire mus unam in viro & muliere corporis eſſe naturam, unum fontem generis humani, ideo nõ duo a principio facti uir & mulier, neque duo uiri, neque duæ mulieres, ſed primũ uir, deinde ex eo mulier.

✲ THEODORETVS, Deus a latere Adam fœminam finxit, ut duas ſpecies inter ſe coniungeret, & amore conciliaret, & naturali quadam amicitia inter ſe copularentur, quod vt arctius atque tenacius fieret, nuptiarum vinculo etiam coniugauit.

1 duo in carne vnã in vnã carnẽ .i. in una caro. vel in carne vna .i. generatione vnius carnis in Adã. In annot. in Gen.

✲ HVGO A SANCTO VICTORE. Non de capite nec de pedibus ſumptum eſt id vnde fieret mulier, ne aut domina ſi de capite, aut ancilla ſi de pedibus, putaretur, ideo de medio id eſt, coſta ſumi decuit, vt ſocia intelligeretur. *Et repleuit carnem pro ca* E ne aut turpis eſſet foſſa, ſi uacua omnino, aut ſi os pro oſſe regeneraretur. nullum ſignum remaneret ablatæ coſtæ, per quod conſtat unum tantum principium generis humani, & ideo retentum eſt ſignum, ſicut etiam cicatrices Chriſti in triumphum.

Myſticè. ISIDORVS. *Erat autem uterque nudus, & cætera*. Quod nudi erant nec erubeſcebant, ſimplicitatem animæ & caſtitatem ſignificat. unde ſecundę Corinth. vndecimo. a. *Deſpondi enim uos vni viro uirginem caſtam exhibere Chriſto, Timeo autem ne ſicut ſerpens ſeduxit Euam, ita corrumpantur ſenſus ueſtri, &c.* Serpens diabolum ſignificat, qui non eſt ſimplex. unde ſequitur, *Serpens erat callidior cunctis animantibus*, in quo ſignificatur uerſutia eius. Paradiſus uita beata, in qua ſerpens non erat, quia iam diabolus erat. Locutio iſta tentatio occulta, ſicut acceſſit ad Iudam perſuadens ut Ieſum traderet, quoniam intrauit in cor eius. Ioannis decimotertio. c. Sed uir reppellit, qui paradiſum incolit, ſed per mulierem decipitur, quia ratio noſtra non ducitur ad conſenſum niſi delectatio mota fuerit in aliqua parte animæ quæ debet obtemperare rationi ut uiro rectori, nec aliter quis in peccato labitur. In ſerpente ſuggeſtio, in muliere libido, conſenſus rationis in uiro. Si cupiditas mota eſt, per ſuaſum eſt mulieri. Si ratio conſentit ſuadenti libidini, a beata uita tãquam a paradiſo expellitur homo, & imputatur peccatum, etiam ſi non ſequatur factum, quia in conſenſu rea tenetur conſcientia.

NICOLAVS DE LYRA.

Virago ✲ *Iſta eſt locatio impropria, quia Virago non ſignat mulierem de viro ſumptam vel deriuatam, ſed magis mulierem viriliter agẽtem. & ideo magis proprie diceretur. Vira, ſi ſermo latinus pateretur. Iſta autem deriuatio magis apparet in Hebreo vbi dicitur אשה iſſa, ideſt, mulier, quæ nomen deriuatur an איש is, quod ſignat uirum.*

Vita. Iſſa. C Quemadmodum relinquet homo patrem & ſuum, & matrem, &c. *Non quantum ad dilectionem, quia filius non poteſt denegare parentes, ſed quantum ad cohabitationem, quia filius cum eſt vxoratus ſtatim eſt emancipatus, & habet prouidere ſibi vxori & familiæ.*

2 Et erunt duo in carne vna. *Quia maſculus & fœmina coniunguntur ad vnam carnem prolis procreandam. Aliter exponitur.* Quamobrem. &c. *excludendo per hoc patrem & matrem a copula matrimonali, quia iſtud nunquam fuit licitum, ſed eſt contra dictamen rectæ rationis, quia eſt contra reuerentiam parentalem. Aliæ autem perſonæ quantumcunque propinquæ conſanguinitate fuerint licitè poterunt copulari matrimonialiter in principio, vt frater & ſoror, de pueris Adæ & Euæ.*

3 Erat autem. &c. *ſecundum Ioſephum hoc erat ex ſimplicitate, vel carentia ſcientiæ in primis parentibus, ſicut contingit in pueris carentibus vſu rationis, qui non erubeſcunt ex ſua nuditate: ſed hoc eſt ſupra improbatum, quia homo a ſua formatione fuit perfectus in ſcientia, & ideo*

Cauſa erubeſcentiæ *dicendum, quod iſtud contingebat ex conditione ſtatus innocentiæ, quia nullus motus inordinatus poterat cõtingere in membris genitalibus nec inhoneſtas in alijs partibus, durante illo ſtatu, & ideo nuditas quarumcunque partium corporis non erat cauſa erubeſcentiæ.*

Geneſis c. 2. ubi dicitur in poſtilla, Aliter exponitur, prout requies ponitur, prout completione deſiderij, &c.

ADDITIO I.

Quæſtio *Circa hanc expoſitionem vlterius quærendum eſt, Cum Deus ab æterno in ſeipſo requieſcit, eo quod ipſe ſibi ſufficit & implet deſideriũ ſuum, quomodo ergo ſcriptura dicit,* Requieuit in die ſeptima. *Talis enim requies ab æterno competit Deo. Ad quod dicendum ſecundum Thomam in 1. parte, q. 73. art. 2. in cor. q. quod quamuis ab æterno requieuerit in ſeipſo Deus, tamen quod poſt opera condita in ſeipſo requieuerit, hoc pertinet ad ſeptimam diem, & hoc eſt ab operibus requieſcere. Ad quod allegat Aug. ſuper Gen. ad literam.*

In eodem capitulo 2. vbi dicitur in poſtilla, Et benedixit Deus diei ſeptimo, & ſanctificauit illum, &c.

ADDITIO II.

Quod benedictio & ſanctificatio diei ſeptimæ intelligatur ſecundum applicationem ad diuina obſequia, hoc non pertinet ad literalem ſenſum, ſed myſticam expoſitionem. vnde magiſter in 2. diſt. 15. illum autem diẽ ſanctificaſſe & benedixiſſe dicitur, quia myſtica prę cęteris benedictione & ſanctificatione, dotauit eum. Vnde in lege dicitur.

✲ *Men-*

A Memento ſanctificare diem ſabbati, *Hæc ille. Si enim ex ſenſu literali huiuſmodi ſanctificationis & benedictionis habetur, quod homo die ſeptimo deberet ceſſare ab operibus terrenis, &c. ſequeretur quod ſancti patriarchæ fuiſſent obligati ad conſeruationē ſabbati, quod minime reperitū ante legem. Vnde literaliter intelligitur benedictio ſabbati, pro hoc quod benedictio ad multiplicationē pertinet. unde creaturis quas Deus bñdixit dictū eſt,* Creſcite & multiplicamini. *multiplicatio aūt rerū ſit per adminiſtrationē creaturæ ſm quam ex ſimilib. ſimilia generantur, quæ quidem adminiſtratio incipit a ſeptimo die, ſanctificatio etiā cōpetit ſeptimo diei, inquantū res conditæ & multiplicatæ in Deo requieſcunt, unde & res Deo dicatæ, ſanctæ dicuntur, ut in poſtilla, &c.*

In eo. ca. ij. vbi dicit in poſtilla. Philoſ. etiam ij. metheo. dicit, &c.

ADDITIO. III.

Sequentes opinionem Ariſt. poſſunt concedere, quod inter duos tropicos ſit regio habitabilis & temperatiſſima, propterea quod in illa regione ſit aliqua pars alta & montuoſa intantum quod reflexiones radiorū ſolis non attingunt ad illum locum cum exceſſu caloris, ſed temperate, modo quo contingit in aliquibus partibus climatum calidorū, ubi aliqui montes alti tantam attingunt frigiditatem, quod ibidē niues generantur, & etiam durant per magnum tempus anni, vt patet per experientiam, unde etiam ſm opinionem philoſophi concedi poteſt quod paradiſus terreſtris ſit in orientali plaga ſub æquinoctio modo prædicto.

In *c. cij. vbi dicitur in poſtilla, Vt operari & cuſtodire referatur ad Deum.*

ADDITIO. IIII.

Iſte modus expoſitionis non habet locum ſecundum Hebraicam *ueritatem. In* Hebræo *enim in hoc loco habetur ut operaretur & cuſtodiret illā in fœminino genere non illum in maſculino, unde oportet ut referatur ad Paradiſum, qui ſub nomine hortus dicitur. Hortus autem in Hebræo eſt communis generis, quia quandoque in maſculino, quandoq; in fœminino nominatur.*

Hortus cōis generis ſcdm. Hebræos.

B

In *eo. ca. ij, ubi dicitur in poſtilla, Formationem mulieris, &c.*

ADDITIO V.

Hæc *ratio* Ra. Sa. *& ſi contineat. aliquid ueritatis, eſt tamen impropria ſeu impertinens ad propoſitum. non. n. pertinet ad ſacram ſcripturā dicere an fœmina ſit groſſior in partibus inferiorib. an non, nec ex hoc ſequitur aliquid pertinens ad mores. Sed in hoc poſſet aliter dici, & forte melius & magis ad propoſitum. Ad quod ſciendum quod in rerū primordiis ſcriptura triplici modo denominat productionem hominis. vno ſcilicet modo per hoc verbum* formauit, *ſicut cum dicitur Gene. ij. b* Formauit Deus hominem de limo terræ. *Alio modo per hoc uerbum* genuit, *ſicut dicitur Gen. iiij. d. quod* Adam genuit Seth. *Alio modo per hoc verbum* ædificauit, *ſicut dicitur, hic,* ædificauit Dominus coſtam quam tulerat de Adam in mulierem. *Primo autem modo productio hominis ſpecialiter quantū ad corpus, facta eſt per quandā tranſmutationem quaſi naturalem, ſecundum quā res pducta non habet identitatem ſpecificam cum re ex qua producitur, imo eſt ibi oppoſitio cum ex non tali fiat tale, vt in primo Phyſicorum, & ideo talis productio proprie nominatur formatio, eo quod perficitur per nouam formam de nouo aduenientem, & ideo de tali productione dicitur.* Formauit Deus hominem de limo terræ. *Secundo vero modo productio hominis facta eſt per generationem naturalem, ſecundū quam res aliqua generat ſibi ſimilem ſecundum ſpeciem, ut cum ignis generat ignem, & in tali productione communiter inter generantem & generatum eſt identitas ſpecifica, ſecundum quod dicitur, quod Adam genuit Seth ad imaginem & ſimilitudinem ſuam. Tertio uero modo productio hominis facta eſt quodammodo per modum ædificationis, ſecundum quem manet aliqualis identitas, quaſi indiuidualis inter ædificatum & id de quo ędificatum: cum. n. domus fit ex ligno vel lapidibus, non ſolum remanent in domo ligna ſeu lapides eiuſdem ſpeciei cum lignis & lapidibus ex quibus domus fuit ædificata ſed etiam ligna uel lapides remanent in domo ædificata eadem quæ prius indiuidualiter erant, ſecundum quem modū quodammodo facta fuit mulier de coſta Adæ.* Non *enim fuit facta primo modo, ita ut non remaneret identitas ſpecifica inter ipſam & Adā, vt eſt manifeſtum. Nec etiam ſecundo modo, ſic, ſ. vt remaneret inter eos identitas ſpecifica tantum, ſed tertio modo. ſcilicet, ut inter eos ēt remaneret quodammodo quaſi indentitas indiuidualis, ſicut inter ligna ex quibus domus ædificatur, & ligna quæ ſunt in domo iam ædificata, remanet identitas indiuidualis, & hoc clare innuit litterra cum dicit,* Dixitque Adā, Hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro de carne mea *quia ſine omni extrinſeco adiutamento per diuinam potentiam, coſta in ſemetipſa multiplicata, mulieris corpus factum fuiſſe dicitur, ut magis videtur velle magiſter in. ij. d. xvij. ſiue per additionem factam ad materiam præexiſtentem coſtæ. prout uidetur uelle ſup. in prima parte. & coſta de Adam ſubtracta remāſit eadem indiuidualiter in productione corporis mulieris. Similiter & caro quæ etiam cum coſta fuit de corpore Adæ, ſublata, vt magiſter ponit in hiſtoriis ſcholaſticis, & ideo ſm iſtum modum productionis dicitur ædificare, non formare, ſeu generare, quia habet ſimilitudinem cum ędificio ratione iam dicta, ſecundum quod denotatur maiorem identitatem eſſe inter virum & uxorem quam inter patrem ſeu matrem cum filio. ſic maior eſt identitas indiuidualis, quam ſpecifica. De quo poteſt etiam intelligi illud,* Relinquet homo patrem & matrem & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne una, *quaſi dicat. Rationabile eſt ut homo relinquat patrem & matrem quantum ad domeſticam conuerſationem, & alia huiuſmodi, & adhæreat uxori in eiſdem, eo quod inter uirum & uxorem eſt quodāmodo identitas indiuidualis, quia ſunt duo in carne una, non autem inter filium & patrem ſeu matrem.* Hoc *etiam ſonant uerba Apoſtoli ad* E*pheſ. v. g. dicentis,* Iā nō ſūt duo ſed una caro. *iſta tñ intelligantur non excludendo alias ſanctorum expoſitiones. Conſonat etiam expoſitio myſterio Chriſti & eccleſiæ, quod in hoc ſacramento. ſ. matrimonij figuratur, iuxta* Illud *ad* Epheſ. v. g. ſacramentum magnū inter Chriſtū & eccleſiam. N*am corpus Chriſti myſticum, licet multa contineat ſuppoſita, vnum tamen eſt quodammodo indiuidualiter, cuius compoſitio etiam ędificatio dicitur, iuxta illud Mat. xvj. c.* Et ſuper hanc petram ædificabo eccleſiam meam.

Productio hominis tripliciter noiatur.

C

D

Quærentes relinquat hō patrem.

Correctorium magriſtri Matthiæ contra Burgen.

IN *ſecundo capitulo ubi Poſtillator exponit benedictionem ſeptimæ diei per applicationem ad diuina, &c. Burgenſis dicit illam applicationem ad ſenſum literalem non pertinere, ſed ad myſticam expoſitionem ad quod probandum adducit Magiſtrum li. ij. d. xv. dicentem, illum diem Deus ſanctificaſſe, & benedixiſſe dicitur; quia myſtica prę ceteris benedictione, & ſanctificatione dotauit illum, vnde in lege dicitur.* Memento ſanctificare diē ſabbati. *Sed conſideranti dictum magiſtri, clarum fit quod Burgenſis non probat per ipſum quod intendit, nam magiſter non dicit myſticam eſſe ſeptimę diei expoſitionem. ſed eſſe myſticā eius benedictionem, id eſt diuinam. Myſticum. n. ſecundum Britonem uno modo dicitur diuinū, ſic nihil ad propoſitum Burgen. Extra propoſitum etiam eſt quod addit Burgen. arguendo ſic, Si ex ſenſu literali huius ſanctificationis habetur, quod homo die ſeptimo deberet ceſſare ab operibus terrenis, ſequitur quod ſancti Patriarchę fuiſſent ad obſeruationem ſabbati obligati, quod non reperitur ante legem. Hic dico quod Burgenſis noluit poſtillatorem intelligere, quoniam benedictionem ſeptimæ diei literaliter non exponit de ſabbato Iudaico, & cerimoniali. ſed morali, qualiter pertinet ad decalogum, & ita implicite obligabat ante legem, & poſt, ſcilicet in conſideratione creaturæ, non requieſcere, ſed regrediendo in opificem, & ibi ſiſtere contemplationem, vt ſic ſex dies pertineant ad uſum, ſeptima ad fruitionem, cui competit benedictio myſtica, id eſt, diuina. Nec uidetur ualere literalis expoſitio quam Burg. prętendit. Ait enim quod literaliter benedictio ſabbati ad multiplicationem pertinet. vnde creaturis quas Deus benedixit dictum eſt.* Creſcite, & multiplicamini. *Si enim hæc congruentia* Burgenſis *ualeret, tunc omnia contenta ſub creaturarum benedictione ad ſabbatum viderentur pertinere, quod eſt falſum, quia omnia ad uſum creatarum rerum extenduntur. Dicit enim Deus benedicendo homini, primo huius.* Creſcite, & multiplicamini, *&* replete terram, & ſubijcite eā: dñamini piſcibus maris, &c. *quæ omnia ad uſum rerum pertinent, & a benedictione ſabbati diſtrahere uidentur. Nec uideo ſi Burgen. noluerit ad literam intelligi ſabbatum, quomodo non coget Chriſtianos in ſabbati obſeruantia Iudaizare, cum ad decalogi teneatur obſeruationem. Poſt huiuſmodi igitur deuiam Burgenſis intentionem. poſtillator concludit dicens. Sanctificatio competit ſeptimæ diei, inquantum res conditæ, & multiplicatæ in Deo requieſcunt. Item in eodem capitulo ubi poſtillator dicit de ſitu paradiſi in oriente, allegat Ariſtot. in ij. Metheo. qui dicit inter tropicos non eſſe regionem habitabilem, igitur ibi non eſt paradiſus ſequendo Ariſtot. Burgen. autem ſomniando neſcio quid, dicit ſequendo Ariſtot. poni poteſt paradiſus inter tropicos. Sequitur enim; inter tropicos non eſt regio habitabilis ſecundum Ariſtot. ergo paradiſus non erit habitabilis, ſi inter tropicos poſitus fuerit. Et ſic ex oppoſito conſequentis contradicitur Ariſto. & inconuenienter dicitur ſequendo eum, quia ſequitur. Si paradiſus eſt habitabilis, & paradiſus eſt inter tropicos, ergo inter tropicos eſt locus ſeu regio habitabilis, quod eſt oppoſitum dicti Ariſt. Item in eodem ca. ubi poſtillator exponit formationem mulieris per quandam congruentiam ſumptam a* Ra. Sa. *Burgenſis ſignificans* Ra. Sa. *bene dixiſſe, dicit ſe melius dicere uelle, quare uidelicet formatio illa exprimitur per ædificationem, diſtinguens tres modos circa rerum productiones in principio tribus terminis expreſſos. ſcilicet per formare, per generare. & per ædificare. Formare dicit proprie in his in quibus res producta non habet identitatem ſpecificam cum re ex qua producitur, imo eſt inter eas quædam oppoſitio; quia ex non tali fit tale, & ſic ubi forma apponitur materiæ, formatio dicitur. Sed videtur Burgenſis fruſtra laborare, quia ſecundum eum ędificatio coſtæ in mulierem*

E

Myſticū.

F

✻ lierem non differt à formatione, eo quod mulier producta non habet idẽ-
titatem ſpecificam cum coſta ex qua producitur. Patet, quia nõ continẽ
A tur ſub eodẽ genere immediatè. Eſt enim mulier animal quod de coſta
dicere non eſt uerum, niſi in aliquo. Inter mulierẽ et productam & coſtã
ex qua eſt, eſt oppoſitio ſicut in formatione, qa ex nõ mulier fit muliere.
Coſta et in formatione mulieris forma apponitur quaſi materiæ, ex quo
vere igitur formatio dicitur, nec ſm eius rationes à Burg. poſitas differt
ab ædificatione mulieris. Sed cum addit Burgẽ. quod productio hominis
dicitur ædificatio, ſicut quando inter productum & illud ex quo produ-
citur remanet identitas quaſi indiuidualis, & exemplificat de lignis &
lapidibus in ædificio, illud non uidetur verum, quia domus ædificata &
ligna & lapides, non habent identitatem indiuidualem, eo quod non ha-
bent aliquam ſpeciem eis communem. Ligni enim indiuiduum non eſt
indiuiduum domus, nec econuerſo. ſed ſunt non ſolum indiuidualiter. ſed
etiam ſpecificè & eſſentialiter diſtincta, quod patet per poſſibilitatem
ſeparationis partium ſingularium. Nec ſequitur, lignum ante ædificiũ
& in ædificio eſt unum & idem indiuidualiter: igitur eſt idem indi-
uidualiter cum ædificio, ſed ſequitur bene, igitur eſt vnũ & idem indiui-
dualiter in ædificio, ſed tunc imaginatio Burg. nihil ad propoſitũ: Nam
coſta unde mulier facta eſt, non manſit in Eua induuiduum coſtæ, ut pa
tet, ſiue ponatur in ſe multiplicata ſiue aliunde aucta: vnde & ſi uerũ
ſit dicere, quod coſta fuit materia ex qua mulier fuit producta, nõ tamẽ
verum eſt, quod tota materia mulieris facta ſit inuiduum coſtæ. Nec ue
rum eſt quod coſta illa & caro in Adam ſuppleta ſit indiuidualiter una
in Adam & Eua, vt ex identitate tali magis propriè & literaliter pro
ductio mulieris dicatur ædificatio quam formatio. Certum enim eſt Deũ
coſtæ ſicut & limo terræ nouam formam attribuiſſe, & ſic ędificatio a
formatione non vĩ differre. Ideo doctores tractantes hanc materiam,
ſæpe uerbo formationis vtuntur pro uerbo ędificationis dicentes: Sicut
mulier formata eſt de latere uiri dormientis, ita eccleſia de latere Chri D
morientis, & puto de figuram illius dictum: Ædificauit coſtam in mu-
lierẽ ſic & eccleſia ex latere Chriſti virtute paſſionis per ſacramentorũ
vſum conſtruitur & ædificatur. Omnis. n. productio diuina materiam aſ-
ſumens ſicut limum in productione viri, coſtã in prodoctione mulieris,
&c. Non ideo eſt ut egeat, quia potuit ſicut & cœlum & terram ex ni-
hilo producere vtraque, ſed ad aliquid ſignificandum. Productio. n. viri
ex limo ſignificatiua eſt, vt ſicut puluis eſt ex origine, ita in puluerem ro
uertatur in fine, vt infra 3. c. dicitur. Ædificatio uero coſtæ quid ſignifi-
cet, vide Apoſtolum ad Eph. 5. cuius allegatum ad literam oportet acci
pere, ut inde poſſit aſſumi efficax argumentum, ſicut idem Burg. dicit in
quæſtione præambula. Non oportet igitur Burg. tantam digreſſionem
facere de illo termino, ædificare, nec ſua diſtinctio ualet de proprietate
ſermonis: non enim Deus propriè generauit cœlum & terram, cum non
ſint generabilia, & tamen in hoc 2. c. dicitur: Hæc ſunt generatio-
nes cœli & terræ. Vtitur. n. ſcriptura transſumptiuè uno pro alio, aliqñ
exprimens creationem per producere, aliquando per facere, aliquando
per plantare, ædificare, generare, &c. Sed quia ſecundum Ariſt. Omnes
transferentes ſecundum aliquam ſimilitudinem trãsferunt, poteſt tamen
rationi Ra. Sa. talis congruentia aſſignari, vt limus in virum dicatur
formari ratione prædicta, ſed coſta in mulierem ædificari ad inſtar do-
mus, quæ ſecundum Ariſtotelem fit, ut nos defendat ab incommodis im-
bribus caumatibus, &c. ita mulier conſtructa eſt ut ſit domus & rece-
ptaculum naturaliſſimi effectus naturæ. ſ. generationis, in quo præſerue-
tur ab incommodis, foueatur nutrimentis, &c. Hec congruentia uidetur
fundari circa finem. Eccl. 26. vbi mulierem dicit ornamentum
domus, columnas aureas ſuper baſes argenteas, fundamenta
æterna ſuper petram ſolidam. Ex quibus patet inſtitutionem muli-
uis merito exprimi per ædificationem, quia eſt domus naturæ.

CAP. III.

B SED & ſerpens erat callid or cunctis, &c. AVGV. Alii
prudentiſſimus, translatiuè dictum. Quidam codices
habent ſapientiſſimus, non propriè. Sicut in bono ſo
let accipi ſapientia Dei uel angelorum, uel animæ rationalis.
Sed ſicut apes uel formicas dicimus
ſapiẽter, propter opera ſapientiam
imitantia. quamuis ſerpens non ra
tionali anima, ſed ſpiritu diabolico
poſſit ſapientiſſimus dici, quia mal
angeli ſuperbia deiecti, natura ſunt a
excellẽtiores oĩbus beſtiis pp emi-
ẽtiã rõnis. Nõ ergo mirũ, ſi diabol'
ſpiritu ſuo implens ſerpentẽ, ſicut ua
tes implebat, ſapiẽtiſſimũ reddirat
õiũ beſtiarum, ſm animã uiuã & ir
rationalẽ uiuẽtiũ. Ita tñ ſapiẽtia dr
in malo, ſicut aſtutia in bono, cum
atinet ſpiẽtes ꝓpriè in bono acci-
piant aſtuti uero male cordati. Nec
putã lum eſt, ꝙ diabolus ſerpentem per quem tẽtaret elige-
ret, ſed cum decipere cuperet, non potuit, niſi per quod ani-
mal poſſe permiſſus eſt. Nocendi enim uoluntas ineſt cui-
que a ſe, ſed poteſtas à Deo.
a STRABVS. Sed ſerpens &c. Sic diabolus loquebatur per
ſerpẽtem ignorãtem, ſicut per energuminos uel phanaticos. E
Quemcunq; enim arripit intellectum & ratione tollit. Spiri-
tus uero bonus quoſcuq; gratia repleuerit, uidentes & ĩtelli-
gentes facit, unde ſpiritus ꝓphetarum ſubiectus eſt ꝓphetis.
✻ PROCOPIVS. Cõcedimus ſerpentẽ habuiſſe prudentiã
ſicuti reliqua bruta, uerum ut potuerit
ratiocinari & quid ſyllogiſmo cõclu-
dere, negam'. Nec uolumus ut qs cre
dat potuiſſe loq, utcũq; ſcriptura ſa
cra eũ loquẽtẽ ĩducat. Oĩa igit referen-
da ſunt ad eũ q p ſerpentẽ loquebatur.
Quidã phibent, ꝙ ſerpentẽ pp innatã
ſuã aſtutiã & ſolertiã inſitã ſeu inſtrm
& organum ad eã rem comparauerit:
eiq; ſermonis vſum, qui ipſi alioqui de
erat, dederit. Igit diabolus nequiuerat
ſermonis uſum tribuere ſerpenti & ei'
mutare naturã? Nequaquã. Hoc enim
quaſi peculiare mun' Dei eſt. Ceterum
Deus q per liberum arbitrium fortiter
decertãtib. coronas ꝓponit cum conſpexiſſet diabolũ obſer-
uare hominẽ & inſtituiſſe hunc fraude circũuenire, cõceſſit,
ut hoc fieret, & ſuã creatũtã loquendi facultate inſtruxit, nõ
ſecus ac Balami aſinũ os aperuit. Queadmodum aũt in paradi
ſo erãt arbores tres, ac differẽtes. Duæ namque cõparatę erãt
☞ ad cibum

Lib. 11. de Gen. ad li. cap. 2. & 3 ſerpentis prudẽtia ... alis.

...ertullia. ... ſpecta ... Ipſe ... eſtus, co- ... ubrina ... is tenax ... ſt ad oc- cupandũ, ... ortuoſa ... d obligã- ... um, liq- ... a ad ela- ... endum.

In cap. 3 Gen.

CAP. III.

a ¶ Alleg: diabolus vel hæreticus error.

SED & ſerpens [a] 1 erat callidior cunctis animantibus terræ, quæ fecerat dominus Deus.

a ¶ Quia plenus dæmonio ¶ Quia filij tenebrarum ſapientiores ſunt filijs lucis in generatione ſua. ¶ Hiero in hebręo habetur arum, quod Theodotio & Aquila nequam, vel verſipellem interpretati ſunt.

ערו aurum.

NICOLAVS DE LYRA.
Cap. III.

1 C SED & ſerpens. Poſtquam deſcripſit hominis formatio-
nem, & ſtatum, hic conſequenter diſcribit eius transgreſſio
nẽ ſiue caſum, & primo deſcribitur tranſgreſſio culpę ſecũ
do inflictio pęnæ, ibi, Et aperti ſunt oculi, tertio transfu
ſio miſeriæ, ibi, Et uocauit. Circa primum primo deſcribitur cõditio ſẽ
tatoris. Secundo proceſſus tentationis, ibi, Qui dixit Tertio actus trãſgreſ
ſionis ibi. Vidit igitur. Circa primum conſiderandum quod forſitan ali
cui non uideretur eſſe conueniens quod Deus hominem tentari permi-
ſiſſet, maximè cum ſciret eum caſurum eſſe. Ad quod dicendum, quod
ſicut Augu. dicit, Deus ſic res quas condidit adminiſtrat, ut eas proprios
motus agere ſinat, & ideo iuſtum & rationale fuit, ut hominem di-
mitteret vti libertate arbitrij ſui, ſecundum quod dicit Eccle. xv. c.
Deus à principio conſtituit hominem, & reliquit eum in manu conſilij
ſui, & ſicut uoluit ipſum per bonos angelos ad bonum incitari, ita
permitteret eum a malis tentari, maxime cum pro ſtatu illo poſſet fa-
cile tentationem ſuperare. vnde dicit Augu. xi. ſuper Gene. ad literam:
Non mihi videtur magnæ laudis futurum fuiſſe hominem ſi propterea
poſſum benè viuere, quia nullus male viuere ſuaderet. Conſiderandũ
etiam, quod tempore innocentiæ diabolus non habebat poteſtatem ten-
tandi hominem interius, mouendo ut pote appetitum ſenſibilem motus
illicito excitando, nec per motum phantaſiæ intellectui aliquod illicitum
proponendo. quia in uiribus inferioribus nihil inordinatum cõtingere po
terat, niſi prius deordinata rõne. & ideo hominem tentare non poterat
niſi exterius proponendo ſenſui, & ideo in ſpecie ſenſibili apparuit ad
tẽtandum. Quod autem ad hoc ſerpentem intrauit, non fuit ex dæmonis
electione, ſed magis ex diuina diſpenſatione, quæ non permiſit homi-
nem tentari per diabolum, in ſpecie gratioſa & nobili, per quam poſſet
facilius decipi, ſed magis in ſpecie hoc ibili, in qua fallacia dæmonis ci-
tius poterat deprehendi. Aliqui tamen dicunt, quod ille ſerpens habebat
faciem gratioſam & uirgineam, ſed hoc de ſcriptura nullam habet auto
ritatem, & ideo primum melius uidetur. Dicit igitur.
1 Sed & ſerpẽs erat callidior cunct. &c. Iſta calliditas principa-
liter

Homo nõ tẽtatus interius.

MORALITER.

✻ 1 Sed & ſerpẽs erat callidior cunctis animãtibus, quæ fecerat domi-
nus Deus. Per ſerpentem intelligĩt diabolus, q ĩ ſerpente loque
bat, & bene dr callidior. De cuius calliditate dicit Leo Papa
in ſermone de Circũciſione, Omniũ vẽtilat curas, diſcutit ꝯ
ſuetudines, animos ſcrutat, & ibi quęrit cãs nocẽdi, vbi quem
viderit ſtudioſi' occupari. Propter ꝙ mulierẽ, i. appetitũ ſen-
ſitium, fragilẽ ĩcitat ad malum p ſuggeſtionẽ & delectationẽ
ſequentẽ, & ipſa delectata uirũ. i. rõnem attrahit ad cõſenſũ,
ꝯſequẽter ad opationẽ uſq; ad peccati mortalis ꝯſumatiõẽ.
✻ Cumque

...dæmonis ...tus.

a ¶ Non Chriſtum ſed Chriſtianum fallit diabolus vel hæreticus.
b ¶ Vlc quaſi cur fugitis ſcientiam latentem? Noua exquirite, malique bonique ſcientiam penetrate. vnde Prouer. 9. d. Aquæ furtiuæ dulciores ſunt.

a Qui dixit ad mulierem: 1 Cur præ- 1 2
b cepit vobis Deus, vt non comede-
retis de omni ligno paradiſi? Cui
reſpondit mulier: De fructu ligno-
rum quę ſunt in paradiſo, veſcimur, 3
de fructu vero ligni, quod eſt in
medio paradiſi præcepit nobis
Deus ne comederemus, & ne tan-
geremus illud, ne forte moria- 4
mur. Dixit autem ſerpens ad mu- 5

a ¶ Immortalitatem promittunt hæretici.

lierem: † Nequaquam morte mo- 6

a ¶ Hæretici diuinitatis meritum profitentur, & ſcientiæ promiſſione decipiunt, & ſimplices reprehendunt.

riemini. Scit enim Deus, quod in 7

A

ad cibum ad vitam, tertia vt per eam probaretur humanū ingenium. Sic quoad animātin bruta tres quoque habebantur differentiæ. Quædam alebant & recreabant hoīem, quædā iuuabant, eique quaſi ancillabantur: quædā uero eum inſigniter exhilarabant & oblectabant ſuaui uocis modulamine, & variis imitationib. Maximum aūt ſolatium hauriebat ex ſerpēte. Quia mirabiliter varias res imitari poterat, nec non mirabiliter norat blādiri, & adulari, licet nūc nobis ſit infeſtus, & a nobis formidetur, ita ordināte Deo. Eo itaque vſus eſt diabolus ad id malū. Solent.n. familiæ ſemper deſtrui, & ſubuerti ob domeſticorum malitiā & perfidiam.

Serpens ſeducit mulierem.

✲CASSIANVS. Intelligitur quod ante illam circumuentionem primi hoīs (diabolus) de angelica diſceſſerat ſanctitate, ita vt non ſolū nominis eius inſigni mereretur infamia, ſed ēt in nequitię tergiuerſatione cæteris præferretur beſtiis terræ. Deniq. liuoris ac ſeductionis materia, qua ut hominem deciperet inſtigatus eſt, de anterioris ruinę extitit cā, quod ſcilicet de limo terræ figuratum, ad illam eū gloriam cerneret euocandum.

In collatio. ib. patrum, coll. 8. c. 10.

† 1. Cor. 6. a. diſt. ſed pēndū. Lib. 11. de Gen. c. 30.

a *Qui dixit ad mulierem.* AV. Inexcuſabilis eſt pręuaricatio mulieris, qa memor erat præcepti Dei. Obliuio tamē vnius præcepti, & tam neceſſarii culpa eſſet negligentiæ dānabilis. Inde autem maior tranſgreſſio, quia memor pręcepti erat, & Deus in illo tanquā præſens contemnitur: Talem inquiunt faceret hominem, qui nollet omnino peccare. Cōcedim' meliorem naturā eſſe, quæ omnino peccare nollet. Cōcedāt, non eſſe malam quæ talis facta eſt, q̄ poſſet nō peccare ſi uellet, & iuſte punitam, quæ uoluntate non neceſſitate peccauit. Cumque ergo hæc bona ſit, illa melior, cur nō utrāq; fecerat, vt vberius laudaretur de vtraque. Illa.n. in ſanctis angelis, hæc de ſanctis hominib. eſt. Quis autem ſanus dicat, melius non crearet quem præſciebat ex alterius iniquitate corrigi, quam quem præſciebat pro ſua iniquitate dānari. Hoc eſt dicere: Melius eſt non eſſe qui alterius malo miſericorditer bn vtendo coronetur, quam eſſe malum, qui pro ſuo malo iuſte puniatur.

Mulieris præuaricatio inexcuſabilis.
B
Cap. 7.
Cap. 8.

Cap. 6.

AVG. Sic autem mouent quidam, quod Deus Adā tentari permiſerit, quaſi non videant, omnes diaboli īſidiis quotidie tentari, quod Deus permittit, forte quia probatur & exercet virtus, & eſt glorioſius non conſenſiſſe, quam tentari non potuiſſe, cum etiam conſentientes prębeant exemplū iuſtis cupiditatem deuitandi, & timorem ſuperbiēdi. Fruſtra ergo dicitur. Non crearet Deus quos præſciebat malos futuros: Sciebat enim bonis profuturos, & iuſtē pro mala volūtate puniēdos. Dicit aliquis. Si Deus uellet, iſti boni eſſent. Sed melius uoluit, ut quod vellent, eſſent. Sed boni non infructuoſe, mali autem impune non eſſent, & eoipſo vtiles eſſent. Sed præſciebat quod eorum futura eſſet mala uoluntas. Præſcientia ſane, quia & falli non poteſt eius præſcientia, non ideo ipſius, ſed illorū eſt. Cur ergo creauit quos tales futuros eſſe pręſciebat? Quia præuidit quid boni de malis eorum eſſet facturus. Sic enim fecit eos vt relinqueret eis vnde aliquid facerent, & ſi culpabiliter aliquid facerent, illum de ſe laudabiliter operantem inuenirent. A ſe habent voluntatem malam, ab illo naturā bonam, & iuſtam pęnam, & ſibi debitum locum, Alii exercitationis adminiculū, & timoris exemplum. Poſſet inquiunt uoluntatē eorū vertere in bonū, quia oīpotens, poſſet, cur nō fecit, quia noluit, ipſe nouit. *Non debemus plus ſapere, quā oportet.* Puto autē non parui boni eſſe rationalem creaturam, quæ malorū comparatione cauet malum, q̄ gen9 bonæ creaturæ non eſſet, ſi Deus omnes volūtates in bonum verteret, & nulli iniquitati pœnā infligeret, & eſſent ſolū genus, quod nulla peccati et ſupplicii cōparatione proficeret. Prouidet bonos & malos futuros & creat, ſeipſum ad fruendum præſtans bonis, multa etiam largiens malis.

Cap. 9.
C
D
Ro. 12. a.
Aug. ibid cap. 10.
r Cur præcepit. verū ne eſt q dixit.

b *Cur præcepit, &c.* STRAB. Ideo callidus hoſtis interrogat hoc, & mādatū Dei memorat, ne cum peccauerit, excuſationem habeat quaſi oblita.

✲AMBROSIVS. Simulat ſe uerba Dei dicere, & proprios intexit dolos. Cum.n. dixiſſet Deus *ex omni ligno edetis, de ligno autem ſcientię boni & mali nō edetis, qua die autem manducabitis ex eo, morte moriemini.* Serpens quaſi interrogans mulierem, cum dixiſſet Deus, *Ex oī ligno quod eſt in paradiſo edetis, de ligno autem non edetis,* mendacium intexuit.

Lib. de paradiſo. c. 12.
† Eccl. 15. d. an diabolus fuit beatus.
E

✲CHRYSOST. Cur dixit Deus *ne comederetis de omni ligno?* Quaſi diceret malignus ille dæmō. Quare Deus priuauit vos tanta fruitione? Cur non concedit vt participes ſitis bonorū q̄ ſunt in paradiſo? ſed præſtitit quidem vt uiſu fruamini, maiori tamē voluptate interdixit. Vidiſti quomodo per verba, quaſi per eſcam virus ſuum infudit? debebat mulier ipſo aggreſſu eminentem coniectare malitiam. Oportebat colloquium illius non ferre.

Hom. 6. in Gen.

✲RVPERTVS. Vide quanta ſubtilitas fallaciæ deceptoris. Tria nempe dixerat Deus. *Ex omni ligno comede,* aliud *de ligno autem ſcientiæ boni & mali ne comedas.* Tertium, *In quocunque die comederis ex eo, morte morieris.* Hoc vltimum quaſi neſciat, dicit *cur præcepit vobis Deus.* Superiora duo, ſcilicet. *ex omni ligno comede, de ligno autem illo ne commedas.* confundit ac permiſcet, & de duobus ueris vnum falſum complet dicendo, *ne comederetis de omni ligno.*

Lib. 3. in Gen. c. 4.

GREGO. in moral. xxiiij. *Cur præcepit, &c.* Idem quotidie agit hoſtis humani generis. uerba Dei de cordibus hominum molitur euellere, & minas leuiare, & ad credendum q̄ falſo ꝑmittit, inuitat enim ad temporalia vt leuet quod Deus minetur æterna ſupplicia. Spondens ſiquidem gloriā præſentis uitę, dicit, *Guſtate & eritis ſicut dij,* & temporalem concupiſcentiam tangit, & in hoc mundo ſublimes apparere, & cum timorem diuinæ ſententiæ conatur amouere, quomodo dicit. *Cur præcepit uc. Deus.*

AVG. Quęritur. Cur Deus hominē tentari permiſerit, quē decipiendum eſſe pręſcierit, Sed non eſſet laudabile hoī ſi bene uiuere poſſet, quia nemo male uiuere ſuaderet, cum in na- tura

F
Vbi ſup c. 4.

NICOLAVS DE LYRA.

liter referenda eſt ad dæmonem, qui in ſerpente apparebat, ad ſerpentem autem non refertur niſi inquantum calliditate dæmonis agebatur, ſicut lingua hominis alicuius dicitur erudita, quia prudenter mouetur ab intellectu.

2 Qui dixit ad mulierem. *Hic ponitur conſequenter proceſſus tentationis, in quo primo acceſſit ad mulierem, tanquam facilius deceptibilē, vt per eam conſequenter hominē deciperet, & hoc eſt quod dicitur. Illa verba erant dæmonis ut principaliter agentis, quia formabantur uirtute ipſius dæmonis mouentis linguam ſerpentis ad hoc, ſicut de locutione aſinæ Balaam, niſi quod ibi lingua aſinæ mouebatur ad loquendum per bonum angelum, lingua autem ſerpentis per malum, neuter tamen intelligebat uerba formata, ſed ſolum angeli mouentes linguas eorum ad formationem uerborum.*

2 Cur pręc. uo. &c. *Sicut dictum eſt ſupra ſtante ſtatu innocētiæ nō poterat eſſe decordinatio in uiribus inferioribus, niſi prius eſſet in rōne. ideo non tentauit primo de comeſtione ligni, ſed de reſtrictione præcepti dicens* Cur pręcepit. *q. d. iſtud præceptum non fuit conueniens, cum ſitis liberæ conditionis, & ſuperiores omnibus lignis. & ꝑ hoc mulier mota quadam elatione, inclinata fuit ad præcepti diſplicentiam, & vlterius ad dubitationem de pęna mortis comminatæ. & hoc patet ex eius reſponſione cum ſubditur.*

3 De fructu, &c. *Iſtud vltimum addit mulier de ſuo. Non enim De9 prohibuerat ligni tactum, ſed tantum guſtum. & ideo iſtud addit mulier ex diſplicentia præcepti, quia ille cui diſplicet præceptum impoſitum referendo illud libenter aggrauat. Aliqui uero dicunt, quod etiam tactus ligni erat eis prohibitus, ut magis elongarentur a guſtu. Sed quia hoc nō habetur ex litera uel eius circunſtantia, prima expoſitio melior uidetur, & quia ad diſplicentiam præcepti quod reputatur indebitum, ſequitur dubitatio de pęna impoſita pro tranſgreſſione, & ideo addidit mulier.*

4 Ne forte moriamur. *apponens de ſuo forte, quod eſt aduerbium dubitandi, cum tamen Deus aſſertiue præcepiſſet, ut ſup. patet.*

4 Dixit autem, &c. *uidens mulierem iam de morte ſequutura dubitātem, ſtatim aſſeruit ipſam non futuram, dicens.*

6 Nequaquam mo. &c. *ſcilicet ex eſu ligni, & ſubdit cauſam falsā prædictæ inhibitionis dicens.*

7 Scit enim Deus, &c. *Per plenitudinem ſcientiæ.*

✲ Et eri-

A tura poſse,& in poteſtate haberet velle non conſentire, Deo iuuante. Recte ergo tentari fuit permiſſus,qui futurus erat,ppria voluntate aliquid per culpam,& ordinandus Dei æquitate,per pœnam,vt oſtenderet animæ ſuperbæ ad eruditionem fututorū,quā recte vteretur animarum malis voluntatib. cū illę bonis naturis peruerſe vterentur.

Natura diaboli an alia a creatura Dei. Ibid.c.13.

Quidam alienare conātur naturā diaboli a creatura Dei, & alterūdare ei principium contra Deum, qui nō intelligūt omne qud eſt, bonū eſse, & ab alio eſse non poſse, malā uoluntatē inordinare moueri bona inferiora ſuperioribus.ppponēdo.Qua poteſtate rationalis creaturæ ſpiritus delectatus,& tumuit & cecidit & inuidia tabeſcit. In quo tamen bonum eſt,ꝙ viuit & viuificat corpus,ſiue aërium vt diaboli ſiue terrenum,vt hominis.

quocunque die comederitis ex eo: a aperientur oculi veſtri,et eritis ſi-1 b cut dii ſcientes bonum & malū.2

a ¶ Oculos cordis vult claudere,vt carnales aperiat.
b ¶ Promiſſiones altitudinis & ſcientiæ decipit ſimplices:

Ibid.c.5.

Avgv. Nec putandū quod homo deiiceretur, niſi præceſſiſſet in eo q̄dā elatio cōprimenda,vt per humilitatē peccati ſciret,ꝙ falſo de ſe preſumpſerit,& ꝙ non bene ſe habet natura,ſi a faciēte receſſerit. Cōmēdatur enim quale bonū De⁹ ſit,quādo nulli bene eſt ab ipſo recedere. Hęc quæſtio de beata vita,vtrum habuit eam? Cū īcertū ſit an ſit permāſura, an ſuccedat miſeria? Poteſt de primo homine fieri. Si.n. peccati & pœnæ præſcius erat,beatus eſſe nō poterat:ergo in paradiſo beatus nō erat. Si.n.præſcius nō erat, per hanc ignorantiā beatitudinis incertus,quomodo vero beatus? Si falſa ſpe certus,qūo non ſtultus? Sed hoīs in animali corpore cōſtituti cui obediēti dādū erat cōſortiū angelorū,& mutatio corporis ex animali in ſpirituale, poſſumus quodāmodo intelligere beatā vitā,ēt ſi non erat præſcius futuri peccati,ſicut nec illi de q̄bus dicitur Gal.vj.a. *Vos qui ſpirituales eſtis,instruite huiuſmodi in ſpiritu lenitatis,&c.* beati erant quia ſpirituales erant,non corpore,ſed iuſtitia,quanto magis autē beatus erat homo ante peccatū,q̄uis incertus ſui caſus? Qui gaudebat de pręmio futuræ mutationis,ſic vt nulla eſset tribulatio,cui patientia militaret. Quāuis.n.non vna pſumptione,de incerto certus velut ſtultus,ſed ſpe nō infidelis beatus eſſe poterat, minus quā in vita ſanctorum angelorū.

Ibid.c.18.

An prim⁹ homo habuerit beatam vitā.

B

Idem c.16

Non fruſtra putari poteſt ab initio tēporis diabolū cecidiſſe,nec cū ſanctis angelis pacatū aliq̄n vixiſſe & beatū,ſed mox apoſtataſſe,vnde Io.viij.f. *Ille homicida erat ab initio. In ueritate non ſtetit*,vt intelligamus quia in veritate nō ſtetit,ex quo creatus eſt,q̄ ſtaret,ſi voluiſſet. Quomodo.n.beatus inter angelos fuit,qui futuri peccati atquæ ſupplicij præſcius non fuit? Quæritur autē cur nō fuerit? Neque.n. ſancti angeli beatitudinis ſuæ æternæ ſunt inſcii,neq; æternæ vitę ſunt certi. Forte Deus diabolo reuelare noluit,quid facturus vel paſſurus eſſet,cęteris vero reuelare voluit,quia in veritate māſuri. Sed hic non ęqualitate beatus,imo nō plene beatus,q̄a pleni beati de beatitudine certi. Sed qualiter diſcernebatur a cæteris,vt De⁹ ei q̄ ad ipſum ptineret nō reuelaret cū nō prius vltor quam peccator? Non.n.dānat innocentes, an de alio genere angelorū ſint,quibus nō dedit Deus pſcientiū de ſeipſo? Quomodo aūt beati eſſe poſſint, quibus eſt incerta ſua beatitudo? Quidā.n.ſenſerūt nō fuiſſe diabolū in illa ſublimi natura angelorum q̄ ſupcęleſtis eſt,ſed eorum qui īferius in mundo facti ſunt,per officia diſtributi. Tales enim fortaſſe poſſet aliq̄d illicitum delectare,q̄ delectationē ſi peccare noluiſſent,libero arbitrio cohiberēt. Sicut homo maxime primus,qui peccati pęnā nondū hābebat in membris.

Idem c.17

Quæſtio

C

Aug.ibid. c.14.

Hic autē quærendū eſt,vtrum ab initio ſua poteſtate delectatus diſceſſerit ab illa ſocietate & charitate bonorū angelorum,an in ſācto cœtu fuerit aliquando angelorum,iuſtus,& beatus? Dicitur.n.ideo cecidiſſe,quia inuidit homini facto ad imaginem Dei ſed īuidia ſequit̄ ſuperbiā. Inuidēdi.n.causa eſt ſuperbia, quæ eſt amor propriæ excellentiæ. Inuidia vero odium fœlicitatis alienæ. Qui enim amat excellentiā,vel paribus inuidet q̄ æquantur,vel ſuperioribus quibus nō æquatur, vel inferioribus,ne coæquentur. Quando autē diabolum ſuperbia deiecerit,vt naturā ſibi bonā praua voluntate peruerteret, ſcriptura nō dicit,ſed ex hoc homini inuidiſſe ratio oſtendit. Dicere autē de angelis ꝙ in ſuo genere beati eſse poſsūt,dānationis uel ſalutis incerti,quib.nec ſpes eſſet,quod aliquādo in ipſa mutatione in melius certi futuri eſſent,nimia præſumptio eſt,niſi forte dicat̄ ita creatos mūdanis myſteriis diſtributos,vt pro recte geſtis accipiāt vitā beatā,de qua poſſent eſſe certiſſimi & eius ſpe dici beati, de quibus ſi diabolus cecidit, ſimile eſt ei ꝙ cadūt homines a iuſtitia fidei ſuperbia ſimili. Sed aſſerūt duo genera angelorū qui poſsunt,vnū ſuper cęleſtiū, in quo nūquā fuit qui cecidit,alterum mundanorū,in quo fuit. Mihi autē vnde aſserāt̄,nō occurrit. D

Quod diabolus nunquam in veritate ſtetit.

Avgv. Sed nō fruſtra putandū eſt ab ipſo creaturę exordio.i.ab initio tpis vel cōditionis ſuę cecidiſse,& nūq̄ in veritate ſtetiſse,unde q̄de in hāc malitiā libero arbitrio eſſe flexum, ſed ī hac quamuis a Deo putāt eſſe creatum, ſecundū illud. *Hoc est initiū figmentis Dei quod fecit Deus,ut illudatur et ab angelis ei⁹.*

Ibid. c.20. Iob.40. Pſal.103 Mar.7.g. Ibid. c.21.

1 Et alibi: *Draco iste quem formasti ad il. ei.* tanquā primo factus ſit malus, inuidus
2 & diabolus nō volūtate depranat⁹,Sed fecit Deus omnia bona valde,q̄uis nō indocte conētur oſtēdere,nō tm̄ prima cōditione,ſed etiam nūc deprauatis tot voluntatib.& auerſis æq; omnia creata in ſūma bona valde eſſe,nō ꝙ mali ſint boni,ſed nō efficiūt malitia,vt ſub Dei imperio ordo vniuerſalitatis in aliquo rūpat̄, cū ēt malis voluntatib ſint certi limites poteſtatū & pondera meritorū. Sed quia iniuſtum eſt vt nullo merito hoc ī aliquo Deus dānet quod creauit. nō naturā ſed volūtatē malā puniēdā eſſe credēdū eſt,nec eius naturā ſignificatā cū dr̄. *Hoc eſt initiū figmēti Dei,&c.* Sed corpus aeriū,q̄d tali volūtati aptauit,vel ipſam ordinationē,in qua cū ēt īuitum fecit vtilē bonis,vel ꝙ pſciens malū volūtate futurū fecit tm̄ eum, præuidens quanta de illo ſua bonitate eſſet facturus. *Initio* autē *figmēti* dicitur nō ꝙ primitus cōditus,vel in principio malus conditus, ſed cū ſciret eū voluntate malū futurum,vt bonis noceret; creauit eū vt de illo bonis prodeſſet. Sic.n.ludit̄,cum ſanctis proficit tētatio eius. *Initio ad illudēdū*,q̄a & mali homines quos De⁹ futuros pſciuit vel preuidit,creauit tm̄ ad ſanctorum vtilitatē. E Similiter luditur cū pſtatur ſanctis eorū cōparatione cautela, & ſub Deo humilitas & exercitatio ad tolerādos malos,& pbatio ad diligēdos inimicos. Sed ipſe *initiū*,q̄a pcedit antiquitate principatū malitię. Hoc aūt p ſanctos angelos facit, ſicut creatas naturas adminiſtrat,ſubdēs eis angelos malos,vt non q̄tū nitūtur,ſed q̄tum ſinuntur poſſint,ſicut & homines malos. Quod ergo putatur diabolus nūq̄ in veritate ſtetiſſe,nunq̄ beatā vitā duxiſſe,ſed ab initio cecidiſſe, nō ſic accipiendum eſt,vt malus a bono Deo creatus putetur,q̄a ab initio nō cecidiſſe diceretur. Nō em̄ cecidit ſi talis factus eſt,ſed factus ſtatī a veritate ſe auertit,ppria poteſtate delectatus. Beatæ ergo uitę dulcedinē nō guſtauit,qm̄ nō acceptā faſtidiuit, ſed nolendo accipere amiſit. Sui ergo caſus pſcius eſſe nō potuit,q̄a ſtipētia pietatis fructus eſt. Cōtinuo aūt cecidit,nō ab eo q̄d accepit,ſed ꝙ acciperet,ſi ſubdi voluiſſet. Q̄d aūt Eſaias ait, *Q̄uo cecidiſti lucifer qui maorie.&c.* & Ezech. *Tu ſignaculū ſimilitudinis,&c.* Quędā in eū,plura in corpus eius coueniūt Grego. Primū parētē diabol⁹ trib.modis tētauit,gula,vana gloria,auaritiā,ſuperauit gula. Cibū vetitū comedēdū ſuaſit. Vana gloria cū dixit, *Eritis ſicut dij.* Auaritia,cū addit, *ſc ēs bonū & malū.* Auaritia em̄ ēt altitudinis eſt,cū ſupra modū ſublimitas ambitur. Vnde *nō rapinā arbitratus eſt eſſe ſe æqualē Deo.* Philp.a. Sed eiſdē modis a ſecūdo victus eſt hoīe quib. primū ſe viciſſe gloriabat̄. Reliqua vide in ſi. *Serpens decepit me.* Grego. Trib. modis culpa ppetrat̄,ſuggeſtione,delectatione,& ꝯſenſu. Primo p hoſtē,Secūdo p carnē,Tertio p ſpm̄. Hoſtis.n.praua ſuggerit,caro ſubiicit ſe delectationi,tādē ſpūs delectationi ꝯſētit. Vn̄.et ſerpēs praua ſuggeſſit. Eua quaſi delectationi ſe ſubdit. Adā vero voluit ſpūs ſuggeſtōe & delect. ſupat⁹,aſsenſit. Sugget.ergo pactm̄ agnoſcimus,delect.vincimur,ꝯſēſu ligamur

Eſa.14.c.c Ezec.28. Hom.16.i Euang.

Culpa trib⁹ modis perpetrat̄.

a ✻ *aperientur oculi,&c.* Proco. Duo ſunt quæ nos a malo auellūt & bono applicāt,ſ.pmiſſio & timor Hic Deus pęnam minis intētauit,& lignū vitę pmiōt. Sed diabolus diuerſū ingreſſ⁹ eſt iter timorē adimiſit,dicēs, *nō morte moriemini.* Et quo magis hominē abduceret a Deo,oculorū apertionē pollicet̄. Nec intonat, *eritis ut Deus*,ſed *ut Dij*,volēs vt inſueſceret nihil magni ſentire de Deo,vt exiſtimarēt eū nec ſolum eſſe Deū

Vbi ſupra

✻ Ambros. Aduerte idololatrię authorē eſſe ſerpētē, co ꝙ plures Deos induxiſſe videatur in hominū errorē,& hoc ſefellit,q̄a homo ſicut Dii. Nō ſolum em̄ ſicut Dii homines eſſe deſierunt,ſed ēt quę quaſi Dii erāt,ſui gratiam pdiderint.

vbi ſupra, c.13.

b *Eritis,ſicut dij,&c.* Strabvs. Artificiali dolo verba cōponit,vt ſi p īobediētię cōtēptū ſubuertere nequerit,ſaltē ī hoc ꝙ fidē corruptit,& idololatriā ſuaſerit victorem ſe gloriet̄. Si aūt p īobediētię ꝯtēptū ſeduxerit ī vtroq; victor exiſtat. *Myſtice.* Interrogata mulier r̄ndit q̄d pceptū. At ille: *nō morte mo; Scit. d.etc.* Patet his verbis p ſupbiā pſuaſū eſſe pctm̄,q̄a dictū ē. *Eritis ſicut*

Myſticè. Peccatū per ſuperbiam perſuaſum.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et eritis ſicut dij. *Nō reſtricti aliqua ībibitione,nec alicui ſubiecti.*

2 Scientes bonum & malum, *id eſt,ſcientes per voſmetipſos quod expediat vobis agere, & non ex aliqua inſtructione. Et nota quod*

✻ non

a ¶ Circumſpiciens ſi quid in eo nociuum videret:
b ¶ Decipitur mulier, ideſt carnalitas noſtra verbis ſerpentis, & per illam Adam, ideſt ſpiritus.

a † Vidit igitur mulier quòd bonū eſſet lignū ad veſcēdū, & pulchrū oculis, 1 aſpectùque delectabile, &

a ¶ mulier. ¶ carnales facilius ſeducuntur.

tulit de fructu eius, & comedit, de

b a ¶ quia per delectationes carnalis concupiſcantiæ ratio ſeducitur.

ditque viro ſuo: qui comedit, &

a ¶ peruerſi, quia ſimplicitas pudeuda videbatur.
¶ ad concupiſcentiam & cognitionem beſtialis motus.

aperti ſunt oculi amborū. Cumq;

a ¶ ſentientes beſtialem motum. ¶ b gratia Dei:
¶ faciendo. ¶ fingendo.
¶ Hæretici fidei ſimplicitate ſe eſſe nudos:

cognouiſſent ſe eſſe nudos, con-

A tis ſicut dij. Scit enim d. &c. vbi notatur tantum perſuſum eſſe, vt ſub Deo nollent eſſe ſed in propria poteſtate, ne eius legem obtemperando ſeruarent, qui inuideret ne ſe ipſi regerēt, nō indigentes interno lumine eius, ſed vtētes ꝓpria aprouidentia quaſi oculis ſuis ad videndum bonum & malum, quod ille ꝓhibuiſſet, ſic perſuaſum eſt, vt poteſtatē ſuā nimis amarent. Et quia pares Deo eſſe voluerunt, medietate ſua qua Deo ſubiecti corpora habebant ſubiecta, tāquam fructu arboris conſtitutæ in medio paradiſi male vtentes, amiſerunt quod acceperant, quia vſurpauerunt ꝙ nō acceperāt: id eſt, vt per ſuā poteſtatem Deo non regēte beati eſſent. Nullo enim regente per ſuā poteſtatem ſolus Deus beatus eſt.

† 32. q. 5. c. mulier. 2. & c. Adā. ibi.

Quæſtio. a *Vidit igitur, &c.* ISID. Quomodo videbant, ſi clauſi erāt oculi. Sed dictum eſt, vt intelligamus eos oculos apertos fuiſſe, poſtquā de fructu comederunt, quibus ſe nudos videbant, & diſplicebant, id eſt, oculos aſtutiæ quibus ſimplicitas diſplicet. Cū quis enim ceciderit ab intima luce veritatis, nihil eſt vnde ſuperbia placere velit, niſi fraudulentis ſimulationib. Hinc enim hypochriſis naſcitur, in qua multum videmur cordati, qui decipere potuerūt, quē voluerūt. GREGO. *Vidit igitur, etc.*

Viſ⁹ reprimendus. lib. 21. moral. c. 2. Ne in lubrica cogitatione verſemur, non debemus intueri quod non licet concupiſci vt enim munda mens in cogitatione ſeruetē, a laſciuia voluptatis ſuæ ſeruādi ſunt, & reprimēdi oculi, quaſi quidā raptores ad culpā. non Eua lignum tetigiſſet, niſi prius incaute reſpexiſſet. B penſandū ergo quantū ab illicitis viſū debeamus reſtringere, qui mortaliter viuim⁹, de etiam mater viuētium per oculos ad mortem uenit. hinc ſed Iudææ uoce (quæ exteriora uidendo concupiſcens bona interiora perdiderat) propheta dicit Tren. iij. f. *Oculus meus deprædatus eſt animam meam.* Concupiſcens enim uiſibilia, inuiſibiles uirtutes amiſit, & per oculum corporis pertulit prædam cordis: Ad cuſtodiendam ergo cordis mundiciam, exteriorum quoque ſenſuum diſciplina ſeruanda eſt.

libro 3. in Gene. c. 9. ✲ RVPERTVS. Edici ſatis non poteſt, quam nō leuiter dictum, *uidit igitur mulier.* Quaſi nondum vidiſſet, & reuera nōdum eo modo uiderat, quia cum hac præſumptione qua nūc intuita eſt, necdum conſiderauerat. Vidit igitur, id eſt, conſiderauit diligenter, intuita eſt curioſius, attendit, & iudex eorum quæ ipſa viderat, eſſe voluit. At illi qui de hoc iudicare poterant interiores oculi, exteriorum iam erant oculorū concupiſcentia præpediti. D

Myſtice. ISIDORVS. *Deditque uiro ſuo, qui come. & aperti ſunt oculi. a. &c.* de quibus dictū
1 *Tunc uiderunt quod nudi eſſent*, oculis ſcilicet peruerſis, quibus nuditas, ſcilicet ſimplicitas erubeſcenda videbatur. vt ergo non eſſent ſimplices, fecerunt ſibi ſuccinctoria, pudenda tegentes, id eſt, ſimplicitatem occultantes, de qua erubeſcebat aſtuta ſuperbia, folia fici pruritum ſignificant, quem patitur animus cupiditate & delectatione mentiē-
2 di. vnde falſi dicuntur qui iocari amāt,
3 quia in iocis præſidet ſimulatio. *Cum ergo deambu. dominus in parad.* id eſt, cum ad eos iudicandos veniret, ante pœ-
4 nam deambulat. id eſt, mouebatur in eis Dei præſentia, quia ſtabiles in præcepto non erant. *Ad auram poſt merid.* vel ſecundum alios, ad veſperam, cum ſcilicet ſol ei occideret, & lux interior ueritatis. *Aud. uocem eius & abſcond. ſe.* Ille ſe abſcondit a conſpectu domini qui ipſum deſerit, & quod ſuum eſt amare incipit: iam habebat operimenta mendacii. Ioann. octauo. f. *Qui autem loquitur mendacium de ſuo loquitur.* Ideo ad arborem dicuntur abſcondere ſe, quæ eſt in medio paradiſi, id eſt, ad ſe qui infra Deum & ſupra corpora ordinati erant. Ad ſe ergo ſe abſconderunt, ut turbarentur miſeris erroribus, relicto lumine ueritatis quod nō erant ipſi. Particeps enim poteſt eſſe humana anima, ſed ipſa ueritas Deus incommutabilis eſt ſuper illam, ab ea quiſquis auerſus, & ad ſe conuerſus eſt, nec de rectore Deo & illuſtratore, ſed de ſuis moribus quaſi liber exultat tenebatur mendacio. Qui enim loquitur mendacium, de ſuo loquitur, & turbatur, ſecundum illud. *Ad meipſum turbata eſt anima mea.*

1 Aſpectuque delectabile. & concupiſcibilis arbor quæ intelligētes faceret.

Abſcōſio a Deo. E

Pſal. 41.

vbi ſupra c. 3.

b *Qui comedit & a. ſ. ocu. am. & cætera.* AVGVSTINVS. Ad concupiſcendum ſcilicet inuicem, ad peccati pœnam morte. ſ. carnis conceptam, ut eſſet corpus, non tantum animale, ſed & mortis. Rom. vij. d. In quo lex membrorum repugnat legi mentis.

NICOLAVS DE LYRA.

Notā. *non dixit eritis dij abſolute, ſed, ſicut dij. quia non promiſit eis æqualitatē diuinā, quod erat manifeſte impoſſibile, & per conſequens incredibile, ſed promiſit eis quandam ſimilitudinem Dei. quæ conſiſtit in non ſubijci obedientiæ alterius, & habere quandam excellentiam ſentētiæ in omnibus ſibi extendentibus, ſicut Deus nulli penitus ſubeſt & omnia dirigit per ſuam ſapientiam. Sed aduertendū, quod ſecundū prædicta mulier peccauit elatione & dubitatione, antequam fructum comederet prohibitum, quod uidetur aliquibus falſum. Sed dicendum quod oportet concedere ipſam peccaſſe ante eſum.*

An mulier peccauit ante eſum. *Manus enim non mouetur ad opus exterius niſi per imperium voluntatis, & ideo antequam manum ad lignum accipiendum tenderet, iam deliberauerat & conſenſerat manducare. & per conſequens tranſgredi præceptum, in quo conſenſu perficitur peccatū,* C *& ideo nullum inconueniens ſequitur ad prædicta Sed magis ueritas declarat. Vnde dicit Augu. ſuper gene. Verbis ſerpentis mulier non crederet a bona atque utili re diuinitus ſe fuiſſe prohibitos, niſi iam ineſſet eius menti amor propriæ poteſtatis, & quędā de ſe ſuperba pręſumptio, Quod dictum Augu. non eſt ſic intelligendum, quod ſuperbia pręceſſerit ſuaſionem ſerpentis, ſed quia ſtatim ad dictum ſuaſionem inuaſit mentem mulieris elatio, ex qua ſecuta eſt dubitatio & deceptio, vt crederes eſſe uerum quod ſerpens dicebat, ut prędictum eſt.*

Quæſtio. *Sed cōtra dicta occurrit dubium: Quia poſt primum & ſecundum peccatum in muliere remanſit donum originalis iuſtitiæ, quia nuditatem ſuam nō erubuit uſq; poſt comeſtionem ligni.*

Originalis iuſtitia. *Dicendum quod originalis iuſtitia erat quædam gratia gratis data, vnde licet omnes teneant primum hominem formatum fuiſſe in iuſtitia originali, tamen aliqui dicunt quod tunc nō habuit gratiam gratum facientem, ſed eām meruit. & ideo ſubtracta gratia gratum faciente per peccatum mulieris potuit ſtare originalis iuſtitia, uſquequo Deus auferre uoluit in pœnam comeſtionis ligni, ſicut comminatus fuerat. Imo oportet dicere, quod tam Adam quam Eua peccauerunt actu interiori, antequam tolleretur illa originalis iuſtitia, imo etiā Eua actu exteriori, quia prius comedit, quam daret uiro ſuo, & tamen neuter erubuit niſi poſt comeſtionem uiri.*

Gratia gratis data. *Gratia autem gratis data poteſt remanere cum peccato etiam mortali, licet gratia gratum faciēs tollatur, cuius ſubtractio ab homine non percipitur*, quia neſcit homo utrum amore uel odio dignus ſit. *Eccleſiaſt. ix. a.*

1 Vidit igitur mulier quod bo. eſſet. *Hic deſcribitur actus tranſgreſſionis. ſcilicet quantum ad actum exteriorem ipſius mulieris & actum exteriorem & interiorem viri cum dicitur,* Vidit igitur m. &c. *Ex quo patet quod licet mulier ex uerbis ſerpentis fuiſſet principaliter decepta, tamen ad perficiendum opus exterius fuit allecta ex pulchritudine & ſapore fructus.*

a Deditque viro ſuo, *Inducendo eum ad comedendum, ſicut fuerat a ſerpente imbuta.*

3 Qui comedit. *ſuaſioni mulieris aſſentiens, non quia crederet uerba ſerpentis eſſe uera, quia in hoc non fuit ſeductus, ſed ſola mulier, ſecundum quod dicit Apoſtolus. i. Timot. ij. d. Sed aſſenſit ne contriſtaret delicias ſuas, id eſt, uxorem ſuam, fuit enim deceptus in alio, quia credidit poſt tranſgreſſionem conſequi ueniam, & ſic in ſtatu ſuo remanere.*

4 Et aperti ſunt oc. a. *Poſtquam deſcripſit tranſgreſſionem culpæ, hic conſequenter deſcribit inflictionem pœnæ, & primo quantum ad ſubtractionem boni habiti, ſecundo quantum ad impoſitionem mali nociui, ibi,* Et ait Dn̄s Deus ad ſer. *Adhuc circa primum primo deſcribitur dicta ſubtractio, ſecūdo ſubtractionis improperatio, ibi.* Vocauitq; do. d. Adam. *Circa primum cōſiderandum quod originalis iuſtitia per quā corpus erat ſubditum animæ & uires inferiores rationi modo ſupradicto non erat naturalis ipſi homini, ſed ex gratuito beneficio Dei, eius tamen ſubtractio propter peccatum fuit pœnalis, ſicut ſi ex gratia regis aliquis ſublimetur ad gradū honoris, ſed poſtea propter peccatum ſuum deijciatur, talis deiectio pœna eſt & hæc ſubtractio oſtenditur cum dicitur,* Et aperti ſunt oc. eorū. *loquitur de oc. mentis, non ſic intelligendo, ſicut dicit Ioſephus, quod ante uiuebāt tantū uita beſtiali non habentes uſum rationis, quia Adam in ſcientia perfectus erat. Itē per eſum illius ligni magnū bonū eis eueniſſet, ſcilicet cognitio intellectualis, nec ut dicit Ra. Sa. quod aperti ſunt oculi eorū, ad cognoſcēdū malū, quia prius cognoſcebāt bonū tātū, ſed hoc patet falſum, quia eadē eſt notitia cōtrariorū, et ideo prius habebāt notitiā ſpeculatiuā boni & mali ſibi oppoſiti, ſed nō habebāt notitiā experimētalē mali ſuæ trāſgreſſionis & punitionis, quā tunc experimētaliter cognouerūt, & ideo tūc aperti ſunt* oculi eorū, *ad cognoſcēdū nuditatē eſſe cōfuſibilē, q̄ prius erat honeſta, quia ſubtracta iuſtitia originali, ſtatim ſenſerūt rebellionē carnis ad ſpiritū, & motū inordinatū mēbrorū, ideo ſtatī ſtuduerūt cooperire ſuā turpitudinē, unde ſeq̄t.*

Originalis iuſtitia an naturalis homini.

Ioſephus reprehenditur.

✲ d Con-

A mentis Non enim cæci erant facti.aut prohibitos fructus pal pantes decerpſerant. Lucæ 24.e. Sed ſicut in fractione panis aperti ſunt oculi diſcipulorũ,& cognouerunt eũ quẽ cognoſcere nõ ualebant,ſic aperti ſunt oculi eorũ ad quod ante nõ patebant.quia anima rationalis beſtialẽ motum in carne ſua erubuit,& pudorem habuit, non ſolum quia ſentiebat quod ante non ſenſerat, ſed etiam quia motus ille prudens de traſgreſſione veniebat. Ibi enim ſenſit, vbi gratia veſtiebatur, cum in nuditate, nihil indecens pat ebatur. Ibi completum eſt, Pſalm. 29.b. *Domine in uoluntate tua præ.de. meo uirtutem. Auertiſti faciem tuã a me, & factus ſum conturbatus.* Pro hac conturbatione ad ficus vel ficulneę folia concurrerunt, & ſibi ſuccinctoria conſuerunt,& qui glorioſa reliquerant, pudenda texerunt. Nec puto eos in foliis putaſſe aliquid,quo congrueret tegi membra prurientia. Sed occulto inſtinctu ad hoc conturbatione impulſi ſunt, vt talis pœnæ ſignificato a neſcientibus fieret, quæ conuinceret peccatorem facto & doceret ſcripto lectorem.

i.4. de ciuitate.c.11. ✲ IDEM. Serpens fallaciam ſermocinatus eſt fœminæ, a parte. ſ. inferiore illius humanæ copulæ incipiens, ut paulatim veniret ad totum, non exiſtimans virũ facile credulũ, nec errando poſſe decipi,ſed dũ alieno cedit errori. Sicut Aaron erranti populo ad idolum fabricandum non cõſenſit inductus,ſed ceſſit obſtrictus,nec Salomonem credibile eſt er
B rore putaſſe idolis eſſe ſeruiẽdum,ſed blanditiis femineis ad illa ſacrilegia fuiſſe compulſum, ita credendum eſt illũ virũ ſuæ feminæ vni vnum,hominem homini,coniugẽ coniugi, ad Dei legem tranſgrediendum,non tanquam verũ loqueri credidiſſe ſeductũ,ſed ſociali neceſſitudine paruiſſe. Non.n.
Tim.2. fruſtra dixit Apoſtolus, *Adam non eſt ſeductus:mulier autem ſeducta eſt,* niſi quia,illa quod ei ſerpens locutus eſt,tanquam verũ eſſe accepit,ille autẽ ab vnico noluit conſortio dirimi,nec in communiõe peccati,nec ideo minus reus ſi ſciens prudẽſq. peccauit. Vnde Apoſtolus non ait, *non peccauit,* ſed *non eſt ſeductus.* Hos autem ſeductos intelligi uoluit,qui id quod faciunt non putant eſſe peccatum,ille autem ſciuit.

Vbi ſupra ✲ PROC. Si Adam non eſt ſeductus,quare condẽnatus eſt? Quia mulier ei perſuaſit,ut in uentrem demitteret prohibitam eſcam,ne videlicet ipſa ſola periret, ſicuti etiam quidã conſpicientes,quæ ſit vera religio certaque fides,attamen ob temperantes muliebri ſexui,veræ fidei non ſunt ſtudioſi, nõ quod neſciant veritatem,ſed ſimpliciter inducti & perſuaſi. Quidem docẽt Adamum ignoranter ediſſe,& neſciuiſſe vñ mulier iſtum fructum decerpſerit. At Deus reprehendens Adamum non ſimpliciter dixit,quia accepiſti pomum inhibitum,ſed quia audiſti vocem vxoris tuæ.

Vbi ſupra ✲ RVP. *Deditq; uiro.* Quomodo dedit,niſi iam abuſiuo imperio,vel importunitate muliebri? Ergo cogendo potius quam
C ſeducendo imperando magis quam aliquid ſingendo, hoc effecit ut obediret vir ſuæ voci pluſquam Dei.

Ho. 16. in Geneſ. ✲ CHRVS. *Et aperti ſunt oculi.* Cum audieris *quod aperti ſunt oculi eorum,* cogita hoc,quod fecit illos poſtea nuditatem ſentire & auferri gloriã illam qua ante eſum fruebantur. Quod autem hęc ſit ſcripturæ conſuetudo,audi illam alibi dicentẽ. Nam cum ancilla Saræ dominium fugiens erraret, & poſito iuxta abietem puero,a longe conſideraret illius mortem, inquit, *aperuit Deus oculos Agar,* non quod ante hac non viderit,ſed quod mentem illius excitarit.

a operimenta mendacii,quę pruritum carnis & libidinis ardorem ſignificant.
a ſuerũt folia ficus, & fecerũt ſibi 1
a ſuccinctoria vel brachas. quib.ſe ſuccingere, id eſt, defendere quærunt. b per prædicatores.
b perizomata. Et cum audiſſent 2
a quia in eis præcepto non ſteterunt b non ſtantis vel inhabitantis. per ſubiectam creaturam.
vocem dñi Dei deambulãtis in
a eccleſia. b liigeſcente charitate & luce declinante & appropinquantib. tenebris eorum.
paradiſo,ad aurã² poſt meridiẽ,
a Auertens ſe a veritate. b ratio. c Concupiſcentia.
d Deum.ſ.deſerentes:& quod ſuum eſt amantes.
c abſcõdit ſe adã & vxor ei⁹, a facie 3
a Relicta medietate in qua facti erant.
d dñi Dei ĩ medio ligni paradiſi. 4
a vt redeat per pœnitentiam,vocat,quia non vult mortem peccatoris.
e Vocauitq. dominus Deus Adã 5

✲ GENNAD. *Aperti ſunt oculi amborum,* hoc eſt,concupiſcentiã nuptialis benedictionis,at coniunctionis in eis inualuit. D *Ex catena Græca. Ibidem.*

✲ SERAPION. Fit quotidie quod factum eſt in priorib. illis parentib. Quando namque peccamus,quaſi cęci ſumus,cum vero peccatum eſt, tũ vero agnoſcimus quod peccauimus.

a *Conſuerunt folia ficus.* ALCVIN. Quia gloriam ſimplicis caſtitatis amiſerunt, ad duplicem libidinis pruritum confugerunt. vnde Ioan.1.g. *Cum eſſes ſub ficu uidi te, & deſcendi* (ſubaudi) *liberare te.*

In epiſtolis. ✲ ISIDORVS PELVSIOTA. A ſenioribus atque maioribus noſtris traditum eſt,arborẽ trangreſſionis Adam ficum fuiſſe, ex cuius etiam foliis ſeſe texerit. Illi Chriſtus maledixit, ne amplius fructum peccati ex ſe proferret.

Ex catena Græca. ✲ HYPPOLITVS, martyr Epiſcopus Romæ. Folia fici ſigna peccatorum fuerunt. Nam quemadmodum huius arboris folia,ſi corpus tetigerint, pruritum gignunt,ita peccata pruritum excitant,tranſgreſſionis iudicium. *2 Poſt meridiẽ diei.*

Quomodo De⁹ locutus Adę Li.11.de Gen.ad literã c.33. b *Et cum audiſſent,&c.* AVG. Ea enim hora talis conueniebat uiſitari,quia deſecerãt a luce veritatis. fortaſſis enim intrinſecus vel effabilibus uel ineffabilibus modis Deus illis antea loquebatur ſicut angeli,immutabili veritate illuſtrans mentes eorũ,vbi eſt intellectus,noſce ſimul quæcũque per tẽpora non ſiũt ſimul. E Forte in quantũ ſic eis loquebatur,& ſi nõ tãta participatiõe diuinæ ſapientiæ,quantã capiunt angeli,pro humano tñ modulo minus,ſed in ipſo genere locutionis fortaſſis ẽt illo qui fit per creaturã.ſiue in ecſtaſi ſpiritus corporalib. imaginib. ſiue ipſis ſenſib. corporis aliqua ſpecie præſentata ad videndum,vel ad audiendum,ſicut ſolet in angelis fieri,& in nube audiri. Nunc tñ quod Dei deambulantis, vocem audierunt non niſi per creaturam factum eſt,ne ſubſtantia inuiſibilis & vbique tota quæ eſt patris & filii & ſpirituſſancti,corporalib. ſenſibus locali & temporali motu apparuiſſe credatur.

Ibidem. c *Abſcondit ſe,&c.* AVG. Cũ Deus auertit intrinſecus faciẽ & homo turbatũ,fiũt ſimilia amentię,nimio timore ac pudore, occulto quoq. inſtinctu nõ quieſcẽte,ut neſcientes tacerẽt,q̃ aliquid poſteris ſignificarent propter quos hęc ſcripta ſunt. *Ad auram poſt meridiem.* Vnde hora nona Chriſtus ſpiritũ emiſit. Matth.27.e. Qui ſexta hora fuit crucifixus,ut eadem hora reſtitueretur homo,qua de paradiſo eſt eiectus.

Vbi ſupra ✲ PROC. Chriſtus amaram paſſionem paſſus eſt,illis ipſis horis,quib. Adam edit,vſque dum a domino pęna condemnationis percelleretur,ſcilicet ab hora ſexta vſque ad nonam Adamus hora ſexta cibum vetitum in illa demiſit. Eſt enim ea hora quaſi certa regula hominib. conſtituta,vt cibũ capiant. Poſt hanc horam in latebras delituit,ad deliteſcentem veſpera ſe intendente venit Deus dicens, Te nunc maiora affectaſti,ego vt tibi conſulam me minora aſſumo. Aequalis Deo eẽ appetiuiſti,homini aſt ego ęqualis fio. Cupiiſti fieri Deus, quod quidem facere debebas iuxta animi mei ſententiam. F Sed cum id impetrare nequiueris,præter meam ſententiam, ego propter te deſidero fieri homo. Mea voluiſti rapere non valens, Ego tua accipio valens.

d *In medio ligni paradiſi.* Abſcondit ſe qui auerſus a præcepto creatoris,erroris ſui & arbitrii voluntate viuit.

Vbi ſupra ca.34. e *Vocauitq; dominus Deus Adam.* AVG. Increpando,ſcilicet,nõ ignorando,& hoc ad ſignificationẽ pertinet,quod ſicut viro præceptum eſt datum per quẽ veniret ad mulierẽ, ita vir interrogatur prior. Pręceptum enim a domino per virũ vſq. ad

✲ GEN- ☞ fœminam,

NICOLAVS DE LYRA.

Cęperat ardor pręuaricationis. 1 Conſuerũt folia fi.&c. *Ex hoc dicunt Hebræi, quod ficus erat arbor de cuius fructus comederunt.*

c Et fece.fi. περίζωμα περι zomata,id eſt,ſuccinctoria circa lũbos. *Dicitur enim perizoma a* περὶ *circum,* ζῶμα *cingulum,quaſi circum cingulum, & pudendorum velamen. Partes enim inferiores corporis ſunt magis erubeſcibiles, & maxime genitalia, quia magis mouentur contra imperium rationis propter quod nominantur pudenda, propter quod etiam Adam & Eua abſconderunt ſe a præſentia domini. vnde ſequitur.*

3 Et cum audiſſent vocem,&c. *Iſta locutio & ambulatio domini Dei non eſt intelligenda in forma deitatis, ſed in aliqua ſimilitudine creata,in qua apparuit ſicut infra legitur apparuiſſe Abrahæ & Moſi, & multis alijs,& locutum fuiſſe eis.*

Aura poſt meridiẽ. 4 Ad auram poſt meridiem. *Hoc tripliciter exponitur. Vno modo vt ſit determinatio loci. & ſic aura poſt meridiem, accipitur pro vento intermedio inter auſtrum & occidentem, quia ſecundum illam expoſitionem vox domini deambulantis videbatur procedere ex illa parte ex qua flat ventus prædictus. Alio modo vt eſt determinatio temporis, quia dicunt Hebræi,quod hora decima diei accidit hoc. & tunc aura eſt hic accipienda pro uento precedente diuinam apparitionem. ſicut Act. 2.a. apparitionem ſpiritusſancti in linguis dicitur ſonus vehemens pręceſſiſſe. & in ſacra ſcriptura conſimile legitur in pluribus locis in apparitionibus diuinis. Quod autem dicitur* poſt meridiem. *eſt determinatio temporis huius ſoni & apparitionis.*

5 Abſcondit ſe Adam. *Præ verecundia ſui peccati & nuditatis.*

Adę increpatio. 6 Vocauitq. dominus. *Hic conſequẽter ſequitur ipſius Adę increpatio, cum dicitur.*

A fem inam, peccatum autem a diabolo per feminam vſque ad virum, & hæc ſignificationib. plena ſunt, nō id agentibus in quib. facta ſunt, ſed de his id agente ſapientia Dei, nunc autem non ſignificata referimus, ſed geſta defendimus.

Vbi ſupra ✤ PROCOPIVS. *Et vocauit dominus.* Quis pater tanta cura & clementia perditum quæſiuit filium? dolens quod ſuæ dignitatis oblitus in tantam miſeriam deuolutus ſit? Si enī Deus promus fuiſſet ad puniendum, e veſtigio inobedienti pœnas irrogaſſet meritas.

Vbi ſupra cap. 14. ✤ AMBROS. Quid eſt, *Adā ubi es?* Id eſt, non in quo loco ſed in quibus es? Non ergo interrogatio, ſed increpatio eſt, de quib. inquit, bonis, de qua beatitudine, qua gratia, in quam miſeriā cecidiſti? Dereliquiſti vitam æternam, aſſiin latus es morti, conſepultus es erro ri. Vbi eſt illa tua bene cōſcia ſibi cōfidentia? Timor iſte culpā fatetur, latebra præuaricationē. Vbi ergo es? hoc eſt, non in quo loco quæro, ſed in quo ſtatu. Fortaſſe moueat, cur ante increpatur Adā, cum mulier ante guſtauerit? Sed a præuaricatione infirmior ſecerit, a verecundia & excuſatione fortior, vt femina erroris cauſa fuerit, vir pudoris.

† 33. q. 5. Adam.

Homi. 17. B ✤ CHRYSOSTO. *Vbi es,* plurimam habet miſericordiæ vim. Significat enim quaſi diceret ad illum, Quō tactū eſt; In alio te loco reliqui, in alio te inuenio, alia gloria veſtitum te reliqui, nunc nuditate te inuenio. Vnde hoc tibi accidit, Quis te in hanc induxit uiciſſitudinem?

2. q. 1. 38 in Gen. ✤ THEOD. Et quamuis Deus comminatus fuerit, *in qua die comederis, morte morieris.* non tamen ſtatim mortui ſunt. Qui bonus dominus maiora ſupplicia intentare ac comminari cōſueuit, minora tamen his quæ interminatus eſt, ſupplicia ſumit.

Vbi ſupra c. 34. a *Vocem tuā au. &c.* AVG. HIST. Probabile eſt per congruam creaturam ſolere humanā formā hominib. primis apparere, quos tamē nō permiſit aduertere nuditatē in ſuperna ſuſtollens, niſi poſt peccatū, cū pudendū in membris motum pœnali lege ſenſiſſent. Sic ergo effecti ſunt, vt ſolēt homines ſub oculis hominū, q̄ erat pœna peccati, cum ſcilicet velle latere, q ſe nihil latere poteſt, & carnem occultare, cum corda inſpiciat. *Sed nolētes eſſe ſicut dij euanuerūt in cogitationib. ſuis, & obſcuratum eſt cor eorū inſipiēs.* Sed Deo auertēte faciē ſtulti facti ſunt. Erubeſcebant quidē erga ſeipſos, & ſuccinctoria faciebāt, ſed magis ab illo ēt ſuccincti videri verebātur qui tanq̄ familiari temperamento per creaturā viſibilem efferebat ad videndū velut humanos oculos. Sic enim apparebat, ut hominib. tanquā homo loqueretur, ſic ut Abrahę ad quercū mambre, hac amicitia pudorē onerabat poſt peccatū q̄ ante dabat fiduciā.

C cap. 35. Nec nuditatē audebant oſtendere talib. oculis, quæ diſplicebat & ſuis. Dñs ergo nolens peccatores punire, niſi pœna qua cogebantur erubeſcere, *quis,* inq̄t, *indicauit tibi quod nudus eſſes, niſi quod ex li. &c.* Inde enim mors cōcepta ex Dei ſententia q ſic minatus fuerat, fecit aduerti concupiſcibiliter membra, vbi dictū ſunt *aperti oculi,* & ſecundum eſt quod puderet.

Vbi ſupra b ✤ *Quis indicauit tibi quod nudus eſſes.* PROCOPIVS. Hominis peccata in ſole non protrahit Deus, ne ſcilicet verborū aſperitate eū deterreret, & ipſe deinde minus ī peccati redargutione inhęrere quiret. Interrogando & dubitādo oſtendit hominē magis peccaſſe. Facile enim fuiſſet duo dicere, in hunc timorē & in hūc pudorem cōiecit te peccati tranſgreſſio. Sed clementius agit cū lapſo homine, inquiens, Quis tibi nuditatē indicauit, deinde quaſi rem acu tāgens, ſubdit. Nam de vetitæ arboris fructu edīſti, Orationē quoq. extendit, vt ei metū in quo erat adimat. Seruus delinquens ſi acceſſerit ad dominū, primo ſtatim congreſſu metum aut fiduciam capit, audiens hunc aſpere increpantē, nunc vero cum manſuetudine beneficia exprobrantem. Non multa prohibui, vnum ſal-

a Verbis increpantis, & ad confeſſionem cogentis, & non ignorantis. Quaſi in quanta miſeria.

a & dixit ei: ubi es? Qui ait: Vo- 1
cem tuam audiui in paradiſo, & 2

a Stulte, quaſi diſpliceret nudus qui talis factus fuerat. Non abſconditur vt eius ſcelera dominus non videret ſed vt ſe indignum eius aſpectu oſtendat. Arctabatur enim duplici verecundia, quia nunc primum obſcœnum motum in membris ſentiebant, & quia propter tranſgreſſionē hoc contigiſſe ſentiebant.

timui, eo quod nudus eſſem, & abſcondi me. Cui dixit Deus:

a Id eſt quis te ad hanc informitatem adduxit, niſi quod præceptum meum non obſeruaſti.

b Quis enim indicauit tibi, quod 3
nudus eſſes, niſi quod ex ligno de 4
quo præceperam tibi ne comederes, comediſti? Dixitque Adam

a Non humiliter confitens, ſed ſuperbe ſe excuſans, & in autorem mulieris culpam retorquens.

c † Mulier quam dediſti mihi ſo-

tem lædi præceptum, vt agnoſceres me tuum dominum. D

✤ RVPER. Eſt hæc regula diuinæ æquitatis, vt homo ſi iuſtificare velit, id eſt, ſi ſeipſum accuſet (*iuſtus enim in principio accuſator eſt ſui,*) tunc mitius cum eo agit miſericordia Dei. Si autem homine tardante, priorem Deum oporteat loqui, & narrare quid homo fecerit, tūc diſtrictius ſ. puniat atq. corripiat. Benè ergo nō ſuauiter dixit, tu de ligno comediſti, ſed acriter inuectus eſt, iudiciario more interrogans.

Myſtic. ISID. *Vocē tuā, &c.* Reſpōdet voce eiꝰ audita ſe occultaſſe, q̄ nudus erit. Iā ſtulte reſpōdit, q. ſi Deo nud' diſpliceret, quē nudū fecerat. Sed q cuiq. diſplicet, hoc Deo diſplicere arbitrat. Sublimiter vero intelligēdū ē q̄ dicitur: *Quis enim indicauit tibi, &c.* Nudus erat a ſimulatione, ſed veſtitus diuina luce Vnde auerſꝰ & ad ſeipſum cōuerſus (q ſignificat de illa arbore comediſſe) nuditatem ſuā vidit, & diſplicuit, quia nō habebat aliquid proprium, & more ſuperbiæ ſe non accuſat quod mulieri conſenſit; ſed in eā culpam refundit, & de aſtutia quam conceperat, in Deum retorquet quod peccauerit Vnde addidit, *Mulier quam dediſti mi. &c.* Proprium eſt peccantib. Deo tribuere velle vnde accuſantur, q̄ inde eſt, quia ſic peccauit homo ut uellet eſſe par Deo, liber, ſcilicet vt ille ab omni dominio. Quoniam ergo in maieſtate illi par eſſe non potuit, in peccato eum ſibi contendit facere parem, imo eum vult oſtendere nocentem, ſe autem innocentem. Mulier autem culpam refert in ſerpentem quaſi obtemperare coegiſſet, aut ipſa potuerit verba ſerpentis audire, & præcepto Dei non obedire.

E

GREG. *Vocauitq. Deus Adā.* Quia vidit in culpa lapſum iā ſub peccato velut a veritatis oculis abſcōditū, q̄a tenebras erroris eiꝰ nō approbat, quaſi: vbi ſit peccator ignorat, cūq. vocat ac requirit dicēs, *Adā vbi es? dū vocat,* ſignificat q̄ ad pœnitentiam uocat, dū requirit inſinuat, q̄a peccatores iure dānatos ignorat.

Superb. Vbi ſu. c. 35. C *Dixitq; Adam: Mulier quam de. &c.* AVG. Nō dicit peccauit. Superbia enim habet confuſionis deformitatem, nō confeſſionis humilitatem. Ad hoc autē ſcriptū eſt, & interrogationes ad hoc factæ, vt veraciter & vtiliter ſcriberētur, ut ſciamus q̄n ſuperbi laborent hodie conātes malū in creatorem referre, & ſi quid boni faciunt ſibi tribuere. *Mulier quam de. m. &c.* quaſi ad hoc data ſit, ut non ipſa obediret viro & ambo Deo. F

cap. 27. GREG. in mora. li. 4. *Mulier quā de. &c.* Quatuor modis peccatum perpetratur in corde, quatuor conſumatur in opere. In corde ſuggeſtione, delectatione, cōſenſu, & defenſionis audacia. Suggeſtio fit per aduerſariū. Delectatio fit per carnē. Cōſenſus per ſpiritum. Defenſionis audacia p elationē. Culpa enim quæ terrere mentē debuit extollit. Vnde & ſerpens ſua

Quot. mo. pec. & cōſu. natur. ſit. Eua delectata eſt. Adam cōſenſit qui etiam requiſitus, culpā confiteri per audaciā noluit. Sic quotidie hoſtis occultus ſuggerit. Eua. i. carnalis ſenſus delectationi ſe ſubſternit. Adā mulieri præpoſitus conſenſit, q̄a ſpiritus. i. ratio a rectitudine infirmatus inclinatur. Adam requiſitus cōfiteri culpa noluit q̄a ſpiritus peccando a veritate diſiūctus, eo ipſo in ruinæ ſuę audaciā nequius declinat. Adā per timorem ſeipſum abſcōſurus fugerat, ſed tamen timens tumebat. Cum enī ex peccato pœna metuitur, & amiſſa Dei facies non amatur, timor ex tumore eſt, non ex humilitate. Superbit enim qui peccatū, ſi liceat impune, non deſerit. Iiſdem etiam quatuor modis peccatum conſumatur. In opere prius latens culpa agitur. Poſt etiam ſine confuſione aperitur. Dehinc in conſuetudine ducitur. Ad extremū falſę ſpei ſeductione, vel obſtinatione miſeræ deſperationis nutritur.

Peccatū modis ſumm.

In Pſ. ... Pſ. ... quartu. ✤ IDEM. *Si noſmetipſos iudicaremus, non iudicaremur.* Si nobis peccata noſtra imputaremus, non ea nobis imputaret Deus. Si ea ſatisfaciendo puniremus, nullum qui nos ☞ in fu-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vbi es? *Non ex ignorantia eſt quæſtio, ſed ut ex reſponſione* Adæ *conuenienter eſſet increpatio.*

2 Qui ait: Vo. &c. *Ex dictis patet litera. Sequitur.*

3 Quis enim indi. &c. *id eſt, quod nuditas tua ſit erubeſcibilis?*

4 Niſi quod ex li. &c. *id eſt, niſi quia propter tranſgreſſionem præcepti mei ablata eſt a te originalis iuſtitia, per cuius ſubtractionem facta eſt confuſibilis nuditas tua, Sicut enim dicitur* 2. *Phyſic. Idem per ſui præſentiam & abſentiam eſt cauſa contrariorum, ſicut nauta per ſui præſentiam eſt cauſa conſeruationis nauis, & per ſui abſentiam eſt cauſa periclitationis. Eo eodem modo donum originalis iuſtitiæ per ſui præſentiam in homine faciebat nuditatem honeſtam, ut prædictum eſt, quæ per ſui ſubtractionem facta eſt confuſibilis.*

5 Dixitq; Adā. &c. *Recurrit ad peccati ſui excuſationem, qua* ✤ ſecit

in fuluo puniret inueuiremus, Imputare ſibi Adam peccatũ
A ſuum noluit quando culpam ſuam in creatorẽ refudit dicens, *Mulier quam dediſti,&c.*

✲ BERNARDVS. O peruerſitas pœnam pro ea ſuſcipere re-
Sermo. 1. de omnib. ſanctis. fugis,& culpam admittere non recuſaſti. Quomodo proh do-
lor omnia confudiſti, pnicioſè miſe-
ricors, vbi ſeuerus eſſe debueras,& p-
nicioſius crudelis, vbi miſericordiam
impẽdere oportebat. Nã delinquere
propter illam nullo modo, ſatisfacere
De pœn. di.1.c. ſerpens. vbi ſupra. cap.3 ſ. vero pro ea libenti animo debuiſti.

AVG. *Et dixit d.d.ad mu.* Nec iſta con-
fitetur peccatũ ſed refert in alterũ, in
impari ſexu, pari faſtu. Ex his tamẽ na-
tus Dauid dicit vſque in finem ſeculi:
Ego dixi, Domine miſerere mei, ſana animã meam, quia peccaui tibi. Hoc ab iſtis di-
cendum fuit: ſed nondum peccatũ cõ-
ciſæ ceruices teſtabũt. Labores & do-
Pſal. 40.a. lores mortis & contritio ſeculi, & gratia Dei quæ in tempore
ſubuenit, docẽs afflictor nõ de ſe pſumere. *Serpens decepit,&c.*
quaſi cuiuſlibet perſuaſio præualeat Dei precepto.

AVGVST. *Serpens dece.&c.* Quomodo? his verbis .ſ. *Scit enim Deus, quod in quocunque,&c.* credere Deum ſe à re bona & vtili
prohibuiſſe, niſi ineſſet menti eius amor ille propriæ pote-
ſtatis & de ſe ſuperba preſumptio, quæ per tentationẽ fuerat
conuincenda aut perimenda? Denique non cõtenta ſuaſione
B ſerpentis, aſpexit lignum bonum eſu, & decorũ aſpectu. Nec
credens inde ſe poſſe mori, fortè putauit Deum alicuius ſigni-
ficationis cauſa hæc dixiſſe: *Si manducaueritis.m.m.* Ideo mandu-
cauit & dedit viro ſuo, fortaſis cum aliqua ſuaſione, quam ſcri-
ptura intelligendã reliquit. Vel fortaſſe non fuit ſuaderi neceſ-
ſe, cum eo cibo non videret eam mortuam eſſe.

AVG. Notandum quod nõ diabolus eſt permiſſus feminã
Cap.28. tentare, niſi per ſerpentẽ, nec virum niſi per fœminã. Serpẽte
enim velut organo vſus eſt, mouẽs naturam eius ad exprimẽ-
dos ſonos verborum & ſigna quibus ſuam monſtraret volũta-
tem. In muliere vero, quę rationalis erat non eſt ipſe locutus,
ſed perſuaſio eius: quamuis inſtinctu adiuuaret interius, quod
per ſerpentem gerebat exterius. Serpens ergo nec verba intelli-
gebat, nec rationalis eſt factus. Quod enim verbis Marſorũ ſer-
pentes trahuntur de latebris, diabolica vis eſt: quod permittitũ
ad primi facti memoriã, vt ſciatur quia ſit ei cum hoc genere
familiaritas. Calidiſſimus dictus eſt ſerpens, propter aſtutiam
diaboli. Locutus eſt autẽ. ſicut aſina Balaam, Num.22.f. Sed
hoc diabolicum, illud angelicum. Boni enim & mali angeli ſi-
militer operatur, ſicut Moyſes & magi Pharaonis. Hic autẽ q-
Quæſtio. rendum eſt, vtrũ ab initio ſua poteſtate delectatus, diſceſſerit
ab illa ſocietate & charitate bonorũ angelorum, an in ſancto
Superbia inuidẽdi cauſa. Inuidia. cętu fuerit aliquando angelorum, iuſtus & beatus? Dicitur.n.
ideo decidiſſe, quia inuidit homini facto ad imaginẽ Dei, ſed ĩ-
uidiã ſequitur ſuperbiã. Inuidẽdi enim cauſa eſt ſuperbia, quę
eſt amor proprię excellentię. Inuidia vero odium fœlicitatis
alienæ. Qui enim amat eccelentiam, vel paribus inuidet qui
C ęquantur, vel ſuperioribus quibus non equatur, vel inferiori-
bus ne

ciam, dedit mihi de ligno & come-
di. Et ait dominus Deus ad mulie- †
a ¶ Similiter ſuperbe ſe excuſas, & in conditorem ſerpentis iactat culpam.
rem: † Quare hoc feciſti? Quæ re-
ſpondit: Serpens decepit me: & 1
a comedi. Et ait dominus Deus ad
a ¶ Diabolum qui occulte ſerpit, ſicut enim per ſerpentem loquebatur, ita in ſerpẽte maledicitur.
ſerpentem: Quia feciſti hoc, male- 2 3
dictus es inter omnia animantia, & 4

bus ne coæquentur. Quãdo autem diabolum ſuperbia deiece- D
rit, vt naturam ſibi bonam praua volũtate peruerteret, ſcriptu-
ra non dicit, ſed ex hac homini inuidiſſe ratio oſtendit.

✲ IDEM. *Serpens decepit me.* Nuſquam hic ſonet petitio ve-
Lib.14 ciuitate. c.14. niæ, nuſquã imploratio medicinæ. Nã licet iſti nõ ſicut Cain,
quod cõmiſerũt negent adhuc tamen
ſuperbia quęrit in aliũ referre, quod
† 33.q.5. c.Adam. perperã fecit: Superbia mulieris ĩ ſer-
pentẽ, ſuperbia viri in mulierẽ. Sed ac-
cuſatio potius quã excuſatio vera eſt,
vbi mãdati diuini eſt apta trãſgreſſio.

✲ GREGOR. Serpẽs vero non re-
Li.33. moral.c.31. quiritur, quia nec eius pœnitẽtia quę-
rebatur. Hi autem quorum pœnitẽtia
quæſita eſt, ſcutum nequiſſime defen-
ſionis ꝓ iuſtiſſimæ correptionis verba
protulerunt. Vnde nunc vſq; in vſum
peccantium trahitur, vt culpa cum ar-
guitur, defendat, & vnde finiri reatus E
debuit, inde cumuletur.

ALCV. Peccatum angeli tacitũ, hominis patefactum: quia il-
lud incurabile, hoc curatum.

STRAB. *Vidit igitur,&c.* Aperte inexcuſabilis oſtenditur, cui
licuit ſub tali deliberatione dolos inimici aduertere.

a *Et ait dominus Deus,&c.* Tota hæc ſententia figurata eſt. Vbi
credendum tamen omnia dicta eſſe. Serpens non interrogat,
quare fecerit, quia nõ ipſe propria volũtate & natura fecit, ſed
de illo diabolus, & per illũ, & in illo, qui iã pro impietate & ſu-
vbi ſupra. pbia eterno igni deſtinatus fuerat. Ad ipſũ ergo refert quod
ſerpẽti dicitur, & qualis humano generi futurus ſit oſtẽditur.

✲ CHRYSOST. Sed dixerit aliquis. Cum diabolus ſerpentis
opa vſus malũ attulit conſilium, cur beſtię illi pęna infligitur?
Eſt hoc ineffabilis miſericordię Dei opus. Nam ſicut pr̃ puniẽs
eum qui filiũ occiderit, & gladiũ & enſem per quæ filius ſuus
occiſus fuit, deſtruit, & in multas partes diuidit, eodẽ mõ Deus
agit. Quippe ſerpens quaſi gladius quidam diabolicæ ſeruiuit
malitiæ vnde perpetua ipſi pœna intentata eſt. Quo per inuiſi-
bile & ſenſibile hoc ratiocinemur, in quanta ignominia ſit &
diabolus.

✲ THEODORETVS. Propriè Deus maledictionem diabo-
lo, qui & ſerpens dicitur, inf. ixit. Impropriè vero ſerpenti ani-
mali, ut homines ſerpentem è puluere victitantem cernẽtes,
memores antiqui maledicti eſſent, & admonerẽtur quãta ma-
la per peccatum mortalibus inuecta ſunt.

MYSTICE. *Et ait do.de a.ſ.* Serpens non interrogatus prior ex- Myſticè.
cipit pœnam, qui nec confiteri poteſt, nec habet quo ſe excu-
ſet. *Super pectus.t.g.&c.* Secundum aliam editionem, *Pectore & ventre repes*, quod in colubro aduertitur & ex ipſo ad inimicũ
inuiſibilem locutio figuratur In pectore ſuperbiam ſignificat Maledicitur ſerpẽs
in quo impetus animi dominatur. Carnale deſiderium, in uen-
tre, qui mollior pars in corpore, & quia his ſerpit, quos vult de-
cipere, dictum eſt, *pectore & ventre repes, Et ter.co.cun.d.v.* id eſt, F
omnibus quibus habes poteſtatem ante ultimã iudicij pęnã.
de hac enim uita gaudet & gloriat. *Et terrã cõ.* dupliciter intel-
ligitur. Vel ad te pertinebũt quos terrena cupiditate decipies.
Vel

NICOLAVS DE LYRA.

facit ad eius aggrauationem: volebat enim quodammodo peccatũ ſuum retorquere in Deũ qui ſibi dederat vxorem: & eodem modo mulier excu-
Notã. *ſando ſe per ſerpentẽ qui fuerat creatus à Deo, & patet litera. Sed eſt hic conſiderandum, quod ante condemnationem interrogauit virum & mulierem vt patet in litera: quia nullus eſt condemnandus ante inquiſitionem ſerpentem autem non interrogauit: quia diabolus qui in ſerpente loquebatur, iam pro peccato ſuo fuerat condemnatus: & de cęlo empyreo deiectus.*

Diuiſio. 1 Et ait dominus,&c. *Hic deſcribitur inflictio pœnæ, quantum ad impoſitionem mali nociui. Et primo quantum ad ſerpentem. Secundo quantum ac mulierem, ibi.* Mulieri quoq; dixit. *Tertio, quantum ad hominem, ibi.* Adæ uero dixit. *Circa primũ conſiderandum, ꝙ ſicut per ſalutem hominum augetur gloria ſanctorum angelorum, per quos incitantur homines ad bonũ, ita econtrario per damnationem hominũ malorũ augetur pœna dæmonũ eos tentantiũ. Veruntamen propter nimiam inuidiam qua dæmones torquentur, eo quod uident homines poſſe peruenire ad beatitudinem qua.ſ.ipſi priuati ſunt, non dimittunt homines tentare, licet ſciant ex damnatione hominum ſuam pœnam in futuro creſcere, ſicut de inuido*

inuido narratur, qui petijt ſibi unũ oculum erui, ut proximo ſuo, cui inuidebat, duo oculi eruerentur. Erant.n.in una ciuitate duo homines, quorũ unus erat nimis notatus de cupiditate, alius de inuidia. Propter quod dominus ciuitatis, qui erat ualde prudens, ipſis uocatis dixit, quod peterent ab eo quid uellent, adiungens quod ille qui primo peteret, ſuam petitionem haberet: alius uero duplum, tunc cupidus nolebat primo petere, motus cupiditate dupli boni habẽdi, ſimiliter nec inuidus, ne ſocius ſuus plus haberet quam ipſe. Tandem cum dominus urgeret eos ad petendum, inuidus petijt, ut ſibi unus oculus erueretur, ut ſocius ſuus duos amitteret, quod factum eſt, & ſic punita ſunt eorum uitia. Si dæmones tentant inuidia homines, licent non ignorent eorum pęnam in futuro creſcere ex hominum damnatione. hoc igitur malum denunciat Deus ipſi diabolo, cui in ſerpente loquebatur.

Exemplũ cupiditatis & inuidiæ. Inuidus alterius reb. mareſcit opimis. Inter cetera animantia, ꝓ oib ai:ntibus. Serpentis maledictio.

2 Quia feciſti hoc. *inducendo homines ad peccatum.*
3 Maledictus es. *quia ex quo creſcet pœna tua.*
4 Inter omnia animantia, &c. *præponit ei brutta animalia, non quantum ad conditionem naturæ, ſed quia ſeruauerunt ſtatutum ſuum quod non fecit diabulus, & hęc eſt magna pœna ſuperbo, quod inferiora & uilia ei preponantur.*

✲ 1 Super

MORALITER.

✲ † *Et ait do:&c.* Serpens igitur ex hominum deceptione maledicitur: nã ex hoc pęna dæmonis augmentatur, ſicut gloria ſanctorum angelorũ, ex hoc quod inducant homines ad bonum. Similiter mulier & vir maledicuntur, quo deſignatur quod aĩa, & corpus poſt reſurrectionẽ in inferno puniuntur.

A Vel tertium tentationis genus figuratur, quod eſt curioſitas. Qui enim terrã manducat, profunda & tenebroſa penetrat, & tantum tpalia atque terrena. Non ponuntur inimicitiæ inter ſerpentes & virum, ſed mulierẽ, qa a diabolo non tentamus, niſi per animalem partem, q mulieris imaginem & exemplũ in vno hoĩe oſtendit. Inter ſemen diaboli & mulieris inimicitię ponunt. Semen diaboli, praua ſuggeſtio. Mulieris fruct⁹ boni operis quo ſuggeſtioni reſiſtit. Iõ obſeruat plantã mulieris, vt ſi in illicita labatur, delectatio illã capiat. Illa obſeruat caput eius, vt ipſum initium ſuggeſtionis malę excludat.

Inimicitiæ inter ſerpẽtem & mulierem.

Semẽ.i. ſeſus ꝓmittitur ſaluator.

a *Super pectus t.* &c. HIER. ventrem. Lxx. addiderunt, ſed in Hebrço habet pectus tm̃. vt calliditatem & verſutiã cogitationum eius apperiret. i. ꝙ omnis greſſus eius neqtiæ eſt & fraudis.

In Hebrço eſt gahon, quod ventrẽ & pectus ſignificat.

GREG. *Pectore & ventre repes.* Malum luxurię aut cogitatione perpetrat, aut opere, Illis. n. cum ab effectu operis expellitur, ſecreta cogitationis polluere molitur, Ventre repit dũ lubric⁹ p membra humana ſibi ſubdita luxuriã exercet in opere. Scipit pectore, dũ polluit in cogitatione. Sed qa p cogitationem ad opera venitur, pri⁹ pectore & poſt ventre deſcribitur repere.

Li. 21. moral. c. 2.

B ✻ RVPERTVS. *Super pectus tuũ gradieris.* Quaſi diceret. Sicut hoc reptile cuius calliditate abuſus es, ſuper pectus ſuum graditur, & ſeipſum in terrã premit, ſic tu diabole, cũ ſis rõnalis ſpiritus, rationale tuum ſemper graui fatuitate onerabis, & quocunq; te verteris, ſemper intentionẽ tuã decorſum conteres, & factis premes contrariis. Verbi gratia, Inuidendo euacuaſti meritũ hominis, ſed hoc facto gratiæ locum aperuiſti, cui amplius inuidebis, dũ hõ ſeipſo tanto fit altior, quanto gratia Dei, eiuſq. creaturæ meritis eſt maior.

vbi ſupra. cap. 18.

✻ CHRYS. Serpentes ſunt omnes hæretici Nam ſicut ſerpentes varii ſunt in colore, ſic hæretici varii ſunt in erroribus. multiplices in malignitate, qui depoſuerunt imaginẽ Dei, q̃ eſt in iuſtitia & ſanctitate veritatis. Facti ſunt ſerpentes filii ſerpentis illius, ad quem dominus in perſona eccleſię, & diaboli dicit *inimicitias ponam inter te & mulierem & inter ſemen tuũ & ſemen illius. Super ventrem & ſuper pectus tuum repes, terram manducabis omnibus diebus vitæ tuæ.* Propter quam ſententiam inter Catholicos & hæreticos pax non poteſt eſſe. *Super ventrem & pectus repunt*, quoniam quicquid faciunt, propter ventrem faciunt, & propter uana gloriam pectoris ſui. *Terram autem manducant*, quoniam neminẽ lucrantur, aut capiunt

Homi. 45. operis im perfect. Hæretici ictui nub. ſimiles.

a ¶ Superbiam: quia in pectore impetus animi dominatur. ¶ In quo doli & inſidię.

beſtia terræ. Super pectus tuum 1

a a ¶ In Hebræo habetur aphar, id eſt, puluerem. ¶ Peccatores ¶ Terrena opera.

gradieris, & terram comedes cun- 2

¶ Dum poteſtatem habes decipiendi.

ctis diebus vitæ tuæ. Inimicitias po 3

b a ¶ Partem animalem quæ tentat. ¶ Eccleſiam. ¶ genus humanum. b ¶ Prauam ſuggeſtionem & omnem iniquitatem. ¶ Originale peccatum.

nam inter te & mulierem, & ſemen

a ¶ Fructus qui eſt Chriſtus. ¶ Fructus boni operis. b Eccleſia. c ¶ Reſurgente Chriſto.

tuum & ſemen illius. 1 ipſa cõteret 4

a ¶ Quid eſt mors, vnde Super aſpidem & baſ.am. ¶ Initium ſuggeſtionis. b ¶ Vt capias eum. ¶ Ideſt ſupplantabis Chriſtum ut moriatur

caput tuum: & tu 2 inſidiaberis 5

a ¶ Si in illicita labatur, vel fini cui maxim inſidiatur diabolus. b ¶ Hrſto. pater ¶ quę ſignificat.

calcaneo eius. Mulieri quoque di- 6

c illam partem animæ quæ gaudet carnalitate.

d xit: Multiplicabo ærumnas tuas 7

a ¶ difficultate uincendę primæ conſuetudinis.

& conceptus tuos †. In dolore 8

D piunt in perfidia ſua, niſi illos qui in terra ſunt, id eſt carnales homines. Spirituales autem viros ſeductio non conſumit. Nõ ſolum autem ſerpentes ſunt, ſed & viperæ, quarum natura eſt, vt rumpentes viſcera matrum naſcantur, ſic authores hæreſũ rumpentes fidem matris eccleſiæ ꝓceſſerunt ad principatum

b *Inimicitias ponã in* &c. GREG. in moral. Caput ſerpentis cõterere, eſt initia ſuggeſtionis manu ſolicitæ cõſiderationis à cordis aditu extirpare, qui cum ab initio dephenditur, percutere calcaneo molitur, quia quem prima tentatione nõ percutit, decipere in fi. cõtendit. Si autem cor ĩ tentatione corrumpitur, ſequentis actionis medietas & termin⁹ ab hoſte poſſidetur, quia totã ſibi arborem fructus ferre cõſpicit, q̃ veneni dente in radice vitiauit.

Caput ſerpentis cõterere.

HIERO. *Ipſa ſeruabit c. t. & tu. con. eius calcaneum*, Melius in Hebræo habetur, *Ipſa conteret caput tuum, & tu conteres calcaneum eius*, quia & noſtri greſſus præpediuntur a colubro, & Dominus conteret Satan ſub pedib: eius.

1 ipſa ipſũ ſubaudi ſemen, q eſt Chriſtus. 70. ipſe verterunt intelligentes Chriſtum

✻ IOSEPHVS. Abſtulit ſerpenti vocem, iratus eius malignitati quam geſſerat in Adam, & venenum ei ſub lingua ponens, quod eſſet hominib. nociuum, præcepit vt mulier eius capiti plagas inferret.

2 Inſidiaberis calcaneo. i. conteres calcaneũ. Li. 1. antiquit. c. 3.

✻ CHRYS. Directa eſt inter mulierem & ſerpentem acies. Statur cominus: Stat mulier in procinctu ſerpentis caput obſeruans, & uitans. Obſeruans, vt calcet, uitans ut ſerpentis morſus declinet. Hanc pugnã aſpicit Chriſtus, ſi tandem illæſa mulier ſerpentem calcando deuincat.

E † 5. diſt. c. cũ enixa. Homi. 40. in Matth.

c *Mulieri quoq.* &c. AVG. Hæc figurate & prophetice melius intelliguntur. Sed quia dolor & gemitus parturientis de corpore mortis eſt, quæ trãſgeſſione cõcepta eſt, refertur & hęc pęna ad proprietatem literæ. Sed quod dictum eſt, *Sub viri poteſtate eris, & ip. q.* 1 Videndum eſt quomodo proprie poſſit accipi. Sic. n. & ante peccatũ facta eſt, ut uir, ei dominaretur, & ad eum conuerſa ſeruiret, Sed poteſt intelligi hanc ſeruitutẽ potius eſſe conditionis, quam dilectionis, ut etiam talis ſeruitus qua poſtea homines ſeruirent hominib, de pœna peccati orta reperiatur. poſſunt igitur coniuges per charitatem ſeruire inuicem. Sed mulieri in uirum dominari nõ permittitur, quod niſi caueatur, deprauabitur, nam & augebitur culpa.

Hiſtoria. Mulieris maledictio. vbi ſupra. cap. 37. Sub ptãtẽ viri mulier.

d *Multiplicabo ærũ* &c. Manifeſtũ eſt multiplicatos eſſe dolores mulieris atq. ſuſpiria. Sed ſacramẽtum magnũ eſt. Nemo enim a uoluptate carnali abſtinet, qui nõ patiatur in exordio ☞ dolores,

C NICOLAVS DE LYRA.

1 Super pectus tuum gradieris. *Secundum Aug. per pectus hic intelligitur ſuperbia, quia diabolus incedens ad ſuaſionem hominum. à ſuperbia incipit, quæ in omni peccato includitur. Vnde & Eccle. io. b.* Initium omnis peccatis ſuperbia.

2 Et terram comedes cũc. *id eſt, homines terrena diligentes incorporabis ubi eos decipiendo.*

3 Inimicitias po. inter te &c. *Secundũ Aug. per mulierẽ intelligitur hic ratio inferior, & per ſemen eius operatio bona. Per ſemen autem hominis intelligitur ſuggeſtio eius praua. Per hoc ergo quod dicitur.* Inimicitias ponã, &c. *oſtendit dominus, quod diabolus mediante ſuggeſtione praua opugnat rationem inferiorem, quæ mulier dicitur, vt ſi conſentiat delectationibus, & per eam deiiciat rationem ſuperiorem, quæ per virum deſignatur. & ſic diabolus inſidiatur calcaneo eius quia non oppugnat eã niſi à parte inferiori, ſenſualitati delectabilia proponendo.*

4 Ipſa conteret, &c. *in principio tentationis reſiſtendo. Alii autem ſancti exponunt de beata virgine ab illo loco:* Inimicitias ponam inter te & mulierẽ. *Non iſtam Euam ſed aliam ab ea deſcendentem, ſcilicet virginem Mariam. Quæ eſt infeſta dæmonibus vnde Cantic. 3. a. dicitur* Terribilis eſt, ut caſtrorum acies ordinata. Et ſemen tuum. *i. alios angelos malos, qui dicũtur ſemen eius propter ſimilitudinẽ naturæ & malitiæ.* Et ſemen illius. *ſ. Chriſtũ qui eſt Mariæ naturalis filius* Ipſa conteret caput tuũ. *quia per ipſum mediãte filio ſuo, poteſtas dæmonis eſt cõtrita.*

5 Et tu inſidiaberis &c. *Quia diabolus tentauit Chriſtum exterius. tantũmõ ſuggerendo. quæ quidem tentatio nõ fuit vitium in tentato, ſed virtutis exercitium, & eodem modo credendum eſt de virgine. Alii vero exponunt literam de ſerpente materiali, non de dæmone, ab illo loco,* Et ait dominus ad ſerpentem, quia feciſti hoc *i. quia fuiſti inſtrumẽtũ huius maleficii. ſicut Leui. 20. c. Iumentũ cum quo aliquis coierit præcipitur occidi*

F *occidit cũ eo.* Maledictus es ĩter omnia animãtia. *quia ſecũdũ ipſos ille ſerpens prius habebat formã & faciẽ gratioſam ſuper omnes beſtias & factus eſt horribilior omnibus.* Supra pectus tuum gradieris. *quia ſecundũ illos prius habuit pedes & ſtaturam erectã, ſed pedes ſunt ei amotis, & ſic reptando. incedit.* Et terram comedes. *prius autem lignorũ fructib. veſcebatur.* Inimicitias ponã inter te & mulierem, &c. *quia odioſus es humanæ naturæ, & cõuerſo.* Ipſa conteret caput tuũ. *quia ex quo reptando incedit, mulier poteſt caput eius calcare.* Et tu inſidiaberis calcaneo eius. *quia non poteſt ſe eleuare ad mordendũ in ſuperiori parte. Sed iſta expoſitio quantũ ad multa videtur irrationabilis. Primo quia Deus dirigeret ſermonẽ ſuũ ad animal brutũ nõ intelligens. Secundo quia in nullo peccauerat, ſed ſolũ dæmõ mouendo linguã eius. Tertio qia ſtatura recta nõ cõpetit alicui. ſed tantũ homini, vt dicit poeta Ouid. in 1. Meta.* Pronaq. cũ ſpectãt aĩlia cætera terrã, Os hoĩ ſublime dedit cęlũque uideri iuſſit, & erectos ad ſidera tollere uultus. *& ideo prima expoſitio quæ eſt Augu. melior videtur.*

Ouid. 1. Metha. 1.

6 Mulieri quoque dixit. *Hic ponitur punitio mulieris in ſpeciali, & hoc quantum ad duo propter quæ mulier coniuncta eſt viro. Primum eſt ad procreationem prolis. et quantum ad hoc dicit,*

Mulie. maledictio.

7 Multiplicabo ærumnas tuas & conceptus tuos. *Licet autem actus generandi ſit delectabilis, tamen habèt turpitudinem annexam poſt peccatum. In Hebreo pro conceptus habetur* הרון *haron, id eſt, impregnationem, quæ eſt laborioſa. et ærumnas tuas, quia portando fœtum conceptũ mulier patitur plures labores et miſerias.*

8 In dolore paries. *Quia in partu ſunt vehementes anguſtiæ, talia autẽ nõ fuiſſent in ſtatu innocentiæ, ſed concepiſſent abſq; turpitudine, et fœtũ conceptum portaſſent abſq; ærumna et labore, & peperiſſent ſine dolore. Secũdo cõiungitur mulier viro propter domeſticã vitã, et quantũ ad hoc punit eã viro ſubiiciẽdo, dicens.* Et ſub uiri poteſtate eris, &c.

1 Adæ

A mores donec coóſuetudo vertatur in melins Sed cū ad hoc id eſt, ad bonum paratus peruenerit, natus eſt quaſi filius, affectus per conſuetudinem bonum, ſed prius reluctarum eſt cnm dolore conſuetudini malæ.

:ſup.c.21

✻ RVBERTVS. Mulier triplicē pœnā habet, quia peccati quātitas in mulierē triplo maior, quā in viro eſt. Primo qa credēdo ſerpenti plus quam Deo, ſeducta eſt. Secūdo quia pulchritudinē & ſuauitatē legis delectabiliter concupinit. Tertio, qa nō cōtenta trāſgreſſione ꝓpria, poſt quā comedit, viro dedit. Itaq; triplici peccato triplex vindicta reddita eſt. Prima, *multiplicabo conceptus tuos*. Item quia vidit ꝙ lignū eſſet bonum ad veſcendum, & pulchrū oculis, ꝓ illo viſus ſui delectamēto, contrarius redditur dolor. Tertio quia viro ſuo dedit, & eū ad comedendū induxit, idcirco *ſub uiri*, īquit, *poteſtate erit*. Ita pro ſeductione, ꝯceptuū multiplicitas, pro gulæ oblectamento, vteri dolor, ꝓ temerario imper.o, ſeruitutis pęna reddira eſt. Sed quæritur q̄ differant mulierē ſub viri poteſtate eſſe, & virū mulieris dūm. Ad hoc reſpondendū valentioris eſſe diminutionis, mulierē ſub domino, quā ſub viri poteſtate eſſe. Nā & ſ'm Romanas leges, ſub viri poteſtate eſt mulier, antequā in manū viri conueniat. Quę aūt in manū viri cōuenit, multomagis quādiu vixerit vir, teſtm̄ illi ſine virō facere nō licebit, vnde & capite diminuta dicitur mulier, q̄ in uiri manum cōuenit. Adeo apud Gentiles quoque hæc lux naturæ valuit.

Sub viri / tāte. Eris / d virum / ū concu / iſcentia / a (ſeu de / derium / ium)

a ¶ rationis. ¶ Per conſuetudinem bonam. ¶ vt ſpiritus dominetur carni. ¶ victa conſuetudine praua cautius obtemperabis rationi, ad aliquam pernicioſam conſuetudinem deſtuas.

paries filios. 1 & ſub uiri poteſtate
a eris, & ipſe dominabitur tui. Adæ
verò dixit: † Quia audiſti vocem vxoris tuæ, & comedeſti de ligno ex
b quo præceperá tibi ne comederes,

a ¶ Hieron. non ruris colendi, ſed peccato, ſicut in Hebræo habetur. b ¶ inueniendæ veritatis.

† maledicta terra in ópere tuo. In la-
c boribus comedes 2 eam cūctis die-

a ¶ vitiorum. ¶ punctiones tortuoſarum quæſtionum, & cogitationes de prouiſione huius vitæ.

bus vitę tuę. Spinas & tribulos germinabit tibi, & comedes herbas terrę. In ſudore vultus tui viſceris pa-

¶ id eſt donec finias hanc vitam.

ne, † donec reuertaris in terram de
d qua ſumptus es: ✻ quia puluis es, &
e in pulucrem reuerteris. Et voca-

¶ id eſt vita

uit Adam nomen vxoris ſuę † Eua,

lias, † tuo / Paul⁹ vel / ium. / ias, † E- / i.

D i. rationi, & libētius ſerniet iubenti, ne in pernicioſā conſuetudinē diſſuat. ſnīam vero in Adma datā pater, qa nemo euadit.
b *Maledicta t. in. o. t.* Hoc enim ipſum quod quiſq; in hac terra natus difficultatē patitur inueniendę veritatis, ex corruptibili corpore habet. *Corpus enim quod corrumpitur aggrauat animam:* hinc dolores & triſtitiæ, hæc profert homini terra. Spinę & tribuli, pūctiones tortuoſarum qōnū, & cogitationes de ꝓuiſione huius vitæ, quæ niſi extirpata proiiciantur, ſuffocant ver-
1 bum, ne ī hoīe faciat fructum. hęc patitur qui colit agrum ſuum donec in terram de qua ſumptus eſt redeat, id eſt donec hanc vitam finiat.

Sap.9.d. / Adęob peccatum ipſius pœna. / † 33.q.5.c. manifeſtū & ca. hoc ima.

Maledicta terra &c. AVG. Hos eſſe labores humani generis ī tetra nemo ignorat, & ꝙ non eſſet, ſi fęlicitas quę erat in paradiſo teneretur, indubitan-
2 ter conſtat.

† 4.q.3.ca. ſed qui. & infr.c.104. 2 ex ca. In q. Hebraicis.

✻ HIERONY. Vel *maledicta terra in operibus tuis*. Opera hìc non ruris co-
3 lendi, ut plerique putant, ſed peccata ſignificant, vt in Hebræo habetur. Et
4 Aquila non diſcordat dicens, *Maledicta humus propter te*.
5 PROCOP. His verbis indicat calamitas & miſerias quæ occurrūt agricolis plerūq;, vt poſt infinitos labores nihil aut parū fructus percipiant. Ve-
6 rum mirandum eſt, quod nulla benedictione Deus a ſe creatos fructus exhilarauit, cū tamen benedictione dignum exiſtimauit hominē & cætera animalia. Deus, ne erres, ſciuit peccatum futurū. Reſeruauit itaque pænam, quę in mortale genus excurrit.

vbi ſupra. / * 13. diſt. 2. c. eccleſiaſtico. / E / 3 Eua quare dicta ſit

B

✻ PROCOPIVS. Hoc ſciens Paulus, ꝓhibet mulieri, ne doceat publice. Primitus enim male docuit. Nec permiſit mulieri dnīm in virum, ſiquidē primitus perperam imperauit viro.

✻ HVGO. *Et conceptus tuos*. Non uidetur hæc maledictio, ſed benedictio: In lege enim maledicta erat ſterilis. Sed hoc dicens, ad dolorem reſpicit pariendi, quia nō totiens pariet, vel quia morituri etiam erant poſt partum, vel quia non oēs prædiſtinandi erāt ad vitam æternam, ſicut futurum fuit, ſi nō peccaſſent. *In dolore paries filios*, qui oēs dolores ſuperat, iuxta illud Pſalmi, ibi, *dolores ſicut parturientis. & ſub viri poteſtate eris*, non ſub regimine tantum vt prius, ſed ſub violenta dominatione, vt te etiam verberibus vulneribus affligat.

✻ PROCOPIVS. Mariæ typus Eua fuit, Vtraque ſiquidem virginitate vigebant: Verum Eua in virginitate exiſtens, deliquit. Proinde triſtitiam & dolores à ſerpente traxit, quos deinde transfudit in omnes peccatrices mulieres, quæ ſecutæ ſunt ſeculis omnibus. Verum Maria gaudium & lætitiam toti mortalium generi obnūtiauit, humaniq; generis maledictionē, in quam deuenerat, fugauit. Præterea partus doloris expers, finiuit eum, qui cum multis doloribus fit. Ideo Euam omnes culpant & incuſant, Mariam omnes laudāt & beatā pronunciāt.

ui ſupra. / anno- / t. / vi ſupra. / C / I Geneſ. / v ſupra.

✻ RABANVS. Figuratè uerba hęc eccleſię conueniūt, cuius ętūnę multiplicantur in hac uita, ut ad uitā perpetuā caſtigata perueniat, multiplicantur conceptus cū ſpiritualē Deo ſobolē prædicādo ac rectè uiuēdo gignere ſatagit. vnde Paulus, *filioli mei, iterum quos parturio* parit in dolore filios, cum metuit, ne ſicut ſerpēs decepit Euā, ita corrūpātur ſens⁹ eorū & excidāt à ſimplicitate quæ eſt in Chriſto, Agit ſub viri poteſtate, qa ſeruit dño in timore, cui ſi nūq̄ peccaſſet, ſolo dilectiōis copularetur amplexu. *& ipſe dominabitur ei*, carnales ei⁹ cohibēs mot⁹
a *Sub viri poteſtate eris, &c.* Hoc eſt cū illa pars animæ, quæ carnalibus gaudet malam conſuetudinē volens uicerit, difficultatā & dolorū paſſa, & bonā pepererit, cautius obtēperabit uiro, i. ra-

STRA. Terra maledicitur non Adā, vt cuncti propter quos hæc ſcripta ſunt terrerētur, ne ſimilia faciētes ſimili pæna plecterentur. Ipſe vero Cain, quia primæ pręuaricationi fratricidiū addidit. maledicitur, cū dr̄, *maledictus eris ſuper teeram, &c.*

ALCV. Terræ maledixit, nō aquis, quia homo de fructu terræ contra vetitum manducauit: non de aquis bibit, & in aquis erat peccatum abluendum de fructu terræ contractum. Animalia quoq; terreſtria plus maledictionis habent, quam aquatitia, quia plus viuunt de maledicta t. Inde Chriſtus poſt reſurrectionem de piſce manducauit; non de terreſtri animali.

GREG. in mora. *Maledicta ter. in o. t.* Deus maledicit homini peccanti, & homo maledicere prohibetur. Sed maledictū duobus modis dicitur, aliud probatur, aliud improbatur. aliud. n. eſt ex iudicio iuſtitiæ aliud ex liuore vindictę, maledictum in iudicio, iuſtitiæ eſt: *Maledicta ter. in o. t.* & quod ad Abraham dicitur: *Maledicam maledicentibus tibi*. De eo vero quod fit liuore uindictæ dr̄ *Nolite maledicere*. Et alibi, *Maledici regnum Dei n. p.* Viri quoque ſancti maledicunt, non deſiderio uindictæ, ſed vltione iuſtitię. Intus. n. ſublimei Dei iudicium aſpiciunt, & mala foris exurgentia, quo maledicto debeanr feriri cognoſcunt, & non peccant, quia ab interno Dei iudicio non diſcordant. Hinc Petrus ait Act. 8. d. *Pecunia t. t ſ. in.* Quod. n. non ait, eſt, ſed ſit. Non indicatiuo, ſed optatiuo modo ſe dixiſſe indicauit. Hinc Helias 4. Reg. 1. *Si homo Dei ſum deſcendat ignis de cęlo, & cōſumat vos*, quorum tamen ſententiam ratione ueritatis prolatam exitus monſtrauit. Simon. n. æterna damnatione interijt, & duos quinquagenarios flamma combuſſit.

lib. 4. c. 5 & 6. / Rom. 22. / F

c *In laboribus, &c.* RABA. Spinę antea erant, ſed non ut laborē homini inferrent, cui poſt peccatum fuerunt ad laborē & afflictionem, ſicut ſerpentes, & quæcunque noxia, ante erant innoxia. Et notandum, ꝙ Adę extrinſeca pęna imponitur, *Maledicta terra in opere tuo.* Mulieri uero intrinſeca, cum dicitur, *Multiplicabo, c. t. &c.* quia ſeducta ſeduxit uirum.

In ppere tuo propter te.

☞ RV-

NICOLAVS DE LYRA.

V punit

1 Adæ ue. d. *Hic ponitur punitio uiri. Circa quod ſciendum, quod ſicut in domeſtica vita mulier ſubijcitur viro, ita ad virū pertinet procurare neceſſaria uitæ, pro ſe, familia, & uxore, & ideo quantum ad hoc punitur cum ſubditur.*

3 Maledicta terra in &c. *In quo notatur terræ ſterilitas, quæ poſt peccatum non produxit fructum conuenientem homini niſi cum cultura & labore, quæ ante ſponte producebat fructus conuenientes in abundantia, & produxiſſet ſi homo in ſtatu innocentię perſtitiſſet. In Hebręo habere* בעבורך *baaburecha. i. ꝓpter te. Maledicta terra propter te. i. propter peccatū tuū, ꝓpter ꝙ incurrit ſterilitatem, ut dictū eſt.* In ſudore uultus tui, &c. *p hoc notat anxietas hoīs in labore agriculturæ q ante peccatū nō opabatur niſi ad recreationē & uirtutis exercitiū, ut prędictū eſt.*

3 Spinas & tri. *In hoc notantur impedimenta quæ proueniunt homini labori ex terra.*

4 Et comedes. &c. *Qui prius comedebas fructus paradiſi, & quia iſtę pœnæ inflictę ſunt homini ad totam uitam uſque ad mortem.*

5 In ſu. vū. &c. *Patet litera.*

6 Et uoc. Adam. *Hic conſequenter deſcribitur miſeriæ inflictę transfuſio, quia quales facti ſunt primi parentes per peccatum, tales filios genuerunt, & ideo dicit.* Et uoc. &c. Eua. *In Hebræo eſt* חוה *haua. quod nomen ſonat vitam pœnalitatibus tamen ſubiectam.*

✱ RVPERTVS. Verſiculus iſte, quo ſenſu dixerit, *Maledicta terra*, declarat. Quid enim affert terra ſi non laborauerit.

A BERNARD. Duo reliquit nobis in hæreditatem vetuſtus Adā, laborē, & dolorē, laborē in actione, & dolorē in paſſione. vbi ſupra. cap. 24. Sermo ſeriꝰ. 4 maioris hebdomadæ.

Puluis es, &c GREG. Homo ita conditus fuit, ut manere illo decederent tēpora, nec cum temporibus tranſiret. Stabat ergo in momētis decurrentib. nec ad vitę terminū per dierum incremēta tēdebat, quia ſemper ſtanti inhærebat, vbi uetitū contigit, offenſo creatore, ire cœpit cum tēpore. unde *Terra es, & in terram ibis*. Statu ſcilicet immortalitatis amiſſo, curſus eum mortalitatis abſorbuit, & ad mortē trāſeundo, didicit ſtādo ꝙ fuit, cuius radicis amaritudinē quaſi in uirgulto tenemus, quia eius curſū naſcēdo ſortimur, ut ipſo momēto quo uiuimus, a uita tranſeamus, dū infantia ad pueritiā, pueritia ad adoleſcentiā, adoleſcentia ad iuuentutē, iuuētus ad ſenectutem, ſenectus trāſit ad mortē,

a *Et uocauit Adā nomē v.ſ.E. eo quod, &c.*

B AVG. Verba primi hoīs hæc fuerūt, quoniā hæc eſt mater omnium viuētiū, tanq̄ reddat cauſam nominis a ſe impoſiti, cur ſcilicet Euā vocauerit.

Myſticè. *Myſtice.* Poſt peccatū & iudicis ſententiā uocauit Adam vxorē ſuā Euā, quia ſit mater viuorū, cum mortē & mortales fętus parere meruerit. Sed illos fętus ſcripturæ attendit, quos ī dolore cū peperit: ad virum cōuertitur, vt ei dominetur. Sic enim eſt vita & mater viuorū, vita in peccatis mors dicitur. Rectè ergo pars animalis cum per rationē de verbo vitæ, affectum recte viuendi conceperit, vita appellatur, & mater viuorū, id eſt, bonorū, quāuis in dolore & gemitu malę conſuetudini reſiſtens, bonam conſuetudinē ad recta facta pepererit, quibus cōtraria ſunt peccata quæ mortua ſolēt appellari. Mors autem quæ debetur naturæ poſt peccatum, in tunicis pelliceis figuratur, tandiu autem in paradiſo fuerunt, quamuis ſub ſententia damnantis Dei, donec ad tunicas pelliceas ventum eſt, huius vitæ ſcilicet mortalitatem. Bene autē mors quam in corpore ſentimus, in pellibus exprimitur, quæ mortuis corporibus detrahuntur. alias, † nō habet et.

b *Fec. quoque, &c.* AVG. Hoc quoque ſignificationis cāuſa factum eſt, & in factis quæritur quid factum ſit, & quid ſignificet, & in dictis quid dictum ſit, quidvè ſignificet?.

C STRA. Ipſi fecerunt ſibi perizomata, vt peccatum ſuum abſconderent. Deus vero tunicas pelliceas, quibus totum eorum corpus induit, quia, & in corpore & in anima eos iuſtè dānauit. Stulta vero quæſtio eſt, qualiter vel quo operante pelles ab animalibus deductæ ſint, quærere. qui enim de nihilo omnia condidit, quomodo & qualiter voluit, hec fecit.

vbi ſupra. ca. 18. ✱ CHRYSOS. Veſtium amictus, continuum ſit nobis monimentum, quo memores ſcimus quātis bonis exciderimus, & diſcamus quanto ſupplicio genus humanum ob inobediētiā ſit affectum. Dicant igitur nobis, qui tanto vtuntur apparatu, ut iā hanc vīum prorſus audire nolunt, ſed ſerico veſtiuntur, eoq; è inaniæ peruenerunt, vt aurum veſtibus intexāt. Quare corpus ita ornas, & gaudes eiuſcemodi,

c *Et ait: Ecce A. &c.* AVG. Propter trinitatē pluralis numerus ponitur, ſicut & ibi, *Faciamus ho. &c.* Replicatur igitur in caput ſuperbi ad quem venerit exitum, quod à ſerpēte eſt ſuggeſtum *eritis ſicut dij*. Nec ſunt verba inſultantis Dei, ſed à ſuperbia deterrentis alios, vidētes hominem no eſſe factum qualē voluit, ſed amiſiſſe, quod factus ſit. *Videte, ne forte ſumat de ligno vitę, &c* Superiora verba Dei ſunt, hoc autē factum eſt propter verba Dei ſecutura, a, ienatus eſt à vita, non ſolum quā cum angelis erat acceptururus, ſi perſtitiſſet, ſed ab illa quā in paradiſo habebat quaſi excommunicatus a ligno vitæ, quod erat et pro ſacramento, ſicut in eccleſia ſolent homines a ſacramentis viſibilibus eccleſiæ diſciplina remoueri. D

a ¶ Reddit cauſam quare vocauerit eam vitam. ¶ animalitas conuerſa ad rationem mater eſt Viuorum, id eſt bonorum operum. b ¶ rectè factorum, quibus contraria ſunt peccata quæ dicuntur mortua.

a eò ꝙ mater eſſet cunctorum viuen- 1

a ¶ antequam de paradiſo eijceret.

tium. Fecit quoq. Dominus Deus 2

b a ¶ quibus ſignificatur mors, quæ poſt peccatum debebatur naturæ. b ¶ quia mortales ex mortalibus.

Adę & vxori eius tunicas pelliceas

a ¶ non ſunt verba inſultantis Dei, ſed alios deterrentes a ſuperbia. ¶ ironia. ¶ quaſi nec illud quod volebat aſſecutus eſt, & perdidit quod factus eſt.

& induit eos, & ait: Ecce Adam fa 3

a ¶ trinitatis mentio inculcatur.

c ctus eſt quaſi vnus ex nobis, ſciens

a ¶ hæc verba ſunt Dei. ¶ Apoſiopeſis, quæ irato & perturbato congruit.

bonum & malum. Nunc ergo ne-

d a ¶ id eſt ſi. ¶ Impleto numero electorum qui guſtaturi erant de ligno vitæ, & ſic ad beatum ſtatim migraturi ſed cuſtodia eſt adhibita, ne qui indigni facti ſunt attingant vlterius. 4

forte mittat manum ſuam, & ſu-

a ¶ quod erat ei pro ſacramento.

mat † etiam de ligno vitæ, & comedat & viuat in ęternum. 5

AVG. Mirum eſt, ſi Adā ſpiritualis erat mente, quamuis nō corpore, quō credit ſerpenti, dū diceret Deum lignum prohibuiſſe, quia ſciebat eos, ſi comederent, futuros vt deos per ſciam boni & mali, tanquam hoc ſolum creator creaturæ inuideret. Sed nullo modo credendū eſt ſpirituali mente prędītū hoc credere potuiſſe. *Vnde Adam non eſt ſeductus, &c.* vt per mulierē, ſ. vir præuaricaretur, ſecundum illud Rom. 5. c. *In ſimilitudinem præuaricationis Adæ.* Seductus tñ non eſt. Vnde non ait. *Mulier ſeduxit me, &c. ſed ipſa dedit mihi, & comedi.* Illa vero, inquit, *ſeduxit me, &c.* Ita Salomon vir quidem tantæ ſapientiæ, non in ſimulachrorū cultu aliquid vtilitatis credidit eſſe, ſed mulieris amori reſiſtere non valuit, & quod ſciebat nō eſſe faciēdum fecit, ne mortiferas delicias contriſtaret. Si vxorem quę iam ſeducta manducauerat, noluit Adam cōtriſtare, q̄ credebat à ſe alienatā taſieſcere. & ſine ſolatio interire, nō q̄dē carnis cōcupiſcentia, ſed amicabili beneuolentia, qua ſæpe Deus offenditur ne offendatur amicus. Alio ergo modo deceptus eſt quam mulier, quæ falſum verum eſſe putauit. E

✱ THEODORETVS. Hoc per ironiam à domino dictum eſt, vt oſtenderet fuiſſe diaboli promiſſionem, *Eritis ſicut dij*. quæſt. 40.

✱ EPYPHANIVS. Refellendo ergo opinionē Adę, & quaſi obiurgans dicit, an quod putaſti euenit, vt eſſes qaaſi vnus ex ndqis? Hoc eſt enim quod dixit, *Quaſi vnus ex nobis*. Nam cum deſideraſſet altior fieri in peioeem ſtatnm eſt telapſus, Ex Lyppomani Cathena in Gen

Ecce Adā fa. eſt q. v. &c. ſerpens ſeduxit, &c. Dupliciter intelligi poteſt. *Quaſi vnus ex nobis*. i. Deus quod pertinet ad inſultatio, nem. Sicui dicitur vnus ex ſenator. b. i. ſenator Vel quod Deus eſſet non natura, ſed creatoris ſui beneficio: ſi ſub eo manere voluiſſet. *Sciens bonū & malum.* quaſi poteſtatem Dei pęna ſua diſcet eſſe ineuitabilē, quā pati noluit beatus & conſuntiēs: & habebit ſcientiam per penā, quam Deus habet per ſapientiā.

d *Nunc ergo ne forte, etc.* Simile dicit apoſt. 2. Tim. d. *Ne forte det illis Deus pęnitentiā ad cognoſcendā veritatē.* Videt autē homo dimiſſus eſſe in labores huius vitę, vt aliquādo porrigat manum ad arborē vitæ. i. ad crucē. p q̄ vita reparatur ęterna. Prohibitio quoq; īteligi pōt, vt iuſte pæna pꝰ peccatū, īterclusꝰ ſit ad ſapiētiā additꝰ, donec Dei miſericordia, reuiuiſcat, q mortuꝰ fuerat. Lib. 11. de Gen. c. 10.

F ✱ AVG. Alinſtus enim à vita, non ſolū q̄ fuerat, ſi pceptum ſeruaſſe cum angelis accepturus, ſed ab illa ē quā dicebat in paradiſo, fęlici quodam corporis ſtatu ſeparare vbiq; debuit à ligno vitæ. Siue quod ex ipſo illi ſubſiſteret fęlix ille ſtatus corporis ex re viſibili, virtute inuiſibili. Siue quod in eo eſſet ſacramentum viſibile inuiſibilis ſapientię, alienandus inde vtique fuerat, vel iam moriturus, vel etiam tanquam excommunicatus, ſicut etiā in hoc paradiſo, id eſt, eccleſia, ſolent à ſacramētis altaris viſibilibꝰ, homines diſciplina eccleſiaſtica remoueri vbi ſupra

✱ EPIPHANIVS. Quoniā igitur in diminutione erat Adā, noluit eum Deus viuere in ęternum in detrimēto, ſed vt optimus figulus in proprium figmentum, vas extinctum & confractum per ſeipſum reparare conſtituit, In regeneratione igitur quaſi iterato in renocatum reficiet uas, ut poſſit ſemper uiuere ſine priore detrimento.

✱ THEODORETVS. *Ne forte extendat, &c.* Non adeo dictum eſt quod Deus vitā æternā illi inuiderit. ſed vt per mortem quæſt. 41.

NICOLAVS DE LYRA

1 Eo quod mater eſſet, *id eſt omnium hominum in hac uita mortali degentium.*

2 Fec. quoque, &c. *id eſt, de pellibus animalium mortuorum in ſignum ſuę mortalitatis, & quia indigebant tegumento contra intemperiem aeris loci ad quem erant eyciendi, uerumtamen ante eiectionem Deus improperat Adę ſuam tranſgreſſionem dicens:*

Ironia. 3 Ecce Adam factus, &c. *Ironia eſt, ac ſi diceret, non es aſſecutus, quod ſerpens promiſit ſed contrarium.*

4 Nunc ergo uidete, Ly *uidete, non eſt de textu Hebraico, ſed ſubintelligitur, & eſt modus loquendi ſatis frequens in Hebraico quo omittitur una dictio. Translatio uero noſtra expreſſit quod in Hebræo omittitur, uel ſubintelligitur. Notandū ēt quod hoc eſt uerbum Dei ad angelos, per quorum miniſterium homo primus eiectus eſt extra paradiſum.*

5 Et ſumat, &c. *Cum homo incurriſſet iam neceſſitatem moriendi, ut prædictum eſt, lignum uitæ iam non poterat uitam eius perpetuare, poterat tamen ex ſua bonitate ipſam prolongare, & iſta prolongatio nomine æterni ſignificatur, ſicut in Pſal. Montes ęterni nominantur propter longitudinem durationis. unde & in Hebræo dicitur.* Et viuat in ſeculum, *quod deſignat tempus longum.*

1 Eiecit

A tem, peccati impetum detineret. Vt cum ait Apoſtolus; *Qui mortuus eſt, iuſtificatus eſt a peccato.* Itaque mors non ſuppliciū ſed medicina fuit. Rom. 6.

a *Emiſit eum, &c.* In locum ſibi congruum, ſicut plerunq: malus cū inter bonos uiuere cęperit ſi in melius mutari noluerit, de bonorum congregatione pellitur pondere prauæ conſuetudinis ſuę.

b *Fecitque Adam.* HIER. LXX. *Et eiecit, & habitare fecit contra paradiſum voluptatis, & ſtatuit cherubin & flammeam rhompheam, quæ vertitur ad cuſtodiendam ligni vitę viam.* Alius ſenſus eſt in Hebræo, *Ait.n. & eiecit dominus,* Adam.ſ. *& habitare fecit ante paradiſum voluptatis, cherubin & flammeum gla.* Non quod Adam habitare fecerit contra paradiſum voluptatis, ſed illo eiecto ante fores paradiſi, cherubin, & flammeū poſuit gladium, ne quis poſſet intrare. (In queſt. Hebraicis. Eiicitur Adā de paradiſo.)

c AVG. *Et collocauit, &c.* Hoc per cæleſtes poteſtates etiam in paradiſo viſibili factum eſſe credendum eſt, vt per angelicum miniſterium ibi eſſet quædam ignea cuſtodia, non tamen fruſtra, ſed quia aliquid de paradiſo ſignificat ſpirituali. (Hiſtorice. Lib. 11. de Geneſ. c. 11)

B STRA. *Collocauit, &c.* hoc eſt ꝑ miniſteriū angelorū igneā cuſtodiā ꝯſtituit: Flammeus gladius tribulationes, dolores & labores huius vitę, quib. nos exercemur. Vel ſnīa iuſtę dānationis, q̄ homini eſt data, qui ita dānatus eſt, vt Chriſti paſſione redimi poſſet. Vnde gladius verſatilis dr̄, qa pōt remoueri. Remotus eſt.n. Enoch & Helię, & quotidie remouetur fidelib. de hac vita ad supernā beatitudinē trāſeuntib. Nec dicit flammā & gladiū, ſed flāmeū gladiū. Qui.n. ad paradiſum redeunt, neceſſe eſt vt igne ſpiritusſancti oēs concupiſcētias huius vitę exurant, & gladio verbi Dei oīa noxia pręcidant.

a Hæc Dei actio eſt. — Quaſi excommunicando, ſicut modo praui emittuntur ab eccleſia.

a Emiſit eum dominus † Deus de

a Vt in hoc corpore laboraret & meritum redeundi ſibi collocaret.

paradiſo voluptatis vt operaretur

a Quaſi excommunicatum.

b terrā de qua ſumptus eſt. Eiecitq́. 1

Adam & collocauit ante † paradi-

a Angelicam poteſtatem. — Plenitudinem ſcientiæ & charitatem.

ſum voluptatis cherubin & flam-

a Pœnam temporalem vrentem, ſed tranſitoriam. b Quia in adaentu filii remouendus.

meum gladium atque verſatilem

a Quia reuerti non poſſumus niſi per hęc.

ad cuſtodiendā viam ligni vitæ. 2

✠ RV-PERT. Vbi autem vel in qua parte terrarum hic infelix operarius habitauerit, non legimus, niſi quod eū ſepultū eſſe in Hebron ciuitate quatuordecim milibus. ab Hieroſolymis diſtante ſacra ſcriptura teſtatur. Sic.n. in libro Ioſue ſcriptum eſt, *Nomen Hebron antea uocabatur Cariatharbe. Adam autem maximus ibi inter Enacim ſitus eſt.* (D Li. 3 in Geneſ. c. 31. Ioſue. 14.)

✠ HVGO DE S. VICTORE. Quia homo & diabolus in paradiſo peccauerunt, vterque eiectus eſt. Et ne alterutri illorū iterū liceret intrare, contra vtrunq: poſita eſt cuſtodia & offendiculum. Cherubin, vt repellat diabolū, igneus gladius, vt repellat hominem. (In anno. in Geneſ. 1 De paradiſo voluptatis. de horto Edē)

✠ PROCOP. Quidam inquiunt, ſatius fuiſſet hoīem nō naſci, q̄ vt in tanta veniret mala, quę Deus forte ignorans, non auertit. Aut ſi ſciuit mala, q̄ inuaſura eſſent hoīem eaque nō prohibuit, iniuſtitiæ cōuinci poteſt, ꝙ hominem nihilominus creauit. Quibus reſpondetur. Ergo ſecūdum veſtram opinionem ne boni quidem creandi erant, qui præter ſuam eſſentiā etiam ſortiti ſunt, vt ipſis ſit bene, & habeantur filij Dei. Sic nec angeli & inuiſibiles potentiæ a Deo formādę erant propter diabolum qui de ſua felicitate decidit. Deus quidem vt bonus, tam viſibiles, quàm inuiſibiles creaturas cōſtituit. Cæterum homo & angeli cum ſui iuris eſſent, ea libertate ſunt abuſi, & ſua propria culpa, ad miſeriam ſunt deuoluti. (In c. 3. in Geneſ. † Anth paradiſum voluptatis ab oriente horti Edē.)

E ISI D. *Et collocauit, &c.* Cherubin plenitudo ſcientiæ, hęc eſt charitas, quæ plenitudo legis eſt, diuinæ. Gladius flammeus, pœnæ temporales, quæ verſatiles ſunt, quoniam tempora volubilia ſunt. Ad arborem igitur vitæ non reditur niſi per cherubin, id eſt, plenitudinem ſcientiæ, id eſt, charitatem, & per gladium verſatilem, id eſt, tolerantiam temporalem. (Cherubin. Miſtice. Gladi⁹ flāmeus.)

✠ Rv- Adam

NICOLAVS DE LYRA.

1 Eiecitque Adam, &c. *Iſtud dupliciter exponitur ſecundum duplicem opinionem ſuprapoſitam de ſitu paradiſi terreſtris. Secūdum enim illos qui dicunt, quod eſt ſub ęquinoctiali circulo gladius flammeus intelligitur zona torrida inter habitationem noſtram & paradiſum, et dicitur uerſatilis, quia ſol per quem cauſatur ibi caliditas impertranſibilis, appropinquat ad nos in æſtate & hyeme elongatur. Per Cherubin autem intelligitur angelica cuſtodia, per quam tota natura corporea administratur, & maxime motus orbium.* (Gladius flāmeus.)

2 Ad cuſtodiendam viam, &c. *Ne homo inde eiectus poſſet illuc redire, nec aliquis alius adire. Secundum uero illam opinionem quę ponit paradiſum terreſtrem circa tropicum cancri, per gladium flammeū intelligitur aliquis ignis materialis, ibi factus a Deo & oriens de terra, ſicut dicitur de monte Aetna, qui continue ardet, & ſignificatur nomine gladij, quia ignis aſcendens ſurſum in ſuperiori parte acuitur ad modum gladij. Per cherubin autem intelligitur natura angelica, ut prædictum eſt.* Ad cuſtodiendam viam, *quia ille ignis eſt ante introitum paradiſi probibens acceſſum hominis ad ipſum.*

2 Ad

MORALITER.

C † 1 *Emiſit eū Deus de para, &c.* per qđ deſignat̄ ꝙ peccator pro pc̄tō mortali deſinit eſſe de eccleſia militāte merito, & ſi nō numero. Per hoc aūt qđ gladi⁹ flāme⁹ ponit̄ ante paradiſum, deſignat̄ ꝙ manēte pc̄tō mortali nō eſt reuerſio ad eccleſiam militātē ſ̄m meritū. Dr̄ tñ gladius verſatilis, qa ſi vera pnīa ſequitur, homo ſ̄m meritum ad eā reuocatur, dicente dño Ezech. 18. g. *Nolo mortē peccatoris, ſed ut magis conuertatur & viuat*

In c. Gen. 3. ubi dicitur in poſtila. Sed contra dicta occurrit dubium

ADDITIO. I.

Licet gratia gratis data poſſit remanere cum peccato mortali, impoſſibile tamen uidetur quod iuſtitia originalis ſimul maneat cum peccato mortali, prout uidetur poſtillator uelle. Quod ſic patet: nam prout doctores cōmuniter loquuntur in ſtatu innocentiæ, in quo homo inſtitutus fuit in originali iuſtitia, nulla erat rebellio carnis ad ſpiritum, nec ſpiritus ad Deum, & per conſequens impoſſibile erat ſtante illo ſtatu peccatum mortale incurri. Peccatum.n. ſecundum Amb. eſt inobedientia diuinæ legis, & tranſgreſſio cæleſtium mandatorum, quod de directo opponitur ſtatui innocentiæ. Ad dubium autem motum per poſtillatorem ipſum, ſ. quo in muliere remanſit donum originalis iuſtitiæ poſt primum & ſ̄m peccatum, & uſq; poſt comeſtionem ligni aliter poſſet reſponderi. (Inobediēt.)

Pro quo attendendum eſt, ꝙ licet pręceptum de inbibitione comeſtionis ligni fuit datum Adæ antequam Eua fuiſſet in rerum natura producta, ut litera teſtatur. tamen ſ̄m Aug. ſuper Gen. c. 8. ex hoc non ſequitur quod Eua non fuiſſet obligata ad pręceptum obſeruandum. Tranſgreſſio autem huius præcepti non fuit conſummata donec, Adam comedit, licet fuiſſet quodam modo inchoata per comeſtionem mulieris: Quod patet per magiſtrum in 2. diſt. 24. ubi oſtendit quod talis eſt ordo peccandi in nobis qualis fuit in primis parentib. ſic dicens. Vt.n. nunc ſerpēs mulieri malum ſuaſit, ipſaq; conſenſit, deinde uiro ſuo dedit, ſic conſummatum eſt peccatum, ita & nunc in nobis pro ſerpente eſt ſenſualis motus animæ, pro muliere inferior rationis, pro uiro ſuperior portio rōnis: Hæc ille. Ex quo patet ꝙ tranſgreſſio pręcepti ipſi Adæ dati non fuit totaliter conſummata uſq; ad comeſtionem uiri, nec eſt ēt neceſſarium dicere, quod Adā fuerit tranſgreſſor illius pręcepti ſibi dati ante comeſtionem ligni per actū interiorē in hoc conſentientē. Nā prout ex ſerie literæ patet, ſola comeſtio fuit prohibita, nō aūt deliberatio ſeu conſenſus pręcedens comeſtionē. Dicit.n. in die quo comederis ex eo, &c. *Nō autē dicit in die* quo conſenſeris, *ſeu* deliberaueris comedere, *et huiuſmodi, unde ſicut de quibuſdā pręceptis ue. teſt. dr̄ a doctorib. ꝙ lex ꝓhibet manū, non aūt animū, eodē modo in propoſito dici poſſet, prout litera ſonat.* Ex *quib. ulterius ſequitur, ꝙ licet tā* Eua *quā* Adā *ante comeſtionē ligni peccaſſent per actus interiores peccato ſuperbiæ, quod eſt initiū oīs peccat, ut patet Ecc. 10. nō tamē tranſgreſſio p̄cepti ſibi dati fuit facta uſq; ad hoc quod* Adā *comediſſet, & tūc & non antea nuditatem ſuā erubuiſſe debuerunt, quod uidentur ſonare uerba* Aug. *in 4. de ciuit.* Dei, ꝙ *poſt quam tranſgreſſio præcepti facta eſt gratia Dei deſerente, de corporum ſuorum nuditate confuſi ſunt, non.n. dixit* poſtquam peccauerunt, *quod poſſet intelligi de quocunque genere peccati, ſed poſtquā* trāſgreſſio pręcepti facta eſt, *ut intelligatur de tranſgreſſione præcepti de quo agitur, quę nunquam fuit conſummata donec uir comederet, & ſic de nuditate ſua tempore congruo erubuerunt.* (Ordo peccandi.) F

In eo. c. 3. ubi dicitur in poſt. Serpentem autem non interrogauit.

ADDITIO II.

Alia ēt ratio aſsignatur ad hoc ꝙ ſerpēs non fuit interrogatus. unde Aug. *cōtra Manichæos lib. 2. nā ſerpēs non interrogat̄, ſed prior excipit pœnā, qa nec confiteri peccatū poteſt, nec habet omnino unde ſe excuſet.*

In ed. c. 3. ubi dr̄ in poſt. Sed iſta expoſitio quantum ad multa, &c.

ADDITIO. III.

Iſta expoſitio ult. non eſt tanquā irrationabilis excludenda: conſonat.n. literę pluſquā alia, & eſt ſnīa Hier. de Hebraicis q̄onibus: nec obſtat quod poſtillator obijcit. Primo de hoc quod Deus dirigeret ſermonē

A ſuum ad aĩal brutũ quam alibi legitur. Et ait dominus ad piſcem. Ionæ 2. d. quod ſignificat expreſſionẽ diuinæ voluntatis per effectus exteriores. Quod aũt obijcit ſecundo, quod ſerpens in nullo peccauerat, ſed ſolũ dæmon, non obſtat: nã in ſignum deteſtationis peccati ẽt bruta quandoq; puniuntur, vt patet de iumento cũ quo aliquis coerit: Leui. 20. c. prout allegat poſtillator. & non ſolũ hoc ſed ẽt res inanimata quæ oĩno caret ſenſu & motu voluntario, præcipiuntur comburi & deſtrui propter horrorẽ alicuius magni peccati, vt Deut. 13. c. de ciuitate auerſa a cultu Dei ad idolorum ſeruitutẽ, vbi præcipitur quod non ſolum pecora occidantur, ſed ẽt comburantur ſuppellectilia. Et habemus idem 1. Reg. 15. a. de Amalechitis vbi propter peccatũ a ſuis prædeceſſorib. longe ante perpetratũ Deus præcepit occidi non ſolũ viros & mulieres, ſed ẽt paruulos & lactentes, boues & oues, &c. Quod aũt poſtillator tertio obijcit de ſtatura recta quæ non competit niſi tantũ huiuſmodi, non obſtat: nã ad ſaluandã veritatem literæ ſm hanc expoſitionem, ſufficit quod ſerpens antea cum pedib. altis incedebat, ſicut & alia animalia, & poſt huiuſmodi ſententiam pedes ſunt ei amoti, ſic ut non poſſet incedere, niſi reptando, unde hæc expoſitio vr tenenda tanquam literalis; aliæ vero expoſitiones Aug. & ſanctorum tenendæ ſunt tanquam veræ ſpirituales ſeu myſticę.

In eo. cap. 3. ubi dicitur in poſtil. Et vocauit Adam, &c.

ADDITIO. IIII.

Eua in Hebraico חוה chauah vitã ſonat ſimpliciter, non connotãdo quod ſit pœnalitatis ſubiecta vel non ſicut. n. cum dr̃, mater omnium viuentium, non denotatur quod ſint in hac vita mortali, uel non, vnde hæc vocatio aliter vr̃ continuari ad prædicta. Ad quod ſciendũ, quod licet Adam ſcdm quod tradunt doctores ſciuerit naturas oĩum animalium & oĩum ſcientiarum, de quib homo natus eſt inſtrui, prout patet in 1. par. q. 94. art. 3. in cor. a. non tamen habuit notitiam futurorum contingentium, niſi prout ex diuina reuelatione habuit, vel experimentaliter poterat adquirere. & ideo cum mulier ſtatim poſtquã fuit producta ſibi adducta fuerit, neſciens an Deus diſponeret eos ſic remanere, & alios de nouo procreare, an ex ea eſſet proles per propagationem procreanda, uocata eſt ab eo virago, quaſi de uiro ſumpta, ad denotandum quod erat ſibi data in conſortium domeſticæ conuerſationis, non declarans an eſſet ſibi data ẽt ad prolis propagationem quod ẽt conſonat verbis Dei dicentis ante mulieris productionem ſupra Gen. 2. c. Dixitq; Deus. Nõ eſt

B bonũ hoĩem eſſe ſolũ, faciamus ei adiutoriũ ſimile ſibi. Sed poſt peccatum ex diuina ſnĩa contra ipſum & uxorem ſuam lata duo collegit: Vnum, ſ. quod ipſi eſſent mortales, & hoc cũ ſibi fuit dictũ. Puluis es, & in puluerẽ reuerteris. Scdm quod debebant habere filios per propagationem, ſicut cætera animalia, & hoc cum dictum fuit mulieri. Multiplicabo ærumnas tuas & conceptus, & in dolore paries filios. Ex quib. concludit, quod illa deberet eſſe mater omniũ ſuccedentiũ, cum iam ceſſauiſſet Deus a nouis creaturis condendis, & ideo audita diuina ſententia vocauit eam Euam, quod nomen interpretatus eſt ipſe Adam, i. eo quod eſſet mater omnium viuentium.

REPLICA.

Correctorij contra Burg. In 3. c. ubi poſtillator mouet dubium. Cum Eua peccauerit actu interiori ſuperbiæ & diffidentiæ, & actu exteriori comeſtionis vetiti, & tñ non percepit ſuam nuditatem vſq; poſt eſum uiri, quõ iuſtitia originalis potuit ſtare cum præfatis peccatis Euæ? Et reſpondet dicens iuſtitiã originalem fuiſſe gratiã gratis datam quæ ſtare põt nedum cum peccatis uenialib. ſed ẽt mortalib. Hanc reſponſionem Burg. impugnat rõne minus efficaci ut dicetur, & ponit ad motum dubium aliam reſponſionem dicens, quod Adæ datũ eſt præceptũ, non Euæ, ideo tranſgreſſio non fuit conſummata quouſq; Adam comederet, & eo uſque manſit iuſtitia originalis. Et multa circa hoc dicit inepta. Suppoſitum. n. Burg. ex litera apparet falſum. Dicitur. n. in litera quod mulier reſpõ

C dit diabolo. nobis præcepit Deus, &c. Igitur mulier recepit præceptum ſiue per ſe, ſiue per virũ, ſicut quibuſdam placet. Si igitur fuit mulieri præceptum, ad ſeruandum erat obligata, tranſgrediendo igitur non ſolũ uenialiter ſed & mortaliter peccauit: ſtat igitur reſponſio poſtillatoris. Quod aũt Burg. de magiſtro ſnĩarum adducit, allegoria eſt, nõ ſenſus literalis, ut patet per eandem in eo. c. Illud quoq. nec uerum uidetur quod addit Burg. dicens ſola exteriorẽ comeſtionem fuiſſe prohibitam, non actũ interiorem, quia ſm oẽs illa prohibitio fuit ad probandum obedientiam, ideo dicitur cõiter quod fructus non erat malus, nec eius eſus, niſi quia prohibitus: nunc aũt inobedientia ſicut & obedientia reſpiciũt actum interiorẽ principaliter, conſequenter exteriorem, nec exterior aliquid malitiæ intenſiue addit ſuper interiorem, vt vult magiſter ſnĩarum per eum inductus lib. 2. diſtin. 42. Etenim, inquit, una inobedientia vniuſquiſque contemptus, ſiue quando vult ſiue quando agit, licet ſm expoſitionem doctorum diſtinctio ſit in malo extenſiue. Nec ualet ſimilitudo per eum, ſ. Burg. inducta de lege cohibente manum et non animum quia hoc vr̃ ratione tpalis pœnæ per legem taxatæ, ſed non quo ad Deũ, apud quem, ubicunque manus cohibetur, animus non manet ſine obligatione. Imo dato, ſed non conceſſo, quod ſolus actus eius exterioris prohibitus fuiſſet, adhuc ſtaret dubium motum, quõ iuſtitiæ originalis manſiſſet in Eua manducante ante virũ? Manſit quidẽ ſm poſtillatorem, & non manſit ſm Bur. Pro utriuſq; partis concordantia notandũ prout ſcripſit in ſnĩas lib. 2. diſt. 31. 32. & 33. quod iuſtitia originalis multos habuit effectus Vnum principalẽ, alios ſecundarios. Principalis fuit ordinatio voluntatis in Deũ. Sed ſecundarij effectus non fuerunt ſimpliciter & directe a iuſtitia originali, ſed concurrentib. quæ enumerat Scotus circa ſm diſt. 19. quæ ſunt immortalitas, præſeruatio a ſiti, & alijs paſſionibus, & tranquillitas uirũ ſenſitiuarum. Oppoſitum effectus principalis eſt culpabile, oppoſitum aũt effectuum ſecundariorum non eſt culpabile, ſed potius pœnale. Per peccatum igitur actuum interiorum ceciderunt a iuſtitia originali quantũ ad effectũ principalem, quia uoluntas eorum fuit quo ad Deũ inordinata, dũ Adam ſe ad amorẽ uxoris converteret diuino præcepto diſſimulato, ſicut colligitur a B. Aug. 11. ſuper Gen. c. 9. ubi dicitur Adã peccaſſe quadã ſocietatis neceſſitudine. Sed his ſe habentib. effectus ſecundarij non ſecuti, quia pœnale reſeruatum eſt uſq. poſt peccatum operis manifeſte per mulierẽ inchoatũ, & per uirũ conſummatũ. Manſit igitur iuſtitia originalis cũ peccato quo ad effectus ſecundarios pro poſitione poſtillatoris, & non manſit quo ad effectũ principalẽ pro poſitione Burg. Signũ huius dicti ſumi põt ex eo, qui reſtitui põt gratia æquiualens iuſtitiæ originali quo ad effectũ principalem, reſtõne non facta quo ad effectus ſecundarios. Nec per huiuſmodi concertationem ſit uariatio in ſenſu literali. Ad argumentũ igitur principale Bur. dr̃ quod per actum interiorẽ ſuperbiæ & diffidentiæ, qui uenit ex rebellione ſpiritus ad Deũ ceciderunt a ſtatu innocentiæ, & iuſtitiæ originalis quo ad effectum principalem, ſed non quo ad effectus ſecundarios quouſq. peccatũ actu exteriori foret conſummatum. Item in eo. c. ubi poſtillator ponit de locutione Dei ad ſerpentem expõnem B. Aug. quã ponit ex intentione ſore literalem, ſubdit poſtillator ponens expõnem aliam quam B. Hiero. in lib. quæſt. Hebrai. uidetur recitare: ſed hanc reprobat poſtillator trib. rationib. Sed Burg. opponit ſe poſtillatori, dicens expoſitionem B. Auguſtini fore myſticam, ſed eam quam recitat B. Hiero fore literalem, & nititur ſoluere rões per poſtillatorem in contrariũ adductas. Et cum primum poſtillator arguit quod irrationabile eſt, quod Deus dirigeret ſermonem uocalem ad animal brutum non intelligens. Reſpondet Burg. quod non obſtat quia alibi legitur, & ait dominus ad piſcem. Ionæ 2. d. Sed

D

Iuſtitia originalis quõ mãſit in Eua & ...

E illa reſponſio non ualet, quia locutio Dei hic fuit uocalis, ibi aũt quædam interior inſpiratio, ut Burg. met teſtatur dicens, Locutio ad piſcem ſignificat expreſſionem diuinæ uoluntatis per effectus interiores. Sed quod hic fuerit uocalis, patet per B. Aug. 11. ſuper Gen. c. 1. ubi propter illam locutionem Dei ad ſerpentem dicit, ubi in ſacra ſcriptura aliquid dicitur quod non niſi abſurde ad literam põt intelligi, proculdubio figuratiue dictum eſſe, & ad aliam ſignificationem accipi debere. Et ob idem B. Augu. eo. lib. c. 9. ponit differentiam inter locutionem Dei ad uirum & mulierem & ſerpentem, dicens: Locutionem ad primos eſſe ad literam, ſed ad ſerpẽtem figuratiuam, quia abſurde ſonaret, ut arguit poſtillator ex illo loco beati Aug. ſed non ſonaret abſurde, ſi per inſpirationem locutus fuiſſet ſerpenti ſicut piſci, de quo ſupra. Conſtat ergo quod fuit uocalis, ſed ad diabolum ſub nomine ſerpentis. Confirmatur totum ex intentione beati Gregorij in moral. prout Burg. eum allegat in ſolutione vlti. arg. queſt. ſuæ preambulę, ubi dicitur. Cum ordo hiſtorię deficit, ſeſe nobis intellectus myſticus quaſi apertis iam foribus oſtendit, & tunc myſticus pro literali habendus eſt, ut Burgen. met ubi ſupra teſtatur, & ſic eſt in propoſitione de locutione Dei ad ſerpẽtem ſicut de locutione lignorum: Iud. c. 9. b. Certum eſt. n. utrobique hiſtoriam ſecundum uocem ſignificationem deficere. Eſt igitur ad myſticum ſenſum tanquam ad uere literalem recurrendum ſecundum doctrinam beati Gregor. & Aug. & omnium communiter ſcribentium. Fruſtra igitur laborauit Burgen. cum ſolutione primi argumenti. Nec reſponſio ad ſecundum ualet, nam inſtantia de iumento eſt contra Burgen. pro eo quod ſerpens potiſſime

F uenit deſtruendus plus quam iumentum, ſi inſtantia ualeret. Nec aliæ inſtantię ualent de interemptione pecorum & etiam inanimatorum: nam cum iumento, pecoribus, uaſis, & ſuppellectilibus inanimatis commiſſa ſunt peccata idololatriæ, & alia, tanquam cum ſubiectis pollutis, diabolus autem ſerpente non utebatur ut ſubiecto quod polluit, ſed ſolum ut inſtrumento, quod Deus permiſit, ut cito dicetur infra, ideo illa in deteſtationem peccati deſtructa ſunt, ſerpens autem quia ſolum fuit permiſſum inſtrumentum, puniri non debuit. Exemplum familiare: Occidat quis clericum gladio, in deteſtationem peccati locus execratur, interdicitur & tota terra ſupponitur interdicto, quia uidentur ſubiecta in quibus ſanguis clerici effuſus eſt. Contra gladium uero, qui ſolum inſtrumentum fuit occiſoris, nihil ſit ipſo iure. Nec ualet reſponſio ad tertiam rationem poſtillatoris, nam expoſitio quam improbat dicit, ſerpentem erectam ſtaturam habuiſſe, non more pecudis pedes. Nec tamen ſerpẽtem habuiſſe pedes eſt in ſcriptura fundatum. Nam ante tentationẽ ſerpens fuit dictus a ſerpendo, ut dicit Iſidor. Et inter reptilia computatus, nec litera quam putat Burgen. ſaluare eius propoſitum: nam cum in ſerpentis maledictione dixit dominus. Super pectus tuum gradieris, non intelligi debet ad literam ſecundum intentionem beati Augu. quaſi prius ſuper pectus repetere non conſueuerit, ſed ad diabolum dictum intelligitur, non ad ſerpentem, quamuis ſub nomine ſerpentis, ſecundũ quod poſtillator ad beati Auguſt. intentionem exponit. Et dato, quamuis non conceſſo, quod ſerpens tẽpore tentationis erectus uel ſuper pedes inceſſerit: diabolus enim ad hoc potuit eum erigere, aut pedes formare, qui ad loquendum eius linguã poterat mouere, et tunc ſenſus literæ eſt ſuper

pectus

A *pectus tuũ gradieris,id eſt,ꝙ de cetero non permittetur diabolus ſic trãſformare ſerpentem. Et ad iſtum ſenſum conferre ꝙ poſtillator ſecundum intentionẽ beati Aug. 11. ſuper Ge.c.ix.(vbi ſupra exponendo, quare potius per ſerpentem tentatus eſt homo,quã per aliã effigiem ait,ꝙ ſ.hoc non fuit ex dæmonis electione,ſed magis ex diuina diſpoſitione,quæ nõ permiſit hominẽ tentari per diabolum in ſpecie aſſabili & mobili, per q̃ poſſet facilius decipi,ſed magis in ſpecie horribili,in qua fallacia dæmonis poterat facilius deprehẽdi. Et mirũ ꝙ Burg.in hac parte poſtillatorẽ nõ redarguit,qui pueriles frequenter contra eum occaſiones quęſiuit,cũ tamen hic modus dicendi vel loquendi ſit antecedens ad oĩa quæ Burg. in hoc loco reprobare nitebatur.* Item in eo.c. *vbi poſtillator dicit* Euã ſi*gnificare vitam pęnalitati ſubiectã,ſicut & beatus Hie.dicit,ꝙ ſignificat uitam & calamitatẽ.Burg.fingere videtur oppoſitum,innixus fundamẽto falſo,quo ſ.Adã a prĩcipio formationis mulieris, neſciuerit eã matrẽ cũctorũ hominũ futurã,Sed hoc falſum uidetur. Sciuit enim hoc ſtatĩ ſpiritu prophetico,q formata muliere dixit:* Hoc nũc os ex oſſib. meis,p .hoc relinq.ho.patr.& matr.& adhær. vxori. *Ecce ſciuit eã ſibi datã in vxorem ſciuit quoq. ſe futurum patrem,& Euam futuram matrem:Sciuit nihilominus plus eã ſibi coniunctam, quam ob cõuerſationem domeſticam quam habet pater & filius,quorũ tamẽ cõiunctione,maiorem dixit cõiunctionẽ uxoris ad uirũ,et ecõuerſo. Sciuit quoque hoc ipſum ex Dei benedictione ante lapſum,de qua dicitur.1.c.* Nõ la*tuit eũ nuptias ante lapſum inſtitutas, & per Deũ benedictas, vt vult B.Au.14.de ci.Dei.c.22.& 18 ſuper Ge.c.3.Cũ igitur ante lapſum fuerãt nuptiæ celebratæ,quãuis nõ cõſummatæ, tamẽ præceptũ de cõſummando p benedictionẽ receperunt,cũ dixit dñs.* Creſcit & mult. &c. D

CAP. IIII.

a *Dam verò,&c.* AVG. In paradiſo virginitas,ext. nuptiæ, fuiſſet tamen in paradiſo honeſtum coniugium,niſi prius inobedientia meruiſſet exilium, quam Deus induxiſſet carnale conſortium. Ideo in lumbis Adæ damnata eſt morti tota poſteritas,quia ante præuaricationẽ non eſt in loco vitę de maſſa ſeparata, ſed poſt in exilio generata.

✻ IDEM. Cur ergo non coierunt,niſi cum exiiſſent de paradiſo,cito reſpõderi poteſt. Quia mox creata muliere priuſquam coirent facta eſt illa trãſ- B greſſio,cuius merito in mortem deſtinati,etiam de loco illius felicitatis exierunt,non enim ſcriptura tempus expreſſit, quantum interfuerit inter eos factos,& ex eis natum Cain. Poteſt etiã dici quod nondũ Deus iuſſerat vt coirent. Cur enim non ad hanc rẽ diuina expectaretur autoritas,ubi nulla cõcupiſcentia tanquam ſtimulus inobedientia carnis vrgebat?

b *Concepit & peperit,&c.* Cain & Abel de una matre geniti, figura ſunt omnium hominum,qui de radice peccati in hãc vitam propagantur,& alii terrenã ciuitatem & mortiferas delitias ſunt amaturi, & quãtũ in ſe eſt ambitiõe poſſeſſuri, quos ſignificat Cain qui interpretatũ poſſeſſio. Alii futurã ciuitatẽ quæſituri,& de huius habitatiõis miſeriis lugentes,ad futurã gloriã toto deſiderio tranſituri, quos ſignificat Abel,qui interpretatur luctus,& eſt poſterior,quia nõ prius ẽ quod ſpirituale eſt,ſed quod animale. Hinc Cain dicitur agricola,id eſt terrenis operib. incũbẽs. Abel vero paſtor ouiũ ſimplicitatem ſcilicet & innocentiã diligẽs. Ciuitas Abel.

C A P. IIII.

a Iam reus. a Non in paradiſo. In paradiſo virginitas, extra nuptię.

a Dam verò cognõuit † Euam vxorem ſuam. Quæ
a Prius.n. eſt quod animale eſt. b Iudaicum populum.
b concepit, & peperit Cain dicẽs:
a Hi ſunt q terrenas diuitias ambiunt; & quantum in ſe eſt poſſidẽt Cain nãque poſſeſſio vel acquiſitio interpretatur.
Poſſedi hoĩem per Deum. † Rurſumq; peperit fratrem eius Abel
a Chriſtianum populum,

✻ CHRYS. *Poſſedi hominem per Deum.* Homi.18. in Gen.
1 Vide quomodo pœna inflicta mulierẽ emendauerit,melioreque reddiderit. Nam puellum natũ nõ naturę, ſed E
2 Deo acceptũ tulit,ſuãque gratitudinẽ declarat. Vidiſti quomodo pęna admonitionis loco eis fuerit? Non natura,inqt,puerũ mihi dedit,ſed diuina gratia. Cain.

✻ *Rurſumq; peperit fratrem eius Abel.* Ibidem.
3 IDEM. Quia pro nato puero grata fuit & prius beneficiũ agnouit,aſſecuta eſt
4 aliud. Talis eſt Dñs noſter,quãdo in primis gratitudinẽ declaramus,& benefactorẽ agnoſcimus,largius nobis ſua dona erogat. Itaq. quia & iſta Deo partum aſcripſit,ꝓpterea aliũ accipit puerum. Sũma enĩ poſtq̃ ſubintrauit mortalitas, cõſolatio erat filiorũ ſucceſſio. Et idcircò miſericors Deꝰ puniẽdi ſeueritatẽ imminuẽs, &,

---

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. IIII.

1 Dã vero cognouit vxorẽ,&c. *Poſtquã deſcripſit Moyſes hoĩs cõditionẽ & lapſũ,hic cõſequẽter deſcribit multiplicationis actũ diſcernẽdo fideles ab infidelib.& hoc facit per tres ſtipites. Primo per Adã.Secũdo p Noe.6.c.ibi:* Noe vero. *Tertio p Abrahã.12.c.* Dixit aũt dñs ad Abrahã. *Circa primũ primo deſcribitur Adæ generatio. Secũdo generationis recapitulatio.5.c.ibi.* Hic eſt liber. *Adhuc primo deſcribitur generatio filiorũ* C *Adã delenda. Secũdo permanẽda & eligẽda,ibi:* Cognouit quoq. adhuc Adã *Adhuc primo deſcribit̃ delenda gñatio.ſ.Cain.& Abel,qa generatio deleta fuit in diluuio. Abel vero fuit interfectus a fratre antequã generaſſet. Secũdo deſcribitur generatorũ diſtinctio, ibi:* Fuit aũt Abel *Circa primũ dicit:* Adã uero cognouit uxorẽ ſuã. *Dicũt Hebræi ꝙ iſta dicũtur per modũ recapitulatiõis & ꝙ Adã genuit iſtos pueros antea,cũ adhuc eſſet in paradiſo uoluptatis. Quod cõfirmatur p illud quod ſupradictũ eſt homini,* Creſcite & multiplicamini. *quod intelligitur de actu generationis,& iõ dicũt,ꝙ formata muliere & adducta ad Adã,ſtatim cognouit eã carnaliter,cũ dixiſſet,* Et adhærebit vxori ſuæ. *alioquin eſſet trãſgreſſor prædicti præcepti. Doctores autẽ Catholici dicũt contrariũ,uidelicet,ꝙ primi parentes de paradiſo egreſſi ſunt virgines. Vnde dicit* Aug.9. *ſuper* Ge. *ad literã,ꝙ primi parentes in paradiſo non coierunt,qa formata muliere poſt modicũ propter peccatum eiecti ſunt de paradiſo.& ideo Hier.dicit,* Nuptiæ replẽt mũdũ,virginitas autẽ paradiſum. *Argumẽtum autẽ Iudęorũ ad oppoſitũ nõ ualet. Tũ ꝓpterea ꝙ dictum eſt,ꝙ formata muliere modicum ſteterunt in paradiſo. Tum qa licet datum eſſet p̃ceptum de multiplicatiõe in generali,expectabat tñ determinationẽ Dei in ſpeciali, quia p̃ceptum affirmatiuum intelligendum eſt ſecundum determinationẽ debiti tẽporis & circunſtantiarum. Et ideo dicendum cum doctorib. Catholicis,quod iſta gñatio filiorum Adæ,de quib. hic agitur,fuit poſt eiectionẽ de paradiſo, quia eiecti de delicis illis paradiſi, recurrerunt ad delitias carnis.* li. 1. in Iouinianum F

2 Quæ concepit & peperit † Cain, *Sic enim ubique debet ſcribi per n,in fine,ut habetur in Hebræo.*

3 Poſſedi ho.per d. *q.d.in prima formatione hominis nihil cooperata eſt mulier,ſed in generatione illius cooperata fuit.*

4 Rurſumque peperit. *&c. Dicunt aliqui,quod ſic nominatus eſt ab euentu, quia propter eius occiſionem parentes diu fuerunt in luctu. unde Abel vno modo luctus interpretatur. Alij autem dicunt, quod hoc fuit, quia natura humana vanitati mortalitatis iam erat ſubiecta. Abel vno modo interpretatur vanitas.*

MORALITER.

1 *Adam verò cognouit vxorem ſuam,&c.* Hic agitur de ꝑlificatione,per q̃ ſecundum præcedentia intelligitur operatio humana.ad quã conueniunt vir & mulier, id eſt rõ.& pars ſenſitiua Nã operatio non põt dici humana,niſi procedat a ratione,ſicut dicitur.1.Metaph. Animalia imaginatiõib. & memoriis viuunt,homo autem rõne & intellectu,operatio vero circa ſingularia eſt,ut ibidem dicitur. Operabile namq. ſingulare eſt. Singulariũ autem eſt ſenſus,ſicut vniuerſalium intellectus, propter ꝙ operatione humana producitur a ratione & parte ſenſitiua. Igitur ſi pars ſenſitiua trahat cõſenſum rõnis ad illicitũ delectabile, ſenſui gñratur operatio mala per Cain ſignificata,qui fuit malus. Si aũt ſenſus obediat rõni, generatur Abel,per quẽ operatio bona ſignificatur. Abel enim Hebraicè dicitur הבל Hebel,quod eſt,non luctus. ſed lenitas,ſeu vapor,cuius propriũ eſt aſcẽdere ſurſum,ſicut operatio bona tendit in Deũ. Abel autem à Cain interficitur,nam opus meritorium p mortale peccatũ ſuperueniẽs mortificatur. Iac.1. *Fuit ✻ Peccatum autem cum conſummatum fuerit generat mortem.* Cain autem a Deo maledicitur,quia malum opus a Deo punitur; Itẽ Cain exit a Deo vagus,& profugus, quia mortale peccatum eſt receſſus a Deo,ad quem ſequitur per diuerſa vitia mentis euagatio,nam *abyſſus abyſſum inuocat.* Pſal.xlj.b. Per Adam intelligitur Chriſtus,qui.1.Cor.15.f.dicitur *Adam nouiſſimus.* Per Euã autẽ eccleſia, eo quod Eua dicitur mater omniũ viuentiũ. Eccleſia vero eſt mater omniũ viuentium vita gratiæ. Ex ipſis autẽ generãtur filii boni & mali,quia licet omnes Chriſtiani per baptiſmũ generentur boni,multi tamẽ ſua peruerſitate fiũt mali. Munera vero Abel per quẽ iuſti ſignificãtur. Deo placẽt,munera vero Cain,qui malos ſignificat,ei diſplicet. Prou.15.b. *Victimæ impiorum abominabiles domino; vota autem iuſtorum placabilia.* In ipſo vero Cain impii maledicuntur,ſicut dicit in epiſtola Iudæ: *Ve illis qui in viam Cain abierunt.* Itẽ Cain exiuit a dño vagus & profugus,qa peccator a Deo recedẽs p diuerſa vitia euagat. Quod bene ſignificat Luc.15.in filio ꝓdigo,q recedẽs à patre diſſipauit ſubſtãtiã ſuã uiuẽdo luxurioſe Allegor.

A mortis perſonā auferens,liberorū ſucceſſionē largitus eſt, & perinde quisdicat imaginem reſurrectionis per hoc ſubiudicans, & diſpenſans, ut pro cadentib.alii reſurgant.

in c 4.Ge. ✻ Proc.Quidam perhibent ex uno conceptu ambos fuiſſe natos, proinde eos gemellos exiſtimant. Idem putant inſinuari per verbum,adiecit.

Allegor. Isid. Duo filii Adæ duos populos exprimunt, Iudaicum,ſcilicet natu maiorem,& Chriſtianum minorē. Maioris ſacrificium de terrenis operibus reprobatur. Quamuis enim Iudæi carnalia ſacrificia recte fecerunt, tempus tamen noui teſtamenti a tēpore veteris nō diſtinxerunt. Vnde iuxta. Lxx. *Si recte offeras: & recte non diuidas, peccaſti, quieſce.* Recte offerebat, quia Deo, ſed non recte diuidebat,quia exteriora dabat, & ſe in nequitia confirmabat. Iunioris ſacrificium approbatur,vel ſecūdum Theodotionē,inflammatur,quia pro dilectione qua Chriſtus dilexit nos non exteriora,ſed ſeipſum patri obtulit:quem caput iunioris populi maior natu,id eſt Iudaicus crucifixit in Caluariæ loco,ſicut Cain minorem fratrem natu occidit in agro. In cōfuſione vultus Cain inutilis Iudæorum notatur verecundia,qui reprobatis a Deo carnalibus adhuc nituntur ſtatuere ea, & blaſphemātes nomē Chriſtianū quātum in ſe eſt,Chriſtū interficiūt.tamē ſi reſipuerint,pmia pmittūtur,alioquin pœna pdicitur: *Nōne ſi bene egeris,&c.* quas aūt cōtra primā ſuggeſtionē ratio vires habere debeat,ſignificatur cū dicitur, Sub te erit appetit⁹ eius,quaſi nō pmittat ro,motū prauū ad effectum uenire,ſed ſtudeat ſubiugare.

†vt offerret vt adduceret Hebraiſmus. Abel & Cain offerūt munera domino. hebr.11.a. Diſtinctio natorum. 1. ad Cain autem. B

Abel. a *Fuit a. Abel.p.o.&c.* In quo ſignificatur q de terrena inhabitatione lugent. Abel namque luctus interpretatur,uel vapor, quia luctus,fuit parentib.uel tanquam vapor cito diſparuit.

Vbi ſupra ✻ Proc. Vide in generationis ſerie prius poſuit Cain,reſpectu temporis. Si autem reſpectus ſubeatur ſtudiorum,priore loco collocatur iuſtus & pius. Deinde vita paſtoralis initium dedit,vt quis ſe & deinde paſcat & regat. His enim ab initiis regia poteſtas exorta eſt.

li.15.de ciuitate.c.1. ✻ Avg. Natus eſt prior Cain ex illis duob.generis humani parentib.pertinens ad hominum ciuitatem, poſterior Abel ad ciuitatē Dei.ſicut enim in uno homine,q dixit Apoſtolus experimur,qa nō primū q ſpiritale eſt,ſed quod animale,poſtea ſpiritale. Vnde vnuſquiſq; primo neceſſe ſit ex Adā malus atq.carnalis,q ſi in Chriſto renaſcendo pfecerit,poſtea erit bonus & ſpiritalis. Sic in vniuerſo gñe humano, prius eſt natus ciuis huius ſeculi,poſterior autē peregrinus in ſeculo.

C b *Factum eſt,&c.* Offert Cain de fructib.terræ ſacrificium, qa terrenorum amatores cum Deū in multis offendant,largitione facultatū placari putant,contra quos dicitur; *Si diſtribuero in cibos pauperum,omnes facultates meas,cha.autem non ha. nihil mihi prodeſt.* Omne enim quod datur ex dantis mente penſatur.

li.de Cain & Abele.7 ✻ Ambr. Duplex culpa,vna quod poſt dies obtulit, altera q ex fructibus,non ex primis fructibus. Sacrificium autem celeritate commendatur & gratia. Vnde præceptū eſt, *Si votum voueris,non moram facias reddere illud.* Abraham iuſſus offerre filium,nō poſt dies vt Cain,ſed exurgens mane ſtrauit aſinam.

Vbi ſupra ✻ Chrys. Cōſidera quomodo naturæ cōditor,ſciētiā anima

a Simplicitatis & innocentiæ cultor.
a Fuit autem Abel paſtor ouiū, & 1
a Terrenis incubans.
b Cain agricola. Factū eſt aūt poſt 2
a Sic quidam in multis Deum offendentes, putant facultatibus & oblationibus Deum placare.
multos dies, †vt offerret Cain de 3
fructib terrę munera domino.
a Fides noui teſtamentū grata ex innocentia Deum laudat & terrenis operib. veteris teſtamenti anteponitur. b Fide,charitate,ex quibus cęteræ virtutes oriuntur.
c Abel quoq. obtulit de primogę 4
a Charitate ſine qua anima arida & languida.
nitis gregis ſui,& de adipibus eo
a Prius. b Pater. Qui mentem offerentis non oblationem attendit,quę placet ex mundicia mentię. c Chriſtum,qui caput Chriſtiani populi.
d rum. † Et reſpexit dñs ad Abel, 5
a Poſt. b Oblationem crucis. c Iudaicum populum. Quia ex dantis corde datum accipitur vel refutatur.
et ad munera ei⁹: ad Cain vero, 6
a Carnalia ſacrificia. Cuius cordis mundicia debuit candire munera. b Reprobatis carnalibus.
& ad munera illius non reſpexit
Iratuſq́.eſt Cain vehementer,& 7
a Præ verecundia. b Inutili confuſione. c Increpando.
cōcidit vultus ei⁹. Dixitq́.dñs ad 8
a Liuore torqueris. Noli iraſci abs te. b Non bona verecundia. 9
e eū: Quare irat⁹ es,& cur concidit 10
11

mę indidit. Sciebat enim q cōgruū eſſet ex ſuis poſſeſſionib. aliquid Deo offerēdū, non quod eo Dominus indigeat, ſed vt ſuam gratitudinem dictaret,qui tali beneficio fruitur. D

anno Gen. ✻ Hvg.A.S.Vict. Vel credimus Deū docuiſſe Adā cultū diuinū,quo eius beneuolētia recuperaret,quam per peccatū trāſgreſſionis amiſerat,ipsūq; docuiſſe filios ſuos dare decimas & primitias.

c *Abel quoque ob.&c.* Quia iuſtus in omnib. quæ agit per fidem & charitatem (de quib.cætere virtutes oriuntur, & ſine quibus nihil proſunt) Deo placere contēdit quod ſignificatur in adipibus oblatis. vnde Pſalm.62. *Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea.* Sine charitate macilenta eſt anima & languida, & in nullo Deo placitura.

Vbi ✻ Proc. Vide itaque quoad ſacrificiorum ritum,eum qui ſe quęrit,& qui Deū quærit,quorum hic pius,ille philautus appellatur. Cainus nō ſtatim,ſed procraſtinādo,& de frgibus,nec tamen primis oblationem facit,nec donat,ſed quaſi diſtribuit cū Deo. Tales enī erat Caini ſacrificii ritus. Abel primogenita redit nequaquā vt Cainus curioſus, ne forte quid boni Deo daret. Quicqd immolauerat,totum tribuit & donat dño, nec cū illo diuiduū facit,vnde donator magis,alter diſtributor appellari poteſt.

†90. neq. c.in b⁹14. ſcrip De c 1.nū & d. ver.r xit. in q. in G E

d *Et reſpexit.d.a.&cæt.* Hier. Vnde hoc potuit ſcire Cain, niſi vera eſſet interpretatio Theodotionis. *Et inflammauit dominus ſuper Abel, & ſuper ſacrificium eius ſuper Cain, & ſacrificium ſuum non inflammauit?* Ignem autem de cęlo venire ſolitum ad ſacrificium deuorādum, vt in dedicatione templi ſub Salomone legimus, & quando Helias in monte Carmeli conſtruxit altare.

Vbi cap.7 ✻ Avg. Non eſt ergo dubitandum potuiſſe cognoſci ſigno aliquo atteſtante viſibili,& hoc ideo feciſſe Deū, quia mala erant opera huius.fratris vero eius bona.

Vbi ✻ Proc. Deus è cęlo ignem deiiciens ſacrificium Abeli conſumpſit. Sic enim colligimus ex interpretatione Theodotionis,qui ait,*incendit.* Verum Aquila reddidit,*conſolationem accepit.* Symmachus uero vertit, *oblectatus eſt.* At Syrus habet *placuit.* Sed ſinguli interpretes peculiarē reſpexere finem. Theodotion enarrat quō ſacrificiū acceptauerit Deus,& alluſit ad modum quem libris Moſis & Regum de Eliæ ſacrificio legimus. Aquila docet Deū placatum & depoſuiſſe iram qua exarſerat in Adam. Symmachus ſignificat Deum delectatū illo ſacrificio,quod cōſtabat viuentib.animalib.nec reb.inanimatis. Syrus docet illo verbo quod in ſua tranſlatione collocauit Deum Abeli ſacrificia & munera pretuliſſe Caini.

F Ibid. ✻ Chrys. Quid eſt aſpexit? id eſt,approbauit,laudauit mentē,coronauit volūtatē,& quaſi quis dicat, facto cōtētus fuit.

e *Dixitq́;.d.a:e.q.ir.* Hieron. *Nonne ſi recte offeras,non autem recte diuidas peccaſti,quieſce, ad te conuerſio eius, & tu dominaberis illius.* In Hebręo alius ſenſus eſt: *Quare iraſceris,quare concidit vultus tuus?. Nonne ſi bene egeris, dimittetur ibi? & ſi male egeris,ante fores peccatum tuum ſedebit. A te ſocietas eius ſed tu magis dominare eius:* quaſi quare iraſceris,& inuidia cruciatus, vultū in terram demittis? Nonne ſi bene egeris,dimittetur tibi omne delictum? Vel ſecundum Theodotionem,*acceptabile erit,* hoc eſt,munus tuū ſuſcipiā,ſicut ſuſcepi munus fratris tui?

☞ Quias

NICOLAVS DE LYRA.

1 Fuit autē Abel. *Hic ponitur natorum diſtinctio,ſecūdo ipſius Cain monitio,ibi:* Dixit autē dominus ad Cain. *Tertio eius obſtinatio,ibi:* Dixitque Cain ad Abel. *Quarto eius punitio, ibi:* Et ait dominus ad Cain. *Quinto eius generatio,ibi:* Cognouit autē Cain. *circa primum primo ponitur diſtinctio quantum ad officia,cum dicitur:* Fuit autem Abel,&c. *viuēs in ſimplicitate,uñ & iſta fuit occupatio patriarcharū ſecundū quod dicitur infra xlvij.a.* Viri paſtores ouiū ſumus.

2 Et Cain agricola. *Ex cultura terræ quærēs lucra. Secundo ponitur diſtinctio natorū quantū ad mores. Et primo in virtute latriæ,cū dicit.*

3 Factum eſt,&c. *Adam enim docuerat filios colere Deum per oblationes de fructib.terræ. Cain vero obtulit de peiorib.& corroſis.*

4 Abel quoq;, &c. *i.de meliorib. animalib. Et quia tales oblationes non erant acceptæ ex ſeipſis,ſed ex bonitate offerentium, ideo ſequitur.*

5 Et re.d.ad A. *id eſt,ad bonitatē eius,& per cōſequēs ad ei⁹ munera.*

6 Ad Cain vero non reſ. *propter eius maliciam,& per conſequens nec ad eius munera. Secundo ponitur diſtinctio natorū in fraterna conuerſatione,cum ſubditur.*

7 Iratuſque eſt Cain. *Inuidens gratię fratris innocentis.*

8 Et cō.vul.ei. *quia triſtitia mētis apparet ex deiectione vultus. Si autem quęratur quomodo percepit Cain fratris ſui munera Deo accepta et non ſua? Dicendū,quod hoc percepit per ignem immiſſum à Deo conſumente oblationē Abel. vnde habet tranſlatio Theodotionis:* Et inflammauit Deus ſuper Abel. *Talis enim inflāmatio ſignū eſt manifeſtū diuinæ acceptationis,liquet in oblatione Gedeonis. Iud.6.d. & in oblatione Heliæ 3.Reg.18.f.& in oblatione Salomonis 2.Paral.7.a.*

9 Dixitq; dominus.a.c. *Hic ponitur ipſius Cain benigna admonitio ab ipſo Deo,ut daretur ſibi pœnitentiæ occaſio,cum dicitur.*

10 Quare irat.es: *quaſi dicat nō habens cauſam. (ſubditur cauſa.*

11 Et cur.c.fac. tua? *cum deberes eſſe hilaris propter bona fratris.&*

✻ 1 Non

☞ Quia ſi male egeris, ilico peccatū tuum ante ueſtibulū tuum A ſedebit & tali ianitore comitaberis. Sed quia liberi arbitrij es, moneo ut peccatum non tibi, ſed tu peccato domineris.

Hom. 19. ✲ CHRYS. Duplex triſtitia facta eſt, & quod ſolus ipſe repudiatus fuit, & fratris donum acceptum fuit. Igitur opus erat ut delictum corrigeret is qui ex his quæ egerat, cauſæ conſcius erat.

quæſt. in Gen. ✲ THEOD. Cain igitur nō pœnitētia peccati adduct⁹, ſed fraternorū bonorū operū inuidia dolore affect⁹ fuit. a

vbi ſupra. ✲ PROCOP. Interrogatiuè id legēdū ē, quaſi dicat, Nō exiſtimas te peccaſſe, ſi rite obtuleris? Cōcedat tibi, & venia dign⁹ habearis attamē quō hic te purgabis, quod non rectè diuiſiſti? b

Rectè offerre. a Nonne ſi bene, &c. GREG. in moral. lib. xxxij. Si rectè offeras, rectè aūt nō diuidas, peccaſti. Rectè offertur, cū recta intētione agitur, ſed rectè nō diuidit, ſi nō quod pie agit, ſubtiliter diſcernatur. c Oblata rectè diuidere. Oblata. n. rectè diuidere, eſt bona ſtudia ſolicitè diſcernēdo pēſare, qđ q agere diſſimulat, & rectè offerens, peccat. Sępe. n. ꝓ bono ſtudio agimus dū diſcernere cautę negligimus, quo iudicetur fine neſcimus, & fit reatus criminis qđ putat cauſa virtutis. B d

ISID. Si rectè offeras, & non rectè diuidas, peccaſti. qa & ſi antea Iudei rectè illa offerebāt, in eo rei ſunt, qa nouū teſtamētū à veteri nō diſtinxerūt.

b In foribus. ALCH. id eſt intrātē te & exeūtē peccatū comitabitur, nec dñs cuſtodiet introitū tuum & exitū tuū. e

l. in Gen. ✲ ALBIN. Sub te erit appetitus tuus, &c. ip eſt, Tu quia liberi es arbitrij, nō habet peccatum ſuper te dominium ſed tu ſup illud. & in tua poteſtate eſt, ſiue cōpeſcere, ſiue cōcupiſcere illud, f

c Dixitq; Cain, &c. HIER. Subaudis q̄ locutus eſt dominus, ſuperfluum eſt ergo quod in Samaritanorum & noſtrorum reperitur voluminibus 'tranſeamus in agrum.

Hom. 19. ✲ CHRYS. Incurabilia vulnera auſteris medicamētis non cedūt, ita aīa ſemel captiua, ſi ſe peccato cupia obnoxiā fecerit. cōſiderare nō uult quæ ſibi ſunt vtilia, ēt ſi quis innumera inculcet illius aurib. nihil proficeret. Hoc in Cain factum eſt.

✲ AMBR. Admonitus Cain ut quieſceret auget inſolētiā, acerbat flagitiū. Quid igitur ſibi vult quod ait, Eamus in cāpū niſi qa locus nudus ignētiū eligitur particidio? vbi enim frater habebat occidi, niſi ubi fruct⁹ deeſſet? Nō dicit, eamus in paradiſū, vbi poma floret. Ipſi parricidę īdicāt fructū ſe ſceleris habere nō poſſe, nec penes eos fructū manere. Nā iſti refugiunt elemētorū benignitatē. Hic latro diē refugit quaſi crīs teſtē, lucē adulter erubeſcit, parricida terrarū fecūditatē fugit

ISID.

a ¶ tam interior quam exterior. b ¶ ſi pura mente obtuleris. c ¶ reſpiciendo.

faciès tua? Nonne ſi bene egeris recipies?

a ¶ præmium. ¶ reſpiciente Deo ad te & tuum ſacrificium. b ¶ obſtinato pœna prædicitur.

1 Sin autem male, ſtatim peccatum in foribus aderit? Sed ſub te erit appetitus eius, & tu dominaberis illius? Dixitque Cain ad Abel fratrem ſuum: Egrediamur foras. Cumque eſſent in agro, conſurrexit Cain aduerſus Abel fratrem ſuum, † & interfecit eum. ✲ Et ait dominus ad Cain: Vbi eſt Abel frater tuus? Qui reſpondit: Neſcio. Nunquid cuſtos fratris mei ſum? Dixitque ad eum: Quid feciſti? Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra:

a ¶ Primo introitu quaſi principiis obſta. b ¶ id eſt, omnibus patebit, & hoc ianitore comitaberis. c ¶ ſi ſuper te. ¶ in poteſtate tua, quia liberi arbitrij es.

a ¶ ſi imperfecta, alias in ſpecie, nequitia cordis citius præmitur.

a ¶ Iudaicus populus. b ¶ Chriſtum.

a ¶ ſecundum carnem.

a ¶ quia Iudæi agreſtia cogitant & terrena.

a ¶ non quaſi ignarus vt diſcat, ſed vt reum puniat.

a ¶ fratricidium improperat.

a ¶ hodie quoque reſpondent Chriſtum ſe neſcire. b eſſent quoquomodo Iudæi cuſtodes Chriſti, ſi crederent & confiterentur.

a ¶ quia confiteri noluit iuſta increpatione arguitur. b ¶ quæ ore fidelium ipſo ſanguine redemptorum exprimitur, ſcilicet tamen, ¶ euidentia patrati ſceleris non indiget clamore accuſatoris.

a ¶ ore redemptorum. b ¶ quaſi homicidij reatus eſt in meo conſpectu.

ISID. Dixitq; Cain, &c. Non acquieſcit domino dicēti, quieſce, ſed feſtinat ad fratricidiū. D Sic Iudæi agreſtia & terrena cogitantes, ſi quieuiſſēt à perturbatione, & tēpus gratię cognoſceres audiuiſſēt, ſi filius vos liberauerit, vere liberi eritis, & huiuſmodi, ad ſe ſe peccatū cōuertiſſēt in cōfeſſione dicentes dño: Sana animam meā, quia peccaui & ſic peccato dñaretur. Pſal. 4. a. Nūc vero ignorātes Dei iuſtitiā, & quęrētes ſuā cōſtituere, nō humi- Mat. 25. e. Pr. Io. 3. b. Iudæ. 1. d.
1 liati de peccatis ſed gloriātes de opi- 1 recipies, vel venia erit.
2 bus legis, in lapidē offenſionis offenderūt & medicū ſuū occiderūt, cuius
3 opa dño placere uidentes cæcā mēte
4 oſtnderunt. Occidit ergo Chriſtus iunioris populi caput à maiore natu.
d Et ait dominus ad Cain. ISID. Interro-
5 gat dñs Cain, nō ignarus ut diſcat, ſed iudex ut puniat. Vſque hodie Iudæi cum p ſcripturas eos īterrogamus de Chriſto rñdent ſe neſcire quæ dicim⁹. Mēdax Caī ignoratio, Iudeorū eſt falſa negatio, eſſēt vero Chriſti cuſto-
7 des ſi corde crederēt, & ore faterent.
✲ AMBR. Cōſideremus qua ratione interrogauit Dominus Cain, vbi eſt li. de Cain & Abel. c. 9.
8 frater tuus, Quod ad rationem profundam attinet, peccātes admonet ad pę- † Sap. x. a. 1. Ioh. 3. b.
9 nitentiā. Cōfeſſio enim pęnarū compēdiū eſt. Inde in iudiciis ſecularibus E impoſiti eculeo torquentur negātes, * Domin⁹ īterrogat Cain. & quædā tāgit iudicē miſeratio con-
10 fitentis. Eſt quædā in peccatis uere-
11 cundia, & pœnitētię portio, crimē fa-
21 tere nec deriuari culpā, ſed recognoſcere. Perpēde aūt particidę rñſinne.
Neſcio. Negat primo quaſi apud igno- * De pę. d. 1. c. ſerpēs. & c. voluiſſent. §. denique de pœ. d. 3. c. Iudas.
31 rantē, Recuſat fraternæ munus cuſto-
14 diæ quaſi exors naturæ. Declinat iudicē quaſi liber arbitrii. Quid miraris ſi pietatē nō agnouit, q nō nouit autorē
c Dixitq; ad, &c. ISID. Sicque arguuntur in ſcripturis Iudæi, habet magnā vocem ſanguis Chriſti in terra cum ipſo accepto ab omnibus gentibus reſpondetur amen, hanc exprimit ipſe ſanguis ex ore fidelium, quos redemit.

f Vox ſanguinis, &c. Magna virtus iuſtitiæ, quę vindictam expetit pro ſanguine innocentis.

Ibidem. ✲ AMBR. Et bene ait, vox ſanguinis fratris tui clamat ad me nō frater clamat. Hoc innocentia & gratia germanitatis etiam in ipſa morte ſeruat. Non accuſat frater, ne uideatur parricida, F Nō accuſat uox ipſius, non aīa eius, ſed vox ſanguinis accuſat, quem ipſe fudiſti Tuum te ergo facinus, non fratris accuſat. Eſt tamen terra teſtis, quæ cepit ſanguinē: Et bene ait, clamat de tarra. Non dixit de fratris corpore, ſed de terra clamat. Et ſi frater parcit, terra non parcit. Non mediocre etiā dogma in hoc. quia Deus iuſtos ſuos audit, etiā mortuos, quonia Deo viūnt.

☞ a Nunc

NICOLAVS DE LYRA.

1 Nonne ſi bene egeris. *fratrem diligendo.*

2 Recipiens à *domino.*

3 Sin autem male, *fratrem odiendo & perſequendo.*

4 Statim in foribus, &c. *id eſt ita patē erit mihi ſicut ea quæ ponuntur in oſtio. Vnde & ſecūdo Metaph. Philoſ. loquēs de notitia primorum principiorum, quæ omnibus ſunt nota, dicit,* In forib. quis delinquet.

5 Sed ſub te, &c. *id eſt tu poteris deuincere peccatū, quia nullus peccat niſi volens.*

Cain obſtinatio. 6 Dixiq; Cain. *Hic conſequenter deſcribitur ipſius Cain obſtinatio: quia ex admonitione domini non fuit motus ad contritionem, ſed magis incepit machinari ad fratris innocentis occiſionem, vnde ſubditur,* Dixitq; Cain ad Abel fratrem ſuum. *quid autem ſibi dixerit non exprimitur in Hebraico textu, illud enim quod ſubditur in tranſlatione noſtra* Egrediamur foras, *nō eſt de textu, & ideo dicunt Hebræi quod cain dixit Abel fratri ſuo verba iniurioſa, quærens occaſiones occidēdi eū, licet nō ſūt expreſſa in textu illa verba. & ſimile habetur ij. Re. v. a. vbi trāſlatio noſtra habet.* Propoſuerat. n. Dauid in illa die præmiū ei qui percuſſiſſet Iebuſeū. *veritas Hebraica ſic hēt,* Et dixit Dauid in illa die, Quicūq; percuſſerit Iebuſeū. *& non exprimitur ibi aliquid de præmio, nec in particulari, nec in generali, Ita eſt hic in Hebraico textu, quod non exprimitur quod dixerit Cain ipſi Abel, ſed ſecundum iſtam tranſlationem ſubintelligitur,* Egrediamur foras. *& ideo illud expreſſit, ſecundum aūt Hier. in libro de Hebra. q. ſubintelligitur quod Cain dixit Abel ea quę dominus ſibi dixerat eum increpando. ſecundum Hebræos ſubintelligitur verbum iniurioſum, vt prædictum eſt.*

7 Cumq; eſſ. in a. *Ad inſtinctum ipſius Cain ſecundum Hiero. vt prædictum eſt. Secundum Hebræos autem poſtquam Cain dixerat verba iniurioſa fratri ſuo, inſidiabatur ei quomodo reperiret eum ſolum in agro vbi interfeceit eum. ſicut cogitauerat.*

Cain punitio. 8 Et ait do. *Hic conſequenter deſcribitur ipſius Cain punitio. & quia pœna non debet inferri niſi conuicto de crimine ideo primo dominus conuicit de occiſione fratris. Secundo pœnā imponit, ibi:* Nunc igitur maledictus. *circa primum dicit ſic.*

9 Vbi eſt A. &c. *Non queris ex ignorātia, ſed vt ex reſponſione eius conuincat eum rationabilius.*

Frater cuſtodit fratrem. 10 Qui reſpondit Ne. *Addens mēdacium fratricidio, & excuſationē falſam dicens.*

21 Nunquid cu. fra. m. ſum? *quaſi diceret, non cum tamen ex lege naturæ ad hoc obligaretur.*

12 Dixit ad eum. *ſ. dominus ad Cain.*

13 Quid fe. *credens occultare maleficium tuum.*

Vox ſanguinum. 14 Vox ſangui. fr. t. cla. ad me de te. *ac ſi diceret, occiſio eius eſt ita patens coram me. ac ſi ſanguis eius hoc clamaret. Notandū quod in Hebræo habetur,* Vox ſanguinū fratris tui. *& dicūt Hebræi, quod dicit* ſanguinum. *in plurali, eo quod Cain interficiendo fratrē ſuū fuit reus ſanguinis, non ſolum ipſius Abel ſed etiam omnium quos genuiſſet ſi vixiſſet.*

✲ 1 Nunc

A

Nunc igitur maled. eris, &c. RA. Notandum quod in peccato Adæ terra maledicitur, Cain vero maledicitur, quia ſciens dã nationem primæ præuaricationis fratricidium addidit.

Maledicit Cain vbi ſupra.

✻ CHRIS. Quanto maius peccatũ hoc præuaricatione protoplaſti, ex maledictionis varietate videre licet. Illic enim (inquit) *maledicta terra in operibus tuis.* & in terram effuſa eſt maledictio, oſtenſa ſua in hominẽ cura. Hic vero quia res pniciosa, facinus iniquũ & inexpiabile flagitiũ, ipſe pœnã luit. Et nũc, inqt, *maledictus in de terra.* Nam quia ferme eadẽ egit quæ ſerpẽs, & quaſi organũ ſeruiuit diaboli ſententiæ, & ſicut ille fraude malitiã introduxit, ſic & hic deceptũ fratrẽ & in cãpũ eductũ, armata in illũ manu cædẽ cõpleuit. Et propterea ſicut illi dixit, *maledictus tu inter omnes beſtias terræ*, ſic & huic, quia eadem quę ille operatus fuit. Nam ſicut diabolus q inuidia mouetur, ferre nõ potuit tot ineffabilia beneficia quæ in hominẽ collocata ſunt, & ex inuidia ad deceptionẽ extimulatus eſt, quę mortem induceret: ita & hic Deum vidẽs erga fratrem ſuum beneuolẽtia magna affici, ex inuidia ad homicidium proſilijt.

†24.q.3.c. cũ ergo. §. ſed qui.

Terra maledicitur. 2 Fructus ſuos, virtutẽ ſuã, vel robur ſuũ

3 Iniquitas mea q̃ vt veniam me.

✻ IDEM. *Cum operatus fueris eam, &c.* Maledictionẽ interpretatur ſcriptura. Magna pęnæ ſpecies, & graue indignationis põdus, & laborẽ iqu't, ſuſtinebis, & quæ tu facere potes, omnia facies, & operaberis terram tali ſanguine coinquinatam, & inutilis erit labor tuus.

B

Iniquitas me quã vt mihi cõdonari poſſit, vel punitio mea quã vt ferre poſſum vbi ſupra.

✻ AMBR. Quam innocens vltio, vt quæ tam grauiter violata fuerat, ſatis habens nõ prodeſſe, nõ quærat nocere.

a ❡ q' ſciẽs reatum primæ præuaricationis fratricidium addidiſti.

a †Nunc igitur maledictus eris ſup

a ❡ i' eccleſiam. ❡ ab his qui ſunt ſuper terram. b ❡ in confeſſione peccatorum. c ❡ credendo. ❡ id eſt magnæ deuotionis deſiderio; ſanguinẽ Chriſti in ſalutẽ ſuſcepit.

terrã, quę aperuit os ſuũ, & ſuſce-

a ❡ fuſum in remiſſionem. b ❡ perſecutoris qui vult eſſe ſub lege vt ſit maledictus.

pit ſãguinem fratris tui de manu

a ❡ terram operationem, vel Chriſti incarnationem, vel Chriſti carnem.

b tua. Cũ operatus fueris eam, nõ da

a ❡ intelligentiam ſpiritualem vel iuſtificationem. b ❡ in gentibus. c ❡ Hieruſalem.

bit 2 fructus ſuos. Vagus, & profu

c a ❡ condemnans ſeipſum.

gus eris ſuper terrã. Dixitq; Cain

a ❡ culpam aggerat, ſuperbè ſonfitetur, nec veniam rogat.

ad dñm: 3 Maior ẽ iniquitas mea

d a ❡ tanquam indignum tuo conſpectu.

quàm veniã merear. * Ecce eiicis

a ❡ quia mihiipſi odioſus præſentiæ tuæ me ſubtraham.

me hodie a facie terræ, & a facie tua abſcõdar, & ero vagus & pro-

a ❡ Hoc deſperando dicit, vel vt compendio mortis præſentes cruciatus euaderet.

e fugus in terra. Omnis igitur qui inuenerit me, occidet me. Dixitq;

a ❡ id eſt non interibit impium genus Iudæorum.

f ei dñs: 1 Nequaquam ita fiet, ſed

d *Maior eſt iniqui. mea.* ISID. peccata peccatis adijciens deſperat, nec credit ſe veniã poſſe adipiſci, quod eſt blaſphemia in ſpiritum ſanctum, quæ non remittitur in hoc ſeculo, nec in futuro: quia putat Deum aut nolle dimittere, aut non poſſe, tã quam omnia aut nõ poſſit, aut inuideat ſaluti. Non Deũ ſibi iratum graue putat, ſed timet ne inue- D
1 niatur & occidatur.
2 ✻ HIERON. alia litera, *maior eſt cauſa mea, quam vt admittitur*, id eſt, plus peccaui, quam merear abſolui. adDamaſ
✻ CHRYS. Ecce abſoluta confeſſio. Tale tãque eſt, inquit, peccatum quod commiſi, vt non poſſim accipere veniam. Ecce inquit, confeſſus eſt, & ſic confeſſus eſt, vt omnem excederet diligentiam. Sed nihil inde lucri dile-
3 ctę. Intempeſtiuè enim confeſſus eſt. Hoc enim facere oportebat tempore
4 congruo quando adhuc impetrari poterat à iudice miſericordia.
5 ✻ SALVIAN. Puto quod in Cain iam tunc opinio fuerit, quæ nunc in 2 tibi.
6 multis eſt, Deum terreſtria nõ reſpicere, & actus ſceleratorum hominũ non li.1.de prouidentia
7 videre.
e *Omnis igitur qui inuenerit, &c.* STRA. Quia extremo corporis & agitatione furioſæ mentis, quicunque inuenerit me, cognoſcet me reum mortis. *De pę.di. c.voluiſſet §. ſerpens.
E
✻ HIERON. Eijcior, inquit, à con- vbi ſupra.
8 ſpectu tuo, & conſcientia ſceleris tremebũdus, lucem ipſam ferre non ſuſti-
9 nens, abſcondar vt latitem, eritque *omnis qui inuenerit me occidet me*, dum ex tremore corporis, & furiatæ mentis agitatu eum eſſe intelliget, qui mereatur interfici.

1 Nequaq̃ ita fiet, ſed propterea li.3. in Geneſ.c.7.

ISID. *Nunc igitur m. eris, &c.* Per locũ quæ in loco ſunt ſignificãtur, quaſi maledictus eris ab his q ſunt ſup terrã, qui aperuerunt os ſuũ in cõfeſſione peccatorũ, accipere ſanguinẽ q effuſus in remiſſionẽ eorũ de manu perſecutoris, qui noluit eſſe ſub gratia, ſed ſub lege, ut eſſet maledictus ab eccleſia, q̃ intelligit & oſtendit eſſe maledictum, qui enim ex operibus legis ſunt, ſub maledicto ſunt.

b *Cum operatus, &c.* Ad uocẽ non ad intellectũ fit relatio, quia aliter hic terra, aliter ſupra accipitur, ibi pro eccleſia, hic pro operatione terrena quam adhuc Iudæus exercet, id eſt carnalis circũciſio, paſcha, ſabbatum, & ſimilia, q̃ habent occultam virtutem intelligendæ gratiæ Dei, ſed nõ dant Iudęis fructũ nolentib. tranſire ad Chriſtum. Poteſt in terra caro Chriſti intelligi, in qua ſalutem noſtram Iudæi crucifigendo ſunt operati. *Mortuus eſt enim propter delictã noſtra & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram*, quem quia negauerunt, iuſtificati non ſunt.

Cain deſperat.

C

c *Vagus & profu. &c.* ISID. Diſperſus in gentibus, profugus à Hieruſalem. Lxx. *gemens & tremens.* Gemens, dolore amiſſi regni. Tremens, multitudinę Chriſtiani populi ne occidaris, *Maior eſt iniquitas mea &c.* Culpam exaggerat, ſed ſuperbe confitetur, nec ueniam flagitat.

vbi ſupra.

✻ CHRYS. Quia enim abuſus es corporis robore, corporis & membrorum viribus, propter hoc, continuũ hunc tremorem & motum tibi inſero, ut non ſolum ipſe habeas iugẽ admonitionem & memoriam huius nefandi ſceleris, & ut omnes te vidẽtes diſcant, ne talia audeãt, & pęna tua alios doceat omnes, ne ultra tali ſanguine terram inceſtent.

✻ RVPERTVS. Non ergo Deum ſibi iratum graue putat, ſed timet ne agricolari ſibi non liceat, ne terram quã ſolam amat, vel præſentem vitam pro amiſſo facinore perdat, ne ponatur lex contra illum a domino, ut quicunque illum inuenerit occidat.

✻ PROCOPIVS. Sed miror quem timuerit Cainus, cum nemo præter ipſum & parẽtes in hoc orbe degeret. Primo quidem animũ miſerum terrebat futuri cogitatio. Exiſtimabat enim viciſſitudinem quandam fore. Quemadmodũ ipſe turpiter cædem commiſiſſet, ſic ſe a poſteris eſſe interficiendum. Huc accedebat metus virtutum cęleſtium, quas nefandi ſceleris vltrices ſuas fore pręſagiebat animus. Si quidem veriſimile eſt, cœleſtes uirtutes à Caino viſas. Pręterea timebat ut inquiunt, inſidias ex mundi partibus, quæ quãuis admodũ vtiles ſint mortalibus, & in hunc finem ſint extructæ, attamẽ malos quoque lędere norunt. Metuebat quoque inſidias ferarum & reptilium, quę Deus ad vindictam impiorum creauit. Etiam tacite ſignificat pęnas, quas daturus eſſet parentibus, quibus noui luctus auctor fuerat, cũ prius ignoraſſent mortẽ. F

f *Nequaquàm ita fiet.* Id eſt, non morieris cito ſicut tu vis, pro remedio tui cruciatus, ſed punietur imperſonaliter, id eſt, punitio fiet de te ſeptuplum, quia uiues in cruciatu uſque ad ſeptimam generationem, in qua a Lamech occideris, ergo omnis qui occiderit (ſubaudis) liberabit te ab illo cruciatu malæ conſcientiæ. Hic ſenſus euidentius patet. Secundũ Lxx. Omnis q occiderit Cain *ſeptem uindictas exoluet*, id eſt, quicumque te in ☞ ſepti-

d *Ma*

NICOLAVS DE LYRA

Diuiſio.

1 Nũc ig. m. e. *Hic cõſequẽter determinat punitionẽ ipſius Cain iã cõmiſſi. & primo determinat pœnã. Secũdo pœnæ diuturnitatẽ, ibi* Oĩs igitur q inuenerit. *Adhuc primo deſcribitur punitio, Secũdo Cain deſperatio, ibi*, Dixitq; Caĩ. *Primo igitur determinatur punitio, cũ dicitur.*

Deſperat Cain.

2 Maled. e. *quia omnes maledicent tibi propter horrorem maleficij tui*

3 Cum o. f. eam Non dabit tibi fructus ſuos. *Licet maledicta ſit ſupra propter peccatũ patris tui, amplius erit maledicta propter te. quia paucos fructus dabit tibi, & cum magno labore.*

4 Vagus pro e. ſit omnibus diebus vitæ tuæ, *quia omnibus odioſus eris, & ideo in nullo vno loco ſecurus erit.*

5 Dixitq; Cain ad do. *Hic conſequenter punitur ipſius Cain deſperatio dicentis.*

6 Maior eſt iniqui. mea, quam veniam merear. *Quod exponunt catholici doctores deſperatiue & affirmatiue dicẽtes quod Cain deſperatus dixit, quod tantũ erat peccatum ſuum quod non cadebat ſub Dei miſericordia, vnde dicit Auguſt. Mentiris Cain, maior eſt Dei miſericordia quam omnium peccatorũ miſeria. Doctores autem Hebræi exponũt prædictum verbũ interrogatiue, & negatiue ac ſi diceret Cain, eſt ne peccatum meum tantum quod non poſſim mereri veniam, ac ſi diceret, Non, per hoc indicans quod puniebat eum vltra condignum.*

Deſperatio Cain.

7 Ecce eijcis me hodie, &c. *Hic deſcribitur pęnę inflictæ diuturnitas, & exponitur iſta litera dupliciter. Videns enim Cain ſe proiectum à facie domini, & vagum & profugum ſuper terram, timuit ne interficeretur à quocunque homine vel beſtia occurrente, & dixit.*

8 Omnis igitur qui inu. me occi. me. *Quaſi refugiẽs hoc & timẽs. & petẽs Deo cõſeruari. Aliter exponitur ad contrariũ, ſcilicet quod Cain videns ſe derelictũ à Deo & in tanta miſeria conſtitutũ, deſiderauit cito mori, vt ſua miſeria terminaretur, & ideo quaſi mortẽ deſiderans dixit domino:* Omnis igitur qui inuenerit me occidet me. *petens à domino vt iſtud fieret. Et litera ſequens videtur ad hoc cõcordare cũ ſubditur*

9 Dixitq; ei dominus. *Non vt tu petis.*

✻ 1 Sed

A ſeptima generatione occiderit, exoluet te a cruciatu per mortem qui vſque ad tempus illid reſeruandus es in vita, tantũ ad pœnam, quæ pœna cito finiretur, ſi cito interfectus eſſet. Ita qui Iudæos viſibili morte, puniret, ſeptẽ vindictas ab eis auferret, q bus obligati ſunt ꝓpter reatũ occiſi Chriſti, quia miſerias & diſpſiones eorũ leuaret quas patiũtur.

2 *Omnis q occi.c.* Lxx. *Septem vindictas exoluet.* Aquila, *ſeptempliciter*, Symmachus, ſeptuplum. Theodotion, *per hebdomadam*, interpretatur, in quo ſignificatur quia diu & perfecte punietur, ne quis homicidium audeat iterare.

Damaſ HIER. *qui interfe. Cain.* ſ.p. Si quis te interfecerit *ſeptuplum punietur*, id eſt, grauiſſima vltione punietur, non debuit homo occidere eũ, cui Deus reſeruauit vitam, vel ad pœnã ipſius, vel ad correctionem aliorum.

ISID. *Sed omnis qui occi. Cain.* Per eclipſim legendum, *qui occiderit Cain.* Hic diſtinguendum, dehinc annectendũ, *Septuplum punietur*, non Cain, nec occiſor, quia imperſo..aliter poſitum, vt eundem ſenſum habeamus quem cõ B tinent verba. Lxx. interpretũ, ſcilicet *ſeptem uindictas exoluet.* Hiſtorialiter vſque ad ſeptem generationes in diſperſione victurus erat, quæ pœna ſtatim eſſet ſoluta ſi tunc interfectus eſſet, Ita qui Iudeos viſibili morte puniret, ſeptem vindictas auferret, quibus ſunt obligati pro morte Chriſti, miſerias enim & diſperſionem eorum leuiatet, quam in hoc tempore patiuntur, quod ſeptenario voluitur & impletur illud, *Diſperge illos in uirtute tua.*

(margin: Profug⁹ tertia. d. enoch, ma ciuitas.)

HIER. Quod aquila poſuit *ſeptempliciter*, & Symmachus *hebdomada, ſiue ſeptimus* vlciſcetur maiores ita intellexerunt, quod Cain à Lamech, ſeptima generatione eſt interfectus. Alij q a ſeptẽ plenus numerus & perfectus eſt, ita dicũt ꝙ q occiderit Cain ab ingẽti pœna & oĩ trãſeũti ſupplicio liberabit eũ. Alij de ſeptẽ peccatis Cain varijs ſuſpicãt: Primũ peccatũ dicũt, ꝙ nõ recte diuiſerit. Secũdũ qđ fratri ĩuiderit. Tertiũ qđ doloſe egerit, dicẽs: *Trãſeamus in agrũ.* Quartũ ꝙ occiderit. Quintũ ꝙ procaciter negauerit: Sextũ quod ſe dãnauit. *Maior.n.eſt iniquitas.m.q.*&c. Septimũ quod nec dãnatus, pœnitentiã egerit. Inde dicũt illũ à Deo vſq; ad ſeptimã generationem dilatum, vt ſaltẽ malis cõpullus pœnitentiã, ageret, & abſolui mereret.

(margin: l. 53.b. ſupra.)

✲ DIOD. Vt peccata Cain ſeptẽ ſunt, ſic pœnæ totidẽ. Vna maledictus tu à terra. Secũda, quod nõ ꝓ labore culturę terra ei fructũ redderet. Tertia gemit⁹. Quarta tremor, vel vt alij interpretes verterũt, inſtabilitas atq; incõſtãtia. Quinta omniũ grauiſſima à Dei.ſ. familiaritate eſſe alienatũ. Sexta tot pœnas ſuſtinuiſſe vſq; in longinq̃ ſenectutẽ, à quib. ſola morte liberare poſſet. Septima ſignũ diuinorũ flagellorũ ſecũ vbiq; tuliſſe.

(margin: x cathe- a græca …en.)

✲ ALBIN. Solet ſeptenarius numerus in ſcripturis ſanctis C ſæpiſſimè pro plenitudine cuiuſlibet rei poni. Quaſi dixiſſet grauiſſima morte puniẽdũ eſſe, q tãtæ dãnationis acerbitate admonit⁹, à ſanguine effundẽdo nollet manus cohibere. Nõ enim debuit homo occidere eum, cui Deus reſeruauit vitam, vel ad pœnam ipſius, vel ad correctionem aliorum. D

(margin: …nq Gen.)

a ¶ per eclipſim legendum. b ¶ hoc tempore patientur Iudæi quod ſeptenario vo luitur. ¶ perfecte.

a omnis qui occiderit Cain, ſeptu- 1

a ¶ non Cain, nec occiſor, quia imperſonaliter dictum eſt.

b plum punietur. Poſuitque dominus 2

a ¶ Circumciſionis obſeruantiæ carnalis. ¶ quod vagus, & profugus. & ſemper timidus

b ¶ Ne occidas eos, ne quando obliuiſcar populi mei Pſalmi quinquageſimooctauo.c.

† in Cain ſignum, vt non eum in- 3

a ¶ rex vel princeps. b ¶ in regno ſuo.

terficeret omnis qui inueniſſet eum,

c † Egreſſuſque Cain à facie domini, 4

a ¶ miſericordia dilectionis, vel participatione lucis.

d habitauit in terra 2 profugus, ad

a ¶ quod interpretatur epulatio.

orientalem plagam Eden. Cogno- 5

uit autem Cain vxorem ſuam, 6

a ¶ de peruerſo patre, peruerſa generatio. b ¶ quod dedicatio interpretatur.

quæ concepit & peperit Enoch. *

q *Poſuitq;.d.c.&c.* ISID. Cũ oẽs gẽtes a Romanis ſubiugatæ trãſierũt in ritus eorũ, gens Iudæa ſiue ſub gentib. ſiue ſub chriſtianis regib nõ reliqt ſignõ circumciſionis & carnalis obſeruãtiæ, quo diſtinguitur a cæteris gentib. & quicunq; eos in regno ſuo vñ hoc ſigno ĩuenerit, nõ occidit, id eſt, nõ efficit vt nõ ſint Iudæi ab omnib. ꝓprio ſigno diſcreti. Quicũq; vero eorũ tranſierit ad Chriſtũ, iã nõ ĩuenitur Cain, nec exit *a facie domini*, nec *habitat in terra* Nod, quod interpretatur cõmotio, vel inſtabilis & fluctuãs, & incertæ ſedis, ꝙ patiunt, quicunq; exeunt a facie dñi, id eſt, a miſericordia dilectionis eius, & habitant in perturbatione carnali contra Edem, quod interpretatur epulatio, ubi plantatus eſt paradiſus.

(margin: aliàs † Caĩ, † De pe.d. 1.c. & veniti Gen.)

✲ EVC, ipſum videlicet ſignum ꝙ tremẽs & gemẽs, vagus & ꝓfugus sẽp viueret, nec vſpiã in orbe terrarum ſedes poſſet habere quietas, atq; iõ vt ſaluari poſſet, forte ædificauit ciuitatem.

(margin: vbi ſupra.)

✲ PROC. Sed quid aliud dixerimus ſignum, q̃ voluntatẽ & imperatricem vocem Dei. Vel ſic cape pſentẽ locum Signũ quo ſignauit Cainum, eſt pœnitentia, quam ſi peccator apprehenderit, nõ facile perimetur.

(margin: * 6.d.'c. nõ eſt ver. ci⁹ vero. E vbi ſupra c.9.)

✲ RVPERT. Notandũ, quod non dictũ ſit, *poſuit dominus ſignum in Cain* vt verbi gratia tremulo corpore viueret, vel cornu in fronte geſtaret, vel tale aliquid, quod ex Iudaicis fabulis eſt, ſed iuxta alia exemplaria. *poſuit Cain in ſignum*, id eſt, quaſi ſignum, vt ſic non auderet aliquis pro vltione contingere illum, quomodo nemo debet amouere regis ſignum.

✲ *Egreſſusque Cain a facie domini.* CHRYSOST. id eſt nudatus eſt præſidio Dei propter abominabile facinus.

(margin: vbi ſupra)

c *Habitauit in ter.* HIER. Lxx. Habitauit in terra ναιδ naid, in Hebr. נוד non dicitur id eſt inſtabilis & fluctuãs, & incertę ſedis: Non eſt terra Naid, vt vulgus noſtrum putat, ſed explet ſententia domini, dum huc atque illuc profugus aberrat.

(margin: in q.hebr.)

d *Cognouit.a.ca.&c.* ISID. Figuratẽ progenies impiorũ, in ipſa mundi origine fundamẽtũ qrẽs in hac vita ciuitatẽ extruxit quã vocauit Henoch: quod ĩterpretatur dedicatio, quia in primordijs ſe dedicãt, dũ in hac vita q̃ ante ẽ radicẽ cordis plãtãt vt hic ad votũ floreãt, & à futura gloria arceãt. Abrahã vero ĩ caſualis habitabãt, qa ſãcti, hoſpites, & ꝑegrinos ſe eẽ cognocũt, expectãtes ciuitatẽ habentẽ fũdamẽtũ, cui⁹ artifex De⁹ ẽ.

✲ CHRYS. Mortales tunc facti hoĩes, merito de filiorum ſucceſſione curam habebãt. Sed forte dixerit aliquis, quomodo cũ ſcriptura nuſquã alterius mulieris meminit dicit quod Cain habuerit vxorem, Ne mireris dilecte. Nuſquã enim mulierũ catalogũ diligẽter facit, ſed ſuccincte nobis narrat, quod filios & filias generauerint, & mortui ſint. Veriſimile ẽt nũc Euam filiam peperiſſe poſt Cain. Nam quia initia erant, debebatq. augeri humanũ genus, ſorores vt acciperẽt, cõcedebãt.

(margin: Ibidem. F)

☞ a Et

NICOLAVS DE LYRA

1 Sed omnis, &c. *Et ſic propter timorem pœnæ nullus audebit te occidere. Aduertendum tamen ꝙ iſta litera.* Sed omnis qui occiderit Cain, &c. *exponitur cõiter ſic intelligendo, ꝙ occiſor ipſius Cain debeat ſeptuplum puniri, quã ipſe Cain, ſicut uidetur ſonare translatio noſtra. Sed quõ iſtud ſit rõnabile & quõ fuerit adimpletum, non videtur, quia ille qui occidit Cain multo minus peccauit quam ipſe Cain, & ideo non videtur rationabile, quod debeat ſeptuplum puniri reſpectu illius. Modus ẽt adimpletionis prout communiter aſſignatur non videtur rationabilis. Dicitur.n. cõmuniter ꝙ* Lamech *interfecit eũ, & punitio eius ſeptupla fuit, quia in diluuio fuit ſummerſus cum multis qui de eo deſcenderant. Sed hæc punitio non plus uidetur pertinere ad* Lamech, *quam ad alios homines illius temporis, qui oẽs fuerunt ſummerſi excepto Noe & filijs ſuis.* Item *Lamech deſcendit de Cain, & ideo filij Lamech erant ẽt filij Cain, & ideo in tali punitione fuiſſet punitus Cain, ſicut &* Lamech. P*ropter quod aliter exponunt Hebræi, dicentes, ꝙ iſta punitio ſeptupla refertur ad mortẽ Cain, ſic exponendo literã.* Omnis qui occi. Cain. *Ibi eſt punctus & finis ſententiæ, & ſubintelligitur grauiter punietur. ſed modus punitionis non exprimitur: & talis modus loquendi in pluribus locis eſt in ſacra ſcriptura ſecundum literam Hebraicam, ut patet per exempla ſupra dicta de verbis Cain ad Abel. Quod aũt ſubditur ſcđm noſtrã translationẽ.* Septuplum punietur, *ſcđm ꝓprietatẽ Hebraici ſermonis dicitur.* Septenis punietur, *quia in fine ſeptẽ generationũ Cain poſt multas miſerias interfectus eſt a Lamech in vltionẽ ſanguinis fratris ſui. Quod aũt tunc eſſent completæ ſeptem generationes patet; quia ab Adam vſque ad Lamech ſunt ſex generationes, & Lamech antequam interfecit Cain iam erat cæcutiens ex ſenectute, & ante genuerat filios, & ſic currebat ſeptima generatio.*

(margin: …rapſio …ſm… …ruiũ …ſeg…)

2 Poſuitq; dominus in Cain ſignum. *ſ. tremorem horribilem omnium membrorum, ut communiter dicitur. Et quod in faciem Cain ſignum impreſſit quo cognoſcebatur ab omnibus fratrem ſuum innocentem occidiſſe, & ſic abominabilis omnibus reddebatur.*

3 Vt non eum interficeret, &c. *Hoc factum eſt non ſolum ad Cain diuturnam punitionem, ſed etiam propter aliorum correctionem.*

4 Egreſſuſq; Cain à facie domini. *A diuinitate quæ ubique eſt nullus poteſt egredi ſed egreſſus eſt a facie ſimilitudinis uel creaturæ, in qua Deus loquebatur.*

5 Habitauit profugus ad orientalem plagam Eden. *Per Eden intelligitur paradiſus terreſtris, in pœnam.n. Cain factũ eſt, vt expelleretur verſus illã regionẽ delectabilẽ & felicẽ, quã per peccatũ patris amiſerat, ut inde haberet materiam doloris, quia illuc accedere non valebat.*

(margin: Eden paradiſus terreſtris.)

6 Cognouit autẽ Cain vxorẽ ſuã, &c. *Hic deſcribitur ipſius Cain generatio. Et ſi quæratur, unde habuit uxorem? Reſpondetur ꝙ Adã habuit aliam prolem, quæ in ſcriptura non eſt expreſſa. Vnde dicunt Hebræi ꝙ in quolibet partu, Eua peperit geminos. ſ. maſculum, & fœminam, & ſic dicitur communiter, quod Cain accepit ſororẽ ſuam hoc enim oportuit fieri pro illo tempore ad multiplicandum genus humanum.*

(margin: Cain generatio. Quæſtio. Gemelles pepit Eua ſecundũ Hebræos.)

✲ 2 Et

a ¶ fundamentum quærens in hac vita. ¶ Forſitan quia in timore erat,& tremore.
a ¶ dedicatio. ¶ quia iniqui terrenæ vitæ ſe dedicant.
a Et ædificauit ciuittaem,vocauitque,no- 1
men eius ex nomine filii ſui Enoch.
b Porrò Enoch genuit Irad, & Irad ge-
nuit Mauiael, & Mauiael genuit Ma- 2
thuſael, & Mathuſael genuit †Lamech.
a ¶ Primus contra naturam,& morem adulterium committens.
Qui accepit vxores duas nomen vni 3
Ada, & nomen alteri Sella . Genuit-
c que Ada,† Iabel , qui fuit pater habi- 4
a ¶ quorum mutabiltas ſignificat eos , qui circumferuntur omni vento doctrinæ.
tantium in tentoriis atque paſtorum,
d a ¶ ipſe fuit inuentor ſcilicet muſicæ: quæ pertinet ad voluptatem aurium.
& nomen fratris eius† Tubal . Ipſe † fuit 5
a ¶ qui opera,ſcilicet æris,incitauit concupiſcentiam oculorum.
e pater canentium cithara ; & orga-
no . Sella quoque genuit Tubalcaim, 6
qui fuit malleator & faber in cuncta o-
a ¶ arte ferraria exercuit crudelitatem bellorum.
pera æris & ferri . Soror verò Tubal- 7
f 8 a ¶ quæ interpretatur,in qua ſignificatur carnis concupiſcentia.
caim Noema : Dixitque Lamech vxo- 9
ribus † ſuis Adæ & Sellæ : Audite vo-
cem meam vxores Lamech : auſcul-
tate ſermonem meum : Quoniam 10

A a *Et ædifi.&c.* AVGV. Quæritur quibus adiutoribus eam ædificauerit,ſi plures homines nõ fuerint quam ſcriptura dicit, Sed ſciendum eſt multo plures fuiſſe tunc, quia diu viuendo plures poterant generare. Nec mirum cum filii Iſrael per quadrĩgẽtos annos ſic multiplicati legantur,ut nõ poſſint numerari.

Quæſt. li.15.de ciuitate,c.8.

Ibid. ✠ CHRYSOSTOMVS. Vide quo modo res noſtræ paulatĩ deteriores fucatioreſq; ſiũt. Quippe hominib. factis mortalib. ſtudium fuit, vt immortalẽ ſuam memoriam fecerẽt, partim ex filiis quos generabãt,partim ex locis quibus filiorum nomina imponebant. Hæc omnia recte quis diceret peccatorum & ruinæ primæ monumenta, qua è priſtina gloria exciderunt.

Mauiael. Irad. Mathuſ. Lamech, q.1.c.qũo vbi ſupra. c.10.

✠ RVPERTVS. Notandũ quod prima terrenarum ciuitatum cã homicidiũ ſit. Nam quia Cain fratrem occiderat,&ob hoc omnib. odioſus vagus ac pfugus ſuper terrã erat,idcirco ciuitatẽ q̃ tutaretur ędificauit.

pater habitantiũ,id eſt, inuentor q primus habitauit. vbi ſupra. alias,†Tubal. alias†Iuba.

b *Porro Enoch,&c.* HIERON. Nõ de oĩb. his certa myſteria exculparent. nec inueniretur,niſi prius quędam radices hiſtoriæ iacerentur, nec de ramis arborum fructus legeres,niſi truncos antea plantaſſes.

B Isid. Notandũ ꝙ generationes ab Adã per Caĩ vndenario terminãtur, in quo tranſgreſſio ſignat̃, Lamech nãq; ſeptim⁹ eſt, cui tres filii & vna filia addũtur,vt vndenari⁹ impleatur ꝑ quẽ peccatũ ſignificatur, nam & à fęmina clauditur gñatio,q̃ initiũ peccati fuit, ꝑ quod voluptas carnis,q̃ reſiſtit ſpiritui. Vnde Noema vocatur,id eſt,voluptas. In hac ꝓgenie,Lamech prim⁹ ꝯ morẽ,cõtra naturã,ꝑ bigamiã adulteriũ ꝯmiſit.]

Generationes ab Adam per Cain vndenario terminantur.

Noema.i. voluptas vbi ſupra. Noema.

c *Genuitq; Ada Iabel,&c.* HIER. De bigamia naſcitur Iabel habitans in tentoriis,quæ mutabilia,inſtabilitatẽ eorum figurant qui circunferuntur omni vento doctrinæ. Naſcitur & Tubal, qui inuentor muſicæ,de qua dicitur, Aures per canora muſica tentat,quod pertinet ad voluptatem aurium. Naſcitur Tubalcaim,qui in per opera æris concupiſcentiã oculorum inuitauit, & arte ferraria crudelitatem bellorum excitauit,per cuius ſororem quæ Noema,id eſt,voluptas vocatur, carnis concupiſcentia ſignatur. Notandum quod hac tropica locutione partim intelliguntur per nominum interpretationes,ſicut Enoch, & Noema. Partim per hominum actiones bonis moribus obuiãtes,ſicut Iabel,Tubal,& Tubalcaim.

Tropica locutio.

D d *Et nomen.ei.t.* RAB, Hũc ſcribit Ioſephus muſicam ſcripſiſſe in duabus columnis. Vna lapidea, altera latericia , quarum altera non diſſolueretur diluuio,altera quæ nõ ſolueretur incẽdio, duo iudicia Adam ventura prædixerat.

e *Tubalcaim.* RAB. Qui ſecũdum Ioſephum res bellicas exercuit,& decẽter artem ferrariam docuit, quæ dam etiam q̃ ad oculorum pertinẽt concupiſcentiam inuenit.

f *Dixitque Lamech.* RAB. Aiunt Hebræi, Lamech diu uiuendo caliginẽ oculorum incurriſſe,& adoleſcentẽ ducẽ & rectorem itineris habuiſſe. Exercẽs ergo uenationẽ,ſagittã direxit quo adoleſcẽs ĩdicauit,caſuq; Cain inter fruteta latentẽ interfecit, & hoc eſt ꝙ dicit, *Occidi uirũ in vulnus meum*,id eſt,vulnere quod infixi,nõ beſtiã,ſed hominem occidi,vnde & furore accenſus occidi adoleſcentẽ.

Quõ Lamech cæcos.

Lamech & ipſius bigamia Ada. Sella. Iabel.

✠ AMBROSIVS. Quia homicidio noluit Deus homicidã vindicari,q manult peccatoris correctionẽ, q̃ mortẽ, in Lamech ſeptuagies ſepties vindicatur,qa grauior pęna eius eſt,qui nec poſt dãnationẽ ſe correxit. Cain impetu quodã im ꝓuido ante peccauerat, Lamech vtiq; ꝙ ĩ altero rep̃hẽſũ aduerterat,cauere debuerat,ſuo quippe iudici ſnĩa debebat̃, ne qs paſſĩ reũ eſſe feriẽdũ putaret.

vbi ſupra cap.10.

Tubal. Tubalcain.

E ✠ HIER. Primus Lamech ſanguinarius atque homicida, vnã carnẽ in duas diuiſit vxores, fratricidiũ, & bigamiã eadem cataclyſmi pęna deleuit;& de altero ſepties,de altero ſeptuagies ſepties vindicatum eſt tantum diſtat in numero,tantum & in crimine.

li.1.cõ. Iouinianum.

✠ PROCOPIVS. Ex oratione Lamechi certo coniicitur ab eo duos cæſos eſſe uiros,poteſt enim uir dici & is qui mediæ ætatis ſtatum obtinet, & poſtea in ſenem euadit. ſed adoleſcentulus eſt minor utroque.

vbi ſupra.

✠ RVPERTVS. Videtur ſecundum numeri quantitatem plus eſſe,ſeptuagies vltio dabitur, quam ſetuplum punietur, ſed profecto minus eſt. Non enim quantitas vtriuſque numeri, ſed natura hic attendenda eſt. Hoc ergo ſeptenarius & ſe

☞ ptuag

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et ędificauit ciuitatem. *Ad ſui defenſionem, quia ſemper erat in timore & tremore poſitus, vt prædictum eſt.*

Ciuitatis initium a malo.

2 Porro Henoch,&c. *Iſta genealogia deſcribitur, vt perueniretur ad Lamech qui Cain occidit. De quo ſequitur.*

3 Qui accepit,&c. *Hic primus introduxit bigamiam contra naturæ inſtitutionem, quæ fuit vnius cum una.*

Bigamiæ primus introductor Lamech.

4 Genuitque Ada. *Ipſe enim adinuenit artem faciendi tentoria, ut paſtores haberent domos portatiles; quia oportet eos frequenter tranſire de loco ad locum.*

Iamel, tẽtorij inuẽtor.

5 Et nomen fratris,&c. *Hebræi dicunt in melo & cithara ipſe enim primo adinuenit inſtrumenta muſica.*

Muſicæ inuentor.

6 Sella quoque,&c. *Hebræi dicunt limator.*

Ferrariæ artis inuẽtor.

7 In cuncta opera æris,& ferri. *Quia artem ferrariam adinuenit. Hebræi dicunt ꝙ ipſe adinuenit arma ad occidendum, & in hoc fuit imitator patris ſui Cain, qui fuit occiſor. De Iabel fratre ſuo ex patre dicunt quod fecit tentoria ad ponendum idola. Et de Tubal dicunt, ꝙ canebat inſtrumentis muſicis coram idolis, ea venerando. Ex quo patet quod iſti qui deſcenderunt ex Cain, fuerunt mali & peruerſi.*

8 Soror uero,&c. *Iſta adinuenit lanificium ad faciendum ueſtes, cum prius homines pellibus animalium tegerentur.*

9 Dixitq; Lamech,&c. *Iſtud interponitur ad oſtendendum occiſionem Cain. Vnde ſequitur.*

F Lanificij inuentrix.

10 Quoniam occidi uirum. *Iſtud exponitur communiter ſic. Lamech enim qui bigamiam introduxerat, in uxoribus fuit punitus, quia per quæ quis peccat, per hæc & torquetur, & ideo iam ſenex factus a ſuis vxoribus male tractabatur, & uolens eas reprimere a malis quæ ſibi faciebant dixit eis.* Quoniam occidi uirum, &c. *Ad cuius intellectum ſciendum, quod Lamech iam cæcutiens cum puero ductore exiuerat in campum ad uenandum, & non pro carnibus, quia illis non ueſcebantur homines, ſed pro pellibus quibus induebantur, & Cain inter frutetа latebat, quia ſemper in timore erat, quem uidens ille iuuenis, qui erat acutioris uiſus quam Lamech, ſuſpicatus eſt eſſe beſtiam aliquam, & ideo dixit ipſi Lamech quod illuc dirigeret iaculum, uel ſagittam quo facto, cum percepiſſet ſe interfeciſſe Cain, cuius occiſionem Dominus ſibi graui pœna prohibuerat, tantum uerberauit puerum quod interfecit eum, &*

✠ *hoc*

MORALITER.

1 *Genuit Lamech,&c.* Lamech qui interpretatur doctrina ſignat malum hominem, literatum tamen, qui accipit duas vxores, id eſt, beneficia plura eccleſiaſtica, quorum quodlibet per ſe deberet ſufficere conſideratis conditionibus ſtatus & perſonæ: Generat autem quatuor pueros, ſcilicet,

2 *Iabel qui fe.&c.* Inuenit enim tentoria paſtorum ad quærendum paſcua de loco ad locũ,& ideo ſignificat multiplicitatem & diuerſitatem ferculorum.

3 *Et tu .q.* Propter quod ſignificat ineptã lætitiã diſſolutorum.

4 *Tubal.q.* Et per hæc ſubintelliguntur alia metalla, ſcilicet auri & argenti & huiuſmodi, & ſignificat multiplicitatem & ſuperabundantiam vaſorum auri & argenti,& huiuſmodi.

5 *Et Noema.* Et quę reperit lanificium ad curioſitatẽ veſtium, cum prius homines pellibus animalium vterẽtur, ſicut dicitur Gen.2. *Fecit Deus Adæ & vxori ſuæ tunicas pelliceas.* In prædictis uero quatuor expendunt ſuperflue multi clerici eccleſiaſtica bona,& de aliis turpibus ad quæ inducunt iſta quatuor.

Et

tuageſimus ſeptimus differunt, quod ſeptenarius incõpoſitus,& ppea inſolubilis. Septuageſimus ſeptimus vero cõpoſitus,ac per hoc magis ſolubilis habetur. Nã ſeptenarius præter vnitatem nullus metitur numerus,ſeptuageſimi ſeptimi vero, & ſeptenarius & vndenarius menſores ſunt. Cũ igiẽ dicit Deus, *Qui occiderit Cain ſeptuplum punietur*. inſolubilis pœna debet intelligi,& ſubaudiri oportet,niſi præcedens pœnitentia ſolubile, id eſt, remiſſibile peccatum fecerit. Cum autem dicit Lamech, *Septies vindicta dabitur de Cain,de Lamech vero ſeptuagieſſepties*, inſolubilis vindicta Cain, & ſolubilis vindicta Lamech debet intelligi. Et recte,quia Cain penitentiam non egit, ipſe uero Lamech pœnitentiam agit, quia peccatũ ſuum confitetur.

astin li ue n. liuorem eum.

a *Occidi uirum, &c.* STRAB. id eſt, *Cain in vulnus meum*, quia pro illo vulnerabor, id eſt, occidar, *& adoleſcentulum in liuorem meum*,quia pro illo quoq; damnabor.

Alegor. Peccatum Lamech.

b *Septuplum vltio dabitur,&cæt.* ALLEG. ALCV. Peccatum Lamech (qui interpretatur humiliatus) ſignificat deiectionem humani generis quod præuaricante Adam corruit,nec per legem vel per circunciſionem,nec per ſuam iuſtitiam

Seth.

B ſurgere potuit,donec poſt ſeptuagintaſeptem generationes ſecundum Lucam Chriſtus in mundũ veniens,effuſiõne ſanguinis peccatum deleuit,unde Matth. 18.c. *Non dico tibi ſepties,ſed vſq; ad ſeptuageſies ſepties*, hoc eſt Iudæum

a Cain ſecundum Hebræos. b Quod infixi. c Quaſi hoc facto mordente conſcientia meipſum grauiter vulneraui.

a occidi virum ĩ vulnus meum,et

a Qui ſemen regebat. b Zelo furoris mei.

adoleſcentulũ † in liuore meo.

b † Septuplũ vltio dabit de Cain:

a Creſcente peccato,creſcit vltio. Quia adulterio homicidium addidit,quę peccata apud hoĩes grauiora ſunt. b id eſt poſt ſeptuaginta ſeptem generationes.

de Lamech vero ſeptuagies ſe-

c pties. Cognouit quoque adhuc Adam vxorem ſuã, & peperit

a Poſtio, qui loco interfecti ſurrexit.

filiũ, vocauitq́; nomẽ eius Seth

a Gaudium reſurrectionis.

dicẽs: Poſuit mihi Deus ſemen

a Luctu mortis.

aliud pro Abel: quem occidit

a Iudaicus populus.

Cain. Sed & Seth natꝰ eſt filius

D deum recipiendum eſſe poſt ſeptuaginta ſeptem vindictas,ſi reſipuerit & Chriſti indulgentiam quæſierit. Septenarius vniuerſitatem ſignificat, per quem ducto vndenario fit.77. in quo omnimoda tranſgreſſio ſignatur,quę tamen in euangelio pœnitenti dimitti precipitur.

HIER. Aiunt ab Adam vſque ad Chriſtũ generationes eſſe. lxxvij. ſecundum Lucam. Sicut ergo ſeptima generatione peccatum Cain ſolutum eſt. *Non e-* ad Damaſ. Naum.1.a ſecundũ literam.

1 *nim iudicabit Deus bis in idipſum*, & qui ſe- † 15.q.1.§. ſed obiicitur.

2 mel recepit in vita ſua non eoſdem cruciatus patietur in morte quos paſſus eſt

3 in vita ſua:ita & Lamech,i.totius mun

4 di peccatum Chriſti ſoluetur aduentu. Referebat mihi quidã Hebręus lxxvij, animas exiſſe de Lamech, quæ omnes

5 interiere diluuio.

6 c *Cognouit quoque adhuc, &cæt.* Per Seth qui interpretatur reſurrectio, ſignatur vita Chriſti ex mortuis, quod in verbis matris ſignificatur. *Poſuit mihi dominus*

7 *ſemen aliud*, quaſi dicat eccleſia quæ luctum pertuli de mortuo,gaudeo de re-

8 ſuſcitato.

✲ CHRYSOS. Vide hic quomodo ferme poſtea doceat, in appellationibus filiorum,ſuæ gratitudinis indicium.Non homil.20. in Gen.

9 ſolum hic parentum monſtratur pietas, ſed magna erga pueros diligentia. E

Et quomodo a principio erudiebant pueros,admonentes appellationibus, quas illis impoſuerant, vt virtutem exercerent. Et non ſicut nunc fortuito & abſque cauſa, nomina ☞ ſiunt

Nominũ impoſitio apud veteres.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *hoc eſt quod dicitur.* Occidi virum,*id eſt,Cain.*

1 In vul.m.&c.*id eſt,per vulnus a me illatum.*

2 Et adoleſcent.&c.*me dirigentem.*

3 In li.&c *per liuorem a me ſibi inflictum,quia non occiderat cũ vulneratione, vel gladio ſed per ictus graues ſine effuſione ſanguinis qui faciunt carnem nigreſcere ſub cute.*

4 Septuplum vltio,&c.*ſecundum ſententiam domini.*

5 De Lamech ve.qui occidit Cain ſeptuageſieſſepties,*i.multo grauius punietur qui occiderit* Lamech, *ac ſi diceret vxoribus ſuis: Quare me tantum affligitis, quia ſi per iſtam afflictionem moriar,grauiorem pœnam incurretis. Sed iſta expoſitio non videtur rõnabilis. Primo,quia non eſt veriſimile quod vir illius tpis quando vigebat fortitudo hominum tantum affligeretur a duabus mulierib. Secundo quia duę vxores vnius viri raro concordant,& ideo ſi vna fuiſſet ſibi tædioſa,veriſimile eſt quod alia fuiſſet ſibi propitia.* Item Lamech iam genuerat

Afflictio vlciũ.

C *plures filios, vt prædictum eſt, de quib. non eſt veriſimile, quod permiſiſſent patrem ſuum ita tractari,maxime illo tempore,in quo erat maxima reuerentia ad patres. Item ſup. improbatum eſt quod* Lamech *occiſor ipſius Cain ſeptuplum deberet puniri. Item friuolum vr̃ quod aliquis puniretur ſeptuagieſſepties ſi occideret* Lamech,*& ideo aliter exponunt aliqui Hebræi dicentes, quod vxores Lamech quãdo audiuerãt diluuium debere mundare propter luxuriam illius tpis,ſicut dicitur infra.6.b.* Omnes quippe caro corruperat viam ſuam.*de quo vitio* Lamech *erat notatus, ideo ſubtrahebant ſe a concubitu Lamech dicentes: Ad quid concipiemus & pariemus filios, quia vna die ſuperueniet diluuium & interficiet eos, & ideo volẽs eas inducere ad coitum dicebat.* Occidi virum in vulnus, &c. *Et ſic exponitur negatiue,ac ſi diceret. Occidi uirum & adoleſcentulum in liuorem,i.ex inuidia, ſicut fecit Cain qui interfecit Abel q.d.non. Et uocatur hic Abel vir propter perfectionem virtutis, & adoleſcentulus.quia adhuc erat iuuenis quãtum ad annos,ſed iſta expoſitio videtur extorta,ſ.quod prædictum verbum.* Occidi virum, &c. *intelligatur de Abel. Item videtur contra uerbum domini,* Luc.17 *f.* Edebant & bibebant,ducebant vxores,& dabantur ad nuptias vſque in diem in quo intrauit Noe in arcam,& venit diluuium,& perdidit omnes. *Ex quo vr̃ quod mulieres prædictę non retrahebantur a copula carnali pp timorem diluuij. Et ideo exponitur quod iſtæ mulieres refugiebant concubitum* Lamech*, propter horrorem facti ſui,ſciebant.n.eum interfeciſſe Cain,cuius occiſionem dominus prohibuerat ſub graui pœna. Interfeciſſe etiam filium proprium Tubalcain,quem dicunt Hebræi aliqui fuiſſe directorem ipſius* Lamech *in occiſione Cain,& ideo propter iſta timebant probabiliter ne proles ab eo genita poſt prædicta eſſet a Deo grauiter punienda,propter quod Lamech uolens ſuper hoc eas pacificare excuſabat ſe dicens.* Quoniam occi.virum in vul.meum. *ac ſi diceret. Licet occiderim Cain,hoc fuit præter intentionem,credens interficere beſtiã,* & adoleſcentulum in liuorem meum,*ac ſi diceret, licet iuuenis me dirigens ex uerberatione quam ei intuli, fuerit mortuus,tamen ad hoc fui motus ex liuore,i.ex dolore concepto,eo q̃ interfeceram Cain contra præceptum domini, & ideo facta mea ſunt grauia.* Septup.vltio dab.de Cain.*ac ſi diceret. Si igitur Cain q fuit peſſimus non fuit interfectus niſi uſque ad ſeptimam generationem,multo fortius ergo qui leuiter peccaui,non puniar in prole mea uſque ad multo plures generationes, uel uſque in generationes ſine termine. Et talis modus loquendi eſt in euangelio Matthæi* 18.*c.* Non dico tibi vſque ſepties,ſed vſque ſeptuagieſſepties,*id eſt toties quoties,abſque determinatione numeri.*

6 Cognouitque adhuc Adam.*Deſcripta generatione Adæ delenda,hic deſcribitur eius generatio ornanda & eligenda, quia de iſta natus eſt Noe,qui reparauit ſeculum, Dicit igitur.* Cognouit quoque adhuc Adam vxorem ſuam. *Dicitur cõiter quod Adam interfecto Abel propoſuit continere de cætero, & diu continuit, ſed poſtea ex Dei reuelatione admonitus cognouit vxorem ſuam, vt per illam lineam naſceretur Chriſtus,& non Cain qui erat a domino maledictus. Hebręi autem aliter exponunt continuando hanc literam ad præcedentem,dicentes quod* Lamech *fecit conueniri vxores ſuas coram* Adam,*qui erat pater & iudex eorum,eo quod nolebant ſibi reddere debitum,& cum Adam eas increpaſſet & cogere vellet ad redditionem debiti,dixerunt ei: Caſtiga prius temetipſum,quia iam a multis annis ſegregaſti te ab Eua uxore tua quantum ad torum, et tunc cognouit Euam uxorẽ ſuam, ne exemplo ſui impediretur multiplicatio generis humani. Si autem contra hanc expoſitionem obijciatur,non eſt ueriſimile quod in centum triginta annis quibus tantum vixit Adam ante generationem Seth ſecundum Hebræos generatio deſcendens per Cain proceſſiſſet vſque ad ſeptimam generationem, cum homines tunc centum annorum,& aliquando plus incipiebant generare, vt dicetur ſequenti cap. Filij autem Lamech erant iam in ſeptima generatione ab* Adam,*ut ſupra dictum eſt,& ideo non uidetur Lamech & eius vxores adhuc eſſe tempore generationis Seth. Dicendum quod filij Seth erant continentes & religioſi,ideo tarde incipiebant generare. Sed filij Cain mali erant,& luxurioſi,ideo feſtinabant accipere uxores.propter quod in toto tempore uel minori potuit eſſe ibi proceſſum uſque ad ſeptimam generationem tempore Lamech & uxorum eius.*

F

7 Vocauitque nomen eius Seth.*Seth,* שֵׁת*,a uerbo* שׁת*,Sath,i.poſuit,interpretatur poſitio propter quod ſequitur.*

8 Poſuit m.&c. *Qui fuit iuſtus & ut ſic ex iſto iuſto naſcatur Chr̃s.*

9 Sed & Seth natus eſt & filius,&c. *Ipſe enim inſtructus a patre iuſto tantũ profecit in cultu diuino,q̃ adinuenit quędam uerba deuota ad deprecandum Deum. Litera Hebraica ſic habet,* אָז הוּחַל לִקְרֹא*, id eſt,tunc cœptum eſt ad inuocandum uel tunc incœpit inuocari nomẽ domini,quod exponunt Hebræi de idololatria, quia (ut dicunt) tunc incœperunt homines attribuere nomen domini creaturis, ut Soli & Lunæ,& idolis,non tamen ab iſto Enos,qui iuſtus fuit & deuotus.ſed a filijs Cain ſibi contemporaneis,ſicut ſupra dictum eſt de Iabel & Tubal.*

ADDI-

ſiunt. Dicunt.n. iuxta nomen aui vel abaui nominetur puer. At priſci non ita, ſed omnem operam adhibebant, vt talibus natis imponerent nomina, quib. & illos ad virtutem adducerent, & alios omnes qui ſequentib. ſeculis futuri ſunt, nullam non ſapientiã docerent. Igitur neq; vulgaria nomina pueris indamus, neque auorum, ſed ſanctorum virorum nomina tribuamus.

a Homo. b Confitentes Deum conditorem & vitę reparatorem.

a quem vocauit Enos: Iſte b cœpit inuocare nomen dñi.

a Colere & deprecari.

Iſte cœpit inuocare, tunc cœptum eſt inuocare.

a Quem uocauit Enos, &c. Enos interpretatur homo qui cępit inuocare nomen domini, quia per mortem Chriſti quam ſignificauit Abel, & per reſurrectionem quam ſignificat Seth, fit homo confitens dominum conditorem, & vitæ perditæ reparatorem. D

Hiero. Quem uocauit Enos. Enos interpretatur homo qui cœpit inuocare nomen domini: ſicut Adam homo interpretatur. ita etiam Enos iuxta Hebraïcam ueritatem homo uel uir. Et pulchre, quia hoc uocabulum habuit: dictum eſt, quia initium fuit tunc inuocandi nomen domini, licet plerique Hebræorum arbitrantur, quod tunc primum in nomine domini, & in ſimilitudine eius fabricata ſunt idola. Enos ... mo ... Enos Cul... reſti...

1 Hic

A D D I T I O.

In capitulo quarto, vbi dicitur in poſtilla. Dicunt aliqui quod ſic ſit nominatus ab euentu.

A D D I T I O I.

Habel. Abel. Abel cum ſcribitur in Hebraico cum litera a, ſignificat luctum proprie, ſed quando ſcribitur cum litera h ſ. quod dicatur Habel non ſignificat luctum, ſed uanitatem tantum, prout in principio Eccleſiaſtes dicitur: Vanitas uanitatum. eſt ibi Habel ſicut hic. Et ratio huius nominationis poteſt ſumi ex hoc, quia de Habel non remanſit aliqua poſteritas: & ſic quo ad mundum ſenſibilem videbatur eſſe in vanum conditus, prout Ioſephus declarat, licet quo ad Deum remãſit in vita immor-
B
Cain. tali, cum Chriſtus dicat eum iuſtum. Matth. 23. d. A ſanguine Abel iuſti. Cain autem ſecundum Hier. & Hebraicam veritatem acquiſitio ſeu poſſeſſio interpretatur, eo quod ipſi Cain poſteritas ſucceſſit in hoc mundo ſenſibiliter, licet vaga & profuga, vnde hæ duæ denominationes non ueræ ſeu propriæ ſed mundanæ ſunt, unde Aug. in 15. de ciuit. Dei. Prior, ſ. Cain natus eſt filius huius ſeculi, poſterior autem peregrinus in ſeculo, & pertinens ad ciuitatem Dei.

In eodem cap. 4. ubi dicitur in poſtilla. Fuit autem Abel paſtor ouium, &c.

A D D I T I O II.

Diſtinctio officiorum huiuſmodi fratrum ſecundum bonitatem & malitiam poteſt conſiderari, ex hoc enim quod ſciebat Abel iuſte Deũ maledixiſſe terram propter peccatum Adæ, vnde ſupra Gen. 3 c. Maledicta terra in opere tuo. &c. Ideo ſeparauit ſe a terræ cultura tanquam a re maledicta a Deo, & quia in illa ſententia Adę non fuerunt pecora maledicta, ideo elegit ſibi officium paſtoris. Cain uero elegit ſibi agriculturam quaſi non curans de ſententia diuina prædicta, quod ad contemptum reputatur.

In eodem cap. 4. ubi dicitur in poſtilla. De fructibus terræ, ſcilicet de peioribus, &c.

A D D I T I O. III.

Oblatio Abel. Non habetur ex litera, quod Cain obtuliſſet de peioribus & corroſis fructibus, vt poſtillator ait, ſimpliciter enim dicitur, quod Cain obtulit de fructibus terræ munera domino. Sed ex prouidentia Abel, ſeu eius diligentia, intelligitur improuidentia Cain, ſimiliter & eius negligentia. At enim. Abel quoq; obtulit de primogenituris gre-
C gis ſui, & de adipibus eorum. Ex quo patet, quod elegit de pecorib. potiora, & de partubus pecorum meliora, quod Cain minime fecit. Vnde Aug. de quæſt. no. & ue. teſt. Abel de placidis potiora elegit, q̃ Deo offerret. Cain uero uelut ruſticus negligens & improuidus nullam fecit electionem, ut per hoc intelligatur minus deuotus.

In eodem cap. 4. ubi dicitur in poſtilla. Quid autem dixerat, non exprimitur in Hebraico textu, &c.

A D D I T I O IIII.

Ionathę translatio magnę eſt autoritatis apud Heb. Notanda eſt gl. ſeu translatio Caldaica ipſius Ionathæ, quæ apud Hebræos, quaſi tantæ authoritatis eſt, ſicut textus, in qua in hoc loco ſic habetur. Dixit Cain ad Abel fratrem ſuum. Non eſt iuſtitia, neq; iudex, neque ſæculum aliud, nec remuneratio iuſtis, neq; punitio impiis, & cum Abel hæc omnia renuiſſet, conſurrexit

Abel primus mart. Triplex iuſtitia in Abel. Cain, &c. Ex quibus patet, ꝙ Abel primus martyr fuit, ſicut & primus ſacerdos, & primus virgo. Vnde Aug. de mirabilibus ſacræ ſcripturæ. Triplex iuſtitia fuit in Abel. Prima fuit quia etiam munera Deo placita ut ſacerdos obtulit, proſapiam generis in ſeculo non reliquit, & martyrij coronam ſanguinis effuſione promeruit, merito igitur huic dominus Ieſus primatum iuſtitiæ hominum cõmiſit, ita inquiens. A ſanguine Abel iuſti uſque ad ſanguinem Zachariæ. Hæc Aug.

In eodem cap. 4. ubi dicitur in poſtilla. Propter quod aliter exponũt Hebrai.

A D D I T I O V.

Hæc expoſitio ultima quæ uidetur approbari a poſtillatore eſt ipſius Ra. Sa. & eſt ualde inconſona literæ. Tum quia dicere, quod cum dicitur Omnis q occiderit Cain. eſt ibi finis ſententiæ, & quod ſub intelligitur grauiter punienaus, & ſubiicetur modus punitionis, totum hoc in vanum fundatur, et contra literam quæ ſtatim exprimit grauitatem punitionis illius qui Cain occiderit. Sequitur enim immediate. Septuplũ punietur. Tum quia ueritas Hebraica in hoc loco nil ſignificat niſi ſeptuplum, prout translatio noſtra habet. Idem enim uocabulum ponitur hic & in Pſal. 11. b. ubi dicitur. Eloquia domini eloquia caſta, argentum igne examinatum, probatum terræ purgatum ſeptuplum. Et Eſa. 30 f. cum dicitur. Et lux ſolis erit ſeptempliciter, ſicut lux ſeptem dierum, & ſic in alijs conſimilibus, unde ab alijs expoſitoribus Hebræorum & magis autenticis alio modo exponitur hæc litera ab hoc loco, ubi dicitur. Maior eſt iniquitas mea, quã miſericordia Dei. Ad quod ſciendum, quod ſententia diuina contra Cain a Deo lata fuit grauior quam ſententia lata contra Adam in tribus. Primo, quia Deus non maledixit Adam, ſed terram, vnde dixit: Maledicta terra in opere tuo. In ſententia uero contra Cain lata, Cain fuit a Deo expreſſe maledictus, unde ibidem dicitur. Nunc ergo maledictus eris ſuper terram. Secundo, quia in ſententia Adę non E
continetur, quod terra non daret ei fructus, ſed quod fructus haberet in labore & ſudore vultus. Dicit enim. In laboribus comedes, & in ſudore vultus tui uiſceris pane, &c. Sed circa Cain grauius dicitur, ſ. quod terra nullos fructus daret ſibi. Vnde dicit. Cùm operatus fueris terram, non dabit fructus ſuos. Tertio, quia Adę fuit aſſignatus locus ſibi connaturalis ad habitandum, ſ. in loco in quo fuit creatus ſeu formatus. Dicit enim ibi. Miſit eum dominus Deus de paradiſo, ut operaretur terram de qua ſumptus eſt. Ad Cain uero dicitur. Vagus & profugus eris in terra. Qua quidem Dei ſententia a Cain audita, deſperãs de uenia dixit. Maior eſt iniquitas mea, quã ut ueniam merear. Petiuit tamen quod nõ puniretur ultra hoc quod in ſententia continebatur ſ. pœna occiſionis, quę non continetur in ſentẽtia prędicta, ut patet ex litera. Ad quod dicebat. Ecce eijcies me a facie terræ, & a facie tua abſcondar, &c. hoc eſt dicere, Tu non condemnaſti me morte occiſionis, & tamen ex tua ſententia hoc ſequitur, quia ex hoc quod proijcis me, vt ſim uagus & profugus ſuper terram, non potero habere refugium in alio loco munito, & ſic non poſſum facere aliquid ad meam tuitionem, nec etiã ero in protectione tua, eo quod me maledixiſti, & de hoc dicit. Et a facie tua abſcondar. Illi enim q a Deo proteguntur, dicuntur abſcondi † a facie Dei. Iuxta illud Pſalm. Alia alias
30. f. Abſcondes eos † a facie tua a conturbatione hominum, &c. Ex quibus infert, quod iſto modo incedendo uagus & profugus in terra. Omnis qui inuenerit me, occidet me, & per conſequens Cain pateretur iniuſtitiam, quia ultra ſententiam a Deo taxatam, vt F
dictum eſt. Ad quod Deus condeſcendens ſuæ petitioni tanquam iuſtæ (quia ut ſcribitur. Non iudicabit Deus bis in idipſum) Reſpondit. Nequaquam ita fiet, hoc eſt dicere. Nolo quod tu patiaris ultra pœnas a me taxatas. Vnde ad tuitionem ipſius Cain Deus duo fecit. Primo comminatus eſt magnam pœnam cuicunque occiſori ipſius Cain, ſcilicet, quod puniretur in ſeptuplum, prout plane litera ſonat, tam Hebraica quam latina, ut dictum eſt. Secundum etiam Deus fecit ad ſecuritatem ipſius Cain ab occiſione, quod ſequitur ſcilicet. Poſuit Deus in Cain ſignum, ut eum non interficeret omnis qui eum inueniſſet. Quod autem fuiſſet iſtud ſignum nõ exprimitur in litera, & ideo diuerſi diuerſa dicũt: ſufficit tamen quod erat ſignũ ſufficiens, ut Cain eſſet ab occiſione ſecurus. Quę quidem expoſitio ſatis uidetur conſona literę & rationi, non obſtantib. obiectionibus. Poſtillatoris. Nam quod obijcit dicens quod occidẽs Cain multo minus peccaſſet quã ipſe Cain, & ideo non debet ſeptuplum puniri reſpectu illius, nõ uidetur valere. Nam occiſioni Cain debebatur maior pœna in quantũ erat contra ſpecialem ſecuritatem diuinam, quia Deus eum ſecurauerat cũ appoſitione ſigni ſecuritatis, ut dictum eſt. Cuius fractionis Deus taxauit maiorem pęnam q̃ in alijs homicidijs ratione ſecuritatis ſupradictę. Et ẽt quia maiores pœnæ taxantur quandoque criminib. in quib. hoĩes ſunt proniores ad delinquendum, ſicut erat in propoſito. nam proniores ſunt homines ad occidendum Cain ex grauitate ſuæ malitiæ pręteritæ quam alium hominem. Quod autem obijcit poſtillator ſecundò contra modum adimpletionis huiuſmodi cõminationis, dicens ꝙ Cain fuit interfectus. Sig... Ca... tum...

✠ a Lamech

A a Lamech,&c. Non videtur etiam valere, nam ex litera non habetur, quod Cain fuiſſet interfectus à Lamech, nec ab aliquo. Cui concordat Hieronymus, de quæſtio. noui. & vete. teſta. dicens: Fruſtra putant qui arbitrantur quod Lamech dixerit de Cain, Occidi virum in furore meo, & iuuenem in uulnere meo. Hoc etiam ſonat planus ſenſus literæ, cum enim Cain Deo dixiſſet: Omnis qui inuenerit me occidet me, Deus ſtatim reſpondit, Nequaquam ita fiet. Vnde non videtur rationabiliter dictum, quod aſſertio diuina fruſtraetur. & ideo ſecundum iſtam expoſitionem tenetur, quod Cain nunquam fuerit interfectus ſed ſolum fuit punitus iuxta diuinam ſententiā contra eum latā, vt dictū eſt vſque ad diluuium, In quo quidem diluuio ſecundū quoſdam de antiquis Hebræorū ſubmerſus fuit Cain & tota poſteritas eius. Ideo dicunt quod ſcriptura non dicit quanto tempore vixerit Cain, nec etiam aliquis de ſuis ſucceſſoribus, ſicut in alijs ponit, eo quod omnes vno & eodem tempore vitam finierint. Et probabiliter poteſt dici, quod ideo Deus voluit tueri Cain ab occiſione, vt pœna ſui facinoris diuturnis ab omnibus perciperetur, quam ſi modicum tempus duraſſet ſub ea, ſicut etiam voluit eum per mundum diſcurrere vagum & profugum, ut non ſolum in vno loco ſeu regione, ſed in multis & varijs iuſtitia Dei erga ipſum oſtenderetur, iuxta illud Pſal. lviij. c. Ne occidas eos, ne forte obliuiſcantur populi mei, ſed amore eos in virtute tua, & diſperge eos, &c. ut ibidem forte amplius declarabitur.

In eodem capitulo. 4 ubi dicitur in poſtilla, Et ędificauit ciuitatē ad ſui defenſionem.

ADDITIO VI.

B Dicitur a quibuſdam Hebræorum expoſitoribus, quod cum ex ſententia diuina terra non dabat fructus ſuos, Cain (ut dictum eſt) idcirco habuit dimittere agriculturam, quam ſibi primo elegerat in officium, vt ſupra in litera continetur. Et quia ſecundum Augu. Deus adeo eſt bonus, vt etiam ex malis quandoque eliciat bona, ex hoc fuit ſecutum, quod Cain & ſua poſteritas in artibus mœchanicis inueniendis ſtuduerunt, quæ quidem artes ad conuictum hominum ſunt vtiles. vnde ipſe Cain primo inuenit artem ſeu prudentiam politicam, de qua dicit, Aedificauit ciuitatem. Lamech autem qui penultimam generationē poſt Cain obtinuit, inuenit tres artes pro tribus filijs ſuis ſcilicet artem faciēdi tentoria, vt facilius de loco malo ſeu peſtifero in locum conuenientem mouerentur. Et artem faciendi muſica inſtrumenta, vt iocondius triſtia mundi portarentur. Et artem ferrariam ad armu bellica fabricanda, ut tutius ab inimicis & beſtijs uiuere poſſent. In qua quidem politia & artibus, nimirum ſi Cain a Deo eiectus & poſteritas ſua, cæteros homines præceſſiſſent, quia vt Luc. xv. b. dicitur, Filii huius ſeculi prudētiones ſunt filiis lucis in generatione ſua, quod intelligitur de prudentia humana.

In eodem cap. 4. ubi dicitur in po. Aliter exponitur quod iſtæ mulieres, &c.

ADDITIO VII.

Prout dictum fuit in additione præcedenti, non habetur ex litera ꝙ Lamech interfeciſſet Cain, nec etiam quod Cain fuiſſet interfectus ab aliquo, ſed potius ex litera poteſt oppoſitum comprobari, ut dictum eſt, (C) quia de facto Lamech cum uxoribus ſuis ſcriptura non facit expreſſam mentionem, ſed ſolum de verbis quæ eis dixerit, Occidi uirum, &c. Ideo diuerſi diuerſimode hoc exponunt. Sed attendendum eſt in hoc loco & ſibilibus vbi ſcriptura prætermittit totalem narrationem facti, illa expoſitio videtur eſſe magis literalis, quæ minus præſupponit de facto in litera non expreſſio, eo quod iuxta ſententiam Hiero. Quæ autoritate ſcripturæ non habentur, eadem facilitate † condemnantur quæ approbantur. Vnde in propoſito expoſitio vltima, quam videtur poſtillator approbare, in qua præſupponitur quod Cain fuit interfectus a Lamech, & etiam Tubalcain filius eius, eo quod erat director ſuus &c. quæ in litera nullum habent fundamentum, non videtur tenenda, ſed magis videtur propinqua literæ & rationi expoſitio Ra. Moy. Gerunden. qui retractans expoſitionem Ra. Sa. quam poſtillator tenet, aliter hunc paſſum exponit, continuando hæc verba Lamech cum præcedentibus, ſic ſcilicet quod quia uxores Lamech videbant, quod Lamech inſtrueret filios ſuos in artibus mæchanicis, inter quos Tubalcain iunior erat malleator & faber in cuncta opera æris & ferri. Timebant ergo mulieres, ne forte ex hac arte introducerentur arma bellica, quibus homines diſponerentur ad vulnerationes & homicidia, & huiuſmodi, & ideo Lamech retrahebat eas ab iſto timore dicens, Occidi uirum ī uulnus meum, &c. q. d. poſſem occidere virum in vulnere vel liuore ſine armis, ſicut fecit Cain, quia nondum erant inuenta arma bellica, & ideo ꝓ inuentione huius artis non eſt pęna rationabiliter timenda. Et etiam ſi forte aliquis euentus occurriſſet contrarius ſcilicet cum contingeret ꝙ aliquis homo fuiſſet occiſus vel uulneratus occaſione huius artis ferreæ nouiter inuentæ. non debetis timere quod Deus me puniret, eo quod dediſſem operam tali arti, quia ſi ſeptuplum vltio dabitur de Cain, qui inſidioſe & ex † praua intentione interfecit Lamech viro qui non occidit, nec intendit occidere ſed potius artem inuenire ad multa alia vtile multo amplius vltio a Deo daretur. ſ. ſeptuagieſſepties, quod ſignificat numerum ampliorem ſine terminatione, prout poſtillator dicit. D

Margin: …ando …occi · …es mœ …nicę · Na quæ …ctura …gis lite …al. · li † cō- …roũtur · al. † praua.

In eodem cap. 4. vbi dicitur in poſtilla, Cognouit quoq. &c. Deſcripta generatione delenda, hic, &c.

ADDITIO. VIII.

Iſte Hebraicæ fabulationes non requiruntur ad litera expoſitionem. non enim ex hæc quod legitur. Adam granuiſſe niſi cum eſſet centum 30. annorum habetur, quod Adam propoſuiſſet continere de cætero propter mortem Abel. Manifeſtum eſt enim quod præter perſonas genitas in litera expreſſas. Adam genuit alios filios & filias, vt litera teſtatur. Et ſimiliter dicendum de Seth, & Enos & alijs. Scriptura tamen fecit mentionem de iſtis propter bonorum deſcendentium ab eis, patriarcharum ſcilicet & prophetarum, & præcipue propter reuerentiam Chriſti qui eſt ſuper omnes. Nec eſt ueriſimile, quod cum Adam eſſet in 130. ſuæ ætatis anno, Lamech qui erat in ſeptima generatione ab Adā, eſſet iam in ætate apta ad contrahendum, prout ſequitur ex iſta fabulatione Hebræorum, præſertim illo tempore, in quo nullus circa ætatem 60. annorum legitur generaſſe.

In eodem capitulo. iiij. vbi dicitur in poſtilla, Iſte incępit inuocare nomen Domini, &c.

ADDITIO IX.

Expoſitio Hebræorum in hoc loco eſt inconſona literæ & rationi. Primum patet, Nam inuocare nomen Domini ſemper ſonat in bonum, nec accipitur in mala ſignificatione, vnde infra. 12. ca. de Abraham dicitur, Et inuocauit nomen eius. Et infra capitulo 13. a. Et inuocauit nomen Domini, quod non intelligitur niſi de inuocatione ad latriam pertinere, & ſic de ſimilibus, vnde quod in hoc loco inuocare nomen domini, intelligatur de idololatria, nullum habet fundamentum in litera. Secundum patet, nam ſecundum ſanctum Thom. ſecunda ſecundæ q. 94. in prima ætate non fuit idololatria propter recentum memoriam creationis mundi, ex quo adhuc vigebat cognitio vnius Dei in mente hominum, Dicere enim quod a filijs Cain, contemporaneis ipſi Enos incœperit idololatria, eſt omnino irrationabile, quia ſi ſic hæc inceptio fuiſſet ab eis qui fuit appropriata, ſicut Tubal, qui fuit pater canentum, & Tubalcain qui fuit malleator & faber, vt ſupra eodem capit. Non autem ipſi Enos hoc erat appropriandum, quod erat adhuc immunis. E

Margin: Inuocare nomen Domini.

REPLICA.

Correctorij contra Burgen. In capitulo 4. vbi poſtillator ponit Cain abtuliſſe de corroſis & peioribus &c. Burgen. accepit uel aſſumit contra eum, ꝙ hoc non habeatur ex litera, ſed dicit Cain fuiſſe ruſticum & improuidum, & ex eo fuiſſe minus deuotū, Sed nec hoc dictum Burgen. habetur ex litera, nec aliqua autoritate conſulcitur, unde & ſi dictum poſtillatoris in tranſlatione beati Hiero. non habeatur, ſumpſit tamē magiſter hiſtoriarum ex alia tranſlatione in qua habetur Nunc ſi recte offeras non recte diuidas, quod dictum exponens dupliciter. In ſecunda expoſitione ponit de frugibus attritis & corroſis, & ſic poſtillator ſecutus eſt eum & alios: Imo ex litera noſtra rationabiliter trahi poteſt, quod Cain de melioribus non obtulerit, quia cum Abel commendetur ex his quæ obtulit, ideo a contrario ſenſu uidetur accipienda reprehenſio oblationis Cain. F

Item in eodem ca. vbi poſtillator poſtquam poſuit expoſitionē illius paſſus. Omnis qui occiderit Cain ſeptuplū punietur, quia occiſor debeat ſepties plus puniri quam Cain, & probat illam expoſitionē non eſſe apparentem, quo ad rationem & etiam executionem, & aliam adducit expoſitionem illius literę quam ſumpſit a Ioſepho & magiſtro hiſtoriarum, quibus Burgen. ſe opponit, multa quaſi ficta ſupponens, & rationibus poſtillatoris non ſatisfaciens. Supponit primo quod Cain petiuit a Domino, quod vltra ſententiam latam contra ſe, non puniretur Et quia in ſententia Dei non continebatur Cain interfectio, petiuit quod non interficeretur, quod tamen dixi ſequi ex Dei ſententiam, quia maledictus, quia uagus, & profugus, ideo nō habuit protectionem Dei, ſed ne ipſe potuit ad aliquam munitionē habere refugium. Sequitur igitur. Quicunque inue. m. inter. m. & ſic pateretur iniuſtitiam contra latam ſententiam. Supponit ſecundo Burgen. quod hic requiſitioni tanquam iuſtæ Deus condeſcendens dixit, Nequaquam ita fiet, & ſic Deus pro tuitione Cain duo fecit, Primo, quia comminatus eſt occiſori pœnam ſeptuplā. Secundo quia poſuit ſignum in Cain, quod cum non interficeret qui eum inueniſſet. Sed Burgen. qui ſemper innititur literæ in his ſuppoſitionibus ualde uidetur a litera recedere, cum huiuſmodi petitio Caī & requiſitio nullibi videatur habere fundamentum. Et ſpecialiter fictū eſt, ꝙ allegauerit ſe nullū habere poſſe refugiū, cū ſtatī nato filio eius primogenito quē uocauit Enos, ędificauit ciuitatē, ut dicitur in litera, ī quo ſecundū Ioſephū recollegit de rapina uiuētes, primus

* terræ terminos poſuit. & muros fecit, timidus. quia propter Dei ſententiam pro ſui ſecuritate ſe recepit in eis. Idem dicit magiſter hiſtoriarũ, Nec verbum Cain ſcilicet quicunque inuenerit me occidet me. videtur ſonare impetitionem vel requiſitionem, ſed potius in deſperationem. Nec verum eſt Deum condeſcendiſſe illi petitioni tanquam iuſtę, nam ſi petitio fuiſſet non erat iuſta, ſed potius iniqua, quia præpoſuit ſalutem corporalis vitæ ſaluti æternæ & animæ, de qua deſperauit dicens,

An Cain occiſus

Maior eſt iniquitas mea quam ut ueniam merear. Ex quibus figmentis Burgen. concludit, quod Cain non fuit interfectus, ſed diluuio reſeruatus, quod quia ex ſcripturis nullum habet fundamẽtũ, ea facilitate contemnitur, qua probatur ſecundum regulam beati Hiero. Nec ſatisfacit Burgen. rationib. poſtillatoris. Cum enim arguit, quod non uidetur rationabile interfectionem Cain grauius debere puniri, quam fratricidium. Reſpondet Burgẽ. quod iſta grauitas pœnæ debeat attendi penes ſecuritatem ei datam, contra quam occiſor Cain faciens, ſeptuplam pœnam mereretur. Sed illa reſponſio non videtur ualere, quia illa ſecuritas Cain data non fuit publica alijs potentibus eum occidere, & ſic ſiquis eum occidiſſet ignoranter, illi ſecuritati contrauenîſſet, & ſic maneret ratio ficta, quia non eſt rationabile, peccatum ex ignorantia procedens, plus puniri quam fratricidium. Nec ſignum impoſitum in Cain potuit eſſe ſignificatiuũ illius ſecuritatis, niſi per modum cuiuſdam compaſſionis, vt qui vidiſſet eum capite & manibus tremulum, uel aliud ſignum ſuæ miſeriæ expreſſiuum, potius moueretur ad miſerendum quam occidendum. Nec ſatisfacit ſecundæ rationi poſtillatoris factæ, qua arguit de executione pœnæ comminatæ. Reſpondet Burgen. quod oportet dicere, nec Lamech, nec quemcunque Cain occidiſſe propter ſententiam Dei

B qua dixit. Nequaquam hoc fiet, alias videretur ſententia Dei fruſtrata, ſi occiſus fuiſſet. Sed nec iſta reſponſio valet, Deus enim aſſecurauit Cain quod rationibus per eum allegatis, videlicet quia maledictus, quia a facie Dei eiectus, quia vagus & profugus, & in deteſtationem fratricidij nequaquam deberet a quocunque occidi & hoc vtique ſeruatum eſt, & non fruſtratum, quia occiſio eius ſecundum hiſtoriam uulgatam non prouenit ex cauſis illis, ſed fuit mere caſualis & inuoluntaria, nec contrauentum fuit per hoc diuinæ aſſecurationi præfatis rationibus factæ. Rationes autem Burgen. quibus perſuadere nititur ſuum propoſitum non ualent, quia non ſequitur, Scriptura non facit mentionem quanto tempore Cain vixit, ſed in alijs facit, igitur diluuio ſumerſus eſt, nam ſcriptura communiter non proſequitur generationes & ætates, niſi eorum qui ſub cultu vnius Dei perſtiterunt. Si enim aliquando alias genealogias tãgit, breuiter id & occaſionaliter facit. Nec dignũ fuit multam ipſius fratricidæ & ſuæ poſteritatis fatere memoriam, quia communiter vſque ad diluuium ad vitia defluxerunt. Fit igitur de eis memoria ſicut de Eſau & Iſmael, &c. Argumentum igitur non valet: Non fit de Cain multa memoria, igitur ſeruatus eſt vſque ad diluuium, & non occiſus, ſed potius poſſet inferri oppoſitum, quod igitur fuiſſet occiſus ſaltem caſualiter, ut dictum eſt. Nec ſecunda eius ratio valet, quod videlicet debuit ſeruari diluuio, vt pœna facinoris ab hominibus diuturnius perciperetur. Nam per hoc argumentum, hodie deberet ſeruari, ut cohiberentur homines a fratricidijs, quia hodie pugna fratrum ſatis communis eſt. Nec potuit occiſio illa diluuium multum præcedere, quia ipſe Lamech ſenio cæcutiens cum occidit qui diluuio periit patet

C in litera. Sufficit igitur eius peccatum & pœnam ſcripto commẽdare ad futurorum inſtructionem & cautelam. Ratio igitur hæc Burgen. reducitur ad contrarium, nam ſi Cain duraſſet vſque ad diluuium, eius ætas ſuper omnium in ſcriptura enumeratorum ætates exceſſiſſet, merito igitur rememorabilis.

Item in eodem capitulo Burgen. pro confirmatione ſuæ aſſertionis præfatæ contra poſtillatorem ponit pro regula, quod videlicet illa expoſitio ſit magis literalis quæ pauciora extra literam præſupponit, ſecundum quam regulam nititur exponere illum paſſum. Occidi uirum in uulnus meum, etc. Sic quod quia uxores Lamech attendebant filios ſuos proficere ĩ artibus mechanicis ſpecialiter. quoniam Lamech docuit D Tubalcain cuncta opera æris & ferri, timebant ergo mulieres ne forte ex illa arte introducerentur arma bellica, quibus homines diſponerentur ad homicidia & uulnerationes, ideo Lamech volens eas ab iſto timore retrahere dixit, Occidi virum in vulnus meum, &c. q. d. poſſum occidere virum in vulnere ſiue liuore, ſine armis, ſicut fecit Cain quando nondum erant inuenta arma bellica, ideo pro inuentione huius artis non eſt pœna rationabiliter timenda, etiam ſi occaſione huiuſmodi artis quis occideretur, non eſſet ita pœnale ſicut fratricidium Cain, qui malo propoſito occidit, cum ars illa ad multa vtilis, principaliter occidere non intendat.

Sed videtur Burgen. propriæ regulæ contrauenire multipliciter, ſecundum quod multa imo omnia extra literam, imo cõtra literã pręſupponit. Contra literam primo eſt quod Lamech docuit artes filios ſuos, cum in litera expreſſe habeatur filios ſuos fuiſſe artium patres & inuentores, ſecundum magiſtrum hiſtoriarum. Secundo pręſupponit illas inſolentes mulieres fuiſſe ſollicitas de periculis armorum, quod ex litera fundamentum non habet, ſed potius oppoſitum cum iam mulieris magna ex parte huiuſmodi timorib. non occupentur. Sed veriſimile eſt ſi quis reſpectus mulierum fuit ad illas artes, quod potius attribuebant vtilitati defenſionis contra beſtias, & alias hoſtilitates quam periculis vulnerationis. Sunt enim arma de directo plus in defenſionem quam in offenſionem. Tertio ſupponit, quod verbum Lamech, Occidi virum, &c. exponitur, id eſt poſſum occidere virum, quę expoſitio eſt valde extorta, nec tali expoſitione timore mulierum fuiſſet minoratus, ſed auctus Quomodo enim mulieres (vt dicit Burgenſis) ſolum timuerunt mortẽ ex armis. ſi ſecundum illam expoſitionem Burgen. Lamech declaraſſet E non ſolum armis occiſiones & vulnera prouenire, ſic multiplicare inconueniens, non eſt ſoluere, nec ex omnibus illis adhuc habetur clarus intellectus illius quod ſequitur, Septulum vltio dabitatur de Cain, Lamech ſeptuageſies, &c. Septula enim vltio non eſt imprecata Cain propter fratricidium a propoſito factum, vt Burgenſis prætendit, ſed eſt comminata occiſori Cain, vt patet in litera, Extra literam igitur, imo contra literam ſunt omnes iſtæ ſuppoſitiones Burgenſis, per conſequens minus authenticæ.

Nõ L… ch, ſe… artiu… uento…

Item in capitulo, vbi poſtillator dicit de continentia Adæ poſt mortem Abel vſque ad generationem Seth. Burgenſis dicit illam continentiam habere vim ex fabulis Hebræorum. Sed hoc non videtur, nam Straibus (vt eum allegat magiſter hiſtoriarum) dicit Adam vouiſſe continentiam ſempiternam, ſed per angelum Deo iubente admonitus votum ſoluit, vt Deus filius ex eo naſceretur, potius enim ratio adducta per Burgenſem de Lamech Iudaica fabula videtur.

Adã uo… contin…

Item in eodem capitulo vbi poſtillator propter literam Hebraicam quæ habet, Cœpit inuocare nomẽ Dñi, dicit Hebræos exponere de idololatria. Sed Burgenſis Hebræorum expoſitionem improbans, dicit duo. Primum, quod inuocare nomen Domini ſemper ſonat in bonum. Secundum, quod in prima ętate non fuit idololatria. Allegat enim ad hoc ſanctum Thomam ſecunda ſecundę, quęſtione nonageſimaquarta. Sed primum non videtur verum quia in prophetis & euangelio ſæpe iteratur. Populus hic labiis me honorat, &c. Et cum orationẽ multiplicaueritis nõ exaudiã, quę cũ ad inuocationẽ Dei pertineãt non tamen ſonant in bonum ut patet. Nec ſecundum dictum eſt ita certum quin ſententia magnam patiatur inſtãtiam. Nec ratio ſancti Thomę ad id cogit, quia ſi memoria recens creationis excluſit idololatriam per mille & plures annos, memoria ſeuerę punitionis per diluuium debuit excludere adhuc per plures annos, certum tamen eſt, quod cito poſt diluuium defelxerunt ad idola homines imo beatus Auguſt. decimoſexto de ciuitate Dei dicit, quod a benedictione filiorum Noe uſque ad Abraham de commemoratione iuſtorum, qui Deum pie colorẽt per annos pluſquam mille ſiletur, aliquos tamen non defuiſſe credendum eſt. Hęc Auguſtinus.

Matt. F

CAP.

C A P. V.

A

IC *Liber generationis Adam*, Ad ſimilitudinem Dei factus eſt. Alii ad ſimilitudinem Adæ,eſt quaſi cō-cluſio a ſuperioribus cum reſtapitulatione.*in die qua c.d.h.*In dle em̄ creatus

Repetit creationē hominis. eſt, quia in claritate diuinæ contemplationis conſtitutus : *Ad ſimilitudinem Dei*, quia rationem ei dedit, qua intelligendo bona & mala diſcerneret.intellecta diligeret: & dilecta obliuioni nō traderet, & in hoc Dei ſimilitudinē retineret. Sed poſtq̄ p īobediētiā,hāc ſimilitudinē deleuit, fact⁹ terren⁹ terrenos gn̄rauit vn̄ qualis terren⁹,tales et terreni.

Sap. 2. d. Eccl.7.a. Pſal.2.d.

Similitudo Dei.

Alias † ad imaginē, &c.

Hom. 21. in Gen.

✲ CHRISOST.Cōſidera quomodo iiſdē verbis vſus fuerit,quib.& īitio,vt doceret nos,quod generationes illas quaſi reprobas factas, neq; memoria poſthac dignetur, ſed ex Seth,q̄ nūc illi natus eſt,genealogiā orditur, ut ex hoc diſcas quantum Deus humani generis rationem habeat,& quomodo illos auerſetur, q̄bus ſanguinaria mens eſt.

Adæ ętas. 1.Para.1.a in quæſ.ſuper Gene.

a ✲ *Ad ſimilitudinem Dei fecit illum.* AVGVSTIN. Hoc eſt autē ad imaginem Dei factū eſſe hominem,q̄a vnus vnū fecit,vt ſicut ab vno Deo ſunt oīa,ita & ab vno homine omne genus humanū. Similitudo autē hęc eſt,vt ſicut de patre eſt filius,ſic de viro eſt mulier, vt vn⁹ principis auctoritas conſeruetur. B

in queſtio Hebraicis.

b *Vixit autem Adam, &c.* HIERON. Sciendū,quod vſque ad diluuiū vbi in noſtris codicibus ducentorum,& quod excurrit annorū genuiſſe quis dicitur, in Hebræo habet̄ C.annos & reliquos qui ſequuntur.

c *Et genuit,&c.* Quaſi & iſte portauit imaginem terreni,qui pro Abel iuſto repoſitus eſt,& īterpretatione nominis Chriſtū ſignificat.Sed omnes prius portāt imaginē terreni hominis quam cęleſtis,licet multi ad aduentum Chriſti per fidem eandem gratiam habuerunt,qua ſaluantur Chriſtiani.

vbi ſupra.

✲ CHRYSOST. Cū de priore loqueretur filio (Cain) nihil tale aſſignauit nimirū iam antea ſignificans illius in malū procliuitatem.Et merito.Non enim ſeruauit paternos characteres & mores.Hic autem ſecundum ſpeciem ſuam, & ſecūdum imaginem ſuam,hoc eſt,eorundem morū quibus ille q̄ genuerat. D

STRABVS.Ferunt poſt mortem Abel voluiſſe Adam ſe vxorē nō vltra cogniturū nec filiū generaturū.Sed Deo iubente fregit votum,vt Dei filius de eo naſceretur,& homo redimeretur,De ſtirpe enim Cain naſci non debuit. Vnde ante Seth nullum legīt genuiſſe, poſt eum vero dicitur,quia *genuit filios & filias.*Hæc computatio genealogiarum quaſi ramos ſpargit hiſtoriarum de quibus ſuis locis colliguntur fructus myſteriorum. Et notādum quia in generatione Seth nulla fęmina ponitur nominatim,ſicut in generatione Caī. Iuſtorum enim eſt omnia uiriliter agere,nihil fœmineum,nihil fragile uſurpare.Procedit enim hęc generatio per denarium vſque ad Noe, in quo præceptorum ſignatur impletio,ſicut per undenariū in generatione Cain trāſgreſſio. In generatione iuſtorum primus Enoch ponitur,qui dedicatio interpretatur,quia reprobi ī præſenti uita ſpei ſuæ radicē figunt. & ab amore immarceſſibilis hæreditatis areſcunt. De quibus dicitur Ioa.v.a.*Vidi ſtultum firma, radice,& maledixit pulchritudini ei⁹ ſtatim.* E In generatione iuſtorū Enoch ab Adā ſeptimus ponīt q̄a hic manentē ciuitatē nō quærūt, ſed expectationē uſq; ī finē tēporis extēdūt quod ſeptenaria reuolutione terminat̄,cū ęternitas octaua ſucceſſerit,un̄ iſte Enoch qui ponīt ſeptimus,& trāſlatus eſt, q̄a Deo placuit,ſeptimā requiē ſignificat ad q̄ poſt hāc vitā qui Deo pſeuerāter adhæret ſine dilatione trāsfertur. Interpretatio quoq; nominū huius generationis idē ſignat.Adā interpretatur homo, vel rubra,uel terra. Seth poſitio uel reſurrectio. Enos hō.Cainan lamentatio. Malalehel laudās deū,Iared roboratus. Enoch dedicatio.Mathuſalā mortis emiſſio. Lamech humiliatus,Noe requies. Procedēs ergo homo de terra, reſurgens a peccatis, erit homo inuocās deū,& deflēs peccata priſtina,ſicq; laudās deum, roboratus ſpiritu dei,dedicat̄ in uitam æternā. Atque uictor mortis deo ſubiectus,requiem poſſidet ſempiternam,quam ſignificat Noe,qui requies interpretatur,& decimo loco numerat̄, quia

C A P. V.

IC eſt liber gene- 1
rationis Adam in 2
a ¶ Tempore.
¶ quia in clarita te contemplationis conditus.
die qua creauit 3
Deus hominem..
a ¶ Intellectu voluntate,& memoria.
b ¶ quia hoc in vtroque ſexu factum eſt.
† Ad ſimilitudinē Dei fecit illum. 4
maſculum & fœminam creauit
eos, & benedixit illis, & vocauit 5
a ¶ ideſt homo,quia ſumptus eſt de humo.
nomen eorum ādam in die quo 6
a ¶ Redit ad ordinem texendę genealogiæ:
creati ſunt. Vixit autē ādam centū 7
a ¶ nec iſte exceptus
triginta annis, & genuit filiū ad ſi-
militudinē & imaginē ſuam: voca-
uit nomen eius Seth. Et facti ſunt
dies Adam, poſtquam genuit Seth
octingenti anni, genuitque filios 8
& filias. Et factū eſt omne tempus 9
a ¶ Homo vel rubra terra.
quod vixit ādā, anni nongenti tri-

NICOLAVS DE LYRA.

CAP V.

Diuiſio. IC eſt liber generationis Adam. *Hic conſequenter ponitur recapitulatio generationis Adæ ut illa deducatur de qua Chriſtus erat naſciturus.Et primo ponitur in generali recapitulatio.Secundo generationis electæ deductio,ibi.* Vixit autēm Adam.*Dicit ergo.* C

1 Hic eſt lib.*Id eſt recapitulatio breuis.*

Adā an genuit filios paradiſo

2 Generationis Adæ.*prout prædictum eſt capitulo præcedenti.*

3 In diē quecreauit,&c.*Ex hoc dicit ne Hebræi quod Adam in ipſa die creationis ſuæ genuit filios,cnm ad huc eſſet in paradiſu, ut ſupra dictum eſt.Sed quia doctores catholici tenent contrarium,ideo dicendū. quod dies hic non accipitur pro die naturali uel artificiali tantum. Sed accipitur hic ſingularr pro plurali ſicut ſupra dictum eſt.ij.capitn.*Iſtæ ſunt generationes cœli, & terræ, q̄n creatæ ſunt in die quo fecit Deus cœlum &terram,& omne uirgultū agri,*& tamen certū eſt quod omnia iſta non ſunt facta una die, ſed plurib. Et codem modo accipitur hic.*In die.*i.in diebus,quia alia die fuit hominis creatio & alia eius generatio,ſcilicet poſt eiectionem de paradiſo.Alia patent ex dictis uſque hic.*

4 Maſulum fœminā,&c.*Hic accipitur creatio large pro formatione.*

Adā quale nomē eſt.

5 Et uocauit nomen,eorum *Adam.Notandum quod hoc nomē Adam,eſt commune appellatiuum in* Hebræo,*ſicut hoc nomen,homo. in latino & ideo ſicut hoc nomen,homo,eſt cōis,generis, & accipitur pro uiro & muliere,ita & hoc nomen Adam in hoc loco accipitur. Q̄d autem appropriatum eſt primo homini,hoc propter eminētiam eſt ipſi⁹ ad alios homines,ſicut hoc nomen philoſophus appropriatur.Ariſtoteli ad denotandum eius excellentiam ſuper alios philoſophos.*

6 Vixit autem Adam.*Dimiſſa generatione Cain reprobata,incipit deducere generationem electam ipſius Seth.In qua deductione præmittit truncum,ſcilicet Adam.Secundo ramos,id eſt filios ab eo deſcendentes per ipſnm Seth ibi.*Vixit quoque Seth:&c.*Tertio ponit fructū, ſcilicet ipſum* Noe,*qui fuit ſtipes ſecundus in generatione electorum, ibi*Vixit quoque Lemech.*Circa primum dicit ſic.* Vixit autem *Adā,*&c.*Secundum Methodium & aliquos alios doctores hic tacentur centum anni uitæ.A la quibus luxit Albel.Secundum Hebræos autem nihil omittitur.* F

7 Et genuit filium,&c.*id eſt deſtitutum originali iuſtitia, & per conſequens peccatorem & mortalem,qualis iam erat Adam.Aliter exponitur,*Ad imaginem,&c.*id eſt perfectū incognitione & Dei timore,ſicut docuit Adam per hoc eum diſtinguendo a Cain & eius poſteritate,& hoc uidetur melius dictum,quia ſi intelligeretur de deſtitutione ab originali iuſtitia,magis debuiſſet hoc dici in generation e Cain ut uidetur.*

8 Genuitque filios & filias.*ſcilicet poſt ipſum Seth, quorum nomina non exprimuntur,quia eorum genealogia non deducitur.*

9 Et factum eſt,&c·*prǫter centum annos,qui hic ſubticentur,ſecundū aliquos doctoecs,ut prędictum eſt,Legatur litera ſicut iacet uſq; ibi* ✲ *Et*

MORALITER.

Moraliter 1 *Hic eſt liber gen. Adam.*Hic agitur de gn̄atione, Adæ p Seth, in qua dicit infra ꝙ Iared qui interpretatur roboratus, genuit Enoch,qui interpretatur dedicatus vel dedicatio, per ꝙ moraliter deſignatur quod ad robuſtam pugnam contra tentationes mundi carnis & diaboli, ſequitur pax & tranquillitas mētis, & ſic efficitur habitaculum inhabitationis diuinæ per gratiam dedicatum,propter quod ſubditur.

quia per impletionē mandatorum poſſidetur regnū cęlorū.
A * a *Ambulauitque cum Deo,etc.* ISIDO. Enoch ſeptim⁹ ab Adā placēs Deo,qui & tranſlatus eſt,ſeptimā requiē ſignificat: ad quā transferuntur qui tanquā ſexta die,id eſt ſexta ætate ſeculi per Chriſti aduētū formātur: Tranſactis aūt ſex milib. annis facto iudicio & renouato cęlo & terra, transferuntur ſancti in vitā æternā. Quod autē per seth ab Adam uſque ad Noe denarius numerus inſinuatur, cōplemētum manda torū in eccleſia in operibus ſiguratur, cui numero ſi addūtur vel adiiciuntur duo filii Noe medio reprobato, duodenarius conſummatur, qui in Patriarcharū & Apoſtolorum numero inſignis habetur, propter partes ſeptenarij. altera per alterā multiplicata, nam ter quaterni ipſum faciunt.

Hom. 21. in Gen. ✲ CHRISOT. Vide excellētem Dei miſericordiam. Nā quia inuenit aliquem qui potuit peccatū Adę reuocare,
B monſtrando reipſa, quia non uolens mortē humano generi inuehere, ꝓpter mādati trāſgreſſionē, cum qui mādatū acceperat cōdēnauerit, nunc viuentē illū transfert. *Et non apparuit*, inquit. *quia tulit illum Deus*. Vides ſapientiam Domini. Non immortalitatem largitus eſt, vt peccādi metum
2 Enoch. eneruaret, ſed morti ī humanum genus ius ſuū reliquit.
In ca.5. in Gen. ✲ PROCOP. Enoch credidit ſe nunq̄ moriturum. Hoc
3 Mathuſala. * Et ambulauit Enoch cū Deo immortalitatis donū dedit ſi des naturę, Enoch mortalis ex ſtēs, coarguit Adamū moriens, morientē nō eſſe mortalē, præceptū enim Domini diligēter conſeruauit. Quapꝓpter ipſe ingreſſus eſt in paradiſum, Adamus inde fertur
Eccl.44.b. Heb.11.b. expulſus. Cæterum nec Etias nec Enoc domuerūt. mortē. Mortē uincere, & penitus e medio tollere, Chriſti op⁹ eſt. Attamē Chriſtus naturā humanā reſtaurans, illis, qui natura erāt mortales, immortalitatis munus elargitus eſt, q̄
C nobis omnibus præſtat. Necnon per illos reſurrectionem adūbrauit, ut illo exēplo confirma-

ginta & mortuus eſt. Vixit quoque Seth centum
quinque annis, & genuit Enos. Vixitq; Seth poſt
quā genuit Enos octingentis ſeptē annis, genuitque filios & filias. Et facti ſunt omnes dies Seth,
nonagentorū duodecim annorū, & mortuus eſt.
Vixit vero Enos nonaginta annis, & genuit Cainā. Poſt cuius ortū vixit octingentis quindecim
annis: & genuit filios & filias. Factiq; ſunt omnes
dies Enos, nōgētorū quinq; annorū, & mortuus
eſt. Vixitque Cainan ſeptuaginta annis, & genuit
Malalchel. Et vixit Caināa poſtquā genuit Malalehel octingentis quadraginta annis genuitque filios & filias. Et facti ſunt omnes dies Caināa nongenti decē anni & mortuus eſt. Vixit aūt 1 Malalehel ſexaginta quinq; annis, & genuit Iared. Et
vixit Malalehel poſtquā genuit Iared, octingētis
triginta annis, & genuit filios & filios. Et facti sūt
oēs dies Malalchel octingenti nonaginta quinq;
anni, & mortuus eſt. Vixitq. Iared cētū ſexaginta
duobus annis: & genuit 2 Enoch. Et vixit Iared
poſtq̄ genuit Enoch octingentis annis, & genuit
filios & filias. Et facti ſunt oēs dies Iared nōgenti
ſexaginti duo anni, & mortuus eſt. Porrò Enoch
vixit ſexaginta quinq. annis, genuit 3 Mathuſalā.
Et ambulauit Enoch cum Deo. Et vixit Enoch 1
poſtquā genuit Mathuſalā trecentis annis, & genuit filios & filias. Et facti sūt oēs dies Enoch trecenti ſexagintaquinq. anni: ambulauitq. cū Deo,
& nō apparuit, quia tulit eū Deus. Vixit quoque 2
Mathuſalā cētū octoginta ſeptē annis, & genuit 3
b Lamech. Et vixit Mathuſalā, poſtquā genuit Lamech, ſeptingentis octogintaduobus annis, &
genuit filios & filias. Et facti ſunt oēs dies Ma-
c thuſalæ nōgenti ſexaginta nouem anni, & mor-

(a ¶ reſurrectio vel poſitio. — a ¶ homo. — t ¶ lamentatio. — a ¶ Laudans Deum. — a ¶ Roboratus. — a ¶ Dedicatio. — ¶ a Mortis emiſſi. — ¶ Humiliatus.)

firmati pii homines, nō triſtitia afficerent ob mortē. Exēplo D
Enoch inſtruxit nos, vt nouerimus quo pacto in extremo die pii ab impiis ſint ſegregandi. Exemplum Eliæ docet quo pacto corpora in aetem ſint ſubuehenda.
✲ AVGVST. Huius Enoch tranſlatio, noſtræ dedicationis eſt præfigurata dilatio. Quæ- Lib.15. de ciuitate.c. 19.
quidem iā facta eſt in Chriſto capite noſtro, qui ſic reſurrexit, vt non moriatur vlterius, ſed etiā ipſe tranſlatus eſt. Reſtat autem altera dedicatio uniuerſe domus, cuius ipſe Chriſtus eſt fundamentum, quæ differtur in finē, quando erit omnium reſurrectio, non *morituro rum* amplius.
ALCVI. Enoch tanto tempore ſeruatur a morte, in quo oſtenditur quia homo ſemper viueret, ſi non peccaſſet.
b *Vixit quoque Mathu.&c.* AVGVSTINVS. Quæritur quomodo vbi ſupra. c.13.
Mathuſalam ſm annorum cōputationem poſt diluuium uiuere potuerit, cū omnes præter eos qui in arcam ingreſſi ſunt, perierunt. Sed hanc quæ- 1 Malaleel
ſtionem codicum mendoſitas E
peperit: nō ſolū enim in Hebraicis aliter inuenitur, uerūetiam in lxx. interpretatione, paucis codicibus ſeptem annis ante diluuium Mathuſalam defunctus reperitur. Quod Mathuſalā iuxta. lxx. vltra diluuiū numeratur anni. inde eſt, quia ſignificat Chriſtū, cui⁹ uita nullā ſentit ætatem. vt in maioribus quoque nō ſenſiſſe diluuiū uideretur.
c *Et facti ſunt omnes dies, &c.* HIERON. *Et fuerunt omnes dies Mathuſalē quos uixit anni nongenti ſexagintanouem, et mortuus eſt.* Iuxta diligentem ſupputationem quatuordecim annis poſt diluuium vixiſſe refertur. Cum e- In queſtio Hebraicis
nim eſſet, clxxxij. annorum, genuit Lamech. rurſus Lamech cum eſſet clxxxij. annorum, genuit Noe, & ſunt uſque ad diem natiuitatis Noe a Mathuſalam, eccl v. Sexcenteſimo autem anno uitæ Noe diluuium factum eſt, nongenteſimo, ſcilicet, lv. anno Mathuſalam. Cum
4 autem ſupra nongentis ſexagintanouem annis vixiſſe F
dictus

NICOLAVS DE LYRA.

Et ambulauit Enoch cum Deo. *Iuſte uiuendo, ſicut ſequentis co dicitur de Noe.*

Et non apparuit, &c. *Dicunt Iudæi quod licet eſſet iuſtus et bonus, tamen habebat pronitates magnas ad malum, quibus cū difficultate ſum ma reſiſtebat, et ideo ex diuina prouidentia mortuus eſt ante terminum vitę ſuæ naturalis, ne laberetur in peccatum. ſecūdū quod dicitur Sap. iiij, b* Iuſtus ſi præoccupatus fuerit, in refrigerio erit, &c. *Et ſequitur,* Raptus eſt, *ne malitia mutaret animum eius. Doctores autem catholici dicunt, quod propter excellentiam ſuę uirtutis aſſumptus fuit à* Deo, *& poſitus in paradiſo Terreſtri, ubi & Helias poſtea raptus eſt ut habetur. iiij. Re. ij. b. & inde exituri ſunt ad prędicandum contra perfidiam Antichriſti, et hoc magis videtur ſonare litera. quia de ipſo non dicitur hic quod ſit mortuus, ſicut de alijs, ſed quod nō apparuit ſcilicet inter homines peccatores.*

3 ia tulit eum Deus. *de medio eorū ad locū prędictū. Sequitur.*

4 Et facti ſunt, &c. *Eodem ſcilicet anno quo inundauit diluuium parum antequam inundaret, ſecundum quod dicit Hierony. libr. de Hebr. queſt. Et hoc poteſt uideri per literā, quia ſi accipiantur ſexcenti anni quibus uixit Noē ante diluuium q̄ dicitur infra, vii. c.* Eratque ſexcētorū qn̄ diluui, aquę inundauerunt ſup terrā. *& iterū, clxxxvij. quibus uixit Lamech antequam Noe eſſet genitus, et clxxxvij. Mathuſalam ante natiuitatem Lamech filij ſui, et aggregetur tot um ſimul, inueniuntur nongenti ſexagintanouem anni, et ſic patet propoſitum. Si ouſem quęratur quomodo homines illius temporis ita diu uiuebant? Ad hoc poterit ratio multiplex aſſignari. Prima eſt ex bonitate cōplexionis primorum parentum. Fuerant enim a Deo immediate formati, et ꝑ conſequens optime cōplexionati, & ſic ad longiorem uitā diſpoſui, & illa bonitas cōmplexionis magis uenit ad homines propinquos illius tēporis, q̄ ad remotos tēporis moderni. Secunda eſt ex modo uiuendi, qa tēperate uiuebāt. Tertia eſt ex bonitate nutrimenti, ante diluuium terrana ſcētia fuerunt meliora q̄ poſt, qa inundatio diluuij fuit ꝓ maiori parle*

✲ *ex agnis*

MORALITER.

1 *Et ambulauit Enoch cum Deo,* iuſte & ſancte uiuendo.

2 *Et non apparuit ultra.* ſcilicet in præſenti uita.

3 *Quia tulit eū De⁹.* ad gloriā sēpiternā, ad q̄ nos cū eo ꝑducat.

2 Et

a In c.

A dictus ſit, patet eum quatuordecim annis vixiſſe poſt diluuiū. Sed octo aīæ tm̄ in arca ſaluę factæ ſunt. Eſt ergo error in numero, ſicut in pluribus. In Hebræis. n. & Samaritanorum libris ita reperi. Et vixit Mathuſalam. clxxxvij. annis, & genuit ſexcentos annos Noe, quia in ſexcenteſimo vitæ eius anno diluuium factum eſt, atque ita fit vt nongenteſimo ſexageſimo nono anno vitæ ſuæ Mathuſalam mortuus ſit, eo anno ſcilicet quo cępit eſſe diluuium. D

Lamech, & vixit Mathuſalam poſtquam genuit Lamech ſeptingentos 82. annos, & genuit filios & filias, & fuerunt omnes dies Mathuſalæ anni nongenti 119. & mortuus eſt, & vixit Lamech. 182. annos, & genuit Noe a die autem natiuitatis Mathuſalę vſque ad diem ortus Noe, ſunt anni 369. his adde ſex-

tuus eſt. Vixit autem Lamech centum octoginta duo- 1
bus annis, & genuit filium, vocauitq; nomen eius Noe,
dicens: Iſte conſolabitur nos ab operibus & laborib. ma 2
nuum noſtrarum in terra cui maledixit dominus. Vixit 3
que Lamech poſtquam genuit Noe, quingentis nonagintaquinq; annis, & genuit filios & filias. Et facti ſunt omnes dies Lamech ſeptingenti ſeptuaginta ſeptem an-
a ni, & mortuus eſt. Noe vero cum quingentorum eſſet
annorum, genuit Sem, Cham & Iaphet. 4

a ¶ Requies, id eſt, Chriſtus in quo requiem inuenimus.

❧ THEODORETVS. Lamech ergo in natiuitate filii ſui Noe prophetat, quemadmodum, & Zacharias.

a Noe uero cum quingentorum eſſet annorum, & cæt. HIERONYMVS. Noe interpretatur requies, quia ſub illo omnia retro opera per diluuium quieuerunt. Vbi ſupr

☞ Cumque

NICOLAVS DE LYRA.

ex aquis Oceani ſecundum quod dicitur infra, 7. b. Rupti ſunt omnes fontes abyſſi magnæ, aquę aūt ſalſæ inducunt ſterilitatem terræ. & per conſequens reddunt terrenaſcentia peiora, ex quib. abbreuiat̄ hominis vita. Quarta ex ſcientia Adæ quia formatus fuit in perfectione ſcientię ut ſupra dictū eſt 2. c. & ideo cognouit virtutes fructuū herbarū & lapidū, quæ faciūt ad conſeruandā ſanitatem, & vitā prolongandā, et de hoc docuit homines ad uitā prolongandā. Quinta ex bono aſpectu ſyderū ſuper regionem illā in qua manebāt, qui aſpectus multū facit ad longitudinem uitę, ſed per motū cęli continuū mutatus eſt tp̄e procedēte. Sexta ex diuina diſpoſitione hoc ordinante, ut per longā uitā hominum cito multiplicaretur genus humanum. Itē ut homines illius tēporis per longā vitā poſſent habere experientias de curſu cæli & effectib. ſyderum, & aliarū rerum quę experientiæ ſunt principia artis & ſcientiæ, ut habet̄. 1. Metaphyſ. Item uidemus magnā latitudinem in quātitate molis in natura humana, quia aliqui ſunt valde parui ſicut pigmęi, q dicuntur homines longitudine vnius cubiti tātum, alij aūt ſunt ualde magni ſicut gigātes. vnde Deu. 3. a. dr̄ de Og rege Baſan. Mōſtratur lectus eius ferre⁹ q eſt in Rabath filiorū Ammō, habēs nouē cubitos lōgitudinis & quatuor latitudinis, &c. vnde & Aug. dicit. 15. de ciuitate Dei c. 8. ꝙ vidit dentē gigātis q ſi diuideretur minutim, faceret centū dētes hominū cōis ſtaturę. Si igitur eſt tāta latitudo et exceſſus unius ad alterū in quātitate molis, non vr̄ irrationabile, quod fuerit tantus exceſſus in quātitate durationis hominum primorum ad illos qui nunc ſunt, ſicut ſcriptura determinat. Item in quātitate durationis vr̄ etiā magna latitudo, quia etiā de pigmęis dr̄, quod quinto anno generant & nono anno ſeneſcunt, & ideo ſi homines alij, tantum excedunt eos in quātitate durationis, quia viuunt cōiter 70. vel 90. annis, nō eſt mirādum ſi homines primæ ætatis tantum excedebant modernos in quātitate durationis. Ego aūt tot rōnes induxi ad propoſitum oſtendendum, quia ſi una per ſe non ſufficit, plures ſimul ſumptę uidentur propoſitum perſuadere. Seq.

B

1 Vixit aūt Lamech, & patet litera vſque hic: Iſte cōſo. nos. Hoc exponitur cōiter de Noe, eo quod reparaturus erat ſeculum, qđ erat ad conſolationem illorū qui timebāt ipſum totaliter deficere per diluuiū. In Hebræo aūt habetur Iſte qetabit nos, &c. & huic literæ conſonat interpretatio huius nominis Noe, quod interpretatur requies, & ratio huius interpretationis exprimitur, cum dr̄: Vocauitq; nomē ei⁹ Noe dicens: Iſte qetabit nos. Et Hebræi dicunt quod hoc non dr̄ proprie ꝓpter reparationem ſeculi poſt diluuium, ſed quia ante tempus Noe homines multum laborāt in agricultura, quia proprijs manibus tantum colebant eam. Ipſe autem adinuenit artem arandi, in qua plus ſatis laborāt animalia quam homines, ideo dicitur dediſſe requiem hominibus, & hoc videtur per literam ſequentem.

2 Ab opib. &c. qa p artē arādi impoſiti ſunt labores iſti ſup animalia. Agricultu ræ inuentor.

3 In terra cui maledixit dn̄s, &c. Et propter hanc maledictionē fructificare non poterat niſi multis laboribus coleretur, & iſta expoſitio uidetur magis conſona literæ. Poteſt tamen ad ipſam aptari translatio noſtra, cum dicitur: Iſte cōſolabitur nos, quia magna conſolatio fuit hominib: cum per artem arādi labor eorum fuit poſitus ſuper animalia, & propter talem artem q̄ inuenit Noe, uocatur vir agricola. inf. 9. c. Noe uero: Deſcripta multiplicatione per primum ſtipitem, ſ. Adā, hic conſequenter deſcribitur per ſecundū ſ. Noe. Et primo deſcribitur ipſius Noe generatio. Secundo ſuæ generationis multiplicatio. x. c. ibi: Hæ ſunt generationes. Circa primum adhuc primo deſcribitur dicta generatio. Secundo ipſius Noe ſtatus ſiue conditio, ibi: Cumq; cępiſſent. Circa primum dr̄ ſic: Noe vero cū quingentorū eſſet annorū, &c. Hic poteſt quæri quare tantum tardauit ad generādum, quia alij præcedentes circa centeſimum annū generauerunt, ut patet ex prędictis? Reſpondent Hebræi quod fuit quia dominus diſpoſuerat eū ſaluare in diluuio cū ſua poſteritate tota, ſi autem in centeſimo anno generaſſet, infra quingentos annos ſequentes ante diluuium, quia (ſexcentorum annorum erat Noe qn̄ inundauit diluuium,) fuiſſent tot ex eo & filijs eius multiplicati & fuiſſent inter eos multi mali, de quibus non eſſet dignum quod ſaluarentur. Item tot perſonæ cum neceſſarijs ad vitā, per annum integrum quo durauit diluuium, non potuiſſent competenter in arca collocari. E

4 Genuit Sem, &c. Dicunt Hebręi ꝙ Sem non fuit primogenitus Noe, quod probant, quia hic dr̄ quod quingenteſimo anno vitæ ſuæ cœpit generare, & ſic primogenitus eius erat centū annorum tp̄e diluuij, quia tunc fuit Noe ſexcentorum annorum. Sem uero non habuit centum annos vſq; poſt diluuium per duos annos, vt dr̄ infra, 11. c. dicunt tamen quod præponitur alijs propter dignitatem circuncisionis, quia natus fuit circunciſus. Sed hoc videtur fictitium, quia Abrahā dr̄ pater circunciſionis, & quod hoc ſignū primo accepit a Deo. Ideo aliter ſecundū dc̄m prædictā opinionem de primogenitura, ꝙ hic primo nominatur ꝑꝑ reuerentiā Patriarcharū, & Chriſti maxime, q ab ipſo deſcenderunt. unde et infra. 48. ca. Iacob Patriarcha benedicens filijs Ioſeph, prępoſuit Ephraim iuniorem ipſi Manaſſe, quoniā futurus erat in prolem maiorem vt ibid. dicitur Nota quod Sem ubique debet ſcribi per m in fine.

ADDITIO I.

C In c. 5. vbi dicitur in poſtilla: Quō homines illius tp̄is viuebant. Iſtæ rōnes quæ aſſignātur ad diuturnitatem uitę hominum illius temporis, & ſi ualerent ad aliq̄ longitudinem vitę, non tm̄ vr̄ ad tantā differentiā durationis ſufficere. Bonitas. n. complexionis, & ēt modus uiuendi temperatus, licet non in multis, in qbuſdā tm̄ inuenit̄, ponit. n. Galenus in ſuo techni poſſibilem eſſe complexionem temperatiſſimā, ꝓut humanæ naturæ pertinet, inueniri, q̄ uocāt εὐκρατον Eucratō, & multo magis poſſibile eſt hominem boni regiminis reperiri, nunq̄ tamen a tertia ætate & citra reperitur aliquis q cc. annos fere attingat. Chriſtus etiā qui per ſpiritum sā ctum conceptus eſt, optimè complexionatus fuit, & non niſi temperate & virtuose in hac uita vixit, & tm̄ in iuuenili ętate paſſus eſt, prout cōiter tenetur, ne in eo appareret naturæ humanę diminutio, ut patet in 3. parte, q. xlvi. art. 9. in reſponſione ad ultimum arg. Ex quo patet, ꝙ ętas xxxiij. annorum in Chriſto erat iuuenilis, ꝙ non eſſet ſi Chriſtus ſm̄ naturā humanam habuiſſet uiuere ſicut Adam, & alij antiq: quia ſi ſic, illa ætas in qua fuit paſſus non eſſet iuuenilis, ſed infantiæ ſeu pueritiæ. Ratio etiam ſumpta ex bonitate nutrimenti ante diluuium, non ur̄ ualere, nā inundatio diluuij plus debuit terrenaſcentia reddere peiora in tp̄e ꝓpinquiori ipſi diluuio q̇ in magis remoto, & tamē poſt diluuium ſ. in ſecūda ętate, legunt̄ hoīes vixiſſe cc. annos fere, & cum magis a tp̄e diluuij fuerunt remoti, plus fuit diminuta diuturnitas vitę: Illa etiā q̄ Adam cognouit de virtutib. fructuum & herbarū, & c. q̄ faciunt ad prolōgādā vitam, de quib. dr̄ docuiſſe homines, ueriſimile eſt ut ea addiſceret Noe ab antiqs ſuis, cū uita ipſius Noe fuerit prolōgata, ſicut uita eorū qui fuerūt in prima ętate, q quidē Noe cū iuſtus & ꝑfectus fuiſſet, ueriſimile eſt, ut doceret ex poſteritatē ſuā, ꝙ tamen nō apparet per effectū. Bonus ēt aſpectus ſyderum etſi faciat ad longitudinē uitæ, non tamen tantam diſſimilitudinē faceret, nec etiam Aſtronomi hoc videntur tradere. Sexta autē ratio quam ponit, ſ. quod hoc fuit ex diuina diſpoſitione hoc ordinante, cōcedenda eſt. Sapientia enim diuina oīa diſpoſuit ſuauiter. Sapiēt. 8. a Sed rationes quas aſſignat ad huiuſmodi diſpoſitionem diuinam, ſunt minus ſufficientes: Nam non minus multiplicaretur genus humanum per uitam, breuē ſicut modo, quam per longā uitam, ſicut tunc, & forte citius ſicut modo, nam tūc incipiebant generare poſt centū annos, & mō ante 20. an: & ſic in primo cētenario vnius primi gn̄antis poſſet generari multi filij et nepotes, et pronepotes, quorū qlibet vel maior pars infra illum centenarium generaſſet, & ſic magis multiplicaretur genus humanum, quod manifeſte poteſt haberi in multiplicatione filiorū Iſrael in Aegypto, de quib. in Deut. x. d. In. lxx. animab. deſcēderūt patres veſtri in Aegyptū, & tūc poſuit te Deus ſicut ſtellas cęli in multitudine. Manifeſtū eſt. n. ꝙ populus Iſraeliticus non fecit morā in Aegypto tanto tp̄e, quanto Adā & Seth filius eius abſtinuerant a gn̄ratione, nam Adam abſtinuit ꝑ cētū xx. annos, & Seth centū 5. annis, qui faciūt ccxxxv. an. & cū populus Iſraeliticus in Aegypto fuit ccx. annis ꝓut inf. patebit. Alia ēt rō quam aſſignat ad diuinam diſpoſitionem. ſ. ut hoīes illius tp̄is poſſent habere experientias de curſu cęli & effectib. ſyderum, & c. nō ur̄ ualere. Curſus. n. cæli & ſyderum, q magna et difficili F

A inveſtigatione ludiuit, fuit perfecte declaratus tempore Græcorū quando Ptolemeus perfecit librum Almagesti, in quo omnes curſus cæli & ſyderū plene traduntur, & tamen inueſtigatio ſua incepit a tēpore cuiuſdā prædeceſſoris qui eū præceſſit per ccc. annos fere, & non plus, vt in eodē libro habetur, vnde illud tēpus ſufficit ad illam inueſtigationē. Similiter ad cognoſcendos effectus ſyderum de quibus ipſe Ptolemæus large ait in libro quadripartito, & in centiloquio ſuo cuius ſententias ſequuntur aſtronomi qui ei ſucceſſerunt. vnde propter hæc & ſimilia, non fuit neceſſaria diuturnitas vitæ in antiquis, & ideo potius tenendum eſt cū Aug. qui in lib. de ciui. Dei. de hac materia tractās ſic ait: Annorum iſta numeroſitas cuiuſque hominis qui tēporibus illis fuit, nullis tunc talibus documētis venire poteſt in experimentū, nec tamen ideo fides huius ſacræ hiſtoriæ deroganda eſt, cuius tanto imprudentius narrata non credimus, quanto impleri citius prænunciata conſpicimus, Hæc ille. Et nimirū ſi Aug. qui tātus eccleſiæ doctor fideliſſimus fuit, hoc aſſerat eſſe omnino ſupernaturale, quod patet ex hoc quod in prædicta auctoritate continetur. ſ. quod iſta numeroſitas nullis documentis in experimentum venire poſſet, cū ipſe Rabbi Moyſ. Hebræus in ſuo libro de directione perplexorum iſtam diuturnitatem vitæ attribuit miraculo diuino. Dicit etiam & forte non inconuenienter, quod licet diuturnitas fuit ſolum in illis qui in ſacra ſcriptura nominantur, ſcilicet Adam, Seth, & Enos, &c. non autem in alijs contemporaneis, qui vt dicit, non tam diuturne viuebant, ſed ſicut poſt diluuium, cuius ratio eſt ſecundum eum, nam vt dicit, ideo Deus diſpoſuit illos tam diuturne viuere, ut fides de creatione mundi quā pagani pro maiori parte negabant, in cordibus fidelium magis radi-
B caretur, quod ſic factum eſt: Nam Lamech pater ipſius Noe concurrit in vita cum ipſo Adam. Abraham ēt qui principalis erat in fidei publicatione, erat lxiij. annorum quando mortuus eſt Noe, & ſic teſtimoniū creationis mundi venit ſatis de propinquo ad tēpus Abrahę, quia de Adam ad Lamech, de Lamech ad Noe, & deinde ad Abraham.

In eo. c. ubi dicitur in poſtilla, & dicunt Hebræi, quod hoc non dicitur propter reparationem ſeculi, &c.

ADDITIO II.

Hæc expoſitio Hebræorum non videtur habere fundamētum in litera, ſi. n. Noe fuiſſet primus inuentor artis arandi, hoc expreſſiſſet ſcriptura, ſicut ſupra quarto c. de inuentore muſicæ artis & ferrariæ, & huiuſmodi. Quod autē allegat poſtillator de hoc quod Noe uocatur uir agricola, infra. ix. ca. magis facit contra hanc expoſitionem, nam ibi legitur: D
Cœpit aūt Noe vir agricola exercere terrā. Ex quo intelligit ꝙ tunc in plantatione illius vineę cœpit eſſe agricola & non ante. Veritas etiam Hebraica nō dicit, iſte quietabit nos, ſed iſte conſolabitur nos quod conſonat primæ expoſitioni.

REPLICA.

Correctorij contra Burgen. cauillantem. In ca. 5. vbi poſtillator multas adduxit perſuaſiones ad hoc quod homines primæ ætatis tandiu viuere potuerunt vltra vitam aliarum ętatum, & in fine concluſit, Adduxi multas rationes vt ſi vna non ſufficit per ſe, plures ſimul ſumptæ uel omnes videantur propoſitum perſuadere, inter quas etiam ſexta eſt beati Aug. 15. de ciuitate Dei ca. 9. & cū poſtillator non uelit eas eſſe demōſtratiuas ſed perſuaſiuas, Burgen. tamen occaſiones communiter quærens longam facit digreſſionem, pertractās quaſdam rationes quaſi ſingulas, quas tamen poſtillator nec reputat ſingulas ſingulariter, ſed omnes ſimul perſuaſiuas. Item in eodem capitulo. vbi poſtillator prefert expoſitionem Hebræorū ſuper illo uerbo, Noe cōſolabitur ab operib. & laborib. manuum noſtrarum in terra cui maledixit Deus dicens, quod Noe inuenit artem arandi cum animalibus, cū ante homines conſueuerant, manibus terram operari, & hęc fuit hominibus magna cōſolatio, & legitur 9. c. Noe vocatus eſt vir agricola. Sed Burg. ſe opponit dicens, quod Noe fuiſſe inuentorum agriculturę non habet fundamentū ex litera, quia ſupra dicitur expreſſe de inuentore muſicæ & cęterarum artium, quod hic de Noe non dicitur. Ad quod videtur dicendum, quod ſcriptura inter electorū opera non facit curā recenſendi de in- E
uentoribus artium, ſicut inter opera reprobatorum ſupra fit mentio, a principalioribus enim conſueuit fieri denominatio. Sicut igitur principalis occupatio reprobatorum eſt circa mundana, ita electorum principaliter circa diuina. Argumentum igitur Burgen. non eſt a ſimili. Et quod Burgen. dicit allegatū poſtillatoris, videlicet quod Noe dictus eſt vir agricola, facere contra intentionē poſtillatoris, quia dicitur in litera allegata: Cępit aūt Noe vir agricola exercere terrā, ꝙ Burgen. dicit intelligi debere, quod poſt diluuium in plātatione vineæ cępit eſſe uir agricola & non ante, ſed hic intellectus Burg. non habet fundamentum ex litera, quia non dicitur: Cœpit Noe vir agricola eſſe, ſed agricola exiſtens cępit terram exercere poſt diluuium, ante diluuium enim artem inuenit, per quam poſt diluuium cępit exercere terram in uinearū conditione, plantatione, & cæteris.

NICOL.

CAP. VI.

Vmq; cœpiſſent homines multiplicari ſuper terram.
a HIER. verbū Hebraicū אלהים Elohim vtriuſque numeri eſt, Deū enim & Deos ſignificat; ideo Aquila filios Deorū dicere auſus eſt, deos ſanctos vel angelos intelligens, quem ſequens Symmachus ait: *Videntes filij potentum filias hominum.*
b *Videntes filii Dei, &c.* STRABVS. Filii Seth religioſi intelliguntur. Per filios Dei qui victi concupiſcentia ex filiab. hominum, id eſt, ex ſtirpe Cain vxo-
C res acceperūt, & viros potentes genuerunt, inmēſos ſcilicet corporib. ſuper bos virib. inconditos moribus, qui gigantes appellantur. Non eſt incredibile ab hominib. nō ab angelis, vel quibuſdam dæmonibus, qui mulieribus ſūt improbi, eiuſmodi homines eſſe procreatos, quia & poſt diluuium corpora non ſolum virorum, ſed & mulierum incredibili magnitudine extiterunt.
✲ AVGVS. Quæritur quomodo potuerunt angeli cū filiabus hominū ɔcūbere, vnde gigātes nati eſſe perhibētur, quā uis nōnulli Greci & Latini codices, nō angelos habeant, ſed filios Dei, quos quidā ad ſoluendū iſtā q̄ſtionē iuſtos homines fuiſſe crediderūt, qui potuerūt etiā angelorū nomine nūcupari. Nā de homine Ioanne ſcriptum eſt, *Ecce ego mitto angelum meum*, vnde credibilius eſt, hoīes iuſtos appellatos, vel angelos vel filios Dei, cōcupiſcentia lapſos peccaſſe cū fœminis, quā angelos carnē non habētes, vſque ad illud peccatum deſcēdere potuiſſe, quāuis de quibuſdā dæmonibus qui ſunt improbi mulieribus, a multis multa dicantur.
✲ THODORET. filios Dei quidam angelos male īntellexerunt, neque enim caro ſunt, neque terminus eorū vitæ definitus eſt. attente ergo ſcriptura legi debet. Quæ ait, ex Adam Seth ex Seth Enos ortum eſſe. Deinde addit iuxta interpretationem Aquilæ, *Tunc cœptum eſt vocari in nomine Domini*, id eſt, Enos primus ob inſignem pietatem, Dei appellatione dignus eſt habitus. Vnde ex illo nati filii Dei

in q. hebraica.

Filii Dei vel principum.

in q. ſuper Geneſ.

Cauſa diluuii.

qō. 47. Gen.

CAP. VI.

a Vnque cœpiſſent, 1 homines multplicari ſuper terrā, et filias procreaſſēt,
b Videntes filii Dei † filias hominum 2 quod eſſēt pulchrę, † acceperūt vxores; 3

a Filij Seth religioſi. b De ſtirpe Caī
a Concupiſcentia.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VI.

1 CVmq; cępiſſent, &c. *Hic cōſequēter deſcribitur ſtatus Noe & conditio, & primo ante diluuium, ſecundo in diluuio. 7. c. tertio poſt diluuiū. viij. c. Circa primū ſic pceditur, qa primo cā diluuij generaliter decernit.* Secūdo ipſe Noe excipit, ibi. Noe vero inuenit gratiā. *Tertio arcæ cōſtructio præcipitur, ibi:* Fac tibi arcā. *Circa primum ſciendū, ꝙ cā diluuij fuit multiplicatio peccati, ex quo, ſecuta eſt prouocatio iræ Dei, & iſta duo pluries hic replicātur, vt magnitudo peccatorū, & offenſæ dei oſtēdatur, dicit igitur.*

1 Cumque cępiſſent homines multiplicari. *Ad oſtendēdū quod multiplicatio peccatorum non incepit tempore Noe ſed ante.*
2 Videntes filii Dei. *Hoc exponitur multipliciter. Vno modo quod per hoc intelliguntur dæmones incubi, qui dicuntur filij Dei, propter naturā ſpiritualem. vnde & Iob. 1. cap. dicitur:* Satan fuiſſe inter filios Dei, *& iſti in ſpecie humana commiſcuerunt ſe mulieribus, & inde nati ſunt gigantes, vnde dicitur infra.* Gigantes aūt erant in terra. *Sed hæc expoſitio non uidetur irrationabilis, quia hic exprimitur cauſa diluuij. quod inundauit in pœnam peccatorum, diluuium autem nunquā fuit in pœnam dæmonum, ſed tantū hominū, ideo aliter exponit Ra. Sa. dicēs ꝙ* ✲ *hæc*

MORALITER.

1 Hic agitur de cōſtructione arcę cōtra dubium, per quod deſignat diluuium peccatorū, de quo dicitur Oſeę. 4. a. *Maledictum mendaciū homicidiū, furtū, & adulterium, inundauerunt, & ſanguis ſanguinem tetigit.* Huius aūt diluuii cā ponitur, cum dr.
2 *Videntes filii Dei.* id eſt clerici & religioſi mali ad dei cultum deputati, propter quod dicuntur eius filii.
† *Filias hominum.* id eſt concupiſcentias mundanorum.
† *Acceperunt uxo. ſibi.* ipſis ardēter inhęrētes, & ex hoc inducit diluuium viciorū. Nam laici imitantur mala eorum dicētes, quare non faceremus talia, cū ſacerdotes, clerici & religioſi faciant ea? Contra hoc au tem ponitur remedium, cum dicit ipſi Noe, per quem bonus prælatus ſignificatur.

Dei dicti ſunt, ſicut a Chriſto Chriſtiani, ea rõne qua principes & iudices Dii a Moyſe & Pſalmis dicuntur, qui gñre Cain a Deo maledicti non ſe inmiſcuerũt per multos annos.

✻ PROCOP. Hi Dei filii erant filii Seth, quos ad concubitum pellicere non ceſſabant mulieres. Quod autẽ filii Seth erant filii Dei, ſatis ex Euangelio probatur, vbi in hũc modũ legimus, *Qui fuit filius Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.*

a *Non permanebit, &c.* HIER. Hebr. לא ידון lo iadon. *Non iudicabit ſpiritus meus homines in ſempiternum, quoniam caro ſunt.* hoc eſt, qa fragilis eſt hominũ cõditio, non eos æterno cruciatui reſeruabo, ſed hic reddã quod merent. Clementia ergo eſt non ſeueritas q peccator hic pro ſcelere viſitatur. Vñ Deus iratus dicit Oſeæ. 4. c. *Non viſitabo filias eorum cum fornicatæ fuerint.* Et pſalm. 88. e *Viſitabo in uirga iniquitates eorum, &c.* Ne autẽ videatur crudelis, quaſi locũ pęnitẽtiæ nõ dederit, adiũgit. *Sed erunt dies eorum* 120. *anni.* Nõ enim intelliguntur pdicti eſſe anni vitę humanę, cũ poſt inueniatr homo amplius vixiſſe, ſed intelligũt ante annos. 20. q̃ inciperet arca fieri, quæ facta legit. c. annis, Deũ ad Noe hoc dixiſſe, prænũciãdo diluuiũ, nõ vitę humanæ deinceps futuræ preſcribendo ſpacium, ſed eorum quos erat diluuio deleturus.

✻ CHRYSOS. Perpetuus ſcripturæ mos eſt carnẽ vocare carnales, ſicut & virtute præſtãtes carnis expertes nominat, quẽadmodũ Paulus dicit *uos autem non eſtis in carne*, nõ quod non carne circundati, ſed qa carne circundati ſuperiores erant carnalib. affectib. Nam ſicut dicebat, *uos non eſtis in carne*, eo quod carnalia deſpiciebant, ita de illis dicitur quod ſint carnes, eo quod carnalib. reb. erant continuo occupati. Et quia ipſi ſunt carnes, non iam concedam eis, ſuis peccatis coinquinari.

✻ RVF. Quid enim futurum erat, ſi viueret homo in æternum, cum certiſſime moriturus, & quotidie moriens, etiã nunc, *corruperit viam ſuam*? Igitur dico *quia ſpiritus meus*, id eſt, ſpiritus a me ad imaginem meã factus, *non permanebit in hominib. in æternum, quia caro ſunt*, lo aq; quę carnis ſunt, ſapiũt. Adeo in ſententia perdurabo, ut nõ modo non uiuat in æternũ, uerumetiam breuius ſit uiuendi tempus.

ſibi ex omnibus quas elegerant. 1
a Dixitque Deus: Non 1 permanebit 2
Indignatio.
ſpiritus meus in homine in æter- 3
Fragilis conditionis. 4
2 nũ, quia caro eſt: Eruntque dies il- 5
Vſque ad diluuium ad agendam pęnitentiam, quibus ędificata eſt arca. Antequam inciperet fieri arca. 6
lius centum viginti annorum. Gi- 7
a Immanes corpore, ſuperbi virib. inconditi morib. Vnde gigantes id eſt, filii terræ dicuntur. In Hebræo cadentes. 8
c gantes autem erant ſuper terram in
diebus illis. Poſtquam enim ingreſſi
ſunt 2 filii Dei ad filias hominum,
illæque genuerũt: iſti ſunt potẽtes a 9
d ſeculo & viri famoſi. Videns autem 10
e Deus, quod multa malitia homi- 11
nũ eſſet in terra, † cuncta cogita- 12
tio cordis intenta eſſet ad malũ om
a Vſitatis verbis nobis loquitur ſcriptura, vt ex cognitis procedat ad incognita.
f ni tempore, pœnituit eum, quod 13 14

b *Eruntque, &c.* STRAB. Ante diluuium, ſcilicet ad agendam pęnitentiam. Sed quia in malitia perſeuerauerunt ante præfixum terminum, cẽteſimo anno deleti ſunt.

c ✻ *Gigantes autẽ.* AVG. De Gigantibus, id eſt, nimium grandib. ac fortibus, puto non eſſe mirandum, quod ex hominib. naſci potuerint, quia & poſt diluuiũ tales fuiſſe reperiuntur, & quędam corpora hominum ad incredibilem modum in gẽtia noſtris quoque temporib. extiterunt, non ſolum virorum, ſed etiam mulierum.

d ✻ *Videns autẽ Deus, &c. & cun a cogitatio, &c.* CHRYSOSTOMVS. Vide quomodo ſingula quæ dicũtur, peccatorum oſtendunt magnitudinem. Quia enim ĩ genere dixit, *quod multa malitia eſſet in terra* ſubdit, *& cũcta.* Magna huius verbi Emphaſis eſt. Nõ inquit, *aliqua cogitatio*, vt diuerterẽt qñque ad aliam, ſed *omnis cogitatio eorum.* Et uerba, *cogitatio cordis*, multum habent momenti. Non enim ex ſubreptione hoc illis accidit, ſed in corde cogitant, & hæc per ſingulas horas volunt, & neque ſemel & iterũ, aut fortuitu a malitia ſibi temperant, ſed diligenter eam exercent.

e *Videns autem domin. &c.* Non ĩ Deũ pęnitentia cadit, aut dolor cordis, cui eſt de omnibus tam fixa ſententia, quam certa pręſcientia, ſed utitur ſcriptura vſitatis verbis coaptans ſe noſtræ prauitati, vt ex cognitis incognita cognoſcamus. Nã ita Dei non eſt perturbatio animi, ſed iudicium, quod irrogatur peccatori. cogitatio vero cordis eius mutandarum rerum immutabilis ratio.

f *Pęnituit eum quia, &c.* GREGORIVS. in moral. lib. 5. Plerunque

vbi ſupra.

+ Et quod omnis ... cogitatio ... cordis eorũ tantummodo eſſet mal...

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *Hæc eſt littera: Filii iudicũ, vel potentũ, quia nomẽ* Hebraicũ *q ibi ponitur, ſcilicet Elohim, aliquãdo accipitur pro Deo, & aliquando pro diis in plurali, aliquando pro iudicibus. vnde Exod. 22. b. ubi tranſlatio noſtra habet.* Dominus dom' applicabitur ad Deos, *id eſt ad iudices. In Hebræo dicit*, applicabitur ad Elohim. *Dicit igitur iſte, q filii iudicũ & potẽtũ, qñ uidebant filias ſubditorum pulchre ornatas, & quando dabantur ad nuptias, quod accedebant ad ipſas cognoſcẽdo eas carnaliter, antequam mariti eas cognoſcerẽt. Sed hæc expoſitio non uidetur adhuc rationabilis, quia iſta cauſa diluuii fuiſſet particularis, ſcilicet quãtum ad potentes ſolum, ſed infra eodem capitulo dicitur contrarium.* Omnis quippe caro corruperat viam ſuam. *Nec generale diluuium induci debuiſſet propter cauſam particularem. Et ideo aliter exponitur & melius, quod filii* Dei *hic intelliguntur illi qui deſcẽderunt de Seth, qui a patre ſuo fuerunt inſtructi in cultu diuino. unde & in pluribus locis veteris ac noui teſtam. fideles vocantur* filii Dei. *Per* filias hominum *intelliguntur mulieres deſcendentes de Cain, q̃ erant curioſæ, diſſolutæ & lubricæ. & de illis præceperat Seth filiis ſuis de uoluntate domini, quod non contraherent matrimonia cũ eis, ſicut dominus præcepit filiis Iſrael, ut non contraherent matrimonia cum mulieribus Chananæis. Sed filii* Seth *procedente tempore tranſgreſſi ſunt hoc preceptum, & hoc eſt quod ſubditur.* Acceperunt ſibi vxores, &c. *Et ſequitur.*

1 Dixitque Deus, *prædictis prouocatus.*

2 Non permanebit ſpiritus meus. *Hoc exponitur vno modo ſic.*

3 Spiritus meus. *id eſt indignatio mea.*

4 In homine. *id eſt contra hominem.*

5 In æternum. *Ac ſi dicat, quia non iraſcar contra eum irreuocabiliter, ſicut contra angelum malum cuius peccatum eſt irremediabile.*

6 Quia caro eſt. *id eſt habens pronitatem ad peccandum ex carne animam aggrauante, propter quod eſt magis ſibi parcendum, puniendo eum pęna temporali, & non æterna. Aliter exponit Ra. Sa. dicens, quod hæc eſt veritas literæ.* Non diſceptabit ſpiritus meus in homine ĩ æternũ, *ac ſi diceret Deus, vſq; nunc tenui ſentẽtiã de deletiõe gñeris humani per diluuiũ, in ſuſpenſo per modum cuiuſdã diſceptationis, ſed ex nunc proferam ſententiam.* Quia caro eſt. *id eſt, nimis implicatus peccatis carnalib. ueruntamen ad declarationem iuſtitiæ meæ differam executionem ſententię meæ, vt habeant locum pœnitentiæ, & hoc eſt quod ſubditur.*

7 Eruntque dies, &c. *Non enim poteſt dici quod hic determinetur tempus vitæ humanæ poſt diluuium, quia multi diutius ſatis uixerunt poſt diluuiũ, ut patet infra. 11. cap. ſed determinatur tempus a prælatione ſententiæ diuinæ vſque ad executionem, in quo poterant pœnitere, & hoc idem dicit Hieronymus. lib. de Hebra. quæſtioni. Item patet, quod hæc ſententia fuit data. 20. annis antequam* Noe *generaret, quia inter primam eius generationem, & inundationem diluuii fuerunt tantum centum anni, quia quingentorum annorum erat quando cœpit generare. ut dictum eſt, & ſexcentorum annorum tantum quando diluuium inundauit, ut habetur. 7. c.*

8 Gigantes autem erant. *id eſt proceri, excedentes homines in ſtatura, & robuſti viribus, & incompoſiti morib. Nec valet quod ſupra dictum eſt, tales fuiſſe genitos a dęmonibus, ſecundum unam opinionem, quia etiam poſt diluuium in quo deleti ſunt omnes iſti, leguntur fuiſſe gigantes, Deute. 2. & 3. c. Et 2. Regum. 21. qui tamen fuerunt ab hominibus geniti.*

9 Iſti ſunt poten. &c *id eſt ab antiquo.*

10 Viri famoſi. *ſcilicet malæ famæ, quia raptores & luxurioſi. unde ſequitur.*

11 Videns, &c. *quantum ad multitudinem vitiorum.*

12 Et cuncta &c. Ex *quo patet quod peccabant non ex paſſione tantum, ſed ex certa malitia.*

13 Omni tempore, &c. *quantum ad continuationem peccatorum ſuorum.*

14 Pęnituit, &c. *Penitentia autem & dolor & cateræ paſſiones nullo modo ſunt in eo ſecundum rem, ſed ſecundum modum & ideo dicitur pœnituiſſe, quia ad modum pœnitentis ſe habuit uolens diſſipare quod prius fecerat.*

A Plerūq; in ſacro eloquio ſapiētes Dei cōſiliū trahunt a ſapiē tib. ſeculi. Sic nunc ꝓ utilitate hoīs, uocem in ſe paſſionis humanæ ipſe cōditor hoīm ſumit, cum cōſtet, quia qui cuncta priuſq̃ ueneriт, cōſpicit, nihil ſecerit ꝙ pęnitēdo reſipiſcat. vt ergo mirum nō eſt, ſi ſpirituales plerunq; ut int uerbis carnalium, ſicut neq; mirādū, ſi ipſe creator omnium, vt carnem pertrahat, ad intellectum ſuum in ſeipſo carnis ſermonem ſeruet vel ſumat.

[margin: ſnceſ.] ✻ Procop. Quod pœnituit Deum, humano more locutus eſt, Quomodo enim pœnitentia caderet in illum, qui omnia anteq̃ fiant prænouit? Hac ſcribendi formula vſus eſt, vt demonſtraret merito illos expendere pęnas, proinde reſipiſcere ne abnuāt. hic pręceptor agit cū diſcipulo, increpitās: piget quod talia tantaq; tibi propoſuit, cum tuam video negligentiam.

[margin: Pęnitet Deū hominē feciſſe. eccle. 44. e aliæ ſcdo ubi ſupra. Noe iuſt'.]

a ✻ *Delebo hominem quem creaui, &c.* Chrys. q. d. Quæ mei erant officij omnia exhibui. Ex nihilo illum produxi, naturę illius ſcientiam indidi, liberum arbitrium donaui, ineffabili lōganimitate vſus ſum, & poſt longum illud tēpus, & poſt indignationem & minas quas dixi, aliud præfiniui tēpus, vt peccata ſua ſentiret. Et quia ſic nihil profició, cogit neceſſitas vt minas meas opere compleam.

[margin: Sem. Chā Iaphet.]

B [margin: ſnceſ.] ✻ Procop. pulchre ſcriptum eſt, *abolebo hominem a facie terræ*, nam nequaquam vult hominem penitus abolere & ad nihilum redigere, neque etiam eius animā perdere vult. Quid igitur? delebit eum de ſuperficie terræ.

[margin: Li. 4. Noe & arca. c. 9.] ✻ Amb. Quid læſerant irrationabilia? ſed quia propter hominem illa facta erant, eo vtique deleto propter quem facta ſunt, conſequens erat vt etiam illa delerentur.

[margin: Allegoricæ. 2 Quia repleta e. t.] b *Noe uir iuſtus*, Hic per actus ſuos ſignificat Chriſtum qui ait Mat. 11. d. *Diſcite a me, quia mitis ſum & humilis cor.* Solus iuſt' inuenitur cui propter iuſtitiā ſuā ſeptem homines donantur. Iuſtus quoq; Chriſtus & perfectus, cui ſeptē eccleſiæ ſeptiformi ſpiritu illum inatę ī vnā eccleſiā condonātur, Noe ꝑ aquā & lignū liberat̄ & familia eius, ſic familia Chriſti per baptiſmum & crucem.

[margin: Prædicit Deus oīm niuiam ipſi Noe. in cap. 4. Gen. Form arc. 3 Manſiunculas Origenes. niduus in ea facies.] ✻ Procop. Noe ſolus in illo deplorato ſeculo inuenitur iuſtus. Duæ illæ artes, quas adinuenerunt nepotes Cain, plerumq̃ conducebant exulcerato ſeculo. Muſica inſeruiebat cōuiuiis & comeſſationib. Ars æraria iuuabat bellū.

hominem feciſſet in terra. Et præ
a Ne deterius contingat.
caués in futurū,) & tactus dolore 1
a cordis intrinſecus, delebo, inquit, 2
hominem quem creaui a facie ter
rę, ab homine vſque ad animan 3
tia, a reptili vſque ad volucres cœ 4
a Videtur pœnitere dum opus mutat, & voluntate tamen & diſpoſitione immobili permanente.
li. Pœnitet enim me feciſſe eos.
Noe vero inuenit gratiam coram
Deo. Hę ſunt generationes Noe: 5
a Viator non comprehenſor.
b Noe vir iuſtus atq. perfectus fuit 6
c a Id eſt, ſecundum iuſtitiā perfectā præſentis vitæ non futuræ.
in generationibus ſuis, cū Deo am
d a Sequens veſtigia eius. b Nomen vel nominatus.
bulauit, & genuit tres filios Sem, 7
a Callidus. b Latitudo.
Cham, & Iaphet. Corrupta eſt au
a Homo, propter quem cuncta creata, quo peccante omnia dicuntur corrupta.
tem terra corā Deo, & repleta eſt 8
iniquitate. Cumq; vidiſſet Deus 9
a Id eſt homo quo peccante omnis caro dicitur corrupiſſe viā quia propter eum omnis caro creata.
terram eſſe corruptam, omnis
Vitam actiones.
e quippe caro corruperat viam ſuā 10
ſuper terram, dixit ad Noe: Finis
a Omnium mortalium præter eos, qui in arca erant ſaluandi, quaſi ſeminarium ſecundæ originis
b Beneplacito mihi iudicio.
vniuerſæ carnis venit coram me.
a Id eſt habitatores terræ.
2 Repleta eſt terra iniquitate a
a Præſentia.
f facie eorum, & ego diſperdam eos
a Vt non ſit ſuo more fructifera. b Eccleſiam.
g cum terra. Fac tibi arcā de lignis 11
a in Hebræo bituminatis. Alii quadratis. Politi ne quid nociuum inhereret. Quia vita ſanctorum firma & ſtabilis. 12
b Ad diſtinctionem animalium. Diuerſos ordines vitæ. 13
h leuigatis. Māſiunculas ī ea facies, 14

D c *Noe uir iuſtus, &c.* Si nullus ſine peccato quomodo pfect'? Perfecti dicuntur aliq nō ſicut ſunt perficiendi qn̄ equabuntur angelis, ſed ſicut poſſunt eſſe in peregrinatione; vnde addit, *in generationibus ſuis.* id eſt, ſicut ꝓ modo ſuo Dei gratia poterat eſſe perfectus, nō ſicut in alia uita, in qua nec uolet, nec peccare poterit. *Cum Deo ambulauit*, veſtigia eius ſequens.

d *In generationibus ſuis.* Quaſi nō conſummatæ iuſtitię, ſed iuxta generationem ſuam.

[margin: Et p. in ſu li. de & arc.] e ✻ *Omnis caro corruperat, &c.* Ambroſius. Carnem poſuit pro homine terreno, in quo carnis illecebra viam eius corruperit.

[margin: Ho. 2 Gen.] ✻ *Finis vniuerſæ carnis, &c.* Chryſoſtomus. q. d. Magnam oſtendi longanimitatem, volens hanc inferre pęnam, ſed quia peccatorū multitudo in hoc tempus eos adduxit, finem his imponere oportet, ne vlterius progrediantur.

f *Diſperdam eos cum, &c.* Tradunt doctores terrę virorem & fęcunditatem longe eſſe inferiorem poſt diluuium, & ideo hominib. eſum carnium conceſſum, cum antea tantum terræ fructibus uictitarent.

E g *Fac tibi arcam de lignis.* ſcilicet fortibus & inſolubilib. & bene coaptatis, quę alia trāſlatio dicit *quadrata*: vt nec vi uentorum, nec inundatione ſoluetur.

[margin: Ho. Gen.] ✻ Origen. alia litera habet *de lignis quadratis*, Quadrata ligna fuiſſe referunt, quo & facilius alterum alteri poſſet aptari.

[margin: in q Hebr.] ✻ Hieronym. Pro *quadratis lignis bituminatis*, legimus in Hebræo.

h *Manſiunculas, &c.* Strab. Lxx. Bicamerata, & tricamerata in arca facies. Bicamerata in inferiorib. Tricamerata in ſuperioribus. Quinque ergo māſionib. diſtincta ſunt. Prima, id eſt inferior fuit ſtercoraria quo ſtercora defluebāt, ne qui erāt in arca fetore lędērentur. Secūda apothecaria. Tertia immitium animalium & ſerpentiū. Quarta māſuetorum. Quinta id eſt ſuprema hominum & auium, oſtiū vbi bicamerata & tricamerata iūgebāt, id eſt inter apothecariam & beſtiarū habitationem. Aug. In prima habitatione in inferioribus ſemel camerata erat, arca, in ſecunda ſuper inferiorē habitationē bicamerata. In tertia vero ſuper ſecūda tricamerata. Aug. Dicūt alii ī īferiorib. duas fuiſſe maſiūculas, & ſic arcam

[margin: Veni ra m tutu pud amp oēs nes.] [margin: Leui … phe leui nom Cal. pres vert titu tus 7 dr.]

C NICOLAVS DE LYRA.

1 Et precauens in futurum. *ne multiplicarentur talia mala.*
2 Et tactus do. &c. *quia ad modum dolentis ſe habuit delendo hominem quem formauerat ad imaginem ſuam.*
3 Ab homine vſ. &c. *quia peccata hominum facta fuerant in terra ideo ad deteſtationē criminis deleta ſunt animalia quæ habitat in terra.*
4 Ad volucres cęli *quia accipiunt ibi paſtum. piſces autem habitantes in aquis non ſunt mortui per diluuium, quia peccata hominum non fuerunt facta in aquis.*
5 Noe vero. *Hic conſequenter generali ſententia diluuij, Noe cum filijs excipitur cum dicitur.* Noe vero, &c. *Et cauſa ſubditur.*
9 Noe vir iuſtus, &c. *& ideo cum alijs non perijt.*
7 In generationib. ſuis. *Hoc dupliciter exponitur, Vno modo ad diminutionem laudis ſuæ, acſi diceretur, licet Noe fuerit iuſtus & perfectus in comparatione ad homines illius temporis, qui mali erant, tamen ſi fuiſſet tempore Abrahæ, parum fuiſſet reſpectu eius. Alio modo ad augmentum laudis iuſtus & perfectus fuit, etiam inter malos homines qui ipſum nitebantur verbis & exemplis trahere ad malum, & ideo multo maioris perfectionis fuiſſet ſi uixiſſet inter bonos, & hoc modo beatus Grego. dicit quod ad laudem ipſius Ioth dicitur infrā. 13. c. quod habitauit in Sodomis, quia inter homines illos peſſimos mundiciam ſeruauit.*
8 Corrupta eſt, &c. *& quantum ad carnalia peccata.*
9 Et repleta eſt iniqui. &c. *Quantum ad fraudes & rapinas.*
10 Omnis quippe ca. &c. *id eſt omnis homo quia non ſolum peccauerāt peccatis fornicationis & adulterij ſed etiā peccatis cōtra naturā; Alio modo intelligitur* omnis caro, *quia ēt aues & animalia inordinate cōmiſcuerāt ſe cū illis quæ non erāt ſui generis uel ſpeciei. Sequit.*
11 Et ego diſperdā, &c. *quia ꝑ ſalſedinē aquarū diluuij ipſa terra peiorata eſt. Hebręi aūt dicūt, ꝙ tres palmi de ſuperficie terræ per aquas fuerunt tabefactati, & in aquā conuerſi & ideo additur hic*, cū terra.
12 Fac tibi arcam. *Hic conſequenter conſtructio arcæ præcipitur, cum dicitur:* Fac tibi, *ſ. ad ſalutem tuam & aliorum qui tecum ſunt ſaluandi.* Arcā, *quia non fuit facta per modum nauis, ſed per modum arcæ quadrata latera habentis, tamen erant inæqualia, ut dicetur infra.*
13 De lignis leuigatis. *id eſt dolatis & complanatis.*
14 Māſiūculas ī ar. fa. *i. diſtinctiōes ut diuerſa poſſit collocari diſtincte.*

✻ 1 Et

MORALITER.

12 *Fac tibi arcam*, id eſt, virtutum fabricam.
13 *De lignis leuigatis.* id eſt dolatis, Per fabricam enim virtutū motus interiores & actus exteriores aſperitate & tortuoſitate remota, ad rationis rectitudinem reducuntur.
14 *Manſiunculas in arca facies.* per quas diſtinctas virtutes … deſignatur. Nam aliquæ dicuntur politicæ vel humanæ. Aliquę vero hæroicæ ſeu diuinæ, vt habetur 7. Ethi. Et diuinæ diſtinguntur. Nam aliquæ dicuntur exemplares, & aliquæ purgatoriæ, & aliquæ purgati animi ſecundum Macrobium.

a Quod eſt gluten feruentiſſimum, quo linita ligna nulla violentia diſſoluentur. Dilectionis ardore. b Ne diſſoluatur ab his qui intus ſunt vel b his qui foris ſunt.

& bitumine linies intrinſecus, & 1
extrinſecus. Et ſic facies eam, Tre †

a Geometricorum quorum quiſq; ſex cubitis humanæ manus impletur.

a centorum cubitorum erit longi- 2

a Arca in fundamento quadrata inæqualis longitudinis & latitudinis fuit ab angulis in arctum conſcendens, donec in cubito longitudinis & latitudinis ſummitas perficiatur.

tudo arcæ, quinquaginta cubi- †
rum latitudo, & triginta cubito- 3

a In Hebręo, meridianum facies arcę. Symmachus: dilucidam arcę facies, id eſt, feneſtram. Ad emittendum coruum vel columbam. Hanc tradunt Iudæi cryſtallum fuiſſe.

rum altitudo illius. Feneſtram in 4

A ſic arcam fuiſſe bicameratam harum inferior ſtercora ſuſcipiebat, ſecunda eſcas, quæ apothecaria dicebatur in ſuperioribus tricamerata erat vbi homines & animalia congrua diſtinctione continebantur.

✠ ORIG. Inquit Appelles; quomodo arca quatuor ſaltem elephantos cōtinere potuit. Sed ad hęc quæ ab Hebraicarum traditionū ignaris didicimus ad notitiam auditorum deferemus. Aiebant ergo maiores, qđ Moſes qui omni ſapientia Aegyptiorum fuerat eruditus, ſecundum artem Geometricam, quam præcipue Aegyptii callent, cubitorum numerum, hoc in loco poſuit. Apud geometras enim ſecundam eam rationem quę virtus vocatur, ex ſolido & quadrato vel in ſex cubitos vnus deputatur, ſi generaliter, vel trecētos, ſi minutatum deducetur. Quę vtique ratio ſi obſeruetur, in huius arcæ menſura, inuenientur & longitudinis & latitudinis tanta ſpatia, quæ verè totius mundi reparanda germina, capere potuerint.

ISIDO. Arcam conſtruxit Noe de lignis imputribilibus; & Chriſtus eccleſiam de victuris in ſempiternum hominibus, quæ ſicut arca natat in fluctibus. Arca de lignis quadratis, eccleſia de ſan-
B ctis, quorum de ſtabilis vita ad omne opus bonum parata, ſicut lignum quadratum ab omni parte firmum ſtat. Ex bitumine conglutinētur ligna intrinſecus & extrinſecus, vt ex cōpage vnitatis ſignificetur tolerantia charitatis, ne concuſſa eccleſia ab his quæ intus ſunt, vel ab his qui foris, cedat a fraterna iunctura. Eſt enim bitumen feruentiſſimum & violentiſſimum gluten, & ſignificat dilectionis feruorem, vi magnitudinis ad tenendam ſocietatem, omnia tolerantem. Quod ſexies longa ad latitudinem, & decies ad altitudine, p humani corporis inſtar oſtendit, in quo Chriſtus apparuit. Corporis longitudo a vertice vſque ad veſtigium, ſexies latitudinē continet, quæ eſt ab vno latere vſque ad alterum, & decies altitudinem quæ eſt à dorſo vſque ad ventrem. Quod quinquaginta cubitis latitudo expanditur, latitudinem ſignificat cordis quæ fit charitate ſpirituali. vnde Roman. 5. a. *Charitas Dei diffu. &c.* Quinquageſimo die poſt reſurrectionem Chriſtus ſpiritum miſit, quo corda credentium dilatauit. Trecentorumque cubitorum longitudo ſexies quinquaginta continet, ſicut ſex ætatibus omne tempus ſæculi extenditur, in quibus non deſtitit prædicari Chriſtus, in quinque prophetizatus, in ſexta euangelizatus.

a *Trecentorum cubitorum, &c.* ISI. poteſt in trecentis cubitis ſignum crucis oſtendi. Huius. n. numeri litera, T, Tau, crucis ſignum oſtendit, quo ſocij paſſionis per baptiſmū effecti, longitudinem vitę æternæ adipiſcimur. Altitudo. 30. cubitis ſurgit quem numerum decies habet longitudo in 300. cubitis,
D quia Chriſtus eſt altitudo noſtra, qui 30. annor. euangelium conſecrauit, conteſtans quia non venit *legem ſoluere, ſed adimplere.* Lex vero cum in decem præceptis agnoſcitur, in decies tricenis cubitis arcæ longitudo perficitur. Vnde & Noe decimus ab Adam computatur. Centenarius ſolidus quadratus denario in ſe ducto multiplicatus, ſignificat electos per iuſtificationem perceptorum glorificandos. Vnde homo qui habebat centum oues vna perdita, reliquit nonagintanouem, & quæſiuit eam quæ perierat, & inuentam vt centenarium reformaret, repoſuit qui triplicatus gratiam immortalitatis, a patre per filium & ſpiritumſanctum ſuſcipit apud eos qui per gratiam trinitatis augentur, & qui ex centenario lapſi per agnitionem trinitatis eidem reformantur. Latitudo quinquaginta cubitorum remiſſionem ſignificat, quia quinquageſimus annus, id eſt iubilæus, ſeruos liberat, poſſeſſiones reſtituebat, de-
E bitoribus indulgentiam dabat, exulibus patriam. Chriſtus ergo in eccleſia ſua quinquageſimum numerum collocauit in latitudine, niſi enim peccatorum remiſſionem donaſſet, eccleſia per orbem dilatata non eſſet: tricenarius in altitudine numerus, ſimile tricentenarius continet ſacramentum. Ad vnum autem ſumma reuocatur, quia vnus Deus ex quo omnia, & una fides, & vnum baptiſma. (Luc. 15.)

GREG. Arca quę trecentis cubitis fieri in longitudine iuſſa eſt, quinquaginta in latitudine, triginta in altitudine, vno cubito conſummata eſt, eccleſiam namque ſignificat, quæ inferius ampla, ſuperius anguſta, quia ab ea latitudine quam adhuc in membris infirmantibus habet, paulatim anguſtata & in altum proficiens, ad vnum tendit. Ratio enim exigit ut in arcæ longitudine omnes beſtiæ, quadrupedia & reptilia in inferioribus fuerint, homo & volatilia in ſuperioribus. Iuxta ſuperiorem partem feneſtra fuit in latere de qua columbam vel coruū dimiſit homo. Homo ergo & uolatilia iuxta unū cubitum fuerunt. In multis enim carnalibus ſuis eccleſia lata, in paucis ſpiritualibus anguſta, & quia ad unum hominem qui ſine peccato eſt, colligitur, quaſi in uno cubito cōſummatur. Videmus multos in eccleſia ſuperbire, laſciuire, & terrenis rebus inhiare, iraſci, & rixari, & proximos lædere. Sed quia eccleſia

Myſtice. Arcę ſignificatio

Vide ſimilem ... apud Orig. ... Gen.

NICOLAVS DE LYRA.

C 1 Et bitumine, &c. *Litera Hebraica habet,* כפר *chophar, pice. Quod autem fuit linita intrinſecus & extrinſecus, hoc fuit propter magnum impetum aquarum, & quia diu ſtetit in aqua. Vaſculum autem in quo fuit poſitus Moſes, fuit tantum linitum exterius, quia non diu ſtetit in aqua nec etiam aqua in qua poſitus fuerat, erat ita impetuoſa. Hebræi dicunt, quod hoc fuit ne malus odor picis noceret infanti interius poſito.*

2 Trecentorum cubitorum, &c. *Aliqui dicunt quod iſti cubiti qui deſcribuntur hic in fabricatione arcæ fuerunt geometrici, quorum unus continet nouem vſuales. Sed tunc occurrit dubium, quomodo ædificium tantæ longitudinis & latitudinis poterant ſimul contignari & conſolidari; Hebræi autem dicunt quod fuerunt vſuales. Sed tunc occurrit dubium, quomodo tot animalia & cibaria poterant ibi collocari? Iſtud tamen dubium mihi videtur minus quam primum, quia cubitus vſualis tenet pedem & dimidium, ideſt tantam longitudinem quātam eſt a cubito brachij vſq; ad manum ſecundum aliquos. Secundū alios vero tenet duos pedes, id eſt tantum ſpacium quātum eſt a cubito brachij vſque ad ſummitatem digitorum, quod eſt magis veriſimile iudicio meo. Pedes etiam temporis illius erant multo maiores quam nunc, ſicut et homines erant maioris quantitatis in mole & duratione. Hebræi autem loco cubitorum dicunt vlnarum, ex hoc tamen loco & pluribus alijs ſcripturę videtur ꝙ vlna eorum eſſet cubitalis longitudinis tantum.* (Vlna.)

3 Et triginta cubitorum, &c. *Dicunt aliqui, quod corpus arcę erat tantæ altitudinis præter tectum. Alij autem dicunt, quod altitudo tecti hic includitur.*

4 Feneſtram in ar. fa. *Hebræi autem habent,* lucernam, *& dicunt aliqui, quod iſta lucerna erat lapis pretioſus ſuo lumine illuſtrans arcā ſicut carbunculus. Alij autem dicunt, quod fuit feneſtra cryſtallina, ut lumen reciperet et aquas prohiberet. Sed quia uidetur difficile, quod una feneſtra ſufficienter illuminaret tantum ædificium, & maxime tot manſionib. diſtinctum, ideo dicunt alij ꝙ erant ibi plures aliæ feneſtræ, ſed una erat maior & principalior, & ideo de illa ſola fit hic mentio.* (Feneſtra arcæ.)

MORALITER.

1 *Et bitumine.* id eſt charitate.
2 *Linies eam intrinſecus.* id eſt charitate ad Deum.
† *Et extrinſecus.* id eſt charitate ad proximum. & bene dicitur *linies*, quia charitas eſt forma virtutum.
3 *Trecentorum cub. erit long.* Per quod deſignatur meritum perfectorum, ſ. virginum martyrum & doctorum, & meritum quorumlibet iſtorum trium eſt centenarium.
† *Quinquaginta cubitorum latitudo.* id eſt meritum proficientium.
3 *Triginta cub. altitudo.* i. meritum incipientium, quod eſt minus perfectorum.
4 *Feneſtram in ea facies.* Per quam oratio deuota ſignificatur, quia per eā gratiæ lumen ingreditur. Sap. 8. a. inuocaui & venit in me ſpiritus ſapientiæ.

1 Et

A ſia tolerat eos vt conuertantur, quaſi in arcę latitudine beſtiæ fuiſſe dicuntur. Videmus alios aliena non rapere, illatam iniuriam ęquanimiter tolerare, rebus propriis contentos eſſe, humiliter viuere. Sed quia iam pauci ſunt, anguſtatur arca. Alios videmus etiam poſſeſſa relinquere, terrenis rebus nullum ſtudium dare, inimicos diligere, carnē domare, omnes rationē præmere, per cęleſte deſiderium contemplationis pennā ſublauari. Sed quia valdè rari ſunt, iā arca iuxta cubitū ducit. vbi hoēs & volatilia cōtinent. Sed quia nullus ſine peccato eſt, niſi ille qui cōceptus eſt ſine peccato in vno cubito arca conſummatur quia vnus eſt author & redēptor eccleſię ſine peccato, ad quem & per quem omnes proficiunt, qui ſe peccatores nouerunt.

a *In cubito.c.ſ. eius.* Sic eccleſia in vnitate collecta ſublimat atq; perficit. vnde Matth. 12.c. *Qui non colligit mecū diſpergit.*

b *Oſtiū aūt ar.&c.* nemo.n. īttat ī eccleſiā niſi per ſacramētū remiſſionis peccatorum, quod de latere aperto emanauit.

B c *Cœnacula, & tri. &c.* Lxx. *Bicamerata & tricamerata*, ex omnib.n.gentib. vel bipertitā multitudinē cōgregat eccleſia, ex circūciſione & ꝑputio, vel tripartitā, ex trib.filiis Noe, quorū ꝓgenie replet orbis. Inferiora aūt arcę diſtincta ſunt, quia ī hac vita terrena eſt diuerſitas gentium. In ſummo autē omnes conſummantur in vnum, quia omnia & in omnibus Chriſtus.

alias † arca

1 Deorſū cœnacula & triſtega

Cal. Inter pios manſiones inferiores ſecundas & tertias

1 Et interficiam.

Qui arcā ingredi debent.

Matt. 7.b.

al. † terræ.

ALCVI. Congruè arca in ſummo velut tecto quodam anguſto cacuminata eſt vt imbrium minas diffunderet, & ima in aquis ſtabilitate quadrata conſiſtens, nec impulſu ventorum nec impetu fluctuum, nec inquietudine animalium quę intus erant inclinari poſſet aut mergi.

GREG. Arca in inferioribus ampla, in ſuperioribus anguſta, in ſummitate ad vnius cubiti menſuram excreuit. Inferius .n. quadrupedia & reptilia. Superius verò aues & homines habuiſſe creditur. Ibi lata, vbi beſtię. Ibi anguſta, vbi hoēs, quia in carnalibus ampla, in ſpiritualibus anguſta. Vbi enim beſtiales tolerat, latius ſinum laxat: vbi rationales habet, ad ſummum ducitur. *Lata eſt quippe via quæ ducit ad perditionem, & multi vadunt per eam. Anguſta eſt porta quæ ducit ad uitam, & pauci ueniunt ad eā.*

a † ea facies, & in cubito cōſumma- 1

a Oſtium in latere arcæ, vulnus in latere Chriſti.

b bis ſummitatem eius. Oſtium autē 2

arcæ pones ex latere, deorſū, 1 cœ- 3

a Lxx. Bicamerata & tricamerata.

c nacula & triſtega facies in ea. Ecce

ego adducam aquas diluuii ſuper

terram, 1 vt interficiam omnē car-

nem, in qua ſpiritus vitæ eſt ſubtus

d cęlū, & vniuerſa quę in † terra ſunt

a De te & de familia tua conſeruanda ad reparationem humani generis.

conſumentur. Ponamque fœdus 4

e meum tecum, & ingredieris arcam 5

tu & filii tui, vxor tua & vxores fi-

f liorum tuorum tecū. Et ex cunctis

D Arca ſummis anguſtatur vſque ad vnum cubitum, quia in eccleſia quanto ſanctiores tanto pauciores; qui in ſummo ad illum perducūtur, quia ſolus homo ſine comparatione ſanctus natus eſt, ſicut paſſer vnicus in ędificatione. Tanto ergo magis mali tolerandi ſunt, quanto plures ſunt, quia in areę tritura pauca ſunt grana, quæ in horreis ſeruantur, grandes aceruipaleārum, quę ignibus comburuntur.

Mali tolerandi.

GREG. *Moraliter* autem qui ſe ab amore mundi conuertit, in corde ædificat arcam ſalutis, habens in ſe longitudinem, i. trinitatis fidem, ac longitudinem vitę & immortalitatis. Latitudinem in charitate, qua poteſt bene facere etiam inimicis. Altitudinē in ſpe qua ſe erigat ad cęleſtia & ſummam actuum ad vnum referat.

li. de Noe et arca.

✻ d *Et uniuerſa quę in terra ſunt conſumentur.* AMBR. Quid muta deliquerant animālia? Sed quemadmodum in bello cum imperator ab hoſte occiditur commoritur eius exercitus. Denique ſi quando eſt peſtilentia, corrupto cęli tractu, prius ea quę ſunt irrationabilia, lues dira contaminat, & maximè canes, equos, boues, atque ea inficit quæ cum hominib. conuerſari videntur. Sic morbi vis genus humanum implicat. Tertium illud eſt, quia rationis expertia non propter ſe, ſed propter hominē generata ſunt animalia, alia propter vtilitatem, alia delectationis gratia, alia voluptatis. Conſequens ergo erat, vt cum deleretur homo a facie terræ, propter quem facta ſunt, etiam ipſa pari delerentur occaſu.

E

Homi. in Gen.

✻ e *Et ingredieris tu & filii tui, &c.* CHRYS. Licet a virtute iuſti illius abfuerint, tñ duas ob cauſas ſalute potiti ſunt. Vna in honorem iuſti. Conſuetudo.n. miſericordis Dei eſt, vt pp ſeruos ſuos ſaluentur & alii. Quod Paulo conceſſum eſt, cum Romā nauigaret, orta tempeſtate oīb. qui in naui erant, dicit, *bono animo eſtote, amiſſio nullius erit ex nobis præterquam nauis. Aſtitit mihi hac nocte angelus dicens, Ne timeas Paule, dedit.n.tibi dominus omnes qui tecum nauigant.* Altera cauſa eſt, quia volebat ſemen aliquod & radicem ad poſteritatis conſtitutionem relinquere.

f. *Et ex cunctis, &c.* AVGVSTINVS. Quæritur de minutiſſimis ☞ ani- li.15.de ciuit.c.y

Arca

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et in cu. &c. *Ab angulis arcę ſuperioribus tectum procedebat ſeſe*

C *conſtringendo, ita quod in ſummitate latera non diſtabant niſi per cubitum, & hoc erat ut pluuia deſcendens ſuper tectum extra arcam deflueret facilius, & ut arca inter impetus aquarum ſtaret firmius.*

Oſtiū arcę

2 Oſtium autem ar. &c. *Hic eſt punctus ſecundum Hebraicam literam. Oſtium enim arcæ non poterat conuenienter poni in inferiori parte, quia arca fuit profundata inter aquas per duodecim cubitos & plus, vt videbitur inferius. Item ſecundum expoſitores Catholicos iſtud oſtiū fuit in confinio habitationis animalium & apothecæ, ita quod oſtium erat ſupra duas manſiones.*

3 Deorſum. *Hebraicus textus habet*, infima, ſecunda, & tertia, *vel* terna. *Ex hoc patet quod ly* deorſum, *coniungitur cum litera ſequenti; ſecundū.n. iſtam literam uidetur quod in arca erant tres manſiones aſcendendo, vna ſuper alteram, ita quod infima vocabatur ſentina vel ſtercoraria, quia ibi fæces defluebant, & iſta dicitur fuiſſe ſimplex abſque aliqua incluſione. media autem vocabatur apotheca, quia ibi repoſita erant victualia, & dicitur fuiſſe bicamerata, quia alia animalia viuunt herbis, alia fructibus, & ideo in vna diſtinctione erant fructus, & in alia herbę. Superior autem manſio quia maior erat, erat diſtincta duabus intercluſionibus, & ſic erant ibi tria ſpacia, medium erat pro hominibus & auibus, duo autem lateralia pro animalibus mitibus & immitibus, vt patet in figura prima. Aliqui dicunt, quod iſtę quinque manſiones erant abſque diſtinctione media, vna ſuper aliam ſecundum longitudinem & latitudinem arcæ, ut patet in figura ſecunda.*

E

Sciendum tamen, quod quadratura huius arcę non poteſt bene figurari in plano, ſed figuratur unum latus ſecundum longitudinē, & alia tria latera ſupponenda ſunt per imaginationem ſuſpiciētis. ſed prima expoſitio magis conſonat literæ in Hebraico et latino.

4 Ponamque fœdus, &c. *Non loquitur de fœdere quod pepigit cum* Noe *per apparitionem iridis, vt habetur infra 9.c. ſed magis de fœdere ad conſeruandum ipſum Noe et ſocietatem ſuam a malis hominibus illius temporis, dicebant enim quod ſi viderent eum velle intrare arcam, ipſum interficerent ne ipſis morientibus in diluuio ipſe remaneret. hoc eſt quod uidetur ſonare litera ſequens.*

Fœdus cum Noe.

5 Et ingre.ar.&c.ſ.ſalui. *Cętera patent uſque ibi.*

1 Vt

MORALITER.

1 *Et in cubito conſumma. ſummitatem eius.* Per cubitum qui eſt menſura minima hic deſcriptorum intelligitur virtus humilitatis, quæ ad ſumma eleuat. Luc. 14. c. *Qui ſe humiliat, exaltabitur.*

2 *Oſtium autem arcę pones in altare.* Habuit enim arca quatuor latera, per quæ quatuor virtutes carnales deſignantur. Latius vero in quo fuit oſtium, prudentiam deſignat, quæ conſtituit medium in aliis uirtutibus, & ideo per eam eſt ingreſſus intra arcam, quæ, ut dictum eſt, ſignificat ædificium virtutum.

3 *Cœnacula & triſtega in ea facies, &c.* Repetitio eſt eius, quod † dictum

A animantib. quales ſunt mures & ſtelliones, quales & muſcæ & ſcabrones, ſcarabei & pulices, ſi numerus ſeruatur? Sed q̃ non de coitu generantur, ſed de terrę humore vel cadauerũ vel aliarum rerum corruptione naſcuntur, nõ fuit neceſſe in arca eſſe, quod innuitur cum dicitur, de volucrib. iuxta genus ſuũ, & de iumentis in genere ſuo. Illa quoque quę in domibus verſantur, ſicut pulices, mures, muſcæ, non fuit neceſſe ſecundum numerum eſſe quę intelliguntur tunc in domibus plura fuiſſe. Quæ autem ex commixtione diuerſi generis naſcuntur, ſicut muli, burdones, & huiuſmodi, non eſt dicendũ in arca fuiſſe. Quæ autem in aquis & in terris cõmuniter viuunt ſicut luteres, vituli marini, extra arcam habebant loculos præparatos, quibus ſe poſſent recipere velut in aridis. De auibus quoque marinis & fluuialibus idem ſentiendum. Quod cuncta animalium genera includũtur ĩ arca, ſignificat quod ex omnibus gentibus & nationibus congregatur eccleſia, ſicut in diſco petri munda & immunda ſunt animalia, ſic in in eccleſiæ ſacramẽtis verſantur boni & mali.

a *Tolles*

animantib. vniuerſæ † carnis bi-
na induces in arcã, vt viuãt tecũ
maſculini ſexus, & fęminini. De
volucrib. iuxta genus ſuum, & de
2 iumentis in genere ſuo, & ex oĩ
reptili terrę ſecũdũ genus ſuum.
a Sponte non hominis actu, ſed Dei nutu.
Bina de omnib. ingredientur te- †
a Ne diluuio perirent.
a cum: vt poſſint viuere. Tolles igi 1
a Quaſi quæreret vnde viueret.
tur tecum ex oĩbus eſcis quę mã- 2
di poſſunt, & comportabis apud
te, & erunt tam tibi, quam illis in 3
cibum. Fecit igitur Noe omnia
quæ præceperat illi Deus.

a *Tolles igitur, &c.* Solet quæri de animalibus quæ tantum putantur veſci carnib. vtrum præter numerum ibi fuerint ſine tranſgreſſione mandati quæ aliorum alendorum neceſſitas coegiſſet includi, vel quod magis credendum eſt præter carnes alimenta eſſe potuerunt, quæ omnibus conueniret. Multa enim animalia quibus caro cibus, fructibus eſt pomiſque veſcuntur, maxime fico & caſtaneis. Potuit ergo vir iuſtus & ſapiens & diuinitus admonitus, quæ cuique congrueret, alimoniam præter carnes reperire & condere, & omnibus veſci cogit fames & nihil eſt quod De⁹ ſuaue & ſalubre facere non poſſit, qui etiam vt ſine cibo viuerent diuina facultate donaret. D

✻ Procopivs. Quidam ambigũt, qua ratione poſſibile fuerit, vt arca pro ſua magnitudine quiuerit recipere alimenta quę ſufficerent tot animalibus, per annuum tempus. Hi ſciant totum illud ædificium excitatum eſſe Deo imperante, proinde non multo indigebant pabulo bruta, cum benedictione Dei paſcerentur. Habẽs Moſem qui quadraginta dieb. vixit in mõte ſine vllo cibo. in cap. 6.

☞ a Ex

E

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vt poſſint viuere. *Ex quo patet quod piſces non erant ibi poſiti, quia ſaluati ſunt in aquis peccata enim propter quæ dominus adduxit diluuium ſuper terram, facta fuerunt in terra & non in aqua, & ideo piſces non fuerunt mortui ſicut alia animalia & aues.*

2 Tolles igitur tecum, &c. *Ad munitionem arcæ vſque ad annum integrum, quia ad tantum temporis fuerunt in arca, ut patebit infra.*

3 Et erunt, &c. Nõ *tamen indifferenter & communiter, ſed ſingula ſingulis ſecundũ conditionẽ naturę ſuæ, verumtamen tẽpore neceſſitatis bene viuunt homines & animalia de cibis, quos alias non comederent.*

1 Dixitque

MORALITER.

† dictũ eſt, *manſiunculas in arca*, &c. ideo nihil nouũ hic pono.

† *Bina de omnibus, &c.* Per binarium charitas deſignatur eo ꝙ ſunt duo præcepta charitatis, Dei ſcilicet & proximi. Per hoc igitur quod bina de omnibus ingreſſa ſunt arcam, deſignat quod qui charitatẽ non habent, extra ędificiũ virtutũ manẽt.

1 *Tolles igitur, &c. eſcis.* id eſt ex ſcripturis ſacris quibus nutriũtur omnes fideles & reficiuntur.

Hic

In c. 6. vbi dicitur in poſtilla. Hoc exponitur multipliciter, vno modo per hoc quod intelliguntur dæmones incubi, &c.

ADDITIO I.

Hæc expoſitio quã refutat poſtillator eſt conſonans literæ & ẽt conformis ſententiæ Aug. Nec ratio cõtra eã per poſtillatorẽ facta videtur valere. Primũ patet, Nam vbi noſtra litera habet: Gigantes aũt erant ſuper terrã. *Hebraica veritas habet* נפילים *Nephilim, quod nihil ſignificat niſi cadentes, prout etiã in gl. nr̃a interliniari habetur, per quod proprie ſignificantur dæmones, qui de cęlo ceciderũt. De quib. Eſa. 14. c.* Qũo cecidiſti de cęlo lucifer, &c. *Et Chriſtus Lucę. x. c.* Videbã ſatanã ſicut fulgur cadentẽ de cęlo, &c. *Iſti. n. cadẽtes dicuntur fuiſſe ſuper terrã in dieb. illis. ſ. ante diluuiũ, qa pro tũc cognoſcentes magnã diſpoſitionẽ ſeu pronitatẽ hominum ad malũ, frequentabant magis conuerſationem ſuã cũ eis, intantũ quod in corporib. aſſumptis mulierib. commiſcebantur. Secundum patet, nam ſecundũ Aug. 15. de ciu. Dei. c. 23. huiuſmodi dæmones tales concubitus exercentes, vulgus vocat incubos. Nã dicit: Et quoniã creberrima fama eſt multiq; ſe expertos, vel ab eis qui experti eſſent (de quorũ fide dubitandũ non eſt) audiſſe confirmant. Ex quo quidẽ, talẽ commixtionẽ concubitumq; negare (prout ipſe Aug. ibidẽ dicit) imprudentia videtur eſſe, eo ꝙ a multis expertis confirmatur:* Hoẽs *interdũ naſcuntur nõ per ſemen ab ipſis dæmonibus deciſum, ſed per ſemen alicuius hominis ad hoc acceptum, vt pote ꝙ idẽ dæmon qui eſt cuccubus ad virũ, ſit incubus ad mulierẽ, & ſic ille qui naſcitur, nõ eſt filius dæmonis, ſed filius hominis. ſ. illius cuius eſt ſemen acceptũ, prout ẽt patet in prima parte, q. 52. art. vlt. in reſpõſione ad vltimũ arg.* Tertiũ patet. *Nã diluuiũ non erat pęna dæmonum hoc exercentiũ, ſed in pęnã hominũ ad hoc ſe diſponentiũ, & potius in pęnã hominũ qui ex tali concubitu naſcebantur, qui erant potentiſſimi & peſſimi, ſicut inf. declaratur poſtilla, qui nõ ſolũ per ſe exercebant mala, ſed ẽt alios per ſuã potentiã & maliciam ad hoc inducebant, eo modo quo legitur inf. 10. b. de Nemroth. Et hanc expoſitionem tenent antiqui Hebræorũ. ſ. ꝙ cadẽtes in hoc loco intelliguntur dæmones qui de cęlo ceciderunt Si aũt quæratur, qũo tales. ſ. ſic nati per dæmonum adminiſtrationem erant tam proceræ ſtaturæ, ita ꝙ alij homines quaſi locuſtæ videbantur in comparationẽ eorũ, vt habetur Num. 13. d. cũ tales nõ erant filij dæmonũ, ſed potius filij hominũ, ut dictũ eſt, & per conſequens deberent eſſe in cõmuni hominũ ſtatura.* Dicendũ *ꝙ hoc fiebat (Deo permittente) virtute dæmonum, qui ſ̃m Aug. in 13. de trinit. poſſunt adhibere ſemina corporalia ad aliquos effectus mirabiles producendos. vnde cum non omnis virtus naturæ creatæ eſt nobis nota, poſſibile eſt quod dæmones illi cum ſemine virili & fœmineo adhibebant quædam alia ſeminales rationes habẽtia, per quæ commixtio complexionis taliũ p̃dicto modo gñatorum eſſet apta ad hoc, vt tales cæteros homines multũ excederẽt in ſtatura, & in aliis virib. corporalib. vt poſſent eos compellere ad libitũ ſuum. Et hoc modo magi per dæmones miracula dicuntur facere, licet non ſimpliciter, ſed quo ad nos, prout in prima parte. q. cx. art. vlt. in reſponſione ad ſ̃m arg. Quæ quidẽ res ſic per adminiſtrationem dęmonum productæ quandoq; ſunt vere res, quandoq; ſ̃m apparentiam tantum, ut in prima parte. q. 64. art. vlt.* Et *circa hoc videtur notandum, ꝙ ſicut ante diluuium quidã fuerunt excedentes cæteros homines in duratione vitæ, & hoc diſpoſitione diuina, vt diuinorũ cognitio propinquius & certius deueniret ad poſteros, vt dictum fuit ſupra in additionẽ in c. ſupra proximo, ſic quodãmodo cõtra per adminiſtrationã dæmoniacam permiſſione diuina fuerunt illo tp̃e quidã alij cæteros excedentes in corpulentia & corporalib. virib. vt alios inducerent ad corporalia, & diſtraherent a diuinorum cognitione. Vnde primus exceſſus laudabilis & a Deo cauſatus & intẽtus fuit in longitudine vitæ, q̃ quidẽ vita ꝓprie pertinet ad animã, q̃ corpus viuificat. Secundus vero exceſſus execrabilis fuit in quantitate, mole corporali potẽtias aĩę ſupiores aggrauante, &c.* F

In eo. 6. cap. vbi dicitur in poſtilla: Aliter exponit *Rab.* Sal.

ADDITIO II.

Alij expoſitores Hebræorum hunc paſſum aliter exponunt, & forte melius. Dicunt. n. ꝙ cum hic dicĩt: Spiritus meus, *intelligitur anima humana q̃ eſt a Deo in ipſo hoĩe inſpirata ſ̃. Gen. 2. b.* Inſpirauit in faciem hominis ſpiraculũ vitæ. *Et vbi nos habemus:* Non permanebit ſps meus in hoĩe, *veritas literæ* Hebraicæ *habet quoddã verbum ꝙ vno modo deriuatur a vagina, & eſt ſenſus:* Deus Nõ vaginabitur ſpiritus meus in homine. *i. non intrabit aĩa a me inſpirata in homine, id eſt in corpore humano, in quo anima conſideratĩ ſeu imaginatur intrare ſeu contineri ſicut gladius in vagina.* In æternũ, *id eſt, de cætero, & per hãc ſententiã videtur ꝙ Deus iudicabat de cætero homines non eſſe procreandos. ſ. poſt cxx. annos. Hoc etiam videntur ſonare verba, quæ inf. in hoc c. circa hoc dicunĩ. ſ.* Delebo inqt hominẽ quẽ creaui, &c. Et pęnitet me feciſſe eos. *Ex quo videtur ꝙ ſententia lata erat contra totum gen⁹ humanum de cætero nõ ꝓcreãdum ſeu ꝑ ſucceſſionẽ cõtinuãdum, fuit tñ contra hãc ſenĩam poſtea diſpenſatum cum Noe, & ideo ſubdĩt immediate:* Noe vero ĩuenit gratiã corã dño. *ſ. quod fuit fuit a p̃dicta ſententia exceptus cum ſua poſteritate, ut ſtatim ſequĩt. Cuius ſentẽtiæ diuinæ ratio ſubditur, cum dicit:* Quia caro eſt. Nota de anima.

Pro quo notãdum, ꝙ cum aĩa mouet corpus ad opera ſpalia bona, tunc

✻ *eſt in*

eſt in hoc ſicut ſpiraculũ vitæ, prout fuit in prima hominis conditione.
A Sed cũ non poteſt corpus mouere iſto modo, ſed potius ab eo aggrauatur,
ſeu detinetur, tunc videtur eſſe in homine ſicut gladius in uagina, qui nõ
mouet eam, ſed potius occultatur & detinetur in ea, & hoc eſt quod dici
tur. Quia caro eſt, non dixit, quia carnalis eſt, ſed quia caro eſt. q. d. to
taliter videtur eſſe ſeparatus ab anima in ſuo eſſe, ſicut gladius a uagina,
acſi eſſet caro formata ſine ſpiritu ſpiritualiter viuificãte. Vel poteſt dici,
Quia caro eſt. i. non inclinatur ad opera ſpiritus mei, ſed ad opera car-
nis, & ſic in vanũ uidetur quod ſpiritus meus inuaginetur in corpore hu
mano. Eruntq; dies illius, &c. exponatur ſicut in alia expoſitiõe, &c.

In eod. cap. 6. vbi dicitur in poſtilla. Gigantes autem erant. *i. ho-
mines proceri, &c.*

ADDITIO III.

Gigantes, Gigantes autem in hoc loco, prout dictũ fuit ſupra in alia additione ca
dentes dicuntur in Hebræo, quod proprie ſignificat dæmones, ut ibidẽ di-
ctum fuit, ſed exinde deriuatũ eſt hoc nomẽ ad homines proceræ ſtaturæ,
& robuſtiſſimos corpore, qui generabantur per illã cõmixtionẽ ſeu concu
bitum incuborũ & ſuccuborũ, uel ex eis deſcendebant, licet tales ſic geni
ti eſſent ueri homines, nõ cadentes de cęlo, ſed de terra nati, & de talibus
dicitur Num. 13. d. Vidimus filios Enos de genere giganteo. ſ. ꝙ
non erant gigantes primo nati, ſed ex giganteo genere modo prædicto.
Nec ex hoc ꝙ tales fuerũt poſt diluuiũ, ſequitur tales non fuiſſe genitos
a dęmonib. ut poſtillator videtur uelle, quia eod. modo potuerunt genera
ri poſt diluuiũ ſicut & antea, ꝙ ueritas Hebraica etiam teſtatur, quæ in
hoc loco ſic dicit Gigãtes. ſ. cadentes erãt ſup terrã ĩ dieb. illis, &c.
ẽt poſtea, cum egreſſi ſunt filii Dei ad filias hoĩm, illęq; genue
runt, &c. unde in hoc ꝙ dicit. gigãtes erãt ſup terrã in dieb. &c. in
telligit plane ante diluuiũ. Quod autẽ immediate ſeqtur, & ẽt poſtea,
intelligi dẽt poſt diluuium. ſ. quod ẽt poſt nati fuerunt gigantes ſicut prius
B ſ. ex concubitu dæmonum. licet non ex eorum ſemine, ſed humano, prout
fuit ſupra dictum, & inde per ſucceſſionum humanam, licet forte non
ita frequenter poſt diluuium ſicut ante, uel quia homines nõ ſunt ad hoc
ita diſpoſiti, uel etiam quia non concurrebant ita frequenter aſpectus ſy-
derum ad hæc pertinentium, quæ in hoc loco multum poſſunt operari,

*In eodem cap. 6. vbi dicitur in poſtilla, Pœnitentia autem & do-
lor & cæteræ paſſiones, &c.*

ADDITIO IIII.

Pœnitentia & cæteræ paſſiones, inquantum defectum importãt, non
dicuntur eſſe in Deo, nec ſm rem, nec ſecundum ſimilitudinẽ. Malum. n.
licet cognoſcatur a Deo, non tñ habet ideam in Deo, nec ſecundum ꝙ eſt
exemplar, nec ſecundum ꝙ eſt ratio, prout patet in prima parte, q. 15. ar.
3. in reſponſione ad primum ar. Vnde uerius & tutius dicitur, ꝙ huiuſmo
di paſſiones dicuntur de Deo ſecundum ſimilitudinẽ effectuum. ſ. quod a
Deo producuntur effectus ſimiles ẽffectibus a pœnitente productis. Ma-
gna enim differentia eſt inter huiuſmodi locutiones. nam prima ponit ſi-
militudinem inter Deum & pœnitentem inquantum eſt pęnitens, quod
eſt inconueniens. Secunda vero non ponit ſimilitudinem niſi inter effe-
ctus a Deo productos, & effectus productos a pœnitente.

*In eod. cap. 6. ubi dicitur in poſtilla. Non loquitur hic de fędere.
quod pepigit cum Noe.*

ADDITIO V.

Dicere quod mali homines illius tẽporis uolebãt interficere Noe, ſi uì
derẽt ipſum intrare in arcã, videtur ficticium, cum nullum habeat in ſcri
ptura fundamẽtum. Nec ẽt hoc requiritur ad planum ſẽſum literæ ha-
bẽdum. Indigebat. n. Noe maxima cõſeruatione diuina, ne periclitaretur
cum ſuis in tot fluctib. & maximis inundationib. ſimiliter in riparum
conuulſionib. in quib. ſæpe periclitantur etiam experti in arte nauigato-
ria. vnde requirebatur fędus diuinum, ſeu eius ſecuratio, ad hoc, ut ab hu
iuſmodi periculis eſſet tutus, ad humani generis reparationem. Vnde Gl.
interlinearis in hoc loco vbi dicitur. Ponãq. fœdus meum, *dicit de te*
C & familia tua conſeruanda, ad reparationem humani generis, ad quod li
tera ſequẽs ſatis concordat, cum dicitur. Ingredieris arcam, tu & filij
tui, hoc eſt, ingredi potes ſecurus a periculis occurrentib.

REPLICA.

Correctorij contra Burg. in c. 6 vbi poſtillator refutat eorum expoſi-
tionẽ qui ꝑ filios Dei dicunt intelligi debere dęmones incubos, &c. Bur.
opponens ſe, dicit illã expoſitionẽ eſſe conformem literæ & dictis beati
Aug. Primũ declarat, quia ubi litera noſtra hẽt gigãtes, litera Hebrai
ca hẽt Nephilim, quod nihil ſignificat niſi cadentes, ꝙ proprie conuenit
dæmonib. Ad ſecundum probãdum adducit beatum Auguſ. 15. cap. 23.
de ciui. Dei, dicentem, quod impudentiæ eſt negare quod a multis exper-
tis confirmatur, ſicut de incubis. Sed his non obſtantib. non uidetur de in
cubis litera præſens exponenda, nec Gl. noſtra ordinaria ſic exponit; Ar
gumentũ autem Burg. de dictione Hebraica, ſcilicet Nephilim, quam di
cit ſignificare cadentes, non multum cogit, quia non ſolum dæmones, ſed
et quicunque peccatores dicuntur in ſcriptura cadentes, iuxta illud Pſal.
Pſal. 35. c. Ibi ceciderunt qui operantur iniquitatẽ, & in Apoc. Prauorũ ca
Apo. 14. b. ſus ſub nomine Babylonis geminatur cum dicitur. Cecidit, cecidit Ba
bylon, &c. Cum. n. iuſtorum conuerſatio ſit in cęlis, & quidam aſcenſus,
quid igitur peccatores ſunt niſi de cęlis id eſt cęleſti conuerſatione cadẽ-
tes? Secundum dictum Burg. quod expoſitio de incubis ſit conformis di-
ctis beati Auguſtini non uidetur verum, nã beatus Auguſtinus 3. de ci- D
uitate Dei. c. 4. mouet quæſtionem de hac materia, ſed eam ibi non deter
minat. Quintodecimo aũt lib. c. 23. dicit, quod non audet diffinire de incu
bis, ſed imprudentiæ eſt negare quod tã multorum ſententijs approbatur,
ubi non negat beatus Auguſtinus incubos eſſe, uel fuiſſe Sed hoc nihil
eſt ad propoſitum huius literæ, ſecundum ſuã intentionẽm. Nã in eodem
c. allegato pertractãs hanc literam, dicit, quando ſcriptura ponit quod fi-
lij Dei ingreſſi ſunt ad filias hominum, ꝑ filios Dei intelliguntur de
genere Seth, & per filias hominũ, illæ de genere Cain, vñ patet primo ꝙ
poſtillator ſecutus eſt beatũ Auguſtinum. Patet ſecũdo, quod Burg. trun-
catũ uidit textum beati Auguſtini. Patet, tertio quod ſicut hic ita ſæpe
Burg. ꝯtra poſtillatorem fingit occaſiones. Patet quarto, quod Bur. ꝓfert
expoſitionẽ Iudæorum infidelium ſanctis Doctorib. & Gloſſæ ordinariæ,
quod tamen apud Burg. eſt ualde reprehenſibile, ut patet in quæſtione ſua
præambula. Item in eod. ca. ubi poſtillator exponit hunc locum.
Non permanebit ſps meus in homine, &c. De ſpiritu Dei, non de
anima hominis, ad modum beati Hieronymi. Gl. ord. & Magiſtri hiſtoria
rum. Burg. uero quaſi Hiſmael (cuius manus contra omnes) præponderat
figmenta Hebræorum omnib. adducens modũ loquendi ruſticalem, quod
anima ſit in corpore quaſi gladius in uagina, cum tñ omnium una vox
ſit, quod ſit tota in toto, et tota in qualibet eius parte, qualiter gladius non
eſt in uagina, nec gladius cum uagina conſtituit totum eſſentiale, ſed unũ
per accidens. ſicut continens cum contento, qualiter non aĩa cum corpo-
re. Nec ex hoc modo loquendi ſequitur conueniens expoſitio literæ, cum
dicitur. Non permanebit ſpiritus meus in homine, *ubi ipſe loco*
permanebit, *dicit in* Hebræo *poni* inuaginabit, *quia hæc vaginatio*
aĩæ quã deſcribit, non eſt in homine, ſed in corpore, cum litera dicat. Nõ E
ꝑmanebit, ſps meus in homine, quia caro eſt, *i. carnalis, Illud etiã*
quod ad declarãdum ſuum ꝓpoſitum ponit, non uidet̃ ualere, uidelicet
quod anima mouens ad opera bona, eſt in corpore ut ſpiraculũ vitę. Sed
cũ non poteſt corpus inclinare ad bene operandũ, ſequitur ex conſequen
ti, tunc peccatũ non committi. Laudabile. n. & uituperabile non niſi ex
uoluntate oritur, ſiue eliciente, ſiue imperante, & ſecundũ doctrinã bea-
ti Aug. 1. retracta. c. 12. Vſq; adeo peccatum uoluntarium eſt, vt nullo
modo ſit peccatum, ſi non fuerit voluntarium. Vnde ſi anima foret in cor
pore contenta, actione carens in actu peccandi, ſicut gladius in uagina,
vtiq. animæ peccatum imputari non poſſet. Hic etiã Burg. contra duas
ſuas regulas ſupra poſitas venit, Primo ſupponendo extra literam
multa quæ in nulla ſunt authoritate fundata. Secundo præponendo ſen-
tiam extortam Hebræorum expoſitioni communi ſanctorum, & puto
quod non niſi in odium poſtillatoris. Item in eodẽ capitulo, ubi poſtillator
dicit ex intentione Auguſtini. Gigantes genitos ex filiis Dei, id eſt de ge-
nere Seth. ingreſſos ad filias hominum, de genere Cain, Burg. inſtat dicẽs,
quod ex dæmonibus, ex eo quod Gigantes in Hebræo dicuntur Nephi-
lim, id eſt, cadentes, quod ſupra improbatum eſt & ſolutum, & ſpeciali-
ter uidendum eſt quod non plus dicitur in litera de Gigantibus, niſi quod
fuerint illis diebus ſuper terram, & ſic credendo Burg. intentioni, nihil
plus ſignificaretur iuxta ſuam interpretationem, niſi quod dæmones il-
lis diebus fuiſſent ſuper terram. Non dicitur autem in litera, quod
Gigantes, id eſt, dæmones ſecundum eum, genuerint gigantes, quia per
hoc ſignificaretur quod dæmones genuiſſent dæmones; Sed dicitur in li-
tera, filios Dei genuiſſe, & ad filias hominum ingreſſos, quos & quas ir-
rationabiliter Burgenſis Dæmones uel gigantes appellat, per ea quæ hic
& ſupra dicta ſunt. Non negatur poſitio incuborum, & ſuccuborum, nec
negatur quod illis vijs poterant generari gigantes, ſed ſolum negatur F
haberi ex iſta litera, prout negat beatus Auguſtinus. Et Burgen. digre-
diens & uolens oſtendere quare nunc non naſcantur gigantes ſicut tunc,
dicit, quia non concurrunt ita frequenter aſpectus ſyderum ad huiuſmo
di pertinentium, qui in hoc multum poſſunt operari. Quod dictum ni-
hil facit ad ſenſum literalem, ſed uidetur fauere errori Mathematicorum
& fatorum, quo dicitur homines diſponi varie ex conſtellationum va-
rietate, quem reprobat beatus Auguſtinus, & beatus Gregorius, & a-
lij ſancti Doctores. Item in eodẽ capitulo vbi poſtillator dicit paſſiones
humanas ſecundum ſimilitudinem cadere in Deum nullo modo ſecun-
dum rem, ſimilitudine tamen attenta non penes Deum & pœnitentem,
ſed penes effectus vtriuſque, & hoc exẽplum poſtillatoris cũ dicit, quod
Deus ſe habuit ſicut volens diſſipare quod fecerat, circa quem modum
dicendi Burgenſis laborat, ſed redit in idem. Item in eodem capitulo vbi
poſtillator dicit fœdus Dei cum Noe pertinere ad defenſionem eius
a malis hominibus & cætera, non excludit, quin pertinebat ad quæ-
uis alia pericula, quorum aliqua Burgenſis tangit. Sed quod Burgenſis
dicit præfatum modum dicendi poſtillatoris eſſe ficticium, & ad ſen-
ſum literalem non pertinere, fruſtra & calumnioſe loquitur, nam ad
habendum literæ veritatem ſecundum Auguſtinum, in principio tertij
libri de doctrina Chriſtiana, non eſt abiiciendum quicquam in expoſi-
tione ſacræ ſcripturæ, niſi quod fidem impedit. Dictum autem poſtilla-
toris fundatur ſupra manifeſta veriſimilitudine non impediente, ſed
promouente fidem, eſt enim veriſimile, ſi Abel iuſtus cum vnico
iniquo Cain non potuit eſſe ſecurus, quod Noe iuſtus (ex iſta litera)
minus inter tot reprobos ſecurus fuiſſet, niſi iuxta fœdus Dei fuiſſet pro
tectus a Deo.

CAP. VII.

A

Ex omnibus animantibus mundis, &c. RABANVS. Nō geminatū ſeptenariū, id eſt, xiiij. ſed tātū ſeptem debemus accipere. Similiter duo & duo, nō quatuor, ſe tātum duo, maſculum et feminā. Et notandū ꝙ munda animalia impari numero, id eſt ſeptenario introducuntur. Immūda vero pari, quia impar numer⁹ virtutis ſpeciem portēdit, par vero infirmationē. Plura ſūt mūda, vt egreſſ⁹ Noe de arca haberet qd immolaret & manducaret.

[margin: æcipit / le arcā / redi. / le iuſt⁹ / m. 24. / Gen. / q.1.c. / tiæ.]

✲ CHRYSOSTOMVS. Vnde ſciebat iuſtus quæ munda & immunda? Nondum enim erat diſtinctio hæc facta in lege Moſis. Cōſidera quomodo in nōnullis locis ab aliquibus abſtinent aliqui, vt immundis & non probatis, aliqui illis ipſis veſcuntur, conſuetudine ſed ad hoc inducente, ſic & tunc quoq; erat. Ipſa ſcientia a Deo inſita docebat, quęnam ad cibum accomoda & quæ immunda non vt ſint, ſed vt pro immūdis habeantur. Nam quare aſinum immundum cenſemus, cum tantum legu B minibus paſcatur. Poſſet autem aliter dici, quia Deus qui præceperat, idem & ſcire ea manifeſte fecit.

[margin: s †tol]

11.6. ✲ PROCOPIVS. Auſus eſt pronunciare Bardeſanes, alium eſſe qui dixerat bina & bina, & alium qui ſeptem & ſeptē Nam Hebræorum genus aliis atque aliis nominibus appellat Deum. Et proinde duos fuiſſe geſtit concludere, qui illa protulerint. Verum munda & immunda vocātur animalia, nō qđ Deo talia eſſe videātur, qui fecit omnia valde bona. Sed ſic a nobis & ab his qui illo ſeculo viuebant iudicabātur.

reſt.20. ✲ THEODORETVS. Septena de mundis ſeruari iuſſit, ut pietatis cultores ex his ſacrificanda haberent, & quia hominib. vt carnes comederent permiſſurus erat, ita vt ſex ad ꝓpagationem, vnum ad ſacrificium ſufficeret,

ISIDO. *Ex omnibus animantibus, &c.* Non quod plures ſint boni quam mali, ſed quia boni *ſeruant vnitatem ſpiritus in vinculo pacis*, qui ſeptiformi operatione commedatur. *Sapientia, intellectus, conſilij fortitudinis, ſcientiæ, pietatis, et timoris domini.* Vnde quinquagenarius numerus ad aduentū ſpirituſſancti pertinens in ſepties ſeptem conſummatur: qui ſunt quadraginta nouem vno addito Vnde: *Soliciti ſeruare unitatem ſpiritus in uinculo pacis.* Mali vero in in b nario continentur tanquā diuiſibiles, & ad ſchiſmam faciles. Noe vero cum ſuis octau⁹ numeratur, quia in Chriſto ſpes reſurrectionis apparuit, qui octaua die, id eſt, poſt ſabbati ſeptimam reſurrexit. qui dies a paſſione tertius in numero dierum, qui per omne temp⁹ voluuntur & primus & octauus. D

[margin: Septemdona Spūs ſancti. Eph.4.a.]

AVGVSTINVS. Quæritur vtrum tam magna arca centum annis potuit fabricari a quatuor hominibus, id eſt, Noe & filiis eius tribus. Sed ſi non potuit, non erat magnum alios fabros adhibere, quamuis operis ſui mercede adepta, non curauerunt vtrum Noe ſapienter, an inaniter faceret, & in eam non intrauerunt, quia non crediderunt quod ille credidit.

[margin: Queſtio. In qōnib. ſuper Ge. †2.Pe.1.b]

b *Ego pluam, etc.* ISIDOR. Quia omnis reatus contra decalogum committitur per vniuerſum orbem, qui partibus quatuor diuiditur. Quater vero decem quadraginta fiunt. Siue reatus contrahatur ex proſperitate, quod pertinet ad dies, ſiue ex aduerſitate, quod ad noctes in baptiſmo abluitur

✲ AMBROSIVS. Cur poſtquam Noē ingreſſus eſt in arcam, poſt ſeptē dies diluuinm factum ſit. Tot interpoſiti ſunt dies, quot in conſtitutione mundi fuerunt. Sex enim diebus factus eſt mundus, ſeptimo requieuit. Quo declarauit ſe eſſe auctorem mundi & diluuij. Mundum propter ſuam bonitatem condidit, diluuium fecit noſtrorum merito delictorū. Admoniti ſunt ergo homines, vel ex numero dierum quib. mundus eſt conditus, quod conditorem ſuum non lacrymis ſolum & precatione, ſed correctione morū recōciliare debuerāt. Secundū eſt, vt hinc domini clementiam colligamus, quia multorum annorum offenſionem, paucis diebus ſi pœnituiſſet eos, voluiſſet relaxare.

[margin: Li.de Noe & arca.ca. 13. E]

c ✲ *Ego pluā ſuper terrā quadr. dieb. et quadraginoctib. et deleb. &c.*

IDEM. Delebo tanquam apices qui delentur ſine fraude librorum & ſine immunitione tabularum. Attramētum deletur ſed lignum manet. Delētur elemēta, vt ſcribantur plerunque meliora, Delebo corruptelam carnis, vt ſcribam incorruptionem. Delebo de libro terræ, vt ſcribam in libro uitæ.

☞ a Eratq.

CAP. VII.

1 Dixitque domi
2 nus ad eū: In
gredere tu &
oīs dom⁹ tua
in arcā. † Te
.n. vidi iuſtū
a corā me in generatione hac. †
3 Ex oībus animentibus mūdis

a ¶ Vt plura eſſent quæ hominibus prodeſſent, quam quæ nocerent.

†tolles ſeptena & ſeptena maſcu
lum & fęminam: de aīantib⁹

¶ Omnia munda ſunt naturaliter: ſed comparatione melioris naturæ quædam dñr immūda: ſicut bos leone melior: quia homini neceſſarior ꝑꝑ quem creata ſunt oīa.

4 vero immūdis duo & duo, ma
ſculū & fęminam: Sed & de vo
latilib⁹ cęli ſeptena & ſeptena,
maſculū & fęminā, vt ſaluetur
ſemen ſuper faciē vniuerſæ ter
ræ. Adhuc enim & poſt dies ſe
5 ptem, ego pluam ſuper terram
quadraginta diebus & quadra

NICOLAVS DE LYRA.

Cap. VII.

1 Dixit dominus ad eum. *Hic conſeqnenter deſcribitur ſtatus Noe, & in primo diluuio exiſtente ſuper terram, Secundo in illo recedente. 8. c. Circa primum, primo deſcribitur Noe ingreſſus in arcam. Secūdo diluuij acceſſus ſuper terram, ibi,* Anno ſexcenteſimo uitæ Noe. *Tertio diluuij exceſſus, ibi.* Factū eſt diluuium. *Quarto creaturę viuentis deceſſus, ibi:* Conſumptaq. eſt omnis caro. *Circa primum ſic dicit.*

[margin: Noe ... ibitur]

2 Ingredere tu, &c. *Ideſt præpara te ad ingreſſum, quia poſt ſeptem dies ingreſſus eſt, vt dicitur infra.*

3 Ex omnib. animātibus mūdis. *Dicunt hic aliqui ꝙ mūda & immunda dicuntur hic pro futuro. i. quæ diſtinguēda ſunt munda ab immūdis per legem dandam tpe Moyſi. Hebræi aūt dicunt quod ante legē fuit diſtinctio mundorū & immundorū, maxime quātum ad oblationē & ſacrificiū, vt patet p illud quod dicitur ca. ſe. vbi dicitur quod Noe obtulit ſacrificinm de aīalib. mundis tātum. Vnde & aliqua legalia ſeruata ſūt ante legē, ſicut de obſeruatione ſabbati, ut patet ſup. 2. c. & de prohibitione eſus ſanguinis, ut patet inf. 9. c. & de circunciſione, ut patet inf. 17. c.*

[margin: ireç re ... opi- nem.]

4 Septena & ſeptena, &c. *Ex hoc loco dicit Andreas ꝙ de aīalib. mūdis fuerunt qnatuordecim: ſeptē maſculi, & ſeptē fœmellæ, ex immūdis uero duo, maſculus & fœmella.* Et *arguit hic ex textu, quia ibi dr̄ infra.* Ex oī qđ mouet ſuper terrā duo & duo Ingreſſa ſunt ad Noe in arcam. *Et poſtea, & quæ ingreſſa ſunt maſculus & fęmina ex oī carne introierūt & ideo ex hoc reprobat dictū eorū qui dn̄t, ꝙ de animalib. mundis, & auib. fuerunt ſeptem tantum indiuidua. Sed ad multiplicandū per generationē, uidelicet tres maſculi & tres fœmellæ, ſeptimū aūt etiā fuit maſculus, vt haberet Noe quod offerret in exitu de arca, qa vt arguit iſtæ Andreas ſic introiſſet ſeptimū indiuiduū nō cōbinatū & maſculus ſine fœmella quod vr̄ contra literam prǽallegatam. Nec ut dicit oportuit addi ſeptimum ꝑꝑ oblationē fiendam, quia ſciebat Noe quod tādiu ſtarent in arca aīalia & aues, qđ ibi poterant prolificare, & ſic de fœtib. & pullis poterat ſacrificare. Sed dictū iſtius Andreæ vr̄ minus rationabilis q̄ aliorū, quia ſi de oībus mundis fuiſſent ibi quatuordecim, arca fuiſſet nimis occupata de tot animalib. & auib. & cibis eorum. Item non fuerunt ſeruata indiuidua, niſi propter multiplicationem & oblationē. Ad multiplicationē aūt ſufficiebant tres maſculi, & tres fœmellæ de qualibet ſpecie mundorum, qđ ēt patet ex ſpecie humana, cuius multiplicatio erat principaliter a Deo intenta, & tn̄ nō fuerunt ſeruata niſi octo indiuidua, quatuor maſculi & quatuor fęmellæ. propter quod vr̄ inconueniens dicere quod de aliqua alia ſpecie aīalis, vel auis quatuordecim ſint ſeruata. Itē quod aſſumit de prolificatione aīalium & auium in arca falſum eſt, qa in arca nō fuit coitus hoīum neq. beſtiarū ſeu auiū, ſicut dt Rab. Sal. & alij Hebræi, & hoc ꝑꝑ vniuerſalē tribulationē mundi. Vnde Ionę 3. c. tribulatione Niniue dr̄.* Hoīes & iumenta & boues & pecora non guſtent quicquā, & non paſcātur, & aquā nō bibāt. *& de hoīb. hoc ſatis patebit per literā inf. c. ſeq. & de aīalib. & de auib. idē probabile vr̄ ratione prædicta. Itē quod arguit de cōbinatione nō ualet, quia licet fuerunt ſeptē de mundis. fuit tn̄ cōbinatio ſufficiens in qualibet ſpecie, & maſculus & fœmina ad multiplicationem. Nec aliud habetur per literam ꝑcedentem. Itē per hoc quod hic dr̄,* ſeptena, & ſeptena, *non arguitur quod fuerit quatuordecim de mundis. Quia eadem rōne ſequeretur quod fuiſſent quatuor indiuidua de immundis, quia de omnib. generaliter dr̄.* Bina & bina, *& ideo dicendum cū alijs, ꝙ fuerunt ſeptē tm̄ de mundis pro multiplicatione & ſeptimū pro oblatione. Sequit̄.* F

5 Ad huc enim & poſt, &c. *Iſti ſeptem dies fuerunt dies luctus*

☞ *Mathu.*

MORALITER

Hic agitur de arcæ ingreſſu & ingreſſorum ſalute & cæterorum intetitu. Quantū ad primū omnia verbo Dei ſunt ingreſſa, ideo dicitur.

1 *Dixitque dominus ad eum, ingredere. ect.* & per ipſum in arca ſunt incluſa, ideo ſubditur.

✲ 1 Et

Noe ætas.
A
Arcę fabricandæ anni 100.

a *Eratq; ſexcentorū annorum*, &c. ISIDORVS. Quingentorum annorum erat Noe cum præcepit ei dominus vt arcā faceret & ſexcentorum cum iam ingreſſus eſſe. Vnde colligitur p̄ cētum annos arcā fabricatā, Centum vero anni ſignificāt ſingulas ætates ſæculi. Vnde ſexta completis quingētis vſq; ad ſexcentos ſignificat in manifeſtatione euāgelii eccleſiam conſtrui. Qui ergo vult vitam, ſit lignum quadratum, paratus ad omne opus bonum, & intret ī fabricam ſanctam. Secundus quoque menſis ſexcenteſimi anni, ſignificat ſenariam ætatem. Duo enim menſes ſexagenario cōcluduntur. A ſenario autem ſexaginta nuncupantur, & ſexcenti, & ſex milia, & lx. milia, deinceps in maioribus ſummis dum per eundem articulum numerus conſurgit. Quia vigeſimus & ſeptimus dies memoratur, ad quadraturam pertinet, de qua ſupra ſcriptum eſt. Sed & hic apertius dicendum, quia nos ad omne opus bonum paratos trinitas efficit. Memoria qua Deum recolimus, intelligentia qua cognoſcimus, & amore quo diligimus, tria enim ter & hæc ter, fiunt. xxvij. qui eſt ternarius quadratus.

†Mat.24.d Luc.17.f. 1.Pet.3.d.
Noe ingreditur arcā
Hom.25.
B

✻ CHRISOSTOMVS. Quæritur, Quare cum dixerit dominus, Centum viginti anni erunt dies eorum, antequam implerentur anni promiſſi, introduxit vniuerſale excidium. Etiam hoc miſericordiæ ſuæ maximum eſt argumentum. Nam quoniam vidit quotidie illos incurabiliter peccare, & non ſolum nihil ex indicibili longanimitate ſua proficere, ſed & incrudeſcere vlcera, propterea ſuccidit tempus, ne maiori ſcilicet pœnæ ſe obnoxios facerent.

b *Ingreſſus eſt Noe, etc. et uxor, etc.*

1 In die hac rupti.

RAB. Notandū q̄ ſeorſum ingreditur in arcam Noe cum filiis ſuis, & uxores eorum ſeorſum. Ideo diſtincte dicitur, *Ingreſſus eſt Noe & filij eius*, & diſtincte additur, *uxor eius & uxores filiorum eius*. Mixtim aūt uiri cū mulieribus egreſſi ſunt. Sic enim ſcriptū eſt, *Egreſſus eſt Noe & uxor eius. Tempus enim amplectendi & tempus abſtinendi, Eccl.iij.a.*

D

b *Cum tranſiſſent, &c.* ISID. Quia in ſpe futuræ quietis, quam ſignificat ſeptimus dies, baptizamur, omnis; caro extra arcam diluuio conſumpta eſt, quia extra eccleſiam aqua baptiſmi quamuis eadem ſit, non valet ad ſalutem, ſed ad perniciem.

a ¶ Sæpe malorum nequitiam increpando replicat: mala uentura denunciat, vt vel ſic ad pœnitentiam moueat.

ginta noctibus, & delebo omnē ſubſtantiam quam feci de ſuperficie terræ. Fecit ergo Noe omnia quæ mandauerat ei dn̄s. Eratq;
a ſexcentorum annorum, † quādo 1
diluuii aquæ inundauerunt ſuper 2

a ¶ Seorſum vin.

b terram, † Et ingreſſus Noe & filii

a ¶ Seorſum fœminæ, quia abſtinendum eſt in afflictione.

eius, uxor eius, & vxores filiorum eius cū eo in arcā propter aquas diluuii. De animantibus quoque mundis & immundis: & de volucribus, & ex omni quod mouetur

a ¶ Nutu diuino quomodo adducta ſunt ad Adam vt nominaret ea.

ſuper terrā, duo & duo ingreſſa ſunt ad Noe in arcā maſculus & fœmina, ſicut præceperat Deus
c Noe. Cumq; trāſiſſent ſeptē dies,

a ¶ diuino nutu.

aquæ diluuii inundauerunt ſuper

a ¶ Quod ſuperius præeaxatum eſt, per ordinem exequitur.

d terram. Anno ſexcenteſimo vitæ 3

a ¶ Niſan quia latinis maius dicitur.

Noe, mēnſe ſecūdo ſeptimodeci-

a Vt non ſenſim de more fluerent: ſed repentina inundatione terram operirent.

mo die mēſis 1 rupti ſunt omnes 4
c fontes abyſſi magnæ: & cataractę 5
cęli apertæ sūt, & facta eſt pluuia

d *Anno ſexcenteſimo, &c. Allegori.* Notandum, quod ſexcenteſimo anno inundauerūt aquæ diluuij, quia ſexta ętate mūdi, primo commendatum eſt Sacramētum baptiſmi, & hoc ſeptimadecima die ſecundi menſis, quia denarius Decalogum ſignificat. Septenarius propter ſabbatum ſeptimam requiem ſignificat, & quia in decalogo renunciatio uitiorum uidetur quicunque in baptiſmo initiatur, propter æternam requiem, omnibus uitiis ſe abrenuntiare profitetur.

e *Cataractæ.* Feneſtræ, nubes, ſcilicet, quę ſunt apertæ, ut inde inſolitę & maiores pluuiæ funderentur. Cataractę uero proprie ſunt oſtia Nili, ſed abuſiue pro omnibus feneſtris pronuntur.

Catara a verbo κατα... quod diſrup diſcin vel dec ruo. Hom. E

✻ CHRYSOSTOMVS. Omnia loquitur iuxta humanam conſuetudinē, non quod cataractę & feneſtræ ſint in cœlo quaſi diceret, pręcepit tantum Dominus, & ſtatim aquarum natura mandato conditoris obediuit, & ut confluxit, totum orbem illuit.

Libr. Genes c.20. Gen.1

✻ RVPERTVS. Si quęras, unde tāta moles aquarum? Facilis eſt reſponſio, quia inde uenerunt, quo abierant, dicēte Deo, *Congregentur aquæ quæ ſub firmamento ſunt in locum vnum, & appareat arida.* Item ſi quęras, quo data requie receſſerint? Notum eſt ſecundum Eccleſiaſten, quod omnes aquę atque torrētes, per occultas uenas ad matricem reuerunt abyſſi.

RAB. De arca ſolet quæri, utrum tanta capacitate, quanta deſcribitur, animalia omnia quę ingreſſa dicūtur, & eſcas eorum, ferre potuerit? quod cubito geometrico ſoluit Origenes, aſerens nō fruſtra dictū eſſe

NICOLAVS DE LYRA.

Mathuſalem, vt dicunt Hebræi, de quo ſupra dictum eſt, quod mortuus fuit anno diluuij. voluit enim dominus eum honorare propter iuſtitiam ſuam, & ideo noluit quod inundaret diluuium donec tranſiſſent dies luctus eius. Dicunt etiam quod iſti ſeptem dies propter hanc cauſam fuerunt additi ad terminum ſupra taxatum cxx. annorum in capitulo 6. ibi. Eruntque dies illius cxx. annorum.

C

1 Eratque ſexcentorum annorum. *Non quod Noe tunc quod cōpleſſet annum ſexcenteſimum, ſed quia inchoauerat. Patet ex hoc loco, quod ædificatio arcæ durauit per centum annos ferè, tantum enim tēpus appoſitum eſt ad oſtendendum patientiam Dei expectantis peccatorū pœnitentiam. & admonentis eos de pęnitentia per ędificationem prædictam & ipſius Noe prædicationem.*

Aedificatio arcæ 100. ann.

2 Et ingreſſus eſt Noe, &c. *Separatim nominantur viri a mulieribus ingrediendo arcā, & ex diuino præcepto, ad oſtendendum quod quādiu fuerunt in arca, fuerunt ſeparati quantum ad thorum, ſicut patebit magis infra.*

Diluuii inundatio. Diluuii exceſſus ſup terram.

3 Anno ſexcenteſimo, &c. *Hic deſcribitur diluuij acceſſus ſuper terram, & primo quantum ad tempus, cum dicitur,* Anno ſexcenteſimo *Apud* Hebræos *duę ſunt opiniones circa hoc, quia Ra. Heliezer, & ſui ſequaces dicunt quod iſte ſecundus menſis octobris, qui Hebraicè nominatur* מרחשון *marheſuan. Dn̄t. n. q̄ primus menſis anni eſt* תשרי *tiſri, qui nobis eſt ſeptember, in quo arbores ſunt perfectæ in ſuis fructib. quia hic producta ſunt a principio ut patuit ſup. c. 1. Et ideo quia mundus videtur fuiſſe creatus in iſto menſe, ideo dicūt eum eſſe primum ſimpliciter in anno, quia in eo a principio inceperunt anni & menſes. Ra. Ioſue & ſequaces eius dicunt quod ipſe eſt ſecundus menſis* אייר *Iard. ideſt Aprilis, quia Martius qui Hebraicè nominatur* ניסן *niſan, uocatur primus. vnde Exod.* 12. *d. præcipitur immolare phaſe.* 14. *lunę ad veſperam primi menſis. Sciendum tamen quod martius Hebręorum aliquando concurrit cum Aprili noſtro, & ideo aliqui doctores noſtri dicunt quod Aprilis eſt primus menſis apud Hebręos. & plenius de hoc dicetur Exo. xij. a. Incipiūt enim ipſi annū a nouilunio quod eſt equinoctio uerno propinquius, ſiue præcedat, ſiue ſequatur. Prima autem opinio cōmunius tenetur apud Hebręos, & rationabiliter ut uidetur, quia in aliquo genere aliquid bene nominatur primum, non quia ſit primum ſimpliciter, ſed propter aliquem notabilem euentum, ſicut. j. Mach. j. a. primus annus Alexādri magni uocatur primus annus regni Græcorum. propter facta notabilia Alexandri, & tamen ante eum fuerunt plures reges in Gręcia. Ita etiam videtur dici de Martio, quod tunc ſit nominat, primus menſis apud* Hebræos *propter exitum eorum de terra Aegypti ī illo mēſe. & hoc uidetur litera ſonare. Exo.* 12. *a* Dixit quoq; dn̄s ad Moyſen, menſis iſte vobis principium menſium primus erit in menſibus anni. *ac ſi diceret. licet de præterito non fuerit primꝰ nominatus, de cętero tamen erit ex cauſa dicta.*

F

4 Rupti ſunt omnes fontes. N*omine ruptionis uititur, ad oſtendendum. quod iſtud diluuium non proceſſit ex cauſa naturali. ſed ſupernaturali & ideo deridendi ſunt illi, qui huius diluuij uolunt cauſam naturalem aſſignare dicentes, quod cauſa fuit coniunctio planetarum humidorum in ſignis pluuialibus, ex qua coniunctione factum fuit iſtud diluuium. et eodem modo uolunt aſſignare cauſam incendij futuri ante iudicium per couiunctionem planetarum calidorum in ſignis calidis. Licet enim diluuium particulare in aliqua parte terræ cauſam habeat naturalem, generale tamen diluuium maxime in tanto exceſſu quod quindecim cubitis tranſcendat cacumina montium, non poteſt naturaliter euenire. Vnde & philoſophus ſecundo meteor. dicit quod cum vna pars terræ, quę prius erat arida, operiretur mari, alia pars in alia regione, ubi erat mare, diſcooperiebat, & fiebat arida. Sed qđ tota terra ſimul cooperiatur aquis, ſecundum eum impoſſibile uidetur, nec uirtute aliqua naturali poteſt tantum de aliis elementis conuerti in aquam, quod excedat capita montium; maxime in tanta altitudine.*

Diluu... neral... tural cauſ... cunt dam

5 Et cataractę cœli. *id eſt feneſtræ, Loquitur hic metaphorice, nec loquitur de cœlo ſtellato, ſed de cœlo aereo, ubi generantur nubes & pluuia.*

✻ 1 In

A eſſe Moſen in omni ſapientia Aegyptiorum fuiſſe eruditum qui geometriam dilexerunt, & cubitum geometricum quã tum ſex noſtros continere.

a *Bina & bina &c.* AVG. Præcepit ſuperius ſeptena & ſeptena de mundis duo & duo tolli de immundis. Quomodo ergo nunc dicit, duo & duo intraſſe, ſiue de mundis ſiue de immundis. Sed hoc refertur non ad numerum mundorũ & immundorum, ſed ad maſculum & fœminã. In omnibus enim duo ſunt, maſculus & fœmina.

Notandum uero quod dicitur; *In qua erat ſpiritus uitę*, non ſolum de hominibus, ſed & de pecoribus dictũ, quia quidam de ſpiritu ſãcto uolunt intelligi, quod ſcriptum eſt. *Inſufflauit in faciem eius ſpiritum uitæ*, ſed quidam codices habent melius, *ſtatum uitę.*

B b *Quadraginta dieb. &c.* ALCVI. Quadragenario numero pluuia inũdauit, qui tribulationẽ pœnitentię oſtẽdit. Poſt quadraginta dies Noe feneſtram aperuit, ſignificans ieiunantibus cœlum aperiri. Vnde Moſes, Helias, & ipſe ſaluator quadragenario numero ieiunia conſecrauit, tanquam tribus tẽporibus neceſſaria, ante legem, ſub lege, ſub gratia.

c *Quindecim cubitis altior, &c.* Si terra Olympi montis (vt tradit hiſtoria) potuit inuadere ſpacium tranquilli aeris, ubi dicitur, nec nubes videri, nec uentus ſentiri, cur non & aquæ creſcẽdo? Septima uero requies cum octaua reſurrectione iungitur. Reddito enim corpore, ſanctorum requies non finitur quæ poſt hanc uitam datur. Sed totus homo nõ iam ſpe, ſed ipſa re, corpore & ſpiritu pfecta & immortali ſalute renouatus, in æternã vitã aſſumit. Hoc ergo in ſacramento regenerationis noſtrę, id eſt baptiſmo altum myſterium eſt, altum quod quindecim cubitis excreuit aqua ſuper omnem altitudinẽ montium. Septem enĩ & octo quindecim fiũt. Septenarius quietem, octonarius ſignificat reſurrectionem. Hoc igitur ſacramentum reſurrectionis & quietis tranſcendit omnem ſapientiam ſupborum ut non poſſint† indagare ſcientiæ altitudine reſurrectionis quietẽ, & quia ſeptuaginta a ſeptem, & octuaginta ab octo nominamus. cõiuncto vtroq; numero 150. diebus exaltata eſt aqua, commendant & confirmans eandem baptiſmi altitudinem in conſecrãdo nouo homine ad tenendam quietem & fidem reſurrectionis.

D Sap. 10. a. Eccl. 39. c. Alias † genus ſuum. alias † indicare. E

ſuper terram quadraginta diebus & quadraginta nocti-
bus. 1 In articulo diei illius ingreſſus eſt Noe Sem, & 1
Chan & Iaphet filii eius, & vxor illius & tres vxores fi-
liorum eius cum eis in arcam. Ipſi & omne animal ſe-
cundum genus ſuum, vniuerſaque iumenta in † genere
ſuo, & omne quod mouetur ſuper terram in genere
ſuo, cunctumque volatile ſecundum genus ſuum. Vni-
uerſæ aues omneſque volucres ingreſſæ ſunt ad Noe in
a arcam, bina & bina ex omni carne in qua erat ſpiritus vi-
tæ. Et quæ ingreſſa ſunt, maſculus & fœmina ex omni
carne introierunt, ſicut præceperat ei Deus, & incluſit 2

a ¶ Quod homo facere non poterat, ne aquæ introierent Deus exterius bituminauit.

eum dominus de foris. Factumque eſt diluuium quadta- 3
b ginta diebus ſuper terram, & multiplicatæ ſunt aquæ,
& eleuauerunt arcam in ſublime a terra. Vehementer
enim inundauerunt. & omnia repleuerunt in ſuperfi-
ciæ terræ. † Porrò arca ferebatur ſuper aquas, & aquæ 4
præualuerunt nimis ſuper terram, opertique ſunt omnes
c montes excelſi ſub vniuerſo cœlo. Quindecim cubitis al- 5
tior fuit aqua ſuper montes quos operuerat. Conſumpta- 6
que eſt omnis caro, quæ mouebatur ſuper terram, volucrũ,
animantium beſtiarum, omniumque reptilium quæ reptãt
ſuper terram. Vniuerſi homines & cuncta in quibus ſpira-
culum vitæ eſt in terra, mortua ſunt. † Et deleuit omnem
ſubſtantiam, quæ erat ſuper terram ab homine vſque ad pe 7
d cus, tam reptilæ quã volucres cæli, & deleta ſunt de terra. †
Remanſit autem ſolus Noe, & qui cum eo erant in arca. C b 8
tinueruntq; aquæ terram centum quinquaginta diebus. 9

Quindecim. Sunt qui putant, nec terræ qualitatem, nec altitudinem montium tantam ante diluuium fuiſſe qualis & quanta eſt hodie. (Nota de montibus)

d *Deleta ſunt de terra.* ALCVI. Ideo magis terreni animalia quam aquatilia perierunt, qa de maledicta terra uiuũt.

a *Ad-*

NICOLAVS DE LYRA.

1 In articulo die illius. *Articulus imperiat rem diſtinctũ & manifeſtam. Deus enim fecit ingredi Noe de die clara & manifeſta, ad oſtendẽdũ quod poterat eum tueri a malis hominibus illius temporis. qui cogitauerant eum occideret. Cætera patent uſque ibi.*

C 2 Et incluſit eum dominus de foris. Noe *enim intra arcam exiſtens, non potuit oſtium extra bituminare. & ideo dominus ſuppleuit ꝙ homo non potuit. unde &* Hebraica *litera habet.* Et clauſit dominus pro eo.

3 Factumque eſt diluuium. *Hic ponitur diluuij exceßus, quia aſcendit vltra cacumina montium, & patet litera uſque ibi.*

3 Porro arca ferebatur ſuper aquas. *Non eſt intelligendum, quod tota arca eſſet ſuper aquas, ſed quantum ad maiorem partem. Duodecim enim cubitis profundata fuit intra aquas, ut uidebitur in ſequenti capitulo.*

5 Quindecim cubitis etc. *eodem modo accipiendi ſunt cubiti ſicut ſupra.*

6 Conſumptaque eſt omnis caro. *Hic conſequenter deſcribitur creatura uiuentis deceßus, & patet.*

7 Et

3 Et deleuit omnem ſubſtantiam. *ſcilicet uiuentem, ideo ſequitur.* Ab homine vſque ad pecus. *ſequitur.*

8 Remanſit autem, &c. *Ex hoc patet falſitas aliquorum* Iudæorũ *dicentium, quod* Og, *qui poſtea legitur rex Baſan, propter ſui magnitudinem & fortitudinem euaſit diluuium. Hoc enim dictum manifeſte contradicit huic literæ, ac etiam præcedenti, cum dicitur.* Conſumptaque eſt omnis caro, *& ſequitur;* Vniuerſi homines & cuncta in. *&c.* (Og rex. F)

9 Obtinuerunq; aquę &c. *ſ. computando a principio inundationis diluuij uſque ad diem qua aquę cœperunt minui. ſcilicet poſt centumquinquaginta dies, ideo dicitur in textu ſequenti.* Et cęperunt minui poſt centum quinquaginta dies. *Ra. Sa. dicit quod iſti centum quinquaginta dies computãdi ſunt a fine deſcenſus pluuiarum, ita quod dies quadraginta præcedunt quibus facta eſt pluuia, et ſic exponit* obtinuerunt, *ſcilicet, in magnitudine & fortitudine ſua. Et ſic ſecundum eum a principio inundationis uſque ad inchoationem decrementi aquarum fluxerunt centum nonaginta dies. Et quod dicitur.* Et cœperunt minui poſt centum quinquaginta dies. *exponit a fine deſcenſus pluuiarum, ſcilicet poſtquam obtinuerant in fortitudine ſua terram.*

Recordatus

MORALITER.

2 *Et incluſit eum dominus de for.* Per quę ſignificatur quod nullus perfectionem virtutum ingreditur, nec in ea pmanet, niſi Dei gratia adiuuetur. ſecundę Corin. tertio. b. *Non quod ſimus ſufficientes aliquid cogitare a nobis, quaſi ex nobis. ſed ſufficientia noſtra ex Deo eſt.* Et ſi non poſſumus cogitare, multo minus facere. Quantum ad ſecundum, ſicut patet ex textu, in arca ſaluatæ fuerunt aues, beſtiæ, & ſimiliter ſaluati fuerunt homines, per quod deſignatur, quod in arca virtutem ſaluantur contemplatiui ad alta volantes, & actiui in terra agentes, & prælati vtriſq; præſidentes. Quantum ad tertium omnia quę fuerunt extra arcam mortua fuerunt, ideo dicitur.

Conſumptaq; eſt omnis ca. &c. Nam excluſi ab ędificio virtutis iam mortui ſunt morte culpę, licet adhuc viuant vita naturę, ſicut dicitur Apocal. iij. a. *Nomen habes quod uiuas, & mortuus es.*

Hic

A

Cap. VIII.

Pſalm. 2 a a **A** *Dduxit ſpiritum ſuper terram. &c.* ALCVIN. De illo ſpiritu intelligi poteſt, de quo dictū eſt *Spiritus Dei ferebatur, ſuper aquas,* tunc ferebatur ut congregatis in † ſuū locū terra appareat. nunc adducitur, vt ablatis aquis diluuii, faciem terræ reuelaret. Poteſt per ſpiritum ventus intelligi, iuxta illud Pſal. cvj. c. *Et ſtetit ſpiritus procellæ,* cuius ſcilicet flatibus aqua recederet.

Alias, † vnum.

✠ THEODORETVS. Non ſolent aquæ vētis imminui, ſed potius fluctuare, atque turbari. Iam. n. hoc pacto, ēt rapaciſſimi ſinus eſſent exhauſti. Spiritum ergo diuinū innuit, quo ſane omnia fiunt, & agitata quieſcūt

b *Reuerſæq. ſunt, &c.* ALCVI. Videtur quod omnis fluuiorū decurſus ꝑ occultos meatus ad abyſſum redeant: Iuxta illud Eccle. j. b. *Ad locum unde exeunt flumina reuertentur.*

1 Reuerſæ que ſunt.

c *Requieuitq. arca menſe, &c.* ISID. Septenariam requiem ſignificat, & qa perfecti requieſcunt ibi, ſupradictæ quoq; quadraturę numerus iteratur Nō viceſimaſeptima die ſecūdi mēſis commendatur ſacramentū, & rurſus viceſimaſeptima die ſeptimi mēſis cōfirmatur, cū arca requieuit. qđ cū promittitur in ſpe, exhibet in re.

In quæſt. Hebraicis

✠ HIERONIMVS. Ararat, Armenia. Si quidem in montibus Ararat, arca poſt diluuium ſediſſe perhibet, & dicuntur ibidē vſq; hodie manere veſtigia. Ioſeph' in primo antiquitarū libro, meminit. Animaduertēs, inquit, Noe terrā diluuio liberatā, ſeptē alios dies abire ꝑmiſit & uniuerſa animalia, patētibus clauſtris emittēs, ipſe cū ſua ꝓle egreſſus eſt. Hunc locum Armenii exitum vel egreſſum uocant. Si quidē cultores illarum regionum arcam primam ſediſſe teſtantur, & lignorum quædam ſupereſſe monimēta. Arcæ huius & diluuii oēs qui barbaras ſcripſere hiſtorias, recordantur, quorū vnus eſt Beroſus Chaldæus, qui ſup diluuio referens, hæc locutus eſt. Dicitur huius nauis in Armenia ꝓpter montem Carduenorum pars aliqua permanere. D

GLOSSA GRAECA. Attende ante diluuium in æquinoctio factum fuiſſe, quando humanum genus primo conditum fuit, ut Noe ſit primus Adam ſecundi mundi.

AVG. Quæritur utrum poſt centū quinquaginta dies hęc facta ſunt, an per recapitulationem omnia rememorata. quę poſt quadraginta dies pluuię cœperunt fieri, vt hoc ſolum centumquinquaginta dies, ꝑtineat, quod uſque ad ipſos mōtes aquas eſt exaltata, aut de fontib. abyſſi iam ceſſante pluuia, aut quia manſit in altitudine nullo ſpiritu ſiccante. Cætera vero, quę dicta ſunt non, poſt centū quinquaginta dies omnia facta ſunt, ſed commemorata, quę ex fine quadraginta dierum fieri cœperunt. E

Imm tut dilu

d *Decimo enim menſe.* Notādum, qđ decimo menſe apparuerunt cacumina montium, ut quæ. 15. cubitis exceſſerant aqua diluuii, quia ſacramēta ęternę quietis & gloria reſurrectionis (q̄ neſciuit ſapiētia ſuperborum) intellexit eminentia ſanctorum per implctionē præceptorū unde Pſ. 118. n. *Amandatis tuis intellexi* Ex alibi Luc. x. d. *Abſcondiſti hęc a ſapientibus & prudentibus. & reuelaſti ea paruulis.*

☞ a Egne-

CAP. VIII.

a ¶ Poſt inundationem quadraginta dierum.

b
R Ecordatus eſt autem 1
Deus Noe, cunctorū-
que animantium, &
omnium iumentorū,
quæ erāt cum eo in ar

a Sanctum vel ventum, cuius flatibus aqua recederet.

a ca, & adduxit ſpiritum ſuper terram, & 2
imminutæ ſunt aquæ, & clauſi ſunt 3
fontes abyſſi, & cataractæ cæli, & pro-

a ¶ Videtur quod fluuiorum & riuorum decurſus per venas terræ ad matricem abyſſum redeant.

b hibitæ ſunt pluuiæ de cælo. Reuerſæ 4
1 ſunt aquæ de terra euntes & re- 5
deuntes. & cœperunt minui poſt 6
c centum quinquaginta dies. Requie- 7
uitque arca menſe ſeptimo, viceſima- 8
ſeptima die menſis ſuper montes
Armeniæ. At vero aquæ ibant, & 9
decreſcebant vſque ad decimum
d menſem. Decimo enim menſe 10

NICOLAVS DE LYRA.
Cap. VIII.

Diuiſio

R Ecordatus autem dominus Noe. *Hic conſequenter deſcribitur ſtatus ipſius Noe in diluuio recedente, & primo deſcribitur aquarum receſſus, ſecundo hominum de arca egreſſus, ibi.* Locutus eſt autem dominus ad Noe dicens: Egredere. *Circa primum ſic proceditur, quia primo ſuperficies montium denudatur, ſecundo terræ planities deſiccatur, ibi:* Cumq. tranſiſſent quadraginta dies. *Circa primum ſic dicit.*

Recordari quomodo Deus dicatur.

1 Recordatus eſt autem dominus Noe, *Nec eſt ſic intelligendum, quod aliqua obliuio cadat in Deum ſed ſcriptura loquitur ſecundum modum noſtrum loquēdi. Dicitur enim aliquis alicuius obliuiſci, quando eum nō liberat a præſentibus malis cum poſſit, & dicitur ipſius recordari quando incipit eum liberare.*

C

2 Et adduxit ſpiritum ſuper terram. *i. ventum ſiccum aquas diminuentem, vnde ſequitur.*

3 Et imminutæ ſunt aquæ. *verumtamen quia iſta diminutio non ſufficeret, niſi Oceanus ad ſuum locum rediret: Ideo ſequitur.*

4 Reuerſęque ſunt aquæ de terra. *Sicut enim per præceptum domini egreſſæ fuerant de Oceano ſupet terram ita de terra regreſſæ ſunt illuc.*

5 Euntes & redeuntes. *Per hoc deſignatur fluctuatio aquarum, & quo tempore aquæ incœperunt minui, oſtendit.*

6 Et cęperunt minui poſt centum quinquaginta dies. *In quibus obtinuerunt terras, vt ſupradictum eſt, & computatur iſte numerus a principio inundationis vſque ad diem in quo cęperunt aquæ decreſcere ſecundum communem opinionem.*

7 Re-

7 Requieuitque arca menſe ſeptimo. *ſ. anni illius.*

Ra

8 Viceſimaſeptima die, &c. *Hebræus habet* ט :אר *Ararath. Et dicūt. quod non ſignificat Armeniam ſed aliam terram, cuius montes protenduntur vſque prope Armeniam, & ideo illi montes etiam vocantur montes Armeniæ.*

Aduertendum eſt hic quod in Hebræo *habetur 17. dies menſis, & ſecundum hoc non poteſt accipi menſis ſeptimus ille qui eſt ſeptimus in anno, quia a 17. die menſis ſecundi quo incępit diluuium vſque ad decimumſeptimum menſis ſeptimi eiuſdem anni non fluxerunt centumquinquaginta dies, ſed deficiunt tres uel duo ad minus, & tamen oportet dicere, quod aquæ cœperunt decreſcere, antequam arca requieſceret, quia aquis exiſtentibus in fortitudine ſua, arca ſuper aquas deferebatur fluitando, & per diminutionem aquarum accepit fundum & quieuit, & ſecundum hoc ſeptimus menſis hic eſſet accipiendus a ſecundo menſe in quo incępit diluuium & iſte eſt octauus menſis anni.* F

Ad quorum intellectum ſecundum quod Iudæi *faciunt menſes per lunationes. duæ autem lunationes faciunt 59. dies, & ideo primum menſem faciunt Iudæi triginta dierum, ſecundum autem vigintinouem dierum, & ſic conſequenter de alijs decem eodem modo combinando, & quia Moſes ſcribebat* Iudæis, *menſes ſunt hic accipiendi iſto modo.* Si *autem a decima ſeptima die menſis ſecundi computentur dies centumquinquaginta, qui fluxerunt antequam aquæ incœperunt decreſcere, non inuenientur completi decem & ſeptem dies menſis ſeptimi, accipiendo ſeptimum menſem illius anni, ſed deficiunt tres uel quatuor dies, ut patet cōſiderando quantitatem menſium dictam.*

Mc cu Hc

9 At vero aquæ, &c. *non eſt intelligendum quod ibi finierit decrementum aquarum ſimpliciter, ſed tantum aquarum quæ excedebant capita mōtium, ideo ſubditur.*

10 Decimo enim menſe. *ſcilicet anni non enim poteſt hic accipi*

✠ de-

M O R A L I T E R.

Hic deſcribitur egreſſus de arca, quę ut dictum eſt ſignificat ędificium virtutum, ideo per hunc egreſſum deſignat *mors iuſtorum in conſpectu domini precioſa.* Pſal. 115. a. tunc enim tranſeunt iuſti perfecti ad palatium cœli. ideo dicitur.

1 *Recordatus eſt autem Deus Noe cunctorumq. animantium,* ſcilicet, ipſum ad ſe vocando, & tunc egredietur virtuoſus de arca virtutum. Nam in patria non remanēt cardinales, nec ēt de theologicis fides & ſpes, ſaltem quantum ad actus quos habent

habent in ꝑſenti. Et primo ponitur diluuii ceſſatio, cum dicitur.

3 *Et imminutæ ſunt aquæ, & clauſi ſunt fontes, &c. arefacta eſt terra.* quia per aquas inundanles ſignificantur vitę preſentis tentationes, quę poſt mortem ceſſant ab anima. Huius autem ceſſationis verus nuntius eſt columba, id eſt ſpiritusſancti gratia conſummata. Gloria enim eſt gratia conſummata, & quoniam ſancti ad gloriam tranſlati, tanto nobis magis proficiunt orationibus ſuis, quanto propinquiores ſunt domino maieſtatis, ideo ſubditur.

Creſcite

primo die menſis apparuerunt ca- 1
cumina montium. Cumque trãſiſ- 2
ſent quadraginta dies: aperiens Noe 3
feneſtram arcæ, quam fecerat, di- 4
a miſit coruum: qui egrẽdiebatur, et 5
non reuertebatur donec ſiccarẽtur
b aquę ſuper terram. Emiſit quoque 6
columbam poſt eum, ut uideret ſi
iam ceſſaſſent aquæ ſuper faciem
terrę. Quę cum nón inueniſſet ubi 7
c requieſceret pes eius, reuerſa eſt ad
eum in arcam. Aquæ enim erant ſu 8
per uniuerſam terram. Extenditq.
manũ 1 et apprehẽſam intulit in ar
d cam. Expectatis autẽ ultra ſeptem 9
diebus aliis, rurſum dimiſit colũbã
ex arca.† At illa uenit ad eum ad ue
ſperã, portãs ramũ Oliuę uirẽtibus 10

a In Hebræo: Egreſſus eſt, exiens & reuertens donec ſiccarentur aquæ.

A a *Egrediebatur.* ISIDO. Quod poſt xl. dies coruus non rediit, aut aquis intercæptus, aut cadauere natante illectus, figurat immunditia cupiditatis teterrimos, & ideo his quæ foris ſunt in mundo nimis intentos, aut rebaptizari, aut ab his quos præter arcam, id eſt, eccleſiam baptiſmus occidit, ſeduci & teneri.

AVG. Queritur utrum coruus mortuus ſit, an aliquo modo viuere potuerit? Si enim fuit terra, vbi requieſceret ſimiliter columba requiem † inueniſſet. Vnde cõiicitur, quod cadaueri potuit coruus inſidere, quod naturaliter refugit columba.

✠ AMBRO. Quęrenda cauſa, nec tantum latet, quantum ad literam pertinet, quia plerique quaſi annuciam futurorum coruum æſtimãt, & voces eius obſeruant, uolatuſque rimantur.

b *Emiſit quoque.* ISID. Emiſſa columba, nec inuenta requie, reuerſa, ſignificat per nouum teſtamentum requiẽ ſanctis in hoc mundo nõ eſſe promiſſam, poſt quadraginta enim dies emiſſa eſt, quo numero vita quæ in mũdo agitur deſignatur.

B STRAB. Arca continet coruum & columbã, & eccleſia bonos & malos, Coruus emiſſus non reuertitur, quia reprobi illecebris ſæculi inhærentes pereunt. Columba rediit, portans ramũ oliuæ virentib. foliis in ore ſuo, quia ſancti ſimplicitate gaudentes, munus pacis in ore portãt: dicẽtes. Pſal. cxix. a Cum his qui oderunt pacem eram pacificus, cum loquebar illis, &c. D

c *Reuerſa eſt.* Quæſtio eſt: Quomodo columba non inuenerit vbi reſideret: cum iam nudata eſſent cacumina montium, ſecundum narrationis ordinem? Quod recapitulatione poteſt ſolui, vt poſterius narrata intelligantur, quæ facta ſunt prius, aut potius nondum ſic data fuerunt. Quæſtio de colũba redeunte.

✠ GLOSSA GRAECA: Columba requiẽ non inuenit, vel quia per aerẽ humidum difficulter volabat, vel quia nullum ſui generis inuenit. Coruus vero qui humidis gaudet, in nantib. vel corporibus ſic pernatãtibus, requieuit.

d *Expectatis, etc.* Poſt ſeptẽ dies alios, dimiſſa colũba ꝑpter ſeptenariã operationẽ ſpiritualem, oliuæ fructuoſũ ſurculum † retulit, ſignãs multos ext. eccleſiam baptizatos, ſi pinguedo charitatis non defuerit, poſteriore tempore in ore columbæ, tanquam in oſculo pacis ad vnitatis ſocietatem † reduci. al. † detulit

✠ AMBROSIVS. Sed vnde cognouit Noe quod defecit aqua de terra? primo quia potuit intelligere, vtrum ſiccum an humidum folium eſſet allatum. Deinde quia non eſt huiuſmodi columba, vt poſſit fructus latentes ſub aqua eruere. aliàs † adduci. cap. 18.

E e *Portans ramum.* ALCVI. Columba ramum oliuæ expulſo teterrimo alite ad Noe poſt diluuium portat, quia columba ſpiritusſancti ad Chriſtum poſt baptiſmum veniens, ramo refectionis & luminis pacem annunciat. 1 Manum ſuam.

a *Expe-*

NICOLAVS DE LYRA.

decimus a ſecundo menſe, quia eſſet undecimus menſis anni, quia in litera dicitur, quod ab illa die qua apparuerunt cacumina montium, ſcilicet a prima die decimi menſis expectauit Noe *quadraginta diebus, & poſtea ter ſeptem diebus, qui ſimul iuncti faciunt ſexaginta unum Menſis autem vndecimus & duodecimus illius anni non faciunt niſi quinquagintanouem dies: & ſic non eſſet verum quod dicitur in litera, quod poſt illos lxi. dies prima die primi menſis anni ſequentis. Noe aperuit tectum arcæ. &c.*

1 Primo die menſis apparuerunt cacumina montium. *Et tũc primo arca fuit tota extra aquam. Ex hoc dicto & aliis prædictis poteſt colligi, quot cubitis arca intrabat aquam, quando aquę fuerunt in fortitudine ſua. Patet enim quod non intrabat quindecim cubitis, quia aquæ in* C *fortitudine ſua excedebãt montes quindecim cubitis, quoniam & tunc arca ferebatur, id eſt, fluctuabat ſuper aquas. Si autem tunc intraſſet aquam quindecim cubitis non fluctuaſſet, quia fundus arcæ capita montium tetigiſſet, & ex hoc patet conſequenter, quod tantum præciſe arca intrabat aquam, quantum aqua excedebat montes, quando arca primo requieuit ſuper montes. Ad hoc uidendum, accipiendum eſt tempus a primo die quo cœperunt aquæ decreſcere, uſque ad diem quo apparuerunt primo capita montium: quia tunc diminutæ ſunt aquæ quindecim cubitis, quibus excedebant montes. Dicitur autem in litera,* quod aquæ cœperunt minui poſt centum quinquaginta dies, *qui accipiendi ſunt a primo die inundationis aquarum, & completæ fuerunt ſeptimo menſe. xix, die incluſiue, & ſic in uiceſima die ſeptimi menſis cœperunt aquæ decreſcere. Dicitur in litera, quod decimo menſe prima die menſis apparuerunt etiam capita montium. Ex quo patet, quod tunc primo completum eſt decrementum quindecim cubitorum, quibus aqua montium cacumina excedebant, a uiceſima autem die incluſiue menſis ſeptimi uſque ad primam diem decimi menſis fluxerunt ſeptuaginta dies, qui ſi diuidantur per quindecim, qui eſt numerus cubitorum prædictorum, aſſignatur decremento cuiuslibet cubiti quatuor dies & dimidia & ſexta pars unius diei. Idem dicitur in litera quod* menſe ſeptimo vigeſimoſeptimo die menſis, requieuit arca ſuper montes. *Ex quo patet, quod a principio decrementi aquarum uſque ad requiem arcæ fluxerunt tantum octo dies, in quibus aquæ decreuerunt duobus cubitis fere ſecundum prædicta. Ex quo concluditur ſecundum prædicta, quod arca intrabat aquam tredecim cubitis & parum plus. Et iſta probatio procedit ſecundum textum noſtræ tranſlationis, ut patet ex prædictis. Si autem ſecundum literam Hebraicam quę habet,* ſeptimo menſe, decimoſeptimo die menſis requieuit arca, *procedatur: oportet accipere menſem ſeptimum non ſolum qui eſt ſeptimus in anno ſed qui eſt ſeptimus a ſecundo menſe anni, in quo incepit diluuium, ut dictum eſt ſupra. Et iſte eſt menſis octauus anni, & tunc a principio decrementi aquarum uſque ad requiem arcæ fluxerunt dies uigintiſeptem, in quibus ſecundum prędicta aquę decreuerũt ſex cubitis imperfecte tamen, & ſecundum hoc arca intrabat aquam nouem cubitis, & parum plus. In toto autem iſto proceſſu accipiuntur menſes ſecundum acceptionem Iudæorum, & ſic debent accipi, ſed quomodo accipiantur, iam dictum eſt. Supponitur etiam, quod aquę qualibet die decreſcebant ęqualiter, quod eſt ſatis probabile.*

2 Cumque tranſiſſent quadraginta dies. *Hic conſequenter deſcribitur quomodo terrę planicies fuit deſiccata per ulterius decrementum aquarum.* Cumque tranſiſſent quadraginta dies *ab apparitione capitum montium.*

3 Aperiens Noe feneſtram arcæ. *Non fuit oſtium per quod ingreſſi ſunt homines & animalia, ſed feneſtra, de qua ſupra dictum eſt.* Coru' quare nõ redijt.

4 Dimiſit coruum. *Et hoc fuit undecimo menſe anni.*

5 Qui egrediebatur, &c. *Secundum communem expoſitionem non eſt intelligendum, quod reuerſus ſit ad Noe aquis deſiccatis, ſed remãſit apud cadauera, ut communiter dicitur, & eſt ſimilis modus loquendi. Matth. 1. d. de Ioſeph & Maria, ubi dicitur.* Et non cognoſcebat eam donec peperit filium ſuum *primogenitum, non quod poſtea cognouerit. In Hebræo dicitur.* Qui egrediebatur exiens & reuertens. *Et hoc idem dicit Hieron. in li. de* Hebræi. *quæſt. quod exponunt* Hebræi *dicentes, quod coruus emiſſus de arca non fecit legationem ſuã prout Noe intendebat, ſed magis extra arcam volitabat querens reingredi in arcam. Cauſam autem huius aſſignant aliqui Hebręi, ſcilicet quod coruus habebat Noe ſuſpectum de fœmella ſua.* Ex *quo patet in eis cęcitas magna, qui tam abſurda dicunt & credunt, imo etiam in hoc ſibi contradicunt. Dicunt enim (& ſatis apparet ex textu) quod coitus fuit ſimpliciter interdictus a Deo intra arcam. Sed quia tranſlatio quam habemus de emiſſione corui uidetur contraria Hebraicæ literę, ideo poteſt ſic concordari.* Qui egrediebatur & non reuertebatur. *ut per hoc exprimatur intentio* Noe. *Ad hoc enim eum mittebat, ut per ſuum reditum haberet aliquod ſignum de ſiccatione aquarum. Sed quia non iuit ſecundum intentionem Noe, ſed magis reuerſus eſt, ſtatim nullo ſigno apportato, ideo litera Hebraica factum corui exprimit, cum dicit.* Qui egrediebatur exiens & reuertens. *Sed ſecundum hoc dictum non remanſit apud cadauera, ſed quia aquæ adhuc erant ſuper totam terram plenam, ut dicitur infra, regreſſus eſt ad arcam, ut haberet paſtum.* F

6 Emiſit quoque columbam. *Quia coruus non fecerat legationem ſuam.*

7 Quæ cum non inueniſſet vbi requieſceret pes eius. *Hoc uidetur falſum, quia iam ante apparuerant ca[cu]mina montium. Sed dicendum quod ex diutina mora aquarum ſuper totam terram non erat deſiccata adhuc, ſed erat quaſi lutum, in quo non libenter quieſcit columba.*

8 Aquæ enim erant ſuper uniuerſam terram. *ſcilicet planam, quia iam ante cacumina montium diſcooperta erant.*

9 Expectatis autem ultra ſeptẽ dieb. aliis. *Ex quo patet quod* 14. *dies tranſierunt ab emiſſione corui.*

10 Portans ramum oliuę. *In ſignum deſiccationis terræ. Sequitur.*

a *Expectauitq; nihilominus ſeptem alios dies, &c.* Isid. Poſt alios ſeptem dies dimiſſa columba, nec reuerſa, ſignificat finē ſæculi, quando requies ſanctorū erit, non in ſacramento ſpei, quo nūc eccleſia conſociatur, quandiu bibitur quod de latere Chriſti manauit, ſed in pfectione ſalutis, cū tradetur regnū Deo & patri. vt in illa cōſpicua contēplatione veritatis, nullis egeamus myſteriis.

b Isid. *Sexcenteſimo primo anno, &c.* vitę Noe, id eſt, peractis ſexcētis annis aperit arcę tectū, quia finita ſexta ætate ſæculi reuelat ſacramentū. Viceſimaſeptima die ſecūdi mēſis dr̄ ſiccata terra, tanquā finita ſit baptizādi neceſſitas. Quia in numero dierū. lxij. Ipſe eſt. n. ſecūdi menſis xxvij. reſurrectionis tēp⁹ exprimitur quo baptiſmus cōpletur. Qui numerus ex cōiūctione corporis & ſpiritus ſepties octonos habet vno additio propter vnitatis vinculum.

Siccantur aquæ.

c *Menſe ſecundo.* Strab. id eſt, Maio. 1 Noe annū fecit ī arca, & ipſa die qua īgreſſus fuerat egreſſus eſt. Ingreſſus eſt enim xvij. die mēſis ſecūdi. Nūc dicit, qa egreſſ⁹ eſt ſeptima & xx. die eiuſdē menſis. Sed ſciēdū eſt quia ſi pręſenti diei addantur vndecim qualis luna hodie eſt, talis erit poſt annū ipſa die. Qñ ergo Noe ingreſſus eſt xvij. luna, vel ſeptimadecima dies mēſis ſecūdi fuit. Ideo poſt annū xj. additis, fuit xxvij. dies & xvij. luna.

Hiſtoricè. 1 Præcipitur Noe egrediur arcam. Temporū diuiſio ſecūdū He. Myſticè.

Menſe ſecūdo, &c. Sicut ſupra dictū eſt decimaſeptima die ſexcēteſſimi anni aqs diluuii terra madefacta eſt. viceſimaſeptima die ſecūdi menſis arefacta eſt, qñ pceptum eſt, vt de arca egrederetur: & pactū acciperent, ne vltra aqs diluuii perirent In quo intelligi pōt, quia p 5. & 7. ſicut ſup. ſtatus inchoātiū ſignificari pōt, qñ vitiis abrenunciatur per 17. pmotio perfectorum in cōſummatione virtutum. Si enim decem & ſeptē decem addas fiunt uiginti ſeptem. Si enim decem præceptis quibus peccatis renunciatur, Euāgelicā perfectionem addiicias, qua pcipitur nō ſolum nō iraſci. ſed etiam inimicos diligere, & ſimilia, ad illam ætatem perfectionis peruenisti, de qua nec ſacramētis prædictis egeas, & de arca exiens, id eſt, in ſpe ad ſpem perueniens, requiem in ſacramentis promiſſam inuenies.

Qñ Noe egreſſus.

d *Egredere de ar. &c.* Isid. Iuncti exeunt, qui diſiuncti intrauerunt, quia *nunc caro concupiſcit aduerſ⁹ ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnem.* Sed in reſurrectione iuſtorum pfecta pace ſpiritui corp⁹ adhęrebit nulla mutabilitatis indigentia uel cōcupiſcentia reſiſtente.

✻ Ambrosivs. Quęramus qua rōne quando ingrediebantur in arcā hic ordo fuit ingrediētium, ut primo ipſe īgrederetur, & filii eius, īde uxor eius, & uxores filiorum eius, qñ autē exeundi pręceptum ſuſcipiunt, commutatum eſt. Nā ſcriptum eſt, *Egredere tu et uxor tua, et filij tui, & uxores filiorum.* Et litera quidem ſignificat in ingreſſu abſtinentiam generationis in greſſu, gn̄rationis uſum. Apertè igitur velut ordine ipſe īgreſſionis uocē quandā iuſtus emittit, tēpus illud nō eſſe cōcubitus, neq; delitiarum, quo omnibus immineret interitus. Vnde in euangelio dominus ait, reprehendens quod tēporibus Noe manducarent & biberent, uxores ducerent, & ideo propter intemperantiam ſuperueniſſe diluuium.

vbi ſu.

e *Et tollēs, etc.* Avg. ingreſſa ſunt ī arcā munda & immunda animalia, ſed poſt egreſſum nō offeruntur Deo niſi munda. Quod uero ait: *Nō percutiā omnem anima vi. ſicut feci,* & addidit, q̄ largitate bonitas donat indignis forte no. teſt. indulgentia figurata eſt, ut pterita ultio ad legis perueneat ſeueritatem, hoc ad gratiæ bonitatem.

✻ Chrysostomvs. Conſideraquō omnium cōditor, in natura certā inſeuit uirtutis ſcientiam Vnde. n. dic oro, iuſto ueniſſet? nullus erat alius quē uidebat, uel a quo diſcebat. Sed ſicut principio dixi, Abel à ſeipſo cōmonitus, magna diligentia oblationem perfecit, ſic utique & nunc iuſtus ſua uoluntate & arbitrio ſano, cenſuit domino per ſacrificia gratiarum actionem offerendam.

✻ 1 Odó

1 Ing mini vel r vel g rent. † ſup & d.8 ſra 9.: Hem

foliis in ore ſuo . Intellexit ergo
Noe quod ceſſaſſent aquæ ſuper ter-
a ram : expectauitque nihilominus ſe-
ptem alios dies, & emiſit columbam,
quæ non eſt vltra reuerſa ad eum.
b Igitur ſexcenteſimo primo anno, pri- 1
mo menſe, prima die menſis imminu
tæ ſunt aquę ſuper terram. Et aperiēs
Noe tectum arcæ aſpexit, viditque
c quòd exciccata eſſet ſuperficies terræ. 2
Menſe ſecundo, ſeptima et viceſima 3
die menſis arefacta eſt terra. Locutus
d eſt autem Deus ad 1 Noe dicens. E- 4
gredere de arca tu & vxor tua, filii 5
tui, & vxores filiorum tuorum te- 6
cum: cunctaque animantia, quæ ſunt
apud te: ex omni carne tam in uolatilibus
quam in beſtiis et uniuerſis reptilibus
quæ reptant ſuper terram, educ
tecum, et 2 ingredimini ſuper ter
ram. † Creſcite et multiplicamini 7
ſuper eam. Egreſſus eſt ergo Noe 8
et filii eius, vxor illius, et uxores
filiorum eius cum eo : ſed et omnia
animantia, iumenta et reptilia,
quæ reptant ſuper terram ſecundum
genus ſuum, egreſſa ſunt de
arca. Aedificauit autem Noe alta- 9
re domino : et tollens de cunctis pe-

a ¶ Coniuncti exeunt viri, & fœminæ, qui diſiuncti intrauerunt.

b ¶ Quia his replendus erat mundus, redditur primæ creaturæ benedictio.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sexcenteſimo primo an. &c. *Quia iam nō apparebant in ſuperficie terræ.* Ideo *ſequitur.*

2 Viditque quod exciccata eſſet, &c. *Scilicet ab inundatione aquę. Veruntamen terra non erat adhuc ita ſicca & ſolida, ut eſſet apta ad ingreſſum animalium & hominum. Ideo ſequitur.*

3 Menſe ſecundo ſeptima & viceſima die, &c. *id eſt, perfecte de ſiccata & aptata ad ingreſſum animalium & hominum.*

Diuiſio.

4 Locutus eſt autem do. ad Noe di. *Poſtquam deſcripſit diluuij receſſum, hic conſequenter deſcribit ipſius Noe egreſſum, vbi ſic proceditur: quia primo deſcribitur obedientia egredientis, ſecundo deuotio offerentis ibi:* Aedificauit autem Noe. *Circa primum dicitur ſic:*

5 Egredere de, &c. *Sicut enim ingreſſus fuerat arcam de mandato domini, ita ad egrediendum expectauit eius mandatum.* Egreſſus *eſt autem* Noe *anno reuoluto eadem die qua ingreſſus fuerat: Quod probatur ſic, & quia ſexcenteſimo anno vitæ ſuæ menſe ſecundo xvij. die menſis ingreſſus eſt arcam, & anno reuoluto illa dies fuit 27. menſis ſecundi, in qua dicitur exiſſe: quia annus ſolaris excedit annum lunarem in 6. diebus. Iudæi autem faciunt menſes per lunationes, & ſic accipiuntur hic vt dictum eſt.*

6 Tu & uxor tua, filii tui, & uxores filiorum tuorum tec. &c. *In ingreſſu arcæ dixit:* Tu et filii tui, *ſeparando viros a mulieribus, in exitu coniungit vxorem cum viro, vt ex modo loquendi oſtendatur quod ſicut in ingreſſu arcæ concubitus fuit prohibitus, ita in exitu fuit laxatus & impotus, unde ſequitur:*

7 Creſcite & multiplicamini ſu. &c. *Nec iſtud refertur ad homines tantum, ſed etiam animalia & aues, quorum egreſſum præceperat & ſic patet quod etiam brutis tunc relaxatus eſt coitus qui ante fuerat prohibitus.*

8 Egreſſus eſt ergo Noe & filii eius, uxor illius, &c. *obediens mandato Dei.*

9 Aedificauit autem Noe altare, &c. *Hic conſequenter deſcribtur ipſius Noe deuotio, per hoc quod obtulit ſacrificiū Deo gratias agēs de ſua liberatione.*

1 Odo

MORALITER.

7 *Creſcite et multiplicamini ſuper terram:* ſcilicet uiuentium, ut p orationes ueſtras electi transferātur ad ueſtrum conſortium. Ideo ſubditur.

8 *Egreſſus eſt ergo, &c.* quia per orationes ſanctorum & miniſterium angelorum electi egrediuntur de vita pſenti, & transferuntur ad cœleſtia. Luc. 16. e. *Factum eſt autem ut moreretur mēdicus & portaretur ab angelis in ſinum Abrahæ.* Quod nobis concedat, &c.

1 *Benedi-*

a ✠ *Odoratuſq; eſt.* IDEM. Ne offendaris verbo craſſiore, ſed huius verbi attemperationem tuę infirmitati aſcribe.. Intellige hinc quod accepta fuerit Deo oblatio iuſti. Quare autē hæc fieri permittit Deus? Et in hoc noſtræ infirmitatis habetur ratio: Quia enim homines à vero Dei cultu defecturi erant, & proprios Deos effecturi, quibus ſacrificia immolarent, prius voluit vt ſibi dona offerrērur, quo vel ſic a propoſito depelleret pniciosoerrore illiciendos.

b *Senſus enim, &c.* GREGO. in moral. libro xxxviij. Nemo ſibi attribuat ſi cogitationes vicerit quia corruptionis malum quod quiſque ab ortu carnalium deſideriorum ſumpſit exercet ī prouectu ętatis, & niſi hoc citius diuinæ fortitudinis reprimat manus, omne bonum naturę culpa vertit in profundum. *Neque qui plātat eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui incrementum dat Deus.*

✠ CHRYSOSTOMVS. Vide quantam cōſolationē affert vniuerſo hominum generi, per hęc enim nobis demonſtrare vult, quod non ſit vltra tale diluuium venturum, & quod neque talis hominum communis interitus tātum orbem inuadet.

coribus et volucribus mundis, obtulit ho-
a locauſta ſuper altare. 1 Odoratuſq; eſt do- 1
minus odorem ſuauitatis, 2 & ait ad eum :
Nequaquam vltra maledicam terræ pro- 2
b pter homines, Senſus enim & cogitatio 3
humani cordis in 3 malum prona ſunt ab
a ¶ corporali iudicio.
adoleſcentia ſua. Non igitur vltra percu-
tiam omnem animam ſicut feci. Cunctis 4
diebus, terræ ſementis et meſſis et frigus
et æſtus, æſtas et hyems, nox et dies non 5
¶ Seruiendo homini.
requieſcent. 6

✠ AMBROSIVS. Cum dicit *non maledicam*, oſtendit quod magis alleuet ærumnas hominū quam ingrauet, ſciens quod penitus peccata hominum auferri nequeant. Tāquam ī prouerbio. Si quis reti ſubtili haurire cupiat aquam, ſic qui malitiā ex pectoribus hominū auferre conatur.

✠ RVPERTVS. Singulari ſenſus nomine, quinq; ſenſus corporis ſignificans, qui proni ſunt in malum, præſertim ubi cogitatio cordis, qua reſtringi debuerāt, & ipſa prona in malum, eiſdem ſenſibus pro armis utitur ad opꝰ malum. Igitur non ultra faciam ſicut feci, ideſt, non ita confuſa ultione cum homine qui ſolus peccat, terram quoque inſenſibilem vel iumenta quorum ſicut nulla iuſtitia, ſic nullum peccatum eſt, delebo, ut nunc deleui.

a Repli

Vbi upra c.22.

2 Et ait ad eum: & dixit dominus in corde ipſius ſub. Noe, id eſt, ita ſenſit ī cor de ſuo per Deum. lib 14 in Gen. c.29.

3 In malū prona sū mala eſt.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Odoratuſque eſt dominus. *In hoc oſtenditur acceptatio diuina, & per conſequens Noe bonitas & deuotio declaratur: quia tales oblationes non erant acceptæ Deo, niſi ex fide & deuotione offerentium, & quia propter gratitudinem in aliquo beneficio homo meretur aliud beneficium, ideo poſt beneficium liberationis datur beneficium aſſecurationis, cum dicitur.*

2 Nequaquam ultra maledicam. &c. *eam generaliter diſſipando per diluuium.*

3 Propter homines, *id eſt, propter peccata hominum, & cauſa ſubditur,* Senſus enim & cogitatio, &c. *Sequitur.*

4 Cunctis die. terrę, &c. *ſecundum Hebræos hic diuiduntur ſex tempora, & cuilibet tempori duo menſes attribuuntur. Tempori ſementis attributur medietas Septembris; & totus October & medietas Nouēbris Tempori frigoris aſſignatur medietas Nouembris, & totus Decēber & medietas Ianuarij. Tēpori vero hyemis medietas Ianuarij & totus Februarius & medietas Martij: & ſecundum eos grauius eſt tempus frigoris quam hyemis. Tempori meſſis attribuitur medietas Martij totus Aprilis & medietas Maij. In terris enim callidis aliqua tempeſtiua incipiunt colligi circa finem Martij, & maxime ſecundum menſes Iudæorum, quia primus menſis Hebræorum cui correſpondet Martius, ſemper concurrit cum aliqua parte Aprilis, & aliquando fere totus includitur. Tempori æſtatis attribuitur medietas Maij & totus Iunius & medietas Iulij. Tempori æſtus attribuitur medietas Iulij & totus Auguſtus & prima medietas Septembris, & eſt tempus æſtus grauius in calore quam tempus ęſtatis, & ideo ſic nominatur ſicut & de frigore et hyeme dictum eſt in contraria qualitate.*

5 Nox & dies. *Iſta circumeunt omnia tempora.*

6 Non requieſcent. *Id eſt prędicta nō ceſſabunt de cętero propter diluuium, ſed deducentur ſecundum ordinem ſuum.*

1 Bene

Egreditur

ADDITIO.

In cap. 8. vbi dicitur in poſtilla. Ex hoc dicto & alijs prædictis poteſt colligi. &c.

ADDITIO.

Inquirere quot cubitis arca intraſſet aquam tempore diluuij, uidetur magis curioſum quam vtile, cum non ſolum habere notitiam certam de hoc nullam pręſtat cognitionem utilem in credendis nec in agendis, ſed nec etiam requiritur ad planam literę expoſitionem. quantūcunque .n. arca aquam intraſſet ſiue plus ſiue minus, non uariatur ex hoc aliquid ī expſitione literę, ut patet intuenti, & ideo Gloſſa noſtra mentionem de hoc non facit; neq ut credo aliquis ſanctorum, nec etiam doctorum Hebręorum, niſi ſolum Ra.Sa. qui in huiuſmodi uanis quęſitis per modum quæſtionis facit longam altercationem. Dato etiam, quod hæc inquiſitio requireretur vel eſſet aliqualiter vtilis rationes tamē a Poſtillatore ad hoc probandum inductæ nullam videntur habere efficaciam: Nam *præſupponit ad hoc probādum quædam manifeſte non uera. Dicit enim primo, quod ſi arca intraſſet aquam quindecim cubitis. quod non fluctaſſet, eo quod fundus arcę capita montium tetigiſſet, quod non eſt verum, nam potuiſſet arca fluctuare in locis non mōtuoſis, quę ſunt maior pars & præcipua vniuerſæ terrę, non enim neceſſe erat, quod ſemper arca trāſiſſet ſuper capita montium, vt manifeſtum eſt. Vult etiam deducere ꝙ decrementum cuiuslibet cubiti durauit per quatuor dies & dimidium, & ſextā partem vnius diei: & hoc diuidendo ſeptuaginta dies (quod fuit tempus decrementi) per quindecim partes, qui eſt numerus cubitorum, quibus aqua excedebat montes, ut largius hoc videtur deduci in poſtilla. Quæ quidē deductio manifeſte eſt inualida. Quod ſic patet:* Nam *cum aqua ſua natura ſit fluida, oportet, ꝙ orbiculariter ſe habeat circa centrū. Ex quo ſequitur, ꝙ multo maior quantitas aquæ cōtinebatur in ſummo cubito primo exiccato, quod eſt remotius a centro, quam in cubito immediate ſequente, quod eſt propinquius centro, & per conſequens minoris capacitatis, & ſic de ſequentibus, in tantum quod cubitus ultimus, q terram immediate circundabat, continebat minorem quantitatem aquę reſpectu cuiuſcunque cubiti ſuperioris, ut ſatis patet cuilibet aduertenti. Pręſupponitur etiam in dictis ſuis (licet non exprimat) quod ſuper montes Armenię in quibus requieuit arca, creuerūt aquę quindecim cubitis: Et hoc eſt ignotum ſeu incertum.* Nam *ſi montes Armenię non ſunt de altiſſimis montium, tunc aqua creuit ſuper eos plus quam quindecim cubitis. Exceſſus enim cubitorum quindecim intelligendus eſt reſpectu ſummorum montiū, vt patet per literam dicētem:* Opertique ſunt montes excelſi ſub vniuerſo cęlo quindecim cubitis. *Pręſuppponit ēt, quod aquę qualibet die decerſcebant ęqualiter, quod dicit eſſa probabile. Quod qdem præſuppoſitum non facit ad propoſitum ſuum concludendum.* Nam *dato, quod tāta quātitas aquę decreſceret vna die ſicut in alia, ex hoc tamen non ſequitur quod tanta quantitas cubiti ſeu altitudinis aquę decreſcat ī una die ſicut in alia rōne iam dicta.* Nam *unus cubitus in altitudine poſitus eſt multo maioris capacitatis, quam alius cubitus non ī tanta poſitus altitudine, ut dictum eſt. Si autem quis dicat, cū prædicta qō (ut dixi) ſit potius curioſa, quam utilis, cur circa eam tantā fecerim altercationem, Dicendum, quod hoc introduxi ad oſtendendum ineptitudinem ipſius Ra.Sa. in expoſitione ſacrę ſcripturę, licet eum frequenter alleget Poſtillator.*

REPLICA.

Correctorij contra Burgen. in c.8. ubi poſtillator attendit uarias ſanctorum opiniones de arcę quantitate. Quibuſdam ſentientibus, quod eius quantitas attendenda eſſet ſecundum cubitos geometricos, alijs ſecundum cubitos uſuales, ſic quod beatus Aug. Originem commendans 15. *de ciuit. Dei. c. 27. ſtat cum prima menſura, concludens quod qui talē magnitudinem nimiam reputant, cogitent centū annos quibus fabricatu eſt arca. Vnde & Gl. ord. allegans eundem beatum* Aug. *dicit, quod ſi p Noe & tres filios eius in centum annis arca tantę magnitudinis fabricari nō potuit, non mirum alios artifices aſſumptos, &c. uide in gl.* 18. *Idcirco uidebatur idem poſtillatori rōnabiliter diſputandum de arcæ ingreſſu in aquā, ſciens quod oportet naues magnas plus ingredi quam minores, cōcludens quod non potuit ſecure ingredi quindecim cubitis, ſed minus, qa alias periculum fuiſſet naufragij ad cacumina montium, quæ tantū quindecim cubitis fuerunt cooperta. Quam diſputationem Burg. ualde ægrefe rens Poſtillatorem pro curioſitate reprehēdit plus exiſtens curioſus (ne dixerim vanus) quia vana aſſumit ad reprobationem Poſtillatores. Primo namque dicit poſtillatorem aſſumere quædam manifeſte non uera, ī hoc quod dicit arcam latam ſuper montium cacumina non fluctuaſſe, ſi quindecim cubitis ingreſſa fuiſſet aquas.* Hoc *dicit eſſe falſum ex medio quod in uico ſtraminum nō valuiſſet, videlicet qđ arca potuiſſent in locis non mōtuoſis fluitare: Nō erat inquit neceſſe quod arca ſemper trāſiret ſuper capita montiū. Ecce quantum concludit: Conceſſit enim illis,*

A ✻ adhuc ſtat dictum poſtillatoris. Quod ſi aliquando impetu aquarum & ventorum arca fuiſſet lata ſuper cacumina montium, vtique naufragiũ tactu arcæ ad montes aſſuiſſet in illo caſu ſcilicet ſi quindecim cubitis aquam intraſſet. Quod autem aliquando, & ſi non ſemper, arca ferretur ſuper cacumina, oportet Burgen. concedere, niſi uelit fingere miraculum, & ſic nihil ualet ipſius argumentum. Quod autem ſecundo Burgẽ. dicit contra Decrementi æqualitatem, nõ valet, immo ſuæ propriæ aſſertioni contradicit. Dixit enim ſupra de opere tertiæ diei, quod elementũ aquæ ſit ecentricum, &c. nunc autem dicit quod de ſua natura fluidum, oportet quod orbicularíter ſe habebat circa cẽtrum. Eadem enim rõne, q̃a fluidum, non oportet quod nunc ſit ecentricum; Vbi ſatis fuiſſet dicere: Quod ſicut aridæ in principio apparent pro hominum generatione, cooperta fuit, ita ex alia parte nunc cooperta, tempore diluuij fuiſſet denudata, & redeundo diuina iuſſione ad locum ſuum diluuium ceſſaſſet, & ſic probabilia eſſent quæ dixit poſtillator, & Burgen. improbauit. Sententia iſta trahi poteſt à beato Aug. xvj. de ciu. Dei. c. ix. vbi dicit, quod nulla diſcretionis ratio aſſignari valeat, quare terra apud nos debeat diſcooperiri, & non infra nos, & ſic cõiecturari poſſent antipodes. q. d. quod quia ſola Dei voluntas poteſt aſſignari pro cauſa, q̃ aqua relicta ſua natura quia fluida, quare tẽpore diluuij a parte infra nos, denudata defluxiſſet ad partes noſtras, & refluxiſſet iuxta arbitriũ diuinę uolũtatis, & ceſſaſſet diluuiũ. uel dicatur ſi placet ſicut dictũ eſt ſupra c. 1. correctorij. D

1 Bene

CAP. IX.

B
Enedixitque Deus 1
Noe & filiis eius, &
dixit ad eos: Creſci-
te & †multiplicami
ni: & †replete terrã,
b & terror veſter ac 2
tremor ſit ſuper cuncta animalia
¶ Non hominibus ſed irrationalibus præponitur homo.
terræ, & ſuper omnes volucres cœ-
li, cum vniuerſis quæ mouentur in
¶ Poteſtati.
c terra. Omnes piſces maris manui 3
d veſtræ traditi ſunt, & omne quod
mouetur & viuit, erit vobis in ci-
e bum. Quaſi olera virentia tradidi 4
vobis omnia, excepto quòd car- 5
¶ Quia ſedes animæ in ſanguine eſt.
f nem cum 1 ſanguine non comede-

CAP. IX.

a Benedixitque Deus Noe & filijs, &c. Creſcite & multiplicamini. Homo in terrorem cæteris animalib⁹ præponitur, in ſolatium trãſactæ vindictę, & ne pauci homines à pluribus beſtiis opprimant, & ſciant ſe irrationabilib. ſed nõ rationabilibus domini.

B b Et terror ueſter, &c. GREG. Homo nõ rationabilib. ſed irrationabilibus p̃lat⁹ eſt natura, & ideo dicitur ei, vt ab animalibus, nõ ab hominibus timeat: q̃a contra naturã, ſupbire eſt, ab ęquali velle timeri.* Vnde antiq patres nõ reges hominũ, ſed paſtores pecorũ fuiſſe dicuntur. Oẽs ergo hoĩes naturales genuit, ſed p varijs meritis, alius alios diſpenſatio Dei iuſta, ſed occulta præponit, vt humana formidine peccare metuant, qui diuina iudicia nõ formidant. Nõ autẽ præpoſiti ex hoc timore ſuperbiant, in quo non ſuã gloriã, ſed ſubditorũ q̃rant iuſtitiam. Non enim hominibus ſed beſtiis dominantur, q̃a ex qua parte beſtiales ſũt, ea formidini ſubſtrati ſũt. Manu ergo humilimæ cõſiderõnis p̃mendus eſt tumor elationis. Si enim apud ſemetipſam mẽs deſcẽderit de veritate culminis, inueniet planiciẽ naturalis ęquitatis vt non p̃eſſe gaudeat, ſed prodeſſe.

lib. 21. moraliũ c. 11. Benedicitur Noe. Cõfir. coniugij ſup. 1. c. 8. c. alias † implete. Homo dominatur beſtiis. Homini rurſũ oĩa ſubiiciuntur. * Antiqui non reges ſed paſtores. Conceſſio ciborũ omnium præter ſuffocatum.

c ✻ Omnes piſces maris manui ueſtrę, etc. HVG. A S. VICT. Vel arte vel vi capere valeatis, & veſci eiſdẽ. Quod autem interdum beluæ quædam marinæ euertant naues, & deuorẽt homines, cõſecutũ eſt ex peccato. Nã piſces, & cætera bruta non ſunt ita perfecte ſubiecta poteſtati humanæ in ſtatu naturæ corruptæ, ſicut fuerũt in ſtatu innocentiæ.

in annot. in Gen.

Hom. 27. d ✻ Omne quod mouetur, etc. erit uobis in cibum. CHRYS. Hic eſt initium edendarũ carnium, non vt nos ad ventris ingluuiem paret, & inſtruat, ſed q̃a ex ipſis erat Noe ſacrificaturus & gratias acturus, vt ne videamur quaſi ab execreatis abſtinere, idcirco edendi facultatem concedit, & valde ſecuros reddit.

✻ Theo-

✻ THEOD. Deus poſt diluuiũ carnium edendarũ legem ſtatuit, vt morbũ morbo expelleret, & minori maius ſanaret, Prœuidens enim Deus talia in deorũ numero atque honore quãdoque habẽda, eorũ eſcam cõcedit, vt impietatẽ è medio tollat. Extremæ enim dementiæ eſt adorare quod comedas.

✻ RABAN. Eſus carnium conceſſus videtur poſt diluuiũ, propter infœcũditatẽ terrę & hominis fragilitatẽ.

✻ HVG. A S. VICT. Non eſt autem hoc abſolute intelligẽdũ de oĩ animato & mobili ex ſeipſo, ſed ĩtelligendum eſt, de vniuerſis animalib. humano eſui aptis.

e ✻ Quaſi olera. AMBR. Sicut olera (inquit) pabuli dedi vobis oĩa, non olera omnia dedi vobis ad eſcam: Vtantur igitur q̃ vtũtur carne tanquã olerib⁹, non ad diſtẽtionẽ, non ad ruinã corporis, quã epulæ carnis facere cõſueuerũt. Sed quemadmodum & olera nõ oĩa ad eſcæ vſum habilia ſunt, ita non omne viuũ reptile accommodandum ad vſum epulandi. E

f Carnem cum ſanguine. ISI. Dantur eis cuncta animalia in eſcam, q̃a in vocatione gentiũ ad fidem nulla diſtãtia eſt, quod in diſco Petri figuratur. Sãguinẽ manducare prohibent, ne vita priſtina quaſi ſuffocata ĩ cõſciẽtia teneat, ſed effundatur per confeſſionem. Eſus carniũ conceſſus videtur poſt diluuiũ, propter infœcũditatem terræ, & hominis fragilitatem.

✻ CHRYS. Attende eãdem regulam. Nam vt protoplaſto dictũ eſt, vt frui poſſet omnibus quæ ſunt in paradiſo, abſtineret tantum ab vnico ligno, ita & hic, Omne reptile viuens erit vobis in cibum, vt olera herbarum vobis omnia dedi. Deinde ſicut Adã dictum eſt, vt de vno ligno ex oĩbus non ederet, ita hic dictũ eſt, carnẽ in ſanguine animæ ne comedatis. Quid eſt caro in ſanguine animæ? id eſt, ſuffocatũ. Bruti .n. anima ſanguis eſt. Quia igitur ſacrificia perfecturi erant ex brutis, quaſi doceret illos, dicẽs, quia ſanguis mihi ſegregatus eſt, vobis caro. Hoc autẽ

☞ facit, F

C NICOLAVS DE LYRA.

CAP. IX.

Diuiſio. 1 BEnedixitque Deus Noe & filijs eius, Et dixit ad eos, &c. Hic cõſequenter deſcribitur ſtatus Noe poſt diluuium, & Primo quãtum ad Dei beneficium: Secundo quantum ad ipſius exercitium ibi: Cœpitque Noe vir agricola. Circa primum primo deſcribitur Dei beneficium quantum ad collationem boni: Secundo quantum ad amotionem mali, ibi. Hoc quoque dixit Deus ad Noe, Circa primum deſcribitur primo beneficium ipſius Dei erga Noe & filios eius in ſpiritualibus, cum dicitur. Benedixitque Deus Noe & filijs eius, gratiam ſuam in eis augmentando. Secundo tangunt Dei beneficia in temporalibus, & primo quantum ad conſeruationẽ ſpeciei. quæ eſt per generationem, cum dicitur. Creſcite, & multiplicamini, &c. Secundo quantum ad præſidentiam dominij ſuper bruta, cum ſubditur.

Beneficiũ Dei erga Noe.

2 Et

2 Et terror veſter, &c. Non tamen ſic eſt intelligendum, q̃ ipſi & filijs eius ſit datum tantũ dominium ſuper animalia, ſicut hẽbat Adam in ſtatu innocentiæ. ſed quia ſunt * domeſticabilia per hominem, & naturaliter timent faciem hominis. Tertio tangitur beneficium Dei quantum ad conſeruationem indiuidui per nutritionem, cum dicitur.

3 Omnes piſces ma. &c. Tunc enim conceſſit eis Deus q̃ poſſent veſci piſcibus & carnibus, duplici ratione. Vna quia terra per diluuium fuit peiorata, vt dictum eſt ſupra, & ideo terræ naſcentia non ſunt, ita nutritiua ſicut ante. Secunda, quia natura humana facta eſt fragilior, & ideo conceſſus eſt eis victus lautior, vnde ſequitur.

4 Quaſi olera virentia, &c. Id eſt ſicut homini primo conceſſi veſci oĩbus terræ naſcentibus, ita vobis concedo veſci piſcibus & carnibus.

5 Excepto q̃ carnem cum ſanguine non comedetis Ab illa generalitate illud excipitur. Et exponitur a Iudæis vno modo ſic. Carnem cum ſanguine, id eſt, mẽbrum abſciſſum de animali viuo. quia

✻ iſted

MORALITER.

1 Benedixitq; Deus Noe & filijs eius. Per Noe autẽ & filios eius intelligitur bonus prælatus & ſubditi eum imitãtes, quos ſaluat a diluuio viciorum. Ideo benedicitur.

Benedixitq; Deus Noe & filijs eius. Et quia nõ ſolũ ſaluat eos à vitijs, ſed ẽt multiplicat in ſpiritualibus bonis, Ideo ſubditur: † Creſcite & multiplicamini, &c. Sequitur,

4 Quaſi

4 Quaſi olera virentia tradidi vobis omnia. Per hoc autem quòd debilitata in diluuio humana natura, cõceditur eſus carnium & piſcium: oſtenditur quòd ſubueniendum eſt neceſſitati debilium: Excipitur ſanguis per quem ſignificatur peccatu, quod non eſt alicui concedendum: Pſal. 50. c. Libera me de ſanguinibus Deus Deus ſalutis meę, &c. Contra vero timorem diluuij ſignum datur; cum dicitur,

† Ecce

A facit vt primis illis temporib. comprimat illorum impetum & propenſionem in homicidia.

✻ RVPERT. Bona exceptio dicentis, *excepto quod carnem cũ ſanguine* id eſt, niſi prius effuſo ſanguine non comederis.

a ✻ *Sanguinem enim anim. &c.* CHRYS. Animane hominis ſanguis eſt, Nõ hoc dicit, abſit, ſed humano more vſus eſt, quaſi qs dicat alicui ſanguinẽ tuum porto in manib. meis hoc eſt poteſtatẽ habeo iterficiẽdi te.

✻ PROC. Quis dubitet quo pacto vlciſcatur animalia bruta, cũ hęc neu tiquã ſint reſurrectura. Reſpõdetur, nõ in futuro iudicio vniuerſali expo ſcet pęnas ſed legib. quas longo poſt poſuit interuallo, pęnas dabũt. Nam eum qui cædem cõmittit, & quadru pedem quępauperiem fecerit iiſdem pęnis ſubdit. Vlciſcitur ergo per magiſtratus & iudices, quib. imperiu me rum cõceſſum eſt. Cęterũ his verbis ſatis luculẽter prædicit reſurrectionẽ & extremũ iudiciũ. Nec tamen credẽ etiã bruta animalia in reſurrectione apparitura, & pęnas expenſura, ſi qñ pauperiẽ fecerint. Sed hic eſt ſen ſus. Si à feris fueritis deuorati ex ipſa vos conquiram terra & inſtaurabo deperditam hominis naturam.

b ✻ *Effundetur ſanguis illius.* CHRYS. Si à tam peruerſo conatu nõ te repel lit naturæ cõmunio, cogita quod ad imaginẽ Dei formatus eſt, & quãtis eũ donauerit prærogatiuis, & quod omni creaturæ pfectus ſit, & qeſces à mala voluntate. Quid ergo ſi quis ĩnumeras patrauerit cędes & tãtũ ſan guinis effundat, quomodo dignã dabit pœnã ſanguinis effuſi? Non hoc cõſidera, ſed tale, nõ multo poſt accipiet corpus incoruptibile, quod poterit cõtinuam & æternam pænã ferre.

c *Ecce ego ſta. pact. &c.* Teſtamẽtũ po ſuit Deus inter ſe & hoĩes, & omnẽ aĩam viuã, ne perdat eã diluuio, arcũ ſ. qui apparet in nubibus, qui nunquã niſi de ſole reſplendet. Illi. n. non pereunt diluuio ſeparati ab eccleſia, qui in prophetis & in omnib. ſanctis ſcripturis tanquã in Dei nubib. agnoſcũt gloriam Chriſti, non ſuam quærunt: Sed ne adoratores huius ſolis intumeſcant, ſciant ita Chriſtum ſignificari per ſolem, ſicut per leonem, per agnum, per lapidem, ſimilitudinis cã non proprietatis ſubſtantia.

✻ RVPERT. Dicimus pactũ mul-totiens totiẽs promiſſum, ſed vnum & ſemel initum, pactũ vnũ quo ſolo inimicitię ſoluũtur, incarnatio vel paſſio filij Dei. Huius pacti duo tantũ ſunt ſigna præcipua, ſed multæ promiſſiones præceſſerũt. Primũ ſignũ. *Arcum meũ ponã in nubibus.* Secundũ quod datum Abrahæ. *Circumcidetis carnem præputij veſtri.* D

a tis. Sanguinem enim animarũ veſtrarum 1 requiram de manu † om-
[a] Fortium hominum.
nium beſtiarum, & de manu hoĩs, 2
De manu 3 viri & fratris eius requirã
Omnem hominem fratrem, omnis hominis vult intelligi, quia ex vno omnes.
aĩam hominis. † Quicunque 4 effude
b rit humanum ſanguinem, 5 fundetur 6
ſanguis illius ad imaginẽ quippe Dei factus eſt homo. † Vos autem creſcite & multiplicamini, &
3 ingredimini ſuper terrã, & 4 impleteeam. Hæc quoque dixit Deus 7
c ad Noe & ad filios eius cũ eo: † Ecce ego ſtatuã pactum meum vobiſcum, & cum ſemine veſtro poſt vos, & ad omnem aĩam viuentem, quæ eſt vobiſcũ tam in volucribus quam in iumentis & pecudibus terræ, cunctiſq; quæ egreſſa ſunt de arca & vniuerſis beſtiis terre. Statuam pactum meum vobiſcum, & nequaquã vltra interficietur omnis caro aquis diluuii, neque erit deinceps diluuium diſſipans † terram. Dixitq; Deus: Hoc † ſignũ fęderis quod do inter me & vos, & ad oẽm animam viuentẽ, quæ eſt vobiſcum in generationes ſempiternas. Arcũ meum
d ponã in nubibus, & erit ſignum fœderis inter me & inter terrã. Cumque obduxero nubibus cœlum, apparebit arcus meus in nubibus, & recordabor fœderis mei vobiſcum, & cum omni anima viuẽte, quę carnem vegetat, & non erũt vltra aquæ

d *Arcum meum ponam, &c.* ALCV. Arcũ dedit Deus in ſignũ ſecuritatis ne, hoĩes formidoloſi timerẽt altero diluuio deleri pluuiarũ inũdationes ſæpe cernentes. Hic in cęlo poſit⁹ eſt, vt ab oĩb. videri poſſit, & pro quacunq; tribulatione ad eũ attolamus oculos cordis, quĩ habitat ĩ cælis, quia vero arcus nõ eſt, niſi ex radijs ſolis & humida nube, vñ q̃ ante diluuiũ nõ fuiſſent pluuię. Poterat aũt ex rore & fontium inundatione terra fœcundari.

STRAB. Arcus duos habet colores cæruleũ & igneum, q duo iudicia exprimunt. Vnum, q̃ pteriit Aliud ignis quod venturum creditur in fine ſeculi. Vnde cæruleus color extrinſecus. Igneus vero intrinſecus.

✻ AMBR. Nõ arcũ iſtũ dicit, quo pluuiarũ ſigna declarãt. Hic arc⁹ qui iris dr, per diẽ videri ſolet, per noctẽ nõ apparet, ergo videamus ne quia arcus quo ſagittę iaciũtur, nũc tẽditur. nũc reſoluitur qdã extẽſionẽ & remiſſionẽ, videat ſcriptura ſignificare, vt ſit quædã mẽſura, & qddã diuinæ virtutis examẽ: eſt ergo v irtus iuiſibilis Dei, q & ſpecie extẽdẽdi & remittẽdi moderatur pdiuina uolũtate, miſericordia poteſtatẽ, quæ neq; cõfunci oĩa nimia ceſolutione, neq; derũpi nimia irruptione patiat. Quã ideo ĩ nubib. dicat poni, qa tũc maxime op⁹ eſt diuinę auxilio prudẽtiæ, qñ agmina nubiũ in pcellas tẽpeſtateſq; cogunt. Ideo dicit, *arcũ ponã*, nõ ſagittã. Arcus. n. inſtrm iaculandę ſagitę eſt. Itaque nõ ipſe arcus vulnerat ſed ſagitta. Et ideo dominus in nubib. arcũ magis q̃ ſagittam ponit id eſt, nõ illud quod vulneret, ſed quod habeat terroris indicium.

✻ PROC. Aiunt arcũ nõ eſſe quãdã armaturã, qua corp⁹ læditur, ſed eſſe telũ vulnera infligẽs, & in lõgũ pijciatur manẽte illæſo eo q id torquet. Sic igitur non oẽs diluuio opprimentur, quęuis quidã eã calamitatẽ ſũt experturi. Arc⁹ ẽ quaſi viſibile ſignũ Dei uirtutis inuiſibilis inhærẽs aẽri ĩtẽſionẽ & remiſſionẽ qdãmõ gubernãs. F

a Erant

[Right margin:] † Aliàs cũ ctorum. — Ius gladii. † Mar. 26. c. Ap. 13. c. — 2 In hoĩe lxx. pro ſã guine hominis. Chal deus interpres cũ teſtib. alii vertũt p hoĩem alii Hebra iſmũ ſeſſe volũt ſanguinẽ hominis in hoĩe, id eſt humanũ ſanguinẽ. E — Vbi ſupra cap. 27. — 3 Ingredimini, vel generatio nẽ facite. 4 Implete eim, multi pliceimini — in cap. 9.

[Left margin, cut off:] .4. in ..ca. 31. — ſupra. — ap. 9. — iri fra eius, ebraiſ puni uiuſq; inis, intelli vir-Chal-inter vir q. derit uinẽ is ſui. ca 1. c. — E. 54. c. — n. 27. B ũ Dei Noe rur-dilu-ore. 4. c. — oẽm † eſt. — inem rma-fędus nubi eccl. 4 o. — 4. in ..c. 34.

NICOLAVS DE LYRA.

iſtud videtur crudele & inhumanum. Alio modo, vt per hoc intelligatur, prohibitum, ſtrangulatũ, ſummerſum & per ſe mortuũ, & huiuſmodi quod moritur abſque ſanguinis effuſione. Tertio modo intelligitur, vt per hoc intelligatur prohibitus eſus ſanguinis ſeparatim à carne, ac ſi diceret: Carnem cum ſan. &c. *id eſt, licet eſus carnium ſit vobis conceſſus, non tamen eſus ſanguinis. Quarto modo ſic exponitur Leuit. 17. c. quod ſi aliquid acciperetur venatione uel aucupio, prius deberet effundi ſanguis quam comederetur. Et ratio huius acceptionis ſubditur.*

1 Sanguinem enim anim. &c. *Ideſt corporum animatorum.*

2 Requiram de ma. &c. *Quod exponitur dupliciter, vno modo quia Deus requirit vltionem de homicidio, non ſolum ſi fiat manu hominis immediate, ſed etiam ſi fiat mediantibus beſtijs, ſicut tyranni tradebant martyres beſtijs deuorandos. Alio modo, vt homo non ſolum puniatur propter homicidium, ſed etiam beſtia ſi interficiat hominem, propter facti horrorem, quamuis animal brutum peccare non poſſit, vnde & Leu. xx. c. dicitur:* Qui cum iumento & pecore coierit, morte moriatur, pecus quoque occidite.

3 De manu uiri & fratr. &c. *Hoc ſimiliter dupliciter exponitur. Vno modo ſic.* De manu uiri, *ideſt, fortis, & audacis,* & de manu fratris, *ideſt, quantuncunq; propinqui, ut per hoc oſtendatur, q homicida nõ euadet diuinam ultionem, nec pp fortitudinem ſuam, nec propter propinquitatem. Alio modo ut per hoc intelligatur pœna homicidij uoluntarii, cum dicitur:* De manu viri, *& caſualis ſeu fortuiti, cum dicitur.* Et de manu fratris eius, *ideſt, de manu illius qui diligebat occiſum, tanquam fratrem proprium, quia etiam talis homicida lege punitur Deberet. n. fugere ad unam ciuitatem refugii, & ſic manere quaſi exul à ciuitate ſua vſque ad mortem ſummi ſacerdotis, ut habetur infra Num. 35.*

4 Quicunque effuderit human. &c. *ſcienter & a propoſito.*

5 Fundetur ſanguis, &c. *Et ratio ſumitur propter dignitatem naturæ humanæ, cum ſubditur.*

6 Ad imaginem quippe Dei factus, &c. *Et patet.*

7 Hæc quoque dixit Deus &c. *Hic conſequenter deſcribitur Dei beneficium erga Noe, & poſteros eius, quantum ad amotionem mali. Licet enim iam aſſecuraſſe eos de diluuio amplius non futuro per verbum, hic amplius aſſecurat per ſenſibile ſignum, videlicet per apparitionem iridis temporibus pluuioſis, & patet litera vſque ibi.*

[Margin:] Beneficiũ Dei erga Noe.

3 De — 1 Et

MORALITER.

1 *Ecce ego ſtatuam, &c:* Et hoc ſignum eſt cęleſtis arcus, p quem ſignificatur Chriſtus, ĩ quo eſt forte lignum & chorda mollis, per q ſignificatur virtus diuinitatis, & fragilitas humanitatis; & ſicut in arca chorda mollis flectit lignum, ſic ĩ paſſione humanitatis flex⁹ fuit rigor iuſtitiæ & ſeueritatis. Qui vero ſi de pura & hũci deuotione reſpiciũt arcũ, ſecuri ſunt a diluuio vitiorũ. Eccl. xliij. b, *Vide arcũ & bñdic eũ qui fecit illum.* Sequitur.

& ſicut

diluuii ad delendam vniuerſam car
a Ceruleo colore deſignans prǽteritum diluuium, igneo futurum iudicium.
nem. Eritque arcus[a] meus in nubib.
& videbo † illum, & recordabor fœ 1
Initi vel habiti.
deris ſempiterni, quod pactum eſt
inter Deum & omnem animam vi-
uentem vniuerſæ carnis, quæ eſt
ſuper terram. Dixitque Deus Noe:
Hoc 1 erit ſignum fœderis, quod 2
conſtitui inter me & omnem car-
a nem ſuper terram. Erant igitur fi- 3
lii Noe qui egreſſi ſunt de arca,
a Nomen vel nominatus. c Callidus. c Latitudo.
Sem[a], Cham[b], & Iaphet[c]. Porrò Cham 4
ipſe eſt pater Chanaam. Tres iſti
ſunt filii Noe, & ab his diſſemina-
tum eſt omne hominum genus
Chriſtus homo factus.
ſuper vniuerſam terram. Cœpitque 5
† Noe vir agricola exercere terram,
Vinea domini ſabaoth domus Iſrael eſt.
b & plātauit vineā, & bibeſq; vinū ine 6
a Calice paſſionis. Paſſus.
c b Crucifixus vbi infirmitas mortalitatis apparuit.
c Alij in domo, id eſt, in gente ſua ſcilicet iudaica.
briatus[a] eſt, & † nudatur in taber- 7 8

A
in q. Heb. Ham.
a *Erant igitur filij.* HIER. Sæpè LXX. non ualentes, ח heth literam, quia duplicē aſpirationem ſonat, in Græcum vertere, χ chi Græcam addiderunt, docentes in huiuſmodi vocabulis eſſe aſpirandum. Vñ Cham tranſtulerunt pro eo quod eſt Hā, a quo Aegyptus uſque hodie lingua Aegyptiorum dicitur Hā.

Hemi. 28.
✲ CHRYS. Quare ſcriptura aſſignauit, *Cham autem erat pater Chanaam?* Voluit per hoc nobis illius intemperantię nimietatē inſinuare, & quod neq' calamitatis magnitudo illū coercere potuit, neque tanta in arca anguſtia illius concupiſcentiā ſedauit, ſed quanuis ſenior frater nondū filios procreauerat, hic incōtinentiæ deditus, in tēpore generalis īteritus, rei uenereç deditus fuit. Itaque non multo poſt propter cōtumeliā in parētē, maledictionē ſuſceptur' erat eius filiꝰ Chanaam.

† aliàs nō habet illū

in cap. 9.
✲ PROCOP. Ex hoc textu elici poteſt, Chanaā priorem conſpexiſſe verenda patris & aui. Patri id reūncianti nudus faciēs bonum ſenem. Ex textu. Nam inquit ſcriptura. *Noe experrectus è ſomno, cognouit quæ fecerit filius ſuus natu minimus.* Cham autē non erat filius natu minimus, ſed ſecundus. Et cum aui plerūque nepotes appellent, filios natu minimum vocauit Chanaam.

filii Noe.
B
cap. 39.
✲ RVPERT. Porro Chā eſt pater Chanaam, ſubauditur habitatoris terræ huius, quam tu ò Iſrael ingredieris poſſidendam.

vbi ſupra.
✲ CHRYSOST. Sicuti per tres illos hominum genus multiplicauit, uniuerſi conditor, ita & in fide per duodecim piſcatores idiotas & illiteratos, omnem ſibi orbem conciliauit.

Noe inebriatus.
Chanaan.
Homi. 29.
b ✲ *Plantauit uineam.* CHRYSOSTO. Veriſimile eſt, quod ab initio uinea fuerit

D
fuerit in ſex diebus creata, ſed non dico, quod fuerit notus ab initio plātæ vſus, uel fructus ex illo manifeſtus. Nam ſi fuiſſet ab initio notus, Abelis tempore inter oblatas hoſtias & uinum libaſſent. Et quia neque Noe guſtauerat prius, neque aliū ſciebat qui guſtauerat, ignarus qua menſura vti debebat, per ignorantiam in ebrietatē incidit. Propterea quoniam carnis eſus in uitam hanc introductus fuerat, poſtea & uini potus acceſſit.

vbi ſu
✲ PROC. Fortaſſis non citra diuinā prouidentia, nec carnium nec uini vſus ante diluuium frequētatus eſt. Si enim ut docet ſcriptura, tanta fuit dementia illorum mortalium, ut aquis domandi fuerit, quid eueniſſet, ſi carnium & uini vſus fuiſſet cognitus.

ihoc gnun
✲ IDEM. Agricola Noe plantauit uineā, nempe populū ſuum ī Chriſto. Primus ex uino bibit, ſic Chriſtus paſſione cōſummatus eſt. Noe nudatus eſt in domo ſua, ſic Chriſtus crucifixus eſt a Iudæis. Chamus typus eſt populi Iudaici qui illuſit Chriſto è cruce pēdēti. Reliqui duo populi ſunt fideles qui præceſſere legem & qui ſecuti ſunt.

E
c *Bibenſq; uinū etc.* Chriſtus quoque inebrietatus, dum paſſus, nudatus, dum crucifixus *In tabernaculo ſuo*, id eſt, inter domeſticos sāguinis ſui, tūc nudata eſt mortalitas carnis, *Iudæis ſcandalum, gentibus ſtultia.* ipſis autem uocatis Iudæis & gentibus, quaſi Sem & Iapheth, Dei uirtus, & Dei ſapientia, qua quod ſtultum eſt Dei, ſapientius eſt hominibus.

† 35. ante ſexto Noe ſibi p ex a cultu vineā tat. aliàs datu
ALCVI. Poſt diluuium Noe inebriatus eſt, quia forte neſciebat uino poſſe inebriari. Nec enim ante diluuiū legūtur homines vino vſi. Ideo de Noe ſpecialiter dicitur, quod plantauerit uineam.

NICOLAVS E LYRA.

1 Et recordabor fœd. &c. *Non quia obliuio cadat in Deū, vt ſupra dictum eſt, ſed dicitur recordari alicuius quando ſubuenit ei quia ſic ſubueniēdo ſe habet ad modum recordantis ipſius.*

C
2 Hoc erit ſignum fœd, &c. *Tunc enim dominus fecit apparere iridē & oſtendit ipſi Noe, vt de cætero cognoſceret illud ſignum cum ſua poteritate. Circa hoc autem quæritur. Quomodo iris ſit ſignum fœderis, cum procedat ex cauſa naturali. Et dicunt aliqui, quod vſque ad diluuium non fuerat pluuia, nec iris apparuerat. Sed hoc non videtur rationabiliter dictum cum pluuia fiat ex diſpoſitione aeris & motu ſtellarum, & iſtæ cauſæ multo tempore præceſſerant. Propter quod non eſt veriſimile, quin & effectus conſecutus fuiſſet multis vicibus, & ideo alij dicunt, quod licet præceſſiſſent nubes & pluuiæ, non tamen fuerat nubes in tali diſpoſitione quod ibi generaretur iris. Quia ad generationem iridis requiritur nubes denſa, & ante nubem denſam nubes rorida, vt habetur tertio Meteororum, quia iris generatur in nube per modum ſpeculi. vbi requiritur receptio in roratione, & terminatio in denſitate nubis, ſicut in ſpeculo requiritur perſpicuitas vitri, & denſitas plumbi terminans. Dicunt igitur quod primo facta eſt talis diſpoſitio quando Deus oſtendit ipſi Noe iridē. Sed hoc non videtur quia ſecundum Auguſtinum, Deus res quas condidit, ſic adminiſtrat, vt eas proprios motus agere ſinat. & ideo cum talis apparitio fiat ex cauſa naturali, non eſt veriſimile, quin multoties præfuit eius cauſa, quē et per conſequens effectus concomitabatur. Vnde idem inconueniens eſt negare quod pluuia ante diluuium fuerit, & quod iris apparuerit, vt videtur. Suppoſito igitur quod apparuerit ante diluuium, dicunt aliqui, quod nihilominus poſt diluuium eſt datum in ſignum diluuij non futuri. Nec eſt ſignum ad placitum, vt nomina ſignificant res, ſed eſt ſignum naturale, ſicut digeſtio vrinæ eſt ſignum futuræ ſanitatis, vel mortis non futurę ex illa ęgritudine. Ad cuius intellectum præmittunt modum generationis iridis, quia non generatur tempore multum ſicco, nec multum pluuioſo, eo quod in nube rorida oppoſita ipſi ſoli, & hoc quando ſunt vapores in aere ſufficientes ad generationem talis nubis. Non tamen ſunt in tanta abundantia, quin calor ſolis poſſit eas deuincere, ſic quod non ſequitur ex eis magna pluuia: & eſt ſignum naturaliter ſignificans diluuium non futurum de propinquo, quia ſignat remotionem diluuij de propinquo futuri ſcilicet remotionem vaporum in tanta multitudine, quod inde poſſent generari pluuiæ in tanta abūdantia, quod ſequatur diluuij inundatio. Veruntamen quia talis diſpoſitio aeris non ſemper durat ideo vna apparitio non eſt ſignum diluuij de cætero non futuri, ſed apparitio continuata per frequentem apparitionem, & ideo dicunt quod ante diluuium non fuit ſignum diluuij non futuri, quia talis apparitio fuit interrupta magno tempore ante diluuium. Sed hoc dictum videtur eſſe contra veritatem & contra textum. Accipit enim cauſam diluuij partialem pro totali ſcilicet quod pluuiæ fuerint, & poſſint eſſe cauſa, quod eſt falſum. Quia diluuium generale de quo non eſt quæſtio non poteſt cauſari naturaliter, vt dictum eſt ſupra octauo, capitulo. Item contra textum qui cauſam diluuij actiuam attribuit virtuti diuinæ ex influentia ſpeciali, & materialem principalem aquis Oceani virtute diuina eductis ſuper terram, & multiplicatis vltra cacumina montium quindecim cubitis. Vnde ſupra ſexto ca. dixit dominus.* Ecce adducam aquas diluuij ſuper terram, *quantum ad cauſam efficientem. Et ſeptimo c. quantum ad cauſam materialem dicitur,* Rupti ſunt omnes fontes abyſſi magnę, & cataractæ cœli apertæ ſunt. *Ex quo patet quod cauſa materialis & principalis fuerunt aquæ Oceani. Patet igitur quod aparitio iridis non poteſt eſſe ſignum naturale diluuij generalis non futuri, cum non ſit ſignū remotionis cauſæ niſi materialis tantū. nec adhuc materię principalis, ſed ſecundariæ, vt patet ex textu, & ideo dicendū, quod eſt ſignum magis ad placitum, ſcilicet ex ordinatione diuina inquantum Deus ordinauit quod apparitio iridis de cetero eſſet ſignum rememoratiuū pacti vel fœderis ipſius Dei facti ad Noe, quod diluuiū decætero non induceretur generaliter terrā diſperdens ſicut dicitur in textu.* Eritq; arcus meus in nubibus, & videbo illum, & recor. fœd. &c. *Ex quo patet quod ante diluuiū non fuit in ſignū huius licet apparuerit, quia tale pactū vel fœdus non erat adhuc inſtitutum: ſed pacto facto Deus inſtituit apparitionem iridis, ſiue ipſam iride de nouo in ſignū huius pacti vel fœderis licet iris ſit res naturalis, & ante diluuiū fuerit. Sicut aliquando contingit in humanis, quod lapis magnus qui diu ſtetit in aliquo loco immobilis, de nouo ſtatuitur in ſignū alicuius diſtinctionis, vtpote hæreditatū vel regnorum.*

F
3 Erant igitur filij Noe. *Iſtud ponitur per quandam recapitulationem & vt exprimatur quod ſequitur.*

4 Porro Cham ipſe eſt pater Chanaan. *Iſtud ſpecialiter exprimitur, eo quod dominus daturus erat filijs Iſrael terram Chananęorum.*

5 Cœpitq; Noe vir agricola. *Hic deſcribitur ſtatus Noe poſt diluuium, quantum ad exercitum: erat enim terra per diluuium peiorata, vt ſupra dictum eſt, & ideo indigebat diligentiori cultura.*

6 Et plantauit vineam. *Licet enim eſſet producta à terra, erat tamen quaſi ſylueſtris dimiſſa: & ipſe diligentius coluit.*

7 Bibēſq; vi. &c. *Ignorabat enim fortitudinē vini, quia prius erat inexperta.*

8 *Et* nudatur in tab &c. Id *eſt, diſcoopertus in partibus, inferioribus.*

Quod

MORALITER

Cœpit. q. Noe uir, &c. Cōtingit autē diabolo procurante & Deo permittēte, quod bonus Prælatus qui per Noe ſignificatur, prius intētus ſpiritualibus, ad terrenorum cōcupiſcētiā couertitur, ideo dicitur.

† *Quod*

a naculo ſuo. † Quod cum vidiſſet †
a ¶ Quia neci Chriſti conſenſit. ¶ Iſrael ſecundum carnē. ¶ Medius frater, i. populus Iudæorum, qui nec primatum Apoſtolorum tenuit, nec vltimus in gentibus credidit. b ¶ Mortalitatem patris nudatam.
Chām pater Chanaā, verenda, ſci 1
a ¶ Per literam legis & prophetiæ.
licet, patris ſui eſſe nudata, nũciā- 2
uit duobus fratribus ſuis foras. At
a ¶ Duo filii maximus, & minimus, duo populi ſunt. b ¶ Sacramentum tranſactæ paſſionis.
vero † Sem et Iapheth, pallium im †
poſuerũt humeris ſuis, et inceden-
a ¶ Velamento honorantes vnde ſint nati ſcientes.
tes retrorſum, operuerunt verēda
b patris ſui: Facieſque eorum auerſæ
a ¶ Quia in necem Chriſti non conſenſerunt.
erant, et patris virilia non viderũt.
Euigilans autem Noe ex vino, cũ
a ¶ Prophetico ſpiritu.
didiciſſet quæ fecerat ei filius ſuus
a ¶ Plebs Iudaica, quæ dum Chriſtum crucifixit pœnam in filios tranſmiſit dicens: Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros, Matth. 27. b.
c minor, ait: † Maledictus Chanaan 3
puer, ſeruus ſeruorũ erit fratribus
d ſuis. Dixitq;: Benedictus Dñs Deꝰ 4
a ¶ Ex quo Iudæi.
e Sem, ſit Chanaā ſeruꝰ eiꝰ. Dilatet 5
f a ¶ Ex quo gentes. b ¶ Conuenientib. in eccleſia Iudæis & gentibus. c ¶ Eccleſiis quas conſtruxerunt apoſtoli Prophetarum filii.
Deus Iapheth et habitet in taber- 6
a ¶ Scrinarius diuinorum librorum.
naculis Sem, ſitq; Chanaan ſeruus

neā. Nudatio femoris ſequit̃ ebrietatē, ſicut libido ſatietatē.

A a ✲ *Quod cum vidiſſet, &c.* PROCO. Ex his circũſtantiis Chami peccatum amplificatur. Deſpectui habet parentem, effutit q̃ turpiter iacuerit pater, nec vni ex fratribus nunciat, ſed utriſque, ſi plures præſto fuiſſent, facinus detexiſſet omnibus: ridiculum ei viſum eſt facinus, cui minime debebat, dignum erat id factũ pudore & cautela, ne ad cæteros eius infamia dimanaret, nec his qui domeſtici erant, id annunciat, ſed externis.

c. 18 b ✲ *Facieſq; eorum, &c.* AMB. Litera euidētē pietatis expreſſit affectum, qđ nudatũ amictu patrē boni filii videre cauerũt. Siquidem etiam tacito vultu pietas offenditur. Vnde Romę vetus fuiſſe vſus dicitur, ne filii cũ parentib. & maxime puberes intrarent lauacrũ.

B ISID. Iudæi Chriſti mortem viuentes ſubſānauerũt. Sem vero & Iaphet duo populi ex pręputio & circunciſione credētes auerſi operuerunt, nec uiderunt. Quodam velamēto paſſiōem Chriſti tegimus, id eſt, ſacramēto honoramus, eiuſq; myſterii rationē reddētes, a Iudæorum detractione operimus. Veſtimentum enim ſignificat ſacramētum, dorſa memoriam præteritorum. Paſſio enim eſt tranſacta, non expectatur futura, *Cham uidit*, quia in necē an dñi conſenſit. *Foras nunciauit*, quia per eum eſt manifeſtum, qđ erat in prophetia ſecretum. *Ideo fit ſeruus ſeruorũ fratrũ ſuorũ*, quia gēs illa Chriſtianorũ ſcriniaria baiulat, legem et pphetas ĩ teſtimoniũ eccleſię, vt honoremꝰ p ſacramētũ quod illa litera nunciat. 61. c. i paris.

Quod cum, &c. Hæretici in maledicta medietate reputantur, quia nec in parēte qui ex circũciſione credidit, agnoſcũtur. De quo Apoſtoli. *Nec in illo qui ex præputio, ex quo gentes in unitatem fidei tanquam in pacem anguli concurrentes.*

† *At uero Sem. &c.* GREG. in Moral. Auerſari dicimur qđ reprobamus. Quid eſt ergo quod filii verunda patris ſubiectis dorſo pallis auerſi veniendo operuerunt? Niſi qa bonis ſubditis ſic præpoſitorum ſuorũ mala diſplicent, vt ab aliis nota occultent, operimentum auerſi deferunt, quia diiudicātes factum, & venerantes magiſtrum, nolunt videre quod tegunt.

c *Maledictus Chanaan puer, &c.* GREG. in moral. libr. xxvj. Nõ prætermittit Deus multa peccata, ſed ita iudicium in noſtra correctione incipit, vt in reproborum damnatione quieſcat. Incipit enim iudiciũ a domo Dei. Quis ergo finis eorũ q non crediderũt? Qui tēporalia flagella nõ tenuũt. Quia in æternũ peribũt, quorum nequitia Chā peccāte figuratur. Cũ dr: *Maledictus Chanaan puer &c.* Patre peccante, filius infamiam accepit, qa reproborũ neqtia hic diu proficit, ſed perit in poſterũ. D

✲ PROCOP. Quidam tradunt Chamũ nominatũ eſſe Chanaan ob Chananæos, quorum hic autor & pater fuit quos eadem maledictio deinceps percutit. Alii docēt Chanaā ictũ eſſe maledictiōe, quia patriſauerit quo ad impietatem. Chā quia ĩ ſuum deliquerat parentem, punitus eſt in filio, qui maledictionis expertus eſt aculeos. Et maior dolor cruciabat patrē, cum videret filium maledictione diuexari. Grauiꝰ n. affligimur calamitate liberorum, q̃ ſi nobis aliqua miſeria obiiceret. Verum quæſtio eſt, quomodo (Chanaā) ſeruiret fratribus? Id facile probatur. Nam Gabaonitę qui deſcendebāt ex Chanaan proſapia, ſeruitutem ſeruierũt Iſraelitis, quorum autor erat Sem. Quāuis igitur nunc dira videatur imprecari nepoti, attamē pricipaliter deuouet eius poſteros, ex quo ſeu ex fonte, multi populi nationeſq; exorti ſũt. E

† 2. q. 2. c qualis. & c. plerũq; 15. q. 5. c. de eric.

1. Foras in p latea.

d *Benedictus Dominus Deus Sē.* Cum ſit Deus omnium gentium quaſi pprio vocabulo, etiā in ipſis gentib. dicitur Deus Iſrael, quod eſt ea benedictione Iapheth, quia ĩ populo gētiũ orbē terræ occupauit eccleſia, quod pnunciabatur cum diceret. *Dilatet Deus Iaphet*

✲ PROCOPIVS. Cernis Noe fatidico ore illā inſonuiſſe. Poteſt hoc loco prędici imperiũ Romanum, qp inuaſit tabernacula Sem & Chanaan. Itaq. Noe oracula q̃ in modũ bñdictionis pfatur, abiere in maledictiōē, ſiquidē Perſis & Romanis ſeruierũt Iudęi, & adhuc Chanaā ſeruitũti ſubiectus eſt

Benedicũtur Sem et Iaphet, Iudęi de Sem Gentes, de Iaphet.

e *Chanaan.* STRABVS. A quo Chananæi, qui hac maledictione prophetantur expellendi de loco habitationis.

f *Dilatet Deus Ia. &c.* HIERONYMVS. De Sem Hebræi, de Iapheth gentiles. Quia igitur lata eſt multitudo credentium, à latitudine quæ Iapheth dicit̃ latitudo nominatur. Quod autē ait, *& habitet in tabernaculis Sem.* de nobis prophetatur qui in eruditione & ſcientia ſcripturarum eiecto Iſrael verſamur.

ISID. *Dilatet Deus, &c.* Sem maior natu, ipſe Iudaicus populus, ex quo patriarchæ & prophetæ & apoſtoli. Iapheth pater

NICOLAVS DE LYRA.

C Quod cum uidiſſet Cham pater Chanaan. *Hic nominatur Chanaan quia ſecundum aliquos ipſe primo vidit & patri ſuo Cham indicauit. Secundum alios quoniam hic agitur de malitia ipſius Cham, qui irreuerenter ſe habuit ad patrem, ideo fit mētio hic de filio eius Chanaan, qui ſecutus eſt malos mores patris, et tñ creuit malitia in poſteris qp poſtea interfecti ſunt de mādato domini, & terra eorũ data eſt filiis Iſrael.*

1 Verenda ſcilicet, &c. *Ex hoc patet quod homines adhuc non vtebantur fœmoralibus. Sed poſtea inuenta ſunt. Primo a quadam muliere quæ vocata fuit Semiramis, vt habetur in hiſtoria ſcholaſtica.*

2 Nunciauit duob. &c. *Vt incitaret eos ad deriſionem patris, ſed ipſi e contrario uoluerunt eum honorare, eius turpitudinem tegendo, ideo ſequitur,* At uero Sem & Iapheth, &c. *Et patet litera uſque ibi.*

3 Maledictus Chanaan. *Maledixit patri in filio, quia filius iſtud flagitiũ inceperat, vt dictũ eſt ſecundũ aliquos, Vel aliter, vt per hoc oſtēdatur, quod ipſe Chā nõ ſolũ eſſet maledictus in perſona ſua, ſed quod et iſta maledictio ad ſuos poſteros deriuaretur, et quia ſicut irreuerentia paterna mereretur maledictionē, ita reuerentia benedictionē. Ideo ſubdit.* F

4 Benedictus dominus Deus Sem, ſic Chan, &c. *Vidit. n. in ſpiritu, quod cultus vnius Dei remanſurus erat in filiis Sem, aliis ad idololatriā declinantibus, quod non poteſt fieri ſine gratia Dei ſpeciali, ideo ĩ benedictione ipſius Sem benedixit domino; Per hoc etiā quod præponit in hac benedictione ipſum Sem ipſi Iapheth, oſtendit quod Sem fuit principalis in reuerentiam patris, & induxit ipſum Iapheth ad hoc.*

Sē quare benedicatur.

5 Dilatet Deus, &c. *Per hoc oſtendens quod eſſet dilatandus in multitudine prolis.*

6 Et habitet in tab. &c. *Iſtud exponitur dupliciter, uno modo vt referatur ad ipſum Deum, vt ſit ſenſus, quamuis Iapheth ſit dilatandus* ✲ in

MORALITER.

† *Quod cœpit exercere terram, &c.* Bona querēs immobilia ad ſuperabũdātiā, cuius vino inebriatur, id eſt, extra mēſurā rationis ponit̃ ad pompā abutendo, Gulā, Luxurā, & nudātur eius verēda per infamiam, quod aliquādo contingit in eadem perſona, ſicut 3. Reg. 11. a. dicitur de Salomone: *Cũ eſſet ſenex deprauatum eſt cor eius per mulieres*, qui tamen valde bonꝰ erat in iuuētute, propter quod Nathan ppheta uocauit eum amabilem domino, & frequentius contingit in diuerſis perſonis ſibi ſuccēdentibus, nam in eccleſiis & cœnobiis, vbi pręlati fuerũt valde boni paucíſq; contenti, vigent pompæ ĩ equitaturis, vaſis, & ferculis, vt de aliis taceamus, propter quod præbent ſcandalum populis.

† *Quod cum uidiſſet, &c.* Per iſtum qui patris turpitudinē aliis nunciauit, ſignificātur ſubditi cauilloſi & malicioſi, q contra eos appellant non ad eorũ correctionem, ſed infamiæ diffuſionem, & ſui malignam promotionem. Vnde & Cham calliditas interpretatur.

† *At uero Sem & Iapheth, pallium impoſuerunt humeris ſuis, & incedentes retrorſum operuerunt, &c.* Per iſtos qui verēda patris operuerũt ſignificātur boni ſubiecti, qui ſuperiorē delinquentem cũ debita reuerentia monent charitatiue, antequam eccleſiæ denuncient, id eſt ſuperiori prælato, qui poteſt remedium adhibere.

paterꝗ gentium eſt,ꝗ latitudo interpretatur. Dilatatus eſt enī gentilis populus,ꝗ cum prophetis & apoſtolis hæreditatem
A accepit. *Et in tabernaculis Sem trāſit habitatio Iapheth*, hoc eſt in domo legis & prophetarum eccleſiā iuſtificari. Minor eſt ꝗdem temporis ætate,ſed maior eſt in lege gratiæ. Cham uero qui interpretatur calidus, tanquam medius eſt ab vtroque diſcretus, nec in primitiis Iſraelitarum, nec in plenitudine gentium,ſignificat non

non ſolū Iudæos ſed etiā hæreticos callidos,non ſpiritum ſapientiæ,ſed impatientiæ,quo ſolent primo feruere,& ſanctos perturturbare: Significat ēt omnes falſos Chriſtianos,qui paſſionē Chriſti annunciāt profitendo,ſed inhonorant male uiuēdo: *A fructibus eorum cognoſcetis eos*. Matth.7.b. Nō in ſe ſed in filio ſuo maledictus eſt tāquam in fructu id eſt,in opere. Chanaam namq; ī- terpretatur motus eorum ideſt,opus eorum. D

eius. Vixit autē Noe poſt diluuium trecentis quinquaginta annis, & impleti ſunt omnes dies eius nongentorū quinquaginta annorū, & mortuus eſt.

Aetas N

a *Hæ*

NICOLAVS DE LyRA.

in multitudine gentium ab eo deſcendentium, tamē nō habitabit Deus in eo per verum & ſpecialē cultum,ſed in ipſo Sem,quia a filijs ab eo deſcēdentibus factum eſt tabernaculum fœderis tempore Moſi, & tēplum tempore Salomonis in quibus dicitur Deus *habitaſſe.* Alio *modo vt refertur ad ipſum* Iapheth,*vt ſit ſenſus,quod aliqui deſcendentes de* Ia*pheth habitent in tabernaculis Som , id eſt, in tabernaculo & templo quia in feſtiuitatibus ſolemnibus aliqui gentiles qui deſcenderant de* Ia*pheth,aſcenſuri erant cauſa orationis in tabernaculum & templum vt habetur Io.xij.c.Vel quia in aduentu Chriſti & prædicatione euangelij cæcitas contigit in Iſrael quę deſcendit de Sem , & plenitudo gentium , quæ deſcendit de Iapheth intrauit eccleſiam per fidei ſuſceptionem , vt dicit Apoſtolus ad Rom.11.c.* Et *ſic habitauit in tabernaculis Sem. Cætera patent.*

Hæ

ADDITIO.

In *ca.ix.vbi dicitur in poſtilla.* Et *ratio huius exceptionis ſubditur,&c,*

ADDITIO I.

*Ex hoc quod Deus prohibuit homicidiū non habetur ratio ad hoc ; ꝙ nō comedatur caro animalis cum ſanguine,qualitercunq.ex ponatur.Homo enim non cōceditur in eſum hominis nec alicuius animalis,ſicut animalia ſunt cōceſſa ad eſum hominis;Vnde in hoc loco,ubi noſtra litera dicit.*Sanguinē.n.anim.veſtr.requirā,*litera Hebraica habet.*Verun tamē ſang.ani.veſt.er.*& exponitur ſic,licet.n.vobis conceſſerim occiſionē animalium,non tñ hominum.Et exponātur cætera ſicut in poſti.* In *eodem cap.jx:vbi dr̄ in poſtilla:Suppoſito igitur , quod apparuerit ante diluuium,&c.*

ADDITIO II.

B *Quod autē iris apparuerit ante diluuium,ſatis patet ex veritate literæ,nam ubi translatio noſtra habet.*Arcum meum ponā ī nubib. &c.*literā Hebraica hēt.*Arcum meum poſui in nubib. &c.*ex quo vr̄ ꝙ ante diluuium fuerat poſitum,licet tunc nō in ſignum. expoſitio autē ꝗ hic refutat poſtillator vr̄ ſatis ſuſtinenda. Pro quo ſciendum ꝙ īter ſigna ꝗ ſūt ad placitum(ſicut nomina) & res per ea ſignificatas ſæpe aliqua inuenitur cōgruētia:Vnde ex hoc ꝙ* Adā impoſuit nomina cuncta animalib.*vt dr̄ Gen.2.c.arguūt doctores qđ Adā ſciuit omnium animalium naturas qđ non ſequeretur ex hoc niſi nomina naturis rerum cōgruerēt.Et ideo ī ꝓpoſito licet apparitio iridis , ad placitum , ſ. ex ordinatione diuina ſit ſignum, qđ de cætero non īducatur gñrale diluuium vt litera ſonat,non tollitur ex hoc,qđ inter ſignum & rē ſignatā ſit aliqua congruētia naturalis. Quæ quidem congruentia eſt.Nā ad generationē iridis reqritur,quod in aere non ſit multa ſiccitas , nec multa humiditas,ſed quod iſtæ duę qualitates ſint certo modo proportionatę,ut tactum eſt ī ſupradictis opinionib.*Et unde eſt ꝙ *Ptolomæus in quadripartito dicit,ꝙ cum iris apparet ſtatim poſt tempus pluuioſum , eſt ſignum ſerenitatis futuræ ;* Nec *ex illa expoſitione quam reprobat poſtillator, ſequitur quod cauſa actiua diluuij non fuiſſet virtus diuina , nec etiam quod cauſa materialis ipſius,licet partialis,eſſent aquæ Oceani; Sed dicit quod apparitio iridis eſt ſignum,ꝙ humiditas non eſt in tāta abundātia,ꝙ ſequatur magna pluuia,& ideo eſt ſignum naturale conueniēs ad ſignificādū diluuium non futurum de propīquo,non tñ per hoc intelligitur,ꝙ ſit ſignū omnino neceſſarium,ſicut nec digeſtio urinæ, de qua poſtillator exēplificat, eſt ſignum oīno neceſſarium futuræ ſanitatis,unde de p̄dicta expoſitio non vr̄ repugnare textui,nec rationi,nec etiā eſt omnino incompoſſibilis cum expoſitione poſtillatoris que eſt Ra.Mo. Gerunden.Stant.n.ſimul,quod iris ſit quadā res naturalis, & quod fuit ante diluuium,& quod poſtea ex beneplacito diuino fuit datum in ſignum , & quod hoc ſignum ſit congruens rei,per ipſum ſignatæ vt dictum eſt.*

ADDITIO. III.

Habitare ī tabernaculis Sem. *Non videtur prætermittenda in hac prima expoſitione ſecundum quam ītelligitur,*quod Deus inhabitet in tabernaculis Sem, *illa ſumma & ineffabilis habitatio diuina,*qua uerbum Dei habitauit ī nobis Io.1.*a.Quę quidem habitatio fuit primo, & proprie in tabernaculo virginis glorioſæ deſcēdentis de Sem,in cuius officio legit eccleſia illud Ecc 24.a.*Et qui creauit me,requieuit in tabernaculo meo *Vnde in his benedictionib, ſtatus vtriuſque legis diuinæ prophetizatur.* In *prima enim benedictione dixit:*Benedictus dominus Deus Sē, *quod intelligitur de cultu vnius Dei remanſuro in filijs Sem,ut in poſtilla dr̄,quod pertinet ad ſtatum veteris legis.* In *ſecunda vero benedictione ,vbi dicit:* Et habitet (ſcilicet Deus) in tabernaculis Sē, *intelligitur ſtatus nouæ legis.In quo Deus* habitauit in tabernaculis, *Sēper carnis aſſumptionē modo prædicto,& ī quib. etiam habitat ſacramētaliter in ſacrificio altaris,& etiā per amplioris gratiæ infuſionē.Ex ponēdo autē ly*(Et habitet in tabernaculis Sē)*ſecundo modo,ſ.quod referatur ad* Iapheth,*non debet intelligi ſic,quod Iapheth habitante in tabernaculis Sē,eſſet Sem excluſa ab illa habitatione,ſed quod* Iapheth *ſimul habitaſſet cum Sem in tabernaculis ſuis,quadā tamē primitia remanēte ipſi Sē iuxta illud ad* Rom.1.*b.*Iudeo primum & Græco: *vnde et tabernacula Deinde qb.hic agitur,ipſi Sē principaliter ītitulantur.*

REPIICA.

Correctorij contra Burg. Iudaizantē. In *c.9.ubi poſtillator mutipliciter exponit illum paſſum.*Carnē cū ſanguine nō comedetis *Bur.nititur diuinorum p̄ceptorum curioſus inquirere rōnem,ꝗ tamen ſæpe ad diuinā reſoluūtur uolantatē,cuius ratio q̄renda non eſt,& vr̄ hic aſſumere pſonā ſerpentis qd dixit* Cur p̄cepit vobis Deus,&c.*ſup.ca.3.a.Sed ut verum fatear,& ſi illius præcepti poſſent & phyſicæ & morales rationes aſſignari,certum tñ eſt,quod probibitio homicidij non aſſignatur* E *pro eius ratione,ut putat Bur.cum dr̄.*Sanguinē anim.ueſtr.requirā,&c.*ſed per hoc dictum reſpondetur tacitæ queſtioni.Quod.n. generaliter dictum eſt:*Omne quod mouetur,&c.*quæri poſſet, cum homo moueatur & viuit,an etiam homo homini cibus fieri debat aut poſſit.Reſpondetur huic tacitæ queſtioni,ꝙ quia ex litera ſanguis humanus impune non dēt effundi, igitur excipitur homo ab illa cenceſſione generali , ꝗ dr̄* Omne ꝙ mouetur,&c. *Et formatur ratio ſic* Carnē cum ſanguine,&c.*igitur caro humana non erit vobis ī cibum ſcu cib.Tenet conſequentia per medium in litera poſitum,quiā hominis ſanguis non dēt effundi,& ſequitur ꝙ cum nō poſſit ſine ſanguine manducari,ideoq; addit pœna effundentis ſanguinē humanum,cum dr̄.*Sanguinem anim.veſtr.&c. In *eodem cap.cum poſtillator reprobaſſet opinionem de iride, di-* F *centem quod eſt ſignum naturale , non ad placitum inſtitutu in diluuij non futuri. Burg.vt habeat occaſionem contra poſtillatorem,dicit,quod habeat quandā congruentiā naturalem,vt dr̄ in poſtilla,ideo eſt ſignum naturale.Sed conceſſo antecedente,conſequētia non valet. Manifeſtum .n.eſt quod illā congruentiā naturalem habuit ante diluuium.ſicut poſt, quia eodē modo generabat ſicut poſt.Ex huiuſmodi igitur congruentia naturali non poteſt argui,ꝙ ſit ſignum naturale in comparatione diluuii , ſed potius naturale ,quia habet congruentiā talem naturalem ad ſignificatum. Dr̄.n.homo quia ab humo.Si.n.Burg.fideliter referret opinionem poſtillatoris,non diceret quod opinio reprobata ſtaret in poſtilla Non,n.ſtant ſimul quod(ꝗuis ſit ibi aliqua congruentia)iris ſit ſignum naturale & non,ut ſi homo ad placitum,& qđ ſit ſignū ad placitum rememoratium pacti diuini,Illa etiā opponunt ut patet.Item in eo.c. ubi poſtillator exponit illum paſſum,quomodo* Iapheth *habitaret ī tabernaculis Sem.qñ cæcitate Iſrael ſe indignū faciente intrauit plenitudo gentium,&c.Bur.pro ſuo gente dimicās* Iudaizando *dicit qđ hoc intelligendum eſt,ꝙ Semper hoc non ſit excluſus de tabernaculis,ſed ꝙ* Iaphet *ibi habitāte remāſit ipſi Sem q̄dā primitas,iuxta illud ad Rom.1.b.*Iudęo primum & Gręco. *Sed hoc allegatum modicum facit pro primatu Iudæorum,niſi ꝓ primatu tpis,quia* uirtus Dei,etſi ſit in ſalutē omni credēti,*primum tamen ipſe illuxit Iudęo & Græco,ſm autem primatum dignitatis de quo Bur.loquitur,vr̄ dici ad Rom.*10.*c.*Nō eſt diſtinctio Iudæi & Græci,nā idē dñs omnium ſalutē apud quē idē liber & ſeruus.*Quomodo .n.Iudæis aſſignabit primatum eccleſia quæ tabernaculum Sem dr̄ etiā a Bur.quib.Paulus & Barnabas dixerunt:*Vobis quibus oportebat primum loqui verbum Dei,ſed quoniā repellitis illud & indignos uos iudicatis æternæ uitæ, ecce conuertimur ad gētes,ſic enim præcepit nobis dñs. *ita habetur Act.*13.*g.Quomodo inquā primatiā aſſignat eis in eccleſia qui noīe reliquarum ꝗ ſaluæ intelligunt Eſa.*10.*f.et ita per Apoſtolum autoritas illa exponit ad Rom.jx.niſi forte Burg.per* Iudæos *velit intelligere Chriſtum et Apoſtolos, quos primatū habere in eccleſia Dei fateor cum eo.Non tamen ut Iudæos,ſed vt Chriſtū et Chriſtianos.Locus enim hic intelligitur de repulſa Iudæorum,et gentium electione.*

NICO-

A

CAPVT X.

a *HAE ſunt generationes*. Benedictis duobus filiis Noe, & medio maledicto, generationes eorum texuntur, ex quib. 72. generationes ſunt ortæ. Quindecim de Iaphet, triginta de Cham, uiginti ſepte de Sem. *Ad* quas miſit domin⁹ lxxii. diſcipulos.

b *Sem.* ALCVI. ut æſtimant Aſiā, Cham Aphricam. Iaphet Europam ſortitus eſt.

c *Iaphet.* Minoris filii, de quo nati ſunt ſeptem filii qui tenuerunt ſeptentrionale regionē à Tauro & Amano, montibus Ciliciæ & Syriæ, vſq; ad fluuiū Thanaim, in Europa vero uſq; ad Gadira. Nomina vero locis & gentib. relinquētes ex quib. plurima mutata, cętera permanent.

B

d *Gomer.* Hi ſunt Galathæ ſecundum Ioſephum qui Latine Gallogręci dicuntur.

e *Tubal.* Iberes & Hiſpani, a quibus Celtibernia, licet quidam Italicos ſuſpicentur

f *Chanaan* Hic obtinuit terrā, quā Iudęi poſtea poſſederunt, eiectis Chananęis. *Rheg.*

g *Regma & Saba, &c.* HIERO. Paulatim antiqua nomina perdiderunt, & quæ nunc pro veteribus habeant ignoratur.

D

h *Saba.* Alia quā ſuperior, & differunt in ſcriptura Illa .n. per Samech, hæc per ſchin ſcribit, ubi enim dicimus reges Ara. & Sa. do. ad in Hebręo habetur שבא & סבא ſcheba & ſeba.

i *Nemrod.* Qui ultra naturam cœlum penetrare voluit, ſignificat diabolum, qui ait. *Aſcendam ſuper aſtra cœli.* Nemrod. ſm Ioſephum noua regni cupiditate tyrannidem arripuit & fuit author ædificandę turris quæ tangeret cęlum *Ipſe cœpit eſſe potēs*, uel *gigas* ſecū dum alios. Sed antea gigantes natos ſcriptura commemorat. Sed forte poſt diluuium nouitas generis humani reparandi memoratur, *quia ipſe cœpit eſſe gigas ſuper terram.*

E

k *Robuſtus venator.* Al.i. hominum oppreſſor & extinctor, quos allexit, ut turrem contra Deum cōſtruerēt.

l *Babylon.* Eſt confuſio; quia ibi facta eſt linguarum diuiſio.

m *Aſſur.* Imperium Aſſyriorum, quod primum fuit ſub Nino

C A P. X.

HÆ ſunt generationes filiorum Noe: Sem, Cham, Iaphet. Natique ſunt eis filii poſt diluuium, † filii Ia-

a Galathę. b Schytę qui & Maſſagetæ putantur. c Medi. d Iones qui & Gręci, a quib. Ionium mare, & quinta lingua eorum Ionica dicitur. alias. Madal. e Iberes vel Hiſpani.

phet, Gomer & Magog, & Madai i Iauan, & Tubal & Moſoch & Thyras. Porro filii Gomer Aſenez & Riphat, &

a Cappadoces quorum metropolis hodie Mathaca dicitur. b A quo Thraces. c quos Græci Regnos vocant. d Paphlagones.

Thogroma. Filii autem Iauan Eliſa & Tharſis Cethim & Dodanim.

a i. Phryges. a quo Eliſei, id eſt, Græci qui & Eolides. c Cilices, quorum ciuitas Tharſus Paulo Apoſtolo nobilis. d a quo Cithrij quorum hodie ciuitas Cithium dicitur. e hi ſunt Rhodij.

ab his diuiſæ ſunt inſulæ gentium in regionibus ſuis, vnuſquiſque ſecundum linguam ſuam & familias in nationib. ſuis. Filii autē Cham,

a Hæc per prolepſim, id eſt præoccupationem, necdum enim linguę diuiſæ.

Chus & Meſraim & Phuth, & Chanaan. Filii Chus Saba Heuila & Sabatha & Regma & Sabathacha: filii Regma, Saba & Dadam. Porro Chus genuit Nemrod. † Ipſe cępit eſſe potens in terra, & erat robuſtus venator coram domino. Ad hoc exiuit prouerbium, quaſi Nemrod robuſtus venator corā domino. Fuit autē principium regni eius Babylon: & Arach & Archahc i Chalanne in terra Sennaar. De terra illa egreſſus eſt Aſſur, & ædificauit Niniuen & plateas ciuitatis & Chale. Reſen quoque inter Niniuē & Chale eſt ciuitas magna.

a Hæc eſt Aethiopia. b Aegyptus. c Libya. vnde Fluuius Mauritaniæ Phut & Omnis regio Phutenſis dicitur. A quo Chananęi. e A quo Sabei. f Pars Aethiopiæ Occidentalis. Getuli in parte remotioris Aphricę deſerto adhęrentes

a A quo Sabatheni, qui nunc Aſtabari ſecundum Hier. b Arabia. c Aethiopiæ vltima regio.

a Qui princeps ſuperbæ turris. b Poſt diluuium. c Vel Gigas.

a Animarum deceptor, quia cogebat homines ignem adorare. b Id eſt, non ignorante vel contra dominum.

a Confuſio. b Ediſſa Meſopotamiæ ciuitas. c Seleucia a Seleuco rege Aſiæ nunc dicta. d Mi ſibi. e Babylonia, vbi putei Bituminis.

a Sennaar. Secundum Hebræos, quamuis Ninus filius Beli ædificauit & Niniuen appellauit.

a Quę Hebraicæ Rehoboth.

Prouerbiū Aradium.

Babylon. Achad. Aſſur. Niniue. ędificauit.

C

NICOL. DE LYRA. *CAPVT X.*

1 HAE ſunt generatiões filiorum Noe. *Poſtquā deſcripta eſt ipſius Noe generatio, hic deſcribitur ſuæ generationis multiplicatio, & primo deſcribit mul tiplicatio ſuę generationis, ſecundo electio vnius partis, 11. c. Adhuc primo deſcribitur multiplicatio generationis. Iaphet, ſecundo ipſius Chā, ibi:* Filii autem Cham. *tertio ipſius Sem, ibi:* De Sem quoq; nati ſunt. *Circa primū ponitur multiplicatio filiorum Noe in generali, & patet, vt deſcendat ad filios* Iaphet *in ſpeciali. d.*

2 Filii Iaphet, &c. *Et primo agit de multiplicatione filiorum Iaphet. ut continuet dicta dicendis, quia in fine præcedentis c. loquendo de filiis Noe ſermonem terminauerat ſi ipſo Iaphet. Cōſiderandum quod ſicut dicit B.* Hiero. *lib. de Hebrai. q. Filij Iaphet poſſederunt in Aſia terrā ab Amano & Tauro montibus vſq. ad Tanai fluuium* In *Europa uero uſq. ad Gadirā nomina locis & gentib. relinquentes, ex quib. poſtea mutata ſunt plurima, cætera permanent in ſe, uel in aliquo ſimili, uel propinquo.*

3 Gomer. *a quo nominati ſūt Galathæ, & poſt a Gallici ut dicū taliq.*

4 Et Magog. *a quo deſcenderunt Scythæ ſecundum Hieronymum.*

5 Et Madai, *a quo dicti ſunt Medi.*

6 Iauan, *a quo Græci, unde in Hebræo. Græcia adhuc nominatur* יון *Iauan, & Gręci* יונים *Ieuanim Iones. Inde quarta lingua eorum dicta eſt Ionica, inde etiam & mare Ionicum.* 7 Et Tubal, *a quo deſcenderunt* Hiſpani. 8 Et Moloch, *a quo Capadoces deſcenderunt, vnde & apud eos adhuc Mathaca ciuitas nominatur.* 9 Et Thyras, *à quo nominati ſunt Thraces.* Porro filii Gomer, Aſſenehi vel Aſſenem, &c. *Sequitur.* 10 Filii autem Iauan Eliſa, *a quo dicti ſunt Elizei primo, & poſt* Eolides, *vnde a lingua quinta Græcorum Eolis Græce nominatur.* 11 Et Tharſis. *a quo deſcenderunt Cilices. unde & ciuitas Metropolis eorum uocata eſt Tharſis, unde natus fuit Paulus apoſtolus, ut habetur in Act. apoſt. 21. c. Sequitur.* 12 Ab his diuiſę ſunt inſulæ gentium in regionib. ſuis; &c. *Hoc dicitur hic per anticipationē, quia factum fuit poſtea tempore diuiſionis linguarum, de qua habetur c. ſeq.*

13 Filii autem Cham. *Hic cōſequēter agitur de multiplicatione generationis ipſius Chā, cum dicitur:* Filii autem cham, Chus, *a quo dicti ſunt Aethiopes, unde & in* Hebræo *Aethiopia* כוש *Chus nominatur.*

14 Et Meſraim, *a quo Aegyptij, vnde & in* Hebræo *Aegyptus* מצרים *Mizraijm dicitur.* 15 Phuth. *a quo Libyes, qui tamen primo uocati ſunt Phuthei, unde ibidem iuxta Mauritania eſt fluuius, qui vſque nunc Phuth dicitur.* 16. Et Chanaan, *a quo dicti ſunt Chananæi, quorum terra poſtea filijs Iſrael data eſt.* Filii autem Chus Saba. *a quo dicti ſunt Sabęi. & hi Arabes ſunt.* 18 Heuila. *a quo dicti ſunt Getuli.* 19 Et Sabatha. *a quo Sabathæi. Sequitur:* 20 Porro Chus. *Iſta fuit qui induxit poſteritatem Noe ad faciendum ciuitatem & turrim contra dominum, de qua dicitur ſequenti cap. Ideo dicitur.*

21 Ipſe cœ. eſ. po. &c. *quia per potentiam alios ſibi ſubmittebat, & nolentes ad opus prædictum compellebat. ideo ſequitur.* 22 Et erat robuſtus venator, *id eſt, oppreſſor hominum.* 23 Coram domino. *quia nihil latet eius aſpectum* 24 Ad hoc exiuit prouer. *id eſt, uerbum commune uel vulgatum* 25 Quaſi Nemrod robuſtus venator, &c. *Quando enim poſtea videbatur aliquis oppreſſor hominum, uocabatur alter Nemrod, vel ſimilis ipſi Nemrod.* 26 Fuit autem principium regni eius Babylon. *Hoc nomen hic dicitur per anticipationem, quia impoſitum eſt propter diuiſionem linguarū ibi factam poſtea.*

27 Et Arach. *Hęc poſtea vocata eſt Aediſſa.* 28 Et Chalanne, *quæ poſtea verſo nomine à Seleuco rege dicta eſt Seleucia.*

29 De terra illa egreſſus eſt Aſſur. *Iſtud interponitur hic occaſionabiliter ratione Babylonis, de qua immediate factus ſermo. Iſte enim Aſſur non fuit de filijs Cham, ſed filius Sem, vt dicitur infra, & quia nolebat rebellare contra* Deum *cum Nemrod in ædificatione Babylonis, ideo fugit de terra Sennaar ad aliam regionem longinquam prius inhabitatam, quæ ex nomine eius eſt dicta Aſſyria.*

30 Et ædificauit Niniuen: *Aedificauit enim ciuitatem quę poſtea p longum tempus uocata eſt Niniue à Nino primo rege Aſſyriorum ſm Euſebium, & durauit illud regnum per mille ducentos quadraginta annos, Sequitur.* 31 Hæc eſt ciuitas magna. *De cuius magnitudine dicitur* Ion. *3. b.* Erat autem Niniue ciuitas mag itinere dier. trium

Aethiopes

Aegyptus Libya.

F

Sebæi.

MORALITER.

✲ Hic nō occurrit mihi moralitas, niſi de Nemrod, q ſignificat regem, vel principem ſeu dominum quemcunq malum de cuius poteſtate dicitur.

21 *Ipſe cœpit eſſe pot. &c.* Et de ipſius malitia ſubditur:

22 *Quaſi Nemrod robuſtus venator hominum.* Nam talis rex princeps aut dominus, per machinationes diuerſas & violētias rapit bona ſubditorum, ſed ſubditur.

23 *Corā dn̄o:* q2 dn̄s videt talia ad puniēdū tpē debito grauiſſima pęna, ſm qđ ſcribitur Sap. 6. a. *Potētes potēter tormēta patiētur*

26 *Principium regni eius Babylon,* q̄ cōfuſio interpretatur, tale nanque regimē caret ordine rationis, & ſic cōfuſione replet.

Nino qui ædificauit Niniuem, quæ propter pœnitentiam pulchra appellatur.

a *At vero Meſraim, &c.* HIERONYMVS. Excepti Laabin a quibus Libyes poſtea nominati ſunt, q prius Phuthei vocabātur, & * Chaluim, quia poſtea Philiſtiim dicti ſunt quos nos corrupte Palæſtinos dicimus, cæteræ ſex gentes nobis ignotæ ſunt, quia bello Ethiopico ſubuerſæ: Poſſederūt autem terram a Gaza vſque ad extremos fines Aegypti.

b *Ludim & * Amanim. Laabim, Nephetuim &c.* Hęc omnia ignorantur, vel quia deletæ ſūt gētes bello Aethiopico, vel quia ignoratur q̄ nomina nunc habeant.

c *De Sem.* De hoc nouiſſime loquitur, quia eius generationem & generationis lineam proſequitur.

* Chaſluī. — Philiſtiim — 1 & generationib. — *anamim.

a ¶ Hęc eſt Libyes quæ prius Phuth.

a At vero Meſraim genuit Ludim & Amanim & Laabim † Nephetuim 1
b & † Phetuſim & Chaluim, de quibus egreſſi ſunt Philiſtiim & Caph- 2

a ¶ Filias. b ¶ A quo Sidon ciuitas Phœnicis. c ¶ Hos populos expulit Iſrael de terra promiſſionis.

thorim, Chanaan autem genuit Sidonem primogenitum ſuum Hé- 3

a ¶ Hieron. Hic condidit Archas oppidum contra Tripolim in radicibus Libani.

thæum & Iebuſæum & Amorrhæum, Gergeſæū, Heuæum & Arachæū 4 5

a ¶ Qui ciuitatem propinquam prędictæ nomine Cyn ædificauit. b ¶ A quo Aradij, qui Aradiam inſulam tenuerunt. c ¶ A quo Samaria. d ¶ A Syris vel Hebræis Antiochia, ſicut apud veteres Emath vocatur.

Synęum & † Aradium, Samarithē, & Hamathęū. Et per hos diſſemina 6
ti ſunt populi Chananęorū. Factique ſunt termini Chanaā venientibus 7 8

¶ Hæ ciuitates notæ ſunt ſua ſubuerſione.

a Sidone Geraram vſque Gazam donec ingrediaris Sodomam & Go- 9
morrham, & Adamam, & Seboim, vſque † Leſa. Hi filii Cham in cogna
c tionibus & linguis & generationibus, terriſque & gentib. ſuis. De Sem 10

a ¶ Minoris fratris.

d quoque nati ſunt, patreomnium filiorum Heber fratre Iapheth maio- 11

a ¶ A quo Elamitæ, ſ. principes Perſidis. b ¶ A quo Aſſyrij. c ¶ A quo Chaldæi. d ¶ A quo Lydij. e ¶ Aſſyrij quorum metropolis Damaſcus.

12
e re. Filii Sem Elam & Aſſur & Aphaxad, & Lud, & Aram. Filii Aram 13

a ¶ A quo terra Hus, quam Lxx Aux itidem, i. auſtralem dicunt: vnde vir erat in terra Hus, nomine Iob: hic condidit Traconitidem & Damaſcum. b ¶ A quo Armenij hi ab Euphrate flumio partem Aſiæ vſque ad Indicum Oceanum tenent. c ¶ A quo Arcananij, ſiue Arcanj. d A quo Meſij, quos Lxx. Moloch vocant, i. Meones. 14

Hus & Hul & Gether, † & Mes. At vero Arphaxad genuit Sale, de quo 15

a ¶ Diuiſio. ¶ Sorte in diebus eius facta eſt linguarum diuiſio, per quam & gentes diuiſę. 16

f ortus eſt Heber. Natique ſunt Heber filii duo: nomen vni Phaleg, eo 17
quod in diebus eius diuiſa ſit terra, & nomen fratris eius Iectan. Qui 18
Iectan genuit Elmodad & Saleph, & Azarmoth, † Iare, Adorā, & Vcal, 19
et Decla, et Hebal, et Abimahel, Saba et † Ophir, et Heuila, et † Iobab. 20
Omnes iſti filii Iectan. Et facta eſt habitatio eorum de Meſſa pergenti- 21
bus vſque Sephar montem Orientalem. Iſti filii Sem ſecundū cognatio- 22
nes et linguas et regiones in gentibus ſuis. Hæ familiæ 1 Noe, iuxta po- 23
pulos et nationes† ſuas. Ab his diuiſę ſunt gentes in terra poſt diluuium. 24

d *Heber.* Qui tamen quintus filio Noe Sem. Vtrum quia Hebræi dicūtur ex illo appellati, vel quia per illū generatio ad Abraham tranſit. Quid ergo probabilius ſit Hebræos dici tanquam Heber eos vel tanquā Abra eos, merito quæritur.

e *Aſſur.* Qui ędificauit Niniuen.

f *Natique ſunt Heber. filij, &c.* Heber trāſitor a quo Hebræi, id eſt, tranſitores. Veri Hebræi ſunt qui de præſentibus ad futura, de caducis ad manſura tranſeunt. Hę gentes a fluuio Cono poſſederunt omnem regionem quę vocatur Geria.

a Erat

Philiſti — Chana — Syria. — Samar — alias†. dęum. — alias† — 1. Par. Filii S — Hebe — E — †alias ſa Arzad. — alias† — alias phir. — alias bad. — 1 Filii Noe. — †alias & lin — Terris bus d poſt diluuium

NICOLAVS DE LYRA

1 At vero Meſraim genuit, &c. *Iſti populi ſunt ignoti, ut dicit Hieronymus exceptis* Iaabin, *qui dicti ſunt Libyes, qui primo vocabantur Phuthei a Phut.*

2 De quibus egreſſi ſunt Philiſtiim. *Iſti habitauerunt cum filiis Iſrael in terra promiſſionis. Dicunt autem Hebręi quod* Phetruſim *& * & Chaſluim commutabant adinuicem concubitum vxorum ſuarum, & ſi egreſſi ſunt* Philiſtiim.

3 Chanaan autem. *Hic deſcribuntur generationes Chanaan.*

4 Genuit Sidonem primogenitum ſuum, *a quo nominata eſt ciuitas Sidon, quæ eſt in prouincia Phęnicis.*

5 Et Arachęum, *qui condidit Archas oppidum contra Tripolim in radicibus Libani ſitum.*

6 Sinęum, *qui ciuitatem prędictę propinquam nomine Sin ędificauit.*

7 Haradium, *a quo dicti Aradij qui Aradium inſulam poſſederunt angusto freto a Phęnicis littore ſeparatam.*

8 Amathęum, *a quo nominata eſt ciuitas Emath.*

9 Factique ſunt termini, &c. *Hæ ciuitates ſatis notæ ſunt & deſcriptæ inferius in ſcriptura.*

10 De Sem quoque. *Hic deſcribitur generationes ipſius Sem, & ponuntur vltimo, vt continuentur dicta dicendis, quia inferius proſequitur ſcriptura de eis, dicit ergo,* De Sem quoque, &c. *Iſtum primo nominat in ſpeciali, quia ab ipſo nominati ſunt Hebræi quibus ſcribebat* Moſes, *vbi autem noſtra translatio habet* Heber, *Hebręi dicunt tranſitus. Heber enim eſt nomen proprium & commune, quia ſignat vnum hominē ſingularem de quo iam dictum eſt, & ſignificat tranſitum. Dicunt enim* Hebręi *quod inter iſtos populos & alios erat quędam ſtatus quē tranſierunt ad poſſidendum terrā quæ erat vltra, ideo vocati ſunt filii tranſitus.*

Heber qua le nomen.

11 Fratre Iapheth maiore. *Dicitur autem Iapheth frater ipſius Sem, quia ſociatus fuit ei in reuerentia patris.*

12 Maiore, *hoc refertur ad Sem, quia maior fuit aliis fratribus dignitate, ut prædictum eſt. Hebręi autem dicunt, maioris, & tunc refertur ad Iapheth, qui ſecundum eos fuit primogenitus Noe.*

13 Filii Sem, Elam, *a quo dicti ſunt* Elamitę.

14 Et Aſſur, *a quo Aſſyrij, vt dictum eſt.*

15 Arphaxad, *a quo Chaldæi deſcenderunt.*

16 Et Lud, *a quo* Lidij.

17 Et Aram, *a quo dicti ſunt Syri, vnde & in Hebræo Syria nominata eſt* ארם *Aram, cuius Metropolis eſt Damaſcus.*

18 Filii Aram Hus, *qui Traconitidis & Damaſci principatum tenuit & inde dicunt aliqui Iob fuiſſe natum, ſcilicet de terra Hus, vt habetur Iob primo capitulo.*

19 Et Hul, *a quo Guari & Armeni.*

20 Et Gether, *a quo* Erati, *qui & Armeni.*

21 Et Mes, *a quo Meones.*

22 At uero Arphaxad genuit Sale. *de quo ortus eſt Heber, de quo iam ſupra dictum eſt.*

23 Natiq; ſunt Heber duo filii, nomē vni Phalech, eo quod in diebus ſuis diuiſa ſit terra. *Ex hoc dicunt Hebręi, quod Heber habuit ſpiritum prophetiæ, quia impoſuit nomen filio ſuo ex diuiſione terrę, quę futura erat.*

24 Iectan genuit Elmodad & Saleph & Azarmoth, &c. *Iſtorū populorum plurimi ſunt nobis ignoti, vt dicit Hieronymus vel propter longinquitatem terrarum, uel propter mutationes populorum & nominum ex guerris & ſubuerſionibus, vel aliis cauſis ſimilibus. Et patet litera ſequens ex prædictis.*

11 Fratre — Erat

ADDITIO.

In cap. 10. vbi dicitur in poſtilla, Iſtū primo nominat in ſpeciali, &c.

ADDITIO

Licet Hebręi deſcendāt ab Heber *filio Sem, non tn̄ ab eo dicūtur Hebręi prout largius in additione ſuper Matth. 21. c. habetur, uide ibi, &c.*

REPLICA.

Correctorij contra Bur. In ca. 10. vbi poſtillator dicit quod ab Heber dicuntur Hebręi. Burg. ſe opponit dicens, Ergo omnes deſcendentes ab Heber *dicerentur* Hebræi, *quod falſum eſt, ideo non ab Heber ſed ab* Abraham *dicuntur* Hebræi, *Sed tunc argumentum Burg. eſt contra ſe, quia Hiſmaelitę deſcendētes ab Abraam, & in cultu vnius Dei remanentes dicti ſunt* Hebræi, *alii non. Ita reſpondeo, quod & taliter valere poteſt de filiis* Heber *ſicut Abraham. Nec iſta ratio ſua cū reſpōſione valet, quia conſtat decē trib. Hebręos fuiſſe, & eſſe, & tamen cultum vnius* Dei *deſeruiſſe, & ad idola defluxiſſe, ut patet in libris prophetarū, Regū, & Paralipomenon. Verius eſt igitur dictū poſtillatoris ſequentis dictū Augu. quod Burgenſis, ex debili motiuo ſępe relinquit contra ſuam doctrinam propriam in quęſtione pręambula, vbi docet ſanctorum reuerentiam ſemper eſſe ſaluandam. Dicit namq; B. Augu l. 16. de ciui. Dei cap. 11. quod* Hebræi *dicti ſunt ab Heber, licet poſſet eſſe quod ab* Abraā *dicantur quaſi Abraei. Et quia beatus* Aug. *fuit illius opinionis in libro de conſenſu euangeliſtarum, retractat tamen in ſecundo libro retractat. c. 15. vbi ex intentione ponit propoſitum. Similiter &* Ioſephus *dicit ab* Heber *dictos* Hebræos *in primo libro antiquitatum.*

Erat

A In qō. ſuper Gen.

a CAPVT XI.

E*Rat autem.* AVGVSTINVS. Dictum eſt ſuperius qđ filij Noe, vel filiorũ eius, diſtributi ſunt per terras ſecundum linguas ſuas. Sed hoc per recapitulationem, poſtea commemorat quod prius erat. Sed obſcuritatem facit, quod eo genere locutionis ita contexit, quaſi de his a narratio, quæ poſtea facta ſunt, cõſequatur.

Homi.30. in Gen. Vnus ſermo ĩ terra

H CHRISOSTOMVS. Non de b terra loquens, ſed de hominum genere, vt nos doceat omnem linguã oĩ hominum fuiſſe naturæ. Et erat terra omnis labiũ vnũ & vox vna. Labiũ vnum ſermonẽ dicit, & idipsũ iterũ per vocẽ, ſignificans oẽs vſos eadem uoce & lingua,

Ibidem.

* b *Cumq; proficerentur.* CHSYSO. Vide quomodo humanum genus non poteſt ſubſiſtere intra ſuos limites, ſed amplius concupiſcens, maiora ſemp appe..it. Atq; hoc eſt quod humanũ genus perdit, quia non vult naturæ ſue mẽſurã agnoſcere, ſed ſemp maiora deſiderat. Quoniam *uiderunt* inquit, *cãpum in terra Sennaar*, migrantes & relicto priori loco illic habitauerunt.

† 6. diſt. c. non eſt, §. us vero.

B

i.4. in Geneſ.c.41.

liàs † vſc; d çaifica ur turris Babel.

✲ RVPERTVS. Scriptura vocat Sennaar cõgruo noĩe, ab euentu. Interpretatur enim Sennaar excuſſio dentium, id eſt, ſermonũ ſiue verborũ q̃ ſine dentib. non fiunt. Plurimum namq; dentes iuuant d ad loquendũ, qui tunc illis quodã modo excuſſi ſunt, quãdo ſolitã loquendi facultatẽ dentati, id eſt, ſuperbi perdiderunt. Nihilomin⁹ recte dicitur fœtor eorum, quia fętorem ſuperbię eorum tali auſu uſque ad nares Dei emiſerunt.

c *Venite* Timebant iterum diluuium: ideo authore Nemrod voluerunt ſibi cõſtruere turrem, D in qua diluuium non timerent. Stulta & impia audacia, vnd ſecuta eſt vindicta. & linguarum diuiſio.

✲ THEODORETVS. Bitumen quidam ex magiſtris, aſbeſtum lapidem eſſe dixerunt, ignorantes fontes qui in Aſſyria quæſt. 58.
ſunt, eoque turrim illam conditã
fuiſſe exiſtimarunt. Diligenter.n.
1 ab his qui inde profecti ſunt didi-
ci, fontes huiuſmodi materiæ ibi
eſſe, qua lateres in ædificium com
2 ponantur. Nec deſunt, qui huius
terris partem oculis ſpectarint hac
materia conſtructam, quin etiam
ideo laterib. vſos fuiſſe, quod lapi-
dũ ĩopia maxime Aſſyria laboret.
3 ✲ *Venite faciamus ciuitatẽ.* CHRY
4 SOSTOMVS. Faciamus ciuitatem vbi ſupra.
5 non Deo, ſed nobis. Vide quã in-
ualuit malitia. Habentes adhuc re
6 centem memoriam generalis in
diluuio interitus, in tantam incide
runt inſaniam. 2 Venite. eia age ſiue agite.
✲ AVGVSTINVS. Iſta ciuitas, q̃
appellata eſt confuſio, ipſa eſt Ba- li.16. de ciuitate Dei
bylon cuius mirabilẽ coſtructio-
7 nem gentium cõmendat hiſtoria. cap. 4.
d *Deſcendit autem Dominus.* quando 3 Bitumẽ
ſenſib. humanis ſe commodat, vel vel lutum.
operib. Vnde Exod.3.b. *Vidi afflictio* 4 Venire-
8 *nem populi mei, et deſcendi liberare eos.* tur eia ſiue agite.
Et alibi, *Deſcendam & uidebo vtrum* E
clamorem opere compleuerint.
9 ISIDORVS. Turris mundi ſuper- Sap. 10.a.
bia, vel hęreticorum dogmata, q Myſtice.
10 moti ab Oriente, id eſt, vero lumi 5 Antequã ne forte.
ne, & venientes in Sennaar (quod Geneſ.18.
11 eſt excuſſio dentium) ſuperbiam
erigunt dogmatis ꝯ Deum, volen
tes illicita curioſitate cęli altitudi-
12 nem penetrare, ſed ab vnitate & 6 Adã, uel hominũ.
13 cõfeſſione fidei ſegregati, diuerſi-
tate erroris quaſi diſſonãtia lĩguæ
ab inuicẽ ſeparant, & quos armat
cõtra Deum pernicioſa cõtentio:
diuidit

CAP; XI.

a Hebraicę linguę.

ERAT autem terra labii vnius, & ſermonum eorundem. Cumque pro-

a relicto vero ſole.

ficiſcerentur de oriente,

a quod eſt fœtor vel excuſſio dentium, quia hęreticorum dogmata, non habeat bonum Chriſti odore ſed fœtore, & dentes amiſerunt, quib. cibos verbi Dei molere debuerunt.

inuenerunt campum in terra Sennaar, & habitauerunt in eo. Dixitque alter ad proximum ſuum: 2 Venite faciamus lateres, & coquamus eos igni. Ha-

a quod aquis diſſolui non poteſt nec aliqua re, niſi menſtruo ſanguine poſtquam ſiccatum fuerit.

bueruntque lateres pro ſaxis, & 3 bitumen pro cęmento, & dixerunt: † 4 Ve-

a quam Deus non ingreditur.

nite, faciamus nobis ciuitatem, & tur-

a ſuperbiam mundi, vel elationem hæreticorum, qui figmenta ſua erigunt contra Deum: vnde merito turris Babel, i. confuſio dicitur.

rem, cuius culmen pertingat † ad cæ-

a vt non poſſit vltra pertingere diluuium. b celebre faciamus.

lum, & celebremus nomen noſtrum 5 an-

a diuerſitate erroris.

d te quam diuidamur in vniuerſas terras. De-

a Deſcendere Dei eſt humanorum actuum attendere prauitatem.

ſcendit autem dominus, vt videret ciuitatẽ, & turrem, quã ędificabant filii 6 Adã, & dixit: Ecce vnus eſt populus & vnum labiũ omnib. Cęperuntq; hoc facere, nec deſiſtẽt á cogitationib. ſuis donec eas opere compleant,

NICOLAVS DE LYRA

CAPVT XI.

Diuiſio. C

ERat autem terra labij vnius. *Poſtquã deſcripta eſt generationis Noe multiplicatio. Hic deſcribitur vnius partis electio, & primo præmittitur quo ad aliquos ſententia reprobationis, ſecundo additur quãtum ad alios gratia electionis, ibi* Hę ſunt generationes Sẽ. *Reprobati ſunt autẽ aliqui, quia rebellauerũt contra dominum uolentes facere turrim, ubi poſſent ſeruari contra diluuium, & hoc quod deſcribitur ſic.*

1 Erat autem terra labij vnius, *id eſt, idiomatis, ſcilicet Hebræi, quod uſque tunc ſolum fuit inter homines.*

2 Cumque proficiſcerentur de Oriente. *Ab illa enim parte receſſerunt querentes ſibi locum ubi poſſent ſimul manere, quia Nemrod nolebat eos ſub ſuo dominio tenere.*

3 Inuenerunt campum, *id, eſt, terram planã & magnã ad hoc aptã.*

4 In terra Sennaar, *quæ nunc dicitur Chaldæorum.*

5 Dixitque alter ad proximũ ſuum, *Inducente enim ipſo Nemrod conſenſerunt in hoc facto.*

6 Venite faciamus lateres, *quia illa terra campeſtris eſt non habens lapidicinas.*

7 Venite, faciamus nobis, &c. *utrunque enim facere inceperunt, ut turris eſſet in medio ciuitatis, tanquam eius fortalitium.*

8 Cuius culmen pertingat ad cœlum, *id eſt ſit ita altum quod non poſſit illuc attingere diluuium.*

9 Et celebremus nomen noſtrum. *& ſic uideretur quod non ſolũ moti ſunt ad ædificandum timore diluuij, ſed etiam ex ſuperbia.* F

10 Antequam diuidamur, &c. *In Hebræo dicitur,* Vt non diſpergamur ſuperfaciẽ vniuerſæ terræ. *i. ne diluuium ſuperueniens diſpergat cadauera noſtra ſuper faciem terræ, ſicut fecit de præceſſorib. noſtris*

11 Deſcendit autem dominus. *Hoc autem dicitur, nõ quod indigeat, deſcenſu ad uidendum ea quæ fiunt in terra, cum omnia pateant oculis eius ſed ut per hoc inſtruantur iudices hominum, ne procedant ad ſententiandum, donec cauſam examinauerint diligenter.*

12 Filij Adam, *id eſt, imitatores eius, quia ſicut ille rebellauerat Deo in tranſgreſſione pręcepti, ſic iſti in ædificatione turris.*

13 Cęperuntque hoc facere, nec deſiſtent, *niſi prohibeantur uirtute ſuperiori.*

6 Venite

1 Venite

MORALITER.

1 *Erat autem terra labij unius.* Per terram homo intelligitur qui formatus fuit de terra. Geneſ.1.d. Eſt autem homo *labii unius,* quando ſimiliter loquitur de proximo in pręſentia & abſentia eius. Et linguæ diuerſæ, quando bona loquitur in p̄ſentia proximi, & mala ipſo abſente. Et de tali dicitur Eccle.28.b. *Suſurro & bilinguis, maledictus multos .n. turbauit pacem habentes.* Poſſunt etiã per labia ſenſus exteriores hominis intelligi, eo quod enuntiant aliquo modo diſpoſitiones animi. Eccle.19. d. *Ab occurſu faciei cognoſcitur ſenſatus.* In facie vero ſunt omnes ſenſus igitur *terra eſt labii unius,* quando ſenſus exteriores hominis componuntur ad unitatem rectæ rationis.

2 *Cumq; proficiſcerentur de Oriente,* hoc faciũt exteriores ſenſus, quando recedunt a lumine rationis rectę attracti delectabilibus. & tunc mutuo ſe hortantur ad faciẽdum turrim ſuperbię contra Deum, & ad hoc trahuntur ſenſus interiores animi per conſenſum, ſed Deus confundit labium eorum, ſcilicet puniẽdo pęna gehennæ, ubi nullus eſt ordo, & per conſequens ibi tunc eſt extrema confuſio.

ALLEGORICE. Per terram intelligitur militans eccleſia. per labium vero prædicatio & doctrina. Iſtud autem labium de eccleſię principio fuit vnum prædicãdo & docẽdo vnum Deum vnam fidem, unum baptiſma ſicut dicitur Ephe 4.a. Sed in receſſu aliquorum ab Oriente, id eſt, a Chriſto, de quo dicitur Zach. 6.c. *Ecce uir, Oriens nomen eius,* turris ſuperbiæ fabricata eſt ex qua ſecuta eſt diuiſio linguarum per doctrinam & prædicationem hæreſum diuerſarum.

1 *Dixit*

A diuidit erroris repentina confuſio. Hos damnat trinitas & diſpergit, in quam offenderunt. vnde *Venite igitur, deſcendamus & cõfundamus ibi linguam eorum* varietate ſcilicet eorum vel ſchiſma tum, quando facta eſt linguarum diuiſio. In ſola domo Heber priſtina lingua remanſit, ſicut in ſola eccleſia (quæ eſt domus Chriſti) vnitas confeſſionis & fidei.

Supra 1. c. Ibid. a *Venite igitur, &c.* Ad angelos dixiſſe intelligitur. Vel ſm illud, *Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtrã.* Nam ſingulari numero ſubiunctũ eſt, & *diuiſit eos, &c.* ſicut ibi: *Fecit Deus hominem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam.*

In ca. 10. ✠ PROCOPIVS. Hæc verba ad filiũ & ſpiritũſanctũ, nec ad angelos referũtur. Nõ.n. angeli creare qcq̃ poſſunt, ſed creaturæ ſunt. Creatoris eſt, nouas formare linguas. Spiritusſãcti opus eſt linguas mutarẽ, vt diſcimus Apoſtolorũ exẽplo, qb. donũ lĩguarũ, obtulit ſub ſpecie ignis. Verum diligẽter obſerua, quãtum incõmodet huma B nogñi peccatum. Immortalitate nos exuit p Adamũ Eripuit nobis p diluuiũ ipm ſãctũ. *Nequaq̃.n.* ait, *permanebit ſpiritus meus in eis.* Nunc linguarum varietatẽ apportauit.

lib. cap. 5. GRE. in Mora. li. 2. *Venite, &c.* dicitur his q Deu adhærẽt. *Venite*, qa a diuina contẽplatione nunq̃ decreſcere, ſed ſẽper accreſcere, & nũq̃ corde recedere, ſtabili motu eſt ſẽper venire. Aſcẽdunt angeli creatorẽ cõſpiciẽdo, deſcendunt, creaturã illicite ſe erigentẽ, examine diſtrictionis pmendo. Dicere ergo *deſcẽdamus & cõfundamus linguã eorũ*, eſt in ſemetipſo q recte agatur oſtendere, & per vim internæ viſionis eorũ mentibus exhibenda iudicia, occultis motibus inſpirare.

b *Diuiſit eos.* ALC. In hac diuiſione lĩguarũ nihil nouũ fecit Deus; ſed dicẽdi modos & formas loquelarũ diuerſis gẽtib. diuiſit. vñ eaſdẽ ſyllabas, & eiuſdẽ poteſtatis literas aliter cõiũctas in diuerſis linguis inuenimus, & ſæpe eadẽ noĩa vel verba ſignificãtia, vñ vbi dicit Pſal. 2. b *In virga ferria*, in Græco hr̃, ἐμ ῥαβδῳ σιδηρᾳ ĩ raudo ſydera. Igit ĩ Latino ſydera, nõ ferrea C ſignificat, ſicut ĩ Græco, ſed aſtra.

li. 16. de ciuitate. c. 4. ✻ AVG. Merito malus punit affectus etiã cui nõ ſuccedit effectus. Genus vero pęnæ quale fuit? Qm̃.n. dominatio ĩperantis in lingua eſt, ibi dãnata eſt ſuperbia, vt nõ ĩtelligerẽt iubens hoĩ, qui voluit ĩtelligere, vt obediret iubẽti Deo

Ibid. c. 6. ✻ c *Et ĩde diſperſit eos, &c.* AVG. Ex illis igitur tribus hominibus Noe filiis 73. vel potius 72. gentes, totidemque linguæ per terras eſſe cœperunt, quæ creſcendo inſulas impleuerũt. Auctus eſt autem numerus gentium, multo amplius quam linguarũ Nã & in Africa Barbaras gentes in una lingua plurimas nouimus. Profecto itaq; cum quæritur in diuiſione linguarũ, vbi lingua illa remanere potuerit, q̃ fuit ante cõis, q̃ ſine ulla dubitatione 1 vbi remãſit, nõ fuit illi pęna q̃ facta eſt mutatione linguarũ quid aliud occurrit, niſi q in eius gente remãſerit, a cuius noĩe nomẽ accepir, Et cũ legat una fuiſſe lĩgua primitus oĩum & ante oẽs filios Sẽ cõmẽdet Heber q̃uis ab illo quintus 2 oriat, & Hebræa uocet lĩgua, merito credenda eſt ipſa fuiſſe pri- 3 ma illa communis.

venite eia vel agite hortantis. Cõfuſio lĩguarum. Trinitatis articulus.

qõ. 39. in Geneſ. Babel.

✻ THODO. See contra, antiquiſſimã oĩum linguã Syram eſſe nomina declarant. Adã enim Caim & Abel Syrorũ lĩguæ ppria ſunt. 4 Adãtha.n. terrã rubram Syri appellare ſolent. Exiſtimo Hebræã eſſe ſacrã vocẽ, q̃ per Moſem Deus hominib. dedit, nõ naturalem tñ. Cũ. n. alii gentis ſuę, in qua nati ſũt, lingua loquãtur, ut Itali Itala. 6 Gręci Græca, Hæbreorũ tñ pueri nõ ſtatĩ Hebræa loquũtur, ſed illarũ gẽtiũ lĩgua apud quas nati ſũt.

Aetas Sem. E 1 Aphaxat & 2. 3. 4.

Quæſt. de ætate Sem.

d *Sem centũ erat annorũ.* BEDA. Magnã qõ nobis naſcitur ſm literam quomodo Sem biennio poſt diluuium centum eſſe annorum dicatur, cum ſ. quingenteſimo anno Noe natus aſſerat, & ſexcẽteſimo anno eiuſdẽ Noe diluuiũ ueniſſe legat. Vt ergo numerus tpm ſibi metipſi nõ repugnet, ĩtelligẽdum eſt, aut Noe duos plus q̃ quingentos annos habuiſſe, qñ natus eſt Sẽ, aut duos minus; aut ſexcentos annos qñ venit diluuiũ, aut Sem habuiſſe cẽtum & duos annos qñ natus eſt Arphaxat Solet .n. ſic loqui ſcriptura nonnunq̃, ut etſi modicum ſupſit uel deſit, plenariũ tñ numerum & pfectum ĩ cõputo ſonet, uidet autẽ uериſimile, vt mea fert ſulpicio, cũ natus eſſet Sẽ, duos ſup quĩgentos annos habuiſſe Noe. Neq; falsũ dixit ſcriptura, qa quingẽtos annos habuit ẽtſi quĩgẽtos & 2 annos habuerit, qa nimirũ minor numerus intra maiorẽ cõtinetur, Forte aũt ſanctæ ſcriptor hiſtorię, diligẽtius hoc loco curauit explicare, dicẽdo Sẽ biennio poſt diluuiũ centũ fuiſſe annorũ, qa ſe meminit annũ natiuitatis eius quaſi negligẽtius annotaſſe. Nuſq̃ ĩ tota hac ſerie gñationũ addit mortuus eſt, ſicut ĩ ętate q̃ præceſſit

5 quadri. gentis. Sale. Heber.

F

6 Phaleg & 7. 8. 9 1. Para.

Reu.

1 Saruch 2. 3. 4.

Et mortuus eſt quod hic non dicitur ſicut prius.

a ¶ Trinitas In perſonis, vt ibi faciamus ho. &c.

a 1 Venite igitur, deſcendamus & confundamus ibi linguam eorum, vt non

a ¶ intelligant. b ¶ ſolitam.

audiant vnuſquiſque vocem proximi ſui.

b a ¶ vnitas deitatis, ſicut ibi. Fecit Deus hominem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam.

Atque ita diuiſit eos dominus ex illo loco in vniuerſas terras, & ceſſauerunt ædifica-

a ¶ Turrem ſuperbiæ.

re ciuitatem. Et idcirco vocatum eſt no- c men eius Babel, quia ibi confuſum eſt labium vniuerſæ terræ. Et inde diſperſit eos dominus ſuper facie cunctarum regionum. Hæc generationes Sem. Sem cen- d tum erat annorum quando genuit 1 Arphaxat, biennio poſt diluuium, Vixitque Sem poſtquam genuit 2 Arphaxat quingentis annis, & genuit filios & filias. Porró Arphaxat vixit trigintaquinque annis & genuit Sale, Vixitque 4 Arphaxat poſtquam genuit Sale 5 trecentis tribus annis, & genuit filios, & filias. Sale quoque vixit triginta annis, & genuit Heber. Vixitque Sale, poſtquam genuit Heber, quadringentis tribus annis, & genuit filios, & filias. Vixit autem Heber trigintaquatuor annis, & genuit 6 Phalech. Et vixit Heber, poſtquam genuit 7 Phalech, quadringentis triginta annis, & genuit filios, & filias. Vixit quoque 8 Phalech triginta annis, & genuit Reu. Vixitque 9 Phalech, poſtquam genuit Reu, ducentis nouem annis, & genuit filios, & filias. Vixit autem Reu trigintaduobus annis, & genuit 1 Saruch. Vixit quoque Reu, poſtquam genuit 2 Saruch, † ducentis ſeptem annis, & genuit filios, & filias. Vixit veró 3 Saruch triginta annis,

NICOLAVS DE LYRA.

† 1 Venite igitur &c. *Verba iſta in plurari poſita ſunt verba Dei ad angelos, qui ſunt executores diuinæ iuſtitiæ.*

2 Vt nõ audiat unuſquiſq; uocem proximi ſui. *i. non intelligat Bene.n. audiebant ſonos verborũ, ſed non intelligebant ſignificata eorum*

3 Atque ita diuiſit eos dominus, &c. *Illos qui erant vnius idiomatis ad unam terram, alios unius idiomatis ad aliam.*

4 Et ceſſauerunt ædificare. *Quia quando vnus petebat lapides alter portabat ſibi cęmentum, vel aliquid ſimile, & ſic credebat unus ſe derideri ab alio, propter quod mota eſt inter eos rixa & contentio, et ſic oportuit quod ceſſarent ab ædificando, et idcirco uocatum eſt nomen eius Babel, id eſt confuſio, vel ſecundum proprietatem* Hebraici *ſermonis, id eſt mixtio, quia homines ad inuicem mixti non intelligebant ſe mutuo propter multitudinem idiomatum.*

5 Sem centum erat annorum qñ genuit Arpha. &c. *Hic cõſequenter ponitur unius partis electio. ſ. generationis ipſius Sem, & nõ omnis, ſed vnius, de qua in fine proſequitur, & legatur litera ſicut iacet, hoc excepto, quod duo ſunt hic notãda, Vnũ eſt, quod in deſcriptione huius generationis dicuntur aliqui uixiſſe quingentis uel quadringẽtes annis poſt diluuiũ. Ex quo patet, quod illud q ſupra dictũ eſt ſexto cap.* Eruntq; dies illius centum uiginti annorũ, *nõ fuit terminus vitæ humanæ poſt diluuiũ, ut credunt aliqui, ſed fuit terminus vſq; ad inundationem diluuij, infra quem poterant pęnitere. Secundum, hic notandũ eſt, quod deſcripta vita cuiuslibet iſtius generationis, non dicitur hic in fine, &* mortuus eſt, *ſicut ſupra dictum eſt deſcribendo generationem ipſius Seth ante diluuium. Cuius ratio eſt, quia in illa generatione vnus, ſcilicet* Enoch, *fuit ſublatus de medio hominum, non per mortem, ſed quia tranſlatus eſt in paradiſum, ut ſupra dictum eſt, hic autem nullus eſt excipiendus a morte per talem modum, & ideo non dicitur in fine alicuius, & mortuus eſt, quia hæc eſt lex communis & certa de omnibus:*

† 1 Vixitq;

A præceſſit diluuiũ: quia nemo erat in tota hac complectione naſcentiũ, de quo ex cæteris excepto dici poſſet ſicut tibi de Enoch. *Ambulauitque cum domino, & non apparuit, quia tulit eum Deus.*

✲ AVGVST. Sicut in his in ante diluuiũ fuerunt, conuectũtur hi filii Seth filii Adam, per quos ꝑuentũ eſt ad Noe, ſic & nũc omnis cęteris filiis Sẽ, illi deſcribuntur & connectuntur in ordine generationis, non per quos directè venitur ad Abram.

a *Thare genuit Abram & Nachor.* AVG. Nõ ſimul ſed ſuis temporibus ex quo gignere cępit. Nec attendendus eſt in his ordo natiuitatis, ſed ſignificatio futuræ dignitatis, in qua excellit Abram.

✲ AVG. Fiunt itaque anni à diluuio vſq; ad Abrã mille ſeptuaginta & duo ſecundũ vulgatam editionem. hoc eſt, interpretum 70. In Hæbræis autem codicibus, longe pauciores annos perhibent inueniri, de quibus rationem aut nullam, aut difficillimam reddunt.

✲ *Mortuusque eſt Aram, etc.* EPYPHA. Nullus vnquã ex prioribus hominib⁹, fili⁹ ante patrẽ mortuus eſt: ſed patres B ante filios moriẽtes filios ſucceſſores relinquebãt. Et ne quis dicat de Abel, non enim morte propria mortuus eſt: donec Thara æmulũ Deo per propriã verſutiam cõmentus erexit, & ex vltione ſimilia his quæ fecit, recepit, dum etiam ipſe per proprium filium per æmulationem prouocatus eſt. Vnde admiratiõe ducta diuina ſcriptura, adnotauit dicens, *Et mortuus eſt Aram in conſpectu Tharæ patris.*

✲ PROCOPIVS. Primus itaque ille merite filium amiſit, qui adinuenit artem aduerſam Deo.

b *In Vr Caldæorum.* HIERO. In Hebræo in אירכרשים, id eſt, in igne Chaldæorum: Hic fabulantur Hebræi, quod Abram in ignem ſit miſſus, quia ignem noluit adorare, quem Chaldęi colunt, & Dei auxilio liberatus, de idololatriæ igne effugerit. Vnde ad eũ dicitur: *Ego ſum qui eduxi te de Vr Chaldæorum.*

c *Aram patirs Melchæ.* HIERO. Idem pater vtriuſque, Aram filius Thare, frater Abrę & Nachor, duas filias genuit Melcham & Sarai cognomento Ieſcham. Melchã duxit Nachor, & Sarai Abrã. nondũ enim inter patruos & neptes nuptiæ fuerant prohibitæ, quę, in principio etiam inter fratres et ſorores ſunt celebratæ. D

d *Tulit itaq; Thare Abram, &c.* AVGV. *Vſq; facti ſunt dies Thare. 205. anni, & mortuus eſt Aran.* Prius dicitur, *quod cum eſſet Thare ſeptuaginta annorum genuit Abram, & poſtea cum omnibus ſuis, manſit in Charan, & mortuus eſt.* Et dictum eſt Abræ vt exiret de Charã & exiuit cum eſſet lxxv. annorum. Sed per recapitulationem oſtenditur viuo patre dominũ pręcepiſſe, & Abram de Charã exiſſe cum eſſet. lxxv. annorũ, & pater. ca. 75. Sic dies uitæ eius 205. anni fuerũt. Vt ideo ſcriptũ ſit: *Fecerũt anni vitæ Thare, 205. anni in Charan,* quia ibi impleuit annos totius uitę. Soluitur ergo quæſtio per recapitulationem quæ inſolubilis eſt, poſt mortem Thare diceremus. dominũ dixiſſe Abrę ut exiret de terra, quia non erat. 75. annorum, cum pater iam mortuus eſſet, qui eũ anno ætatis. lxx. genuit, ut poſt mortem patris eſſet c. xxxv. annorũ, ſi omnes anni patris. ccv. fuerunt. Sed quia quidã uolunt annos Abræ computari. ex quo liberatus eſt de igne Caldęorũ, ſecũdum Hebręorum traditionẽ, poteſt dici, ꝙ ſcriptura quæ ait, *cum eſſet Thare annorum lxx. genuit Abram & Nacor & Aram.* non intelligi voluit, ꝙ lxx. annos tres genuerit, ſed qñ generare cępit, memorauit. Fieri autẽ poteſt, ut poſteriorẽ Abrã genuerit ſed priuilegio dignitatis prior nominat⁹ ſit, ſicut factũ eſt ibi. *Iacob dilexi. Eſau autem odio habui,* & in Paralipomenon Iudas ordine quartus, prior nominatus eſt, a quo Iudæi dicti propter regiam tribum. E

✲ PROCOPIVS. Sara erat filia Arę, ſororque Melchæ & Loth, vt ſcribit Ioſephus antiquitatem libro primo. Quapropter Abrahamus vbique eam ſororem vocat. Soror tamen erat, nõ ex matre, ſed ex patre. Similiter moris eſt ſcripturæ, vt propinquos & cõſanguineos fratris nomine complectãtur, ſicut & nepotes filiorum continẽtur nomine.

Egre-

& genuit Nachor. Vixitq; 1 Saru-
ch poſtquã genuit Nachor, ducẽtis
annis, & genuit filios & filias. Vixit
autẽ Nachor vigintinouem annis,
& genuit Thare. Vixitq; Nachor,
poſtquam genuit Thare, centũ de-
cem & nouẽ annis, & genuit fi-
lios et filias. † Vixitq; Thare ſeptua 1
ginta annis, et genuit Abrã, et Na-
chor, et Aram. Hæ ſunt autem ge-
a nerationes Thare, Thare genuit
Abram et Nachor et Aram. Porrò

a ¶ Ab igne conſumptus, vt aiunt Hebræi, quem adorare noluit.

Aram genuit Lot. Mortuuſque eſt 2
Aram ante Thare patrem ſuum in
b terra natiuitatis ſuæ, in Hur Chal- 3
dæorũ: † Duxerunt autem Abram
& Nachor vxores. Nomen vxoris
Abram, Sarai: Et nomẽ vxoris Na-
chor, Melcha, filia, Arã, patris Mel 4
c chæ & patris Ieſchæ. † Erat autem
Sarai ſterilis nec habebat liberos.
d Tulit itaque Thare Abrã filiũ ſuũ, 5
& Lot filium Aram filiũ filii ſui, &
Sarai Nurum ſuam, vxorẽ Abram
filii ſui, et 2 eduxit eos de Hur Chal
dæorum, vt irent in terram Cha- 6

¶ Vel Charran.

naan. Veneruntque vſque 3 Aram,
& habitauerunt ibi. Et facti ſunt
dies Thare ducentorũ quinque an-
norum, et mortuus eſt in Haran.

Satug.

†Abrã Nachor Arã. 1. Para 1. b Iudic. 5. a. Ioſue 24. a

Lot.

†; 35. q. 1. c. 1. & cadẽ c. 1. ac itaque. Sarai.

†; 32. q. 4. c. recurrat. §. his itaq. Thare cũ Abrã ĩ charam. Ioſue 24. a Neem. 9. b Iudith 5. a In cap. 11. 2 Eduxit eos Egreſſi ſunt. 3 Haram.

Thare moritur. F

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vixitque Thare ſeptuaginta annis, &c. *Et hoc dicunt aliqui doctores Catholici & Hebræi, quod Abram fuit primogenitus Thare, & Aram vltimus. Sed contra hoc arguitur, quia ſecundum ipſos & omnes alios expoſitores Sara uxor Abram fuit filia Aram, de ipſa vero ſcribitur infra 17. cap. e.* Putans centenario naſcetur filius et Sara nonagenaria pariet? *Ex quo patet quod Sara erat iunior Abrã decem annis tantum. Si igitur Abram fuit iunior ipſo Aram, ſequitur, quod non habebat decem annos quando genuit Saram, imo nec octo, quia inter natiuitatem Abræ & Aram fuerunt plus quam duo anni quod videtur inconueniens, maxime illo tempore in quo incipiebant generare, quando erant ſexaginta annorum vel ſeptuaginta. & ideo melius videtur dicendum, quod Abram fuit vltimo natus de tribus filijs Thare, tamen nominatur primo propter eius dignitatem, & quia ponẽdus erat caput & ſtipes generationis ſequentis, & quia primo facta eſt ei repromiſſio expreſſa de Chriſto, ſicut ſupra dictũ eſt de Sem filio* Noe *6. cap. quod præponitur alijs propter dignitatem, non propter primogenituram. Item licet Abram non fuerit in textu uocatus Abrahã uſq; ad 17. ca. in quo deſcribitur mutatio nominis ipſius, tamen in hoc opere frequenter nominatur Abraham ante illum locum, quia eſt nomen magis vſitatum & ſcribenti vel dictanti citius occurrit, nec eſt uis de illo, cum per hoc ſententia non mutetur.*

2 Mortuuſque eſt Aram ante patrem ſuum, &c. *Hoc dupliciter exponit. vno modo ſic:* Ante patrem ſuum, *id eſt, ipſo uidente & procurante. Dicunt enim Hebræi, quod Thare idololatra exiſtens accuſauit Abram filium ſuum ipſi* Nemrod, *eo quod nolebat ignem colere ſicut faciebant Caldæi, de præcepto* Nemrod. *propter quod Abram de præcepto Nemrod proiectus eſt in ignem. Aram autem frater eius aſſiſtens dicebat in corde ſuo: ſi vicerit Abra illæſus ab igne ſequar eius fidem, ſin autem, colam ignem ſicut alij: Cum igitur* Abram *virtute diuina liberaretur illæſus ab igne, & quæreretur ab* Aram *de eius cultu, reſpondit ſe uelle ſequi* Abram, *tunc proiectus eſt in ignem & ibi mortu⁹ eſt, quoniam non fuit tantæ ſidei ſicut* Abram, *vt patet ex prædictis, nec tanta bona futura erant per ipſum, & ſic conſequenter exponitur quod ſequitur.*

3 In Vr Chaldęorum, *id eſt, in igne vel incendio Chaldæorum, Sed iſta expoſitio non uidetur rationabilis, quia poſtea ſubditur:*

4 Patris Melchę & patris Ieſcę. *Aram enim de cuius morte dictũ eſt, genuit iſtas duas filias, & ipſa Ieſcha fuit binomina, quia uocata fuit alio nomine Sarai. Sequitur:*

5 Tulit itaq; Thare Abrã filium ſuum, & Lot filium Arã, &c. Et eduxi eos de Vr Caldęorum, N*on autem eduxit eos de incendio. Maxime cum ſecundum iſtam expoſitionem dictum ſit, quod per eius accuſationem filij eius proiecti ſint intra ignem, & ideo melius videtur dicendum, quod Vr ſit hic nomen terræ vel villæ, in qua manebãt, ita quod Vr nomen commune eſt, & proprium, prout ſignificat villam determinatã vel ignem. Et hoc idem dicit quidã doctor Hebręus authẽticus nomine Manahẽ, & ideo alio modo exponitur:* Ante Thare patrẽ ſuũ. *id eſt, ipſo adhuc uiuẽte, qa alij filij Thare poſt patrẽ mortui ſũt.*

6 Vt irrent in terram Chanaã. *Hęc fuit intentio eorum in receſſu de Chaldæa, ſed occaſione habita remanſerunt in loco intermedio, ſcilicet in Arã, ubi mortuus eſt Thare. In actibus vero* Apoſtolorũ *uocatur Charã, & hoc eſt, quia prima litera eſt beth, pro qua in Gręco ponĩt chi litera, & in Latino due literã, ſ. c. h. Lucas autem ſcripſit actus* Apoſtolorum in Gręco. Not*andum etiam quod* Abram *accepit vxorem filiam fratris ſui, quia tunc temporis talis gradus non erat prohibitus.*

In c.

Vt cap. 11. ubi dicitur in poſtilla: Hoc dupliciter exponitur uno modo ſic. Ante patrem ſuum, &c.

ADDITIO I.

Abram liberatus ab igne.

Quamuis ea quæ dicuntur ab Hebræis de morte Aram fabuloſa uideantur, cum non habeant fundamentum in litera, tamen quod Abram fuiſſet diuinæ uirtute liberatus ab igne uel ab aliquo magno periculo in Chaldæa ſeu in Vr Chaldæorum, aliquod uidetur habere fundamentum in litera. Dicitur enim infra 25. c. Ego ſum dñs qui eduxi te de Vr Chaldæorum, *quæ quidem uerba ſonant aliquam liberationem diuinitus factam, eo modo quo dicitur Exod. 20. a.* Ego ſum dñs Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti. *Nec obſtat quod hic legitur:* Tulitque Thare filios ſu. Abrã & Lot fili. Arã & edu. eos de Vr Chaldæorum. *quia ubi nos habemus.* Et eduxit eos, *ueritas Hebraica habet.* Et egreſſi ſunt cũ eo de Vr Chaldæorũ, *cõcordat cũ hoc gloſſa quę habetur infra 12. ca. ſuper illud uerbum.* 75. annorũ erat Abram cum egrederetur de Arã *ſic dicens: Vera eſt igitur Hebræorũ traditio, qđ egreſſus ſit Thare cum filijs ſuis de igne Chaldeorũ, & quod Abram uallatus Babilonico incendio, quia illorum idolum, ſcilicet ignem ſiue incendium illud, adorare nolebat, liberatus ſit auxilio Dei. Hæc in gloſſa, & eſt* Hierony. *Narrat etiam Ra. Moy. in libro de directione perplexorum, parte tertia, quod in quodam libro de agricultura Aegyptiaca, ſcilicet idolorum, continetur quod quidem uir nomine Abram diſceptabat publice cum idolorum cultoribus, aſſerens quod nõ erat ignis colẽdus ut Deus, & quod rex timens ne populum auerteret ab illa cultura, incarcerauit eum & ſpoliatum de terra ſua eiecit. Quæ quidem hiſtorialia etſi ab infidelibus tradantur, quia tamen in fauorem fidei ſonant, non ſunt repellenda. Habetur, n. ex hoc quod Abram fuit tam ardens in confeſſione fidei quod etiam publice & corã tyranno rege idolatras confutabat, & cum hoc quod Deus ipſum de manu tyranni liberauit.* D

In eo c. 11. ubi dicitur in poſtilla. Notandum etiam quod Abram.

ADDITIO II.

In lege ueteri nũquã fuit prohibitũ, quod homo acciperet in uxorẽ filiã fratris ſui, ſeu filiã ſororis ſuæ, prout patet Leu. 28. *b. ubi oẽs in matrimonio prohibiti exprimuntur, inter quos prædictus gradus cõnumeratur.*

Nulla te admiratio teneat, lector digniſſime, ſi excellentiſſimus doctor magiſter Matthias corrector Burg. iſtis duabus additionibus non reſpondet nec replicat ad illas: ſicut nec ad multas alias inferius adductas quoniam prædictus doctor non intendit replicare niſi ad illas quæ ſunt contra poſtillatorem, quę uidentur facere difficultatem contra dicta poſtillatores. Alias autem tanquam additiones aut tanquam indignas reſponſiones dirimit, ut poteſt intelligi ex dictis eiuſdem inferius in Correctorio corruptorij c. 1 . Exod.

CAP. XII.

A — alias † cogit nos, vt &c.

a *Egredere de terra, etc.* AVG. Conſideranda eſt narratio Stephani de hac re, cui magis harum expoſitionum non repugnet. Et illud quidem † cõtingit, vt ſicut uidetur narrari in Gene.) poſt mortem Thare locutus ſit Deus Abræ, vt exiret de terra & de cognatione ſua. Sed cum eſſet in Meſopotamia, priusq̃ habitaret in Chara, iam egreſſus de terra Chaldæorum, vt in illo itinere intelligatur ei locutus Deus Sed quia Stephanus poſtea ſic narrat, tũc Abrã egreſſus de terra Chaldæorum habitauit in Chara, et inde poſtquã mortuus eſt pater ei⁹, collocauit eũ ĩ terra hac, nõ paruas affert anguſtias huic expoſitioni, q̃ fit per recapitulationẽ. Videtur. n. habuiſſe imperiũ Dñi, qui ei locut⁹ fuerat in itinere Meſopotamiæ egreſſo de terra Chaldæorũ, & eũti in Arã: & poſt mortẽ patris ſui impleſſe, cum dicitur, & habitauit in Chara, & inde poſtquam mortuus eſt pater eius, collocauit eum in terra hac. Ac p hoc B manet quęſtio. Si lxxv. annorũ fuit quãdo egreſſus eſt de Chara, quomodo poſſit hoc eſſe verum? Niſi forte qđ ait Stephanus, tunc egreſſus Abram de terra Chaldæorum habitauit in Chara, ſic accipiatur, tunc egreſſus eſt poſtquam ei locut⁹ eſt dñs, iã. n. erat in Meſopotamia (ſicut ſupra dictũ eſt) qñ audiuit illud a dño. Sed per regulã recapitulationis contexere voluit Stephanus, & ſimul dicere vnde egreſſus, & vbi habitauit cũ ait. Tunc Abrã egreſſus eſt de terra Chaldæorũ, & habitauit in Chara. In medio aũt. i. iter egreſſũ de terra Chaldæorũ, & habitationẽ in Chara, locutus eſt Deus. Qđ vero adiũgit Stephanus, & inde poſtquã mortu⁹ eſt pater ei⁹, collocauit eũ Deus ĩ terra hac. Nõ tãdũ q̃ nõ dixit, & poſtq̃ mortuus eſt pater eius, egreſſus eſt de Chara, ſed inde collocauit eũ Deus in terra hac: vt poſt habitationẽ ĩ Chare collocaret in terra Chanaã, nõ poſt mortẽ patris egreſſus, ſed collocatus in terra Chanaan. Vt ſit ordo verborũ. Habitauit in Chara, & inde collocauit eũ ĩ terra hac poſtq̃ mortuus eſt pater eius, tunc. ſ. locatus eſt quã dõ illic nepotẽ ſuſcepit cuius omne ſemen fuerat regnaturũ, ex promiſſo Dei hęreditate donata, ex ipſo enim natus eſt Hiſmael de Agar, & alii de Cethura, & ex Iſaac Eſau, ad quos nõ pertinet hæreditas. Ex Iacob autem filio Iſaac quotquot nati ſunt

E — Iube Abram egredi ... Deo dici Act.

CAP. XII.

Ixit autem do- 1
¶ Auguſtinus, viuente patre ¶ Pater.
a ¶ Chriſtum.
min⁹ ad Abram:
a ¶ Terreno homini.
Egredere de terra 2
a ¶ Iudaica. ¶ Vitiorum.
tua, et de cogna- †
a ¶ Diaboli. Obliuiſcere populum & domum patris tui. Pſal. 44. c.
tione tua, et de domo patris tui, et 3
a ¶ Gentium.
b ¶ Per Apoſtolos notitiam tui dando.
veni ĩ terrã quã monſtrauero tibi. 4

NICOLAVS DE LYRA.

Ixit autem dominus ad Abram, &c. *Poſtquam Moſes deſcripſit multiplicationem humani generis, & diſtinctionem fidelium ab infidelibus per duos ſtipites primos, ſ. Adam & Noe, hic conſequenter facit hoc idem per tertium ſtipitem ſ. p* Abrã. *Et currit iſta deſcriptio per tres partes, primo per Abrã, ſcđo per Iſaac. c. 25. tertio per* Iacob *c. 28. Circa primum deſcribitur quomodo Abrã proceſſit de imperfecto ad perfectum, & ideo primo oſtenditur quõ ſe habuit ut incipiens, ſecundo quõ ut proficiens, c. 17. tertio quõ ut perfectus c. 22. Circa primum ſic proceditur, quia primo oſtenditur qualiter ſe habuit circa Deum, ſecundo qualiter circa proximum, 13. c. tertio qualiter circa ipſum c. 15. Circa primum tria oſtenduntur. Primum eſt ipſius Abræ obedientia ad Deum ſiue ſubiectio, ſecundum, ipſius deuotio, ibi:* Apparuitq; dominus Abrã, *tertium, ſuæ fidei probatio ibi:* Facta eſt autem fames. *Primũ autem deſcribitur per hoc quod Abram obediuit Deo prompte, dimittendo terram & cognationem, cum dicitur.*

1 Dixit autẽ dominus ad Abram. *Secundũ q̃ dicit Ra. Sa. iſtud fuit ei dictũ per ſexaginta annos ante mortem patris ſui, quia pater ſuus & frater eius Nachor declinauerunt ad idolatriã in terra Aran: & ideo dominus Deus dixit Abræ, q̃ recederet a patre & cognatione. Quod autem in fine præcedentis c. facta eſt mentio de morte ipſius Thare, hoc eſt per anticipationem ſecundũ ipſum, quia Moſes uolebat ponere tertium ſtipitem, ſcilicet Abram ut prædictum eſt: Sed dictum Ra. Sa. procedit ex ſuppoſitione, quod Abrã eſſet primogenitus ipſius Thare, quod improbatum eſt c. præcedenti: ideo dicẽdũ quod poſt mortem Thare dictũ eſt ei.* F

2 Egredere de terra tua. *i. Chaldæa in qua natus fuit. Sed quæritur, quomodo hoc ſibi dicitur, cum iamdiu ante egreſſus fuiſſet inde cum patre ſuo, ut prædictũ eſt? Et reſpondet aliqui, quod licet egreſſus fuerit corpore, non tamẽ mente, quia intendebat illuc redire: et ad hoc excludendũ dicitur ei.* Egredere de terra *&c. Sed hoc nõ uidetur pbabile, q̃ uellet redire ſub tyrãnide Nerod qui adhuc regnabat, ſicut habetur inf. 14. c.* Amraphel rex Sẽnaar, &c. *de quo dicũt oẽs Hebræi q̃ iſte erat Nerod, q & erat binomius, & ideo melius dr̃.* Egredere de terra tua. *i. lõgius recede ab ea, & hoc uidetur p literã Hebraicã q̃ ſic hẽt.* Vade tibi de terra tua, *ac ſi diceret, pro utilitate tua uade longius a terra tua.*

3 Et de domo patris tui. *Non quia pater uiueret adhuc, ut prædictũ eſt, quia bene denominatur domus ab aliquo etiam poſtquam mortuus eſt, ut patet in ſcriptura in pluribus locis.*

4 Et veni, &c. *Adhuc enim determinationem terræ ei nõ reuelauerat, vt oſtendatur obedientia Abræ exeuntis ad domini mandatum, etiam ad locum indeterminatum.*

✲ 1 Faciam

MORALITER.

C 1 *Dixit autem dominus ad Abram.* In vocatione Abræ deſignat hominis literati ad religionẽ vocatio, ſicut fuit beatus Augu. & Gregor. & plures alij, qui multum profecerunt in eccleſia Dei. Cui per inſpirationem dicitur a domino.

2 *Egredere, &c.* dimittendo terrenas poſſeſſiones.

† *Et de cognatione tua,* relinquendo amicos carnales.

3 *Et de domo patris tui,* dimittendo mores & geſtus parentum ſecularium, aliter nõ valeret habitũ ſumere religioſum. Exẽplum de aſino, quem fingit poeta pellem leonis aſſumpſiſſe, quem cum dominus ſuus quæreret, & propter pellem leonis ad eum appropinquare formidaret, tãdẽ p geſtus aſininos eũ recognouit, & ad ſuum ſeruitium reduxit dicens. Tu mihi q quondam ſemper aſellus eris. Sic diabolus ſub habitu religioſo mores & geſtus ſeculares pſpiciẽs, in ſuã redigit ſeruitutẽ.

Eſopus.

4 *Et ueni in terram, &c.* ſcilicet uiuentium vita gratiæ, ad quam religioſus deuotus iã venit in ſpe, & poſt mortem veniet in re: quia Tanta gratia datur accipientib. habitum religionis de uote, quanta datur fidelibus in baptiſmo, vt dicitur in collationibus patrum, collatione, &c. Et per conſequens iam venit in ſpe ad terram viuentium vita gloriæ, quia gratia eſt arra gloriæ. Et hæc terra uitæ gratiæ fluit lacte eruditionis (ſicut dicit Apoſtolus 1. Corint. 3. a. *Lac uobis potum dedi.*) & melle deuotionis, nam in ea prægutatur mel futuræ beatitudinis.

✲ 1 Faciam

☞ ſunt,id eſt,vniuerſum ſemen eius ad illam hæreditatem perti A nuit. Sic igitur locatus eſt in terra illa Abram, quando ibi vixit vſque ad natiuatem Iacob.

STRA. Notandum, quod iã egreſſus fuerat de terra ſua, ſed tunc egreſſus fuerat corpore non mente & voluntate, habebat enim animum forſitan reuertẽdi, quando dictum eſt ei. *Egredere,&c.*

✲ AMBROS. Satis fuerat dixiſſe. *de terra tua.* Ibi enim erat *exire de cognatione*, exire de paterna domo. Sed ideo addidit ſingula, vt eius affectũ probaret, ne forte aut impudenter cæpiſſe uideretur, aut fraus aliqua mandatis cæleſtibus pararetur.

✲ AVGVST. Nouum probationis genus, habenti propria exilia indicere peregrina, ingerere laborem itineris quieſcenti, imperare penuriã poſſidenti, & tantarum facultatum domino, neceſſitatem imponere peregrinandi. Libenter tamen fides accepit, quicquid arduum videbatur incredulis. Leue nõ eſt cuiquã dimittere propria, & ſectari aliena incerta, dimittere quod ſciatur, quærere quod ignoras. Quis enim propria ſine dolore & lacrymis dereliquit? F Cui non eſt durum illos conſcios naturalium parietes, dulcia illa limina, atq; amabilem larem, quem & parentũ memoria, & ipſius infantiæ rudimenta cõmendant. vbi incunabula illa noui & mox oriẽtis hominis famulabãtur, &c.

✲ CASSIANVS. Tres uocationum ſunt ordines, tres quoq; renũciationes monacho neceſſariæ. Primus ordo vocationis ex Deo eſt, quoties inſpiratio quædã nos ad deſideriũ uitę ęternæ ac ſalutis exſuſcitat, deũq; ſequi cohortat. C Vt Abrahã voce dominica de genitali ſolo patriſq; domo legimus euocatũ. Quo etiã modo beatũ Antonium accitum eſſe cognouimus. Secundus eſt, qui fit ꝑ hominem, cum vel exemplis quorundam ſãctorum, vel monitis inſtigãti ad deſiderium ſalutis accendamur. Tertius qui ex neceſſitate deſcendit, cum nos diuitiis mundi huius, vel uo- luptatibus

luptatibus obligati, ingruentibus repente tentationibus, ad do D minum ſaltẽ inuiti properare cõpellimur. Prima abrenunciatio eſt, qua corporaliter vniuerſas diuitias mundi facultateſq; contempſimus. Secũda, qua mores & vitia, affectuſq; priſtinos animi carniſque reſpuimus. Tertia, qua mentem de præſentibus vniuerſis ac viſionibus euocantes, futura tãtũmodo cõtemplamur. Quæ tria ut perficeret, Deus Abrahamo prę cepit. Primum, cum dixit *de terra tua*, id eſt, de facultatibus mundi huius. Secundũ, *De cognatione tua*. i. de conuerſatione & moribus, vitiiſque priorib. Tertio, *de domo patris tui*. i. memoria mundi huius quæ oculorũ occurrit obtutib.

ISID. Reliquit terram Chriſtus cognationẽ Iudæorũ, & magnificatus eſt in populis gentiũ. Nobis quoq; excũdũ eſt de terra noſtra. i. de facultatib. & †opib. terrenis, & cognatione. i. cõuerſatione vitiorũ, quę nobis a natiuitate coherẽtia, quaſi affinitates cõſanguinitatis ſunt cõiũcta, & *de domo patris*. i. de memoria mũdi, vt ei renũciãtes poſſim⁹ cũ populo Dei dilatari, & in terrã ꝓmiſſionis cęleſtis cũ tpſ uẽerit ĩtroduci.

a *Faciamq; te ingen.&c.* ISID. Duo promittuntur Abrę, quod ſcilicet terram Chanaan ſemẽ eius poſſidebit, cum dicitur: *& ueni in terram quam monſt. ti.* Aliud autẽ longe pręſtantius, non de carnali, ſed de ſpirituali ſemine, quo pater futurus eſt, nõ tantum gentis Iudaicę, ſed omnium gentium fidem ſuam ſequentium. quod ita promittitur: *& benedicentur in te omnes gentes terræ.*

b *Septuagintaquinq; annorũ.* HIERO. Si Thare pater Abrahę ĩ regione Chaldę lxx. ann. genuit Abrã, & in Charã ccv. anno mortu⁹ eſt quomodo poſt mortẽ Thare, Abrã exiẽs de Chara. lxxv. anno. memorat. Cũ a natiuitate eius uſq; ad mortẽ patris. 130. anni fuiſſe doceantur. Vera eſt igitur Hebreorum traditio, ꝙ egreſſus ſit Thare cũ filiis ſuis de igne Chaldæorũ, & ꝙ Abrã uallat⁹ Babylonico ĩcẽdio, qa illud adorare nolebat, liberat⁹ ſit auxilio Dei, & ex illo tpe E reputetur

a Prima benedictio temporalis altitudinis.
b Populus quem non cognouit ſeruiuit mihi. Pſal. 17.
a † Faciãq. te in gentẽ magnã & be- 1
nedicã tibi, & magnificabo nomẽ 2
† tuũ, eriſq; benedictus. † Benedicã 3
benedicẽtib. tibi: & maledicã ma- 4
a ¶ In Chriſto quid de te naſceretur. b Secunda benedictio ſpiritualis amplitudinis.
ledicentib. tibi: atq; in tẽ benedi- 5
a ¶ Gentes.
centur vniuerſæ cognationes ter-
a ¶ Strab. firma mente, vt nunquam redeat: iam enim corpore exierat.
ræ. Egreſſus eſt itaq; Abram ſicut 6
præceperat ei dominus, & iuit cũ 7
b eo Loth. Septuagintaquinq; anno 8
¶ Auguſtinus viuente patre.
rum erat Abram cum egrederetur
de Harã. Tulitq; 1 Sarai vxorẽ ſuã, †
& Loth filiũ fratris ſui: vniuerſam-
que ſubſtantiam, quã poſſederant, †
& animas quas fecerant in 2 Arã:
& egreſſi ſunt vt irent in terram 9
Chanaan. Cumque veniſſent in †
eam: pertranſiuit Abram terram
a Ciuitas quæ corruptè dicitur Sichar, & interpretatur humerus.
c vſque ad locum Sichem, Vſque 10

Marginalia: ebra n.2.2. — ro 68. — Aram. — Haran. — † 32.q.3.c recurrat.§ his itaque Promittit Chriſtus. Galat 3.b. — † 24.q.3. cũ ergo.§. ſed qui. & c.cum ſcti — † aliàs opibus. — Abrã egreditur terrã ſuam. He. 11.b. — Præceperat, locut⁹ fuerat. — Poſſederãt, uel acquiſierant — Fecerãt vel genuerant vel acquiſierant vt de uernaculis intelligatur. — Chaldæi, ĩ terp. quos ſubiecerãt legi. — In quæſt. Hebraicis

NICOLAVS DE LYRA.

1 Faciamque te in gentem magnam. *quantum ad multitudinem prolis, licet Sara ſit ſterilis.*
2 Et benedicam tibi. *Multiplicando te in bonis ſpiritualibus & corporalibus.*
C 3 Et magnificabo, &c. *Augendo famam tuam.*
4 Eriſq. benedictus. *Antonomaſtice & excellenter præ cæteris patribus tuis: & ad hoc deſignandum in* Hebræo *dicitur.* Eriſque benedictio. *ſicut de aliquo excellenter largo vel liberali, non ſolum dicitur quod ſit liberalis in concreto, ſed etiam liberalitas in abſtracto. Aliter exponunt Hebræi dicentes quod propter hoc dictũ eſt:* Et eris benedictio, *quia futurũ erat vt benedictio ſacerdotum fieret ſecundum hunc modum,* Deus Abrã, Deus Iſaac, & Deus Iacob benedicat tibi. *& iterum repetebatur nomen Abram dicendo.* Et Deus Abram benedicat tibi, *ita quod forma benedictionis qua ſacerdotes vtebantur ſuper populum incipiebat a nomine Abræ, & in nomen eius terminabatur.* 5 Atque in te benedicentur, uniuer. cogna. ter. *Hebræi exponunt ſic, quando aliquis imprecabatur bona alteri dicebat: Benefaciet tibi Deus, ſicut fecit Abræ* Chriſtiani *exponunt de Chriſtõ, & melius, ut uidetur. id eſt,* In te benedicentur, &c. *in ſemine de te naſcituro, qd eſt Chriſtus. In omni enim gente ſunt aliqui Chriſtiani, & ideo benedictio Chriſti fit ſuper omnem narrationem terrę, hoc autem non poteſt dici de perſona Abrę.*
6 Egreſſus eſt itaque Abram. *ſicut verus obediens.*
7 Et iuit cum eo Loth, *uoluntarie magis uolens eſſe cum auunculo ſuo fideli & iuſto, quam cum alijs remanere.*
8 Septuagintaquinque annorum erat Abram. *Iſtud patet ex dictis ſi ponatur exiſſe ante mortem Thare per ſexaginta annos, ut dicit Ra. Sa. quia Thare ſeptuaginta annorum genuit Abram ſecundum ipſũ quia dicit eum fuiſſe primogenitum: & Abram ſeptuagintaquinque annorum egreſſus eſt de Aran, quibus ſi adiungantur ſexaginta quibus pater ſuperuixit, vt ipſe dicit (ſed non probat) habentur anni ccv. quibus uixit ipſe Thare, ſicut habetur in fine pręceden. cap. Sed quia hoc dictum procedit ex ſuppoſitione quod Abram fuit primogenitus Thare, quod eſt improbatum: eſt ideo dicendum quod Abram exiuit de Aran poſt mortem patris ſui Thare, & quod nõ fuit primogenitus eius, ſed ultimus, ita quod inter natiuitatem primogeniti Thare & natiuitatem Abrę fluxerunt lx. anni, & ſic in morte patris ſui Thare fuit. lxxv annorum, quia Thare cum eſſet lxx. annorum cępit generare, & inde uſque ad natiuitatem Abræ fluxerunt lx. anni, & Abram lxxv. annorum erat quando exiuit de Aran immediate poſt mortem patris, qui anni ſi ſimul iungantur faciunt. ccv. annos, & tot annis uixit Thare, ut habetur in fine præcedentis ca. Sequitur.*
9 Et animas quas fecerant in Aran: & egreſſi ſunt ut irent in terrã, &c. *id eſt, ſeruos & ancillas quos emerant. Vel ſecundum alios, uiros & mulieres, quos de idolatria conuerterant ad cultum unius Dei.*
10 Vſq; ad locũ Sichem. *De hoc fit mẽtio ſpecialis, quia dñs ibi oſtendit ſibi montẽ Gazirim, & montem Hebal, ubi filij Iſrael ſuſcepturi erant iuramenta legis ſeruandæ per benedictiones ſuper ſeruantes legẽ, & maledictiones ſuper tranſgreſſores, ut habetur Deut. 27. c.*

1 Vſque

MORALITER.

1 *Faciamq; &c.* Per conuerſionem aliorum ad bonum.
2 *Et benedicam tibi.* Multiplicatione bonorum ſpiritualium.
3 *Et magnificabo te. &c.* Per regni cœleſtis meritum.
4 *Eriſq; benedictus.* Gloriæ namque collatio eſt Dei perfecta benedictio. Sequitur:
† *Tulitq. Sarai uxorem ſuam.* id eſt, ſapientiam prius acquiſitam, de qua dicitur Sapien. 8. a. Hanc amaui & quæſiui mihi ſponſam aſſumere.
† *Et Loth,* qui interpretatur vacans. ideo per ipſũ intelligitur amor ſtudii qui quęrit vacationem a tumultu terreni negotii. Hęc enim in religione conuerti debent in obſequiũ Dei, ſicut fecerunt doctores ſupradicti.
† *Pertranſi. Abram. ter. uſq. ad lo. Sichem.* qui interpretatur humerus, quia religioſus ſupponere debet humerum ad onera religionis portandum.

1 Vſque

A reputetur ei tempus ætatis,ex quo cõfeſſus eſt Deũ:ſpernens idola Caldæorũ. Poteſt autẽ fieri, vt quia ſcriptura reliquit incertũ,ante paucos annos Thare de Chaldæa profectus ueniret in Aran quam morte obiret,vel ſtatim poſt perſecutionem,& ibi diutius moratus ſit.

Homil.31. in Gen. ✲ CHRISOST. Vidiſti quomodo nec ætas fuit obſtaculo,nec aliud quid quam quod domi eũ potuit detinere, vt domi reſideret,ſed vicit oĩa in Deũ amor. Anima.n.vigilans eſt ſobria, cũcta diſſecat impedimenta, totaq; ſit eius quod amat,propterea iuſtus hic nõ curabat,vel cõſuetudinem, vel domũ paternam,vel ſepulchrum,vel ſenectutem ipſam.

Promittit ei terra Chanaan, vetus teſtamentum, infra 12.b. 13.c.15.d. 16.a.Deu. 34.b. Ex catena Græca in Geneſ. ✲ THEODORE. Si Thare ſeptuagenarius genuit Abrahem & Nachor et Arã,ducẽteſimo autem quinto anno mortuus eſt, poſt obitũ autem ipſius Thare, Abrã in Charan profectus eſt, ſeptuagintaquinque annos agens. Cõſequens enim erat,illũ centum triginta quinq; annorũ fuiſſe. Ita Moſis verba intelligenda ſunt,Thare cũ ſeptuagenarius eſſet, genuit,trigeminos aũt

B non genuit,quãuis triũ filiorum Moſes mentionem fecerit, ſed tres ſimul commemorat.qui tamẽ diuerſo inter ſe tempore geniti ſunt. Scimus autem multos cum primum vxorẽ duxerint, primogenitũ genuiſſe,in ſenecta vero nouiſſimum edidiſſe. Igitur & Arã,ita natu maior ipſo Nachor fuit,vt Sara filia eius,fratri ſuo nupſerit. Neque vero exiſtimet mulieres q̃ſpiã vxores viris ſuis iuniores fuiſſe. Audiat Moſem dicentem,& dixit Abraham, *ſi centenario naſcetur filius,& Sara nonagenaria pariet?* Inuenitur itaque Aran,cuius tanquã nouiſſimi meminit Moſes, adeo maiorem natu ipſo Nachor fuiſſe,ut filiã ipſius,ipſe Nahor vxorem duxerit. Primum tamen Abraham commemorauit,eo quod cæteris præſtaret.

1 Deſcenditque. Fa nem fugiẽs deſcẽdit in Aegyptum. 2 In terra

3 illius. Reſeruabũt, viuere facient Heb. Act.9.c.

a *Bethel.* RAB. Interpretatur domus Dei,quæ poſt Bethauen vocata eſt, id eſt domus idoli.

C ✲ AMBROSIVS. Vbi Bethel, ibi eſt

lib.de Abrahã,ca.2.

a ¶ Quæ nunc mare ſalis vel mortuum dicitur & lacus Aſphalti & ſalinarum vallis.

cõuallem illuſtrem. Chananeus 1
autem tunc erat in terra , Appa- 2
ruitq. dominus Abrã , et dixit ei: 3
Semini tuo dabo terram hanc .

a Qui renuntians adololatriæ altare domino ædificauit. ¶ Contempto igne Chaldæorum.

Qui ædificauit ibi altare domi- 4
no , qui apparuerat ei . Et inde †
tranſgrediens ad mõtem qui erat

a Ciuitas in tribu Beniamin,quæ prius Luza , id eſt amygdalus vocabatur.

a contra orientem Bethel , tetendit †
ibi tabernaculum ſuum, ab occidente habens Bethel, et ab orien-

a Ciuitas in tribu Iuda.

b te Hai. Ædificauit quoque ibi al-

a Quia cultor vnius Dei.

tare domino,et inuocauit nomen
eius. Perrexitque Abram uadẽs et
vltra progrediens ad meridiẽ. Fa- 5
c cta eſt autem fames in terra. 1 De- 6
ſcendit igitur Abrã in Aegyptum 7
ut peregrinaretur ibi. Præualuerat
enim fames 2 in terris. Cumq. pro- 8
pè eſſet ut ingrederetur Aegyptũ,
dixit Sarai uxori ſuæ: † Noui quòd
pulchra ſis mulier, et quod cũ ui- 9
derint te Aegyptii, dicturi ſunt, v-
xor 3 ipſius eſt,et interficiẽt me,et

a Veritatem voluit celari non mendacium dici.

d te reſeruabunt. † Dic ergo obſecro 10

a Quia filia fratris.

te , quod ſoror mea ſis, ut bene ſit

eſt domus Dei, ibi & ara , vbi ara , ibi & inuocatio Dei noſtri, meritòque proceſſus tantos habuit,quia Deum ſperabat ſibi auxilio fore. D

Myſtice b *Hai.* Oculus vel fons interpretatur. Patriarcha ergo tẽdens ad terram promiſſionis, tetendit tabernaculum iter Bethel Hai,quia ſãcti fonte baptiſmi regenerati in curſu huius vitæ circunſpecti ad Dei tabernaculum,id eſt, cœleſtẽ properant ciuitatem.

vbi ſup. c ✲ *Facta eſt fames.* CHRYSOSTOMVS. Audiant qui temere & incircumſpecte loquunt,& diuinãt, dicentes,quoniam quiſpiã aduenit,famas facta eſt, & quoniã affuit,hæc cõtigerunt. Ecce etiam in aduẽtu iuſti fames valida, & nõ turbatur iuſtus, neque humanum quid patitur.

lib.16. ... d *Dic ergo obſecro.* &c. AVGVSTIN. Quæritur cur patriarcha voluit mẽtiri vt diceret ſororem ſuam,& nõ potius Deo commiſit,qui ſi vellet eius pudicitiam apud Pharaonẽ conſeruare poſſet? Sed veritatem voluit celari, non tamen mẽdacium dici. Soror enim dicitur,quia filia fratris,& in hoc oſtenditur, quia nemo debet tentare Deum ſuum,dum habet quid faciat rationabili cõſilio. Fecit enim pro vita ſua q̃d potuit,quod autem non potuit, Deo commiſit,in quem ſperauit,cui pudicitiam coniugis commendauit. Nec eũ fides aut ſpes feſellit. Nõ ergo audeat Deum tẽtare homo,dum habet quo rationabiliter q̃d cauere oportet, cuadat. Nec Paul[9] de protectione Dei deſperauit,aut fidem perdidit, quãdo in ſporta ſubmiſſus inimicorũ man[9] aufugit. Ipſe autẽ Abrahã ſi interrogatus illam vxorem ſuã indicaret, duas res Deo committeret, & uitam ſuam , & vxoris pudicitiam. E

✲ CHRYSOSTOMVS. Miſerabilia ſunt hæc verba,ſed & erat timor propter inſaniam Aegyptiacam. Et quia nondum mortis erat ſoluta tyrannis, propterea in adulterium vxoris cõſentit iuſtus,vt mortem effugiat. F

✲ PROCOPIVS. Non abque diuina

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vſque ad cõuallem illu. *Hæc eſt regio Pentapolis vbi erãt quinque ciuitates quas ſubuertit dominus,quę erant valde delectabiles ante ſubuerſionem,vt habetur ca.ſequenti.*

2 Chananæus autem tunc erat inter. *id eſt,occupãs iniuſte terrã datam Sem & filijs eius,quia vt dicunt Hebrei: Noe poſt diluuium ordinauit quod Sem filius ſuus haberet terram illam, vnde infra.14.ca. dicitur quod Melchiſedech erat rex Salem , quæ ciuitas poſtea dicta eſt Hieruſalem , & eſt metropolis in regione iſta Secundum autem omnes Hebræos ipſe Sem nominatus eſt Melchiſedech,propter bonitatem ſui regiminis, quia Melchiſedech interpretatur rex iuſtitiæ. Si enim computentur anni ipſius Sem,inuenitur vixiſſe ultra illud tempus.*

Salem. Sem noia tus eſt Melchiſedech ſm Hebr.

3 Apparuitq; *Hic conſequenter deſcribitur ipſius Abræ deuotio, & hoc ex duobus.ſ.ex diuina apparitione ſibi facta & ex ipſius Abræ gratiarũ actione Deo reddita,et patet litera. Sciendũ tamẽ quod cũ dicit.*

4 Qui ædificauit ibi altare domino qui appa.&c. *illud quod ſequitur.* Et inuocauit ibi nomẽ eius, *non eſt de textu,ſed ſubintelligitur, & propter hoc aliqui doctores poſuerunt illud in gl.interlineari, ſed poſtea aliqui neſciẽtes diſcernere inter gloſſam & textũ,inſeruerũt illud in textum. Et ſimile habetur in multis locis in Biblijs noſtris. Sequitur.*

5 Progrediens ad meri. *id eſt,illam partem Iudææ, quæ eſt verſus Aegyptũ,quia terra Aegypti eſt ad meridiẽ reſpectu terrę promiſſionis.*

6 Facta eſt autem fa. *Hic deſcribitur fidei Abræ probatio. Ad hoc enim permiſit dominus famem fieri in terra Chanaam , & maxime in illa parte vbi erat Abrã,vt oſtenderetur fides eius,quia dominus dixerat ei parum ante,quod in terra illa multiplicaret eũ , & nihilominus propter famem imminentem oportebat eum exire,& tamen non eſt diffiſus de diuina promiſſione.*

7 Deſcenditq; Abram in Aegy. *quia in illa terra erat fertilitas, & erat propinqua loco terræ Chanaan, in qua erat Abram. Et bene dicitur:* Deſcendit, *quia terra Aegypti inferior eſt reſpectu Iudææ.*

8 Cumq; prope eſſet,&c. *ante ingreſſum hoc ſibi dixit,vt præcaueret periculo de caſtitate uxoris ſuæ quantum fieri poterat uia humana.*

9 Et quod cum uiderint te Aegyptii,&c. *Sciebat enim Abram nefas eſſe apud Aegyptios adulterium,& morte plectendum, & minus reputabant homicidium viri,quam accedere ad vxorem alicuius ipſo viuente:& ideo ad hoc periculum euitandum,dixit vxori ſuæ.*

10 Dic ergo obſecro te quod ſoror mea ſis,&c. *Sed quæritur hic* ✲ *Quomodo.*

MORALITER.

✲ 1 *Vſq; ad conuallem illu.* id eſt,humilitatem:quæ dicitur cõuallis illuſtris,quia decor eſt,& cuſtos omnium virtutum.

2 *Apparuitq; dominus Abrã.* religioſum ſpiritualiter cõſolãdo.

3 *Qui ædificauit ibi al.domino.* gratias agendo de ſua uocatione.

† *Et in.trãſg.ad mon.qui.&c.* i.tẽdens ad religionis perfectionẽ,

† *Tetendit ibi tabernaculum ſuum,ab occidente habens Bethel,& ab oriente.&c.* in bono perſeuerando.

4 *Progrediens ad meridiem.* i.in feruore charitatis proficiendo.

5 *Facta eſt autem fames in terra illa.* Dominus enim aliquando permittit famulos ſuos egere vita ſecularibus paſcatur corporaliter,& ſæculares ab ipſis ſpiritualiter. Exemplũ.3.Reg.18.b. de Helia & vidua Sareptana.vnde dicit Apoſt.1.Cor.9.b. *Si nos vobis ſpiritualia ſeminauimus,magnum eſt ſi ueſtra carnalia metam[9].*

7 *Deſcendit igitur Abrã in Aegyptũ,* ad quærendũ victum corporalẽ & dandum ſpiritualẽ. Dicit enim Ioſephus primo libro antiquitatis Iudaicæ,quod docuit Aegyptios de morib. & aliquibus ſciẽtijs ſpecialib. Et ſic pauper religioſus de clauſtro deſcendit ad ſeculares vt eos doceat bonos mores. Sequitur.

8 *Dic obſecro quod ſoror mea ſis.* Religioſus ſapientiam de Deo ✲ ſibi

uina prouidentia accidit, vt in metu eſſet Abramus, talia præciperet Saræ, Sara ei eriperetur. Sic docuit Pharaonem, dum vlciſcitur iuſtum ei que benefacit, vt vna cum gentib. agnoſceret Deum, ſimul ẽt quaſi ſub typo indicat pro ſua conſuetudine, quæ ſemini eius eſſent ibi euentura.

a *Sublata eſt mulier.* RAB. Excuſatur Sarai, quæ in domũ Pharaonis transfertur inuita, non ſolum in hoc quod non inquinatur corpus, nec anima niſi mentis conſenſu ſed etiam in hoc, quod conueniente & permittente viro ſuo factum eſt.

AVGVST. Apud Pharaonem tandiu potuit eſſe intacta, quia in Heſter legitur, quod puellæ non ſtatim ad reges introducebantur, ſed vnno anno cuſtodiebantur, & ſex menſib. oleo myrrhino vngebant, & aliis ſex menſib. in diuerſis ornamentis erant. Potuit ergo p inducias temporis intacta manere. Et interim : bene vſi ſunt Abrã Aegyptii. donec Pharao à Deo flagellatus, & cognoſcens q̃ eſſet vxor eius, redderet intactã.

B ✱ HIERONYMVS. Licet corpus ſanctarum mulierum, non vis maculet ſed voluntas, & excuſari poſſit Sarai, quod famis tempore, ſola regi in peregrinis locis conniuente marito, reſiſtere nequiuerit, tamen poteſt & aliter fœda neceſſitas excuſari, quod iuxta librum Heſter quæcunque mulierum placuiſſet regi apud veteres, ſex menſib. vngebatur, & ſex menſibus in pigmentis variis erat, & tunc ingrediebatur ad regem Atque ita poteſt fieri, vt Pharao ſit percuſſus a domino, illa intacta permanente. D

✱ THEODORETVS. Ex hoc loco manifeſtum fit, ẽt apud gentes adulterium crimẽ fuiſſe, & ſupplicio dignũ. Id.n. Pharao & Abimelech declararunt.

✱ CHRYSOSTOMVS. Nõ Pharaonem ſolum flagelauit ſed domum eius. Quare? quia veriſimile eſt eos cooperatos fuiſſe, vt aliquando committeretur iniquitas. Audiſti enim, quia vt viderunt eam principes, laudauerunt illam, & ſublata eſt mulier. Ecce ergo quomodo lenonis egerunt officium in regis gratiam, auferendo iuſti vxorem. E

mihi propter te, & viuet anima mea ob gratiam tui. Cum itaq; ingreſſus eſſet Abrã Ægyptum,
1 viderunt Ægyptii mulierem, q̃ eſſet pulchra ni-
2 mis: Et nunciauerunt principes Pharaoni, & lau-
3 *Inuita.* a dauerunt eam apud illum. Et ſublata eſt mulier
4 in domum Pharaonis. Abram verò bene vſi ſunt
5 *Aegyptij.* propter illam. Fueruntq; ei oues & boues & aſini
6 & ſerui † famulę † & aſinæ & cameli. Flagellauit
7 autem dñs Pharaonem plagis maximis, & domũ
8 *à Quam intactam volebat ſeruare.* eius, propter Sarai vxorem Abram. Vocauitque
9 Pharao Abram, & dixit ei: Quidnam eſt quod feciſti mihi? Quare non iudicaſti mihi, quod vxor tua eſſet ? Quam ob cauſam dixiſti eſſe ſororem tuam, vt tollerem eam mihi in vxorem? Nũc igi-
10 tur ecce coniunx tua, accipe eam & vade. Præce-
11 pitque Pharao ſuper Abram viris, & deduxerunt eum, & vxorem illius, & omnia quę habebat.

Rapitur vxor eius in domũ Pharaonis.

Quæſt. 62.

alias, † familiæ.

alias non habet ; & aſinæ.

Hom. in Gen.

Percutitur Pharao & Domus propter raptam vxorem Abræ.

Plaga Pharaonis.

Redditur Abræ vxor

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *Quomodo Abram homo tantæ perfectionis per tale mendacium exposuit vxorem ſuam periculo adulterij, quia vt videtur, magis debuiſſet eligere mori? Ad hoc dicendum quod homo in periculo poſitus ſemper debet agere ad ſui liberationem id quod poteſt ſecundum viam humanam vt non tentet Deum, omittendo illud, per quod poteſt euitare periculum quantum poteſt: & quando nihil poteſt vltra, tunc abſque tẽtatione Dei poteſt reſiduum committerre diſpoſitioni diuinæ. Abram, autem in terra Chanaã habebat familiam magnam, nec habebat bona temporalia, vt panẽ & vinum & ſimilia, vnde poſſet eam ſuſtentare cum eſſet ibi peregrinus, nec habebat magnam pecuniã, vnde poſſet victualia emere etſi haberet incolæ illius terræ non venderent ſibi cum eſſent in tanta fame poſiti, quod vix haberent victualia pro ſeipſis & familia propria, & ideo ſi manſiſſet Abram in terra illa, ſtatim imminebat ſibi & familiæ ſuę periculum mortis propter famem: & ideo illi periculo primo debuit occurrere, quod & fecit, deſcendendo in Aegyptum, quæ erat terra fertilis. Periculum autem caſtitatis ſuæ vxoris non erat ita propinquũ, quia probabiliter exiſtimabat, qđ vxor ſua reſeruaretur regi propter ſui pulchritudinem, ſicut & factum eſt. Sciebat.n. quod tempore illo reges non accedebant ad vxores ſuas de nouo acceptas, niſi poſt anni circulum, q ſicut habetur in lib. Heſter. 2. b. Primis ſex menſib. vngebatur oleo myrrhino, & poſtea ſex alijs menſib. quibuſdam vnguentis, & varijs pigmẽtis vtebantur, & poſtea ad regis cubiculum tranſibant, & infra tantum tempus ſperabat de Dei adiutorio, ſibi, vxori, & familiæ affuturo.* Dic ergo obſecro te, qđ ſoror mea ſis. *Nõ docuit eã mẽtiri, ſed veritatẽ occultare caute. Mulieres enim & viri de eadẽ cognatione ꝓpinqua, fratres & ſorores nominabãtur, vnde & in ca. ſequenti: Abram vocauit Lot nepotẽ ſuum fratrem, dicens,* Ne quæſo ſit iurgium inter me & te inter paſtores tuos & paſtores meos fratres em̃ ſumus.

C

1 Viderunt Aegyptii, &c. *Dicunt hic Hebræi, quod Abram vt nihil omitteret de his quæ poterat facere ad conſeruandam caſtitatem vxoris ſuæ incluſerat eam infra vnam arcam, ne videretur ab Aegyptijs quos ſciebat eſſe luxurioſos. Sed cum perueniſſent ad quoddam paſſagium, vbi ſcrutabantur eaq; quæ ferebantur, cuſtodes paſſagij aperuerunt arcam illam, & viderunt quod illa mulier eſſet apta cõiugio regis propter ſuã pulchritudinem, & ideo ſubditur.*

2 Et nunciauerunt principes, *id eſt prædicti cuſtodes paſſagij.*

3 Pharaoni. *id eſt regi Aegypti. Tunc.n. omnes reges Aegypti uocabantur Pharaones, ſicut & aliquo tẽpore omnes Imperatores Romani vocabantur Cæſares.*

4 Et laudauerunt eam. *dicẽtes quod eſſet valde conueniens ſibi, et hoc dicebant ad captandum regis gratiam.*

5 Et ſublata eſt mulier. *vt fieret vxor regis, ut patet infra.*

6 Abram vero bene vſi ſunt propter illam. *ipſum honorando et munera exhibẽdo, credentes q̃ eſſet frater eius & nõ maritus, & quia docuit tunc Agyptios aſtronomiã, quam ignorabant, vt dicit Ioſephus.*

7 Flagellauit autem dominus Pharaonem. *quia Abram fecerat fideliter quantum poterat, ſecundum uiam humanam, & reſiduum, ſcilicet caſtitatem uxoris commiſerat diuinæ protectioni, ut ſupra dictum eſt, ideo dominus qui eſt protector omnium ſperantium in ſe caſtitatem vxoris ſibi commiſſam conſeruauit, flagellando Pharaonem plagis maximis. Quæ autem ſint illæ plagæ, non eſt expreſſum in textu, ſed Hebræi dicunt q̃ fuit fluxus ſeminis, ita q̃ concubitus eſſet grauis, vel impoſſibilis Pharaoni & ſeruis eius. Expoſitores noſtri dicunt, q̃ fuit concluſio vuluæ vxorũ Pharaonis & ſeruorum eius. ita quod parere nõ poſſet*

8 Propter Sarai. *In Hebręo habetur.* Propter verbũ Sarai. *Dicunt .n. Hebræi q̃ Sarai habebat angelum cuſtodem corporis ſui, ſicut de beata Agnete legitur, & quãdo Sara dicebat angelo, vt percuteret Pharaonẽ plaga prædicta, tũc percutiebat, & ſic cognoſcere eam non poterat.*

9 Vocauitque Pharao Abram, &c. *per reuelationẽ.n. ſciuit quod Sarai eſſet vxor eis, & quod flagellabatur propter eius detentionem.*

10 Accipe eam & vade. *Et non dixit ei Terra coram te eſt, vbicunque tibi placuerit habita, ſicut, dicit Abimelech rex Gerare, vt habetur infra. 20. c. Sciebat.n. Pharao Aegyptios eſſe luxurioſos, propter quod Abram non poſſet habitare ſecurus in terra Aegypti cum uxore ſua.*

11 Præcepitque, &c. *ad conducendum eum ſecure donec eſſet extra terram ſuã, ne aliqua moleſtia ſibi uel uxori ſuæ uel familię inferretur.*

MORALITER.

† ſibi data vocare debet ſororem. Prouerb. 7. a. *Dic ſapientiæ ſoror mea es.* Hanc autem communicauit Aegyptijs, quia religioſus Aſcendit ioſus ſapientiam ſibi datam a Deo communicare debet ignorantibus, & per hoc dicatur gratię bonis in præſenti, & gloriæ in futuro.

I *Aſcendit*

In ca. 12. ubi dicitur in poſt. Egredere de terra tua. *i. de Chaldæa.*

ADDITIO. I.

Non uidetur rationabiliter dictum, ut cum dominus dixit Abræ. Egredere de terra tua, *intelligatur de Chaldæa, ſicut nec dicendũ eſt, quod Abram fuit in Chaldæa natus. Conſtat.n. quod Babylonia cũ tota terra Sennaar, quæ eſt Chaldæa, pertinebat ad Cham filiũ Noe & poſteritatem eius ubi Nemrod regnauit, ut ſupra c. 10. Abram aũt deſcendebat de Sem, cuius Sem poſteritatis habitatio erat in alys regionibus, vt in eo. cap. habetur. Nec huic obſtat quod dicitur ſupra vndecimo capitulo de Aram fratre Abræ. quod mortuus eſt in terra natiuitatis ſuę in Vr Chaldæorum. Nam prout in hoc loco dicit Ra. Moyſes. Gerũd. & bene ut uidetur, cum ibid. dicitur. In terra natiuitatis ſuæ, referendũ eſt ad Aram ſolum, qui natus fuit in Chaldæa, non aũt ad Abram, nam infra 23. c. Abram mittens ſeruum ſuum in Meſopotamiam dicebat ei.*

 ✱ Ad

A Ad terrā cognationemq; meā proficiſcaris, in quo loco vbi nos habemus, Ad terram cognationemq; meā, Hebraica veritas habet, Ad terram natiuitatis meæ: eadē enim dictio ponitur ibi & ſupra 11.d. vbi dicitur, In terra natiuitatis ſuæ, & ſic patet ꝙ locus natiuitatis Abræ erat in Meſopotamia. Legitur etiā Ioſ.24.a. quod Ioſue alloquens filios Iſrael dicebas Trans fluuium habitauerunt patres veſtri ab initio Thare pater Abrā & Nachor. Conſtat autē ꝙ trans fluuiū eſt Meſopotamia vt in eodē ca. declaratur. Cum aūt dicit ab initio, ſatis patet ꝙ inde erāt oriundi Et notanter ibi dicitur. Thare pater Abram & pater Nachor prętermittens Aram, eo quod Arā (vt dictū eſt) fuit natus in Chaldæa

Haram. & nō in Meſopotamia. Ex quib. habetur quod cum dicitur Abræ: Egredere de terra tua, intelligitur de quodam loco, qui dicitur Harā, qui erat in Meſopotamia, a qua terra nunquam legitur Abram fuiſſe egreſſus niſi nunc de præcepto domini, & ſic quæſtio poſtillatoris & eius ſolutiones non videntur hic habere locum. Si autem quæratur: quomodo Aram frater Abrę dicitur natus in Chaldæa, Thare autē, Abram, et Nachor in Meſopotamia? Ad hoc dicendum, ꝙ litera nos cogit ad vtrumque cōcedendū, vt tactū eſt, Cuius ratio pōt eſſe ſecūdū Ra. Moy. prædictū, ꝙ Thare habuit ire de tera ſua in Chaldæam poſt natiuitatē Abrę & Nachor, & antequā naſceretur Arā, & ibi in Chaldæa fuit natus Arā. Ratio aūt quare Thare iuit in Chaldęā non exprimitur in litera, pōt tamen probabiliter dici, ꝙ cū Nemrod fuiſſet vir oppreſſor hominum, vt ſupra dictū eſt, & volebat attrahere gentes ad culturā ignis, ꝙ ideo vocaſſet Thare & familiam ſuā qui erāt notaabiles de genere Sem vt ex diuturna habitatione eorum in Chaldæa communicarent cū aliis in huiuſmodi cultura, & ſic ampliaretur iſte cultus execrabilis, qui fuerunt ibidē diu cōmorati intantum quod ibi natus fuit Arā & mortuus, & Thare & Nachor ignē coluerunt, & quia commixti ſunt inter gentes, didicerunt opera eorum Abram autem a Deo illuminatus & protectus diuinitus fuit eductus inde, vt litera dicit in authoritate: ſupra alle infra 15.

Quæſt. c.f. Ego ſum dominus qui te eduxi de Vr Chaldæorum, Si forte quęratur Quare ſcriptura pmittit iſta particulariter narranda? Dicendū ſm Rab.

B Moy. prædictum, quod ſcriptura videtur abbreuiate & obſcure loqui in his quæ ad idololatriam pertinent in primo ſtatu, ſ. ante legē reſeruans

alias † quo ea ad tempus legis (in † qua principaliter fuit idololatria prohibita) plene declarāda, vnde ſupra 10.c. dicitur de ipſo Nemrod, qui deceptor animarum fuit cogens homines ignem adorare, vt in glo. nihil tamen traditur in ſcriptura de eo, niſi quod fuit robuſtus venator coram Domino, quæ ſunt verba breuiſſima & diuerſimode interpretabilia, & eadem ratione prędicta hic omittuntur. Et attendēdum, ꝙ in hoc c. & aliȷs Aram eſt dictio æquiuoca, ſecundum linguā latinam quia vno modo ſignificat Aram patrem Lot, et alio modo ſignificat quendam locum in Meſopotamia, vt cum dicitur infra eo.c. Cū ingrederetur de Haran. Sed in Hebraica lingua non eſt in hoc loco æquiuocatio, quia Aran prout ſignificat hominē ſcribitur cum he quæ eſt quinta litera alphabeti Hebraici, prout antē ſignificat locū, ſcribitur cū alia litera cheth fere in expreſſibili in lingua noſtra quę eſt 8. litera in alphabeto Hebraico.

In eo.c.12. vbi dicitur in poſtila, Hebrai exponunt ſic.

ADDITIO. II.

Licet quod in hac expoſitione continetur ſit verum, ſ. quod benedictio Chriſti ſit ſuper omnem nationem terræ, non tamen in hoc loco hoc fuit Abrę promiſſum, prout patebit infra c.22.

In eo 12.c. vbi dicitur in poſtilla. Sed quæritur hic, Quomodo Abram homo tantæ perfectionis

ADDITIO. III.

C Hęc reſponſio poſtillatoris vera eſt, & conſona dictis ſanctorū & gloſſe communi, poteſt tamen præter hoc vlterius dici, quod Abram cum eſſet propheta, vt infra 20.c. in ſpiritu prophetiæ cognoſcebat, quod ex hoc quod vxor ſua eſſet ſublata, non ſequeretur aliquid contra vxoris pudicitiam, ſed potius laus Dei, & eius cognitio apud ipſos infideles reluceret. Cognouerunt.n. Pharao & ſui, quod Dominus eos flagellabat maximis plagis propter Sarai vxorem Abrę, vt patet in litera, & ſic diuinam ꝓuidentiam & eius iuſtitiam aliqualiter fatebantur promptius & humilius, quam Philiſtim, qui videntes idola ſuā corruentia & ipſos multipliciter a Deo plagatos propter detentionem arcæ domini, adhuc nitebantur proteruire, dicentes, nequaquam manus ſua tetigit nos. ſed caſu accidit.1. Reg.6.b. Et peramplius Pharao populum Iſraeliticum tyrannice detinens ſe & ſuos multipliciter flagellatos a Deo cum aliȷs ſignis et prodigȷs, adhuc non ceſſabat diuino mādato reſiſtere, vt patet in Exod. in multis locis. Aliter autem fuit in propoſito, cū ſtatim Pharao deo obtemperauit dimittendo illicita. ex eo quo ēt fama glorioſa ipſius Abræ ꝓ quo deus tanta operabatur apud ipſos infideles claruit iuxta promiſſionem ſibi ſupra a deo factam, cum dixit: Magnificabo nomen tuum. Ex quibus ſatis patet quorundam Hebræorum error, ſpecialiter Ra. Moy. Gerūden. qui in hoc loco aſſerit, quod Abram multipliciter peccauit, nō ſolum in mēdacio & huiuſmodi, ſed etiam inquantum terram promiſſionis exi-

Ra. Moy. dicit Abrā pec aſſe &c.

uit ſine mandato domini, ad quam terrā de eius mandato ſpeciali venerat propter quæ quidem peccata Abræ, aſſerit quod filiȷ Iſrael fuerunt in captiuitate Aegyptiaca per multos annos. Quę quidem aſſertio vana eſt. Nam licet de multis ſanctis legatur quod aliquādo peccaſſent, vt de Moſe in aqua contradictionis: & Dauid in facto Vriæ & huiuſmodi, tamen ſcriptura palam eos reprehendit, eis certas pœnas iniungendo, vt de Moſe Nu.20.b. & de Dauid.2.Reg.12.ca. ne eorum geſta in talib. ad exemplum trahantur. Sed in propoſito eſt per oppoſitum, nam huiuſmodi factum Abræ non reprehēditur in ſcriptura, ſed potius ad laudem dei & ſui facti honorem refertur. De hoc.n. facto Abræ, & quibuſdam ſimilib. legitur in Pſ. ad literam. Pertranſierunt de gente in gentem, &c. Non reliquit hominem nocere eis & corripuit pro eis reges. Nolite tangere chriſtos meos. Ex quo patet, quod iſta ad laudem Dei & etiam ſanctorum ſuorum referuntur. D Pſ.10

REPLICA.

Correctoriȷ contra Burgen. In c.12. poſtillator exponens illum locum Egredere de terra tua dicit quod intelligendum eſt de Chaldæa, quod ægre ferens Burgen. inutili (vt apparet) digreſſione ſe fatigat dicens Abram natum in Meſopotamia, non Chaldæa, & quia ſua digreſſio eſt intricata, ad clarius videndum ineptias eius, reuoco ad certa puncta, Primum: Abraham non eſt natus in Chaldæa. Secundum Chaldæa non eſt terra de qua in propoſito iubetur egredi. Tertiū. Quod Abrā fuit natus ante Aram, quem genuit Thare in Chaldęa. Quartum, quod Abram fuit natus in Haram loco Meſopotamiæ ſic dicto. Alia quæ addit Burgē. fabuloſa videntur. Sed primum eius dictum eſt contra beatum Hieron. prout allegatur in gl. ordin. Poteſt etiam probari authoritate Auguſt. et alleg. in gl. eadem, vbi dicitur quod Aram fuit primogenitus Thare, & is natus in Chaldæa ſecundum ipſum Burgen. & omnes. Thare autem ſemper manſit in Chaldæa vſque ad mortem Aram ſecundum omnes, & inter natiuitatem Aram & mortem eiuſdem natus eſt Abram ſecundum beatum Hieron. & Auguſt. ſupra alle. quos ſequitur magiſter hiſtoriarum dicens: Abram primo nominari quamuis ſit vltimo genitus propter prænoſticum dignitatis. Similiter & gl. ord. & Ioſephus cōcordant quibus omnibus plus credere oportet quam Burg. ſine ratione dicta ſanctorum poſtponēti. Eſt igitur terra natiuitatis Abræ ipſa Chaldæa. Nec obſtat, quod Burgen. dicit poſteritatem Sem in Chaldæa: non habuiſſe habitationem, quod quamuis verum ſit pro maiori parte, ſolus tamen Thare cum familia ſua dicitur in litera ibi habitaſſe, vt etiam idem Burgen. poſt in eadem digreſſione. Nec obligat quod Burgen. dici de Hebraicis literis, nam credendum eſt magis noſtræ tranſlationi per ſanctos doctores concorditer expoſitæ. Nec puto omnes vſque ad Burg. Hebraicum ignoraſſe. Nec valet quod adducit de Ioſue.24.a Trans fluuium aſſerens illam terram eſſe Meſopotamiam, cum Chaldæa etiā ſua ſit iuxta eundem fluuium Euphratem, & ita bene dicitur transfluuium ſicut Meſopotamia. vnde dicit Iſid. lib.14. quod Babylonia Aſiæ eſt prouincia in Chaldæa, cuius caput eſt vrbs Babylonia, a quā regio eſt nuncupata tam nobilis, vt Chaldęa, Aſſyria. & Meſopotamia in eius nomē aliquando tranſierunt, quam præterfluunt Tigris & Euphrates. Inepte igitur Burgen. exponit trans fluuium eſſe Meſopotamiam, cum ſecundum Iſidorum vbi ſupra & magiſtrum proprietatum lib.15. ſit ſita inter prædicta duo flumina, vnde patet primum dictum Burgen. fore falſum, nam & ipſe Burgen. fortaſſe de præſenti errore pœnitentia ductus hoc dictū retractat: verius.n. contradicit, infra circa 28. Deuter. circa medium dicens, Abram primus pater fidei non ignorauit Chaldæā. ſed in ea fuit natus, & inde fuit eductus, & niſi accipiatur pro retractatione, ſuſtineatur a ſuis amatorib. pro contradictione. Patet ergo primum dictum eſſe falſum, ſimiliter & ſecundum, quia cum Chaldæa ſit terra natiuitatis Abrę vt patet ex dictis, iubetur hic exire Chaldæam. Hęc eſt intentio beati Auguſtini 16. de ciuit. dei. & allegatur in Gl. ord. & Ioſephus. 1. libro antiquitatum dicit de hoc egreſſu, Abram cum 65. annorū eſſet dimiſit Chaldæā, vt domino iubēte migraret in Chananeam. Et ita hunc egreſſum ſanctus Stephanus exponit Act. ſeptimo a dicens, Tūc exiit de terra Chaldęorum & habitauit in Charam, &c. Nec tertium dictum Burgen. poteſt eſſe verum, quia Sarai fuit filia Aram, quæ fuit nonagenaria, cum Abram eſſet centenarius, vt infra 17. ca. Si igitur Aram fuit iunior quam Abram 13. vel 9. annorum genuiſſet Sarai quod falſum eſt & fictum. ideoque & quartum eius dictum nullum eſt, nam terrra transfluialis dicitur in textu confinium Meſopotamiæ vt patet Ioſue.24.a. Nec poteſt conuenienter intelligi ipſa Meſopotamia. nam ibi patres non ſeruierunt dȷs alienis quos nominat textus ibidem. ſed in Chaldæa ad requiſitionem, & fortaſſe compulſionem Nemrod. prout dicit idem Burgenſis in iſta digreſſione. Chaldæa autem confinis eſt Meſopotamiæ, quia circa & intra eadē flumina (prout ſupra dictū fuit) ſita. Nec ptractione dignum eſt in quo Burgen. circa c.13. & 14 notat poſtillatorem, nam pueriliter occaſiones ſcribendi accepit.

E Ter. natiuitatis Abrę. Babylonia. F

CAP.

CAP. XIII.

A Scendit ergo Abram, &c. HIER. De Aegypto liberatus bene aſcendiſſe legitur. Sed quomodo potuit diues eſſe valde. Sed in Hebraica veritate habetur כבד grauis vehementer. Aegypti enim pondere grauabatur. Et licet videantur eſſe diuitiæ auri & argenti, ſi autem Aegyptię ſunt, ſancto viro graues ſunt. Nec vt in Lxx. legitur. Abiit vnde venerat in deſertum vſque a Bethe. Sed ſecũdũ Hebræũ. Abiit in itinere ſuo per auſtrũ vſq; Bethel. De Aegypto. n. profectus eſt, nõ vt deſertũ peteret, quod in Aegypto reliquerat, ſed ut per auſtrũ, qui Aquiloni cõtrari⁹ eſt, ueniret ad domũ Dei, vbi erat tabernaculũ ei⁹ īter Bethel & Hai.

✠ CHRYS. Abram (ait ſcriptura) erat diues valde. Non temere diuitem nunc vocat patriarcham, id quod nullibi alias meminit, ſed nunc primum dicit quod diues fuerit quare? vt diſcamus diuinę ſapientię ſolertiam, & prouidentię excellentem potentiam, Nã qui famis neceſſitate in Aegyptum peregrinari coact⁹ fuit, is ſubito diues factus eſt. non tantum pecoribus, ſed argento & auro.

b In Bethel, &c. Eſt autẽ Bethel ciuitacula in duodecimo lapide ab Helia ad dexteram euntib. Neapolim, quæ prius Luza, id eſt, Amygdal⁹ vocabãt in tribu Beniamin. Hai vero ī tribu Iuda ſeparata ſacerdotib. Bethel dom⁹ Dei. Hai oculus vel fons. Bene ergo tabernaculũ inter Bethel & Hai figens, altare dño ędificauit, quia ſancti a mũdi principe & ſæculi voluptatib. recedentes, abluti ſancto fonte baptiſmi, curſum preſentis uitæ conſiderate ducentes, & hoſtiam laudis & boni operis ſuper altare fidei Deo exhibẽtes, ad domum Dei, id eſt, ad cęleſtem Hieruſalem fœliciter tendunt. B

c Erat quippe ſubſtantiã eorum multa, &c.

✠ AMB. Seculare vitium vt diuites terra non capiat. Quanto ditior quis fuerit, tanto auidior ad poſſidẽdum eſt? Nunquid huiuſmodi Abram? Minimè. Nam minime auarus, electionem nepoti obtulit, & vt iuſtus diſſenſionem amputauit. D

✠ CHRYS. Vide quomodo facultatum multitudo ſtatim cauſa ſit diſceſſus, diuiſionem operatur, concordiã impedit, & cognationis vinculum dirimit. *Vnde facta eſt rixa inter paſtores.* Attẽde quomodo valde familiares diſceſſionis initium faciunt. Hinc enim omnia mala pullulãt, a famulorum nequitia. Vbi ſupra.

d *Ne quæſo ſit, &c.* Nos quoque nihil concordię & charitati pręponamus, ſed per dexterã proſperitatis, vel ſiniſtrã aduerſitatis in pace & dilectione pſeueremus. Rixa inter paſtores Lot & paſtores Abræ, controuerſiã ſignificat inter paſtores Catholicos, & ſubuerſores hęreticos. Vnde & Lot hęreſiarchas ſignificat, qui declinãs interpretatur, & circa Iordanem, id eſt, deſcenſum regionẽ ſibi elegit. Paſtores eius hæreticos & ſciſmaticos, qui pulchra & decliuia petunt, nec in montẽ cum Moſe aſcendunt ad dominũ, pacẽ & vnitatem continentes, & optionem quo uolunt eundi accipiunt, & gratiam fugientes, libero arbitrio ſe committunt. Paſtores vero Abræ catholicos doctores ſignificant, qui hæreticos etiam localiter fugiunt, ſecundum illud ad Titum. in 3. cap. Hæreticum hominem poſt primam & ſecũdam correctionẽ deuita. & hoc inter gentes Chananęi & Phareſei, in terra ſcilicet promiſſionis, quia īter catholicos & hæreticos quorum ſit regnũ cælorum ſolet eſſe contentio. E

✠ AMB. Tolerabilius enim putauit, vt copula ſequeſtraretur, quam gratiam dirimeretur. Quod te facere oportet, ſi forte in huiuſmodi aliquid incideris, vt ſeminarium diſſenſionis auferas. Neque enim te fortior Abrã. Ille declinanda cenſuit, non deſpiciẽda ſeruulorum iurgia. Et ſi fortior, caue ne alter infirmior, qui aurem præbeat ſeruulorum ſuſurris. Frequẽter indiuiſa ſeruitia, inter parentes diſcordiam ſerunt. Vbi ſupra

✠ IDEM. Ipſa quoque cuiuſmodi ☞ eſſe

1 Abram. 2. In prin. 3 Ibi. ſup. 12. a. + Inf. 6. a. 4 Inter paſtores gregum Lot.

CAP. XIII:

A Scendit ergo A-
brã de Ægypto, i-
pſe & vxor eius, & 1
omnia quæ habe-
bat, & Lot cum eo
ad Auſtralem pla- 2
gam. Erat autẽ 1 diues valde in poſ 3
ſeſſione argenti & auri. Reuerſuſ- 4
que eſt per iter quo venerat a me-
a ¶ Cultoribus Dei, licet nox inſtet & perſecutio, non refrigeſcit tamen diuini cultus intentio.
b ridie in Bethel, vſq. ad locum vbi 5
prius fixerat tabernaculum 2 inter
Bethel & Hai, in loco altaris quod
fecerat 3 prius, & inuocauit ibi no- 6
men domini. Sed & Lot qui erat 7
cum Abrã, fuerunt greges ouium
& armenta & tabernacula, nec po
c terat eos capere terra, vt habita-
rent ſimul. + Erat quippe ſubſtan-
tia eorum multa, & non quibant
habitare communiter. Vnde & fa-
a Catholicos & hæreticos. b Subditorum.
cta eſt rixa inter paſtores gregum 8
a Prælatorum catholicorum. b Hæreſiarcharum.
Abram & 4 Lot. Eo autem tempo
re Chananæus & Phereſæus habi- 9
tabãt in terra illa. Dixit ergo Abrã 10
a Notandum quanta cura ſit ſancto viro conſeruandæ pacis.
d ad Lot: Ne quæſo ſit iurgium inter
me, & te, et inter paſtores meos &

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XIII.

A Scendit ergo Abrã de Aegypto ipſe & vxor, &c. *Hic conſequenter aſcribitur quõ Abrã bene ſe habuit ad proximum. Et primo quõ ſe habuit ad proximum tempore proſperitatis. ſ. eius pacem cõſeruando Secundo quõ tẽpore aduerſitatis. ſ. ipſum velociter ad iuuando. 14. c. Circa primum tria declarantur, quia primo deſcribitur inter familias Abræ & Lot contentionis occaſio, ſecundo occaſionis præciſio, ibi. Dixit ergo Abram ad Lot. tertio præciſionis approbatio, ibi. Dixitq; dominus ad Abram. Occaſio autem contentionis fuit, quia vterque erat diues ualde & habebat familiam, & ex tali cohabitatione ſolet ſæpe contentio ſurgere. Dicit igitur.* C

1 Aſcendit ergo Abram de Aegypto. *Sequitur.*

2 Ad auſtralem plagam. *Non eſt intelligendum, ꝙ terra promiſſionis ad quam aſcendit Abrã rediens de Aegypto, ſit in parte auſtrali reſpectu Aegypti, ſed eſt in Aquilonari, ſed auſtralis plaga hic accipitur reſpectu Hieruſalem, quia illa pars terræ promiſſionis, quæ eſt vicinior Aegypto, eſt pars auſtralis reſpectu Iudeæ.*

3 Erat autem diues valde in poſ. *&c. In Hebræo habetur.* נגר *Grauis vel põderoſus multum, quia habebat multa pondera auri & argenti & aliarum rerum, & in idem redit.*

4 Reuerſuſque eſt per iter. *&c. In Hebræo autẽ habetur* למסעיו *Per manſiones quib. venerat, & duplici de cauſa. Vna, quia homines reuertentes ad terrã ſuã, unde exierant, cõſueuerãt accipere hoſpicium redeundo ubi fuerunt prius hoſpitati eundo. Alia, quia qñ Abram iuit in Aegyptum non habebat pecuniam pro expenſis ſufficientib. & contraxerat in hoſpicijs aliqua debita, ſed in redeundo erat diues valde, vt pdictum eſt, & ideo rediit per eadẽ hoſpicia ad ſoluendum illa debita.* F

5 A meridie in Bethel. *quia ſicut dictum eſt, intrauit terram promiſſionis a parte auſtrali. Sequitur.*

6 Et inuocauit ibi nomẽ domini, *&c. Gratias Deo agẽs de hoc ꝙ ipſum, uxorẽ & familiam conſeruauerat, et in bonis multiplicauerat.*

7 Sed & Lot qui erat, *&c. hoc exprimitur ad oſtendendum occaſionẽ diſcordiæ. Diuitię enim frequenter ſunt cauſa diſcordiæ inter homines etiam propinquos & amicos. vnde ſequitur.*

8 Vnde & facta eſt, *&c. quia tam iſti quã illi volebant ſibi præoccupare meliora paſcua & meliores aquas. Hebræi dicunt quod cauſa cõtẽtionis fuit, eo quod paſtores Lot paſcebãt animalia ſua in bladis alienis. paſtores autem Abrã increpabant eos, qa erant edocti in iuſtitia a magiſtro ſuo, non ſic autẽ paſtores Lot. Sed prima expoſitio melior videt.*

9 Chananęus & Phereſeus habitabant, &c. *ac ſi diceret, licet terra illa promiſſa eſſet a Deo ipſi Abrę, non tñ erat ſibi tradita, & iõ magis voluit Abrã recedere a nepote ſuo, ne forte ex contentione prædictorum famulorum moueretur lis coram iudicibus infidelibus.*

10 Dixit ergo Abram ad Lot. *Hic conſequenter deſcribitur conten-*

MORALITER.

1 *Aſcendit ergo Abram de Aegypto.* Per quod deſignatur ꝙ religioſus poſtꝙ profecit in doctrina ſeculariũ ad clauſtrũ redire debet, ad agendũ Deo gratias, & orationi ſtudioq. vacãdũ.

4 *Reuerſuſq; eſt per iter quo venerat a meridie.* Nã eadem charitate qua deſcenderat propter ędificationẽ proximi, redire debet ad contẽplationem Dei. Sed quia talis religioſus aliquando ſumitur ad regimẽ eccleſiæ, ſicut beatus Gregorius & plures alii. Et huic conſonat interpretatio nominis Abram, ꝙ interpretatur pater excelſus, quia ſtatus epiſcoporum altior eſt ſtatu religioſorum, & tunc fit in eo quędã rixa uel contentio. Nam conſuetudo in religione habita trahit ipſum ad contẽ-

Epiſcoporũ ſtatus altior quã religioſorum.

A eſſe debeat diuiſio Patriarcha edocet. Firmior diuidat, infirmior ei ... habeat quod conqueratur.

lib. in Gen. cap. 9. ✱ RVPERT. Nec in cognato Lot, quãuis in perſona ſua iuſtus erat, typũ tamẽ gerit vitioſę multitudinis aut hęreticorum. Nã & in Euangelio Lazarus amicus eſt Domini, ſicut teſtatur ipſe, & tamẽ eadẽ dormitione ſua, vel quatriduana ſepultura, typũ gerit peccatoris, iam conſuetudine nequitiæ inueterati, iamque mala opinione fętentis.

Fratres tribus modis. a *Fratres enim ſumus.* Tribus modis dicuntur fratres in ſancta ſcriptura. Natura, vt Iacob & Eſau. cognatione, vt Abram & Lot. Gente, ſicut omnes Iudei. Vnde ſi attenuatus fuerit frater tuus & vendiderit ſe tibi, &c.

b *Sicut paradiſus, &c.* Hinc diſcimus eſſe paradiſum terrenum, cui comparatur terrena irrigatio. Hęc enim regio plana erat & cãpeſtris & irrigata Iordane fluente, ſicut Aegyptus Nilo.

lib. 1. moralium c. 1. ✱ GREG. Dicitur vbi habitauerit Lot, vt hoc eius laudibus proficiat, quod bonus inter malos fuerit. Neq. enim valde laudabile eſt, bonum eſſe cum bonis, ſed bonum eſſe cum malis.

B Hiſtorice. c *Coram domino.* Cui crimen puniẽdum committitur. Nam & hominibus manifeſtum crimen, ſed non puniendum.

In quęſt. Hebr. ✱ HIERON. Superflue a ſeptuaginta interpretibus additũ eſt, in conſpectu Dei. Siquidẽ Sodomorũ coloni apud homines mali, & peccatores erãt. Ille autem dicitur in conſpectu Dei peccator, qui poteſt apud homines iuſtus videri, quomodo de Zacharia & Elizabeth in prę conio ponitur, quod fuerint iuſti ambo in conſpectu Dei.

Rurſum Abrę promittitur terra Chanaan ſup. 12. b. 26. a. Ro. 4. d. ✱ GLOSSA GREC. Homines igitur Sodomitæ mali erant & peccatores. Quãtũ ex lectione ſcripturarũ colligere poſſumus, πονηρὸς, id eſt, malus, is eſt qui ſponte & de induſtria peccat; ἁμαρτωλὸς vero, id eſt peccator, qui voluptate quadã inductus peccat. Vtrũq; autẽ Sodomitæ erant, ut ex litera noſtra patet.

Hom. 34. C ✱ CHRYS. Vides Lot ſpectan-

a Cognatione: Lot enim fuit filius Aram fratris Abrę.

a paſtores tuos, fratres eñ ſumus. Ecce vniuerſa 1

a Si oculus tuus ſcandalizat te, erue eum & proiice abs te. b Id eſt, ſiue tibi aduerſa contingant, mihi autem proſpera, ſiue tibi proſpera, mihi autem aduerſa.

terra coram te eſt, recede a me obſecro. Si ad ſi 2

niſtrã ieris, ego dexterã tenebo: ſi tu dexteram

a Circumſpecta regione.

elegeris, ego ad ſiniſtrã pergam. Eleuatis itaq. 3

a Iacuit ei. b In deſcenſu ſ. poſitam.

Lot oculis, vidit omnẽ circa regionẽ Iordanis

a Iordane.

quæ vniuerſa irrigabatur antequã ſubuerteret

a Hortus delitioſus & irriguus.

b dominus Sodomã & Gomorrã, ſicut paradi- 4

ſus domini, & ſicut Aegyptus venientib. in Se- 5

a Non ardua ſed decliuia.

gor. Elegitq. ſibi Lot & regionẽ circa Iordanẽ 6

a In occaſum venturus. b al. diuiſique ſunt alterutrum a fratre ſuo. Sic hæretici & catholici tam locis quam moribus. a nobis exierunt: ſed non erãt ex nobis.

& receſſit ab oriente: Diuiſiq. ſunt alterutrũ à

fratre ſuo. Abrã habitauit ĩ terra Chanaã, Lot

vero moratus eſt ĩ oppidis, quæ erãt circa Ior

danem, & habitauit in Sodomis. Homines au

c tem Sodomitę peſſimi erãt & peccatores corã 7

domino nimis. Dixitq. dominus ad Abram, 8

a Recedente ſchiſmate lata hæreditas promittitur per omnes partes mundi merito fidei dilatata. 9

d poſtquam diuiſus eſt Lot ab eo. Leua oculos

tuos & vide a loco, ĩ quo nũc es, ad Aquilonẽ

e & Meridiẽ, Orientẽ & Occidentẽ †. Omnem †

a Id eſt Chriſto qui de ſemine eius.

f terram quã conſpicis, tibi dabo, & ſemini tuo

vſque in ſempiternũ. Faciamq. ſemen tuum ſi

cut puluerẽ terrę. Si quis † poteſt hominũ, nu

a Semen Iſrael ſecundum carnem.

merare puluerem terræ, ſemen quoq. tuũ nu-

a Neputetur ea terra, tantum promitti quæ ab abrã in eodẽ loco ſtãte poterat videri.

merare poterit. Surge & perambula terrã ĩ lõ-

a His ſcilicet qui de te naſcentur.

gitudine & latitudine ſua, quia tibi daturus

a Quia non habebat hic manentem ciuitatem.

ſum eam. Mouens igitur Abrã tabernaculũ 1

a Quæ ſic vocatur a Mambre amico abræ.

ſuũ venit & habitauit iuxta cõuallẽ Mambre

a Vt exhiberet culturam cui debebat ſidem.

g quæ eſt ĩ Hebrõ. Aedificauitq. ibi altare dño. 11

D tem terræ naturã, & nõ aduertentẽ inhabitãtiũ malitiã. Quæ enim vtilitas, ſi terra ſit ſine nota, homines autem adeo mali? Caput enim & ſumma bonorum, inhabitantium gratitudo.

d *Leua oculos, &c.* Quaſi aſpice per quatuor climata orbis, poſſeſſio Palæſtinæ promittitur ei & ſemini eius. Quod in quibuſdã codicibus, *mare*, pro occidẽte, ponitur, ideo fit, quia Palęſtina mare habet ab occidente.

Li. ... ✱ AVG. Quod dictũ eſt, Tibi dabo eam, & ſemini tuo, vſq. in ſeculũ, põt mouere nõnullos ſi vſq. in ſeculũ, intelligãt in ęternũ. Si autẽ ſeculũ hoc loco ſic accipiant, queadmodũ fideliter tenemus, initiũ futuri ſeculi, a fine præſentis ordiri, nihil eos mouebit, quia etſi expulſi ſunt Iſraelitę de Hieroſolymis, manent tamẽ in aliis ciuitatib. terræ Chanaã, & vſq. in finem manebũt; & vniuerſa terra illa cum a Chriſtianis inhabitatur, etiam ipſum ſemẽ eſt Abrahę.

e *Omnem terram, &c.* Non hoc ſolũ promiſſum eſt. Nõ enim dictum eſt, tantum: terrę tibi dabo quantum vides, ſed tibi dabo terram quam uides. Cum enim & vlterior vndique dabatur, hæc præcipue dabatur quę videbatur. Vnde & addidit, Surge & perambula terram, &c. vt perãbulando, ſcilicet, perueniat ad eam quam in vno loco ſtans videre nõ poterat. Significatur autem ea terra, quam acceperat Iſrael ſemen Abræ ſecundum carnem, non ſecundum fidem, quod futurum erat ſicut arena maris, quia numerari non poſſit.

Inf. 26. f *Tibi dabo.* Chriſto promittitur hæreditas omnium gentiũ, qui eccleſiam ſuam per totum mundum diffudit, cui pater dicit: *Poſtula a me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam.* Et Pſal. *Et dominabitur a mari vſque ad mare.*

g *In Hebron.* Ciuitas eſt in tribu Iuda quæ & Cariatharbe dicitur, id eſt, ciuitas quatuor קרית Chariat enim Hebraice ciuitas ארבע arbe quatuor. Ibi enim ſitus eſt Adam maximus, & Abram Iſaac & Iacob.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

Infra 71. b & 26. a. ✱ *contentionis præciſio. Licet .n. delectabile eſſet ipſi Abræ manere cũ nepote ſuo, magis tamen voluit ab eo ſeparari quam quod occaſione ſeruorum contendentium moueretur lis inter ipſum & nepotẽ ſuũ, & quãuis eſſet ſenior, dedit tamen electionem ipſi Lot.*

1 Ecce vni. &c. *Ad intelligendum quam partem volueris.*

2 Si ad ſiniſtram ieris. *Ac ſi diceret, licet ſeparemur ab inuicem, nõ tamen ita elongabor a te quin ſuccurram tibi in neceſſitate, quod patet per effectum in cap. ſeq.*

3 Eleuatis itaque, &c. *Iſta erat regio pentapolis, in qua erant quinque ciuitates, quas ſubuertit dominus, ut habetur inf. xix. c. quæ ante ſubuerſionem erat pulcherrima.*

4 Sicut paradiſus dñi. *Nõ p æqualitatẽ ſed per quãdã ſimilitudinẽ.*

5 Et ſicut Aegypt. &c. *Terra enim Aegypti, in illa parte qua de Aegypto veniunt homines in Segor est pulcherrima.*

6 Elegitque ſibi Lot. *Propter conditiones prædictas. Sequitur.*

7 Et habita. in ſo. *Hebræi exponunt hoc in vituperiũ ipſius Lot, licet enim ſciret homines illius terrę eſſe peſſimos, voluit tñ habitare cũ eis, et exinde peioratus eſt. Catholici tamẽ exponunt hoc in laudẽ eius, ac ſi dicatur, quãuis enim habitauerit inter homines peſſimos, tñ inter eos ſeruauit innocentiã et mũdiciã, & hoc modo exponit beatus Greg. i. Mor.*

8 Homines autem, &c. *De quorum malitia habetur inf. 18. & xix. & Ezechie. 16. f. Hęc fuit iniquitas Sodomę ſororis tuæ, &c.*

9 Dixitq. dñs ad Abrã *Hic cõſequẽter deſcribitur ſeparationis Abrã & Lot approbatio, per hoc quod dominus locutus eſt ipſi Abrã poſt illã ſeparationẽ, promittẽs ei terrã et prolis multiplicationẽ, et hoc fuit conuenienter factũ, Diuinę enim reuelationes ſolẽt fieri mẽtib. quietatis, & a perturbationib. paſſionũ ſedatis. Societas autẽ ipſius Lot propter rixã famulorũ erat cauſa perturbationis, vt pdictũ eſt, & ideo reuelatio diuina facta eſt Abræ poſt ipſius Lot ſeparationẽ, & patet litera vſq; ibi.*

10 Et habitauit, &c. *Mabræ nomẽ eſt huius potẽtis illius terrę a quo denominata eſt vallis illa, et iſte fuit, fęderatus cũ Abrã, ut patet c. ſeq.*

11 Aedificauitque ibi altare domino. *Ad ſacrificandum & gratias agendum ipſi Deo.*

Factum

MORALITER.

[illegible]latione. Onus autem in poſitũ ad actionẽ vnde dicit Aug. [illegible] quęrit, charitas, negocium iuſtum neceſſitas charitatis. Et quoniam in tali neceſſitate maior eſt obligatio paſtoris cura. Ideo Abram ſeparatur a Lot, per quẽ deſignatur [illegible] religioſus epiſcopus pro neceſſitate ſubditorũ interrumpere [illegible] otium contẽplationis, ſaltẽ ad tps. Per hoc autem q Lot elegit regionẽ delectabilẽ ſicut paradiſus, ſignificat q [illegible] delectabilis. Per Lot [illegible] ſubditur.

6 *Abram habitauit in terra Chanaan.* Quæ interpretatur commutatio, vel mercatio, quæ habet curã & anxietatẽ annexã. Vbi deſignatur q prælationis ſtatus eſt anxietatibus plenus. Et quia talis indiget diuina conſolatione, ideo ſubditur.

9 *Dixit dom. ad Abrã.* Ipsũ cõſolãdo de magnitudine meriti.

† *Omnem terram quam conſpicis. &c.* Per quã deſignatur terra viuentium Sequitur.

11 *Aedificauitq; ibi altare domino.* Pro gratiarum actione ex tanta bonorum promiſſione.

Factum

ADDITIO.

A *In cap. 13. ubi dicitur in poſtilla. Chananæus & pherę ſæus, &c.*

ADDITIO.

Rõnabilius præſumitur, ꝙ timebat Abrã ne habitatores terrę qui erant ſine timore domini, ſ. Chananæus & Phereſæus, uidẽtes tantã eſſe abundantiã Abrę & nepotis eius, ꝙ non poterat capere eos terra, expo- D
liarẽt eos uel ſaltẽ de terra eijcerẽt, ſicut eiecerũt Philiſtijm Iſaac pp ſimilẽ cãm, ut inf. 26. c. & ideo interpoſuit ſcriptura in narratione huius receſſus. Chananęus et Pherę ſæus habitabãt in terra, quaſi diceret, tales erant habitatores terrę ꝙ nõ tolerarẽt tantã abundantiã in extraneis.

CAP. XIIII.

Amraph. AMraphel. Interpretatur dixit vt caderet, & eſt rex Sẽnaar, quę excuſſio dentium vel fœtor eorũ interpretatur. Hic ſignificat hæreticos, qui ad caſum tendunt, & verbis doloſis fętidum ſenſum euomunt.

Aioth. de locis Hebraicis. Chodorlahomor. Thadal. ✻ HIERO. Sennar vnde fuit Amraphel, qui aduerſus reges Sodomorum bellum geſſit. Ellaſar ciuitas regis Arioth. Sodoma autem ciuitas impiorũ diuino igne conſumpta, iuxta mare mortuum.

b *Arioth.* Ebrius vel Ebrietas interpretatur. Stultitiã gentiũ ſignificat, qui iniquitate, Ebrii creaturã pro creatore colunt & ſæculi illecebris voluuntur.

B c *Chodorlahomor.* Decorus manipulus interpretatur, qui eſt rex Elã, i. huius ſęculi: Hypocriſim ſignificat, quæ licet vana ſit & pernicioſa, tamen decora in ſuperficie videtur, ſed in futuro quid fuerit, apparebit.

d *Thadal.* Sciẽs iugũ vel explorator, qui eſt rex Gentiũ, auaritiã ſignificat, quę ſagax & verſuta multos ſibi ſubiugat. *Amraphel, &c.* Hi quatuor reges figurãt quatuor prĩcipalia vitia: quatuor virtut. b. prĩcipalib. cõtraria quę quinq; ſenſus ꝑ quinque reges ſignificatos ſubiugare nitunt̃, per ꝯcupiſcentiã carnis, per concupiſcentiam oculorum, per ambitionem ſęculi.

e *Bale.* HIER. Hebraice deuoratio dr̃. Tradunt Hebræi hanc alibi Saliſſam dici & uitulã conſternantẽ, quia tertio terrę motu abſorpta ſit. Ex quo Sodoma & Gomorra Adame & Seboim diuino igne ſunt ſubuerſæ. Illa paruula nũcupatur. Segor. n. transfertur in paruulam, quæ Syra lingua Zoara dicit̃.

Vallis ſalinarum. Vallis aũt Salinarũ in qua fuerunt putei bituminis poſt Dei iram & ſulphuris pluuiam in mare mortuũ uerſa eſt, quod a Græcis ſtagnum Aſphalti, id eſt, bituminis dicitur.

CAP. XIIII.

FActũ eſt aũt in illo tpe, vt 1
a Dixit vt caderet, hi ſunt qui contra dominum loquentes cadunt. b Fœtor dẽtium eorum, ſ. qui fœtidam doctrinã ſpargunt.
a Amraphel, rex Sennaar 2
a Ebrius, qui ſ. Dei cultus oblitus creatur m coliti. b Gentium omni errore circundatarum.
b & a Arioth rex Ponti, &
a Decorus manipulus, hi ſunt hypocrytæ qui decori virtutib. volunt videri.
a Secularium.
c Sciens iugum, auaritiam ſignificat dominium gentium.
c Chodorlahomor rex ęlamitarũ, et Thadal rex 3
a Malitiam. b Pecudis ſilentis.
d Gẽtiũ, inirent bellũ cõtra † Bara regem Sodo-
a In anguſtiis. b Populi tumentis.
morũ, & cõtra Berſa regẽ Gomorrę, & cõtra
a Qui interpretatur excuſſio vel fœtor dentium. b Terrenorum.
c Perditionem.
Sennaab regem Adamę, & cõtra Semeber re- 4
a Quod eſt vinculum mortis vel meroris. b Deuoratio: alias vorago: vel præcipatio. c Paruula.
e gem Saboim, cõtraq; regem Bale, ipſa eſt Se-
a Vel illuſtrantem.
gor. Omnes hi conuenerũt in vallẽ Siluẽſtrẽ 5
a Poſt ſubuerſionem Sodomorum. b Cauſam belli exponit.
f quę nũc eſt mare ſalis. Duodecim enim annis 6
a Generatio manipuli, uel habens decorum manipulum.
b Impar numerus concordiam ſignificat trinitatis.
ſeruierũt Chodorlahomor, & tertiodecimo 7 †
a Redeunt e fragilitate quaternarii nituntur vitia ſuperare.
anno receſſerunt ab eo. Igitur anno quartode- †
cimo venit Chodorlahomor & reges qui erãt
a Gigantes id eſt, de ſe præſumentes. 8
g cum eo, percuſſeruntque Rhaphaim in Aſta- 9

Myſtice. Quatuor reges, quinque ſuperant, dũ contrarię poteſtates quinque ſenſibus corporis abutentes uitiis illaqueãt & captiuant. Myſtice.

Allegorice. Tales reges ſuperãt primũ Bara qui interpretat̃ malicia uel creatura, & eſt rex Sodomorum i. cęcitatis uel pecudis ſilentis, cũ eis qui in uetuſta malicia perſeuerãt, more pecudũ cæcitatẽ libidinis ſequi perſuadent. Vincunt & Berſa, i. in anguſtia ꝯſtitutum regem Gomorræ, i. populi tumentis & ſeditioſi, cum eos qui curis ſæculi anguſtiantur, ac nefas rapinę agere non formidãt, obruũnt & proſternũt. Vincũt quoque Sennaar regẽ Adamę, i. terræ, cũ eos qui terrena tantum ſapiũt in luxuria permanere hortantur, ut dicant j. Cor. 15. d. Comedamus & bibamus, cras. n. moriemur. Vincunt Semeber, qui interpretatur ibi perditio, & eſt rex Seboim, i. ſinguli męroris, cũ per iracundiam & inuidiam incautos decipiunt: unde Iob, 5. a. Stultum interficit iracundia, paruulum occidit inuidia. Regem quoque Bale uincunt; cum puſillanimes in deſperationem mittunt. Bale namque interpretatur præcipitatio uel abſorbitio. Ad hoc maxime diabolus certat, ut poſt lapſum peccati in deſperationem mittat.

Allegor. 1 Arioth. Al. † Baſa. Sodomitis Amalecitisq. & reliquiis inferunt bellum. † alias Sennaar. E 2 ſeruierũt

f *Duodecim, etc.* Duodenarius ſuperfluus eſt numerus. In qua ſuperfluitate ſeruiunt quinq; ſenſus noſtri uanæ ſuperſtitioni, quam ſignificat Chodorlahomor, & quatuor uitiis ſibi adiacentibus, & recedere uolentes grauem perſecutionem patiuntur, & ſæpe ſuperantur. Cum eis in bam.

g *Percuſſeruntq.* HIER. Alia editio habet. Et ceciderunt gigantes in Aſtaroch, & Carnaim, & gentes fortes ſimul cum eis, & homines in Sabæ ciuitate antequã Sodomã peruenirent. Hiſtoria.

Quatuor

C

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XIIII.

FActũ eſt aũt in illo tpe. *Hic conſequẽter oſtẽditur quõ Abrã bene ſe habuit ad proximũ in aduerſis. Et primo deſcribitur ipſius Lot captio, ſecundo eiuſdẽ liberatio, ibi. Et ecce unus qui euaſerat. Circa primũ ſic proceditur, quia primo deſcribitur bellũ in generali, ſecundo cã belli, ibi. Duodecim. n. annis, tertio deſcribitur captio Lot in ſpãli ibi. Et egreſſi ſunt. Circa primũ dicit ſic.*

1 Factum eſt aũt, *i. poſt ſeparationem Lot ab Abram.*

2 Vt Amraphel. *Secundum Hebręos iſte eſt Nemrod de quo ſupradictum eſt, quod regnauit in Babylone, quæ eſt terra Sennaar.*

3 Et Thadal rex, &c. *Sic enim nominatus eſt, quia in regno ſuo erãt homines congregati de diuerſis nationibus.*

4 Sennaab regem, &c. *In Hebręo habetur* שנאב*, Sineab regem. Bale nomen eſt ciuitatis quæ alio nomine uocata eſt Segor.*

5 Omnes hi con. &c. *In Hebręo habetur. In ualle campeſtri. & potuit eſſe ꝙ illa uallis ex uno latere habeat nemora & in alio cãpos arabiles, & ſic ab utroq; nõie poterat nominari ſ. ſilueſter, & campeſtris.*

6 Quæ nũc, &c. *Quia poſtquã ſubuerſæ ſunt quinq; ciuitates, quæ erant in illa regione locus ille factus eſt lacus magnus ſalſiſſimus, et ualde ſpiſſus, ita qd ueſtimẽta ibi pimecta magis ſordiãtur ꝙ lauentur, & ideo nullus piſcis põt ibi uiuere, ſecundum quod dicit philoſophus. 2. Meta. Et ideo in alio loco uocatur mare mortuum. Apud Hebręos. n. mare uocatur congregatio aquarum in magna quantitate.* E

7 Duodecim enim, &c. *Hic exprimitur cã belli, quę fuit, quia rex Sodomorũ & alij quatuor reges cũ eo pręnotati. 12. annis ſeruierãt Chodorlahomor regi ęlamitarũ reddẽtes ei tributũ. Et 14. anno rebellauerunt. Propter quod anno 14. adduxit tres reges ſecum ſupra nominatos ad debellandum eos. Veruntamẽ quia rex Sennaar erat maior inter illos, propter quod ſupra pręnominatus eſt. Ideo probabile eſt, licet nõ exprimatur in litera, quæ facit mentionem de iſtis ſolum propter captionem Lot, quod ille Amraphel, et forſitan alij duo reges habebant ẽt aduerſarios rebellantes, in quorum debellatione Chodorlahomor primo adiuuit eos, & poſtea uenerunt cũ eo ad debellãdum regem Sodomorum & alios quatuor reges prænominatos cum eo. Et hoc eſt quod ſubditur.*

8 Percuſſeruntque Raphaim. *Id eſt gigantes.*

9 In Aſtaroch. *Nomen eſt uillæ uel terræ ubi habitabant.*

✻ 1 Et

MORALITER.

Moralal. 1 *Factum eſt aũt, &c.* Hic agitur de captione Lot in debellatione Sodomorũ, & eius liberatione ꝑ Abram auunculũ ſuum. Captionis aũt eius occaſio fuit bellũ quatuor regum ꝯ quinque. Per quinque reges intelligi poſſunt quinque ſenſus corporis, nam eorum delectationi obediunt multi, propter ꝙ reges poſſunt dici, & de iſtis dicitur quod.

Ser-

† *Seruierunt Chodorlahomor.* Qui ſm Hebræos fuit Nẽrod, qui fuit robuſtus uenator hominum, ut ſupra dictum eſt. Ideo ſignificat diabolum de quo dicitur. 1. Petri. 5. c. Aduerſarius ueſter diabolus tanq̃ leo rugiens circuit quærens quẽ deuoret. Et ei ſeruiunt quinq; ſenſus corporis inĝtũ ad peccatũ ꝑ delectationes iducũt & ſſ in illi g ſenſuũ delectationibus obediũt.

† *Et tertiodecimo, etc.* Nã aliqui reſipiſcũt a ſeruitute diaboli, &

5 † bene

A Quatuor reges profecti de Babilone interfecerunt Gigãtes, hoc eſt Raphaim. Robuſt'quoq. Arabiæ & Zuzim & Emim in ciuitate Sabe, quæ vſque hodie ſic vocatur. Zuzim autẽ & Emim, terribiles & horrẽdi interpretãtur, ꝑ quo Lxx. magis ſenſum ſequentes, gentes fortiſſimas poſuerunt, & reuertentes venerunt ad fontem iudicij, hoc eſt Cades, per anticipationẽ dicitur, qa poſtea ſic vocatũ. Significat autẽ locũ apud petrã, qui fons iudicii nominatur, qa ibi populũ de' iudicauit.

á *Raphaim in Aſtaroth,etc* Nomina locorũ & gentium ſignificant carnaliter viuentes quos facile vitia vincũt.

b ✻ *Et Emimi.Sa.* PROC. Saba oppidũ beati Iob, ſupra Bethaniã ſitum. Sunt & alii duo vici illo nomine ĩter Adaram & Biblupolim, Alter ab altero diſtat lapidibus quatuordecim.

c *Hebræo.* Lxx. transfluuiali. Quia ſcilicet de Meſophotamia veniens trãſito fluuio Euphrate, ſedem poſuit in terra Chanaã. Vnde Ieſus Naue, *Quid vultis ſeruire Dijs patrum ueſtrorum, qui ſunt transflumen.*

✻ HIER. Alia litera. Et qui ſugerat, nũciauit Abram tranſitori. Pro eo ꝙ poſuimus trãſitori, in Hebræo ſcriptũ eſt. יבריﬠ ibi, hoc enim trãſitor exprimitur.

✻ AVG. Iuxta alia exemplaria, & nunciauit Abram transfluuiali. Trãsfluuialẽ Abrã appellatum, etiã Græca exẽplaria ſatis iudicãt, ꝙ ex Meſopotamia ueniẽs, trãſito fluuio Euphrate, ſedes cõſtituit in terra Chanaan & trãtfluuialis appellatus eſt ex ea regione unde uenerat.

✻ ACAC. Vel Abrã Hebręo dictũ eſt, quia Hebræi omnes dicti sũt ab Heber. ☞ *Quod*

Inſolitudine. Super deſertũ in terp. aciũcta de certo.

in cap. 14.

B Abducitur Lot captiuus.

a Cornua vel defenſiones, conſcindens fluctum, ſeu diuiſio commotionis. b Terribiles. c Horrendi. d Saturitas perfecta vocatio ſpecies vel abundans.

a roch, & Carnaim & Zuzim cum eis & Emimi † Sabe, Cariathaim, et

a In timore eorum qui montibus hiſpidi. b Ferocitas eorum.

b chorręos in mõtibus Seir vſq; ad cãpeſtria Pharã, quæ eſt 2 in ſolitu-

a Petram de qua Moyſes produxit aquam. Impetus aquarum. b Vbi poſtea populus murmurans iudicatus eſt. c Iudicium. Interpretatur etiam ſanctam per antiphraſim.

dine. Reuerſiq. ſunt & venerũt vſq. ad fõtem 3 Meſphath (ipſa eſt Cã

a Terra lingentium. b Amaricantem.

des) & percuſſerunt oẽm regionẽ amalechitarũ 4 & amorręorũ qui

a Id eſt, vrbe palmarum vbi reges victoriam adepti ſunt. Hoc eſt oppidum engaddim balſami & Palmarum ſed Aſalon Thamar vrbs Palmatum interpretatur. b Precudum ſilentium.

† habitabant in Aſaſon Thamar. Et egreſſi ſunt rex Sodomorũ, rex

a Populi tumentis. a Terrenorum. c Merentium. d Vortorum.

Gomorræ, rexque Adamæ, & rex Seboim, necnõ & rex Bale, quę eſt

a In vtilitate morum incultorum.

Segor, & direxerunt aciẽ cõtra eos in valle ſilueſtri, ſ. aduerſum Chodorlahomor regem ælamitarũ, & Thadal regem gentiũ, & Amaraphel regem Sennaar, & Arioch regem Põti, quatuor reges aduerſus

a Quia inculti mores in profundum malorum pertinaces trahunt.

quinque. Vallis autẽ ſilueſtris habebat puteos multos bituminis. Ita-

a Carnes muti non valentes latrare, & elati cedunt vitiis.

que rex Sodomorum & rex 6 Gomorrę terga verterunt, ceciderunt-

a Vitiis non cedentes. b Virtutum eminentiam. c Hoc fit cum vitia vincunt rationem, & immittunt famem verbi, quo anima paſci debuit.

que ibi, & qui remanſerant fugerũt ad montem. Tulerunt autẽ omnẽ ſubſtantiã Sodomorũ, & 7 Gomorrę, & vniuerſa, quæ ad cibum

a Occultando inſidias. b Ex ſocietate malorum pœnas temporales ſuſtinent aliquando iuſti.

pertinent, & abierunt. Necnon et Loth, & ſubſtãtiã eius, filiũ fratris Abrã, qui habitabat in Sodomis. Et ecce vnus qui euaſerat, nũciauit

a In Hebræo tranſitori.

c Abrã Hebręo, qui habitabat in cõualle Mambrę 8 Amorræi fratris

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et Carnaim, Zuzim cum eis, &c. *Nomina ſunt gentiũ a prædictis debellatarũ. In Sabe Cariathaim. i. in planitie illius terræ.* שוה *ſaue .n. in Hebræo eſt nomẽ cõe, & ſignificat planitiem, legiturque hic ſabe, pro Saue.* 2 Et Choireos. *Iſti ſunt Horrei. In Hebręo ſcribitur per heth literam, cui in Latino correſpondent duæ. ſ. c. h. prout ſupra dictum eſt c. 11. Haram, quæ in Actibus Apoſtolorum uocatur Charam.*

3 In montib. Seir. *Sic nominati ſunt ab Eſau, qui nõdum erat natus, & ideo iſtud nomen ponitur hic per anticipationẽ. Videtur tñ melius ꝙ uocatus ſit mons Seir ab alio precedente Eſau, ut hr̃ inf. 36. c. a quo deſcenderunt duces in monte Seir, antequam filij Eſau haberent ibi principiũ.*

4 Vſque ad cãpeſtria Pharã, quę, &c. *vſq: illuc pſecuti ſunt illos.*

5 Reuerſique ſunt. *Ab illo loco ubi perſecuti ſunt eos.*

6 Et uenerunt uſque ad fontem, &c. *Quod ſignificat iudicium in Heb. uocatur .n. fons ille fons iudicij, quia ibi cõgregabantur iudices terrę illius ad determinandũ iudicia. Secundũ aũt Hebręos dictus eſt locus ille fons iudicij. In ſignificationẽ futuri iudicij. Quia futurũ erat ꝙ Moyſes & Aaron ibi iudicarentur pro aquis contradõnis, propter quas Dominus protulit ſñiam contra eos, quod morerentur ante ingreſſum terræ promiſſionis. vt habetur* Numer. 10. b.

Fõs iudicii

C 8 Ipſa eſt Cades. *Sic .n. nõie uocata eſt.* קדש *Cades .n. ſanctũ ſignat ĩ Heb. qa dñs ibi sãctificauit nomẽ ſuũ educẽdo aquas de petra, ut ibid. hr̃.*

9 Et pcuſſerũt, &c. *Hoc dr̃ pãticipationẽ, qa nõdũ erat nat'* Amalech.

10 Et Amorrhęum, &c. *Et ipſa eſt Engaddi, ut hr̃ expreſſe. 2. Paral. p. 20. c. Ipſa eſt regio abundans plurimum in balſamo, & palmis.*

11 Egreſſi, &c. *Hic conſequenter deſcribitur captio Lot in ſpeciali. Debellatis .n. aduerſarijs trium regum, qui erant cum* Chodorlahomor *venerunt tres dicti reges, cũ Chordolahomor ad debellandum regẽ Sodomorũ, & alios quatuor qui ei rebellauerãt, quib. debellatis captus eſt ipſe Lot, qui habitabat in Sodomis, ex ſocietate .n. malorũ iuſti aliquando incurrũnt pęnam tpalem, licet non ſint participes criminis ipſorum, & patet litera vſque ibi.*

12 In ualle, &c. *Exponatur ſicut prius.*

Putei bituminis.

13 Vallis autem, &c. *Dicũt aliqui, quod ibi erant putei euomẽtes bitumen, quod eſt genus cementi fortiſſimi, ita quod nõ diſſoluatur niſi ſanguine menſtruo. Hebræi aũt dicunt, quod in illa ualle accipiebatur terra ad faciendum cementum, qua ſublata remanebãt ibi foſſę, quæ dicebantur foſſæ cementi. Vnde & in Hebræo habetur puteos cementi, illud autem interponitur hic propter quod ſequitur.*

14 Cecideruntque, &c. *Quia fugientes de prælio timore turbati, nõ conſiderabant loca pernicioſa quibus ſe ingerebant, & ſic ceciderunt in foſſas illas. Hebræi autem dicunt quod factum eſt illud propter Abram, de quo non credebant homines illius terræ, quod exiſſet illæſus de incendio Chaldęorum. Sed quando uiderunt quod rex Sodomorum ceciderat in puteos illos armatus & exiuerat inde ſanus miraculoſe, tunc crediderunt de Abram, quod ſimiliter exiſſet de incendio Chaldæorum.*

15 Tulerunt autem, &c. *Quantum ad diuitias artificiales.*

16 Et uniuerſa, &c. *Quãtũ ad diuitias nãles ex quib. uita ſubſtẽtatur.*

17 Necnon, &c. *Omnia prædicta de bellis iſtis interpoſita ſunt propter captionem ipſius Lot. Sequitur.*

18 Ecce unus, &c. *Hic conſequenter deſcribitur ipſius* Lot *liberatio, ubi primo deſcribitur Abræ fidelitas. Secundo ipſius benedictio, ibi. At uero Melchiſedech. Tertio eius liberalitas, ibi.* Dixit autem rex Sodomorum. *Fidelitas autem eius apparet, quia non timuit ire ad pugnandum contra quatuor reges fortiſſimos, ut liberaret nepotem ſuum audita captione eius. Et hoc eſt quod dr̃. Et ecce unus qui euaſerat. Dicunt aliqui Hebræi quod iſte fuit Og rex Baſan, qui euaſerat de diluuio, ſed hoc ſupra improbatum eſt. 7. c. Alij autem dicunt, quod fuit idem Og qui euaſerat alijs Gigantibus interfectis in Aſtarioth, ut prędictum eſt in iſto c. De quo ẽt ſcribitur Deuter. 3. Solus quippe Og rex Baſan reſtiterat de ſtirpe gigantiũ. Sed hoc non eſt uériſimile, quod euadens de pręlio ſib. ſocijs ſuis interfectis, ſecutus fuiſſet aduerſarios ſuos, ſed magis fugiſſet ad partem oppoſitam. Et ideo prędictæ expoſitiones uidẽtur extortæ a litera. Propter quod ſecundum planum ſenſum literã dicendũ eſt, quod fuit de exercitu regis Sodomorũ, qui fugiens tranſiuit uſq: ad locum ubi manebat Abram, qui non erat multum remotus a loco belli, & quia cognoſcebat Lot & Abram patruũ ſuũ. Ideo nunciauit Abrę nepotis ſui infortunium.* 19 Abram Hebręo, &c. Ex *hoc patet quod Hebræi* ✻ *non*

F

MORALITER.

bene dr̃. 13. ann. Nã per ternariũ ſignificat fides trinitatis, & p denariũ, obſeruatio 10. pceptorũ, & hic duo reſilire faciũt a diabolo, de quo ualde dolẽs iterũ nititur eos ſubiicere ſibi, & aſſumit ſecũ tres alios reges, ſ. ꝯcupiſcentiam carnis, appetitum honoris, & rei tpalis, qui reges dñr, eo ꝙ multi ſeruiunt eis, & iſtis trib. regib. ad ſuũ intentũ utitur diabolus. Et ſic debellat multos pœnitentiũ, & iterũ ſibi ſubiicit per peccati recidiuũ, & cũ eis accipitur Lot, qui ut ſup. dictum eſt contẽplatiuum ſignificat ſeu religioſum. Aliqui uero de numero religioſorũ a diabolo capiũtur per inſultũ trium regum dictorũ. 1' *Et ecce unus, &c.* Per iſtũ deſignãtur boni euadentes inſul-

† tum

b *Quod cum audiſſet Abrahæm, &c.* ISID. Similiter fides noſtra cum firmata eſt ſpiritu principali quinq; ſenſus corporis qua ſi quinque reges ſubiicit verbo Dei triumphans de homine exteriori. Ille in trecentis decẽ & octo aduerſarios debellauit quia nos in ſacro Crucis, quam Thau litera ſignificat, quę tre centa ſignificat, quinque ſenſus carnales, nos antea varijs vitijs captiuantes, ſuperamus. Decem & octo ex ternario & ſenario multiplicatus, fidem Trinitatis & perfectionẽ ſignificat operis qb. virtutũ ꝯ vitia plena victoria perficitur.

STRAB. Allego. Bellũ Abrę cũ quatuor regibus, ſignificat bellum virtutũ & vitiorũ. Pater ergo fidei & prima via credẽdi pro fratre ſuo Lot dimicauit & vicit, nõ in multitudine exercitus, ſed in trecẽtis decẽ & octo expeditis vernaculis. Sic quis ꝓ aĩa ſua cõtra ſpirituales nequitia bellũ gerat cũ trecẽtis decẽ & octo vernaculis, i. cũ auxilio ſanctę crucis. Thau. n. litera quæ habet figuram crucis ccc. exprimit.

Salem vero poſtea dicta eſt Hieruſalẽ, Apoſtolus memorãs Melchiſedec, ſine patre & matre, refert ad Chriſtũ, & p eum ad eccleſiã gentium, quia gloria capitis ad membra refertur. Qm̃ benedixit Abrę circunciſo, & in eo Leui, & ſic Aarõ de quo poſtea ſacerdotiũ. Ex quo vult colligere ſacerdotiũ eccleſiæ habentis pręcepiũ benedixiſſe circunciſo ſacerdotio ſynagogæ. Quia autẽ ait: *Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec* miniſtetiũ noſtrũ veri ordinis ſignatur non p Aarõ irrationabilib. victimis immolãdis, ſed oblato pane & vino, i. corpore domini, & ſanguine conſecrari.

✻ IDEM. Oẽs pene ſancti patriarchæ & ꝓphetę, in aliqua re figurã expreſſerũt Saluatoris. Sic Melchiſedec, eo ꝙ Chananæus fuerit & nõ de genere Iudæorũ in typũ præceſſiſſe ſacerdotis filii Dei, de quo dr̃ in 109. Pſal. *Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinẽ Melchiſedec.* Ordinem aũt eius multis modis interpretãtur, quod ſolus & rex fuerit & ſacerdos, & ãnte circunciſionẽ fructus ſacerdotio, ut nõ gentes ex Iudęis, ſed Iudęi a gẽtib. ſacerdotiũ acceperint, neq; unctus oleo ſacerdotalis, ut Moſis pcepta cõſtituũt, ſed oleo exultationis & fidei puritate, neq. carnis & sãguinis uictimas ĩmolauerit, ſed pane & uino ſimplici puroque ſacrificio, Chriſti dedicauerit ſacrm̃.

Eſchol & fratris Aner. Hi. n. pepigerãt Fędus cum Abram. 1
a Quod cum audiſſet Abram captum videlicet Lot fra- 2
a Non vxoratos, de quibus dicitur in ſequentibus, exceptis his quæ comederunt iuuenes.
trem ſuum, numerauit expeditos vernaculos ſuos, trecen- 3
a Vbi vnus de fontibus Iordanis oritur qui nunc dicitur Dan. Hiero. oppidum Phenicis, quod nunc Paneas dicitur.
b tos, decem & octo, & perſecutus eſt eos vſque Dan. Et 4 5
a Socij Abrahæ. i. fidei, ſunt charitas & ſpes, qua ſuis vicib. quaſi ſeparatum occulta inſpiratione vitioſas infundunt mentes. Fides cum ſpe & charitate vitia perſequitur.
diuiſis 1 ſociis, irruit ſuper eos nocte: Percuſſitq. eos, & per- 6
a Id eſt, vſque ad diuerſitatem effundendi ſanguinis. Damaſcus. n. potus ſanguinis interpretatur.
a A captiuitate vitiorum liberat fides rationem & intellectum, quaſi fratrem & ſubſtantiam fratris cum virtutibus purgati animi.
c ſecutus eſt vſq. Hoba, quæ eſt ad leuã Damaſci. Reduxitq. 7
oẽm ſubſtantiã, & Lot fratrẽ ſuũ cũ ſubſtantia illius, mulie
a Virtutes politicas. b Omnium virtutum ſpecies. c Victis virijs alias inſidias moliuntur, maxime luxuria quæ Sodomitis dominatur.
rẽs quoque & põpulũ. Egreſſus eſt aũt rex Sodomorum in 8
occurſum eius poſtquam reuerſus eſt a cæde Chodorlahomor, & regũ qui cũ eo erãt in valle Saue, quę eſt vallis regis. 9
a Hæc ſacramenta noſtrorum ſacramentorum figura fuerunt.
d †At vero Melchiſedec rex Salẽ proferens pãnem & vinum 10
a Summum ſacerdotem ſignificans. b Vel ſummi. c Sicut maior minorem.
(erat enim ſacerdos Dei altiſſimi) benedixit ei & ait: 11 12

b *Dan.* autem unus eſt de fontib. Iordanis. Alter. n. Ior uocatur; quod interpretatñ Riuus: duob. ergo fontib. quib. nõ ꝓcul a ſe diſtant, in unum riuulum fęderatis Iordanis appellatur.

✻ PROC. Iſto nomine extat adhuc uicus diſtans a Paneade 14. lapidibus, qua itur Tyrum. Is uicus ſane limes erat Iudeę. Ibi quoque Iordanis euoluitur.

c ✻ *Vſq; Heba.* HIER. Alia litera hẽt, uſq; Chobaã. Eſt autem Choba uilla in Damaſci regionib. habens accolas Hebręos qui credentes in Chriſtum, omnia legis præcepta cuſtodiũt. Et a principe hæreſæos, Hebionitæ nuncupantur.

d *At uero Melch. &c.* HIER. Hũc aiunt Hebræi eſſe Sem filiũ Noe, & cõputatione annorũ oñdunt eũ uſq; ad Iſaac uixiſſe, & oẽs primogenitos a Noe uſque ad Aarõ pontifices fuiſſe.

✻ IDEM. Quod ait, *Tu es ſacerdos in æternum*, myſterium noſtrum in uerbo ordinis ſignificatur, nequaquam per Aaronem irrationalib. uictimis immolandis, ſed oblato pane & uino, i. corpore & ſanguine domini.

✻ THEOD. Melchiſedec Domini ſacerdotii figuram geſſit, quare & panem & uinum ipſi Abraham rependit, utpote talia uniuerſorum Deo offerre conſuetus.

☞ CHRY-

Marginal notes: In cap.14. — D locis Hebraicis — Itqõ. Hebraicis. — In epiſt ad Euagri. A fram cri... pit Lot. — Heb.7. de conſec. d. 2.c. in calice & c. accipite. — In cap.26. Matth. — Queſt.63. in Gen.

NICOLAVS DE LYRA.

non ſunt dicti ab Abram ſed ab Heber, a quo etiam ipſe Abram hic dicitur Hebræus. Item idem patet per literas in Hebręo, quia Abram incipit ab Aleph, Heber uero per Ayn. Et ideo ſi Hebræus diceretur ab Abram inciperet per Aleph, quod non eſt verum, ſed incipit ab Ayn.

1 Hi enim. *Scilicet tres fratres qui erant de genere Amorrhęorum.*

2 Pepigerant, &c. *Et ideo adiuuerunt eũ, ut habetur in fine huius ca.*

3 Numerauit expeditos. *Id eſt, paratos ad pugnam.*

4 Vernaculos ſuos. *Id eſt ſeruos ſuos natos in domo ſua.* trecentos, decem & octo, &c.

5 Et diuiſus ſo. *Scilicet, Abner, Eſcol & Mambre, faciebãt diuerſas turmas, ut in plurib. partibus inuadẽs aduerſarios, incuteret eis maiorẽ timorẽ. Aliter exponũt Hebræi. Diuiſis ſocijs, quia illos ſibi fæderatos ſeparauit & diuiſit ad ſarcinas cuſtodiẽdas & parati erant ei ſuccurrere ſi indigeret, ipſe tamen cum ſeruis ſuis intrauit bellum.*

6 Irruit ſuper. *Qm̃ dormiebant ſopore graui pp laborẽ pręcedẽtis diei & quia dormiebant ſecuri, ſuper eos irruit antequam poſſent armari.*

7 Reduxitq;, &c. *Quoniam illi qui euaſerunt manus eius ita fuerũt præoccupati ꝙ nihil poterant ſecum portare.*

8 Egreſſus, &c. *Ad faciendũ ei reuerentiã & reddendum ei gratias de occiſione aduerſariorum ſuorum.*

9 In ualle Saue. *Id eſt, in ualle plana, & æquali.*

10 Quę eſt uallis, &c. *Habebat enim ibi rex manerium, a quo denominabatur uallis illa.*

11 At uero, &c. *Hic cõſequẽter ponitur ipſius Abrę benedictio. Circa qđ ſciẽdũ, ꝙ Iudæi aduerſarij fidei Chriſtianæ, ſcripturas, q̃ loquuntur de Chriſto nituntur deprauare, inter quas eſt Pſ. 109. in quo ſit mẽtio de ſacerdotio Melchiſedec. Et occaſione illius Pſ. qui de Chriſto loquitur, paſſum iſtũ peruerſe exponere nituntur, dicẽtes qđ iſte Melchiſedec protulit panẽ & uinũ, nõ in ſacrificiũ, ſed magis ad reficiẽdũ Abrã & populũ eius q ueniebat de ꝓlio. Sed hoc patet falsũ p literã præcedẽtẽ & ſequentẽ. Dictũ eſt. n. ſup. ꝙ illi quatuor reges, quos debellauerat Abrã, aſportauerãt de Sodomis uniuerſa q̃ ad cibũ ptinẽt, nec poterant adhuc oĩa cõſumpſiſſe. Nec fugiẽdo poterãt ſecũ portaſſe, & iõ Abrã ibi inuenit ſatis de uictualib. ꝓ ſe & ꝓ populo ſuo, & hoc ẽt patet per literã ſeq. ubi Abrã de pręda nihil uoluit retinere, exceptis his quę comederũt iuuenes, i. bellatores qui ſecũ fuerãt. Itẽ poſt illa uerba. Proferẽs panẽ & uinũ, immediate ſubditur pro qua cã.* 12 Erat enim, &c. *Ex quo patet ꝙ cã pro qua protulit panẽ & uinũ fuit ad offerendũ ſacrificiũ, quod pertinet ad ſacerdotis officiũ, pro refectione. n. bellatorũ magis pertinet ad hoĩem laicũ ꝓferre uictualia q̃ ad ſacerdotẽ, et ideo alij aliter peruerſe exponũt dicẽtes, ꝙ Melchiſedec ꝓtulit panẽ & vinũ pro ſacrificio offerẽdo, nõ per ipſum, quia ſm̃ iſtos ſacerdos nõ erat, ſed per ipſum Abrã q tanq̃ ſacerdos legitur pluries conſtruxiſſe altare & ſacrificiũ Deo obtuliſſe, ut hr̃ inf. 22. c. & ideo illud quod ſequitur.* Erat. n. ſacerdos Dei altiſſimi. *nõ refertur ad ipſum Melchiſedec, ſed ad ipſum Abrã. Et ſimiliter illud quod ſequitur,* & dedit ei decimas ex oĩb. *ſ. ex Melchiſedec. Dedit decimas de oĩb. ipſi Abrę tanq̃ ſacerdoti. Sed falſitas huius expõnis apparet per hoc, ꝙ Melchiſedec benedixit ipſi Abræ dicẽs.* Benedictus Abrã Deo excelſo, &c. *Benedicere aũt ad ſacerdotẽ pertinet, qa quod minus eſt ſine contradictiõne a maiori benedicitur, ut dr̃ ad ad Heb. 7. c. Itẽ quod Melchiſedec daret decimas de oĩb. reportatis ipſi Abrę, patet falſum per literã ſequentẽ, quia Abrã iurauit, ꝙ de oĩb.* illis non acciperet a filo ſubtegminis uſq. ad corrigiã caligę, *i. nullã rem quantũcunq; minimã acciperet, & ideo expõ eſt iſta, ꝙ Melchiſedec erat Sem primogenitus filius Noe qui adhuc uiuebat. Quod patet ſi cõputentur anni eius ſuprapoſiti, nã uixit poſt ultra natiuitatẽ Iacob & Eſau, ut probatur inf. 29. c. Sed contra hoc arguitur, quia ad Hebræ. 7. c. dicitur de Melchiſedec. Sine patre ſine patre ſine genealogia, neque initium dierum, neque finẽ uitæ habens, quod non põt dici de ipſo Sem ergo non eſt idem hõ. Sed ad hoc rñ detur a doctorib. noſtris quod hoc dicit Apoſtolus, non quod Melchiſedec nõ habuerit patrẽ & matrem, etc.*

✻ *ſed*

MORALITER.

tũ diaboli, q ipſi Abrã, i. plato, cui pẽſt, & ꝓd ſſe pt peccata denũciãt ſociorũ ſuorũ, ut apponat remediũ. & ipſe liberat denũciates đ diaboli ptãte, & ſic liberat Lot đ diaboli captione.

 † *Exceptis*

A ✻ CHRYS. Vide pp honorẽ patriarchã collatũ, qũo ſacr̃m inſinuatur. Extulit.n. illi panẽ, & vinũ. Videas typum, cogita & veritatẽ, & admirare diuinarũ ſcripturarũ veritatem, quomodo ſuperiorib. ſeculis, & ab initio futura præſignata ſint. Homi. 35.

✻ AVG. Ibi quidem primum apparuit ſacrificium quod nunc a Chriſtianis offertur Deo toto orbe terrarum, impleturq; illud quod longe poſt hoc factũ per prophetam dicitur, ad Chriſtum *Tu es ſacerdos in æternum, &c.* Lib 16. de ciuit. Dei cap. 22.

1 Creauit poſſidet

2 Quo protegẽte hoſtes in manib. tuis.

✻ CLEMENS ALEX. Melchiſedech vinũ & panẽ ſanctificatum dedit nutrimentum in typum Euchariſtiæ. Li. Strom. Sunt q tradidit hoſtes tuos in manus tuas.

✻ EVSEB. Melchiſedec, ſacerdos gentium nuſquam videtur ſacerdotiis corporalib. functus, ſed vino & pane li. 5. de Demonſt. c. 3

✻ CYPRIAN. In ſacerdote Melchiſedech ſacrificij domini, ſacramentum præfiguratũ videmus, ſecundum quod diuina ſcriptura teſtatur & dicit, Et Melchiſedec rex Salem protulit panem & vinum, Et obtulit Chriſtus hoc idem quod Melchiſedec, &c. obtulerat, id eſt, panem & vinum ſuũ, ſcilicet corpus & ſanguinem. l. 2. epiſ. 3.

STRAB. Melchiſedec (qui interpretatur rex iuſtitiæ & dicitur rex pacis) Chriſtũ ſignificat, per quem recõciliati ſumus, & qui in fine ſeculi iuſte iudicaturus eſt.

a Quaſi hęc victoria Deo excelſo eſt aſſignanda, & ei gratiarum actio pro beneficijs exhibenda.

Benedictus Abrã Deo excelſo, qui 1 creauit cælũ & terrã,

& benedictus Deus excelſus, 2 quo protegẽre hoſtes in ma

Vel ſuis. a Moraliter decimæ dantur cum bono operi perſeuerantia additur. In quo Leui tanquam minor decimatus eſt.

a nibus tuis ſunt. † Et dedit ei decimas ex omnibus: Dixit au 1

a Vitia ſolas animas quærunt. b Spolia. Per cupiditatem fallere molitur.

tẽ rex Sodomorũ ad Abrã. Da mihi 4 animas 5 cetera tolle 2

tibi. Qui rñdit ei: Leuo manũ meã ad dñm meũ excelſum 3

a Quaſi nec minimum. Excutit manus ſuas ab omni munere.

b poſſeſſorem cæli & terræ; q a filo ſubtegminis, vſque ad 4

corrigiam caligæ, non accipiam ex oĩbus quę tua ſunt, ne *

dicas: ego ditaui Abram, exceptis his quę comederunt iu- 5

a Iuſte cuique tribuit quod ſuum eſt.

c uenes, & partibus virorum qui venerunt mecum, Aner, 6

Eſchol, & Mambre. Iſti accipient partes ſuas. 7

D a *Dedit ei decimas.* ISID. Sciens ergo patriarcha, melius ſacerdotium fuiſſe in populo gẽtium, q̃ Leuiticum, quod de ipſo erat naſciturũ, & a meliore benedicendum, decimas ſubſtantię poſt bñdõnẽ dedit Melchiſedec, & ſicut ſacerdotib. benedicẽtibus ſibi, populus ſcd̃m legem decimas dabat. Melchiſedec interpretatur rex pacis vel iuſtitiæ: Per Chriſtum.n. reconciliamur Deo, qui venturus eſt diſcernere bonos a malis. Ipſe eſt ſacerdos qui pro omnibus Deo patri ſeipſum obtulit, & verus rex qui in pręſenti ſuos regit, & in futuro iuſte iudicabit.

4 Anim pro ho nẽ p aĩas n Hebra

5 Cęte ſubſ Sub nis.

b *A filo ſubtegmin. &c.* Eſa. trigeſimotertio capite. *Vir iuſtus manus ſuas excutit ab omni munere.* In quo oſtenditur, quia bella a fidelibus, nõ cupiditate, ſed charitate committenda ſunt. Stipendia militantium excipit, & partes eorum qui pariter cum eo pugnauerant, partim iuſtitiam ſuam demonſtrans, partim ſtipendia legitime pugnantibus debita non abnegans.

Abrã lia re accip

c *Qui vene. &c.* Vtitur.n. aliquando fides teſtimonijs infidelium, vnde Apoſtolus Titum. 1. c. Malę beſtiæ pigri uentres. Sed ad vtilitatem fidelium.

☞ CAP. E

B

NICOLAVS DE LYRA.

ſed quia ſcriptura non facit mentionem de patre eius, &c. Sed adhuc uidetur argumentum remanere quia ſcriptura facit mentionem de patre Sem & matre eius & genealogia, & de principio uitæ eius & fine. Dicendum quod uerum eſt. Sed hoc non eſt ſub nomine Melchiſedec, ſed ſolum ſub nomine Sem, & ſic intelligit apoſtolus & doctores ſancti, quod ſub nomine Melchiſedec non fit mentio in ſcriptura de patre & matre eius, nec determinat etiam de genealogia, nec de principio & fine vitæ ſuæ. Erat enim ſacerdos Dei *altiſsimi, quia pater erat omnium illorum qui remanſerant in cultu Dei, & quia erat primogenitus ratione natiuitatis, ut dicunt aliqui, uel ſaltem ex ordinatione patris, ſi non fuit primo natus, ut dicunt alij. Ius enim primogenituræ bene transferebatur ad filium poſt natiũ ex ordinatione patris, maxime de voluntate Dei, ſicut* Iacob *ius primogeniturę tranſtulit a Ruben primo nato ad Ioſeph quantũ ad duplicem portionem hæreditatis accipiendum, & ad* Iudam *quantum ad dignitatem regiam, ut habetur infra 48. c. & 49. Sacerdotium autem fuit annexum primogenituræ vſque ad legem datam per Moſen, ideo audita victoria Abrę diuina virtute facta, protulit panem & vinum. i. ſacrificium reddendo gratias Deo, & ideo benedicendo Abrã dixit; Benedictus Abram Deo excelſo, &c.*

1 Et de. ei. deci. *ſ. Abram ipſi Melchiſedec cui debebatur tanquam ſacerdoti. Et ſic exponit* Apoſtolus *ad Hebræos* 7. *Oſtendens quod* Le*ui fuit decimatus in* Abram.

2 Dixit autem rex. *Hic deſcribitur liberalitas* Abrahę, *quia quamuis totam prędam poſſet retinere, noluit tamen aliquid recipere.*

3 Da mihi, &c. *Id eſt, uiros mulieres, & paruulos.*

4 Leuo manum meam. *Modus eſt iurandi.*

5 Ne dicas ego. *Hoc dixit, non ad iactantiam, ſed ad Dei gloriam, qui ei promiſerat multiplicationem bonorum temporalium, ut ſupra dictũ eſt. Et ideo nolebat quod eius ditatio aliquo modo alij attribueretur.*

6 Exceptis, &c. *Id eſt bellatores qui fuerunt mecum in prælio.*

7 Et partibus, &c. *Iſti enim non erant de familia* Abræ, *& ideo non erat ſuum dare partes ipſorum de præda illa. Quod autem dicitur hic de ipſis. Qui uenerunt mecum, uno modo exponitur, quod cum ipſo intrauerunt bellum, ut prædictum eſt. Et ſecundum hoc certum eſt, quod habuerunt ius in parte prędę. Alio modo quod non intrauerunt bellum, ſed remanſerunt ad cuſtodiendum ſarcinas. & ſecundum hoc etiam declarauit Abram quod haberent ius in parte prǽdę. Et ex iſto loco accepit Dauid illud quod determinauit. 1. Reg. 30. ſ. dicens* Aequa pars erit deſcendentis in prælium, & remanentis ad ſarcinas. *Vnde quod ibidem ſequitur. Et factum eſt hoc ex illa die & deinceps conſtitutum, & quaſi lex in Iſrael.* In *Hebręo habetur.* Et *factum eſt hoc ex die illa, & deſuper, uel de ante, quia obſeruatum fuerat tempore Abram, ut patet ex dictis. Veruntamen quod Abram hoc ſeruandum decreuerit, Dauid poſtea magis declarauit, & firmius ſtatuit tanquam ex regia poteſtate, &c.*

✻ Is

MORALITER.

Exceptis, &c. et. Et talis pręlatus a Melchiſedec benedicitur, per quem dominus noſter Ieſus Chriſtus ſignificatur, ſicut Heb. 7. a.

V

In c. 14. ubi dicitur in poſtilla. Quod factum eſt iſtud propter Abrã

ADDITIO I.

C *Hæc expoſitio Hebræorum eſt friuola, quia ex hoc quod rex* Sodomorum *miraculoſe exiuiſſet de puteo, non attribuerunt gentes exitum* Abræ *de incendio Chaldæorum, teſtimonio veritatis diuinæ fidei in deteſtationem idololatrię, pro qua* Abram *expoſuit ſe periculo incendij, cũ etiam rex Sodomorũ qui peſſimus & idololatra erat, ſic exiuerat armatus de puteo & illæſus. ſed potius iſta attribuebant magicis artibus vel huiuſmodi. Et ſic iſtud miraculum factum regi Sodomorum non redundaret in gloriam Dei, quod eſſet ualde inconueniens, &c.*

In eo. cap. 14. ubi dicitur in poſtilla. Ex *hoc patet, quod* Heb. *nõ ſunt dicti ab Abram.*

ADDITIO II.

Vnde dicatur Abram Hebręus, *plenius habetur in additione ſuper Matthęi 21. c. Vnde ibi.*

In eo. cap. 14. Vbi dicitur in poſ. Numerauit expeditos uernaculos.

ADDITIO III.

In hoc loco ubi litera noſtra dicit. Et *numerauit expeditos, litera* He*braica habet. Muniuit expertos, & eſt ſenſus q muniuit ſuos armis bellicis. ſ. illos ſeruos qui erãt experti, ex quo patet prudẽtia Abrę in re militari, qa nõ inermes accipit q ad fugã ſunt pni, ut dicit Vegetius, ſed munitos ſeu armatos. Sitr non accepit tyrones. ſed iã expertos. Põt eẽ qđ ex uitio ſcriptorum hęc uarietas cõtingat, ſic q ubi dicitur. Muniuit, poſuerũt Numerauit, & ubi habetur expertos, poſuerũt expeditos, pp ſimilitudinẽ harũ dictionũ adinuicẽ, & ẽt pp hoc quod ſtatim adduntur termini numerales, ſ. 318. Sed hoc non obſtat: nam ex hoc non ſequitur, niſi quod tantus fuerat munitorum & expertorum numerus.*

In eodem cap. 14. ubi dicitur in poſtilla. Et *ideo audita uictoria Abrę diuina uirtute, &c.*

ADDITIO IIII.

Hoc *ſacrificium quod obtulit Melchiſedec non eſt intelligendum eſſe idem realiter cum noſtro ſacrificio, ſed eſſe figuratiuum illius. Vnde gloſſa interlinearis ſuper illud uerbum. Proferens panem & uinum, dicit:* H*æc ſacramenta noſtrorum ſacramentorum figura fuerant.*

REPLICA.

Correctorium corruptorij his additionibus non reſpondet, quoniam dicit illas non eſſe dignas tractatione. Cum ſint nullius utilitatis, ſicut patet ſupra reſpondendu additionibus tertijdecimi capituli.

de ta

F

NI-

A

H*IS itaque tranſ.&c. Noli timere.* Triũphata multitudine vitiorum, confortatur ſpes cuiuſque fidelis a domino ne titubet, ſed mercedem expectet.

✱ CHRY. *Ego protector tuus.* Multã hẽt hoc verbũ Emphaſi. Ego q a Chaldęis te euocaui, ego q te huc duxi, ego q te a periculis Aegypti liberaui, ego q ſemel, atq. iterũ promiſi tibi atq. ſemini tuo daturũ me terrã hãc, ego qui in dies magis & magis omnibus te clarum oſtendo, ego protego te, hoc ſcuti vice tibi ero, ego pro te certo, propugnator fio, curam gero, omnia difficilia facilia tibi reddam, ego protego te.

b ✱ *Et merces tua.* Noluiſti mercedẽ accipere pro laboribus quos ſuſtinuiſti, tantis periculis te obiiciendo, ſed cnotẽpſiſti & regem & munera eius. Ego tibi mercedem dabo non tantũ quantum accepturus eras, ſed multã amplius & valde multam.

c ✱ *Dixitq. Abram.* HIERON. *Ego uado ſine liberis & filius Maſec uernaculæ meæ hic Damaſcus Eliezer* Vbi nos habemus, *& filius Maſech, uernaculæ meæ, in Hebræo ſcriptum eſt* משקבהי

B רבו *ubeu Meſech bethi,* quod Aquila tranſtulit, *ὁς υιος του ποτιζοντος οικιαν μου filius potum dantis domui meæ.* Theodotio vero, *και υιος του επι της οικιας μου* & filius eius qui ſup domũ meam eſt. Quod aũt dicit, hoc eſt, *Ego ſine liberis moriar, et filius procuratoris mei uel uillici,* qui vniuerſa diſpẽſat cibaria familię, meę vocaturq. Damaſcus Eliezer, hic me⁹ hæres erit. Porro Eliezer interpretatur Deus meus adiutor. Ab hoc aiunt Damaſcum & nominatam & conditam.

CAP. XV.

a H IS itaq. trãſactis factus eſt ſer-
a Per occultam inſpirationem. 1
mo Dñi ad Abrã p viſiõnẽ di-
cẽs, † Noli timere Abrã, Ego 1 ptec- 2
ctor tu⁹ sũ, & merces tua magna ni- 3
b mis. Dixitq. Abrã: Dñe De⁹ q dabis 4
a Qui vicia vicit, boni o'pis fructum quaſi multiplicari ſeminis fœcunditatem quęrit. 5
c mihi: Ego vadã abſq. liberis & fili⁹ 6 7
a Qui omnia diſpenſat & diſtribuit familiæ cibaria.
pcuratoris dom⁹ meę, iſte Damaſc⁹
a Ab hoc aiunt Damaſcum nominatam, & conditam, & ipſum ibi regnaſſe. b Deus meus adiutor.
Eliezer. 2 Additq; Abrã: Mihi aũt nõ
dediſti ſemẽ: & ecce vernacul⁹ me⁹ hę- 8
res me⁹ erit. Statiq. ſermo dñi fact⁹ ẽ 9
ad eũ dicẽs. Non erit hic hęres tuus, 10 11
ſed q egredietur de vtero tuo, ipsũ habe- 12
bis hęredẽ. Eduxitq. eũ foras, & ait il-
d li ſuſpice cęlũ, & numera ſtellas, ſi po- 13 14
tes. Et dixit ei: Sic erit ſemẽ tuũ Cre- 15
a Cęleſte. ſ. Chriſtianus populus coruſcans lumine reſurrectionis. 16
e didit Abrã dño: & 3 reputatũ ẽ illi ad

D ✱ AMB. Ab ipſo Domino quam mercedẽ poſtulat patriarcha conſideremus. Non diuitias ut auarus, non longęuitatẽ vitę illius, vt meticuloſus mortis, non potentiam vt ſuperbus ſed dignum quærit ſui hæredem laboris.

li. 2. de Abrahã. c. 8

✱ PRP. Quod dixit hic patriarcha, *Domine quid dabis mihi.* nõ diffidẽtis animi eſt; ſed cõtriti & humiliati cordis eſt, & cũ nimia humilitate dñm conſulentis, vt videlicet flebili conquæſtione pulſatus Deus, certius quid reſpõdeat de ſuperiori promiſſione ſperandi ſeminis.

li. 5. in Gẽ. c. 17.

Dixitq. Abrã, &c. Murmuratiõẽ ſignificat antiquorũ, qui lõga expectatione ſuſpẽſi, iã quaſi de aduẽtu eius hęſitabãt, qui tanq dñs ęternam hæreditatẽ accepturus multiplicato ſemine credentiũ ſterilẽ legem tanq vernaculi diſpenſitionem erat excluſurus. Quorũ hęſitatio prophetico ſpiritu remouetur, & fides cõfirmata iuſtitiã promeretur. *Vnde credidit Abraã Deo, &c.*

Myſtice. Deus protector & merces.

d *Suſpice cælum, &c.* Superius dixit. *Erit ſemẽ tuũ ſicut arena maris,* quia in illa plebe quidã erant carnales & terreni. qui arenæ cõparantur, qui aridi & a bonis operibus infœcundi, alii quaſi ſtelię fulgentes. RAB. Duplex ſignificatio promiſſi ſeminis datur. Oſtenſis ſtellis dicitur ei, *ſic faciã ſemẽ tuũ,* i. gentẽ Chriſtianã, cuius tu pater futurus es in fide. ſ. reſurrectiõis lumine coruſcare. Oſtẽſa uero arena dr̃: *ſic erit ſemẽ tuũ.* i. copioſa erit gẽs Iudæorũ, ſed arida & infęcũda.

Promittitur Abræ Iſaac filius Ro. 4. c. Abrã dict⁹ iuſt⁹ Cor. al. nõ hẽt. + Abram. Ga. l. 3. a Ia co. 2 d. 35. bi. c cum igitur §. hac itaque

e ✱ *Credidit Abram Deo, &c.* AMB. Ideo ergo reputatum eſt illi ad iuſtitiã, quia rõnẽ nõ quæſiuit, ſep prõptiſſima fide credidit. Bonũ eſt vt rõnẽ pueniat fides, ne tanq ab homine, ita a domino

E

AMBROS.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XV.

H IS itaque, &c. *Poſtq̃ deſcripſit Moſes qualiter Abrã bene ſe habuit ut incipiẽs, et hoc quantũ ad Deũ & pximũ, Hic cõſequẽter oſtẽdit qualiter ſe habuit ad ſeipsũ, & qa proles reputatur una pſona cũ patre, et ſm illud Eccl. 30. a.* Mortuus eſt pater ei⁹, & quaſi nõ eſt mortuus, reliquit. n. filiũ ſimilẽ ſibi. *& ſimiliter vir & vxor quaſi vna perſona computantur, ſm dictũ ſaluatoris Matt. 19. a* Itaq. iã nõ ſunt duo ſed vna caro. *Ideo primo oſtẽditur qualiter Abrã ſe habuit in petẽda ple. Secũdo, qualiter ĩ regẽda uxore. 16. c. Circa primũ primo ponit Abrę petitio. Secũdo petitionis exauditio,* Fact⁹ eſt ſermo Dñi, *&c. Tertio exauditionis cõfirmatio, ibi:* At ille ait, dñe Deus. *Circa primũ deſcribitur occaſio petitionis. Abrã. n. ex victoria tã ſolenni, quã dominus dederat ei, timuit ne in hoc accepiſſet totã mercedẽ iuſtitiæ ſuę a domino, & ideo dñs aſſecurauit cũ de contrario dicens.* 2 Noli timere. *de eo quod cogitaſti. Sequitur.* 3 Et merces tua. *&c, id eſt, victoria quã dedi tibi nõ eſt merces tua. ſed maiorẽ ſatis ergo reſeruo tibi. Et ex illo verbo dñi habuit occaſionẽ petẽdi prolẽ, quia quilibet naturaliter deſiderat in bonis ſuis habere hæredem ſiue ſucceſſorem. Propter quod ſequitur.* 4 Dixitq; Ab. *oſtẽdẽdo ſuũ deſideriũ.* 5 Dñe deus, &c. *acſi dicat parũ ualebũt iſta mihi, ex quo filiũ nõ habeo.* 6 Ego vadã abſq; li. &c. *quia Sara erat ſterilis.* 7 Et filius pro. &c. *Hoc exponitur dupliciter. Vno modo ſic, ut ſit ſẽſus, Procurator dom⁹ meę habet filiũ, cui põt bona ſua relinquere, nõ aũt ego, & ſic, melioris cõditionis me eſt, quãtum ad hoc. Alio modo ut cũ dicit, Et filius pcuratoris dom⁹ meæ, ſubintelligit, erit hęres meus, quia cogitabat eũ adoptare in filiũ, eo q uxor ſua erat ſterilis, Et iſta expoſitio magis cõſonat literę, qa ſeqt poſtea.* 8 Et ecce verna. meus. *i. ſeruus natus in domo mea.* 9 Hęres meus erit. *Iſte Damaſc⁹ Eliezer. Eliezer. n. erat procurator domus Abrę, & Damaſcus filius ei⁹ fuit, a quo et denominata eſt ciuitas Damaſci.* 10 Statimq. ſermo dñi factus eſt ad eũ. *Hic ponitur ſuæ petitionis exauditio. Petitio. n. eſt deſiderij oſtenſio, & iõ qa Abrã oſtẽnderat deſideriũ ſuũ de prole habẽda, dñs reſp. illi dicens.* 11 Nõ erit hic hæres tuus *ſ. filius pcuratiõis tui.* 12 Sed qui egredie. &c. *i. quem generabis in vxore tua, & qa nõ ſolũ promiſit ſibi prolem, ſed etiã prolis magnã multiplicationem. Iõ ſequit.* 13 Suſpice cœlũ, &c. *Et accipitur hic ſi, pro non.* 14 Sic erit ſemẽ tuũ. *ſ. in tãta multitudine, q vix aut nunq̃ poſſit numerari ab hĩe. Patet etiam ex dictis, q iſta uiſio oſtẽſa eſt* Abræ *de nocte qñ ſtellę poſſunt uideri. Cõſiderãdũ quod licet Deus ẽe per hoc intenderet ſignificare multitudinẽ ſeminis Abræ, cõparãdo ipſum ſtellis celi, tñ principaliter intendebat promittere ei & ſemini eius uitã beatã, q̃ erit in reſurrectio mortuorũ vñ dicit Apoſt. 1. Cor. 15. e.* Stella differt a ſtella in claritate, ſic & reſurrectio mortuorũ. *Multiplicatio. n. prolis et bona quęcunq. tpalia, nõ poſſũt eſſe merces vel finis principalis operũ iuſtitię uel uirtutis, qa finis principaliter intẽtus melior eſt ſemp his q̃ ſunt ad finẽ, & prẽmiũ a Deo principaliter pmiſſũ ſemp eſt melius quã opus meritoriũ, pp quod promittitur. Bona aũt quæcunq; tẽporalia, ſunt minora quã iuſtitię opera, & iõ hic et in alijs locis ſacrę ſcripturę, vbi pro operib. uirtutis uere & proprie dictis, pmittũtur aliqua bona tẽporalia, nõ intelligũtur principaliter pmiſſa, ſed quaſi manuductiua ad bona ſpiritualia et ęterna, q̃ principaliter ĩtelligũtur pmiſſa. et hoc cõueniebat maxime tẽpore legis Moſaicæ & naturæ, in quo hoẽs impfecti erãt reſpectu tẽporis gratię ſm quod dicit Apoſt. ad Heb. 7. c. Nihil. n. ad perfectũ adduxit lex. Mod⁹ aũt impfectorũ eſt, ut ad amorẽ bonorũ ſpiritualiũ & cęleſtiũ inducãtur p amorẽ tẽporaliũ & terreſtriũ ut ſm Grego. animus ex his quæ nouit ſurgat ad incognita quę nõ nouit. Et p hoc pficit notũ diligere, diſcat & incognita amare. Quod aũt* Abraã *in hoc loco intellexerit ſibi et ſemini ſuo nõ ſolũ eſſe pmiſſa terrena, ſed, ẽt cęleſtia, quæ p Xp̃m ſũt adimpleta, patet* Io. *8. g. Vbi dicit* Abrahã pater veſter exultauit, vt videret diẽ meũ, vidit & gauiſ⁹ eſt. *Dies aũt Cri, uel tẽpus, intelligit tẽpus paſſiõs, & reſurrectiõs eius ſm q ipſe dixit imminẽte paſſiõe. Matth. 26. b.* Tpſ meũ ppe eſt, &c. *Et tũc aperta eſt ianua cæleſtis, et educti ſunt ſancti patres de inferno. & pp prædi . a hñ dicitur in offi. de mortuis.* Sed ſignifer ſanctus Michaël repręſentet eas in lucẽ ſanctã quã olĩ Abrahę pmiſiſti & ſemini ei⁹. *accipit ex hoc loco: cõſiderãdũ q in hoc paſſu et cõſimilib. eſt aliquo modo duplex ſenſus literalis. Vn⁹ de bonis terrenis, q̃ minus principaliter et manuductiue pmittũtur. Alius de ſpiritualib. et æternis, q̃ principaliter intẽduntur, qa ſẽſus principaliter intẽtus literalis dicit, tñ aliquo mõ põt dici uaus, quia ſm philoſophũ. Vbi unum pp alterũ, vtrobiq. tñ unũ. Minus principale uero ſẽper eſt pp magis pricipale. Illud aũt q hic dictũ eſt pbet uiã ad intelligẽdũ multa q̃ cõtinent in ueteri teſt. pp q diutius hic moratus ſum.* 15 Credidit. *in nullo hęſitãs de diuino pmiſſo.* 16 Et reput, &c.

MORALITER.

Secũdũ Hebręos Abrã ex victoria excellẽti de quatuor regib. habita, timuit, ne foret ĩ hoc ſua iuſtitia remunerata pp q dixit dñs ei, ne timeret. *Igitur.* Abrã ſignificat quẽlibet iuſtũ, q exultat⁹ ex aliquo bono Dei timet, ne forte de bonis ſuis remunerat⁹ ſit ĩ pſẽti, Propter q dñs cõſolat eũ p inſpirationẽ ĩternã dicẽs. 2 *Noli timere Abrã,* &c. ſ. ĩ futurũ reſeruata. Hõ vero ſic viſitat⁹ a Deo reputat ſe parũ aut nihil feciſſe, ſm illud Luc. 17. c. *cu oia bñ feceri ti, dicite ſerui inutiles ſum⁹.* Sic beat⁹ Frãciſc⁹ dicebat fratrib. ſuis. Modo ĩcipiam⁹ ſeruire dño, qa vſq; nũc parũ pfecimus. Iõ ſubdit: *Ego vadã, &c.* i. abſq; operib. bonis in quib. cũ Dei gratia hõ per liberũ arbitriũ operat. 9 *Iſte Damaſ.* i. ille, q offi vel ſtatu eſt me minor ĩ operib. bonis. 11 *Nõ erit hic hær.* i. hr̃ ditabit, vitã ęternã me excluſo, vel ſaltẽ erit me cũ ibid. ĩ maiori loco pp q ſubdit aſſecuratio de ꝯrio cum dr̃ 13 *Suſpi. cal.* Q. d. pl⁹ q̃ poſſes credere augmẽtabit meritũ tuũ.

1 Ego

dño Deo rationē videamur exigere. Etenim q̄ indignū, vt hu
A manis teſtis de alio credam⁹, Dei oraculis de ſe nō credam⁹?
✻ AVG. Hic iā illa ſnīa ponitur, cuius Apoſtolus meminit ꝓ
pter Dei gratiā cōmendandā *Credidit Abram Deo, et deputatum*
eſt ei ad iuſtitiā ne circūciſio gloriaret, gentesq. incircūciſas ad
fidē nollet admittere. Hoc enim quando
factum eſt, vt credenti Abrę deputa-
retur fides ad iuſtitiam, nondum fue
rat circumciſus.

a ✻ *Domine deus unde.* AVGVS. Non
ait vnde ſciā, quaſi adhuc non crede-
ret, ſed ait: *ſecundum quid ſciā*, vt ei rei
quam crediderat, aliqua ſimilitudo
adhiberetur, qua eius modus agno-
ſceretur. Sicut nō eſt Mariæ virginis
diffidētia quod ait, *Quomodo fiet iſtud*,
Quod enim futurum eſſe certa erat,
modum quo fieret inquirebat.

Quæſt. 64. Columnā pulſu n. co[…] narū. Ifro.
✻ THEOD. Videbat enim innume-
ram multitudinem. Paleſtinā, obtine
re, Scire igitur auebat vtrū bello, an
alio aliquo modo expellēda gens illā
eſſet. Ob id poſt Abrę ſacrificium ap
paruit De⁹ dicēs, *Scito prænoſcēs, &c.* quo oraculo Abrā edoct⁹ ē
B quam diu ſeruituri erant Hebręi, & quo pacto terram Phili-
ſtinorum poſſeſſuri.

vacca triē nis.
b *Sume inquit mi. &c.* ISID. Vacca triēnis plebs Iudaica poſita
ſub iugo legis, capra eadē futura peccatrix, aries regnaturā ſi
gnificat. Hęc trima dicūtur, q̄ p articulos tēporū ab Adā vſq.
ad Noe, & inde vſq; ad Abrā, & inde vſq: ad Dauid, tanq̄ tri-
mā ætatē gens adoleuit. Per turturē & colūbā ſpirituales po-
puli figurātur, filii ꝓmiſſionis & hęredes regni futuri, quorū
ætas tacet, q̄ æterna meditātes, tēporalia trāſgrediūtur. Aīa-
lia trima ꝯtra ſe partib conſtitutis diuidunt, quia carnales & ī
veteri populo, & nūc ab inuicē ſeparātur. Aues nō diuidunt,
C q̄ ſpirituales, nec ſchiſmate, nec hereſi ſeducūt, ſed pace frū

a Quia iuſtus ex fide viuit.
iuſtitiā. Dixitq. ad eū: Ego dñs q̄ eduxit 1
a igne & Myſtice igni Chaldæorum incentiua vitiorum.
te d̄ ur Chaldęorū, vt darē tibi terrā iſtā
ſignum quærit non tentando, ſed ſperando, & modum quærendo. hinc mos inoleuit Iudæis vt ſigna petant.
& poſſideres eā. At ille ait. Dñe De⁹ vnd 2
ſcire poſsū q̄ poſſeſſurus † ſim eā? Et † 3
a plebem Iudaicam iugo legis preſſam. b Eandem peccatricem futuram. 4
b rñdens dñs Sume, inquit † mihi vaccā 5 6
a Regnaturam. b ſimplices innocentes. Vtraq. enim auis. ſimplicitatem habet & innocentiam.
c triēnē, & caprā trimā & arietē annorū
a Quia carnales ab inuicem diuiduntur. b Animalia. 7
triū, turturē quoq. & colūbā. Qui tollēs
vniuerſa hæc, diuiſit † ea ꝑ mediū, & v- 8
traſq. partes contra ſe altrinſecus poſuit

tur. Siue ſolitarii, vt turtē, ſiue cū aliis, vt colūba cōuerſant. VOD
lucres deſcēdētes ſup corpora diuiſa, ſignificāt dęmones paſ
ſū ſibi d̄ carnaliū diuiſiōe q̄rētes, Abrā aues abigēs, ſignificat
multos carnales merito ſāctorū ī fine mūdi liberādos. Circa
ſolis occaſū *pauor irruit in Abrā, & horror magnus & tenebroſus in*
uaſit eum, q̄a circa finē ſeculi magna
perturbatio ab Antichriſto inuadet
ſanctos. Vñ erit tribulatio qualis non
fuit ab initio. Cum ergo occubuiſſet
ſol, &c. ſignificat poſt finem ſeculi
futurū diem iudicii, quando perignē
ſeparabuntur boni a malis.

Teni mittu Abrę Chan ad cu cōn tionē De⁹ al. † al. † tr det. al. n bet al. bet. Quę

✻ GLOSSA GRECA. Trium
annorū animalia ſignificant Hebræi
populi iuuenturē ac vigorem. Vitula
indomita ſignat primam Hebræorū
generationē, quæ in Aegyptū quidē
deſcendit, a ſeruitute tñ libera fuit.
7 Capra quę modicū dñis ſuis prouē-
tū præbet, ſecundā generationē quæ
8 modicā ſeruitutē Aegyptiis ſeruiuit.
Aries qui copiā lanæ præſtat, terriā
generationem, quæ longo ſeruitio
Aegyptiis ſubiecta fuit. ✻ THEOD. Aenigmata hæc erant
eorum quę generi Abrā euētura erāt. Ob id tria mundorum
quadrupedū, & vnūquodq. trium annorū ſacrificare iubet, vt
tres gñationes ſignaret, quæ in Aegypto peregrinaturæ erāt. E
Turtur vero declarat gñationē illam quæ ex Aegypto auola
uit, in deſerto autem permanſit. Auis enim hęc deſertū amat.
Columba vero generationē quę promiſſam terram adepta
eſt. Columba enim domos inhabitat.
✻ CYRIL. Non autem legē ſacrificiorum ſtatuit Deus, ſed Exc Gra
quia antiqui hoſtis fœdera ſanciebant, hoc fieri permiſit.
c *Vaccam triennem, & capram trimā, &c.* q̄a ab Adā vſq. ad Noe
& inde vſq. ad Abrā, deinde vſq. ad Dauid populus adoleuit.
☞ Deſcen-

NICOLAVS DE LYRA.

quę fides formata ꝑ dilectiōē illa ſola eſt q̄ vere iuſtificat n ītē formaliter
17 Ego dominus, &c. *id eſt igne Chaldæorum ſecundum vnam opi*
nionem, vel de tali loco qui eſt in Chaldæa, ſicut dictum eſt ſupra. 11.c.
2 Vt darem, &c. *Per q̄ principaliter intelligit terra viuētiū ꝓmiſſa.*
3 Et poſſideres eam. *In hæreditatem perpetuam.*
4 At ille ait, &c. *Hic cōſequenter ponitur prędictæ promiſſionis cōfir*
matio ꝑ ſignū, Abræ diuinit⁹ oſtēſū. Ad cui⁹ intellectū cōſiderādum q̄
Abrā nō dubitauit quin haberet prolē ſibi ꝓmiſſā, & ſimiliter hęredita
tē in perſona ꝓpria uel filiorum. Aliter nō eſſet verum quod dictum eſt.
Credidit Abraā Deo, &c. *Sciebat tñ Abram quod ſicut bona confe*
runtur a Deo propter opera meritoria, ita propter oppoſita auferuntur,
& ideo ad conſeruationem boni diuinitus collati, requiritur quod homi
nes ſint ſolicitii conſeruando per exercitium operis Deo *placiti, & pro-*
pterea de hoc quęſiuit Abr*aham* dicens.
5 Dñe. d. vnde, &c. *acſi diceret, quid eſt illud quod cōſeruabit bonum*
quod promiſiſti. Ideo non dixit. vnde ſcire poſſum quod, acceptu-
rus ſim eam, *ſed* poſſeſſurus.

Cult⁹ diui ni efficacia.
6 Et reſpōdit do. *Ad itellectū hui⁹ cōſiderādū, q̄ ſicut patet ex diſcur*
ſu totius veteris teſtī quādiu filii iſrael ſteterūt in cultu unius veri Dei
poſſederūt pacifice terrā ꝓmiſſionis ſibi collatā, & q̄n declinauerūt ad
idololatriā, fuerūt ab aliis impugnati & deiecti, ſicut patet in lib. Iud.
& Reg & aliis locis, & aliq̄n q̄n eorū malitia nimis abūdauit, fuerūt
eiecti & captiuati terra illa primo ꝑ Nabucodonoſor regem Babylonis
& ſecūdo ꝑ Romanos, eo q̄ authorē fidei Ieſū Cīm negauerūt & occi
derūt. Verus igitur cultus vnius Dei eſt illud ꝑ q̄ poſſideri poterat terra
illa Abrę ꝓmiſſa. Iſte aūt cultus principaliter eſt in actib. interiorib. mē
tis ſm q̄ dicit beat⁹ Aug in Enchiridio. Fide, ſpe, & charitate colitur
De⁹, veruñ cū huiuſmodi cultu interiori req̄rit cultu exteriori q̄ eſt quaſi
quędā ꝓteſtatio interioris cult⁹. Talis aūt cult⁹ ī ueteri lege fuit ꝑ ſacrifi
cia Deo oblata, idō de talib. ſacrificiis ī lege faciēdis dñs īſtruit Abraā dicēs.
6 Sume inquit mihi vaccā, &c. *Quia de iſtis trib. ſpecieb. anima-*
lium ſolum erant ſacrificia fienda in lege, ut patebit in Leuit. *& ideo de*
qualibet ſpecie nominat unum indiuiduum. Conſiderandum etiam, quod
de qualibet ſpecie prædicta fiebat in lege triplex ſacrificium. Vnū voca
batur hoſtia pro peccato q̄ fiebat pro expiatiōe alicuius peccati cōmiſſi.
Aliud vocabāt hoſtia pacifica, q̄ offerebatur Deo *pro aliquo bono obtē*
to, vel obtinendo. Tertiū erat hoſtia in holocauſtum, quæ tota incēdebāt
ad honorem diuinum, & ideo ad hoc triplex ſacrificium deſignandum
dicitur hic, quod quodlibet indiuiduum prædictorum ſit trium annorum.

Trip crin in le.

7 Turturē quoq. & columbā. *q̄a futurū erat in lege dāda per Mo*
ſen, ut fieret ſacrificiū de iſtis ſpecieb. auiū tm̄, niſi in emundatione leproſi
vbi fiebat oblatio de paſſerib. propter quod de iſta ſpecie auis nō fit hic
mentio, q̄a non erat cōis oblatio uel ſacrificium. Licet autem aſſignare
rationes plenius, & in particulari, quare de prędictis fiebāt ſacrificia ma
gis quā de aliis, pertineat ad librum Leuiticum, tñ poteſt hic breuiter F.
præmitti. Dictum eſt autē q̄ ſacrificia legis erant quędā proteſtationes
fidei idō rationes ſacrificiorum ſunt accipiendę ex ipſa proteſtatione, ſm
vero Aug. *in lib. de lege & gratia nullus vnquam hominum fuit ſalua*
tus niſi in fide mediatoris, in quo duplex eſt natura, diuina ſ. et humana.
Diuinitatem autē ipſius proteſtabantur ſacrificia, inquantam homines
per illa ſacrificia oſtendebant ſe habere uitam a Deo, et per conſequens
alia bona. Hoc autem fiebat in ſacrificiis ꝑdictorum aīalium ſ. bouis, o-
uis, & capræ, q̄a iſta animalia tanquam domeſtica ſunt cum hominib.
& cedunt in uſum eorum ad ſuſtentationem uitæ. Alia *vero animalia*
cōiter ſunt ſylueſtria, uel ſi ſunt domeſtica ſunt immunda, ut porcus, &
ſimilia. Item prædicta aīalia repreſentabant humanitatem Cīi, inquan
tum fuit inſtrūm noſtræ redemptionis, quia ouis repreſentabat eius inno
centiam, capra ſimilitudinem carnis peccati, bos fortitudinem Cīi ad ſu
ſtinendum labores, maxime in paſſione. Turtures autē et columbę abun
dabant in terra illa, & ideo ex illis fiebant ſacrificia pauperum, q̄a de fa
li poterant haberi. Turt̄ etiam caſtitatem Cīi ſignificat, columba vero,
quę ſine felle eſt, eius humilitatē, ſm illud Matt. 11. Diſcite a me quia
mi. ſum, &c. *Et ſic patet quare de prędictis fiebant ſacrificia ut cōuer.*
8 Qui tol. 5. h. &c. *Cā huius diuiſionis & partionis eſt, q̄a tñ tēporis*
q̄n hīes adinuicē faciebāt pactū uel fœdus inuiolabile ad hoc deſignādū
interficiebāt unū animal, & diuidebāt ī duas parts, et trāſibāt īter illas
✻ *partes*

MORALITER.

1 *Ego dominus qui eduxi te de Vr Chaldæorū.* i. de incendio vitiorū.
2 *Vt darem tibi terram.* ſ. viuentium. Et de hoc conſequēter da
tur ſignum cum dicitur.
b *Sume vaccam triennem*, Id eſt humilitatē quę per vaccā ſigni
ficatur, eo quod vacca iugo ſubiicitur q̄ bene dicitur triennis,
quia ꝑ humilitatē homo ſubiicitur maiori, ęquali, & minori.
9 *Et capram trimam.* Id eſt uerā pęnitentiā in quo cōfitetur ho
mo ſuā ignorantiam, propter q̄ per caprā ſignificatur, & di-
citur trima propter tres pęnitentiæ partes, quę ſunt contritio
confeſſio, & ſatiſfacio.
7 *Et arietem trium.* i. fortitudinē, q̄ aries deſignat, quia cornib.
fortiter pugnat, & dr̄ annorū triū, q̄a per virtutē fortitudinis
hō ſuſtinet patiēter dura verba, rerū dāna, corporis ſuppliciū.
7 *Turturem.* Quæ ſignificat caſtitatem.
8 *Et columbam.* Id eſt, charitatē, q̄a ſpiritusſanctus apparuit in
ſpecie colūbæ ſuper Chriſti humanitatē. Oblatio vero facta
Deo de iſtis, ſignum eſt aſſecurans coniecturaliter de adeptio
ne futuræ beatitudinis, ideo ſequitur poſtea.

a *Deſcenderuntque uo.&c.* GREG. Tropologice, In ipſo oratio-
A nis ſacrificio ingerunt ſe importunæ cogitationes rapere vel
violare cupiētes. ſed manu ſanctę diſcretionis debem⁹ cuſto
dire, quod foris offerimus, ne maligni ſpiritus & peruerſæ co
gitationes rapiant.

✲ GLOSSA GRECA. Hoſtium concurſus per deſcendentes aues ſuper cadauera, Iudæorum autem diuina tutela & inimicorū expulſo, per id quod Abram aues abigebat, ſignificatur.

b *Pauor irruit ſu.&c.* AVG. Tractanda eſt iſta quæſtio propter eos qui contemdunt iſtas perturbationes non cadere in animum ſapientis, vtrum tale ſit quale memorat Aulus Gellius quendā ſcilicet philoſophum in magna maris tempeſtate, & animaduerſum a quodā luxurioſo adoleſcente, qui cum ei poſt periculū inſultaret quod philoſophus cito perturbatus eſſet. Reſpondit ideo illū nō perturbatū, quia nequiſſimę ani mę ſuę nihil timere debe·er, quod nec digna eſſet pro qua aliquid timeret. Cęteris aūt protulit librū, in quo legebatur non placuiſſe Stoicis, nullā talē perturbationē cadere in animum ſapiētis, quaſi nihil tale in eorum appareret affectibus, ſed perturbationem ab eis deliniri, cum ratio talib moribus cederet. Cum autem non cederet, non dicendā perturbationem.

B

✲ IDEM. Quod circa ſolis occaſum *pauor irruit in Abram, & timor tenebroſus magnus,* ſignificat circa huius ſeculi finē magnam perturbationem ac tribulationem futurā fideliū, de qua dominus in euangelio dixit, *Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio.*

✲ RVPERT. Bis in hac viſione ſolis occubitus, & tenebrarū mentio facta eſt, primo cum hic dicitur, *Cumq; ſol occumberet, timor irruit ſuper Abram, & horror magnus & tenebroſus inuaſit eum.* Secundo cum infra dicitur, *Cum ergo occubuiſſet ſol, facta eſt caligo tenebroſa, & apparuit clibanus fumans.* Hæc tenebratū iteratio, geminam ſeminis Abrę ſignificat aduerſitatem. primā ſcilicet qua fratrem ſuum vendiderunt, quę cauſa fuit ſeruitutis illorum. Secundam qua poſt mortem Ioſeph a Pharao ne tribulati & afflicti ſunt. D

a Quia ſpirituales ſeruāt vnitatē ſpiritus in vinculo pacis
a Au^a es autem non diuiſit. Deſcē 1
a Dæmones importunę cogitationes.
derūtq. vo^a luctes ſuper cadaue- 2
a Quia multi carnales merito ſanctorum in fine liberabuntur. b Illius merito de anguſtiis liberatus eſt Iſraël.
ra et abigebat eas Abra^b m. Cūq. 3
a Quia circa finem mundi perturbatio magna ab antichriſto inferetur ſanctis.
ſol o^a ccūberet, †pauor irruit ſu 4
b per Abrā: et horror magnus et 5
tenebroſus inuaſit eū. Dictūq. 6
eſt ad eū. † Scito p̄noſcēs q̄ pere 7
c a Populus Iſrael.
grinū futurū ſit ſeme^a n tuū ī ter
ra nō ſua. et ſubiiciēt eos ſerui-
a Extranei. b Iſido in afflictione ecce anni complebuntur. Vltima parte huius temporis.
tuti, et a^a ffligēt qua^b dtingētis an
nis. Verūtamē gētē cui ſeruitu 8
ri ſūt, ego iudicabo, et poſt hęc 9
Alias magna.
egredietur cū multa ſubſtantia 10
a Moriendo b ſanctos prædeceſſores
Tu a^a utem ibis ad patres tuos. i 11
pace, ſepultus ī ſenectute bona 12

c *Scito prænoſcens, &c.* ISID. Populus Iſrael in Aegypto ſeruiturus prophetatur non quod Aegyptiis annis quadringentis ſeruierit, ſed quia hic numerus in illa afflictione completus eſt, quia ab illo tempore computatur, quod iſta Abrahæ promittuntur. AVGVST. *Scito prænoſcens, &c.* Non ſic accipiendum eſt, tanquam in illa duriſſima ſeruitute † quadringentos annos populus Dei fuerit. Sed quia dictum eſt, *in Iſaac uocabitur tibi ſemen.* Ab initio natiuitatis Iſaac vſque ad annum egreſſionis Iſrael ex Aegypto computantur anni 405. Cū ergo de quadringentis triginta, detraxerit. 25. qui ſunt a promiſſione vſque ad natum Iſaac, non mirum eſt ſi quadringentos quinque annos ſumma ſolida voluit appellare ſcriptura, quę ſolet ita numerare tempora vt q̄ ſumma numeri paululū excreſcit, aut infra eſt, non computetur. Non ergo quod ait *in ſeruitutem redigēt eos et affligent,* ad 400. annos referendus eſt, tanquam per tot annos in ſeruitutem habuerint eos Sed referendi ſunt anni 400. ad id quod dictum eſt. *Peregrinum futurum eſt ſemen tuum in terra non ſua.* Siue enim in terra Chanaan ſiue in Aegypto peregrinum erat anteq̄ hæreditatē haberet, ex promiſſione Dei, quod factum eſt, poſtquā ab Aegypto liberati ſunt. Vt per hyperbatō ſit ordo verborū. *Sciendo ſcias, quia peregrinum erit ſemen tuum in terra non ſua quadringentis annis:* Iſtuc aūt ſit īterpoſitū. *Et ſubiciēt eos ſeruituti, & affligent,* ita, vt ad quadringētos annos hęc īterpoſitio nō ptineat. In extrema.n. parte ſūmę huius .i. poſt mortē Ioſeph popul⁹ Dei ī Aegypto dura ſeruitute afflict⁹ ē.

prophetia ſeruitutis filiorū Iſrael in Aegypto.
li.16. de ciuitate c 24
al. † ſopor.
al. † 400. annis.
prędicitur ſeruitus & liberatio filiorum Iſrael ex Aegypto. Act.7.a. Exo.12.f.
E
Hiperbaton.

Generatione

NICOLAVS DE LYRA.

illas partes, ad deſignandum quod digni eſſent morte, ſi pactum illud tranſgrederentur. Dominus autem hic pepigit fœdus & pactum cum Abram, ut dicitur infra eodem cap. & ideo animalia iſta fuerunt diuiſa in duas partes, & partes ſic poſitæ quod poſſet eſſe tranſitus inter illas partes.

1 Aues aūt non diuiſit. *quia in confirmatione talis pacti vel fęderis auis non occidebatur, nec diuidebatur etiā cū alias immolabatur holocauſtū, ut habetur Leu.1.d. Alia eſt cauſa myſtica, quia per animalia deſignatur uita actiua, quę diuidit hominem circa multa, ſecundū illud Luc.10.* Martha Martha ſollicita es & turbaris erga plurima. *Per aues uero propter uolatum deſignatur uita contemplatiua quę unit hominem ad Deum, ideo ſubditur ibidem.* Porro vnum eſt neceſſarium, Maria optimam partem elegit, &c.

2 Deſcenderuntq. volucres ſuper cadauera. *id eſt ſuper ſacrificia, ad deſignandum quod dæmones qui per aues deſignantur (Matt.13. a. & maxime quia iſtę erant aues de nocte volantes, ut patet per ſequentia) nituntur deſtruere, vel fœdare bona opera.*

3 Et abigebat eas Abram. *quia ſi in operib. bonis dęmones nos volunt impedire, debemus eos feruore charitatis repellere.*

4 Cumque ſol occumberet. *In Hebræo dicitur* occubuiſſe. *Ex quo patet quod iam erat nox.*

5 Sopor irruit ſuper Abram. *In Hebræo habetur* תרדמה *tardema id eſt, extaſis. Ecſtaſis uero non ſignat proprie ſomnum, ſed magis raptum a ſenſibus exterioribus.*

6 Horor magnus, &c. *per hoc enim deſignabantur afflictiones & anxietates quas paſſuri erant filij eius, antequa obtinerent terrā promiſſionis, & quas oportet ſuſtinere fideles ante quam ueniant ad terram uiuentium ſecundum illud Act. decimoquarto.d.* Per multas tribulationes oportet tranſire ad regnum. *propter quod ſubditur.*

7 Scito prænoſcens quod, &c. *Iſti quadringenti anni poſſunt referri ad ſeruitutem & afflictionē quā paſſi ſunt filij Iſrael in Aegypto. quod probatur manifeſte, quia Caath deſcendit in Aegyptum cū Leui patre ſuo, & Iacob auo ſuo, vt habetur Geneſis xlvi.b. Item iſte Caath vixit 133. annis & Amram filius eius. 137. vt habetur Exod.6. capit. Et Moſes filius Amram erat octoginta annorum in exitu de Aegypto, vt habetur* Exod. *ſeptimo.b. qui anni coniuncti faciunt. 350. annos tantum, & adhuc ſi uolumus habere præciſe numerum annorū a principio deſcenſus in Aegyptum vſque ad Exitū, oportet ſubtrahere a prædictis. 350. annis omnes annos quibus vixit Caath antequam deſcenderet in Aegyptum, & annos quib. vixit Amram poſtquam genuit Moſen. Ex quo patet quod non fuerunt in Aegypto quadringentis annis, ſed fuerunt ibi ducentis decē annis tantū, ut dicunt Hebræi ex alijs ſuis chronicis, quib. credendum eſt in talibus, quando ex textu bibliæ non poteſt ueritas haberi, ſicut eſt in propoſito, & eodem modo Hieronym. & alij doctores catholici in caſu ſimili recurrunt ad hiſtoriā Ioſephi, & annales Iudæorum, & ideo iſti anni quadringenti prędicti reducendi ſunt ad illud quod prædicitur:* Scito prænoſcens quod peregrinum futurum ſit ſemen tuum, &c. *quia a natiuitate Iſaac, in quo vocatū eſt ſemen Abrae, ut habetur. 21.c. vſque quo genuit Iacob* fluxerūt *anni. 60. ut habetur infra 25. capit. Iacob autem erat annorum 130. quando deſcendit in* Aegyptum, *ut habetur infra xlvii.b. Et ſic a natiuitate Iſaac uſque ad deſcenſum in Aegyptum fluxerunt anni. cxc. quibus ſi iungantur anni. 400. & 10. quib. filij Iſrael fuerunt in Aegypto, habētur anni 400. pręciſe in quib. ſemen Abrae* fuit peregrinum in terra non ſua. *ſcilicet partim in terra Chanaan, in qua Iſaac cum patre ſuo fuit peregrinus, primo, quia licet Deus promiſiſſet ſibi teram Chanaan, non tamen dedit ſibi in actu paſſum pedis in ea, ut habetur* Act. *7.a. poſtea peregrinatus eſt Iſaac in Gerare, & poſtea Iacob cum filijs ſuis in Aegypto, & propter hoc non dixit dominus Abræ.* Peregrinum erit ſemen tuum in terra Aegypti 400. annis. *ſed dixit* in terra non ſua, & ſubiicient eos ſeruituti & affligent. *Iſta fuit ſeruitus & afflictio* Aegypti, *quæ terminata eſt in illis 400. annis, ſed nō incepit a principio illius temporis, ut viſum eſt.*

Nota.
F.

8 Veruntamen gentem cui, &c. *id eſt, gentem Aegyptiorum.*

6 Ego iudicabo. *Percutiendo decem plagis, ut habetur in Exod.*

10 Et poſt, &c. *quia filij Iſrael in exitu de Aegypto acceperūt mutuo a uicinis ſuis* vaſa aurea & argentea & veſtes, *ut habetur Exo.12. f. Et ſic egreſſi ſunt cum magna ſubſtantia.*

11 Tu autem ibis, &c. *id eſt, antequam prædicta ſeruitus & afflictio ſuperueniant ſemini tuo.*

12 Sepultus in ſe bona. *id eſt decedens in gratia, quia non dicitur hoc niſi de iuſtis,*

✲ Generatione

a *Generatione autem,&c.* HIER. Moſes vero alibi dicit quinta progenie aſcenderunt filii Iſrael de terra Aegypti,ſed quarta generatione egreſſi ſunt Leui.n.genuit Caath,Caath genuit Amram,ille Aaron,Aaron Eleazar,& ille genuit Phinees. Caath cũ patre ſuo Leui ingreſſus eſt in Aegyptũ,Eleazar vero cũ Aaron egreſſus eſt. A caath vſque ad Eleazar generationes quatuor. Quidã tamẽ ab Amrã incipiunt,& ad Phinees perueniũt. Quinta vero generatione egreſſi ſunt,quia Iudas genuit Phares,Phares genuit Eſro,Eſrõ genuit Arã. Arã genuit Aminadab. Aminadab genuit Naaſon,qui genuit Salmõ. Phares cũ Iuda patre ſuo ĩgreſſus eſt Aegyptũ. Naaſon princeps trib. Iudæ in deſerto ſubſcribitur, cuius fili' Salmõ in terrã promiſſionis intrauit. A Phares vſque Naaſon gñationes quinq; Quidã tñ ab Eſrõ incipiũt,& ad Salmõ pueniũt.

erit a l Damaũ

at † implete.

1 Amorrhæorum, al. ſ in.

Hom. b ✠ *Nõdum enim cõpletæ ſunt iniquitates,* CHRYSOST.*&c.* quaſi dicat aliquis, Nondũ in tanto numero peccata fecerunt,ut talẽ ferant pœnã. Deus enim cũ miſericors ſit,nõ ſolũ nõ indicit pœnas peccatis grauiores, ſed & valde minores. Atque propter hoc tantã oſtendit longanimitatẽ, ut cũ ſubiipſis pœnarũ ſint auctores,nullã poſt hac excuſationem habeant.

queſt.64. ✠ THEODOR. Declarat Deum non prius vltorẽ eſſe, quã homo ſit peccator. Nam per id temporis quo Deus loquebatur. Amorrhæi pietatem colebant & ſectabãtur,quod vel ex ipſo Melchiſedech & Abimelech & habitatorib.Hebron, intelligi facile poteſt, qui dicebant,*princeps Dei es apud nos, in electis ſepulchris noſtris ſepeli mortuum tuum.*

a Caath filio Leui vſque ad Eleazar generationes quatuor, & ab Abraam vſq; ad Phinees: b Filii Abrææ.

a Generatione aũt quarta reuertẽ- 1
a Vt iam debeant amittere terram ſuam.
b tur huc: Necdum.n. † completæ 2
ſunt iniqtates 1 Amorrhæorũ vſq.
† ad præſens tẽpus. Cũ ergo occu 3
a Tribulationem & anguſtiam futuram ſignificat.
buiſſet ſol,facta ẽ caligo tenebro
a Iudicium per ignem ſignificat,quo ſeparandi ſunt m. li a bonis. b Ignis iudicii ſeparandi bonos a malis.
ſa,& apparuit clibãn' fumans,& 4
c lãmpas ignis trãſiẽs ĩter diuiſio-
nes illas. ĩ die illo pepigit dñs cũ 5
Abrã fœd' dicẽs: † Semini tuo da
a Rinocorula,qui diuidit paleſtinam & ægyptum.
bo terrã hãc,a fluuio Ægypti vſ 6
que ad fluuim † magnũ Euphra 7
tẽ: Cinæos,& Cenezæos,& 2 Ce- 8
hmonæos, & 3 Ethæos , &
Pherezæos , Raphaim quoque
& 4 Amorrhæos , & Chananæos,& Gergeſæos, & Iebuſæos.

✠ GREGORIVS. Hoc antẽ nobis cum memore conſiderandum eſt,quo modo iuſtus eſt omnipotens Deus cũ præcedentibus peccatis iraſcitur, permittitur vt cęcata mens etiam ĩ aliis labatur. Vnde Moſes ait,*nondum completa ſunt peccata Amorrhæorum.* Dauid quoque ait,*Appone iniquitatem ſuper iniquitatem.*

c ✠ *Et lampas ignis,&c.* PROCOPIVS. Lampades ſignificabant maiora quædam quæ patriarcham ſcrutari oportebat.

Nec nũc primo ignis viſus eſt, cum fœdus inter Deum & Abraham pangeretur, lex quoque per Moſem interuentu ignis promulgata eſt. Cum enim lex in medio ignis lata proponat piis præmia, tranſgreſſoribus ſtatuat pœnas,merito acceſſit ignis, vt portenderet impiis conflagrationem, piis illuminationem præberet.

☞ IGITVR

NICOLAVS DE LYRA.

1 Generatione autẽ quarta re.huc. *i.ad terrã Chanaan Abrę promiſſam. In illa enim erat Abrã actu qñ dominus ſic loquebatur cum eo.* B *Aduentũ tñ ꝙ iſtæ quatuor generationes nõ ſunt accipiendę ab Abrã, ſed a Iacob, qui deſcendit in* Aegyptũ, *& cõputẽtur generationes ab eo per lineã regiã,inueniũtur quatuor uſq; ad reditũ in terram promiſſionis,qa Iacob genuit Iudã,Iudas aũt genuit Phares, Phares aũt genuit Eſron,ut habetur Mat.1 a. Eſron aũt genuit Caleb,ut habetur.1.Paral. ij.a. Et iſte Caleb in quo cõpleta eſt quarta generatio,fuit de intrantib. terram ꝓmiſſionis, vt habetur* Nu.14.d. *& Ioſue 14.b. Tranſlatio vero 70.habet.* Quinta generatione reuertentur huc. *& hoc eſt uerũ ſi computentur generationes ꝑ lineã ſacerdotalẽ,quia Iacob genuit* Leui. *Leui aũt genuit Caath,Caath aũt genuit Amrã, Amram aũt genuit Aarõ ut habet* Exo.6.c. *Aarõ aũt genuit Eleazarũ ſacerdotẽ & iſte Eleazarus ĩ quo cõpleta eſt qrta gñatio fuit de intrantib. terrã ꝓmiſſionis. qa ipſe & Ioſue fili' Nũ diuiſerũt terrã illã filijs Iſrael,ut habe. Ioſ.14.*

3 Necdũ enim cõ.&c. *Iſtud interponitur pro cã dilationis implendæ promiſſionis factæ Abræ de terra illa,quia iniquitates populi qui habitabat terrã actu,adhuc non tantum increuerant quod deberet inde expelli. Deus enim expectat in talib. menſuram ſui iudicij.*

3 Cũ ergo oc. ſol. *Repetit quod ſupra prædixit,ut reuertatur ad conſummationem ſacrificij Abrahæ.*

4 Et ap. clibanus,&c. *Sicut enim ſupra dictum eſt,iniens pactũ uel fędus firmum cum aliquo tranſibat inter partes animalis occiſi. Deus autem faciebat pactum firmum cum Abraham,ut ſtatim ſubditur.* E

5 In illo die pep.&c. *Deitas vero oculis ſenſibilib videri nõ poteſt. ideo apparuit ignis repręſentans pręſentiã Dei,ſicut Moſi in rubo,Exo. 3.a. & tranſiens inter diuiſiones prædictas, ad oſtendendum firmitatẽ pacti cum Abram. Sequitur.*

6 A fluuio Aegypti. *Qui diuidit terrã Chanaã ab Aegypto & uocatur rinocorula,& iſte eſt terminus terræ promiſſionis a parte auſtrali.*

7 Vſque ad fluui. Euphra. *qui eſt alius terminus ex parte oppoſita.*

8 Cinęos & cę.&c. *Enumerat hic decẽ gẽtes quarũ terras dedit hic dominus filijs Abræ & Iacob. Filij enim Eſau aliquã partẽ obtinuerũt.*

✠ IGITVR

MORALITER.

4 *Et ap.cliban.&c.* Quæ ſunt ſigna diuinæ acceptationis,ſicut habetur 3.Reg.18:f. de igne deſcẽdẽte ſup ſacrificiũ Heliæ, & Leuit.ix.d. ſup ſacrificiũ Aarõ & filiorũ eius ĩ eorũ cõſecratiõe.

✠ Hic

C *In c.15. vbi dicitur in poſtil. Circa primũ deſcribitur occaſio petitionis.*

ADDITIO I.

Dicere ꝙ Abrã timuit,ne in uictoria q̃ habuerat accepiſſet totã mercedẽ iuſtitiæ ſuæ a domino,uidetur irrationabiliter dictũ. Tũ quia primũ promiſſum Abræ factũ fuerat, faciãq. te in gẽtẽ mag. *ſupra.12.c.ſed hoc nõ erat impletum adhuc tpe quo Abram timuit, pro tunc enim nullã prolẽ habebat.& ſic nõ dũ habebat mercedẽ a* Deo *ſibi promiſſam. Tũc qa ẽt ueteres philoſophi licet felicitatẽ æternam nõ cognouerũt non tñ ponunt totã mercedẽ bonorũ operũ in uictoria uel huiuſmodi. vt patet. 1. Ethi. Et multo min' pręſumendũ eſt de Abrahã,ꝙ totã mercedẽ a Deo ſibi promiſſã ęſtimaret cõſumi in quadã tẽporali uictoria. Sed iſte locus aliter põt exponi,& ut credo melius.ſ.ꝙ Abraam ex prædicta uictoria timuiſſet propter duo. Primũ ne forte illi reges ab eo uicti irruerẽt ſup eũ ſicut pluries cõtingit inter bellatores, eo modo ꝙ timuit Iacob a Sichimitis & conuicinis eorum.inf.34.d Secundum timebat,ne forte exceſſiſſet in perſecutione illorum regũ & deuaſtatione eorũ. Nõ enim legitur ꝙ hoc feciſſet ex iuſſu diuino,& ideo timuit ne forte in illo actu peccaſſet,iuxta illud Iob.ix.d.* Verebar opera mea. *pſertim cum in litera non appareat ꝙ Abraã fuiſſet certificatus quod illi quatuor reges iniuſte ſe habuiſſent contra alios quinque aduerſarios ſuos. Vnde Deus aſſecurauit ipſum de utroque timore. De primo ſ.cum dicitur.*

Ego protector tuus ſum. *Et ne terrearis a facie eorum,quia ego ꝓtegam te. De ſecundo uero aſſecurauit eum dum dicit:* En merces tua mag. *q.d. non ſolum non deliquiſti aliquid in prædicta perſecutione & uictoria prædictorum regum,ſed etiam per eam ulterius meruiſti mercedẽ magnam,inquantum ex zelo charitatis fraternæ & ad honorem diuinum hoc fuit factum.*

In eod.c.15.ubi dicitur in poſtilla,Quod autem Abram in hoc loco intellexerit ſibi & ſemini ſuo. F

ADDIDIO II.

H uerba Chriſti a Ioanne narrata.ſ. Abrahã exultauit vt videret diem meũ,&c. *non ſunt referenda ad uiſionẽ Abrę,de qua in hoc loco agitur quia hic nõ fit mẽtio de paſſione Chriſti,nec de eius reſurrectiõe, nec in re,nec in figura,& ſatis patet aduertẽti, Sed hęc uerba euangelii potius ſunt referẽda ad tps immolationis Iſaac.de quo inf.22.c.ampl' uidebit. Sed ꝙ* Abraam *ĩtellexiſſet ĩ hoc loco ſibi & ſemini ſuo eſſe ꝓmiſſa,nõ ſolum bona terrena,ſed ẽt cęleſtia,ex trib.põt comprobari in hac uiſione contentis. Primo ex hoc quod promiſſio de multiplicatione prolis facta Abræ,aliter facta fuit.ſupra 13.cap.& aliter hic. Ibi enim aſſimilat multitudinem prolis multitudini arenæ in hoc:quia arena eſt quaſi innumerabilis. Dicit enim, Si quis poteſt numerare puluerem terræ &c. In hoc aũt loco cõcludit ſimilitudinẽ ſimpliciter inter ſemĩ ſuũ & ſtellas cœli. Dicit enim,Sic erit ſemen tuum.ſ.cęleſte,lucidum,& incorruptibile,iuxta illud* Dan.12. Qui autem ad iuſtitiã erudiunt plurimos,quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates. *Secundo ẽt hoc deſignatur per illud quod prędicitur immediate:* Eduxitque eum foras. *non uidetur proprie intelligendum per motum corporalẽ,nam hoc uidetur ſupfluum eſſe,qa Abram nõ poſſet ſuſpicere cęlum exiſtens inf. domum,*

vel

A vel tentoriũ,& ſic ſuffeciſſet dixiſſe ei,ſuſpice cælũ. Et ait illi. Suſpice cœlum & numera ſtellas. *Cum.n.dicit.* Eduxitq; eum foras: *Ipſe.n.obediendo mandato exiuiſſet ad locũ ubi poſſet ſuſpicere. Sed hæc eductio aliter intelligenda eſt,ſ.q̃ ad hoc q̃ Abraham haberet cognitionẽ ſaltẽ enigmaticã per fidẽ de felicitate æterna.oportebat eũ ſup.ſe ſeu extra ſe educi,iuxta illud Ecc.3.c.* Plurima enim ſup ſenſum hominis oſtenſa ſunt tibi. *Et ſic exponunt iſtud uerbũ antiqui Hebręorum,licet non ad eundem finem.* Dicunt.n. *Quid eſt quod eduxit eũ foras? Hoc eſt dicere,eduxit eum de credulitate ſeu opinione ſua. Et notandum,quod non dixit.* Exi foras, *ſed* eduxit eum foras, *ad denotandũ quod* fides,Dei donum eſt, *vt Sap.3.c. Tertio cõprobatur q̃ Abrahã in hoc loco credidit bona ſpũalia ſibi,& ſemini ſuo promitti. Ex hoc quod ſequitur.* Abraham credidit Deo,& reputatum eſt ei ad iuſtitiam. *Ad quod ſciendũ,quod licet Abraham a principio ſui exitus de domo ſua, & de cognatione ſua ſeparauerit ſe ab infidelib.tanquam fidelis, fides tñ Abrę in hoc loco fuit approbata a Deo tanq̃ fides iuſtificans, & de hoc dicitur,* & reputatum eſt ei ad iuſtitiam. *Cuius rõ eſt ſm Apoſtolũ ad Ro.4.c.eo.q̃* contra ſpem in ſpem crediddit. *ſ.contra ſpem naturæ in ſpem gratiæ,quod intelligitur non ſolũ in hoc quod credidit ipſum futurum eſſe patrẽ multarũ gentium ſm carnem, quod eſt contra ſpem naturæ, cum ipſe eſſet ſenex & vxor ſua ſterilis, ſed potius in hoc q̃ credidit ſe & ſemen ſuum conſecuturos eſſe uitã beatam.ſ.cæleſtem,quod eſt maxime contra ſpem naturę, iuxta.1.Cor.2 b.* Oculus non vidit quæ præparauit Deus diligentibus ſe. *Illa.n. quæ fuerunt antea dicta ſeu promiſſa Abrę,non excedebant totã facultatem naturæ,ſicut cũ dicitur.* Faciã te in gentẽ magnam, &c. *Et ideo in hoc loco præcipue fides ſua reputata fuit ad iuſtitiam pp p̃dicta.*

In eo.c.15.ubi dicitur in poſtilla. Sopor irruit ſuper Abram.

ADDITIO. III.

In Hebręo in hoc loco proprie dicitur. Sopor irruit ſuper Abram, *ſicut in tranſlatione noſtra, eadem tamen dictio ponitur hic ſup.2.cap. dicitur.* Immiſit dominus Deus ſoporem in Adam.

REPLICA.

Correctorij contra Burg. In c.15.ubi poſtillator introducit Abram timuiſſe ne forte promiſſio ſibi facta.c.12 ſup.per datam tam ſolemnẽ victoriam eſſe impleta. Burg. hoc dicit forte irrationabiliter dictũ ex motiuis modicũ ualentib.ut patebit.poſtillator.n.conformat ſe dictis ſanctorum & Gl.ord. qui hunc paſſum myſtice introducentes dicunt. Triumphata multitudine vitiorum confortatur pes cuiuſque fidelis a domino ne titubet, ſed mercedem expectet. Ad cuius inſtar hic facit poſtillator attendens ex litera hanc victoriam non eſſe mercedem, ſed aliam multo maiorem expectandam. Nec ualet obiectio prima Burg. quia etſi per iſtam

D *iſtam uictoriã non creuit in prolẽ,creuit tñ in gentem,iuxta uerba promiſſionis ſupra factæ.c.12.ubi dicebatur.* Faciam te creſcere in gentem magnam. *Ex illa.n.uictoria creuit in gentem magnam,quia non ſolum coram oĩb.illis regib.pro quib.dimicauit reputatus eſt,ſed & magna gens ei adhæſit ,ut putaret Abram promiſſionem illam impletam eſſe,quia nõ dicebatur de prole,ſed de gente. Rationabiliter igitur dictũ eſt Abram timuiſſe. Nec ſecũda obiectio* Burg. *ualet,nam etſi Abrahã concedatur fuiſſe Philoſophus & Theologus,nondũ tñ perfectus, quia uidetur de promiſſis,c.12.& hic temporaliter ſapuiſſe,ut patet de textu. Nam de promiſſione hic facta dixit.* Domine Deus quid dabis mihi? *& cætera,quæ ſequuntur,non grandi pendens promiſſum,nõ habito hærede temporaliter ſuccedente. Si.n. eam promiſſionem ad æterna mercede intellexiſſet,plane fruſtra hæredem carnalem petiſſet,cum in ea nemo alteri ſuccedit ut hæres eius,cum omnes ſint ibi cohæredes Chriſti,nec ſine culpa uernaculo inuidiſſet,cum ĩ æterna mercede liber, & ſeruus appenduntur æqua lance. Non ualent igitur obiectiones Burgen. ſtat.n.timor per poſtillatorem inductus cum duob.timorib poſitus per Burg. Item in eo.cã.ubi poſtillator facit utilem digreſſionem,ad intelligendum multos locos ueteris teſtamenti,inter cætera oſtendit Abrã per Deum in hoc loco inſtructum, ut de cætero intelligeret ſibi & ſemini ſuo promiſſa non ſolum de temporalibus, ſed principaliter de æternis bonis fore intelligenda,quæ non niſi per Chriſtum potuerunt ſortiri effectum, & ſic diem Chriſti eis ſpiritualiter hic inſinuatum & impliciẽ, de quo intelligitur illud Io.8.g.* Abrahã pater veſter exultauit,&c. *Burg. obijcit hic, quod de Chriſto hic nulla fiat mentio nec in re nec in figura. Ad quod dici poteſt, quod Burg hoc trib.rationibus oſtendit, Abraham intellexiſſe promiſſiones ſibi factas principaliter de æternis, ad quas tamen peruenire non poſſe ſciuit,niſi per Chriſtum. Idcirco oportet eum dicere, quod implicite fiat mentio de die & tempore Chriſti,ut de cauſa ſine qua non.nam illius mercedis ęternę ſibi promiſſæ effectus fuit impoſſibilis ſine merito Chriſti, quod conſurgit ex die natiuitatis, & paſſionis,&c Et ad id uidentur pertinere tres rationes Bur.in hac digreſſione poſitæ,ut patet intuenti. Et ad plane ſatisfaciendum obiectioni Burg.uidetur quod in hoc cap. fiat mentio de Chriſto per figuram uaccæ triennis,capræ,arietis, & columbarum,prout declarat late poſtillator authoritate beati Aug.in lib.legis & gratię. In eod.cap.facit Burg. difficultatem in hoc termino,* ſopor, *cum tamen multi textus loco eius habeant,* pauor. *Et huic alludit quod ſequitur.* Et horror inuaſit Abram, *& ita beatus Auguſt.uidetur exponere,ut patet in glo.ord. Vbi autem habetur,* ſopor, *non debet accipi pro ſomno,ſed ecſtaſi,ſicut ſupra,ij.c. Ibi enim Adã p̃ ſoporem exſtaticum illuſtratus prophetauit, hic Abram doctus futura prævidit.* Multi Theologi ſed nõ pfecti.

E

IG I-

CAP. XVI.

a *Gitur Sarai vxor Abram,&c.* Ra. Nõ eſt adulter Abrã ſi viuẽte vxore ancillę iungitur,qa nondũ promulgata erat lex euangelii vnius vxoris,& genus ſuũ multicãdũ audierat,ſed per q̃ mulierẽ neſciebat, quia Sarã ſterilẽ nouerat,nõ fuit in coitu libidinoſa voluptas, ſed prolis habendæ pia charitas, vxor quoque hoc voluit,& coegit, quę filios habere non poterat. Ideo ex alia ſuſcipere cupiebat quem in locum proprii adoptaret.

C ✠ PROCOP. Sara quæ erat generis illius ſcaturigo ſeu origo inducitur ſterilis,vt inſtar miraculi appareat copioſa illa ſoboles. Vides hoc loco ſanctós è matrimonii copula, non voluptatẽ,ſed liberos eſſe venatos. S. qdẽ aut quo genris inſtituto abſtinebãt grauidis, nec accedebant ad lactãtes,& nutriẽtes infantes,ſed eo tm̃ tpe quo conceptus non negabatur. ✠ CHRYS. fortaſſis ſuſpicabatur Sara,ſterilitatẽ illã non a ſe ſola eſſe,ſed ẽt ex patriarcha,ideo volens reipſa illũ certis coniecturis docere,ancillę cedit,& illã in lectum eius ducit, vt diſcat ſe ſolũm in cauſa eſſe, ſibiq; ſoli aſcribendam ſterilitatem. Homi.39.

CAP. XVI.

1 a GITVR Sarai vxor Abrã nõ genuerat liberos, ſed hñs ancillã Ægyptiã noĩe Agar, dixit marito ſuo: Ecce cõcluſit me dñs,ne parerẽ. b † Ingredere † ad ancillam meam 3

a Gratia.

a Qui libere ſeruirent Deo.

a Datur locus carnali obſeruantię,quia nondum venerat gratię tempus.

F b *Ingredere ad ancillã, &c.* HIER. Nota diligẽter, quod procreatio filiorum in Hebræo ędificatio dicta eſt. Legitur enim ibi. *Ingredere ad ancillam meam,* ſi quomodo ædificet ex ea forte, hoc eſt quod in Exod.dicitur. *benedixitque Deus obſtetricibus, & ędificauerunt ſibi domos.* Agar terrenam Hieruſalem ſignificat, in qua vetus lex carnaliter, & ſeruiliter exercebatur. Sara vero gratiam no.te.q̃ ciues ſupernę Hieruſalẽ liberos parit. Sed gratia no. teſt. diu in manifeſto nõ fuit,& vete.teſt. quaſi ancillę generan- di li-

1 Sibi. Exo.1.c. Myſtice.

† 2.q.3.tũ ... 56.d.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XVI.

Gitur Sarai. *Oſtenſo qualiter Abrã ſe habuit in deſiderio prolis, hic cõſequenter oſtenditur qualiter bene ſe habuit reſpectu vxoris ei conſentiẽdo. Primo in ancillę deſpõſatione, ſecũdo in eius humiliatione ibi:* at illa, & c. *Circa primum dicitur ſic.*

1 Igitur Sarai vxor Abram non genuerat ſibi liberos,(ly ſibi) *Quod interponitur non eſt de textu.*

2 Sed habens ancillam Aegyptiam nomine Agar. *Iſta Agar, ut dicunt Hebręi, fuit filia regis Aegypti,una.noe vxorib. Pharaonis uidens ſanctitatem Saræ,cum eſſet in domo regis,& quomodo Pharao et domus eius fuerat flagellatus a domino propter ipſam,ut ſupra dictũ eſt,12.c. Dixit in corde ſuo,quod melius eſſet filiæ ſuę Agar,ſi ſeruiret Sarai tanquam ancilla,quam ſi remaneret in magno honore in domo paterna,& ideo tradidit eam Sarai,tanquam ancillam eius. Nec iſtud eſt abſonum rationi,quia in libro Heſter dicitur, quod multi gentiles uidentes quid dominus fecerat pro Iudæis liberãdo eos a perſecutionẽ Aman iungebantur cęrimoniis eorum.*

3 Ingredere ad ancillam,&c. *ut quia non poſſum habere filios naturales, ſaltem habeam per adoptionem. Videbat enim Sarai quod non eſſet bonum quod tam ſanctus homo ſicut Abram careret prole, & quia ipſa concipere non poterat de corpore ſuo, ancillam ſuam vxorem ſibi tradere volebat, quæ etiam ancilla ſibi ex deuotione tradita fuerat, ut prędictum eſt, & ideo in hoc uolebant eã honorare præ aliis mulierib.*

✠ 1 Cumque

MORALITER.

Hic deſcribit̃ ↄceptio Iſm actis de ancilla cũ ẽt. 3 *Ingredere ad ancil.* ✠ 1. Per Abrã aũt põt intelligi vir quiciiq; bonus hñs in ſua domo.i. in ſeipſo Sarai, q̃ interpretat̃ princeps mea,p q̃ per pſam ſignificat rõ rect. q̃ dẽt dñari,& Agar ancillã.i.carnẽ q̃ dẽt ſubijci caſtigare, p hoc aũt q̃ dixit Sarai, *ingredere ad ancillã.* intelligit̃ ↄdeſcenſio facta carni ex cauſa rõnabili. Sed qa difficile eſt ibi tenere modũ debitũ,ideo ſ.equẽter ex hoc

A di licentiam dedit, ſeruos ſ. timore, non amore ſeruientes, antequam ſemine Abræ filios generans, quos unius Dei cultura aſtringeret, & ab idolis quibus gentes ſimilia ſacrificia impendebant, reuocaret. Sed cum populus ille de operibus carnis inflatus ueniente Chriſto gratiam refutaret, & in ſeruitute incredulus perduraret, prævalēte gratia ſic afflictus & attritus eſt, ut regnum & ſacerdotium perderet, Vnde ī ſolitudinē redactus ſedulo ſcrutādo & meditando fontē legis ſitiens, nihil īuenit niſi ut monente lege ꝑ Moſen tanꝗ per angelū lata ī gratiam redeat & ſe ſubiiciat. RAB. Hę duę mulieres ſunt duo teſtamenta. Agar uetus quod in ſynagoga Iudaicum populū ſeruituti nutriebat obnoxium. Sara nouum, quod populum Chriſtianū in libertate fidei generauit. Multiplicati ſunt ancillæ filij, ut non numerarētur prę multitudine, qui ſup. arenę comparantur. Ipſe ergo populus ferocitate ſua ęmulus & oīb. bonis contrarius, & maxime cū Chriſtianū populū toto B orbe mundia ſtimulāte ꝑſequit, & lōge lateq; diſperſus, uagando & negociando oīb. eſt oneroſus. ✻ AVG. Illud ſane defendi non pōt, ſi Abram, ut Fauſtus obiecit, minimè credens Deo, qui ſibi iam prolē de Sara promiſerit de Agar ſuſcipere uoluit. Sed apertiſſime falſum eſt. Nondū hoc promiſerat Deus, nondum. n. patefactum fuerat, utrū ſeminis illius propagatio futura eſſet, ex carne Abræ, ſi de ſe ipſe generaret, an ex uoluntate, ſi aliquem forte adoptaret. Deinde ſi de carne ipſius, utrum ex Sara, an ex alia. D

Deprecāti voci Sarai al. † liberos.

al. †acquie uiſſet.

† Sarai uxor Abraham.

Concipit Agar & dominam irridet.

Myſtice. Duo teſtamenta.

Fugit Agar Sarā.

al. † nō hēt †aquæ.

Cōſolatur eā angelus.

a Mihi adoptando

a ſi forte ſaltem ex illa ſuſcipiam † filios. Cūq. ille † ac- 1

quieſceret deprecāti, tulit † Agar ægyptiā ancillā ſuā, 2

poſt annos decē quā habitare † ceperant in terra Cha-

naan, & dedit eā uiro ſuo uxorē. Qui ingreſſus eſt ad

a Videns multiplicatum Iſrael ſecundum carnem. b Gratiam liberos parituram.

eā. At illa cōcepiſſe ſe uidens, deſpexit dominā ſuam. 3

Dixitq. Sarai ad Abraā: Inique agis cōtra me. Ego de- 4

a Quaſi de hęrede prę̄ſumens.

di ancillā meā in † ſinū tuū, quæ uidens ꝙ cōceperit, 5

deſpectui me habet. Iudicet dn̄s inter me & te. Cui re

b ſpondens Abraham, ecce (ait) ancilla tua in manu tua 6

a Quaſi ceſſet umbra, dominetur ueritas. b Deſtruente gratia regnum & ſacerdotium, non uult ſubiici ſuperbia Iudęorum.

eſt, utere ea ut libet. Affligente igitur eam Sarai, fugā 7

a Seruo diuinus. b Literæ legis innitentem.

iniit. Cūq. inueniſſet illā angelus domini iuxta fontē 8

a Cærimonijs ſuis priuatum. b Conſequenter ęgyptia in uia Sur, quæ per hæremum ducitur ad Aegyptum, feſtinabat ire in Aegyptum. c in anguſtia.

† aquę in ſolitudine, quę eſt in uia Sur in deſerto, di- 9

xit ad illā: Agar ancilla Sarai unde uenis, & quo ua- 10

a Quaſi nolo ſubijci gratiæ.

dis? Quę reſpondit: A facie Sarai dominę meę ego fu 11

gio. Dixitq. ei angelus domini: Reuertere ad dominā 12

a Ex perſona Dei loquitur angelus.

tuā, & humiliare ſub manu ipſius. Et rurſum. Mul- 13

c tiplicās (inquit) multiplicabo ſemen tuum, & non nu 14

merabitur præ multitudine. Ac deinceps, ecce ait, 15

† concepiſti & paries filium, uobiſque nomen eius 16

a Exauditio Dei.

Iſmael, eo quod audierit dominus afflictionem tuā: 17

a ✻ Deſpexit dominā ſuā. CHRYS. Vide ancillę ingratitudinē & muliebris ſex[us] īfirmitatē. Vidēs, ingt, illa ſe cōcepiſſe deſpexit dominā ſuā. Ille. n. fere ſeruorū mos eſt, ut cū parū ꝓſperitatis eis aſpirauerit, nequeāt intra ſuos limites manere, ſed ſtatim ſui ordinis obliuiſcantur.

b ✻ Ecce ait ancilla tua. AVG. O uirū uiriliter utentē fęminis ꝯiuge tēperanter, ancilla obtēperanter, nulla intēperanter. Demonſtrauit hic Abrā, nō ſe amatorē ſeruū, ſed liberū fuiſſe genitorē, & in Agar Saræ ꝯiugi pudicitiā cuſtodiſſe, nec uoluptatē ſuā, ſed uolūtatē illius impleuiſſe, accepiſſe, nec petiuiſſe, acceſſiſſe, non hęſiſſe, ſeminaſſe non amaſſe.

c ✻ Multiplicans multiplicabo. PROCOP. Quantū attinet ad miniſteriū, Angelorū sūt iſti ſermones, ſi ſpectes uirtutē a quo mouēt, Dei ſunt. Agar nō neutiꝗ E uulgaris & extremæ ſortis mulier habēda eſt, cum uideamus angelū illā ſuo dignatū alloquio. Veriſimile nāque eſt ipſam extitiſſe bonā. Alioqui haud eſſet tradita Abrahamo a dn̄o, ut cū ea ꝯcūberet. Illius iuſtitia & ęquitas hinc quoq; elucet, qđ nihil criminatur Sarai.

a Hic

NICOLAVS DE LYRA.

1 Cūq; illa adqeſceret deprec. Propter q[uod] Abrā nō uituperaretur de bigamia, ſicut Lamech ꝗa non accepit ſcđam uxorē motus libidine, ſed prolis amore, nec abſq; conſenſu primę uxoris, imo ipſa ſupplicante, quod nō fecit Lamech, ſed libidine motus, et ſine cōſenſu alterius uxoris.

2 Tulit Agar, &c. Iſte erat terminus, ut dicunt Hebræi, infra quem debebat uir experiri, utrum de uxore ſua poſſet habere prolem, antequā ratione ſterilitatis acciperet aliam.

3 At illa cōcepiſſe ſe uidēs. Hic conſequenter oſtenditur quō cōſenſit uxori de ancillæ humiliatione, & primo ponitur ꝓp hoc ancillæ receſſus, & ſecūdo eius regreſſus, ibi. Cūq; inueniſſet eā. Circa primū ſciendū, ꝙ licet Agar eſſet prius bona & deuota puella, quia tam[en] non C erat in bono cōfirmata, poſtꝗ fuit cōiuncta Abrę in matrimoniū, & uidit ſe cō. cepiſſe ab eo, æſtimauit ꝙ omnia bona promiſſa ſemini Abrę cōplerentur in ſua prole, & ex hoc prorupit in quandam elationem.

4 Deſpexit dn̄am ſuā. tanquā a diuino promiſſo repudiatā. Ideo ſeq.

5 Dixitque Sarai, &c. Quia nimis diſſimulabat iniuriam ſibi factā, & ille ſtatim acquieſcens rationi dixit.

6 Ancilla tua in manu tua eſt. id eſt in poteſtate tua ad caſtigandum & humiliandum eam ſicut tibi uidetur.

7 Affligente igitur eam Sarai. Non eſt ueriſimile, quod mulier tam ſancta affligeret eam iniuſte, ſed caſtigabat eam & humiliabat rationabiliter, quę humiliatio erat ipſi Agar afflictio, eo quod ex elatione uolebat Sarai ſe præferre. Ideo ſequitur.

8 Fugam iniit. uerſus terram Ægypti unde erat.

9 Cumque inueniſſet illam angelus domini, &c. Hic deſcribitur ipſius regreſſus per monitionem angeli dicentis ſibi.

10 Agar ancilla Sarai. Acſi dicat, aduertere debes, quod tu es ſeruilis conditionis reſpectu Sarai, & ideo non debes ei pręferri.

11 Vnde uenis & quo uadis. Non quęrit ex ignorantia, ſed ut ex reſponſione Agar efficacius corrigat eam.

12 Quæ reſpondit, &c. Ex hoc enim quod recognouit eam dominā conuenienter angelus dixit ei.

13 Reuertere ad dominam tuam & humiliare, &c. Quia hoc eſt iuſtum, & quia angelus uidit eam monitis ſuis adquieſcentem, nunciauit et ex parte Dei bonos rumores de futuro, dicens.

14 Multiplicabo ſemen tuum. hoc patet impletum in Saracenis, qui Agareni deberent nominari, tanquam deſcendentes ab Agar per Iſmaelem filium eius, ſed uſurpauerunt ſibi falſum nomen a Sara tanquā a libera & digniori, qui Saraceni ſunt ualde multiplicati.

15 Ac deinceps, ecce ait concepiſti & paries filium, &c. In Hebreo habetur הנך הרה, hinnach harah. i. ecce tu prægnans Ecce cōcipies. Et probatur per illud quod habetur Iudic. 13. a. de uxore Manue, cui angelus apparens dixit. ecce concipies. Et eſt ibi idem uerbū Hebraicum ſicut hic propter quod dicunt Hebræi, quod Agar paſſa fuerat aborſum, quod potuit eſſe in pęnam contemptus dominæ ſuæ, & ſuperbi receſſus ſui ab ea, & ex labore itineris in fugiendo. Sed cum acquieuit angelo monenti de regreſſu, & humiliatione, dominus, qui reſpicit humiles, uiuificauit fœtum in utero extinctum, & iſta uiuificatio uocatur hic ab angelo cōceptio de nouo. Et quia iſta expoſitio eſt ſecundū literā Hebraicā, & ſatis conſona literę ſequenti, ideo ſecundum hoc pōt exponi translatio noſtra, cum dicitur. Ecce ait, concepiſti, ac ſi diceretur, prius concepiſti per concubitum Abræ, nunc iterum concepiſti, diuina uirtute fętum extinctum uiuificante. Et propter rationem huius miraculi pōt conuenienter dici, quod prænominatus eſt ab angelo antequam natus eſſet ſecundum miraculi facti proprietatem. Ideo ſequitur.

16 Vocabiſque nomen eius Iſmael quod interpretatur exauditio Dei. Ideo ſequitur.

17 Eo quod audierit dominus afflictionem tuā. In hoc quod paſſa fueris aborſum, & Deus uiuificauit abortiuum, uel afflictionem ſuam uocat humiliationem, quia uoluit reuerti ad dominam. Nō enim poteſt hoc intelligi de afflictione, quam fecerit ſibi Sarai, quia illa fuit rationabilis & iuſta, ut prædictum eſt. Nota quod duo alij leguntur pręnominati antequam nati in ueteri teſtamento ſcilicet Iſaac capitulo ſequenti. & Ioſias tertij Regum 13. a. In primo fuit duplex miraculum ſcilicet propter patris & matris ſenectutē, & etiam ſterilitatē matris

13 Reuer- ✻ In ſecundo

MORALITER.

conſurgit rebellio carnis ad ſpiritū, quod notatur cū dicitur. 3 Deſpexit dominā ſuā. Sed cū rō denunciat homini talē rebellionē, debet rōni ſubiicere carnem, qđ notatur cū ſubditur. 6 Cui reſpondēs Abraham, ecce ait ancilla tua in ma. &c. ſ. ad caſtigandū eā, & ſi caro talem caſtigationem refugiat, debet nihilominus reduci ad rationis obedientiam Ideo ſequitur. 13 Dixitq; ei angelus domini reuertere ad dominā tuam, &c. Sequitur.

a Feraliter viuentes præfigurans. Agreſtis ruſticus. b Impugnans domeſticos fidei.
a Hic erit ferus hõ, manus eius cõtra oẽs, & manus 1
a Reſiſtendo infidelitati. b Qui de ſemine Abræ.
omniũ contra eũ, et è regione vniuerſorũ fratrum 2 3
Militabit.
b ſuorũ figet tabernacula. Vocauit aũt nomẽ dñi, q̃ 4
a Propitius fuiſti. In figura prophetię.
loquebatur: tu Deus qui i vidiſti me. Dixit.n. pro 5 6
a Incarnationem Chriſti poſt venturam.
c fectò hic vidi poſteriora vidẽtes me. Propterea ap 7
a Puteus ſignificat profunditatem dominicæ incarnationis in ęternum manentis.
b Altitudinem. conſilij conſeruantis.
pellauit puteũ illũ, puteũ viuẽntis & vidẽtis me. Ip 8 9
a Nouum & vetus teſtamentum. b Quia & filii carnis reputantur in ſemen.
ſe eſt inter Cades & Barad. Peperitq́; Agar Abrę fi 10
a Quia nondum peruenerat ad numerum cęleſtium ciuium, recipit carnalem filium.
liũ, q̃ vocauit nomẽ eius Iſmael. Octoginta & ſex 11
annorũ Abrã erat, qñ peperit ei Agar Iſmaelem.

A a *Hic erit ferus homo.* Vel ruſticus, ſecundum alios. HIERON. in Hebræo habetur, פרא, pere, quod interpretatur onager, ſignificat ſemen eius habitaturum in deſerto, i. Saracenos vagos incertis ſedibus, qui omnes gentes quib. deſertum ex latere iungitur incurſantes, impugnantur ab omnibus.

q *Vocauit autem Agar.* Rectè nomen eius ita vocauit, quia gratuito conſolit miſeris, & humiles conſulatur. vnde: *Tu laborem & dolorem conſyderas, & tibi derelictus eſt pauper, &c. Profecto hic vidi poſteriora videntis me.* Tale eſt illud: *videbis poſteriora mea, nam facies non apparebit tibi.* Exo. xxxiij.d. *Non enim homo videbit faciem meam & viuet.* Illã enim manifeſtationẽ ſapientiæ Dei nemo poteſt videre & uiuere. Ipſa eſt ſpecies, ad quam ſuſpirat, qui Deum diligit toto corde, tota anima, tota mente, ad quam contemplandam, etiam proximum diligendo ſicut ſeipſũ quantum poteſt ædificat. Poſteriora vero eius, id eſt incarnationem eius, quam aſſumpſit poſtremis temporibus, nunc per fidem & dilectionem deſiderando contemplamur, & in futuro æterna contemplatione fruemur. D

c *Propterea appellauit. &c.* HIERONYMVS. Vſque hodie puteus Agar demonſtratur in deſerto Arabiæ inter Cades & Barad, q̃ ſignificat veteris legis & nouæ ſcripturã, quã cõditor noſter vita viuentiũ, ſpes morientiũ, intuitu piemiſerationis mortalibus dedit, vt edocti & a vitiis correcti, Dei viſione ppetuo digni eſſe † mereant.

Angelus apparens Agar. i. Vidiſti vides.

Parit Agar. Galat.4. al. † mereamur.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

In ſecũdo. ſ. ſciſſio altaris Bethel, & effuſio cinerũ, & areſactio brachij regis. In nouo teſtamento duo leguntur prænominati. ſcilicet Ioannes *Baptiſta, & Ieſus, & de miraculis in utroque patet. Et ideo probabile eſt quod in Iſmaele ſimiliter fuerit miraculum, quantum ad viuificatio*B *nem fœtus prædictam.*

1 Hic erit ferus homo. *In Hebræo habetur,* ſylueſter homo, *diligens nemora, & venationes, quia factus fuit iuuenis ſagittarius, ut habetur infra. 21.c.*

2 Manus eius contra omnes, & manus omnium contra, &c. *quia illi qui exierunt de eo, habitantes in deſerto frequenter faciebant inſultum his, qui habitabant in circuitu deſerti, & econuerſo illi reſiſtebant eis, & adhuc videmus, q̃ Sarraceni ſunt infeſti multis gentib.*

3 Et è regione, &c. *tab. i. tentoria, ſicut in bellis ſolet fieri:*

4 Vocauit aũt no. do. &c. *quia ille angelus in perſona domini loquebatur, ideo vocauit eum dominum &* Deum, *ſicut verbum præconis dicitur verbum regis, & eodem modo dicit B.* Greg. *de angelo qui loquebatur Moſi in monte Sinai, quod aliquando Deus & Dominus nominatur, quia in perſona* Dei loquebatur.

5 Tu Deus qui uidiſti me, &c. *conſolando & viuificando fœtum.*

6 Dixit enim: *reddendo rationem quare eum ſic nominabat.*

7 Profecto hic vi. &c. *Dicunt expoſitores noſtri, quod ille angelus. qui apparuit ſibi, ſic apparebat in ſimilitudine aſſumpta, quaſi habens faciem ab ea auerſam, quod aũt ſic uidetur. ſ. a dorſo, non manifeſte & determinatè cognoſcitur. & per hoc deſignatur quod de angelis nõ habemus cognitionem niſi valde longinquam & remotam, non propriam & determinatam. Et ſimile hebetur de Moſe Exod. 433. d. quãdo dixit dominus.* Videbis poſteriora mea, faciẽ autẽ meã videre non poteris, *tales. n. apparitiones frequenter fiunt exterius, ad deſignandũ diſpoſitionem hominis interius, cui fit apparitio ſecundum quod dicit B. Greg de diſcipulis quibus poſt reſurrectionem ſuam Chriſtus apparuit in peregrini effigie,* & finxit ſe longius ire, *vt habetur Luc. 24. b. Hoc* E *ergo ſimplex ueritas non per duplicitatem fecit, ſed talem ſe exhibuit in corpore, qualis apud illos erat in mente.* Hæc Greg. *Hebræi autẽ aliqui dñt q̃ eſt verus hic tex.* Hic vidi poſt videntẽ me. *& eſt ſenſus. Angelus uidit me hic, uocando & monendo, & poſtea uidi eum. Alij autem dicunt quod ueritas textus eſt:* Hic vidi poſt viſum meum, *& eſt ſenſus. Hic uidi angelum in hoc deſerto, poſtquam uideram eum ante in domo Abrę, cuius ille angelus erat cuſtos & viſitator, & propterea non fuit territa ad uiſionem angeli, ſicut Manue qui dixit:* Morte moriemur, quia vidimus angelũ dñi. Iudic. 13. d. *quia fuerat aſſueta uidere angelos domini in domo* Abræ. *Nec mirandum ſi in hoc loco & alijs pluribus locis vet. teſt. litera plurib. modis & ſenſibus accipiatur etiam ſecundum* Hebræos, *doctores, quia Hebræi non habent grammaticam ita diſtinctam & dearticulatam per declinationes nominum & uerborum ſicut* Latini *& Græci habent. Item apud eos ſunt multæ dictiones æquiuocæ, & propter hoc eadem litera aliquando varijs ſignificationibus & ſenſibus accipitur.*

Nota.

Hebręi nõ habẽt Grãmaticã ita diſtinctã ſic, &c.

8 Prop. ap. pu. il. *quẽ prius uocauerat ſcriptura fontẽ, quia oĩs puteus fons, non oĩs fons puteus, ſecundum quod dicit B.* Aug. *ſuper* Io.

9 Puteũ vi. & vidẽ. me. *Dicitur aũt,* videntis. *quia angelus ibi viderat ipſam* Agar, *vt prædictũ eſt.* Et viuẽtis. *quia ibi fœtus extinctus fuit uiuificatus, uel quia angelus prædictus ſp viuit cũ eſſet immortalis*

10 Peperitque, &c. *poſtquam reuerſa fuerat ad eius domum.*

11. Qui vo. no. eius. Iſ. *Cognouit. n. per reuelationem illud quod dictum fuerat* Agar *de nominatione pueri, & ideo ſic nominauit.*

CAP.

MORALITER.

10 *Peperitq́;, &c.* qa cũ caro obedit ſpũi, pducit opus bonum.

C 11 *Qui vocauit nomen eius Iſm.* quod interpretatur auditio Dei. nam ex Dei beneficio procedit talis operatio propter quod regratiandum eſt ei dicendo illud Pſ. 27. c. *Refloruit caro mea, & ex voluntate mea confitebor ei:* F

In c. 16. ubi dicitur in poſtilla. Nec iſtud eſt abſonum rationi.

ADDITIO I.

Ex illa hiſtoria Heſter nõ ducitur ſufficiens ſimilitudo ad hoc q̃d filia regis Aegypti uolũtarie fieret ancilla Sarai. Tũ quia ibi gẽtiles non fiebãt ſerui Iudæorũ quãuis iungebãtur eis in ſuis cęremonijs, quod longe minus eſt, quã quod filia regis fieret ancilla Sarai volũtarie Hebrææ. Tũ quia ſcriptura ibi facit de hoc expſſã metionẽ ad laudẽ Dei: hic aũt nihil exprimit, nec ẽt innuit de hoc, uñ reputãdũ eſt fictitiũ poti' q̃ uerũ.

In eo. c. 16. *ubi dicitur in poſtilla.* Ecce ait concepiſti. *In Hebręo habetur.* Ecce concipies.

ADDITIO. II.

Bene cõcordat in hoc trãslatio noſtra cũ Hebraica ueritate. Nõ. n. hic ponitur dictio determinate ſignificãs futurã conceptionẽ: ſic Iudic. 12. *ubi ſm Hebraicã ueritatẽ ponitur uerbũ futuri tpis conceptionis ſignificatiuũ.* Sed *in hoc loco ponitur dictio oĩno, ſimilis dictioni quę ponitur inf. Ge. 38. f. ubi ponitur.* De viro cuius hæc ſunt cõcepi: *vnde proprie ẽt concorditer ad Hebraicã ueritatẽ translatio noſtra poſuit:* Ecce cõcepiſti. *Et ſic non oportet fingere aborſum, nec reuiuificationẽ de quib. nulla fit mentio in litera. Nec ẽt rõnabile uidetur, q̃ hic fieret miraculum, ſicut in alijs qui fuerunt prænominati ante natiuitatẽ. Tũ quia non fuerunt ſimiles in uita, imo ualde diſſimiles. Tum quia illa miracula fuerunt publice facta ad laudẽ Dei & honorem natorũ. hoc aũt dato q̃ eſſet miraculum fuiſſet occultũ, & ſic non induceret utilitatẽ.*

REPLICA.

Correctorij contra Burg. in c. 16. ubi poſtillator non reputat abſurdã hiſtoriã Hebræorũ dicentiũ Agar *ancillã Sarai fuiſſe filiã regis Aegypti, ex deuotione oblatã, & cætera quę narrantur in poſtilla. Burg. aũt reijcit eam tanquam fictam & falſam: Primo ex eo quia etſi in libro Heſter dicatur, gentiles coniunctos ex deuotione* Iudæorũ *cerimonijs, non tñ ut eſſent ſerui* Iudæorũ. *Sed quid mirũ hic & ibi, q̃ iunctus ex deuotione præſtaret obſequia & ſeruitia? unde cõi nomine diceretur ſeruus uel ancilla, non obligatione, nec ex hoc uilis oritur conditio, nec uériſimile eſt Sarai, Abræ perſonã uilis condõnis uoluiſſe coniungi, ut inde fructũ adoptaret. Nec ſecunda obiectio Burg. ualet, quia procedit ex authoritate negatiue, q̃ Huſſitis & Voicleffiſtis eſt multum familiare. Nec poterit eſſe formale. Nã non ſequitur: In biblia non habetur: igitur non eſt uerũ. nã multæ ſunt catholicę ueritates, in canone non repertę. Itẽ in eo. c. ubi poſtillator ſequẽs narrationẽ Hebręorũ, ſaltẽ non reprobans, dicit de aborſu* Agar *& viuificatione fœtus in fuga, &c. dicit q̃ Hebræi exponũt* cõcipies *pro* cõcepiſti, *ubi Burg. dicit Hebraica ueritate non contineri ſeu haberi* cõcipies, *ſed* concepiſti. *De hoc non iudico nec eſt magni ponderis, quia poſtillator exponit in uno ſenſu ſm vtrũq; ipſ. Sed cum Burg. dicit illum aborſum fictum per Hebræos, & irrationabile eſſe quod dicũt factũ miraculũ in reuiuificatiõne fœtus: Rationib. tamẽ Hebræorũ quas tangit poſtillator non ſatisfacit Burgenſis. Nã non poterit dicere, quod pœnã* Agar *per Sarai iuſte inflictam, & per* Agar *ſuperbe deſignatam Deus reſpexerit, & conſolationem dederit, cum ei dederit reprehenſionem, non conſolationẽ dicens:* Vade humiliare ſub manu dñæ tuæ. *Oportet igitur cum Hebręis ſentire*

A ſentire,quòd alia grandis tribulatio occurrerit ipſi Agar citra afflictionem iuſtam Sarai, propter quam viſitandam miſerit Dominus angelum promittentem multiplicationem ſeminis, ſignificantem acceptionem prolis,& publicationem nominis nondum nati, nominis inquam gratioſi,quia Iſmael interpretatur exauditio Dei, quæ omnia non poſſunt dici rationabiliter facta propter ſuperbiam Agar quando dominā ſuam ſpreuit,nec propter fugam, qua diſciplinam contemnendo declinauit. Videtur igitur quòd propter anguſtias aborſus.vt dicunt Hebræi, domino humiliata orauerit,& meruerit conſolationem à Deo,qui reſpicit humilitatem,vt dicit Gloſſa interline.in cuius ſignum dicit angelus, Ecce concepiſti.ſcilicet per viuificationem fœtus,de qua dicunt Hebrai,fruſtrà enim dixiſſet ei angelus,concepiſti,deſignādo naturalem conceptionem ab Abraham,quia hoc anteà nouit,& illius occaſione dominam contempſit. Cedat igitur Burgen.Hebræis,magiſtro hiſtoriarum,poſtillatori & alijs Nec moueat in contrarium debilis obiectio quam facit de facto miraculo. Non enim eſt inconueniens concedere miracula fieri per malos, multo minus inconueniens eſt fieri pro malis. D Cedunt enim talia ad Dei laudem, & hominum vtilitatem. Erigitur enim per ea ſpes hominum,cum tanta vident & audiunt malis præſtita beneficia, non deſperant maiora ſibi ſi voluerint, poſſe præſtari. Et mirum quod Burgenſ. putat propter paruam rem hanc apparitionem fuiſſe factam, quam grandipendit beatus Hila.de trinitate libro.4. circa medium dicens,quod is qui apparuit Agar, magni conſilij angelus fuit nomine,& natura Deus.Hæc ille.

CAP. XVII.

a Poſtquam vero.

lib.16 de ciuitate c.26

✻ AVGVST. Poſt a quā nat' eſt Iſmael, ī quo putari poſſet impletum qđ Abrę promiſſū fuerat,cū ſibi vernaculū ſuū adoptare voluiſſet dicēte Deo, Non erit hæres tuus hic,ſed q exiet de te ille erit hæres tuus,hoc promiſſū ne in ancillę filio iuſtus putaret impletum,Poſtquam,inquit,nonaginta & nouem annorum eſſe cæperat, apparuit illi Dominus. B

b ✻ Ego Deus omnipotens. HIERONIMVS. Ex decem Dei nominibus, quę ſunt apud Hebræos, primum & decimum hoc in loco poſitum eſt. Primum enim eſt אל el,quod ſeptuaginta θεὸν, id eſt Deum, Aquila etymologiam eius exprimens, ἰσχυρόν, id eſt fortem interpretatur. Decimū autem eſt שדי ſadai, quod Aquila interpretatur ἄλκιμον, quod nos robuſtum & ſufficientem ad omnia perpetranda accipere poſſumus.

epiſt.ad Marcellā.

Al.non habet † ponā. † Ecc.24.c

Eccl.44.c. Rom.4.c.

c Fœdus : In Hebræo ברית berith: quod non teſtamentum, ſed fœdus, ſiue pactum ſignificat.

d Vulte

CAP. XVII.

Ideſt poſtquā cęleſtium ciuium cæperat deſiderare ſocietatem.

a Poſtquā verò nona 1
ginta & nouē annorū eſſe cæperat,
apparuit ei dn̄s,di
a Qui poſſū humiliare,& exaltare.
b xitq; ad eū. Ego Deus ops: Ambula 2
a Secundum placitum. b Vt non timore,ſed amore ſeruire.
corā me,& eſto pfectus. Ponāq; fœ 3 4
a Promiſſionem. b Imitatoribus fidei tuæ.
c dus meū inter me,& te,& multipli- 5
d cabo te vehementer nimis. Cecidit 6
a Humilis. b In anteriora ſe extendens.
Abrā pronus in faciē. Dixitq; ei De' 7 8
a Immutabilis.
Ego ſum,& † ponā pactū meū tecū,
a Id eſt prima vita credendi.
† eriſque pater multarū gentiū. Nec 9
a Pater excelſus.
e vltrà vocabitur nomē tuū Abram,
a Pater multarum gentium, quia omnes gentes in ſemine eius credituræ. Quia in ſemine tuo,id eſt,in Chriſto omnes gentes crediturę. Mutato affectu,mutatur nomen.
ſed appellaberis Abrahā, qa patrē 10
multarū gentiū cōſtitui te: Faciāq; 11
a In ſucceſſoribus. b Benedicentur in te omnes gentes.
te creſcere vehementiſſimè: & po- 12

d ✻ Multiplicabo te,&c. PROCOPIVS. Duplicis multiplicationis ſcriptura meminit. Alterius vis in nobis ſita videtur ſecundum benedictionē Dei dicentis, Creſcite & multiplicamini, Altera propriè ad Deū pertinet,de qua hoc loco. Quod ergo multiplicās multos faciat homines De',minime mirandum eſt. Nam alię gentes præter Iudęos extitere populoſæ. Verum E Abrahamus ſic multiplicatur, quaſi plurimi futuri ſint Abrahami, plurimique Iacobi. Nam ex ipſis proditu ri ſunt ſancti,libere quæ imitabuntur fidem & opera patrum.

e Nec vltra vocabitur nomen tuum Abram. HIERONYMVS. Dicunt Hebræi, quod Deus ex nomine ſuo qđ apud illos tetragrammaton eſt. h. literam Abrahę & Sarę addiderit. Dicebatur autem Abram, quod eſt pater excelſus. poſtea dictus eſt Abraham,quod eſt pater multarum,nam gentium,in nomine non habens ſed ſubauditur. Nec mirandum,quod cū apud Gręcos & nos. A. litera videatur addita. E. litera addita dicat. Idioma enim Hebrę̨ę linguę,e,conſueuit ſcribere & a,legere, ſicut è contrario,e, pronuntiare &,a,ſcribere.

f Chanaam

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XVII.

Diuiſio.

1 Poſtquàm verò nonagīta,&c. Poſtquā Moſes deſcripſit ſtatū Abræ inquantū fuit incipiens, hic conſequenter deſcribit eiuſdē ſtatum inquantū fuit proficiens. Et primo quantum ad Deū,ſecundo quātū ad proximū.xix.c. tertio quātū ad ſeipſum.20.c. Circa primū oſtenditur pfectus fidei eius,inquātū accepit mandatū circunciſionis,quæ fuit ſignum diſiunctiuum ab infidelib.& obedientia eius ad Deum ſuſtinendo dolorem circunciſionis voluntariè & promptè,in ſe,& in filio ſuo,& familia. Sic ergo in hoc capi- C tulo proceditur.quia primo ponitur ipſius Abrę diſpoſitio ad circunciſionem. ſecundo exprimitur circunciſionis forma & ordo,ibi : Hoc eſt pactum meum. Tertio ſubiungitur mandati executio ibi: Tulit autē Abraham. Circa primum conſiderandum, quòd diſpoſitio Abræ fuit per Dei monitionem ad opera perfectionis, & per eius promiſſionem, in bonis conferendis,& per mutationem nominis.& hoc eſt quod ſubditur.

2 Ego Deus omnipotens. Et ideo plus poſſum tibi tribuere quàm tu poſſis cogitare.

3 Ambula coram me. Id eſt,acſi me pręſentialiter ſemper videres.

4 Et eſto perfectus. tendens ad perfectionem, quia ſcriptura non loquitur hic de ſtatu Abrahæ, vt iam perfectum, ſed ut proficientis vt dictum eſt: Et eſt ſimilis modus loquendi Matth. xix.c. Si vis perfectus eſſe,vade,&c. non quia ille iuuenis hoc faciens ſtatim eſſet perfectus,ſed per hoc tendens ad perfectionem.

5 Ponamque,&c. per ſpecialem amicitiam.

6 Et multiplicabo,&c. Exaggeratio eſt uerborum, ad deſignandum multitudinem & magnitudinem bonorum,quæ dominus intendebat ſibi facere.

7 Cecidit, &c. ad reddendum gratias Deo de tanto promiſſo. Aduertendum tamen eſt, quòd iſtæ promiſſiones frequenter factæ ſunt Abræ,tamen procedendo ſemper in expreſſiorem, & maiorem promiſſionem. Sicut enim natura & ars in operibus ſuis procedunt de imperfecto ad perfectum,ita eſt in proceſſu diuinarum reuelationum, & promiſſionum.

6 Dixitque ei Deus Ego ſum,& ponam pactum meum,&c. acſi diceret,ſicut ſum immutabilis,ita pactum meum erit firmum, & ſtabile tecum.

9 Nec vltra vocabitur nomen tuum. quod interpretatur pater excelſus,quę interpretatio conuenit magno homini,etiam ſi habeat modicam prolem vel familiam.

10 Sed appellaberis Abraham. cuius ratio ſubditur cum dicitur.

11 Quia patrem,&c. Abraham enim interpretatur pater multitudinis vel multorum. Quod enim additur,gentium,non eſt de ſignificato nominis,ſed ſubintelligitur.

12 Et ponam te in gentibus. quia Saraceni deſcenderunt de eo per Iſmaelem,& Idumæi per Eſau,& Iudæi per Iſaac.

1 Regèſque

MORALITER.

1 In hoc capitulo ponitur circunciſionis carnalis præceptū, quæ fuit circūciſionis ſpiritualis ſignum. Rom.2.d. Non enim qui in manifeſto Iudæus eſt.neque quæ in manifeſto eſt carnis circunciſio,ſed qui in abſcondito Iudæus eſt,& circunciſio cordis in ſpiritu,non litera,cuius laus non ex hominibus,ſed ex Deo eſt.

1 Inſans

A a *Chanaan*.interpretatur,motus corũ,cuius terra a fidelib.in poſſeſſionem accipitur, cum mẽs prius diuerſis circumacta motib.in melius mutata,poſtmodum irreflexis oculis in anteriora extenditur.

b *In poſſeſſionem æternam*.AVG.Scriptura vocat æternum cuius finis non conſtituitur, aut quod non ita fit vt deinceps nõ ſit faciendum,quantũ pertinet ad curam vel poteſtatẽ facientis.vnde:*Seruiet ęternum qui paruo neſciet vti.*

c *Circuncidetur ex vob. maſc.&c.* STRA.Tribus de cauſis hoc præcipitur Abrahæ. Primo vt per obedientiam mandati placeat.Per cuius prçuaricationẽ Adã diſplicuerat.Secundo, vt hoc ſigno a cæteris nationibus diſcerneretur.Tertio , ut in eo membro circunciſus,quo libido ſolet dominari , caſtitatem ſibi ſeruandum , & impudicitiam reſcindẽdã cognoſceret.

d *Carnem prępurtij*.RAB.STRA. B Circunciſio facta in uno membro ſignificat circũciſionẽ ſpiritualem quæ ĩ corde & in omnibus ſenſibus exhibenda eſt. Circũcidẽdũ eſt cor, ne noxia cogitemus.Oculi, ne vanitatẽ videamus. Aures circũcidẽdæ ſunt,id eſt,obturãdę,ne audiãt ſanguinem. Et ſic in omnibus ſenſibus celebranda eſt circunciſio.

✻ RVPER.Sicut Noe fidei ſuæ recte in nubibus poſitũ eſt ſignũ,dicente Deo, *arcum meũ ponã in nubibus*, videlicet, quia prędicenti Deo crediderat, ꝙ diluuium de nubibus vlterius inundaturũ non erat,Sic Abrahæ quia crediderat dicẽti Deo quod in *ſemine eius benedicentur omnes gentes*,in loco ſeminis,id eſt,in genitali corporis parte,ſignum eiuſdẽ fidei poſitũ eſt.

C ✻ THEODORET.Circunciſionem Deus inſtituit,vt Abraham, & poſteri inter fideles tanquam peregrini commorantes pietatem colerent.Quòdq; hoc verum ſit,hinc facile colligi poteſt, quod Hebræis quadraginta annos in deſerto commorantibus,nihil de circunciſione illis a Deo mandatũ eſt,ab omnium gentium conſuetudine remotis.At poſtquã in promiſſionis terram peruenerunt,Deus Ieſu Naue iuſſit, vt filios Hebrçorum circuncideret.

ALCVINVS.Ideo autem Abrahæ circunciſio commendata eſt, ut ſub lege eſſet ſicut Adam, ne de ligno manducaret,vt probaretur,ſi hoc compleretur,an nõ.Credidit enim Abraham filium ſe habiturũ, in quo benedicerentur omnes gentes , & in cuius nepotibus caſtitatis & ſobrietatis exemplar maneret. Vnde ibi ſignũ fidei accepit, vnde Iſaac filius Dei,nõ carnis,naſciturus erat; intruncata corporis parte deformior,ſed fidei ſigno glorioſior. igĩt pro Deo aliquid perdere,lucrum eſt,nõ damnum. Si Adam pactum Dei cuſtodiſſet, Abraham hoc pactum nõ ſuſcepiſſet.Sed quia ille in hoc membro culpam inobediẽtiæ prius cognouit,decuit, ut iſte ĩ hoc membro ſignum obediẽtię ſecundo acciperet † vt ita oſtenderetur obedientes quandoque generare filios ad vitã , vnde olim præuaricatores generauerunt ad mortem.

ALLEG.Iam tunc propter futurã peregrinationẽ,ne miſceretur ſemen eius gentibus, circunciſionis pactum datur ĩ ſignum,quia ſignificat naturã renouatam per baptiſmũ poſt ſpoliationẽ veteris hominis p Chriſtũ,qui reſurrexit poſt baptiſmum,Seruos vero vernaculos emptitios etiam circuncidi prçcepit,vt doceret ad omnes pertinere redemtionis gratiã. Ibi & parentum mutantur nomina,ut omnia reſonent nouitatem. Abrãm pater excelſus,Abrahã pater multarũ gentiũ.

a Dauid, Ezechias & alii bene ſe & ſubditos regentes.
nam in gentibus,regeſque ex te egredien- 1
Circunciſionis,
tur: Et ſtatuam pactum meum inter me &
te, & inter ſemen tuum poſt te, in generatio
a quia aliquid ſempiternum ſignificabat.
tionibus ſuis fœdere ſempiterno , vt ſim 2
a Voluntate qui ſum poteſtare.
Deus tuus & ſeminis tui poſt te.† Daboq; ti-
a Imitatoribus fidei tuæ.
bi,& ſemini tuo terrã peregrinationis tuæ,
a Quia aliquid æternum per eam figuratur,vel æterna, id eſt, in hoc ſæculo habenda.
a omnẽ terram Chanaã in poſſeſſionem æternã,
b eroque Deus eorum. Dixit iterũ Deus ad
a Circunciſionis.
Abrahã:Et tu ergo cuſtodies pactũ meum,&
a Sequaces.
ſemen tuũ poſt te in generationibus ſuis.Hoc 3
a Exponit quid pactum b Condictum.
eſt pactum † quod obſeruabitis inter me &
a Circuncisio vetuſtatis eſt depoſitio.
c vos,& ſemen tuũ poſt te:Circuncidetur ex vo
d bis omne maſculinum, & circuncidetis car-
a Quia in hac parte eſt propagatio corruptionis. b In teſtimonium.ſ. quod ego veſter Deus,& vos populus meus & gentibus diuiſus.
nem præputii, veſtri, vt ſit in ſignum fœ-
a Quia in octaua ętate,id eſt,in æternitate ſeptenariæ volubilitati ſuccedente exuimur carnali corruptione.
deris inter me & vos.† Infans octo dierũ cir-
cuncidetur in vobis. Omne maſculinum in
a Domo natus.
generationibus veſtris,tam vernaculus quam 4
a Quia ibi neque ſeruus neque liber. b Quia neque ibi barbarus neque ſcytha.
emptitius, circũcidetur, & quicunque non 5 6
fuerit de ſtirpe veſtra. Eritque pactum meum 7

Hiſtorice.

† 32.q 4.c. recurrat §. his itaque.

Quito promittitur. Abrahę. Chanaan. alias † nen

E

† 25.q.1.c. 1.§.ita ergo. alias † vt.

Allegorice.

† Lu.1.c. Circuncidendo circũcidet vernaculus tu⁹ & emptus argento tuo.

Circũcidetur & quicunq; non fuerit de ſtirpe veſtr.,quem emiſti ab omni alienigena q non eſt de ſemine tuo.

F

Priapus dicitur Deus hortorum Chanaan.

☞ a Maſcul

NICOLAVS DE LYRA.

1 Regeſque ex te egredientur,*quia in qualibet gente prædicta fuerunt plures reges.*

2 Vt ſim Deus tu'& ſeminis tui poſt te.Daboq; tibi & ſemini tuo terram peregrinationis tuę,omnẽ,&c.*Licet enim ipſi ſit Deus omnium generaliter per creationẽ,ſpeciali tamen modo eſt Deus fidelium per ſpecialem,& verum cultum.Cætera patent ex dictis.*

3 Hoc eſt pactum meum.*Hic conſequẽter exprimitur forma circũciſionis.Et primo dicta forma deſcribĩt,ſecundo mutatio nominis Sarai inducitur ,ibi:* Dixit quoq. ad Abraham.Sarai vxorem.*Ad circunſionem uero tria neceſſaria requirunt.Primũ eſt ſexus maſculinus, & quantũ ad hoc dicitur, Circũcidetur ex vobis oẽ maſculinũ. Secundum eſt corporis pars determinata,ideo ſequitur.*Et circuncidetis carnẽ præputii veſtri.*Tertiũ eſt tempus determinatũ,& quantũ ad hoc dicitur:*Infans octo dierũ circuncidetur in vobis.*Ratio aũt iſtorũ eſt,qa circunciſio ſignũ fuit diſtinguẽs Iſrael a gentilib inquantũ habebant verã fidẽ et cultũ unius Dei.*Et *datum fuit iſtud ſignũ tempore legis naturæ,& ideo debuit dari in ſexu per ſe intento a natura, qui eſt ſexus maſculinus.Secũdum enim philoſophũ,femina eſt mas occaſionatus.Itẽ fides illa & cultus deriuabantur tũc tẽporis ad alio. per generationẽ carnalẽ inquantum patres docebant filios de talib. In maſculo vero eſt principium generationis actiuũ & iõ ſolis maſculis datũ eſt prędictũ ſignum.& eadem ratione factũ eſt in mẽbro generationis.Itẽ ad debilitatẽ concupiſcentię,q̃ magis uiget in illa parte.Itẽ in deteſtationẽ idololatriæ,quia gentiles in ſacris Priapi partẽ illã honorabant, & per modum cuiuſdã augmenti aliqua addebant,quia Priapus propter magnitudinem mẽbri virilis inter Deos fuit reputatus a gentib. Propter quod etiã dicebatur Deus hortorum,propter fœcunditatem quę deſignatur in mẽbro generationis.Propter quod ſignũ diſtinctionis fideliũ ab infidelib.fiebat reciſio.Tempus autem octo dierum non poterat anticipari,ſicut nec animalia ante octauum diẽ poterant* Deo *offerri, quia ante ſunt quid imperfectũ,perfecta autem ſunt Deo attribuenda.Item periculum eſſet puero de uita,ſi ſtatĩ egreſſus de utero matris circuncideretur.Nec poterat vltra octo dies differri, alioquin pater pueri, vel eius tutor,ſi pater eſſet mortuus,morte debebat puniri,Ipſe etiã puer veniẽs ad ætatem adultã ſi negligeret circunciſionẽ accipere,puniendus erat morte.unde prędicta cadunt ſub præcepto circunciſionis.Cætera autẽ,q̃ de circunciſiõe poſſent dici pertinent magis ad quartum* Sententiarum.

4 Tam uernaculus.*id eſt,ſeruus natus in domo,*

5 Quam emptitius.*i.ſeruus acquiſitus per emptionem, circũcidet.*

6 Et quicunque non fuerit de ſtirpe veſtra.*Si debeat recipi in conſortium & ritum ueſtrum.*

7 Eritq; pactum,&c.*Ad hoc enim circunciſio in carne facta eſt,ut firmius eorum memoriæ imprimeretur,Cętera patent uſque ibi.*

1 Sarai

MORALITER.

✻ † *Infans octo dierum circuncidetur in uobis.*Per dies intelligũtur anni,ſecundum illud Ezech.4.b. *Diem pro anno tibi dedi.*Infans enim octo annorum incipit habere rationis vſum, & ex tunc reſtringendus eſt a turpib. & inhoneſtis, per quam reſtrictionem intelligitur circunciſio ſpiritualis, propter quod dicit Philoſophus ſecundo Ethicorum,quod non parũ faciat ad virtutem a pueritia aſſueſieri ad virtutis opera.

† *Omne maſculinum in generationib. ueſtris , tam uernaculus quam emptitius, circuncidetur , & quicunque, &c.* Per ſexũ maſculinũ intelligitur fortitudo.Sexus enim muliebris inconſtãs eſt, & fragilis.Per hoc igitur deſignatur quod illi,qui ſunt cõtra vitia,fortes,& ĩ uirtute ſtabiles ſunt ſpiritualiter circunciſi,molles autem,& inſtabiles ſunt effœminati.

A a *Maſculus cuius preputii caro.* ISID. Quæritur quomodo pueri incircuncisi, qui pactum Dei irritum non fecerunt, ſed qui eos circuncidere neglexerunt, perire debeant? Sed pactum Dei non ſecundum opus, ſed ſecundum originem in primo homine irritum fecerunt, in quo omnes peccauerũt. Naſcũtur enĩ omnes, nõ proprie, ſed originaliter peccatores. Ideo pereunt omnes, qui per regenerationem non liberantur.

Quæſtio.

In c.17.

✲ PROCOPIVS. Hoc mirum videtur. Lex enim nullum crimen inconſulto admiſſum punit violentius. Imo veniam dat ei qui eadem inconſulto commiſit. Quid peccat octo dierum infans, ſi non circuncisioni admoueatur? Aut relatio itaq. ad parentes facienda eſt, qui ſic puniuntur, vbi neglexerint circuncisionem, aut hyperbolicos de infante hæc dicta ſunt, vt

Sarai nominatur, Sara.

B appareat quam indigne ferat, ſi non circuncidantur, vel ut cognoſcamus eum inexorabilẽ fore adultis, ſi circuncisionem aſpernati fuerint. Syrus non habet paſſiue, *circuncidetur*, ſed ſic legit, *omnis qui non circuncidit.* Hebręus habet, *omnis non circuncidens.*

Rurſũ promittitur Abrahæ Iſaac.

b *Sarai uxorem tuam.* ISIDOR. Declaratur promiſſio de vocatione gẽtium in Iſaac filio promiſſionis, id eſt, gratiæ, non naturæ, quia de ſene patre & ſterili matre. & quia hoc non per generationẽ ſicut Iſmael, ſed per regenerationem futurum erat, imperata eſt circuncisio, quãdo Saræ filius promittitur in typo eccleſiæ, non quãdo Iſmael qui typus Iudæorum.

HIER. ISID. Errant qui putant primum Saram per vnum. r. ſcriptum fuiſſe, & poſtea additum eſſe alterum r. & quia. r. apud Græcos. c. ſignificat, multas ſuper hoc nomine ſuſpiciuntur ineptias, & cum vtcunque velint vocabulum commutatum, non Grçcam, ſed Hebraicam debet habere rationem. Hebræum eſt enim. Nemo enĩ

C alterą lingua quemlibet vocans. etymologiam vocabuli ſumit ex altera. Sarai ergo primum vocata eſt שרי per Scin, res, ioth. Sublata ergo Ioth addita eſt he litera, quæ pro a legitur, & vocata eſt שרה Sara. Antea enim dicebatur princeps mea, quaſi vnius familię mater, poſtea abſolute princeps, omnium, ſcilicet gentium princeps futura. Quidam peſſime ſuſpicantur eam prius lepram fuiſſe vocatam & poſtea principem, cum lepra צרע Sarai dicatur, quod in noſtra lingua videtur habere aliquam ſimilitudinem, ſed in Hebræo penitus eſt diuerſa. Scribitur enim per Zadich & Eyn & Res & Thau. quod a trib, ſuperioribus, id eſt, Schin, Res, & He, quibus ſcribitur Sara, manifeſte diſtat

Abraham erat pro Iſmael, infra 18.b.22.a.

Hom. 4.

c ✲ *Et benedicam ei, &c.* CHRYS. Excedunt humanam fidem

a In depoſitione carnalium. b Quoniam ad æternitatem ducit. c Qui carnalia non depoſuerit.

a in carne veſtra in fędus æternum. Maſculus

a Non computabitur inter ſanctos,

cuius præputii caro circũciſa nõ fuerit, dele-

a De cętu ſanctorum. Vnde. Tu autem ibis ad populum tuum. b Adę in paradiſo datum in quo omnes peccauerunt.

bitur anima illa de populo ſuo, quia pactum

a Id eſt non ſeruauit quod in baptiſmo promiſit.

b meum irritum fecit. Dixit quoque Deus ad

Abraham, Sarai vxorem tuam non vocabis 1

c a Id eſt, principem meum. b Abſolute. Exaltando principem, quia eccleſia in omni gente principatur. d Non ex Agar.

Sarai, ſed Saram, & benedicã ei, & ex illa da 2

a In cuius ſemine benedicentur omnes.

bo tibi filium, cui benedicturus ſum. Eritq. ĩ 3

a Quia Chriſtus dominabitur in gentibus. b Dauid & alii vel motus ſuos bene regentes.

nationes, & reges populorum orietur ex eo.

a Non retro vt reprobi. b Gauiſus eſt, vnde filius Iſaac riſus vocatur.

Cecidit Abraham in faciem † ſuam, & riſit ĩ 4

d a Applaudendo, non diſceptando. Vnde Paulus Nec conſiderauit corpus ſuum emortuum, cum iam eſſet centum annorum & emortuam vuluam Saræ. 5

corde ſuo dicens: Putaſne centenario naſce- 6

tur filius, & Sara nonagenaria pariet. Dixitq.

a Optabat enim vt fibi carnis reputaretur in ſemine.

e ad Deum: Vtinam Iſmael viuat coram te. Et

ait Deus ad Abraham: Sara vxor tua pariet ti 7

a Riſus propter gaudium parentis. 8

f bi filium, vocabisq. nomen eius Iſaac. Et cõ 9

g a In Iſaac vocabitur tibi ſemen, non filio carnis, quia filii promiſſionis filii Dei vocabuntur.

ſtituam pactum meũ illi in fœdus ſempiter- 10

a filium carnis.

h num, & ſemini eius poſt eum. Super Iſmael 11

a Quodammodo. b In temporalibus non æterna promiſſione.

quoq. exaudiui te. † Ecce benedicam ei, &

a Duodecim tribus carnalium Iudæorum. Apoſtolos duodecim, qui de Iudaica plebe fuerunt, vel duodecim tribus populi:

augebo, & multiplicabo eum valde, Duodecim duces generabit, & faciam illũ † creſcere

a Aeternæ promiſſionis.

in gẽtem magnam. Pactum vero meum ſta

D hæc promiſſa Et ſimile fuit quaſi aliquis polliceretur ex lapidibus ſe facturum hominem. Nihil enim a lapidibus differebant, quãtum ad generationẽ attinet. Et patriarcha præ ſenectute prope actione carebat, ad filiorum generationẽ omnino mutilis. Et Sara ſterilis erat, laborabat & ſenectutis & ætatis vitio.

✲ PROCOPIVS. Primum hanc mulierem legimus benedictam. Vtatur igitur ea quaſi exẽplo ad cohortandas mulieres, vt illam imitentur. Vt autẽ Iſaacus ſit ſanctior, vna cum patre & mater benedicitur. Vt legitime & ſanctus naſcatur, naſcitur ex vtroque parente benedicto. Nec hic ſilentio præter eundum, quod inde ex vtero id nomẽ Iſaacus geſtat. Hinc eius nomen non mutatur, vt accidit Abram & Iacob.

e ✲ *Vtinam Iſmael uiuat, &c.* CHRYSOSTOMVS. Quaſi diceret, Domine ſatis me cõſolatus es, & dolorem quem ex prolis inopia gerebam, dato Iſmaele in lætitiam vertiſti. Nato enim illo, neq; in mẽtem poſtea accepi vel agitaui aliquãdo, e Sara ſit mihi futurus filius, ſed quod neq hæc ipſa expectauit, eo quod Agar mihi tradidit, omnem ſibi ſpem denegãs. Hic igitur quia te datus eſt, viuat oro te, & abunde ſatis recreati erimus.

E ✲ AMBROSIVS. *Vtinam, &c.* Hoc eſt, Non dubito quod facias, vt & cẽtum annorum ſeni odones filium, & naturæ auctor, naturę metas relaxes. Sed tamẽ etiam Iſmael quem habeo de vernacula, viuat in conſpectu tuo, ab undat mihi gratia.

d *Cecidit Abrahã in faciem ſuam, & riſit in corde ſuo.* HIERONYMVS. Poſt paulum ſequitur: *Et vocabis nomen eius Iſaac.* qui riſus interpretatur de ſu Abrahæ, non de riſu Saræ. Poſtquam enim ex riſu Abrahę vocatus eſt filius eius Iſaac, legitur Saram riſiſſe.

f *Nomen eius Iſaac.* HIER. Sciendum, quod quatuor in veteri teſtamento nominibus ſuis aperte antequam naſcerentur vocati ſunt, Iſmael, Iſaac, Samſom, & Ioſias. Lege ſcripturas.

g *Conſtituam pactum meum, &c.* Pactum vero dominicũ Iſaac populo, ſcilicet fideli, quem mater eccleſia per fidẽ, & baptiſmum generauit, *& fœdus ſempiternum,* quia æternæ vitæ poſſeſſio, ei ſoli promittitur, qui cum capite ſuo Chriſto regnum cœli ſemper poſſidebit.

F h *Super Iſmael, &c.* Iſmael populum Iudæorum ſignificat, q multiplicatus eſt ualde duodecim duces generauit, cũ multitudo carnalium Iudæorum ex duodecim patriarchis genita, in duodecim tribus eſt diuiſa.

☞ a In

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Sarai vxorem tuam, *Vbi ponitur mutatio nominis Sarai. Vir enim & uxor ſunt quaſi una perſona, & ideo, quia mutauerat nomen Abrahæ, conſequenter hic mutat nomen uxoris ſuæ dicens.* Sarai vxorem tuam, &c. *quia interpretatur principiſſa mea. quia per hoc deſignaretur quod eſſet principiſſa unius domus tantum.*

2 Sed Saram, *id eſt, principiſſam abſolute, quaſi per excellentiam.*

3 Et benedicam tibi, &c. *Quia Iſaac non fuit ex ea natus uirtute naturæ tantum, ſed cum hoc affuit adiutorium gratiæ, quia tranſierat tempus concipiendi ſecundum naturam.*

5 Cecidit Abraham in faciem. *regratiãdo Deo de tanto beneficio.*

5 Et riſit *Non ex deriſione, alioquin fuiſſet increpatus a Deo, ſicut fuit Sara, ut habetur c ſeq. ſed riſit, præ cordis exultatione.*

6 Putaſne, &c. *Hoc non dixit dubitando, ſed diuinum beneficium admirando.*

7 Vtinam Iſmael. *Id eſt, faciens voluntatem & beneplacitum tuum.*

8 Et ait dominus, *Repetendo premiſſum beneficium, & explicando magis prædicens nomen pueri naſcituri dicens.*

9 Vocabiſque nomen eius Iſaac. *quod interpretatur riſus, eo quod pater præ exultatione riſit, ut prædictum eſt.*

10 Et conſtituam pactum meũ illi fędus ſempiternum, &c. *de circuncisione & hæreditate promiſſa.*

11 Super Iſmael quoque exaudiui te. *Et ex hoc dicunt Hebræi, & verum uidetur, quod Iſmael finiuit uitam ſuam in bono, quia de hoc Abraham rogauerat ipſum Deũ, ut prędictũ eſt. Cętera patent uſq; ibi.*

✲ a Aſcen-

A a *In anno altero.* Annus alter quo Sara genuit Iſaac, tempora ſunt regenerationis, quib. fuſus eſt ſanguis Chriſti, & genus hum mum ad vitam reſtaurarum.

b ✠ *Aſcendit Deus ad Abrahã.* GLOSSA GRAECA. Ergo, vt ita dicam, deſcenderat, & humilem te circunciſionis legem ſtatuens, præbuerat.

c *Tulit autem Abraham, &c.* Non intendebat Deus vt tantum preputium carnis Abrahæ & ſobolis eius circunciderctur, ſed ei quem a cunctis elegerat, æterni teſtamenti munera conferebat. vnde Paul. Phili. 3. a. *Nos ſumus enim circunciſio, qui ſpiritu Deo ſeruimus.* Et alibi Roman. 2. d. *Non enim qui in manifeſto Iudæus eſt, neque, quæ in manifeſto, in carne eſt circunciſio.* Circuncidamus ergo Dei verbo aures, labia, cor, preputium, & omnia membra carnis. De circunciſione aurium dicitur Luc. 8. *Qui habet aures audiendi audiat.* B Incircunciſis auribus verba ſapientiæ & veritatis non poſſumus audire. Circuncidamus labia, ne aliquid turpe vel malum vel ocioſum loquamur. Circuncidit carnem præputii, qui ſola cauſa poſteritatis certis & legitimis temporibus coniugio vtitur, qui aliter agit non circuncidit. Eccleſia vero gratia Chriſti pro ſe crucifixi roborata, non ſolum ſe ab illicitis temperat, ſed etiam C à conceſſis, & tanquam virgo ſponſa Chriſti pudicis virginibus floret, in quib. vera circunciſio præputii ſeruatur in carne. Qui autē non obſcœnis deſideriis, vel ſenſib. hæreticis & blaſphemis aſſertionib. mœchatur, ſed fidei puritatem in conſcientia cuſtodit, corde circunciſus eſt, & de eo dici põt Matt. 5. *Beati mundo corde, &c.* D Circuncidantur manus, ne mala faciant. Pedes, ne in malũ currant. Viſus, ne illicita concupiſcat. Guſtus vt ad gloriam Dei manducet, & bibat. Odoratus, vt Chriſti odorem capiat, & operibus miſericordiæ odorem ſuauitatis ſpargat. Singula quoque membra, ſi in officiis Deo ſeruiant, circunciſa ſunt. Si vltra præſcriptam legem luxurient, incircunciſa.

HIERO. STRA. Quæri ſolet, quomodo fœminæ ſaluabantur, quæ non circuncidebantur? Fide, ſcilicet & hoſtiarum oblatione ſicut ante circunciſionem viri ſancti mundabãtur. vnde: *Fide purificans corda eorum.*

✠ CHRYSO. Conſidera Dei erga nos beneficentiam. Illa circunciſio dolorem habet & laborem. Et nulla alia ex circunciſione fuit utilitas, quam quod ex hoc ſigno eſſent cognoſcibiles, & ab aliis gentibus ſequeſtrarentur. Noſtra autem circunciſio vel baptiſmatis (inquam) gratia, medicinã habet citra dolorem, & innumera nobis bona affert, & ſpirituſſancti gratia nos implet, & nullum definitum habet tempus, vt illic, & in hac (circunciſione) non ſuſtinetur labor, ſed peccatorum deponuntur onera, & remiſſio inuenitur omnium peccatorum.

☞ CAP.

a Chriſtianum populum. b Ad eos, ſcilicet quos fide generabat. c Gratia nocte. d Vetuſtate immutata.
tuã ad Iſaac, quem pariet tibi Sara tēpore
a Præſenti vita. b In aſſumpta forma viſibili.
a iſto, ĩ anno altero. Cũq. finitus eſſet ſermo
a Inuiſibilem ſe præbuit.
b loquētis eũ eo, aſcendit Deus † ad Abrahã. 1
a Præfigurans quia ad omnem profeſſionem ſpiritualis pertinet circunciſio, quia circuncidendi ſunt omnes ſenſus.
c Tulit aũt Abraham Iſmaelem filiũ ſuũ, et 2
oēs vernaculos dom⁹ ſuę, vniuerſoſq; quos
emerat, 1 cunctos mares ex oĩbus viris domus ſuę, et circũcidit carnē præputii eorũ,
a Quia obedientia eſt complenda ſine mora.
ſtatim in ipſo die, ſicut præceperat ei Deus
a Innouatus hoc numero inſinuatur ptingere ad ſocietatē ciuium ſupernorum.
Abraaham non agintanouē erat annorũ,
qñ circuncidit carnē præputii ſui, et Iſmael
a Non pertingens ſcilicet ad expletionem legis & euangelij quę quaternarii numero figuratur.
filius eius tredecim annos impleuerat tpe
circunciſionis ſuæ. † Eadem die circunciſus eſt Abraham, et Iſmael filius eius, et oēs
viri domus illius, tam vernaculi quam emptitii, et alienigenę pariter circunciſi ſunt.

alias † ab

Queſtio.

1 Et cũctos Act 15. b.

Vbi ſupra

E

Abrahã ſe ipſum. Iſmaelem & domeſticos circuncidit.

† De pę. d. 1. c. porro. Rom. 5. d.

Alienigenæ, quos emerat ab alienigenis.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Aſcēdit Deus ab Abrahã. *id eſt, diſparuit apparitio et viſio illa.*

2 Tulit autem Abraham, &c. *Hic conſequenter ponitur executio mandati de circunciſione. & patet obedientia Abrahæ, quia eadem die abſq. retardatione adimpleuit illud mandatũ in ſe, licet eſſet ſenex, & in aliis. Ex quo patet etiam obedientia Iſmaelis filii ſui, qui cum eſſet 14. annorum, non recalcitrauit, & ſimiliter totius familię ipſius maſculinę. & patet litera. Notandum tamen quod Saraceni exemplo Iſmaelis a quo proceſſerunt, circuncidunt filios 13. annorum, tranſgredientes formam præcepti, quod diem octauam includit, ut prædictum eſt.*

Saraceni qñ circuncidunt.

F

✠ CAP.

In c. 17. vbi dicitur in poſti. Ambula coram me, *id eſt ac ſi me ſemper præſentialiter videres.*

ADDITIO I.

Ille qui coram alio ambulat, non ſemper eum uidet, ſed potius ille qui ſequitur hominem, communiter videt eum, ſaltem eius poſteriora, unde cũ dicitur: Ambula coram me, *non proprie ponitur dicendo, acſi me præſentialiter ſemper uideres, vt in poſtil. & ideo aliter videtur hic dicendum. Pro quo attendendum eſt, quod de iuſtis ſeu perfectis qui fuerunt ante aduentum Chriſti, ſæpe dicitur in ſcriptura, quod ambulant coram* Deo, *ut in hoc loco. & in 4. Regum 20. a. vbi Ezechias dixit:* Memento, obſecro quomodo ambulauerim corã te. *Similiter de eodem Eſaiæ. 38. a. & ſic in quibuſdam aliis. De iuſtis autē qui fuerunt poſt aduentum Chriſti, non dicitur, quod ambulauerunt coram* Deo, *ſed potius quod ſequuntur Deũ, vnde Ioa. 12. d.* Qui mihi miniſtrat, &c. *& Ioa. 8. b.* Qui ſequitur me, &c. *& ſic de quam plurimis aliis. Cuius ratio eſt, nam ſecundum doctores exemplar perfectionis humanæ eſt ipſe Chriſtus, in cuius imitatione tota conſiſtit humana perfectio & ideo quia primi iuſti exemplar perfectionis, ſcilicet Chriſtum in hac vita exiſtentem habebant poſt ſe, ideo perfectio eorum conſiſtebat in hoc, quod ambulauerunt coram Deo, id eſt, ambulauerunt per uiam per quam Chriſtus erat ambulaturus. poſtremo vero, quia exemplar perfectionis, ſcilicet Chriſtum habebant ante ſe ſeu coram ſe perficiebantur in hoc quod Chriſtum ſequerentur. vnde Matth. 19. cap.* Si vis perfectus, &c. *Vnde in propoſito notandum eſt, quod Deus daturus Abrahæ mandatum circunciſionis, in quo præcepto Abraham fuit † prauius cæteris fidelib. conuenienter dicitur ei.* Ambula coram me, &c. *nam impletione huius præcepti Abraham fuit imitator perfectionis Chriſti, ſpecialiter in duobus. Primo in placendo* Deo *per obedientiam, cui per preuaricationem* Adam *diſplicuerat, ut in 4. diſtinctione prima. Secundo in hoc quod obedientia ipſius Abrahæ fuit quodammodo exemplaris ad eius poſteritatem. Vnde ſic de Chriſto dicitur Rom. 2. d.* Quod ſicut per inobedientiam unius, &c *ſic ſuo modo Abrahæ obedientiam ſecuti ſunt fideles. Et hæc poteſt eſſe ratio, quare iuſti, qui ante aduentũ Chriſti ſeu eius paſſionem deceſſerunt, dicuntur eſſe in ſinu Abrahæ, vt patet Lucæ 16. Quamuis multi iuſti deceſſerunt antequam Abrahã fieret, ut Adam, Abel, & multi alij: & ideo in hoc loco proprie dicitur Abrahæ.* Ambula coram me, &c. *hoc eſt dicere, ambula per viam obedientiæ, per quam ego ſum ambulaturus:* & eſto perfectus, *ſic* ꝙ *eam tradas poſteris tuis imitandam, eo modo quo ego tradam viam meam imitandam cunctis. De hoc enim commendatur Abrahã à Deo infra 18. ca. vbi ſic dicitur.* Scio enim quod præcepturus ſit filiis ſuis & domui ſuę poſt ſe, ut cuſtodiant viam domini, &c. *Quę quidem expoſitio etiam concordat rationi naturali. Natura enim ſecundum Boetium initium ſumit a perfectis, & ideo quia Deus diſpoſuerat, quod Abraham eſſet pater multarum gentium, & accepiſſet ſignaculũ fidei iuſtificantis, quem poſtea alij quam plurimi ſequerentur, ideo eidē dicit in hoc loco:* eſto perfectus, *quaſi diceret, accipiatur a te quodam modo initium perfectionis modo prædicto. Et notandum quod de quibuſdam iuſtis, qui fuerunt ante Abraham, legitur, quod ambulauerunt cũ Deo. Vnde de Enoch, ſupra Geneſ. 5. c. de Noe Geneſ. 6. d. quod concordat prædictis. Nam de iſtis non poteſt dici proprie quod ambulaſſent coram Deo, ſicut de Abraham, cum non eis conueniant ita expreſſe prędictæ rationes, nec de eis poſſet dici quod fuiſſent ſecuti Deum, cum fuerint ante aduentum Chriſti, ſed bene eis conuenit ambulare cum Deo, ſcilicet in via iuſtitię & innocentiæ: quæ ſanctis conuenit communiter.*

In eod. c. 17. vbi dicitur in poſtilla, Alio quin pater pueri vel eius tutor, &c.

ADDITIO II.

Omittens circunciſionem non erat morte corporali puniendus etiam ſecundum Hebræos, non enim dicitur: hic morte moriatur, *ſicut in aliis criminibus in quibus lex vetus mandabat puniri morte corporali. ſed dicitur hic:* delebitur anima ipſius, &c. *id eſt, non computabitur inter ſanctos ſecundum Gloſſam. Cuius ratio eſt quia talis anima remanebat obligata originali peccato, in cuius remedium circunciſio fuit data, ut in 4. diſt. 1.*

pęna omittentis circũciſionē.

REPLICA.

A Correctorij contra Burg. De ly. In cap.17. vbi poſtillator exponens illum paſſum: Ambulam coram me.dicens ac ſi me præſentialiter ſemper uideres. Burg.dicit illam expoſitionem non eſſe propriā,quia(vt inquit) qui ambulat coram aliquo,non ſemper eum videt, Sed ſolum qui ſequitur aliquem, ſemper videt poſteriora eius. Sed hoc videtur quoddam ſenectutis deliramentum,loqui de Dei aſpectu,ſicut de hominibus ſeſe aſpicientibus. Nam qui Deum videt,vel quaſi videt præſentialiter,videt eum ante,poſt,ſurſum,deorſum, &c. Sine errore non poteſt dici aſſignando Deo ſic vnam differentiam poſitionis quaſi non aliam,quia ſic diceret Deum diffinitiue in loco, quod eſt erroneū,quia Deus vbiq.totus eſt ſecundum eſſentiam,præſentiam,et potentiam.pro prijſſime igitur dixit poſtillator. Ambula coram me.acſi me præſentialiter ſemper uideres,quia me præſente male facere timebis,& filialiter timendo proficies.Ideo ſequitur,& eſto perfectus,Sic et beatus Gregorius:33.moral ſuper illo paſſu Iob.In oculis eius quaſi hamo capient.cum dicit,In oculis quippe habere dicimur,quod coram nobis poſitum videmus.Non igitur magni ponderis eſt diſtinctio quam Burgenſ.ponit inter ambulare coram Deo,cum Deo,& poſt Deum. Deus enim cunctis iuſtis ab initio non ſolum coram,ſed præuius & obuius oſtendit viam perfectionis & iuſtitiæ,his quidem clarius,his vero obſcurius,vt non ſolum ſancti noui Teſtamenti poſſint dici imitatores Dei, ſed etiam veteris. Nunquid Ioſue cū populo veteri imitator fuit quando dixit: Abſit a nobis hoc ſcelus,ut recedamus à domino,& relinquamus ueſtigia eius.Ioſue 23.f. Nunquid & Ezechias de quo dicitur 4.Regum 18 Adhæſit domino &non receſſit a ueſtigiis eius. Nunquid Iob quando dixit: Veſtigia eius ſecutus eſt pes meus.Iob,23.c.Nunquid Ioſias quando percuſſit fœdus coram D domino,vt ambularet poſt dominum, ut dicitur 4. Regum 23.a. & 2. Paralip.34.g.& ſæpe ſancti veteris teſtamenti dicuntur poſt poſteriora Dei vidiſſe,& idcirco non ſolum coram,ſed poſt dominum ambulaſſe.Et verum eſt ſecundum rem, omnem iuſtum, diuini exemplaris imitatorem vocari,non obſtante vocali diuerſitate quam Burgen.fabricat,quæ tamen ad ſenſum literalem nihil facit,niſi habendo reſpectum ad Chriſti humanitatem. Nam ſi per hypotheſim Chriſtus non fuiſſ incarnatus,nihilominus non defeciſſent iuſti, qui in via Dei ambulaſſent.Nec videtur valere quod Burgenſ.dicit Primos iuſtos exemplar perfectionis,ſcilicet Chriſtum ſolum habuiſſe poſt ſe, non ante ſe, coincidit enim cum Eluidio,qui dixit Chriſtum ante Mariam non fuiſſe,Apoſtolo tamen dicente ad Hebr.vult.a. Ieſus Chriſtus heri & hodie ipſe & in ſæcula. Sapientia enim Dei patris quæ Chriſtus eſt,ab initio uiam perfectionis,& ſi non humana conuerſatione, tamen doctrinæ & legis deriuatione multipliciter exemplificauit.Vnde & Burgen. ſibijpſi in hac digreſſione contradicendo dicit Abraham fuiſſe imitatorem perfectionis Chriſti in duobus.Nec mirum, quia omnes patres ueteris teſtamenti ſpiritualiter legem intelligendo dicendi ſunt viri euangelici ſecundum Bonauenturam,& alios inter quos potiſſimus Abrahā fuit,quemadmodum Burgenſ. ipſe fatetur. In eodem capitulo vbi magiſter Nicol.dicit,Negligentem circuncisionem ſiue patrem ſiue tutorem morte plectendum,& cæt.Burgenſ.credidit quod de morte corporali dictum eſſet,& ita vadit ſua inuectio. Sed videtur poſtillator non de morte corporis,ſed animæ dixiſſe ſecundum Glo.ordi.ſpecialiter de morte comminata primis parentibus,quia omnes nati pereunt,qui de regeneratione non ſonantur,vt dicit Iſido.& eſt Gloſ.ordin. E

B

CAP. XVIII.

a APparuit autem ei Dominus in conualle. ISIDOR. Abraham triplicem figuram gerit.Primā ſaluatoris,qui relicta cognatione venit in mundum. Alteram patris, quia filiū vnicū immolauit. Tertiam (quæ in hoc loco apparet) ſanctorum, qui aduentum Chriſti cum gaudio ſuſceperūt. Tabernaculum Abrahę Hieruſalem ſignificat, vbi pro tēpore prophetæ & apoſtoli habitauerunt, & Chriſtus adueniens à credentibus exceptus,ab incredulis in ligno ſuſpenſus eſt.

Tropologia. Abrahę hoſpitalitas. Deus hoſpitio ſuſceptus ſub pſona triū angelorū.

b ✻ Sedenti in oſtio. PROCOPIVS. Diligenter attendenda eſt peregrini hoſpitalitas. Eo tēpore quo plerique deficere ſolent iter facientes æſtu fatigati,ipſe pro tabernaculo con[illegible] Sed quare hunc laborē ſubibat re ſe putabat,ſi ſe inſcio & oſcitante præteriiſſet viator aliqs.

C

✻ GLOSSA GRAECA. Sed quid hoc eſt,quod priores Dei apparitiones ad Abraham de cælo fiunt,nouiſſima vero in tabernaculo,niſi vt figuret Deum verbum in nouiſſimis dieb. cum hominib.in humani cordis tabernaculo verſaturum.

c Tres viri. Tres viri Chriſti pronunciant aduentū quē duo angeli comitantur. Moſes ſecundū quoſdā & Helias, vnus legiſlator,qui in lege aduentū domini in dicauit. Alter qui in fine venturus eſt.ſecundum aduentum Chriſti nūciaturus,& euangelium eius prędicaturus Vnde transfigurato domino in monte cum eo videntur. Tres vidit & vnum adorauit, ſaluatorem, ſcilicet oſtendens, cuius aduentum pręſtolabatur. Vnde: Abraham vidit diem meum & gauiſus eſt. Ioannis 8.g. Præuidit enim myſterium futuri ſacramenti. Vnde pedes eorum lauit, vt in fine mundi purificationem lauacri futuram monſtraret.Pedes enim nouiſſima ſignificant.

CAP. XVIII.

a APPARVIT autem ei Dominus in con-
1 a Apparet Deus humilibus.
ualle Mambre,ſedēti in
2 a Fide per quam intratur in eccleſiam,quæ eſt tabernaculum,quia in ea Deo militatur.
3 oſtio tabernaculi ſui, in
4 a Affectu boni deſiderij.
ipſo feruore diei. Cum-
5 a Quia ita affectus manifeſtatur fides trinitatis.
6 c que eleuaſſet oculos, apparuerunt ei tres viri
i [illegible]ū ſol foret feruidiſſimus Q[illegible]a grauem iacturam face

✻ GLOS-

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XVIII.

APparuit autem ei dominus. Hic oſtenditur quō Abraham ut proficiēs ſe habuit ad proximum. Et primo in operibus charitatis corporalib. hoſpitalitatem præbendo.Secundo in ſpiritualib.pro liberatione Lot, & aliorum orādo,in medio capituli,ibi: Dixitq; dominus,celare non potero.Circa primū ſciendum quod aliter exponitur a doctorib.Catholicis,aliter ab Hebræis,vtraque tamen expoſitio conſona eſt fidei noſtræ & ideo utramq.intendo ponere & primo expoſitionem Hebraicam, receſſis tamen quibuſdam friuolis, quæ ab ipſis interſeruntur.Dicunt igitur qnod deſcribitur hic duplex apparitio.prima eſt ipſius Dei,cum dicitur.

Diuiſio.

Apparitio duplex.

1 Apparuit autem ei.id eſt,Abrahæ.

2 Dominus in conualle. Mambre.nomen eſt hominis a quo denominabatur illa vallis in qua manebat Abraham.

3 Sedenti.c.Hic dicit quædam gl.Heb.quod Abraham voluit ſurgere ex reuerentia diuinæ apparitionis,ſed dominus dixit ei. Sede,tu es.n. in ſignum filiis tuis Futurum eſt enim vt filij tui ſedeant tanquā iudices in conſilio.& ego ſtem.Quæ glo.fidei noſtræ eſt conſona, quia hoc fuit adimpletū,quādo ſaluator noſter verus Deus,& verus homo ſtetit coram principib.ſacerdotum,ſedentib.in concilio ad iudicandum ipſum, vt deſcribunt quatuor euangeliſtæ quod ſuſtinuit pro ſalute electorum. qui ſunt veri filij Abrahę.Cōtingit enim aliquādo ꝙ præter intētionē loquētis,diuina virtute hoc faciēte aliqꝑ verbum ſic proferatur,ut eſt cōſonū fidei catholicæ,licet pronūciās illud verbū hoc nō ītelligat,ſed aliud. Sicut Caiphas dixit de Chriſto. Expedit vobis vt vnus moriatur homo ꝓ populo,&c. vt habetur Io.11.f.et euangeliſta ſubdit:Hoc autē à ſemetipſo nō dixit,&c.Intēdebat enim Caiphas ſolūmodo dicere,ꝙ melius erat Chriſtū mori,licet nō haberet cā ſufficiens cōtra eū ꝗ ꝙ occaſione populi credētis in eū, venirēt Romani & deſtruerēt locum & gētē.Sed a Deo factū eſt,vt hāc ſnīam per talē modū loquēdi proferret Caiphas,vt illa locutio ſignificaret mortē Chriſti futurā pro redemptione generis humani,quod Caiphas nō intelligebat,ſicut plenius dixi exponēs hoc verbū Caiphę,ſcribēdo ſup Io. Sic dico in propoſito. Quid enim intellexerit iſte gloſſator,neſcio.ſed manifeſte patet ꝙ ſic glo. prędictā protulit vel ſcripſit,ꝙ verba gloſ.prædictæ cōſonant fidei noſtræ.

4 In oſtio taberna. ad uidendum ſi tranſirent uiatores,quos poſſet ad menſam recipere,quia hoſpitalitatem diligebat.

5 In ipſo feruore diei.Cū enim incipit dies ferueſcere, tunc eſt hora,qua uiatores ſolent ad domum aliquam cauſa refectionis declinare.

6 Cūq; eleuaſſet,&c.Cum enim Deus videret affectū eius ad opus

✻ hoſpi-

MORALITER.

✻ 1 Apparuit aūt ei dn̄s. Hic pnunciatur Sarę cōceptus & Sodomorū īterit⁹.Circa primū dicitur. Apparuit aūt ei,ſ.Abrahę

2 Dominus in conualle,&c. Per hoc aūt deſignatur quod reuelationes diuinæ fiunt illis, qui ſunt in humilitatis conualle. Matth.11.c.Confiteor tibi pater domine cæli & terræ, quia abſcondiſti hæc a ſapientib,& prudentib.& reuelaſti ea paruulis.

3 Sedenti in oſtio,&c. Vt trāſeuntes videret & eos ad prandiū inuitaret,& ecce tres viri,id eſt,angeli in ſpecie hominū. per quos deſignantur prædicatores,fidem trinitatis annūciātes: &quia non ſolum ſunt ſuſcipiendi,ſed etiam deuote inuitandi.Ideo ſubditur.

✻ 1 Cucur-

✲ AMBR. Vide primo fidei myſteriũ. Deus illi apparuit, & tres reſpexit. Cui Deus refulſit in trinitate, non ſine filio patrem ſuſcipit, nec ſine ſpirituſancto filium confitetur. A

✲ AVGVST, Hos autem dubitandum nõ eſt tres angelos fuiſſe, quamuis quidam exiſtiment unum in eis fuiſſe dominũ Chriſtum, aſſerentes eum etiam ante indumentum carnis fuiſſe viſibilem. Eſt quidem diuinæ poteſtatis, & inuiſibilis, incorporalis immutabiliſq; naturæ, ſine vlla ſui mutatione, etiam mortalib. aſpectib. apparere, nõ per id quod eſt, ſed per aliquid quod ſibi ſubditum eſt.

✲ CYRILLVS. Tres angelos uidit Abraham in figuram trinitatis, duos autem Lot, vt oſtenderetur ordo filii ad ſpiritum ſanctum.

✲ ORIGENES. Veniunt ad Abraham tres viri meridie, ad Loth duo veſpere veniunt. Non enim capiebat Loth meridianæ lucis magnitudinem. Abraham autem capax fuit plenum fulgorem lucis excipere. Obſerua autem quod Abraham cum duobus angelis etiam dominus affuit, ad Loth verò duo tantum angeli pergunt, & quid dicunt? *Miſit nos dominus conterere ciuitatem.* Ille ergo ſuſcepit eos qui perditum darent, non ſuſcepit eum qui ſaluaret. B

a *Quos cum vidiſſet.* GREGOR. Moraliter. Abraham tribus angelis occurrit, quia vir & dominus domus, ſcilicet ſpiritualis intellectus, debet in cognitione trinitatis clauſtra carnis excedere, & quaſi habitationis infirmæ ianuã exire. Cura carnis, quã Sara ſignificat, foris ad iactantiam non appareat, ſed poſt tergum uiri, id eſt, ſub diſcretione ſpiritus, ſolis neceſſarijs intenta, neſciat procaciter detegi, ſed verecundè moderari.

✲ GREG. Abraham non potuiſſet angelos videre, hoſpitio ſuſcipere, & cibos adhibere, niſi corpus ex aere aſſumpſiſſet. Non enim apparerent, nõ cibos ſumerent, niſi ſolidũ corpus ex C

b.8.Moral.4.

a Studio hoſpitalitatis hoc in exemplum relinquens nobis.
a ſtantes propè eũ. Quos cum vidiſſet, cucur- 1
a Initio fidei.
rit in occurſũ eorũ de oſtio tabernaculi. †ſui,
a Vnum qui tres viderat. b Deum in angelis ſentiens, mauult domino loqui quam angelis.
& adorauit †in terra, & dixit. † Domine ſi in 2
a In beneplacito. b Ne tranſitorie fruar viſione tua.
ueni gratiam in oculis tuis, ne tráſeas ſeruũ 3
b tuũ: ſed afferam pauxillũ aquę, & lauẽtur pe 4
des veſtri, & requieſcite ſub arbore. †Ponam 5
que bucellam panis †& confortetur cor ve- 6
a Vt hæc officia vobis exhiberem.
ſtrum, poſtea tranſibitis. Idcirco.n. declina-
a Ne charitatis vitare viderentur officia.
ſtis ad ſeruum veſtrum. Qui dixerunt: Fac vt 7
a Ne ſenex miniſtrare videretur tepide.
locutus es. Feſtinauit Abrahã in tabernacu- 8
a Vt mulier infidelis per virum fidelem ſaluetur. b Quaſi dicat eccleſiæ congregare de omnibus partibus. c Amphoras. Idem myſterium hic & in euangelio, vbi mulier tria ſata fermentat.
c lũ ad Sarã, dixitq́. ei: Accelera, tria ſata ſimi-
a Quia ſancti ſpiritus igne decocti ſunt, Deo cibus acceptabilis. b In pane vnitas credentium ſignatur, quia panis ex multis granis conficitur.
d læ commiſce, Et fac ſubcinericios panes. Ip-
a Vt eccleſia ex gentibus congregaretur, recurrendum erat ad antiquos.
ſe vero ad armentum cucurrit, & tulit inde 9
a Chrm de Patriarchis natum, vnde Placebit Deo ſuper vitulum nouellum, &c. b Excellentem in genere humano. c Commiſit ordini prophetarum annunciandum.
e vitulum tenerrimum & optimum, deditq́.

ex cæleſti elemento haberent. Nec mirum, quòd modò angeli, modò dominus vocantur, quia angeli vocantur qui exterius miniſtrant, & dominus oſtenditur, qui eis interius imperat. D

b *Sed afferam.* Ad hoſpitalitatis officia reuertitur, quæ etiam angelis exhiberi poſſunt, cum ex elementis corpoream formam aſſumunt: quod Abraham intelligens, deitatem in vnitate adorabat, & diſpenſationi angelicæ in forma viſibili miniſtrabat. Myſtice.

Alias non habet †ſui alias non habet †in terra.

c *Tria ſata.* Hæc in typum eccleſiæ dicuntur, quæ de tribus mundi partibus in unitatem fidei congregata eſt, & quaſi panis ſine fermento igne Spirituſſancti decocta eſt. Satum. †Act.26.c

STRA. Satum genus eſt menſuræ, Tria ſata, tres filios Noe ſignificant, ea quibus omne genus hominũ diſſeminatum eſt. Significatur ergo eccleſia, vel euangelica doctrina per totum mundum diſſeminãda, & in tribus mundi partibus, Aſia, Africa, & Europa, multiplicanda. Abrahã lauat pedes peregrinorũ & infert mẽſæ. Alias †ponã buccis. Alias †cõfortare. Reg.8.d. E

Tria ſata. de quibus Sara ſubcinericios panes facit, tres filios ſignificant Noe, ex quibus omne genus hominum natum eſt: qui diuinæ trinitati credentes aqua baptiſmatis per Saram, id eſt, eccleſiã conſperſi ſunt, & in vnum panẽ corporis Chriſti redacti. Hæc ſunt tria ſata farinæ, quę mulier in Euãgelio fermentauit: Azimi ſunt panes, quia ſine fermento maliciæ, & †languore nequitiæ & feruore peruerſæ doctrinæ oportet eſſe credentium vnitatem. 1.Cor.7.c. Alias †rancore.

d *Subcinericios.* Subcinericii ſunt vt p. pęnitentiã delictorum ſpirituſſancti vapore decocti; eſca Deo acceptabilis efficiant.

e *Vitulum tenerrimum.* Vitulus tener & ſaginatus, Chriſti corpus eſt † quo pro ſalute mundi ad arborem Crucis † immolatum eſt. Hic eſt uitulus, qui prodigo filio occiditur. Alias †qui Alias† immolatus.

✲ AMBROS. Tener, quia non dura ceruice, ſed molli iugũ legis F

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *hoſpitalitatis, & non venirent aliqui homines, fecit tres angelos apparere in ſpecie virorum, ut eis exhiberet hoſpitalitatis beneficium. Dicunt etiam* Hebræi, *quod cum hoc alia de cauſa apparuerũt, quia vnus veniebat ad nunciandum Saræ conceptum. alius ad ſubuertendum Sodomam, & alias quatuor ciuitates, & tertius ad ſanandum* Abraham *qui de nouo erat circuncisus, & liberandum Lot de ſubuerſione Sodomorum. Dicunt enim quòd apparitio fuit tertia die poſtquam fuerat Abraham circuncisus, & iſta apparitio angelorum eſt ſecunda. Expoſitores autem catholici dicunt, quod à principio capituli uſque adhuc, & in toto cap. ſequenti fuit vna apparitio tantum, ita dominus non apparuit in ſe, vel in aliqua ſimilitudine ipſum immediatè repręſentante, ſed tantum in angelis, quos fecit apparere, quorum vnus poſtea locutus eſt in perſona ipſius Dei: Sic igitur exponunt literam a principio capituli,* Apparuit autem ei dominus. *in hoc primo deſcribit apparitio iſta in generali, & in ſequentib. deſcribitur modus apparitionis in ſpeciali. & primo quantum ad locum, cum dicitur:* In conualle Mambre. *Secundum quantum ad diſpoſitionem Abrahę cui fiebat apparitio, cum dicitur:* Sedenti in oſtio tabernaculi ſu. *Tertio quantum ad tempus, cum ſubditur:* In ipſo feruore diei. *Quarto quantum ad perſonas apparentes authoritate Dei [illegible] dicitur,* Apparuerunt ei tres uiri, *id eſt, angeli in ſpecie virorum. Litera autem exponatur ſicut in expoſitione prędicta, excepto principio, cum dicitur.* Apparuit autem ei dominus ſedenti, *ſcilicet per angelos quos fecit apparere,*

1 Quos cum uidiſſet, &c. *In quo oſtenditur eius promptitudo ad hoſpitalitatis beneficium, & in hoc datur diuitibus exemplum.*

2 Et adorauit. *adoratione duliæ vt illos conuenientius poſſet inuitare.*

3 Et dixit, domine ſi inueni gratiam, &c. *Licet eſſent tres, tamẽ ſic apparebant quaſi vnus eſſet principalis & dominus inter illos, & ideò illum alloquitur credens, quod ſi ipſum inducat ad hoſpitium, alij duo ſequantur. Dicunt autem Hebræi, quod iſti tres angeli fuerunt Michael, Gabriel, & Raphael. ita quòd Michael erat in medio, alij autem duo ad dextram & ſiniſtram. Et hic erat modus ambulandi tunc, quando aliquis ſuperior erat duob. alijs, quia ille ambulabat in medio, & inde hoc cognouit Abraham quis erat ſuperior, & dicunt quod Michael hic erat in medio, & hic uenerat ad denunciandum Saræ conceptum. quia hoc erat principale negotium, eo quòd Meſſias, id eſt, Chriſtus erat inaſciturus, & interpretatio nominis conſonat: Michael enim interpretatur quis, vt Deus: Gabriel autem venerat ad ſubuertendum Sodomam, & interpretatio conſonat, interpretatur enim fortitudo Dei: Raphael autem venerat ad ſanandum* Abraham, *& ſaluandum Lot, & interpretatio conſonat, quia interpretatur medicina Dei.*

4 Sed afferam pauxillum aquę, &c. *Homines enim tunc non ita ibant equitando & calciati ſicut modo.*

5 Et requieſcite ſub arbore. *in vmbra & ad auram, propter æſtum imminentem.*

6 Ponàmque buccellam panis, &c. *Ex hoc manifeſtè patet, quod tunc credebat eos eſſe homines, ſciebat enim quòd angeli non indigebant talibus.*

7 Qui dixerunt, &c. *in quo apparet gratia hoſpitalitatis.*

8 Feſtinauit Abraham. *ne attædiarẽtur in nimia expectatione.*

9 Et tulit, &c. *puero, id eſt, coco. Hebræi autem dicunt. quòd iſte puer* ✲ *fuit*

MORALITER.

1 *Cucurrit in occurſum, &c.* ad eos deuotiſſimè inuitandũ, ſicut patet in textu ſequẽti. & hoc modo ſuſceperunt Galatæ Paulum. Vnde dicit Galat.4.b. *Sicut angelum Dei ſuſcepiſtis me.*

4 *Et lauentur pedes veſtri,* ſcilicet per famulos meos. Ecce humilitas.

5 *Ponàmque buccellam pa.* Ecce humanitas, quæ prædicatorib. eſt imponenda.

7 *Qui dixerunt, fac ut locutus es,* prædicatores enim gratanter accipere debent, quæ ſibi a ſuis hoſpitibus offeruntur.

✻ legis agnouit,crucis patibulū non recuſauit. Et merito tenet,
A de cuius capite & pedib.& inteſtinis nihil relictum eſt,& os
non eſt contritum ab eo,ſed totus epulantium cibo ceſſit.
a *Butyrum & lac*, cū carne vitu'i appoſuit, quia lac veterem
legem ſignat.vnde 1.Corinh.3.a.*Lac potum dedit vobis, non eſ-
cam, &c.* Tradiderat enim illis legis mandatum,quaſi Lac de duarum tabularum expreſſum vberibus hoc eſt teſtamentum fidei,quia nondum poterant, euangelicæ doctrinæ ſolidam eſcam ſumere. Butyrum uberrimum, & pinguiſſimum, euangelicum eſt teſtimonium, quod velut oleum fidelibus in ſignum datur. Vitulum cum lacte & Butyro appoſuit, quia nec corpus domini ſine lacte legis, nec hoc ſine euangelio eſſe poteſt. Sub arbore autem ſederunt in dominicæ paſſionis ſignum cuius prædicatores ſunt.

35.diſt.ca. 6 die & 42 diſt.§.1.

†4.Re.4.c Ro.9.b. Intra 21.r.

✻ *Cumq; comed.ſſent, &c.* GLOSSA GRAECA. Comederunt angeli diuina virtute,quod appoſitum erat cōſumentes,quemadmodū hiſtoria Gedeonis & Manne patris Samſon & Tobiæ intelligi poteſt.
B

Allegor. 1 eſſe ſiat Saræ fieri muliebria deſierant eſſe ipſiSaræ conſuetudo mulierū.Heb. Occulte intra ſeſe. 1 Pet.3.c. In q. Hebraicis al. † vxor tua. +nunquid paritura.

b *Ecce in tab.&c.* STRA. Abraham foris cum angelis.Sara in tabernaculo eſt, quia fortiū & doctorum eſt à parte prædicare,exemplis Inſtruere.Infirmorum & inſipientium diſcere,& ſubditos eſſe.

✻ HIERONYMVS. *Reuertens veniam, &c.* Iuxta aliam literam, *reuertens veniam ad te in tempore hoc, & in hora hac, & habebit filium Sara.* pro hora,*vitam*,legimus in Hebræo,vt ſit ordo vel ſenſus, Reuertar ad te in tempore vitæ,quaſi dixero, ſi vixero. Hæc autem ἀντεωσως τάτως,vt cætera.

a Studioſe prædixit paſſio ne conſummandum.
a puero: Qui feſtinauit & coxit illum. † Tulit
a Euangelicam pinguedinem vel doctrinam. b Potum paruulorum, veterem ſcilicet legem. c Chriſtum paſſum.
quoque butyrum & lac,& vitulum quem co-
a His ſacramentis aluntur miniſtri Chriſti.
xerat,& poſuit coram eis. Ipſe verò ſtabat iux 1
a Quia ſacramentum crucis intuebatur. b Cruce.
ta eos ſub arbore Cumque comediſſent,di-
xerunt ad eum: Vbi eſt Sara vxor tua? Ille re- 2
a Quia In eccleſia mulieri non permittitur docere,latet Sara. Quaſi,non eſt mulieris in publicum prodire.
b ſpondit: Ecce in tabernaculo eſt. Cui dixit: 3
a Prius refecti vt homines in vnitate deitatis,cuius beneficio erant implenda ventura prædicunt.
c Reuertens veniam ad te tempore iſto, vita 4 5
d comite,& habebit filium Sara vxor tua. Quo 6
a Hic Sara ſynagogam ſignificat,quæ in vmbra ſacramentorum ſe abſcondens: Chriſtum veniſſe non credit. Quia nondum fidem adhibuit.
audito, Sara riſit poſt oſtium tabernaculi. ✻ 7 8
a Presbyteri tam ætate quam moribus.
e † Erant autem ambo ſenes prouectæque æta 9
a Quibus deficientibus mulier parere definit:vt commendetur miraculum ſi ſterilis pariat. b Menſtrua. c Diſceptando de oraculo.
tis, & deſierant Saræ fieri muliebria. Quæ 10
a Naturalem conſequitur rationem.
riſit occulte, dicens: † Poſtquam conſenui, & 11
dominus meus vetulus eſt, voluptati operam
f dabo? Dixit autem dominus ad Abraham: 12
Diſceptando. a Quaſi quare plus acquieuit naturæ quam diuinæ potentiæ.
Quare riſit Sara † dicens: † Num vere paritura
ſum anus? Nunquid Deo eſt quicquam diffi- 13

apparentib.ſicut in hominib. Deum apparuiſſe ſæpe ſcriptura teſtatur,ſed poſtea angelos fuiſſe cognouerunt. D

✻ ORIG. Ideo Sara latuit,quia in eccleſia mulieri non permittitur docere. Hom.4.in Geneſ.

e *Erant autem, &c.* Seniorum ætas minor eſt, quam ſenum, & ſi ſenes appellentur ſeniores. Vnde ſecundum medicos ſenior vir de muliere ſeniore filios facere non poteſt etiam ſi adhuc muliebria fluant. ſecundum hoc Abraham miratur Dei potentiam de promiſſione filij, & hoc miraculum poſuiſſe Apoſtolum accipere poſſumus. Emortuū enim corpus non omnino ad generationem erat, ſi mulier iuuenilis ætatis fuiſſet. Sed de prouecta ętate generare non poterat, de Cethura enim poſtea generauit,quia iuuencula fuit. Tradunt enim medici,qa ſenex de fœmina prouectioris ætatis(& ſi muliebria contingant ei)generare nō poſſit, de iuuencula autē poſſit. Rurſus mulier prouectæ ætatis,& ſi adhuc muliebria contingant ei, de ſeniore parere non poteſt, de iuuene poteſt. Miraculum ergo fuit, quia vterque ſenex & prouectæ ętatis, & deſierant muliebria Saræ.

Vita mite, ſa vine Chald. præ. quo vo ritis vi E +Et ipſ ſubauc flmin, a teg. ſus ſit Abrah Alii ſ ipſu t. nacul tai pe berna Abral | Luc Vbi ſi Abrah

✻ ORIGENES. Quantum ad ętatem corporis pertinet,multi ante eos numeroſioribus annis duxerant vitam, nemo tamen presbyter appellatus eſt. Vnde uidetur nomen hoc ſanctis nō longa uitatis ratione,ſed maturitatis aſcribi.

Vbi ſi

c *Et habebit fi.* Promittit Deus Saræ ſterili filium dicēs,Circa hoc tēpus veniam,non tempus, ſed qualitatem ſui aduentus ſignificat,quoniam per filium repromiſſum fidelis populus erat naſciturus. Vnde Eſa.54.a.& Gal.4.d. *Lętare ſterilis,quæ non parturis, &c.*

d *Quo audito, &c.* AVG. Arguitur Sara,quia riſit, & non Abraham cum ſimiliter riſerit,quia illius riſus admirationis fuit, huius dubitationis,quod diiudicare potuit qui corda nouit. Negat Sara ſe riſiſſe cum Deū non poſſit latere,ſed forte homines putabat. Abraham vero Deū intelligebat,ſed humani tatis officia † præbendo,quæ tantum infirmæ carni neceſſaria ſunt,mirum eſt,niſi homines prius arbitratus eſt,ſed in quib. Deum loqui intelligeret, quibuſdā ſignis diuinæ maieſtatis appa-

In q.ſuper Geneſ. C

alias + exhibendo.

f ✻ *Voluptati operam dabo.* HIER. Alia li era. *Riſit autem Sara in ſemetipſa, dicens, necdū mihi factum eſt vſque nunc, & dominus meus ſenex eſt.* Aliter multo legitur in Hebræo *Riſit Sara, etc.* dicens, *poſtquam attrita ſum, facta eſt mihi voluptas.* Symmachus ita tranſtulit, *poſtquam vetuſtate conſenui, facta eſt mihi adoleſcentia.*

Voluptati operam dabo, &c. GREGORIVS MORAL. Cura carnis,cum ſæpe dicitur, vt de ſemine præſumat, & totam ſe in diuinę ſpei fiduciam transferat deſpicit,& ceſſante ſtudio ad eſſe ſibi vitę ſubſidia diffidit. Vnde Sara promiſſiones Dei audiens ridet,ſed ridens corripitur,correpta protinus fœcundatur,& quę in iuuentute vigens fœcundari non potuit, annis fracta ſenilib. concepit,quia cum cura carnis ſui confidentiā habere deſiſtit, contra ſpem ex diuina promiſſione accipit, quod habituram ſe ex humana ratione dubitauit. vnde bene qui generatur riſus dicitur, quia dum ſupernæ ſpei fiduciam concipit, quid mens noſtra aliud quàm gaudium parit? F lib.9. ral.c.

✻ a Non

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *fuit Iſmael filius ſuus cui tradidit cibum parandum, vt eum aſſuefaceret hoſpitalitatis operibus.*
1 Ipſe vero,&c. *videndum ne aliquid deficeret. Sequitur.*
2 Vbi eſt Sara vxor tua. *Hoc petunt non ex ignorantia, ſed vt conuenientius nunciet ur eius conceptus de propinquo futurus.*
3 Ecce in tabernaculo eſt. *Erat enim ſimplex & uerecunda, & ideo ſe non exponebat aſpectib. hominum.*
4 Cui dixit: *ſcilicet ille angelus de tribus qui uenerat ad nunciandum eius conceptum.*
5 Reuertens veniam ad te. *In quo oſtenditur quod angeli ſunt ſoli citi inſiorum.*
6 Vita comite. *Loquitur more humano, quia homo æſtimabatur ab his quibus loquebatur.*
7 Et habebit fi.&c. *Non adoptiuum.*
8 Quo

8 Quo audi.&c. *Reputans illud dictum friuolum, & cauſa ſubditur.*
9 Erant autem am.&c. *Et ſic erat unū impedimētum generationis commune ambobus, & unū ſpeciale in Sara, quod notatur cū ſubditur.*
10 Et deſierant Saræ fieri muliebria. *Id eſt, menſtrua, poſt quorū ceſſationem non eſt apta mulier ad conceptionem. Sequitur.*
11 Poſtquam conſenui,&c. *quaſi dicat non decet, & ex hoc uidetur, quod Sara continuit ab actu coniugali, ex quo tranſijt tempus ſuum concipiendi ſecundum naturam, quouſque fuit certificata de conceptu futuro diuina uirtute.*
12 Dixit autem dominus ad Abraham, *id eſt, ille angelus qui inter tres apparebat ut ſuperior, & qui uenerat ad nunciandum Saræ conceptum.*
13 Nunquid Deo eſt quicquam difficile. *Acſi dicat, licet impoſſibile ſit naturæ dare tibi conceptum, non tamen Deo eſt difficile, cætera patent uſque ibi.*
1 Cum

MORALITER.

5 *Cui dixit, Reuertens ueniam ad te. Sequitur.*
7 *Et habebit filium Sara.* Per hoc oſtēditur, quod prędicatores non debent ſuis hoſpitibus dicere friuola, ſed ędificatoria, ex quib. Sara, per quam ratio ſignificatur, vt dictum eſt ſupra, concipiat dicitur, & pariat opus bonum. Circa ſecundum, ſcilicet, Sodomorum interitum dicitur.

5 *Deſcen-*

A a *Non riſi, &c.* AMBROS. Vel ideo negauit ſe riſiſſe, quia ignorauit, ideo riſit: quia prophetauit.

a Quaſi ſicut dixit fiet.
ficilè? Iuxtá condictum reuertar ad te hoc codē
a Anni futuri, quia præterito tempore vmbræ ſuccedet qui ſignabatur in vmbra.
b Antropoſpaios ſicut cætera.
tempóre: vitá comitē, & habebit Sara filium: Ne
a Quia ſcilicet timuit. b Adhuc fœmineam incredulitatem increpat.
a gauit Sara dicens: Nón riſi, timóre perterrita. Dñs 1
autem: Non eſt (inquit) ita, ſed riſiſti. Cum ergo
a Quia cum Abraham tractauerant de futura miſericordia: iam contra Sodomam iudicium intentatur. 2
ſurrexiſſent inde viri, direxérunt oculos cōtra So
a Euentum futurorum ignorans. ſed dominus ſicut vult pios ſcire premio iuſtorum ſic non ignorare ſupplicia impiorum. 3
domam, & Abrahā ſimul gradiebatur, deducēs 4
b eos. Dixitq. dñs: Nū celare potero Abrahā q̄ ge- 5
ſturus ſum, cū futurus ſit in gentem magnā, ac
robuſtiſſimā: & benedicendæ ſint in illo oēs na
Quaſi ideo notifico ei iudicia mea, vt ſequacibus ſuis nota faciat.
Non ſolum prima, ſed etiam obedientiam iuſtitiæ filiorum eius promiſit: Deus Abrahę, vt circa eos etiam promiſſa compleantur. 6
tiones terræ? Scio.n. q̄ præcepturus ſit filiis ſuis,
a Eo fine. b Pręcepta. c Recedant a malo.
& domui ſuę poſt ſe, vt cuſtodiát viam dñi, & fa
ciā iuſtitiá & iudiciū, vt adducat dñs pp Abrahā
oīa quæ locutus eſt ad eum. Dixit itaq; dñs: Cla-
Euidentia publicati flagitii, quæ accuſatore non eget. 7
c mor Sodomorū & † Gomorrhę multiplicatus 8
a Conſuetudine quaſi ſuperpoſito lapide. b Vt a præcipitatione iudicii compeſceret mala. Sodomæ: prius voluit probare quam iudicare. 9
d eſt, & peccatum eorū aggrauatū eſt nimis. † De- 10
ſcendā & videbo, vtrū clamorē, qui venit ad me,
opere cōpleuerint, an non eſt ita, vt ſciam. Con-
a Quia dominus in angelis loquitur: nunc in eius perſona: nunc in angelorum ſtilus alternatur.
uerteruntq. ſe inde, & abierūt Sodomā. Abrahā 11
vero adhuc ſtabat corá dño, & appropiquās ait: 12
a Per iuſtitiam paucorum vult impetrare miſericordiam multorum.
Aliqui remiſſione digni, quia quinquageſimus remiſſionis annus eſt. 13
e Nūquid perdes iuſtū cū impio? Si fuerint quin- 14

b *Num celare pote.* Bene dominus Abrahæ ſecreta ſua committit, quem voluntatis ſuæ & ſecretorum fidelem executorem cognouit, de quo in carne naſciturus erat, *in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſconditi.* 2. Cor. 2. a. Promittit quoque Abrahæ non ſolum præmia, ſed obedientiæ filiorum eius iuſtitiā, & circa eos promiſſa cōpleri. Rurſumque promittitur Iſaac, *in gentem magnam futurus*, & quod *in eo benedicentur omnes gentes terræ*. Quibus verbis duo illi promituntur, Gens Iudęorum ſecundum carnem, & omnes gentes per fidem.

B ✻ RVPERTVS. *Num celare potero, &c.* Subauditur tantis repugnantibus cauſis. Primo, quia futurus eſt in gentem magnā futurus, inquam magis ſecūdum fidem quam ſecundum carnem, in gentē magnam ac robuſtiſſimā, videlicet, cuius merendo fortitudinem, recte dicam, quia *regnum cęlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.*

c *Clamor Sodomorum & Gomorrhæ, &c.* AVGVST. Si hæc verba non dubitantis, ſed iraſcentis & minantis accipiamus, nulla eſt quęſtio. Humano enim more ad homines loquitur Deus, & ira eius ſine perturbatione eſt, quia immutabilis eſt. Sępe autem ſic minando

D dicim⁹: Videamus ſi nō tibi facio, & ſi nō potero tibi facere, vel ſciam, i. experiar vtrū nō poſſim. Sed perturbatio non cadit in Deū. Mos autē humanę locutionis eſt cui Deus ſe coaptat, vt humanę infirmitati conueniat.

GREG. MORAL. Peccatum vero cū voce, culpa eſt in actione. Peccatū vero cū clamore, culpa cū libertate. (lib. 5. moral. c. 7.)

d *Deſcendam & videbo, &c.* Mala hominum nō ante credamus quàm probemus. Et ecce per angelos ad cognoſcenda mala deſcendit, & tanto crimine inuolutos inueniens, quaſi patientiam prætermiſit, & eos igne iudicii ante iudicii diem præuenit, qui cum tranquilitate iudicat, vt maiora crimina tarde credantur, & veraciter agnita citius puniantur. (lib. 19 moral. c. 32.)

✻ ORIGENES. Quando ad Abrahā reſponſa dantur, non dicitur Deus deſcendere, ſed ſupra ipſum aſtare, nunc autē quia peccatorum cauſa agitur, deſcendere dicitur Deus. Vide ne aſcenſionem & deſcenſionem localem intelligas. Sed deſcendere dicitur Deus, quando curā humanę fragilitatis habere dignatur. (Homi. 4.)

E Propter, ſuper.

e *Si fuerint quinquaginta iuſti, &c.* ISIDOR. Quinquagenarius numerus a quo vique ad decem deſcendit, pœnitentiam ſignificat. Vnde & quinquageſimus Pſalm. pœnitentialis eſt. Si ergo conuerterentur, ſaluarentur. Sed cum

†2 q. 1. De accuſa. qualiter 2. & c. cū di lecti. 1. 1 e ſim. c. licet Heli.

Prędicitur Abarhę interitus Sodomorum Myſtice. Quinquagenarius numerus penitentiā ſignat.

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Cum ergo ſurrexiſſent inde viri. *i. angeli in ſimilitudine virorū.*

C 2 Direxerunt oculos, &c. *Incipientes ire verſus partem illam.*

3 Et Abraham ſimiliter gradiebatur. *Sicut ſolet fieri ex curialite humana, quod hoſpites per aliquod ſpacium conducantur. Abraham enim adhuc credebat eos eſſe homines itinerantes.*

4 Dixitque dominus. *Hic oſtenditur pietas Abrahę orando pro proximo, & primo eius oratio deſcribitur, & ſecundo exauditio oſtenditur. c. 19. Circa primū ſic proceditur, quia primo ponitur reuelatio Abrahæ facta de Sodomorum ſubuerſione. ſcdo ponitur oratio eius pro populi liberatione, ibi:* Abraham verò. *Primum exponitur dupliciter, ſecundum.n expoſitionem Hebraicam in principio huius capituli poſitam dominus qui loquebatur non eſt aliquis de trib: angelis prædictis, ſed ipſe dominus qui ſm illam expoſitionem dr̄ apparuiſſe Abrahæ in principio capituli. Secundum aūt aliam expoſitionem iſte qui vocatur hic dominus, eſt ille angelus qui denunciauit conceptum* Saræ. *vt prædictū eſt, et ſm hoc dicendum q̄ licet Abraham vſque tunc crediderit illos angelos eſſe homines, tamen tunc reuelauerunt ei quod eſſent Angeli, & ex tūc ille principaliter Angelus loquebatur in perſona* Dei. *Litera autem ſequens in aliis vniformiter exponitur ſecundum iſtam & aliā expōnem.*

5 Num celare po. Ab. &c. *ac ſi diceret. Cum Abraham ſit mihi familiaris amicus, non eſt decens quod ego celem ei vindictam quam facturus ſum in ciuitatib.* Sodomorum, *& maxime cum illam terram promiſerim Abrahæ, & cauſa amicitiæ Dei cum Abraham, ſubditur.*

6 Scio enim, &c. *Et ſequitur.*

7 Clamor Sodomorum & Gomorrhę. *Peccata.n. eorum erant patentia & manifeſta, ſecundum quod dr̄ Eſa. 3. b.* Peccatum ſuum, quaſi Sodoma prędicauerunt nec abſcondeunt. *& ppter hoc dñr hic clamare. Et eſt hic conſiderandum q̄ tria genera peccatorū leguntur clamare ad* Deum. *Primum eſt occiſio innocentis, ſm quod dicit dominus ad Cain Gen. 4. b.* Vox ſanguinis fratris tui Abel clamat ad me de terra. *Secundum eſt peccatum contra naturam, ſicut hic dicit. Tertium eſt defraudatio pauperum laborantium de quo habetur Iacob. 5. a.* Merces operariorum veſtrorum, qui meſſuerunt regiones veſtras, quæ fraudata eſt a vobis clamat, & clamor eorum in aures domini Sabaoth introiuit.

8 Multiplicatus eſt. *Addendo peccata peccatis.*

9 Et peccatum eorum aggraua. &c. *Hebræi dicunt, quod iſta aggrauatio fuit eo quod quando puellam occiderūt morte inſolita, eo quod dederat alimentum pauperi. & hoc conſonat dicto Ezec. 16. f.* Hæc fuit iniquitas Sodomæ ſororis tuæ, ſuperbia, ſaturitas panis, & ocium & manum egeno & pauperi non porrigebant.

10 Deſcendam & vi. &c. *Hoc dicitur non quia Deus indigeat tali inueſtigatione, ſed vt doceantur per hoc iudices non ſententiare donec diligenter inquiſierint veritatem.*

11 Conuerteruntque, &c. *ſ. duo angeli, qui apparebant in ſpecie virorum ut hr̄ in principio ſequentis capituli. Tertium aūt qui annunciauerat Saræ conceptum, & qui loquebatur in perſona domini, vt dictum eſt, adhuc remanſit tibi cum* Abraham *ſm iſtam expoſitionem. Scdm vero expoſitionem Hebraicam prætactam, ille angelus qui annunciauerat Saræ conceptum, quia perfecerat legationem ſuam, diſparuit & receſſit, quia duo tantum angeli mittebantur a Deo Sodomā, vnus ad ſubuertendum patriam, alius ad liberandū* Lot. *Et ille qui vocatur hic cōiter cum quo Abraham loquebatur, eſt ipſe Deus qui ſibi apparuit prout dictum eſt in principio capituli. In aliis aūt litera vniformiter exponitur Abraham uero adhuc ſtabat coram domino.* Abraham. *n. audita populi condemnatione, pietate motus capit rogare dominum pro eius liberatione. Et ideo dicitur.* Stabat coram domino, *paratus ad populi adiutorium, & accipitur hic* domino, *pro ipſo Deo ſcdm expōnem Hebraicam, ſecundum aliam vero pro angelo loquente in perſona* Dei.

12 Et appropinquans ait. *Vt conuenientius orationem ſuam proponeret.*

13 Nunquid perdes iu. cum im. *q. d. non. Et quia ſciebat Lot eſſe iuſtum, liberationem eius habuit pro obtenta & ideo conuertit ſe ad liberationem aliorum, dicens.*

14 Si fuerint quinquaginta iuſti in ciuitate, *id eſt in ciuitatibus, quia*

MORALITER.

† 11 *Deſcendam, & uidebo utrum clamorem qui uenit ad me, opere compleuerunt, &c.* Per hęc domini verba, *cuius oculis omnia ſunt nuda & aperta.* Heb. 4. d. oſtenditur nobis, quod ſententia contra aliquem non eſt citò, ſed poſt diligentem examinationē ferenda. Sequitur.

tum Deus aſpicit deliſicientes hoſle ad pœnitentiã conuer ti, illico ardore immoderatæ luxuriæ igne gehennæ compe ſcit. Vſque ad decem iuſtos non petire Sodomã dixit. quia ſi in quolibet per decem præceptorum cuſtodiã Chriſti nomẽ inueniatur, non peribit. Denarii.n.numeri figura & crucem Chriſti ſignificat.

Quid diuitias ſuas æſtimabat, qui ſeipſum puluerẽ cineremq; putabat. Aperte cernimus in quo loco ſe poſuerat, qui ſe pul uerem, & cinerem etiam cũ Deo loqueretur, æſtimabat. Qua ergo pœna feriendi ſunt, qui ad ſumma non proficiunt, & de minimis ſe extollunt.

In cap. 18. ✠ PROCOPIVS. Quamobrem cupit iniuſtos quoq; ſeruari? in hunc ſenſum loquitur. Paucæ ſalis micæ cõſeruãt a putredine multam carnem, pauca & parua vincula continent magna ædificia, ſic iuſti conſeruant iniuſtos.

lib. 18 moral. c. 33. a Loquar ad dominum, &c. GREG. MYSTICE. Sancti quanto magis diuinitatis in terna proſpiciunt, tanto magis ſic nihil eſſe conſpiciunt. Abraham pulnis & cinis perſtat in oratione. Nuſquam legitur Abrahã ſe cinerem & puluerem profeſſum eſſe, niſi cum meruit Dei locutionem habere. Et ait. Loquar ad dominum meũ cum ſim pulnis, &c. Fortaſſe enim aliquid ſe eſſe crederet, ſi veram eſſentiam quæ ſuper ipſum eſt nõ ſenſiſſet. Pſal. 102. c. ibi. Vnde & Dauid exclamat: Memento domine quoniam pulnis ſum, &c.

B GREGOR. MORALITER. Quoſdam per tumorẽ ſenſus nõ eleuat, ſed per miſericordiæ opera. Quidam dum ſe terrenis abũdare cõſpiciunt, veras diuitias non requirunt, & † æternum regnum non amant, quia temporalia ſufficere putãt. Non eſt ergo ſenſus in crimine, ſed affectus. Cuncta. n. quæ Deus cõdidit bona ſunt. Sed qui bonis male vtitur, † hic agit vt pro edacitatis ingluuiẽ eo quo viuere debuit pane moriatur. Pauper ad requiẽ Lazarus venerat, ſuperbum diuitẽ cruciabãt tormenta, Diues tamen Abraham fuerat qui Lazarum in ſinu tenebat Ait tamen. Loquar ad do. meum cum ſim puluis & cinis, &c.

alias † æternã patriã.

alias † hic. Luc. 16. c.

quaginta iuſti in ciuitate; peribunt ſimul, & non parces loco illi propter quinquaginta iuſtos ſi fuerint in eo? Abſit a te, vt rem hãc facias, & occidas iuſtum cum impio: fiatq́. iuſtus, ſicut impius. Nõ
a Vt innocens pereat. b Iuſte diſponis. c Orando hæc dicit, non inuehendo.
eſt hoc tuum qui iudicas omnem terram: Nequaquã facies iudiciũ hoc. Dixitq́. dñs ad eum. Si inuenero Sodomis quinquaginta iuſtos in medio ciuitatis, dimittam omni loco propter eos. Reſpõ a dens Abraham ait: Quia ſemel cœpi, loquar ad dõ
a Sublimitatem promiſſionis temperat ſubiectione humilitatis.
minum meum, cum ſim puluis, & cinis. Quid ſi
a Quinque ſenſibus deditis, & remiſſione indigni.
b minus quinquaginta iuſtis, quinq́. fuerint, delebis
a Id eſt propter eos qui corpus quadragenaria abſtinentia domant, & ſenſibus quinque ordinate vtuntur non parces omnibus.
propter quadragintaquinque vniuerſam vrbẽ? Et
a Parcam.
ait: Nõ delebo, ſi inuenero ibi quadragintaquinq.
a Legis, & euangelii præcepta ſeruantes. quater. n. decem quadraginta fiunt.
Rurſum. locutus eſt ad eum: Sin aũt quadraginta * inuenti fuerint, quid facies? Ait: Non percu
a Quia videbatur dominum interrogans arctare reſponſo, temperat præfatione quod quærit.
tiam propter quadraginta. Ne quæſo (inquit) indigneris, domine, ſi loquar. Quid ſi inuenti fuerint ibi triginta? Reſpondit: Nõ faciam, ſi inuenero ibi
a Lehem cum ũde trinitatis ſeruantes, ter enim decem triginta fiunt.
triginta. Quia ſemel, ait, cœpi, loquar ad dominũ meũ. Quid ſi inuenti fuerint ibi viginti? Dixit:
a Seruantes mandata cum dilectione Dei, & proximi propter denarium & binarium.
Nõ interficiam propter viginti. Obſecro (inquit) c ne iraſcaris domine, ſi loquar adhuc ſemel: Quid
a Decalogi mandata ſeruantes.
d ſi inuẽti fuerint ibi decem? Dixit: Non delebo pro e pter decem. Abiit dominus, poſtquã ceſſauit loqui ad Abraham, & ille reuerſus eſt in locũ ſuum. †

b Quinque fuerint. Quinq; ciuitates igneis imbribus combuſtæ. Omnes enim q quinque corporis ſenſus libidinoſe tractauerunt, futuro incendio ſunt cremandi.

c. Quid ſi inuenti, &c. ALCV. Non neceſſe eſt hoc de omni loco accipere. De Sodomis autem potuit dici, quia ſciebat Deus nec decem eſſe ibi, & ideo ſic reſpondebatur Abrahæ ad exaggerationem iniquitatis Sodomorũ.

d Decem. Denarius crucem Chriſti deſignat quia; x. litera qua denarius exprimitur in figura crucis formatur.

† e Dixit. Sciebat enim nec vnum ibi eſſe præter Lot; ad exaggerandam iniquitatem hoc dicitur, ſicut apud Hieremiam. Videte ſi inueniatis hominem facientem iuſtitiam, quã ſi, inuenite vel vnum, & parco eis.

✠ AMBROSIVS. Diſcimus ex hoc loco quãtus mu tus ſit patriæ vir iuſtus, quẽadmodum nõ debeamus inuidere ſanctis, nec temere derogare. Illorũ etenim nos fides ſeruat, illorum iuſtitia ab excidio defendit. Sodoma quoq; ſi habuiſſet viros decẽ iuſtos, potuit nõ perire.

✠ CHRISOSTO. Sæpe ſolet dominus propter paucos multis dare ſalutem. Et quid dico propter paucos iuſtos. Sæpe qñ non inuentus eſt, in † hac vitã iuſtus, ꝓpter defunctorum virtutem, viuẽtium miſeretur & curam habet; vnde clamat dicens, protega ciuitatem hanc propter me & propter Dauid puerum meum: q. d. hic author erit ſalutis his, qui ſua ſe perdiderũt deſidia.

CAP.

C NICOLAVS DE LYRA.

✠ quia erant quinq; ciuitates In. H erigo autẽ aliquando accipitur ſingulare pro plurali ſicut Exo. 8. f. Venit muſca grauiſſima, i. multitudo muſcarũ. Vel in ciuitate in ſingulari ꝑ Sodomã; quia illa ciuitas principalis erat, & ſub illa intelliguntur aliæ quatuor quæ erãt ei ſubditæ propter quod reges illarũ iuerunt cũ rege Sodomorũ ad prælium tanquã uaſalli ſui vt habetur ſupra 14. Patet ergo quod pro qualibet ciuitate accipiebat decem iuſtos, petens a domino liberationem cuiuſlibet ciuitatis ꝑ decem iuſtis in ea repertis ſecundum quod exponunt Hebræi. Sequitur.

b Quid ſi minus quinquaginta iuſtis quinq; fuerint. Ita quod cuilibet ciuitati aſſignentur nouem iuſti, petẽs Abrahã quod pro illis nõuem parcatur cuilibet ciuitati, nõ. n. auſus fuit ad minorem numerũ deſcendere, quia conſiderebat, quod octo perſonæ iuſtæ fuerant in arca tẽpore dilunij, & tamen nullus alius fuit ſaluatus propter eorũ iuſtitiam & ideo quando Abraham quærit vltra, ſi parceret propter quadraginta intelligitur de liberatione quatuor ciuitatum tãtum, & quando propter triginta, intelligitur de liberatione trium, & quando propter viginti, de liberatione duarum, & quando propter decem, de liberatione vnius, & ideo ibi ſtetit, quia non erat vltra deſcenſus. Expoſitores autem catholici dicunt, quod a principio petitionis Abrahæ vſq; ad finẽ intelligitur facta pro liberatione totius populi quinq; ciuitatũ, ſed procedit ſic deſcẽdendo vſq; ad decem iuſtos, tentando, obtenta vna gratia, ſi poſſit maiorem impetrare. vltra vero decem, non deſcendit. Decem. n. homines, & non pauciores faciunt populum. Quod aũt pro iuſtitia minoris populi, petatur liberatio populi maioris iniuſti, non videtur irrationabile petere, ſed quod pro iuſtitia tam paucorũ, qui non poſſunt dici populus, peteretur liberatio populorum quinque ciuitatum videtur magis extraneum, & ideo Abraham non fuit auſus vltra deſcendere.

F

MORALITER.

† Non delebo ſi inuenero ibi quadragintaquinque. Rurſumque, &c. Poſtea ſubditur.

† Non dele. pro. dec. Ex quo patet, quod ꝓpter paucos iuſtos, parcendum eſt multitudini, qñ bono modo poteſt fieri, & quãdo mali ſine periculo bonorum non poſſunt exterminari. Propter quod ſaluator Matt. 13. d dicit. Sinite vtraque creſcere vſq; ad meſſem, ne colligentes zizania, eradicetis ſimul & triticum.

In cap. 18. vbi dicitur in poſtilla. Expoſitores autem catholici dicunt quod a principio capituli.

ADDITIO I.

Diſcuſſio ſeu examinatio harũ duarũ expoſitionũ circa apparitionẽ Abrahæ factã in hoc loco, nõ eſt ſic ſuperficialiter tranſeũda, ſicut in poſtilla. Cõmuniter. n. tenet eccleſia i hoc loco, Abrahæ fuiſſe factã reuelationẽ de trinitate diuinarũ perſonarũ, & vnitate diuinæ eſſẽtiæ. Vnde eccleſia cõiter cãtat, quod Abrahã tres vidit, & vnũ adorauit. Sed diligẽter aduertẽti ſatis cõprobãt veritas ex litera catholica expoñis ex multis. Primo, qa ſi hæ eſſent duæ apparitiones, prima eſſet omo ſuperflua. Cũ. n. dr Apparuit ei dñs, &c. nõ exprimit qđ aliqđ dixiſſet dñs Abrahæ, nec econtra, quia ſtatim ſubdit. Cũq; eleuaſſet oculos. Ex quo patet, qđ proceſſus ſeu forma illius viſionis conſiſtebat in apparitione illorũ triũ virorũ. Et ſic exponit Rab. Moy. in lib. de directione perplexorũ. ſ. quod apparitio domini in hoc facta Abrahæ exprimitur per hoc quod ſequit. Cum eleuaſſet, &c. Item quia angelo loquente cũ Abrahã de annũciatione Saræ, & ipſa vidente Deus locutus eſt Abrahæ continuam locutione angelicã ſine aliqua interruptione quaſi eſſet idẽ angelus ſi

licet qui loquebatur ſit Deus. Vnde dicit, Dixit autem dñs, &c. quare riſit Sa. quod non eſt intelligendũ de identitate eſſentiali, ſed de identitate repræſentatiua. ſ. quod ille angelus tunc loquebatur in perſona diuina quam in illa apparitione repræſentabat. Item dictũ angeli. ſ. reuertẽs veniam ad te, &c. ſi legitur impletum niſi in hoc quod dicitur infra. 21. cap. Dominus autẽ viſit. Sa. &c. In quo apparet quod ille angel⁹ qui dicit ſe reuerſuum, & dominus viſitans accipiuntur in hoc loco pro eodem, modo prædicto. Item hoc patet ex adoratione Abrahę quod poſt quam uidit tres, unum adorauit, quod intelligendum eſt de adoratione latriæ. Dicit enim Et adorauit in terra. quod vnũ ab ipſo adoratum, adonai uocauit, ut patet in litera Hebraica, Item hoc patet ex obſequio Abrahæ prædictis viris ſeu angelis impenſo. Tum in locutione cum ſe vocat ſeruum. Vt cum dicit, Ne tranſeas ſeruum, &c. Tum in hoc quod ea quæ ad conuiuium parauerat per ſeipſum cũ magna diligentia ſeu feſtinatione, faciebat, ut cũ dicitur: Feſtinauit Abrahã in tabernaculũ, &c. Ipſe uero ad armentũ cucurrit, &c. q̃ feſtinãt, &c. Tulit quoque butyrum, &c. & poſuit coram eis, Vnde Orige. Conſydera protinus ſenem Abraham impigrum & alacrem in officijs. Item quia ipſis recumbentibus dicitur: Ipſe vero ſtabat iuxta eos, quaſi non audens conſidere cum eis, nec etiam illi ipſum Abraham ad hoc inuitabant, quæ omnia attenta dignitate Abrahę & eius ſenectute irrationabiliter fierẽt, niſi hæc apparitio eſſet ſibi repreſentatiua diuinorũ, & Abrahã hoc ſpiritu ꝓphetico cognouiſſet. Vnde Am. in li. de Abrahã. Vide primo fidei myſterium Deus illi apparuit, & tres aſpexit, cui Deus refulſit in trinitate, non ſine filio patrem ſuſcipit, nec ſine ſpiritu ſancto filium confitetur. Hæc ille. Ex quibus & alijs ad hoc correſpondentibus in litera contentis ſi attente conſideretur, manifeſte patet quod hæc fuit una apparitio incedens ad hoc quod dicitur, Apparuit autẽ ei dominus, in principio huius cap. 18. uſque ad principium ſequentis c. ſ. xix. ubi dicitur. Abiit dominus poſtq̃ ceſſauerat loqui Abraham, Et ideo cum angeli receſſiſſent abeundo Sodomam, interponitur, Abraham uero adhuc ſtabat coram domino, cõtinuando prædicta dicendis ſub eadem apparitione. In qua Abrahæ poſtquam à Deo audiuit, Ambula corã me, & eſto perfectus, &c. prout ſupra fuit

B dictum in additione in c. immediate præcedenti, & recepit pactũ dñi in carne ſua in fœdus æternum, &c. ſcil. ad æternitatem docens: vt in Gl. ſtatim fuit ſibi facta apparitio trium diuinarum perſonarũ cũ vnitate diuinæ eſſentię repręſentatiuã; Vt ille qui pater multarum gentium conſtituebatur a deo in vera fide ultimum terminum in quẽ fides tendit ſaltem ænigmatice ſeu repræſentatiue uideret. Et conſequẽter oſtẽderetur eſſe interceſſor pro delinquentib. etiam alienigenis, tanquam pater multarum gentium vt patet in facto Sodomorũ, quę eſt ſecunda pars poſt principalẽ huius apparitionis. Vnde recte conſideranti hæc expoſitio eſt uera apud catholicos & literę magis cõſona, licet forte apud infideles diſtinctionẽ perſonarum in diuinis non recipientes poſſet irrationabiliter declinari, De quo catholicus exponens curare nõ debet prout declaratum fuit in quæſt. ſuper prologum art. 5. Et notandũ quod licet in exordio creationis mundi, & deinceps ſępe pluralitas perſonarũ diuinarum cũ eſſentiæ unitate innuatur, non tamen numerus determinatus diuinarum perſonarum explicitę oſtenditur vſque ad tempus Abrahæ in hac apparitione, ex quo dignitas Abrahę demonſtratur, & pręſertim in his, quę ad fidem pertinent.

In eo. c. 18. vbi dicitur in poſtilla. Et adorauit adoratione dulię.

ADDITIO. II.

Hæc adoratio uidetur eſſe latriæ, quia ubi dicitur. Domine ſi inueni gratiam. &c. ibi ponitur adonai, vt dictũ eſt. Adorabat enim Abrahã deũ repræſentatũ per iſtos tres uiros, Vnde Aug. 15. de ciui. dei. Abraham in tribus viris Deum cognoſcebat, cui per ſingularẽ numerũ loquebatur, etiã cũ eos homines eſſe arbitraretur. Hęc ille. Nec ualet quod Hebræi dicũt, ꝙ unus apparebat quaſi dominus inter alios, quem Abrahã alloquebatur. Nã Abraham ibi expreſſe uocat ſe ſeruũ illorum, nõ tñ vni⁹. Dicit enim: Idcirco declinaſtis ad ſeruũ veſtrũ. De nominib. autem horum trium angelorum nõ uidetur temere aliquid aſſerendum ſed uериſimiliter uidetur eſſe dictum quod ille qui venerat ad denunciandum Saræ conceptum, a qua Chriſtus ſecundum carnem naſciturus erat, eſſet Gabriel. Ipſe enim denunciauit Danieli tempus aduentus Chriſti. Dan. ix. f. Similiter & Zachariæ conceptum præcurſoris ipſius Chriſti. Luc. 1. a. Et finaliter beatæ uirginis Chriſti conceptionem. Luc. 1. ca.

In eo. c. 18. ubi dicitur in poſtil. Secundum autem aliã expoſitionem.

ADDITIO. III.

Secundum uero expoſitionem. ſ. catholicam ſupra dictam iſte qui vocatur hic dominus, eſt uerus Deus ſub ratione deitatis ab Abraham apprehenſus, non habito reſpectu ad diſtinctionem perſonarum, ſicut in q̃ quamplurimis locis ſacra ſcriptura reperitur.

In eo. c. 17. ubi dicitur in poſt. Vltra vero decem non deſcendit.

ADDITIO IIII.

C Hier. 5. a. legit: Circuĩte uias hieruſ. & q̃rite ĩ plateis ei⁹, an inueniatis virũ faciẽtẽ judiciũ, & q̃rẽtẽ fidẽ, & ꝓpiti⁹ ero ei hieruſ. ex quo uĩ ꝓ iuſtitia uni⁹ ĩm, nõ eſſet irrationabile ꝙ liberaretur vn⁹ popul⁹. Vñ non vr̃ extraneũ, q Abrahã auſus fuiſſet petere quod Hier. in pſona domini cõcedebat. Ad ꝙ dictũ ꝙ in hoc loco deus loquitur more humano, ut doceret Abrahã, q(ꝓut deus in hoc loco teſtat̃) præceptu-

rus erat filijs ſuis & domui ſuæ poſt ſe cuſtodire viã domini, & facere iu- D
dicium, & iuſtitiam addiſceret, quoniam procedendum eſſet per viã iuſtitię in puniendis magnis flagitijs, quæ publicã euidentiã habent, de qbus intelligit clamor. Vnde ſecundum Ambr. Peccatum cum clamore, culpa cũ libertate eſt. Et ideo iſtę collatiões inter Deum, & Abrahã referẽdæ ſunt ad informationẽ ipſius Abrahæ modo humano, ut cũ dicit, deſcẽdã & uidebo, præcipitationẽ iudicij cõpeſceret, præſertim quo ad maiora crimina, quę quanto acrius ſunt punienda, tanto uidentur tardius credẽda, ut in gl. Abrahã autẽ nõ petiuit in hoc loco miſericordiã ſimpliciter, ſed admixtã cum iuſtitia, Vñ dicit: abſit à te, ut occ. iu. cũ im. et. Et ideo poſtq̃ accessit ad numerum decẽ, ceſſauit ultra petere, æſtimans ꝙ modicum quaſi nihil reputatur, ut dicit philoſophus. 2. Phy. Hieremi. vero in perſona dei more diuino loquitur, cuius miſericordia eſt infinita, vt ſic etiã propter unum tantum parcendum dicit eſſe quandoq. cæteris.

REPLICA.

Correctorij cõtra Burg. factorẽ. In c. 18. exponit poſtillator apparitionem factam Abrahæ ſecundum intentionem Hebræorum & etiam doctorum catholicorum ad literã multum ſufficiẽter & intelligibiliter. Sed quia myſticã expoſitionem hic non tangit, ſed in opere ſuo morali. Burg. dicit eum ſuperficialiter facere, & facit longam digreſſionem, quę tamẽ ad ſenſum literalem non uidetur pertinere. Nam illum paſſum Tres vidit & unum adorauit, et exponit de trinitate perſonarum & vnitate eſſentiæ, per allegoriam. Similiter beatus Aug. 2. de tri. c. 5. & glo. ordi. unde etſi in hac apparitione deus repræſentabatur ad literã, & ĩ eius perſona fiebat locutio miniſterio angelico in corporib. aſſumptis: Abraham tamen primo putabat eos eſſe homines, quib. humanitatis impendebat obſequia, ſed ex colloquio aliquid ſupra homines excellẽtię habere eos cõcepit, vtputa ſcire occultum, ſcire riſum, etc. quę ex litera trahi poſſunt, unde nõ dubitauit Deum adeſſe. Hęc eſt ſententia beati Aug. 16. de ci. Dei. c. 18. & magiſtri hiſtor. Patet ẽt in ſpeciali ex geſtis Abrahæ ipſum primo non intellexiſſe Deum uel angelos fuiſſe in hac apparitione. Quemadmodum ſentit Burg. hic contra poſtillatorem. Nam ſtultum fuiſſet deo uel angelis pedum corporalẽ exhibere loturã, nec minus ſtultum intelligentijs infatigabilibus deputare locum quietis poſt laborẽ, multumq. irrationabile immortalib. proponere cibum. Qui enim cibo egent immortales eſſe non poſſunt. Quod uidit Ariſtoteles in lumine naturali, & Abraham non dubitauit, nec dubitare debuit ex lumine fidei. Ex quib. manifeſtum eſt ꝙ primum putabat eos homines eſſe, & pro tunc eis cultum duliæ tantummodo exhibuiſſe, ſed per colloquia, mores, & eorum concluſiones & determinationes continuo didicit Abrahã angelos eos eſſe, ipſumq. deum repręſentare, Ideo aliquando loquebatur eis E
pluraliter dicẽs: Idcirco declinaſtis ad ſeruum ueſtrum. Aliq̃ñ ſingulariter dicẽs: Nunqd pdes iuſtum cum impio, ſicq; exhibuit eis cultum hyperduliæ, ſed ſi latriæ, recepit ſignatum pro ſigno, repræſentatum deum pro repræſentantib. angelis. Quib. bene penſatis ſoluuntur faciliter ea quæ per Burg. ſunt adducta in contrarium.

In eo. c. ubi poſtillator exponens adorationem Abrahæ dicit eam fuiſſe latriã, allegans ad hoc quod in Hebræo habetur Adonai, ubi nos habemus dñe. Hoc uidetur Burgen. fingere, quod in Hebræo ſcilicet habeatur Adonai. Nã Exo. 6. a. dicitur: Ego ſum dñs qui apparui Abrahã, Iſaac & Iacob, & nomẽ meũ Adonai nõ indicaui eis. Quomodo igitur Abrahã vocaſſet dñm Adonai cum nomẽ illud nõ fuit ei notum nec indicatum. Et puto eum ſępe ſic fingere qñ loquitur de Hebraica ueritate. Hoc tñ nõ urget, quia ſm beatum Hiero. Adonai nõ eſt proprium nomẽ, quia interpretatur dominus vel dominator, quę poſſunt cõuenire alijs quã ei cui latria eſt adhibenda. Nec valet inſtantia ad illud quod dicant Hebręi, unum illis trib. apparuiſſe quaſi alijs præſtantiorẽ, quia dicit Burg. ꝙ Abrahã dixit ſe ſeruum oĩum trium. Stat enim apparere regẽ cum quatuor uel quinque principib. Inter quos rex apparet ſolennior, & tñ quis dicat ſe ſeruum oĩum. Sed in principali uidetur Bur. implicare. Allegat enim beatum Aug. quod Abrahã arbitrabatur eos homines eſſe, ſicut & uerum eſt, ut patet ex dictis in pręcedenti. Et ibi dẽ Burg. dicit Abrahã deo latriã exhibuiſſe in propoſito, qui ſingulariter de eis loquebatur. Vnde arguitur contra Burg. quia Abrahã in eodẽ literę contextu loquebatur de eis pluraliter, igitur nõ exhibuit eis latriam à contrario ſenſu. igitur ſi exhibuit latriam, non exhibuit latriam, quæ eſt implicatio, Nec fortaſſe ualet fugere ad myſteriũ trinitatis perſonarũ, quia hoc ueteri lege fuit ualde uelatũ, quãuis multipliciter fuit ſub uelaminib. expreſſum. Nec Abrahã adhuc in hoc loco in eo myſterio forte plene fuit inſtructus. Quib. ſic ſtantib pro Burg. reſpondetur, quod cũ Abraham eos quos æſtimabat eſſe hoĩes, ex certis ſignis cognouit angelos eſſe, & ipſos Deum repræſentare, locutus eſt eis ſingulariter, habendo reſpectum ad angelos repręſentantes, & ita æſtimatione prima exhibuit illis duliam, ut vult poſtillator. Sed poſthac melius inſtructus E
propter repræſentatum latriam exhibuit, ut vult Burg. Et hunc intellectum uidetur aperire idem Burg. in additione ſequenti ubi dicit ꝙ Abraham apprehendit in hoc loco Deum uerum ſub ratione deitatis, non habito reſpectu ad diſtinctionem perſonarum. Sed quid ueritatis habeat hoc Burg. quo ad aliqua, aliud requirit tractatum. In eodem cap. ubi poſtillator dicit Abraham ultra decem non deſcendiſſe, &c. Burg. inſtat per illud Hiere. 5. a. Circumite vias Hieruſalem, &c. ubi ſecundũ quod Bur. exponit pro unius iuſtitia tantũ conceditur uenia toti communitati

A *ritati, ſi ergo fuiſſet extra eũ Abrahã petere pro paucioribus quã decẽ. Hic dico quod illũ ſenſum Hieremiæ aliter poſtillator exponit & melius dicẽs, quod virum, nõ accipiatur hic pro unico tãtũ, ſed accipietur ſingulare pro plurali. Sicut Exod. 8. f.* Venit muſca grauiſſima. *i. multitudo muſcarũ. Probat autẽ ſuã expoſitionem ex eo, quia ibi erant Hieremias, Baruch, & Abdemelech Aethiops, qui iuſti commemorãtur. De duob. primis dubium non eſt. De tertio dicitur Hierem. xxxix. d.* Anima tua erit tibi in ſalutem, quia in me habuiſti fiduciã, ait dñs. *Et hunc locum dimittit Burg. intactũ:* Nec valere videtur diſtinctio Burg. *de modis loquendi hic & ibi, diuino. ſ. & humano, quia vtrobique ſunt quæſtiones, non deciſiones. Deus enim parcit aliquando multis propter paucos, aliquando autem non parcit propter multos. Nam 3. Regum. 18. a. habetur quomodo non pepercit Samariæ, ſed totam afflixit fame propter idololatriam, cum tamen ſaluati fuerat ſeptem millia virorum* qui non curuauerant genua ſua ante Baal: *vt patet. xix. a. ibidẽ. Sic & aliquando punit multos propter vnum, ſicut propter peccatum Dauid, ut patet. 2. Regum ultimo. quorum omnium cauſas quærere non eſt præſentis propoſiti.* D

CAP. XIX.

a V*Eneruntq; duo angeli, &c.* Notãdũ quod tres angeli numero impari Abrahę apparent, quia numero impari De⁹ gaudet. Sodomã venerũt pari numero. i. duo, quia numerus prim⁹ ab vnitate recedit, & princeps eſt alteritatis, quaſi femineã figurãs molliciẽ. Venerũt in *veſpere*, quia iã Sodomitis occubuerat ſol iuſtitiæ.

Nota de ĩpari numero.

b *Qui cũ vidiſ. &c.* Dum occurrit Lot & adorat angelos videt intelligere, dũ ad refectionẽ corporis inuitat, homines uidetur putare. Sic de his & de illis qui Abrahę apparuerunt, idẽ intelligẽdũ eſt. Ex hoc aũt loco ſcripturæ & multis alijs cõmendatur virtus hoſpitalitatis. Vnde Paul⁹ Heb. 13. a. *Hoſpitalitatẽ nolitæ obliuiſci. Per hãc enim placuerũt quidã Deo, angelis hoſpitio receptis.*

Pueri, ſerui. Hoſpitalitas cõmendatur

B Homi. 43. ✱ CHRYSO. Verè admirari licet Loth uirtutem, qui conuerſans in medio impiorũ, nõ ſolũ nõ fuit negligẽtior, ſed maiorẽ uirtutẽ prę ſe tulit. Vbi ſunt qui dicũt, quod non ſit poſſibile in media ciuitate ſeruare uirtutẽ, ſed opus eſſe receſſu & mõtanæ quadã cõuerſatione? Et hęc dico nõ prohibẽs receſſum ab urbibus, ſed mõſtro uolẽti ſobrie agere nihil indè obſtaculi eſſe.

Cœnã eis parat.

✱ GLOSSA GRECA. Notandum tãdũ ubi bñficia Dei explicantur, Deũ adeſſe, ubi uero ſupplicia exercentur, Angelos mitti, ut ſciamus Deo benefacere, iucũdũ & placitũ Deo ꝓprie eſſe, vlciſci uero Deo, ingratũ eſſe.

✱ PROCOP. Tres adeunt Abrahamum, duos ueniunt Sodomam. *Nam pater non iudicat quenquam, ſed omne iudicium dedit filio*, cui adeſt naturaliter ſpiritus ſanctus.

CAP. XIX.

a VEnerũtq. duo angeli Sodo 1
a Expectante cuiuslibet hoſpitis aduentum:
mã veſpere, ſedẽnte Lot in 2
b forib. ciuitatis. Qui cũ vi- 3
a Vt appareret quàm hoſpitalis eſſet.
diſſet eos, ſurrexit & iuit 4
obuiã eis, & adorauit pro- 5
nus in terrã, & dixit: Obſecro, dñi, declinate 6
c in domum pueri veſtri, & manete ibi. Lauate pedes veſtros, & mane proficiſcemini in
a Futurum exterminium ſignificant, dum ſe immunes & abhorrere flagitia Sodomorum monſtrant.
viã veſtrã. Qui dixerũt. Minimè, ſed in pla- 7
d tea manebimus. Cõpulit illos oppidò, vt di- 8
a Quia humana forma indutos vel veſtitos videbat.
uerterẽt ad eũ. Ingreſſiq́ue domũ illius fecit
a Quia immunis e fermento nequitiæ Sodomorum.
conuiuiũ, coxit azima, & comederũt. Prius 9
a Quia tranquillitatem caſtitatis ſemper inquietare moliter circumſtrepens latrago libidinum.
aũt quàm irẽt cubitũ, viri ciuitatis vallauerũt do 10
mũ † illius a puero vſq. ad ſenẽ, oĩs populus
ſimul. Vocaueruntq́. Lot, & dixerũt ei: Vbi

I. ciuitatis Sodomæ. alii nõ habet † illius

✱ GREGOR. Angeli quos prius infirmos abiectoſq; deſpexerant, iã ſocios venerãtur. Hĩc eſt quod Loth & Ioſue angelos adorant. nec tñ adorare prohibentur, Ioãnes uero in apocalypſi ſua adorare angelũ voluit, ſed tamẽ idẽ hunc angelus ne ſe debeat adorare conpeſcuit, dicẽs, *Vide ne feceris, conſeruus enim tuus ſum.*

c *Lauate.* Quod hoſpitib. ſolet fieri, ut affectus terreno puluere ſordidati, & acidia, & puſillanimitate tanquàm puluerulentis ſqualorib. emũdentur. Vnde in monaſterijs pro uenientib. de uia oratio celebratur.

d *Cõpulit illos.* ALCV. Angeli quaſi coacti domũ Lot ingrediunt, vt charitas ipſius tentata & ꝓbata remuneraretur, & vt oſtenderet quantum eſſet hoſpitalitatis bonum. Hoſpitalem domũ ingreſſi ſunt, & hoſpitem liberauerũt clauſas hoſpitibus domos ignis ingreſſus, peccatores perdidit.

☞ I *Habeo*

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XIX.

Diuiſio.

VEneruntq. duo ang. &c. *Hic conſequenter deſcribit Abrahę exauditio, quãtũ ad liberatiõẽ ipſi⁹ Lot, ĩ qua ſic ꝓceditur, quia primo ponit deſtructionis Sodomę occaſio. Secũdo ipſi⁹ Lot liberatio. ibi:* Iã propè erat vt effringerent fores. *Tertio deſtructionis executio, ibi:* Igitur dñs pluit ſuper Sodomã. *Quarto inceſtus ꝑpetratio, ibi,* Aſcenditq. Lot de Segor. *Circa primũ ſciendũ, quod licet peccata preterita demeruiſſent ſubuerſionẽ Sodomorũ, tamẽ vltima occaſio fuit ex nefario crimine, quod volebant cum angelis in ſpecie iuuenũ apparentib. exercere, quod deſcribitur cũ dicitur:*

1 Veneruntq; duo ang. &c. *Vnus ad ſubuertendum patriam, alius ad liberandum Loth & eius familiam.*

2 Veſpere. *Tantum enim tardauerunt, ut uiderent ſi parceret terræ propter preces Abrahæ, quia erant angeli boni.*

3 Sedente Lot in forib. ciui. *Dicunt hic* Hebræi, *quod illa die ſedebat tanquã principalis inter iudices, qui tunc temporis ſedebant ad iudicandũ in porta ciuitatis, Sed iſtud non conſonat literę ſequenti. inf. eo. c. ubi dicitur ipſi Lot:* Ingreſſus es vt aduena, nunquid vt iudices? *quaſi dicatur, non, & ideo melius dicitur, quod in domo Abrahæ didicerat hoſpitalitatẽ, & ideo circa ueſperã uenerat ad portam ciuitatis, ut uideret ſi ueniret aliqui peregrini, & eos duceret ad domũ ſuã. Et ideo ſubdit.*

4 Qui cum vidi. eos. *ſcilicet in ſpecie uirorum.*

5 Surrexit & iuit, &c. *Credens eos eſſe homines peregrinos.*

C 6 Adorauitq. *adoratione duliæ, ut facilius inclinaret eos ad declinandum in domum ſuam. Sequitur.*

7 Qui dixerunt, minime. *Videtur quod mentiti ſint angeli, quia intendebant a domum eius declinare. Dicendum quod non, quia licet intenderent finaliter illuc ire, tamen non intendebant immediate ire ad petitionem primam ipſius Lot, vt per hoc declararetur magis pietas ipſius, & daretur alijs exemplum hoſpitalitatis. Ideo ſequitur.*

8 Cõpulit illos oppidò. *i. valde, & tũc acquieuerunt, Simile habetur Luc. vlt. d. de duob. diſcipulis euntib. in* Emaus, *cum quib. dñs erat in ſpecie peregrini,* & finxit ſe lõgius ire, *cũ ſubditur, quod* coegerũt eum, remanſit cũ illis, *Ex quo patet quod ad ſimplicẽ inuitationem non remanſit cũ eis, & ex iſtis locis & ſimilib. habetur quod peregrini non ſolum ſunt inuitandi ad hoſpitium ſuperficialiter & leuiter, ſed cum inſtantia magna.*

9 Coxit azima, &c. *Ex hoc loco dicunt Hebræi, quod tempus erat paſchale, in quo precipitur in lege, quod Iudæi comedant azymos panes ſeptẽ dieb. Et quod Lot iſtam obſeruationem didicerat in domo Abrahæ. Sicut enim aliqua alia ceremonialia ante dationẽ legis obſeruabantur, vt de circunciſione dictũ eſt c. 17. Et de obſeruatione ſabbathi. c. 2. Ita dicũt hic de obſeruatione paſchali, Sed hoc videtur falſum, quia Exo. 12. e. ubi agitur de exitu filiorũ Iſrael de Aegypto, dicitur, quod exierũt nocte paſchali: Et cauſa quare tũc cõederũt panes azymos aſſignatur, quia nõ poterãt aliquid fermẽtare, eo quod Aegyptii cogebãt eos exire. ex quo manifeſte patet, quod nõ habebãt azima comedere ex aliqua obſeruatione prius inſtituta, ſed ex hoc quod in illo exitu fuerũt coacti vti azymis, inſtitutũ eſt ut de cętero in ſolennitate paſchali azymis uterẽtur, in memoriã ſui exitus de Aegypto. hoc ẽt uidetur ex nomine paſchæ, quod trãſitus interpretatur, eo quod illa nocte angelus dñi tranſiit per Aegyptum, Aegyptios percutiẽs, & filios Iſrael ſaluãs, & quia eadẽ nocte filij Iſrael inceperũt exire de Aegypto ſe diſponẽdo ad exeũdũ in mane, ut uidebitur Exo 13. a. trãſirẽt ad terrã ꝓmiſſionis. Propter quod nõ uidetur quod antea eſſet aliqua obſeruãtia paſchalis. Et ideo quãdo dicitur,* Coxit azyma, *hoc eſt, quia tales panes cito poſſũt fieri hoſpitib. aduenientib. Sequitur.*

10 Omnis pop. &c. *Synecdoche eſt locutio, ſicut dicitur, Tota ciuitas currit ad tale ſpectaculũ, licet aliquando maior pars remaneat. Non enim eſt ueriſimile quod totus populus ciuitatis magnæ eſſet circa domũ Lot.*

✱ Educ

MORALITER.

Veneruntq. duo angeli, &c. In hoc capitulo tria deſcribuntur, ſcilicet ipſius Lot ſalus, Sodomorum interitus, & ipſius Loth inceſtus. Circa primum dicitur.

1 *Veneruntq. duo angeli, &c.* Per quos deſignantur predicatores ſimul combinati. ſicut dicitur Luce. 10. a. de predicatoribus euangelij, *Miſit illos binos ante faciem ſuam, &c.* Qui debent denunciare Sodomæ, i. congregationi malorum deſtructionẽ.

2 *Sedente Lot in forib. ciu.* Vt peregrinos duceret in domũ ſuã, per quod deſignatur quod homo iuſtus ſtudeat alios inducere ad iuſtitiã. Prouer. 21. b. *Excogitat iuſtus de domo impii, ut detrabat impios a malo.* Et quoniam ſicut iuſti nituntur impios a malo retrahere, ſic impii iuſtos ad malũ inducere. ideo ſubditur.

* † *Viri ciuitatis valla. do.* vt cũ angelis, quos homines putabãt, facerent opus nefarium, ſed quoniam iuſtus pro poſſe malum nititur impedire. ideo ſubditur in perſona eius.

a *Habeo duas filias.* AVG. Vtrum admittenda ſit compenſatio flagitiorum vel quorumlibet peccatorum, vt faciamus mala ne ſiant grauiora, an pturbationi Lot non ſit conſilio tribuendũ, merito q̃ritur? & nimitum periculoſiſſime hæc cõpenſatio admittitur. Si aũt perturbatio mentis fuerit, nullo modo eſt imitanda.

c *Percuſſeruntque cęcitate.* AVG. Græce ἀορασία, id eſt, auidentia, ſi poſſit dici, quæ faciat non videri, nõ omnia ſed quod nõ eſt opus. Qũo.n. deficerent quærendo oſtium, ſi cæcitate percuſſi eſſent, vt nihil viderent. Sua enim calamitate turbati nihil vlterius requirerent. Hac ἀορασίᾳ percuſſi erant, qui Heliſeum quęrebant & qui Chriſtum poſt reſurrectionem cũ ipſo ambulantes nõ cognoſcebant. — D in q. ſuper Geneſim.

✻ CHRYSOST. Qualem defenſionem habebimus, cum iuſtus neque filiabus parcit, vt hoſpitum ſeruet curã. Nos autẽ ita im miſericorditer erga fratres noſtros afficimur, & ſæpe frigida verba proferim'. Quid mihi cum eo commune.

b *Et introdux. ad ſe Lo.* GREGOR. Malis aduerſantib. intra domũ Lot reducitur & munitur, quia quiſque iuſtus prauorũ inſidias ſuſtinens, ad mẽtem reuertitur, & manet interritus. Sodomitę ĩ domo Lot oſtiũ inuenire nequeunt, quia corruptores mentium cõtra vitam iuſti nullum reprehenſionis aditum inueniunt, percuſſi cæcitate quaſi domum circumeunt, quia inuidentes facta & dicta perſcrutantur. Sed quia de vita iuſti fortis & laudabilis actio vbique obuiat, errantes parietem palpant. — B

a Filij noctis operibus noctis obtenebrare volunt filios lucis.
ſunt viri, qui introierunt ad te nocte? Educ illos huc vt cognoſcamus 1
eos. Egreſſus ad eos Lot, poſt tergum accludens oſtium, ait: Nolite 2
a Perturbatus flagitio vult commutare.
a (quæſo) fratres mei, nolite malum hoc facere. †Habeo duas filias, quæ 3
necdum cognouerunt virum. Educam ad vos, & abutimini eis, ſicut
a Homines tantum putabat. b Mos fidelium eſt ab omni iniuria hoſpites defenſare.
vobis placuerit, dummodo viris iſtis, nihil facia[b]tis mali: quia* ingreſ-
ſi ſunt ſub † vmbra culminis mei. At illi dixerũt: Recede illuc. Et rur-
a Quaſi peregrina iudicia non recipimus.
ſum: †Ingreſſus es (inquiunt) vt aduẽna, nunquid vt iudices? Te ergo
a Quos tentatione libido ſuperare non poteſt, grauioribus ſtimulis vrget.
ipſum magis quàm hos affligẽmus. †Vimq́; faciebant* Lot vehemen
tiſſimè Iam *propè erat, vt infringerent fores, & ecce miſerunt ma- 4
a Quia cum caſtitas bene vſque ad lapſum impetitur, ſæpe bonorum adiutorio intra conſcientiæ clauſtra inuiolata ſeruatur.
a Quia aditus cordis contra prauos motus ratione munitur. 5
b nũu viri, & introduxerunt ad ſe Lot: cla[a]uſeruntq́; oſtium, et eos, qui 6
a Auidentia. b Ita vt iniuſto nihil reprehenſibile viderent.
c foris erant, percuſſerunt cæcitãte a minimo vſque ad maximum, ita[b] 7
a Cætera videbant.
vt oſtium inuenire non poſſent. Dixerunt autem *ad Lot: Habes hic 8
a Familiares Lot, merito eius poſſent ſaluari, ſi voluiſſent cum eo a malis longe fieri.
tuorum quẽpiam generum aut filios, aut filias? Omnẽs qui tui ſunt, 9
a Quaſi plus valuit apud eos malum inolitum, quam bonum inſolitum.
educ de vrbe hac. Delebimus enim locum iſtum, eo quod increuerit
d clamor eorum coram dño, qui miſi nos vt perdamus illos. + Egreſſus

in q. Heb.

d *Egreſſus. &c.* HIER. In ſequẽtib. filiæ Lot virgines fuiſſe legũtur. Et ipſe ad Sodomitas dixit: *Ecce duæ filiæ meę, q̃ non cognouerunt uirum, &c.* Nũc autem dicitur habuiſſe generos. Sed quidam arbitrãtur eas, quæ viros habuerunt in Sodomis periiſſe, & quæ virgines erant cum patre exiſſe. Sed Hebraica veritas habet. *Egreſſi' eſt Lot. Et locutus eſt ad ſponſos, qui acceptur erant filias eius.* Virgines ergo filiæ necdũ fuerant matrimonio copulatę.

†2.Pe.2.b

Sap. 19.c. Deus eripit Lot a Sodomitis quorũ prædicit ſubuerſionem.

E

* viri.

✻ CHRYS. Ne putes diuerſa eſſe, q̃ a iuſto ſuperius ſunt dicta. Mos.n. veterib. illis erat ante multũ tp̃s ſponſalia facere, ſæpè itẽ & cohabitare deſpõſatis, & ſimul cũ parẽtib. conuerſari. Quia igitur iã deſponſatio erat facta, ideo vocat eos generos. — Vbi ſupra

c Per / a Cum

NICOLAVS DE LYRA.

1 Educ ills, &c. *concubitu nefario.*

2 Egreſſus ad eos Lot poſt, &c. *Ne intrarent domum eius, & impeterent hoſpites quos adhuc credebat eſſe homines.*

3 Habeo duas filias, &c. *Hoc dixit vt euitaretur maius malum, ſ. uitium contra naturam, & violentia hoſpitum ſuorum. De iure.n. naturali eſt conſeruare hoſpites. Et patet litera. Hic quærendum eſt vtrum Lot peccauit offerendo filias illis luxurioſis? Et uidetur quod nõ, quia de duobus malis minus malum eſt eligendum, ſed maius malum eſt uitium cõtra naturam, quam defloratio uirginum per ſtuprum, ergo, &c. Itẽ Moſes promiſit dare libellum repudij, quod erat illicitum, ſecundum quod dicit ſaluator* Matth. 19. a. ad duritiam cordis ueſtri, &c. *Et hoc ad euitãdum malum, ſ. vxoricidium. Vnde dicit gloſſa ibidem. Permiſſum eſt eis, ut uxores dimitterent, ne eas occiderent, & tamen Moſes ſanctus fuit, nec in hoc peccauit, ergo & ipſe Lot potuit cõcedere filias ſuas ad euitandum uitium contra naturam, & violentiam hoſpitum ſuorũ. Item licite permittuntur meretrices in ciuitatib. ne omnia turbentur libidinibus. ſecundum* Auguſtinum. *Contrarium uidetur per dictum Auguſt. quod Lot turbatus dixit hoc quia tales commutationes non ſunt faciendæ. Dicendum, quod illicitum fuit ſibi concedere abuſum filiarum ſuarum. Charitas.n. eſt ordinata, & ideo nullus debet cõmittere aliquid inordinatum quo ad ſe, vt præcaueat maiori peccato alterius. Vnde ſi cũdum* Aug. *lib. contra mendacium, etiam ad præcauendum homicidium non eſt mentiendum. Lot autem non potuit offerre filias ſuas modo prędicto, quin conſentiret in re, quod erat peccatum de genere, non ſolum veniale ſicut eſt mendacium officioſum, ſed etiam mortale, tamen exoneratus fuit a tanto, & ſi non a toto. Tum ratione perturbationis mentis in qua erat. Tum quia vitio peſſimo in ſuis conciuibus, & violentię in ſuis hoſpitibus occurrere intendebat. Ad primum in contrarium dicendum, quod verum eſt in corporalib. ſed quod homo faciat peccatum quodcumque minimum ad euitandum maius in alio: nõ eſt licitum.* Non enim facienda ſunt mala, ut ueniant bona, *ſecundum quod dicit* Apoſtolus. *Ad ſecundum dicunt aliqui, quod Moſes non conceſſit ex ſe, quia peccaſſet, ſed authoritate domini qui poteſt matrimonium coniungere & diſſoluere prout ſibi placet. Nec illi qui ſic vxores dimittebant peccabant quantum erat ex ipſa dimiſſione, ſicut nec filij* Iſrael *peccauerunt ſpoliando Aegyptios authoritate domini, qui poteſt, prout vult vni auferre, & alteri dare. Poterat tamen eſſe peccatum in dimittentib. ex alia cauſa, ſ. ſi iniuſtè obediant vxores vel huiuſmodi. Sed hoc dictum non videtur conſonum verbo ſaluatoris.* Matt. 19. b. & Mar. 10. b. quod ſi quis dimiſerit vxorem, niſi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur, & qui dimiſſam duxerit mœchatur, *quod nõ eſſet uerum, ſi primum matrimonium eſſet diſſolutum. Et ideo aliter poteſt dici, quod repudium vxoris fuit permiſſum, quia non puniebatur in lege, non per hoc quod foret licitum, ſicut & dare ad vſuram extraneo. ut habetur Deut. 24. a. ubi de hoc plenius dicetur. Ad tertium dicendũ, quod lex humana permittit meretrices, inquantum non punit talem fornicationem, quia non poteſt omnia punire, ſed aliqua rationabiliter dimittit Dei iudicio punienda, non tamen licitum eſt legiſlatori ad meretricium uel fornicationem inducere, etiam pro maiori malo vitando. Qd autem inducitur quod de iure naturali eſt conſeruare hoſpites ſuos, &c. Dicendum quod quilibet tenetur hoſpites tueri inquantum poteſt per modum licitum, non tamen debet peccare ad eorum tuitionem propter ordinem charitatis, ut dictum eſt.* — C — F

4 Iam propè erat, &c. *Hic interponitur ipſius* Lot *liberatio, quia uiolentia ſuper ipſum increſcebat.*

Et ecce miſerunt, &c. *id eſt, angeli, quia tempus erat ut oſtenderent poteſtatem angelicam*

5 Et introdux. ad ſe Lot. *inuitis omnibus qui erant circa domum.*

6 Et eos, &c. N*on taliter quod nihil uiderent, ſed quia non uidebant ea quæ quærebant & volebant uidere, & vocatur talis cæcitas* ἀορασία, capiendo pro *ἀκρισία quod eſt priuatio iudicij. Eodem modo percuſſi fuerunt illi qui quærebant* H*eliſeum ut habetur 3. Reg. 6.*

8 Dixerunt autem ad Lot. *Reuelantes ei quod eſſent angeli miſſi ad deſtruendum ciuitatem propter populi iniquitatem.*

8 Habes hic, &c. *Et hoc dicũt* Hebræi *q̀ Lot hẽbat duas filias maritatas in ciuitate, quarũ filij hic filij* Lot *uocãtur. Sed hoc nõ uĩ uerũ. qa infra dĩ quod* Lot *iuit* ad generos ſuos qui accepturi erant filias ſuas. *ut ſaluaret eos, & multo fortius ſi habuiſſet in ciuitate filias maritatas & nepotes, citius iuiſſet ad ſaluandum eos, cætera patent vſq; ibi.*

bant / a Et

MORALITER.

1 *Habeo duas fil. &c.* Per quas intelligi poſſunt ſuperbia temporalis & corporalis vita. Hęc.n. pro proximi ſalute ſunt exponẽda. Sed quia mali nolunt acquieſcere verbis bonorum, Ideo percutiuntur primò cęcitate per obſtinationem. Et ſecundò igne & ſulphure per æternam damnationem. Apoc. 21. b. *Pars illorum in ſtagno ignis & ſulphuris.* Dicitur autem ipſi Lot, per quem figuratur iuſtus.

1 Noli

a *Cum q; eſſet mane, &c.* ISID. Lot frater Abraham iuſtus & ho A ſpitalis in Sodomis ſignificat corpus Chriſti, quod in omnib. ſanctis inter impios gemit, quorum factis non conſentit, & a quorum permixtione liberabitur in fine ſæculi illis damnatis ſupplicio ignis æterni.

Myſtice.

c *Eſt ciuitas, &c.* ISID. Sodoma interpretatur cæcitas, & exprimit mundana deſideria. Altitudo montium ſpeculatio perfectorum. Sed quia multi mundi illecebras fugiũt tñ in actione poſiti contemplationis apicem ſubire nequeunt. Exiuit Lot a Sodomis, ſed ad montana non peruenit. Vnde Lot. ait *Eſt ciuitas hæc, &c.* Iuxta dicitur, & tamen ad ſalutem tuta, quia actiua vita nec a mũdi curis ex toto diſcreta, nec a gaudio æternæ ſalutis eſt aliena.

li.2.de Abrahã c.6.

b *Diſſimulãte illo, &c.* AMBR. Morabatur adhuc Lot, vt perſuaderet generis ſuis, & pene non eſt profectus, vt euaderet, niſi vrgentibus angelis, & tenẽtibus manus eius egredi coactus eſſet.

† Accepturi erant. Acceperãt

Hom.4.

*ORIG. Ergo in flagitiorum exceſſu vrbis non parcit Deus propter bonos, ſed iuſtũ ſegregat, ne pereat cum impio.

Nota perpetuo. cum, Lot. Scelere, vel punitione.

*PROC. Non verbis ſolum a vitiis nos dehortatur Deus, ſed opere & reipſa opitulatur, vnde Dauid. *Tenuiſti manum dexteram meam.*

Diſſimulante, tardante.

c * *Noli reſp. &c.* AVG. Ad hoc prohibiti ſunt, quia non eſt animo redeundum ad veterem vitam, quia per gratiam regenerationis exuimur, ſi vltimum iudicium euadere cogitamus?

lib.16 de ciu.20. ibique & factum eſt cũ eduxiſſent eos foras.

d *In monte.* STRA. Mons altitudinem virtutum ſignificat, ad quam angelus hortatur, ſecundum illud Marc.19.c. *Si vis perfectus eſſe, uade & uende omnia quæ habes, &c.* Qui vero viderit ſe non poſſe conſcendere melius eſt vt in Segor, i. in paruula remaneat, contentus laicali & cõmuni vita, quam montem virtutis arripiat, & ad ſecularia redeat. Virginitas altus mons eſt ad quam angelus hortatur. Si quis videt ſe non poſſe conſcẽdere, maneat in Segor, i. in legitimo cõiugio, quam melius eſt mediocri bono vti, quã per abrupta libidinis præcipitari. Vnde 1.Cor.7.a. *Propter fornicationẽ unuſquiſque uxorem habeat.* Nec poſſum in monte, ſcilicet perturbatus, non credebat domino, quem in angelis agnoſcebat, ſicut perturbatus iſtas proſtituebat.

Moraliter B

itaq; Lot locutus eſt ad generos ſuos, †qui ac
cepturi erant filias eius, & dixit: Surgite, egre
dimini de loco iſto, quia delebit dominus ci
a Quos prauæ conſuetudinis amor ligauerat
uitatem hanc. Et viſus eſt eis quaſi ludens lo 1
a Quia opus lucis eſt a malis recedere.
a qui. Cũq; eſſet mane, cogebant eum angeli, 2
dicẽtes: Surge, & tolle vxorem tuam, & duas 3
filias quas hẽs, ne & tu pariter pereas in ſcele
a Qui aliquo affectu carnali malorum conſortium exire diſſimulant, crebra bonorum admonitione cogendi ſunt, ne bonos mores corrumpant exẽpla malorum.
b re ciuitatis. †Diſſimulante illo apprehende- 4
rũt manũ eius, & manũ vxoris ac duarum fi
liarũ eius, eo q; parceret dominus illi, & edu
xerunt eũ, poſueruntq; extra ciuitatem, ibiq;
† locuti ſunt ad eum dicentes. Salua animã 5
a Ne redeas ad Sodomam.
b Quia nemo mittens manum in aratrum & reſpiciens retro, aptus eſt regno Dei. c Sicut Sodomitica cætera fuge vitia.
c tuam. Noli reſpicere poſt tergũ, nec ſtes in 6
a Culmine virtutum.
d oĩ circa regione, ſed in monte ſaluũ te fac, ne 7
& tu ſimul pereas. Dixitq; Lot ad eos: Quæ- 8
ſo dñe mi, quia inuenit ſeruus tuus gratiã cõ 9
ram te, & magnificaſti †gloriã & miſericor-
diam tuam, quam feciſti mecũ, vt ſaluares
a Necdum ſe perfectioni virtutum idoneum ſentiebat.
aĩam meam, nec poſſum in monte ſaluari, 10
a Si cœpero ſcilicet quæ ferre non poſſum.
ne forte apprehendat me malum & moriar.
a Segor, quæ ſic vocata eſt, ex quo Lot dixit, Eſt ciuitas parua.
e Eſt ciuitas † hæc iuxta, ad quam poſſum fu- 11
a Hoc eſt, non ſufficit imbecillitati meæ ad vitam.
f gere, parua, & ſaluabor in ea. Nunquid non 12
modica eſt, & viuet anima mea? Dixitq; ad
a Quaſi, Qui poteſt capere capiat. b Id eſt, acquieſco precibus tuis.
g eum. Ecce etiam in hoc ſuſcepi preces tuas,
vt non ſubuertam vrbem, pro qua locutus 13
es. Feſtina & ſaluare ibi, quia non potero 14

f *Ad quam poſſ. &c.* Qui ad cõtemplatiuam aſcendere non ſufficiunt, ad actiuam vitam confugiunt, in qua ſaluantur.

GREG. MORAL. Ardentem Sodomam fugere eſt incendia carnis declinare. Altitudo montium, mundi cõtẽptor. Vel in monte ſunt qui carnali copulæ inhærent, ſed niſi cura ſuſcipiendę prolis, nulla ſoluũtur voluptate carnis. Sed quia multi carnis ſcelera deſerunt, nec tamen in coniugio carnis poſiti, vſus ſolummodo debiti iura cõſeruant. Exiit Lot de Sodomis, ſed non mox ad montana peruenit, quia damnabilis vita relinquitur, ſed adhuc celſitudo coniugalis continentiam ſubtiliter non tuetur. Eſt in medio Segor quæ fugientem infirmum ſaluet quia cum per incontinentiam miſcentur coniuges, lapſus ſcelerum fugiunt, & cum venia ſaluantur: & quaſi paruam ciuitatẽ inueniunt, in qua ab ignibus defendentur, quia coniugalis vita nõ virtutibus mira eſt: ſed tantum a ſuppliciis ſecura. Vnde: *Eſt ciuitas hæc, &c.* Vitam ſuam coniuges, quaſi in praua ciuitate cuſtodiunt quando pro ſe aſſiduis orationibus intercedunt. vnde ad Lot dicitur.

g *Ecce etiam in hoc ſuſcepi preces tuas;* quia cum Deo ratio fundatur, talis vita coniugii nõ damnatur vnde 1 Corinth.7.a. *Nolite fraudare inuicem, &c.*

e Eſt a Igi-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et viſus, &c. *id eſt, irriſorie. volebat.n. dominus quod perirent cum alij per iſtos deſignãtur peruerſi & in peccatis obſtinati, qui quãdo audiunt cõminationes de diſtrictione iudicij futuri, reputant quaſi ridiculũ.*

C

2 Cumque eſſet mane. *Tota.n. nocte fuerat deprecatus in oratione pro populi liberatione.*

3 Cogebant eum angeli. *Volentes diuinum mandatum exequi.*

4 Diſſimulante illo ap. *Quia ſemper retardabat quærens miſericordiam Dei ſuper populum. Sequitur.*

5 Salua animam tuam. *Ac ſi dicerent: Sufficiat tibi ſaluare vitam tuam, & illorum qui tecum ſunt.*

6 Noli reſpicere, &c. *Per inordinatum affectum ad ea quæ remanẽt in ciuitate, quia hoc eſſet contra diuinam iuſtitiam, quam tibi annũciauimus.*

7 Nec ſtes, &c. *Quia venerant ad ſubuertendum cum Sodoma quatuor alias ciuitates, & etiam ſpacium intermedium.*

8 Sed in monte, &c. *Hebræi dicunt in monte, id eſt, prope Abrahã, eo quod eius precib. Lot ſaluabatur, Alij expoſitores dicunt. In monte propinquo ciuitati Sodomæ, quia dominus volebat deſtruere vallem in quã erant prædicta ciuitates.*

9 Dixitq; Lot, &c. *Licet.n. loqueretur duob. angelis, tamen direxit ſermonem ſuum ad illum qui venerat ad ſaluandum ipſum.*

10 Nec poſſum in monte, &c. *ſecundum expoſitionem Hebræorũ. In monte: id eſt, prope Abraham qui tunc manebat in monte, magis tñ remoto a Sodoma quam mons ille de quo loquuntur alij expoſitores, timebat.n. Lot ſm expoſitores Hebræorum, ne ſi veniret iuxta Abraham qui erat ſanctus, eius imperfectio magis appareret, & a Deo puniretur, qui tamen de Sodomis ſaluabatur, in quorum comparatione iuſtus erat. Simile habetur tertij Reg.17.b. de muliere Sareptana, quæ dixit ad Heliam.* Ingreſſus es ad me, vt memorarentur iniquitates meæ, & interficeres filium meum. *Alij expoſitores dicunt, quod Lot dixit hoc, eo quod mons ille propinquus erat Sodomæ, & timebat ne ſubuerſa ciuitate mons rueret. Vel quia erat ſenex, timebat ne frigus ipſum apprehenderet ibi & infirmaretur.* Et ideo petit pro alio loco.

11 Eſt ciuitas, &c. *Ac ſi dicat: Modicus eſt ibi populus, & per conſequens iniquitates eius non ſunt tantæ ſicut aliarum quatuor, propter q facilius poteſt parci illi ciuitati.*

12 Et ſaluabor, &c. *Quod etiam conceſſum eſt ei.* Sequitur.

13 Feſtina & ſal. &c. *ſicuti petiſti.*

14 Quia non, &c. *Hoc autem dixit angelus, qui erat miſſus ad ſubuertendum. Sciebat enim uoluntatem domini de liberatione* Lot, *contra quam venire non poterat, nec uolebat.*

1 Idcir-

MORALITER.

1 *Noli reſpicere poſt tergum.* Quia damnatis non eſt compatiendum, ſed magis de diuina iuſtitia congaudendum. Pſal. quinquageſimoſeptimo.b. *Lætabitur iuſtus cum uiderit uindictam, manus ſuas lauabit in ſanguine peccatoris.* Circa ſecundum ſcilicet ſalutem ipſius Lot dicitur.

1 *Aſcen-*

A a Igitur dominus pluit ſuper, &c. GRE. Sculphur, fœtor carnis, Ignis ardor carnalis deſiderii, cū dominus carnis ſcelera punire decreuiſſet, qualitate vltionis innotuit macula criminis. Sulphur.n. fœtet, ignis ardet, qui ergo ad peruerſā deſideria carnis fętore arſerāt, iure ſulphure & igne perierunt, vt ex iuſta pena diſcerēt, quod iniuſto deſiderio feciſſent.

STRAB. Notandum quia primos peccatores aqua diluuii exterminauit, qui ſimiliter offenderant Deum concupiſcētia carnis Sodomitæ uero grauiori ſupplicio ignis, ſcilicet & ſulphuris diluuio perierunt. Licet enim illi menſuram excederet, quaſi naturaliter peccabant, Iſti vero contra naturam, ideo grauiſſimi ſupplicii exemplo damnati ſunt.

b *Vniuerſos habita.* ALCV. Infantes cum parentibus in Sodomis cremati ſunt, ne poſſet aduerti impiiſſimum facinus Sodomitarum ſi de originē eorum aliquod remaneret veſtigiū. Et præmiſſum eſt illis, ne diu uiuētes ſequerentur exempla patrū, & grauius punirentur Parentes quoque tam pro ſe quam pro eis rei ſunt. Mors enim filiorum crimen eſt parentum. Ideo futuri ſunt accuſatores eorū. Eſt etiam qualecūque beneficium, non reum eſſe qui glorioſus nō eſt, prodeſt enim pauperem nō eſſe, qui rex eſſe non poteſt.

B c *Reſpicienſq; uxor eius.* ISID. Vxor, eorum genus figurat, qui gratia uocati retro aſpiciunt & ad ea quæ reliquerāt redire contendunt, de quibus dicitur Luc. 9.g. *Nemo ponens manum in aratro & reſpiciens retro, aptus eſt regno Dei.* Ideo prohibetur illis retro aſpicere. In quo oſtenditur nō eſſe redeundum ad veterē vitam, his qui per gratiam, ſunt regenerati, ſi vltimū cupiunt euadere incendium, vxor retroſpiciens in ſalem verſa eſt, exemplū facta.ſ. & condimentum vnde alii ſaliantur: Vnde Chriſtus ait Luc. 17.g. *Mementote uxoris Lot*, vt nos ſcilicet tanquam ſale condiret, ne negligentes eſſemus, ſed prudenter caueremus.

✲ PHILO. EPISC. Sunt ex Hebręis nonnulli qui tactam de coelo mulierem credāt ita vt oſſa ſulphureo igne peruſta in ſalis ſtatutam verterentur. D

d *Cum enim ſubuerteret.* Innuit ſcriptura magis meritis Abrahæ Deū liberaſſe Lot, vt intelligamus iuſtū eſſe dictū, quodāmodo. Maxime, quia colebat vnū verūq; Deū, & cōparatiōe Sodomorum, inter quos viuens ad ſimile ſcelus flecti nō potuit.

e *Recordatus eſt Abrahæ.* Patet meritis Abrahæ Lot fuiſſe liberatum, quem ſcriptura appellat iuſtum. Et ſciendum, quia iuſtus erat, non ſicut Abraham ſed cōparatione Sodomitarum.

f *Aſcenditq; &c.* Sic cōiugati de humilitate actiuæ vitæ, aliquando aſcendunt ad altitudinem contemplatiuæ.

Aſcenditque Lot de Segor, &c. HIER. Quæritur cum primum montis fugæ Segor prætulerit, & eam in qua habitaret, liberari uoluerit. Rurſus de Segor ad montem tranſierit. Reſpondebimus, veram eſſe Hebræorum de Segor coniecturam, quod frequenter terræmotu obruta, primū Bale, & poſt Saliſa dicta ſit. Timueritq; Lot dicēs. Si cęteris ſtantibus iſta ſæpe ſubuerſa eſt, quāto magis in communi ruina nō poterit liberari? & hāc occaſionē infidelitatis cām īceſtus fuiſſe. Qui.n. cæteras viderat ſubrui, & hāc ſtare, ſeq; Dei auxilio erutu, de eo ꝙ ſibi cōceſſum audierat, ambigere non debuit. E

g *Dixitq; maior ad min. &c.* HIE. Quod pro excuſatione dicitur filiarū, quia genus humanū defeciſſe putauerunt, ideoq; cūm patre accubuerunt. Nōn autem excuſat patrē quod ſequitur, *& neſciuit quod dormiſſent cum eo*, appūgunt.n. deſuper Hebræi obelo, quaſi ſuperfluū, quaſi incredibile ſit, quia rerū natura nō capiat coire quēpiā neſcientem.

✲ ORI. Videtur mihi Lot in parte culpabilis, in parte excuſabilis inueniri Excuſari namq; poteſt, quod a concupiſcētiæ & volūtatis crimine liber eſt. & quia neq; ipſe voluiſſe arguitur, neque volentib. cōſenſiſſe. Subiacet vero culpæ, quod decipi potuit, quod vino nimis indulſit, & hoc nō ſemel ſed iterum fecit.

☞ THEO

facere quicquā, donec ingredieris illuc. Id- 1
a Id eſt parua.
circo vocatum eſt nomē vrbis illius Segor
a Quia corrupta ciuitas ſub luce damnata eſt. b Fugiens incendia Sodomæ.
†Sol egreſſus eſt ſuper terrā, & Lot īgreſſus
a eſt Segor. †Igitur dominus pluit ſup Sodo 2
a Putorem. b Vt terra in æternum creſceret, nō ſicut poſt diluuium vireſceret.
c Diuino iudicio, quia putere & ardore luxuriæ computruerunt.
mā & Gomorrhā, Sulphur & ignem a dō- 3
a Quia clamor peccati eorum aſcenderat in cælum.
mino de cęlō, & ſubuertit ciuitates has & 4
a Quæ ſimilia faciebat.
b oēm circa regionē, vniuerſos habitatores vr
a Quibus delectati fuerant.
c biū, et cūcta terrę virentia. †Reſpicienſq. v- 5
a Quaſi mente reuerſa, vt fatuos hoc exemplo condiret.
b Condimentum fidelium, pęna impij eruditio iuſti.
xor eius poſt ſe, verſa eſt in ſtatuā ſalis, Abra 6
ham aūt conſurgēs mane, vbi ſteterat prius 7
cū dño, intuitus eſt Sodomā et Gomorrhā,
et vniuerſam terrā regionis illius, viditq. a- 8
a Per reliquias combuſtionis imprimitur nobis memoria ſubuerſionis, ad exemplum correctionis.
ſcēndētem fauillā de terra quaſi fornacis fu
d mū. Cum.n. ſubuerteret dñs ciuitates regio
e nis illius, recordatus eſt Abrahę, et liberauit 9
Lot de ſubuerſione vrbiū, in quib. habitaue
f rat. † Aſcenditq. Lot de Segor, et manſit in 10
a In quem prius monente domino aſcendere noluit.
mōnte, duę quoq; filię ei⁹ cū eo. Timuerat
n. manere ī Segor. Et māſit ī ſpelūca ipſe et
g duę filię ei⁹ cū eo. Dixitq; maior ad minorē 11

†Eſa. 13.d. Hier. 50.f.

in qō Hebraicis.

Peccatum vxoris Lot

†Lu. 17 g.

†35.d.c. ſexta die 15.q.1 c. inebriauerunt. 40.d. qualibet.

fauillā fumum.

in q. 10. Heb.

Lot timidus egreditur Segor.

Hom. 5.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Idcirco. &c. *id eſt parua, propter verbum Lot, qui dixerat*, Nunquid non modica eſt, &c. *Sequitur.* C

2 Igitur dominus pluit. *Hic ponitur ſubuerſionis executio, & quia pœna debet correſpondere peccato. Ideo ſubditur.*

3 Sulphur & ign. *Ignis enim ſulphureus habet ardorem & fętorem ad ſignificandum vitiū Sodomorum cuiuſmodi eſt vitium contra naturam, quod fœtet vilitate, & ardet concupiſcentiæ feruore.*

4 Et ſubuertit ci. &c. *per miniſterium angeli. Dicunt enim Hebræi, quod illæ quatuor ciuitatis erāt ſitæ ſuper rupem vnam, & angelus ſubuertit rupem illam, & per cōſequens ciuitates deſuper ſituatas. Alij expoſitores dicunt*, Subuertit. *i. deſtruxit igne ſulphureo prædicto.*

5 Reſpicienſque. &c. *inordinato affectu contra præceptum angeli.*

6 Verſa eſt, &c. *Dicunt autem Hebræi, quod hoc fuit, quia nocte præcedenti peccauerat in ſale, vt ſic pœna correſponderet peccato, petenti enim Lot pro condimento cibi angelorum, quos homines credebat, ipſa renuit apportare, quia ſecūdum modum Sodomorum, inter quos habitabat, affectum ad hoſpites non habebat. Noſtri autem expoſitores dicunt quod factum ſit in figura. Sal enim eſt condimentū ciborū, & ideo vxor Lot reſpiciens retro uerſa eſt in ſtatuam ſalis, quia punitio eius dat condimentū ſapientiæ pœnitentib. ne ad priſtina peccata reuertātur, propter quod & ipſe Dominus dixit* Luc. 17.g. Memores eſtote vxoris Lot. *Et iſta expoſitio licet myſtica videatur, poteſt tamen dici literalis, prophetæ enim ſancti qui prophetabant ſpiritu Domini aliquādo prophetabant verbis. Sicut Hieremias deſtructionem prædixit ciuitatis Hieruſalem, Hier. 35.d. Aliquando enim prophetabant factis ſicut idem Hieremias poſuit cathenas ligneas in collo ſuo. Hier. 27.a ad deſignandum quod ſic ducerentur cathenati in Babylonem Et eodem modo dicendum quod ipſe dominus cuius ſpiritu locuti ſunt prophetæ, aliquando inſinuat futura verbis, vt patet quaſi innumerabilibus exemplis in ſcriptura, aliquando factis, ſicut in hoc loco de vxore* Lot, *& in pluribus alijs.* F

7 Abraham au. &c. *motus pietate vt videret quid factum eſſet circa regionem illam, pro qua die pręcedenti dominum rogauerat.*

8 Viditque a1. &c. *id eſt, quaſi fornacis in qua coquuntur lapides pro calce facienda. Sequitur.*

9 Recorda. eſt, &c. *Ex quo patet quod* Lot *non ſolum fuit liberatus pro iuſtitia ſua, ſed principaliter pro precibus Abrahę.*

10 Aſcenditque, &c *Hic conſequēter deſcribitur inceſtus ipſius Lot, videns enim ciuitates quatuor quę erant in valle ſubuerſas, vidēs etiā montem de cuius ſubuerſione timuerat, timuit ne* Segor *quę erat in valle ſubuerteret, ideo aſcendit in montē cū duab. filiabus ſuis. Ciuitas etiā Segor poſt eius receſſū ſubuerſa eſt, ſicut ꝓpter eū fuerat ſaluata ad tps.*

11 Dixitque ma. &c, *Ac ſi diceret, cito in eo deficiet uirtus generandi, uel forſitan morietur.*

1 Et

MORALITER.

1 *Aſcenditq; Lot.* Quia periculū etiam viro iuſto eſt manere ꝓpe locū peccatorum, ne patiatur in anima vel in corpore propter vicinitatē eorum ſicut Supra. 14.b. dictū eſt de iſto Lot ꝙ fuit captus a Chodorlahomor occaſione Sodomorum.

† *Et manſit in mont.* ſcilicet, iuſtitiæ, de qua dicitur Pſal. 35.b. *Iuſtitia tua ſicut montes Dei.*

† *Timuerat enim ma. in. Se.* Timēdum eſt.n. viro iuſto ne cadat a iuſtitia ex malorum conſortio Circa tertium, ſ. inceſtū Lot, qui ſignificat hominē iuſtum, ſciendum quod licet homo ſit iuſtus, aliquando tamen diabolo procurante, & Deo permittente labitur in peccatū, cuius modus ſubditur cum dicitur.

1 Veni

✻ THEO. Quod ſi ebrietas haud omnino culpa vacat, ea ta-
A men ſunt ei, quæ poſſit excuſari. Vehementer enim commotus
animo propter vxorem, moleſtiaque ferens tribulationem rerum in
eventum ſic habentem, miniſtrantibus vinum puellis, ignarus
eorum quæ fiebant, ministrantibus vinum puellis, ignara
... penitus quid illæ molirentur, libenter in aliorum obli-
uionem admiſit. Ipſæ vero
filiæ accuſari nullo modo
poſſũt. Nã cũ vidiſſẽt qua-
tuor vrbes cũ omnib. nullis
igne deletas, ſubmerſã Se-
gor, facile crediderunt ge-
nus humanũ eſſe periturũ.

✻ IRENAEVS. Ipſæ filiæ
excuſabiles ſunt, arbitran
tes ſe ſolas relictas cum pa-
tre ad conſeruationem ge-
neris humani.

STRAB. Lot inexcuſabi-
lis eſt, primo, quia angelo
nõ credidit, deinde quia in
ebriatus eſt, & fuit peccatũ
cauſa peccati.

HIE. Sic praua ſugge-
ſtio & delectatio, vt inceſtę
mulieres inſidiantur conti
nentib. vt accepta occaſiõe
torpẽtes vino fallaciæ im-
buãt, & a ſtatu rectitudinis
quaſi ignorantes deiiciant.

B a *Veni inebriemus, &c.* A L-
CV. Didicerant duæ filiæ
Lot conſummationẽ mun
di futuram per ignem. Sed
tanquam puellæ non per-
fectæ, neq; ſciebant quod
Sodomitis igne vaſtatis,
multũ ſpaciũ integrũ re ma
neret, & ſuſpicatæ ſunt tale
aliquid factũ, quale in tẽporib. Noe audierãt, & ad reparandũ D
genus humanũ ſuperſtites ſe eſſe cũ patre. Et quãuis grãue cri
mẽ cõcubitus patris, grauior videbat impietas, ſi ſeruata ca-
ſtitate ſpẽ poſteritatis delerẽt. Ideo cõſiliũ ineũt, & patris mę-
ſtitiã vel rigorem vino molliũt, & ſingulis ſingulæ noctibus
ſuſcipiunt, ab ignorante
conceptum, nec repetunt.
b *Dederũt, &c.* Isi. Lot in
hoc loco legẽ ſignificat,
quã quidã ex illa procreati, &
ſub illa poſiti male ĩtelligẽ
do, quodã mõ ſe inebriãt,
eaq; nõ legitimę vtẽdo, in
fidelitatis opera pariunt.
Bona eſt enim lex, ſi quis
ea legitime vtatur.

c *Conceperunt er. &c.* HIE.
מואב Moab interp̃tatur ex
patre, & totũ nomẽ etymo
logiã habet. Ammõ vero,
cuius, quaſi cauſa nominis
redditur, fili' generis mei,
ſiue ut melius eſt in He-
bræo, בנעמי, benãmi, id eſt
filius populi mei, ſic deri-
uatur vt ex parte ſenſus no
minis, ex parte ipſe ſit ſer-
mo. Ammon enim a quo
Ammonitę vocarur popu
lus meus.

d *Vocauit no. &c.* THEOD.
Videtur hæc impudẽtior,
quę ſuũ ĩceſtũ ad poſteros
quoq; tranſmittere voluit
Moab enim de patre ſigni
ficat. Altera verecundior,
quæ filio nomẽ indidit, Be
nãmi. i. filius populi mei.

☞ CAP.

† Pater noſter ſenex eſt et nullus virorum remanſit 1
in terra, qui poſſit ingredi ad nos iuxta morem vni-
a uerſæ terræ. Veni inebriemus eũ vino dormiamuſq́; 2
b cũ eo, vt ſeruare poſſimus ex patre noſtro ſemen. De

a Quem Sodoma non vicit, vina vicerunt.

derunt itaque patri ſuo bibere vinũ nocte illa. Et in-

a Sicut Lot in Sodomis iuſtus in monte peccauit, ſic quidam ſęculares inter malos ſtatum rectitudinis tenent, cum vero ad altitudinem vitæ aſcendunt negligentiores facti grauiter peccant.

greſſa eſt maior, dormiuitq́; cũ patre. At ille non ſen 3
ſit, nec quando accubuit filia, nec quãdo ſurrexit. Al 4
tera quoque die dixit maior ad minorem: Ecce dor- 5
miui heri cum patre meo, demus ei bibere vinum et
hac nocte, et dormies cum eo, vt ſaluemus ſemen de
patre noſtro. Dederunt et illa nocte patri vinum. In
greſſaq́; minor filia dormiuit cũ eo. Et nec tunc qui-
dem ſenſit quando cõcubuerit, vel quando illa ſur-
c rexit. Conceperunt ergo duæ filiæ Lot de patre ſuo.

a Tales fructus parit deſidioſum ocium.
b Quia interpretatur ex patre, & ſignificat abutentes lege, quibus dicitur: Vos ex patre diabolo eſtis. Ioan. 8. f.

d Pereritq́; maior filium, et vocauit nomẽ eius Moab. 6
Ipſe eſt pater Moabitarũ vſque in pręſentem diem.
Minor quoque peperit filiũ, et vocauit nomen eius 7

a Qui interpretatur filius populi mei, & ſignificat hęreticos de quibus dicitur pri. Io. 2. c. Ex nobis prodierunt, ſed non erant ex nobis.

Ammõn, id eſt filius populi mei. Ipſe eſt pater Am-
monitarum vſque hodie.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et nullus, &c. *Credebant enim, quod ſicut per diluuium omnes mortui fuerant excepto Noe, & qui cum eo erant in arca, ita mortui eſſent omnes generaliter per prædictum incendium, maxime quia audiverant a patre mũdum periturum incendio in futuro ſicut perierat per diluuium de præterito, & ideo habuerant piam intentionem, ſ. conſeruationem generis humani, licet malo modo ad hoc vellent venire, ſ. per inceſtum cũ patre, quod fuit ſemper illicitum & deteſtabile.*

2 Veni inebriemus. &c. *Dicunt Hebræi quod iſtud vinum factũ eſt a Deo in ſpelunca miraculose, vt per hoc fieret procreatio duorum populorum, ſcilicet, Moabitarũ & Ammonitarũ. Sed hoc patet falſum, quod Deus faceret miraculum ad procreandum inceſtum, & ideo aliter dicitur, quod in principio noctis angeli dixerunt Lot, & familiæ ſuæ, quod deſtruenda erat ciuitas, & quod exiret, quod patet ex prædictis, & tamen non exierunt inde vſque mane, & ſic per totam noctem ſe potuerunt ad exitum præparare, propter quod probale eſt, quod portauerũt ſecũ victualia, quæ poterant habere in promptu, inter quæ magis reputantur panis & uinum. Dicunt aliqui quod filiæ Lot in illo vino miſcuerunt aliqua alia, quæ habebant virtutem inebriandi, & prouocandi ad coitũ ignorante patre. Sequitur.*

3 At ille non ſenſit, &c. *Dicunt Hebræi, & videtur verum, quod impoſſibile eſt ipſum Lot cognouiſſe carnaliter mulierem, & maxime virginem, quales erant filiæ ſuæ, vt ſupra dictum eſt in hoc capitulo, & non aduertere de concubitu cum muliere, & ideo dicunt quod Lot euigilans de nocte bene aduertit mulierem iuxta ſe, & quod cognouit eã carnaliter ſed quod eſſet filia ſua forſitan ignorauerit, quia calefactus vino nõ recoluit quod vxor ſua eſſet mortua, & ideo credebat ſe eſſe cum ea, ſed per hoc Lot totaliter non excuſatur, quia in craſtino nõ cauit ſibi de ſimili et propter prædicta ſcriptura non dicit, quod Lot non ſenſit, quãdo cognouit mulierem vel filiam, ſed quod non ſenſit.*

4 Quando accubuit filia. *i. quando lectum intrauit cum eo.*

5 Nec quando ſurrexit. *i. quando exiuit lectum iuxta eum, quia, ipſo dormiente intrauit, & poſt impregnationem patre iterũ dormiente, exiuit, & eodẽ modo dicendũ eſt de alia filia. Et ſic patet litera vſque ibi.*

6 Peperitque ma. *&c. ex patre. Ex quo patet, quod ipſa inuerecũda fuit quia turpitudinem quam operata fuerat cum patre, expoſuit & reuelauit in nomine filij, oſtendens quod ex patre ſuo conceperat.*

7 Minor quoq. pep. fil. *&c. Iſta fuit honeſtior, quia in nomine filij ſui non exprimitur inceſtus eius, de populo. n. ſuo poterat mulier cõcipere licite, ſicut patet de Sara quæ cõcepit de Abrahã qui erat auũculus eius.*

CAP.

MORALITER.

1 *Veni, inebriemus eum vino, &c.* Per duas filias Lot intelligitur temporaliũ abundantia & caro propria (ſicut dictum eſt ſupra) hęc autem duo virum iuſtum aliquando inebriant, ſicut 3. Reg. xi. a. legimus de Salomone qui per diuitias & libidinẽ carnis ad idololatriã declinauit. Igitur ille qui fuerat iuſtus, ſic inebriatus incurrit peccatũ luxuriæ & auaricię, quod ſignificatur per generationẽ Moab & Ammon. Propter quod in huius figura dicitur Deu. 23. a. *Ammonites & Moabites poſt decimã generationem non intrabunt in eccleſiam Dei,* id eſt, nunquam intrabũt quia luxurioſi & cupidi non ſunt in eccleſia promouendi.

ADDITIO.

In c. xix. vbi dicitur in poſtilla: Ex quo patet quod ad ſimplicem, &c.

ADDITIO I.

Notandum quod angeli inuitati ab Abraham ad primam inuitationem acquieuerunt, vt patet ſupra decimooctauo capitulo vbi ad primã petitionem Abrahæ, angeli dixerunt, fac vt locutus es, *inuitati tamẽ a* Lot *non acquieuerunt niſi ad magnam inſtantiam, & quaſi compulſi vnde dicitur ibi:* Compulit eos, &c. *Ex quo dicunt quidam Hebræorum expoſitores, & videtur rationabile, quod ex hoc datur doctrina hominibus, vt cum inuitantur a viris magnæ authoritatis, non debent ſe retrahere, ſed acquieſcere ſtatim, propter eorum reuerentiam, ſicut angeli fecerunt Abrahæ, cũ autẽ inuitẽtur ab hominibus mediocris ſeu modicæ authoritatis, non debent ſtatim acceptare inuitationem ſeu conuiuũ, ſed aliqualiter ſe retrahere, ne leues videantur, ſicut angeli fecerunt cum Lot.*

In eodem cap. xix. vbi dicitur in poſtilla. Omnis populus ſimul. *Hyperbolica eſt locutio, &c.*

ADDITIO II.

Iſte locus non videtur exponendus hyperbolice, non enim dicitur hic ſolum, quod tota ciuitas *ſeu* viri ciuitatis vallauerũt domos Lot, *ſed ſuper hoc addit* a puero vſque ad ſenem, *& adhuc vltra dicit.* Omnis populus ſimul. *Vnde datur intelligi quod omnes fuerant ibi proprie loquendo, nec debet pro non veriſimili reputari, quod populus*

✻ valde

✻ A valde numeroſus ſit circa unã domum vel caſtrum, quia dato quod non omnes ſint prope, ſed aliqui prope ſint, & aliqui remote, omnes tamen ſint circa caſtrum qui longe vel prope circundant, & intendũt illud vallare, quę quidem conſideratio non eſt in hoc loco ſine myſterio. Dixerat enim dominus Abrahæ ſupra 18. c. Deſcendam, & uidebo vtrum clamor, &c. vbi Deus loquens more humano, ut dictum eſt, oſtendit ꝙ uolebat ſe habere in hoc facto Sodomorum ad modum uolentis aliquid experiri vel tentare, ſupra quod fuit conceſſum a Deo, quod ſi inuenti fuiſſent decem iuſti quod non deleretur, ut ibidem. Nec autem in proſecutione facti ſcriptura nos docet, quod non ſolum erant ibi decem iuſti, ſed nec unus præter Lot, & ideo exprimitur in litera, quod a puero vſque ad ſenem, omnis populus fuit in illo facinore. q. d. Deus fideliter ſe habuit cum Abraham, quia non exercuit vltionem ſuam in Sodomitis, donec per angelos ſuos repertum fuit, quod omnes ſimul à puero vſque ad ſenem, nullis iuſtis conuenıebant in crimine, vnde Amb. in li. de Abraham. Audi ſcripturam teſtificantem. Circundederũt domum ab infante uſque ad ſenem, totus populus penitus, nulla ætas erat culpæ immunis, &c.

In eod. c. 19. ubi dicitur in poſtilla. Sed hoc dictum non videtur conſonum uerbo ſaluatoris. Matth. 19. b. dicentis. Quod ſi quis dimiſerit vxorem & aliam duxerit, mœchatur, &c.

ADDITIO. III.

In additione ſuper Mat h. 19. de hac materia tractatur ſatis plene & etiam infra in Deut. 24. a. domino concedente tractabitur, ibi enim proprius eſt locus de hoc inquirendus, & ideo ad præſens relinquo. D

REPLICA.

Correctorũ contra Burg. In c. 19. ubi poſtillator dicit eſſe hyperbole cum dicitur. Omnis populus circumibat domum Lot, &c. Burgen. ſe opponit dicens proprie deberet intelligi, quia omnes prope erant ibi, ſicut participes in crimine, & ſolus Lot iuſtus ibi repertus eſt, ſed huius Burg. expoſitio ſimpliciter eſt falſa. Pueris. n. præcepti non capacibus ſecundum beatum Aug. 21. de ciuit. Dei c. 16. illud facinus imputari non poteſt. Si. n. proprie intelligi debet ſicut vult Burg. mulieres ſunt de populo, & ſic oportuit omnes utriuſque ſexus addeſſe, ut uagientes in cunabulis, quia ſequitur in litera. Eos qui foris erant percuſſerunt cæcitate a minimo vſque ad maximum: Eſt igitur hyperbole, & quod dicitur, a puero vſque ad ſenem. oportet accipi excluſiue non incluſiue propter prædicta. Nec ualet argumentum Burg. quia ſolus Loth fuit iuſtus, igitur omnes alii fuiſſent ibi in obſidione, & ſic filię Lot & uxor eius cum alijs fuiſſent participes in crimine & ſocietate in obſidione, quod falſum eſt & contra literam, ſtat. n. ibi neminem præter Lot iuſtum fuiſſe & tamen in illo crimine non participaſſe, & illud beati Ambr. per Burg. allegatum, quod ibi nulla ætas erat culpæ immunis, intelligi debet de ætate præcepti capace ſecundum beatum Augu. ut ubi ſupra, uel dicatur quod loquitur de peccato originali quo etiam omnes pueri unius diei obnoxij fuerunt.

NI-

CAP. XX.

a Profectus inde. CADES. Fons iudicij. SVR. anguſtia quibus figuratur patientia.

B ✻ HIER. Gerara, ex cuius nomine nunc Geraritica vocatur regio, trans Daroma procul ab Euteropoli viginti millib. & quinque ad meridiem. Erat aũt olim terminus Chananæorum ad auſtralē plagam, & ciuitas metropolis palæſtinæ. Scriptura commemorat fuiſſe inter Cades & Sur, hoc eſt inter ſolitudines, quarum vna Aegypto iungitur, ad quam populus trans fretum maris rubri peruenit. Altera vero Cades, vſque ad Saracenorum eremum extenditur.

b Dixitq; de Sara, &c. AVG. Quæri ſolet quõ in illa ætate Abraham pro Saræ pulchritudine periclitari timuerit. Sed formæ illius vis miranda eſt, quæ adhuc amari poterat.

ISI D. Dixitq. de Sa. & c. Tacuit vxorē, dixit ſororē ne ipſe occideretur, & illa captiua ab alienigenis poſſideretur, certus qđ a Deo inuiolata ſeruaretur, ſicut apud Pharaonem. Vnde C Abimelech ſomno cõmonitus intactam reddidit. Abraham Chriſtũ, Sara ſignificat eccleſiam, quę in hac peregrinatione inter alienigenas ſine macula viuit & ruga, in gloriã Chriſti viri ſui, cuius pulchritudo honor Chriſti, cuius pulchritudini reges offerunt munera, ſicut Abimelech Saræ. Plus in ea admirãs formæ decus, quod amare potuit, non violare. Eſt. n. eccleſia Chriſti vxor in occulto, abſcõdito quippe ſecreto inhęret aĩa Dei in verbo, ut ſint duo in carne una, hic magni coniugij ſacr̄m in Chriſto & in eccleſia apoſtolus commendat, regnũ verò terrenũ ꝙ reges ſignificāt qui non permittuntur violare Sarã, non expertũ eſt eccleſiam eſſe ꝯiugem Chriſti, niſi cũ violare tentauit. Diuino. n. teſtimonio ꝑ fidē martyrũ ceſſit, correptumq; in poſteriorib. innuere honorauit, q̄ in priorib. corrũpere non valuit. Quod. n. in vno rege prius & poſterius figuratũ eſt, hoc in illo regno vno priorib. & poſteriorib. regib. impletũ eſt. Cuius vxor ſit eccleſia occultatur alienigenis, nõ cuius ſoror, quia intellectu difficile eſt, quomodo aĩa humana uerbo Dei copuletur cum ille ſit E

d locis le:aicis; peregrina ... Gerari; 22. 2. c. ... Abi ... Quaeſtio. * Abrahã

CAP. XX.

1 Profectus inde Abraham in terrã auſtralē, habitauit īter Cades & Sur, & peregrinatꝰ eſt in Geraris. † Dixitq.* de
2 Sara vxore ſua, ſoror mea eſt. Miſit ergo Abi-
3 melech rex Gerarę, & tulit eã. Venit aũt Deꝰ
4

a Quę fetuorem tribulationis ſignificat. a Vbi Moyſes produxit de petra aquam contradictionis. Cades, fons iudicii. b Sur, anguſtia. a Terra Palæſtinorum. Dum habet homo quid faciat, non debet tentare Deum. Et priori Pharaonis correctione certus erat, quia violari non poterat. a Quamuis Abraham humana ratione vſus, tamen totum ſe Deo commiſit.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XX.

1 Profectus inde Abraham. Hic conſequenter oſtenditur qualiter Abraham ut proficiens ſe habuit ad propriã domum & primo reſpectu uxoris. Secundo reſpectu prolis. 21. c. Circa primũ ſic proceditur, qa circa vxorē Abrahæ deſcribitur culpa ſublationis. Secũdo pœna correptionis, ibi: Venit autem Deus ad Abraham. Tertio ſatisfactio traſgreſſionis, ibi. Statimq; de nocte conſurgens. & quarto relaxatio punitionis ibi. Orãtem autem Abraham. Circa primum ſic dicit. i. Profectus inde Abraham. ſ. de loco ubi manebat, non multum longe a Sodoma. Et cauſa fuit (ut dicunt Hebręi) quia diligebat multum hoſpitalitatem, ſubuerſis aũt quinque ciuitatib. & omni populo mortuo, nullus de illis ciuitatibus remanſerat, qui tranſiret ultra ad domum Abrahę, nec ex aliis locis ueniebant ad prædictas ciuitates per domum Abrahæ tranſeuntes, & ideo quia non poterat exercere hoſpitalitatem, tranſtulit ſe ad alium locum, ubi uiæ eſſent frequentatę, & ſic poſſet hoſpites recipere.

2 Dixitque de Sara, &c. Cauſa huius infra exponitur.

3 Miſit ergo, &c. vt acciperet eam ſibi uxorem, ſed hoc uidetur abſurdum quia reges non accipiunt uxorem alienigenam, niſi propter magnam pulchritudinem, uel aptitudinem ad prolem uel propter vtrũque. Sara autem iam erat nonagenaria & vetula, & deſiderāt in ea fieri muliebria, vt prædictum eſt c. 28. & ideo uidebatur pulchra, nec conceptui apta. Dicunt igitur Hebręi, quod uſque ad finem uitę ſuæ remanſit in ea teneritudo carnis, & uiuacitas coloris, & ſimile habetur de Moſe Deut. ult. c. cum eſſet centumuiginti annorum, non caligauit oculus eius. In Hebręo habetur Non eſt obſcuratus color eius, uel non emarcuit recentia eius, ſ. carnis & coloris eius. Et de Caleb dicitur Ioſue 14. c. quod cum eſſet octogintaquinque annorum Abraham erat ita fortis ad debellandum & gradiendum, ſicut cum fuerat quadragintaquinque annorum. Et eodem modo poteſt hic dici de pulchritudine Saræ, & teneritudine carnis, quod cõſeruatæ ſunt a Deo propter eius ſanctitatem. Et licet hic expreſſius in litera, tamen probabiliter poteſt trahi ex circunſtantia literæ ex concupiſcentia regali ſuper eam in tanta ætate. F

Pulchritu de Saræ.

4 Venit autem Deus. Hic conſequenter ponitur pœna diuinæ correptionis

MORALITER.

1 Profectus inde Abr. & c. Bonus enim prælatus (qui per Abraham ſignificatur, tendere debet ad perfectionem charitatis, quę per auſtrum deſignatur, eo quod inde prouenit feruor caloris. Iob. 37. c. Nonne veſtimenta tua ſunt calida, cum ſuperflata fuerit terra auſtro.

2 Dixitq. de Sara uxore ſua. ſo. mea. Vxor prælati eſt ſua eccleſia, bona vero alicuius pro ipſo frequenter accipiuntur, ſicut dr̄ de aliquo, talis deſtructus, eo quod deſtructa ſunt bona eius, & ſic alicuius eccleſiæ bona poſſunt accipi pro ipſa. Prelatus igitur vxorem ſuam dicit eſſe ſuam ſororem, i. alteri nubilē, quando bona eccleſiæ ſuę paratus eſt charitatiue communicare. Sed contingit aliquando quod tyrannus eam rapit iniuſte, quod ſignificatur cum dicitur.

3 † Miſit ergo Abimelech, & c. Sed quia tyrannus ex hoc meretur pœnam, ideo ſubditur.

† In

A

Deus protector obiurgat ipsum Abimelech.

ſit Deus, hæc creatura. Secundū hoc.n.ſponſus & ſponſa vel vir & vxor. Qui vero cognatione fratres Chriſti ſint oēs ſancti, gratia diuina non conſanguinitate terrena, hoc eſt de patre, non de matre, & effabilius dr̄, & capacius auditur. Inter ſe ſancti omnes per eandem gratiam fratres ſunt. Sponſus autem cæterorum ſocietate nullus illorum eſt. Dicitur eccleſia ſoror Chriſti, de patre, non de matre, nec terrena generatio quæ euacuatur, ſed gratiæ cœleſtis, quæ æterna cognatio commēdatur, qua accepta mortales non erimus, ſed filii Dei. Neque enim hanc gratiam de ſynagoga matre Chriſti ſecundū carnem, ſed de Deo patre percipimus. vnde Matthę. 24. a. *Nolite vocare patrem ſuper terram, unus eſt enim pater veſter qui in cælis eſt.*

Ignorantem & iuſtum euā iuſtum.

†23.q.4.c. Nemo.

Cuſtodiui prohibui.

B

a *Dixitque, &c.* AVGVS. Quod dicitur Abimelech pro Sara. *Et peperci tibi ne peccares in me*. aduertendum eſt Deum feciſſe, quando admonuit vxorem eſſe Abrahę, quam putabat ſororem. Et notandū quòd in Deum peccatur, cū talia committūtur quæ putāt homines, vel non eſſe peccata vel leuia haberi tanquam in carne peccata.

In q. ſuper Gen.

In Deum peccare.

✱ IDEM. *En morieris, &c.* Notandum eſt hoc, quomodo dicat Deus tanquam prædicens omnino futurum, quod admonēdo dicit, vt a peccato abſtinēdo caueat.

✱ THEODOR. *Domine num gentem, &c.* Abimelech rex cum eſſet iuſtus, Saram iuſtam ſibi copulare optauit, maximæ ſibi gloriæ futurum exiſtimans, ſi ex tali fœmina liberos ſuſcepiſſet.

Hom. 45.

Orabit pro te, &c. CHRYSOST. Scias autem quod illius preces tibi vitam prębebunt.

✱ PRO-

ad Abimelech per ſomnium nocte, & ait illi: En morieris †
Admonendo dixit vt caueat non affirmando.
propter mulierē quā tuliſti, habet.n.virum. Abimelech
a Non putat ſe adulterium committere, volens ſororem Abrahę in coniugium ducere.
vero nō tetigerat eam, & ait: Dn̄e, num gentem ignoran- †
tem iuſtam interficies? Nonne ipſe dixit mihi, ſoror mea
a Putans verum eſſe quod dicebatur.
eſt? & ipſa ait: frater meus eſt? In ſimplicitate cordis mei, 1
a Coniugii fidem conſeruare volens, non concubinam quærens.
a & mundicia manuum mearum feci hoc. Dixitq. ad eum 2
Deus, † Et ego ſcio q; ſimplici corde feceris, & ideo cuſto
a Peccantes in proximum in Deum peccamus. b Vt peruenires ad flagitium.
diui te, ne peccares in me, & non dimiſi vt tangeres eam. 3
a Soluitur commiſſum cum reſtituitur amiſſum. b Futurorum præſagus.
Nunc igitur redde vxorem viro ſuo, quia propheta eſt, & 4
a Vt dimittatur tibi illicita iniuria. b Quia peccatum incorrectum non remanebit inultum. 5
orabit pro te, & viues. Si autem nolueris reddere, ſcito 6
quod morte morieris tu, & omnia quæ tua ſunt. Statimq. 7
a Viſione perterritus.
de nocte conſurgens Abimelech vocauit omnes ſeruos
a Ne temere videatur repudiare coniugium.
ſuos, & locutus eſt vniuerſa verba hæc in auribus eorum.
b Timueruntque omnes viri valde. Vocauit autem Abime
lech etiam Abraham, & dixit ei, Quid feciſti nobis? Quid
Quicquid hoc facto commiſit, in eum reflectat, qui veritatem ſuppreſſit, parum enim diſtat, vtrum facinus committas, an admittas.
peccauimus in te, quia induxiſti ſuper me, & ſuper regnū
meum peccatum grāde? Quę non debuiſtis facere, feciſti
nobis. Rurſumque † expoſtulās ait: Quid vidiſti vt hoc fa 8
Quaſi noluit tentare Deum.
c ceres? Reſpōdit Abraham: Cogitaui mecum dicens: For- 9
a Sic Iudæi Chriſtum occiderunt propter Eccleſiam quæ eſt ſoror Chriſti de patre cæleſti, non de patre terreſtri.
ſitan non eſt timor Dei in loco iſto, et interficient me pro
d pter vxorem meam. Alias autem vere ſoror mea eſt, filia 10
e patris mei, & non filia matris meæ, & duxi eam vxorem.
Poſtquam autem eduxit me Deus de domo patris mei, di

D

✱ PROCOP. Obſeruandum eſt, preces prophetarum eſſe efficaces, & conferre plurimum ad vitam, ſi pro aliquo preces ad dominum fuderint.

✱ GLO. GRAECA. Abrahā propheta fuiſſe declaratur, quia in Aegyptū deſcēdēs, ait, *Scio q; pulchra ſis tu, &c.* Et ad pueros ſuos ait, *Ego & puer illuc uſque preparantes, reuertemur ad uos.* Tum ēt, quia ſuos, vel certe cū pauciſſimis Dei cognitionem habuit. Teſtatur etiam Dominus, eum prophetię ſpiritu diem Saluatoris venturi vidiſſe.

b ✱ *Timueruntque, &c.* PROCOPIVS. Nam fama oppidorum cæleſti igne deuaſtatorum, adhuc omnium hærebat auribus.

c ✱ *Cogitaui mecum dicens, &c.* GLOSSA GRAECA. Nec immerito, timebat iuſtus occidi, tanta erat Saræ illius iuſtitia prędite pulchritudo. Gratia enim diuina quæ illi ſupra naturæ ordinem fœcunditatem præbuit, pulchritudinem illius veluti aquilæ iuuentutem renouauit.

E

✱ *Cogitaui mecum dicens, &c.* PROCOPIVS. Ex hoc loco coniecturā facio Abimelech cum ſuis non adhæſiſſe idololatrię.

d *Alias autem, &c.* HIERON. Quoniam in Hebręo habetur וגם vegā, id eſt, etiam vere *ſoror mea eſt, filia patris mei, ſed non filia matris meæ*, & ſonat magis, quod ſoror Abrahę fuerit. In excuſationem dicimus nondum tales nuptias lege prohibitas.

✱ EVCHERIVS. Quod profecto quanto eſt antiquius cō pellente neceſſitate, tanto poſtea damnabilius factum eſt, religione prohibente.

e *Filia patris*. Alias tranſlatio apertius *a patre, & non ex matre,* erat

F

NICOLAVS DE LYRA.

C

ptionis ſuper Abimelech quia poſt ſublationem Saræ ſtatim infirmatus eſt, vt dicit Ioſephus, & deſperantib. medicis dominus apparuit ſibi in viſione, dicens, quod non erat niſi propter Saram, & quod etiam moreretur niſi eam redderet uiro ſuo, & patet litera vſque ibi.

1 In ſimplici. &c. *id eſt, ignorans quod eſſet alligata uiro.*

2 Et mundicia, &c. *quia non intendebam eam tangere niſi affectu maritali. Sequitur.*

3 Et nō dimiſi, &c. *affligēdo te īfirmitate, ſic ut nō poſſes eā tāgere.*

4 Nūc igit. re vxo. vi. &c. *ac ſi dicat, nō formides eā reddere, timens q; ipſe nō recipiat eam, vel q; eam odio habeat, eo q; fuerit in domo tua, quia per ſpiritū prophetiæ ſcit eam eſſe mundā, & quod eā nō tetigiſti.*

5 Et orabit pro te. *quia ſanctus eſt & Deo acceptus.*

6 Et viues, *id eſt, curaberis ab infirmitate.*

7 Statimque de nocte conſurgens, &c. *Hic ponitur ſatisfactio culpæ in hoc, quod Abimelech Deo obediuit Sarā ipſi Abrahæ reddendo, & cùm hoc ei munera offerendo, eò quod Saram ſibi acceperat, non enim ſufficienter inquiſiuit ſi eſſet alligata uiro uel non, ideo peccauit eam accipiendo, & patet litera uſque ibi.*

8 Quid vidiſti ut hoc fa. *id eſt, quid mouit te ad dicendum de vxore tua quod eſſet tibi ſoror.*

9 Reſpondit Abraham, &c. *Et ideò celauit q; eſſet uxor ſua, quouſq; ſciret condōnem illius populi, timebat.n. ne eſſent tales ſicut Aegyptij, & ideo ex eadē cauſa quæ dicta eſt ibi, ſ.12.c. celauit Saram eſſe vxorem ſuam, nec expoſuit periculo ipſius caſtitatē, quia iam expertus fuerat in Aegypto quod ipſa habebat angelū ſuæ caſtitatis cuſtodem, et iterum hic de nouo per ſpiritum propheticum ſciuit eam non eſſe tāgendam, ſicut dictum eſt Abimelech.* Redde vxorē viro ſuo, quia propheta eſt, *& conſequenter excuſat, ſed mendacio dicens.*

10 Alias autem, &c. Filia matris. *Erat enim filia Aram fratris ſui* ✱ *& per*

MORALITER.

† *En morieris*. Hoc enim dicit dominus tyranno per prędicatorem, vel per bonum confeſſorem, vel per ſyndæreſim remurmurantem malo.

‡ *Num gentem, &c.* Nam tyrannus pp̄ cōſuetudinem malā dicit ſe innocentem, allegans cauſam aliquam apparentē, ſicut 1. Reg. 15. b. de præda Amalech male accepta, Saul excuſauit ſe per dn̄i ſacrificia. Et in legenda ſanctorū Ioannis & Pauli dr̄, q; Iulianus apoſtata auferens patrimonia Chriſtianis auaritiā ſuā euangelii teſtimonio colorabat dicens. Chriſtus ueſter dicit. *Niſi quis renunciauerit oīb. quæ poſſidet, non poteſt meus eſſe diſcipulus.* Sed quia tales aliqn̄ reſtituunt, ſicut Conſtātinus qui fuerat eccleſiæ perſecutor, poſtea multa bona fecit eccleſię, ſicut dicitur in legenda B. Syluestri, quod ſignificatur per hoc, quod Abimelech magna dona dedit Abrahę & Saræ, nam aliqua data ſunt eccleſiis, & aliqua earum prelatis.

† *Orante*

erat enim filia Aran fratris Abrahæ ſoror Lot.

Poſtquam aut.edu.me Deus de do.pa.me.dixi ad eā, &c. Poſtquā ſermo Dei repulſus eſt a Iudęa, omnes fideles ſunt Chriſti fratres & ſorores, vnde Matt.vij. *Quicunque fecerit voluntatem patris mei qui in cœlis eſt, ipſe frater meus & ſoror & mater.*

Tulit igitur. ALLEH. Abraham ſignificat Chriſtum. Sara eccleſiam. Abraham honoratur propter Saræ pulcritudinē, & Chriſtus propter eccleſiam vnde Pſal. lxvij d. *Mirab. Deus in sanctis ſuis.* Habebat Sara virum, ſed latebat, Habet eccleſia Chriſtum qui in ſeculo non uidetur. in cœlum receptus.

Vbicunque tibi.&c. Qui aliquā do terrore principum credere diſtulerant iiſdem iubentib. ad eccleſiam, quę Chriſti ſoror & vxor eſt, ſeſe contulerant, & per omnes mundi partes gloriam Chriſti & eccleſiæ dilatauerunt.

Mille argenteos, &c. Quaſi iocando loquitur, quia illa dixit fratrem ſuum eſſe qui maritus erat, & hortatur vt in poſterū hoc meminerit, ne deinceps ſimile improprium deprehenſa incurrat. Mille argentei dantur Chriſto, cum eloquio doctores mundi de gentili conuerſatione ad fidem Chriſti tenendam, & prędicādam aſſumūt. Millenarius.n.ex denario quadratus, ſtabilē & ſolidam deſignat euangelicæ prædicationis doctrinam.

✻ CHRYSOSTOMVS. Alia litera habet, *Ea quæ dedi fratri tuo, tua erunt in honorem vultus tui, & omnia vere dic?* Quid eſt in honorem vultus tui, & omnia vere dic? Pro his quę per ignorantiam attentaui, te quæ es vxor iuſti, in domū meam introducendo, pro hoc ſolum quia cōtumeliæ autor tibi fui, mille dedi drachmas, reſarturus ea quæ in te a me ſunt admiſſa. Verum omnia uere dic. Omnes a te diſcant quod nihil factū eſt a me iniquū. Doce virū tuum, quia innocēs ſum. Hęc autē dicit, vt cum ab ea iuſtus didicerit, pro eo preces offerat.

a xi ad eam, Hanc miſericordiam facies mecum
in omni loco ad quem ingrediemur, dicens,

a Quia principes terræ pulchritudinem eccleſiæ dilexerunt, omnia quæ habebant in obſequium Chriſti dederunt.

b ✻ quod frater tuus ſim. Tulit igitur Abimelech
oues & boues, & ſeruos & ancillas, & dedit A-
braham. Reddiditq; illi Saram vxorem ſuā, &
c ait: Terra ✻ coram vobis eſt, vbicunque tibi pla-
d cuerit habita. Saræ autem dixit: Ecce mille argē
teos dedi fratri tuo: hoc erit tibi in velamen o-
culorum ad omnes qui tecum ſunt, & quocun-
que perrexeris, memento te 1 deprehenſam. O-
e rante autem Abrahā, ſanauit Deus Abimelech,
& vxorem, ancillaſque eius, & pepererūt. Con-
cluſerut enim Deus omnem vuluam domus
Abimelech, propter Saram vxorem Abrahæ.

ſupra.12.c

1
2

Abimelech cū donis reddit vxorem. Lib.6.c.16

✻ PROCOPIVS. Alius ſic exponit, Non ſint illi argentei merces concubitus, quo nō potitus ſum, ſed quia ſolum vidi faciem tuam, iſto munere
3 te honorādam cenſui. Illud vero memorabile eſt, quod illa
4 ſumma non Saræ, ſed marito
5 dependitur.
6 ✻ RVPERTVS. Quaſi dice-
7 ret: Quoniam vere frater tuus eſt, veraciter dicere poterit ad omnes frater meus eſt, & hoc nomine velabitur & celabitur, quod ille tuus vir, & tu vxor eius ſis. Hæc vbi iocoſe dixit. Quocunq; autem perrexeris, memēto quod fruſtra tali nomine oculos tuos velaueris, dicēdo quod frater tuus ſit, nec.n. potuiſti, aut poteris latere, ꝙ vxor eius ſis, Deo pro te corripiente reges, ſicut me corripuit tuuorumq; amouit oculorū velamentū, dicēdo, *habet .n. uirū,*

1 Reprehēſam.

Orat Abraham pro Abimelech.

e *Orante autem.* Orante filio patrem ſanatur infęcunditas mūdanorum & principum & ſubditorum populorum.

D E

NICOLAVS DE LYRA.

per conſequens dicebatur filia Tharæ patris Abrahæ, quia filij filiorum dicuntur etiam filij auorum. Veruntamen, quia Abraham & Arā non erant de eadem matre, quia Thare habuit plures vxores, ideo dr̄, ꝙ non erat filia matris Abrahæ, attinebat enim ex parte patris ſus, & nō attinebat ſibi ex parte matris Vnde & Lot. *qui in eodem gradu attinebat ipſi Abraham, vocatur frater eius ſupra.xiij.ca. Sequitur.*

In omni lo. ad quem ingre. *qui mihi erit ſuſpectus propter tuā pulchritudinem, & populi malitiam, dicens, quod frater tuus ſim.*

Tulit igitur, &c. *vt honoraret eum, & prouocaret ad orandum pro Saræ autem dixit.*

Ecce mil. &c. *Abrahæ quem vocaſti fratrem tuum.*

Hoc erit &c. *id eſt, iſte modus loquendi quo vocaſti virum fratrem tuum, qui eſt quodam velamen veritatis, debet tibi eſſe inter illos qui tecum ſunt qui cognoſcunt quod ipſe eſt uir tuus, quia per talem modū loquendi non decipientur credentes te ſolutam eſſe a viro.*

5 Et quocunque &c. *inter extraneos.*

6 Memento te &c. *id eſt, acceptam a me in vxorem, propter talem modum loquendi velatum, & ideo inter homines extraneos non debes vti tali modo loquendi aliter tamen exponitur ſecūdum Hebræos; qui habent talem literam,* Hoc tibi in velamen oculorum omnibus qui tecum ſunt, & omnibus argumentum vel probatio. *& eſt ſenſus Illud quod dedi Abrahæ erit in velamentum oculorum omnibus qui tecum ſunt, ut poſſint dicere quod ego fœdaui te, & poſtea reddidi te uacuā ſicut ſolet fieri de leuibus mulieribus. ſed per dona prędicta oſtendi, quod ego compulſus ſum a Deo reddere te mundam uiro tuo, & iſtud etiam erit tibi argumētum uel probatio ad omnes alios qui male uellent loqui de te, eo quod fueris in domo mea.*

7 Orante autem Abraham, ſanauit Deꝰ Abimelech, &c. *Hic ponitur relaxatio pœnæ orante Abraham pro* Abimelech, *ſanatus eſt ab infirmitate, & uxor eius & ancillæ ab impoſſibilitate pariendi.* F

✻ CAP.

MORALITER

✻ *Orante autem, &c.* prælati nanque per ſe & per ſubditos ſuos debent orare pro benefactoribus ſuis & eccleſiarum ſuarum.

ADDITIO.

c.20. dicitur ī poſtilla. Nunc redde vxorem viro ſuo, quia Propheta eſt.

ADDITIO. I.

Hęc expoſitio poſtillatoris conformis eſt illi quod dictum fuerat ſupra c.2. in additione tertia, Nam ſi per ſpiritum prophetiæ Abraham cognoſcebat Saram eſſe mundam ab Abimelech, licet fuiſſet in domo ſua, eodem ſpiritu potuiſſet cognoſcere Saram non fore contaminatam in domo Pharaonis, quod ſufficit ad euacuandam quæſtionem ibi motam, ut ibidē dictum fuit.

eo.ca.20. ubi dicitur in poſtilla. Aliter *autem exponitur ſecundum Hebreos.*

ADDITIO II.

Multis autem modis exponitur ille locus ab alijs doctoribus Hebræorum, *eo quod uerba literæ ſunt truncata, quos cauſa breuitatis omitto, quia non uidetur hic eſſe magna utilitas. Sed notandū, ꝙ in hoc loco nō eſt dictio quæ ſonet* memento, *ſicut in tranſlatione noſtra dicitur, nec eſt ibi dictio ſonans illud quod eſt argumentum ſeu probatio, ſed potius eſt ibi quædam dictio quę ſignificat redargutionem ſeu reprehēſionē uerbaliter vel nominaliter, quod concordat cum prima expoſitione. Et eſt ſenſus, quod quocunq; perexeris. ſ. inter extraneos, eris redarguta ſeu reprehenſa propter talē modum loquendi. ſ. vocando virum tuum fratrem Alia autem expoſitio. ſ. ſecunda quæ ponitur hic ſecundum Hebræos, nō videtur rationabilis, quia licet per dona prędicta quæ Abimelech dedit Abrahæ, oſtendatur ipſum* Abimelech *fuiſſe a Deo compulſum, non tamen ex hoc oſtenditur quod uxor redderetur munda viro, ſed potuiſſent dicere obloquentes, quod tanta dona fuiſſent data Abrahę ad ſatisfaciendum de iniuria adulterij. Poteſt etiam aliter exponi. ſ. quod cum dicitur in hoc loco.* Hoc tibi erit in velamē oculorum, &c. *li. hoc, refertur ad* Abraham, *de quo dixerat immediate.* Dedi fratri tuo. *ut ſit ſēſus, hoc frater tuus Abraham erit in velamentum, non quibuſcunque hominibus, ſed omnibus qui tecum ſunt, quia cum ipſe ſit propheta, & talis reputetur apud ſuos, ſcilicet eos qui tecum ſunt, illi non poſſunt dicere, ꝙ ego fœdaui te, videntes quod ipſe propheta te acceptat tanquam mūdā, ſed quocunque perexeris. ſ. inter extraneos, eris reprehenſa ſeu redarguta, eo quod non omnes habebant Abraham tanquam prophetam, ex quo hortari intendebat Saram, ne ultra hoc modo loquendi uteretur, ſicut etiam increpauerat Abraham, de hoc ſupra, eodem cap.*

CAP. XXI.

A Circunciſionis figura.

Viſitauit autem. Circuncisionis figura multiformis eſt. Signaculum enim eſt ſecundũ apoſtolũ iuſtitię fidei Abrahę & ſemini eius. Et iudiciũ caſtigandi eos, qui ad hoc ſemen & fidem pertinerẽt. Et ꝓphetia naſcituri de hoc ſemine ſaluatoris, q nos in præſenti per baptiſmũ ab omni peccato mũdaret, & in futuro poſt reſurrectionẽ ab omni mortis corruptione liberaret. Octonarius aũt reſurrectionis gloriæ cõuenit. Dominus enim octauo die, id eſt, poſt ſeptimã ſabbati reſurrexit, & nos poſt ſex ætates huius ſæculi, & ſeptimã ſabbati id eſt, quietem aĩarũ, quæ interim in alia uita geritur, quaſi octauo tempore reſurgemus ab oĩb. carnalis cõcupiſcentiæ corruptionibus & uitiis (in quibus luxuria maxime regnat) expoliati.

† Heb. 11. Naſcitur Iſaac, ſup. 17. c. & 18. b Gal. 4. c Heb. 11. c. Matt. 1. a. ſupra 17. d

B

b *Circũcidit, &c.* STRAB. Circunciſio cũ ob multas cãs ꝓcepta ſit, ſpecialiter figuram Chriſti prætendit, qui nos ꝑ baptiſmum ueteri homine exuit, & in futuro poſt reſurrectionem circuncidet oẽm mortalitatẽ & corruptionẽ. Quod autem octauo die circũciſus eſt Iſaac, deſignatur octaua ſæculi ætas, qũ generaliter reſurrectio ſanctorũ celebrabitur.

Saræ pudor & caſtitas.

✻ AVG. Riſerat pater, riſerat & mater, quando promiſſus eſt. Ex hoc ergo nomen accepit? Nam quod riſus ille, non ad irridendũ opprobriũ, ſed ad celebrãdum gaudiũ ꝑtinebat, nato Iſaac & eo noĩe vocato, Sara mõſtrauit. Ait quippe, *Riſum fecit mihi Deus, quicunque enim audierit congaudebit mihi.*

Lib. 16. de ciuitate, c. 31. † 47. diſ. c. quantum libet. † 32. q. 2. c. non oĩs. & q. 4. c. recurrat. & c. dicat.

c ✻ *Lactaret filiũ. &c.* AMB. Moralis locus. Prouocantur fœminæ meminiſſe dignitatis ſuæ, & lactare filios. Hæc enim matris gratia, hic honos, quo ſe propriis commendent [illegible]iris. Denique eo plus amare filios ſolent, quos ipſæ matres lactauerint uberibus ſuis.

CAP. XXI.

VISITAVIT autem † Deus 1

a Eccleſiam quę longo tempore ſterilis fuerat.

a Saram ſicut promiſerat & im-

a Per Prophetas. b Nouiſſimis temporibus natus eſt de virgine Chriſtus.

pleuit quæ locutus eſt. Conce-

pitque & peperit ✻ filium in ſe-

nectute ſua, tempore quo prædixerat ei Deus.

Vocauitque Abraham nomen filii ſui, quem

a Gaudium: quia in natiuitate Chriſti gauiſi ſunt paſtores & angeli.

b Quia poſt ſeptimam ſabbati omnis corruptionis & immortalitatis propago tolletur.

b genuit ei Sara, Iſaac, & circuncidit eum ✻ octa-

uo die, ſicut præceperat ei Deus, cum centum eſ-

ſet annorum. Hac quippe ætate patris natus eſt

Iſaac. Dixitque Sara. Riſum fecit mihi Deus: 2

a Congaudebit.

quicunque audierit, corridebit mihi. Rurſumq; 3

Verba exultantis de collato ſibi beneficio.

a Vel auditorum.

ait: Quis auditurus crederet Abraham, quod 4

a Quod ſcilicet de corporibus ſenum iam exhauſtis infans naſceretur, & contra naturam lactaret anus: & eſt commendatio gratiæ.

c Sara lactaret filium, quem peperit ei iam ſeni?

d Creuit igitur puer, & ablactatus eſt. Fecitque

a Non natiuitatis, quia quod ortum eſt occidit. Nec circunciſionis, hoc non eſt huius temporis, ſed ablactionis vbi intelligitur profectus mentis.

Abraham grande conuiuium in die ablactationis

a Lubricum & lasciuum eſſe docebat, ſicut ipſe erat. Sic Iudæi tenebrarum filij illudunt Chriſtianis deridentes mortem Chriſti, quod Sara, id eſt, eccleſia grauiter accipit, & legis literam cum carnali populo literæ dedito in ſortem ſuam non recipit.

e eius. † Cumque vidiſſet Sara filium Agar Ae- 5

gyptiæ ✻ ludentem cum Iſaac filio ſuo, dixit ad

d *Creuit ig. &c.* Creſcit qui aſcẽſiones ĩ corde diſponẽs, ad ſolidum doctrinę cibum peruenit. Vnde creſce & mãducabis me.

AVG. *Creuit, &c.* Nec ĩ die natiuitatis nec in die circunciſionis filii ſui ſed in die ablactationis conuiuium fecit: quia debet agnũ eſſe gaudium ſpiritualis ętatis, quando talis factus eſt homo qui paſcatur ſolido cibo, eis ſimilis, quibus dicitur. 1. Corin. 3. *Lac uobis potum dedi, non eſcam.*

✻ PROCOPIVS. Notandũ nullibi de ĩpiis dici, *ablactati ſunt.* Iuſtus erat Samuel, de quo idem prędicatur. Prętera obſeruandũ eſt, nõ fuiſſe conſuetudinẽ, ut cõuiuiũ celebrarẽt, ſubmoto ab uberibus infante. Conuiuia frequentant in natalibus, ſicut fecerunt Parao & Herodes qui mali erãt. Illud præterea non arbitror prætereundum ſilentio, quod Iſmaelis ablactatio nullibi in ſcriptura cõprehẽditur. Qua propter natus annos viginti adhuc puer nominatur.

e *Cumq; ui. ſa.* HIERO. Dupliciter hoc exponitur: uel q̃d idolis ludos fecerit. Iuxta illud Exod. xxxij. b. *Sedit popul' manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere*: Vel q̃ aduersũ Iſaac quaſi maioris ętatis loco ſibi primogenita uẽdicauerit ☞ quod

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXI.

Viſitauit autem &c. *Hic oſtenditur conſequenter quomodo Abraham ſe habuit reſpectu prolis. Et primo deſcribitur liberæ parturitio. Et ſecũd ancillæ, & filij eius eiectio, ibi.* Cũq; uidiſſet Sar. *Et tertio eycientis Abrahæ ſtabilitio, ibi: Eodem tempore dixit Abimelech. Circa primum deſcribitur natiuitas Iſaac de Sara, & patet litera ex prædictis. xvij. & xviij. uſque ibi.*

† Gal. 4. b

C

2 Dixitq; Sara riſum, &c. *id eſt materia exaltationis in partu prolis conceptę ſup. virtutem naturæ.*

Diuiſio.

3 Quicũq; &c. *id eſt gaudebit de* Dei bonitate. Et *maxime hoc dr̃ quia de Iſaac nata eſt beata virgo, quæ per filium ſuum gaudium attulit uniuerſo mundo.*

De Iſaac prodiit virgo Maria.

4 Quis au. &c. *In ætate, ſic prouecta, quaſi diceret nullus, quia hoc factum eſt diuina virtute ſupra naturã. In Heb. habetur ſic. Quis auditurus crederet Abraham, q̃ Sara lactaret filios, & ex hoc dicunt Hebræi, quod uicinæ mulieres dicebant Iſaac non eſſe filium Saræ eo quod diu uixiſſet cũ marito, abſq. prole, ſed acceperat eũ Sara occulte ab alia muliere pro precio, & finxerat ſe eum genuiſſe. Et ad hanc opinionem tollendã Abrahã fecit conuiuium grande in die ablactationis pueri, vt ſtatim ſubditur in litera, & uicinæ mulieres uocatæ ad conuiuium apportauerunt pueros ſuos adhuc lactantes, & Sara lactauit eos, ad probãdũ quod habuerat puerũ. Secundum uero translationem noſtrã quæ habet. Filiũ, põt dici q̃ ĩ Hebræo ubi aʳ filios, accipit plurale ꝓ ſingulari. ſicut aliquãdo econuerſo ſigulare ponitur pro plurali, ut dictum eſt ſupra 18. cap.*

5 Cumque uidiſſet Sar. *Hic deſcribitur ipſius* Agar *cũ filio ſuo eiectio. Et primo eiectorum cõſolatio ſubditur ibi.* Exaudiuit autem dominus. *Circa primum primo ponitur cauſa eiectionis & ſubditur.* Cumque uidiſſet Sa. &c. *Dicunt. n. aliqui quod Iſmael qui erat antiquior et fortior luctando cum Iſaac, & alias ludendo, ipſum lædebat, quod Saræ diſplicuit, propter quod noluit Iſmaelem eijci, ſed iſtud dictum procedit ex modo translationis noſtræ, ſ. quod de textu ſit illud totum, quod ꝓmiſſum eſt. Ludentem cum Iſaac filio ſuo. Sed in Hebræo non habetur niſi ludentem tm̃, & quod ſequitur non eſt de textu, ideo aliter exponunt Hebrei, vbi enim nos habemus. Ludentem. Hebræi habẽt,* מצחק *mezaele, & eſt dictio equiuoca in* Hebræo, *quia ſignificat ludentem, idololatrantem, occidentẽ & coeuntẽ, ſiue laſciuientẽ, unde Exo. xxj. b. ubi nos habemus.* Sedit populus manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere, *Hebræi dñt* idololatrare, *2. Re. 2. c. vbi hẽmus.* Surgant pueri & ludant. *Hebræus dicit.* Et occidant: & *inf. 26. b. ubi habemus.* Vidit Abimelech Iſaac iocãtem cum Rebeca uxore ſua. *Hebręus dicit,* coeuntem. *& in omnib. paſſib. iſtis allegatis eſt ſimile Hebraicum prædictæ dictioni mezaele, & ſic patet æquocatio prædicti nominis ſecundum Hebræos, & ſm̃ a iſtorum paſſuum prędictorum ſenſum ſaltem apparenter, quam æquocationem uidetur ignoraſſe translator noſter uel eam non reputaſſe, quia ubique tranſtulit in una ſignificatione, ſ. prout importat ludum. Dicunt igitur Hebręi quod dictio prædicta mezael accipitur hic in triplici ſignificatione, quia Sara uidit Iſmaelem facientem aliqua quę pertinebãt ad Idolatriam. Item percepit quod quærebat caute Iſaac occidere, ut haberet hæreditatem, unde &* Apoſtol' *Gal. 4. c. dicit* Quod is qui erat ſecundum carnem, *i. Iſmael* perſequebatur eum qui tunc erat ſecundum ſpiritum. *ſ. Iſaac. Item percepit, quod eſſet pronus ad luxuriã, & timẽs ne ad ſimilia induceret filium ſuum Iſaac, nunciauit iſta Abrahę, petens ut Iſmaelem eijceret.* ✻ Eiice-

MORALITER.

1 ✻ *Viſitauit autem Deus Saram ſicut promiſerat, &c.* Hic agitur de ſeparatione Iſmaelis ab Iſaac, & de confœderatione Abimelech, & Abraham. Circa primum dicitur

✻ Eijce

a Abraham : Eiice ancillam hanc & filiũ eius, non 1
enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Iſaac.
a Quia neſciebat hoc Saræ fuiſſe reuelatum.
b † Durè accepit hoc Abraham pro filio ſuo. Cui 2
Sicut de minoribus reuelatum quid fuerit prior taceat.
dixit Deus : Non tibi videatur aſperum ſuper
puero & ſuper ancilla tua. Omnia quæ dixerit 3
tibi Sara, audi vocem eius, quia in Iſaac voca-
a Spirituale. Quia populus Iudaicus ante aduentum Chriſti & numeroſitate & temporali fœlicitate diu floruit.
bitur tibi ſemen. Sed & filium ancillæ faciam in 4
a Carnale.
c gentem magnam, quia ſemen tuum eſt. Surre-
a Panes propoſitionum carnalia ſacramenta Iudæorum.
d xit itaque Abraham mane, & tollens panem &
a Inſipidam intelligentiam literæ clauſam mortua pelle, his oneratur ſynagoga ſeruilia implens mandata.
b Et hoc facto. Matri commendauit.
e vtrem aquæ, impoſuit ſcapulæ eius, tradiditque
puerum & dimiſit eam. Quæ cum abiiſſet,
Seruus non manet in domo in æternum.
a Errant qui viam quæ Chriſtus eſt ignorant.
b Per anticipationem.
errabat in ſolitudine Barſabee. Cumque con-
a Carnalis obſeruantia. b Quando ſynagoga clamauit: Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros.
Ab animo & a cura ſua.
f ſumpta eſſet aqua in vetre, abiecit puerum ſub-
a Adhuc procul ſedet dum ſententias acuit, quia procul a veritate fidei iacet.
ter vnam arborem, quæ ibi erat, & abiit. Sedit-
que è regione procul, quantum poteſt arcus ia-
a Mori crederet quos veræ fidei ſubiici videret.
cere. Dicit enim, Non videbo morientem pue-
a Studioſè. b Fidem.
rum. Et ſedens contra, leuauit vocem ſuam, &
a Vt non penitus occidantur: vnde. Ne occidas eos: ne quando obliuiſcantur populi mei. Pſalmo 58.
b Flente matre pro puero,
fleuit. Exaudiuit autem Deus vocem pueri. 5
g

quod Sara audiens non tulit.
a *Eiice ancillam hanc, &c.* Quæritur cur antea Sara voluit de ancilla filium ſuſcipere, aut cur cum matre eum nunc iubet expelli? Quod nõ facit zelo accẽſa, ſed prophetię myſterio cõpulſa. Agar enim ſecundũ Apoſtolum in ſeruitutẽ genuit carnalem populum. Sara vero ſpiritualẽ & liberũ, quia libertate Chriſtus nos liberauit. Significabat ergo hoc myſterio, priorẽ populũ in ſeruitute generatũ non manere in domo Saræ, id eſt, eccleſiæ in æternũ, nec eſſe hæredẽ vel conſortẽ Chriſtianorũ, nec cũ filio nobili, id eſt, populo fideli regnũ gloriæ poſſidere.
b *Dure accepit &c.* AVGVS. Quæritur quare contriſtatus ſit Abraham cũ hęc prophetia fuerit, quã ipſe magis quam Sara noſcere debuit, ſed ex reuelatione hoc dixit Sara quod ſibi prius fuerat reuelatũ. Ille vero paterno affectu cõmotus eſt, cui dñs poſtea reuelauit. Vel forte ambo prius neſcierũt quid eſſet, & per Saram neſciẽtẽ prophetizatũ
B eſt, cũ muliebri animo mota eſt propter ancillæ ſuperbiam.
c *Quia ſemẽ tuum.* AVGV. Nõ quod & Iſmael a Deo ſemẽ Abrahæ dictus eſt, quod Apoſtolus ait Rom. 9. b. *Non filij carnis ſed filij promiſſionis æſtimabũtur in ſemine.* Sed hoc proprie ad Iſaac pertinet, quia nõ filius carnis, ſed promiſſionis. & ſemẽ ſpirituale ex promiſſione eſt non ex carne.
d *Tollens pa. &c.* ALC. Cum ergo Abrahã eiiceret Agar tollẽs panem, ideo humeris impoſuit, & v. a. &c. Exiens Agar infantẽ humeris impoſuit, quia peccator populus inſipiens ceruicẽ matris ſynagogæ grauauit dicens Matth. 27. c. *Sãguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros,* Panes autem ſignificãt, quod vetus ſacerdotiũ panes propoſitionis portaret ſecũ, & veſceretur. Vter vero aquę quę deficit, Iudaica purificatio defectura vel doctrina carnalis in pelle mortua clauſu, id eſt, in carne veteris hominis prævaricationis ſnĩa damnata, quę nec refrigerat, nec ſatiat, ſed æſtu tepida vomitũ facit. Errat Agar in ſolitudine cũ filio, & ſyna-
C goga per orbẽ cum populo ſuo, expulſa a terra ſua ſine ſacerdotio & ſacrificio, & viam quæ eſt Chriſtus ignorat. Filius ſiti perit. i. populus, nullã ſpiritualem habens purificationem. Filium ſiti moriẽtem ſub arbore proiicit, & monſtrãte angelo fontem aſpicit, quia quidam de populo ſub vmbra ligni crucis refugium petituri ſunt.
AVGVST. *Sumpſit panem & v. a.* Quæritũr quomodo impoſuit in humeris puerum tam grandem? Nã qui fuerat anteq̃ eſſet natus Iſaac tredecim annorũ circũciſus, cum eſſet Abraham nonagintanouem, & natus ſit Iſaac cẽtenario patre. Ludebat autem Iſmael cum Iſaac, quãdo Sara commota eſt, vnde puero grãdiuſculo, qui iã fuerat ablactatus, profecto pluſquã 16. annorũ fuit & quãdo cũ matre expulſus eſt. Sed vt hoc quod
D cum paruulo luſit, per recapitulationẽ dictum accipiamus, antequam ablactetur Iſaac, etiã ſic amplius quam tredecim annorum puer humeris matris non potuit imponi ſed ſubaudiendum eſt, dedit puerum ſuum &c.
e *Impoſuit ſcapulæ eius.* HIE. Quãdo Iſaac natus eſt 13. annorũ erat Iſmael, & poſt ablactionẽ eius cum matre expellit: apud Hebręos varia opinio eſt, aliis aſſerentibus quĩto anno ablactationis tẽpus eius ſtatutũ, aliis duodecimo. Nos igit. vt breuiorẽ eligamus ętatẽ poſt x. & viij. annos ſuputamus Iſmaelẽ eiectum cum matre, nec cõuenire iam adoleſcentẽ matris ſediſſe ceruicibus. Verũ eſt autẽ illud Hebrææ lĩguę idioma, quod omnis filius ad cõparationem parẽtum infans vocẽt & paruulus. Romę quoque vſq; hodie omnes filii infantes vocantur.
f *Abiecit puerum, &c.* HIER. quod ſequitur. *Et proiecit puerum ſubter vnã abietẽ & abiẽs ſedit cõtra longe quaſi iactus ſagitę.* Dixit. n. Nõ videbo mortem paruuli mei & ſedit cõtra eum, & ſtatim iungitur; Exclamauitq; puer & fleuit et audiuĩt dominus vocẽ pueri de cœlo, vbi erat, & dixit angelus ad Agar nullũ moueat. In Hebręo. n. prius hoc ſcriptũ eſt. *Non uidebo mortẽ pueri mei.* Ita cõſequenter legit, quod Agar ſederit contra puerũ, & leuauerit vocẽ & fleuerit: & exaudiuit vocẽ paruuli. Flẽte. n. matre & mortẽ filij pręſtolãte, Deus exaudiuit puerũ, quem pollicitus erat futurum in gẽtẽ magnã. Mater enim nõ ſuã mortem, ſed filii deplorat.
AVGV. Quęritur quomodo mater puerum annorũ amplius xv. ſub arbore proiecerit: Videtur enim dici quod eũ portauerit, ſed intelligendum eſt ab animo proiectũ eſſe tanquã moriturum, ſecundũ illud Pſ. 30. g. *Proiectus ſum a facie oculorũ tuorum.* Vſualiter quoq; aliquis proiici dicitur ab eo cũ quo erat, ne ab illo videat, aut cum illo maneat. Subaudiendum eſt autem matrẽ a filio diſceſſiſſe. puero quo abierit ignorãte, & ne filium deficientem videret in ſylua latuiſſe. quid autem mirũ puerũ in illa ætate, & diu non viſa, & tanquam perdita mater, in tali loco fleuiſſe? Poſtea dicitur accipe puerum, non vt eum quaſi iacentẽ de terra tolleret, ſed vt ei ſe comitẽ iungeret, &
F manu teneret, ſicut ſæpe faciũt cuiuslibet ætatis ambulãtes.
g *Exaudiuit autem.* Puer exclamat plorãs, & Deus exaudiuit, & mõſtrante angelo illa fontem aſpicit, & pro illis dicitur, quod ad Chriſtũ cõuertuntur, & defiẽtes peccata exaudiũtur, apertis oculis cordis vident fontẽ aquæ, id eſt, Chriſtũ, qui ait Ioã. 7. f. *Qui ſitit ueniat ad me et bibat.* Angelus Heliam ſignificat, per quem populus crediturus eſt. Vnde Malac. 4. b. *Ecce ego mittã*
☞ *uobis*

In quõnib. Hebraicis Hũc locũ Paulus interpretatur ad Gal. 4. d
Videatur aſperum, diſpliceat hoc Veri filii Abrahę ex Iſaac Heb. 11. d. † Ro. 9. b.
Infantes.
Myſticè. Eiicitur Agar ancilla cũ filio ſuo Iſmael.
Pœnitẽtis Iſmael.
E
In quæſt. ſuper Ge.

NICOLAVS DE LYRA.
1 Eiice ancillam hanc & filium &c. *quia non poterat filius conuenienter emitti ſine matre. Sequitur.*
2 Dure acce. &c. *quia non ſolum ſibi diſplicuit eiectio, ſed etiam eius indoles mala.*
3 Cui dixit &c. *Et cauſa ſubditur.*
4 Quia in Iſaac. &c. *in quo complebuntur promiſſa quæ tibi feci, & patet litera.*
5 Exaudiuit autem Deus. *Hic conſequenter ponitur eiectionem cõſolatio. Iſmael autem iam erat xx. annorum uel plus, quia iam xiij. annorũ*
✣ *vel*

MORALITER.
✣ 1 *Eiice ancillam hanc & fi. &c.* Prælatus enim bonus, qui per Abraham ſignificatur habet in eccleſia ſua vel diœceſi aliquos filios bonos, qui per Iſaac ſignificãtur, & aliquos malos diſcholos qui ſignificãtur per Iſmaelẽ. Dictũ eſt enim ſupra de ipſo xvj. d. Hic erit ferus homo, manus eius contra omnes, &c. Et iſti ſuggerente Sara, per quam ſignificatur ratio recta, per prælatũ debent a bonis ſeparari per excõicationẽ vel per corporalem ſeparationẽ ſi põt bene fieri, exemplo Pauli Apoſtoli, de quo habetur Act. 19. *Cũ aũt quidam indurarentur, & nõ crederẽt maledicẽtes uiam domini corã multitudine, diſcẽdẽs ab eis, ſegregauit diſcipulos.*
2 *Dure accepit hoc Ab.* Per quod deſignatur quod talis punitio ſub-
1 2 ditorum

uobis Heliam, qui conuertat corda patrum in filios.

A a *Angelus domini.* ISID. Quod cum qui loquitur ad Agar prius angelum, poſtea dominum, ſcriptura pronunciat filium Dei fuiſſe credendũ eſt, qui per legem & prophetas locutus eſt, q pobedientiã paternę volũtatis angelus uocatur, ſecundũ naturam Deus.

d ✲ *Neſciui quis fecerit. &c.* RVPERT. Plena & ſufficiens excuſatio tribus partibus perfecta eſt. Nam in omni quęſtione cũ de facto agitur, partim eſt ad conſcientiæ puritatem, neſcire a quo factum eſt, cum ſcieris an factum, vel quid factum ſit, p̄ ſertim ſi tacendo cõſenſiſſe videaris. Cunctis ergo culpæ partibus ſe exuit Abimelech, cũ dicit, *& ego neſciui &c. præter hodie*

e *Idcirco uocatus eſt &c.* Duplex cauſa eſt cur appellatus ſit in Hebręo Berſabee. Vel quia ſeptẽ agnas accepit Abimelech de manu Abrahæ. Sẽptem enim dicuntur Sabee. uel quia ibi iurauerunt. שבע Sabaa enim ſignificat iuramentum. Si autem hãc cauſã ſupra hoc nomen legimus, per prolepſim dictũ eſt, ſicut Bethel & Galgala, quæ antequã haberent hęc uocabula aliter vocabãtur. Notandum ex prioribus & præſenti loco, q̄ Iſaac non ſit natus ad quercum mambre (Alõ אלון Hebraice, Latine quęrcus) ut in Hebręo habetur, ſed in Geraris, ubi Berſabee uſq; hodie oppidũ eſt, quæ prouincia ante non grande tempus ex diuiſione præſidum Paleſtinæ ſalutaris dicta eſt. Vnde habitauit Abrahã in terra Paleſtinorũ diebus multis.

f *Abrahã, uero, &c.* AVG. Abraham (ſicut Stephan' dicit) nõ acceperat hæreditatem ibi, nec ſpaciũ pedis. Sed intelligendũ eſt hæreditas quã Deus gratis daturus erat, non pretio empta. Intelligitur autẽ ſpacium circa puteũ ad illud emptionis ſpacium pertinere, in quo fuerant ſeptem agnę datæ, quando Abimelech & Abraham ſibi iurauerunt.

In quæſt. ſuper Ge. Angelus ſolatur ipſum Agar. Ab illa nac le populus Turcarũ magnus.

Iſrael ſagittarius

Fœdus Abimelech cum Abraham.

Alia. † cõuerſatus.

Berſabee.

Berſabee. Abraham plantat nemus. De...

b *Eodẽ tempore.* AVG. Quæri poteſt, quando cũ Abimelech pactum fecit Abrahã, & dictus eſt puteus quem fodit, pute' iurationis, quomodo congruat veritati? Agar .n. de domo Abrahæ cũ filio expulſa iuxta puteũ iurationis (ſicut dictum eſt) errabat, q longe poſt dicitur factus eſt Abrahã. Ibi eñ Abimelech & Abraham iurauerũt. Agar cũ filio pri' expulſa. Forte iã factum fuiſſe intelligendum eſt, ſed p recapitulationẽ memoratũ, quod egit Abraham cũ Abimelech, niſi forte q librũ poſtea ſcripſit, ex puteo iurationis regionem appellauerit, in qua errabat, quaſi errabat in illa regione in qua factus eſt puteus iuramenti, quãuis poſtea factus ſit. Longe tamẽ ante ętatem ſcriptoris ſic dicebatur puteus, cum liber ſcriberetur nomẽ tenẽs antiquum, quod impoſuerat Abraham. Nec mouere dẽt qđ puteum quẽ foderat Abrahã neſciebat Agar', ſi ante eſt foſſus quã illa expulſa. Fieri enim potuit, vt pecorum ſuorũ cauſa lõge a domo puteũ foderet, quem illa neſciret.

c *Iura ergo &c.* Sepe qui foris ſunt, fidelibus conuerſatione induci, eiſdẽ deſiderant ſociari eorum exemplis ad melius informari, ut & ſibi conſulant proximorum ſaluti.

a ❡ Sermo propheticus. b ❡ Scriptura.

a Vocauitq; angelus dñi Agar de cælo dicens: † Quid agis Agar?

a ❡ Vt non occidatur. b ❡ Iudaici populi in infidelitate manentis.

Noli timere. Exaudiuit enim Deus vocem pueri de loco in quo 1

a ❡ Patet non onus fuiſſe matri, ſe comitem, quod autem manu parentis tenetur, ſollicitus monſtratur affectus. b ❡ Suſtenta ambulando cum eo. c ❡ Manus tenetur, dum opera carnis exercere permittitur. d ❡ Vt etiam ex ſuis reges habeat.

eſt. Surge, tolle puerum, & tene manũ illius, quia in gentem ma

a ❡ Intelligens ſacramentorum profunditatem credidit.

gnã faciam eũ. Aperuitq; oculos eius Deus. Quę uidens puteum 2

a ❡ Cor mortale. b ❡ Intellectis ſcripturis omnis Iſrael ſaluus fiet. c ❡ Concordia legis & Euangelij.

aquæ, abiit & impleuit utrem, deditque puero bibere, & fuit * cũ

a Ad priorem ſtatum allegoria reuocanda eſt. ❡ In multitudine non in merito. b In infidelitate.

eo. Qui creuit, & moratus eſt in ſolitudine, factuſque eſt iuuenis 3

a Acuens ſententias ad impugnandam fidem. b Peruerſi ſimilium ſocietate gaudent.

b ſagittarius. Habitauitque in deſerto Pharã, & accepit illũ mater 4

ſua vxorem de terra Aegypti. † Eodem tempore dixit Abime- 5

lech, & Phicol princeps exercitus eius ad Abraham: Deus tecum 6

eſt in vniuerſis quæ agis. Iura ergo per Deum, ne noceas mihi &

poſteris meis, ſtirpique meæ: ſed iuxta miſericordiam quã feci ti

a Paleſtinæ, quæ nunc dicitur ſalutaris. Hæc eſt Gerara.

bi, facies mihi & terræ, in qua † verſatus es aduena. Dixitque A-

a Abraham, quia inter fideles & eos qui foris ſunt de profunditate ſacramentorum ſolet eſſe contentio.

brahã: Ego iurabo. Et increpauit Abimelech propter puteum

aquæ, quem vi abſtulerant ſerui illius. Reſpondit Abimelech:

a Nullius crimen maculat neſcientem.

d Neſciui quis fecerit hanc rem, ſed & tu nõ indicaſti mihi, & ego

a Reddite omnibus debitum cui tributum, &c. Ro.13.b. & Luc.20.d. Reddite ergo quæ ſunt Cæſaris Cæſari, &c.

non audiui pręter hodie. Tulit itaque Abraham oues & boues, &

dedit Abimelech. Percuſſeruntque ambo fœdus. Et ſtatuit Abra

hã ſeptem agnas gregis ſeorſum. Cui dixit Abimelech: Quid

ſibi volunt ſeptem agnæ iſtæ, quas ſtare feciſti ſeorſum? At ille:

a Hæ ſunt ſeptem mulieres. Iſa.4.ideſt, ſeptem dona Spiritus ſancti, quæ per manus impoſitionem epiſcoporum accipiunt in eccleſia Neophiti. b Doctoribus qui hæc ſacramenta in ſcripturis ſcrutati ſunt.

Septem (inquit) agnas accipies de manu mea, vt ſint in teſtimo-

enium mihi, quoniã ego fodi puteũ iſtũ. Idcirco vocatus eſt locus 7

a Puteus ſeptimus propter, ſeptem agnas ibi datas vel puteus iuramenti. b Hoc ineant fideles ſupra ſunt in baptiſmi.

ille Berſabee: quia ibi vterque iurauit, & inierunt fœdus pro pu 8

teo iuramenti. Surrexit autem Abimelech & Phicol princeps mi

a Exercitus.

f litiæ eius: reuerſique ſunt in terram Paleſtinorum. Abrahã vero 9

a Hæc eſt agricultura, quæ diuini fontis imbribus irrigatur. ❡ Quaſi in hæreditatem. ❡ Græca locum emptio putei.

plantauit nemus in Berſabee, & inuocauit ibi nomen Domini 10

a Saluatoris quem expectabat. b Ciuis patriæ cæleſtis: inquilinus eſt mundi. c Vel Paleſtinorum.

Dei æterni, & fuit colonus terræ Philiſtinorum diebus multis 11

NICOLAVS DE LYRA

erat quando Iſaac fuit natus, & ideo uidens ſe in periculo mortis, de malis ſuis præteritis doluit, & dominum rogauit pro vita ſua prologanda, & fuit exauditus. Vnde ſequitur verbum angeli.

1 Exaud. enim Deus uo. pu. de loco &c. *acſi di. Attendit Deus pœnitentiã quã nunc hẽt in quo iacet, nõ añt malitiã q exercuit in alijs locis.*

2 Aperuitq; &c. *No quia nõ uideret ante, ſed ad uidendum illud de quo nõ aduertebat. ſ. puteum cuius aqua erat neceſſaria pro ſuſtentatione pueri & ſuã. Et patet litera uſque ibi.*

3 Factuſq; eſt iu. &c. *id eſt, exercẽs artẽ uenãdi. Hebræi dicũt, exercẽs latrocinia, & p̄das a tranſeuntib. pp hoc dictum eſt ſupra, 16.d. Manus eius cõtra omnes, licet enim pœnituerit in infirmitate, ut dictum eſt tamen poſtea redijt ad vomitum, ut dicunt Hebræi.*

4 Et accepit il. &c. *id eſt, de terra in qua nata erat & nutrita.*

5 Eo. tẽpore. *Hic cõſequenter ponitur Abrahæ ſtabilitio. quia. n. obedierat dño in eiectione filij & matris, cõueniẽs erat q dñs oſtẽderet ei aliq ſpeciale beneficiũ quod factũ eſt cum rex terrę uenit ad eũ quærens eius amicitiã & fœdus dicens.* 6 Deus tecum eſt. *Audierat. n. q quatuor reges fortiſſimos cũ Dei adiutorio debellauerat, & viderat q dñs forte in ſenectute ſup. uirtutẽ naturæ filiũ ei dederat, & q propter eius uxorem dominũ eũ flagellauerat, ideo quæſiuit amicitiã eius. Et patet litera uſq. ibi.*

7 Idcirco vocatus eſt &c. *id eſt. puteus ſeptẽ, ppter ſeptẽ agnas quas Abraham ibi ſtatuit, uel puteus iuramenti, cuius cauſa ſubditur.*

8 Quia ibi vterq; iurauit. *ſ. Abrahã & Abimelech. Berſabee. n. utroq; modo interpretatur. ſ. puteus ſeptem, & puteus iuramenti. Sequitur.*

9 Abrahã uero plãt, &c. *Hebræi dicũt hortum, in quo plantauit diuerſas arbores ad fructus ferendos: & hoc propter hoſpites tranſeuntes recipiendos, ut amęnitate loci recrearentur, & fructib. reficerentur.*

10 Et inuo. ibi no. &c. *Quia post recreationem acceptam inuitabat hoſpites ae reddendum gratias Deo de beneficijs ſuis.*

11 Et fuit colonus. &c. *Quia plus ibi manſit quam in* Hebrõ, *ubi manſerãt, 22. annis, hic autem manſit 25. annis.*

MORALITER.

ditorũ debet eſſe grauis prçlato, quãuis per rõnẽ hoc facere cogatur, Conſimili modo poteſt exponi de prælato religioſo qui ſubditos malos & rebelles dẽt ab aliis ſeparare, per recluſionẽ vel eiectionẽ de ordine, ne alios inficiãt ſicut ouis morbida ſeparatur a grege, durũ tamẽ debet eſſe prælato, quãuis facere cogatur rõne. Circa ſcdm dicitur, 2 *Eod. tem. di. a. &c.* Sequitur. 3 *Deus te. eſt. &c.* Principes enim & potẽtes qui fuerant eccleſiæ perſecutores, uidentes eã Dei adiutorio proſperari, quæſierunt cum prælatis eccleſiæ amicitiã fœderari, quod ſignificatur per fœdus Abimelech regis cum Abraham patriarcha, & quia prælati non debent hoc refugere, ſalua tamen veritate. Ideo ſubditur.

† *Dixitq; Abraham. Ego iurabo.* ſcilicet tenere amicitiã bonam.

In c.21. ubi citur in poſtilla. Aliter exponunt Hebræi ubi eni m ha- A
bemus ludentem &c.

ADDITIO.

Hæc dictio מצחל *mezahel quaſi æquiuoca eſt in* Hebręo, *ſignificat enim ut plurimum ridentem, ſicut in hoc cap.* Dixitque Saræ, Riſum fecit mihi dominus, *vbi hæc dictio ponitur. Quādoque uero ſignificat irridentem ſeu deridentem. Vnde in Pſal. 2. a.* Qui habitat in cælis irridebit eos, *ibi etiam hęc dictio ponitur. Quandoque vero gaudentem ſicut in Pſa. cxxv. a. cum dicitur.* Tunc repletum eſt gaudio os noſtrum. *vbi ponitur hæc dictio. Quandoque ſignificat ludentem, ſicut Exod. 32.* Surrexerunt ludere. *Et in alijs quamplurimis. Nunquam tamen in* Hebræo *hæc dictio ſignificat idololatrantem, nec occidentem, nec coeuntem ſeu laſciuientem; nec autoritates ad hoc inductæ per poſtillatorem hoc probant, ſicut domino concedente in ſuis locis patebit. Vnde tranſlator noſter proprie ſe habuit transferendo hanc dictionem quandoque per ludum, quandoque per riſum, ſeu gaudium, quandoque per irriſionem; nunquam tamen per alia prædicta ſignificata. Iſte autem paſſus melius exponitur ab aliquibus expoſitoribus Hebræorum magis authenticis quam Ra. Sa. Dicunt enim quod Iſmael uidens quod tam magnum feſtum celebraſſet Abraham in die ablactationis fratris ſui Iſaac iunioris, illudebat ſeu irridebat, dans intelligere, quod ex hoc nō ſequeretur, quin ipſe Iſmael eſſet heres, ex quo erat maior natu & legitimus, quia ex uxore, & etiam à Deo benedictus. vnde ſupra c. 15. de Iſmaele dixit Deus, Ecce benedicam ei. Et hoc eſt quod dicitur.* Cumque
B vidiſſet Sara filium Agar ludentem *i. illudentem ſeu deridentē.* Et *quod ſequitur in litera noſtra,* cum Iſaac, *non eſt textu, prout dicit poſtillator, ex hoc autem Sara timuit, ne forte Iſmael in proceſſu temporis ingereret ſed hęreditati. Et poſt hoc ſequitur.* Eiice ancillam & filium eius. Non enim erit hæres filius ancillæ cum filio liberę. *ſiue* filio meo. *q. d. non erit hæres ſicut ipſe ſe iactat deridendo. Similiter & Deus confirmans in hoc Sarę intentionem dixit Abrahæ,* Omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem eius. *Et reddens rationem ſequitur.* Quia in Iſaac uocabitur tibi ſemen. *q. d. licet Iſmael ſit filius tuus, nō tamen hęres prout putat.* Et *hæc expoſitio videtur ſatis cōgruēs literæ & rōni.* D

REPLICA.

Correctorij contra Burg. In c. 21. vbi poſtillator exponit ludum Iſmaelis pro idololatria. Burg. dicit dictionem Hebraicam *hic poſitam nō ſignificare idololatriam, ſed irriſionem. Reſpondeat hic beato* Hieronymo, *Glo. ordinariæ, magiſtro hiſtoriarū & autoritatibus authenticis* Hebræorum *quos poſtillator hic ſequitur, quibus omnibus rationabile videtur maiorem adhibere fidem quam ſoli Burgenſi, qui etiam rationibus poſtillatoris in propoſito non ſatisfacit.* Expoſitio *quoque quam ponit Burgenſis non videtur rationabilis; quod videlicet pro ſola irriſione. Sic finaliter etiam per diuinam ſententiā, & mater & filius eijcerentur, ſed propter idololatriam, vel ludum ad idololatriam diſponentem, ut dicit beatus Greg.* Et ponitur *in Glo. ordi. ſuper illo verbo* Exo. 32. *b.* Sedit populus manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere, & ideo i eiecti ſunt *Non enim legitur Iſmaelem, nec aliquem de eius poſteritate in cultu Dei ueri perſeueraſſe. Iuſtum igitur fuit domum Abrahę ea ratione ab huiuſmodi purgari.*

CAP. XXII.

Væ poſtquam, &c. AVG. Iacob⁹ dicit, ꝙ neminē tentat Deus, ſed uſualiter tētare, ꝑ eo ꝙ eſt ꝓbare dicimus. Iacobus autē dicit de ea tentatione, qua quiſq; † peccato implicatur. Vnde 1. Theſſa. 1. *Ne forte tentauerit vos is qui tentat*. Alibi enim ſcriptum eſt Deut. 13. a. *Tentat vos Deus veſter, ut ſciat ſi diligatis eum, id eſt, uos ſcire faciat*. Vires enim dilectionis ſuę homo ignorat, niſi experimento cognoſcat.

✲ AMBROSIVS. Aliter tentat Deus, aliter diabolus. Diabolus tentat vt ſubruat, De⁹ tētat ut coronet. Deniq; ꝓbatos ſibi tentat. Vnde & C
Dauid dicit, Proba me Deus.

✲ PROCOPIVS. Sunt qui tradunt Saram ignoraſſe q̄ mandata marito dederit Deus, videlicet ne materna cōploratione, totū negotiū interuerteret. Nec Eua bene conſuluit Adamo, & idē forte & hic eueniſſet.

b *Tolle filium, &c.* ALC. Non ſtatim iuſſus eſt Abraham filium occidere, ſed triduo ad immolādū ducere, ut longitudine tēporis tentatio augeretur. Per triduū, enim creſcentibus curis paterna viſcera cruciantur, & prolixo ſpacio pater filium intuetur, cibum cum eo ſumit, tot noctibus pendet puer in amplexu patris, cubat in gremio, & per ſingula momēta in paterno affectu dolor occidendi filii cumulatur.

CAP. XXII.

a VÆ poſtquā geſta ſunt, † ten- 1
a Vt notificaret ei eius perfectionem quam ipſe ignorabat. Vt probaret quam promptus eſſet ad obedientiā.
tauit Deus Abrahā, & dixit ad
eum: Abraham, Abraham. At 2
ille reſpondit, adſum. Ait illi: 3
a Sic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret. 4
b Tolle filium tuum vnigenitum, quem diligis 5
c a Vbi tibi reuelabitur quid hac immolatione portendatur. 6
d Iſaac, & vade in terram viſionis † atq; offer eum 7

c *Quem diligis, &c.* De charitatis admonitione, & nominis recordatione tentatio cumulatur, & paternus affectus mouetur, in memoria promiſſionis, quia dictum eſt, in Iſaac uocabitur tibi ſemen, tanquā ſi ille occideretur, tota ſpes promiſſionis fruſtraretur.

d *Vade in terram* HIER. Aiunt Hebræi hūc montē eſſe in quo poſtea templū † ędificatum eſt in area Ornę Iebuſæi. Vnde 2 ☞ Para. 3. a.

E Grauis tētatio fidei Abrahæ. Iudith. 8. c Heb. 11. d. † 22. q. 2. c. quælibet, §. qnque.

Terra viſionis. alias † itaque ibi offere eū in. In qōnib. Hebraicis alias † conditum. F

NICOLAVS DE LYRA

CAP. XXII.

Væ poſtquam geſta ſunt. *Hic conſequenter deſcribitur quō Abrahā ſe habuit ut perfectus, & primo quo ad Deū. Secundo quo ad proximū, c. 23. Tertio quo ad ſeipſum. c. 24. Circa primū oſtenditur obedientia Abrahę ad Deū, in hoc ꝙ ad ꝓceptū ei⁹ paratus fuit abſq; dilatione immolare filiū ſuum. Et ideo ſic proceditur, quia primo oſtēditur pręceptum domini. Secundo obedientia ſerui, ibi* Igitur Abraham de nocte conſurgens. *Tertio reuocatio pręcepti ibi* Et ecce angelus domini. *Quarto confirmatio promiſſi, ibi.* Vocauit autem angelus domini Abraham ſecundo. *Circa primum ſciēdum, ꝙ tentare eſt accipere experimentum de ignorantia. Deus autem cum ſciat lucide omnia, non tentat aliquē, ut accipiat experimentū de his quę ignorat, ſed ut alijs qui ignorant, detur, experientia de aliquo, & ſic tentauit Abraham præcipiendo ut Iſaac filium ſuum immolaret, ut alijs qui ignorabant, oſtenderetur eius obedientia, & eis daretur exemplum.*

2 Tolle filium tuum. *Dicunt hic Hebræi ꝙ hic fuerunt plures reuelationes & pręcepta ſucceſſiue facta ipſi* Abrahę. *Quia primo dixit ei dominus.* Tolle filium tuū. *Et ipſo reſpondente.* Paratus *ſum obedire, ſed duos filios habeo, de quo pręceptum intelligitur. Dominus ſecundo dixit.* Vnigenitum. *& ipſo reſpodente, quilibet eſt unigenitus matri ſuæ, Dominus tertio dixit,* Quem diligis. *Et ipſo reſpondēte. Vtrumque diligo.* Dominus *dixit quarto,* Iſaac. *Et factum eſt hoc, ut dicunt Hebręi ut ex pluribus reſponſionibus ad obediendum haberet maiorem mercedē. Doctores autē noſtri dicunt, quod fuit unicum præceptum ſimiliter factum, ut ſimiliter & ſubito omnia proponerentur quę poſſent ipſum retrahere ab impletione pręcepti, ut per hoc magis appareret obedientia Abrahę. Et ideo totum dictum eſt ſibi in eodem contextu.* Tolle filium tuum. *quia licet Iſmael eſſet filius eius, tamen dictum erat ei a domino* In Iſaac *uocabitur tibi ſemen, c. præcedent. c.*

3 Vnigenitum, *miraculoſe conceptum à Sara.*

4 Quem diligis *ſpeciali dilectione, & ſuper omnes creaturas.* Iſaac ris*.

5 Iſaac, *qui interpretatur riſus, ex gaudio quod habuiſti in eius annunciatione & natiuitate.*

6 Et vade in terram uiſio. *id eſt, in montē iuxta Ieruſalē, qui erat altus reſpectu aliarū partiū terrę promiſſionis. Et ideo inde poterat videri terra in circuitu, & ille mons poſtea additus eſt ciuitati, & in loco illo poſtea ędificatū eſt tēplū tpe Salomonis, ut habetur 2. Para. 3. a. & hoc pręceptum eſt Abrahę, ut longe eundo poſſet deliberare de facto, & ſic dimittere, niſi fuiſſet valde conſtans in obedientia ad Deum.*

7 Atque offer eum ibi, &c. *Holocauſtum erat ſacrificiū, quod totū* ✲ *incen-*

MORALITER.

✲ 1 *Quę poſtquā.* In hoc c. agitur de oblatione Iſaac cū dicit.

2 *Tolle fi. tu. uni. &c.* Per Iſaac, qui interpretatur riſus intelligitur Ieſus Chriſtus, in cuius natiuitate riſum fecit nobis dominus. Luc. 2. b. *Euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo, quia natus eſt uobis hodie ſaluator, &c.* Per Abraham autē qui interpretatur pater multarum gentiū, intelligitur Deus pater, quem charitas quę Deus eſt tentauit, id eſt, ad offerendum filiū vnigenitum induxit. Ioan. 3. *Sic Deus dilexit mundum, ut filium ſuum vnigenitum daret*, Ipſe enim eſt vnigenitus Dei filius naturalis, alii uero ſunt adoptiui.

7 *Atque offer eum ibi in holocau.* Id eſt, per charitatis incendium, nam ex charitate maxima pater ipſum obtulit, & ipſe ſimiliter voluit. Eſa. 53. c. *Oblatus eſt, quia ipſe uoluit.*

Par.3. *Cœperunt ędificare templum menſem ſecundo ſecunda die mēſis* A *in monte Moria*, qui idcirco illuminans interpretatur & incēs. quia ibi eſt ... dabit, id eſt, oraculum Dei, & ſpiritus, qui homines docet veritatem, & prophetias inſpirat.

Alias † inſenſatus.
a *Aſinum ſuum ducens, &c.* Aſinus † inſenſatam ſtultitiā Iudęorum ſignificat, quæ portabat oīa ſacramenta & neſciebat.

Vbi ſupra Diſtantia. Geraris ad montem moria.
b *Die autē tertio.* HIER. Notādum quia de Geraris uſque ad montē moria .i. ſedē tēpli iter triū dierū ſit, & Abrahā illuc die tertio perueniſſe dicitur. Male ergo putāt, Abrahā illo tēpore habitaſſe apud quercum Mambre, cū inde ad mōtē moria vix vni⁹ diei plenū iter ſit.

Obediētia Abrahæ. verbo Dei. Myſtice.
Triduū quo venerūt ad locum ſacrificii. tres B ætates ſignificat, ante legem, ab Abrahā vſq; ad Moſe. Sub lege a Moſe vſq; ad Ioannē.

1 Autem.
Inde vſq; ad dominū, & quicquid reſtat. Tertius dies eſt gratiæ, in qua tertia ętate ſacrificiū cōpletum eſt Chriſti.

Ro.11.c. Hom.8.

Alias † poſtquam.
✱ ORIGENES. Per totum triduū iter protenditur, & per totum triduū recurſantibus viris, paterna viſcera cruciantur, ut omni hoc ſpatio tā prolixo intueretur filium pater, cibum cū eo ſumeret, tot noctib. penderet in amplexibus patris, inhæreret pectori, cubitaret in gremio. Vide quantum tentatio cumulatur.

Alias, † ambo.
c *Expectate hic, &c.* Cęcitas ex parte contingit in Iſrael, hoc eſt cū aſino. ut plenitudo gentium intraret, hoc eſt poſtquam adorauerimus. Vbi ſacrificium crucis per gentes fuerit pręd.icatum, hoc eſt, vbi plenitudo gētiū intrauerit, reuertemur ad vos, hoc eſt, & ſic oīs Iſrael ſaluus fiet. Duo ſerui dimiſſi, nec perducti ad locū ſacrificii, Iudæi ſunt q ſeruiliter ninentes, & carnaliter ſapiētes nō itellexerūt humilitatē & paſſionē Chriſti. Duo

a ¶ Signum holocauſti veri. b Eminentiam fidei, quam reuelabo tibi.
ibi † in holocauſtum ſuper vnum montiū, quem †
monſtrauero tibi: Igitur Abrahā de nocte con- 1
a Præparauit neceſſaria holocauſti.
b Quia duo populi in morte in Chriſtu conſenſerunt, & pater proprio filio non pepercit.
a ſurgens ſtrauit aſinum ſuum, ducens ſecū duos iu 2
uenes, & Iſaac filium ſuum. Cumque concidiſſet 3
a Quia duobus lignis compacta eſt crux Chriſti.
ligr.um in holocauſtū, abiit ad locū, quem præce-
a Feria quarta de proditione cum Iuda pactum eſt, quinta comprehenſus eſt, ſexta die.
i Paraſceue crucifixus eſt.
b perat ei Deus. Diē autem tertio eleuatis oculis, vi- 4
a Longe exiſtens a malitia Iudæorum.
c dit locum procul, dixitq. ad pueros ſuos: † Expe- 5
a Quia Iudæa ſumma tarditate, non intelligunt myſterium Crucis.
d ctate hic cum aſinos: ego 1 & puer illuc vſq. pro- 6
a Vel poſtquam. b Hoc erit in fine mundi, cum plenitudo gentium intrauerit.
perātes, † cum adorauerimus; reuertemur ad vos: 7
a Quia Chriſtus angariatus eſt portare crucem. Vnde Eſa.9.b. Factus eſt principatus ſuper humerum eius.
Tulit quoq. ligna holocauſti, & impoſuit ſuper 8
a Operibus.
Iſaac filium ſuum. Ipſe vero portabat in manibus 9
a Bonum zelum, quia ſeparat patrem & filium.
ſuis ignem & gladiū. Cūq. † duo pergerent ſimul, 10
dixit Iſaac patri ſuo: Pater mi: At ille reſpondit 11
Quid vis fili? Ecce inquit ignis & ligna, vbi eſt vi-
a Quantum ad innocentiam ſuam ignorare videtur Chriſtus cur patiatur, vnde, Congregata ſunt ſuper me flagella, & ignoraui Pſal.34.c
c ctima holocauſti? Dixit Abrahā: Deus prouidebit 12

D Duo quidē, quia in duas partes diuidēdi, quod factū eſt peccāte Salomone. qñ diuiſus eſt populus loco regni, nō errore impietatis, quib. dicitur Hie.3.d. *aduerſatrix Iſrael et preuaricatrix Iudæ.*

d *Ego & pu. &c.* ALC. Indubitanti animo mactare filiū volebat. Laudandus in cōſtantia offerendi, & in fide ſuſcitādi. Sciebat enim certiſſime Deū fallere nō poſſe, & licet puer occideretur, promiſſionē tamē Dei ſaluā permanere. Vnde Apoſtolus Heb.11.d. *Fide Abraham non heſitauit cum vnicum offerret, in quo acceperat repromiſſionem, credens, quia & a mortuis potens eſt ſuſcitare Deus.*

✱ ORIGENES. Sed dic mihi Abraham, verum dicis, ad pueros necne? Si verum dicis ergo non facies eū holocauſtum. Si fallis, tantū Patriarcham nō decet fallere. Verū dico, cum ipſo, redeo ad vos, Credo enī & fides mea, hæc eſt, *quod a mortuis potens eſt eū ſuſcitare Deus.*

E ✱ AMROS. Captioſe loquebatur cum ſeruulis, ne cognito negotio aut impediret aliquis, aut gemitu obſtreperet aut fletu.

e *Dixit Abraham.* ISID. Abrahā unicū filium ducēs ad immolandum, Deum patrē ſignificat. Abrahā ſenex filiū ſuſcepit, Deus autē non ſeneſcit, ſed promiſſio de Chriſto quodammodo ſenuerat, quādo natus eſt. Inchoauit ab Adam, quando dictum eſt ſupra.2.d. *Erunt duo in carne vna.* & completa eſt ſexta ætate ſeculi. Senectus Saræ, in plebe Dei, hoc eſt in multitudine prophetarum, hoc idem ſignificat, quia in fine temporū ex plebe ſanctarū animarū natus eſt Chriſtus. F Sterilitas eius ſignificat quod in hoc ſeculo ſpe ſalui facti ſumus, & in Chriſto tanquam Iſaac omnes nati ſumus, quem partum † eccleſię in fine tēporum,

NICOLAVS DE LRYA.

incendebatur ad honorem diuinum, ita quod de filio ſuo non remanerent, niſi cineres, qui ſtatim per flatum venti diſpergerentur.

C 1 Igitur Abrahā, &c. *Hic conſequenter oſtenditur obedientia ſerui, ſcilicet Abrahæ, quia præceptum fuit ſibi factum de nocte, tunc enim communius, & conuenientius fiunt reuelationes diuinæ, ſedatus exterioribus motibus, & non expectauit ortum ſolis ad exequendum mandatum quod erat valde difficile, ut patet ex dictis.*

2 Strauit aſinum ſuum. *ad portandum ligna, quæ erant neceſſaria ī ſacrificio holocauſti, ut dictum eſt. Et notandū quod ipſemet ſtrauit. non .n. expectauit quod ſeruus ſuus ſurgeret ad hoc faciendum, ex deſiderio ferpenti quod habebat adimplendum Dei mandatum.*

3 Ducens ſecum duos iu. *Iſti fuerunt Iſmael & Eliezer, ut dicunt Hebræi, tamen nec ipſis nec uxori reuelauit pręceptum Dei ſibi factum ne aliquo modo impediretur ab executione.*

4 Die autem tertio. *Locus autem vnde receſſit .ſ. Berſabeę, non erat ita longe a monte Morya, vbi debuit immolare filium, quin poſſet illuc venire in breuiore tempore, quia nō diſtat niſi .20. leucis vel circiter, ſed a domino illa dilatio facta eſt. ut appareret omnibus quod Abraham in hoc facto non fuit ſubito motus, ſed ex longa deliberatione, vt clarius apparerit*

pareret obedientia eius.

5 Expectate hic cum aſino *Quia timebat ne impedirent eius obedientiam, ſi eßent præſentes.*

6 Ego & puer. *ſcilicet Iſaac.*

7 Cum adorauerimus, &c. *Hoc prophetice dixit, non tñ aduertens quid diceret. Non enim intendebat quod Iſaac reuerteretur cū eo, & ideo non fuit prophetia proprie & perfecte dicta, ad quam requiritur intelligentia, ſecundum quod dicitur Danie. 10.a.* intelligentia opus eſt in uiſione. *ſed large dicta, quia ſpirituſancto monente. ſic protulit ut ſignificaret id quod futurum erat.*

Tulit quoque, &c. *De dorſo aſini.*

9 Et impoſuit ſuper Iſaac. *In figura domini noſtri Ieſu Chriſti, qui* baiulans ſibi crucem exiit in eum qui dicitur, caluariæ locus, ubi crucifixerunt eum, *vt dicitur* Ioan.20.

10 Ipſe vero, &c. por. gla. *ad immolandum Iſaac. Ignem, ad incendendum & incinerandum ipſum immolatum.*

11 Dixit Iſaac, &c. Hoc *factū eſt a Deo, ut uerba pietatis commouentia uiſcera paterna, dicerentur a filio & magis declararetur obedientia Abrahæ, qui ex hoc non fuit ab obedientia retardatus.*

12 Deus prouidebit ſibi. *Hoc etiam prophetice dixit.*

✱ Cum

MORALITER.

✱ † *Super vnum mon.* id eſt, caluariæ locum.

† *Quem monſtra. tibi.* Sicut autem charitas ſupra dicitur patrē induxiſſe. ſic intelligitur hic ſibi dixiſſe. Et ideo eodem modo dicendum eſt in ſequentibus, vbi eſt talis modus loquendi.

1 *Igitur Abraham de no. conſur.* id eſt. Deus pater uetus teſtm̄ quātū ad legalia relinquēs. Quod autē uetus teſtm̄ nox dicatur, habetur. Ro.13.d. *Nox precesſit dies aūt appropinquauit, &c.*

2 *Strauit aſi. ſuum.* Iudaicum populum quem ſtrauit, id eſt, parauit dando ei legem & prophetas.

3 *Ducēs ſecum duos iuuenes. & Iſaac. filium ſuum, &c.* Per duos iuuenes pñt intelligi Petrus & Ioānes, qui in paſſione ſecuti ſunt Chriſtum, &. dicuntur iuuenes, eo quod erāt de nouo renati per baptiſmum, ſed quia nōdum erāt ita perfecti, quod eſſent apti pati

tipati cum Chriſto, ideo ſubditur.

5 *Expectate hic cum aſino. Cum adorauerimus, reuertemur ad uos,* in reſurrectione, & iungitur hic pater cum filio, quia ſunt inſeparabiles. *Ioan.14.b. Qui uidet me uidetur, & patrem meum.*

8 *Tulit quoque. holo. &c.* Nā ex diſpoſitione patris Chriſtus portauit lignum crucis. Io.9.c *Et baiulans ſibi crucem. &c.*

10 *Ipſe uero portabat, &c.* Per ignē intelligit ardor Iudæorū ad occidendum Chriſtum. Et per gladium, militis gladius quo perforatum fuit Chriſti latus, Hęc enim Deus pater portauit inquantum ea fieri permiſit.

† *Vbi eſt uictima holocauſti,* quaſi dicat aliunde eſt aſſumenda, et per gæc cōuenierēt ſignificāt Chriſti verba horrorē carnis ex primentia. Matt.26.d. *Pater mi, ſi fieri poteſt, tranſeat a me calix. iſte*

12 *Deus prouidebit, &c.* Deus .n. pater pati Chriſtum ſuum, prę

† uidit

A rum,non natura, ſed gratia procreauit. Abraham ergo Deũ patrem ſignificat,Iſaac Chriſtum.Sicut enim Abrahã vnicũ & dilectum filium victimã Deo obtulit, ſic Deus pater vnigenitũ filiũ pro nobis tradidit. Et ſicut Iſaac ligna portabat, quib.imponẽdus erat,ſic Chriſtus crucẽ, in qua figẽdus erat. ſtum ante immolationem ſpinis coronatum intelligunt.

D d *Non peperceris,etc.* AVGVST. Nunquid non pepercit Abrahã filio ſuo propter angelum?Sed in angelo figuratus eſt Dominus,qui Deus eſt, & magni conſilii angelus.Erat .n. in angelo Deus, & ex eius perſona loquebatur. Hoc magis in ſequentibus apparebit cum dicitur, *Et uocauit angelus Domini Abraham ſecundo de cœlo dicens, Per memetipsũ iuraui , dicit Dominus.* Non enim facile inuenitur† Chriſtũ patrem dicere tãquam dominũ, pręſertim ante incarnationẽ.Nam ſecundum carnẽ hoc cõgrue dicitur,ſecũdum quam in Pſal. 2.d.dicitur.*Dominus dixit ad me, &c.* Quod autem dictum eſt ibidem ca.9.a.*Dixit dominus domino meo,* &c. ad prophetã hoc refertur q loquitur.Sicut illud, *Pluit dominus a domino,*id eſt,dominus noſter,ſcilicet fili⁹ a domino noſtro patre,ſcilicet.

In qõ. ſuper Gen.

a ¶ Quia obediuit patri filius vſque ad mortem.
a ſibi victimam holocauſti fili mi. Pergebant ergo pater, † veneruntq. †
a ¶ Hoc eſt figura altaris,in quo conſecrantur corpus,& ſanguis Chriſti.
ad locum quem oſtenderat ei Deus: In quo ædificauit † altare, & de-
a ¶ Quia vinctis manibus ante præſidem ductus.
b ſuper ligna compoſuit. Cumque colligaſſet Iſaac filium ſuum , poſuit 1
eum in altari ſuper ſtruem lignorum extenditque manum,& arripuit
a ¶ Quo ſeparauerat omnem carnis affectum. b Prophetia prænuncians cuncta quę de Chriſto erat ventura.
gladium,vt immolaret filium ſuum. Et ecce angelus Domini de cœ- 2
lo clamauit,dicens, Abraham, Abraham. Qui reſpondit, Adſum. Di-
a ¶ Quia caro potuit crucifigi,diuinitas non potuit tangi.
xitque ei:† Non extendas manum tuam ſuper puerum, neq. facias illi 3
a ¶ Cognoſcere feci te ſimiliter in ſequentib.dicitur . Vocauit nomen loci illius, Dominus videt,i.videri fecit,ſignificans per efficientem id,quod efficitur,vt frigus pigrum,quod pigros facit,
c quicquam: Nunc cognoui quod timeas Deum,& non † perperceris fi- 4
a ¶ Id eſt,obedientiam meam.
d lio tuo vnigenito propter me. Leuauit Abraham oculos ſuos,viditque 5
a ¶ Quia a longe poſt veritas huius vmbræ declaranda. b Tanquam ouis ad occiſionem ductus eſt.
c ¶ Inter duo brachia crucis ſuſpenſus eſt.
e poſt tergum arietem inter vepres hærentem cornibus . Quem aſſu- 6

Oſtẽderet dixerat.
* Abrahã
alias † Chriſtus.
alias † pepercisti.

✲ ORIG. Mouet me Abrahæ diligens & ſatis cauta reſponſio. Neſcio quid videbat in ſpiritu , quia non de præſenti , ſed de futuro dicit, *Deus prouidebit ſibi ouem.* Futura reſpõdit filio de pręſentibus requirẽti.Ipſe namque Dominus ouem ſibi ꝓuidebat in Chriſto.

a ✲ *Veneruntque ad locum* IDEM. Moſes cum ueniſſet ad locum quem oſtendit illi Deus,nõ permittitur aſcendere,ſed ante ei dicitur, *Solue corrigiam calceamenti.* Abrahæ nihil horum dicitur & Iſaac,ſed aſcendũt,nec calceamenta deponunt.Fortaſſis ratio eſt , quod Moſes quamuis magnus eſſet,de Aegypto veniebat,& erant aliqua mortalitatis uincula pedibus annexa.

B b *Cumque colligaſſet,&c.* Iſaac ligatis pedibus altari ſuper ponitur,& Chriſtus cruci affigit.Sed quod figuratũ eſt per Iſaac, translatũ eſt ad arietem,quia Chriſtus ouis.Ipſe enim filius , qa natus.aries quia immolatus.*In uepribus hęret aries*, crux cornua habet. Si enim duo ligna cõpingantur, crucis ſpecies reddit.Vnde Abac.3.a.*Cornua in manibus eius.* Cornibus ergo hærens aries,Chriſtus crucifixus eſt,Vepres autẽ ſpinę. Spinæ niq; quę Dominum ſuſpenderunt Inter ſpinas enim peccatorũ ſuſpenſus eſt . Vnde Hier.*Spinis peccatorum ſuorum circũdedit me populus hic.* Alii hũc arietem in uepribus ligatum Chriſtum

E Inter vepres hærẽte cornib. detentum cornib. inter perplexas vepres vel arbuſta denſa & implicata.

e ✲ *Nunc cognoui.* HILARIVS. Abſolute Dominus oſtendit in Adam & Abraham peccatores ſe ignorare,cognoſcere aũt fideles.Nãq; Adę poſt peccatũ dictum eſt,*Vbi es Adã,* non qđ De⁹ neſciret,ſed indignus cognitione Dei per id qđ peccauit oſtẽdit. Abrahã aũt diu ignoratus,cũ ſe per oblationẽ filii fidelẽ ꝓbaſſet,tali in diuinã familiaritatẽ dignatione ſuſcipit.

In Pſal. 1.

✲ CHRISOST. Quaſi diceret, Nunc omnibus declaraſti quomodo ſincero timore Deum colas.Innotuiſti nũc omnibus quod timeas Deum.

Hiſtoria. F

e *Arietem.* ALC. Aries qui pro Iſaac immolatus eſt,non putatus,ſed uerus eſt. Ideo magis putatur angelum eum aliunde attuliſſe

C NICOLAVS DE LYRA.

1 Cumque colligaſſet Iſaac. *Non eſt intelligendum quod inuitum eum ligauerit. Iſaac enim iam erat xxxv. annorum, vt dicit* Ioſephus , *& per conſequens Abraham iam erat cxxxv. annorum , quia centum annorum erat quando Iſaac natus eſt, vt dictum eſt c.praeced. & ſic erat fortior patre, qui erat valde ſenex. Hoc etiam patet, quia portauit ligna holocauſti aſcendẽdo montem, & tamen erat ibi onus vnius aſini, vt patet ex prædictis. Oportebat enim quod tantum eſſet ibi de lignis, quot ſufficerent ad incendendum & incinerãdum corpus vnius hominis. Et ideo ſuper hunc locum dicit* Ioſephus, *quod ędificatio altari & omnibus paratis, Abraham dixit filio ſuo quomodo magnis precibus impetratus erat a* Deo, *& quomodo conceptus erat miraculoſe. & quomodo natus gaudioſe, & quomodo Dominus præcepit eum immolari ſibi, addiungens , ꝙ credebat Deum nolle mori ægritudine vel peſte, vel gladio in bello, ſed. quod cum precibus deuotis* Deo *offeretur, & ſic Deus acciperet ſecum animã eius perpetuo.* Et *ex hac obediẽtia Deus regeret ſenectutẽ Abrahæ loco filij. Quibus auditis* Iſaac *voluntarie acceſſit ut immolaretur, ad implendum volũtatem Dei & patris ſui. Licet autem dictum* Ioſephi *ſit verum, quãtum ad hoc ꝙ* Iſaac *voluit immolari, non tamen uidetur verum quantum ad hoc, quod Abraham immolaret eum, credẽs quod anima eius de cætero eſſet cum Deo, & amplius inter homines non viueret, quia ſupra 16.c. dixit Deus Abrahæ de* Iſaac, Reges orientur ex eo, Et *c.21.b.* In Iſaac uocabitur tibi ſemen. *& firmiter credebat uerbũ* Dei *eſſe uerũ. Et ideo melius dicitur, quod Abraham immolare uolẽs Iſaac, credidit, quod ipſum a mortuis ſuſcitaret Deus, vt compleretur in eo ſuum promiſſum. & hoc eſt quod dicit Apoſt. ad Heb.11.d.* Fide obtulit Abrahã Iſaac cum tentaretur,& vnigenitũ offerebat,in quo ſuſceperat repromiſſiones,ad quẽ dictũ eſt, quia in Iſaac vocabit tibi ſemen,arbitrans,quia a mortuis ſuſcitare, eũ potens eſt Deus. *& hoc ſignauit Abraham filio ſuo Iſaac. Et tunc uoluntarie acceſſit ad obediendum, in hoc ſignificãs Chriſtũ, de quo ſcriptum eſt Eſa.53.c.* Oblatus,eſt quia ipſe voluit. *Aduertendum etiã quod Abraham ligauit filium , non propter hoc ꝙ timeret eum fugere uel rebellare, ut patet ex prædictis, ſed vt immolaret eũ ſicut & animalia quæ offerebantur in holocauſtum, quę ligata immolabantur , & vt per hoc Chriſti ligatio ſignificaretur ante immolationẽ ipſius in cruce. Si autem quæratur quomodo Abraham voluit filium ſuũ immolare, cum occiſio innocẽtis ſit horribilis & illicita. Sciebat etiam ꝙ homo non eſt animal immolatitiũ Dicendũ, ꝙ reuelatio illa ſibi fuit facta taliter, ꝙ dubitare non poterat, quin eſſet ſibi præceptũ a Deo, vt plenius declaraui in quadam quæſtione de quolibet. Ipſe etiã ſciebat, quod quilibet quantũcunq; iuſtus, eſt debitor mortis ipſi Deo pro peccato primi parentis, & ideo ipſe* Deus *põt illud debitum repetere quando uult, & quomodo uult , & ideo bene obedire voluit. Secus autem eſſet de præcepto alterius qui non eſſet dominus uitæ & mortis. Et per hoc patet ad obiecta.*

2 Et ecce angelus Domini. *Hic conſequenter, ponitur præcepti reuocatio, quia factum erat ad declarationem obedientiæ Abrahę, & ideo ipſa declarata reuocatur, ideo ſubditur.*

3 Non extendas,&c. *Licet enim iam eſſet 35. annorum, tamẽ uocatur puer, quia adhuc erat ſub cura patris. In ſacra enim ſcriptura ſubditi & famuli licet ſunt ætatis prouectę, tamẽ frequenter uocãtur pueri.*

4 Nunc cognoui, *id eſt, alios cognoſcere feci.*

5 Viditque poſt ter.arie. *Dicunt* Hebręi *quod ibi fuit paratus a principio creationis mundi. ſ. ſexta die, in qua formauit Deus animalia. Sed hoc nec ratione nec ſcriptura habet apparentia , & ideo reputandum eſt fictitium, propter quod dicendum, quod fuit ibi adductus miniſterio angelico.*

6 Quem aſſumens, &c. *Orabat enim Abraham in immolatione arietis*

MORALITER.

✲ uidit & impleuit. Act.3.c. *Deus qui per os omnium prophetarum prænunciauit pati Chriſtum ſuum impleuit ſic.* ideo ſubditur,

† *Veneruntque ad locum.* ſ.immolationis,tamen Iſaac non fuit immolatus.ſed aries:quia diuinitas Chriſti nõ fuit paſſa , ſed fragilitas humana.

2 *Et ecce ang.&c.* Per angelum Domini loquentem cũ Abraham,intelligitur charitas,ſicut ſuperius dictum eſt,ꝙ ipſa induxit Deum patrem,ſed quia Chriſtus per paſſionem ſuam meruit ſuã exaltationem,& populi Chriſtiani multiplicationem,ideo ſubditur.

Appa

a mens,obtulit holocauſtum pro filio. Appellauitq. nomẽ loci illius, 1
a Vbique Dominus videt·ſed vidit dixit pro apparuit,i.videri fecit.Vt illud, Nunc cognoui quod timeas Dominum,i.cognoſci feci: per efficientem.n.ſiguificatur id,quod efficitur,ſicut pignum frigus dicimus,quod pigros facit.
Dominus videt. Vnde vſque hodie dicitur,in monte Dominus vi- 2
a Replicat prophetia ventura de Chriſto. b Magni conſilii,vel ipſe engelus,in perſona Dei loquebatur. Chriſtus.
debit.† Vocauit autem Angelus Domini Abraham ſecundo de cęlo 3
a Quia maiorem non habui. b Quia immutabiliter a Deo ſtatutum eſt.
c Quia pater filium tradidit,dedit ei nomen quod eſt ſuper omne nomen,vt in eius nomine omne genu flectatur:
b dicens:Per memetipſum iuraui,dicit Dominus,quia feciſti rem hãc, 4 5
& non perpeciſti filio tuo vnigenito, benedicam tibi, & multiplica- 6
a Spirituales,pauciores,fulgentes: b Iſrael ſecundum carnem,quia erant degeneres futuri,& de bona oliua in oleaſtrum tranſituri. Plures carnales ſteriles.
bo ſemen tuum ſicut ſtellas cœli, & velut arenam quę eſt in littore 7
a Quia deſcendet Chriſtus infernum ſpoliaturus. b Cathechizabuntur,i.baptizabuntur.
maris.Poſſidebit ſemen tuum portas inimicorum ſuorum, & bene- 8
a Chriſto. b Prædeſtinati de omnibus gentibus.
dicentur in ſeminẽ tuo omnes gentes terræ, quia obediſti voci meæ: 9
a In fine mundi fides de Gentibus ad Iudæos reuertetur. b Tunc concorditer viuent in eccleſia.
Reuerſus eſt Abraham ad pueros ſuos,abieruntq; Berſabee ſimul,&
a Quæ ſoror Saræ,Saram duxit Abraham,Melcham vero Nachor.
c habitauit ibi. His itaque geſtis,nunciatum eſt Abrahę,quod Melcha 10
d a Vel Hus,de cuius ſtirpe Iob. Vnde vir erat in terra Hus nomine Iob. De quo dicitur terra Hus,ſecundum illud: Vir erat in terra Hus,&c. 11
quoque genuiſſet filios Nachor fratri ſuo: Hus primogenitum, & 12
a A quo Buzites dicitur,quem Hebręi putant Balaam fuiſſe. b Hoc non eſt referendum ad eum qui nunciabat, ſed qui longe poſt hoc ſcripſit. c A quo Chaſdeim,i.Chaldæi poſtea vocati.
Buz fratrem eius,Camuel patrem Syrorum & Caſad,& Azau,Phel- 13
a Pro qua rememorata eſt genealogia,quam ducturus erat Iſaac,nec mirum,ſi non hæc omnia myſticos ſenſus gerunt, quia nec omnes rami arboris fructum ferunt.
das quoque, & Iedhlaph ac Bathuel, de quo nata eſt Rebecca. Octo 14
iſtos genuit Melcha Nachor fratri Abraham. Concubina vero illius
nomine Roma,peperit Tabee & Gaham & Thaas & † Maacha.

attuliſſe, q̃ ibi de terra poſt ſex dierũ opera dominũ pcreaſſe.

A *Arietem inter ve.*&c.HIERON.Aquila, *veprem* vel *ſpinetum*,
In quæſt. Hebraic. poſuit,& vt verbi interpretatio eſt,cõdẽſa,& inter ſe cõplexa virgulta,vnde Symmachus eadẽ opinione ductus ait: *Et apparuit aries poſt hæc retentus in rete cornibus.* Sed 70. & Theodocio videntur melius interpretari, qui ipſum nomen ſebach poſuerunt, quanquam id poſteà corruptum eſt in Sabeth, *In virgultis Sabeth cornibus ſuis.* Etenim
Sabeth. ſycheon ſiue rete, quod Aquila poſuit & Symmachus p ſchin literam ſcribitur. hic verò ſamech litera poſita eſt. Vnde patet non interpretationem, ſtirpium condenſarum.& in mo-
B dum retis inter ſe virgulta contexta verbum Sabeth: ſed nomen ſonare virgulti. quod ita hebraicè dicitur.

in cap. 22. ✻ PROCOPIVS. Sabeth ſpecies fruticis eſt, ex quo pendebat aries. Nam cum
Filii Nachor ex Melcha. fruticetum anterioribus pedibus conſcẽdiſſet,fruticeto implicitus,crucisformam pendens præ ſe ferebant extenſiones pedum.

✻ IDEM. Aries mactatus ab interitu redimit Iſaacum, Sic Dominus occiſus ſaluauit nos. Ouem videt Abrahamus,& in oue videt Chriſti paſſionem.

Prouerb. tribulatorum apud Hebræos. a *Appellauitque nomẽ,&c.* HIERO. Pro eo quod hic habetur dominus videt in Hebræo,videbitur ſcriptum eſt. Hoc apud Hebræos exiuit in prouerbiũ,vt in anguſtiis cõſtituti & Dei optantes auxilio ſubleuari,dicãt,In mõte Dominus † videbitur
C
alias † vide ibi idest,ſicut Abrahæ miſertus eſt,miſerebit noſtri. Vnde & in ſignum dati arietis,ſolẽt cornu clangere.Peracto ſacrificio dicitur Abrahæ. *In ſemine tuo benedicentur omnes gentes.* Quod factum eſt cum aries dicit. Pſal. 21.d. *Foderunt manus meas & pedes meos,&c.* Peracto enim ſacrificio dicitur ibidem f. *Conuertentur à Domino vniuerſi fines terræ & adorabunt in conſpectu tuo,&c.* Immolato ergo ariete,vocauit Abraham nomẽ loci illius dominus videt,i.videri ſe fecit per incarnationem,ſcilicet.

Hom. 9. b ✻ *Per me metipſum iuraui,&c.* ORIGENES. Quid noui veteribus promiſſionibus additur? Nam idem fuerat ante promiſ- D
ſum, *Erit ſemen tuum ſicut ſtellæ cæli.* Abraham ſi tantum ſecundũ carnẽ vixiſſet & vnius populi,quẽ ſecũdũ carnẽ genuit,pater fuiſſet,vna ſufficeret repmiſſio. Nũc verò vt oſtẽderet patrẽ futurũ eorũ,qui ſecũdũ carnẽ circũciſi ſunt, circũciſionis ſuæ tempore datur ei repromiſſio, quæ ad populũ circuncisionis pertinere deberet. Secundo, quia pater eſſet futurus etiã eorum qui ex fide ſunt, & qui per paſſionem Chriſti veniunt ad hęreditatem, tempore nihilominus paſſionis Iſaac promiſſio renouatur.

✻ AMBROSIVS. Tres plenarias accepit Abraham benedictiones, Vnã poſt victoriam qua liberauit nepotem,quando occurrit illi Melchiſedech, quando dixit Deus, *reſpice in cælum.* Aliam, quando iuſſus eſt nominare,& accepit ſignaculum circuncicisionis. Tertiã, quando filium non dubitauit offerre.

c RVPERTVS. Hoc, *nuntiatum eſt Abrahæ*, ſubauditur, nolenti accipere filio ſuo Iſaac vxorem de filiabus Chananæorum, inter quos habitabat,& ſollicito vnde ſibi nurus eſſet ſperãda digna filio ſuo. Nã hęc ſolicitudo vel occaſio eſt idonea, cur hoc loco illi nuntiatum eſſe, ſancta narret ſcriptura.

d *Melcha.* HIERO. De Melcha vxore Nacor filia Arã natus eſt Hus,de cuius ſtirpe Iob deſcẽdit,ſicut ſcriptũ eſt, Iob. 2.a. *Vir erat in terra Hus nomine* Iob. Male igitur æſtimant quidã Iob de genere Eſau eſſe. Quod enim in fine eius libri habetur,qđ de Syro ſermone trãſlatus ſit,& quartus ab Eſau, & reliqua q̃
F
cõtinẽtur ibi in Hebræo non hñr. Secũdus natus eſt de MelchaBuz,ex cuius genere Balaã diuinus,ſicut Hebræi tradũt,q in Iob dicitur Heliu. Primũ vir sãctus & pphetes Dei, poſtea p inobediẽtiã & deſideriũ numerorũ dũ Iſraeli maledicere cupit diuini vocabulo nũcupat̃. Vnde iratus eſt Heliu, filius Barzites,Bathuel,&c. Chamuel vero pater eſt Damaſci. Ipſa.n.vocat̃ Arã,q̃ hic pro Syrias ſcripta eſt,& in ipſo noĩe legit̃ in Eſa.

NICOLAVS DE LYRA.

arietis,ꝙ dominus acceptaret ita, acſi filius eius propter Deum fuiſſet immolatus ex liberatione vero Iſaac,*& ĩmolatione arietis pro eo faciũt Iudæi feſtũ tubarũ in principio menſis ſeptimi,ſ.Septẽbris, propter quod tunc clãgunt in cornib pecorũ in memoriã arietis immolati pro* Iſaac.

1 Appellauitque,&c. *Eo ꝙ dominus vidit Abrahæ,et filij eius obedientiam,et Iſaac liberauit à morte.*

2 Vnde vſq; ho.dicitur, *hoc eſt in prouerbium deductum eſt.*

3 In monte Dominus vide. *Quando enim* Iudæi *ſunt in anguſtia conſtituti,dicunt. in monte dominus videbit,id eſt,ſicut in monte vidit afflictionem* Iſaac,*eum liberando,ſic nos liberet.*

4 Vocauit autem,&c. *Hic conſequenter repetitur promiſſio prius facta Abrahæ,et magis explicatur et iuramento diuino confirmatur,dicẽs*

5 Per memetipſum,&c. *Homines.n.per maiores ſuos iurant vt dicitur ad Hebr.6. Non poteſt autem aliquid eſſet maius Deo,etc.ideo per ſemetipſum iurauit.*

6 Multiplicabo, &c. *Hoc dicit quantum ad bonos & religioſos.*

7 Et uelut arenã,&c. *Hoc dicit quantũ ad cupidos et terrenos et maxime quantum ad filios Eſau,vnde,et Eſau,dictus eſt Edom.i.terrenus.*

8 Poſſidebit,&c. *Hoc impletum fuit tẽpore* Ioſue. *qui debellauit* 31. *reges et ciuitates,et terras eorum diuiſit poſſidendas* Iſrael.

9 Et bened.&c. *Hoc exponunt* Iudæi,*dicẽtes quod quando quis bona imprecatur alicui dicit. Benefaciat tibi Deus,ſicut fecit* Iſaac *filio Abrahæ. Catholici autem melius exponunt de Chriſto qui de ſemine Abrahæ deſcendit ſecundum carnem,et* in Ipſo benedicentur omnes gentes terræ,*i.aliqui de omnibus gentibus, quia nullus cõſequitur ſalutem niſi per Chriſti benedictionem.*

10 His itaq; ge. *id eſt poſt liberationem* Iſaac, *quia Abraham cogitabat ſibi prouidere de uxore,eo quod iã eſſet ſufficientis ætatis, et nolebat quod acciperet uxorẽ de Chananæis inter quos habitabat,* Ideo *ſequitur*

11 Nunciatum eſt Abr.&c. *Soror Saræ uxoris ſuæ genuiſſe filios.*

12 Hus primo,&c. *A quo deſcendit* Iob,*ut dicit Hiero.li.de Hebr. q. vnde in prin.libri* Iob *dicitur,* Vir erat in terra Hus nom.Iob.

13 Et Buz.fra.e.&c. *Ab iſto deſcendit Heliud Buzites.*

14 Et Iedhlaph ac Bath.de quo nat.eſt Rebe. &c. *Propter iſtã quæ coniungenda erat ipſi* Iſaac *deſcripta eſt iſta genealogia.*

MORALITER.

1 *Apellauitq; no.etc.videt.* Viſio nãq; clara Dei p paſſionẽ Chriſti exiſtentibus in limbo fuit data,& tũc viderunt dñum ſuo modo ſicut viſi erant ab eo. 1.Cor. 13. *Tunc autẽ cognoſcã.ſicut et cognitus ſum.* MORAL. autẽ breuiter poteſt exponi de homine religionẽ ĩtrãte,quẽ Deus tẽtat.i.probat,dicẽs,per inſpirationẽ iuternã. *Tolle fil.tu.quẽ dil.Iſaac.*i.mũdanũ gaudiũ aufer à te,aſſumendo uoluntarium luctum. Sed quia dicitur Mat. 5.a. *Beati qui lugent,quoniam ipſi conſolabuntur.* ideo Iſaac non immolatur,ſed aries,quia carnale gaudium per arietem ſignificatũ aſperitate vitæ trucidatur,& ſpirituale gaudiũ augumentatur Philip. 4.a. *Gaudete in Domino ſemper,etc.*

9 *Poſſidebit ſe.tu.etc.* Chriſtus enim qui eſt ſemen Dei patris reſurgens fregit portas infernorum.

ADDITIO. I.

A *In cap.22.vbi dicitur in poſtilla,* Et vade in terram viſionis, id eſt in montem.

or mo ı. *Vbi hic dicitur,* In terram *viſionis, in Hebræo habetur,* In terra moriiah מרית *Voluit.n. translator interpretari, hoc nomen morijah, per hoc nomen viſionis, quod non de propinquo, ſed valde longe hoc ſonat. In.2. vero* Paral.*3. vbi de hoc monte agitur, non fuit interpretatus hanc dictionem, ſed dimiſit eam in propria forma dicens,* Ex cœpit Salomon ædificare domum Domini in Hieruſalem in monte moriiah, & cætera. *Et melius ſe habuit ibi quam hic. nam hæc dictio morija habet alias interpretationes literæ, propinquiores, & magis conſonas propoſito, quas quidem interpretationes* Hebræi *antiqui tradunt. nam quidam eorum dicunt, quod morija interpretatur doctrina ſeu doctrix & cætera. & eſt † propinquiſſima interpretatio ſeu expoſitio. Nā more, in* Hebraico *proprie idem ſignificat quod doctor, & ſic morija eſt ab illo nomine more abſtractum, Vel eſt nomen fœminini generis eiuſdē* as pro iiſma. *ſignificationis, & ſic mons moriæ idem eſt quod mons doctrinæ ſeu doctoris. Secundo modo interpratatur ab eis & proprie ab hoc quod & mor, quod ſignificat myrrham. Vnde dicunt quod idem eſt dicere, mons morija, quod mons mirrhæ, de quo Cant.4.b.* Vadam ad montem myrrhæ. *Tertio modo in trāſlatione Chaldaica dicitur,* ad terram latriæ, *eo quod more propriè ſignificat timorē. vnde in illo loco reddebatur deo cultus latriæ, quæ præcipuè fundatur in timore Dei ſancto, qui permanet in ſeculum ſeculi.* Et *notandum quod quælibet illam trium interpretationum conueniebat illi monti communiter ſeu large, ratione templi ibi ædificandi. Primo quia ab illo loco doctrina legalis egrediebatur ad totum populum iuxta illud Deut.5.c. Secundo, quia ibi offerebatur* Deo *thymiama, & incenſum, in quo myrrha interponebatur iuxta ſecundā interpretationem, Tertio, quia ibi celebatur* Deus *cum hoſtijs & ſacrificijs legalibus. prout in proceſſu* Leuitici *pluries continetur. Quæ quidem tria per amplius & perfectius conueniunt illi monti per paſſionem Chriſti & alia quæ ibid. poſtea occurrerūt. Primo, quia exinde exiuit doctrina generalis & ſalutifera toti vniuerſo iutxa illud* Eſa.*2.a.* In nouiſſimis dieb. paratus eſt mons domini in ſummo montium & cætera. E*t ſubdit,* Quia de Syon exibit lex, & verbum domini de Hieruſalem, *& cętera. Secundo, quia ibi fuit paſſio celebrata, quæ per myrrham deſignatur.* M*yrrha enim oblata Chriſto per magos, Matth.2.b. dominicam annunciauit ſepulturam. Tertio, quia cultus latriæ qui in uera charitate perficitur. ſolum fuit perfectiſſime completus, cum Chriſtus in ſua paſſione per ineffabilem charitatem ſeipſum obtulit Deo patri inodorem ſuauitatis. Quæ quidem expoſitiones non ſunt reputandæ myſticæ, ſed literales.* Fu*ndantur enim in ſignificatione propria huius dictionis morija prout ab Hebræis traduntur, vt dictum eſt.* Item *nota quod in Hebræo nō ſcribitur morija in hoc loco cum vocali, o, ſed ſcribitur taliter quod prope poteſt legi Maria, vnde non inconuenienter diceretur, quod ille mons ſanctiſſimus intitularetur a beatiſſima virgine, quæ ibidem ſcilicet in templo filium ſuum obtulit Deo, & deinde iuxta illum locum proprijs oculis aſpexit filium ſuum immolari ſtans iuxta Aram crucis, ut Ioan.xix.e. Et notandum quod interpretatio noſtræ tranſlationis non videtur congrua rationi. Tum quia mons moria, in quo fuit ędificatum templum non erat ſic diſpoſitus, vt inde poſſet videri terra in circuitu prout poſtillator dicit. nam talis viſio impedita erat per montes qui erant in circuitu eius, Vnde Pſa.cxxiij.a.* Montes in circuitu eius. *Tum quia cum dicitur:*

C Vade in terram uiſionis ſeu in terram moriia. *non eſt intelligendum in montem iuxta Hieruſalem, prout poſtillator dicit, quia* Deus *in primis non oſtendit* Abrahæ *montem, in quo erat immolaturus Iſaac, ſed terram in qua erat mons ille quem Deus ipſe erat ſibi demonſtraturus. Vnde dicit,* Vade in terram morię & cętera, in montem quem monſtrauero tibi.

ADDITIO II.

In eodem cap 22. vbi dicitur in poſtilla, Non *eſt intelligendum, quod inuitum eum ligauerit, & cætera.*

Si autem I*ſaac fuiſſet 45. annorum tempore immolationis, vt dicit Ioſephus, & ſic fuiſſet fortior patre, & tamen voluntarie acceſſit, & ligari conſenſit, vt immolaretur ad implendum voluntatum Deo & patris ſui, videtur maxime admirandum quomodo in litera non attribuitur ipſi Iſaac meritū immolationis ſicut ipſi* Abrahæ, *non enim minus merebatur quā pater, ſed forte amplius.* A*micabilia enim quę ſunt ad ſe, præponuntur amicabilibus quę ſunt ad alterum. Vnde in Ethicis dicitur, non enim minus rationabiliter diceretur ipſi* I*ſaac, quia feciſti rem hanc, & te obtuliſti ſponte immolationi propter me, & cętera. quā ipſi Abrahæ, Vnde dicunt quidam Hebræorum, quod Iſaac erat 15. annorum fere, & quod quaſi inuitus acceſſit ad immolationem, Nec etiam ex hoc quod portauit ligna holocauſti, ſequitur quod eßet tantæ ætatis, nam pōt eſſe quod illa ligna non erant onus unius aſini quia non erant tanta quod ſufficerent ad totum holocauſtum, ſed erant quędam pauca ligna ſicca, & forte odorifera, quibus erant addenda ligna alia de his quæ erant in monte, vt citius incenderentur, & ſuauius redolerent. Nec ex hoc Iſaac erat culpandus, nam adhuc erat in puerili ætate, prout hoc patet in litera, cum dicit in hoc loco:* Ne extendas manum, &c. *Non enim habetur in Sacra ſcriptura, quod homo 30. annorum & vltra puer dicatur:* E*t ideo dicunt quod ipſi Iſaac non legitur in ſcriptura attribui merces, ſed ſolum Abrahæ, quia adhuc* I*ſaac non habebat perfecte vſum liberi arbitrij ex defectu ætatis, nec etiam habebat vires ad reſiſtendum patri.* D

ADDITIO III.

In eodem cap.22. vbi dicitur in poſtil. Nunc cognoui: *id eſt, alios cognoſcere feci, &c.*

Cum ex hoc quod dicitur hic in perſona Dei. Nunc cognoui: *intelligatur alios cognoſcere feci, ſicut communiter tenetur. Sed hanc expoſitionem quidam* Hebræorum *refutant dicentes, ꝙ nullus erat ibi tempore immolationis cum Abraham, niſi ſolus* I*ſaac propter quem ſolum non diceretur, alios cognoſcere feci. Sed hæc ratio non uidetur ualere, nā obedientia Abrahæ, per hunc actum cognita fuit angelis, qui forte prius non cognoſcebant eam eſſe in tanto gradu.* Similiter *& cæteris fidelib. qui geſta Abrahæ credunt autoritate ſacræ ſcripturæ. Sed adhuc hęc expoſitio non videtur propria: nā iſte actus immolationis attribuitur Abrahæ tanquā ipſi actori: Vnde dicitur inf.* Quia feciſti rem hāc, &c. Et *ſic iſto actu* Abraham *fecit alios cognoſcere quod eſſet timens Deū, & per conſequens ſcriptura proprius dixiſſet & † rationabilius. Nunc feciſti alios cognoſcere quod timuiſſes Deum. Vnde videtur hoc verbum ſcilicet.* Nunc cognoui, *proprius poſſe exponi metaphorice, ſicut alia quæ de Deo dicuntur ſecundum ſimilitudinem, quia cum dicitur.* Iratus eſt Deus, *& huiuſmodi, intelligitur quo ad modum irati ſe habuit in affectu, ſimiliter etiam in propria materia cum dicitur.* Tentauit Deus Abraham *intelligendum quod Deus habuit ſe erga* Abrahā *per modum tentantis, qui vult accipere experimentum de aliquo ignoto, non tamen quod Deo qui omnia nouit hoc eßet ignotum. Et ſimiliter cum dicitur.* Nunc cognoui. *metaphorice poſſet exponi, vt per hoc intelligatur quod Deus ſe habuit in hoc actu, ſicut ille qui nouiter cognoſcit aliquid, quod patet in hoc quod Deus poſt illud factum promiſit* Abrahæ *maiora quam prius ſibi promiſerat, & etiam iuramento ea confirmauit, ut poſt pauca declarat.*

alias † rectus. E

ADDITIO. IIII.

In eo. cap.22. ubi dicitur in poſſ. Appellauitque nomen loci illius: † Deus uidebit, &c. alias † Dominus.

In *Hebræo in hoc loco dicitur* יהוה יראה *Dominus ireah, & eſt verbū, ſignificans uidere diuinum in futuro dupliciter. Vno modo per modū futuri indicatiui. alio uero modo per modum optatiui, † ita ꝙ poteſt proprie intelligi Dominus uideat, & Dominus uidebit. Cuius ſenſus eſt, quia appellatio* Abrahæ *in hoc loco fuit quædam oratio prophetica, ſicut pluries contingit in Pſal. & in aliis dictis prophetarum. Vnde in hoc ſenſu quod dicit, Dominus uideat, orabat* Abraham *Deum, ut uideret oculis iuſtiſſimę miſericordię ſuæ, rectitudinem mentis eius & promptitudinē ſuę obedientię in immolatione filij. In hoc autem ſenſu, quod ſignificat,* Dominus videbit, *prophetabat, ꝙ erat* Deus *uiſurus & redditurus mercedem plenam ipſi* Abrahę, *ſicut ſtatim fuit conceſſum ſibi, cum ſequitur,* per memetipſum iuraui. H*uius autem quod ſequitur,* vnde uſque hodie dicitur. In monte Dominus videbit, &c. *videtur eſſe ſenſus, quod poſteritas* Abrahæ, *ſ. ueri fideles ſpectantes remunerationem huius facti dicebant communiter quaſi in prouerbium illud uerbum quod* Abraham *prophetice dixerat, ſ.* Dominus uidebit. *Et addebant ſuper hoc,* quod dicitur in monte, *quia credebant prophetiā illam eſſe ad effectum producendam in illo monte ubi* Abraham *hoc factum meritorium exercuit. Quæ quidem oratio prophetica ipſius Abrahę ſimul & prouerbium inde ſubſecutum, Hebręi credunt fuiſſe impleta in ædificatione templi, & apparitione gloriæ Domini in nube illud templum acceptantis, ut 3. Reg. 8. Sed potius credendum eſt fuiſſe impleta cum Chriſtus in eodem loco immolatus fuit in forma uiſibili, vnde ubi tranſlatio noſtra dicit.* In monte Dominus videbit, *Hebraica veritas habet* In monte Dominus uidebitur, *& ſic habetur in gl. noſtra, per quod proprie intelligitur quod uerus filius* Dei *ibi uiſibiliter fuit immolatus, quod immolatio* I*ſaac præcipue figurabat. Circa quod attendendum eſt ulterius, quod licet meritum Abrahę in hoc loco fuerit principaliter expletum per immolationem filij quam pro* Deo *prōptiſſime facere intendebat, quod fuit ſingulare in ipſo Abraham non autem in immolatione arietis, in qua multi conuenerunt, ſacrificantes* Deo *animalia bruta, tamen Abraham non protulit orationem propheticam ſupradictam, niſi poſt immolationem arietis, nec etiam fuit ſibi factum iuramentum † diuinarum promiſſionum uſque tunc ſcilicet poſt arietis immolationem, quod non debet intelligi uacare a myſterio. Nā immolatio* I*ſaac deficiebat a figuratione immolationis Chriſti in duobus Primo, ſcilicet, quia* I*ſaac non fuit actualiter immolatus, ſed ſolum intentionaliter, Chriſtus uero actualiter. Secundo quia immolatio* I*ſaac non fuit oblata in redemptionem alicuius, immolatio uero Chriſti fuit in redēptionē humanā, et ideo hæc duo fuerūt repreſentata ꝑ immolationē arietis*

alias † ita que. F

alias † diuinum promiſſorū.

Immolatio Iſaac quantum differt ab immolatione Chriſti.

* arietis ad perficiendam immolationem Iſaac, quantum ad præfiguratio
A nē immolationis Chriſti. Aries enim fuit occiſus & eius ſanguis effuſus, ſimiliter & fuit in redemptionem ipſius Iſaac vnde dicit: Quem aſſumēs obtulit in holocauſtum pro filio, & ideo poſtquam Abrahā expleuit præfigurare immolationē Chriſti per utramque immolationem prædictam, tunc & non ante protulit ſuam propheticā orationem vt dictum eſt. Conſequenter autem uocatus ſecundo ab angelo in perſona domini fuit ſibi facta promiſſio cum iuramento & nō antea, prout in litera patet, vnde Iſi. & habetur in gl. Peracto ſacrificio dicitur Abrahe, In ſemine tuo, &c. quod factū eſt cum aries dicit: Foderunt manus
Pſal.12.d. meas & pedes meos. peracto .n. ſacrificio dictū eſt. Ibidem ſ. Cōuertentur ad dominū vniuerſi fines terrę. Immolato ergo ariete uocauit Abraham nomen loci illius dominus uidet. Hæc ille. Litera etiā hoc inſinuat. In prima enim uocatione angeli dictum fuit Abrahę. Nunc cognoui ꝙ timeas dominum. & nō pepercisti filio tuo vnigenito, &c. vnde ſolum commendatur de oblatione filij propter Deum. et tunc non fuit ſibi facta aliqua promiſſio, ſed ſola approbatio diuino erga ipſum Abrahā. In ſecunda vero uocatione dicitur ei, quia feciſti hanc rem. ſ. oblationem ſecundam, hec eſt arietis. & non pepercisti filio
alias†ſingularis. tuo ſcilicet per oblationem primam filij, & tunc fuit ſibi dictum: Benedicam tibi, &c. Ex quo patet ꝙ licet meritum Abrahæ principa-
B lius & †clarius conſiſtit in oblatione filij, tamen, qa perfectius figuratur paſſio Chriſti in utrabue oblatione ſimul, & etiam proteſtatio fidei Abrahę de Chriſto clarius relucebat, idcirco tunc & non ante a fuit ſibi facta promiſſio quæ conſonat prædictis, Origenes etiam in hoc loco dicit, Patitur ergo Chriſtus ſed in carne, cuius hic aries forma eſt verbum uero incorruptum permanſit quod eſt ſecundum ſpiritū, cuius imago eſt Iſaac.

ADDITIO V.

In eo. c. 22. ubi dicitur in poſtill Hic conſequenter repetitur promiſſio facta prius Abrahe, &c.

In hac promiſſione facta Abrahæ non ſolum repetuntur ea quæ alias fuerunt ſibi promiſſa, ſed magis explicantur, & etiā diuino iuramēto cōfirmantur. ſed etiam de nouo maiora ſibi promittuntur. unde Ambr. in li. de Abraham, Hæc benedictio præſtitit ſuperioribus. In illa enim propagationem ſeminis futuram promittit in hac autem ait: Et benedic. in ſem. tuo om. gent. terre, quia obediſti uoci meæ. Hæc ille, &c. Ad cuius declarationem ſciendū, ꝙ licet ea quæ in primo loco cōtinētur in hac promiſſione vltimo facta Abrahę, ſunt quaſi quædam repetitiones præcedentium promiſſionum. Quod autem vltimo continetur: Et benedicentur, &c. quod proprie intelligitur de Chriſto, qui deſcendit de ſemine Abrahæ ſecundum carnem, ſine quo nullus conſequitur ſalutem promiſſio noua eſt quæ non continetur in præcedentibus. Quod ſic patet, nam nunquam Abrahæ fuit facta promiſſio quæ huic quodammodo aſſimilaretur, niſi ſup. 12. c. ubi dicitur, Atque in te benedicentur omnes cognationes ter. &c Quę quidem benedictio in illa promiſſione contenta non poteſt intelligi de benedictione ſpirituali, quę pertinet ad
C gratiam cuius Chriſtus eſt author & cauſa efficiens, non enim dicit. Ibi benedicentur in ſemine tuo, ſed benedicentur in te. Conſtat autem quod Abraham non fuit author huiuſmodi gratiæ. In hac autem vltima promiſſione non dicitur. Et benedicentur in te, ſed benedicentur in ſemine tuo, ſcilicet in Chriſto vnde & Apoſtol. ad Gal. 3. b. iſtā vltimam authoritatem allegat ad probandum quod in Chriſto benedicantur omnes gentes, non autem allegauit primam authoritatem, eo quod eſt ad ſuum propoſitum impertinens, ut patet in authoritatē Amb. ſupra allegata, quod etiam ipſa litera teſtatur apud eos qui in lingua Hebraica ſunt periti. Nam licet tranſlatio noſtra hic & ibi dicat indiſtincte: Et benedicentur, non tamen modica differentia eſt inter verbum Hebraicum ibi poſitum, & uerbum quod hic ponit. Verbum enim quod ibi ponitur, non aliud ſignificat, niſi quod imprecantes benedictionem alicui dicant, Talem te faciat Deus ſicut fecit talem eo modo inf. 68. dicitur in te benedicetur. Faciat tibi Deus ſicut fecit Ephraim, &c. vbi manifeſte patet quod illa benedictio non fundabatur in ipſe Ephraim tanquam in authore principali ſeu cauſa efficiente ipſius benedictionis. Et ſimile verbum omnino ponitur ſupra 12. capitu. vbi dicitur. Atquę benedicentur in te vniuerſę cognationes terræ, &cætera. Sed hoc loco in Hebraico ponitur quoddam verbum ſignificans, quod ille in quo alij benedicuntur ſit cauſa principaliter effectiua illius benedictionis, quod nulli puræ creaturę poteſt conuenire. vnde in Pſalm. 71. a. Deus iudicium tuū regi. da. &c. loquens de Chriſto ad literā vbi dr̄. Et bened. in ipſo omnes tribus terræ, &c. ponitur verbū, benedictionis omnino ſimile huic quod hic ponitur, non autem ponitur ſic in capitulo duodecimo ſupra dicto. Similiter Eſa. 65. cap. tractans de Chriſto ad literam dicit. In quo q benedictus eſt ſuper terrā benedi-
D nedicentur in domino, amen, vbi uerbum omnino ſimile ponitur, ſicut hic cum dicitur. & benedicentur in ſemine tuo, &c. non autem ſicut benedicentur, quod ponitur ſupra in capit. duodecimo, Concordat etiam prædictis quod Deus in alijs promiſſionibus Abrahæ factis nunquam interpoſuit iuramentum aliquod. ſed ſolum in hoc loco tantum dicit. p memetipſum iuraui, dicit dominus, &c. quod non ſolum denotatur vt ſimplex iuramentum, vt ſi dixiſſet. Iuraui dicit dominus, ſimpliciter, ſed ad maiorem ſolennitatem addidit, per memet ipſum, Sicut ille qui iurat tangendo, ſacra, vt crucem vel euangelia & potius corpus Chriſti ſolennius iurat quam ille qui ſimpliciter iuramentum præſtat ſine tactu talium. In quo oſtenditur, quod inter alia promiſſa hoc eſſet maxime, quod etiam conſueuit facere, ſcriptura in quibuſdā alijs locis. Sed præſtare diuinum iuramentum ſolenne ſuper his quæ ad myſteria Chriſti venturi pertinebant, ſicut cum agitur de ſacerdotio Chriſti ęterno. Pſalm. cix. a. Iurauit dominus, & non pœnitebit eum, tu es ſacerdos in ęternum, vt intelligatur ſolennis firmitas huius, iuramenti, non ſolum dixit, Iurauit dominus, ſed addidit, & non pœnitebit eum. Hoc idem patet in Pſal. cxxxi. a. memento domine Dauid, & cætera. vbi cum de regno Chriſti agitur ex ſemine Dauid venturi, Pſal. cxxxi. b. dicitur. Iurauit dominus Dauid veritatē & cætera. iuxta illud euangelij Luc. 1. c. Dabit illi dominus Deus & cętera vbi non ſolum interpoſuit iuramentum ſimpliciter, ſed ad ſolenniorem firmitatem addidit, Et non fruſtrabitur eum, quod ſatis conſonat prædictis, ut patet intelligenti. vnde hæc Authoritas bene intellecta multum facit ad concludendum Hebręos in hoc quod in Chriſto ab Abraham deſcenſuro omnes gentes habebant recipere benedictionem.
E

REPLICA Correctorij contra Burgen. in c. xxij.

vbi exponitur illud: Vade in terram uiſionis. i. in montem, &c. Bur. facit magnā vim de nomine Moria, in quo reprehendit beatū Hier. ſed quia eius digreſſio eſt, in fauorē fidei tranſeat, potiſſimum quia non eſt cōtra poſtillatorem. Sed quod addit ſe legiſſe in Hebraico Maria pro Morija; quia ex authoritate ſacri canonis aut ſanctorum non habet euidentiā, ea facilitate contemnitur, qua probatur maxime quia communiter omnium interpretationes imo & ipſius Bur. ſonant in contrarium.

In e. c. vbi poſtillator ad intentionem Ioſephi & aliorum dicit Iſaac non inuitum ligatum fuiſſe in oblatione ſed ſpontaneum quia cum poſſet, non reſtitit patri exiſtens. 35. annorum. Bur. obijcit dicens, quod tunc meritum potius debuit aſcribi Iſaac quam Abrahę. Dicit ergo Iſaac tantum fuiſſe 15. annorum, & inuitum a patre ligatū, idcirco vocatus eſt puer, quod in ſcriptura de uiris 35. annorum dici non conſueuit. Sed ad obiectionem Bur. reſpondetur primo quia Abraham accepit mandatum à Deo, & obediuit, non Iſaa. ideo ſit memoria de merito illius non iſtius. Secundo, poteſt dici, quod Abraham obediuit Deo, Iſaac autem homini. ſ. patri. Tertio poteſt dici, quia Iſaac obedientia cum agonia fuit procedens ex uo
F luntario mixto, non ſine terrore & timore obedientia autem Abrahæ ex fide abſoluta, ut dicitur ad Hebr. 11. b. Quarto quia agens preſtantius eſt paſſo, in hac autem obedientia Abrahę ſe habuit reſpectu oblationis vt agens, Iſaac vt patiens, ideo de Abraham dicitur, quia feciſti rem hanc & cætera Sed ſi reſpicere voluerimus literam, benedictio et meritum huic obedientię correſpondens reſpicit Iſaac ſicut & abraham Dicitur enim, quia feciſti rem hanc, & non pepercisti filio tuo vnigenito propter me, benedicā tibi, & multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellas cœli. & cætera. Hoc ſecundum refertur ad Iſaac, ſecundum illud ſupra. 21. b. In Iſaac vocabitur tibi ſemen, & ſequitur hic benedictio Iſaac, Poſſidebit ſemen tuum portas inimicorum ſuorum, & benedicentur in ſemine tuo omnes gētes. Vnde quamuis Abraham ea omnia ſibi meruerit non tamen pro ſe ſolum, quia in ſua perſona non uidit effectum, ſed pro ſuo. ſemine. Quicquid autem ſit de his, non valet quod Bur. addit pro confirmatione ſui propoſiti ꝙ Iſaac nominatus eſt puer, quaſi in ſcriptura viros fortes pueros vocari non ſit conſuetum, cum tamen de pueris Dauid fortiſſimis multa dicantur. 2. Regum 1. & 2. cap. Et de Ioſue duce belli dictū eſt puer, Exo. 33. Rex Aſuerus quoque fecit conuiuiū pueris, fortiſſimis Perſarum, Heſt. 1. a. & Chriſtus dixit diſcipulis poſt reſurrectionem, Pueri, num quid ī pulmentariū habetis, Io. 21. b. & Act. 4. f. Apoſtoli dixerunt principes conueniſſe aduerſus puerum Ieſum. Et Bur. melius recollectus idem dicit circa. 11. c. 2. lib. Reg.

In e c. vbi exponitur, Nunc cogn. i. cognoſcere feci. Bur. dicit quo magis proprie exponitur de Deo ſicut aliæ metaphoræ, & ꝙ Deus in hoc ſe habens quaſi nouiter aliquid cognoſcens dixit, Nunc cognoui, ſed uidetur Bur. implicare dicendo metaphoras eſſe proprias, cum metaphora omnis ſonat improprietatem. Quicquid tamen ſit non debuit propter debile motiuum ſuā. expoſitionem beato Aug. 16. de ciui. dei ca. 37. gloſſ. ordi. & communi ſcholę preferre.

CAP.

CAP. vXIII.

Vixit autem,&c.Et mortua eſt inci.HIERONY.Quę eſt in valle,hoc ī autēticis libris nō haberut. Arboch paulatī a legētibus ac ſcribentibus corruptū eſt. Neque putādum eſt LXX. nomē ciuitatis Hebraice barbare atq; corrupte, aliter quam in ſuo dicitur trāſtuliſſe. Arboch enim nihil omnino ſignificat,ſed dicitur arbeæ. i. quatuor, quia ibi Abraham Iſaac & Iacob conditus eſt. & Adam primus ſicut in libro Ioſue aperte demonſtratur.
b ✲ *Venitq; Abraham vt plangeret.* GLOSSA GRAECA. Affectio animi Abrahā explicatur,nō tamē ſcriptum eſt illum planxiſſe, ſed vt *plangeret.* ✲ RVPER. Sara ſinē legis & prophetarū ſignificat. Vnde notandū quia Deus vlterius Abrahæ apparuiſſe non legitur.
c *Surrexit Abrahā,*&c. AVG. Queritur quomodo Abrahā adorauit populū terræ cum ſcriptū ſit Deut. 6. b. *Dominū Deū tuum adorabis, et illi ſoli ſeruie.* Sed nō eſt in pręcepto dictum dñm Deū tuū adorabis ſolū; ſicut dictū eſt & illi ſoli ſeruies. Talis enī ſeruit° ſoli deo debetur quæ Græce λάτρευσις, latreuſis dicitur,vnde dānāt idololatræ hanc ſeruitutē ſcilicet idolis exhibētes. Ne moueat quod alibi prohibet angelus hominem ſe adorare,& admonet vt Deus potius adoretur. Talis enī apparuerat q̄ pro Deo adorari poterat, & ideo adorator corrigēd° erat. ☞ Quod

C A P. X X I I I.

¶ Centenarius,& vigintiſeptem ſolidi ſunt & quadrati, quibus ſignatur integritas vitæ ſanctorum ante huius vitæ exitum.

a VIXIT autem Sara centum vigintiſeptem annis + & 1
mortua eſt in ciuitate † Arbeæ quæ eſt Hebrō in terra 2
b Chanaā. Venitq. Abrahā vt plāgeret, & fleret eā. Cūq. 3
a A quo Ethei.
ſurrexiſſet*ab officio funeris,locutus eſt ad filios Heht 4
dicēs. Aduena ſum & peregrinus apud vos,date mihi 5
ius ſepulchri vobiſcū,vt ſepeliā mortuū meū. + Rñderuntq. filii Heth: Audi nos dñe Princeps dei es apud nos, in electis ſepul-
chris noſtris ſepeli mortuum tuū, nullusq. te prohibere poterit,quin in 6
a Supplicando honorauit.
7
c monumento eius ſepelias mortuū tuū. Surrexit Abrahā, & adorauit po- 8
pulū terræ, filios videlicet Heth. Dixitq. ad eos: Si placet aīæ vr̄æ, vt ſepe- 9
liā mortuū meū, †audite me, & intercedite+apud Ephron filiū † Seor, vt 10
det mihi ſpeluncā duplicē, q̄ hēt in extrema parte agri ſui. Pecunia digna 11
tradat mihi eā corā vobis in poſſeſſionē ſepulchri. Habitabat aūt Ephrō 12
in medio filiorū Heth. Rñditq. † Ephron † ad Abrahā cunctis audienti 13
bus, qui ingrediebantur portā ciuitatis illius dicens. Nequaq̄ ita fiet dñe 14
mi, ſed tu magis auſculta quod loquor. Agrū trado tibi, & ſpeluncā quę 15
in eo eſt, pręſentib. filiis populi mei. Sepeli mortuū tuū. Adorauit Abra- 16
hā corā populo terrę & locutus eſt ad Ephron circunſtante plebe. Queſo
vt audias me, dabo pecuniā pro agro, ſuſcipe eā, & ſic ſepeliā mortuum
meum in eo. Rñdit Ephron: Domine mi, audi † me: Terra quam poſtu- 17

D

in quæ.ſuper Gen.

Deut. 6. b

⁹Qui fuerūt anni vitę Saræ.
* Abrahā.
* A facie mea.i. qui iacet corā me.

λατρευσις. λατρεία,
Prohibere poterit: prohibebit.

E

* A facie mea.
* pro me.
Siclus.
Digna,plena.i. iuſto precio.
Heb. Corā vobis,in medio veſtri (vel inter vos.)

F

Circunſtāte plebe eius in auribus populi terrę, dicens Hebraiſmus pro audiēte populo terræ.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXIII.

VIXIT autē Sa.&c.*Hic conſequenter deſcribitur quomodo Abrahā vt perfectus ſe habuit ad proximum, ſic .n. habitauit inter extraneos, q̄ vocabant cū Dei principē, & locum ſepulturæ pro vxore ſua ei gratis obtulerunt, & ideo homo deſcribitur Saræ obitus, ſecundo offertur ei ſepulturę locus, ibi.* Cūque ſurrexiſſet.*circa primum dicitur ſic.*

1 Vixit autem Sara centum vigintiſeptem an. *Hebræi q numeros multis modis exponūt myſtice, dicunt q̄ iſti tres numeri prædicti ita ponunt diſtincte, ad deſignandū conditiones Saræ, acſi diceret, ita mūda & innocens fuit viginti annorū, ſicut cū fuerat ſeptem annorū tantum, & ita pulchra cētū annorū ſicut viginti, & iſtud cōcordat pdictis 20. c.*

2 Et mortua eſt in ciuitate Arbeæ. *Vocata eſt.n.ciuitas,* ארבע, *Arbaa, id eſt, quatuor, vt dicunt aliq, propter quatuor gigantes ibi ſepultos, ſ. Archiman, Siſai, Talmais, & pater eorum. Alij dicūt & melius (ut videtur) quod vocata eſt Arbeæ propter quatuor patriarchas ibi ſepultos cū cōiugibus ſuis, ſcilicet Adam & Eua, Abraham & Sara, Iſaac & Rebecca, Iacob & Lia, de primo habet* Ioſue. 14 *de alijs trib. inf. 40. c.*

3 Cumq; ſurrexiſſet. *Hic conſequenter agitur de ſepultura Saræ. ubi primo ponitur petitio Abrahæ, ſecundo conceſſio ſepulturæ, ibi:* Reſponderuntq; filii Heth, *primo ergo dicit.*

4 Aduena ſum & pe.&c. *Propter quod non habeo ius ſepulchri.*

5 Da. mi. ius, &c. *Ex quo patet quod non intendebat illud emere q̄ eſt illicitum vendi, ſ. ius ſepulturæ ſeu locum, quia locus ſepulturę ſemꝑ fuit inter ſacra reputatus. Melius poteſt dici, quod locus ſepulchri nō eſt res ſpiritualis, ſed ius ſepeliendi, ideo Abraham ius petijt pro dono dicēs,* Date mihi, &c. *& locum petijt pro precio.*

6 Vt ſepeliam mortum meum. *hic accipitur maſculinum pro fœminino ſicut & Mar. 5. c. dominus dixit.* Quis me tetigit de muliere emoroiſſa.

7 Reſponderuntq; *Hic conſequenter de ſepultura Saræ agitur & primo ponitur curialis populi reſponſio, cum dicitur.*

8 Audi nos domine, &c. *in dubiis. n. recurrebant ad Abraham, & ipſe dirigebat illos, ac ſi conſiderent dominum.*

9 In electis ſepulchris noſtris. *id eſt, melioribus & honorabilioribus.*

10 Sepeli mortuum tuum. *id eſt, Saram. ſed quia nolebat eā ſepelire cum in fidelibus, primo gratias egit populo: ideo ſubditur.*

11 Et adora, &c. *a quo dicti ſunt Ethæi feci. enim eis reuerentiā vt impetraret locum ſepulturæ ubi erat ſepultus Adam; ideo ſequitur.*

12 Intercedite apud &c. *Non dixit vendat, quia locum ſepulturæ Abrahā non intendebat emere ſed fundum in quo erat dicta ſepultura. quod erat licitum ideo ſequitur.*

13 Quam habet in extrema parte agri ſui. *id eſt, agrum in quo eſt.*

14 Habitabat autem Ephron in medio filiorum Heth. *Hoc autem interponitur ad oſtendendum, quod ille ager erat carior cæteris in extremitatibus poſitis, & per conſequens melior & ſecurior.*

15 Reſponditq; Ephrō ad Abraham cunctis audi. &c. *Omnes .n. de ciuitate ab operibus ſuis ceſſauerant, vt ſepulturæ Saræ debitū honorem impenderent.*

16 Nequaquam, &c. *id eſt, nolo tibi vendere, ſed gratis cōcedere, ſed quia Abraham nolebat, qd̄ ipſe uel alij īfideles poſſēt ibi ius ſepulturæ reclamare, & per conſequens cum Sara infideles ſepelire, noluit gratis accipere ſed pro pecunia poſtulauit, & patet litera uſque ibi.*

17 Terra quam poſtulas quadragintos ſiclos. *Dicunt aliqui, quod ſi cōſideretur dicta Iſi. & Papiæ de ponderibus metallorū, obolus prout in ſcriptura ſacra accipitur, hēt tm̄ de argento ſicut hēt vnus paruus turonenſis, ſiclus autem vſualis de quo hic agitur, ſecūdum eos ualet 48. obolos. Et ſic quadringenti ſiculi ualent octoginta libras turonen. & ſm̄ hoc patet precium agri prædicti. Si aūt cōtra hoc arguatur per hoc q̄ dr̄* Exo. 30. *b.* Siclus 20. obolos hēt. *Dicunt non obſtat, qa in Exod. 6. loquitur ſcriptura de ſiclo & obolo ſecundus pōdus ſanctuarij, ut patet ibidē, quod quidem pondus eſt alius a pondere vſuali. Credo tamē quod melius eſt dicere quod nō habetur certus ualor prę dictorum quadringētorū argenti ſiclorū, quia pondera & monetæ apud uarias gentes multipliciter variantur, & etiā apud eandem gentem ſecundū diuerſa tempora.*

✲ 1 Sed

MORALITER.

1 *Vixit autem Sara,*&c. Hic agitur de morte Saræ per quā deſignatur mors cuiuſlibet bonæ perſonæ. Vnde ſubditur.
2 *Mortua eſt in ciuita. Arbeæ.* Id eſt, quatuor, quia boni moriuntur in quatuor virtutum moralium perfectione. Apocal. 21. e. *Ciuitas erat in quadro poſita.*
3 *Venitq; Abraham vt plangeret.* Per quē poteſt intelligi qlibet fidelis amicus defuncti q naturali pietate motus plāgit mortē amici, & cōſequenter q̄rit ſepulturæ locū, per quē deſignatur empyreum cęlum, ſicut infernus eſt ſepulturę locus malorū. Luc. 16. f. *Mortuus eſt diues & ſepultus eſt in inferno.* Et ibidē pmittitur de Lazaro, *Factum eſt aūt vt moreretur mendicus, & portaret ab angelis in ſinū Abrahæ.* Iſte vero ſinus tpe aſcēſiōis Chriſti eſt empyrei celi locus, qui quæritur per ſuffragia bonorū.

† Erat

a *Quod cum au.* HIERO. in Hebreo ſicut poſuimus, hic primū A nomen ſcribit Ephron. Secundū Ephran, poſtquā.n. precio victus eſt vt ſepulchrū venderet, & acciperet argētū, licet cogente Abrahā vau litera q̄ apud illos p o legitur ablata eſt de nomine eius & p Ephrone dictus eſt Abrahā. In quo ſignificant nō fuiſſe perfectę virtutis qui potuit vēdere memorias mortuorū. Sciant igitur qui ſepulchrorum precium non a cogentibus, ſed a uolentibus accipiunt, mutari nomen ſuum & perire aliquid de merito eorum, cum etiam reprehendatur qui inuitus acceperit.

ſto ī Deo. Actiua.n. vita a prauis operib mortuos ſepelit. Contēplatiua perfectius, q̄ a cūctis actionibus funditus diuidit. Qui ergo iā in ſe cōtumelias carnis edomuit; ſupereſt vt mētē per ſtudia ſanctæ operationis exerceat: & q iam mentē per ſancta opera dilatat ſupereſt vt eā vſq; ad ſecreta intimæ cōtēplatiōis extēdat. Nō eſt.n. perfect[9] prædicator; qui ppter cōtemplationis ſtudiū operāda negligit, vel propter operationis inſtantiam cōtemplanda poſtponit. D

Delocis Hebraicis

* ipſum. Ephron.

a ſ Vel quadringentis. b ſ Vel ſiclis.

las quādringētos ſiclos argēti valet. Iſtud eſt pciū in-

ter me & te. Sed q̃tū eſt hoc? Sepeli mortuū tuū. Qđ

1 cū audiſſet Abrahā, *appēdit pecuniā, q̄ Ephrō poſtu

2 lauerat, audiētib. filiis Heth, † quadringētos argēti ſi

3 clos pbatę monetæ publicę. Cōfirmatusq. eſt Ager

a ſ Primum dictus eſt Ephron, id eſt confirmatus & perfectus, poſt venditam ſepulturam Ephran, id eſt, infirmus, & imperfectus.

5 quodā Ephronis in quo erat ſpelūca duplex, reſpiciēs

Mābræ, tā ipſe q̄ ſpelūca, & oēs arbores eius in cun-

ctis terminis * p circuitū, Abrahę in poſſeſſionē, vidē

tib. filiis Heth, & cūctis q ītrabāt portā ciuitatis illi[9].

a ſ Animam mundo mortuam, Deo viuam.

6 Atq. ita † ſepeliuit Abrahā Sarā vxorē ſuā in ſpelūca

a ſ Requie actiuę & contemplatiuæ vitæ.

agri duplici, q̄ reſpiciebat Mābrę: hęc eſt Hebrō ī terra Chanaan. Et cōfirmatus eſt Ager, & antrū qđ erat

ſ A quo E thæi. b

in eo, Abrahę in poſſeſſionē monumēti a filiis Heth.

li. 1. de Abrahā c. 9. * Que erat in eo. * eius. Sepelitur Sara.

✲ AMBROSIVS. Feſtinauit iuſtus pro loco ſepulchri pretium ſoluere, cum gratis daretur, vt non in alienis locis, ſed noſtris potius ædificemus tumulos parentum vel proximorum. Sæpe enim cum alienationibus poſſeſſionum uenales B fiunt quæ in iiſdem locis ſepulturæ ſunt. Hoc autē ideo Abraham fecit, quia nōdum erant eiuſmodi Dei templa in quibus fidelium in domino reliquiæ conderentur.

† 23. q. 2. c. Heor6. de ſepulcr. 1.

b *Confir. &c.* GREG MORA. Innuit ſepulchrum duplex q p- fectus pdicator extinctā a deſideriis carnis animam abſcōdit ſub bonę operationis & cōtēplationis tegmine, vt a carnali ꝯcupiſcētia quaſi īſenſibilis lateat q̄ pri[9] ſentiēs moraliter viuebat vnde Col. 3. a. *Mortui.n. eſtis, & uita ueſtra abſcōdita eſt cū Chriſto ī Deo.*

c *Spelunca, &c.* Et circa eā ager arboroſus ad ſepeliēdam Saram quadringētis ſiclis argēti per patriarchā à dominis terrę emitur. Quia ad vacandū ſapiētię, & ſtudendum actioni ſub foliis myſticorū verborū tāquā ſub fructuoſis arboribus, non aliter prędicatoribus quietus locus acquirit, niſi per euāgelicam doctrinam argēti nitore fulgentem terrenis poteſtatibus ab ipſis æterna beatitudo ſuadeatur Quę bene cētenario quater ducto figuratur, quia a leua in dexteram transfertur.

✲ PROCOPIVS. Duo ſunt promontoria receſſus duos cauernoſos habentia. Alter foris patet, alter introrſum verſus eſt. Duo ſunt ambitus, alter qui cōtinet, alter qui continetur. Abrahamus ſolā petebat ſpeluncam. Ephron cernēs viri prudentiam, & agrum dedit.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sed quantum eſt hoc. *q.d. Non eſt res tanta de qua inter me & te fiat longus tractatus.* 2 Quod cum audiſſet, etc. *Scilicet determinationē precij appendit pecuniam quā* Ephron *poſtulauerat audientib. filiis Hethqa ī talib. oportet habere teſtes.* 3 Quadrigentos ar. etc. *In quo oſtendit bonitas materiæ.* 4 Monetæ publicæ, *In quo oſtenditur bonitas formę. quia habebat impreſſionē debitā monetæ publicæ curētis.* 5 Conformatiſque, etc. *Ex quo patet q non emit ſpeluncā in qua erat ſepulchrū ade, ſed agrum ſiue fundum in quo erat, & iſtud eſt licitū ſicut fundus poteſtem licitè, in quo eſt ſita eccleſia.* Ephron *aūt vendens peccauit, qa propter dictā ſepulturam charius vendidit. Dicūt Hebręi q ipſe* Ephron *oſtendit in princ. ſe multa agere pro Abrahā, & tamen in fine nihil fecit, ſed terrā ſuam charius iuſto precio vendidit. ideo poſtea remota eſt litera vau de eius nomine, ad deſignandum eius imperfectionē, & ſic diminuta ſcribitur deinceps, vt patet 25. c. ſed non apparet in pronunciatione. Dr̄ autem iſta ſpelunca fuiſſe duplex, quia ſecundum aliquos ibi erat duplex ędificatio, una inferior, & altera ſuperior, ſicut in Capella regis Pariſiis. Sm̄ alios dr̄ duplex, quia licet eſſent in eadē equalitate, tū in vna ponebantur viri, & in alia vxores.* 6 Atque ita ſepeliuit Abraham. *Hic conſequenter deſcribitur ſepultura Sarę, & patet litera*

libi. ca. 6. ·ta mors

In c. 23. vbi dicit in poſti. Ex quo patet quod non intendebat emere illud quod eſt illicitum, &c.

ADDITIO.

In hac emptione non poteſt Abrahę aliquod peccatum imponi. Tū quia C *non peccaret hodie qui emeret agrum, ut in eo faceret cœmeterium, vt dicit magiſter in hiſtoriis: Tum quia vt dicit Amb. in li. de Abrahā.* Hęc *autem Abrahā facit quia nondum erant huiuſmodi Dei templa, in quib. fidelium in domino aliquis adorarentur.*

REPLICA.

Correctorij contra Bur. in c. 23. vbi poſtillator dicit Abrahā cauiſſe quod illicitum eſt in cōtractu facto cū Ephron pro eo, quia emit fundū nō ſpeluncam ſiue ſepulchrū. Bur. obijcit quod Abrahę nō poteſt imponi peccatum, quia hodie poſſet ſine peccato quis emere agrum in quo faceret eccleſiā uel cœmeterium, ſed manifeſtum eſt hanc obiectionem non ualere, agrum in quo ſepultura erat, non in eo ſepulchrum faceret, rōne .n. ſepulturæ ipſius Adæ, & Euę ī illo agro locus ipſe religioſus īter ſacra cōputabat. ideo nō emit ſepulchrum ſed ius in quo ſepulchrum erat ideo dixit: Date mihi ius ſepulchri, *nō dixit,* vēdite, *qa hoc illicitum fuiſſet, & ſequit,* Intercedit ꝓ me apud Ephron, vt det mihi ſpeluncā duplicē, in qua ſepultus fuit. Adā, *vt innuitur Ioſue 13. d. nō dixit,* ut uēdat, *quia illicitum fuiſſet,* Non.n. *Abrahā intendebat emere ſepulchrum Adę ſed fundum, & ius in fundo in quo dicta ſepultura fuit*

CAP. XXIIII.

Mittit Abrahā ſeruum ſuū ad quęrendum vxorem filio ſuo Iſaac, quam ipſi Deus ipſe curat.

ERAT *autem.* a *Pone manū, &c.* GREGORI. Manum ſub ſemore iubet ponere, & per deū cęli iurare, qa illius caro p illud mēbrū deſcēſura erat, q filius Abrahę eſſet ex humanitate, & diuinus ex diuinitate, quaſi filiū meū, & iura p deū meū. Vñ nō ſuper femur, ſed ſub femur manū ponere iubet, quia inde deſcēſurus erat qui homo, ſed ſup homines eſſet. vñ dignū non fuit vt manū ſuper femur poneret: quia nulla caro ſuper illam eſt.

C A P. XXIIII.

1 ERat autem Abraham ſenex dierūq. multorū: & dn̄s in cunctis benedixerat ei. Di

a ſ Sermonem propheticum, qui ante Apoſtolos ad vocandam de gentibus eccleſiam directus.

2 xitq; ad ſeruū ſeniorē domus ſuæ, qui prę-

a Non ſuper, quia caro Chriſti inde deſcenſura, quæ ſuper omnes eſt. b

a erat oīb. q̄ habebat † Pone manum tuam ſubter femur

3 meū, vt adiurem te per dn̄m Deum cęli & terræ, non

✲ PROCOP. Græcus interpres verecundius locū præſentē interpretatur. Nā Hebręus & Syrus nomināt membrū viri quo proles fabricatur. Siquidē viro iuſto et tēperāti nullū mēbrū turpe eſt.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXIIII.

ERAT autem Abraham. *Hic conſequenter oſtenditur qualiter Abrahā vt perfectus ſe habuit reſpectu ſui, ſeu propriæ familię, qa filius reputat una perſona cū patre. Et ideo ſic ꝓceditur, qa primo ꝓ maritatiōe Iſaac deſcribit ſerui miſſio. Secūdo ꝯiugis requiſitio, ibi: Cūq; camelos feciet accūbere Tertio petitiōis cōceſſio, ibi: Rñderūt Laban & Bathuel. Quarto ꝯiugis adductio, ibi ſurgēs aūt mane. Circa primū ſciēd.* 2 Dixitq; ad &c. *Iſte fuit Eleazer de quo ſupra dictū eſt. 15. a. q erat procurator domus ſuæ.* 3 Ponem. &c. *Hebræi dicūt, q dixit rōne circuncisionis quæ eſt circa illas partes quā dn̄s dederat ſibi in ſignū fidelitatis, vt ſupra dictum eſt 17. c. Catholici autem dicunt, & melius q hoc fuit propter Chriſtum, qui ſecundum carnē naſciturus erat de Abrahę femore, & tali modo loquendi utitur.*

MORALITER.

1 *Erat au. Abra. ſe. &c.* In hoc c. deſcribitur matrimoniū Iſaac Rebeccæ, per qđ ſignificatur allegorice coniunctio Chriſti et eccleſiæ, igitur Abraham ſicut dictum eſt, ſignificat deū patrem, de quo ſubditur. 2 *Dixit-*

2 *Dixitque ad ſer. ſeni. do.* Per quē ſignificatur pdicator, qui dicitur ſeruus per virtutem humilitatis, & ſenior per maturitatē honeſtatis, & iſte uocatus fuit Eliezer quod interpretat Dei mei adiutorium, vnde Paulus de ſe & aliis prędicatoribus dicit, 1. Corinth. tertio b. Dei adiutores ſumus.

a *Vt non accipias.* GREG. ALLE. Iſaac de filialibus Chananęo rum ipſi prohibetur, quia Chriſto nullæ reproborũ animæ cõiunguntur. De cognatione vxor duci præcipitur, quia ſola electorũ eccleſia Chriſto copulanda erat quam ipſe vnigeni tus ex prædeſtinatione, & præſcientia iam extraneã nõ habebat. Puer qui ad vxorẽ deducẽdã mittitur, ꝓphetarum & apoſtolorum omniũque doctorum ordo eſt, qui dum verbũ prędicationis faciũt cuiuſque animæ quaſi ꝯiũgẽdę vnigenito filio prouiſores ſiũt.

✠ PROCOPIVS. Mirũ eſt cum prohibeat ne filio ꝯiungat vxorem Chananæam, cũ dẽ tamen proficiſci iubeat ad gẽtẽ, quæ idolis ſeruiebat. Sciebat Deum diris execreatum eſſe Chananæos, ꝑinde nolebat vt filius ĩde duceret vxorem, præterea nouerat (erat.n. ꝓpheta) quod poſtea Deus daturus eſſet legem, q̃ vetaret ſociare connubia cum Chananæis. Haud fugiebat quoq; patriarchã fore vt ſi puella lõgiꝰ a paterno gñre fuerit ſubmota, & ĩ piam domum deducta, obliuia faceret paterni erroris.

B

✠ AMBROSIVS. Caue Chriſtiane gentili aut Iudæo filiã tradere. Caue gẽtilẽ aut Iudæã atque alienigenã, id eſt, hæreticã, & omnem alienã a fide tua vxorẽ accerſas tibi. Prima cõiugii fides caſtitatis gratia eſt. Si idola colat quorũ ꝑdicant adulteria, ſi Chriſtũ neget, q ꝑceptor & remunerator eſt pudicitiæ. qũo põt diligere pudicitam? Simul ad orationem, nocte vobis ſurgendum eſt.

b *Poſuit ergo, etc.* HIERO. Tradunt Hebræi, quia in ſanctificatione eius, id eſt, in circuncifione iurauit. Nos autem dicimꝰ cũ iuraſſet in ſemine Abrahæ, id eſt, in Chriſto, qui ex illo naſciturus, iuxta erat illud Matth. 1. a. *Liber generationis Ieſu Chriſti filij Dauid filij Abraham.* D

a ¶ Quaſi quia indignos vos exhibuiſtis, & repuliſtis verbum Dei, ecce conuertimur, &c. Act. 13. g.

a accipias vxorem filio meo de filiabus Chananæorum in-

a ¶ Dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Pſal. 2. b.

ter quos habito, ſed ad terram & cognationem meam 1

a ¶ Ideſt Eccleſiam.

proficiſcaris, & inde accipias vxorem filio meo Iſaac.

a Et credere, quaſi ſi præputium noluerit ſociari circuncifioni, prædicabitur tibi tantum verbum Dei.

Reſpondit ſeruus: Si noluerit mulier venire mecum in
terram hanc, num reducere † debeo filium tuum ad lo-
cum de quo tu egreſſus es? Dixit Abraham, Caue, ne
quando reducas filium meum illuc. Dominus Deus cæ- 2
li ✠ qui tulit me de domo patris mei, & de terra natiui- 3

a ¶ Iudæam, cui poſt prædicandum.

tatis meæ, qui locutus eſt mihi, & iurauit ✠ dicens, Semi

a ¶ Magni conſilij. ¶ Ducem vitæ tuæ.

ni tuo dabo terram hanc: 1 immittet angelum ſuum co- 4

e ¶ Eccleſiam. b ¶ Chriſto. c ¶ Quaſi annunciante iniquitatem ſuam, acquieſcere noluerit, anima in tuam liberaſti.

ram te, & accipies inde vxorem filio meo. Sin autem mu
lier noluerit ſequi te, non teneberis iuramento. Filium 5

a ¶ Hoc eſt, verbum meum non prædices tantum in gentilitate.

b tantum meum ne reducas illuc. Poſuit ergo ſeruus ma-

a ¶ Honorans Chriſtum naſciturum inde.

num ſub femore Abraham domini ſui, & iurauit illi ſu-
c per ſermone hoc. Tulitque decem camelos de grege do- 6

a ¶ Non tantum obedientiam & patientiam, ſed & cæteras virtutes debet habere ſeruus Dei.

mini ſui, & abiit, ex omnibus bonis eius portans ſecum. 7
d

a ¶ Talibus comitatus b ¶ Gentes

Profectuſque perrexit Meſopotamiam ad vrbem Na- 8

a ¶ Imitatores Chriſti cum Chriſto morantur extra caſtra, quia delictis tabernaculi non ſeruiunt.

e chor. Cumque Camelos feciſſet accumbere extra oppi- 9

a ¶ Profunditatem ſcripturæ. b ¶ Sexta ætate. c ¶ Opportunitate, qua videant animos inflexibiliores ad diſciplinam adipiſcendam.

dum iuxta puteum aquæ veſpere, eo tempore, quo ſo- †
lent mulieres egredi ad hauriendam aquam, dixit: Do-

a ¶ Prius debet orare prædicator vt ſermo Dei currat, & fructificet in auditoribus.

f mine Deus domini mei Abrahã, occurre hodie obſecro
mihi, & fac miſericordiã tuã cũ domino meo Abrahã,
Ecce ego ſto propè fontẽ aquæ, & filiæ habitatorũ huius
g ciuitatis egrediẽtur ad hauriẽdã aquã. Igitur puella cui e-

c *Decẽ camelos.* Tales ſecũ debet habere ſermo diuinus. q præceptis Dei obediant quod ſignificatur per denarium & pondus tribulatonis fortiter ferant, quod cameli ſignificant.

d *Ex omnibus bo.* GREGO. Quis his quæ de domino loquuntur, in ſemetipſis uirtutum diuitias oſtendunt, vt tanto citius ad ſequendum Deum ſuis auditoribus inuitent. quanto ſuis auditoribus in ſeipſis monſtrant quæ narrant. Allegoricè.

e ✠ AMBR. *Perrexit Meſopotamiam, &c.* Vbi autem inuenitur eccleſia niſi in Meſopotamia? Inde quæritur, ibi accerſitur, ibi duobus ſtipatũr fluminibus, lauacro gratiæ & fletu pœnitentiæ. Etenim niſi peccata propria defleueris, niſi gratiam baptiſmatis acceperis, non tibi acquiritur eccleſiæ fides, & quædam coniungalis copula muniunteam Tigris hoc eſt prudentia, & Euphrates hoc eſt, iuſtitia. lib. 2. c. 1. Fides Abrahę in promiſſiones Dei. ſup. 12. c. b E

f *Iuxta puteum a.* GREGO. Iuxta fontem ſtetit, & ex præfixa ſententia, quę eſſet eligenda propoſuit, quia ſancti prædicatores verba fluentia, conſiderant. Vnde colligunt quam vel quibus auditoribus fiduciam certitudinis aſſumant.

✠ GLOSSA GRAE. Aquam modo fontis, modo putei vocaſet, quod etiam alibi frequenter uſurpatum inuenies, uel maxime in hiſtoria mulieris Samaritanæ. Oratio fidelis ſerui Abraham ad Deum.

g *Igitur, etc.* AVGVSTIN. quærendum eſt, quid differãt illicitę augurationes a petitione hac, q a petit ſeruus vt ſibi oſtẽderet Deus ipſam futurã vxorem Iſaac, a qua petendo bibere diceretur: In queſt. in Geneſim. Quæſtio. Auguratio. F

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *ſcriptura Exo. 1. a. ubi dicitur.* Oẽs animæ eorũ q egreſſi ſunt de femore Iacob. *&c. & patet litera uſq; ibi.* 1 Sed ad. *ſcilicet in Arã ubi manſerũt Nachor fratrer ſuus cũ uxore ſua. et patet litera uſq. ibi.*
2 Dominus Deus, &c. *Id eſt. de Aram, ut patet ex prædictis, 12. ca.*
3 Et de ter. na. meæ. *Id eſt, de Chaldæorũ, vt patet ex prædictis ca. 11.*
4 Immittet. *&c. Ad dirigendum iſtud negocium.*
5 Filiũ tantũ meũ, *&c. Dixit, tantũ, ad excludendũ Iſaac ſolũ quia Iacob illuc iuit ad quærendũ ſibi uxorẽ, de mãdato patris ſui Iſaac ut habetur infra 28 a.* 6 Tulitque de. *&c. Iſti enim cameli erãt ab alijs diſtincti, quia erãt irroſtrati, unde nõ poßent blada aliorum comedere, qñ per uiã ducebantur.* 7 Ex omnib. *&c. Quia putauit de auro eius & argento, & pecunia et iocalibus dandis puellæ & eius amicis, ut habetur infra eod. c. In Hebræo habetur,* Oĩa bona eiꝰ portãs ſecũ. *Dicunt .n. Hebręi, quod portabat ſecũ chartã de donatione, quã fecerat Iſaac filio ſuo donans ei omnia bona ſua mobilia & immobilia, quia alijs filijs dedit munera, & ſeparauit eos ab Iſaac, at habetur ſeq. c. & illam chartam portabat ad inclinandũ parentes puellę & ipſam puellã, quã quærebat in matrimonium ipſius Iſaac.* 8 Profectuſq; per me. *Iſtud nomẽ tractũ eſt de Græco* μέσον *enim, idẽ eſt quod medium &* ποταμὸς, *fluuius, quia regio illa ſita eſt inter duo flumina, vnũ in* Heb. *habetur* אומבחןנם *Arã nabar. aijm. i. Syria fluuiorũ. Arã. n. erat nomen regionis, in qua remãſerant* Nachor, *& unde Abrahã exierat de mandato domini, ut dictũ eſt ſupra 12. c.* 9 Cumq; ca. fe. &c. *Hic conſequenter deſcribitur cõiugis petitio, & primo quærit Eliezer ſ. p r hoc a Deo ſignũ, ſecundo a parentibus puellæ cõſenſum: ibi,* Qui ait nõ comedã. *Circa primum ſciẽdum, ꝙ Eliezer nõ quæſiuit ſignum per modum augurij uel diuinationis ꝙ eſt illicitũ, ſed præmißa oratione petiuit a domino ſignum in quo perciperet angelum dñi direxiſſe eius uiã, ſicut prædixerat ei Abrahã, & ideo nõ peccauit petiẽdo ſignũ hoc modo. Dicit aũt Ioſephus, quod iſtud ſignũ ꝙ petijt fuit, vt ſi puellis uenientib. ad hauriẽdũ aquam, & negantib. ſibi potũ una ex illis liberaliter ſibi offerret, & nõ ſolũ pro eius potu, ſed ẽt pro camelis potandis, in hoc ſciret, ꝙ illa eſſet quam Deus prouiderat fore coniugẽ ipſius Iſaac, ſed dictũ Ioſephi nõ cõſonat litera ſequẽti, ut uidebitur ſtatim. Ideo dicendũ, ꝙ ſignũ petitũ fuit, ut ſi puella a qua primo peteret potũ pro ſe, & ipſa cõcederet, nõ ſolum pro perſona ſua, ſed etiam pro camelis, ipſa eßet copulanda Iſaac in matrimonio, & patet litera exceptis aliquibus uerbis quæ tranſcurrendo exponentur.* Ioſephus reprenditur.
Igitur puella. *&c. ultimo enim dixit ipſi Rebeccæ poſtquam alię negauerant*

MORALITER

6 *Tulitq; decẽ ca.* Per camelũ, qui eſt animal aſſuetum onerib. ſignificat patiẽtia virtus, quæ eſt neceſſaria prędicatorib. Prouer. 19. b. *Doctrina uiri ꝑ patientiam noſcitur.* Per denariũ numerũ ſignificatur obſeruãtia. x. mandatorũ, quæ in prædicatorib. exigitur, ut aſſimilet Chriſto de quo dicitur Act. j. a. *Cœpit Ieſus facere & docere.* 8 Perrexit. *Meſo ad ur.* Nachor. Quia prędicatio debet fieri fidelium cõmunitati, quæ per vrbem ſignificatur.
6 Cũq; ca. fe. &c. Nã prædicator ante prędicationem debet ſe recolligere extra ſecularis negocii tumultum.
† *Iuxta pu. aqu.* In ſacrę ſcripturę ſtudium.
† *Dixit d. d. &c. obſecro.* Nã in principio ſermonis dẽt fieri orõ. ✠ *Ecce*

tur.*bibe quin & camelis tuis dabo.* Sed aliud eſt petere quod ipſū miraculo ſignū ſit. Aliud obſeruareq́ ita fiūt, vt mira nō ſint, ſed a coniectoribus ſuperſtitioſa uanitate interpretetur. Sed & hoc ipſum quod mirum aliquid poſtuletur. quo ſignificetur quod quiſque vult noſſe, vtrum audiendū ſit. nō parua qō eſt. Eo namq; pertinet, quod dicuntur qui hoc non rectè, faciunt tentare Deum, a unde Deut. vj. ca. *Non tenta, do. de. tuum.* Suggerebatur enim Chriſto tanq̃ homini, ut aliquo ſigno exploraret quantū apud Deū poſſet, qđ vitioſè ſit. Ad hoc aūt diſcernīt quod Gedeon fecit īminente pugnæ periculo. Conſultatio. n. illa magis quā tentatio. Dei fuit, unde Eſa. vij. b. Achaz timet ſignū petere, ne videāt deū tentare, cum hic dñs per prophetā moneret, forte exiſtimās quod a ꝓpheta exploraretur, vtrum præcepti memor eſſet, quo tentare Deum prohibetur.

tur, unde Ro. 13. d. *Carnis curā ne feceritis in deſyderis.* Et Eph. 5. f. *Nemo enim unquam carnem ſuam odio habuit.*

✠ ORIGENES. Rebecca quotidie veniebat ad puteos, quotidie hauriebat aquam. Et quia quotidie vacabat ad puteos, idcirco inuenire potuit a puero Abrahā, & ī matrimoniū ſociari Iſac. Aiarū iſta eruditio eſt, quæ te docet quotidie venire ad puteos ſcripturarum, & haurire plenū uas, & referre domū, ſicut faciebat Rebecca. Quę nō potuit aliter iungi tanto patriarchæ. Vult te domin⁹ deſpōſare, id eo pręmittit ad puerum, qui ſermo ꝓpheticus eſt, quē niſi prius ſuſceperis nubere Chriſto non poteris. Scito tñ quia nemo in exercitatus & imperitus ſermonē propheticū ſuſcipit. ſed qui ſcit haurire de profundo puteo, vigilātes & patiēter, ut Rebecca q̃ patiētia interpretat.

Ipſa eſt ut ipſa ſit.

Sermo neſciente oſfer.

go dixero: inclina hydriam tuam vt bibam, & illa reſpondit:
a Faciam quod hortaris tu & collegæ tui. a Talis anima futura eſt ſponſa Chriſti.
bibe, quin & camelis tuis dabo potū, ipſa eſt quam præparaſti ſeruo tuo Iſaac, & per hoc intelligam quod feceris miſericordiam cum domino meo. Needum intra ſe verba cōpleue- 1
a Patientia uerbum Dei humiliter ſuſcepturæ: & ideo inter Chriſti contribules computanda.
rat, & ecce Rebecca egrediebatur filia Bathuel, filii Melchæ †
a Secularem ſcientiam. b In exercitio operum. c De qua dicitur Pſal. 44. c. Concupiuit rex ſpeciem tuam, & aſſiſtit regina a dextris tuis. d Nulli hæreſi conſentiens.
vxoris Nachor fratris Abraham, habens hydriam in ſcapula, puella decora nimis, virgoque pulcherrima & in †
a Deſpondi enim uos vni uiro, virginem caſtam exhibere Chriſto 2. Cor. 11. b Humiliauerat ſe ad hauriendum fontem uitæ. c Diuinis ſententijs. Verba humanæ facundiæ.
cognita viro. Deſcenderat ad fontem, & impleuerat hydriā
a Quia tempus doctrinæ & tempus uocationis. b Sermo diuinus. c Animæ de ſalute ſua meditanti.
ac reuertebatur. Occurritque ei ſeruuus & ait: Pauxillum aquę
a Vel bibendum. Quaſi ſpolia ægyp. fac vaſa in domo uomini, accomodando diuinas ſententias humanæ ſapientiæ verbis.
mihi ad ſorbendum præbe de hydria tua. Quæ reſpondit:
a Quaſi ſenſum meum tibi recomodo. b Humiliauit facundiam ſuam ad credendum & operandum quod dicitur.
Bibe domine mi. Celeriterque depoſuit hydriam ſuper ulnā
a Compatientibus labore tuo.
ſuam, & dadit ei potum. Cūq; ille bibiſſet, adiecit: quin & camelis tuis hauriam aquam, donec cuncti bibant. Effundenſque* hydriam in canalibus, recucurit ad puteum, vel hauriret aquam, & hauſtam omnibus camelis dedit. Ille autem 2
a Deſiderio eorum ſatisfaciam. b Exponens intellectum capacibus. a Profunditatem ſcripturæ. a Quia bonam voluntatem cordis proferentes doctores ſpe refrigerant. a Signum animæ reuiuiſcentis, & ad coniugium ſe præparantis.
contemplabatur eam tacitus, ſcire volens, vtrum proſperum feciſſet iter ſuum dominus, an non. Poſtquā autem biberunt 3
a Hoc fit cum exorciſtæ cathecumenis dicunt, effeta quod eſt adaperire, Mar. ſeptimo g. cum informantur duobus præceptis charitatis, vt quod audiunt in uerbo habeant in operibus ex pletionem, ſcilicet decem præceptorum.
cameli, protulit vir inaures aureas appendentes ſiclos duos, & armillas totidem pondo ſiclorum decē. Dixitque ad eā: Cu- 4
ius es filia? Indica mihi: Eſt in domo patris tui locus* ad 5
manendum? Quæ reſpondit: Filia Bathuelis ſum filii Mel- 6
a Quia prædicatores auditoribus impendunt ſpiritualia, a quibus accipiunt carnalia.
chæ, quem peperit * Nachor. Et addidit dicens: Palearum quoque & Fœni plurimum eſt apud nos, & locus ſpacioſus ad manendum. Inclinauit ſe homo, &
a Deuotionis affectus. b Nihil ſibi tribuens, ſed gratiæ Dei.

Inclina hydri. Humilia ſecularem facundiā ad hauriēdum ꝓphe- ticum ſermonem, ut uoluntatē tuam perſuaſioni meę inclinē. b *Pauxillum.* GREG. Omnis prædicator aīmā auditoris ſitit, iō ſeruus petit. Rebecca potū tribuit, qa electorum eccleſia deſiderio prædicatorū ex uirtute ſuæ fidei ſatiſfacit. Quæ enim Deū quem audit confitet pręd icatori aquam refectioni; & refrigerii offert, & notandū qđ hydriam ab humero inclinās poſuit, quia illa cōfeſſio placida eſt quę a bono opere procedit. Vel aquam præbuit, quia in eo quod credidit vacua non remanſit. Mox enim prædicauit qđ audiuit, & dicēdo multos ex ſe prædicatores protulit. Aqua em in hydria ſcientia prædicationis in menſura. Studet enim nō plus ſapere quam oportet ſapere Hydria in vna, mēſura p̄dicationis in opere. Nec ſolum oīb. comitib. eius, ſed & camelis potū p̄bet, quia verbum vitæ nō ſolum prudētib. ſed etiā ſtultis p̄dicat. Ro. j. b. *ſapientibus & inſipientibus debitor ſum.* Vel aqua etiā iumentis datur, cum cura carnis q̃uo ſit habēda diſponit, ut ex voluptate nō impēdat, & ex neceſſitate nō negetur,

* Feſtina.

Allegoricè.

✠ AVG. Vbi inuenitur ſponſa illa quæ Chriſto ſociāda erat, niſi ad aquā? Niſi eccleſia ad aquā baptiſmatis ueniſſet, Chriſto ſociata ñ eſſet. Rebecca ergo Abrahę puerū īuenit ad puteū, et eccleſia inuenit Chriſtū ad baptiſm. ſerm. c *Protulit uir, &cæt.* HIER. בקע Beka, quod hic pro didrachmate ponitur ſemiuncia eſt שקל. Schekel vero q Latine, ſed corrupte ſiclus dicitur uncia. GRE. Quia prædicator auditū eccleſiæ ꝑ obedientiā, & manus per operationem exornat. Inaures duorū ſiclorū ſūt armillæ decem. quia prima uirt⁹ obediētię in charitate eſt, quæ dilectio Dei & proximi eſt, & bonū opus decalogi conpletione perficit, vt cum bona agi cęperint, mala nulla agāt. *Palearum quoque.* GRE. quia eccleſia recipiēs ſpiritualia, reddit prædicatoribus terrena ſtipendia. unde. j. Cor. 9. b. *Si nobis ſpiritualia ſeminauimus ma. eſt ſi. n. &c.*
e *Locus ſpatioſus.* GRE. à priore populo naturæ legē ſe eccleſia nouiſſe mōſtrauit, & prædicationē amplo charitatis gremio ſuſcepit. doctori. n ſpatioſa māſio, eſt ī corde auditoris altitudo charitatis, vnde lectæ Corinth. ſexto. c. *Non anguſtiamini in nobis ſed in uiſcerib. ueſtris.* quaſi ſuſcipiēdæ doctrinæ locū men-

NICOLAVS DE LYRA.

uerant ſibi. ut dicit Ioſephus ſed hoc uidetur falſum, quia ſtatim ſubdit.
1 Necdum int. *&c. ex quo uidetur, quod petiuerat ante ab alia, ſed ab ſola petiit ipſa.*
2 Effundēſq; hyd. in ca. re. &c. *Erāt enim ibi lapides magni cauati, vbi bibebant animalia, & vocabantur canalia.*
3 Poſtq̃ aut bi. ca. pro. uir, &c. *In Hebræo habetur.* Protulit inaurem aureā, *cuius pōdus erat medietatis ſicli, & probatur ꝑ hoc quod habetur Exod. 30. b. ubi eadē dictio Hebraica ponitur pro dimidio ſicli: poteſt tamē dici q in Exo. loquitur de ſiclo ad pōdus ſanctuarij, & potuit eſſe, ſecundū quod dicunt q erat maius pōdere vſuali, intantū q medietas ſicli ſanctuarij valebat unū ſiclū uſualē, tamen ſicut dictū eſt alias in talib. pōderib. nihil eſt certū, quia ualde mutatur ſ'm diuerſas gentes & ſecundū eandē gentē diuerſis locis & tēporib. Per hoc uero quod in Hebræo dicitur.* Inaurē, *in ſingulari, intelligitur ēt alia ſibi correſpōdens. quia nō ornabatur una auris ſine alia, & quælibet inauris erat æqualis ponderis, & ſic ſoluitur diſſonantia, quæ uidetur eſſe inter tranſlationem noſtram, & Hebraicam literam.*
4 Et armillas. *Ornamenta ſunt brachiorum, & dicuntur ab armo.*
5 Pōdo ſiclorum decem, &c. *Id eſt, pondere, & eſt indeclinabile.*
6 Dixitque ad eā, &c. *Iſtud dixit Eliezer anteq̃ daret ſibi prædicta iocalia, quia cognito per eius uerba quod eſſet de cognatione Abrahę domini, ſui tunc dedit ſibi, frequenter enim in ſacra ſcriptura aliqua poſterius narrantur, licet ſint prius facta.*

✠ 1 Cucurrit

MORALITER.

† Ecce Rebecca. &c. *ſ. ſequitur* † Puella de &c. *morū honeſtate.* † Virgoq. pul. &c. *Fidei integritate, & talis eſt eccleſia ſine macula, & ſine ruga. Ephe. v. f. Chriſto deſponſari digna. & ad hoc uoluntarias*

2 Virgo-

Vis

mentis dilatatæ, ad cogitanda carnalia coarctatę.

A a *Habebat, etc.* GREG, ALLEG. Quia carnales fidelibus coniũcti, dum ſpiritualia dona cõſpiciunt, admiratione ſuſpenſi, ſi non vſque ad opera, tamẽ vſq; ad finẽ ſuſpiciendã prædicationem admittunt, dũ enim bonos miraculis fulgere cõſiderãt, quę de æternitate audiũt non recuſant, quãuis eccleſiam moribus non ſequentes, in carnali operatione remaneant.

Habebat autem, a Quia ſunt carnales fidelibus cõiuncti, quorum familiaritate aliquando ad audiendum verbũ prodeũt, & v dentes dona Dei collata fidelib. mirãtur, & verbũ corde percipiunt eđ bonis morib. implere non ſatagunt.

B b *Non comedã*, GREGO. Quia ſunt qui doctores ex temporalibus ſtipendijs retinere parati sũt. Sed illi niſi prius obtineant æterna, recipere nolunt. Si enim c in animabus fructum non inueniũt, ſumere ſtipendia corporibus con-ẽnunt, pedes non lauãt q laboris đ ſide ria nulla cõſolatione releuant.

✲ AMBROS. Pulcherrim⁹ locus ad inſtruendum eos quib. aliquid iniungitur, quod non prius manducauit puer Abrahæ appoſitum ſibi panem, quã domini mandatum exequeretur.

C c *Et adiurauit, &c.* AVG. Sententia eſt eadem verba non omnia vel ipſa, vel ita dicta ſunt, quod propter eos dicendum qu. euãngeliſtas calumniantur quod in aliquibus verbis non omnino conueniunt, cum res & ſententia ſit eadẽ, hunc. n. librum vnus ſcripſit, qui ea quæ ſupra dixit cum mandaret Abrahã, vel reliqua ponere potuit, ſi ad rẽ pertinere iudicaret: cum veritas narrationis non exigit, niſi vt rerum ſententiarumq; veritas ſit, quib. voluntas (propter quam intimandã verba fiũt) ſatis appareat.

D d *Venit ergo hodie*, *&c.* HIERONYMVS. In Hebræo ſcriptum eſt: *Ecce ego ſtans ſuper fontẽ aquæ, & erit adoleſcentula quæ egredietur ad hauriendum, &c.* *Pro adoleſcentula*, in Hebręo legitur, העביר *alma*, *ſicut in Eſaia*, vbi in noſtris codicibus ſcriptũ eſt Eſai. 7. &c. *Ecce virgo concipiet.* &c. In Hebreo legitur: *Ecce alma concipiet.* Notandum ergo quòd alma, ſemper uirginem ſignificat: & habet etymologiam a verbo עלם *alam* q abſcõdere ſignificat, vnde & Græcè dicitur ἀποκρυφη, apochripha, id eſt, abſcõdita. Nam in Iob vbi ſcriptũ eſt de ſapiẽtia: *Et abſcondetur ab oculis omnis uiuentis.* In Hebræo dicitur: *na alma*. Ergo alma, quod interpretatur abſcõdita, id eſt, virgo nimia diligentia cuſtodita, maioris laudis videtur eſſe quã virgo. Nam virgo poteſt eſſe corpore, & non ſpiritu ſiue mẽte, quæ vero abſcondita eſt epithaſin virginitas habet, vt & virgo & abſcondita ſit, & quæ abſcondita eſt, iuxta idioma Hebrææ linguę cõſequenter & virgo eſt. Quæ autem virgo eſt non ſtatim abſcõdita. Hoc idẽ verbum in Exodo de Maria ſorore Moſi adhuc virgine legimus. Oſtendant igitur Iudæi alicubi poſitum alma vbi adoleſcentulam, & non virginem ſonet.

✲ *Reſpondit Laban, & Bathuel, &c.* AVGVSTIN. Aut Abraham

adorauit dominum dicens: Benedictus Dominus Deus Domini mei Abraham, qui non abſtulit miſericordiam & veritatem ſuã a Dño meo,

a ¶ Sic mulier Samaritana verba domini quæ ad fontem audierat in ciuitate annunciait Io. 4. a.

& recto me itinere perduxit in domum fratris Domini mei. Cucurrit 1

itaque puella, & nunciauit in domo matris ſuæ omnia quæ audierat.

Habebat autem Rebecca fratrem nomine Laban. Qui feſtinus egreſſus

eſt ad hominem ✲ vbi erat fons. Cumque vidiſſet inaures & armillas in 2

manibus ſororis ſuæ: & audiſſet cuncta verba referentis: hæc locutus

eſt mihi homo: venit ad uirum, qui ſtabat iuxta camelos, & prope fon-

tem aquæ, dixitque ad eum, Ingredere benedicte Domini. Cur foris 3

ſtas? Præparaui domum & locum camelis. Et introduxit eũ in hoſpitiũ,

a ¶ Herbam ſeruituti hominum. b ¶ Officium implet hoſpitalitatis, ne non recepto verbo excutiatur puluis in teſtimonio caſſati laboris.

ac deſtrauit camelos, deditque paleas & fęnum, & aquam ad lauandos

pedes camelorum, & virorum qui venerant cum eo. Et appoſitus eſt in 4 5 6

a Non quærit quæ ſua ſunt, non vult metere carnalia niſi primitus ſeminauerit ſpiritualia.

conſpectu eius panis. Qui ait: Non comedam donec loquar ſermones

a ¶ Commendatio perſonæ, ſicut illud: Paulus ſeruus Ieſu Chriſti. Ro. 1. a.

meos. Reſpondit ei: Loquere. At ille ſeruus inquit Abrahã ſum: Et dñs

a ¶ Commendatio mittentis, vt propter mittentem miſſus audiatur. b ¶ Fidei eius ſubiecit cuiuſque generis homines. c ¶ ſimplices.

Benedixit Domino meo valde, magnificatuſque eſt, & dedit ei oues 7

a ¶ Prudentes. b ¶ Eloquentes. c ¶ Sapientes. d ¶ Seruiliter pro temporalibus ſeruientes. e ¶ In tribulatione patientes. f ¶ Gratia quia filius bonæ voluntatis, qui factus eſt ei ex ſemine Abrahæ.

& boues, argentum & aurum, ſeruos & ancillas, camelos & aſinos: Et pe-

a In vltima ætate mundi. b ¶ Vnde: Pater omnia quæ tua ſunt dediſti mihi. Ioan. 16 b.

perit Sara vxor domini mei filium Domino meo in ſenectute ſua, de-

ditque illi omnia quæ habuerat, Et adiurauit me Dominus meus di-

a ¶ Hæc ſuperius expoſita ſunt.

cens: Nõ accipiens vxorem filio meo de filiabus Chananæorũ, in quorũ 8

terra habito, ſed ad domum patris mei perges, & de cognatione mea

accipies vxorem filio meo. Ego verò reſpondi Domino meo. Quid

ſi noluerit venire mecum mulier? Dñs, ait, in cuius conſpectu ambulo,

mittet angelum ſuũ tecũ, & diriget viã tuã, accipieſque vxorẽ filio meo,

de cognatione mea, & de domo patris mei, Innocens erit a maledictio-

ne mea, cum veneris ad 1 propinquos meos, et nõ dederint tibi. Veni er 9

go hodie ad fontem, et dixi: Domine Deus, domini mei Abrahã, ſi dire-

xiſti viam meam in qua nunc ambulo, ecce ſto iuxta fontem aquæ, &

vbi ſupra.

Gratias agit Deo ſeruus.

Mira ſolicitudo Rebeccæ & Laban erga peregrinum.

✲ Foras.

ſup. c. 21. a

Innocens eris a maledictione meã ſolut⁹ eris a iure 1 proximos

E

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Cucurrit itaque, &c. *Non dixit, in domo patris ſui, quia ſicut dicit Ioſephus, Bathuel pater ſuus iã erat defunctus, ſed hoc uidetur eſſe cõtra textũ ſequentẽ eodẽ cap. vbi dicitur,* Reſponderũt Laban & Bathuel, *ſed ſi teneatur dictũ Ioſephi, põt ad hoc dici, quod Bathuel qui hic nominatur, nõ fuit pater Rebeccæ, ſed frater, & ideo nominatur poſt Labã tãquã eius frater iunior ipſo. Hebræi cõmunius dicũt, quod adhuc viuebat pater eius Bathuel, et ideo aliter ſoluit Ra. Sa. dicens quod puellæ prius nũciãt aliquid matribus ſuis, quã alijs. Iñ tũc tẽporis mulieres habitationẽ habebant cũ puellis ſeparatim in domibus virorũ, ubi faciebant opera, quæ cõpetũt mulieribus, & tal s dicebatur domus matris ſuæ, ad quã cucurrit Rebecca nũtiare omnia quę audierat, inter quę continebatur quod ille homo qui dederat ſibi iocalia, erat de domo Abrahæ auunculi ſui, aliter nõ eſt veriſimile, quod accepiſſet ab eo cum eſſet puella honeſta et verecunda.*

2 Vbi erat, &c. *Aliqui libri habẽt, foris, ſed hoc eſt ex vitio ſcriptoris.*

3 Venit ad uirum, &c. *Vt introduceret eũ intra domum quia iam per ſigna & uerba ſciebat eum eſſe de domo auunculi ſui.*

4 Deſtra

4 Deſtrauit, &c. *Id eſt ſellas & onera deſuper poſita amouit.*

5 Et appoſit⁹, &c. *Nomine panis in ſcriptura intelligit omnis cibus. vnde 4. Reg. ſexto dicitur:* Appone eis panem & aquam, *Et ibidem ſubditur:* Appoſitaq; eſt ciborum magna præparatio.

Pãis cibus.

6 Non comedã, &c. *Hic conſequenter Eliezer quærit à parentibus conſenſum de Rebecca copulãdã ipſi Iſaac, & vt facilius eos inclinet, primo refert diuitias domini ſui ipſi Iſaac collatas, & iuramentum quo aſtrinxit eũ Abraham, & ſignum à Deo ſibi datum, q voluntas Dei erat quod Iſaac cum Rebecca copularetur, per hoc inſinuans quod ſi renuerẽt contrarient diuinę voluntati. Et patet litera exceptis aliquibus verbis exponendis. Qui ait* non comedam, *in hoc oſtendit ſe habere negociũ ſibi impoſitum cordi.*

7 Et dominus benedixit, &c. *Id eſt, in ſpiritualibus & temporalibus bonis multiplicauit.*

8 Non accipiens vxorem filio meo, &c. *Quia erant idololatræ, et expellendi de terra per filios Iſrael.*

8 Veni ergo hodie ad fontem, & dixi, & cætera, *Ex hoc quod*

✲ *dicitur*

BIBL. THEOL. ... VLES. LIBERÆ ...

☞ ham prophetam nouerant,& prophetice a domino dictũ,ꝙ
A per illum dictum fuerat,agnoſcebant,aut ſignum,ut qđ ſer-
uus narrauit locutionẽ domini appellauerint,hoc enim ma-
gis de Rebecca dictum eſt. Abraham enim non de Rebecca
ſed de aliqua ex tribu uel cognatione ſua dixerat,& hoc ad u
trumque,ut immunis eſſet ſeru' a iuramento, ſi nõ impetraſſet, quod nõ dicitur cum aliquid prophetatur, certã enim eſſe decet prophetiam.

alias † tribuam.

Allegorice.

a *Prolatiſque.&c.* GREGORIVS. Poſtquam cõiugii cauſam puer obtinuit. Hæc omnia Rebeccę dedit, qa doctores eccleſiæ tot ornamenta tribuunt,quot uirtutum bona docuerunt. Quæ enim prius inaures & armillas acceperat, iã vaſa autea & argẽtea & veſtes accepit qa eccleſia quæ antè per fidem, obiediẽtiam, & operationẽ percepit, excreſcẽs ad ſpiritualia cõualeſcit ut prophetiæ ſpiritu & uirtutum gratia repleta ampliatis munerib. creſcat. Matri & fratrib. dona eſteruntur,quia gentilitas ex quo eccleſia ad fidẽ uenit, in gloria tẽporali conualuit. Vbiq; enim Chriſtiani afflictionẽ ſentiunt, gẽtiles in terrena virtute gloriant. Fratres eius dona pcipiũt, qui

Vaſa.

* que.

† 35.qõ.5. ca. 1.

Munera ipſi Rebeccæ & patẽtibus ipſi' offert ſeruus.

Initoque conuiuio veſcentes, pariter & bibẽtes mãſerunt ibi. & comederunt & biberũt ipſe & uiri q erant cum eo. et ibi pnoctauerunt.

virgo quæ egredietur ad hauriendam aquam audierit a me da mihi
a ¶ Alias pauxillum.
paululũ aquæ ad bibendũ 2 ex hydria tua:& dixerit mihi: & tu bibe, 1
& camelis tuis † hauriã,ipſa eſt mulier quã præparauit dominus filio
a ¶ Miraculum narratur,vt qui non credunt verbo miraculo credant.
domini mei. Dum hæc tacitus mecum voluerẽ,apparuit Rebecca ve
niens cum hydria quam portabat in ſcapula,deſcenditq; ad fontẽ, &
¶ Eleuatam ſeculi facundiam,ad propheticum ſermonem ſe inclinans quem ſeruus ſignificat.
hauſit aquam. Et ait ad eam: Da mihi paululũ bibere. Quæ feſtiuans
depoſuit hydriã de humero,& dixit mihi: Et tu bibe, & camelis tuis
potum tribuã. Bibit,& adaquauit camelos. Interrogauiq; eã, & dixi:
Cuius es filia? Quæ reſpondit: Filia Bathuelis ſum, filii Nachor, quem
peperit 3 illi Melcha. Suſpendi itaque in aures ad ornandam faciem e- 1
ius,& armillas poſui in manibus,* pronuſque adoraui dominum, be-
nedicens domino Deo domini mei Abraham, qui perduxit me recto
itinere,vt ſumerem filiam fratris domini mei filio eius. Quamobrẽ ſi 2
¶ Hæc duo ſæpe iunguntur miſericordia & veritas maximè in Pſalmis.
facitis miſericordiam & veritatem cum domino meo, indicate mihi. 3
Sin autem aliud placet, & hoc dicite, * vt vadam ad dextrã ſiue ad ſi 4 5 6 7
a ¶ Cognita Dei diſpoſitioni,eccleſia de gentibus ad fidem Chriſti uenire permittitur,ita vt qui non vult imitari,non præſumat aduerſari.
niſtram. Reſponderunt * Laban & Bathuel: A domino egreſſus eſt 8
ſermo,& non poſſumus extra placitũ eius quicquã aliud tecum loqui. 9
† En Rebecca coram te eſt,tolle eã,& proficiſcere, & ſit vxor filii do-
mini tui, ſicut locutus eſt dominus. Quod cum audiſſet puer Abra- 10
a ¶ Senſibus ſcripturæ cum eloquentia. ¶ Morum honeſtate.
a ham,adorauit in terram dominum: Prolatiſq; vaſis argenteis & au- 11
a ¶ Quia gentilitas temporalia percepit.
reis ac veſtibus, dedit ea Rebeccæ pro munere. † Fratribus quoque e- 12
b ius & matri dona obtulit. Initoque conuiuio veſcentes pariter & bi- 13
a ¶ Studioſus prædicator non vult diu inter carnales manere,quia animas a gentilitate conuerſas ad ſocietatem ſpiritualium niti- b ¶ Propheticus ſermo.
tur velociſſime perducere.
c bentes,manſerunt ibi. Surgens autem mane locutus eſt puer: Dimit- 14
tite me, vt vadam ad dominum meum, Reſponderunt * frater eius & 15 16

D qui enim in eccleſia fidem verbotenus tenẽt,ſed tamen non pro
feſſionem ſuam morib. non ſequunt, a fidelib. honorantur,
quia fideles vocantur. Mater ergo & fratres dona recipiunt,
ſed ab hæreditate alieni ſunt,qa infideles uel carnales ad hæ-
reditatem æternam non perueniunt, ſed ſupernę largitatis gloriã tempora liter cõſequunt.

b *Dedit ea Rebeccæ.* Rebecca non ornatur auro Bathuelis, quia nõ ſuut digna ornamẽta barbari & imperiti. De domo Abrahę accipit ornamẽta, qa patientia de domo ſapientiæ ornat: A puero Abrahæ ſuſcipit ĩ aures,id eſt, aurea, in auribus verba,& brachialia,id eſt, aurea ĩ manibus opera, & alia ornamenta quib. figurantur diuerſa uirtutum genera.

E

c *Surgẽs aũt. &c.* ✻ AMB. Diſce hinc quod etiã ſenioris ætatis ſe ruuli, pueri a sãcta ſcriptura dicantur. Vnde & quidam poeta hoc ſequendum putauit, ſiue in eorũ uſum qui ſibi docti & ſapientes uidẽtur, ipſe hoc reperit, ſi uede noſtris trãſtulit,ſiue trãſlatũ inuenit. *Paſcite. ut ante boues pueri, ſubmittite tauros.* Vnde & pueros dicimus, quando ſeruulos ſignificamus,non ætatem exprimentes,ſed conditionem.

☞ a *Vocemus,*

NICOLAVS DE LYRA.

C *dicitur hodie,dicunt Hebræi,ꝙ una die uenit miraculoſe de Berſabee uſque ad illum locũ. Sed hoc nullam habet apparentiam,maxime cum Ioſephus dicat,ꝙ Eliezer fecit uiã illã cũ magno tractu temporis & labore. Si enim fuiſſet ibi factũ tm̃ miraculũ,non eſt uериſimile,ꝙ ſcriptura tacuiſſet,cum ſatis prolixe narret ſignum datũ in Rebecca dicẽs ipſi Eliezer,Bibe.,quod modicum aut nihil eſt reſpectu illius miraculi. & ideo nullo modo uidetur uerum. Et ideo dicendum,quod per ly hodie, non deſignatur niſi terminus ad quem uenerat illa die, non autem terminus a quo receſſerat aa Abraham. Interrogauitque eam & dixit, Cuius es filia,quæ reſpondit.* filia Bathuelis ſum, &c. *& ſubditur.*

1 Suſpendi itaque inaures. *Ex hoc patet ueritas illius quod ſupra dictũ eſt.ſ.quod Eliezer prius interrogauit de patre & cognatione Rebecca quam ſibi daret iocalia.*

2 Quamobram ſi ſa. *&c. Concedendo Rebeccam pro Iſaac filio ſuo*

3 Indicate mihi. *Vt negocium perficiatur.*

4 Sin autem aliud placet. *Scilicet eam denegando.*

5 Et hoc dicite: *Vt poſſim de alia prouidere, ideo ſequitur.*

6 Vt vadam ad dexteram. *Id eſt, ad quęrendum de filiabus Iſmaelis.*

7 Siue ad ſiniſtram. *Id eſt,ad quęrendum de filialibus Iot,quæ erãt etiam de congatione Abrahæ,& Iſaac.*

8 Reſponderunt Laban & Bathuel. *Hic conſequenter deſcribitur coniugis conceſſio,cum dicitur.* Reſponderunt Laban & Bathuel. *iſte Bathuel ſecundum* Ioſephum *erat fratrer Rebeccæ & erat iunior q̃ Laban*

Bathuel.

Laban ideo ultimo nominatur. Rab. Sa. dicit, quod erat pater Rebeccæ. Qđ autẽ ultimo nominatur,hoc eſt,quia licet primo cõſenſerat in matrimonium Rebeccæ,tamen poſtea uoluit impedire,ut plenius dicetur.

9 A domino,&c. *ſcilicet quod Rebecca detur Iſaac,hoc dixerunt ꝓpter ſignum quod Eliezer eis narrauerat.*

10 Tolle eam. *Si tamen conſentiat,quod patet ex hoc quod requiſit' eſt poſtea conſenſus eſt poſtea eius.*

11 Adorauit in ter. do. *De hoc quod direxerat eum in negocio ſibi impoſito.*

12 Prolatiſque ua. *&c.* Id *eſt iocalibus muliebrib. de tali materia factis. In ſacra enim ſcriptura iuſtrumenta artificis,& militis,& iocalia mulieris,& ſimilia,in Hebræo cõmuniter nominantur* כלים *chelim uaſa unde, primo Regum cap. vigemo. g. ubi dicitur de Ionatha, quod dedit arma ſua puero. In Hebræo hr̃:* uaſa. *& in alijs multis locis ſimilis locucutio.*

13 Dedit ea Reb. pro mu. *Quod ſolet dari ſponſis nouo conceſſis.*

14 Surgens,&c. *Hic conſequenter deſcribitur coniugis adductio, ubi primo accipit Eliezer licentiam.*

15 Dimittite me,&c. *Sermonem dirigit ad illos qui erãt principales, & iſti erant Laban frater Rebeccę,& mater eius & ideo ſubditur.*

16 Reſponderunt. *Si aũt aliqui libri habent hic,fratres,falſa eſt litera,& ideo de iſto fratre dicendum eſt,ꝙ erat Laban,qui erat primogenitus Bathuel. Sed ſi quæratur,quare non reſpondit ipſi Bathuel pater Rebeccæ,qui conceſſerat matrimonium,ut prædictum eſt ſecundũ opinionẽ Ra. Sa. Reſpõdetur,ꝙ interim pænituerat de dicta cõceſſione, et uolebat impedire,& ideo ſtatim angelus domini percuſſit eũ,& mortu' eſt*

✻ 1 Maneat

a ✻ *Vocemus puellam,&c.* IDEM. Conſulitur puella, non de ſponſalibus illa enim iudiciū ſpectant parentū, non eſt enim virginalis pudoris eligere maritum, ſed iam deſponſata viro de ꝓfectionis conſulitur die. Vnde illud Euripideū. quod mirantur plerique vnde trāſlatum ſit, manifeſtum eſt. ait enim perſona mulieris, quæ tamen maritū volebat relinquere, & ad alias petebatur nuptias. *Sponſalium quidem meorū pater meus curam ſubibit.* Hoc enim nō eſt meum.

b *Et nutri illius.* Honeſtum erat: vt ad nuptias abſque parentibus virgo proficiſcens, nutricis ſolatio foueretur.

✻ AVGVST. Quod Rebeccæ dixerunt fratres eius proficiſcēti, *Soror noſtra es, eſto in millia millium &c.* non prophetæ fuerūt aut vanitate tam magna optauerunt, ſed eos quod promiſerat Deus Abrahæ, latere non potuit.

c *Igitur Rebec. &c.* GREGORIVS. Quia eccleſia habet ſecum minoris meriti animas, quæ ipſam moribus ſequuntur. Sed ad contemplationis thorum non prouehuntur. puer quoque quoſdā habuit in comitatu, quia cū prophetis fuerunt qui bene viuerent, etſi prophetiæ ſpiritum non haberent: & cum Apoſtolis, & doctoribus qui vitam eorum tenerent, & tamen non prædicarent, &c.

d *Qui feſtinus, &c.* Feſtinus puer ad dominum redit, quia prędicatores cum auditorum vitam obtinent, Deo de cuius munere hoc habent, non niſi præbent.

e *Eo tempore Iſaac, &c.* GREG. Viuens & videns dominus eſt, de quo ſcriptum eſt: *Viuo ego in æternū, dicit Dominus.* Et Heb. 4. d. *Omnia nuda & aperta ſunt oculis eius.* Puteus ſanctæ ſcripturæ profunditas, quæ irrigat mentes noſtras. Via paſſionis Chriſti, humilitas per quā nobis aperta ſunt ſcripturę fluenta. Niſi enim Chriſtus incarnatus tētatus, apprehenſus, colaphizatus, cōſputus, cruci fixuſque, ac mortuus fuiſſet ſcripturæ profunditas non pateret. facta eſt autem humilitas paſſionis, clauis appertionis, vt aquā ſciētiæ de profundo bibamus, Hæc enim prius audita, iā intelligimus facta, quæ prius legebāt, & nō intelligebātur. vnde Apoc. 5. b. *Vicit leo de tri. Iu. ra. &c.* Notādum vero, quod nō dicit ambulabat, ſed deābulabat. Deambulat enim, qui viā eūdo vel redeūdo cōculcat, in humilitate paſſionis Chriſtus deambulauit, quia modo verborum contumelias, modo falſum teſtimonium, modo alapas, modo ſputa, modo ſpineam coronam, modo crucem ſuſtinuit.

D

mater: Maneat puella ſaltē decē dies apud nos, & po- 1
a Vel retinere.
ſtea proficiſcetur: Nolite ait me tenere, quia dn̄s dire- 2
xit viā meā. Dimittite me, vt pergā ad dn̄m meū. 1 Di 3
a Quia fides eſt voluntatis, non neceſſitatis & ſecundum leges ſponſalia conſenſu contrahentium fieri oportet.
a xerūt: Vocemus puellā, & quęrāmus ipſius voluntatē.
Cūq; vocata veniſſet, ſciſcitati ſunt. Vis ire cum hoīe †
a ¶ Patientiam. b Sapientia quæ dixit: Melior eſt patiens viro forti. Prouer. 26. d hęc comitantur propheticum & Apoſtolicum ſermonem.
b iſto? Quę ait: Vadā. Dimiſerūt ergo eā, & nutricē illius, 4
a Id eſt valde precantes.
ſeruūq. Abrahā & comites eius, imprecātes ꝓſpera ſo- 5
a Non prophetæ fuerunt, aut ex vanitate tam magna optarunt, ſed eos quod promiſerat Deus Abrahę, latere non potuit.
rori ſuę, atq. dicentes: Soror noſtra es: Creſcas in mille 6
a Hoc iſtis carnaliter orantib. ſpiritualiter impletum eſt. Chriſto dominante ſuper omnes gentes.
millia, & poſſideat ſemen tuū portas inimicorū ſuorū.
a Subiectis ſibi innatis vitiis.
c Igitur Rebecca & puellę illius aſcenſis camelis, ſecutæ 7
a Sermonem propheticum. b Quaſi habemus theſaurum in vaſis fictilib. vt ſit virtus Dei, & non ex vobis. Chriſtum.
d ſunt virum. Qui feſtinus reuertebatur ad dn̄m ſuū. Eo †
a Chriſtus. b Humilitatem, paſſionem Chriſtii. Profunditatem ſcripturę per quam intelligitur ſemper viuens & omnia videns.
e tpe Iſaac deambulabat per viā, quæ ducit ad puteum, 8
a Cui omnia aperta. Quia in paſſione Chriſti reuelatæ ſunt ſcripturæ. b Viuo ego, dixit dominus. c Nimiā charitate, qua dilexit nos Deus incarnatus.
f cuius nomē eſt 2 videntis & viuentis. Habitabit.n.in 9
a Gerara, vnde ad immolandum ductus fuerat. Vel exercitandum. b In mundum venerat ad exercitium paſſionis. c Mundo.
g terra auſtrali, & egreſſus fuerat ad meditandū in agro 10

1 Ex dixerunt.

Interrogatur puellæ. voluntas Quæſtio.

f *Habitabat, &c.* GREG. Iſaac Rebecca veniēte habitabat in terra auſtrali, quia Chriſtus veniēte ad ſe eccleſia, in illorum mētibus manſit, quos non corporis frigus, ſed feruor charitatis tenuit, qualis erat Anna, Symeon, & aliqui de populo Iudæorum.

Benedicūt ipſi Rebeccę parētes

Ducitur Rebecca ad Iſaac.

E

g *Et egreſſus fuerat, &c.* HIER. Per terrā auſtralē Gerarā ſignificat, vnde ad immolandū adductus fuerat. Egreſſus eſt, vt exerceretur in campo. In Hebræo legitur: *Egreſſus eſt Iſaac vt loqueretur in agrum inclinata iam veſpera.* vbi ſignificatur quòd Dominus ſolus orabat in monte, & Iſaac qui Typus domini fuit, ad orationem quaſi virum iuſtum a domo egreſſum nona hora: vel ante ſolis occaſum ſpirituales victimas, Deo obtuliſſe.

in q. Heb.

2 viuētis & vidētis.

Ad meditādū. Chal. interpre. adorādū. lxx. vt exerceret ſe.

✻ AVGVST. Pro *meditandum* ſcriptum eſt græcè ἀδολεσχῆσαι ἀδολεσχεῖν verò, ad animi exercitationē pertinet, & ſępe vitio deputatur. More autem ſcripturarū, plerunq; in bono ponitur. Pro iſto verbo quidā garrulitatem quaſi verboſitatē, quæ in bonum quantum ad Latinū eloquium pertinet, vix aut nūquam inuenitur, ſed vt dixi, in ſcripturis plerunque pro bono ☞ dicitur

in q. ſuper Geneſim.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Maneat pu. &c: In Heb. *habetur*: Maneat puella dies vel decem, *& exponunt* Hebræi *dies in plurali. i. per annum, vel decem id eſt per decem menſes.*

2 Nolite, &c. *ac ſi d. qui viam meam retardaret contrairet diuina voluntati.*

3 Dixerunt, &c. *quia in matrimonio requiritur conſenſus expreſſus.*

4 Dimiſerunt ergo, &c. *aliqui libri habent, Delboram, ſed non eſt de textu ſed tamen ſubintelligitur. dicitur autem nutrix illius, quia cuſtodierat eam in ſtatu puellari, & docuerat in moribus: & propter hoc aſſociata eſt ei, & forſitan cum hoc lactauerat eam a cunabulis, & cum iſta bene fuerunt aliæ puellæ & ancillæ ei aſſociatæ vt infra dicetur, licet hoc non exprimatur.*

5 Seruumque Abraham, & comites eius, &c. *qui erant de domo Abrahæ.*

6 Imprecantes proſpe. &c. *Et nonne iſta dicuntur de matre* Labā *& fratre eius, qui loquebatur ad* Eliezer *vt ſupra dictum eſt quomodo ergo vocatur ſoror matris ſuæ? Dicendum, ꝙ in receſſu Rebeccæ conuenerunt multi de ſua cognatione, ſicut ſolet fieri in talibus, maxime quia ibat ad terram longinquam: nunc autem ita eſt, quod nomina fratris & ſororis communia ſunt omnibus qui ſunt eiuſdem cognationis, vt ſupra dictū eſt pluries: & quia omnes qui illic cōuenerant, propter eius receſſum imprecabantur ei bonum. ideo ſcriptura hic vtitur nomine communi. ſ. ſororis, quia hoc modo poterat dici ſoror omnium illorum.*

7 Igitur Rebecca, &c. *ex quo patet quod ſupra dictum eſt: ſcilicet quod habebat alias mulieres in comitatu ſuo, cum* Delbora *nutrice ſua.*

8 Eo tempore Iſaac deambulab. &c. *cauſa recreationis, & cauſa ſubditur.*

9 Habitabat, &c. auſtrali. *i. in Berſabee, quæ eſt in parte auſtrali terræ promiſſionis, & eſt prope puteum illum qui uocatur* uiuentis & uidentis, *propter quod de facili poterat illuc ambulare*

10 Et egreſſus fue. &c. *Hebræi dicunt ad orandum, quia circa tēpus veſperarum conſuetudo eſt* Iudæis *orare, vel forſitan* egreſſus fuerat. *ad videndum diſpoſitionem cæli & aliquarum ſtellarum, quæ incipiebant apparere: quia edoctus erat in aſtronomia a patre, q prius eam docuit in Aegypto, quando ibi deſcendit, ut ſupra dictum eſt duodecimo capite.*

1 Cumque

MORALITER.

† *Vis ire cum homine, &c.* eccleſia namque gentium audita prædicatione Chriſti diſcipulorum benignum præbuit aſſenſum.

† *Qui feſtinus re. ad dominum ſuum.* prædicator enim poſt prædicationem ad Deum redire debet per gratiarum actionem, et attribuere ſibi prædicationis fructum.

8 *Eo tempore Iſaac deambula.* id eſt, Chriſtus.

* 10 *Et egreſſus fuerat.* De ſinu patris.

† *Quis*

k 4 *Quis*

a ¶ Iuxta finem mundi. b ¶ Intendens in ſalutem mundi.
a inclinata iam die. Cumque leuaſſet oculos, vidit 1
¶ Gentiles tortis morib. de longe ad fidem venientes. ¶ Eccleſia de Gentilitate.
a ¶ Eccleſia vidit videntem ſe, & depoſuit deformitatem vitiorum. quod quotidie facimus, dum ſcripturas de Incarnatione Chriſti requirimus.
camelos venientes procul. † Rebecca quoque 2
a ¶ Chriſto. b ¶ Delatione. ¶ Vitioſa a conuerſatione veteris vitæ.
b * conſpecto Iſaac, deſcendit de camelo, & ait 3
c ad puerum: Quis eſt ille homo, qui venit per 4
a ¶ Reſpondet Chriſtum eſſe dominum. b ¶ Scriptura inquiſita reſpondet Chriſtum eſſe dominum ſuum.
agrum in occurſum nobis? Dixitque ei: Ipſe eſt
a ¶ Cum eccleſia Chriſtum cognoſcit: fœditatem ſuam erubeſcit.
d Dominus meus. At illa tollens citò pallium 5
a ¶ Quia peccator quidquid homini agit Deo tribuit.
operuit ſe. Seruus autem cuncta quæ geſſe- 6
a ¶ Habuit eam pro ſynagoga, de qua natus eſt Chriſtus ſecundum carnem.
e rat, narrauit * Iſaac. Qui introduxit eam in ta- 7
bernaculum Saræ matris ſuæ, & accepit † 8
¶ Patriarcharum coniugia Chriſtum & eccleſiam iungi ſignificant, aut coniunctionem animæ cum verbo Dei de qua dicitur 1. Cor. 6. d. Qui adhæret Deo, vnius ſpiritus cum Deo eſt.
f * vxorem, & intantum dilexit, * vt dolorem, qui 9
¶ Gentilitas aſſumpta dolorem qui ſibi de ſynagoga venire potuit, mitigauit.
ex morte matris * acciderat, temperaret. 10

A dicitur, Et videtur mihi ſignificare animi affectum ſtudioſiſſime aliquid cogitantis cum delectatione cogitationis.

GREG. Ager mũdus eſt quo Chriſtus egreſſus eſt quia viſibiliter apparere dignatus eſt, vnde Abac. 3. ca. *Egreſſus es in ſalutẽ populi tui.* Iſaac ad meditãdũ in agrũ exiit, quia Chriſtus formam humilitatis præbens exercitiũ lõganimitatis paſſionis, & patientiæ exẽpla monſtrauit, ſicut ſolent iuuenes exercitati armorũ vſu meditari. Armorũ meditatio eſt paſſionis frequentatio. Qui enim verba, ſputa, lanceam, crucemque pertulit, paſſionẽ vſque ad mortẽ in ſe frequẽtati permiſit. Paſſiones arma dicimus, quia per ipſas ab aduerſariis liberamur. vnde Lu. 21. d. *In patientia veſtra poſſid. animas veſtras.*

(Margin: Iſaac ſe exercet in agro ſub noctẽ ſup. 16. d. — †30. q. 5. c. nec illud.)

Iſaac accepit Rebeccã i vxorẽ. a *Inclinata, &c.* Quia paſſionũ exercitia iuxta finẽ mundi ſuſcepit. vnde Pſal. cxl. a. *Eleuatio manuum mearum ſacri. veſpe.*

B

Li. 1. mor. cap. 14. b *Deſcendit de ca. &c.* GREG. Rebecca ad Iſaac in camelo deducĩt, quia eccleſiã Rebecca, camelus gentilem populũ tortũ moribus, & onuſtũ idolorum cultibus ſignificat, qui enim ſibi ex ſe inuenerũt deos, quos colerẽt, ab ipſis onus in dorſo increuit, quod portarent. Ad Chriſtũ ergo ex gentilitate eccleſia properans, in tortis vitæ veteris cõuerſationibus inuenitur. Viſo Iſaac de camelo deſcendit, quia redemptorem ſuum ſubtilius cognoſcẽs, carnalis vitæ ſtudia humilius deſerit, & tortitudini ſuæ ipſa contradicit, & ab elatione celſitudinis humilitatẽ petit. In camelo ſedẽs ꝓſpexit Iſaac quia adhuc vitiis innixa necdum ſpiritualib. ſed animalibus motibus inhærens aſcendit. Nec mouere debet quod puer cum camelis venit, ferens diuitias domini ſui, qa quamuis prædicatores ad ſuperiora intelligenda & proferenda, ſcientia & vita emineãt, adhuc cõtradictionem carnis tolerant, Roma. 7. d. *Videntes aliam legem in membris ſuis repugnantem legi mentis ſuę.* Diuitias in camelis portant, *quia ne magnitudo reuelationum extollat, datus eſt eis ſtimulus carnis.* Cæleſtia ergo loquentes, & contradictionem carnis de vitio ſentientes, ſuper tortuoſa camelorum dorſa diuitias portant.

lib. 1. de Abrahã c. 9. * AMBROS. Non ergo otioſum fuit quod viſo Iſaac deſcẽdit de camelo, & caput ſuum obnubere cœpit, docens verecundiam nuptiis præire debere, inde enim & nuptię dictæ, qđ pudoris gratia nuptæ ſe obnuberent. Diſcite ergo virgines ne intecto capite prodeatis ante extraneos, cum Rebecca iã deſponſata, deſignatum maritum aperto capite non putauerit videndum.

C

Hom. 10. * ORIGNENES. Rebecca inuenitur ad puteum, rurſum Rebecca ad puteũ inuenit Iſaac. Hæc putas ſola referri de puteis? Et Iacob ad puteũ venit, & inuenit Rachel; Et ad puteũ Moſes inuenit Sephoram. An putas caſu cõtingere ꝙ patriarchę ad puteos coniugia ſortiantur. Deſignant hæc coniunctionẽ animæ cũ verbo Dei. Hæc autẽ coniunctio ſit per inſtructionem diuinorum librorũ, qui figuraliter putei appellantur. Ex quibus ſi quis hauriat aquas, id eſt, meditando in eis ſenſum, inuenit nuptias Deo dignas, Deſilit de camelis, id eſt, deſcẽdit de vitiis, & coniũgitur Iſaac. D

c *Quis eſt ille homo, &c.* Rebecca viſo Iſaac, quis ſit, requiſito puero cognoſcit: qa eccleſia per prophetarũ & apoſtolorũ dicta qd de Chriſto credere debeat, intelligit. Quę ſe mox pallio cooperuit, qa quãto magis Xp̃i myſteria penetrat, tãto de anteacta vita cõfunditur. Vnde infirmitatẽ ſuã pallio operire nititur, & q̃ prius in camelo libere geſtat, deſcẽdens verecundia tegitur, cui quaſi de verecũdia dicĩt. Quẽ enim fructũ habuiſti tunc, in illis in quib. nunc erubeſcis? E

d *At illa, &c.* HIERON. Alia editio: *teriſtrum*, quod ẽt nũc genus eſt Arabici veſtimenti quo mulieres prouinciæ illi⁹ velantur.

* CHRISOST. Conſidera quomodo nuſquam ſuperflua & inutilia, nuſquã diabolica pompa, nuſquam cymbala & tibiæ, & choreæ & ſatanica illa cõuiuia, & ſcommata omni obſcœnitate plena, ſed omnis honeſtas omnis ſapiẽtia, & mititas. Hãc imitentur mulieres, hanc æmulentur viri, quare obſecro, ſtatim ab initio ſordibus impleri ſinis puellæ aures, tam turpibus cantilenis, tam intempeſtiua illa popa? Neſcis quomodo adoleſcentia in malum propenſa.

e *Introduxit eam, &c.* GREGORIVS. Hanc Iſaac in tabernaculũ matris ſuæ & introduxit, & vxorem accepit, quia in loco ſynagogę de qua natus eſt Chriſtus, eccleſiam diligit, vt quæ cognatione, id eſt, prędeſtinatione proxima fuerat, amore cõiuncta vxor fiat.

f *Et intantum, &c.* GREGO. Quia ex lucro eccleſiæ Chriſtus triſtitiam ex perditione ſynagogę deterſit, quia dũ eccleſia ex gentilitate veniens vſque ad thorum contemplationis perducĩt, Iudæa pro nihilo habetur. Iſaac quoque riſus Rebecca vero patiẽtia dicitur. Riſus vero ex lætitia, patiẽtia ex tribulatione. Et quamuis eccleſia iam ſit cæleſtis gaudii contẽplatione ſuſpenſa, habet tamẽ in ſe quod de carnis pondere doleat. Iſaac vero & Rebecca iungũtur, id eſt, riſus & patientia, ſecũdum illud Rom. 7. c. *Spe gaudentes, in tribulatione patientes,* ut proſpera lætificent de contemplatione, aduerſa de tribulatione perturbent. F

In cap.

(Margin, cut off: Leu oculos os & — * dño — * Ean — * Ea — * Eu — Ten. — Hom — Alle cè.)

NICOLAVS DE LYRA.

1 Cumque leuaſſet, &c. *id eſt, cognouit, quia erant diſtincti ab aliis vt ſupra dictum eſt.*
2 Rebecca quoque conſpec. Iſaac. *Quia uidebit eum inclinantẽ verſus eos.*
3 Deſcendit de camelo. *Vt faceret ei reuerentiam.*
4 Et ait ad puerum, Quis eſt, ille, &c. *Prius enim quæſiuit hoc, et audiuit quod erat Iſaac antequam deſcenderet, licet ſcriptum poſt, quia non omnia ſemper ſunt ſcripta eo ordine quo facta ſunt, vt prædictum eſt.*
5 At illa. *Hebræi dicunt* צעיף *zaip, id eſt ornamentum capitis.*
6 Operuit ſe. *Vt honeſtior apparere in conſpectu eius.*
7 Seruus autem cun. &c. *ſcilicet proceſſum viæ, & ſignum datum ſibi a Deo de Rebecca.*
8 Narrauit Iſaac. *Quod interponitur in aliquibus libris non eſt de textu.*
9 Et intantum di. &c. *Id eſt, leniret, quaſi tribus annis ante quod, patet, quia ſeq. ca. dicitur, quod Iſaac erat. xl. annorũ, quando accepit Reccã. Sara autem erat xc. annorũ, quãdo natus eſt Iſaac, vt habetur ſupra. 18. quibus ſi addantur xxxvij. faciunt annos cxxvij. quod fuit totũ tempus vitæ Saræ vt dictum eſt ſupra, c. xxiij. & ſic patet propoſitũ.*
10 Temperaret, *non totaliter auferret. Ex quo patet magna affectio ipſius Iſaac ad matrem ſuam, quę iam obierat tribus annis ante.*

* NICO-

MORALITER.

4 *Quis eſt iſte homo qui uenit, &c. Dixitque ei, ipſe eſt dominus meus:* dominus enim prius occurrit nobis quam nos ſibi. AVGVS. ſuper Ioan. ille venit quem gratia Dei præuenit.
† *Et accepit uxorem.* Per dilectionis perfectionem.
9 *Et intantum, &c.* Mater autem Chriſti, ſynagoga poteſt dici quæ mortua fuit quantum ad legalia in morte Chriſti: ſed eccleſia de gentibus collecta multo plus Chriſto dilecta fuit, & ſic pactum reformauit.

Moraliter poteſt exponi & de qualibet muliere, q̃ ad verbũ p̄dicatoris concipit ſpiritũ deuotionis: & relicto faſtu ſeculari atq; luxu, Chriſto deſponſatur per obſeruantiam caſtitatis, ſecundum illud Apoſt. 2. Corint. 11. a. *Deſpondi vos uni uiro, uirginem caſtam exhibere Chriſto.*

MORAL.

B *In capi.13.vbi dicitur in poſtilla.* Sed ad terram & cognationem meam,&c.

ADDITIO.

Vbi tranſlatio noſtra habet. Sed ad terram & cognationē meã proficiſcaris. *littera Hebraica dicit.* Sed ad terram natiuitatis meę *terrã enim natiuitatis* Abrahæ *vbi erat domus patris eius fuit Meſopotamia, non autem Hur. Chaldęorum vt oſtenſum fuit ſupra, in prima additione cap.12.*

In eo c.14. vbi dicitur in poſt. Dixitq; ad eã: cuius es filia, &c.

ADDITIO II.

Non videtur neceſſarium in hoc loco mutare ordinē narrationis. Satis enim rationabile eſt quod Eliezar daret localia antequã certitudinaliter ſciret, quod puella eſſet de cognatione Abrahę, vt ſuam oſtenderet curialitatem, ſicut etiam ipſa puella curialem & humilē ſe oſtēdit erga ipſum. Quod autem poſtea in narratione Eliezer præpoſuit interrogationem dationi, poteſt intelligi per anticipationem, vel forte hoc dixit, vt D *non æſtimaretur leuis.*

In eo.ca.24. vbi dicitur in poſtilla. Vbi erant fons,&c.

ADDITIO III.

Hebraica veritas habet. Qui feſtinatus egreſſus eſt ad hominem foris ad fontem, *vnde qui ſcripſerunt fons tantum, non recte ſe habuerunt in hoc loco.*

In eo.cap.24. vbi dicitur in poſtilla. Interrogauitque eam, &c.

ADDITIO IIII.

Non habet ex hac narratione intentum poſtillator, poteſt enim intelligi prout dictum fuit ſupra ſuo loco eodem capitulo.

In eo.c.24. vbi dicitur in poſtilla. Sed ſi quę. atur,&c.

ADDITIO V.

Non oportet fingere pœnitudinem Bathuelis, nec eius mortem in hoc loco prout Ra.Sa. dicit de quibus nulla fit mentio in ſcriptura. ſed probabilius videtur dicendum quod Bathuel antiquior & magis ſenſatus, nolebat differre miſſionem Rebeccæ credens quod iſta erant à Deo ordinata prout dixerunt prius: A domino egreſſus eſt ſermo. *Sed Labã qui erat iunior, & mater Rebeccæ ex quadam carnali fragilitate volebant differre negotium prout ſequitur,* Maneat puella nobiſcum. C

In eo.ca.24. vbi dicitur in poſtillæ: Vel forſitan. egreſſus fuerat ad videndum diſpoſitionem cœli,&c.

ADDITIO. VI.

Dicere quod Abraham fuit edoctus in aſtronomia, & quod primus eam docuit in Aegypto, nullum fundamentum habet in ſacra ſcriptura, nec etiam rationi videtur conſonum. Primum patet, non enim in hiſtoria propria ipſius Abrahæ, quę habetur in hoc libro Geneſ. Nec etiam in Pſal. ſeu prophetis, vbi quandoque fit mētio de Abraham hoc inuenitur vt eſt manifeſtum diſcurrenti. Secundum patet, tum quia etiam apoſtoli qui fuerunt a Deo maxime illuminati, intantum quod eis dicitur Ioa. 16. Docebit vos omnem veritatem. *Non exponitur communiter quod fuerunt illuminati de veritatibus mathematicis ſeu aſtronomicis, ſed de his quę ſunt ad ſalutem neceſſaria, multo minus hoc dicendum eſt de Abraham, quem ſcriptura commendat de fide. & timore dei, & de operibus virtuoſis, nunquam tamen de aliqua ſcientia vel arte, quę humanitus poteſt inueniri. Tum quia ſcientia Aegyptorum in ſcriptura reprobatur tanquam diuinatio ſuperſtitioſa vnde Eſa. 19.b. dicitur Aegypti, quaſi increpando.* Vbi nunc ſunt ſapientes tui? annuncient tibi & indicent, *&c. Tum quia ex hoc daretur occaſio infidelibus, ſeu hæreticis qui ea quæ deus operatur miraculoſè pro ſanctis ſuis ſeu per eos attribuunt malitioſè influētijs cæleſtibus ſeu dęmonijs modo quo Chriſto dicebatur* Luc.xj.b. In belzebub principe dæmoniorum. eijcit dæmonia, *& multo fortius de Abraham tales peruerſi dicerent quod ea quæ Deus pro eo fecit circa Pharaonem & Abimelech. & huiuſmodi eſſent præparata per virtutes ſeu influentias aſtrorum cuius oppoſitum etiam fatebantur pagani, vnde ſupra. c. 21.c.* Abimelech & principes exercitus ſui dicebant Abrahæ, Deus eſt tecum in omnibus quæ operaris,&c. *vnde nec etiam videtur dicendum de Iſaac, quod erat edoctus in aſtronomia à patre rationibus iam dictis. Sed potius cum de eo dicitur, quod egreſſus fuerat ad meditandum in agro intelligendum eſt de meditatione contemplationis & huiuſmodi prout pertinet ſanctis viris qui in lege domini meditantur die ac nocte, præſertim autem Iſaac qui fuit Deo oblatus in ſua pueritia hoc pertinebat. In alijs vero libris dicitur.* Et egreſſus fuerat ad ſe exercēdum in agro, *quod per literam Hebraicam in hoc loco poſitam, etiam ſic poteſt intelligi, & eſt ſenſus quod egreſſus fuiſſet ad exercendum ſe corporaliter in agro tempore veſpertino, cum iam inclinata eſt dies & æſtus feruor mitigatur.* E

REPLICA.

Correctorij contra Burgen. Huſſitam. In cap 24. *vbi poſtillator illud quod dicitur* Sed ad terra & cognationem meam proficiſcaris, *exponit de Aram, Burgen. exponit de Meſopotamia, cuius correctorium require ſupra ca.12. in prin.*

Item eo.c. vbi exponit illud dictum Eliezer, cuius es filia, *per anticipationem Burgen. reparauit vſque ad ſui ipſius inuolutionem. Negans enim anticipationem ex rationabili cauſa poſitam, concedit per eãdem ſub eodem contextu ex cauſa minus rationabili vt patet ex eius proceſſu, quem vide. Item in eo.c. vbi Eliezer cuius refert ordinem facti.ſ. quod prius interrogauit cuius eſſet filia, & cognitio ſuſpendit inaures, & dedit iocalia. poſtillator dicit quod ſunt per anticipationem dicta, vbi primo dicitur dediſſe iocalia, & poſt interrogaſſe. ſed Burg. dicit per hoc non habere propoſitum ſed rationem non aſſignat. Item ca. eo. quando dicitur:* Maneat puella. *Ra.Sa. exponentem illud Burg. reprobat, eo quod vt dicit non habet fundamentum in ſcriptura eadem ratione & expoſitio Burg. in ſcriptura non videtur fundari. In eo.cap. circa illum paſſum. Quomodo Iſaac. fuit egreſſus ad meditandum in agro. Poſtillator dicit, quod forte etiam ad videndum diſpoſitionem cœli, quia didicit à patre ſcientiam aſtrorum, prout dicit Ioſephus,* Abraham *etiam docuiſſe Aegyptios. Hæc Burg. valde egre ferens dicit nullum fundamentum habere in ſacra ſcriptura, nec etiam rationi conſonum ex multis quæ infert. Sed Burgen. quo ad primum ſe facit familiarem argumento Huſſitarum refutato magno concilio Conſtantiæ, videlicet, non habetur expreſſe in ſacra ſcriptura, igitur credere non oportet, vel falſum eſt. locus enim ab authoritate negatiue non tenet. Sed quo ad ſecundum videntur impertinentia quę infert Burgen. Nam non videtur verum, quod aſtronomia diſtrahat à virtute, fide & timore Dei Sed dicitur in in ſingularem commendationem quod Abraham fuit aſtronomus, nec eſt deteſtandum in Abraham quod Aegyptios artem bonam docuerit, quam per abuſum verterunt in ſuperſtitionem, & aſtronomiam in aſtrologiam. Sepe enim bonarum ſcietiarum fit abuſus, quinimo hæretici euangelio & ſacra ſcriptura abutuntur. & ſi ſancti huiuſmodi ſcientias bonas & demonſtratiuas ſciuerunt, ex eo non datur occaſio infidelibus malè ſentiendi de ſanctis, ſed ſi inde occaſiones ſumpſerint, ſinendi ſunt, vt cæci & duces cæcorum. Vnde* Ioſephus *dicens Abraham docuiſſe in Aegypto aſtronomiã non intendebat hoc vitium imponere patriarchæ, quod vſus fuiſſet in doctrina vel opere mathematicorum & aſtrologorum ſuperſtitione ſecundum ipſum, ſed quod docuit ea quę artis ſunt, & quid mirum ſi filium ſuum docuiſſet id ipſum, vt in factura Dei delectari potuiſſet.* F

A

GAP. XXV.

A Bra.ve.I S I D. Alleg. Mortua Sara duxit Abraham Ceturam. Non propter incontinentiam, quia iam grandæuus nec propter filiorum procurationem, quia illi ſemen quaſi ſtellæ cœli ex hac promiſſum erat.

Abraham Ceturam ducit i vxorem. Diuiſio. † 32.q.4.§.1. & c.1.

Sed ſicut Agar & Iſmael figurauerunt carnales ueteris teſta. Sic Cetura & filii eius hæreticos, qui ſe ad teſtamentum nouum, exiſtimat pertinere. Sed utraque concubina, ſola Sara uxor, unde Cantic 6.c. *Vna eſt columba mea, etc.*

al.† iamrã al.† iecſan ai. † ieſua.

✠ AVGVS. Quid ſi & hoc prouiſum eſt (quod Abraha aliã duxit uxorẽ) cõtra hæreticos futuros ſecundarum aduerſarios nuptiarũ, ut in ipſo patre multarũ gentiũ, poſt obitũ cõiugis iterũ coniugari, demonſtraretur non eſſe peccatum?

li.16. de ciuitate c.34

1. Epher.

Iſaac dat poſſeſſio, filiis côcubinarũ munera, q̃ vxores quidẽ, ſed nõ dñę dom⁹ erant.

ALLEG. Poſt aſſumptionẽ eccleſiæ adhæſerunt Chriſto multæ animæ hæretica prauitate deceptæ, quæ non catholicos, ſed ſchiſmaticos genuerunt q̃ unitatem eccl̃æ diuiſerũt, quos ſignificant filii Ceturæ qui inferius numerantur.

B

Moritur Abraham i.Cor.15.f.

b *Aliam u.&c.* HIER. Cetura, Hebraice, copulata aut coiũcta. Vñ Hebræi ſuſpicãtur mutato nomine eãdẽ eſſe Agar, quę Sara mortua de concubina trãſierit in uxorem. Et uidetur Abrahę excuſari ætas,

in q. Heb.

Benedicitur Iſaac a Deo ſupr. 16.d.

ne ſenex nouis nuptiis laſciuiſſe arguatur. De Cetura autem nati filii Abraham iuxta hiſto. Heb. occuparũt Trognetidẽ, & Arabiã, uſque ad maris rubri terminum. Dr̃ autẽ Afer ex poſteris Abrahæ exercitũ aduerſis Libiã duxiſſe, & ibi uictor conſediſſe, à quo Africam poſteri eius nũcupauerunt. Cetura, Thymiama interpretatur, quod eſt incẽſum, uel bonus odor. Hanc ſortitur Abrahã in cõiugẽ, qui dicere poterat 2.Cor.2.

d *Chriſti bonus odor ſumus.* peccatũ res fœtida eſt. Si q̃s ergo eſt in quo nõ ſit odor peccati, ſed iuſtitię & ſuauitatis & miſericordiæ, & q̃d dicat Pſal. 154. *Dirigatur oratio mea ſicut, &c.* hi Ceturam duxit uxorẽ. Ad tales nuptias taleq; ſobolem aptiores ſunt ſenes, quanto .n. quis eſt carne feſſus, tanto ſpiritu robuſtus & ſapientiæ complexibus aptus.

c *Filij Dadan fuerunt Aſurim, & Latbuſim, & Laomi. At vero ex Madiã ortus eſt Epha & Opher & Enoch & Abida.* HIER. Aſſurim in negociatores transferri putant. Lathuſim in ęris ferriq; metalla cudentes. Laomim philarcos, i. principes multarũ tribuum & populorum. Alii ab hoc Aſſurim Syros dici putant, & à pleriſque filiis Abrahæ ex Cetura occupatas Indię regiones.

d *Deditq; Abraham, &c.* ISID. Quia dantur munera filiis cõcubinarum carnalium, ſed nõ perueniunt ad regnum promiſſum heretici uel Iudæi, quia carnalia lucra ſequũtur, ſolus Iſaac eſt hæres; quia nõ filii carnis exiſtimãtur in ſemine, ſed promiſſione.

e *Et deficiens mortuus eſt in ſeneƐtute bona, prouectæque ætatis & plenus dierum congregatuſque eſt ad populum ſuum. Et ſepelierunt eum, etc.*

HIERONYM. malè in 70. additum eſt. *Deficiẽs mortuus eſt Abraham*, quia non cõuenit Abrahę deficere vel minui. Illud quoque

CAP. XXV.

a Non ſolum pro multiplicanda ſobole, ſed myſtica ſignificatione.
a A Braha vero aliã duxit vxorem, nomi- 1
a Quia iuuencula de ſene concipere poteſt.
b ne † Ceturam. Quæ peperit ei, Zamrã 2
&† Iexan & Madã, & Madiã, & Ieſ- 3
boch, & † Sue. Iexan quoque genuit
c Saba & Dadan. Filii Dadan fuerunt
a Negociatores. b Aes vel metalla cudentes. c Alias Lopmim. Phylarchos id eſt principes tribuum.
A ſſurim & Lathuſim, & Laomim: At vero ex Madiã ortus
a Alias Apher vel Epher.
eſt Epha & 1 Opher & Enoch & Abida & † Heldaa: Oẽs
a Hi populi hereticos figurantes in ſortem Iſaac non ſunt collecti, quia heretici & ſchiſmatici non poſſidebunt regnum Dei.
d hi filii Ceturę. Deditque Abrahã cuncta quæ poſſederat
Iudæis hæreticis.
Iſaac: filiis aũt concubinarum largitus eſt † munera, & ſe- 4
Hereticum hominem poſt 1. & 2. correctionem deuita ad Tit.3.c.
a Quia aduerſantur ei, de quo dicitur Zach.6.c. Oriens nomen eius.
parauit eos ab Iſaac filio ſuo, dum adhuc ipſe viueret, ad
e plagã orientalẽ. † Fuerunt aũt dies vitę Abrahę, centũ ſe- 5
ptuaginta quinque anni, & deficiens, mortuus eſt in ſe- 6
a Cani ſunt ſenſus hominis, &c. Sap.4.b. b Luce & dici opera. c Spe immortalitatis.
nectute bona, prouectęq. ætatis, & plenius dierũ, cõgregatuſq. 7 8
a Angelos quorum conciuis erat. b Amorem eius in corde ſuo abſconderunt. c Populi de circumciſione & præputio credentes.
tuſq. eſt ad populũ ſuum. † Et ſepelierunt eum Iſaac & Iſ- 9
a Tam in actione quam in contemplatione quib. vacare non potuerunt doctores eccleſiæ, niſi illa vacatio empta fuiſſet promiſſione æternitatis & prædicatione veritatis a principib. terrenis.
mael filii ſui in ſpelũca duplici, quæ ſita eſt in agro Ephrõ 10
filii Seor Hethęi e regione Mãbræ, quam emerat ✱ a filiis
a Memoria comendatus. b Chriſtus. Eccleſia primitiua. d Paſſionem Chriſti.
Heth. Ibi ſepultus eſt ipſe, & Sara vxor eius. Et poſt obitũ 11
a Multiplicauit Chriſtianum populum. b Morabatur in diſcutiendis profunditatib. ſcripturarum.
illius benedixit Deus Iſaac filio eius, qui habitabat iuxta

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXV.

C 1 A Braham vero. *Poſtquam Moſes deſcripſit electionem fidelis populi deducendo per Abraham, hic conſequenter hoc idem facit per Iſaac filium ſuum. et quia vbi terminatur vnus ſtipes incipit alius ſequens ideo primo deſcribitur ipſius Abrahæ finis et conſumatio. ſecundo ipſius Iſaac generatio, ibi,* Hæc quoque ſunt generationes Iſaac *prima diuiditur in duas. ſ. in partẽ principalem et incidentalem, ibi,* Hæ ſunt generationes Iſmael *Finis autem et conſummatio ipſius Abrahæ deſcribitur in hoc quod ordinatione facta de filiis ſuis et de bonis ſepultus eſt honorifice, occaſione tamen filiorum, de quibus habebat ordinare, primo fit mentio de filiis Abrahæ poſt mortem Saræ genitis, cum dicitur.*

2 Aliam, &c. *Dicunt Hebræi quod iſta fuit Agar, quæ nominata eſt Cetura, quæ in Hebræo ſonat thurificata. Cuius ratio eſt, quia ſicut dicunt ita muliere ſe cuſtodiuit poſtquam cum filio de domo Abrahæ receſſit, ac ſi eſſet deo oblata uel conſecrata, propter quod mortua Sara* Abraham *miſit filium ſuum Iſaac ad reducendum eam ſibi. Sed contra hoc videtur quod infra dicitur eo c.* Filiis autem concubinarum largitus eſt munera, &c. *Ex quo videtur, quod cum Agar fuit alia ſibi coniuncta præter Sarã. Sed poſſet hic dici, quod hic accipitur plurale pro ſingulari, et econuerſo, aliquando in ſcriptura accipitur ſingulare pro plurali vt dictum eſt ſupra xix. c. ponitur etiam Agar in plurali, quia bis fuit ipſi Abrahæ coniuncta, ita quod tenet quaſi vicem duarum, vnde in biblijs Hebraicis correctis hoc nomen concubinarum in hoc loco ſcribitur diminute, ad deſignandum quod non fuit niſi vna. Expoſitores autem catholici communius dicunt quod iſta Cetura fuit alia ab Agar iunior illa, propter quod de ſene potuit facilius concipere, nec accepit eam Abraham libidine ductus, ſed amore prolis, et eſt figura futurorum, quia ſicut Agar et Iſmael ſignificauerunt carnales vet. teſt. ſic Cetura et filij eius hæreticos qui ſe dicunt ad no. teſt. pertinere, ſed eccleſia quæ per Sarã deſignatur vna remanet tanquã vxor & ſponſa, et aliæ nominantur concubinæ.*

Cetura, q̃ Agar.

Singulare p̃ plurali.

3 Quę, &c. *nomina ſunt capitum diuerſarum gentium deſcendentium ab Abraham per Ceturã. et patet litera vſque ibi.*

4 Filiis autem concubinarum largitus eſt munera, & ſeparauit eos ab Iſaac, &c. *Vxores eius fuerunt, vt patet ex prædictis. Sed nominantur concubinæ, quia Sara fuit eius vxor principalis, alibi etiam in ſcriptura vxor concubina nominatur, Iudic. xix. f.* Habeo filiam uirginem, & hic homo habet concubinam, *et certum eſt, quod erat eius vxor vt patet ibidem.*

5 Fuerunt, &c. *In Hebræo ponuntur iſti numeri diſtinctè ſic centum annis. 70 anni et 5. anni et hoc vt dicunt Hebræi, ad deſignandum quod Abraham fuit ita mundus à peccato, quando fuit. c. an. et 70. ſicut quando fuit ſolummodo. 5. an ſicut ſupra dictum eſt de Sara. 23.c.*

6 Et deficiens, &c. *Morte naturali.*

7 In ſe. bo. &c. *id eſt, in diuina gratia.*

8 Congregatuſque, &c. *Quia anima eius recepta eſt ad limbum ſanctorum patrum.*

9 Et ſepel. &c. *Deferentes ei honorem paternum, et licet fuerunt ibi alij multi ad honorandum ſepulturã Abrahæ, iſti tamen qui erant principales ſolum exprimuntur.*

10 In agro. *Scribitur hic Ephron diminute ex cauſa prędicta c. 23.*

11 Et poſt, &c. *i. augumẽtauit eũ in ſpiritualibus bonis & temporalibus.*

MORALITER.

1 *Abrahã, etc.* Hic agitur de ortu & conuictu Iacob & Eſau p quos deſignantur boni & mali in Eccleſia regenerati ſecundum Illud Malachię primo Iacob *dilexi Eſau autem odio habui* igitur quantum ad eorum conceptum dicitur.

✱ *Deprecatuſque*

quoq; quod poſuimus in ſenectute bona ſenex & plenius in Grę
A cis codicib. ponitur, *plenus dierum*, quod cū ſenſum videatur exponere, eo quod lucis & diei opere plenus occubuerit, magis tamen ad anagogen facit, ſi ſimpliciter ponatur, *plenus*.

✠ GLOSSA GRAECA. Ecce Moyſes vitā venturi ſeculi nouit, nemo.n. his qui non ſunt, apponi poteſt.

✠ RVPER. Porro quod dictū eſt, *Congregatus eſt ad populū ſuum*, per ſimilitudinem eſt intelligendum, quia videlicet quemadmodum de agro congregatur matura meſſis in horreum, ſic de publico vitę huius congregantur electi temporibus ſuis, ſinguli in ſecreta quieſcentium.

a *Hæ ſunt generationes, &c.* Hi populi ante filios Iſaac computantur, qui cū ſint de ſemine Abrahæ, non tñ computantur in ſemine, quia prius eſt quod animale eſt, deinde quod ſpirituale. Vnde poſt computationem carnalium ponitur genealogia Iſaac, de quo facta eſt promiſſio & electorum propagāda ſucceſſio.

b *Et hæc nomina filiorum eius in uocabulis & generationib. ſuis. Primogenitus Iſmeal Nabaioth, deinde Cedar, & Abdeel, &c.*

HIER. Duodecim filii naſcuntur Iſmaeli, primogenitus Nabaioth, a quo omnis regio ab Euphrate, vſq; ad mare Rubrū Nabathea dr̄, quę pars Arabiæ eſt. Nam familię ipſorū oppida, pagi & tribus, horum appellatione celebrantur. Ab vno ex his Cedar in deſerto & Duma alia regio, & Thema ad auſtrum, & Chedma alias Chethma ad oriētalem plagam dicitur. Quod in extremo capituli iuxta Lxx. legimus, *contra faciem omnium fratrum ſuorum habitabat*. Verius eſt qđ poſuimus, *coram oībus fratribus ſuis occubuit*, i. in manibus filiorum ſuorum mortuus eſt, ſuperſtitibus adhuc liberis. Fratres.n. filii appellantur. Vnde
C Iacob, *ponatur coram fratribus meis, & fratribus tuis & diiudicent inter nos*. Non enim credendum eſt, quod Iacob exceptis liberis ſuis aliquos fratres ſecum habuerit.

c *Duodecim principes tribuum ſuarum. Anni uitæ Iſmael, &c.* Duodenarius, ſicut ſacratus eſt in apoſtolis & in apoſtolicis viris, ſic execrabilis eſt in reprobis contra fidem trinitatis, & euangelium per quatuor mundi partes dilataris.

d *Ab Heuila vſque Sur quæ reſpicit Aegyptum, &c.* Regio quam circumiuit Phiſon ab Heuila nepote Noe ſic vocata eſt, & eſt ſolitudo contra faciem Aegypti. Sur quoq; eſt ſolitudo inter Cades & Barad, extendens deſertū vſque ad mare rubrum & Aegypti confinia.

e *De Meſopotamia ſororē Laabam.* Regio ſterilis quę ſic Gręcè vocatur, quia media inter duo flumina Tygrim & Euphratē. Nam μέσος, medius, ποταμός fluuius dicitur, hinc hippopotamus, id eſt, fluuialis equus.

f *Deprecatusque, &c.* HIER. promotione vel colliſione. Lxx. poſuerunt, *ludebant*, vel *recalcitrabāt*. Aquila *confligebant filij in vtero eius*. Symmachus, *in ſimilitudine nauis in ſuperficie ferebantur*.

GREGO. quę ſancti orando efficiūt, ita prædeſtinata ſunt, vt precib. obtineātur. Nam ipſa quoq; cæleſtis regni prędeſtinatio ita eſt diſpenſata, vt ad hāc electi ex labore perueniant, vt poſtulādo mereantur accipere, quod eis Deus ante ſecula diſpoſuerat dare. Abrahę namq. dominus ait: *in Iſaac uocabitur tibi ſemen*, qui ēt dixerat. *Patrem multarum gentium conſtitui te*. Et rurſum. *Benedicam tibi & multiplicabo ſemen tuum ſicut ſtellæ cæli, &c.* Vnde conſtat, quod Deus ſemen Abrahæ per Iſaac multiplicare prædeſtinauerat, & tamen ſcriptum eſt. *Deprecatus eſt dominum* Iſaac *pro vxore ſua*. Si vero multiplicatio generis Abrahæ per Iſaac prædeſtinata fuit, cur ſterilem acceperit? Sed prædeſtinatio precibus impletur. Is enim, in quo

☞ Deus

a puteū nomine viuentis & vidētis. Hę ſunt 1
generationes Iſmael filii Abrahę, quē pepe
b rit ei Agar Ægyptia famula Saræ, & hæc
noīa filiorū eius ī vocabulis & gňationib.
a A quo regio a mari rubro vſque ad Ephratrem Nabathea dicitur.
ſuis. †Primogenitus Iſmaelis Nabaioth: de
inde Cedar, & Abdeel & Mabsā Maſma
quoq. et Dūa & Maſa, Hadad, & Thēa, et
†Iacur et Naphis et Cedma. Iſti sūt filii Iſ
mael et hęc noīa p caſtella et opida eorū 12
c prīcipes tribuū ſuarū. + Anni vitę Iſmael cē
tū trigītaſeptē, & deficiēs mortuꝰ ē, & appo 2
India vel Aethiopia.
d ſitꝰ ad populū ſūū. Habitauit āt ab Euila
vſq. Sur, q̄ reſpicit Ægyptū ītroeūtib. Aſſy
Adhuc viuentibus filijs.
rios: Corā cūctis frīb. ſuis obiit. Hę quoq. 3
a Hoc repetitur, vt ſequentia commodius annectantur.
sūt gňationes Iſaac, filii Abrahā: Abrahā ge 4
nuit Iſaac. Qui cū quadragīta eēt anno. du
xit vxorē Rebeccā, filiā Bathuel Syri đ Me
a Pater pro eis rogo, quos dediſti mihi. Io. 17. b Quamuis in Iſaac promiſſa erat ſucceſſio, tamen implenda erat precib. Dei præfinitio.
e ſopotamia, ſororē Laabā. Deprecatuſq. eſt 5
f
a Quia diu filios non fecit eccleſia.
Iſaac dn̄m pro vxore ſua, eo ꝙ eſſet ſterilis.
Qui exaudiuit eū, et đdit cōceptū † Rebeca 6
Collidebantur, Lxx. ludebant & recalcitrabant.
Quia inter parietes eccleſiæ diuerſa ſentiunt electi & reprobi.
id ſed collidebāt in vtero eius paruuli. Quę
Quaſi quid facient nati, ſi reluctantur innati. 7
ait: Si ſic mihi futurū erat, quid neceſſe fuit 8

NICOLAVS DE LYRA.

1 Hæ ſunt generationes Iſmael, filii Abrahæ, &c. *quia ſcriptura fecerat mentionem de honore quem detulit Iſmael patri ſuo in eius ſepultura, ideo breuiter hic eius deſcribitur generatio, & patet uſq. ibi.*

2 Defici. mor. Ex *quo uidetur eſſe mortuus morte naturali. In Hebræo autem non dicitur*, Mortuus eſt, *ſed* tranſiit. *quod non dicitur in ſcriptura de aliquo moriente, niſi iuſto, ut dicunt Hebręi, & ideo dicunt quod deceſſit in gratia, & etiam ex hoc quod ſubditur*: Et appoſitum ad populum ſuum.

3 Coram cunctis, &c. *Hebręi dicunt* poſuit, *nec accipit hic in ſignificato generali, ſed ſpeciali, prout importat poſitionem uel fixionem tentoriorum, & hoc reſpondet ei quod ſupra dictum eſt. 16.d.* E regione vniuerſorum fratrum ſuorū figet tentoria, *tamen de malis ſuis finaliter pœnituit ut dictum eſt. Sciendum ēt, quod ubi nos habemus* obiit. *in* Hebræo *dicitur* נפל naphal. *& eſt uerbum æquiuocum, quia ſignificat idem quod cecidit, pro quo translator noſter poſuit*, obiit, *& ſignificat idem quod tentoricauit, uel tentorium fixit, & hāc ſignificationem ſequuntur Hebræi. ſecundum autem translationem noſtram exponitur ſic*: Corā cunctis fratrib. ſuis obiit, obiit, *i. ante fratres ſuos, ita quod li* corā *non importat præſentiam loci, ſed anteceſſionem temporis. Item aliter ut importat præſentiam loci, quia filij ſui congregati fuerunt in eius morte propter eius honorem, qui uocātur hic fratres co modo loquendi quo Iacob, dixit Laban*. Pone hic corā fratrib. meis & fratrib. tuis, *ut habetur infra 31.e. & certum eſt quod erant ibi filij Iacob, & filij Laban.*

4 Hæ quoque ſunt generationes Iſaac: filii Abraham, *& cæt. Hic conſequenter ſcriptura deſcribit electionem & confirmationem fidelis populi per Iſaac, ubi primo deſcribitur multiplicatio prolis. Secundo probatio parentis. 26.c Tertio ordinatio poſteritatis, c. 27. Circa primum primo deſcribitur filiorum generatio, ſecundo natorum conuerſatio ibi.* Quib. adultis. *tertio primogenituræ translatio ibi.* Coxit autē Iacob. *Circa primum dicitur ſic.* Hæ quoque ſunt gen. Iſaac. *quæ ſequuntur, & patet litera uſque ibi.*

5 Deprecatuſq; &c. *in Heb. habetur*, contra vxorē ſuā, *quia ſicut* Hebræi *dicunt & eſt ueriſimile, ipſa Rebecca orabat dominum ex una parte, & Iſaac ex altera, ut dominus daret eis liberos, ſed quia Iſaac erat perfectior, ideo eius oratio fuit efficacior, ideo ſequitur.*

6 Qui exau. eum. *ſcilicet Iſaac.*

7 Sed collidebantur in vte. *impellebant. n. ſe mutuo, & hoc fuit ſignum contentionis futuræ inter eos, & inter populos ab eis deriuandos, Idumæos, ſ. & Iudæos. Deus. n. futura oſtendit aliquando uerbis, & aliquando factis, ut in iſta colliſione, ſicut & ſupra dictum eſt de conuerſatione uxoris Lot in ſtatuam ſalis. 19.*

8 Si ſic, &c. *timebat enim de aborſu puerorum, & per conſequens de propria morte.*

✠ 9 Petre

MORALITER.

✱ 5 *Deprecatuſque, &c.* per Iſaac intelligitur bonus prelatus ſecularis vel religioſus qui deprecatur dominum pro vxore ſua, i. eccleſia vel religione ſua, vt concipiat & pariat filios ad Dei cultum aptos: ſed ipſa parit geminos. ſ. aliquos bonos & aliquos malos, per Iacob & Eſau ſignificatos, vt dictum eſt, ideo ſubditur.

A Deus multiplicare ſemen Abrahæ prædeſtinauerat, oratio- ne obtinuit ut filios haberet.

Hom. 48. ✠ CHRYSOS. Quare cū & ipſa & vir eius vitæ fuerint eximie, & ambo conuenient, illud oſi, ſterilis fuit. Sed non ſola ſterilis fuit, ſed & mater iuſti Sara, & vxor Iacob Rachel. Quādo igitur videns virū & mulierem virtuti deditos carere liberis, ne tribuas hoc peccatis. Quippe ſępenumero multa Deus diſpenſat quorū cām neſcimus. Ideo aūt mulieres illę fuerūt ſteriles vt cū videas virginē, dūm ořm parientē ne ſis incredulus. Qñ igitur tibi dicit Iudęus, quō peperit virgo? dic ei, quō peperit ſterilis, & vetula? Duo impedimenta tunc erāt, & ætas intēpeſtiua, & natura vitiata. In virgine aūt vnū impedimentū fuit, quod nō eſt particeps coitus. Sterilitas igitur viā parat virginitati. Qui exaudiuit eam. IDEM. Nę patres ē velut quo & protinus aſſecutum eſſe quod optabat. Nam viginti annis miſit orās & deprecans Deum. Nam ſicut docuit nos quot annos habuit qñ duxit Rebeccam (tēpe 40.) ita aſſignauit nobis quot annorū fuerit Iſaac, quando nati ſunt ei filii. *Sexagenarius*, inquit, *erat quando nati ſunt paruuli.*

B

a *Forſitan ad aram quam erexit Abraham, vel ad ſecretum locum in quo quietius oraret.*

a †cōcipere: Perrexitq́. †vt conſuleret dominū. 1

a *Idumæi & Iudæi.*

b Qui reſpondens ait: Duę gentes in vtero tuo 2

a *Iſrael vel Chriſtianus populus.*

ſunt: & duo populi ex vētre tuo diuidenť, po-

a *Idumæos vel Iudaicum.* b *Maior natu populus Iudaicus, minor Chriſtianus, vel quia non omnes ex gentibus crediderunt, neque ex Iudæis omnes in veritate fidei conueniunt.*

puluſq́; populū ſuperabit, & maior ſeruiet mi 3

a *Vt eccleſia per euangelium dilataretur.* b *Non vnus intellectus voluminis literę legis repertus eſt, ſed carnalis & ſpiritualis.*

c nori. Iā tempus pariendi venerat, & ecce gemini in vtero eius reperti ſunt. Qui † prius e- 4

a *Literæ ſequens.* b *Vir ſanguinum.* c *Solis exterioribus aſſuetus.*

grēſſus eſt, rufus erat, & totus in morē pellis 5

a *In Hebræo ſeyr. Vnde Eſau ſeyr, id eſt, piloſus dicitur.*

hiſpidus: vocatúq; eſt nomen eius Eſau. Pro-

a *Quia ſupplantaturus erat fratris primatum.*

d tinus alter egrediens, plantam fratris tenebat 6

a *Supplantator.*

manu, & idcirco appellauit eū Iacob. Sexage 7

narius erat Iſaac qñ nati ſunt paruuli. Quibus 8

a *Exteriorem actionem exercendi.*

e adultis, factus eſt Eſau vir gnar venādi, & ho 9 10

a *Iura ciuilia, i. eccleſiaſtica ignorans. Qui ſine dolo fecit dolum. Alia æditio, ſine dolo* b *Sine macula & ruga.* c *Studebat in ſpiritualib.* 11

f mo agricola. Iacob āt vir ſimplex habitabat ī 12

D Idumęos, i. gentē q̄ ppagauit Eſau, eoſq; per Dauid tributarios fecit ꝙ diu fuerūt vſq; ad regē Ioram 4. Reg. 8. Tūc.n. Idumæi rebellauerunt, & iugū de ceruice excuſſerunt, ſicut prophetizauit Iſaac, quando minorem pro maiore benedixit, & hoc idem dixit maiori: cum ipſum poſtea benedixit.

Serm. de tē. ✠ AVG. Iſaac Chriſtum, Rebecca eccleſiam ſignificabat. Concepit corporaliter de Iſaac Rebecca, quia conceptura erat ſpiritaliter de Chriſto eccleſia. Sed ſicut duo paruuli in vtero Rebeccæ colligebanť, ſic in vtero eccleſiæ duo populi aduerſantur, humiles & ſuperbi, caſti, & adulteri, māſueti & iracūdi, benigni, & inuidi, miſericordes, & cupidi.

c *Iā tps, &c.* HIER. vbi nos, *piloſum* poſuimus, ī Hebræo hř שעיר *ſeyr.* vnde Eſau, ſicut alibi legimus, ſeyr, i. piloſus dictus eſt.

✠ ORIG. Hic ſermo nunq̄ ferè niſi de ſanctis mulierib. ſcribiť, ſicut de Rebecca, Elizabeth & Maria matre dñi. Vñ eximiū aliqd pter ceteros hoīes huiuſmodi partus oñdit, & impletio dierū ortū pfectæ ſobolis indicat.

d *Protinus alter, &c.* ISID. Hoc figuraliter factū ēt Iudæis nō credentib. notū eſt, qualiter populus eccleſiæ populū ſynagogæ ſuperauit, & plebs Iudæorum tempore maior ſeruiuit minori populo Chriſtianorum.

Ieg ſuper Gen. a *Perrexitque, &c.* AVG. Quæritur, quo ierit cū nōdum eſſent prophetæ, vel ſacerdotes tabernaculi aut tēpli dñi? forſitā ad locū vbi arā ꝯſtituit Abraham. Sed quō ibi reſponſa darenť, tacet ſcriptura, an p aliquē ſacerdotem, quē mirū eſt, ſi erat, non fuiſſe nominatū, & nullā ſacerdotū factā mētionē eſſe. forſitan ibi, cū, orādo allegaſſent deſideria ſua, dormiebant, vt per ſomnū monerentur, vel adhuc viuebat Melchiſedech cuius tanta fuit excellētia, vt dubitaretur vtrū homo an angelus fuerit. Vel forte ēt in illo tēpore erāt homines Dei in quib. Deus poſſet īterrogari. Quicquid horum vel forte aliud fuerit Rebecca, tñ ſecundum ſcripturam dominum interrogauit, & reſponſum eius meruit.

Hom. 12. ✠ ORIG. perrexit, nōn de loco ad locum ſed de vita ad vitam, de actu ad actum, de bonis ad meliora.

Hom. 49. ✠ CHRYSOST. Perrexit, i. cucurrit ad ſcientiam veram, & feſtinauit ad ſacerdotem Dei miniſtrum, per quē latentium ſcientiam volebat diſcere.

quæſt. 75. ✠ THEOD. Quidā tradūt Rebeccā ad Melchiſedech pfectā fuiſſe, i. tpe tē ſacerdotē Dei altiſſimi. Sed qa patriarcharū mos fuit aras Deo cōſtituere, iis in locis vbi habitabant, ꝯſentaneū eſt Rebeccā apud altare Deum precib. conſuluiſſe.

vbi ſupra. b *Duæ gen. &c.* AVG. Hiſtorica proprietate rñſum inuenitur cōpletum cum propter Iſrael. i. Iacob minor filius ſuperauit Idu-

✠ AVG. Iſte patriarcha (Iacob) nec vxorē aliā habuit, nec aliq̄ ꝯcubinā. Nec ideo eū patri pferre debemus. Erāt.n. paternę fidei merita potiora, intantum, vt dicat Deus pp illū huic ſe facere bona. *Ego ſum Deus Abrahā patris tui, noli timere multiplicabo ſemen tuū propter Abrahā patrē tuū.* vt intelligamus q̄ caſtè Abrahā fecerit, ꝙ hoib. impudicis, & neqtię ſuę deſcriptoris ſanctis patrocinia regrentib. vř feciſſe libidine. In ſingulis quoq; hoc dici pōt. *Duæ gentes & duo populi* intra nos ſunt, ſ. vitiorū & virtutū, iſte minor, ille maior: plures.n. ſunt mali quā boni, & vitia plura virtutib. Sed tñ populus populū ſuperat, *& maior ſeruiet minori*, caro, ſ. ſpūi, & vitia virtutib. præcedit Eſau, rufus & totus vt pellis hiſpidus. Deinde exit Iacob tenēs plātā fratris, prior.n. populus prophetarū & Chriſti ſanguine pollutus, peccati & nequitię ſqualore circundatus, cuius minor plantā tenuit, quia maiorem populum minor ſuperauit.

e *Factus eſt Eſau.* GREG. eorū vitā ſignat, q exteriorib. voluptib. fuſi carnē ſequunť. Agricola quoq; dř qa amatores ſęculi tāto colūt exteriora, quāto interiora ſua inculta relinquūt.

f *Vir ſimplex.* RVPER. Ecce ī ſtudiis eorū tāta diuerſitas, quanta in Caio & Abel. Nā Iacob, vt Abel ſimplex, & paſtor fuit ouiū. Eſau aūt ſicut Cain homo agricola, & qđ ſequentia iu- ☞ dicabunt

NICOLAVS DE LYRA.

1 Perre. &c. *Dicūt Hebræi, q iuit ad Melchiſedech, qui erat ſacerdos Dei excelſi, & ad Heber qui habebat ſpiritū prophetiæ. vterque.n. adhuc viuebat, quod patet ſi cōputentur anni eorū. De Melchiſedech.n. ſupra dictū eſt ꝙ erat Sem filius Noe, de quo ſcribitur ſupra 11.b. ꝙ biennio poſt diluuiū genuit Arphaxat, & poſtq̄ genuit Arphaxat vixit qngentis annis. Si aūt cōputentur anni a diluuio uſque ad natiuitatē Iacob & Eſau non inueniuntur tot anni, a diluuio.n. uſque ad natiuitatē Arphaxat fluxerunt duo anni, ut iā dictū eſt. Arphaxat aūt cum eſſet 25. ann. genuit Sale, Sale vero cum eſſet 30. anno genuit Heber. Et Heber. 34. ann. genuit Thalech. Et Thalech. 30. annorum genuit Reu, & Reu, 32. annorum genuit Saruch. & Saruch. 30 annor. genuit Nachorē & Nachor 29. annor. genuit Thare. & Thare. 70. annorum genuit Abraham. Et iſta habetur ſupra 11.c. Abraham aūt cum eſſet. 100. annorum genuit Iſaac: Iſaac autem ut habetur ſupra c. 21. erat quadraginta annorum quando nati ſunt Eſau & Iacob. ut habetur infra. eo. c. Si autē prędicti anni a diluuio uſq; ad natiuitatē Iacob ſimuliter coniungantur, faciūt annos 452. Ex quo patet ꝙ Melchiſedech uixit ultra 50. annis. Quod autem Heber ſimiliter uiueret, poteſt ſimiliter probari, accipiendo ex una parte omnes annos uitæ eius, & ex altera computando annos a natiuitate Heber uſque ad natiuitatem Iacob & Eſau.*

2 Duæ gen. &c. *i. capita duarū gentium, Iudæorum, & Idumæorum.*

3 Et ma. ſer. *hoc impletum eſt tpe* David *qui fecit Idumæos ſibi tributarios, ut habetur 2. Reg. 8. Et perfectius impletum eſt in Chriſto cui colla gentium & principum terræ ſubdita ſunt & maxime imperium Romanum, quod Iudæi dicunt ſignificari per Eſau.*

4 Qui pri. &c. *ideo uocatus eſt* Edom.

5 Et to. in mo. pel. hiſ. *i. piloſus. ideo dictus eſt ſeyr. i. piloſus.*

6 Protinus, &c. *in ſignum quod foret eum ſupplantaturus.*

7 Idcirco, &c. *id eſt ſupplantatorem.*

8 Sexage. &c. Ex *quo patet ꝙ fuit cū Rebecca uxor ſua 20. annis antequā pareret, quia erat 40. annor. quando accepit eā ut prædictum eſt: ideo quæritur hic quare non accepit aliā ſicut pater eius Abrahā accepit Agar poſtquā decē annis probauerat Saræ ſterilitatē, quia hoc erat tps determinatū, ut dictū eſt ſupra 16. c. Dicunt Hebræi ꝙ Iſaac ex quo voluntarie acceſſit ut immolaretur, ut prædictum eſt. 22. c. ex tunc fuit conſecratus domino, & non fuit ei licitum habere niſi unicam uxorem, & hoc conſonat dicto Apoſtoli primæ Timo. 3. a. dicentes, de epiſcopo, qui eſt Deo conſecratus, quod* oportet eſſe vnius uxoris virum.

9 Quib. adultis, &c. *hic deſcribitur natorū conuerſatio, cum dicitur.*

10 Factus eſt, &c. Ex *quo patet & ſua occupatio erat circa terrena.*

11 Iacob autem vir ſimplex. *i. ſine plica doloſitatis, non autem dicitur ſimplex propter perfectum induſtriæ.*

12 Habitabat in, &c. *Dicunt Hebræi ꝙ iſta tabernacula fuerunt ſcholæ*

MORALITER.

10 *Factus eſt, &c.* id eſt carnalis & cupidus.

11 *Iacob autem uir, &c.* id eſt, ſtudioſus in bonis moribus.

† Iſaac

A dicabunt, inuidendo fratri, licet nõ actu voluntate tñ fuit fratricida. Dixit.n. *venient dies luctus patris mei, ut occidam Iacob fratrem meum*, quod Græcè dr̃, ἀπλαςος, hoc Latini ſimplicem interpretati ſunt. Proprie aũt ἀπλαςος, non ſictus. Vnde quidã, *ſine dolo* interpretati ſunt dicentes. *Erat Iacob ſine dolo habitans in domo*, vt magna ſit qõ an per dolum acceperit benedõnem, qui erat ſine dolo? ſed ad figurandũ aliquid magnum hæc ſcriptura præmiſit, hinc. n. maxime cogimur intelligere ibi ſpũalia, quia ſine dolo erat qui dolũ fecit. *Simplex*. GREG. Quia curis exteriori bus ſpargi refugiunt ſimplices, in cogitatione & conſcię habitat. one conſiſtunt. Habitat. n. in tabernaculis, qui ſe intra mentis ſecreta conſtringit, ne dum ad multa foris inhiat, a ſeipſo cogitatione alienatus recedat.

a ✲ *Iſaac amabat Eſau, &c.* CHRYSOS. Vide quõ pueros diſtribuit, & mater quidem erga Iacob minorem declarabat beneuolentiã, eo quod ſimplicẽ videbat, & domi verſantẽ, pr̃ aũt diligebat E-
B ſau tum qđ primogenitus, naturalẽ electionẽ ſequens eſſet, tum quod venatione eius veſcebatur.

b *Coxit autem Ia. &c.* HIER. Rubeum, vel fuluũ Hebraice Edon, dr̃ ab eo aũt quod rubeo cibo Eſau primogenita vendidit, fului. i. Edom nomen accepit.

c *Cui dix. Ia. &c.* ISID. Quod Eſau primogenita pp eſcam fratri minori vendit, & poſtea paterna benedõne ſibi promiſſa priuatus eſt, Iudaicũ populm ſignificat, qui in Exo. primogenitus Dei filius appellatur, & pp ſęculi lucra non ſolum primatus ſui honorẽ amiſit: ſed & cęleſtis regni præmiũ præparatum adipiſci non meruit, vnde per exprobõnem dr̃ Matth. 12.d. *Auferetur a uo. re. Dei, & da. gen. fa. &c.* Primogenitura aũt veſtis erat ſacerdotalis qua induti maiores natu cũ benedõne patris victimas Deo velut põtifices offerebant, hoc dono terreni amoris deſiderio, caruerunt Iudęi cũ gloria futuri regni.

a ¶ Deus pater. b. ¶ Iudaicum populum. c ¶ Præſenti iuſtitia carnalium obſeruationum, quam vni Deo exhibebat.

a tabernaculis Iſaac amabat Eſau, eo q de ve- †

a ¶ Gratia.

nationibus illius veſceretur: & Rebecca di 1

a ¶ Ex præſentia. b ¶ Minorem populum. c ¶ Simplicitas non quærit ollas carnium.

b ligebat Iacob. Coxit aũt Iacob pulmẽtum 2

a ¶ Stultus ardeſcit deſiderio gulæ, propter vilem cibum. b ¶ Lenticula eſca eſt brutorum animalium, ſignificans animalẽ legis intellectum, quo populus Iudaicus illectus maluit primitiis carere, quam ab eo recedere, quod nunc ita leta populo minore impetrare, temporalibus deditus, poſt mortem nihil ſperet boni.

Da mihi de coctione hac rufa, quia oppido 3

laſſus ſum. Quã ob cauſam vocatũ eſt no- 4

a ¶ Rufus vel rubens a quo Idumæi.

c men eius Edom. Cui dixit Iacob: Vẽde mi 5

a ¶ Primogenita ſunt quæ vuluam aperiunt, & ſpecialiter primogenitis filiis debentur.

hi† primogenita tua. Ille rñdit: En morior: 6

Quid mihi proderunt primogenita? Ait

a Adhuc Iudæus in ſtultitia perdurat, pro temporalib. æterna non curat.

d Iacob: Iura ergo mihi. †Iurauit Eſau, & vẽ- 7

didit primogenita, & ſic accepto pane & 8

lentis edulio, comedit & bibit, & abiit par- 9

uipendens quod primogenita vendidiſſet.

D d *Iurauit Eſau, &c.* GREG. Sciendũ aũt qđ nos qnq; modis gulæ vitium tentat. Aliqñ. n. indigentiæ tpa præuenit, aliqñ tp̃s non præuenit, ſed cibos lautiores quærit. Aliqñ quæ ſumenda ſunt parari accuratius appetit. Aliqñ qualitati ciborum & tpi congruit, ſed in quantitate ſumendi menſuram excedit. Aliqñ vero abiectum eſt qđ deſiderat, ſed iñ ipſo deſiderii æſtu deterius peccat. 1. Reg. 14.d. Ionatas mortis ſnĩam metuit, quia in guſtu mellis, conſtitutũ edendi tp̃s anteceſſit. Populus ex Aegypto ductus in eremo occubuit quia deſpecto manna carnes petit, quas lautiores putauit. Num. 11. b. & 1. Reg. 2. c. Filiorum Heli prima culpa eſt quod ex voto eorum ſacerdotis puer non de more vellet coctas carnes de ſacrificio accipere, ſed coquendas quærebat, quas accuratius exhiberet. Et cum dr̃ Ezechię. 16. f. *Hæc fuit iniquitas Sodomæ, ſuperbia, & ſaturitas panis & abundantia*, oſtenditur inde periſſe; quia cũ vitio ſuperbię menſuram refectionis exceſ-
E ſit. Hinc Eſau primogenita amiſit, quia magno æſtu deſpicabilẽ cibum, i. lenticulam concupiuit: neque cibus ſed appetitus in vitio eſt. Vnde lautiores cibos plerumque ſine culpa ſumimus, & abiectiores cum reatu concupiſcentię deguſtamus. Eſau. n. primatum pro lenticula perdidit. Helias in eremo virtutẽ carnes edendo ſeruauit. Hinc diabolus, quia nõ cibũ ſed concupiſcentiam cãm eſſe damnationis intelligit, primum ſibi hoĩem non carne, ſed pomo ſubdidit, & ſm pane tẽtauit. Hinc eſt q plerũq; † pro culpa committitur, ẽt cum vilia ſumuntur. Neq;. n. Adã ſolus vt a pomo abſtineret prohibitionẽ accepit. Cũ. n. alimenta ſaluti noſtrę cõtratia Deus indicat, ab his ẽt quaſi per ſnĩam vetat, & cum cupientes noxia tãgimus, & vetita guſtamus. Ea vero ſumenda ſunt, q̃ naturę neceſſitas q̃rit, & nõ q̃ † edẽdi libido ſuggerit. AD-

Moraliter Gulę viniũ nos tentat quinque modis.

Edom.

Aliis † culpæ Adę.

Aliis † cedenda.

NICOLAVS DE LYRA.

bernacula Melchiſedech vbi vigebat cultus Dei cum eſſet ſacerdos Dei excelſi, & tabernaculũ Heber qui fuit propheta, & docebat venientes ad ſe de diuinis. Ex quo patet, q occupatio Iacob *erat principaliter circa diuina. Vnde dicunt Hebræi q ipſe habitauit in tabernaculo Heber. 14. an.*

1 Et Rebecca di. ia. *Cauſa autem erat, quia per reuelationem diuinã habuerat quod ipſe debebat fratri ſuo præferri, ut dictum eſt.*

2 Coxit autem Ia. &c. Hic *conſequenter deſcribitur primogenituræ translatio, cuius occaſio fuit concupiſcentia pulmẽti quod coxerat* Iacob.

3 Da mihi, &c. *quia erat de lentibus rufis.*

4 Quia oppi. &c. *id eſt, ualde.*

5 Quam ob cauſam, &c. *Iſta non fuit tota cauſa, ſed pars cauſę, quia cum hoc fuit alia cauſa quę prędicta eſt.*

6 Vende mi. pri. &c. *Ad intellectum literæ ſequentis hic primo quęritur quomodo* Iacob *qui erat ſanctę vitæ (vt prędictum eſt) petijt ſibi vendi primogenituram, quia tempore legis naturæ quæ tunc currebat, primogeniti erant ſacerdotes, & ſacerdotium ſemper fuit reputandum quid ſacrum, & ideo videtur ſimoniam commiſiſſe.* Item *de iure primogenituræ erat quod haberet duplicẽ partem in bonis paternis reſpectu aliorum propter quod Ioſeph cui* Iacob *dedit primogenituram, inter alios fratres habuit duas ſortes, & duas tribus inter alios filios Iſrael, tribũ ſ. Ephraim, & tribum Manaſſe. Cum igitur* Iſaac *pater eorum haberet multa bona, ſequitur etiam quod primogenitura in bonis temporalibus multum valebat, & ſic videtur* Iacob *feciſſe magnam fraudem & deceptionem in hoc quod pro re tam modica ſc. eſu pulmenti acquiſierit ab Eſau ius primogenituræ. Ad primum dicendũ q ius primogenitur̨ erat ipſius* Iacob *de iure, quia ex determinatione diuina vt prędictum eſt quia minor fuit propoſitus maiori, propter quod Malac. 1. a. dixit dominus:* Iacob dilexi, Eſau autẽ odio habui, *& Apoſtolus ad Rom. ix. f. dixit quod hoc dictum eſt de ipſis antequam nati fuiſſent ex diuina electione, & ſic patet quod ex diuina ſententia debebat ipſi* Iacob *ius primogenituræ & iſtud fuit ſibi reuelatum a matre. Eſau vero de facto ius primogeniture poſſidebat, & ideo licitum erat* Iacob *prædictũ ius ad ſe retrahere caute, quod fecit quod uidet ipſum* Eſau *ita laſſum venientem de agro quod timebat mori, propter quod tunc minus appreciabatur ius*
F *primogenituræ, ſicut dixit:* En morior, quid mihi proderunt primogenita? *Vidit etiam concupiſcentem & petentem pulmentum quod præparauerat, & per conſequens tunc vidit tp̃s conueniens in quo ius primogenituræ ſibi debitum per modum emptionis retrahere ad ſe poterat, quod & fecit, nec in hoc peccauit quia non intendebat emere rem ſacrã, ſed redimere uexationem ſuam Eſau autem peccauit, non ſolum peccato gulę inordinate cibum appetẽdo, ſed etiam peccato ſimonię rem ſacram vendere intendendo, & ſic patet ad primũ. Ad ſecũdum patet ex dictis, quia ex quo ſuũ erat de iure, poterat pro nihilo accipere, & ideo in modico precio nulla fuit deceptio a parte eius: Veruntamẽ quia non eſt veriſimile quod homo prudens rem tanti valoris pro tã modico precio uẽdi peteret niſi alius vellet uendere, ideo dicũt hic* Hebræi, *quod cibus iſte de quo hic agitur, non fuit precium emptionis primogenituræ, ſed vltra precium datum fuit a Iacob per modũ curialis conſuetudinis, quia in tranſlatione rei notabilis recipiens vltra precium, ſoluit vinum, per quod aliquando intelligitur prandium vnũ & hoc videtur ex litera cum dicitur.*

7 Iurauit, &c. *Sed quantum fuit precium ſcriptura non determinat, ſicut nec in multis alijs.*

8 Et ſic, &c. *pro auantagio vltra precium ſecundum conſuetudinem vendentiũ. Si autem contra hoc arguatur per illud quod dicit Apoſtolus ab He. 12. d.* Ne quis fornicator aut profanus ut Eſau qui ppter unã eſcã vẽdidit primogenita ſua. *Poteſt dici ſm iſtam opinionẽ quod ly,* propter, *nõ notat precij quãtitatẽ ſolũ, ſed cauſam motiuã, quia illa eſca fuit cauſa motiua ad tractandum de uenditione, ut dictum eſt.*

9 Parui. &c. *Erat enim fortior viribus ipſo Iacob, & inuetus cautelis mundanis, per quæ cogitabat retinere ius primogenituræ, non obſtante uenditione & iuramento.* CAP.

MORALITER.

* † *Iſaac amabat.* Per quod deſignatur q prælatus bonus cautelis & donis ſubditorum malorum aliquando decipitur, propter quod infra Iſaac *caligans oculis*, dicitur.

1 Et *Rebec. &c.* i. eccleſia vel religio: Nam communitas eccleſiæ ſecularis & etiam religionis magis diligit ſimplices & bonos quam aſtutos & malos.

2 *Coxit autem Ia. pul.* Cuius appetitu vẽdidit Eſau primogenita: & ſic q̃ per cibum patrem decepit, p cibum primogenita perdidit ſcđm illud Sa. 11. c. *per quæ peccat quis per hæc & torquetur.*

3 *Et abijt, &c.* Secundum illud Prou. 18. a. *Peccator cum in profundum peccatorum uenerit contemnit, &c.*

A

ADDITIO I.

In ca.25. vbi dicitur in poſtil. Vnde in biblijs Hebraicis cor.&c.

Per hoc autem quod hoc nomen concubinarum in hoc loco ſcribatur diminute, & non deſignatur quod non fuit niſi vna concubina, vocabulū enim quod hic in Hebraico ponitur, ſemper ſignificat concubinas in plurali, ſiue ſcribatur diminute ſiue integre, ut patet ſcienti linguam.

ADDITIO II.

In eo.ca.25. vbi dicitur in po Congregatuſque eſt ad populum ſuum.

Non modicū attendendum eſſe videtur quod de nonnullis ſanctis antiqui teſtamenti cum de hac vita migrauerunt, ſcriptura dicit, ipſos congregari ad populum ſuum, vt hic de Abraham. & infra 35.c. de Iſaac, & Gen. penu.a. de Iacob, ſimiliter de Moſe & Aaron in ſuis locis, nunquam tamen de aliquo eorum dicitur quod obdormiuit in Domino, ſicut de quibuſdam ſanctis no.teſta. vt Act. 7. de Stephano dicitur: Et cum hoc dixiſſet, obdormiuit in domino, *& ſic de quibuſdā alijs, ꝙ catholicæ veritati valde conſonat, de iniuſtis uero dicitur:* Peribit anima eius, *&c. vt ſupra c.16 & inf. in multis locis, quia tali congregatione ſanctorum carebant. De iuſtis vero poſt paſſionem Chriſti decedentibus proprie dicitur:* Dormierunt in domino, &c. *quia poſt hanc vitam in domino per beatam fruitionem requieſcunt.*

B

ADDITIO III.

In eod.ca.25. ubi dicitur in poſtil. In Hebræo autem non dicitur, mortuus eſt, *ſed* tranſiit, &c.

In Hebræo in hoc loco non dicitur, tranſiit, *ſed* deficiens mortuus eſt. Et congregatus eſt ad populum ſuum, *& ex hac ſecunda particula datur intelligi, quod in gratia deceſſit, prout dictum fuit in additione immediate præcedenti.*

ADDITIO IIII.

C *In eod.ca.25. vbi dicitur in poſtil.* Perrexitque vt conſuleret dominum, &c.

Quidam expoſitores Hebræorum dicunt, & eſt magis conſonum literæ, ꝙ non iuit ad aliquem prophetam, ſed aliquem locum deuotum & ſecretum, in quo quietius oraret Deum cui conſonat quædam gl. noſtra, et ēt uerbum quod hic ponitur in Hebræo, ubi dicitur, Vt conſuleret dominum, *&c. quod non ſignificat conſultationem tantum, ſed etiam orationem, vnde ſequitur;* Qui reſpondens ait, duæ gentes, &c. *Ipſe enim Deus quam exquiſiuerat per orationem, reſpondit ei per angelū uel occultam inſpirationem, nec mirum cum* Agar *Aegyptia & ancilla Saræ propheticas reuelationes habuit angelos, ut ſupra cap. 16. & 21.*

ADDITIO V.

In eo.c.25. vbi dicitur in poſtil. Duæ gentes in utero tuo ſunt, &c.

Romanum imperium Iudei aſſerunt eſſe vnum & idem cum regno Chriſti ſeu eccleſiæ, quod tamen manifeſte eſt falſum, & ab eis malitioſe fictum, ut ex hoc credatur, ꝙ quarta beſtia in reuelatione Danielis contenta, accipiatur pro regno Chriſti & ſic expectetur deſtructio eius fiē da per Meſſiam ſuum, quem inaniter expectant. Falſitas autem huius fictionis patet in additione ſuper Dan.c. ſup. dicto. Secundum tamen Catholicam veritatem tempore legis ante aduentum Chriſti, per Eſau intelligitur gens, quam propagauit Eſau, prout gl. in hoc loco teſtatur, ſicut per Iacob intelligitur gens ab ipſo Iacob ſecundum carnem deſcendens. Sed poſt Chriſti paſſionem populus eccleſiæ per Iacob intelligitur, & plebs Iudæorum per Eſau, unde maior tempore. ſ. plebs ſynagogæ ſeruit minori. ſ. populo Chriſtianorum, prout in alia gl. in hoc loco habetur.

Quod autem plebs Chriſtianorum nuncupetur nomine Iacob vel Iſrael ſatis eſt conſonum rationi, cum ipſi Iacob ſeu Iſrael ſuccedāt in fide, quæ eadem eſt antiquorum & modernorum. Sed quæ ſic ratio quare plebs Iudæorum intelligatur per Eſau, cum ab ipſo non deſcendant ſecundum carnem nec ei ſuccedant in fide, in libro Abdiæ prophetæ, qui de Idumæis principaliter tractat domino concedente oſtendetur.

ADDITIO VI.

In e.c.25. vbi dicitur in poſtill. Ad intellectum literæ ſequentis.

Dubia hic mota a poſtillatore aliter poſſunt ſolui, & forte magis ad propoſitum. Ad quod ſciendū, quod cum hiſtoriæ veteris teſt. figuratiuæ fuerint, omnia enim in figura contingebant illis, *vt 1. Cor.10.b. fiebat tamen hoc duob. modis. Primo. ſ. quod cum illud quod ſecundum hiſtoriam contingebat, tradebatur in ſcriptura iuxta literam ad aliquam doctrinam exemplarem inde ſumendā, licet vlterius aliquid aliud præfiguraretur in melius ſicut patet de immolatione Iſaac ſupra xxij. c. quæ quidem immolatio ſecundum literam fuit virtuoſa & valde exēplaris, cum per eam ad literā inſinuatur excellentia obedientię & timoris Dei in ipſo Abraham, quæ cedit in exēplum ſalutiferū aliorum, licet paſſio Chriſti per eā figurata eſſet lōge melior, & in talib. hiſtorijs præter rationem figuralē requirenda eſt ratio literalis. Secundo vero modo illa quæ ſ̄m hiſtoriam contingebant, traduntur in ſcriptura ſolum ad figurandū futura, ſicut cū Eſa. 20.a. legitur de Eſaia, ꝙ incedebat tribus annis nudus & diſcalciatus, ut præfiguraret ruinam Aegyptiorum & Aethiopū futurā. Similiter Oſee 1.a. legitur, quod propheta accepit uxorem fornicariam,* & fecit filios fornicationum. *vt præfiguraret ꝙ terra fornicatura eſſet a domino. Et in talibus hiſtorijs tota ratio hiſtoriæ accipitur a re figurata; nec oportet quærere aliam rationem literalē. Finis enim totalis talium hiſtoriarum eſt, non id quod ſunt, ſed id quod figurant. Ratio autē eorū quæ ſunt ad finē ſecundum philoſophū aſſumēda eſt ab ipſo fine. non enim quærendū eſt an honeſte ſe habuerit Eſaias nudus lōgis tporib. incedēdo, aut ſi licite ſe habuerit Oſeas filios fornicationum faciendo, quia illa iuſſu diuino fuerunt facta ſolum ad figurandū. Vnde in propoſito, ſi geſta Iacob cū Eſau in ſuis primordijs attendentur, manifeſtum eſt quod fuerunt inſtinctu diuino facta ſolum ad figurandū. Quod enim collidebantur in vtero matris paruuli, non fuit ſecundum naturam intentum, nec in ſcriptura narratum, ad hoc vt inde aliqua doctrina exemplaris ſumeretur, ſed ſolum diuino inſtinctu factum fuit, & in ſcriptura traditum ad figurandum quod duæ gentes ſeu duo populi diuiderentur, ut patet per diuinam declarationē ibi factam. Similiter quod minor frater egrediens ex vtero plātam fratris maioris teneret in manu, ſolū fuit factū & in ſcriptura narratum, ut figuraret quod Iacob ſupplātaturus erat fratris primatū. unde geſta iſtorū fratrum adinuicē ſicut cū eſſent in vtero, & cū ex vtero egrederentur fuerunt facta, et in ſcripturis tradita, ut figuratiua tantum, non autem vt exēplaria, vt iā dictum eſt. Similiter tenendum eſt, de quibuſdā quæ contigerunt in eorū conuerſatione adinuicem, tam in emptione primogeniturę, quam in receptione benedictionis. ſ. quod ad figurandum tamen domino diſponente contigerant & ſcripta fuerant, & immo non eſt in iſtis quęrenda alia rō literalis, ut puta quomodo Iacob petebat ſibi uēdi primogenituram, cum reputaretur quid ſacrum, & huiuſmodi, quæ in poſtilla queruntur, nam iſtæ hiſtoriæ habent rationes figurales ſolū, non autem literales, vt dictū eſt de prædictis hiſtorijs Eſaiæ & Oſeæ. vnde ex hoc ipſo, quod facta Iacob ſecundum ſe conſiderata in hoc loco videntur eſſe doloſa & iniuſta, ſumitur ratio quod fuerunt facta non propter ſe, ſed ad figurandum, & hoc eſt quod dicit gl. in hoc c. ſuper illud uerbum:* Erat Iacob uir ſimplex, &c. *Erat Iacob ſine dolo habitans in domo, vt magna ſit quæſtio, quomodo per dolum accepit benedictionem qui erat ſine dolo, ſed ad figurandū aliquid magnum hæc ſcriptura permiſſit. hęc in Glo. Quę autem iſtæ hiſtoriæ figuraſſent, tradunt doctores ſpiritualiter Iſi. in li. ety. 20. vbi dicit Eſau primogenita ſua propter eſcā a fratri ſuo minori vendidit, ac poſtmodū paterna benedictione ſibi promiſſa priuatus eſt, ſignat eundē populum Iſraeliticum, qui a Deo (ut liber Exodus narrat) primogenitus filius nuncupatus eſt, quia ēt propter pręſentis ſæculi lucra non ſolum primatus ſui honorem amiſit, uerumetiā & regni cæleſtis pręmiū præparatum adipiſci non meruerit, domino quodammodo exprobrante, cum dicit* Matth.21.d. Auferetur a nobis regnū Dei, & dabitur genti facienti voluntatē eius, &c. *hęc Iſi. Si aūt contra hoc dicatur, quod hæc expoſitio Iſi. et aliæ ſimiles quæ in hoc loco traduntur a doctorib. ſunt allegoricæ, non aūt literales, et ideo non faciunt ad propoſitum. nam in hac poſtilla principaliter agitur de ſenſu literali Dicendum quod verum eſt, quod ſenſus literalis pręſentis hiſtoriæ, eſt cum litera ſimpliciter exponitur, qui proprie dicitur ſenſus hiſtoricus. Expoſitio autem Iſi. ſupradicta eſt redditiua cauſæ ipſius ſenſus literalis, et ſic pertinet manifeſte ad ſenſum literalem, qui per eam elucidatur ſecundum Aug. in ii. de uti. cre. prout largius fuit oſtenſum ſup. in additione ſuper prologum ar.3 et quia ea quæ hic traduntur in hiſtoria, ſolū fuerunt facta ad figurandū, ut dictū eſt, idcirco non eſt ibi alia ratio præter figuralē quęrenda, vnde ſecundum ſanctum Tho. in prima ſecundę. q. 52. ar. 2. in reſponſione ad 2. arg. dicit, ꝙ ſi cæremonialia præcepta ve. te. eſſent data ſolū ad figurandū futura, non haberent aliam cauſam ſeu rationem præter figuralem. Sed forte diceret quis, prędicta eſſe contra ſententiā Apoſtoli, qui profanum Eſau uocat ex hoc, quod* propter vnam eſcam vendidit primogenita. *Heb. 12.d. Ex quo patet quod Eſau vituperandus fuit propter illam venditionē, quod non videtur rationabile ſecundū hanc expoſitionē. Nā ſicut Iacob excuſatur a dolo et huiuſmodi, ex hoc quod iſta faciebat inſtinctu diuino ad figurandum, eodem modo videtur excuſandus Eſau de uenditione ſtulta ſeu profana quam fecit, eo quod venditio ſua etiam erat figuratiua. Ad hoc dicendum, quod uenditio Eſau etiam ſi fuerit figuratiua, proceſſit tamen ex praua intentione. ſ. ex contemptu doni ſpiritualis diuini. ſ. primogenituræ, quod donum habuit a Deo in ſua natiuitate, et hoc inſinuatur in litera cum ſequitur.* Abiit paruipendens. *contemnens quod primogenita vendidiſſet, ex quo actus eius redditur vitioſus et vituperandus. Emptionem autem primogeniturę ab ipſo Iacob, pręſumendum eſt non eſſe factam ex praua intentione, ſed potius inſtinctu diuino, Deus enim ipſum pręelegerat adhuc in utero exiſtentem, vt patet ex hoc quod ſupra dicitur,* Maior ſeruiet minori. *ſimiliter ex hoc quod dicitur Malach.1.a.* Iacob dilexi, Eſau vero odio habui. *vnde in emendo primogenituram etiam excuſabatur eo quod vexationem ſuam redimebat.*

Duob. modis figuratiue ſcriptura loquitur.

D E F

ADDIT.

ADDITIO VII.

A *In ca.25.vbi dicitur in poſtilla, Si autem contra hoc, &c.*
Si illa eſca non fuit in precij quantitatem, ſed ſolum cauſa motiua ad
tractandum de venditione, & fuit inter illos alia quantitas conueniens
in precium, vt poſtillator videtur dicere, tunc non eſt dicendus profa-
nus Eſau propter illam eſcam quam accepit, cum ſæpe contingit etiam
inter viros prudentes, quod ex aliqua modica cauſa introductiua inci-
piunt † tractare magnos tractatus, vnde verba Apoſtoli intelligẽda sũt
prout ſonant, & dictis ſanctiorum in hoc loco conſonant.

REPLICA Correctorij contra Burg. In *c.25.*
Burg. multa tangit, quædã conſona, quædã diſſona, non tamen per omnia
ponderoſa nec pertractatione digna vſq; ad locũ illum ubi poſtillator di
ſputat de emptione & contractib. inter Iacob *& Eſau, vbi Bur. reprehẽ*
dit poſtillatorẽ, uolens melius ſoluere dubia mota, dicens finaliter quod
in propoſito non eſt quærenda ratio literalis, quia rationes omniũ dubio-
rũ hic motorũ tantum figurales ſunt & ponit exemplũ de Eſaia & O-
ſeæ, vide quia diſgreſſio eſt longa, ſed penſatis his quæ Burge. ponit in re-
ſponſione ad ſeptimum argumentum ſui prologi, apparebit eum fruſtra
laboraſſe in propoſito. Ibi *enim exponens dictum beati Grego. in morali*
bus videlicet: Cum ordo hiſtoriæ deficit, ſe ſe nobis intellectus myſticus
B *quaſi apertis iam foribus oſtendit. Dicit Burgen. quod hiſtoriam defi-*
cere ſecundum ſignificationem vocum contingit multipliciter in para-
bolicis locutionibus, ſicut cum dicitur de Dei digito, brachio & cæteris
quæ in Deo non ſunt, prout termini communiter ſignificant. Item *quan-*
do ſignificatio vocum non inducit in fide & moribus aliquam vtilita-
tem, neq; honeſtatem conuerſationis humanæ, ſed ſpeciem mali, ſic in-
quit. Deficiente hiſtoria reccurrẽdum eſt ad ſenſum ſpiritualem, quia tũc
pro literali accipi debet. Ad idem eſt beatus Augu, 1. ſuper Gene. in prin.
dicens: Si in verbis Dei vel cuiuſcunque perſonæ in officium propheti-
cum aſſumptæ dicitur aliquid, quod non niſi abſurde ad literam poteſt
intelligi proculdubio figuratiue eſſe dictum aliam ſignificationem acci-
pi debet, hæc Auguſt. dans intelligere, quod vbi non eſt irrationabile,
nec abſurdum, vt dicit idem beatus Auguſt. ſupra ſuper Geneſ. in princ.
Nunc autem in ſancto Iacob *de quo eſt ſermo, nihil eſt abſurdum, nec*
irrationabile, imo ſi alicui poſſet videri quid illiciti commiſſum in facto.
Poſtillator per dubiorum motorum ſolutionem ad intentionem ſancto-
rum doctorum elucidat & abſoluit. Non igitur hic paſſus eſt ſolum figu
ralis, vt vult Burgen. ſed etiam doctrinalis: Docemus enim donum Dei
diſpoſitione collatum nobis vel promiſſum negligere non debere, ſed om
ni conatu ab ipſum tendere. & habito bene vti, ſicut Iacob *primogenitu*
ram, ad quam per Deum prædeſtinatus & electus antequam natus eſt:
et patet Malach. 1. a. & ad Rom. 9. c. Similiter & de benedictione patris
C *eadem ratione ſibi debita dicendum eſt, & mirum quod Burgen. dicit ea*
figuralia tantum, cum etiam in eadem ſua digreſſione dicat ſupplanta-
tionem, qua Iacob Eſau *ſupplantauit eſſe figuratam, eo quod in vtero*
egrediens plantam Eſau manu tenebat, non igitur hæc facta Iacob *ſunt*
tantum, vt dicit figuralia, ſed etiam figurata, vt ipſe ſubdit ſibi ipſi con-
tradicens, quod etiam ex ſuis exemplis patere poteſt. Adducit enim fa
ctum Abrahæ in immolatione Iſaac, *dicens illud literaliter eſſe intelli*
gendum de commendatione eius obedientiæ, & doctrinaliter de imita
tione eiuſdẽ. Adducit deinde factum Eſaię, quomodo nudus inceſſit, quod
dicit tantum eſſe figurale, cum tamen ſit factum obedientiæ, vt dicit
beatus Hierony. *& ponitur in Glo. ordina. Mira, inquit, obedientia pro-*
phetæ ſolo ciliciis induebatur vir nobiliſſimus, cuius filiam (vt tradunt
Hebręi) Manaſſes rex accepit vxorem, non tamen erubuit nudus ince-
dere, nil honeſtius iudicans quam præceptis diuinis obedire. Ex *quibus*
patet quod vbi facta procedunt ex diuinis præceptis & inſtinctibus, non
eſſe ſolum figuralia, ſed etiã commendabilia & doctrinalia. Et ſicut ex
medio Burgen. oſtenditur factum Abrahæ non ſolum figurale, ſed etiam
doctrinale, ita ex authoritate beati Hierony. *idem medium ponentis in*
facta Eſaiæ, ratio deducitur contra Burgenſ. Similiter poteſt dici de ſe-
cundo exemplo per Burg. adducto de Oſee faciente filios fornicationum, D
quod quia præceptum Dei fuit obedientiæ debitę bonum, excuſat ſi quid
abſurde ſonare uidetur, ſicut & in facto Abrahę. Quid. n. abſurdius et ma
gis horrendum, quam occidere proprium filium? ſed ſicut eius obedien-
tia factum reddit laudabile, & doctrinale, ita & aliorũ per Burg. addu-
ctorum, Patet igitur, quomodo ſe declarando ſententias inuoluit. Reuera
ſicut Burg. dicit facta Iacob *de quibus eſt ſermo, ſecundum ſe conſidera-*
ta videri doloſa & iniuſta, ita debuit dicere de facto Abrahę ſecundum
ſe conſiderato, videlicet occaſione filij, ſed vbi acceſſit Dei mandatum
horrendum ſecundum ſe & naturaliter factum eſt, nedum licitum, ſed
commendabile, ita in factis Iacob *ubi acceſſit diuinus inſtinctus factus,*
& ipſi Iacob *& Rebeccę matri ſuæ ſecundum doctorum ſanctorum ſen*
tentiam, imò & Iſaac ſenſit inſtinctum eundem, ut dicit B. Aug. 1. de ci-
uit. Dei, c. 37. cum inquit, Iſaac unum pro alio benedixiſſe, non ſe fore de
ceptum cõqueſtus eſt, ſed confeſtim reuelato ſibi magno myſterio in cor-
de deuitat indignationem, & benedictionem confirmat. Hęc Auguſti-
nus. Quibus inſtinctibus & reuelationibus diuinis id quod ſecundum ſe
videtur doloſum, efficitur laudabile, nec Burg. probat ſuum propoſitum
per Gl. Illa. n. mouendo quęſtionem ſoluit per figurationem, ſed nõ addit
tantum, quaſi excludere uelit ſenſum uerum literalem, prout Burg. fa-
cit, ſed quod adducit Iſid. *eſt uerum quod eſt allegoria, ſed non excludens*
literalem ſenſum primum. Quod autem addit expoſitionem Iſidor. *eſſe*
cauſæ redditiuam, non videtur uerum, nam ſi recte penſentur uerba Iſi E
do. non exponit ut reddat cauſam, ſed per allegoriam oſtendit pręſentem
literam allegorię ſuę figuram, & ſic eius expoſitio eſt potius declarati-
ua effectus quam redditiua cauſę, per conſequens nõ pertinet ad ſenſum
literalem, ſed allegoricum. Nec poteſt Burg. probare intentum per ſan-
ctum Thom. pro ſe allegatum, quia procedit per hypotheſim, quę nõ con
ceditur. Ex *hypotheſi. n. falſa non eſt inconueniens multa ſequi incon-*
uenientia, ut ſi cœlum caderet vel aſinus haberet pennas. Ita ſupponit
ſanctus Thom. ut patet. unde poſt totam digreſſionem Burg. ueritate cõ
pellente arguit contra ſe, & bene, ſed non ſoluit ſufficienter argumentũ
ſuum, quia ſicut in his per Iacob *&* Eſau *geſtis, Eſau ad literam propter*
obedientiam ad diuinos inſtinctus laudabilis eſt, prout etiam Burh. ra-
tione & ueritate compulſus fatetur, quando in fine digreſſionis etiã uer
bis utitur poſtillatoris, quę prius improbauit, & beatus Augu. 3. de do-
ctrina Chriſtiana dicit ad propoſitum in pręceptis Dei, quę bonum iubẽt
& malũ uetant, nulla figuratiua locutio eſt, ſed ubi pręcipitur quod ma
lum uidetur figura neceſſaria eſt. cum igitur occiſio filij Abrahę *man-* F
data mala uideatur, imò ſit ſecundum ſe conſiderata, igitur figuratiua
locutio eſt, intellige hic ſicut alibi, quod figuratiua per allegoriam, lite-
rali tamen ſenſu de pręceptorum materia & obedientia ſemper ſaluo,
ut commendabili & imitabili intercedente diuino pręcepto & excuſan
te, & non alias, ut vult beatus Auguſtinus ubi ſupra.

Item in eo. c. vbi poſtillator dicit Eſau iuxta dictum Apoſtoli profa-
num propter unam eſcam, *ut ly* propter *nõ notat precium vel pre-*
cij quantitatem, ſed ſolum cauſam motiuam. Cuius contrarium dicit Bur
gen. aſſerens, quod ex cauſa motiua non debuit dici profanus, excludens
quod dictum Apoſtoli intelligi debeat prout ſonat ex dictis ſanctorum.
Reſpondeo ergo, quod magiſter in Gl. ſuper illo uerbo Apoſtoli ſanctorũ
dicta recolligens dicit. Quod Eſau *profanus dicitur a procul & fano,*
quia propter eſcam vilẽ ſe fecit procul a Dei cultu, qui principaliter ad
ſacerdotium pertinet, quod uſque ad tempora Aaron fuit annexum pri-
mogenituræ, quam ipſe Eſau *paruipendebat uendens promigenita ſua:*
non pro vna eſca tanquam pro precio. ſed propter unam eſcam, *quæ*
cauſa motiua fuit ad contractum faciendum. Et *ſic videtur poſtillator*
iuxta uerba Apoſtoli & dicta ſanctorum multũ proprie loqui, quia per
ly propter, *nõ exprimitur proprie precium rei uenalis, ſed per* ly pro,
inter contrahentes. n. proprie dicitur pro quanto dabis, & reſpondetur
pro tanto precio. Sed *cum dicitur propter quid vis emere vel vendere,*
reſpondetur proprie propter utilitatem uel neceſſitatem, quæ eſt proprie
cauſa motiua, & non precij uel eius quantitatis expreſſiua.

CAP.

CAPVT XXVI.

A a ORta autem fa. AVGVST. Quæritur, quando hoc factum fuerit, quod Iſaac abiit in Gerara, vtrum poſteaquam Eſau primogenita vendidit? hæc .n. continue narrant, an vt fieri ſolet p̄ recapitulationē narrator reuerſus ad ea. cū progeſſus de filiis eius ad eū locū peruenisset q de lenticula memorat⁹ eſt. Inuenit quippe Abimelech, qui etiā Saram cōcupiuerat. Ipſius enim paranymphus & princeps militiæ, qui ibi memorati ſunt etiā hic memorātur. Mouet autē vtrū viuere potuerint? quādo enim factus fuit amic⁹ Abrahę nōdū natus eſt Iſaac B ſed promiſſus. Ponamus autem antequā naſceretur Iſaac illud fuiſſe factū. deīde Iſaac ſuſcepit filios cū eſſet annorum 60. Illi autem iuuenes erant, quādo Eſau vendidit primogenita. ponamus etiā circa 20. annos fuiſſe, & fiāt anni Iſaac vſque ad illud factum filiorum eius circa 80. adoleſcentem quoque accipiamus fuiſſe Abimelech, quando matrem eius concupiuit & Abrahæ amicus factus eſt, potuit ergo eſſe quaſi centenarius, ſi poſt illud factum filiorū perrexit in Gerara. Ex hoc ergo nō cogit neceſſitas putare per recapitulationem narratā eſſe Iſaac profectionem. Sed quia ibi ſcribitur diu fuiſſe, puteos fodiſſe, & de his contendiſſe, ditatum eſſe pecunia, non mirū ſi recapitulādo dictum eſt, quod D ideo fuerat prætermiſſum, vt primum de filiis vſq; ad lenticulam narratio perueniret, ideo quod ſcriptum eſt de Iſaac: *benedixit eum Deus & exaltatus eſt homo, &c.* ſecundum terrenam felicitatem dictum eſſe ſequentia docent. quanquam ergo aliquid ſpirituale iſta ſignificent, ſecundum id tamē ſecundum quod contigerunt prætermiſſum eſt, *benedixit eum Deus*: vt intelligamus tēporalia, nec dari poſſe nec proſperari debere niſi ab vno Deo.

In q. ſuper Geneſ. Quæſtio. Hiſtorice.

CAPVT XXVI.

a Refutante Iudæa verbum euangelij: panem verbi Dei: ſicut ante prophetica oracula.

a ORTA autem fame ſuper terram poſt eam ſte- 1

a Chriſtus ad gentes, quæ per naturalem rationem credebant verum conditorem, quem ſignificat Abimelech, qui interpretatur pater meus rex.

rilitatem, quæ acciderat in diebus Abraham,

abiit Iſaac ab Abimelech regem 1 Palæſtino- †

a Quæ interpretatur paries vel materia, vt deſtrueret parietem inimicitiarum.

rum in Gerara. Apparuitque ei dominus & †

a V qui deſcendunt in Aegyptum propter auxilium

b ait: Ne deſcendas in Ægyptum, ſed quieſce in terra quam dixe-

a Quaſi in loco iſto peregrinus eſto, quem in ſucceſſoribus poſſeſſurus es vt dominus.

ro tibi, & peregrinare in ea, eroque tecū & benedicā tibi. Tibi enim

a Quod completum eſt in gentilitate ſpiritualiter poſt aſcenſionem Chriſti.

& ſemini tuo dabo vniuerſas regiones has: complens iuramen- 2

tum, quod ſpopondi Abraham patri tuo: & multiplicabo ſemen 3

tuum ſicut ſtellas cæli. Daboque poſteris tuis vniuerſas regiones 4

a Vno quod eſt Chriſtus. b Aliqui de omnibus gentibus.

has: & benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ, eo quod 5

obedierit Abraham voci meæ. & cuſtodierit præcepta & manda- 6

a Adhuc deſtruit Chriſtus parietem inimicitiarum per prędicatores.

ta mea: & 2 cęremonias legeſque ſeruauerit. Manſit itaque Iſaac 7 8

in Geraris. Qui cum interrogaretur a viris loci illius ſuper †

† ſterilitatē, famem

† Deus In media fame benedicit & paſcit Iſaac eūtem ad Abimelec

Poſteris tuis, ſemini tuo.

Præcepta, cuſtodiam meam.

2 Cęremonias vel ſtatuta.

✲ GLOSSA GRAECA. Vel Abimelech iſte diuers⁹ eſt ab illo, de quo ī hiſtoria Abrahā traditū eſt. Reges enim Palæſtinorū vno eodemq; nomine Abimelech appellabant, quē admodū Aegypti reges, Pharaonis nomine inſigniti erant.

b ✲ *Ne deſcendas in Aegyptum, &c.* THEODORETVS. Deus Iſaac in Aegyptum proficiſci prohibet, vt propriam ſapientiam & curam ubique declararet, Nam & Patriarcham Abraham in Aegyptum deſcendere permiſit, non quia illum alere non poſſet, ſed vt uiri illius pietatem Aegyptiis notam faceret, vtque illos ad tam eximiam virtutis æmulationē prouocaret. Iſaac vero filium eius domi manere voluit, cui etiam omnia abūde ſuppeditauit, cæteris magna inopia laborantibus.

a Soror

NICOLAVS DE LYRA.

CAPVT XXVI.

Diuiſio.

1 ORta autem fame. *Deſcripta generatione prolis.* Hic *conſequenter deſcribitur probatio patris & primo reſpectu gentis alienæ, ſecūdo reſpectu familię propriæ in fine huius capituli* Eſau uero. *Adhuc primo probat in aduerſis. Secundo in poſteris, ibi:* Seminauit autem Iſaac. *Adhuc primo probatur in euentu famis, ſecundo ex metu propriæ vxoris ibi,* qui cū interrogaretur. *Circa primum conſiderandum, quod Iſaac habebat magnam familiam & pecora, & ideo ex fame orta imminebat ſibi periculum, niſi transferret ſe ad regionē abundantē cuiuſmodi tunc erat terra Aegypti, & ideo voluit ſe trāsferre ibi, veruntamen, quia Deus ſibi inhibuit confidens de Deo, & uolens ſibi obedire, in terra intermedia remanſit. Et patet litera uſque ibi.*

2 Et benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ. *Quod exponunt* Hebræi *ſic, quando aliquis imprecabitur bonum alicui dicet: Faciat tibi Deus, ſicut fecit* Iſaac. *Catholici autem melius exponunt de* C *Chriſto, qui deſcendit de* Iſaac *ſecundum carnem, in quo omnes gētes terræ conſequuntur benedictionem, ſicut ſupra expoſitum eſt.*

3 Eo quod obedierit Abraham uoci meæ, *Hoc additur, ne crederetur* Iſaac *ſimpliciter perfectior ipſo Abraham, ideo in promiſſione ſibi facta ſit memoria de iuſtitia ipſius Abrahæ.*

4 Et cuſtodierit præcepta & man. &c. *iſta ſunt, quæ ſunt de dictamine rationis rectæ & ſeruanda etiam ſi nulla lex eſſet de hoc poſita, ſicut reddere depoſitum ipſi deponenti, & ſimilia.*

5 Et cęremonias. *Iſta ſunt, quæ pertinent ad modum colendi Deum.*

6 Legeſque ſeruauerit. *Iſta ſunt quæ non obligant, niſi quia ſunt a Deo vel homine inſtituta vel præcepta. Et ex iſtis patet, quod ante legem Moſi datam plura fuerunt obſeruata de illis quæ tēpore Moſi fuerunt ſcripta.*

7 Manſit itaque Iſaac in Geraris. *Ex præcepto diuino, noluit enim quod deſcenderet in Aegyptum. Cauſam autem huius dicunt* Hebræi, *quia* Iſaac *ut ſupra dictum eſt 27. c. fuerat domino conſecratus quando fuerat oblatus in monte. & ideo non erat decens, quod exierit terrā promiſſionis & ideo remanſit in Geraris, quia tota Paleſtina continetur infra terminos terræ promiſſionis.*

8 Qui cum interrogaretur. *Hic conſequenter ponitur probatio* Iſaac *in metu ratione vxoris, celans prudenter veritatem abſque tamen* ✲ *falſitate*

MORALITER.

1 *Orta autem fa.* In hoc capitulo agiī de peregrinatione Iſaac in Geraris. Circa quā ſciendum quod licet multi prælati curati & clerici ſæculares & religioſi poſſeſſiones habētes ſint bene literati & ad prędicādum apti, quia tamē ſunt negociis aliis multipliciter occupati, ideo nō poſſunt hoc facere quantum expedit fidelium ſaluti dicente domino Luc. 10. a. *Meſſis quidem multa, operarij autem pauci, rogate igitur dominum meſſis, ut mittat operarios in meſſem ſuam.* Propter quod domin⁹ miſit pauperes religioſos a terrenis expeditos & per conſequēs quātū ad hoc ad diſcutiendum pro prædicatione magis aptos, & iſti ſignificantur per Iſaac, de quo dicitur. *Orta autem fam.* non panis materialis, ſed ſpiritualis, videlicet audiēdi verbum domini, vt dicitur Amos 8. d.

† *Abijt Iſaac,* id eſt, pauper prędicator ad prædicandum.

† *Apparuitq; ei Dominus, &c. in Aegyptum, &c.* id eſt, ad populū in infidelitate obſtinatum. Matth. 7. a. *Nolite ſanctum dare canibus, &c.* Sequitur.

7 *Manſit itaque Iſaac in Geraris.* Qui interpretatur aduenæ appropinquantes, per quod ſignificantur populi deuoti, qui licet nūc ſint aduenæ a patria cœleſti, tamē libenter volunt audire de ea per prædicationē uerbi diuini ſicut quilibet aduena libenter audit bonos rumores de patria ſua.

8 *Qui cū interroga. a viris loci illius ſuper uxo. ſua.* † *Reſpōdit, ſor, &c.* Per quā intelligitur ſapientia, ſicut dicitur Sapien. 8. a. *Hāc quæſiui mihi ſponſam aſſumere.* Quia nullus debet ſe iactare ſapientiā ✠ habere

a ✲ *Soror mea eſt.* AVG. Quod Iſaac Rebeccã, quæ vxor erat, ſororem dixerit, non fuit mendacium. Genus enim Rebeccę non tacitum eſt, & eam per notiſſimam propinquitatem ſororẽ eius fuiſſe manifeſtum eſt. Propinquã enim erat ei paterno & materno ſanguine. Vt autẽ taceret vxorẽ, quid mirum aut quid prauũ, ſi imitatus eſt patrem, cum eadem iuſtitia defendatur, qua pater eius de ſimili obiecto incul patus inuentus eſt?

b *Cumq; pertranſiſſet, &cęt.* ISIDO. A tempore Chriſti vſque ad Conſtantini tempora nõ in conuentu populorum, ſed tãquam per latebras prædicabatur fides, in ſecreto cõgregabãtur Chriſtiani. tandẽ videntes, Chriſtiani principes ſeculi per miracula, Chriſti maieſtatẽ contemperatã humanæ infirmitati, ut poſſint ſociari, *& eſſe duo in carne vna*, iam in manifeſto Chriſti & eccleſiæ ſacramentum prædicare permiſerunt, & diu fuiſſe abſconditum doluerunt.

c *Vidit eum iocan. &c.* AVG. Quid ſibi uelit in ſacramento Chriſti & eccleſiæ, quod tantus patriarcha cum coniuge luſerit, vnde coniugiũ ſit cognitum, videat profecto quiſquis ne aliquid in eccleſia narrando peccet, ſi ſecretũ viri eius in ſcripturis intueatur, & inuenit eũ maieſtatem qua ęqualis eſt patri pauliſper abſcondiſſe in forma ſeruuli, ut eius capax eſſe poſſet humana infirmitas, eoque modo ſe coniugi congruũ aptaret. quid enim abſurdum, imo quid pronunciationi futurorũ incõgruum? ſi propheta carnale aliquid luſit, vt eum caperet affectus vxoris, cum *verbum Dei caro factum ſit, vt habitaret in nobis.*

✲ IDEM. Rex alienigena Rebeccam viri ſui coniugem tũc eſſe cognouit, quando eum cum illa luderẽ vidit, quod non cognouiſſet, niſi cum coniuge illa ſic luderet, quomodo cũ ea quæ coniux non eſſet, ludere non deceret.

✲ PROC. Hebræi tradunt, honeſto illo vocabulo reuerentię gratia ipſum ſignificare concubitum.

Vnde hęredes quidem Dei, cohęredes autem Chriſti. Rom. 8. c. a Sic iuſti diſcipuli occulti in primitiua eccleſia propter metum Iudæorum.

a vxore ſua, reſpõdit: Soror mea eſt. Timuerat enim
confiteri, quod ſibi eſſet ſociata coniugio, reputans
a Ne delerent nomen Chriſtianum propter infidelitatem.
ne forte interficerent eũ propter † illius pulchritu-
b dinem. Cumq́. pertranſiſſent dies plurimi, & ibidẽ 1
moraretur, proſpiciens Abimelech Palęſthinorum 2
c rex, per feneſtrã vidit eum iocantem cum Rebecca
vxore ſua. Et accerſito, * ait: Perſpicuum eſt, quod 3
a Hæc inuectio eſt quaſi prædicandi facta permiſſio.
vxor tua ſit: Cur mentitus es eã ſororem tuam eſſe? 4
Reſpõdit: Timui ne morerer propter eã. Dixitque
a Tam periculoſum onus. Id eſt decepiſti: vnde impoſtores. b Aliqua violentia ſimplicitatem fidei corrumpere.
Abimelech: Quare impoſuiſti nobis? Potuit coire 5
quiſpiã de populo cum vxore tua: & induxeras ſu- †
a Data pace eccleſiæ decretum eſt a principibus vt nullus integritatem fidei violaret.
per nos grande peccatũ. Pręcepitq́. † omni populo, †
d dicens: Qui tetigerit hominis huius vxorem morte †
a Vel ſeuit. Publice prædicauit per ſuos. b Chriſtus. c In gentilitate.
e morietur. 1 Seminauit aũt Iſaac in terra illa: & inue †
a Tempore impetratę pacis. b Magnum cæleſtis patriæ luctum. 6
nit in ipſo anno cẽtuplũ. Benedixitq́. ei dñs, & locu 7
a Multiplicatus eſt numerus credentium.
pletatus eſt homo, & ibat proficiens atq. ſuccreſcẽs
a Multiplicatio hordei non magnificat. In omnem terram exiuit ſonus eorum, &c: Pſal. 18.
donec magnus vehemẽter effect⁹ eſt. Habuit quoq.
a Multos ſibi familiariter obſequentes.
poſſeſſionẽ ouiũ & armentorũ, & familię plurimũ,

d ✲ *Qui tetigerit huius hominis vxorem, &c.* CHRYS. Hinc eſt quod rex ille tantam habet rem iuſti quaſi prædicans eũ omnib. terræ ſuæ habitatoribus. Sic & Nabuchodonoſor poſtquam pueros in fornacem miſerat, & reipſa comprobauerat captiuorum adoleſcentum uirtutẽ, tunc prædicare eos cœpit, & vbique lingua ſua fecit illuſtres. — *Hom. 51.* — *Maxima Dei cura de Iſaac & eius vxore.*

e *Seminauit autem Iſaac in terra illa, &cæt.* HIERONYMVS. Licet in aliena terra ſeminauerit Iſaac, non puto quod tanta ei hordei fertilitas fuerit. Vnde melius arbitror quod habetur in Hebræo, & quod Aquila tranſtulit. *Inuenit in illo anno centuplum æſtimatum.* Tacens autem ſcriptura genus frugum, quod centuplicauerit, uidetur cunctarum in illo oſtendiſſe uirtutum multiplicationem.

✲ AVGVSTINVS. Secundum terrenam fœlicitatem dictum ſequentia docent. Exequitur enim narrator eaſdem eius diuitias, quibus magnus factus eſt, & hinc motus Abimelech, timuit illum ibi eſſe, ne potentia eius ſibi eſſet infeſta. Quanquam ergo ſpiritale aliquid iſta ſignificent, tamen ſecundum id quod ita contigerunt, ideo præmiſſum, benedixit eum dominus. Vt ſana fide intelligamus etiam iſta temporalia dona, nec dare poſſe, nec ſperare debere, etiam cum ab infirmioribus appetuntur, niſi a ſolo Deo. — *Benedicit Deus ipſi Iſaac & pro fame diuitias dat ingentes.*

a Ob

NICOLAVS DE LYRA.

falſitate dicens eam ſororem ſuam eſſe, & eodem modo exponatur ſicut dictum patris ſui de Sara, ut ſupra dictum eſt. 20. c.

1 Cumq; pertranſiſſent dies, &c. *Ex hoc videtur, quod ſe habuit ad vxorẽ ſicut ad ſororem, continendo ab ea, quouſq; expertus fuit, quod propter eius pulchritudinem non moleſtabant eam, & tunc redijt ad exercendum actum coniugalem. Ideo ſequitur.*

2 Proſpiciens Abi. &c. *id eſt, reddẽtem debitum vxori. Dictio enim Hebraica quę hic ponitur, æquiuoca eſt ad ludum & ad coitum, vt ſupra dictum eſt. 21. c. Et quod hic debeat accipi in ſecundo ſenſu, videtur per illud quod ſubditur.*

3 Perſpicuum eſt, quod vxor tua ſit. *Alij vero dicunt quod vidit eum amplexãtem vel oſculantem Rebeccam, quod non faciebant viri, niſi cum vxorib. proprijs.*

4 Cur mentitus, &c. *Non eſt mentitus, quia de cognatione ſua erat, vt patet ex prædictis de patre ſuo.*

5 Quare impoſuiſti nobis. *Imponere in vna ſignificatione idem eſt quod decipere, & tunc conſtruitur cum datiuo, & ſic accipitur hic, & eius ſupinum eſt impoſitum, ſed aliquando ſyncopatur & dicitur impoſitum, & inde dicitur impoſtor, id deceptor, cætera patent.*

6 Seminauit autem Iſaac *Hic probatur tempore proſperitatis, quia ex hoc inuidiam inſurgentem contra eum, & iniuriam patienter tolerauit. Et patet litera exceptis paucis uerbis.*

7 Et inuenit, &c. *ad oſtẽdendum, quod fuit ex ſpeciali dono Dei, quia ille annus non fuit fertilis. Ad quod denotandum ſignanter dicitur* in ipſo anno. Recede a nobis, quoniam potentior nobis factus es. *acſi diceret, ſi tu rebellares tu poſſes a nobis auferre ciuitatem, vel ſi ue nirent aduerſarij, poſſes te illis coniungere, & tradere eis ciuitatem & terram. hoc tamen dicebat motus inuidiæ ſpiritu, quo non poterat eius proſperitatem tam celerem uidere.*

✲ 1 E

MORALITER.

habere. Propter quod Pythagoras non dixit ſe eſſe ſapientẽ, ſed philoſophum, id eſt, ſapientiæ amatorem, φίλος quod eſt amor, & σοφός, ſapiens quod ſignificatur nomine ſororis, quę amabilis eſt, non tamen ſponſa.

4 *Proſpiciens Abimelech Palæſtinorum rex, &c.* Per quem intelligi põt ſummus pontifex habens regimen vniuerſalis eccleſiæ. propter quod dictos religioſos conſiderauit uacare ſtudio ſapientiæ, ideo dixit verbo mentis & oris.

5 *Perſpicuum eſt quod uxor tua ſit.* Per euidentiam enim doctrinæ apparuit ſapientiam ſponſam eorum eſſe. unde Papa Gregorius tertius beatum Antonium de ordine minorum qui diu ſapientiam ſuam celauerat, arcam teſtamenti vocabat:

† *Potuit coire quiſpiam, &c.* id eſt, ſapientiam in te latentem fœdare in ſuis deriſionib. propter exteriorem ſimplicitatem in victu & habitu.

† *Et induxeras, &c.* Magnum enim eſſet peccatũ ſi permitteretur contemni ſapientia pauperum. ideo ſequitur.

† *Qui tetige. &c.* id eſt ſuis deriſionib. & detraction. b. fœdauerit pauperis ſapientiam.

† *Morte morietur,* ſcilicet, culpę.

7 *Semina. autem Iſaac,* id eſt, pauper prędicator ſemen verbi diuini.

7 *Et inuenit in ipſo anno centuplum,* id eſt, fructum multiplicem animarum.

† *Benedixitque ei dominus.* Multiplicando numerum fratrum, & merita, & famam eorum.

✲ † Ob

A a *Ob hæc inuidentes,&c.* ISID. Iſaac Chriſtus, qui primū vult fodere puteos, quos foderant pueri patris ſui. Moſes enim putē legis fodit, Dauid, Salomon, & prophetę libros ſcripſerūt veteſtā. quos terrena & ſordida impleuerat Iudæorum intelligentia, quorum os cum vellet purgare, vt oſtenderet quæcunque lex & prophetæ dixerunt de ſe dicta eſſe, rixati ſunt Palæſthini.i. In dæi a regno Dei alieni, & diſceſſit ab eis. Nō enim poteſt eſſe cum eis, qui in puteis nolūt habere aquā, ſed terram. Et dicit eis. Matt. 23.d. *Ecce relinquetur vobis.* 4.5.d. Fodit ergo Iſaac, imo pueri eius puteum nouum.i. apoſtoli & euangeliſtæ, qui fodientes puteū nouū teſt. inuenerūt aquam ſalientem in vitā æternā. pro hiſquoque certat qui terrena ſapiunt, nec patiuntur noua condi, nec vetera purgari. Dicitur ergo ad eos Act. 13.g. *Quoniam indignos vos exhibuiſtis gratiæ Dei ex hoc iam ad gentes ibimus.*

Alios puteos fodit pro quib. rixatur cōtra ipſum

B

Hom. 52. ✻ CHRYS. Ita agere ſolet inuidentia, nō poteſt benigniter videre aliorum fœlicitate, ſed fœlicitatē proximi, ſuam putant infelicitatē, & tabeſcit bonis proximi, ut hic factum eſt.

b *Puteos,&c. obſtruxerūt,&c.* GREG. MORALITER. Sæpe cum verbis diuinis intendimus, dęmonū inſidias grauius toleramus quæ mēti noſtræ terrenarū cogitationum puluerē aſpergunt, vt intentionis oculos a luce intimę viſionis obſcurent. Nos enim puteos fodimus, cum ſcripturæ alta penetramus quos occultè allophili replent, qua terrenas cogitationes ingerūt & diuinę ſcientiæ aquam tollunt, vnde Pſal. 118.a. *Declinate a me ma. & ſcru. man. d.*

*autem

Gratiarū actio.

Lib. 7. c. 11. ✻ RVP. Poſtquā magnificentia nominis Chriſtiani Romanam quoq; cepit imperiū, & idola contēpta ſunt, inuidia ſuborta eſt hæreticorum, qui ut Philiſthim repleuerūt ſacræ ſcripturæ puteos. Vt non facile inuenire poſſet vbi eſt doctrina veritatis. Intantū vt diceret ipſe Abimelech, *Recede a nobis quoniam potentior nobis factus es.* Adeo nanque aucta eſt hæreticorum vis, ut regum quoq; & imperatorum corda obtineret, eorumq; gladiis vtens, penè atrocius quàm gentilis error in Chriſtianos deſæuiret. Rurſum, inquit, *fodit alios puteos, quos foderant ſerui patris illius Abraaham, & quos illo mortuo olim obſtruxerant Philiſtijm.* Semper enim quæcunq; hęreſis exurgat, ſemp Chriſtus præſto adeſt, & de ſuis aliquos præparat ſcientia, qui ſtare valeāt aduerſus hæreticos, & mera ſcripturarū veritate potare

C

ſitientes paruulos. *Appellauitq; eos iiſdem nominibus quib pater.* id eſt, eadem veritate, eodem ſpiritu veritatis fecit eos intelligere ſcripturas.

✻ ORIG. Vide etiam quia forte in vniuſcuiuſq; noſtrum anima eſt puteus aquæ viuæ, eſt quidā cæleſtis ſenſus, & imago Dei latens, & hunc puteum Philiſtini.i. aduerſæ poteſtates repleuerunt terra, id eſt, carnalib. ſenſib. & terrenis cogitationibus.

a Filij alieni. b Omnes ſcripturas quas ſcrutati erant, Moſes, Dauid, Salomon & alij.

a Ob hęc inuidētes ei Palæſthini, omnes puteos quos † a Dei quem ſignificauit Abraham.
b foderant ſerui patris illius Abraham, illo tempore † a Tollentes ſpiritualem intellectum carnalem ſuadentes.
obſtruxerunt, implentes humo: intantum vt ipſe † a Hoc factum eſt aliquando refrigeſcente charitate.
Abimelech diceret ad Iſaac. Recede a nobis, qm̄ † a Si vos perſecuti fueritis in vna ciuitate fugite in aliam. b Per curſum humanæ mortalitatis.
c potentior factus es valde. Et ille diſcedēs, vt veniret 1
d ad torrētē Geraræ †, habitaretq. ibi. Rurſum fodit 2 a Nouum teſtamentum, quod in patriarchis præfiguratum erat.
alios puteos, quos foderant ſerui patris ſui Abrahā, a Quod teſtamentum poſt paſſionem Chriſti occultauerunt allophilli.i. Iudæi.
& quos illo mortuo olim obſtruxerant Philiſtiim a Cum nouum teſtamentum in veteri oſtenditur & teſtimonium Moſi & prophetarum confirmatur, nec priorum authorum nomina mutantur.
Appellauitq, eos iiſdē nominibus, quibus ante pa a Apoſtoli b Alij in valle, ſed in valle non inuenitur puteus aquæ viuæ. Abundantia ſcripturarum.
ter vocauerat. Foderunt *in torrente, & repererunt 3 a Id eſt, Euangelicam doctrinam. b Id eſt, ſalientem in vitam æternam. c Quia Iudæi euangelicæ doctrinæ reſiſtunt, nec noua condi permittunt, nec veteri purgari voluit.
aquam viuā. Sed ibi iurgium fuit paſtorum Gera- 4
e ræ aduerſus paſtores Iſaac, dicentium: Noſtra eſt
f aqua. Quamobrem nomen putei ex eo quod acci Secundum.
derat vocauit calumniā. Foderunt *& alium. & pro
illo quoque rixati ſunt: appellauitq. eū inimicitias. a Quia poſtquam fides trinitatis per mundum cœpit prædicari, patientia ſanctorum victi ſunt aduerſarij eorum.
Profectus inde fodit alium puteum, pro quo non a Quia Iſaac, i. Chriſtus dilatatus eſt.
contenderunt. Itaque vocauit nomen eius latitu-
g do, dicens: Nunc dilatauit nos dominus: & fecit
h creſcere ſuper terram. Aſcendit autem * ex illo loco 5
in Berſabee, vbi apparuit ei dominus in ipſa nocte 6

c *Et ille diſcedens,&c.* HIER. Et abiit inde Iſaac & venit in Geraram vallem, & habitauit ibi. pro *valle*, *torrentem* habent in Hebręo. Nunquā enim Iſaac poſtquā magnus factus eſt habitare potuit in valle, ſed in torrēte. de quo ſcriptum eſt Pſal. 109.a. *De torrente in via bi.* de quo, Helias in tempore famis bibit, ſed quia non erat perfectus, vt Chriſtus, torrens ei aruit. Chriſtus vero etiam in torrente traditus eſt, dedicans regenerationē noſtram, & baptiſmi ſacramentum.

Hom. 13. Hoc Puteos ſaac [illegible]

Torrens

E

d *Fodit alios puteos,&c.* MORALITER. ISIDO. Iſaac apud alienigenam gentem puteos fodit, in quo monemur, ut in hac peregrinatione cogitationum profunda penetremus & quouſq; verę intelligentię aqua redeat, in quiſitionis manus ad exhauriēda cordis terrena nō torpeſcat. Allophili inſidiantes puteos replent, quia immūdi ſpiritus cum nos ſtudioſe fodere conſpiciunt, moleſtias tentationum cogitationibus ingerunt.

*qui Iſaac

c ✻ *Noſtra eſt aqua,&c.* RVPERTVS. Sic profecto hæretici ſacras ſcripturas, non quidem obſtruxerunt, ſed pro illis contenderunt, dicentes, *noſtra eſt aqua*, quod eſt dicere, noſtra ſacramenta vera ſunt ſacramenta, nos quod damus ſanctum eſt, vitale & viuificum, apud nos ſola eccleſia eſt.

F

f *Aduerſus pa.* HIER. Aquila & Symmachus *aduerſum & contrarium*, tranſtulerunt. Sed in Hebræo habetur *ſathana.* Vnde patet ſathanam contrarium interpretari.

g *Latitudo.* In Hebræo רחבת Rehobot, latitudines. Vnde probatur illud quod ſupra 10.b. dictum eſt. *Ipſe ædificauit Niniuen*, & rabooth. id eſt, plateas eius.

h *Nunc dila.&c.* Dilatatus eſt Iſaac, & repleuit omnem terrā ſcientia trinitatis, & in toto orbe latitudinem eccleſię collocauit prius tm̄ in Iudea notus & in Iſrael nominatus poſtea Pſal. 18.a. *In omnem terram exiuit ſonus eorum*, id eſt, apoſtolorū, qui per vniuerſum orbem foderunt puteos, & aquā omnib. oſten

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et ille diſcedens, *nolens contendere.*
a Vt veniret ad torrentē Gera.&c. *longās ſe a ciuitate. Sequitur.*
3 Foderunt in torrente. *Torrens enim eſt aqua currens ex deſcenſu pluuiarum, vel reſolutione niuium, quæ non continuatur, & adeo foderunt ibi, vt aquam ex pluuijs deſcendentem ibi retinerent ad conſeruandum tempore ſiccitatis.*
4 Et repererunt aquam viuam, *id eſt, quid melius quàm intenderent a principio foſſionis.*
5 Aſcendit autem ex illo lo.&c. *vbi manſerat pater ſuus, vt habetur, ſupra 21.c.*
6 Vbi apparuit ei dn̄s. *ad confortandum eum de iniurijs ſibi illatis.*
✻ 1 Noli

MORALITER.

† *Ob hæc inuidentes,&c.* qui interpretant̄ contendentes ore, & ſignificant clericos parum ſcientes, & ſacerdotes qui contendunt verbis ſine ratione.
† *Omnes pu.ob.* id eſt, corda fidelium ab amore fratrū pro uiribus retraxerunt, & etiam prælatos aliquos contra fratres excitauerunt, ideo ſubditur.
† *Intantum vt ipſe abi.p* quē ſignificant̄ plati a clericis excitati.
† *Diceret ad Iſaac.* per quem fratres ſignificantur.
† *Recede a no.* ſuam poteſtatem fratrib. denegando vel reſtringendo, vel uſurpationem poteſtatis indebitę eis irrogando ideo ſubditur,
† *Quoniam po.no.fa.es.* id eſt, fieri velles.
1 *Et il. diſcedens.* quia fratres debent patienter audire talia, & quantum poſſunt bonis ſpiritualib. intendere, propter quod ſubditur, ꝙ Iſaac tres puteos fodit, per quos ſignificantur prędicatio, confeſſio, lectio, & vt dicitur in textu, *Pro duob. primis contenderunt paſtores*, id eſt, aliqui curati ſacerdotes inhibendo fratrib. ne in ſuis eccleſiis prędicarent, & in ſuis parochianis, ne pro cōfeſſione ad fratres recurrerent. Pro tertio vero. ſ. pro lectione nondū contenderunt, ſed ad ſcholas fratrū aliqui veniunt, propter quod plurimi prelati vitam fratrū & doctrinā conſiderantes receperunt eos in gratiam, ꝙ ſignificatur per ipſius Abimelech cum Iſaac fœderationē. cū ſubditur

dicens: Ego ſum Deus Abraham patris tui : Noli 1
1 metuere, quia + tecũ ſum:+ Benedicã tibi, & mul 2
tiplicabo ſemẽ tuum, propter ſeruũ meum Abra-
hã. Itaque ędificauit ibi altare, & inuocato noĩe 3
Dñi, extendit tabernaculum, præcepitque ſeruis
a ſuis, vt foderent puteum. Ad quem locum, cũ ve- 4
In Hebręc ſermone amicorum eius collegium.
b niſſent de Geraris, Abimelech & Ochozath ami- 5
cus illius, & Phicol dux militũ, + locutus eſt eis I-
ſaac: Quid veniſtis ad me: hoĩem, quem odiſtis, & 6
expuliſtis a vobis? Qui rñderunt. † Vidimus tecũ 7
eſſe dñm, & idcirco nunc diximus: ſit iuramentũ
inter nos, & ineamus fœdus, vt non facias nobis 8
quicquam mali: ſicut & nos nihil tuorum attigi- 9
mus, nec fecimus quod te lęderet: ſed cũ pace di-
miſimus auctum benedictione dñi. Fecit ergo eis 10
conuiuium. † Et poſt cibum & potum, ſurgentes 11
mane iurauerunt ſibi mutuo: dimiſitq; eos Iſaac
c pacifice in locũ ſuum. Ecce aũt venerunt in ipſo 12
die ſerui Iſaac, annunciantes ei de puteo, quẽ fo-
derant, atq. dicentes: Inuenimus aquã. Vnde ap- 13
pellauit eum abundantiã: & nomen vrbi impoſi-
tum eſt Berſabee vſque in pñtem diem. Eſau vero 14
quadragenarius duxit vxores: Iudith filiam Beeri
Hethęi, & Baſemath filiam Helon eius loci: quæ
ambæ offenderant animum Iſaac & Rebeccæ.

A oſtenderunt. Matth. 28. d. *Baptizantes omnes gentes in nomine pa. & fi. & ſpiritusſancti.* Puteos Abraham quos aperuit ſic uocauit ſicut pater eius. Moſes enim & prophetę apud nos ſuis nominib. appellantur, nec horum mutantur uocabula puteorum.

a *Ad quem locum, &c.* HIERO. Abimelech non ſemp pacẽ habet cum Iſaac, aliquando diſſidet, aliquando pacem requirit. Et ſignificat ſtudioſos & ſapientes ſæculi, qui per eruditionẽ Philoſophiæ multa de veritate conprehenderũt. Hic autẽ Iſaac (qui verbum Dei ſignificat) nec ſemper in diſſenſione eſt, nec in pace. Philoſophia enim diuinæ legi nec in omnib. contraria eſt, nec in omnibus cõſonat. Multi enim Philoſophorum vnum Deũ qui cuncta creauit, ſcribunt. Aliqui vero etiã addiderunt quod per verbũ ſuũ cũcta fecerit & regat, & B verbũ Dei ſit quo cũcta moderentur, in quo & euangelio conſonant. Moralis vero & phyſica phyloſophia pene omnia quę noſtra ſunt ſentit, diſſidet vero cum dicit materiã eſſe coæternã Deo, & negat Deum curare mortalia, dicens prouidentiã eius ſupra lunaris globi ſpacia cohiberi & quod vitas naſcentium ſtellarum curſibus pandat, & cum dicit mũdum perpetuũ & nullo fine claudendum, & alia plura ſunt in quibus nobiſcũ Philoſophi diſſident vel concordant.

Cõlatur ipſ Iſaac Des. Abimelech Deũ [...]nucat. — eis. Nihil tuo rum attigi mus, non [...] — 21. q. 1. c. [...]imbet. — abundan[tia], i. ſbea. — iuramẽ[tum].

✲ PHILO IVDAEVS Ad quem locum cum veniſſent, non tam vt ſocietatem inirent, quam vt ſpecularentur hominis opes, parati quidẽ ad bellum, ſi tenuem inueniſſent, ad fœdus, ſi potentem. Qui nunc dicuntur Philiſtæi, ſacra ſcriptura modo Chananæos, modo Cappadocas uocat.

HIERO. Pro *Ochozath* pronubo, in *Hebræo* habetur *collegium amicorum eius*, vt tam hominem ſignificet quam amicorum C turbam, quæ cum rege venerat, in quib. fuit Phicol princeps exercitus illius.

b *Abimelec*

b *Abimelech & Ocho. &c.* ISID. Duo cum Abimelech venerunt D Ochozath gener, & Phicol dux exercitus eius. Ochozath tenens. Phicol interpretaturos omniũ. Abimelech pater meꝰ rex. hi tres imaginem philoſophiæ totius tenẽt, q̃ in tres partes diuiditur, Logicam, Phyſicã, Ethicam. i. rationalẽ, naturalem, moralẽ. Rationalis eſt, quæ Deum patrẽ omniũ cõfitetur, vt eſt Abimelech. naturalis quæ fixa eſt, & tenet omnia velut naturę ipſius viribus nitens, quam profitetur Ochozath, qui dicitur tenens. Moralis quæ in ore eſt omnium, ad omnes pertinet & pro communium ſimilitudine præceptorum verſatur ĩ ore omnium, quẽ ſignat Phicol, qui interpretatur os omnium. hi ergo omnes his eruditionibus inſtructi, ueniunt ad legem Dei dicentes. *Vidimus Deum eſſe tecum, &c.* Benedictionem poſtulant nõ retributionem. vnde ſequitur, *fecit ergo eis conuiuium.* Qui enim verbũ miniſtrat, ſapientibus & inſipientibus debitor eſt.

c *Ecce autem uenerunt:* HIER. Neſcio quomodo in LXX. *& uenerunt pueri Iſaac nunciantes ei de puteo quem foderunt, & dixerunt ei, non inuenimus aquã, & vocauit nomen eius iuramentum.* Quę enim etymologia eſt, propterea vocari iuramentu, quia non inuenerunt aquam? Et è contrario in *Hebræo*, cui interpretatiuni Aquila conſentit & Symmachus, hoc ſignat quod inuenerunt aquam, & propterea appellatus ſit puteus ipſe ſatietas, & ciuitas Berſabee. i. puteus ſacietatis. Licet enim ſupra ex uerbo iurationis, vel ex ſeptenario ouiũ numero, ꝙ Sabee dicit, aſſeruimꝰ Berſabee appellatã, tñ nunc ex eo ꝙ aqua inuẽta eſt, Iſaac ad nomẽ ciuitatis alludẽs declinauit paululũ literã & pro ſtridulo Hebręorum Schin, a quo Berſabee incipit, Gręcũ Sigma. i. Hebręorũ Samech poſuit. Iuxta allegoriam quoque poſt tantos puteos in ſinẽ virtutum, non congruit vt Iſaac aquam nõ inueniret. F

☞ CAP.

Diuiſio Philoſop. — ✲ Timetr. ✲ Ego ✲ Ex — Iudic. 11. a — Abimile. init fœdus cum Iſaac — E — in q. ſuper Geneſ. — Bigamia Eſau. — Offenderant aĩum irritabant ſpiritum, vel inobedientes, erant ſpiritui.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Noli metuere, &c. *ad te protegendum.*
2 Benedicam tibi, *in temporalibus bonis & ſpiritualibus multiplicando.*
3 Itaque ædificauit ibi altare, *ad reddendum gratias domino de ſua conſolatione & promiſſione.*
4 Ad quem locum, &c. *Hic probatur de manſuetudine & fidelitate, quia propter iniurias ſibi illatas non dimiſit cum iniuriantibus ſibi amicitiæ fœdus inire.*
5 Abimelech. *patet quod ſecundum tranſla. noſtram, Ochozath eſt hic proprium nomen vnius hominis. Hebræi autem dicunt quod eſt nomen cõmune & ſignat cõgregationẽ, unde litera eorũ eſt.* Abimelech & cõgregatio amicorũ eius, *qa adduxerat ſecũ aliquos de amicis ſuis.*
6 Quid ueniſtis, &c. *Licet Iſaac non intenderet fœdus renuere, tamẽ voluit iniuriam ſibi factam eis oſtendere.*
7 Qui reſponde. &c. *per hoc quod tam cito te multiplicauit in bonis.*
8 Et ineamus fœdus, &c. *Nec per teipſum inferendo, nec noſtros, aduerſarios adiuuando.*
9 Sicut & nos, &c. *In hoc reſponderunt ad hoc quod dixerat Iſaac, quia veniſtis ad me hominẽ quem odiſtis & expuliſtis, acſi diceret, licet emiſerimus te de ciuitate, tamen nihil abſtulimus a te, nec aliud nocumentum intulimus tibi.*
10 Fecit ergo, &c. *curialiter recipiendo eos.*
11 Surgentes mane, &c. *ſ. ſaliua ieiuna propter reuerentiam iuramenti.*
12 Ecce autem, &c. *præceperat enim eis ante iuramentum fodere puteum, ſed annunciauerunt ei poſt iuramentũ factum de aqua inuenta.*
13 Et nomen, &c. *Prius erat ei impoſitũ, ſed tunc fuit iterum de nouo cõfirmatũ. Ad cuius intellectum cõſiderãdum ꝙ* באר *in Hebræo idem eſt ꝙ puteus.* שבע *autem ſignat ſeptem, & iuramentum, & ſocietatẽ. Et ex iſtis trib. ſignificationib. locus ille ubi erat puteus uocatus eſt Berſabee. Primo ꝑꝑ ſeptem agnas, quas ibi ſtatuit Abrahã, ut habetur ſup. 21. c. Item ꝑꝑ iuramentum quod factum eſt ibi inter ipſum & Abimelech. Item ꝑꝑ hoc quod Iſaac uocauit illum puteum abundantiã, ut hic habetur, quod ſonat idem quod ſatietatem. Et ſi cõtra hoc arguatur quod non uidetur eſſe idem puteus hic de nouo factus, & qui fuerat tempore Abrahæ; dicendum quod imo, quia ſicut habetur in hoc cap. Paleſtini obſtruxerant puteos quos foderat Abraham implentes eos terra, & Iſaac iterum fodit eos, & iſte fuit vnus ex eis.*
14 Eſau uero. *Hic probatur patientia Iſaac reſpectu propriæ familiæ, in hoc quod Eſau abſque conſilio patris & matris, accepit duas uxores de genere Ethæorum, quæ offenderunt animos Iſaac & Rebeccæ.*

MORALITER

8 *Ineamus fœdus, &c.* Et ſperamus quod adhuc maiorem gratiam prælatorum inueniemus domino concedente.

In c. 26. ubi dicit in poſtil. Bñdicẽt in ſemine tuo oẽs gẽtes terrę

ADDITIO II.

In hoc loco ubi dicitur: Benedicentur in ſemine tuo, *ponitur in Hebraico uerbum benedictionis oĩno ſimile quod ponitur ſup. c. 22. quod quidẽ uerbum ſecundũ Hebraicã ueritatẽ intellectũ ſignificat, ꝙ ille in quo alij benedicentur ſit cã principaliter effectiua benedictionis, quod nulli puræ creaturæ conuenit prout ibi fuit expoſitum, & ideo nullo modo põt intelligi, niſi de Chriſto. Et ꝙ hæc promiſſio ſit oĩno cõformis promiſſioni factæ Abrahæ in immolatione Iſaac, ſup. 22. c. et in ea fundatur, inſinuat in trib. Primo cũ præmittit intentioni primi iurũ. ſ. facti tẽpore immolationis. & hoc cũ dicit.* Cõplens iuramẽtum quod ſpopondi Abrahæ patri tuo, &c. *Secundo quia cũ reddit rationem huius*

A iūs m. ...ral prā ... ſi, ſubdit. eo ꝙ obedierit Abraham voci meæ, quod ... rationi reddit tempore prædicti iuramenti. Ibi ... ſuit Abrahæ, eo quod obediſti voci meæ. Tertio quia hic non dicitur, Et benedicētur in te, & in ſemine tuo, ſicut ſupra dixerat ca. 12. ſed dixit Benedicentur in ſemine tuo, ſicut in ca. 22. & in alijs authoritatib. eiſdem correſpondentibus prout dictum fuit in additione ſupra eo. cap. 22. vnde hic non habet locum expoſitio Hebræorum, vt largius fuit expoſitum in additione prædicta.

In eod. ca. 26. vbi dicitur in poſtil. Vidit eum iocantem cum Rebecca. D

A D D I T I O I I.

In hoc loco in Hebraico ponitur hæc dictio מְצַחֵק mezahek omnino ſimilis illi quæ poſita fuit ſupra cap. 21. cū de Iſmael agretur, quæ quidem dictio li et habeat plura ſignificata (ſignificat enim riſum, gaudiū, & ludū, ſimiliter & deriſionē,) ... quā iñ ſignificat coeuntē, vt in additione ſup. prædictio c. ſuit dictum, vñ tranſlatio nr̃a ſe bene hēt q̄ dicit: Vidit eū iocātē. & dēt exponi, put in poſtilla in ſecunda expoſitione.

C A P V T X X V I I.

Myſtice. Ex Hieronymo epiſtola ad Damaſū.

a Senuit autem. HYPPOL. MAR. Iſaac portat imaginē Dei patris Rebecca ſpiritusſancti, Eſau populi prioris & Zabuli, Iacob eccleſię & Xp̄i. Seneci⁹. Iſaac cōſumationē mūdi. Oculi caligātes periiſſe fidem de mūdo, & religionis lumē neglectū eſſe ſignificant. Quia filius maior vocat acceptio eſt legis Iudęorū. Quia eſcas eius & capturam diligit pater, hoēs ſunt ab errore ſaluati, quos p doctrinam iuſt⁹ quiſq; venatur. ſermo Dei repromiſſionis benedictio, & ſpes regni futuri, in quo cū Chriſto ſunt regnaturi, & verum ſabbatū celebraturi? Rebecca plena B ſpiritusſancto, ſciens ꝙ audiſſet antequam pareret, *quia maior ſeruiet minori*, hęc formā gerit ſpiritusſancti, quæ ꝙ futurum eſſe nouerat in Chriſto, ante meditabitur in Iacob, loquitur ad filium minorem. *Vade ad gregē affer et mihi duos hædos optimos*, præfigurās carneū ſaluatoris aduētum, in quo eos liberaret q peccatis tenebantur obnoxii. Hędi enim vbiq. peccatores ſignificant. duo afferri iubētur, vt duorū populorū aſſumptio ſignificet. Teneri, ſcilicet, & homini, & docibiles, ſcilicet, & innocētis animę. Stola Eſau eſt fides, id eſt ſcripturę Hebręorum q̄ illis primo datę ſunt, quib. populus gētiliam poſteā indutus pelles circūdatę brachus eius peccata vtriuſq. populi, quæ Chriſtus in extenſione manuū cruci ſecū affixit, Ipſe enim in corpore ſuo, nō ſua, ſed aliena peccata portabat.

b *Vocauitque Eſau*. ISID. Eſau venator & agricola. Iacob vero ſimplex habitabat in tabernaculis. Eſau populum Hebraicū,

Allegoriç. Iacob gentilem populum ſignificat. Iſaac vero Deum, q vtrunque populum, illum per legem, iſtum per fidē ſibi filios fecit. Eſau agricola erat, quia Iudæus p terrenis Deo ſeruiebat, cui

C nō eſt dictum, vt eſſet paup ſpiritu mitis, pacificus, miſericors, perſecutionē patiens, vt copioſam mercedē haberet in cœlis. Sed Si cuſtodieritis mandata mea dabo vobis pluuias temporib. ſuis, &c. quæ pertinent ad carnis delitias. Fuit ēt venator, quia per effuſionē ſanguinis arietum, & uitulorum & hircorū Deum placabat. *Iacob ſimplex habitabat in tabernaculis*: quia electi de gentibus fide, & voluntate Deo placere ſtuduerunt. Per tabernacula diuerſas por orbem eccleſias, vel diuerſos ordines intelligimus.

c *Sume arma*, &c. Iſaac diligebat Eſau, qa de venatione eius veſcebat̄ Rebecca diligebat Iacob, Iſaac Deū: † Rebecca autē præſciētiam Dei figurat, qua diligebat De⁹ populū Iudęorū, eo ꝙ aſſidue eorum oblationib. placabat̄. Sed præſciēs populum gentium multo maiorē futurum p p̄ſciētię ſuę gratiā ampli⁹ diligebat Eſau ī venatione morāte, vt de agreſtib. animalib. cibos patri exhiberet, & bñdiceret, mater Iacob ad bñdictione percipiendā patri applicuit, qa adhuc Iudæi in legalib. morantur, & ad fidē Chr̄i tarde occurrunt mater gratiā, gentiles fidē auidè ſuſcipiētes ad percipiēdā benedictionē Iudęis debitā obtulit. Qualiter autē bñdictionis donum p. meruerīt teſtātur opera Iacob, quæ p benedictione ſuſcipienda geſſit.

✲ THEODORET. Iſaac benedictionē filio cōferre volebat, qa primogenitus erat. Primogeniti vero, & primi & duplicē patrimonij partem ſortiebantur. Auxit etiā patris amorem filii obſequium, cuius venatione paſcebatur.

✲ PHILO HEBRAEVS. Iſaac cum duos filios haberet, vnū bonum, alterum peccatorem, peccatorem tamen benedicere voluit, non quia illum bono præferret, ſed quia nouerat bonum bonitate propria ſibi ſatis auxilio fore.

d *Dixit filio ſuo iacob, Audiui patrem, &c.* Per duos hœdos, confeſſionum peccatorum gentilis populi, & pœnitentiam poſſumus accipere. Hœdi optimi, quia confeſſio peccatorum, & pœniten-

C A P. X X V I I.

a Conſummationem orbis oſtendit. b Deus pater. c Fides de mundo periit & lumen religionis.

Senuit autem Iſaac, & caligauerunt oculi eius, & videre non poterat, vo-
a Ad accipiendum legem. Populum priorem.
cauitq. Eſau filium ſuū maiorem, & dixit ei: Fili mi. Qui reſpondit.
b Adſum. Cui pater: Vides, inquit, ꝙ ſenuerim: & igno
c rem diem mortis meæ: Sume arma tua, pharetram,
a Homines ab errore ſoluendos iuſtus venator docendo.
& arcum, & egredere foras. Cumque venatu aliquid apprehenderis, fac mihi inde pulmētum, ſicut velle me noſti, & affer vt comedam, & benedicat tibi ani-
a Præſcientia. Patientia. Spiritusſanctus.
ma mea, antequā moriar. Quod cum audiſſet Rebecca, & ille abiiſſet in agrum, vt iuſſionem patris exple-
a Quia audi erat antequam pareret, maior ſeruiet minori.
d ret, dixit filio ſuo Iacob: Audiui patrem tuum loquentem cum Eſau fratre tuo, & dicentem ei: Affer mihi de venatione tua, & fac cibos, vt comedam, & benedicam tibi coram domino antequam moriar. Nunc ergo fili mi, acquieſce conſiliis meis, & pergēs
a Peccatores de duobus populis. b Docibiles.
ad gregem, affer mihi duos hœdos optimos, vt faciā ex eis eſcas patri tuo, quibus libenter veſcitur. Quas cū intuleris & comederit, benedicat tibi priuſquam moriatur. Cui ille reſpondit: Noſti, quod Eſau frater
a In Hebręo Seir, vnde poſtea montes Seir dicti ſunt, & regio in qua verſabatur.
meus homo piloſus ſit, & ego lenis. Si attrectaue-

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XXVII.

1 Senuit autem Iſaac. *Hic conſequenter deſcribitur ordinatio ſuæ poſteritatis præponēdo vnū alteri, & quia hoc fiebat p benedictionē, iō diſpoſitio ad benedictionē primo deſcribitur ſecūdo forma benedictionis ſubiūgitur, ibi: ...* ſenſit. *Diſpoſitio autē iſta per tria declaratur primo per patris expreſſionē ſecundo per matris reuelationē, ibi*, quod cum audiſſet Rebecca, *tertio, per filij præparationē, ibi*, Abiit & attulit. *Circa primum dicit*. Senuit autem Iſaac. *Appropinquabat enim terminus vitæ ſuæ. & ideo tempus erat ordinandi de ſua poſteritate;*

2 Sume ar. &c. *quia plus recipiens benedictionem debebat prius patri facere obſequium & ſeruire in menſa, & patet litera.*

3 Quod cum au. Rebec. *Hic conſequenter deſcribitur diſpoſitio Iacob ad benedictionem per reuelationem matris reuelantis ipſi Iacob verba patris, ut benedictio illa ad Iacob transferretur, quia ſciebat quod ei debebatur, vt ſupra dictum eſt. 25. cap.*

4 Et pergens, &c. *quia erat ſatis prope & inde poterat habere cibum ante reditum Eſau.*

5 Noſti ꝙ Eſau. *i. per totū corpus ad modū pellis hiſpidus. vt ſupra dictum eſt, 25. c. ideo per hoc timebat deprehēdi a patre & ſic maledici.*

M O R A L I T E R.

1 *Senuit autem Iſaac, &c.* Per quē ſignificatur bonus prælatus, eo ꝙ Abrahā fuit patriarcha. *Dicitur tñ caligās oculis*, eo ꝙ bonus p̄latus aliquādo donis & verbis adulantium decipitur. Vñ dicitur ꝙ aliqñ bon⁹ dormitat Homer⁹ Exēplum de Dauid q verbis & factis adulatoriis Sibę ītātum decept⁹ fuit, ꝙ medietatē hr̄ditatis Miphiboſeth ſibi dedit. 2. Reg, 19. c. Et ſic cōtingit quod aliquando prelatus, deceptus ſtudet ad promotionē malorum in præiudicium bonorum, ꝙ notatur cum ſubditur. † *Vocauitq; Eſau, &c.* ad hoc enim eum vocauit, vt benedictionem ipſi Iacob debitam ſibi daret.

3 *Quod cum audiſſet Rebec.* per quā ſignificatur eccleſia prelati ſpōſa, propter quod exēplo Rebeccæ dēt modos & vias quærere quib. impediātur promotiones iniuſtæ & indignæ & fiāt iuſtæ & bonę, ſicut Rebecca benedictionem Eſau prudenter impediuit, & ſic Iacob illam accepit, & cum bonus prelatus hoc aduertit, ſibi nō diſplicet, ſed magis placet propter quod Iſaac aduertens domini voluntatem, benedictionem Iacob non reuocauit, ſed magis cōfirmauit dicens, Benedixi eī, & erit benedictus.

& pœnitentia valde eſt Deo acceptabilis, vnde Luc. 15. b. *Gaudium erit in cælo ſuper vno peccatore pœ. &c.* Per vnū peccatorem populū gentium, per nonaginta nouem iuſtos Iudæos intelligit qui ſibi videbāt iuſti in obſeruantia legis. vnde Luc. 16. d. *Vt quid iuſtificatis vos coram hominibus, &c.* qui imperfecto numero ponuntur, quia nullū ad perfectum adduxit lex.

✲ PROCOPIVS. Ex apparatu huius cœnæ coniicere poſſumus magnitudinem et corporis naturalem ſanitatē qua viguit Iſaac. Nam ſi in ſenectute obſonio vtebatur duorum hœdorum, & interim prædicatur temperās, cedo, qualis erat in iuuentute.

a *Parauit illa cib.* ISID. Per delectabiles eſcas quæ de hædis præparantur Iſaac, intelligimus pœnitentiæ opera, de quibus dicitur Matt. 3. b. *Facite fructus dignos pœnitentiæ.* Veſtes valde bonæ, quas Eſau, id eſt, Iudęis domi reliquerat, optima legis præcepta (verbi gratia) *Diliges dominum Deum tuum, &c.* Et alia ſine quibus nemo poteſt eſſe iuſtus. Has Iudæi domi, id eſt, in vete. teſt. reliquerant, quia ſeruare nolebant. His gētilis ornatus, ad Deū patrē cum cibis bonorum operum perrexit. cū cibis autem panes obtulit, per panes ſæpe verbum Dei intelligimus. Bene autem ad Deū cum cibis bonorū operū pergit, qui alios quoſcūq; poteſt, ad bona opera monere non deſinit. Mater hœdinis pellibus manus Iacob & colli nuda ꝑtexit. Pellis enim cū ab hœdo ſubtrahitur, remanet caro vnde cibus delectabilis conficit, & cum a peccatore vitia detrahunt, bonum naturæ, cum ratione apparet, quæ ſi fide coquāt delectabiles cibi ex bono naturæ Deo perperantur. Per collū in quo ſuperbia apparet, mētis elatio ſignatur. Per manus opera. Collū hœdinis pellibus circūdat qui ad elationem deponendam & humilitatis cuſtodiam habendam, peccata præterita ante oculos mentis ſæpe producit.

b *Et ue. Eſau.* HIERO. & in hoc loco tradunt Hebræi primogenitos functos officio ſacerdotum, & habuiſſe veſtimentū ſacerdotale, qui induti victimas offerebant antequam Aaron in ſacerdotium eligeretur.

✲ c Ego

rit me pater meus, & ſenſerit, timeo *ne putet me ſi-
bi voluiſſe illudere, & inducat ſuper me maledictio
nem pro benedictione. Ad quē mater, In me ſit, ait, 1
iſta maledictio fili mi, tantum audi vocē meā, & 1
perge, affer, quæ dixi. Abiit & attulit, deditq; matri. 2
a Parauit illa cibos, ſicut nouerat velle patrē illius, & 3
a ¶ Fide & ſcripturis Hebræorum.
b veſtibus Eſau * valde bonis, quas apud ſe hēbat do- 4
a ¶ Peccata vtriuſque populi, quæ Chriſtus extenſis manibus ſecum affixit cruci.
mi, induit *eū, pelliculaſq; hędorū circundedit ma- 5
nibus, & colli nuda protexit. Deditq; pulmentū, &
panes quos coxerat, tradidit. * Quibus illatis dixit:
Pater mi. At ille r̄ndit: Audio. Quis es tu fili mi? †
c Dixitq; Iacob: Ego sū Eſau primogenitus tuus: Feci 6
ſicut p̄cepiſti mihi: Surge, ſede & comede de vena-
tione mea, vt benedicat mihi aīa tua. Rurſum Iſaac
a ¶ Velocem fidem credentium miratur.
d ad filiū ſuū: Quomodo, inquit, tā cito inuenire po-
a ¶ Etiam mundi conuerſionem deſignat.
tuiſti fili mi? Qui r̄ndit: Voluntas Dei fuit, vt citò 7
mihi occurreret, quod volebā. Dixitq; Iſaac: Acce- 8
de huc, vt tangā te, fili mi, & probē vtrū tu ſis filius
meus Eſau, an non. Acceſſit ille ad patrē, & palpato
eo, dixit Iſaac: Vox quidē, vox Iacob eſt, ſed manus, 9
e manꝰ ſūt Eſau. Et nō cognouit eū quia piloſę manꝰ 10
ſimilitudinē maioris expreſſerāt. B̄ndicens ergo illi, 11
ait: Tu es filius meus Eſau? Reſpōdit: Ego ſum. At 12

D c ✲ *Ego ſum Eſau primogenitus tuus.* GLOSSA GRAECA. Eſau ſeipſum Iacob appellat, quia primogenituram ab Eſau lentis edutio emerat.

✲ AVGVSTINVS. Iſte dolus Iacob ne putaretur fraudulentus dolus, & non in eo magnæ rei myſterium quæreretur, ſuperius prædixit ſcriptura, *Erat autē Iacob homo ſimplex habitans in tabernaculis,* Quis eſt in iſta b̄ndictōe pcipienda dolus hominis ſine dolo? Quis eſt dolꝰ ſimplicis, Quę fictio nō mentientis, niſi ꝓfundum myſterium veritatis.

li. 16. de ciuita. c. 37.

* Timeo ne putet, putabit. Inducat: Inducam. Iſta tua.

✲ PROCO. Fraudulētiæ crimē qs obiiciāt Iacobo, ſi nō mētiatur id quod accidit ſecūdū diuinę prouidentiæ tenorem. Verū prouidētia huc reſpicit, ne indignis dentur honeſta. Sic dicat explorator cōprehēſus ab hoſte, non ſū hoſtis, ſed trāſitiōem facio, & ad vos trāſfugio. Nihil obſtat quī rex aliquādo poſſit aſſumere habitū hominis priuati vt efficiat, quæ exiſtimat in rem ſubditorum fore.

* Filii ſui maioris.
* Eū Iacob
Colli nuda protexit, leuitatem colli eius.
* In manu iacob filii ſui.
† 22. q. 2. c. quæritur. Quibus illatis, & venit ad patrē ſuum.
E

d *Quomodo in. &c.* HYPOL. Quęrit Iſaac a Iacob, cur tā citio venerit, admiratꝰ. ſ. velocē credētiū fidē. Cibi delectabiles offerūtur qa hoſtia Deo placēs, ſalus peccatorū. Quia poſt eſum ſequit benedictio: & eiꝰ odore perfruitur, virtutē reſurrectōis & regni apertè pronūciat. Ecce odor filii mei ſicut odor agri pleni. hæc eſt b̄ndictio. Odore nominis Chriſti, ſicut ager mūdꝰ implet. B̄ndictio eſt de rore cęli: i. pluuia diuini verbi, & de pinguedine terræ. i. cōgregatione populorū, multitudine frumēti & vini, hęc eſt multitudo quā colligit de ſacrō corporis & ſanguinis ſui. Illi ſeruiūt populi. i. gētiles cōuerſi. Ipſū adorāt tr. b. populi ꝑ circunciſiōē cōuerti credentes. Ipſe eſt dn̄s fratrū ſuorū. i. Iudęorū. Ipſum adorant filii matris eius, quia ſecundū carnē natus eſt ex ea. ipſū qui maledixerit, maledicetur, & q benedixerit, benedicetur. Chriſti ex ore populi patrem ignorantis benedicitur, id eſt, veraciter dicitur, ſed a Iudæis alius benedici putatur qui errantibus expectatur.

F Epiſt. ad Damaſū.

c ✲ *Et non cognouit eum. &c.* HIERONIMVS. Non mirū quod vir iuſtus aliquid ignorauerit, & contra voluntatē ſuam fecerit.

NICOLAVS DE LYRA.

1 In me ſit, &c. fili mi. *nunquam accidet hoc, cōfidebat enim quod Deus aliter diſponeret: vt verbum ſuum impleret.*

2 Abiit & attu. *Hic conſequenter deſcribitur diſpoſitio ad benedictionem per præparationem filij quę quidem præparatio fuit in cibi offerendi decoctione, cum dicitur.*

3 Parauit illa ci. &c. *ſecundo in filij compoſitione, cum dicitur.*

4 Et veſti, &c. *Sicut enim ſupra dictum eſt. cap. 14. vſque ad legem datam tempore Moſi primogenitꝰ erant ſacerdotes, & ideo habeant veſtes ſpeciales precioſas & odoriferas, quibus induti in magnis ſolennitatibus offerebant oblationem domino.*

5 Pelliculaſq; he. cir. ma. *fecit enim quaſi chirothecas: ut apparentur figuræ manus.*

6 Ego ſum Eſau primo. tuus, *Ra. Sa. vt excuſet* Iacob *de mēdacio ſic pūctuat hanc literā.* Ego ſum. *ſ. qui apporto tibi cibū. Sed* Eſau eſt primogenitus tuus. *ſed iſte manifeſtè corrumpit ſenſum, nec tamē ꝑ hoc habet intētum, quia quacūq; arte verborū aliqs fallat aliū, a mēdacio nō excuſatur ſ'm Aug. & ideo aliter dicitur & melius. Licet enim* Iacob *nō eſſet Eſau in perſona, erat tamen in officio & dignitate, quātū ad ius primogenituræ vt ſupra declaratū eſt. Et ex hoc debebat ſibi benedictio, & ideo q̄n dixit,* Ego ſum Eſau primogenitus. *ſ. quātum ad dignitatē primogenituræ verum dixit, qa ſic quæſtio Iſaac debebat intelligi quia q̄rebat de eo cui benedictio debebatur, ꝑpter quod nō decepit patrē, licet pater nō ſic intellexerit, et tali modo loquēdi vſus ē ſaluator Matt. 11. d. de* Ioāne. Ipſe eſt Helias, *& ſic etiā exponēda ſunt alia verba Iacob, in quibus loquitur tanquam eſſet Eſau & fa etus. Sciēdum tamē quod nō videtur mihi magna neceſſitas excuſandi patres vo. te. a mendacio maxime officioſo, ſicut hic & pluribus alijs locis, q aa certum eſt quod apoſtoli fuerunt multo perfectiores eis, & tamen nō fuerūt immunes a peccato veniali, vnde dicit* Ioan. *in* 1. *Canonica.* 1. *cap.* Si dixerimus, quia peccatū nō habemus, noſmetipſos ſeducimus. *& multo minus patres ve. te. fuerunt immunes a peccato veniali maxime quia plures eorum leguntur peccaſſe mortaliter & enormiter: ſicut Dauid in adulterio Berſabeæ, & homicidio Vriæ, patriarchę etiā ex odio & inuidia vendiderunt* Ioſeph *fratrem ſuum in Aegyptum.*

7 Voluntas Dei fecit, &c. *quia ex ordinatione diuina mater miſit eum ad gregem, vnde cito poterat habere cibum pro patre:*

8 Accede huc, & tāgam te, &c *Quia non cognoſcebat eum per uiſum voluit eum probare, & cognoſcere per tactum.*

9 Vox quidem, &c. *Licet enim caligaſſent oculi eius, & videre non poſſet: tamen clare audiebat, & ad vocem videbatur Iacob: ad tactum Eſau, veruntamen quia ſenſus tactus in hominibus certior eſt, quam ſenſus auditus, quia homo in tactu excellit omnia animalia, vt dicitur. 3. de anima. In auditu autem excellitur a multis animalibus, ideo iudicauit magis ſecundum tactum quam ſecundum auditum.*

Tactus ſecūdū Philoſophū.

10 Et non co. &c. *in probatione per ſenſum tactus.*

11 Benedicens ergo illi, *id eſt, benedicere volens.*

12 Ait: tu es filius meus Eſau. *Hoc nō interrogabat quaſi amplius*

✲ dubitans

A rit. Nullus enim homo excepto eo, qui ob noſtram ſalutem carnem eſt indutus humanam plenam habuit ſcientiam, & certiſſimam veritatem. Denique Paulus ex parte cognoſcit, & ex parte prophetat.

D pulus prophetię miſteria accepit: ſed cæcos oculos in contẽplatione tenuit, quia præſentem nõ vidit, de quo multa in futuro præuidit. Ante ſe enim poſitum cernere non valuit, cuius aduentus potentiam longe ante nunciauit.

a Cibus Deo placitus eſt peccatorum ſalus.
ille; † Affer, inquit, mihi cibos de venatione tua fi-
a li mi, vt benedicat tibi anima mea. Quos cũ obla-
tos comediſſet, obtulit etiam vinum. Quo hau-
a Reconciliationem mundi ſignificabat, quam deſiderabat eccleſia dicens: Cantic. 1.a. Oſculetur me oſculo oris ſui.
ſto, dixit ad eum: Accede ad me & da mihi oſculũ
fili mi. Acceſſit, & oſculatus eſt eum. Statimque vt 1
a Virtutum.
b ſenſit veſtimentorum illius fragrantiam, benedi-
a Odore nominis Chriſti mundus impletur. b ſanctorum virtutibus mundus impletur.
cens, ait: Ecce odor filii mei, ſicut odor agri † pleni,
a Pluuia diuini verbi. Contemplatione. Bonis operibus.
c cui benedixit dominus: Det tibi Deus de rore cæli, 2
a Congregatione populorum. b Charitatis.
d & de pinguedine terræ abundantiam frumenti,
a Feruorit in noua conuerſatione. b Miſericordiæ. c Gentiles conuerti.
uini & † olei, & ſeruiant tibi populi, & adorent te
a Iudæi. b Iudæorum, vel hæreticorum: de quibus dicitur Can. 1.b. Filii matris meæ, &c. c Adorando.
tribus. Eſto dominus fratrũ duorũ, & incuruentur
a Plebis Iudaicæ. b Hoc fecerunt qui dixerunt, dæmonium habet. c Aeterna hæreditate priuatus.
ante te filii matris tuę. † Qui maledixerit tibi, ma
a Qui corde & ore dixerunt: Benedictus qui venit in nomine Domini. Matth. 21.a. b Præſentibus & futuris.
ledictus erit: et q benedixerit tibi, benedictionibus
repleatur. Vix Iſaac ſermonẽ impleuerat, & egreſſo 3
e Iacob foras, venit Eſau, coctoſque de venatione ci-
bos intulit patri, dicens: Surge pater mi, & comede
de venatione filii tui, vt benedicat mihi anima tua.
a Manifeſtato enim & confirmato nouo teſtamento, iam ignotatur veteris vmbræ cultor.
Dixitque illi Iſaac: Quis.n. es tu? Qui reſpõdit: Ego
f ſum filius tuus primogenitus Eſau. Expauit Iſaac 4

Myſtice. a *Quos cum oblatos, &c.* poſtquam Iſaac cibum ſumpſit Iacob obtulit ei vinum. Sic per cibum actiuæ vitæ opera deſignantur: per vinum quod mentes alienat, contemplatiua accipitur, quæ ab amore ſæculi mentes electorum alienas facit. Poſt cibum & potum Iacob benedicitur: quia illi benedictionem cœleſtem a Deo percipiunt, qui eum vſque in finem bonis operibus placare ſtudent.

Oſculatur filiũ Iſaac.

Homil. 6. in Ezech. b *Benedicens ait.* GREGO. Alter ad venandum mittitur, vt benedicat, alter per ſuppoſitionem matris a patre benedicitur. Quis paruulorum in facto mitorum, non iuxta ſacræ lectionis hiſtoriam paſcitur? Videri autem poteſt, quia Iacob primogeniti benedictionem nõ per fraudem ſurripuit, ſed debitam accepit B quam a fratre comparauit. Allegorice vero Iſaac maioris filii venatione veſci cupit, quia omnipotens Deus Iudęorũ bona operatione paſci voluit: ſed illo tardante minorem Rebecca ſuppoſuit: quia dum Iudaicus populus bona opera foris quærit: gentilẽ mater gratia introduxit: vt omnipotenti patri cibum boni operis offerret, & benedictionem maioris acciperet cibũ ex domeſticis animalibus præbuit: quia gentilis populus de exterioribus ſacrificiis placere non querens; dicit Pſal. 55.c. *In me ſunt Deus vota tua: quæ reddam laudationes tibi.* Iacob manus, brachia, & collũ hœdinis pellibus texit, quia hœdus ſolet pro peccato offerri. & gentilis populus dũ ſe peccatore confiteri nõ erubeſcit: carnis in ſe peccata mactauit. Veſtimentis maioris induitur, quia qui ſacræ ſcripturę pręceptis (quę maiori populo data ſunt) in bona operatione ueſtitur, & eis minor in domo vtitur, quę maior foras exiens reliqt intus.

Iſaac bñdicit ipsũ Iacob cunctaque pręcatur ei a deo pſpera. Hebr. 11.

Allegorice.

Reuerſ' a venatione Eſau affert cibos patri.

Triſtatur Iſaac.

C

GREGO. ALLEGOR. Iſaac caligantibus oculis Iacob filiũ neſciens benedixit, quæ uentura erant præuidit, & qui præſẽs aſſiſteret, neſciuit. Conſtat enim quia Iudęi, qui plene legem didicerunt, aduentũ Chriſti cognouerunt, unde Matt. 2.a. *He*rodes a principib. ſacerdotum inquirit, ubi Chriſtus naſceretur cui protinus reſponderunt, In Bethleem. Prius ergo nouerant, quem paſſionis tpe, cum deſpicerent ignorabant, quorum notitia prior & ignorantia poſterior Iſaac caligãte ſignatur, qui dum Iacob benediceret, quid in futuro ei eueniret p̃uidebat, ſed q̃ pręſens aſſiſteret neſciebat. Sic Iudęorum populus

GREGORIVS. Iſaac filium neſcit quem benedixit: ſecundum illud Pſal. 17.g. *Populus quem non cognoui, ſeruiuit mihi, &c.* Præſentem non vidit: & ventura ei præuidit, quia oĩpotens Deus: cum per prophetas prædiceret gentilitati prærogandam gratiam, in præſenti per gratiam non vidit. quam tunc in errore reliquit, & tamen quia hanc per gratiam benedictionis collecturus erat præuidit. Vnde, *Ecce odor filij mei ſicut odor agri pleni, cui benedixit dominus.* Ager enim mundus eſt. Et qa electorũ populus in toto mũdo virtutibus redolet odor filij odor eſt agri pleni. Aliter enim olet flos vitæ: quia magna eſt virtus & opinio prędicatorum, qui inebriant mentes audientiũ. Aliter flos oliuæ, quia ſuaue eſt opus miſericordiæ, quod refouet & lucet. Aliter flos roſæ: quia mira eſt fragrãtia q̃ rutilat & redolet ex cruore martyrum. Aliter flos lilij, quia cãdida uita carnis, de incorruptione virginitatis. Aliter flos violæ, quia magna eſt uirtus humilium q ultima loca tenẽtes per humilitatem ſe a terena in altum ſubleuãt, & cœleſtis regni purpuram in mente ſeruant. Aliter redolet ſpica cũ ad maturitatem perducitur quia bonorum operũ perfectio ad ſatietatem eorũ qui iuſtitiam eſuriunt pręparatur. Quia uero gentilis populus in electis per mundum ſparſus, uirtutibus ſuis omnes qui intelligunt replet odore bonæ opinionis, recte dicitur: *Ecce odor filii mei, ſicut odor agri pleni, cui, &c.* Sed quia uirtutes ex ſe non habet, recte addit, *Cui benedixit dñs.* Et qa p quoſdã in contẽplatione ſurgit. per quoſdã in actiuæ uitæ opera pingueſcit. Sequit. c *Det tibi Deus de rore cęli, &c.* Ros de ſup & ſubtiliter cadit, & toties de rore cæli accipimus, quoties per infuſionem contẽplationis intimę de ſupernis aliquid tenuiter videm⁹. Cũ uero bona opera p corpus agimus, de terræ pinguedine ditamur d *Abundantiam fru. &c.* ISID. Hæc eſt multitudo quam colligit de ſacramento corporis & ſanguinis ſui.
e *Venit Eſau, &c.* Sero Eſau ad patrem reuertitur, qa prior populus in fine conuertetur, vnde Pſal. 58. *Conuertentur ad ueſperam & famem patientur, ut canes, & circumibunt ciuitatem.* Et alibi, *Aperuerunt ora ſua, ſicut comedes in abſcondito.*
f *Expauit Iſaac.* Benedictionem repromiſſam repetente maiore filio, expauit Iſaac, & alium pro alio ſe benedixiſſe cognouit nec

NICOLAVS DE LYRA

✻ *dubitans, ſed ut præcipiat ſibi obſequium, quo pacto procedat ad benedictionem, & patet litera.*

Diuiſio. 1 Statimque ut ſen. &c. *Hic conſequenter deſcribitur forma benedictionis, ubi ſic procedit, quia primo deſcribitur ipſius Iacob benedictio. Secundo benedictionis confirmatio, ibi:* Vix Iſaac ſermonem ſuum impleuerat. *Tertio Eſau querulatio, ibi* Auditis Eſau ſermonib. *Quarto contra Iacob machinatio, ibi.* Oderat ergo. *Quinto matris ob*uiatio, *ibi.* Nunciata ſunt hæc Rebeccæ. *Quantum ad primum, ſcilicet formam benedictionis primo imprecatur filio bona temporalia, quia ex ſenſibilibus & terrenis intellectus humanus ducitur ad ſpiritualia et æterna, & quantum ad hoc dicitur.*

Diuiſio. 2 Det tibi Deus, &c. *Ex influentia enim corporis cæleſtis tanquam ex cauſa efficiente, & ex bona diſpoſitione terræ, tanquam ex cauſa materiali, ſequitur multiplicatio terræ naſcentium. Secundo imprecatur ei honorem & excellentiam, cum dicitur* Seruiant tibi po. & ad. te tribus, &c. T*ertio aliorum beneuolentia, cum dicit:* Qui maledixerit tibi, &c. *Conſiderandum tamen, quod per iſta intelliguntur bona ſpiritualia, & æterna tanquam principaliter intenta, ſicut ſupra dictum eſt 15.c. Conſiderandum etiam quod iſta nõ ſunt impleta in perſona* Iacob *quia quamdiu uixit fuit minus potens ipſo Eſau, pp quod ipſum valde timuit. ut habetur infra 32.ca. Impleta ſunt tñ in poſteris ſuis quia tempore Dauid & Salomonis Idumæi ſeruierunt filijs Iſmael, ſed perfectius impleta ſunt in Chriſto, cui poteſtates non ſolum terrenæ, ſed etiam cæleſtes ſunt ſubditæ ſecundum quod ipſe dicit Matth. ulti. d.* Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra.

3 Vix Iſaac. *Hic conſequenter deſcribitur prædictæ benedictionis confirmatio quia egreſſo Iacob a patre & ingrediente Eſau pro benedictione conſequenda, & ueritate comperta, Iſaac benedictionem non retractauit ſed magis confirmauit. & patet litera uſque ibi.*

4 Expauit Iſaac ſtu. uehe. &c. *Dicunt Hebræi quod Iſaac auditis prędictis voluit retractare benedictionem* Iacob, *ſed tunc ex uoluntate* ✻ *Dei*

nec indignatur cognito ſacramento, ſed confirmabat benedictionem di. *& benedixi eū & benedictus eſt.* Hæc eſt prima benedictio Iſaac minori populo chriſtianorū data. Sed nec maior filius omnino deſpectus, quia cū intrauerit plenitudo gētiū, tunc omnis Iſrael ſaluus erit. Cuius ſecūdę benedictionis prophetia eſt. *In pinguedine terrę & in rore cęli deſuper, c.b.t.* In pinguedine terræ .i. in fœcunditate rerum, & potentia regni, quæ in illo populo fuit, & in rore cæli, .i. eloquiis Dei. Ipſis enim eloquia Dei credita ſunt & legis teſtamenta. *Viues in gladio*: quia ſanguini populus ille deditus necem in Chriſto & prophetis exercuit. *Et ſeruies fratri tuo minori*, .i. populo Chriſtiano, *tempuſq. ueniet cum excutias et ſoluas iugum eius d.c.t.* cum ſcilicet per cognitionem fidei & gratiam Chriſti conuerſus depoſuerit onus legis, quando iam tunc nō ſerues minori, ſed per fidē frater uocaberis.

a *Exp. Iſa, ſtup. ve. &c.* Vt quædā mentis alienatio ſequeretur quę ecſtaſis dicitur, quæ in magnarum rerum reuelationibus fieri ſolet. Vnde intelligendū eſt ſpiritualiter admonitū eſſe Iſaac vt confirmaret benedictionem in Iacob, cui potius iraſcendum fuit, quia patrem fellit. In Adam quoq. ecſtaſis præceſſit ante quam diceret Geneſ. 2. d. *Erunt duo in carne una* quod eſt *magnum ſacramentum in Chriſto & in eccleſia.*

b *Benedixiq; ei, &c.* ALCV. b. Si iuſti viri voluntas bona eſt, quid eſt quod Iſaac non Eſau quem voluit, ſed Iacob quem noluit, benedixit? Iuſti hominis quantum ad conſcientiam voluntas bona eſt. Deus uero ſolus de futuris iudicat. Iſaac humano more filium maiorē benedicendum putauit: ſed Deus qui occultorum eſt cognitor, minorem dignum benedictione oſtendit, ut nō hominis oſtenderet eſſe benedictionem: ſed Dei: Ideo in Numeris ad Moſen & Aarō ſacerdotes dicitur. *Ponite nomē meū ſuper filios Iſrael. Ego dominus benedicam eos.* Numer. 6. d. Sacerdotis eſt benedicere: Dei effectum tribuere. Vt autem intellexit Iſaac per ſpiritum prophetiæ: benedictionē minori deſtinatam ait, *Benedix. & erit benedictus.* D

✻ AVG. Ecce quomodo benedictionem promiſſam repetente maiore filio, expaueſcit Iſaac, & alium pro alio ſe benedixiſſe cognoſcens, miratur & quiſnam ille ſit percunctatur, nec tamē ſe deceptū eſſe conqueritur, imo confeſtim reuelato ſibi in corde ſacramento, deuitat indignationem, confirmat benedictionem. Quis non hic maledictionem potius expectaret irati, ſed hæc non ſuperna inſpiratione gererentur.

lib. 16. de ciuitate. ca. 37.

a ſtupore vehementi, & vltrá quàm credi poteſt
a Quantus quam prudens, qui nullo labore ſuo de meritis gloriatus eſt.
admirans ait: Quis igitur ille eſt, qui dudum ca
a ¶ Gratanter accepi omnia bona quæ mihi retulit.
ptam venationē attulit mihi, et comedi ex om-
a Reuolato ſibi ſacramento benedictionem confirmat. b ¶ Benedicenti me.
b nibus priuſquàm tu venires? Benedixiq. ei, &
a ¶ Immobiliter.
erit benedictus. Auditis Eſau ſermonib. patris, 1
a ¶ Adhuc dolet prior populus primatum ſibi eſſe præceptum. b ¶ Alias irrugit.
c irrugiit clamore magno & cōſternatus, ait: Be
a ¶ Et ſi non æterna vel præſenti benedictione.
nedic etiam & mihi * pater mi. Qui ait: Venit 2
a ¶ In figura & ſacramento.
germanus tuus fraudulenter, et accepit benedi- 3
d ctionem tuam. At ille ſubiunxit: † Iuſtè vocatū 4
eſt nomē eius Iacob. Supplātauit enim me * al-
a Primogenita noſtra ſunt, Fides, Spes, Charitas in quibus dolet Iudaicus populus Chriſtianum populum ſibi eſſe prælatum, & quod ei præeminet in altitudine temporalium.
tera vice. Primogenita mea ante tulit, et nūc ſe- 5
cundò ſurripuit benedictionē meam: Rurſūq; 6
ad patrem: Nunquid non ſeruaſti, ait, et mihi
benedictionem? Reſpondit Iſaac Dominum
tuum illum conſtitui, et omnes fratres eius ſer-
uituti illius ſubiugaui, frumento et vino † ſtabi
liui eū, et tibi poſt hæc, fili mi, vltra quid faciā?
Cui Eſau, ait: Num vnam, inquit, tantum bene
dictionem habes pater? Mihi quoque, obſecro,
vt benedicas. * † Cūq. eiulatu magno fleret, mo 7
a ¶ Rerum omnium copia.
tus Iſaac dixit ad eum: In pinguedine terrę, et in
a Scripturarum ſcientia, qua compluitur adhuc ille populus. b ¶ Crudeliter Prophetas & Apoſtolos perſequendo.
rore cæli deſuper erit benedictio tua. Viues gla
a ¶ Chriſtiano populo.
e ɔɔ*ˁoip fratri tuo ſeruiēs, tēpuſque veniet, cum 8
a ¶ Per agnitionem fidei. b ¶ Legis. 9
f excutias & ſoluas iugum eius de ceruicib. tuis. 10
a ¶ Interim. b ¶ Iudaicus populus. c ¶ Chriſtum & ſuos.
Oderat ergo ſemper Eſau Iacob pro benedictio-
a Deo qui omnia videt. 11
g ne, qua benedixerat ei pater. Dixitque in corde 12

c ✻ *Irrugiit clamore magno.* PHILO HEBRAEVS. Eſau non tam cordi erat paterna benedictio, quam ne fratrer ſibi præferretur, atque in potioribus bonis eſſet, inuidus enim cum eſſet, exclamauit, benedic etiā pater. E

d *Iuſte uocatum eſt nomen eius Iacob. Supplantauit, &c.* HIER. Iacob ſupplantator interpretatur. Ab eo igitur quod fratrem ante deceperit, illuſit ad nomē qui ideo ante Iacob vocatus eſt quod in ortu plantam fratris apprehendit.

e *Et fratri, &c.* Quia Idumæi tributarii fuerunt Iſrael, qui *Iacob* vocatur.

f *Tempuſq; ueniet, cum excutias et ſoluas iugum eius, &cæ.* Hoc impletum eſt, quando rebellauerunt Idumæi, ne eſſent ſub Iuda. *Tempuſque ue. &c.* Quaſi Iudaicus populus à ſeruitute peccati in fine liberabitur, ut cum *plenitudo gentium intrauerit, omnis Iſrael ſaluus fiet.* Romano. vndecimo c.

g *Dixitque in corde ſuo.* Cum ſcriptura dicat, Eſau in corde ſuo de morte fratris tractaſſe: quomodo vel a quo ſunt hæc nunciata Rebeccę? Sed datur intelligi, quod ei diuinitus omnia reuelabantur. Propter inſanabile odium Iudæorum per ſpiritum conſilii pręceptum eſt Apoſtolis, vt relicta Iudæa tranſirent ad gentes.

* Ego etiā filius tuus ſum.

* en.

F

Frumento & uino ſtabiliui eū, frumentū & uinum adiūxit ei Hebraiſmus, quaſi diceret poſtulaui a Deo impcatus ſum ei talia.

* Etiam ego filius tuus ſum pater mi. Bn̄o habitatio.

* Tuo. Excutias, vel præualebis ſiue dominaberis.

Venient

NICOLAVS DE LYRA.

Dei uidit gehennam apertam, & ſibi paratā: ſi retractaret, propter quod expauit & non retractauit, ſed magis confirmauit. *Doctores autem catholici dicunt, quod Iſaac raptus fuit in ecſtaſi, & cognouit quod illud quod factum fuerat circa Iacob: erat de uoluntate & ordinatione Dei, quod latebat ipſum tunc, propter quod admirans & ordinationi diuinæ obtemperans, confirmauit benedictionem, dicens:* Benediq; ei, & erit benedictus, *ſubditur.*

Auditis Eſau. *Hic conſequenter deſcribitur ipſius Eſau querulatio, eo quod fratrer ſuus benedictionem habuerat, & aliam benedictionem petebat dicens.*

Benedic etiam, &c. *ac ſi diceret, ita potes ſicut ante benedictionem Iacob.*

Qui ait: *Se excuſando, quia voluntatem Dei cognouerat de* Iacob.

Ven. germanus tuus frau. &c. *Hebræi dicunt prouidenter, quia dictio Hebraica quæ eſt, ibi eſt æquiuoca, & aliquando accipitur pro dolo, & aliquando accipitur pro prudentia ſeu bona cautela, & ſic debet hic accipi. Sciebat enim iam Iſaac, quod de uoluntate & ordinatione diuina receperat benedictionem ut dictum eſt, & ideo eius factum non poterat imputari fraudi propriæ.*

5 Primogenita mea ante tulit. et nunc ſecundo ſurripuit benedictionem meam. *Falſum dicit, quia uoluntarie uendidit ea, ut patet ex prædictis, & per conſequens non ſurripuit benedictionem alienam ſed ſibi debitam caute accepit.*

6 Rurſumque ad patrem. *Vt extorqueret ab eo benedictionem. Sequitur.*

7 Motus Iſaac. *pietate propter fletum Eſau. dixit ad dum*, In pinguedine terrſt & in rore cæli deſuper erit, &c. *id eſt, in abundantia terræ naſcentium, quæ cauſatur ex iſtis duobus, ut dictum eſt.*

8 Viues gladio. *quia fuit homo bellicoſus.*

9 Et fratri tuo ſeruies. *Hoc impletum fuit quando Dauid fecit* Idu*mæam ſibi tributariam.* 2. *Reg.* 8. *d. ut iam dictum eſt ſupra* 25. *c.*

10 Tempuſque veniet, cum excutias & ſoluas iugunt eius de ceruicib. tuis. *Hoc impletum eſt quando* I*dumæi rebellauerunt ne eſſent ſub* Iuda. 4. *Reg.* 8. *f.*

11 Oderat, ergo. &c Hic *conſequenter deſcribitur machinatio Eſau contra fratrem.*

12 Dixitq; in corde *.i. machinationes contra eum concipiendo.*

I

A a *Veniẽt,&c.* Nolebat enim hoc facere uiuente patre, ne incurreret odium eius, & malediceretur ab eo.

In quæſt. Hebraicis. ✠ HIERO. Quia ergo iniquitas inimica eſt iuſtitiæ, Eſau in diſcordiam comoratur, & necẽ fraudulẽter excogitat, dicens in corde ſuo, *Appropinquent dies paſſionis patris mei, vt interficiam fratrẽ meum* Iacob.

b *Nunciata, &c.* Hic conſequẽter ponit matris obuiatio, cũ dicitur, *Nunciata ſunt hæc.* Ex quo patet ꝙ Eſau prædictam machinationẽ nõ ſic cælauit in corde ſuo, quin appareret exterius in ſignis & verbis.

Hæc verba Eſau filii ſui maioris ipſi. Minatur, cõſolatur ſe pp te. Heb.

B In quæſt. ſuper Ge. ✠ AVGVST. Quo modo annunciata vel renunciata ſunt verba Eſau Rebeccæ, quibus cõminatus eſt occidere fratrem ſuum, cum ſcriptura dicat, hoc eum in ſua cogitatione dixiſſe, niſi quia hinc nobis datur intelligere, quod diuinitus ei reuelabantur omnia.

c *Que mit.etc.* Vt induceret eum ad dandum locũ iræ, & recedendum ad tempus. Sequitur.

a Vel veniant. b Vt. c Chriſtum quem crucifixit, & diſcipulos eius.

a ſuo. Venient dies luctus patris mei. et occidam Iacob fratrẽ meum.

a Diuinitus, quamuis in cogitatioue dicta. Vnde ad magnum pertinet myſterium quod minorem præ maiori benedici voluit. b Aliàs timens.

b Nunciata ſunt hæc Rebeccæ: quæ mittens, & vocans Iacob filium

c ſuum, dixit ad eum: Ecce Eſau frater tuus minatur, vt occidat te. Nunc ergo filii audi vocem meam, & conſurgens fuge ad Labã fra

a Syriam. Alias Tharſan. b Propter prædicationem Euagelii in gentibus.

trem meum in Harãn, habitabiſque cum eo dies paucos, donec requieſcat furor fratris tui, & ceſſet indignatio eius, obliuiſcaturque

d eorum, quæ feciſti in eum: poſtea mittam, & adducam te inde

e huc. Cur vtroque orbabor filio *Vno die? Dixit quoque Rebecca ad

f Iſaac: Tædet me vitæ meæ propter filias Heth. Si acceperit Iacob v-

g xorem de ſtirpe huius terræ, nolo viuere.

*In. De ſtirpe, filiab. Heth. quę ſũt ſicut iſtæ de filiabus inquam.

d *Cur utroque or.&c.* ac ſi diceret ſi inuadat te poterit eſſe quod ambo eritis interfecti, uel ſi unus remaneat oportebit quod ſit fugitiuus a me.

e *Dixit quoque Re.&c.* quia Iacob non poterat conueniẽter recedere ſine ſcitu patris, ideo Rebecca cõuertit ſe ad inducandum Iſaac, vt mitteret Iacob filium ſuũ ad Laban, ut ibi acciperet uxorẽ dicens.

f *Tædet, &c.* i. propter uxores Eſau nõ autẽ dixit ipſi Iſaac aliã cauſam. ſ. de machinatiõe Eſau in mortem Iacob, ne in ſenectute ſua nimis affligeretur.

✠ CHRYSOST. Hoc mihi ſignificare uidetur peſſimos uxorum Eſau mores & quod ei fuerint multę amaritudinis cauſa.

g *Si acce.etc.* Ac ſi diceret ſi diligis uitam meam mitte eum ad domum fratris mei, ut ibi accipiat uxorem.

CAP

In c.27. ubi dicitur in poſtilla: Senuit.

ADDITIO.

C *Hec hiſtoria non uidetur intelligenda ſic, quod Iſaac appropinquãte termino uitæ ſuæ de ſua proſteritate ordinaret, ſicut teſtatores ſolent facere ſuas ultimas uoluntates oſtendendo. Nec ẽt legitur quod filius recepturus benedictionem a patre, prius ei faceret obſequium in menſa & huiuſmodi. prout Poſtillator ait nullã authoritatẽ ad hoc allegando, nec etiã ſufficienter rationem: ſed iſta ſunt probetice intelligenda, eo modo quo Iacob appropinquante tempore mortis ſuæ filijs ſuis ait.* Congregamini ut annunciem uobis quę uentura ſunt, &c. *infra 49.a. Similer & Deut.33.a. de Moſe legitur.* benedictio quia benedixit Moſes homo Dei filiis *Iſrael* ante mortem ſuam, &c. *Vnde Iſaac æſtimans Eſau eſſe primogenitum: & ſic eidem pertinere benedictionem Abrahæ & ſemini ſuo repromiſſum, incitauit ipſam Eſau ad benedictionẽ recipiendã, & ut ipſe Iſaac magis diſpoſitus eſſet ad dandã benedictionẽ, voluit ab ipſo Eſau recipere cibaria ſibi placita, animus enim prophetarum quando redditur aptior ad ſpiritũ propheticum exercendum ex ſenſibilibus ſibi bene proportionatis, vt 4.Reg.3.* de *Heliſco legitur. Nihilominus in hoc loco non ſolum verba* Iſaac, *ſed etiã eius facta. ſimiliter Rebeccę & filiorũ ſunt principaliter figuratiua & futurorũ prenoſtica vnde Aug. in li. quęſt. no. & ue. te. dicit. Quoniã tantus patriarcha* I*ſaac anteq̃ moriatur quærit a filio uenationẽ & eſcã qualẽ amat pro magno beneficio, & promittit benedictionẽ, nullo modo arbitremur uacare a ſignificatione prophetica, maxime quoniã feſtinat vxor eius ut illã benedictionem minor accipiat, quę ipſa diligebat, &c. in eadẽ narratione multum mouerunt ad maiora intelligenda uel requirenda. Hęc Aug. Vnde in hac hiſtoria ſicut in pręcedenti de uenditione primogeniturę, ratio litera principaliter eſt figuralis, quæ autem iſta præfigurant in* Gloſ.ord. *plene tractatur,*

In eo.ca.27. ubi dicitur in poſtil. In me ſit iſta maledictio, &c.

ADDITIO II.

Hæc uerba Rebeccæ *aliter exponuntur iuxta literam, ut ſit ſenſus, ſi maledictio contingat in me erit, eo quod induco te ad hoc: & hoc dicebat confidens de Deo, ut poſtil. di.*

In eod.cap.27. ubi dicitur, In poſt Quantum ad primum ſcilicet formam benedictionis.

ADDITIO III.

Quidam exponunt hanc benedictionem ſic: ut tria præmiſſa intelligantur mere tẽporalia. ſ. abundantia uictualium, per hoc quod dicitur. Det tibi Deus de rore cęli. *Excellentia potẽtię, per hoc quod dicitur.* Seruiant tibi populi. &c. *Præeminentia primogenituræ, per hoc quod dicitur.* Eſto dominus fratrum tuorum. *Secũdum uero intelligatur ad bonis ſpiritualibus: & hoc cum dicitur.* Qui maledixerit tibi ſit ille maledictus. *Cuius ratio eſt, nam cũ maledicere aliquẽ cõmuniter importat optare ei malum, optare autem malum ſemper eſt peccatum, niſi proximus ſit peccator, & optetur ei aliquod malum pęnæ, ut ex hoc ſequatur ſibi aliquod bonum, prout in ſecunda ſecundæ, q.66. Ex quo ſequitur quod boni & iuſti nunquã ſunt maledicendi. unde Num.23.* Quomodo maledicã, &c. *& ſic tanto grauius peccat, quãto perſona cui maledicit, magis eſt amanda ſeu reuerenda, vnde Leu.20.c.* Qui maledixerit patri ſuo, morte moriatur, &c. *Exod.* Principi populi tui non maledices. *Ex hoc igitur quod Iſaac prophetice maledicebat maledicentibus* Iacob *intelligitur quod poſteritas Iacob præſertim ſpiritualis hęc benedictio principaliter dirigebatur, futura erat iuſta & uirtuoſa ſic ut ei maledicentes eſſent digni maledictione, & ſic in iſta particula, includitur, quod poſteritas* Iacob *debebat eſſe benedicta in ſpiritualibus, quę in uirtutibus principaliter conſiſtunt. Infra autem cap. vigeſimo octauo, expreſſit quędã ad benedictionem gratię pertinentia, & hoc cũ dicit.* Et det tibi benedictiones Abrahæ & ſemini tuo poſt te. &c. *Et prædictio modo intelligenda ſunt verba quę ſup.12.c. fuerunt dicta a Deo ipſi Abrahæ. ſ.* Maledicam, &c.

Maledicere.

In eo.c.27. ubi dicitur in poſtil. Hebrei *dicunt. Prouidenter &c.*

ADDITIO IIII.

Di*ctio Hebraica in hoc loco poſita nõ eſt ęquiuoca. Nihil enim ſignificat, niſi dolum vel fraudẽ, unde tranſlatio bene ſe habet. cum dicit.* Fraudulenter, *ſed quia dolus vel fraus, licet proprie accipiantur in malo. abuſiue tamen quandoq; accipiuntur in bono, iuxta illud. 2.Cor.12.c.* Cũ eſſem aſtutus dolo uos cepi, *ideo hęc dictio,* fraudulẽter, *accipitur hic hoc modo, ſ. abuſiue, uel Iſaac forte uolẽs ſe excuſare ab Eſau, uocauit Iacob fraudulentum quaſi in propria ſignificatione.*

REPLICA.

Correctorij contra Bur. In *ca.27. ubi poſtil. diſpoſitionem benedictionem & ordinationẽ uoluntatis ultimę ipſius* Iſaac *exponit ad literam, Bur. inſtat ſicut ſup.c.25. uolens ꝙ totum ſit tantum figurale. ſed hoc ſatis improbatũ eſt ibidem. Cum.n. in litera hac nihil narretur de uirtute ſermonis falſum, nec abſurdũ, mirandũ eſt ꝙ Bur. cõt. B. Aug. & alios ſanctos Doct, hic nititur ſenſum literalem obijcere, ſufficeret dicere quod ſenſus allegoricus huius paſſus ſit potior & magis a ſpiritu ſancto authore ſcripturæ intentus, ex hoc tamen literalis ſenſus non eſt abijciendus, niſi eſſet in eo de uirtute ſermonis abſurditas, quod nõ oſtẽſum eſt. ſupr. In eo.ca. diuerſitas ſurgit inter poſtil. & Bur. de litera* Hebraica, *ubi noſtra translatio habet* fraudulenter. *poſtil. dicit dictionem Hebraicam fore ęquiuocã ad fraudẽ & cautelam, & ita debere hic ſumi pro cautela, quia* Iſaac *inſtructus etiam nollet eam retractare, ſed potius confirmare eandem, ut dicit B. Aug. de hac materia diuinitus ꝙ ipſi Iacob debebatur benedictio a Deo ſupra allegatus, & Glo. Non potuit recte imponere ipſi* Iacob *fraudem in propria ſignificatione, ſed cautelam ne uideretur contradicere Deo inſpiranti. Burg. autẽ dicit dictionem Hebraicam hic non eſſe æquiuocã ſed ſolum ſignificare fraudem, cõcordat tamen in concluſione & re cum Poſtil. quod fraus hic non debet accipi proprie, ſed abuſiue pro cautela. de Hebraicis literis non iudico, ſed hoc ſcio, quod Poſtil. dicit ſe in huiuſmodi locis uſum fuiſſe conſilio peritiſſimorum in Hebraica lingua, ut patet in fine tractatus ſui de differentia noſtrę tranſlationis &* Hebraica *ueritatis, an debeamus credere ſoli Burg. in huiuſmodi, hoc remitto ad ſapientes, ſufficit.n. in propoſito quod utrorumque eadem eſt concluſio in re.*

CAP.

Cap. XXVII.

Vocauit itaq; Iſaac.&c. AVGVST. Quod habent latini codices. *vade in Meſopotamiam in domũ Bathuel &c.* Græci habent, *Fuge in Meſopotamiam. &c.* vt intelligatur etiam Iſaac intellexiſſe, quod Eſau de morte fratris cogitauit.

a ✻ RVPER. Quem iã neſciẽs, imo quem Deus benedixerat per ipſum neſcientem, cũ nũc vocat ex nomine, & ſcienter benedicit, id eſt datũ in illa cõſomat ſurreptæ bñdictionis.

b ✻ *Vt poſſideas terram*, &cæt. AVG. Hinc iam intelligimus, ſegregatum ſemen Iacob ab alio ſemine Iſaac, quod factũ eſt per Eſau, Quando enim dictum eſt, *in Iſaac uocabitur tibi ſemen*, pertinens uſque ad ciuitatem Dei, ſeparatum eſt inde aliud ſemen, quod erat in ancillæ filio, & filiis Ceturæ. Sed adhuc erat ambiguum de duob filiis Iſaac, ad utrũq; an ae vnum eorum illa benedictio pertineret, & ſi ad vnũ quiſnam illorum eſſet Quod nunc declaratũ eſt, cum prophetice a patre benedicitur iacob, & dicitur ei, *Sis in turbas populorum.*

c *Profectus ue.* ISID. Iacob fugiens dolos fratris, relicta domo patria & parẽtibus, uadit in regionem loginquam, vt accipiat vxorem. Similiter Chriſtus relictis parentib. ſecundum carnẽ, id eſt Iudæis, & patria .i. Hieroſolima, & oĩbus Iudeæ regionibus abiit in gentes, vt acciperet ſibi eccleſiam, ſecundum illud Oſeæ 2. d. *Vocabo non plebem meam. &c.*

d *Igitur egreſſus, &c.* GEE. In itinere dormire eſt in præſentis vitæ tranſitu a rerum temporalium amore quieſcere, et dierum labẽtiũ curſu ab appetitu viſibiliũ mẽtis oculos claudere, quos primis parentib. ſeductor aperuit, culpa enim oculos concupiſcentiæ aperuit, quos innocentia clauſos tenebat Angelos deſcendentes & aſcendentes cernere, eſt ciues ſupnæ patriæ contemplari, quanto amore autori ſuo inhæreant, vel quãta cõpaſſione charitatis noſtris infirmitat. b. cõdeſcẽdãt. D

Notandum aũt, quod ille dormiens Angelos conſpicit, q in lapide caput ponit. In lapide enim ab exteriorib. ceſſans interne penetrat, qui intẽta mẽte imitationem redemptoris obſeruat, quia caput ponit in lapide, qui Chriſto inhæret mente. Qui enim a præſentis vitæ actione remoti ſunt, & ad ſuperna nõ intẽdunt, dormire poſſunt, ſed videre Angelos nequeũt, quia caput in lapide tenere cõtemnunt, & corpore nõ ſtudio dormiunt, quia caput non in lapide, ſed in terra poſuerunt; qui plerũque quanto ſecurius ab externis ceſſant, tando latius immundæ ſibi cogitationis ſtrepitum cumulant. Vnde Threnorum 1.c. *Viderunt eam hoſtes et deriſerunt ſabbata eius.* Præcepto enim legis ab exteriori opere in ſabbato ceſſat. Hoſtes ergo irridẽt, cũ ipſas vacationes ad illicita pertrahunt. Sancti ergo laborioſius dormiũt quando vigilant, quia in eo quod actiones ſeculi deferentes ſuperant, quotidie contra ſemetipſos pugnant, ne mẽs per negligentiam torpeat, ne ad ſubacta otio ad ſuperna deſideria frigeſcat, ne ipſis plus iuſto deſeruiat, ne ſub diſcretionis ſpecie ſibi parcendo à perfectione langueſcat, & cum ab huius mundi inquiſitione ſe penitus ſubtrahit, per quietis ſtudium virtutibus intenta vigilans dormit. vnde Luc. 16. c. *Nemo poteſt duobus dominis ſeruire.* Et 2. Timoth. 2. a. *Nemo militans Deo implicat ſe negotiis ſæcularibus.* Et Pſalm. 33. b. *Guſtate et uidete, quoniam ſuauis eſt Dominus.*

E

F

✻ THEODORETVS. Longe manifeſtius in calamitatibus cura Dei erga nos cognoſcitur, quam in fœlicitate, in qua bona a Deo nobis conceſſa, non ita grato animo cognoſcuntur, ☞ idcirco

{Præcipit Iſaac ipſi Iacob ne ducat uxorem de filiab. Chanaan cui obedit Iacob.

Pollicitus eſt auo tuo dedit De⁹ ipſi Abraham.

* ſuis Probans, uidens. Non libẽter aſpiceret filias, malæ eſsẽt in oculis eius filiæ Her pro diſplicerent.

CAP. XXVIII.

VOCAVIT itaque Iſaac Iacob, 1
& benedixit, præcepitque ei di-
cens: † Noli accipere coniugem †
de genere Chanaan, ſed vade,
proficiſcere in Meſopotamiam
Syriæ ad domum Bathuel,
patrem matris tuæ, & accipe tibi inde vxorem
de filiabus Laban auunculi tui. Deus autem om-
nipotens benedicat tibi, & creſcere te faciat, atque
multiplicet, vt ſis in turbas populorum, & det
tibi benedictiones Abrahæ, & ſemini tuo poſt
b te, vt poſſideas terram peregrinationis tuæ, quam
pollicitus eſt auo tuo. Cumque dimiſiſſet eum 2
c Iſaac, profectus venit in Meſopotamiam Syriæ
ad Laban filium Bathuel Syri, fratrem Rebeccæ
matris ſuæ. Videns autem Eſau quod benedi- 3

a ¶ Deus. b ¶ Chriſtum. c ¶ In Apoſtolis. d Gentes prius ſuperbæ ac ſublimes.

xiſſet pater ſuus Iacob, & miſiſſet eum in Meſo-

¶ Eccleſiam.

potamiam Syriæ, vt inde vxorẽ duceret, & quod
poſt benedictionem præcepiſſet ei dicẽs: Non ac-
cipies coniugem de filiab⁹ Chanaan: quodq; obe
diens Iacob parentibus *iſſet in Syriam: probans
quoque, quod non libenter aſpiceret filias Cha-
naan pater ſuus, iuit ad Iſmaelem, & duxit vxo-
rem abſq; 1 his quas prius habebat, 2 Melech filiã
d Iſmael, filii Abraham, ſororem Nabaioth: Igitur 4
egreſſus Iacob de Berſabee pergebat † 3 Arã. Cũq. 5

NICOLAVS DE LYRA

Caput XIII.

1 Vocauit itaq;, &c. *Hic conſequenter deſcribitur electio populi Dei per alium ſtipitem .ſ. Iacob. & primo deſcribitur vt incipiens. ſecundo vt proficiens. 31. cap. tertiò vt perfectus. 35. ca. Primus autem ſtatus ipſius in tribus oſtendatur primo in patris obauditione, ſecundo in prolis multiplicatione. 29. capitulo. tertio in poſſeſſionum acquiſitione, ibi:* Nato autem Ioſeph in medio 30. *Circa primum conſiderandum, quod obedire patri in bonis & licitis, eſt principium totius boni. ideo primo oſtenditur qualiter adimpleuit patris præceptum. Secundo quomodo ex hoc recepit diuinum oraculum, ibi:* Igitut egreſſus Iacob, &c. *Tertio quomodo ex hoc reddidit Deo gratum obſequium, ibi:* Surgens ergo Iacob mane. *Prima in duas: in partem principalem & incidentalem, ibi,* Videns autem Eſau. *Circa primum exprimitur præceptum patris de itinere Iacob, ut patet, & ulterius ipſius Iacob obedientia, cum ſubditur.*

2 Cum

2 Cumq; dimiſiſſet, &c. *No ita cito ſed per magnos labores & diuinas conſolationes, quas in via habuit, ut patebit infra.*

3 Videns autem Eſau. *Hic inciden ter deſcribitur quomodo Eſau cũ duabus vxoribus quas habebat, accepit aliam de genere Iſmaelis auunculi ſui, credens per hoc ſatiſfacere patri & matri, quod non fecit, quia malam ſuper malas adduxit, & patet litera.*

4 Igitur egreſſus Iacob. *Hic oſtenditur qualiter Iacob ex obedientia patris pergens ad ſuum auunculum in via recipit diuinum oraculum, cũ ſubditur.*

5 Cumq; ue. &c. *Ioſephus dicit quod in nocte hoſpitabatur in campis habens ſuſpectos habitatores ciuitatum propter eorum malitiam. ideo remanſit extra ciuitatem. Alij* Hebræi *dicunt, quod licet non ſit expreſſum nomen loci illius, dicunt tamẽ doctores Hebræi & catholici, quod iſte locus fuit mons Moria. ibi enim Abraham auus ſuus obtulerat* Iſaac *patrem ſuum, & propter hoc reputabat locum illum ſacrum, propter quod ibi declinauit, vt ibi vigilaret in oratione per partem noctis ſperans ibi diuinam reuelationem habere, quod & factum eſt.* Moria mons.

✻ Tulit

MORALITER

1 *Vocauit, ita. &c.* Sicut dictum eſt ſupra 22. c. per Iſaac figuratus fuit Chriſtus, cuius filius eſt per adoptionis gratiam quilibet bonus Chriſtianus qui bene per Iacob figuratur: eo quod Iacob ſupplantator interpretatur. bonus autem Catholicus ſupplantare vitia conatur, & tali aliquando Chriſtus inſpirat continentiæ propoſitum, & ſic vocat eum di.

† *Noli acci.* &c. qui interpretatur poſſeſſio. i. ne contrahas carnale matrimonium quod habet annexam curã poſſeſſionũ.

† *Sed va. &c.* ad domum Bathuel. i. continẽtiæ: quia בתואל Bathuel interpretatur uirgo: continentia vero ſecurius ſeruatur in religione, iõ talis aliqñ diſponit ipſam ĩtrare, ideo ſubditur.

4 *Igitur egreſſus Iacob de Berſabee.* i. de domo parentum.

† *Pergrebat Haram.* Quæ interpretatur vigilia populi, pp quod ſignificat religionẽ: quam intrantes vigilãt in obſequio Dei.

5 *Cumq; veniſſet ad quendam locum.* ſ. religioſum.

venißet ad quendam locum, et uellet in eo requie- †
a ſcere poſt ſolis occubitum, tulit de lapidibus, qui 1
¶ Caput Chriſti Deus. ¶ Sic Chriſtus in cruce mortuus.
iacebant, et ſupponens capiti ſuo, dormiuit in 2
a ¶ Chriſtum qui eſt vita.
b eodem loco. Viditque in ſomnis ſcalam ſtantem 3
a ¶ Terreuitatem. b Ipſe eſt ſurſum in capite ſuo, qui deorſum in corpore ſuo.
ſuper terram, et cacumen illius tangens cœlum,
a Euangeliſtas prædicatores. ¶ Vt inueniant eum cui omnia tribuunt.
b Vltra omnem creaturam apud Deum, per quem omnia facta ſunt. c ¶ Vt inueniant eum factum ex muliere.
† Angelos quoque Dei aſcendentes et deſcenden- †
tes per eam, et dominũ innixum ſcalæ, dicentem †
ſibi: Ego ſum dominus Deus Abraham patris tui,
a ¶ Eccleſiam. ¶ Homini.
et Deus Iſaac. Terram in qua dormis, tibi dabo
a ¶ Chriſtiano populo. ¶ Vel germen. b ¶ Innumerabile.
et ſemini tuo, eritque ſemen tuum ſicut puluis
a Lucem fidei vel totius boni operis. b Occaſum vitiorum.
terræ. Dilataberis ad orientem et occidentem &
a ¶ Contractionem voluptatis & mortificationem deſiderij.
b ¶ Claritatem ſapientiæ & feruorem dilectionis.
ſeptentrionem et meridem, et benedicentur in
a ¶ Chriſto. b Imitatoribus. c ¶ Aliqui de omnibus.
te, et in ſemine tuo cunctæ tribus terræ. * Et ero
a ¶ Dominus cuſtodiat introitum tuum & exitum tuum. Pſal. 120.
b In prædicatoribus. c ¶ Circa finem mundi.
cuſtos tuus, quocunque perrexeris, et reducam
a ¶ Iudæam creditatam.
te in terram hanc, nec dimittam niſi compleuero
d vniuerſa, quæ dixi: * Cumque euigilaſſet Iacob

idcirco Iacob peregre proficiſcitur, & fratris iram fugit, ut di-
A tior reuertatur, & quanta ſit Dei prouidentia liquido cogno-
ſcat, eamq; alios doceat, ob id apparuit ei Dominus, & ſcalam
ad cœlos pertingentem oſtendit.

Myſticè. a *Tulit de lapi. &c.* ISIDO. Dormitio Iacob in itinere, mors Chriſti i cruce. Lapis capiti ſuppoſitus Chriſtus eſt ſecũdum humanitatem, quẽ Iacob vnxit, vt Chriſtus ſignaretur, χρίϛος enim Græce vnctus Latine. caput autem Chriſti Deus, Lapis ergo capiti Iacob ſuppoſitus, ſignat humanitatem Chriſti coniũctam Deo aſſumenti. *Caput enim uiri Chriſtus, caput Chriſti Deus.* 1. Cor. 11. a.

† Iacob pergẽs in Haran videt ſcalam in ſomnis.

Ex Cathena Græca. ✠ DIODORVS. Fuit hic lapis Moſi ipſi tabernaculi typus, quod vbi conſtructum fuit & erectum, ille perũxit.
B

Allegoricè. b *Vidit q. in ſom. &c.* GREG. Iacob prædicatores ſignat, q nõ ſolum caput Eccleſiæ. i. Chriſtum contemplãdo appetũt, ſed ad membra illius miſerando deſcendunt, qđ Angeli aſcendentes, deſcendenteſq; demõſtrant. Hinc Moſes crebro tabernaculũ intrat & exit, & qui intus ad cõtemplationẽ rapitur, foris infirmãtium negotiis vrgetur. Intˀ arcana cõſiderat, foris onera carnaliũ portat. Qui de dubiis ſemper ad tabernaculum recurrit, corã teſtamẽti arca Dominũ cõſulit, exemplum doctorib. pbens, ut cũ foris ambiguũt-
C quid diſponant ad mentem quaſi ad tabernaculum redeant, & velut corã teſtamenti arca dominum conſulant, de quib. dubitant. apud ſe intus ſacri eloquii paginas requirentes.

* Ecce ſũ tecum.

* tibi

Ex Cathena Græca. * EVTSACHIVS. Dormiens Iacob primo uidit in ſpiritu corporeã Chriſti ſpeciem, quæ pateret oculis, & loco circumſcriberetur. Secundo crucis illi trophæum ſcala præſignauit, cui ſuſpenſus fuit & affixus ad ſe cuncta Dominus trahens. Nam & eodem nomine genus tormenti ſignificatur. Quales ſcale gemoniæ unde fontes præcipitabantur. Lapidẽ uero ceu colu-

columellam erexit viſionis monumentum, exprimens pro viribus imaginem eius perſonæ, quæ ſibi apparuerat. Et lapis ipſe reiectus factus in caput anguli a Maria vnguento eſt delibatus in ſepulturę prædictionem.

MORALITER. In itinere eſt in uia huius ſæculi ab impedimento actionum ſecularium quieſcere. Iacob dormiẽs Angelos uidit: qa illi diuina cõſpiciunt q ab appetitu tpalium rerum oculos claudũt, quos bene clauſos diabolus aperuit dicẽs, ſupr. 2. c. *In quacunque die comederitis aperientur ocu. &c.*

ISID. *Vidit in ſom. &c.* Angeli per ſcalam aſcendentes & deſcendentes, euãgeliſtæ ſunt & pdicatores Chriſti, aſcẽdentes ad intelligẽdam diuinitatem, omnẽ creaturã excedẽtes, vt inueniant ĩ prĩcipio uerbum apud Deũ, p quem oĩa facta ſunt. deſcendentes ut inueniant eum, *factum ex muliere, factum ſub,* &c. In illa enim ſcala a terra uſq; ad cœlũ, a carne uſq. ad ſpiritũ. quia in illa carnales proficiendo, quaſi aſcendendo ſpirituales fiunt. Ad quos lacte nutriendos ſpirituales deſcendunt, quia nõ poſſũt eis loqui quaſi ſpiritualibus ſed quaſi carnalibus. Ipſe eſt ſurſum in capite. Ipſe deorſum in corpore ſuo. i. eccleſia. Ipſe ſcala, qui ait Ioan. 14. a. *Ego ſum uia,* &c. Ad ipſum aſcenditur, ut in excelſis intelligatur, & deſcenditur, ut in membris paruulis nutriatur, p illum ſe erigunt, ut ſublimẽ expectẽt, & humilitãt, vt eũ ſublimiter & tẽperãter annũciẽt.

c *Ego ſum Dominus Deus Abraham.* &c. Myſtice deſignat mandatum diuinitatis ad humanitatem Chriſti directum, cui terra. id eſt, id eſt, eccleſia promittitur & ſemini illius, id eſt, Chriſtiano, unde Pſalm. 2. b. *Poſtula a me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam: & poſſeſſionem tuam terminos terræ.*

d *Cumq; euigilaſſet, &c.* Quiſquis poſt torporem inertiæ euigilauerit, & per exercitiũ boni operis uere exurrexerit, in eccle-
☞ ſia

NICOLAVS DE LYRA.

1 Tulit de lapidibus, etc. *Dicunt Hebræi quod accepit tres lapides, & ſatis videtur ex textu, q accepit plures ex eo quod dicitur.* De lapidib. *& quãdo euigilauit, inuenit quod illi tres lapides facti erant unus lapis, & hoc uidetur per literam ſequentem. infra.* Tulit lapidem quem ſuppoſuerat capiti ſuo. *& dicunt quod fuit in ſignum q Dominus uniretur cum eo, aſſociãdo eum. Nos autem melius poſſumus exponere, q fuit in ſignum vnitatis eßentiæ in Deo, & trinitatis perſonarum, de cuius apparitione hic agitur, uel in ſignum trium naturarum in Chriſto. ſcilicet corporis & animæ, & deitatis in unitate perſonæ, quia de benedicta incarnatione fuit hæc reuelatio facta ipſi* Iacob.

2 Dormiuit in eodem loco. *Poſt longam & deuotam orationem.*

3 Viditq; in ſomnis ſcalam ſtantem, &c. *Iſta autem ſcala quæ ex multis gradibus conſtituitur, ſignificabat gradus generationũ, per quos Chriſtus ſecundũ carnẽ deſcẽdit ab Abraham uſque ad uirginem Mariam quæ ipſum peperit. Et gradus huius ſcalæ numerat Matthæus in principio euangelij ſui dicens:* Liber generationis Ieſu Chriſti filii Dauid, &c. *Duo latera ſcalę ſunt iuſti, & peccatores, quia ex utriſque deſcendit ſecundum carnem, & pro utriſque natus eſt & paſſus. Quod autem Dominus dicitur innixus ipſi ſcalę, deſignat q ipſa deitas eſt unita carni a patribus deſcendenti in Chriſto. Quod autem pes ſcalę terrã tangebat, & cacumen eius cælum: deſignatur per hoc quod ipſe Chriſtus ſecundum humanitatem conuenerat cũ omnibus terrens in natura abſq; peccato, ſed per deitatem conuenit cum Deo patre, ut ſic verus mediator Dei & hominum dicatur. Per Angelos Dei deſcendentes intelligendum eſt, quod myſterium incarnationis de uoluntate Dei fuit hominibus reuelatum. Primo Patriarchis, & poſtea Prophetis clarius & tertio miniſtris noſtris clariſſime. Per Angelos aſcendentes intelligitur fides & deuotio ſanctorum, in quolibet ſtatu prędicto Deo pręſentata per Angelos, ſecundum quod Angelus Raphael dixit* Tob. 12. c. Quando orabas cũ lachrymis & ſepeliebas mortuos, ego obtuli memoriam orationis tuæ coram Domino, *& iſta cognouit Iacob futura licet nõ ſint hic expreßa, quia myſterium incarnationis non erat adhuc ſic publicandum: Exprimitur tamen hic qualiter Deus promiſit, ipſi Iacob promißiones factas Abrahę & Iſaac, in quibus continetur implicite myſterium Chriſti: & quod Iacob habuerit notitiam de prędictis, patet per hoc quod dixit.*

✲ Vere

MORALITER

† *Et uellet in eo requieſcere* ſumendo habitum.

1 *Tulit de lapidibus qui iacebant, & ſupponens capiti ſuo. &c.* Per lapides intelliguntur religionis auſteritates, quæ ſibi debent exponi, & ſi ſit paratus ad eas ſuſtinendum, quod ſignificatur p ſuppoſitionem lapidum ſuo capiti, tunc debet recipi.

3 *Viditq; in ſomnis.* quietæ contemplationis.

3 *Scalam ſtantem ſuper terram,* i. religionis altitudinem. Huius autem ſcalæ latera ſunt lectio, & oratio deuota, gradus autẽ, pœnitentiæ opera per quæ aſcenditur in cælum: Matth. 3. a. *Pœnitentiam agite: appropinquabit enim regnum cęlorum.*

† *Angelos quoque Dei aſcen.* Religioſorum merita domino, offerendo.

† *Et deſcen.* ad eorum cuſtodiam reuertendo, & poſt aliam meditationẽ religioſus magis approbat ſui ſtatˀ mutationẽ dicẽs Et *dominũ innixum ſcalę.* &c. i. Chriſtũ, qui vixit in auſteritate pœnitentiæ & finaliter fuit poſitus in ſcala crucis ſanctæ, hæc enim religoſus videre debet in ſancta meditatione.

de ſomno, ait: Verè dominus eſt in loco iſto, & 1
ego neſciebam. Pauēſque, quam terribilis eſt, in- 2
a ¶ Quia ibi futurum erat tabernaculum. b ¶ Templum & cultum Dei futurum ſignificat. 3
¶ Quia ibi natus eſt Chriſtus in Bethleem, quod ſpiritu prouidebat.
quit, locus iſte: Non eſt hic aliud niſi domus Dei, 4
a ¶ Quia ibi in terram deſcendit, ibi in cælum aſcendit. 5
¶ Quia inde aditus credentibus ad capiendum regnum cælorum.
a & porta cæli. Surgens ergo mane, tulit lapidem 6
a ¶ Chriſti reſurrectionem ſignificat.
quem ſuppoſuerat capiti ſuo, & erexit in titulum 7
a ¶ Secundum illud, Pſal, 44. b. Vnxit te Deus oleo lætitiæ. 8
b fundens oleum deſuper. Appellauitque nomen vr- 9
a ¶ Domum Dei. b ¶ Nux vel amygdalum.
¶ Alij zulam erat nomen ciuitatis illius.
bis Bethel, quæ prius Luza vocabatur: Vouit e-
tiam votum, dicens: Si fuerit † Dominus mecum,
& cuſtodierit me in via, per quam * ambulo, &
a ¶ Vel veſtimentum.
dederit mihi panem ad veſcendum, & veſtem
ad induendum, reuerſuſque fuero proſperè ad do-
mum patris mei, erit mihi dominus in Deum, 10
¶ Non Deus.
C & lapis iſte, quem erexi in titulum, vocabitur 11
domus Dei, cunctorumque quæ dederis mihi, de- 12
cimas offeram tibi.

ſia ſupereminentem gratiam Dei & introitum regni cæleſtis intelliget.

A a *Surgens ergo, etc.* AVG. Quod *erexit* Iacob, *lapidem quem capiti ſuppoſuerat* in titulum & ſuperfudit oleum, nihil fecit idololatriæ ſimile: quia non uel tunc, vel poſtea frequētauit lapidē adorādo, aut ei ſacrificando ſed ſignum fuit & prophetia pertinens ad vnctionem, unde Chriſtus dicitur.

✲ THEODORETVS. Iacob lapidem illū in Dei honorem inunxit, quia ēt nūc fœminæ Deo dicatæ ac religioſę delubrorum ualuas, et martyrum monumēta oleo perfundere cōſueuerūt, Dominus uero ēt modica piarum mentium munera non ſpernit.

✲ GLOSSA GRAECA. Sacerdotes etiam nunc menB ſas & columnas oleo inungunt.

✲ PROCOP. Quare oleo perfundit lapidē? ſcilicet ut eum oleo quaſi quadam nota a reliquis diſtingueret, vt eū reuers⁹ ex Meſopotamia reperire poſſet. Sed ad id ſuffeciſſet lapidis erectio, & lapidem notaſſe cultro, rediēs vero ſi iterum ſe videndum obtuliſſet Deus, lapidem erigere & Deo imbuere potuiſſet. Cæterum vt mihi uī, exiſtimo id omne contigiſſe propter futuram unctionem, qua tabernaculum & ſacerdotes erant conſecrandi.

✲ BERNARDVS. Sed myſtice, noſtra eccleſiarum particulariū illa Iacob aſperſio, noſtra illa benedictio, noſtra conſecratio fuit, quæ per manus ſanctorū celebrata, pontificum ēt D hodie anniuerſario reditu votiuis laudibus ad memoriā reuocatur. Nunquid de lapidibus cura eſt Deo. Non parietes dicūt ſed homines, ipſi enim cura eſt de nobis. Vnus erat homo Iacob. & dormiens vidit deſcendentes Angelos & aſcendentes Patrum eſt hoc, etiā Dñm Angelorū adeſſe teſtatus eſt dicens, *Vere domin⁹ eſt in loco iſto.* Quam terribilior eſt iſte locus, quam euidentius eſt ī loco iſto, vbi nō duo aut tres ſed tam multi in ipſius congregati nomine perſeuerāt. quē ipſe dominus ī habitat? Licet enim in omni loco ſit tamen dicimus, *Pater noſter qui es in cælis*, quod aliter illic & proprio quodā modo præſentem ſe exhibeat, non quidem ipſe diuerſus, ſed diuerſa diſtinguens.

Dom⁹ Dei vbi Deus habitat.

E

† al. Deus votum Iacob.

b *Appellauitq; no. etc.* HIE. Ab eo qđ dictū eſt, *quam terribilis eſt locus iſte, etc.* loco nomē imponit Bethel. i. domū Dei, qui ante Luza vocabatur. id eſt, nux vel amygdalū. Vnde ridicule quidā uerbum Hebraicum vlā, nomē vrbis eſſe putant. cum ulā interpretetī prius. Ordo ergo iſte eſt lectionis. vocauit nomē illius loci Bethel, & pri⁹ Luza uocabulum ciuitatis. Antiquæ uero ſcripturę verbo ולאם vlam vel olam plenæ ſunt, quod nihil ſignificat, niſi prius vel ante ueſtibulū, uel ſupliminare, uel poſtes, &c.

De loci Hebraicis

Victum & veſtiturū petit.

De⁹ Iacob Decimę le uitis miniſtris verbi.

c *Vocabitur domus. etc.* Prophetia eſt domus Dei ibi futuræ, ibi & ipſe rediens Deo ſacrificauit.

F

C

NICOLAVS DE LYRA

1 Vere dominus eſt in loco iſto. *Quia beneficia & myſteria diuina erant complenda.*

2 Et ego neſcie. *quia per iſtam reuelationē de myſterio Chriſti habuit pleniorem cognitionem quam ante.*

3 Pauenſq; *id eſt admirans de Dei benignitate.*

4 Quam terribilis, &c. *id eſt, uenerabilis.*

5 Non eſt hic aliud niſi domus Dei. *Vidit enim futurum eſſe, ꝙ ibi fundaretur templum, vt habetur 2. Paral. l. 3. a. ubi viguit diuinus cultus, & quod ibidem poſtea offerendus eſſet dominus noſter* Ieſus *Chriſtus, ut habetur* Luc. 2. d.

6 Et porta cęli. *quia in quodam loco propinquo paſſus eſt Chriſtus, cuius paſſio cælum aperuit: propter quod dicitur porta cæli, ſequitur.*

7 Surgens ergo mane. *Hic conſequenter deſcribitur ipſius* Iacob *deuotum obſequium, cum dicitur,* Tulit lapi. &c.

8 Et erexit in ti. *i. ſignum rei præteritæ, ſcilicet diuinæ reuelationis ſibi factę ibidem. & in ſignum rei futuræ, ſcilicet fundationis templi & paſſionis Chriſti.*

9 Appellauitq; nomen ur. Bethel. *&c. Locus enim ille ubi dormierat* Iacob *tunc erat extra urbem, ſed poſtea incluſus eſt, & ſic uocauit Vrbem Bethel, quod interpretatur domus Dei, ex eo quod dixerat: Non eſt hic aliud niſi domus Dei, &c. Ad pleniorem autem intellectum huius paſsus conſiderandum, quod iſta ciuitas de qua fit hic mentio ſecundum omnes doctores communiter exponentes paſsum iſtum, eſt Hieruſalem, quę legitur plura nomina habuiſse, & continentur in his uerſib. ſubſcriptus. Solyma, Luza, Bethel, Hieroſolyma, Hiebus. Helia. vrbis ſacra Hieruſalem dicitur atque Salem. Melchiſedech enim primo fundauit eam. & uocauit eam Salem, id eſt. pacificam: quia rex iuſtitiæ & pacis fuit, ut ſupra dictum eſt 14. c. poſtea* Hiebuzei *habitauerunt ibi, & ſic vocata eſt Hiebus, ut habetur Iudic. 19. c. & poſtea factum eſt unum nomen compoſitum. ex duobus, & uocata eſt Hieruſalem b. mutata in r. Hebræi autem aliam rationem aſſignant huius nominis, dicentes quod primo appellata eſt Salem a Melchiſedech, vt dictum eſt poſtea dicta eſt Hier. i. uidebat eo quod Abraham oblato Iſaac, appellauit nomen illius loci: dominus uidet, ut ſup. dictum eſt. 12. c. poſtea ſequitur ibidem.* Vnde vſque nunc dicitur in mōte dominus uidebit, *& ex iſtis factum eſt unum nomen. ſ. Hieruſalem, e, mutata in u. Dicta eſt etiam Luza. i. amygdalus: eo quod tales arbores abundant ibi. poſtea uocata eſt Bethel ab ipſo* Iacob, *ut dictum eſt. poſtea tempore Salomonis qui eam multum ampliauit & fortificauit, dicta eſt Solyma, quaſi Salomonia dimitute: & ratione præcedentis nominis. ſ. Hieruſalem per quandam compoſitionem nominum dicta eſt Hieroſolyma, ſed poſt paſſionē Chriſti, cū destructa eſſet fonditus per Titū & Veſpaſianum, Helius Adrianus eam reædificauit, & in iſta reædificatione factum eſt ut loca ubi Chriſtus paſſus & ſepultus fuit, quę olim erat extra ciuitatem, ut habetur Ioan. 20. incluſa ſunt intra ciuitatem ſecundum viſionem Iacob prædictam. ſ. ꝙ in urbe Bethel ſundādum eſſet templum & myſterium paſſionis Chriſti implendum. & iſte Helius uocauit eam Heliam ex nomine ſuo. Vouit etiam etiam uotum dicens, &c. ſubditur.*

10 Erit mihi dominus in Deum: *ſed uidetur iſtud ridiculum, quia uotū non eſt de his quę ſunt de neceſſitate ſalutis. ridiculum enim eſſet promittere alicui illud in quo ſibi tenetur de neceſſitate, & ideo uotum proprie eſt promiſſio facta* Deo *de bonis quæ ſupererogationis ſunt ſine quibus poteſt eſſe ſaluus. Quod autem Iacob dominum recognoſceret eſſe Deum, erat de neceſſarijs ad ſalutem, ergo &c. Dicendum quod non uouit ꝙ dominus eſſet ſibi Deus, quia hoc non cadit ſub uoto, ſed uouit quod recognoſceret eum Deum, exhibendo ei ſpecialem cultum & colendi modum, quod erat ſupererogationis, ſicut religioſus aſtringit ſeruire Deo in obedientia, ſine proprio, & in caſtitate, ad quæ non tenebatur de neceſſitate ſalutis.*

Votum.

11 Et lapis iſte. *Tum quia poſtea ibi fundatum eſt templum, ut prædictum eſt, quod uocatum eſt domus Dei. Tum quia Iacob in ſuo reditu intendebat ibi offerre ſacrificia & oblationes tanquam in loco diuino cultui deputato, qui communiter uocatur domus Dei, ideo ſubditur.*

12 Cunctorumq; quę dederis mi, &c. *quod & poſtea fecit, ut habetur infra 35. c.*

✲ CAP.

In cap. 28. ubi dicitur in poſtil. Per Angelos deſcendentes.

ADDITIO.

Secundum hanc conſiderationem poſtillatoris prius debuiſſent nominari Angeli deſcendentes quam aſcendentes, cuius oppoſitum eſt in litera. unde aliter exponitur á Greg. in 1. paſtorali ubi ſic dicit. Iacob aſcendentes & deſcēdentes Angelos uidit, quia. ſ. prædicatores recti non ſolum ſurſum caput eccleſię, uidelicet Chriſtum contemplando appetunt ſed deorſum quoque ad membrum illius miſerando deſcendunt, hęc ille: ꝙ uidetur pertinere ad allegoriam. Sūt autem aliæ expoſitiones ſancto-

um in hoc loco, vt in Glo. quæ cauſa breuitatis ſunt omittendæ, & etiã quia magis pertinent ad ſenſum myſticum: ſecũdum S. Tho. ſecunda ſecundæ, q. 81. per hoc quod Iacob vidit Angelos in ſcala aſcendentes, intelliguntur Angeli beati continuè aſcendentes ſecundum Dei contemplationem: qui etiam ſunt deſcendentes, eo quod quandiu mundus durat, a lminiſtratione inferioris creaturæ intendunt, nunquam tamen decerentes internam contemplationem.

REPLICA.

Correctorij contra Burgen. In ca. 28. poſtillator habet pulchram conſiderationem de Angelorum aſcenſu & deſcenſu. ſic quod dicit deſcẽſum præcedere aſcenſum, ſed Burg. dicit contrarium, & mouetur per ordinẽ literæ, quæ prius narrat aſcenſum non attendens ſæpe per anticipationem literam ordinari, ſicut Ioan. 12. a. dicitur, Maria vnxit pedes domini, & exterſit capillis, & lauit lachrymis, quod per oppoſitum factũ eſt. Igitur per anticipationem dicitur nec Burgen. aliquam aliam ponit literalem expoſitionem. ſanctorũ autem doctorum & Glo. or. expoſitionẽ dicit ad myſticũ ſenſum pertinere, finaliter adducit ſanctum Tho. exponentem aſcenſum de contemplatione in Deo, deſcenſum de adminiſtratione ad inferiora. ſed nec illa literalis eſſe poteſt, quod ſi eſſet, neceſſe eſt deſcenſum præcedere, ſicut actio contemplationem, ſecundum ſanctos doctores exemplificantes, Iacob prius Liæ quam Rachel nupſiſſe nec oportuit Iacob de his inſtrui, ſed ſolum de myſterio incarnationis ſignificatę per innixionem ſcalæ, quia eidem Deus innitebatur, exigebat hæc reuelatio primum omnium fidem, ad quam quærendam oportuit angelos deſcendere nunciando myſteria, & exigendo fidem a ſanctis patribus, ita deſcendit miſſus Gabriel Angelus ad Mariam virginem ſalutando, nunciando, exigendo, quia tunc exacta fide & habita regreſſus aſcendit. Hanc conſiderationem confirmat beatus Aug. in ſermone de nati. virginis, in quo poſt deſcenſum Angeli & virginis datam fidem atque conſenſum dicit nec mora reuertitur nuncius, & virginalem thalamum ingreditur Chriſtus.

CAP. XXIX.

A PRofectus &c. a *Vidit.* Aqua putei ſcientia ve. teſtamẽti, quã lapis claudebat, quia litera legis ſpiritualem ſenſum in eo celabat, ſed veniente Chriſto lapis remotus eſt, cum per prædictionem noui teſtamenti vmbra legis excluſa, & veritas euangelii patefacta eſt.

ALLEG. Per a puteũ batiſmus, per agrũ mũdus exprimitur, per tres greges iuxta puteum accubãtes, ſignantur illi qui ad fidem trinitatis capiendã ptinẽt, in humilitate expetẽtes baptiſmi gratiã. b *Lapidem.* duritia infidelitatis, qua abiecta percipitur baptiſm' vitę. Paſtores autem ſunt prælati eccleſiæ, q amoto lapide, per Iacob adaquare greges cupiunt, q a Chriſto auferete infidelitatẽ ab eorũ cordib. quos prędeſtinauit ad ſacramentum baptiſmi, abluuntur vnda purificationis.

c *Oſculatus eſt eam.* AVGVST. Conſuetudinis fuit maxime in illa ſimplicitate antiquorũ, vt propinqui propinquos oſcularẽtur, & hodie fit in multis locis. Sed quæri poteſt, quomodo illa ab ignoto oſculũ acceperit, ſi poſteà indicauit Iacob propinquitatẽ? ergo intelligendũ eſt, aut illum q propinquitatẽ nouerat, fidẽter in oſculum irruiſſe, aut poſtea ſcripturã narraſſe p recapitulationẽ, cũ primũ Iacob indicauerit quis eſſet.

✱RVPERT. Cũ Rebecca, Rachel & Sephora ad puteũ ĩueniãtur, ſine dubio aliqua ĩ his ſacramẽta debemus agnoſcere. Et qa toti tres patriarchę (eatũ mariti) typũ dñi præferebãt, ideo ad fõtes vel ad puteos inueniũt matrimonia qa Chriſtus ad baptiſmũ inuenturus erat eccleſiam.

vult Iacob ad Laban

Rachel paſcit oues. Iacob Rachel ſanctè oſculatur. ea qua fleti

C

CAP. XXIX.

PROFECTVS ergo Iacob venit in terram orien- 1
¶ Baptiſmum. ¶ Scientiam ſcripturarũ. ¶ Gratiam Spiritus ſancti. per prædicationem Chriſti venturam ad Eccleſiam de gentibus quæ tecta erat, nondum adueniente, & incarnato Dei verbo. b ¶ Mundi. c ¶ Propter fidem trinitatis. 2
talem: & vidit puteum in agro: treſque greges †
a ¶ Simplicium. ¶ Stauet oues a dextris. b ¶ Gratiam baptiſmi petentes. ¶ Humiliter. c ¶ Quia ſcripturæ myſterijs ſatiari deſiderant.
ouium accubantes iuxta eum. Nam ex illo adaqua-
a ¶ Simplices. ¶ Tegumento literæ.
bantur pecora: & os eius grandi lapide claudebatur. † Moriſque
b erat vt cunctis ouibus congregatis douoluerent lapidem, & refe-
a ¶ Prophetas.
ctis gregibus rurſum ſuper os putei ponerent. Dixitque ad paſtores.
Fratres vnde eſtis? Qui reſponderunt, de Haran. Quos interrogans:
nũquid, ait, noſtis, Laban filiũ Nachor? Dixerunt: Nouimus. † Sanus 3
ne eſt, inquit? Valet inquiunt. Et ecce Rachel filia eius venit cum grege
ſuo. Dixitque Iacob: adhuc multum diei ſupereſt, nec eſt tẽpus vt
reducantur ad caulas greges: Date ante potum ouibus, & ſic ad paſtum
eas reducite. Qui reſponderunt: Non poſſumus, donec omnia
pecora congregentur, & amoueamus lapidem de ore putei, vt adaquemus
greges. Adhuc loquebatur, & ecce Rachel veniebat cum oui
bus patris ſui. Nam gregem ipſa paſcebat. Quam cum vidiſſet Iacob 4
¶ Hæc a paſtoribus didicerat.
& ſciret conſobrinam ſuam, oueſque Laban auunculi ſui: amouit lapi 5
dem, quo puteus claudebatur, & adaquato grege oſculatus eſt eam: 6

NICOLAVS DE LYRA.
Cap. XXIX.

PRofectvs ergo Iacob. *Hic conſequenter deſcribitur Iacob, quantum ad multiplicationem prolis, & quia prolem conſecutus eſt per coniugium, & coniugium per obſequium, & itinerationem in terram alienam. Ideo ſcriptura primo exprimit itineris ſui terminum. Secundo, in termino ſui laboris obſequium, ibi:* Et poſtquam. *Tertio pro labore coniungium, ibi:* Dixitq; ad Laban. *Quarto coniugij fructum, ibi,* Vidẽs autem Dominus. *Circa primum dicit ſic.*

2 Venit in terram orientalem. *Haran erat terminus itineris eius in parte orientali reſpectu terræ promiſſionis, vnde receſſerat, & patet litera. Sequitur.*

3 Noſtis Laban filium Nachor. *id eſt, nepotem eius, quia erat filius filij ſui Scilicet Bathuelis, nominauit tamen Nachor, & non Bathuelem, quia erat caput generis in illo loco ſicut Abraham frater eius in alio latere. & patet litera uſque ibi.*

4 Quam cum vidiſſet, &c. *Quia omnia diligenter inquiſierat a paſtoribus.*

5 Amouit lapidem. *Cum paſtoribus, quia iam greges erant congregati.*

6 Oſculatus eſt eam, &c. *id eſt, nepos. Conſiderãdum quod iſta non fuerunt facta eo ordine quo ſcripta ſunt, ſed primo indicauit ei, quod* ✱ *eſſet*

MORALITER

Profectus ergo Iacob. Profeſſione vera facta cõceditur ſtudiũ ſacræ ſcripturę, quod notatur, cum dicitur.

† *Vidit puteum.* id eſt, ſacram ſcripturam, quę Ioan. 4. b. *puteus altus,* dicitur.

† *In agro.* ſ. militantis eccleſię, de quo dicitur Matth, 13. d. *Domine nonne bonum ſemen ſeminaſti in agro tuo?*

† *Et os eius gran.* &c. Lapis ille Chriſtus eſt, de quo dicitur 1. Pet. 2. a.. *Ad quem accedentes lapidem viuum,* & ipſe claudit & aperit ſacræ ſcripturæ intellectum, Apoc. 3. b. *Qui claudit & nemo aperit: aperit & nemo claudit.*

5 *Amouit lapidem,* &c. quia religioſus deuotus per orationem & ſtudium impetrat a Chriſto reuelari ſibi ſacrę ſcripturę intellectum, & adaquat gregem fidelium per ſanum documentum. Sed quoniam ſecundũ Gregor. Homil. 37. Cuius vita deſpicitur, reſtat vt eius prędicatio contemnatur, ideo accipit vxores Liam & Rachelem, quæ ſignificant actiuę uitæ & cõ ✱ templatiuę

a *Nomen maioris, &c.* VICTORINVS MARTY. Rachel & Liam in ſimilitudinem eccleſiæ & ſynagogæ interpretatus eſt. Lam maiorem natu ſynagogam ſignificare exiſtimat, qa prior populū Dei genuit, quæ oculis lippa dicitur, quia ex per Mōſen data cooperata eſt & ſignata. Rachel minor et pulchra prius ſterilis poſt fęcunda eccleſiam ſignat, quę tempore poſterior, ſed ſancta corpore & ſpiritu. Oculi eius decori, quia euangelium videre meruerūt. Sed diu ſterilis dum ſynagoga populum generauit. Pro Rachel Iacob ſeruiuit, &, ſupponitur ei Lia, quia Chriſtus vt eccleſiam ſibi aſſumeret, prius ſibi ſynagogam coniunxit.

b *Septem annis.* Seruitus Iacob ſeptem annorum pro duabus vxoribus pręſentis uitæ tempus ſignat, quōd ſeptem diebus voluitur, in quo Dominus formam ſerui accepit, obediens patri uſque ad mortem. Iacob ſeruiuit quia *filius hominis non uenit miniſtrari, ſed miniſtrare*, Matth. 20. b. Ille oues pauit, & Chriſtus dixit, Ioan 10. capitulo, *Ego ſum paſtor bonus.* Ille pro mercede varium pecus ſibi abſtulit; Chriſtus diuerſarum gentium uarietatem ſibi congregauit. Ille tres virgas amputatis corticibus in alueis aquarum poſuit, vt earum contemplatione multiplicarentur oues, & Dominus noſter in aqua baptiſmatis trium perſonarum nomina patris, & filii, & ſpiritus ſancti populo fideli propoſuit, vt qui hoc pleno corde proſpex erit efficiatur ouis Dei. D

& eleuata voce fleuit, & indicauit ei quòd fra-
ter eſſet patris eius, & filius Rebeccæ. At illa fe-
ſtinans, nūciauit patri ſuo. Qui cum audiſſet ve
niſſe Iacob filium ſororis ſuæ, † cucurrit obuiā
ei, complexusq; eum & in oſcula ruens, duxit in
domum ſuam. Auditis autem cauſis itineris re- 1
ſpondit: * Os meū es & caro mea. Et poſtquā † 2
expleti ſunt dies menſis vnius, dixit ei: Nū quia 3
frater meus es, gratis ſeruies mihi? Dic quid mer-
cedis accipias. Habebat vero * duas filias: Nomē
a maioris Lia, minor ē appellabatur Rachel. Sed
Lia lippis erat oculis, Rachel decora facie, & ve-
nuſto aſpectu. Quā diligēs Iacob ait: Seruiam ti
b bi pro Rachel filia tua minore ſeptē annis. Re-
ſpōdit Labā: Melius eſt, vt tibi eam dem, quam
viro alteri: Mane apud me. Seruiuit igitur Iacob
c pro Rachel ſeptem annis, & videbātur illi pau- 4
¶ Laborem leuiabat amor.
ci dies præ amoris magnitudine. Dixitq; ad La- 5
d ban: Da mihi vxorē meā, quia iam tempus † im 6

c *Et uidebantur illis pauci, &c.* Quomodo hoc dictū ſit, quęrēdū eſt, cū & breue tempus longum videatur amātibus? Dictum eſt ergo propter laborem ſeruitutis, quem facilem faciebat.

† al. occurrit.

Hom. 56.

✠ d *Da mihi uxorem. &cæt.* CHRYSOSTOMVS. Hic multa cōſideranda ſunt. Primū, ſimplicitas Iacob, quomodo ab omni malitia alienus deceptus ſit. Secundum quod tanta facilitate omnia fiunt, & nuſquam lampades choreæ, faces præter vſus neceſſitatem. Poſſum⁹ aūt & hic videre quomodo Labā iſte magna affectione dilexerit Iacob. Hoc enim cōmentus eſt, vt iuſtum apud ſe diutius retineret. Sciebat eqdē quod alterius amore flagraret.

† al. Impleti. E

Lia lippis oculis. Iacob ſeruit ſeptem annis pro pulchra Rachel.

AVGVSTI. Pro ingenti crimine obiiciuntur Iacob quatuor vxores. Sed quoniā tunc mos erat crimen non erat, nunc autem crimen eſt, ☞ quia

Lib. 22. cōtra Fauſt.

al. † expletum.

NICOLAVS DE LYRA.

eſſet cognatus ſuus germanus, & tunc oſculatus eſt eam ſecundum morem conſanguineorum, qui erat apud antiquos, & adhuc eſt modo in pluribus locis, & tunc fleuit ex pietate, quia in talibus ſolent viſcera cōmoueri, ſed cum mulieres ſint magis pronæ ad lachrymas quam viri, uidetur quod debuiſſet plus dixiſſe de Rachel, quod fleuiſſet. Sed poteſt dici, quod forſitan ſic fuit, licet non ſit ſcriptum, quia non omnia ſcripta ſunt, & maxime quia expreſſo fletu Iacob *ſatis datur intelligi fletus Rachelis propter maiorem pronitatem, vt dictum eſt. Aliam vero cāuſam huius fletus aſſignant Hebræi, & ſatis eſt veriſimile, dicentes, quod quando* Iacob *receſſit a patre, receſſit cum bona comitiua, & cum copia argenti & auri. Cum enim Abraham miſiſſet ſeruum ſuum illuc ad quęrendum vxorem filio ſuo Iſaac, miſit eum honorifice & cum multis bonis, vt habetur ſupra 24. ca. cuius rei* I*ſaac non erat immemor, & ideo cum eſſet valde potēs, & diues, ut dictum eſt ſupra 26. non eſt veriſimile, quod minus honorifice mitteret filium proprium quam Abrahā miſerat ſeruum. Dicunt igitur quod* Eliphas *primogenitus Eſau, qui iam erat addultus, de præcepto patris ſui inſecutus eſt* Iacob *cum multitudine armatorum & comprehendit eum, tamen non occidit, eo quod* Iacob *eſſet auunculus, & quia* Iacob *tenuerat eum in ſinu ſuo cum eſſet puerulus, ſed dimiſit eum ſolum & omnibus bonis ſpoliatum.* Iacob *autem cum eſſet iam a longe noluit redire, nec in uia occidetur, et ne pater ex euentu nimium turbaretur, ſed proceſſit ultra ſolus confidens de Dei adiutorio, quod poſſet ſibi maiora reddere, vnde & infra 32. cap. dixit Iacob*, In baculo meo tranſiui Iordanem iſtum. *i. ſolus & pauper*, & nūc cum duabus turmis regredior, *Cum igitur uidit conſobrinam ſuam, & non habuit aurum & argentum ſeu iocalia ad dādum ſibi ſicut ſeruus Abrahæ dederat Rebeccæ, ut ſupra dictum eſt 24. c. Memor huius rei cœpit lachrymari. Sequitur.*

1 Auditis autem cauſis iti. *ſ. propter odium fratris ſui Eſau contra ipſum, & quod acciderat ſibi in uia.*

2 Reſpondit os meū &c. mea. *Ac ſi diceret licet ex aduētu tuo nō videam magnam vtilitatem mihi prouenire, quia uenisti uacuus, tamē recipiam te, quia es nepos meus. Et iſta expoſitio procedit ſecundum ea quæ dicta ſunt de expoliatione* Iacob. *Secundum alios uero qui non tenent iſtam expoliationem, aliter exponendum eſt.* Auditis autem cauſis, &c. *ſ. quod uenerat ad uitandum iram fratris ſui, & ad accipiendum vxorem de filiabus* Laban, *ut ſupra dictum eſt 27. cap. Reſpondit.* Os meum & caro mea. *ac ſi diceret, ex quo tu es de genere meo, melius eſt quod detur tibi filia mea uxor quam alteri. quia tunc temporis non cōtrahebant libenter matrimonium cum extraneis, ut ſatis patet ex ſupra dictis.*

3. Et poſtquam expleti ſunt, &c. *Hic conſequenter deſcribitur ipſi Iacob ſeruitium pro Rachele habenda uxore, quia nō habebat diuitias ad dandum pro dote. Et patet litera uſque ibi.*

4 Ei uidebantur illi pauci dies, *Videtur enim quod deberet dici contrarium, quia ſcribitur Prouerb. 13. b.* Spes quę differtur affligit animam. *Et quia deſiderabat & ſperabat habere Rachelem, dies expectationis debuiſſent ſibi uideri multi. Ad quod reſpondet Hieron. quod ibi accipitur* dies *pro labore dierum qui alleuiabatur & uidebatur paruus ꝓpter amorem. Aliter etiam poteſt dici, quod* uidebantur ei dies pauci *in comparatione ad rem tam amabilem, quia pluribus annis ſeruiſſet ꝓ ea ſi fuiſſet requiſitus. Aduertendum tamen quod iſte amor non erat libidinoſus, nec excedens limites rationis, & ideo non erat inordinatus nec malus.*

5 Dixitq; ad Laban. *Hic conſequenter deſcribitur ipſius* Iacob *coniugium, quia iam compleuerat ſeruitium ſeptem annorum pro ea, & ideo iuſtum erat ut ſibi daretur, & hoc eſt quod ſubditur.*

Coniugiū Iacob.

6 Quia iam tempus impletum eſt, &c. *Affectu maritali, Aliam etiam cauſam dicti huius aſſignant Hebræi dicentes. Et uerū eſt, quod* ✠ Iacob

MORALITER.

templatiuæ perfectionem, & primo Liæ copulatur, quia dicit Gregor. lib. 6. Mora. Qui comtemplationis arcem tenere deſiderant, prius neceſſe eſt vt in campo actionis per exercitium ſe probent. Seruiuit autem Iacob pro qualibet ſeptem annis. & per hoc ſeruitum ſignificantur ſeptem opera miſericordię corporalia, & ſeptem ſpirituali, Corporalia vero in hoc continentur verſu, *Viſito, poto, cibo, redimo, tego, colligo, condo.* Viſito infirmum, poto ſitiētem, cibo famelicum, redimo captiuum ego tego, id eſt, veſtio nudum, colligo hoſpitem, condo. i. ſepelio mortuum. Spiritualia uero ſimiliter continentur in hoc uerſu. *Conſule, caſtiga, remitte ſolare, for. ora.* Qui ſic intelligitur. Cōſule dirigende dubitantem & ignorantem docendo, & ſic ſub uno uerbo duo opera miſericordiæ continentur. Caſtiga delīquētes, remitte offenſam tibi illatam, fer, id eſt, ſupporta fratris infirmitatem, ora pro omnibus. Et prædicator ſic perfectus paſcit uerbo & exemplo greges Labā, id eſt, epiſcopi uel curati, quia Laban interpretatur candidus, & uterque debet eſſe candidus honeſtate.

Triplex diſtinctio peccatorum. Qui vocatis multis amicorũ turbis ad conuiuiũ, facit nuptias, & cõgregauit Laban oẽs viros loci & fecit cõuiuium.

A quia mos non eſt. Alia ſunt peccata contra naturam, alia contra mores, alia contra præcepta. Sed Iacob non contra naturam hoc fecit, qui non laſciuiendi, ſed gignẽdi cauſa illis mulieribus vtebatur. Nec contra morem, quia illos tempore in illis terris hoc factitabatur. Nec cõtra præceptũ quia nulla lege prohibebatur. Nunc vero legibus & moribus hoc non licet. Quæ duo ſi quis cõtempſerit, etiam ſi tantummodo cauſa generandi vtatur pluribus fœminis, peccat tamẽ & humanam violat ſocietatem cui neceſſaria eſt propagatio filiorum. Sed quia homines aliter ſe habentibus moribus nõ poſſunt delectari vxorum multitudine niſi libidinis magnitudine, errãtes non putãt haberi potuiſſe vxores multas, niſi concupiſcentiæ carnalis flagrantia.

pletum eſt vt ingrediar ad illam. Qui vocatis multis amicorum turbis ad conuiuium, fecit nuptias, & veſpere Liam filiam ſuam introduxit ad eum: dans ancillam filiæ Zelpham nomine. Ad quam cum ex more Iacob fuiſſet ingreſſus: 1 facto mane vidit Liam, & dixit ad ſocerum ſuum: Quid eſt quod facere noluiſti? Nonne pro Rachel ſeruiui tibi? † Quare impoſuiſti mihi? 2 Reſpondit Laban: Non eſt in loco noſtro conſue a

a Actiuam vitam quæ filios parit prædicationem & exemplum bonorum operum.

a Ouis vel viſum principium. ſ Contemplatiua.

ISIDO. Duæ ſunt ergo vxores Iacob liberæ, ambę enim filię remiſſionis peccatotum. i. dealbationis quod eſt Laban, vna amatur, altera toleratur. Sed quę toleratur pri⁹ & vberi⁹ B fœcũdatur, vt ſi non propter ſe, propter filios diligatur. Labor enim iuſtorum maximum fructũ in eis habet quos Deo generauit, ĩter multas tribulationes prędicãdo, propter quos ſunt in laboribus, & in plagis, & in mortib. frequẽter propter quos habẽt foris pugnas, ĩt⁹ timores ipſos gaudiũ, & coronã ſuã vocant. Naſcuntur autem facilius & copioſius ſermone fidei quo prędicãt Chriſtum crucifixum, & quicquid humana cogitatione citius percipiẽ, & infirmos Lię oculos nõ perturbat. Rachel autẽ clara facie mente excedit Deo, & vidit in principio verbum apud Deum, & vult parere, & non poteſt. quia *generationem eius quis enarrabit?* Act. 8.

ISID. Due liberę vxores Iacob, quia duę vitę nobis in corpore Ieſu Chriſti prædicantur. Vna temporalis, in qua laboramus, altera æterna, ĩ qua dilectionem Dei cõtemplabimur. Iſtam dominus paſſione, illã reſurrectione declarauit. Vnde Lia interpretatur ouis laborans. Rachel viſum prĩcipium, uel verbum ex quo uidetur principiũ. Actio humanę uitę in qua uiuimus ex fide, multũ labrioſa eſt in operibus & ĩcerta, quo exitu perueniat ad utilitatem eorum quibus conſulere uolumus. Hęc eſt Lia prior uxor Iacob & lippa oculis. Cogitationes enim mortaliũ timidę, & incertę prouidentię ſunt. Spes uero ęternæ contemplationis certam habẽs intelligẽtiã ueritatis. Ipſa eſt Rachel bona facie & pulchra ſpecie. hanc amat omnis piè ſtudioſus, & propter hanc ſeruit gratię Dei, ĩ qua C peccata noſtra *ſi fuerint ſicut coccinum, quaſi nix dealbabuntur:* Eſa. Eſa. c. 1. Laban dealbatio, cui ſeruiuit Iacob pro Rachel. Neq. D enim quiſque conuertitur ſub gratia remiſſionis peccatorũ ſeruire iuſtitiæ, niſi vt quietè viuat in verbo ex quo videtur principium, quod eſt Deus. Ergo propter Rachel nõ propter Liam ſeruitur. Nemo enim amat in operibus iuſtitiæ laborẽ actionis vel paſſionis, nec eã vitã propter ipſam expetit, ſicut nec Iacob Liã, ſed tamen nocte ſuppoſitam ĩ vſum generandi amplexus, fœcunditatẽ eius expertus eſt. Et quia per ſe non poterat diligi Dominus vt ad Rachel perueniretur, fecit eam tolerari, de inde per filios commendauit. Ita quiſquis Dei ſeruus ſub dealbationis peccatorum gratia eſt conſtitutus, hoc ſolum amans in ſua meditatur conuerſatione, vt doctrinam ſapientię percipiat, quam plerique ſe cito percepturos putant; cum ſe in ſeptem præceptis exercuerint, quæ ſunt de dilectione proximi, ne cuiquã noceatur. i. patrem tuũ honora & matrem, non męchaberis, non occides, non furaberis, non falſum teſtimoniũ dices, nõ E concupiſces vxorẽ proximi tui, nec rem proximi tui, quibus pro poſſe obſeruatis, cum homini pro cõcupita & ſperata pulcherrima delectatione doctrinæ, per tentationes varias quaſi per hu⁹ ſæculi noctem tolerantia laboris adhæſerit, velut pro Rachel Lia inopinata coniũgitur, & hanc ſuſtinet vt ad illam perueniat, ſi perſeueranter amat. acceptis aliis ſeptem præceptis; ac ſi dicatur ei, Serui alios ſeptem annos pro Rachel, vt ſis pauper ſpiritu mitis, lugens, eſuriens & ſitiẽs iuſtitiam, miſericors, mũdi cordis, pacificus. Vellet enim ſi poſſet ſine vlla tolerantia laboris, quæ in agendo patiendoq; amplectenda eſt, ad pulchrę cõtemplationis delicias peruenire: Sed hoc nõ poteſt in terra morientium, quod his verbis ſignificatur.

a *Non eſt in loco noſtro conſue. &c.* Maior appellatur quæ tempore prior eſt. Prior eſt enim hominis eruditione labor operandi quæ iuſta ſunt. vnde: *Concupiſti ſapientiam, ſerua mandata quę ad iuſtitiam pertinent.* Iuſtitia autem quę ex fide eſt, quæ ĩter tentationũ pericula eſt, vt pie credendo quod nondum intelligiẽ, etiam intelligentię meritũ conſequatur, vnde Eſa. 7. b. *Niſi credideritis, non intelligetis.* ſecundum LXX. Iuſtitia enim ad fidem, ad ſapientiam intelligentiamq́, pertinere monſtrant. Non eſt tamen improbandum deſiderium perſpiciẽdę ueritatis, ſed ad ordinem reuocandum, vt à fide incipiat, & bonis operibus nitatur peruenire quo tendit. In quo enim verſatur virtus labrioſa eſt, in eo quod appetit luminoſa ſapientia. Qđ F opus eſt

Laban ſtupias celebrat.

†35.q.1.

NICOLAVS DE LYRA

Dum ſeruiret Iacob pro Rachele erat iam 84. annorum.

✲ *Iacob iam erat 84. annorum, & videbat quod tempus generandi currebat ſuper eum propter ætatem. Sciebat etiam per diuinam reuelationem, quod promiſſiones factæ Abrahæ & Iſaac de terra promiſſionis & multiplicatione prolis, complendæ erant in filijs ſuis, a quibus, duodecim tribus Iſrael nominatæ ſunt, & ideo merito dicebat,* Quia iam tempus impletum eſt, *&c. Quia autẽ Iacob eſſet tunc 84. annorum, poteſt probari ex ſcriptura, colligendo tamen ex pluribus locis. Dicitur enim infra 47. b. quod Iacob cum deſcendit in Aegyptum, requiſitus a Pharaone de ſua ætate, reſpondit,* Dies vitę meę 130. annorum. ſunt. *Quando autem dixit* Labam, da mihi uxorem meam, *iã ſeruierat ſeptem annis, & ſic vſque ad natiuitatem Ioſeph, remanebant ſeptem anni alij ſuæ ſeruitutis pro vxoribus, vt habetur infra 31. cap. & in fine ſecundi ſeptenny natus eſt Ioſeph. Et tunc voluit Iacob. recedere completo ſeruitio pro vxoribus ſuis, vt habetur infra eodem cap. vbi dicitur,* Nato autem Ioſeph. dixit Iacob ſocero ſuo, Dimitte me vt reuertar in patriam, *&c. Sed precibus Laban deuictus, adhuc remanſit cum eo ſex annis, quibus ſeruiuit pro gregibus ſuis, ſicut dicitur infra 31. cap.* Per viginti annos in domo tua ſeruiui tibi. 14. pro filiabus. & ſex pro gregibus tuis. *Et ſic patet quod a tempore ĩ quo Iacob dixit ad Laban,* Da mihi uxorem meam, *& vſque ad natiuitatem Ioſeph fluerunt ſeptem anni. Item Ioſeph triginta annorum erat quando factus fuit præpoſitus terræ Aegygpti, vt habetur infra 41. ca. Et ex tunc vſque ad deſcenſum Iacob in Aegyptum fluxerunt 9. anni, ſ. ſeptem anni fertilitatis, & duo famis, ſicut habetur 43. capitulo quando miſit Ioſeph pro patre ſuo adducendo, ibi enim dicitur:* Biennium eſt quod incepit eſſe fames in terra. *igitur ſi cõiungantur ſimul anni prędicti a tempore quo Iacob accepit vxorem, vſque quod Iacob uenit in Aegyptum, & reſpondit Pharaoni de ætate ſua, inueniuntur anni 47. quibus ſubtractis de ætate Iacob, qui tunc erant centum triginta annorum, vt ſupra dictum eſt remanent anni 84. quos habebat quando primo accipit vxorem, Ex quo patet eius continentia, & quod non accepit plures vxores libidine ductus, ſed prolis amore. Sequitur.*

1 Facto mane uidit Liam. *Sed quæritur hic, quare non cognouit eam de nocte, quia ad uocem vel ad tactum potuit eam cognoſcere, cum iam per ſeptem annos manſiſſet in eadem domo? Dicendum quod in hoc oſtenditur laus ipſius Iacob, primo, quia nocte illa forſitam non tetigit, ſed continens ab ea, orationi vacauit, ſicut & de Tobia legitur, Tob. 6. d. Secundo, quia ſi tetigit eam carnaliter, oſtenditur hic, quod nõ quæſiuit in vxore ſua blanditias meretricias in tactibus & uerbis, ſed magis ea vſus eſt in caſtitate maritali. Si autem quæratur per hoc an inter ipſum &* Liam *fuit matrimonium? Dicendum quod non, quia ad matrimonium neceſſario requiritur conſenſus, ipſe autem tantum conſenſerat in Rachelem, nec peccauit ſi cognouit tunc non ſuam, quia fuit per ignorantiam facti, quæ excuſat a toto, adhibita tamen diligentia ſufficienti, quod & fecit Iacob, quia in talibus non requiritur magna perſcrutatio, & maxime quia Iacob non habebat cauſam dubitandi de fraude.*

Quæritur. Tob. 6.

2 Quare impoſuiſti mihi, *&c. id eſt decepiſti me, ut ſupra expoſitum eſt, ca. 26. Aliqui libri habent ſic.* Quare Liam ſuppoſuiſti mihi? ſed falſa eſt litera.

✲ Imple.

opus eſt,inquit credere quod mihi non oſtēditur? Manifeſta aliqđ verbum,quo videam omnium principium.Id enim eſt quod maxime & primitus inardeſcit.Cui reſpōdet, Pulchrū eſt quod deſideras,& amari dignum,ſed prius nubit Lia quā Rachel. Ardor iſte ad hoc ualeat,vt ordo nō recuſetur, ſed tolleret, ſine quo nō poteſt ad id pueniri quod diligitur.Cum aūt peruentum fuerit, ſimul hēbitur in hoc ſeculo ſpecioſa intelligētia & laborioſa iuſtitia Quāuis enim acute & ſynceriter cernatur incōmutabile bonum,*corpus quod corrumpitur, aggrauat animam, & deprimit ſenſum multa cogitantem*.Sap.9.d. Ad vnum ergo tendendum, ſed pter hoc multa ferenda.

Idem.Proinde vita quę ſtudio cōtēplationis competit, vt ea, quę carni ſunt inuiſibilia, non infirmis occulis mētis per ea q̄ facta ſunt intellecta cōſpiciat, & ſempiternam Dei virtutem ac diuinitatē ineffabiliter cernat,vocare vult ab omni negocio,& iō ſterilis. Affectādo.n. ocium,quo ſtudia contemplationis igneſcunt,non compatitur infirmitati hominum, qui ī preſſuris ſibi deſiderāt ſubueniri, Sed quia ipſa procreandi charitate inardeſcit,vult docere,quod nouit. Videt ſororem labore actionis filiis abundantem, & dolet potius currere homines ad virtutem, qua eorum neceſſitatib,conſulitur, q̄ ad illam vnde diuinum incōmutabile aliquid diſcitur, unde infra 30, *Zelabat Rachel ſororem ſuam.*

IDEM

tudinis, vt minores ante tradamus ad nuptias.

a ¶ Ideſt,celebra nuptias has de more ſeptem diebus.Iniquum enim fuit,vt deceptum ſeptem alios annos differret.

Imple hebdomadam dierum huius copulæ. & 1
hanc quoque dabo tibi pro opere quo ſeruitu-
rus es mihi ſeptem annis aliis. Acquieuit pla- 2

a Septem dierum nuptiarum Liæ,quibus impletis ſeruiuit ſeptem annis.

cito, & hebdomada tranſacta Rachel duxit 3

¶ Inueterata. ¶ alias dederat.

vxorem:Cui pater ſeruam Balan tradiderat. Tā- 4
demque potitus optatis nuptiis, amorem ſe-
quentis priori prætulit: ſeruiens apud eum ſe-
ptem annis aliis. †Videns autem dominus,quòd
deſpiceret Liam: aperuit vuluam eius, ſorore
ſterili permanente. † Quæ conceptum genuit

a ¶ Viſionis filius.

filium: Vocauitque nomen eius Ruben, dicens 6
Vidit dominus humilitatem meam:Nunc ama 7
bit me vir meus. Rurſumque concepit & pepe-
rit filium, & ait:Quoniam audiuit dominus ha 8
beri me contemptui: dedit etiam iſtum mihi. 9

¶ Auditio.

Vocauitque nomen eius Symeon. Concepit * ter 10

¶ Filium. 11

tio,& genuit alium, * dixitque, nūc quoque co- 12
pulabitur mihi maritus meus, eo quod pepe- 13
rerim illi tres filios. Et idcirco appellauit no- 14

a ¶ Amplificatio vel additio.

men eius Leui. Quartò concepit. & peperit fi- 15
lium, & ait: Modo confitebor domino. Et ob

a Confeſſionem,ideſt gratiarum actionem,ſicut ibi Lucæ 10.d. Confitebor tibi pater cæli & terræ,ideſt,gratias agam tibi. 16

hoc vocauit eum Iudam, Ceſſauitque parere, 17

Idem.Proinde quia purus intellectus de illa diuina ſubſtātia,quæ corpus non eſt, & ideo ad carnis ſenſum non pertinet,uerbis carne editis exprimi non poteſt, eligit doctrinam ſapiētiæ p quaſlibet corporeas imagines, vtcunque cogitando inſinuate diuina, quam ab officio talia docendi ceſſare,ſicut eligit Rachel ex uiro ſuo & ancilla ſuſcipere filios, quā ſine liberis eſſe, Bala eīm interpretatur inuetereta,quæ eſt ancilla Rachel. De veteri enim vita carnis ſenſibus dedita corporeę cogitantur imagines; etiā cum de incommutabili ſubſtātia diuinitatis aliquid auditur. Suſcepit & Lia de ancilla ſua filios numeroſæ prolis amore ſuccenſa, eius ancilla Zelpha interpretatur os hians, quæ illos ſignificat,quorum ad prædicationem ſuſcipiendā os hiat,& cor non hiat. vnde Marc. 7.b.*Populus hic labijs me honorat. cor autem eorum longe eſt a me*. & Roman.ſecundo c.*Qui prędicas non furandum,furaris.* Sed etiam vt per hanc conditionalem libera vxor Iacob laborans filios regni ſuſcipiat, ait Dn̄s, *Quę dicunt facite,&c.* Vnde Apoſtolus Philippenſ.primo cap. *Siue occaſione ſiue ueritate Chriſtus annuncietur,& in hoc gaudeo, ſed & gaudebo.* tanquam & ancilla pariente: de prolis numeroſitate lætatur. Ex vtero quidem Liæ facta,ſed ex beneficio Rachel edita. Cum uirum ſuum debita nocte concubiturum accceptir a filio Liæ mandragoricis malis cum ſorore cubare permiſit.

☞ CAP.

D

Tandéq. potitus optatis nuptiis amorem ſequētis priori prætulit. Et egreſſ' eſt etiā ad Rachel & dilexit ēt Rachel magis quā Liam. a.1. 2.a.

Aperuit vuluam.i. fecit eam fœcundā humilitatem afflictionem.

* que

* filium.

E

NICOLAVS DE LYRA.

1 Imple.&c.*i.ſeptem dies conuiuij nuptiarum Liæ. Tot.n.diebus durabat conuiuium nuptiarum,vt habetur lib.*Iudic.14.c.*de Samſone,& ideo ſecundum hoc dicit hic Hier. Illi erant qui in hoc loco per hebdomadam dierum intelligunt ſeptem annos alios ſeruitutis* Iacob *pro Rachele,in fine quorum tradita eſt ei Rachel:quia ſicut dictum eſt,tradita fuit ei poſt Liam ſeptem diebus conuiuij tranſactis.Ideo ſequitur.*

2 Acquieuit placito.*Et ſic conſenſit in Liam tanquam in vxorem, & ex tunc fuit inter eos verum matrimonium.*

3 Et hebdomada,&c.*i.ſeptem diebus conuiuij prædicti.*

4 Rachel,&c.*& patet litera.*

5 Videns autem dominus.*Hic conſequenter deſcribitur coniugij fructus,qui eſt educatio prolis ad cultum Dei. Et primo agitur de fructu Liæ,ſecundo de fructu Rachel.*30.*cap. Circa primum conſiderandum quod Lia affligebatur ex quatuor .ſ. quia videbatur omnibus abiecta,a Rachele deſpecta,viro extranea,& a Deo neglecta, & ideo dominus dedit ſibi quadruplicem conſolationem .ſ.de quatuor filijs, De primo dicitur.*

6 Vocauitque nomen eius Ruben.*i.viſionis filius.Et cauſam huius nominationis ſubdit dicens.*

Vi-

7 Vidit dominus humilitatem,&c.*i.vidit me dominus vilem et abiectam reputatam.Ideo conſolatus eſt me.De ſecundo uero dixit:*

8 Quoniam audiuit dominus,&c.*Aliqui libr- habent:*Vidit,*& falſa eſt litera.*

9 Haberi me, &c. *ſ.a Rachele.Erat enim Rachel principalis vxor* Iacob,*quia in ipſum primo conſenſerat,& ideo debebat habere prærogatiuam ante ſororem,ſed in hoc aliquantulum excedebat.*

10 Dedit etiam iſtum,&c.*Ad conſolandū me de prædicto contēptu.*

11 Vocuitq.nomen eius Symeon.*i.audiens,eo quod dixerat,* Audiuit dominus,&c.

12 Concepit tertio.*Ad eius conſolationem contra tertiam afflictionem.Ideo ſequitur.*

13 Dixitque,nunc quoque copulabitur mihi ma.&c. *i. non reputabit me extraneam,ſed magis aſſociabit.*

14 Et idcirco appellauit,&c.*i.adiunctus uel applicatus.*

15 Quarto,&c.*Contra quartam afflictionem.ſ. quia uidebatur a Deo derelicta.Ideo ſubditur.*

16 Modo con.&c.*ſ.quod non dereliquit me,ſed uiſitauit-*

17 Et ob hoc vocauit eum Iudam.*Qui interpretatur confitens,& accipitur hic confeſſio diuinæ laudis,uel gratiarum actionis.*

In cap.29.vbi dicitur de poſtilla:Quam cum vidiſſet Iacob, &c.

ADDITIO I.

Expoſitores Hebræorum dicunt,quod ſolus Iacob amouit lapidē,in quo oſtendebatur diuinam virtutem fuiſſe in ipſo Iacob,eo quod ueniens feſſus ab itinere poterat remouere lapidem tantæ magnitudinis, qui alias non poterat amoueri,niſi ab omnib.paſtorib.aggregatis,ut ſup.in eo.c: quod conſonat literæ.Tū quia dicit de Iacob in ſingulari, Amouit lapidem,&c.*Tum quia reddens rationem quare hoc fecit Iacob,prædixit immediate,* Quam cū uidiſſet & ſciret conſobrinā ſuā, oueſq; Laban auunculi ſui.*&c.q.d.propter iſta ſuppoſuit ſe tanto labori qđ dicunt figuraſſe,quod aliquis deſcendens ex* Iacob *debebat amouere lapidem.ſ.duritiam cordis,& adaquare omnes greges.i.gentes ſ.ex aqua & Spiritu ſancto,quod ſatis conſonat veritati.*

In eod.c.29.vbi dicitur in poſtilla: Aliam uero cauſam huius fletus aſſignant Hebræi.&c.

ADDITIO II.

Quia autem Iacob receſſiſſet a patre cum bona comitiua & cum copia auri & argenti, prout hic dicit Ra,Sa.non ſolum caret omnino in litera fundamento,ſed potius ex litera oppoſitum videtur innui,cum

eni

enim Rebecca loqueretur ipſi Iacob de receſſu ſupra 27.g.d.dixit, Audi vocem meã,& conſurgens fuge ad Laban, *&c. Ex quo patet,* ꝙ *Iacob fugitiuus ibat,& per conſequens non cum apparatu: vnde expoſitores* Hebræorũ *magis autentici, quam Ra.Sa.hoc tenent, addentes,* ꝙ *ex hac cauſa noluit intrare Luca,ſeu Bethel,ne ab aliquo cognoſceretur ſed extra locum ſub dio dormiuit,ſupponens capiti ſuo lapides, vt ſupra, 27.g.Similiter ubi dicitur in principio huius c.* Profectuſq.Iacob,venit in terram orientalem, *&c.Hebraica litera habet,* Leuauit Iacob pedes ſuos,& iuit in terrã orientalẽ, *&c. Et quo patet, quod pedeſter ibat,non in camelo ſicut ſeruus Abrahæ. Nec mirũ ſi Iſaac miſiſſet ſeruum ſuum,quia hoc fiebat vt via ſua occultaretur a fratre. Nec eſt uériſimile,quod ſcriptura ſubticuiſſet iſtam perſecutionem: quam habuiſſet* Iacob *in eundo in Meſopotamiã,ſed eã expreſſiſſet,ſicut expreſſit alias perſecutiones quas habuit in redeundo,tam a Laban, quam a Sichimitis,quam etiam ab Eſau,ut patet infra. Quia autem infra dicitur 32.c.* In baculo meo tranſiui Iord. *&c. cõcordat ſatis cũ prædictis.*

Cap. XXX.

Inuidia. Quæſt.84.
ſuæ.
Rachel ꝙ *Deus infœcũdam fecerat, conqueritur marito de infœcunditate.*

a *Ernens autem,* ✻ THEODORETVS. Patriarcharum vxores ſteriles fuerunt, ut Sara, Rebecca, Rachel, & Lia. quia uniuerſorum Deus hac ratione Iſraeliticum genus commendare voluit, vtpote quod non naturę ratione, ſed diuina gratia a Deo propagatum ſit, ex quo ſcilicet Chriſtus carnẽ ſumpturus erat.

✻ IDEM. Vxores Iacob mutua zelotypia afficiebantur, eo quod imperfectæ erant, & impii viri idola colentis filiæ. Ob id Deus cum legem ſtatueret, dixit: Non accipias uxorem ſuper ſororem ſuã, ne ſe inuicem æmulentur.

In quæſ. ſuper Gen.
Comparauit me dñs luctationibus vehementib. luctata ſum ſunt qui ſic legant, coniũctione Dei adiuncta ſum, vel cõuerſionib. conuerſa ſum.

b ✻ *Habeo famulam, & cætera.* AVGVSTINVS. Non facile dignoſcitur quas concubinas appellet ſcriptura, quas vxores, quando quidem & Agar dicta eſt concubina, & Cetura, & ancillæ quas dederunt Rachel & Lia viro ſuo. Niſi forte omnis concubina uxor, non autem omnis uxor concubina, more ſcripturarum.

Fœliciter Chald. interpres vertit ꝓſperitas: Lxx. felix facta ſum. Diuiſio.

c ✻ *Beatam me dicent, &c.* AVGVS. Græci habent ἐν τύχῃ quod magis bonã fortunam ſignificat. Vnde videtur occaſio non bene intelligentibus dari, tanquam illi homines fortunam coluerint, aut hoc verbum ſcripturarum autoritas receperit. Sed fortuna intelligenda eſt pro his rebus quę fortuitu videntur accidere, non quia numen aliquod ſit.

d *Egreſſus autem Ruben, &c.* AVGVSTIN. Quare rem geſtam ſcriptura non tacuit quę talia deſideria muliercularum ꝓ magno inſinuare non conſueuit, niſi eis aliqd magnum quærere monuerit. Nihil amplius coniicere valeo, quam quod ex illo ſenſu ſuggerit, vt in illo pomo intelligam figurari bonã famam, nõ ꝙ cõferunt pauci iuſti & ſapientes, ſed popularẽ, qua & maior clarior notitia comparatur: non ipſa per ſe expectanda: ſed intentioni bonorum, qua generi humano conſulitur neceſſaria. Vnde primæ Timothęi capite tertio b. *Oportet enim teſtimonium habere bonum ab his q foris ſũt.* Qui licet parũ ſapiãt reddent plerunq; labori eorũ, per quos ſibi cõſulũt ſplẽdorẽ laudis & odorẽ bonę opinionis

CAP. XXX.

C Ernens autem Rachel, quod in- 1
fœcunda eſſet, inuidit ſorori,* & 2
ait marito ſuo: da mihi liberos, 3
alioquin moriar. Cui iratus re- 4
ſpondit Iacob: Nũ pro Deo ego
b ſum qui priuaui te fructu vẽtris tui? At illa: † Ha- 5
beo, inquit famulã Balã, ingredere ad illã, vt pariat 6
ſuper genua mea, & habeã ex ea filios. Deditque 7

a Alicui. Forte omnis concubina vxor dicitur ſecundum morem ſcripturæ, non econuerſo.

illi Balan in coniugium, quæ ingreſſo ad ſe vi-
ro, concepit, & peperit* filium. Dixitque Rachel: 8

a Ideſt, iudicium mihi fecit, æquans me ſorori.

Iudicauit mihi dominus, & exaudiuit vocem
meam, dans midi filium. Et idcirco appellauit 9

a Iudicium.

nomen eius Dãn. Rurſumque Balan concipiens 10
peperit alterum, pro quo ait Rachel, Compa- 11
rauit me Dominus cum ſorore mea & inualui:

a A conuerſatione vel comparatione, nep. enim vtrumque ſonat.

Vocauitque eum Nephtali. Sentiens Lia quod 12
parere deſiſſet, Zelpham ancillam ſuam marito 13
tradidit. Qua poſt conceptum edente filium 14
dixit: Feliciter. Et idcirco vocauit nomen eius 15

a In procinctu, uel fœlicitas.

Gãd. Peperit quoque Zelpha alterum: dixitque 16
c Lia: Hoc pro beatitudine mea. Beatam quip- 17
pe me dicent mulieres: * propterea appella- 18

a Beatum alibi ſecundum ambiguitatem verbi poſſunt diuitiæ ſic vocati.

d uit eum Aſer. Egreſſus autem Ruben tem- 19
pore meſſis triticeæ in agrum, reperit man- 20

NICOLAVS DE LYRA.
Cap. XXX.

C Ernens autem Rachel. *Hic conſequenter agitur de fructu Rachelis, & primo quantum ad filios adoptiuos, ſecundo quantum ad filium naturalem. ibi:* Recordatuſque dominus. *Adhuc primo agitur de filijs adoptiuis Rachelis, ſecũdo de filijs adoptiuis Liæ, ibi.* Sciens. Lia. *Circa primum dicitur ſic.*

1 Cernens autem, &c. *Quod ſibi erat affflictio maxima, eo quod deſiderabat habere filios: a Iacob, de quo Chriſtus erat naſciturus.*

2 inuidit ſorori ſuę. *Inuidia proprie dicta prout eſt uitium, eſt, triſtitia de bono alieno, & hoc modo non inuidit ſorori, dolens de hoc quod haberet filios. Alio modo accipitur inuidia large. prout importat triſtitiam de proprio defectu in comparatione ad alterum non habentem talem defectum. & hoc modo inuidit Rachel ſorori ſuæ.*

3 Da mihi liberos, &c. *Ex quo patet eius deſiderium ad prolem, nõ ad libidinem.*

Cui iratus reſpondit &c. *Quia irrationabiliter loquebatur ipſa, iõ temperauit dictum ſuum.*

5 Habeo inquit famulam Balam, &c. *Quæ non eſt ita ſterilis, ſicut ego.*

6 Ingredere ad illam. *Affectu maritali ad petitionem meam.*

7 Vt pariat ſuper genua mea. *Id eſt, ut pariat filios, quos poſſim tenere ſuper genua mea: ita quod licet ſint ſui per naturam, tamen mei erunt per adoptionem.*

8 Concepit & peperit filium, &c. *Id eſt, iudicauit me dignam habere prolem ex adoptione.*

9 Et idcirco appellauit nomen eius Dan. *Quod interpretatur iudicium.*

10 Rurſumque, &c. *Gratias agendo domino.*

11 Comparauit me, &c. *In Hebr. habetur* Additione Dei addita ſum cum ſorore mea. *ac ſi diceret: Deus addidit alium filium mihi, & ideo addita ſum cum ſorore mea. in hoc quod habeo filios ſicut ipſa, licet non in ęquali numero.*

12 Vocauique eum Nephtali. *Quod ſignificat additionem, & in eodem ſenſu reddit traſlatio noſtra, cum dicitur:* Comparauit me dominus, &c. *id eſt, poſuit me in tali ſtatu quantum ad filios quod poſſim comparari ſorori meæ.*

13 Sentiens Lia. *Hic conſequenter agitur de filijs adoptiuis Liæ, & ſecundo de pueris eius naturalibus occaſione huius. ibi.* Egreſſus autem Ruben, *Circa primum ſciendum quod Lia delectationem concubitus non quærebat, ſed prolem: ideo uidens quod parere ceſſauerat, dedit ancillam ſuam marito uxorem.*

14 Qua poſt conceptum eden. filium, dixit. *ipſa Lia, cuius erat filius adoptiuus.*

15 Fęliciter. *ſupple accidit mihi in hoc filio adoptiuo.*

16 Et idcirco &c. eius, Gad. *id eſt, fœlix, uel fœlicitas, & de ſecundo dixit.*

17 Hoc pro bea &c. *id eſt, pro iſto & alijs prædictis dicat beata, ideo ſubditur.*

18 Beatam quip. &c. *quia habui tot filios quot capita tribuum* Iſrael.

19 Propterea ap. &c. *ideſt, beatus.*

20 Egreſſus autem &c. *Hic agitur iterum de filijs Liæ naturalibus quia enim ex magno deſiderio prolis adoptiuæ ad preces ſuas* Iacob *accepit ancillam ſuam uxorem, ideo dominus eius deſiderium approbans, dedi ei iterum filios naturales Cuius rei modus & ordo deſcribitur cum dicitur. Egreſſus autem Ruben primogenitus Liæ, qui iam aliquantulum creuerat.*

21 Tempore meſſis triticeæ. *Quæ eſt poſt meſſem hordei.*

12 Reperit mandragoras, *id eſt, poma mandragoræ, quæ ſunt pulchra, & odorifera.*

✻ Dixit-

A opinionis,nec ad hanc gloriam primi peruenient eorum qui ſunt in eccleſia,niſi qui in actione & abore uerſant. Ideo Lię filius hæc mala inuenit,exiens in alrum,id eſt,honeſte ambulans ad eos qui foris ſunt. Doctrina uero ſapientiæ,quę a uulgi ſtrepitu remota,in contẽplatione veritatis figitur hanc popularẽ gloriam non aſſequeretur niſi per eos qui in turbis agendo ac ſuadendo præſunt, nõ ut præſint,ſed vt proſint, Quia cũ iſti actuoſi per quos multimoda adminiſtratur vtilitas,& quorũ authoritas populi chara eſt, teſtimonium perhibent contemplatiuæ uitæ, quodãmodo mala mandragorica per Liam veniũt ad Rachel. Ad Liam vero per filium primogenitum, id eſt, per filium fœcunditatis† eius,in quo eſt omnis fructus laborioſæ,& inter certamina periclitantis actionis. Quã pleri-
B que bono ingenio præditi ſtudioque flagrantes,quãuis in regendis populis idonei ſint, euitant,propter turbulentas occupationes,& in doctrinæ ocium tanquã ſpecioſæ Rachel ardeſcunt amplexum. Sed quia bonum eſt,ut in hac uita latius innoteſcẽs,popularẽ gloriam mereatur: iniuſtum eſt autẽ ut eã conſequatur,ſi amatorem ſuũ ecclaſiaſticis curis adminiſtrandis aptum in ocio detinet, nec gubernationi cõmunis vtilitatis impertitur,propterea Lia ſorori ſuæ dicit. *Parum ne tibi uidetur,quod uirum meum accepiſti*, inſuper & Mandragoras filii mei vis accipere? Per vnũ ſignificãs omnes,qui cũ ſint digni, quibus regimen eccleſiæ committatur, accenſi ſtudio contemplãdę ſapientię,ab omnibus actionum moleſtiis remoueri, & in ocio diſcendi & docendi conſidere volũt. *Vnde parum ne tibi eſt,quod accepiſti uirum meum, etc.* Quaſi dicat actiua ad contemplatiuã: parum eſt quod homines ad labores neceſſarios ĩ ocio detinet

ita

vita ſtudioſorum,inſuper & popularem gloriam quęrit. Vt er- D
go omnia iuſte cõparet. impertitur Rachel uirũ ſorori nocte illa,ut qui uirtute laborioſa regimini populorum accõmodi ſunt,& ſi ſcientię vacare delegerant,ſuſcipiant experientiã tentationum pro utilitate cõmuni,ne doctrina ſapientię,cui uacare ſtudebant blaſphemetur,neque adiſpicãtur ab imperitis exiſtimatioñe bonã, quod poma ſignificãt,& qđ neceſſariũ eſt ad exhortationẽ diſcentiũ. ſed vt hanc curam ſuſcipiant,lĩ uiti coguntur. Satis hoc ſignificatum eſt, quod cũ veniret de agro Iacob occurrit ei Lia,eũque detinens ait, *Ad me intrabis &c.* Quia ſi doctrinę quã diligis vis cõferri bonam opinionem, noli fugere officioſum laborem. Hæc in eccleſia geri quiſquis aduertit & cernit, quia de toto orbe terrarũ veniũt homines ab operibus ſæculi, ut tranſeant in ocium cognoſcẽdæ veritatis,tanq̃ in amplexum Rachel,ſed accipiuntur de trãſuerſo eccleſiaſtica neceſſitate, & ordinant in labore. Ac ſi dicat Lia. *Ad me intrabis.* Quib. caſte myſterium diſpenſantibus,vt ĩ nocte ſęculi generẽt fidei filios laudatur a populis etiã illa uita, cuius amore cõuerſi ſpẽ ſæculi reliquerunt, & ex eius profeſſione ad miſericordiã regẽdæ plebis aſſumpti ſunt. Id.n. oĩb. laboribus agunt,vt profeſſio ex qua ſe cõuerterũt,quia tales rectores dedit,latĩus glorificetur tanq̃ Iacob non recuſante noctem Liæ vt Rachel pomis ſua ue olentibus & nitib. potiatur: quæ etiam pręſtante Dei miſericordia vix tandem parit. Perrarum enim eſt vt quod *in principio erat uerbum et uerbum erat apud Deum,& Deus erat uerbum.* Et quicquid de hac re pie & ſapiẽter dicitur, ſine phantaſmate carnalis cogitationis ſalubriter ue lex parte capiatur Auguſt. *Egreſſus autem Ruben, &c.*

*Ad Liam

Nota

* Ipſi Iacob.

* Ipſi Iacob.

Erit,habitabit.

a ¶ Poma pulchra odore, ſed inſipida.

drãgoras,quas matri Liæ detulit. Dixitque Ra- 1
chel, *Da mihi partẽ de mandragoris filii tui.
Illa reſpondit: Parum ne tibi videtur,quod prę 2
ripueris maritum mihi,niſi etiam mandrago-
ras filii mei tuleris? Ait Rachel,dormiat tecum 3
hac nocte pro mandragoris filii tui. Redeunti
que ad veſperam Iacob de agro, egreſſa eſt in
occurſum eius Lia,& ait: Ad me,inquit,intra
bis: quia mercede conduxi te pro mandrago-
ris filii mei. Dormiuit cum ea nocte illa, & ex 4
audiuit Deus preces eius,concepitque & pepe
rit * filium quintũ,& ait,Dedit Deus merce-
dem mihi, quia dedi ancillã meam viro meo.

a ¶ Eſt merces. Is enim vir dicitur, Achar merces. Quia introitum viri Rachel debitum,mandragoris filij emerat. b ¶ Laborans.

Appellauitq; nomẽ eius Iſſachãr. Rurſum Lia 5
concipiens peperit ſextum filium, * & ait: † Di 6
tauit me Deus dote bona: Etiam hac vice me- 7
cum erit maritus meus,eo quòd genuerim ei
ſex filios. Et idcirco appellauit nomen eius 8

a Habiculum in libro Hebræorum nominum,violenter fluxus noctis interpretatur.

Zãbulon. Poſt quem peperit filiam nomen Di

a ¶ Cauſam,quia in Sichimis iurgij cauſa extitit. b ¶ Quæ interpretatur ouis.

nam. Recordatus quoque Dominus Rachelis. 9
exaudiuit eam,& aperuit vuluã eius,quæ con-
cepit,& peperit filium,dicens, Abſtulit Deus 10
opprobrium meum. Et uocauit nomen illius 11

¶ Augmentum.

Ioſeph,dicens: Addat mihi dñs filiũ alterũ. Na 12
to autẽ Ioſeph,dixit Iacob ſocero ſuo: Dimitte 13
me,ut reuertar in patriã & ad terrã meam. Da
mihi vxores & liberos meos,pro quibus ſerui-

¶ Quaſi iam debetis eſſe magiſtri propter tempus.

ui tibi vt abeã. Tu noſti ſeruitutem qua ſerui-

a De

NICOLAVS DE LYRA.

C 1 Dixitque Rachel Da mihi.*&c. Dicunt aliqui q̄ iſta poma accepta in eſcam adiuuant in mulieribus uirtutem concipiendi, unde & radix habet ſimilitudinem humanam,& eſt ibi arbor maſculina, cuius radix habet ſimilitudinem hominis,& fœmina,quæ habet figuram fœmineam August. uero dicit,quod occaſione huius paſſus quæſiuit diligenter de natura huius pomi,& non inuenit quod haberet talem virtutẽ,& ideo dicit ſe non vidiſſe cauſam quare Rachel concupiuit,niſi propter pomi raritatem & ſuauitatem.*

2 Parum ne tibi,*&c. Sicut enim ſupra dictum, eſt, Rachel reſpectu aliarum habebat prærogatiuam tamen in hoc excedebat.*

3 Dormiat tecum.*&c. Illa enim nocte debebat eſſe cum Rachele ſecundum circulum reddendi debitum ſuis uxoribus. Sed Rachel conceſſit ſorori ſuæ. Sequitur.*

4 Et exaudiuit Deus preces eius. *Ex quo patet, quod ad cõcubitũ Iacob non mouebatur libidine,ſed amore prolis habendæ ad cultum Dei*

5 Ap. no. eius Iſſach. *Id eſt, merces, cuius ratio præponitur in litera.*

6 Rurſum Lia concipiens peperit ſextum filium. *Naturalem præter duos adoptiuos.*

7 Mecum erit maritus meus. *Libentius mecum habitando.*

8 Et idcirco appella. nomen eius Zaublon. *Id eſt, habitaculum.*

6 Recordatusq;. *Hic agitur de filio naturali Rachelis, cui poſt multas preces & deuotas dominus dedit filium, pro quo dixit.*

10 Abſtulit Deus oppro. meum. *Scilicet ſterilitatis, quia ſcriptum eſt Deut. 7.* Non erit apud te ſterilis.

11 Et vocauit nomen eius Ioſeph. *Quod ſonat additamẽtum,& cauſa huius nominationis ſubditur.*

12 Addat mihi Dominus filium alterum. *ſcilicet,naturalem, & ex deſiderio habendi ſecundum,nominauit primum. Si diligenter conſiderentur prædicta,non poteſt Iacob notari de aliqua incontinentia circa pluralitatem uxorem,quia non petiuit niſi unam,ſcilicet,Rachelem. Qđ autem alia fuit ſibi ſuppoſita.fuit ipſo ignorante,& nolente, ſed poſtea conſenſit Deo hoc ordinante,& Laban compellente. Ancillas autem accepit ad preces vxorum,& amore prolis,non ductu libidinis. Ex quibus patet,quod duabus ſororibus uſus eſt temperanter, ancillis obtemperanter,nec ulla intemperanter. De Lia & Rachele hoc patet ex modo introducendi ancillas,& ex hoc quod Deus dicitur audiuiſſe preces earum in conceptu,quod non mouebantur aliqua libidine,ſed prolis amore ad Dei cultum. Sciebant enim Iacob a Deo electum,ut ex eius filiis nominarentur capita tribuum Iſrael,& quod Chriſtus ex eius filijs erat naſciturus & ideo non eſt mirum ſi deſiderabant habere prolẽ ab ipſo non ſolum naturalem,ſed etiam adoptiuã,quia neſciebant de qua Chriſtus naſceret.*

13 Nato autem Ioſep. *Hic conſequenter deſcribitur ipſius Iacob ſtatus quantum ad ampliationem bonorum temporalium,ubi primo deſcribit ipſius*

Iacob an ĩ continens

MORALITER

✻ 13 *Nato autem Ioſeph. &c.* Generatis autem filiis ſpiritualib. per ſanam doctrinam,& acquiſitis diuitijs meritorum p̱ uitã exemplare,quærit prædicator religioſus,qui per Iacob ſignificatur,ad clauſtrum redire,ad explorandũ propriam cõſcientiam,& ad meditandum de exitu præſentis uitæ per mortem, ſed aliquando bonus prælatus uel curatus nititur eum retinere,dicens.

✻ Inue-

A Hiſtoricè dicitur mā dragora. *quæſo.

Poſſeſſio tua, grex tuus.
* Ad te.
Iuſtum eſt igitur ut aliquando prouideā et domui meæ.
Et nunc q̄ do faciam (vel opera bor) ego ꝑ domo meæ. i. prouidebo ſami liæ meæ.
In q̄ōnib. Hebr.
Separa, ſeparabo inde.

B Varias & ſparſo vellere, punctis paruis reſperſas, & reſpſas maculis da tis. Reſpō debitque, .i. repēdet. Alii teſtificabit, verterunt.

☞ De hoc autem genere opinari quoſdam ſcio, quod acceptū in eſcam ſterilibus fœminis fœcunditatem pariat, & ideo inſtitiſſe Rachel, vt hoc acciperet. quod ego nō arbitror, nec ſi tūc concepiſſet. Nunc vero cum poſt duos Liæ alios ab illa nocte partus dominus eā prole donauerit, nihil eſt quod de mādragora tale aliqd ſuſpicemur quale in nulla fœmina experti ſumus. Cum enim mala hæc ipſe vidiſſem, & propter ſacræ lectionis hunc locum mihi obtigiſſe gratularer (rara enim res eſt) naturam eorum quantum potui, perſcrutatus ſum, non aliqua à communi ſenſu remotiore ſciētia, quę docet virtutes radicum, & poteſtates herbarū, ſed quantum renuntiat viſus, olfactus & guſtus, rem comperi pulchram ſuauem, olentem, ſapore autem inſipido. Cur ergo eam mulier tātopere cupierit: neſcio niſi forte propter pomi raritatem, & odoris iocunditatem.

a *Gyra omnes greges, etc.* HIER. Multum apud Septuaginta cōfuſus eſt ſenſus, & uſque hodie nullum potui inuenire noſtrorum, qui hunc locum plane exponeret. Vis, inquit Iacob, me ſeruire tibi alios ſeptem annos, fac quod poſtulo. Separa oēs diſcolores & uarias, tā oues quam capras, & trade in manu filiorū tuorum, & ex vtroque grege, alba, & nigra pecora, id eſt, vnius coloris da mihi. Si quid igitur ex albis & nigris, quæ vnius coloris ſunt varium natum fuerit, meū erit. Si quid vnius coloris, tuum. Quaſi rem difficilem nō poſtulo, tecū facit natura pecorem, vt alba ex albis, & nigra naſcantur ex nigris. Mecū iuſtitia mea, dum Deus humilitatem meam reſpicit, & laborem. Optionem Laban datam libenter arripuit, & ita vt Iacob poſtulabat faciens, trium dierum iter inter Iacob & filios ſuos ſeparauit, ne quis dolus ex uicinitate pecoris naſceretur. Ita Iacob nouā ſtropham commentatus eſt. Et contra naturā albi & nigri coloris naturali arte pugnauit. Tres.n. virgas, populeas & amygdalinas, & maligranati (q̄ quam Septuaginta ſtiraceas & nuceas & platanimas habeant) ex parte decorticās variū virgarū fecit colorem, vt vbicunq; in virga corticem reliquiſſet, antiquus remaneret color. Vbi tuliſſet corticē candidus panderetur. Obſeruabat ergo Iacob tempus quo pecora aſcendebant, & cum poſt calorem diei ad potandum auida pergebant, diſcolores uirgas ponebat in canalibus, & admiſſi arietibus & hircis in ipſa potādi auiditate oues & capras faciebat aſcendi, vt ex duplici deſiderio, dum & auide bibunt & aſcenduntur a maribus tales fœtus conciperent, quales vmbras arietum & hircorum deſuper aſcendentium, in aquarum ſpeculo contemplabantur. Ex virgis enim in canalibus poſitis uarius erat imaginum color. Nec mirum hanc in conceptu fœminarum eſſe naturam, vt qualem conſpexerint, ſiue mente conceperint in extremo voluptatis æſtu quo concipiunt, ſobolem talem procreent. Cum hoc ipſum in equarum gregibus etiam apud Hiſpanos dicatur. Et Quintilianus in controuerſia qua accuſatur matrona quod Æti opem pe perit · pro defenſione illius argumentatur hanc conceptum ☞ eſſ

ui tibi. Ait ei Laban, Inueniā * gratiam in cō
ſpectu tuo. Experimento didici, quod benedi
xerit mihi Deus propter te. Conſtitue merce
dem tuam, quam dem tibi. At ille reſpondit:
Tu noſti quomodo ſeruierim tibi: & quāta
¶ Operibus. a ¶ Chariſmatum diſtributio. b ¶ Tantum quantum natura contulerat,
ī manib. meis fuerit poſſeſſio tua. Modicum
a ¶ In eo quod gratia contulit.
habuiſti antequam venirem * et nunc dies ef
fectus es, benedixitq; tibi Dominus ad introi
tum meum. Iuſtum eſt igitur ut prouideā ali
¶ Iudææ.
quando etiam domui meæ. Dixitq; Laban: 1
a ¶ De tuo munere.
Quid dabo tibi? At ille ait: Nihil volo: Sed ſi 2
a ¶ Ideſt, ſi permiſeris oues meas vocem meam audire. b ¶ Lacte alam. 3
c ¶ Ab incurſu luporum.
feceris, quod poſtulo, iterum paſcam & cuſto 4
diam pecora tua. Gyra omnes greges tuos, & 5
ſepara cūctas oues varias, & ſparſo uellere, &
¶ Aſtitit regina a dextris tuis, circumdata varietate. Pſal. 43. c.
quodcunque † fuluum & maculoſum variū- 6
que fuerit, tam in ouibus, quàm in capris, erit
¶ In futuro.
merces mea. Reſpondebitq. mihi cras iuſti- 7
tia mea: quando placiti tempus aduenerit co 8
¶ Quia imitari noluerint, ſed in vitiis innatis perdurauerint, non erunt ouilis mei.
rā te, & omnia quæ nō fuerint uaria & macu 9
loſa, & rufa, tā in ouib. quā in capris, furti me 10
argues. Dixitq. Laban, Gratū habeo qđ petis: 11
Et ſeparauit in die illo capras, & oues, hircos, 12
& arietes, uarios atq. maculoſos. Cunctū aūt 13
gregem vnicolorē. i. albi i et nigri uelleris tra
didit ī manu filiorū ſuorū, et poſuit ſpaciū iti

NICOLAVS DE LYRA.

⁂ *ipſius* Iacob *petitio iuſta. Secundo pactio grata, ibi:* Dixitque Laban. *Tertio prouiſio cauta, ibi:* Tollens ergo Iacob. *Circa primum conſiderādum ſicut prius dictum eſt, poſt natiuitatem Ioſeph ſatis cito cōpleuit* Iacob *ſeruitium ſuum, xiiij. annorum, & ideo petebat licentiā redeundi ad terram ſuam cū vxoribus et liberis, quod iuſte nō poterat ſibi denegari, ſed* Laban *videns moram ipſius Iacob ſit utilem, eo quod propter bonitatem* Iacob *dominus multiplicauerat bona ipſius* Labā, *nitebatur adhuc eum retinere. Et patet litera.*

C 1 Dixitq. Laban. *Hic ponitur pactio grata. Ad cuius intellectum conſyderandum, quod iſta fuit petitio Iacob quod de gregibus ouium, & caprarum ipſius* Laban, *quæ erant ſub cura* Iacob, *auferrentur omnia animalia ruſa & maculam aliquam in vellere habentia & traderētur filijs Laban cuſtodienda. Illa autem quæ eſſent totaliter alba, vel totaliter nigra, remanerent ſub cuſtodia* Iacob, *& fœtus qui naſcerentur ex eis totaliter albi, vel totaliter nigri eſſent ipſius Laban cum animalibus ex quibus naſcebantur, quæ ſimiliter erant totaliter alba, vel totaliter nigra. fœtus autē qui eſſent maculoſi vel rufi, eſſent ipſius* Iacob *& iſtud pactum fuit gratum ipſi* Laban, *quia quod fœtus nigri naſcerentur ex nigris, & albi ex albis, erat ſecundum conſuetum curſum naturæ, & ideo* Laban *habuit gratam iſtam pactionem tanquam ſibi vtilem. Talis autem fuit pactio ſecundum omnes expoſitores catholicos & Hebræos, et ideo ſecundum hoc exponenda eſt ſequens ſcriptura, quæ eſt ſatis obſcura duplici de Cauſa. Vna eſt, quia breuiter & ſuccincte loquitur & plura ſubintelliguntur, quæ non exprimuntur; Alia cauſa eſt, quia tranſlatio noſtra hic multum diſcrepat a litera Hebraica, vt videbitur. Accedamus ergo ad literam.* Dixitq. Laban. *deſyderans eius moram ſecum:*

2 Quid dabo tibi. *Quaſi vellet ſibi gratiam facere, cum tamen intenderet decipere.*

3 At ille ait: Nihil volo *Scilicet gratis*, ſed ſi feceris quod poſtulo, *pro mercede laboris mei.*

4 Iterum paſcam, &c.. Gyra omnes greges. *Id eſt, diligenter conſydera.*

5 Et ſepara.cum, &c. *Quæ non ſunt totaliter albæ vel totaliter nigræ illas amoue de manu mea, & pone in manu filiorum tuorum.*

6 Et quodcunq. &c. *Quantum ad fœtus qui naſcentur de cætero de gregibus vnius coloris, qui remanebunt ſub manu mea.*

Erit mer. mea, &c. *Et quia hoc videtur cōtra curſū naturæ, idō ſubditur*

7 Reſpondebitq. mi cras, *in futuro.*

8 Iuſtitia mea. *Si cōtra conſuetum modum naturæ ex gregibus unius coloris naſcantur varij & maculoſi, qui debent eſſe mei argumentum erit iuſtitiæ meę*

9 Et omnia, &c. *Tam in ouibus, quam in capris, ſi alia inueniantur et illa quę cedunt in partem meam:*

10 Furti me arg. *id eſt, habes me pro conuicto de furto.*

11 Dixitq. &c. *Quia curſus naturæ erat pro eo.*

12 Et ſeparauit, &c. *Ad tradendum filijs ſuis.*

13 Cuncto autem grege, &c. *Iſtud videtur contradicere ei quod dictum eſt, ſcilicet, quod varia tradita ſunt in manibus filiorum Laban, et vnicoloria remanſerunt in manu* Iacob, *& ideo aliter expoſūt doctores noſtri, hoc uno modo ſic.* In manu filiorum ſuorum, *id eſt, in manu filiorum* Iacob, *qui erant paſtores ſub eo. Sed hæc expoſitio videtur falſa quia iſtud pactum fuit inter* Iacob *& Laban immediate poſt natiuitatem Ioſephi, ut patet ex prædictis. Item probatum eſt quod a tempore quo* ⁂ c

2 Quod

MORALITER.

1 *Inueniam gratiam in conſpectu tuo.* Vt paſcas ad huc gregem meum verbo & exemplo. Sed quoniam nō omnes prælati & curati laborē fratrū habent gratum, qui tamen per Laban ſignificantur ſicut & grati, & hoc propter idētitatem officij ideo pro talibus īgratis dicitur infra, quòd Laban defraudare quæſiuit Iacob, id eſt, prædicatorem mercede debita, per quam intelligitur ſubſidium temporale, quod licet non ſit merces principalis, eſt tamen merces ſecundaria, ſicut dicitur Luc. 10. b. de prædicatoribus, *Dignus eſt enim operarius mercede ſua.* Propter quod in recompenſationem huius ſubditur,

Tollens

T

eſſe naturam,quam ſupra diximus.Et ſcriptũ reperit in libris Hippocratis quod quędã ſuſpitione adulterij fuerat puniẽda. cũ pulcherrimũ peperiſſet vtriq; parẽti genereque diſſimilẽ, niſi memoratus medicus ſoluiſſet quæſtionẽ,monens qrere, ne forte talis pictura eſſet in cubiculo,qua īuẽta,mulier a ſuſpitione liberata eſt. Iacob callid⁹ iuſtitiam etiã in noua arte ſeruabat. Si enim omnes agni & hædi varii fuiſſent,erat ſuſpitio doli,& apertè Laban iuidus ꝯtra iſſet. Sic ergo tẽperauit,vt laboris fructũ acciperet & Laban nõ penitus expoliaretur. Sed quã do oues et capitę primotpe aſcendebant)quia melior eſt vernus fętus)anteponebat virgas,vt varia naſcerētur. Quæcũ que vero oues & capre ſerò quęrebant marem, nõ anteponebat, vt vni⁹coloris naſcerent pecora,& quicquid prius naſcebat ſuũ erat,quia variũ, quicquid poſteà Laban,quia vnius coloris. Quia autẽ ſcriptũ eſt, *ut in uirgis conciperent*, vim Hebræi verbi, niſi circuitu, exprimere non poſſum ליחמנה Leiach menah enim propriè dicitur extremus in coitu calor,quo corpus om ne concutitur, & patranti voluptati vicinus eſt finis.

a ✠ *Tollens igitur* Iacob,*etc.* THEODOR.*Virgas populeas, etc.* Nõ minus Deo quam uirgis confidẽs. Nã quemadmodum pfectus ad ſuſcipiendos liberos,nõ in uxoris copula, ſed in Deo præcipuè ꝯfidebat,ita hoc tempore uirgis eſt uſus , ita tamen ut opẽ Dei deſideraret, unde & uiſione Dei dignatus eſt , in qua Deus oſtẽdit illi maculoſos arietes & hircos īueuntes capellas ut experiẽntia duce cognoſceret,quãta cũ qbuſdã opibus innituntur ij qui ſe Deo crẽdiderunt.

✠ DIOD.Cum i Meſopotamia oues niueæ i pręſto eſſet,et pullæ capræ,apud Paleſtinos autẽ ꝯtra eueniret diſcrimẽ gregis ad utilitatẽ pãtriarchę diſtibui tur illud autẽ ad uxores. Aliter Gregorius. Intellectus ſacri eloquii intra textum,& miſterium

riũ tanta libratione pẽſandus eſt,vt neq. nimię diſcuſſionis pondus pprimat,nec to.por incurię vacuũ relinquat. Multę enim ſententię tãta allegoriarum cõceptione grauidę ſunt. vt quiſquis eas ad ſolã hiſtoriã tenere nititur: earũ notitia per incuriã priuetur. Quædã ita exterioribus præceptis inſeruiũt vt ſi quis ſubtilius penetrare deſideret, nihil intus inueniat, ſed ſibi etiã qđ foris eſt abſcondat. Vnde benè narratiõe hiſtorica per ſignificationẽ dicitur: *Tollens igitur Iacob,etc. Virgas populeas, &c.* Ante oculos gregũ ponere,eſt ꝑ ſcripturæ ſeriẽ antiquorum patrũ vitas atq; ſẽtetias in exemplũ populis prębere: quæ quia iuxta rationis examẽ recta sũt, uirgę vocãtur: quibus ex parte corticẽ ſubtrahit,vt candor interius uigeat,& ex parte ſeruat,ut ſicut fuerat exterius uiror permaneat.Sicq; uirgarum color uarius efficitur, qa ante cõſiderationis noſtrę oculos ꝓcedentium patrum ſententiæ quaſi uirgæ uariæ ponunt,ĩ quibus dum plerunque intellectum literæ fugimus:quaſi corticẽ ſubtrahimus:ſed dũ ſequimus,ſeruamus:dũq; ab ipſis cortex literę ſubducitur allegoriæ cãdor aperitur,dum relinquitur,exterioris intelligentię uiretia exẽpla monſtrãtur. Quas Iacob in aquę carnalibus poſuit,quia Chriſtus in libris ſacre ſcientię quibus imbuimur, eas fixit. Has aſpicientes arietes cum ouibus coeunt:qa cum rõnales noſtri ſpiritus ĩ intẽtione earum defixi ſunt , ſingulis actionib. ꝑmiſcent,ut tales fetu operum gñrẽt,qualia exẽpla ꝓcedẽtium in uocib. ꝑceptorum uidẽt,& diuerſum colorẽ ꝑ lẽs boni operis habeat.qa ſubtracto cortice,literę acutę interna cõſiderãt:& ſępe cõſeruato bene ſe in exteriorib. formãt.

AVCV. Cur Iacob fraudis in hoc loco non arguitur, hoc ſine dubio ut propheta fecit,nec credendum eſt,eum feciſſe ſine ſpirituali reuelatione

neris dierum trium inter ſe, & generũ, qui paſcebas reliquos greges, 1
a ¶ In uno genere potuit fieri varietas, ſed pro myſterio tria genera lignorum ſunt poſita.
a eius. Tollẽs igitur Iacob virgas populeas, virides, & amygdalinas, & 2
ex platanis, vt parte decorticauit eas. Detractiſque corticibus in his
quæ ſpoliata fuerant, candor apparuit: illa verò quæ integra 1 erant,
viridia permanſerunt: atq. in hunc modum color effectus eſt varius.
Poſuitque eas in canalibus vbi effundebatur aqua, vt cũ veniſſent greges ad bibendum, ante oculos haberent virgas, & in aſpectu earum
conciperent. Factumque eſt, vt in ipſo calore coitus, oues intuerentur
virgas, & parerent maculoſa, & varia, & diuerſo colore reſperſa. Diuiſitque gregem Iacob, & poſuit virgas † ante oculos arietũ. Erant autem alba 2 quæque & nigra Laban, cætera vero Iacob, ſeparatis inter
ſe gregibus. Igitur quando primo tempore aſcendebantur oues, ponebat Iacob virgas in canalibus aquarum ante oculos arietum & ouiũ
vt in earum contemplatione conciperent. Quando vero ſerotina admiſſura erat, & conceptus extremus non ponebat eas. Factaque ſunt
ea quæ erant ſerotina, Laban: & quæ primi temporis Iacob. Ditatuſq.
homo, vltra modum, et habuit greges multos, ancillas, et ſeruos, camelos, et aſinos.

D Generum Iacob. Platanis caſtaneis. 1 fuerant. Vbi effundebatur aqua. aqua: ad quos veniebant pecudes, vt biberẽt. † In canalib. Gregem 2 agnos. Cętera vero Iacob ſeparatis iter ſe gregibus. Poſuitinq; ſibi greges ſeorſum & non iuxta pecudes Laban.

F

☞ Cap. XXXI.

NICOLAVS DE LYRA.

cob accepit vxorem primam, vſque ad natiuitatẽ Ioſeph,*fluxerunt tantum ſeptem anni, ergo tempore huius pacti primogenitus* Iacob *non habebat ſeptẽ annos, ſed deficiebant ad minus tres menſes, & ſic patet, ꝙ non poterant adhuc eſſe paſtores, ita quod in manibus eorum tradederũt vnicoloria, ideo alij exponunt hoc de filijs Labã, ſed dicunt ꝙ hoc dicitur hic per anticipationem ſic exponendo:* Cunctum autem gregem unicolorem, *qui ſupple, natus eſt poſt pactum, & poſt poſitionẽ uirgarũ in canalibus, tradidit ipſe Laban in manibus filiorum ſuorũ, quia talia cedebant in partẽ ſuam. Sed hæc expoſitio videtur multum extorta, & diſcrepat cum hoc a litera Hebraica, quia vbi nos habemus* Cunctũ autem gregem vnicolorem, *id eſt, albi & nigri velleris, tradidit, &c. In Hebræo ſic habetur,* Omne quod habebat album in ſeipſe, & omne rufum in arietibus tradidit, &c. *Quod ſic gloſsã Hebræi,* omne quod habebat album, *id eſt, macula albam, quantũcũque minimã, & omne rufum quãtumcunque minimum licet totum reſiduũ velleris eſſet vnius coloris.* tradidit in manu filiorũ ſuorum. *Et patet ſententia ſecundum prædicta. Item deſcreoat tranſlatio noſtra ab Hebræo in punctuatione, quia facit principium verſus diſtincti a præcedenti, ibi,* Cunctum autẽ gregem vnicolorem. *In Hebręo autẽ totum in vno contextu dicitur ſub vno verſu ab illo loco,* Et ſeparauit in die illa, *vſque ibi:* Et tradidit in manu filiorum ſuorum. *Vbi determinatur verſus & ſententia abſque aliqua extorſione.*

Et

1 Et poſuit ſpaciũ itin. dier. triũ, &c. *ne arietes & hirci varij & maculoſi, qui erant ſub manu Laban & filiorum ſuorum, tranſirent ad gregem vnicolorẽ, qui erat ſub manu* Iacob, *& generarent fœtus varios.*

2 Tollens igitur Ia. *Hic conſequenter ponitur prudens cautela ipſi⁹ Iacob, quia* Laban *fraudulenter agebat contra eũ & in plurib. ſibi tenebatur, ideo poſuit virgas varij coloris in canalib. quãdo erat cõceptus primi temporis quia illi fœtus ſunt meliores. Ex fortitudine enim naturæ prouenit, ꝙ animalia citius generent & concipiãt. Cum autẽ fœmellę bibebant, aſcendebãt maſculi et fœmellæ videbant vmbras maſculorum ĩ aqua, & imagines ipſorum varij coloris, & ſimiles concipiebãt. Hãc. n. uirtutẽ habet imaginatiua ſuper corpus & ſuper materiã, vnde fit cõceptus, ꝙ ſimiles cõcipiuntur illis, quos aſpiciũt attente in extremo coitus, & beatus Hieron. ſuper locum iſtum dicit, ꝙ tali arte vtutur in gregib. equorum Hiſpani, ponentes pulchros equos ante equas tẽpore conceptus. Dicit etiã quod Quintilianus quandã matronã accuſatam de crimine adulteria, eo quod peperiſſet æthiopem liberauit, per hoc quod fecit inquiri, ſi in cubiculo eius eſſet talis pictura, qua reperta liberata eſt mulier. Ex hoc etiã patet: quod Iacob erat homo ſapiens in cognitione uirtutum naturalium. Dicunt tamẽ aliqui, quod angelus docuit eum artẽ iſtã, quãdo oſtendit ſibi in uiſione maſculos aſcẽdentes ſuper fœminas, uarios & maculoſos, ut habetur c. ſeq. Patet etiam, quod non peccauit prudenter trahendo ad ſe quod ſibi debebatur. Et maxime quia hoc uidetur feciſſe ex reuelatione angeli. Et patet litera ex prædictis.*

Virt⁹ imaginatiua.

Nota. Quintilianus.

Cap.

MORALITER.

1 ✠ *Tollens igitur.* &c. Per hoc enim quod poſuit Iacob virgas varias in carnalib: oues cõceperunt & pepererunt varios fet⁹, qui ceſſerũt in partem Iacob, & per hoc deſignatur quod fratres pau

tres pauperes compulſi ſunt exponere fidelibus (qui per oues deſignãtur) ſuas uarias neceſſitates: & etiam uaria ſuffragia, q̃ fiunt ꝓ benefactoribus ſuis, & ꝑ hoc plurimi fideles conceperunt propoſitum benefaciendi eis, & etiam fecerunt.

In cap. xxx. vbi dicitur in poſtilla. Additione Dei addita ſunt, &c.

A

ADDITIO I.

In Hebræo non habetur hæc dictio, quæ ſonat additionẽ, ſed magis controuerſiã vel contentionẽ, & eſt litera cõuentionis, dicẽdo, Cõtendi cũ ſorore mea & inualui. Cuius ſenſus eſt, Cõtẽdi cũ ſorore mea, ſuper habendo filios & inualui, quia iã habeo. Vnde cum dr̃ in gloſſ. iter. quod Neptalim dr̃, conuerſione videtur eſſe error ſcriptoris, et debuiſſet dicere a controuerſione ſeu cõtrouerſia ſecundũ Hebraicam veritatem.

In eod. c. vbi dicitur in poſtilla. Et ideo ſecundum hoc exponenda eſt ſequens ſcriptura, &c.

ADDITIO II.

Licet pactum inter Iacob & Labã generaliter conſideratũ videatur eſſe illud quod poſtillator expoſuit, & ſic cõmuniter tenetur, litera tamẽ in particulari cõſiderata nõ totaliter cõſonat, ſed in multis diſcrepat. Vnde Hieron. in hoc, loco multũ apud Septuaginta cõfuſus eſt ſenſus, & vſque hodie nullum potui inuenire noſtrorum qui hunc locum plane expo-neret. Hæc Hieronym. Quod etiam inter Hebræos expoſitores cõtingit.

REPLICA.

In hoc cap. xxx. Burgenſ. notãs translationem noſtram vbi habetur. Com parauit me dominus cum ſorore mea. Dicit Hebraicum habere, Cõtendi cum ſorore mea. improbans ex eo glo. interlineare quæ habet quod Neptalim dicitur a comparatione vel conuerſione, Dicit Burgen, quod fuit error ſcriptoris qui debuiſſet ſcribere a controuerſione ſeu a controuerſia. Sed ĩtuenti capitulũ iſtud, manifeſtũ eſt nõĩa patriarcharũ omniũ communiter ex verbis matrũ imponi. Nec habetur ex litera nec eſt uerisſimile quod venerãda Rachel cõtenderit cum ſorore ſuper & habenda prole cum ſciret non eſſe culpã ſororis, quod ipſa eſſet ſterilis. Credo igĩ Burgẽ. fingere & fruſtra beatum Hiero. & glo. interl. impugnare, q Neptalim ex verbo Rachelis dicũt impoſitum, cum dixit Comparauit me dominus ſorori meæ. Nec igitur glo. hoc ponit uitio ſcriptoris, quia eſt poſitum authoritate Hiero. in c. eod. de pacto inter Iacob & Laban. Burgen. dicit apud Hiero. et omnes Hebræorũ & Latinorum expoſitores vſque hodie fuiſſe magnam obſcuritatem, & tamen hoc nihil facit pro expoſitione. In quo videtur dupliciter peccare. Primo quia, cũ conſueuit ex facili occaſione contra poſtillatorem longas facere digreſſiones, hic pro expoſitione obſcuritatis apud omnes, vt dicit nullum impendit laborem. Secundo, quia cum vel noluit, vel non potuit hunc paſſum exponere non dedit grates poſtillatori clarius exponenti.

D

B

In quæſt. de Hebra. Illius facultate ditat⁹ factus eſt inclytus. His quæ erant patri noſtro fecit omnẽ gloriã (vel ſplendorẽ ſiue opulẽtiam hãc. *Iacob. Iacob. Maximè dicente ſibi dño, & dixit dñs ad ipſum. Circũuenit me, mẽtus eſt mihi. Variæ pũctis paruis reſperſæ. Mares ſup fœminas varios & maculoſos hircos, ſup capras, uarias & maculoſas. Hi hircos & capras gñali uocabulo accepit p ouib. agnis & arietib. Sic ſtati poſt.

CAA. XXXI.

POſtquam autẽ mundi, etc.

a Mutauit merce. &c. HIERONI. Pro eo quod poſuimus, mutauit mercedem meam decem uicibus. Septuaginta poſuerũt, decem annis. cum verbũ Hebraicum מֹנִים monim, numerum magis, quã annos ſonat, & ex ſequentibus in ſenſus probatur, quod p ſingulos fœtus ſuper Laban conditionem mutauerit. Si videbat varium naſci pecus, dicebat Volo, vt in futuro naſcantur mihi varia, tũc Iacob virgas in canalibus non ponebat, vt fœtus vni color naſceretur, quo facto Laban ea pecora ſuę parti fieri debere dicebat, ſic vſque ad decem uices mutata eſt conditio, & quodcũq. propoſuerat Laban, vt ſibi naſceretur, in contrariũ colorem uertebat. Nunc autem in ſex annis decẽ pariendi vices incredibiles viderẽtur, ſed lege Virgilium in quo dicitur, Bis grauidę pecudes. Natura autem Italicarũ ouium & Meſopotamiæ eadem eſſe dicitur.

b Vidi enim omnia, etc. Ex hoc diſcimus, quod Iacob nullo malo dolo fecit, ſed diuina diſpoſitione, vel quia omnia in figura gerebãt. Vnde angelica viſiõe meruit confortari.

c Nunc ergo ſurge, GREG. Poſt longam ſeruitutẽ præcepit dominus Iacob, ut reuerteretur in patriam, tunc ignorante ſocero cum uxoribus & comitatu properabat. Laban autem conſequtus eſt

C

CAP. XXXI.

POSTQVAM autem audiuit verba filiorum
Laban dicentium: Tulit Iacob omnia quæ fue-
runt patris noſtri, & *illius facultate ditatus fa
ctus eſt inclytus animaduertit quoque faciem La
ban quod non eſſet erga ſe ſicut heri, & nudiu-
ſtertius: maximè dicente ſibi Domino, Reuerte-
re in terram patrum tuorum, & ad generationẽ
tuam eroque tecum. Miſit, * & vocauit Rachel, & Liam in agrũ vbi 1
paſcebat greges, dixitq. eis: Video faciẽ patris veſtri, quòd non ſit erga 2
me, ſicut heri, & nudiuſtertius. Deus autem patris mei fuit mecum, 3
& ipſæ noſtis, quòd totis viribus meis ſeruierim patri veſtro. Sed pater
a veſter circumuenit me, & muſauit mercedẽ meam decem vicibus, & 4
tamen non dimiſit eum Deus, vt noceret mihi. Si quando dixit, va-
riæ erunt mercedes tuæ, pariebant omnes oues varios fœtus. Quando
vero econtrario ait, alba quæque accipies pro mercede, omnes gre-
ges alba pepererunt: Tulitque † ſubſtantiã patris veſtri, & dedit mihi.
Poſtquam enim conceptus ouium tempus aduenerat, leuaui oculos
meos, & vidi in ſomnis aſcendentes mares ſuper fœminas varios & 5
maculoſos, & diuerſorum colorum. Dixitq; Angelus 1 Domini ad
me in ſomnis, Iacob. Et ego reſpondi, Ad ſum: Qui ait, Leua oculos
tuos, & vide vniuerſos maculoſos aſcendentes ſuper fęminas uarios, 2
b reſperſos, atque maculoſos. † Vidi enim omnia quæ fecit tibi La-
ban. Ego ſum Deus Bethel, vbi unxiſti lapidem: & votum vo- 6
c uiſti mihi. † Nunc ergo ſurge, & egredere de terra hac, reuer- 7
tens in terram natiuitatis tuæ. Reſponderunt Rachel & Lia: Nun-

NICOLAVS DE LYRA.

Cap. XXXI.

Poſtquam autem audi. &c. Hic conſequenter deſcribit Iacob vt proficiens, quod maxime apparet, quando homo bene ſe habet in aduerſis. Et ideo primo oſtenditur qualiter paſſus eſt a Labã. Secũdo ab Eſau c. 32. Tertiò à Sichẽ filio Hemo. c. 33. Circa primum primo deſcribitur ipſius Iacob receſſus. Secũdo ipſius Labã poſt eum progreſſus, ibi: Cũq; abiiſſet. Adhuc primo deſcribitur ſui receſſus motiuum. Secundo modus, ibi: Miſit & uocauit. Triplex enim motiuum habuit ad recedendum. Primum fuit murmuratio filiorum Laban. Secundum indignatio Laban iniuſta: cũ tamen deberet eum diligere & commendare, quia propter eum domin⁹ multiplicauerat bona ipſorum, vt prædictum eſt. Tertium motiuum fuit angeli monitio. Et patet litera.

1 Miſit, &c. Hic deſcribitur modus recedendi, & primo Iacob quæri. vxorum ſuarum conſenſum, ſine quibus non poterat recedere & patet litera, paucis verbis exceptis.

2 In agrum. Vt ſecretius loqueretur cum eis.

3 Nudiuſtertius. Quaſi nunc eſt dies tertius, accipitur tamen hic pro tempore præterito.

4 Decẽ uicibus. Quomodo poteſt eſſe verũ, cũ pro gregibus ſeruierit tãtum ſex annis, vt habetur infra eod. c. Soluit Hieron. quod oues illius terræ pariunt his in anno, & ſic bis in anno poterat mutare pactum.

5 Et uidi id ſom. Per hoc oſtenſa fuit multiplicatio variorum fœtuũ

6 Ego ſum do, Deus Be. Angelus enim in perſona Dei loquebatur

7 Reſponderũt Rachel, &c. Conſentientes ei in receſſu. Rachel enim licet eſſet iunior, tamen præponitur, quia erat principalis eius vxor vt ſupra dictum eſt cap. xxx.

F

MORALITER.

1 Poſtquam au. Iacob uer. fil. Laban. Sicut dicitur, per Labã intelliguntur prçlati; & curati quorũ filii ſunt minores clerici, ĩter quos fuerũt, & ſunt aliqui de proſperitate fratrum dolentes, & contra eos intantũ murmurantes, quod multi p̄lati negauerunt eis poteſtatem prædicãdi, & confeſſiones audiendi ĩ diœceſibus ſuis, propter quod fratres qui per Iacob deſſignanĩ vt dictum eſt, compulſi fuerũt refugere ad Iſaac patriarcham, id eſt, ad ſummũ pontificem, omnium fideliũ patrem, qui piè cõſiderãs vtilitatem eccleſiæ de prædicationibus & conſiliis fratrũ prouenientem, dedit fratribus poteſtatem prędicandi, & audiendi cõfeſſiones, niſi in caſu rationabiliter negaretur, & quia poſtea fratres pſecutiones a curatis & a clericis habuerunt, ideo ad ſignificationem eius ſubditur.

est cum in monte Galaad cum furore idola requirẽs, nec rep
perit. Laban autẽ in hoc loco diaboli typum gerit. Interpreta
tur enĩ dealbatio. Diabolus uero cũ tenebroſus ſit *transfigurat
ſe in angelũ lucis*. Huic ſeruiuit Iacob. i. Iudaicus populus ex par
te reproborum, de quo natus est Christus ſecundum carnẽ.

per prophetam dicitur Pſal. 44. b. *Obliuiſcere populum tuum, etc.* D
In idolis auaritia ſignatur, quæ eſt idolorum ſeruitus. Laban
veniens apud Iacob idolum non reperit, quia oſtenſis mũdi
diuitiis, redemptori noſtro, diabolus veſtigia cõcupiſcẽtię nõ
repperit. Sed quæ Iacob non habuit, Rachel ſedẽdo operuit.

a *Furata eſt, &c.* HIERO. vbi nos *idola*, legimus in Hebræo תרפים theraphim ſcriptũ eſt, qđ Aquila *figura vel imagines* interpretatur. Hoc autẽ ideo dico, vt ſciamus qđ Iudicũ libro theraphim ſonet.

✲ THEDO. Quod Rachel idola patris ſui furata ſit. ideo factũ eſſe nonnulli tradiderunt, quod adhuc illa amaret. Ego vero cõtra ſentio, vt ſcilicet patrem ſuum a ſuperſtitione liberaret, hoc feciſſe. Pietatẽ enim ipſius Rachel adverſus Deum ſcriptura edocet, cũ ait, *Recordatus eſt Deus Rachael & exaudiuit illã Deus & aperuit uuluam eius.*

b *Contra mõtẽ etc.* Nõ quod eo tẽpore mons Galaad diceretur: ſed per anticipationẽ illo nomine vocatur quo poſtea nuncupatus eſt

c *Qui aſſumptis fratribus ſuis, perſecutus. &c.* Poteſt per Laban mundus exprimi: qui cũ furore Iacob ſequitur, quia electos qui ſunt membra Chriſti, opprimere conatur. Filiam mundi vel diaboli, Iacob abſtulit, cum ſibi Chriſtus eccleſiam ex gentibus coniũxit, cui per

quid habemus reſidui quidquã in facultatibus, & hereditate domus 1
patris noſtri? Nonne quaſi alienas reputauit nos, & uendidit, come- 2
ditq; preciũ noſtrum? Sed Deus tulit* opes patri noſtri, & nobis eas 3
tradidit, ac filiis noſtris. Vnde omnia quę pręcepit tibi 1 dominus, 4
fac. Surrexit itaq; Iacob, & impoſitis liberis, & coniugibus ſuis ſuper 5
camelos abiit: Tulitq; omnẽ ſubſtantiã, & greges, & quicquid in Me
ſopotamia acquiſierat, & pergẽs ad Iſac patrẽ ſuũ in terẽ Chanaã. Eo
a tẽpore Laban ierat ad tondendas oues, & Rachel furata eſt idola pa- 6
tris ſui. * Noluitq; Iacob cõfiteri ſocero ſuo, quod fugeret. Cũque abiiſ 7
ſettã ipſe quam omnia, quę iuris 2 eius erãt, & amne tranſmiſſo con
¶ Per anticipationem.
b tra montem Galaad, nunciatum eſt Laban die tertio, quod fugeret Ia 8
c còb. Qui aſſumptis fratribus ſuis, perſecutus eſt eum diebus ſeptem, 9
& comprehendit eum in monte Galaad. Viditque in ſomnis dicen- 10
a ¶ Non eſt timendus, qui nil poteſt, niſi permiſſus.
d tem ſibi 3 Deum: Caue ne quicquã aſperè loquaris contra Iacob. Iam 11
a ¶ Dilatauerat. b Eminentia præceptorum. c ¶ Tranſitorum habitaculum.
d Diabolus perſequitur Chriſtum, qui ait: Ponam ſedem meam in monte teſtamento, &c. Eſa. 14. c.
que Iacob extenderat in monte tebernaculum. † Cumq. ille conſecu 12
tus eum fuiſſet cũ fratribus ſuis in eodem monte Galaad, fixit tento-
a Quaſi, quid tibi nobis Ieſu filii Dei viui, &c. Marci 1. c. ¶ Animas de ſeruitute ereptas.
rium: Et dixit* ad Iacob: Quare ita egiſti, vt clam me abigeres filias 13
a Captiuam duxit captiuitatem. b Verbi Dei. c Quaſi cur tuum aduentum me celaſti, ſi te cognouiſſem, non crucifixiſſem, ſed cum inſignibus regalis triumphi gloriam tuam celebraſſem.
meas, quaſi captiuas gladio? Cur ignorãte me fugere voluiſti, nec in- 14
dicare mihi, vt proſequerer te cum gaudio, & canticis, & tympanis, 15
Aliàs citharis. a Non veni mittere pacem, ſed gladium. Matth. 10. d.
b Dum conſputus, colaphizatus, & ideo ignotos.
c & cithara? Non es paſſus ut oſcularer filios ac filias? Stultè operatus es.
a Quaſi poſſum perſequi membra tua. b Hoc eſt, non poſſum, niſi quantum permiſſus ſit.
Et nunc quidem valet manus mea reddere tibi malũ, ſed Deus patris 16
¶ Alias cum. ¶ Concedatur aliàs eſto.
tui heri dixit mihi: Caue ne loquaris † contra Iacob quicquam du-
a ¶ Redite in Iudæam.
rius. 4 Et ſi ad tuos ire cupiebas, & deſiderio tibi erat domus patris

quæ interpretatur ouis, & eccleſiam ſignificat. Sedere autem eſt humilitatem pœnitentię appetere. Vnde Pſa. 129. a. *Surgite poſtquam ſederitis*. Rachel idola ſedẽdo operit, quia eccleſia Chriſtũ ſequens vitiũ terrenæ concupiſcẽtiæ per humilitatem pœnitentiæ cooperuit. Vnde Pſa. 31. *Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata*. Nos igitur Rachel ſignificat, qui idola ſedendo premimus, ſi culpas auaritiæ pęnitendo damnamus, quæ auaritiæ immunditia non viriliter currentes impedit, ſed effœminatæ gradiẽtes per blãdimenta ſæculi reſoluntur, quod his uerbis ſignificatur *Iuxta conſuetudinem fęminarum accidit mihi.* Quaſi enim muliebria pati ſe innotuit.

d ✲ *Caue ne quid quam aſpere, &c.*

* Omnes.
Præcepit, dixit.
1 Deus.
Iacob reuerritur in terrã ſuã inſcio Labã. Rachel furata pr̃is Idola.
3 Dominũ E
Laban inſequitur Iacob.
alias † tũ.
2 Sui.
*Laban.
Cura Dei pro Iacob ne qd mali inferat Labau.
Obiurgat Laban ipſum Iacob Voluiſtiet. furari me. i. me ĩſcio facere.
aliàs † nõ hẽt contra

GLOSSA GRAECA. Quãdo igitur Deus ad viros minimè laudatos ac probos venit, id ĩ gratiã ſanctorũ ſuorũ facere dicendꝰ eſt, ut ad Laban propter Iacob, ad Balaã pp populũ ſuũ, *Iſrael* F

e *Vt obſcularer filios meos ac filias.* More ſcripturæ filios, ac filias ☞ Iacob

NICOLAVS DE LYRA.

1 Nunquid habemus reſidui quicquam. *Quaſi diceret non, totum dedit fratribus noſtri.*

2 Nonne quaſi, &c. *Quia vendidit nos, tibi tradendo pro precio ſeruitutis tuæ: ſicut & traduntur ancillæ.*

3 Comeditq; precium. &c. *Quia de ſeruitio tuo, quod fuit precium noſtrum, conſecutus eſt diuitias, de quibus vixit.*

4 Sed Deus tulit, &c. *iuſte transferendo in nos pro magna parte.*

5 Surrexit ita. Ia. *Hic conſequenter Iacob captat ſui receſſus tempus oportunum, quia Laban receſſerat ab eo ad tondendas oues, quas filij ſui cuſtodiebant, quæ diſtabant ab eo itinere triũ dierũ, vt pędictũ eſt, quia præcedẽtibus fraudib. timebat, ne auferret ei omnia, ſi ſciret eũ recedere.*

6 Et Rachael fu. &c. *Non ad colendum, ſed ad retrahendum patrẽ ſuum ab idolatria, & ideo non fuit furtum proprie loquendo. Conſiderandum quod vbi translatio noſtra habet* idola: *in Hebræo hãbetur* תרפים theraphim. *Et dicunt aliqui, quod ſint imagines factæ, partim per aſtronomiam, & partim per necromantiam, quæ dant reſpõſa. Hebræi dicũt, quod eſt caput alicuius pueri primogeniti interfecti, & ſacrificati dęmoni, & iſtud caput præciſum falſatur, & aromatibus cõditur, vt poſſit diu ſtare: & ſuper linguam eius in lamina aurea ponitur nomen dęmonis, & ſic dat ibi reſponſa. hoc autem ĩterpoſui, quia alibi ĩ ſcriptura ſacra fit mentio de theraphim. Certum eſt tamen quod talia nõ habent uirtutem reſponſa dandi, niſi inquantum Deus permittit, & frequenter propter peccata hominum credentium talibus. Et quia demerentur vt ijs deceptionibus capiantur Deus talia permittit.*

7 Cumque a. Hic *conſequenter deſcribitur ipſius Labã inſecutio, ubi primo deſcribitur ipſius* Iacob *captio. Secũdo mutua obiurgatio, ibi,* Et dixit ad Iacob: *Tertio mutuę confęderatio,* ibi Reſpondit ei Labã, *Circa primum patet litera, exceptis paucis verbis exponendis.*

8 Contra montem Ga. Hoc *dicitur per anticipationem, quia hoc nomen poſtea impoſitum eſt vt patebit infra eo. c.*

9 Nunciatum eſt, &c. *Quia diſtabat ab eo itinere dierum trium, ut p̃ dictum eſt cap. 29.*

10 Qui aſſumptis fratribus ſuis perſecutus eſt eũ diebus ſeptẽ, & comprehendit, &c. *illis de cognatione ſua propinqua.*

11 Et comprehendit eum, *ſcilicet die octaua.*

12 Caue ne quiquam aſpere loquaris contra Iacob. *non ſolum prohibuit actionem duram contra Iacob, ſed etiam loquelam.*

13 Et dixit ad Iacob. Quare ita. Hi*c conſequẽter deſcribitur mutua obiurgatio. Et primo ipſius Laban cõtra* Iacob. *Secũdo econuerſo ipſius Iacob contra Laban, ibi.*

14 Quaſi captiuas gla. *falſum dicit, quia ſuæ erant iure contra ſe, ſicut patet de Balaam matrimonij.*

15 Vt proſequerer te cum. *mẽtitur correptus timore Dei apparẽtis.*

16 Sed Deus, &c. *mali homines coguntur Dei virtute aliquando dicere veritatem. Num. 24. a*

✲ Cur

MORALITER.

11 *Qui aſſumptis fratribus ſuis, perſecutus eſt eum diebus ſeptem, & comprehẽdit eum in monte Galaad.* Id eſt, Iacob. Per quem fratres pauperes deſignantur. Sed quoniam multi pręlati receperũt eos ad gratiam, & adhuc in poſterum plus faciẽt domino cõcedente. Ideo ſubditur confœderatio vtriuſque.

Iacob ſuos appellat, quæ filios vel fratres cognatos appellat, vnde in ſequētibus, *Dixitq; Iacob fratribus ſuis, Afferte lapides.* In euangelio quoque filii Mariæ materteræ domini fratres eius vocantur Mathæi 12.a.

a ✲ *Furatus es Deos meos, &c.* CHRYSOS. O excellentē inſipientiam. Tales ſunt dij tui, vl quia eos furare queat? Non erubeſcis dicens, *Quare furatus es Deos meos.* Vide quanta fuit erroris grauitas, hi qui ratione præditi, colunt lapides & ligna. Et ſunt hi dii tui O Labā, qui neque cum furaturi ſe quidam erant, iuuare ſe potuerunt? Vel quomodo, qui lapidei? Deus autem iuſti & ignorāte iuſto, impetūtuum coercuit, & non cogitas erroris magnitudinem.

b *Timui ne uiolenter auferres filias tuas, quod autem furti me arguis, &c.* Quaſi ideo non tibi manifeſtaui, ne acerbitate perſecutionis ſuperares animas infirmas, nouiter tibi ereptas.

c ✲ *Ne iraſcatur Dominus, &c.* AMBROSI. Nemo credat paternæ pietatis læſam eſſe reuerētiam, quod ſtante patre ſedit Rachel, quoniam ſcriptū eſt, *qui plus diligit patrem aut matrem, quam me, nō eſt me dignus.* Vbi cauſa agebatur religionis, fides debuit habere ſedem iudicii, & quaſi rea ſtare perfidia.

Hom. 57

Rachel abſconditis idolis patris deludit ipſum.

Iacob fidē diligentiā & laborē ſuum declarat ipſi Laban.

Lib. 2. de Iacob. c. 5.

Timor Iſaac. i. Deus quem colit Iſaac

Tui, mei. Filiis & nepotib. meis, filiabus meis quid faciā iſtis hodie vel filiis earū quos pepererunt.

a ¶ Sicut gentilis loquitur. Et notandum quod hic primo inuenimus Deos gentium. In ſuperioribus enim ſcriptura Deum nominauit. ¶ Cur apud te latet auaritia, quæ idolorum ſeruitus. Col. 3. a.

tui, cur furatus es Deos meos? Reſpondit Iacob: Quia inſcio te pro- 1

fectus ſum, timui ne uiolenter auferres filias tuas: quod autem fur- 2

a Auaritiæ. b ¶ Idololatriam. c ¶ Communi iudicio de noſtra ſocietate proſcribatur.

ti me arguis, apud quemcunque inueneris Deos tuos, necetur corā 3

a ¶ Quæ enim ſocietas Chriſti ad Belial: quæ communicatio templi cum idolis. 2. Cor. 6. c.

fratribus noſtris: Scrutare, quicquid tuorum apud me inueneris, au-

a ¶ Non amabat vendentes & ementes in templo unde eijciebat. b ¶ Tanquam leo rugiens circuit, quærens. q. de. 1. P. V. c.

fer. Hæc dicens ignorabat, quòd Rachel furata eſſet idola. Ingreſſus 4

a ¶ Mundi.

itaque Laban tabernaculum Iacob, & Liæ, & utriuſque famulæ, non

a ¶ Vnde Io. 14. d. Venit enim princeps mundi huius & in m. n. h. q.
b Quod non inuenit apud maiores, inuenire molitur apud minores, ſed Rachel, i. Eccleſia, quæ Laban reputat lucra contemnit, vt ſtultorum onera. c ¶ Auaritiam humilitate pœnitentiæ tegens.

inuenit. Cumque intraſſet tentorium Rachelis, illa feſtinans abſcon

a ¶ Aliàs ſuper. b ¶ Intentanti omnimodo laqueos tentationum.

dit idola ſubter ſtramenta cameli, & ſedit deſuper. Scrutantiq; omne 5

a ¶ Ideſt non præualenti.

tentorium & nihil inuenienti, ait: Ne iraſcatur dominus meus, quod

a ¶ Naturalis conſuetudo eſt aſſurgere maioribus, ſed tibi non aſſurgo, quia ſectatorem auaritiæ non honoro.
b ¶ Qui immunditiam auaritiæ ſequitur, quaſi muliebria patitur.

coram te aſſurgere nequeo, quia iuxta conſuetudinem fœminarum 6

a Fruſtrata. b ¶ Tentantis.

nunc accidit mihi. Sic deluſa ſolicitudo quærentis eſt. Tumenſque

a ¶ Callidus exactor arguitur qui omni genere tentationum aduerſus Chriſtum ſe erexit, ſed quod in eo reprehenderet, non inuenit.

Iacob cum iurgio, ait: Quam ob culpam meam, & ob quod peccatū
ſic exarſiſti poſt me, & ſcrutatus es omnem ſupellectilem meam?
Quid inueniſti de cuncta ſubſtantia domus tuæ? Pone hic coram 7

a ¶ Filijs. b ¶ Per gratiam. c ¶ Per naturam. d ¶ Iudicabunt ſancti nationes.
¶ In obſeruantia decem mandatorum gemina charitate.

fratribus meis, & fratribus tuis, & iudicent inter me & te. Idcirco vi-

a ¶ Innocentes. b Pœnitentes. c Vocaui bono operi. d Fortes.

ginti annis fui tecum, oues tuæ, & capræ ſteriles non fuerunt, arietes

a Confregi. b Quaſi: Ab incurſibus inuiſibilium luporum greges mihi commiſſos defendi.
c Oues perditas reſtituebam.

gregis tui non comedi, nec captum a beſtia oſtendi tibi: Ego damnū 8

a Quicquid per ignorantiam delinquebatur, mihi imputabas, quod non fit paſtoribus Eccleſiæ.
b Inſtantia quotidiana officiabat.

omne reddebā. Quicquid furto perierat, a me exigebas. Die noctuq;

a Scandalis fratrum. b Vel vrgebar. c Non dormitat qui cuſtodit Iſrael.

æſtu vrebar, et gelu, fugiebatque ſomnus ab oculis meis: † Sic p vi

a Obſeruaui ſeptem præcepta de dilectione proximi, & ſeptem euangelica de dilectione Dei.

ginti annos in domo tua ſeruiui tibi, quatuordecim pro * filiabus, et

a Opera admiranda. b Populis in fide tuendis. c Ingratus beneficijs contraria decē præceptis meo labori obiecisti.

ſex pro gregibus tuis. Immutaſti quoque mercedem meam decē vi-

a Deus qui omnibus timendus. b Subueniſſet.

cibus. Niſi Deus patris mei Abraham, et timor Iſaac affuiſſet mihi, 9

a Nullo mihi adhærente. b Quam paſſus ſum in mundo.

forſitan modo nudum me dimiſiſſes. Afflictionem meam, et laborē

a Cooperatorum. b Qui non relinquit me ſolum. c Repreſſit antequam nocere poſſes.
d Quod non fecit Dei timore compreſſus, dicit ſe dimiſiſſe cauſa carnalis affectus.

manuum mearū reſpexit Deus, et arguit te heri. Reſpondit ei Labā.
Filiæ meæ, et greges tui, et omnia quæ cernis, mea ſunt: Quid poſsū 10

a Hic Laban gentilis populi ad fidem venientis, typum gerit. Iacob vero iudaici fidelis.

facere filiis, et nepotibus meis? Veni ergo, et ineamus fœdus, vt ſit * 11 12

a Non vt pro Deo coleret, ſed vt in eo aliquid ſignificaret.

teſtimonium inter me et te. Tulit itaque Iacob lapidem, et erexit 13

✲ AVGVS. Reuertentem Iacob ad patriam ſuam Labā perſecutus eſt, & ſcrutatur omnem ſubſtantiam eius de ſuo, nihil inuenit, Laban Typus eſt diaboli; Concedat ergo Deus nobis, ut nihil in nobis de ſuis operibus recognoſcat.

d *Vrebar et gelu. Fugiebat ſomnus ab oculis meis.* Vnus effectus eſt caloris & frigoris.

✲ CHRYSOS. Vidiſti paſtoris vigilantiam, vidiſti intentū ſtudium. Qualem habebunt excuſationem, quibus rationales greges crediti ſunt, & magnam præ ſe fuerunt negligentiam, & quotidie iuxta Prophetam oues alias mactant, alias a beſtiis captas cōtemnunt, alias vero ab aliis raptas reducere non curant.

e ✲ *Decem vicibus, &c.* AVGVS. Decepiſti mercedem meā Decem agnabus. Intelligitur per ſingula tempora partus ouium, cum Laban videret tales fœtus eſſe natos, quales placuerat vt ad Iacob pertinerent, pactum fraude mutaſſe, & dixiſſe, vt futuro fœtu alios pecudum colores haberet in mercede Iacob. Tunc autem ille varias virgas non ſupponebat, & nō naſcebātur varii, ſed vnius coloris, quæ Iacob nouo pacto auferebat.

☞ *Affer*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Cur furatus es Deos meos? *in hoc oſtenditur confeſtim, quod non erant dij, cum furto poſſent amoueri.*
2 Reſpondit Iacob. *Hic conſequenter deſcribitur obiurgatio rationabilis ipſius Iacob contra Laban, & primo reddit rationem quare non ſignificauit ſibi receſſum ſuum. Et patet litera.*
3 Quod autem furti me arguis. *quia ipſo ignorante factum fuerat iſtud furtum, quod tamen furtum non debet dici vt prædictum eſt.*
4 Hæc dicens ignorabat, &c. *quia pro furto ſimplici de rigore non debebat mors infligi, tamen ſicut dictum eſt non erat furtum.*
5 Subter ſtramenta cameli: *id eſt, ſubter ſellam cameli.*
6 Iuxta conſuetudinem fœminarū nunc accidit mihi, &c. *ſcilicet fluxus menſtruorum.*
7 Pone hic coram fratribus &c. *id eſt coram filijs tuis, & meis, & illis qui ſunt de cognatione noſtra.*
8 Nec captum a beſtia oſtendi tibi. Ego damnum. *Licet poſſē facere de iure.*
9 Et timor Iſaac. *i. Deus quem timuit.*
10 Omnia quæ cer. mea ſunt. *i. a me deſcenderunt.*
11 Quid poſ. &c. *q. d. facerem contra meipſum, neceſſitatem a Deo ſibi impoſitam excuſat prout poteſt.*
12 Veni ergo. *Hic conſequenter deſcribitur vtriuſque confœderatio: quia Laban videns quod Deus erat pro Iacob, quæſiuit confœderari cum eo.*
13 Ex erexit illum in titulum. *i. ſignum confœderationis.*

✲ Dixi

a *Afferte lapides. &c.* HIERONYMVS. Acernus lingua Hebrea, גל gal dicitur. עד aad vero teſtimonium. Lingua Syra aceruns יגר iegar dicitur & teſtimonium שהדותא ſahadutha. Iacob ergo aceruum teſtimonij Galaad Hebraicè vocauit Laban aceruum teſtimonij iegar ſahadutha gentis ſuæ ſermone. Erat enim Syrus, & parentum linguam prouinciæ in qua habitabat ſermone mutauerat.

CHRYSOSTOMVS. Quid eſt *tumulus iſte teſtis erit inter me & te hodie*, id eſt, verba quæ fiunt in hoc colle, memoria perpetua erūt.

B

* GLOSSA GRAECA. Vt ait Eccleſiaſtes a*Tempus ſpargit lapides & tempus colligendi.* Colliguntur lapides iuſſu Iacob, qui figurā Chriſti geſſit, vt ædificium conſummaretur ſuper fundamētum Apoſtolorū & prophetarū, ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu.

D

ISIDORVS. MYSTICE, inter fideles tam Iudæos quem gentiles, teſtis eſt lapis eminēs in ſimilitudinem Chriſti, & aceruus lapidum qui eſt multitudo credentium.

b *Iurauit Ia. &c.* Per timorem, ſcilicet, quo timebat Deum quem commēdauit ſupra dicens, *Et timor.*

c *Laban. vero de noc. &c.* Quia Labā & Iacob trās fluuium perrexerunt, ſignificare poteſt duos populos, per baptiſmum ad eccleſiam venientes. Sed Iacob vltra progrediente, Laban reuerſus eſt quia filiis lucis in profectu virtutū poſt baptiſmū & pgentibus, reprobi de percepta dignitate poſt Sathanam in apoſtaſiam redeunt.

Myſtice.

a Angularem qui fecit vtraque vnum. b Cognatis. c Congregatio lapidum, conuentus fidelium.
a illum in titulum. Dixitque † fratribus ſuis: Afferte lapides. Qui congre- 1
a Significantes communionem ſacramentorum.
gantes fecerunt tumulum, cōmederuntque ſuper eum. Quem voca- 2
a Iegar Sahadutha. b Gal. Aad. c Non eſt de textu.
uit Laban tumulum teſtis: & Iacob aceruum teſtimonii, uterque iuxta 3
a Conuentus fidelium teſtis eſt inter gentilem credentem & Iudæum.
proprietatem linguæ ſuæ. Dixitque Laban: Tumulus iſte teſtis erit
inter me & te hodie, & idcirco appellatum eſt nomen eius Galaad, id
eſt, tumulus teſtis. Et adiecit Laban: Intueatur dominus, & iudicet in-
a Si initum pactum uiolauerimus, etiam abſentes corpore. Deos alienos ſuadendo.
ter nos: quando receſſerimus a vobis, ſi afflixeris filias meas, & ſi in-
a Sectas hereticas. b Extraneorum, aut propter teſtificationem Dei quam ita habere debent, tanquam nemo cum eis eſſet qui teſtis eſſet.
troduxeris vxores alias ſuper eas, † Nullus ſermonis noſtri teſtis eſt
a Quaſi, ipſe erit iudex, qui conſcius. b Repetendo confirmat.
abſque Deo, qui pręſens reſpicit. Dixitque rurſus ad Iacob: En tumulus
hic, & lapis quem erexi, inter me & te teſtis erit. Tumulus inquam iſte,
& lapis ſint in teſtimonium, ſi aut ego tranſiero illum, pergens ad te,
a Non recens.
aut tu præterieris, † malum mihi cogitans. Deus Abraham & Deus Na- 4
Domini.
chor iudicet inter nos Deus patris eorum. Iurauit * Iacob per timo- 5
a Communicatis ſacramentis. Auditus ſpiritualis intelligentiæ.
b rem patris ſui Iſaac, immolatiſque victimis in monte, vocauit fratres
a Comeſtio panis, ſignificatio vnitatis eſt. b Qui ſupra credentes, nunc apoſtatas ſignificat.
ſuos, vt ederent panem. Qui cum comediſſent, manſerunt ibi. Laban
c vero de † nocte conſurgens, oſculatus eſt filios, & filias ſuas, & benedixit 6
illis, reuerſuſque eſt in locum ſuum. 7

Vterque iuxta proprietatem linguę ſuę.

Receſſerimus a uobis, Abſcōdetur alter ab altero .i. quādo alter ab altero receſſerit.

† 22. q. 1. c. monet.

E

* Ergo.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Dixitq; fratribus ſuis, *id eſt, illis de cognatione ſua, qui venerant cum Laban.*

2 Comederuntque ſuper eum. In *ſignum amicitiæ reformatæ.*

3 Quem, &c. *Nomen impoſitum à Iacob, & nomen impoſitum à Laban idem ſignificant, ſcilicet, aceruum teſtimonij, ſed Laban qui erat Syrus expreſſit in linga Syra &* Iacob *in Hebræa, & ſi aliquis curioſus velit ſcire differentiam, hæc eſt. Habetur in* Hebræo *vocatum eſt Galaad. Gal enim idem eſt quod acc ernus, Aad teſtimonium. In idomate Syro vacatum eſt Iegar, Sahadutha & ſic eſt in textu quem vocauit Laban* Iegar *Sahadutha, & idem ſignificat Quod autem additur,* uterque iuxta proprietatem linguæ ſuæ. *non eſt de textu, ſed tranſlator appoſuit, ac ſi dixiſſet.* Et vocauerent eum aceruum teſtimonii. *ſed vnus in idiomate Syro alius in idiomate Hebræo, clarior eſſet tranſlatio: ſicut* ἅγιος, *& ſanctus, Penitus idem ſignificant, ſed vnum nomen eſt Grecum, aliud Latinum.*

4 Deus Abraham, &c. *id eſt, pænam infligat illi qui trangrediatur iuramentum.*

5 Per timorem pa. ſui Iſaac, *id eſt, per illum Deum quem timebat.*

6 Oſculatus eſt filios, *id eſt, nepotes.*

7 Et benedixit illis, reuerſ. &c. *imprecatus eſt illis bona. Cætera patent.*

C

☞ CAP.

F

In cap. 31. vbi dicitur in poſtilla, Conſiderandum, quod vbi tranſlatio noſtra habet, idola, in Hebræo dicitur Teraphim.

ADDITIO. I.

Teraphim in Hebræo imagines ſignificat ſemper, vel ſimulachra, prout Hiero. dicit ſuper Eſa. 2. Sed attendendum quod non ſemper ſignificat ſimulachra facta ad quærendum reſponſa dæmonum vel ad idolatrandum quia 1. Reg. 19. vbi dicit quod accepit Michol ſtatuam. *ſ. ad ponendum in lecto loco Dauid. in Hebræo habetur:* Accepit Michol Teraphim., *quod non eſt dicendum, quod in domo Dauid et vxoris eſſent ſimulacra vel ſtatua aliqua idolatrica, ſeu facta ad quærendas reſponſiones dæmonum, ſed erant ibi ſolum ad aliquas licitas repræſentationes.* Iudicum *vero 27. et 28. repetitur ſæpe hæc dictio* teraphim, *vbi ſignificat aliquid idolatrice factum vt ibidem patet. Similiter vbi dicitur Oſee 3. b.* Et ſine Ephot & teraphim. *teraphim ibi eſt eiuſdem ſignificationis, et ſic in multis alijs.*

In eo cap. 31. Vbi dictur in poſt, et timor Iſaac, *id eſt, Deus quem timuit, etc.*

ADDITIO II.

Quærendum videtur quare non fecit mentionem de Abraham et Iſaac, eodem modo dicendo Deus patris mei Abrahæ. et Deus patris mei Iſaac, vel timor patris mei Abraham, et timor patris mei Iſaac, quia non minus poteſt dici de Abraham, *quod timeret Deum, quam de Iſaac, Ad hoc dicitur à quibuſdam Hebræis quod Deus non nominatur Deus alicuius ſingularis perſonæ, niſi poſtquam eſt extra fluxitatem huius vitæ, eo quod homines, dum in hac vita ſunt, poſſunt mutari de ſtatu gratiæ, in quo ſunt filij Dei, ad lapſum in qua potius filij iræ ſecundum Apoſtolum dicuntur Et quia quando hæc verba dixit Iacob. Abraham iam diu ante deceſſerat ſed* Iſaac *adhuc viuebat, quia durauit vſque ad decennium poſt venditionem* Ioſeph, *vt habetur poſtea. idcirco de Abraham, qui iam erat in ſecuro dixit* Deus Abraham. *ſed de Iſaac qui adhuc erat in vita dixit,* Timor Iſaac, *id eſt, quem timet Iſaac: quod potō dici de quolibet iuſto timente Deū ſecundum præſentem ſtatum. Quidam vero dicunt, quod* timor Iſaac, *hic dictus, intelligitur de tēpore quem paſſus eſt tēpore immolationis, ad quod inducunt illud quod infra ſequitur eodem cap.* Iurauit Iacob per timorem patris ſui Iſaac, &c. *Solent enim homines iurare per aliqua terribilia: ſicut per horam mortis, et huiuſmodi.*

A CAP. XXXII.

Angelorũ viſio: De' cõfortat Iacob.

IAcob autẽ abijt. a Caſtra Dei ſunt, &c. Vbi caſtra poſita ſunt, in Hebræo מחנים machanaim: vt ſciamus, ſi quando interpretatũ in alio loco ponitur, quem locum ſignificet. Et pulchrè ad fratrem inimicũ iturus, angelorũ comitantium cũ choris excipitur.

in q. ſuper Geneſ.

b Timuit Iacob, &c. AVGVST. Quæri poteſt: quomodo fidẽ habuit promiſſis Dei, quod hoc dixit Sed fieri potuit vt euerteret caſtra eius Eſau,

B

Iacob diuidit ſua in turmas.

& tunc poſt illam afflictionem adeſſet & quæ promiſit, impleret. Et admonemur hoc exemplo, vt quamuis credamus in Deũ, faciamus tamen quæ facienda ſunt in ſalutis præſidium. Verba

4. † ſupra 13.b.

† orat Deũ Iacob ĩ anguſtiis, accipiens promiſſione Dei, & indignitatẽ ſuã confitens.

CAP. XXXII.

a ¶ Non reſpiciens retro.

IACOB autem abiit itinere quo cœperat, fue- 1
runtque ei obuiam angeli Dei. Quos cum vi- 2

a Multitudo angelorum, quæ militia cæli nominatur, quib. confortatus non metueret fratrem, ſecurus eorum auxilio. ¶ Superatis præteritis tentationib. tanquam hoſtib. a tergo ſequentib. imminent futuræ tanquam hoſtes obuiam venientes, quos oportet præuenire orando, & bene operando: ad quod perficiẽdum, proſunt aliquando perſuaſibilia humanæ ſapientiæ verba.

diſſet, ait. Caſtra Dei ſunt hæc. Et appellauit 3
nomen loci illius 1 Manaim. i. caſtra. Miſit 4
autem & nuntios ante ſe ad Eſau fratrem ſuũ †

a Alias in regione.

in terram Seir regionis Edom, præcepitque eis, dicens: Sic loquimini

a Conſors naturæ, non gratiæ. b Omnis qui patriæ cæleſtis ciuis eſt: peregrinus eſt, mundi toto tempore vitæ præſentis.

domino meo Eſau: Hæc dicit frater tuus Iacob: Apud Labã peregri-

a Sapientes. b Fatuos. c Simplices. d Qui timore ſeruiunt non amore.

natus ſum, & fui vſq; in pñtẽ diẽ. Hẽo boues, & aſinos, oues, & ſeruos,
atque ancillas, mittoque nunc legationem ad dominum meum,
vt inueniam gratiam in conſpectu tuo. Reuerſi ſunt nuntii ad Iacob,
dicentes: Venimus ad Eſau fratrem tuum, & ecce properat in occur- 5

a Imminente periculo quod humana ratio habet faciamus: ne totum Deo committentes, tentare videamur.

b ſum tibi cum quadringentis viris. † Timuit Iacob valde, & perterritus
diuiſit populum, qui ſecum erat, greges quoque, & oues, & boues, & 6
camelos in duas turmas, dicens: Si venerit Eſau ad vnam turmam, &

a Ne iterum totum humano conſilio tribuat, adiungit orationem, quia prædeſtinatio Dei precibus adiuuatur.

percuſſerit eam, alia turma quæ reliqua eſt, ſaluabitur. Dixitq; Iacob: 7
† Deus patris mei Abraham, & Deus patris mei Iſaac, domine qui di-
xiſti mihi, Reuertere in terram tuam, & in locum natiuitatis tuę, &

a Indignus. b Mihi impenſis.

benefaciam tibi, minor ſum cunctis miſerationibus tuis, & † veri-
c tate quam expleſti ſeruo tuo: In baculo meo tranſiui Iordanem 8
d iſtum, & nunc cum duabus turmis regredior: Erue me de manu

Verba quoque D Iacob conſiderãda ſunt, dicentis. Deus patris mei Abraham, &c. quã in his verbis & humana infirmitas & fides pietatis apparet. c Tranſiui Iord. Per baptiſmum coniunctus eſt paries de gentibus, ei qui ex Iudæis, primitiuæ tamen eccleſiæ nõ deeſt timor Iudæorum, quos ſignificat Eſau. ✱ AVGV. Baculo crucis Chriſtus apprehẽdit mũdũ, & cũ duabus turmis .i. cũ duobus populis ad patrem rediit cum triumpho. d Erue me de ma &c. Sic orat vt ſpe timore moderetur, & timorem ſpe conſoletur ſignificãs, vt vitæ noſtræ & domeſticorum ratione conſulamus, & tamen Dei auxiliũ inuocemus. ☞ a Placabo

Diuiſio

NICOLAS DE LYRA.
CAP. XXXII.

1 IAcob autem abiit. *Hic conſequenter deſcribitur qualiter paſſus eſt ab Eſau, & primo qualiter timuit eũ ex auditu. Secundo ex aduentu. c. 33. Circa primum deſcribitur primo diuina conſolatio præueniẽs, Secundo humana trepidatio ſuperueniens, ibi,* Miſit autem nuntios. *Tertio Dei confortatio contra periculum imminens, ibi,* Et ecce vir luctabatur. *Circa primum dicitur ſic.* Iacob autem abiit, &c. *expeditus a perſecutione Laban.*

2 Fueruntque ei ob. an. Dei. *Dicunt Hebræi, quod angeli qui cuſtodiebant prouinciam Syriæ, conduxerunt eum uſque ad locum illum, qui erat in fine prouincię illius, & tunc alij angeli, qui præerant prouinciæ alteri ſibi coniunctæ obuiauerunt ſibi ad conducendum eum. Doctores autem Catholici dicunt. quod fuerunt angeli ad confortandum eum contra timorem fratris ſui. nec iſtæ expoſitiones diſſonant multum.*

3 Et appellauit, &c. *ad protegendum eum, & conſonat hoc vtriq; expoſitioni.*

4 Miſit autem & nuntios. *Hic conſequenter deſcribiter humana trepidatio. Licet enim eſſet confortatus ab angelo in receſſu, vt prædictũ eſt, & in proceſſu ab angelis ſibi occurrentibus, tamen ſicut homo timuit de fratre ſuo per cuius terram habebat tranſire. tum quia ſciebat ſe eum offendiſſe propter primogenita & propter benedictione, tum quia habitauerat cum Laban idololatra diu, ex cuius cohabitatione poterat aliquam offenſam incurriſſe, & ideo timebat. quia tales diuinæ promiſſiones communiter intelligendæ ſunt ſub conditione, ſcilicet, ſi ille cui fiunt, faciat debitum ſuum erga Deum, de quo formidabat Iacob, & ideo quia non poterat tranſire terram ſine ſcitu fratris ſui. miſit nuntios ad placandum eum, & captandum eius beneuolentiam. Et patet litera uſque ibi.*

5 Properat in occurſum, &c. *Tot enim ſecum ducebat, ut fratrem ſuum captiuum duceret, ſi ſibi expedire videretur, ſi autem contrarium videretur, ſaltem oſtenderet potentiam ſuam.*

6 Diuiſit po. *duplici de cauſa. Vna, quia ſi Eſau percuteret turmam vnam, cum eſſet ſpolijs illius intentus, altera fugeret, ut ſaluaretur. Alia cauſa, quia de occiſione & ſpoliatione primæ ſatiatus, alteri forſitan parceret.*

F

7 Dixitq; Iacob, &c. *Sciebat enim, quod quamuis Deus aliquid ordinauerit facere, tamen vult ſuper hoc rogari.*

8 In baculo, &c. *id eſt, ſolus & pauper innitens baculo meo, non alijs temporalibus, vt ſupra dictum eſt 29. ca. Sed quomodo dicit* Iordanem iuſtum, *cum adhuc eſſet longe a Iordane? Dicunt aliqui quod torrens Iabeth iuxta quem erat eſt idem cum Iordane, & debet dici. vadum Iacob, ſed hoc patet falſum quia poſtea venit* Iacob *in Phanuel & Sochot, quæ non ſunt in terra* Iſrael *citra* Iordanem, *ſed vltra, vt patet per Hieronymum de diſtantijs locorum, & per deſcriptionem terræ promiſſionis. & ideo aliter dicendum, quod licet eſſet adhuc longe a Iordane, tamen inde poterat videri Iordanis. Et quia torrens* Iabeth *cadit in* Iordanem *fluuium.*

✱ 1 Sepa

MORALITER.

1 *Iacob autem abiit, &c.* Hic agitur de timore Iacob ab Eſau, per quem ſignificatur timor boni viri à malo propter qđ remedia quærere debet prout poteſt, Et primo erga Deũ per emendationem vitæ, quod notatur cum dicitur. *Iacob autem abiit, &c.* proficiens de bono in melius in via morum.

2 *Fueruntque ei ob. angeli Dei.* ad eius cuſtodiam, ſicut ſcribitur Pſal. 90. *Angelis ſuis mandauit de te, ut cu. te in om. uiis tuis.*

4 *Miſit autem & nun. ante ſe. ad. e.* Sequitur.

† *Sic loquimini domino meo. Eſau.* ſcilicet verbis pacificis & humilibus, vt patet in textu. Scribitur enim Eccleſ. 6. a. *Verbum dulce multiplicat amicos, & mitigat inimicos.* Et in hoc Iacob ſignificat quemlibet bonum hominem, qui quærit quantum poteſt omnium pacem, ſecundum illud Roma. 12. *Quantum ex vobis eſt cũ omnibus hominibus pacem habentes.*

† *Timuit Iacob, &c.* quia nequitia peruerſorum ſemper eſt timẽda, & cautela contra eam adhibenda. Ideo ſubditur.

9 *Diuiſit populum qui ſecum erat, &c.* in duas turmas. Poſſunt autem per duas turmas intelligi bona ſpiritualia & temporalia, vt ſi perſecutor auferat temporalia, ſpiritualia per patientiam maneant ſalua exemplo beati Iacob. Et quoniam humana cautela non ſufficit ſine protectione diuina, ideo ſubditur oratio Iacob.

7 *Deus patris mei, &c.*

† *Erue me de ma fratris mei Eſau, &c.* quia pax cum aduerſariis ſalua veritate iuſtitię quęrenda eſt, non ſolum verbis dulcibus, ſed etiam muneribus, ideo ſequitur.

✱ 1 *Separauit*

A a *Placabo ill um,&c.* Hæc interpoſita ſunt a ſcriptore. Nō eſt enim prudētis artem ſuam detegere, & ſic eis cū quibus agitur ſuſpectum ſe facere.

32. b ✻ *Manſit ſolus,&c.* PROCOPIVS. Nam cum his qui traiecerunt fluuiū non luctatur Chriſtus ſuorum in numero ipſos reputans, & vt mundi victores ipſos coronans. Nomen autē torrenti eſt lucta. Quia regnum cęlorum violenter rapitur. Et arcta nimis eſt porta, quæ ducit ad vitam. Præſagia autem hæc erant, qui ex Iacob deſcendentes repudiarent baptiſmi grátiā, hoſtem forent habituri. Chriſtum Emmanuelem. *Qui enim non eſt mecum contra me eſt.*

c. ✻ *Et ecce vir,&c.* THEODORETVS: Angelus cum Iacob luctari uoluit, vt timēti fratrem fiduciam inii ceret. Quinetiam ſe ſuperari ab illo paſſus eſt, ac ſi diceret me viciſti, & hominē times? Ne vero hac de uictoria ſuperbiret, putans ſe Deum viciſſe, femoris cōtactu ſpontaneam de ſe uictoriam prębuiſſe declarauit, femur autē patriarchæ contractum eſt, ne quod re uera geſtū erat, phantaſiam fuiſſe exiſtimaret.

GREGORIVS. MYSTICE. Iacob cum ad parentes proprios redit, in via angelum inuenit: cum quo magnum certamen in luctamine habuit. Qui autem luctatur aliquando ſe ſuperiorem aliquando inferiorem inuenit. Significat ergo angelus Deum, & Iacob qui cum eo contendit contemplatiui uiri animam exprimit, quę eum Deum contemplari nititur velut in certamine modo quaſi ſuperat: quia intelligendo & ſentiendo dg incircunſpecto lumine aliquid guſtat: modo uero ſuccumbit, quia deguſtando iterum deficit. Quaſi ergo vincitur angelus, quando humano intellectu intimo apprehenditur Deus. Sed notandum, quod idem uictus neruum tetigit: & marceſcere fecit, & ex tunc Iacob vno pede claudicauit: quia omnipotens Deus, cum per intellectum & deſideriū cognoſcitur: voluptatem carnis arefacit: & qui prius quaſi duobus pedibus nitentes, eum videbamur quærere & ſeculū tenere, poſt agnitionem ſuauitatis Dei, vnus ī nobis pes' ſanus ꝑmanet. alter claudicat: qa debilitato amore ſeculi, ſolus amor Dei cōualeſcit. Si ergo tenem' angelū, vno claudicamus pede: quia dū creſcit fortitudo in nobis amoris intimi, infirmatur fortitudo carnis. Qui enim claudicat, tantum ſano pede innititur. Cui enim deſideriū terrenum arefactum eſt, in ſolo pede amoris Dei tota virtute ſe ſuſtinet, & in ipſo ſtat: quia pedem amoris ſæculi, quem in terra ponebar, iam ſuſpenſum portat. Nos ergo ſi ad ſpirituales patres redimus, angelnm in uia teneamus, ut ſua uitate intima Deum apprehendamus.

ISIDO. *Et ecce vir. &cæt.* In hoc principaliter ſacramenti dominici imago figurata eſt. Vir enim iſte Chriſtum ſignificat, cui volenti præualuit Iacob, vt myſterium ſignificaret paſſionis: in qua uiſus eſt in corporis ſui ſobole præualuiſſe Deo & quaſi cūinfirmo: ita cum carne eius luctamen inire et inualeſcere cū diceret: *Crucifige, crucifige.* Et tamen Iacob ab angelo quē vicerat, benedictionē impetrauit. Nominis enim impoſitio, benedictio fuit. Interpretatur autem Iſrael vidēs Deū: quod erit in fine præmium omnium ſanctorum. *Tetigit angelus latitudinē femoris eius*, & claudū fecit. Sicque erat benedictus & claudus, in fidelibus benedictus, in infidelibus claudus. Femoris enim neruus uel latitudo, generis humani multitudo eſt. Plures quippe à fide' patrum degenerantes, & à præceptis ſui authoris deuiantes: in erroris ſui ſemitis claudicant. unde Pſalm. 17.g. *Et claudicauerunt a ſemitis ſuis*. Qui tamen populus tactis viribus non ſolum claudicat, ſed torpeſcit, ne ultra iam generare poſſit.

❧ a Nequa

fratris mei Eſau, quia valde eū timeo, ne forte ve† niēs percutiat † matres cū filiis. Tu locutus es, † ꝙ bene mihi faceres et dilatares ſemē meū, ſicut arenā maris, quæ præ multitudine numerari nō pōt.

a ¶ Parat eum placare muneribus cui diſplicebat in moribus.

Cumq; dormiſſet ibi nocte illa, ſeparauit de his, ꝗ 1

a ¶ Binarius princeps alteritatis placet Eſau.

habebat, munera Eſau fratri ſuo, capras ducētas,

a Placet ei viceſimus propter dualitatem denarii.

hircos uiginti, oues ducentas, arietes viginti, camelos fœtas cū pullis ſuis triginta, vaccas quadraginta, et tauros viginti, aſinas viginti, et pullos earum

a ¶ Vt placerent munera multitudine ſicut magnitudine.

decē. Et miſit per manus ſeruorū ſuorū ſingulos 2
ſeorſum, greges, dixitq. pueris ſuis: Antecedite me et ſit ſpatiū inter gregē et gregē. Et ꝑcepit priori, dicens: Si obuiū habueris Eſau fratrē meum, et interrogauerit te, cuius es, et quo uadis ı et cuius ſūt iſta quæ ſequeris? Reſpondebis: Serui tui Iacob.

a ¶ Vt ante eſſet muneribus reconciliatio, quam a fratre viſus.

Munera miſit domino ſuo Eſau, ipſe quoq; poſt nos uenit. Similiter mandata dedit ſecundo ac tertio, et cunctis quę ſequebantur greges dicens: iiſdē verbis loquimini ad Eſau, cum inueneritis eū, et addetis: Ipſe quoq. ſeruus tuus Iacob, iter noſtrū

a ¶ Hæc interpoſita ſunt a ſcriptore. Ordo verborum Iacob: Placabo eum, & poſt hoc videbo faciem eius.

a inſequitur. Dixit enim: Placabo illum muneribus quæ præcedunt, et poſtea videbo eum, forſitan ꝓpitiabitur mihi. Præceſſerunt itaque munera ante

¶ Hoc prudenter fecit, vt per numeros voluntatem fratris agnoſceret.

eum, ipſe vero manſit nocte illa in caſtris. Cumq.
2 maturè ſurrexiſſet, tulit duas uxores ſuas, et totidem famulas cum undecim filiis, et trāſiuit uadū
Iaboc. Traductiſq. omnibus quę ad ſe pertinebāt, 3

a ¶ Poſt aquam ſalutis eccleſiæ, vt Deum contemplari, valeat aptus eſt locus ſolicitudinis.
b ¶ Quę in contemplatione quaſi in luctamine, modo Dei ſuauitas vtcunque comprehenditur, modo ſuperat vt non ſentiatur.

b manſit ſolus. † Et ecce vir luctabatur cum eo vſq: 4
c mane. Qui cū uideret eū, quod eū ſuperare nō poſ

a Quia in contemplatione propagandę mortalitatis vſus aboletur

ſet, tetigit neruū femoris eius, et ſtatim emarcuit. 5

a ¶ Quaſi tempus eſt, ut ab inuiſibilibus ad temporalia tractanda deſcendas.

Dixitque ad eum: Dimitte me: Iam enim aſcendit 6

a ¶ Quia anima quę internam dulcedinem deguſtat in e a ſemper morari deſiderat.

aurora. Reſpondit: No'n dimittam te, niſi benedi- 7

alias † matrem. alias † ut.

Fœtas lactantes.

E illum.

F 2 Mane. † Obſec. 12.a Iacob luctat' cū angelo, cō fortatus a Deo, ne tā fortis timeat fratrem. Lucta angeli cū Iacob. Statim emarcuit mouit ſe loco ſuo coxēdia femoris Iacob.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Separauit, &c. *vt eum placaret, ut patet infra.*
2 Singulos ſeorſum greges, &c. *ut magis apparerent.*
3 Traductiſq;, &c. *Duplici de cauſa. Vna vt videret ne aliquid de rebus ſuis ex obliuione remanſiſſet. Secunda, vt ſolitarius melius orationi uacaret, vt eum dominus eriperet de periculo, quod timebat.*
4 Et ecce vir. *Hic conſequenter ponitur diuina confortatio contra timorem periculi imminentis:* Ecce vir luctabatur cum eo. *Dicūt Hebrai quod fuit angelus Eſau, in ſpecie viri qui uolebat cum impedire à tranſitu, ne obtineret benedictiones: & primogenita ipſius Eſau. ſed dominus dedit tantum fortitudinem ipſi* Iacob, *quod angelus non potuit ei præua lere, propter quod angelus videns quod non poterat eū ſuperare.*
5 Tetigit neruum femoris eius, &c. *vt ſic euaderet de manu Iacob per talem læſionem, non tamen ſic potuit euadere, ideo ſubditur.*
6 Dixitq; ad eum, &c. *quaſi dicat, tempus eſt, vt cātem Dei laudes cum alijs angelis: ſecundum illud* Iob 38.a. c. Vbi eras cum me laudarent aſtra matutina, & iubilarent omnes filii Dei. *& ideo non debes me amplius tenere & impedire a laude Dei.*
7 Reſpondit, &c. *Id eſt, niſi confitearis, quod benedictiones, quas quęrebas pro Eſau, meę ſunt de iure. Et eſt ſimilis modus loquēdi Eſa. 36.d. Facite mecum benedictionem, id eſt, ſubijcite uos mihi.*

✻ 1 Ait

MORALITER.

✻ 1 *Separauit de his, &c.* Et quoniam oratio deuote facta, exaudibilis eſt, Ideo ſequitur.
4 *Et ecce vir luctabatur cum eo.* Per hanc enim luctam ſignificabatur ad literā, quod Iacob finaliter ipſi Eſau præualeret, qđ fuit impletum tēpore Dauid, qui terram Idumææ ſibi ſubiecit. & per hoc moraliter ſignificatur, quod boni malis finaliter ꝓualebūt. Sap. 5. *Stabunt iuſti in magna conſtantia aduerſus eos qui ſe anguſtiauerunt, &c.* Et tunc mutabitur nomen Iacob in Iſrael, ſicut ſubditur.

 ✻ 2 Nequ

Hiſtoricè.
A
In quæſt. Hebraicis

a *Nequaquā īquit Iacob appellabit.nomen tuum.ſed,&c.* HIERO. Ioſephus in libro primo antiquitatum, Iſrael ideo dictum putat: quod aduerſus angelū ſteterit. Ego autem hoc ī Hebræo inuenire nō potuit: ſed etymologiā nominis ipſe angelus poſuit, dicens: *Quoniam ſi contra Deum fortis fuiſti, &c.* שר Sar, a quo Iſrael vocabulū deriuat, principem ſonat. Quaſi dicat, Non vocabitur nomē tuum ſupplantator, Id eſt, Iacob ſed princeps cū Deo, id eſt, Iſrael. Quo modo enim princeps ego ſum, ſic & tu qui mecū luctari potuiſti, princeps vocaberis.

Fortis fuiſti præualuiſti.

Si autem mecum, qui Deus ſum, vel angelus, qa pleriqué variè interpretant, pugnare potuiſt.: quāto magis cū hominib. id eſt, cū Eſau, quem formidare nō debes. Quod aūt in libro Hebræorū nominum īterpretatur Iſrael vir videns Deum, vel mens uidens Deum, non tam vere quā violéter interpretatū videtur. Hic enim ישראל Iſrael p has literas ſcribit: Ioth, Schī, Res, Alph, Lamech, quod interpretatur, princeps De⁹ vel directus De⁹. Vir vero vidēs Deum, his literis ſcribitur, vt איש vir trib. literis ſcribat. Aleph, Ioth, Schin, ראה Vidēs ex tribus. Res, Aleph, He. אל vero ex duab. Aleph, & Lamech, & interpretat Deus vel fortis. Quāuis igit grādis authoritatis ſint, & eloquētiæ ipſorū umbra nos opprimat, qui Iſrael uirū vel mentē uidentem Deū trāſtulerūt, nos magis ſcripturæ & angeli, vel Dei, q Iſrael ipſum uocauit authoritate ducimur, quā cuiuſlibet eloquētię ſecularis.

Interpretatio nomīs Iſrael.

iudæi non comedunt neruos femoris.

B

Eius, & ob ſtupuerit, Iacob neruus, qui contract⁹ ſit.

a ¶ Quaſi priorem ſtatum ignoret.
xeris mihi. Ait ergo: Quod nomen eſt tibi? Reſpon- 1
a ¶ Luctator. b Quaſi non luctator, ſed uictor uocaberis quia pulſans perſeueraſti.
a dit: Iacob. At ille: † Nequaquam, inquit, Iacob appel- 2
a Mutatio nominis benedictio eſt. 3
labitur nomen tuum, ſed Iſrael. Quoniam ſi contra 4
a ¶ Perſeuerans in pulſando. b ¶ Contra Eſau quem times.
Deum fortis fuiſti, quanto magis contra hominès 5
præualebis? Interrogauit eum Iacob: Dic mihi quo
a ¶ Quaſi in comprehenſibilis eſt Deus.
b appellaris nomine? Reſpondit: † Cur quæris nomen 6
a Priorem benedictionem confirmauit.
c meum? Et benedixit ei in eodem loco. Vocauitq; Ia- 7
a Facies Dei. b Non quod Deus videri poſſit, ſed formam vidit in qua Deus locutus eſt Quem ſupra dixit virum, quia Deus homo erat futurus.
cob nomen loci illius Phanuel, dicens: Vidi dominū 8
a Reuerſus. ſ. ad lucem corporeis oculis uiſibilem.
faciē ad faciē, & ſalua facta eſt anima mea. Ortuſque 9
a ¶ Ideſt tranſiit lux inuiſibilis.
eſt ei ſtatim ſol, poſtquam tranſgreſſus eſt Phanuel.
a Debilitatus affectu ſuperni amoris.
d Ipſe uero claudicabat pede. Quam ob cauſam non
comedunt filii Iſrael neruum, * qui emarcuit in femore Iacob, vſque in præſentem diem, eo quod tetigerit neruum femoris eius, & obſtupuerit.

Ex Catena Græca.

b ✲ *Cur quæris nomen meum.* DIODORVS. Vnde cecinit ille, *Quam admirabile eſt nomen tuum in uniuerſa terra.* Neque enim angeli nomen admirandum eſt, ſed qui illius filius eſt Dei, ſeruator orbis, & is denique qui nequit explicari.

ibidem.

✲ CYRILLVS. Quærenti Iacob nomen eius, nullum ſibi proprium nomen refert, quia Deus multiplici nomine nuncupatur, nullumq; ei proprium nomen aſſignari poteſt.

c *Vocauitq; Ia. &c.* Illud quoq; quod ſequitur, *et benedixi eū*, ibi: *Vocauitq; Iacob nomē loci illius pha. di. &c.* In Hebræo dicitur *Phanuel*, vt ſciamus ipſum eſſe locū qui in cæteris ſcripturæ voluminibus ſecundum Hebræos Phanuel legitur.

C

Lib. 4. moral. c. 6.

Videre dominum ad faciem.

GREGOR. Quæritur: Cum veritas dicat: *Nemo videbit faciem meam.* Et: *Deum nemo uidit unquam*: quomodo teſtatur Iacob, *Vidi dominum facie ad faciem.* Humanæ enim mentes oculo interiori purgato, cū uitiorū erugo tribulationis igne fuerit cremata, lætitiā patriæ cœleſtis aſpiciunt, ut purgemus lugendo prius q̄ fecimus. & poſt contemplemur gaudia quæ quærimus. Prius enim exurente triſtitia caligo detergit, & ſic reſplendēte raptim ī circumſcripto lumine mens illuſtratur. Quo in gaudio cuiuſdā ſecuritatis abſorbetur, & quaſi poſt defectū præſentis vitæ ultra ſe rapta in quadā nouitate recreatur. Ibi mēs ex immēſo fonte viſionis, ſuperno rore aſpergitur. Ibi nō ſe ſufficere ad id ad quod rapta eſt, cōtēplatur, & veritatē ſentiendo videt, quia quāta eſt ueritas ipſa non videt, & cui tanto ſe lōge ęſtimat, quanto appropinquat: quia niſi illam vtcunq; conſpiceret nō eam cōſpicere ſe poſſe, ſentiret. Viſus ergo animę dū intenditur, immenſitate coruſcationis reuerberatur. Ipſa enim cuncta implens, cuncta circunſtat, & idcirco mens nō ſe ad comprehēdendā incircūſcriptā ſubſtantiam dilatat, quam inopia ſuæ circumſcriptionis anguſtat. Vnde ad ſe citius relabitur: & proſpectis quibuſdam varietatis veſtigiis, ad ſua intima reuocatur. Hæc ipſa cum per contemplationem facta nō ſolida & permanēs uiſio, ſed quaſi quędam uiſionis imitatio, Dei facies dicitur, Quia enim per faciē quēlibet agnoſcimus, cognitionem Dei faciem uocamus. Iacob ergo poſtquam cum angelo luctatus eſt, ait: *Vidi dominum facie ad faciem.* Quaſi, Cognoui Deum, quia ipſe me cognoſcere dignatus eſt. Hæc cognitio in fine pleniſſime fiet, Vnde 1. Corinth. 13. d. *Tunc cognoſcam ſicut & cognitus ſum.*

D

d ✲ *Non comedunt filij Iſrael, &c.* CYRILLVS. At uero neque ante puto comedebant. Penſitanda igitur eſt huius uerbi ſignificatio apud Hebræos. Nā comedere pro deſtruere & deſtruendo in aliā formā q̄ ului ſit, transfundere, accipiūt, inde pro cōmutare in aliquam utilitatem ac denique vſurpare, ſic & paulo ſuperius dicebant de patre uxores Iacob, pretiū, uel argentum noſtrum comedit.

✲ CHRYSOSTOMVS. Sciens eorum magnam ingratitudinem & quod obliuiſcūtur Dei beneficia, perpetuo artibus quibuſdam inducit eos, ut habeant memoriam eorum, quæ a ſe facta ſunt, taliàque excogitat monumēta per illas obſeruationes, id quod per totam ſcripturam inuenies. Hæc .n. maxima cauſa eſt plurimarum obſeruationum, & quod uult perpetuo futuras generationes meditari beneficia Dei, & nō obliuione unquam obliterantes, ad ſuos errores recurrere, qui mos fuit Iudæorum genti peculiaris.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ait ergo: *neceſſitate compulſus.*

2 Nequaquam. inquit Iacob appellabitur, &c. *id eſt, non dicet quod ex ſupplantatione & fraude obtinuas benedictiones.*

3 Sed Iſrael, &c. *quod interpretatur directus cum Deo, vel princeps cum Deo, quia iuſte & ex Dei ſententia obtinebis.*

4 Si contra eum fortis fuiſti, &c. *id eſt contra angelum. Hoc nomen. Deus. hic accipitur participatiue vel repræſentatiue.*

5 Quanto magis contra hominem præualebis, *id eſt, cōtra Eſau & filios eius.*

6 Cur quęris nomen meum? &c. *ac ſi di. fruſtra quæris, quia ego & alij angeli in miniſterium miſſi. non habemus nomina fixa & ſtabilia ſed diuerſa ſortimur nomina ſecundum legationes ad quas mittimur, exemplum de angelo Eſa. 6. b. quod magis declaratur. infra eod. cap.*

7 Et benedixit, &c. *id eſt, confeſſus eſt ei, benedictiones eſſe ſuas, & in hoc confeſſus eſt ſe ſuperatum.*

8 Vidi dominum facie. &c. *Id eſt angelum in corpore aſſumpto.*

9 Et ſalua facta eſt anima mea. *Quia non præualuit mihi, ſed econuerſo. Hæc eſt igitur expoſitio* Hebræorum, *& ſecundum hoc exponitur illud quod ſcribitur Oſee 12. a. de Iacob*, Inualuit, ad angelum, & cōfortatus eſt, fleuit & rogauit eum: *ita quod* fleuit *refertur ad angelū. eo quod Eſau cuius erat angelus, perdebat benedictiones, ſecūdum illud Eſaiæ 38. b.* Angeli pacis amare flebūt, & rogauit eū, *ſ. vt eum dimitteret Iſta expoſitio Hebræorum duo ſupponit. Primū eſt, quod Deus ad horam dedit tantam uirtutem ipſi Iacob, quod poſſet reſiſtere angelo & præualere: uel virtutem angeli ad horam debilitauit, vel ſuſpendit, ſicut uirtutem ignis ſuſpendit in camino ignis trium puerorum, Secundum eſt, quod angelus Eſau ſecundum* Hebræos *licet bonus fuerit,* ✲ *neſciuit*

MORALITER.

✲ 2 *Nequaquam inquit Iacob appella. nomen tuum, ſed Iſrael.* quia tūc lucta vitæ præſentis cōtra vitia quæ per Iacob ſignificatur, ceſſabit, & clara Dei viſio, quæ ſignificatur per Iſrael ſuccedat. *Aliter* exponi poteſt de appetitu intellectiuo & ſenſitiuo, qui dicuntur fratres, eo, quod ſunt ab eadem eſſentia animæ procedentes. Et quamuis ex ordinatione diuina intellectiu⁹ debeat dominari tamen frequenter ſenſitiu⁹ eſt potētior, & trahit ad ſe intellectiuū, vt patet in incontinentibus, ideo bon⁹ homo ſemper debet timere, ne ratio per ſenſualitatē ſuperetur in ipſo, & ſuper hoc Deū deprecari, & munera mittere Eſau, concedendo carni, id quod ſecundū Deum conueniēs eſt illi, & quando debita concordia eſt ibi, tunc Iacob vocat Iſrael, qa ſedatis paſſionib⁹ ſenſitiuæ partis, homo per intellectum eſt cognitor. 7. Phyſicorum. ſedendo & quieſcendo fit anima ſciens & prudens.

neſciuit tamen diuinam ſententiam diffinitiuam, quod ius primogenituræ & benedictiones eſſent ipſius Iacob *de iure, vſque quo vidit, per hoc, ſcilicet, quod Deus tantum virtutem contulit ipſi* Iacob, *& tamen ante fuerat hoc reuelatum ipſi Rebeccæ, &* Iſaac *poſito in extaſi, vt ſupra dictum eſt. 27. cap. Et ſic tertium quod hic ſupponitur, eſt, quod aliquæ reuelationes factę ſint hominibus, etiam aliquibus angelis ignorantibus, quæ tria quaſi ex hypotheſi vel ſuppoſitione, dicta ſunt ſatis dubia. Catholici vero doctores aliter exponunt hanc literam de angelo & de Iacob, ſed dicunt aliqui, quod fuit tantum ſpiritualis lucta, quia Iacob per efficaciam ſuæ orationis retinebat eum, ne elongaret ſe ab eo, ſed eum defenderet in via. & uidetur ſententia Hiero. ſuper* Eſa. *49. vbi dicit ſic: Cum angelo* Iacob *oratione, non manibus luctabatur. Sed contrarium videt ex textu, vbi dicitur, quod in illa lucta angelus* tetigit neruum femoris *Iacob, & quod ex tactu emarcuit, intantum, quod Iacob poſtea claudicabat, & ideo dicunt alij, quod fuit lucta ſpiritualis & corporalis. Ad cuius intellectum conſiderandum, quod licet* Iacob *non fuerit diffiſus totaliter de* Dei *adiutorio, tamen parum confidit, & nimis timuit Eſau, maxime cū prius dixiſſet ſibi angelus, quod ſecurè reuerteretur ad terram ſuam, & quod eſſet cū eo ad eum protegendum, ut ſupra dictum eſt cap. 31. In uia enim* fuerunt ei obuiā angeli, *quaſi caſtra ipſum defendentia, vt dictum eſt in principio huius capituli. Et ideo orante* Iacob *ſolo in ripa fluminis, & nimis timente propter prędicta, & minus debito de Deo confidente, apparuit ei angelus, qui fuerat protector in via. & finxit quod vellet eum dimittere propter paruitatem ſuæ confidentiæ, ſicut dominus poſt reſurrectionem ſuam apparens duobus diſcipulis in uia* finxit ſe longius ire, *vt habetur Luc. 24. d. propter paruitatē & tarditatem fidei ipſorum, tamen nec ibi nec hic fuit mēdacium vel falſitas, quia tales apparitiones fiunt cōiter ſecundum diſpoſitionem mentis illorum quibus fiunt, ut ſupra dictum eſt. 18. b. Iacob aūt inſtantia orationis feruida rogabat eum, ne ab eo recederet, ſed ad eius protectionem ſecundum ſuum promiſſum maneret, & in hoc fuit lucta ſpiritualis, & poſtea cum videret angelum quaſi volentem recedere, ex familiaritate accepit eum cum manib. ad retinendum, quia frequenter cum eo loquebatur, ſicut &* Maria *Magdalena poſt reſurrectionem Chriſtum ſibi apparentē voluit tangere.* Io. *20. d. & ſic fuit corporalis, quia Iacob volebat eū detinere in illa apparitione, ita ꝙ non diſpareret donec haberet benedictionem eius, quam & habuit. In illa ēt lucta corporali figurabatur ei, quod non debebat timere Eſau cum inualuiſſet ad angelum. Et ſecundū iſtam expoſitionem illud ꝙ ſupra inductum eſt de* Iacob *Oſee 12.* Inualuit ad angelum & confortatus eſt, fleuit & rogauit eum, *aliter eſt exponendum quam ſupra, ſ. referendo* fleuit & rogauit *ad Iacob, qui fleuit quando vidit angelum quaſi volentem eum deſerere, & rogauit eū ne recederet donec dediſſet ei benedictionē, & licet hic non ſit ſcriptum ꝙ fleuit, ſed tantum quod rogauerit, tamen tenendū eſt de utroq;, eo ꝙ exprimitur in Oſee, quod eſt hic omiſſum. Huic aūt ſenſui pōt de facili litera applicari ab illo loco.* Et ecce vir. *i. angelus ipſius* Iacob *apparens in ſpecie viri.* Luctabatur cum eo, *ſpiritualiter & corporaliter, ut iā expoſitum eſt.* Qui cum videret quod eum ſuperare non poſſet, *i. nollet, eo modo loquendi quo dicitur de Chriſto Matt. 13. g. Et non poterat ibi virtutem aliquam facere, i. nolebat propter incredulitatem illorum, & angelus hic nolebat ſuperare* Iacob, *quia per illā luctam volebat ei oſtendere quod præualeret ipſi* Eſau, *vt ſequens litera oſtendit.* Quoniam ſi fuiſti fortis contra Deum, &c. Tetigit neruum femoris eius, *ad puniendū eum de ſua diffidentia irrationabili. & propter hoc ſequitur ꝙ Iacob claudicabat, ut per hoc oſtenderetur quō claudicauerat in mente confidendo parum de Deo.* Iam aſcendit aurora, *i. dies incipit clareſcere, & alij non ſunt digni, ut me uideant in iſta effigie.* Nequaquā inquit Iacob vocabitur, &c. *tunc non fuit nomen eius mutatum, ſed angelus prædixit ſibi mutādum a domino, inf. 35. b.* Cur quęris nomen meum; *ac ſi diceret, nomen meū & aliorum angelorū qui mittuntur in miniſteriū mutantur ſcd͠m diuerſas legationes ad quas miſſi ſunt. Vnde* Eſa. *6. b. ille angelus qui miſſus fuit ad purgandū labia* Eſaiæ *per calculum ardentē, vocatus eſt Seraph pro officio incendendi, licet nō eſſet de ordine ſeraphico.* Et benedixit ei. *Hic proprie accipiēda eſt benedictio prout benedixit minori, ut habetur Heb. 7.* Vocauitq; Iacob, &c. *i. facies Dei. Cuius cauſa ſubditur:* Vidi dominū facie ad faciē. *i. angelum in ſpecie corporali.* Et ſalua facta eſt anima mea; *quia conſolatus eſt me, & benedixit mihi contra timorem de fratre meo Eſau.* Non comedunt neruum, *non vitant omnem neruum, ſed ſolum neruum femoris ad quod deſignandum ſubditur.* Qui emarcuit.

✻ CAP.

In cap. 32. vbi dicitur in poſtilla. Tetigit neruum.

MORALITER.

Quidam Hebræorum dicunt, quod angelus tetigit neruum Iacob *ex quo tactu ipſe Iacob claudicauit, non fuit ad puniendum* Iacob *de ſua diffidentia, quia in hoc actu non uidetur, quod Iacob aliquid demeruiſſet: ſed potius ecōtra. Vnde in hoc* Iacob *fuit benedictus ab angelo, ut ſtatim ſequitur;* Et benedixit ei. *Sed dicunt, quod ratio huius tactus, & claudicationis eſt figuralis tātum. In hoc enim figurabatur, quod licet* Iacob *haberet primogenituram & dominiū ſuper Eſau ex ordinatione diuina: vt ſupra 27. cap. tamen in poſterum aliquando aliqui deſcendentes de Iacob, qui dicuntur egredi de femore eius, eſſent læſi ab ipſo* Eſau, *Vnde prædicto cap. dicitur,* Tempuſque veniet cum excutias, ſoluēſq. iugum eius de ceruicib. tuis, &c. *quod impletum eſt quando Idumei rebellauerunt contra Iudam. 4. Reg. 8. d. & ſic videbatur dominium Iacob ſuper Eſau lædi in femore* Iacob, *ſcilicet in poſteritate, quæ de femore eius egrederetur, et ideo ſequitur,* ob hanc cauſam non comedunt filii Iſrael neruum, qui emarcuit in femore Iacob. *Si enim hæc claudicatio ipſius Iacob fuiſſet propter punitionem eius in pęnam diffidentiæ, prout alij dicunt, non habuiſſent filijs Iſrael abſtinere a comeſtione huius nerui, cum illa pęna ſolum reſpiceret perſonam* Iacob, *quæ quidem pęna iam tranſiuerat in præteritum.*

REPLICA.

Correctorij contra Bur. In ca 32. vbi poſtillator tactum nerui Iacob, & claudicationem exponit de pęna pro diffidentia, etiam Burg. inſtat, quod non ſit factum in pęnam, quia Iacob *in propoſito non demeruit, ſed angelus ei benedixit. Infert, igitur, quod factum, ſicut etiam ſupra dixit de alijs, ſit tantum figurale, myſticam habens ſignificationem. Sed videtur quod ſicut Bur. inconuenienter ſe habet, ut ſupra dictū eſt in alijs locis, ita & hic. Primo, quia contradicit beato Auguſtino ſupra allegato, abijciens ſenſum literalem, nullam abſurditatem continentem, & recurrit pro literali ad myſticum, quod fieri non debet, niſi hiſtoria deficiat ſecundum B. Gregoriū. Secundo, quod benedictio Iacob.* Eſto dominus fratrum tuorum, &c. *principalem effectum habeat in regno Chriſti, quod dicitur domus Iacob, Luc. 1. Iſte* Burg. *arctat eum ad tpa regum, quando Edom ſeruiuit regib. Iuda ſolum pro tempore ſeptem regum, ut ex libris ipſorum regum colligitur, et terminabatur in rebellione Edom, de qua 4. Reg. 8. d. Et propter illā rebellionem dicit* Iacob *claudicaſſe in figuram, quod Eſau a ſe excuteret onus illius benedictionis Iacob, de qua dicitur ſupra 27 capit. ad paruam poſitionem benedictionis reſpiciens principale parumpendit, in quo* Iacob *non claudicauit, non igitur Burg. debuit hoc ſic applicare myſticando ſine autoritate, cum non ſit in fauorem fidei, ſed potius vt Apoſtolus ad Rom. 11. b. ubi dicit cęcitatē contigiſſe in Iſrael, quæ figurata eſt per claudicationem* Iacob, *tunc enim claudicauit, & continuo claudicat,* quouſque plenitudo gentium intrarit, & reliquiæ Iſrael ſaluę fient. *Tertio quia ratio Burgen. quare filij Iſrael neruum non comedunt propter illam rebellionem figuratam per claudicationem non eſt ſufficiens, quia a contrario ſenſu tempore obedientię & tributi Edom debuerunt neruum comedere, tamen non fecerunt. Quarto, quia ratio quam facit contra poſtillatorem et eius expoſitionem, non valet. Arguit. n. ſic. Si claudicatio Iacob fuit propter punitionem, & in pęnam diffidentiæ, cum illa ſit perſonalis, non haberent filij Iſrael a comeſtione nerui abſtinere, propter ea, quę ſolū perſonam* Iacob *reſpiciunt, Reducitur hęc ratio ſic contra facientē. Tactus nerui, qui emarcuit, & claudicatio ad perſonam Iacob literaliter pertinebant, idcirco filij* Iſrael *non habent a nerui comeſtione abſtinere, cuius oppoſitum hodie faciunt. Reſtat igitur, quod illa abſtinentia non eſt tantum figuralis, ſed ceremonialis in illius dimicationis, tactus, & claudicationis memoriam, ſicut multa alia feſta* Iudæorum. *Quod aūt Burgen. dicit* Iacob *non peccaſſe in propoſito, hoc eſt contra gl. interl. quæ redarguit ipſum* Iacob, *dicens.* Si contra Deum fortis fuiſti, *quia perſeueraſti pulſans multo magis contra homines præualebis, i. Eſau quē times, promiſſorum tibi factorum oblitus. Si. n.* Iacob *plenam habuiſſet confidentiam, & memor fuiſſet promiſſorum Dei ſibi factorum, prout ponitur ſupra c. 28. utique Eſau nō timuiſſet, nec quemcunque hominem. Quod autem dicit, quod meruit benedictionem qua angelus cū benedixit, non habetur de benedictione in litera, niſi quod* Iacob *benedictionem poſtulauit, & pro benedictione nomen eius mutauit, ut dicit in gl. interlinearis. Quod aūt ſubditur.* Et benedixit ei, *in eod. loco. Gl. priorem benedictionem confirmauit, poſt redargutionem tamen & pęnam inflictam per tactum nerui, qui emarcuit, hæc autem nominis mutatio fuit ab euentu, quia Deum uel angelum recedere uolentem uicit precibus, &c. quæ luctatio hic dicitur prout poſtillator exponit. Et gl. uocat illam luctationem perſeuerantem pulſationem, qua uictor effectus eſt.*

Historice.

Progrediens, præcedens.

Fr eius ad fratrẽ ſuũ.

in q. ſuper Geneſ.

Stringenſque, Iacta ſunt ſe ſup. Oſculans fleuit, oſculatus eſt eũ & fleuerunt.

Benedõ, p munereet dono.

Eſau ſuſcipit minus Iacob.

CAP. XXXIII.

A **L**Euans autem Iacob, &c.

a Diuiſitque filios. Aquila dimidiauit, vt vnum cuneum faceret ancillarum cũ paruulis ſuis, & alterum liberarũ cum filiis ſuis. Primaſque mitteret ancillas, ſecundas liberas. Ipſe ante omnes fratrem, adoraturus occurreret.

b Sic enim vidi, &c. AVGVSTI. Vtrum pauentis & perturbati aní mi verba vſq; in hanc adulationẽ prorupeiunt, an ſine peccato potuerunt dici? fortaſſis enim, quia dicti ſunt & gentium dii, qui ſunt dæmonia, non præiudicatur ex his verbis nõ mini Dei, quia etſi benigno animo ſint dicta hæc verba, fraterna tunt, quia poſt bonam ſuſceptionem metus tranſierat, potuit ſic dici, quemadmodum Moſes Pharaonis Deus dictus eſt, ſecundũ illud Apoſtoli, 1. Cor. 8. b. *Et ſi ſũt qui dicuntur dij ſiue in cælo, ſiue in terra, &c.* maxime

C A P. X X X I I I.

a **L**EVANS autẽ Iacob oculos ſuos, vidit veniẽtem 1

a ¶ Duas fecit turmas, non tres, vt pleriquæ æſtimant:

Eſau, & cum eo quadringentos viros. Diuiſitq; fi- 2

a ¶ Naturalem virtutum ordinem ſequitur, quia iuſtus a minoribus incipit, & gradatim ad maiora progreditur. 3

lios Liæ & Rachel, ambarumque famularũ, & poſuit vtramque ancillam & liberos earum in princi-

a ¶ Prius timor ſeruilis, deinde amicabilis, quem ſignificat Lia libera. Inde ſequitur amor purgati amici, quem ſignificat Rachel, quæ interpretatur videns principium.

pio, Liam vero, & † liberos eius in ſecundo loco: Rachel autẽ, & Ioſeph 4

a ¶ Flectens genua.

nouiſſimos. Et ipſe progrediens, adorauit pronus in terram ſepties, do 5

nec appropinquaret frater eius. Currẽs itaque Eſau obuiam fratri ſuo, 6

amplexatus eſt eum. Stringenſque collum eius, & oſculans fleuit. Le- 7

uatiſque oculis vidit mulieres, & paruulos earum, & ait: Quid ſibi volunt iſti, & ſi ad te i pertinent? Reſpondit, paruuli ſunt, quos donauit mihi Deus ſeruo tuo. Et appropinquãtes ancillæ, & filii earum, incuruati ſunt. Acceſſitq; † Lia cum 2 liberis ſuis, & cũ ſimiliter adoraſſet, extremi Ioſeph & Rachel adorauerunt. Et ait Eſau: Quęnã ſunt iſtæ turmę, quas obuiam habui? Reſpondit: Vt inuenirem gratiam coram domino meo. Et ille ait: Habeo plurima, frater mi, ſint tua tibi. Dixit Iacob: Noli ita, obſecro, ſed ſi inueni gratiã in oculis tuis, accipe mu-

a ¶ Timore perturbatus hic loquitur. ¶ Hic loquitur vt Iacob, non vt Iſrael: non tamen fratrem Deo comparat, ſed humano more hyperbolicis verbis beneuolentiam captat.

b nuſculum de manibus meis. † Sic enim vidi faciem tuã, quaſi viderẽ 8

vultũ Dei. Eſto mihi propitius, & ſuſcipe benedictionẽ, quam attuli 9

tibi, & quã donauit mihi Deus, tribuens omnia. Vix fratre cõpellente

ſuſcipiens, ait: Gradiamur ſimul, eroq; ſocius itineris tui. Dixitque Ia- 10

cob: Noſti dñe mi, ꝙ paruulos habeã teneros, & oues, ac boues fœtas †

mecũ, quas ſi plus in ambulãdo fecero laborare, morientur vna die cũ

a ¶ Forte ad horam ſecutus eſt.

c cũcti greges. Præcedat † dñs meus ante ſeruũ ſuũ, & ego ſequar paulatim veſtigia eius, ſicut videro paruulos meos poſſe, donec veniã ad dominũ meũ in Seir. Reſpondit Eſau: Oro te, vt de populo, q̃ mecũ eſt, ſaltẽ ſocii remaneãt viæ tuæ. Non eſt, inquit, neceſſe: hoc vno* † indigeo, vt inueniã grãtiã ĩ cõſpectu tuo † dñe mi. Reuerſus eſt itaq; illo die Eſau, itinere, quo venerat in Seir, & Iacob venit in Socoth, vbi ædificata 11

d domo & fixis tentoriis † appellauit nomen loci illius Socoth, id eſt,

allas † tãtũ

alias † domini mei.

me, quia ſine articulo dictum eſt in Græco, quã euidentiſſime ſolet veri Dei ſignificatio fieri. Non enim dixit προσώπον τοῦ θεοῦ, vultũ illius Dei, ſed προσώπον θεοῦ, vultũ Dei, quod facile intelligũt, qui Grecum audire & intelligere ſolent.

* ALBINVS. Hoc ſi ſic accipiamus, Dei nomine angelorũ aliquem vel ſanctorum intelligere debemus.

c Et ego ſeq. &c. AVGVSTI. Quæritur ſi menda ciũ fratri promiſerit. Hoc enim ſicut ſcriptura narrat, non fecit, ſed eo perrexit itinere quod dirigebat ad ſuo... An forte vera animo promiſit, ſed aliud poſtea cogitando delegit.

d Socoth. HIERONYMVS. Vbi nos tabernacula habemus, in Hebræo legitur Socoth. Eſt autem vſque hodie ciuitas trãs Iordanẽ hoc vocabulo ĩ parte Scythopoleos, de qua in libro locorum ſcripſimus.

a Tra...

N I C O L A V S D E L Y R A.

C A P. XXXIII.

C

1 **L**Euans autem. *Conſequenter deſcribitur, qualiter Iacob ſe habuit in fratris aduentu, & quia in agibilib. nõ debet homo omittere de his, quæ agenda ſunt ſecundũ humanã prouidentiã, ideo in aduentu Eſau oſtenditur prudentia Iacob, quamuis dictum eſſet ſibi quod angelus cuſtodiret eum,* Et *primo in diuiſione propriæ facultatis ante fratris aduentum, & in recognitione fraternitatis in aduentu, ibi:* Et ipſe progrediens. *Tertio in declinatione ſocietatis poſt eius aduentum, ibi:* Dixitq; Iacob, noſti. *& in recognitione diuinæ, ibi:* Et Iacob uenit. *Et patet litera primæ partis, paucis exceptis.*

Diuiſio.

2 Vidit uenientẽ Eſau, & cũ eo quadringẽtos, *ad huc lõge exiſtẽs.*

3 Diuiſitq; fi. *vt nihil omitteret de prouidẽtia humana, quia eſſet quædã tẽtatio diuina, & ut honeſti⁹ irent, & ordinati⁹ apparerẽt corã Eſau.*

4 Rachel autem & Ioſeph nouiſſimos, *id eſt, tanquam prædilectos, & principales, in proceſſione enim maiores ſequuntur.*

5 Et ipſe progrediens adorauit pronus, &c. *Hic oſtenditur eius prudentia in recognitione fraternitatis.*

6 Adorauit pronus: *inclinando caput, & hæc eſt adoratio duliæ, qu... erat primogenitus frater eius ætate, licet ex diuina ordinatione prim... genita eſſent tranſlata.*

7 Currens itaque Eſau, obuiam fratri ſuo, *quia ex Dei ordina... ne, eius indignatio mutata eſt in pietatem.*

8 Quaſi, &c. *Qui ita ita pacificatum & mitem vidit, ſicut angel... loquens ex perſona Dei, eum conſolando ſignauerat, Cætera patent.*

9 Suſcipe, *id eſt, encenium voluntarie oblatum.*

10 Dixitq; Iacob. *Hic conſequenter oſtenditur eius prudentia in d... clinatione ſocietatis Eſau. Quamuis enim amicabiliter eum recepiſ... poterat tamen timere ne eius animus mutaretur, vel ne aliquis de e... familia celans inordinate pro eo noceret ipſi Iacob & ſuis. & tam... quando promiſit ire poſt eum in Seir, ſicut facere cogitabat, mutauit... men propoſitũ ex cauſa certa, & ideo non eſt mentitus, ſicut & Pau... cogitabat ire Corinthum antequam iret in Macedoniam, vt habet... 2. Corint. 1. c. tamen ex cauſa mutauit propoſitum. tamen ſicut dixi, ... perius, non videtur magna neceſſitas excuſare patres ve. te. de omni... dacio officioſo maxime.*

11 Et Iacob venit. *Hic oſtenditur Iacob prudentia in recogniti...*

M O R A L I T E R.

1 *Leuans autem* Iacob oculos ſuos, &c. In hoc capitulo ſcribitur concordia Eſau cum Iacob, per quã deſignatur cõcordia ſuperbi cũ humili. Nã ex parte Eſau ponitur elatio, cũ dicitur: *Leuans autem Iacob oculos, &c. quadringentos vi.* Et parte vero Iacob humiliatio, cum dicitur.

5 *Et ipſe progrediens, &c.* Et ſequitur vtriuſq. concors ſuſceptio cum dicitur.

7 *Currens itaq; Eſau obuiam fratri ſuo, amplexatus eſt eum.* & in hoc ſignificatur ꝙ vere humilis cum ſuperbo pacifice conuerſatur, & hoc eſt ſpeciale ĩ humilitatis virtute, in aliis enim virtutibus non eſt ſic. Caſtus enim nõ poteſt pacifici morari cu... lubrico, nec iuſtus cũ iniuſto, ſed humilis pacifice moratꝰ ... ſuperbo. Nã humilis ſeruire ſemper vult & ſubiici, ſuperb... autem pręcipere & dominari, & ſic vterq; habet ſuã uolũt... & per conſequens pacẽ. Et de tali humili dicitur Pſal. 119. *Cum his, qui oderunt pacem, eram pacificus.* Veruntamen quan... humilis habet in cura ſua aliquos imperfectos, qui peior... poſſent ex ſocietate ſuperbi, debet declinare ab eius ſocie... te Et hoc eſt quod dicitur.

† *Paruul. hab. &c.* Per ꝙ deſignantur imperfecti. Sequitu...

11 *Et Iacob venit in Socoth.* Quod interpretatur tabernacula. I...

* declinand...

a *Tranſiuitq; in Salem, &c.* HIERONYM. Quæſtio oboritur, quomodo Salem Sichem ciuitas appelletur cum Hieruſalē in qua regnauit Melchiſedech, Salem ante dicta ſit. Aut igitur vnius vtraque vrbs nominis eſt, quod de pluribus Iudeæ locis inuenimus, vt idem vrbis & loci nomen in alia & alia tribu ſit. Aut iſta Salem quę pro Sichē nunc nominatur, dicemus interpretari conſummatam atq; perfectam, & illam quæ poſtea Hieruſalem dicta eſt pacificam. Vtrumq; accentu paululum declinato hoc vocabulum ſonet. Tradunt Hebręi, quod femur claudicantis Iacob ibi ſanatum ſit. Ideoque ciuitatem curati atque perfecti vocabulum conſecutum.

a tabernacula: Tranſiuitq́; in Selē vrbē Sichimo 1
rum, quæ eſt in terra Chanaan, poſtquam re-
uerſus eſt de Meſopotamia Syriæ, & habitauit 2
iuxta oppidum, emitq́ue partem agri, in qua fi- 3
xerat tabernacula a filiis Hemor patris Sichem
centum agnis. Et erecto ibi altari, inuocauit ſu- 4
b per illud fortiſſimum Deum Iſrael. 5

b *Fortiſſimum Dei Iſrael.* HIERONYM. Duo ponūtur hic Dei nomina coniuncta, videlicet El & Elohe. Primum quod ſeptuaginta θεὸν, id eſt, Deum, Aquila etymologiam eius exprimens ἰσχυρὸν, id eſt, fortem interpretatur. Secundum autem, Elohe ſeu Elohin, quod & ipsū Deus dicitur.

Epiſtol. ad Marcellam. In Salē vrbē Sichimorum, vel incolumis in ciuitatē Sichem. Diuiſio.

* Agnis, vel obolis ſiue denariis.

CAP-

NICOLAVS DE LYRA.

diuinæ bonitatis gratias agens Deo de hoc quod cum in peregrinatione augmentauerat, & in via cuſtodierat, præmittitur tamen modus deueniendi ad locum vbi gratias egit Deo, cum dicitur, Et Iacob, &c. *Dicunt enim Hebræi, quod ibi habitauit per annum & dimidium, & ideo non ſolum fixit ibi tentoria, ſed cum hoc ædificauit domum.*

1 Tranſiuitq; &c. *Secundum expoſitores catholicos iſta eſt ciuitas, quę vocatur Salim. Ioan. 3. c. Non enim poteſt dici, quod ſit illa Salem quod alio nomine dicitur Hieruſalem, ut ſupra dictum eſt. 28. cap. quia illa ciuitas vocata eſt Bethel, ut ibidem dicitur. Poſtquam autem Iacob receſſit de loco iſto, aſcendit in Bethel, vbi apparuerat ſibi dominus quando iuerat verſus Meſopotamiam propter iram fratris ſui, vt habetur in principio huius capituli. Et certum eſt quod illa Bethel eadem eſt cum Salem, quæ alio nomine dicitur Hieruſalem. & ideo Salem quæ hic nominatur, non poteſt eſſe illa Salem quæ eſt Hieruſalem. Secundum autē Hebræos doctores Salem non eſt hic nomen ciuitatis, nec eſt nomen propriū, ſed eſt nomen commune, & ſignificat integritatem & pacē, & dicunt quod hic eſt ſenſus, & litera Hebraica,* Tranſiuitq; *ſcilicet, Iacob.* Salē, *id eſt, integer vel pacificus.* In urbem Sichem, *quia in via nihil perdidit de familia vel de reb. ſuis, nec aliquid aduerſum occurrit ſibi, & iſtud videtur verius, quia illa ciuitas, infra cap. ſeq. uocatur Sichem.*

2 Et habitauit iuxta opidum. *Id eſt, vrbem prædictam. Non enim voluit intra habitare, quia erant idololatræ.*

3 Emitque partem agri centum agnis; *Hebræi dicunt,* centum obolis. *& ideo tranſlatio noſtra hic deficit, vel dictio quæ in Hebræo ponitur, eſt æquiuoca Quantum autem ualet obolus dictum eſt ſupra 23. ca.*

4 Et erecto ibi altari. *Ad immolandum Deo ſacrificium.*

5 Inuocauit ſuper illud fortiſſimum, &c. *Id eſt, recognoſcens Dei potentiam, per quam conſeruauerat eum à Laban ipſum perſequente, & ab Eſau ſibi occurrente.*

E

CAP.

MORALITER.

declinando ſocietatem ſuperiorum, uenit humilis ad tabernacula iuſtorum.

1 *Tranſiuitq; in Salem, &c.* Quæ interpretatur pax. Nam de tabernacutis iuſtorum uitæ præſentis eſt tranſitus ad pacem ſupernę ciuitatis.

CAPVT XXXIIII.

a EGreſſa eſt autem Dina. GREGOR. Dina, ut mulieres extraneę regionis videat, egreditur, cū mēs ſua ſtudia negligens, actiones alienas curans extra ordinem proprium euagatur, q̄ Sichem princeps terræ opprimit, quia inuentā in curis exterioribus diabolus corrumpit, & glutinata eſt anima eius eum ea. quia vnitam ſibi per iniquitatem reſpicit. Et quia mēs à culpa reſipiſcēs afficitur, & admiſſum flere conatur, corruptor ſpem ac ſecuritatē vacuā ante oculos vocat quatenus vilitatē triſtitię ſubtrahat. Vnde additur, *Triſtemque blandicijs deliniuit,* Modo enim aliorum facta grauiora, modo nihil eſſe quod factum eſt, modo miſericordem Deum loquitur, & tempus ad pænitentiam pollicetur, ul dum per hæc decepta mēs ducitur, pænitentia differatur, vt tūc bona nulla percipiat, q̄ nunc mala nulla cōtriſtant, & tunc plenius abſorbeatur ſupplicii, quę nunc gauder in delitiis.

*RVPERTVS. Hanc Dinam vxorem fuiſſe Iob Philo aſſerit, & hanc eſſe ex qua quatuordecim filios & filias genuerit. lib. 8. c. 11.

*PROCOPIVS. Dina vitiata eſt vbi primum exiuit paternū tabernaculū. Quapropter fidelis anima diligenter caueat, ne egrediatur domū Dei. Alioqui poluetur & contaminabitur peregrinis religionibus, quæ corrumpunt animas noſtras. *Rem enim vnam* (inquit) *Dauid expetiui à Deo meo, vt inhabitem in domo Domini.* In cap. 34.

CAP. XXXIIII.

a ¶ Infirma anima, quæ poſt poſitis propriis, aliena negotia curat.

a EGRESSA eſt autem Dina 1
b filia Liæ, * vt videret mulieres re- 2
a Negligenter ſe habitantem.
gionis illius. Quam cum vidiſſet Si- 3
¶ Diabolus vel hęreticus.
chem filius Hemorrheuæi, princeps †
c terræ illius, adamauit eam, & rapuit, & dormiuit. 4 5

a Seducere. b Vt tentationis & prauæ perſuaſionis ad ſtudia ſua ſecundum illud. 1. Cor. 15. Corrumpunt mores bonos colloquia mala.

F

* quā peperit ipſi Iacob Mulieres, filias.

b *Dina filia, &c.* Quæ interpretatur iudiciū iſtud Hoc ē. n. iu. ut q ſpōte negligēs vagat̄, mox a diabolo corrūpat̄.

c *Dormiuit, &c.* AVGVST. Et intendit animæ Dinæ filiæ Iacob, & adama in q. ſuper Geneſ.

NICOLAVS DE LYRA.
CAPVT XXXIIII.

1 EGreſſa eſt autem Dina filia Liæ, &c. *Hic conſequenter deſcribitur, quid paſſus ſit Iacob a Sichimitis. Vbi primo deſcribitur ſcelus per Dinæ violationē. Secundo dolus ex mutua collocutione ibi:* Locutus eſt itaque Hemor. *Tertio ſcelus ex circunciſorum interfectione, ibi,* Et ecce die tertio. *Quarto metus ex uicinorum congregatione, ibi,* Quibus perpetratis. *Circa primum deſeribitur ipſius Dinæ vaga curioſitas, cum dicitur,* Egreſſa eſt autem, &c. *De domo paterna, vbi tanquam verecunda iuuencula deberet ſtare clauſa.*

2 Vt uideret mu. &c. *Dicit enim Ioſephus, quod in ciuitate erat ſolemnitas, ideo videre volebat illa dies mulieres ornatas & emere ſimilia ornamenta.*

3 Quam cum uidiſſet Si. &c. *Qui erat princeps ciuitatis, & erat primogenitus, propter quod debebatur ei hæreditarie principatus.*

4 Et rapuit. *per potentiam ſuam.*

5 Et dormiuit cum illa ui opprimens, &c. *eam carnaliter cognoſcendo.*

*Vi

MORALITER.

1 *Egreſſa eſt autem Dina filia Liæ, &c.* Per Dinam quæ egreſſa eſt domum patris, ſignificatur anima uaga, quæ egreditur clauſtrum rationis.

3 *Quam vidiſſet, &c.* Qui interpretatur ebrius, ideo per ipſum ſignificatur diabolus, qui ebrietate ſuperbiæ cecidit de cœlo in hunc aerem caliginoſum.

† *Filius Hemor.* id eſt, ſubiectus alteri dæmoni ſuperiori. Nam in dęmonibus remāſerūt naturalia integra ſecundū Dionyſ. & per conſequens ordines ſecundum gradus naturæ.

5 *Et rapuit.* trahens eam ad conſenſum mortalis culpæ.

6 *Et dormiuit, &c.* inducendo ad effectum.

E Et dilexit, eā locotus que eſt ad cor puellæ .i.loquebatur amicc cū ea, aut verbis eā demul ebat. Hebr.

* quæſo.

*ipſi Hemor.

†inf.33.d.
* mihi valde.
vbi ſupra.

B

*Hemor et Sichē filī⁹ eius.
†Et exerceant eam queſpacioſa & lata cultorib. indiget.Ipſa.n. terra ampla eſt locis (vel manib. id eſt,ad vtrāque manū ex oī parte)ante eos.

In q.ſuper Geneſ.

& adamna uit virginem, & locutus eſt ſecundum ſenſum virginis. Quomodo virgo dicitur ſi iam dormiuit cum ea, niſi forte virgo nomen ętatis eſt ſecundum Hebræum eloquium, an potius per recapitulationē poſt commemoratur, quod ante factum eſt. Prius enim potuit intendere animæ ipſius & amare virginem;, & loqui ſecundum ſenſum virginis, deinde dormire cum illa.

a *In dolo ſeuientes.* ✲ RVPER. Dolus in eo extitit, quod ſancta & utilia locuti ſunt, non ut proſelytos ad ſalutem facerent, ſed ut ſecuros pariter & ſancios tertia die, occiderent.

b *Pacifici*, ubi Septuaginta interpretati ſunt *pacificos*, Aquila tranſtulit, *conſummatos atque perfectos* pro quo in Hebræo legitur שלמים *Selemim*. Ex quo apparet illud eſſe uerum quod ſupra de Salem diximus.

c *Aſſenſi*, *&c.* AVGVSTIN. Paulo ante Iacob loquens cum Eſau, filios,

¶ Conſuetudine.
cum illa, vi opprimens virginem. Et conglutinata eſt anima eius cum 1
¶ Factus eſt vnus in prauitate conſenſus. ¶ Impunitatem promittendo.
ea, triſtemq́ue blanditiis deliniuit. Et pergēs ad Hemor patrem ſuum, 2
†accipe(inquit)mihi puellam hanc coniugem. Quod cum audiſſet Ia- 3
cob + abſentibus filiis, & in paſtu pecorum occupatis, ſiluit donec re- †
dirent. Egreſſo autem Hemor patre Sichem vt loqueretur ad Iacob, 4
¶ Immunes Germanæ corruptionis.
Ecce filii eius veniebant de agro, auditoq́ue quod acciderat, irati ſunt 5
valde, eo quod fœdam rem operatus eſſet in Iſrael, & violata filia Ia-
a ¶ Sic maligni ſpiritus vel praui dogmatis autores, per vnius animæ corruptionem multas corrumpere n oliuntur.
cob, rem illicitam perpetraſſet. Locutus eſt itaque Hemor ad eos: Si- 6
chem filii mei adhæſit anima filiæ veſtræ: date † eam illi vxorem, &
a ¶ Mutua filiarum cum diſcholis copulatio, ſeductarum & ſeducentium animarum, ad diuerſa ſchiſmata proſtitutio eſt.
iungamus viciſſim connubia. Filias veſtras tradite nobis, & filias no-
ſtras accipite, & habitate nobiſcum. Terra in poteſtate veſtra eſt, exer-
cete, negociamini, & poſſidete eam. Sed & Sichem ad patrem, & ad
fratres eius ait: Inueniam gratiam coram vobis, & quęcunque ſtatue-
a ¶ Carnalib. comerciis carnalia munera promittuntur, quib. delectata corrupta anima parcius correptioni inſtatur.
ritis, dabo. Augete + dotem, munera poſtulate: & 1 libēs tribuam quod
petieritis, tantum date mihi puellam hanc vxorem. Reſponderunt fi-
a lii Iacob Sichem, & patri eius in dolo, ſeuientes ob ſtuprum ſororis:
a ¶ Quaſi quæ ſocietas Chriſti ad Belial, quis conſenſus templo Dei cum idolis. 2. Corinth. 6.c.
Non poſſumus facere quod petitis, nec dare ſororem noſtram homi-
a ¶ Non aliter alienigenæ in ſocietatē eccleſiæ admittuntur niſi diabolo renuntient, & ſacramentis eccleſię communicent.
ni incircunciſo, quod illicitum, & nefarium eſt apud nos. Sed in hoc
valebimus fœderari, ſi eſſe volueritis noſtri ſimiles, & circuncidatur
in vobis 2 omne maſculini ſexus, tunc dabimus, & accipiemus mutuo
filias noſtras, ac veſtras, & habitabimus vobiſcum, erimuſq́ue vnus po-
pulus: Sin autem circuncidi nolueritis, tollemus filiam noſtram, & re-
a ¶ Miniſtri Sathanæ ſicut princeps eorum transfigurant ſe in miniſtros iuſtitiæ, vt decipiant animas ſuperſtitione ſua.
cedemus. Placuit oblatio eorum † Hemor & Sichem filio eius, nec di-
ſtulit adoleſcens, quin ſtatim quod petebatur, expleret. Amabat enim
puellam valde, & ipſe erat inclytus in omni domo patris ſui. Ingreſſiq́;
a ¶ Vel ad populum. b ¶ In Hebręo Selemim. Vnde patet verum quod ſupra de Salem diximus.
b + portam vrbis locuti ſunt 3 populo: Viri iſti pacifici ſunt, & volunt ha-
bitare nobiſcum, negotientur in terra & † exerceant eam, quæ ſpacio-
ſa & lata cultoribus indiget. Filias eorum accipiemus vxores, & no-
ſtras illis dabimus. Vnum eſt quo differtur tantum bonum, ſi cir-
cuncidamus maſculos noſtros, ritum gentis imitantes: & ſubſtātia eo- 7
rum, & pecora, & cuncta quæ poſſident noſtra erunt. Tantum in hoc
c acquieſcamus, & habitantes ſimul, vnum efficiemus populum. Al-

D filios ſuos infantes eſſe ſignificat. Quæri ergo poteſt, quomodo potuerunt tā tam ſtragem facere, quamuis illis in circūciſionis dolore cōſtitutis? Sed intelligēdum eſt diu hic habitaſſe Iacob, donec filia eius grādior uirgo fieret, & filii iuuenes ſcriptū eſt enim, *Et habitauit iuxta oppidum, emitq́; partē agri, in qua fixerat tabernacula, à filiis Hemor patris Sichem centum agnis & erecto ibi altari, inuocauit ſuper illud fortiſſimum Deum Iſrael Egreſſa eſt autem Dina filia Liæ, vt videret mul. regionis iſtius, &c.* Apparet ergo his uerbis non tranſeuntem ibi mā ſiſſe Iacob, ſed agrum emiſſe, tabernaculū, & Aram cōſtituiſſe, & ſic diutius habitaſſe. Filia uero eius cū iā amicas habere poſſet, condiſcere noluiſſe filias ciuiū loci, & ita factā eſſe ꝑ illa cædē & deprędationem. Multitudo enim non parua erat cū Iacob plurimum ☞ ditato

NICOLAVS D LYRA

1 Vi opprimens virginem, *propter quod non fuit ibi ſimplex fornicatio ſed raptus & ſtuprum.*
2 Et conglutinata eſt anima eius cum, &c. *eam nimis ardenter & inordinate diligendo.*
3 Triſtemq; blanditijs diliniuit. *id eſt, verbis ipſam pacificantibus. Quæ autem fuerint illa verba, non exprimitur: ſed Hebræi dicunt, quod referebat ei magnitudinem potentiæ ſuæ, promitens ſe eam accipere in vxorem, & quod ſic faceret eam maiorem dominam, quā pater eius, & fratres facere potuiſſent.*
4 Quod cum audiuiſſet Iacob. *ſcilicet ſuam raptam, & violatam.*
5 Siluit, donec redirent. *Diſſimulando prudenter quod non poterat emendare. Cætera patent.*
6 Locutus eſt itaq. *Hic deſcribitur dolus ex mutua collocutione, quia ipſis ſcilicet Hemor & Sichem petentibus veraciter Dinam pro matrimonio, reſponderunt filij Iacob doloſe quod conſentirent matrimonio, ſi omnes maſculi ciuitatis circunciderentur: cogitantes tunc inuadere ciuitatem, quando viri non poſſent ſe defendere. & conſenſerunt in hoc Hemor & Sichem filius eius, & confidentes de veritate verborum filiorum Iacob, & ſic induxerunt populum ciuitatis ad circunciſionem. Et patet litera uſque ibi.*
7 Et ſubſtantia, &c. *Iſtud non erat in pacto, ſed hoc dixerunt, vt facilius inclinarent populum ad circunciſionem. Vel aliter poteſt ſic intelligi:*
✲ Noſtra

MORALITER.

1 *Vi opprimens.* non accipitur hic ui propriè: quia diabolus non poteſt aliquem ad peccatum uiolenter inducere, ſed accipitur hic impropriè, ſicut de Chiſto dicitur Luc. 24. d. *Et coegerunt eum, &c.*
3 *Triſtemque, &c.* Aliquando enim poſt peccatum perpetratū peccator incipit dolere, ſed ne ad debitam pœnitentiā perueniat, diabolus ei blanditur, promittendo ſibi diuinæ miſericordiæ magnitudinem & ſanctorum grauiora peccata reducēdo ad memoriam, ut Dauid & beati Petri & conſimilium.
† *Accipe, inquit, mihi pu. hanc con.* Quærit enim diabolus, ut cum animam traxit ad culpā, ipſam vlterius trahat ad peccandi cōſuetudinem, ut ſic ei inſeparabiliter cōiungatur, & ad hoc quęrit aliquando ſuperioris dæmonis adiutorium, ſicut in angelis ſanctis inferior adiuuatur à ſuperiori, ſicut patet Dan. 10.d. Dixit enim angelus loquens Danieli, *Nemo adiutor eſt mihi niſi Michael princeps veſter.* Sed duo fratres Dinæ, per quos ſignificātur
præ dic

A ditato, ſed filii eius in hoc facto nominantur quaſi principes & autores.

✲ CYRIL. Quid mirum ſi circuncitio nihil illis profuit, Nulla ſiquidē pietate mouebātur in Deū, ſed princeps quidē voluptatis & commodi cauſa. Quanquam typus quidam fuit illius, qua deinde Palęſtini omnes perierunt.

a *Arreptis duo*, &c. STRAB. Sic paſtores eccleſiæ peccatum carnis uel animę ulciſci debent gladio ſpiritus, qui eſt uerbum Dei, parati ulciſci omnem inobedientiam.

✲ PROCOPIUS. Si euenerit alicui fideli, ut ſeduceretur peruerſa B religione ubi deſeruiſſet domū Dei, nō decet nos occidere illos, q decepe- b runt etiamſi fuerimus ſacerdotes, ut Leui, vel ſubditi, ut Symeon. Memi- C niſſe nos oportet eius q̄ dixit ad Petrum, *Conuerte gladium tuum, &c.*

Opa quoq; dāda eſt, ne Chriſt⁹ ad nos loquat̄, ſicut Iacob ad filios,

a ¶ Tales fuerunt quidam in primitiua eccleſia, qui circuncisionem, & ritus Iudaicos religioni Chriſtianæ neceſſarios eſſe dicerent: Quibus dicitur Gal. 5. a. Sic circuncidamini, Chriſtus vobis non proderit. Hos Paulus celebrato conuentu quaſi in dolore circunciſionis occidit, cum eos gladio ſpiritus a ſocietate fidelium ſequeſtrauit.

ſenſi + ſunt omnes circumciſis cunctis maribus. Et ec-
ce die tertio, quando grauiſſimus vulnerum dolor 1
eſt, arreptis duo Iacob filii, Symeon & Leui fratres 2
a Dinæ gladiis, ingreſſi ſunt vrbem confidenter, inter-
fectiſque omnis maſculis Hemor & Sichem pariter

a ¶ Auferentes animam heretica prauitate deceptam de ſocietate diaboli. Factum tamen hoc per ſe factum eſt, quod etiam Iacob diſplicuit, ſed in eccleſia prophetia fuit.

necauerunt, tollentes Dinam de domo Sichem ſo-
rorem ſuam, Quibus egreſsis, irruerunt ſuper occiſos 3
cæteri filii Iacob, & depopulati ſunt vrbem in vltionem 4
ſtupri, oues eorum, & armenta, & aſinos, cunctaque
vaſtantes, quæ in domibus & in agris erant: paruulos
quoque, & vxores eorum duxerunt captiuas. Quibus 5

¶ Alias perpetratis.

1 patratis audacter Iacob dixit ad Symeon & Leui: Turba-
b ſtis me, & odioſum feciſtis Chananæis & Pherezæis, habita
toribus terræ huius. Nos pauci ſumus, illi congregati percu
c tient me, & delebor ego & domus mea. Reſpōderunt: Nun
quid vt ſcorto abuti debuere ſorore noſtra?

D es, *Inuiſum me feciſtis, &c.* forti aīo in tribulationib. perdurandum eſt, benedicendum maledicentibus. Cauſam noſtram referamus in Deum, ille uindictā retribuet iuſte uindicādo. Cęterū hoc enormius flagitium & piaculū eſt, ſi pęnitētes odio inſectemur exemplo Leui, qui debacchatus eſt in Sichimitas, q iā ſuſceperāt teſſerā, ut eſſent ſub iiſdem ſacris & religione cū Iſraelitis, ſ. circunciſione.

b *Nos pau. &c.* AUG. Hoc dicit quia plurima bella poterant ſurgere, nō quod multo minus haberēt quā poſſent expugnationi ciuitatis ſufficere. *(in q. ſuper Geneſ.)*

c *Nunquid vt ſcorto, &c.* AUG. Zelus filiorū Iacob in ultionem ſororis moraliter commonet paſtores fidelium curam habere animarum ſibi commiſſarum ne uiolenter corE porali delicto aut, fornicationiſpūali ſuccumbant. *Paratique ſunt vlciſci omnem inobedientiam*, & excommunicationis gladio feriant ſtupratorem, ne impunitus euadat. *(in vltionē ſtupri, qa violauerāt ſororē ſua vaſtantes, accipiētes)*

☞ CAP-

NICOLAUS DE LYRA.

✲ Noſtra erunt, *quia ſicut communicabimus cum eis in matrimonijs coniungendis, ita & in bonis. Bona enim amicorum noſtrorum dicuntur noſtra ſecundum Philoſophum lib. Ethic.* Hebræi *autem aliter exponunt communiter iſtam partem, dicentes quod filij Iacob nullam doloſitatem fecerunt. Et quod ſupra dictum eſt. Reſponderunt in dolo, dicunt caute vel prudenter, quia dictio Hebraica quę ibi ponitur, eſt æquiuoca, & accipitur aliquando pro dolo, & aliquando pro cautela bona. Volebant enim populum ciuitatis inducere ad ritum circuncisionis, non cogitantes tunc eos interficere, ſed ſocietatem cum eis inire ſed Hemor & Sichem dolum fecerant, quia prędixerunt populo ciuitatis, quod omnia bona* Iacob *& filiorum eius eſſent ipſorum, ſimpliciter. & ſic exponunt:* Cuncta quæ poſſident noſtra erunt, *non per amicitiæ communicationem, ſed per eorum ſubiectionem in ſeruitutem & per hoc uolebant eos facere ſeruilis conditionis. quod intelligentes filij* Iacob, *moti ſunt ad tractandum de interfectione eorum, quia non ſeruanti fidem non eſt fides obſeruanda. Sed contra hoc videtur, quia* Iacob *infra xlix. a. increpat Symeon & Leui, uocans eos* uaſa iniquitatis bellantia, *quod communiter. exponitur a doctoribus noſtris de interfectione Sichimorum, & notantur in hoc facto de dolo propter quem increpantur a patre. Dicendum, quod aliqui Hebræi contradicentes communiter dictæ expoſitioni iſtius paſſus, exponunt illud de dolo eorū contra Ioſeph, ut videbitur quando erimus in illo loco. Alij autem Hebræi exponunt illud partim de Ioſeph, & partim de Sichimitis, ſed dicunt quod pater non increpat eos de dolo erga Sichimitas, ſed de nimia crudelitate. Vnde dixit infra xlix.*

a. Maledictus furor eorum, *&c. ſed illa expoſitio non videtur conſonare fini huius cap. Vbi cum Iacob increparet filios de interfectione Sichimitarum, non excuſauerunt ſe per hoc quod Hemor & Sichem mutaſſent pactum, & uellet eos redigere in ſeruitutem, ſed ſolum per uiolentiam factam ſuæ ſorori, & tamen non eſt veriſimile quod ipſi tacuiſſent ſi fuiſſet verum.*

1 Et ecce, &c. *Hic conſequenter deſcribitur ſcelus de interfectione circunciſorum, ex quo enim receperat circunciſionem, nec fecerant fraudem, ut ſupra dictum eſt, ſecundum expoſitionem doctorum catholicorum peſſime fecerunt interficiendo illos. Secundum autem Hebræos non fecerunt malum, quia excuſant eos modo ſupra dicto. Quantum tamen ad factum occiſionis litera vniformiter exponitur ſecundum vtramque opinionem, cum dicitur,* Et ecce die tertio. *Circunciſi enim grauius affliguntur ex circunciſione tertia die quam prima die, & ideo vſque ad illam diē diſtulerunt eos inuadere.*

2 Arreptis duo, &c. *Licet enim ipſa haberet alios fratres, non ſolum ex parte patris, ſed etiam matris, tamen iſti vocantur hic fratres Dinæ quia magis oſtenderunt ſe dolore de eius violatione, quam alij. Nec eſt in*F *telligendum, quod fuerint ſoli in occiſione Sichimitarum, imo cum eis fuerunt famuli & alij fratres eorum eis aſſiſtentes, ſicut patet infra.*

3 Quibus egreſſis. *ſcilicet de domo Sichem.*

4 Irruerunt ſuper occiſos cæteri, &c. *Ad accipiendam prædam & patet litera.*

5 Quibus patratis. *Hic deſcribitur metus ex congregatione vicinorū Timebat enim* Iacob *ne populi circunſtantes, qui erant amici Sichimitarum, congregarentur, & ipſum cum filijs & familia perſequerentur & delerent, ſed perterriti à Deo, non fecerunt, vt habetur c. ſeq. Et patet litera. Sciendum tamen quod hoc ſcilicet* Quib. patratis audacter: *non eſt in Hebræo, ſed eſt additum a tranſlatore. ſed incipit verſus, Et dixit Iacob.*

✲ *CAP.*

MORALITER.

*præ*dicatores euangelij, qui ad prædicandum Luc. 10. a. mittuntur co*m*binati, arreptis duobus gladiis ſcilicet, oratione & prędicatione, dicatione, inuadunt ciuitatem diaboli, & ſic tollunt ſororem ſuam de domo Sichem, id eſt, diaboli per ueram pænitentiam cam ad ſtatum gratię reducendo.

1 *Inte-*

A D D I T I O I.

In capitu.34.vbi dicitur in poſtilla Et quod ſupra dictum eſt, reſponderunt in dolo, dicunt caute vel prudenter.

Dictio Hebraica quæ hic ponitur, ſcilicet מרמה mirma nullo modo ſignificat prudentiam vel cautelam; ſed ſolam fraudem vel dolum, vt patet veritatem idiomatis ſcienti, & ideo alia expoſitio eſt magis literę conſona, poteſt tamen ſuſtineri opinio dicentium, quod filij Iacob in hoc caſu nullam doloſitatem fecerunt. Nam dolus aliquando improprie accipitur pro bona cautela, ſicut cum Apoſtolus ij. Corin.xij.c. ait Cum eſſem aſtutus, dolo uos cepi, vt ſupra in additione.xxvij.c. Et ideo quia Sichimitę nullam petierāt veniam de tanta iniuria illata Iacob & filijs ſuis, ideo nec ipſi pacem conceſſerunt, ſed ſolum permiſerunt quod poſſent cum eis fœderari, ſi circunciderentur, non autem promiſerunt confœderationem, ſed Sichimite retulerunt dicta filiorum Iacob addendo quod iam erant pacificati cum eis dicentes: Viri iſti pacifi-cati ſunt nobiſcum, &c. & ideo filij Iacob ex hoc quod abſconderūt propoſitum ſuum inimicis ſuis, non videntur peccaſſe, quia licitum eſt vti inſidiis contra inimicos, vt vult ſanctus Thomas in ſecunda ſecundæ. præſertim æſtimando factum ex dictis Iacob. Nam non redarguit Symeon & Leui de doloſitate, nec iniuſtitia, ſed ſolum ex hoc quod poſuerunt Iacob cum familia ſua in periculo, cum eſſent pauci reſpectu habitatorum terræ. Vnde dicit infra: Turbaſtis me & odioſum me feciſtis Chananæis, nos, pauci ſumus illi congregati percutient me, & delebor ego, & tota domus mea. Ex quo patet, quod ſi familia Iacob eſſet in tanto numero, vt veriſimiliter poßet aduerſariis reſiſtere, quod Iacob approbaſſet facta filiorum, quod non feciſſet, ſi dolum proprie loquendo feciſſent ſiue iniuſtitiam. D

A

CAP. XXXV

in q. ſuper Geneſin. Iacob annum iubet Deus aſcēdere in Bethel & altare ædificare. Iubet auferri idola

a Dederunt ergo &c. RVPER. plane hoc ordine & his profectibus aſcendendū eſt in Bethel, id eſt, in domū Dei, quæ eſt eccleſia Chriſti. Primū eſt, priſtinos abdicare errores, & vni⁹ veri Dei profiteri fidem, quod eſt auferre Deos alienos, deinde baptizari, quod eſt, mundari, ac deinceps in nouitate vitæ ambulare, quod eſt

vbi ſupra c.12.

Therebintum, vel quercum. Poſt, iuxta.

B veſtimenta mutare. Significant autem inaures falſæ doctrinæ phaleras, ſermone nitidas, ſed ſenſu veritatis uacuas.

† all. illius Delbora moritur.

C A P. X X X V.

INTEREA locutus eſt dominus ad Iacob: Sur- 1

¶ Deleta domo diaboli, redeundum eſt ad domum Dei.

ge & aſcende Bethel, & habita ibi, facque * alta- 2

¶ Non dicit mihi qui apparui tibi, quia forte ibi filius apparuit, & pater hoc dicit: aut in aliquo genere locutionis numerandum eſt.

re Deo, qui apparuit tibi, quando fugiebas Eſau fra- 3

trem tuum. Iacob vero conuocata omni domo ſua 4

a ¶ In domo Dei idola eſſe non debent. ¶ Intus.

*ait: Abiicite deos alienos, qui in medio veſtri

¶ Foris. ¶ Aedificamini in domos ſpirituales.

ſunt, & mundamini, ac mutate veſtimenta veſtra. Surgite, & aſcenda- 5

¶ Cor noſtrum.

mus in Bethel, vt faciamus ibi 1 altare domino, qui exaudiuit me in die tri-

a bulationis meæ, & fuit ſocius itineris mei. Dederunt ergo ei omnes deos 6

a ¶ Phylateria idolorum.

b alienos, quos habebant, & inaures, quæ erant in auribus eorum. At ille 7

a ¶ Quia auaritia quæ eſt idolorum ſeruitus, latet in cordibus terrenorum.

infodit eas ſubter terebinthum, quæ eſt poſt vrbem Sichē. Cūque profecti 8

a Miſſus a Deo qui promiſſa ſua in Iacob & filiis eius tuebatur. b Vel Dei.

eſſent, terror domini inuaſit omnes per circuitum ciuitates, & non ſunt

c auſi perſequi recedentes. Venit igitur Iacob Luzan, quæ eſt in terra 9

Chanaan cognomento Bethel, ipſe & omnis populus cum eo. Aediſi- 10

cauitque ibi altare, & appellauit nomen loci † domus Dei, ibi enim 11

apparuit ei Deus cum fugeret fratrem ſuum. Eodem tempore mortua eſt 12

b Et inaures quæ, &c. AVG. Quæritur quare inaures, quæ. ſ. ornamenta erant ad idolatriam non pertinētia? Sed intelligendū eſt phylateria fuiſſe deorū alienorū. * RVPERT. Vel inaures habebant viri more cæterorū Orientalium populorū, quod mollis & effœminati erat animi inſtrumentum.

c Venit igitur Iacob, &c. AVGV. Notandum eſt tria nomina huius ciuitatis eſ- ſe com

C A P. X X X V.

INterea locutus eſt Deus ad Ia. Poſtquā Moyſes deſcripſit ſtatū Iacob vt incipientis & proficientis, hic conſequentes deſcribit ſtatum ipſius ut perfecti, & primo deſcribit ſtatū perfectionis eius in terra Chanaan remanendo. Secundo ab Eſau in Aegyptū tranſeundo 37.ca. Adhuc primo ſtatus eius perfectionis deſcribitur. Secundo ab Eſau diſcernitur 36.ca. Circa primum ſic proceditur. quia teus perfectio primo oſtenditur ex eminentia contemplationis. Secundo

C patientia in aduerſis, ibi. Egreſſus autem inde. Tertio ex reuerentia in obſequio patris, ibi: Venit etiam. Primum deſcribitur ex tribus. Primo diuina allocutione, cum dicitur,

1 Interea, &c. Ad conſolandum eum contra timorem populorum circunſtantium, ſicut dictum eſt in fine capituli prece.

2 Surge & aſcende Bethel. id eſt, ad montem Moria, qui locus vocatus eſt Bethel ab ipſo Iacob, ut ſupra dictum eſt.27.ca.

3 Facque altare domino, id eſt, reddas ſibi gratias de hoc quod te conſeruauit in tua peregrinatione, & multiplicauit te in bonis ſpiritualibus & temporalibus. Secundo oſtenditur eius perfectio in ſuæ familiæ purgatione, cum dicitur.

4 Iacob uero con. &c. Hoc autem dixit, quia Rachel vxor ſua ſecum apportauerat idola patris ſui, ut ſupra dictum eſt capitu. xxxj. Alij etiam qui erāt in ſocietate ſua, quia conuerſati fuerant inter idololatras, plura ſecum habebāt ad idololatriam pertinentia, & quia in præda Sichem idola acceperant, ideo Iacob ad ſtatum perfectionis aſcendēs, omnia talia voluit abijcere, ut Deo purus & mundus poßet gratias agere de præteritis & beneficia impetrare de futuris.

5 Ac mutate ueſtimenta ueſtra. Per mutationem veſtis exterioris intelligitur mutatio vitæ interioris ad ſtatum vitæ melioris. Sequitur.

6 Dederunt ergo, &c. Vt eſſent mundi ab idololatria.

7 Et inaures. id eſt, ornamenta idolorum.

8 At ille infodit ea. Tanquam res deteſtabiles. & ideo noluit fundere illa & aurum & argentum de idolis in uſus ſuos conuertere. Tertio oſtenditur eius perfectio ex nominis mutatione, cui tamen præponitur eius oratio cum dicitur.

9 Venit igitur Ia. Lu. &c. Eadem eſt ciuitas quę ſupra uocata eſt Bethel, ut prædictum eſt ca.28.

10 Aedificauitque ibi altare. Ad immolandum Deo ſacrificium.

11 Et appellauit, &c. Iam enim appellauerat ſic locum iſtum capit. 28. quia בתהל Bethel in Hebræo idem eſt quod domus Dei in Latino, ſed hic nomen prædictum confirmauit. Secundo interponitur Delborę ſepultio, cum dicitur.

12 Eodem tempore mor. &c. Sed quęritur hic quomodo iſta Delbora erat cum Iacob quæ remanſerat cum matre ipſius ipſo pergente in Meſopotamiam Syriæ. Ad quod dicendum, quod mater ſua ſibi proficiſcenti dixerat, quod mitteret nuntios ad reducendum eum de Meſopotamia vt ſupra habetur in fine xxvij. cap. & in ipſa ſic fecit, licet non ſit ſcriptum, quia non omnia ſcribuntur, & cum illis nuntijs miſit Delboram nutricem ſuam quę erat de terra Syrię oriunda, & inde cum Iacob reuertebatur, & ſic in eius ſocietate mortua eſt & ſepulta, vt hic deſcribitur. ci dicitur.

* 1 Et ſepul

M O R A L I T E R.

1 Interea locutus eſt, &c. Hic agitur de receſſu Iacob cum filiis ſuis, per quem deſignatur receſſus boni prælati cum ſuis ſubditis à peccatoribus, ne per malos corrumpantur. Sic fecit Paulus ut habetur Act.xix.b. Cum quidam indurarentur & non crederent. maledicentes viam domini coram multitudine, diſcedens ab eis ſegregauit diſcipulos, & quoniā in bonis recedentib. à ſocietate malorū, aliqui ſunt aliqn̄ qui ex ſocietate malorum cōtraxerūt aliquas malas reliquias, quę cōpetenter idola nominātur, ideo ſubdit

4 Iacob vero conuocata, &c. Bonus enim prælatus debet eſſe valde ſolicitus, vt male reliquię prædictæ à ſuis ſubditis auferātur ideo ſubditur. At ille infodit eas. Nam in bonis nihil debet apparere quod contractum fuerit ex malorum ſocietate.

9 Venit igitur Iacob Luzan quæ eſt, &c. Quæ alio nomine vocatur Bethel. id eſt domus Dei, & ideo ſignificat locum deputatem diuino cultui, ad quem locum prælatus debet uenire, & ibidē hoſtias diuinæ laudis pro ſe & ſuo populo offerre. Heb. Omnis pontifex ex hominibus aßumptus pro hominibus conſtituitur in his quæ ſunt ad deum, vt offerat dona pro peccatis &c.

* 1 In

A esse cõmemorata, Vlam, Mays quod prius vocatum eſt cum illuc veniſſet Iacob pergens in Meſopotamiam & Bethel qđ ipſe Iacob impoſuit, & Luza nec mirū, multis enim ciuitatibus & fluminibus ſicut & ipſis, hominib. multis de cauſis adduntur nomina vel mutantur. HIERONYMVS. *Venit igitur Iacob Luzam quæ eſt in terra Chanaan. &c.* Ecce manifeſtiſſime comprobatur Bethel, non Vlā vt ſupra dictum eſt, ſed Luzā. id eſt, amygdalum antea eſſe vocatam.

a *Non voca. ultra, &c.* AVGVS. Quæritur cum ſemel dictum ſit, nõ uocaberis vltra Ia. &c. Cur legatur poſteà Iacob vocatus? Sed hoc nomen ad illam pertinet promiſſionē, in qua videt Deus quo modo nō eſt antea patribus viſus vbi non erit nomen vetus, quia nihil remanebit hic in ipſo corpore vetuſtatis, & viſio Dei ſummum præmium erit. HIERONYMVS.

B *Non uocaberis ultra Iacob, &c.* Nondum enim ab angelo nomen ei imponitur, ſed imponendum a Deo prædicitur. Quod igitur illic futurum promittitur, hic expletum docetur.

b *Creſce & multiplicare.* Hęc promiſſio ad ſpiritualę ſemen Iacob pertinet, ſicut iam antea de Abraham dictum eſt. Omnes enim qui ſupplantāt vitia, & veterem hominem cū actibus ſuis deponunt, & meritis oculos ad Deum intendunt, rectè ad Iacob pertinent cuius fidem & actus imitantur. Regeſque de lumbis eius egrediuntur, id eſt, ſancti qui ſecundum voluntatem Dei ſe et ſubditos vere regunt, de cuius ſemine, ſpirituali, id eſt, imitatione fidei in bonis operibus fœcundantur.

c Ille

† Debora nutrix Rebeccę, & ſepulta eſt ad ra- 1
dices Bethel ſubter quercum, vocatumque eſt
nomen loci, + quercus fletus. Apparuit autem
iterum Deus Iacob, poſtquam reuerſus eſt de
Meſopotamia Syriæ, benedixitque ei dicens:
a ¶ In ænigmate luctans. b ¶ Hoc tandem erit cum videbimus eum ſicuti eſt.
a † Non vocaberis vltra Iacob: ſed Iſrael erit no- 2
men tuum. Et appellauit eum Iſrael. Dixitque 3
a ¶ Succeſſione tua vſque ad excellentiam regni. b ¶ Numero.
b ei: Ego Deus omnipotens. Creſce & multipli- 4
a ¶ Secundum carnem populi. ¶ Secundum fidem.
care, gentes & populi nationum ex te erunt:
a ¶ ſancti ſe & ſubditos bene regentes.
Reges de lumbis tuis egredientur, terramque
a ¶ In ſpe. b ¶ In re.
quam dedi Abrahā & Iſaac, dabo tibi & ſemi-
c ni tuo poſt te, & receſſit ab eo. * Ille verò erexit 5
a ¶ In typum figuræ eccleſiæ. ¶ Immemoratum eſt hic quod ante fuerat factum.
titulum lapideum in loco quo locutus fuerat 6
a ¶ Non illi ſicut idololatræ.
ei Deus, libans ſuper eum libamina, & effun- 7
¶ Futura eccleſiæ ſacramenta præſignans.
dens oleū, vocanſque nomen loci illius Bethel.
a ¶ Qui factus eſt mundus, & nouitatem vitæ ſignificans.
Egreſſus autem inde venit verno tempore ad 8
a ¶ Quæ interpretatur frugifera, quia ibi panis vitæ natus eſt hęc eſt Bethleem.
d terram, quæ ducit Ephratam. In qua cum par- 9
turiret Rachel, ob difficultatem partus peri- 10
clitari cœpit. Dixitque ei obſtetrix: Noli time 11
e re, quia & hunc habebis filium. Egrediente 12
autem anima præ dolore, & imminente iam 13
a ¶ Significans Paulum de tribu eius naſciturum, qui ſe dicit abortiuum, id eſt, violenter in Eccleſia natum.
morte, vocauit nomen filii ſui Bennoni, id
eſt, filius doloris mei. Pater vero appellauit 14

c *Ille vero erexit titulum lapideum in loco quo locutus fuerat, &c.* AVGVSTINVS. Factum eſt iterum hoc in loco quod antea factum fuerat, vel memoriam hic quod antea fuerat factū. Sed quodlibet horum ſit, ſuper lapidem libauit Iacob non lapidi. Non ergo ſicut idololatræ ſolent aras ante lapidem conſtituere, & tanquam Deo lapidi libare.

D vbi ſupra. Hiſtorice.

al. † Delbora.

in q. Heb.

d *Ephratam.* HIERONYMVS. Ephrata & Bethleem vni⁹ vrbis vocabulū eſt ſub interpretatione conſimili. Interpretatur enim frugifera, & domꝰ panis propter panem q de cœlo deſcendit.

† ſupra 32 f. Deus rurſum noiat Iacob Iſraelem.

e *Egrediente autem, &c.* ISID. Quid ſibi vult quod eundem Benoni Rachel cum pareret vocauit filiū doloris mei? Niſi futurum ex ea tribu Paulum, qui affligeret filios eccleſiæ tēpore perſecutionis ſuæ? Aliter per Beniamin terreſtris Hieruſalem figuratur, quæ eſt in tribu Beniamin, cuius populus graui dolore matrē afficit fundendo ſanguinem prophetarum, & in necem Chriſti clamando. Matth. 27. c, *Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros.* HIERONYMVS. *Et factum eſt cum dimitteret animam.* Siquidē moriebatur, *vocauit nomen eius filius doloris mei. Pater uero eius vocauit nomen eius Beniamin.* In Hebræo ſimilitudo nominis reſonat, filius. n. doloris mei, quod nomen moriens mater impoſuit, dicitur Bennoni. *Filiꝰ uero dextrę.* id eſt, virtutis qđ Iacob mutauit, dicitur Beniamin. Vnde errant, qui putant Beniamin filium dictum iterpretari. Dextera enim dicitur iamin, & finitur in n. Dies qui dē appellatur iamim, & terminatur in m.

E Iterum ipſi promittitur terra Chanaan.

vbi ſupra.

Bethel.

a Egreſſus

NCOLAVS DE LYRA.

1 Et ſepulta eſt ad radices Bethel. *ideſt, ad pedē montis Moria. Conſequenter deſcribitur nominis mutatio in diuina apparitione, cum dicit:* Apparuit autem iterum Deus Iacob. *Et ſequitur.*

2 Non vocaberis ultra Iacob. *Quod interpretatur luctator; quod cōuenit proficienti in vita actiua.*

3 Sed Iſrael erit nomen tuum. *quod interpretatur princeps cum Deo. vt directus ad Deum quod competit perfectioni vitæ contemplatiuæ. Sed poteſt quæri, quomodo dicitur hic.* Non uocaberis vltra Iacob. *cum poſtea in eodem cap. vocatus ſit pluries Iacob? Ad quod dicendum, quod intelligendum eſt quod non vocabitur vltra Iacob tanquam nomine principali, non tamen excluditur quin ſi vocetur tāquam ſecundario: cuius ratio eſt, quia ſicut dictum eſt, illa nominis mutatio facta eſt ad deſignandum tranſitum ipſius Iacob de vita actiua ad contemplatiuam, quæ ſcilicet actiua eſt imperfectior prout præcedit & diſponit ad contemplatiuam. ſecundum quod dicit Greg. in mora. Qui contemplationis arcem tenere deſiderent, neceſſe eſt vt prius in campo actionis ſe probent. ſ. pugnando contra paſſiones rationem perturbantes & ſic tranſit homo ad vitam contemplatiuam quæ perfectior eſt tali actione ſicut finis reſpectu eius quod eſt ad finem, homo autem quando ex actiua vita tranſit prædicto modo ad contemplatiuam, non deſerit ſimpliciter ipſe vitam actiuam, ſed neceſſarium eſt ipſum per actiuam vitam exerceri, ne per ceſſationes ab actiua iterum inſurgant paſſiones rationem perturbantes, & ad hoc deſignandum poſtquam vocatus eſt Iſrael, nihilominus cum hoc uocatus eſt aliquando Iacob.*

4 Creſce

4 Creſce & multiplicare. *Per filios tuos iam natos, & etiam per Beniamin qui nondum erat natus, & per Manaſſen & Ephraim qui ſimiliter nondum erant nati, licet enim fuerint filij Ioſeph, Iacob tamen adoptauit eos in filios, vt habetur infra xlviij. cap. & facti ſunt capita tribuum, ſicut & alij filij Iacob, cætera patent ex dictis ſuperius vſque ibi.*

F

5 Et receſſit ab eo. *Non quia cum dimiſerit, ſed quia diſparuit.*

6 Ille uero erexit titulum lapideum in loco quo locut. fuerat ei Deus. *In memoriam diuinæ apparitionis ibidem ſibi factæ.*

7 Libans ſuper eum libamina. *id eſt, oblationes de liquidis ſicut de vino, oleo & conſimilibus.*

8 Egreſſus autem inde venit. *Hic conſequenter deſcribitur perfectio ipſius Iacob in tolerantia aduerſorum, & primo de morte Rachelis vxoris ſuæ prædictæ, cum dicitur.*

9 Venit uerno tempore ad ter. &c. *ipſa eſt ciuitas Bethleem, ut infra dicitur.*

Iacob peruenit ad Iſaac.

10 In qua cum par &c. *id eſt, in dolore pariendi eſſet poſita. parturire enim idem eſt quod ſentire dolorem partus.*

11 Periclitari cępit. *præ nimia anxietate.*

12 Dixitque ei obſtetrix. *ad aliquam eius conſolationem.*

13 Noli timere, &c. *quando. n. puer viuus naſcitur, minus periculum imminet matri, non tamen propter hoc iſta euaſit.* Vocauit nomen filii ſui Bennoni. *cuius cauſa ſubditur.*

14 Id eſt filius doloris mei. *tamen non eſt de textu in Hebræo, ſed additum eſt à tranſlatore, ad exprimēdum cauſam dictæ nominationis per interpretationem nominis. Pater vero appellauit eum Beniamin, quod autem ſubditur.*

* 1 Id eſt

MORALITER.

10 *In qua cum par. &c.* Per Beniamin quem Rachel peperit allegoricæ ſignificatur Paulus apoſtolus qui fuit de tribu Beniamin, ſicut ipſe dicit Phil. 3. a. & ipſe primo fuit filius doloris eccleſiam acriter perſequendo, vt habetur Act. 8. a. & 9. a. poſtea vero filius dexteræ, eccleſiam ædificando verbis & doctrinis, & ipſam multipliciter conſolando.

* *Abiit*

a ✻ Erexitq; Iacob,&c. CYRILLVS. Non temere putēt huius monumēti ſcripturam meminiſſe. Nam cum plures ſanctorum patrū mulieres dormierint, ſoli Racheli cippus erectus eſt. Ea enim typum geſſit eccleſiæ, quæ ſola victrix trophæū mortis ſuſtulit in Chriſto.

A — ex catena Græca.

b *Egreſſus inde,&c.* HIERO. Hunc locum volunt eſſe Hebræi ubi poſtea templum ędificatū eſt, & turrim Ader turrī gregis ſignificare.i.congregationis & cœtus. Vn̄ Mich.4.c. *Et tu turris gregis nebuloſa filia Sion.etc.* Illo quoq; tēpore Iacob trās locū vbi poſteà templum ædificatum eſt, habuiſſe tētoria dicitur. Sed ſi ſequimur ordinem v ę paſtorū iuxta Bethleem locus eſt, vbi vel angelorum grex in ortu domini cecinit, vel Iacob pecora ſua pauit; loco nomen imponēs, vel q̄d uerius eſt quodā uaticinio futurum iam tunc myſterium monſtrabatur.

vbi ſupra. ... q.2.§. econtra. — *Ephratam q̄ & Bethleem.* — *Sepulcrū Rachel.* — *• Iſrael.* — *Cōcubuit Ruben cū cōcubina patris.*

c *Abijt Ruben,&c.* ISIDOR. Hoc crimen non ſcriberetur niſi futura populi peruerſitas pronunciaretur, quāuis in illo eſſet flagitium, ī ſcripturis eſt B prophetia futurorum, quia p Ruben primogenitus popul⁹ Iſrael figuratur, qui thorum concubinę polluit.i. legem ueteris teſtamenti pręuaricando maculauit. Quod autem cōcubina vetus teſtamētum ſignificauerit, Paulus oſtendit dicens Gal.4.c. *Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & alterū de libera,&c.*

Allegoric. — *•Filii Iacob.* — *Mambre.*

✻ THOMAS. Vbicunque legitur in ueteri teſtamēto aliquos ſanctos viros cōcubinas habuiſſe, oPortet dicere eas ipſis matrimonio iūctas ſuiſſe, & tamen aliquo modo concubinas dici, eo quod aliquid habeant de ratione vxoris & aliquid de ratione concubinæ. Nam ſecūdum quod matrimonium ordinatur ad pricipalem finē ſuum qui eſt prolis procreatio, ſic erant uxores. Sed ſecundum quod ordinatur ad ſecūdarium finē, qui eſt diſpenſatio familiæ, mutua communicatio operum uiri & uxoris, et ſimul cohabitatio, ſic uxores non erant, ſed concubinæ appellabantur.

i.4. ſenté. diſ.33.art. 3.q.3. — D

a ¶ Quia de ſiniſtra in dexteram erat transferendus, id eſt de perſecutore futurus Apoſtolus.

cum Beniamin, id eſt filius dextræ. † Mortua 1
eſt ergo Rachel, & ſepulta in via quæ ducit 2

a ¶ Domus panis.

a Ephratā, hęc eſt Bethleém. Erexitque Iacob ti 3
tulum ſuper ſepulchrū eius. Hic eſt titulus mo 4
numenti Rachel vſque in præſentem diem. 5

a ¶ Præſentem Eccleſiam ſiguificans, vbi Angeli nato domino cecinerunt Gloria in excelſis Deo. b ¶ Id eſt Ader.

b Egreſſus ✻ inde fixit tabernaculum trans turrē 6
c gregis. Cumque habitaret in illa regione, abiit 7

a ¶ In hoc Iudaici populi malitia ſignatur, qui legem, quæ in ſeruitutem generabat, quaſi concubinam adulterauit carnaliter abutendo.

Ruben, & dormiuit cum Bala concubina pa-
d tris ſui. Quod illū minime latuit. Erant autem 8

a ¶ Apoſtolorum ſignificantes numerum.

filii Iacob duodecim. Filii Liæ: primogenitus 9
Ruben, & Symeon, & Leui, & Iudas, & Iſſa-
char, & Zabulon. Filii Rachel, Ioſeph, & Ben-
iamin. Filii Balę ancillæ Rachelis: Dan &
Nephthali. Filii Zelphæ ancillę Liæ, Gad, &
Aſer. Hi filii + Iacob, qui nati ſunt ei in Meſo- 10
potamia Syriæ. Venit etiam ad + Iſaac patrem 11
e ſuū in Mambre ciuitatem Arbee: hęc eſt He- 12
bron, in qua peregrinatus eſt Abrahā & Iſaac.
Et completi ſunt dies Iſaac, centum octogin-

a ¶ Id eſt perfectus ætate.

ta annorum, conſumptuſque ætate mortuus 13

a ¶ Angelorum vel ſanctarum animarum.

eſt, & appoſitus populo ſuo ſenex & plenus 14
dierum, & ſepeliérūt eū Eſau & Iacob filii ſui. 15

d *Erant autem,&c.* AVGVTI. Quæritur Quomodo hoc verum ſit, cum Beniamin longe poſt natus ſit, cū iā tranſiſſent Bethel, & appropinquarēt Bethleem. Sed ideo intelligitur dictum cōmemoratis duodecim filiis. *Hi ſunt filij Iacob qui nati ſunt ei in Meſopotamia Syriæ*, q̄a inter multos unus tantum erat non ibi natus qui tamen inde cauſam naſcendi habuit, q̄a ibi copulata eſt mater eius patri, nulla etenim facilior eſt ſolutio huius quęſtionis, quā ut per ſynecdochen accipiatur.

in Ge. Tu gis — E

e. *Ciuitatem Arbee,&c.* HIERO. Pro Arbee in lxx. *campum*, habetur, cum Hebron in mōte ſit. Eadem autem ciuitas antiquitus Mambre ab amico Abrahę dicta eſt.

e *Ciuitatem Arbee* HIERO. Angelorum uel ſanctarum animarum quibus eſt appoſitus i nulla remouente ſolicitudine tentationum uel periculo peccatorum.

☞ a *Abiit* F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Id eſt filius dextræ. *ſimiliter non eſt de textu in* Hebræo, *ſed appoſitum eſt ad oſtendendum conſtantiam ipſius* Iacob *in tanta anxietate poſiti per interpretationem nominis ab eo impoſiti, per dexteram.n. fortitudo & conſtantia deſignantur.*

2 Mortua eſt ergo,&c. *Non.n.adhuc peruenerant in ciuitatem, & quia antiquitus ſepulchra extra ciuitates erant.*

C 3 Quæ ducit Ephratam. *hæc eſt, Bethleem illa.n.ciuitas vocata eſt Ephrata ab vxore Caleb ſic nominata: vt habetur* 1. *Paral.c. Et iſta fuit Maria ſoror Moſi, vt dicunt Hebræi, ſed hoc eſt falſum vt oſtendetur* 1. *Paral. domino concedente, ſed poſtea vocata eſt Bethleem, id eſt, domus panis, a fertilitate, quæ fuit ibi poſt famem quæ ibi acciderat tempore Elimelech, vt habetur in libro Ruth.*

4 Erexitque Ia.ti. *id eſt, memoriale in futurum.*

5 Super ſepulchrum eius. *Ex quo patet quod ab antiquo fuerunt ſancti patres diligentes de ſepultura notabili: ut ſic mortui in memoria hominum remanerent ad orandum pro ipſis, & ad oſtendendum quod haberent fidem reſurrectionis.*

6 Egreſſus inde. *Hic ſecundo oſtenditur eius tolerantia, ex caſu primogeniti filij ſui, vbi præmittitur locus cum dicitur* Trans turrem gregis. *Dicunt Hebræi quod hic eſt locus vbi poſtea templum fundatum eſt, confirmantes hoc authoritate Mich.4.cap.* Et tu turris gregis nebuloſa filia Sion, &c. *& vocatus eſt turris gregis, quia templum ad modum turris factum eſt, & ibi adducebantur greges ad immolandum.* HIERON. *autem dicit quod melius dicitur, quod ſit locus prope Bethleem, vbi angelus nato Chriſto apparuit paſtoribus vigilantibus ſuper gregem ſuum, & modo vocatur angelus ad paſtores, ubi fundata eſt eccleſia, & dicit quod in ue.teſt. quodā uaticinio futurorū uocatus ſit locus ille turris gregis. Secundo ſubditur ipſius Ruben caſus cum ſubditur.*

7 Abiit Ruben,&c. *quod exponunt doctores catholici de concubitu carnali.*

8 Quod illum mi.latuit. *& quia illud factum fuit ualde enorme, fuit ipſius* Iacob *materia magnæ patientiæ. Doctores autem Hebræi dicunt, quod Ruben non cognouit Balam carnaliter, ſed dicunt quod mortua Rachele Iacob tranſtulit lectum Balę de tabernaculo Rachelis in quo iacebat, ſicut eius ancilla, in tabernaculum Lię Matris Ruben, & ſibi diſplicuit quod iaceret in eadem camera cum matre ſua, & abſtulit inde lectum eius, & quia illud redundabat in contemptū patris ideo Moſes ita ſcripſit acſi feciſſet ei contemptum de concubitu.*

9 Erant autem fi.Ia. *occaſione.n.ipſius Ruben hic nominantur alij filij* Iacob. *& patet litera uſque ibi.*

10 Qui nati ſunt ei,&c. *Iſtud uidetur falſum, quia ibi nominatur Beniamin, qui non fuerat ibi natus, ut patet ex prędictus. Dicendum: quod licet non fuerit ibi natus, tamen principium natiuitatis ſuę inde fuit, quia mater eius īde fuit oriunda, & patri eius in matrimonio iuncta. Eſt.n. prędictu litera uera per ſynecdochen, quia filij Iacob quātum ad maiorem partem fuerunt ibi nati, imo omnes uno excepto.*

11 Venit etiam ad Iſa. *Hic conſequenter oſtendit perfectio* Iacob *ex debita reuerentia ad patrem, cum ait.* Venit ad Iſa. *ut ei iam ſeni debitam reuerentiam & obſequium exhiberet. non ſit autem hic mentio de Rebecca matre ſua: quę eum tenerrime diligebat. ut prędictum eſt* 17.*c. Ex quo datur intelligi, quod ipſa iam erat defuncta.*

12 In Ma. *Nomen eſt regionis, in qua erat ciuitas Arbee, quę alio nomine uocata eſt* Hebron, *ut ſupra expoſitum eſt* 23.

13 Conſumptuſque,&c. *ſ. morte naturali.*

14 Et appoſitus eſt populo ſuo,&c. *id eſt, ad lymbum ſanctorum patrum.*

15 Et ſepelierunt eum Eſau,&c. *Licet ibi fuerint alij multi propter honorem ſepulturę, tamen iſti duo exprimuntur tanquam principales,&c.*

7 Abiit

MORALITER.

7 *Abijt Ruben,&c.* Per Ruben qui interpretatur viſionis filius intelligit vir literat⁹ vel ſuper alios in aliqua gratia eleuatus: eo q̄ Rubē fuit primogenitus, & hoc ſiue talis vir ſecularis fuerit, ſiue religioſus, & ex gratia ſibi data aliquādo erigitur in ſuperbiam, & vult cognoſcere patris ſui vxorem.i. vſurpare ſibi eccleſiam vel dignitatem eius, & per hoc machinatur ad eius depoſitionem vel mortem.

In cap. xxxv. vbi dicitur in poſtilla, Sed quæritur quomodo iſta Delbora erat cum Iacob, &c.

ADDITIO. I.

Hic quærunt Hebræi, & ut uidetur rationabiliter: cur tanta ſit hic mentio de morte Delboræ nutricis Rebeccæ & de modo ſepulturæ eius: intantum quod uocatum eſt nomen loci ſepulturę illius, quercus fletus. Ex quo patet, quod factus fuit fletus magnus & notabilis pro ea: cum tamen iam eſſet valde ſenex, & antiquior Rebecca, & tamen de morte Rebeccę, quæ ualde dignior erat nutrice ſua, nulla ſit mentio hic nec alibi. Ad quod dicunt, quod Rebecca mortua fuit, antequam veniret Iacob ad patrem de Meſopotamia, quod patet ex hoc quod dicitur infra eo. c. Venit Iacob ad Iſaac patrem ſuum in Mambre, etc. non faciens mentionem de matre, quod abſque dubio feciſſet, ſi pro tunc uixiſſet, præſertim cum Rebecca multum diligebat Iacob, & ipſa procurauerat ſibi benedictionem: & etiam hæc principalis fuit in miſſione ipſius in Meſopotamiam, & in contrahendo matrimonium cum filiabus Laban, ut patet ſupra 27. c. non ergo ueriſimile eſt quod non fieret mentio de acceſſu Iacob ad tantam & ad talem matrem: ſed quia ipſa non uiuebat, ideo non fit de ea mentio. Conſequenter etiam dicunt, quod ſepultura Rebeccę fuit facta latenter de nocte, eo quod Iſaac non poterat ire ad ſepulturam ſuam, cum iam ante diu ſenuerat, & caligauerant oculi eius, vt ſupra Gen. 27. a. nec etiam Iacob potuerat intereſſe ſepulturę, quia adhuc erat in Meſopotamia. Eſau autem non honoraſſet eam debito modo propter benedictionem quam perdiderat ipſius cauſa. Vnde ex hoc dicunt quod Iſaac ſenex ordinauit, vt ſepeliretur de nocte latenter, ne palam deficeret ſibi honor debitus. et eadem ratione ſcriptura non facit mentionem explicitam de ſepultura Rebeccę, eo quod fuerat ſic latenter facta, ſed ad huc implicite ſacra ſcriptura fecit mentionem, cum de ſepultura Delborę nutricis eius tantam fecit mentionem, ut dictum eſt, vnde vocatum eſt nomen loci illius quercus fletus, quia ibidem Iacob principaliter fleuit matrem ſuam, pro cuius honore nutricem eius honorifice ſepeliuit: in quo ſatis oſtendebat, quod cum ualde maiori honore ſepeliuiſſet matrem, ſi eius morti inter fuiſſet. Eadem ratione dicunt, quod non fit mentio de morte Liæ, nec quando nec quomodo fuiſſet ſepulta ſcilicet propter honorem Rebeccæ matris Iacob, ne uideretur quod maior honor impendebatur Lię uxori Iacob, quam Rebeccæ matri eius.

In eo. c. 35. ubi dicitur in poſtilla. Abiit Ruben, &c.

ADDITIO II.

Enormitas facti ipſius Ruben potius uidetur dediſſe ipſi Iacob materiam iuſtitiæ, quam patientię, propter hoc enim priuauit ipſum Ruben primogenitura, ut inf. xlix. c.

D

In eod. cap. 35. vbi dicitur in poſtilla. Erant autem filii Iacob, &c.

ADDITIO III.

Non uidetur aliqua ratio ſufficiens quare ut cumque Ruben peccauerat, nominarentur filij Iacob & ipſe Ruben, vnde quidam dicunt quod peccatum Ruben dedit occaſionem ipſi Iacob, quod de cætero ceſſaret ab illo actu generationis, eo quod uiderat primogenitum ſuum incidiſſe in tantam enormitatem peccati, & ideo cum dixiſſet, quod illum ſcilicet Iacob minime latuit ſcilicet peccatum prędictum, ſtatim ſubdit. Erant filij Iacob 12. q. d. propter iſtam cauſam clauſus eſt numerus filiorum Iacob in 12. tantum, quia amplius ceſſauerat a generatione cauſa prędicta.

REPLICA.

Correctorij contra Burgen. In ca. 25. ubi poſtillator dicit peccatum Ruben dediſſe Iacob materiam patientię, contra dicit. Burgen. aſſerens, quod dedit ei materiam iuſtitię, quam exercuit priuando eum primogenitura, quod tamen nuſquam legitur, ſed potius contrarium. Infra enim xlix. cap Iacob benedicens Ruben, dixit. Rubē primogenitus meus etc. ſed quod dixit eum aquam effuſam, per deſignatur regnum ratione primogeniturę ſibi debitum translatum in Iudam & ſacerdotium in Leui, hoc dixit, ut propheta pręuidens, non ut pater priuans, non igitur docuit contra Ruben iuſtitiam, vt vult Burgen. ſed potius cum eo patientiam: vt vult poſtillator.

Item in eo. ca. cum poſtillator dixiſſet, quod filij Iacob enumerantur in textu occaſione ipſius Ruben. Burgen. ægre ferens dicit dictum abſque ratione, cum tamen inſpiciendo ſuam rationem incidit in idem. dicit enim propter peccatum enumeratos filios Iacob. q. d. propter illud peccatum clauſus eſt numerus filiorum Iacob in 12. tantum. Ex quo ſequitur quod Ruben fuit occaſio illius dinumerationis, quod Burgen. improbat, ſed ratio quam Burgen. adducit, multipliciter peccat in eo quod dicit Iacob propter peccatum Ruben de cætero nolle generare, primo quia generatio patriarcharum erat ad Dei cultum, & ad populum Dei multiplicandum, non igitur debuit Iacob hunc cultum propter peccatum Ruben impedire. Secundo quia Iacob ſicut ſupra Noe accepit mandatum de generando, dictum eſt enim ei ſupra eo ca. Creſce & multiplicare gentes, et populi nationum erunt ex te, non igitur debuit Iacob eſſe tranſgreſſor diuini præcepti propter peccatum Ruben. Tertio. quia in additione præcedente dicit Burgen. quod Iacob exercuit iuſtitiam contra peccatum Ruben. quod verum eſt non debuit ab actu generationis abſtinere. dictum igitur Burgen. figmentum uidetur ſine ratione: ne dicam contra. E

NICO-

CAP. XXXVI.

HÆ ſunt autem generationes Eſau, ip-
a ¶ Recapitulatio: Ante mortem enim Iſaac factum eſt hoc.
ſe eſt Edom. Eſau accepit vxores de filia
bus Chanaan, Ada filiā Elon Hethæi, et
1
Oolibama filiam † Ane, filii Sebeon Heuæi, 2 al. † Anue.
Baſemath quoque filiam Iſmael ſororem Na- 3 1. Paral. 1. c Eliphaz.
¶ Cuius ſcriptura in Iob recordatur. 4
baioth. Peperit autem Ada Eliphaz. Baſemath 5
6 F

CAP. XXXVI.

NICOLAVS DE LYRA.

HAE ſunt autem generationes Eſau. Poſtquam deſcripta eſt perfectio ipſius Iacob. Hic conſequenter deſcribitur eius ab Eſau ſeparatio vbi generatio Eſau quantum ad filios præponitur. Secundo a Iacob ſecernitur, ibi. Tulit autem Eſau. Tertio generatio Eſau quantum ad nepotes ſubiungitur, ibi.

1 Hæ ſunt autem generationes Eſau. Ad intelligentiam eorum quæ dicenda ſunt in hoc ca. & in alijs ſimilibus, conſiderandum, quod in veteri teſtamento ac nouo frequenter reperitur, quod eadem perſona pluribus nominibus nominatur, ſicut hoc idem homo uocatur. Eſau, Edom, & Seir, & in nouo teſtamento idem homo uocatur Simon Petrus & Cephas. Item ſicut in Latino idem nomen proprium uariatur in principio uel in fine uel medio. ſicut Cholinus, Choletus, Nicolaus: quæ unum nomen important, ita eſt in Hebræo, ut Chonias, Iechonias, Iechoniam. Contingit autem frequenter, quod eadem perſona numero uno nomine exprimitur in uno loco ſacræ ſcriptura, & alio nomine in alio loco, & ſimiliter eadem perſona nominatur in pluribus locis ſub uno nomine, variato tamen prædicto modo hic & ibi. Et his contingit, quod aliqui ſuſpicantur quod ſint diuerſæ perſonæ, cum tamen ſint una prædictis modis uarie nominata, his dictis applicemus ad textum.

2 Eſau accepit, &c. Ada. iſta nominata eſt Iudith ſupra 26. c.

3 Oolibama. Hæc nominata eſt Beſemath, ut dicitur ibidem.

4 Filiam Ane filii Sebeon. inf. eo. c. dicitur, quod Ana fuit filius Sebeon, quomodo ergo dicitur Oolibama filia duorum, ſ. patris & filij? Reſpondent Hebræi, quod Sebeon qui erat paganus. parum reputabat legem matrimonij, & ideo libidine ductus concubuit cum nuru ſua. ſ. uxore filij ſui Ana, & inde generata eſt Oolibama, & ſic filia fuit Sebeon carnalis & filia Anæ putatiua, ſed quia non eſt ueriſimile, quod Eſau ſaltem pro reuerentia patris ſui Iſaac, qui adhuc uiuebat, accepiſſet uxorem ita viliter natam, ideo aliter poteſt dici, quod fuit filia Anæ naturalis, & filia patris ſui Sebeon adoptiua, ſicut Manaſſes & Ephraim fuerunt filij naturales Ioſeph, & filij adoptiui Iacob patris Ioſeph, ut habetur infra xlviij. cap. Poteſt etiam dici quod pueri alicuius nominantur etiam aliquando filij qui ipſorum ſicut Laban filios filiarum ſuarum uocauit ſuos filios, ut habetur ſup. 31. c.

5 Baſemath quoque filiam Iſmael. Iſta ſup. 28. c. nominata eſt Melech.

6 Peperit autem Ada Eliphaz. Dicit Hieronymus, quod iſte eſt Eliphaz Themanites, de quo fit mentio in libro Iob.

✻ Oolibam

MORALITER.

1 Hæ ſunt autem generationes Eſau, &c. In hoc capitulo non occurrit mihi ſenſus myſticus notabilis uſque ibi.

✻ iſte

a ¶ Rauhel.
genuit Rahuel. Oolibama edidit Iehus & Ihelom & Core. Hi filii 1
Eſau qui nati ſunt ei in terra Chanaan. Tulit autem Eſau vxores 2
ſuas, & filios, & filias, & omnem animam domus ſuæ, & ſub- 3
ſtantiam, & pecora, & cuncta, quæ habere poterat in terra Chanaan,
& abiit in alteram regionem receſſitque a fratre ſuo Iacob. † Diuites
enim erant valde, & ſimul habitare non poterant, nec ſuſtinebat eos
terra peregrinationis eorum præ multitudine gregum. Habitauitque
Eſau in monte Seir, ipſe eſt Edom. Hæ* ſunt generationes Eſau pa- 4
a ¶ Themanites.
tris Edom in monte Seir, et hæc nomina filiorum eius Eliphaz filius
a Themanites.
Ada vxoris Eſau. Rahuel quoque filius Baſemath vxoris eius. Fue- 5
a ¶ Alia Sephi.
runtque filii Eliphaz, Theman, Omar, 1 Sephuc, & Gatham, et 2 Ce 6
nez, & Core. Erat autem Thamna concubina Eliphaz filii Eſau, quę 7
peperit ei Amalec. Hi ſunt filii Ada vxoris Eſau. Filii autē † Rahuel, 8
Nahath, & Zara, Samma et Meza. Hi filii Baſemath vxoris Eſau. Iſti 9
quoque erant filii Oolibama filiæ Anæ, filii † Sebeon vxoris Eſau, 10
quos genuit ei Hieus & Hielom et Core. Hi duces filiorum Eſau. Fi 11
lii Eliphaz primogenti Eſau dux Theman, dux Omar, dux 3 Sephuc 3 12
dux Cenez, dux 4 Core, dux Gathaa, dux Amalec. Hi filil Eliphaz in
terra Edom, et hi filii Adæ. Hi quoque filii Rahuel, filii Eſau, dux 5
Nahath, dux Zata, dux Semma, dux Meza. Hi autem duces Rahuel
in terra Edom. Iſti filii Beſemath vxoris Eſau. Hi autem filii Ooliba-
ma vxoris Eſau. Dux 6 Iehus, dux Hielō, dux Core. Hi duces Ooliba
ma filiæ Anæ vxoris Eſau, Iſti filii Eſau, et hi duces eorum, ipſe eſt
a Qui & Eſau, & Seir. b ¶ .i. liberi quos expulerunt Idumæi, & habitauerunt pro illis.
b Edom. Iſti filii Seir Horræi habitatoris terræ Lotā, et Sobal, et Sebeō, 13
et 7 Anā, et Diſon, et Eſer, et Diſan. Hi duces Horræi filii Seir in terra 14
Edō. Facti sūt aūt filii Lothā, Horræi et Hemā. Erat aūt ſoror Lotan 15

Iehus & Ihelom & Core.
† Eſau & Iacob diuites ſu. 13.a
Eſau habitat in mōte Seir.
Generationes Eſau. 1.Paral.1.c
1. Sepho.
2. Senez. & Core.
Thermæ ī uentæ. Thamna.
3 Sepho.
4 Core.
5 Nahath.
6 Ieh'dux Core. Thelō dux in q. Heb.
Horrei.
7 Ana.

a *Abiit in alteram regio*. STRABO. A Quæri poteſt cur Eſau poſt mortē patris dicatur ābiiſſe in Seir, & receſſiſſe a fratre, cū iam quādo venit a Iacob in Seir dicatur habitaſſe? Sed fieri potuit, vt Iacob fugiente in Meſopotamiā Eſau, dolore præreptæ benedictionis a parente receſſerit, & habitauerit in Seir viginti annis quibus Iacob abſuit. Cui reuerſo conciliatus, rurſus de Seir reuerſus, cum B fratre ſuo, donec pater viueret habitauit, quo mortuo a fratre receſſit, quia diuites erant, & ſimul habitare non poterant. b *Iſti filii Seir*, &c. HIERO. Poſtquā enumerauit filios Eſau: altius repetit qui ante Eſau in terra Edom principes extiterunt ex genere Horræorum, c qui liberi interpretātur. In Deu tero. manifeſtius ſcribitur: quomodo venerunt fili Eſau, & interfe ctis Horræis terr eorum hereditauerunt. STRAB *Filii Seir, &c.* i. libe ri, qui, ſicut in Pa ralipo. legitur, pr mo habitauerunt in monte Seir, qu bus expulſis Id mæi habitauerū pro illis.

c *Erat autem ſ ror, & cætera.* HI RONYMVS. Ha eſt Thamna d qua ſupra dictu eſt, & Thāna er concubina El phaz, primoger ti Eſau, &c. Id Horræorū rec datur, quia prī genitus filioru Eſau ex filia eorum accepit cubinam. Q autē dicitur T man & Cenez Amalec & r qua. Sciamus ſtea religioni & gentibus l meobula, impe ta.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Oolibama edidit Iehus. *iſte uocatur Iaus primo. Paralipomē. primo c.*
2 Et Ihelom. *iſte uocatur Ialan ibidem.*
Diuiſio
3 Tulit autem Eſau. *Hic conſequenter deſcribitur ſeparatio prædi- C ctorum a Iacob. Conſiderandum tamen quod iſta ſeparatio fuit facta ante mortem Iſaac: quia ipſo uiuente Eſau cum familia ſua manſit in monte Seir: vt ſupra dictum eſt, 32. cap. ſed appropinquante morte Iſaac uenit ad ſepulturam ipſius: & ad tempus manſit ibi & poſtea rediit ad locum prædictum ſeparatus totaliter a Iacob, & patet litera.*
4 Hæ ſunt. *Hic reuertitur ſcriptura ad deſcribendum generationem Eſau, quantum ad nepotes & remotos. Vt tamen conuenientius deſcribatur, repetuntur aliqui de filiis Eſau, ut ad nepotes procedatur. Primo ergo præmittuntur ſimplices perſonæ. Secundo in dignitate conſtitutæ. ibi:* Hi duces. *dicit igitur:* Hæ ſunt generationes Eſau pa. Edom. *Hic accipitur* Edom *pro nomine regionis Idumeæ. quę dicta eſt Edem ab Eſau, qui altero nomine etiam, uocatus eſt Edom, vt prædictum eſt & ideo dicitur pater illius terrę, inquantum tale nomen accepit ab eo.*
5 Fueruntque, &c. *primogeniti Eſau.*
6 Theman, *ex cuius nomine pater nominauit terram illam.*
7 Omar. *ille uocatur Omat. 1. Par. 1. b.*
8 Sephuc. *iſte uocatur Sephi ibidem.*
9 Gathā, etc. *& iſte Gether.*
10 Erat autem, &c. concubina. *hic accipitur concubina pro uxore ſecundaria, & admiſſa de volnntate uxoris principalis, ſicut ſupra dictum 25. ca. de concubina Abrahæ quę peperit ei Amalec, a quo denominati ſunt Amalachitæ.*
11 Hi ſunt filii Ada. *ſ. prędicti. Sed contra hoc uidetur, quia inter eos nominatur Amalec quem peperit Thamna, ut dictum eſt. Dicendu quod fuit filius Thamna naturalis, & filius Ada adoptiuus, quia Tha na fuit concubina admiſſa ad matrimonium ipſius Eliphaz, ſicut filii læ nominantur filii Rachelis, ſupra c. 30.*
12 Hi duces filii. *quia aliqui de prenominatis aſcenderunt ad duc Poſtquam nominauit eos, ut perſonas ſingulares, hic conſequenter n nat eos ulterius ut duces. Circa quod notandum, quod de filiis Eſa u uerunt primo duces, poſtea reges, quia fecerunt ſibi regem. Tertio rum regnum reductum fuit ad ducatum, ſicut filii Iſrael primo hab runt iudices, poſtea reges a Saule uſque ad captiuitatem Babylonis, tertio duces poſt captiuitatem Babylonis. Primo ergo enumerantur ces qui pręceſſerunt regnum in filiis Eſau. Secundo reges. ibi.* Reges tem. *Tertio duces, qui fuerunt poſt regnum: ibi,* Hæc ergo nom ducum. *Prima adhuc in duas. ſ. in partem principalem & incidentem ſecunda ibi:* Iſti ſunt filii Seir. *Ergo primo loquitur de ducibus qui ſcenderunt ab Eliphaz primo genito Eſau, ibi,* Dux Theman, &c *Secundo de ducibus qui deſcenderunt a Rahuel ſecundo filio Eſau di* quoque filii Rahuel, &c.
13 Iſti filii Seir, &c. *Hęc eſt pars incidentalis, quia ſupra dixerat, Thamna fuit concubina Eliphaz primogeniti Eſau, quę fuit ſoror cu dam ducis illius terrę nomine Lotham, ut patet in litera, ideo occaſ huius enumerauit duces illius terrę qui non fuerunt de genere Eſau cens,* Iſti filii Seir Horræi. *Iſte Seir non fuit Eſau: ſed alius qui fu te eum, quod patet ex hoc quod additur.*
14 Horræi. *Illi enim qui inhabitauerunt illam terram ante Eſau filios eius uocati ſunt Horrei, ſed filii Eſau expulerunt eos de terra, minati ſunt ibi, ut habetur* Deuteron. ii. *cap. & patet litera ex dict que ibi.*
15 Filii Lothan. &c. *Iſte heman. 1. Paralip. uocatur ahobiman:*

*1 Fi

MORALITER.
*† *Iſte eſt Ana.* Per iſtum Anam qui interpretatur donatus mihi, intelligitur clericus deuotus ſecularis vel religioſus, qui Deo donatus, ad ſeruiendum ſibi humiliter & deuote, ſubditur.

†* qui

a *Iſte eſt Ana.&c.* STRAB. Quidam ſimpliciter aquas calidas hunc in deſerto reperiſſe dicunt quas vocamus Thermas.
1 HIER. *Iſte eſt Ana qui inuenit* ימים*, iamim in deſerto, cum paſceret aſinos Sebeon patris ſui.* Varia apud Hebræos de hoc capitulo diſputantur. Apud Græcos enim & noſtros ſilentium eſt. Alii putant iamim maria appellata. Iiſdem enim ſcribuntur literis, & uolunt illum paſcẽtem aſinos aquarũ congregationes reperiſſe, q̃ iuxta idioma Hebreę linguę maria dicũtur, quia ſtagnum reperit quod in heremo difficile inuenitur. Nõnulli putant aquas calidas lingua punica, quę Hebreæ contermina eſt, hoc nomine ſignificari. Sũt qui arbitrantur onagros hunc aſinabus admiſiſſe, & huiuſmodi reperiſſe cõcubitum ut ueloci ſimina [!] ſcerent aſini qui uocãtur iamim. Alii dicũt quod equarum greges ab aſinis primus fecit aſcendi, ut muli contra naturam naſcerentur.
b *Iſti duces.* De præcedentib. ait, q̃ de Seir, non de his quos incipit numerare qui de Eſau ſunt.
c *Reges autem.* Sciendum quod non omnes reges commemorat, qui fuerunt antequam haberent reges filii Iſrael, quorum primus Saul, ſed hos omnes tantum qui regnauerunt antequã moreretur Moſes. *Reges autem.* Secũdum tempus quo uiuebat ſcriptor commemorat, cũ autem Seir, qui iſtos genuit, ibi habitaret nondum veniente Eſau in terram illam, ab eo vocabatur terra Edõ. AVGVSTINVS. Non mirum: quod numerantib. ab Abraham per Eſau patrem gentis Edom, ad quem per Rahuel filium Eſau, & Chara filium Rahuel, & Iobab filiũ Chara cui ſucceſſit Balach, q̃ prim⁹ fuit rex in terra Edom uſq; ad ultimum regẽ quẽ nominare potuit Moſes, plures generationes inueniuntur, quam numerantur ab Abraham per Iacob uſque ad Moſen. Illic enim inueniuntur fere 12. Hic autem uſque ad Moſen fermè ſeptem. Fieri enim potuit, ut ideo plures ibi nominarentur, quia citius moriendo plures alter alteri ſucceſſerunt. ſic contigit ut alium ordinem ſequens Mattheus ab Abraham uſque ad Ioſeph quadraginta duas generationes numeraret. Lucas illo ordine non per Salomonem ſicut ille, ſed per Natham. 75. In illo enim ordine ubi plures numerantur citius mortui ſunt quã hic ubi pauciores.
p *Huſan.* HIERO. Quem quidam ſuſpicantur eſſe Iob. ut in fine uoluminis ipſius additum eſt, ſed Hebræi aſſerunt eum de ſtirpe Nachor generatum ut iam ſupra dictum eſt.

Thamna. Et iſti filiis Sobal 8 Aluham & Maneeth & Hebal & Sephi & 1
a Onan. Et hi filii Sebeon, 9 Achaia & † Anan. Iſte eſt Ana, qui inuenit † 2
aquas calidas in ſolitudine cum paſceret aſinos Sebeon patris ſui. Ha- 3
buitque filiũ 1 Diſan: & 2 filiã Oolibama. Et iſti filii Diſan 3 Hãdan &
Eſbã, & Iethram & Charan. Hi quoq. filii Heſer, Balaã & 4 Zephan, & 4
b Achan. Habuit autẽ filios Diſan, Hus, & Arã. 5 Iſti duces Horræorum, 5
dux Lotã, dux Sobal, dux Sebeon, dux Ana, dux Diſon, dux Eſer, dux 6
Diſan. Iſti duces Horræorũ, qui imperauerũt in terra Seir. Reges autem
c qui regnauerunt in terra Edõ, antequã haberent regem filii Iſrael, fue-
a Non qui in libro numerorum legitur conduxiſſe Balaan ariolum ipſe enim rex Moab & filius Sephor. Iſte rex in Seir, & filius Beor. 7
runt hi. 6 Balach filius Beor, nomenque vrbis eius Denaba. Mortuus eſt 8
aũt Balach, & regnauit pro eo Iobab filius Zaræ de Boſra. Cũque mor-
d tuus eſſet Iobab, regnauit pro eo Huſan de terra Themanorum. Hoc 9
quoque mortuo, regnauit pro eo Adad filius, 7 Badadi, qui percuſſit Ma
a Vel Cophim.
dian in regione Moab, & nomen vrbis eius 8 Ahuit: Cumque mortuus
eſſet Adad, regnauit pro eo Semla de Maſerecha. 9 Hoc quoque mor-
tuo, regnauit pro eo Saul de fluuio 1 Roboth, Cumque & hic obiiſſet,
ſucceſſit in regnũ Balanã filius Achobor. Iſto quoque mortuo, regna-
uit pro eo 2 Adad, nomenque vrbis eius, 3 Phou. Et appellabatur vxor
4 illius 5 Meetabel filia Mathred filię Amizaad: Hæc ergo nomina du-
cum Eſau in cognationibus, & locis, & vocabulis ſuis, dux Thãna, dux 10
6 Aluha, dux Ietheth, dux Oolibama, dux Ela, dux Phinõ, dux Genez, 11
dux Themã, dux Maſpar, dux 7 Mabdihel, dux Hirã. Hi duces Edom 12
habitantes in terra imperii ſui, ipſe eſt Eſau pater Idumæorum. 8 Ha- 13
bitauit autem Iacob in terra Chanaan, in qua peregrinatus eſt pater 14
ſuus. Et hę ſunt generationes eius.

D In q. ſuper Geneſ.
1 Diſon. 2 Diſon. 3 Hamdã & Eſeban 4 zauan & Acan. 5 Hi.
6 Bela.
E 7 Badad 8 Auith 9 Maſieca 1 Rohob. 2 Adar 3 Phau 4 Eiu 5 Meetab. filia Matred filiæ Mezaab. 6 Alua 7 Magdiel 8 Principiũ eſt capitis. 34. habitauit. Iacob terram Chanaan habitat. Iob. in q. Heb. E

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Filii Sobal Aluham, &c. *hic 1. Paralipomen. vocatur Aliban.*
2 Et hi filii Sebeon, &c. *Hebræi dicunt, Mulas in ſolitudine dictio enim* ימים *iemim quæ ponitur lingua Punica, quæ affinis eſt Hebreæ, ſignificat calorem aquarum, & hanc ſignificationem ſecuta eſt tranſlatio noſtra, & ſecundum hoc exponitur de aquis calidis orientibus per modum fontis & exeuntibus de terra, vbi ſunt venæ ſulphureæ, ex quibus aqua cõtrahit calorem, cuiuſmodi fontes in pluribus terris inueniuntur. Hebręi autem dicunt, quod fecit aſcendere aſinos ſuper aquas & ſic adinuenit modum generationis mularum, quæ generantur ex aſino & equa. & hoc videtur concordare literæ ſequenti, cum dicitur.*
3 Cum paſceret, &c. *Aliqui libri habent* aſinas, *ſed falſa eſt litera.*
4 Hamdan. *Iſte vocatur Hamaran. 1. Paralipom.*
5 Et Achan. *Iſte vocatur Iacban. ibidem.*
6 Reges autem. *Hic reuertitur ſcriptura ad enumerandum reges de ſtirpe Eſau in terra Edom. antequam filij Iſrael haberent regem.*
7 Balach filius Beor. *iſte non eſt Balach qui conduxit Balaã ad maledicendum filios Iſrael, vt habetur Num. 22.a. quod patet ex hoc quod iſte dicitur filius Beor, ille autem filius Sephor. Item quia iſte dicitur rex Edom, ille autem fuit rex Moab.*
8 Et regnauit pro eo Iobab. AVGVST. *ſuper hunc locum &* AMBRO. *ſuper epiſtolam ad Rom. dicunt quod iſte Iobab fuit ipſe Iob, ſed Hebræi dicunt contrarium, dicentes, quod deſcẽdit de Nachor fratre Abrahæ, ut ſupra dictum eſt 22. cap.*
9 Filius Badad. *j. Paralipo. vocatur Badad, & nomẽ vrbis eius Phau. & 1. Paralipo. dicitur Phau, & appellatur vxor eius* Meezabel *filia Matred filiæ Amizaad. Iſta Meezabel dicitur hic filia duorum hominũ, quia fuit filia vnius naturalis, & filia adoptiua alterius, ut ſupra expoſitum eſt de Oolibama.*
10 Hęc ergo nomina ducum. *dicunt hic aliqui quod reges prædicti non numerantur, niſi illi qui regnauerunt vſque ad tempus Moſi, & tacentur illi q regnauerũt vltra de ſtirpe Eſau. Item dicunt, quod duces qui numerantur poſt illos reges ſecundum veritatem hiſtoriæ præceſſerunt, ſed poſt reges enumerantur propter regiam dignitatem. Sed falſitas vtriuſque dicti apparet per illud quod habetur 1. Paralipo. vbi ſic dicitur* Adad autẽ mortuo duces pro regibus in Edom eſſe cœperunt.
11 Dux Thamna. &c. *Ex quo patet quod iſte Adad, qui vltimo nominatur in regibus fuit vltimus rex, quia ei ſucceſſerunt duces qui poſt eum enumerantur, Ex quo patet quod iſti duces non præceſſerunt reges. Dux Thamna. dicunt aliqui quod iſta fuit concubina* Eliphaz. *Et Oolibama, quę poſt nominatur, fuit vxor* Eſau, *ſed nominantur inter duces propter animoſitatem ipſarum, ſicut Delbora nominatur inter iudices Iſrael vt habetur Iudicum 4.a. Sed iſtud procedit ex ſuppoſitione falſitatis prædictæ. ſcilicet quod duces hic numerati præceſſerunt reges prænominatos, quia certum eſt, quod Thamna & Oolibama mulieres, præceſſerunt prædictos reges, et ideo dicendum et Thamna et Oolibama non ſunt hic nomina mulierum, ſed virorum, quia in Hebræo bene inueniuntur aliqua nomina propria quæ ſunt ęquiuoca ad virum et mulierem, tamen ſecundum veritatem* Hebraicam *Thamna prout hic deſcribitur pro viro, aliter punctatur in Hebræo, quam vbi ſupra ponitur pro muliere, ſed iſta differentia non eſt bene perceptibilis in* Latino.
12 Dux Aluha. *j. Paralip. nominatur Aliba.*
13 Dux Mabdihel. *Hebræi dicunt, quod ab iſto deſcendit regnum Romanorum.*
14 Habitauit autem Iacob. *Illud ſubditur ad oſtendendum ſeparationem ipſius Iacob ab Eſau, propter quod introductum eſt iſtud capitulũ.*
In cap. 36. vbi dicitur in poſtilla dux Mabdihel. *ADDI.*

MORALITER.

† *Qui inuenit aquas calidas in ſolitudine, cum paſceret aſinos pa. ſui.* Pater enim talis clerici uel religioſi, eſt ſuperior ſuus uel prę latus cuius aſinos paſcit quando ad eius uoluntatem humilitatis officia libenter facit, & inuenit aquas calidas per quas deſignatur lachrymę contritionis ex recordatione ſuorum peccatorum, & lachrymę deuotionis ex dilatione cæleſtium bonorum.

A

ADDITIO.

Dicere quod regnum Romanorum deſcendit a duce Mabdibel qui ab Eſau deſcendit, eſt manifeſte falſum, & a Iudæis fictum. falſitas enim huius patet ex hoc. nam Romani, qui Cethim dicũtur in Hebræo ſecundum tranſlationem Chaldaicam deſcendunt a Ianan, qui quidem Ianan deſcendit à Iaphet filio Noe, vt habetur Geneſis 10.a. Mabdibel vero deſcendit ab Abraham, & per conſequens a Sem filio Noe, & ſic patet maxima diſtantia inter generationem Mabdibel, & genarationem Romanorũ. quod autem hoc falſum ſit, & a Iudæis fictum, patet ex hoc, nam ipſi communiter fingunt quod regnum Romanorum, quod eſt quarta beſtia in reuelatione Danielis contenta, eſt vnum & idem cum regno eccleſiæ, quod eſt falſum, vt habetur in additione ſuper Danielem *7. in reſponſione ad quartum argumentum. Similiter fingunt, quod regnẽ eccleſię & Chriſtianorum deſcendit ab Eſau. vnde in Thalmudica doctrina nefanda eccleſiam Chriſti & Romanum* Imperium *quod vnum & idem dicunt, communiter Idumæam vocant, & iſtũ modum nominandi tenent Hebræi ubicunque ſunt, & ſic mala quæ de Idumęa dicuntur & prænoſticantur in libro Abdiæ prophetæ, & in alijs, intelliguntur eſſe dicta de eccleſia, quod eſt falsũ & nullius fundamenti, vt in prædicta prophetia Abdiæ domino concedente declarabitur.*

REPLICA.

In c.36. vbi poſtillator ſolum narrat opinionem Hebræorum de origine & ortu Romanorum. Burgen. audacter Iudæos inuadit faciens videri ſuã demonſtrationem de re multum dubia, puta de origine Romanorum quæ quam dubia ſit Iſido. 15. etymo. oſtendit dicens. De authoribus vrbium plerunque diſſenſio reperitur, adeo vt nec vrbis quidem Romanæ origo poſſit diligenter agnoſci. Nam Saluſtius a Troianis, Virgilius ab Euandro. Alij conditam à Romulo contendunt, & quo ad tempus alij ſcribunt millenario quadringenteſimo. lxxxix. alij quarto millenario quadringenteſimo quadrageſimoſeptimo. Si ergo tantæ ciuitatis certa ratio non apparet, non mirum ſi in aliarum opinione dubitetur, vnde hiſtoricos nec commentatores varia dicentes imperite condemnare debemus, quia antiquitas ipſa creauit errorem, hæc Iſido. Sed quia Burge. in Hebræorum erroribus edoctus, per hanc additionem pro fide certare videtur contra eorum perfidiam, tranſeat, cum non ſit ſingulariter contra poſtillatorem.

CAP. XXXVII.

b *Oſeph cum ſedecim, &c.* AVGV. Quomodo poterit mors Iſaac. xvij. annorum Ioſeph inuenire, ſicut ſcriptura videtur ex ordine narrare? inuenire difficile eſt. Si enim poſt mortem aui ſui Iſaac. xvij. annorum fuit, quando eum fratres in Aegypto vendiderunt, pater eius Iacob xvii. anno filii ſui Ioſeph. cxx. annorum fuit. Genuit enim eũ Iſaac cum eſſet annorum. lx. ſicut ſcriptũ eſt. Vixit ergo Ioſeph poſtea cxx. annos quia centeſimo octogeſimo anno mortuus eſt. Idcirco dimiſit filios cxx. annos habentes, Ioſeph autẽ xxx. annorũ fuit quando apparuit in conſpectu Pharaonis. Secuti ſunt autem 7. anni ubertatis, & duo famis, donec ad eum pater cũ fratribus uenit. Triginta ergo nouem annos habebat Ioſeph, quando Iacob introiuit in Aegyptum, qui tunc (ſicut Pharaoni dixit) cẽteſimum triceſimũ annũ agebat ętatis. Cẽtũ autẽ annoru erat Iacob, qñ erat Ioſeph 10. & 7. qđ uerũ eſſe non pôt. Si enim 17. anno Ioſeph, Iacob cxx. agebat triceſimo no anno Ioſeph non cxxx. ſed cxl. duos agebat annos. Si aũt die mortis Iſaac nõ dum erat Ioſeph, x. & 7. annorum ſed aliquanto poſt mortem aui ad 17. peruenit annum. Quo anno, teſtante ſcriptura uenditus eſt in Aegyptum pluſq̃ cxlii. annorũ debuit eſſe pater eius, quando filium in Aegyptum ſecutus eſt. Scriptura enim poſtquã narrauit ultimũ annũ uitę Iſaac cẽteſimum octogeſimũ, & eius mortẽ, et ſepulturã, deinde memorauit quomodo digreſſus eſt Eſau a fratre ſuo de terra Chanaã in mõte Seir, & cõtexuit memorationẽ regũ & principũ gẽtis illius in qua ſe conſtituit, uel qua propagauit Eſau. poſtea de Ioſeph ſic intulit. Habitabat Iacob in terra Chanaã. hæc autẽ procurante Iacob, Ioſeph. x. & vij. annorũ erat paſcẽs cũ fratribus oues. Deinde narrantur cauſæ ſomniorum, quomodo odioſus factus ſit fratribus & uenditus. Aut ergo eod. x. & 7. anno, aut aliquanto maior uenit in Aegyptum, & quolibet modo manet quæſtio. Si enim x. & 7. annorum fuerit poſt mortẽ aui, quando pater eius cẽtum x. annorũ fuit profecto anno eius xxxix. quando Iacob uenit in Aegyptum cxlii. annum idẽ Iacob debuit agere, fuit autẽ cxxx. Si ergo x. & 7. annorum Ioſeph uenditus eſt ante 12. annos quam moreretur auus eius, uendit⁹ inuenitur. Decẽ enim & ſeptẽ annorũ eſſe non potuit, niſi ante duodecim annos mortis Iſaac centeſimo et octauo anno uitæ patris ſui Iacob. His enim cum adiecerimus uiginti duos annos, quib. uſq; ad aduẽtum patris ſui fuit in Aegypto, fient anni Ioſeph triginta et nouẽ, et Iacob cẽtum triginta, et nulla erit quęſt. Sed quia ſcriptura poſt mortẽ Iſaac hęc narrauit, putatur Ioſeph poſt mortẽ eius decẽ et ſeptẽ annorum fuiſſe. Intelligamus ergo de uita Iſaac, tanquam multum decrepiti tacuiſſe ſcripturã cum iam de Iacob & eius filiis loqueretur, uiuo tamen Iſaac decem & ſeptem annorum cœpit eſſe Ioſeph.

b *Et erat cũ filii Balæ &c.* Ioſeph unus ex duodecim filii Iaco

☞ prę'cæ

in q. ſuper Geneſin. Hiſtorice.

Ioſeph paſcens gregẽ accuſauit fratres.

CAP. XXXVII.

a Chriſtus. b Quod eſſe cępit ante mortem Iſaac. Perfectæ. i. vitæ & doctrinæ.

1 OSEPH cum ſedecim

a Euangelico pane.

† eſſet annorũ, paſcebat

a Oues ſibi a patre commiſſas. b Apoſtolis.

gregẽ cum fratrib. ſuis

2 adhuc puer. Et erat cũ

filiis Balę, & Zelphę v-

3 xorũ patris ſui. Accu-

a Quod eſt fraternum odium, vel quod cum pecurib. miſcebantur, vel ſolum Ruben accuſauit pro concubina patris, vt per ſynecdochen patrem a toto accipiamus, non enim omnes accuſauit.

4 ſauitque fratres ſuos apud patrẽ crimine peſſi-

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXXVII.

1 Oſeph cum ſede, &c. *Hic conſequenter deſcribitur ipſius Iacob ſtatus, quantum ad deſcenſum in Aegyptum, Ad hoc enim uenditus eſt Ioſeph in* Aegyptum, *ut fratribus & patri locus preparetur, ſecundum quod ſcribitur in Pſal. ciiij.* Miſit ante eos virum, in ſeruum venundatus eſt Ioſeph. *Et ideo primo agitur de deſcenſu in* Aegyptũ *quantum ad ipſum Ioſeph. Secundo quantum ad fratres eius. xlij. cap. Tertio quantum ad patrẽ & familiã xlvi. cap.* Adhuc primo *agitur de ipſius* Ioſeph *uenditione. Secundo de eius promotione cap. xxxix. Prima adhuc in duas, in partem principalem, & incidentalem. xxxviij. cap.* Circa *primum deſcribitur uenditio ipſius Ioſeph, ubi primo deſcribitur venditionis occaſio. Secundo uenditi conditio, ibi,* Cumque fratres illius. *Tertio uenditionis forma et ordo, ibi.* Qui cum uidiſſent. *Quarto facti relatio, ibi.* Tulerunt autẽ. *Circa primum ſciẽdum, quod occaſio uenditionis Ioſeph fuit triplex. Prima fuit fratrum ſuorum accuſatio. Secunda patris dilectio, ibi,* Iſrael autẽ. *Tertia futurorum præuiſio, ibi,* Accidit, quoque, *Circa primum pręmittitur tempus, cum dicitur.*

1 Ioſeph cũ ſedecim eſſet annorũ. *In Hebręo habetur* 10. *et* 7. *annorum, nec eſt contrarietas. Ioſeph enim tunc erat in 17. anno nondum tamen completo, tranſlatio autem noſtra numerat tantum annos completos Hebraica lingua cum hoc numerat annum incompletum.*

2 Et erat cum filiis, &c. *Filij enim Liæ deſpiciebant eos, et reputabant eos, quaſi ſeruos, et ideo Ioſeph, qui erat de principali uxore faciebat ciuicitatem ad eorum conſolationem.*

3 Accuſauitque fratres ſuos apud pa. *Videbat enim quod eius correctio fraterna non ualebat apud eos, maxime cum eſſet eis iunior, ideo nunciauit patri, qui edoctus de exceſſu efficacius eos corrigere poterat et debebat, et ideo non peccauit fratres accuſando, cuius contrarium dicunt Iudæi et male, ſed magis fecit actum uirtutis iuſtitiæ.*

4 Crimine peſſimo. *Dicunt aliqui, ꝙ accuſauit ſolum Ruben de ho*

✲ *dormiera*

MYSTICE.

1 *Ioſeph cũ ſedecim.* Ioſeph a patre ꝑdilectus figura fuit dñi nři Ieſu Xpi, de quo dicit De⁹ pater Mat 2.d. *Hic eſt filius meus dilect⁹.*

† *Paſcebat gregẽ patris ſui.* Chriſtus enim fideles pauit pabulo verbi & exempli. Act. i. a. *Cœpit Ieſus facere & docere, &c.*

2 *Et*

2 Et *erat cũ filijs, &c.* quæ fuerãt ancillæ ꝑꝑ ꝙ earum filii erant in gradu humiliori ꝑꝑ ꝙ per ipſos, deſignantur apoſtoli. c... bus fuit Xp̃s, dicens eis Matt. xi. d. *Diſcite a me. quia mitis ſum,*

3 *Accuſauitq. fratres ſuos apud patrem.* i. ſcribas, ſacerdotes, & Phariſæos, eorum vitia arguendo, vt patet in euangelio: *Fecitque tunic*

MORALITER.

1 *Ioſeph cum ſedecim eſſet an.* Ioſeph autem, qui interpretatur accreſcens, ſignificat iuuenẽ ſecularẽ vel religioſum aptum ad omne bonum, & iſte paſcit gregem cum filiis ancillarum eſt, humilitatis officia facit, & cum humilibus.

3 *Accuſauitq;*, charitatiue denũciãs ei qui p̃eſt, & prodeſſe

✲ *Fecitqu*

præ cæteris patri dilectus, Chriſtum ſignificauit, quē Deus pater ſecundum carnē natum cæteris fratrib. ex Abrahę ſtirpe progenitis prætulit. Vñ amabat eum Iacob, *eo quod in ſenectute genuiſſet eum.* ſeneſcente enim mundo filius Dei de virgine natus fuit tanquam filius ſenectutis.

buiſſe perhibetur. Quid eſt talaris tunica, niſi actio cōſummata? Quaſi enim protenſa tunica talum corporis operuit, dum bona actio ante oculos Dei, vſque ad terminos vitæ nos regit. Vnde Moſes caudam hoſtiæ offerri præcepit, vt opus bonum, quod incipimus, perſeueranti fine compleamus.

Et erat cum, &c. In primitiua ecclesia nec abiiciebat ſibi adhę rentes per prędicationem pſeudo apoſtolorũ quos ſignificāt ancillæ Iacob, quos & noluit prohibere cum in noīe eius miracula facerent.

a ✲ *Diligebat Ioſeph quia er. fi. etc.* Proc. Si ꝑpter ea tenerius amabat Ioſephus, certè magis fuiſſet amādus Beniamin, qui natu erat minim'. Verũ cōſtat eũ fuiſſe minorē illis decē, quorũ ſui dia ꝑmebat. Deīde erat primogenit' reſpectu illorũ, qpoſtea ex Rachele pro ceſſere.

✲ Theo. Diligebatur a patre, tũ vt ſerò genitus, tum vt Rachelis filius, tum ēt vt eximia virtute præditus.

a ¶ Deus pater. b ¶ Chriſtum. c ¶ In humano genere.
a ¶ ſcilicet mundi incarnari feciſſet. b ¶ Alleg. Tunicam polymitam, id eſt, varietatem populorum ex omnibus gentibus congregatam in Chriſti corpore.
¶ Adhęrentem ſibi eccleſiam ex omnibus gentibus. ¶ Per gratiam virtutum.
a ¶ Iudæi ſecundum carnem. b ¶ Deo.
a ¶ Non eſt hic homo a Deo, qui ſabbathum non cuſtodit. Ioan. 9. c.
a ¶ Alias dixit Ioſeph fratribus ſuis.
a ¶ In reſurrectione.
a ¶ Chriſto flectitur omne genu cœleſtium, terreſtrium, & infernorum.
a ¶ Quaſi dicant Iudæi: Non habemus regem niſi Cæſarem. Ioan. 19. c.
a ¶ Quia ſibi prophetias aprabat dicens, Moſes de me ſcripſit & prophetæ.
a ¶ Repetita eſt per alias imagines futurorum confirmatio.
a ¶ Sanctorum excellentia.
a ¶ Eccleſię claritatem. b ¶ Populorum multitudinem.
a ¶ Hęc increpatio duritiam ſignificat Iudæorum, qui Chriſtum contemnunt, quia ex ſe natum cognoſcunt.
a ¶ Vel nunquid. b ¶ Quaſi ſol. c Quaſi luna. d ¶ Quaſi ſtellę.

a mo. Iſrael autem diligebat Ioſeph ſuper omnes filios ſuos, eo quod 1
b in ſenectute genuiſſet eum. Fecitque ei tunicam polymitam. † Viden- 2 3
c tes autem fratres eius, quod a patre plus cunctis filiis amaretur: ode-
rant eum, nec poterant ei quicquam † pacifice loqui. Accidit quoq; 4
vt viſum ſomnium referret fratribus ſuis, quæ cauſa maioris odii ſe-
minarium fuit. Dixitque † ad eos: Audite * ſomnium meum, quod vi-
d di. Putabam † ligare nos manipulos in agro, & quaſi conſurgere mani-
pulum meum & † ſtare, veſtroſque manipulos circunſtantes adorare
manipulum meum. Reſponderunt fratres eius: Nunquid rex noſter
eris, aut ſubiiciemur ditioni tuæ? Hæc ergo cauſa ſomniorum atque
ſermonum, inuidiæ & odii fomitem miniſtrauit. Aliud quoque vi-
dit ſomnium, quod narrans fratribus, ait, † Vidi per ſomnium, quaſi
ſolem, & lunam, & ſtellas vndecim adorare me. Quod cum patri ſuo,
& fratribus retuliſſet, increpauit eum pater † & dixit: Quid ſibi vult
e hoc ſomnium, quod vidiſti? Num ego & mater tua, & fratres tui 5

c *Videntes autē, &c.* Fratres Xp̄i ſecundum carnem Iudæi, de quorum cognatiōe carnem ſuſcepit. Sed quia videbant, quod gratia virtutũ ī eo fiebat, quod teſtabatur patris præcipuam dilectionē, inuidebant, nec poterant ei quicquā pacifice loqui, & ſæpius inſidias tentabāt, & patrē familias ī Beelzebub principe dęmoniorũ dęmonia eiicere blaſphemabant.

✲ Chrys. Hic morb. ab initio & Caym vt fratrē occideret armauit. Et ſicut iſti propter beneuolētiā patris quam erga pueũ declarabat & odio illũ ꝑſeqbātur, & impugnare moliebāt, & quotidie ipſi' cędē parturiebāt.

† Ioſeph fratribus ſuis.
* quæſo.
† colligare
† ſtantem.
E
Homi. 61.
Alterum ſomnium Ioſeph.
* ſuus.

b *Fecitq; ei tuni.* Hier. Pro tunica varia Aquila interpretatus eſt aſtrologon, id eſt, talarē, Symmachus manicatam, ſiue ꝙ ad talos vſq; deſcēderet, & manibus artificis mira eſſet varietate diſtincta, ſiue quod haberet manicas. Antiqui .n. magis colobiis, id eſt, veſtibus ſine manicis vtebantur.

✲ Amb. Quid miraris ſi propter fundum aut domũ oriuntur inter fratres iurgia, quando propter tunicam inter Iacob ſancti filios exarſit inuidia?

Gregor. Quia Ioſeph inter fratres vſque ad finem vitæ iuſtus perſeueraſſe deſcribitur, ſolus talarem tunicam habuiſſe

d *Putabam, &c.* ✲ Theod. Manipulorum ſomniũ præſignat fratrum frumenti gratia in Aegypto adorationem.

Isid. Hoc ſpaliter in Chriſto impletum tum eſt. Vñ, *Adorabunt eũ oēs reges, o.g. ſer. ei*, ꝓ fidē. ſ. bonorum operum manipulos offerētes, Ipſe eſt, quē ſol, luna, & ſtellę adorant, ſ̄m illud, *Laudate eũ ſol & luna, laudate eũ oēs ſtellæ & lumen*, Ipſum enim adorat ſanctorum excellētia, tanꝗ ſol, & ecclæ claritas tanꝗ luna, & omnium populorũ numeroſitas in ſtellarum figura. Pſal. 71. b. Pſal. 148. a.

e *Num ego, &c.* Quæri poteſt ſ̄m literam quando à patre adoratus ſit qui per ſolem, & à matre, quæ per lunam deſignatur.

NICOLAVS DE LYRA.

dormierat cum Bala, vt ſupra dictum eſt 35. c. ſcriptura tamen loquitur ac ſi accuſaſſet omnes eo modo loquendi, quo factum vnius de communitate aliqua imponitur aliis de eadem communitate, & tali modo loquē di vtitur ſcriptura Matth. 16. a. vbi de vnguento effuſo ſuper caput Chriſti dicit, Indignati ſunt diſcipuli, dicētes. Vt qd perditio hæc? *Et tñ vnus ſolus de hoc murmurauit. ſ. Iudas Scariothis, vt habetur 10. 12. a. Sed iſtud non eſt uerisimile, quia infra eo. c. dicitur, quod cum alij fratres vellent Ioſeph occidere, ſolus Ruben intendebat eũ liberare de manibus eorum, & reddere patri ſuo. Alij dicunt, quod accuſauit eos de coitu cum beſtiis, ſed hoc eſt turpe dicere de patriarchis, maximè cũ* Hebraica litera nō habeat: Crimine peſſimo, *ſed hic habet,* Et retulit patri rixā eorũ peſſimam. *& iſtud concordat cum eo quod dictũ eſt ſupra, quod filij* Liæ *diſpiciebant ancillarũ filios, & ex hoc erat odiũ & contentio inter eos, & iſtud in trāslatione noſtra vocatur* crimen peſſimum, *quia ſicut fraterna charitas quid optimum dicitur, ita ecōtrario odium fraternum crimen peſſimum nominatur.*

1 Iſrael autem. *Hic ponitur ſecūda occaſio venditionis Ioſeph. ſ. quia plus cæteris fratrib. amabatur, cuius cauſa ſubditur cum dicitur.* F

2 Eo quod in ſenectute, &c. *Virtus. n. generatiua in ſenectute debilior eſt, & ideo tunc ſolent generari pueri magis defectuoſi et imperfecti, & Ioſeph econtrario erat fratrib. ſuis gratioſior moribus & corpore, & ideo hoc uidebatur ex ſpeciali dono Dei procedere, propter quod erat patri magis amabilis.*

3 Fecitq; ei tu. po. *In Hebræo habetur* tunicam ſericam. *Ille enim pannus ſericus de quo erat tunica, erat ꝓlurib. coloribus decoratus, & ideo dicitur illa tunica polymita. Nam* πολύμιτον *dicitur à* πολὺ *multum &* μίτος, *filum ſeu licium quia erat pluribus liciis contexta.*

4 Accidit quoque. *Hic ponitur tertia occaſio venditionis Ioſeph. ſ. viſio oſtenſa in ſomnis, per quam præfiguratur, quod Ioſeph deberet in poſterum dominari fratrib. ſuis, & ſecundam uiſionem vidit ad hoc pertinentem, vt eſſet certũ indiciũ futuræ veritatis, & patet lite. vſq; ibi.* Qñ venditio Ioſeph facta.

5 Num ego & ma. tu. &c. *Ex hoc autem dicunt aliqui, quod venditio Ioſeph*

MYSTICE.

3 *Fecitque ei tu. p.* Deus enim pater homini Chriſto fecit veſtem animæ ex omnibus donis, & chariſmatibus contextā. Sequitur poſtea. † *Vade, &*

MORALITER.

3 *Fecitque ei tu. p.* Id eſt, varietate decoratam.

* *Dixitque, & c. manipulos, & c.* Huius autem manipulus ſtat erectus, id eſt, eius opera bona, ſtabilia ſunt perſeuerādo, malorũ vero manipuli inclinantur. Nā inſtabiles ſunt in operib. ſuis.

† *Vidi per ſom. quaſi ſolem & lu. & c.* Per ſolē intelligit ſapiētia, quæ eſt cognitio de diuinis, per lunā vero prudentia, quæ eſt de agibilibus humanis, per ſtellas 11. intelligunt vndecim virtutes morales, quas ponit Philoſ. in Ethic. ſcil. fortitudo, temperātia, liberalitas, magnificētia, magnanimitas, philotimia, manſuetudo, amicitia, veritas, eutropolia, iuſtitia. Hęc. n. adornant virtuoſum, quia reddunt ipſum ab aliis honorandũ. Sed quoniā iſta faciunt ipsũ inuidis odioſum, iō quātũ poſſunt, ſpoliant eũ tunica, imponentes ſibi falsò crimina, & vendũt ipſum per occultas machinationes. Sed virtuoſus (exemplo Ioſeph) omnia ſuſtinet patienter, qui vtiq; eſt vere bonus, & tetragonus ſine vituperio, vt dicitur Ethicor. 1.

A gnatur. Neque enim Iacob, quando deſcendit in Aegyptū, legitur adoraſſe eum. Mater vero iam defuncta erat, ſed ad allegoriam recurramus, quæ in Chriſto impletur,

Ex catena Græca.

✻ GENNADIVS. Nihil mirum ſi matre eius de functa, cum ſole tamen vndecimq; ſtellis lunā quoque ad pedes ſuos ſupplicem viderit; nō enim inſomnia ad vnguem reb. reſpondēt, Quanquam & aliæ fratrū vxores ſupererant adhuc, & Rachel ſi nō re, potētia vt aiūt i pſona Iacob cōtinebatur. Nūqd vero id de Maria & Ioſeph vaticinat' eſt Xpo ſupplicaturis? Hebræi ad Balā hoc referunt, q puerū matris loco educauit.

B a *Cumq; fratres illius &c. in paſcendis gregibus. Vſque renuntia mihi, &c.* ISID. Iacob mittit filium, vt de fratribus curā gereret, & Deus pater filium vnigenitū, vt gen? humanum peccatis languidum viſitaret. Vnde Galat. capite quarto a. *Miſit Deus filium ſuum in ſimilitudinem car. pec.* Miſſus eſt Ioſeph, vt videret, ſi cuncta proſpera eſſent erga oues. Et Chriſtus ait, Matt. decimoquinto, c. *Non veni niſi ad oues, q̄ perie. dom° Iſrael.* D

✻ AMBROSIVS. Videbat ergo futuræ incarnationis myſteria, qui filium mittebat ad fratres, vt videret ſi recte ſunt oues. Quas oues iā in illo patriarchę ſtudio reqrebat niſi eas de quibus ipſe Dominus in Euangelio dixit, *Non veni niſi ad oues perditas domus Iſrael.*

b *In Dothaim.* Defectionē. In grandi.n. defectione erāt, qui de fratricidio cogitabant.

c *Ruben.* Præuidens hoc ſermo ppheticus quē Ruben ſignificat (q interpretatur viſio filii) propheticis cōminationib. deterrebat, vt innocentes ſe ſeruarent a ſanguine Chriſti fratris ſui ſecundū carnem. E

✻ EVSTACH. Tametſi Rubē, & Iudas fratris cōſulerent incolumitati, alios tū ab incepto penitus

a Phariſæi.

adorabimus te ſuper terram? Inuidebant igitur ei fratres ſui: pater vero 1

a Phariſæi. b Subditis ſibi populis.

a rem tacitus cōſiderabat. Cumq. fratres illius in paſcendis gregibus pa- 2

a Quæ interpretatur humerus: quia preſſi onere legis. b Deus pater. c Ad quos viſitandos miſit pater filium, qui curam eorum gereret. d Preſſi onere legis.

tris morarentur in Sichem: dixit ad eum Iſrael: Fratres tui paſcūt oues

a Incarnatum. b Viſitandos. c Obediens vſque ad mortem.

in Sichimis: veni mittam te ad eos. Quo reſpondente, prēſto ſum, ait:

a Vt videatur ſi eſt intelligens, aut requirens Deum. b Phariſæos. c Subditos.

† Pacē fratrum tuorum & pacem pecorū. Hebr.

Vade, & vide † ſi cūcta proſpera ſint erga fratres tuos, & pecora, & re- †

nuncia mihi, quid agatur. Miſſus de valle Hebron, venit in Sichē. In-

a Propheticus ſermo. b Quærentem quis ſe agnoſceret, & non inuenientem.

uenitq; eum vir errantē in agro, & interrogauit, quid quæreret. At ille

reſpondit: Fratres meos quæro: Indica mihi vbi paſcant greges. Dixit-

a Non inuenienti Iudæos quos quærebat. b Reſpondit ſermo propheticus: omnes declinauerunt ſimul inuiti, &c. Pſ. 13. a

que ei vir: Receſſerunt de loco iſto. Audiui autem eos dicentes: Eamus

a Defectionem.

† Itaque.

in Dothaim: Perrexit † ergo Ioſeph poſt fratres ſuos, & inuenit eos in

Quia credere nolebant.

b Dothaim. Qui cum vidiſſent eum procul antequam accederet ad eos, 3

a Sic Iudæi cogitauerunt Chriſtum occidere, & conſilium ſtatuerunt dicentes: Io. 19. a Crucifige, crucifige eum. quod & aliis verbis dicitur Hierem. 10. d. Mittamus lignum in panem eius, non memoretur amplius, &c. b Iudæi verba Chriſti ſomnia reputant.

Fratres Ioſeph conſultant de illo occidendo.

cogitauerunt illum occidere, & mutuo loquebantur; Ecce ſomniator

Deleamus nomen eius. a In infernum.

venit: Venite occidamus eum, & mittamus † in ciſternam veterem, di-

a Iudaica ſæuitia. vnde Matth. 10. b. Ecce ego mitto vos ſicut oues inter lupos.

cemuſque; fera peſſima deuorauit eum. Et tunc apparebit, quid illi

V anilo quia ſua.

* Autem.

c proſint ſomnia ſua. Audiens * hoc Ruben, nitebatur liberare eum de 4

NICOLAVS DE LYRA.

t

io Ioſeph fuit facta matre ſua adhuc viuēte, cuius mors deſcripta eſt ſupra 35. c. quia ſicut frequenter dictum eſt, prius facta aliqñ poſterius ſcribuntur & econuerſo. Ad probationem autem dicti ſui dicunt, & verum eſt, quod Ioſeph venditus fuit 13. annis ante mortem Iſaac, quia Ioſeph in vniuerſo vixit 180. annis, vt ſupra dictum eſt 25. c. Itē Iſaac 60. erat annorum, qñ natus fuit Iacob, ut ſupra dictum eſt 25. c. quib. ſubtractis de annis Iſaac, remanent 130. anni de uita Iſaac poſt natiuitatē Iacob. Item Iacob erat 130. annorū, qñ deſcēdit in Aegyptum, poſt mortem Iſaac. 10. annis tantum. ſed uenditio Ioſeph præceſſit deſcenſum Iacob in Aegyptum 23. annis, quod patet ſic, qa Ioſeph 16. erat annorum qñ fuit uendit, ut habetur in prin. huius c. & 30. erat annorum, qñ fuit factus præpoſitus terræ Aegypti, ut habetur infra 41. c. a quibus ſi ſubtrahantur anni 16. qui præceſſerunt eius uenditionem, remanent 14. uſque ad tempus quo factus eſt præpoſitus, & inde uſque ad deſcenſum Iacob in Aegyptum fuerunt 9. anni, ſeptē fertilitatis, & duo famis, vt habetur inf. 45. c. & ſic patet, quod uenditio Ioſeph præceſſit deſcenſum Iacob in Aegyptum 23. annis, ſed mors Iſaac pceſſit dictum deſcenſum x. annis tantum. Ex quo concluditur, quod Ioſeph fuit uendit⁹ ante mortē Iſaac 13. annis, & ex hoc volunt iſti concludere, quod uenditus ſit uiuēte adhuc matre ſua, qñ Iacob ueniebat de Meſopotamia, & antequam veniſſet ad patrē ſuum Iſaac. Sed iſtud videtur contradicere textui, quia inf. c. iſto dicitur, quod Ioſeph miſſus fuit de Hebron a patre ad viſitan-

C dū fratres ſuos. Ex quo patet, quod ibid. manebat Iacob, qñ Ioſeph fuit uenditus, & certum eſt, quod ibidem manebat Iſaac, qñ Iacob venit ad eū rediēs de Meſopotamia, ut habetur ſupra 35. c. Ex quo patet quod Ioſeph fuit uenditus, poſtq̄ Iacob uenerat ad Iſaac patrem ſuum, & aliquo tpe manſerat iuxta eum, ſed mater Ioſeph mortua fuit, anteq̄ Iacob veniret ad patrem, ut habetur ſupra 35. c. Ex quo patet, quod Ioſeph uenditus eſt poſt mortem matris ſuæ. Itē hic dicit, quod Ioſeph vidit in ſomnis ſolē, & lunā et ſtellas undecim adorātes eū, & per undecim ſtellas intelligebantur vndecim fratres eius. Ex quo patet, quod Beniamin, qui erat undecimus frater ſuus, iam erat natus, & certum eſt, quod mater Ioſeph mortua erat in partu Beniamin, vt habetur ſupra 35. c. & ſic patet, quod uenditio Ioſeph fuit poſt mortem matris ſuę. Nec ualet p dicto contrario, quod uenditus ſit ante mortē Iſaac 13. annis, quia per hoc non concluditur, quod Rachel adhuc uiueret, quia ex ſcriptura non habetur quod annis Iacob ſteterit cum patre, poſtq̄ venit ad eum, nec ex alio loco ſcripturæ poteſt concludi dictum eorum. Aliter exponit, quod prædictum eſt, Nū ego & mater tua, &c. Iacob. n. uidens inuidiam, & odium filiorum ſuorum contra Ioſeph pp ſomnia prædicta, volens eos pacificare, dixit: Nū ego & mater tua, &c. ac ſi diceret, mater tua iam mortua eſt, & per cōſequēs nō poſſet te adorare, & ideo videtur ſōnium friuolū, quantū ad iſtam partē, & eadē rōne de adoratione fratrū tuorū.

1 Pater vero rē tacitus conſiderabat. *Licet enim loquēdo coram filiis uideretur annihilare ſomnium, tamen intra ſe cogitabat, quod uere eſſet præſagium dominationis ipſius* Ioſeph *futuræ, quia per ſolem bene pater figuratur, cum ſit principiū caloris & vitę, pp quod 2. de Anima, Sol dicitur pater virorum, deorumque. Et per lunam, quę habet dominiū ſuper humida, intelligitur mater, quod eſt principiū paſſiuū in generatione, & eadem ratione per ſtellas intelliguntur filii, quia recipiunt lumē a ſole. Sed quæritur, quō verū ſit, quod mater eū adorauerit, cum ſecundū expoſitionem iſtam iam mortua eſſet. Ad quod dicendum eſt, quod ipſa in ſe non adorauerit, ſed in prole ſua. ſ. in ipſo Beniamin, nec ſecundum aliam expoſitionem, quam improbaui, poteſt dici, quod ipſa adorauerit in perſona propria, quia certū eſt, quod non deſcendit in* Aegyptum *cū Iacob ſed mortua, fuit diu ante. Hebræi autem dicunt, quod mater* Ioſeph *vocatur hic ipſa Bala, quæ nutriuit eū in ſinu ſuo, quæ etiam mortua Rachele vocata eſt mater ipſius* Ioſeph.

2 Cumque fratres illius. *Hic conſequenter deſcribitur uenditi cōditio. Et primo quantum ad eius prōptam obedientiam ad obſequendū patri, cum dicitur.* Præſto ſum. *Secundo, quantum ad magnam diligentiam fratres ſuos quærendo, cum dicitur.* Fratres meos quæro, indica mihi ubi paſcant greges. *Cætera patent.* F

3 Quicum vidiſſent eum procul. *&c. Hic conſequēter deſcribitur uenditionis ordo, ubi præmittitur tractatus de ipſius morte. Secundo de venditione. ibi.* Et ſedentes, *Circa primum ſciendum, quod ex odio, q fratres* Ioſeph *contra eum cōceperant, ſtatim cum viderunt eum a longe uenientem, deliberauerunt eum interficere, ne de cætero poſſet habere dominium ſuper eos.*

4 Ruben. nitebat. *&c. Oſtendendo fratribus horrorem fratricidii, & offenſam Dei,* ✻

MYSTICE.

† *Vade & vide ſi. cūcta.* &c. Per q ſignatur, quod Chriſtus a patre ſpecialiter fuit miſſus ad Iudæos, qui fratres eius erant ſecundum carnem. Propter quod dicit Math. 15. c. *Non ſum miſſus, niſi ad oues quæ perierunt domus Iſrael.*

Ecce ſomniator venit. Scribæ namque & ſacerdotes, Chriſti doctrinam reputauerunt ſicut vana ſomnia falſa.

Nudauerunt.

penitus deterrere non audent, ſed agunt de cõmutanda iniuria propterea ꝙ nouerant Simeonem & Leui cædibus aſſuetos & immites aliter odium non remiſſurum.

a *Nudauerunt eum, &c.* ISID. Et Iudęi Chriſtum per mortem expoliauerũt tunica corporali & polimyta, id eſt, decorata omniũ virtutum diuerſitate. Reſperſerunt autem tunicã ſanguine hœdi, quia falſis teſtimoniis eum accuſantes in inuidiam peccati deduxerunt. Ioſeph mittitur in ciſternam, id eſt, in lacum, & Chriſtus expoliatus carne humana deſcendit ad infernum.

b *Viderunt viatores Iſma.* AVGVSTINVS. Quæritur quare Iſmahelitas ſcriptura quibus uẽditus eſt Ioſeph etiam Madianitas uõcat, cum Iſmael ſit de Agar filius Abrahæ, de Cetura vero Madianitæ. An quia ſcriptura dixerat de Abraham, quod munera. ſ. dederat filiis concubinarum ſuarũ. Agar, ſ. & Ceturæ, diuiſitq; eos ab Iſaac filio ſuo in terram orientis, & ideo vnam gentem feciſſe intelligendi ſunt? An vera eſt opinio Hebræorũ, qui dicunt Agar, & Ceturam vnam fuiſſe.

c *Extrahentes.* ISIDORVS. Ioſeph de ciſterna leuatus Iſmaelitis venditur, & Chriſtus ab inferno regreſſus ab omnibus gentibus fidei commertio comparatur. Ille per Iudę conſilium triginta argenteis diſtrahitur, & hic per conſiliũ Iudæ Scarioth numero eodem venundatur. D

d *Vendiderunt.* HIERONY. Hebraica veritas habet argenteis. neque enim viliori metallo dominus uẽdi debuit, quam Ioſeph.

a ¶ Quæ cum carne moritur.
manibus eorum, & dicebat. Non interficiamus animam eius, nec effun
Veritatem. a Quia damnabilius eſt veritatem negare, quem tacendo celare. Taciturnitas.
damus ſanguinem, ſed proiicite eum in ciſternam † hãc veterem, quæ
eſt in ſolitudine, manuſque veſtras † ſeruate innoxias: Hoc aũt dicebat,
volens eripere eum de manibus eorum, & reddere patri ſuo. Cõfeſtim
Chriſtus. Iudæos. a Carne aſſumpta, quæ omni virtute perfecta.
a igitur vt peruenit * ad fratres ſuos: nudauerunt eũ tunica talari & poly- 1
In infernum. Refrigerium.
mita, miſeruntque * in ciſternam † quæ non habebat aquã. Et ſedentes 2
a Mundi contemptores, qui de gentibus ad fidem venientes teſtimoniis legis prophetarunt odorifera & ſalutifera mundo languenti ſuppoſuerũt malagmata.
b vt comederent panem, viderunt viatores Iſmaelitas venire de Galaad,
a Gutta eſt myrrhæ arboris & ipſa myrrha vocatur. Qui credentes Iudæos ſignificat qui nec morti Chriſti vult conſentire, nec tacendo ſupponere, ſed gentibus communionem fidei patenter exponere.
& camelos eorũ portantes aromata, & reſinam & ſtactẽ in Ægyptum.
Dixit ergo † Iudas fratribus ſuis: Quid nobis prodeſt, ſi occiderimus
fratrem noſtrum, & celauerimus ſanguinem ipſius? † Melius eſt, vt ven
datur Iſmahelitis, & manus noſtræ † nõ polluantur. Frater enim & ca-
Quia Iudæi Chriſtum reliquerunt, & a ſe repulerunt.
ro noſtra eſt. Acquieuerunt fratres ſermonibus eius, & prætereuntibus
a Felix negociator, vbi ſalus emitur, & vita a morte redimitur. Tanquam vile mancipium.
c Madianitis negociatoribus, extrahentes eum de ciſterna, vendiderunt 3
a Quia doctores fidei prædicauerunt eum in mundo. Et nos eum reuertimur ad propheticum ſermonem videmus, quia ſic oportebat Chriſtum pati & reſurgere.
d Iſmahelitis viginti argenteis, qui duxerũt eum in Ægyptũ. Reuerſuſq; 4
a Apertis ſacramentis legis, dicitur Iudæis, quia Chriſtus ſurrexit.
Ruben ad ciſternam, non inuenit puerum, & ſciſſis veſtibus pergens
a Quaſi, quia indignos vos feciſtis, vel exhibuiſtis verbo Dei, tranſibo ad gentes. Act. 13. g.
ad fratres ſuos, ait: Puer non comparet, & ego quo ibo? Tulerunt autem 5
a In ſuſpicionem peccati vitam eius blaſphemantes quantum in ſe erat duxerunt.
tunicam eius, & in ſanguine hœdi quem occiderant, tinxerunt, mitten
a Quia apud homines eum infamabant: apud patrem quoque infamare volebant, dicentes non eſſe filium Dei.
tes qui ferrent ad patrem & dicerent: Hanc inuenimus: vide vtrum tu
a Teſtimonium filio perhibet pater: Hic eſt filius meus dilectus. Matt. 3. d. b Innocentia.
nica filii tui ſit an non. Quam cum agnouiſſet pater, ait: Tunica filii
a Seuitia Iudaica. b ¶ zelus domus tuæ com. m. Pſal. 40. b. c Beſtialis populus.
e mei eſt: Fera peſſima comedit eũ, beſtia deuorauit Ioſeph. Sciſſiſque ve
a Apertis ſacramentis. b Singulis annis ex paterna traditione recordatur eccleſia triſtitiam apoſtolorum de morte Chriſti. c Plan ctus Iacob propheticus de morte Chriſti filij plus luget Iudæorum perditionem quam filii ſui paſſionem.
ſtibus † indutus eſt cilicio, lugens filium multo tempore. Congregatis 6
autem cunctis liberis eius vt lenirent dolorem patris, noluit conſola-
a ¶ Quia poteſtas paterna per filium debellauit infernum.
tionem recipere, & ait: Deſcendam ad filium meum lugens in in- 7

*Ioſeph. *eum. * veterem ſeu vacuã. † veni & videamus eum. † ne ſint in eum. † poſuitſac cum ſuper lũbos ſuos ſoſſã vel ſepulchrũ accipere.

e *Sciſſiſq; ueſtib. &c.* ISI. Iacob poſteritatis ſuę plorans diſpendia quaſi pater filium lugebat amiſſũ, & quaſi propheta interitũ Iudęorum Matt. 26. f. Sciditveſtimentũ quod in paſſione domini fecit princeps ſacerdotũ. Lu. 23. f. Sed & velum tẽpli ſciſſũ eſt. ut propheta & nudatũ populũ ſuum, & diuiſum oſtenderet regnum.

SEVERIANVS GABAL. E Ex catena Gręca. conſiderandũ eſt quod quemadmodum Ioſeph in domo paterna tanq̃ mortuus lugebatur, at uero in Aegypto uiuebat & regnabat, ita & Chriſtus apud Iudęos tanquã mortuus exiſtimatur, apud gẽtes vero tam viuẽs q̃ in æternum permanens. Veſtis Ioſeph tĩcta in ſanguine Hœdi.

f *Deſcendam, ad &c.* Quæritur quomodo hoc intelligatur, utrum mali tantum, an etiam boni in infernum deſcẽdant? Si tantum mali, quomodo iſte ad filium

NICOLAVS DE LYRA.

offenſam Dei, & anxietatem patris ſui, ut dicit Ioſephus, ſed cum uideret, quod eos flectere non poſſet, cępit eos inducere, vt in foueam poneretur, ibidem fame moriturus, dicens, hoc eſſet minus horrendum, quã ſi proprijs manibus interficeretur. Hoc tamen dicebat cogitans, ut poſtea occulte eum de fouea extraheret, cuius dicto conſenſerunt.

1 Nudauerunt eum tu. ta. *Quia pertingebat vſq. ad talos, ſecundũ quod dicit Hiero. In Hebræo, tamen non habetur talari, ſed ſic habetur,* Et expoliauerunt eum tunica ſua, & tunica ſerica. *Ex quo videtur quod habebat tunicam duplicem, vnam ſimplicem, & aliam ſericã, & vtrinque ſibi abſtulerunt. Hebræi autem per ſimplicem tunicam intelligunt camiſiam.*

2 Et ſedentes. *Hic deſcribitur tractatus uenditionis, cum enim prope eos tranſiret ſocietas mercatorum pergentium in Aegyptum,* Iudas q *erat principalior, ſuaſit fratrib. ut Ioſeph mercatoribus venderetur, & ſic abſque eius morte euaderent dominiũ eius, ex quo eſſet tantũ ab eis elongatus, & cum hoc de precio venditionis reportarent emolumentũ, & in hoc conſenſerunt alij, unde ſubditur.*

3 Extrahentes, &c. *Aliqui autem libri habent 30. ſed falſa eſt litera. Scribitur Prou. 21. d.* Nõ eſt ſapiẽtia, nõ eſt cõſilium cõtra dominum, *ꝙ exponens beatus Gre. in Moral. dicit, quod homines per aſtutias ſuas volẽtes impedire effectus ordinationis diuinæ præter intẽtionẽ ſuã promouent eũ, & ponit exẽplum de Ioſeph, de quo Deus præordinauerat, quod a fratrib. adoraretur, uolẽtes hoc impedire fratres eius, vendiderunt eum; dictum eſt, ut cogerentur famis tempore uenire ad* Ioſeph *& ipſum adorare.* F

4 Reuerſuſque Rub. *Neſciebat enim, quod Ioſeph fuiſſet uẽditus, & ideo cũ eũ non inuenit, credidit quod ipſo abſente fratres ex malitia extraxiſſent eũ de fouea & interfeciſſent. Sed quæritur hic quo abierat Ruben qñ uẽditus eſt Ioſeph. dicendũ, quod abierat ad quærẽdũ meliora paſcua, ut fratres ſuos faceret elongare a fouea, in qua erat Ioſeph, ut ſic eis abſentibus melius poſſet extrahere Ioſeph & reddere patri ſuo.*

5 Tulerunt autem, &c. *Hic deſcribitur facti celatio per fictionem mendacem, quod eſſet a beſtia deuoratus, & patet litera uſque ibi.*

6 Lugens filium multo tempore. *ſ. 22. annis, qui (vt dictum eſt) fluxerunt a tempore uenditionis Ioſeph uſque ad deſcenſum Iacob in Aegyptum, quia cum audiuit quod Ioſeph adhuc uiueret, ſtatim illuc deſcendit ut habetur inf. 45. cap.*

7 Deſcendam, &c. *Hebręi exponunt in foueam vel ſepulchrum,* ✠ *Catholici*

MYSTICE.

1 *Nudauerunt eum tunica.* non ſecundum rẽ, quia non abſtulerunt ab eo veſtẽ virtutum, ſed ſecundum apparentiã tantum imponentes ei falsò crimina multa ante Pilatum.

3 *Extrahentes eum, &c.* Iſmaelitis, Qui erant Gentiles, illa uero venditio fuit quędam occiſio. Nam ſeruitus eſt mors ciuilis, & hæc fuit figura mortis Chriſti, quem per Gentiles occiderunt Iudæi.

A filium ſuum dicit ſe lugentẽ deſcendere velle, Non enim in pœnis inferni credibile eſt eum eſſe. An perturbati & dolẽtis verba ſunt mala ſua, etiam hic exaggerãtis, an credibile eſt apud infernũ quæ iã loca ſecreta, & minus pœnalia ante paſſionẽ domini fuiſſe, ad quæ etiam ſancti deſcendebant, quia nullus paradiſum ingredi poterat, donec Chriſtus rompheam igneam amoueret.

✱ ALBINVS. An etiam inferni nomine ſepulchrum ſignificauit, quaſi diceret in luctu maneo, donec me terra ſuſcipiat ſicut illum ſepulchrum.

HIERONYMVS. Madianei autem vendiderunt Ioſeph in Aegypto Phutiphari eunucho Pharaonis archimagyro. Plerũq; ἀρχιμαγείρους, id eſt, cocorum principes pro magiſtris exercitus ſcriptura ponit, μάγειρος enim Græcè eſt coquus, & dicitur μαγειρεύειν, quod eſt occidere, eo φ coqui occidant coquendas pecudes. Venditus eſt igitur Ioſeph principi Laniorum, non Phutiphari, ut in Latino ſcriptũ eſt, ſed Phutiphari eunucho. Vbi quærit, quomodo poſtea vxorem habere dicatur. Tradunt Hebræi, emptũ ab hoc Ioſeph ob nimiam pulchritudinem in turpe miniſterium, & a domino uirilib. eius areſactis, poſtea ereptum eſſe, iuxta morem gerophantarum, id eſt, ſacra loquentium in pontificatu Heliopoleos, & huius filiam eſſe Aſenec, quam poſtea Ioſeph accepit uxorem.

† vel principia inferni.

† Laniorũ .i. qui regis ſicarijs et cæteris hic mactatoribus erat p̃fectus, qui que damnatorũ plectendorũ curam haberet.

a ¶ De cæcitate Iudæorum.
b ¶ Indurata perfidia Iudæorum. c ¶ Doctores ex gentibus accepto fidei pretio Chriſtum in vniuerſo mundo prædicauerunt.
¶ Alias Mediani tę.
d ¶ Quia emit eum in diſciplinis eccleſiaſticis caſtus populus, qui ſub malis principibus Chriſtianam nouit exercere militiam.

fernũm. Et illo perſeuerãte in [b]fletu, M[c]adianitę [1]
[2] vendiderunt Ioſeph in Ægypto † Putiphari † [3]
eunucho Pharaonis magiſtro militum. [4]

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *Catholici autem melius exponunt, dicentes in infernum .i. ad limbũ ſanctorum patrum, qui eſt ſuperior pars inferni.*

1 Et illo, &c. *Et ſic iſte fletus refertur ad Iacob. In Hebræo habetur ſic,* Et fleuit eum pater ſuus, *Et ſecundũ Hebræos refertur ad Iſaac, qui adhuc viuebat, ut prædictum eſt. Et ideo quando uidit filium ſuum Iacob in tanta ánxietate, fleuit cum eo.*

2 Madianitæ, &c. *Ex hoc dicunt* Iudæi, *quod Ioſeph ter fuit uenditus, quia primo fratres ſui uendiderunt eum* Iſmaelitis *20. argenteis, ut prędictum eſt. Secundo Iſmaelitę vendiderunt, eum Madianitis, qui erant in eadem ſocietate cum eis. Et tertio uendiderunt Madianitę Phutiphari in Aegypto, preciũ tamen ſecundæ uenditionis & tertiæ non exprimitur, tamen credendũ eſt, quod fuit maius quã primæ, quia huiuſmodi uẽditiones factę ſunt pro lucro. Sed uerius videtur quod non fuit uenditus niſi bis, ſemel a fratrib. Iſmaelitis, vt dictum eſt, & ſecundo ab Iſmaelitis Phutiphari* Aegyptio, *Vnde inf. 39. cap. dicitur, quod* Phutiphar *emit eũ de manu* Iſmaelitarum. *Ex quo patet, quod idem homines Iſmaelitę & Madianitæ uocantur, & hoc concordat ei, quod ſupra dictum eſt cap. 25. quod Cetura, quæ fuit mater Madian, a quo dicti ſunt Madianitæ, & Agar mater Iſmael, a quo dicti ſunt* Iſmaelitæ, *fuit eadem mulier numero.*

3 Eunucho Pharaonis *Eunuchus aliquando accipitur pro caſtrato, aliquando vero pro Miniſtro vel ſeruo alicuius principis, & uocatur talis eunuchus, eo quod debet eſſe caſtus & honeſtus, & hoc modo accipĩt hic. Vnde inf. 40. cap. pincerna regis & piſtor uocantur eunuchi.*

3 Magiſtro militum, *Hebræi dicunt, magiſtro carnificum.* In Hebræo *enim ſcribitur* טבחים *thabbaim, & ſignificat proprie mactantium vel laniantium, et hoc poteſt cõpetere in militib. qui homines interficiũt in bello, & hunc ſenſum ſequitur noſtra translatio, Competit etiã carnificib. qui mactant animalia, & hunc ſenſum ſequũtur Hebræi, & quaſi in idem redit dictum* Ioſephi, *qui in hoc loco dicit, principi cocorum.*

CAP.

ADDITIO I.

In *cap. 37. vbi dicitur in poſtilla: Cum Hebraica lingua non habet* crimine peſſimo.

In Hebraica lingua in hoc loco non eſt dictio ſignificans crimen peſſimum, nec rixam, ſed ſolum eſt ibi dictio ſignificans detractionẽ, eadem enim dictio ponitur hic, & infra Num. 13. d. vbi dicitur: Detraxerũt terræ quod eſſet mala, *quę quidem detractio in hoc loco non eſt intelligenda ſic, quod* Ioſeph *imponeret aliquid falſum fratrib. nec etiam quod in hoc malo quod de fratribus patri denunciabat, intenderet denigrare famam eorum, ſed ſolum hoc faciebat propter bonum fratrum, ut ſ. a patre corrigerentur, quod non eſt peccatum, nec etiam detractio proprie dicitur, ſed large, ut in ſecunda ſecundæ qu. 73. Vnde ex hac cauſa principaliter Iacob diligebat* Ioſeph, *eo quod videbat eum zelatorem boni erga fratres., & ideo ſequitur ſtatim:* Et Iſrael diligebat Ioſeph, &c. *Ad intelligentiam autem huius quod ſequitur:* Quoniam in ſenectute genuiſſet eum. *Sciendũ quod in litera Hebraica in hoc loco non dicitur:* In ſenectute genuiſſet, *ſed dicit,* eo quod filius ſenectutis eſſet ſibi, *φ exponens translatio Chaldaica ſic dicit* Iſrael aũt diligebat Ioſeph, eo quod eſſet filius ſapiens ſibi: *vñ tranſlator intendit ſibi ſenectutem in hoc ſignificare ſenſum ſenilem, iuxta illud Sapient. 4. a.* Senectus ętas uenerabilis eſt, &c. *Quod videtur rationabiliter dictum. Nam non uidetur eſſe cauſa ſufficiens ad hoc, φ Iſrael dilexiſſet Iacob plus cæteris, eo quod genuiſſet eum in ſenectute nam Beniamin fuit genitus in maiori ſenectute. Iſachar autem & Zabulon non excedebant in ætate ipſum* Ioſeph, *niſi per annum uel modicum vltra, ut poteſt haberi ex litera, et ideo cauſa huius dilectionis potius uidetur attribuenda ſapientiæ ſeu moribus ſenilibus, quæ iam quodammodo uidebãtur vigere in ipſo* Ioſeph, *ex hoc quod licet eſſet iunior cęteris, iam tamen intendebat circa correctionem fratrum maiorum. Vñ dicit,* eo quod filius ſenectutis eſſet, *id eſt, ſapiens, ut dictũ eſt. Quod autem ſubdit,* ſibi, *intelligendum eſt ex hoc, quod iſta alijs non publicabat, niſi ſolum patri ad quem correctio pertinebat, & ideo ſolum patri principaliter conſtabat de ſapientia ipſius Ioſeph.*

B

C

ADDITIO II.

In *eod. cap. 27. vbi dicitur in poſtilla.* Nudauerunt eum tunica talari, &c:

In *Hebræo habetur* Expoliauerũt eum ſua tunica ſerica, *quod idem eſt ac ſi dicat, tunica ſua. ſ. tunica ſerica. Vnde ex hoc non habetur, quod haberet duplicem tunicam, nec quod ſibi abſtraheret tantum vnã tunicam. ſ. illam ſericam, quam iam fecerat ei pater in ſignũ maioris dilectionis, & ideo de illa ſolum fit mẽtio, quia erat magis precioſa & magis nota. Vnde & infra eodem ca. dixit pater:* Tunica filii mei eſt.

REPLICA Correctorij contra Burg. In *c. 36. vbi dicitur:* Accuſauitq; fratres crimine peſſimo, *quod Bur. volens exponere dicit φ in Hebræo non habetur* crimine peſſimo, *ſed loco eius habetur dictio ſignificans detractionem, & exponit de Ioſeph, qui proprie non detraxit fratribus. Sed uidetur Burg. præ ſenecta delirare, cũ illud quod dicit poni loco illius vbi nos habemus.* Crimine peſſimo, *ſe teneat ex parte fratrum accuſatorum per Ioſeph, non ex parte* Ioſeph *accuſantis, Si igitur ponitur dictio ſignificans detractionem, ut dicit Burg. tunc ſenſus eſt. Accuſauit* Ioſeph *detractione, quæ ſibi inuicem detraxerunt, & cũ detractio inter fratres procedat ex odio fraterno, quod & peſſimum genus uitij eſt, generaliter igitur loquendo non debuit* Burg. *translationẽ noſtram notare, nec poſtillatorem qui exponit de rixa, quæ fuit occaſio detractionis. Vnde ſententia literæ ſecundum expoſitionem Burg. eſt, φ* Ioſeph *accuſauit eos detractione, quæ non eſt intelligibilis, & habet modum deliramenti. Quod autem ſubdit de dilectione, qua Iacob* Ioſeph *dilexit, quaſi cauſa huius dilectionis eſſet, quia in ſenectute eũ genuiſſet, & hoc videtur imponere poſtillatori, qui tamen ita non exponit, ſed dicit ſenectutem* Iacob *eſſe occaſionem illius dilectionis, non eam, quia ſenes cõiter fragiles & defectuoſos gignunt.* Ioſeph *autem in ſenectute genitus non apparuit fragilis, ſed potior alijs corpore, morib. & ſenſu, ita quod videbatur aliquid diuinitatis in eo relucere.* Hancque ob cãm *dixit poſtillator, quod* Iacob *eum præ cæteris dilexit, & videtur poſtillator hunc modum loquendi ex glo. ord. ſumpſiſſe, quæ hunc paſſum de Deo patre & filio in mundi ſenectute generato. Allegorice exponit, a quomodo exponendi, & cauſam dilectionis aſſignandi, Burg. non longe recedit, ut patet intuenti ſuam digreſſionem.*

In *eo. c. ubi dicitur, φ* expoliauerunt Ioſeph tunica ſerica: *datur intelligi ſecundum poſtillatorem, φ habuit plures tunicas, ubi obijcit Burg. neſcio quid, clare. n. poteſt uideri* Ioſeph *plures tunicas habuiſſe, unam quam tinctam ſanguine hœdi miſerunt ad patrem, aliam cum qua uendiderunt eum. Non eſt enim ueriſimile nudum eum uenditum fuiſſe, ſicque patet Burg. ſępe facere vim de lana caprina.*

CAP. XXXVIII.

a ¶ Antequam Ioſeph eſſet venditus.
a Odē tēpore deſcēdens Iuda a fratrib. 1
b ſuis, diuertit ad virū Odollamitē, noīe Hirā Viditq; ibi fi- 2
liā hoīs Chananæi, vocabulo Sue. Et 3
vxore accepta, in-
c greſſus eſt ad eam. Quę cōcepit & peperit†
¶ Principes qui nocent. a ¶ Pelliceus.
filiū, vocauitq. nomen eius Her. Rurſumq.
a ¶ Principes inutiles. b ¶ Mœror eorum.
conceptо fętu, natū filiū nominauit Onan.
d Tertium quoque peperit, quem appellauit
a ¶ Dimiſſio eius, quia regnum Iudæorum poſtquam nocuit aut non pro fuit, Iudęa habere reges deſiit.
1 Sela. Quo nato, parere vltra ceſſauit. Dedit
e autē Iudas vxorem primogenito ſuo Her
a ¶ Quia peior eſt in nequitia nocens, quam non proficiens.
f noīe Thamar. Fuit quoq. Her primogenit⁹ 4

E Quo nato vltra parere ceſſauit & erat in chezib qn̄ peperit ipſa eum.

CAP. XXXVIII.

A a Odem tempore. AVGV. Quæritur quomodo iſta fieri potuerunt. Si enim poſtea quam Ioſeph venit in Aegyptū, quomodo intra 20. & duos annos (Nā poſt tantum) tēporis colligitur in Aegyptum ad Ioſeph eos veniſſe cum patre) fieri potuit, ut filii Iudæ eius ætatis poſſent omnes ducere vxores? Nā Thamar nurum ſuam.. mortuo primogenito, altero filio dedit, quo etiā mortuo, expectauit ut creſceret tertius, & cum creuiſſet, nec illi dedit, timens ne & ipſe moreretur. Vnde factum eſt, ut eidem ſocero ſe ſupponeret. Quomodo hæc omnia infra tam paucos annos fieri potuerint merito quæritur? niſi forte (ut ſolet) ſcriptura per recapitulationem aliquot annos ante uenditum Ioſeph hoc fieri cœpiſſe intelligi uelit, quia ſic poſitum eſt ut diceretur: *Factum eſt autem in illo tempore.* Vbi tamen quæritur, ſi ſedecim annorum erat Ioſeph, quando uenditus B eſt, quot annorum potuerit eſſe Iudas quartus filius Iacob, quando ipſe primogenitus Ruben ut plurimum fratrem ſuum Ioſeph 5. aut 6. annis potuerit præcedere? Euidēter autem ſcriptura dicit 30. annorū fuiſſe Ioſeph, quando innotuit Pharaoni. Cum ergo ipſe anno ſeptimodecimo vēditus credatur, 23. annos in Aegypto peregerat ignotus Pharaoni. Ad hos autē 13. acceſſerunt 7. anni vbertatis, & facti ſunt viginti. His adduntur duo anni famis, quia ſecundo anno famis intrauit Iacob in Aegyptum cum filiis ſuis decē, & ſunt 22. quib. abfuit Ioſeph a patre & fratrib. ſuis. Quo medio tempore qūo fieri potuerunt de vxore, & filiis, & nuru Iudæ, oīa quæ narrantur, inuenire difficile eſt, niſi forte credamus, mox vt adoleſcere cœpit Iudas, incidiſſe eum in amorē eius, quam duxit vxorem, nondum vendito Ioſeph.

b *Iuda a fra.* Hic ſicut cæteri patriarchæ Chriſtum ſignificat, qui deſcendit ad baptiſmū Ioannis. Hiras. n. interpretatur videns Deū. Odollamites teſtimonium in aqua, quia Ioannes videns Chriſtū uenientē ad baptiſmū, ait. *Ecce agnus Dei, &c.* Ad hoc teſtimonium adhæſit Chriſto ſynagoga, q̄ ſignificat Sue filia Chananæi, qa ei danda erat terra humilis profeſſionis, quod interpretatur Chanaan. Hæc ergo ſynagoga primo adhæſit Chriſto, qn̄ Petrus, & Andreas, & cæteri Ioannis diſcipuli facti ſunt diſcipuli Chriſti, quo ordine completa ſunt, ſequens ſignificat hiſtoria, narrans quomodo Iuda intrauit ad Thamar, quæ idem ſignificat quod Sue.

c *Quę conce.* Genuit ſynagoga principes, qui ei tanq̄ mariti pręfuerunt, quorum alii fuerunt nocentes, quos ſignificat Her, C qui interpretatur pelliceus, (pellis enim mortem ſignificat,) quia primi parētes pellib. induti addicti ſunt morti. Alii inutiles, vtiles, quos ſignificat Onan, qui interpretatur mœror eorū, D ideo quib. ſ. non proſunt.

d *Tertium.* ISID. Tertius filius qui Thamar non iungitur, ſignificat tēpus, ex quo reges de tribu Iudæ illi populo defecerūt, Erat qdē filius Iudæ, ſed eū Thamar non accepit, qa erat tribus Iuda, ſed de ea nemo regnabat. Vnde Sela interpretatur dimiſſio eius. Non pertinent ad hāc ſignificationem viri ſancti, qui licet illo tempore fuerunt, ad nouum pertinent teſtamentum, qui prophetādo vtiles fuerunt, ſicut Dauid. Eo ſane tempore, quo Iudæa cœperat ex Iuda reges nō habere, non eſt computandus maior Herodes in regibus eius, tanquam maritus Thamar qui alienigena. Hæc ei ſacramento illo myſtice vnctionis, tā quā cōiugali fœdere cohęrebat. Sed extrane⁹ poteſtatē a Romanis acceperat, ſicut filii ei⁹ Tetrarchę, quorū vnus Herodes, qui cū Pilato in paſſione dn̄i concordauit. Hi ergo alienigenę a Deo nō deputabantur in regno myſtico Iudęorū, vt ipſi Iudęi publice clamarent: *Nō habemus regē niſi Cæſarem.* Ioa. 19. c. Cū enim de tribu Iuda regnum defecerat, vēturū erat regnum Chriſti, qui non obeſſet & multū prodeſſet, unde infra 49. b. *Non deficiet princeps ex Iuda, donec ueniet qui mittendus eſt.* Illo. n. tempore omne magiſterium Iudeorum & myſtica vnctio, vnde Chriſti vocabantur defecerat, quando ſm̄ prophetiam Danielis uenit cui repoſitum eſt, *Et unctus eſt ſanctus ſanctorum oleo exultationes præ participib. ſuis.* Hebræorum. 1. c. Natus. n. Herodis maioris tempore paſſus in tpe Herodis, Tetrarchæ. Huius *ueniētis ad oues q̄ perierant domus Iſrael*, figuram geſſit Iudas, cum iret ad tondēdas oues in Thānas, qd̄ interpretatur deficiens. Iam. n. defecerat princeps ex iuda, & omne magiſterium & unctio Iudæorum. Venit autem cum Hira Odollamite. Odollamites interpretatur teſtimonium in aqua. Cum hoc teſtimonio dominus venit, habēs teſtimoniū qdē maius Ioanne. Sed pp infirmas oues hoc teſtimonio vſus eſt ī aqua. Hiras. n. interpretatur fratris mei uiſio, uidit fratrē ſuū Ioānes, cognatæ enim erāt Maria & Elizabeth. Vidit quoq; Dn̄m, & Deum ſuum, quia ſicut ait; *Ex plenitudine eius accepit*, vnde Matth. 11. b. *Inter na. mu, non ſurr. mai. Ioa. Bapt.* quia ex omnib. prænūtiantib. Chriſtum ipſe vidit, quē multi iuſti & prophetæ voluerūt videre, & nō viderunt. Matt. 13. c. Salutauit ex utero, agnouit perfectius in columba, & ideo tanquam Odollamites perhibuit teſtimonium in aqua.

e *Iudas, &c.* De Iuda regia tribus proceſſit, q̄ diu præfuit Iudaicæ plebi, quā ſignificat Thamar, quæ interpretatur amaritudo, quia amaram ſe in paſſione exhibuit Chriſto. F

f ✻ *Thamar.* AVGV. Thamar quæ ſocerū fefellit, non carnis ☞ concupiſcen- lib. 22. contra fauſt.

NICOLAVS DE LYRA. XXXVIII.

1 EOdem tēpore. *Iſtud cap. ponitur incidenter iuxta uenditionem* Ioſeph, *quia ut dicūt Hebræi, filij Iacob videntes patrē inconſolabiliter afflictum eo quod credebat Ioſeph eſſe mortuū, cœperunt eſſe moleſti* Iudæ, *eo quod dediſſet conſilium de eius venditione, dicentes ei: Si conſuluiſſes eum totaliter dimittendū, acquieuiſſemus tibi tanquā principaliori, maxime quia ſedata paſſione iræ in nobis, fuiſſemus ei cōpaſſi, & ſic redditus fuiſſet patri, propter quod* Iuda *declinans a fratribus ſuis contraxit cum alijs amicitiā, & inde accepit uxorē, & ideo primo deſcribitur Sue uxoris acceptio, & ſecundo Sue nurus imprægnatio. ibi:* Euolutis autem multis dieb. *Circa primum dicitur ſic.*

2 Viditq; *Hebræi dicunt hominis mercatoris. Dictio. n. Hebraica quæ hic ponitur æquiuoca eſt ad ſignificandum aliquē deſcendentē de ſtirpe Cham, & hunc ſenſum ſequitur tranſlatio noſtra & ad ſignificandum mercatorum, & hunc ſenſum ſequuntur* Hebræi, *Vnde Prou. 31. d. vbi tranſlatio noſtra habet:* Cingulum tradidi Chananæo, *Hebræi dicunt* mercatori.

3 Vocabulo Sue. *Non eſt nomen vxoris* Iudæ, *vt aliqui credunt, & male, ſicut melius patet in* Hebręo, *ſed eſt nomen patris illius uxoris, ut magis infra patebit, & patet litera vſque ibi.*

4 Fuit quoque Her. *&c. Quę autem fuerit, eius nequitia, in textu non exprimitur, ſed dicunt Hebræi, quod fuit ſimilis cū nequitia fratris ſui Onan, qui in coitu cum ſua uxore ſtudebat fundere ſemen in terram, id eſt, extra uas muliebre, ſed hoc faciebat alio motiuo, quia iſte Her. libidinoſe afficiebatur ad ſuā vxorē Thamar, & ideo cauebat ne impre* ✻ *gnaretur,*

MORALITER.

1 *Eodē.* Deſcendēs Iudas a fratrib. ſuis p quē ſignificatur clericus ſecularis vel religioſus deſcendens a culmine virtutis.

2 *Viditq; ibi.* Talis. n. recedēs a virtute, quia parū curat de Deo vult inter homines apparere. Et ideo accipit vxorē. i. eccleſiā, vel officii dignitatē ſimoniace, qđ notatur per hoc ꝙ ipſa filia dr̄ Chananęi. i. mercatoris Chananęus. n. in vna ſignificatiōe ſignificat mercatorē, & ſic accipitur Pro. 31. d. *Sindonē fecit, & uendidit, & cingulum tradidit Chananæo. Et hoc modo accipitur hic.* 3 *Vocabu-*

3 *Vocabulo Sue.* Quę interpretatur locutio, per quod deſignatur, ꝙ eccleſia ſimoniace acquiſita, non eſt illius, qui eam ſic acquiſiuit ſponſa re, ſed tantum nomine.

a † *Quæ con.* Ex hæc. n. vxore Iudas genuit tres filios, quorū primus fuit nequā, ut dicitur in textu. Secundus faciebat rem deteſtabilem, per quod patet ꝙ fuerunt peſſimi. De tertio nihil dr̄, p hoc deſignatur, ꝙ fuit inutilis. Sic promotus ad eccleſiā ſimoniace in illa facit peſſimos filios vel inutiles, promouendo clericos ſimoniace, ſicut eſt promotus, ſecundum enim ✠ Philoſ.

concupiſcētia, nec meretriciæ mercedis cupiditate peccauit,
A ſed ex ipſo ſanguine prolē requirēs, ex quo iā duob. fratrib. nu
pta, tertio q ioq; denegando, habere non potuit, patri eorum
ſocero ſuo fœtandum corpus fraude ſubiecit, pignorē merce
dis accepto, quē nō ad ornamētū ſed ad teſtimoniū reſeruauit

teris vtrūq; ſcribit, ſed amic⁹ רעי Reeh, paſtor רעה Roch legit.
b *Ad tonſen. oues.* S᷊RAB. Venit dominus ad oues tondendas,
i. peccatis exonerandas, de quib. dicitur: *Dentes tui ſicut greges
tonſarū.* Thamar habitū mutat. Nam & commutans interpre
tat. Mutat habitū, & nomen, & fit de ſynagoga eccleſia. Sed

Ab eo ado inino.

Nō ſibi naſci filios: Lxx. ſemē nō ſuum futurū (i. non ſuos illius filios q naſcerētur,) al. frater.

1. Sua.

Opilio. gregis, ſocius (vel amici) ei⁹. Thamnas * ſuas.

Teriſtrū i. velū æſtiuale, dictū Hebr. ſignificat. pepliū amictumque lineum.

Dimitte me, eia, queſo.

* Et dedit eis.

B Inceſtus Iudę cum Thamar nuru ſua.

Melius quidem ſine aliis remaneret, quā ſine iure matrimonii mater fieret. Lōge tamen alia intentione peccauit, quod filiis ſuis patrem prouidit ſocerū ſuum, quam ſi eū ſibi concupiſſet adulterum.

ISID. Plebs Iudaica cui de tribu Iuda reges tā quam mariti dabātur, quæ amaritudo interpretatur, quia domino fellis poculū dedit. Duo genera principum non rectē operā tiū inplebe Vnū quod obeſt, alterum quod non prodeſt ſignificātur in filiis Iudæ, quorū unus malignus ante dominum, alter fundebat ſemen in terram ne fœcundaret Thamar. Nec ſūt amplius, quam duo genera hominū inutilia. Nocentes. ſ. & prodeſſe

a Quia talium poteſtas deſtructa.

Iudę nequā in conſpectu Domini, & ab eo occiſus eſt. Dixit ergo Iudas
ad Onan filium ſuū: Ingredere ad vxorem fratris tui, & ſociare illi, vt

a Per hanc ſignificantur qui prodeſſe nolunt.

ſuſcites ſemen fratri tuo. Ille ſciens non ſibi naſci filios, introiens ad v-

a Sic Iudæi terreno intellectu verba legis adulterantur, ne audiotes eorum Chriſtiani fiant.

xorem fratris ſui ſemen fundebat in terram, nē liberi fratris nomine
naſcerentur. Et idcirco percuſſit eum dominus, quod rem deteſtabilē
faceret. Quamobrem dixit Iudas Thamar nurui ſuæ: Eſto vidua in do
mo patris tui, donec creſcat Sela filius meus. Timebat enim, ne & ipſe
moreretur, ſicut † fratres eius. Quæ abiit, & habitauit in domo patris
ſui. Euolutis autē multis diebus, mortua eſt 1 Suę vxor Iudę. Qui poſt
a luctum conſolatione † ſuſcepta, aſcendebat ad tonſores ouiū ſuarum,

a Chriſtus. b Fratris mei viſio, i. Ioan. Bap. c Teſtimonium in aqua.

ipſe & Hyras opilio gregis 2 Odolamita in thamnas. Nuntiatūq; eſt
b Thamar, quod ſocer illius aſcenderet in thānas, ad tondendas oues.

a Velamen eſt quo vtebantur Paleſtinæ mulieres. b De ſynagoga fit eccleſia.

c † Quæ 3 depoſitis viduitatis veſtib. aſſumpſit 3 theriſtrum, & mutato
d habitu ſedit in biuio itineris, quod ducit thamnā, eo quod creuiſſet
Sela: & non eū accepiſſet maritum: Quam cum vidiſſet Iudas, ſuſpica-
tus eſt eſſe meretricem. Operuerat enim vultum ſuum, ne agnoſcere-
tur. Ingrediénſq. ad eam, ait: † Dimitte me, vt coeam tecum: Neſciebat

a Iam. n. propter præuaricationes poſt dorſum poſuerat ſynagogam.

enim quod nurus ſua eſſet. Qua reſpondente. Quid dabis mihi, vt frua

a Exprobrationem peccati, quæ pœnitenti animæ obiicitur. Quem fructum habuiſtis tunc in quibus nunc erubeſcitis.

ris concubitu meo? Dixit: Mittam tibi hœdum de gregib. Ruriumq;
illa dicente: patiar quod vis, ſi dederis mihi arabonem, donec mittas
quod polliceris. Ait Iudas: Quid vis tibi pro arabone dari? Reſpondit:

a Signaculum ſecretorum. b Fidei ſponſionem. c Iuſtitiam fidei.

Annulum tuum, & armillam, & baculum quē manu tenes. † Ad vnū

a ¶ Quæ ſub antiquis infœcunda manſerat, nunc Chriſto ſociata filios diuerſi generat meriti.
b ¶ Quia tempore primitiuę eccleſiæ multi ex Iudæis ad Iudaicas reuerſi ſunt obſeruantias.

igitur coitum concepit mulier, & ſurgens abiit, depoſitoque habitu

nomen amaritudinis manet, nō in qua fel domino miniſtrauit, ſed in qua Petrus amare fleuit. Nā & Iudas cōfeſſio dicitur. Confeſſioni ergo amaritudo miſceatur, ut uera pœnitētia præ ſignetur. Hæc pœnitentia fœ- 1
cundetur in omnibus gentibus 2
eccleſia cōſtituta. Oportebat enim pati Chri- 3
ſtum & reſurgere, & prædicar 4
in nomine eiu: 5
pœnitentiam, & 6
remiſſionē peccatorū per omnes gētes. Habitus quoque meretricis, cōfeſſio peccatorum eſt. Thamar quippe eccleſiam de gētibus uocatam
ſignificat, ſedē: 7
cum hoc habitu ad portam עינים
Enaiim, quod in- 8
terpretatur fons quia currebat uelut ceruus ad fontes aquarum

nolentes, & ſi quid boni habent in hac vita, perdunt tanquam in terra fundentes, & quia in malo peior eſt qui nocet, quā qui non prodeſt, ideo maior dicitur malignus, nō minor qui ſemen fundebat. Her quoq; interpretatur pelliceus, qualibus tunicis induti ſunt primi homines, in pęnā damnationis; Onā interpretatur mœror eorum quib. ſ. non prodeſt cum habeat vnde proſit. Maius vero malum eſt ablatę vitæ, quam ſignificat pellis, quā nō adiutæ, quod ſignificat mœror eorum, Deus tamen vtroſque occidit, quia regnum a talib. tollit.

In Queſt. Hebraic.

a *Conſolatione ſuſce.* HIERON. *Et conſolatus Iuda aſcendit ad eos qui tondebant oues, ipſe & Hyras paſtor eius Odollamittes.* Pro paſto
C re in Hebręo amicus legit, ſed verbū ambiguū eſt, quia iiſdē li teris

peruenire ad ſemen Abrahæ, Illo non cognoſcente fœcundatur, ſecundum illud Pſalm. 17. g. *Populus quem non cognoui, ſeruiuit mihi.* Accepit in occulto annulū, monile, & virgā, q uocatione ſignat, iuſtificatione decorat, glorificatione exaltat. Ro viii. f. *Quos autem prædeſtinauit, hos, & uocauit, & quos uocauit, ho. & iuſtificauit;* ſed in occulto, ubi conceptio ſanctę vbertatis fit
c *Quæ depoſi. &c.* Notādum ēt in temporibus patriarcharum. certa fuiſſe veſtimenta viduarum, nec qualia coniugatarium
d *Sedit in biuio.* HIER. Et ſedit ad portam Enaiim quæ eſt in tranſitu Thamna. Sermo Hebraicus Enaiim transfertur in oculos. Non eſt igitur nomē loci, & eſt ſenſus. *Sedit in biuio,* ſiue in cōpito. vbi diligentius debet viator aſpicere quo gradiatur
a *Mili*

NICOLAVS DE LYRA.

❧ *gnaretur, ne ex eius impergatione eius pulchritudo minueretur, & ne eius concubitu ad tempus priuaretur. ſ. cū eſſet propinqua partur, & in partu iacens vſque ad purificationem. Onam. n. frater eius ſimiliter faciebat propter hoc quod ſcebat, quod primogenitus filius aſcriberetur fratri defuncto, vt in littera dicitur. Et ideo uterque interfectus eſt a domino & identitas pœnæ ſimilitudinē atteſtatur culpæ. Ex iſto etiam loco patet verū eſſe quod ſupra dictum eſt, ſ. plura legalia eſſe obſeruata antequam lex daretur Moſi, quia inter illa vnum eſt de ſuſcitatione ſeminis fratris defuncti, vt habetur Deuter. 25. b.*

Diuiſio.

1 Euolutis autem, *Hic conſequēter deſcribitur ſuæ nurus impregnatio, & ſecunda eiuſdem condemnatio, ibi:* Ecce aūt poſt menſes tres. *Circa primum patet ſententia exceptis aliquibus exponendis.*
2 Mortua eſt Sue. v. Iudæ, &c. *In Hebræo habetur,* Mortua eſt filia

filia. Suæ. *ex quo patet q. ſ. dictum eſt. ſ. q Sue eſt nomen uxoris Iu-*
3 Aſcenderet in Thamnas. *Iudic. 14. a. dicitur de Sāſone,* Deſcendit in Thamnata, *non eſt contradictio, quia illa uilla ſita eſt in pendulo montis, & ideo ex una parte acceditur ad eam deſcendendo, ſicut ſuit de Samſone, ex altera aſcendendo, & ſic fuit de Iuda.*
4 Ad tondendas oues. *Non manu propria, ſed ut præeſſet tonſorib quia tunc domini ouium faciebant magnum conuium ſuis paſtorib. v habetur* 1. *Reg.* 25. *de* Nabal.
5 Aſſumpſit theriſtrum. *Veſtis eſt linea qua mulieres utebantur i æſtate, & dicitur* Græce θέριστρον: *veſtimentum meſſoris æſtiuum,*
6 Eo quod creuiſſet Sela, Ex *quo patet, quod mouebatur amor prolis habendæ.*
7 Si dederis mihi ar. *i. vadium.*
8 Annulum tuum. *In Hebręo habetur* ſigillum tuum, *& in idē redit, quia antiquitus annulo literas ſignabant, ut habetur* Heſter. 8.
1 Habeat

MORALITER.

❧ Philoſ. 4. Methap. Vnumquodq; generat ſibi ſimile, & ad eius punitionem aliquādo contingit, quod eius promotio ſimoniaca declaratur, & eccleſia ſua iuſte priuatur, quod ſignificatur cum dicitur.
1 *Euolutis autem multis, &c.* Eccleſia namque ſimoniaci moritē

quando ea priuat, & ideo conuertit ſe ad tondendas oues. i. ad rapiendū bona ſimplicium per exquiſitas malitias & fraudes Sed quoniam *abyſſus abyſſum inuocat.* Pſal. 41. b. ſequitur.
† *Dimitte me ut co. &c.* Per hoc. n. quod uadens ad tonſionem ouiū commiſit inceſtum, deſignatur quod declinans ad rapinā incidit frequēter in luxuriam, vel peccatū aliud ita graue

A

a *Miſit autem Iudas* Mittitur promiſſus hędus tanquam meretrici. i. exprobratio peccati, per Odollamitẽ tanquã increpãtẽ *genimina viperarum, &c.* Sed eam nõ inuenit peccato exprobratio, quã mutauit cõfeſſionis amaritudo. In hoc facto Iudę nõ Iuſtitię cernitur ſynceritas, ſed promiſſionis fidelitas. Si enim ſeruaret iuſtitiam ſeruando caſtitatem, non introiſſet vt opinabatur ad meretricem, ſed quod promiſit, fideliter per paſtorem tranſmiſit.

* Cyril. Iudas cum Chaldæus eſſet, ornamenta manuũ & colli, Thamarĩ arrabonem dedit. Chaldæorum enim mos eſt, auro caput, colla & manus inſignire.

b *Quæ cum duceretur.* Isid. Poſtea vero publicis ſignis annuli, monilis & virgę vicit temere iudicantes Iudæos, quos iam Iudas ſignificabat; qui hodie quoque dicunt nõ hunc eſſe populũ Chriſti, nec Abrahæ ſemẽ: ſed prolatis documentis noſtræ vocationis, iuſtificationis, & glorificationis, cõfunduntur & nos magis quã ſe iuſtificatos eſſe confitẽtur. Pignora enim ſe habere refert eccleſia quæ accuſatur a Iudæis quaſi adultera legis, ſed oſtendit virgã ſignũ paſſionis, & monile legitima legis, & annulum pignus immortalitatis.

B

c *Qui agnitis. &c.* Hieron. Cognouit autẽ Iudas, &c. In Hebræo habetur iuſtificata eſt ex me, non ꝙ iuſta fuerit, ſed ꝙ cõparatione illius minus male fecerit, non vaga turpitudine, ſed requirendo filios.

* Chrys. Attende quomodo ſilens fide dignos teſtes affert, qui loquantur & ſatis eam innoxiam demõſtrent. Quia enim trib. teſtib. egebat, quæ in tali cauſa arguebatur, idcirco & hæc quaſi claro teſtimonio dato, tres arrabonum ſpecies mittit, annulum, armillam & baculum. D

* August. Poſt vero publicatis ſignis annuli monilis & virgæ, vicit temere iudicantes Iudæos, quorũ iam perſonam ipſe Iudas geſtabat, qui hodie dicunt non hunc eſſe populum Chriſti, nec habere nos ſemen Abrahæ, ſed prolatis certiſſimis documentis noſtrę uocationis, iuſtificationis & glorificationis, ſine dubio confundentur, & nos magis quam ſe iuſtificatos eſſe fatebuntur.

d *Inſtante autem, &c.* Quod primus qui dicitur Zara manum emiſit, & obſtetrix coccinum ligauit & ipſo manũ retrahẽte, poſterior qui uocatur Phares manũ porrexit, & naſcendo præceſſit, ſignificauit, ꝙ Iſrael in opere legis manũ extenderet, & prophetarum & ipſius Chriſti cruore pollutam contraheret: Popul' vero gẽtiũ poſtea prorũperet, vt eſſent *primi nouiſſimi, & nouiſſimi primi.* E

e *Quare diuiſa, &c.* Hieron. Pro maceria Aquila & Symmachus *diuiſionem* tranſtulerũt, quod Hebraice dicitur Phares. Ab eo igitur ꝙ diuiſerit mẽbranulam ſecundinarum, diuiſionis nomẽ accepit. Vnde & Phariſæi, qui ſe quaſi iuſtos a populo ſeparauerant, Phariſęi. i. diuiſi dicebantur.

f *Zarã Zara interpretatur oriens.* Quia primus apparuit, vel quia plurimi iuſti ex eo nati ſunt, ſicut dicitur in Paralypome.

a Vt plebs Iudaica veteri vitæ renunciaret. b Chriſtus.
a quem aſſumpſerat induta eſt viduitatis veſtib. Miſit aũt Iu-
a Exprobrationem peccati. Matth. 23. d. b Dicentem: Genimina vipe. &c.
c Vt ſacramenta commiſſa non perderet.
das hœdum per paſtorem ſuum Odelamiten, vt reciperet pi-
gnus, quod dederat mulieri. Qui cũ non inueniſſet eã inter-
rogauit homines loci illius: Vbi eſt mulier quæ ſedebat in bi-
a Quia Iudæa poſtquam firmiter adhæſit Chriſto, non ſedit in biuio, nec fit mentio præteritorum delictorum.
uio? Reſpondentib. cunctis, non fuit in loco iſto meretrix: re-
uerſus eſt ad Iudam, & dixit ei: Non inueni eam: ſed & hoĩes
loci illius dixerunt mihi, nunquam ibi ſediſſe ſcortũ. Ait Iu-
a Quaſi habeat pignora quæ accepit, quam confeſſio peccati immunem fecit ab exprobratione delicti.
das: Habeat ſibi. Certe mẽdacii nos arguere non poterit. Ego 1
miſi hœdum quẽ promiſeram: & tu nõ inueniſti eam. †Ecce 2
a Poſt confeſſionem trinitatis accuſantur Iudæi conuerſi à non conuerſis: tanquam poſt Deos alienos abierint, & ſemen Abrahę ſe non fuiſſe monſtrauerint.
autem poſt tres menſes nuntiauerunt Iudę, dicentes: Forni-
cata eſt Thamar nurus tua, & videt vterus illius intumeſce-
a Qui hic Iudaicum populum ſignificat, iniuſte condemnantem Chriſtianorum fidem.
b re. Dixitq́. Iudas: Producite eam, vt comburatur. Quæ cũ du 3
a Accuſata à Iudæis eccleſia oſtendit in ſe eſſe completa legis, & prophetarum ſacramenta: quibus comprobatis liberatur ab infantia.
ceretur ad pœnam, miſit ad ſocerũ ſuum, dicẽs: De uiro, cu-
ius hęc ſunt, cõcepi. Cognoſce cuius ſit annulus, & armilla
a Laudatur fides eccleſiæ: cognoſcitur. n. regnum Iudæorum defeciſſe.
c & baculus. Qui agnitis munerib. ait: Iuſtior me eſt, qa nõ tra 4
a Ideſt, carnales non approbauit obſeruantias.
d didi eã Selæ filio meo. Attamẽ vltra non cognouit eã. Inſtan
a Figura duorum populorum.
te autẽ partu, apparuerũt gemini in vtero, atque in ipſa effu-
a Iudaicus qui manum in exterioribus exercuit pollutam ſanguine ſanctorum & ipſius Chriſti.
b Figuram ſanguinis effundendi.
ſione infantiũ, vnus protulit manũ, in qua obſtetrix ligauit 5
a Quia carnalia Chriſto viuente exercere non poterunt ſacrificia.
coccinum dicens: Iſte egredietur prior. Illo vero retrahente
a Qui gentilem populum ſignificat.
e manum, egreſſus eſt alter. Dixitque mulier: Quare diuiſa eſt 6
a Secundinarum membranula, quam rupit cum manum emiſit, vt alter naſceretur. Miratur ergo maſter de hac contentione, quod primus ſit nouiſſimus, & nouiſſimus primus.
propter te maceria? †Et ob hãc cauſam vocauit nomen eius 7
Phares. Poſtea egreſſus eſt frater eius: in cuius manu erat coc
f cinum, quem appellauit Zaram. 8

Lib. 22. cõtra Fauſtũ

Paſtorem ſuũ, manu amici ſui.

Mulier quæ ſedebat ĩ biuio meretrix, illa quæ erant Enaim iuxta viã.

Nũquam non.

Habeat ſibi, certe. mẽdacij arguere nos nõ poterit, ſumat ſibi, ne forte ſimus in cõtemptum.

videtur vterus illi' intumeſcere, ecce eſt grauida ex fornicationibus.

In quęſtionib. Hebr.

Maceria.

Diuiſa eſt propter te maceria. rupiſti ſupre ruptũ rã (vel diuiſionem. i. ſecũdas. hoc ẽ quare prior egreſſus es; Heb.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Habeat ſibi, certe mẽdacij arguere nos non poterit. *In Hebræo habetur,* Habeat ſibi, vt nõ ſimus deſpectui *Quod exponũt Hebræi ſic. Sit ſuum ꝙ habet de meo, & non requiras amplius eã, ne factũ iſtud diuulgetur ad confuſionem meam*

2 Ecce autem poſt tres menſes nuntiauerunt Iudę dicentes. *Hic deſcribitur ipſius Thamar condemnatio, cum dicitur.*

3 Dixitq; Iudas Producite. *Ex hoc dicunt* Hebræi, *ꝙ fuit filia* Melchiſedech *ſacerdotis, quia filia ſacerdotis fornicans debebat comburi, vt habetur Leuit.* 21. *Sed iſtud uidetur falſum: quia ſupra dixit ei Iudas,* Eſto uidua in domo patris tui. *Melchiſedech autem iã diu ante erat defunctus, quia poſt natiuitatem Iacob non uixit ad plus niſi quinquaginta annis, vt ſupra dictum eſt 25. cap. Iacob autem tempore venditionis Ioſeph erat 57. annorum, ut patet ex prædictis, cap. 37. Quia Iacob quãdo deſcendit in Aegyptum erat 130. annorum, & ueadmo Ioſeph præceſſit illum deſcenſum 23. annis: & ideo dicendum, quod Thamar non cõmiſit fornicationem ſimplicem, ſed adulteriũ, quia erat ligata ipſi Sela, nec poterat alteri copulari, vt patet Deuter. 25. b. Adulterium autem morte puniebatur, & ſic fuiſſet Thamar punita, niſi propter iniuſtitiam ſibi factam excuſata fuiſſet à tanto, & ſic non a toto. vnde ſubditur.*

4 Iuſtior me eſt. *Id eſt, minus punienda quam ego, qui ſibi iniuſtitiam feci ſubtrahendo ſibi copulam filij mei tempore debito cõpleto. Iudas autem cum Thamar ſimplicẽ fornicationem commiſit, eo quod meretricẽ illam credidit nulli alligatam, quod peccatum non erat morte puniendum, nec per conſequens factum* Thamar. *Sequitur.*

5 In qua obſtetrix, &c. *id eſt, filum rubeum, vt per hoc diſtingueret primogenitum ab alio.*

6 Quare diuiſa eſt propter te maceria, *Id eſt, pellicula, in qua inuoluitur puer in vtero matris, quam ruperat alius manum protendendo.* F

7 Et ob hanc cauſam vocauit nomen eius Phares. *Quod ſonat diuiſionem.*

8 Quem appellauit Zaram. *Quod reſonat refulgentiam, ex fulgentia coccini in manu eius ligati.*

CAP.

ADDITIO I.

In cap. 38. vbi dicitur in poſtilla: Dixit Iudas producite eam vt comburatur.

Ex hoc autem quod dicit: eſto vidua, *non ſequitur quod* Thamar *non fuiſſet filia Melchiſedech iamdiu ante defuncti, nã etiam poſtquam homo moritur, præſertim ſi eſt magnus ſicut Melchiſedech, adhuc domus eius ſeu familia nominatur nomine ſuo, ſicut domus Dauid pluries nominatur poſt mortem ipſius Dauid. Sed reuera non eſt veriſimile, ꝙ ſi* Thamar *fuiſſet filia tanti viri, ſicut* Melchiſedec, *quod de hoc non fieret mentio, & tamen fuit facta mentio de nomine patris vxoris Iudæ, ſcilicet Sua: ſupra in hoc capite, ſed quicquid ſit de hoc, non videtur quod*

tur; quod Thamar commiſit adulterium propriè dictum, ad hoc quod morte debuiſſet puniri. Mulieres enim quæ erant ligatæ fratribus ſeu cognatis coniugis ſui defuncti, ſi alteri copularentur, licet illicitè feciſſent; non tamen morte puniebantur ſecundùm legem, alioquin Noemi nō conſuleret Ruth nurui ſuæ, vt remaneret in terra Moab, & ibidem cum alio contraheret, vt habetur Ruth.4. Erat enim ligata ipſi Booz; vel alteri de cognatione; nec etiam fuiſſet excuſata Thamar ab occiſione ſi adultera fuiſſet, propter hoc quod non fuerat data Sele. nō enim excuſatur mulier de adulterio, propter hoc quod vir ſuus non vult ei reddere debitum dato etiam quod eſſet adultera; adhuc non mereretur comburi; ſed alia morte leuiori puniri. ſolę enim filiæ ſacerdotum fornicantes ſeu adulterantes igne debebant comburi, vt patet Leuit.21. cap. vnde quidam Hebræorum dicunt; & videtur rationabiliter, quod Iudas erat in loco quaſi princeps; & ex ore ſuo fiebant iudicia, & quod non ſequebatur aliquas leges iam factas, cum adhuc non eſſent ſaltem diuinæ, ſed iudicabat vt princeps ſecundū iudicium arbitrij ſui; quod patet ex hoc, nam ipſe quaſi propria authoritate dicit: Producite eam vt comburatur. *& conſequenter liberauit eam ſuo proprio arbitrio iudicio dicens.* Iuſtior me eſt, &c. *quæ quidem excuſatio nulla eſſet ſecundum legem diuinam poſt ea datam.*

REPLICA. *Correctorij contra Bur.* In c. 38. *vbi poſtill. improbat opinionē Hebræorum dicentiū Thamar fuiſſe filiam Melchiſedech: Burg. concordat cum eo in concluſione, ſed rationes non obligant ad id ſentiendum, ſed ſunt quædā perſuaſiones: cum autē poſtillator dicit Thamar adulterium cōmiſiſſe, per conſequens morte plectendā, ſed non comburendam. Burgen. nititur eam excuſare de adulterio, quia fuit iuncta alteri quam propinquiori prioris mariti; quod quamuis fuit illicitū; non tamen fuit adulterium. Totum quod Burg. hic dicit ſtaret, ſi coniunctio & commixtio fuiſſet in ſpecie matrimoniali, quod non fuit, ſed in ſpecie ſcorti, ideo fuit notā adulterij propriè dicti, ſed fuit excuſata de tanto, nō de toto, &c.*

A — in q. ſuper Geneſ, li.6. Mor. c. ii. 12. &c.

CAP. XXXIX.

IGITVR *Ioſeph.* AVG: Ad ordinem tendit ſcriptura vnde receſſerat vt illa narret quæ ſupra geſta ſuſit.

b *Fuitq;, &c.* GREGOR: Multi humana ſapientia inflati, dum deſideriis ſuis diuina iudicia contrariè aſpiciunt; aſtute reluctare conātur; vt ad votum ſuum ſupernæ diſpoſitionis vim intorqueat; ſed inde voluntatem Dei peragūt; vnde mutare contendunt; & cōſilio Dei reſiſtentes obſequuntur; quia hoc eius diſpoſitioni militat quod per humanum ſtudium reſultat; vnde: Qui comprehendit ſapientes in aſtutia eorū; Ioſeph ſomnium viderat; quod manipuli fratrū in manipulum ſuū adorarēt; & ſeipſum ſol & luna cum cæteris ſtellis: Cumq; fratres ſubiici ſe eius dominio metuerent; in puteum deponūt; & Iſmaelitis vendūt: Qui in Aegyptum ductus; ſeruitori ſubditus, luxuriæ accuſatione damnatus; caſtitatis merito adiutus; propheriæ iudicio ereptus, omni Aegypto prælatus eſt: Per ſupernam vero ſapientiam prouidus frumenta congeſſit; & futuro periculo neceſſitatis obuiauit: Cumq; in orbe fames inhorruit, Iacob filios ſui Aegyptum miſit, qui frumentorum diſpenſationi Ioſeph præpoſitum inueniunt; quem vt alimenta mererentur, compulſi ſunt adorare, Ioſeph ab eis venditus fuerat; ne adoraretur, & adoratus eſt quia venditur, & coacti ſunt Dei voluntatem peragere, quia moliti ſunt cōmutare. Iuſtus quoq;

C & miſericors Deus, mortalium facta diſponens; alia concedit propitius, alia permittit iratus, & quę permittit iratus, ſic tolerat vt in conſilij vſum uertatur. Vnde fit, vt quod ſine voluntate Dei agitur; voluntati Dei cōtrarium non ſit, quia dum in bonū vſum mala facta vertuntur, eius cōſilio militant ea quę repugnant, vñ Pſalm.60.a. *Magna opera domini, ex quiſita in oēs voluntates eius.* Sic enim opera magna ſunt, vt per omne quod agit ab hominibus, eius voluntas exquiratur: Nam ſępe inde perficitur vnde repelli putatur. vnde Pſalm.134: *Omnia quæcunque voluit Deus fecit in cælo & in terra.* Salomon ait Prou. 21. *Non eſt ſapientia, non eſt prudentia, non eſt conſilium contra dominum.* In cunctis ergo quę agimus, vim ſupernæ voluntatis inquiramus, cui cognitæ debemus famulari; & quaſi ducē eā itineris ſeq. ne etiam nolētes ſeruiamus ei: Vitari enim vis ſuperni conſilii non poteſt; ſed magna ſibi virtute hanc temperat, qui ſe ſub eius nutibus refrenat; eiuſque pondera leuiat, q volens portat:

c *Poſt multos itaq; dies. iniecit domina.* GREGO: Qui mundi ſucceſſibus eleuatus, luxuria ſe tētari ſenſit, Ioſeph ad memoriā reuocet, & ſe in arce caſtitatis ſeruet, qui ait: *Ecce dominus meus omnibus mihi traditis ignorat, &c.* Vbi patet, quia bona quæ aſſecutus fuerat repentè ad memoriam retulit, & malū quod pulſabat euicit. Cum enim voluptas tentat in pſperis; ipſa ſunt opponenda tentationi, vt eo erubeſcam praua committere, qui nos à Deo meminimus gratuita bona percepiſſe, quia enim voluptas ex proſperitate naſcitur, eiuſdem conſideratione feriatur.

1.Cor.3.d. — eunuchus vel princeps ſeru*. *ſui. Exercitus ſui; latronum vide fine c. 37.

B — eo; Ioſeph: Qui; & dominus ei Dirigi, proſperaui. Benedixit que, ex tuc benedixit Multiplicauit, benedixit (interpres expoſuit qd benedicere ſignificat) Aliud cum eo.

CAP. XXXIX.

¶ Reſſit ad ordinem ſuperiorum.

a ¶ i. Chriſtus prædicatus per mundum.

a IGITVR Ioſeph ductus 1
a Precio fidei.
eſt in Ægyptū, emitque eū
a ¶ Caſtus in fide populus qui aliquando cogitur mundanis ſeruire principibus.
Phutiphar eunuchus Pharaonis, princeps exercitus,
*vir Ægyptius de manu Iſ-
a ¶ Quia gentes gentibus Chriſtum annuntiauerunt.
b maelitarum, a quibus perductus erat. Fuitq; 2
a Pater. b Filio. c Factis vel dictis.
dominus cū eo, & erat vir in cūctis proſpere
a Eccleſia. b Dei, cuius Chriſtus ſeruus ſecundum carnem.
agēs. † Habitabatq; i domo dñi ſui, q optime
Quæcunque faciet proſperabuntur.
nouerat dñm eſſe cum eo; & oīa quę gereret
ab eo dirigi in manu illius. Inuenitq; Ioſeph
gratiam coram dño ſuo; & miniſtrabat ei. A
quo præpoſitus oībus, gubernabat creditam
ſibi domum, & vniuerſa quę † tradita ei fuerant. Benedixitq; Dñs domui Ægyptii prop 3
ter Ioſeph, & multiplicauit tam in ædib. quā
in agris cunctam eius ſubſtātiam. Nec quic- 4
quam aliud nouerat, niſi panem quo veſce- 5
a ¶ Chriſtus ſpecioſus forma præ filijs hominum. Pſal.44.a. in cuius manu omnia diriguntur.
batur. † Erat autem Ioſeph pulchra facie, & 6
c decorus aſpectu: Poſt multos itaque dies,

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXXIX.

IGITVR: Ioſeph ductus. *Poſito incidenti reuertitur ſcriptura ad hiſtoriam Ioſeph; deſcribendo eius promotionem, & primo in domo Phutipharis, ſecundo in domo regis. 41. cap. Adhuc primo deſcribitur* Ioſeph *promotio digna. Secundo eius incarceratio iniuſta, ibi,* Cumq; vidiſſet mulier. *Circa primum oſtenditur ipſius* Ioſeph *fidelitas, & ſecundo caſtitas, ibi:* Erat autem Ioſeph. *Et hęc duo faciebant cū diguū. Circa primum dicitur.*

2 Fuitq;, &c. *Largiendo ſibi gratiam ſuam; & erat acceptus Deo & hominibus, quod per effectum & exteriora ſigna cognouit dominus ſuus, propter quod omnia quæ erant in domo ſua diſpenſanda ſimpliciter commiſit gubernationi ipſius.*

3 Benedixitq; &c. *in bonis temporalibus notabiliter multiplicando.*

4 Nec quicquam; &c. *Scilicet dominus Ioſeph de omnibus quæ habebat dimittens curam eorum ipſi Ioſeph.*

5 Niſi panem, &c. *id eſt, Cibum ſuum qui nomine panis intelligitur omni enim ſero petebat Ioſeph a domino ſuo; quid in craſtino vellet comedere, & ac hoc ſolo dominus Ioſeph diſponebat.*

6 Erat autem Ioſeph. *Hic deſcribitur eius caſtitas, quia cum eſſet corpore gratioſus, & a domina ſua inſtanter pulſaretur; & quaſi continue de fractione caſtitatis; nullo tamē modo acquieuit, ſed magis mulieri ſuaſit ut ſuam paſſionem refrenaret, & patet litera vſque ibi.*

✻ 1 Accidit

MORALITER.

1 *Igitur Ioſeph ductus eſt in Ægyptum, emitq; &c.* Ioſeph autem venditur in ſeruum, eſt exemplū morale cuilibet innocenti, quem aliqñ Deus permittit capi ad probationem ſuæ patientię, & in ſeruum vendi propter quod debet exemplo Ioſeph domino ſuo ſeruire fideliter & caſtè. 1. Pe. 2. c. *Serui ſubditi eſtote in omni timore dominis, non tantum bonis & modeſtis, ſed etiam diſcholis, hæc eſt enim gratia, & c.* Et pro fidelitate & caſtitate ſeruandā dēt ſi neceſſitas occurrat, exemplo Ioſeph carcerem & aduerſa omnia ſuſtinere. Veruntamen quia Deus facit cū tentatione prouentū, ut fideles ſui poſſint in aduerſitate conſolari, ideo dominus dedit gratiā ipſi Ioſeph, primo ī conſpectu domini

✻ ſui ad con-

a ¶ Sinagógi. b ¶ Luxuria quæ pudicitiam infeſtare tentat, ſed vt caſtus bona ſibi collata ad memoriam reducit, & tentationem qua pulſatur, euincit.

a iniecit domina† oculos ſuos in Ioſeph, & ait: Dormi mecum. Qui ne
quaquã acquieſcens operi nefario, dixit ad eã: Ecce dñs meus, omni-
bus mihi traditis, ignorat quid habeat in domo ſua, nec quicquã eſt,
quod non in mea ſit poteſtate, vel nõ tradiderit mihi, præter te, quæ
vxor eius es. Quomodo ergo poſſum malum hoc† facere, & peccare

a ¶ Sic incentiua libidinum frequenter impetunt caſtitatem.

in dominum † meum? Huiuſmodi verbis per ſingulos dies† loqueba
tur, *& mulier moleſta erat adoleſcẽti, & ille recuſabat ſtuprum. Ac 1
cidit aũt quadam die vt intraret Ioſeph domum, & operis quippiam

a ¶ Quia ſolitudo ſceleri opportuna videbatur.

abſq; arbitris faceret, & illa apprehenſa lacinia veſtimenti eius, dice-
b ret: Dormi mecũ. Qui relicto in manu illius pallio, fugit: & egreſſus

a ¶ Velamen literæ.

eſt foras. Cumq; vidiſſet mulier veſtem in manib. ſuis, & ſe eſſe con 2
temptam, vocauit* hoĩes domus ſuæ, & ait ad eos: En introduxit virũ
Hebræũ, vt illuderet nobis: Ingreſſus eſt ad me, vt coiret mecũ. Cũq;

a ¶ Quem non potuit contaminare, veriſimilibus coniecturis nititur infamare.

ego ſucclamaſſem, & audiſſet vocẽ meã, reliquit palliũ quod 3 tene-

a ¶ Ad gentes.

bã, & fugit foras. In argumentum ergo fidei retentũ palliũ oſtendit
marito reuertenti domũ, *& ait: Ingreſſus eſt ad me ſeruus Hebræus, 3
quẽ adduxiſti, vt illuderet mihi. Cũq. 4 vidiſſet me clamare, reliquit
pallium, & fugit* foras. His auditis dñs, & † nimium credulus verbis 4

a Deſcendit Chriſtus in infernum. b Innocentem ad pœnam nocentium.

coniugis, iratus eſt valde: tradiditq. Ioſeph in carcerem, vbi vincti re-
gis cuſtodiebantur: & erat ibi clauſus. Fuit aũt dominus cum Ioſeph 5

a ¶ Quia Chriſtus inter mortuos liber. b ¶ Sui, ſine cuius nutu nec puniuntur mali, nec coronantur boni: Quia tradita eſt Chriſto poteſtas ſupernorum & infernorum.

& miſertus eſt illius, deditq. ei gratiã in conſpectu principis carceris. 6
Qui† tradidit in manu ipſius vniuerſos vinctos q in cuſtodia tenebã
tur, & quicquid fiebat ſub ipſo erat, nec nouerat aliquid cũctis ei cre-
ditis. Dominus enim erat cum illo, & omnia eius opera dirigebat.

*THEODO. A Cur in tanto tẽporis interuallo nempe viginti annorum, neq; Ioſeph patri ſuã ſeruitutem ſignificauit, neque Deus ipſe reuelauit vnquam Iacob? Eundum erat ipſi Iacob vna cum filijs in Aegyptũ ſicut Abrahæ Deus olim prædixerat. Quod ſi de ſeruitute Ioſeph pater reſciuiſſet, redemiſſet omnino B filium.

a *Iniecit domina &c.* ISIDOR. ALLEGO. Hæc figura eſt ſynagogæ, quæ ſæpe mœchata eſt poſt deos alienos, & volebat Chriſtũ adulterii ſui ſcelere detinere, vt negaret ſe Deũ eſſe, & Phariſæorum magis, & Scribarũ, quam legis præcepta ſeruaret, qui illi velut maritus erat. Sed non acquieſcens illicitæ doctrinæ ſynagogæ, manu, veſte corporis apprehẽſus, carne ſe exuit, & liber in cælũ aſcendit. Calumniata eſt meretrix, vbi tenere non potuit dicens, quod templum Dei blaſphemaret, & legis tranſgreſſor eſſet. Illum autẽ carcer non terruit, non inferna terruerunt. Vbi enim veluti puniendus deſcenderat, inde alios liberauit.

b *Qui relicto, &c.* Sic nos tentant carnis illecebræ, & ſuccutiunt veſtem carneam: Sed vir caſtus mauult omnia vincula dirũpere, quam ſe turpitudini ſubiugare.

GREG. ALLEGORICE. *Qui relicto in ma. &c.* Quia dum ſynagoga Chriſtum purum hominẽ credens, adulterino complexu conſtringere voluit, ipſe tegmẽ literæ oculis eius obiecit, & ad cognoſcendam diuinitatis potentiam conſpicuũ ſe gentibus præbuit. Vnde vſq; hodie dum legit Moſes, velamen eſt ſuper oculos cordis eorum, quia ſ. adultera pallium retinuit, & quem male tenebat nudum amiſit.

D Ignorat non nouit mecum. Nec quicquã eſt qđ nõ in mea poſitũ ſit ptãte vel non tradiderit mihi. Nõ eſt maior me in domo hac nec prohibuit nihil quicquã. *grande. * Ipſa ad Ioſeph. Et mulier moleſta erat adoleſcenti. * Ad ſe. E Operis qp piã abſq; arbitris faceret, vt faceret opus ſuum nec eſſet quiſquã ex viris domus ibi in domo. * ſuam. Et ſe eſſe cõtẽptam. 3. quod tenebat. Ipſius Ioſeph. * princeps carceris. Sub ipſo, Ibi ipſe faciebat. Nouerat aliquid cũctis ei creditis, princeps carceris videbat quicquã ex iis quæ erãt in manu eius. Dirigebat ſecũdabat. F

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Accidit &c. *Dicit Ioſephus, quod illa dies erat valde ſolennis Aegyptiis, & in ea congregabantur omnes ad fanum idoli, præter Ioſeph qui erat Dei cultor, & ideo prædicta mulier tunc finxit ſe infirmam, vt remaneret domi, & haberet maiorem opportunitatem inducendi Ioſeph ad concubitum ſuum, quod & fecit. Primo verbis deprecatoriis, poſtea comminatoriis, dicens, quod illum accuſaret, ſicut & poſtea fecit, niſi ſibi acquiſceret, & tandem nimio libidinis ardore ducta, accepit eum per veſtimenta, vt cum importunitate nimia eum induceret ad opus nefarium. ſed ipſe Dei timore, ac caſtitatis amore prædicta contempſit, & relicto pallio ſuo in manib. mulieris foras exiuit.*

2 Cumq; uidiſſet. *Hic conſequenter deſcribitur eius incarceratio iniuſta, vt probaretur eius patientia, & quia ſecũdum Apoſtolum.* Deus facit cum tentatione prouentum. *ideo primo deſcribitur eius incarceratio. Secundo diuina cõſolatio, ibi.* Fuit autẽ dominus cum Ioſeph. *Circa primum præmittitur accuſatio eius falſa, primo erga homines de domo domini ſui, vt patet in litera. ſecundo erga dominum, cum ſubditur.*

3 Ingreſſus eſt ad me. &c. *Ac ſi diceret, licet ſit ſeruilis conditionis alienæ gentis, tamen ingratus tuis beneficiis voluit tibi tantum vituperium facere.*

4 His auditis, &c. *Quia abſque examinatione debita innocentem cõdemnauit ad carcerem.*

5 Fuit autem: *Hic ſubditur diuina conſolatio erga Ioſeph ne nimia triſtitia abſorberetur & primo deſcribitur eius conſolatio in pœnæ mitigatione, ſecundo in mentis, ipſius illuminatione. 40. c. Circa primum dicitur:* Fuit autem dominus cum Ioſeph, *eius firmando patientiam.*

6 Et miſertus eſt illius. *Ad pœnæ mitigationem.*

Deditq; &c. *Quia amouit ſibi ferramenta, & dedit ſibi meliorẽ dietam, vt poſſet alios clauſos in carcere viſitare & cuſtodire.*

MORALITER.

† ſui ad conſolandũ ipſum in labore ſeruitutis, ſecũdo in cõſpectu cuſtodis carceris, ad conſolandũ ipſum in afflictione recluſionis, & de tali conſolatione ſperare debet, qui pro veritate affligitur.

Aliter poteſt dici quod per Ioſeph qui interpretatur accreſcens, ſignificat iuuenis ſecularis humiliter & deuote ſeruiẽs parentib. ſicut dominis ſuis, meliorem tamen deſiderat vitã per ingreſſum religionis, ſed amor carnalis parẽtũ & petulantia carnis, ipſum ab hoc ingreſſu retrahunt, ad contrahendũ carnale matrimonium inducũt, quod notatur per hoc quod de muliere Aegyptiaca dicitur:

† *Et ait,* ipſi Ioſeph.

† *Dormi mecum, &c.* Et aliquando inualeſcit tentatio, quod notatur cum ſubditur.

† *Et illa apprehen. &c.* Et tunc debet relinquere pallium. ſ. ſecularem habitum, & fugere ad locum religioſum, ſecũdum illud Pſ. 54. b. *Ecce elongaui fugiens, & manſi in ſolitudine.*

CAP. XL.

A His itaq; &c. a Dño eunuchi. Isid. Inuenit Ioſeph duos a eunuchos in carcere. b duos populos fidelium & infidelium; qui ſub peccato Adę tráſgreſſionis obnoxii tenebãtur. Eunuchi dicti quia caſtam acceperant regulã diſciplinę. Pſ. 11. *Eloquia Domini, eloquia caſta.* Sed poſt triniam lucem domini ab inferis reſurgente, & legis obſcura, tanquam Ioſeph ſomnia reuelante; ſolutus eſt a peccatis, & carcere inferni credentium populi & miniſterio diuinę legis redditus. Incredulus autem Iudęorũ populus; quia in conuerſione ligno non credidit tráſgreſſionis ligno ſuſpenditur.

Eos ambos principes ſuos.

Cuſtos carceris, princeps maiorum.

*Eos.

B

*Ipſi Ioſeph & dixit.

a Quia peccauerant duo populi originaliter & actualiter & ideo ſunt in infernum quaſi in carcerem retruſi.

His itaque geſtis accidit vt peccarent duo eunuchi, 1
a Gentilis qui in multum dilectionis propinauit dilecto.
pincerna regis Ægypti, & Piſtor, domino ſuo. 2
Iratuſque Pharao contra eos: (Nam alter pin- 3
a Iudæus, qui apud Hiere. lignum mittit in panem vitæ Hier. 10. d.
cernis pręerat, alter piſtoribus) miſit eos in carcerem 4
a Innocens cum nocentibus.
principis militum, in quo erat vinctus & Ioſeph. 5
a Cuius nomen omnia fiunt. b Erudiendos. c Chriſto. d Verbo ſalutis.
At cuſtos carceris tradidit eos Ioſeph, qui & miniſtrabat eis. Aliquan-
a Iudæi ſub lege, gentiles ſub tutoribus & actoribus vſque ad prefinitum tempus à patre.
tulum temporis fluxerat, & illi in cuſtodia tenebantur. Videruntque 6
a Non pro meritis ſuis videtur ſomnium, ſed vt Ioſeph qui latebat manifeſtaretur & magnificaretur.
ambo ſomnium nocte vna, iuxta interpretationem congruum ſibi. 7
Ad quos cum introiſſet Ioſeph mane, & vidiſſet eos triſtes, ſciſcita- 8
tus eſt + dicens: Cur triſtior eſt hodie ſolito facies veſtra? qui reſpon- 9
a Quia clauſa fuit prophetia donec venit Chriſtus, qui aperuit librum, & ſoluit ſignacula eius.
derunt: Somnium vidimus, & nõ eſt qui interpretetur nobis. Dixitq; 10
ad eos Ioſeph: Nunquid non Dei eſt interpretatio? Referte mihi quid 11
a Quia paucis de Iuda ſaluatis, populus gentium ad ſalutem præcucurrit.
c videritis. Narrauit prior præpoſitus pincernarũ ſomniũ ſuum: *Vide- 12 13
a Quæ dicit, Ego ſum vitis vera in qua radicata eſt eccleſia, de qua dicitur, & vos palmites.
b Coniugati, continentes, rectores. c eccleſia producit paulatim germen fidei, florida in neophitis, matura in perfectis, de qua et vinum exprimitur cum prelo paſſionis calcatur, quod Pharaoni, i. mundi poteſtatib. propinatur: cum Chriſti paſſio eis imitanda aut credenda prædicatur. 14
d bam coram me vitem, in qua erant tres propagines, creſcere paulatim 15
in gemmas, & poſt flores vuas matureſcere, calicemq; Pharaonis in 16
manu mea. Tuli ergo vas, & expreſſi in calicem quem tenebam, &
a Quamuis ad Chriſtiana tempora pertinet prophetia, interpretatur tamen ſecundum euentum rerum mox futurarum.
tradidi poculum Pharaoni. Reſpondit Ioſeph: Hæc eſt interpretatio ſomnii: Tres propagines, tres adhuc dies ſunt poſt quos

de quęſt. Hebraicis
C

b *Pincerna regis Aegypti & Piſtor domino ſuo, &c.* HIERONYMVS. Vbi nos poſuimus principem vinariorum in Heb. habetur מַשְׁקֵה maſqueh illud verbum quod in nomine ſerui Abrahæ Abrahę dũ dũ legim', quod nos poſuimus more vulgi vocare pincernam: & vſq; hodie apud barbaros maximæ dignitatis eſt regi poculũ porrexiſſe.

c *Videbam coram me vitem. & cæt.* HIERO. Et ecce vitis in conſpectu meo, & in vite tres fundi, & ipſa germinans tres fundos tria flagella; tres ramos ſiue propagines. Hebræo ſermone ſignificat, quæ ab illis vocentur שריגים Sarigim.

d *Tres ppagines tres dies ſunt.* RVPERTVS. Ecce q ſomniator fuerat: & nihil ei ſomnia ſua profuerãt; ille ſomniorum aliorũ interpres fieri incipit, vt videant qui inuidebant fratres, quia multum ſomnia ſua proſunt illi. Et q̃ pulchre Ioſeph duorum medius vinctorum in carcere, & vtrique ſomnij ſui dedit interpretationem congruam, vmbra

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XL.

His itaque. *Hic conſequenter ponitur diuina cõſolatio erga Ioſeph in illuſtratione mẽtis in cognitione occultorũ: vbi primo deſcribitur incarceratorũ viſio. ſecundo viſionis narratio & interpretatio, ibi:* Ad quos cum introiſſet Ioſeph. *& tertio interpretationis impletio ibi.* Die tertius. *Circa primũ dr.*

2 Accidit. &c. *miniſtri regis*

3 Pincerna, &c. *Quid autem fecerint non dicitur in litera, ſed Hebræi dicunt quod pincerna non fuit diligens in cuſtodia potus regis, quia inuẽta eſt ibi muſca. Piſtor autem in hoc q in pane regis inuẽtus eſt lapis paruus. ſed iſta cauſa eſt inſufficiens ad mortem hominis, quia piſtor ſuſpenſus eſt vt dicitur infra, & ideo iſtæ cauſæ videntur eſſe fictitiæ, & ideo magis credibile eſt q fuerunt regi accuſati de infidelitate in officijs ſuis. quod frequenter accidit in regum curijs.*

4 Miſit eos in carcerem principis militum, &c. *Donec diligentius examinarentur accuſationes eorum.*

5 In quo, &c. *Iam erat ſine vinculis, vt prædictum eſt; dicitur tamen vinctus, quia ibi tenebatur recluſus.*

6 Videruntq; &c. *Hoc a Deo factum eſt; vt per ſomniorum interpretationẽ ſapientia Ioſeph oſtenderetur, & per hoc vlterius exaltaretur.*

7 Iuxta interpret. &c. *quia ſicut Ioſeph expoſuit, ita accidit, vt patebit infra.* 8 Ad quos cum introiſſet Ioſeph. *Hic ponitur viſionis narratio, præmittitur tamen interrogatio Ioſeph, cum dicitur.*

9 Cur triſtior eſt, &c. *quia timebant, ne ſomnia ſua eſſent ſigna maioris mali eis futuri, quia incarcerati vt communiter formidãt peius eis accidere.*

10 Et non eſt qui interpret. *Aegyptij. n. augurijs, & diuinationib. inſiſtebant, & erant ibi augures & malefici, qui per artes magicas talia exponebãt, ad quos non poterãt recurrere, qa erãt in carcere recluſi.*

11 Dixitq; ad eos Ioſeph, &c. *Improbando talem ſuperſtitionem.*

12 Nunquid non Dei eſt interpretatio. *q. d. ſic, & non dęmonum.*

13 Referte mihi. *Talis enim notitia pertinet ad ſpiritum prophetiæ, qui eſt gratia gratis data, & ideo cognita eſt ipſi habẽti. & ideo Ioſeph ſciebat ſe cõſecutum hoc donum à Domino, ſicut & de Daniele dicitur Dan. 1. b.*

14 Narrauit prior præpoſ. &c. *Hic conſequenter ponitur narratio ſomniorum cum interpretatione, & primo quantũ ad ſomnium pincernæ Secundo quãtũ ad ſomnium piſtoris, ibi.* Vidẽs piſtorum magiſter. *Primum patet exceptis quibuſdam vocabulis.*

15 Tres propagines paulatim in gemmas, &c. *id eſt, in botros. Eſt enim botrus illud quod primo exit de palmite.*

16 Et poſt flores vuas matur. &c. *Senſus eſt. Videbam ex botris vuas formari, & flores produci, & poſt floritionem ad maturitatem procedere. Sequitur.*

✲ Recorda

MORALITER.

1 *His itaq. &c.* Per regẽ Aegypti, ratione regiæ dignitatis põt Deus intelligi per duos aũt eunuchos, duo populi. ſ. gẽtiles & Iudæi, qui ambo peccauerũt omniũ regi. Ro. 3. c. *Omnes enim peccauerũt, & egent gratia Dei.* Et p pincernã qui ponitur prim' intelligitur populus gẽtilis: & per piſtorẽ qui ponit ſecundo, populus Iudaicus. Gentilitas. n. incepit ab initio mũdi, Iudæa vero a tempore Abrahæ, qñ circuncisionem accepit, quæ eſt ſignum diſtinguens Iſrael a gentib.

4 *Miſit &c.* Per carcerẽ iſtũ intelligitur pęnalitas vitæ præſentis in qua fuerũt gentiles & Iudæi. Per Ioſeph aũt, qui fuit cũ eis pp eius innocẽtiã, intelligitur Chriſtus, de quo dicitur Io. 1. c. *Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi.* Ipſe vero quantũ homo fuit in carcere pęnalitatis prędictæ, quam aſſumpſit. volũtarie, ad ſatisfaciendũ p peccatis humanę creaturæ. & ipſe prædixit vocationẽ gentiũ ad fidẽ, quę per pincernã ſignificãtur & reprobationẽ Iudæorum qui ſignificantur per piſtorẽ, vt prædictũ eſt; De vtriuſq; vero dicitur Matth. 8. b. *Multi venient ab oriente & occidẽte & recũbent, & cũ Abrahain, Iſaac, & Iacob in regno cęlorũ filij aũt regni eijciẽtur in tenebras exteriores.* Et iſta vocatio gentium per Apoſtolorũ prędicationẽ. & obſtinatio Iudæorũ factę ſunt poſt tres dies, per quos tria tẽpora deſignantur. ſ. tẽpus naturæ, & tempus legis Moſaicę, & tempus gratię quod incepit a Chriſti incarnatione MORALITER. poteſt dici, quod per eunuchos regem offendẽtes intelligũtur peccatores, qui ſunt in duplici differẽtia. Nam aliquos pęnitet & reuertuntur ad gratiã & iſti ſignificantur per pincernã, de quo dicitur, in litera, q vidit vitem tres propagines habentem. & ſignificat ipſum Chriſtum dicentem Ioann. 15. *Ego ſum vitis vera.* Tres vero propagines tres naturas ſignificãt in Chriſto

† exiſtentes

A vmbra eſt Saluatoris noſtri, qui duorum medi⁹ latronũ in cruce vtrique iuxta fidem vel meritum ſuum dignam dedit ſententiam.

a *Tria caniſtra.* AVG. Vbi in Latinis codicibus *tria caniſtra farinæ* ſcriptum eſt, Græca habent *codrithon*: quod interpretatur panes cibarios. Sed illud mouet, quomodo panem cibariũ poterit Pharao habere in eſcis. Dicit enim in ſuperiore caniſtro omnia opera

1 recordabitur Pharao † miniſterii tui, & reſtituet te in gradum priſti-
num, dabiſq. ei calicem iuxta officium tuũ, ſicut facere ante conſueue-
ras. Tantum memento mei, cum bene tibi fuerit, & facias ⁺ mecum mi
ſericordiam, vt ſuggeras Pharaoni, & educat me de iſto carcere: quia
1 furto ſublatus ſum de terra Hebræorum, & hic innocens in lacũ miſ
2 ſus ſum. Videns piſtorũ magiſter, quod prudenter ſomniũ diſſoluiſſet:
a ¶ Hiero. Pro tribus caniſtris tres cophinos farinæ habetur in Heb.
ait; Et ego vidi ſomnium, quod haberem tria caniſtra farinæ ſuper ca-
put meum, & in vno caniſtro, quod erat excelſius, portare me* omnes
cibos ⁺ qui fiunt arte piſtoria, aueſque comedere ex eo. Reſpondit Io-
3 a ſeph: Hęc eſt interpretatio ſõnii. Tria caniſtra tres adhuc dies ſunt, poſt
quos auferet Pharao caput tuum, ac ſuſpendet te in cruce, & lacera-
b bunt volucres carnes tuas. Exinde dies tertius † natalitius Pharaonis
4 erat. Qui faciens grande conuiuium pueris ſuis, recordatus eſt inter
a ¶ Qui calicem domini accepit liberari meruit.
epulas magiſtri pincernarum & piſtorum principis: Reſtituitque alte-
a Etiam per vaſa iræ miniſtratur poculum vitæ vaſis miſericordiæ. b Qui ini panem domini lignum miſit, per lignum periit.
rum in locum ſuum, vt porrigeret regi poculum, alterum ſuſpendit in
5 patibulo, vt coniectoris veritas probaretur. Et tamen ſuccedentibus
a ¶ Proſperitas ſtultorum perdet illos.
6 proſperis, præpoſitus pincernarum oblitus eſt interpretis ſui.

ra fuiſſe piſtoria è quibus Pharao edebat. Sed intelligendum eſt etiam primum caniſtrũ habuiſſe panes cibarios, quia dictum erat tria caniſtra codrithon, & deſuper fuiſſe illa, & ex omni genere piſtorii operis in eodem, ſcilicet caniſtro ſuperiore.

b *Natalitius Pharaonis.* Pharao & Herodes diẽ natiuitatis celebrauerunt, quia ex hora natiuitatis ſe reges fuiſſe putauerunt.

☞ CAP.

D al. † magiſterii.

Somnium piſtoris.

Somnium piſtoris exponit.

E al. † natalis

coniectoris veritas probaretur, quem admodũ interpretatus fuerat ei Ioſeph.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Recordabitur Pharao miniſterii, & reſtituet te in gradum priſtinũ, &c. *In Hebræo habetur:* Numerabit Pharao caput tuũ. *Et eodem modo infra de piſtore vbi dicitur*, Auferet Pharao caput tuum. *In Hebræo habetur;* Numerabit caput tuum, *quia in ſolennitate natalis ſui ordinauit de miniſtris, & ſic in numero pincernarum fuit recordatum nomen magiſtri eorum in carcere detenti, & eodem modo de magiſtro piſtorum, inter illos qui ſeruiebant de pane. ſed primus reſtitutus eſt in officio, quia forſitan poſt examinationem ſuæ accuſationis inuentus eſt dignus liberatione, vel quia rex voluit ſibi gratiam facere. Alter autem fuit condemnatus ex cauſis contrarijs, ſicut vtriuſq; ſomnium prætendebat.*

2 Videns piſtorum magiſter quod prudenter ſomnium diſſoluiſſet, ait. *Hic ponitur narratio magiſtri piſtorum cum ſua interpretatione. Et patet litera vſque ibi.*

3 Tria caniſtra farinæ, &c. *Hebræi dicunt: Tria caniſtra foraminibus plena. videbãtur enim quaſi facta de virgultis, & ideo inter complicationem virgarum videbantur quaſi quædam foramina. Sequitur.*

4 Recordatus eſt inter epulas magiſtri pincernarum & piſtorum principis, &c. *Secundum literam Hebraicam ſupra poſitam vbi dicitur:* Numerabit caput tuum, *non eſt intelligendum quod Pharao tunc eſſet in epulis ipſis vtendo, ſed magis ordinando de eis & miniſtris.*

5 Vt coniectoris, &c. *Ad hoc enim immiſſa ſunt prædicta ſomnia ex ordinatione diuina, vt per eorum expoſitionem prædicta ſapientia Ioſeph regi manifeſtaretur, & ſic exaltaretur ſicut & factum eſt, vt patet ca. ſe.*

6 Oblitus eſt interpretis ſui. *Dicunt* Hebræi, *quod hoc fuit quia nimis confiſus fuerat Ioſeph de auxilio humano. Ad maiorem intellectum eorum quæ dicta ſunt in hoc c. & eorum quæ dicentur in ſeq. Hic quæritur, vtrum interpretatio, ſomniorum per ea iudicando de futuris, ſit licita, & uidetur quod non, quia dicitur* Deut. 18. *b.* Non inueniatur in te qui obſeruet ſomnia. *Et ſimiles authoritates inueniuntur in pluribus locis in ſacra ſcriptura. In contrarium eſt, quod Ioſeph hic interpretatus eſt ſomnia modo prædicto, & Daniel interpretatus eſt ſomnia Nabuchodonoſor, ut habetur* Dan. 1. *&* 4. *Dicendum ad hoc, quod cauſæ rerum ſunt latentes, & effectus earum magis noti. & ideo ducunt in cognitionẽ cauſarum, ſicut ſigna naturaliter eas repręſentantia. videmus enim quod fumus exterius prorumpens, eſt effectus ignis intra caminum latẽtis, & ducit in cognitionem eius, ſicut ſignum ipſum naturaliter repræſentans, contingit enim aliquando, quod vna cauſa producit duos effectus ordinate tamen vnum poſt alium, ſicut in febricitãte vigoratio naturæ eſt cauſa digeſtionis vrinæ primo, & conſequenter, poſtea ſanitatis. & tunc primus effectus non ſolum eſt ſignum vigorationis naturæ, ſed etiam ſanitatis futuræ. Quando igitur vna & eadem eſt cauſa ſomnij & effectus, alterius conſequentis, tunc illud ſomnium eſt ſignum naturaliter repręſentans effectum futurum, & ideo per tale ſomnium licitè poteſt prænoſticari de effectu, futuro, ſicut medicus licitè prænoſticat per conditionem vrinæ de ſanitate vel morte futura. Propter quod ulterius uidendum eſt de cauſa ſomniorum, quorum duplex eſt cauſa in generali ſcilicet intrinſeca & extrinſeca, intrinſeca uero duplex eſt, una eſt motus caſualis fantaſmatum in dormiendo. & talis cauſa non eſt cauſa alicuius effectus alterius ſequentis, & inde per talia ſomnia nihil poteſt prænoſticari de futuris, & quia ſomnia ut in plurimum hoc modo contingunt, ideo dicitur Eccleſiaſtici 5. et* Vbi multa ſunt ſomnia, ibi plurimę vanitates. Et *Cato dicit: Somnia ne cures. Alia cauſa ſomniorum intrinſeca eſt diſpoſitio corporis, ſicut homines frigidi frequenter ſomniant, quod ſint in glacie uel in niue, quia phantaſmata formantur conformia tali diſpoſitioni. propter quod dicit Phil. li. de ſom. & ui. quod medicorum gratioſi dicunt ualde attendendum ad ſomnia, & commentator.* Alb. *ſuper librum illum dicit, quod quidã ſomniauit, quod pix nigra fundebatur ſup pectus ſuum, & poſtea in uigilia ſequenti euomuit choleram nigram in magna quantitate. & ideo ex talibus ſomnijs poteſt prænoſticari de futura ſanitate uel infirmitate ipſius ſomniantis. Cauſa autem extrinſeca ſomniorum duplex eſt; una corporalis alia ſpiritualis, corporalis eſt corpus cæleſte & aer continens. ſicut enim per eorum influentiam producuntur formæ diuerſæ in materia corporali, ut plantarum & mineralium & huiuſmodi, ita ut per eorum influentiam in virtute phantaſtica quę eſt organica cauſantur formę ſiue fantaſmata conformia diſpoſitioni cęleſtia ad cauſandum effectum aliquem futurum, & per conſequens per talia ſomnia poteſt de futuris pręnoſticari.* Aduertendum *etiam, quod iſtę cauſę ſomniorum, ſcilicet diſpoſitiones corporis ſomniantis & influentiæ corporis cęleſtis & continentis, magis habent effectum in uirtute phantaſtica dormientis quam uigilantis. quia in uigilia propter occupationem circa exteriora non percipiuntur, ſed magis effectus eorum impediuntur, quia motus maiores expellunt minores. Cauſa autem ſpiritualis extrinſeca ſomniorum duplex eſt, una bona. ſ. Deus per ſe uel per miniſterium angelorum immittens alicui imaginarias diſpoſitiones ad ſignificandum aliqua futura. Ex hoc fit dupliciter, Vno modo ſic, quod uni ſoli fit imaginaria uiſio, alteri autẽ datur intellectus talis uiſionis, quod fuit in propoſito, quia Pharao & miniſtri eius habuerunt ſolam uiſionem imaginariam, ſed Ioſeph de his habuit cognitionem intellectiuam; et ideo*

✠ *ipſe habuit*

MORALITER.

exiſtentes, ſ. diuina, anima, & corpus. Vere enim pœnitens iſta tria per fidem videt in Chriſto, quia credit ipſum verum Deũ & uerum hominem ex anima rationali & corpore exiſtentẽ. Vuarum autem expreſſio, Chriſti paſſionem ſignificat, ex cuius virtute pœnitens conſequitur remiſſionem. Hebræorum 9. f. *Sine ſanguinis effuſione non fit remiſſio.* Et hęc remiſſio plenaria fit poſt tres dies, per quos ſignificantur contritio, confeſſio, & ſatisfactio. Aliqui vero peccatores in peccatis ſuis remanent obſtinati, & iſti per piſtorem ſignificantur, qui deſcribitur oneratus tribus caniſtris, id eſt, præſſus grauibus peccatis: ſecundum quod dicitur Prouerbiorum 18. a. I*mpius cum in fundum peccatorum uenerit, contemnit.* Et tali prædicitur ſua damnatio poſt tres, per quos deſignantur peccati perpetratio, aſſuefactio, deſperatio. Prædicta vero denuntiantur peccatoribus, per prædicatorem, ſignificatum per Ioſeph viſionum expoſitorem. nam prædicator eſt uiſionum prophetalium expoſitor.

✻ *ipſe habuit in hoc donū prophetiæ. non autem illi, quia illuſtratio intellectus requiritur ad prophetiam, ſecundum quod dicitur* Dan. 10.a. Intelligentia opus eſt in viſione. *Aliquando autem eiſdem fit imaginaria viſio & cognitio intellectus eiuſdē viſionis, ſicut Danieli factū eſt, Dan. 10. & hoc etiam pertinet ad prophetiā. Alia eſt cauſa ſpiritualis extrinſeca ſomniorum mala. ſ. quando à dæmonibus immittuntur viſiones aliquæ imaginariæ in dormiendo, & talibus vtuntur artes magicę, ſicut dicitur 4. Phyſic. de illis qui dormiebant in Sardis, & in hiſtoria Britonum de ſacrificantibus idolis. His dictis dicendum eſt ad quæſtionem, quod prænoſticare de futuris per ſomnia quæ ſunt ſigna alicuius futuri euentus, inquantum cauſantur ex diſpoſitione corporis ſomniantis, uel impreſſione corporis cæleſtis, non eſt illicitum, cum iſtud poſſit fieri via naturali, niſi aliquis in talibus excedat limites virtutis naturæ, magis aſſerendo, quam natura rei patiatur, quia tales effectus futuri deſignati per ſomnium poſſunt impediri, ſicut ſanitas ægrotantis prænoſticata per vrinā aliquando impeditur. Per ſomnia vero à Deo prædictis modis immiſſa ad ſignificationem alicuius futuri, poteſt aliquid futurum certitudinaliter prędici. Ab eo tamen qui illuſtratur à* Deo *ad talia cognoſcendum, & ei licitum eſt talia exponere & prædicere, per ſomnia vero a dæmonibus immiſſa aliquid futurum prædicere ſuperſtitioſum eſt & illicitum, & ſic patet quod dictum eſt de quæſtione. Patent etiam argumenta facta ad vtranque partē, quia procedūt vijs ſuis.*

CAP. XLI.

A
Somnium Pharaonis de ſeptem bobus.

In q. ſuper Geneſ.

* Vacæ fœdæ & tenues, carne.

B

† al. obdormiuit.

* eſt ſpiritus eius.

† ad Pharaonem.

† laniorū. De quæſt. Hebraicis

C

† Singuliſecūdum interpretationē ſomnii ſomniauimus.

a POST *duos.* a *Putabat. etc.* AVGVST. Sicut ſeru⁹ Abrahæ dixit Gene. 24.b. *Ecce ego ſto ſuper fontē aquæ:* hęc locutio ſi itelligatī in Pſal. vbi ſcriptum eſt Pſal. 135.a. *Qui firmauit terrā ſuper aquas,* nō cogūtur homines putare ſicut nauem natare terram ſup aquas. Intelligitur enim ꝙ altius ſit terra quā aqua. Altius quippe aqs ſuſtollitur, vbi habitāt terrena animalia.

b *De quo, &c.* HIER. Ecce de fluuio aſcendebant ſeptem boues ſpecioſę ad videndū, & electæ cornibus, & paſcebantur in אחו achu, & in Geneſi ſcriptum eſt in *achy* & nec Græcus ſermo eſt, nec Latin⁹. Hebrę⁹ quoque corruptus eſt. Dicitur enim in achy. id eſt, in palude. ſed qa, u. litera apud Hebręos, & y, ſimiles ſunt, & tamen magnitudine differunt pro. *habi habu* 70. trāſtulerūt: & ſecundū conſuetudinē ſuā ad exprimendū duplicem aſpirationem Heb. Hebraicæ literæ, chi Gręcam copulauerunt.

c *Tunc demum*

C A P. X L I.

POſt duos annos vidit Pharao ſomnium. Putabat 1
a Significabat curſum labilium, ſuper quem ſtat, qui amorem temporalium calcat.
bat ſe ſtare ſuper fluuium, de quo aſcendebāt ſe- 2
a Gratiæ ſpirituales quæ proceſſerunt ad nutriendam infantiam primitiuæ eccleſię.
ptem boues pulchræ, & craſſę nimis, & paſcebā- 3
a ¶ Humilibus. Vnde Eſa. 11.a. Super quem requieſcet ſpiritus meus, niſi ſuper humilem & quietum. b ¶ Spirituales nequitiæ.
tur in locis paluſtribus. Aliç quoque ſeptē emer-
a ¶ Nulli nutrimento aptæ.
gebāt de flumine, fędæ † confectęq. macie, & pa †
a Tenellis mentib. b Conſumpſerunt omnem decorem virtutum in animabus. quæ ſpecie tenus habebant cultum virtutum.
ſcebantur in ipſa amnis ripa in locis virentibus, deuorauerūtque * eas
quarum mira ſpecies, & habitudo corporum erat. Expergefactus Pha
a ¶ Geminatio ſomnij confirmatio eſt pręſagij.
rao rurſum † dormiuit, & vidit alterum ſomnium. Septem ſpicæ pul
lulubant in culmo vno, plenæ atque formoſæ, aliç quoque totidem 4
a Spicarum macie, verbi Dei fames cum refrigeſc. charitate, in fine ſeculi abundabit iniquitas.
ſpicæ tenues, & percuſſæ vredine oriebantur, deuorantes omnem † prio 5
rem pulchritudinem. Euigilans Pharao poſt quietem, & facto mane pa 6
uore perterritus, * miſit ad + coniectores Ægypti, cunctoſque ſapien- 7
tes. Et accerſitis narrauit ſomnium, nec erat qui interpretaretur. tunc 8
a Quia myſterium quod abſconditum in Deo a ſeculis, in Deo apparente mediatore, & prædicante manifeſtum eſt.
demum reminiſcens pincernarum magiſter, ait: + Confiteor peccatum 9
meum. Iratus rex ſeruis ſuis, me & magiſtrum piſtorū retrudi iuſſit in 10
carcerem principis † militū, vbi vna nocte vterque vidimus ſomnium,
+ pręſagiū futurorū. Erat ibi puer Hebręus, eiuſdē ducis militū famulus †

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XLI.

POST duos annos. *Hic conſequenter deſcribit promotio ipſius* Ioſeph *in domo regis, quæ facta eſt p hoc ꝙ ſapiētia eius fuit declarata, iō primo deſcribit ſapientiæ ei⁹ declaratio. Secūdo ipſi⁹ promotio, ibi:* Placuit Pharaoni *Tertio dictorū ſuorū impletio.* Venitq; fertilitas. *Declaratur aūt eius ſapientia ex duob. ſ. primo ex cognitione occultorū, & ſecundo ex præuiſione agēdorū, ibi:* Nūc igit̄ *Circa primū ſic procedetur, quia primo deſcribitur ſomnij uiſio. Secūdo expoſitoris introductio. ibi:* Tunc demum. *Tertio ſomnij narratio. ibi.* Narrauit ergo. *Quarto eius interpretatio.* Reſpondit Ioſeph. *Circa primum dicitur ſic.*

1 Poſt duos annos, &c. *ſ. a reſtitutione magiſtri pincernarum in officio ſuo. Dicunt enim Hebræi quod quia Ioſeph nimis confiſus fuit in auxilio magiſtri pincernarum, ideo eius liberatio de carcere fuit dilata per duos annos.*

2 Putabat ſe ſta, &c. *Id eſt, Nilum qui irrigat totā terrā Aegypti.*

3 Septem boues. *Bos eſt generis communis, & accipitur pro maſculo & fæmella illius ſpeciei, hic accipitur pro genere fæminino. unde in Hebræo habetur,* Septem vaccę. *& patet litera vſque ibi.*

4 In culmo vno. *id eſt, in calamo uno.*

5 Percuſſę vredine. *id eſt vento vrente.*

6 Pauore perterritus. *quia timuit, ne ſomnium ſuum eſſet futuri mali præſagium.*

7 Miſit ad coniectores. *quia ſicut dictum eſt ſupra,* Aegyptij *huiuſmodi ſuperſtitionibus vtebantur.*

8 Nec erat, qui interpretaretur. *Dicunt Hebræi, quod illi coniectores dabant aliquas expoſitiones, vtpote, quod rex de propinquo ſeptem de filiabus ſuis ſepeliret, & ſeptem alias generaret, ſed non quietabant animum regis, & ideo dicitur hic.* Nec erat qui interpretaretur, *regi ſatisfaciendo, quod à Deo factum eſt, ut Ioſeph vocaretur.*

9 Tunc demum. *Hic deſcribitur interpretis introductio, & hoc per magiſtrum pincernarum dicentem Regi.*

10 Confiteor peccatum meum. *Tum quia oblitus fuerat ſicut ingratus beneficij ipſius* Ioſeph. *Tū quia non poterat eum introducere, niſi faciendo mentionem de hoc, quod regem prius offenderat, propter quod incarceratus fuit, vbi* Ioſeph *ſomnium ſuum expoſuit.*

✻ Eductum

MORALITER.

1 *Poſt duos annos, &c.* Per ſeptē boues primas intelliguntur ſeptem virtutes, tres theologicę, & quatuor cardinales quæ p̄ boues ſignificantur, eò ꝙ ſunt principia bonorum operum ſicut boues per culturā fructificationis agrorum. Prou. 14.a. *Vbi uero multæ ſegetes ibi manifeſta eſt fortitudo bouis.* Quæ dicuntur pulchræ, eo quod animam decorant & craſſæ nimis, qui pinguedine gratiæ animam impinguant. Pſal. 62.b. *Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea.* per ſeptem vero boues deformes intelliguntur ſeptem vitia mortalia, & dicuntur fœdæ quia pulchritudinem imaginis Dei deformant.

† *Confectaq; ma* Quia gratiæ pinguedinem euacuant.

† *Puer Hebræus.* Puer propter innocentiam vitæ, & Hebræu

† qui inter-

Quia Gentilis populus tādem per exhibitionē præteritorum ſe intulit in ſpem futurorum.
a *Putabam me ſtare,&c.* Septem anni qui ſeptem ſpicis plenis, vel ſeptem uaccis pinguibus oſtenduntur, ſpiritualia dona ſignificant, quibus ubertas fidei larga pietate redūdat. Septem uero ſteriles & ieiuni, veritatis & iuſtitiæ famem in nouiſſimo tēpore.
b *Nunc &cęt.* Hoc tempore gratiæ uidimus impletum, quia abundante doctrina apoſtolica ſeptiformi ſpiritu miniſtrata, diuina diſpoſitione per ſingulas urbes epiſcopi & doctores ordinati ſunt qui abundantia doctrinæ diuinitus ſibi collatæ, libros sāctos ſcripſerunt, quibus abundante fame uerbi, & deficientibus doctoribus, indigentiam

cui narrātes ſōnia, †audiuimus quicq̄d poſtea rei probauit euētus. Ego
enim redditus ſum officio meo, & ille ſuſpēſus eſt in cruce. Protinus ad
a ¶ Chriſtus reſurgens a morte tonderur, quia paſſibilitate & mortalitate, quaſi capillorum ſuperfluitate exuitur: & veſte immortalitatis induitur:
1 regis imperium eductum de carcere Ioſeph totonderunt, ac veſte mu-
2 tata obtulerunt † ei. Cui ille ait: Vidi ſomnia, nec eſt qui ediſſerat: quæ
a ¶ Vel ſapientiſſime.
3 audiui te prūdentiſſime coniicere. Reſpondit Ioſeph: Abſq; me Deus
¶ Alias ille.
4 reſpondebit proſpera Pharaoni. Narrauit ergo Pharao quod viderat:
a Putabam me ſtare ſuper ripam fluminis, & ſeptem boues de amne cō-
¶ Rotundis & plenis pinguedine.
5 ſcendere pulchras nimis & obeſis carnibus, quę in paſtu paludis vireta
carpebant: Et ecce has ſequebantur alię ſeptē boues, intantū deformes
& macilentæ, vt nunq̄ † tales in + terra Ægypti viderim. † Quę deuo-
ratis & conſumptis priorib. nullum ſaturitatis dedere veſtigium, ſed ſi-
mili macie & ſqualore torpebant. Euigilans rurſum ſopore depreſſus,
† vidi ſomniū. Septem ſpicæ pullulabāt in culmo vno plenę atque pul-
cherrimę. Alię quoq; ſeptē + tenues & pcuſſæ vredine, oriebant e ſtipu-
la, q̄ priorū pulchritudinē deuorarūt. Narraui coniectorib. † ſomniū,
6 & nemo eſt qui ediſſerat. Rñdit Ioſeph: Somniū regis vnū eſt, Quæ fa
7 cturus eſt Deus, oñdit Pharaoni. Septē boues pulchrę, & ſeptē ſpicę ple
¶ Sic ſomnium interpretatur, vt temporum euentui & myſtico intellectui ſeruiat.
8 nę, ſeptē vbertatis anni ſunt, eandēq; vim ſomnii † cōprehenderūt. Sē-
9 ptem quoque boues tenues atque macilentæ, quæ aſcenderūt poſt eas,
& ſeptem ſpicę tenues & vento vrente percuſſæ, ſeptem anni ſunt ven-
turæ famis: † qui hoc ordine complebuntur. Ecce ſeptem anni veniēt
fertilitatis magnæ in vniuerſa terra Ægypti, quos ſequentur ſeptem
anni alii tantę ſterilitatis, vt obliuioni tradatur cuncta retro abundan
tia * Conſumptura eſt enim fames omnē terram, & vbertatis magni-
tudinem perditura eſt inopię magnitudo. * Quod autē vidiſti ſecun-
do, ad eandem rem pertinens ſomnium † firmitatis indicium eſt, eo
b 10 quod fiat ſermo Dei, & velocius impleatur. Nunc ergo prouideat
rex virum ſapientem & induſtrium, & præficiat eum terræ Ægy-
¶ Vel cunctas.
c 11 pti, qui conſtituat præpoſitos per ſingulas regiones, & quintam

gētiam noſtram reficeremus.
c *Et quintam partem.* Notandum quod Aegyptii quintam partem frugum in horrea regis congregant, quia filii tenebrarū quinque ſenſibus dediti, cęleſtia non curant, ſed veri Iſraelitæ decimas dant, quia cæleſtē patriam, cuiꝰ decima pars corruit, reformare laborant.
Isid. Congregauit Ioſeph per ſeptē annos omnem frugum abundantiam. Id eſt, frumenta fidei ſanctorum horreis condens per ſeptem chariſmata, quaſi p ſeptem annos, ut cum ſeptem anni inopiæ cœperint. i. cū iniquitas occurrerit, ſeptem capitalium criminum ſub Antichriſto, quando fames fidei fuerit & ſalutis, tunc ſancti habeant copioſam iuſtitiæ frugem, ne fides eorum inopia ſermonis deficiat ☞ *Qui ſpi-*

D
† interpretatus eſt.
† Pharaoni.
Ioſeph educto de carcere Pharao narrat ſōnia ſua. Pſal 104.b
† Vaccę turpes, & tenues.
*paruæ.
E
† ſomniorum.
* vbertatis
† comprehenderūt
* in terra Aegypti.
* Quia grauis erit valde.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Eductum de carcere Ioſeph totonderunt. *Quia diu fuerat reclusus, & per conſequens in capillis & barba incompoſitus, & indecēs erat, vt ſic coram rege compareret.*
2 Ac ueſte mutata. *Quia in ſordio & vili habitu non erat licitū aulam regiam introire, vt habetur Heſter. 4. a.*
3 Abſq; me Deus reſpondebit proſpera, &c. *Quaſi dicat, non eſt mirum ſi coniectores Aegypti non potuerunt interpretari, quia hoc non eſt humanum, ſed potius diuinū, nec per me poßem hoc facere, niſi Deus mihi oſtenderet, & in hoc tribuit gloriam Deo.*
4 Narrauit ergo Pharao quod uiderat. Putabam, &c. *Hic conſequenter deſcribitur ſomnij narratio, & patet litera excepto vno vocabulo ſcilicet.*
5 Obeſis carnibus. *id eſt, ad eſum aptis.*
6 Reſpondit Ioſeph, &c. *Hic conſequenter deſcribitur ſommij interpretatio.*
7 Somnium regis unum eſt. *quantum ad ſignificationem, licet ſit duplex, quantum ad imaginariam viſionem.*
8 Quæ facturus eſt Deus, &c. *Prouidentia enim diuina quodam ſpeciali modo reſpicit principes, quia præſunt communitati, & ideo aliqua futura diuinitus eis pāduntur præ cæteris, ſicut patet hic de Pharaone, & de Nabuchodonoſor. Dan. 2. a. Intellectus tamen viſionum reuelatus eſt eis per Ioſeph & Danielē, vt apud eos exaltarētur ad Dei laudem & gloriam. Aduertendum tamen, quod Pharao non fuit oblitus ſomnium ſuum, ſed integrum retulit ipſi Ioſeph.* Nabuchodonoſor *autem oblatus fuit vt patet Dan. 2. a. Cuius ratio eſt, quia viſio* Nabuchodonoſor *erat reſpectu futurorum de longe, quæ impleta ſunt poſt eius mortem, & ideo quia ſi non vidiſſet huiuſmodi impletionem, non fuiſſet motus ad exaltandum Danielem, niſi retuliſſet ſibi ſomnium oblitū. Viſio autem Pharaonis erat de futuris in proximo, quorum impletio ſtatim debebat incipere, & ideo ſufficiebat pro ipſius Ioſeph exaltatione interpretatio ſomnij.*
9 Septem boues, &c *Ferilitas enim contingit, & impeditur ex duobus. ſ. ex bona cultura ipſius terræ, & defectu culturæ. Item ex bona & conuenienti meſſione ſegatum & inepta, & ideo conuenienter per boues craßas & macras, quarum labore terra colitur, deſignatur ſeptem anni ſterilitatis, & ſeptem anni ſterilitatis, inquantum ſterilitas et fertilitas proueniunt ex bona & mala cultura terræ. ſpicæ autem colliguntur tempore meſſis, & ideo per ſeptem ſpicas plenas, & per ſeptē tenues cōuenieter deſignantur ſeptē anni fertilitatis, & ſeptē ſterilitatis, inquantum fertilitas & ſterilitas proueniunt ex bona & mala collectione meſſium.*
10 Nunc ergo. *Hic oſtenditur ſapientia* Ioſeph *ex prouida diſpoſitione agendorum, & patet litera vſque ibi.*
11 Quintam partem. *Quæritur quare non dicit medietatem, cum tempus ſterilitatis æquale fuerit tempori fertilitatis, & in tempore ſterilitatis nihil creuit, vt videtur, quia dicitur infra 45. cap. Adhuc reſtāt anni 5. quibus nec arari poterit nec meti. Ad quod dici poteſt quod tēpore ſterilitatis fuit aliqua aratio & meſſio ſed modica, & ideo quaſi nulla reputatur. Vnde 2. Phyſi. dicitur, quod modicum eſt, quaſi nihil reputatur, veruntamē cum illa modica meſſione ſufficiebat illa reſeruatio quintæ partis de annis præteritis, maxime quia tempore famis homines ſtrictius viuunt, & quia aliqui diuites pro ſuis domibus de tempore fertilitatis ſibi victum reſeruauerunt.*

Fertilitas vnde.
F

MORALITER.

qui interpretatur tranſies. ſ. ad contemplationem ſacræ ſcripturę. tales. n. debent reges & potentes quærere, & ipſis in agibilibus credere, & non deceptoribus fraudulētis, & ipſos honorare exemplo regis Aegypti. Per hoc autem quod ſubditur, tūr poſtea.
† *Septem ſpicę pullulabāt in culmo vno planæ atq; pulcherrimę. &c.* per ſpicas idem ſignificatur, quod per boues, vt in litera dicitur. Per Ioſeph autē, qui requiritur ad expoſitionem uiſionū, ſignificatur uir literatus & bonus, ideo dicitur in litera.

partem fructuum per ſeptem annos fertilitatis, qui iam nunc futuri
ſunt,* congreget in hòrrea, & omne frumentum ſub Pharaonis po 1
teſtate condatur, ſeruetúrque in vrbibus, + & præparetur futuræ ſe- 2
ptem annorum fami, quæ † preſſura eſt Ægyptum, & non conſume
tur terra inopia. Placuit Pharaoni conſilium, & cūctis miniſtris eius, 3
a locutuſq. eſt ad eos: Num inuenire poterimus talem virum, qui ſpi-
ritu Dei plenus ſit? Dixit ergò ad Ioſeph: Quia oſtendit tibi Deus om
nia, quæ locutus es, nunquid † ſapientiorem & ſimilem tui inuenire 4
potero? Tu eris ſuper domum meam, & ad tui oris imperium cūctus
b populus † obediet: Vno tantum regni ſolio te præcedam. † Dixitque 5
c rurſum Pharao ad Ioſeph: Ecce conſtitui te ſuper vniuerſam terram
a Quod pontificatum fidei ſignificat quod eſt in poteſtate Chriſti.
Ægypti, tulitque annulum de manu ſua, & dedit in manu eius, veſti 6
a Quę ſignificat carnem Chriſti de terra virgine aſſumptam, & ad decorem immortalitatis diuerſis paſſionibus ductam. b Cæleſtem ſapientiam, quę ſicut circulus nec initio nec fine clauditur. 7
uit eum † ſtola byſſinā, & collo torquem auream circumpoſuit. Fe- 8
a Sic Chriſtus muneribus decoratus diuinis cælos aſcendit. b Quia tranſcendit omnem volubilitatem temporalium rerum.
d citque eum aſcendere ſuper currum ſuum ſecundum, † clamante 9
a Ioanne Baptiſta, qui ait: Parate viam Domini. Matth.3.a. Tuba angelica quæ venientem ad iudicium præueniet.
præcone, vt omnes coram eo genu flecterent, & præpoſitum eſſe ſci-
Aegypti.
rent vniuerſæ terræ Ægypti. Dixit quoque rex ad Ioſeph: Ego ſum 10
Pharao: abſque tuo imperio non mouebit quiſquam manum aut pe 11
a Vt rectius gererent Chriſti ſimilitudinem, qui ſaluator non modo Aegypti: ſed totius mundi.
e dem in omni terra Ægypti. Vertitque nomē † illius, & vocauit eū lin 12
¶ Ioſeph ſublimatus ducit vxorem, & Chriſtus aſcendit ad cęlos ſubleuatus. ſociat ſibi eccleſiam de gentibus, quam bene ſignificat filia ſacerdotis Heliopoleos qui ſacerdos erat gentium Heliopolis quoque interpretatur ciuitas ſolis, de qua ſociat ſibi ſponſam, qui in ſole poſuit tabernaculum ſuum.
f gua Ægyptiaca, ſaluatorem mūdi. Deditq. illi vxorem Aſeneth filiā 13
Phutipharis ſacerdotis Heliopoleos. Egreſſus + itaque Ioſeph ad terrā

in q ſuper Gen. Sanctus ſpiritus.

a *Qui ſpiritu, &c.* AVGV. Tertio niſi fallor inſinuatur nobis in hoc libro ſpiritus ſanctus. Primo vbi dictum eſt ſup. 1.a. *Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas.* Secundo vbi dicit Deus. ſupra 6.a. *Non permanebit ſpiritus meus in hominibus iſtis, &c.* Tertio cum dicit Pharao in Ioſeph eſſe ſpiritum Dei, nondum tamen legimus ſpiritum ſanctum.

Allegoric. † oppreſſū. † armabitur vel nutriet ſe. Pſal.104.b. 1.Mar.2. 3.Act.7.b. † veſtibus byſſinis.

b *Dixitq:* ISID. Ioſeph qui typū Chriſti gerebat, currū meruit, & pręco † præconauit ante eum, & cōſtituit eū Pharao ſuper vniuerſam terrā Aegypti, & dominus noſter poſtquā diſtractꝰ eſt a Iuda, ſicut Ioſeph a fratribus, & de inferni carcere ſurrexit, aſcendit currum cæleſtis regni, de quo dicitur Pſal. 67.d. *Currus Dei decem millibus multiplex.* & accepit poteſtatē prędicandi & iudicandi a patre. vnde Phil.2.b. *Dedit ei nomen quod eſt ſuper omne nomē, &c.* Accepit quoq; annulum.i. pontificatū fidei, quo credentium animæ ſalutis ſigno ſignātur, frontibuſq; & cordib. noſtris per ſignū crucis figura æterni regis imprimit. Induitur ſtola byſſina, id eſt, carne ſancta byſſo ſplenditiore, & ſtola immortalitatis. Accepit quoq. torquem aureā.i. intellectum bonum. Pręco antecedit, eum, id eſt, Ioan. Baptiſta, qui ait Matth.3.a. *Parate viam domini.* Habebit & alium præconem. quia veniet in tuba angeli.

Pſal.50.a. Ioſeph ducit vxorē. * eſt.

c *Ecce conſtitui te ſuper vni. &c.* Ioſeph de carcere eductus, ſuper Aegyptum conſtituitur, & Chriſtus reſurgēs accepit *nomen quod eſt ſuper omne nomen, vt in nomine Ieſu omne genu flectatur.* Phil.2.b.

lib.8.c.40. * RVPERTVS. Pro pedibus in quibus humiliauerunt pedes eius, torquē aureā ſuſcepit, pro pallio quo in manu adulteræ relicto, nudus effugit, ſtola byſſina Deo iudice indutus eſt, ꝓ ſeruili nomine regium geſtat annulū pro carceris humilitate ſuper altum ſedet imperii currum.

d *Clamante, &c.* HIER. *Et clamauit ante eum præco, & conſtituit eū ſuper omnē terrā Aegypti,* ꝓ quo Aquila trāſtulit. *Et clamauit in conſpectu eius ad geniculationem.* Symmachus ipſū Hebræum poſuit. *Et clamauit ante eum* אברך *abrech* .i. genuflectite. Sed mihi videtur nō tam precatio vel adgeniculatio, q̄ in ſalutando vel adorādo Ioſeph accipi poteſt intelligenda, quā quod Hebræi alii tradūt dicentes patrem tenerum ex hoc ſermone transferri, ſeu patrē teneri regis אב ab quippe dicitur pater, & רך rech delicatus vel tenerrimꝰ ſignificante ſcriptura, quod iuxta prudentiam omnium pater fuit, ſed iuxta ętatem tenerrimus adoleſcens & puer.

c *Et vocauit, &c.* HIE. Et vocauit Pharao nomē Ioſeph Zaphnath pahaneah, & dedit ei Aſſenec filiam Pha.ſa.Heli. Licet hoc nomē Hebraice abſcōditorū repertorē ſonet, tñ quia ab Aegyptio ponitur, ipſius linguæ dēt habere rōnem. Interpretatꝰ ergo Pahaneha, ſiue vt Lxx. transferre voluerunt, pſontū Phanec ſaluator mundi, eo ꝙ orbē terræ a fame liberauit. Notandum autem ꝙ dñi quondam emptoris ſui filiā vxorem acceperit, qui ad id locorū pōtifex Heliopoleos erat. Neq;.n. fas erat abſq; Eunuchis idoli illius eſſe antiſtites, vt vera Ille Hebræorum ſuper eo quod añ diximus ſuſpicio comprobetur.

f *Dedit que illi vxorem &c.* AVGVSTINVS. Quæri ſolet cuius

Phuti

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et omne frumentum. *quod reſeruabatur.*

2 Sub Pharaonis poteſtate condatur. *ita quod non poſſit vendi & deferri ad alias prouincias, non tamen accipiebatur ab hominibus violenter vel gratis, ſed pro pretio, quod tunc erat modicum propter magnam fertilitatem, aliter Ioſeph poſtea tempore famis non uendidiſſet licite Aegyptijs.*

3 Placuit Pharaoni. *Hic conſequenter deſcribitur ipſius Ioſeph promotio, & patet litera vſque ibi.*

4 Nunquid ſapientiorem, *&c. quaſi diceret, non poſſet inueniri aliquis te ſapientior, nec etiam æqualis in ſapientia.*

5 Vno tantum, *& quid ſit illud vnum oſtendit dicens. Regni ſolio. id eſt, dignitate regia.*

6 Tulitq; annulum, &c. *quo ſigillabantur literæ regis, vt dictū eſt, ſupra 38. cap.* & *ideo tradidit illum Ioſeph in ſignum poteſtatis ſibi cōceſſæ.*

7 Veſtiuitque eum ſtola byſſima. *Byſſus eſt genus lini candidiſſimi, ex quo fiebant veſtes nobilium.*

8 Fecitque eum, &c. *Habebat enim rex duplicem currum, vnum ſuper quem ipſe ſolus aſcendebat, alium quem aſcendebat quando placebat ſibi, ad illū tamen aliquando admittebatur ille, qui ſecundus erat a rege.*

9 Clamante præcone, &c. In *Hebræo habetur:* Et clamauerunt coram eo Abrech. אברך *Abrech enim dictio eſt Hebraica, & ſecūdum doctores Hebræorū & beatum Hieo. lib. de Hebr. quæſtion. ſignificat idē quod pater tener, & eſt ſenſus, quod clamauerunt ad cōmendationem* Ioſeph, *quia ipſe erat pater aliorum ratione ſapiētiæ, licet tener eſſe ætate.*

10 Ego ſum Pharao. *qui poſſum tibi dare autoritatem.*

11 Abſque tuo imperio. *Hyperbole eſt, & per hoc deſignatur quod nihil notabile fieret, abſque eius diſpoſitione.*

12 Vertitq; no. illius. &c. *Loco huius literæ in* Hebręo *ſic dicitur:* Et vocauit Pharao nomen Ioſeph Zaphnath pahaneah, *quod in Hebraica lingua ſignificat occultum reuelans, ſecūdum quod dicūt Hebræi. &* Hiero. *in li. de* Hebraicis. *quæſtio. & eſt conueniens ipſi* Ioſeph *qui reuelauit ea, quæ erant alijs occulta, vt patet per prædicta. Virum autem idem nomen in lingua Aegyptiaca ſignificat ſaluatorem mundi, neſcio, niſi quantum dicit trāſlatio noſtra, quia linguam Aegyptiacam penitus ignoro, ſcio tamen quod contingit ꝙ vna dictio in diuerſis idiomatib. diuerſa ſignificat, ſicut hæc dictio* Iam, *in* Hebræo *ſignificat mare, in Latino eſt, aduerbium temporis.*

13 Deditq; illi vxorem, &c. *nomen eſt tractum de Græco, & dicitur ab* ἥλιος *quod eſt ſol, &* πόλις *quod eſt ciuitas, quaſi ciuitas ſolis, de qua dicitur Eſa.* 19. Ciuitas ſolis vocabitur vna: In *Hebræo habet.* Sacerdotis. און On. *Dicunt* Hebræi *& etiam* Hieron. *quod iſte Phuiphar cuius filiam accepit Ioſeph, erat ille de quo dictum eſt ſupra trigeſimonono cap. quod emit Ioſeph, & quia propter pulchritudinē eius*

* intendebat

Phutipharis alias Petefre, vt plerique habent & corrupte, ut ſupra dictum eſt, vtrum illius cuius ſeruus fuit, an alteri⁹ Sed credibili⁹ alterius: nam de illo quomodo credatur multa ſunt, quę moueant. Primum, quia ſcriptura non memorauit cum uideatur hoc non poſſe præterire, quod ad Ioſeph gloriam pertinebat, vt eius filiā duceret, cuius ſeruus fuit. Deinde quomodo ſpado filiam habere potuit? Sed reſpondetur, quomodo uxorem? Poſtea enim creditur abſciſſus vel caſu, vel ſponte. Et quod honor eius qui ſolet non memorat̄, id eſt, quod ἀρχιμάγειρος fuit, quem principem cocorū Latini interpretati ſunt prīcipem militiæ quidam intelligunt. Sed etiam hic reſpondetur, duos illum honores habuiſſe, ſacerdotium Solis, & militię principatum. Congrue autem alibi ille honor memoratur, qui talibus congruat actibus. Hic uero poſtquam in Ioſeph apparuit non parua diuinitas, honor ſoceri eius debuit nominari, qui pertinet ad diuinitatem non paruam ſecundum opinionem Aegyptiorū in ſacerdotio. ſcilicet ſolis. Sed in omnibus his quibus prępoſitus fuit cuſtodiarum carcerū, incredibile eſteſſe prępoſitum in officio ſacerdotum. Deinde non ſimpliciter dictū eſt, quod ſacerdos Solis eſſet, ſed ciuitatis Solis, quæ uocatur Heliopolis, Abeſſe autem dicitur pluſquam xx, milibus a ciuitate Memphi, ubi Pharaones, id eſt, reges, maxime commanebāt. Quomodo deſerto officio ſacerdotii potuit ſtrenue regis ſeruire militiæ principatui? Accedit etiā quod Aegyptii ſacerdotes perhibentur non ſeruire niſi templis deorum, nec aliud officii gerere. Sed forte tunc aliter fuit. Credat quiſque quod placet eſt mihi quæſtio cuius exitus ſit clauſus, ſiue vnus fuerit petefres ſiue duo, quodlibet enim horum quiſque exiſtimet, non eſt fidei periculoſum, nec cōtrarium ueritati ſcripturarum.

a Hęc ætate Chriſtus prædicare cæpit euangelium, ante quam nemo debet aſſumi ad ſacerdotium, vel prædicationis officium.
a Ægypti, Triginta autem annorum erat quando 1
a In mundo ſe præſentando per prędicationem & miracula.
ſtetit in cōſpectu regis Pharaonis, & circumiuit 2
omnes regiones Ægypti. Venitq; fertilitas ſeptē 3
annorū & in manipulos redactæ ſegetes cōgre- 4
gatæ ſunt in horrea Ægypti. Omnis etiam fru-
gum abūdantia in ſingulis vrbibus condita eſt:
a Innumerabilis ſcilicet, ſicut arena.
†Tantaq; fuit multitudo tritici, vt arenæ maris, 5
a Vſitatam.
coæquaretur, & copia menſurā excederet. Nati- 6
a Chriſto. b Diſceſſio a fide, quam faciet antichriſtus.
b que ſunt Ioſeph filii duo antequā veniret fames
quos ei peperit Aſeneth filia Phutipharis ſacer-
dotis Heliopoleos. Vocauitq. nomen primoge- 7
a Obliuio, hic eſt Iudaicus populus Dei ſui oblitus.
niti Manaſſes, dicens: Obliuiſci me fecit Deus
omnium laborum meorū, & †domū patris mei.
a Fructificatio, quod ſignificat eccleſiam de gentib. per totum mundum dilatatam.
Nomen quoque ſecundi appellauit Ephraim, di 8
cens: Creſcere me fecit Deus in terra † pauperta-
a Tempore pacis eccleſiaſticæ finito.
tis meæ. Igitur tranſactis ſeptem annis vberta-
tis, qui fuerant in Ægypto, cœperunt venire ſe-
ptem anni inopiæ, quos prædixerat Ioſeph, &
a Verbi Dei. b Quia non erat qui faceret bonum.
in vniuerſo orbe fames præualuit. In cuncta au-
Alias non erit panis.
tem terra Ægypti erat † fames: Qua eſuriēte, cla-
mauit populus ad Pharaonem, alimenta petens.
a In anguſtia ſpiritualis famis conſilium vnicum eſt, vt recurramus ad horrea Ioſeph, id eſt ſanctas ſcripturas a ſanctis partib. nobis ad conſolationem inopiæ reſeruatas.
Quibus ille reſpondit. Itē ad Ioſeph, & quicquid
† vobis dixerit, facite. Creſcebat autem fames
Alias omni.
c quotidie in vniuerſa terra, aperuitq; Ioſeph vni- †
a Venduntur frumenta verbi Dei Aegyptiis cum ſe mancipant diuinis obſequiis.
uerſa horrea, & vendebat Ægyptiis: Nam & il- †
Verbum Dei.
los oppreſſerat fames: Omnesque †prouinciæ ve
niebant in Ægyptum, vt emerent eſcas† †& ma- 9
lum inopię temperarent.

D

a ✲ *Triginta*, EVCHERIVS. Triginta annorum erat quando ſtetit Ioſeph in conſpectu regis Pharaonis, & totidem annorum legitur fuiſſe Chriſtus, quando ſub typo Pharaonis in conſpectu mundi apparuit reuelatus, & per prædicationem ſe præſentauit et miracula.

Infra 47.c.

†domus.

b N*atique*, *&c.* HIERON. Obſerua propter queſtionē quæ poſt de filiis Ioſeph proponenda eſt, quod ante famis tēpus quo Iacob intrauit in Aegyptū, duos tantum filios Ioſeph habuit, Manaſſem & Ephraim.

E

c *Aperuitq; &c.* Ioſeph a penuria frumenti ſaluat Aegyptum, & Chriſtus a fame verbi liberat mundum. Aperuit horrea ſua Chriſtus in orbē terrarum, & erogatione frumēti ſui omnia ſubiugauit. Niſi fratres Ioſeph uendidiſſent, defecerat Aegyptus. Niſi Iudęi Chriſtū crucifixiſſēt perierat mūdus; Ioſeph interpretat̄ augmentatio ſiue ampliatio. Sed in illo Ioſeph ampliationē non habuit niſi ſola Aegyptus, in noſtro uero uniuerſus mundus. Ille erogauit triticum, noſter. Dei uerbum Pſal. 18.a. *In omnem terram exiuit ſonus eorum.*

Allegoric.

†Panis.

†Quia inualuerat fames in omni terra.

F

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *intendebat illo abuti ad turpe vitium, ideo dominus eum infrigidauit propter quod a principatu militiæ poſtea tranſlatus eſt ad aliam dignitatē ſibi competentem. ſ. ad pontificatum Heliopoleos, ad quē nullus promouebatur niſi caſtratus vel ſimpliciter infrigidatus, tamē ante genuerat Aſeneth, ſed cōtra hoc uidetur, quia in Heb. iſte Phutiphar habet unam literam pluſquā pręcedens in ſuo nomine, quia habet litterā Ayn in fine quam non habet præcedens, & ideo uidetur eſſe alius homo a prædicto. Si quis tamen uelit ſequi dictam opinionem, poteſt dicere ad hoc quod idem nomen proprium bene aliquādo uariatur in Hebręo et Latino, maxime in fine ex aliqua additione vel ſubtractione, ſicut ſupra dictum eſt ca. 36.*

1 Triginta autem. *Hoc dicitur ad uidendum quāto tempore* Ioſeph *fuit in ſeruitute & carcere, & antequam exaltaretur. ſ. 13. annis & parum plus, vt patet ex ſupradictis 33. cap.*

2 Et circumiuit, &c. *Ad videndum terrā cui erat præpoſitus, & ad conſiderandum loca in quibus deberent ſeruari frumenta.*

3 Venitq; fertilitas, *&c. Hic conſequenter deſcribitur interpretationis* Ioſeph *adimpletio, & primo quantum ad fertilitatem, ſecundo quantum ad ſterilitatem. ibi.* Igitur tranſactis. *Adhuc primo deſcribitur dicta impletio. ſecundo ſubditur ipſius* Ioſeph *generatio, ibi:* Natiq; ſunt; *Circa primum dicitur.* Venitq; fertilitas, *vt ſapientia Ioſeph per experientiam uideretur.*

4 Et in manipulos redac. *&c. Melius enim conſeruatur granum illo modo, quam poſtquam excuſſum eſt de palea, quia quælibet res conſeruatur melius in loco proprio, ut habetur 4.* Phyſic.

5 Vt arenæ maris coæqua, &c. *Hyperbolica eſt locutio, ad exprimendum magnam quantitatem tritici.*

6 Natiq; ſunt. *Hic interponitur generatio ipſius* Ioſeph *antequam veniret fames, hoc dicitur quia apud hebræos tempore communis tribulationis, cuiuſmodi eſt tempus famis, homines continebant ab vxoribus propriis, ut ſupra dictum eſt. 7. cap.*

7 Vocauitq; nomen primogeniti Manaſſes. *Quod interpretat̄ obliuio. Sequitur.*

8 Nomen quoque ſecundi, &c. *Quod interpretatur creſcens vel fructificans, & ratio vtriuſque impoſitionis ponitur in litera, & patet.*

9 Et malum inopiæ tempe. *Ex quo patet uerum quod ſupra dictū eſt, quod tempore illius famis ſtrictius uixerunt homines quam alias.*

Nota.

Continētia tempore famis.

MORALITER.

† *Aperuitque Ioſeph uniuerſa horrea.* Deſignatur ꝙ homo literatus, cui dedit Dominus gratiam docendi, nulli debet claudere horreum doctrinæ ſuę ſeu conſilii, ſed omnibus liberaliter aperire, quia dicit dominus Matt. 10. a. *Gratis accepiſtis gratis date.* Sed contra hoc uidetur quod ſubditur.

† *Et uendebat Aegyptiis*, Propter quod ſciendum, quod huius uenditionis pretiū non eſt aliud, quam labor diſcipulorum in addiſcendo, & reuerentia ad magiſtrum, & ſuſtentatio eius ſi indigeat quātum ad victū & veſtitum. Vnde legitur in chronicis, quod tēpore Caroli magni duo monachi venerunt Pariſios in philoſophis eruditi, valde clamātes, ſi quis cupid⁹ eſt ſapientiæ veniat ad nos, nam apud nos venalis eſt, quos ad ſe vocatos Carolus interrogauit, quid pro ea peterent, reſpōderunt, loca tantum oportuna, animas ingenioſas, & alimēta, q̄ ipſe libētiſſime exhibuit, & ſic ſapiētię ſtudiū Pariſiis incepit.

Monachi gratis docentis.

C A P. X L I I.

a ¶ Iudaicus populus. b ¶ Euangelica doctrina predicaretur in mundo.
a AVDIENS autem Iacob, quod alimenta vende- 1
rentur in Ægypto, dixit filiis ſuis: † Quare negli- 2
gitis? Audiui quod triticum venundetur in Ægy-
pto. Deſcendite & emite nobis neceſſaria vt poſ-
ſimus viuere, & non conſumamur inopia. De- 3
a ¶ Iam de famelica litera minimeq́ gloriantur Iudæi ſub decalogo conſtitui.
ſcendentes igitur fratres Ioſeph decem, vt eme-
¶ Paulo adhuc paternis traditionibus occupato.
b rent frumenta in Ægypto: Beniamin domi retento a Iacob, qui dixe- 4
a ¶ Humiliauerunt ſe ad intellectum eorum de quibus dictum eſt, vt qui non vident videant.
rat fratribus eius, ne forte in itinere † quicquam patiatur mali, ingreſſi
ſunt terram Ægypti, † cū aliis qui pergebant ad emendum. Erat autē
a ¶ Panis in terra, uel intelligentiæ. b Iudęa. c Chriſtus. d Mundi. e Alij ſermo ſcientiæ, alii ſermo ſapientiæ, alii interpretatio ſermonum. 1. Cor. 12. b.
fames in terra Chanaan, & Ioſeph * princeps Ægypti atq; ad illius nu
a ¶ Chriſtum adorat omnis cœtus ſanctorum.
c tum frumenta populis vendebatur. Cumq; adoraſſent eū fratres ſui, 5
& agnouiſſet eos, quaſi ad alienos durius loquebatur, interrogans eos:
Vnde veniſtis? qui rn̄derunt: De terra Chanaan, vt emamus victui ne
a ¶ Cognoſcebantur Iudæi a Chriſto. Ipſi autem non cognoſcebant eum.
ceſſaria. Et tamen fratres ipſe cognoſcens, non eſt agnitus ab eis: Re- 6 7
a ¶ Quibus vidit, quod ſol & luna & ſtellę adorarent eum.
d cordatuſque ſomniorum, quæ aliqn̄ viderat ait ad eos: Exploratores 8 9

CAP. XLII.
A a DIxit filijs &c. Is 1. Et frumētum in Aegypto. Dicit & De⁹ pater Oſee 11. *Ex Aegypto vocaui fil. meū.* Deſcendunt decem prouectiores. i. Iudæi ſub decalogo conſtituti, quos ipſe cognoſcēs, nō eſt agnit⁹ ab eis. Cognoſcuntur Hebræi a Chriſto, & ipſi nō agnoſcūt eū. (†quare eir cuſpicitis.) (†in medio venientiū) B dederunt illi pecuniam, ſed Ioſeph. i. Chriſtus triticū dedit, & argentum reddidit, quia non pecunia emit Chriſtus ſed gratia. (.9. ca. 5.)

✠ b. *Beniamin domi retento.* RVPERT. In Beniamin qui erat vterinus frater Ioſeph, paternus refocillabat animus, crebris exhauſtus ſingultibus propter Ioſeph, de quo patri ſuſpitio nō leuis

leuis eſſe poterat qđ fratrū periiſſet malitia, proinde Bēiamin domi retentus eſt.

✠ c *Cumq; adoraßent, & cætera.* GREC. Notandum quod Beniamin neque Eſau, neq; Ioſeph quēadmodum reliqui fratres adorauit, ideo quod in partem tribus Bēiamin ceſſit templum.

✠ d *Exploratores eſtis, &c.* THEODORETVS. Quāobrem ad primū conſpectū fratribus durū ſe præbuit? Nempe, memor quā male de ſe meruiſſent. Sed & Beniamin cum non videret, de ſalute illius ſolltus eſſe cœpit, ne quid de illo grauius, quēadmodū de ſe, decreuiſsēt. Nā ſimulac illum vidit. & venia cēſuit illos & officio dignos.

C

☞ *Duodecim.*

N I C O L A V S D E L Y R A.
CAP. XLII.

1 AVDINES autem. *Poſtquam Moſes deſcripſit deſcenſum in Aegyptum, quantum ad Ioſeph, qui ante alios Dei ordinatione miſſus eſt, hic conſequenter deſcribi eundem deſcenſum quantum ad fratres ſuos, & primo quantum ad decem fratres* Ioſeph *primogenitos; ſecundo quātum ad iuniorem ſ. Beniamin* 43. *cap. Adhuc primo deſcribitur deſcenſus eorum in Aegyptum, ſecundo afflictio deſcendendum, ibi :* Cumq; adoraſſent eum, *& tertio regreſſus ad patrem ſuum, ibi:* At illi portantes. *Circa primum dicitur ſic.*

2 Audens autem Iacob quod alimenta uenderentur in Aepto. *In Hebræo habetur.* Vidit Iacob, &c. *& certum eſt, quod non uidit oculis corporeis, cum non deſcenderit tunc in Aegyptum, & ideo dicunt Hebræi, quod vidit hoc per reuelationem ſpiritus ſancti. Aliter tamen poteſt dici iuxta tranſlationem noſtram, quod ibi accipitur videre pro audire, ſicut Exod. 20. ca.* Ductus autem populus videbat uoces, &c. *Sequitur.*

3 Deſcendentes igitur fratres, &c. *Dicunt Hebræi, quod hic nominantur fratres Ioſeph ſignanter, quia pœnitebat eos quod ipſum vendiderant, & deſcenderunt in Aegyptum eo animo, vt ipſum redimerent, ſi poſſent inuenire, & ſecum ducerent ad patrem.*

4 Beniamin domi retento. *ad conſolationem patris, & quia erat iuuenis non poterat ita ſuſtinere laborem itineris ſicut alij. cætera patēt.*

5 Cumque adoraſſent. *Hic conſequenter deſcribitur ipſorum tribulatio, vbi primo in Ioſeph erga ipſos deſcribitur ſimulatio auſteritatis, ſecundo, veritas fraternæ charitatis, ibi:* Auertitq; ſe parumper & fleuit. *Adhuc primo deſcribitur ipſius Ioſeph ſimulata duritia. ſecūdo a fratribus eius recognoſcitur diuina iuſtitia, ibi ;* Et locuti ſunt ad inuicem. *Adhuc primo deſcribitur auſteritas* Ioſeph *in verbis, ſecundo in factis, ibi:* Tradidit ergo, &c. *Circa primum conſiderandum, q̄ cū* Ioſeph *uidiſſet decem fratres ſuos, & quod Beniamin frater ſuus vterinus non eſſet cum eis, timuit ne machinati fuiſſent cōtra eum in malū, ſicut fecerant contra eum, ideo vt ſcire poſſet ueritatem, dure locutus eſt cum eis, imponendo eis crimen explorationis terræ, & interrogans de patre ſuo, & fratre, & aliis circunſtantijs, ut dicitur ſe.c.* Interrogauit nos homo per ordinem *&c. ſeq. 44. ca.* Interrogaſti prius ſeruos tuos, habetis patrem aut fratrem, &c. *& alia plura quæ hic ſubticentur.*

6 Et tamen fratres ipſe cognoſcens. *Quia dimiſerat eos in ſtatu virili & barbatos, & ideo non erant notabiliter immutati.*

7 Non eſt agnitus ab eis. *quia receſſit ab eis puer, & poſtea barba ſibi creuerat, propter quod eius facies erat notabiliter immutata.*

8 Recordatuſq; ſomniorum, *&c. quia iam videbat ea in parte adimpleta, quia fratres ſui eum adorauerant.*

9 Exploratores eſtis. *Aliqui excuſant Ioſeph a mendacio. dicunt enim quod intelligebat, quod in ueniendo explorauerunt viam meliorē & ſecuriorem, per quam poßent tranſire, ſed iſta expoſitio videtur omnino extorta, nec per hoc excuſaretur* Ioſeph *a mendacio, quia quacunq; arte verborum aliquis fallat alium, mendacium, incurrit ſecundum Auguſtinum, nec eſt aliqua neceſſitas excuſandi* Ioſeph *hic & in ſequentibus a mendacio, maxime officioſo, cum per hoc intenderet deuenire ad cognitionem veritatis de affectu fratrum ſuorum erga Beniamin fratrē ſuum uterinum, & utrum pœniteret eos, quod vendiderant ipſum. tale autem mendacium peccatum ueniale eſt, de quo non oportet excuſari Ioſeph, quia Apoſtoli perfectiores fuerunt, quam patres vet. teſt. & tamen non excuſantur omnino a peccato ueniali ſecundum quod dicit Ioan. prima canonica, 1. cap.* Si dixerimus, quod peccatum non habemus, ipſi nos ſeducimus, &c.

✠ Omnes

M O R A L I T E R.

1 *Audiens autem* Iacob *quod alimenta venderentur in* Aegypto, Per Ioſeph q in litera plenus ſpiritu Dei & ſapientia dicitur, doctor bonus intelligitur. Per filios autē Iacob, qui de longe venerunt ad eum pro frumentis emendis, intelliguntur diligentes diſcipuli ad bonum doctorem venientes, de partibus longinquis, vt inde reportent alimenta bonæ doctrinę. Vnde dicit Hieron. in epiſtola ad Paulinum, de omnibus ſacræ ſcripturæ libris: Ad Titum Liuium lacteo eloquentiæ fonte manantem, de vltimis Hiſpaniæ Galliarumq; finibus quoſdā nobiles veniſſe legimus, & quos ad ſui contemplationē Roma non traxerat, vnius hominis fama perduxit. Et bene per filios Iacob, quia ſupplantator interpretatur, boni diſcipuli intelliguntur, quia debēt eſſe ſupplantatores vitiorum. Dicit enim. 1. Ethi. c. 1. quod ſapientiæ nō eſt auditor iuuenis ſecutor paſſionum. Dicūtur etiam filii Iacob, eſſe decem, qui uenerūt ad ſignificādum perfectionem diſcipulorum, quia denarius eſt perfectus; & in ſignum huius retinetur Beniamin domi tanq̃ paruulus & imperfectus. Dicit autem commētator ſuper librum Boetii de ꝯſolatione, quod Athenis antiquitus primo probabantur diſcipuli de uirtute patientię, ita quod in porta per quam intrabāt iuuenes ad locū ſtudii, ſedebat vnus ſenex q ſciebat optime iuuenes ad impatientiā prouocare, & quando veniebat aliquis q verba vituperii, & deriſionis patienter non audiebat, ipſum tanquā ineptum repellebat. Et in ſignū huius filii Iacob, per quos deſignantur apti diſcipuli, primo examinantur de patientia, verbo, cum dicitur eis.

2 *Exporatores eſtis.* Secundò, facto: cùm ſubditur.

✠ *Tradidit*

A a ✠ *Duodecim inquiunt etc.* CHRYS. 'O verborum deceptionem, etiam eũ quem negotiatoribus vendiderant, in numero ſuo receſet, & nõ dicunt, *duodecim fuimus*, ſed *duodecim ſumus. et ecce iunior cum patre noſtro.*

b *Per ſalu. &c.* AVGVSTIN. Quid eſt quod Ioſeph vir ſapiens, nec ſolum inter homines, ſed etiam ſcriptura teſte laudatus, iurauit per ſalutem Pharaonis, non exituros de Aegypto fratres ſuos, niſi frater iunior ueniret, An ẽt bono & fideli vilis fuerat ſalus Pharaonis, quãto .n. magis ipſi qui eũ in tanto honore locauerat, fidem ſeruabat, ſi illi ſeruabat, qui eũ ſeruum empticium poſſidebar. Quod ſi non curauit Pharaonis ſalutem, nunquid periurium pro cuiuſlibet hominis ſalute vitare non debuit, an non eſt periurium, Tenuit enim vnum eorum, donec veniret Beniamin: & uerũ factum eſt quod dixit, *non exhibitis donec veniat frater veſter.* Ad oẽs .n. potuit pertinere quod dictũ eſt. Nã B quomodo ille venturus eſſet, niſi ad eum deducẽdũ aliqui rediiſſent, Sed quod ſequitur magis vrget quęſtionẽ, ubi iterum iurauit dicens, *Mittite ex vobis vnum, & adducite fratrem veſtrum, &c.* uſque *per ſalutem Pharaonis exploratores eſtis.* Huic ſnĩæ interpoſuit iurationem, quia ſi uera nõ dixiſſent, C explo-

eſtis: vt videatis infirmiora terræ veniſtis: Qui di-
xerunt: Non eſt ita domine, ſed ſerui tui vene-
runt, vt emerent cibos: Omnes filii vnius vi- 1
ri ſumus. † Pacifici venimus, nec † quicquam fa-
muli tui machinantur mali. Quibus ille reſpon-
dit: Aliter eſt. Immunita terræ huius conſi- 2
a derare veniſtis. Et illi: Duodecim, inquiunt, ſer 3
ui tui † fratres ſumus, filii vnius viri in terra 4
Chanaan: Minimus cum patre noſtro eſt, a- 5
lius non eſt ſuper. Hoc eſt, ait, quod locutus 6
ſum: Exploratores eſtis: Iam nunc experimen- 7
b tum veſtri capiam: † Per ſalutem Pharaonis 8
ſubaudi omnes. a Credat Paulus Apoſtolorum minimus. tanquam abortiuus. de anguſtia literę.
non egrediemini hinc, donec veniat frater ve- 9
a Hoc impletum eſt quando miſſus eſt Ananias ad baptizandum eum.
ſter minimus: Mittite ex vobis vnum, & addu-
Multa erat in uerbis ſeueritas, multa in corde tranquillitas, ut hinc doceatur quanta his beniuolentia debeatur, quos forte plus æque corripimus.
cat eum. Vos autem eritis in vinculis, donec
probentur quę dixiſtis, vtrum falſa an vera ſint.
a Id eſt exploratorum pœna digni.
Alioquin per ſalutem Pharaonis exploratores 10
eſtis. Tradidit ergo eos cuſtodiæ, tribus diebus 11
Die autem tertio eductis è carcere, ait: Facite † qđ 12
dixi, & viuetis, Deum enim timeo. Si † pacifici
eſtis, frater veſter vnus ligetur in carcere, vos
autem abite & ferte frumenta, † quæ emiſtis in do 13
mos veſtras, & fratrem veſtrum minimum ad me
adducite, vt † poſſim ueſtros probare ſermo-
nes, & non moriamini. Fecerunt vt dixerat, & 14
a Hæc eſt quorundam Iudęorum confeſſio, amiſſo loco & gente, & apertis ſacramentis quę prius clauſa erãt in uelamine literę.
c locuti ſunt adinuicem: † Merito a hæc patimur,

D exploratores eſſent, id eſt, exploratorũ pœna digni eſsẽt, quos tñ uera dicere ſciebat, neque periurus eſt quiſquã, ſi ei quẽ caſtiſſimum nouit, dicat: Si hoc adulteriũ, de quo argueris, commiſiſti, damnat te Deus, & his verbis adhibeat iurationem. Verum omnino iurat, ibi enĩ conditio eſt qua dicit, Si feciſti, quem tamen nõ feciſſe certum habet. Sed dicit, aliquis, uerum eſt, quia ſi fecit adulterium, damnat illum dominus. Hoc autẽ uerum non eſt. Si autem verum nõ dicitis, *exploratores eſt*, cum etiam ſi mẽtiãtur nõ ſunt exploratores. ſed ita dictum eſt, *exploratores eſtis*, tãquam ſi dictum eſſet, exploratorũ pęna digni eſtis. Hoc eſt exploratores deputabimini merito mẽdacii ueſtri. *Eſtis* autẽ potuiſſet dici pro habebimini, & deputabimini, ut ĩnumeræ ſimiles locutiones docẽt. Vnde & illa locutio Heliæ 3. Reg. 18. d. *Quicunque ex audierit in igne, erit Deus*, non enim erit, ſed habebitur.

E c ✠ *Merito hæc patimur, &c.* CHRYSOSTOM. Ita ſe habet peccatum quando opere pfectum eſt, tunc ſuæ abſurditatis oſtẽdit excellẽtiã. Et ſicut ebrius dũ multũ vini ingurgitat, nullum ſẽtit a uino dãnũ, poſtea vero ſentit, ita peccatum donec cõſummetur, obtenebrat mentẽ, & quaſi denſa nubes mẽtem corrumpit.

☞ a *Neſciebant*

† Vllas moliuntur inſidias.

† non hẽt fratres.

† 22. q. 1. c. non. t. §. ſicut etiã.

† quę.

Hom. 64.

† veri probentur ſermones veſtri.

† vere.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Omnes filij unius, &c. *Ioſeph enim, vt dicunt Hebræi, imponens illis culpam explorationis, pro argumento, quod videbantur eſſe congregati de diuerſis locis adinuicem confœderatis, vt ſic infirma terræ denuntiarotur pluribus gentibus, & ſic contra Aegypties conueniret magnus exercitus. Inducebat etiam ad idem ſe intellexiſſe, quod duo de ipſis vnũ caſtrum deſtruxerant in terra Chanaam, ſcilicet.* Sic chem. *vt ſupra dictum eſt. xxxiiij. d. Ad quod reſponderunt dicentes.* Filj vnius viri ſumus, *& ſic non ſumus congregati ex diuerſis locis, ſicut imponitur nobis. Contra quod arguit Ioſeph. dicens.*

2 Aliter eſt, Immunita, &c. *quia illi qui veniunt pacifice ad emendum bladum intendunt ſolum negotio pro quo veniunt, ſed vos diſcurritis, per vicos & plateas, ciuitatis portas & muros conſiderando & ſecundum veritatem per ciuitatem diſcurrerunt ad videndum, ſi poßent* C *inuenire* Ioſeph *fratrem ſuum, vt cum redimerent & ſecum reducerent ad patrem, quia iſta intentione deſcenderant in Aegyptum, vt ſupradictum eſt, & ideo ad excuſandum ſe de illo circuitu dixerunt.*

3 Duodecim inqui. &c. *ac ſi dicant, ſi velis illuc mittere inuenies hoc uerum eße.*

4 Minimus cum, &c. *ad eius conſolationem.*

5 Alius non, &c. *id eſt neſcimus ſi uiuit, quia perditus eſt iam diu, & non comparuit, & credimus quod ductus fuit in Aegyptum, & ideo circumiuimus ciuitatem, non ad explorandum, ſed ad quærendum fratrem noſtrum & redimendum ſi ipſum, inueniſſemus. Contra quod Ioſeph dixit.*

6 hoc eſt ait, &c. *exploratores eſtis. impoſuit enim eis quod iſta eſſent ab eis conficta ut occultarent ueritatem eis impoſitam de exploratione terræ, & ideo ſubditur.*

7 Iam nunc, &c. *ſi uera uel ficta ſint dicta ueſtra.*

8 Per ſa. &c. *Dicunt aliqui, quod Ioſeph iurauit hic per creaturam, quaſi per iuramentum friuolum, eo quod ſciebat illud quod iurabat eſſe falſum, non enim intendebat fratres ſuos omnes retinere. Dicunt alij & melius ut uidetur, quod iurauit per Deum qui erat ſalus Pharaonis effectiue, nec illi iuramento ſuberat falſum, quia intendebat ſic.* Non egrediemini hinc, *ſcilicet, omnes ita liberi ſicut ueniſtis, quia finaliter retinuit unum.* F

9 Donec ueniat frater, &c. *ut per hoc eſſet certificatus, quod machinati non fuißent contra eum aliquid mali.*

10 Alioquin per ſalutem Pharaonis exploratores eſtis. *Ac ſi diceret ſi non vultis recipere illud quod vobis offero, manifeſte patet, quod excuſationes veſtræ prædictæ fictitię ſunt & falſæ, & per hoc concluditur & eſtis exploratores uere. Non debet aliquis mirari, ſi in prędictis ſint aliqua interpoſita, quaſi dicta a* Ioſeph, *quę non ſunt expreſſa in litera, quia multa uerba dixit fratribus ſuis, & econuerſo, quod non ſunt ſcripta per ſingula, ut patet ex prædictis. dantur tamen aliqualiter intelligi per ea quę ſunt ſcripta ot uiſum eſt.*

11 Tradidit ergo eos cuſtodiæ. *Hic conſequenter oſtenditur auſteritas Ioſeph in factis, cum dicitur,* Tradidit ergo eos cuſtodiæ. *id eſt, carceri.*

12 Tribus diebus. &c. *Contra tria quę in eum commiſerant, ſcilicet de morte eius tractando, in foueam ipſum deponendo, & ipſum uendendo, ut patet ex prædictis 37. cap. Sequitur.*

13 Frater veſter, vnus ligetur in carcere, vos autã abite & ferte &c. *In hoc temperauit pœnam prædictam.*

14 Fecerunt ut dixerat. *id eſt, facere promiſerunt. Quæritur hic,* ✠ *quomodo*

MORALITER.

✠ 2 *Tradidit ergo eos cuſtodiæ*, Id eſt carceri & eadem ratione Symeon aliis dimiſſis retinetur in carcere, cum dicitnr.

A a *Neſciebant autem.* AVGVST. Quid eſt quod cum inter ſe pœnitentes loquerentur de Ioſeph, quod cum illo male egerant, & hoc eis diuino iudicio redderetur, quod ſe per iclitari uidebant, adiungit ſcriptura: Ipſi ignorabāt quod audiebat Ioſeph. Interpres enim inter illos erat. hoc ſcilicet intelligendum eſt, iedo putaſſe quod ille non audiret, quia uidebant interpretem qui inter illos erat, nihil ei dicere eorum quę loquebantur, quem adhibitum putabant, quia eorum neſciret linguam. Nec cuiusquam erat interpres, ea dicere illi a quo poſitus fuerat, quę non ad illum, ſed inter ſe loquebātur. Quæritur, cur Ioſeph vir mitiſſimus fratres taliter affligere uoluit in protelatione agnitionis ſuæ cum poſſet eis ſe innoteſcēdo cito ſubuenire, Sed hoc nō ultionis cauſa fecit, ut uindicaret malū quod ſibi factum fuerat, ſed ut cognoſceret, vtrum eodē ſtimulo fratrem vterinum peremerint, ſicut ipſum in exteras terras prouincias uendiderant.

In q. ſuper Gene. n. Hiſtoricè.

Quæſtio. B

b ✱ *Tollens Symeon, &c.* THEODORETVS. Symeonem in cuſtodiam tradi iuſſit, propterea quod Ruben fratrem ſuum ad ſalutem Ioſeph ſolicitum & propenſum minime inuenerat.

✱ GENNADIVS. uel ideo Symeonem in uincula conicit, vtpote poſt Ruben ceteris fratribus honoratiorem, vt hac ratione fratres ſui, Beniamin adducere cogerentur.

✱ PROSPER *De promiſſionib.* Symeonē ligatum tribus uinculis negationis, quē timor ligauit & amor ſoluit, poſſum' accipere Petrū. Sed melius per ipſum ligari & ſolui peccata cognoſcim' cui dictū eſt. *Quæcunque ligaueris ſup terram, &c.*

c *Apertoq; &c.* Fratres Ioſeph dāt argentū, quia Iudęi conuenti dimittunt literam occidentē & accipiunt ſpiritum uiuificantem. reperitur tamen argentū in ore ſaccorū, quia propter fructum ſpiritualis intelligentiæ non deſeritur nitor eloquentiæ, ☞ a *Singuli*

quia peccauimus in fratrem noſtrum, videntes † anguſtiam animæ illius, 1
cum deprecaretur nos, & non audiuimus: idcirco venit ſuper nos iſta tribu

a ❡ Hic ſignificat Nicodemum & Ioſeph, qui non conſenſerunt conſilio & actibus Iudæorum in morte Ieſu.

latio. E quibus vnus Rūben ait: Nunquid non dixi vobis, nolite peccare in

a ❡ id eſt vindicta ſuſi ſanguinis ſumitur.

a puerum, & non audiſtis me. En ſānguis eius exquiritur. Neſciebant autem 2

a ❡ Quaſi non intelligens linguam eorum.

quòd intelligeret Ioſeph: eo quòd per interpretem loqueretur ad eos. Auer 3 4
b titque ſe parumper, & fleuit, & reuerſus locutus eſt ad eos. Tollensque Sy- 5
meon, & ligans illis præſentibus, iuſſit miniſtris vt implerent eorum ſac- 6
cos tritico, & reponerent pecunias ſingulorum in ſacculis ſuis, datis ſu- 7 8
pra cibariis in via. Qui fecerunt ita. At illi portantes frumenta in aſi- 9
c nis profecti ſunt. Apertoque vnus ſacco, vt daret † iumento pabulum 10 11
in diuerſorio, contemplatus pecuniam in ore† ſacculi, dixit fratribus 12
ſuis: Reddita eſt mihi pecunia: En habetur in ſacco. Et † obſtupefa- 13
cti turbatique mutuó dixerunt: Quidnam eſt hoc, quod fecit nobis
Deus? Venerunt ad Iacob patrem ſuum in terram Chanaan, & narraue-
runt ei omnia quę accidiſſent ſibi, dicentes: Locutus eſt nobis dominus
terræ durè: & putauit nos exploratores prouincię. Cui reſpondimus: † Pa
cifici ſumus, nec vllas molimur inſidias. Duodecim fratres vni patri ge-
niti ſumus, vnus non eſt ſuper minimus cum patre † verſatur in ter-
ra Chanaan. Qui ait nobis; Sic probabo, quod † pacifici ſitis, Fratrem

NICOLAVS DE LYRA

quomodo Ioſeph qui erat tam dulcis & manſuetus verbis & factis, vt hic patet & ex ſequentibus, afflixit fratres ita diu antequam ſe eis notificaret, cum ſtatim poſſet eis remittere iniuriam ſibi factam? Dicendum quod licet perſona ſingularis poſſet hoc licitè facere. ille tamen qui eſt ſuperior & iudex, cum ſit cuſtos iuſtitiæ; non debet hoc facere, maxime quando iniuria ſibi facta redundat in alterum, iniuria autem facta ipſi Ioſeph redundauit in patrem ſuum, qui ex hoc inconſolabiliter fuit afflictus, vt ſupra dictum eſt xxxvij. cap. Ioſeph autem ex ordinatione diui- C *na factus erat ſuperior & iudex fratrum ſuorum, vt patet per viſiones eius ſupra poſitas xxxvij. cap. & erant ei iam ſubiecti actu, quia ipſum adorauerant vt dominum, & ideo non debuit eos dimittere ſine punitione ne dedecus culpę omnino tranſiret ſine dedecore iuſtitiæ, tamen, in punitione ſua plus fuit de miſericordia, quam de iuſtitia, vt patet infra per benignum affectum ad fratres, & multiplicem effectum bonum.*

1 Quia peccauimus in, &c. *Quoniam afflictio dat intellectum, ideo hic conſequenter poſt afflictionem fratres Ioſeph confitentur diuinam iuſtitiam dicentes.* Merito hæc patimur, &c. *Vnde & ſubditur.*

2 En ſanguis eius exquiritur. *i. vindicta de ſanguine ipſius. nam probabiliter credebant, quod eſſet mortuus morte corporali, ſciebant enim certitudinaliter ipſum fuiſſe mortuum morte ciuili, quia vendiderant eum in ſeruum. ſeruitus autem mors ciuilis eſt. Patet etiam per hoc pænitentia eorū de venditione Ioſeph, quā ille intendebat requirere.*

3 Eo quod per interpretem loqueretur. *Dicunt Hebræi, quod iſte interpres fuit Manaſſes primogenitus Ioſeph, quia à nutrice didicerat linguam Aegyptiacam, & à patre ſuo Hebraicam. Sed hic occurrit difficultas, quia manaſes tunc vix compleuerat octauum annum, quia à tempore quo Ioſeph factus eſt præpoſitus Aegypti, quo tempore accepit vxorem, vſque ad deſcenſum patris ſui in Aegiptum fluxerunt tantum nouem anni, vt ſupra declaratum eſt ca. xxxvij. Ioſeph autem cum vxore ſua fuit per nouem menſes ad minus antequam Manaſſes naſceretur. Item iſta interpretatio facta fuit inter Ioſeph & fratres ſuos antequam Iacob deſcenderet in Aegyptum per aliquod tempus licet non magnam: & ſic patet quod Manaſſes vix compleuerat octauum annum. Poteſt tamen ad hoc dici, quod ex bonitate ingenij pueri, & ex ſolicitudine patris ergà eum potuit in tanto tempore vtramque linguam addiſcere quantum ſufficiebat ad intelligendum verba communia inter homines loquebatur autem Ioſeph cum fratribus ſuis per interpretem, ne cognoſceretur ab ipſis in Hebraice loquaretur, & ſui cognitionem adhuc rationabiliter differebat, vt patet ex prædictis.*

4 Auertique ſe. *Poſtquam deſcripta eſt ipſius Ioſeph ſimulata auſteritas. hic conſequenter deſcribitur ipſius vera pietas cum dicitur.*

5 Et fleuit. Ex *compaſione, quia videbat eos in anxietate.*

6 Tollenſque Symeon. I*pſe enim fuit, vt dicunt Hebræi, qui de Ioſeph veniente ad eos dixit:* Ecce ſomniator, &c. *& qui eum in foueam proiecit, & quia grauius cæteris fratribus deliquit, plus debuit puniri, & diligentius cuſtodiri.*

7 Et ligans illis præſentibus. *Sed in abſentia eorum iuſſit eum à vinculis abſolui, & de cibo conuenienti ſibi prouideri; in loco tamen clauſo, vt ſic pietas fraterna ſeruaretur, & tamen adhiberetur cautela ne fugeret, donec veniret Beniamin propter quem iſta fiebant, vt prędictum eſt.* F

8 Iuſſit miniſtris, &c. *Ad prouidendum patri ſuo & eius familiæ.*

9 Et repo. pecu. ſingu. *duplici de cauſa ſcilicet vt patri pecunia reportaretur, & vt fratres anxiarentur timentes ex hoc haberi ſuſpecti de furto. ſicut, et poſtea accidit.*

10 At illi portantes. Hic *conſequenter deſcribitur regreſſus fratrum Ioſeph ad patrem ſuum.*

11 Apertoque vnus ſacco. I*ſte fuit Leui, vt dicunt Hebræi, quia decem filij Iacob deſcenderant in Aegyptum combinati Symeon autem erat combinatus cum ipſo Leui, et quia ille remanſerat in Aegypto Leui redijt ſine compari ſuo. Andræas dicit, quod ſicut iſte aperuit ſacrum ſuum et inuenit pecuniam, ita omnes alij extunc eius occaſione ita fecerunt, et hoc concordat, cum eo quod dicitur infra ſequenti cap.* cum veniſſemus ad diuerſorium aperuimus ſacculos noſtros & inuenimus pecuniam in ore ſaccorum, &c.

12 In diuerſorio. *i. hoſpitio vbi diuertunt viatores ad commedendum vel hoſpitandum vnde in Hebræo habetur.* In Hoſpitalario.

13 Et obſtu. tur. &c, *quia timuerunt, ne poſita fuiſset ibi pecunia ab Aegyptiis, vt de furto notarentur. Cætera patent vſque ibi.*

✱ 1 *Cum*

MORALITER.

1 *Tollenſq; Symeon et linguas illis, etc.* Sacci eorum replentur frumento, per quod deſignatur quod animi diſcipulorum per bonum doctorem replentur ſapientia documento. Eorum pecunia in ſaccis ſuis reponitur, ad ſignificandum quod ſapientię precium non eſt pecunia ſed labor & diligentia, & gratitudo diſcipulorum ſicut dictum eſt ſupra, & ſic poſt acquiſitam ſapientiam ad cæleſtem patriam reuertuntur.

a *Singuli repererant.* Fratres Ioſeph dederunt pecuniam in emptione frumenti, ſed eam accepto frumento receperunt, quia noſter Ioſeph non quęrit noſtra, ſed nos. Gratis enim dat ſua munera, & in noſtra emptione nos ditiores facit.

b *Cui reſpondit.* STRA. Ruben ait: *duos filios meos interfice ſi non red. &c.* Nec tamen obtinuit. At Iudas dicens, *reus ero peccati in* patrem *omni tempore*, impetrauit, quia ei commiſſus eſt Beniamin. Plus eſt ergo reum eſſe peccati quam corporaliter occidi.

c *Non deſcendet.* THEODO. Iacob filiũ ſuũ Beniamin Rubẽ committere recuſabat, memor ſceleris atque inceſti, tum etiã inſcius quam ſtudioſè atque piè ſeſe pro ſalute Ioſeph geſſiſſet.

D Queſtio. q.103.

d *Deducetis, &c.* AVGVS. Quæritur vtrum ideo ad infernũ quia cum triſtitia, an etiam ſi abeſſet triſtitia tanquam ad infernum moriendo deſcenſurus hęc loquatur? De inferno enĩ magna quæſtio eſt, & quid inde ſcriptura ſentiat ubicunque hoc memoratum fuerit obſeruãdum eſt.

☞ a Modi-

veſtrum vnum dimittite apud me: & cibaria domibus veſtris neceſ-
ſaria ſumite & abite: Fratremque veſtrum minimum adducite ad me,
vt ſciam quód non ſitis exploratores, + & iſtum qui tenetur in vinculis
† recipere poſſitis, aç deinceps quæ vultis emendi habeatis licentiam:
a His dictis, cum frumenta effunderent, ſinguli repererunt in ore ſacco- 1
rum ligatas pecunias, Exterritiſque ſimul omnibus dixit pater Iacob:
Abſque liberis me eſſe feciſtis. Ioſeph non eſt ſuper, Symeon † tenetur
in vinculis, & Beniamin auferetis. In me hæc mala omnia reciderunt.
b Cui reſpondit Rubẽ: Duos filios meos interfice, ſi non reduxero illum 2
tibi. Trade † eum in manu mea, & ego eum tibi reſtituam. At ille:
c Non deſcendet, inquit, filius meus vobiſcum. Frater eius mortuus eſt,
+ ipſe ſolus remanſit: Si † quid ei aduerſi acciderit in terra, ad quam per- 3
d gitis, deducetis canos meos mœrore ad † inferos.

¶ Aliàs dolores.

* ſed veraces. † dem. vobis. † non eſt † ſepulcrũ ca.37.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Cum frumenta effunderent, &c. *Ex hoc videtur, quod alij filij Iacob præter vnum, non inuenerunt pecunias ſuas donec ueniſsent ad patrem ſuum & ſecundum hoc dicendum eſſet, quod illud quod eſt allegatum ad contrarium de ſe. ca. dicitur hic per anticipationem. Si autem aliquis velit ſequi ſententiam Andreæ prædictam oportet dicere, quod illud quod hic dicitur de inuentione pecuniæ in ore ſaccorum, poſtquam venerant, uenerant ad patrem ſuum Iacob, dicitur per recapitulationem, quia iam alias inuenerant in diuerſorio. Sequitur.*

2 Duos filios meos, *Irrationabiliter locutus eſt iſte Ruben hoc dicendo, quia filij ſui etiam erant filij patris ſui. quia ſicut ſupra dictum eſt, frequenter nepotes nominantur filij. Quod autem interficeret eos Iacob, erat inconueniens oblatio, & ideo non acquieuit ſibi* Iacob.

3 In terra ad qua impergitis. *id eſt, pergere vultis, ſeu diſponitis.*

E

ADDITIO.

In cap. xlij. vbi dicitur in poſtilla, Omnes filij unius uiri ſumus.

Quidam Hebræorum expoſitores dicunt, quod filij Iacob circumibant per ciuitatem diſperſi, ut forte inuenirent fratrem ſuum Ioſeph. & poſtea fuerant congregati in domo ipſius Ioſeph, pro emptione panis, & ex hoc imponebat eis Ioſeph crimen explorationis, quia exploratores ſolent circumire per ſingula loca, vt omnia videant, & conſequenter congregãtur in vnum, vt ſibiinuicem conferant de inuentis quod concordat huic quod dicitur infra in poſtilla, ſcilicet quod reddebant rationem de hoc, quod circumierunt ciuitatem, non cauſa explorationis, ſed vt fratrem quærerent.

CAP. XLIII.

INTERIM fames om 1
nem terram vehementer
premebat conſumptiſ-
que cibis quos ex Aegypto
detulerant, dixit Iacob ad
filios ſuos: Reuertimini & 2
emite † pauxillum eſcarũ.
Reſpondit Iudas: Denun- 3
nunciauit nobis vir ille ſub atteſtatione iuriſiuran
di, dicens: Non videbitis faciem meam, niſi fra-
trem veſtrum minimum adduxeritis vobiſcum.
Si ergo vis mittere eum nobiſcum, pergemus pari-
ter, & ememus tibi neceſſaria. Sin autem non
vis, non ibimus. Vir enim, vt ſępè diximus, de-
nuntiauit nobis, dicens: Non videbitis faciem
meam, abſque fratre vetro † minimo: Dixit
eis Iſrael: + In meam hoc feciſtis miſeriam, vt
indicaretis ei, & alium habere vos fratrem. At
illi reſponderunt: Interrogauit nos homo per
ordinem, noſtram progeniem, ſi pater viueret,
ſi haberemus fratrem. Et nos reſpondimus ei
conſequenter iuxta id quod fuerat ſciſcitatus:
nunquid ſcire poteramus, quod dicturus eſſet:
adducite vobiſcum fratrem ueſtrum? Iudas
quoque dixit patti ſuo: Mitte puerum mecum,
vi proficiſcamur & poſſimus viuere, ne moria-
mur

Alis teſtificatione.

† vt quid maleſeciſtis.

F

NICOLAVS DE LYRA.

INterim fames omnem, &c. *Hic deſcribitur deſcenſus in Aegyptum, quantum ad ipſum Beniamin cum fratrib. ſuis. vbi primo notatur deſcẽſus proſperitas, ſecundo occurrens aduerſitas vxliij. c. tertio manifeſtata fraternitas. ca. xlv. Circa primum deſcribitur itineris ordinatio ſecundo pauoris occaſio, ibi:* Quos cum uidiſſet. *tertio ſequens conſolatio, ibi* At ille reſpondit, &c. *Circa primum deſcribitur de itinere diſceptatio ſecundo patris conceſſio, ibi,* Igitur Iſrael, &c. *Diſceptatio autem fuit de eorum itinere, quia Iacob volebat, quod Beniamin cum eis iret, & ipſi volebant, nec poterant ire ſine eo propter pactum, quod habuerant cum Ioſeph Ioſeph, ut prædictum eſt, & hoc eſt quod dicitur.*

1 Interim fames omnem terram uehementer, &c. *ſcilicet cum regreſſus eorum in Aegyptum retardaretur propter Beniamin.*

2 Reuertimini & emite pauxillum eſcarum, *id eſt, medicum, quantum ſufficit ad neceſſitatem, & non ad abundantiam ſperabat enim* Iacob *quod dominus reſpiceret populum ſuum, concedendo quod terra daret fructum.*

3 Reſpondit Iudas. *quia pater repulerat preces ipſius Ruben primogeniti. Iudas qui inter cæteros erat principalior, & audacior, & rationabilior in loquendo, accepit verbum, vt Beniamin ſibi in cuſtodiam traderetur, ut patet in litera vſque ibi,*

✻ *Ne moriamur,*

MORALITER.

1 *Interim fames omnem terram vehementer premebat.* Eccle. xxiiij. cap. dicitur in perſona ſapientię, *Qui edunt me adhuc eſurient.* Et ideo diſcipuli iam edocti deſiderant ad doctorem reuerti, ut plenius inſtruãtur. & hoc ſignificatur in reditu filiorum Iacob ad Ioſeph. per quẽ doctor ſignificatur. pro quærendis alimẽtis id eſt ſapientię documentis. ſed reuerti nolunt niſi cum Beniamin minimo, per quem humilitas deſignatur, aliter non proficerent, ſicut dicit Saluator Matth. xj. d. *Confiteor tibi pater domine cœli & terrę, quia abſcondiſti hæc a ſapientib. & prudentibus. ſ. in oculis ſuis, & reuelaſti ea paruulis.*

A a *Modicum reſinę et mellis et ſtora. etc.* HIER. Aliquid reſinæ & melis, & Thimiama, & ſtacten, & therebintum, & nuces, ſiue vt Aquila & Symmachus tranſtulerunt Amigdala, vbi in noſtris codicibus habetur *thymiama*, in Hebræo eſt נכאת *necbot* quod Aquila *ſloracem* tranſtulit ex quo domus Hechot, quæ in Eſaia legitur, manifeſtè cela thymiamatis ſiue ſtoracis intelligitur, eo quod in illo ſunt aromata diuerſa condita.

de q. Heb. * & tu. † traui le-ro.

b *Deus veſter & Deus patris veſtri de, &c.* AVG. Mendacium videtur, ſed aliquid ſignificare credendum eſt. Argentũ enim, quod datur & non minuitur: quod & probatum appellatũ eſt, illud forte eſt, de quo dicitur Pſalm. xj. b *Eloquia domini eloquia caſta, argen. igne examinatum probatum terræ purg. ſeptulum.* i. probatum perfectè

in q. ſuper Geneſin. * hodie. * ſibi. * quod adducti eſſet ad domũ Ioſeph. † quæ redita eſt in principio. † inuoluat nos & vt cadere faciat nos & * vnuſquiſque.

✻ IDEM. Nõ credo fuiſſe ſine cauſa quod dominus noluit oſtendere Iacob quod Ioſeph viueret ſed permiſit eum longa aſflictione conſumi. Imo nec filius Ioſeph in tam proximo poſitus (diſtabant enim ab inuicem ccc. miliaribus) permiſſus ſit ad patrem ſuum mittere, quem nouerat pro ſe amaritudinem ſuſtinere intolerabilem, & quaſi paruum eſſet quod ante pertulerat, adhuc & Beniamin fecit ei auferri. Quare hoc ſit factum attendite. Quamuis ſerui & amici Dei capitalia crimina vitauerint, & multa bona fecerint, tamen ſine minutis peccatis eos fuiſſe non credimus. Quia ergo ſine iſtis minutis peccatis Iacob eſſe non potuit, volens Deus ipſa peccata parua in hoc ſeculo tribulationis igne conſumere, implet in eo illud, *vaſa figuli probat fornax.* ☞ a *Vidit*

ſermone 28. de tpe.

D † vt obi tibi † p † de media vi E † * n † ſ. † ve ni

mur nos, † & paruuli noſtri: Ego ſuſcipio puerum: de manu mea require 1
illum: Niſi reduxero & † reddidero eum tibi, ero † peccati in te reus 2
omni tempore. Si non interceſſiſſet dilatio, iam vice altera veniſſe- 3
mus. Igitur Iſrael pater eorum dixit ad eos: Si ſic neceſſe eſt, facite 4
a ¶ Vel fructibus. 5
a quod vultis. Sumite de optimis terræ frugibus in vaſis veſtris, & deſer- 6
a ¶ Species reſinæ. ¶ Vel ſtiracis.
te viro munera, modicum reſinæ, & mellis, & ſtoracis, & ſtactes, & 7
a ¶ Terebinthus arbor eſt cuius reſina ſimiliter vocatur. 8
† terebinthi & amygdalarum. Pecuniam quoque duplicem ferte 9
vobiſcum, & illam quam inueniſtis in ſacculis, reportate, ne forte erro- 10
re factum ſit. Sed & fratrem veſtrum tollite, et ite ad virum. Deus autem
meus omnipotens † faciat vobis eum placabilem, & remittat vobiſcum
fratrem veſtrum quem tenet in vinculis, et hunc Beniamin. Ego autem 11
quaſi orbatus abſque liberis ero. Tulerunt ergo viri munera, et pecu-
niam duplicem et Beniamin: deſcenderunt in Aegyptum, et ſteterunt
coram Ioſeph. Quos cum ille uidiſſet, et Beniamin ſimul, præcepit 12
diſpenſatori domus ſuæ, dicens: Introduc viros domum, et occide ui-
ctimas, et inſtrue conuiuium, quoniam † mecum ſunt comeſturi meri- 13
die. Fecit ille ſicut † fuerat imperatum, et introduxit uiros domum. Ibi- †
que exterriti † dixerunt mutuo: Propter pecuniam, † quam retulimus 14
prius in ſaccis noſtris, introducti ſumus, ut † deuoluat in nos calumniã,
et violenter ſubiiciat ſeruituti et nos, et aſinos noſtros. Quamobrem
in ipſis foribus accedentes ad diſpenſatorem locuti ſunt: Oramus
domine, ut audias nos. Iam ante deſcendimus. ut emeremus eſcas.
Quibus emptis, cum veniſſemus ad diuerſorium, aperuimus † ſac-
culos noſtros, et inuenimus † pecuniam in ore ſaccorum, quam nunc
eodem pondere reportauimus. Sed et aliud attulimus argentum, ut
emamus, quæ † neceſſaria ſunt. Non eſt in noſtra conſcientia quis
eam poſuerit in † marſupiis noſtris. At ille reſpondit: Pax vobiſcum, 15
a nolite timere. Deus ueſter, et Deus patris ueſtri dedit uobis theſauros
a ¶ Non mentitur ſapiens diſpenſator, quia de pecunia verba Dei dicit. 16
† in ſacculis ueſtris. Nam † pecuniam, quam dediſtis mihi, probatam 17

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ne moria. nos & paruuli noſtri. *acſi diceret. ſi non vis nobiſcũ mit-*
C *tere Beniamin, ire nõ poſſumus, & per conſequens moriemur fame, quia aliunde alimenta habere non poſſumus, & ſic ipſemet Beniamin nobiſcum fame morietur, propter quod melius eſt, quod mittas eum nobiſcum, etiam cum aliquo periculo infirmitatis vel mortis, quam quod hic fame moriatur nobiſcum.*

2 Ego ſuſcipio puerum: *in fide mea ſeruandum.*

3 De manu mea require illum. *quia ſpondeo pro eo reducendo.*

4 Si non interceſſiſſet dilatio. *in retinendo Beniamin.*

5 Igitur Iſrael pater eorum dixit ad eos. *Hic deſcribitur patris cõceſſio. vidit enim quod Iudas rationabiliter loquebatur, ideo aſſenſit ordinans de eorum uia.*

6 Sumite de optimis terrę frugib. &c. *i. de illis quæ raro inueniuntur in Aegypto. quia talia magis acceptantur.*

7 Et deferte uiro munera. *ad placandum ipſum, ſic enim fecerat ipſe Iacob ad placandum Eſau fratrem ſuum, vt ſupra habetur 32. b.*

8 Modicum reſinæ, &c. *ſecundum Iſidor. et Papiam reſina generaliter dicitur gutta fluens de arboribus aromaticis, quæ indurata ualet ad vnguenta & medicinas.*

9 Et ſtoracis & ſtactes, & terebinthi & amigda. &c. *Nomina ſunt arborum aromaticarum, quæ inueniuntur in terra Chanaan, quarum lachrimæ fluentes et fructus ſunt pretioſi, et nomine arborum hic intelliguntur lachrymæ dictæ, uel fructus earum. Sciendum tamen, quod loco huius quod in tranſlatione noſtra dicitur,* modicum reſinæ & ſtoracis, ſtoracis, & ſtactes, & terebinthi. *Hebræi dicunt,* Modicum tyriacæ, & ceræ, & balſami & paſſicarum.

10 Pecuniam quoque duplicem ferte. vobiſcum, *etc. quia probabiliter exiſtimabat, quod præcedente fame et ingreſcente, bladum carius venderetur, quam prima uice, vel ut pecunia reportata reſtitueretur.*

F 11 Ego autem quaſi orbatus abſque libe. &c. *Quod dupliciter intelligitur. Vno modo, quod eſſet quaſi orbatus vſque ad eorum reditum, quia nullus de filijs remanſerat cum eo. Alio modo, quod reputaret ſe quaſi orbatum, ſi Beniamin moreretur, quia illum ſolum credebat habere de uxore principali et prædilecta, ſcilicet Rachel.*

12 Quos cũ ille uidiſſet & Beniamin ſimul, pręce. *Hic deſcribitur pauoris occaſio, ne furtum eis imponeretur.*

13 Mecum ſunt comeſturi meridie. *Illa enim hora reuertebatur Ioſeph de negotijs regalibus ad prandendum.*

14 Et introduxit uiros domum, ibique exterriti. &c. *Non enim erat conſuetudo, quod illi qui ueniebant ad emendum bladum, introducerentur in domum, ſed dimittebantur extra in curia uel portica domus, et ideo timuerunt, ne introducerentur propter pecuniam, quam reportauerant. Cętera patent.*

15 At ille reſpondit. *Hic conſequenter ponitur eorum conſolatio, et primo ab ipſo diſpenſatore dicente.*

16 Pax vobiſcum. *quia nihil habeo contra uos.*

17 Deus veſter & Deus patris ueſtri dedit uobis. *acſi diceret, ex merito ueſtro et patris ueſtri data eſt uobis illa pecunia, quam inueniſtis in ſaccis veſtris.*

1 Eduxit

MORALITER.

✻ 7 *Et deferte viro munera.* Id eſt, doctori reuerentiam debitam & honorem, & cum hoc, ſi indigeat, ſubſidium tẽporale. ſic enim ſcribitur. j. Corinth. ix. b. *Si nos vobis ſeminamus ſpiritualia, non eſt magnum, ſi veſtra carnalia metamus.*

12 *Præcepit diſpenſatori domus ſuæ dicens, introduc uiros domum* nam venientes debitè pro ſtudio ſapientiæ ſunt benigne recipiendi.

13 *Quoniam mecum ſunt comeſturi me.* cibum ſapientiæ. quæ reficit animas.

† *Meridie.* id eſt cum feruore charitatis, aliter ſcientia non ualeret. j. Corint. viij. a. *Scientia inflat, charitas autem ædificat, etc.*

A a *Vidit Beniamin, &c.* ISID. Act. ix. a. Paulum quaſi lux circum fulſit, qui paruulus, quia nondum maturam fidei ætatem gerebat. Vnde etiam adoleſcens legitur, dum lapidantium Stephanum veſtimenta ſeruabat. fleuit Ioſeph, cęcitas Pauli, fletus eſt Chriſti. lauit faciē Chriſtus, cū baptizaretur Paulus, per quē à plurimis videndus eſt Chriſtus.

AVGVST. Affectus boni animi ſemper procliuis eſt ad pietatem. Vnde in Ioſeph, virtutū poſſumus conſiderare copiam. Caſtus erat, cum ſpreuit impudicitiā dominę. Sapiens cum diligenti inueſtigatione fratrū aīos explorabat, quali terſentirēt de frē ſuo vterino. Iuſt⁹ erat, in adhibitione diſciplinæ delinquentibus. Pius in conuerſione pœnitentium.

B

b *Quibus appoſitis, &c.* Seorsū appoſiti ſunt eibi Ioſeph quaſi aduenæ, & ſeorſum fratribus, quaſi exteris natione, Aegyptijs quoq; ſeorſum, quaſi indigenis, qui putabant prophanum eſſe cum peregrinis conuiuium.

c ✠ *Sederunt corā eo, &c.* RVPER. Addidit. *primogenitus iuxta primogenita ſua.* vt inſinuaret iā ex tunc ipſo vſu ceſſiſſe ipſi Ioſeph primogenita. Sic enim & in Paralipomenon libro legitur, *Quia cū violaſſet Ruben torū patris ſui data ſint primogenita eius, filijs Ioſeph.*

D vbi ſupra, cap. 8.

d *Biberuntq; &c. inebriati ſunt, &c.* AVG. Solent ebrioſi hoc teſtimonium adhibere ſibi in patrocinium propter Ioſeph, qui valde ſapiens cō mendatur. Sed hoc verbū pro ſaturitate ponitur in ſcripturis. vnde Pſal. lxiiij. b. *Viſitaſti terram & inebriaſti eam,* quia in laude benedictionis hoc poſitū eſt & donum Dei commemoratur, apparet hāc ebrietatem ſaturitatē ſignificare. Nā ita inebriari, vt inebriātur ebrioſi nec ipſi terræ vtile eſt, quoniā maiore humore, quam ſufficit corrumpitur, ſicut vita in ebrioſi, qui nō ſacietate ſe replet ſed mergit diluuio.

ego habeo. Eduxitque ad eos Simeon. Et introductis domum, attu- 1
lit aquam, & leuauerunt pedes ſuos, deditque pabulum aſinis eorum. 2
illi vero parabant munera, donec ingrederetur Ioſeph meridie. Au- †
dierant enim quòd ibi comeſturi eſſent panem. Igitur egreſſus eſt 3
Ioſeph domum ſuam, obtuleruntque ei munera, tenentes in mani- 4
bus, + & adorauerunt + proni in terram, At ille clementer reſalutatis †
eis interrogauit + dicens: † Sanus ne eſt pater veſter ſenex, de quo
dixeratis mihi? Adhuc viuit? Qui reſponderunt, Soſpes eſt ſeruus tuus,
pater noſter adhuc viuit. Et incuruati adorauerunt eum. Attollens
a autem Ioſeph oculos, vidit Beniamin fratrem ſuum vterinum, & ait:
Iſte eſt frater veſter paruulus de quo dixeratis mihi? Et rurſum: Deus,
inquit, miſereatur tui fili mi. Feſtinauitque, quia † commota fuerant 5
viſcera eius ſuper fratre ſuo, † & erumpebant lachrymæ, & introiens
cubiculum fleuit. Rurſusque lota facie, egreſſus continuit ſe, & ait: po- 6
¶ quaſi aduenæ. ¶ quaſi extraneis.
b nite panes. Quibus appoſitis ſeorſum Ioſeph, & ſeorſum fratribus. 7
¶ quaſi indigenis.
Aegyptiis quoque, qui veſcebantur ſimiliter ſeorſum: Illicitum eſt 8
enim Aegyptiis comedere cum Hebræis: & prophanum putant hu-
c iuſcemodi conuiuium. Sederunt + coram eo primogenitus iuxta pri- 9
mogenita ſua: & minimus iuxta ætatem ſuam. Et mirabantur † ni- 10
a ¶ quia Paulus plus omnibus laborauit.
mis, ſumptis partibus quas ab eo acceperant: Maiorque pars venit Be- 11
12
d a¶ Saciati ſecundum idioma. Ehe pauci linguę Aug.
niamin, ita vt quinque partibus, excederet. Biberuntque & ine- 13
briati ſunt cum eo.

*ſuis. *eum. *eos. † ſupra 29

† incaluerant miſerationes. † & qſiuit locum vbi fieret.

☞ a Scyphus

NICOLAVS DE LYRA

1 Eduxitque ad eos Simeon. *maiorem eorum conſulationem.*

2 Attulit aquam. *cogitanda de eorum corporibus.*

3 Deditque pabulum aſinis. *Curam gerens ſimiliter de eorum animalib. ut perfectam impenderet eis humanitatem.*

4 Igitur. *Hic ſecundo deſcribitur eorum conſolatio ab ipſo Ioſeph eos dulciter alloquendo, & patet litera uſque ibi.*

5 Commota fuerant uiſcera, &c. *Tum quia ipſe ſolus erat ſibi frater ut erinus. Tum quia non fuerat cum alijs fratribus, quando uendiderant Ioſeph propter quod magis afficiebantur ad eum. Secundo conſolatur eos Ioſeph amicabili recreatione, cum ſubditur.*

6 Et ait, Ponite panes. *Nomine panis in ſacra ſcriptura intelligitur omnis cibus, unde 4. Reg. 6. e. vbi dicitur,* Appone panem & aquam, &c. *Subditur,* Et appoſita eſt eis ciborum magna præparatio.

C

7 Seorſum Ioſeph, &c. *Cuius cauſa ſubditur cum dicitur.*

8 Illicitum eſt enim Aegyptiis, &c. *Cauſa huius eſt ut dicunt Hebrai, quia mactant & comedunt aliqua animalia quæ ab Aegyptijs eo-luntur.*

9 Sederunt coram eo. *Vt honoraret eos ſua præſentia.*

10 Primogenitus, &c. *Fecit enim eos ſedere ordinate ſecundum ætates ſuas incipiens a primo genito.*

11 Et mirabantur nimis. *De hoc quod homo, quem credebant extraneum, & eos ignorantem feciſſet eos ita ſedere, ſicut ſedebant in domo patris ſui. Si autem quæratur quomodo non habuerunt per hoc aliquam ſuſpitionem, quod ipſe eſſet Ioſeph, qui prędictum ordinem ſciebat. Dicunt Hebræi, quod hoc fuit, quia Ioſeph fingebat ſe hoc ſcire per artem diuinandi, percutiebat enim coram eis Cyphum ſuum argenteum, & primam percuſſionem dicebat, talis qui eſt primogenitus primo ſedeat, & ſic conſequenter de alijs, hoc uidetur concordare cum eo quod dicitur ſe. cap.* Cyphus quem furati eſtis, ipſe eſt in quo bibit dominus meus & in quo augurari ſolet. *ac diceretur, ſicut vidiſtis heri in menſa.*

F

12 Maiorque pars venit Beniamin ita ut quinque partibus excede. *Voluit enim eum honorare in hoc præ alijs, ut uideret ſi per hoc alij fratres ipſi Beniamin inuiderent ſicut ei inuiderant, eo quod a patre plus amaretur, ut prędictum eſt ſupra 37. c.*

12 Biberuntque & inebriati ſunt cum eo. *Hic accipitur ebrietas pro ſatietate, eo modo loquendi quo dicitur Can. 5. a* Comedite & bibite & inebriamini chariſſimi. *& talis ebrietas non eſt uitioſa.*

✠ CAP.

MORALITER.

✠ † *Illi vero parebant munera donec ingrederetur Ioſeph.* Diſcipuli enim debent eſſe parati doctorem honorare. j. Timoth. v. c. *Qui bene præſunt presbyteri duplici honore digni habeantur maxime, qui laborant in verbo & doctrina.*

† *At ille clementer, &c.* Primo uenientes ſine Beniamin per quem ſignificatur humilitas, vt prædictum eſt habuerūt durū reſponſum: poſteà venientes cum ipſo habuerunt manſuetū, per quod deſignatur quod ſuperbi ſunt dure increpandi & humiles manſuetè recipiendi, & in hoc eſt conformitas ad Deū Iacob. iiij b. *Deus ſuperbis reſiſtit humilibus autem dat gratiam.*

7 *Seorſum fratribus Aegyptijs, &c.* quia ſecundum diuerſam diſpoſitionem auditorum formandus eſt ſermo doctorum.

12 *Maiorq; pars ve. Beniamin.* Per quod deſignatur quod humiles ſunt doctrinæ ſapientiæ magis capaces vnde Aug. exponēs. illud *Maria ſedebat ſecus pedes domini.* dicit, Quanto humilius ſedebat, tanto amplius capiebat: & Prouerb. 21. a. *Vbi humilitas ibi & ſapientia.*

13 *Biberuntque.* ſcilicet potum ſapientię ſalutaris.

Et Inebriati ſunt. Ebrietate. bona de qua dicitur Cant. v. a. *Comedite, & bibite, & inebriam.*

A a *Scyphus quem furati eſtis,&c.* ISID. Quid ſibi vult, quod inuē tus eſt ſcypus Ioſeph in ſacculo Beniamin, niſi quia in corde Pauli cæleſtis doctrinæ iam præfulgebat eloquium, dum eſſet eruditus in lege. Sed quia ſubiectus non erat Deo, intra ſaccum erat ſcyphus, doctrina intra legem, lucerna intra modiū. Miſſus tū Ananias manum impoſuit, marſupium ſoluit, & argētum reſplēduit, & decidentib. ſquamis, quaſi vinculis ſoluto ſacco. i. depoſito legis velamine, adeptꝰ eſt gratiæ libertatē, & reuelata facie ſermonis euangelium prędicat.

✻ GRAECTS. *In quo augurari ſolet Dominꝰ. meꝰ* Nō ī poculo Ioſeph vaticinabatur, ſed ait, ſi poculū hoc acceperit, haud ī bonū omen accipiet.

fecit ille vt iuſſerat

b ✻ CHRYSO. Cōfūderūt hæc Ioſeph, & ſatis ei demōſtrarūt ꝙ & patrē digne colerēt, & fratrē multū amarēt.

Hom. 64. B

✻ RVPERT. Qđ hoc ordine iuſtitię pulchriꝰ

vbi ſupra. cap. 9.

Nempe qui hic ſeruitio ſe addicit, ipſe eſt cuius cōſilio in ſeruū venūdatus eſt Ioſeph. Hic enim ſupra habemus, quia *dixit Iudas fratribus ſuis, Ecce Iſmaelitæ veniunt, uenite venundetur.* D

c *An ignoratis quod non ſit ſimilis mei in augu. ſcientię?* AVGVST. Quid hoc ſibi velit quæri ſolet. An quia non ſerio ſed ioco dictū eſt, ut exitus docet, nō eſt habēdū mēdaciū. Mēdacia enim & mendacib. ſerio argūtur, nō ioco. cum autē quæ nō ſunt tāquā ioco. dicūtur, nō putātur mendacia. Sed magis mouet qđ ſibi velit hęc actio Ioſeph, qđ fratres ſuos, donec eis aperiret qs eſſet toties ludificauit, & tāta expectatione ſuſpendit, quod licet tāto ſit ſuauius cum legitur, quanto fit illis inopinatius cum quibus agitur, in ſapiētiæ illiꝰ grauitate, niſi magnū aliqd iſto quaſi ludo ſignificaret, nec ab illo fieret, nec ſcriptura diceret ī qua sāctitas eſt tāta & ꝓphetan-

in q Gē

† u

E

† talis vir qualis ego ſum ſcitdi uinate.

C A P. XLIIII.

PRæcepit aūt Ioſeph diſpenſatori domus ſuæ dicens: Imple ſac 1
cos eorum frumento, quantū poteſt capere, & pone pecuniā
¶ Splendorem diuini eloquij.
ſingulorū in ſummitate ſacci. Scyphū aūt meum argenteū, 2
¶ Paulus qui minimus eſt Apoſtolorum.
& pretiu qđ dedit tritici, pone in ore ſacci iunioris, Factumq; eſt ita. Et or
to mane dimiſſi ſunt cum aſinis ſuis. Iamq; vrbem exiterant, & proceſſe 3
rant paululum, † tūc Ioſeph accerſito diſpenſatore domus, ait: Surge, in- 4
quit, & perſequere viros, & apprehenſis dicito: Quare reddiſtis malū pro 5
a ¶ Toties fratribus obiecta accuſatio, fraternæ vendi tionis expiatio eſt.
bono? Scyphus quem furati eſtis, ipſe eſt in quo bibit dominus meus, & 6 7
a in quo augurari ſolet: Peſſimam rem feciſtis. Fecit ille, vt iuſſerat, & ap- 8
prehenſis per ordinem locutus eſt. Qui reſponderunt: Quare ſic loquitur
dñs noſter † vt ſerui tui tantū flagitii cōmiſerint? Pecuniā quā inuenimus
in ſummitate ſaccorū reportauimus ad te de terra Chanaan: & quomodo
conſequens eſt: vt furati ſimus de dñi tui aurum vel argentum? Apud
quemcūque fuerit inuentum ſeruorum tuorum quod quęris, moriatur:
& nos ſerui erimus dñi noſtri. Qui dixit† Fiat iuxta veſtram ſententiam.
Apud † quē fuerit inuentū, ipſe ſit ſeruus meus, vos autem eritis innoxii: 9
Itaq; feſtinato deponētes in terrā ſaccos, aperuerunt ſinguli. Quos ſcru- 10 11
tatus, incipiens à maiore vſq; ad minimū, inuenitur ſcyphum in ſacco Be 12
niamin. At illi ſciſſis veſtib. oneratis rurſum aſinis, reuerſi ſunt ī oppidū: 13
b Primuſq; Iudas cum fratrib. ingreſſus eſt ad Ioſeph. (Necdum enim de loco 14 15
a verba pro verberibus irrogat fratribus, ne remaneat impunitum fraternum ſcelus.
abierat) omneſq; ante eum pariter ī terram corruerunt: Quib. ille ait: Cur 16 17
ſic agere voluiſtis? An ignoratis ꝙ non † ſit ſimilis mei in augurandi ſcīa? 18

NICOLAVS DE LYRA Caput XLIIII.

PRæcepit autē Ioſeph diſpenſatori. *Hic cōſequēter circa deſcensū ſecundū filiorū Iacob in Aegyptū deſcribitur occaſio aduerſitatis, quia de furto apparēti fuerunt conuicti in Beniamin. Circa quod conſiderādum, quod* Ioſeph. *qui erat ſagax & aſtus, poſtquam probarūt, quod fratres ſui de eius venditione pœnitebant. Item quod contra Beniamin fratrem ſuum nihil mali machinati fuerant, & quod ei præipſis honorato inuidiam non prętendebant, vt patet ꝑdictis nihilominus tentare voluit, vtrum ipſi Beniamin in periculo cōſtituto quantum poſſent ſecurrerent: & ideo ſic ordinauit, vt in furto apparenti deprehenderetur Beniamin, vt videret qualiter fratres ſui in hoc ſe haberent nec mirandū ſi taliter eos probabas, quia malitiā eorū in ſeipſo expertus fuerant. & ideo in hoc ca. primo deſcribitur eorū cōprehenſio. ſecūdo confuſibilis reductio, ibi,* At illi ſciſſis ueſtibus. *Circa primū Scyphus* Ioſeph. *in ſacco Beniamin abſconditur, requiritur, denegatur, & tādē inuenitur. Et patet litera exceptis paucis vocabulis quæ exponentur.* C

2 Scyphū autem, &c. *vt cito poſſet inueniri, dicit pretium, ne diſpenſator crederet quod ſcyphus deberet poni in ſacco iunioris loco pretij, & ideo de vtroque fecit mentionem.* 3 Perſequere viros & apprehenſis, &c. *cum multitudine armatorū, ita quod non audeant reſiſtere.*

4 Quare rededistis ma pro bono. *committendo furtum pro dulci allocatione domini mei, & honore, quem vobis exhibuit domo ſua.*

5 Scyphus quem forati &c. *bibit ſicut vidiſtis heri in menſa ſua*

6 Eſt in quo auguri. &c. *ſicut experti eſtis ordinando vos in menſa.*

7 Peſſimā rem feciſtis. *quia ingratitudo eſt peſſimum vitium,*

8 Pecuniam quam inu. &c. *Argumentum eſt a maiori parte, quaſi dicant, non retinuimus calauimus illud erat extra Aegyptum & in terra Chanaan, de quo magis videretur ergo nec hoc commiſimus.*

9 Fiat iuxta veſtram ſententiam. *Confidentes, enim de ſua innocentia nimis obtulerant, quia pro furto ſimplici ſecundum leges ſcripta nullus debet mori ideo diſpenſator temperauit negotium dicens,* Fiat iuxta ueſtram ſententiam. *i. aliquo modo ab ipſa declinando.*

10 Apud quem fuerit inuen. ipſe ſit ſeruus meus. *loquitur in perſona domini ſui. quærebat enim ſolum Beniamin, vt per hoc videretur qualiter alij qui dimitterentur liberi ei ſuccurrerent in tali neceſſitate.*

11 Quos ſcruta. in. à ma. *ne ſi ſcrutatur ſtatim fuiſſet ſaccum Beniamin appareret probabiliter, quod ibi abſcondiſſet ſcyphum.* F

12 Inuenit ſcyphum in ſac. *quare non facit mentionē de pecunia ibi inuenta, quia iā eis ſupra dixerat, ꝙ alia pecunia in ſaccis inuenta erat à Deo eis illata, & quia eadē ratione, qua accuſaret Beniamin de pecunia, accuſaſſet omnes alios cū pecunia cuiuslibet reperta fuiſſet in ore ſacci ſui ipſe autem volebat ſecundū ordinē* Ioſeph *calumniari* Beniamin *ſolum vt per hoc probaretur aliorum affectio ad ipſum, vt prædictum eſt.*

13 At illi. *Hic conſequenter deſcribitur coram confuſibilis reductio tanquam conuictorum de apparenti furto. & ſecundo miſericordiæ imploratio, ibi.* Cui Iudas. *Circa primū dicitur ſic,* At illi, &c. *in ſignum triſtitiæ. hic enim erat modus antiquorū occurrēte caſu magnæ aduerſitatis.*

14 Primuſque Iudas. *quia inter fratres erat principalior & conſtantior, & quia apud patrem erat pro Beniamin fideiuſſor, vt prædictū eſt ca. præcedenti, & ideo cauſa erat magis ſua, quam aliorum.*

15 Necdum enim de loc. ab. ſ. Ioſeph. *qui expectabat fratrum ſuorum redditum vt perfectè probaret eorum animum.*

16 Omneſque ante. &c. *vt eius animum miſericordiā prouocarent.*

17 Cur ſic agere uo. *ac ſi diceret, illud quod feciſtis eſt de ſe peſſimū, & ideo nullo modo debuiſſetis hoc velle facere.*

18 An ignoratis, &c. *ac ſi diceret, dato quod habeatis peſſimam voluntatem, tamen debuiſtis retrahere a tali facto cum ſciueritis me habere augurandi ſcientiam, per quam poteram uos deprehendere.*

MORALITER.

1 *Prece. autem Ioſeph, etc.* Sequitur.

2 *Scyphum autem meum argent. etc.* Secundū ſenſum literalem ad hoc Ioſeph fecit abſcōdi Scyphū in ſacco Beniamin fratris ſui vterini, & ipſum cōuinci de furto apparēti, ut per hoc probaret ſi fratris alii uere diligerēt ipſum, quia ſi retento Beniamin ipſi ſtatim abiiſſent, ſignū fuiſſet inuidiæ & odii ad ipſum, eo ꝙ pater plꝰ alii ipſum diligebat, ſicut Ioſeph expertus fuerat de ſeipſo. ꝑ hoc aūt ꝙ omnino conati ſunt eū liberare apparuit veritas delectionis ad ipſum. Per hoc aūt moraliter habetur ꝙ bonus doctor, q ꝑ Ioſeph ſignificatur, ut prędictū eſt, non ſolū debet eſſe ſolicitus de diſcipulus ſuis promouēdis in ſciētia, ſed etiā de nutriendis ipſis & cōſeruandis in charitate mutua, exēplo Chriſti dicētis Ioā. xiij. d. *Mandatū nouū do vobis, vt diligatis inuicē* Et iterū ibidē, *In hoc cognoſcēt omnes, ꝙ diſcipuli mei eſtis. ſi dilectionē. ad inuicē habueritis.* Et ideo ſi unus eorum accuſetur de crimine ſicut fuit Bēiamin, alii tenētur eū liberare inquātū poſſunt ſalua tū conſcientiæ puritatē. Allegoricè uero per Scyphū argētū in ſacco Bēiamin poſitum, præfiguratus fuit Paulus Apoſtolus ex tribu Beniamin naſciturus, qui fuit uas electionis ſapientia Dei plenū & eloquentia bona, quę per ſonoritatē argēti deſignatur, prędituma ad portādum nomen dñi noſtri Ieſu Chriſti coram gentib. & regib. & filiis Iſrael, ut habetur Act. 9. eli. Per liberationem uero Beniamin figurata fuit liberatio Paulus in Damaſco, de qua fratres fuerunt ualpe ſoliciti, ut ibidē habet

AD-

ᵃCui Iudas: Quid rñdebimus inquit dño meo, vel quid loquemur, 1
aut † iuſtè poterimus obtéperare? Deus inuenit iniquitaté ſeruorum 2
tuorũ. En oẽs ſerui ſumus dñi mei, & nos, & apud qué inuentus eſt 3
ſcyph⁹. Rñdit Ioſeph: Abſit á me vt ſic agã. Qui furatus eſt ſcyphũ, 4
ipſe ſit ſeruus meus, vos aũt abite † liberi ad patrẽ veſtrũ. Accedens 5
aũt propius Iudas, confidẽter ait: Oro dñe mi loquatur ſeruus tuus 6
verbũ in auribus tuis, & ne iraſcaris famulo tuo. Tu es.n. † poſt Pha 7
raonem dñs meus: Interrogaſti prius ſeruos tuos, habetis patrẽ aut
fratrẽ? Et nos rñdimus tibi dño meo: eſt nobis pater ſenex, & puer 8
paruulus qui in ſenectute illius natus eſt, cuius vterinus frater mor-
a Quam hic ſolus eſt ſuperſtes de matre ſua, ſic enim opinabantur.
tuus eſt, & ipſum ſolũ hẽt mater ſua, pater verò tenerè diligit eũ. Di
xiſtiq; ſeruis tuis: adducite eũ ad me, & ponã oculos meos ſuper illũ.
Suggeſſimus tibi dño meo, non põt puer relinquere patrem ſuum.
Si.n. illum dimiſerit, morietur, & dixiſti ſeruis tuis: Niſi venerit fra
ter veſter minimus vobiſcum, nõ videbitis amplius faciem meam.
Cum ergo aſcendiſſemus ad famulũ tuũ patrẽ noſtrũ, narrauimus
ei oĩa, quę locutus eſt dñs meus. Et dixit pater noſter: Reuertimini,
& emite nobis parũ † tritici. Cui diximus. Ire non poſſumus. Si fra-
ter noſter minimus deſcenderit nobiſcũ, proficiſcemur ſimul, alio-
quin illo abſente non † audemus videre faciẽ viri. † Ad quę ille rñ-
dit: Vos ſcitis, ꝙ duos filios genuerit mihi vxor mea. Egreſſus eſt v- 8
nus, & † dixiſtis, beſtia deuorauit eũ, & huc vſq; non comparet. Si 9
tuleritis & iſtũ, & aliquid ei in via contigerit, deducetis canos meos 10 11
cũ mœrore ad inferos. Igitur ſi intrauero ad ſeruũ tuũ patrẽ noſtrũ,
& puer defuerit: (cũ aĩa illius ex huius aĩa pẽdeat) viderit q; eũ nõ eſſe
nobiſcũ morietur, & deducẽt famuli tui canos eius cũ dolore ad in-
feros. Ego propriè ſeruus tuus ſim, qui in meã hunc recepi fidẽ, & 12
ſpopõdi dicẽs: Niſi reduxero eũ, * peccati reus ero in patrẽ meum oĩ
tpe: Manebo itaq; ſeruus tuus pro puero in † miniſteriũ dñi mei, & 13
puer aſcẽdat cũ fratrib. ſuis. Nõ.n. poſſũ redire ad patrẽ abſente pue 14
ro † ne calamitatis, quę oppreſſura eſt patrem meum, teſtis aſſiſtã.

A phentandorum intentio futurorum. Non negligenter ergo cõſiderandum puto tãtam miſeriam in perturbatione fratrum ſuorum, quam modo Ioſeph quamdiu voluit tenuit & quanta voluit mora produxit, & tantò eos faciens calamitoſos, quantò ipſorum futuram lætitiam cogitabat, & quod agebat, vt eorum gaudium differretur, ad hoc agebat, vt dilatione cumularetur, tã quam nõ eſſent condi

B gnæ paſſiones tantilli temporis ad futuram gloriam exultationis futuræ cognito fratre, quem à ſe perditum exiſtimabant.

a Cui Iudas, &c. AVGVSTI. Multa in narratione Iudæ aliter dicta ſunt, quam cum illis egerat Ioſeph, quamuis apud

D eum loqueretur, ut omnino de ſimulatione exploratorum, nihil diceretur quod utrum cõſulo tacitum ſit, an id fecerit per turbationis obliuio non apparet. Nam & illud quod dixerunt ſe à Ioſeph interrogatos de patre & fratre ſuo, ſe autem illi interroganti indicaſſe, mirum eſt, ſi uel ad ſententiam poteſt ipſa peruenire narratio, ut eam conſtet eſſe veracem, quanquam & ſi

E aliqua falſa in ea ſunt, talli potius per obliuionem potuit, quam auderet mentiri. Apud eum præſertim, cui non ſicut neſcienti, ſed qui nouerat eum ſcire, ut eum flecterent ad miſericordiã narrationi inſerebat.

☞CAP

† eſcę.

† poſſum⁹

† Et dixit. ſeruus tuus pater meus nobis.

† dixiſtis profecto raptus eſt.

* ad te.

† ne forte videã malũ quod inueniet patrẽ meum

NICOLAVS D LYRA.

1 Cur Iudas. *Hic deſcribitur miſericordiæ imploratio, vbi Iudas vt facilius impetret illud, quod eſt dulcoris, primo cõfitetur illud quod eſt rigoris dicens.*

2 Quid reſponde. inquit. *&c. q.d. nihil poſſumus quia inuẽtio ſcyphi erat notoria, nec fraudẽ audebant imponere familiæ Ioſeph, qui ſi hoc facerent negotium ſuum peiorarent.*

Deus inuenit iniquita. ſeruorum. *i. peccata noſtra alias occulta Deus fecit inueniri. i. ad punitionem deduci per illud infortuniũ, quod nobis accidit.*

4 En oẽs ſer ſumus domini mei. *de rigore enim iuſtitię non ſolum pro furto punitur ille apud quem res furata inuenitur, ſed etiã illi qui ſunt in eius ſocietate, & maxime quando ſunt fratres.*

5 Abſit a me. *q.d. nolo vobiſcum agere cum tanto rigore.*

6 Qui furatus eſt ſcy. *&c. Hoc autem dicebat vt probaret, ſi Beniamin dimitterent ſolum in ſeruitute.*

7 Accedens autem prop. *Hic ſecundo Iudas procedit ad impetrandũ opera miſericordiæ & dulcoris, & primo captat ipſius Ioſeph beneuolentiam dicens,* Oro domine mi, *&c. ſecundo ad ſuum propoſitũ obtinendum inducit quadruplicem rationem dicens:*

8 Interrogaſti prius, &c. *Intẽdebat enim impetrare, quod ipſe maneret in ſeruitute pro Beniamin, ita quod Beniamin cũ alijs fratrib. rediret ad patrem, & ad hoc obtinẽdum primo inducit rationẽ ex parte patris ſui, q de furto huius ſcyphi nullo modo debebat inculpari, cũ ipſe eſſet abſens & etiã iuſtus, quia pecuniã a filijs reportatã remiſerat in Aegyptũ, & ideo nullo modo debebat haberi ſuſpectus de furto illo, quod factũ non fuiſſet de ſuo mandato. & tamen ſi Beniamin remaneret in ſeruitute, intantũ diligebat eũ quod credebatur probabiliter mori præ dolore, quod videbatur valde durum & rationi abſonum, hanc autẽ rationem deducit Iudas diffuſè, vt magis moueat animũ Ioſeph ad cõpatiendum patri, & patet litera vſque ibi.*

9 Vos ſcitis quod duos. &c. *Iſta eſt Rachel quæ fuit principalis & prima vxor eius, & etiam ſola quantũ fuit ex petitione Iacob: quia Lia fuit ſibi coniuncta per deceptionem Laban. & duæ ancillæ ad petitionem Rachelis et Liæ, vt habetur ſupra, xxix. cap. et xxx.*

F

10 Egreſſus eſt vnus. *de ſocietate mea.*

11 Et dixiſtis beſtia deuorauit eum. *Videtur quod Ioſeph hic poterat arguere Iudam de contradictione ſecundũ reprehenſionẽ ſupra poſitam in xlij. ca. vbi excuſauerunt ſe de circuitu ciuitatis, dicentes quod hoc fecerãt ad quærendũ fratrẽ ſuũ perditũ, et hic dicitur quod dixerant patri ipſum eſſe deuoratum à beſtia. Ad quod dicendũ, quod licet non oporteat Iudam et fratres ſuos excuſari de mendacio, tamẽ hic nõ ſequitur dictorum ſuorũ contradictio, quia ſtatim poſſet Iudas reſpondere quod prædixerant patri ipſum eſſe deuoratũ a beſtia, poſt quam redierant ad ipſum ex Aegypto, cõcludẽtes quod ex quo nõ inuenerant eum reputabant eum eum a beſtia deuoratũ, et eodẽ modo poterant reſpondere de hoc, quod dixerunt hic: Cuius vterinus frater mortuus eſt quia hoc dixerunt poſtquã ipſum quæſierant per ciuitatem. & ex quo non inuenerant eum, probabiliter æſtimabant eum eſſe mortuum.*

12 Ego proprie. *Hic inducit ſecundam rationem ex parte ſui, quia fideiuſſor tenetur pro illo pro quo ſpõdet. Iudas autẽ fideiuſſor erat pro Beniamin vt prædictũ eſt, ex quo cõcludit, quod debebat remanere in ſeruitute pro Beniamin, et patet litera.* Secunda ratio.

13 Manebo itaque ſeruus tuus. *Hic ponitur tertia ratio ad idẽ ex aptitudine Iudæ. erat enim homo perfectior et aptior ad ſeruiendũ in omnibus operib. laborioſis et bellicis quam Beniamin, propter quod non debebat refutari illa petitio.* Tertia ratio.

14 Non enim poſſum redire, &c. *Hic inducitur quarta ratio ad idẽ, quia ille Iudas nullo modo poſſet videre anxietatẽ patris ſui, ſi rediret ſine Beniamin. et ideo ſibi erat condeſcendendũ, vt remaneret in ſeruitute pro ipſo, & maxime cum eſſet aptior illo in omnib. operibus.* Quarta ratio.

CAP

ADDITIO I.

In ca. xliiij. vbi dicitur in poſtilla, An ignoratis. &c.

In Hebraica *litera non dicitur.* An ignoratis, &c. *ſed ponuntur quędam verba quorum ſententia eſt. An ignoratis, quod homo ſimilis mei poſſet per augurie talia ſcire? quod videtur magis conſonũ rationi ipſi enim non habebant unde debuiſſent ſcire, quod Ioſeph eſſet maxi-*

C

mus augurator, ſed bene poterant præſumere, quod Ioſeph cum eſſet tam
A *potẽs, poſſet habere augures quoſcunq; voluiſſet, præſertim cũ in Aegypto eſſent multi coniectores, & talibus vtentes artibus, prout ex multis locis ſacræ ſcripturæ poteſt hoc haberi, vnde poſſet ſcire talium veritatem Secundum Augu. vero prout ſanctus Thom. in ſecunda ſecundæ. q. xcv. Ioſeph vero hoc dicebat non ſeriosè. ſed refrenans ſe ad illud, quod vulgus de eo opinabatur, quia ſcilicet credebant ipſum Ioſeph. eſſe erudiſſimum in omnibus. vnde ſupra xlj. e. Pharao dicebat.* Nunquid ſapientiorem & ſimilem tui inuenire potero?

REPLICA. *Correctorij contra Burge.* In cap. xliiij. vbi Burgen. monet difficultatem de arte augurandi *ipſius Ioſeph, non multum recedit à poſtilatore, nec refert multum in ſenſu literali an per ſe vel per alios ſe diceret augurandi habere peritiam cum ſint verba curialia, ſicut multa alia infra hiſtoria contenta, vel quod illud dictum,* An ignoratis, *ſecundum beatum Auguſtinum referatur ad famam de Ioſeph. p ræſumptam, &c.*

in q. ſuper Geneſim

a *Miſit me Deus,* &c AVGVSTIN. Quid eſt quod iuxta alia exemplaria ita legitur, *Miſit enim me Deus ante uos, remanere reliquias veſtras ſuper terram, et enutrire ſemen reliquiarum veſtra rum magnum?* hoc enim non uſquequaque conſonat, ut reliquias Iacob accipiamus etiam filios eius, cum omnes ſint incolumes. an forte illud ſignificat ſecreto myſterio quod Apoſtolus ait Rom. ix. f. *Reliquiæ per electionem gratiæ ſaluæ factæ, ſunt,* ad hoc enim occiſus eſt Chriſtus a Iudæis, & traditus eſt Gentibus, tanquam Ioſeph Aegyptiis a fratribus, vnde 2. cor. 11. c. *Nam et ego Iſraelita factus ſum, ut et plenitudo gentium intraret,* & ſic omnis Iſrael ſaluus fierte.

✻ PROSPER. Sed & cum vellet cognoſci Ioſeph. a fratrib. amiſit vocem, dicens, *Ego ſum Ioſeph frater veſter, adhuc pater meus uiuit,* Et noſter Ioſeph Chriſtus, ut ſe. oſtendere fratribus ſuis, dixit in Pſalmis, *Annunciabo nomẽ tuum fratrib. meis* quos docuit dicere, *Pater noſtra qui es in cœlis.* Dixit Ioſeph fratribus ſuis, *nolite metuere, non uos huc me miſiſtis, ſed Deus d vitam ueſtram.* Dicit & de noſtro Ioannes Apoſtolus, *Ad hoc miſi Deus filium in mundũ ut uiuamus p e*

☞ 1 Habu

CAP. XLV.

N ON ſe poterat vltra cohibere Ioſeph multis coram
1 aſtantibus. vnde † præcipit vt egrederentur cuncti
2 foras, & † nullus intereſſet alienus agnitioni mu-
3 tuæ. Eleuauitque vocem cum fletu, quam audie-
4 runt Aegyptii, omniſque domus Pharaonis, & di-
a ❡ ſic Iudæis Chriſtum ignorantibus circa finem mundi innoteſcens exhibebit ſe eis placitum, quibus cum ſeuerant iuſte iratum.
xit fratribus ſuis, Ego ſum Ieſoph. Adhuc pater
5 meus viuit? Non poterant reſpondere fratres nimio † terrore perterri
6 ti. Ad quos ille clementer, accedite, ✻inquit, ad me. Et cum acceſſiſſent
7 propè, Ego ſum ait Ioſeph, frater veſter, quem vendidiſtis in Agyp-
8 tum. Nolite † pauere, nec vobis durum eſſe videatur quòd vendidi-
9 a ❡ Niſi enim e Iudæis traditus fuiſſet Chriſtus, ſaluus non eſſet mundus.
10 ſtis me in his regionibus. Pro † ſalute enim veſtra miſit me Deus an-
11 te vos in Aegyptum. Biennium enim eſt, quod fames eſſe cœpit in ter
12 ra: & adhuc quinque anni reſtant, quibus nec arari poterit, nec meti.
13 Præmiſitq; me Deus, vt † reſeruemini ſuper terrã, & eſcas ad viuendũ
habere poſitis. Nõ veſtro conſilio, ſed Dei huc voluntate miſſus ſum,

† clamauit.
† nõ remãſit quiſquã cũ ut oſtẽderet ſe Ioſeph fratrib. ſuis.
clemẽter
✻ quæſo.
† dolore affici.
† ſit ira in oculis veſtris i. ne moleſter hęres cor veſtrum.
† uiuificẽ vos euaſione magna. i. nutria vos in hac magna fame.

NICOLAVS DE LYRA.
CAPVT. XLI.

N On ſi poterat vltra cohibere Ioſeph. *Hic conſequẽter deſcribitur manifeſtatio fraternitatis: vbi primo deſcribitur huius manifeſtationis modus, & ſecũdo fructus, ibi:* Auditumque eſt, &c. *Circa primum oſtenditur vehementia dilectionis, & ſecundo clementia remiſſionis, ibi.* Ad quos ille, *tertio gratia promiſſionis. ibi,* Feſtinate *quarto inſtantia conſolationis, ibi,* En oculi veſtri. *Circa primum dicitur,*

1 Non ſe potera vltra, &c. *ſ. quin ſe manifeſtaret, Tum quia ratio eum inducebat ad hoc, co præterita certificatus erat de pœnitentia fra-*
D *trum ſuorum debet ꝙ vendiderant ipſum, & de bona & fideli affectione eo rũ ad Beniamin fratrem ſuum vterinum. Tum quia pietas fraterna non permittebat eum amplius continuæ pietatis interioris ſigna.*

2 Et nullus intereſſet, &c. *Non quia Ioſeph vellet celare, quod eſſent fratres ſui, vt patet infra, ſed quia in ſui manifeſtatione volebat aliquid dicere, quod latere volebat Aegyptios, ne fratres ſui coram eis confunderentur, vt patebit.*

3 Eleuauitque uo. cũ fletu. *ex magno affectu pietatis. quam audierunt Aegypti, qui erant de domo Ioſeph. licet enim excluſi à loco, non tamẽ ita longe receſſerant, quin illã vocem poſſent audire, & bene volebat Ioſeph, ꝙ audirent illud quod tunc dixit. ſ.* Ego ſum Ioſeph, *ſubditur.*

4 Omniſq; do. Pharaonis. *non quod audirent vocem Ioſeph immediate, ſed per relationem Aegyptiorum, qui erant prope Ioſeph,*

5 Non poterant reſpon. &c. *Erant enim memores de malo, quod ei fecerant, & cum dominum terræ videbant, & ideo non fuit mirum, ſi fuerant valde territi.*

6 Ad quos, &c. H*ic deſcribitur clementia remiſſionis. vidit enim eos tertio propter malum, quod ei fecerant, ideo voluit eo certificare ad plenam remiſſione dicens.*

7 Accedite inquit ad me. *&c. confidenter & ſeccure.* Et cum acceſſiſſent prope *ſinem.*

8 Ego ſum ait Ioſeph fra. *iſtud volebat eis dicere ſubmiſſe, & ideo fecit eos prope venire, ne Aegyptij audirent proditionem quam fecerunt & ſic eos deſpicerent.*

9 Nolite pauere, &c. *acſi diceret expreſſe, totum remitto vobis corde quia certitudinaliter probaui veſtram pœnitentiam de me, & certam amicitiam veſtram erga Beniamin fratrem meum.*

10 Nec vo. durũ eſſe vid. *Hoc addit ad maiorem eorũ certificationem*

11 Pro ſalutem enim veſtra. *quia ſecundũ Aug. Deus adeo omnipotens eſt & bonus, ꝙ non permitteret mala fieri, niſi inde maiora bona eliceret & ſic permiſit Ioſeph. uendi propter ſalutẽ populi tẽpore famis futu*

F

12 Quibus nec arari, &c. *niſi modicum quod quaſi nihil reputandum eſt Iſtius autem ſterelitatis aliqui dicunt cauſam eſſe nimiam innundantiam Nili qui cooperiebat terram Aegypti, intantum quod non poterat conuenienter colli. Sed iſtud non videtur verum, quia iſta cauſa non ſe ſterilitatem in terra Chanaan, et in alijs regionibus vbi non fluit Nilus et tamen in illis ſuis ſterelitas et fames, vnde dicitur ſup. xlj. g.* Oẽſque prouinciæ veniebant in Aegyptum, vt emerent eſcas, & malum inopie temperarent. *Et ideo alij dicunt et verius videtur quod dicta ſterelitas proceſſit ex nimia ſiccitate, propter quã in Aegypto, nec alibi terra poterat bene coli ſufficienter.*

13 Non veſtro cõſi. &c. *ſcilicet ſolum, quia inualidum eſſet niſi Deus permiſiſſet, et ad bonum ordinaſſet.*

6 Ad ✻ 14 Feci

MORALITER.

1 *Non ſe poterat ultra cohibere, etc.* Per hoc autem quod Ioſeph poſtquam probauerat fratres de patientia & fideli amicitia reuelauit eis ueritatem occultã, deſignatur quod bonus doctor, & magnus qui per Ioſeph ſignificatur, ut prædictum eſt, poſtquam probauit diſcipulos de iſtis non debet eis aliquid cælare de ſpeculabilium aut agibilinm ſecretis. Vnde & ipſe Deus qui eſt doctor ſupremus, poſtquam patiẽtiam Abrahæ probauerat Caldęa, ubi pro fide unius Dei fuit in ignem proctus & iterum in terra Chanaan de fidelitate, quando pro liberatione Lot cum paucis hominibus reſpectiue pugnauit contra quatuor reges. Gen. 19. capit. dixit, *Num potero calare Abraham quæ geſturus ſum, etc.* vt habetur Gen. 18. cap. Et ſimiliter ipſi Ioſeph, poſtquam probauerat fratres ſuos de patientia & de fideli amicitia erga Beniamin fratrem ſuum vterinum, ut patet per prędicta, manifeſtauit ſe eis dicens.

8 *Ego ſum Ioſeph, etc.* & ne timerent quod ipſum vendiderant, eos aſſecurauit dicens.

9 *Nolite pauere.* & ad maiorem conſolationem eorum excuſauit crimen eorum di.

13 *Nec nobis durum uideatur, quod, etc.* & ſic bonus doctor diſcipulis probatis non ſolum debet occultam ueritatem reuelare, ſed etiam defectus præteritos propter emendationem ſequentem indulgere. Et quoniam homo quantumcunque fuerit exaltatus tenetur honorare parentes, ideo ſubdit.

† veſtis

qui fecit me quaſi patrem Pharaonis, & dominum vniuerſæ domus eius, 1
ac principem in omni terra Aegypti. Feſtinate & aſcendite ad patrem 2
meum, & dicetis ei: Hæc † mandat filius tuus Ioſeph. Deus me fecit 3
dominum vniuerſæ terræ Aegypti: Deſcende ad me ne † morieris: † ha- † †
a ¶ Quod interpretatur propinquitas unde patet quia etſi in Aegypto habitet Iſrael, non tamen longe eſt a Deo. ¶ Alii Geſſen. Arabiæ, ſed uerius Geſem dicitur.
a bita in terra Geſſen: Eriſque iuxta me, tu & filii tui, & filii filiorum tuo- 4
rum, oues tuæ & armenta tua, & vniuerſa quæ poſſides, ibique te paſ-
cam. (Adhuc enim quinque anni reſidui ſunt famis) ne & tu † percas
& domus tua, & omnia quæ poſſides. En oculi veſtri & oculi fratris 5
mei Beniamin vident, quod os meum loquatur ad vos. Nuntiate pa- 6
tri meo vniuerſam gloriam meam, & cuncta quæ vidiſtis in Aegy-
pto. Feſtinate & adducite eum ad me. Cumque amplexatus cecidiſſet
in collum Beniamin fratris ſui, fleuit: illo quoque flente ſimiliter ſu-
per collum eius. Oſculatusque eſt Ioſeph omnes fratres ſuos, & plora-
uit per ſingulos. Poſt quæ auſi ſunt loqui ad eum. Auditumque eſt, 7
& celebri ſermone vulgatum in aula regis: venerunt fratres Ioſeph. Et 8
a Qui typum gentilis populi gerit, qui gauiſurus eſt in fine de conuerſione Iudaici populi.
† gauiſus eſt Pharao atque omnis familia eius, Dixitque ad Ioſeph, vt 9
a Chriſtus apoſtolis ſuis imperat. b ¶ Hæc figura fuit gentilis populi, qui ignobilis poſtea onus Chriſti ſponte ſubdit.
imperaret fratribus ſuis, dicens: Onerantes iumenta ite in terram
a Inuitat ead finem. Iudæorum perfidiam.
b Chanaan, & tollite inde patrem veſtrum & cognationem, & venite
a Copiam diuinarum ſcripturarum quibus gentes abundant.
ad me, & ego dabo vobis omnia bona Aegypti, vt comedatis me-
a Suauitatem ſpiritalis intelligentiæ.
dullam terræ. Præcipe etiam, vt tollunt plauſtra de terra Aegypti, ad
ſubuectionem paruulorum † ſuorum & coniugum, ac dicito: Tollite
patrem veſtrum, & properate, quantocyus venientes, nec dimittatis
a Veteri teſtamento.
quiquam de ſupellectili veſtra, quia omnes opes Aegypti veſtræ erunt. 18
Fratres Ioſeph. Apoſtoli ſunt fratres Chriſti.
Fecerunt filii Iſrael, vt eis mandatum fuerat: Quibus dedit Ioſeph 11
a Quia Chriſtus ordinauit his qui euangelium enuntiant, de euangelio viuere. Apoſtolis.
plauſtra ſecundum Pharaonis imperium, & cibaria in itinere. Singu-
a Sententiam diuinitatis Chriſti, & humanitatis prędicandam, & dilectionem Dei, & proximi.
lariter quoque proferri iuſſit † binas ſtolas: Beniamin vero dedit

Habita in terra Geſ. etc. Additū eſt. HIERONYMVS. In Hebræo habetur גשן *Goſen*: Vnde error increuit, quod terra Geſſen ī Arabia ſit. Porro ſicut ī noſ͂s codicib. eſt, p̄ extremū, m, ſcribitur Geſſem, quod mihi nequaq̄ placet terrā ſignificare completā. Geſſem enim in vmbrē vertitur, ubi & in pleriſq; Geſſem reperitur. B
b *Et gauiſus eſt Pharao. etc.* Hęc verba Pharaonis q̄ ab Ioſeph de Iacob & filius eius locut⁹ eſt, ſignificant gaudia Gētilis populi de conuerſione Iudeorū. Magna enim deuotio eſt eccleſię Gētium, q̄ Iſraeliticus populus ad fidē veniat, quib. ſi cōuertātur & fidei participes extiterint, p̄mittit ſpirituales opes virtutum & gratiā ſpiritusſancti, quam qui accipit, indigentia boni non laborabit. C
c *Beniamin*

c *Beniamin, &c.* Trecēti argentei dantur Beniamin quos à Chriſto accepit, qui prædicat trinitatem vel Chriſti crucē. Vnde Paulus ait. 1. Cori 2. a. *Non iudicaui me aliquid ſcire inter uos, niſi Chriſtū Ieſum, & hūc crucifixū.* Quiq; ſtolas accepit. i. ſapientiā omniū ſenſuū. Præcellit ergo Paul⁹ abundātia meritorū, ſed & fratres. i. alii p̄dicatores habent gratiā ſuā. i. binas ſtolas, vt cōfiteantur Chriſtū Deū & hominem. Vnde Prou. 31. c. *Omnes domeſtici eius veſtiti duplicib.* .i. myſtica & morali intelligētia. Mittūt & patri munera & Chriſtus p̄miſſis muneribus inuitat populū ſuū. Munerat portātaſini, id eſt, Gētiles inutiles & laborioſi, nūc autem portāt vtiles in typo Chriſti munera, in euangelio munerum largitore. D E
a ✻. *Qui*

† moriaris † & habitabis.
† de pauperis (.i paupertate pereas).
† veſtrorū

NICOLAVS DE LYRA.

1 Fecit me, &c. *quia per ſapientiam quam Deus dedit mihi Pharao credit mihi ſicut patri.*
2 Feſtinate. *Hic conſequenter deſcribitur gratia promiſſionis, quia promiſſit eis prouidere de victualibus cum patre ſuo pro quo mandauit per eos dicens.*
3 Aſcendite ad pa. meum, &c. *quia terra promiſſionis in qua eras Iacob altior eſt reſpectu terra Aegypti.*
4 Habita in terra Geſſen. *Nolebat enim Ioſeph quod pater ſuus & fratres venirent ad pręſentiam regis, donec informaſſet eos qualiter deberent ſe habere in conſpectu eius, & ideo voluit quod ſtarent in terra Geſſen, vbi occurrere; eis ad eos informandum, quod & fecit, vt habetur cap. ſequent.*
5 En ocu. ve. *Hic deſcribitur inſtantia conſolationis, quia poſt prædicta iterum conſolator eos ad maiorem certificationem dicens,* En oculi veſtri. &c. *acſi diceret: ſicut certum eſt vobis quod me videtis, ita certa ſunt omnia, quę dixi vobis ad conſolationem veſtram.*
6 Quod os meum loquatur ad, &c. *Loquebatur enim eis Hebraicè non per interpretem, ſicut ante fecerat.*
7 Poſt quæ auſi ſunt loqui ad eum. *quia manifeſtè viderant, quod verè, & ficte loquebatur.*
8 Auditumq. eſt. *Hic conſequenter deſcribitur dictæ manifeſtationis fructus, vbi primo deſcribitur ſeueritas imperij rege. ſecundo ſedulitas obſequij in Ioſeph, ibi,* Quibus dedit Ioſeph, *tertio ſuauitas gaudij in patre ibi,* Qui aſcendentes, *Circa primum dicitur ſic.* Auditumque eſt, *& per religionem eorum, qui ſecum erant in domo Ioſeph.*
9 Et gauiſus eſt Phar. &c. *Licet diligerent Ioſeph. propter bona, quæ eis fierat tamen erat eis turpe quod homo, qui fuerat ſeruus emptus & eductus de carcere haberet tantum dominium in regno & ideo quando ſcieuerant quod haberet tot fratres, & taliter formatos quod bene videbantur nobiles, & de bone loco, fuerunt ſuper hoc conſolati. & ideo præcepit rex, vt patet & fratres & alij propinqui venirent in Aegyptum, paratus eos ſoſtentare & honorare, vt patet in litera. Vnde ſubditur.*
10 Omnes opes, &c. *id eſt, de omnibus opibus habebitis ad ſufficientiam. Hebræi tamen dicunt, quod hoc dicit prophetice quodam modo, licet hoc non intelligeret, quia per verbum eius ſignificabatur, quod futurum erat filios Iſrael, qui exeūtes de Aegipto aſportauerunt ſecum opes Aegypti, vt habetur Exod. 12. f. ſicut et Caypbas loquens de morte Chriſti, dixit.* Expedit vobis, vt vnus moriatur homo pro populo. *Io. an. 11. f. Et per eius verbum ſignificabatur, quod mors Chriſti eſſet pro redemptione generis humani. vt exponit euangeliſta ibidem dicens.* Hoc autem à ſemetipſo non dixit, &c. *Veruntamen neuter ſic loquendo poteſt propheta propriè dici, quia ad hoc requiritur intelligentia, vt ſupra dictum eſt. 41. c. Sic nec aſina Balaam potuit dici animal rationale, licet verba rōnabilia protulerit, quia illa verba non intellexit, quod tamen requiritur ad rationabilitatem fuerunt formata illa verba per angelum linguam aſinæ. Sequitur.*
11 Quibus de. &c. *Hic oſtenditur ſedulitas obſequij in Ioſeph, quia ſolicite fecit edictum Pharaonis, addens etiam ſuper hoc ſpecialia munera dando ea fratri ſuo Beniamin, & patri, et patet litera.*
✻ 1 Ne

MORALITER.

1 *Feſtinate, & aſcendi ad patrem meum et dicetis.* ad eius maximam conſolationem.
† *Hoc ma. tuus Ioſeph* & quantū ad eius promiſſionē ſubditur: † *Deſcende ad me, etc.* Sunt iter bonus doctor, qui docet alios de honore parentum, debet hoc facere, ut non ſolum ipſi Ioſeph, ſed etiam Chriſto conformetur, de quo ſcribitur Act. 1. a. *Cępit. Ieſus facere et docere.*

Homi.75. in Geneſ.

A a ✲ *Quia ſcendentes* ORIGENES. Obſeruandum nobis eſt, ſcripturas ſanctas legentibus quia nunquam fere in ſanctum quis locum dicitur deſcendiſſe, neque ad uituperabilem conſcendiſſe memoratur, Quæ obſernationes oſtendunt ſcripturam diuinam non inerudito & agreſti ſermone compoſitā, ſed ſecūdum diſciplinam diuinę eruditionis aptatam, neque tantā hiſtoricis narrationibus, quantum rebus & ſenſibus myſticis ſeruientem inuenies.

b ✲ *Qu audito Iac. etc.* CHRISOSTOM. *Quid eſt reuixit ſpiritus eius?* Sicut ignis in ampulla quando deficit olei alimonia, & iam extinguitur, ſi parum quis olei B infuderit, repente quod extingui putabatur, clariorem emittit lucem: Sic ſenex ille prætriſtitia extingui uidebatur. Noluit enim accipere conſolationem, dicenis *Deſcendam in infernum lugens.* Vbi autem cognouit quod uiueret

Ad charitatē horratur, eos. Homi.65.

a Paulo ſcientiam trinitatis & crucis, quæ per Tau literam reputatur 300. ſignificantem.
b ¶ Id eſt, ſcientiam & moderatione quinque ſenſuum, quæ amplior in Paulo. c ¶ Per apoſtolos mittitur Iudæis theſaurus fidei & honeſtas morum.

trecentos argenteos, cum quinque † ſtolis optimis, † tantundem pe-

a ¶ Doctores ex gentibus decalogi mandutis inſtructos.

cuniæ, & veſtium mittens patri ſuo, addens ei aſinos decem, qui ſub

a ¶ Omni plenitudine ſcientiæ Iudæos imbuerent. b ¶ Quæ pſeudoapoſtolos ſignificate poſſunt, de quibus dicit Apoſtolus Philip. 1. c. Siue ex occaſione, ſiue ex veritate annuncietur Chriſtus.

ueherent ex omnibus diuitiis Aegypti: & totidem aſinas triticum in

itinere, paneſque * portantes. Dimiſit ergo fratres ſuos: & profici-

a ¶ Nolite contendere de temporalibus. ¶ Apoſtoli.

a ſcentibus ait: Ne iraſcamini in via qui aſcendentes ex Aegypto, ve- 1

nerunt in terram Chanaan ad patrem ſuum Iacob, & nunciauerunt 2

a ¶ Chriſtus incarnatus eſt. b ¶ Dominus eſt orbis terrarum.

ei, dicentes: † Ioſeph filius tuus viuit, & ipſe dominatur in omni ter-

a ¶ Aduentu Chriſti, b ¶ Iudaicus populus. c Torpore carnalis vitæ.

b ra Aegypti. Quo audito Iacob, † quaſi de graui ſomno euigilans, ta- †

Ad primam ſuaſionem. Alias contra.

men non credebat eis. Illi econtra referebant † omnem ordinem rei.

a Agnouiſſet euangelii plenitudinem, & chariſmatum diſtributionem. Alias vniuerſa.
b Qui per longam cæcitatem quaſi mortuus fuerat.

Cumque vidiſſet plauſtra † & munera, quæ miſerat, reuixit ſpiritus 3

eius, & ait: Sufficit mihi, ſi adhuc Ioſeph filius meus viuit vadam &

videbo illum, antequam moriar.

* & eſcas patri.

† & vniuerſa.

ret, re accenſus eſt, & iuuenis ex ſene factus. ISIDORVS. Expauit Iacob i. plebs incredula, ſed poſtquam geſta Chriſti cognouit, reuixit ſpiritus eius, & qui mortuus videbatur, fide reſurrectionis Chriſti, viuificatur. Vocatur ergo a filiis ſuis, id eſt, a Petro, Paulo, & Ioāne popul⁹ Iudęorū ad gratiam. Occurrit illi Iudas, qui interpretatur cōfeſſio, quia præcedit confeſſio, quos ante perfidia poſſidebat, & ſic Ioſeph, id eſt, Chriſtus occurrit, qui ſenem iam ætate ſuſcipiat, ultimo tempore populum Iudæorum non ſecundum merita, ſed ſecundum electionem gratiæ, & imponat manum ſuper oculos eius, & cæcitatem auferat, quod diſtulit, ut poſtremus crederet, qui ante non putauit eſſe credendum. Vnde Roma. 11. c. *Quia cæcitas ex parte in Iſrael ad facta eſt, donec plenitudo gentiū ſub intraret, & ſic omnis Iſrael ſalus fieret.*

☞ *Cunctaq;*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ne iraſcamini &c. *Hoc dixit Ioſeph, quia timebat, ne cum fratres ab eo receſſiſſent, litigarent adinuicem imponendo ſibimet vnus alteri malitiam factam contra Ioſeph.*

2 Qui

2 Qui aſcen. &c. *Hic deſcribitur ſuauitas gaudij in patre, ex auditu rumorum, quod Ioſeph adhuc viueret.*

3 Referebant omnem &c. *ſcilicet quare & quomodo Ioſeph vēdiderant, & qualiter fuit promotus in Aegypto, extunc tot auditis & viſis ſignis manifeſtis ae vita Ioſeph, Iacob credidit.*

✲ CAP

MORALITER.

✲ † Q. audi. &c. Per patriarcham Iacob qui audita proſperitate Ioſeph filii ſui, fuit ualde gauiſus, ſignificatur bonus prælatus ſecularis vel religioſus, q audita bona fama filii ſui ſpiritualis

ritualis

ritualis i ſcientia pariter & in uita, debet ualde gaudere, ſicut ſcriptum eſt. Prouerbio. x. a. *Filius ſapiens lætificat patrē,* & eum hoc Deo gratias agere, & ſacrificium laudis offerre, p tanto beneficio, Ideo ſubditur:

✲ *Perfect*

CAPVT XLVI. 1

PRofectuſque Iſrael cum omni 2
bus. quæ habebat, venit ad pu
teum iuramenti, & mactatis
ibi victimus Deo patris ſui
Non tecenti. a Merito in loco pacis & concordiæ videtur Deus, quia illic mandauic Deus benedictionem.
Iſaac, audiuit eum per viſionẽ †
nocte vocantem ſe, & dicentem ſibi: Iacob, Ia- 3
cob. Cui reſpondit: Ecce ad ſum. Ait illi Deus: 4
a Quia me habes adiutorem.
Ego ſum fortiſſimus Deus patris tui: Noli time- 5
a Secutus contra ſpirituale nequitias pugnaturus.
re † & deſcende in Aegyptum † faciamque te †
a Imitatricem fidei tuæ. b Quia tecum erit gloria mea.
ibi in gentem magnam. Egõ deſcendam tecum 6
a In poteſtate mea. b Ad terram promiſſiouis.
illuc, & ego inde adducam te reuertentem. Io- 7
ſeph quoque ponet † manum ſuam ſuper ocu- 8
los tuos. Surrexit Iacob á puteo iuramenti, tu- 9
leruntque eum filii cũ paruulis & vxoribus ſuis
in plauſtris, quę miſerat Pharao ad portandum
ſenem, & † omnia quæ poſſederat in terra Cha-
naan, venitque in Aegyptum cum omni ſemi-
a Pluralis pro ſingulari, ſicut pro plurali ſingularis ſolet poni, vnam enim tantum habebat filiam nomine Dinam, uel neptes filias vocauit.
ne ſuo, filii eius, & nepotes, filiæ, & cuncta ſi- 10
mul progenies. Hęc ſunt autem nomina filio- 11
rum Iſrael, qui ingreſſi ſunt in Aegyptum, ipſe
cum liberis ſuis. Primogenitus Ruben. Filii Ru- 12
ben, Henoc & Phallu, & Heſron, & Charmi. Fi

13 lii Simeon, Iamuel & Iamin & Ahod & Iachin D
14 & Sohar & Saul filius Chananitidis. Filii Leui:
Gerſon & Chaath & Merari. Filii Iuda, Her &
15 Onan & Sela & Phares & Zara. Mortui ſunt aũt
Her & Onan in terra Chanaan. Natiq; ſunt fi-
lii Phares: Heſron & Hamul. Filii Iſſachar: Tho-
la & Phua & Iob & Simeron: Filii Zabulon Sa-
red & Elon & Iahelel. Hi filii Lię, quos genuit † alias † Iahel.
Quia patres eorum ibi geniti. * ipſi. Iacob.
16 in Meſopotamia Syriæ cũ Dina filia ſua. Oẽs ani
16 mæ filiorum eius & filiarum triginta tres. Filii
18 Gad: Sephon & † Aggi & Eſebon: & Suni & He
ri & Arodi & Areli. Filii Aſer: Iamna & Ieſua &
Ieſſui & Beria, Sara quoque ſoror eorum. Filii Be alias † Thag giũ.
ria: Heber & Melchiel. Hi filii Zelphæ, quam de
dit Labã Liæ filiæ ſuæ, & hos genuit * Iacob ſede
19 cim aĩas. Filii Rachel vxoris Iacob, Ioſeph & Be-
niamin. Natiq; ſunt Ioſeph filii in terra Agypti,
quos genuit ei Aſeneth filia Phutipharis ſacerdo * ipſi.
20 tis Heliopoleos, Manaſſes, & Ephraim Filii Be-
21 niamim, Bela & Beahor & Asbel, Gera & Naa-
22 Alias Iehi. Alias Ros. Alias Oſim.
23 man & Echi & Ros & Mophim & Ophim, &
24 Ared. Hi filii Rachel, quos genuit Iacob, oẽs aĩæ
25 quatuordecim: Filii Dã: † Huſin. Filii Nephtha-
26 li: Iaſiel & Guni & Ieſer & Sallẽ. Hi filii Bala quã † Huſim. F
27 dedit Labã Racheli filię ſuę, & hos genuit Iacob

NICOLAVS DE LYRA

Caput 46.

1 PRofectus. *Hic deſcribitur deſcenſus in Aegyptũ quantũ ad Iacob & familiã eius vbi primo deſcribitur deſcendẽdi modus. Secundo deſcendendum numerus, ibi:* Hæc ſunt autẽ nomina. *Tertio ipſius Ioſeph occurſus, ibi,* Miſit autem Iudam. *Circa primum dicitur.*

2 Venit ad, &c. *i: in Berſabee, qui locus interpretatur puteus iuramenti, & fuit vocatus ille locus ſic ab illo puteo, qui eſt ibi, vbi iurauerunt fedus inter ſe Abraham & Abimelech, vt dictum eſt ſupra 21. capitu. per locum autem illum voluit tranſire Iacob duplici de cauſa. Vna fuit quia erat in via eundi in Aegyptum Berſabee enim eſt vltima villa terræ Chanaan eundo verſus Aegyptum. Secunda cauſa fuit: quia Abraham auus ſuus ibi inuocauit dominum vt habetur ſupra 21. c. Similiter Iſaac pater ſuus ſupra 26. cap. & ideo voluit illuc ire ad deprecandum dominũ pro ſuo itinere, ſicut & fecit, quando iuit ad Laban. tranſiuit enim per montem Moria, vt ibi oraret dominum vt ipſum dirigeret in via, vt dictum eſt ſupra 28. cap.*

3 Iacob, Iacob. *Duplicatio nominis ſignum eſt diuinę dilectionis.*

4 Cui reſpon. &c. *Paratus ad imperium tuum.*

5 Noli timere, &c. *Licet enim deſideraret videre Ioſeph, formidabat tamen deſcenderet in Aegyptum, qui erat ſenex & debilis, & quia timebat in aliena terra ſepeliri extra ſepulchra patrum ſuorum, & ideo dominus aſſecurauit eum de vtroque dicens..*

Ego deſcendam tecum illuc. *quantum ad primum.*

Et ego inde adducam te. *quantum ad ſecundum, quia fecit reportari corpus ſuum ad ſepeliendum in ſpelunca duplici: vt habetur infra 50 cap. Poteſt autem & hoc aliter intelligi de Iſrael, quos eduxit de Aegypto, in Brachio extento & manu potenti, vt habetur in Exod.*

Ioſeph. quoque, &c. *Mos erat antiquorum, quod perſona prædicta claudebat oculos defuncti per hoc autem certificatus fuit* Iacob, *quod Ioſeph non moreretur ante ipſum, quod ſummè deſiderabat.*

Surrexit Iacob à pu. *confortatus de diuina conſolatione. Sequitur*

10 Nepotes filiæ. *Licet haberet vnicam filiam ſcilicet Dinam, dicitur tamen in plurali, quia filiæ filiorum eius filiæ dicebantur, & cum Dina ſic intelliguntur.*

11 Hæc ſunt autem nomina. *Hic conſequenter deſcribitur numerus deſcendentium, vbi conſiderandum, quod aliquæ perſonæ hic nominatæ, alibi in ſcriptura aliter nominantur, eiſdem modis & rationibus, quæ ſupra tactę ſunt de filijs* Eſau. *36 cap.*

12 Primogenitus Ruben. *Occaſione eius enumerantur poſt eum omnes filij Liæ naturalis & adoptiui ante alios filios. Et patet litera exceptis paucis vocabulis.*

13 Iamuel. *Numeri. 26. vocatur Namuhel.*

14 Sohar. *Hic in Paralipomenon non nominatur: quia nulla progenies proceſſit de eo.*

15 Onan. Per n. *debet ſcribi in fine.* Iob. 1. *Paralipo. 7. vocatur* Iaſub.

16 Hi filij Liæ quos, &c. *Hoc videtur falſum: quia filij Iudę ſupra nominati non fuerunt ibi geniti, vt patet ſupra 38. cap. Dicendum, quod pater eorum fuit genitus in Meſopotamia, ſcilicet* Iudas.

17 Omnes animæ, &c. *In hoc tamen numero non includitur Dina, vt patet ſi computentur mares.*

18 Filii Gad. *Hic enumerantur filij Zelphæ, qui erant filij Liæ adoptiui, & patet litera.*

19 Filij Rachel. *Hic enumerantur filij eius.*

20 Asbel. *Paralip. 8. vocatur* Iadiel.

21 Gera. *Paralip. 7. vocatur Ahara..*

22 Naaman. *hic vocatur Nahaba ibidem.*

23 Echi. *hic vocatur, Rapha, ibidem.*

24 Ros. & Mophim. *Duo nomina ſunt, & in aliquibus libris ſimul iunguntur pro vno & male. & eodem modo deficit Remigius libro de interpretationibus ponens ambo pro vno nomine. Remigius enim qui fecit illum librum, videtur parum ſciuiſſe de Hebraico, quia pluribus interpretationibus, defecit. propter quod beatus Hiero. frequenter eum redarguit in libro de Hebraicis quæſtionibus, & in alijs locis.*

25 Filii. Dan. Hic *enumerantur filij Balæ.*

26 Huſin. *Licet iſte fuerit vnigenitus ipſi Dan, tamẽ hic dicitur* filij, *qa aliquando in ſacra ſcriptura ponitur plurale pro ſingulari, ſicut ecõuerſo. vt habetur Exod. 8. f.* venit muſca grauiſſima, *i. multitudo muſcarũ*

27 Sallem. *Alias* Sillem. Hi*c vocatur Selboan. 1. Paralipo. 8. Si autẽ coniungantur ſimul filiæ Lię. 33. & pueri Zelphæ 16. & Rachel. 14. & Ballę 7. faciunt 70.*

MORALITER.

Profectus Iſrael cum omnibus quę habebat, &c.

Venit ad puteum iuramenti, et mactatis ibi uictimis Deo. Et quoniã gratitudo de beneficio accepto redit hominem aptum ad aliud recipiendum. ideo ſubditur.

Audiuit eum per uiſionem nocte uocam. etc. Nam prælatus Deo gratus meretur a Deo nouam illuminationem, & etiam populi ſui multiplicationem in bono. ideo ſubditur.

† *Faciamq; te ibi in gentem magnam, etc.* Et etiam vitæ præſentis quietam terminationem. Ideo ſubditur.

8 *Ioſeph quoque pone manum ſuam ſuper oculos tuos.* Et etiam bonũ ſucceſſorẽ, q ſignificatur per Ioſeph, cui dixit Iacob. infr. eo. ca.

A. *tulo gentium, & ſic omnis Iſrael ſolutus fieret.*

in q. ſuper Geneſ.

a *Cunctæq; animæ, &c.* AVGVST. Videndum eſt quid reſpondeatur eis, qui hoc teſtimonio confirmant à parentib. animas cum corporibus propagari. animas enim dictas pro hominibus à parte totū figurata locutione nullus ambigit. Sed quomodo ipſam partem, id eſt, animā, cuius nomine totus homo ſignificatus eſt, alienamus ab eo quod dictum eſt? Exierunt de femoribus eius, vt carnes ex illo tātum natas (quāuis ſolæ animæ nominētur) accipiamus, quærēdi ſunt modi locutionum in ſcripturis.

In q. Heb.

b *Filij autē Ioſeph.* HIERO. Omnes animæ dom' Iacob, quæ ingreſſę ſunt in Aegyptū, fuere 75. cū excepto Ioſeph. & filijs eius. 66 aīæ, quæ egreſſæ ſunt de fœmorib. Iacob introierunt in Aegyptum nulla dubitatio eſt. tamen per ſingulos ſupputatus numerus approbauit, vt in Hebręis voluminib. inuenitur. Quod autē in 70. legimus, *filij Ioſeph, qui nati ſunt in Aegypto, animæ nouem.* Sciamus pro *nouem* in Hebræo eſſe *duas.* Ephraim quippe & Manaſſe, antequam Iacob intraret Aegyptum, & famis tempus ingrueret, nati ſunt in Aegypto. illud quoque quod ſupra legimus. *Facti ſunt filij Manaſſe, quos genuit ei concubina Machir. Et Machir genuit ei Galaad. Filij autem Ephraim fratris Manaſſe, &c.* Quaſi per anticipationē factum eſſe deſcribitur. Neq; enim quādo ingreſſus eſt Iacob in Aegyptum eius ætatis erant, vt filios generarent. Vnde apparet omnes animas, quæ ingreſſæ ſunt in Aegyptum de femoribus Iacob fuiſſe 70. quia 66. poſt eum ingreſſæ ſunt, & repererunt in Aegypto tres, Ioſeph, ſcilicet, cum duobus filijs Septuageſimus autem fuit Iacob ne videamur aduerſum authoritatem ſcripturæ loqui. Deuter. 10. d. ēt ſeptuaginta interpretes in Deuteronomio trāſtulerunt, quod ingreſſus eſt Iſrael. In 70. animabus Aegyptum. Si quis igitur noſtræ ſcripturæ refragatur, ſcripturam intra ſe contrariam faciet

* Iacob.
† vt pręparet ante ſe Geſſen.
.i. vt cōmōſtraret ei viā in Geneſ.

B

C

omnes animæ ſeptem. Cunctęque animæ, quæ 1
ingreſſę ſunt cum Iacob in Aegyptum, & egreſ
ſæ ſunt de femore illius abſque vxoribus filio-
rum eius, ſexaginta ſex. Filii autem Ioſeph, 2
qui nati ſunt ei in terra Aegypti, animæ duæ
a ¶ Partem ponit pro toto.
Omnes animæ domus Iacob, quæ egreſſæ ſunt
in Aegyptum, fuere ſeptuaginta. Miſit autem 3
a ¶ Confeſſio præmittitur ad Ioſeph, id eſt, Chriſtum, quia ore fit confeſſio ad ſalutem Rom. 10. d.
*Iudam ante ſe ad Ioſeph, † vt nuntiaret ei, &
a ¶ Non in terram Rameſſes. b ¶ Poſt confeſſionem Ioſeph occurrit, quia Chriſti miſericordia ſubſequitur.
ille occurreret in Geſſen. Quo cum perueniſ-
ſet, iuncto Ioſeph curru ſuo, aſcendit obuiam 4
patri ad eundem locum. Videnſque eum, irruit
ſuper collum eius, & inter amplexus fleuit. Di-
xitque pater ad Ioſeph, Iam lætus moriar: quia
vidi faciem tuam, & ſuperſtitem te relinquo.
Ad † ille locutus eſt ad omnem domum patris
ſui: Aſcendam & nuntiabo Pharaoni, dicamq;
ei: Fratres mei & domus patris mei, qui erant
in terra Chanaan, venerunt ad me, & ſunt viri
paſtores ouiū, curamque habēt alendorum gre
gū. Pecora ſua, & armēta, & omnia quæ † habe
re potuerūt, adduxerūt ſecū. Cumq; vocauerit
vos & dixerit, quod eſt opus veſtrū? rñdebitis:
viri paſtores ſumus ſerui tui, ab infantia no-
ſtra vſq; in præſens, & nos & patres noſtri. Hæc
aūt dicetis, vt habitare poſſitis in terra Geſſen, 5
a Merito Aegyptij in quibus eſt figura huius ſeculi, in quo abundat iniquitas abominatur paſtores pecorum. Abominatio eſt enim iniquo vir iuſtus.
quia deteſtātur Aegyptii oēs paſtores ouium. 6

Ipſi enim 70. interpretes qui 75. animas per prolepſim cum Iacob & poſteris eius ingreſſas eſſe dixerunt, in Deuteronomio 70. tātum introiſſe memoratūr. Quod ſi opponitur, quomodo in Actibus Apoſtolorū dicatur 75. animas ingreſſas eſſe in Aegyptum, facilis excuſatio eſt. Non enim debuit Lucas ipſius ſcriptor hiſtoriæ in gētes Actnū Apoſtolorum volumē emittēs contrarium ſcribere ei ſcripturæ, quæ iam fuerat diuulgata in gentibus, & maioris opinionis in tempore erat 70. authoritas quam Lucas, qui ignotus & vilis. hoc autē generaliter obſeruandum, quod vbicunque Apoſtoli aut apoſtolici viri loquuntur ad populos, his teſtimonijs utuntur, quæ iam fuerant in gentibus diuulgata, licet plerique tradant Lucam, vt proſelitum Hebræas literas ignoraſſe.

✲ CHRYSOSTO. Scriptura numerum tāta diligentia annotauit, vt ſciamus quomodo De[i] prædictio impleta ſit, *faciā te illi in gentē magnā.* Nā ex his pauci[s] animabus in ſexcenta millia ge[]nus Iſrael propagatum eſt.

c *Miſit autem Ia. &c.* HIER. Iud[am] vero miſit ante ſe ad Ioſeph, [vt] occurreret ei ad vrbē Herou[m in] terra Rameſſes. In Hebræo n[on] habetur *vrbē Herou[m].* nec *terra Rameſſes*, ſed tātūmodo *Geſſē v[el] Goſen.* Nōnulli Iudęorū aſſeru[nt] Geſſē. nunc Thebaiden voca[ri], & quód ſequitur, *dedit ei vt po[ſſi]derent in Aegypto terrā optimam Rameſſe*, pagum Arſenoyten[ſem] olim vocatum autumant.

d *Et ſunt viri pa.* AVGVST. Commendatur in patriarchis, quod pecorum nutritores erant pu[e]ritia ſua, & à parētibus ſuis, quod hæc iuſta eſt ſeruitus, iuſta dominatio cum pecora homini ſeruiunt, & ipſe pecoribus dominatur, vnde Gen. 1. *Faciamus hominem ad imaginē & ſimilitudinem noſtram. & habebit poteſtatem piſcium maris, & uolatilium, cœli, et omnium pecorum quæ ſunt ſuper ter[ram]*, vbi inſinuatur rationem debere dominari irrationabili vi[tæ]. Seruum autē hominē homini vel iniquitas vel aduerſitas fe[cit].

NICOLAVS DE LYRA

1 Cunctæq; animæ, quæ ingreſſę ſunt, &c. *Circa iſtos numeros ſequentes varij doctores uarie dicunt & multipliciter, accipiam autem duos modos dicendi, qui uidentur mihi probabiliores.*

2 Sexaginta ſex. *Iſte numerus eſt perſonarum, quæ egreſſæ ſunt de* Iacob, *& cum hoc ingreſſæ ſunt Aegyptum cum eo, ut patet in litera. Et iō ab hoc numero excluduntur* Her *& Onan, qui non intrauerunt Aegyptum, ſed mortui ſunt in terra Chanaan, ut prædictum eſt in iſto cap. & ſupra 38. c. Similiter excluduntur* Ioſeph *& duo filij eius, qui iam erant in Aegypto, antequam* Iacob *ingrederetur, & ſic de numero 70. prædicto remanent cum quibus ſi ponatur Dina, quæ fuit excluſa a numero 33. puerorum Liæ, ut ſupra dictum eſt, & quæ ingreſſa eſt cum Iacob in Aegyptum, ſic habemus 66. perſonas hic numeratas, cum quibus ſi addantur* Ioſeph *& duo filij eius, &* Iochabeth *filia Leui, quæ concepta erat ante ingreſſum* Iacob *in Aegyptum, nondum tamen nata, ut dicunt Hebræi, & ſic intrauit in Aegyptum, licet in utero matris. & ſic habemus ultimum numerum, cum dicitur.* Omnes animæ domus Iacob, quæ ingreſſę ſunt Aegyptum, fuerunt 70. *ſed ſcriptura non exprimit, quod Leui aliquam filiam habuerit, quę uocata ſit Iocabeth, quia illa de qua fit mentio in* Exod. *nō fuit eius filia, ut ibi dicetur. ideo poteſt hic dimitti, & loco eius poni ipſe* Iacob, *qui cum prole ſua ingreſſus eſt, & ſic ſunt 70. unde & in hoc numero ulti. non dicitur:* Omnes animę quæ egreſſæ ſunt de femore Iacob, *quia ipſe non fuit egreſſus a ſeipſo, ſed dicitur.* Omnes animæ domus Iacob, quæ ingreſſæ ſunt in Aegyptum fuere 70. *Et hic modus dicendi uidetur conuenientior, tamen ingreſſus ipſius Ioſeph fuit ante ingreſſum patris, & ſimiliter ingreſſus filiorū* Ioſeph *† qui dicuntur hic ingreſſi ratione patris ſui, et ſic in eo quodammodo ingreſſi ſunt, Vnde et de perſonis hic ultimo nominatis non dicitur.* Q[uæ] ingreſſę ſunt cum Iacob in Aegyptum, *ſed* quę ingreſſę ſunt. *ſolutæ. Tranſlatio uero 70. hic habet 71. Sed ſecundum Hiero. hic cum dictis numerauerunt quinque filiorum Ioſeph, qui tamen nondum er[ant] nati, et hoc factum eſt per anticipationem propter honorem Ioſeph, [pro]pter quem ab alij fuerunt recepti honorifice in Aegypto. hanc tranſla[tio]nem ſecutus eſt Lucas Act. 7. Quod autem aliqui dicunt nullam mu[lie]rem hic computari, patet falſum, quia Sara computatus inter filius [Aſe]phæ, aliter non eſſent 16. ſed 15. tantum quod eſt contra textum ubi dici[tur]* Sedecim animas, &c. *Conſiderandum etiam, quod cum dicitur hic* Animæ egreſſæ de femore Iacob, *nō eſt per hoc intelligendum, q[uod] anima intellectiua ſit per generationem ſed accipitur hic anima pro [ho]mine, eo modo quo totum denominatur a parte principaliori. licet au[tem homo] generetur, anima tamen intellectiua non generatur, ſed creando infu[nditur].* Miſit autem Iudam. *Hic deſcribitur ipſius Ioſeph occurſus & ſ[ecun]dum quod mandauerat patri ſtetit in terra Geſſen, quouſque Ioſeph e[i ob]dem occurreret, ſignificans ei ſuum aduentum. & hoc eſt quod dic[it].* Miſit autem Iacob, &c. *quia* Iudas *inter alios filios qui erant cu[m Ia]cob, erat honorabilior & rationabilior.*

4 Aſcēdit ob patri. *tum ut debitam reuerentiam patri exhiberet, & patrē & fratres inſtrueret, quomodo cū rege loquerentur, iō ſequ[itur]* Cumq; uocauerit, uos, ſ. & dixerit, quod eſt opus ueſtrum [re]ſpondebitis, Viri paſtores ſum', &c. *Cuius cauſa ſubditur, cū dic[it]* Hæc autem *&c. quæ fertilis eſt et apta animalibus alendis.*

6 Qui deteſtantur, &c. *et ſic uolunt. quod habitent ſeorſum a [Ae]g[yptiis] Cauſa autem quare deteſtantur eſt, quia percutiunt animalia aliqua tanquam dij ab Aegyptijs coluntur.*

✲ CA

M O R A L I T E R.

Iam lætus mo. quia vidi, &c. Multum enim conſolatur bonus prælatus, quando adhuc viuens ſcit ſe bonum ſucceſſorem habiturum, & ſic fuit de Moſe & Ioſue ſibi ſuccedēte, & de ſancto Petro Clemente, & de ſancto Martino & Briccio, & n[on]nullis alijs ex ſpeciali diuina reuelatione.

Iniquitas ſicut dictum eſt. *Maledictus Chanaan. ſeruus erit fratribus ſuis.* Aduerſitas, ſicut Ioſeph à fratribus venditus. alienigenę factus eſt ſeruus. Primos ergo ſeruos quibus hoc nomen lingua Latina dedit, bella ſecerunt. Qui enim ſuperatus iure belli poſſet occidi, quia ſeruatus eſt, ſeruus appellatus eſt. Inde & mancipia, quia & manu capta ſunt. Eſt etiam ordo naturalis in hominibus, vt ſeruiant fœminæ viris filij parentibus, quia & illic hæc iuſtitia eſt, vt infirmior ratione ſeruiat fortiori. Hæc igitur in dominationibus & ſeruitutibus clara iuſtitia eſt, vt qui B excellunt ratione, excellant dominatione, quod cum in hoc ſeculo per iniquitatem hominum perturbatur vel per naturarum carnalium diuerſitatem, ferunt iuſti temporalem aduerſitatem in fine habituri ordinatiſſimam & ſempiternam fœlicitatem.

CAPVT XLVII.

INgreſſus ergo Ioſeph nuntiauit Pharaoni, di- 1
cens: Pater meus & fratres, oues eorum & armen- 2
ta, & cuncta quę poſſident, venerunt de terra
Chanaan, & ecce conſiſtunt in terra Geſſen. Ex-
tremos quoque fratrum ſuorum quinque viros 3
ſtatuit coram rege. Quos ille interrogauit: Quid
habetis operis? Reſponderunt: Paſtores ouium ſumus ſerui tui,
& nos & patres noſtri: Ad peregrinandum in terram tuam veni- †
mus, quoniam non eſt herba gregibus ſeruorum tuorum ingra- 5
ueſcente fame in terra Chanaan: petimuſque, vt eſſe nos iubeas ſer- 6
uos tuos in terra Geſſen. Dixit itaque rex ad Ioſeph: pater tuus & fra
tres tui venerunt ad te: Terra Aegypti in conſpectu tuo eſt, in opti-
mo loco fac habitare eos, & trade eis terrā Geſſen. Quod ſi noſtri in 7
eis eſſe viros † induſtrios, cōſtitue illos magiſtros pecorum meorū. 8
Poſt hęc introduxit Ioſeph patrem ſuum ad regem, & ſtatuit eū co 9
ram eo. † Qui benedicens illi, & interrogatus ab eo, quot ſunt dies 10
a annorum vitę tuę? Reſpōdit: Dies peregrinationis vitę meæ, centū 11

a ¶ Sancti aduenę, & peregrini ſuper terram.

1 *Dies peregrinationis. &c.* AVGVST. Quid eſt, quod dicit Iacob Pharaoni, *Dies annorum vitę meæ quos incolo, etc.* Sic enim habent Græci, quod Latini habent, *ego* vel *habeo.* Vtrum ergo ideo

D Ideo dixit *quos incolo* quia in terra natus eſt, quam nondum populus diuina promiſſione hæreditatem acceperat, & ibi vitam ducens vtique in aliena terra erat, non ſolum quando peregrinabatur ſicut in Meſopotamia, ſed etiam quādo ibi erat vbi natus eſt. An potius ſecundum illud Apoſtoli accipiendum eſt 2. Corin. 5. b. *Quandiu ſumus in corpore peregrinamur à domino.* Et illud. *Inquilinus ſum ego in terra, & peregrinus, ſicut omnes patres mei.* Iterum dicit de omnibus diebus vitæ ſuæ, *non peruenerunt in dies annorum patrum meorum,* quos dies incoluerunt. Non enim hic aliud voluit intelligi, quam quod Latini codices habent, *vixerunt* Et per hoc ſignificauit hāc vitam eſſe incolatum, id eſt, peregrinationis habitationem. Sed E hoc ſanctis conuenit, quibus æterna patria promittitur. Videndum eſt ergo, quomodo de impijs dictum eſt, *Incolent et abſcondent, ipſi calcaneum meum obſeruabunt.* De his enim conuenientius accipitur, qui vt abſcondant, incolunt, Non manent in domo in ęternum.

Peregrinatio Iacob.

☞ a Ioſeph

NICOLAVS DE LYRA
Caput XLVI.

C 1 INgreſſus ergo Ioſeph. *Poſtquam Moſes deſcripſit deſcenſum Iacob in Aegyptū, hic cōſequēter deſcribit ipſius moram & ſtatū ibidē. Et primo quantū ad eius inhabitationem. Secundū quantum ad finem & cōſummationē, ibi.* Factiq; ſunt omnes dies *Adhuc primo deſcribitur ipſius Iacob receptio gratioſa ſecundo eius ſuſtentatio larga, ibi:* Ioſeph uero. *Adhuc primo deſcribitur ipſius receptio benigna in prole ſua, ſecundo in perſona propria, ibi,* Poſt hoc introduxit. *Circa primum dicitur.*

2 Pater meus & fratres, &c. *Hæc nunciauit Ioſeph Pharaoni, antequam adduceret fratres ſuos ad pręſentiam ipſius, ad probandum ſi affectio bona regis erga eos perſeueraret ſicut a principio.*

3 Ecce conſiſtunt in ter. Geſſen, &c. Hoc *addidit Ioſeph, quia deſiderabat, quod illa terra eis aſſignaretur, ut patet in præcedenti ca. & ideo hoc dixit, ac ſi ei inſinuaret, ex quo vxores & familiæ & omnia bona eorum mobilia ſunt ibi, bonum eſſe, quod remanerent illic, quia labor eſſet eos alio transferre.*

4 Extremos quoque fratrum ſuorum. *Extremitas alicuius rei accipitur dupliciter, ſcilicet, a parte ſuperiori, & a parte inferiori. & ſecundum hoc iſta litera dupliciter exponitur, vno modo ſic,* Extremos fratrum, *id eſt, minores & debiliores. & hanc expoſitionem ſequuntur Iudæi dicentes, quod hoc fecit Ioſeph, ne ſi rex uidiſſet maiores & fortiores poſuiſſet eos cum uiris bellatoribus. Alio modo ſic,* Extremos fratrum. *id eſt, maiores & valentiores, ut ex hoc rex & conſiliarij ſui magis haberent acceptum dominium Ioſeph, uidentes cognationem eius eſſe ita gratioſam. & iſtud magis concordat cum prædictus cap. præcedenti.*

5 Ad peregrinandum, &c. *id eſt, ad morandum ad tempus, cuius cauſa ſubditur.*

6 Quoniam non eſt her. gre. &c. *ſed ſi non erat in terra Chanaan, herba, quomodo erat in Aegypto, vbi erat in tanta ſterilitas, ſicut alibi Et dicunt aliqui hic, quod tempore ſiccitatis ex qua cauſabatur illa ſterilitas ſunt bona paſcua in Aegypto, quia magna inundatio Nili ex aqua remanente ſuper terram plus impedit naſcentiam herbarum, quam ſiccitas. Vel aliter poteſt dici, quod terra Geſſen, quam petebat, erat ſic diſpoſita, quod non erat ibi tanta ſiccitas, quin eſſet ſufficienter paſcualis. ex quo habebant colorem petendi eam, quia bona eorum cōſiſtebant principaliter in animalibus.*

Quæſtio.

F

7 Terra Aegypti in conſpectu, &c. *Ac ſi diceret, ubicunque placuerit tibi, fac eos habitare.*

8 Poſt hæc, *Hic conſequenter deſcribitur receptio Iacob in perſona propria; quia poſtquam Ioſeph expertus fuerat, quod rex fratres ſuos gratioſe receperat, certificatus eſt de bona receptione patris ſui. Ideo ſequitur.*

9 Et ſtatuit eum co. &c. *Tum vt patrem ſuum honoraret de acceſſu ad præſentiam regis, tum ut pater ſuus gratias redderet ipſi regi de bonis ab eo receptis pro ſe & familia ſua.*

10 Qui benedicens illi. *ſcilicet regi, quem Iacob ſalutauit, & ei imprecatus fuit bona, & iſtud uocatur hic benedicere.*

11 Dies peregri. &c. *Quia primo peregrinatus fuerat in Meſopotamiam apud Laban, ut ſupra dictum eſt. Item peregrinatus erat in terra Aegypti, in terra etiam Chanaan habitauerat, vt peregrinus pro maiori parte, quia non erat aſſecutus dominium in illa niſi in parua portione. Aliter etiam exponitur, quia tota uita humana in præſenti, non eſt niſi quædam peregrinatio reſpectu cœleſtis patriæ, ſecundum quod dicit apoſtolus Heb. 13. c.* Nō habemus hic manē ci. ſed fu. inq. &c

✲ 1 Sunt

MORALITER.

Ingeſſus ergo Ioſeph, &c. Per hoc autem, quod Ioſeph exaltatus rege fratres ſuos ſtuduit promouere, oſtenditur quod quilibet exaltatus à Deo maximè quantum ad regimen eccleſiæ debet eſſe ſolicitus de promotione bonorum, qui dicuntur eius fratres quia ſunt in virtute ſimiles. Frater enim dicitur quaſi fere alter ideo de talibus promotis ſubditur:

Paſtores ouium ſumus. & ſicut prælatus honoratur à ſubditis, ita debet prælatum ſuperiorem honorare, propter hoc ſubditur:

8 *Poſt hęc intro. &c.* regem, ſcilicet, cæleſtem qui per terrenum intelligitur propter regiam dignitatem. Dicitur autem prælatus viuens patrem ſuum ad regem introducere, quando pro prædeceſſore ſuo orat Deum deuote, vt veniat ad conſpectum regis gloriæ.

10 *Quo bene, &c. Et benedicto rege, &c.* Veniens igitur ad conſpectum Dei clarum benedicitur ab eo dono gloriæ, quod eſt ſumma benedictio, & econuerſo ipſe benedicit Deum benedictione laudis æternæ. Pſalmo 38. a. *Beati qui habitant in domo tua, etc.* Per hoc autem quod ſubditur.

✲ † *Egreſ-*

A a *Ioſeph vero, tec.* Quærendum eſt, vtrum terra Rameſſes ipſa ſit Geſſen. hanc enim petierant, & Pharao præceperat dari.

Allegoric. ISIDORVS. Tradidit Ioſeph patri & fratribus optimam terram Geſſen, præbens eis cibaria, quia fames terram oppreſſerat, ſic & dominus parētibus id eſt. patriarchis, & prophetis, ex quibus eſt ſecundū carnem, ſiue omnibus ſanctis * de quib. in euāgelio dicit Matth. 2. d. *Hi ſunt fratres mei, qui faciunt voluntatem patris mei*, his dat terram optimam, de qua dicitur Pſal. 26. d. *Credo videre bona domini in terra viuentium.*

* annorū.

b *Præbēs cibaria ſing. &c.* Metiebatur triticū patri ſuo Ioſeph: nec tamen eum pater quādo vidit nec qoando triticum accepit, adorauit. quomodo ergo ſomnium impletū putauimus niſi maioris rei contineat prophetiam?

†ac ſi eßēt adhuc paruuli vel iuxta familia i. iuxta numerum familiarum Pſal. 55. b.

B c *Adducite pecora veſtra, & dabo vobis, &c.* Quæritur, cum Ioſeph frumēta colligeret, vnde homines viuerent, pecora vnde viuebant, cum tanta fames inualuiſſet, & fratres Ioſeph Pharaoni dixerunt: *Non ſunt paſcua pecoribus puerorum tuorum, &c.* Si ergo ea fame paſcua defecerāt in terra Chanaā, cur in Aegypto non defecerunt, cum eadem fames eſſet vbique? An ſicut perhibetur ab eis, qui loca ſciunt: in multis Aegypti paludib. poterant paſcua nō deeſſe, etiam cum fames eſſet frumētorum quæ ſolent Nili inudatione prouenire dicuntur illæ paludes feracius paſcua gignere, quando aqua Nili minus excreſcit.

Paludes Nili.

Qō. 106. ✠ THEODORETVS. Id nō ex immiti ingenio Ioſeph, ſed ne in tāta penuria alere pecora cogerentur, quæ deinde a Pharaone gratis recepturi erant

† 23. q. 8. c. tributū. §. quāuis. de immu. eccle. nō mi nus.

triginta annorum ſunt parui, & mali, & non 1
peruenerunt vſque ad dies + patrum meorum, 2
quibus peregrinati ſunt. Et benedicto rege
a egreſſus eſt foras. Ioſeph vero patri & fratri- †
bus ſuis dedit poſſeſſionem in Aegypto, in 3
a ¶ Vel loco. b ¶ Pars eſt Thebaidis.
optimo terræ ſolo Rameſſes, vt præceperat 4
Pharao, & alebat eos, omnemque domum pa- 5
b tris ſui, præbens cibaria † ſingulis. In toto enim 6
orbe panis deerat, & oppreſſerat fames terram,
maximè Aegypti & Chanaan. E quibus om-
nem pecuniam congregauit pro venditione fru 7
menti, & intulit eam in ærarium regis. Cumque 8
defeciſſet emptoribus pretium, uenit cuncta †
Aegyptus ad Ioſeph, dicens: Da nobis panes.
Quare morimur coram te deficiente pecunia?
a ¶ Pecora pro frumento damus, cum beſtiales motus a nobis amputamus, ut uerbo ueritatis uberius vacemus.
c Quibus ille reſpondit: Adducite pecora veſtra,
& dabo vobis pro eis cibos, ſi pretium non ha- 9
betis. Quæ cum adduxiſſent, dedit eis alimen-
ta pro equis, & ouibus, & bobus, & aſinis: ſu-
ſtentauitque eos illo anno pro commutatione
pecorum. Venerunt quoque anno ſecundo, & 10
¶ Vel domino noſtro.
dixerunt ei: Non celamus dominum noſtrum,
quod deficiente pecunia, pecora ſimul defecerunt.
a ¶ Alias corporibus.
Nec clam te eſt, quod abſque pecoribus & terra nihil
habeamus. Cur ergo morimur te vidēte? Et nos
& terra noſtra tui erimus. Eme nos + in ſeruitutē
regia, & præbe ſemina, ne pereunte cultore redi-
d gatur terra in ſolitudinem. † Emit igitur Ioſeph

D Quin & prouentus quintam inferri iuſſit, vt ſi quando fame laboraretur, eſſet apud Regem, vnde prometeretur annona. Sacerdotes vero fecit immunes, non tam id perſonarum dignitatē reſpiciēs, quā vt pro Regis incolumitate libentius ſacrificarēt. Alij dicunt Sacerdotibus eo quoque tempore, priuilegium Ioſeph tueri voluiſſe, quod illis conſuedine concedebatur.

d *Emit igitur, &c.* Non iniuſtitiæ vel iniquitatis arguitur Ioſeph, cum etiam fidelitas eius inde cōmendetur, quia nullius perſonæ gratiā ſuſcepit, ſed iuxta emptoris pretium æquo libramine repenſauit.

MYSTICE autem ſignificat omnes qui in ſpiritali Aegypto ſūt & eius opes ambiūt ſeruos eſſe. Nullus eſt enim liber Aegyptius, qui carnalis eſt & venundatus ſub peccato Pharaoni .n. eos ſubiecit. unde fortaſſe dicitur Exod. 20. a. *Ego ſum dominus Deus tuus, qui eduxi te de Aegypto de domo ſeruitutis.* vnde Rom. 6. b. *Non regnet peccatū in veſtro mortali corpore, &c.* Et ibidē. c. c. *Serui eſtis eius cui obediſtis ſiue peccati in mortem, ſiue obeditionis ad iuſtitiam.* Aegyptij autem volentes in ſeruitutem redacti ſunt; Hebræi uero uiolenter in ſeruitium. Vēdiderunt autem Aegyptij ſemetipſos, nec diſpenſatoris culpa eſt, ubi digna repenſantur pro meritis. 1. Corinth. 5. b. Hoc & Paulus fecit, cum illum qui indignus numero ſanctorū uel conſortio fuit Satanæ tradidit. Nemo ergo dicat Paulū durius egiſſe, qui hominem de eccleſia eiecit, ut expulſus diſceret non blaſphemare. hominis enim uoluntas eſt iniqua: cum amans terrena deſpicit cæleſtia, & propter auaritiā ſe ſubijcit diabolo. Dei autem permiſſio eſt iuſta, cū eū qui

NICOLAVS DE LYRA.

C 1 Sunt parui & mali. *Dicuntur autem parui eius dies reſpectiue. Vnde ſubditur.*

2 Et non perue. &c. *quia Abraham auus ſuus uixit 175. annis, vt habetur ſupra 25. c. & Iſaac pater ſuus 180. annis, ut habetur ſupra 25. c. & alij patres eius priores adhuc diutius uixerunt, ut habetur ſupra 11. c. Dicuntur autem dies eius mali, propter malum pœnalitatis, quod ſuſtinuit in uita ſua. Primo ex perſecutione fratris ſui Eſau. Secundo ex longa ſeruitute apud Laban. Tertio ex uiolatione Dinæ filiæ ſuæ. Quarto ex tranſgreſſione Ruben primogeniti ſui, qui fœdauit ſtratū eius. Quinto ex venditione Ioſeph, de qua fuit inconſolabiliter afflictus. Sexto de ſterilitate terræ Chanaan, ut patet ex prædictis.*

Diuiſio. 3 Ioſeph uero. *Hic deſcribitur ipſius Iacob ſuſtētatio per ipſum Ioſeph reſpectu patris. & ſecundo reſpectu regis, ibi.* E quibus. *Circa primum dicitur.*

4 Dedit poſ. in Aegy. *prouidens patri & fratrib. de loco habitationis.*

5 In op. ter. &c. *Eſt enim Rameſſes in territorio Geßen, quod ſupra petiuerant.*

6 Et alc. eos, *prouidens eis de victu.*

7 E quibus. *Hic oſtenditur prouidentia* Ioſeph *reſpectu regis augendo ſibi fideliter theſaurum. & ſecundo clementer ſe habens erga populum, ibi:* Dixit ergo Ioſeph. *Circa primum dicitur ſic.* E quibus, *id eſt, ex Aegypto & Chanaan & alijs terris circum adiacentib.*

8 Omnem pe. con. *Non per exactiones, ſed per uenditionem blad iuſtam, quia tantum ualet res quantum poteſt uendi. & ideo illud quod Ioſeph emerat pro paruo pretio tempore fertilitatis poterat reuendere eiſdem perſonis, & multo fortius alijs pro minori pretio, maxime quia nullum compulerat ad vendendam ſibi bladum nomine regis.*

9 Addu. pe. ue. *licet enim eſſent in fame poſiti, non tamen tenebatur rex eis dare bladum gratis, quandiu haberent bona vnde poſſent emere.*

10 Venerunt quoque anno ſecundo & dixerunt, &c. *Dicunt Hebræi, quod iſte fuit ſecundus annus famis, & quod in aduētu Iacob, qui uenit in principio tertij anni famis ſtatim Nilus irrigauit terrā Aegypti propter merita eius, & facta eſt fertilitas, quæ ſubtracta fuerat per ſiccitatem, ut prædictum eſt ſecundū vnam opinionem. Sed hoc uidetur contra textum primo, quia* Ioſeph *per ſpiritū prophetiæ prædixerat famem durare per 7. annos. ſecundo, quia ſecundum iſtud dictū ſequeretur, quod Ioſeph ſuſtentaßet Aegyptios primo anno famis pro pecoribus, & per conſequens durante adhuc fertilitate ſuſtentaſſet eos pro pecunijs, quod videtur manifeſte falſum, quia tunc emebat Ioſeph bladum ab Aegyptijs, & nō econuerſo. Et ideo dicendum eſt, quod ſecundus annus hic intelligitur ab illo tempore, quo defecit eis pecunia ad emendum, & ille fuit circa finem ſterilitatis terræ, & maxime quia* Ioſeph *prædixerat publice, ita quod erat notum per totam terram Aegypti de ſeptem annis famis futuræ poſt fertilitatem & ideo veriſimile eſt, quod multi de terra Aegypti reſeruauerunt ſibi bladum, vnde poterant ſuſtentari per aliquod tempus, ita quod non fuerunt compulſi uendere pro blado pecora ſua & poßeſſiones ſuas, ita cito, ſed magis in ultimis annis famis. Sequitur.*

✠ 1 Subie-

MORALITER.

† *Egreſſus eſt fo.* Nō eſt intelligendus receſſus à Deo, ſed ſicut dicit ſaluator Ioā. 10. b. *Per me ſi quis introierit ſal. & ingre. & egre. & paſ. inue.* Nam beati reficiuntur interius in aſpectu diuinitatis Chriſti & exterius in aſpectu ſuæ humanitatis. Et hoc vocatur hic ingredi, & egredi, & non per aliquem receſſum à Chriſto.

† *Cumque defeciſſet emp. pre. &c.* Per hoc autem quod Aegyptij bona mobilia & immobilia dederunt pro alimentis, per quæ ſapientiæ documenta ſignificantur: ut ſupra dictum eſt, datur intelligi, quod omnia bona temporalia, pro acquiſitione ſapientiæ ſunt paruipendenda. Vnde de ipſa dicitur Sapien. 7. *Diuitias nihil eſſe dixi in comparatione illius nec comparaui illi lapidem pretioſum: quoniam omne aurum in comparatione illius arena exigua & tāquam lutum æſtimabitur argentū in conſpectu illius.* Et Pro. 17. dicitur, *Quid prodeſt ſtulto habere diuitias cum ſapientiam emere non poſſit*, Et de Anaxagora legitur, quod cum de ſtudio ſapientiæ

Anaxagoras.

qui ſpernens meliora, elegit peiora, dimittit arbitrio ſuo, vt ca. dat. *Emit igitur, etc.* Emptio Ioſeph, qui frugibus emit terram Aegypti, ſignificat Chriſtum doctrina & ſanguinis pretio redimere mundum. Quod antem dicit, *accipite ſemina & ſerite agros: vt fruges habere poſſitis, etc.* Semen eſt uerbum Dei, agri corpora, quę vomere euangelico exarata, & ſemine ſpirituali ſeminata fructum uirtutum germinant. quinta pars quæ regi dabatur: quinque ſenſuum cenſus, qui Chriſto regi ſoluendus. Quatuor reliquæ in ſementem & cibos poſſeſſoribus permittuntur, quia actualis uitæ vſus vnicuique conceditur, ut ſeminet virtutum opera, & fructus iuſtitiæ metat in uitam æternam, qui à Chriſto nobis tribuitur. Vnde Ioſeph dicitur: *Salus noſtra in manu tua eſt*, quia ſalus mundi in poteſtate Chriſti.

¶ Corpore.

omnem terram Aegypti, *vendentibus ſingulis poſſeſſiones ſuas
præ magnitudine famis, ſubiecitq́; eam Pharaoni, & cunctos popu-
los eius á nouiſſimis terminis Egypti vſque ad extremos fines eius, 1

a ¶ Hinc habemus exemplum, quod poſſeſſiones eccleſiæ diſtrahi non debent, cum a regibus Deo ſunt mancipatæ, & ideo in nullius bonis computandę.

a præter terram ſacerdotum, †quæ á rege tradita fuerat eis: quibus & 2
ſtatuta cibaria + ex horreis publicis præbebantur: & idcirco nō ſunt 3
compulſi vendere poſſeſſiones ſuas. Dixit ergo Ioſeph ad populos: 4

a ¶ Serui facti, id eſt plane Deo ſubditi frumenta ad ſemen accipimus: quia verbum Dei proximis prędicare libere poſſimus.

En, vt cernitis, & vos & terram veſtram Pharao poſſidet: Accipite

a ¶ Quintam partem damus, cùm pro moderatione quinque ſenſuum Deo famulamur.

ſemina, & ſerite agros, vt fruges habere poſſitis. Quintam partem

a ¶ Quatuor retinemus cum in hac vita ſecundum cuiuſque facultatem laudabiliter conuerſamur.

regi dabitis, quatuor reliquas permitto vobis in ſementem, & in ci-

a ¶ Salus mundi in poteſtate Chriſti.

bos famulis & liberis veſtris. Qui reſponderunt: †Salus noſtra in ma
nu tua eſt: †Reſpiciat nos tantum dn̄s noſter, & læti ſeruiemus re-
gi. Ex eo tempore vſque in pręſentem diem in vniuerſa terra Ae-
gypti, regibus quinta pars ſoluitur. Et factum eſt quaſi in legē abſ-
que terra ſacerdotali, quę libera ab hac cōditione fuit. Habitauit er 4
go Iſrael in Aegvpto, id eſt, in terra Geſſen, & poſſedit eā, auctusq; 6
eſt & multiplicatus nimis, & vixit in ea decē, & ſeptē annis. Factiq́;
b ſunt oēs dies vitę illius centum quadragintaſeptē annorū. Cumque 7

*pro Pharaone.

†Et tranſire fecit ad vrbes heb.

† viuificaſti nos. i. autor vitę noſtræ es.

† Inueniamus gratiā in oculis domini.

D misericordia & iudicium, uel miſericordia & ueritas, quia ſcriptum eſt Pſalm. 24. b. *Vniuerſæ viæ domini miſericordia et veritas.* Seruus autem Abrahæ dixit, *Facite in dominum meum miſericordiam et iuſtitiam.* Et iſte, *vt facias in me miſericordiā et veritatem.* Quid autem ſibi uelit tam ſolicita corporis commendatio, ut non in Aegypto ſepeliatur, ſed in terram Chanaam iuxta patres ſuos, mirum uidetur, nec conueniens tantæ excellentiæ prophetæ, ſi ex hominum conſuetudine metiamur, Si autem ſacramenta quæramus, maioris admirationis gaudiū inueniemus. Cadaueribus enim mortuorum peccata ſignificantur, cum iubentur homines poſt eorum contactum tanquam ab immunditia purificari. vnde Eccleſiaſt. 34. d *Qui baptizatur a mortuo & iterum tangit illum, quid profuit lauatio eius?* Sepultura ergo mortuorum, remiſſionem peccatorum ſignificat. E vnde Pſalm. 31. a. *Beati, quorum remiſſæ ſunt iniquitates, &c.* Vbi ergo ſepelienda cadauera patriarcharum, niſi in terra, in qua ille crucifixus eſt, cuius ſanguine facta eſt remiſſio peccatorū? Mortibus enim eorum ſignificantur peccata hominum. Dicitur autem à loco qui Abrahamium vocatur, ubi condita ſunt eorum corpora abeſſe locum vbi crucifixus eſt dominus. fere. 30. millibus paſſuum, ut ipſo numero ſignificetur Ieſus Chriſtus, qui in baptiſmo apparuit fere 30. anno. F

Vel abrahiſmum.

a *Præter terram.* Hoc ſignificat eccleſiæ terrā, in qua ueri ſunt ſacerdotes, liberā eſſe a cenſu mūdano, quæ uerbo diuino īdeſinenter paſcitur, nec damnum panis ſpiritualis ſuſtinebit.

✠ THEODORETVS. Sacerdotum terram Ioſeph a tributo immunem, eſſe voluit, quo quidē honore uiuentis ac veri Dei ſacerdotes non funguntur, impii vero, ita Deos ſuos honorāt.

b *Cumque appropinquare cerneret.* AVGV. Ea filium iuratione conſtringit, qua conſtrinxit Abraham ſeruum, ille mandans vnde vxor ducatur filio ſuo, iſte commendans ſepulturam corporis C ſui. In utraque tamen cauſa nominata ſunt duo, quę magnipēdenda ſunt in omnibus ſcripturis, miſericordia & iuſtitia, vel miſericordia.

✠ THEODORE. Nō iuſſit hoc tā quā de ſepulchro ſolicitus, ſed ut ſuo monumēto filios commonefaceret de ſemigratione in ꝓmiſſam ſedē, quā rē Ioſeph deīde moribūdꝰ mōſtrauit. quæſt. 107.

a Quo

NICOLAVS DE LYRA.

1 Subiecitque eam Phar &c. *In Hebręo dicitur ſic*, Et fuit terra ipſius Pharaonis, & populum tranſtulit ad ciuitates de fine terræ Aegypti uſque ad finem eius. *Dicūt. n. Hebræi ad oſtendendum, quod terra erat ipſius regis immediate* Ioſeph *fecit transferre populum de vna parte terræ Aegypti ad ad aliam, & econuerſo, vt per talem tranſlationem quilibet oſtenderet, & profiteretur, quod nihil iuris haberet in hæreditate ſua priſtina. Cauſa autem huius diuerſitatis inter translationem noſtram & literam* Hebraicam *in hoc loco potuit eſſe ex hoc, quod iſæ duæ dictiones Hebraicę, ſcilicet,* העביר *Hææbir, et* העביד Hææbid, *quarum prima ſignificat, & fecit tranſire, & ſecunda ſignificat, & ſubiecit. ſeruituti non differunt in Hebræo, niſi in vltima litera, quia in prima eſt litera Res, in ſecunda litera Daleth. Iſtæ autem duæ literæ Hebraicæ, licet in ſonno habeant magnam diuerſitatē, tamen in ſcriptura habent conuenientiam, & ideo propter ſimilitudinem hanc translator noſter accepit vltimam dictionem pro prima vel econuerſo. Scriptores Hebræorum qui fuerunt poſt tempus translatoris ſcripſerunt primam pro ſecunda, tamen vtraque litera vadit ad eandem intentionem, Hebraica tamen magis exprimit vt patet ex prædictis.*

Præter ter. ſacerdotum. *Erant enim deputati ad cultum Deorum illius populi, & etiam ad ſtudium ſcientarum ſpeculatiuarum, ſecundum quod dicit Philoſo. 1. Methaphy. quod gens ſacerdotum Aegypti ibi primo ſtudere conceſſa eſt.* Et Ioſephus *in libro antiquitatum dicit, quod Abraham quando deſcendit in Aegyptum, vt habitum eſt ſupra 12. cap. docuit ſacerdotes Aegypti Aſtronomiam. & ex tunc in talibus ſcientijs ſtudere cœperunt. & ideo à rege habebant victum, vnde ſubditur,*

3 Et ſtatuta cibaria ex horreis publicis, &c. *Et ex hoc loco habetur, quod illis qui ſunt deputati diuino cultui & ſtudio, debet de victu ab his qui habent curam regendæ communitatis prouideri.* Nota.

4 Dixit ergo Ioſeph ad populum. *Hic conſequenter oſtenditur clementia* Ioſeph *erga populum in hoc, quod terram Aegypti quam iuſto titulo pro rege acquiſierat, reddidit his, qui eam vendiderant pro quinta parte fructum. ex quo patet, quod fecit eis magnam gratiam, quia alibi, vbi terra non eſt notabiliter fertilis bene traditur colenda & ſeminanda pro media parte fructuum terra autem Aegypti non ſolum eſt bene fertilis vt referunt illi, qui eam viderunt, ſed etiam cum paruo labore. propter irrigationem Nili qui fęcundat terram illam. Et patet litera ex prædictis.*

5 Habitauit ergo Iſrael in Aegypto, &c. *Hic deſcribitur ſtatus Iacob in Aegypto quantum ad finem ſeu conſummationē, & primo deſcribitur ſuæ ſepulturæ ordinatio. ſecundo dictæ ordinationis executio. cap. 50. Adhuc primo deſcribitur dicta ordinatio. ſecundo ſubditur filiorum benedictio. 48. c. In prima parte dicit ſic.*

6 Auctuſq; eſt, & multiplicatus, *in bonis ſpiritualibus, & temporalibus, & prole filiorum ſuorum.*

7 Cumque appropinquare, &. *Ex quo patet, quod habuit ſpiritum prophetiæ.*

✠ 1 Voca

ADDITIO I.

✠ Sapientiæ rediret ad terrā ſuam, & uideret ſuas poſſeſſiones diſſipatas riſit. Ego non eſſem ſaluus, niſi iſtæ periiſſent.

1 *Cumque appropinquare cerneret. &c.* Per hoc autem quod

✠ Iacob

a *Quo iurante.* AVGVSTINVS. Quod habent Latini codices, *adorauit ſuper caput uirgæ eius*, nonnulli emendatius habent, *adorauit ſuper caput uirgæ ſuæ*, vel *in capite uirgæ ſuæ*, uel *in cacumine*, uel *ſuper cacumen uirgæ ſuę*. Et ideo merito quæritur, quid ſit quod dictum eſt. Nam facile intelligeretur ſenem, qui uirgã ferebat, ſicut ſolet illa ætas ad Deum adorandum ſe inclinaſſe ſup caput uirgæ ſuæ quam ſic ferebat, ut ſuper eã caput inclinando adoraret Deũ. Quid ergo *adorauit ſuper caput* uel *cacumen uirgę eius*, id eſt, Ioſeph, An forte tulerat ab eo uirgã, qñ ei iurabat, & dum eam tenet poſt uerba iurãtis nõ dũ illa reddita adorauit, Deum? Nõ enim pudebat eum ferre tãt. ſp inſigne poteſtatis filii ſui, ubi figura rei futurę præſignabatur.

vbi ſupra. — * queſo. — Ex Cathena Grçca. — * ſup. 25. d.

✱ GENNADIVS. Iacob Deo gratias acturus, ut reuerenter quantum poterat Deum adoraret, ſummo baculi ſui ĩnixus ac requieſcẽs, non uirgam, ſed Deum adorauit, quemadmodum de Dauid ſcriptum eſt, *Adorauit Dauid in lectulo ſuo*. Sed alia litera habet, *Iacob inclinato capite ſuper ſummum uirgæ, Deum adorauit.*

appropinquare cerneret † mortis diem , vo- 1
cauit filium ſuum Ioſeph , & dixit ad eum : Si

a Ad excitandam memoriam filiorum diligenter commendat ſe pultura patrum.

inuéni gratiam in conſpectu tuo, † pone * ma- 2
num tuam ſub femore meo , & facies mihi mi-
ſericordiam , & veritatem , vt non ſepelias

In Aegypto ſepelietur, qui in profundum malorum demergitur.

me in Aegypto, ſed dormiam cum patribus meis:
& auferas me de hac terra , condaſque in ſepulchro 3
maiorum † meorum. Cui reſpondit Ioſeph: Ego fa-
ciam quod iuſſiſti . Et illi : † Iura ergo , inquit, mi-
hi. Quo iurante † adorauit Iſrael dominum, conuer 4
ſus ad lectuli caput. 5

✱ DIODORVS. Iacob utpote ſenex baculum tenebat. An uero ipſe Iacob iam ſenio confectus, & qui non ſe facile mouere poſſet, baculi ſummitate tetigit Ioſeph, eamque partem qua eum tetigerat, oſculatus eſt, uel Ioſeph adorato patre tetigit baculi ſummum.

✱ PROCOPIVS. *Adorauit ad ſummitatẽ uirgæ eius*, id eſt, adorauit ĩſignia regni quod adminiſtrabat Ioſephus. Alii dicunt Iacobum more ſenũ tenuiſſe ſcipionẽ. Adeunte igiť Ioſepho, caput ĩclinauit, & ſpeciẽ præbuit adorantis. Capite itaq; ĩclinato peracta eſt Aegyptiaca adoratio.

HIERONYMVS. *Et adorauit Iſrael contra ſummitatem uirgę eius.* Hoc etiam in loco quidã fruſtra ſimulant adoraſſe Iacob ſummitatẽ ſceptri Ioſeph, q̃, ſ., honorãs filium poteſtatẽ illius adorauerit cum ĩ Hebræo multo aliter legatͣ, *Et adorauit Iſrael ad caput lectuli*, quia poſtq̃ iurauit ei filius ſecurus de petitione, adorauit Deum conuerſus ad caput lectuli. Sanctus enim uir & Deo deditus, ſenectute oppreſſus, ſic habebat lectulum poſitum, ut ipſe iacentis habitus abſque vlla difficultate ad orationem eſſet paratus.

✱ DIODO — ☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vocauit filium ſuum Ioſeph. *Per nuntium, quia diſtabat ab eo negotiis regni occupatus.*

2 Pone manum tuam ſub femore meo. *ſcilicet, ad iurandum per Chriſtum naſciturum de Iacob, ſicut ſupra expoſitum eſt. 24. c.*

3 Condaſque in ſepulchro maiorum, *ſcilicet in terra promiſſionis, in qua erant ſepulti Abraham & Iſaac, & non propter illos deſiderabat ibi ſepeliri, ſed principaliter propter redemptionem generis humani fiendam per Chriſtum ibi, qui in illa terra natus, & conuerſatus eſt, mortuus & ſepultus, & ibidem reſurrexit, & inde ad cęlum aſcendit, de quibus Iacob habuit fidem & notitiam aliquam, & forſitan videbat in ſpiritu, quod cum Chriſto reſurgente reſurgerent multi ſancti iam defuncti, vt habetur Matthæi 27. f. Et ſperabat cum eo reſurgere.*

4 Adorauit Iſrael dominum. *pro beneficio ſibi conceſſo.*

5 Conuerſus ad lectuli caput. *Caput enim lectuli erat verſus terram promiſſionis, & ad illam partem adorabant Iudæi deuoti quando erant extra terram illam, ſicut habetur 3. Reg. 8. & Daniel. 6. cap.*

✱ CAP-

MORALITER.

✱ Iacob de loco ſepulturæ ſuæ fuit ita ſolicitus, inſtruuntur ſapientes eſſe ſoliciti de ſepultura ſua in loco ſacro, & ubi copia ſuffragiorum habetur.

ADDITIO.

In capite. 47. vbi dicitur in poſtil. Omnem pecuniam congregauit.

Quia in emptione & venditione æqualitas iuſtitię obſeruanda eſt vt in ſecunda ſecundę quæſt. 77. artic. 1. in cor. quæſt. Idcirco non videtur dicendum, quod tantum valet res, quantum poſſet vendi. poteſt enim quandoque res vendi in multo maiori pretio, quam valeat ſecundum verum ſuum valorem, & hoc propter magnam indigentiam ementis quam habet de illa re, & in tali caſu non eſt æſtimandus valor rei ſecundum quantitatem qua ipſa res poteſt vendi, quia ſic ſi quis rem ſuam ſuperuendit in notabili quantitate vltra iuſtum pretium propter magnam neceſſitatem ementis, tunc venditor videtur quaſi vendere quod non eſt ſuum, quia id quod accreſcit ſuper iuſtum pretium, non eſt ex conditione ementis, vt in prædicta quæſtione. Ad excuſatio nem autem Ioſeph, qui vendit blada pro maiori pretio quam emerat, ſufficit diuerſitas temporis, quæ ſicut & diuerſitas loci magnam faciunt differentiam in uero ualore rerum, ut in prædicta quæſtione.

REPLICA. Correctorij contra Burg. In cap. 47. ubi poſtillator dicit de contractibus Ioſeph quomodo fuerunt iuſti, inſtat Burg. autoritate ſancti Thomæ ſecunda ſecundæ quęſtione 72. articulo primo, in cor. quæſt. & reſponſione etiam ad ultimum argum. aſſerens, quod in commutationibus æqualitas iuſtitię ſeruanda ſit. Sed ego cum poſtillatore uerius puto quod in commutatiua iuſtitia ęqualitas ſecundum naturam ſeruari nõ poſſit, quicquid dicat ſanctus Thomas, per Burg. allegatus quia totum aurum mundi ſecundum naturam non ualet unum equum cum tamen ordine ad humanos uſque modicum aurũ ualet magnum equum. Aequalitas igitur in commutatiua iuſtitia, quę eſt in contractibus non ſeruatur: ſed per rationem iuſtitiæ menſuratur, vt dicit ſanctus Diony. de diuin. no. c. 8. Ratio autem iuſtitiæ menſurantis hanc æqualitatem, & terminantis inæqalitatem deſcribitur à beato Auguſtin in lib. 83. quæſtionum, quęſt. 44. dicente: Iuſtitia eſt habitus animi communi utilitate ſeruata, ſuam cuique tribuens dignitatem. Nunc autem tempore fertilitatis modicum aurum ualet multum bladum, ideo ſecundum menſuram iuſtitiæ tempore ſterilitatis modicum bladum ualet multum aurum, ideo uidetur dicendum, quod tantum ualet res ſecundum illam ęqualitatis menſuram, quantum uendi poteſt ſeruata utilitate non priuata. maxime ceſſantibus dolo, metu, & uiolenta compulſione, ſic & in his factis Ioſeph prout poſtillator dicit. Fateor quidem quod reſpiciens ad ſolam neceſſitatem ementis, & ſic carius uendens. quia non reſpicit ad commune conferens, ſed priuatum, iuſtitiæ cultor nõ eſt, ſed hoc nõ ẽ ĩ factis Ioſeph, nec apparet ex dictis poſtillatoris

Cap. XLVIII.

His itaq;&c. a *Qui aſſumptis,&c.* HIERO. Et tulit duos filios ſecū, Manaſſem & Ephraim. Ex hoc apparet, quod ſupra dixim⁹, quia Ioſeph ad id locorū duos tantu filios adbuit, Ephraim & Manaſsē. Si autem poſt multos annos moriente Iacob duos tātum duxit ad benedictionem, illo vtique tempore cum filii ei⁹ generare nequiuerant paruuli atque lactantes in ingreſſu patris & fratrum nepotes ex his habere non potuit.

b *Qui confortatus ſe.* HIERON. Et confortatus Iſrael ſedit, ſuper lectulum. Cur Lxx. idem verbū aliter atq; aliter edideriní, neſcio, ſed audacter dico ꝙ idem verbum מטה mittha, quod hic lectulum tranſtulerunt ſupra vbi dixit adoraſſe Iacob, virgam nominauerūt.

✻ RVPERTVS. Sancto ſpiritu ſuper eum irruente, cōfortatus eſt. Vnde enim fiduciā habere poterat, vt diceret, iſte erit in populos & multiplicabitur, *ſed frater eius iunior maior erit illo*, niſi quia virtute ſpiritus prophetici inualuerat.

✻, c. *Deus omnipotens.* RVPER. Non dixit pater Iſaac benedixit, quamuis hoc factū ſit, qa bn̄dictio non hominis eſt, ſed Dei, & tunc valet hominis benedictio cū a Deo procedit, vel conformatur teſtimonio. Cęterum Abraham nō benedixit Iſaac, quia ex quo in holocauſtū Deo oblatus eſt, benedictionē hęreditate poſſedit. D

d *Duo igitur filij qui nati, &c.* HIERONYMVS. Patet quod lxx. animę ingreſſę ſunt ī Aegyptum, & quod Ioſeph eo tēpore non nouē, ſed duos tātū filios habuit, ſicut ipſe Iacob teſtatur. Quod autē dicit Ephraim & Manaſſen ſicut Ruben & Symeon: duæ tribus erunt, & ex ſuis vocabulis appellabuntur, & duos populos procreabunt, & terram promiſſionis hęreditabunt. Cum autem dicit reliquos filios quos poſt mortem meā genueris, oſtendit necdum eſſe procreatos. Quod vero addit: *Et nomine fratrum ſuorum uocabuntur in poſſeſſionibus ſuis*, hoc eſt non accipient terram ſeparatim nec funiculos proprios, ſed in tribus Ephraim & Manaſſe quaſi appendices miſcebuntur. E

✻ CYRIL. Ephraim nominat ante Manaſſe, iterum primogenitorū ius infringēdo, ſpiritum carni præfert. Et notandū primogenitis minores natu a Deo in diuinis ſcripturis prǽferri. Nam Abel Cayn prǽlatus eſt, & Sē ipſi Iaphet, Iſaac Iſmaeli, Iacob Eſau, Ioſeph Rubē & Iudę, Ephraim Manaſſe, Moſes Aaroni, Dauid fratribus ſuis.

e *Et ſepeliui eam.* Ioſeph quaſi neſcienti indicat, vbi & quando matrē ſepelierit, forte ꝓphetice commemorās ibi ſepultam eſſe matrem eius, vbi erat Chriſtus naſciturus. F

vbi ſupra.

† ſumptis virib. vel collectis.

ſup. 28. c.

* te.

Ex Catena Græca.

Allegoricè.

† in via.

a C A P. XLVIII.

HIS itaque tranſactis nuntia- 1
tum eſt Ioſeph, quòd ægro- 2
taret pater † eius. Qui aſſum-
ptis duobus filiis: Manaſſe
& Ephraim, ire perrexit: Di- 3
ctumque eſt † ſeni. Ecce filius
b tuus Ioſeph venit ad te. Qui † confortatus ſe- 4
c dit in lectulo. Et ingreſſo ad ſe ✻ ait: Deus
omnipotens apparuit mihi in Luza, quæ eſt in 5
terra Chanaan, benedixitque mihi, & ait: E-
go te augebo & multiplicabo, & faciam * in tur-
bas populorum: Daboque tibi terram hanc, & ſe 6
d mini tuo poſt te in poſſeſſionem ſempiternā. Duo
igitur filii tui, qui nati ſunt tibi in terra Aegy- 7
pti, antequam huc venirem ad te, mei erunt, 8
¶ Vocabuntur filij Iſrael.
Ephraim & Manaſſes, ſicut Ruben & Symeon 9
reputabuntur mihi. Reliquos autem quos genue 10
ris poſt eos, tui erunt, & nomine fratrum ſuorum 11
vocabuntur in poſſeſſionibus ſuis. Mihi enim, 12
quando veniebam de Meſopotamia: mortua eſt 13
Rachel in terra Chanaan † in ipſo itinere. Eratq; 14
e vernum tēpus: Et ingrediebar Ephratham, & ſe- 15
peliui eam † iuxta viā Ephrathę, quę alio nomine
appellabatur Bethleem. Videns autem filios eius 16
dixit ad eum: Qui ſunt iſti? Reſpondit: Filii mei 17

☞ *Cumque*

NICOLAVS DE LYRA.
Caput. XXXIX.

His itaq;, *Hic conſequenter ponitur filiorum* Iacob *benedictio: & primo ipſius* Ioſeph *in filijs ſuis. ſecūdo ipſius* Ioſeph *in propria perſona cum alijs filijs* Iacob. 49. *capitu. Adhuc primo deſcribitur filiorum Ioſeph adoptio. Secundo eorum benedictio, ibi:* Videns ait. *Tertio ipſius* Ioſeph *ſpecialis præmiato, ibi:* Et ait ad Ioſeph. *Adhuc primo deſcribitur dicta adoptio. ſecundo ſubditur ipſius* Iacob *excuſatio, ibi:* Mihi enim. *Circa primum dicitur.*

2 Nuntiatum eſt Ioſeph quod ęgro, &c. *Quia nuntij frequenter currebant de ipſo ad patrem & econuerſo, ad ſciendum ſtatum mutuum.*

3 Ire perexit. *Hoc non eſt in Hebræo, ſenſus tamen eſt. i. ad eundum eſ diſpoſuit.*

4 Qui confortatus. *de aduentu filij ſui prædicti.*

5 Deus omnipotēs apparuit mihi in Luza. *Iſta ciuitas vocatur Bethel, & Hieruſalem, & alijs nominibus, vt ſupra expoſitum eſt c. 28.*

6 Daboq; tibi terram hanc. *Hoc dixit* Iacob, *vt oſtenderet, quod poterat dare partem in terra illa promiſſionis filijs* Ioſeph *ſicut & proprys filys. ideo ſubditur.*

7 Duo igitur filii tui. *Scilicet Manaſſes & Ephraim.*

8 Mei erunt: *per adoptionem.*

9 Sicut Ruben & Symeon reputabūtur mihi. *Quilibet eorum ita accipiet portionem ſuam in terra promiſſionis quando diuidetur, ſicut filij mei naturales, & ponit exemplum de Ruben & Symeon plus quam de alijs, quia erant primogeniti. & ideo æquiparauit filios Ioſeph ipſis per conſequens & alijs minoribus.*

10 Reliquos autem quos genueris, &c. *Id eſt, non adopto eos tali modo.*

11 Et nomen, &c. *i. ab eis non denominabitur aliqua tribus, ſed nominabuntur ſub tribubus Manaſſe & Ephraim, & cum eis accipient hæreditatem,*

12 Mihi enim. *Hic ſubditur ipſius* Iacob *excuſatio, perpenderat enim per aliqua ſigna, quod* Ioſeph *mirabatur de hoc, quod Iacob cum tantis ſumptibus volebat portari corpus ſuum ad ſpeluncam duplicem in* Hebron, *& maxime quia Rachel mater ſua quæ fuerat vxor* Iacob *prædilecta, non erat ibi ſepulta, & ideo Iacob volens ſuper hoc pacificare Ioſeph dixit.*

13 Mortua eſt Rachel, &c. *q. d. neceſſitas me compulit ipſam ſepelire extra ſpeluncam duplicem, quia eram in itinere cum magna familia: quam non poteram deſerere, & adhuc nimis diſtabam a loco ſepulturæ prædictæ.*

14 Eratq; vernum tempus. I*n quo pecora habent fętus in vtero, propter quod non poteram iter accelerare ne morerentur.*

15 Et ſepeliui eam iuxta via. *Vbi tranſeunt homines communiter, & ædificaui ſepulchrum ita, quod tranſeuntes poterant videre ſepulturam eius, & memoriam eius ad alios deferre. acſi diceret ipſi* Ioſeph: *debes me excuſatum habere de hoc, quod non portaui eam ad ſepulchrū maiorum, quia habui legitimum impedimentum, ſed nihilominus conſtruxi ei nobile ſepulchrum. Sic exponunt Doctores noſtri. Hebræi autem aliter exponunt licet ad eundem finem. videlicet ad excuſationem* Iacob *de hoc, quod Rachel non erat ſepulta in Hebron. & ſecundum eos Iacob ſe non excuſat propter difficultatem portandi corpus Rachel ad locum prædictum, imo primo excludit cauſam iſtam dicens:* Mortua eſt Rachael in terra Chanaan, *in qua terra eſt Hebron. & ideo longitudo itineris non me impediuit, & maxime quia ſecundum deſcriptionem terræ ſanctæ Hebron nō diſtat a Bethelem, iuxta quā ſepulta eſt Rachel niſi per ſex leucas vel circiter.* Eratq; uernum tempus *quod eſt aptū ad itinerandum, & ideo malitia temporis ſimiliter me non impediuit. Quod igitur, voluntas Dei & eius ordinatio. Dicunt enim* Hebræi, *quod* Iacob *ſciuit ex diuina reuelatione, quod tempore* Nabuchodonoſor *deſtruenda erat Hieruſalem: vt habetur 4. Reg. 15. c. & quod Nabuzardā duceret populū eius captiuum in Babylonem, & quod trāſirent iuxta ſepulchrum Rachel, quod eſt ſuper viam illam. & tranſitu illorum ipſa Rachel de ſepulchro miraculoſe clamaret ad Deum, quęrens miſericordiam eius ſuper populum captiuatum, vt ſcribitur Hieremiæ 30. c.* Vox in excelſis audita eſt, lamentationis & fletus, & luctus Rachelis plorantis filios ſuos. *idē ſubditur:* Et ſepeliui eam iuxta viam *ſecundum diuinam ordinationem propter cauſam prædictam.*

16 Videns autem. *Hic ſubditur ipſius* Ioſeph *benedictio ſpecialis in filijs ſuis.*

17 Qui ſunt iſti? *Hoc quæſiuit* Iacob, *quia caligauerunt oculi eius ut poſtea ſubditur, & ideo licet videre eos aſtantes obſcure, non tamen clare & diſtincte.*

 ✻ Adduc

a *Cumq; tuliſſet, &c.* ISID. Sicut factum eſt in Eſau & Iacob dicēte domino: *Maior ſeruiet minori*, ita & in filiis Ioſeph, maior enim Manaſſes. i. obliuio populum ſignificat Iudæorū, minor vero Chriſtianorū. Hic eſt Ephraim qui fœcunditatem ſignificat quod conuenit populo iuniori, qui eſt corpus Chriſti, q fœcundatus eſt in latitudine mūdi. Ioſeph quidē Ephraim ad ſiniſtrā, Manaſſē ad dexteram cōſtituit. At ille cācellatis manibus crucis myſteriū præfigurās tranſlatam in maiorem dexteram, in minorē ſiniſtrā, figuraliter ſuper poſnit, ut crucis ſimilitudo ſuper capita eorum notata 1. Cor. 1. d. *Iudæis ſcandalū*, Chriſtianis futuram gloriam præſignaret, & ſeniorem per crucis myſterium ſiniſtrum futurum, de dextro & iuniorem de ſiniſtro dextrum.

* THEODO. In veteri teſtamēto ſancti angelos comites habebāt, in nōna autem omnis Chriſtianus.

b *Inuocetur nomen meum.* AVGVSTI. Notandū ex hoc loco, non ſolum exauditionem, ſed inuocationē etiam dici, quæ non Dei, ſed hominum ſunt.

THEODORETVS. *Inuocatur.* id eſt, de me dicantur exorti & nominé meo & maiorum cognomento gaudeant, pinde ac Ruben & Iudas & alii.

A B C

† graues erant.

* eos.

* Ioſeph ipſum.

† Et Iſrael

† creſcet magis quā ille.

* Iacob. In locutionibus ſup Geneſ.

ſunt, quos dedit mihi Deus in hoc loco. Adduc inquit eos, ad me, vt 1
benedicā illis. Oculi enim Iſrael † caligauerāt præ nimia ſenectute, &
(Alias applicitoſque.)
clarè videre non poterat. Applicatoſque ad ſe oſculatus, & circumple- 2
xus*, dixit ad filium: † Non ſum fraudatus aſpectu tuo, inſuper oſtē
a dit mihi Deus ſemen tuum. Cumque tuliſſet eos Ioſeph de gremio pa
tris, adorauit pronus in terram, & poſuit * Ephraim ad dexteram ſuā, 3
id eſt, ad ſiniſtram Iſrael: Manaſſen vero in ſiniſtra ſua ad dexteram 4
ſcilicet patris, applicuitque ambos ad eum. † Qui extendens manum,
dexteram poſuit ſuper caput Ephraim iunioris fratris: ſiniſtram autē
ſuper caput Manaſſe † qui maior natu erat, commutans manus: Bene- 5
dixitque Ioſeph, & ait: Deus in cuius conſpectu ambulauerūt patres
mei, Abraham & Iſaac, Deus qui paſcit me ab adoleſcentia mea vſque
in præſentem diem, angelus qui eruit me de cunctis malis, benedicat
b pueris iſtis & inuocetur ſuper eos nomen meum: nomina quoque pa 6
trum meorum, Abraham & Iſaac, & creſcant in multitudiuem ſuper
terram. Videns autem Ioſeph, quod poſuiſſet pater ſuus dexteram ma-
num ſuper caput Ephraim, grauiter accepit: Et apprehenſam patris
manum leuare conatus eſt de capite Ephraim, & transferre ſup caput
Manaſſe. Dixitque ad patrem: Non ita conuenit pater, quia hic eſt pri- 7
mogenitus: pone dexteram tuam ſuper caput eius. Qui renuens ait: 8
Scio fili mi, ſcio. Et iſte quidem erit in populos, & multiplicabitur: 9
ſed frater eius iunior, † maior illo erit, & ſemen illius creſcet in gentes.
Benedixitque eis in ipſo tempore dicens: † in te benedicetur Iſrael atq.
dicetur, Faciat tibi Deus ſicut Ephraim, & ſicut Manaſſe. Conſtituitq. 10
Ephraim ante Manaſſen. Et ait * ad Ioſeph filium ſuum: En ego mo- 11
rior, et erit Deus vobiſcum, reducetq. vos ad terram patrum veſtrorū. 12
c Do tibi partem vnam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhęi 13
in gladio & arcu meo. 14

c *De tibi partē unam, &c.* HIERO. *Ego dedi tibi Sichimam præcipuam ſuper fratres tuos, quam accepi de manibus Amorrhæorum in gladio meo & ſagitta.* Sichima. iuxta Græcā & Latinam cōſuetudinem declinata eſt. Hebraicè enim Sichē dicitur, Ioānes Euangeliſta teſtatur, licet uitioſe Sichar legatur. Quia igitur Sichen trāſfertur ī humerū pulchrè alluſit ad nomē di. *Ego dedi tibi humerū unū*, p præcipuo. n. vnum ſcribitur in Hebreo. Quod autē ſe dicit in arcu et gladio poſſediſſe, arcū & gladium iuſtitiam vocat, per quā meruit peregrinus & aduena interfecto Sichē & Emor de periculo liberari. Timuit enim ne vicina ☞ oppida

NICOLAVS DE LYRA.

1 Adduc inquit eos, &c. *Quia ante benedictionem volebat eos amplexari & deoſculari, & ſubditur.* 2 Applicatoſq; ad ſe oſculatus &c. Cūmq; tuliſſet eos Ioſeph de gremio patris. *vbi explexatus, & deoſculatus eos fuerat.* 3 Adorauit pronus, in terram. *i. diſponēs ſe ad benedictionē.* 4 Et poſuit Ephraim, &c. *Vultus. n. puerorum & ipſius Ioſeph erant contra vultum ipſius Iacob & ideo ille q erat ad ſiniſtrā Ioſeph erat ad dexterā ipſius. Iacob. Sic enim poſuerat poſuerat eos Ioſeph, volē quod Manaſſes qui erat primogenitus, eſſet ſub manu dextera Iacob, tanquam pricipalis in illa benedictione, ſed pater fecit contrarium ex cauſa quæ exprimitur infra.*

5 Benedixitq: Ioſeph, & ait: Deus, &c. *Quia propter eum benedicebāt pueris eius. Sequitur.* 6 Et inuocetur, &c. *Quia vocati ſunt filij adoptiui Iacob, & facti ſunt capita duarum tribuum, ſicut alij filij Iacob. Sequitur:* 7 Non ita conuenit pater. *Hoc dixit Ioſeph, quia euentus puerorū non erat ſibi reuelatus, ſicut & patri. licet. n.*

Ioſeph haberet ſpiritū prophetiæ, vt habitum eſt ſupra 40. ca. & 41. tamen bn̄ reuerlatur aliquando aliquid uni prophetæ, quod cælatur alteri ſicut patet in multis locis ueteris & noui teſtamenti.

8 Scio filii mi, ſcio. *ſ. quod eſt primogenitus.*

9 Sed frater eius iunior: *Alias minor.* maior illo erit *In numeroſitate & dignitate, quia Ioſue qui fuit dux populi poſt Moſen, & fecit tot mirabilia, & Hieroboam, qui fuit primus res Iſrael, poſtquam diuiſum fuit regnum Iſrael a regno Iuda fuerunt de tribus Ephraim.*

10 Conſtituitque Ephraim ante Manaſſem. *In oblatione primitiarū, & in ſituatione tabernaculorū, et motione eorū & dignitatib. alij*

11 Et ait. *Hic deſcribitur præmiatio Ioſeph ſpecialis cum dicitur.*

12 Do ſibi partem, vnam, &c. *Ac ſi diceret tu me & fratres tuos tpore famis ſaluaſti, & me deferendum ad ſepulchrum patrum meor. promiſiſti, & ideo terram Sicheu ſpeciali munere do tibi.*

13 Quam tuli, &c. *ipſius Emor, qui fuit de genere Amorrhæorum.*

14 In gladio & arcu meo. *i. iure belli.* Dicunt enim Hebræi, quo

MORALITER

† *Qui extendens manum, etc.* Ex hoc habetur duplex moralitas Vna eſt quod propter maiorem ætatē nō eſt aliquis ponēdus in regimine ſeculari vel eccleſiaſtico, niſi cōditiones aliæ ad regendū requiſitæ cōcomitentur. Hoc etiā modo Dauid Salomonem regé īſtituit reprobata Adoniæ inſtitutione. 3. Regum 1. eo q Salomon ſapientior erat. Et ſimiliter Petr⁹ Apoſtolus eccleſiā regendam tradidit B. Clemēti, quāuis haberet alios diſcipulos ſeniores. Alia mortalitas eſt ſecūdū ītrepretationē nominū. Manaſſes eīn interpretatē obliuio, & ſignificat excellentē in contemplatione, qui diuina cōtemplando obliuiſcitur inferiorū. Ephraim autem interpretatur fertilitas, & ſignificat bonū actiuum operibus cōuenientibus humanę vitæ fertilē Propter quod dicitur 6. Ethic. Anaxagoras & conſimiles ſapientes dicebantur, quia cōſiderabāt altiſſima, non tamen prudentes, quoniā non conſiderabāt cōferētia humanæ vitę, de quibus eſt pruderia, quæ conſiderat humanæ uitæ cōferentia. & eadē ratione boni actiui proprie prudentes dicuntur non ſapientes. Regimē autem eccleſiaſticū primo eſt circa Deū, qui eſt altiſſima & prima cauſa, ſecūdario vero ex cōſequenti eſt circa temporalia, & ideo ſapientes qui per Manaſſen ſignificanē, ſunt magis apti ad regimen eccleſiaſticū, & in hoc præponendi, prudentes vero per Ephraim ſignificati magis ſunt apti ad regimen ſeculare, quod p ſe reſpicit cōferentia humanæ vitæ. Et hoc fecerūt Apoſtoli Act. 6. a. ſeptem Diaconos ordinauerūt circa adminiſtrationem temporaliū, vt ipſi liberius intenderent orationi & prædicationi, vt ibidem dicit. Epiſcopus tamen debet habere vtramq; perfectionem: ſecūdū quod Gregor. in paſtorali: Sit præſul actione præcipuus, ſit præ cæteris contēplatione ſuſpenſus. Prima tamen perfectio magis eſt attendenda in promotione ad ſtatum epiſcopalem quam ſecunda, vt ſatis patet ex prædictis.

A ... depopulata urbe Sichen pro filios Iacob, populi qui erant in circuitu ... ingregauerunt ſe, ut irruerēt ſup Iacob & filios eius. ſed ipſe armauit ... et familiam ſuam ad reſiſtendū eis, confidēs de diuino adiutorio, ſicut ... ſi promiſſum fuerat a domino. vnde & timor Dei. i. a Deo immiſſus ce... lit ſuper illos et non ſunt auſi inuadere eum, ut habitum eſt ſupra 35. ... ideo locum iſtum obtinuit iure belli, tum quia dominus dederat ſibi ... iam terram, tum quia propter violationem Dinæ digni erant eam per... re Sichimitæ, & ideo quando Iacob fuit in poſſeſſione, videtur quod licitè

licitè potuit eam ut ſuam retinere, unam etiam partem emerat, ut habe- D tur 34 ſed de illa quia modica erat non facit hic mentionem. ex tunc autem locus ille fuit ipſius Iacob. propter quod dictum eſt ſupra 37. quod filij Iacob omnes præter Ioſeph & Beniamin paſcebant oues in Sichimis, & quod Iacob miſit ipſum Ioſeph illuc ad ſciendum ſtatum eorū. ex quo patet, quod ibi morabantur ad tempus, & ideo veriſimile eſt quod haberent ibi domos ad habitandum, & caulas pro pecorib. tanquam in loco, quod erat patris ipſorum.

ADDITIO I.

In cap. 48. vbi dicitur in poſtil. Eratq; vernum tempus.

In Hebræo autem non habetur hic aliqua dictio ſignificans vernum, ... tempus, ſed eſt ibi dictio ſignificans menſuram paruam terræ, & eſt ... ſus, quod mortua eſt Rachel in itinere in loco a quo reſtabat modicū ... itineris uſque ad Bethleem, *ſed tamen ſepeliuit eam in via, ra... tione qua declaratur in poſtil.*

ADDITIO II

In eo. c. 48. ubi dicitur in poſtil. Dicunt enim Hebræi, &c.

B *Hæc expoſitio eſt falſa. non enim hoc quod legitur Hiere. 31. c.* Vox in excelſis audita eſt, *referendum eſt ad tempus captiuitatis filiorum Iſrael tempore Nabuchodonoſor, ſed potius ille clamor ſeu vlulatus Rachel referendus eſt ad occaſionem Innocentium factam per Herodem, ut euangeliſta declarat Matth. 2. prout in c. allegato Hiere. domino concedente plene oſtendetur.*

REPLICA. *Correctorij contra Burg. In cap. 48.*

Burg. dicit in Hebræo non habetur dictio ſignificans vernum tēpus, *&c. ita & poſtill. in tractatu ſuo de differentia tranſlationis noſtræ & Hebraicæ ueritatis ibi exponit, ut hic Burg. in propoſito autem ſe noſtræ tranſlationi coaptat, ut ſatisfaciat utrique.*

... ppida & caſtella ob euerſionē fœderatæ urbis aduerſū ſe cō... urgerent. Vel ſic: *dabo tibi Sichimam, quā emi in fortitudine mea.* i. ... pecunia quā multo labore acquiſiui ſuper fratres tuos. i. abſq; ... ſorte dedi eā tribui Ioſeph. Ibi. n. ſepultus eſt Ioſeph, & Mauſoleū eius ubi vſq; hodie cernitur. AVG. Quod Sichimā dicit Ia... ob præcipuam ... e dare filio ſuo ... oſeph, & addi... lit quod poſſe... derit eam in gla... dio & arcu, quæ ... itur quomodo ... d literam con... ueniat Gen. 34. ... Emit eñ cen... tum agnis poſ... ſeſſionem illam ... non cepit iure belli. An quia Salem ciuitatē Sichimorum filii ... ius expugnauerāt, & iure belli potuit eius fieri, ut iuſtū bellū C ... ū eis videatur, qui priores fecerunt iniuriam, contaminādo ... ius filiam? Cur ergo non dedit eā maiorib. filiis ſuis, qui hoc ... fecerunt, deinde ſi modo de victoria glorians dat eā Ioſeph, ... ur ei tunc diſplicuerunt filii qui hoc cōmiſerūt? Cur deniq; ... ū eos bñdiceret, id exprobrādo memorauit? Latet ergo hic ... propheticum ſacramentū, quia Ioſeph quadam præcipua ſigni... catione Chriſtum ſignificauit, & ei datur illa terra vbi obruit Iacob deos alienos, Gen. 35. a. Vt Chriſtus intelligatur poſſeſ... ſurus gētes dñs patrū ſuorū renūtiātes & ī Chriſtū credētes.

E ALB. In benedictionib. Iacob hiſtoria tenenda, & allegoria inueſtiganda. hiſtoria de diuiſione terræ promiſſionis, allegoria de Chriſto & eccleſia, quæ in nouiſſimis temporib. reuelanda, prius tamen hiſtoriæ fundamenta ſunt iacienda.

a *Ruben.* HIERONYMVS. Ruben primogenitus meus: tu
1 fortitudo mea
& principiū fi-
2 liorum meorū,
3 durus ad feren-
dum, & durus
4 procacitate &
5 iniuria, ſicut a-
6 qua nō ebullias
aſcendiſti enim
7 ſuper lectū pa-
8 tris tui, & tunc
uiolaſti ſtratum

meū cum aſcendiſti. In Hebræo ita. *Ruben primogenitus meus fortitudo mea & capitulum in liberis meis. Maior ad portandum & maior robore. Effuſus es quaſi aqua, ne adiicias. Aſcendiſti. n. cubile patris tui, & contaminaſti ſtratū in aſcenſu.* Et eſt ſenſus, tu es primogenitus meus maior in liberis, & ſedebas iuxta ordinē natiuitatis tuæ, & hæreditatē quæ primogenitis debebatur id eſt, ſacerdotiū & regnum accipere. Hoc quippe in portando onere & præualido robore demōſtratur. Sed quia peccaſti, & quaſi aqua, quæ vaſculo non tenetur, voluptatis effuſus es impetu. Idcirco præcipio, vt vltra nō pecces, ſisq; in fratrum numero, pœnam ex peccato luens, primogeniti ordinem perdidiſti. F

☞ THEO

In quæſt. ſup Gene.

CAP. XLIX.

VOcauit autem Iacob filios ſuos, & ait eis: Congregamini,

a ❡ Prophetice ſe loqui inſinuat vel ſignificat. Licet enim hoc ad diuiſionem terræ Chanaan pertineat, ſpiritualiter tamen ad Chriſtum qui in fine ſeculi venit referenda ſunt.

vt annūtiem quæ ventura ſunt vobis in diebus nouiſſimis. Congregamini, & audite filii Iacob, audite Iſrael patrem veſtrum.

a Iudaicus populus cui dicitur Iſrael primogenitus meus Exod. 4. f. b Iudaico populo iure primogenituræ ſacerdotium & regnum debebatur. c Quia ex Iudaico populo fundamentum fidei, & ipſe Chriſtus. d Quia Deo patri ſemper iniuriam irrogauit, vertens ad eum dorſum & non faciem.

a Ruben primo^b^genitus meus; Tu forti^c^tudo mea, & principiu^d^m dolo-

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XLIX.

VOcauit autem Iacob, &c. *Hic conſequenter deſcribitur benedictio filiorum Iacob generaliter, & primo inſtruit eos de ſtatu vitæ mortalis, ſecundo eos erigit ad ſpem vitæ immortalis, ibi:* Et benedixit eis. *Circa primum præmittitur præfatio, in qua reddit eos attentos dicens.*

2 Congregamini, &c. *Quilibet enim attentus eſt ad audiendum futura, maxime circa ſe & poſteros ſuos.*

3 Dieb. nouiſſimis. *i. poſtquam filij veſtri reuerſi fuerint ad terram promiſſionis. dixit etiam* in nouiſſimis, *quia aliqua dixit eis tunc de aduentu Chriſti, cuius tempora dicuntur nouiſſima. ſecūdum quod dicit Ioan. prima canonica, 2. cap* Nouiſſima hora eſt: *quia tempori ipſius Chriſti non eſt aliud tempus ſucceſſurum, ſecundum quod dicit Apocal. 10. b.* Iurauit per viuentem in ſecula ſeculorum, quia tempus amplius non erit. *ſicut tempus nouæ legis ſucceſſit tempori veteris. ſecundo reddit eos dociles dicens.*

4 Audite filii Iacob. *Quia filij debent eſſe ſubiecti diſciplinæ. Tertio reddit eos beneuolos dicens.*

5 Audite Iſrael patrem veſtrum. *i. eum qui tota mente deſiderat bonum veſtrum*

6 Ruben. *Hic conſequenter ponitur proſecutio benedictionis per ſingulos filios, incipiendo a filijs Liæ, & patent partes ſecundum numerū filiorum, & primo incipit a Ruben, qui erat primogenitus dicens.*

7 Tu fortitudo mea. *Acſi dicat, quia tu es primogenitus fortitudo mea, quantum ad bonum virtutis & gratiæ, quæ deberet relucere in te, ſed econtrario factum eſt, quia tu es.*

8 Principium doloris. *q. d. licet multos dolores & labores ſenſerim aliunde, tamen parui fuerunt reſpectiue, et quaſi pro nihilo eos reputaui in comparatione ad illum dolorem quem concepi de enormitate ſceleris tui, quod exponitur poſtea.*

✠ Prior

MYSTICE.

1 *Vocauit autem Iacob filios ſuos, & ait eis: Congregamini vt annunciem,* &c. In hoc capitulo ponitur prophetia Iacob de filiis ſuis. Et de Ruben dicitur.

5 *Ruben primogenitus, &c.* Per Iacob patriarcham Deus conuenienter poteſt intelligi. nam patriarcha dicitur a πατὴρ ἀρχος quod eſt quaſi princeps patrum, propriiſſime Deo conuenit. per Ruben autem primogenitum primus angelus qui eſt prima creatura eius. ideo ſubditur.

7 *Tu fortitudo mea, &c.* Nam Dei potentia magis apparuit in illo, quam in aliis, & quia primus peccauit, ſubditur.

8 *Et principium doloris mei.* De peccatis enim dicitur Deus dolere, Gen. 6. b. *Videns autem Deus quod multa malitia ho. eſſet in ter. & c.* Sequitur. *Et tactus dolore cordis intrinſecus, dele. inquit ho. & c.*

Prior

MORALITER.

6 *Primogenitus.* quia vult alios præcellere.

7 *Tu for. m.* i. ſecundum eſtimationem propriam, quia ſe reputat aliis præualere.

3 *Et principium. d.* ſecundum veritatem. quia ſuperbia principium eſt omnis peccati, de quo Deus dolere dicitur Ge. 6. b.

Prior

A ✠ THEOR Verba Iacob ad filios,tam imprecationes aut benedictiones,quam prædictiones cenſenda ſunt. Accuſat ergo inſolentiam & audaciam Ruben,eiq; ob perpetratum ſcelus paucitatem filiorum ac poſteriorum imprecatur.

qō 119.

Vbi ſupra. a *Simeon & Leui,&c.* HIER. Lxx. Simeon & Leui fratres cõſummauerũt iniquitatem adinuentionis ſuæ,in conſilium eorũ non veniat anima mea,& in cõgregatione eorum nõ æmuletur iecur meum, quia in furore ſuo interfecerũt hominem, & in deſiderio ſubneruauerunt taurum. In Hebræo

† 14. q. 5. c. ſignut.

B autem ſic habetur: *Simeon & Leui fratres, vaſa iniquitatis arma eorũ.I n arcanum eorum ne intret anima mea,& in cõuentũ eorũ ne diſſoluatur gloria mea,quia in furore ſuo interfecerunt virum, & in libidine ſua ſuffoderunt murum.* Significat autem nõ fuiſſe ſui conſilij,quod Sichen & Hemor fœderatos viros interfecerunt,& contrarius pacis & amicitiarũ ſanguinẽ fuderunt innocẽtẽ, & crudelitate quaſi furore rapti muros hoſpites vrbis euerterunt, Vnde: *Maledictus furor eorum,quia procax,& indignatio illorum quia dura Diuidam eos in Iacob,& diſperdam eos in Iſrael.* Leui hæreditatem propriam nõ accepit,ſed in omnibus tribubus paucas vrbes ad habitandum habuit. Nec Simeon ſicut in libro Ieſu ſcribitur,ſed de trib. Iuda quidam accepit. Quidam propheticè interfectos homines apoſtolos,& ſubneruatũ taurum à Phariſæis

a Quia ei data eloquia Dei legiſlatio & teſtamentum. b Pro magnitudine virium,quia copioſius cæteris regnauit. c Peccando in Chriſtum. Impetu voluptatis. d Quæ vaſculo non continetur.

ris mei. Prior in donis maior imperio.† Effuſus es ſicut aqua: Non

a Quia in orbem diſperſus,imminutus & abbreuiatus. b Cauſa qua hæc meruit. c Quando corpus domini in quo quieſcebat plenitudo diuinitatis,in cruce ſuſpendiſti. Dicendo peccatorem Samaritanum & dæmonium habere.

creſcas,quia aſcendiſti cubile patris tui,& maculaſti ſtratum eius. Si-

Mortis Chriſti.

meon & Leui fratres vaſa iniquitatis bellantia. In conſilium eorum

Voluntas.

ne veniat anima mea,& in cœtu illorum non ſit gloria mea,quia in

a Lancea. b Corpus Chriſti quod 46. diebus ædificatum eſt in vtero virginis. Chriſtum.

furore ſuo occiderunt virum:& in voluntate ſua ſuffoderunt murum.

Propugnaculum qui cuſtodit Iſrael. a Quia furore accenſi ad tantum ſcelus proruperunt vt Pilato Chriſtum offerrent, dicentes: Crucifige,crucifige,& indignatio,ſi hunc dimittis,non es amicus Cæſaris. Io. 19. b. vt Barabam peterent Chriſtum crucifigendum poſtularent. Matt. 27. b.

Maledictus furor eorum: quia pertinax & indignatio eorum

a Diuiſi dicuntur,quia ab aliis ſeparati ad fidem veniunt. b Diſperſi qui vrbe temploque ſubuerſo per orbem increduli vagantur.

quia dura. Diuidam eos in Iacob, & diſpergam eos in Iſrael

1 Chriſtum occiſum interpretã-
2 tur. Per hos Scri-
3 bæ & Sacerdo-
4 tes intelligun-
tur, de Simeon
5 enim Scribę, de
6 Leui Sacerdo-
7 tes, qui conſiliũ fecerunt vt le-
8 ſum morti tra-
9 derent. Vnde ad-
didit, In conſi-
10 lium eorum nõ
11 veniat aĩa mea.
12 ✠ THEODO.
13 Accuſat Simeõ
14 & Leui cædis, qua Sichimitę deleti ſunt immeritò, & exoptat nullum ſibi eſſe commerciũ in ea iniuſtitia. Execratur autẽ non filios,ſed graues illorum perturbationes,iram & excandeſcentiam, quam voluntatem appellat. Voluntas enim uindictę concitat iram. Sed ea quæ uidetur imprecatio nihilominus vaticinium eſt. *Diuidam*, inquit, *ipſos in Iacob, & diſſeminabo eos in Iſrael.* Nam tribus ipſa Leui,honoris cauſa,inter alias diſſeminabit,cui nul-

☞ la

NICOLAVS DE LYRA.

1 Prior in donis *ſ. deberes eſſe ratione primogenituræ,ratione cuius debebatur tibi duplex portio in hæreditate ac bonis paternis reſpectu fratrum tuorum.* 2 Maior imperio. *quia debebatur tibi regnum mihi promiſſum,vt habitum eſt ſupra 32. cap.*

3 Effuſus es ſicut aqua *Aqua enim de vaſe perfectius effunditur quam alij liquores,quia de oleo effuſo remanet in vaſe pinguedo & humor,& de vino effuſo ſapor, ſed effuſa aqua de vaſe cito vas deſiccatur,& non remanet aliquod aquæ veſtigium,& per hoc dat intelligere quod Ruben prædicta bona totaliter perdiderat, quia primogenitura*

C *quantum ad duplicem portionem tranſlata erat ad Ioſeph, vt dictum eſt ſupra c. præcedenti,& regia dignitatis ad Iudam, ut expreſſe habetur. 1. Paral. 5. c. & ſacerdotium ad Leui.* 4 Non creſcas. *In Hebræo habetur,* Non credes. *acſi diceret, ſufficiat tibi quod tu ſis ſicut vnus de alijs fratribus minoribus abſq; dignitatibus & priuilegijs prædictis, cuius cauſa ſubditur cum dicitur.* 5 Quia aſcendiſti cubile patris tui,&c. *Quod fuit quando dormiuit cum Bala vxore fratris ſui, vt dictum eſt ſupra 35. cap. Et his quæ dicuntur hic videtur eſſe falſum dictum Hebræorum,qui dicunt ſuper locum prædictum. prout fuit ibi allegatum,quod Ruben non concubuit cum Bala,ſed ſolum amouit lectum eius de camera Liæ matris ſuæ,quia non eſſet tantum malum,ut prima facie videtur,quod propter hoc debuiſſet priuari tot bonis & dignitatibus prædictis.* 6 Simeon Leui fratres. *licet n. eſſent et alij fratres ex parte patris & matris,tamen hic vocat eos fratres ſpecialiter,quia fuerunt coniuncti mente & opere in ſequentibus malis.*

7 Vaſa iniquitatis bel. *Hoc exponunt communiter doct. noſtri de interfectione populi Sichem dolo cum Sichimitæ recepiſſent circuncifionem in ſignum fœderis & amicitiæ cum Iacob & filijs eius ut ſupra dictum eſt 34 cap.* 8 in conſilium eorum. *quod tractauerunt occulte de prædicta occaſione.* 9 Ne veniat anima mea. *i. non approbo,ſed detestor.* 10 Et in cętu il. *quia aggregauerunt ſibi aliud conſortium,ut perficerent conſilium ſuum.* 11 Non ſit gloria mea. *i. de hoc nõ glorior,ſed magis confundor. Sed contra hoc videtur quod Iacob dixit in fine præcedentis cap. gloriãdo de acquiſitione Sichem.* Do tibi partem vnam extra fratres tuos, quã tuli de manu Amorrhęi in gladio & arcu meo. *Ad quod dicendum,quod Iacob hoc dicendo non gloriabatur de occaſione Sichimitarum per Simeon & Leui, ſed magis de hoc quod homines illius terrę congregati adinuicem uoluerunt irruere ſuper Iacob & filios eius, & Iacob confidens de Dei adiutorio parauit ſe ad reſiſtendum,& terruit Deus eius aduerſarios & retroceſſerunt,ut dictum eſt. c. præced.* 12 Quia in furore ſuo.&c. *i. viros Sichem, & exponitur ibi ſingulare pro plurali,ſicut Exod. 8. f* Venit muſca grauiſſima. *i. multitudo muſcarum.* 13 Et in voluntate ſua ſuffoderunt murum. *Quia libenter ſubuertiſſent muros ciuitatis Sichem ſed non poterant, quia ad hoc requirebatur tractus temporis,& maior multitudo plebis,quam habuerunt.* 14 Diuidam eos in Iacob,&c. *Hoc denunciatur in pęnã prędictorum. Vnde & trib. Leui non accepit partẽ in diuiſione terrę,ſicut alij fratres,ſed ſolum loca ad habitandũ,& trib. Simeon quantũ ad unam partẽ recepta eſt in ſorte Iudæ. Hebræi autem aliter exponunt partem iſtam,ſed in hoc diuiduntur,quia aliqui exponunt totã literam præcedentem de malitia Simeon & Leui cõtra Ioſeph,quod ſic declarãt, quia Ruben nõ uidebatur hoc machinatus fuiſſe quia nitebatur eum liberare de manibus aliorum,& reddere patri ſuo ut ſup. 37. d. Similiter nec Iudas, quia ne Ioſeph moreretur in ſouea ſuaſit fratribus,ut eum uenderent,dicens.* Caro enim noſtra & frater noſter eſt. *Similiter,nec quatuor filij ancillarum ſcilicet Dan,Nephthali,Gad,& Aſer,quia ſit cum deſpicerentur ab alijs et reputarentur quaſi ſerui,Ioſeph erat cũ eis ad eorum cõſolationem,ſecundũ quod dicitur ibid.* Et erat cũ filiis Balę & Zelphę. *Similiter nec Iſſachar & Zabulon,qui erãt filij Lię tantus iuniores,& ideo non eſt veriſimile*

✠ quod

NYSTICE.

1 *Prior* dignitate, *In donis.* naturalibus, & in ſupernaturalibus ſi ſtetiſſet.

2 *Maior impe.* quia fuit ſupremus inter omnes.

3 *Effuſus es ſicut aqua,* per ſuperbiã tuam. 4 *Non creſcas.* imò deſcendas de cęlo in terram. 5 *Quia aſcendiſti,&c.* gloriã ſibi Deo debitam vſurpare voluiſti. † *Et maculaſti Stra. e. i.* cęlum empyreum,inducendo alios angelos ad peccatum. Et quoniam diabolus rex eſt ſuper omnes filios ſuperbię: Iob 41. ideo per Ruben intelligi poteſt ſicut & omnis ſuperbus.

MORALITER.

1 *Prior in do.* naturalib. & gratiis ſm æſtimationem ſuam.

2 *Maior impe.* nam omnibus vult imperare: modus. n. ſuperbi eſt,vt quicquid dicit pręcipere videatur. 2 *Effuſus es ſi. aquã.* Eccl. 20. b *Gratiæ fatuorum effundentur.* 3 *Non creſcas.* i. deſcendes. Luc. 14. c. *Omnis qui ſe exaltat humiliabitur.*

4 *Quia aſcen. cu p. t.* gloriã de bonis a Deo datis attribuẽdo tibi. † *Et maculaſti Stra. e. i.* mentẽ tuã peccato ſuperbiæ maculaſti in qua ſicut in ſtrato Deus quieſcere ſuauiter quærebat, Prouer. 8. d. *Deliciæ meæ,&c.* 6 *Simeon & Leui & fratres uaſa,&c.* Per iſtos duos malo concubinatos intelliguntur duo vitia ſeſe cõcomitantia, gula, ſ. & luxuria. Vnde dicit Hiero. Venter & genitalia ſunt membra propinqua, & ex vicinitate membrorũ deſignatur vicinitas vitiorũ. 7 *Bellantia.* nã ex ebrietate quæ pertinet ad gulã ſurgũt lites & bella frequẽter, vt patet ad ſẽſ. & ſimiliter ex luxuria, nã bellũ Troianũ quod fuit valde graue, & tractũ tẽporis habuit valde magnũ, ex Helenę raptu habuit ortum. Et ſic fuit de multis alijs bellis q̃ narrare nimis ſet prolixũ. 10 *Et in catu il. i.* nunquã contingat mihi gloriari de talibus, ſicut faciunt guloſi & luxurioſi. 12 *In furore ſuo occiderunt uirum.* Iſta namq; vitia ſubuertunt rationem & intellectum, qui dicitur, vir, ſm Aug. 13 *Et in uoluntate ſuffoderunt murum.* Auferendo verecundiam, quæ eſt quædam clauſura virtutum, & prohibet aditum vitiorum, propter quod dicitur Hier. 3. b. *Frons mulieris meretricis facta eſt tibi, noluiſti erubeſcere. Maledictus furor eorum, quia per,&c.* Nam incentiuum vitiorum iſtorum eſt carni intrinſecum.

14 *Diuidam eos,&c.* id eſt diuidi permittã. cętera namq; vi-

✠ aliquorum

la propria ſors eueniet.
a *Iuda te laudabunt,&c.* HIER. Quia Iuda confeſſio vel laus interpretatur. Conſequenter ſcribit. *Iuda* tibi confitebũtur, vel *te laudabunt fratres tui, & adorabunt te filij tui. Catulus leonis Iuda, ex germine fili mi aſcendiſti procũbens ut leo et quaſi catulus leonis. Qui ſuſcitabit eũ?* Licet de Chriſto grã le myſteriũ, ſit tamen ſecundũ literã ſignificatur ꝙ reges ex Iuda per Dauid ſtirpẽ gñrantur, & ꝙ adorent eum omnes tribus. Nõ enim ait: *Filij matris tuæ,* ſed, *filij patris tui,* & quod ſequit, ex germine fili mi. In Hebræo habet, de captiuitate fili mi aſcendiſti, vt oſtenderet eũ captiuos populos eſſe ductutũ, & iuxta intelligentiã ſacratiorẽ aſcendiſſe in altum, captiuã duxiſſe captiuitatẽ. Siue quod melius puto, captiuitas paſſionem, aſcenſus reſurrectionẽ ſignificat. *Alligans ad uitem pullum ſuum, & funiculo pullum aſinæ & in* פרשׂ *ſorech fili aſinam ſuã,* quod. ſ. pullã aſinę cui ſuperſedit Ieſus, hoc eſt gentilium populum, vineę Apoſtolorũ, q̃ ex Iudæis ſunt, copulauerit, & ad Sorech. i. ad electam vitẽ alligauerit aſinã cui ſuperſedit. i. eccleſiam ex gentib. congregatam. Quod autem dicit, *fili mi,* apoſtrophen facit ad ipſum Iudam, quod Chriſtus ſit hæc vniuerſa facturus. Quod autẽ, legimus *ad uitem pullum ſuum,* in Hebræo poteſt legi *vrbem ſuam.* iuxta eundem ſenſum aliis verbis eccleſia mõſtratur, de qua

Hic eſt Chriſtus verus confeſſor, qui de tribu Iuda ſecundum carnem natus.
a Apoſtoli & alii qui per adoptionem filii Dei patris. b Trophea crucis & ſuos liberauit, & aduerſarias poteſtates curuuit.
a Iuda te laudabatur fratres tui. Manus † tuæ in
a Quia multi de filiis Iacob adorauerunt Chriſtum.
ceruicibus inimicorum tuorum, adorabunt te
Salui per electionem gratiæ. a Paruulus natus eſt nobis.
Vt captiuam duceres captiuitatem, in crucem aſcendiſti.
filii patris tui. Catulus leonis Iuda. † Ad prædam
a In ſepulchro, vel quando in paſſione inclinato capite tradidit ſpiritum, & velut quodam ſomno torporis requieuit.
b filii mi aſcendiſti, † requieſcens accubuiſti, vt
a Vincens acerbitatem mortis & impetum. b Niſi ipſe qui ait: Soluite templum hoc, & Io.2.d.
c leo, & quaſi leena. Quis ſuſcitabit eum? Nõ aufe-
a Regnum. Generationibus.
d retur ſceptrum de Iuda, & † dux de fęmore eius,

dicitur Matt.5.b. *Non poteſt ciuitas abſcondi ſuper montem poſita.* D
✲ THEOD. Iudam multis laudib. commendat, quatum ad ipſum Iudam nullę pertinent, ſed ad tribum vnde reges oriẽtur. Hoc autem vaticinium ſucceſſit ad vnguem in Chriſto. Ipſe enim de uirga pullulans, quod prædixit Iſaias, *requieſcens obdormiuit ſicut leo.* Quæſt.103.
Nam quẽadmodum leo catuluſque leonis etiam dor-
1 miens formidoloſus eſt, ita † tua.
Domini mors exterruit ip-
2 ſam mortem & diabolum.
† b *Requieſcens, &c.* ISIDO.
Vel catulus leonis ĩ ſomno-
3 requieuit, quia non neceſſi-
tate ſed poteſtate. Vnde: *Po-* Io.10.d.
4 *teſtatem habeo ponẽdi animam*
5 *meam. & nemo tollit eam a me,*
6 *ſed ego pono eam.* Quod vero
addit, *& vt catul⁹ leonis.* Inde
7 enim mortuus vnde natus. E
8 Aiunt Phyſici quod catulus
leonis, cum fuerit nat⁹, trib.
diebus dormit & tribus noctib. Deinde patris fremitu tremefactus cubilis locus excitat dormientẽ, Chriſtus quoq; in cubili ſepulchri trib. noctib. iacens, ſomnium mortis impleuit. Bene ergo Chriſtus, ut leo requieuit, qui non ſolum mortis acerbitatẽ, ſed & imperiũ vicit, & vt catulus leonis, qa die tertia reſurrexit. Vñ additur.
c *Quis ſuſcitabit, &c.* Nullus ſubaudi, niſi ipſe qui ait Io.2.d. *Soluite templum hoc & in triduo reſuſcitabo illud.*
d *Non auferetur.* Tandiu enim ex ſemine Iudæ reges apud Iudęos fuerũt, donec Chriſtus ex virgine naſceret. Primas enĩ

Regiſ[...] de medio pedum. id eſt, e medio eius.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *quod ipſi aſſumpſiſſent principaliter tale negotium, ſed fuerunt inducti per fratres ſuos uterinos, ſ.* Simeon *& Leui, qui erant ſeniores eis, & conſequenter alij fratres conſenſerunt. His ſuppoſitis exponunt literam ſic:* Simeon & Leui fratres. *i. in malo concordes præ cæteris:* Vaſa iniquitatis bellantia, *quia fratrem innocentem occidere voluerunt.* In conſilio eorum *ꝙ inter ſe tractauerãt primo occulte.* Et in cętu illorum, *quia alios ad hoc induxerunt & congregauerũt.* Quia in furore ſuo occiderunt virũ, *id eſt, Ioſeph, qui licet eſſet iuuenis ætate, erat tamen vir morib. & ſapientia, occiderunt autem eum quantum in ipſis fuit.* Et voluntate ſua ſubneruauerunt taurum. *Hæc eſt litera Hebraica, & vocatur hic taurus ipſe Ioſeph, ſicut etiam de eo dicitur Deu.33.b.* Quaſi primogeniti tauri pulchritudo eius: *libenter.n.neruos Ioſeph præcidiſſent.* Maledictus furor eorũ, quia pertinax, *quia ad monitionem Ruben noluerunt reſilire a mala voluntate ſua, vt ſupra dictum eſt.37.c. propter quod ſubditur pœna, cum dicitur:* diuidam eos, &c. *exponatur ſicut ſupra, Sed addunt Hebręi de diſpoſitione Simeonis dicentes, Non eſt pauper ſcriptor nec pędagogus, niſi de Simeon, hoc eſt dictum, quod illi de tribu Simeon diſcurrebat per ſortes aliorum, ad quærendum victũ ſcribendo uel pueros docendo, ſicut clerici pauperes faciunt apud Chriſtianos. Aliter etiam exponũt aliqui Hebręi paſſum iſtum partim de uiris Sichem, & partim de Ioſeph dicẽtes ſic:* Simeon & Leui fratres, *exponendo ſicut dictũ eſt in alia expoſitione Hebræorum, uſq; ibi:* Quia in furore ſuo occi.vi. *i. viros Sichem, exponẽdo ſingulare pro plurali.* Et in volũtate ſua ſubneruauerunt taurum, *id eſt, Ioſeph rõne prędicta.* Maledictus furor eorum, &c. *hoc dicit propter occiſionẽ virorum Sichẽ, quia licet nõ fecerint dolum vel iniuſtitiam, ſecundũ opinionem Hebræorum, ut dictum eſt ſupra 34.cap. tamen nimis regide proceſſerunt, & ideo non dicitur hic,* Maledicta iniquitas eorũ, *vel* iniuſtitia *ſed* furor *propter uiolationem ſororis ſuę Dinæ.* Et indignatio eorum quia dura, *hoc dicit, quia indignati fuerũt nimis cõtra Ioſeph, propter uiſiones ſuas prętendentes eius dominium ſuper fratres, & quia a patre plus amabatur, ut dictum eſt ſupra 37.c. Cætera ut prius.*

1 Iuda te laud. fra. tui. *Iudas interpretatur cõfitens ſiue laudans. & ideo uolens bona dicere de eo, incipit ab interpretatione ſui nominis dicens:* Iuda *quaſi dicat bene nominatus es, quia te laudabũt fratres tui. Tũc quia trib. Iuda in exitu Iſrael de Aegypto prima poſt Moſen ĩtrauit mare rubrũ miraculoſe diuiſum, alijs timentib. ibi ſequi Moſen, vt dicitur in* Exo. *Tum quia poſt mortem Ioſue principalis fuit ad expugnandum inimicos filiorũ Iſrael, qui remanſerunt in terra promiſſionis, ſecundum quod dicitur in principio libri* Iudicũ. *Iudas aſcendit. ſ. primus contra aduerſarios, & ex his meruit trib. Iuda laudem præ cæteris, & regiam dignitatem.* 2 Manus, &c. *Hoc impletum eſt in Dauid primo regẽ tribus Iuda, qui inimicos Iſrael pro magna parte interfecit, & alios tributo ſubiecit, cuius proceſſum deſcribit dicens.*

3 Catulus leonis Iuda. *& dicit catulus leonis, quia cum Dauid eſſet minimus inter fratres ſuos, tamẽ cõſtanter iuit ad pugnandum cõtra Goliam gigantẽ, & ex tunc fuit poſitus ſuper viros belli per Saulem regẽ, ut habetur 1.Reg.18 & inde mortuo Saule conſtitutus eſt rex, ut habet 2.Reg.5.a. ubi dicitur:* Cũ eſſet rex Saul ſuper nos, tu eras educens & reducens Iſrael, *& ſequit ibidẽ.* Vnxeruntq; Dauid in regem, *& ex tunc debellauit potenter aduerſarios Iſrael. propter ꝙ ſubditur.* 4 Ad prædam fili mi aſ. *& intantum præualuit aduerſarijs Iſrael, quod circa finem regni ſui nullus audebat inſurgere cõtra eum, nec eius regnum perturbare, ut patet 1.Reg.2. & in principio tertij ideo ſequitur.* 5 Requieſcens ac. vt leo. *quem aliæ beſtiæ non audent inuadere, & quia Deus promiſit ei regnum & filijs eius in ſempiternum, ut habetur 2.Reg.7.b. ideo ſubditur.*

6 Quis ſuſcitabit eum. *Auferendo ſibi dignitatem regiam, quaſi dicat nullus. Vnde ſubditur.* 7 Non auferetur ſceptrum de Iuda. *i. dignitas regia.* 8 Et dux de fæmore eius. *Quia deficiente regno. interfecto rege Sedechia in captiuitate Babylonica, ex tunc gubernatus fuit populus Iudæorum per illos qui erant de tribu Iuda, quia in reditu dictæ captiuitatis Zorobabel fuit dux eorum, ut habetur Zacha.4. & Aggæi 2. Et poſtea ſacerdotes gubernabãt populum, ut patet tẽpore Machabæorum, qui etiam erãt de tribu Iuda, quia trib. ſacerdotalis & tribus regia erant cõmixtæ, ut patet 4 Reg. 11.a. ubi dicit quod Ioſabath ſoror Ochoziæ regis Iuda tulit Ioas, &.* erat cũ ea clam ſex annis in domo Domini, *quia ipſa erat vxor Ioiadæ pontificis. Et iſtorũ regi* ✲ *men*

MORALITER.

✲ aliquorũ hominũ ſunt propria, ſicut fraus & dolus mercatorum, ſimonia clericorũ, rapina potentũ, & ſic de alijs, ſed gula & luxuria diffuſè ſunt in omni ſtatu uitæ præſentis.

1 *Iuda te laud. fra. tui.* Per iudã, ad cuius tribum trãſlata fuit dignitas regia, deſignabatur bonus rex ſiue princips. iõ dicit te laudabunt fratres tui. i. boni princepes bonitatẽ tui regiminis audientes. 2 *Manus tuę in ceru. inimic. tuorum.* poteſtas tua. deſtruat illos, qui inique turbant uel inuadunt regnum tuũ.

† *Adorabunt te filij patris tui.* Boni nãq;, qui ſunt filii Dei patris omnium, debitam reuerentiã faciũt regię maieſtati. 1. Pet.2. ca. *Subiecti eſtote omni humanæ creaturæ propter Deum, ſiue regi tanquam præcellenti, ſiue ducibus tanquam ab eo miſſis ad uindictã malorum laudem uero bonorum.* 4 *Catulus leonis Iuda.* Bonus enim rex vel princeps debet eſſe conſtans, ſicut leo pro iuſtitia.

5 *Ad prædam fili mi aſcend.* aduerſariis iuſtitiæ deſtructis, eorũ bona in utilitatem reipublicæ conuertendo.

6 *Requieſcens accubuiſti ut leo, &c.* quia iuſtum regẽ & conſtantem nullus audet inuadere. Vnde S. Ludouicus lõgo tempore regnauit, & in pace.

7 *Quis ſuſcitabit eum?* Turbans eius regnum, quaſi dicat, nullus. Ideo ſubditur.

8 *Non auferetur ſceptum de Iuda, &c.* i. regimen bonum non auferetur de talis principis terra.

 Donec

A in gen'e Iudæorũ,rex alienigena ſuit Herodes qñ iam Chriſtus natus eſt.Qui ergo negat veniſſe Chriſtum,oſtendat regem de tribu Iuda in gente Iudæorum.

✻ ORIG. ALLEG. *Non deficiet princeps de Iuda*, id eſt, hic qui poſt reſurrectionem eius, princeps eccleſiarum ordinatur.

Et dux de fœmoribus eius, duces quoq. Chriſtianorũ,de fœmoribus Chriſti hoc modo exponet. Membra Chriſti eſſe dicit Apoſtol' fidelium populum,ſine dubio intelligẽdo ſpiritaliter iudicare eos,q pro firmitate & conſtantia fortitudinis omne corpus eccleſię ſuſtẽtare videntur & ferre. B Vel qa humani ſeminis iudiciũ,ſolet ĩ ſemorum appellatione figuraliter dici,apud nos autẽ q ſeminat,verbum ſeminat.poterunt ergo qui miniſterium verbi fidelib.exhibent de Chriſti fœmorib.intelligi duces vſque quo veniant quæ repoſita ſunt, & ipſe erit expectatio in die iudicii.

No. cõtra Iudęos.

† ad propagine viris optime filium aſinæ

a Chriſtus. b A patre. c Salus expectata. d Quas in ſanguine redemit. Non tantum Iudęorum.

donec veniat qui mittendus eſt, & † ipſe erit expectatio gentium. 1

a Vinculo charitatis & diſciplinæ,vt de illius imitatione efficiantur hæredes Dei & cohæredes Chriſti. b Eundem populum,cui non eſt onus legis impoſitum: c Qui dicit: Ego ſum vitis vera. Ioh 15. a. d Cui ſuperedit,eccleſiam de gentib. ſ. congregatam. d Synagogam tardigradam.ſ.& legis pondere preſſam.

Ligans ad vineam pullum ſuum,& † ad vitem,ò fili mi, aſinam ſuam. 2 3

Catnem vel eccleſiam. a Sanguine paſſionis,qui pro multis effundetur in remiſſionem peccatorum.

Lauabit in vino ſtolam ſuã,& in ſanguine vuæ palliũ ſuũ. Pulchriores 4 5

a *Pullum ſuum,&c.*Gentes quas ſibi ſubiunxit. Vnde Ezech. 18.a. *Vino ego dicit Dominus,niſi hos homines induã ſicut veſtimentũ.* Nos enim Chriſtus in ſanguine vuæ mundauit,qñ ſicut botrus in ligno crucis pependit, & ex latere eius aquas in ablutionem,& ſanguis exiuit in redemptionem.

✻ CHRYSOST. Vide quomodo totum ſacramentum inſinuauit. Sciunt quiinitiati ſunt quod dictum eſt,*Lauabit in vino ſtolã ſuã* : Stolam puro corp' dici quod propter diſpẽſatio nem ferre dignatus eſt.

✻ DIOD. Veſtimenta vino maculari ſolent. Sed quemadmodum luto oculos lauauit atq. aperuit,& morte ſua non morti vim addidit,ſed mortem extinxit,ita vino veſtimenta lauabit.Si quis vero ſanguinem vuę ad Seruatoris myſticum ſanguinem,& ſtolam ad dominicam carnem referret,illius ſententia tanquam pius non aſpernandus eſſet.

b *Pulchriores oculi.* ISID. Quia doctrina eorum auſteritatem veteris legis exuperat & euangelica pręcepta clariora ſunt quam legis mandata.

☞ *Lacte*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *men durauit uſque ad tempus Herodis,qui fuit alienigena.ſ.de genere Idumęorum,& ipſo regnante natus eſt Chriſtus,vt habetur Matt. 2.a.Cuius regnum durabit in ſecula ſeculorum amen, & ideo ſubditur.*

1 Donec veniat,&c.*i.Chriſtus qui miſſus eſt a Deo patre pro ſalute generis humani.*

2 Et ipſe,&c.*Secundum quod dicitur Aggæi 2.b.* Ecce veniet deſideratus cunctis gentib.&c.*In Hebræo autem habetur ſic*, Et erit ei aggregatio gentium. *& hoc impletum eſt in regno Chriſti, quia poſt reſurrectionem & aſcenſionem Chriſti ad cælos Apoſtolis prædicantib fidem Chriſti Iudæi pro maiori parte remanſerunt obſtinati in infidelitate ſua,& gentes cum magna deuotione fidem Chriſti receperunt,& ſic Chriſt aggregatæ ſunt gentes,propter quod apoſtoli dixerunt Iudęis,ut habetur Act.13.*Vobis oportebat primum loqui verbum Dei,ſed quoniam repuliſtis illud,& indignos vos iudicaſti æternæ vitę,ecce cõuertimur ad gentes.*Sic enim pręcepit nobis Deus,ſed hanc prophetiam,quę ſatis clare expoſita eſt de Chriſto Iudæo multipliciter nituntur ſubuertere.*

C

*Ad cuius intellectum conſiderandum quod in Hebræo habetur,*Donec veniat Silo.*hæc autem dictio Hebraica* Silo,*eſt proprium nomẽ loci ſignificat etiam in alio ſenſu miſſionem & ſic eſt nomen commune, prout igitur eſt nomen loci accipiunt eam hic aliqui Iudæi dicentes, ꝙ hæc prophetia impleta eſt quando Saul qui erat de tribu Beniamin, vt habetur 1.Reg.9.d.fuit electus in regem.& inunctus fuit in Silo,ubi erat tabernaculum Domini & arca,& per conſequens vnctio, vnde reges debebantur inungi.& ſic ſceptrum quod accipitur pro quodam domino & primatu,quod fuerat in tribu Iuda vſque tunc,fuit tranſlatum ad tribum* Beniamin.*ſed hoc dictum manifeſte contrariatur textui, quia ante electionem Saulis arca Dei iam erat remota de* Silo,*& erat in Cariathiarim, ut habetur 1.Reg.7.Item poſt Saul immediate, imo ipſo adhuc viuẽte & regnante fuit Dauid inunctus per Samuelem.qui Dauid fuit primus rex de tribu Iuda,& ex tunc reges de illa tribu ſucceſſerunt.Quod autem ſceptrum dicatur auferri de Iuda,ideo, quia tũc incepit eſſe in propinqua diſpoſitione ad gradum perfectum,non eſt uariſimile.Ideo alij dicunt,ꝙ iſta prophetia impleta fuit in electione Hieroboam in regem,qui erat de tribu Ephraim,quia decem tribus ablatæ ſunt a regno Iuda,& adhæſerunt Hieroboam,quando Roboam die conſtituto dedit populo duram reſponſionẽ.et ſic exponũt,* Donec veniat Silo.*i.donec veniat Hieroboam in tali loco coronandus, qui dicitur Silo.Sed iſta expoſitio oſtenditur falſa per textum , quia congregatio illa non fuit in Silo,ſed in Sichem,ut habetur 3.Reg. .2.Item non fuit ablatum regnum a domo Iuda tunc,ſed ſtetit vſque ad captiuitatem Babylonicam per ſucceſſionem hęreditariam,& illi ſoli tunc dicebantur proprie reges,quia inſtituebantur per inunctionem, quia templum & arcam Domini,& alia quę ad inunctionem requirebantur in Hieruſalem remanſerãt,quæ erat metropolis in regno Iuda.propter quod Iudęi accipientes hoc nomen Silo,prout ſignificat miſſionem,dicũt quod dicta prophetia impleta eſt tempore Nabucodonoſor quando uenit contra Hieruſalem & occidit Sedechiam regem, & ſic defecit regnũ* Iuda.*& ideo exponunt literam prædictam ſic.*Non auferetur ſceptrum de Iuda donec ueniat qui mittendus eſt.*i.Nabuchodonoſor,qui ꝑpter peccata populi Iudaici miſſus a Deo ad deſtruendam terram,& ad auferendum regem.*Erit ei aggregatio gentium *ſ.ipſi Nabucodonoſor, quia propter dilationẽ ſui imperij aggregatę ſunt gentes ſub eius dominio.Sed iſta expoſitio & precedentes & conſimiles ſi fiant, deſtruuntur per tranſlationem Caldaicam,quam Iudæi vocant thargum,quæ eſt ita autentica apud Iudæos,ut nullus doctor eorum auſus fuerit ei contradicere.imo quando uetus expoſitio Hebraica eſt obſcura, recurrunt ad iſtã pro explanatione.In illa autem ſic habetur.*Non auferetur ſceptrum de Iuda,&c.Donec veniat Meſſias.*Nec Nabuchodonoſor autem nec aliquis prædictorum uocatus eſt Meſſias in ſcriptura.ſed ſolum Chriſtus,qui promiſſus erat in lege & in prophetis,ex hoc patet clarius veritas noſtræ catholicæ expoſitionis prędictæ.*

3 Ligans ad vineam, &c. *Aliqui doctores catholici iſtam literam conſequenter exponunt de coniunctione Iudæorum,qui deſignantur per aſinam,&* Gentium,*qui deſignantur per pullum in fide Chriſti qui fecit utraque unum,& qui uocat ſe uitem* Ioan .15.Ego ſum vitis uera.*& ſubditur.*

4 Lauabit in vino ſtolam ſuam *Exponunt de Chriſti paſſione, ſed iſta expoſitio ſaluo meliori iudicio uidetur mihi magis myſtica quam literalis,& ideo aliter poteſt dici,quod poſtquam Iacob prædixerat dignitatem regiam futuram in tribu Iuda,cępit prædicere conditionem terræ quam in ſortem debebat accipere,quæ fuit valde fertilis in vino & lacte,& hoc eſt quod dicitur,* Ligans ad uineam pullum ſuum, & ad uitem aſinam ſuam, *per hoc deſignans quod in uno ſtipite vitis poſſet de vuis onerari una aſina uel pullus.Vnde in Hebræo habetur,&* ad palmitem filij aſini ſui.*& idem ſignificat quod ſubditur.* Lauabit in vino ſtolam ſuam. *Ac ſi dicatur, tanta abundantia vini erit ibi,quod poſſent inde lauari pannos,& eſt locutio hyperbolica,ſicut etiam apud nos dicitur ad deſignandum magnam abundantiam vini tempore fertilitatis quod ſatis eſt de uino ad lotionem pedum. Et ad idem facit quod ſubditur.*

5 Pulchriores oculi eius uino.*In Hebręo ſic habetur,*Rubicundiores uino oculi eius.*quia potatio uini abũdans & maxime quando uinum eſt bonum,apparet in oculis ſcintillantibus citius quam in aliis partibus.*

✻ 1 Et

MORALITER.

1 *Donec ueniat,qui mittendus eſt.*id eſt,ipſe Chriſtus, qui uenit in nomine boni principis ſibi pro bono regimine regnum cęleſte donaturus,dicente illud,Luc.19.c.*Euge ſerue bone & fidelis, quia in parua fuiſti fidelis,ſupra multa te conſtituam,intra in gaudium domini tui.*

2 *Et ipſe erit expectatio gentium.* ſcilicet Chriſtus, qui omnes gentes eſt in fine mundi iudicaturus.

3 *Ligans ad uineam pullum ſuum,&c.* Iſtud refertur ad Iudam qui ſignificat bonũ regẽ,& per ea quę dicuntur hic de abũdãtia lactis & uini in ſorte Iudæ, ſignificatur ſecundum ſenſum literalẽ,& talis abundantia reperitur in regno iuſti regis & pacifici,quia tunc agri & vineæ poſſunt competenter coli: Prouer.1.*Qui autem me audierit,abſque terrore requieſcet & abundantia perfruetur,*terrore malorum ſublato.

✻ *Zabulon*

1 Lacte.i.doctrina legis, quæ carnalem populū velut paruu-
A lū lacte alebat,ſed candidiores,eccleſiæ doctores,qui fortem & validum verbi cibū manducant,&diſtribuunt.Vnde Heb.5.d.*Perfectorum eſt ſolidus cibus*,qui bene cādidiores lacte dicū tur,quia candidi pueri,& ab omni macula liberi.

b *Zabulon in litore,&c.*Vt credens refugiū, & periclitantibus demōſtret fidei portum. Contra omnes terminos ſeculi ſolidata expectat naufragiū Iudæorū,& procellas hæreticorum,qui circunferuntur omni vēto doctrinæ.
B Inde etiam apoſtoli aliqui aſſumpti,ibi ſæpe dominus docuit.*Pertingit autem uſque ad Sidonem*.i.vſque ad gentes peruenit.vnde Eſa.9.a.*Terra Zabulon & terra Nepthali,uia maris trans Iordanem,&c.*Sidon venatio,&ex cis locis ſumpti ſunt venatores,de quibus dicitur Hier.16.d. *Mittam uenatores multos,& uenabuntur uos in omni monte*

c *Iſſachar.*HIER. Bonum deſiderauit requieſcens inter medios cleros & *uidens requiem,quia bona,& terram quia pinguis,ſuppoſuit humerum ſuum ad laborandum, & factus eſt uir agricola.* In Hebræo ita,*Iſſachar aſinus oſſeus,recūbens in terminis,& uidens requiem,quia bona,& terrā quia pulchra, inclinauit humerum ſuum ad portandum,& factus eſt in tributum ſeruiens.*Quia ſuprà de Zabulon dixerat,quod maris magni litiora poſſideret,Sidonēq.&
C reliquas Phęnicię vrbes cōtingeret,ad mediterraneam prouinciam redit,& Iſſachar qui iuxta Nepthali pulcherrimā in Galilæa regionē poſſeſſurus eſt,benedictiōe habitatorum facit, Aſinū autem oſſeum vocat & humerum ad portandū dedi tū,quia in labore terrę & vehendis mercibus ad mare,quę in uis finib.naſcebantur,plurimum laboraret. Regib. quoque tributa comportans.Aiunt Hebræi per metaphoram ſignifi- D
cari,quod ſcripturas ſanctas die ac nocte meditans,ſtudium ſuum dederit ad laborandū,& ideo ei omnes tribus ſeruiāt, quaſi magiſtro dona portantes.

d *Accubans inter terminos,&c.*Accubare eſt expectato mundi fine quieſcere, nihilq; de mundanis quærere. ſed vltima deſiderare. Fortis aſinus requiē vidit,& terram optimam cum ſimplex gētilitas,ad robur operis ſe erexit, quia ad vitę patriam tendit. E

e *Dan iudicabit populū ſuū, &c.* ISID. Alij per hęc verba putant pdici Antichriſtū de tribu Dan futurū,alii de Iuda pditore hæc pronuntiant. Equitem & equum dn̄m cum carne ſuſcepta intelligunt. Retrorſum autem cadere, quia in terrā reuerſus vnde ſumptus. Sed qa die tertia reſurrexit,ait: *Salutare tuum expectabo domine.* Vnde Pſal.15.c. *Non derelinques animam meā inferno,nec dabis ſanctū tuū uidere corruptionē.* Alii ad Antichriſtum hęc transferunt,quē de tribu Dan venturū aſſerūt, quia Dan & coluber & mordēs dicitur. Vnde Num.2.d. *Dan ad Aquilonem caſtrametatus eſt*,illud ſignificans qui ait: *Sedebo in monte teſtamenti in lateribus aquilonis,&c.* Et Hiere.8.f. *A Dan auditus eſt fremitus equorum eius.* Qui non ſolum coluber ſed Ceraſtes vocatur. Ceraſta enī Gręce cornua dicuntur,& hic ſerpēs cornutus etiā perhibetur,p quem digne aduētus Antichriſti aſſeritur,q cōtra ſanctos morſu peſtiferę prędicationis & cornu poteſtatis armabitur. Semita autē anguſtior eſt quam via. Eſt ergo coluber in via,quia eos per latitudinē vitę ambulare prouocat,quib.quaſi parcēdo blāditur, ſed in via mordet, quia tales erroris ſui ueneno cōſumit. Fit *Ceraſtes in ſemita*, q̄a quos F

a Apoſtoli Euangeliſtæ qui ſcientiæ lumen præſtant eccleſiæ. b Auſteritate legis. c Predicatores qui ab errore præcidunt homines,quaſi comedendo in Corpus Chriſti conferentes. d Habitaculum fortitudinis,i.eccleſia ad tolerandam fortiſſima. 1

a †oculi eius vino, & dentes lacte candidiores. Zabulon in littore maris 2

a Ad literam Zabulon maritima poſſidet.

b habitabit, & in ſtatione nauium pertingens vſque ad Sidonem. Iſſa- 3

a Populus gentium quem dominus ſanguine redemit. . Merces. Brutus luxurioſus nulla ratione domitus, fortis,quia redemptus,& redemptori ſubiectus. b Requieſcens in ſpe. c Iuxta poſſeſſionem Nepthali. Huius vitæ. Alias in terminis. d Aeternę vitę. 4 5

c char aſinus fortis,accubans inter*terminos. Vidit requiem, quod eſſet 6

a Viuentium. b Quia ad promiſſam requiem peruenire deſiderat,mandatorum onera libenter portat.

d bona,& terram quod optima, & ſuppoſuit humerum ſuum ad por- 7

a Ideo. b Chriſto ſuæ fidei & operis munera offerens. Iudas dolo & malitia ſerpens cornutus. 8

tandum: factusq. eſt tributis ſeruiens. Dan iudicabit populum ſuum 9 Pſ.118.10.

a Antichriſtus. Veneno conſumens eos quos ad vitæ latitudinem prouocat. b Cornibus poteſtatis armatus. c Eis ſcilicet qui per anguſtam viam ad patriam tendunt. 10

ſicut & †alia trib. *Iſrael. †Fiat Dan coluber† in via, ceraſtes in ſemita 11

*in †erit. †iuxta viā

Eſa.14.d. Allegoriçe.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et dentes lacte candidiores.*Per hoc deſignatur abundantia lactis futura in ſorte Iuda,quia albedo lactis apparet in dentibus comedētium ipſum.* 2 Zabulon.*Hic prædicit Iacob ſitum ſortis ipſius Zabulon, cum dicit.* 3 In littore,&c.*quia ſors ſua in una parte fuit ſuper mare mediterraneum.* 4 Et in ſtatione nauium, *quia in ſorte illa fuerunt aliqui portus maris,in quibus naues ſtabant.*
5 Pertingens uſq.ad Sidonem.*Sidon nomen eſt ciuitatis, in qua habitauerunt* Gentiles. 6 Iſſachar aſinus fortis.*Hic prædicit ſtatum futurum ipſius Iſſachar,& exponunt aliqui catholici & Hebræi dicentes,quod tribus Iſſachar,præ cæteris tribub. fuit intenta ſtudio legis & hoc eſt quod dicitur.* 7 Vidit requiem.*ſ.contemplationis & ſtudij in lege.*8 Et ſuppoſuit,&c.*ſ.pondus & laborem ſtudij.*
7 Factusq; eſt tri.ſer.*i.pro tributis.Dicunt enim.q ad hoc, vt liberius poſſent uacare ſtudio,aliæ tribus faciebant eis recompenſationē ſicut & ſacerdotib.Aegypti,ut ſupra dictum eſt 47.cap. Sed hæc expoſitio videtur mihi extranea.Tum quia quod ratione ſtudij uocetur aſinus quod eſt animal valde ſtolidū & rude,uidetur extraneū.Tum quia non reperitur in ſcriptura,q de Iſſachar fuerint homines excellētes in ſcientia ſup alios,ſed magis de tribu* Leui.*Vnde & Deut.17.b.præcipitur,q ſi inter iudices cuiuſcūq; ciuitatis aliquid difficile emerſerit,in quo dubitent,uenīāt ad ſacerdotes Leuiti generis, & eorum teneant ſententiā. Tum quia dicta expoſitio non bene continuat literam,vt uidetur, & iō aliter poteſt dici,q Iacob prędixit conditionem trib.Iſſachar quantum ad populum & terræ ſitum di.*Iſſachar aſinus fortis,*quia homines lilius tribus erant fortes ad ſuſtinendū laborem corporis.Vnde in Hebręo habetur:*Aſinus oſſeus accubans.*i.habitans inter terminos,quia ex una parte ſors ſua terminabatur ad mare mediterraneum, & ex alia ad Iordanem fluuium,vbi eſt mare Galileæ.i.lacus magnus, per quem trāſit Iordanis fluuius.*Vidit requiem,q eſſet bona. *Viſum .n.fuit eis,q melius erat ſtare in terra ſua, quam diſcurrere pro mercationib. ad terras longinquas,aut mare nauigare,cuius cauſa ſubditur:* Et terram q eſſet optima.*terra enim ſuæ ſortis cum paruo labore reſpectiue ad alias poterat multum fructum afferre, ideo magis uolebant ibi quieſcere,quam ad loca diſtantia pro mercimonijs diſcurrere per terrā vel per mare.*Et ſuppoſuit humerū ſuum ad portandū laborē in cultura terræ ſuæ.Factusque; eſt tributis ſeruiens.*i.illis q quærebant terræ naſcentia ad ſoluendū tributa regib. quia in ſorte illa creſcebant in abundatia, & de leui poterant inde ferri ad loca remota per mare,quod eſt coniunctum illi terræ.In Hebræo habetur.*Et factus eſt cenſui ſeruiens.*quod poteſt ſic exponi,quia erant agricolæ, ut uiſum eſt,& ideo non habebant aliud facere cū alijs, niſi reddere cenſum debitumm ipſi regi,& decimas ipſis ſacerdotib. qui annuatim reddebantur eis per modum cenſus.*
10 Dan iu.po.ſu.&c.*In Hebræo habetur,*vindicabit,*& exponitur de Samſone qui fuit de tribu Dan,ut habetur* Iudic. 13.*a.* ipſe iudicauit Iſrael,20.an.*ut habetur* Iudic.16.*g,Ipſe etiam vindicauit filios Iſrael de Philiſthæis,quorū multos interfecit,ut habetur ibidem.Vnde ſubditur.* 11 Fiat Dan col.in *Quia in dieb.eius Philiſthæi nō audebant uenire ſuper Iſrael per uias & ſemitas quas cuſtodiebat.*

MORALITER.

2 *Zabulon in lit.ma.&c.*Per littus maris quod eſt mediū inter mare & terrā inde elongatā,poteſt intelligi ſtatus clericalis ī quantū medius eſt inter ſtatū laicorū huius mūdi fluctib.expoſitorū, & ſtatū religiōis a mari mūdi hui⁹ magis elōgatū.
4 *Et in ſtatione na.i.*in portu vbi ſtant naues.per quod ſignificatur q laici currētes per mare huius mūdi,ubi habēt redire ad clericos tanquā ad portū propter receptionē ſacramentorum,quia tamen aliqui per malitias exquiſitas extorquere quærunt bona temporalia laicorum,ideo propter tales ſubditur
5 *Pertingens uſque ad Si.*quæ uenatio interpretatur,
6 *Iſſachar aſi.*per quē poteſt intelligi religioſus,qui tanquam aſinus ſuper ſcapulas debet portare crucē mortificationis. Matth.16.d.*Si quis vult poſt me ue.&c.*
† *Accubans inter ter.*ſ.uitæ præſentis in qua habet habitare corpore ppter neceſſitate vitę corporalis,& vitæ cæleſtis in qua debet habitare mēte. Phil.3.d.*Noſtra autē conuerſatio in cęlis eſt.*
7 *Vidit requiē.* vitæ contemplatiuæ. *Quod eſſet bona.* Luc. 10.g. *Maria optima par.ele.&c.*8 *Et terra.*ſ.uiuentium. *Quod optima;* nam ibi habetur ſummum bonū.9 *Et ſuppo.hu.ad por.*ſ.religionis onera mēte deuota.*Factusq; eſt tri.ſ.i.*regi Chriſto ſub obedientia,ſine proprio & in caſtitate viuens 10 *Dan.* Per Dan qui iudiciū interpretatur, bonus iudex ſecularis vel eccleſiaſticus deſignatur,ideo dicitur, *Iudicabit po.&c.*quia non debet iudicare niſi populū ſibi ſubditū.11 *Fiat Dan co.&c.*prudens procedendo per viam iuſtitię. Matth.10.b. *Eſtote pru.ſicut ſer.*
† *Ceraſtes in ſe.*per ſemitam quæ rectior eſt uia publica,intelligitur epikeya quæ dirigit legē cōmunem in caſu particulari,& ipſa dēt eſſe in bono iudice tam eccleſiaſtico quam ſeculari,& eſt ceraſtes ſerpens cornutus,per quod deſignat,q

quos fideles reperit, & ſe ad cœleſtis itineris precepta conſtringentes, non ſolum callida perſuaſione impetit, ſed etiã terrore poteſtatis pmit, & poſt beneficia fictæ dulcedinis, exercet cornua poteſtatis. HIER. Dan iudicabit populũ ſuũ, ſicut vnum de ſceptris Iſrael. *Fiat Dan coluber in via, regulus in ſemita, mordens vngulas equi, & cadat aſcenſor eius retrorſum. Salutarem tuum expectabo domine.* Samſon iudex Iſrael de tribu Dan fuit. Hoc ergo dicit præuidẽs in ſpiritu omnia, cõmã nutrire Samſonem Nazaræum tuum, & cæſis hoſtibus triumphare, q in ſimilitudinẽ colubri reguliq; obſidẽtis vias nullũ per terram Iſrael tranſire permittat. Si quis etiã temerarius virtute ſua quaſi equi velocitate confiſus, eã voluerit quaſi prędo populari, effugere non valebit. Loquitur autem per metaphorã ſerpentis & equitis. Videns ergo q tam fortis Nazaræus propter meretricẽ mortuus eſt, vt dicitur Iudic. 6, g. *Et morte multos occidit inimicos,* putauit ipſum eſſe Chriſtũ. Sed q̃ mortuus eſt & non reſurrexit, & rurſus Iſrael captiuus ductus eſt, aliũ mundi ſaluatorem & generis ſui præſtolãdum intelligit, vt veniat cui repoſitum eſt, & ipſe erit expectatio gentium.

Vbi ſupra.

Samſon.

† turma melius accinctus præliabitur ante eum, et ipſe ſubſequetur eos retro. vel, turma ruet. ipſe vero oppugnabit eam calcaneum (i. vertet eos in fugã) calcaneũ ipſorum.

De Benedictionib. Patriarcharum. cap. 7.

✠ AMB. Non Samſonem prenũciat, ſed Antichriſtum qui futurus eſt ex tribu Dan. Sæuus iudex & tyrannus immanis iudicabit populum ſuum. Tanquam ſerpens in uia ſedens, deijcere tentabit eos qui viam ambulant veritatis, ſupplantare cupiẽs veri. tem. Hoc eſt enim mordere equi calcaneum, vt veneni ſuffuſione equis ſaucius & vulneratus dente ſerpentis lenet calcaneum.

Quęſt. 109.

✠ THEOD. Hoc loco Spiritus ſanctus Antichriſtũ prędixit. Equum vero ipſum corpus vocauit, aſcenſorem, animam ipſam. Retro autem cadere eſt mortem ſubire. Per calcaneum vero, fallaciã ſignificat. Antichriſtus namque alios decipiet, alijs diuerſa tormenta illaturus eſt.

a GAD. HIER. Latrũculus latrocinabitur ante eum & ipſe latrocinabitur planta. Iuxta Hebrẽum interpretati ſumus, ſicut vbi nos latrunculum poſuimus, in ſcriptum eſt גדוד Gedud, vt ad Gad nomen alluderet, quod ſignificantius accinctus vel expeditus exprimi poteſt. Totũ illud eſt quod ante Ruben & dimidiam tribũ Manaſſe ad filios, quos trans Iordanem in poſſeſſione dimiſerat, poſt 14. annos reuertẽs prælium aduerſum eos gentiũ vicinarũ rexerit, & victis hoſtibus fortiter dimicauit,

a Quia extrema mihi ſeducere nititur. b Mundi qui perelationem in curſu labentium temporum ſummat. c Ignorans ad quæ ſupplicia repente ducatur. d In terram vnde ſumptus. e Repente in voce electorum conuertitur, quaſi non vt infideles expectabo Antichriſtum, ſed verum Chriſtum redemptorem mundi.

mordens vngulas equi, vt cadat aſcenſor eius, retro. Salutare tuum 1

a Chriſtus qui pro aduentu ante antichriſtum præliaturus occurit. b Gladio verbi vnde Matth. 10. d. Non veni mittere pacem ſed gladium. Latrunculus. c Claritas ſecundi aduẽtus ſignificatur, quia cum venerit antichriſtus occurret ei, & ſolum ut eſt poſt eum vt interficiat gladio oris ſui, & quaſi latrunculus de improuiſo, quia dies domini quaſi fur. &c. Quia tertia ne reſurrexit a mortuis. In aduentu. Populum Iſrael. 2

a expectabo Domine. Gad: † accinctus præliabitur ante eum, et ipſe 3

a Reuerſus ad liberos. b Chriſtus cuius eſt altitudo diuinarum ſapientiæ & ſcientiæ, qui propter nos pauper factus eſt, cum diues eſſet. 2. Cor. 8. b. c Quia fertilis poſſeſſio eius e Caro electorum quam ſi quis manducauerit non morietur in æternum. e Sapientię. Verbi vel ſpſum, quia Aſer delitiæ interpretatur. 4

accingetur retrorſum. Aſer: pinguis panis eius, & præbebit delitias 5

a Qui bene regunt ſe, vitia comprimunt corpora conſtringunt. b Dilatio: Hi ſunt Apoſtoli & prædicatores, quorum doctrina in latitudine mundi diffuſa eſt, ex hac enim tribu fuerunt apoſtoli. vnde Pſ. 47. t. Principes Zabulon, principes Nephtali. c Quia ibi fructus velocius matureſcunt. d Prędicationem Chriſti. 6

b regibus. Nephthali ceruus emiſſus, & dans eloquia pulchritudinis. 7 8

ISID. *Gad accinctus præliabitur ante eum.* Chriſtus ante & retro præliabitur cõtra Antichriſtum, ante, occulto aduẽtu humilitatis, poſt, manifeſtata gloria maieſtatis. Vñ Moſes Deutero. 33. *Benedictus in latitudine Gad, quaſi leo requieuit, cepitq; brachium & verticem & vidit principatum ſuum.* Chriſtus enim in ſe pulchro quieuit, verticem & ſuperbiam excelſorum humiliauit, & ei datus eſt principatus, & honor, & regnum.

b *Nephthali.* HIER. Virgultum diſſolutum, dans natione pulchritudinem. in Hebræo ita ſcriptum eſt, *Nephthali ager irriguus,* ſignificans quod quę in immortalitatis in eadẽ naſcuntur tribu. Siue quod ſup lacum Geneſareth fluuio Iordanis irrigua ſit. Hebræi aũt volunt propter Tiberiadim, quę legis videtur habere notitiam, agrum irriguũ & eloquia pulchritudinis prophetari. Vbi autẽ nos *agrum irriguum,* & LXX. *thelectas* id eſt, virgultum reſolutum poſuerũt. In Hebræo legit, אילה שלוחה aialah ſeluha, quod põt & ceruus emiſſus interpretari propter temporaneas fruges velocitatem terræ vberiores oſtendens. Sed melius, ſi ad doctrinam ſaluatoris cuncta referamus quia ibi vel maxime docuit, vt in euangelio quoque ſcriptum eſt.

ISID.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Mordens vn. &c. *Sicut enim Ceraſtes mordens equi vngulam, facit cadere equitem, abſque eo quod tangat eum, ſic Samſon amplexatus eſt columnas, & fecit cadere domũ ſuper Philiſthæos, & ſic plures interfecit moriens, quam ante viuus occiderat, ſicut ibidem dicitur.*

2 Salutare tuum expectabo Domine. *Ac ſi dicat, quamuis futurus ſit talis ac tantus, non tamen erit Meſſias, ſed erit adhuc expectandus.*

3 Gad accinctus præliabitur, &c. *Hoc impletum fuit quando filij Gad accepta ſorte circa Iordanem tranſierunt armati ante filios Iſrael qui adhuc terram non acceperant, quouſque eſſet eis hæreditas acquiſita, ſicut habetur in lib. Ioſue.*

4 Et ipſe accingetur retrorſum. *Quia redierunt ad ſortem ſuam in eodem numero, quia nullus de eis recidit in prælio.*

5 Aſer pinguis panis eius. *Per hoc deſignatur fertilitas ſortis Aſer in viſtualibus, quia nomine panis omnis cibus deſignatur, vt ſupra dictum eſt 42. cap.*

6 Et prębebit delitias regi, &c. *quia in ſorte ſua creſcebantur aliqua rara & præcioſa, & ideo pro delitijs regibus præbebantur.*

7 Nephthali ceruus emiſſus. *Per hoc deſignatur, quod in ſorte ſua terrenaſcentia prius creſcebant, quam in alijs ſortibus, ſicut ceruus velocior eſt ad currendum alijs animalib.*

8 Dans eloquia pul. &c. *Propter hoc enim quod terranaſcentia ibi prius matureſcebant, inde fiebant oblationes primitiuorum. Vnde ſacerdotes & Leuitæ pulchras laudes Deo reddebant. Aliter exponunt aliqui Hebræi, dicentes quod Iacob hic prophetauit de bello contra Siſaram, in quo Barach accepit ſecũ. 10. milia de filiis Nephthali, q iuerũt prompte & expedite quaſi ceru' emiſſus, & inde habita victoria, Delbora & Barach cecinerunt canticum Domino, ut habetur Iudic. 5. b. Ideo ſubditur.* Dans eloquia pulchritudinis, *id eſt, eloquia diuinæ laudis.*

✠ Filius

MORALITER.

bonus iudex cornu ſuę poteſtatis debet malos impetere vt a malis reprimantur, & alij terreantur.

1 *Mordens vn. equi. & c.* Per aſcenſorem equi vir potẽs intelligitur & ſuperb. contra quem bonus iudex debet conſtanter & caute procedere, ut deijciatur ſuperbia eius, & quoniam debet in hoc de diuino auxilio confidere, Ideo ſubditur.

2 *Salutare tuum expectabo Domine.*

3 *Gad accinctus.* Per Gad qui dicitur accinctus, intelligitur homo caſtus, cingulo caſtitatis præcinctus: Luc. 12. e. *Sint lumbi veſtri præcincti.* Quod exponens Grego. dicit, Lumbos enim præcingimus, cum carnis luxuriam per cõtinentiã coercemus.

† *Præliabitur ante eum.* Per hoc deſignatur, quod bellum contra vitium luxuriæ occurrit in iuuentute.

4 *Et ipſe accingetur retrorſum.* Nam deuicta cõcupiſcentia carnis per caſtitatem, debet armari contra elationem, ne ex tali victoria ſugat, quod aliquando peius eſt. Vnde dicit Bern. ſu permiſſus eſt. Expedit magis virginem non eſſe, quam de virginitate inſoleſcere.

5 *Aſer.* Per Aſer qui interpretatur beatus, poteſt ſignificari Dominus noſter Ieſus Chriſtus, qui nõ ſolum eſt beatus, ſed etiam beatitudo ſanctorum aliorum obiectiue.

† *Pinguis panis eius.* i. ſacramentum Euchariſtię, in quo datur nobis Chriſtus in nutrimentum ſpiritualis vitæ. Ioan. 6. e. *Ego ſum panis viuus.*

6 *Et præbebit delitias regib.* Per reges intelliguntur cæli ciues cum Chriſto regnantes, qui delitiantur in aſpectu Chriſti, nã interius reficiuntur in aſpectu diuinitatis, & exterius in aſpectu humanitatis.

7 *Nephthali ceruus emiſſus.* Per Nephthali qui dilatatio interpretatur conuenienter prædicator diligens intelligitur, q per ſpirituales filios dilatatur, qui dicitur ceruus propter promptitudinem ad diſcurrendum pro prędicatione verbi diuini, & emiſſus, nam ab illo debet mitti. Rom. 10. c. *Quomodo prædicabunt niſi mittantur.*

8 *Fidens eloquia pul. &c.* Nam predicare non debet de fabulis & fictitiis, ſed de ſacris ſcripturis, de quib. dicitur Pſalm. 11. b. *Eloquia Domi eloquia, &c.*

✠ *Filius*

A ℥ ISID. *Nephthali ſeruus emiſſus,&c.* Apoſtoli enim & prædicatores velociter exilientes ſicut cerui, tranſcendunt impedimenta ſeculi,& excelſa meditantes, dant eloquia pulchritudinis.i.prædicant doctrinam ſaluatoris.

a *Filius accreſcens,&c.* HIERONYMVS. *filius accreſcens ſuper fontem filiæ gradu compoſito incedẽtes ſuper murum, & exacerbauerunt ſe, & contenderunt & iraſcebantur aduerſus eum habẽtes ſagittas. Sedit ĩ forti arcus eius & dirupta ſunt uincula manuũ eius, a manib. fortis Iacob. Inde paſcetur lapis Iſrael a Deo patris tui.* quia in pleriſque.lxx. diſſonãt, ſicut in Hebræo habetur expreſſius. Et eſt ſenſus, ò Ioſeph, qui ideo ſic vocaris, quia adauxit te mihi dominus, vel inter fratres tuos maior futurus es & fortiſſimus. Tribus D enim Ephraim fortiſſima fuit, vt in libro regnorum legitur. O inquam fili Ioſeph, qui tam pulcher es, vt te tota de muris & turribus ac feneſtris puellarum Aegypti turba proſpectet. Inuiderunt tibi & te ad iracundiam prouocauerũt fratres tui

1 habentes liuoris ſagittas, &
2 zeli iaculis vulnerati. Verum
3 tum arcũ tuũ
4 &arma pugnãdi
5 poſuiſti in Deo, qui for-
6 tis eſt pugna-
7 tor, & vincula
8 tua quibus te
9 fratres ligaue-
10 runt, ab ipſo
11 ſoluta ſunt &
12 dirupta, vt ex
13 tuo ſemine naſcatur tribus
14 Ephraim, fortis, & ſtabilis,
15 & inſtar lapidis durioris in-
16 uicta, imperãs quoque decem tribubus Iſrael.

† paſcens lapides.

a Virtute & dignitate ſeculi. b Specioſus forma præ filiis hominum. Pſal.44.

a Filius accreſcens Ioſeph, filius accreſcens † & decorus aſpectu.

a Eccleſiæ. Pulchritudine Chriſti accenſæ, vt ſponſum accipiant, & ei oſculo charitatis adhæreant. Aegyptiorum deſiderantes videre pulchritudinem Ioſeph, hic conuincitur quanta fuerit pulchritudo eius, quam fœminę quarum eſt propriè pulchritudo, admirantur. b Soliditatem. c Falſis teſtimoniis. d Nunquid rex noſter eris,&c.

Filiæ diſcurrerunt ſuper murum, ſed exaſperauerunt eum, & iurga-

a Propter ſomnia. b Sauciati inuidia. c Inuidiæ. d Firmiter. e Patre cuius virtute omnis nequitia occiditur. f Spes pugnandi & vincendi. In Chriſto.

ti ſunt, inuideruntque illi habentes iacula: † Sedit in forti arcus e-

a Quibus vinctum duxerunt ad Pilatum, vel ſuſpenſum crucifixerunt. b Potentiam.

ius, & diſſoluta ſunt vincula brachiorum & manuum illius per manus

a Dei patris in quem credidit Iacob. b Ex progenie Iacob. c Natus. A patre egreſſus. d Firmitas videntium Deum. Lapis angularis. e Pater.

potentis Iacob. Inde † paſtor egreſſus eſt lapis Iſrael. Deus patris tui erit

Iacob cui dixit, Iacob puer meus ſuſcipiet eum anima mea. a In omnibus. b Subijciens omnia cæleſtia & terrena, vt angelis & hominibus domineris. c Tempeſie & prouentu aeris. d Fertilitate terræ.

adiutor tuus & oĩpotẽs benedicet tibi benedictionib. cęli, deſuper, bene

℥ Benia-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Filius accreſcens Io. *In prædicendo ſtatum Ioſeph incipit Iacob ab interpretatione nominis eius, Ioſeph enim interpretatur accreſcens, ſicut ſupra fecit de Iuda, & duplicatur hic accreſcens, quia notabiliter* B *pre cęteris fratribus creuit in bonis ſpiritualibus & temporalibus, ut ſatis patet ex dictis de eo.*

2 Filiæ diſcurrerunt ſuper murum, *In Hebræo habetur,* filiæ diſcurrerunt propter aſpectum, *& in eandem redit ſententiam, quia dominæ Aegypti, quando uidebant iuuentum* Ioſeph, *currebant ad feneſtras, & ſuper muros, unde poſſent eum uidere tranſeuntem propter eius gratioſitatem.*

3 Sed exaſperauerunt eum. *in Heb. habetur.* Amaricauerunt eum. *ſ. fratres ſui, ac ſi dicat, quamuis eſſet ita gratioſus etiam alienis gentibus tamen fratres ſui durè tractauerunt eum.*

4 Et iurgati ſunt. *quia ſicut ſupradictum eſt 37. ca. non poterant ei quicquam pacifice loqui.*

5 Inuideruntque illi. *Hoc enim proceſſit ex inuidia fratrum contra ipſum, ut ibi dictum eſt.*

6 Habentes iacula. *i. verba pungitiua, dicentes.* Ecce ſomniator venit,&c. *vel ad literam.* habentes iacula. *quia Simeon & Leui habuerunt iacula præparata ad iugulandum eum, vnde dicebat,* venite occidamus eum, *ut habetur ibidem.*

7 Sedit in forti. *id eſt, in Deo omnipotenti.*

8 Arcus eius. *i. defenſio ſua, quia a Deo protectus eſt contra inſidias fratrum ſuorum.*

9 Et diſſ. ſunt, &c. *quando eductus fuit de fouea, & iterum quando eductus fuit de carcere.*

10 Per ma. &c. *i. per uirtutem illius, qui eſt potentia & uirtus ipſius* Iacob *i. per Deum non per hominẽ. Heb. dicunt hic.* Et deaurata ſunt brachia manu eius. *quod exponunt Hebr. ornamentis, quæ erant in brachijs & digitis* Ioſeph. *ſ. de armillis & annulis, quæ habuit quando conſtitutus fuit præpoſitus terræ Aegypti, & iſta conſecutus eſt per uirtutem Dei.* E

11 Inde pa. en. eſt. *id eſt, Ieroboam, qui aſcendit ad dignitatem regiã, quę per paſtoris officium deſignatur, quoniam habet regere populum ſibi ſubditum.*

12 Lapis Iſ. *quia fuit primus rex in regno Iſrael, prout diuiditur contra regnum Iuda, ut habetur 2. Reg. 12.*

13 Deus patris tui e. &c. *q. d. non ſolum propter meritũ tuum, ſed etiam propter meritum meum, Deus adiuuit te de præterito, & adiuuabit te de futuro.*

14 Et omnipotens benedicet tibi, &c. *Hoc dupliciter exponitur. Vno modo referendo ad perſonam Ioſeph. Solet autem aliqua perſona notabilis propter excellentiam ſuæ bonitatis benedici ab hominibus dicendo de Deo. Primo ſic, Benedicta dies in qua natus eſt. Secundo. Benedicta ſit terra in qua natus eſt. Tertio. Sint benedicta ubera quæ ipſum lactauerunt. Quarto. Sit benedictus uenter qui eum portauit. Et ſecundum hoc exponitur iſta litera de perſona* Ioſeph. Omnipotens benedicet tibi, *i. propter bonitatem quam dedit & dabit tibi, ut ſic benedici ab hominibus quatuor modis.*

15 Benedictionibus cęli deſuper. *Per quod intelligitur primus modus qui eſt benedictionibus diei, quia dies eſt latio ſolis ſuper terram, & habet principalitatem in luminaribus cæli deſuper.*

16 Benedictionibus abyſſi, &c. *i. terræ, quæ eſt infinitum elementum, & in hoc eſt ſecundus modus.*

1 Benedi- F

C

MORALITER.

1 *Filius accreſcens Ioſeph, &c.* Per Ioſeph qui a iuuentute tantũ zelum habuit caſtitatis, quod propter eam ſuſtinuit pęnã carceris, conuenienter intelligitur iuuenis religioſus vel ſecularis habens zelum caſtitatis, & dicitur bis accreſcens propter caſtitatem mentis & corporis.

† *Et decorus aſpectu.* Per honeſtatem conuerſationis & etiam pulchritudinem corporis.

2 *Filię diſcurrerunt ſuper murum.* Ad uidendum eum. Dominus enim aliquando permittit mulieres talem iuuenem allicere aſpectibus, & verbis impudicis ad probationem ſuę caſtitatis ſicut factum fuit de Ioſeph.

3 *Sed exaſperauerunt eum, & iurgati ſunt.* Iſtud in ſenſu literali refertur ad fratres Ioſeph, propter quod in ſenſu myſtico referri debet ad alios iuuenes inſolentes, qui talem iuuenẽ eis diſſimilem verbis exaſperant, dicentes eum moiſem, & nullius valoris.

5 *Inuideruntque illi.* propter famam ſuæ bonitatis.

6 *Habentes iacula.* i. uerba pungitiua, uocantes eum hypocritam falſum.

7 *Sedit in forti arcus eius,* i. in Chriſto, propter quod talis non mouetur a ſancto propoſito.

9 *Et diſſoluta ſunt uincula brachij, &c.* id eſt pronitates ad vina ſuperflua, & uenerea quæ uocantur Cyprigena corrigia do.o ſa.7. Ethic.

Cyprigena corrigea.

10 *Per manus potentis Iacob.* i. per virtutes Dei quę requiruntur ad obſeruantiã perfectæ caſtitatis. Sap. 8. d. *Et cognoui quod non poſſum eſſe continens, niſi Deus det.*

11 *Inde paſtor egreſſus eſt.* Talis. n. iuuenis actus eſt ut ſuo tempore promoueatur ad officium paſtorale.

12 *Lapis Iſrael.* i. firmus & ſtabilis in ſancto propoſito.

13 *Deus patris tui erit adiutor tuus.* Deus. n. pater domini noſtri Ieſu Chriſti, qui Chriſtus eſt pater talis iuuenis ſeu prælati, eſt eius adiutor in operibus ſuis, & per conſequens tota trinitas, cuius opera ſunt indiuiſa.

14 *Et omnipotens benedicet tibi.* Multicando in ſpiritualibus bonis.

15 *Benedictionibus cęli deſuper, &c. Abyſſi.a. deorſum.* Per abyſſũ.

† intelli-

A a *Beniamin lupus,&c.* HIER. *Mane comedet prædã, & ad ueſperã diuidet eſcã.* Quã ſe de Paulo manifeſtiſſime prophetia ſit, ꝙ in adoleſcentia ſua perſecutus eccleſiã, in ſenectute prędicator euangelii fuerit, tñ in Heb. ſic legitur. *Beniamin lupus rapax ſicut capiens, in matutino comedet pręda, & ad ueſperam diuidet ſpolia.* Quod ita Hebręi exponũt. Altare in quo immolabant hoſtiæ, & victimarum ſanguis ad baſim illius fundebat, in parte trib. Beniamen fuit. Hoc ergo inquiũt, ſignificat ꝙ ſacerdotes mane immolabãt hoſtias, & ad veſperã diuidebãt ea, q̃ ſibi a populo ex lege collata ſunt. lupũ voracẽ ſup altaris interpretatione ponentes, & ſpoliarũ diuiſionẽ ſuper ſacerdotib. qui ſeruientes altari, viuãt d altari. j.Cor.9.

Beniamin lupus ra.&c. ISID. Quidã doctorũ hoc ad Hieruſalẽ retulit. Beniamin, inquit, filius doloris interpretat̃. Hic forte hęreditatis eũ locũ accepit, in quo eſt terrena Hieruſalẽ, q̃ pp incredulitatẽ eſt repulſa. Hæc in filiis ſuis per Beniamin deſignat̃, qui vltimus benedõnẽ conſequitur, & ille populus vltimus, ſaluandus, *cũ plenitudo gẽtiũ intrauerit.* Dr̃.n. Beniamin lu
1 dus, quia ille populus
2 ſanguinẽ prophetarũ & iuſtorũ fudit. *Ra-*
3 *pax,* quia ex multa fa-
4 me & auiditate, ad verbũ Dei cucurrit,
5 & violenter diripuit
6 regnũ Dei. Hic *mane comedit prędã,* qñ ſolus accepit legẽ. Tunc.n. mũdo prima lux ſciẽ
7 illuxit. Comedit autẽ
8 mane, quia legem q̃ mane accepit, come-
9 dit adhuc & meditatur. Sed ſequens legẽ inſcitię, in legẽ fidei nõ peruenit. *Ad ueſperã diuidet ſpolia,* hoc eſt tps nouiſſimũ quo ꝯuertet. Tũc diuidet eſcã intelligẽs a ſpũ literã eẽ diuidẽdã, *qa litera occidit, ſpũs ãt viuificat.* 2.Co.3.b

a Multiplicatione ſtirpis maxime propter Ephraim hoc dictum eſt, cuius magnitudo magna nimis.
b Duorum teſtamentorum, quia in altero nunciatus, in altero demonſtratus, vel vbera Mariæ benedicta potum lactis domino miniſtrantia: vnde Luc.11.d. Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ ſuxiſti.

dictionib. abyſſi iacẽtis deorſũ, benedictionib. vberũ & vul-

a Virginalis quæ dominum ædidit nobis, de qua dicitur Hier.1.b. Antequam exires de vulua ſanctificaui te.
b Omnibus meritis patriarcharum & prophetarum, vt nullis comparetur tibi. Cæleſtis.

uæ. Benedictiones patris tui † cõfortatæ ſunt, benedictionib.

a Multi reges & prophetę voluerunt videre quæ vos videtis, &c. Luc.10.d.
b Sanctorum qui magno deſiderio incarnationem Chriſti expectauerunt, qui colles dicti ſunt pro excellentia ſanctitatis, & æterni, qui vitam conſequentur æternam. c Omnes hæ beatitudines.

patrum eius, donec veniret deſideriũ colliũ æternorũ. Fiant

a Chriſti. b Sicut vnguentum in capite, quod deſcendit in barbam, barbam Aaron. Pſal.132.a.
c Quia ipſe eſt caput omnium ſanctorum, quos fratres vocat, quoniam Nazaræus vocabitur.
d Paulus ſignificatur qui de Beniamin, qui in primordiu fideles perſecutus veſpere diuiſit ſpolia, quia fidelis factus ſacra eloquia diſpenſauit. Altare vbi hoſtiæ immolabantur.

a in capite Ioſeph & vertice Nazaræi inter fratres ſuos. Beniamin lupus rapax, mane comedet prædam, & veſpere diuidet

a Ignis altaris hoſtiam deuorabat. b Quia ſacerdotes partem ſuam diuidebant veſpere.

† Fortiores fuerũt benedictionibus genitorũ meorum vſq; ad terminũ colliũ perpetuorũ erũt vel vt Ch. habet benedictiones patris tui addantur ſuper benedictiones qbus benedixerũt me patres mei quas optauerũt principes qui a ſeculo fuerunt, erũt omnes iſtę benedictiones. Quæſ. 109

✲ THEOD. Hæc ego puto de tota potius tribu, quã de Paulo prædici, quę ob ſcelus in Galilæa, propter conſtruprationem vxoris Leuitæ commiſſum, duobus præliis cum cęteris tribubus bellum geſſit, tertio demum ſuccubuit.

☞ *Omnes*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Benedictionibus uberum. *Quantum ad tertium modum.*
2 Et uuluę. *quantũ ad quartũ. Alio modo exponitur quãtum ad bona exteriora collata ipſi Ioſeph a Deo ſic.* Benedicet tibi omnipotens, *conferẽdo tibi terræ naſcentia in abũdãtia, & hoc deſignatur cum dicitur.* Benedictionib. cœli deſuper, & benedictionib. Abyſſi iacentis deorſum. *quia ex bona influentia cæli, & bona diſpõne terræ talia multiplicantur. Similiter benedicet tibi conferendo bona animata, in multiplicando tibi filios & pecora. & hoc deſignatur cum dicitur.* benedictionib. uberum & vuluę, *quia vulua deſeruit talium generationi, & ubera nutritioni.* 3 Benedictiones pa. tui, &c. *Iſta litera* B *multipliciter exponitur, ponã tñ ſolũ duos modos, qui uidentur mihi magis concordare literæ. Ad cuius intellectũ ſciendũ, ꝙ ubi translatio noſtra ſic habet.* Donec ueniret deſideriũ colliũ ęternorũ. *In Hebræo non eſt,* uenitet. *Itẽ ubi habetur* deſideriũ, *in* Hebr. *habetur* תאות *taauath, & eſt dictio Hebraica habens duplicẽ ſignificationem, vno.n. modo ſignificat deſideriũ, & hanc ſignificationẽ ſequitur tranſlatio noſtra. ſignificat ẽt terminũ uel finẽ, & hanc ſignificationẽ ſequitur Ra. Sa. & alij Hebręi ſalt moderni dicẽtes, ꝙ hæc eſt littera Hebrai* vſq; ad terminũ collium ſeculi, *ita ꝙ habemus.* donec, *dicunt quæ eſt ibi, i. & habemus,* ęternorũ, *dicũt,* ſeculi, *quia dictio Hebraica non in ſcriptura. Itẽ notãdũ, ꝙ ſicut ſeculũ, & frequẽter accipitur pro ęterno* [illegible] *Iuzan inter bona quæ ei pmiſſit benedicẽs ei, dixit:* dilataberis ad orientẽ & occidentẽ, ſeptentrionẽ, & meridiẽ, &c. *vt habet ſup. 28.c. Et in hoc (vt dicũt Hebræi) promiſit ei dominiũ totius mũdi, quod expectant implendũ in Meſſia. & nos dicimus ꝙ impletũ eſt in Chriſto. Hãc autẽ promiſſionẽ nõ fecit Abrahæ nec Iſaac, ſed ſolũ de terra Chanaan. vnde ſup. 13.d.* dixit dñs Abrahę, leua oculos tuos, & vide a loco in quo nunc es ad aquilonẽ, & meridiẽ, ad orientẽ & occidentem. *ſtatim ſubdidit reſtringẽdo & determinando.* Oẽm terram quã conſpicis, tibi dabo: *per hoc deſignans, ꝙ ſolũ ſibi promittebat terrã Chanaan q̃ cõſpiciebat, & non aliã. Similiter c.26. dixit Iſaac.* Dabo poſteris tuis uniuerſas regiones has. *ſ. terræ Chanaan. His dictis exponunt literam ſic.* benedictiones patris tui. *ſ. Iacob.*
4 Confortatę ſunt be pa. eius. *i. meliores & ad ſe plus extendẽtes, quam benedictiones patrũ ſuorũ. ſ. Abrahã, & Iſaac, & ſubditur cauſa:* vſque ad terminũ colliũ ſeculi, *qa benedictio Iacob ſine promiſſo ſe extẽdit vſq; ad fines terræ habitabilis, ut prædictũ eſt, & hoc deſignatur per* terminũ colliũ ſeculi, *nõ ſic autẽ benedictiones patrũ ſuorũ. Aliter poteſt exponi & melius, ut uidetur ſequẽdo trãſlationẽ noſtram. ad cuius intellectũ cõſiderãdũ, ꝙ ſicut natura ꝓcedit de minus perfecto ad magis perfectũ, ita reuelationes factæ patrib. veteris teſtamenti de myſterio Chriſti & futura beatitudine clariores factæ ſunt poſteriorib. quam primis. Vnde dicit propheta Dauid Pſ.11.n.* Super ſenes intellexi, *& ideo Iacob qui fuit poſterior quã Abrahã & Iſaac, clariorẽ notitiã habuit de prædictis quã ipſi, quia ſibi reuelatũ eſt myſteriũ Chriſti futurũ, quantũ ad eius generationẽ & paſſionẽ per quã aperta eſt ianua cæleſtis, ut plenius ſup. dictũ eſt 28.c. Et ſecundum hoc exponitur litera.* benedictiones patris tui. *i. Iacob. Confortatę ſunt benedictionibus patrum ſuorum, quoniam fortiores & clariores reuelationes de myſterio Chriſti & futura beatitudine ei factæ ſunt ideo ſubditur.*
5 Donec ue. deſi. col. ę. *q. d. ad hoc deuenit reuelatio ſibi facta, quod declarauit ei apertionẽ ianuæ cæleſtis fiẽdã per Chriſtũ, ad quẽ deberet tendere omne deſiderium noſtrum.* 6 Fiant in capite Ioſeph. *id eſt, veniãt ſuper eũ omnes benedictiones prædictæ.* 7 Et in vertice Nazaræi, &c. *Replicatio eſt eiuſdẽ ad maiorẽ cõfirmationẽ, et eſt ſenſus:* in uertice Nazaræi. *i. ipſius Ioſeph, qui eſt Nazaræus. i. ſanctus inter fratres ſuos.* 8 Beniamin lu. ra. *Hic prædixit Iacob ſtatũ Beniamin futurũ, & exponitur vno modo ſic ab aliquib. Hebræis & aliquib. Catholicis dicentib. ꝙ quia tẽplũ fuit in ſorte Beniamin, & ibi erat altare holocauſti, in quo erat ignis perpetuus, in quo quolibet mane ponebant ſacerdotes ligna ad cõtinuãdũ ignẽ, & poſtea deſuper beſtias, quę erant concremandę, quas deuorabat ignis, poſtea veſpere partes beſtiarũ & oblationũ remanentes pro ſacerdotib. diuidebantur, & ſic exponitur hæc litera:* Beniamin lupus rapax, &c. *quia in ſorte ſua fuit altare holocauſti, quod deuorabat hoſtias, ut prędictũ eſt.* 9 Mane, &c. & veſpere diuidet ſpolia. *eo ꝙ remanentia diuidebantur ſacerdotib. ut dictum eſt. Sed iſta expoſitio uidetur multũ extranea, maxime quia rapacitas lupi vbiq; in ſcriptura alibi accipitur in malo, quod non poteſt dici hic, quia hoſtiæ incẽdebãtur in altari ad honorẽ diuinum. ideo aliter exponitur de tribu Beniamin, quæ fuit valde bellicoſa. Vnde & accepit bellum contra vndecim trib. alias, & bis debellauit eas in campo, ut habetur* Iudc. 20. *Et multos ex eis occiderunt filij Beniamin, quorum ſpolia rapiebant, & poſtea cum rediſſent de bello inter ſe diuidebant, & ſic patet quomodo*

✲ *Beniamin*

M O R A L I T E R.

C ✲ intelligitur inferni pęna & per cęlũ deſup gloria ſuperna. Per hoc ergo quod dicitur. † *Benedictionibus, &c.* intelligitur euaſio gehennæ & adeptio glorię, q̃ ſunt benedictiones magnæ. 1 *Benedictionibus vb. & vul.* Per hoc intelligitur generatio filiorũ ſpiritualiũ & nutritio eorũ in morib. & in fide, quę ſunt in prelato benedictiones magnæ. Prou. x. a. *Gloria patris eſt filius ſapiens.* 3 *Benedictiones pa. tui.* i. quas Chriſtus pater tuus dedit tibi. 4 *Confortatæ ſunt benedictionib. &c.* i. maiores sũt & efficaciores, quam benedictiones datæ patrib. antiquis ex quib. deſcẽdit Chriſtus ſecundũ carnẽ. Nam illi quantumcunque iuſti nõ admittabãtur ad regnũ, ſed deſcendebant ad limbũ, filii vero Chriſti per baptiſmũ admittũtur ad regnũ. Chriſtus uero ueniens ad mundũ per mortẽ ſuã ſanctos patres de limbo eduxit, & ad cælũ empyreum tranſtulit, Ideo ſubditur. 5 *Donec ue. deſi. col. æter.* i. donec veniret Chriſtus, de quo dicit Aggei. 3.b. *Et ueniet deſideratus cunctis gentib.* Et ideo dicitur, *deſiderium colliũ æternorum.* i. ſanctorũ patrũ, qui deſiderabant Chriſti aduẽtũ. & dicuntur colles æterni, pp eminentiã ſanctitatis & durationem perpetuitatis a parte poſt. *Fiant in ca. Io. & ver. Na. in. fr. ſuos.* i. in capite iuuenis dicto modo deſcripti, q eſt Nazareus. i. ſanctus in fratres ſuos, ueniant benedictiones prædictæ. 8 *Beniamin lu. ra.* Secundũ ꝙ dicit Aug. per Beniamin figuratus fuit Paulus apoſtolus q fuit de tribu Ben. ſicut ipſe dicit Phil. 3. & ideo de ipſo ſubditur. 9 *Mane co. pr.* Nam in ſua iuuẽtute valde grauiter perſecutus fuit eccleſiã, ut habetur Act. 8. & 9. Sed qa cõuerſus fuit ad fidẽ, & ædificauit ualde eccleſiã opere & doctrina, & ſic factus fuit de lupo paſtor & de pdone cuſtos. ideo ſubditur. *Et ve. di. ſpo.* Quia poſt ſuam conuerſionem multos ualde Gentilium conuertit ad Chriſti fidem, qui dicuntur ipſius ſpolia, nam eos de manu diaboli eripuit, & eccleſię Chriſti aggregauit.

Ego

a *Omnes hi in tribubus, &c.* Queritur cur Iacob omnes quos de liberis & ancillis genuit, æquali honore filios & hæredes conſtituerit; quia ſicut Chriſtus omnium, qui per fidem corpori eius conciliantur, pari honore & gloria cęleſtia pręmia largitur Ro. 10. c. *Non est enim ibi diſcretio an Iudęus ſit, an Græcus, Barbarus, an Scytha, ſeruus an liber, qa per omnia & in omnibus.* Chriſtus qui formam ſerui induit & pro libero & pro ſeruo ſeruiuit, vt oĩo. æquale donum largietur. Quicquid.n. fidem domini promeretur, nullis maculis carnalis natiuitatis obfuſcatur. Vnde Iohelis. 2. g. *effundā de ſpiritu meo ſuper omnem carnem.*

b *Appoſitusque, &c.* STRAB. quęrendum de quo populo dicatur. Nam de patribus nulla queſtio eſt. Notum eſt enim ꝙ ab Abraham & Iſaac appoſitus eſt, ſed populus, multitudo eſt. Illi autem tam pauci non poterant populus dici. Intelligendum ergo hoc etiam de angelis dici, ad quorum ſocietatem de mundo tranſeũtes, apponũtur ſancti. Vnde Hebr. 12. f. *Acceſſiſtis ad montem Sion, & ad Hieruſalem cæleſtem & ad frequentiā angelorum, &c.*

1 a ſpolia Omnes † hi in tribu. Iſrael duodecim.
2 Hæc locutus eſt eis pater ſuus, benedixitq; ſin
3 gulis benedictionib. ꝓpriis, & p̄cepit eis dicẽs
4 Ego cõgregor ad populũ meũ: † Sepelite me
cũ patrib. meis in ſpelũca + duplici, quę eſt in
agro Ephrõ Hethęi cõtra Mãbre ĩ terra Cha
naã, quã emit Abrahã cũ agro ab Ephrõ He
thęo in poſſeſſionem ſepulchri. Ibi ſepelierũt
cũ & Sarã vxorẽ eius. Ibi ſepultus eſt Iſaac cũ
Rebecca coniunge † ſua. Ibi & + Lia condita
iacet. Finitiſq. mãdatis, quibus filios inſtrue-
5 bat, collegit pedes ſuos ſuper lectulum, & o-
6 b biit, appoſituſque eſt ad a populum ſuum.

a Frequentiam angelorum.

✻ THEOD. Quod dictum eſt, *Et appoſitus eſt ad populum ſuum.* reſurrectionis ſpem declarat. Si enim omnino interirẽt, nec ad alium populum tranſirent, nunquam dixiſſet, *appoſitus eſt ad populum ſuum.* Quod etiã Abraham domino dictum eſt, *Tu autem ibis ad patres tuos.* Hinc & dominus Sadducæorum incredulitatem arguit. *Ego ſum Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Iacob.*

CAP.

Queſt 109

† quę eſt in agro duplici.

† ſepeliui Liam.

Iacob moritur.

NICOLAVS DE LYRA.

Beniamin, lupus rapax. *Itẽ alio modo exponit Aug. de Paulo Apoſt. q fuit de tribu Beniamin, ut hr̃ Phil. 4. a Qui ante conuerſionẽ ſuã grauiter perſecutus eſt Chriſtianos, tanq̃ lupus rapax, vt hr̃ Act. 9. a. ſed poſt cõuerſionem ſuã fidẽ Chriſti publicauit uerbo et ſcripto p orbẽ vniuerſũ, qđ notatur cũ dr̃.* & veſpere diuidet ſpolia. *i. ſñias legis & ꝓphetarũ, quas a Iudæis acceperat, exponendo de Chriſto ad inſtructionẽ fidelẽ.*

1 Omnes qui in tri. duod. *iſta eſt concluſio reſpectu præcedentium. Vnde ſubditur.*

2 Hęc lo. eſt c. *Quæ prædicta ſunt prædicendo ſpiritu prophetico quæ circa eos futura erant.*

3 Benedixitq; ſin. *Hic cõſequẽter Iacob erigit aĩos filiorũ ſuorũ ad ſpẽ uitæ immortalis, primo imprecãdo eis bona ſpũalia & æterna, qđ notat cũ dr̃.* benedixitq. ſing. &c. *Tñ. qñ hic aliqui ꝙ illud refert ad ea q̃ dicta ſunt. ita ꝙ Iacob. aliter nõ benedixit filios ſuos, niſi p̄dicendo eis futura, vt p̄dictũ eſt. Sed hoc nõ vr̃ verũ, qa in p̄cedẽtib. aliquib. eorum nõ benedixit, ſed magis maledixit, ſicut patet de Simeõ & Leui & Rubẽ, & tñ dr̃ hic ꝙ* benedixit ſing. *& ideo melius vr̃ dicẽdũ, ꝙ poſtquã prædixerat eis futura, imprecatus eſt eis bona, & ſic benedixit eis. Sed forma benedĩonis nõ exprimit hic, qa nõ ẽt ſcripta ſunt, nõ. n. uerißimile eſt, quin Iacob moriẽs imprecatus ſit bona ſpũalia & æterna ſingulis filiorũ ſuorũ, ad quę dẽt dirigi finalis intẽtio oĩum actuũ humanorũ. Scđo inducit eos ad fidẽ reſurrectionis, cũ ſubdit.* 4 Et præcepit eis. *Cuius præceptũ ſubdit, cũ dr̃,* ſepelite me, &c. *ſciebat. n. ꝙ hoc nõ poterat ſine magnis ſumptib. & labore fieri, & nihilominus hoc præcepit, oſtendẽs, ꝙ corpus ſuũ erat reſurrecturũ ad uitã immortalẽ per Ieſum Chriſtũ, vt ſup. dictũ eſt. 47. c.* Cætera patẽt *vſq; ibi.* 5 Colligit pe. ſu. &c. Ex *quo patet ꝙ obijt pacifice & quiete.* 6 Appoſitusq. eſt ad po. ſu. *i. ad limbũ ſanctorũ patrũ, ſicut ſup. dictũ eſt de Abrahã & Iſaac tamen magiſter in ſcho. hiſt. exponit,* ad populũ ſuũ, *i. ad angelos, allegãs p rõne, qa Abrahã et Iſaac tã pauci erãt, ꝙ nõ poſſẽt dici populus, ſed hoc non vr̃ bene dictũ, quia angeli ſancti ſunt in beatitudine, et ideo nullus põt dici appoſitus ad eos, niſi qñ transfertur ad gloriã, quod non fuit de Iacob nec aliquo alio hoĩe ante apertionẽ ianuæ cæleſtis per paſſionẽ Chriſti. Motiuũ ẽt ſuum nõ ualet, quia in limbo ante mortem Iacob non ſolũ recepti erant Abraham, &* Iſaac, *ſed oẽs iuſti qui mortui fuerunt ab Adam, qui pœnituit, vt hr̃* Sap. 10. *vſque ad* Iacob, *qui fuerunt multi. ſ. Abel, Seth. & multi alij de filijs eius, qui fuerunt religioſi & iuſti, & Noe, & Melchiſedech, & multi de poſteris eorũ, & mulieres ſanctæ, ita ꝙ bene poterãt dici,* populus, *maxime cũ ſm leges, 10. hoĩes faciant populũ propter quod nõ ualet dictũ ſuũ, & ideo exponendum eſt, vt prædictum eſt,* ad populũ ſuũ. *id eſt, ad iuſtos exiſtentes in limbo.*

CAP. I.

MORALITER.

† *Ego congr. po. meum, ſep. me cum pat. meis, &c.* Per hoc oſtenditur quod bonus homo debet eſſe valde ſolicitus, ut in ſacro loco ſepeliatur, ubi ſuffragiorum copia habeatur.

ADDITIO. I.

In c. 49. ubi dicitur in poſtil. Dicit. n. in nouiſſimis diebus.

Super illud uerbũ, in nouiſſimis dieb. *Ra. Moſ. Gerund. in ſua gl. dicit. Nouiſſimi dies ſunt dies Meſſiæ, quoniã Iacob ſignificabat illa tpa in verbis ſuis, cũ dixit.* Donec ueniat Silo, & ipſi ꝯgregabuntur populi, &c. *Sedm. n. cõem opinionẽ nouiſſimi dies, dies Meſſię ſunt: hęc ille. Et ſunt uerba notanda, licet frequenter a Iudæis malitioſè negẽt.*

ADDITIO II.

In eo. c. 49. ubi dr̃ in poſtil. quia tu es principium doloris mei, &c.

In Hebræo in hoc loco ponitur: Tu es principium *[illegible] oni, & eſt dictio, quę qñq; ſignificat dolorẽ, qñq; uero fortitudinẽ ſeu robur, & utroq. modo põt exponi ad cõmendationẽ ipſius Rubẽ antequã peccaſſet, cum. n. dr̃.* principium doloris mei. *ſ. ſollicitudinis meæ circa filios meos, & ſic exponit magiſter in hiſto. Si aũt dicatur principium fortitudinis meæ poteſt ſic intelligi, quia in eo primo apparuit virilitas ipſius Iacob in actu generãdi, & redit in idẽ quod prius. Vel ſm Rab. Moſ. in hoc cõmendatur caſtitas Iacob, quia ut tradũt Hebr. tunc non emiſit de ſe ſemen ante conceptionem Rub, & ſic fuit principium fortitudinis ſuę quo ad hoc, & eſt ſententia planior. Dicit. n. primo, omnia quæ faciebãt ad commendationem Ruben ſcilicet,* tu es fortitudo mea, *uſque ibi:* Maior imperio, *Et poſtea ſubdit illa, quæ faciunt ad eius decrementum, & hoc cum dicit,* effuſus es ſicut aqua. &c.

ADDITIO. III.

In c. 49. ubi dicitur in poſtil. Non auferetur ſceptrum de Iuda.

Hæc autoritas Patriarchę. ſ. non auferetur ſceptrum de Iuda, donec ueniat Silo. *eſt ualde efficax ad uincendũ Iudæos, de hoc quod Chriſtus promiſſus iam uenit a tpe quo ablatum eſt ſceptrum de* Iuda, *& c. contra hoc multipliciter cauillantur, quorum cauillationib. ibi bene ur̃ reſponderi in poſtilla. excepto uno ſ. cum dr̃, ꝙ Machabęi, qui ſacerdotes fuerunt & gubernauerunt populum, erant de tribu* Iuda, *quod ipſi ſi negant, nec plane contra eos hoc probant. Vnde inter alios, quos de hac materia, uidi loquentes ſeu ſcribentes ſuper Rab. Mar. in pugione ſua 2. par. c. 4. & 5. de hoc eleganter tractat, primo exponens hęc uerba.* Nõ auferetur ſceptrum, nec dux de fœmore, *de collegio ſeu conſiſtorio Iudæorum, qui dicebantur Sanhedrin, ad quos omnes difficultates ſeu dubia legis & fidei perueniebant, & omnia ſumma iudicia & controuerſiæ, qui quidem reſidebant principaliter ſub regibus & ducib. Iudæ in Hieruſalem, & poſtea in Babylonica captiuitate dum eſſent reges uel duces de Iuda, conſequenter autem in reditu captiuitatis apud Hieruſalem durabat etiam poteſtas illorum, prout poteſtas alicuius capituli uacante ſede durat, quorum autoritas & poteſtas durauit etiam tempore Machabæorum, & uſque ad certum tempus ante deſtructionẽ templi ſecundi, quod quidem tempus concurrit cum tempore paſſionis Chriſti, & tunc ceſſauit omnino eorum poteſtas: quæ omnia ſufficienter probat prædictus autor, & deducit per autoritates ſumptas a doctorib. autenticis Hebræorum antiquis, quibus nullo modo poſſunt Iudæi rationabiliter diſſentire, quas quidem ad euitandum prolixitatem omitto, remittendo eas prædicto libro ubi plane tractantur.*

ADDITIO. IIII.

In eo. c. 49. ubi dicitur in poſtilla. Ligans ad vineam, &c.

Expoſitio catholicorum in hoc loco non debet cenſeri myſtica, ſed potius literalis. Iacob. n. prophetando de filijs in hoc loco, ſępe loquitur metaphorice, ſm quam locutionem accipienda eſt ſñia literalis, ex hoc ꝙ res ſignificatæ per uoces ulterius aliud ſignificant prout oſtenſum ſuit in prologo huius libri. Quod aũt hic circa Iudam metaphorice loquitur, ſatis uidetur ex hoc quod dixerat. Catulus leonis, &c. *quod exponitur de Dauid, ut in poſtil. qui nõ fuit catulus leonis niſi metaphorice. Et ſimiliter in hoc loco, cũ dicit,* ligans ad vineã, & c. *locutio metaphorica debet cenſeri, præſertim cum ſimilitudines quas in hoc loco ponit, ſint omnino conformes ſimilitudinibus in alijs locis ſacræ ſcripturæ contentis,*

E

F

tis,ubi de ſimilis materia tractatur. Pro quo attendendũ, ꝙ vinea in ſa-
A cra ſcriptura accipit̃ ad literã ꝑ cõgregatione eorũ,qui ſunt ſub fide.Vnde Eſa.5.b.Vinea dñi,&c.Similiter Chriſtus ſe vocat vitẽ.Io.15.a.Ego ſum uitis uera,&c.ſimiliter diſcipulos vocat palmites,vt ibidẽ. vinea. Per aſinã vero ſignificat Chriſtus populũ Iudæorũ,& ꝑ pullũ populum Gentiliũ,vt Matt.21.a.& Zach.9.b. prophetice hoc idẽ ſignat̃.Per hoc aũt ꝙ dicit.Lauabit in uino ſtolã ſuã. &c.ẽt metaphorice ſignificatur ad literã paſſio Chriſti,de qua Eſa.63.a.cũ a Chriſto quærit̃.Quare ergo rubrũ eſt indumentum tuũ, & ueſtimenta tua, &c.quæ oĩa ad literam intelliguntur de Chriſto, & eius paſſione, vnde tenenda eſt expoſitio noſtrorũ doctorũ in hoc loco tanquã literalis,& continuatur cum prçcedentib.conuenienter,cum.n.dixerat.Donec ueniat qui mittendus eſt.ſ.Chriſtus cui erat congregatio ſeu expectatio gentiũ: conſequenter declarat coniunctionem harum gentium dicens, Ligans ad uineam,&c. ſimiliter & paſſionem per quam ſpectabitur redemptio omnium gentium,& hoc cum dicit.Lauabit in uino,&c.& exponantur ad literam:prout in gl.ord.&c.

ADDIDIO V.

In cap.49.vbi dicitur in poſtill.Sed hæc expoſitio,&c.

Hæc expoſitio non uĩ tanquã extranea repellenda,non obſtantib.obiectionib.poſtillatoris cõtra eã.Prima.n. obiectio non vĩ valere,nã ille qui nimis datur ad ſpeculationẽ,ſæpe negligit curam tpaliũ negotiorũ,intantũ,ꝙ iudicio cõi hominũ rudis ſeu fatuus reputatur ſicut Philoſophus 6.Ethi.dicit de Anaxagora & ſimilib.Philoſophis, ꝙ videbantur ignorantes conferentia ſibi ipſis. Scdam vero obiectionẽ manifeſtũ eſt non valere,reperitur.n. in ſacra ſcriptura expreſſum,ꝙ de filijs Iſſachar erant hões excellentes in ſciã ſuper alios, vnde 1.Paral.12.e.De filijs quoq; Iſſachar, uiri eruditi, qui nouerãt ſingula tpa ad præcipiendũ quod facere deberet Iſrael,&c.Super quod verbũ gloſ.
B doctores legis in tribu Iſſachar fuiſſe traduntur,q ſingula tpa ceremoniarũ obſeruãda docebãt,& qđ facere deberet Iſrael,præſcribebãt.Hæc in Glo. quod ẽt ipſemet poſtillator in hoc loco teſtatur, ubi de filijs Iſſachar ſic dicit.Erãt.n.iſti ſtudioſi in lege, & ſciebãt optime cõſulere quid & quõ eſſet agendũ,& cæteræ trib. eorũ cõſilijs acquieſcebãt,hæc poſtillator.Quod aũt de tribu Leui ẽt eſſent cõiter iudices & doctores populi, verũ eſt,& habetur Deut.pen.a.ubi de Leui dicitur.Perfectio tua,& doctrina tua a uiro ſancto tuo, &c. Sed cũ hoc ſtat,ꝙ Iſſachar ẽt hẽbat excellentiã in ſciã,ut dictũ eſt, reſpectu aliorũ præter Leui.Continuatur ẽt litera ſ̃m hanc expõnem ſic: nã cum Iſſachar eſſet auidus ad ſpeculationẽ ſciæ,& haberet terrã fructiferã,erat accubans inter terminos,abhorrẽs.ſ. labores corporales. Videns requiem.ſ.ſpeculationem,quòd eſſet bona,& terram quod eſſet optima.ſ.fructifera cum modico labore, prout in poſtilla, ex amore ſtudij excuſabat ſe,vt plurimum ne iret in exercitum, quia diligebat quietem & dulcorem ſapientiæ, & ideo præeligebat ſoluere tributum regibus,potius quam dimittere requiem ſpeculationis. & hoc eſt quod ſequitur, & ſuppoſuit humerũ ſuum ad portandum,ſ. quia volebat magis eſſe tributarius,quam bellicoſus ſeu militaris ratione prædicta.

ADDITIO. VI.

In eo.cap.49.ubi dicitur in poſtilla.Dan.iudicabit populũ ſuũ,&c.

Dictio Hebraica in hoc loco poſita ſignificat vno modo iudicare,& alio modo vindicare,& utrũq; poſſet intelligi de Sãſone ꝓut in poſtilla.

ADDITIO VII.

In eo.c.49 ubi dicitur in poſtilla. Salutare tuum expectabo dñe.

Licet Sãſon fuiſſet fortiſſimus in corporali robore,non tñ ab aliquo poſſet dubitari an eſſet Meſſias.fuit.n.Samſon modicæ prudentiæ & diſcretionis,nec fuit ẽt propheta,nec de eo leguntur tales uirtutes,quib.de hoc poſſet ſuſpicari.Vnde ꝙ patriarcha dixit in hoc loco,Salutare tuũ, &c. Melius videtur referendum ad tps Antichriſti,prout Greg.3.moral.dicit,qui quidẽ Antichriſtus, prout cõiter fertur, deſcenſurus eſt de tribu Dan,qui circa tabernaculũ ad aquilonẽ caſtrametatus eſt. & quia ipſe Greg.ibidem ait: Iudæa erroris ſui laqueis capta,pro Chriſto Antichriſtum ſperat. Vnde Iacob in electorum uoce in eo.loco repente cõuer
C ſus eſt ad eum dicens.Salutare tuum expectabo,&c i.non ſicut infideles Antichriſtum, qui.ſ. venturus eſt de tribu Dan.ſed eum qui in redemptionem noſtram venturus eſt,fideliter expecto verum Chriſtũ, de Chriſto enim uero ſupra dixerat, Donec ueniat qui mittendus eſt,&c.& hanc ſententiam expreſſe tenet translatio Chaldaica.

ADDITIO. VIII.

In eod.cap.49.ubi dicitur in poſtilla.Sedit in forti,&c.

Non vĩ rõni conſonũ, ꝙ in hoc loco inter tot bona,quæ Iacob de ipſo Ioſeph prophetauit,interponatur tanquã bonũ deſcenſus Ieroboã ex ipſo Ioſeph,cum ipſe Ieroboam fuerit peſſimus idololatra, qui non ſolum peccauit,ſed ẽt peccare fecit Iſrael ꝑ quod diuina ſciã fuit abſciſſus a regno cũ poſteritate ſua,excepto vno filio tantũ,ut in 4.Reg.13.& 15.c. & ẽt regnũ eius licet pro tpe a Deo fuerit promiſſũ, non tñ gratum.de eo.n.legitur Oſee.8 a.Ipſi regnauerunt,ſed nõ ex me,& ſimiliter 13.c.de eo.Dabo eis regẽ in furore meo, non ergo de ipſo recte diceretur, Per manũ potentis Iacob.Vnde aliter circa hos vĩ dicendũ.Ad quod ſciendũ eſt,ꝙ Ioſeph duas habuit principales perſecutiones.unã.ſ. a fratrib.de qua intelligit̃ illud.Exaſperauerũt eũ.& iurgati ſunt, &c. prout dĩ in poſtil. Aliã uero ab uxore dñi ſui.ſ.Pharaonis,ut ſupra 39 a qua qđ perſecutione fuit a Deo ꝓtectus intãtũ,ꝙ nõ fuit inclinatus ad peccãtũ,licet vehemẽter incitatus ad hoc fuiſſet. ut ibidẽ patet, et de hoc exponũt q tã Hebræorũ,qđ ſequit̃.ſ.Sedit in forti arcus eius ſ.appetitus eius carnalis, q ſæpe in hoĩb. modicæ uirtutis tendit ad extra ad ſuũ cõcupiſcibile,tanq̃ arcus proijciẽs ſagittã ad ſignũ,qđ nõ ſic fecit Ioſeph,ſed ſedit in forti i.in fortitudine uirtutis continẽtię,& quãuiſque aliqui,qui ex ductu rõnis refrenãt ſuũ carnalẽ appetitũ,cũ hoc tñ moleſtantur a prauis cõcupiſcẽtijs,prout cõtingit cõtinentib. Ioſeph aũt non ſic,ſed tanq̃ uere tẽperatus uires proprias carnales ſubiectas hẽbat rõni ſic ut nullũ motum ad hoc ſentiret moleſtæ ſenſualitatis, ideo dicit. Et diſſoluta,&c.ſic ꝙ ly eius, referatur ad hoc qđ dicit. Arcũ ſuũ,&c. arcus.n. hẽt duo brachia, q̃ cũ corda fortiter ſunt ligata,ad hoc ut poſſit ſagittare, quorũ quidẽ brachiorũ arcus ſi uincula diſſoluãtur,tũc arcus penitus eſt indiſpoſitus ad ſagittãdũ,et iſto modo uires ſenſuales Ioſeph, cũ quib.arcus appetitus carnalis ſolet ſagittare,erãt diſſolutę a uinculis carnalib.idcirco in hoc cõmendabatur nõ ſolũ,ut cõtinẽs,ſed tanq̃ tẽperatus, & quia uitare peccatũ præſertim hoc modo in ſtatu naturæ corruptæ nõ poſſumus,niſi gratia Dei auxiliãte ſ̃m Aug.in lib.de perfectione iuſtitiæ,ideo ſubditur. Per manũ potẽtis Iacob,quia ꝑ Virtutem gratiæ Dei illud peccatũ ſic uitauit.. Põt ẽt hoc,quod dĩ,& diſſoluta ſunt vincula eius.aliter exponi.ſ.ut intelligatur de diſſolutione vinculorũ Ioſeph in carcere de mãdato regis,& prouidẽtia diuina.Vnde de eo legitur in Pſ.104.b.Humiliauerũt in cõpedib.pedẽs eius.& ſequitur ibidẽ.Miſit rex & ſoluit eũ,qđ aũt ſequitur. Inde paſtor egreſſus eſt lapis Iſrael, vĩ aliter exponendũ. Ad cuius intellectũ attendendũ eſt,ꝙ quia poſteritas Ioſeph per Ephraim deſcẽdẽs receſſerat a diuino cultu,a tpe ipſius peſſimi Ieroboã ut dictũ eſt,intãtũ ꝙ nõ reputabãtur iã de filijs Iſrael ſ̃m fidẽ, ſed quaſi Gẽtiles & alienigenæ. Vnde de eis legitur Oſee.5.b.In dñm prodigioſe egerunt,quia filios alienos genuerũt,&c. Idcirco Iacob vidẽs in ſpũ,ꝙ filij Ioſeph nunq̃ eſſent Deo recõciliãdi,niſi per Chriſtũ,qui oẽs tã Hebręos,quã Gẽtiles uocauit ad gratiã,ideo dicit. Inde egreſſus eſt paſtor,&c.q.d.ab ipſo potẽte Iacob.ſ. a Deo, qui præſeruauit Ioſeph a peccato,ut dictũ eſt. Egreſſus eſt paſtor.ſ.Chriſtus,qui tanq̃ paſtor bonus dixit. Alias oues hẽo quę non ſunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere. Similiter,& lapis Iſrael,ſupple inde egreſſurus eſt, qui quidẽ lapis Iſrael eſt ille.ſ. quẽ reprobauerũt ædificãtes, qui fecit utraq; vna. Vnde ad cõſolationẽ poſteritatis Ioſeph,hoc ĩtroductũ eſt,ne per hoc,ꝙ apoſtatauerũt a lege diuina intelligerẽtur excluſi a finali ſalute per Chriſtũ fiẽda. Vnde & hic notabiliter noĩat Chriſtũ per nomẽ paſtoris & lapidis,quorũ utrũq.nomẽ implicat reductionẽ Gẽtiliũ ſeu apoſtatantiũ ad unũ Deũ & unã fidẽ:nec obſtat huic expõni quod dicit, egreſſus eſt, quaſi de præterito,quia hoc eſt ꝑꝑ certitudinẽ prophetiæ,& ẽt ſ̃m expõnẽ poſtillatoris de futuro hẽt intelligi,ut patet in poſtilla.Quidã aũt exponũt hoc,qđ dĩ.inde egreſſ⁹ ẽ paſtor lapis Iſrael,&c.De Ioſue filio Nun,qui fuit de tribu Ephraim,& per cõſequens de Ioſeph,& licet rõnabilius poſſet de illo exponi qui fuit iuſtus rector Iſrael poſt Moyſen proprius tñ adaptantur hęc uerba Chriſto præſertim cũ dicitur, lapis Iſrael,nã ẽt Ra. Moſ.Gerund.in hoc loco dicit expreſſe,ꝙ lapis hic dictus intelligit̃ ille,de quo in Pſ.117.Lapidẽ,quẽ reprobauerũt,&c. In quo loquitur quaſi prophetando neſciens,ſicut legitur de Caypha.

ADDITIO IX.

In eo.c.49.ubi dicitur in poſtill.Benedictiones patris tui,&c.

Iſtę duę expõnes vñr inſufficiẽtes,utraq.n.earũ præſupponit falſum uel incõueniens, nã prima expoſitio præſupponit, ꝙ dñs ꝓmiſerat ipſi Iacob dñiũ totius mũdi,cũ ei apparuerat iuxta Luzã,de quo ſup.28.ca. ſed hoc uĩ falſum, nã in ſecunda apparitione in qua Deus apparuit ipſi Iacob,in eo.loco.ſ.Luza,ubi iterũ benedixit eũ,et mutauit nomẽ eius in Iſrael,ibi legitur.Terrã q̃ dedi Abrahã & Iſaac,dabo tibi & ſemini tuo poſt te, &c. Ex quo patet manifeſte,ꝙ non ampliauit ſibi terminos plus q̃ patrib.ſuis.Cõſequenter ẽt Iacob ſup.48.c.repetẽs prædictã ꝓmiſſionẽ factã in Luza ſibi,ad Ioſeph ſic dicit:Deus oĩpotens apparuit mihi in Luza, quæ eſt in terra Chanaã, benedixitq; mihi,& ait.Ego te augebo & multiplicabo,& faciã te in turbas populorũ, daboq; tibi terrã hanc,& ſemini tuo poſt te in poſſeſſionẽ ſempiternã. Ex quo patet manifeſte,ꝙ ꝓmiſſio facta Iacob in Luza nõ ſe extẽdebat niſi ad terrã Chanaã.Quod aũt in c.28. ſupradicto dicitur: Dilataberis ad orientẽ & occidentẽ, &c.intelligitur de oriẽtali & occidẽtali plaga ipſius terrę ſibi ꝓmiſſę.ſ.Chanaã, quę ẽt poteſt diuidi in quatuor plagas.ſicut tota terra habitabilis.Secunda uero expoſitio pręſupponit, quod Iacob habuerit clariorẽ reuelationem de myſterio Chriſti & futura beatitudine, quã ipſe Abrahã, quod eſt ualde inconueniens. Tum quia Abraham dicitur eſſe pater fidei in cuius ſinu (prout habetur Luc.17.)iuſti ab angelis portabantur.Tũ quia de eo legitur,ſup.18.c.Dixitq; dominus: Nũ celare potero Abrahæ, quæ geſturus ſum,&c. Et eadem ratione & fortiori inconueniens uidetur, quod Deus celaret Abrahã de his quæ pertinẽt ad ſalutẽ maxime illa q̃ reuelaturus erat ipſi Iacob. Tũ quia ſutura beatitudo reuelata

A relata fuit ipſi Abrahę.cū lux ſancta ſemini ſuo fuerit promiſſa,vt expoſitū fuit c.15.quæ quidē beatitudo apertione ianuæ cæleſtis,& cætera quæ ad hoc requirūtur,præſupponit. Per illud aūt,quod dicit propheta: Super ſenes intellexi.nō eſt intelligēdū, ꝙ ſemper poſteriores ſancti habebant clariores reuelationes,quām primi,alioquin ſequitur ꝙ ſancti modernorū tēporū eſſēt magis illuminati de his quæ pertinēt ad fidē,quā apoſtoli,qui ſunt antiquiores & ſeniores,qđ eſt falſum.Vltima ēt ratio ad hoc inducta per poſtillatorē nō ſufficit,nā licet natura(vt in plurib.) procedat de minus perfecto ad magis perfectū: Natura tamen ſ̄m Boetium ſemper ſumit initiū a perfectis,& ideo Abrahæ fuit dictū ſup.17.c.Ambula corā me,& eſto perfectus,&c.prout fuit declaratum. Aſſumit ēt hæc expoſitio benedōnē & reuelationē pro eodē,quæ tamen ſunt diuerſa, non.n.oēs benedictiones ſunt reuelationes:nec econuerſo, vt eſt manifeſtum.Vnde hæc litera videtur aliter exponēda & planius. Ad quod ſciendū,ꝙ cū Iacob benediceretur a patre ſuo ſup.27.c.eidem dixit ſic. Det tibi Deus de rore cęli, & de pinguedine terræ, &c.in quo fuit benedictus ad literam de bona influentia cęleſti,& de bona diſpōne terreſtri,ex quib.immediate multiplicantur terræ naſcentia, non tamen legitur ꝙ Iacob fuiſſet benedictus expreſſe a patre ſuo de multiplicatione propagationis hoīum & aīalium,qđ intelligitur de benedōnib. vuluæ, nec ēt de bona gubernatione,ſeu nutritione talium,qđ intelligitur in benedōnib. vberum: iſta aūt benedictio quæ pertinet ad

B propagationem aīalium, conſueuit in ſcriptura ab alijs diſtingui. Vnde Deut.7.b.dicitur. Benedictus eris inter omnes populos,& non erit apud te ſterilis vtriuſq; ſexus,tā in hominib.quàm in gregib tuis, &c. Iacob ergo in hoc loco amplius benedixit ipſum Ioſeph, quam Iacob fuit benedictus a patre ſuo,quantum ad prædicta,& hoc eſt qđ dicit:Benedōnes patris tui.ſ.quib.te benedico:confortatæ ſunt benedictionib. patrū meorū,&c.ſ.benedōnib.quib.patres mei benedixerūt, vt dictū eſt. Et ſequitur in litera ſ̄m Hebraicam veritatem. Vſque ad deſideriū colliū æternorū, ſeu colliū ſeculi, &c. In quo intelligitur Chriſtus deſideratus a cunctis gentib. vt Aggęi 2.b.de quo Luc.10.d. Multi reges & prophetæ voluerunt videre, quæ vos videtis,& nō viderūt,&c. Et continuantur hæc verba cū præcedentib.& ſequentib.ſic.Benedictiones patris tui,quæ confortatæ ſunt benedictionib.patrū meorū,&c. Et ſenſus eſt,ꝙ benedōnes tpales,quib. Iacob ipſum Ioſeph benedixerunt,fortiores ſeu ampliores ſunt quàm benedictiones patrum meorum,ſ.ipſius Iacob,vt dictum eſt vna cum ſumma benedictione ſpirituali deſiderata a collib.æternis,ſ. a ſanctis & iuſtis,omnia iſta fiant in capite Ioſeph.

ADDIDIO VLT.

In c.49.ubi dr̄ in poſtilla.Tamen magiſter in hiſtoria ſchol. &c.Hæc expoſitio magiſtri hiſtoriarū eſt in gl.interl. ubi ſuper hoc verbū,ad populū ſuū,ſupra poſuit frequentiā angelorū. Similiter et expoſitio Strabi quę in gl.ponitur in margine, & non ponitur ibi quantum ad hoc aliqua opinio appoſita: vnde non videtur ꝙ ſit hæc expoſitio repellenda, præſertim cū Aug.ſuper Gen.illa ponit,licet non totaliter aſſeriut:dixit.n.ſic. Videndū quō dicant ſcripturæ, quæ aſſidue dicunt de mortuis. Et appoſitus eſt ad patres ſuos, vel, appoſitus eſt ad populū ſuum,&c. Ecce.n.de Iacob dicitur: Iam quidē mortuo,ſed nondum ſepulto,& ad quē populū apponitur,non in promptu hr̄,ex illo.n.populus prior naſcitur,qui dictus eſt populus Iſrael, qui vero eum præceſſerunt, tam pauci iuſti nominantur ut eos populū nominare cernemus.Nam ſi dictū eſſet:Appoſitus eſt ad patres ſuos. nulla q̄ō hæret,an forte eſt non ſolū hoīum ſanctorū, ſed ēt angelorū populus ciuitatis illius,de qua dr̄ ad Heb.ſ.Acceſſiſtis ad montē & ad ciuitatē Dei Hieruſalē, & ad millia angelorū exultantiū. Huic populo apponūtur,qui poſt hanc vitā placentes Deo fiunt.Tunc.n.aīāi apponi q̄n iam non remanet ſollicitudo tentationum, & periculū peccatorum, qđ intuens ſcriptura ait. Ante mortē ne laudes hoīem quēquā. Hæc Aug.ex qua autoritate ſoluitur obiectio facta per poſtillatorē. Nā ad hoc quod dicit,ꝙ nullus pōt dici,appoſitus ad angelos, niſi q̄n transfertur ad gloriam.Reſpondetur ſ̄m Aug.ꝙ qui poſt hanc vitam placentes Deo fiunt,dr̄ angelis apponi inquantū iā in eis ceſſat ſollicitudo tentationū,& periculū peccatorū:ſed ſunt impeccabiles ſicut angeli,licet adhuc ſtatum gloriæ non attingant. Nec ēt vr̄ inconueniens dicere, ꝙ cum ſancti in hac vita exiſtentes ſæpe habeant angelorū conſortia, ꝙ tales cum ſint in limbo ad eorū conſolationē ab angelo frequēter viſitentur,& hoc vr̄ ſonare gl.interl.prædicta,cū dicit aa ſocietatē angelorū,quod ſonat continuū

C conſortiū,ſed dicit frequentiā angelorū, quod magis ſonat frequentiam viſitationis. Quod aūt poſtillator arguit contra motiuū huius expōnis dicens,ꝙ ante mortē Iacob fuerunt recepti in limbo Adā & Abel. Dicendū,ꝙ de nullo ſancto qui ante Abrahā deceſſit,legitur ꝙ fuiſſet appoſitus ad populū ſuū. Cuius rō pōt eſſe,quia illi licet deceſſiſſent in gratia, tamen forte habebāt aliqua venialia,pro quib. oportebat eos eſſe in purgatorio ad tps,& ſic pp tales non diceretur Iacob eſſe appoſitus ad populū ſuum,cū non eſſent adhuc in limbo. Et notandū,ꝙ ſcriptura loquēs de morte quorundā iuſtorū,qui ante paſſionē Chriſti deceſſerunt frequēter dr̄. Appoſit⁹ eſt ad patres ſuos,ſeu, ad populū ſuū,vt in ſup. dictis patet,& in alijs,vel obdormiuit cū patrib.ſuis,vt de Dauid

D 3.Reg.2.& de alijs qđ idē ſonat,ſed poſt paſſionē Chriſti aliter dicit.ſ.obdormiuit in dn̄o.vt Act.7.de Stephano,& in alijs ſacris hiſtorijs et legendis ſanctorū qđ multū conſonat catholicæ veritati.Nā primi quantuncūq. ſancti non obdormiebāt in dn̄o cū nondū in Deo requieſcerent p beatā fruitionē,ſed cū patrib.hæc ſpectātib.apponebantur,ſed poſtremi ſancti qui ianua cæleſti iā aperta ſtatim poſt mortē Deo coniungebātur, dn̄r obdormire in dn̄o,in quib. Apoc.14.c.Beati mortui qui in dn̄o moriunt̄, ad quā mortem (quæ potius vita dicenda eſt) nos perducat dominus noſter Ieſus Chriſtus, qui viuit & regnat in ſecula ſeculorum.

REPLICA Correctorij contra Burg. In cap.49.

Vbi poſtillator clarè expoſuiſſet teſtimoniū Iacob reſpū Ruben Burg.neſcio quid conſenſum murmurās dicit,ꝙ nihil valet ad ꝓpoſitū:Nā ſup. c.4.in additione prima ponit regulā,ꝙ ille ſenſus eſt literę propinquior, qui extra literā pauciora ſupponit,quā regulā hic nō obſeruat cum ſuo Gerundē. qui ſupponūt hic primo, ꝙ dolor & fortitudo de Rubē dicātur cōmēdatorie,qđ tñ nō probāt p aliquē textū, nec expōnes ſanctorū. Secundo, ꝙ fortitudinis cōmēdatio fundēt ſup turpitudinē videlicet actū generādi,qui & ſi inf.limites matrimonij ſit licitus, hēt tñ turpitudinē

E annexā,ꝑ conſequēs ſpirituſſanctus hūc ſenſum nō efflagitat.igitur ſ̄m B.Hiero.erroneus eſt.Tertio ſupponūt, ꝙ actus gn̄ationis ſit actus fortitudinis uel roboris,qđ eſt cōtra oēm philoſophiā naturalē & moralē, nā q̄uis ſit actus naturaliſſimus viuētiū p conſeruatione ſpēi,ex ſcđo de aīa:nihil tñ ibi apparet fortitudinis, qa nō eſt pro cōſeruatione ſpēi,ſed potius de conſ.ōne indiuidui. Etiā minuta & debilia aīalia actū generationis diligēter exercēt,imo & hoīes ægrotātes,nō eſt igit̄ actus fortitudinis naturalis,multo minus moralis. Itē in eo.c.ubi poſtillator exponit illū paſſū. Nō auferet̄ ſceptrū đ Iuda,&c.Bur.noluit aliqđ addere, qđ niſi diſtraheret a veritate literæ & fidei, merito diſſimularē.Fingit .n.cū ſuo pugione quoddā conſiſtoriū hn̄s ſimile vnn ſicut hēt capitulū, ſede vacāte,p qđ conſiſtoriū putat Burg.cōcludere Iudæis,male hūc paſſum exponēt ib.pro tpe Machabęorū,q̄n de tribu Iuda nec erat ſceptrū, nec principatus,ſed qa illud conſiſtoriū fictū manſit apud Iudæos vſque ad deſtructionē ciuitatis,& tēpli ſcđi p Titū factā anno 83.poſt natiuitē Chriſti.Dn̄s.n.Ieſus 33.vixit & 50.poſt paſſionē deſolatio facta eſt, qui ſimul iuncti 83. annos faciūt, & ſic ſ̄m Burg.& ſuos ſenſus illius loci. Nō auferet̄ ſceptrū de Iuda,&c. Eſt ꝙ Chriſtus nō venit ante ablationē illius cōſiſtorij,qđ dicit hr̄e autoritatē regalē,ſicut capitulum pōtificalē ſede vac. Modicū igit̄ probare pōt additio ſua cōtra Iudæos, nec multū certare p fide vr̄,qa eis admittit pl⁹ q̄ 80 annos.Tū ēt qa nō probat illud cōſiſtorium fuiſſe de tribu Iuda ſp, imò ſ̄m opinionē cōem Scribę & cæteri Phariſæi q hoc cōſiſtoriū cōſtituebāt,fuerūt de tribu Simeō & Leui,ut dicit hic gl.interl ut hr̄ Deu.17.Suppletionē quoq.& ꝓbonē ſuorū dictorū Burg. remittit ad forū Iulij, quia ad libros Iudæorū, q cōiter apud nos nō hn̄r.Itē in eo.c.ubi poſtillator adducit expōnē gloſſæ myſticā,& ad literā, aliter oſtēdit exponēdū illū paſſum. Ligās ad vineā,&c.Burg.ſe opponit, voles illā myſticā expōnē fore literalē,qđ tñ non vr̄.Nā ſ̄m B.Aug.& Greg.ſupra ſæpe allegatos,ille eſt ſenſus literalis primus, qui per voces uel terminos cōiter ſignificātes accipitur ſine abſurditate. Vbi aūt in eo modo exponēdi hiſtoria deficeret,& ſine abſurditate ſic exponi nō poſſet,tunc primū ad myſticum ſenſum recurrēdum eſt,in expōne autē poſtillatoris nihil abſurdum,ſed totum literæ & rōni cōſonium,igit̄ ſenſus p eum poſitus eſt primo literalis,ſenſus autē gl.ord.& aliorum catholicorum nō ſolum hic,ſed ſępe myſticus eſt,et ut talis recipiēdus. Nō valet igit̄ argm̄ Burg.quo dicit, qa Leo,hic accipitur metaphorice,igit̄ alia.ſ.vitis & vinea metaphorice ſunt accipiēda,q ſæpe in ſacro eloquio fit miſtio trāſumptionum & proprietatum, ſicut ſup.de Rubē totum eſt literale, tñ in fine miſcetur aquæ effuſę, ita & inf.de Iſſachar p metaphorā dr̄ aſinus fortis:cætera autē ſunt literalia. Ita hic de Iuda fit miſtio metaphorice & ꝓprietatis. Et qđ Burg. dicit expōnē gloſſæ haberi ex ſimilitudinib. alibi poſitis,p hoc non plus probat,niſi ꝙ allegoria catholicorum doctorum ſic bene fundata. Nam ſenſus myſticus nō eſt multum autēticus, niſi ex aliquo loco ſacræ ſcripturæ poſſit perſuaderi,Vt vult B.Aug.de doctr.Chriſtiana ut ſup. Item in eo.c.ubi poſtillator expōnē Hebręorum dicit extraneā,quæ dicta de Iſſachar exponunt de ſtudio ſapientiæ. Burg. capta occaſione debili contrarium,ꝑtendēs ſoluere rōnes poſtillatoris,qđ tñ ſufficienter non facit, ut vr̄,nā rñſionem primā rōnem Bur.fundat ſuper iudicio hoīum indiſcreto,quo ſapientes ſtulti, & ſtulti ſapientes conſueuerunt iudicari,de quo iudicio dr̄ 1.Cor.1.2.3.& 4 p totum. Non igitur bene infert Burg. hoīes mundani ſapientes & ſtudioſos iudicant rudes & aſinos,igitur ſunt tales. In hac autē litera ubi dr̄. Iſſachar aſinus fortis:nō dr̄ de iudicio hoīum,ſed de prophetia ipſi Iacob iudicio diuino reuelata,ſ̄m q̄ extraneum vr̄ dicere,ut arguit poſtillator.ſecundum reſpectum uel ſimilitudinē ſtudioſum fore aſinum. Sed quod Bur.allegat. Ariſt.6.ethi.modicum facit pro eo,quia Ariſto. conſueuit antiquis detrahere. Non.n. pepercit magiſtro ſuo Platoni,multo minus alijs,ut patet ī multis locis librorum B.Aug. Nec tamen Ariſt.dixit Anaxagoram & alios Philoſophos fore aſinos,ſi aliq̄n dixit eos ignaros,uel minus bene ſentire,hoc tñ improperabat antiquis,non quia ſtudioſis, ſed quia ignorantibus,& ſic illud allegatum eſt contra propoſitum Burgen.pro ſolutione ſecundæ rationis Cōtra Ariſtotelem.

quam

A quā facit poſtillator. Burg. aſſumit, quod reperitur in ſcriptura hoīes de tribu Iſſachar fuiſſe alijs in ſcīa excellentiores, in loco tñ per eū allegato non dr̄ quod erant eruditi in ſcientia, ſed in tporum obſeruatione pro ceremonijs, & ita fortaſſe erant famuli ſacerdotū & leuitarum, ad denunciandū populo huiuſmodi tporū & ceremoniarū obſeruātias ad modū preconū quod eſt vilis conditionis officiū, ſicut & cāpaniſtarum, dr̄ tñ quodlibet officiū ſuos habere ſuo modo magiſtros. vtilitas quoque illius trib. innuitur in litera allegata per Burg. in qua cætera trib. uenientes in adiutorium Dauid, numerant̄ per millia ualentiū, hęc trib. Iſſachar numeratur per ducētos prędicto modo ualentes. Nā reliquos oēs de illa tribu dicit pediſſequos, qui cōſilia ſequebantur. q. d. ſicut aſinus ſolidus directione egens, iſtis ducentis dp̄tis qui erant ut prædicitur eo modo ſtudioſi. Vnde & gl. per Burg. adducta non loquitur aſſertiue, ſed ſcdm̄ aliorū opinionē. Licet n. dicit gl. tradūt doctores in illa tribu fuiſſe, ſed eo tñ ſtudia modiſti at, ſicut ſupra dictū eſt ſolum ad tpa ceremoniarum obſeruanda, & populo intimāda uerbo, uel ſcripto. Et ad eundē effectum poſtillatoris illū locū allegatū exponit, manent igitur rōnes eius in concuſſæ. Burgē. et hic contradicit proprię regulæ, q̄ poſuit in proſecutione ſui prologi, videlicet quod expōnes ſanctorum debeant magis reputari, quā infideliū. Nunc aūt expoſitio q̄ fouet, eſt Iudæorum, & illa q̄ improbat, eſt B. Hiero. ut patet in gl. ord. Item cap. eo. ubi poſtillator ad intentionē magiſtri hiſtor. illū paſſum. Inde paſtor egreſſus eſt, &c. exponit de regno Ieroboam, qui fuit de tribu Ioſeph. Burg. dicit illā expōnem rōni inconſonā, allegans motiua, quia Ieroboā fuit peſſimus idolatra: regnū quoq; ſuū etſi ad tps a Deo permiſſum, nūq̄ tñ fuit gratū. Cætera ibi ponit Burg. per longā digreſſionē, concludens ꝙ prophetia Iacob de eo non pōt exponi conuenienter. Sed reuera motiua Burg. ſunt cōtra rotum textū 3. Reg. 11. 12. & 14. ubi dicitur, prophetam ex parte Dei regnū decem tribuū ei promiſiſſe, & ſigno oſtendiſſe, dr̄. n. ore

Regnū Ieroboā a Deo.

B Dei ad Ieroboam. Te aſſumam & regnabis ſuper oīa quæ deſiderat anima tua, eriſque rex ſuper Iſrael, ſi ſeruaueris precepta mea ſicut Dauid, ero tecum, & ædificabo tibi domum fidelem, quo ędificaui domum Dauid, & regnum Iuda pugnare uolens contra regnum Iſrael, prohibitum eſt a domino dicente. 3. Reg. 12 f. Non aſcendetis neque bellabitis contra fratres veſtros, a me enim factum eſt verbum hoc, quæ oīa non ſonant in regnum promiſſum, ſed ordinatū, nec conſonat Ieroboā fuiſſe idolatrā, & ſi poſt ſuſceptū regnū factus ſit peſſimus: ante. n. ſuſceptū regnū, vt dr̄ 3. Reg. 11. c. Erat Ieroboā vir fortis & potens, videnſq; Salomon adoleſcentē bonę indolis & induſtriū, conſtituit eū præfectū ſuper oīa tributa vniuerſæ domus Ioſeph. Et cū egrederetur Hieruſalē: occurrit ei propheta Abias, voluntatē Dei prænunciās, ut patet in litera, quæ nō ſonant eum fuiſſe idololatrā, ſed bonū, q̄uis poſt auerſionē male egerit. Burg. dicit illud Oſee. 13. a. Dabo ei regem in furore meo, De Ieroboā ſcriptū, ſed neutrū de eo ſcriptū eſt, vt patet intuenti literā, & gloſſam ſanctorū utrobiq. Et quia Iacob uidit tribū Ioſeph in perſona Ieroboā per dominū ſic exaltandū in regnū Iſrael, vt dr̄. 3. Reg. 11. prophetauit, dicens. Inde paſtor egreſſus eſt, præteritū pro futuro expreſſit. Et ſicut præuidit circa Ieroboā & tribū Ioſeph Dei beneficentiā, ita præuidit ipſius Ieroboā poſt ſuſceptū regnū ſcandalū & malitiā, ideo poſtquā de eo dixit, Per manus potentis Iacob egreſſus eſt paſtor, continuo ſubiunxit: Lapis offenſionis & petra ſcandali, ipſe. n. fecit Iſrael peccare multipliciter, ut dr̄. 3. Reg. 14. d. Stat igitur expoſitio poſtillatoris, vt literalis, gl. aūt & expoſitione ſanctorū myſtica remanente: Itē in

C eo. c. a. poſtillator illū paſſum. Benedictiones patris tui confortatę ſunt, dupliciter exponit, primā tamen expōnem non multū ponderans, in ſecunda reſidet, quæ vult ꝙ conſortatio benedōnum Iacob ſuper benedictionib. patrū ſuorū quædā excreſcētia notitiæ de Deo ex myſterijs fidei poſteriorū ad priores, quia in proceſſu tpis per Deum aucta eſt claritas reuelationis, quæ more benedonis, uel cū benedōnib. facta eſt. Sed Bur. dicit illud ualde inconuenienter dici, motus addit rōnib. modici valoris. Cum. n. primo dicit Abrahā eſſe patrē fidei, ex hoc tñ non ſequitur eū habuiſſe clariorē de credendis reuelationē intenſiue extenſiue q̄ poſteriores, ſ. Iacob & cęteros prophetas, quanquā in materia obedientiæ, quæ ad fidē pertinēt fuerit Heroicus per alijs, quaſi pater, alij tñ in alijs non minus ad fidē pertinentib. eo fuerunt longe clariores, prout declarat B. Greg. in præfatione moraliū poſt mediū. In materia igitur obedientiæ oēs uere obedientes ſunt filij Abrahę, vt notatur ad Gal. 3. d. in textu et in gl. ita in materia patiētiæ vere patientes ſunt filij Iob, & ſic de alijs. Nec ex eo quod allegat Burg. ꝙ in ſinū Abrahæ iuſti deportabantur, Sequitur igitur: Habuit credendorū clariores reuelationes quā poſteri. Sinus. n. limbus patrū dicebatur pp requiem ſm cōiter loquentes de hac materia, ſed ꝙ dictus eſt ſinus Abrahæ ex euentu narrationis Chriſti eſt. Luc. 11. f. Et nuſquā reperitur in ſcriptura alias. Inde eccleſia uſum fecit, vt locum quietis aīarum ſinum Abrahę, non pp Abrahæ ſinum de quo Chriſtus narrauit, quia ille erat limbus, quā requiem iam eccleſia minime petit, ſed propter requiem æternam, quā metaphorice tranſumpſit. Ex metaphora igitur Burg. nihil concludit, nec valet quod tertio ſumit, id videlicet: Nū celare potero Abrahę quæ geſturus ſum?

Reuelatio facta Abrahę an maior omnibus.

Hoc. n. ſolum eſt in materia deſtructionis Sodomæ, ex quo non ſequitur, D quod Burg. intendit nec quod quarto aſſumit, valet, quod Abrahæ facta fuit reuelatio de luce æterna, & beatitudine: & de his quæ pertinēt ad eam, quia non ſequitur, igitur poſteriorib. intenſiue uel extenſiue facta non eſt de illis maior reuelatio & perfectior, in propoſito. n. oēm reuelationem factam Abrahæ conſtat fuiſſe per ſenſibilia & corporalia. Iacob aūt ſpirituali viſione, vidit dñm innixum ſcalę, &c. Cōparanti reuelationes factas Abrahæ & Iacob in hoc loco ſcriptas, manifeſtū eſt Iacob extenſiue & intenſiue ſupergreſſum in benedōnib. Sed Burg. pertractans rōnem poſtillatoris factā ex autoritate Dauid dicentis. Pſ. 118. n. Super omnes docentes me intellexi, dicit id non debere intelligi, ſic ꝙ poſteriores abundarent in his, quæ ſunt neceſſaria ad ſalutem ſuper priores & antiquiores, quia alias ſequeretur quod moderni ſancti abundarent ſuper cognitione apoſtolorum, quod falſum eſſe dicit Burg. ipſe tñ exponens illum locū Pſal. 118. n. dicit. Super ſenes intellexi, intelligendū eſt de perſona fideliū, qui per tporum ſucceſſionē plura explicitè cognoſcunt de his quæ ad fidem pertinent quam antiqui, licet oīa implicitè continebantur in fide antiquorū. Vnde patet quod Bur. ſibypſi cōtradicit, nec Burg. debuit dicere fore falſum quod B. Aug. dicit eſſe uerū, loquens de conſilijs generalib. li. 2. de unico baptiſmo. Dicit. n. E priora poſteriorib. emendari, & experimento rerū aperiri quod clauſum fuerat, & cognoſci quod latebat. Multa. n. poſt apoſtolos quæ fidei ſunt, explicata ſunt per generalia concilia ſpāliter quatuor, quæ B. Greg. venerāda dicit, ut quatuor euangelia, prout dr̄ 15. diſt. c. ſicut ſancti. & in c. canones. Cum Burg. igitur ſic ſentiens, neceſſario habet dicere illuminationes hierarchicas imo & thearchicas eſſe ſimpliciter exhauſtas, ꝙ catholicū dicere non decet. Burg. et pertractans rōnē vltimā poſtillatoris inuoluit ſe in contradictorijs. Dicit. n. ꝙ natura, vt in plurib. procedit ex imperfectis: Et idem dicit ſm Boetium, ꝙ natura ſemper ſumit initium a perfectis, quę eſt manifeſta contradictio, niſi tolleretur cum diſtractione, ut in principio Phyſicorum. ſ. de proceſſu quo ad nos & quo ad naturā, & ſic Burg. coincidit cū poſtillatore in rōne per eum facta, quā tñ Burg. dicit non ſufficere. Sed quia Burg. putat crimen leſę maieſtatis ſi q̄nque poſtillator contradicit S. Tho. non debuit contradicere B. Greg. ex debili rōne. Dicit. n. B. Greg. ſuper Ezech. parte 2. Homil. 3. Per incrementa temporum creuit ſcīa ſpiritualiū patrū. Plus namque Moyſes, ſed plus apoſtoli quam prophetæ in diuina ſcīa eruditi ſunt Vnde ſcriptū eſt. Pertranſibunt plurimi, & erit multiplex ſcīa. Dicit enim Deus ad Moſen. Ego ſum Deus Abraham, Iſaac, & Iacob, & nomen meum Adonai non indicaui eis. Ecce plus Moſi quā Abrahæ innotuit. Item Dauid dicit. Super ſenes intellexi, per quod teſtatur diuinā ſcientiā ſe plus quā Moſen accepiſſe, & plus apoſtoli, & cætera quæ vide ibi. Ecce manifeſta S. Greg. ſnīa, cui auſus eſt cōtradicere Bur. Nec mirū, quia delirando proprię ſnīæ contradixit, ut ſupra patuit. Pro ſnīa beati Greg. & poſtillatoris eſt beatus Augu. retractionum, ca. 12. Vbi oſtendit fidē antiquorū & modernorū eſſe unā, & non differre niſi per minus & plus explicitū. Explicatio igitur ad diuinam reuelationē pertinet, quæ benedictio ſupererogata, de qua hic ſermo merito dici poteſt. Item cap. eo. ubi poſtillator arguit contra ſcholaſticam hiſtoriā, in eo ꝙ dicit appoſitū Iacob ad populum. i. ad angelos, quia ut dicit, nullus alius populus pōt aſſignari, pro eo ꝙ in limbo patrum non erāt tot quot populus dici poſſent, poſtillator arguit ꝙ Iacob ad angelos F non eſt poſitus tanquā ad populum ſuū, quia angeli erant in beatitudine. Iacob aūt manſit in limbo uſq; ad Chriſti reſurrectionē, uel ſaltem mortē. Etiam dicit motiuū eius non ualere, quia ante Iacob in limbo fuerunt plus quā decem, qui ſm leges populus dici poſſunt. Burg. aūt nititur ſaluare motiuum magiſtri hiſtoriarū, uolens ꝙ ſi multi deceſſerunt in gratia, uenerunt tamen purgandi, & ſic in depoſitione Iacob nō fuiſſent adhuc in limbo tot quot populū facere poſſent, ſed iſta uia crudelis & impia uidetur, quaſi in his mille ducētis & amplius annis nullus fuerit ductus ad limbum patrum, niſi Abraham & Iſaac quod eſt ualde impiū, cum ex ſcriptura poſſet fieri computatio ānctorum & ſanctarum illius tpis, ut merito populus dici poſſet, & ſi qui uenerunt purgandi, crudele eſt dicere, ꝙ mille uel certe centum annis quis remanſerit in purgatorio ante tranſlationem ad limbū, nec ſufficit id quod Burg. de beato Auguſ. opinatiue loquente adducit pro concluſione ꝙ populus hic dicantur angeli. Nam Angelorum habitatio non fuit in limbo, quāuis aliquando ipſum frequentabant pro patrum conſolatione, ut dicit gl. interl. & ſic angeli uiſitantes potius apponūtur ad patres quam patres ad eos; quia ad eos angelos nemo apponitur, niſi tranſlatus ad gloriam. Illi aūt uiſitauerunt iſtos ob eorum conſolationem, & ſic proprie loquēdo angeli, quo ad limbum fuerunt aduenæ, non incolæ, tranſlati igitur ad limbum ad eos non poſſunt dici transferri quaſi ad populū incolentem, ſed aduenam, & ſi ſufficeret impeccabilitas, ut vult Burg. cum dæmones ſint extra ſtatum peccandi, ita dicerentur transferri ad populum tranſlati ad conſortium dæmonum. Melior igitur & clarior eſt expoſitio poſtillatoris, qua dicuntur tranſlati ad populum trāsferri ad limbū patrum expectantium tranſlationem ad ęternam beatitudinē. Ad quam nos perducat Ieſus Chriſtus oīs populi liberator & redemptor.

CAP. L.

a *Quod cernens Ioſeph, &c.* *Tranſierunt quadraginta.* STRAB. Qui numerus pœnitētiæ & humilitati cōuenit. Vnde in lege & in Euangel. a prophetis, & ab ipſo domino obſeruatus eſt.

b *Septuaginta diebus.* STRAB. Ethnici nouē diebus mortuos D
ſuos flebant. Vnde & nouendialis, nona dies uocabatur, q̄n ſepeliebantur Dei cultores. Septem diebus exequias celebrabant. Vnde Eccle. 22. b. *Luctus mortui ſeptem dies: luctus autem fatui omne tempus uitæ eius.* Septenarius enim requiem ſignificat.

Septimu dies exequiarum.

AVGV. Quadraginta dies ſepulturæ, quos memorat ſcriptura, forte pœnitētiā ſignificant, qua ſepeliūtur peccata. Nō. n. fruſtra quadraginta dies ieiuniorum ſunt conſtituti, quibus Moſes & Helias & ipſe dominus ieiunauit, & eccleſia præcipuā obſeruationē ieiuniorum quadrageſimā vocat. Vnde & apud Ionā de Niniuitis ſcriptū eſt. *Adhuc quadraginta dies et Niniue ſubuertetur.* vt per tot dies accōmodatos, ſ. humilationi penitentiū intelligantur in ieiunis ſua fleuiſſe peccata, & impetraſſe miſericordiā. Nec tñ luctui pœnitētiū hic numerus ſolū conuenit. Quadraginta. n. dies poſt reſurrectionem fuit dominus cū diſcipulis ſuis intrās & exiēs, mādūcās & bibēs qui dies lætitiæ fuerūt. Nec ſeptuaginta interpretes, erraſſe credendi ſunt qui dixerūt. *Triduum et Niniue ſubuertetur.* Maiore enim autoritate præditi quā interpretū officiū eſt prophetico ſpiritu (quo etiam ore uno in ſuis interpretationibus. qđ magnum miraculum fuit, cōſonuiſſe firmātur) *triduū* poſuerunt, quāuis nō ignorarēt, qđ quadraginta dies in Hebræo legerentur, vt in Chriſti clarificatione intelligerētur diſſolui, & aboleri peccata, *qui traditus eſt propter delicta noſtra, et reſurrexit propter iuſtificationem noſtram.* Clarificatio autē domini in reſurrectione et aſcēſione cognoſcitur. Vnde hic quāuis vnū et idē ſpiritū dedit Primo poſtquā reſurrexit. Secundo poſtquā aſcēdit Et quia poſt triduū reſurrexit. Poſt quadraginta autem dies aſcendit. vnum horū quod proſterius factū eſt p numerum quadraginta dierū Hebræi ſignificant, alterū uero de triduo quod ad eandē rē pertinet. Septuaginta memorāt, nō interpretationis ſeruitute, ſed prophetiæ autoritate. Nō ergo dicam⁹ vnū horū falſū eſſe, & ab alius interpretib. cōt. alios iurgemus, cū illi q ex Hebræo interpretātur: probēt ſcriptū eſſe: q interpretant, & ſeptuaginta autoritas, q̄ tātō diuinitus facto miraculo cōmendatur, tāta in eccleſiis vetuſtate firmetur.

b *Septua-*

CAP. L.

a QVOD cernens Ioſeph, ruit 1
ſuper faciem patris, flens
& deoſculans eum. Præcepitque
ſeruis ſuis medicis,
vt aromatibus condirent
patrem. Quibus iuſſa explentibus,
tranſierunt quadraginta dies.

a ¶ Qui numerus pœnitentiæ & humilitati conuenit.

dies. Iſte quippe mos erat cadauerū

a ¶ Decuplato ſeptenario: quia luctus mortui ſeptem dies.

b conditorum. Fleuitq. eum Aegyptus ſeptuagin- 2
c ta diebus. Et expleto planctus tempore, locutus
eſt Ioſeph ad Pharaonis familiā: Si inueni gratiam
in conſpectu veſtro loquimini *in aurib.
Pharaonis, eo quod pater meus adiurauerit
me, dicēs: En morior, in ſepulchro meo, quod 3
fodi mihi in terra Chanaā, ſepelies me. Aſcendā
igitur * & ſepeliā patrē meū, ac reuertar. Dixitque
ei Pharao: Aſcende, & ſepeli patrem tuū 4
ſicut adiuratus es. Quo aſcendente *ierunt cum
eo omnes ſenes domus Pharaonis, cunctiq. maiores
natu terræ Aegypti: domus Ioſeph cum
fratribus ſuis * abſque paruulis, & gregib. atque
armentis, quæ dereliquerūt in terra Geſſen. Ha 5
buit quoque in comitatu currus & equites: & fa

a ¶ Vbi murmurauit poſtea populus, & diuino igne conſumptus eſt.

d cta eſt turba non modica. Venerūtq. ad aream 6

a ¶ Alias Achad.

† Azad quæ ſita eſt trans Iordanē, vbi † celebrātes
exequias planctu magno atque vehementi,
impleuerunt ſeptē dies. Quod cum vidiſſent habitatores
terræ Chanaan, dixerunt: Plāctus magnus
eſt iſte Aegyptiis. Et idcirco appellauerūt
nomen loci illius, plāctus Aegypti. Fecerūt ergo
filii Iacob ſicut præceperat eis, & portantes
eū in terrā Chanaan, ſepelierūt eū in ſpelunca
duplici quā emerat Abrahā cum agro in poſſeſſionē
ſepulchri ab Ephron Ethæo contra faciē
Mambæ: Reuerſuſque eſt Ioſeph in Aegyptū 7
cū fratrib. ſuis, & omni comitatu, ſepulto patre.

Vnde ſeptima dies ſabbatum, i. requies dicitur. Celebrant et go ſeptimam diem mortuorum, optantes illos cum domino requieſcere a laboribus præſentis uitæ. Hinc ergo dicitur. E
Fleuit eum Aegyptus ſeptuaginta diebus. qui eſt decuplatus ſeptenarius. Septies enim deni, ſeptuaginta ſunt. Poteſt etiam dici, quia ſicut tertia dies mortui agitur a fidelibus, vt anima quæ eſt triplicis naturæ requieſcat, ita ſeptimus dies celebratur, ut anima corpori recōcilietur, q̄ carne illiciēte peccauit. In ſeptenario enim tria ſunt et quatuor: ternarius pertinet ad animā, quæ iraſcibilis & concupiſcibilis & rationalis eſt. Quaternarius ad corpus qui quatuor cōſtat elementis.

c *Et expleto planctus. etc.* AVGVS. Quod mandauit Ioſeph potētes Aegypti, ut dicerent Pharaoni nomine eius. *Pater meus adiurauit me, dicens. In monumento. quod ego feci mihi in terra Chanaan, ibi me ſepelies.* Quæritur, quomodo verum ſit, cum hęc verba patris eius cum de ſepultura mandaret, non legantur. Sed ad ſententiā verba ſunt referenda, ſicut ſupra alia ſimiliter iterata. Voluntati enim enuntiādæ & in notitiam perferendæ oportet verba ſeruire. Fodiſſe autem ſibi Iacob ſepulchrum nuſquam ſuperius legitur, ſed forte niſi fodiſſet, non modo diceretur.

ſupra 47. g
* vt ſepelire patrem ſuum.

† Atad.
Hiſtoricè.
F

* CHRYSOTS. Nondum fuerant portæ inferi confractæ, neq; inferni vincula diſſoluta, neque mors dicebatur dormitio. Et idcirco quia timuerunt mortem plangebant. Nunc autem propter gratiam Chriſti, quia mors facta eſt ſomnus, & conſummatio, & quies, & certa multaque ſunt reſurrectionis indicia, quaſi de uita in uitam transferendi. Et ſic exultemus & lætemur. Et quid dico de uita in uitam. de deteriori ad meliorem, de temporali ad æternam, de terrena ad cœleſtem.

ſupra 23. d
Act. 7. b

d *Veneruntque ad aream Azad quæ, & cetera,* Hic locus trans Iordanem

Arca Achad.

NICOL. DE LYRA Cap. L.

1 QVod cernens Ioſeph &c. *Hic deſcribitur executio ſepulturæ ipſius Iacob. Vbi primo Ioſeph ſepulturam patris exequitur. Secundo in Aegyptum reuertitur. ibi.* Reuerſuſq; eſt *Circa primū deſcribitur cōpaſſio Ioſeph ad patrē defunctū: cum dicitur:* Ruit ſuper, &c. *Secūdo honoris exhibitio in cōdimēto corporis defuncti, cū dicitur.* Præcepitq; *&c. Et in fletu ſolēni ſuper mortuum ſuum, ibi.*
2 Fleuitque, &c. *Septuaginta dies. ſ. 40. dies condimēti, & 30. fletus. Tertio in impetratione licētiæ deportandi corpus patris ſui ad locum ſepulturę ualde remotum, & in honorabili deportatione cum comitiua valde ſolemni. Et patet lit. exceptis paucis uocabulis, quæ ſunt exponenda,*
3 In ſepulchro, &c. *hoc uidetur falſum, quia ſpelūca duplex in qua ſepultus, eſt iam erat facta a tempore Abrahæ Dicēdū q Iacob pro ſe & ſua cōiuge ſua fecerat ibi ſpeciale habitaculū. Hebræi dicūt q emit, quia illa dictio Hebraica quę ibi ponunt, æquiuoca eſt ad fodere & ad emere & ſecundum hoc dicendū eſt quod Iacob erit locum ſepulchri, nō in ſe, ſed in auo ſuo Abrahā, qui emit locum illum pro ſe & ſua poſteritate, ut habetur ſupra 33. c.*
4 Aſcēde &c. *Acſi diceret, niſi eſſet iuramentum non dimitterem te tre, quia eius præſentia erat ualde neceſſaria pro negocijs regni.*
5 Habuit quoque, &c. *In Hebręo habetur.* Currus & milites.
6 Veneruntque, &c. *Hebręi dicūt quod Azad nō eſt nomē proprium ſed commune, & ſignificat genus ſpinarum, q Gallice vocatur aiglētier quia area illa clauſula erat in modum ſepis talibus ſpinis.*
7 Reuerſuſq; eſt. *Hic conſequenter deſcribitur regreſſus ipſius Ioſeph in Aegyptum, & ſecundo eius obitus: ibi:* Quibus tranſactis. *Circa primum deſcribitur quomodo amicabiliter ſe habuit erga fratres ſuos poſt mortem patris, cum dicitur.* * 1 Quo

MORALITER.

1 *Quod cernens Ioſeph, &c.* In hoc c. deſcribitur maga ſolicitudo Ioſeph de ſui patris implenda voluntate quantum ad eius ſepulturam, quam adimpleuit cum magnis valde laborib. & expenſis, & per hoc oſtenditur quod bonus filius debet eſſe multum ſolicitus de vltima voluntate parentum adimplēda, contra illos, qui per fraudes & uiolentias ipſam nituntur multipliciter impedire. Quibus

Iordanem eſt, & diſtat ab Hebron ſeptuaginta paſſuũ millib.
A Prætergreſſi ſunt ergo locum, in quo debebant ſepelire eũ: & poſtea tranſito Iordane redierunt ad locum duplicis ſpelũcæ. Vnde quæri, poteſt, quare hoc fecerint. Si dt aliquis, quia bella timebant ſicut filii Iſrael circunducti per deſertũ quadragĩta annis, donec trãſmiſſo Iordane venerunt ad terrã promiſſionis. Sed maioris ſignificãtię cauſa factum eſt hoc. In loco enim quæ area Arad dicitur: poſtea multitudo filiorũ Iſrael murmurans contra dominũ, diuino igne cõſumpta eſt. Tanto ergo luctu non tã mors Iacob, quã ruina populi futura lugebatur

† Odio habear nos Ioſeph.

† Fer prævaricationem. i. parce.

in qu. ſup Geneſim.

a *Vixitq; centum.* AVGVSTINVS. Cum hos filios filiorũ vel nepotes filiorum dicat ſcriptura Ioſeph viuẽdo vidiſſe, quomodo iungit eos ſexagintaquinque animab. cum quibus Iacob Aegyptum dicit intraſſe, cum Ioſeph ſeneſcendo peruenit, vt eos natos uideret? Cum autẽ Iacob ingreſſus eſt in Aegyptũ iuuenis erat Ioſeph, & cum pater moriens 56. fere annũ agentem reliquit, vnde conſtat myſterii cauſa illum numerum. i. ſeptuagintaquinque ſcripturã cõmendare voluiſſe. Secundũ hiſtoriæ fidem Iacob cum ſeptuagintaquinque animabus intrauit in Aegyptum, non illo vno die quo uenit, ſed quia in filiis ſuis plerunque appellatur Iacob, id eſt, in poſteris ſuis, & per Ioſeph conſtat eũ intraſſe in Aegyptũ Introitus eius accipiẽdus eſt quandiu vixit Ioſeph, per quẽ factũ eſt vt intraret, Toto. n. illo tẽpore naſci & viuere potuerunt omnes illi, qui commemorantur, vt ſeptuagintaquinque animæ compleantur vſque ad nepotes Beniamin. Sicut enim dicit, *hi filii Liæ, quos peperit ipſi Iacob in Meſopotamia Sirię*, loquẽs etiam de his qui non erant nati, quia illic parentes eorum ex quibus nati ſunt, pepererat, ibi eos perhibens natos, quia cauſa quã naſcerentur ibi nata eſt, .i. parẽtes eorũ, quos Lia ibi peperit. Ita quoniam cauſam intrãdi in Aegyptum Iacob in Ioſeph habuit, totum tempus quo in Aegypto vixit Ioſeph, ingreſſio erat Iacob in Aegyptum per ſuam progeniem quæ illo uiuo propagabatur, p quem factum eſt, ut ingrederetur.

† ſup. 45. b

† cogitauit.

Nu. 32. g.
* Ioſeph ipſius.

B

Heb. 11. d.
† Exo. 13. d
Ioſue 24. g

C

† 15. q. 2. c
Hebron.
Ioſue 24. g

D

b *Aſportate oſſa, &c.* STRAB. Ioſeph ſicut pater eius terrã promiſſionis tota mente deſiderabat, & incolatum Aegypti deteſtabat. Nos quoque moraliter inſtruit, ut quãdiu ſumus in hoc mundo, terram promiſſionis, id eſt, viuentium ſemper deſideremus, & ibi requieſcere optem⁹: quod bene fit, ſi numerum annorum Ioſeph moribus imitemur. Cẽtum enim & decem vitę annis expletis mortuus eſt. Nos quoque ſtudeamus per decalogi obſeruantiã ad æternam beatitudinem quam centenarius ſignificat, peruenire.

c *Conditus aromatibus.* STRA. Fęlix eſt anima, quæ aromatib. virtutum condita in loculo corporis degens, quotidie proficiendo, perenni vitæ reſeruat. Si quidem in fide ſpe, & charitate cuſtodita fuerit, per gratiã Chriſti peruenire merebitur, ad ſpeciem diuinæ contemplationis Cuius adeptio perfecta eſt lætitia. Vnde Pſa. 15. c. *Adimplebis me lętitia cum uultu tuo.*

Quo mortuo timentes fratres eius, & mutuo collo- 1
quentes, ne fortè † memor ſit iniuriæ, quam paſſus
eſt, & reddat nobis malum omne quod fecimus * man- 2
dauerunt ei dicentes. Pater tuus præcepit nobis an- 3
tequam moreretur, vt hæc tibi verbis illius diceremus:
Obſecro, † vt obliuiſcaris ſceleris fratrum tuorum, &
peccati, atque malitiæ, quam exercuerunt in te. Nos
quoque oramus † vt ſeruo Dei patri tuo dimittas ini-
quitatem hanc. Quibus auditis fleuit Ioſeph. Vene- 4
runtque ad eum fratres ſui, & proni in terram adoraue-
runt, atque dixerunt: Serui tui ſumus. Quibus ille re-
ſpondit: † Nolite timere. Num † Dei poſſumus re- 5
ſiſtere voluntati? Vos cogitaſtis de me malum, † & 6
Deus † vertit illud in bonum, vt exaltaret me, ſicut †
in præſentiarum cernitis, & ſaluos faceret multos
populos. Nolite metuere: Ego paſcam vos, & paruu- 7
los veſtros. Conſolatuſque eſt eos, & † blandè ac leni-
ter eſt locutus, & habitauit in Aegypto, cum omni
a domo patris ſui. Vixitque centum decem annis, & vi-
dit * Ephraim filios vſque ad tertiam generationem. Filii 8
quoque Machir filii Manaſſe nati ſunt in genibus Io-
ſeph. Quibus tranſactis locutus eſt fratribus ſuis: Poſt 9
mortem meam Deus viſitabit vos, & aſcendere faciet 10
¶ Valle lachrymarum. a Promiſſionis viuentium. b Fides.
de terra iſta, ad terram quam intrauit Abraham, 11
a ¶ Spes. b ¶ Charitas. 12
Iſaac, & Iacob, † Cumque adiuraſſet eos atque dixiſ- 13
b ſet: Deus viſitabit vos: aſportate oſſa mea vobiſcum 14
¶ Aegypto.
de loco iſto, mortuus eſt expletis centum decem vi-
¶ Virtutum. ¶ In quo perenni vitæ reſeruatur. ¶ Huius vitæ.
c tæ ſuæ annis, & conditus aromatibus repoſitus eſt in
loculo in Aegypto. 15

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quo mortuo, &c. *Timebant enim propter magnitudinem ſui criminis, ne Ioſeph diſſimulaſſet uindicare dum pater adhuc uiueret, ad uitandum anxietatem patris, & ideo patre mortuo & ſepulto timebant ne uindicaret, propter quod quæſierunt ueniam, cum ſubditur.*

2 Mandauerunt. *Per filios Balæ ut dicunt Hebræi, quos inter cęteros fratres magis diligebat.*

C 3 Pater tuus præ. &c. *Hoc finxerunt, ut amore patris* Ioſeph *citius ad miſericordiam flecteretur,* Iacob *etiam hoc non dixerat, quia non diffidebat de benignitate* Ioſeph. *Aliter enim dixiſſet ei ore proprio ante mortem ſuam.*

4 Quibus auditis, &c. *Ex pietate fraterna*, & *in hoc oſtendit quod contra eos malum non cogitabat. Vnde ſubditur.*

5 Nolite timere. *Et ad eorum conſolationem ſubdit.*

6 Num Dei poſſumus reſiſtere uoluntati. *Qu. di. non: & ſic debens eſſe conſolati, quia Deus uoluit illud fieri, ut inde maius bonum eliceret, per me multis populis prouidendo.*

7 Ego paſcam uos. *Et ſic concedit eis plus quam petebant. quia petebant ſolũ remiſſionẽ, & ipſe cũ hoc promiſit eis uictualiũ prouiſionẽ.*

8 Filii quoque Machir. &c. *Id eſt, tanto tempore ante mortem* Ioſeph, *quod potuit eos tenere ſuper genua ſua, & blandiri eis, ſicut ſenes ſolent facere pueris filiorum ac nepotum ſuorum.*

9 Quib. tranſactis &c. *Hic deſcribitur obit⁹ & conſummatio* Ioſeph *ubi prouide ac deuote ordinauit de ſepultura ſua.*

1. Poſt mortem meam Deus viſitabit uos. *Secundum quod promiſſum fuit Abrahæ ſupra* 15. *c.*

11 Et aſcendere, &c. *in mirabilibus magnis, vt continetur in Exod.*

12 Ad terram, &c. *Quæ fluit lacte & melle.*

13 Cumq. adiuraſſet eos atque. &c. *Et in ipſis poſteros eorum de ſepultura ſua in terra promiſſionis. Vnde ſubditur.*

14 Aſportate, &c. *Non enim adiurauit eos, ꝙ ſtatim poſt mortẽ eius portarent illuc corpus ſuum, ſicut portauerant corpus patris ſui, & ſicut portata ſunt corpora fratrum ſuorum, vt dicit* Ioſephus. *ut per hoc, quod corpus Ioſeph remanebat in Aegypto, memoria beneficiorũ eius diutius remaneret apud Aegyptios, & ſic ſuauius tractarent filios Iſrael inter ipſos manentes.*

15 Repoſitus, &c. *Non dicit ſepultus, ſed oſſa eius dicuntur ſepulta in Sichem. Ioſue 24. ubi elegerat ſepeliri. Ex quo patet, quod talis repoſitio funeris in aliquo loco uſque ad tempus quo alibi transferatur ad remanendum, non dicitur nec eſt ſepultura, & per conſequens ut uideretur, de tali repoſitione non eſt portio canonica perſoluenda. Ratio autem quare Ioſeph fuit ita ſolicitus adiurare filios Iſrael de ſepultura oſſiũ ſuorum in terra promiſſionis, uidetur fuiſſe, qa habuit ſpiritum propheticum, ut patet ex prædictis, & ideo pie creditur ꝙ per ſpiritum ſanctum præuidit Chriſtum moriturum & reſurrecturum in terra illa, & per conſequens multa corpora ſanctorum cũ eo reſurrectura, ut habetur Math. 27. f. & ideo ueriſimile eſt, quod ſperabat reſurgere cum Chriſto reſurgente. Cui eſt honor & gloria in ſecula ſeculorum Amen.*

MORALITER.

4 *Quibus il. reſ. no. ti. &c.* Hic oſtẽditur clemẽtis Ioſeph, quam debemus imitari. Non enim ſolũ eorũ nequitiam in ſe exercitã dulciter remiſit, ſed ẽt ipsã dulciter excuſauit & amicabilr.

† *Vos cog. de me ma. &* De *uer. il. in bo. &cę.* q. d. hoc prouenit ex diuina prouidentia. & nõ ſolum eos excuſauit, ſed etiam ipſos cum ſuis familiis ſuſtentauit. ideo ſubditur.

7 Ego *paſ. vos & par. veſt.* Itẽ notandum, quod aliqui volentes diuinam impedire prouidentiam, per illam viam per q̃ impedire nitũtur, eam implere cogũtur. Fratres enim Ioſeph ipſũ vendiderunt, vt eum non adorarent, ſicut oſtẽſa ſibi uiſio prętendebat ſupra 37. cap. & per hoc coacti fuerunt ipſum adorare, vt patet ex ſupradictis, & etiam in hoc capitulo ubi dicitur. *et proni in terra adorauerunt. atque dixerunt. Serui tui: ſumus.*

FINIS GENESIS.

PROTHEMATA IN EXODVM.

H*Aec ſunt nomina,&c.* RAB. In penthateucho excellit Exodus, in quo penè omnia ſacramenta, quib. eccleſia inſtruitur, figuraliter exprimuntur. Per corporalem enim exitum filiorum Iſrael de Aegypto, corporalis noſter exitus de Aegypto ſpirituali ſignatur. Per mare rubrū & Pharaonis ſubmerſionem, atq; Aegyptiorum, baptiſmi myſterium & ſpiritualium hoſtium interitus. Per typici agni immolationem & Hebræorum liberationē, veri agni paſſio & noſtra redemptio. De cęlo datur manna, & aqua de petra. Ioan 6.d. *Hic eſt panis, qui de cęlo deſcend.* & doctrina Chriſti. In monte dantur præcepta atque iudicia populo Dei, vt ſupernis ſubijciamur diſciplinis. Tabernaculum & vaſa eius conſtruuntur, cultus & ſacrificia imperantur, quibus eccleſiæ ornatus & ſpiritualia ſacrificia ſignificantur. myſtica vnctio & thymiamata conficiuntur, quibus ſanctificatio ſpiritus & orationis odoramenta cōmendantur. Hinc Paulus ait. *Omnes eandem eſcam ſpiritualem mãducauerunt, & omnes eundem potum ſpiritualem biberunt,&c.* 1. Cor. 10.a. Hinc quoque Ioan. *Facta ſunt hæc inquit ut ſcriptura impleretur.* Ioan. 17. c. *Os non comminuetis ex eo.* Ibidem 19.g. Bed. ואלה שמות veelle ſemoth Hebraicè: ἔξοδος Grecè; exodus exitus vel egreſſus Latinè.

LIBER EXODVS HEBRAICE

ואלה שמות *veelle ſemoth, id eſt, Hæc ſunt nomina Græcè* ἔξοδος, *id eſt exitus.*

C A P. I.

Quę nomina ſcripta ſunt in cęlo. Deum videntium.
a HÆc + ſunt nomina filiorum Iſrael, qui 1
a Secundum illud Pſal.25. a. In innocentia mea ingreſſus ſum,&c.
b Mundum. c Chriſto duce, qui in tenebris Aegypti ſanctos illuminat.
Vnde Pſal.26. Dominus illuminatio mea,&c.
ingreſſi ſunt in Ægyptum cum Iacob.
a Imitatoribus vel familia actuum vel cogitationum vel virtutum.
b Per duodecim filios Iacob, duodecim apoſtoli deſignãtur.
Singuli cum † domibus ſuis introierunt: 2
a Viſionis filius. b Auditio. c Additus. d Confeſſio. e Merces.
Ruben, Simeon, Leui, Iudas, Iſſachar,
a Habitaculum fortitudinis. b Filius dextrę. c Iudicium. d Conuerſio vel comparatio.
e In procinctu vel felicitas. f Beatus.
b Zabulon, & Beniamin, Dan, & Nephthali, Gad, & Aſer. Erãt 3
igitur omnes animæ eorum + quæ egreſſæ ſunt de femore
a Vnde. In mundo erat, & mundus per ipſum factus eſt & ſui eum non cognouerunt. Ioan. 1. a.
Diſcipuli. b Chriſtus. c In mundo. d In cruce.
c Iacob ſeptuaginta. Ioſeph autem in Ægypto erat. Quo mor- 4

GLOSSA ORDINARIA.

C A P. I.

D In Exod.

a R*Vben, Simeon, Leui,&c.* ✠ BED. Quatuor ordinibus Patriarchæ in ſcripturis numerantur. Primo Natiuitatis vt in Geneſi vbi illorum Natiuitas narratur. Secundo benedictionis, vt in eodē ca. quadrageſimono no. Tertio libertatis, vt erga tabernaculū fuerunt. Quarto narrando, vt hic in Exodo, qui tres ſupradictos non ſeruat. Vndecim filij Iacob, qui cum eo in Aegyptū ingreſſi ſunt, immo duodecim addito Ioſeph Apoſtolos ſignificant, quibus verus Iacob ait. *Sicut miſit me pater, & ego mitto uos in mundum.*

E

b *Erant igitur,&c. ſeptuag. animæ*, i. ſeptuaginta diſcipuli, cū Iacob, i. Chriſto ingrediuntur in Aegyptū, id eſt, mundum miſſi, ſ. ad prædicandum. Gen. 46. b Aliter, ſeptuaginta animæ Aegyptum ingreſſę, myſticè in numero remiſſionis accipiũtur, vt huic, ſ. ſeculo, quod per Aegyptum figuratur, poſt tanta peccata detur remiſſio peccatorum.

c *Quo mortuo,&c.* ISID. Sic poſtquam verus Ioſeph pro omnibus guſtauit mortem, & deſtruxit eum qui mortis imperium habebat multiplicatus eſt populus fidelium. Niſi. n. in terra granum mortuum fuiſſet ſolum manſiſſet.

ORIGEN. Si moriatur in te Ioſeph, id eſt, mortificationē Chriſti in te ſuſcipias, & mortifices membra tua peccato' Hom. 1. F

☞ multi·

GLOS-

NICOLAVS DE LYRA.

POSTILLA SVPER EXODVM. CAP. I.

HAec ſunt nomina filiorum Iſrael. *Secundum quod dicit Iſid. 5. li. etymo. Lex eſt nullo priuato commodo, ſed pro communi vtilitate omnium conſcripta. Ex quo patet, quod illud quod imponitur aliquibus perſonis ſingularib. non habet proprie rationem legis, ſed illud quod imponitur communitati & pro bono communi. ex quo patet quod datio legis præſupponit adunationem plebis & ideo poſtquam Moſes deſcripſit in Gen. electionem fidelis populi, fideles ab infidelibus ſeparando, vt patuit in proceſſu illius libri. hic conſequenter deſcribit dationem legis diuinæ, iſti populo ſub fide vnius* Dei *adunato. Et quia ex illo populo Chriſtus erat naſciturus ſecundum carnē, qui eſt ſanctuſſanctorum: vt Dicitur Daniel 9. ideo ille populus debuit ſpeciali ſanctitate pollere. & ideo data eſt ei lex diuina ad Chriſtum diſpoſitiua, ſecundum quod dicitur Pſal.* 147. *b.* Non fecit taliter omni nationi, & iudicia ſua non manifeſtauit eis. *Et ad Roma. 3.a.* Quid ergo amplius Iudæo, aut quæ vtilitas circunciſionis? Multum quidem per omnem modum, primum quia credita ſunt eis eloquia Dei. *Data eſt autem lex dupliciter. Primo in quodam generali quantum ad præcepta ordinantia ad Deum & ad proximum, & ſic data eſt in hoc libro. Secundo magis explicando in ſpeciali, & ſic data eſt in alijs duobus libris ſequentibus. In hoc ergo libro ſic proceditur, quod primo deſcribitur fidelis populi liberatio de ſeruitute Aegypti. Secundo legis datio in monte Sinai. 19. cap. Circa primum conſiderandum, quod quia ſicut actum eſt in prima parte huius libri, determinatur de exitu populi de Aegypto, ideo iſte liber nominatur Græcè ἔξοδος, quod eſt exitus Lat. ſicut & liber præcedens dicitur. γένεσις Græ. quod eſt generatio, quia in principio tractatur de generatione creaturæ, accipiendo large generationem pro creatione & formatione. Vnde ibidem ſecundo cap. quaſi pro recapitulatione dicitur.* Iſtæ ſunt generationes cæli, & terrę, quando creaturæ ſunt,&c. *Hic liber Hebraicè vocatur* ואלה שמות *veelle ſemoth. id eſt, & hæc nomina quia quinque libri Moſi nominantur apud Hebræos per uocabula quæ ſunt in principio librorum. Liber autem iſte ſic incipit.*

1 Hæc ſunt nomina,&c *In prima igitur parte, vbi agitur de exitu filiorum Iſrael de Aegypto, Moſes primo continuat dicta in præcedenti libro dicendis, in iſto ſecundo exequitur propoſitum, ibi.* Surrexit interea *Circa primum ſciendum, quod* Geneſ. 46. *a. ubi agitur de deſcenſu Iacob in* Aegyptum *nomina eorum qui cum eo deſcenderunt, ibi ſunt expreſſa in particulari, ſed hic per modum cuiuſdam recapitulationis propter continuationem prædictam: exprimuntur tamen in particulari nomina Iacob & filiorum eius & aliorum tamen in generali cum dicitur.* Diuiſio.

2 Singuli cum domibus. *i. cum familijs ſuis introierunt.*

3 Erant igitur,&c. *In* Hebr. *habet ſeptuaginta. Qualiter autem iſte numerus varietur in pluribus ſcripturæ locis, & concordantia apparentis diſſonantiæ dicta eſt. ſupra c. 46. Gen. d.*

4 Ioſeph,&c. *Iſtud dicitur, quia quamdiu uixit, bene fuit filijs Iſrael in Aegypto, & poſt mortem eius quamdiu fuit memoria de beneficijs eius.*

✠ 1 Filii

M O R A L I T E R.

ALLEGO *Hæc ſunt nomina filio,&c.* Per filios Iſrael exiſtentes in Aegypto, allegoricè ſignificantur Chriſtiani degentes ſub imperio Romano. In primitiua vero Eccleſia per prædicationem Apoſtolorum aliorumque diſcipulorum miraculis euidentibus confirmatam, multiplicati valde fuerunt Chriſtiani per orbem, quod notatur cum dicitur, Filii Iſrael. MORALITER. *Hæc ſunt nomina,&c.* Per filios autem Iſrael manentes cū Aegyptiis, intelligi poſſunt virtuoſi manentes cum vitioſis, regem autem Aegypti diabolus, qui dicitur princeps huius mundi. Io. 12. c. Hic autem rex excitat populum ſuum, id eſt, malorum collegium ad perſecutionem iuſtorum vt per impatientiam frangantur, ſed frequenter auxiliãte Deo, per hoc magis creſcunt in virtute per meritum patientię. Niſi. n. eſſet perſecutio tyrannorum, non eſſet gloria martyrum. Per obſtetrices quæ fuerunt populo Iſrael contra mandatum Pharaonis, intelliguntur boni principes & prælati, qui fauent bonis & iuſtis, contra voluntatem diaboli.

✠ 1 *Creue-*

a Martyribus primis. b Imitatoribus.
tuo & vniuerſis fratribus eius, omnique cognatione ſua, filii Iſ-
a Quia mortuum,grauum frumenti multum fructum affert. Io.12.d.
rael creuerunt, & quaſi germinantes multiplicati ſunt, ac ro-
a Lautudinem mundi. b Sapientia carnis. c Diabolus qui eſt rex ſuper omnes fi.ſu.Io.12.d.
borati nimis: † impleuerunt terram. Surrexit interea rex no-
a Dixit inſipiens in corde ſuo,non eſt Deus. Pſal.13.a. b Chriſtum. c Apoſtatas angelos.
uus ſuper Ægyptum, qui ignorabat Ioſeph. Et ait ad populum
a Corporeas voluptates. b Sanctorum Deum videntium.
ſuum: † Ecce populus filiorum Iſrael multus, & fortior nobis
a Sapientia,i. carnis,quæ eſt inimica Deo. Numero vel merito. b Corporaliter vel ſpiritnaliter.
eſt: † Venite, ſapienter † opprimamus eum, ne forte multi-
a Chriſti & militiæ eius. b Ne. Chriſto & angelis ſuis vel diſcipulis.
plicetur, & ſi ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis
a Exuens imaginem terreni hominis. Vnde, Egredere de terra & de cognatione tua. Gen.31.b.
nostris, expugnatiſq. nobis, egrediatur è terra. Præpoſuit itaque

† Impleta eſt eis terra.

A multiplicantur in te filij Iſrael ſenſus, ſ. boni, & ſpirituales. Si .n. ſenſus carnis mortificentur, ſenſus animę creſcunt, & morientib. in te vitijs, virtutes augentur & terra te multiplicat in operib. bonis, quæ per officium corporis miniſtrantur. Paulũ multiplicauerat terra, qui dicebat. *Permanere autem in carne magis neceſſarium eſt propter vos*. Dum enim manet in terra id eſt, in carne ſua, multiplicatur credẽdo, eccleſia acquirendo populum Deo, & ab Hieruſalem vſque ad illyricum Euangeliũ prædicando.

† Act. 7. c. Allegor.

a *Surrexit interea*. ORIG. ALLEG. Hic eſt diabolus, qui *dixit in corde ſuo non eſt Deus*, qui genti ſuę, i. apoſtatis Angelis dicit. *Ecce populus filiorũ Iſrael*, eorum, ſ. qui poſſunt mente Deum videre, potẽtior eſt nobis. *Venite, opprimamus eum ſapienter*. Sentit diabolus, quia magnus ſit populus Iſrael, & fortior ipſo, quia ſępe congreſſus eſt ſæpe ſuperatur. Scit Iacob luctatum eſſe, & adiutorio Angeli

B obtinuiſſe contra aduerſarium, & inualuiſſe cum Deo: Aliorum quoq; ſanctorum luctas ſenſit, ſpiritualia certamina pertulit, timet ne quando eueniat bellum & conſentiant aduerſarijs eius, & deuictis eis deſcedant de terra ſua. Videtur mihi ex his quę patriarchis & prophetis de aduentu Chriſti indicata fuerant, quia ſentit venturũ qui exuat principatus eius & poteſtates, cum fiducia triumphet eos & affligat in ligno crucis.

RAB. In chronicis Euſeb j & Hieronymi legimus ꝙ poſt ingreſſum Ioſeph in Aegyptũ, primus Amoſis regnauit ann. 25. poſt eum Nebron annis tredecim. Dehinc Amenophis ann. 21. poſt hunc Mephes annis duodecim, poſt quẽ Miſphar Mutiſis annis triginta ſex. Deinde Tithmoſis octo, poſt eum Amenophis triginta vnum, ſub quo Amram genuit Moſen, cum eſſet annorum ſeptuaginta. Omnes reges Aegyptiorum Pharaonis prius appellabantur, ſicut nunc Ptolomæi, & Arſacidæ reges Perſarum, Cæſares Auguſti Romanorũ, habebant

C tamen propria vocabula, ſicut ille ſub quo Ioſeph in Aegypto fuit, Mephres, vocatus fuit, a quo vſque ad Cenchrẽ qui filios Iſrael affixit, & ĩ mari rubro periit, multi Pharaones fuerũt

ORIG,

ORIG. MORA. Primum requirere volo, quis eſt rex in Ae- D
gypto, qui ſcit Ioſeph, & qui neſcit. Dum enim ille regnaret
qui ſciebat Ioſeph, non dicuntur afflicti filij Iſrael, neque in luto, & latere conſumpti, neque maſculi eorum necati & fœminę viuificatę, ſed cum cœpit regnare qui non nouerat Ioſeph.
Si dominus regis nos
1 & ſenſus mentis vel
animæ noſtræ illumi
2 natur a Deo, memo-
rans Chriſtum reſur-
3 rexiſſe a mortuis in
4 Aegypto, id eſt, in car
ne noſtra, ſpiritus no
5 ſter regnum cum iu-
6 ſtitia tenet & filios Iſ
rael, id eſt ſenſus ra-
7 tionabiles, vel virtu-
8 tes in luto & latere
9 non cõſumit, nec cu-
ris terrenis atterit. Si
horum memoriam
10 ſenſus noſter perdide
11 rit, Chriſtum neſcie-
rit, tunc ſapientia car
nis, quæ eſt inimica
Deo, ſuccedit in regnum. Alloquitur gentem ſuam, id eſt E
corporeas voluptates, & vitiorum ducibus ad conſilium vocatis, deliberat contra filios Iſrael quomodo circumueniantur, opprimantur luto & latere affligantur, mares exponant fœminas, alant, ædificẽt ciuitates Aegypti j & ciuitates munitas. Nec putandum eſt diuinos libros Aegyptiorum geſta narrare ſine cauſa, ſed quæ *ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt*. Roman. 15. a. vt qui hæc audis, ſi forſitan baptizatus es, & annumeratus inter filios Iſrael: & ſuſcepiſti in te dominum regem & poſt hæc uolueris declinare & opera ſæculi agere, actus terræ & lutea explere miniſteria, ſcias quia ſurrexit in te rex alius qui neſcit Ioſeph, rex Aegypti, ipſe te cogit ad opera ſua, & laterem operari & lutum, ipſe ſuper appoſitis magiſtris & compulſoribus ad opera terrena flagellis agit, vt ædifices illi ciuitates, per ſeculum diſcurrere facit, maris & terræ elementa pro cupiditate turbare, forum litibus pulſare, & pro exiguo terræ ceſpite propinquos iurgijs fatigare, caſtitati inſidiari, decipere innocentiam, domi fœda, foris crudelia, F
intra conſcientiam flagitioſa committere. in huiuſmodi ſcito te regi Aegypti militare, quod eſt mundi huius ſpiritu agi.

b *Præpoſuit itaque eis, &c.* ORIGE. Diabolus conuocata gente

ſui

NICOLAVS DE LYRA.

1 Filii Iſrael, &c. *Dicũt Hebrei, quod mulieres Hebręę in quolibet partu pariebant plures pueros, & aliquando uſque ad quatuor, aliquando vſque ad ſex, ideo dicitur.*

2 Et quaſi, &c. *Sicut per germinationem unius grani naſcuntur ſimiliter multa grana.*

3 Ac roborati, &c. *Hoc dicitur hic ad continuandum reſpectu ſequentium, quia talis multiplicatio fuit occaſio affligendi populum, ut poſtea dicitur.*

4 Surrexit, *Hic Moſes exequitur propoſitum de populi liberatione, & primo deſcribitur afflictio Iſrael. Secundo prouiſio ducis liberantis, cap. 2. Tertio afflictio regis. cap. 5. Et quarto eductio plebis c. 7. circa medium capitulo.* Vocatiſque Moyſes & Aaron. *Adhuc præmittitur afflictionis cauſa. Secunda afflictio ipſa, ibi.* Præpoſuit itaque. *Cauſa autem una afflictionis populi Iſrael fuit mutatio regni, quia fuit tranſlatum ad aliam domum, ut dicit Ioſephus. Et hoc notatur cum dicitur.* Surrexit interea rex nouus ſuper Aegyptum, *& in talibus mutationibus frequenter contingit, quod illi qui prius erant dilecti in regno, fiunt odioſi.*

Diuiſio.

Nota nouꝰ rex, nouꝰ rex.

5 Qui ignorabat opera Ioſeph, *Propter dictam mutationem vel temporis longitudinem. Cauſa alia afflictionis populi fuit inuidia Aegyptiorum contra filios Iſrael, eo quod Aegyptij luxurioſi erant & inordinate viuentes, & ex hoc fiebant debiliores in corporibus, & minus apti ad productionem prolis, & pauperiores in temporalib. Filij autem Iſrael contrario modo viuentes, erant fortiores in corporibus, & plus in prole multiplicabantur & in diuitijs, quod notatur cum dicitur.*

6 Ecce populus filiorum Iſrael multus, *ſcilicet in numero.*

7 Et fortior nobis eſt, *in robore & diuitijs. Iſte eſt modus inuidi, quod bonum aliorum ſibi maius uideatur, quàm ſit. Licet enim filij Iſrael fortiores & ditiores eſſent vulgaribus Aegyptijs facta comparatione numeri ad numerum, tamen rex, nobiles, et potentes, fortiores erant in diuitijs & potentia, & vulgares homines multo plures quam filij Iſrael.*

8 Venite ſapienter, &c. *Iſte eſt modus ſuperbi quod aſtutiam ſerpentinam ſuam putet ſapientiam, cum tamen ſapientia non poſſit eſſe niſi reſpectu finis boni & per medium conueniens.*

9 Ne forte multiplicetur. *ad hoc.n. intendebant eos affligere laboribus, ut minus poſſent uacare amplexibus & generationi.*

10 Expugnatiſque, &c. *in damnum noſtrum, quia filij Iſrael magnũ, cenſum reddebant regi annuatim, & faciebant multa opera Aegyptijs, erant enim ſubtiliores eis in artificialibus.*

11 Præpoſuit itaque, &c. *Hic deſcribitur ipſa afflictio populi, &*

primo

MORALITER.

Allegor.

1 *Creuerunt filij Iſrael, &c.* Sed per Imperatores Romanos fuerunt multum afflicti in fodiendo arenam & deportando pro thermis ædificandis, & hoc notatur cum dicitur.

2 *Præpoſuit itaque eis magiſtros operum, qui eos affligerent oneribus, &c.* Poſtea uero præceperunt Chriſtianos in cõfeſſione Chriſti conſtanter perſeuerantes occidi, puſillanimes autem Chriſtum negantes in uita dimitti, quod notatur per hoc cum dicitur.

† Pręcepit

a ¶ Dæmones diuerſorum vitiorum artifices. b ¶ Vt principalia vitia.
¶ Terrenorum. c ¶ Corporis vel animæ.

eis magiſtros † operum, vt affligerent eos oneribus : 1

a ¶ In quibus ſeruiant diabolo. b ¶ Diſſipatori vel malleo vniuerſæ terræ.
c ¶ Os defectionis vel abyſſi.

Aedificaueruntque vrbes † tabernaculorũ Pharaoni, Phithom 2

a ¶ Commotionem tineæ vel malitiam detinentem. b ¶ Cum diabolus Chriſtum & Chriſtianos occidit numerus fidelium creuit. Vnde. Cum enim infirmor, tunc fortior ſum. Et virtus in infirmitate perficitur.

& † Ramaſes. Quantoque opprimebant eos, tanto magis mul- 3

a ¶ Sanctos Deum videntes.

tiplicabantur & creſcebant. † Oderantque filios Iſrael Aegy-

a ¶ Mundani.

ptii, & affligebant illudentes eis & inuidentes, atque ad ama- 5

a ¶ Lutulentis, ſcilicet, & terrenis.

ritudinem perducebant vitam eorum operibus duri luti, & 6

lateris, omnique † famulatu, quo † in terræ operibus preme-

a ¶ Diabolus. b ¶ Legi & Euangelio.

a bantur. Dixit autem rex Ægypti obſtetricibus Hebræorum, 7

a ¶ Paſſer i. lex ſpiritualis. b ¶ Rubens vel verecunda, quia Chriſti ſanguine Euangelia rubent.

b quarum vna vocabatur Sephora altera Phua, præcipiens eis: 8

¶ Primæ natiuitati inſidiatur diabolus, & ſuis præcipit vt ſtatim irruant, & fluctibus ſeculi obruant.
¶ Ieſus vt aſcendit de baptiſmo ductus eſt in deſertum à ſpiritu, vt tentaretur a diabolo, ſed vicit ieiunando, vt ieiunijs & orationibus ſcias eſſe vincendum: oblata ſibi mundi regna & gloriam contempſit, vt hic contemnendo ſuperes tentantem.

Quando obſtetricabitis Hebræas, & † partus tempus aduc-

ſua opprimere cupit rationabilem ſenſum, q nũc figuraliter A dicitur Iſrael: præficit magiſtros operũ qui cogant eos diſcere opera carnis, ſecundum illud Pſal. cv. f. *Commiſti ſunt inter gẽtes & didicerunt opera eorum.* Docet ædificare ciuitates Pharaoni, B que Phithon ſignificat os defectionis vel Abyſſi. & Rameſſes que eſt commotio tineæ, & on. i. heliopolis, quæ dicitur ciuitas ſolis. deficit os cũ mendaciũ loquitur a veritate & pbationibus. Ille ab initio mendax fuit, & ideo tales ciuitates vult ſibi ædificari eos abyſſi, quia abyſſus perditionis eius eſt locus. Alia eius ciuitas eſt cõmotio tineæ. Qui enim eum ſequitur, ibi theſaurizat, vbi tinea demolitur, & fures effodiunt & furantur. Mat. vj. c. Ciuitatem quoque ſolis ædificat falſo nomine *transfigurat ſe in angelum lucis.* B In his occupit mentes quę factę ſunt vt videant Deũ. Proſpicit tamen imminere ſibi bella, & maturum gentis ſuæ exitiũ. Ideo dicit gẽs Iſrael ualet ſuper nos, vtinam & nos ſentiat ualere ſuper ſe; vt ſcilicet cogitationes & cõcupiſcentias malas quas immittit, non ſuſcipiã, ſed iacula ignita ſcuto fidei repellam, & in omnibus quæ ſuggeſſerit, dicã: Matt. iiij. b. *Vade retro ſathana. Scriptum eſt enim* Deuterono. vj. c. *Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies.* Sed & hoc quod dicit, ne forte accidat nobis bellum, & cõſentiãt hi cum aduerſariis noſtris ex propheticis uocibus præuidet ſibi venturum bellum, & derelinquendum ſe a filiis Iſrael, & quod conſentiant aduerſario eius, & adiiciantur ad dominũ: hoc eſt quod Hieremias ait, Hiere. xvij. b. *Clamauit perdix, cõgregauit quæ non peperit. Fecit diuitias & non iudicio: In dimidio dierum eius derelinquent eum, & in nouiſſimis ſuis erit ſtultus.* Intelligit ergo perdicem ſe quæ non peperit, cõgreſſaſſe, & quod hi quos C ſine iudicio congregauit, relinquent eum, & ſequentur Chriſtum, qui genuit. Ipſe ſtultus remanebit cum ad factorem ſuum & parentem vniuerſa creatura confugerit: ideo indignatur, dicens: Ne expugnantes nos exeãt de terra noſtra. Nõ vult nos exire de terra ſua, vt ſemper portemus imaginẽ terreni, ne eo relicto fugiamus ad eum, qui pręparauit regnũ cęlorũ, relinquentes imaginẽ terreni, & ſuſcipientes imaginem cæleſtis. Ideo ſtatuit magiſtros operũ, qui artes ſuas doceãt, & nos artifices malitiæ faciãt. Et quia ſunt multi magiſtri malitiæ, quos pfecit Pharao q imperant, exigunt, extorquent terrena opera. Ideo Chriſto veniẽte fecit alios doctores contra illos pugnantes, qui ſubiicentes omnes principatus eorũ, & poteſtates & uirtutes, defendãt a violẽtia filios Iſrael, & doceãt Iſraelitica opera, & mẽto videre Deũ: relinquere opera Pharaonis, exire de terra Aegypti, Aegyptios mores & totũ veterẽ hominẽ cũ actib. ſuis exuere, & ĩduere nouum, q ſecundũ Deũ creatus eſt. D

Allegor. Isid. Iſrael populũ Chriſtianũ, Pharao Zabulom ſignificat, q luti & lateris imponit grauiſſimũ iugũ, ſeruitutẽ. ſ. terreni & lutulẽti operis admiſtis paleis, id eſt, leuib. & irrõnabilib. factis ut oĩbus onere peccatorũ oppſſis, nemo ſit q regnũ ei⁹ diſperdat aut vĩcat. E

† agrorũ.

Allegor. Hom. 2

a *Dixit autem, &c.* Orige. Hæc non ſolum in mundo q Aegypt⁹ ſpiritualiter dr̃, ſed in vno quoq; noſtrũ dep̃hẽdimus. princeps huius mundi non vult uiuificari maſculos, ſed fœminas. In fœmina caro & affectus carnis deſignatur, vt autẽ rationabilis eſt ſenſus, & intellectualis eſt ſpũs, qui poteſt cęleſtia capere Deũ: intelligere, quæ ſurſum ſunt, quærere. hũc odit princeps Aegypti, & necari cupit, cupit aut quæ carnis ſunt viuere, & quæ ad materiam pertinẽt corporalem, hęc non ſolum viuere, ſed augeri & excoli. Vult enim vt oẽs carnalia ſapiant: tẽporalia, & quę ſunt ſuper terram quærant: nemo leuet ad cœlũ oculos, nemo requirat, vnde huc venerit, nemo patriam paradiſũ recordet. Cum ergo videris homines in voluptatib. vitã ducere, luxu fluitare. cõuiuiis & impudicitiis operam dare, ſcito quia ĩ his rex Aegypti maſculos necat, & viuificat fœminas. Si vero vnum de mille ad Deum cõuerti, oculos ſurſum erigere, eterna quęrere odiſſe delicias & luxuriam, amare cõtinentiã, iſtum quaſi maſculũ necari cupit Pharao pſequit, mille machinis oppugnat, odit tales, viuere in Aegypto nõ ſinit. Inde eſt, q mundo ſerui Dei habentur contemptui, expoſiti cõtumeliis: inde in eos odia & perſecutiones concitantur. E F

† Et videbitis ſuper ſellas probè ſnĩam reddidit interpres.

Hom. 2

b *Obſtetricibus Hebræorum quarum, &c.* Orige. Itẽ etiam obſtetrices corrumpere nititur, *quarum una uocabatur Sephora*, id eſt. paſſer, *altera Phua*; ſcilicet rubens vel verecũda, per has necari mares & viuificari fœminas q̃rit, ſed & timebant obſtetrices Deũ & non ſicut pręcepit eis, ſecerunt. Obſtetrices docuerunt ante nos quandã rationabilis eruditionis formam tenere. Ob-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *primo in occulto. Secũdo in aperto, ibi:* Pręcepit autẽ. *Circa primũ dicit:* Præpoſuit eis magiſtros operum: *& iſti erãt Aegyptii odientes eos.*

1 Vt affligerent eos oneribus: *id eſt, corporalibus laboribus, quæ licet eſſent ad vtilitatem regis, tamen principaliter intendebant debilitatem filiorum Iſrael, vt minus poſſent generare, & prolem debiliorem facerent.*

2 Aedificaueruntq; vrbes tabernaculorũ Pharaoni, &c. *In Hebręo habetur* theſaurorum, *quia factæ ſunt ita fortes, ac ſi deberẽt ibi reponi theſauri: & ibi poſuit rex Aegypti milites, nec aliquis filiorum* Iſrael *poſſet egredi regnum abſque regis licentia, ne aliquis exteriorum ingredi. Erant enim huiuſmodi fortalitia in extremitatibus regni.*

3 Quantoque opprimebat eos, tanto magis multiplicabãtur. *Quia* non eſt conſilium contra dominum. *Prouerbio. xxi. d.*

4 Oderãtque filios Iſrael Aegyptii, *iſtud odium oriebatur ex inuidia prædicta.*

5 Et affligebãt illudentes eis, *verbis duris & pungitiuis.*

6 Atque ad amaritudinem perducebãt uitam eorum, &c. *Tũ propter grauitatem operum, tũm propter eorum uilitatem. Dicit enim Ioſephus, quod compellebantur exportare feces & immunditias de vicis extra ciuitatem.*

7 Dixit autem rex. &c. *Videns enim rex Aegypti, quod propter grauitatem operum non impediebantur, ſed magis multiplicabãtur, Deo hoc faciente, Hebræorum multiplicationem voluit impedire per obſtetrices, eis præcipiendo, vt maſculos interficerent in pariendo, & fingerẽt eſſe aborſum:*

8 Quarum vna voca. &c. *Dicunt* Hebræi *quod prima iſtarum fuit* Iochabeth *filia Leui, & ſecũda Maria ſoror Moſi, & fuerunt binomię ut dicunt, & ſecundum hoc exponunt quod ſequitur infra.* & quia timuerunt obſtetrices Deum, ædificauit illis domos. *ſcilicet domum ſacerdotalẽ & regiam, quia prædicta* Iochabeth *fuit mater Aarõ, vt dicunt, cui & poſteris eius datum eſt ſacerdotium &* Maria *coniuncta eſt Caleph in matrimonio, quæ altero nomine dicta eſt Epharata, & ab ea denominata eſt ciuitas Bethleem, vt ſupra dictum eſt. Gen. xxxv. & xlviij. de qua ciuitate natus eſt Dauid primus rex de tribu.* Iuda. *Sed iſtud dictum contrariatur textui præcedenti & ſequenti, quia dictum eſt prius, c. iſto, quod iã ante mortuus erat* Ioſeph, *& omnes fratres eius & omnis cognatio eius, ſcilicet quantum ad illos qui ingreſſi fuerant Aegyptum cum* Iacob, *inter quos* Iochabet *filia Leui cõtinetur, vt dictum eſt Gene. xxvi. & ſic iam ante erat mortua. Item in ſequentib. cap. iſtæ obſtetrices ad ſui excuſationem dixerunt:* Non ſunt Hebręę ſicut Aegyptię mulieres, ipſæ enim habẽt obſtetricãdi ſcientiã, & priuſq̃ veniamus ad eas, pariũt, *quæ excuſatio nulla eſſet ni-*

A nere. Obſtetrices enim medicæ ſunt, & tam maſculos naſcẽtes q̃ fœminas fouent. Eruditio ergo communis eſt rationabilis ſcientiæ, & ad omnẽ penè peruenit ſenſum, omnes iſtruit & fouet. Si quis in ea virilis animi fuerit, qui velit cęleſtia quærere, diuina ſectari velut medicatus & fortis, per has eruditiones ad diuinorũ intelligẽtiã paratior veniret. Eſt enĩ vna velut paſſer, q̃ celſiora docet, & rationabilis doctrinæ pennis in altum peruolat. Altera rubens vel verecũda moralis eſt, mores cõponit, verecundiã docet & honeſtatẽ. Mihi tamen (q̃a dicit Scriptura de his, q̧ *timuerũt Deũ, & non fecerũt iuxta præceptũ regis AEgypti*) videntur vtriuſq; teſtamẽti figuram ſeruare, & Sephora, q̃ paſſer interpretatũ, legi q̃ ſpiritualis eſt, ꝯuenire. Phua vero q̃ rubẽs vel verecũda indicare euãgelia, quæ Chriſti ſanguine rubent, & per vniuerſum mundũ paſſionis cruore rutilãt. Ab his ergo animæ quæ naſcuntur in eccleſia, velut obſtetricibus medicãtur, quia de ſcripturis cũcta eruditionis medicamina cõferunt. Tentat tñ Pharao per has necare maſculos, cum ſtudioſis in diuinis ſcripturis hæ̃ſes & praua dogmata ſuggerit. Sed ſtat immobile fundamẽtum

Sephora. Phua. (margin) — B

C Dei. Timent. n. obſtetrices Deũ, id eſt, timorẽ Dei docẽt, qui eſt initium ſapiẽtiæ. Sic competẽti᷒ aptatur quod ſequitur, quia timebãt obſtetrices Deum, fecerunt ſibi domos. Quod ſecũdũ literã, nullam conſequentiam habet. Non enim propterea domus fit, quia timetur Deus. Si aũt videas quomodo ſcripturæ noui & ve. teſtamenti timorẽ Dei docentes, domos eccleſiæ faciãt, & totum orbem domibus orationis impleãt, rationabiliter ſcriptũ videbitur. Sic ergo iſtæ obſtetrices quia timent Deum, id eſt, timorem Dei docent non faciunt præceptum regis Aegypti, ſed viuificãt maſculos, nec tamẽ dicitur: quia pauerũt fœminas viuificantes. Ego autem confidenter dico, non viuificant fœminas. Neque enim vitia aut luxuria ĩ eccleſia docentur, aut peccata nutriuntur, quod vult Pharao, cum viuificari fœminas iubet. Sed ſola virtus excolitur & nutrit. Verum hæc ad vnumquemq. referamus. Si times Deũ, nõ facias p̃ceptum regis AEgypti: ille enim præcepit vt in delitijs viuas, p̃ſentia cõcupiſcas. Tu ſi times Deum & exhibes officium obſtetricis, animæ tuæ ſi cõferre cupis, viuificas maſculos, id eſt, interiorẽ hominẽ qui ĩ te eſt medicaris & foues, & per actus & intellectus bonos, vitam acquiris æternam.

Allegoricè. a. *Si maſculus fuerit, &c.* ISID. Iubet Pharao maſculos occidi, fœminas viuere, ſic diabol᷒ ne poſſit robur fidei præualere, in perfectis virtutibus vult vitia uiuere forteſque & uiriles animi ſenſus, quib. diuina ſapimus, id eſt, rationem, prudẽtiam, conſtãtiam, innocentiamque, & fidem nitit̃ occidere, & quod fœmineũ, imbecillũ, fragile, & pronum eſt ad vitia, cupit ſupereſſe, id eſt, ambitionẽ violentiam, libidnem, iracũdiam, & his ſimilia, quæ fœminarum figura ſunt.

b *Quæ reſponderunt, &c.* AVGVSTI. Quæritur, utrum talia mendacia approbata ſint autoritate diuina, quia ſcriptum eſt, Deũ bene-

a ¶ Virtus robuſta. b ¶ Statim ne præualeant creſcentes. c ¶ Vitium fragile.

a nerit, ſi ma{a}ſculus fuerit, interficite illum, ſi fęmina{c}, reſeruate. 1

a ¶ Timere docuerunt. b ¶ Rationalis doctrina & moralis.

Timuerunt autem obſtetrices Deum, & non fecerunt iuxta 2

¶ Virtutes.

præceptum regis Aegypti, ſed conſeruabant mares. Quibus

a ¶ Princeps huius mundi.

accerſitis ad ſe, rex ait: Quidnam eſt hoc, quod facere volui-

b ſtis, vt pueros ſeruaretis? Qui reſponderunt: Non ſunt

a ¶ Timore mortis ſuæ mentiuntur, quod puniendum eſt, ſed timore Dei pueros ſeruauerunt, quod remunerandum eſt.

Hebrææ ſicut Aegyptiæ mulieres. Ipſæ enim obſtetricandi habent ſcientiam, & priuſquam veniamus ad eas, pariunt.

¶ Quia timuerunt Deum. a ¶ Abundantiam.

Bene ergo fecit Deus obſtetricibus & creuit populus, confor-

a ¶ Abundantiam tribuendo.

C tatuſque eſt nimis, & quia timuerũt obſtetrices Deũ, ædificauit 3

4

D bene feciſſe obſtetricibus. Sed vtrũ pro miſericordia ignoſcebat mendacia, an etiam mendaciũ dignum pręmio iudicabat Deus, incertũ eſt. Aliud enim faciebant obſtetrices viuificando paruulos, aliud Pharaoni mentiẽdo: In viuificando opus miſericordię fuit. Mẽdacio vero p̃ ſe vtebant̃, ne Pharao noceret illis, q̃d potuit non ad laudem, ſed ad veniam ꝑtinere. Neque hinc autoritas mẽtiẽdi data eſt eis, de quib. dicitur: *Et non eſt in ore eorũ inuentum mendacium.* Quorundam enim vita lõgè inferior à profeſſiõe ſanctorũ, ſi habeat iſta mendaciorũ peccata pro E uectu ipſo & indole feruntur, præſertim ſi beneficia nõdum norunt expectare cęleſtia, ſed circa terrena occupãtur. Quorum autem iam cõuerſatio in cęlis eſt, non eos æſtimo linguæ modum circa ueritatem falſitatemque exemplo obſtetricũ debere ĩformare. *Apo.*

c *Bene ergo fecit, &c.* ✠ DIODORVS. *Fecit illis domus*, & Simmachus & Aquila vertebant, nõ vt ſeptuaginta, *fecerunt ſibi domus*. Quo loco domus nõ ędificiũ aliquod ſignificat, ſed quomodo Dauid vſus eſt, *domus Iſrael benedicite Domino. fecit itaque illis domus*, hoc eſt adduxit earum genus atque familias ita, vt ex ea re celebrarent. Dominus. n. frequenter pro ꝯſanguineis & familia vſurpatur. GREG. Sũmoopere cauẽdũ eſt menda ciũ q̃uis ſit culpę lenioris, ſi qſquam mentiatur præſtando be F neficiũ. Sed q̃a ſcriptũ eſt: *Os quod mentitur occidit aĩm. Et perdes omnes qui loquuntur mendacium.* Hoc quoq; perfecti refugiunt, vt nec vita cuiuſlibet per eorum fallaciam defendatur, ne noceãt animæ ſuæ, dũ nitũtur ꝓdeſſe carni alienę quanque hoc peccati genus facilè credimus relaxari. Nã ſi quælibet culpa ſequẽti pia operatione purgatur: quãtò magis hęc facilè abſtergitur, q̃ mater boni operis pietis comitatur. Multi verò obſtetricũ fallacia conãtor aſſerere hoc gen᷒ mnedacii nõ eſſe peccatũ, q̃a ædificauit eis Dominus domos, ĩ qua magis cõpenſatione noſcirur quid culpa mendacii mereatur. Nã benignitatis earũ merces quæ potuit in æterna vita retribui, ꝑ culpa mendacii in terrenã compenſationem declinata eſt, vt ĩ vita ſua quã mentiendo tueri voluerunt, quæ fecerunt bona ꝑciperent, & vlterius quod expectarẽt, mercedis præmiũ non haberẽt. Nam & ſi ſubtiliter perpẽdatur, amore præſentis uitæ mentitæ ſunt, nõ intẽtione mercedis. Parcẽdo enim conatæ ſunt infantium vitam tegere mentiendo ſuam.

(margin: ex C. Grec; li. 18. c. 2.; Sap. 1; Pſ. 5.; † 22. quæli; Supe donl)

AVGVST. in li. de locutionibus. Et quia timuerunt obſtetrices Deũ, ædificauit illis domos. Nũquid antea domos nõ habebãt, an ad diuitias hoc uerbũ pertinet uel potius ad aliquas rei familiaris idoneas facultates? Simile enim uidetur q̃d ait Iacob ſocero ſuo. *Nunc ergo quandò faciam et ego mihi domum.* Dixerat enim quod creuerant pecora Laban ſub illo, quod ipſe Labã ꝯfeſſus eſt, dicens, *Benedixit mihi Deus in introitu tuo.* Sub ĩtelligitur ergo ſicut & tu, hoc enim uidetur ualere quod ait *Et ego*, vt ad ipſam domum faciendã pertinere uideatur quod conſequenter à Laban merces ſtatuenda, proponit.

☞ *Præce-*

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *ſi duæ obſtetrices prædictæ eſſent Aegyptiæ. Itẽ non eſt veriſimile, quod volens oculte interficere maſculos Hebręorum, hoc exequeretur per mulieres Hebræas, & ideo dicendum, quod non fuerunt illæ duæ pręnominatæ, de quibus certum eſt, quod fuerunt Hebrææ. ſed fuerunt Aegyptię mulieres, quas pręfecit dicto operi nephario, vt ſuum propoſitum aſſequeretur. Tenendum eſt etiam quod ſub iſtis duabus, quę non ſufficerent pro tanto populo, fuerunt plures alię ad iſtud miniſterium, ſed duab. de principalibus tantum ſit hic mentio, in quibus rex idem præceptum dedit alijs ſubiectis.*

1 Si fœmina, reſeruate. *Tum quia multiplicatio fœminarum non poterat rebellionem contra regem facere, tum quia rex volebat eis vti ad luxuriam Aegyptiorum, & ad aliqua opera quę mulieres Aegyptiæ facere neſciebant.*

2 Timuerunt autem, &c. *Tum qui informatę fuerunt de contrario per Hebręas mulieres, oſtendentes eis offenſam Dei, tum quia horruerunt mortem fradulentam innocentium.*

3 Et quia timuerunt, &c. *Parcendo maſculis Dei timere & facti horrore.*

4 Aedificauit, &c. *Beatus Greg. dicit* domos *ſcilicet temporales multiplicando eis bona temporalia. Beatue autem* Hier. *ſuper Eſa. cap. 65. dicit,* domos, *ideſt, virtutes pro quibus in cœleſtibus requieſceret propter quod dicendum, quod vtroque modo debet intelligi, quia propter pietatem erga innocentes & timorem Dei, dominus dedit eis gratiam, per quam conuerſæ fuerunt ad fidem vnius Dei, & ritum Hebręorum, & ſic Deus ędificauit eis domos ſpirituales. Nec hoc abſtulit mendacium ipſarum, quia fuit inofficioſum & ueniale peccatum, quod non aufert gratiam: ſicut nec mendacium* Iudith *abſtulit eius meritum, exponendo ſe periculo pro liberatione populi ſui, licet aliquo modo diminauerit. Fuerunt etiam illę obſtetrices in populo* Iudeorum *inter ma-*

✠ *iores*

a *Præcepit,&c.* ORIG. Aegyptii quibus hic præcepit Parao fœminas tantut viuificant,oderant maſculos. Oderūt.n.virtutes,vitia nutrierunt. Nunc quoque inſidiantur Aegyptii, ſi
A naſcatur maſculus Hebręis,vt ſtatim interficiant, niſi caueāt, obſeruent & occultent. Refet ſcriptura qđ de tribu Leui, aliqs genuit maſculum, et vidit infantē eſſe elegantem, & occul
B tauit eum. Ne ergo iuſtitiam noſtram faciamus coram hominibus, ſed clauſo oſtio oremus patrem noſtrum in occulto, & neſciat ſiniſtra quid faciat dextra, ne diripiat ab Aegyptiis, inuadatur, fluctibus ſubmergatur, ſi facio eleemoſynam quia eſt opus Dei, maſculum genero, ſed ſi laudem ab hominib.
C quæro, & non occulto, rapitur ab Aegyptiis, in flumen mergit & tanto labore, tantoque ſtudio Aegyptiis maſculum genu.

✲IDEM.videte quid princeps mūdi huius præcipit ſuis, vt
D īfantes noſtros rapiant, & in flumen proiiciāt, primæ ſtatim natiuitati inſidiantes, vt cum vbera eccleſiæ prima contigerint irruant, diripiant, perſequantur, vndis et fluctibus ſeculi abſorbeant. Vide ſtatim vt renatus fueris, qđ tibi imminet. Sic Ieſ[9] ſtatim ut aſcendit de baptiſmo, *ductus eſt in ſertum a ſpiritu, ut tentaretur a diabolo.* (Ibid.)

a ¶ Diſſipans vel apertio oris uel os abyſſi. ¶ Ad literam vel filios dedit.
b ¶ Dæmonibus vel ini quis hominibus vel vitijs.

a illis domos. † Præcepit ergo Pharao omni populo ſuo, di- 1

¶ Opus bonum. ¶ Virtutum. ¶ Fluctus ſeculi.

cens: Quicquid maſculini ſexus natum fuerit, in flumen proii 2

¶ Vitiorum.

b cite: & quicquid fęminei, reſeruate. 3

4

b *Quicquid fœminei.*
E HIERON. Vbicunque in ſcripturis fœmina legitur & ſext[9] fragilior, ad materiæ intelligentiam transferamus. Vnde & Pharao nōvult maſculos naſci, ſed fœminas, quæ materiæ ſunt vicinę, & contrario nullus ſanctorum niſi perraro fœminas genuiſſe narratur. Solusque Salphaat, qui in peccatis mortuus eſt omnes filias genuit. Iacob vnius filiæ pater eſt, & ob ipſum periclitatur. (In Eccleſiaſtē. c.3.)

☞CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *iores promotæ, & ſic ædificauit eis domos tēporales, ſicut in li.* Ioſue *legitur factum de Raab. quæ ſuſcepit exploratores, quod conuerſa ad fidem iuncta eſt in matrimonio. Salomon principi tribus Iudę, & in lib. Iudith de Acpior, quomodo conuerſus eſt ad fidem Iudæorum & in illo populo promotus.*

1 Præcepit, &c. *Hic deſcribitur afflictio manifeſta, uidens enim rex Aegypti quod per obſtetrices maſculi Hebręorum non occidebantur occulte, uoluit hoc facere manfeſte. Vnde dicitur:* Præcepit, &c. *id eſt, Aegyptys inter quos manebant Hebræi.*

2 Quicquid maſcul.&c. *Ipſis* Hebręis.

3 In flumen, &c. *Non enim dicit iugulatæ, quia proiectio intra flumi erat minus horrenda ad exequendum Aegyptijs, & cito poterat fieri, qa Nilus fluuius diuiditur in multis locis per terram Aegypto.*

4 Quicquid fœmi.&c. *Ex cauſa præcedenti.*

† 1 Præcepit ergo, &c. Quicquid maſculini ſexus natū fuerit in flumen proijcite, quicquid autē fœminei reſeruate. *Per maſculos enim Chriſtiani conſtantes intelliguntur, per fœminas uero incōſtantes.*

ADDITIO.

Exodi in cap.i.ubi dicitur in poſtilla: Cauſa alia afflictionis populi fuit inuidia Aegyptiorum.

Tanta multiplicatio filiorum Iſrael non uidetur attribuenda naturalibus cauſis tantum, ut puta, quia ordinate viuebant, & huiuſmodi, prout in poſtilla, ſed principalius attribuenda eſt uoluntati diuinę hoc miraculoſe agenti, vt promiſſionem adimpleret patribus factam. Vnde Gen. xxij. dicitur Abrahę. Multiplicabo ſemen tuū. *Similiter & alijs patribus. & hoc patet ex modo loquendi ſcripturę cum dicit in hoc c.* Filii Iſrael creuerūt quaſi germinantes. *Ex quo videtur, quod multiplicatio eorum erat tanta, quod aßumilabatur germinationi terræ naſcentium, quæ ex paucis granis multum fructum affert: & iſto modo dicitur Ezech.xvi.a.* Multiplicatam quaſi germē agri dedi te. *Idem patet ex hoc quod ſequitur, infra eo.c.* Quanto opprimebant eos tanto magis multiplicabantur creſcebant, *quod non eſt ſecundum curſum communem naturalem ut manifeſtum eſt. Vnde Deut.x.a. legitur.* Ipſe eſt Deus tuus qui fecit tibi hęc magnaiia, & terribilia quæ uiderunt oculi tui. *Et ſequitur.* In ſeptuaginta animabus deſcenderunt patres tui in Aegyptum, & ecce nunc multiplicauit te dominus Deus tuus ſicut aſtra cœli.

REPLICA. *Correctorij contra Burg. calumniatorem. Circa prim* Exodi *poſtillator uolens eſſignare cauſas odij* Aegyptiorum *ad filios Iſrael, dicit unam fuiſſe, quia filij* Iſrael *ordinarie uiuentes erant fortiores corpore, & abundantiores in prole, &* Inde *traxit Burg. imponens poſtil. quod per hoc voluit multiplicationis Iſrael cauſam aſſignare ſolum naturalem, quod tamen falſum eſt, quod Burg. patere potuit, ſi plene poſtillatorem uidiſſet, ſed more tentantium eius dicta truncatim uidere uoluit, & ſic ſæpe occaſionem contradicendi ſumpſit. Poſtillator enim infra e.c. reprobans malitiam Aegyptiorum impedire volentium multiplicationem filiorum* Iſrael, *dicit.* Non eſt conſilium contra dominum. *Vnde patet cum ſentire, quod opus domini fuit tanta multiplicatio. Et infra e.c. dicit. Videns rex Aegypti, quod propter grauitatem operum non impediebantur, ſed magis multiplicabantur, Deo hoc faciente, quo nihil manifeſtius dici poteſt, quam quoe illa multiplicatio fuit per Deum naturam adiuuantem.*

GLOSSA ORDINARIA.

Cap. II.

CAP. II.

¶ Ratio. ¶ Amram.ſ.cuius vxor Iochabeth.
a ¶ Familia. b ¶ Sanctorum qui additi Deo.
EGRESSVS eſt poſt hæc vir de domo Le 1
a ¶ Senſualitatem rationi conuenientem.
b ¶ Quia patruelis.i.amita ipſius.
ui, & accepit vxorem ſtirpis ſuæ: Quæ 2
a ¶ De ratione. b ¶ Opus bonum.
concepit & peperit filium: & videns eum

Egreſſus eſt, &c. RABB. Hinc Ioſephus ait. Metuẽs autem Amram ne captus regiæ iræ ſuccumberet, & ipſe cũ puero deperiret, & Dei prouidẽtiã excluderet, ueberauit potius hoc modo pueri ↄſulere ſaluti, prouidentiamque latendi hanc eſſe iudicauit. Vas rotũdum ex vimine complicitũ velut alueoli magnitudine præparauit, quod ſufficeret vt infans ibi ſaptiosè iaceret. Deinde vnxerũt illud bitumine. Natura namque bituminis eſt, vt in viminalibus uaſculis acceſſum poſſit aquæ corecere Illic ergo mittentes infantem, & circa fluuium ponentes, eius ſalutẽ Deo reliquerunt. Thermut igitur filia regis: hæc dum luderet circa littus fluminis, portari à fluuio illud vas cõſpiciens, pręcepit, vt ad ſe ille alueus portaretur, venientibus autem qui ad hoc fuerant deſtinati cum alueo, videns infantem, valde gauiſa eſt ꝓpter magnitudinem & ſpeciẽ eius. tanto enim Deꝰ ſtudio circa Moſen vſus eſt, vt ab ipſis, q propter eius natiuitatẽ decreuerunt interimere omne genꝰ Hebræorũ, alimento & cura dignus haberet: iuſſitque mulierẽ adduci Themut regis filia, quæ daret infanti mamillam. Quo nõ accedẽte ad illiꝰ vbera, ſed cuitãte, & hoc in multis mulieribꝰ faciente, Maria aſſiſtẽs his, q̃ fiebant, vt quaſi videretur ex operibus ei inter alias aſtare, ait: Fruſtra ò regina has mulieres ad nutrimentũ infantis vocas, q̃ nullã ad eũ cognationem habent. Si vero quandam Hebraicarum mulierũ adduci præceperis, puto tanquam cõtribulis ſuę poterit vbera excipere: cũq; putaretur bene dixiſſe iuſſit hãc ire ut aliquam, q̃ eum lactare poſſet, adduceret. Illa uero accepta hõi poteſtate, reuerſa eſt agẽs matrem nulli cognitam. Infansque gratè quodam modo eius acceſſit ad ubera, & ſupplicãte regina, cõmiſſum eſt ei cũ oĩ diligentia pueri nutrimentum. Cui ſẽm rerum euentum nomen Moſi eſt impoſitum, eo quòd de flumine ſit extractus. Moſes.n. Hebraicè dicitur משה Moſe, à uerbo משה maſa, quod extrahere ſignificat ſiue educere, vt eſt Moſes de flumine eductus.

Thermut filia Pharaonis.

B

C

Allegor.

D

ALLEG. Parentes Moſi, quorum fidem & opera lex naturalis decorabat, patriarchæ ſunt, à qbus ipſe Moſes & illi, q legẽ literę acceperũt, nati ſunt. Tribus ergo mẽſibꝰ Moſes ĩ domo parentum natus occultatᷣ, cum lex vetus tribus tẽporib. in Iudaica plebe ante aduẽtũ Chriſti lateret, hoc eſt ſub iudicibus, ſub regibus, ſub ſacerdotibus, donec venit ipſe, qui legem dedit, & ꝑ totã mũdi latitudinẽ ſpiritualiter eam obſeruandã gentibus tradidit. Filia autẽ Pharaonis, eccleſia eſt de gentib. cõgregata, q̃ quamuis nũc uero gaudeat parente hoc eſt Deo patre, tamen ante aliũ quãdo idolis ſeruiebat, ſecuta eſt patrem. De qua per diuinã uocem in pſalmo ad ipsã dictũ eſt, Pſal. xliiij. c. *Audi filia & uide, & inclina aurem tuam, & obliuiſcere, &c.* Hæc ergo exiuit de domo patris, & uenit ad aquas baptiſmi, ut lauaretur a peccatis q̃ cõtraxerat in domo patris ſui, ueniensq; ad baptiſmũ, ſuſcepit legem, q̃ lex tũc intra fiſcellã erat ſcirpeã ex multis virgultis, ſiue ex papyro ↄtextã ac linitam pice & bitumine, quia uilibus utique & terreſtribus Iudæorũ ſordebat ſepta traditionibus, uſquequo eccleſia ſumpſit illã de paluſtribus & luteis loculis carnaliũ ſenſuum & intra ſapientiæ ueræ aulas & regalia tecta hic infantiam ſuã apud ſuos trãſegit, apud illos.ſ. q ſpiritualiter eam intelligere neſciebãt paruula & lactantium cibus. cũ uero ad eccleſiam, uenit, & per eam ritè intellecta eſt fortior efficitur. Quid igitᷣ eſt, ꝙ mercedem accepit illa, quæ puerũ nutriebat a filia Pharaonis, niſi ꝙ ſynagoga apud quam lex nata & nutrita erat ab eccleſia iſtam mercedẽ accepit, ut ultra idola nõ coloret, uidens eos q ex gentib. crediderant ita cõuerſos ad dñm, ut penitus reſpuerent ſimulacrha, & ultra non colerẽt, ipſa quoq; docetur erubeſcere idola colere.

E

a *Vir de domo, &c.* DIODORVS. Non ſine œconomia pater Moſes pretermittitur. Nam & Chriſtus cuius typum gerebat Moſes, ſine patre eſt.

G H

b *Et uidens, &c.* ✻ CHRYSOSTOM. Mirabile eſt quod non per

NICOLAVS DE LYRA.

Cap. II.

EGreſſus eſt, &c. *Hic conſequenter ponitur Ducis liberantis prouiſio: Vbi primo eius conditio deſcribitur. Secundo ad liberandum populum mittitur. 3. cap. Adhuc primo deſcribitur conditio Moſi tempore proſperitatis. Secũdo tempore aduerſitatis, ibi:* Audiuitque Pha. *Circà primũ deſcribitur natiuitas Moſi. Secundò educatio nati, ibi:* Ecce autem deſcende. *Tertio inclinatio adulti, ibi.* In diebus illis. *Natiuitas autem Moſi primo deſcribitur ex tribus, cum dicitur.*

1 Egreſſus eſt poſt hęc uir de do. Le. *Et iſte fuit Amram filius Caath. Et accepit vxorẽ, iſta acceptio non poteſt intelligi de acceptione in matrimonio: quia dicitur hic: Poſtquam præceptum regis dę maſculis Hebræorum ſubmergendis, & iam ante vxor Amrã pepererat ei Aaron, qui natus fuit tribus annis ante Moſen, vt habetur infra. vij. c. vbi dicitur:* Erat autem Moſes octoginta annorum, & Aron octogintatrium, quando locuti ſunt ad Pharaonẽ. *Similiter & Mariã filiam ſuam, quæ in natiuitate Moſi erat iam iuuencula ita magna quod poterat intelligere & alloqui homines, vt conſequenter dicetur, & ideo dicit Ioſephus & doctores communiter, quod iſta acceptio intelligitur de copula carnali, quia propter edictum regis ſeparauerat ſe ab vxore quantum ad carnalẽ copulam, magis eligens non generare quam quod filij ſtatim ſubmergerentur in flumine, & intentus erat orationibus erga Deum, vt vellet reſpicere populum ſuum tam crudeliter afflictum: & dominus in ſomnis eum admonuit, quod ſecure ad vxorẽ ſuam accederet, & quod ex illa generaret filium, qui populum liberaret, & ſic eam accepit, id eſt, matrimonialiter eam cognouit.*

2 Stirpis ſuę. *In Hebræo habetur:* Filiam Leui. *Ex hoc dicunt Hebræi, quod iſta fuit Iochabeth, quam Leui genuit. Item hoc videtur per quandam glo. quæ dicit quod Amram accepit Amitam ſuam, ſcilicet, ſororem patris ſui Caath, & per conſequens filiam Leui. Sed hoc videtur falſum, quia dictum eſt cap. præcedenti, quod perſonæ, quæ ingreſſæ ſunt Aegyptum cum Iacob, mortuæ erant ante iſtam afflictionem populi, inter quas computatur Iochabeth, etiã ſecundum opinionem Hebræorum, ut dictum fuit ſupra Gen 47. Item dato quod adhuc viueret, oportet dicere ſecundum dicta Hebræorum, quod in natiuitate Moſi ipſa eſſet centum triginta annorum. Quod probatur ſic, quia a natiuitate Iſaac vſque ad exitum filiorum Iſrael de Aegypto fluxerunt anni quadringenti, vt dictum eſt Gen. 15. c. ſuper illud verbum.* Et affligent eos annis quadringentis. *Item a natiuitate Iſaac vſque ad natiuitatem Iacob fluxerunt ſexaginta anni, vt dictum eſt, Gen. 15. c. vbi dicitur.* Sexagenarius erat Iſaac, &c. *Item a natiuitate Iacob vſque ad deſcenſum eius in Aegyptum fluxerunt anni centum triginta, prout ipſe dicit Gen. 47. b.* Dies uitę meę centum triginta annorum ſunt. *Et ſic patet quod a natiuitate Iſaac uſque ad deſcenſum in Aegyptum fluxerunt centum nonaginta anni, & ſic de quadringentis annis prædictis remanẽt ducenti decem anni, a quibus ſi ſubtrahantur octoginta anni quos habebat Moſes in exitu de Aegypto, vt prædictum eſt, remanent centum triginta anni, qui fluxerunt a deſcenſu Iacob in Aegyptum vſque ad natiuitatem Moſi. Ex quo ſequitur quod Iochabeth filia Leui, quæ computatur inter deſcendentes in Aegyptum cum Iacob in natiuitate Moſi ſi viuebat, erat centum triginta annorum, & ſic tranſierat in ea tempus concipiendi, quod & concedunt Hebræi, ſed dicunt quod miraculosè factum eſt, quod conciperet Moſen, ſicut diuina reuelatione conceptus eſt, ſed hoc non ualet, quia non ſolum de Moſe oportebat eos dicere miraculum eſſe factum, ſed etiam de conceptu Aaron & Marię quia Aaron tribus annis tantum natus fuit ante Moſen, vt prædictum eſt, & ſic Iochabeth mater eius, erat centum uigintiſeptem an-* ✻ *norum*

Allegor.

MORALITER.

1 ALLEGO. *Egreſſus eſt, &c.* Per virum qui dicitur a virtute poteſt intelligi ſpiritusſanctus, qui Sap. vii. c. dicitur: *Omnium artifex omnem habens uirtutem.*

2 *Et accepit &c.* id eſt, virginẽ Mariã quãdo ſibi deſpõſauit eã d.

3 *Quæ concepit & peperit filium,* ſcilicet, Ieſum Chriſtum authorem Euangelii, qui bene ſignificatur per hunc filiũ qui fuit lator veteris teſtamẽti. MORAL. Per quẽ intelligitur ſpiritusſãctus ratione prędicta, cuius vxor dicitur mens bona, ſibi per fidem & deuotionem coniuncta, quę concepit filiũ, id eſt, boni operis propoſitum, & parit, deducendo ad effectum, ſed in principio dẽt ocultari, ne per inanẽ gloriam ualeat fruſtrari.

✻ 1 *Ab-*

per ea quæ videtur ſecuritatis eſſe, ſed plane per cōtraria, o- A mnia pro nobis fiunt. Iuſſit Pharao in flumē proiici pueros, niſi proiecti fuiſſent pueri, nō fuiſſet ſeruatus Moſes. Quādo ſeruabatur, nō erat in honore, qn̄ expoſitus eſt, tūc factus in honore eſt. Minatus eſt illi Iudæus, dicens, *Nunquid me occidere tu vis*, & hoc illi profuit, vt philoſopharet in ſolitudine ac ſecure viueret.

ORIGN. Pharaonis filia eſt eccleſia de gentibus congregata cui per prophetam dicitur. Pſalm. xliiii. ca. *Obliuiſcere populum tuū & domū patris tui, quia concu. rex. ſpe. tuam.* B Hæc eſt ergo, quæ exiuit de domo patris, & venit ad aquas vt lauaretur a peccatis, quæ cōtraxerat in domo patris. & ſtatim viſcera miſericordiæ ſuſcepit, & miſerta eſt infantis, hæc veniens in paludem, inuenit Moſem iacentem expoſitum a ſuis & fecit eum nutriri.

a Quia datum Dei optimum. b Propter Aegyptios. Neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera tua. Matth. 6. a. c In menſura fidei ſanctæ Trinitatis.

elegantem, abſcondit tribus menſibus. Cūmque iam celare 1

a A fiſco, id eſt, ſacco. b Vili & tetro ſenſu Iudæorum.

non poſſet, ſumpſit fiſcellam ſcirpeam, & liniuit eam bitu- 2

In paluſtribus ſolis: quia in terrenis cordibus quaſi expoſita ſordebat lex.

mine ac pice, poſuitque intus infantulum, & expoſuit eum in 3 4

Maria ſecundum Hebræos.

carecto ripæ fluminis, ſtante procul ſorore eius, & conſide- 5

a Thermut vt fertur. Eccleſia de gentibus. b Diaboli.

rante euentum rei. Ecce autem deſcendebat filia Pharaonis, 6 7

a Vnde Pſal. 44. c. Obliuiſcere populum tuum. Baptizaretur. b Baptiſmi. c Vnde canti. 1. a. Adoleſcentulæ dilexerunt te nimis.

vt lauaretur in flumine, & puellæ eius gradiebantur per cre- 8 9

Corda Iudæorum.

pidinem aluei. Quæ cum vidiſſet fiſcellam in † papyrione, 10 † carecto.

Primitiua animas credentium.

a miſit vnam è famulabus ſuis, & allatam aperiens, cernenſque

Legem literali ſenſu paruulos ſibi lactantem. Quia lex apud Iudæos nata & nutrita.

in ea paruulum vagientem, miſerta eius ait: De infantibus 11

Hebræorum eſt hic. Cui ſoror pueri: Vis, inquit, vt vadam, & 12

Synagogam.

vocem tibi Hebræam mulierem, quæ nutrire poſſit infantu- 13

fantiam tamen apud ſuos tranſegit, apud illos. n. qui eam ſpiri- D tualiter non intelligunt, paruula eſt & infans & lactantiū habēs cibos, cū ad eccleſiam venit, fortior eſt Moſes & validior, amoto. n. velamine literæ, perfectus in lectione eius cib. inuenit. Mercedem nutrimentorū accipit a filia Pharaonis, apud quam lex naſcitur & nutritur. Sed quid eſt, quod ſynagoga accipit ab eccleſia puto illud quod Moſes dicit. *Ego in non gentem in æmulationē vos inducam in gentem inſipientem, in iram vos concitabo.* Synagoga ergo de eccleſia, hanc mercedem accipit, vt vltra E idola non colat. vidēs enim Gentiles ita ad Deum conuerſos, vt vltra idola neſciant erubeſcit vltra idola colere. Nos quoque ſi Pharaonem habuimus patrem, ſi nos in operibus malis genuit, cum venerimus ad aquas aſſumamus legē Dei, non nobis ſordeant literæ velut

ri. Nutritur apud ſuos, ibi agit infantiā fortior factus ducitur ad eam, adoptatur in filium. Moſes legem ſignificat: Veniēs ergo eccleſia ad aquas baptiſmi ſuſcepit legē intra tibin concluſā, & bitumine linitā. Tibin ergo eſt tegminis genus ex papyro contextum & virgis, vel ex corticea arborū formatū. Iacebat ergo lex clauſa intra huiuſmodi tegmina pice & bitumine linita, vilib. ſ. & tetris Iudæorum ſenſib. ſordebat obſita C vſquequo eccleſia veniret ex gētib. & aſſumeret eā de luteis & paluſtribus locis, intra ſapientiæ aulas & regalia tecta. Infantiam

tegmen obſcurum, quæ parua eius ſunt & lactantia comedamus, quę perfecta ſummamus & intra cordis tecta regalia collocemus, grandem & validum habemus Moſen: nihil de eo paruum, nihil vile ſentiamus, ſed totū magnificū, totū egregium, totū elegans. Totium. n. magnum eſt quod ſpirituale eſt, & ſublimis intelligentiæ.

a *Cernenſque in ea paruulum, &c.* THEODORET. Hoc illi potiſſimum circuncſio prodere potuit, Nondum. n. Aegyptii tale myſterium admiſerant, licet ſuccedente tempore ad Hebræorum vltra ſeruare. ... Myſtice.

NICOLAVS DE LYRA.

noū quando peperit Aaron. Maria etiam ſoror Moſi in natiuitate eius erat iuuacula, vt dicitur in textu, & ſic ad plus habebat quindecim annos vel circiter: & ſic Iochabeth mater eius erat centum quindecim annorum quando eam peperit ſecundum iſtos. Ex quo patet, quod in omnib. iſtis tranſierat tempus concipiendi, maxime quia Gen. 18. *dicitur de Sara, quod cū eſſet nonagenaria.* deſierant in ea fieri muliebria *nec poterat per naturam concipere in tali ætate, & multo fortius idem eſt dicendum de Iochabeth filia* Leui, *quæ fuit per magnum tēpus poſt ea, & ideo complexio mulierum debilitata erat, & ætas breuiata erat, Propter prædicta dicendum eſt quod vxor Amram non erat* Iochabeth *de qua prædictum eſt, ſed alia eiuſdem nominis, dicitur tamen filia* Leui *in Hebręo id eſt, de trib. eius, ſicut Heliſabet mater* Iohannis *baptiſtæ dicitur de filiab. Aaron.* Luc. 1. a. *de qua tamen certum eſt, quod eam* Aaron *non genuit. De gl. autem quæ inducta eſt ad contrarium, non eſt curandum, quia contrariatur textui manifeſte. Dicitur. n. infra* 6. c. *quod* Amram *accepit vxorem Iochabeth patruelem ſuam. Patruelis autem alicuius dicitur filius vel filia auunculi ſui. Patruelis. n. eſt communis generis, & ſic patet, quod non fuit filia* Leui. *ſed filia vnius filiorum ſuorū & cognita ipſius* Amram, *Item matrimonium cum Amita erat illicitum ſecundum quod dicitur Leui.* 20. c. Turpitudinem Amitę tuę nō diſcoperies *& ſi dicatur quod lex illa adhuc non erat data, Dicendum quod ante legem multa quæ pertinent ad matrimonium, fuerunt obſeruata, ſicut Gen.* 38. *b. dicitur, quod Iudas coniunxit Onan vxoris fratris ſui defuncti vt ſuſcitaret ei ſemen, & magis veriſimile eſt quod tempore Amram vitabatur matrimonium cum* Admita, *& per conſequens Amram, qui ſanctus homo erat, tale matrimonium non contraxit.*

1 Abſcondit trib. menſib. *Aliquæ enim mulieres ſunt, quarum impregnatio non multum apparet, nec partus earum per clamorem, maxime cum volunt celare ſicut fuit in propoſito, & ideo potuit puerum in abſcondito ſeruare.*

2 Cumque iam celare non poſſet. *Contrarium videtur, quia ex quo ſeruauerat eum tribus menſibus videtur quod eadem ratione poſſet eum vltra ſeruare. Dicendum quod rex fecerat ſtatutum, quod in tribus menſib. ſemel ſcrutaretur Aegypti domos Hebræorum, ne pueri eſſent ibi abſcōditi, & ideo nō poterat celare vltra. Sed quęritur vlterius, quō ſaluauit Aaron, qui natus fuerat ante tribus anis. Dicendū quod adhuc non erat factum edictum regis, quando natus fuit Aaron.*

3 Sumpſit fiſcellam. *Id eſt, vaſculum rotundum ad modum, fiſcellæ factum.*

4 Scirpeam. *Id eſt, de iunco, qui ſcirpus vocatur, erat. n. de materia leui, ut ſupra aquam fluitaret.*

5 Et liniuit eam bitumine. *Ne aqua ingredi poſſet.*

6 Et expoſuit eum in, &c. *Nomen eſt loci in quo carices creſcunt & ſunt herbæ facti & ad modum gladij & manum ſecant tangentis.*

7 Stante procul. &c. Id eſt Maria. *Sed videtur quod hic fuerit tentatio diuina. Dicendum quod non, quia homo in periculo conſtitutus, ſi non omittat ea quæ poteſt facere ſecundum humanam prouidentiam, nō tentat Deum, nec peccat, reſiduum diuinæ prouidentiæ committendo, ſicut dictum fuit de Abraham Ge.* 12. *c. Amram vero et uxor eius de cōſeruatione Moſi fecerant, quod poterant uia humana, & ſeruādo ultra expoſuiſſent periculo mortis, non ſolum puerum, ſed etiā ſeipſos. & ideo eligentes minus malum, conuenienter expoſuerunt eum prædicto modo bene confidentes de diuina prouidentia circa puerum, quem Deus prædixerat populum Iſrael liberaturum.*

8 Ecce autem deſcendebat. *Hic conſequenter deſcribitur pueri nati educatio, ualde mirabilis a filia eius, qui mortem illius & omnium aliorum maſculorum quærebat, cum dicitur,* Ecce autem deſcendebat de domo regia. *quæ erat in alio reſpectu fluminis.*

9 Et puellę eius, &c *Id eſt per ripā fluminis. Et dicitur a crepo, as, qui propter percuſſionem aquæ ſolent ibi fieri concauitates & fiſſuræ.*

10 In papyrione. *Nomen eſt loci ubi creſcit quidam truncus, qui uocatur papyrus.*

11 Vagientem. *Id eſt plorantem.*

12 De infantib. Hebræorum eſt hic. *Quia ſciebat patris edictum de ipſis ſubmergendis.*

13 Vis inquit vt vadam & vocem tibi Hebręam mulierem, q̄ nutrire poſſit infantulu, &c. *Ex prædictis patet, qđ puer erat elegā* ✻ *tis for-*

MORALITER.

✻ 1 *Abſcondit tribus menſib.* Propter perſecutionē Pharaonis. Et ſimiliter Ieſus Chriſtus in Aegypto latuit propter perſecutionem Herodis. Mat. 2. c.

bræorum imitationẽ circũciſionis legem obſeruauerint. Vnde Hieremias, *Conſiderabo omnes preputium circunſecantes Aegyptios & filios Edom.*

Hiere. 9.

ISID. Moſes, id eſt, Chriſtus ad flamen lauacri & aquã baptiſmi a fidelibus inuenitur. Moſes plorabat, & Chriſtus veteris hominis quem induerat, peccata deflebat. Vnde reſuſcitando Lazarũ fleuit, Iudæorũ deplorans perfidiam uel miſeriam. Filia Pharaonis deſcendens ad lauacrum fluminis collegit infantem, quia de gentibus eccleſia lauacri ſalutaris ſanctificationem deſiderans, excepit a ſynagoga matre carnali Chriſtum expulſũ, quaſi infantem, qui tunc paruulus uidebatur, cum in homine cerneretur. Inuenit illa Moſen clauſum in uaſculo, multis agreſtibus, uirgultiſque contexto & eccleſia Chriſtũ reconditum in cordibus ſanctorũ, qui in vnitate contexti, ex multis perſonis oẽs in Chriſto vnum corpus efficiuntur, & eum religioſa obſeruatione ſuſcipientes tuentur.

b Hiſtorice.

lum? Reſpondit: Vade. Perrexit puella, et vocauit matrem † ſuam. Ad q̃ locuta filia Pharaonis: Accipe, ait puerum iſtũ,

Vt amplius idola non colas. *Synagoga.*

et nutri mihi, ego tibi dabo mercedẽ tuã. Suſcepit mulier,

a Iam perfecto ſenſu validos paſcentem in primitiua eccleſia. *b Expellendo a ſe.* *c Eccleſiæ præcepta.*

a et nutriuit puerum, adultumque tradidit filię Pharaonis.

a Suſceptum in regalem aulam cordis.

Quem illa adoptauit in locum filii, vocauitque nomen eius 1

a Baptiſmi. *Eccleſia de gentibus Chriſtum excipit ad fontem baptiſmi.*

Moyſes, dicẽs: quia de aqua tuli eum. In diebus illis, poſtquã 2 3

a Chriſtus. *b A patre.* *Vel a Iudæis Nuntiabo nomen tuum fratribus meis.* *c In mundo.*

creuerat Moyſes, egreſſus ad fratres ſuos vidit † afflictionem 4 5

a Diabolum in hac peregrinatione nobis iniurioſum. *b Qui feſtinanter tranſeunt viam huius ſeculi.*

corũ, et virũ Ægyptiũ percutientem quendam de Hebræis 6 7

a Omnes in Chriſto fratres ſumus vnum patrem Deum habemus. *Diſcrete omnia proſpiciendo, quia in ſapientia vicit ſuperbum non potentia.*

b fratribus ſuis. † Cumq; circumſpexiſſet huc atq; illuc: et nul- 8

a Morte ſua. *b Diabolum.*

lum adeſſe vidiſſet: percuſſum Ægyptiũ abſcõdit ſabulo. † 9 10

ſm condictũ, ciuitatẽ ei tradidit & nupſit, Inde eſt quod Aarõ & Maria iurgati ſunt aduerſus Moſen propter Aethiopiſſam vxorẽ.

b *Cumq; circumſpexiſſet huc atque illuc.* AVGV. De hoc facto Moſi ſatis diſputauimus in illo opere, quod de vita patriarcharũ aduerſus Fauſtũ ſcripſimus, vtrũ indoles in eo laudabilis fuerit qua hoc peccatum admiſerit, ſicut vberterra ante utilia ſemina quadam herbarũ inutilium ferocitate laudatur, an ipſum factũm iuſtificandũ ſit? Quod ideo non videtur, quia nullã adhuc legitimã poteſtatẽ gerebat, nec diuinitus acceptã, nec humana ſocietate ordinatã, & tamẽ ſicut Stephanus ait, vt in Actibus Apoſtolorum, putabat intelligere fratres ſuos, quod per eũ Deus daret ſalutẽ illis, vt per hoc teſtimonium uideatur Moſes iam diuinitus admonitus (quod ſcriptura cõ loco tacet) hoc gaudere potuiſſe.

Qõ. 2 Exod. † pueri † Act. 7 † 23 q. ... † Act. lib. 1. cap. Prou.

✠ AMB. Non in vrbib. corporis & laceris tantummodo fortitudinis gloria eſt, ſed magis in virtute animi, neq; in inferenda, ſed in depellenda iniuria, lex virtutis eſt. Qui.n. non repellit a ſocio iniuriam ſi põt tam eſt in vitio, quam ille qui facit. Vnde Moſes hinc prius orſus eſt tentamenta bellicæ fortitudinis. Nam cum vidiſſet Hebreũ ab Aegyptio iniuriã accipientem, defendit ita vt Aegyptium ſeruaret, atque in arena abſconderet. Salomon quoq; ait, *Eripe eum qui ducitur ad mortem.*

ISID. ALLEG. Moyſes, i. Chriſtus, Ægyptum, i. diabolũ nobis in hac peregrinationem iniurioſum nos defendendo occidit: & in arena obruit occiſum. Latet.n. in eos qui ſtabile nõ habent fundũ. Eccleſiam vero in petram ædificat, & eos qui verbum eius audiunt & faciunt prudenti viro comparat, qui ædificauit domum ſuam ſupra firmam petram. Alios vero ſtulto comparat, qui ſupra arenam ædificat.

a *Adultumq; tradidit, &c.* RAB. Refert Ioſeph', quod filia Pharaonis adultũ Moſen ad patrẽ ſuum adduxit, cui ille coronã ſuã impoſuit, quã ſtatim Moſes proiecit, quoniã ibi ſculptum ſimulacrũ vidit. Vnde ſacerdos qui ibi aderat, voluit interficere eũ dicens, quia Aegyptus eſſet ſubuertenda per ipſum, ſicut ex oraculo dæmonũ acceperat. Sed Pharaonis filia liberauit eum. Cũ aũt perfectæ eſſet ætatis, miſſus eſt a Pharaone contra Aethiopes. Cumq; ſciret per deſerta ſerpentibus plena ſe profecturũ, tulit ibices, id eſt, ciconias Aegyptiacas, caſtraque metatus proferebat eas, vt ſerpentes deuorarent & fugarent, ſicque exercitus ſecurus trãſigebat noctẽ. Cum ergo veniſſet ad ciuitatẽ, quã expugnaturus erat, adamauit eum Aethiopum regina, & ſm

✠ *Et egreſ-*

NICOLAVS DE LYRA.

tis formę, imo vt dicit Ioſephus, erat ita gratioſus, quod omnis aſpiciens eum afficiebatur ad ipſum, & ideo filia regis voluit eum nutrire, vt ſibi eum in filium adoptaret, vt patet per ſequentia, & ideo primo fecit ſibi porrigi mamillas plurium mulierum Aegyptiarum, ſed ipſe renuebat, & tunc ſoror pueri, quæ aſtabat, dixit, quod ſi mulier Hebręa mamillã ſibi porrigeret, forſitan ipſe acciperet, tanquam de muliere Hebræa natus, cui dicto tanquam rationabili filia regis aſſenſit, & tunc ſoror pueri ad quærendum ſe obtulit, & vocauit matrem pueri tanquam extraneam. Cætera patent vſque ibi.

1 Quem illa adoptauit in locum filii. *Quia naturalẽ filium non habebat.*

2 Vocauitq; nomẽ ei' Moyſes. *In lingua enim Aegyptiaca Moys aquam ſignificat, ys ſaluatum. Ideo ſubditur ratio nominis cum dicitur.*

Moſſe.

3 Quia de aquã tuli eum. *In Hebræo habetur, vocatur Moſſe, & ſignificat extractum vel eductum & ſubintelligitur de aqua.*

4 In diebus illis. *Hic deſcribitur inclinatio adulti. Sicut enim ſupra dictum eſt, ex Dei prouidentia ordinatus erat ad liberandum populum Iſrael, et ideo erat inclinatus ad eos viſitandum, & pro poſſe ſuo ad iuuandum & hoc eſt quod dicitur.*

5 Vidit afflictionem corum. *Non ſolum oculo corporis, ſed etiam mentis per compaſſionem, quod patet per effectum. Vnde & ſubditur.*

6 Et virum Aegyptium. *Iſte erat unus de præpoſitis Aegyptus ſuper filios Iſrael, ad compellendum eos ad afflictionem laboris.*

7 Percutientem quendam de Hebræis. *Dicunt Hebræi, quod iſte fuit maritus Solomith, quæ erat pulchra valde, de qua habetur inferius & ideo iſte Aegyptius in aurora fecerat ſurgere maritum eius occupando eum in labore, & tunc redijt ad vxorem eius, quæ recepit eum credens eſſe maritum ſuum, & cum maritus poſtea cognouiſſet rem geſtã arguebat inde Aegyptium, propter quod Aegyptius percutiebat eum, grauius affligebat.*

8 Cumque circumſpexiſſet, &c. *in quo apparet prudentia Moſi.*

9 Percuſſum Aegyptium. *id eſt, interfectum.*

10 Abſcondit ſabulo. *quod de facili poteſt fieri in terra ſabuloſa. Sed quæritur hic quomodo Moſes hoc fecit, cum non eſſet conſtitutus iudex eorum, Item dato quod eſſet iudex, uidetur pœnam iniuſtam intuliſſe, vt pote pro percuſſione ſimplici mortem, cum tamen ſola repercuſſio deberetur ſecundum legem talionis in qua dicitur,* dentem pro dẽte, vulnus pro vulnere. *Ad primum dicendum, quod Moſes ex diuina electione ad liberationem Hebreorum habebat autoritatem vindicandi iniurias eis factas, & hoc ſciebat per reuelationem diuinam. Et hoc eſt quod dicitur Act. 7. cap. Exiſtimabat autẽ cognoſcere fratres, quod per manum ipſius, Deus daret ſalutem illis. Ad ſecundum dicendum quod interfecit Aegyptium non ſolum propter percuſſionem Hebræi, ſed etiam pro adulterio commiſſo fraudulenter, vt prædictum eſt, quod fuit notum Moſi per hoc quod audiuit cauſam percuſſionis in contentione pro dicto adulterio. Notandum quod Ioſephus 2. lib. antiquitatum dicit, quod Moſes duxit exercitum Aegypti contra Aethiopes, & ibi accepit vxorem filiam regis, de quo plenius dicetur ſuper librum Nu. 12.*

Qua Exod.

✠ Conſpe-

MORALITER.

Allegor.

4 *In diebus illis poſtquam creuerat Moſes egreſſus eſt ad fratres ſuos.* Quia Chriſtus anno tricẽſimo ſuę ætatis exiuit ad prædicãdũ Iudæis, qui dicunt eius fratres, eo quod ſecundũ carnẽ de Iudeis fuit natus. Et in eius perſona dicitur Pſal. 21. e. *Narrabo nomen tuum fratribus meis.* Quod adimpleuit prædicando Iudeis.

5 *Vidit, &c. virum Aegyptium percutientem quendam de Hebræis fratribus ſuis.* Per Aegyptiũ, qui tenebroſus interpretatur, diabolus intelligitur, qui iaculo peccati mortalis percutere populum Chriſtianum nititur.

6 *Percuſſum Aegypti, &c.* Chriſtus enim diabolũ percutit, virtutem eius reprimendo, & aliqñ in inferno retrudendo. Vñ Lu. 8. e. dæmones rogabant eum ne mitteret eos in abyſſum.

✠ *Egreſſus.*

a *Et egreſſus die altero, &c.* In hoc Moſes figuram Chriſti geſſit, qui duorum populorum diſcordiam in ſe angulari lapide pacificare ſtuduit; qui iniuriam facit & reconciliatorem contempſit, Iudaicus eſt, qui prædicationem Chriſti reconciliantis repulit, & credentis populi hoſtiis perſtitit. Vnde Ioan. ix. *Tu diſcipulus illius ſis, nos diſcipuli Moſi.*

b *Timuit Moſes, &c.* AVGVST. Si ſic diuulgatum eſt verbum hoc. Duo ſunt in hac locutione attendenda, quia pendet ſcilicet ſententia, & ſic dimiſſa eſt: Deinde quia verbū pro facto poſuit.

c *Qui fugiens.* ✻ RABANVS. Fuga Moſis ab Aegypto in Madian, ſignificat migrationem Apoſtolorum ad gentes, vbi contradictione prius uenerūt, poſtea deuotam obedientiā.

d *Erant autē.* ✻ EVSEBIVS. Nuſquam ſcriptura Iethro ſacerdotem idolorū fuiſſe tradit, ſed gentis, nonnulli dixere. Abraham progenitum fuiſſe, ideoque religioſum ac pium

In fluxis & aridis mentibus.
a Et egreſſus die altero, conſpexit duos Hebræos rixātes, dixitque 1
ei qui faciebat iniuriam: Quare percutis proximū tuum? Qui re-
ſpondit: Quis te conſtituit † principem et iudicē ſuper nos? Nū 2
b occidere me tu vis, ſicut heri occidiſti Ægyptiū? Timuit Moy- 3
ſes, et ait: † Quō palam factū eſt verbū iſtud? Audiuitq; Pharao 4
Diabolus. a In membris. b Chriſtum. c In Apoſtolis ad gentes
c ſermonem hunc, et quærebat occidere Moyſen. Qui fugiens de 5
a Iudaico populo, i. ſpirituali Aegypto. b Quæ contradictio vel reſponſio interpretatur, gentes.n. prius contradixerunt poſtea pie reſponſiones obedierunt. 6
conſpectu eius, moratus eſt in terra Madian, et ſedit iuxta pu-
a Diabolo. b Quia ante Gentilium ſuperſtitioni ſubiectæ.
c Eccleſiæ de gentibus ſeptiformi ſpiritu illuſtratæ.
d teum. Erant autem ſacerdoti Madian ſeptem filiæ, quæ venerāt 7
a Baptiſmi vel doctrinæ cæleſtis. b Legis ſcientiam vel mundanam.
ad hauriendam aquam, et impletis canalibus adaquare cupie- 8
a Populos. b Philoſophi gentium Scribæ & Phariſæi Iudæorum vel ſacerdotes idolorum. 9
Locutione.
bant greges patris ſui. Superuenere paſtores: et † eiecerunt 10
a A Morte. b Chriſtus. c Aqua ſapientiæ. d Simplices animas.
eas. Surrexitque Moyſes: et defenſis puellis adaquauit oues ea-
a Qui & Raguel & Cyneus dicitur. Raguel paſtio Dei vel amicus eius Deus.
rum. Quæ cum reuertiſſent ad † Iethro patrem ſuum dixit ad 11
a Miratur Diabolus gentes ad Deum conuerti citius quam ad ſe cum quo fuerant diu.
eas: Cur velocius veniſtis ſolito? Reſponderunt: Vir Ægy-
ptius liberauit nos de manu paſtorum, inſuper et hauſit aquam
nobiſcum: potumque dedit ouibus. At ille: Vbi eſt, inquit?
e Quare dimiſiſtis hominem? Vocate eum, vt comedat pa-
nem. † Iurauit ergo Moyſes, quod habitaret cum eo. Acce- 12
Pulchritudo vel placans.
f pitque Sephoram filiam eius, † quæ peperit ei filium, quem 13
Aduena.
vocauit Gerſam, dicens: Aduena fui in terra aliena. Alterum 14
a Dei mei adiutorium.
vero peperit, quem vocauit Eliezer, dicens: Deus enim pa- 15
tris mei adiutor meus, et eripuit me de manu Pharaonis.

extitiſſe, qua ex re Moſes quoq. ad eū cōfugit. Madiam nāque Abrahæ & Ceturæ filius fuit, vnde Madianitæ oriū traxerunt.

e *Vocate eum. &c.* ✻ GREG. NYSSENVS. Tanta fuit ſacerdos ipſe ad pernoſcenda ingenia hominū moreſque cōprehendendos, prudentia præditus, vt vnica re geſta, quam Moſes aduerſus paſtorum vim, magno animo fecerat, adoleſcentis virtutē conſpexerit, quod non proprio lucro aut lauda commotus, pro iuſtitia pugnauerit, ſed iuſtum ipſum per ſe ac natura ſua honeſtum iudicans, paſtores qui nihil in ſeipſum peccarūt, caſtigauit, eorumque iniuriam repulit.

f *Quæ peperit, & cæt.* ALLEG. Chriſtus eccleſiam de gentibus ſibi copulauit, quę munere ſpiritus ſeptiformis vna eſt in fide catholica. Vnde: *Vnd eſt columna mea*, quæ gignit filiū qui vocatur aduena, & alterum qui Dei adiutorium. Aduenę enim ſunt ſancti ſuper terrā, ſed Dei adiuto.

D

Li. de vita Moſis.

† Depulerunt eas ſubaudi greges.

E

† greges.

† Raguel.

† Placuit ergo Moſi habitare.

* Vxorem. Alterū vero peperit quem vocauit Eliezer dicens Deus.n. patris mei adiutor me & eripuit me de manu Pharaonis.

Can. 6. b.

F

NICOLAVS DE LYRA.

Conſpexit duos, &c. *Hebræi dicūt, quod iſti duo fuerunt Dathan & Abiron.*

Quis te conſtituet principem. *Pro bono pacis, ad quod illos inducebat, reddidit verbum pungitiuum.*

Num occidere me tu uis. *Ac ſi dicat, bene apparet, quod tu es unus homicida & malus homo.*

Audiuitque Pharao. *Hic conſequenter deſcribitur conditio Moſi tempore aduerſitatis; vbi primo deſcribitur eius perſecutio. Secundo diuina conſolatio, ibi:* Erant autem. *Circa primū dicitur.* Audiuitq; Pharao ſermonē hunc. *videlicet quod Moſes vnū occiderat de præpoſitis regis, ad vindicandum vnum ex Hebræis quos exoſos habebant.*

Et quærebat occidere Moſen. *Tū quia interfecerat præpoſitum eius, quod redundabat in iniuriam regis. Tum quia ſecundum quod dicit Ioſephus circa tempus quo natus fuit Moſes, quidam ſacerdos Aegyptiorum diuinationibus intentus, dixerat regi quod circa pueros Hebræorum attenderet, quod unus naſci debebat de* Hebræis, *qui populum Iſrael de Aegypto educeret, & regnum Aegypti humiliaret; & ideo cum audiuit factum Moſi zelantis tantum pro Hebræis etiam in iniuriam regis, exiſtimauit quod eſſet ille de quo ille ſacerdos dixerat.*

Qui fugiens, &c. Dicūt *Hebræi quod Moſes fuit captus & adductus coram rege vt decapitaretur, ſed euaſit miraculoſe; vt plenius dicitur infra 4.c.*

Erant autem. *Hic deſcribitur Moſi fugientis conſolatio, & primo ex ſuſceptione eius curiali. Secundo ex morte ſui aduerſarij; ibi.* Poſt multum. *Circa primum dicitur.* Erant autem ſacerdoti Madian; *ſecundum Hebræos, Sacerdos hic accipitur pro maiori uel magnate, ſicut dicitur 2. Reg. 8. Filij Dauid ſacerdotes erant.*

8 Septem filiæ. *Nec mirandum, ſi filiæ magnorum habebant curam de gregibus alendis, quia iſtæ erant diuitiæ antiquorum.*

9 Et impletis cana. *Per adiutorium Moſi, ut infra dicitur.*

10 Superue. paſtores, &c. *Quia forſitan erat conſuetudo, quod prius congregarentur greges omnes antequam biberent; ſicut dicitur* Gen. *xxix. c. ſed per adiutorium Moſi præuenerant horam hauriendi aquam, & ideo eas defendit a paſtoribus.*

11 Quę cum reuertiſſent, &c. *Id eſt, auum, vt dicunt aliqui. Melius tamen videtur dicendum cum alijs, quod fuerit pater qui uocatus ſit pluribus nominibus, ſcilicet Raguel & Iethro, Cyneus, & Obab. Et dicunt Hebræi, quod vocatus eſt Iethro, quod ſignificat adijciens, quia addidit legi vnum capitulum ſcilicet de ordinatione populi per tribunos & centuriones, quinquagenarios & decanos, ut habetur infra. 18. Vocatur autem Obab vt dicunt, id eſt, diligens, quia dilexit legem, & conuerſus fuit ad Iudaiſmum, vt habetur ibidem. 18. capitu. patet litera vſque ibi.*

12 Iurauit ergo Moſes quod, &c. *Poſt multa verba quæ fuerunt inter Iethro & Moſen fecit pactum cum Iethro de remanendo cum eo, & illud pactum iuramento firmauit.*

13 Accepitque Sephorā. *Videns.n. eum Iethro virum valentem et induſtrium, dedit ei filiam.*

14 Quem uocauit Gerſam. *Ger enim Hebraicè, idem eſt quod aduena vel peregrinus latinè. Et cauſa nominis ſubditur:* Aduena fui in terra, &c.

15 Alterum vero peperit, Quem vocauit Elizer. *quod interpretatur dei mei adiutorium, in hoc recognoſcens diuinum beneficium in liberatione ipſius de manu Pharaonis, et in profectu ipſius in terra aliena.*

✻ Poſt

MORALITER.

1 *Egreſſus die, etc. faciebant iniuriam.* De mutuis enim iniuriis legitur Chriſtus frequēter Iudæos in ſuis ſermonib. increpaſſe.

4 *Audiuitq; Pharao ſermonem, &c.* Per quod deſignatur, quod diabolus per Iudæos quæſiuit Chriſti mortem.

6 *Qui fugiens, &c.* Per fugium Moyſi ad ſacerdotem Madian intelligitur aſcenſio Chriſti ad patrem, qui nomine ſacerdotis intelligitur, eo quod ſacra dans etymologizatur.

☞ A ratorio nunquam carent.
a *Poſt multum vero temporis, &c.* Poſtquam Moſes in terra Madian duxit vxorem, mortuus eſt rex Aegypti, quia cum Chriſtus in orbe terrarum gentes ad fidem conuertit, deſtructus

Pœnitentes.
a Poſt multum vero tpis mortuus eſt rex Ægypti. Et ingemi 1
a Carnis. b Corde & ore.
Oculi domini ſuper iuſtos: & aures eius in preces eorum. Pſal.33.c.
b ſcentes filii Iſrael, propter opera vociferati ſunt. Aſcenditq; 2 3
a Id eſt pro operibus.
clamor eorum ad Deum ab operibus, & audiuit gemitum
corũ, ac recordatus eſt fœderis, quod pepigerat cũ Abrahã, 4
a Propter merita patrum, ſcilicet.
Iſaac et Iacob. Et reſpexit dñs filios Iſrael, et cognouit eos. 5 6

ſtructus eſt principatus diaboli.
b *Ingemiſcẽtes.* Niſi moriatur in te rex Aegypti, non cognoſcis te opprimi ſeruitute Aegypti, & operibus luti & lateris, nec corde ingemiſcis nec vociferaris ad dominum, vt liberet te.

☞ GLO-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Poſt mult. *Hic ponitur Moſi conſolatio ex morte aduerſarij, cum dicitur.*

2 Mortuus eſt, &c. *Qui perſequebatur Moſen, & mors eius fuit reuelata Moſi a deo in terra Madian, vt habetur 4.c. ad eius conſolationem.*

3 Et ingemiſcentes fi. Iſrael. *Quia viuente rege illo, non audebant oſtendere palam anxietatem animi, ne grauius tractarentur.* Et audiuit gemitum eorum. *loquitur ſcriptura de Deo, ſecundum modum humanum. Tum enim dicitur aliquis clamorem alicuius audire, cum incipit eum adiuuare*

4 Ac recor. eſt. *Non quia obliuio cadat in deũ, ſed quia ad modum recordantis ſe habuit, præbendo filijs Iſrael auxilium propter merita patrum.*

5 Et reſpe. do. fi. &c. *Oculo miſericordiæ.*

6 Et cognouit eos. *Id eſt, ad modum cognoſcentis ſe habuit oſtendendo dilectionem circa eos.*

ADDITIO I.

In cap. 2, vbi dicitur in poſtil. Filiam Leui. *Secundum Hebraicæ literæ veritatem oportet dicere, quod Iochabeth mater Moſi fuit filia Leui. Tum quia infra 6. capitu. vbi tranſlatio noſtra:* Amram accepit vxorem Iochabeth patruelem ſuam, *Hebraica lingua habet:* Accepit Amram Iochabeth auiam ſuam in uxorem. *Vnde gloſ. quam reprobat poſtillator veriſſima eſt, non obſtantibus obiectionibus poſtillatoris. Nam quod primo obijcit, ex eo quod Iochabet fuit mortua ante afflictionem populi, nullam habet neceſſitatem ex litera. In vera enim computatione animarum, quæ ingreſſæ ſunt cum Iacob in Aegyptum, quam approbat poſtillator ſuper Gen. xlvi. non computabatur Iochabeth, licet quidam Hebræi hoc voluerint dicere ſine fundamento vt ſupra patet in poſtilla in dicto capi. Quod autem obijcit ſecundò dic. quod dato, quod adhuc viueret, oporteret dicere, quod ipſa Iochabeth eſſet in natiuitate Moſi centum triginta annorum, prout large deducitur in poſtilla, non eſt verum, niſi præſuppoſito quod Iochabeth computaretur inter perſonas quæ ingreſſæ ſunt AEgyptum cum* Iacob *quod quidem præſuppoſitum in litera nullum habeat fundamentum, ut dictum eſt. Vnde ad hanc obiectionem poſtillatoris tollendam, poteſt dici quod Leui genuit Iochabeth, per magnum tempus poſt ſuum ingreſſum in Aegyptum, ut puta per ſexaginta annos fere, quibus ſubtractis & numero ducentorum decem annorum, quibus fuerunt in Aegypto, prout deducitur in poſtilla, remanent centum quinquaginta, a quibus ſi retrahantur octoginta anni, quos habebat Moſes in exitu de Aegypto, ſicut infra 7. capitu. remanent ſeptuaginta anni, in qua ætate erat Iochabeth, cum genuiſſet Moſen, quod non eſſet ad miraculum computandum, cum Leui pater ipſius* Iochab. *th vixit centum trigintaſeptẽ, annis, & totidem ferè Chaath frater ipſius* Iochabeth. *Similiter & Amram vir eius, vt patet infra 6. cap. Cum igitur tunc temporis homines illius congregationis, ſ. ipſius i... attingebant communiter ætatẽ centum triginta ſeptem annorum. Nõ mirum ſi fœmina illius cognationis concepiſſet cum eſſet ſeptuagenaria, & multo minus mirandum de conceptione Aaron & Mariæ, qui fuerant concepti antequam Moſes, & per conſequẽs in minori ætate. Sara autem erat nonagenaria,* & de ſierant ei fieri muliebria, *vt ſupra Geneſ. 18. & ideo non eſt accipienda in argumentum contra prædicta.*

Dicendum eſt igitur, quod vxor Amram fuit Iochabeth *ſoror Caath, prout dicitur in gl. prædicta, Et idem dicitur in tranſlatione Chaldaica: cui litera* Hebraica *(ut dictum eſt) omnino conſonat, licet non idem dicat tranſlatio noſtra.* Nec *poteſt cõtra prædicta obijci, per hoc quod* Leui *non eſſet in ætate generandi in anno ſexageſimo poſt ingreſſum Aegypti.* Nam Leui *in ingreſſu Aegypti erat quadragintaquinque annorum ferè. Quod ſic patet. Nam* Iacob *ſtetit in domo Laban per ſpatium viginti annorum, ut ſupra Gen. 31. capit. a. quibus ſi ſubtrahantur ſeptem anni quibus ſeruiuit* Iacob *antequam accepit Liam, & tres anni ferè, quibus nati ſunt Ruben, Symeon, &* Leui *ſucceſſiuè, ut ſupra Geneſ. 29. remanent decem anni ferè a natiuitate* Leui *vſque ad finem uiginti annorum prædictorum, a quibus ſi ſubſtrahantur ſex anni quibus ſeruiuit Iacob in domo* Laban *pro gregibus nato iam Ioſeph, vt in prædicto cap. tenetur, a quod natiuitate* Leui *vſque ad natiuitatem Ioſeph fluxerunt quinque anni ferè, Ioſeph autem cum* Iacob *& filij eius ingrederentur Aegyptum, erat 39. ann.* Nam *cum primo ſtetiſſet coram Pharaone erat 39. ann. & poſtea fluxerunt ſeptem anni fertilitatis, vt & duo ſterilitatis, ut ſup. Ge. 45. Sequitur ergo quod* Leui *in illo ingreſſu erat quadraginta quinque annorum ferè, ut dictum eſt, quibus ſi addantur ſexaginta anni uſque ad natiuitatem Iochabeth, ſequitur q.* Leui *erat centum quinque annorum cum eam genuit, quod non eſt contra curſum naturæ. Leui. n. vixit centum triginta ſeptem annis, ut infra 6 cap. & ſic tempore generationis Iochabeth adhuc remanebat quarta pars ferè ætatis ſuæ tranſeunda. Conſtat autem quod modernis temporibus licet duratio communiter menſuretur in ſeptuaginta annis iuxta poſtillam, adhuc homines tamen generant cum ſint ſexaginta annorũ & vltra, quamuis non remaneat niſi octaua ſeu ſeptima pars ætatis ferè. Ad illud autem quod obijcit dicẽs, quod matrimonium cum auia illicitum erat ſecundum legem, & quod multa quæ pertinent ad matrimonium, fuerant obſeruata ante legem, quod intendit probare per hoc* *Iudas coniunxit Onan filium ſuum uxori fratris ſui defuncti, ut Geneſ. 38. Ad hoc dicendum, quod ante legem ſi aliqua obſeruabantur de his quæ pertinent ad matrimonium, hoc erat caſualiter, non autem ex obligatione. Obligatio. n. legis non ſe extendit ad præterita. Vnde manifeſtum eſt quod* Iacob *habuit duas ſorores in uxores, quod tamen prohibitum eſt in lege:* Leuit. 18. *ca. Thamar etiam ſecundum legem inceſtum commiſit ſcienter cum ſocero ſuo* Iuda, *& tamen Iudas eam iuſtificauit, dicens* Iuſtior me eſt, *ſupra Gen. 38 Ex quibus patet quod matrimonia quæ erant illicita tempore legis, non erant illicita ante legem.* Si autem *contra hoc dicatur, quod* Iacob *illas habuit ex iuſſu ſeu inſtinctu diuino, ſimiliter & Thamar propter fructum, qui ex prædictis matrimonijs, ſecutus eſt ſimiliter poteſt de* Amram *dici, notabilis. n. fructus fuit ſecutus ex illo matrimonio. ſ. Moyſes legiſlator & redemptor populi, & Aaron ſanctus, a quo aliena ſacerdotalis in iſta lege incepit.*

ADDITIO II.

In eo. c. 2. vbi dicitur in poſtilla; *Percuſſum Aegyptium, i. interfectum. Non eſt neceſſarium dicere, quod Moyſes interficiẽdo Aegyptium proceſſerit, ut index, ſed potius ut pars.* Ex debito enim *charitatis quilibet tenetur repellere iniuriam a proximo, ſi poteſt. Ha. Amb.* Item *qui non repellit iniuriam a ſocio ſi poteſt, tam ipſe eſt in uitio, quam ille qui facit, ut 2. 2, q. 40, ar. vlt. in reſponſione ad ſecundum arg. Et quia hoc non poterat facere* Moſes *per aliquam percuſſionẽ, niſi Aegyptius moreretur, imminebat enim ſibi periculum, ſi* Aegyptius *de hoc quod Moſes peructeret eum reclamaret ad regem: idcirco oportuit, ut Moſes* Aegyptium *occideret ad liberationem proximi.* Vnde *non oportet in hoc allegare adulterium* Aegyptij, *de quo nulla fit mentio in ſacra ſcriptura.*

ADDITIO. III.

In eo. c. ubi dicitur in apoſtil. Iurauit ergo Moyſes. *verbum quod hic ponitur in Hebreo frequentatur in ſacra ſcriptura, & quandoque in translatione noſtra interpretatur incipere, ut in lib. Gen.* Abraham *aiquens Deo dicebat.* Ecce nunc incepi loqui. *& Deut. 1. a.* Incepit Moſes explanare legem. *In alijs uero locis interpretatur quandoque iurare, ut in hoc loco, & 4. Reg. 5. f. ubi dicitur de Giezi:* Et iurauit *ſed ſecundum Hebraicam ueritatem uerbum illud uniuocum eſt, & nihil aliud ſignificat ubicunque ponitur, niſi actum uolẽdi itaque cum dicitur:* Incepitque Moſes explanare *ſimiliter 4. Reg 5. f. Nam dicebat Giezi, quod uellet recipere duo talenta nulla mentione facta de iuramento. unde in hoc loco nihil aliud dicitur niſi quod Moſes voluit habitare cum uiro, &c. ſ. cum* Ietro *nullo interpoſito iuramento*

RE-

REPLICA. Correctorii contra Burg. mendacem. *In cap. ubi poſtillator improbat opinionem Hebræorum dicentium matrem Moſi fuiſſe Iochabet filiam Leui rationibus in Hebræorum opinionibus fundatis, ad quas Burg. non recte reſpondet. Bur. tamen uolens magnificare fimbrias certamen aſſumit pro ſuis Hebræis, ſuſtinens concluſionem quam poſtillator rationabiliter improbauit. Dicit namque Burg. quod ubi tranſlatio noſtra habet, infra 6. c.* Accepit Amram uxorem Iochaber patruelem ſuam. *In Hebræo habetur ut dicit,* auiam ſuam: *ſed per hoc non concludit propoſitum ſuum, quia auia ſecundum canoniſtas & legiſtas dicitur mater matris, quam auiam non duxit uxorem. Tum quia uetula, tum quia in linea aſcendente propinqua, & ſi lex matrimonij nondum eſſet poſita, vt dicit Burg. natura tamen honeſtas docuit quædam in matrimonio uitanda, vbi neceſſitas non erat erat, imo uidetur legi naturæ repugnare prolem nubere parenti uel econuerſo, & ſic quod allegat Burg. contra primum argumentum poſtillatoris de ætate, quod videlicet per ſexaginta annos poſt ingreſſum Iacob in Aegyptum, Leui genuit Iochabet, ex litera haberi non poteſt, nec probat per aliquam autoritatem, ea igitur facilitate contemnitur qua probatur ſecundum* Hier. *ſimiliter & alia quæ Burg. adducit ad ſuum propoſitum perſuadendum non ſunt fundata: etiam dato ſed non conceſſo quod Iochabet fuiſſet auia Amram, adhuc non habetur quod Burgen. intendit quod fuerit filia Leui. Pro quo notandum quod quidam libri habent* Amita, *ubi Burgen. dicit haberi* auia, *quo data quia amita & ſi ſecundum legiſtas ſit ſoror patris, eſt tamen commune nomen ſignificans non ſolum propinquam ex cognatione, ſed etiam ex adoptione, quibus ſic ſtantibus, non habetur quod iſta Iochabet fuerit filia Leui ſoror Caath, nec ex litera trahi poteſt, ſufficit enim quod* Iochabet *mater Moſi fuerit filia Leui id eſt, de tribu Leui, prout dr̄ poſtilla. Item cap. eodem ubi poſtillator nititur excuſare Moſem occidentem Aegyptium a peccato, quaſi autoritate inſtinctus diuini feciſſet, prout ſanctus Stephanus exponere uidetur, Act. vij. c. ubi Burgen. inſtat dicens, quod debeat excuſari quaſi fecerit ex debito charitatis & ſocietatis prout tenebatur, allegans ad hoc beatum Ambro. ſanctum Thom. ſecunda ſecundæ, q. lx. Sed huic ſententiæ opponitur ex eo, quia idem ſanctus Thomas dicit,* Hoc debitum *charitatis intelligi debere cum moderamine inculpatæ tutelæ, ſed occidere pro percuſſione (prout in propoſito) non fuit moderamen inculpatæ tutelæ igitur, &c. Quod excuſare nititur Burg. dicens, qd̄ Moſes ideo potuit excedere moderamen: quia repercutiendo citra occiſionem, ipſe percuſſus accuſaſſet Moſen & incurriſſet periculum. Simile perſraſum eſſet furibus, ut occiderent uim paſſos, ne per eos accuſari ualerent, quod horrerent piæ aures. Item in eodem capitulo, ubi poſtillator dixit Moſen feciſſe cautionem iuratoriam propter noſtram tranſlationem, quæ dicit.* Iurauit Moyſes. *Burgen. redarguit noſtram tranſlationem dicens, quod in Hebraica litera non ponitur aliquid pertinens ad iurandum ſed quicquid ſit de litera* Hebraica *de quo non iudico, niſi quod puto ſoli Burgen. contra beatum* Hieroy. *& omnes alios non eſſe credendum, præſertim ubi rō uidetur militar in contrarium, rōnabiliter enim æſtimādum non eſt, hominem potentem ſicut* Ietro *deſcribitur, ad ſolum nudum expreſſionem voluntatis ſine alia adhibita cautione bōi aduenæ, huiuſmodi fuit Moſes tradere filiam in matrimonium, & eum facere diuitiarum ſuarum participem, ſed nulla legitur hic appoſita cautio niſi iuratoria, præſumendum eſt igitur pro beato* Hierony. *in tranſlatione noſtra & alijs, quod uerbum hic poſitum ſignificet iuramentum allegatione Burg. non obſtante.*

GLOSSA ORDINARIA.

CAP. III.

a Apparuitq; ei. ISID. ALLEG. Erat flamma in rubo & non cremabatur. Rubus ſpinę peccatorum Iudæorū flamma in rubo verbum dei, id eſt, lex data illi populo. Sed & flāma rubum nō cōburit, quia lex data peccata eorum non conſumit. Alii io rube flammante eccleſiam intelligūt, quę perſecutionibus inflammatur, quæ loquente domino nō crematur. Quod dominus Moſi in rubo apparuit, oſtendit quia in eccleſia apparet fidelibus, nec alibi. Aiunt Hebræi ideo in rubo Deum apparuiſſe Moſi, ne poſſent ſibi inde idolum ſculpere Iudęi. Sęper enim Deus idolatrię occaſionem recidit.

GREGO. Moſes admiſtus Aegyptiis quaſi uigilabat mundo, ideo vocem domini non audiebat. Sed extincto Aegyptio poſtquam in deſertū fugit, dum illic. xl. annis degit a terrenis tumultibus obdormiuit, & ideo diuinam uocē percepit. Cū enim mens ab exterioribus ſopitur, uerbum Dei penetrat veracius: Aurem quippe cordis turba terrenarum cogitationum perſtrepens claudit. Non enim perfecte homo ſufficit ad utraque diuiſus, quia ſi exterius auditum aperit, interius obſurdeſcit. lib. 23. moraliū. c. 20

CAP. III.

MOYSES autem paſcebat oues Iethro cognati ſui ſacerdotis Madian. Cumque minaſſet gregem ad interiora deſerti, venit ad montem Dei Horeb. Apparuitque ei † dominus in flamma ignis de medio rubi. et videbat quòd rubus ar-

1 ¶ Aliàs ſoceri ſui.
2
3
4 † angelus Domini.
5 ¶ Verbo Dei. ¶ Iudaici peccati.
a Quia per legem non ſunt conſumpta peccata populi.
6

✻ THEODORETVS. Rubus qui ardebat nec comburebatur, Dei potentiam benignitatemque declarat, qd̄ uidelicet ignis Quæſt. 6. D

NICOLAVS DE LYRA.

Caput. III.

1 Moyſes autem. *Hic cōſequenter deſcribitur miſſio Moſi ad liberationē populi, & primo deſcribitur ſibi facta cōmiſſio, ſcdo cōmiſſionis executio. inf. 4. ca.* Abiit Moy. &c. *Adhuc primo deſcribitur apparitio diuina. ſecundo commiſſio ſibi facta, ibi:* Cui ait Dominus. *Tertio inſtructio circa agenda, ibi.* Dixitque Moſes. *Circa primū notatur apparationis locus cū dicitur.*

2 Cumque minaſſet, &c. *Tum quia ibi erant meliora paſcua. Tum ad elongandum ſe a terra culta, ne greges paſcerentur aliena blada.*

3 Venit ad, &c. *Ille eſt mons Sinai, qui prædicitur, hic mons Dei ratione euentus futuri, quia ibi Deus daturus erat legem. deſcribitur etiam modus apparendi cum dicitur.*

4 Apparuitque ei, *In Hebræo habetur.* Apparuit ei angelus Domini. *Angelus enim ille apparebat & loquebatur in perſona dei, & ideo aliquādo Angelus, al' qn̄ Dominus nominatur, ſecundū quod dicit beatus. Gre. ſicut, Eſa. 6. b. Angelus q purgauit labia Eſaiæ cū calculo ardentis uocatur Seraph. ratione inflammationis, licet non eſſet de ordine Seraph.* Oreb.

5 Flamma, &c. *Erat. n. populus Iſrael ad idolatriam pronus, & ideo apparuit in flamma, quæ non poteſt imagine figurari. & in rubo ſiue vepre, ut in Hebræo dicitur, quia in talibus non poteſt imago fieri, ne populus Iſrael qui uenturus erat ad locum illum ratione dictæ apparitionis aliquid faceret ad idolatriam pertinens.*

6 Et videbat quod, &c. *Quia flamma occupans rubum rubi uiriditatem*

MORALITER.

1 ALLEGORICE. *Moyſes autem, &c.* Allegorice, per Moyſen ſignificatur Iohannes Baptiſta paſcens fideles Chriſti cognati ſui: Nam mater eius cognata fuit Mariæ matris Chriſti, ut dicitur Luc. *Et ecce Eliſabeth cognata tua, &c.* Iohannes enim prędicationis pabulo fideles Chriſti pauit, vt dicūt quatuor Euangeliſtæ.

2 *Cumque minaſſet gregem ad inte. deſerti.* id eſt, ad aſperitatem pęnitentiæ, quam prædicauit uerbo & opere.

3 *Venit ad montem Dei.* Id eſt ad Chriſtum, qui dicitur mons. Daniel. 2. g. *Lapis qui percuſſerat ſtatuam factus eſt mons magnus, & impleuit uniuerſam terram.* Ad hunc mōtem uenit beatus Iohannes Chriſtum perſonaliter cognoſcendo ac etiam baptizādo

4 *Apparuitque ei dominus in flamma ignis.* Id eſt in plenitudine ſpiritus ſancti, nam in baptiſmo Chriſti Iohānes uidit ſuper eum ſpiritūſanctum deſcendendem in columbę ſpecie, ad denotādum in Chriſto plenitudinem ſpiritusſancti.

5 *De medio rub.* Per rubū ſpinoſum, intelligitur ſimilitudo carnis peccati, quę fuit in homine Chriſto.

6 *Et uidebat, quod rubus arderet & non combureretur.* Per quod ſignabatur quod mortalitas carnis non abſorbebatur in Chriſto ex pręſentia diuinitatis. MORAL. *Moyſes autem, &c.* Per Moſen oues paſcentem intelligitur prędicator verbo & exemplo paſcens domini gregem. *Cumque minaſſet gregem ad interiora deſerti,* id eſt, ad pleniorem cognitionem morum & fidei. *Venit ad montem,* id eſt, ad altitudinem cōtēplationis & orationis exēplo Chriſti. de quo dr̄ Matth. xiiij. c. *Dimiſſa turba aſcendit in montem ſolus orare.* Apparuitque ei dominus in flamma ignis. Illuminando plenius eius intellectum & inflammādo affectū eo tamē modo cōpetit animæ carni mortali vnitæ, Ideo ſubditur: † *De medio rubi.* Per quem mortalis infirmitas deſignat. Et quia talis contemplatio excitat deſiderium ad amplius cognoſcendum: Ideo ſubditur.

✻ † *Vadam*

A ignis rubum qui facilè cremari ſolet,non conſumeret.Cęterũ aliquid quoq; ſignificat̃.Iſraelẽ ab Aegyptiis inimicis non conſumendum.

In præfa. moral.c.2. a *Cernens autem,&c.* GREG. Angelus,qui Moſi apparuiſſe deſcribitur,modo dominus,modo angelus memorat̃.Angelus quia exterius loquẽdo ſeruit:Dominus quia interius præſidens loquendi eſſicaciam tribuit. Cũ enim loquens ab interiore regitur, & per obſequum angelus, & per inſpirationem dominus memoratur.

lib.28.moral.c.5. b *Vocauit eum de medio,&c.* GREG. Sæpe B ſimul & terrenis & cæleſtibus ſubſtantiis per Angelos loquit̃ Deus, ſicut hic cum ignem rubũq; ſociauit,atque aliud ſuperius, aliud inferius iũxit. Quod tũc ſolum agitur, cũ aliquod magnũ ex cõiunctione ſignatur. Nã per ſuccẽſum rubũ Moſen alloquẽs C oſtẽdit, quia doctor populi fieret q & legis flãmam perciperet,& peccati ſpinam nõ vitaret,vt qđ ex illo populo exiret,q igne deitatis carnæ noſtræ peccata quaſi rubi ſpinã acciperet,& in cõſumptã humanitatis ſubſtãtiam in ipſa diuinitatis flamma ſeruaret.

† 32.q.4.c. recurrat.

deret & non combureretur . Dixit ergo Moyſes : Vadam & vi†

¶ Vel tranſibo ſecundum Lxx.quod competit:tranſitori enim talis congruit viſio.

debo viſionem hanc magnam,quare non comburatur rubus.

a Cernens autem dominus, q pergeret ad videndum, vocauit eũ

b de medio rubi, & ait: Moyſes Moyſes. Qui reſpondit. Adſum . 1

¶ Vel non. ¶ Opera mortua.

c At ille: Ne appropies,inquit huc . † Solue calceamentum de 2

a ¶ Affectibus. b ¶ Eccleſia ad quam nemo accedit calceatus.

pedibus tuis . Locus enim in quo ſtas, terra ſancta eſt . Et ait: 3

¶ Merita parentum bonorum ſæpe filiis ſubueniunt. 4

d Ego ſum Deus patris tui, Deus Abrahã, & Deus Iſaac, & Deus

a ¶ Inclinando.

Iacob : † Abſcondit Moyſes faciem ſuam:non enim audebat † 5

¶ Miſertus vt liberem.

e reſpicere contra Deum . Cui ait dominus : Vidi afflictionem 6

populi mei in Ægypto, & clamorem eius audiui , propter † 7

a ¶ Compatiendo præſentialiter liberando.

duritiam eorum, qui præſunt operibus , & ſciens dolorem

eius, deſcendi vt liberem eum de manibus Ægyptiorum, & 8

a ¶ Terrena dat vt ſuadeat ad cæleſtia,& qui viſibilia percipit diſcat ſperare inuiſibilia.

f educam de terra illa in terram bonam & ſpatioſam , in ter- 9

g ram quæ fluit lacte & melle, ad loca Chananæi & Hethæi & 10

11

ait: *Cuius non ſum dignus ſoluere corrigiã calceamenti.* Iohannis.j. D

d *Ego ſum Deus.* ✠ HILARIVS. Non aliter loquendum de Deo eſt,quam vt ipſe ad intelligentiam noſtrã de ſe locus eſt. Angelus Dei eſt,q in igne de rubo apparuit,& de rubo ĩ igne Deus loquit̃,habes diſpenſationem in angelo,quia in angelo officium eſt,non natura, habes in naturæ nomine Deum, quia Angelus Dei Deus eſt.

Lib. de Trin.

e *Vidi afflictionẽ,&c.* GREG. MORAL. Sparſis foris mentibus ad ſeipſum redire cuique difficile eſt.Quia praua itinera ſemel captos tanto delectabiliter tenent, quãto quod libuerit non licet. Quia cũ diſciplinæ. nun⁹ nõ obuiat, nulla retributionis proſpicitur pœna quæ terreat. Sed clauſis oculis cordis præcipitatur animæ, & tãto ſecurius mala tẽporalia penetrat, F quanto durius bona æterna deſperat.Sed iſta reproborum nequitia electorum uitam quaſi grana a paleis ſeparat,& dũ affligit expedit:quia dũ violentia ingerit,feſtinare ad ſuperna compellit, quod in Iſraelico populo Moſe vacante, & Pharaone ſæuiente ſignatur . Moſes enim ad vocandum miſſus eſt cum Pharao duris operib⁹ vrget, vt alius vocando traheret, alius ſæuiendo impelleret, vl plebs in ſeruitio turpiter fixa vel vocata, vel impulſa moueretur, hoc quotidie agitur,dũ prædicatis cæleſtibus præmiis ſæuire in electos reprobi permittuntur. vt quos Aegyptiis,ideſt,vita præſens oppreſſit blandiens,adiuuet præmens,vt dum Deus prouocat,cruciatus impellat.

† de 1.c. Deu † Io Act. E

† aſ

† Ex eius

Quæſt.7. c *Solue calceamentum,&c.* ✠ THEODOR. Duas ob res iubet calceamenta ſoluere Primo vt ipsũ magis ac magis religioſum ac reuerentem reddat,vt cũ tremore mandata eius acciperet. Tũ etiam erudit̃,qua ratione ſacerdotes in tabernaculo Dei miniſtrent. Nudis enim pedib⁹ ſacerdotale mun⁹ obibãt. ✠ HVGO A SANTCO VICTORE. *Terra ſancta eſt*, non propter aliud niſi propter diuinam præſentiam.

ISID. Quia nullus.ſ.digne conſiſtere vel Deum videre põt niſi cuncta terrena & mortalia vitia deponat. Aliter veteũ cõſuetudo erat,vt ſi ſponſus ſponſam repudiaret,in ſignũ tepudii diſcalcearetur.Ideo Moſes diſcalceari iubet̃,ne ad eccleſiã q̃ in rubo ſignificatur quaſi ſponſus accedat calceatus, hoc enim Chriſto ſeruandum q verus eſt ſponſus.De quo Ioannes ait

B

f *Et educam de terra,&c.* GREG. Rudi populo de præſenti vita aliqd promittendũ fuit,vt poſſet in futuro robuſti⁹ ſolidari.Si enim parua non acciperet,magna non crederet. De⁹ ergo largiẽdo terrena ſuadet & cæleſtia, vt percipiens qđ videbat,ſperaret,quod non videbat.

g *In terram bonam & ſpacioſam,in terrã quę fluit lacte,&c.* GREG. Præſens proſperitas aliquando datur, vt ad meliorem vitam prouo

H

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *tatem non minuebat,licet eſſet materia combuſtibilis, per hoc autẽ deſignabatur,quod labor affligens qui per ignem deſignatur,filios Iſrael in quibus erat humana infirmitas non conſumeret nec deleret: ſed magis mirifice liberarentur,ad quod exequendum per Moſen, dominus apparebat Moſi: & ideo talis apparitio facta eſt ſecundum conuenentiam negotij ſicut & aliæ apparitiones huiuſmodi communiter ſunt.*

1 Moyſes. *Iſta duplicatio ſignificat dilectionem,& excitat uocati attentionem.*

2 Ne appropries inqt huc. *Ac ſi diceret huiuſmodi fragilitas non præſumat arcana Dei inquirere curioſe,quia ſcriptum eſt Prouer.xxv.d.* Qui perſcrutator eſt maieſtatis opprimetur a gloria.

3 Solue calceamentum. *Qui modus erat antiquorum & ſpecialiter* Hebræorum *non ingredi ſancta loca pedibus calceatis , & inde eſt q Saraceni non audent intrare locum orationis niſi diſcalceati.*

4 Terra ſancta eſt: *Propter diuinam apparitionem ibidem.*

5 Abſcondit Moyſes fa.ſ. *Propter diuinam reuerentiam.*

6 Cui ait dominus. *Hic conſequenter deſcribitur commiſſio facta Moſi ad liberationem populi,cum dicitur.*

7 Vidi afflictionem popu.mei. *Oculo compaſſionis ad ipſum liberandum , & in hoc dominus aperuit Moſi prædictæ viſionis mirabilis intellectum.quia licet diuina non ſint præſumptuoſe inquirenda tamẽ per licet diuinam reuelationem ſunt humiliter ſuſcipienda, & ideo quãdo Moſes curioſe ſe non ingeſſit,ſed humiliter faciem ſuam abſcondit, tunc dominus ei reuelauit, quia* abſcondit *talia a* ſapientibus & prudentibus,& reuelat ea paruulis, *vt habetur Matth.xi.d.*

8 Deſcendi, *Scilicet , per effectum : quia Deus in ſe deſcendere non poteſt.*

9 In terram bo. *Quod oſtenditur cum ſubditur :* Quæ fluit lacte & melle. *q.d.cum paruo labore facit magnum fructum.*

10 Et ſpatioſam. *Quod patet ex hoc quia habitant ibi multæ gentes, quæ exprimuntur cum ſubditur.*

11 Ad loca Chananæi & Hethæi. *Tacentur autẽ hic Gergezæi & in pluribus alijs locis vbi cæteri nominantur: quia ut dicunt Hebræi non reſtiterunt filijs Iſrael per bellum ſicut alij.ſed de terra receſſerunt ante ingreſſum filiorum Iſrael.*

✠ Clamor

MORALITER.

✠ † *Vadam & uidebo viſionem hanc magnam,quare non comburatur,&c.* Volebat.n.plenius cognoſcere myſteriũ incarnatiõis.

2 *Non appropries inquit,&c.* Quaſi dicat,talis cognitio quã tu quæris,in vita præſenti non habetur,ideo ſequitur.

3 *Solue calceamentum.&c.* Ac ſi diceret,prius oportet te carnẽ mortalem deponere,ſicut dicit Dominus Exo. xxx.iij.d. *Non uidebit me homo,& uiuet.*

* † *Vadam & uidebo uiſionem,&c.* Sed quoniam talis cõtẽplatio pro neceſſitate fraterna debet aliquãdo ĩterrũpi, ideo ſubdit̃.

† *Vadam & uidebo,&c.* Quia cõtemplatio viæ excitat deſiderium contemplationis patriæ,quæ aliquando retardatur propter neceſſitatem populi. Exemplum de beato Iohanne euãgeliſta q dixit Chriſto ſibi apparenti prope ſuã mortem. quotiens rogaui te vt venirem ad te, & dixiſti mihi . Expecta vt liberes populũ mihi crediturũ. Et de beato Martino legit̃: Scimus quidẽ deſiderare te Chriſtum,ſed ſalua ſunt tibi tua præmia,nec dilata minuẽtur,noſtri potius miſerere quos deſeris.

✠ Sed

prouocet, aliquando vt in æternũ plenius damnet. hinc Iſraeliticis terra Chanaan promittitur, vt quandoq; ad æterna ſperãda prouocentur: quia radis popul⁹ promiſſionib. non crederet niſi a promiſſore aliquid ĩ vicino perciperet. Nõ ergo ſolũ ſpe ad res, ſed rebus quãdoque ad ſpem trahitur, vnde Pſal.ciiij.d. *Et dedit illis regiones gẽtium & labores populorum poſſederunt, ut cuſtodiãt iuſtificationes eius, & legẽ eius, regrant.*

a Hoc *habebis ſignum.*

✠ THEODORETVS. Cum præſentia numinis videbis cuncta tibi fœliciter ſuccedere, nihil obſtare quo minus euadas, iã fuerit hoc tibi certius argumentum non temere ſuſcepiſſe hanc legationem.

b *Qui eſt miſit me ad uos, &c.* Mittitur Moſes ad Pharaonem puniendum & tandẽ occidendum, miſſa eſt lex ad diabolũ deſtruendum.

HIERON. Scribens ad Marcellam de decem nominibus Dei, ſexto loco ponit no-

Amorrhæi & Pherezei & Heuæi & Iebuſæi. Clamor ergo fi- 1
a ¶ Corporalem & ſpiritualem.
liorum Iſrael venit ad me, vidique afflictionem eorum qua ab
a ¶ Dæmonibus vel iniquis hominibus. b ¶ Incarnatus propria voluntate. c ¶ Diabolum reprimendum.
Aegyptiis opprimuntur. Sed ✠ veni, mittam te ad Pharaonem, 2
a ¶ Prædeſtinatione. b ¶ De tenebris peccati.
vt educas populum meum filios Iſrael de Aegypto. Dixitque 3
a ¶ Quaſi Dei eſt, non hominis hoc facere. Vnde: Gloria mea non eſt mea, ſed eius qui miſit me. Io.7.b.b.
Moyſes ad Deum: Quis ego ſum, vt vadam ad Pharaonem: 4
a Diuinitas cum humanitate.
& educam filios Iſrael de Aegypto? Qui dixit ei: Ego ero te- 5
cum: & hoc habebis ſignum, quòd miſerim te: Cum eduxe- 6
¶ Immolari facies.
ris populum meum de Aegypto, † immolabis Deo ſuper mon 7
a In eminentia virtutum debet eſſe qui vult Deo immolare.
tem iſtum. Ait Moyſes ad Deum: Ecce ego vadam ad filios
Iſrael, & dicam eis: Deus patrum veſtrorum miſit me ad vos.
Si dixerint mihi, quod eſt nomen eius, quid dicam eis? Dixit 8
¶ Vel Deus. a ¶ Nemo alius. b Proprie immutabiliter.
dominus ad Moyſen: Ego ſum qui ſum. Ait: Sic dices ad fi- 9 10
a ¶ Vel filijs. b ¶ Sine omni mutatione, ſtabiliſque manens dat cuncta moueri.
lios Iſrael: Qui eſt, miſit me ad vos. Dixitque iterum Deus ad 11 12
¶ Non recedens.
Moyſen: Hæc dices filiis Iſrael: Dominus Deus patrũ veſtrorum
a Cui atteſtantur tres probati & examinati teſtes, quorum teſtimonium uerum eſt.
Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob miſit me ad vos.
a ¶ Quia hi teſtes viuunt in æternum.
Hoc nomen mihi eſt in æternum, & hoc memoriale meum
¶ Apoſtolos primitiuam Eccleſiam.
in generatione & generationem. Vade: congrega ſeniores 13
a ¶ Abſconditus a ſeculis & generationibus.
Iſrael: & dices ad eos: Dominus Deus patrum veſtrorum ap-
paruit mihi, Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Iacob, di-
a ¶ Geminatio confirmatio. ¶ Peccator infirmos.
cens: Viſitans viſitaui vos: & vidi omnia quæ acciderunt 14
vobis in Aegypto, & dixi: vt educam vos de afflictione

D

mẽ אהיה ehieh quod in Exodo legitur: *Qui eſt, miſit me ad uos.* Deus enim ſolus, qui exordium non habet veræ eſſentiæ nomẽ tenet, quod per angelum dictum eſt Moſi nomen eius quęrenti, quia in ei⁹ cõparõne qui vere eſt, quia ĩcõmutabilis eſt, quaſi non ſunt, quæ mutabilia ſunt, quod enim dicitur, fuit, non eſt: & quod dicitur, erit, nondum eſt. Deus autem tantum eſt qui non nouit fuiſſe vel futurum eſſe. Solus autem pater cum filio & ſpiritu ſancto uere eſt. Cuius eſſentię cõparatum noſtrum eſſe, non eſt. Vnde & dicimus: Viuit Deus quia eſſentia diuina, vita viuit, quam mors non habet.

† Facietis cultũ Deo vel ſeruiet dño, aut adorabitis Deum.

E

✱ AMBROSIVS. Hoc eſt verum nomen Dei eſſe ſemper. Vnde & Apoſtolus de Chriſto. *Dei enim filius Chriſtus, qui in nobis eſt, qui per nos prędicatus eſt, per me; & Syluanũ & Timotheum, non fuit in illo,* inqt, *eſt & non* ſed eſt ĩ illo fuit.

Epiſto.93.

F

✠ HIERON. Nunquid

In epiſ. ad Eph.c.5.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Clamor ergo. *Propter occiſionem paruulorum innocentium & propter iniuſtam afflictionem laborantium: quia occiſio innocentium dicitur clamare ad Deum, Gene.4.b.* Ecce uox ſanguinis fratris tui Abel clama ad me de terra. *Similiter afflictio uel defraudatio laborantium. Iaco.5.a.* Clamor eorum in aures domini Sabaoth, *&c.*

2 Sed ueni, mittam te. *Licet enim eſſet pręſentaliter coram eo: tamen dixit ueni. per hoc ſignificans ut deberet eſſe promptus ad ſuſcipiendum mandatum Dei mente & uoluntate, ſicut erat pręſens corpore.*

3 Dixitque Moyſes. *Hic conſequenter deſcribitur ipſius Moſi inſtructio & confortatio, quæ requirebatur ad tantum officium ſuſcipiendum, & primo inſtruitur & confortatur uerbis, ſecundo ex ſocijs adiunctis, ibi:* Ingredierique tu & ſeniores Iſrael, *tertio ex mirabilibus ſignis, in principio capituli.4. Circa primum ponitur Moſi ſtupefactio dicentis.*

4 Quis ego ſum? *Acſi diceret, omnino ſum inſufficiens ad tantum negocium. Et ideo dominus conſolatur eum dicens.*

5 Ego ero tecum, *Qui ſum ſufficiens & potens ad te protegendum & dirigendum.*

6 Et hoc habebis ſignum, *Quod miſerim te. Secundum Hebræos hoc refertur ad præcedentia, acſi dicatur: viſio quam tibi oſtendi in rubo, eſt tibi pro ſigno, quod ego mitto te, ſecundum catholicos refertur ad ſequentem literam, cum dicitur.*

7 Cum eduxeris populum meũ de Aegypto. *Immolabis* Deo *ſuper montem iſtum: Ait Moſes ad Deũ, Ecce ego ua. Acſi dicatur. Ego prædico tibi, quod poſt eductionem populi mei immolabis Deo ſuper mõtem iſtum, & cum hoc tibi acciderit, erit tibi certum ſignum, quod fui tecum in eductione populi de Aegypto. Erit etiam tibi ſignum de futuro quia dominus dixerat Moſi duo, ſcilicet eductionem populi de Aegypto, & inductionem eius in terram lacte & melle fluentem, & ideo ſicut immolatio prædicta erat ſignum reſpectu præteriti, liberando eos mirabiliter de ſeruitute Aegypti, ita eſſet ſignum reſpectu futuri, ſ. quod eos introduceret mirabiliter in terram promiſſam.*

8 Si dixerint mihi, quod eſt nomen eius, quid dicam eis. *Moſe enim in hoc expreſſe quæſiuit de nomine mittentis, & tacite de eius conditione: & dominus reſpondet primo i de ſecundo, ſ. de conditione mittentis ipſum dicens.*

9 Ego ſum qui ſũ. Ait. *In Hebræo habetur.* אהיה אשר אהיה ehieh aſer ehieh, Ero *q ero, per vtramque tamen literam idem ſignificatur, ſ. neceſſitas eſſendi, & ęternitas & immutabilitas per omnem modum, quę eſt conditio propria & ſingularis ipſius Dei, omnia enim alia eo ipſo quod ſunt, de nihilo habẽt principium ſui eſſe: & ſunt uertibilia in nihil; quia ſubtracta manutenentia diuina, caderent in non eſſe & ideo non eſſe conuenit, eis quantum eſt ex ſe, ſed eſſe habent a Deo, ſecundum qđ dicitur Eſa.xli.f.* Ecce vos eſtis ex nihilo, & opus veſtrum ex eo quod non eſt.

10 Sic dices ad filios Iſrael. *Ac ſi diceret: ſi quæratur a te, quis miſit te. Reſpondebis.*

11 Qui eſt miſit, me ad uos. *Id eſt ille qui habet ex ſe neceſſitatem eſſendi, & plenitudinem abſque reſtrictione & determinatione aliqua.*

13 Dixitque iterũ Deus ad Moyſen. Hæc dices filiis Iſrael. *Acſi diceret, ſi quærunt ſecundo de nomine mittentis te. Reſpondebis.* Dominus Deus patrũ veſtrorum Deus Abraham & Deus Iſa. &c. hoc nomen mihi eſt in ęternum, & hoc memoriale meum, &c. *& ſequitur.*

13 Vade congrega ſeniores Iſrael. *Non intelligitur hoc de omnib. ſenibus populi, quia cum in populo illo eſſent ſexcenta milia peditum, ut habetur infra 12.f. Omnes ſenes populi non poſſent de facili congregari. ſed per ſeniores hic intelliguntur iudices, qui habent populum regere.*

Seniores.

14 Viſitans uiſitaui uos. *Hoc modo loquendi uſus eſt, quia Ioſeph* ✠ *moriens*

MORALITER.

2 *Sed ueni,* id eſt, Ad limbum patrum qui eſt in parte inferni, denuntiandum ſanctis patribus eorum liberationem propĩquam. Greg. homil. 2. Quem enim præcurrens naſcendo mũdo nuntiauerat, hunc moriendo & ad inferos præcurrebat.

2 *Sed ueni, & mittam te.* Ad liberandum populum meum de ſeruitute diaboli, qui per Pharaonem deſignatur, per tua cõſilia & hortamenta. Aliter poteſt exponi.

A quid ſolus Deus erat,& cætera non erant? Vtique erant angeli celum,terra,& ipſe Moſes,& Aegyptii,ſed commune nomẽ ſubſtantię proprium ſibi uẽdicat,qu a cætera vt ſint Dei ſum pſere beneficio. Deus vero qui ſemp eſt,nec hẽt aliũde principiũ,& ipſe ſui origo eſt,ſuęq; cauſa ſubſtãtiæ,nõ põt intelligi aliũde habere qđ ſubſiſtit. Nam in igne aliud eſt calidum,aliud calefactum.

Quæſt.4. in Exod. a *Ad terram fluentem lacte et melle.etc.* AVGVST. Vtrum hoc ſpiritualiter accipere debeamus, quia ſecundum proprietatem non hæc erat terra, quæ data eſt Hebreis. An modus locutionis eſt, quo ubertas & ſuauitas terrę laudatur.

† Occurrit nobis.

Quæſt.12. B b *Sed ego ſcio,&c.* ✣ THEODORET. Quare Deus a principio Pharaonem non vindicauit: Omnibus demõſtrat iudicij ſui ęqtatẽ. Multo enim ęquis erat, vt Pharaonis detegeretur improbitas,quam Deus haberetur immitis. Nam ſi priuſquam argueretur Pharao,pœnas dediſſet,videri poterat Deus acerbus et iniquus, nunc vero tum patientiam Dei agnoſcimus, tum regis impietatem ſeruitiamque.

d *Vaſa argentea.* Argentum & aurũ ab Aegiptiis petloſim vnde tabernaculum Deo ſabricemus,cũ poetas & phius, ephos legimus,vt diuinam ſcripturã ſapientius & facũdius legamꝰ.

✣ NICETAS. Non iniqui iudicii erat,ne iuxta,hiſtoriam quidem,imperare his qui diurnis laboribus fuerãt afflicti, ut Aegyptios ſpoliarent, ſed modum quidem integri ac incorrupti iudicis, æquum eſſe pronũciãtis, vt operarius alimento fruatur Allegorico autem ſẽſu,per Aegyptios dæmones intelligi poſſunt, per vaſa autem aurea & argentea diuitię noſtrę, quę ex variis materiis conſtantur, quarum ipſi domini ſunt,nobis in poſturę earum diſpẽſatoribus vtentes,eaſque expendendas cõmittentes,in quos vſus imperauerit. Ergo cum a flagitioſa vita excedis (id enim Aegyptus ſignificat) eas vtendas roga, alienas quidẽ,ut pote ſecundũ demonum cõſilium adminiſtratas tuas autem,ut diuino munere tibi cõceſſas ut eas quem admodum oportet diſpenſes. Comitabuntur te porro pecuniæ, cum Deo per pauperũ manus offerentur. Exemplum Iſraelitarũ ſequere, & quẽadmodũ illi cum multos annos Aegyptiis ſeruiſſent.nec ſeruitutis mercedẽ aperte flagitare poſſent,dolo petitionẽ ſuam pſecuti ſunt. Deo nimirum hoc ſuadente. Eodem modo tu quoque Pharaoni ſpirituali ſeruiuiſti,circa terram terrenarũq; rerũ ſtudiũ te occupãs,ac ppterea tibi merces debet. Quo circa Aegyptios dæmones ſpolia, rectè ſpargẽs q male accũulaſti. ☞ Glo-

a ¶ Mundi. b ¶ Quam.ſ.poſſidebant viria per has gentes figurata.
Aegypti in terrã Chananæi,& Hethæi,& Amorrhæi,& Phe-
a ¶ Eccleſiam. b ¶ Doctrina infantium: c ¶ Dulcedine ſuauitatis diuinæ.
a reſæi,& Heuæi,et Iebuſæi,et ad terram fluentem lacte et mel-
a ¶ Obedientes. b ¶ Principes Eccleſiæ.
le,et audient vocem tuam. Ingredieriſque tu et ſeniores Iſrael 1
a ¶ Principem mundi. b ¶ Tranſitorum qui non habent hic manentem ciuitatem qui cupiunt exire de Aegypto. 2
ad regem Aegypti: et dices ad eum: Dominus Deus Hebræo-
a ¶ Tam interius quam exterius. b Chriſtum qui die tertia reſurrexit. ¶ Sacrificium laudis. c Remoti a ſtrepitu mundi.
rum † vocauit nos. Ibimus viam trium dierum in ſolitudinem, 3
¶ Qui non ingreditur ciuitatem. ¶ Meum tamen eſt monere vt inexcuſabilis ſit.
b vt immolemus domino Deo noſtro. Sed ego ſcio, quòd non 4
a ¶ Filios lucis. b Tenebroſorum recedentes a tenebris. c ¶ ¶ Potentiam apertam.
dimittet vos rex Aegypti, vt eatis niſi per manum validam. 5
a Ad feriendum. ¶ Mundum & Principem eius.
Extendam enim manum meam, et percutiam Aegyptum in
a ¶ Plagis. b Quæ nemo alius facit. c ¶ Vt omnes videant ne poſſint excuſari.
cunctis mirabilibus meis, quæ facturus ſum in medio eorum.
a ¶ Victus plagis. ¶ Gratis. ¶ Nouo ſcilicet.
poſt hæc dimittet vos, daboque gratiam populo huic coram 6
c Aegyptiis. Et cum egredimini, non exibitis vacui: ſed
a ¶ Non eſt inhoneſtum,quod Deo præcipiente eſt factum. b ¶ Sollicita anima,vt eccleſia. c ¶ A concellanea ſua. d ¶ Poetæ & Philoſophi quodammodo ſunt nobis vicini.
d poſtulabit mulier à vicina ſua, et ab hoſpita ſua vaſa argen- 7
a ¶ Morum & operum honeſtates. b ¶ Ornando,erudiendo. c ¶ Maiores.Minores.
tea et aurea ac veſtes, poneti ſque eas ſuper filios & filias ve-
¶ Auferendo quæ tabernaculo Dei vtilia ſunt.
ſtras,ſpoliabitis Aegyptum. 8

Quæſt. 6. in Exodõ. C c *Non exibitis.etc.* AVG. Quod mandauit dominus Hebræis, ut acciperent ab Aegyptiis uaſa argentea & aurea & ueſtẽ,atque,addidit, *pdabimini eo*,mandati huius non poteſt eſſe iniuſtum iudicium Mandatum enim Dei eſt,de quo non iudicãdum,ſed obtemperandum fuit. Ipſe enim nouit quam iuſte mandauerit,ad ſeruũ ptinet obedienter facere qđ mãdauit. d *Va-*

NICOLAVS DE LYRA.

✣ *moriens ſic prædixerat*. Poſt mortem meam Deus viſitabit uos & aſcendere faciet de terra iſta. *vt habetur* Gene.i.d.

1 Et audient vocẽ tuam. *Erant enim homines prudentes & ſcientes promiſſionem factam Abrahæ.Genc.xv.d.vbi dicitur:* Quarta generatõe reuerenturhuc. *Et ideo videbant,quod tempus ſuæ liberationis inſtabat,& ideo uerbis Moſi crediderunt antequam faceret ſigna,de quibus dicetur ſequenti capitulo.*

2 Ingredieriſque tu & ſeniores Iſrael ad regem Aegypti,& dices ad eum,dominus. *Hic ponitur inſtructio & conſolatio Moſi ex ſocietate ſibi adiuncta ad loquendum regi Aegypti,cum dicitur.* Ingredieriſque tu & ſeniores Iſrael,&c.

3 Ibimus viam trium dierum in ſolitudinem ut immolemus domino Deo noſtro. *Non dicit unius diei aut duorum, quia non eſſent ſufficienter elongati ab Aegyptiis,qui lapidarent eos, ſi ſcirent eos immolare animalia quæ ipſi colebant tanquam Deos, nec dicit ſex uel octo,quia uideretur,quod non quærerent Deo immolare.ſed magis fugere,& ideo dicit trium dierum, non plus exprimendo, ut ſic quanto petitio eſſet magis rationabilis,tanto rex Aegypti eſſet magis inexcuſabilis de inobedientia ad Deum. Sciebat enim dominus quod illam petitionem non exaudiret & ſic mereretur a Deo flagellari,in tantum quod inuitus maiora concederet,ſcilicet totalem exitum,& non ſolum concederet,imo ad exitum de terra compelleret,ut dicitur. inf.xij.c.unde ſubditur.*

4 Sed ego ſcio quod non dimittet vos rex Aegypti, ut eatis, *Ad mandatum meum ſimplici uerbo factum:* Ideo ſubditur.

5 Niſi per manum ualidam. *Id eſt per uirtutem meam ipſum populo ſuo grauiter affligentem,ſicut patebit in ſequentib.*

6 Daboque gratiam. *Dicunt Hebræi,quod in exitu populi de Aegypto dominus dedit eis tantam gratiam,quod liberaliter offerebant & dabant eis iocalia pretioſa,ſed hoc non videtur concordare literæ ſequenti ubi dicitur.*

7 Poſtulabit mulier a uicina ſua, &c. *Poſtea etiam ſubditur:*

8 Et ſpoliabitis Aegyptum. *Quod non uideretur uerum, ſi Aegyptij eis dediſſent,& ideo dicendum quod ab Aegyptiis receperunt per modum mutui,& ſic ſecum portauerunt bona Aegyptiorum,qui erant intenti ad ſepeliendum mortuos ſuos, quia nulla erat domus Aegyptiorum,in qua non iaceret mortuus,ut habetur infra xij.c. ideo obliti ſunt repetere. Nec tamen Hebræi commiſerunt furtum, quia voluntate & auctoritate domini hoc fecerunt,ut patet hic qui eſt dominus ſimpliciter omnium rerum,& ſine iniuria & iniuſtitia quæcunque poteſt uni auferre,& alteri dare pro ſua uoluntate. Conſiderandum etiam,quod ex conſideratione perſonarum iſta Dei ordinatio fuit rationabilis,quia Hebræi in multis ualde & grauibus ſeruierant Aegyptij, nec habuerant recompenſationem laboris, nec uiolentiæ ſibi factæ: nec pro ſubmerſione paruulorum ſuorum habuerant emendam uel recompenſationem,& ideo Aegyptij eis in multis tenebantur.* His dictis patet litera,

Sed

ADDITIO.

In c.3.*ubi dicitur in poſtilla.* Moyſes autem In *hoc.c.i.Exo. iij.cõtinetur exordium redemptionis populi Dei ab Aegyptiaca captiuitate, ſicut in euang.* Miſſus eſt angelus Ga.*Lu.i.c. exordium humani generis continetur,unde ſic vt in illo nomen proprium Chriſti redemptoris exprimitur,ita & hoc nomen proprium Dei principaliter liberantis oſtenditur.Et quia poſtil.in hoc c. nimis breuiter ſe expediſſe uidetur, cum tamen magna in ea contineantur, ratione prædicta : ideo*

✣ *certa*

A certa quæ ſunt in hoc ca. contenta, vlterius aliqua attendenda ſeu decla randa uidentur ſpecialiter, quorum primum eſt quod non uidetur neceſſarium dicere in hoc loco, quod quia angelus quandoque loquebatur in perſona Dei ideo Deus nominetur. Nam ſecundum ſenſum literæ, prout etiam verba plena ſonant, poteſt dici, quod ille qui apparet in forma ignis, erat angelus apparens ad excitandum mentem Moſi, vt cernens miraculum accederet ad audiendum vocem & uerba diuina. Sed cum ſequitur. Cernens autem dominus, &c. hæc uerba & etiam verba ſequentia immediate poßunt intelligi ab ipſo Deo dicta prout ſonant. Secundo poſſet quis admirari, quomodo Moſes illam angelicam viſionem videndo & uerba Dei audiendo, non legitur adoraſſe? Mos enim ſanctorum erat in huiuſmodi uiſionibus ſeu apparitionibus adorare. unde Gene. 18. a. legitur de Abraham, quod tres vidit, & vnum adorauit. & de Ioſue legitur Ioſue. 5. d. quod cum ſibi dixiſſet angelus. Ego ſum princeps exercitus domini, &c. quod cecidit pronus in terram adorans. quod intelligitur de adoratione duliæ reſpectu angeli, ſed hic non uidetur fieri mentio de aliqua adoratione. Ad quod uidetur dicendum, quod hoc & quædam alia in hoc cap. contenta faciunt ad commendationem humilitatis ipſius Moſi, de qua legitur infra. Num. 12. a. Vir autem Moyſes erat humilis valde. Cuius ratio eſt, quia non æſtimabat ſe dignum ad adorandum ſed potius ad modum publicani, cuius humilitas a domino commendatur Luc. 18. capit. qui ex magna humilitate nolebat oculos ad cælum leuare. ſeipſum vilificando,

B ſic & Moyſes in hoc loco, legitur enim, Abſcondit Moyſes faciem ſuam, non audebat enim aſpicere contra Deum, quod maiorem oſtendit humilitatem quam adoratio corporalis, nihilominus tamen Moſes corporaliter adorauit. in hoc enim quod dicit. Abſcondit faciem ſuam, etiam adoratio corporalis intelligitur, nam ſuper hoc verbo abſcondit. gl. dicit inclinando tantum uultum humilitatis uerſus terram. vt facies ſua eſſet abſcondita ne aſpiceret cōtra Deum, & ſic patet quod cum interiori humilitate adorauit. Tertio cum dicitur in litera, Quis ego ſum, oſtenditur humilitas ipſius Moſi in verbo, quæ prius oſtenſa fuerat in actu interiori mentali, & etiam exterius in corporali, ut dictum eſt, per hæc enim uerba habetur, quod ad neutrum eorum quæ ſibi a domino iniungebantur, æſtimabat ſe dignum. ſcilicet, nec ad hoc, ut iret ad Pharaonē, etiam pro modica re, cum Pharao eſſet magnus rex, & de hoc dicit. Quis ego ſum, ut vadam ad Pharaonem? Pro ſecundo nec etiam æſtimabat ſe dignum ad educendum populum Iſrael de Aegypto, licet non eſſent in poteſtate Pharaonis, cum ducatus tanti populi requirebat uirum magnæ prudentiæ & uirtutis. Et nota quod non dixit, non ſum ego dignus ad hoc ut uadam, ſed quis ſum ego. quod denotat maiorem humilitatem, ſentiebat enim ſe non inhabilem ſolum ad prædicta, ſed etiam contemptibilem, quod ſonant uerba. Quis ego ſum? q. d. uiliſſimum. Cōſequenter quarto dicitur in litera, qui dixit ei, Ego ero tecum. Circa hæc uerba ſunt multæ & uariæ expoſitiones, quarū duæ communiores ponuntur in poſtilla, & tamen neutra eorum videtur ſufficere. Illa enim quæ dicit quod hoc quod dicitur: Et habebis ſignum, refertur ad uiſionem factam Moſi in rubo, quæ quidē uiſio (ut dicunt) fuit data Moſi pro ſigno quod Deus mittebat eum, eſt expoſitio quorundam Hebræorum, licet non omnino uideatur cōtinere veritatem: Tum quia Moſes non petiuit tale ſignum, ut patet in litera, ſed ſolum oſtendit Deo fragilitatem ſuam di. Quis ſum ego. vt dictum eſt. Tum quia ex hoc uideretur, quod Moſes eſſet modicæ fidei, qui etiam uidens ſignum miraculoſum manifeſte, & audiens diuina uerba, dubitaſſent vtrum illa uerba eſſent ſibi diuinitus dicta, quod ſi ita eſſet, reputaretur ſibi ad culpam. ſicut de Zacharia legitur Luc. i. b. Eo quod non credidiſti verbis meis, quod tamen non legitur in hoc loco, nec aliquid ſimile. Secunda uero expoſitio quæ dicit quod cum dicitur: Hoc habebis ſignum, refertur ad immolationem futuram, quæ facta fuit a populo Dei ſuper montē Sinai, quæ quidem immolatio debebat eſſe ſignum certificans Moſen de duobus. quorum unum erat præteritum, ſ. quod Deus fuerat cū Moſe in eductione populi de Aegypto. Aliud erat futurum, ſcilicet futura introductio populi in terram promiſſam, quæ quidem expoſitio uidetur inconueniens, quo ad utramque partem. De primo patet. nā quādo immolatio facta fuit in monte, omnino ſuperfluum erat ſignum ad certificandum, quod Deus mirabiliter liberaſſet populum de ſeruitute Aegypti, cum hoc eſſet cunctis manifeſtiſſimum per experientiam. De ſecundo vero patet. nam (vt conſtat ex litera) non fuerat Moſi commiſſa introductio populi de Aegypto ad terram promiſſam, ſed eductio populi de Aegypto. dicit enim: Mittam te ad Pharaonem, non faciens mentionem de introductione ad aliam terram, vnde ſaluo meliori iudicio aliter ſic locus uidetur exponendus. Ad quod ſciendum quod Moſes in hoc loco non fuit locutus Deo aliqua verba incredulitatem ſonantia, vt hoc requireretur aliquod ſignum certificans ipſum Moſen, ſed ſolum expoſuit Deo humilitatem ſuam ad tantum officium quod ſibi committebat di. Quis ego ſum vt vadam, in quo intelligebatur tacite, quod rationabilius debuiſſet mitti alius aptus ad hoc, vnde dominus reſpondet ad primum. Ego ero tecum. q. d. et ſi tu non es ſufficiens ex te, meo auxilio eris ſufficiens. Ad ſm dicit. Et hoc habebis ſignum, quod miſerim te, cum eduxeris populum de Aegypto. Pro

D quo ſciendum, quod ſicut Deus in noua lege per pauperes & impotentes voluit inducere fidem ſuam per orbem, ut ex hoc magis luceret virtus & potētia diuina, iuxta illud. i. Cor. 1. d. Infirma mundi elegit Deus, ut fortia quæque confundat, pari ratione uoluit in antiqua lege per Moſen (qui modicæ reputationis erat, in tantum quod in ætate. 75. annorum gregem paſcebat, ut patet in litera) fieret liberatio populi, & eius eductio de Aegypto, ut ſic tota virtus & potentia huius liberationis ſoli Deo attribueretur, & populus induceretur ad immolandum Deo in recognitionem ſui beneficij & nulli alteri. & hoc ſonat litera cum dicit: Hoc habebis ſignū, quod miſerim te, cum eduxeris populum de Aegypto. vt id quod dicitur. hoc habebis ſignum. refera ad inhabilitatem ipſius Moſi ad tantum officium, & eſt ſenſus propter hoc ego elegi te, non potentem nec fortem, quia hoc erit ſignū quod miſerim te, ſcilicet quod non virtute propria hoc feciſſes ſed mea virtute & potentia, qua ratione tu & ipſe populus immolabitis Deo ſuper montem iſtum, & ſic inhabilitas ſeu debilitas Moſi quam Deo oſtendebat ad excuſationem ſuam erat intenta a Deo, ut eſſet ſignum manifeſtum de hoc quod iſta eductio fuiſſet a ſolo Deo, & quod ſibi ſoli erat immolandum in recognitionem ſui beneficij. Quinto ſequitur in litera: Ecce ego vadam ſi dixerint mihi, quod eſt nomen eius? quid dicam? In quo loco ad literam fiunt quædam obiectiones. Primo enim obijcitur ſic, aut nomen Dei erat notum Moſi ante reuelationem huiuſmodi, aut non erat ei notum antea, ſi ſic, ſuperflue quærebat hoc iterum ſcire, ſi autem non, quare quærebat hoc in perſona filiorum Iſrael, & non potius in ſua perſona di. Notū fac mihi nomen tuum.

E Si autem dicatur, quod hoc nomen erat ei notum ante huiuſmodi reuelationem, non tñ erat notum filijs Iſrael, & ideo quærebat a Deo, ut poßet eis indicare nomen Dei ut ipſi crederent Moſi in dicendis. Contra hoc obijcit Rab. Moſi in prima parte de directione capite 72. vbi de hac materia prolixe tractat di. quod aut filij Iſrael hoc nomen ſciebant antequam a Moſe audirent illud, aut non, ſi ſic, ſuperflue eis iſtud nomen notificaret, cum iam ipſi ſcirent ſicut & ipſe, ſi autem ipſi non ſciebant antea, ſequeretur quod ex hoc quod ſibi notificaretur a Moſe non magis crederent ei, cum ipſi neſcirent utrum hoc eßet nomen Dei uel non. Item contra hanc interrogationem Moſi obijcitur a quibuſdam. Nam filij Iſrael in Aegypto exiſtentes antequam eis mitteretur Moſes, aut erant fideles, ſcilicet habentes fidem vnius ueri Dei, aut non habebant fidem de Deo vero. Non eſt dicendum filios Iſrael non habere fidem de Deo uero, quia tunc non eßet populus Dei, nec de eis dixiſſet Deus: Vidi afflictionem populi mei In Aegypto. Nullus enim reputatur Dei populus ſeu de populo Dei, ſi ſit extra veram fidem. Si autem erant fideles ſcilicet veram fidem habentes de vero Deo, non requirebat̄ alia nominatio Dei. ſufficiebat enim quod Moſes dixiſſet eis, Ille enim quem uos creditis eſſe Deum, ille miſit me ad uos. præſertim cum eis inſuper declaraſſet. Deus Abraham, &c. ſicut dictum fuerat Moſi in prima allocutione. Omnes enim erant de ritu circunciſionis, quæ fuerat data Abrahæ in ſignaculum fidei. Geneſ. 18. b. quod patet infra 4 cap. ubi propter incircunciſionem filij Moſi volebat Deus interficere eum. Ad quorum declarationem videtur vlterius aliquid dicendum. Circa quod attendendum eſt, quod ex his quæ dixerat dominus Moſi ſuper ſua miſſione videntur oriri duo, quæ ab ipſo Moſe merito erant inquirenda. Quorum primum eſt, quod licet dominus expreße dixißet Moſi, quod deſcenderat ut liberaret populum Iſrael de manibus Aegyptiorum, ad quod uolebat mittere Moſen ad Pharaonem, ut educeret populum, &c. non tamen eidem declarauit vtrum hoc volebat facere per aliquas uias occultas, ut puta inclinando cor Pharaonis & ſuorum ad dimittendum populum ſeu per aliquas plagas occultas, quæ etiam ſecundum curſum naturalem fieri poſſunt, ſicut fecit in facto Saraï vxoris Abrahæ, Gen. 20. a. Similiter de Abimelech Gen. eodem. c. qui etiam ipſam Saram dimiſit propter reuelationem diuinam, quam habuit in ſomnis. Similiter & Labam dimiſit Iacob cum gregibus ſuis, propter monitionem diuinam eidem in ſomnis factam, quod indubie potuiſſet etiam in hoc caſu fieri per uoluntatem diuinam, cui nemo poteſt reſiſtere. Aut forte Deus voluit populum educere cum ſignis & prodigijs ſupra naturę curſum communem publicę factis, prout in effectu fuit oſtenſum. hoc enim pertinebat ad Moſen ſcire, quia forte ſi Deus primo modo voluiſſet educere populum, Moyſes reputaſſet ſe aptum ad hoc, quia hoc fieret ſine contentione & contradictione, prout in prædictis geſtis patet. Secus autem ſi ſecundo modo, quia tunc requirebantur magnæ inſtantiæ & controuerſiæ, ſicut contingit in caſu ad quod non reputabat ſe Moſes dignum, ut iam dixerat. Sin hæc inquiſitio pertinebat ad eum ex parte filiorum Iſrael, eo quod forte facilius & ſuauius venirent ad credendum diuinis pronoſticis & mandatis per internam inſpirationem ſeu monitionem diuinam, quam per miracula vel ſuaſionem Moſi. vnum propter hoc petebat Moſes nomen domini ſub quo debebat filijs Iſrael iſta annuntiare, Nam nomina diuina communiter imponuntur Deo ſecundum operationes, quæ ab eo procedunt. ſicut cum dicitur.. Dominus quaſi vir pugnator oīpotens nomen eius, infra. 15. a. & Eſa. 55. d. Et erit dominus nominatus in ſignum æternum. & ſic ex hoc ꝙ ſibi reuelaretur nomen diuinum, ſub quo iſta liberatio debebat

Nota de diuinis nominibus.

A bebat fieri,Moſes haberet certificationem de hoc quæſito.In qua quidem interrogatione videtur Moſes tenere modum quo lamrnodo beatæ virginis interrogantis:Quo modo fiet iſtud, Lu 1.d. Non enim dubitabat de efficacia diuinæ voluntatis,ſed quærebat modum. Secundum quod ex dictis domini oriebatur, inquirendum ipſi Moyſi eſt hoc.nam dominus dixerat ei,quod ipſe & populus immolarent deo ſuper montem prædictum,unde volebat Moſes ſcire nomen proprium diuinum,ſub quo talis immolatio debebat fieri.Hoc enim nomen Deus vere intellectum, licet non ſit communicabile alicui creaturę ſecundum rem,eſt tamen communicabile ſecundum participationem,ut dii dicantur,qui participant aliquod diuinum per ſimilitudinem.iuxta illud Pſalm.81.a.Ego dixi dii eſ. &c. Similiter eſt communicabile ſecundum opinionem. unde ſuper illud ad Gal 4. a.His qui natura non ſunt dii,ſeruiebatis. Gl.non ſunt dij natura , ſed ſecundum opinionem hominum. Et quia ſacrificare ſeu immolare eſt actus ſoli Deo vero debitus,unde, infra. 22. cap. Qui immolat diis occidetur,niſi ſoli domino.idcirco Moſes quærebat aliquod proprium nomen diuinum, quod eſſet omnibus modis incommunicabile,ut ſic populus ille qui pronus erat ad idololatriam , ſecundum quam leuiter vocabant creaturam nomine dei, ut infra.32.capitulo de uitulo dicebant.Hi ſunt dii tui Iſrael , vt in hac immolatione ſeu ſacrificio non deuitaret a uia recta. Qua quidem expoſitione ſic

B poſita ceſſant obiectiones prædictæ. Nam ad primam obiectionem dicendum , quod hoc nomen diuinum quod Moſes quærebat, nec erat notum pro tunc Moſi, nec etiam filijs Iſrael,prout infra dicetur.quærebat autem hoc Moſes in perſona filiorum Iſrael , & non in ſua perſona ex quadam humilitate & reuerentia.uidetur enim quodammodo temerarium ſeu præſumptuoſum,præſertim uiro tam humili dicere Deo : Quod eſt nomen tuum?non enim erat Moſes ignarus, quod Iacob petenti nomen angeli fuit reſponſum quaſi increpatiue : Cur petis nomen meum?ſupra Gene.32.g.& ideo Moſes petebat in perſona populi cui mittebatur,de quo præſumebatur, quod ſaltem aliqui eorum hoc peterent. Ad ſecundum dicendum , quod Moſes non petebat cognitionem huius nominis,ut per hoc filij Iſrael crederent ei,ſed hoc quærebat propter rationes ſupradictas . Ad tertium dicendum quod licet filij Iſrael & a fortiori Moyſes haberet fidem de Deo vero qui eſt Deus Abraham, &c. non tamen hæc notitia ſeu cognitio ſufficiebat ad certificandum Moſen de alijs ſupradictis. Conſequenter ſexto dicitur in litera ſecundum tranſlationem noſtram Dixit dominus ad Moſen, Ego ſum qui ſum, Ait.Sic dices filiis Iſrael , qui eſt miſit me ad vos , &c. quam quidem tranſlationem,doctores noſtri ſequentes communiter tenent quod hoc nomen qui eſt,maxime eſt nomen proprium Dei, prout ſanctus Tho.in prima parte.q.13.art. 11. in cor. q. vbi ad hoc aſſignat quaſdam rationes,quarum una eſt.Hieron.ad Marcellam de decem Dei nominib.& Auguſt.in 5 de trin.quæ quidem ratio talis eſt , quia in hoc nomen ſignatur immutabilitas propria diuini eſſe, quod non nouit præteritum nec futurum.Cætera enim quæ mutabilia ſunt , quaſi non ſunt. Quod enim dicit,fuit,iam non eſt , & quod dicitur , erit,nondum eſt. & ideo de Deo maxime proprie dicitur qui eſt in præſenti. Quæ quidem expoſitio,licet ſecundum tranſlationem noſtram ſupradictam & ex autoritate ſanctorum locum habeat , non tamen videtur habere locum ſecundum Hebraicæ literæ veritatem,ubi ſic habetur. Dixit dominus ad Moſen,Ero qui ero. Ait.Sic dices filiis Iſrael,qui erit miſit me ad vos,&c. Ponitur enim hic in quolibet loco vbi dicitur. Ero.

Ahieb. hæc dictio אהיה quæ proprie eſt verbum ſubſtantiuum futuri temporis primæ perſonæ indicatiui modi , quæ quidem dictio frequentiſſime po-

C nitur in ſacra ſcriptura, & nullam aliam ſignificationem nec æquiuocationem habet,unde ſecundum hanc literam non eſt dicēdum,quod Deus in hoc loco reſpondit Moſi nomen proprium ſuum. nam per hoc quod dicitur , qui erit , non ſignificatur æternitas, in qua nulla eſt ſucceſſio, nec etiam immutabilitas , cum in hoc quod dicitur qui erit , ſignificatur a non eſſe in eſſe vel ſaltem ab eſſe præſenti uel præterito in futurum. Nec etiam neceſſitas eſſendi hic oſtenditur,cum illa quæ erunt nondum ſunt,ut patet per autoritates ſanctorum allegatas.Vnde valde mirandum videtur de poſtillatore , qui in hoc loco veritatem Hebraicam

Ero q ero. allegat modo prædicto,& tamen ex hoc quod dicit,Ero qui ero.intendit cōcludere æternitatem & immutabilitatem Dei & huiuſmodi,quod eſt manifeſte contra rationem,& etiam contra mentem ſanctorum,qui iſta non concluſerunt,niſi ex uerbo ſubſtantiuo præſentis temporis,non autem futuri vt dictum eſt.unde locus iſte ſecundum Hebraicę literæ ueritatem aliter videtur exponendus.Ad quod ſciendū,quod in uerbis prædictis ſ.cum dominus dixit ad Moſen,Ero qui ero,&c. non reſpondit dominus Moſi aliquod nomen diuinum de nouo,ſed potius oſtendit ei,ꝙ non erat interrogatio ſua neceſſaria de hoc.Cuius ratio eſt.nam ſufficiebat filijs Iſrael & etiam ipſi Moſi,quod Deus patrum ſuorum.ſ. Abra

† verum. ham,Iſaac,& Iacob,quem ipſi per fidem cognoſcebant eſſe† vnum Deū volebat eſſe cū eis ad educēdum eos de ſeruitute,ſiue hoc fieret per miracula potētia ſiue aliter.& hoc eſt ꝙ dicit. Ero qui ero.et eſt ſenſus,Ero cū eis,qui ero tecū,ſtatim enim ſup.dixerat Moſi. Ego ero tecū, &c. acſi diceret.Ego dixi tibi,quod ero tecū in hac liberatione.ſimiliter dico, quod ero cum eis.Et quia utrum erat ſuper eodem facto,idcirco tantum D

ſemel concludit.Qui erit miſit me ad vos.q.d.Non debetis uos curare quomodo.ſed ſufficiat uobis quod ero uobiſcum ſcilicet cum Moſe & cum populo ad implendum prædicta,in quo Deus ſatisfaciebat Moyſi etiam de ſecundo motiuo ſuæ interrogationis,ſ.quod ad immolandū Deo ſufficiebat populo immolare uero Deo,quem patres coluerunt,qui etiam Deus redimebat eos a ſeruitute Aegyptica,etiam ſi aliquod nomen diuinum eis non innoteſceret,quia hoc quod eſt eſſe Deum Abraham, Iſaac,& Iacob,qui educeret populum Iſrael de Aegypto,non eſt communicabile alicui creaturæ.Et nota quod antiqui Hebræorum non exponebant hoc quod dicitur. Ero qui ero,de aliquo nomine diuino,ſed dicunt quod Deus in reſponſione offerebat ſe populo ſeu promittebat eis,quod eſſet cum eis in hac tribulatione Aegyptiaca, & in alia quādo contigiſſet. Et notandum quod hæc dictiō , אהיה ehieb quæ in hoc loco ponitur,quod ſignificat ero, ut dictum eſt,nunquam in tota ſacra ſcriptura ponitur pro nomine diuino,unde ſi nomen diuinum eſſet,rationabile eſſet, ut alicubi Deus hoc nomine nominaretur.Sequi.in litera ſeptimo, Dixitq; iterū Deus ad Moyſen,hęc dices filiis Iſrael, Dominus Deꝰ patrum † in veſtrorum,&c.miſit me ad vos.Hoc nomen mihi eſt in æternum,& hoc memoriale meum in generatione & generationem,&c.Hęc in litera.Super quib. uerbis,licet non modicę attentionis ſunt,nihil uidetᷣ ſcripſiſſe poſtillator,niſi ꝙ vbi dicitur. Dixitq; iterum Deus ad Moyſen,li iterum exponit ut referatᷣ ad † interrogationes acſi dicat,ſi quęrant ſecundo de nomine mittentis te.reſpondebis, Deus patrum veſtrorum, Deus Abraham, &c. quæ quidem expoſitio manifeſte deuiat a veritate literæ & hiſtoriæ. Primum patet , quia cū dicit. Dixitque iterum Deus ad Moyſen,manifeſte habetur,quod li iterum determinat id quod dicitur. Dixitque Deus.& eſt ſenſus E quod Deus non ſolum ſemel dedit Moſi reſponſionem dicens , qui eſt ſeu qui erit miſit me ad uos , ſed etiam dedit ſibi iterum aliam reſponſionem,ſcilicet, Dominus Deus patrū veſtrorū, &c. quod ſonat plane illud quod dicitur Dixitque iterum. Secundum patet,quia vt hiſtoria teſtatur,nec Moyſes nec filij Iſrael ſecundo quæſierunt de nomine mittentis,& ſic Moſes non debuiſſet ſibi nomen a Deo reuelatum propalaſſe populo,cum Deus conditionaliter iuſſiſſet Moſi ſi quærant,ſecundum ſcilicet de nomine mittentis,reſpondebis ſecundum expoſitionem poſtillatoris.unde aliter uidetur dicendum , ſcilicet & cum Deus in prima reſponſione,ſcilicet cū dicitur. Ero qui ero.non reuelauerat Moſi aliquod nomen diuinum de nouo, ſed potius ei oſtenderet, quod non erat ſibi neceſſarium hoc petere, vt dictum eſt,modo quaſi ex ſuperabundanti voluit notificare nomen diuinum in quo Moſes certificaretur de prædictis de quibus certificari volebat.et de hoc dicit: Dixitq; iterum Deus ad Moyſen.q.d.licet prima reſponſio ſuffeciſſet , gratioſe tamen volo tibi dare iteratam reſponſionem,per quam nomen nouum mihi proprium notifices filijs Iſrael.unde dicit: Dixitq; iterum De dominus ad Moyſen. Circa ꝙ nomen Moſi in hoc loco nouiter reue nc latum plura occurrunt conſideranda ad ſenſum literalē pertinentia ſpecialiter 12.Primum.ſ.quomodo nomen diuinū hic reuelatum Moſi ſcribitur in Hebraica litera, & qualiter ab Hebræis pronuntiatur , & quo in alijs linguis transferatur.Secundum.ſ. an prædictum nomen.ſ. tetragrammaton ſignificet verum Deum.Tertium.ſ.an prædictum nomē ſit proprium vel appellatiuum. Quartum ſ.an prędictum nomen ſit maxime proprium nomen Dei.Quintum ſcilicet an hoc nomen ſignificet natu F. raliter vel ad placitum ſeu ex inſtitutione.Sextū an ſit aliqua ratio quęrenda de huiuſmodi inſtitutione.Septimum an Deo ſm ſignificationem huius nominis principaliter pertineat miracula facere. Octauum an Deo ſm ſignificationem huius nominis proprie pertineat immolari ſeu ſacrificari.Nonum an ſub prædicto nomine proprie pertinebat populum ſub lege a Deo data cultui diuino applicari. Decimum ſ.an hoc nomen habeat ſpecialē efficaciam inter alia nomina diuina. Vndecimum.ſ.de ſolennitate huius nominis apud Hebræos.Duodecimum.ſ.quomodo ſunt intelligenda hæc uerba.ſcilicet Hoc nomen mihi eſt in æternū,& hoc memoriale meū in generatione & generationē. Circa primum dicendum,ꝙ ubi in tranſlatione noſtra dicitur in hoc loco: Dominus Deus patrū veſtrorū,&c.Hebraica litera eſt unū nomen ex quatuor literis copoſitum,quod communiter† dicunt nomen Dei tetragrammaton a tetra,quod eſt quatuor, & grāma quod eſt litera , id eſt nomen quatuor literarum:quę quidem literę in Hebraico ſunt iſtæ יהוה, prima,ſcilicet,i ſecunda.h.tertia.u.quarta.h.& ſic hoc nomen ſcribitur apud eos ſic,ſcilicet ih.uh.Iſtud autem nomen ſic ſcriptum cum prędictis quatuor literis nunquam pronunciatur ab Hebręis cōiter prout in litera iacet,proferri tamen poteſt Iehouah , unde & Iouē dixere pagani , ſed loco illius vbicunq; in ſacra ſcriptura ponitur proferūt legentes adonai, ꝙ eſt aliud nomen diuinum compoſitum ex quatuor literis,quarū prima eſt.a.ſecunda.d.tertia.n.quarta.i.& ſic hoc nomen ſcribitur apud eos ſic ſcilicet אדני quæ quidem quatuor literæ ſic in Hebræo ſyllabizantur, quod propria nominis ex eis cōpoſiti pronuntiatio eſt Adonai,quod quidem nomē adonai ſignat plane dominū cum additione mei vel noſtri uel noſtrum.Primum autem nomen.ſ.tetragrammaton nō eſt transferibile

bile

A bilem in aliud nomen ſeu e͠t plane expoſibile ſicut Adonai & alia nomina diuina: & ideo tranſlatores tam Chaldæi quam Latini & etiam Arabici poſuerunt loco illius dominum: quæ eſt quaſi tranſlatio ſecundi nominis prædicti ſcilicet Adonai, non tamen eſt tranſlatio primi nominis tetragrammaton ſupradicti. Circa ſecundum. ſ. an prædictum nomen diuinum. ſ. tetragrammaton ſignificet verum Deum: dicendum quod ſic hoc enim teſtatur Deus dicens Moſi in hoc loco de hoc nomine Hoc nomen mihi eſt in æternum. & Eſa. xlii. b. Ego dominus, & hoc eſt nomen meum, in quo loco vbi dicitur dominus ponitur in Hebręo nomen prædictum, & ſic in plurib. aliis locis Circa tertium. ſ. an nomen prædictum ſit proprium vel appellatiuum? dicendum quod eſt propriũ quod patet ex hoc, nã huic nomini competunt oẽs proprietates propriorũ nominum, quarum vna quæ principalis eſt & communis in omnib. linguis eſt, non habere pluralem numerum. Cuius ratio eſt: nam nomen proprium ſignificat ſubſtantiam non cum qualitate communi ſed propria ut grãmatici dicunt, vnde ex prædicti nominis natura non inuenitur plura-
B le in lingua Hebraica, ſicut reperitur de aliis diuinis nominib. vt de hoc nomine Deus vel Dominus & huiuſmodi & adhuc amplius, quod ſecundum formam iſtius nominis in Hebraico ſcriptam non poſſet ex eo fingi aliquod plurale: vt ſicut verbigratia de hoc nomine Simon, poſſumus fingere plurale, vt dicendo Simones pro multis, quorum quilibet appellatur Simon, talem enim fictionem pluralitatis nullo modo patitur prædictum nomen ſecundum formam, in qua forma ponitur in lingua Hebraica, vt patet in ea eruditis. Sunt autem aliæ proprietates nominum propriorum in lingua Hebraica, quæ non faciliter in lingua noſtra exponerentur, quæ quidem proprietates omnes adaptantur prædicto nomini. ſ. tetragrãmaton, prout Rab. Abenhazarat (qui maximus fuit grammaticus inter Hebręos) in hoc loco plene exponit, vnde manifeſtum eſt hoc nomen eſſe proprium. Circa quartum. ſ. an prædictum nomen ſit maxime proprium nomen Dei? dicendum quod ſic: nã inter omnia nomina, quæ in ſacra ſcriptura de Deo dicuntur, communiter tenetur quod hoc nomen qui eſt, eſt maxime proprium nomen Dei, prout ſanctus Thom. 1. par. q. & art. allegatis deducit, quæ quidem opinio li-
C cet (ut dictum fuit) fundetur in tranſlatione noſtra quæ habet. Qui eſt miſit me ad vos? quæ quidem tranſlatio deuiat manifeſte a veritate Hebraica. ut ſupra oſtenſum eſt, tamen ſuppoſito propter reuerentiam ſanctorum, ꝙ hoc nomen qui eſt, ſit proprium nomen Dei, adhuc vlterius uidetur manifeſte dicendum, quod nomen tetragrammaton, eſt magis proprium quam hoc nomen, qui eſt: Ad quod ſciendum ꝙ nomen tetragrammaton, licet nõ ſit in aliquo alio nomine ſeu per aliud nomen transferribile ſeu proprie exponibile ut dictum eſt, ex literis tamen ex quibus componitur, poteſt intelligi tam eſſe, quam eſſentia: nihil aliud connotando nec limitando, quod maxime competit eſſentię ſeu eſſe diuino. Forma etiam in qua ponitur ſecundum grammaticam Hebraicam conſiderata, nec eſt proprie concreta nec abſtracta, nec aliquod tempus in ſui ſignificatione includit, cum ſit proprie proprium nomen: vnde omnes rationes ex quibus ſancti doctores dicunt, ꝙ hoc nomen qui eſt, maxime eſt proprium nomen Dei, prout in q. & ar. allegatis habetur, per amplius competunt huic nomini tetragrammaton quam huic nomini, qui eſt, quod ſic patet: nam una ratio ſumitur ex hoc, ꝙ qui eſt, non ſignificat formam aliquam, ſed ipſum eſſe, & dicitur eſſe maxime proprium nomen Dei, cuius ſolius eſſe eſt ſua eſſentia, quę quidem ratio magis competit nomini tetragrammaton quod ſignificat tam eſſe quam eſſentiam, nihil aliud connotando ſeu limitando ut dictum eſt, quam huic nomini qui eſt, quod ſolum ſignificat ipſum eſſe, non exprimens aliquã eſſentiam quę ſit eadem cum ſui eſſe. Manifeſtum eſt. n. ꝙ de quolibet ente (e͠t ſi non ſit idem cum ſua eſſentia) eſt uerũ dicere, quod eſt: unde dicendo qui eſt, vel quod eſt, de aliquo ente nõ intelligitur ꝙ ſua eſſentia ſit ſuum eſſe. Alia uero ratio, quæ aſſignatur ad hoc, quod hoc nomẽ qui eſt, eſt maxime proprium Dei, eſt talis, ſ. ꝙ quanto aliqua nomina ſunt minus determinata & magis cõia & abſoluta, tanto magis dicuntur de Deo, ex quo concluditur ꝙ hoc nomen qui eſt, quod ſe habet indeterminate ad omnes modos eſſendi nominat ipſum pelagus ſubſtãtię infinitum dictum a Damaſceno, quę quidem ratio concludit, quod hoc nomen tetragrammaton eſt magis proprium quam hoc nomen, qũi eſt, minus. n. determinate & cõius abſolutius eſt nomen ſignificans eſſentians ſeu rem ſubſiſtentem abſolute & abſtracte a quacunque concretione ſeu limitatione, quod magis pertinet ad nomen tetragrammaton, quod ut dictum eſt ſignificat eſſe ſeu eſſentiam, non concretiue nec abſtractiue, nec cum tpe, quam hoc nomen qui eſt, quod non ſolum ſignificat cum tpe, quia eſt uerbum præſentis temporis, ſed e͠t concretiue, nã hoc uerbũ eſt, in ſua ſignificatione includit eſt ens, ſicut alia uerba in ſua ſignificatione includunt ſua participia. Conſtat aũt ꝙ ens ſignificat concretiue, & per conſequens intelligitur cum compoſitione, quod non cõpetit Deo. Alia aũt ratio ſumitur ex conſignificatione ſic, nam hoc nomen qui eſt, ſignificat eſſe in pręſẽti, quod maxime cõpetit Deo, cuius eſſe nõ nouit pręteritum nec futurum, quę quidem ratio manifeſte concludit, ꝙ non ſolum nomen tetragrammaton, ſed e͠t hoc nomen Deus magis pro-
D prie dicitur de Deo quam hoc nomen qui eſt. nam ſicut æternitati non competit pręteritum nec futurum, ita nec nunc temporis, quod eſt medium inter pręteritum & futurum. Conſtat aũt ꝙ per hoc uerbum eſt, cõiter intelligunt loquentes nunc temporis ſeu tempus propinquum tẽpori pręſenti, pręteritum diſtinguens a futuro. quorum neutrum competit Deo, ut eſt manifeſtum. nomen autem tetragrammaton nihil ſignificat cum tempore, ſed ſolum eſſe ſeu eſſentiam abſtractam a quacunque temporis ſignificatione. Si conſideretur etiam nomen prædictum quantum ad illud a quo imponitur, manifeſtum eſt, quod eſt magis proprium nomen Dei, quam hoc nomen qui eſt, nec hoc nomen Deus impoſitum eſt ei ab ipſo eſſe, non prout eſſe in creaturis ſeu per creaturas cognoſcitur, ſed prout eſt in mente diuina, prout declarabitur in articulo ſequenti. Similiter eſt magis proprium quantum ad modum ſignificandi: non enim habet modum ſignificandi prout creaturis competit. talis enim modus ſignificandi in nominibus ſemper eſt concretiuus vel abſtractiuus, quod non competit huic nomini, vt iam dictum eſt. Significat enim hoc nomen qui eſt, complexe, vt patet, nomen autem tetragrammaton incomplexe omnino. Si autem conſideretur hoc nomen, quantum ad hoc † quo imponitur ad ſignificandum, manifeſtum eſt, quod nomen tetragra- † ad quod
E maton eſt magis proprium quam nomen Deus vel nomen qui eſt, impoſitum enim eſt ad ſignificandum ipſam de ſubſtantiam alteri incommunicabilem, & vt ſic liceat loqui ſingularem, vt in 1. par quæ v. allegata. art. 11. in reſponſione ad primum arg. Ex quo patet, quod hoc nomen eſt omnibus modis incommunicabile alicui creaturæ, quia ſignificat quaſi vt ſingulare ſeu indiuiduum. Nullum autem nomen ſignificans indiuiduualiter eſt communicabile multis niſi metaphorice tantum, licet autem in aliquibus locis ſcripturæ † dicatur hoc nomen aliquibus creaturis communicari, vt infra 17. d. de altari ædificato a Moſe dicitur. Vocauit nomen eius: Dominus exultatio mea, vbi ponitur hoc nomen hoc tamen eſt aliter intelligendum, vt in ſuis locis exponetur. Circa quintum ſcilicet an hoc nomen ſignificet ad placitum, ſeu ex inſtitutione ſeu naturaliter, dicendum quod hoc nomen ſicut & cætera nomina vocalia ex inſtitutione ſignificat, non autem naturaliter. Differenter tamen, quia cætera nomina communiter & vt in plurimum ex inſtitutione humana ſignificant, hoc nomen vero ex inſtitutione diuina tantum. Si enim ex inſtitutione humana ſignificaret, notum eſſet hoc nomen ſaltem illis qui nouerant linguam Hebraicam, cuius oppoſitum patet ex hoc Moſi quærenti de nomine Dei tanquam ipſum nomen ignoranti Deus dixit. Dic filiis Iſrael. Et ſequitur: hoc eſt nomen meum. Ex quo patet, quod nec Moſes, nec ipſi filii Iſrael hoc nomen nouerant ante huiuſmodi reuelationem: hoc etiam patet. infra 6. cap. vbi dicitur. Nomen meum Adonai non indicaui eis, vt ibidem oſtenditur. Dico autem, quod cętera nomina, vt communiter & in plurimum ex inſtitutione humana ſignificant, propter hoc quod quædam pauca nomina leguntur a Deo eſſe inſtituta ad ſignificandum: ſicut ſupra Gen. 1. Vocauit Deus lucem diem, & ibidem. Vocauit Deus firmamentum cęlum. & huiuſmodi, & ſic de aliquibus ſingularib. paucis in primordio rerum contentis: quæ quidem vocationes ſeu inſtitutiones cõformes ſunt, conceptionibus humanis, quæ de his rebus habentur, vt patet conſideranti. De hoc vero nomine diuino aliter eſt ſentiendum. ſ. quod excedit omnem conceptum humanum. Ad cuius euidentiam attendendum eſt, ꝙ ſicut apud nos voces ſignificantes res ſunt ſigna earum, quæ ſunt in anima paſſionum notæ, vt in 1. Periher. quæ quidem paſſiones animæ res ſignificant naturaliter, cum ſint eædem apud omnes, voces tamen quæ ſunt earũ ſigna non naturaliter ſed ad placitũ ſignificant, vnde ſunt diuerſa apud diuerſos. Sic ſuo modo conſiderare poſſumus apud Deum duplex nomen proprium. vnum. ſ. mentale ſignificans naturaliter Deum, & hoc modo filius dicitur nomen patris, vnde ſuper illud Eſa, 30. f. Ecce nomen domini veniet de longinquo. Gloſ. nomen domini eſt, filius qui eſt nomen patris. Cuius ratio eſt, nã ſecundũ ſanctũ Th. in ſcriptis ſupra primũ, di. 22. ar. 1. Deus qui ſeipſum comprehendit, ipſe ſolus ſeipſũ nominat pfecte (vt ita dicam) verbũ coęquale ſibi generãdo hęc ille.

Aliud vero nomen proprium diuinum ſignificans ad placitum, ſcilicet ex inſtitutione diuina Dei ſubſtantiam incõmunicabiliter & adęquate eſt nomen prædictum, de quo agitur. Quod autem hoc nomen ſignificet Dei ſubſtantiam incõicabiliter, patet ex prædictis: quod autẽ adęquate patet ex hoc nam ſecundũ ſanctum Th. vbi ſupra, cum voces ſint ſigna intellectuum ſm Philoſophum, idẽ iudiciũ eſt de cognitione rei & nominatione eius, vnde ſicut Deum imperfecte cognoſcimus, ita & imperfecte nominamus, & quaſi balbutiendo, vt dicit Greg. Ex quo ſequitur, quod cũ Deus perfecte ſe cognoſcit, & ipſe ſolus perfecte ſe nominat mentaliter, vt dictum eſt, ſic & ipſe ſolus perfecte ſeipſum nominat ꝑ voces ab eo inſtitutas, quæ ſunt ſigna ſui intellectus ad placitũ inſtituta vnde de hoc nomine tetragrammaton ſic a Deo inſtituto uerius dicitur, quod nominat pelagus ſubſtãtiæ † infinitum a Damaſceno dictũ, nam cũ † infinitę cætera nomina diuina determinant ſeu ſignificant quodammodo modũ eſſendi diuinũ, prout cognitio noſtra quæ finita eſt, & a cognitione creaturarũ accepta attingit: hoc tamen nomen nullum modũ eſſendi diuinũ

A deterrminat, niſi prout eſt in mente diuina hoc nomen inſtituente: & ad hoc tendit illud Rab. Moſis de directione perplexorum, quod allegatur a poſtilla. infra 6. cap. Conſtat autem quod illud eſſe abſolute conſideratum eſt infinitum ſimpliciter, & ſic pelagus ſubſtantiæ infinitæ dicendum. Nec mirandum ſi aliqua dictio vel nomen finitum propriè ſignificat ſubſtantiam infinitam, quia inter voces ad placitum ſignificantes & res per eas ſignificatas, non eſt proportio aſſignanda ſecundum naturam, ſed ſolum ad placitum. Hęc enim dictio mundus, quæ eſt quædam breuis dictio, ſignificat totum vniuerſum: & hoc nomen infinitum, licet ſit finitum ſecundum vocem, ſignificat tamen infinitum ſecundum rem.

6. quæſtio. Circa ſextum. ſ. an aliqua ratio ſit quærendo de huiuſmodi inſtitutione? Dicendum, quod cum hoc nomen ſit ad placitum diuinum inſtitutũ, vt dictum eſt, non eſt ad hoc quærenda ratio quaſi naturalis vel neceſſaria, cum etiam multa nomina ab hominibus ad ſignificandum inſtituta, vt puta primitiua, quæ a nullo alio nomine deriuantur, non habent rationem ſuæ inſtitutionis, niſi † ſecundum beneplacitum inſtituentium: & a fortiori de beneplacito diuino, quod eſt maximè liberum non eſt cauſa quærenda: nihilominus tamen quædam rationes poſſunt aſſignari pertinentes ad congruentiam huius ſignificationis, ſicut contingit in ſacramentis, quæ licet ex voluntate diuina habeant efficaciam non ex natura rerum: tamen ſunt aliquæ rationes, quibus conſideratur

† ſolum.

B aliqua congruentia inter ſacramenta & res, quas ſignificant ſeu efficiunt: vt puta cum per ablutionem exteriorem, quæ fit in baptiſmo, congrue ſignificatur ablutio interior ſcilicet quam ſignificat ſeu efficit. Quę quidem rationes in hoc nomine a diuerſis diuerſæ aſſignantur, & ſpecialiter inter expoſitores Hebræorum eſt in hoc magna diuerſitas. Quidam enim eorum aſſignant rationes ex natura literarum in hoc nomine contentarum, quæ quidem literæ omnes ſunt vocales. Literæ autem vocales ſunt magis abſtractæ a materia, quam cæteræ, & ideo aptiores ad ſignificandum diuinam ſubſtantiam, quæ magis abſtracta eſt a quacunque conditione materiali. Alij vero huiuſmodi rationem aſſignãt ex parte numerorum per has literas ſignificatorum, Vnicuique. n. literæ aſſignatur certus numerus ſecundum Hebræos. numeri autem appropriati illis literis, habent perfectiones ſingulares inter alios. Sed hoc non videtur conuenienter dictum, quia literæ non ſignificant numeros, niſi ex inſtitutione humana, quod hic non habet locum. Quidam vero eorum dicunt, quod ratio inſtitutionis huius nominis eſt ineffabilis: & penitus incomprehenſibilis ab hominibus, & hoc videtur ſatis rationabiliter dictum, quia prout dictum eſt, hoc nomen ſignificat diuinam ſubſtantiam, prout in diuina mente, quod eſt incomprehenſibile ab intellectu creato. nihilominus tamen rationes aſſignatæ ſupra in articulo quarto videntur congruere, prout fragilitati noſtræ intellectus videtur competere.

7. quæſtio. Circa ſeptimum ſcilicet, an Deo ſecundum ſignificationem huius nominis proprie pertineat miracula facere? dicendum quod licet ad Deũ, prout eſt omnipotens, pertineat miracula facere, ex hoc. n. dicitur omnipotens, quia poteſt omnia poſſibilia abſolutè. & ſic eius potentia extendit ſe ad omne id quod habet vel poteſt habere rationem entis, cui nihil opponitur. niſi quod implicat in ſe eſſe & non eſſe ſimul, quia tamen

C ratio diuinæ omnipotentiæ fundatur in eſſe diuino, ſecundum quod eſt infinitum non limitatum ad aliquem modum entis: ſed præhabens in ſe totius eſſe perfectionem, prout ſupra dictũ in prima par. q 25. ar. 3. in cor. quæſt. Conſtat autem ex ſupradictis, quod nomen tetragrammaton ſignificat ſubſtantiam diuinam, prout eſt pelagus ſubſtantiæ infinitæ, ſequitur quod ad Deum pertinet omnipotentia, & per conſequens facere miracula, prout conſideratur ſignari per dictum nomen.

8. quæſtio. Circa octauum. ſ. an Deo, ſecundum ſignificationem huius nominis proprie pertineat immolari ſeu ſacrificari? Dicendum quod ſic: nam ſacrificia ſeu immolationes cõiter fiunt Deo pro expiatione ſeu mundatione a peccatis, iuxta illud. 1. Reg. 3. c. Nõ expietur iniquitas domus eius victimis, & muneribus, ſed cum omnipotentia diuina parcendo maxime & miſerando manifeſtetur. per hoc. n. oſtenditur Deum habere ſummam † potentiam quod libere peccata dimittit. Eius. n. qui ſuperiori legi aſtringitur, non eſt libere peccata condonare, prout in quæſtione & art. ſupradictis. vnde eadem ratione dicendum eſt, quod ſacrificari & immolari ſoli Deo pertinet, prout conſideratur prædicti nominis ſignificatio & inde eſt, quod in Leuitico, ubi de omnibus ſpeciebus ſacrificiorum ſingulariter agitur, nunquam aliud nomen imponitur, niſi ſolum nomen prædictum, ſimiliter & 3. Reg. 18. d. ubi agitur de Helia contra idololatras dicitur. Si dominus eſt Deus, ſequimini eum. ubi ex parte Heliæ ſuper prędictum nomen nominatur, & ſic de ſimilibus.

† plãtem

9 quæſtio. Circa nonum. ſ. an ſub prædicto nomine proprie pertinebat ad populum ſub lege a Deo data cultui diuino applicari? dicendum quod ſic. Cuius talis ratio aſſignatur a quibuſdam expoſitoribus Hebręorum: nam diuinæ remiſſiones in lege contentæ omnes ſunt miraculoſæ, ſ. ſupra facultatem naturæ factę. ſ. quod pluuiæ temporaneæ deſcendant populo exiſtente iuſto, & detineantur populo peccante, ut patet Deut. 11. b. & in locis quampluimis ueteris teſtamenti. Conſtat. n. quod huiuſmodi bona temporalia & mala, ſecundum curſum cõem naturæ ſimiliter ſe habẽt ad bonos & malos, ſecundum illud Eccl. 9. a. Vniuerſa æq̃ eueniunt iuſto & impio, immolanti victimas, & ſacrificia contemnenti. vnde quod talia ſequantur bonitatem vel malitiam populi, hoc nõ eſt ex curſu communi naturæ, ſed ex ſupernaturali poteſtate diuina. Ex quo ſequuntur, quod lex diuina debuit proprie dari ſub illo nomine, ſecundum quod ad Deum pertinet miracula facere, & inde eſt, quod in principio decalogi hoc nomen fuit expreſſum cum additione eductionis de Aegypto, in qua miracula diuina fuerunt potiſſime manifeſtata, & hoc cum dicitur. inf. Exo. 20. a. Ego dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, &c. ubi. n. dicit dominus, ponitur prædictũ nomen: Similiter per totum decalogum in quo principalia legis traduntur, hoc nomen exprimitur, non autem in creatione mundi, in operibus enim ſex dierum nunquam hoc nomen reperitur, ſed ſolum Deus, licet enim creatio a ſolo Deo fuerit, tamen in creatione ſecundum Aug. ordo naturæ principaliter ſequitur.

Circa decimum, ſ. an hoc nomen habeat ſpecialem efficaciam inter alia diuina nomina? dicendum quod licet diuina inuocatio efficax ſit cũ ſuis debitis circunſtantijs, quæ in oratione efficaci requiruntur, iuxta illud Pſ. 164. d. Prope eſt dominus omnibus inuocantibus eum in veritate. De iſto tamen nomine legitur in ſpeciali. Num. 6. d. Ponãt nomen meum ſuper filios Iſrael, ego autem benedicam eis. Ex quo patet, quod ad hoc ꝙ benedictio ſacerdotalis in ueteri lege cõtentam efficaciam haberet, requirebatur impoſitio prædicti nominis ſuper populum, quod ibidem ter exprimitur. Vnde ſecundum Hebręos, & eſt ſatis conſonum literæ, ad efficaciam benedictionis ſpiritualis ibidem contentę expreſſio prędicti nominis requirebatur dicitur enim ibi. Dic Aaron & filiis ſuis, Sic benedicetis filiis Iſrael, dicite eis Benedicat te dominus. 10.

E

Circa undecimum. ſ. de ſolennitate huius nominis apud Hebręos. dicendum, quod hoc nomen. ſ. tetragrammaton nulli erat licitũ pronunciare, niſi ſolum ſacerdotibus cum benedicebant ſolenniter populum in templo, ut infra Num. 6. d. Sed loco illius ubicunque ponitur, proferebant legentes hoc nomen Adonai, ut dictum eſt ſupra in 1. artic. quod eſt nomen ſignificans maieſtatem ſeu ſummum dominium & poteſtatem. Quę quidem mutatio uidetur rationabiliter fieri propter duo. Primum, ut prædictum nomen a Deo inſtitutum in maiori reuerentia haberetur. Secundum, quia ueritas prædicti nominis ſcilicet tetragrammaton non eſt nobis cognoſcibilis, niſi per ſummam poteſtatem diuinam in effectibus ſuis relucentem, quod ſignificatur per hoc nomen Adonai, ut dictum eſt. & ideo ualde rationabiliter ſe habuit beatus Hierony. in ſua translatione circa hoc. nam ubicunque inuenit prędictum nomen, loco illius poſuit hoc nomen dominus, quod eſt tranſlatio huius nominis Adonai, non autem tetragrammaton. Additus autem in loco huic nomini, Deus Abraham, Deus Iſaac, Deus Iacob, eo quod hęc reuelatio facta Moſi, ad impletionem promiſſorum prędictis patribus factorum fuerat ordinata. 11

Circa duodecimum, ſ. quomodo intelligenda ſunt hæc uerba, ſ. hoc nomen mihi eſt in ęternum, & hoc memoriale meum in generatione & generationem? Dicendum quod licet hęc uerba prætermittantur in poſtilla quaſi ſint unius & eiuſdem replicatiua: vlterius tamen uidetur dicendum, quod referantur ad prędicta duo nomina quorum unum eſt, quod ſcribitur. ſcilicet tetragrammaton ſupradictũ, quod eſt proprium nomen Dei, ut dictum eſt. Et de hoc nomine, ſ. tetragrammaton dicit, hoc nomen eſt mihi in æternum. quia antequã eſſent creaturę, hoc nomen pertinebat Deo ſecundum ſuam eſſentiam abſque aliqua relatione ad creaturas, prout expoſitum eſt. Secũdum vero nomen eſt, non quod ſcribitur, ſed quod legitur. ſ. Adonai, de quo intelligendum eſt quod dicitur. Et hoc eſt memoriale meum in generatione, & generationem. Ad innuendum quod primum nomen non erat communiter memoriale cum labijs, ſed nomen ſecundum. ſ. Adonai. nomina. n. quę proferuntur, dicuntur memorialia, iuxta illud Pſ. 15. b. Nec memor ero nominum eorum per labia mea, & quia hoc nomen, ſ. ſecundum implicat habitudinem, ſ. ad effectus, ideo non dicitur eſſe nomen Dei ęternum, ſed in generatione & generationem, quod denotat ſucceſſionem creaturarum, quarum reſpectu dicitur Adonai, ut dictum eſt. poſſunt etiam prædicta uerba aliter exponi. 12

F

Ad quod ſciendum, quod prędictum nomen tetragrammaton eſt conforme huic nomini Ieſus, in quo etiam ſunt quatuor literæ, quarum prima & tertia ſunt eędem cum prima, & tertia alterius nominis ſcilicet. & 5. Secunda uero & quarta ſunt etiam † conſimiles in ſcribendo, quia utrobique ſcribuntur cum h, ſed in legendo eſt differentia, quia in primo nomine, cum aſpiratione leguntur. In ſecundo uero nomine loco aſpirationis utriuſq; legitur. ſ. quod poteſt eſſe duplici cauſa. Vna eſt, ꝙ Latini non ita proferunt aſpirationes nec literas gutturales ſicut Hebręi. Alia cauſa eſt quia cum primum nomen ex literis ſignificantibus eſſe ſeu eſſentiam componitur, ut dictum eſt, quæ quidem literę in Latino non ſignificant eſſentiam, idcirco loco utriuſque poſitę fuerant duę literę, ſ. quę quidem litera, s, † dicit in proferendo eſſe, & ut ſic redit in eandem ſententiam. unde de hoc nomine dato ipſi Chriſto propriè

A prie poteſt intelligi illud ad Philip.2.b.Dedit illi nomen, quod eſt ſuper omne nomen.Nam iſtud ſolum nomen diuinum inter cætera nomina diuina eſt incommunicabile omnibus modis, vt dictum eſt, & ideo proprie dicitur ſuper omne nomen. Fuit autem hoc nomen datum Chriſto inquantum eſt verus Deus,fuit etiam huic nomini Ieſus additum in Hebræo litera ayn quæ eſt maxime gutturalis,& ideo non profertur a Latinis,quod quidem nomen proprium diuinum cum interpoſitione huius literæ ſuperadditæ ſignificat ſaluationem, vt ſic non ſolum Deus ſed etiam ſaluator nominetur. vnde Mat.1.d. Angelus dixit ad Ioſeph.Et uocabis nomen eius Ieſum, ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum,&c.Et quia illud nomen proprium, diuinum ſcilicet primum abſconditum erat. eo quod non legebatur a populo vt dictum eſt,propter populi imperfectionem,nomen vero ſecuudum,ſcilicet Ieſus, quod eſt primi nominis memoriale, propalandum erat omnibus tempore Chriſti,ſicut & ipſe Deus, qui in ſe inuiſibilis eſt, per incarnationem erat viſibiliter cognoſcendus,ideo ille euangelicus propheta Eſa.loquēs de aduentu Chriſti 52.b.dicit.Propterea cognoſcet populus meus nomen meum in die illa,quia ego ipſe,qui loquebar in die illa,ecce adſum. Cuius ſenſus eſt, ſcilicet propter hcc populus meus cognoſcet nomen diuinum antea ſibi abſconditum, & hoc in die illa,ſcilicet tempore Chriſti.Cuius rationem reddit dicens,quia ipſe Deus,qui loquebatur prius in prophetis,de quo dicit: qa ego quæ loquebar, †principaliter,præſentialiter,ac viſibiliter aſſiſteret, de quo dicit, ecce adſum. Et quia notitia vtriuſque nominis prædicti erat maxime deſiderabilis iuſtis aduentum Chriſti expectantibus, ideo in perſona talium ipſe Eſa.26.b.dicit:Domine ſuſtinuimus te, nomen tuum, & memoriale tuum in deſiderio animę.q.d.deſideramus notitiam, non ſolum nominis tui,ſcilicet primi nobis aliqualiter ignoti,ſed etiam memorialis tui,ſcilicet memoriale primi nominis,quod eſt nomen Ieſus,vt dictum eſt,quod quidem deſiderium Chriſtus adimplens dicit,Ioann.17.a.Pater manifeſtaui nomen tuum.Et quia ad prædicti nominis veram notitiam,præſertim quo ad myſteria in eo incluſa,populus rudis nō erat capax idcirco cum dixiſſet:Hoc nomen mihi eſt in æternum, ſtatim ſubdit: Vade congrega ſeniores Iſrael, & dices ad eos, Dominus Deus patrum veſtrorum apparuit mihi,&c. hoc eſt dicere,licet toti populo hoc nomen ſit intimandum,tamen in ſpeciali hoc habes annuntiare ſenioribus,qui de hoc melius poßunt erudiri,vnde & de iſtis ſenioribus dicit in eodem contextu paucis interpoſitis:Et audiēt vocem tuam,quod intelligendum eſt non ſolum per obedientiam,ſed etiam intelligendo.iuxta illud Lu.8.a.Qui habet aures audiendi,audiat.Conſequenter dicit.Dominus deus apparuit mihi,vt in hoc oſtenderetur altitudo gradus prophetiæ ipſius Moſi. Altior enim gradus prophetię eſt,ſi ille qui loquitur videatur in ſpecie Dei repræſentatiua,ſecundm illud Eſa.6.a. Vidi Dominum ſedentem,&c. quam ſi uideatur in ſpecie angeli vel hominis,vt in ſecunda ſecundæ,q.184.art.3. in cor.Ar. Cætera autem exponantur ſicut in poſtilla.

REPLICA correctorij contra Bur.delyrantem. In cap. 3.Bur.poſtillatorem redarguit de breui literæ expeditione, promittens multa addere,& implet totum vnum quinternum,ſed quam vtilia, & vera,& ad expoſitionem literæ neceſſaria patebit infra.Primo enim cōtra poſtillatorem dicentem angelum fuiſſe locutum in perſona Dei,ideo aliquando angelus,aliquādo Deus eſt nominatus,inuehitur præter rationem, diceus Deum in propria perſona fuiſſe locutum non per angelum. Hoc autem eſt contra beatum Greg. & Gl.interli. ſumptam a beato Greg.dicentem Angelus qui Moſi deſcribitur apparuiſſe, modo Dominus modo angelus memoratur,Angelus, quia exterius loquendo ſeruit, Dominus,quia interius pręſidens loquendi efficaciam tribuit,Cum enim loquens ab interiori cogitur & per obſequium angelus, & per inſpirationem Dominus nuncupatur. Sed & datio legis fiebat per angelos in manu mediatores, vt dicit Apoſtolus ad Gal.3. vbi litera videtur clarius loqui quam in propoſito,& ſententia beati Aug.in diuerſis locis eſt, quod nunquam locutus ſit ſenſibiliter creaturis,niſi in ſubiecta creatura vnde patet quam vtile ſit Bur.iſta monuiſſe.

Item ſecundum quod mouet Bur.in hoc c.eſt quod miratur,quare Moſes videns angelum & audiens dominum non legitur adoraſſe. Et reſpondet ſuę admirationi,quod Moſes adeo humilis fuit,quod æſtimauit ſe ad adorandum indignum,& ponit exemplum de publicano, ſed videtur delyramentum,dicere tantam humilitatem alicuius eße vt ſe reputet indignum actiua adoratione. Non enim videtur humilitas ſed fatuitas, quod quis non ſit dignus bene facere,ſaltem optimo genere virtutis,quæ eſt & θεοσέβεια Cuiuſmodi eſt Dei adoratio. Humilitas enim promouet orationem,non diſtrahit nec impedit,quia oratio humiliantis ſe nubes penetrabit.Eccl.35. Eſt enim Dei adoratio omnibus communis & neceſſaria,iuxta illud Matth.4.b. Eccl.35. Dominum Deum tuum adorabis,& illi ſoli ſeruies,cui humilitas impedimentum pręſtare non poteſt. Philoſophi enim virtutum poſuerunt connexionem,& hic Burg.ſeparat humilitatem a pietate,quæ ad omnia valet vt dicitur. 1.ad Tim.4.cap.Nec valet exemplum de publicano quem & euangelium Lu.18.b.& Aug. non obſtante humilitate oſtendunt adoraße & dixiſſe:Deus propitius eſto,&c. D Eius enim humilitas ſolum ad hoc tēdebat,quod reputabat ſe indignum leuare oculos,in cælum cum hoc tamen ſtat adoratio percutiendo pectus ſuum, Ita & Moſes in propoſito, & ſi ex humilitate abſconderit faciem ſuam, non minus adorauit & corporaliter & mentaliter vt idem Burg. dixit poſt prædictum delyramentum melius recollectus.

Item tertiū quod mouet Bur.in hoc eſt de ſigno dato Moſi,quod cū poſtillator dupliciter expoſuißet,Bur.utramque expoſitionem reprobat & propriam ponit.Primo igitur reſpondendum eſt ſuis obiectionibus,ſecundo ſua expoſitio pertractanda. Improbat autem primam expoſitionem ex duob. primo,quia Moſes non petebat ſignum,ſcilicet ſecundo,quia Moſes fuiſſet modicæ fidei,ſi ſignum petiuiſſet. Pro ſolutione vtriuſque notādum,quod Deus ſignum dedit ſæpe non petentibus, imo aliquando petere nolenti,ſicut patet de Achas Eſa,7.b. Et in hora natiuitatis Chriſti paſtoribus ſignum non petentibus dixit angelus.Et hoc erit vobis ſignum.Lu.2.b.Moſi igitur non petenti nec dubitanti,ſed inſufficientiā ſuam recognoſcenti datur ſignum pro ſui confortatione.Improbat etiam ſecundam expoſitionem ex duobus.Primo, quod immolatio ſuper montem illum non potuit eſſe ſignum eductionis populi,quę tempore illius immolationis fuit pręterita,qm̄ fruſtra poneretur tale ſignum.Secūdo quia non potuit Moſi eße ſignum futuræ introductionis in terram promißam quia ipſe eam non intrauit. Reſpondeo ad primum, quod argumentum fundatur ſuper falſa imaginatione,ſcilicet quod ſignum ſemper debeat præcedere ſignatum,quod falſum eſt,vt patet ſuper illo Eſa.7.b.infr.Pete tibi ſignū,&c.Etiam poteſt dici, prout catholici expoſitores,quod immolatio ſuper montem fuit duplicis effectus,duplex ſignum.Fuit etiā ſignum rememoratiuum exitus de Aegypto, & pronoſticum ingreſſus E ad terram promiſſionis,vt ſit ſenſus: Hoc habebis ſignum,&c.quod ſicut per immolationem erunt rememorando grati de exitu, ita per fidem erunt certi pronoſticè de ingreſſu, Hunc ſenſu iuuat quod dicitur inf.b.13. Erit quaſi ſignum in manu tua, & quaſi quid appenſum ante oculos tuos, eo quod eduxit te dominus in manu forti,&c.ubi manifeſte patet ſignum rememoratiuū, etſi non ſit pronoſticum.Sed quod ſecundo obijcit Burg.quod non fuit Moſi ſignum,quia non introduxit populum.Reſponſio quod illa immolatio fuit Moſi ſignū rememoratiuum ſolum ſed populo vtroque modo; Etiam fuit Moſi ſignum pronoſticum non ad introducendum,ſed ad diſponendum & regēdum populi ingreſſum,vt patet in Deuter.

Deus aliquādo dat ſignū petentib. aliquādo nō petentib.

Quoad articulum principalem ſecundum videri poteſt quantum valeat expoſitio Bur.quia ponit duo, Primum quod Moſes erat modicæ reputationis,eo quod paſcebat gregem.Secundum quod hoc fuit ſignum de quo ſermo quod per eum qui modicus fuit Deus voluit magna facere, & non per potentes,vt alteri non imponeretur niſi ſoli Deo, non homini.Sed primum dictum videtur falſum quia Moſes fuit tam elegans in exordio natiuitatis,ut per filiā Pharaonis adoptaretur, vt patet in principio Exodi.Fuit etiam tam fortis & animoſus in progreſſu, vt Aegyptium occideret,& tam excellens,vt Ietro vnus de potioribus ſacerdotibus Madian ei fugitiuo filiam ſuā coniugio traderet. F Nec probatio Bur. valet quod quia fuit paſtor gregis ideo fuit modicę reputationis.Paſcere enim gregem in veteri lege non fuit vile officium ſed officium patriarcharum, iuxta illud Gene. xlvi. & xlvij. Paſtores ouiū ſumus nos & patres noſtri.Nec ſecundum dictum valet,quia cum opera ſunt ſupra humanam facultatem,cuiuſmodi fuit eductio filiorum Iſrael, nemo ſic deſipit quin Deo vero vel falſo aſcribantur,non igitur oportuit fidelibus ob id dare ſignum, vt Moſes vel populus crederet Deum illorum mirabilium auctorem,qui fecit mirabilia ſolus.

Item quarto mouet Burg.contra poſtillatorem exponentem noſtram tranſlationem quæ dicit, Sum qui ſum. & Hebraicam literam quæ ſonat:Ero qui ero,dicens vtramque literam idē importare,ſ. eße Dei neceſſe eſſe æternnum & immutabile.& dicit Bur. illam expoſitionem eſſe contra rationem & intentionem ſanctorum. Sed in vtroque fallitur Burg.penſando verba poſtillatoris,vult enim dicere quod per hoc modus eſſendi ipſius Dei eſt neceßarius,æternus, & immutabilis, quia ſine diſtinctione & differentia,ex parte Dei de Deo vere dicitur uerbum præteriti temporis ſicut futuri uel præſentis,quia omnes differentiæ temporis æternitati immutabili & indiuiſibili coexiſtunt, ideo beatus Hiero. in ſua tranſlatione poſuit præſens uere,& Hebraica ueritas futurum uere,& diuiniſſimus Ioannes exprimere uolens æternam & neceſſariam uerbi diuini generationem,utitur uerbo præterito dicens. In principio erat verbum.Et in Apo.utitur omnib. differentijs temporum dicens; Qui eſt q erat,& qui venturus eſt. Secus eſt creaturis in mutabilibus,in quib.nihil eſt niſi præſens & de his procedit ratio Bur.ſumpta ex autoritate beati Hiero.& Aug.dicentium,quæ erunt,nondum ſunt, qui modus loquendi in Deo locum non habet,imo ſecundum ueram & propriā rationem nec præſens tempus de Deo dicitur, ut per hoc poſſit Dei

æternitas perſuaderi,nam ſicut futurum nōdum eſt,ita præſens aliquan-
A do non fuit,& cito non erit,quæ ad diuina non pertinent. Ratio igitur po
ſtillatoris bona eſt,qua modum eſſendi Dei dixit æternum & immutabi
lem,quia indifferenter,omne tēpus de Deo dicitur,eſt fuit,& erit non ra-
tione propria ſed ratione qua coexiſtunt æternitati, verius æternitas im
mutabilis fluxui temporis & omnibus eius differentijs coexiſtit. Ait e-
nim beatus Aug.per Burg.allegatus.Eſſe veriſſime competit Deo,quia
immutabilis eſt,& illa quæ ſunt mutabilia perfecta non ſeruant eſſe.Si
igitur futurum in Deo diſtingueretur a præſenti,uere mutabilis eſſet.Ex
oppoſito enim prædicati infertur oppoſitum ſubiecti, quia Deus eſt im-
mutabilis,ideo in Deo differt præſens noſtræ tranſlationis,futuro Hebrai
cæ veritatis,Eiuſdem ſententiæ eſt beatus Aug.11.de ci.Dei cap.20.di
cens,Deus præterita.futura & præſentia comprehendit,quamuis præte-
rita iam non ſint,futura nondum ſunt.Si igitur in Dei ſcientia illæ diffe-
rentiæ temporum non diſtinguuntur,igitur,nec in eius eſſentia & mo-
dis eſſendi,cum Dei ſcientia ſit eius eſſentia & econuerſo. Et nota quod
in hoc loco Bur.recedit a ſancto Tho.cuius dicta omnia in ſuo prologo ni-
ſus eſt deificare.

Item in quinto mouetur Bur.contra poſtillatorem imponens ei cum dici-
tur:Dixitque iterum dominus, poſtillator exponit ly iterum de
quærentibus,ſed conſiderando ea,quæ præmiſit poſtillator, manifeſtum
erit quod ei Burg falſum imponit, prædixerat enim quod Moſes hic duo
fecit,quæſiuit enim de nomine mittentis expreſſe,ſecundo de conditione
mittentis tacite, & quod Dominus ad ſecundum primo reſponderit ſe-
B cundum Hebraicam tranſlationem,dicens:Ero qui ero ſecundum no-
ſtram tranſlationem,Sum qui ſum, per qua ad quæſtionem expreſſe
de nomine quærentem non eſt reſponſum, quia per illam reſponſionem
nullum nomen Dei ſignificatur,vt etiam ipſe Burg.fatetur contra ſan-
ctum Tho.ſignificatur tamen conditio & modus eſſendi,quæ eſt æternitas
& immutabilitas prout in præcedenti puncto expoſita eſt.Sed ad expreſ
ſam quæſtionem quærentem de nomine reſpondetur ſecundo cum dici-
tur:Dixitque iterum Dominus,vt ly iterum referatur ad ſecun-
dam reſponſionem,quæ reſpicit quæſtionem expreſſam,prius factam,non
repetitam,vt fingit Bur.contra poſtillatorem.

Item ſexto mouetur Bur.contra poſti.quaſi diminute ſe habuerit cir-
ca nomen diuinum,quod non eſt modicæ attentionis.Mouet igitur de illo
nomine 12.quæſtiones,de quibus magnum facit tractatum,ad expoſitio
nem literæ modicum facientem,vt patet in earum pertractatione, poſtil
lator autem plane expoſitioni literæ intendens,huiuſmodi quæſtiones &
inquiſitores earum ad librum beati Dion.de di.no.& alios remittit,eſt e-
nim ſui propoſiti non tractatus ſcribere,ſed breuiter literæ immorari.

PRIMA igitur quæſtio Burg.eſt,Suppoſito quod nomen,de quo hic
ſermo,ſit tetragrammaton, quæritur quomodo hoc nomen ſcribatur &
pronuncietur? Et reſpondendo dicit,quod ſcribitur quatuor literis,& ideo
C dicitur tetragrāmaton.a.τέτρα quod eſt quatuor γράμμα litera tranſeat
hoc,quia ſatis vulgatum,ſed ex hoc non habetur literalis ſenſus,quia nō
exponit illud nomen ſignificatiue,ſed tantum materialiter, vt ſcriptum,
& ita hoc nomen Deus ſcribitur quatuor literis,& ſic poteſt dici eadem
ratione tetragrammaton.Et infra in eadem digreſſione,dicit hoc nomen
tetragrammaton non eſſe transferibile nec exponibile, Sed manifeſtum
eſt hoc falſum eſſe,ſi uniformiter accipitur ſicut hic.ſcilicet materialiter
quia Burg. ipſemet exponit dicens,tetragrammatō dicitur a τέτρα quod
eſt quatuor,& γράμμα litera,eſt nomen ſcriptum quatuor literis,& cum
omnes literæ Hebraicæ ſint ſignificatiuæ, vt dicitur communiter, ipſum
nomen ſecundum omnes partes ſuas poteſt exponi,niſi dicat,quod quam
uis componentia poſſint exponi, non tamen compoſitum, & ſic oportet
eum concedere compoſitum dicere tertiam entitatem diſtinctam a ſuis
partibus,quod quamuis verum ſit, eſt tamen contra ſuum magiſtrum
ſcilicet ſanctum Thomam.

SECVNDA quæſtio eſt,vtrum tetragrammaton ſignificet ve-
rum Deū? & reſpondetur quod ſic.Sed mirum dictum videtur ſecundum
ipſum Burg.illud nomen ſcribitur quatuor literis,quæ apud Latinos ſunt
i.h.v.h.quæ nullum ſonum humana lingua formabilem faciunt,igitur ab
homine proferri non poſſunt, & ſi ſic homo non poteſt habere in animo
uocis conceptum,quia vox nō eſt formabilis,quid igitur poteſt apud Bur.
ſignificare,niſi materialiter,ut dixit in prima quæſtione.Nec probat pro
poſitum ſuum per hoc quod allegat ex litera:hoc nomen eſt mihi in
æternum,quia hoc dicitur Deus patrum noſtrorum, Abraham, Iſaac
& Iacob,vbi loquitur de hoc toto complexo,quod videtur ſatis exponibi
le & transferibile.

TERTIA quæſtio, an illud nomen ſit proprium vel appella-
tiuum, & reſpondetur quod ſit proprium, & prima ratio ſui dicti &
principalis vt dicis, omnibus linguis communis eſt, quia non habet
pluralem numerum,imo vt dicit,non poteſt fingi pluralis numerus hu- D
ius nominis,ſicut fingimus de nomine Simon Simones. Sed quicquid ſit
de concluſione,rationes modicū concludunt.Prima enim ratio reducitur
contra facientem ſic.Non habens pluralem,eſt nomen proprium non ap
pellatiuum,ſed ſol,Deus,etc.eſt huiuſmodi,quod non habet pluralē nume
rum,igitur,&c.Conſequens eſt falſum,igitur aliqua præmiſſarum, non
minor,ergo maior, quæ eſt Burg. Et ſi quis dixerit per illud quod addit,
quod non poteſt fingi plurale,ſicut de cæteris communib. & proprijs, hoc
videtur fruſtra dictum, quia poſſumus fingere tetragrammatones ſicut
Simones. Nec illæ ſunt potiſſimæ rationes,quare aliquid eſt proprium,
quas Burg.adducit.Eſt enim potiſſima ratio proprietatis & ſingularita-
tis ſecundum grāmaticos vniuoce plura ſignificare non poſſe,æquiuoce
autem poſſunt æquiuocatione a caſu vel conſilio,nunc autem Deus ita
eſt nomen proprium,quod vniuoce non ſignificat plura,nec poteſt uniuo
ce plura ſignificare,quamuis æquiuoce,ſicut vnum ſignificare per eſſen
tiam, plura per participationem, vel vt magis proprie dicam, vnum
ſubſtantialiter, plura nuncupatiue;cum hoc tamen ſtat, quod Deus non
ſit nomen ſignificans ita proprie, quin ſit tribus perſonis commune.Sed
de tetragrammaton voce ſignificante non debet eſſe altercatio,cum res
ſignificata ſit nota,nunc autem nulla res diuina ſignificata, ſiue ſit ſub-
ſtantia,ſiue ſecundum ſubſtantiam eſt proprie,quin ſit communicabilis
tribus citra relationes originis, nec aliqua vox ſignificans ſic erit pro-
pria,quin ſit tribus communis,niſi quis velit dicere, quod tetragramma
ton ſignificet proprietatem originis incommunicabilem,tunc qua ratio- E
ne ſignificat vnam proprietatem,eadem ratione quamlibet aliam,& ſic
ſignificabit plura, & per conſequens non ita proprium, vt fingit Burg.
Ea quæ de rerum diuinarum communicabilitate & identitate, vbi non
obuiat relationis oppoſitio dicta,ſunt habentur ex dictis beati Diony. de
di.no.& eius commentatoris Vercellenſis,& Aug.de tri. Et ſi quis cul-
tor ineptiarum Burg.refugere voluerit ad vltimam abſtractionem, &
dicere quod tetragrammaton ſignificat diuinam eſſentiam ſine omni com
paratione reſpectus ad perſonas. &c.Et tunc ſecundum ſcholam philo
ſophorum & theologorum,res quæcunque nec eſt propria nec communis.
Hic enim eſt modus loquendi Auicennæ, 5.ſuæ Metaphy.equinitas & e-
quineitas nec eſt ſingularis,nec vniuerſalis,ſed eſt equineitas tantum,
etiam hanc fugam tollit idem Bur.inf. dicens, quod ſignificat eſſentiam
diuinam,prout eſt ſecundum modum loquendi Damaſceni,pelagus ſub-
ſtantiæ infinitum,ſic enim non ſignificatur cum tali abſtractione,ſed cū
vnitiua continentia omnium perfectionum ſimpliciter.

QVARTA queſtio eſt, an tetragrammaton ſit maxime proprium F
nomen Dei,& dicit quod ſic,in cuius concluſionis deductione,quia intri
catus eſt,reduco factum eius ad ſeptem dicta.Quorum primum eſt,quod
ſanctus Tho.prima parte,quæſtio.13. art.11.qui exponit qui eſt,fore pro
prium nomen Dei,deuiat ab Hebraica veritate.Secundum dictum,quod
translatio noſtra cui ſanctus Tho.innititur,ſimiliter deuiat ab Hebraica
veritate.Tertium dictum, quod ſignificatio nominis tetragrammaton
dependet ex ſignificatione literarum,ex quibus componitur.Quartum di
ctum,nomen tetragrammaton magis indeterminate & communius ſi-
gnificat diuinam eſſentiam,quam qui eſt.Quintum dictum qui eſt.eſt
proprium Dei,ſed ſignificans cum tempore & concretiue ſignificat,er-
go dicit compoſitionem,ideo non conuenit alicui dicto de Deo.Septimū
dictum,præſens tempus conuenit Deo,non præteritum nec futurum,quia
nec æternitati.Hæc ſeptem dicta clare habentur in determinatione hu-
ius quartæ quæſtionis.In quorum primo improbat ſuum (quem præcun
ctis magnificat) magiſtrum.In prologo enim ſui corruptorij,nititur dicta
eius canonizare,aſſerens ea igne charitatis examinata, & naturalis ra
tionis dictamine multipliciter purgata.Sæpe.n.præfert ipſum beato Hier.
Aug.& alijs,& tamen eum hic audet improbare, imo dicit eum delyra
re.Sed vt uidetur in ſecundo dicto nititur illam reſponſionem moderare,
quaſi ſanctus Tho.deuians,ſit a noſtra tranſlatione ſeductus, quam etiā
dicit ab Hebraica veritate delyrare,quod non videtur, quia tranſlatio
noſtra ponit præſens,vbi Hebraica litera ponit futurum,illa, ſum qui
ſum,iſta ero,qui ero,& hoc non eſt delyrare,ſed potius concorditer
diuini eſſe æternitatem oſtendere, & immutabilitatem,cum prætendāt
indifferenter dicere de Deo eo modo,quo declaratū eſt in quarto correcto
rio huius tertij c.Fundatur hic modus dicendi in S.ſcriptura,quæ de Deo
dicit Apocal.1.b.Qui eſt,qui erat,qui venturus eſt,&c.& ita po
ſtillator exponit, nullum enim nomen exprimitur per ſum qui ſum,
per ero qui ero, ſed ſolum modus eſſendi. Quod ſi beatus Thom.
vt Burgen.intellexiſſet,ex tranſlatione noſtra non recepiſſe occaſionem
deuiandi, prout Burgenſis ei imponit, & hoc patet ſupra in
5. huius capitu. correctorio. Per tertium autem dictum videtu
Burg-

A Burgen. contradicere reſponſioni huius quartæ quæſtionis: quia dicit nomen tetragrammaton ſignificatiuum ſignificatione literarum, ex quibus componitur, & ita videtur accipi materialiter. Nullum autem nomen materialiter acceptum, poteſt eſſe maxime proprium nomen Dei, ſed nomen tetragrammaton eſt huiuſmodi, vt dicit Burg. Sed & quartũ dictum repugnat reſponſioni tertiæ quæſtionis, vbi dicitur quod hoc nomen tetragrammaton ſit proprium, & nullo modo appellatiuum, hic autem dicit, quod indeterminatius & communius ſignificat: hæc autem eſt conditio nominis appellatiui non proprij. In quinto autem dicto pertractans opinionem ſui magiſtri dicit, qui eſt, eſſe nomen proprium, ſed non ſicut tetragrammaton, quia primum ſignificat cum tempore & cõcretiue, & declarat hoc modo loquendi Priſcianus, cuius regulæ ſacra ſcriptura ſubijci non debet, vt dicit beatus Hiero. Etiam & ſi verba proprie ſignificant tempus & cum tempore applicata tranſitorijs, applicata autem diuinis non ſignificant tempus menſurans, ſed æternitati coexiſtens, prout declaratum eſt ſupra in quarto huius cap. correctorij. Sextum autem dictum brocardicum eſt, quia concretiuè dictum ſignificat cum compoſitione, ideo nihil talium cõpetit Deo. Ens .n. Deum inquantum eſt, concretiuè ſignificat, quia identice includit rationem ſui formalem, & formaliter dicitur de Deo: tamen nullam dicit compoſitionem, ſicut nec vnitiua continentia omnium perfectionum ſimpliciter, concretiue & abſtractiue, per huiuſmodi deliramentum huius ſenis ceſſaret diſputatio Scoti & aliorum de ſubiecto Theologiæ, & ratione formali ſubiectiua, quæ ſe habent ſicut concretum & abſtractum, & ita dicitur communiter Deum eſſe ſubiectum Theologiæ ſub formali ratione deitatis, & ita nomen tetragrammaton non pertineret ad Theologiam, quia pertinet ad ſubiectum, nec ad rationem formalem ſubiecti, pro eo quod Burg. ſupra dicit ipſum nec concretum nec abſtractum. Et ſi dicat quis fautor Burg. quod non pertinet ad theologiam noſtram, ſed Dei & beatorum. Quid igitur Burg. laborat circa id quod ad nos non pertinet? imò apud nos intelligibile, ineffabile, & inſyllabicabile eſt, & per conſequẽs ad ſenſum literalem impertinens. Septimum dictum eius, quod .ſ. Deo cõuenit præſens tempus, non præteritum, nec futurum, ſicut uerum eſt de præterito & futuro, quod Deo non conueniat, ita de præſenti. tempus .n. B præſens, quantum eſt ratione temporis, aliquando non fuit, ita cito non erit, tale etiam Deo non conuenit, & ſi conuenit Deo, hoc eſt ideo, quia præſens eſt æternitati coexiſtens, ſic ſimili modo conuenit Deo præteritum & futurum, prout ſupra in quarto correctorio dictum eſt.

QVINTA quæſtio eſt. Vtrum tetragrammaton ſignificet ad placitum & non naturaliter? Reſpondet dicens primo, quod ſignificat ad placitum ex inſtitutione diuina non humana. Secundo dicit, quod ex illa inſtitutione ſignificat ſubſtantiam Dei incommunicabiliter & adæquatè. Primo dicto ſtante, ſecundum uidetur falſum: Quod ſic patet primo. nam ſi illud nomen ſignificat eſſentiam diuinam adæquatè, tunc ſignificat eam, ſicut eſt, ſed non eſt, nec eſſe poteſt incommunicabile nec incõmunicabiliter: igitur illud nomen non ſignificat eam ſic, niſi falsè ſignificaret. & aliter quàm eſt, ſicque non adæquatè. Nec valet dicere, quod intelligit de incommunicabilitate ad extra, quia multa nomina ſic ſignificant diuinam eſſentiam, ſicut independẽs, infinitum, cauſa prima, &c. quæ prædicata non ſunt ad extra communicabilia. Secundo probatur idem ſic: Id nomen ſignificat eſſentiam diuinam, prout eſt in mente diuina, vt dicit Burg. ſed in mente diuina circa relationes originis, nihil eſt incommunicabile nec incommunicabiliter, igitur, &c. Item tertio, illud nomen ſignificat eſſentiam Dei adæquatè, ut dicit Burg igitur omnibus modis, quibus intelligibile eſt: patet conſequentia ex ratione adæquationis inter ſignificans & ſignificabile, & inter intelligens & intelligibile, quia uoces ſunt notæ earum, quæ ſunt in anima paſſionum. 1. Peri herme. Ex conſequenti arguitur ſic. Significat eam omnibus modis, quibus ſignificabile & intelligibile eſt, ſed intelligibilis eſt cõmunicabilis & communicabiliter, igitur ſignificat eam communicabiliter. dicit autem Burg. quod incommunicabiliter, ſi ſic igitur incommunicabiliter & communicabiliter, quæ eſt contradictio conſurgens ex adæquatione, & ſic prima pars illius contradicit ſecundæ eiuſdem dicti. & neſcio quomodo ſtant ſimul, tetragrammaton ſignificat eſſentiam diuinã, prout ſolum eſt in mente diuina, ut dicit Burg. & ꝙ idem Burg. ipſum ſic uel ſic dicit ſignificare, cũ latuerit eum, quomodo fuerit & ſit in mente diuina, cum excedat, ut dicit, omnem humanum conceptum, niſi forte Burg. præſumat ſe è cælo lapſum, & magni conſilij angelum. Addit etiã in hoc loco, ꝙ ſicut Deus ſeipſum perfectè ſolum nominat mentaliter, ſic & ipſe ſolus ſeipſum nominat per uoces perfectè ab eo inſtitutas quæ ſunt ſigna ſui intellectus ad placitum inſtituta. cætera autem nomina diuina ſignificant ſolum modum eſſendi diuinum, prout cognitio noſtra, quæ finita eſt, & a cognitione creaturarum accepta attingit, vnde ſequitur, ꝙ nulla creatura poteſt hoc nomen exprimere, nec eſſe capax illius nominis perfecte, cum tamen ipſum nomen ſit creatura à Deo inſtituta. Omnis autem creaturæ creatura capax eſt, etiam ſi ſumma ſit, ideo dicimus animam Chriſti ſummæ gratiæ fuiſſe capacem. Nec videtur ualere differentia, quam ponit inter illud nomen, & cætera nomina diuina, D quia æternitatem, infinitatem, independentiam, &c. non poſſumus attingere per cognitionem noſtram acceptam a creaturis, niſi argutiuè, & ſic poſſumus ſignificatione tetragrammaton ſimiliter accipere, arguendo aliquid eſſe quale ſignificat illud nomen, ſicut & Burg. in hac digreſſione facit. ſequitur etiam fidei Chriſtianæ non bene prouiſum, cum non habeat ſibi tale nomen reuelatum, ſed ita perfecte ſignificet Deum, ſicut tetragrammaton.

IN SEXTA quæſtione quærit, vtrum huius inſtitutionis ſit aliqua ratio quærenda? Reſpondet quod non: in eadem tamen digreſſione, ut charitas more ſuo repleat, ab inquiſitione inutili neſciuit abſtinere.

IN SEPTIMA quæſtione dicit Burgen. quod factio miraculorum conuenit Deo ſub ratione ſignificationis tetragrammaton. Sed hoc uidetur manifeſte falſum, nam facere miracula, eſt operatio Dei ad extra, quæ communis eſt tribus perſonis, ad quas ſignificatio tetragrammaton ſe non extendit, ut patet ex correctorio quintæ quæſtionis. Et quod addit, quod Deus facit miracula ſub ratione omnipotentiæ fundatæ in ſignificatione nominis tetragrammaton, uidetur fruſtra dictum, quia eadem ratione & fortiori ſub ſignificato eius generaret & ſpiraret, quia ratio & principium generandi & ſpirandi fundatur in eſſentia diuina ſignificata per nomen tetragtãmaton, nec aliquid cogitari poterit, quin ſub nomine tetragrammaton & eius ſignificatione fiet. & illa curioſitate Burg. fauere uidetur erroribus ſuperſtitioſis, coniurationibus exorciſtarum & diuinorum, quæ cum crucibus ac caracteribus ſæpe repetũt Adonai, aglan. & tetragrammaton, quæ proculdubio Latini & Chriſtiani, a perfidis Iudæis didicerunt. Vnde ſic dicendo Burg. uidetur multum Iudaizare, nam ſancti multi noui teſtamenti Dei uirtute miracula plura fecerunt, nomen tetragrammaton, eius ſcripturam uocem, & ſignificationẽ penitus ignorantes. Petrus in nomine Ieſu Chriſti Nazareni claudum ambulare fecit & reliqua. Et in ueteri teſtamento cum nomen illud nondum fuiſſet impoſitũ & publicatum. facta ſunt miracula, & abſurdiſſimum uidetur, creaturam inſtitutam a Deo, cuiuſdam eſt hoc nomen, aſſignare pro ratione, ſub qua proprie fiant miracula. Audiui quoſdam Iudæos conuerſos confitentes, quod apud Iudæos eſt ille error quod Ieſus virtute nominis tetragrammaton (quod ipſe ſciebat) fecit ſua miracula, & quod hodie quilibet ſciens illud nomen faceret miracula, quæ apud Chriſtianum male ſonant.

OCTAVAE quæſtionis reſponſio etiam error uidetur. Dicit namque, quod Deo ſub ſignificatione illius nominis proprie pertinet immolari & ſacrificari, quia ut inquit ſemper, ubi in ſacra ſcriptura fit mentio de ſacrificijs & oblationibus, fit interpoſitio huius nominis, ex quo ſequitur, E quod nos Chriſtiani etiam ueriſſimum ſacrificium agni immaculati Ieſu Chriſti offerentes, non proprie ſacrificamus, quia nuſquam in Chriſtianorum ſacrificijs mentio fit de hoc nomine.

NONAE etiam quæſtionis reſponſio uidetur inepta, cum dicit populum fidelem diuino cultui ſub ſignificatione illius nominis applicari & aſcribi. Applicatio enim populi Chriſtiani, & aſcriptio ad cultum diuinum fit in baptiſmo generaliter, in confirmatione, & ſacrorum ordinum collatione ſpecialiter, in quib. omnib. illius nominis tetragrammaton nulla fit mentio Si igitur ſolum ſub illo nomine aſcribitur quis diuino cultui, ſequitur Chriſtianum populum non legitime aſcriptum, quod eſt deſtruere fidem noſtram, imò nec Iudaicus populus ſic fuit aſcriptus: Ante enim inſtitutionem & publicationem huius nominis multi ſunt Dei cultui applicati, ſunt Abel, Noe, Abraham, & cæteri, quibus hoc nomen non fuit iudicatum, ut dicitur infra 6. huius.

IN DECIMA quæſtione dicit de efficacia huius nominis, utrum illa eſſet ex inſtitutione uel ex deuotione utentis. Non primum, quia eius ſignificatio iuxta inſtitutionem eſt ſine quocunque reſpectu extra, uel intra, ſine concretione, & abſolutione, ut Burgen. dicit. Non pertinet ergo eius ſignificatio ad talem efficaciam ex inſtitutione, quæ etiam non legitur in ſcriptura. Reſtat igitur, quod ex uſu, & deuotione uel autoritate, ſicut in noſtra lege orationes & manus impoſitiones ſanctorum inuocationes, &c. quæ efficacia plus reſpicit illo modo opus operatum ex deuotione, quam ex inſtitutione nominis cuiuſcunq; uel orationis.

IN VNDECIMA quæſtione dicit ſolemnitatem huius nominis fuiſſe tantam, quod non licuit niſi ſolos ſacerdotes pronunciare in benedictionibus. Sed hoc uidetur implicare, quia ut ſupra dictum eſt in quęſtione prima, hoc nomen ſcribitur quatuor literis, quę non poſſunt facere ſonum lingua humana explicabilem. Sequitur ergo, quod nec ſacerdotes poterant proferre. Dicit igitur Burg. quod ſacerdotes loco eius ſemper protulerunt nomen Adonai, quod etiam vulgus proferre potuit. Illa igitur explicatio ad ſolemnitatem nominis tetragrammaton pertinere non uidetur. Cæterum uerba conſecratione diuiniſſimæ Euchariſtiæ ſunt maioris ſolemnitatis & efficaciæ, quàm ly tetragrammaton, nõ obſtante tamen ea ſolemnitate, cuilibet Chriſtiano conceditur legere epiſtolam Pauli, ubi illa uerba

A ſunt expreſſa. Præterea lædit fidem noſtram, quod in Iudaiſmo fuerit nomen tantæ ſolennitatis, quod apud Chriſtianos nullius eſt reputationis, præſertim cum ſit tale ſecundum Burg. ſub cuius ratione Deus rite colitur, & fidelis populus diuino cultui applicatur. Demũ mirandum de beato Hieron. quod de hoc nomine nullam in ſua tranſlatione fecit mentionem. fuiſſet. n. autoritatis maioris in eccleſia, quam Burgen. adſcribendum talia ſi quid veritatis aut vtilitatis habuiſſet, & Apoſtolus huius nominis per Burgen. prædicata magnalia diſſimulans, dixit. 1. Cor. 2. a. Nihil iudicaui me ſcire inter vos, niſi Ieſum Chriſtum & hunc crucifixum. Ex quib. omnib. recollectis patet quantum iſta Burgen. digreſſio ad literalem ſenſum pertineat, & merito probatur iſte Burgen. ſuperfluus, vbi poſtillator ſufficiẽs eſt, non diminutus, vt Burgen. auſus eſt dicere.

IN DVODECIMA igitur quæſtione Burgen. volens ex omnibus dictis concludere expoſitionem illius loci. hoc nomen mihi eſt in æternum. fingit ſine autoritate ſcripturæ, quod illud dicatur hic de duobus nominib. Dei ſcilicet tetragrammaton, & Adonai. Primum dicit nomen domini æternum, quia antequam eſſent creaturæ, hoc nomen pertinebat Deo ſecundum eſſentiam. Sed penſando dicta ſua priora non videtur hoc dictum verum, quia ſupra dixit, circa quæſtionem ſuam quintã D quod non eſt nomen vocale in ſignum diuinæ intellectionis ad placitum inſtitutum. conſtat autem nullam vocem eſſe æternam, nullumque inſtitutum eſſe æternum, nec aliquod productum præter verbum, & ſpiritum ſanctum, nec illud nomen vocale prius fuit inſtitutum quam publicatum, ſed publicatio eius eſt temporalis, igitur & inſtitutio. eſt igitur publicatio, & ſcriptura quatuor literis temporale. non poteſt igitur ſic dici, eſſe nomen æternum ſm ideam in mente diuina. ſic aũt non dicitur inſtitutum, ſed in eſſentia diuina relucens, vel ab ea pullulans, quæ ſunt alterius ſpeculationis. De ſecundo aũt nomine videlicet Adonai dicit: dici memoriale eius, quia exprimitur, ubi tetragrammaton ſcribitur, non habet rationem, vt ſic ex imperfectione populi, quod illud loco illius profertur, quod proferri non poteſt. Eſt igitur unum et idẽ nomen, quod apud nos dicitur Deus, quod eſt æternum & memoriale, nõ rõne vocis nec ſcripti, ſed ſignificati. Hic dicitur: Deus Abrahã, &c. ad maiorem declarationem faciendam filijs Iſrael. Cætera, quæ Burgen. addit de comparatione huius nominis Ieſu & tetragrammaton tranſeant, quia quamuis inuolutiones ſententiarum ſint, non ſunt tamen contra fidem & poſtillatorem.

GLOSSA ORDINARIA
CAPVT IIII.

a QVid eſt quod &c. GREG. Moſes, Iudaicus populus. virga, diuinitatis põtas. Serpẽs, Chriſti mortalitas: quia n. per ſerpentẽ mors, p ſerpentẽ mortalitas ſignatur,
B vel quia ſcriptum eſt Mat. 10. b. Eſtote prudentes. ſi. ſer. & quia ſumma prudentia, id eſt, Dei ſapientia incarnata eſt, recte eius mortalitas in ſerpẽte figuratur. vnde Ioan. 3. b. Sicut exaltauit Moſes ſerpentem in deſerto, ita exal. opor. fi. ho. Moſes virgam tenuit, quia Iudaicus populus ante redẽptoris aduentum in Dei ptãte cõfiſus eſt. In terrã proiecit, quia per patriarchas & prophetas Deũ incarnandum nuntiauit. virgã in colubrũ in vertitur, quia Chriſtus Deus in ſe pmanẽs, mortalis eſt in homine factus. Sed ✠ Moſes
C

*Ad Moyſen.

C A P. IIII.

a Chriſto quoque non crediderunt Iudæi.

a RESPONDENS Moyſes ait: Non credent 1
a Vnde quis credidit auditui noſtro.
mihi, neque audient vocem meã, ſed dicent: non apparuit tibi dominus. Dixit ergo ad eum*: Quid eſt, quod tenes in ma- 2
a Diuina poteſtas quam Moyſes tenebat, dum plebs Iudaica ante aduentum redemptoris in ea confidebat. Vel Chriſtus quem, Moyſes id eſt lex prædicabat.
nu tua? Reſpondit: Virga. Dixitque dominus: †Proiice† illã

Moſes colubrũ conſpiciens pertimuit & fugit quia Iudaicus populus dum Chriſtũ mortalem vidit: Deũ credere expauit. E Cui iubẽt vt caudam teneat, quia populus qui modo credere recuſat, in extrema corporis dominici parte, id eſt, poſteriore tempore eccleſiæ ſ. in fine mundi ſeſe ad fidẽ colliget, colubri caudã tenẽs, quia eum quem mortalẽ ante deſpexerat, in vltima parte eccleſię redemptorẽ ſuum confitebitur. Mox ſerpẽs in virgam redit, quia vt Iudaicus populus in Chriſtum crediderit, mox ad iudicium in poteſtate diuinitatis ſuæ apparebit: vt iã ſerpens virga ſit, quia qui in terra homo deſpectus eſt, de cælo veniens ſuper angelos videbitur Deus.

ISIDO. Serpens perſuaſit homini mortem. Mors ergo F a ſerpente, virga in ſerpente, Chriſtus in morte. Expauit ☞ Moſes

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. IIII.

Diuiſio. 1 REſpondens Moyſes ait, &c. Hic conſequenter deſcribitur inſtructio & confortatio Moſi per ſigna diuinæ uirtutis oſtenſiua, & primo ponitur dicta inſtructio, & ſecundo Moyſi obſecratio, ibi: Ait Moyſes. Circa primum præmittitur cauſa ſignorum cum dicitur.

Reſpondens Moyſes ait, non credent mihi, &c. Quamuis. n. Moſes eſſet certificatus per uerbum domini, quod ſeniores populi uerbis eius crederent ut dictum eſt, ſciebat tamen quod in populo illo erãt multi rebelles & increduli, qui non acquieſcerent verbis, niſi uiderent ſigna diuinæ uirtutis. & de talib. loquitur hic Moyſes dicens: Non credent mihi, propter quod dominus dedit ſibi ptãtem faciendi ſigna trib. ſ. in uirga, in manu, & in aqua fluminis. Ad cuius intellectum conſiderandum, quod iſta ſigna erant ordinata ad hoc, quod filij Iſrael crederent Moſi, quantum ad exitum de terra Aegypti de mandato domini. et ideo iſta ſigna fuerunt proportionata ad hoc deſignandum, ſicut in præcedenti cap. fuit dictum de viſione rubi. Status autem filiorum Iſrael in Aegypto poteſt conſiderari, quantum ad ingreſſum populi in Aegyptum, quod fuit per dominium ipſius Ioſeph in Aegypto. & ad hoc principaliter refertur ſignum uirgæ, per quam deſignatur principatus ipſius Ioſeph, vnde Gen. 47. g. ubi translatio noſtra habet. Adorauit Iſrael Deum conuerſus ad lectuli caput. Translatio. Lxx. habet, Adorauit Iſrael faſtigium virgæ eius. quod exponunt aliqui doctores noſtri de virga vel ſceptro Ioſeph, quod portabat in ſignum dominij. ſuper quod ſceptrum Iacob innixus adorauit Deum. iſta autem virga fuit in terram proiecta, quando poſt mortem Ioſeph filij eius cum populo Iſrael fuerunt compulſi ad opus terrenum in luto & latere, & tunc conuerſa eſt in colubrum. quod eſt animal uenenoſum & homini inſidiatiuum. unde Gen. 3. cap. dixit dominus ſerpenti. Tu autẽ inſidiaberis calcaneo eius, quia rex Aegypti filijs Iſrael impoſuit, quod uenenum malitiæ concepiſſent contra eius regnum, & quod inſidiabantur qualiter ſe poſſent iungere aduerſarijs Aegyptiorũ, ut debellatis Aegyptijs egrederentur de Aegypto, ut dictum eſt. ſupra 1. ca. ſed apprehenſa cauda colubri uerſa eſt iterum in uirgam, per quod deſignabatur quod finaliter filij Iſrael egrederentur de illa vilitate ad magnã libertatem & dignitatem, ſecundum quod dicitur Deute. 4. a. Nec eſt alia natio tam grandis, &c. Secundo conſideratur ſtatus populi quãtum ad egreſſum de Aegypto ſub cura ipſius Moyſi, & ad hoc refertur ſignum manus, quæ primo poſita intra ſinum facta eſt leproſa, & ſecundo ibi repoſita ſanata eſt. per quod deſignabatur quod filij Iſrael quando primo ſuppoſiti ſunt curæ Moſi, quæ cura per ſinum deſignatur. vnde Nu. 11. g. Porta eas in ſinu tuo. per hoc fuerunt magis abominabiles Aegyptijs, & quaſi in conſpectu eorum fœtidi. vnde dixerunt Moſi: Fœtere feciſtis odorem noſtrum co. Pha. & ſe. eo. vt habetur infra. v. cap. d. Sed per manus ſanationem in ſequenti repoſitione deſignabatur conſolatio eis futura per curam Moſi, ſicut patuit in tranſitu maris rubri, & alijs beneficijs per orationem Moſi a Deo ſibi collatis. Status autem populi intermedius fuit poſt mortem Ioſeph, & antequam Moſes curam populi ſuſciperet, & in aliqua parte illius temporis intermedij fuit illud edictum crudele de pueris maſculis Hebræorum ſubmergendis in flumine, & ad hoc refertur tertium ſignum de aqua fluminis uerſa in ſanguinem, per quod deſignabatur quod Deus requireret ab Aegyptijs in grauibus plagis ſanguinem puerorum in flumine extinctorum. His dictis patet litera paucis exceptis uocabulis.

2 Quid eſt, &c. non quærit ex ignorantia, ſed ut conuenientius inferat quod ſequitur.

✠ Exten-

MORALITER.

†1 Reſpondens, &c. Hic agitur de miſſione Moſi in Aegyptũ, per quẽ deſignatur prędicator miſſus ad prædicandũ, in quo debent eſſe tria. Primũ eſt carnis mortificatio. 1. Cor. 9. d. Caſtigo corpus meũ & in ſeruitutem redigo, ne forte, &c. quia tñ debet eſſe menſurata ratione, ſm illud Rom. 12. a. Exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, Deo placentem, rationabile obſequium veſtrum. & hoc ſignificatur per virgã in colubrum conuerſam

☞ Moſes & fugit, mortuo enim Chriſto expauerunt diſcipuli, a
A ſpe in qua fuerunt recedentes apprehēdit caudā, id eſt, poſteriora & factus eſt virga, quia primo occiſus, poſtea patratis oībus, ad id quod fuerat reſurgendo reuerſus eſt: ubi per vitam morte conſumpta, nihil in eo ſerpētis apparuit, vel cauda ſerpentis finis ſeculi, qa ſic mortalitas Eccleſiæ p'lubrica tempora uoluitur (Alii erunt, alii ueniunt) per mortem: tanquam per ſerpentem, per quem mors ſeminata eſt, ſed in fine ſeculi, tanquam cauda redimus ad manum Dei, & apprehēſi reparabimur: & nouiſſima inimica morte deſtructa, reſurgentes in dextera Dei
B virga regni erimus.

a *Mitte manum tuam &c.* ✲ TERTVLLIANVS. Scimus ſicut uocibus ita & rebus prophetatum tam dictis quam factis predicatur reſurrectio. Cum Moſes manum in ſinum condit & emortuam profert, & rurſus inſinuat & viuidam explicat, nonne hoc de toto homine portendit? Siquidem trina uirtus Dei, per illa trina ſigna denotabatur cum ſuo ordine, primo diabolum ſerpētem quanquam formidabilem ſubactura ho-
C mini, dehinc carnem de ſinu mortis retractura, atque ita omnem ſanguinem executura iudicio.

✲ THEODOR. Per immutationem manus lepram populi Iſraelitici declarauit, itemque eiuſdem curationem. Ad hęc aliud quoddam Dominus Deus diſpenſauit. Quia enim legē de leproſis poſiturus erat, eoſque immundos appellaturus, nihil aūt quod uoluntariū non ſit, immundum eſt, legislatoris manū leproſā reddidit, hac rōne pfectos docēs, nihil hmōi immundum eſſe, manus.n. illa quæ tot miracula fecit, cū pri⁹ lepra infecta eſſet, poſtea tamen diuinis ſignis ſubminiſtrauit atque elementa commutauit. Simul etiam legislatorem admonuit, ne clare de ſe ſentiret, ſed per leproſam manum naturæ ſuæ imbecillicitatem agnoſceret.

PROCOPIVS. Quidā aſſerunt illud portentum cōtigiſſe, ut oſtēderet, iuſto nō eſſe legē poſitā, licet deinde leges ſanciat, quo pacto morbus lepræ ſit examinandus & immundus pnū ciandus, tamen pleræque leges ita feruntur, quaſi ſtultis & infantibus dentur. Adeo noſtræ infirmitati ſe accōmodat De⁹.

ISI. Manus alba, id eſt, immunda, albor. n. in cute lepra eſt non candor. Ipſa enim hæreditas Dei, id eſt, populus, foras ab eo miſſus factus eſt immūdus, unde pſal.lxxiij.b. *Vt quid aduertis*

---

a ¶ Cum per prophetas Deum incarnandum nuntiauit.
b ¶ Deus in ſe permanens mortalis factus eſt homo.
c ¶ Iſi. mortem, quia initium mortis per ſerpentem.
d ¶ Quia dum mortalem vidit, Deum credere expauit.

in terram. Proiecit, & verſa eſt in colubrum ita vt fugeret

a ¶ Iudaicus populus.

Moyſes † Dixitq; Dominus: Extende manū tuā, & appre

a ¶ Quia populus qui modo credere recuſat, in extrema parte dominici corporis ſcilicet in fine mundi ſeſe ad fidem colliget.
b ¶ Credendo. ¶ Quia eum quem mortalem deſpexit redemptorē in vltima parte eccleſiæ confitebitur.
c ¶ Quia mox redemptor noſter in judicio cum poteſtate diuinitatis apparebit. ¶ Quia Chriſtus deuicta morte ſurrexit.

hēde caudam eius. Extēdit, & tenuit: verſaq; eſt in virgā. 1
Vt credāt, inquit, quòd apparuerit tibi dominus Deus patrū † tuorū, Deus Abrahā, & Deus Iſaac, & Deus Iacob:
a Dixit * Dn̄us rurſum. Mitte manum in ſinum tuū. Quā

¶ Quia populus à Deo remotus factus eſt immundus.

cū miſiſſet in ſinū, protulit leproſam inſtar niuis. Retra- 2
he, ait, manū in ſinū tuum. Retraxit, & protulit iterum:

¶ Hoc implebitur cum omnis Iſrael ſaluus fiet.

et † erit ſimilis carni reliquæ. Si non crediderint inquit, tibi, neque audierint ſermonē ſigni prioris: credent verbo ſigni ſequētis. Quod ſi nec duobus quidē his ſignis credi-

a ¶ Hoc in ſequentibus exponetur. b ¶ Populum. c ¶ De fluxu ſcilicet huius ſæculi.

b derint, neque audierint vocē tuā, ſume aquam fluminis,
& effunde eam ſuper aridā: & † quidquid hauſeris de flu 3

a ¶ Sanguinis Chriſti fidem.

c uio, vertetur in ſanguinē. Ait Moyſes: Obſecro domine, 4

a ¶ Tui comparatione, vt iumenta, factus ſum apud te.
¶ Quamuis inſtructus omni ſapientia Aegyptiorum.
b ¶ Ex quo ſcilicet Verum Dei verbum noſcere cœpi, quod erat in principio apud Deum.

non ſū † eloquens ab heri & nudiuſtertius: et ex quo locu 5

---

tis manum tuam, & dexteram tuam de, &c. Sed reuocata eſt manus in ſinum, & reuerſa eſt ad colorē ſuum: ſic plebs Iudaica alienata a ſinu Dei, foras immunda remāſit. Sed reuocata redibit ad priſtinum colorē. cum agnouerit ſaluatorem. Ro.11. c. *Cæcitas enim ex parte contigit in Iſrael.* D

b *Sume aquam & cætera.* ISIDO. Aqua populum ſignificat unde Apoſto. xvij. d. *Aquas quas uidiſti populi ſunt & gentes.* Populus ergo uertitur in ſanguinem, id eſt, in ſanguinis Chriſti fidem. Hiſtoriçe † De Cōſ. d.2.cap.reuera.

c *Obſecro domine & cæt.* AVGVSTINVS. Quod ait Moſes ad dominum: *precor domine non ſum eloquens ante heſternum. neque ante nudiuſtertianum diem, neque ex quo cœpiſti loqui famulo tuo,* intelligitur credere poſſe fieri Dei uoluntate ſubito eloquentem cum dicit. *neque ex quo cępiſti loqui famulo tuo.* tanquam oſtendens fieri potuiſſe, ut qui ante heſternum & nudiuſtertianum diē eloquens non fuiſſet, repente fieret, ex quo cum illo dominus loqui cœpit. Queſt. 7. ī Exod. E † Aqua quam.

✲ THEODORETVS. Voluit Deus Moſem exilis eſſe uocis & bloſioris linguæ, quia hac ratione diuina uirtus certior apparuit. Ad quem modum, piſcatores, publicanos & coriarios ueritatis doctores elegit. F

ORIG. ALLE. Dum eſſet Moſes in Aegypto & erudiretur omni ſapientia Aegyptiorum, non erat gracili voce, nec tardus lingua, nec profitebatur ſe ineloquentem. Erat enim quā tum ad Aegyptios ſonoræ uocis, & eloquentię incōparabilis. Vbi autem Dei uocem audiuit & eloquia domini ſuſcepit, ſētit uocem ſuam gracilem & exilem, tardamque & impeditā linguam, & ſe pronuntiat mutū, cum incipit cognoſcere uerū verbū, ꝙ erat in principio apud Deū: Ioā.j.a. Mutis enim animalibus quamuis indoctus homo cōparetur. eloquens uidebitur. Si uero eruditis & eloquentibus, ſtultus & mutus. At ſi qs Dei verbum & diuinā reſpiciat ſapientiā multo amplius q̄ apud nos pendēs, apud Deum mutum ſe animal profitebit̄. vnde Pſal.lxxij.d. *Vt iumentum factus ſum apud te.* Quia igitur ī id intelligentiæ profecit: vt ſe cognoſceret quod eſt magna pars ſapientiæ, remunerauit eum diuina dignatio dicens. *Aperiam os tuum &c.* Beati quorum os Deus aperit, vt loquantur. vnde Pſal.80.b. *Dilata os tuum, & ego implebo illud.* Similiter Paulus dicit ad Ephe.vj.d. *Vt detur mihi ſermo in apertione oris mei.* eorum ergo qui verba loquuntur, os Deus aperit. Eorum qui ☞ loquun- Allego. Hom.3.in Exod.

NICOLAVS DE LYRA.

1 ✲ Extendit & te, *in qua apparet obedietia Moyſi, qui ſtatim cum manu nuda accepit colubrum ad uerbum domini.*

2 Protulit le. &c. *candor lucēs ortus in cute eſt ſignum lepræ, ut habetur Leui.13.a. Albedo autem niuis habet quandam lucem, & quantum ad hoc tenet ſimilitudo, non autem quantum ad omnia.*

3 Effunde eam ſuper aridam. *Ex quo patet, quod non conuertebatur in ſanguinem donec effuſa eſſet ſuper terram.*

4 Ait

4 Ait Moyſes. H*ic conſequenter ponitur Moyſi deprecatio, uidens enim Moyſes quod oportebat eum exequi Dei mandatum, & ſentiebat, ſe minus eloquentem ad tale officium, ideo petiuit ſocietatem alicuius magis eloquentis, & intēdebat hoc de fratre ſuo Aaron. Tum quia erat eloquentior, vt inf. dicetur. Tum quia erat ſenior tribus annis, ut ſupra dictum eſt.c.2. Cauſam autem ſuæ inſufficientiæ ad loquendum exprimit Moſes dicens.*

5 Non ſum &c. A*cſi diceret, licet a iuuentute non ſum multum eloquens (quia ſicut dicunt* Hæbrei, *habebat uocē gracilē) tamē poſtquam,* ✲ *appar-*

MORALITER.

✲ uerſam, nā per virgā quæ correctionē ſignificat, intelligit carnis caſtigatio: & per colubrum prudentia, quæ eſt recta rō agibilium. Matt.x.b. *Eſtote ergo prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ.* Secundū eſt diſcretio ad diſcernendū inter lepram & non lepram, & hoc deſignatur per manum Moſi, q̄ leproſa atque munda de ſinu profertur. Tertiū eſt paſſionis Chri-

Chriſti meditatio.1.Corin.2. *Non iudicaui me aliquid ſcire inter uos niſi Ieſum Chriſtum, & hunc crucifixum.* & hoc ſignificat per aquam in ſanguinem cōuerſam, prædicator tamen ſic diſpoſitus inſufficientem ſe reputare debet, ideo ſubditur.

4 *Obſecro domine. &c.* Sic dixit Hieremias. Hiere.j.b. A *a a domine Deus, ecce neſcio loqui,* debet etiam deſiderare adiutores in uerbi Dei prædicatione, ideo ſequitur.

a ¶ Secundum Hebræos gracilem & tenuem vocem habuit & neceſſe erat clamoſa voce vti, quia regio faſtu prope accedere non permittebatur. b ¶ Eloquentiæ.
tus es ad ſeruũ tuum, † impeditioris & tardioris linguæ ſum;
a ¶ Exterius vel interius.
a Dixit Dominus ad eum: Quis fecit os hominis, aut quis fabri 1
¶ In re vel ſpiritu.
catus eſt mutum & ſurdum, videntem & cæcũ? Nonne ego? 2
a ¶ Quaſi qui hæc feci tibi vſum horum dare poſſum. ¶ Nolite cogitare quid loquamini &c. Mat.x.b. 3
b ¶ Vt aperiam. c ¶ Spiritus. ſ. docebit omnem veritatem.
b Perge igitur, & ego ero in ore tuo, doceboq; te quid loqua- 4
¶ Humiliter ſe excuſat. a ¶ Aliquem digniorem. ſ. 5
cris. At ille, Obſecro inquit domine, mitte * quem miſſurus es. 6
a ¶ Non irrationabili perturbatione ſicut homo.
d Iratus dominus in Moyſen ait, Aaron frater tuus Leuites, ſcio 7
¶ Sacerdos occurrit legi & collætatur. 8
quòd eloquens ſit. Ecce ipſe egredietur in occurſum tuum,
¶ Non ore. a ¶ Quaſi mediator, b ¶ Quaſi magiſter.
videnſq; te, lætabitur corde, Loquere ad eum, & pone verba
a ¶ Vt dicat populo quaſi miniſter. b ¶ Non enim vos eſtis qui loquimini, &c.
e mea in ore eius, & ego ero in ore tuo & in ore illius, & oſten-

loquũtur mendacium, falſum teſtimonium, ſcurrilitates, turpitudines, ſuſurronum quoque & detractorum, & eorum q ocioſe loquũtur diabolus aperit hos. De Iuda refertur Ioã. 13. cap. *Quia introiuit in illum Satanas, & miſit in cor eius vt traderet eum.* Os ergo eius aperuit, vt loqueretur cum Phariſæis quomodo eum traderet accepta pecunia. Nõ eſt autem paruæ gratiæ diſcernere os ꝙ aperit Deus, & quod aperit diabolus. Aperit etiam Deus aures ſanctorum ad audienda uerba diuina. Vnde dominus aperiet mihi aurẽ, aperiet oculos ſicut aperuit oculos Agar, & uidit puteũ aquæ uiuæ. Vnde Heliſæus 4. Reg. 6.d. *Aperi domine oculos pueri tui, ut uideat quia plures ſunt nobiſcum.* Auris vero quæ per ditionẽ domini aperitur, aliquando aperta eſt, aliquando clauſa. unde, Ne recipias auditum uanum: ſic dicuntur uana, profana, turpia. Qui nouit eruditionem domini claudit aurẽ & dicit Pſal. 37.c. *Ego autẽ ſicut mutus, qui non aperuit os ſuum, & ſicut ſurdus nõ audiebam.* Si uero ad utilitatem animæ pertinent quæ dicuntur, ſi de Deo ſermo eſt, ſi mores docet, ad uirtutes inuitat, uitia reſecat, aures pateant, & tota animæ ianua.

A — Apire Deum es alicuius Mat thi. 10. c.

†grauis ore & grauis ligua.

Eccl. 45. a.

B

Notandum autem, quia ſumma moderatione uſa eſt, ut diceret, *non recipies auditum vanum* non dixit, non audies, ſed *non recipies.* Nã uana ſæpe audimus. Martiõ enim & Valẽtinus & omnes contra creatorẽ diſputantes, uana loquũtur, frequẽter tñ audimus, ut contradicamus, ſed non recipimus, quia illorum os diabolus aperit. Dignetur dñs aperire os noſtrũ, ut poſſimus contradicẽtẽ reuincere, & obturare os ꝙ diabol⁹ aperit.

Quæſtio octaua. a *Quis fecit os, &c.* AVG. Sunt qui Deo calumnientur, vel potius ſcripturæ veteris teſtamẽti, quia dixit Deus ꝙ fecerit mutũ. Quid ergo dicũt de Chriſto aperte dicẽte. Ioã. 11. g. *Ego ueni, ut qui non uident uideant, & qui uident cæci fiant.* quis aũt niſi inſciens crediderit aliquid homini ſm uitia corporalia poſſe accidere ꝙ Deus nolit? Sed eum iuſte totũ vel nemo ambigit. C

Annot. in Exodon. ✠ HVGO A SAN. VICT. Quaſi dicat, Qui os do, uerba dare poſſum. *Quis fabricatus eſt mutum & ſurdum, uidentem & cæcum?* His inſtrumentũ dedi, alteri inſtrumentũ, alteri cũ inſtrumẽto officiũ. Qui ergo oculo dedi viſũ, & ori uerbũ dare poſſũ.

Quæſtio nona. b *Pergeigitur, &c.* AVGV. ALLE. Quod dicit dominus ad Moſen. *ſed nunc uade tu, & ego aperiam os tuum & inſtruam te quæ locuturus es.* Apparet non tantum inſtructionem oris, ſed etiã ipſam

ipſam apertionem ad Dei gratiã pertinere. Non enim ait, aperi os tuum & ego inſtruam te, ſed utrumque promittit aperiam & inſtruã. In Pſal. aũt 80. b. *Dilata os tuum, & ego adimplebo illud.* Vbi ſignificat in homine volũtatem accipiendi, quod Deus donat uolenti, ut ad uoluntatis exordium pertineat. *Dilata os tuum.* ad Dei autem gratiã, *& adimplebo illud.* D

c *Obſecro Domine.* ✠ EVSEBIVS. Moſes quantum ad liberationem Iſraelis ex Aegypto pertinebat, prompto animo mãdatum Dei non recuſabat, quantum uero ad populi ſui, ut beneficiũ Dei libenti animo ſuſciperet, perſuaſionem attinebat, id uero init⁹ recuſabat.

d *Iratus dominus in Moyſen ait, &cæ.* AVGVSTINVS. Videtur tãquam diffidenti non dediſſe pleniſſimã facultatem, quã daturus erat, & per duos agi uoluiſſe, quod per unum poſſet ſi crediſſet. Sed ſi diligenter conſideres non uidetur dominus iratus pro uindicta dediſſe Aaron. Sic enim dicit. *Nonne ecce Aaron frater tuus Leuites: Scio quia loquens loquetur ipſe.* Quibus uerbis oſtenditur potius increpaſſe, quia timeret ire quaſi minus idoneus, cum haberet fratrem per quem poſſet loqui ad populum, ꝙ uellet. quia erat gracilis uocis, & linguæ tardioris, quamuis de Deo totum deberet ſperare. Denique etiam iratus dixit quæ ante promiſerat. Dixerat enim. *Aperiam os tum & inſtruam te.* Nũc autẽ dicit, *aperiam os tuum & os eius,* & inſtruam uos quæ faciatis, ſed quia addidit, *& loquetur ipſe tibi ad populum.* Videt oris apertio præſtita, quia dixit Moſes linguæ ſe eſſet tardioris. De uocis autem gracilitate nihil ei præſtare dominus uoluit, ſed ꝓp hoc adiutorium fratris adiunxit, qui conuenienti uoce ſufficeret populũ docere. Quod autem ait *& dabis uerba mea in os eius,* oſtendit quod ea loquendo eſſet daturus. Nam ſi tñ audiendo ſicut populo in aures diceret, deinde quod poſtea ait. *Et loquetur ipſe tibi ad populum, & ipſe erit os tuum.* & hic ſubaudit *ad populum,* & cum dicit, *tibi loquetur ad populum,* indicat in Moſe principatum, in Aarõ miniſterium. Quod autem ait. *Tu autem eris illi in his quæ ad Deum,* magnum forſitan quærendum eſt ſacramentum, cuius figuram gerat uelut medius Moſes inter Deum & Aaron, & Aaron inter Moſen & populum. E F

e *Et ego ero in ore tuo & in, &c.* ORI. Non ſolum Moſi promittitur aperiri os a domino, ſed & Aaron. Dicitur enim, ego aperiam os tuum & os illius, & inſtruam uos quæ faciatis.

☞ *Dixit*

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *paruiſti mihi, & locutus es mecum, impeditoris linguæ factus ſum ad loquendum: quia fragilitas humana ex potentia diuina vel angelica aliquando ſtupeſcit, ſecundum quod dicitur Daniel.* 10. d. Domine in uiſione tua diſſolutæ ſunt compages meæ, & nihil in me remanſit uirium, *& per allegationem huius impedimenti inſinuat Moſes petitionem ſuam de ſocietate loquentis uiri.*

1 Dixit dominus ad eum. *Oſtendens quod poſſet ſupplere eius defectum, cum ſubditur.*

2 Quis fecit os hominis. *Ac ſi diceret. Ego qui feci os hominis, poſſum ibi dare eloquentiam.*

3 Aut quis fa. &c. *Ac ſi diceret. Ego qui omnium conditor ſum poſſum de cæco facere videntem, & de ſurdo & muto audientem & eloquẽtem, hoc inducitur ad oſtendendum quod poſſet ſupplere allegatum defectum* Moſi. *Aliter exponunt* Hebræi *dicentes, quod cum Moſes fuiſſet accuſatus apud Pharaonẽ de iterfectione Aegyptii, vt dictũ eſt ſup. 2. c. Moſes fuit captus de præcepto regis, & adductus coram eo, ubi Moſes valde conſtanter locutus eſt dicens, quod iuſte fecerat, unde de eo dicitur* Heb. 11. e. Non ueritus animoſitatem regis. *& tunc de præcepto regis poſitus eſt ad decapitandum: ſed ſpiculator fuit percuſſus acriſia, quæ eſt cæcitas qua non videtur illud quod homo vult uidere, licet alia videat, ſicut dictum fuit Gene. 21. c. de illis qui uolebant frangere oſtium Lot. & ſic quando debuit percutere Moſen, eum non vidit, & ſic Moſes effugit Pharaone uidente, ſicut ſcribitur, ſup. 2. cap.* Qui fugiẽs de conſpectu, eius. &c. *qui etiam a Deo factus eſt ita ſtupidus ac ſi eſſet ſimpliciter ſurdus & mutus, ita quod non potuit uerbo uel ſigno ſignificare ſuis ſeruis quod Moſes caperetur, & ſic exponunt prædictam literam.* Quis fecit os hominis, *id eſt, te loqui ita cõſtanter coram Pharaone.* Aut quis fabri. *& id eſt, Pharaonem ita ſtupidũ ut dictum eſt.*

4 Videntem & cæcum, id eſt. *ſpiculatorem qui factus fuit cæcus te non uidendo, & uidens cætera uidendo.*

5 Nonne ego. *Ac ſi diceret: Sicut talia mirabilia feci tibi, ita tanta & maiora poſſum facere.*

6 Obſecro inquit domine &c. *licet Moſes de uerbo domini non dubitaret, tamen quia Aaron frater ſuus erat eo ſenior & eloquentior deſiderabat eum habere ſocium ſibi a domino aſſignandum, ideo hanc petitionem replicauit.*

7 Iratus dominus in Moyſen. &c. *non quod peccauerit mortaliter ſed nimis puſillaminis uidebatur in ſuſcipiendo Dei commiſſionem, ſi enim mortaliter peccaſſet, non eſſet veriſimile, quod Deus petitionem eius exaudiſſet quod tamen fecit, unde ſequitur,*

8 Aaron frater tuus, &c. *Et patet litera uſque ibi.*

✠ 1 Tu au-

MORALITER.

✠ *Obſecro, inquit domine, mitte quem miſ.* Vnde ſaluator dicit Luc. 10. a. *Rogate dominum meſſis ut mittat operarios in meſſem ſuam.* Et quia tali prædicatori a Deo miſſo credendum eſt. Ideo ſequitur in fine capituli.

MORAL.

A a *Dixit ergo dominus, &c.* AVGV. Poſt dies, autem multos mortuus eſt rex Aegypti. Dixit autem dominus ad Moſen in Madian. *vade perge in Aegyptum, &c.* Multa in his verbis notanda ſunt genera locutionis. Primo enim inquit, *uade perge in Aegyptum*, tāquam nō ſufficeret alterum, deinde *mortui ſunt oēs, qui quærebant animam tuam*, cum ſolum regē Aegypti ſcriptura mortuū dixerit; de quo ſolo antea dictum fuerat, quod Moſē quærebat occidere: an ipſe poſt alios inimicos ultimus mortuus eſt? Quod ſi ita eſt, non locutio ſed ſenſus eſt.

b *Tulit ergo Moyſes, &c.* AVGVS. Quod dictum eſt, qā Moſes vxorem & infantes ſuos impoſuit ſuꝑ vehiculū vt in Aegyptū iret. Poſtea vero Iethro ſocer eius illi cum eis occurrit, cū eduxiſſet populū de Aegypo intelligēdum eſt. Poſt B illam quę ab angelo futura erat interfectionē, Moſi vel infantis vxorem reuerſam fuiſſe cum paruulis. Nam quidam putauerunt propter hoc angelū terruiſſe, ne ad impedimētū miniſterii diuinitus impoſiti fœmineus ſexus comitaretur.

dam vobis quid agere debeatis. * Ipſe loquetur pro te ad popu-
¶ Tanquam maior.
lum, & erit † os tuum: tu autem eris ei in his quæ ad Deum 1
pertinent. Virgam quoque hanc ſume in manu tua, in qua
facturus es ſigna. Abiit Moyſes, & reuerſus eſt ad Iethro co-
¶ Alias ſocerum,
gnatum ſuum. Dixitque ei: Vadam & reuertar ad fratres meos 2
in Aegyptum, vt videam ſi adhuc viuant. Cui ait Iethro: Va- 3
a de in pace. Dixit ergo dominus ad Moyſen in Madian: Va- 4
de & reuertere in Aegyptum. Mortui ſunt enim omnes, qui 5
¶ Tollere. ¶ Eccleſiam.
b quærebant animam tuam. Tulit ergo Moyſes vxorem ſuam
a ¶ Et ſingulos ſanctos. b ¶ Super ſeipſum qui eſt aſinus fortis qui peccata noſtra portauit: c ¶ Vt ſtultitiam & laſciuiam carnis opprimerent:
& filios ſuos, & impoſuit eos ſuper aſinum, reuerſuſque eſt in 6
Aegyptum, portans virgam Dei in manu ſua. Dixitque ei Do- 7
minus † reuertenti in Aegyptum: Vide, vt omnia oſtenta quę 8
a ¶ In poteſtate. b ¶ Indurari permittam.
c poſui in manu tua, facias coram Pharaone. Ego indurabo 9
¶ Niſi coactus.ſ.
cor eius, & non dimittet populum. Diceſque ad eum: Hæc 10
¶ Cuius tu ſeruas. a ¶ Quia primitiua eccleſia de Iudæis. eſt ad cultum vnius Dei. ¶ Quia in Patriarchis primus electus
dicit Dominus: Filius meus primogenitus Iſrael. Dixi tibi: 11
¶ Peccatis irretitum.
Dimitte filium meum vt ſeruiat mihi, & noluiſti dimittere 12
eum. Ecce ego interficiam filium tuum primogenitum. Cum- 13
d que eſſet in itinere in diuerſorio, occurrit ei Dominus, & 14
15

c *Ego indurando cor eius.* ✻ AVGVSTINVS. Quid eſt *ego indurabo cor eius*, niſi cum abfuerit gratia mea, obduret illum nequitia ſua; Sicut quotiens nimio frigore conſtringitur aqua, ſolis calore ſuperueniente reſoluitur & deſcendente ſole iterū obdurat̄, ita peccatorum frigore refrigeſcit charitas multorū & uelut glacies obdurant̄, & cum calor diuinæ miſericordiæ ſupuenerit, reſoluunt̄. Hoc in Pharaōe cognoſcimus, a quo quoties flagella remota ſunt, ſe cōtra eū obduratus erexit, quoties afflictus eſt, ſupplicauit. Nō eſt ergo iniquitas ī Deo. Vnde non tam potentia quam patientia Dei Pharaonē fecit obdurari. Quā rem etiam circa vernaculos noſtros ſolemus exercere, quib. frequenter peccantibus indulgemus, dicentes, Ego talem te feci, ego tibi parcendo proteruiam tuā negligē-
tiamque

tiamque nutriui.

D d *Occurit ei Dominus, &c.* AVGVST. Alia litera: *Et factum eſt in via ad refectionem. obuiauit ei angelus, & quærebat eum occidere, & aſſumpto Sephora calculo circumcidit præputium filij ſui, & procidit ad pedes eius & dixit: Stetit ſanguis circūciſionis infantis mei. & receſſit ab eo propter hoc quod dixit: Deſijt ſanguis circunciſionis.* Primum quæritur quē volebat angelus interficere, vtrū Moſen? qui adictum eſt *occurrit ei angelus & quærebat eum occidere.* Nam cui putatur occurriſſe, niſi ei q omnibus prēfuerit, an puerū quærebat occidere, cui mater circūcidēdo ſubuenit? vt intelligat̄ occidere voluiſſe īfantem, qā non erat circūciſus, vt, hac ſeueritate præceptū circūciſionis ſanciret. Quod ſi ita eſt, īcertum eſt pri⁹ de quo dixerit: *quærebat eum occidere*: ſed ex conſequentibus aperitur. E Mira .ſ. & īuſitate locutio eſt, vt prius diceret occurrit ei, & quærebat eum occidere, de quo nihil ante dixerat. Simile eſt illud Pſ. lxxxvj. a. *Fundamenta eius in montibus ſanctis, diligit Dominus, &c.* Poteſt autē intelligi fundamēta Domini vel Siō, quia hoc pronomē quod, eſt eius, omnis generis eſt. Sed illud potius eſt quærēdū, quid ſibi velit, ideo receſſiſſe angelū ab interfectione cuiuſlibet eorum, quia dixit mulier: *ſtetit ſanguis circunciſionis infantis.* nō enim ait receſſit ab eo, quia circūcidit infantem, ſed quia *ſtetit ſanguis circunciſionis*, non quia cucurrit. ſed *quia ſtetit*, magno niſi fallor ſacramento.

Quæſt. 11. in Exod.

Quæſt.

✻ THEODO. Angelus Moſen interficere volebat. Nonnulli tradūt in cauſa fuiſſe, quod cum ad liberandos fratres miſſus fuiſſet, comitē itineris habere voluit vxorem. Hic ſibi conſiderādū eſſe exiſtimēt, id Moſen neceſſario feciſſe, ne ſocer ī ſuſpitiōē veniret, aliā vxorē in matrimoniū ſibi copulare vel- F le: ſtatim igitur ſumpta angeli occaſione vxorē domū patris ſui remeare iuſſit. Quodque hæc ita ſe habeāt, hiſtoria docet.

Quæſt. 14.

☞ Nam

NICOLAVS DE LYRA.

1 Tu autem eris ei in his, &c. *i. accipies ordinationem meam & leges a me immediate, & ipſa eas per te ſibi relatas denuntiabit populo.*

2 Abijt Moyſes. *Hic conſequenter deſcribitur commiſſionis Moſi ſactæ executio, primo reſpectu termini a quo Moſes receſſit, ſecundo reſpectu ſpatij per quod inceſſit, ibi:* Cumque eſſent, in itinere, *tertio reſpectu termini ad quem acceſſit, ibi:* Veneruntque ſimul. *Circa primum dicitur:* Abiit Moyſes. *reuertens de monte Sinai.*

3 Ad Iethro. *Nolebat enim recedere abſque licentia eius, tum quia iurauerat manere cum eo, tum quia non poterat ſecum ducere vxorem & filios ſine uoluntate eius.*

4 Cognatum ſuum. *i. affinitate coniunctum. unde & in Hebræo habetur:* Socerum ſuum.

5 Cui ait Iethro. vade in pace. *erat enim homo rationabilis, & ideo noluit eum impedire. Iacob autem receſſit a Laban licentia non petita, quia ſciebat eum eſſe hominum fraudulentum, ſicut dictum fuit Gene. xxxj.*

6 Et impoſuit eos ſuper aſinum. *Dicunt* Hebræi, *quod iſte eſt aſinus, qui portauit tigna holocauſti, quando Abraham voluit immolare Iſaac: de quo habetur Gene. xxij. & quod eundem aſinum equitaturus eſt rex Meſſias quando veniet: de quo habetur Zacha. ix. ca.* Ecce rex tuus veniet ti. &c. *& ideo poterat tantū onus portare: ſed iſtud apparet omnino fictitium, ideo dicendum quod ibi accipitur ſingulare pro plurali.* Super aſinum. *id eſt, aſinos, quia vnus non ſufficeret ad portandum tot perſonas.*

7 Portans

7 Portans vir, &c. *ſic autem nominabatur: Tum quia ex præcepto Dei erat portanda, Tum quia per eam erant miracula Dei fienda.*

8 Dixitq; ei Dominus reuertēti, &c. *i. ad reuertendum ſe diſponenti.*

9 Vide vt omnia, &c *i. mirabilia oſtenſione digna.*

10 Ego indurabo, &c. *Hic prædixit Dominus futurum, ut non admiretur Moſes quando videbit effectum. Sciendum tamen quod Dominus non eſt cauſa obdurationis cordis inquantum eſt peccatum, ſed hoc modo eſt a libero arbitrio. Dominus autem eſt cauſa indurationis inquantum eſt quædam pœna, quia in pœnam peccati perpetrati ſubtrahit gratiam, cuius eſt cor mollificare. & ideo ea ſubtracta ſequitur induratio cordis humani in malo ſuo.*

Dominus An ſit cā induratio nis.

11 Filius meus primo. Iſrael, *id eſt, dignior in populis, & cui maiora bona reſeruantur, & maxime, quia vnigenitum Dei filius* qui eſt primogenitus omnis creaturæ, *vt dicitur Col. 1. b. Erat de Iſrael ſecundum carnem naſciturus.*

12 Ecce ego interficiam filium tuum primo. *iſta fuit ultima pœna Aegyptijs inflicta: & tamen denunciatur hic primo, quia illa quæ ſunt priora in intentione, ſunt poſteriora in executione.*

13 Cumq; eſſet in itinere. *Hic cōſequēter deſcribitur receſſus Moſi, quantum eſt ſpatium per quod inceſſit cum dicitur:* Cumq; eſſet in itinere, *reuertendo in Aegyptum.*

14 In diuerſorio. *id eſt, in hoſpitio ad quod diuerterat pro refectione vel quiete nocturna.*

15 Occurit ei Dominus: & volebat occi. eum. I*llud enim, ſe-*

E Nam pro egreſſione ex Aegypto, Socer Moyſi ad illũ vna cũ filia ſua ipſius vxore aduenit. Aliud ergo ſibi Angelus volens gladiũ nudauit. Nã qa Moſes Pharaonẽ formidabat, idcirco Angelus ſuppliciũ comminatur, timore timorem expellens, itemque maiori minorem. perinde quaſi per nudatũ gladiũ diceret, Pharaonem times, magis me time, qui nemine cernente plagam tibi facile inferre poſſum.

Il. aduers' Iudęos. ✠ TERTVLLIANVS. Prouidẽs Deus quod hãc circuncisionem in ſignũ nõ in ſalutẽ eſſet daturus populo Iſrael, idcirco filium Moſi ducis futuri inſtigat circuncidi, ut cum cœpiſſet per eum populo darę præceptum circunciſionis, non aſpernaretur populus, videns exemplum iſtud ĩ ducis filium iam celebratum.

a *Sponſus ſanguinum tu, &c.* Secundum hiſtoriam Mater Gentilis admirans nouitatem rei, potuit dicere Moſi, *ſponſum ſanguinum tu mihi es*, quaſi ritus tuę gentis cogit me fundere ſanguinem filii mei, qđ aliis gentibus non eſt moris. Myſtice autẽ

Myſtice. Sephora eccleſiam de gentibus ſignificat, quæ præputiũ filii ſui. i. Gẽtilis populi acutiſſima petra. i. ſpiritusſancti doctrina, vel illa petra, de qua dicit̃ 2. Cor. x. b. *Petra autem erat Chriſtus.* Expoliat, expoliat, vt mũdetur ab omni inquinamẽto carnis & ſpiritus, & *exuat veterẽ hominẽ cum actibus ſuis.* Col. 3. b. Stat enim ſanguis circũciſionis quãdo corruptibile hoc induet incorruptionem.

b *Dixitq; Dominus.* ORIGEN. Occurrit Aaron Moyſi & exiuit de Aegypto. ſed intereſt vbi occurrat Moſi, cui' os aperiẽdum eſt a Domino. occurrit autẽ in mõtem Dei. Merito os eius aperitur, qui occurrit in montẽ Dei. Petrus, Iacobus, & Ioannes in monte, & transfiguratũ Dominũ Ieſum videre meruerũt: & Moſen & Heliam cum ipſo in gloria. Tu quoq; niſi aſcenderis montem Dei, & ibi occurreris Moſi. i. niſi excelſum legis aſcenſum aſcenderis, niſi ſpiritualis intelligentiæ cacumen inuaſeris, non eſt oſtium apertum a Domino. Si in humili loco literæ ſteteris, non occurriſti Moſi in montem Dei: non os tuũ aperuit Deus: neque inſtruxit quę te oporteat loqui, niſi Aarõ Moyſi in monte occurriſſet, niſi eius ſenſum vidiſſet arduũ, non ei loqueretur verba Dei. neque virtutem ſignorũ tradidiſſet, neque participẽ tanti myſterii conciuiſſet.

a ¶ Moſen vel infantem incircunciſum. b ¶ Quaſi cognoſcens quare interficere vellet. ¶ Petra autem erat Chriſtus.
volebat occidere eum. Tulit illico Sephora acutiſſimam pe- 1
a ¶ Angeli vel ſanguis effluens ex pedibus pueri.
tram, et circũcidit præputium filii ſui. Tetigitque pedes eius, 2
a ¶ Angelo hoc blandiendo dicit quaſi ſicut carnaliter nupſit Moyſi; ita tibi effuſione ſanguinis filij mei: 3
b ¶ Irata. ſ. circunciſo puero: reuerſa eſt Madian ad patrem ſuum. vnde poſtea legitur, quod Iethro occurrerit Moyſi in deſerto dicens: En ego & vxor tua & pueri tui:
c ¶ Paruulum circuncisum, vel Moyſen,
a et ait: Sponſus ſanguinũ tu mihi es. et dimiſit eum poſtquã 4
¶ Factam.
dixerat: ſponſus ſanguinum tu mihi es, ob circunciſionem. 5
a ¶ Inſpirando vel per aliquem exterius monendo.
b ¶ Quibuslibet ſanctis qui ſunt membra ſummi ſacerdotis. c ¶ Legi.
b Dixitq. Dominus ad Aaron: Vade in occurſum Moyſi in de- 6
a ¶ Eminentiam virtutum & ſpiritualis intelligentiæ. b ¶ Quia cum talibus lex pacem habet, eos qui morantur in humilitate literæ odit & horret.
ſertum. Qui perrexit ei obuiam in montem Dei, et oſculatus 7
a ¶ Lex. b ¶ Viro montano, i. ſpirituali viro. ¶ Lex tantum quæ Dei ſunt loquitur.
eſt eum. Narrauitque Moyſes Aaron omnia verba Domini,
pro quibus miſerat eum, & ſigna quæ mandauerat. Vene- 8
a ¶ Lex & ſacerdos. b ¶ Vt maioris authoritatis eſſet.
¶ Quorum viget conſilium & ſapientia.
runtque ſimul, et congregauerunt cunctos ſeniores filiorum 9
a ¶ Labia ſacerdotis cuſtodiunt ſcientiam, &c. Malachiæ. 2. b.
Iſrael. Locutuſque eſt Aaron oĩa verba, quæ dixerat Domi-
a ¶ Domino cooperante & ſermonem confirmante ſequentibus ſignis. Marc. 16. d.
nus ad Moyſen: et fecit ſigna coram populo, et credidit po- 10
pulus. Audieruntque, ꝙ viſitaſſet Dominus filios Iſrael, et 11
¶ Humiles corde & corpore.
quod reſpexiſſet afflictionem eorum, et proni adorauerunt. 12

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *cundũ aliquos refertur ad Moſen, quem volebat dominus occidere eo quod ducebat ſecum Eliezer filium ſuum incircunciſum. Gerſan autem circunciderat in terra Madian. Alij autem dicunt, quod refertur ad Eliezer, quẽ volebat occidere, eo quod erat incircunciſus: & tamen ducebatur in Aegyptum ad morandum inter filios Iſrael, qui erant circunciſi. Sed iſtud non uidetur conuenienter dictum quia ille puer nondum venerat ad ætatem adultam, & ideo non erat in culpa ex dilatione nimia ſuæ circunciſionis, nec puniendus: ſed pater qui habebat eius curam, ſicut fuit declaratum Gene. xvij. & ideo primum dictum melius videtur. ſ. quod refertur ad Moſen.*

1 Tulit illico Sephora acutiſſi. pe. &c. *Hebræi dicunt: Aciem uel nouaculam.*

2 Et circuncidit præputium filii ſui. *Quia per verbum Moſi vel angeli volentis occidere Moſen, cognouit quod illa inuaſio angeli erat, propter hoc quod filius eius non erat circunciſus.*

3 Tetigitque pedes eius. *i. filij ſui circunciſi, ad cuius pedes manauit ſanguis ex inciſione.*

4 Et ait Sponſus ſanguinum tu mihi es. *i. fere propter te ſponſus meus Moyſes fuit occiſus. Aliter exponitur,* vt ly eius *referatur ad Moſen, ad cuius pedes proiecit præputium filij ſui abſciſum dicens;* Sponſus ſanguinum tu mihi es. *i. propter te qui es ſponſus meus, ne te angelus occideret, ſanguis filij mei effuſus eſt, & iſta expoſitio ſecunda magis concordat literæ ſequenti, cum dicitur.*

5 Et dimiſit eum poſtquam dixerat, ſponſus. *Quia indignata receſſit a Moſe, & redijt ad patrem ſuum cum filijs ſuis: ut patet ex eo quod habetur infra. xviij. cap. ſcilicet quod Ietro venit ad Moſen in deſerto, adducens ſecum vxorem Moſi & filios eius placuit etiam Moſi, quod ipſa rediret cum filijs, quia percepit tunc quod non eſſet niſi oneri, quantum ad negotium pro quo ibat.*

6 Dixitq; Dominus ad Aaron. *Ex hoc patet, quia Aaron tanquã propheta habuit reuelationem Domini: hoc etiam patet ex eo quod dicitur. 1. Re. 2. c. ad Heli* Hæc dicit Dominus: nunquid non aperte reuelatus ſum domui patris tui cũ eſſet in Aegypto, &c. *Heli enim deſcendit de* Aaron.

7 Qui perrexit ei obuiam in montem Dei, &c. *i. in montẽ Sinai qui uocatur mons Dei ratione prædicta. 3. ca.*

8 Veneruntq; ſimul. *Hic conſequenter deſcribitur acceſſus Moſi ad terminum ad quem, vbi manifeſtarit cauſam aduentus ſui. primo ſenioribus populi, cum dicitur.*

9 Et congregauerunt cunctos ſeniores. *Id eſt, populus iudices, vt dictum eſt ſupra 3. ca. & poſtea. Aaron, qui erat eloquentior, & habebat uocem magis audibilem, uerba quæ dixerat Dominus Moſi propoſuit coram populo. & hoc eſt quod dicitur:* Locutuſque eſt Aaron, &c.

10 Et fecit ſigna. *prædicta in principio huius cap. non tamen per ſeipſum, ſed per Moſen cuius erat facere ſigna prædicta coram populo* Iſrael, *quod patet per ſignũ manus ſuæ factæ leproſæ, & iterum ſanatæ, quod non poteſt dici de Aaron.*

11 Et credidit populus. *Viſis ſignis.*

12 Et proni adorauerunt. *Pro gratiarum actione.*

CAP.

ADDITIO I.

Non uidetur rationabile, quod Moſes dubitaſſet, quod Deus poſſet ſupplere defectum ſuum, uerba enim Dominus ad Moſen in hoc capitulo uidentur melius exponi conformiter ad prædicta in præcedenti capitulo. Dixerat enim Domini ad Moſen in ſententia, quod ideo elegerat eum impotentem & inſufficientem, ut eſſet ſignum, quod liberatio populi fiebat uirtute diuina tantum ut fuit expoſitum in additione ſuper illud uerbum : Hoc habebis ſig. &c. *Non autem pari ratione reſpondit ad defectum eloquentiæ, quem Moſes allegabat ad excuſandum ſe ab officio ſibi iniuncto. qu. d. Tu ſcis, quod ego ſum, qui feci os hominis, vnde ſi vellem te facere eloquentem & diſertum in locutione, poſſem, ſed hoc non expedit, ne liberatio populi attribuatur humanæ perſuaſioni.*

ADDITIO II.

In eodem cap. iiij. vbi dicitur in poſtilla : Obſecro inquit Domine &c.

Quidam Hebræorum *ſpecialiter Rab. Sal. aliter exponunt hunc* ✠ *paſſum*

A *paſſum.ſcilicet* Mitte quem miſſurus es.*dicunt enim, quod Moſes non erat introducturus populum in terram promiſſionis, prout in prima eius reuelatione facta dictum fuit.ſimiliter & credebat quod alius erat a Deo mittendus in redemptionem finalem, & ideo petebant quod alter illorum mittendorum mitteretur, quorum vtrunque digniorem ſe æſtimabat, & quia in hoc videbatur contra præordinationem diuinam petere, idcirco ſequitur:* Iratus dominus in Moyſen. *& ſecundum hanc expoſitionem uidetur, quod Moſes peccauerit, vnde nec dominus petitionem ſuam in hoc exaudiuit, fuit tamen eius peccatum dignū venia, quia magis procedebat ex magna humilitate quàm ex incredulitate ſeu inobedientia.*

ADDITIO. III.

In *eo c.4. vbi dicitur in poſti. Aliter exponitur, vt* ly eius *referatur ad Moſen, &c.*

Non uidetur bene exponi illud verbum. Et dimiſit eum *de Sephora prout in poſtilla. nam legitur, inf. 18. capit. de* Ietro, *quod tulit* Sepho*ram vxorem Moſi, quam remiſerat.* Ex *quo patet quod vxor Moyſi non dimiſit eum, ſed econtra, ſcilicet, Moſes remiſit vxorem. Ratio autem huius remiſſionis habetur in glo. ibidem, ſcilicet, ut expeditior eßet in opere domini, vnde per hoc quod dicitur hic* Dimiſit eum. *intelligitur quod Moyſes dimiſit filium ſuum nouiter circunciſum, ut expeditior eſſet in officio ſibi commiſſo ut dictum eſt, & ne periclitaretur in via, & per conſequens dimiſit matrem, eo quod ei cura nutritionis principaliter incumbebat.*

REPLICA correctorij contra Burgen. In *capit. 4. vbi poſtillator exponit illud:* Dimiſit eum Sephora. *vxor Moyſi indignata, hic locus breuitate obſcurus eſt, ut dicit beatus Auguſt. per magiſtrum hiſto. allegatus, ideo multipliciter a multis exponitur. Sed cum poſtillator elegit expoſitionem gloſ. interlinearis, Burgen. eum reprehendit ex debili argumento, quod fundat in eo quod infra 18. capitu. dicitur, Moſes Sephoram remiſiße, arguens ex hoc, quod Sephora hic Moſen non dimiſerit ſed potius econtra. Sed hoc argumentum modicum uidetur concludere, quia poteſt utrumque ſtare, & quod Sephora dimiſit Moſen, & quod Moſes remiſerit Sephoram. Moſes ſentiens iram uxoris & uoluntatem dimittendi eum, non reliquit eam ſolam uagari cum filiis ſuis reuertendo in terram Madian: ſed aſſignauit familiam reducentem: & ſic remiſit eam ne pateretur eius iurgia, & ut eſſet in negotio commiſſo expeditior, & tangit glo. loci allegati.* Nota quare vxor dimittenda.

E

GLOSSA ORDINARIA.

CAP. V.

a Dimitte populum meum. O R I G. Alle. Non vult Moſes: vt populus in Aegypto poſitus ſeruiat Deo, ſed vt exeat in deſertum, & ibi ſeruiat. Dū enim quis in tenebroſis ſeculi actibus manet, & in negotiorū obſcuritate verſat̄, non poteſt ſeruire Deo. Nō *enim poteſtis ſeruire Deo & mammonæ.* Matth.6.cap. Exeūdum eſt ergo de Aegypto. reliquēdus eſt mundus, nō loco ſed aīo, ſi volumus ſeruire domino. Inde Iohan. ait. 1.Ioh.2.b. *Filioli nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo ſunt.*

b *Quis eſt dominus.* Superbiam diaboli exprimit, qui ſubdi Deo contemnēs ait Eſa.14.d. *Similis ero altißimo.* & quaſi de domini natiuitate dubitans, dicit Matth.4.a. *Si filius Dei, dic ut lapides iſti panes fiant.* Poſtea vero quaſi coactè demones clamauerūt, *quid ueniſti ante tempus torquere nos?* Matth.8.d. *Scimus quia es filius Dei.* poſt tormenta ſciunt quæ ante ſcire noluerant. Pharao quoq; verberatus pro ſe ſupplicari ad dominum rogat. Exod.5.a. *Quis eſt dominus, ut audiam uocem eius, &cæt.* Vides quid agit cruda ſuperbia: uidebitis paulo poſt quantum proficit in flagellis: quantum melior verberatus efficitur, qui modo dicit, neſcio dominum, verberatus dicturus eſt: Orate pro me dominū. Nemo ergo ita ſeruditus ſit diuinę diſciplinę vt flagella diuina perniciem putet, & pęnalem interitū. Ecce etiam Pharao duriſſimus proficit verberat⁹. ante enim verbera dominū neſcit, verberatuſq; pro ſe rogat ſupplicari. & ꝓficiens in pęnis ſcit agnoſcere cur puniat̄. *Neſcio*, ait, *dominum.* In euangelio verberatus emēdat hāc vocem, quia demones clamauerūt. *Scimus te quis ſis Tu es filius Dei uiui.* Poſt flagella etiā Iſrael dimittet. & etiam vrgebit exire. 2. Corint.6. c. *Nulla enim ſocietas luci ad tenebras, nulla pars fideli cum infideli.* in q. ſuper Exodon.

c *Deus Hebræorum uocauit nos, &c.* A V G V S T I N V S. Quæritur quo-

CAP. V.

Oſt hæc ingreſſi ſunt Moyſes & Aaron, 1
& dixerunt Pharaoni: Hæc dicit domi- 2
nus Deus Iſrael: Dimitto populum meū, 3
Non in Aegypto: Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo ſunt. 1.Ioan.5.b.
a vt †ſacrificet mihi in deſerto. At ille re-
Non vult tenebrarum harum rector te abſtrahi a tenebris ſuis, & ad ſcientiæ lumen adduci. Hoc reſpondet, dum in laboribus hominum non eſt, & cum hominibus non flagellatur. ideo tenuit eum ſuperbia. paulo poſt, quaſi emendatus flagellis dicet: Orate pro me ad dominum.
b ſpondit: Quis eſt dominus, vt audiam vocem eius, & dimit 4
a Sic reſpondet cruda ſuperbia. Quæ ſocietas luci ad tenebras? Quæ autem conuentio Chriſti ad Belial. 2.Cor.6.c.
tam Iſrael? Neſcio dominum, & Iſrael non dimittam. Di- 5 6
a Tranſitorum quorum vnus dicit, aduena ſum apud te, & peregrinus ſicut omnes patres mei.
b Chriſtum, qui die tertia reſurrexit. In fide trinitatis verum ſacrificium offertur.
c xerunt: Deus Hebræorum † vocauit nos, vt eamus 7 8

NICOLAVS DE LYRA.

CAP V.

Poſt Hæc. *Poſtquam deſcripta eſt prouiſio ducis populum Iſrael de Aegypto educentis, hic conſequenter deſcribitur flagellatio regis populum detinentis, & quia illa punitio iudiciaria, eſt, ideo præmittitur monitio ex uerbis. ſecundo monitio cum ſignis additis in principio. 7. capitu. & tertio ſubditur punitio in decem plagis, circa medium eiuſdem cap. ibi.* Dixit autē dominus ad Moyſen, ingrauatum eſt, &c. *Circa primum primo ponitur monitio, & regis dura reſponſio, & ſecundo populi aggrauatio. ibi;* Dixitque Pharao. *Circa primum dicitur ſic.*

1 Poſt hæc. *id eſt, poſtquam populus Iſrael crediderat Moſi de eius liberatione, ut dictum eſt in fine præcedentis cap.*

2 Ingreſſi ſunt Moyſes & Aaron, &c. *Sed quæritur hic, ubi erant ſenes populi Iſrael, de quibus dixerat dominus quod ingrederentur cum Moſe ad regem Aegypti, ut dictum eſt. ſupra 3. capitu. Dicunt Hebræi, quod remanſerunt ducti timore regis, & propter hoc impediti ſunt accedere ad dominum cum Moſe, ut habetur infra. 24. capitulo. Sed hoc uidetur falſum, quia Aaron qui hic ingreſſus eſt cum Moſe, eodem modo tunc impeditus fuit, quia ſolus Moſes accedere iuſſus eſt; ut ibidem dicitur & ideo melius dicitur ab aliis, quod ſenes ingreſſi ſunt ad regem ſicut dixerat dominus, ſed ſolum ſcriptura facit mentionem de Moſe & Aaron, quia erant principales, & quia eis erat commiſſum negotium.*

3 Hæc dicit dominus. *in ſua monitione autoritatem domini præmittunt, ut ſit efficacior ad regem inclinādum, ſed rex econtrario reſpondit contemptibiliter dicens.*

4 Quis eſt dominus, &c. *acſi diceret, non eſt tantæ autoritatis, quod debeam ei obedire. Reſpondit etiam infideliter dicens.*

5 Neſcio dominum. *licet enim* Deum *eſſe (ſecundum* Anſelmū*) ſit per ſe notum, & per conſequens eius notitia inſerta eſt naturaliter mēti humanæ, hoc tamen eſt inquantum mens humana* Deum *eſſe cogitat, id quod æſtimat maximum in entibus, ſed ſub iſta determinatione, quod ſit Deus populi Iſrael per fidem & cultum ſpecialem, prout ſonabant uerba Moſi, Deum eßе, non eſt naturaliter notum, & ſic reſpondet rex:* Neſcio dominum, *quia Aegyptii infideles & idololatræ exiſtentes, colebant animalia tanquam deos. Reſpondit etiam inobedienter dicens;* Et Iſrael non dimittam.

6 Dixerunt, &c. *exponentes cauſam prędictę monitionis.*

7 Deus Hebræorum uoca nos. *cui tenemur obedire.*

8 Vt eamus uiam trium. *Iſtud eſt. ſupra expoſitum. 3. capitu. Addunt tamen aliqui quod per tres dies intelliguntur tres menſes. quia in tertio menſe ab exitu de Aegypto uenerunt ad montem Sinai, ut habetur infra xix. capitulo & ibi ſacrificauerunt* ✲ *domi-*

MORALITER.

✲ 1 *Poſt hęc ingreſſi ſunt Moyſes & Aaron et dixerūt* Pharaoni. Per Moſen qui interpretatur extractus de aqs, cōueniēter poteſt intelligi ſtatus religionis extractus de delitiis mundanis. Per Aaron Pontificem intelligitur ſtatus clericalis. exiſtentes aūt in hoc duplici ſtatu a domino deſtinantur vt per eorum uitā, doctrinam, & orationem populus a ſeruitute diaboli liberetur.

2 *Vt eamus uiam trium dierum in ſolitudinem, & ſacrificemus Domino Deo noſtro.* Per hoc autem intelliguntur contritio

✲ confeſſio

quo populo dicatur, quod mandauit Deus educturum ſe eos
A de Aegypto in terram Chanaam. Pharaoni autem dicitur, q
trium dierum iter exire uel ēt in deſerto immolare Deo ſuo
ex mandato eius. Sed intelligendum eſt, quamuis Deus ſciret
quid eſſet facturus, quoniā præſciebat Pharaonem non con-
ſenſurum ad populum dimittendum. Il-
lud primum dictū eſſe, quod primo fie-
ret ſi ille dimitteret, vt enim ſic fierent
+ ceſſare facitis. omnia quomodo ſequens ſcriptura teſtatur, Pharaonis cōtumacia & ſuorum
B meruit. Neq; enim mendaciter Deus iubet, quod ſcit nunquam facturum cui iubetur, ut iuſtū iudicium cōſequatur.
Moraliter. Vbi ſupra ORIG. MORA. Iter tridui de Aegypto proficiſcimur, ſi ita nos ab omni inquinamento animæ & corporis ac ſpiritus conſeruemus, ut integer ſpiritus noſter, & anima, & corpus,
C in diem Chriſti
Vbi ſupra ſeruetur. ORIG. Tridui iter proficiſcimur de Aegypto, ſi rōnabilem, moralē, naturalem ſapientiā de reb. mundialib. auferētes, ad inſtituta diuina cōuertimus. Tridui iter de Aegypto proficiſcimur, ſi purificantes in nobis dicta, facta, uel cogitata (Tria ſunt enim hæc per q homines peccare poſſunt) efficiamur mundi corde, vt Deum uidere poſſimus. Princeps vero Aegypti vbi videt ſe uehemētius urgeri, ut dimittat populū Dei, ſecundo loco cupit impetrare ut nō lōgius abeāt, ne totum triduum proficiſcātur, dicēs: *Non lōge abeatis*. Nō vult lōge à ſe fieri populum Dei. Vult. n. ſi non in facto, vel in ſermone peccent, ſi non in ſermone, uel in cogitatione. Nō vult vt totum triduum a ſe proficiſcantur. Vult in nobis vel vnum diem videlicet, ī aliis duos, In aliis totum triduum poſſidere. Beati illi qui ab eo totum triduum recedunt.

a *Viam trium dierum in ſolitudinē & ſacrificemus* Deo, *&c.* ISID. Viā trium dierum ambulamus exeuntes de Aegypto, ut ad locum perueniamus, ubi immolare debemus domino. Hęc via Chriſtus eſt, qui ait Ioh. 14 a. *Ego ſum via veritas & vita*. Qui enim confeſſus fuerit Chriſtum ore, & crediderit corde, quod Deus illum ſuſcitauit tertia die, ſaluus erit perueniens ad locum, in quo immoletur ſacrificium laudis.

STRAB. *Viā triū dierū in ſo. &c.* Tertia mēſione, poſtquā tranſierūt mare rubrū, peruenerūt Ethan, q locus ē Mara uocatur pp amaras aquas. Vel triū dierū, id eſt triū mēſiū, qui tertio mēſe poſtq̄ de Aegypto exierunt, peruenerūt Sina, vbi ſacrificauerunt & legē acceperunt, ubi erectum eſt & tabernaculum.

a Inquiete & ſilentio lex diſcitur. b Immola Deo ſacrificium laudis.

a viam trium dierum in ſolitudinem: & ſacrificemus domino
Deo noſtro, ne fortè accidat nobis peſtis aut gladius. Ait ad eos 1

a Princeps tenebrarum harum. b Propheticus & ſacerdotalis ſermo. 2

b rex Ægypti: Quare Moſes & Aaron † ſolicitatis populum ab

a Mundanis. b Terreni laboris. c Inuidit diabolus quia creſcit Dei populus. 3

operibus ſuis? Ite ad onera veſtra. Dixitque Pharao: Mul- 4
tus eſt populus terræ: † Videtis quod turba ſuccreuerit, 5

Vt non exerceatis eos in operibus terrenis. c. 6

quantó ſi † dederimus eis requiem ab operibus? Pręcepit ergo

a Dæmonibus qui præſunt diuerſis vitiis. Quia ſæpe mala facere compellunt ſi blanditiis nequeunt. 7

in die illo præfectis operum, & exactoribus populi dicens: 8

Vilem & paruum victum. a Paleæ dabantur, vt admiſtione earum tenacius fieret opus, vel vt ex eis lateres coquerentur ideo autem maxime in Aegypto lateres fiebant vt 9
inde ciuitates fierent, quia ibi lapides non abundant. b Fidelium. 10

Nequaquam vltra dabitis paleas populo ad conficiendos 11

Opera luti & carnis. Vt vndecunque acquirant victum. Quaſi opera mala non minus faciant.

lateres ſicut prius, ſed ipſi vadant & colligant † ſtipulam, &
menſuram laterum, quam prius faciebant, imponetis ſu-

Vt operibus ſuis opprimantur. a Gratis habentes victualia.

per eos, nec minuetis quicquam. Vacant enim, & idcirco 12

ORIG. Nunc quoq; Moſes, quem habemus nobiſcum, habemus enim Moſen & pphetas, id eſt, lex Dei uult te educere de Aegypto, ſi audias eā, vult te longe facere a Pharaone, eruere de opere luti & palearum, ſi tamē audias & ſpiritualiter intelligas, non vult te in carnis & tenebrarum actibus permanere, ſed exire ad heremum, ad locum ſcilicet perturbationibus & fluctibus ſeculi vacuum, & ad quietē ſilentij. Verba enim ſapientiæ in ſilentio & quiete diſcuntur. In hoc loco poteris dño immolare legē Dei & uirtutem diuinæ uocis agnoſcere. Ideo cupit Moſes te eiicere de fluctib. negotiorum & ſtrepitu populorū, & de Aegypto i. de tenebris ignorantiæ, ut legem Dei audias, & lucem ſcientiæ capias.

b *Quare Moſes & Aaron ſollici. &c.* ORIG. Dum ſecum eſt populus & lutum aut laterē operatur, dum in paleis occupat, nō putat eſſe perverſum, ſed recte īcedere. Si vero dicat, volo ire dierū triū uiā & ſeruire dño, peruerti populū dicit per Moſē & Aarō. Hodie quoq; ſi Moſes & Aarō. i. ppheticus & ſacerdotalis ſermo aīam ſolliciter ad ſeruitutē Dei, exire de ſeculo: renuntiare oīb. quę poſſidet, attendere legi & verbo Dei: cōtinuo audies vnanimes & amicos Pharaonis dicentes: Videte qōo ſeducuntur homines, & peruertuntur adoleſcētes, ne laborent, ne militent, agant ne aliquid quod proſit, relictis rebus neceſſarijs ineptias ſectantur & otium. Quid eſt ſeruire Deo? laborare nolunt, & otii occaſiones quęrunt, hęc erant tunc verba Pharaonis, hæc & nunc amici eius loquuntur, nec

NICOLAVS DE LYRA.

✲ domino. in ſacra enim ſcriptura aliquando accipitur dies pro anno, vt Ezech. 4. & eodem modo dicunt quod accipitur hic pro menſe.

1 Ne forte accidat no. &c. *Quæ prouenit ex corruptione aeris.*

2 Aut gladius. *Qui prouenit inuaſione hoſtis.*

3 Ait ad eos rex. *Sicut dure reſponderant loquendo contra dominum ita dure reſpondet loquendo contra Moſen & Aaron dicens.*

4 Quare Moſes & Aaron ſolicitatis populum? *Imponens eis quod velint mouere ſeditionem, & ſic agere contra regiam maieſtatem.*

5 Ite ad onera veſtra. *Ex quo patet quod erat eius intentio, ut affligerentur oneribus, ſicut & alij. ſed populus eis & alijs ſenibus parcebat de labore manuali.* Numerus *enim determinatus laterum imponebatur populo per ſingulos dies ut patet ex ſequentibus, & communis populus maiori labori ſe ſupponebat, ad reddendum numerum prædictum ut Moſes & alij prædicti eſſent a tali labore liberi.*

6 Dixitque Pharao. *Hic deſcribitur aggrauatio regis, & primo ſuper populum in generali, ſecundo ex hoc conſequenter oſtenditur afflictio Moſi, ibi:* Occurreruntque. *Circa primum tangitur cauſa aggrauationis, cùm dicitur.*

7 Multus eſt populus terræ. *Scilicet, filiorum Iſrael.*

Quæſtio. 8 Videtis quod turba ſuccreuerit. *Sed quæritur quomodo hoc poteſt eſſe, quia edictum fuit à rege de maſculis ſubmergendis, ut prædictū eſt. i. c. Dicendum, quod illud edictum tanquam nimis crudele fuerat reuocatum.*

9 Quanto magis ſi dederitis eis requiem ab operibus. *Acſi dicerent, ex hoc lucide patet, quod ſunt magis operibus affligendi, ut ſic minus poſſint uacare generationi.*

10 Pręcepit ergo in die illo præfectis operum & exactorib. populi dicens. *Hic dicit Andreas, quod exactores & præfecti erant idem homines & idem officium habentes, ſed hoc patet falſum ex hoc quod ſequitur poſtea.* Flagellatique ſunt qui præerant operibus filiorum Iſrael ab exactoribus Pharaonis. *Non eſt uériſimile, quod flagellarent ab Aegyptijs, ſi eſſent Aegyptij. & ideo dicendum, quod præfecti erant de filiis Iſrael, & erāt cōſtituti ut populū ad laborē inducerent, ut numerum laterum exactoribus redderent, qui erāt Aegyptii.*

11 Nequaquam ultra dabitis paleas populo ad conficiendos lateres. *De ſumptu regis ſicut prius ad conficiendos lateres. Paleæ enim dicuntur quicquid remanet de meſſe excuſſo grano, & talia commiſcebantur cum luto, ut lateres fortiores eſſent, ex talibus autem fiebant ædificia in* Aegypto, *quia rari lapides ſunt ibi.*

12 Nec minuetis quicquam. *De magnitudine laterum nec multitudine, prius impoſita.*

✲ a Fla-

MORALITER.

✲ Cōfeſſio & ſatisfactio, & ſic offert deo ſacrificiū acceptū; ſeruitus aūt diaboli cōſiſtit in luto, per qd intelligitur concupiſcentia carnis, & fornace laterum, per quā intelligitur concupiſcentia oculorū: Vnde dicit Boetius li. de conſo. Sæuior ignibus Ethnę, ardet amor habendi. & palea, per quam intelligitur ſuperbia uitæ, eo quod rapiatur a vento.

✲ 4 *Nequaquam vltra dabitis paleas, &c.* Diabolus enim exaſperatus

A nec ſolum verbis,ſed & verberibus perſequuntur, flagellari iubet ſcribas Hebræorum,paleas non dari, opus exigi , hæc paſſi ſunt patres, & nunc Dei populus patitur. Qui ſe ex integro principi huius mundi tradiderunt, proſpere agunt, omnia, vt putant feliciter eueniunt : Seruis autem Dei , etiam victus patiuus & humilis non ſuccedit. Hæ ſunt enim paleæ,quæ dabantur à Pharaone.vnde quidam fatigati dicunt ad Pharaonem,quid tu affligis populum tuum, Superati enim verberibus à fide cadūt & confitentur ſe eſſe Pharaonis populum nō.n.oēs qui ex Iſrael hi ſunt Iſraelitę.

B a *Opprimantur operibus & expleant ea, &c.* Ex quo loqui cœpit Moſes ad Pharaonē, magis affligitur populus Dei,ex quo magis ſermo Dei peruen iat Diabolus acrius inſurgit; & maiora vitia immittit. Prius enim quā ſermo Dei veniret qui argueret vitia,ī pace durabant. At vbi venit,turbatio magna conſurgit.

b *Flagellatique ſunt qui,&c.* Filii Iſrael grauius attriti ſunt poſtquam de Aegypto egredi ſtatuerunt,quia qui mundo & prauis operibus renūtiare volunt,ſenioribus tentationibus à diabolo impugnantur. HVGO A S. VICTORE. Nota quod diuerſi erant præpoſiti

a Recedendo a diabolo. Non enim poſſunt Deo ſeruire & mammonæ. Matth.6.d.

a vociferantur dicentes : Eamus ſacrificemus Deo noſtro . Op-

a Vt obliuiſcantur Deum ſuum.

primantur operibus & expleant ea , vt non acquieſcant ver-

a Princeps Aegypti quicquid contra ſe dicitur mendacium dicit. b Ad tenendum. c Auditis præceptis magiſtri. d Dæmones vel iniqui homines.

bis mendacibus : Igitur egreſſi præfecti operum & exactores

a Latenter ſuggerendo. b Ipſo nomine terrent. c Non ingratis amplius beneſaciam.

ad populum , dixerunt : Sic dicit Pharao : Non do vobis paleas : Ite & colligite, ſicubi inuenire poteritis , nec minuetur

Etiam inuiti de more ſeruietis mihi.

quicquam de opere veſtro . Diſperſuſque eſt populus per omnem terram Ægypti , ad colligendas † paleas . Præfecti

Quaſi ex debito vrgentes pro conſuetudine.

quoque operum inſtabant dicentes Complete opus veſtrum

Difficile eſt a conſuetudine recedere.

quotidie , vt prius facere ſolebatis , quando dabantur vobis

a Diuerſis perſecutionibus & olim & nunc præpoſiti populi Dei afflicti ſunt.

b paleæ . Flagellatique ſunt , qui præerant operibus filiorum 1

a Dæmonibus vel iniquis omnibus.

Iſrael † ab exactoribus Pharaonis dicentibus : Quare non impletis menſuram laterum ſicut prius, nec heri , nec hodie ? Veneruntque præpoſiti filiorum Iſrael , & vociferati ſunt ad 2

a Victi verberibus dicunt ſe eſſe populum Pharaonis qui ad tempus credunt & in tempore recedunt tentationis.

Pharaonem dicentes : Cur ita agis contra ſeruos tuos ? Paleę non

a Famulos ſe fatentur,ne torqueantur.

dantur nobis , & lateres ſimiliter imperantur . En famuli tui , fla-

a Quaſi parce populis tuis. b Ab exactorib. c Tanquam dicat beneficium ſubtraho,quia non agnoſcitis.

gellis cędimur , et † iniuſte agitur contra populum tuum. Qui 3 ait : Vacatis otio : † idcirco dicitis : Eamus & ſacrificemus Domino . Ite ergo & operamini . Paleæ non dabuntur vobis,& reddetis conſuetum numerum laterum . Videbantque ſe præpoſiti filiorum Iſrael in malo : † eo quod diceretur eis : Non mi-

a Continue vult diabolus & miniſtri eius opera mala fieri,vt vſu & conſuetudine trahatur quiſque.

nuetur quicquam de lateribus per ſingulos dies . Occurre- 4

a Immobiles in tentatione.Quaſi contrarij puſillanimitati eorum. b Quia nolunt eſſe cum Pharaone viri Iſraelitæ.

runtque Moyſi & Aaron, qui ſtabant ex aduerſo , egredien- 5

c tes a Pharaone . & dixerunt ad eos . Videat Dominus † & iu- 6

a Sermo propheticus & ſacerdotalis incredulis,& qui ſunt populus Pharaonis odore execrabilis efficitur. Odioſos nos fecitis.

d dicet , quoniam fœtere feciſtis odorem noſtrum coram Pha- 7

ſiti, quidam de Hebręis qui verberabantur, quidam de Aegyptiis qui verberabant illos, & violenter exigebant opera ab ipſis præpoſitis Hebræis.

c *Videat Dominus &c.* GRE. Cum [illegible] diuina cor hum[illegible] illuſtrat nox [illegible] bolo ſucceſ[illegible] tamenta,v[illegible] tationibu[illegible] ſentiat, [illegible] lucis in[illegible] neſcie[illegible] lite p[illegible] ſunt con[illegible] dec[illegible] conqu[illegible] tes. *Videat dominus, &c.* V[illegible] Aegypto diſcedere. [illegible] paleas Pharaoſub[illegible] laxerat ,& eiuſdem menſu[illegible] opera re[illegible]rebat. Quaſi ergo [illegible] tra le[illegible] mur [illegible] poſte[illegible] cogi[illegible]itionem [illegible] tion[illegible] ſtimulos ore[illegible] portat, & [illegible] aduerſario[illegible] [illegible] videns ſib[illegible] cere labores fętere ſe in Pharaonis [illegible]olet.

d *Quoniam fœtere, &c.* ORIG. [illegible] Verum dicunt,qu[illegible] omnis neſ[illegible] ciat ſicut [illegible] Cayphas [illegible] ait, *Expedit vt vnus moriatur pro popul*[illegible] quid dic[illegible]eret,neſci[illegible]bat. Sic[illegible] enim Ap[illegible]ſtolus a[illegible]t, *Chriſti b*[illegible] *odor ſumus,aliis in vitam aliis in mortem.* Ita prophe[illegible] ticus ſerm[illegible] ſuauis odor eſt credentibus,dubiis uero & incredulis, & qui fatentur ſe populum Pharaonis, odor execrabilis efficitur.

lib.2[illegible].mo ral. c.14.

† quiſquilias prop[illegible] lea.

Io. an.2.f.

† ſupernos

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Flagellatique ſunt qui præerant operibus. *quia non poterāt reddere numerum conſuetum exactoribus.*

2 Vociferati ſunt. *Cum clamore magno & miſerabili, vt regem flecterent ad pietatem.*

3 Et iniuſte agitur contra populum tuum. *Non dixerūt iniuſte agis,ne regem offenderent,vel honori regio detraherent,ſed dicunt, Iniuſte agitur,ſcilicet ab exactoribus tuis,& contra intentionem tuam,ſed per hoc non inuenerunt aliquam gratiam,& patet litera.*

4 Occurreruntque Moyſi. *Hic conſequenter oſtenditur afflictio Moſi et Aaron in ſpeciali.et primo ponitur dicta afflictio. Secundo diuina conſolatio,in princip.6.cap. Afflictio autem Moſi oſtenditur conſequenter ex afflictione populi cum dicitur:* Occurreruntque Moyſi. *ſcilicet præpoſiti filiorum Iſrael.*

5 Qui ſtabant ex diuerſo,&c. *Dicunt aliqui, quod poſtquam Moſes et Aaron fecerunt monitionem prædictam egrediebantur à Pharaone, et præpoſiti tunc ingrediebantur , et ſic ex aduerſo veniebant iſti obuiam eis,*[illegible] *et ſic ly egredientes a Pharaone, refertur ad Moyſen et Aaron,ſed hoc videtur falſum quia poſt monitionem factam a Moſe Aaron aggrauauit,iugum populi et flagellati fuerunt præpoſiti præd[illegible] eo quod non reddebant quia numerum impoſitum, propter quod iuerant ad clamandum cum Pharaone,vbi durum reſponſum habuerunt,& ex quibus patet,quod inter monitionem factā per Moſen et Aaron,et acceſſum præpoſitorū ad clamādum coram Pharaone fluxerūt plures dies,* [illegible] ly egredientes à Pharaone, *non refertur ad Moſen et Aaron,ſed ad præpoſitos prædictos,quorum egreſſum a Pharaone Moſes et Aaron expectabant ſtantes extra domum regis , vt ſcirent quale reſponſum habuiſſent, tanquam curam habentes de bono populi, et ideo quando [illegible]uerunt,quod præpoſiti filiorum Iſrael iuerunt ad Pharaonem,ipſi ſ[illegible] ſunt eos expectantes extra domum regis exitum illorum , vt ſcirent [illegible] gis reſponſum.*

6 Videat,dominus,& iudicet. *id eſt, puniat malum quod feciſtis nobis.*

7 Quoniam fœtere feciſtis odorem noſtrum. &cæt. *id eſt,* [illegible] *abomi-*

MORALITER.

peratus contra volentes exire de ſeruitute eius,aliquando ſubtrahit paleam, id eſt vanam gloriā, vt per hoc aggrauet ſuā ſeruitutem,ſcilicet inquātū hęc gloria impedit aliquādo grauius peccatū,ſicut gloria de fama honeſtatis impedit vitiū fornicationis cationis,vt habetur in Collationibus patrū Collatione Serapionis Abbatis,& ideo ſubtracta dicta gloria,p hoc quod homo non curat de fama honeſtatis vel eam parū reputat, labitur in peccatum fornicationis vel adulterii quod per infamiā facit odorem fœtidum,ideo poſt ſubtractionem palearū ſubditur, *Fœtere feciſtis odorem noſtrum.*

Cauſam occiſionis.

raone & ſeruis eius, & præbuiſtis ei gladiũ, vt occideret vos. 1
Reuerſusque Moyſes ad Dominum, ait: Domine, cur afflixi- 2
a Ex quo in animam tuam ſermo Dei prolatus eſt certamen intra te virtutibus contra vitia ſuſcitatur. 3
ſti populum † iſtum? Quare miſiſti me? Ex eo enim, quo in- 4
greſſus ſum ad Pharaonem, vt loquerer ex nomine tuo, affli- 5
xit populum tuum: & non liberaſti eos.

† tuam.

A Ipſe quoq; Moſes dicit domino, Ex quo locutus ſum cũ Pharaone, afflixiſti populum tuum quia antequam ſermo Dei audiatur, non eſt tribulatio vel tentatio, ſed vbi ſignũ belli tuba prędicationis oſtenderit, tribulationum pugna conſurgit. Ex quo ergo loqui cœperũt Moſes & Aaron ad Pharaonẽ, affligit populus Dei. Ex quo in animam ſuam ſermo Dei prolatus eſt: certamen intra te virtutibus contra vitia a ſuſcitatur, quæ prius intra te in pace durabant. Sed vbi facere cœpit ſermo Dei cuiuſque diſcrimen, turbatio magna conſurgit, & ſine fœdere naſcitur bellum, quia iniuſtitia iuſtitiæ non conuenit, nec ſobrietati ebrietas, vel veritati mẽdacium. Ideo nõ turbemur, ſi videmur odor execrabilis Pharaoni. Execratio enim vitii dicitur virtus. Sed ſicut ſtetit Moſes ante Pharaonem, ſtemus & nos nõ flectamur. *ſuccincti lumbos in veritate & calciatis pede in præparatione euangelij pacis.* Stamus autẽ confidẽter ſi dominũ deprecamur, vt ſtatuat pedes noſtros ſupra firmam petram, ne moueantur pedes noſtri. Stemus autẽ, id eſt, obſiſtamus, ſecundum illud .j. Petr. 5. c. *Cui reſiſtite fortes in fide vt cito conteratur Satanas ſub pedibus noſtris.* Quanto enim

Ephes. 6. c

B

nos conſtanter & fortiter ſtamus, tanto Pharao infirmius. Si D autem infirmi vel dubij eſſe cœperimus validior fiet. Cum enim eleuaret Moſes manus, vincebatur Amalech, cum quaſi laſſas deijceret, inualeſcebat. Nos ergo in virtute crucis Chriſti extollamus brachia, & leuemus in oratione ſanctas manus vt Dei auxilium mereamur. Hinc Iacobus ait Iacob. 4. *Reſiſtite diabolo & fugiet à vobis.* Agamus ergo vt non ſolum fugiat, ſed conteratur ſub pedibus noſtris extinctus in profundo abyſſi. Nos autem ſi recedamus de Aegypto vitiorum, fluctus ſeculi, tanquam iter ſolidum euadimus per Ieſum Chriſtum.

Exo

✻ BERNARDVS. Hoc dicunt de opinione. Habent enim & mores colores ſuos, habent & odores. Neque enim in ſpiritibus idipſum eſt color & odor, non magis quam in corporibus. Ergo de colore conſcientia conſuletur, de odore fama.

In

a *Domine cur afflixiſti populum iſtum,* AVGVST. Non ſunt hæc verba contumaciç uel indignationis, ſed inquiſitionis & orationis, ſicut ex his apparet, quæ dominus reſpondit. Nõ enim arguit infidelitatem eius, ſed quid ſit facturus, aperuit.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *abominabiles & odioſos reddidiſtis.*

1 Et præbuiſtis ei gladium, *Id eſt, occaſionem affligendi nos laboribus vſque ad mortem.*

2 Reuerſusque Moyſes ad Dominum. *Vbi apparet patientia Moſi, qui quamuis eſſet ſuperior dictis præpoſitis, tamen verba eorum dura & pungitiua patienter ſuſtinuit, quia videbat eos in paſſione poſitos. ex quo habent ſuperiores exemplum ceſſandi à correctione ſubditorum in paſſione poſitorum, donec tranſeat paſſio, niſi periculum in mora probabiliter timeatur.*

Nou, dũ furor ſicut fuerit currenti cede furori.

E

3 Domine cur afflixiſti. *Id eſt, affligere permiſiſti.*

4 Populum iſtum. *Ex quo apparet charitas Moſi quia non ſolum pungentibus eum non reſpondit, ſed etiam pro eis orauit.*

5 Quare miſiſti me. *Quaſi diceret, ad liberandum eos me miſiſti, & ipſi econtrario magis quam prius ſunt afflicti.*

✻ CAP.

ADDITIO

In cap. 5, vbi dicitur in poſtilla. Hæc dicit dominus, *in ſua monitione autoritatem domini præmittit. Verba Pharaonis dicentis,* Quis eſt dominus, *Ab expoſitoribus Hebræorum non intelliguntur contemptibiliter, ſed ſolum interrogatiuè dicta, & eſt ratio. Nam ipſi prępoſuerunt Pharaoni nomen domini. Tetragrãmaton vbi enim dicitur,* Hæc dicit dominus, *ponitur illud nomen, Pharaoni vero prędictum nomen erat penitus ignotum, cum etiam ipſi Moſi fuerat nouiter reuelatum, vt dictum eſt vnde dicit,* Neſcio dominum nec Iſrael dimittam, *quaſi diceret, loquimini mihi ex parte cuiuſdam ignoti: vnde & non faciã quæ petitis. oſi vero reſponderunt proponentes, non primum nomen, ſibi ignotum, ſed aliud nomen quod ſibi innoteſcebat, & hoc non dicitur,* Deus Hebræorum vocauit nos, *genus. n. Hebræorum notum erat apud Aegyptios. Dicebat enim filia Pharaonis de pueris Hebræorum,* De infantibus Hebræorum eſt hic. *ſupra ij. cap. & ſic ſciebat etiã eos habere ritum circuncisionis, & per conſequens habere Deum ſeparatum à dijs Aegyptiorum, qui colebant animalia tanquam Deos, & ideo cum Pharao rationabiliter quæſiuiſſet,* Quis eſt dominus. *ignorans penitus hoc nomen ipſi congrue ſatisfaciebant ei dicentes.* Deus Hebræorum vocauit nos, *quaſi dicerent, licet non cognoſcas Deum ſub primo nomine, ſaltem cognoſcas ſub ſecundo. ſ. Deus Hebræorum, ſed doctores noſtri communiter exponunt prædicta verba Pharaonis contemptibiliter dici, & inobedienter, quod magis conſonat literę. Nam poſt ſecundam propoſitionem in qua nomen ſibi quodammodo notum propoſuerunt, magis & magis induratus eſt aggrauans populo onera, vt infra continetur.*

C

F

GLOSSA ORDINARIA.
CAPVT VI.

A a D*Ixit dominus ad Moyſen.* ✲ EVCHER. Loqui Dei eſt inuiſibiliter ſine ſono vocis, uel quoli bet ſtrepitu, occultè mentib. ſanctorum uo-lũtatē ſuam, atque rectum intellectum inſpirare, ſeu futura reuelare. Quæ locutio tribus modis accipitur. Primò per ſubiectã creaturam, ſicut ad Moſen in rubo ap-
B paruit: Vel ſicut ad Abraham & Iacob, & cęteris ſanctis, quibus in angelis apparere dignatus eſt. Secundò vero modo in ſomnis, ut Iacob, Zacharię, & Ioſeph ſpõ ſo Mariæ. Tertio, cum neq; per creaturam viſibilem, neq. p hominem, ſed occulta tm̃ inſpiratione, ĩuiſibiliter corda ſuorum tangendo, loquentes efficit, ſicut de prophetis legitur.
C b *Non indicaui eis.* Sicut tibi. per ſucceſſiones enim ætatũ creuit diuinæ cognitionis augmentũ. Apparuit dominus Abrahæ, locutus eſt facie ad faciem cũ Moſe. Dauid vero ait. Pſal. 88. n. *Super ſenes intellexi, &c.* Apoſtoli Dei filiũ pręſentē cerne-
D bant, & quicquid volebant interrogabant, quibus etiam dicitur Lucæ. 2. d. *Multi reges & prophetæ, &c.*

C A P. V I.

a DIXIT Dominus ad Moyſen: Nunc vide- 1
a Potentiam diuinam. ſ. filium qui eſt virtus & ſapientia patris.
bis quę facturus ſum Pharaoni. Per manum 2
.n. forte dimittet eos, & in manu robuſta eii- 3
a Quia nulla conuentio iuſtitiæ cum iniquitate. 4
Perſequendo de ciuitate in ciuitatem.
ciet illos de terra ſua. Locutusq́. eſt dominus 5
a Antiquæ promiſſionis facit mentionem tanquam in proximo completurus. †
ad Moyſen dicens: ego dominus, qui apparui Abrahã, Iſaac, 6
a Quod interpretatur generaliter dominus: & eſt ſeptimum in decem Dei nominibus.
& Iacob in Deo omnipotente: & nomen meum Adonai non †
a Sicut tibi. b Terram viuentium, ſ quam ſignificat terra Chanaan.
b indicaui eis. Pepigiq́. cũ eis fœdus: vt darē illis terrã Chanaan,
c

✲ THEODOR. Nomen ſuum quod patriarchis non declarauit, hoc illi patefecit. Ait namq; ad eũ, *Ego ſum qui ſum.* Hoc autem nomen apud Hebræos ineffabile habetur, & in lamina aurea inſcribebatur, quæ fronti pontificis imponebatur, tenus capitis colligatum. Samaritæ illud Meniame nominant, Iudæi uerò Aia. Nomē verò hoc quatuor literarũ eſt, ꝙ Deum ſemper viuere atq; ęternũ eſſe ſignificat. Hoc itaq. nomen neq. Abraham indicaui neq. cæteris patriarchis, quia nondum tempus aduenerat illius explicandi.

c *Pepigiq; fœdus.* ✲ RVPERTVS. Illud ſciendum eſt, non
F ☞ hoc

In Exod.

NICOLAVS DE LYRA.
C A P. V I.

1 DIxit Dñs ad Moyſen. *Hic conſequenter deſcribit ipſius Moſi cõſolatio. Et primo circa eũ oſtendit Dei cõſolatio benigna. Secũdo deſcribitur ipſius Moſi genealogia. ibi:* Iſti sũt principes domorũ *Adhuc circa primũ primo præmittit diuina cõſolatio. Secũdo eiuſdē cõſolatio relatio, ibi:* Narrauit ergo Moſes. *Circa primum conſiderandum quòd Dominus uidens Moyſen afflictum, tum ex grauamine populi, tum ex eo quod imponebatur ſibi, cõſolatur eum dicens.*

2 Nunc uidebis. *Id eſt, cito.*

3 Quæ facturus ſum Phar. *ſ. mirabilia aliàs inaudita.*

4 Per manum enim fortem, *Id eſt, per potentiam meam eum fortiter flagellantem.*

5 Dimittet eos. *ſ. filios Iſrael, quos nunc fortiter retinet, & uiolenter, & non ſolum dimittet, ſed etiam eijciet eos de terra ſua. quia Aegyptij de morte primogeniti territi cogebant filios Iſrael exire, vt habetur. inf. 12. c.*

6 Ego dominus qui apparui Abraham, &c. Nõ indicaui eis. *quia dominus volebat conſolari Moſen, ut dictum eſt, inſinuat ei quod ſit ei daturus clariorem ſui cognitionem, quàm patribus pręteritis. Iſtud tamen varie exponitur a doctoribus catholicis & Hebræis. Dicunt igitur aliqui doctores catholici, quod hoc nomen* Adonai, *ſignificat generale dominium, licet autem patribus pręcedentibus Moſen oſtenderit ſe dominũ totius creaturæ, non tamen ita perfectè ſicut* Moſi *per tranſmutationem creaturarum, ut uirgæ in ſerpentem & econuerſo, & fluminis in ſanguinem, & alijs ſignis mirabilibus, in quibus oſtenditur dominium Dei ſuper creaturas obedientes ei ad nutum contra naturę curſum, ſed hoc non uidetur ſufficienter dictum, quia ipſi Abrahæ oſtendit ſimilia conuertendo vxorem Lot in ſtatuam ſalis, & in deſcēſione ignis contra naturam ſuper Sodomam & Gomorram, ut habetur Gen. xix. f. & in multiplicatione aquarum. 15. cubitis ultra cacumina montium tempore diluuij, & in creatione mundi de nihilo, quæ omnia notificata fuerunt Abrahæ ab ipſo Deo. Item hoc nomen* Adonai, *quod ſignificat generale dominium, non ponitur hic in Hebræo, cum dicitur,* Nomen meum magnum, &c. *ſed ibi eſt nomen domini tetragrammaton. Veruntamen, quia iſtud nomen apud* Hebræos *tantæ ſanctitatis reputatur, quod non debeat nominari niſi a ſummo ſacerdote, & ſolum in benedictionib. fiendis in templo. ideo loco illius nominis pronunciatur hoc nomen* Adonai, *ſicut ſi apud nos hoc nomen Deus, propter ſui ſanctitatem, non eſſet licitum nominare, & loco illius vbicunque inueniretur ſcriptum pronunciaretur hoc nomen dominũ & ad hoc modo tranſlatio noſtra hic habet hoc nomen* Adonai, *loco nominis domini tetragrammaton. nomen autem domini tetragrammaton nõ ſignificat dominium ut uidebitur. & ideo prædictus modus dicendi procedit ex ignorantia idiomatis Hebræi, quia accipit nomen, quod pronuntiatur loco illius quod ſcribitur. Sciendum igitur, quod ad uidendum quid dicendum ſit de ſignificatione nominum Hebraicorum, uidetur recurrendum ad doctores* Hebræos *antiquos. Dicit enim Ra. Moſes, loquens de diuinis nominibus, quæ in ueteri teſtamento continentur, quod aliqua nomina de Deo dicuntur per reſpectum ad creaturas, ut creator, dominus & ſimilia. Alia autem dicuntur de* Deo *per modum qualitatum circa diuinam eſſentiam, ut ſapiens, bonus, omnipotens, & ſimilia, & alia per modum quantitatum, ut immenſus, incircumſcriptus, & per modum aliarum proprietatum, licet tranſeant in diuinam ſubſtantiam, quantum ad rem ſignificatam. ſed nomen domini tetragrammaton ſignificat diuinam eſſentiam puram & nudam, prout in ſe exiſtit, circumſcripto omni alio, & ideo eſt nomen incommunicabile appropriatum ſoli* Deo, *quia ſignificat veritatem diuinæ eſſentiæ in ſe.* Hoc *igitur ſuppoſito dicit Rab. Sa. Hebræus, quòd hoc nomen ſignificat veritatem diuinæ naturæ ad veritatem autem pertinet impletio dicti ſui uel promiſſi. ideo dicitur hic:* Nomen meum magnum. *ſcilicet tetragrammaton, quod veritatē importat,* Non indicaui eis, *quia in diebus eorum non impleui promiſſum, quod eis feci de terra Chanaan ab eis poſſidenda, quia non habitauerunt in ea, niſi tanquam peregrini, ſed nunc ad hoc te miſi, vt impleam illud promiſſum, & ſic oſtendam me eſſe veracem in promiſſis implendis & litera ſequens huic expoſitioni concordat, quæ facit mentionem de dicto promiſſo & de eductione populi* Iſrael *de Ægypto, & introductione ipſius in terram patribus promiſſam, ut patet literam intuenti. Sed iſta expoſitio adhuc non uidetur ſufficiens, quia veritas prout importat impletionem diuini promiſſi non ſignificat diuinam naturam in ſe, ſed magis ſecundum reſpectum ad creaturam. vnde ſic accipitur pro fidelitate ad alium, inquantum implet promiſſum ei factum, & iſta expoſitio non accipit ſignificationem nominis Dei tetragrammaton, prout Ra. Moſes eam exponit.* Item *dictum promiſſum patribus factum de terra Chanaan poſſidenda à filijs* Iſrael, *non fuit impletum tempore Moſi, quia illam non intrauit morte præuentus, ut patet Deuter. vlt. b. & ideo aliter dicunt alij, quòd dominus apparens patribus præcedentibus Moſen, non nominauit ſe eis ſub nomine domini tetragrammaton. ſed hoc patet falſum Gen. 15. b. vbi dominus apparens Abrahæ dixit ei.* Ego ſum dominus qui eduxi te de Hur Chaldæorum. *In Hebræo loco huius nominis* Dominus, *habetur nomen domini tetragrammaton. Propter quod aliter dicendum. Suppoſita ergo ſignificatione nominis domini tetragrammaton prædicta, dicendum quod Deus indicauit hoc nomen Moſi, non ſolum quantum ad vocem ſed etiam quantum ad ſignificatum, quod eſt proprie indicare nomen aliquod, & hoc primo indicauit Moſi, quando dixit ei:* Ego ✲ ſum

Rabbi Moſes loquens de diuinis nominibus.

Adonai. יהוה magnum eſt Dei nomē ineffabile.

MORALITER.

✲ 1 *Dixit Dominus ad* Moyſen. † Locutuſque eſt dominus, *&c.* Per quem figuratur prædicator euangelij. Nam ſicut lex uetus fuit figura no. teſtam. 1. Corinth. 10. c. *Omnia in figura contingebant illis.* Ita Moſes legiſlator prędicatorem euangelii figurauit.

6 *Ego dom. qui apparuit, &c.* Sequitur. † *Et nomen meum, &c.* Per quod deſignatur quod Deus clariorem ſui cognitionem dedit apoſtolis, qui fuerunt prædicatores euangelii, quã patrib. vet. teſtam. Lucæ. 10. d *Multi reges & prophetæ voluerunt videre q̃ vos, &c.* Nam myſterium ĩcarnationis & redemptionis ab antiquis patribus fuit multum deſideratum, ſed apoſtolorum tempore fuit impletum. Sequitur.

✲ *Ego do-*

hoc eſſe totum fœdus, uel fœderis cauſam, dare illis terram Chanaã, ſed partem fœderis pro toto poſuit. Summa namq; fœderis eſt in hoc ſermone. *Atque in te benedicentur omnes cognationes terræ*, in quo Chriſti filii Dei incarnatio promittitur manifeſtè. Hac autem propoſitione data, *Pepigiq; fœdus. &c.* Nunc promiſſi debitorem ſe iure teneri conſentiẽs, ſumit & dicit: *Ego audiui gemitum, &c. Recordatus ſum*, inquit, id eſt, nõ oblitum me eſſe oſtendi, ſubauditur, cum te miſi ſeruum meum & Aaron.

a *De ergaſtulo.* Ergaſtulum & ergaſterium, id eſt operarorium, ſcilicet vbi rei ad opera facienda religabantur.

b *Super quam leuaui.* ✻ HVGO A S. VICTORE. Conſuetudo eſt iurantis

† operib. & infra.

* eorum Promittit Deus hoc rationem & terram Chanaan.

* vos.

Ergaſtulũ.

Iteru tamẽ duram.

In Exo. lõ

terram peregrinationis eorum: in qua fuerunt aduenæ. Ego * 1
Exaudiui. a Id eſt dæmones. Rectores tenebrarum harum vel iniqui homines.
audiui gemitum filiorũ Iſrael, quo Ægyptii oppreſſerunt eos,
Promiſſionis.
& recordatus ſum pacti mei. Ideo dic filiis Iſrael: Ego domi- 2
a Spiritualiter vel ad literam. A tentationibus mundi, in quibus tribulantur ſancti. b Mundo vel corpore humano, quod cuiuſque animæ ergaſtulum eſt.
nus, qui educam vos de † ergaſtulo Ægyptiorum, & eruã de 3
a Corporali, vel ſpirituali. b Pretioſo ſanguine filij. c Potentia manifeſta incarnato filio. d Alias extento.
ſeruitute: * ac redimã in brachio excelſo, & iudiciis magnis 4
Dato pretio. a Fidetem obedientiam. b Iuſtus miſericors. c Experimento cognoſcetis. 5
& aſſumã vos mihi in populum, & ero veſter Deus. Et facietis, 6
q; ego ſum dominus Deus veſter, qui eduxerim vos de erga- 7
Viuentium. a Leuatam oſtendi.
b ſtulo Ægyptiorũ: & induxerim * in terram, ſuper quam leua- 8
Exaltaui in cruce filium. a Potentiam. b Iurando patribus. c Fidelibus Abrahę imitatoribus. d Rectam ſpem tenentibus, quam ſignificat Iſaac. e Charitatem amplectentibus, quæ in Iacob ſignificatur. f Gratis.
ui manum meã: vt darem eã Abraham, Iſaac, & Iacob: daboq́. 9
a In æternum. b Quia facere poſſum, quod promitto. c Medius inter Deum & populum.
illam vobis poſſidendam ego dominus. Narrauit ergo Moyſes 10
a Nihil de mandatis Dei prætermittendum eſt. b Bellum vitiorum ſignificat.
c omnia filiis Iſrael, qui non acquieuerunt ei propter anguſtiam 11
a Nihil durius quam dęmonibus in operibus carnis ſeruire.
ſpiritus, & † opus duriſſimũ. Locutusq́; eſt dominus ad Moy- 12
ſen, dicens: Ingredere, & loquere ad Pharaonem regẽ Ægypti:
a Deum videntes. b Carne vitijs dedita, vel conuerſatione inmundata. Sancti coram domino loquuntur, alij retro, quia non audiuntur.
vt dimittat filios Iſrael de terra ſua. Reſpondit Moyſes co-
a Qui debent tanquam filij Dei. b Auribus cordis.
d ram domino: Ecce filii Iſrael non me audiunt: & quomo- 13
a Qui ſemper aduerſatur. b Circuncisio ſpiritualis omnium membrorum vitia abſcindit.
do audiet Pharao, præſertim cum ſim in circuncisus labiis. 14

eleuare manum ad ſacra, ut per ea confirmet quod iurat, ita & Deus dicitur leuaſſe manum ſuã propter illã terram, ut confirmaret eam in hæreditatem.

c *Non acquieuerunt ei, &c.* Nota Dei clementiam, non creditur a filiis Iſrael, & tamẽ mouere nõ ceſſat. Contemnitur a Pharaone, & longanimiter expectat.

d *Ecce filij, &cæt.* AVGVST. 70. *Ecce ego gracili uoce ſum, & quomodo exaudiet me Pharao.* Non videtur tamen propter multitudinem populi excuſare ſe de vocis gracilitate, ſed etiam propter unũ hominem. Mirum ſi tam gracilis vocis fuit, vt nec ab vno poſſet audiri. An fortè regius faſtus non permittebat eos de proximo loqui.

☞ *Iſti*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ ſum, qui ſum, *vt dictum eſt ſupra. 3. c. quia per hoc nomen ſignificatur neceſſitas & ſtabilitas eſſendi & plenitudo ipſius eſſe, quia p hoc importatur quoddam pelagus ſubſtantiæ infinitum, ut dicit Damaſcenus. & hoc eſt proprium diuinæ eſſentiæ, & competit eis circumſcripto omni alio, nec ſignificatur per modũ cuiuſdam diſpoſitionis diuinæ eſſentiæ, ſicut ſapientia & potentia: & ſimilia. Secundo oſtendit ei clarius, quando in raptu ei conceſſum eſt uidere diuinam eſſentiam nudè & clare. ſecundum quod dicit* Aug. 13. *ſuper Gen. & ad Paulinam in li. de videndo Deũ. Hoc etiam videtur pro hoc quod dicitur* Num. 12. *b. de Moſe, palam & non per ænigmata & figuras Deum videt. Neutro autem prædictorum modorum legitur Deus loquens patribus præcedentibus Moyſen, ſignificatum nominis domini tetragrammaton ſic indicaſſe, ſed uſus eſt nomine vel potius ſignificat nominis importante reſpectum ad creaturã, ſicut Gen. xlvi. a. dixit Iacob:* Ego ſum fortiſſimus De⁹ patris tui. *& Gen. 5 a. dixit Abrahæ:* Ego domin⁹ omnipotens, ambula coram me. &c. *vñ & Gen. 15. b. quando loquendo Abrahæ vſus eſt nomine domini tetragrammatõ, ut prædictum eſt, non tantum ſignificatũ propriũ expreſſit, ſed magis per nomen importans reſpectum ad creaturam determinauit dicens:* Ego dominus qui eduxi tè de Hur Chaldæorũ. *Similiter nulli eorũ oſtendit eſſentiam ſuã clarè ſicut Moſi. & ideo bene dicitur hic. Apparui eis in Deo omnipotente. i. indicaui me eis ſub nomine importante reſpectũ ad creaturam.* Et nomen meum Adonai. *i. tetragrammaton,* non indicaui eis *ſicut Moſi, modis prædictis.*

1 Ego audiui ge. &c. oppreſſerunt eos. *id eſt conſideraui afflictionem, qua Ægyptij fecerunt eos gemere.*

2 Et recordatus ſum pacti mei: *id eſt, ad modum recordantis me habui: quia obliuio non cadit in Deo nec recordatio, ſed modus obliuiſcentis fuit in eo antequam iuuaret eos, & modus recordantis, quando cępit eos adiuuare.*

3 Educam vos de ergaſtulo. *Ergaſtulum locus eſt, vbi coguntur captiui operari & laborare, & dicitur ab ἐργάζομαι, quod eſt operor, & ad ſimilitudinẽ huius, locus vbi filij Iſrael cogebãtur laborare in luto & in latere vocabatur ergaſtulum.*

4 Ac redimam in brachio excelſo. *Ac ſi diceret, non in pecunia pro redemptione veſtra danda, ſed per ſigna uirtutis meæ oſtenſiua.*

5 Et iudiciis magnis: *id eſt, plagis iuſto iudicio meo Aegyptijs infligendis.*

6 Et aſſumam vos mihi in populũ, & ero veſter Deus. *Quod factum fuit, quando dedit eis legem & ipſi receperunt eam.*

7 Et neſcietis. *Per experientiam beneficiorum meorum.*

8 Qui eduxerim vos de ergaſtulo Aegyptiorũ, &c. Et induxerim * vos in terram ſuper quam leuaui manum meam, *id eſt iuraui.*

9 Vt darem eam Abraham. *De quo iuramento habetur Gene. 22. c. vbi dicitur Abrahæ,* Per memetipſum iuraui dicit Dominus, &c.

10 Narrauit. *Hic ponitur dictæ conſolationis diuinæ relatio, cum dicitur:* Narrauit ergo Moſes omnia. *prædicta domini verba.*

11 Filiis Iſrael. *Ad eorum conſolationem.*

12 Qui non acquieuerunt ei. *Hoc non eſt intelligendum de ſenioribus populi, ſed de populo communi, qui magis attendebat afflictionem laboris præſentis quàm verba Moſi conſolantis.*

13 Ecce filii Iſrael non me audiunt, &c. *Locus eſt à maiore negando.*

14 Præſertim cùm ſim incircumciſus labiis, &c. *Incircumciſus labijs propriè dicitur qui verbis ſuperfluis vtitur, quod non eſt credendum de Moſe, ſed large accipiendo trahitur ad deſignandum quẽlibet defectum eloquentiæ, & ſic dicitur de Moſe ex vocis gracilitate, ut ſupra dictum eſt. 4. c.*

✻ 1 Locutuſq;

MORALITER.

✻ 1 *Ego dominus qui educam vos de ergaſtulo Aegyptiorum, &c.* Per quod deſignatur infernus. Nã ergaſtulum dr̃ ab ἔργας υλο quod eſt labor, & σολον quod eſt miſſio, & ſignificat locum ad quem mittebatur damnati ad laborandum.

4 *Ac redimam in brachio extento &c.* Id eſt in brachiis extentis accipiendo ſingulare pro plurali, quod frequenter fit in ſcriptura. Exo. 8 f. *Venit muſca grauiſſima,* id eſt, multitudo muſcarum. Chriſtus enim per extenſionem brachiorum ſuorũ in cruce redemit nos à diaboli ſeruitute.

6 *Et aſſumam vos mihi in populum, &c.* Per ſacramentum baptiſmi, quod uirtutem habet à paſſione Chriſti. *& induxerim in terram* ſcilicet uiuentium.

10 *Narrauit ergo Moyſes omnia filijs Iſrael.* Nam iſta per prædicatorem euangelii ſunt fidelibus prædicanda.

11 *Qui non acquieuernt, &c.* Nam pauci fidelium comparatiuè recipiunt prędicationem verbi Dei cum effectu meliorationis vitæ.

13 *Ecce filij Iſrael non me audiunt, &c.* Per quos intelligitur infidelis, hoc enim poſſet dicere ille, qui mittitur ad prędicandũ infidelibus, eo quod pauci fideles per prędicationem emendantur.

✻MO-

a *Iſti ſunt principes, &c.* AVG. Volens ſcriptura originem Moſi
A demoſtrare, quod eius actio expetebat. à primogenito Iacob id
Luc 13. eſt, Rubē cœpit, in de ad Simeon, inde ad Leui, vltra progreſsū
non eſt, quia ex Leui Moſes. Hi autē cōmemorantur, qui iā me
morati fuerāt in illis .lxxv. in quib. Iſrael intrauerat in Aegyptū.
Nō primam vel ſecundam, ſed tertiam tribum .i. Leuiticā voluit Deus eſſe ſacerdotalē.
GILBER. Non primam tribū vel ſecūdā ſed tertiā elegit Deus in ſacerdotium, quia in nomine ſanctæ trinitatis conſecrati ſunt ſacerdotes, vt fidem trinitatis in ſe ſeruare & alios ſtudeāt docere, & quia numero Deus impari gaudet.
b *Amram* STRA. Amram interpretatur pater excelſus, qui ſignificat Chriſtum Iochabet Dei gratia, quæ ſignificat eccleſiam. Ex Chriſto & eccle-
B ſia naſcitur Moſes, id eſt, lex ſpiritualis, & Aaron ſcilicet verum ſacerdotium.
c *Accepit autem, etc.* Hæc de tribu Iuda fuit ſoror Naaſon, qui fuit princeps tribus Iudæ in deſerto, non dum enim præceptum erat ut quiſque de tribu ſua vxorem acciperet. Ideo autem hę tribus. id eſt, Leuitica & regalis iam tunc coniugebantur, vt intelligeretur Chriſtus rex & ſacerdos futurus ex eis.
✻ RVPERTVS. Vt ſupra dictam digreſſionem pro ſe factam, & idcirco in ſe terminatam ſurſum, à Ruben inciperet, humilitatis prudentia cautum eſt, ne ſ. in tribubus duodecim, ſuæ ſolus, id eſt, Leuiticæ meminiſſe videretur.
d *Filij quoque, etc.* Quęritur cur Core quem pro iniquitate terra viuum abſorbuit, in genealogia iuſtorum ſcriptum ſit; Sed hæretici cum catholicis in eccleſia ſignificat futuros. D
e *Accepit autē Aaron.* ✻ THEODORETVS. Vxoris Aaron non tantum nomen, ſed & fratrem nobis indicauit. Accepit Aaron Eliſabeth filiam Aminadab. Naaſon verò ſororem in vxorem. Hic vero Naaſon princeps fuit tribus Iudę, ex his Chriſtus ſecundum carnem natus eſt. Non itaque ſine cauſa vtriuſque tribus commixtionem nos docet, ut Dominum Chriſtum, qui ſecundum hominem aſſumptum, & rex & ſacerdos eſt, ex utraque ortum eſſe declaret. Quæſtio.

a ¶ Per eos. Lex enim & prophetę docent populum quę facienda vel fugienda ſunt & increpant diabolum.

Locututusq; eſt dominus ad Moyſen & Aaron: & dedit māda 1
tum ad filios Iſrael, & ad Pharaonem regem Aegypti, vt edu- 2
a cerent filios Iſrael de terra Aegypti. Iſti ſunt principes domo- 3
rum per familias ſuas. † Filii Ruben primogeniti Iſrael: He- 4
noch & Phallu, Heſron & Charmi. Hæ cognationes Ruben. 5
¶ Aliàs Saber.
Filii Simeō, Iamuel, & Iamin, et Iami, & † Ahod & Iachin, & So
¶ id eſt Chananæi.
her, & Saul filius Chananitidis. Hę ꝓgenies Simeō. Et hæc no
mina filiorum Leui per cognationes ſuas, Gerſon, & Caath,
et Merari. Anni autem vitæ Leui fuerunt centum triginta ſe-
ptem. Filii Gerſon: Lobeni, & Semei per cognationes ſuas. †
b Filii Caath: Amram, & Iſuar, & Hebron & Oziel. Anni
vitæ Caath centum trigintatres. Filii Merari: Mooli, &,
c Muſi. Hæ cognationes Leui per familias ſuas. † accepit autem 6
Amram vxorem Iocabeht † patruelem ſuam, quæ peperit ei
Aaron & Moyſen & Mariam. Fueruntque anni vitæ Amram
d centū triginta ſeptem. Filii quoque Iſuar Core, & Napheg, et
e Zechri. Filii quoque Oziel: Miſahel, & Eliſaphan, & Sechri.
Accepit autem Aaron vxorem Eliſabeth filiam Aminadab 7
ſororem Naaſon, quæ peperit ei Nadab, & Abiu, & Eleazar,
& Thamar. Filii quoque Cor, Aſer, & Helchana, & Abialab.
¶ A Core.
Hæ ſunt cognationes Coritarum. At veró Eleazar filius Aa- 8
ron, accepit vxorem de filiabus Phutiel, quæ peperit ei Phi-
¶ Vel cognationes.
nees. Hi ſunt principes familiarum Leuiticarum per genera-
tiones ſuas. Iſte eſt Aron & Moyſes, quibus pręcepit domi- 9
nus, vt educerent filios Iſrael de terra Aegypti per turmas
a ¶ Diabolum. b ¶ Principem tenebrarum harum.
f ſuas. Hi ſunt qui loquuntur ad Pharaonem regem Aegypti
a ¶ Deum viuentes. b ¶ Tenebris mundi. c ¶ Sermo propheticus. d ¶ Sacerdotalis. ¶ In die loquitur Deus ad ſuos, non in nocte, quia in eo tenebræ non ſunt vllę.
g vt educāt filios Iſrael de Aegypto. Iſte † Moyſes & Aaron in
die qua locutus eſt Dominus ad Moyſen in terra Aegypti. Et
¶ Cuius dicere facere eſt, cui nemo reſiſtere poteſt.
locutus eſt Dominus ad Moyſen dicens: Ego Dominus: Lo-
quere ad Pharaonem regem Aegypti, omnia quę ego loquor
¶ Alij gracili uoce.
tibi. Et ait Moyſes coram Domino. En incircunciſus labiis 10
ſum, quomodo audiet me Pharao.

† ſup. 1. a. & Gen. 46 b. & Nu. 28. a eti. par. 5. a 1. Pa. 4.

f *Hi ſunt qui loquuntur.* ✻ POCOPIVS. Hi ſunt qui primi regnum adminiſtrarunt in Iſrael, antequam uel iudex uel rex aut ſacerdos exoriretur. Proinde haud immerito ab his genealogię principium petitur. Quando igitur Deus inquit, *Quarta generatione aſcendent huc, et cætera*, annorum numerus a tribu Leui, quæ ea tempeſtate imperitabat, ineundus eſt. Quando cero dicit, *Quinta generatione aſcenderunt filij Iſrael ex Aegypto*, computationis initium repetendum eſt a Iacobo, Quinta enim a Leui deſcendens in generatio, in ſolitudine periit, ac ſexta in terram promiſſam introiuit. Nam Aaron ſi in generis ſeriem reſpicias, ordine a Iacob quintus, a Leui uero quartus cenſebitur, Phineës uero, qui intrauit in terram promiſſam, ſextus a Iacob extitit. In Exod.

† 1. Par. 23 a. Num. 3. c. & Nu. 26. g † ſupr. 2. a. & Nu. 26. g † ſororem patris ſui. † & Mariā. E

g *Iſte eſt Moyſes.* STRA. Hoc ex ſuo addit Eſdras qui omnem Bibliothecam poſt captiuitatem Babylonicam, cunctis libris a Nabuchodonoſor ſuccenſis, reparauit, uel ipſe Moſes de ſe tanquam de alio loquitur: Nota de reparatione Biblię. F

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.
4 Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen & Aaron, &c. *Vt non deſiſterent a negotio incepto ex hoc ꝙ populus Iſrael non aquieſcebat eis.*
2 Et dedit mandatum ad filios Iſrael, &c. *de monendo & conſolando, quia bonus prælatus non debet talia omittere circa ſubditos, ſi in principio non audiunt eum. Vnde dicit Paulus. 2. ad Titum. 4. a.* Prædica verbum, inſta oportune, importune.
3 Et ad Pharaonem regem Aegypti, &c. *Comminando pœnas & infligendo, ſi ſtaret in rebellione.*
4 Iſti ſunt principes, &c. *Hic deſcribitur Moyſis & Aaron genealogia, vt ſciretur in poſterum, qui & quales fuerunt, & ne per identitatem nominis facta ſequentia alys attribuerentur.*
5 Filii Ruben primogeniti Iſrael, Henoch, &c. *Incipit autem genealogiam iſtam deſcribere à Ruben tum quia erat primogenitus reſpectu Leui, de cuius tribu fuerunt Moyſes & Aaron, tum quia Iacob qui eum genuit Ge. xlix. cap. dixerat mala de Ruben, Simeon, & Leui, vt patet ibidem literam intuenti. ideo hic decripſit genealogiam eorum breuiter repetendo, ne viderentur à Deo reprobati, nec proceſſit in genealogizādo vltra tribū Leui, tum quia de alys tribubus ſequentib. mala nō dixerat, ſaltem talia vel tanta ſicut de iſtis, tum qua iſtę genealogiæ narratio fit hic propter Moſen & Aaron, qui erant de tribu Leui, & ideo ibi ſtetit, non vltra progreſſurus.*
6 Accepit autem Am. &c. *i. filiam patrui ſui, ut ſupra dictū eſt. 2. c.*
7 Accepit autem Aaron vxorem Elizabeth, filiam Aminadab ſororem Naaſon. *quæ erat de tribu regia, quia propter dignitatē ſacerdotalem tribus regia, & ſacerdotalis fuerunt commixtę.*
8 At vero Eleazar filius Aarō, &c. *iſte fuit Iethro ut dicūt Hebręi.*
9 Iſte eſt Aaron & Moyſes, &c. *quando combinantur, aliquando Aaron pręponiter, vt hic: tum ratione primogenituræ, tum quia Deus prouiderat & elegerat eum in ſummum ſacerdotem. Aliquando econuerſo Moſes pręponitur, tum quia ſibi commiſſum eſt principaliter educere filios Iſrael de Aegypto, tum quia verba Domini immediate recipiebat ab eo, & per Aaron tanquam per interpretem tradebat populo.*
10 Et ait Moyſes, &c. *Poſtquam genealogiam Moyſi & Aaron interpoſuerat. hic redit ſcriptura ad id quod ſupra dixerat ante dictam genealogiam.*

A

ADDITIO.

In cap.6. ubi dicitur in apoſtilla: Apparui Abraham Iſaac & Iacob. *Expoſitio poſtillatoris de hoc quod dicitur:* Nomen meum Adonai non indicaui eis, *non videtur conſona rationi, nam ad ſuam rationem confirmandam aſſignat duas rationes minus ſufficientes. Quarum prima eſt, quod nomen tetragramaton fuit patribus oſtenſum, quantum ad vocem tantum: non autem quantum ad ſignificatum. Moſi vero non fuit ſolum oſtenſum quantum ad vocem, ſed etiam quantum ad ſignificatum, quod videtur inconuenienter dictum: nam indicare nomen ſecundum uocem tantum & non ſignificatum modicę ſeu nullius utilitatis eſt, cum nomina ad ſignificandum ordinentur, & ſic ſecundum eos patres inutiliter cognouiſſent hoc nomen. Ratio autem ſecunda quam aſſignat ad hoc dicens, quod hoc nomen tetragrāmaton fuit oſtenſum Moſi & non patribus, ex hoc quod fuit ei conceſſum uidere diuinam eſſentiam nudè & clarè, non autem patribus, non uidetur facere ad propoſitum: Tum quia aliud eſt cognoſcere nomen proprium Dei, & aliud uidere diuinam eſſentiam. poteſt enim quodlibet illorum ſine alio haberi, vt patet, tum quia Moſes quando fuit ſibi dictum;* Apparui Abraham, &c. *nondum fuerat ſibi conceſſa uiſio diuinæ eſſentię. nam infra. 33. cap. hoc petebat a Deo dicens;* Oſtende mihi gloriam tuam. *Vnde circa hoc videtur alteri dicendum. Ad cuius declarationem ſunt quædam præmittenda;* Facere miracula. *Primum ſcilicet, quod ſecundum Diuum Thomam tertia parte, quæſtio. quadrageſimatertia, cap. primo, in cor. Ar. diuinitus conceditur homini miracula facere, principaliter ad confirmandam veritatem quam aliquis docet, ut dum aliquis facit opera, quæ ſolus* Deus *poſſet facere, credatur ei quod ea quæ facit vel docet ſint à Deo, vt ſupra. 4. cap.* Si non crediderint tibi, neque audierint ſermonem ſigni, prioris, credent uerbo ſigni ſequentis. *&* Io. 10. g. Si mihi non uultis credere, operibus credite. *Secundum, quia licet ante tempus Moſi Deus fecerit aliqua ſupernaturalia, ſcilicet non ſecundum curſum communem naturæ, ut de conuerſione vxoris Lot in ſtatuam ſalis, & in ſubuerſione Sodomorum, & huiuſmodi, nunquam fuit tamen conceſſum alicui antiquorū, quod poßet miracula facere in nomine diuino, ut credeeetur ei in dicendis, ſicut Moſes cui hoc fuit conceſſum à Deo, vt in hoc cap. & in quam*

B *plurimis ſequentibus. vnde licet ſancti patriarchę cognouiſſent omnipotentiam diuinam, eo quod multa à Deo facta ſupra curſum naturæ viderant viſibiliter, vel ſaltem per fidem cognouerant, de quo dixit,* Apparui Abraham, Iſaac, & Iacob in Deo omnipotente. *id eſt, nota fuit ſibi omnipotentia mea, non tamen Deus eis notificauit hoc nomen Adonai, ſcilicet concedendo eis poteſtatem mirabilia facere in hoc nomine ſicut, Moſi. Ratio autem huius differentiæ talis eſt, Nam per Moſen ex diuina ordinatione lex Dei erat danda, vnde Iohan. 1. b.* Lex per Moyſen data eſt. *Ad cuius confirmationem oſtendit miracula facienda, vt crederetur legiſlatori, vnde infra Exod. 14. g. Viſo miraculo facto in mari rubro legitur* Vidit Iſrael manum magnam, *& ſequitur:* Et crediderunt Domino, *ſed conſtat quod Deo ſecundum ſignificationem huius nominis ſcilicet Tetragrammaton principaliter conuenit miracula facere, vt patet ex dictis in additione ſupra capit. 3. in artic. 7. Similiter ſub eodem nomine pertinet populum ſub lege a Deo data applicari cultui diuino, ut patet in eadem additione artic. 11. & ideo Moſi fuit conceßum facere miracula modo prædicto, non autem patribus. & ſic intelligendum eſt quod dicitur* Nomen meum Adonai non indicaui eis. *ſcilicet concedendo eis miracula facere, quod ad Deum pertinet ſecundum ſignificationem huius nominis. ſicut & tibi conceſſit, nec etiam inconuenienter diceretur, quod nomen tetragrammaton etiam ſecundū uocem non fuit patribus reuelatum. Quod autem obijcitur a poſtillatore de hoc quod habetur Gen. 15. b. vbi dicitur:* Ego ſum Dominus qui eduxi te de Hur Chaldæorum, *ubi in Hebræo loco huius nominis*

C Dominus *ponitur tetragrammaton, non ualet.* Nam *illa ſunt uerba Moſi ſcribentis ea quæ tranſierunt inter Deum & Abraham, quem Deū Moſes cognoſcebat ſub nomine tetragrammaton, & ideo ſic eum nominabat, non autem Abraham ſub nomine Dei qui eum eduxerat de Hur Chaldæorum; Continuantur autem hæc verba, ſcilicet:* Apparui Abraham, &c. & nomen meum Adonai non indicaui eis, *cum præcedentibus & ſequentibus ſecundum hanc expoſitionem ſic. Conquerebatur enim Moyſes Deo de hoc quod Pharao peius ſe habebat circa populum poſt eius miſſionem quam antea, & hoc cum dicitur in fine præcedentis cap.* Ex eo enim quo ingreſſus ſum ad Pharaonem, vt loquerer in nomine tuo, afflixit populum, &c. *ad quod Deus reſpōdit.* Nunc videbis quæ facturus ſum Pharaoni. Per manum enim fortem dimittet eos. *quaſi dicat. Obduratio Pharaonis, & quod rebellio, de qua tu moleſtaris erit occaſio, quod ego non ſimpliciter per uiam quaſi naturalem, ſed potius per potentiam meam potentem, miraculoſeque operantem eos educam, intantum quod ipſemet eijciet eos de terra ſua, quapropter indicaui tibi nomen meum, ſub quo pertinet ad me miracula facere, quod non feci patribus, quæ quidem eductio miraculoſe erat à* Deo *intenta, ut ſic populum informaret de potentia, & prouidentia diuina, ut eſſent apti ad hoc ut aſſumerentur in populum* Dei, *& hoc eſt quod dicit paucis interpoſitis in eodem contextu,* ideo dic *de filiis Iſrael.* Ego Dominus qui educam vos de ergaſtulo Aegyptiorum in brachio extento & iudiciis magnis & aſſumam uos mihi in populum, & ero ueſter Deus, ſcietique quod ego ſum dominus Deus ueſter. *Ex quibus patet quod Deus qui ſecundum Aug. eſt adeo bonus quod etiam ex malis eliciat bona, ex* D *proteruia enim & obſtinatione Pharaonis hoc bonum elicuit, ſcilicet ut ex hoc eliceretur quod* Deus *magna miracula faciens oſtenderetur in liberatione populi. & ex hoc populus cognoſceret Deum, & aſſumeretur in eius populum, & per hunc modum Deus ſatisfecit quæſtionibus ipſius Moſi. Quod autem obduratio Pharaonis eſſet ratio, vt magna ſigna diuina fierent cōtra Aegyptios, ita vt ex hoc ſequeretur quod populus Iſraeliticus amplius cognoſceret Deum patet in multis locis. ſpecialiter inf. x. c. ubi dicitur:* Ingredere ad Pharaonē, ego enim indurauī cor eius & ſeruorū illius, vt faciā ſigna magna, hęc narres in aurib. filii tui & nepotū tuorū quoties cōtriuerim Aegyptios, & ſigna fecerim in eis, & ſciatis quia ego Dn̄s, *ex quibus verbis expreſſe habetur intentum. Qualiter autem dicatur* Deus *induraße cor Pharaonis, poteſt dupliciter intelligi, vel per ſubtractionem gratię in pœnam peccatorum præcedentium, vbi ſecundum glo. or. obſtinatior fiebat malus animus pro eo quod Deus patienter eum ſuſtinebat.*

ADDITIO. II.

In eod. c. 5. ubi dicitur in poſ. Et recordatus ſum pacti mei, &c. *Sicut obliuio & recordatio non cadunt in Deo, ſic eadem ratione non uidetur dicendum quod iſta ſimilitudo referatur ad effectus a Deo precedentes, tantum ſcilicet quod Deus produxit erga filios Iſrael effectus ſimiles effectibus recordantis, & hoc quando cœpit eos adiuuare poſtquā longo tempore eos non adiuuerat. & de hoc videtur ſupra Gen. 5. in add. 4.*

ADDITIO. III.

In eo. c. 6. ubi dicitur in poſt. Et in circumciſus ſum labiis, &c. *In circumciſus labijs magis proprie uidetur dicendus, qui habet in labijs aliquod impedimentum corporale vt puta aliquam carnis ſuperfluitatem* E *& huiuſmodi, quia prolatio verborum, quæ labijs proferuntur impeditur vnde ſicut ſupra. c. 4. conquerebatur Moſes de impedimento locutionis ex parte oris & linguæ, nunc etiam addit ex parte labiorum, ut ſic reſponderet, quod organa corporea, quib. uerba proferunt erant in eo inepta ad loquendum, & ex hoc non erat vir eloquens. ut ſupra dixit. De vocis autem gracilitate ſeu tenuitate nulla fit mentio in litera, nec oportet fingere, præſertim cum in vltima ſenectute ſua legatur, quod loquebatur omnibus filijs Iſrael ſimul, vt patet* Deut. 1. et 31. *quod non poſset eße cum tenuitate uocis.*

REPLICA *Correctorij contra Bur. fabulam.* In *c. 6 poſtillator exponens illum paßum,* Et no. me. ma. *i. tetragrammaton* non indicaui eis, *dicit inter cætera quod illud nomen tetragrammaton indicauit Abrahæ probans per illud Gen. 15.* Ego dominus qui edu. &c. *& per alios tex. ſed vt oſtendat poſtil. veritatem præſentis loci, dicit quod quamuis indicauit patrib. ante Moſen hoc nomē, non tn̄ ſm eius ſignificatū propriū ſicut Moſi. Illud bene dictū ægre ferens Burg. dicit irrationabile, uolens quod Abrahæ nomē tetragrāmatō nō ſit reuelatū dicēs illud Gen. allegatū eſſe verbū Moſi ſcribētis, nō Dei loquētis, ſed ſi Bur. fuiſſet memor dictorum ſuorū in additione pe. Gen. vl. c. nō improbaret hic cōcluſionē poſtillatoris. nitebatur enim ibi oſtendere quod Abrahæ factæ ſunt plures reuelationes quam patribus poſteriori bus, allegās ad hoc illud Gen. 14. c.* Nū cælare po- F tero Abrahę quę geſturus ſum. *Habuit enim ibi pro incōuenięte, quod Iacob in illuſtrationib. ſupra Abrahā abūdaſſet. Quid mirum igitur ſi Deus nomen tetragrāmaton Abrahæ reuelaſſet ſecundū ſuā concluſionē ibi intentā, & hic pro incōuenienti reputatā. Sed & nota, quod* Bur. *poſtillatorem male reportauit, quaſi voluiſſet talem rationē differentiæ inter reuelationē Abrahæ & Moſi, quod Abrahæ reuelatū eſſet ſolum nomē non ſignificatū nominis, quia hoc poſtillator non dicit, ut patet intuenti ſcripta ſua, nec poſtillator dicit quod profecūda ratione eidem imponit, nec videtur inutile quemadmodum Bur. arguit primum aliquem inſtrui in nomine, & poſt in nominis quidditate, imo eſt uerus ordo docendi nec abſonum quod vnus doceatur cognoſcere herbas & lapides pretioſos, & alter cū tali cognitione doceatur cognoſcere vires earundem, nec bene ſoluit Bur. motiuum poſtillatoris dicens tetragrāmaton a Moſe ibi ſcriptum. nō a Deo dictū, nam ſi Moſes vere refert uerbum & factum domini habetur propoſitum, ſi autē Abrahæ nomen tetragrāmaton non expreſſißet, falsè refert Moſes & ſcribit, quod non eſt dicendum. unde Bur. aliter exponendo inuoluit ſe ſupra correctis 3. cap. huius quomodo ſub nomine illo fiunt mirabilia, &c. quę quām vera ſint & utilia patet ibidem.*

In *eo. c. cum poſtillator defectum eloquentię* Moſis *exponeret, uocis. ſ. gracilitatem, Bur. extra literam fingit fuiſſe aliquam carnis ſuperfluitatē in labijs Moſi excreſcentē, quod uidetur fictum, nec ualet argumentum eius cōtra poſtillatorē factum ex eo quod dicitur Deut. i. & xxxi. Quomodo Moſes locutus eſt coram omni multitudine, vbi dicit poſtillatorem gracilitatem uocis finxiſſe, nam reuera docentibus ſæpe dat Deus gratiam & donum lingæ, quod natura negauit, iuxta illud.* Aperi os tuum & implebo. *Pſalm. lxxx. b. & illud:* Dominus dabit verbum euangelizantib. *Pſal. lxvij. c. Et ſupra dicitur:* Loquentē & mutū quis fecit? nōne ego? *Potuit igitur loqui Moſes vniuerſo populo intelligibiliter gracilitate uocis non obſtante, nec illa gracillitas ficta eſt, prout dicit Burg. qa ponitur in gl. interli. ſuper uerba, impeditioris lingæ ſupra, 4. cap. ponitur etiam hoc diſputatiue per beatum Aug. in glo. margi.*

CAP.

C A P. V I I.

a Ixitque Dominus ad Moyſen: Ecce 1
a Vt quicquid volueris præcipias ei ſicut Deus imperat creaturæ ſuæ: ſancti.n.adoptione dij ſunt: quamuis non natura.
Nuncupatiue.
conſtitui te Deũ Pharaonis, & Aaron 3
Interpres.
frater tuus erit propheta tuus. Tu lo-
queris ei oĩa, quem mando tibi: ille lo
a Mundi concupiſcentia. b Oſtenſis ſignis, & portentis, vel quam durum ſit demonſtrabo.
b qt̃ ad Pharaonẽ, vt dimittat filios Iſrael de terra ſua: Sed ego 4
a Ita ſcilicet. b Vel implebo. c Minora. d Maiora.
indurabo cor † eius, & multiplicabo ſigna, & oſtenta mea 5
a Induratus. b Potentiam vel filium.
in terra Ægypti: & non audiet vos. Immittãq. manum meã
Quos in Agone huius mundi exerceo.
ſuper Ægyptum, & educam exercitum & populũ meum,
a Qui Deum vident non debent remanere in tenebris. b Contra Pharaonem facta.
c Quaſi miſericordia eſt quod putatur ira: vt. ſ. ſciant Aegyptij quia ego ſum Dominus.
Experimento hoc.
filios Iſrael de terra Ægypti, per iudicia maxima. Et ſcient
a Quadiu contraxi.
Ægyptii, quod ego ſum Dominus, † qui extenderim ma-
Potentiam. a Filios tenebrarum.
num meã ſuper Ægyptium: & eduxerim filios Iſrael de me-
Vel præceperat.
dio eorum. Fecit itaque Moyſes & Aaron: ſicut præcepit
c Dominus, ita egerunt. Erat autem Moyſes octoginta anno 6
d rum, & Aaron octogintatrium, quando locuti ſunt ad Pha

CAP. VII.

a Ecce conſtitui te dominum, &c. AVG. Notandum, quod cũ ad populũ mitteretur nõ ei dictum eſt: *Ecce dedi te Deũ populo, & frater tuus erit tuus propheta,* ſed *frater tuus loquetur tibi ad populũ.* Dictum eſt etiam, *erit os tuũ, & tu illi in his quę ad Deũ.* non dictum eſt, *tu illi Deus.* Pharaoni autẽ dicitur Moſes datus Deus ſecundũ analogiam, propheta Moſi eſt datus Aarõ. ſed ad Pharaonẽ hic inſinuatur nobis ea loqui prophetas Dei q̃ audiunt ab eo, nihilque aliud eſſe prophetã Dei, niſi enuntiatorẽ uerborum Dei hominibus qui Deũ uel non poſſunt uel nõ merentur audire.

GREG. Aliquando Deus nũcupatiuè, aliquando eſſentialiter dicitur. Nuncupatiue, vt hic: *Conſtitui te Deum Pharaonis.* Et alibi: *Applica illum ad deos.* Et alibi: *Deus ſtetit in ſynagoga deorum, &c.* Eſſentialiter ſicut hic: *Ego ſum Deus Abraham Deus Iſaac, & Deus Iacob,* quod uolens paulus diſcernere ait. *Ex quibus Chriſtus ſecundũ carnem natus eſt, qui eſt Deus benedictus in ſecula.* Nuncupatiue enim dicitur Deus inter omnia. Eſſẽtialiter autẽ ſuper oĩa, ut ergo oſtenderet Chriſtum naturaliter deũ, non tantum Deum, ſed Deum ſuper oĩa eſſe momorauit. Iuſtus enim quilibet Deus eſt, ſed inter omnia quia nuncupatiue. Chriſtus autem ſuper omnia, quia naturaliter Deus.

✻ HILAR. Deum Ieſum Chriſtum his modis nouimus, nomine, natiuitate, natura, poteſtate, profeſſione. Ad Moſen autẽ dictum eſt, *dedi te Deũ Pharaoni,* ſed adiuncta nominis cauſa. Moyſes.n. Pharaoni deus datus eſt, dum timetur, dum oratur dum punit, dum medetur.

✻ TERTVL. Quæ ratio eſt, vt cũ legant (Iudæi) nomen Dei datum dum dr̃, *Deum te poſui Pharaoni,* Chriſto negetur, qui non Pharaoni Deus, ſed vniuerſæ creaturæ deus ac dominus conſtitutus eſſe reperitur. Et in illo quidẽ hoc nomen temperate datum, in hoc profuse, in illo ad menſuram, in hoc ſupra omnem omnino menſuram. Non.n. ad menſuram inquit, dat filio pater.

b *Sed ego indurabo, &c.* ✻ TERTV. Indurat cor Pharaonis, ſed meruerat in exitiũ ſubminiſtrari, qui iam negauerat Deũ, q iã legatos eius toties ſuperb. excuſſerat, q iã populo laborẽ operis adiecerat, poſtremo qua Aegypti⁹ o.ĩ Deo reus fuerat gentilis, idololatriæ, ibim & crocodilũ citius colens q̃ Deũ viuũ. D

AVGVSTIN. Aſſidue dicit Deus, *Indurabo cor Pharaonis.* & velut cauſam infert cur hoc faciat. Indurabo cor. Pharaonis & implebo ſigna mea & portẽta mea in Aegypto, tanquam neceſſaria fuerit obduratio Pharaonis, vt ſigna multiplicarentur vel implerentur. Vtitur ergo Deus bene cordibus malis ad id quod uult oſtendere bonis, & quod facturus eſt bonis. Et quamuis cuiuſcunq; cordis in malitia qualitas, id eſt, quale cor habeat ad malum, ſuo fiat uitio quod inoleuit ex arbitrio, ea tamẽ qualitate mala, vt huc moueatur uel illuc, tum ſiue huc ſiue illuc male mouetur, cauſis fit quib. animus hominis propellitur, quæ ut exiſtant vel nõ, non eſt in hominis poteſtate, ſed veniũt ex occulta prouidẽtia Dei iuſte & ſapienter omnia, q̃ creauit diſponentis & adminiſtrantis. Vt ergo tale cor haberet Pharao, q̄ patiẽtia Dei nõ moueretur ad pietatẽ ſed potius ad impietatẽ uitii proprii fuit, q̄ uero ea facta ſunt, quibus cor ſuo uitio tam malignum reſiſtere iuſſionibus Dei, hoc eſt.n. quod dr̃. *induratum,* quia non flexibiliter cõſentiebat, ſed inflexibiliter reſiſtebat, diſpẽſationis diuinæ fuit, qua tali corde euidenter iuſta pęna parabat̃, qua timentes Deum corrigerent̃. propoſito.n. lucro (verbi gratia) pp̄ quod homicidiũ cõmittatur, aliter auarus, aliter pecunię cõtẽptor mouetur, ille. ſ. ad facinus perpetrãdem, hic cauendũ. Lucri tñ propoſitio in eorũ poteſtate non fuit ita cauſæ veniunt malis, q̃ non ſunt in eorum poteſtate ſed hoc de illis faciunt, quales iã inuenerunt factos ꝓpriis uitiis ex propria voluntate. Poteſt & ſic accipi: *Indurabo.* i. quam durum ſit demonſtrabo.

Quæſt. 18.

E

† tũc cum extẽdero.

c *Erat autem Moſes octo, &c.* STRAB. Propter circuncifionẽ. ſ. quæ octaua die celebrari iuſſa eſt, eandem.n. ſignificationem habet octogenarius, quã & octonarius infra eum minor. *Erat autem Moſes octo. an.* Quando Moſes & Aaron locuti ſunt ad Pharaonẽ Moſes erat octogenarius; Aaron vero octogintatrium annorum. quia lex p̄ prædicatores ad gentes oblata, circuncifionẽ ſpiritualem docuit, & ipſi perfecte mũdari ſtudebant, & ſic fidem ſanctæ trinitatis prædicabant. F

d *Et Aaron octo.* GILBE. Quia verus montanus. i. Chriſtus ueram circũciſionem in ſe octaua die reſurrectionis impleuit.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VII.

1 Dixitq; dominus ad Moyſen. &c. *Poſtquam Moſes & Aaron monuerant Pharaonẽ verbis, hic conſequenter deſcribitur eiuſdem monitio in mirabilib. ſignis & primo deſcribitur huius monitionis impoſitio. & ſecundo executio, ibi:* Ingreſſi itaque. *Circa primum dicitur ſic.*

Ecce, &c. *non dicit Deũ. abſolute, ſed* Pharaonis, *quia deitas nõ eſt communicabilis creaturæ, tamen aliqua ſimilitudo & participatio ipſi⁹ bene cõmunicatur ei ſicut dicitur* Pſal. 31. b. Ego dixi dii eſtis. *Quod exponens ſaluator Io. x. illos ad quos factus eſt ſermo Dei dixit Deo, & eodẽ modo inf. 22.* Applicabitur ad Deos. *i. iudices, & hoc modo Moſes dictus eſt hic* Deus Pharaonis. *i. potens ſuper eũ in plagis dei uirtute & eius iudicio infligendis. Sciendum tamen q̄ in Hebræo habetur.* Cõſtitui te אלהים elohim Pharaonis. *quod nomen ſecundum proprietatẽ Hebræi ſermonis eſt pluralis numeri, ſicut patet ĩ duab. autoritatib. ſuꝑ allegatis, in quib. ponitur hoc nomen elohim, ſicut hic, & transfertur in plurali numero. & ideo tranſlatio noſtra eſſet magis propria, ſi haberet ſic:* Ego cõſtitui te deos Pharaonis. *i. tantum timendum & amplius, quã illos quos colit tanquã Deos, quia non poterant eũ ſic affligere ſicut Moſes. hoc aũt dixit dñs Moſi, ut eſſet cõſtãs corã* Pharaone:

3 Et Aaron frater, &c. *Propheta aliquando accipitur proprie, et ad hoc requiritur quod habeat reuelationem a Deo. Vnde dicitur* 1. *Reg.* 9. *b.* Qui hodie dicitur propheta, olim appellabatur uidẽs. *Aliquando accipitur large pro eo qui verba Dei denuntiat vel exponit, licet ea non habeat a Deo immediate, & talis magis proprie dicitur interpres uel prolocutor, & hoc modo dicitur hic Aaron propheta, ad quod deſignandum dicitur,* Propheta tuus, *& non dicitur propheta domini. Hoc autem dictum eſt Moſi quia dixerat ſe excuſando.* En incircuncifus labiis ſum. *Sciendum tamen, quod licet Aaron nõ dicatur proprie propheta ex iſto loco, aliũde tamen poteſt dici, quia habuit reuelationem a Deo immediate, ut dictum eſt ſupra 4 ca.* Propheta

4 Sed ego indurabo, &c. *Qualiter autem Deus ſit cauſa induratio nis, dictum eſt ſupra 4.*

5 Et multiplicabo ſigna, &c. *i. oſtenſione digna propter magnitudinem & multitudinem ipſorum.* Et *ſcient Aegyptij, quod ego ſum dominus qui extendi manum meam ſuper* Aegyptum, *&c.* Per *experientiã plagarum quas infligam eis.*

6 Erat autẽ Moſes octoginta annorum, & Aarõ octoginta

& fide trinitatis triumphato diabolo mundum repleuit.

A a *Cum dixerit vobis, &c.* AVG. Hic non erat opus voce pro cu-
Queſt. 19. ius gracilitate videbatur Moſi datus Aarō, ſed virga erat pro-
ijcienda ut draco fieret. Cur hoc ergo Moſes ipſe nō fecit, niſi
quia mediatio Aarō iter Moſē & Pharaonē magnę fidei figurā
gerit. Hoc quoq; no-
tandum q ſcriptū eſt,
Proiecit Aaron virgam
ſuam, forte ſi dixiſſet
proijce virgam, nulla
qſtio eſſet quod vero
addit *ſuam*, cum eam
†26.q.5.c. nec mirū. Moſes dederit, nō fru-
ſtra forſitan dictū eſt,
an erat vtriq; illa vir-
ga communis, ut cu-
iuſlibet eorum diceret-
ur.

In cap. 7 ✱ PROCOPIVS.
Pœnæ irrogantur nu-
mero decem. Dena-
rius enim numerus eſt
perfectus. Sic illi ad
ſumma uenerant vitio-
rū. Quare merito tot
ſubijciuntur pœnis.
B Verum pœnæ a con-
ſuetis differūt. Deus.n. ſtatuit impiorum corrumpere terrā p
elementa, ex quib. cōſtructus eſt mundus, ut uel his intelliga-
tur, penes quē ſit ſumma rerū. Tres ſunt plagæ, quæ eliciunt
ex denſiſſimis elementis, nēpe terra & aqua. Tres ex aere &
igne. Septima cōmunicat cum prædictis vtriſq;. Tres quę ad-
huc reſtant, ut denarius expleatur, ſibi uendicat Deus.

STRAB. Virga Moſi Xpm ſignificat, qui ex regali ſtirpe car-
nē ſumpſit. Vñ eadem uirga ī colubrū cōuerſa, oēs uirgas ma-
Homil. 4. in Exod. leficorum deuorauit, quia mors Xpi mortē nřam cōſumpſit.

ORIG. Apoſtolus dicit j. Cor. 14. a *Aemulamini meliora dona*
aliq; ſpiritualia, magis autē vt prophetis. Tentemus & nos æmula
tione bonorum ſuſcipere, a dño vero plenitudinem muneris
expectare. Pro hoc n. dicitur Pſal. 80. b. *Aperi os tuum, & implebo*
illud. Pro illo illo vero punge oculum, & producit lachrymā
punge cor, & producit ſenſum. Puto ergo quod Moſes ad Ae-
gyptum veniens & uirgā ferens, qua caſtigat & verberat Ae-
gyptum decem plagis, lex Dei ſit, qua mundū decem plagis,
id eſt, decem mandatis decalogi corripiat & emēdet. Virga qua
hæc geruntur & Aegyptus ſubigit, & Pharao ſuperatur, crux
Chriſti eſt, per quam mundus & princeps mundi ſuperatur, id eſt,
diabolus cum principib. & poteſtatib. Virga proiecta fit dra-
co vel ſerpens & deuorat Aegyptiorum magorū ſerpētes. Ser
pens vero pro ſapientia vel prudentia poni ſolet: vñ Matth. 10. b.
Eſtote prudentes ſicut ſerpētes, &c. Et Gen. 3. a. *Serpens erat pruden*
tior cunctis animalibus, &c. Crux ergo Chriſti cuius prædicatio
C ſtulta uidebatur quam Moſes i. lex continet, ſecundum illud
Ioan.

a raonem. Dixitq. dominus ad Moyſen & Aaron: Cū dixerit 1
vobis Pharao, oſtēdite ſigna: dices ad Aaron: Tolle virgam 2
a Crucem. a In fide audientium. b Sapientiam.
tuam, & proijce eam coram Pharaone, ac vertetur in colu- 3
brum. Ingreſſi itaq. Moyſes & Aaron ad Pharaonē, fecerunt 4
b ſicut præceperat dominus, † Tulitque Aaron virgam coram 5
Prædicatio crucis ſtulta videbatur, ſed poſtquam venit ad fidem hominum ſapientia intelligitur. a Hoc eſt primum ſignum.
c Pharaone & ſeruis eius: quæ verſa eſt in colubrum. Vocauit 6
d autem Pharao ſapientes & maleficos, & fecerunt etiam ipſi 7
Dæmonum, 8
e per incantationes Ægyptias & arcana quædam ſimiliter.
a Aſtutias mundi. b Minores ſapientes ſpeciem ſcilicet pro ſpecie poſuit. 9
f Proieceruntque ſinguli virgas ſuas, quæ verſę ſunt in dra- 10
Crux Chriſti, qui eſt ſacerdos in æternum. Sapientia mundi, quæ inimica eſt Deo, Rom. 8. b. 11
g cones: Sed deuorauit virga Aaron virgas eorum. 12

D Ioā. 5. g. *De me enim ille ſcripſit.* poſtquā in terra proiecta eſt. i. ad
fidem hominum venit, conuerſa eſt in ſapientiā, & in tantam
ut omnē ſapientiā Aegypti orū, id eſt, huius mundi deuoraret.
Loquitur enim quoniam ſtultam Deus fecit ſapientiā huius mūdi.
Poſtquā manifeſtauit Chriſtū crucifixū in eſſe Dei virtutem
& ſapientiā, & vniuer-
ſus iam mundus com-
prehenſus eſt ab eo,
qui dixit. j. Corinth.
3. d. *Comprehendam*
ſapientes in aſtutia eo-
rum.
b *Tulitq; Aaron, &c.*
ISID. Tulitq; virgam
corā Pharaone & ſer-
pens facta deuorauit
ſerpētes Aegyptiorū,
ſignificans q verbum
caro fieret, & ſerpen-
tes diri veneni vacua-
ret p remiſſionē pec-
catorū. Virga eſt em
verbum directū, rega-
le, plenum poteſtatis
inſigne imperij. Vir-
ga ſerpens facta eſt,
quoniā qui erat filius
Dei ex Deo patre natus, factus eſt filius hominis ex virgine na-
tusq quaſi ſerpens exaltatus in cruce medicinā vulnerib. infu-
dit humanis, vñ Io. 3. b. *Sicut Moyſes exaltauit ſerpētem in deſerto,*
&c. Virga. n. Moſi in draconē uerſa, magorū abſorbuit virgas
Xps poſt gloriæ ſuę dignitatē *factus obediens vſq; ad mortem*, per
ipſam mortem carnis cōſumpſit aculeum mortis, ſecundum
Oſee. 13. *Ero mors tua ò mors &c.*

c *Quæ verſa eſt, &c.* Lex Moſi quaſi inſipida erat ut virga, ſed
verſa in colubrum, id eſt, in ſpalem intelligentiam, potabilis
effecta eſt & delectabilis.

d *Vocauit autē Pharao ſapientes, &c.* Sciendum q uel diabolicis
figmentis ſpectantium oculos deludebāt, ut res in ſua natura
manentes aliud viderent. Vel ſm Aug. Dæmones quis mali
naturā ſuā non amiſerunt. iō dum per incantationem eorum
malefici aliquid efficere conant, diſcurrunt p mundum, & ſu-
bito ſemina eorum, de quib. hoc agitur, afferunt. Sicq; ex illis
permittente Deo nouas rerum ſpecies producunt.

e *Similiter.* In prima plaga dicit cum aqua vertitur in ſangui-
nem & in ſecundā, cum ranæ ebulliunt, & in tertia cum cini-
phes ingruunt, in quarta, cum cynomia educitur, in quinta,
cum manus dñi fit ſup pecora Aegyptiorum dicuntur ſimilia.

f *Dracones*: ἀπὸ τοῦ δέρκειν dicuntur. i. videre, quia vident acu-
tius cæteris animalibus.

g *Sed deuorauit, etc.* AVG. Si dictum eſſet. Abſorbuit draco Aarō
virgas eorum. Intelligeretur verus draco Aarō fātaſtica fi-
gmenta non obſorbuiſſe, ſed virgas. Hoc.n. potuit abſorbere, [illegible] erant,

NICOLAVS DE LYRA.

✱ trium, qñ locuti ſunt ad Pharaonem. *Hoc dicitur ad oſtendē-*
dum q non mouebantur ex paſſione iuuenili, ſed ex magna maturitate.

1 Cum dixerit vobis Pharao, oſtēdite ſigna, &c. *diuinę virtutis*
declaratiua, quia aliter reputaret eos mendaces, niſi de ſua legatione
poſſent ſigna oſtendere.

2 Dices ad Aaron. *hoc autem factum eſt, quia Moſes diu fuerat ab-*
ſens de Aegypto. ideo credere poterant Aegyptij q tunc fuiſſet imbutus
magicis artibus. & ideo ſi manu ſua proieciſſet virgā, quæ verſa eſt in co-
lubrū, potuiſſent hoc imputaſſe magicis artibus, ſed Aarō in iuuentute
n. aſſerat in Aegypto, vbi artes magicas addiſcere non potuiſſet, [illegible] vo-
luntate & ſcientia Aegyptiorū. & ideo non poterant ſuſpicionem habere.

3 Tolle virgam tuam, &c. *Iſta virga aliquādo dicitur virga Dei,*
quia de præcepto Dei fuit apportata in Aegyptū, & quia in ea fiebant
ſigna virtutis Dei oſtenſiua. Aliquando dicitur virga Moſi, tum quia
tam tenebat Moſes quando dominus apparuit ei in rubo, tum quia Mo-
ſes in ea fecit mirabilia ſigna. Dicitur etiam aliquando virga Aaron, vt
hic patet, quia in ea per manum Aaron facta fuere ſigna aliqua.

4 Ingreſſi itaque Moſes & Aaron ad Pharaonem. *Hic conſe-*
quenter deſcribitur præcepti mandati executio, cum dicitur: Ingreſ-
ſi itaque. *conſtanter ad exequendum [illegible].*

5 Tulitq; Aaron virgam coram, &c. *vt viderent manifeſte, quod*
non erat Moſi, cui artem magicam imponebat.

6 Quæ verſa eſt in colubrum. *non ſecundum apparentiam tantū*
ſicut virgæ magorū, vt dicetur infra, ſed ſm veritatem. Conuerſio enim
virgæ Aaron, quæ facta eſt ad declarationem diuinæ virtutis, debuit
eſſe diſſimilis conuerſioni virgarum ipſorum magorū, non ſolum quan-
tum ad virtutem facientem, ſed etiam quantum ad rei factæ veritatem.

7 Vocauit autem Pha. ſapien. *i. philoſophos, quia qui modo dicun-*
tur philoſophi, antiquitus ſapientes vocabantur. Pythagoras enim pri-
mus fecit hanc nominis mutationem, cum enim arrogantiſſimum ſibi
uideretur, quod ſe diceret ſapientem, inquiſitus de ſua conditione, non re-
ſpondit ſe eſſe ſapientem, ſed philoſophum, id eſt, ſapientiæ amatorum.

8 Et maleficos. *id eſt, magicis artibus imbutos.*

9 Et fecerunt etiam ipſi per incan. Aegy. *licet fierent virtute dæ-*
monum, vocantur tamen Aegyptiacæ, tum quia in Aegypto docebantur,
tum quia Aegyptij talibus vtebantur.

10 Et arcana quædā, &c. *quod dicitur, tum quia tales incantationes*
in ſilentio proferuntur, tum quia effectus earū ex virtute occulta procedū.
Iſti autē talia facientes fuerunt Iamnes & Mābres, ut dicit Apoſtolus
2. ad Timoth. 3. b. Sicut Iamnes & Mābres reſtiterunt Moyſi, &c.

11 Proieceruntq; ſinguli uirgas ſuas, q uerſę ſunt in dracones
non ſecundū veritatem, ſed ſecundū apparentiā tantum, vt videbitur.

12 Sed deuorauit uirga Aaron uirgas eorum. *& illud fuit ſecu-*
[illegible] ✱ *cum*

MORALITER.

Allegoric. 5 *Tulit Aaron virgam ſuam, &c.* Per virgā doctrina ſignificatur
eo q antiquitus in ſignum doctrinę a doctorib. portabatur.
6 *Quæ verſa eſt in colubrū.* i. uerum ſecundum Aug. & ideo per
hanc virgā ſignificatur doctrina ſacra, quæ vera cōtinet et uerum
fert. virgas autē magorum quæ verſæ ſunt in dracones, nō uer
ſed apparentes tm̄ ſignificatur doctrinæ falſę & ſuperſtitioſ
12 *Sed deuorauit virga Aaron virgas eorū.* Per quod ſignificatu
✱ quod

A erant, non q̄ videbantur & non erant. Sed quia dixit *abſorbuit Virga Aaron, virgas illorum*: draco potuit abſorbore virgas, non virga, ſed eo nomine dicta eſt res. Vnde verſa eſt, quia in id ēt reuerſa eſt. Ideo hoc vocari debat qđ principaliter erat. Quid ergo dicendum eſt de virgis magorū? An veri dracones facti rant, ſed ſimili ratione virgæ dñi? An potius videbantur eſſe q̄ non erant ludificatione veneſica? Cur ergo ex vtraque parte virgę dñi & dracones, vt de figmentis illis nihil differat loquēdi modus? Sed monſtrare difficile eſt. Quoniam etiam ſi veri dracones facti ſunt ex virgis magorum, non fuerunt tamen creatores draconum, nec magi nec angeli mali, quibus miniſtris illa fiebant. Inſunt enim rebus corporeis per omnia elementa mundi quædam occultæ ſeminariæ rationes, quibus cum data fuerit oportunitas tēporalis, atque cauſalis prorumpunt in ſpecies debitas, ſuis ſcilicet modis & finibus. Nec dicuntur qui faciunt iſta, animalium creatores, ſicut nec agricolæ ſegetum vel arborum, vel vel huiuſmodi, quamuis præbebant quaſdam viſibiles oportunitates & cauſas naſcendi. Quod aūt iſti taciunt viſibiliter hoc angeli inuiſibiliter. Deus vero ſolus creator eſt verus, qui cauſas ipſas & rationes ſeminarias rebus inſeruit.

✻ GRAECVS. Prętigiæ pro miraculis habebātur. Efficacia tamen impoſturam coarguit, quod virgę nihil pręter ſpeciē habe-

a Induratumque eſt cor Pharaonis, & non audiuit eos, ſicut † 1
¶ Cui debuit emolliri.
præceperat dominus, Dixit autem dominus ad Moyſen: In- 2
¶ Vnde. Et cor eius indurabitur quaſi lapis. Ioan. 12. c.
grauatum eſt cor Pharaonis, non vult dimittere populum: Va 3

hiberent, quę inſipientum oculos facile decipere poſſet. D

✠ CHRYS. Poterat Deus magos ab initio prohibere, ſed id facere recuſauit, quia longe illuſtrior eſt illi victoria, cum qui ex aduerſo pugnam meant, non defuerint; Idcirco & diabolum vt ſe tentaret permiſit, vt eum deuictum cerneret, contraque homines ipſos aduerſus illum coronam adeptos.

✻ HVGO AS. VICTORE. Vocauit Pharao ſapientes, & maleficos. Et in hoc & in aliis ſeqq. miraculis, ſemper Pharao recurrit ad Magos ſuos, tentans ſi poſſent eadem facere, quæ & Moſes faciebat. Non enim putabat ea fieri diuina poteſtate & voluntate, ſed artificio & maleficio Moyſi, & ita ſi facerent eadem, tunc propter hoc uidebatur ei ſe non debere dimittere populum. *Proiecerunt ſinguli, &c.* Totum hoc faciebant dęmones, ſiue in veritate formas rerum mutantes, ſicut uidebatur, ſiue potius viſum hominum decipientes, & magis illis famulantes, & ſic ſe cogi per incantationes eorum deceptorie ſimulantes. de illo uero ſerpente quem fecit Moyſes, non eſt dubitandum quin verus fuerit & ſibi alios deuoratos incorporauerit.

a *Induratumque, &c.* Indurauit Deus cor Pharaonis, quia diabolum ita indurauit poſt peccatum, ut pœnitentiæ compunctione nunquam emolliatur, ſicut in Iob 41. c. dicitur. *Cor eius indurabitur quaſi lapis.*

a *Ecce*

NICOLAVS DE LYRA

dum ſignum. Dicunt autem doctores catholici, quod iſta deuoratio fuit ante quā uirga Aaron rediret ad naturā virgę, quia uirgæ nō competit deuorare, ſed magis ſerpenti. vocatur tamen virga, licet tunc eſſet ſerpens, quia prior eius natura erat uirga, & quia ſerpens ille erat reducendus ad naturam uirgæ. Hebræi autem magis innitentes literæ, dicunt quod fuit poſtquam illa redierat ad naturam virgæ, quia dicitur ſic in textu: Deuorauit uirga Aaron, &c. *Certum eſt autem quod vtroque modo potuit fieri, quia illud fuit factum diuina uirtute, quæ poteſt indifferenter q̄ libet, corpus maxime corruptibile in aliud conuertere, licet dubitent aliqui eodem modo de corpore cæleſti, dicentes quod non poteſt etiam diuina virtute in corpus corruptibile conuerti. hoc tamen diſcutere non eſt præſentis negotij. Quod autem autem dicitur quod deuoratio virgæ non competit, verum eſt proprie loquendo, quia deuorare pertinet ad vim nutritiuam, tamen ſimilitudinarie & large loquendo conuenit rei inanimatæ. ſicut dicitur quod ignis deuorat ligna, & hoc modo potuit dici de virga Aaron. ſi aliquid fuit conuerſum in ipſam poſtquam redierat ad naturam virgę ſecundum dictum. Hebræorum, primus tamen modus dicendi videtur probabilior.*

1 Induratumque eſt cor Pha. *&c. quia imputauit factum illud artibus magicis. Ad maiorem intellectum prædictorum quæritur, vtrum virtute dæmonū, qua magi vtuntur, potuit fieri conuerſio virgarum in dracones, & uidetur quod non, quia aut hoc eſſet ſecundum veritatem, aut ſecūdum apparentiam tantum, non primo modo, quia materia corporalis non ſubeſt virtuti dæmonis quantum ad tranſmutationem ipſius ad formam, ſecundum quod dicit Augu. 3. de Trinitate dicens: Non eſt putandum iſtis tranſgreſſoribus angelis ad nutum ſeruire hanc viſibilium rerum materiam, ſed ſoli Deo. Nec ſecundo modo, quia ſenſus naturaliter & ordine naturæ immutatur a ſenſibilibus, ſed dæmon vel angelus non poteſt propria virtutæ naturæ ordinem immutare, quia tunc poſſet facere vera miracula, quod eſt falſum ergo, &c. Reſponſio virtute dæmonum non potuerunt conuerti virga in dracones ſecundum veritatem cuius ratio eſt, quia in compoſitis ex materia & forma materia non fit per ſe nec forma, ſed totum compoſitum, & ideo totum tranſmutatur in totum, vt ex toto aere fit totus ignis, quando aer conuertitur in ignem, vt dicitur in libro de generatione, effectus autem aſſimilatur agenti, & in ipſo præexiſtit ſaltem virtualiter. & ideo compoſitum ex materia & forma naturali non poteſt produci niſi ab agente compoſito ex materia & forma, vel niſi habeat totum compoſitum in virtute ſua, angelus autem eſt forma ſimplex non habens materiam partem ſui nec etiam habet eam in uirtute ſua ſed ſolus Deus poteſt eam producere, & ideo uirtute dæmonis non poteſt aliquod compoſitum ex materia & forma produci, licet in eo remanſerint naturalia integra. conuerſio autem uirgæ in ſerpentem includit compoſitum ex materia & forma naturali productione ergo, &c. Potuit tamen prædicta conuerſio fieri ſecundum apparentiam, quia licet materia corporalis non ſubijciatur uirtute angelicę quantum ad tranſmutationem prędictam ſubijcitur tamen ei quantum ad motum localem, vt omnibus conceditur, & ideo dęmones propria virtute dimiſſis potuerunt virga a magis proiectas per motum localem imperceptibiliter ſenſui humano tollere, & loco earum ſerpentes aliunde apportatos, vel ibidem generatos, non virtute dæmonis, ſed agentis naturalis (ſicut dicetur infra) ſupponere. videmus enim quod aliqui mimi per ſubtilitatem manuum & localem motum aliqua ſic tranſmutat, quod homines non percipiunt, & multo fortius dæmones, quorum ſubtilitas & celeritas in motu locali maior eſt quaſi incomparabiliter, hoc poſſunt & multo maiora. Item quia abeuntibus ſenſibilibus remanent phantaſiæ & imaginationes, vt dicitur. 2. de anima. inde eſt, quod ex motu locali formarum ſenſibilium remanentium in virtute phantaſtica cum humoribus in quibus ſunt vt in ſubiecto, apparent aliqua quæ non ſunt. Vnde dicit Philoſophus lib. de ſom. & vigi. quod deſcendente plurimo ſanguine ad principium ſenſitiuum, ſimul deſcendūt formæ imaginatæ, & ſic uidentur aliqua quæ nō ſunt, ſicut accidit ſomnianti. & iſto modo poſſunt dęmones commouere humores interiorum ſenſuum & exteriorum, & ſic poſſunt ad organa ſenſuum aliquas formas reducere, ac ſi venirent ab extra, non ſolum in dormientibus, ſed etiam in vigilantibus: & ſic videntur eis aliqua eſſe extra, quæ tamen non ſunt, & hoc modo poterant facere, quod viderentur virgæ conuerſæ in dracones, & tamen de hoc nihil eſſet extra ſecundum veritatem. Tertium autem modum addunt aliqui dicentes, quod dæmones per motum localem poſſunt applicare actiua naturalia paſſiuis, & ſic frequenter effectus naturales, ſicut applicatis lignis ad ignem per manum hominis generatur ignis in materia lignorum illa tamen generatio eſt ab igne, ſicut ab agente proprio, ab applicante ligna miniſterialiter tantū, ſed licet hoc ſit verum, tamen non habet locum in propoſitio, quia licet ex uirgis poſſent generari ſerpentes per agens naturale hoc tamen eſſet per multas tranſmutationes, & longo tempore, non ita ſubito. Poterant tamen dæmones materiam exiſtentem in propinqua diſpoſitione ad formam ſerpentis ſupponere proprio, actuo & ſic cito generarentur, & in loco uirgarum per dæmones ſupponerentur. Ex prędictis patet ad illud quod obijciebatur, quia per modos prędictos dæmones non tranſmutant materiam ad formam naturalem, nec mutant naturæ ordinem.* E F

2 Dixit autem dominus ad Moſen. &c. *Præmiſſa regis monitione hic conſequenter deſcribitur inflictio pœnæ, & diuiditur in x. partes ſecundum numerum x. plagarum Aegyptiis inflictarum, partes patebunt proſequendo. Conſiderandum etiam quod Sap. v. d. dicitur* Armabit creaturam ad vltionem inimicorum, *& ideo iſtæ plagæ inflictæ ſunt à Deo miniſterio quaſi omnis generis creaturarum ſcilicet quatuor elementorum corporum cęleſtium hominum, et angelorum, ut patebit proſequendo. Duæ autem primæ factæ ſunt in elemento aquæ, & quantum ad primam præmittitur comminatio, & ſubditur inflictio ibi,* Dixit quoque dominus. *Circa primum dicitur ſic.* Diuiſio.

Ingratuatū eſt cor, &c. *Ac ſi dicatur, ex quo contempſit monitionem, procedendum eſt ad pœnæ inflictionem.*

1 Vade

MORALITER.

✻ quod doctrina ſacra condemnat doctinas falſas & ſuperſtitioſas, & quicquid in doctrinis aliis ſibi contrarium reperitur.

A a *Ecce egredietur,&c.* ORIGE. Primo quidem nō intrat Moſes ad Pharaonē ſed occurrit ei exeūti ad aquas poſtea vero intrat, poſt hæc nec intrat, ſed accerſitus accedit, quia ſiue nobis in verbo Dei, & aſſertione religionis certamen eſt cū Pharaone, ſiue obſeſſas ab eo animas eripere conamur, & eſt ī nobis in diſputatione luctamen, non primà fronte ingredi debemus ad vltima quæſtionum loca, ſed occurendum eſt nobis aduerſario, & ad aquas ſuas. i. autoritates gentium philoſophorū, vt ipſos primo arguamus & erraſſe doceamus, deinde ingrediēdum ad interiora certaminis. Dicit enim dominus. *Niſi quis prius alligauerit* B *fortem, non poteſt intrare in domum eius & vaſa eius diripere.* Prius ergo ligandus eſt fortis & quæſtionum vinculis conſtringendus, & ita introeundum ad diripienda vaſa, & liberādas animas quas deceptione & fraude poſſederat. Quod cum ſæpius fecerimus, & ſteterimus contra ipſum ſuccincti. ſ. lumbos in veritate, & ſtantes in domino, & viriliter agentes artifex antiquus & callidus victū ſe ſimulabit & cedere negligentiores nos faciat ad certamen. Pœnitentiam quoque ſimulabit, deprecabitur nos diſcedere: ſed non longe, vult nos aliqua parte ſibi eſſe vicinos. Sed niſi ab eo longius recedamus, & mare trāſeamus, & dicamus cogitatione, locutione, & opere, quātum diſtat ortus ab occidēte tātum fecit à nobis iniquitates noſtras, ſalui eſſe non poſſumus: Oremus ergo miſericordiā Dei, vt & nos eripiat de terra Aegypti de poteſtate tenebrarū, & Pharaonē cum exercitu ſuo tanquā plumbū demergat in aqua vehemētiſſima. Nos autē liberati cum gaudio & exultatione hymnum cantemus domino. Glorioſè enim honorificatus eſt, &c.

Hom. 4. Moraliter. † infra 8. a. Mar. 12. c. † infra. 15. a. † fœtebūt.

C

b *Ecce percutiam virgā,&c.* ✲ PROCOPIVS. Pęnæ quæ primò irrogātur, petūt ab elemēto aqueo. Si qdē Aegyptij maximis & diuinis honorib. coluerūt aquam, ſtatuētes ipſam eſſe principiū vniuerſi. Proinde aqua primo affliguntur, ut diſcāt, q̄ uanæ rei ſeruiāt, & ad uerā religionē hinc correcti proficiſcātur, Vel fortaſſe hanc pęnam primo induxit, quod plurimū ſuo gaudebant & triūphabant flumine, quaſi ob id nec cælo nec aqua ꝓfluente opus haberent. Prætera cum in id mandauerit præcipitandos Hæbræorū infantes, & tādem diuina virtute verſū ſit in cruorem, ſatis redarguit & in mentem illis reuocat crudelę & immane edictum. De inde quia flumen infectum fuerat innoxio infantium cruore, merito in ſanguinem mutatum eſt. Nam ad Deum vociferabatur infantium ſanguis.

in ca. 7.

D

ISIDOR. Plagæ in Aegypto corporaliter geſtę ſunt, ſed in nobis ſpiritualiter geruntur. Aegyptus enim ſeculi forma eſt.

c *Aquam fluminis, &c. ver. &c.* STRA. Aquam in sāguinem verſa mūdanā ſapientiam ſignificat, in qua omnis qui manſerit necatur, ſicut in ſanguine piſcis. Mundana enim ſapiētia ſtultum putat Deum pro hominibus moris, huic ergo quicunque adhæſeri viuere non poterit.

ORIGEN. Aqua fluminis vertitur in ſanguinē cui Hebræorum pueros tradiderant necandos, vt autorib. ſceleris poculū redderet ſanguinis: & cruorē polluti gurgitis quē paricidali cæde maculauerant, potando ſentirent. Alleg. quoq; aquæ Aegypti, erratica & lubrica philoſophorum dogmata ſunt, quæ paruulos ſenſu & intelligentia deceperunt. at ubi crux Chriſti lumē ueritatis oſtendit, neci ſuorum in pœnas & reatū ſanguinis exiguntur. Vnde *Omnis ſanguis qui effuſus eſt ſuper terràm, requiretur à generatione hac.*

d *Quæ verſa. &c.* RABBANVS. Primum præceptum de colendo vno Deo non erunt tibi dii alij præter me. prima plaga aqua in ſangoinem uerſa. Cōpara. primum pręceptum primæ plagę aqua de qua generantur omnia ſignificat unum Deū, ex quo omnia. Sanguis, carnem mortalē. Aqua ergo uerſa eſt in ſanguinem, quia *commutauerunt gloriam Dei incorruptibilis in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis,* &c. hæc quidem commutatio fit in corde impiorum.

c *In ſanguinem, &c.* Quia qui in rerùm cauſis carnaliter ſentiūt ☞ huiuſmodi

a ¶ Studioſe, & quaſi primo mane aggrediendus eſt diabolus. b a Ad populos decipiendos cauſa expariendi. c ¶ Reſiſtes. 1
a de ad † eum mane. Ecce egredietur ad aquas. Et ſtabis in oc- 2
¶ Non in. ¶ Nili. a ¶ ſecularis. ¶ Fidem crucis.
curſum eius ſuper ripam fluminis, & virgem quæ conuerſa 3
¶ Opere. 4
eſt in draconem, tolles in manu tua, dicesque ad eum: Domi
a ¶ Prędeſtinatum.
nus Deus Hebræorum miſit me ad te, dicens: † Dimitte po-
a ¶ Immola Deo ſacrificium laudis, Pſalm. 49. c. b ¶ Inquiete & ſileutio.
pulum meum, vt † ſacrificet mihi in deſerto, & vſq; ad præ-
¶ Obedire. ¶ Quaſi in arbitrio tuo fuit vel tenere, vel dimittere. ¶ Experieris.
ſens audire noluiſti: Hęc igitur dicit Dominus: In hoc ſcies, 5
¶ Cui reſiſtere nemo poteſt.
b quòd Dominus ſum: Ecce percutiā virga, quæ in manu mea 6
a ¶ In qua enecauerunt paruulos Hebræorum, vt bibant ſanguinem quem fuderunt.
c eſt, † aquam fluminis, & vertetur in ſanguinem. Piſces quoq;
qui ſunt in fluuio, morientur: & † computreſcent aquę, & †
affligētur Aegyptii, bibentes aquam fluminis. Dixit quoque
Dominus ad Moyſen: Dic ad Aaron: Tolle virgam tuam, &
¶ Manifeſta potentiam:
extende manum tuam ſuper aquas Aegypti, & ſuper fluuios
eorum, & riuos ac paludes, & omnes lacus aquarum: vt ver-
tantur in ſanguinem, & ſic cruor in omni terra Aegypti, tam
in ligneis vaſis, quam in ſaxeis. Feceruntq; ita Moyſes & Aa-
a ¶ Crucem.
ron, ſicut præceperat dominus. † Et eleuans virgam percuſſit 7
a ¶ Philoſophorum dogmata. b Vnde Matth. 23. d. Omnis ſanguis qui effuſus eſt ſuper terram, requiretur à generatione hac.
d aquam fluminis coram Pharaone & ſeruis eius; Quæ verſa 8
a ¶ Morte bibentium. b ¶ Homines. c ¶ Philoſophico dogmate.
e eſt in ſanguinem, & piſces qui erant in flumine, mortui ſunt: 9
cōputruitq; fluuius, & non poterant Aegyptii † bibere aquā † 10

NICOLAVS DE LYRA

✲ 1 Vade ad eum mane. *Quia illa hora homines ſunt magis diſpoſiti ad accipiendum ea quæ rationabiliter dicuntur, vt ſic minus ſit excuſabilis Pharao mandatum meum repellendo.*

2 Ecce egredietur ad aquas. *In egreſſu autem de domo regia poterat magis haberi acceſſus ad regem.*

3 Et ſtabis in occurſum eius. *Conſtanter & intrepide.*

4 Super ripam fluminis. *Quia pęna inſligenda erat per flumen.*

5 In hoc ſcies quod dominus ſim. *Per experientiam pœnæ inflictę a me.*

6 Ecce percutiam, &c. *Non dixit percutiam manu mea, quia illa percuſſio facta fuit per manum Aaron, ſicut patet infra, cum dicitur.* Dic ad Aaron: *Tolle virgam tuam. Cauſa autem quare factum eſt illud per manum Aaron ſupradicta eſt, quia non poterat ſic haberi ſuſpectus de arte magica ab Aegyptijs, ſicut Moſes. Aliam cauſam aſſignant Iudęi, dicentes, quod quia Moſes fuit ſaluatus & extractus de flumine, ideo non debuit manu propria percutere flumen, conuertendo in ſanguinem.*

Quare Aaron percutit flumen

7 Percuſſit aquam, &c. *Vt videret quod pœna eſſet a Deo inflicta eo modo quo fuerat prædicta.*

8 Quæ uerſa eſt, &c. *Et ſic pęna correſpondet culpæ, qua pueros extinxerant in flumine.* Anima enim omnis carnis in ſanguine eſt, *ut dicitur,* Leuitic. 17. d.

9 Et piſces qui &c. *Quia non poſſunt uiuere in ſanguine.*

10 Computruitque fluuius. *Fœtor enim intolerabilis exhalabat inde propter mortem piſcium.*

MORALITER.

✲ 1 Ecce percutiam uirga, &c. *Per aquam in ſanguinem uerſam intelligi poteſt ſapientia malignantium, quæ* Iac. 3. *d. dicitur terrena animalis & diabolica, & iſta tota conuertitur ad innocentium ſanguinem extrahendum per malitias & fraudes exquiſitas.*

7 Precuſſit aquam, &c. ALLEGORICE *Per hanc aquam ſignificatur ſapientia Scribarum et Phariſæorum, quæ totaliter verſa fuit ad Chriſti ſanguinem effundendum.*

† Et non poterant Aegyptii bibere aquam &c. *per Aegyptios quem qui tenebroſi interpretantur, dæmones ſignificantur qui fuerunt, afflicti ex effuſione ſanguinis Chriſti, eo quod per hoc ſancti patres de inferno fuerunt liberati ſimiliter Iudæi in ſua malitia obtenebrati, propter dictam effuſionem fuerunt grauiter afflicti. Na in uindictā mortis Chriſti fuerunt per Romanos partim occiſi, et partim captiuati.*

✲ 1 Feceruntq;

✲ 1 MORAL.

A huiuſmodi correptionibus arguũtur, vt ex qualitate pœnarum agnoſcant ſuum errorem.
a *Et induratum eſt cor Pharaonis.* AVG. Videtur ꝑpterea cor Pharaonis induratũ fuiſſe, quia incantatores Aegyptiorum ſimilia fecerunt. Sed ſequentia docent quanta fuerit illa obduratio ẽt cum incãtatores defecerunt.

fluuii, & fuit ſanguis in tota terra Aegypti. Feceruntq́ue ſimi- 1
a ter malefici. Aegyptiorum incantationibus ſuis. Et induratum
eſt cor Pharaonis, nec audiuit eos, ſicut † præceperat dominus:
Auertitq́ue ſe & ingreſſus eſt domum ſuam, nec appoſuit cor
b † etiam hac vice. Foderunt autem omnes Aegyptii per circum
itum fluminis aquam vt biberẽt. Non enim poterant bibere, de
aqua fluminis. Impletiq́ue ſunt ſeptem dies, poſtquam per- 2
cuſſit dominus fluuium.

fecerunt. D
b *Foderunt autem, &c.* Quia gentilitas confuſa de meditatione ſecularis philoſophię cum videt nihil vitale nec ſalubre eſſe in illa: ſtudet inueſtigando circumquaq; quærens hauſtum ſapientię, nec inuenit, donec perueniat ad eũ qui ait. Ioan. 7. f. *Qui ſitit, ueniat ad me, & bibat.*

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Feceruntque, &c. *Sed quæritur vnde habuerunt aquam conuertendam in ſanguinem? Dicunt Hebræi quod non omnes aquæ Aegypti fuerunt conuerſæ in ſanguinem, ſed ſola aqua fluminis, & quæ inde manabat ad riuos & paludes, & quę inde hauſta fuerat in vaſis, pręter hanc autem erant aliquæ aquæ fontiũ in Aegypto, quæ non erant conuerſæ ſanguinem & inde fuit apportata magis: ſed hoc videtur cõtrariari textui præcedenti, ubi dicitur:* Extende manum tuam ſup aquas Aegypti, &c. *Ex quo videtur ꝙ omnis aqua Aegypti cõuerſa fuit in ſanguinẽ. Itẽ inf. dicitur:* Foderunt Aegyptii per circuitum fluminis aq̃ ut biberent: *nõ tñ inueniebant niſi ſanguinẽ, ut dicit* Ioſeph. *Si aũt habuiſſent fontes aquas potabiles, non eſt uerisimile, ꝙ fodiſſent iuxta fluuium in ſanguinẽ conuerſum. Doctores autem noſtri communiter dicunt, ꝙ fuerit apportata de terra Geſſen, vbi habitabant filij Iſrael, & quod prædicta plaga nõ fuit ibi. Sed hoc eſt contra hoc quod hic dicit Ioſephus, quod ille fluuius ita ibi conuerſus fuit in ſanguinem, ſicut & alibi: & hoc videtur verũ, quia aliter Aegyptij, qui cum Hebræis manebant in terra Geſſen, nõ fuiſſent afflicti in illa plaga. Quod autem Aegyptij manerent cum Hebræis, videtur ex hoc quod dicitur infra. 12. Quod acceperunt vaſa aurea & argentea mutuo a vicinis. erat tamen aqua potabilis filijs Iſrael, quia ſtatim cum hauriebant, reuertebatur ad naturam propriam, & ideo melius videtur* E *dicendum, quod miniſterio dæmonum fuit apportata ipſis magis de terra quę eſt extra terram Aegypti. quod poſſunt facere mira celeritate.*

2 Impletiq; ſunt ſeptem dies poſtquam percuſ. &c. *quibus durauit plaga illa antequam fluuius ad naturam propriam reuerteretur.*

✠ CAP.

ADDITIO VII.

In cap. 7. ubi dicitur in poſtilla: Dices ad Aaron.

Ratio quam aſſignat. poſtillator ad hoc quod in hoc ſigno. ſ. virge verſę in colubrum, Aaron proiecit uirgam & non Moſes, non videtur ſufficiens. Tum quia licet de Moſe probabilius ſuſpicaretur, quod eſſet artibus magicis imbutus, quam de Aaron, nihilominus poterant ſuſpicari quod Moſes inſtruxiſſet ipſum Aaron de ipſa eiectione per artem magicam, quam ſic diceretur nouiſſe. Tum quia in alijs plagis legitur quod Moſes extendit virgam & non Aaron, vt patet in ſeptima plaga. ſ. de grandine inf. 10. c. quod non debuiſſet facere Moſes, ſed Aaron, ſi prædicta ratio poſtillatoris valeret. Sed circa hoc videtur quædam prædictorum ſeries attendenda. Pro quo ſciendum, quod tanta humilitas erat Moſi, quod non poterat ſentire, quod ipſe eſſet idoneus nuntius ad iſtam liberationem. Vnde de hoc nunquam præbuit aſſenſum, aſſignans defectum ſuę eloquentiæ, donec Deus aſſignauit ſibi Aaron fratrem ſuum in ſocium, ſic, ut Aaron loqueretur populo, non autem Moſes, ut patet ſupra 4. capit. conſequenter tamen Deus mandauit ipſi Moſi, quod loqueretur filijs Iſrael certificando eos de redemptione ſua, quod; non fecit ſine interpoſitione ipſius Aaron, cuius Moſi dictis non crediderunt ex anguſtia ſpiritus, *vt ſupra 6. c. Conſequẽter autem in eodem Deus mandauit Moſi, quod loqueretur Pharaoni de hac materia, qui reſpondit more ſolito ſe excuſando.* Ecco filii Iſrael non audierũt me, & quomodo audiet me Pharao, &c. *arguens a fortiori, & tunc Deus commiſit illam liberationem Moſi & Aaron ſimiliter, ut patebat ibidem. Circa quod introduxit genealogiam vtriuſque q. d. quod Aaron eſſet æqualis ipſi Moſi in hoc officio explendo & hoc, ut Moſes non excuſaret ſe ſed magis inanimaretur ad acceptandum. Vnde genealogia expleta ſtatim ſubditur,* Iſte eſt Aaron & Moyſes quib. Deus præcepit, ut educerent filios Iſrael de terra Aegypti, &c. *& quia conſequenter in fine iſtius ſeptimi cap. dominus ad Moſen ſingulariter loquens, ait:* Loquere ad Pharaonem regem Aegyptii omnia quę loquar tibi. *non faciendo mentionem de Aaron ſtatim Moſes allegat defectum ſuum ſicut ſupra. Vnde dixit Moſes coram domino:* En incircuncitus labii ſum, quomodo audies me Pharao. *q. d. quomodo mittis me ſine ſocio prædicto, cum ſim inhabilis. ad quod Deus qui humilia reſpicit, & humilibus dat gratiam, continue declarauit. quod illa humilitas Moſi merebatur exaltari. Vnde ſequitur in princ. 7. capitu.* Ecce conſtitui te Deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit propheta tuus. *q. d. non prætermitto Aaron, eo quod nolim eum mittere tecum, ſed volo quod in altiori gradu ſis. Vnde ſicut prophetæ annuntiant verba de hominibus qui Deum non poſſunt vel non mererentur audire, vt in glo. ſicut conſtitui te Deum Pharaonis ſcilicet quod Pharao communiter non audiat verba tua, ſed ipſius Aaron interpretis ſeu prophetæ tui. Vnde ſequitur:* Tu loquere omnia quæ mando tibi, ille. *ſ. Aaron loquitur ad Pharaonem, & eadem ratione infra eo. capitu. dicit:* Cum dixerit uobis Pharao, oſtendite nobis ſigna dies ad Aaron Tolle uirgam tuam, &c. *hoc eſt dicere, Tu mandabis Aaron non ſolum verba quæ dicturus ſum, ſed ſigna quæ etiam ſunt fienda, fien per eum ſicut per prophetam fiunt miracula a Deo ordinata. Et nota, quod ex prędicto proceſſu inter Deum & Moſen habentur duo. Primum, magna humilitas ipſius Moſi, quæ maxime pertinere ad illum qui dicitur eſſe rector populi, iuxta illud Matt. 20. d.* Quicunque uolnerit inter uos maior fieri, ſit ueſter miniſter. *Secundũ vero eſt in prouidentia diuina quæ communiter exaltat humiles.*

ADDITIO

In cap. 7. vbi dicitur in poſt. Ad maiorem intellectum prædictorum quæritur utrum virtute dæmonum.

Nullus illorum modorum, uos poſtillator aſſignat conſonat, litera: nã ſi magi Pharaonis ſerpentes aliunde virtute dęmonum apportauerunt, vel ibidem generatos non ex virgis, ſed ex alijs rebus ſuppoſuerunt, tunc virgæ eorum non fuerunt verſę in dracones, quod tamen litera proteſtatur dicens: Proiecerunque ſinguli uirgas ſuas, quæ uerſæ ſunt in dracones. *Similiter ſi illi ſerpentes erant tantum ſecundum apparentiam & non ſecundum rem, non eſt verum quod virgæ fuerunt verſæ in ſerpentes Vnde melius videtur dicendum quod dæmones Deo permittente ſubito talia ſeminalia rerum adhibuerunt, per quæ virgæ ſine multis tranſmutationibus & ſine temporis mora perceptibili verterentur in dracones, & hoc* F *virtute naturali talium ſeminalium rerum a quibus talis conuerſio ſicut ab agente proprio creatur, a dęmone tamen applicatiue & myſterialiter tantum & ſic eſt verum quod litera ſonat ſcilicet quod protectę virgæ ſingulorum ſcilicet magorum verſæ ſunt in dracones. Si autem dicatur, quod non reperitur in creaturis aliqua virtus naturalis, quæ virgam conuertat in ſerpentem, ſine multis tranſmutationibus intermedijs, quę requirunt magnam moram temporis. Ad hoc dicendum ſecundum ſanctum Thom. in 1. parte. q. ccx. art. vlt. in reſponſione ad 2. argu. quod non omnis virtus naturæ creatæ eſt nobis nota. & ideo cum aliquid fit præter ordinem naturæ creatæ nobis notæ ſicut in hoc loco modo prædicto, miraculum poſſet diei non ſuppliciter, cum non ſit contra ordinem totius naturæ creatæ nobis notæ ſed quo ad nos qui huiuſmodi virtutes in elementis mundi latentes ignoramus; & hoc videtur ſentire Aug. qui in hoc loco in glo. ſic dicit quod dæmones dum per incantationes eorum malefici aliquid efficere conantur, diſcurrunt per mundum & ſubito eorum ſemina de quibus hoc agitur afferunt, ſic quæ ex illis permittente Deo nouas rerum ſpecies producunt. hæc ille. Si autem contra prædicta dicatur, quod ex hoc tolleretur efficacia miraculorum ad veritatem fidei confirmandum; quod eſt contra Mar. vlti. d. Domino cooperante, & ſermonem confirmante,* ſequentibus ſignis. *nam illa quæ per dæmones fiunt pręter naturam nobis notam ſic ſunt miracula quo ad nos, ſicut illa quę fiunt virtute diuina.* Ad *hoc dicendum ſecundum Aug. in lib. 83. q. quod cum talia faciunt magi qualia ſancti, diuerſo tamen fine & diuerſo iure fiunt. iſti enim faciunt quęrentes gloriam ſuam, illi vero quærentes gloriam Dei, Similiter iſti faciunt per quædam priuata commercia, illi autem publica adminiſtratione & iuſſu Dei cui ſubiecta creatura ſubiecta eſt, & de hac materia vide in j. parte quæſtione cxiij.*

ADDITIO III.

A *In eod. c. 7. vbi dicitur in poſtilla.* Dic ad Aaron.

Hæc ratio quam aſſignat Poſ. ad hoc quod hæc percuſſio fuit facta per manum Aaron, & non per manum Moyſi fuit improbata ſupra in additione 1. huius cap. ubi fuit alia ratio quæ verior videtur aſſignata vide ibi. Alia uero ratio quę aſſignatur a Iudæis ſcilicet eo quod Moyſes fuit ſaluatus de flumine, nulla eſt, nam tertia plaga fuit etiam facta per Aaron, & non per manum Moſi, licet illa plaga non pertinebat ad fluuium, ut patet de ſe.

TERPLICA correctorij contra Burg. volentem apparentia eſſe vera. cap. 7. Vbi poſtillator reddit rationem quare prima ſigna facta ſunt per Aaron, & non per Moſen, quia videlicet Moſes potuit haberi ſuſpectus de magica arte, non Aaron, Bur. opponit primo, quod Aaron ſimili modo potuit haberi ſuſpectus, quaſi eam a Moſe didicerit. Secundo, quia Moſes ultima ſigna fecit non Aaron, quod non debuerit ſi ſuſpectus haberetur, & ſi ratio poſtillatoris ualeret. Reſpondeo hic ad primum, quod non Moſes & Aaron non fuerunt diu ſimul conuerſati; conſtitit enim Aegyptijs Aaron ſemper in Aegypto educatum. Moſen autem foris, docere autem artem magicam uel addiſcere requirit tempus, ideo probabiliter Aaron non potuit eſſe ſuſpectus quod a Moſe didiciſſet, cum quo non fuit diu conuerſatus, ut patet in litera. Ad ſecundum dico, quod poſt ſex plagas poterant Aegyptij probabiliter intelligere artem magicam non interueniſſe, quia in tertia plaga etiam digitum Dei recognouerunt malefici Pharaonis, ut dicitur, 8. c. Ex tunc ergo potuit Moſes ſine ſuſpicione uti eadem uirga & Aaron indifferenter. ratio autem Burg. quam adducit non eſt ad laudam Moſi, ſed potius ad uituperium, dicit namque quod Moſes ex puſillanimitate primo per ſe non fecerit ſigna, ſed per medium Aaron; quia dicit cum aſſueſceret ſtare coram Pharaone quaſi prius timuiſſet, quod nō ſonat in uirtutem Moſi habentis dominum pro autore, ſub cuius nutu nemo uirtuoſe timet hominem quamcunque. D

In eop. cap. ubi poſtillator diſputat de conuerſione uirgarum in ſerpentes, videtur inclinari ad hoc, quod conuerſio uirgæ magorum fuit ſolum apparens non exiſtens. Burgen. contradicit, ſed rationibus poſtilatoris non ſatisfacit. & ratio, quam ipſe Burg. adducit, non valet. arguit enim ſic: ſi uirgæ magorum ſolum ſecundum apparentiam verſæ ſunt in ſerpentes, igitur non eſt verum quod dicitur in litera: Conuerſæ ſunt virgæ in dracones; *Reſpondeo quod verum eſt quod dicitur in litera, ideo ſtant bene ſimul, uerum eſt virgas verſas in ſerpentes. ſed non vere, ſed apparenter. hunc modū dicendi videtur innuere textus dicens, Fecerunt autem malefici per incantationes Aegyptiacas & arcana quædam ſimiliter, ſed non dicitur ſimile, vt innuatur modus ſimilitudinis in apparentia, ſed non ſimilitudo in exiſtentia, non enim ſemper litera eſt falſa, quæ narrat apparentiam non exiſtentiam. Luc. 14. dicitur quomodo dominus Ieſus non peregrinus exiſtens, peregrinus apparuit, exiſtens in ſpecie propria, apparuit in aliena, nec tamen ſubfuit falſum propter myſteriū, ſicut nec in fictione quando fingebat ſe longius ire, Cum Burgen. etiam ſentiendo magnam partem ſcripturæ falſificaremus, quę eſt de apparitionibus angelicis & diuinis. Deus enim ignis corporalis non exiſtens & columba, apparuit in igne et columba, et ſic de alijs. Quid igitur mirum, ſi Dei permiſſione hæc mutatio virgarum in ſerpentes apparuit, quæ tamen ſecundum rem mutatio non fuit propter rationes poſtillatoris & aliorum doctorum a Burgenſi non ſolutas.* E

¶

CAP. VIII.

a RAnis STAB. Tria ſunt genera ranarum. Vnum fluuiale & uocale. Alterum eius quæ calamita dicitur, de qua fertur, quod ſi in os latrantis canis proiicitur ſtatim obmuteſcit. Tertium, eius, quę rubeta dicitur, eo quod in uepribus agat.

Ranarum genera.

B

Quæſt. 10 in Exod.

* THEODORETVS. Illud quoque obſeruatione dignum eſt, ranas aquis eductas fuiſſe, Cyniphes uero ex puluere, cynonyam uerò hanc infligere uoluit Deus, ut hinc diſcerent, quam facile domino etiam abſque aquis & terra producere quæcunque uelit.

CAP. VIII.

1 DIXIT quoque dominus ad Moyſen: Ingredere ad Pharaonem, & dices ad eum: Hæc dicit dominus: Dimitte populum meum, vt ſacrificet mihi. Si autem nolueris dimittere, ecce ego percutiam omnes

a ℔ Ele locutio, vt ipſæ ranæ plagę intelligantur.

terminos tuos ranis, & ebulliet fluuius ranas, quæ aſcendent, 2

a & ingredientur domum tuam, & cubiculum lectuli tui, & ſu 3

per ſtratum tuum, & in domos ſeruorum tuorum, & in po-

pulum tuum, & in furnos tuos, & in † reliquias ciborum tuo- 4

Hom. 4. Poetę per ranas.

ORIGE. Ranæ ſignificant carmina poetarum, quæ inani & inflata modulatione vel ranarum ſonis & cantibus mundo deceptionis fabulas intulerūt. ad nihil enim animal illud utile eſt niſi ꝙ ſonum uocis improbis, & importunis clamorib. reddit.

infr. 20. b.

Io. 14. a. Io. 8. f.

RABBANVS. Secundū pręceptū: *Non accipies nomen Dei tui in vanum.* Nomen Dei ueritatis eſt Ipſe enim ait. *Ego ſum veritas* qui loquitur ueritatem de Deo loquitur, *qui* enim *loquitur mendacium de ſuo loquitur.* Veritatem enim loqui eſt rationabiliter lo- C qui, uanitatem loqui ſtrepere eſt. Secundū ergo pręceptum eſt de dilectione ueritatis, cui contraria eſt dilectio iniquitatis. Loquitur ueritas, perſtrepit uanitas. Huic contraria eſt ſecūda plaga, ranarum abundātia, quarum loquacitas uanitate ſignificat. Amatores veritatis nō accipiunt nomen Dei in vanū, qa à veritate in uanitatē nō recedunt. Qui autē ueritati contradicūt & uanitate decepti decipiūt, ranæ ſunt, tędium inferētes auribus, non cibum mentib. Audi homines rōnabiliter loquentes, Pſa. xviii. a. *Non ſunt loquelæ neque ſermones quorum nō audiētur voces eorū.* Audi ranas, *Vana locuti ſunt vnuſquiſque ad proximum ſuum. &c.*

GREGORIVS. Nyss. Pro ranarum ſpecie deformi, & loquaci cui dubia uita (nā & aquaticū & terreſtre animal eſt) cuius ſaltus repens, aſpectus turpiſſimus, cuius e corpore fętor emittitur, quod domos lectulos & penetralia Aegyptiorū ſordidat, uarios malitiæ corruptioniſque fętus, qui ex fœtido hominum corde, naſcūtur, intelligimus. Hæc immunda ranarum multitudo, domos eorum qui Aegyptiacè, id eſt, uitioſè uiuere malunt, habitat. In menſis eorum abundat, in lectulis, abditis rebus inuenitur. Vere namque ſordida luxirioſaque uita ex fœtitudo ſimo, paſſionum profecta, dubium quoddam animal-

NICOLAVS DE LYRA

Cap. VIII.

1 DIxit quoq; dominus ad Moyſen. *Hic deſcribitur ſecunda plaga, cuius præmittitur comminatio. Secundo ſubditur inflictio, ibi:* Dixit quoque dominus. *Et Tertio einſdē remotio ibi:* Vocauitque Pharao. *Circa primum dicitur.*

2 Ecce ego percutiam, &c. *Diuerſi generis, inter quas alię fuerunt venenoſæ.*

3 Et ebulliet, &c. *id eſt, magna abundantia emittet, quod ſignat nomen ebullitionis. Ex quo patet, quod iſta plaga fuit facta in elemento aquæ, ſicut & prima, & correſpondet culpæ puerorum ibidem ſubmerſorū, quia hoc modo interficiebantur, vt cum minore tumultu & ſtrepitu extinguerentur, ut dictum eſt ſupra cap. primo. propter quod iuſto Dei iudicio inde exiuerunt ranæ in maxima multitudine Aegyptios infeſtantes ſua importunitate, loca omnia Aegyptiorum ſubintrantes & eos cruciando inquietantes.*

4 Super ſtratum tuum & in domos ſer. &c. *In hac percuſſione primo nominatur rex, qui plus peccauit, & poſt populus ſubditus qui ſibi conſenſit.*

* 1 Et

MORALITER.

† 1 *Dixit quoque dominus ad Moyſen.* Hic agitur de tribus plagis Aegypti prima eſt plaga ranarum, de qua dicitur.

2 *Ecce ego percutiam omnes terminos tuos ranis.* Per ranas uero quę morantur in aquis immundis ſcilicet in paludibus & foſſatis, & ſua crocitatione inquietant, ſignificantur & aduocati in delitiis carnis immunde uiuentes, & ſua loquacitate prolōgādo cauſas mundum qui per Aegyptum ſignificatur, inquietāt multipliciter & perturbāt, & exemplo ſuę immūditiæ multos fœdāt, ſed per Moyſen ducem & per Aaron pōtificem reſtringuntur, quod notatur cum ſubditur.

5 *Conſtitue*

mal. Homo natura eſt qui ita viuit electio.ne vero pecus, pecu
A deque ſordidius.

z Fecerunt autem &c. A V G. Quæritur vnde ſi iam vbique factum erat. Sed ſimilis quæſtio eſt. Vnde aquam in ſanguinem verterint, ſi iam tota aqua Aegypti in ſanguinem verſa fuerat. Sed intelligẽdum eſt regionem, vbi filii Iſrael habitabant tali bus plagis non fuiſſe percuſſam, & inde potuerunt incantatores haurire aquam, quam in ſanguinem verterent, vel ranas educere ad oſtentationẽ magicæ potentiæ quamquam potuerunt, etiã poſtquam illa completa ſunt facere: ſed ſcriptura narrando cõ iunxit quod poſtea fieri potuit.

✲ PROCOP. Soluitur dubitatio, vbi nacti fuerint magi aquam, quam in aliam transferrent ſpeciem Scriptura non deſerte docet cruorem illum perſeueraſſe ſeptem diebus integris. Veriſimile ſiquidem eſt, vbi primum aqua ſanguinis naturam induerit, eandem continuo vbi diuina virtus ex eo miraculo patuit, exuiſſe, & ad ſuam rediiſſe naturam. Quapropter, Magi vbi hauſerant aquam, eandem quoque

rum, & ad te, & ad populum tuum, & ad omnes ſeruos tuos 1
intrabunt ranę. Dixitque dominus ad Moyſen: Dic ad Aa- 2
ron: Extende manum tuam † ſuper fluuios, & ſuper riuos ac 3
paludes, & educ ranas ſuper terram Aegypti. † Extendit Aa-
a ¶ Carmina Poetarum.
ron manum ſuper aquas Ægypti, & aſcenderunt ranę, ope-
a ruerunt que terram Ægypti. Fecerunt autem malefici per in-
cantationes ſuas ſimiliter, eduxeruntque ranas ſuper terram
a ¶ Flagellatus reſipiſcit, qui ante dicebat neſcio dominum.
Ægypti. Vocauit autem Pharao Moyſen & Aarõ, & dixit eis: 4
Orate dominum, vt auferat ranas à me & a populo meo: &
dimittam populum, vt ſacrificet domino. Dixitque Moyſes 5
a ¶ Vt noſtra oratione non fortuito caſu intelligantur receſſiſſe ranę ab Aegypto.
† Pharaoni: Conſtitue mihi, quãdo deprecer pro te & pro ſeruis tuis, & pro populo tuo, vt abigantur ranę a te, & a domo†
a ¶ fluxu, ſcilicet pœna mundi.
tua, & a ſeruis tuis, & a populo tuo, & tantum in flumine remaneant. Qui reſpondit. Cras. At ille: Iuxta verbum tuum, in 6
quit, faciam: vt ſcias, † quia non eſt ſicut dominus Deus noſter: & recedent ranæ a te & a domo tua, & † a pueris tuis, & a
populo tuo, & tantum in flumine remanebunt. Egreſſiq; ſunt 7
Moyſes & Aaron a Pharaone, & clamauit Moyſes ad domi-
¶ Pepigerat.
num † pro reſponſione ranarum, quã condixerat Pharaoni.
Delecta poetarum figmenta.
Fecitq; dominus iuxta verbũ Moyſi, & mortuæ ſunt ranę de 8
domib. & de illis, & de agris. Congregaueruntq; eas † in im- 9
c mẽſos aggeres, & † cõputruit terra. Vidẽs aũt Pharao, ꝙ data 10

que tranſmutarunt in ſanguinem. D
b Cras. THEOD. Pharao cum ſcire vellet an Moyſi & Aaron preces aliquid apud Deum valerent, illis enim ꝓ nocte quieſcere exiſtimabat, ait, Cras, vt ipſemet ad fluuium profectus, videret an ranę ceſſaſſet. Quamobrẽ Deus vt Moyſi crederetur, non tantum eo ipſo tempore quo Moyſes conſtituerat, ranas ceſſare fecit, ſed & eas quæ in terra erant interire iuſſit. vt ne eaſdem rediiſſe exiſtimarent.

c Videns autem, &cæt. A V G V ST. Hic apparet non ideo tantum Pharaonem obduratum, quod incantatores ſimilia fecerunt, ſed etiam propter ipſam Dei patientiam qua parcebat, quæ ſecundum corda hominum quibuſdam vtilis eſt ad pœnitendum, quibuſdam inutilis ad reſiſtendum Deo, & in malo perſeuerandum non tamẽ per ſeipsã inutilis eſt, ſed ſecundum cor malum, ſecũdũ illud Ro. 2. a. Ignoras quia patientia Dei ad patientiam te adducit: Secundum autem duritiam cordis tui & cor impœnitens theſaurizas tibi iram. &c. Nam cum Apoſtolus diceret, 2. Corinth. 11. d. Chriſti bonus

*Cum virga tua.
Quæſt. 24
†Ad Pharaonem.
E
Et a ſeruis tuis, & a populo tuo.
†Quoniã.
†a ſeruis.
†in aceruos, pacer uos, ſiue aceruatim.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Et ad te & ad populum tuum & ad omnes ſeruos tuos intrabunt ranæ. *Dicunt Hebræi, quod non ſolũ intrabant ranę loca Aegyptiorum, ſed etiam corpora eorum, ut per os quando dormiebant ore aperte, & per alios meatus, per quos poterant introire.*

2 Dixitque dominus ad Moyſen. *Hic deſcribitur huius plagę inflictio, cum dicitur.*

3 Dic ad Aaron extende manum tuam ſuper fluuios, &c. *Iſta plaga ſicut & præcedens facta fuit per manum Aaron, & non per manũ Moyſi ex eiſdem cauſis, quibus dictum eſt de prima.*

4 Vocauit autem Pharao Moyſen & Aaron & dixit eis Ora te dominũ vt auferat ranas a me & a populo meo. *Hic deſcribitur prædictę plagę remotio, rege ſimulante petitioni Moyſi & Aaron ſe acquieſcere, cum dicitur:* Vocauit autem Pharao Moyſen & Aaron &c. *Sed quęritur quare non vocauit eos ad amotionem primę plagę? dicẽdum quod hoc fuit, quia magis fuit afflictus de ſecunda, quia ipſe et alij potentes habebant vinum et alios liquores, quos poterant bibere ſeptem diebus, quibus durauit illa plaga, ſed ab importunitate et fœditate ranarum non poterant ſe defendere. Item iſta ſecunda plaga plus durauit quã prima, et ideo coactus fuit vocare Moyſen et Aaron, qui prius non permittebantur ingredi, et rogare eos, quod fuit magna pęna ſibi cum eſſet ſuperbiſſimus.*

5 Dixitque Moyſes Pharaoni, Conſtitue mihi quando deprecer pro te, & pro ſeruis tuis & ꝓ populo tuo, vt abigantur ranę â te & a domo tua & a ſeruis tuis & a populo, &c. *Videtur quod Moyſes hic tentauerit dominum ponendo tempus determinatum, ſecundum quod dicitur Iudith. 8. b.* Et qui eſtis uos qui tentatis dominum? Non eſt iſte ſermo qui miſericordiam prouocet, ſed potius qui iram excitet, & furorem accendat. Et poſuiſtis tempus miſerationis domini, &c. *Item promiſit quod non erat in poteſtate ſua, quod videtur fatuum et præſumptuoſum. Dicendum, quod non fuit ibi tentatio domini, quia Moyſes a principio per reuelationem Dei fuit certificatus quod talia fierent ad nutum eius. Vnde dixit ei:* Et conſtitui te Deum Pharaonis, *ſupra 7. c. et per hoc patet, quod non fuit promiſſio indiſcreta vel præſumptuoſa. Itẽ quęritur, quare Moyſes poſuit hoc in arbitrio Pharaonis dicens:* Conſtitue mihi quando deprecer pro te &c. *Dicendum quod hoc fuit ad excludendum ſuſpicionem, quę poſſet haberi contra eum faciendi talia artibus magicis, vel virtute alicuius conſtellationis determinatæ.* F

6 Qui reſpondit. Cras. *Quæritur quare Pharao in craſtinum diſtulit cum maxima neceſſitate vrgeretur. Dicendum quod credebat, ſi arte magica eſſent adductæ ranæ, maleficium illud per ſe deficeret, et ideo hoc aliquantulum experiri voluit, non tamen multum diſtulit propter neceſſitatem vrgentem.* Queſtio.

7 Egreſſique ſunt Moyſes & Aaron a Pharaone, &c. *Non enim voluerunt ipſo preſente orare, quia in domo ſua erant idola, et homines dediti idololatriæ.* Quæſtio.

8 Congregaueruntque eas in immenſos aggeres. *Per hoc uidetur quod Moyſes non impleuerat promiſſum quia dixerat:* Et tantum in flumine remaneant. *Dicendum quod non promiſerat eas reducere ad fluuium, ſed quod vltra de flumine non exirent, et quod illæ q̃ exirent, amplius ipſum non infeſtarent.*

9 Et computruit terra, *ex cadaueribus ranarum.*

10 Videns autem Pharao quod data eſſet requies &cæt. *ſic faciunt*

MORALITER.

5 *Conſtitue mihi quando deprecer. etc.* Sequitur. † *at abigantur ranæ â te, et domo tua et â ſeruis tuis, etc.* Per quod deſignatur, quod principes & prelati in ſuis curiis debẽt reſtringere aduocatorũ loquacitatẽ. Secũda plaga eſt cyniphũ, quæ ꝓpter ſui ſubtilitatem vix videri poſſunt, & tamen acriter pungunt, & ſignificant detractores, qui vix poſſunt cognoſci, eo quod in præſentia vngũt & in abſentia grauiter pungunt. Per ipſos aũt affligitur Aegyptus, id eſt, mundus quia pronocant rixas, & bella. Eccleſ. xxviii. *Suſurro et bilinguis & maledictus, multos enim turbauit pacem habentes.* Tertia plaga eſt muſcarũ diuerſi generis, de qua dicitur.

A *bonus odor ſumus in omni loco*, adiunxit *in his qui ſalui fiunt, & in his qui pereunt.* Non dixit Chriſti bonum odorē ſe eſſe his qui ſalui fiunt, malum autem his qui pereunt, ſed tantum bonū odorem ſe dixit. Illi vero tales ſunt, qui bono odore pereunt ſecūdum cordis ſui qualitatem, quæ mutanda eſt bona volūtate in Dei gratiā vt incipiāt ei ꝓdeſſe iudicia Dei, quæ malis cordibus nocent. Vnde ille mutato corde in melius cātabat. Pſal. cxviij. y. *Viuet anima mea & laudabit te, iudicia tua iuuabunt me*, non dixit munera vel præmia, ſed iuſtitia tua.

† Locutus fuerat

† Pediculi

vbi ſupra. ✻ GREGO. NISSENVS. Vides hic clare Pharaonem ipſum, non Deum cor B eius ingrauaſſe, & obſtinatum reddidiſſe. Quod ſi induratum à Deo tyrannum fuiſſe quandoque in ſcriptura dictum reperis, non te perturbet, neque idcirco nequitiæ ſuæ pœnas euaſiſſe ipſum putes, quoniam diuina potentia quaſi coactus peccaret. Simile eſt ꝙ Apoſtolus dicit, *Tradidit illos Deus in reprobum ſenſum.* Non enim turpitudini Deus quemquam tradit, nec Pharao nolens à Deo in duritiem impellitur. Nam ſi Dei voluntate ita fieret, nec turpitudinis & vituperationis, hæ paſſiones appellarentur, nec vlla eſſet inter virtutē & vitium differentia. Et quemadmodū ſi quis de homine qui in foueam decidit, quoniam ſolem nō vidit idcirco in foueā ipſum C incidiſſe aſſeueraret, nullo modo nobis in mentem veniret ab irato ſole in foueam delapſum, ſed quia cæcitate ſua ſolē aſpicere, nō potuit: ſic oportet ſcripturę huiuſmodi locos accipere.

† Hoc. † infra.9.c. Rom.1.

Myſticè. a *Extende virgā, &c.* Moſes virga caſtigans Aegyptum, legem ſignificat, quæ mundū decem plagis mandatorum corripit. Virga quoque per quā Aegyptus corrigitur, & Pharao ſuperatur, crux Chriſti eſt, per quam mundus vincitur, & diabolus ſuperatur vel triumphatur. Virga proiecta fit ſerpens. qui ſapientiā ſignificat ſecundum illud Matth.x.b. *Eſtote prudentes ſicut ſerpētes &c.* Virga ſerpētes magorum deuorauit, & crux Chriſti cuius prædicatio videtur ſtultitia, omnem ſapientiam mūdi ſuperat. Ioan.5. Vnde, *de me enim ille ſcripſit:* Virga in terrā proiecta uerſa eſt in ſerpentem, quia cum myſterium crucis ad fidem hominū venit, ſapientiam mundi ſtultam fecit.

vbi ſupra. b *Et ſint cini. &c.* ORIGEN. Hoc animal pennis ſuſpenditur per aera volitās, ſed ita ſubtile & minutum, vt oculi viſum niſi acute cernentis effugiat. Corpus tamen cū inſederit, acerbiſſime terebrat ſtimulo ut quod uolans uidere quis non valet, ſentiat ſtimulantem. Hoc ergo animal arti dialecticæ coparatur, quæ minutis & ſubtilib. verborū ſtimulis animas terebrat, in tāta caliditate circunuenit, vt deceptus nec videat nec intelgat, vnde decipiatur.

eſſet requies, ingrauauit cor ſuum, & non audiuit eos, ſicut †
præceperat dominus. Dixitq́ue dominus ad Moyſen: Loquere 1
¶ Dialecticæ argutiæ, vel hęretici qui dialecticis ſyllogiſmis indoctos decipiunt.
a ad Aaron: Extende virgam tuam, & percute puluerem terræ, 2
b & ſint † ciniphes in vniuerſa terra Aegypti. Feceruntq́ue ita. 3
Et extendit Aaron manum, virgam tenens: percuſſitque pul-
uerem terræ, & facti ſunt ciniphes in hominibus & iumentis.
Omnis puluis terræ verſus eſt in ciniphes per totam terram
a ¶ Facere conati ſunt extendendo ſcilicet manus virgas tenentes.
Aegypti. Feceruntq́ue ſimiliter malefici incantationibus ſuis, 4
c vt educerent ciniphes, & non potuerunt. Erantq́ue ciniphes 5
tam in hominibus quam in iumentis. Et dixerunt malefici
a ¶ Operatio. ¶ Spiritu e qui dat diuiſiones gratiarum. b ¶ Praua qualitate infectum. ¶ Non emendatum. ¶ Quamuis deficiant magi.
ad Pharaonem: Digitus Dei eſt † hic. † Induratumq́ue eſt cor 6
Pharaonis, & non audiuit eos ſicut præceperat dominus. 7
Dixit quoque dominus ad Moyſen: Conſurge diluculo, & 8
a ¶ Reſiſtite diabolo & fugiet a vobis, Ia.iiij.b, Fortis Immobilis. b ¶ Fluxum ſeculi, ſcilicet quem amat Pharao vel populos quos facile decipit.
ſta coram Pharaone: Egredietur enim ad aquas, & dices ad eū: 9

D ✻ PHILO IVDAEVS. Ea beſtiola tametſi exigua admodū ſit infeſtiſſima tamen ſolet eſſe. Non ſolum enim ſummā cutem lædit, prurituū infenſum immittens ac noxium, ſed etiam interius penetrat, per nares aut aures. Lædit etiam oculos niſi quis cautus fuerit.

GRAECVS. Per hæc autem minima præſtātem atque inuictam ſuam potētiam Deus oſtendit.

M E RABBA. Tertium præceptum. *Memento diem ſabbati ſanctificare.* Quo inſinuatur vacatio & tranquillitas mentis, quam bona conſcientia facit. Ibi ſanctificatio, quia ibi ſpiritus Dei. *Vnde* 1 C Iſa. *ſuper quem requieſcet ſpiritus meus niſi ſu.hu. & quie. &c.* Inquieti ergo à ſpiritu ſācto reſiliūt, prouocatores rixarū, amatores calūniarū, nec admitūt quietē ſabbati ſpiritualis, Eſto ergo māſuetus, nō ſit tumultus in corde tuo uolitātib. per corruptionem phantaſmatibus & pungentib. te. Audi Deum dicentem Pſalm. xlv.b. *Vacate et videte quoniam ego ſum Deus.* Tu per inquietudinem uacare nō uis, & cæcatus exigis uidere, ꝙ non potes. Attende enim contrariā plagam: ciniphes, nati ſunt F in terra Aegypti de limo muſcæ ſcilicet minutiſſimæ, īquietiſſimæ, inordinatè uolantes, in oculos ruentes. & negātes hominibus requiē, dum abiguntur reddeunt, ſic phantaſmata īquietorum. Præceptum tene, plagam caue.

Li xo ✻ RVPERTVS. Puluerem terræ percutere & Cyniphes facere, eſt in condemnationem ſuperbię hominis, qui utiq; puluis eſt, talia, in ſcripturis uerba facere, quæ ſenſus audientiū qui intelligere digni, non ſunt, à uero repellant, quemadmodū ciniphes, & oculis ne uideant, & auribus ne libere audiant, moleſtæ atque importunæ exiſtunt.

c *Erantque ciniphes.* Sanguis eſt doctrina philoſophorum. Ranæ figmēta poetarum. Ciniphes ſophiſmata Dialecticorum, quæ omnia mundum deceperunt.

p *Digitus Dei, & cætera.* ISI. In tertio ſigno magi deficiunt dicenes: *digitus Dei eſt*: qui typū hæreticorū & animoſitatē habuerūt. unde, *Sicut* Ioannes & *Mambres reſtiterūt Moyſi: ita & hi reſiſtūt* 2. *veritati homines mēte corrupti reprobi circa fidē, &c.* Hi autē qui per mētis corruptionē inquieti fuerūt in tertio ſigno defecerūt, ☞ tentes

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *ciunt multi qui cum in afflictione poſiti ſunt, multa Deo promittunt, ſed extra periculum poſiti retractant.*

1 Dixitque dominus ad Moyſen. *Hic deſcribitur tertia plaga, & non præmittitur hic comminatio ſicut in duabus præcedentibus, quia Pharao ſic induratus dignus eſt percuſione abſque præcedenti comminatione: & ideo ſtatim ponitur huius plagæ inflictio: cum dicitur.*

2 Extende virgam tuam & percute puluerem, & cætera. *Fuit enim illa plaga producta ex elemento terræ, & reſpondet culpæ Aegyptiorum qua afflixerunt filios Iſrael in operibus terrenis ſcilicet luti & lateris.*

3 Et ſint ciniphes, &c. *Muſcæ ſunt ſubtiles & minutæ, & tamen corpus, cui inſident acerbiſſimo terebrant ſtimulo, vt dicit Origenes. Hebræi autem & Ioſephus dicunt pediculi, qui in tanta multitudine creuerunt ſuper homines & beſtias, quod nullo medicamine eis poterat ſubueniri.*

4 Feceruntque ſimiliter malefici. *Id eſt facere conati ſunt.*

5 Et non potuerunt. *Cauſam huius aſſignant aliqui Hebræi dicentes, quod dæmones, quorum virtute vtuntur magi, non habent poteſtatem ſuper aliquod corpus, quod eſt minus grano hordei, quod apparet irrationabiliter dictum quod enim habet poteſtatem ſuper maius, habet poteſtatem ſuper minus, ſed non econuerſo & ideo cauſa huius eſt, quia dæmones nihil poſſunt, niſi quantum permittit voluntas diuina. in hoc autem à Deo fuerant impediti, vt magi qui Moſi reſiſtebant, eſſent magis confuſi in hoc, quod rem minimam facere non potuerunt, vnde & dixerunt.*

6 Digitus Dei eſt hic. *Id eſt virtus diuina nos impediens, vnde coacti ſunt recognoſcere diuinam virtutem, & hæc expoſitio eſt communis apud catholicos & Hebræos. Sed quia dicti magi non ceſſauerant propter hoc reſiſtere Moſi & aſtare Pharaoni, vt habetur ſequenti capitulo ideo poſſet aliter exponi ſine præiudicio tamen, quod non confeſſi ſunt virtutem diuinam dicentes.* Digitus Dei eſt hic. *ſed virtutem alicuius dæmonis ſuperioris impedientis per artem magicam operationem inferioris ſicut Phariſei imponebant Chriſto expulſionem dæmonum per principem eorum dicentes.* In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dęmonia. *Luc. 11. c. & ſic non confitebantur Moſen Dei ſeruum, ſed magum. Et ſecundum proceſſum textus uidetur ad hoc tendere intentio ipſorum & Pharaonis, quod crederetur Moſes facere ſigna artibus magicis quæ faciebat.*

7 Dixit quoque dominus, &c. *Hic ponitur quarta plaga, cuius præmittitur comminatio, & ſubditur inflictio, ibi.* Et uenit muſca. *Circa primum dicitur Moyſi.*

8 Conſurge diluculo. *In quo notatur quod homo debet eſſe ſollicitus de implendo mandatum Dei.*

9 Et ſta coram &c. *Conſtanter & intrepide.*

10 Egredietur enim, & cætera. *Et ſic de facili poteris ad eum accedere. Quæritur hic, quare ita frequenter Pharao egrediebatur* ✻ *ad aquas*

A tentes ſibi aduerſum ſpiritum ſanctū, qui erat in Moſe. Tertio enim ponitur loco ſpiritus, qui eſt digitus Dei q ſicut placatus requiem præſtat mitib. & humilibus corde, ita iratus immites & ſuperbos per inquietudine exagitat, quā muſcę grauiſſimæ ſignificauerunt, ſub quib. magis defecerunt dicentes, *Digitus Dei eſt hic*, ne intelligant. Vnde decipiātur.

STRAB. Notandum, quia tertio ſigno victi ſūt magi, quia omnis pſidia & mūdana ſapiētia vel philoſophia fide trinitatis vincit. Cū.n. philoſophiā īuenerint & de machina totius mūdi diſputauerīt, ad cognitionē trinitatis puenire nequerūt, per digitū ſpirituſſanctus ītelligitur, nō quod minor ſit patre & filio, ſed qa ī digito plurimę diuiſiones ſunt, & p ſpiritumſanctū dat diuiſio gratiarum.

AVGVS. Quod dixerunt magi ad Pharaonem, *Digitus Dei eſt hic*: Quia non potuerunt educere Ciniphes, ſenſerunt cum artium nefariarum ſcirent potentiam) non talibus artibus tanquam potentior eſſet in eis Moſes ſe fuiſſe fruſtratos, ſed digito Dei, qui operabatur per Moſen, qui eſt ſpirituſſanctus. Quod enim alius euāgeliſta ait: *In digito Dei*. alius expoſuit dicens, *in ſpiritu Dei*. Cum ergo magi faterentur (in quorum potentia Pharao confidebat) digitum Dei eſſe in Moſe, in quo ſuperātur eorum venificia *induratum eſt* tamen *cor Pharaonis*. Cur autem in tertia plaga magi defecerunt, ſentire explicare difficile eſt. Poterant enim in primo ſigno deficere, vbi virga verſa eſt in ſerpentem, & in ptima plaga vbi aqua verſa in ſanguinem, & in ſecūda de ranis, ſi hoc voluiſſet digitus, id eſt, ſpiritus Dei. Quis enim dixerit digito Dei in hoc ſigno potuiſſe magos impediri, & non in ſuperioribus? Certa eſt ergo cauſa, quare hucuſque facere permiſſi ſunt
C Cōmendatur enim fortaſſe trinitas, & quod verū eſt, ſūmi philoſophi gentiū quantū in eorū literis indagatur, ſine ſpirituſanctō philoſophati ſunt, quamuis de patre & filio non tacuerunt.

a *Hæc dicit do. &c.* RABB. Quartum præceptum: *Honora patrem tuum & matrem tuam*. Huic contraria eſt quarta plaga ſcilicet. cynomia .i. canina muſca, caninum eſt parentes nō agnoſcere. Vnde catuli eorum cæci naſcuntur.

b Omne

a Hæc dicit dominus: Dimitte populum meum, vt † ſacrificet
mihi. Quód ſi non dimiſeris eum, ecce ego immittam in te, 1
b & in ſeruos tuos & in populum tuum, & in domos tuas omne 2
genus † muſcarum, & implebuntur omnes domus Aegyptio- 3
rum muſcis diuerſi generis, & vniuerſa terra in qua fuerint. 4
¶ Propinquitas interpretatur.
c † Faciamque mirabilem in die illa terram Geſſen, in qua populus 5
meus eſt, vt non ſint ibi muſcæ, vt ſcias quoniam ego dominus
in medio terræ, ponamque † diuiſionem inter populum meum & 6
¶ Orationibus.
inter populum tuum. Crat enim erit ſignū iſtud. Fecitque domi-
a ¶ Multitudo muſcarum. ¶ Impetus & turba cogitationem, quę maxime rationibus occurrunt.
d nus ita. Et venit † muſca grauiſſima in domos Pharaonis, & 7
Terrenos
ſeruorum eius, & in omnem terram Aegypti. Corruptaque 8
¶ Terreni. ¶ Caninis moribus, importunis cogitationibus.
eſt terra ab huiuſcemodi muſcis. Vocauitque Pharao Moy- 9
a ¶ Aegypto, ſcilicet nolebat eos ire quo dicebant, ne longe a ſe recederent.
ſen & Aaron: & ait eis: Ite, ſacrificate Deo veſtro in terra hac. 10

b *Omne genus*. ISID. Quarto loco Aegyptus muſcis percutitur. D Muſca autem inſolens & inquietum animal eſt in qua inſolentes curæ carnalium deſideriorū figurātur, Aegyptus vero muſcis percutitur, quia corda eorum, qui ſeculum diligunt, deſideriorum inquietudinibus feriuntur. Lxx. cynomiā, id eſt, muſcam caninam poſuerunt per quam canini mores ſignificantur, in quibus humanæ mentis voluptas & libido carnis arguitur. Poteſt etiam forenſis eloquentia hominū ſignificari per muſcā caninam q velut canes alterutrum ſe lacerant.

Muſca. Myſticè.

† Seruiat.

†Ferarum vox Hebr. ſignificat oẽ genus beſtiarum noxiarum ſerpentes quoqueac ſcorpiões & infra. vbi ſupra, cap.34.

†Oẽ beſtiarum noxiarum genꝰ.

✻ RVPERTVS. Grāde ſpectaculum Deus vniuerſo orbi præſtitit, cum ſuperbiā Aegyptiorū non de leonibus & vrſis ſed de ranis domuit & muſcis.

PROCOP. Deus non magis bellis vtitur in expugnāda E Aegypto, ſed contēptiſſimarū beſtiolarum & inſectorum miniſterium accerſit ne.ſ illarum potentiæ aſcriberetur effectus. Ablectis illis & infirmis beſtiolis tribuit vires inexpugnabiles, adeo vt deſperet Aegyptus ſe poſſe illis beſtiolis reſiſtere, & clamitet, *Digitus Dei hic eſt*. Nā manum Dei non ferret vniuerſus mundus conglobatus.

ORIG. Cynomia hæreticorum ſecta, qui ad reliquias deceptionis improbitates voluptatem & libidinem ſummum prędicāt bonum. Quoniam igitur per hęc ſingula prius deceptus eſt mundus, merito aduenīēs ſermo & lex Dei huiuſmodi correptionib. arguit, vt ex qualitate pœnarum qualitates proprii cognoſcant erroris.

c *Faciamque mirabilem, &c.* AVG. Hoc in priorib. ſignis intelligē dum eſt factum eſſe, ut terra in qua habitabat populus Dei nullis talib. plagis vexaretur. Oportunum aūt fuit, ubi hoc aperte poneretur. Vnde iam incipiunt ſigna, quib. magi ſimilia nō conati ſunt facere. Pro certo eſt.n. quia ubique fuerant ciniphes in regno Pharaonis, non aūt fuerant in terra Geſſen vel Geſen F Ibi conati ſunt magi ſimilia facere nec potuerunt, quouſq; ergo deficerent, nihil de illius terrę ſeparatione dictum eſt. Sed ex quo cęperunt ea fieri, quę illi nec auderent conari.

Quęſt.26.

d *Et venit muſca grauiſſima, &c.* AVG. Muſca pro multitudine muſcarū poſita. Neſcio.n. quō p loquēdi cōſuetudinē imbutis

Ibidem.

☞ ſenſibus

NICOLAVS DE LYRA

✻ ad aquas hora matutina, dicunt aliqui quod erat cauſa ſpaciandi. Hebræi autem dicunt, quod erat cauſa idololatrandi, quia Nilus fluuius fœcundabat ſua irrigatione terram Aegypti, ideo ipſum colebat ei reuerentiam exhibendo. Alij autem dicunt, quod hoc erat cauſa idololatriæ, ſed aliter, ſcilicet Api. quia Api; quod apud Aegyptios maximum nomen reputabatur, aliquando ibi apparebat in ſpecie tauri de flumine conſurgentis. Aliter, autem poteſt dici, quod erat cauſa purgationis credebat enim forte quod ſicut aqua purgat feces corporales, ita & mentales. Vn & de filia Pharaonis dictum fuit, 2. capitu. quod deſcendebat vt lauaretur in flumine, cuius cauſa potuit eſſe eadem. Ad hoc autem eſt argumentum, quia Sarraceni, *qui modo terram Aegypti inhabitant, talibus ablutionibus vtuntur ad emundationem peccatorum, & forte tenent hoc ex ritu antiquo Aegyptiorum, ſicut & aliqui Chriſtiani inclinant in ortu ſolis ſe verſus illam partem, retinentes in hoc modum paganorum, qui eos in eadem terra præceſſerunt, ſecundum quod dicit* Leo *papa.*

1 Ecce ego immittam, &c. *Principaliter quia rebellas mihi.*

2 Et in ſer. &c. *Qui aſſiſtunt tibi.*

3 Et in &c. *Tum quia tibi aſſentiunt, tum quia propter peccatum principis bene punitur populus.*

4 Omne genus muſca, &c. *Quarum aliqui habebant aculeos venenoſos. In Hebræo habetur.* Commiſtionem. *Et dicunt Hebręi & Ioſephus, quod per iſtam commiſtionem non intelligitur multitudo muſcarum, ſed multitudo animalium diuerſorum generum, quæ erant terribilia aſpectu & nociua morſu, ita quod homines & animalia domeſtica interficiebant, & ſecundum hoc iſta plaga fuit ex elemento terræ, quia talia animalia de cauernis terræ exibant, ſm autem primā expoſitionem fuit ex elemento aeris ex cuius corruptione gñātur muſcę diuerſi generis; & reſpondet iſta plaga ex multitudine diuerſarum muſcarum, vel diuerſorum animalium culpæ. Aegyptiorum. qua afflixerat Hebræos in multis modis ſeruitiorum vilium, quia non ſolū afflixerant eos in lateribus faciēdis, ſed etiam in immunditijs extra villas deportandis, & in effodiendis foſſis circa villas, ne fluuius inundans ſubintraret, & vt eſſent fortiores contra aduerſarios inuadentes.*

5 Faciamq; mi. &c. *Quia Aegyptii habitantes ibi cum Hebræis fuerūt afflicti dicta plaga, non autem Hebræi ideo ſequitur.*

6 Ponamq; di. &c. *Dicunt* Hebræi, *quod non ſolū determinauit ei diē ſed etiam horam diei, ad oſtendendum certitudinem verbi Dei.*

7 Et ue. &c. *Hic ponitur plagæ inflictio eo modo, quo prædicta eſt. In Hebræo autem habetur:* Et uenit commiſtio grauiſſima, *& exponitur ſicut prius ſecundum Hebræos.*

8 Corruptaque eſt terra, &c. *id eſt, habitantes in ea.*

9 Vocauitq; Pharao. *Hic ponitur dictæ plagæ ablatio ad regis petitionem dicentis.*

10 Ite ſacrificate. *Sed Moyſes oſtendit hoc impoſſibile eſſe, dicens*

✻ 1 Abomi.

MORALITER.

1 *Ecce ego immit. in te, & in ſer. tuos, &c.* Per quas ſignificantur conuēticula fidelium & hęreticorum & ſecundum Hebræos inter iſtas muſcas aliquę erāt uenenoſæ, per quas ſignificantur hæreſiarchæ, q uenenū ſuę hęreſis ſtudēt effundere ī ſimplices ignorantiæ tenebris inuolutps, pp qđ p Aegyptios deſignātur

† MO-

A ſenſibus hominum ſæpe plus videtur quod ſingulariter quam quod pluraliter, dicitur (uerbi gratia) Eſt illic miles, quam ſunt milites illic, eſt illic piſcis plus ſignificat, quam ſunt illic piſces.

a *Abominationes*. Peruerſi abominantur bona Aegypti, id eſt, ciues huius ſeculi abominantur oues, id eſt, ſimplicitatē bonorum.

¶ Aegyptij enim oues dedignantur edere.

a Et ait Moyſes: Non † poteſt ita fieri. Abominationes enim 1
Aegyptiorum immolabimus domino Deo noſtro? Quòd ſi
mactauerimus † ea quæ colunt Aegyptii coram eis, lapidibus
nos obruent. Viam trium dierum pergemus in ſolitudinem, 2
& ſacrificabimus domino Deo noſtro, ſicut præcedit nobis.
Dixitque Pharao: Ego dimittam vos, vt ſacrificetis domino
Deo veſtro in deſerto: veruntamen longius ne abeatis: Ro-
† gate pro me. Et ait Moyſes: Egreſſus † á te orabo dominum, 3
& recedet † muſca a Pharaone, & a ſeruis ſuis, & a populo eius
cras. Veruntamen noli vltra fallere: vt non dimittas populum 4
b ſacrificare domino. Egreſſusque Moyſes a Pharaone, orauit
dominum. Qui fecit iuxta verbum illius, & abſtulit muſcas
a Pharaone & a ſeruis ſuis, & á populo eius. Non ſuperfuit ne
c vna quidem. Et ingrauatum eſt cor Pharaonis, ita vt ne hac
quidem vice dimitteret populum.

†Eſt rectū vt faciam⁹ ſic. † Abominationes Aegypti. †à populo tuo. † Omneſeratū gen⁹.

Hiſtoricè. Sicut enim boni abominantur mala ita mali bona. Vnde abominantur boni uirum impium, & impij eos, qui in recta ſont uia.

Greco. Oues Aegypti edere dedignantur, ſed quod abominantur Aegyptij, hoc Iſraelitæ Deo offerunt quia ſimplicitatem cōſcientiæ, quam iniuſti uelut infimam abiectamque deſpiciunt, iuſti in uirtutis ſacrificium uertunt, & excelentes recti (B) puritatem ac manſuetudinem Deo immolant, quam abominantes reprobi fatuitatem putant. — li. 11. moral. c. 27.

Auguſt. In eremum dicebat Moyſes ſe velle ire, vbi Aegyptij non uiderent abominationes ſuas. Hoc autem intelligendum myſticè ſignificari, quod de paſtoribus diximus, qui erant Aegyptijs abominabiles, & ideo ſeparatam terram Iſraelitę receperūt in Aegypto. Sic enim ſacrificia Iſraelitarum abominationes ſunt Aegyptijs ſicut iniquis uita iuſtorum. — Quæſt. 28

Hiſtoricè. Stra. Aegyptii abominantur oues & eas adorant propter Iouem Hammonem, qui cum capite arietino pingitur. Itē bouem colunt Aegyptij, qui conſecratus Api, ſicut uacca Iſidi. Apis enim erat maximum numē Aegyptiorum, qui ſemel in anno certo tempore apparebat ſacerdotibus eorum. Illi uerò (C) cum hymnis & laudibus cum proſequentes, quaſi lymphatici prophetabant.

Gregorivs. Aegyptus muſcis percutitur. Nihil laborioſius, quam terrenis deſiderijs ęſtuare. Nihil quietius, quā in ſeculo nihil appetere. Ideo Iſrael cuſtodiā ſabbati accipit in munere. Aegyptus percutitur muſcarum multitudine. Qui enim Deum ſequitur, accipit ſabbatum, id eſt, requiem mētis, ut nō faſtigetur appetitu carnalis deſiderij. Aegyptus uero id eſt, mūdus muſcis percutitur, id eſt, deſideriorum curis inſolentibus. (D) Eccle. x. a, *Vnde muſcæ morientes perdunt ſuauitatem vnguenti*, quia cogitationes ſuperfluæ, quæ aſſiduè ī animo carnalia cogitante naſcuntur & deficiunt, ſuauitatem, qua quiſque intus per ſpiritum unctus eſt, perdunt, quia integritate eius frui non ſinunt. Vnde cum eiecta eſſet turba, intrauit & tenuit manum eius, & ſurrexit puella. (Ma.) Foras ergo turba eijcitur ut puella ſuſcitetur, quia prius ſecreti cordis expellitur multitudo curarum, & ſic anima quæ intrinſecut iacet mortua, ſurget. Dum enim ſe per innumeras quiſque deſideriorum cogitationes ſpargit, ad cognitionem ſui non colligit ſe, nullus enim ſapientiam quæ Deus eſt, plenè recipit, niſi qui ab omni ſe carnalium cogitationum fluctuatione retrahit, (E) Vnde Eccle. xxxviij. capit. *Sapientiam ſcribe in tempore otij, & qui minoratur actu percipit eam*, Et Pſalm. xlv. b *Vacate & videte quoniam ego ſum Deus*. — lib. 28. moral. c. 28.

b ✻ *Egreſſuſque Moyſes à Pharaone.* Ambrosivs. Rogatus Moyſes, ut his quoque finem exitus daret & impetraret, orauit & impetrauit. In illo prædicandum, quod à fraudis conſortio temperauerit, in hoc mirabile, quoniam diuinitus intenta ſupplicia, uirtute propria etiam ab hoſte detorſerit. Vere nimium ſicut ſcriptum eſt, manſuetus & mitis ſciebat quod fidem rex non ſeruaret promiſſi, tamē honeſtum putabat, ut rogatus oraret, læſus benediceret, appetitus remitteret. — li. cap.

c *Et ingrauatum eſt, &c.* Avgvst. Cum ablata eſſet locuſta, dictum eſt de Pharaone. Alia litera. *Ingrauauit Pharao cor ſuum etiam in hoc tempore, & noluit dimittere populum.* (F) Certè nunc non dictum eſt, ingrauatum eſt cor Pharaonis, ſed *ingrauauit Pharao cor ſuum.* Sicut vtique in omnibus plagis à volūtate hominis eſt origo vitiorūm. Mouentur ergo cauſis corda hominum, alia ſic, alia vero ſic, etiam non diuerſis cauſis, ſæpe diuerſo modo ſecundum proprias qualitates, quæ ex voluntatib. veniunt. — Q.

☞ CAP-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Abominationes enim &c. *Hebræi uocat abominationes illa quæ coluntur ab idololatris. Aegyptij autem colebant Apin in ſpecie tauri, & Iouem in ſpecie arietis, vnde & pingitur cum capite arietino. Talia vero animalia erant ab Hebræis immolanda, quod non permiſiſſent Aegyptij in terra ſua, & ideo ſubditur,* quod ſi mactauerimus &c. *lapidibus nos obruent.*

2 Viam trium dierum. *Quod conſenſit Pharao, licet ficte.*

3 Egreſſus à te orabo, &c. *Quia præſentibus idololatris nolebat orare.*

4 Et recedit, &c. *Hebræus habet, Et recedet commiſtio. Cætera patent ex prædictis.*

✻ C AP.

ADDITIO.

In cap. 8. vbi dicitur in poſtilla, Fecerunt ſimiliter malefici, &c. *Hebræi dicentes, quod dæmones non habent poteſtatem ſuper aliquod corpus, quod eſt minus grano hordei ſeu lenticulæ, hoc intelligūt de corpore animalis, ſicut cinipħes, de quibus hic agitur. Quorum ratio eſt, quia cū in corpore animalis requiruntur multa organa corporaliter diſtincta ad diuerſa & varia opera ſenſus & motus exercenda, ut patet per Gale. in libris de vſu partium. Idcirco ſecundum hanc conſiderationem maior potentia requiritur actiua ad formandum vnum animal in quantitate modica ſeu minima, quam in aliqua quantitate ad hoc competenti, ſicut maior poteſtas requiritur ſcriptoris in ſcribendo literam tam tenuem, vt contineatur totum pſalterium in vno folio, quam ad ſcribendum eum in multis folijs ad hoc ſufficientibus. Vnde ratio poſtillatoris dicentis contra eos, quod potentia actiua, quæ poteſt in maius, poteſt & in minus, non ſufficeret, niſi coaddatur, quod dæmones non producunt aliquam formam, niſi applicando actiua paſſiuis. Ex quo ſequitur, quod cum mouere poſſint magna actiua ad producendum magna animalia, quod etiam poſſint mouere parua ſeu minima ad producendnm minima, & ſic ratio eorum non videtur habere fundamentum. Vlterius circa hoc quod magi dixerunt,* Digitus Dei eſt hic. *Conſiderandum eſt, quod in hoc confeſſi ſunt virtutem diuinam, prout doctores catholici exponunt, non tamen ſic intelligendo, quod ipſi crederent, vt Adonai, quem profitebatur Moſes, eſſet Deus. Non enim dixerant, Digitus domini eſt, ſcilicet ſub nomine tetragrammaton,* ſed Digitus Dei: *licet enim oēs crederent eſſe aliquam cauſam primam ſeu ſuperiorem ſuper omnes, & quod illa eſſet* Deus, *non tamen ex hoc ſequitur, quod ipſi credidiſſent, quod ille Adonai, cuius nuntium ſe dicebat eſſe* Moſes, *eſſet illa ſuperior cauſa. Item notandum, quod illud quod dicit poſtillator, quod dicti magi non ceſſauerunt poſtea reſiſtere Moſi, eſt minus verum. Nam vt patet ex decurſu literæ, nunquam in aliqua ſeptē plagarum ſequentium fit mentio de magis, niſi tantum in ſeptima plaga, ſcilicet de ulceribus & ueſicis, ubi dicitur.* Nec poterant malefici ſtare corā Moyſes propter vlcera, quæ in eis erant. *Vbi non dicitur quod fuerunt malefici conati facere ſimilia, ſicut dicitur in tribus primis plagis, ſed quod uerecundia vel horrore non comparuerunt. Vnde dicendum, quod in tertia plaga fuerunt magi omnino victi a Deo, quæ quidem plaga fuit facta per manū Aaron, quæ erat minor in gradu, eo ꝙ reputabatur*

haberetur tanquam propheta ipſius Moyſi, prout dictum fuit ſupra. Aaron
A frater tuus erit propheta tuus. & in hoc magis oſtendebatur diuina potentia, inquantum per minorem ſeruum vincebat maleficos. Item notandum, quod ſi conſiderentur effectus harum plagarum in conuincendo Aegyptios, poteſt in eis talis ordo attendi, ſ. quod plagæ inflictæ per Aaron, ſ. tres primæ attingerent ad conuincendum magos: qui in tertia plaga dixerunt. Digitus Dei eſt hic: non tamen attingunt ad mollificationem cordis Pharaonis in toto, nec in parte. Dicitur enim ibi. Induratúq; eſt cor Pharaonis, & nõ audiuit eos, ſ. maleficos profitentes diuinam virtutem eſſe, vt dictum eſt. Sex vero plagæ ſubſequentes factæ per Moyſen attigerunt ad hoc, vt deuincerent omnes famulos Pharaonis, qui in octaua plaga dixerunt ei. Vſque quo patiemur hoc ſcandalũ? dimitte eos vt ſacrificent Deo ſuo, quorum conſilio non acquieuit Pharao, niſi in hoc tantum, quod dimitteret viros remanentibus familia & pecorib. In nona vero plaga per Moſen inflicta condeſcendit Pharao ad hoc, vt irent cum familia, non tamen cum armentis & ouibus. Decima vero plaga a Deo inflicta, ſ. primogenitorum attingit ad vltimum effectum, ſcilicet vt totaliter eos dimitteret & etiam compelleret exire, vt infra. Exo. 11. a. Adhuc vna plaga tangam Pharaonem & Aegyptum, & poſt hoc dimittet eos, & exire compellet in quib. ordo diuinæ prouidentiæ relucet, qui per minores facit minora, & per maiores maiora, & per ſeipſum quod vltimum & perfectũ eſt: in cuius reſpectu præcedentia licet diſponant, tamen quodammodo quaſi nihil reputatur, iuxta illud 1. Cor. 3. b. Nec qui plantat, nec qui rigat eſt aliquid, ſed qui incrementum dat. Secundum quam conſiderationem plaga decima primogenitorum Aegyptiorum fuit a Deo immediate inflicta, prout Hebræi tenent, quod plane ſonat litera infra. 12. b. vbi dicitur. Tranſibo per terram Aegypti nocte illa, percutiamque omne primogenitum in terra Aegypti, &c. licet tamen ſecundum doctores noſtros hæc plaga per angelum fuerit facta, quod etiam in eo. c. habetur vbi dicitur. Et nõ ſinet percuſſorẽ ingredi domos veſtras.
B Ex quo patetq; percuſſor immediatus non erat ipſe Deus, ſed angelus Deo ſubditus, quod poteſt etiam intelligi de malo angelo, quia ſecundum gl. mali angeli tales peſtes facere ſolet permiſſione Dei. Vnde de hac materia dicitur Pſ. 77. Miſit in eos iram indignationis ſuæ, &c. immiſſiones per angelos malos, nihilominus tamen appropriatur hæc plaga decima immediatius Deo quam aliæ, quia ibi eius mediator erat inuiſibilis, non autem alijs, vbi Moyſes & Aaron erant miniſtri, qua ratione hæc plaga appropriatur Deo tanquam immediato actori. & etiam quia erat completiua intenti, ſ. de liberatione populi.

ADDITIO II.

In eo. ca. 8. vbi dicitur in poſtilla: Ad hoc autem eſt argumentum, quia Saraceni, &c.

Quod Saraceni ablutionibus vtantur ex ritu antiquo Aegyptiorum, non videtur rationabiliter dictum. Tum quia a tempore de quo hic agitur vſque ad Mahometum qui ſectam Saracenorum incepit, fluxerunt plus quam mille, & ſeptingenti anni in quib. in Aegypto multa & varia dominia interuenerunt, ſicut in alijs partib. mundi, vt puta Chaldæorum, Medorum, Græcorum, Romanorum, & huiuſmodi, in quib. veriſimile eſt quod non ſeruabatur huiuſmodi ritus, ſicut nec in alijs nationib. Tũ quia Saraceni non ſolum habitantes in terra Aegypti ſed etiam habitantes circa mare meridianũ vſq; in partes orientales mundi ablutionibus huiuſmodi vtuntur: fundamentum autem eorum in huiuſmodi ablutionibus et falſum & erroneum: aliud tamen eſt.

Pro quo ſciendum, quod ipſi præcipiuntur a ſuo pſeudo propheta, ſcilicet Mahometo cuſtodire legem, ſcilicet Moſaicam & euangelicam, vt in ſuo Alchorano expreſſe continetur, ipſi vero ſimulando obſeruationẽ Moſaicæ legis, in qua præcipitur, vt quilibet maſculus circuncidatur, quod quidem præceptum eſt initium totius obſeruantiæ legalis, circuncidunt
C ſe erronee tamen, quia non in octaua die ſicut Gene. 17. b. & Leuit. 12. præcipitur, ſed poſt lapſum cuiuſcunque temporis indifferenter, Simulando etiam obſeruationem in euangelio, in quo primum ſacramentum eſt baptiſmus, ipſi ſe baptizant ſeu abluunt, erronee tamen in multis, ſpecialiter in hoc, quod ille falſus baptiſmus iteratur apud eos & frequẽtatur multoties ad libitum, in qua iteratione ſequuntur multos alios errores ſuos & ſpecialiter duos. Vnus eſt, quia non credunt mortem Chriſti, nos autem credentes quod vna Chriſti mors vnũ baptiſma conſecrauit. vt in gl. ad Hebr. 6. baptiſmum non iteramus, ipſi vero hanc mortem negantes baptiſmũ frequentant. Secũdus error eorũ circa hoc eſt, quia non credũt originale peccatum eſſe, ſed peccata actualia tãtum. Et quia iſta, ſ. actualia peccata multoties iterantur, ideo ipſi ſua baptiſmata ſeu ablutiones frequentant, nos vero credentes quod per vnius delictũ omnes homines damnationem incurrerunt, vt patet ad Ro. 5. d. contra quod delictum, ſcilicet originale, principaliter fuit baptiſmus ordinatus, tantum vnum baptiſma profitemur: & licet iſta ad expoſitionem literæ non requirantur, interponuntur tamen hic ad inſtructionem fidelium, qui quandoque cum Saracenis de ſimilibus diſputant ſeu ratiocinantur, vnde ſi eis imponeretur quod huiuſmodi ablutiones haberent ex ritu Pharaonis & aliorum Aegyptiorum tantæ antiquitatis, verteretur eis in deriſum.
D
A REPLICA, correctorij contra Burgenſem. In cap. 8. poſtillator reprehendit Iudæos aſſerentes quod dæmones non habent poteſtatem ſuper aliquod corpus minus grano milij, arguens. Quicquid poteſt in maius, poteſt in minus, &c. Burgenſis dicit illam rationem non ſufficere, niſi ſuppoſito quod dæmones non producant aliquam formam, ſed ſolum applicent actiua paſſiuis. Sed videtur Burgenſis hic peccare in logica, philoſophia, & theologica. In logica namque argumentum per locum a maiori conſtructiue valet, præſertim in materia motiua vel traslatiua, de quo logici exemplificant, quod potens portare mille libras, poteſt etiam portare decem, & ita potes applicare ad magnum effectum corpora, poteſt etiam ad minorem effectum. Item ſecundum philoſophos dato addito Burgenſis, ratio non valeret poteſt enim quis producere formam maiorem, qui non minorem. Poteſt enim homo generare hominem magnum, ſed non poteſt generare muſcam paruam, & ideo ſtante addito Burgenſis, videlicet quod dæmones non producerent formas ſicut non faciunt, tunc non valet ratio, quam cum ſuo medio putat valere. Non enim ſequitur, dæmones non producentes formas, faciunt effectus maiores, igitur minores. Patet inſtantia de homine in argumento logico ſupra. Vltimo ſuppoſito & conceſſo quod dæmones non producant formas nouas ſolum applicent actiua paſſiuis, adhuc argumentũ eſt formale, Dæmones poſſunt in maius. igitur in minus quantũ ad propoſitum, quia ſine ſancto Chriſto non poſſunt niſi permittere, igitur Deus poterit, quod facient maius non potendo minus & econuerſo. Vnde patet, quod theologice concedendum eſt, ſi Deus permiſerit quod dæmones ſiue producant ſiue non, adhuc poſſunt in minus & nõ in maius, & econuerſo. Argumentum autem poſtillatoris tenet per locum a maiori conſtructiue, quo ad motum
E exteriorem & potentiam motiuam de communi lege, videlicet ſi Dæmones poſſunt mouere & applicare actiua paſſiuis ad generationem vel productionem maioris, ſequitur & minoris, nec requiritur ad valorem conſequentiæ, an producant formas vel non, vt patet ex dictis.

Item in eo. cap. hoc dicit poſtillator, quod magi poſt tertiam plagam non ceſſauerunt reſiſtere Moyſi. Burgenſis dicit eſſe minus verum, ſed ad hoc non adducit rationem niſi ab autoritate negatiue, quod non valet: ſed poſtillatoris eſt bona ratio fundata in litera. In ſequenti enim ca. dicitur de magis, quod in ſeptima plaga vulnerum & veſicarum turgentium non poterant ſtare coram Moyſe. Ex qua litera patet, quod vſque ad illud tempus ſteterunt coram Moyſe non ad iuuandum, ſed ad reſiſtendum; quia alias iniuſte fuiſſent puniti illa ſeptima plaga; quamuis enim poſt tertiam plagam propter confuſionem, quia non poterant facere ſimiliter de cetero non attentauerunt reſiſtere Moyſi per facere aliquid ſimiliter, tamen aſtiterunt Pharaoni prauis conſilijs propter quæ ſunt. Si enim in tertia plaga confeſſi fuiſſent Dei Iſrael diuinitatem, vt dicit Burgenſis, deſtitiſſent vtique a malo, & regi bonum perſuaſiſſent, & ſic ſeptima plaga puniti non fuiſſent. Exemplum huius habetur in eodem cap. 9. infra de plaga grandinis, quam euaſerunt hi ſerui Pharonis qui timuerunt verbum domini, & fecerunt confugere ſeruos ſuos & iumenta in domos. Qui autem verbum domini neglexerunt, plaga grandinis interierunt: ita Deus pronior ad miſerandum quam ad perdendum maleficis in ſeptima plaga pepercisset, ſi in tertia confeſſi diuinitatem Dei Iſrael vel ab iniquis reſiſtentijs abſtinuiſſent. Falſum igitur eſt quod Burgen. dicit: in tribus primis plagis magos conuictos ad confitendum Deitatem. Nam primo in ſeptima ſunt conuicti, quando præ vulneribus coram Moyſe ſtare non potuerunt. Item idem Burgenſis pro confirmatione dictarum ſuarum deceptionum, ponit comparationes plagarum factarum per Aaron & Moyſen; & Deum immediate dicens eis relucere ordinem diuinæ prouidentiæ, cum per minores facit minora, & per maiores maiora, & maxime per ſeipſum, quæ dicit in decima plaga conſiſtere. Sed hic ordo Burgenſis multipliciter deficit. Primo quia dicit decimam plagam factam a Deo ſine aliquo medio: Cuius oppoſitum patet ex litera, dicente eam factam a percuſſore. Dicitur enim infra 12. d.
F de domino. Et non ſinet percuſſorem ingredi domos veſtras & lædere. Vnde patet quod illa decima plaga ſit facta a Deo mediante percuſſore; ſicut aliæ mediante Moyſe & Aaron. Et hæc eſt ſententia ſanctorum doctorum & communiter catholicorum, ſicut prius idem Burgenſis dicet; Secundo deficit, quia diſtinguit primas plagas factas ab Aaron tanquam minores, & ſequentes factas a Moyſe tanquam maiores; & decimam tanquam maximam factam immediate a Deo. Secundum hæc dicta, quarta non diſtingueretur a decima, quia non legitur in ea Aaron vel Moyſen aliquid feciſſe, ſed dicitur in hoc. 8. c. dominus fecit. Et venit muſca grauiſſima; nec videtur catholice dictum Deum immediate talia ſigna non feciſſe effectiue quæ per Moyſen & Aaron & angelos tanquam per inſtrumenta, ſecundum

Nam

A ☞ Nam inſtrumenta creata ad tales effectus ſupernaturales ſe non extendunt effectiue, quia non oriuntur ex potentia naturali ſed obedientiali, qua quodlibet poteſt fieri ex quolibet quæ ſolum dominum reſpicit pro immediate efficiente. Sententia enim eſt beati Auguſt. ix. ſuper Gen. & 3. de tri. c. 7. Nam etſi ſancti ſicut Moyſes & alij dicantur ſigna facere, hoc catholice intelligẽdum eſt, quod Deus per eos, qui per ſeipſum. Tertio deficit, quia ſi minora per minores, &c. ſequitur ꝙ demones tanquam maiores debent Moyſi & Aaron præferri. Nam decimam plagam, quam reputat Burgenſis maximam, fecit Deus miniſterio dæmonum, vt etiam Burgenſis ponit auctoritate ſanctorum doctorum, & tales etiam plagæ in ſcriptura dicuntur immiſſiones per angelos malos: Cum igitur illa maxima ſit per eos facta, non per Moyſen nec Aaron, ſequitur eos eſſe potiores Moyſe & Aaron, non ſolum natura quod verum eſt, ſed & poteſtate & auctoritate quod falſum eſt. Et ſi verum eſt, peſtes & mala pœnæ infligi miniſterio malorum angelorum, probabile eſt dicere, quod omnes plagas Aegyptiacas Deus fecerit miniſterio eorum, quamuis ad nutum & ad exteriorum deſignationem Moyſi & Aaron eleuatio & proiectio virgę facta eſſe dicantur. Non enim virga nec eius eleuatio ſe extenderent, ad eruptionem ranarum, muſcarum, & cæterorum tam ſubito, niſi miniſterio angelorum dictorum per Deum deputatorum ad deſignationem & prænuntiationem Moyſi & Aaron concurrente. Fruſtra igitur Burg. hic ſe fatigauit. D

In hoc autem, in quo Burgenſis poſtillatorem notat vltimo, ſcilicet an ablutionem Pharaonis imitentur adhuc Saraceni, vel an habeant eam à Mahometo, non eſt magni ponderis, nec ad literam exponendam vel ad conferendum cum Saracenis, multum importat.

CAP. IX.

a Dixit autem dominus ad Moyſen: Ingrede- 1
re ad Pharaonem, & loquere ad eũ: Hæc 2
dicit dominus Deus Hebrçorũ: Dimitte
populũ meum, vt †ſacrificet mihi. Quod
ſi adhuc renuis & retines eos: ecce manus 3
mea erit ſuper † agros tuos, ſuper equos & 4
aſinos, & camelos, & oues, & boues peſtis valde grauis. Et † 5
faciet dominus mirabile inter † poſſeſſiones Iſrael & † poſ-
ſeſſiones Ægyptiorum: vt nihil omnino pereat ex his, quæ
pertinent ad filios Iſrael. Conſtituitq; dominus tempus, di-
cens. Cras faciet dominus verbum iſtud in terra. Fecit ergo 6
a Vt cultores animalium confundantur.
dominus verbum hoc altera die. Mortuaq. ſunt omnia† ani 7
a Quia Deum colunt non animalia.
mãtia Ægyptiorum. De animalibus vero filiorum Iſrael ni-
hil omnino periit. Et miſit Pharao ad videndum, nec erat 8
b quicquã mortuũ de his, quç poſſidebat Iſrael. Ingrauatũque
eſt cor Pharaonis, & non dimiſit populum. Et dixit dñs ad 9

†Pecudes tuas, quæ ſunt in agro.

Cap. IX.

a Dixit autem dominus ad Moy. &c. ✻ PROCOP. Primi Inter iumenta cõputantur equi, qui ſunt mẽdaces ſeu falſi ad ſalutẽ. Deinde iumenta immũda quæ nec vngulas findũt nec ruminant, currui B tamen iungũtur. Deinceps cameli, quę quãuis propter ruminationem quaſi mundi reputentur, tamẽ quia eorum vngula non ſulcatur, cenſentur immundi. Veruntamen partim mundę partim immundæ conditionis cameli prohibentur. Cæterum quia hęc plaga. Vt parum noxia propter vilitatem immundorum animaliũ credebatur, tranſit ad boues, dehinc ad placidiſſimum animalium, ouem.

C Hom. 4. ORIGE. Quinto loco animalium nece vel pecudũ Aegyptus verberatur. In quo vecordia uel ſtultitia mortalium arguitur, qui tanquam irrationabilia pecora cultum & vocabulum Dei impoſuerunt figuris, non ſolum hominum ſed pecudum ligno & lapidib. impreſſis: Hammonẽ Iouem in ariete venerantes: Anubim in cane, Apim in tauro, &c. portẽta deorũ, quę Aegyptus imitat̃, ut quib. cultum credebant eſſe diuinũ, in his viderent miſerandum ſupplicium.

Non mœchaberis. Moraliter. RABB. Quintũ præceptum eſt: *Non mœchaberis.* Quinta plaga mors in pecorib. Comparemus hæc. Da hominẽ męchari volentem, coniugio nõ cõtentũ. Appetitum carnis deuitare nõ vult, nobis pecoribuſq; communem. Coire enĩ & generare, ẽt pecudum pecudũ eſt. Ratiocinari & intelligere hominũ eſt. Ratio ergo quę pręſidet, motus inferiores tanꝗ regina, fręnare debet, nõ immoderate laxare. Ideo pecorib. in natura datum eſt, vt certis temporib. tm̃ ad coitũ moueantur, interim namq; motus ipſe torpeſcit. Homo aũt ſemꝑ moueri poteſt, quia refrænare motum poteſt. Tibi dominationem rationis creator dedit, tibi præcepta continentiæ tanquam in beſtias E inferiores lora conceſſit. Tenes quod pecus non poteſt, & ſperas, quod non poteſt. Laboras in continendo, non pecus. Gaudebis in æternitate, non pecus. Si opus fatigat, merces conſolatur. Debes interiorem motum frænare, non tanquam pecus in omnia laxare. Quod ſi contempſeris, & imaginem Dei quæ in te eſt, poſthabueris, victus cupiditate, tanquam dimiſſo homine, pecus eris. F Contra illud: *Nolite fieri ſicut equus & mului, in quibus non eſt intellectus.* Sed forte eligis libere libidine uagari, nulla lege refręnari. Attende plagã: ſi pecus es, ſaltem mori time.

b *Ingrauatumq; eſt, &c.* AVG. Si pecora Iſraelitarũ morerentur, uideretur cauſa cõpetẽs, quare cor eius grauaretur ad † pceptũ Dei, tãꝗ ſi magi eius, pecora Iſraelitarũ occidiſſent, ſed vñ debuit ad timendum vel credendum moueri, ingrauatũ eſt, † & illa ingrauatio etiam hucuſque progreſſa eſt.

✻ BERN. Quid eſt cor durum? Interroga. Pharaonem Ipſum eſt, quod nec cõpũctione ſcinditur, nec pietate mollitur, nec moue

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. IX.

1 Dixit autem dominus, &c. *Hic cõſequẽter deſcribitur quinta plaga, Cuius primo p̃mittitur cõminatio. Et ſecundo ſubditur inflictio, et ibi:* Fecit ergo dominus. *Circa primum dicitur.*

2 Hæc dicit dominus, &c. *Licet. n. ſit Deus & dñs omnium, dicitur tñ hic Deus & dñs* Hebræorũ *in ſpeciali, per veram fidem & ſpecialem cultũ, & vt videret Pharao, quantum dominus diligebat populum illum. Subditur.*

3 Ecce manus mea. *Non dicit, manus Moyſi, quia illa plaga ſicut & præcedens facta eſt a Deo abſque miniſterio Moyſi & Aaron.* In *tribus autem primis dicitur Aaron extendiſſe manum.*

4 Super agros, &c. *Peſtis valde grauis. Ex quo patet, quod illa peſtis fuit ſolum ſuper animalia quę erant in campis. Qualiter autem fuerit illa peſtis in textu non exprimitur, nec Ioſeph de hac peſte loquitur. Et dicit Andreas, quod fuit ex voluntate diuina, non per corruptionem aeris. Alij autem dicunt, quod fuit ex corruptione aeris diuinitus cauſata cadente ſuper paſcua. Et ideo animalia paſcentia corrupta ſunt, & ſecundum hoc dicitur peſtis illa a paſtu.*

5 Et faciet dominus, &c. *Quod in eiſdem campis animalia Aegyptiorum ſunt mortua, & animalia filiorum* Iſrael *ſaluata.*

6 Cras faciet dominus. *Dicunt* Hebræi, *quod Moyſes fecit lineam in pariete, dicens: Craſtina die cum ſol attinget lineam iſtam, fiet plaga iſta. Et hoc eſt factum ad oſtendendum certitudinem diuinæ prouidentiæ.*

7 Fecit ergo dominus. *Hic conſequenter deſcribitur prędictæ pœnę inflictio, eo modo quo prędicta eſt.*

8 Et miſit Pharao. *Quæritur: Quare non miſit ad uidendum de alijs prædictis plagis, ſicut de iſta? Dicendum quod non poterat, quia in plaga præcedenti immediate nuntij non poterant ire propter muſcas quę erant in itinere, vel propter animalia, quæ erant horribilia ſecundum aliam opinionem. ſimiliter dicendum de cinipbibus & ranis. Et correſpõdet plaga iſta culpę Aegyptiorum qua afflixerunt Hebræos, non ſolum in proprijs corporibus, ſed etiam in eorum animalibus, ſupponendo eis onera grauia portanda.* Q

9 Et dixit dominus. *Hic deſcribitur ſexta plaga quæ fuit communis hominibus & iumentis, cum dicitur.*

MORALITER.

✻ 1 *Dixit autem dominus ad Moyſen.* In hoc capitulo agitur de ✻ 1 Tollite trib. plagis Aegypti. Prima eſt peſtis, de qua dicitur.

3 *Ecce manus mea, &c.* Per hæc aĩalia bruta intelligũt homines voluptuosè uiuẽtes uita beſtiali. Vñ. j. Ethi. uita uoluptuoſa di ✻ citur

a Moyſen & Aaron: Tollite plenas manus † cineris de cami- 1
no, & ſpargat illum Moyſes in cælum coram Pharaone, ſitque 2
puluis ſuper omnem terram Ægypti. Erunt enim in homini- 3
a ¶ Doloſa & purulenta malitia. b ¶ Inflata ſuperbia.
bus & iumentis vulnera, & † veſicę turgentes in vniuerſa ter- 4
ra Ægypti. Tuleruntque cinerem de camino: & ſteterunt co-
a ¶ Qui erat in his quæ ad Deum.
ram Pharaone: & ſparſit illum Moyſes in cęlum. Factaq; ſunt
a ¶ Rationalibus ſicut videbatur. b ¶ Fatuis.
† vulnera veſicarum turgentium in hominibus & iumentis:
b nec poterant malefici ſtare coram Moyſe propter † vulnera 5
quæ in illis erant, & in † omni terra Ægypti. Indurauitque
c dominus cor Pharaonis, & non audiuit eos ſicut locutus eſt
dominus ad Moyſen. † Dixitque dominus ad Moyſen: Ma- 6
ne conſurge, & ſta coram Pharaone: & dices ad eum: Hæc di-
cit dominus Deus Hebræorum. Dimitte populum meum, vt
† ſacrificet mihi, quia in hac vice mittam oēs plagas meas ſu- 7
per cor tuum, † ſuper oēs ſeruos tuos, & ſuper populum tuum:
vt ſcias quod non ſit ſimilis mei in omni terra. Nunc enim

A mouetur precibus, minis nō cedit, flagellis duratur. Ingratum ad beneficia, ad conſilia infidum, ad iudicia ſæuum, inuerecūdum ad turpia, impauidum ad pericula, inhumanū ad humana, temerarium ad diuina præteritorum obliuiſcens, præſentiū negligens futura non prouidens. Ipſum eſt, cui præteritorum præter ſolas iniurias, nihil omnino non præterit, præſentium nihil non perii, futurorum nulla niſi forte ad ulciſcendum proſpectio ſeu pręparatio eſt. Et vt in breui cuncta horribilis mali mala complectar, ipſum eſt quod nec Deum timet nec hominem reuertetur.

a *Tollite plenas, &c.* AVGVST. Alia litera: *Sumite plenas manus vobis fauillæ de fornace, & aſpergat Moyſes, &c.* Superiora ſigna virga fiebant quam non Moyſes, ſed Aaron, extendebat ſuper aquam, uel ad terram percutiebat. Nunc uero interpoſitis duobus ſignis de cynomia ſcilicet, & mortibus pecorum, vbi nec Aaron nec Moyſes aliquid manu operantur, dicitur vt Moyſes fauillam ſpargat in cœlum, ambo iubentur ſumere, ſed ille ſpargere: non in terram, ſed in cœlum tanquam Aaron (qui datus erat ad populum) terrā percutere deberet, vel in aquam vel in terram manū extēdere. Moyſes verò qui erat in his, quæ ad dominum iubentur, fauillā iubetur ſpargere. Quid duo illa ſuperiora ſigna, vbi nec Moyſes nec Aaron aliquid manu operantur, quid ſibi vult ipſa diuerſitas.

❧ PROCOPIVS. Redigit nobis caminus in memoriam ænigma de camino Significat enim camini fuligo ignis ghennæ pœnam, quam nobis ſcriptura comminatur. Sed illud ſupplicium neminem niſi Aegyptios imitantē aduret. Si quis verè Iſraelita & Abrahami filius, oſtendens vitæ honeſtate ſe inuictum eſſe electis, is ſeruabitur, nec lædetur vel violabit igne gehennæ, qui per caminum reprę́ſentatur.

✲ GREGO. NISENVS, Non decet hiſtorię literam ita ſequi, vt Deum putemus cruciatus cauſam, ſed vnumquemque ſua electione ſibi dolores pparaſſe ac feciſſe credere debemus ut etiam Apoſtolus ad huiuſmodi hominem dicit, *quod ſecūdū duritiam tuam, quia cor tuum non pænitet, iram tibi in die iræ ac reuelationis & iuſti iudicij Dei congregas, qui vnicuique tribuit iuxta operum ſuorum merita.* Nam quemadmodum ſi praui humores in præcordiis ac inteſtinis lateant, non accuſatur medicus quos eos ipſe fecerit, ſi arte ipſos in cutem vt appareant, traxerit, ſed effecit illos quidem inordinata diæta, ſic cū dolores ac cruciatus hominib. à Deo factos audimus, intelligere decet à nobis ipſis

ipſis initia & cauſas earum vexationum fuiſſe. Qui enim benè vixit, huic non tenebræ, non vermes, non gehenna, non ignis, non aliud vllum, & nomine & re terribile imminet, ſicut ipſa quoque reſtatur hiſtoria. Nam cum in eodem ſimul Hebręi cū Aegyptis eſſent loco, cruciabantur Aegyptii Hebræis nihil ſentientibus. D

RABB. Sextum præceptum, *Non occides.* Sexta plaga puſculæ in corpore, ueſicæ bullientes & ſcatentes, incendia uulnerum & fauillę fornacis. Ardent enim homicidę ira, inſania. Si poſſes uidere animas homicidarum, plus plangeres eas quā putreſcentia corpora ulceratorum. Non occides. †Vltera. † Vlcera.

ORIGENES. *Vulnera & veſicæ*, enim feruore in ſexto uerbere producuntur. In ulceribus doloſa purulentaque malitia arguitur in ueſicis tumens & inflata ſuperbia. In feruore irę & furoris inſania. vbi ſupra. †Omnib. Aegyptiis † ſup. 8.c. E. † Seruiat.

b *Nec poterant malefici ſtare.* RVPERTVS. Ecce tertio victi ſunt. vnde & deinceps nulla ſit mentio maleficorum. Primo virgis ſuis non ſine confuſione ſua exarmati ſunt, quia virga Aaron deuorauit virgas eorum. Secundo confuſi, quia non potuerunt cyniphes educere, dixerunt, *digitus Dei hic eſt.* Hic iam tertio ſic ſuperati ſunt, ut non poſſent reſpirare ſpe illius uictorię. Vlceroſi quippe & ipſi, *non poterant ſtare coram Moyſe.* De ſimili confuſione certi ſunt, quicunque reſiſtunt ueritati. Li. 1. in Exod. c. 36.

c *Indurauitque dominus cor, &c.* ORIGEN. Nota quia in ſexta plaga non dicitur. Induratum eſt cor Pharaonis, ſed aliquid terribilius additur. Scriptum eſt enim. *Quia indurauit dominus cor Pharaonis, &c.* Rurſus in ſeptima cum grando & ignis Aegyptum vaſtat, induratur quidem cor Pharaonis, ſed non à domino. In octaua verò vbi locuſta producitur, dicitur dominus indurare cor Pharaonis. Et in nona cum tenebræ palpabiles fiunt, tandem uero cum extinctis primogenitis, Iſraelitæ diſceſſiſſent, Ita dicitur, *Et indurauit dominus cor Pharaonis regis Aegypti & ſeruorum eius, & inſecutus eſt eos.* Sed & cum Moyſes de terra Madiā ad Aegyptū mittitur & pręcipitur ei facere prodigia. Additur, *Facies eas in conſpectu Pharaonis. Ego autem indurabo cor Pharaonis, &c.* Hinc primum dictum eſt à domino, *Ego indurabo cor Pharaonis, &c.* Secundo quoque enumeratis principibus Iſrael dicitur *Ego indurabo cor Pharaonis, &c.* Non fruſtra facta eſt iſta varietas, vt nūc dicatur dn̄s indurasse cor Pharaonis, nūc ſpōte eſſe induratū Video Paulū tāquā intelligentē, quid differat, induratū eſſe cor Pharaonis, & induraſſe dn̄m cor Pharaonis dicere Ro. ii. a. *An diuitias bonitatis eius & patiētiæ & longanimitatis contēnis? Ignoras* Ibid. F

☞ *quoniam*

NICOLAVS D LYRA

✲ 1 Tollite plenas manus *Ex quo patet quod iſta plaga facta eſt ex elemento ignis, quia cineres illi accepti ſunt de camino ardenti, vt magis ſonat in Hebræo, & correſpondet plaga iſta culpa Aegyptiorum, qua afflixerant Hebræos in decoctione laterum in igne fornacis*

2 Et ſpargat illum, *ſcilicet cinerem ardentem.*

3 Moyſes, *Et non Aaron quia iſta ſparſio cineris facta eſt verſus cælum. Aarone enim erat ordinatus in his quę pertinebāt ad populum Moyſes autem in his quæ pertinebant ad Deum, & ideo manu propria iuſſus eſt ſpargere cinerem, qui ſpargendus erat verſus cælum.*

4 Erunt enim in hominibus. &c. *Primo enim fuerunt in eis veſicæ turgentes, id eſt calefactionem pungentem continentes, & poſtquam ruptę ſunt* *ptę ſunt veſicæ, fuerunt in eis vulnera.*

5 Nec poterāt malefici, &c. *Ex quo patet, quod ex præcedentib. ſignis non deſtiterunt* Moyſi *reſiſtere, propter quod iſta plaga fortius in eis deſæuiit, quam in alijs Aegyptis.*

6 Dixitque Dominus. *Hic deſcribitur ſeptima plaga cuius primo præmittitur cōminatio. Secundo ſubditur inflictio, ibi,* Et dixit dominus ad Moyſen. *Tertio eiuſdem remotio, ibi.* Miſitque Pharao. *Circa primum dicitur ſic.*

7 In hac uice mittam. *ex quo patet quod hoc non intelligitur ſolum de iſta plaga, ſed etiam de ſequentibus, quia dominus præuidebat Pharaonis obſtinationem, & eius flagellationem futuram. Vnde ſubditur.*

✲ Peri-

MORALITER.

dicitur uita pecudum. Super iſtos autē uenit peſtis ualde grauis quia primo uenit ſuper eos mors culpę, & poſtea mors gehennæ. Secunda plaga eſt veſicarum, de qua dicitur.

4 *Erunt enim, &c.* Aegyptus interpretatur tenebra, ꝑpter quod homines Aegypti dicuntur qui ſuum ſtudium applicāt ad exercendum peccata quę ſunt tenebrarum. Eſa. xxix. c. *Væ qui profundi eſtis*

eſtis corde, vt abſcondatis à domino conſilium quorum ſunt in tenebris opera, & dicunt, quis videt nos? Iumenta uero dicuntur qui in talibus operibus pręſtant auxilium, conſilium, & fauorem. Dicuntur enim iumenta, quaſi iuuamenta, & ſuper iſtos etiam cū aliis uenient ueſicę turgentes, id eſt, pungentes, per quas intelligitur uermis conſcientię, quę perpetuo manebit in damnatis. Eſaię. lvi. *Vermis eorum non morietur.* Per hoc autem quod dicitur.

5 ✲ *Qui*

quoniam benignitas Dei ad pænitentiam te adducit, &c. hic ſine du-
A bio cũ qui ſpõte induratus eſt culpat. Alibi vero velut quæſtio-
† cui. nem ſuper hoc proponẽs dicit: *Ergo † cuius vult miſeretur, & quẽ vult indurat, &c.* Addidit etiã his: *O homo tu quis es qui reſpõdeas Deo* Ro, ix. d. Per quod de eo qui à domino dicitur induratus, nõ tã quæſtionis ſolutione, quam apoſtolica autoritate reſpõdit pro incapacitate auditorum, ſicut alibi ait. ij. Cor. xii. a. & *audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui*. Vnde in ſequentibus eũ, qui non tam ſtudiorum merito, quam ſciẽdi cupiditate, ſecretionib' ſe quæſtionibus † curioſius im-
† curioſus mergit, deterreret dicẽs Ro. ix. d. *O homo tu qs es qui reſpõdeas Deo.*

B RABB. Septimum præceptum: *Nõ furaberis* Deut. v. d. Septima plaga, grando in fructib'. Nemo enim habet iniuſtum lucrũ ſine iuſto damno, dũ furaris, acquiris veſtẽ amittis fidẽ, lucrum viſibile damnum inuiſibile, lucrũ de tua cæcitate, damnũ de domini nube. Qui enim malo deſiderio foriſecus furantur, Dei iudicio intrinſecus grãdinantur, & ager cordis eorum deuaſtatur.

(margin: Non furaberis. † Domini. † Non ponebit ad cor Hebr.)

Qõ. 32. a Idcirco autem po. &c. AVGVST. Hæc verba Apoſtolus poſuit, vbi & hæc ait: *Si autem volens Deus oſtendere, iram & demonſtrare potentiam ſuam ſuſtiunit in multa patientia vaſa iræ*, parcendo ſcilicet his, quos malos futuros eſſe pſcierat, quæ vaſa dicit perfecta in perditionem, *& vt* (inquit) *notas faceret diuitias gloriæ ſuæ, in vaſa miſericordiæ*, † quæ dicunt. Pſal. lviij. b. *Deus meus miſericor-*
C *dia eius præueniet me*. Nouit ergo Deus bene vti malis, non tamẽ humanam naturam ad malitiam creat, ſed perfert eos patiẽter quouſque ſcit oporteret non inaniter, ſed ad admonitionẽ vel
† qui. exercitationem bonorum. Ecce enim vt anuntietur nomẽ domini in vniuerſa terra, vaſis miſericordiæ prodeſt, ad eorum vtilitatem ergo Pharao eſt ſeruatus.

In epiſtolę ad Romanos, c. 9. ✻ AMBROSIVS. Ad hoc ſeruatus eſt Pharao, vt multa ſigna & plagæ oſtenderentur in illum, quaſi iã mortuum. Suſcitatus autem dictus eſt, quia cum apud Deum mortuus eſſet, modicũ tempus accepit, vt viuere uideretur, vt eſſet in cuius pænã & varia tormẽtorum genera uſque ad mortẽ, omnes qui ſine Deo erant, metu territi, hunc ſolum Deum eſſe, cũ maxima admiratione faterẽtur, à quo hæ vindictæ ſunt. Hoc etiam genere antiqui medici in hominib. morte dignis vel mortis ſentẽtiã conſecutis, requirebant quomodo prodeſſent viuis quę in homine latebant, apertis his cognoſcerent cauſas ægritudinis, vt pæna morientis proficiat ad ſalutem viuentis.

b *En*

extendens manum percutiam te & populum tuum peſte, pe-
¶ Vaſis miſericordiæ.
a ribiſque de terra. Idcirco autem poſuit te, vt oſtendam in te for- 1
a ¶ Ad admonitionem & correctionem bonorum. 2
titudinem meam, & narretur nomen meum in omni terra. 3
¶ Solita malitia.
Adhuc retines populum meum, et non vis eum dimittere? En 4
¶ Per quam tenera adhuc vaſtantur naſcientia vitiorum.
b pluam cras hac ipſa hora grandinem multam nimis, qualis
non fuit in Ægypto a die qua fundata eſt vſque ad in præſens 5
c tempus. Mitte ergo iam nunc, et congrega iumenta tua, et 6
omnia quæ habes in agro. Homines enim et iumenta vni-
Eccleſiam.
uerſa, quæ inuenta fuerint foris, nec congegata de agris, ce-
¶ Agreſtium moribus. ¶ Duritia infidelis cordis.
ciderítque ſuper ea grando, morientur. Qui timuit verbum
† Dei de ſeruis Pharaonis, fecit confugere ſeruos ſuos et iu- 7
menta in domos, qui autem † neglexit ſermonem domini, 8
dimiſit ſeruos ſuos et iumenta in agris. Et dixit dominus
a ¶ Non in terram: b ¶ Sicut ſuperius de fauilla.
ad Moyſen? Extende manum tuam in cœlum, vt fiat gran- 9
do in vniuerſa terra Ægypti, ſuper homines, et ſuper iu-

D b *En pluam cras, &c.* ORIGE. Hucuſque per errorum ſuorum figuras mundo ſupplicia temperãtur. poſt hæc veniũt verbera de ſupernis.

c *Mitte ergo iam nunc, &c.* AVGVST. Hoc non tam indignanter quam miſericorditer præmonere videtur Deus, qui ẽt iraſcens temperat pœnã, Sed mouet, quibus nunc pecoribus conſulatur, ſi omnia mortua fuerant ſuperiori plaga, Vbi ſcriptum eſt, quod diſcreuit De' inter pecora Hebræorũ, & Aegyptiorũ, vt oĩa ſcilicet morerẽtur pecora Aegyptiorum, nullum verò Hebræorum. An eo ſoluitur quæſtio, quod prædixerat moritura quæ in campo fuiſſent vt hæc accipiantur omnia. Intelligantur autem euaſiſſe quæ in domibus erant, quæ collegerũt & tenuerent qui dubitabant, ne forte verum eſſet quod Moyſes prædixerat dominum facturum, & ex his eſſe in capis iterũ poterant, quæ mo do iubentur congregari in domos, ne grandine pereant, cum ſcriptura dicit, *Qui timuit verbum domini de ſeruis Pharaonis, &c.* Hoc ergo fieri potuit, quoniam mortem pecorum minatus eſt Deus quamuis id ſcriptura tacuerit.

✻ THEODORETVS. Grandinem & cæteras plagas illis inflixit, vt oſtenderet oĩum elemẽtorum ſe eſſe Dñium. Nã quia & Aegyptij ac cæteræ gentes alios deorum cæleſtes, alios terreſtres, alios ſubterraneos eſſe exiſtimabant, & hos quidem terrę hos vero maris, alios rurſum montium, alios camporum dominationem habere. Idcirco vniuerſorum Deus non tãtum eos per fluuium & terram, ſed per mare neceſſario caſtigãdos eſſe exiſtimauit, hac ratione docens ſe omniũ opificem ac dominatorem eſſe. Id enim Moyſes ad Pharaonem, ait, *vt cognaſcas quia Domini eſt terra.*

✻ PROCOPIVS. Cæterum prouidentia diuina factum eſt, ne iumenta interirẽt omnia. Nam opus erat iumẽtis quæ traherẽt currus, quib. Pharao poſtmodum inſecuturus erat fugientes, vt eas in ſolitudine trucidaret. Verum diuina prouidẽtia aliter totum gubernauit negotium.

d *Extende manum, &c.* ✻ PROCOPIVS. Admonendus eſt hoc loco lector, Moſem non iuberi omnia mirãda facere virga, ſed ſaltem quædam, quædam quoque prędicere, vt culices & iumentorum interitum, quædam manuum miniſterio peragere vt dum accipit fuliginem de camino, & grãdinem cõcitat. Sed quę horum eſt cauſa, Ne vulgus opinetur magica ſuperſtitione virgam eſſe factam, & ipſi mirificos illos effectus aſſignarẽt.

☞ a *Exten-*

NICOLAVS DE LYRA

1 ✻ Peribiſque de terra: *quod factum fuit quando perſequens filios Iſràel ſubmerſus fuit in mari rubro.*

2 Idcirco autem poſui te, ut oſtendam, &c. *flagellando te multipliciter, hoc tamen non eſt ſic intelligendum, quod* Deus *indigeat malitia hominum ad declarationem ſuæ fortitudinis hominibus eos flagellãdo quia per multas vias poteſt ſuam fortitudinem hominib. oſtendere, ſed ꝑ tanto hoc dicitur, quia Deus eſt adeo potens & bonus, quod ex malis hominum ſcit & poteſt bona elicere, & ideo talia permittit, vt inde bona eliciat, & ſic ex malitia Pharaonis elicuit declarationem ſuæ iuſtitia & virtutis. Vnde ly vt: tenetur ibi conſecutiue, & non cauſaliter.*

3 Et narretur nomen meum: *quia per declarationem talis iuſtitię manifeſtatur alijs diuina virtus & iuſtitia, vt eum timeant, & non obdurentur in peccatis ſuis ſicut Pharao.*

4 En pluam cras. *Prædeterminat tempus & horam ad oſtendendum ſuæ prouidentia certitudinem, & ſuæ virtutis magnitudinem, quæ nec in modico poteſt impediri.*

5 Qualis non fuit in Aegypto à die, &c. *In illa enim regione quæ eſt uerſus auſtrum paucę pluuiæ & grandines fiunt, & paruę quantitatis ſed tunc fuit grando ita magna in multitudine & quantitate & maior, quam fieri ſolet in partibus Borealibus.*

6 Mitte ergo iam. *Hoc dicitur ad oſtendendum, quod cum iuſtitia diuina ſemper currit miſericordia.*

7 Qui timuit verbum Dei, &c. *iſte timor non fuit filialis procedens ex amore, ſed ſeruilis procedens ex formidine pœnæ.*

8 Qui autem neglexit. *Quia nec ſeruilem timorem ex nimia obſtinatione habuit.*

9 Extende manum tuam in. *quia Moyſes erat in his quę pertinebant ad dominum, Aaron autem ſupra iuſſus eſt extendere manum.*

4 En ✻ & Domi

MORALITER.

7 ✻ *Qui timuit verbum Dei, &c.* per iumẽta, quę fuerunt ſaluata, ſignificatur quod peccatores refugientes ad domũ eccleſiæ p opera verę pœnitentię euadunt pœnam gehennæ. Tertia vero plaga eſt ignis & grandinis. cum dicitur.

✻ Grandi

a *Extenditq; Moyſes, &c.* ORIG. Illud quoq; notandum, quod quædā verbera inferre dicitur Aaron Pharaoni vel Aegypto, quędā Moſes, quędam vero ipſe dominus. In prima enim plaga vbi aquas vertit in ſanguinē, eleuat Aarō virgam, & percutit aquā. In ſecūdo percutit aquas: & educit ranas. In tertia extēdit manum & percutit virga puluerem terrę, & fiūt ciniphes. In quarta dicitur dominus feciſſe vt veniret cynomia. In quinta quoq; cum extinguuntur pecora, dicitur feciſſe verbum hoc. In ſexta vero Moſes aſpergit fauillam, & fiunt vlcera & veſicæ. In ſeptima eleuat manum in cælū, & fiunt voces & grādo, ſcilicet, &c. In octaua ſimiliter extendit manus in cælum, & dominus inducit ventum, & adducit locuſtas. Sed & in nona extendit manū in cælum & fiunt tenebre & caligo. In decima vero finis & perfectio totius operis miniſtratur a domino. Sicut enim dicitur: *Et dominus percuſſit omne primogenitum in terra Aegypti.*

IDEM. Eſt alia obſeruanda differentia, in prima enim plaga cum aqua vertitur in ſanguinē, nōdū dicit Moſi, vt intraret ad Pharaonē, ſed *vade in occurſū eius, &c.* In ſecūda vero cōſtāter & fideliter miniſtrata prima, dicit ad eū: *In. ad Pharaonē, etc.* Intertia uero ciniphes inferunt, magi cedūt cōfitentes, qa *digitus Dei eſt hic.* In quarta vero uigilare iubet Moſes mane, & ſtare ɔtra Pharaonē, pcedētē ad aquas, cū cynomia replētur Aegyptiorū domus. In quinta cū pecora delētur ad Pharaonē intrare iubetur. In ſexta cōtēnitur Pharao, nec dicit ꝙ intrauerit Moſes & Aarō ad eū, qa facta ſunt ulcera & veſicę cū feruore et ſup maleficos, & nō poterāt reſiſtere Moſi. In ſeptimo vigilare iubet valde mane, & ſtare ɔtra Pharaonē, cū grādinē & ignē ꝑducit & voces. In octaua intrare ꝑcipit ad eū cū locuſta ꝑducit. In nona rurſus cōtennitur Pharao, & † Moſi præcipitur cęlū extēdere manus, ut fiāt tenebræ palpabiles, nec intrat, ſed uocat ad Pharaonem. Similiter in decima, cum primitiua delentur, & cogitat cum feſtinatione exire de Aegypto.

b *Et dominus dedit tonitrua, &c.* ORIG. Vide tēperamētum diuinę correctiōis, nō cum ſilētio verberat, ſed dat voces, & doctrinā cęlitus mittit, p q̄ poſſit mundus caſtigatus culpā ſuā agnoſcere. Dat grādinē per q̄ tenera vaſtātur adhuc naſcētia vitiorū. Dat & ignē, ſciens eſſe ſpinas & tribulos, quę debebant depaſci, de quo dicit dn̄s Luc. 12. f. *Ignē veni mittere in terrā.* Per hunc ignem incentiua voluptatis & libidinis conſumentur. Luc. 12. f

IDEM. Sunt alia multa obſeruāda, in quib. diuina indicat ſapientia. Primo enim non flectitur Pharao, cū aqua in ſanguinē vertitur. in ſecūdo parum molliri videtur. *Vocauit enim Moyſē & Aaron, dicens: Orate pro me dominum, etc.* In tertio magi cedūt, dicētes: *Digitus Dei eſt hoc, &c.* In quarto p cynomiā verberatus, dicit: *Euntes immolate domino Deo, &c.* In quinto † vbi nece pecudū cæditur, nō cedit, ſed amplius induratur. Similiter in ſexto ſup et plaga vlcerū. In ſeptimo uero cū grandine vaſtatur & ignib. *vocauit Moyſen & Aarō,* dicens, *Peccauit etiam nūc, dominus iuſtus, ego autem & populi mei iniqui, &c.* In octauo cū locuſtis vrgeretur, feſtinanter vocauit Moſen & Aaron dicens: *Peccaui ante dominum Deū veſtrum, & in nos. Suſcipite peccatū meū, etiam nūc orate ad dominum Deū veſtrū.* In nono cū tenebris ſuffundit, vocat Moſen & Aarō, dicens: *Ite & ſeruite dn̄o Deo veſtro.* In decimo cum primitiua extinguntur, uocat eos nocte, & dicit: *Surgite, exite de populo meo, uos & filij Iſrael, etc.* Et adiungit: *Benedicite autē & me.* Nō poſſunt hæc explicari, niſi eodem ſpū quo geſta ſunt, qa ſm Apoſtolum ſpiritus prophetarum prophetis ſubiectus eſt, non ergo quibuſcunq; ad explanandum dicta prophetarum, ſed prophetis dicuntur eſſe ſubiecta. 1. Cor. 14. a

†Pſal. 77. & 104. c.
†vbi neces pecudum eſſe dicuntur, &c.
*quę.
†Agri.
*que.

a meritā, ſuper omnem herbam agri in terra Ægypti. Exten-
a Non cum ſilentio verberat, doctrinam cælitus mittit, per quam caſtigatus culpam ſuam agnoſcat mundus. Terrorem comminationis.
b ditque Moyſes virgam in cælum, & dominus dedit tonitrua 1
Septuaginta. voces doctrinam ſcilicet. a Increpationem malorum. Miracula.
& grandinem, ac † diſcurrentia fulgura ſuper terram. † 2
Pluitque dominus grandinem ſuper terram Ægypti, & gran- 3
De quo dicitur Luc. 12. f. Ignem veni mittere in terram.
do, & ignis mixta pariter ferebantur. Tantæque fuit magni- †
tudinis, quanta ante nunquam apparuit in vniuerſa terra
c Ægypti, ex quo gens illa condita eſt. Et percuſſit grando
in omni terra Ægypti cuncta, quæ fuerunt in agris ab ho-
mine vſque ad iumentum. Cunctam * herbam agri percuſ-
ſit grando, & omne lignum † regionis confregit: Tantum *
in terra Geſſen, vbi erant filii Iſrael, grando non cecidit.
Miſitque Pharao, & vocauit Moyſen & Aaron, dicens ad eos:
Peccaui etiam nunc. Dominus iuſtus, & ego & populus
meus impii. Orate dominum, vt deſinant tonitrua Dei, &
grando, vt dimittam vos: & nequaquam hic vltra manea-
tis. Ait Moyſes: Cum egreſſus fuero de vrbe, extendam 4
palmas meas ad dominum, & ceſſabunt tonitrua, & gran-
d do non erit: Vt ſcias quia domini eſt terra. Noui au- 5
tem quod et tu, et ſerui tui necdum timeatis dominum 6
Deum. Linum ergo & hordeum læſum eſt, eo quod hor- 7
deum eſſet virens, et linum iam folliculos germinaret. 8

c *Et percuſſit, &c.* ✠ PHILO IVDAEVS. Cum Aegyptꝰ in ipſa hyeme uer agat, neq. penitus niuem ſentiat, ſubito tn̄ aer ille tenuis & temperatus, naturam nouam propemodum induit, vt quæcunque iam uireſcere inceperant, læderentur.

✠ RVPER. Cum ſint plures differentię furti, peſſimum illud conſtat furtum eſſe, ꝙ eſt veritatem Dei in iniuſtitia detinere. Huic peccato meritā pęnam hæc plaga denunciat, quæ de cęlo facta eſt, ubi grando & nix mixta pariter ferebantur. *Reuelatur enim ira Dei de cælo* (inquit Apoſtolus) *ſuper omnem impietatē & iniuſtitiam hominum eorum qui ueritatem in iniuſtitia detinent, quia quod notum eſt Dei, manifeſtum eſt in illis.* Libr. 1. in Exo. c. 37.

d *Noui autem quod, &c.* AVGVSTIN. In quæſt. 35. in Exod. De fragore

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et dominus dedit tonitrua. *Ad terrendum Aegyptios.*
2 Et grandinem. Ad *conſumendum terrę naſcentia & etiam homines & animalia, quę erant in agris.*
3 Ac diſcurrentia fulgura ſuper terram. *Ad percutiendum ea quæ grandinem euadebant. Patet etiam ex hoc, quod iſta fuit ex tribus elementis. ſ. aqua ratione grandinis, quę eſt aqua congelata, aere ex commotione eius vehementi ratione tonitrui, & igne ex fulgure diſcurrente. Correſpondet etiam iſta plaga, per quam terrę naſcentia fuerunt contrita, & in modum palearum redacta, culpæ Aegyptiorum quæ Hebræos aſſlixerunt palearum congregatione ut dictum eſt ſupra 5. capitulo.*
4 Cū egreſſus fuero de vrbe. *Erat enim plena idololatria, ideo prius egreſſus eſt antequam oraret.*
5 Noui autem, &c. *Necdum timeatis, timore filiali, ſed tantum ſeruili, ut pœna ceſſet.*
6 Linum ergo & hordeum læſum. *Id eſt, contritum & corruptū a grandine, Cuius cauſa ſubditur.*
7 Eo quod hordeum eſſet uirens, &c. *In Hebræo habetur:* Eo ꝙ eſſet primitiuum. *& ideo iam tantum creuerat, quod illud quod poſſet creſcere poſt percuſſionem grandinis eſſet infructuoſum & inutile.*
8 Et linum iam folliculos, &c. *In Hebræo habetur:* Et linum iā tuellos fecerat: *Et ideo quia tuelli fuerant fracti, vlterius erat inutile. Et prædictis patet, quod tria iſtam plagam euaſerunt: ſ. illa quæ erant in domibus, quia in agris tantum fuit iſta peſtillentia, ut patet ex prædictis in textu. Item illa quæ non erant primitiua, quę non in tantum pro tunc creuerunt, quod renaſcētia eſſet inutilis. Item illa quę erant dura lignea, quę non fuerant fracta, & eadem ratione illa quę nō erant in tuellis, quia non reſiſtebant grandini ſed cedebant percuſſioni.*

✠ 1 Triti-

MORALITER.

✠ 1 Grando, &c. Per q̄ intelligitur illa pęna damnatorum, de qua dicitur Iob. 24. c. *Ab aquis niuium tranſibunt ad calorem nimium. Per hoc autem quod dicitur.*

A fragore cæli & grandine exterritus erat Pharao. Vnde rogabat Moſen, vt oraret pro eo, confitens iniquitatē ſuam, & populi ſui. Sed Moſes aliū timorem quærebat. Facilè enī eſt pœnam

†Tertā lit. *& grādo. †Ceſſaret †Locutus fuerat.

Triticū aūt et far nō ſunt lęſa, q̄a ſerotina erāt. Egreſſusq́. Moy 1
ſes a Pharaōe ex vrbe † extēdit man⁹ ſuas ad dn̄m, et ceſſauerūt 2
tonitrua et grādo, nec vltra ſtillauit pluuia*ſup terrā. Vidēs aūt
Pharao q᷑† ceſſaſſet pluuia et grando et tonitrua, auxit peccatū,
et ingrauatū eſt cor eius et ſeruorū illius, et induratū† nimis, nec
dimiſit filios Iſrael, ſicut † præceperat dn̄s per manum Moyſi.

pœnam timere, ſed non eſt hoc Deum timere, illo ſcilicet pietatis timore, de quo Iacob dicit: *Niſi Deus patris mei Abraham, & timor Iſaac affuiſſet mihi, nunc me inanem dimiſiſſes.* D G

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Triticum autem & far non ſunt læſa. *In Hebręo habetur: Triticum & ſpelta non ſunt lęſa. Cuius cauſa ſubditur.*

2 Quia ſerotina erant. *Et illud quod natum & nouitium erat, cedebat percuſſioni grandinis. Cętera patent ex prędictis.*

✲ CAP.

ADDITIO I.

In c.ix. vbi dicitur in poſtil. Et miſit Pharao ad videndum.

Et alia ratio conſona literæ, quam quidam Hebræorum aſſignant ad hoc quod de iſta plaga miſit ad videndum ſpecialiter, & non in pręcedenti, quia .ſ. mirabilius erat quod ex animalibus Aegyptiorum & Hebræo*rum, quæ in eiſdem campis paſcebantur, morerentur illa quę erant Aegyptiorum, non autem quæ erant Hebræorum, quam quod terra Geſſen eſſet immunis ab aliqua plaga, non autem alia terra,* Aegypti. *Hoc etiam ſonat litera, quæ in præcedenti plaga dicit:* Faciamque mirabilem in die illa terram Geſſen, in qua populus meus eſt, vt nō ſint ibi muſcæ, *in hac vero plaga .ſ. peſtis dicitur:* Mortuaq́; ſunt oīa animantia Aegyptiorum, & de animalib. filiorum Iſrael
B nihil oīo periit. *ſ. vbicunque eſſent, etiam in terra Aegyptiorum quod eſt mirabilius, & per conſequēs dignius inquiſitione. in primis vero duabus plagis, quia magi fecerunt ſimilia, non curauit* Pharao *inquirere diſtinctionem † plagarum. In tertia vero non legitur talis diſtinctio.*

†Populorum.

ADDITIO II.

In eo c.ix. vbi dicitur in poſtil. Idcirco poſui te, ut oſtendam in te fortitudinem meam.

Licet *concedendum ſit, quod Deus non indigeat malitia hominum ad declarationem ſuæ fortitudinis eos flagellando, quia per multas alias vias poteſt ſuam fortitudinem oſtendere, prout poſtillator dicit, non tamen ex hoc ſequitur, quod cum dicitur:* Vt oſtendā in te fortitudinem meam. *ly* vt, *non teneatur ibi cauſaliter, prout ipſe vult inferre. Pro quo conſiderandum eſt, quod ex diuina prouidentia non ſolum diſponitur qui effectus fiant, ſed etiam ex quibus cauſis, & quo ordine proueniāt, inter quas quidem cauſas ſunt etiam quorundam effectuum, cauſæ actus humani, vnde in talibus oportet homines agere aliqua, vt per ſuos actus impleantur quidam effectus ſecundum ordinem a Deo diſpoſitum, prout in ſecunda ſecundę q.83. & ideo talibus tales actus medij rationem habent cauſalitatis reſpectu effectus a Deo diſpoſiti, vnde in præſenti materia, quia* Deus *ex propoſito ſuæ voluntatis diſpoſuerat, quod per malitiam Pharaonis à Deo toleratā & permiſſam ſua potentia, iuſtitia & longanimitas, hominib. declararetur: idcirco huiuſmodi malitia ſic a Dei permiſſa, habet rationem cauſalitatis reſpectu huiuſmodi declarationis à Deo intentę, non tamen hæc cauſalitas eſt prin-*
C *cipalis & abſoluta, ſed eſt ſecundaria, & ex ſuppoſitio diuini propoſiti dictum eſt. Vnde patet quod ly* vt, *cum dicitur:* Vt oſtendam in te, *tenetur cauſaliter prout ſonat, & non indiget aliqua reſolutione. Vnde et doctores ſancti illam dictionem* vt, *in hoc loco in ſua propria ſignificatione relinquunt, ut patet in gl. bene intuenti; Sicut enim cum dicitur de Deo in Pſal.103.b. quod* producit herbā ſeruītuti hominum, ut educa panem de terra, *non excluditur quin Deus per multas alias vias poſſet educere panem de terra, ſine hoc quod herbam prius produxiſſet, ſed quod* Deus *voluit inſtituere iſtum modum determinatum producendi, & ſic eductio panis de terra habet cauſalitatem reſpectu productionis herbę. Vnde ly,* vt, *tenetur cauſaliter ibi, ſicut & in hoc loco.*

REPLICA. *Correctorij contra Burgen. In c.ix. Burgen. notat poſtillatorem dicentem ly;* vt, *non teneri cauſaliter, ſed conſecutiue, cum dicitur:* Idcirco poſui te, vt oſtendam in te fortitudinem meam, *obijciens & allegans mira, putans ea eſſe contra poſtillatorum, quod tamen non eſt, ſed potius pro eo, vt patet diligenter intuenti. Nihil enim poteſt eſſe Deo cauſa motiua ad extra, & in ratione finis, nec formæ, niſi conſecutiue, & hoc eſt quod intendit poſtillator. Sequitur enim conſequentia legali;* Pharao *fuit malitia induratus contra dominū, ergo Deus voluit in eo oſtendere fortitudinem ſuam, & ſic malitia non fuit cauſa niſi occaſio conſecutionis ex lege per Deum ordinata, ut* Deus *eum flagellaret, & in eo ſuam potentiam oſtēderet, & ad hoc valet exemplum de productione panis de terra, quia ita ordinem naturæ inſtituit, quod prius terra germinaret, & gramen prodiret in granum, vt fieret panis conſequenter ex ordine inſtituto.* Sed *& illud quod Burgen. ex dictis ſancti* Thom. *ſecunda ſecundæ q.83. applicat propoſito, videtur non benedictū; videlicet quod ex ordinatione diuina oportet homines agere, ut effectus a Deo inſtituti impleantur; Nam ex eo ſequitur in materia præſenti, quod Pharaoni peccatum obſtinationis imputari non debet, quia ſecūdum hoc oportuit eum eſſe cauſam diuinæ glorificationis ſi cauſaliter teneri debeat, vt vult Burgen. In his autem quæ oportet fieri, ſicut in naturalibus & neceſſariis, non laudamur nec vituperamur, teſtibus philoſophis & theologis. Sequitur etiam illam obſtinationem fuiſſe non ſolum ex diuina permiſſione, ſed etiam inſtitutione & ordinatione, quod non ſonat theologice; cum doctores ſancti & Magiſter ſententiarum huiuſmodi obſtinationis, ſicut nec aliorum malorum culpæ non velint eſſe cauſam poſitiuam, ſed defectiuam. Doctrina enim Scoti eſt, quod in reprobatione, Deus nullum actum poſitiuum habet circa reprobatum, ſed ſolum negatiuum, non ordinando ad gloriam & gratiam.* Vnde *licet dictum ſancti Thom. veritatem habere poſſit in poſitiuis ordinatis per* Deum, *in propoſito autem, prout* Bürgen. *applicat, non videtur conſonare.* E

CAP X.

a EGo *enim induraui, &c.* ✲ GRAEC. Deus Aegyptiis vtpote rebus a ſe creatis parcebat, tametſi idololatrę eſſent, vt ſibi crederēt atq; obtemperarent, quare illos modo verbis, modo diuerſis plagarū generib. caſtigabat, idipſum etiā hoc toto capite agit.

AVGVSTI. Hæc non ita dixit, tanquā opus habeat Deus cuiuſquam malitia, ſed a ſic intelligendum eſt ac ſi diceret: Ego patiens fui ſuper eum & ſeruos eius, vt non eos auferrem, vt ordine ſuperueniant ſigna mea ſuper eos, quia enim patiētia Dei, obſtinatior fiebat malus animus, pro eo, qđ eſt, patiēs in eo fuiſſe, dicit, *ingrauaui cor eius.* Plagæ Aegyptiorū, eruditio eſt filiorū Iſrael, ne ſimiliter indurentur, & ſimilia patiantur. Multato peſtilente ſapiētior erit paruulus.

Qō.36. in Exod.

✲ GREG. Semetipſum dominus hanc duritiam gignere phibet, non quo prauorū mentes ad duritiē ipſe & culpā formet, ſed quod a culpa non liberet, ſicut ſcriptū eſt, Ego *enim obduraui cor Pharaonis*. Quod quia miſericorditer emollire noluit, profecto diſtricte ſe obdurare nuntiauit.

ORIG. Poſſunt decem Plagæ, quibus Aegypt⁹ per Iſraelitas verberatur, Romani regni cōparari temporib. quia hæc in figura nr̄i facta ſunt. Christianus & Iſraeliticus populus vnius ☞ Dei

CAP. X.

ET dixit dominus ad Moyſen: Ingredere 1
a ¶ Patienter ſuſtinui.
ad Pharaonem. Ego enim indūraui cor
eius. et ſeruorum illius, vt faciam ſigna mea
hæc in eo, et narres in auribus filii tui, et
nepotum tuorum, † quoties contriuerim

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. X.

1 ET dixit dominus. *Hic deſcribitur octaua plaga. Et primò pręmittitur eius comminatio. Secundo ſubditur eius inflictio, ibi:* Dixit autem dominus: *Circa primum, patet litera vſque ibi.*

✲ 1 Ecce

MORALITER.

✲ 1 *Et dixit dominus.* Hic agitur de duabus plagis Aegypti. Prima eſt locuſtarum viridia corrodentium, de qua dicitur.

✲ 1 *Ecce*

A Dei eſt, vna vtrinſque cauſa ſubdita fuit, ſynagoga Aegyptiis, eccleſia Romanis. Perſecuti ſunt Aegyptii, perſecuti ſunt & Romani. Ibi decies contra dicitur Moſi, hic decem edicta cõtra Chriſtũ. Diuerſę ibi plagæ Aegyptiorum, diuerſæ hic calamitates Romanorũ. Ibi iprimũ ſanguis de puteis & fluminibus manat, hic prima ſub Nerone plaga, & vbiq; morientiũ ſanguis eſſet, vel morbis in vrbe corruptus, vel bellis in orbe profuſus. Ibi ſecunda plaga ranę in penetralibus, inedia penè habitatores extinxit: hic ſub Domiciano ſatellites effrænati iuſſu cruenti principis, & inopia pene omnes Romanos ciues diſperſit. Ibi tertia plaga ciniphes, muſcultæ ſeuiſſimæ, quæ media æſtate per loca ſqualida gregatim volant, capilliſque hominum, ſatisque pecudũ vrente morſu inferuntur: hic tertia plaga ſub Traiano Iudæos excitauit, qui cum ante diſperſi, quaſi non eſſent, quieſcerent, repentino calore permoti, graſſati ſunt. B Præterea multæ vrbes iiſdem temporibus corruerunt terræmotu. Ibi quarta plaga muſcæ caninæ, alumnę putredinis, vermiũ matres, hic ſub Marco Antonino lues multis infuſa prouĩciis, Italiã & vrbem Romam, exercitumque Romanorũ per diuerſa hybernadiſperſum, morte diſſolutum, putredini & vermib. dedit. Ibi quinta plaga pecorum & iumentorũ, hic ſub Seuero pſecutore ciuilibus bellis propria viſcera & adiumẽta rei publicę, id eſt, plebes, puinciarũ & legiones militũ, cõminutę ſunt. Ibi ſexta plaga veſicæ turgentes, vlceraq; manantia: hic plaga quę poſt Maximi perſecutionẽ fuit, qui ſpecialiter epiſcopos & clericos, omiſſa turba populari, eccleſiarũ primates cruciari imperauerat, ĩtumeſcẽs crebrò ira & perfidia, nõ p vulgi cædem, ſed per vulnera morientiũ principium & potentiũ exaltata eſt. Ibi ſeptima plaga, coacta in aere grãdo, quæ hominib. & iumẽtis fuit exitio: hic ſub Gallo & Voluſiano, qui Decio perſecutori ſucceſſerat, peſtis infuſa eſt, per omnia ſpatia Romani regni, & omne ppe genus humanũ dedit neci. Ibi octaua cor-

Ægyptios, et ſigna mea fecerim in eis, et ſciatis quia ego
dominus Deus. Introierunt ergo Moyſes et Aaron ad Pha-
raonem, et dixerunt ad eum: Hæc dicit dominus Deus He-
bręorum. Vſquequo † non vis ſubiici mihi? Dimitte popu
lum meum, vt † ſacrificet mihi. Sin autem reſiſtis, et non uis

a ¶ Nota locutionem. ¶ Contra hominum inconſtantiam.

a dimittere eum, ecce ego inducam cras locuſtam in fines tuos, 1
quæ operiet ſuperficiem terræ: nec quicquam eius appareat, 2
ſed comedatur quod reſiduum fuit † grandini. Corrodet 3
enim omnia ligna quæ germinant in agris, et implebit do- †
mos tuas et ſeruorum tuorum et omnium Ægyptiorũ, † quan 4
tum non viderunt patres tui et aui, ex quo orti ſunt ſuper ter-
ram vſque in præſentem diem: Auertitque ſe et egreſſus eſt a 5
Pharaone. Dixerũt autem ſerui Pharaonis ad eum: Vſquequo 6
patiemur † hoc ſcandalũ? Dimitte homines, vt ſacrificent do-
mino Deo ſuo. Nonne vides ꝙ perierit Ægyptus? Reuocaue- 7
runtque Moyſen et Aaron ad Pharaonẽ, quid dixit eis: Ite ſacri
ficate domino Deo veſtro. Quinam ſunt qui ituri ſunt? Ait
Moyſes: Cum paruulis noſtris et ſenioribus pergemus, cum 8
filiis et filiabus, cum ouibus et armentis. Eſt enim ſoleu-
nitas domini † Dei noſtri. Et reſpondit Pharao: Sic do- 9
minus ſit vobiſcum: Quomodo ego dimittam vos et par-
uulos ueſtros? † Cui dubium eſt quod peſſimè cogite- 10
tis? Non fiet ita, ſed ite tantum viri et ſacrificate domino 11

ua correctio, excitatæ vndique locuſtæ: hic excitatæ vndique D gẽtes, Romanũ orbẽ cædib⁹ & incendiis vaſtauerũt. Ibi nona plaga, tenebræ tractabiles plus periculi comminantes, quã facientes: hic Aureliano perſecutore decernẽte, diris turbinib⁹ terribile fulmen ſub ipſius pedib⁹ ruit, oſtẽdens qd faceret tãtus vltor, niſi patiens eſſet, quãquam ĩtra ſex mẽſes tres interfecti ſunt Imperatores, Aurelian⁹, Tacitus, & Florianus. Ibi decima et vltima plaga primogenitorũ interfectio: hic omnium perditio idolorum, quę primit⁹ facta ĩ primis amabãt. Ibi rex potentiã Dei probauit, & ſenſit et timuit, & populum Dei liberum dimiſit hic quoque hęc omnia fecit, & etiã credidit.

†Sup.7.c. 8.a.9.a. †Seruiat. † Vobis a grandine. † Quantã.

IDEM. Ibi popul⁹ Dei non eſt ad ſeruitutem retractus, nec E hic poſteà ad idololatriam coactus. Ibi Aegyptiorũ vaſa pretioſa Hebręis tradita ſunt: hic eccleſiæ Chriſtianorum, pretioſa paganorum tẽpla ceſſerunt.

IDEM. Aegyptiis poſt decẽ plagas dimiſſos Hebręos pſequentibus maris irruit interitus: nos quoque peregrinantes perſecutio Gentilium manet, donec mare rubrũ, id eſt, ignẽ iudicii Chriſto duce & iudicio tranſeamus. Qui uero Chriſtianos proſequuntur, cum rege ſuo Antichriſto, in ſtagno ignis ęterni ſubmergentur.

Pſal.104.c Sap.16.b. Ioel 1.a

RABBANVS. Octauum præceptum. *Falſum teſtimonium nõ dices.* Octaua plaga, locuſta animal, ſcilicet dente noxium. Falſus enim teſtis nocet mordendo, & conſumit mentiẽdo. Vnde: *Si mordetis & conſumitis, videte ne ab inuicem conſumemini.*

Gal.5.c.

a *Ecce ego inducam, &c.* ✻ AVGVSTIN. Iuxta ſeptuaginta, *Ecce ego inducã hac hora craſtino die, locuſtam multam.* Ecce quemadmodum, ſuperius dixit ranam, ubi diximus plerumque pl⁹ intelligi, cum aliquid huiuſmodi ſingulariter dicitur, quam ſi pluraliter diceretur. Manifeſtum eſt enim plus ſonare. *Locuſtam multam*, quam ſi diceretur locuſtas multas.

In locutio nib. ſupra. Exod. Locut. 47.

ORIGENES. Puto per hoc gen⁹ plagę diſſidentis ſemper a ſe & diſcordantis humani generis inconſtantiam confutari. F

Hom.4.in in Exod.

☞ Locu

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Ecce ego inducam cras locuſtã in fines tuos. *i. multitudinẽ locuſtarum, ſicut dictũ eſt ſupra. viij. c* Venit muſca grauiſſima. *i. multitudo muſcarum, per talem modum loquendi dicitur ſyllogiſmus eſt oratio. i. congeries orationum.*

2 Quę operiet ſuperficiem terræ. *Non quod totaliter ſit operta, ſed pro magna parte.*

3 Nec quicquam eius appareat. *ſ. de his quæ pertinent ad eius ornatum, ſicut ſunt herbæ & cętera viridia. Et ille ſenſus patet per hoc quod ſubditur.* Sed comedatur quod reſiduum fuit grandini, &c.

4 Et implebit domos. *Quia non ſolum infeſtæ erant terræ naſcentibus, ſed etiam hominibus.*

5 Auertitq; ſe & egreſſus eſt à Pharaone, &c. *Quia percepit per ſigna obſtinationem regis, & indignationem eius contra ipſum, & ideo dedit iræ locum.*

6 Vſquequo patiemur. *Scandalum eſt impactio pedis quæ facit hominem cadere, & ſic illud malum quod eis imminebat vocabant ſcandalum.*

7 Reuocaueruntque Moyſen. *De voluntate regis.*

8 Cum paruulis noſtris. *Cuius cauſa ſubditur.* Et enim ſolennitas, *ſcilicet generalis, in qua omnes tam maſculi quam fœminæ debent eſſe. Oportet etiam nos ſacrificare, & neſcimus quæ uel quot, ideo oportet nos ducere animalia ad immolandum, ſimiliter iumenta ad portandum mulieres & paruulos.*

9 Sic dominus ſit uobiſcum. *Ironice dicitur hoc.*

10 Cui dubium eſt quod peſſime cogitetis? *Ac ſi dicat, patet ꝗ rebellare intenditis ſub prætextu ſacrificandi.*

11 Ite tantum uiri & ſacr. *q. d. ad viros ſacrificare pertinet & nõ ad alios.*

✻ 1 Hoc

MORALITER.

✻ 1 *Ecce ego inducam cras locuſtam.* Locuſtæ ſaltantes ad corrodẽdum viridia, ſignificãt dæmones feſtinantes ad deſtruendum bonorum operũ initia, vt ſic ſequens fructus impediãt. Ipſi vero torquent damnatos in inferno, quia ſicut peccatores eis fuerunt ſubiecti in culpa, ita ſubiiciũt in pęna; ideo ſubditur.

† *Comedatur quod reſiduum fuit.* Quia dæmones ſupplent reſiduum pęnarum inferni. Ideo ſubditur.

A Locuſta enim cum regem non habeat, ſecundũ ſcripturam ordinatũ ducit exercitum. Homines vero cum rationales facti ſunt, neque ſe regere ordinatè potuerunt, neque Dei regẽtis patienter moderamina pertulerunt.

STRAB. Per locuſtam quę regem non hẽt, ſignificatur temeritas illorũ, q licet diuerſis pœnis multati, ſemp in duritia ſua maneãt, tanquam nullũ habeant rectorem.

a *Ad locuſtã.* ISID. Locuſtæ p mobilitate leuitatis accipiũtur tanq̃ vagæ & ſallẽtis animæ pro voluptate ſeculi.

Myſticè.

b *Et extendit Moyſes uirgam.* Quædã prodigia fiũt p Moſen, quędã per Aaron, B quędã vero p ipſum dominũ, vt cognoſcamus in q buſdã per ſacrificia ſacerdotũ & obſecratione põtificũ nos eſſe purgãdos, quos Aarõ perſona deſigant. In quibuſdã p ſcientiã legis emẽdandos qđ Moſi deſignat offiaciũ. In difficilioribus aũt ipſius dñi virtute egemus.

c *Ventus urens leuauit locuſtas* ✲ CHRYSOST. Locuſta animal paruulũ eſt, & inter volatile & reptile medium. Neque.n. a terra ſatis tolliẽ, qa ſi paululũ eleuaẽ, nõ tam volat quã ſalit. Et cũ C à terra ſe paululũ eleuauerit, iterum pennis deficientib. cadit in terram.

† Deſcẽdat. ✱ Er.

† Orientalem.

† & obſcurata eſt terra.

Caliginoſæ vel dẽſę

Hoc enim & ipſi petiſtis. Statimque eiecti ſunt de conſpe- 1
ctu Pharaonis. Dixit † autem Dominus ad Moyſen: Ex- 2
a tende manum tuam ſuper terram Ægypti ad locuſtam, vt † 3
aſcendat ſuper eam, & deuoret omnem herbam quæ reſi- 4
b dua fuit grandini. Et extendit Moyſes virgam ſuper terram
Ægypti, & Dominus induxit ventum † vrentem tota die illa & 5
(a ¶ Calidus auſter. ſ. vt putant. ¶ Suggeſtio diabolica. b Adulantium linguas.)
c nocte. Et mane facto, ventus vrens leuauit locuſtas. Quæ aſcẽ-
(a ¶ Diſſidentem a ſe, & diſcordantem humani generis inconſtantiam. b ¶ Ciues mundi.)
derunt ſuper vniuerſam terram Ægypti, & ſederunt in cunctis
(a ¶ Adulantes enim non ſunt digni numero.)
finibus Ægyptiorum innumerabiles, quales ante illud tempus 6
non fuerunt, nec poſtea futuræ ſunt: Operueruntque vniuerſã 7
(a ¶ Opera. b ¶ Fauoribus elata.)
d ſuperficiem terræ † vaſtantes omnia. Deuorata eſt igitur herba †
(a ¶ Verba. ¶ Operum. ¶ Fortibus.)
terræ, & quicquid pomorum in arboribus fuit, quæ grando di-
miſerat. Nihil quoque omnino virens relictum eſt in lignis &
herbis terræ, in cuncta Aegypto. Quamobrem feſtinus Pharao 8
vocauit Moyſen & Aaron, & dixit eis: Peccaui in Dominum 9
Deum veſtrũ, & in vos. Sed nunc dimittite peccatũ mihi etiam 10
hac vice, & rogate Dominũ Deum veſtrũ, vt auferat a me mor 11
tem iſtam. Egreſſusque eſt Moyſes de conſpectu Pharaonis, & 12
orauit dominum: Qui flare fecit ventum ab occidẽte vehemen 13
e tiſſimũ, et arreptam locuſtam proiecit in mare rubrum. Nõ re- 14
manſit, nec vna quidem in cunctis finibus Aegypti. Et indu-
rauit dominus cor Pharaonis, nec dimiſit filios Iſrael. Dixit † 15
f autem dominus ad Moyſen: Extende manum tuam † in cæ-
(a ¶ Arguentes cæcitatem mentis, vel oſtendentes diuinæ diſpenſationis & prouidentiæ obſcuriſſimas eſſe rationes. b ¶ Hyperbolicæ. Tenebræ enim palpari non poſſunt, ſed magnitudinem tenebrarum ſignificauit.)
lum et ſint tenebræ ſuper terram Aegypti tam denſæ, vt pal-
pari queant. Extenditq; Moyſes manũ in cælũ, et factæ ſunt te 16
nebræ † horribiles in vniuerſa terra Aegypti. Tribus diebus † 17
18

D bus, totas cõtra forter Aegyptios compoſuit legiones. Singuli milites ſecundũ ſe breues & infirmi, verum pro exercitib. Pharaonis ſatis valentes fuere, duce imperio Dei.

GREG. Exhibitę cęlit⁹ Aegypti plagæ, exgentib⁹ meritis corporaliter illatę ſunt, ſed q̃ mala quotidie prauas mẽtes feriant ſpiritualiter ſignauerũt, quibus exteriorũ percuſſione Aegypt⁹ afflicta, cõmota mẽs, dolenſq; perpẽderet, quæ vaſtationis dãna interius negligẽs toleraret. Per locuſtas eñ quæ plus q̃ cętera minuta animantia frugib. nocent, linguę adulãtium figurantur, quę terrenorum mentes aliqua bona proferentes immoderatius laudãdo corrumpũt. fructus .n. Aegyptiorum opera cenodoxorũ, quæ locuſtę exterminãt, dum adulantes linguę ad appetendas laudes trãſitorias cor operãtis inclinãt. Herbam locuſtę comedunt, qñ adulatores verba loquẽtium E fauorib. extollunt. Poma arborum deuorãt, cum vanis laudib. quorundam iam quaſi fortiũ opa eneruãt.

e *Non remanſit, &c.* Q AVG. Beneficium certè Dei commorauit ſcriptura, quod abſtulit locuſtas, & profecuta dixit induraſſe Dominũ cor Pharaonis, beneficio. ſ. ſuo, & patientia qua illa fiebat obſtinatio, dum ei parceretur. Sicut omnia F mala corda hominũ patientia Dei male vtendo dureſcunt.

Lit. ral.

† F Sa. Iob

d *Deuorata eſt igitur, etc.* ✲ RVPERT. Ecce qualis inſtruxit, acies dominus, pugnãdo pro Iſrael, Ranæ, Cyniphes, muſcæ, locuſtę, fuerunt caſtrorum eius acies, & ex eiuſmodi cohortibus, to-

f *Extende manum, &c.* AVGVST. Tertio dicitur ad Moſen: *Extende manum tuam in cęlum*, vt fieret etiam plaga tenebrarum. Nunq̃ autẽ dictum eſt ad Aaron, vt extenderet manus ĩ cęlũ ☞ Quod

NICOLAVS DE LYRA.

1 Hoc enim & ipſi. *Non veretur mentiri, qa hoc nõ prius petiuerãt.*
2 Dixit autem dominus. *Hic deſcribitur plagæ inflictio, & ſecundo eius remotio ibi: Quamobrem. Circa primum dicitur.*
3 Extende manum tuam. *Licet Moſes eſſet executor ordinatus in his quæ pertinent ad Deũ propter quod in præcedẽtibus iuſſus eſt extendere manũ verſus cælũ, tamen hic iubetur extendere manum ſuã ſuper terra, ad oſtendendũ, q̃ qui poteſt in maius, poteſt in minus, quando poteſtates ſunt ordinatæ, ſicut in propoſito, ſed non econuerſo. & ideo Aarõ qui fuit conſtitutus in his quæ pertinent ad populum, vt patet in prædictis extendit manum uerſus terram, ſed non verſus cęlum.*
4 Ad locuſtam: *Id eſt, ad multitudinem locuſtarum.*
5 Et dominus induxit uentum. *i. calidum & ſiccum, qui facit ad generationem locuſtarum, & fortificationem ipſarũ vt poſſint volare.*
6 Quales ante illud, &c. *In multitudine & magnitudine.*
7 Nec poſtea, &c. *Contrarium videtur dicere Iohel propheta. Dicendum quod non loquitur de locuſtis ad literam ſicut hic, ſed ſub ſimilitudine locuſtarum loquitur de gentibus quæ vaſtauerunt terram filiorũ Iſrael ſecundum aliquos. Secundum vero alios dicentes, quod Iohel loquitur de locuſtis ad literam. Dicendum quod iſtæ locuſtæ fuerunt grauiores intenſe, ſed non extenſe, quia modico tempore durauerunt, ſed illæ diuturnius, ut ibidem plenius dicetur domino concedente.*
8 Quamobrem: *Hic deſcribitur prędictæ plagę remotio.*
9 Feſtinus Pharao. *Quia neceſſitate vrgebatur.*
10 Peccaui in dominum. *Simulat pœnitentiam vt euadat pœnam.*
11 Vt auferat à me. *Vocat illam plagam mortem, quia ad eam diſponit ex corroſione terrænaſcentium, & correſpondet iſta plaga culpæ Aegyptiorum, qua perduxerant vitam Hebræorum ad amaritudinem, ut dictum eſt. 1. c. & ideo vocatur mors qua nihil amarius dicitur.*
12 Egreſſusque eſt. *Quia in conſpectu idololatræ noluit orare.*
13 Qui flare fecit, &c. *Ad debilitandum locuſtas ſicut ventus valid⁹ flans ex oppoſito eas generat & fortificat, ut dictum eſt.*
14 Vehementiſſimum. *Vt locuſta non poſſet reſiſtere impetui eius.*
15 Dixit autem dominus. *Hic deſcribitur nona plaga, cum dicitur.*
16 Sint tenebræ, &c. *Dicunt enim aliqui, quod aer fuit ita ingroſſatus vaporibus humidis & groſſis, quod contactu poterat percipi, quia tenebræ ipſa cum ſit priuatio lucis, non eſt tactu perceptibilis.*
17 Et factæ ſunt tenebræ horribiles. *Quia in illis tenebris fiebant uiſiones imaginarię horribiles.*
18 Tribus diebus nemo uidit fratrem ſuum. *Id eſt aliũ hominẽ.*
✲ 1 Ne

MORALITER.

✲† *Deuorata eſt igitur herba, &c.* Ita quod nihil remanſit viride, per quod deſignatur quod damnatis in inferno nihil remanet conſolabile, ſed ſempiternus horror inhabitans. Secundo uero plaga eſt tenebrarum palpabilium, de qua dicitur.

15 *Dixit autem dominus ad Moyſen*: Extende manu, &c. Per quas ſignificantur illæ tenebræ, de quib. dicitur Matt. 8. b. *Eiicientur in tenebras exteriores.* ſ. illi q; vitã Aegyptiorum ſequuntur & errores.

✲ MO-

A Quod ergo dictum eſt ad Moſen, *extēde manū tuam ſuper terrā Aegypti, & aſcendat locuſta ſuper terrā*, credo id ſignificari, etiam minus poſſe qui plus poteſt, ſed non conuenit.

ORIG. Nona plaga tenebræ ſunt, vt mentis eorum cęcitas arguatur, velut intelligant diuinæ diſpenſationis & prouidentiæ obſcuriſſimas eſſe rationes. Poſuit enim Deus tenebras latibulum ſuum quas illi audacter & temere perſcrutātes, & alia ex aliis aſſerentes, in craſſas & palpabiles errorum tenebras deuoluti ſunt.

STRA. Per tenebras inſipientia † eorum oſtenditur, qui affligebātur & ignorabāt ad quē finē eorū pœnę deuenirēt. Etiam vel per tenebras arcanum diuini iudicii ſignificatur, quo iuſtos miſericorditer ſaluat, impios iuſtè condemnat.

a Græcus habet, & non vidit vllus fratrem ſuum,

b Non quod penitus non moueretur, ſed quia de loco in locum migrare non poterant.

nemo vidit fratrem ſuum, nec mouit ſe de loco, in quo erat. 1
*Vbicunq. aūt habitabāt filii Iſrael, lux erat. Vocauitque Pha 2
a rao, Moyſen & Aaron, & dixit eis: Ite, † ſacrificate dn̄o. Oues 3
tātum veſtræ & armēta remaneāt: paruuli veſtri eāt vobiſcū.
Ait Moyſes: Hoſtias quoq. & holocauſta dabis nobis, q̄ offera 4
mus dn̄o Deo noſtro. Cuncti greges pergent nobiſcū, non re 5

a Quaſi abductis pecorib. poſſet vngula remanere: ſed ſic intelligendum eſt, nec vngulam relinquemus.

manebit ex eis vngula, † quæ neceſſaria ſunt in cultū domini
Dei noſtri, præſertim cū ignoremus, quid debeat immolari*,
donec ad ipſum locū perueniamus. Indurauit aūt dominus
cor Pharaonis, & noluit dimittere eos. Dixitque Pharao ad
Moyſen: Recede a me, & caue ne vltra videas faciem meam.
Quocunque die apparueris mihi, morieris. Reſpondit Moy-
ſes: † Ita fiat, vt locutus es: Non videbo vltra faciem tuam.

✻ BERNARD. Quemadmodum olim omni oculo caligante per vniuerſam Aegyptium, ſolus in mediis tenebris clare videbat populus vidēs Deū, id eſt, populus Iſrael, dicente ſcriptura, Quia vbicunq; Iſrael erat, lux erat. Sic inter filios tenebrarum *in terra mortis caligine fulgebant iuſti*, & videbunt, eo vtique clarius, quo exuti corporum vmbris. D

a *Oues tantum, &c.* Græcus habet, *præter oues & boues relinquite*, & eſt inuſitata locutio, niſi poſt diſtinctionē inſeratur, relinquite, & ſubaudiatur iſta, vt ſit ſenſus: Ite præter oues & boues, & relinquite illa ſolet enim talis eclipſis fieri crebro in locutionibus ſcripturarum.

† Seruite.

RABAN. Nonū præceptum. *Non concupiſces uxorē proximi tui.* Deute. 5. c. Nona plaga, dēſę tenebræ. Eſt enim quędā mœchia ēt in appetendo vxorem alienam quando cuiuis nō ſufficit ſua, etiam alienā tentare. Vere denſę ſunt tenebræ. Nihil enim tam dolet patiens, nihil tam nolit pati faciēs. Qui hoc facit vere cęcatur furore horribili.

† Quia accipiemus ex eis. Non cōcupiſces. *Domino E

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Nec mouit ſe, *timore ductus.*

3 Vbicunq: autem habitabant filij Iſrael, lux erat. *Ex quo patet quod iſta plaga facta eſt mediantibus cęli luminarib. Deo ad nutum obedientib. non influendo lumen Aegyptijs, & cōmunicando illud Hebręis Et iſta plaga correſpondet cęcitati mētis, quæ fuit in* Aegyptijs, *qui poſt tot ſigna manebant in obſtinatione ſua.*

3 Vocauitq; Pharao Moyſen. *Non quādiu fuerūt tenebrę, qa tūc nullus* Aegyptius *de loco ſe mouit, ſed poſtquā redierat lux, timebat .n. de alia percuſſione maiori. Dicunt autem Hebræi* ꝙ *prædictæ tenebræ trium dierum nō ſolum fuerunt ad percutiendum Aegyptios, ſed ēt propter filios Iſrael, inter quos erant aliqui mali & increduli, nec volebant de Aegypto recedere: & illi mortuī ſunt in illis tribus diebus & ſepulti, ita quod Aegyptij non viderunt. Si .n. vidiſſent, ſic dixiſſent, inter ſe, ita percuſſi ſunt filij Iſrael, ſicut & nos.*

4 Hoſtias quoque & holocauſta dabis nobis. *Id eſt, permittes quod ducamus animalia ad ſacrificia.*

5 Cuncti greges pergent nobiſcum. *quia neſcimus quæ & quanta velit, & in hoc Moſes non dixit falſum, quia dixerat illi dominus.* Immolabis Deo ſuper montem iſtum, *vt habetur ſupra 3. c. ſed non determinauerat ſibi quę uel quot deberent immolari, nec oportebat quod Moſes diceret expreſſe quod uellent de pręcepto Dei omnino de Aegypto abſque reditu recedere, licet enim falſum non debeat dici, veritas tamen pro loco & tempore poteſt taceri, & ideo de duobus a Deo ſibi dictis, unum dixit, aliud tacuit.* C

CA P.

ADDITIO.

In c. 10. ubi dr̄ in poſtil. Vbicunq. aū: habitabant filij Iſrael, lux erat *non vr̄ neceſſarium dicere,* ꝙ *iſta plaga. ſ. tenebrarum facta fuerit mediantib. cæli luminarib. Sufficit .n.* ꝙ *fuerit ſolū in aere, & ubi Aegyptij habitabant tantum, vnde aer ille fuit ingroſſatus & denſatus virtute diuina, intantū* ꝙ *perdidit diaphaneitatē, ſic vt nō eſſet capax lucis: Qđ patet manifeſte ex hoc qđ dicit:* Trib. dieb. nemo vidit fratrē ſuū. *Nā ſi aer fuiſſet capax luminis; potuiſſent ſe uidere adinuicē cū lucernis ſeu lampadib. igneis, quib. hoīes cōiter illuminantur, ēt in nocte quātūcunq. obſcuriſſima: hoc ēt vr̄ ſonare uerba quæ dr̄ de his tenebris. ſ.* vt palpari queant. *Ex qua quidē groſſitie tam palpabili contingebat qđ dicitur:* Nemo mouit ſe, *quia tanta erat groſſities,* ꝙ *impediebat motum. In ſola .n. obſcuritate quantūcunq; careat luce, hoīes mouētur, præſertim in locis ſibi notis. Vnde ēt in nocte obſcuriſſima nonnulli proficiſcuntur, & ideo oportet* ꝙ *huius quod dicitur.* Nemo mouit ſe, *cauſa fuerit palpabilis groſſities aeris tenebroſi, vnde in hac plaga cæli luminarib. ſuo more influentib. aer,* Aegyptiorū *non recipiebat lumen ratione prædicta. Aer uero* Hebræorū *illuminabatur, ut ſolebat: eſt .n. hęc expoſitio magis conſona rōni, quia ſm̄ Philoſophū: Fruſtra fit per plura quod pōt fieri per pauciora, & eadē rōne, quod pōt fieri per minora, non requiritur* ꝙ *fiat per maiora: & ideo non oportet dicere* ꝙ *Deus in hac plaga influentiā cęleſtiū luminariū mutauerit, ſicut nec litera h. d. ſed ſolum fuit mutatio in natura aerea elementari modo prædicto.*

REPLICA Correct. cōtra Burg. ruralē. In c. 10. *Bur. notat poſtil. dicentē plagā nonā q̄ erat tenebrarū fuiſſe mediantib. luminarib. cęli, in quib. Deus ſuſpēdit actū ſm̄. ſ. illuminare, nulla mutatione facta in corū natura quo ad actū primū qui eſt lucere, ſicut ēt dicit ſuper* Danielē *de igne triū puerorū, in quo fuit ſuſpēſus, ſcđs actus q eſt calefacere & comburere, primo actu. ſ. calore manēte. Quē modū dicēdi rōnabilē & intelligibilē Bur. hic nititur corrūpere, dicens* ꝙ *illa plaga. ſ. tenebrarū ſit facta p condenſationē aeris tantū, ut pderet diaphaneitatē, & hoc pbare nititur, ex eo qđ dicitur in litera,* ꝙ trib. dieb. nemo vidit fratrē ſuū, *aſſerēs ſi aer fuiſſet diaphanus et capax lucis, potuiſſent accēdere lucernas, & ſic ſe mutuo uidere. Itē ſcđo ex eo* ꝙ *tenebrę in litera dicuntur palpabiles, quod contingebat ex huiuſmodi ingroſſatione, quæ tanta fuit vt etiam motum impediret, quia dicitur in litera, quod* nemo mouebat ſe de loco. *& confirmat factum ſuum duplici ratione. Prima, quia fruſtra fiunt per plura quæ poſſunt fieri per pauciora. Secunda ratio, quia fruſtra fit per maiora quod per minora fieri potuit, cuiuſmodi eſt aer reſpectu lucis. Sed hæc uidetur groſſa & ruralis imaginatio militans contra rationem & naturam rerum; nam deſtruit naturam, rationem, & nomen plagæ. Ipſa enim plaga dicitur in litera tenebra. Tenebra autem eſt priuatio lucis in ſubiecto apto nato, quæ priuatio imaginatione Burgen. locum non habet, quia nihil aptum eſt illuminari niſi diaphanum qualis non erat aer* Aegyptiorum *pro tunc ſecundum Burgen. & ſic ſecundum eum non poteſt dici plaga tenebrarum, ſed condenſationum, quod eſt contra literam. Secundo deſtruit naturam & rationem aeris: nam aer de ſua natura eſt corpus interminatum terminis proprijs, & ideo diaphanum: condenſatione igitur Burgen. poſita quod aer non ſit diaphanus, ſequitur aerem non eſſe corpus interminatum, & ſic ſequitur aerem non eſſe aerem. Tertio deſtruit motum naturalem, quia poſita tali denſitate aeris vt impediſſet motum animalem, etiam impediſſet motum naturalem, & ideo in tali aere graue poſitum non moueretur deorſum, nec leue ſurſum, nec apud Aegyptios tribus diebus, fuiſſet in tali aere inſpiratio & reſpiratio, & ſic nouo miraculo ſine ſpiraculo tribus dieb. vixiſſent. & multa alia inconuenientia contingunt ſic groſſe imaginanti. Nec rationes eū mouentes ad ſic dicendum cogunt. Non prima quia ſupponit contra literam quod potuiſſent accendere lucernas nam in litera dicitur, quod nemo ſe mouebat de loco tempore illarum tenebrarum, ideo nemo poterat accendere lucernam. Et breuiter poteſt dici* ꝙ *eodem miraculo, quo Deus ſuſpendit actum ſcđm luminarium cæli, quo ad Aegyptios, ita etiam luminarium quorūcunq;. & ſic nec ignis nec candela illuminationis officium habuiſſent, ſed remanſiſſent in ſuis naturis & actib. primis, nec oportet ibi aſſignari ſcđm miraculum. Nec ſecunda eius ratio mouet, dicit tenebras fuiſſe palpabiles. hoc .n. dicitur Hyperbolice ſecundum gl. interli. quia tenebræ palpari non poſſunt, ſed ſignificat magnitudinem tenebrarum. Secundum .n. uirtutem ſermonis ſi talis aer denſatus per literam pręenderetur, potius diceretur tenebroſum, palpabile quam tenebra, ſecundum autem illam poſitionem aer tenebroſus poni non poteſt, quia cum non eſſet diaphanus, non fuiſſet* F

*tę capex lucis.igitur nec priuationis oppoſitę,ſicut lapis nõ põt dici cæcus, quia nõ eſt capax viſus,&c.Cõfirmationes aũt huius poſitionis ſunt cõtra ponẽtẽ.quando enim primo dicitur:Fruſtra fieri p plura,&c.manifeſtum eſt ex dictis q̃ oportet apud Bur.plura aſſignare miracula.Apud poſtillatorẽ aũt vnicam ſuſpenſionẽ actius ſecũdi cuiuſcunque lucis.innititur igitur paucioribus.cũ ſecũdo additur,Fruſtra fieri p maius,&c. contra cũ eſt,qa p aerẽ & eius diſpoſitionẽ tenebræ fieri nõ poſſũt luce præſente ſm omnem ſui actum.Denſitas enim aeris ſic facit nubilũ, non tenebrã,vt patet tpib.nebuloſis.In exordio nãq; mũdi ante lucis creationẽ dicitur:*tenebrę aũt erãt ſup faciem abyſſi.*poſt creationẽ autem lucis nunq̃ legimus tenebras niſi luce deficiẽte ſcd̃m actũ ſm.ſ.illuminare per actum autem primum nunq̃ deficit lux quin in ſeipſa luceret.* D

CAP. XI.

a Dices ergo omni plebi,&c.* Avg. Non dẽt hinc quiſq; exẽplum ſumere,nec ſic proximũ ſpoliare. Hoc.n. Deus iuſſit q nouerat qd quẽq; oporteat pati. nec Iſraelitę furtũ ſecerũt,ſed Deo iubẽte miniſteriũ pbuerunt,ſicut cũ miniſter iudicis occidit cũ quẽ iudex præcipit. Sed ſi id ſponte faciat,homicida eſt,ẽt ſi eum occidat,quem ſcit a iudice occidi debuiſſe,ſed ſi ſeorſum habitabant Hebræi in terra Geſſen vbi nec plagæ fiebant,quomodo petit quiſque a pximo vel a proxima aurum, argentum, veſtem, præſertim quia vbi primũ hoc mãdatur per Moſen,ſic poſitum eſt,& mulierẽ à uicina ſua,& concellania uel concellanea ſm aliam literam.

Quæſt. 19. in Exod.

❧ Theod. Longum Hebręi tps in Aegypto in laterib.muris,vrbibus faciendis conſumpſerunt. Dominus igitur Deus mercedem aliquam laboris ſui percipere voluit,ideoq; hac illos calliditate vti voluit.Nam & Aegyptij regi ſuo in vexandis Hebræis operam ſuam ac ſtudium addiderunt. Q

C A P. X I. 1

E T dixit dominus ad Moyſen: Adhuc vna 2
plaga tangam Pharaonem & Ægyptũ:& 3
poſt hæc dimittet vos, * & exire compel- 4
let. Dices ergo omni plebi, vt poſtulet vir 5
a ab amico ſuo, & mulier a vicina ſua vaſa 6
b argentea,& aurea, & veſtẽ:dabit autẽ dñs 7
gratiã populo ſuo corã Ægyptiis. Fuitq́. Moyſes vir magnus 8
c valde in terra Ægypti corã ſeruis Pharaonis & oĩ populo. 9
Et ait: * Hæc dicit dominus: Media nocte† ingrediar Ægy- 10

*Hinc. † Cũq; di- ... Ex. 4.45.a. ... * Moyſes.

❧ Hvgo Victor. *Dices ergo omni plebi,&c.* Per recapitulationem dẽt intelligi hoc eſſe dictũ,ẽt ante nuntiatum eſſe a Moſe oĩbus Hebræis, vt in vltima plaga tali die hoc facerent.

b *Vt poſtulet vir,&cæt.* Greg. Mẽtes vſui vitæ carnalis inhęrẽtes, euelli ab infimis non põt,niſi gradatim ducta pdicatione proficiãt. Hinc eſt q̃ ĩ Aegypto poſitis,pio inſtoq́. moderamine latẽti ɔcupiſcentię cõdeſcenditur,ut uicinorũ uaſis aureis & argẽteis ſublatis diſcedere iubeñt, qui ad Sina montẽ ducti , accepta lege mox audiũt. *Non concupiſces rẽ proximi tui.* Hinc ẽt in lege Deut.19.d. *Oculũ pro oculo, dentẽ pro dente* pręcipitur exigere, qñq; tñ reuelata gratia percuſſi,maxillã alterã iubentur præbere. Quia.n. plus ſemper ira in vindicta exigit q̃ iniuria accepit,dũ diſcunt mala non multiplicius reddere,quiq́ue diſcerent ea,& multiplicata ſponte tolerare. Hinc rudem populum a quibuſdam prohibuit, quædam in uſu priſtino ſeruauit,& ipſa in melioris uitæ figurã.Bruta nãq; animalia.in Aegypto idolis mactabãt.Ideo animaliũ mactationem retinuit, ſed idolorũ cultũ uetuit,ut dũ de uſu aliquid amitterent,in cõſolationem ẽt aliquid haberent,quod tamen mira diſpenſatione in figuram ſpiritus conuertit.Sacrificia.n.illorum animaliũ , extinctionẽ noſtræ carnalis uitæ ſignificãt.unde ergo imbecillitati populi rudis cõdeſcenditur,inde ei per obumbratas allegoriarũ ſpecies maior fortitudo ſpiritus nunciatur. E

28. c.1

c *Coram,&c.* Qui.ſ. habitant cum Hebræis in terra Geſſen,& pro ipſis nouem plagis Læſi non erant,ideoq; eos diligebãt. decima plaga afflicti ſunt,cum diſceſſiſſent Hebręi ab eis. F

Vnde intelligendum eſt ẽt in terram Geſſen non ſolos Hebræos habitaſſe,ſed eis aliquos Aegyptios cohabitaſſe ad quos potuerunt merito Hebręorum etiam illa diuina beneficia peruenire,ut eos diligerent, & quod petebant, facile commodarent, nec tñ Deus iudicauit illos ita alienos fuiſſe ab iniurijs & contritionib. quas populus Dei pertulit, ut nec iſto damno ferirentur,qui alijs plagis percuſſi non erant. B

❧ Tertvl. Si Chriſtus dignos pronuntiat mercede operarios,excuſauit præceptum illud creatoris de uaſis aureis & argenteis Aegyptiorum auferendis.Qui.n. uillas & urbes operati fuerant Aegyptiis,digni utique operarii mercede,non ad fraudem ſunt inſtincti, ſed ad mercedis compenſationem, quam aliàs à dominatoribus exigere non poterant.

Lib. 4. contra Martionẽ

❧ Basil. Bona Hebręorum aſtutia fuit,qua Agyptios iniuſtós ſui poſſeſſores deceperunt,idq; Dei conſilio ac uoluntate. Nã & impios Deus ob illorũ impietatẽ ſępenumerò moleſtare cõſueuit,quemadmodum & in Deut. libro ſcriptum eſt,ne dicas in corde tuo, *cum deleuerit eos Dominos Deus tuus in conſpectu tuo,propter iuſtitiam meam introduxit me Dominus ut terrã hanc poſſiderem,cum propter impietates ſuas iſtæ deletæ ſint nationes.* Theol

Hom. in proœmiũ prouerbiorum. C

NICOLAVS DE LYRA.
CAP XI

E T dixit dom.&c.*Hic deſcribitur decima plaga. Et primo ponitur ipſius comminatio. Secundo eius inflictio.12.ca.ibi.* Factũ eſt autem. *Prima in duas,in partem principalem & incidentalem. Secunda in principio.12 c. Circa primum pœna infligenda dicitur Moſi & ſecundo Pharaoni,ibi.* Fuit autem Moyſes. *Circa primũ dr.*

1 Et dixit dom.&c. *ſ.antequam recederet a Pharaone,quia dixerat ei quod poſt ſuum receſſum amplius nõ videret faciem eius. Bene.n.fiũt reuelationes diuinę prophetis,ẽt coram hominib. malis.ſicut patet de Michæa coram Achab.3.Reg.22.c.*

2 Adhuc,&c. *Regẽ principaliter,quia principalis fuit in peccando,& populum ſecundario,quia peccauit regi conſentiendo.*

3 Dices ergo,&c. vir ab amico ſuo. *Viri n.qui per terram diſcurrunt aliquando amicitias contrahunt,ẽt in longinquis partib.ſed mulieres quæ ſic non diſcurrunt,contrahunt tantum a vicinis,ideo ſubditur.*

4 Et mulier a vicina ſua. *Non tamen peccauerunt in hoc ut dictum ſup.3.c.* 5 Vaſa argentea & aurea. *Non dicit pecuniam,quia ratione ſolennitatis imminentis honeſtius petuntur talia quam pecunia.*

6 Dabit autem dominus gratiam: *Qualiter autem hoc ſit intelligendum. ſ.dando vel an commodando,dictum eſt ibidem.*

7 Fuitque Moyſes. *Hic denũtiatur prædicta plaga Pharaoni, prædicitur tamen de Moſe.* 8 Vir magnus valde. *Id eſt reuerendus propter quod coram Pharaone loquebatur conſtanter & abſque timore.*

9 Et ait, Hęc dicit dom. *pronuntiando diuinam ſententiam ſibi reuelatam antequam recederet a Pharaone.*

10 Media nocte ingrediar Aegyptũ. *Dicunt aliqui quod hoc fuit in medio noctis immediate ſequentis,& ſecundum hoc oporteret dicere quod ea quæ dicuntur c.ſe.de immolatione agni paſchalis, & de præparatione populi ad receſſum,quæ non poterant fieri in tam breui tempore, fuiſſent dicta populo ab ipſo Moſe ante pronuntiationem iſtius ſententiæ coram Pharaone,& ſcripta eſſent poſt per modum recapitulationis . Alij autem dicunt, & probabilius,vt videtur,quod poſt receſſum Moſi a Pharaone dicit Moſes populo ea quæ ſequuntur in 12 capit.& tunc oportet dicere,q mors primogenitorum non fuit in nocte immediate ſequenti,ſed ad minus inter receſſum Moſi a Pharaone &* ❧ per-

MORALITER.

1 *Et dixit dominus ad Moſen.* In hoc capitulo indicitur a domino ſpoliatio Aegyptiorum,cum dicitur.

3 *Dices ergo omni plebi,&c.* Et hoc voluit dominus in aliquam recompenſationem laboris quo populus Iſrael fuerat iniuſte afflictus ab Aegyptiis. Acceperunt aũt ab eis aurũ,p qd deſignatur ſapientia,q̃ eſt notitia de diuinis, & argentũ qd ſignificat ſciẽtiam q̃ eſt notitia de creaturis,& arma,ut hr.inf.c.12.ubi dr.q *armati aſcenderunt filij Iſrael de terra Aegypti.*& certum eſt qd non habebant arma propria, cum timeretur de corũ rebellione & fuga: ſed Aegyptii libenter accõmodauerunt, ut a latronib. poſſent defendere alia pretioſa ab Aegyptiis ſibi accõmodata,per hoc aũt q filij Iſrael Aegyptios talib. ſpoliauerunt,ſignificat,q quęcunq; ſunt in libris Gentiliũ accõmoda fidei noſtræ ſiue morib. ad eorũ declarationẽ, cuiuſmodi ſunt ſciæ reales,ſiue ad defenſionẽ eorũ cuiuſmodi ſunt ſciæ ſermocinales quæ docẽt modũ loquẽdi, arguẽdi,& reſpõdẽdi ab eis,tanq̃ ab iniuſtis poſſeſſoribus ſunt accipienda. Avg. De doctr. Chriſtiana. Si qua uerã dixerunt philoſophi non ſolum formidanda non ſunt,ſed ab eis tanquam ab iniuſtis poſſeſſorib.in uſum noſtrum uendicandæ. Secũdo agitur de morte primogenitorum Aegypti,de qua dicitur.

9 *Hæc dicit,&c.* Aegyptus interpretatur tenebra,ꝑp quod primogenita Aegypti intelligũtur homines mali in tenebris † igno-

a ptum, & morietur omne primogenitū in terra Aegyptiorum,
a primogenito Pharaonis, qui ſedet in ſolio eius, vſque ad 1
primogenitum ancillæ, quæ eſt ad molam, & omnia primo-
genita Ægyptiorum. Eritque clamor magnus in vniuerſa 2
terra Ægypti, qualis nec ante fuit, nec poſtea futurus eſt. 3
b Apud omnes autem filios Iſrael non † non mutiet canis ab ho- 4
mine vſque ad pecus, vt ſciatis quanto miraculo diuidat do-
minus Aegyptios & Iſrael. Deſcendentque omnes ſerui tui iſti 5
ad me, & adorabunt me dicentes: Egredere tu & omnis po- 6
c pulus, qui ſubiectus eſt tibi. Poſt hæc egrediemur. Et exiuit 7
d a Pharaone iratus nimis. Dixit autem Dominus ad Moyſen:
Non audiet vos Pharao, vt multa ſigna * fiant in terra Aegypti. 8
Moyſes autem & Aaron fecerunt omnia ſigna & oſtenta; quæ
ſcripta ſunt coram Pharaone, & indurauit dominus cor Pharao 9
nis, nec dimiſit filios Iſrael de terra ſua.

a ¶ Non perturbatione mentis, ſed pro duritia Pharaonis, qui tactus tot pœnis non reſipuit, ſtupebat & admirabatur.

† Vel anhelabit vt faciunt canes fatigati aut ſitibundi.

* Mea.

A a *Morietur primogenitum, &c.* ORIG. Ad vltimum primitiuorū, infertur interitus in quo fortaſſis eſt aliquid ſupra noſtrā intelligētiam, quod cōmiſſum ab Aegyptiis videatur in eccleſiā primitiuorū, quæ aſcripta eſt in cælis. Vnde etiam exterminator angelus ad hoc miniſteriū mittitur, q parcit illis tātum, qui vtroſque poſtes agni ſanguine ſignatos habuerunt. Delentur iterum primogenita Aegyptiorum: ſiue eos principatus & poteſtates, & mundi huius rectores tenebrarum dicamus: quos aduentu ſuo Chriſtus traduxit. i. captiuos duxit & captiuauit, cum in ligno crucis triumphauit: ſiue autores & inuentores falſarū religionū quas Chriſti ueritas cum ſuis extinxit autoribus. Principatus & poteſtates & rectores tenebrarum harum, primogenita ſunt Aegyptiorū † qđ in vltima plaga cum. ſ. finis mundi aduenerit, cum ſeparabit oues ab hędis: grana à paleis, damnabunt̄, amiſſa vagādi & tētādi licētia.

ORIG. MOR. Anima dum in hoc mundo in erroribus uiuit, ignorātia veritatis, in Aegypto poſita eſt: ſi; appropinquare cœpit lex Dei, aquas in ſanguinē conuertit. i. fluieā & lubricā inuētutis vitam cōuertit ad ſanguinem veteris vel noui teſtamēti. Deinde educit lex ex ea uanā & inanem loquacitatē aduerſum Dei prouidētiam, ranarum querelæ ſimilem. Purgat etiā malignas cogitationes eius, & ciniphum mordacitati ſimiles calliditatis aculeos diſcutit. Libidinū quoq; morſus cynomiæ ſpiculis ſimiles depellit: ſtultitiamq; & intellectū pecudibus ſimilē per quam *homo cū in bonore eſſet, non intellexit, ſed comparatus eſt iumentis inſipientib. &c.* Arguit vlcera peccatorum, arrogantię tumorem, & feruorem furoris extinguit. Adhibet poſt hæc voces filiorum tonitrui, id eſt euangelicas & apoſtolicas doctrinas, & caſtigationem grādinis vt luxuriam, uoluptateſq; coerceat, & ſimul ignem pœnitentiæ vt dicat, *Nonne cor noſtrum ardens erat in nobis.* Lu. xxiiij. e. Nec non locuſtarum ab ea ſubducit exempla, quib. depaſcantur omnes inquieti, & turbidi motus ei⁹, vt diſcat oīa ſecundum ordinē facere. Vbi vero ſufficiēter fuerit caſtigata pro morib. cū autorē. verberū ſenſerit. cōfitēs, *quia digitus Dei eſt:* & parum agnitionis

D acceperit: tunc p̄cipue geſtorum ſuorum tenebras uidet: errorū caliginem: & tunc merebitur, vt extinguantur in ea primogenita Aegypti. Oīs enim anima cū ad ſupplementū ętatis venerit: & velut naturalis lex cęperit in ea iura ſua defendere: primos motus ſecundum deſiderium carnis ꝓducit, quos ex concupiſcētiæ, vel iræ fomite, vis incentiua commouerit. Vnde quaſi priuilegium ſingulare de Chriſto propheta dicit. *Butyrū & mel māducabit: priuſquam faciat aut proferat maligna, eliget bonum,* qm̄ priuſq̄ ſciat puer bonū aut malū, reſiſtet malitię, vt eligat qđ bonū eſt. Dauid autē de ſe dicit: *Delicta iuuentutis meæ & ignorantias meas ne memineris.* qa ergo hi primi animę motus ſecundū carnē prolati in peccatū ruunt, merito in morali loco primogenita Aegyptiorū primitiua ponunt̄, quia extinguūtur, ſi reliquę vitę conuerſatio emēdatiorem dirigit curſum. Sic ergo in anima quā lex diuina ab erroribus ſuſceptā caſtigat, primogenita Aegyptiorū delentur, niſi poſt hæc oīa in infidelitate ꝑdurās, noluit iūgi Iſraelitice plebi, vt exeat de profundo, & euadat īcolumis, ſed in iniquitate permaneat, & deſcendat tanquam plumbū in aquam validiſſimā. Iniqtas enim ſecundum Zachariam ſedet ſuper talentum plumbi, & ideo qui permanet ī iniquitate, tanquā plumbum demergitur in profundum.

Eſa. 7. e.

Pſal. 24.

E

Zach. 5. e

b *Apud omnes, &c.* AVGVST. In libro locutionum. Elegantiſſima locutio eſt, per carnem quippe extremū ſignificauit, vel hominū, vel pecorum, ita cōmendauit quāta ī Hebręis quies futura eſſet, Aegyptiis acerba orbitate clamantibus. Leuit. 56

c *Et exiuit a Pharaone, &c.* ✻ HIER. Quod dicitur. Ira nō habet miſericordiā. Nā de mitiſſimo ac modeſto viro dictū eſt, q *exiȷt. a Pharaone irat⁹ nimis.* Sed de ira ſtult, q̄ vbi excāduerit mox viſcera pietatis amittit, et furori tm̄ ſuo nouit fręna laxare. In Prou cap. 27.

d *Non audiet uor Pharao, &c.* AVGVST. tanquam opus fuerit Pharaonis inobedientia, vt ſigna illa multiplicarent̄, q̄ vtiliter fiebāt ad terrendū populum Dei: atq; ipſe diſcretione ad pietatē informādum. Sed hoc fuit Dei malitia illius cordis bene vtentis, non Pharaonis patientia male abutentis. Quæſt. 40.

☞ CAP. F

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *percuſſionem primogenitorum Aegypti fluxerunt. 14. dies, in quibus populus ſed præparauit ad paſcha celebrandum, & ad recedendum de Aegypto.*

1 A primogenito, &c. *Quia ipſo adhuc viuente filium ſuum coronauerat. Vel dicendum quod hic accipitur in ſolio ſeſſio pro iure ſedendi, quia ſibi debebatur poſt mortem patris.*

2 Eritque clamor, &c. *Ex ſubita morte primogenitorum.*

3 Quales nec, &c. *Quia plagæ præcedentes reputabantur modicæ reſpectu huius, maxime quia oēs timebant ſubito mori poſt primogenitos, ut habetur ſequenti ca. vnde dicebant:* Omnes moriemur.

4 Apud omnes, &c. Mutiet *Mutire, eſt in ſilentio loqui quātum ad homines, & latrare quantum ad canes. Et eſt ſenſus, Tāta erit pax et quies in hominibus & animalibus populi Iſrael, quod etiam canis qui de facili fortiter latrat, etiam tunc baſſe non latrabit.*

5 Deſcendentq; omnes, &c. *Rex enim non deſcendet, quia ſicut p̄dixit Moyſes non erat eum amplius uiſurus.*

6 Et adorabunt, &c. *De hoc quod tu renuis modo.*

7 Et exiuit, &c. *Iſta ira non fuit peccatū, quia procedebat ex zelo amoris diuini, & ex deteſtatione rebellionis regis Aegypti contra Deum:*

8 Nō audiet, &c. *Iſtud ut, nō accipitur hic cauſaliter, ſed cōſecutiue. quia ex obduratione eius cōſecuta eſt multiplicatio ſignorū. ſ. mors primogenitorum, diuiſio maris, & rubri ſubmerſio Aegyptiorum.*

9 Et indurauit, &c. *Qualiter autem Deus ſit cauſa obdurationis, dictum fuit ſupra. 4. cap.*

CAP.

MORALITER.

✻ ignorantiæ & culpę nutriti & obſtinati, & tales in inferno grauiſſime punientur. Per hoc autem quod ſubditur. *Apud*

4 *Apud omnes autē, &c.* Significatur ꝙ diabolus (qui per carnē intelligitur) nocēdi fidelibus in bono perſeuerantibus nō habet poteſtatem.

MORA-

ADDITIO.

In *ca. xj. ubi dicitur in poſtilla:* Nō audiet uos, ut multa ſigna fiāt. *Iſtud* ut dr̄, ut multa ſigna fiant, *poteſt accipi cauſaliter eo modo quo accipitur. ſupra. c. ix. vbi dicitur:* Idcirco poſui te ut oſtendā in te for. &c. *ut ibidem fuit declaratum in additione ultima.*

REPLI-

REPLICA *correctorij contra Burg. in cap. xj.* Bur. *notat poſtillatorem de ly vt, tēto conſecutiue, nō cauſaliter, ſed ſupra c. ix. huic obiectioni reſponſum eſt. Et ab hoc loco uſq; ad c. xvij multa ponit Burg. quæ pro additionibus dimitto. Et ſi aliquando videantur poſtilla, notare, faciliter tamen euacuari poſſunt.*

CAP. XII.

A a MEnſis, &c. RABAN. Hic eſt Aprilis qui apud Hebræos Niſan, apud Macedonas, Xadicus dicitur, & dr̃ Aprilis quaſi aperilis: quia tũc aperit terra pro ferẽdis virgultis, herbis florib. vel Aprilis à venere, quaſi Aphrodis. Ven⁹ .n. Græce Aphrodite dicit. Hũc Hebræi primum habent. qa xv. Kalendarũ eius, prima dies ſeculi fuit. Quarta decima vero, dies ſecunda. xiij. tertia. xij. quarta: qua ſol & luna cõdita ſunt, & tunc primũ æquinoctiũ fuit. Sol enim in Oriente, luna in Occidente, ſphæram mundi ex æquo diuidebant.

In terra Aegypti.

B

Nota. † familia quam.

STRA. Hic eſt Niſan, ſecundũ Hebræos, in quo factus eſt mundus, cuius pleniluniũ poſt æquinoctium vernale ſemper eſt attendẽdũ, i quo populus Iſrael a ſeruitio Aegypti liberatur: & genus humanũ ſanguine Chriſti a poteſtate diaboli eripitur.

Lib. 2. in Exod. c. 2.

C ✲ RVPERTVS. Is menſis videtur quẽ illi Niſan nos Aprilem dicimus, Verũ non quomodo apud nos, id eſt. Romanos ſic & apud illos mẽſis vel annus cõputatur. Nam Romani ſolarem annũ in mẽſes placitos per Calendas diuiſerũt. Hebræi ſecundũ legem ſolos lunares menſes & annos nouerũt. Vnde quoties in hac ſcriptura ſancta ſiue i lege, ſiue ante legẽ, quota die mẽſis quid factũ quid ve dictũ ſit inducatur. nihil aliud quã lunæ ætas ſignificatur. Signanter autem dixit (nobis) Nam Aegyptiis, primus erat mẽſium September apud Romanos, q apud illos dr̃ Thot. nec contentus dixiſſe principium menſium, addidit, *primus erit in mẽſibus anni.* Principiũ videlicet mẽſium, pro verni temporalis naturali ordine primus in menſibus anni, pro paſchali diuinæ autoritatis feſtiuitate. Primus enim, id eſt, præcipuus & cæterorũ mẽſium feſtinũ decus vobis inquit, habebitur. D E

CAP. XXII.

DIXIT quoq; Dominus ad Moyſen et Aa- 1
a ron † in terra Aegypti: Mẽſis iſte vobis prin 2
¶ Maximus.
cipium menſium, primus erit in menſibus 3
anni. Loquimini ad vniuerſum cætũ filio- 4
rum Iſrael: et dicite eis: Decima die men- 5
¶ Degrege.
b ſis huius tollat vnuſquiſque agnum per familias* et domos
¶ Quia ſola gens Iudæa non ſufficit.
c ſuas. Sin autem minor eſt † numerus, vt ſufficere poſſit ad

✲ AMBROSIVS. Lib. 4. examerõ. Regeneratis itaque dicitur. Menſis hic *vobis initium menſium.* Derelinquit enim & deſerit qui abluitur, intelligibilem illũ Pharaonem, principẽ iſtius mundi, dicens, Abrenuncio tibi diabole & angelis tuis, & operibus tuis, & imperiis tuis.

b *Tollat unuſquiſq; etc.* ✲ RVPERTVS. Hoc loco nihil aliud à domo familia differt, niſi quod a parietib. domus eius habitatores, *Per domos,* inquit, id eſt, inter domeſticos parietes *& per familias veſtras,* id eſt, ſinguli ad eſũ familiæ veſtræ tolletis agnũ.

c *Sin autem minor, &c.* ✲ THEODORET. Iuſſit autem tot ad eſum agni conuenire, quantũ ſatis eſſet vti fraternum amorẽ, atq; erga pauperes miſericordiã illos doceret. Ob id hortatur F vt quæ

NICOLAVS DE LYRA. Cap. XII.

1 Dixit quoque Dominus ad, &c. *Hic inter comminationẽ mortis primogenitorum, & eius executionẽ, interponitur præceptum de celebratione paſcali: quia illa celebratio inſtituta eſt in memoriam percuſſionis primogenitorum Aegypti, & ſaluationis filiorum Iſrael, nocte ſequenti diem quartam decimam menſis primi, & in craſtino, exiuerunt filij* Iſrael *de Aegypto. Vbi notandum, quod circa immolationem agni paſchalis & alia ſacrificia, duo ſunt attendenda. Verum eſt de præſenti. ſ. ſtatus populi exeuntis de Aegypto. Secundum eſt figuratio agni: quæ deſignabat paſſionẽ Chriſti, quæ in illis præfigurabatur, quia ſecundum quod Apoſtolus dicit* 1. Cor. 10. Omnia in figura contingebant illis. *& Rab. Sa. dicit, & antiqui doctores Hebræi quod omnes prophetæ non prophetauerũt niſi ad diẽ Meſſiæ, & ideo cum Moſes fuerit maximus propheta, totũ quicquid ſcripſit, ordinatur ad Chriſtũ, & ideo in immolatione agni paſcalis duplex eſt ſenſus. Vnus eſt ſtatus populi exeuntis de Aegypto, & eſt literalis & primus, & hunc intendo primo proſequi. Alius eſt præfiguratio Chriſti paſſuri pro tunc, & hunc ſenſum in fine breuiter tangam: quia licet ſit vltimus in proſecutione, eſt tamen primus in intentione, ſicut finis reſpectu eorũ quæ ſunt ad finem ordinata. Sciendũ etia quod prima celebratio Paſchæ, & aliæ ſequentes tẽporibus alijs nõ ſunt vniformis cõditionis in omnibus, vt patebit proſequendo. Nec etiã celebrationes ſacramentorum nouæ legis ſunt vbique vniformes. Nec etiam omnibus temporibus, quãtum ad ea quæ ſunt de ſolẽnitate. vnde in primitiua eccleſia baptizabãt in nomine Chriſti, non autẽ, modo: & in multis alijs variatiões factæ ſunt ex cauſis emergentibus. Circa primum ſic proceditur. quia primo præceptum datur Moſi: & ſecũdo ab eo diuulgatur ſenioribus populi, ibi:* Vocauit autẽ Moyſes. *Adhuc primo deſcribitur ſacrificium agni paſchalis. Secundo modus comedendi. ibi:* Sic autem comedetis. *Tertio imponitur ritus reſpectu temporis futuri, ibi:* Habebitis autem hanc diem. *Circa primũ dicitur:* Dixit quoq; dominus, &c. *Hoc autem dixit eis ſecundum aliquos, antequã Moſes denunciaret Pharaoni plagã decimam, ſecũdum alios, quod verius uidetur, dixit ei poſt, vt expoſitum eſt cap. præcedenti.*

Immolatio agni paſchalis.

Diuiſio.

2 Mẽſis iſte, &c. *ſ. Martius qui apud Hebræos uocatur* ניסן *Niſan Et puto menſem Aprilem Niſan uocari.*

Primus menſis.

3 Vobis princip. *Et dixit* uobis, *quia apud Latinos Ianuarius eſt primus, ſimiliter & apud Græcos. Ianuarius enim apud Græcos dicitur* πρῶτος, *quod idem eſt quod primus. Similiter etiam apud Hebræos ſecũdum cõmuniorem opinionẽ September eſt primus ſimpliciter, quia in eo creatus fuit mundus, & vſq; ad illud tẽpus uocabatur primus apud Hebræos. Sed ex iſto notabili beneficio. ſ. exitu de Aegypto tam mirabili quẽ Deus eis præſtitit in iſto menſe, uocatus eſt de cætero primus menſis anni. Et hoc notatur cum dicitur.*

4 Primus erit, &c. *Ac ſi daretur per hoc intelligi ꝙ ante primus non fuerit, ſicut plenius expoſui ſupra Ge. vij. cap. Quod autẽ aliqui doctores catholici dicunt Aprilẽ eſſe primũ menſem, apud Hebræos ſtare non poteſt, ut uidetur: quia ſecundum omnes Septẽber eſt ſeptimus mẽſis apud Hebræos in quo fiebat feſtũ expiationis, ut habetur Leui. xxiij. a. & Numeri. xxix. a. Septẽber uero nõ eſt ſeptimus ad Aprilẽ ſed à Martio. & deo Martius primus eſt apud eos, & uocatur* Niſan. *Sciẽdum tamen ꝙ frequenter concurrit cũ Aprimi noſtro, quia Iudæi faciũt mẽſes per lunationes. Annus autẽ ſolaris, qui continetur in duodecim menſibus noſtris continet duodecim lunationes & undecim dies, & ſic in tertio anno Iudæi faciũt tredecim mẽſes, ut fiat adæquatio anno ſolari, & hoc modo fit in quolibet anno emboliſmali, qui habet. xiij. lunationes. Tũc enim menſis* אדר *Adar qui eſt. xij. apud eos, duplicatur. & ſic ſecũdus qui apud Hebræos uocatur Veadar. i. & Adar quaſi adiunctus præcedenti, concurrit cũ Martio noſtro, & per conſequens* Niſan *qui. eſt primus apud* Hebræos, *concurrit cum* Aprili *noſtro & forte ſic erat quãdo filij* Iſrael *exiuerunt de Aegypto, & propter hoc dixerunt doctores noſtri prædicti, ꝙ Aprilis eſt primus mẽſis apud eos, ſciendum tñ quod ſcire per certitudinem & in particulari quomodo annis diuerſis primus menſis* Hebræorum *qui uocatur* Niſan, *plus & minus concurrit cum Martio & Aprili, pertinet ad Aſtrologos & computiſtas. ſufficit autem hoc obiter & breuiter tangere, prout ſpectat ad expoſitionem literæ, Tamen eſt ſciendum ꝙ hoc eſt regulariter uerum, quod primus menſis Hebræorũ ſemper incipit a principio lunationis propinquioris æquinoctio uernali, ſiue principium dictæ lunationis ſit ante æquinoctium, ſiue poſt ſiue ibidem. Dictum autem æquinoctium eſt propinquius principio Martij quam fini, quia eſt xij. die Martij ſecundũ ueritatem, licet aliter ſignetur in* Kalẽdariis *noſtris. Ex quo patet uerum quod dictum eſt. ſ. ꝙ. prim⁹ mẽſis* Hebræorum *magis correſpondet Martio, quam Aprili, & ſicut dictũ eſt de concurſu primi menſis Hebræorum cum Martio & Aprili, ita & ſeptimus menſis eorum qui dicitur* תשרי *Tiſri concurrit cum Septembri & Octobri uario modo in diuerſis annis.*

5 Decima die &c. *Ex iſta litera & ex ea quæ ſequitur. infra.* Iuxta ✲ *quem*

MORALITER.

✲ 1 *Dixit quoque, &c.* In hoc capitulo & ſequenti, agitur de immolatione paſcalis agni, de qua ponuntur quinque, tamẽ intricate, propter quod non intendo ordinem ſequi literæ, ſed materiæ. Primum eſt immolatæ rei conditio. Secũdum, tpis determinatio. Tertium, comedentium diſpoſitio. Quartum comedendi modus. Quintum comeſtionis locus. Circa primum dicitur quod res immolanda ſit agnus, in quo notat Cari- Chriſti manſuetudo. Hiere. xj. d. *Ego quaſi agnus mãſuetus qui portatur ad victimam.* Et quod ſit ſine macul. ſ. peccati. 1. Petr. 2. d. *Qui peccatum non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius.* Et maſcul⁹ per quod deſignatur perfectio hominis Chriſti ratione ſexus perfecti. Ipſe enim ab inſtãti cõceptionis fuit homo perfect⁹ in ſciẽtiis & virtutibus. Anniculus. i. vnius anni. Et accipitur annus ab octaua die natiuitatis. Nam ante non poterat offerri, & ſic patet quod erat adhuc tenellus, & per hoc ſignifica in Chriſto pietatis teneritudo.

✲ *Iuxtã*

vt quæ ſuperfuerint comburantur, neque in craſtinũ diẽ conſeruentur, vt hac ratione cõgeret Iudæos vt ad feſti diei communionem egentes conuocarent.

✲HVGO. VICTORINVS. Aſſumet vicinũ, ita tamen vt ille aſſumptus non idcirco dimittat ſuum immolare.

eis vt ſumant non ſolum ex pecudibus agnos anniculos, verũ etiam ex capris hœdos, no vt eadem ratione tam illi quàm iſti ſacrificarentur, ſed vt qui agni copiam haberent, agnum ſacrificarent, qui autem eo carerẽt, hœdum. Idque decima die primi mẽſis fieri iubet, vt ante diẽ feſtũ omnia præparent, quartadecima uero die immolatio fiat. D

Decima dic mẽſis tollitur agnus, quartadecima immolatur, quia in lege paſſio Chriſti figuratur, euangelii gratia coruſcãte impletur. Denarius enim propter decalogum legem ſignificat. Quaternarius uero, quatuor euangelia.

a ¶ Singulariter, quia cum vnuſquiſque tolleret, omnes tamen eum ſignificabant, qui ſingularis hoſtia futurus erat.
b Gentilem. ¶ Vicinum ſcilicet ſingulare pro plurali. Non enim unum, ſed quot ſufficiunt, vult intelligi.

veſcendum agnum, aſſumet vicinum ſuum, qui † coniunctus 1
a ¶ A parte totum intelligendum eſt. ¶ Prædeſtinatarum.
eſt domui † eius iuxta numerum animarum, quæ ſufficere 2
a ¶ Chriſti cuius corpus manducamus & ſanguinem bibimus.
b ¶ Qui tollat peccata mundi. Ioan. 1. d.
c Qui peccatum non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius. Eſa. 54. c.
a † poſſunt ad eſum agni. Erit autem agnus † abſque macula, 3
a ¶ Fortis. b Vnius anni, de quo dicitur. Pſal. 64. c. Benedices coronæ anni benignitatis tuæ.
b maſculus anniculus. † Iuxta quem ritum tolletis et hædum, 4 5
a ¶ Quartamdecimam lunam: quia Iudæi ſecundum curſum lunæ computant dies & menſes.
c Et ſeruabitis eum vſque ad quartamdecimam diem menſis 6
a ¶ Quia Iudæis in fine ſeculorum pro nobis immolatus eſt.
d huius. Immolabitque eum vniuerſa multitudo † filiorum Iſ- 7

✲RVPERTVS. *Iuxta quem ritum, & cet.* Hoc per anticipationem dictum eſt. Nec dum enim ipſum tollendi agnum dixerat ritum, & iam dicit, *iuxta quem ritum tolletis & hædum*. Et eſt ſenſus. Siue agnum, ſiue hœdum tollat quis, pro cauſa bene erit, dũmodo in tollendo, immolando, veſcendo, ritum eundem obſeruetis.

lib. 2. in Exod. c. 3.
† iunctus
† perfect⁹ .i. in quo ſit defect⁹ & uitium aliquod.
† de agnis & capris accipietis eum.
† cœtus.
E

a *Erit autem, & c. Anniculus erit uobis* alia litera AVGV. Moneri poteſt illa locutio quaſi agn⁹ poſſit eſſe, nõ maſculus neſcientem, quã neceſſitate ita ſit tranſlatum. Ouis enim transferri debuit, quã Græcus πρόβατον habet; quod in Greco generis neutri eſt: & potuerũt omnia quæ ſequuntur, conuenire. Ac ſi diceret, pecus perfectum maſculum anniculũ erit vobis, potuit .n. dici Latine maſculum pecus, quomodo dicit maſcula thura neutro genere. Ouis enim maſculus dici non poſſet, quã fœmininũ tm̃ eſt. Itẽ ouis maſcula ſi diceretur, eſſet abſurdius; pecus uero ſi poneretur etiam aliud intelligeretur: nec ſeruaret ſacramentum, quod cum de oue loquatur, poſt dicit. *Ab agnis & hœdis accipietis illud*, in quo Chriſtus ſignificatur. Quare enim moneremur ouem vel agnum ab agnis vel hœdis accipiendũ: niſi ille figuraretur, cuius caro ex iuſtis & peccatoribus aſſumpta eſt, quamuis conentur Iudæi intelligere etiam hœdum accipiendum ad celebrandum paſcha. Tanquam ſi diceret: vt ab agnis agnum, vel ab hœdis hœdum, ſi illud deſit ſumi oportere, apparet tamen in Chriſto rebus completis, quid illo præcepto figuratum ſit.

b *Iuxta quem ritum, & c.* ✠ THEODORETVS. Præcipit itaque eis

ALLEGORICE. Quia de iuſtis & peccatoribus Chriſtus carnem aſſumpſit, vt nemo de venia deſperaret. Vel quia Chriſtus Iudæis hœdus erat, dicentibus. *Hic homo peccator eſt*, nobis autem agnus abſque macula. Vel quia *in ſimilitudine carnis peccati* apparuit & *pro peccato mortuus eſt, cum peccatum non haberet.* Ioan. 9. c. 1. Pet. 2. d.

STRABVS. Decima die Aprilis Hieroſolimã venit, ſequenti vero die exceptus eſt à turbis cum Ramis palmarum & diuinis laudibus. Tribus reliquis cuſtoditus eſt a Iudæis vſq; ad quartamdecimam diem, id eſt, vſq; ad quintam feriam, qua cum apoſtolis cœnauit, & poſt traditus eſt.

c *Et ſeruabitis, & c.* ✲ RVPERT. Vt quid uero tandiu ante tolletis tanto tempore ſeruaturi? Videlicet ut dũ ille præſto eſt, cauſa quoque eius corda ueſtra ſollicitet, ne ſitis immemores, vel imparati, quia tranſeundum eſt, dum ille tot ante diebus de profectione paranda uos admonet. Quoties enim ille balatum emittit, toties quaſi tubę ſonitus, exituras caſtrorum acies excitet. vbi ſupra. F

d *Immolabitque & cætera.* RVPER. Tot utique agni uel hœdi erant vbi ſupra.

NICOLAVS DE LYRA.

✲quem ritum tolletis & hœdũ ſeruabitis cum vſq; ad quartũdecimum diem menſis huius: Immolabitque eum vniuerſa multitudo, &c. *Dixerunt aliqui, quod per iſta intelligitur duplex immolatio. Vna agni qui immolabatur decima die in qualibet domo. Alia hœdi, quia a decima die ſeruabatur uſque ad quartamdecimam diem, in qua ad veſperum immolabatur: non in ſingulis domibus, ſed a tota multitudine filiorum* Iſrael. *Sed hoc patet falſum, quia de immolato, quartadecima die dicitur, quod debebãt filij* Iſrael *comedere carnes aſſas, & in ſingulis domibus: & de ſanguine immolati ponere in ſuperliminari, & ſuper vtrunque poſtem, ut patet ex textu ſeq. Certum eſt autem quod carnes unius hœdi & ſanguis nullo modo ſufficerent ad prædicta. Item vbi translatio noſtra habet:* Iuxta quem ritum tolletis & hœdum: *unde proceſſit hæc opinio: In Hebræo habetur ſic.* De arietibus uel de capris accipietis illum, *& refertur* ly illum, *ad id quod immediate præponitur, ubi dicitur.* Erit autẽ agnus ſine macula maſculus anniculus. *Illa enim dictio* Hebraica *quæ ibi ponitur pro agno ſcilicet* שה ſeh. *aliquãdo accipitur pro hœdo. Ex quo patet quod non erat alia immolatio agni & hœdi, ſed una quæ debebat fieri, de agno ſi poterat haberi bono modo: & ſi non poterat fieri, de hœdo, & hoc etiam dicunt doctores* Hebręi. *Agnus tamen uel hœdus quartadecima die immolandus in ſingulis domibus pręcipitur hic accipi a decima die menſis, & ſeruari uſque ad quartamdecimam diem duplici de cauſa. Vna eſt, quia filii Iſrael erant occupati in pręparando ſe ad receſſum de Aegypto cum omnibus quę habebant. in qua præparatione requirebatur magna ſolicitudo & diſtractio, ideo ne hoc darent obliuioni, accipere agnum uel hœdum in die immolationis præceptum fuit tunc quod acciperent per quatuor dies ante. Secunda cauſa fuit ut in illis quatuor diebus uiderent per experientiam, ſi in illo agno vel hœdo accepto eſſet aliqua macula, id eſt, defectus, propter quod non deberet immolari, & ſic de alio ſibi prouiderent, & ideo dicunt Hebręi, quod talis pręcepti per quatuor dies non obligabat in futurum, nec fuit obſeruata in annis ſequentib. quia prędictę cauſę ceſſauerant, quod manifeſte patet de ſolicitudine pro exitu. Similiter etiam de cognitione maculę, quia per aſſuefactionem iugis ſacrificij quo quotidie immolabatur unus agnus ſine macula mane & alius ueſpere ſtatim de facili poterant cognoſcere, ſi in animali accepto eſſet macula uel impedimentum prędictę immolationis.*

1 Aſſumet vicinum ſuũ *ſcilicet* Iudæum. *Gentilis enim uicinus Iudæi non poterat ad hoc aſſumi, quia nullus admittebatur, niſi circunciſus ut infra dicitur.*

2 Iuxta numerũ aĩarũ, &c. *Excipiuntur infirmi, qui non poſſunt comedere carnes ſine periculo ſaltem ad quantitatem oliuæ, ut dicit Ra. Sa.*

3 Erit autem agnus aſque macula, *macula quæ eſt in uarietate pellis, non intelligitur hic, quia non impediebat immolationem, ſed illa quæ erat ex defectu alicuius partis corporis.*

4 Maſculus. *Quia fœmella immolari non poterat in hoc ſacrificio, ſed requirebatur ad hoc ſexus maſculinus, qui eſt perfectus, quia ea quæ ſunt perfecta, debent Deo immolari, a quo emanat omnis humana perfectio. tamen in aliquibus hoſtijs pacificis & pro peccato, bene immolabantur fœmellæ.*

5 Anniculus. *id eſt, infra annum primum. Ab octaua enim die natiuitatis, & non ante, uſque ad completionem anni, & non poſt poterat immolari. Ratio autem quare immolabatur agnus magis quam aliud animal, erat ad deteſtationem idololatrię Aegyptiorũ, qui Iouem colebant in ſpecie arietis uel agni. Similiter hircos uenerabantur, quia aliquando dæmones in tali effigie eis apparebant. ideo deficiente agno immolabatur hœdus.*

6 Et ſeruabitis eũ. &c. *Quia talis immolatio erat q̃dã diſpoſitio ad exitũ de Aegypto q fuit 15. die in mane, ut patebit. inf. & ideo expectabatur immolatio illa uſq; ad ueſperã immediate pręcedẽtem diem exitus.*

7 Immol. eum, &c. Multitudo. *enim non tenetur hic collectiue. ſed* ✲ magis

MORALITER.

✠ 2 *Iuxta quem, & c.* Nam quando non habebatur talis agnus poterat accipi hœdus eiuſdẽ temporis & cõditionis cũ agno. & per hoc ſignificabatur in Chriſto ſimilitudo carnis peccati. Ro. 8. a. *Deus filium ſuum mittens in ſimilitudinem carnis peccati,* Circa ſ̃m ſciendum q decima die primi menſis erat aſſumendus, per quod ſignificabatur q in lege per decalogum intellecta, Chriſtus fuit præfiguratus & pnũtiatus. Vnde Rab. Sa. Hebræus dicit ſuper Zachariã. Omnes, p̃phetæ locuti ſunt de diebus Meſſiæ. Et quarta decima die immolãdus, p q ſignificabatur paſſio Chriſti cõplenda tẽpore euãgelii quadrupliciter deſcripti. Ad ueſperã q ſecundũ Hebræos incipit ab hora

erant quot in vniuerſa multitudine filiorũ Iſrael domus uel familiæ eſſe poterant. Veruntamen recte *immolabit eum* dixit ſingulariter, non ſolum quia plures agni uel plures homines ſint (vt philoſophi perhibẽt) participatione ſpeciei unus agnus, vel unus homo, ſed quod magis ad rem attinet, quia in omnibus vnitas ſacramẽti in cunctis vnius erat futuri.

carnes aſſatæ ſunt: quia ſcilicet q carnes aqua coquit, diſſoluit. Ignis uero ſine aqua excoquendo roborat. Carnes vero agni ignis coxit, quia eum vis paſſionis ad reſurrectionem ualentio rem reddidit atque ad incorruptionem roborauit. Sed ſola redemptoris ſacramẽta percepta ad vetam ſolẽnitatẽ mẽtis nõ ſufficiunt, niſi bona opera iũgãtur. vnde ſubdit. *Et azymos panes cum lactucis agreſtib.* Panes ſine fermẽto comedit, qui recta opera ſine corruptione vanæ gloriæ facit, qui mandata miſericordiæ exhibet ſine admiſtione peccati, ne peruerſe diripiat quod quaſi recte diſpẽſat. Vnde increpãdo dicitur. *et ſacrificate de fermento laudem.* De fermento enim laudem immolat, qui Deo ſacrificiũ de rapina parat.

a ¶ Quia in fine ſeculorum Chriſtus immolatur. b ¶ Chriſti. ¶ Oris & cordis.
raei † ad veſperam, † & ſument de ſanguine eius, ac ponent 1
¶ Intentionibus. ¶ Mentium. 2
ſuper vtrunque poſtem, & in ſuperliminaribus domorum in 3
a ¶ Sacramentum dominici corporis. uas non videmus. b ¶ Huius ſeculi, dum adhuc alterutrum conſcien- c ¶ Roboratas. d ¶ Paſſionis. 4
b quibus comedent illum. Et edent carnes nocte illa aſſas igni, 5 6
a ¶ Sine corruptione uanæ gloriæ. b ¶ Bona opera. ¶ Fletu & pœnitentia peccatorum.
c & azymos panes cum † lactucis agreſtibus. Non comedetis 7
¶ Purum hominem exiſtimantes. a ¶ Humana ſapientia. b ¶ Spirituſancti. 8
ex eo † crudum quid, nec coctum aqua, ſed aſſum tantum 9
a ¶ Diuinitatem. b ¶ Veſtigijs humanitatis. c ¶ Verborum & mandatorum myſterijs. d ¶ Auide ſumentes.
d igni. Caput cum † pedibus eius & inteſtinis vorabitis, nec 10

inter duas veſperas.

✱ GREGORIVS. Nazianzenus. Eligitur nõ ſolũ ex agnis, ſed ex peiore ſpecie, & ex ſiniſtra quæ hædis tribuitur in euangelio, quia non ſolũ p iuſtis ſed p peccatoribus ſacrificatur.

†amaris. i. cum amarulentis ſi ue ſubacerbis herbis. Quæſt. 24.

a *Et ſument de ſang.* ✱ THEODOR. Notandum quod Deus iuſſerit poſtes ſãgui ne tingi, vt cum exterminator trãſiret, vt Aegyptiorum primogenita pderet, ſanguinem ſuper poſtes aſpiciens, Hebræorũ domos illæſas trãſiret. Nõ quia his natura illa corporis expers indigeret, ſed ut illi hoc ſigno docerent, quanta erga illos eſſet Dei cura atque prouidentia, utque nos qui immaculatum agnum ſacrificiũ Deo offerimus, hæc antea in figuram ſcripta fuiſſe intelligeremus.

Lib. 21. ſen ten iarum Sent. 2. ✱ AVGVST. Quartadecima die menſis, ut lumine ueritatis impleto erroris nox operiatur, ad ueſperam ut ſecuri occaſus imminẽs approbetur, eiecto fermẽto, ut a corde peruerſæ mẽtis malitiæ corruptio tollatur, oblitis ſanguine liminibus domorum, ut figura dominicæ paſſionis fronte ſignetur.

Hom. 22. in Euang. GREG. Sanguis ponitur, quãdo nõ ſolum ore corporis ſed etiam ore cordis hauritur, & ad imitationem intenta mente cogitatur. Nam qui ſic redemptoris ſanguinẽ accipit, ut imitari paſſionem illius necdum uelit, in quo poſte ſanguinẽ poſuit, q & in ſuperliminaribus domorũ ponendus eſt. Domus .n. mentes noſtræ ſunt, in quib. per cogitationem habitamus. Superliminare vero intentio eſt, quæ præeminet actioni. Qui igitur intentionem cogitationis ad imitationẽ paſſionis Chriſti dirigit, in ſuperliminarib. domus agni ſanguinẽ ponit. Vel domus noſtræ corpora ſunt in quibus habitamus, dũ uiuimus, & in ſuperliminari domorum agni ſanguinem ponimus: qa crucem paſſionis eius in fronte portamus.

Moraliter. b *Et edent e carnes, etc.* GREG. Nocte agnum comedimus, quia modo in ſacramento dominicum corpus accipimus, quãdo adhuc inuicem noſtras conſcientias non uidemus, quæ tamẽ carnes

✱ RVPERTVS. Carnes agni eduntur in nocte igni aſſæ, quia de Spirituſancto, qui æternus eſt ignis, uirgo dominum concepit. Eodem igni aſſatur in altari. Operatione namque ſpiritusſancti panis corpus, vinum fit ſanguis Chriſti.

c *Cum lactucis, etc.* Lactucæ agreſtes valdæ amaræ ſunt, carnes vero agni cum lactucis agreſtibus ſunt edendæ. vt dum corpus redemptoris accipimus, pro peccatis flendo affligamur, vt amaritudo pœnitentiæ abſtergebat a mentis ſtomacho humorem peruerſæ vitæ. unde ſubditur *Non comedetis ex eo crudũ quid nec etc.* Ipſa verba hiſtoriæ, hiſtoricum ſenſum excludunt. Nã qdin Aegypto conſueuerunt cõmedere agnũ crudũ, ut lex dicat *non comedetis ex eo crudum quid, et* additur, *nec coctum aqua*. Aqua humanã ſapientiã ſignificat. Vnde: *Aquæ furtiuæ dulciores ſunt.* Carnes agni crudæ, inconſiderata & ſine reuerẽria cognitionis relicta illius diuinitate, humanitas. Omne quod ſubtiliter cogitamus, quaſi mẽte coquimus. Sed agni caro nec cruda edenda eſt, nec coctã aqua, quia redemptor noſter nec purus homo æſtimandus, nec p humanã ſapientiã qualiter Deus incarnari potuit, cogitandus. Oĩs.n. qui purum hominẽ credit carnem agni crudam comedit, quam coquere per diuinitatis intelligentiam noluit. Qui incarnationis myſteria humana ſapiẽtia diſcutit, carnẽ agni aqua coquit, & myſteriũ diſpẽſationis p diſſolutã ſciẽtiã pentrare appetit. Aſſas ergo agni carnes comedat, ut diſpẽſari omnia per ſpirituſanctũ potẽtiã ſciat

d *Caput cum pedibus, & cæt.* GREG. *Caput Chriſti Deus.* 1. Cor. 11. a. Ca-

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *magis diuiſiue, id eſt, quælibet domus multitudinis unũ, niſi quando domus erat ita parua quod non ſufficeret pro eſu agniculi, & tunc perſonæ de duab. domibus ſimul coniungebantur ut dictum eſt.*

Veſpera. 1 Ad ueſperam *ſecundum doctores Hebræos ueſpera prout hic accipitur, incipit a ſeptima quartadecima diei, quia extunc ſol incipit tendere ad occaſum, & ab illa hora, uſq. ad principiũ noctis poteſt immolari Phaſe ſecundum eos. immolabatur ante ad ueſperã, quia illa hora iam pertinebat ad diem ſequentem ſolenne in qua exiuerunt de Aegypto.*

2 Et ſument, &c. *ſ. agni immolati.*

3 Ac ponent. *id eſt, ſuper duo ligna intra quæ clauditur oſtium ſecundum longitudinem ſuam.*

4 Et in ſuperli. &c. *Superliminare dicitur lignum tranſuerſale, quod eſt ſuper poſtes oſtij, & uocatur limen ſuperius.*

5 Domorum in quibus &c. *In domibus enim in quibus non habitabant homines, ſicut eſt uilla, ubi reponitur fœnum & ſimilia, & ſtabulum ubi habitabant animalia, non erat ſanguis ponendus. Cauſa autem quare ſanguis in domibus ponebatur inf. exprimitur.* 6 Et

6 Et edent carnes. *Ex hoc dicunt Hebræi, quod non eſt eis licitum comedere oſſa uel cartilagines & neruos agni prædicti.*

7 Aſſas igni. *Immolatio enim illa ſignificabat diſpoſitionem populi ad recedendum de Aegypto uelociter, & ideo illo modo præcipiuntur carnes decoqui, quo expeditius poteſt fieri.*

8 Et azymos panes. *Eadem ratione, quia ſtatim poſſunt fieri ex commiſtione aquæ & farinæ.*

9 Cum lactucis, &c. *In Hebræo habetur.* Cum amaritudinib. *Et per hoc intelliguntur herbæ amaræ indifferenter, nec plus fuit præceptũ de lactucis quam de alijs herbis, ut dicunt Hebræi. Hoc autem hebat ad deſignandum amaritudinem, quam filij Iſrael ſuſtinuerunt in ſeruitute Aegypti.*

10 Non comedetis, &c. *In Hebræo habetur,* ſemicoctum. *Et hoc ad deteſtationem idololatriæ præcipiebatur. Aliqui enim idololatræ immolata idolis taliter cocta comedebant.*

11 Nec coctum, &c. *Ratione prædicta ſcilicet, quia non ita expedite fit ſicut aſſando.*

12 Caput cum &c. *In Hebræo non eſt* uorabitis, & *ſic iſta litera* ✱ *ſecun-*

MORALITER.

✱ ſeptima. Chriſtus autẽ circa horã nonam expirauit, vt habetur Mar. 15. d, Et Luc. 23. f. Et de nocte comedendus ſicut dicitur in textu.

6 *Et edent, &c.* Per quod ſignificabatur, quod Chriſtus nõ eſt in Euchariſtiæ ſacramento modo viſibili, ſed per fidẽ (quæ eſt de non apparentibus) creditur. & per charitatẽ ſuggeritur virtus huius ſacramenti. Circa tertiũ eſt ſciẽdũ, quod comedentes debebant eſſe circuncisi in figura, quia ad ſacramentũ Euchariſtiæ non admittuntur niſi baptizati, ſicut circuncifio fuit figura baptiſmi. Et accincti renib. id eſt caſti & mũdi. Luc. xij. d *Sint lumbi ueſtri præcincti.* Quod exponens Gregorius, di. Lũbos enim præcingimus cum carnis luxuriam per continentiã coarcta

coarctamus. Et calceati, ad ſignificandum q ſumentes Euchariſtiæ ſacramentum debent eſſe parati ad ambulandum in via morum. Et tenentes baculos in manib. id eſt, profitẽtes ſe eſſe peregrinos in hoc mundo 2. Cor. 5. b *Dum ſumus in hoc corpore, peregrinamur a domino.* Circa quartum ſciendum, quod de agno paſchali non debebat aliquid crudum comedi, quia ſacramẽtum Euchariſtiæ non debent ſumere dubitantes in fide.

11 *Nec coctum.* id eſt, ſine deuotionis feruore.

† *Sed aſſum tantũ.* Nã in fide & charitate formata debet ſumi.

9 *Cum lactu, etc,* Hebræus habet *cum amaritudinib.* id eſt, cum peccatorum commiſſorum dolorib. Eſa. 38. c. *Recogitabo tibi omnes annos meo in amaritudine animæ meæ.*

12 *Caput, etc.* Per caput deitas, per pedes humanitas, per inteſti ✱na

a Indiscussum. b Resurrectionis. c Oſſa, ſ. de quibus dicitur: Os non comminuetis ex eo: Io. 19. b. Oſſa agni prohibentur frangi, quia non ſunt fracta in cruce oſſa domini. d Quod non poſſit intelligi.
a remanebit quicquam ex eo vſque mane. Si quid reſiduum 1
a Spirituiſancto reſeruabitis. b Carnis delectationem.
fuerit, igne comburetis. Sic autem comedetis illum: Renes 2
a Prius. Cingulo continentiæ. b Exempla mortuorum patrum. c Operibus.
b veſtros accingetis, & calciamenta * habebitis in pedibus *, 3
a Poſt. b Paſtoralem cuſtodiam. c Mandata Dei & myſteria Chriſti. d Quia neſcitis quandiu liceat. Quia in itinere erant.
c tenentes + baculum in manibus, & comedetis † feſtinanter. 4
d Eſt enim phaſe, id eſt, tranſitus domini. Et tranſibo per ter- 5
a Nota quia nocte percutiuntur primogenita Aegyptiorum.
ram Ægypti nocte illa, percutiamq; omne primogenitum in
a Qui videtur rationalis. b Simplicem.
e terra Ægypti ab homine vſque ad pecus, & in cunctis diis 6
a Quia ſanguinis Chriſti memoria Chriſtianos ab exterminatore conſeruat. 7
Ægypti faciam iudicia, ego dominus. Erit autem ſanguis vo- 8

¶ Caput ergo agni vorare, eſt diuinitatē illius fide præcipere. Pe A des vorare, veſtigia humanitatis amādo & imitādo pquirere. Inteſtina verborū Chriſti, occulta & myſtica mādata, quę vorams cū auide ſumimus. In uorationis uerbo pigritia noſtra reprehēditur, qui verba eius atque myſteria nec per nos ipſos requirimus, & dicta ab aliis inuiti audimus. *Non remanebit ex eo quicquam vſque mane* quia eius dicta magna ſunt diſcutiē da ſollicitudine, vt antequam dies reſurrectionis appareat, in nocte præſentis vitæ omnia mandata eius intelligendo penetrentur. Sed quia hoc valde difficile eſt, rectè, ſubditur: *Si quid reſiduum fuerit, &c.* quod ex agno remanet, igni comburimus, quando hoc quod de miſterio incarnatiōis eius intelligere & penetrare nō poſſumus, poteſtati ſancti ſpiritus humiliter reſeruamus, ut non ſuperbe qs audeat vel contēnere vel denunciare quod nō intelligit, ſed igni tradat, id eſt, ſpirituiſancto relinquit, quia ergo qualiter edēdum ſit paſcha, cognouimus, a quib. debeat edi, proſequamur. *Sic autem comedetis illum. Renes veſtros accingetis, &c.* In renibs carnis delectatio accipitur. vnde Pſal. 25. a. *Vre renes meos, &c. m.* Et Iob. xl. b. de diabolo dicitur: *Poteſtas eius in lumbis eius.* Qui ergo paſcha comedit, iure renes accingit, ut qui ſolēnitatem reſurrectionis & incorruptionis agit, corruptiōi per uitia nulla ſubiaceat, voluptatē domet, luxuriam refrenet. Hoc quidē dura ſunt, *ſed anguſta eſt porta quæ, ducit ad vitam*: & habemus multa exempla præcedentium. vnde ſubdit.

a *Si quid reſiduum, &c.* AVG. Quæri poteſt, quomodo aliquid ſuperauit, cum hoc præmoniti fuerint, vt ſi domus non habuerit conſummendo pecori idoneā multitudinē, vicini aſſumantur. Sed intelligitur, quoniam dictum eſt, *os non conteretis ab eo*, remanſura vtique fuiſſe oſſa quæ igni cremarentur.

b *Calciamenta.* ✠ PROC. Quia feſtinato eiiciebantur Aegypto & feſtinantes faciebant iter, non abs re veſtiti more viatorum ouiculam ederunt toſtam igne ob temporis breuitatem, nec inter manducandum fregerunt oſſa ſcrutantes medullas, quod facere amant otioſi. Nec etiam eadem cauſa impulſi, expectarunt donec tota maſſa frumentaria fermentaretur.

Pedes, opa ſunt, Calciamēta ſunt pelles mortuorū aīaliū. Calciamēta pedes muniūt. Aīalia mortua ex quorū pellib. noſtri pedes muniūtur, antiq patres ſunt, q nos ad æternā patriā præceſſerūt, quorū dū exēpla cōſpicimus, operis noſtri pedes munimus. Calciamēta ergo in pedib. habere, eſt mortuorū vitā cōſpicere, & noſtra veſtigia a peccati vulnere cuſtodire.

c *Tenentes, &c.* GREG. Baculus paſtoralis cuſtodia. Et notandum quod prius præcipiūtur renes accingere, poſt baculos tenere, quia illi debent paſtoralē curā ſuſcipere, qui iam in corpore ſuo ſciunt fluxa luxuriæ domare, ut cum aliis fortia pdicant, mollib. deſideriis non ſuccūbant. *& comedetis feſtinanter.* mandata ſ. Dei, myſteria redemptoris, gaudia patriæ cæleſtis cum

cū feſtinatione cognoſcite, & præcepta uitæ implete, quia ho D die bñ licet agere ſcimus, vtrū cras licet ignoram⁹. Feſtinātēr ergo paſcha comedite. i. ad ſolēnitatē patrię cæleſtis anhelate. Nemo in huius vitę itinere torpeat, ne in patria locū perdat.

✠ THEODORETVS. Hæc omnia noſtrorum myſteriorum ſunt ęnigmata. Vngimus namque & nos ſanguine agni noſtri. non tantū limen, ſed duos poſtes, quātum ad id quod oculis cernitur, patet, linguam & labia purgantes, quantum vero ad id quod mēte comprehenditur attinet, pro duob. poſtibus, vim illam quę iraſcitur & concupiſcit. Non elixas ſed igne aſſas carnes comedere præcipit, quia non literæ tantum ſtudium noſtrum impendimus, ſed ſcriptoris ſenſa E inueſtigamus. Quod autē ſcriptum eſt, ut nihil carnium ī poſterū diē relinqueretur, ita intelligēdū eſt, quod futura illa vita ſignis vllis nō indiget, in illa. n. res ipſa contemplabimur. Ouiū vero oſſa hi conterūt, qui perperā diuina eloquia interpretantur, atq; ad ſuam imbecillitatē illa transferre conanť.

Vbi ſupra.

*veſtra. *veſtris.

†baculos. †feſtinantes.

GREG. NYSS. Illis rerū inuolucris monet vt per hæc ænigmata conſiderare & intelligere velimus tranſitū quandam eſſe hanc vitam noſtrā. Nam poſtea quā ingreſſi ad eā ſumus, neceſſitate quadam ad exitum ſemper cōpellimur, ad quē paratos nos eſſe vult manib. & pedib. reliquoque ad iter apparatu. Ne igitur ſpinis in hoc arduo viuendi itinere, pedes lędantur, nō nudis pedib. ſed duriorib. calceis cōmuniti itinerare debemus. Spinæ autem quę pedib. infixæ non ſolū retinent retardantque, verumetiam enecant, peccata ſunt a quib. durities calceorum defendit, continentiſſima videlicet, tenuis ac dura vita, quę debilitat atque frangit ſpinarum acumina, qb. à paruo tenuiq; principio, ad anteriora vſq; peccata ſic ingrediuntur, ut penitus occidant. Ad hanc vitam faciendam talaris veſtis & effuſa, id eſt, uoluptuoſa & vitioſa viuendi ratio quæ latiſſime patet, impedimento eſt. Quare cingulo quodā trahēda eſt & coartāda, ne huc atq. illuc circumfluat. Cingulus vero modeſtia eſt & diligens uiuendi rō, quæ nos monet ad neceſſitatē non ad voluptatem reb. vti. Baculus quo feras repellimus, & nonnunquam ſuſtentamur, ſpes eſt. Ex igne autem ſolum cib. nobis propoſitus eſt, quoniam fides quę per cibum illum ſignificatur, ardentiſſima eſſe debet, nihil humidum aut labile poſſidens.

De vita Moſis.

d *Phaſe.* Hebraicè eſt. פסח Peſah, Græcè πάσχα id eſt, tranſitus, quia à filiis Iſrael ex Aegypto † migrantib. primum celebratum eſt, nobis quoque migrandum eſt de tranſitoriis ad æterna, de terrenis ad cæleſtia.

Paſcha. †gradientibus.

✠ HIER. Paſcha quod Hebraice dicitur peſach, non a paſſione vt pleriq; arbitrantur, ſed a tranſitu nominatur, eo quod exterminator videns ſanguinem in forib. Iſraelitarum pertranſierit, nec percuſſerit eos.

in epiſt. ad Fabiolam.

F

e *In cunctis diis, &c.* Ferūt Hebræi, quia omnia idola Aegypti

☞ confracta

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *ſecundū* Hebræos *non refertur ad comeſtionem, ſed ad aſſationem, de qua immediate prædicatur.* Sed aſſum tantum igni. *Et ſequitur.* Caput cum pedib. *Et eſt ſenſus, quod caput de corpore abſciſſum vel pedes non debebant per ſe aſſari, ſed caput iunctum corpori, & pedes ſimiliter, Inteſtina autem amouebantur vt lauarentur, et lota reponebantur aſſanda cum corpore.* Et os eius non confringetis. *Hoc non eſt in Hebræo hic, ſed poſtea eodem capitulo eius ſententia ponitur.*

1 Nec remanebit, &c. *ad deſignandum quod in mane ſine reditu de Aegypto debebant recedere.*

2 Sic autem, &c. *Hic deſcribitur modus comedendi, cum dicitur.*

3 Renes ueſtros, &c. *Iſta tria quæ hic exprimuntur, deſignant quod debebant eſſe parati ad exeundum de Aegypto.*

4 Et come. &c. *Per quod deſignatur quod deberent ire expedite & velociter non deſidioſe.*

5 Eſt enim phaſe, &c. id eſt, tranſitus. *Iſtud* id eſt tranſitus, *nō eſt in Hebræo, ſed eſt expoſitio huius nominis phaſe, quę addita eſt a trāſlatore. Dicitur autem hoc feſtum phaſe quod ſignificat tranſitum, quia tunc filii Iſrael receſſerunt de Aegypto, ut tranſirent ad terram promiſſionis. Item quia illa nocte dominus tranſiens per Aegyptum, percuſſit* Aegyptios. *& ſaluauit Hebræos. & hoc eſt quod dicitur.* & tranſibo per terram Aegypti.

6 Et in cunctis, &c. *Dicunt enim Hebræi quod illa nocte omnia idola Aegypti lignea ſubito fuerunt putrefacta, & omnia metallica reſoluta & fuſa in terram, & omnia lapidea comminuta in deteſtationem idololatriæ. ideo ſubditur.*

7 Ego dominus. *qui ſolus latria ſum colendus.*

8 Erit autem. *Hic aſſignatur ratio eius quod ſupra dictum eſt.* &

✠ ſument

MORALITER.

✠ na plenitudo gratiæ latens intra ſignificantur. eſt igiť ſenſus. *Caput cum pedibus, &c.* id eſt, diuinitatem cum humanitate plena gratiæ in hoc ſacramento eſſe credendo per fidē incorporabitis.

4 *Et come, &c.* id eſt per uirtutem huius ſacramenti feſtinabitis ad patriam paradiſi, propter quod dicitur viaticum. Hebr. 4 c. Feſtinemus ingredi in illam requiem.

MORA

A conſfracta ſunt nocte illa & templa, uel motu terræ, uel fluminis Nili inundatione. Allegorice uero nobis egredientibus ex Aegypto errorum idola corruunt, & omnis peruerſorũ dogmatũ cultura quatitur. (Allegor.)

a *Habebitis autem hanc diem, &c.* AVG. *Et facietis diem hanc in progenies veſtras legitimũ, æternum* vel *æternalem* quod Græcè dicitur αἰώνιον. Non ſic accipiendum eſt, tanquã poſſit iſtorum præſen- (vocabitur.)

B tium dies vllus eſſe æternus, ſed illud æternum eſt quod iſtè ſignificat dies, velut cũ dicimus Deum æternum. Non iſtas duas ſyllabas æternas dicimus, ſed quod ſignificant, quanquã diligenter ſcrutandũ ſit, quomodo ſcriptura ſoleat appellare æternum, ne forte ita dixerit ſolenniter æternum † quod nefas habeant prætermittere, aut ſponte mutare. Aliud eſt enim quod præcipitur quouſque fiat, ſicut præceptum (Le. 23.a. Nu 28.c.) (Aeternũ. †queis.)

C eſt, ut ſepties muros Hiericho circumiret arca. Aliud cum præ-

a Mentibus, vel corporibus.
bis in ſignum in ædibus, in quibus eritis: & videbo ſangui- 1
Non percutiam. Aeterna.
nem, & tranſibo vos, nec erit + vobis plaga diſperdens, quan- 2
Ciues huius ſeculi.
a do percuſſero terram Ægypti. Habebitis autem hanc diem 3
in monimentum, & celebrabitis eam ſolennem domino in 4
b generationibus veſtris cultu ſempiterno. Septem diebus azy- 5
a Qui dicitur paſcha. Reliqui .n. dies dicuntur azymorum. b Malitiæ & nequitiæ. 6
ma comedetis. In die primo non erit fermentum in domi- 7
bus veſtris. Quicunque comederit fermentatum, peribit ani- 8
a De cœtu ſanctorum Deum videntium. a A principio .ſ. vitæ vſque ad finem.
c Initium fidei. 9
ma illa de Iſraël, a primo die vſque ad diem ſeptimum. Dies 10
a Honore paſſionis & reſurrectionis Chriſti.
prima † erit ſancta atque ſolennis, & dies ſeptima eadem fe- 11
Seruilis. a Scilicet ſtudiis ſanctarum ſcripturarum & bonorum operum quæ parant refectionem æternam.
ſtiuitate venerabilis. Nihil operis facietis in eis, exceptis his
a Paſcha. b Syncceritatis & veritatis. 12
quæ ad veſcendum pertinent, & obſeruabitis azyma. In ea-
a Ad terram viuentium. b Exercitatos bonis operibus. c De mundo.
dem enim ipſa die educam exercitum veſtrum de terra Æ-
a Vel generationes. Veſtras.
gypti: & cuſtodietis diem iſtum in generationibus veſtris ritu 13
a Quia æternam requiem ſignificat. b Quando Chriſtus cum diſcipulis cœnauit, corpus & ſanguinem dedit.
C perpetuo. † Primo menſe, quartadecima die menſis, ad veſpe-
a Vel veſperum.
ram comedetis azyma, vſque ad diem viceſimamprimã eiuſ-
a Tota præſenti vita. b Corruptio peccati.
dem menſis, ad veſperam. Septem diebus fermentatũ nõ inue- 14
a Dolo, errore doctrinæ.
nietur in domibus veſtris. * Qui comederit fermentatum, peri- 15
a In æternum. b Sanctorum. c Qui extra eccleſiam nutriti, & in ipſa poſtea ſunt recepti.
bit anima eius de cœtu Iſraël, tam de aduenis, quàm de indi-
a Quia intra eccleſiam nutriti. b Eccleſiæ quæ a Deo compluitur & colitur vt fructificet. Eccleſijs vel diuerſis ordinibus.
genis terræ. Omne fermentatũ non comedetis. In cunctis ha-

cipitur ſic obſeruari aliquid, ut nullus terminus præfiniatur. Aut ergo ſic appellauit æternum, quod non ſponte audeant prætermittere. Aut nõ ſigna rerum, ſed res quæ ſignificãtur. (D)

b *Septem diebus Azyma, &c.* Septenarius pro uniuerſitate ponitur, quia vniuerſum tempus per ſeptem dies voluitur. ſeptem diebus azyma comedẽda ſunt, id eſt, omni tempore præſentis uitæ, ſimplicitas ſeruãda, malitia cauenda.

a *Primo menſe quartadecima, &c.* RABANVS. Veſpera quartadecimi diei, primi mẽſis. in quo paſcha celebratur, & agni immolatio perficitur, depoſitionẽ veteris hominis ſignificat, & initium noui, qui in baptiſmo Chriſti mortem figurãte inchoatur. Vnde. *Quicunque baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in mortem ipſius baptizati ſumus, &c.* A veſpera ergo quartidecimi diei primi menſis vſque ad veſperã viceſiprimi

NICOLAVS DE LYRA.

* ſument de ſanguine deponent ſuper vtrunq; poſtẽ. *per hoc enim diſtinguebantur domus Hebræorum a domib. Aegyptiorum quia ſicut erant diſtincti interius per fidem veram ab Aegyptiis, ita volebat dominus quod aſperſio ſanguinis eſſet quaſi ſignũ diſtinguens exterius, & proteſtatio fidei interius.* 1 Et uidebo, &c. *viſione approbationis inquantum eſt ſignum fidei vt dictum eſt.* 2 Et tranſibo, &c. *quia cum domus Hebræorum eſſent inter domos Aegyptiorum, quando angelus percutiebat exiſtentes in domo Aegyptij manentis iuxta Hebræum tranſibat domũ Hebræi abſque læſione, procedens vltra ad percutiendum domum Aegyptij vltra manentis, & hoc eſt quod ſubditur.*

3 Nec erit. *Non eſt hoc intelligendum quod dominus immediate per ſeipſum percuſſerit Aegyptios, ſed per angelum. Quid autem ſentiendũ ſit de angelo percutiente, vtrum fuerit bonus vel malus dicetur.*

4 Habebitis, &c. *Hic conſequenter deſcribitur qualiter Phaſe ſit celebrandum reſpectu tẽporis futuri, cum dicitur:* habebitis autẽ hanc diẽ in monimentũ, *id eſt, in memoriã æternã. dicitur enim monimẽtum quaſi monens mentem.* 5 Et celebrabitis, &c. *in futurum propter beneficiũ hac die vobis exhibitum.* 6 Cultu ſemp. *id eſt, abſque determinatione temporis, quia tempore no. te. perfectius ſeruatur iſta ſolennitas quã tempore ve. te. quoniam veritas præcellit vmbras & figuras, quia ea quæ fuerunt in ve. te. fuerũt vmbræ & figuræ reſpectu eorũ quæ ſunt in no. te.* 7 Septem diebus azyma come. &c. *Dicit Rabbi. Sa. Hebræus ſuper locum iſtum, quod iſtud præceptum de comedẽdo azyma ſeptem diebus, non habuit locum in prima celebratione phaſe quando filij Iſrael egreſſi ſunt de Aegypto, ſed in ſequentibus celebrationibus poſtea, & hoc videtur per illud quod dicitur, infra eo. cap. quod filij Iſrael exeuntes de Aegypto in craſtino immolationis agni paſchalis, non poterant fermentare cogentibus eos exire Aegyptijs. Ex quo uidetur manifeſte, quod cauſa quare comederunt tunc azyma, non fuit propter obſeruationẽ præcepti, ſed quia non habebant tempus fermentandi. Item ſupra dicitur:* Et edent carnes nocte illa aſſas igni & azymos panes. *Ex quo dicit, nocte illa, videtur quod obligatio de azymis non extendebat ſe, niſi prima die ad veſperam, quando comedebantur carnes agni. Et ratio huius fuit, quia erant in itinere, propter quod non erat eis prohibitũ comedere fermentatum ſi haberent, niſi veſpera immolationis agni, vt dictum eſt. Multa enim fuerunt eis licita tempore illius itineris, quæ alias non eſſent, ut poſtea uidebitur magis.*

8 In die primo, &c. *Prima dies hic accipitur ab hora ſeptima diei quartadecimæ, in qua debebat amoueri omne fermentum de domibus Hebræorum ante horam ſeptimã eiuſdem diei, quia extunc poterat immolari agnus, ut ſupra dictum eſt. Vnde dicitur infra 23. cap.* Nõ immolabis ſuper fermentũ ſanguinẽ victimæ tuæ, *id eſt, noli immolare agnum paſchalẽ, de cuius ſanguine debent liniri poſtes oſtij, fermento exiſtente in domo tua.* Ex *quod patet, quod ante tẽpus immolationis agni paſchalis, debebat auferri fermentum.* 9 Quicunq; comederit, &c. *Dicit* anima, *ut per hoc det intelligere, quod ille qui erat carens uſu ratione, ſi comederet fermentatũ, hãc pœnam non incurreret.* 10 A primo die uſq. ad. &c. *Incluſiue. Et eſt iſte dies ſeptimus viceſimus primi menſis, & loquitur de celebratione Phaſe, in annis ſequẽtibus. ut dicit Rab. Sal.* 11 Dies prima erit ſancta. *In cultu diuino & in amictu honeſto, & in cibo delicato ſecundum poſſibilitatem cuiuſlibet. Vnde* Neemiæ. 8. *cap. dicit,* Comedite pinguia, & bibite mulſum, dies enim domini ſanctus eſt. 12 Nihil operis facietis, &c. *Non ſolum manibus propriis, ſed nec per manus Gentilium licebat eis operari, exceptis his quæ ad ueſcendum pertinent. Talia enim in ſolennitate paſchali poterant facere, & illa quæ ad hæc ſunt neceſſaria, ſicut accendere ignem, haurire aquã, & ſcindere ligna, & ſimilia, ſecũdum quod dicit R. Sal. excepta tamen die ſabbati, quia ſi feſtum cadebat in die ſabbati, non licebat hoc fieri, & quantũ ad hoc ſabbatum ſtrictius ſeruabatur, quam alia feſta.* 13 Et cuſtodietis diem, &c. *Ex hoc dicit Rab. Sal. quod obligatio huius præcepti fuit ſuſpenſa, quandiu filij Iſrael fuerunt in deſerto, ante ingreſſum terræ promiſſionis, nec fecerũt filij Iſrael aliquod Phaſe poſt exitum de Aegypto, niſi ſemel, ſcilicet anno ſecundo egreſſionis de Aegypto, & ideo dicitur hic.* In generationes veſtras, *quæ intra intrabunt terrã promiſſionis, quia oẽs illi qui egreſſi ſunt de Aegypto, mortui ſunt in deſerto præter Caleb. & Ioſue, ut habetur* Numeri. 26. b. *Nec mirandum eſt, ſi obligatio huius præcepti fuit ſuſpenſa quandiu fuerunt in itinere, quia etiam præceptũ de circunciſione fienda octaua die (quod fuit eis impoſitum ſub pœna mortis vt habetur* Gene. 17. b.*) toto illo tempore fuit ſuſpenſum, quia pueri illo tempore nati non fuerunt circuncisi, donec fuerunt in terra promiſſionis, ut habetur Ioſue. 5 b.* 14 Septem diebus, &c. *Quia non ſolum fuit prohibitum comedere fermentatum, ſed etiam in domo retinere, & iſtud fuit præceptum ad memoriam eius, quod filij Iſrael exeuntes de Aegypto, non poterant fermentare, & coacti ſunt azymis uti.* 15 Qui comederit fermentatum, peribit, &c. *Aduenæ dicuntur qui erant conuerſi de Gentilitate ad ritum Iudæorum.*

* Vocauit

integram, ſcilicet ſeptimanā, azyma † iubemur comedere, q̄a a perceptione baptiſmi vſq. ad finē uitę ſimpliciter, & ſine dolo debemus uiuere. Vnde Petrus: *Deponētes oēm malitiam, & omnem dolū, & ſimulationē, ſicut modo geniti infantes, &c.* 1. Pet. 2. a.
Seniores. Nota quod non pueris, non iuuenibus, mandata Dei primo cōmunicat, ſed ſenioribus, quia in ſenibus eſt ſapientia, & in multo tempore prudentia.

b *Faſciculūq; hyſſopi, etc.* STRAB. Hyſſopus herba eſt humi-lis, naſcens in petris, purgās pectus & pulmonē. Et ſignificat verā humilitatē, cuius exēplū Chriſtus nobis ī ſemetipſo p̄buit. Faſciculū ergo hyſſopi sāguine tīgimus, q̄n memores humilitatis Chriſti, eū imitari ſtudem⁹.

✲ RVPER. Quid autē in ſpiritu aliud hic de agni sāguine mādatur, quam de veri agni, id eſt, Chriſti filii Dei sāguine, q nō in abſcōdito vel intus repoſitus, ſed oī mūdo palā expoſit⁹ eſt, vt qcunq; domū ſuā ſignare velit, vt liberet de manu percuſſoris diaboli, cito & uelociter ſal' illi occurrat, dūmodo ſic faciat? Tollat faſciculum hyſſopi, & intingat in ſanguine, id eſt, recitet ſymbolum ſpē totā cōſtituēs ī ſalutifera Chriſti paſſione, & īde tres notulas faciat ī utroq; poſte, & in ſuplimnari, baptizatus uidelicet in noīe patris & filii & ſpiritus ſācti.

c *Tingite ſanguine, &c.* AVG. Queritur quem ſanguinem dicat iuxta oſtium, cum illi⁹ sāguinē uelit intelligi, cuius immolatione paſcha fit, an præcipit eo modo cōſequēter fieri, q̄uis hoc tacuerit, ut idē agnus iuxta oſtium occidatur, an(q̄ eſt crędibilius) ideo dixit ex ſanguine, qui eſt iuxta oſtiū, quia ille qui D intuitutus eſt vas ipſum, in quo ſanguinē excipit, iuxta oſtiū poſitus eſt, vt ad manum habeat dum tingit.

d *Et non ſinet percuſſorem, etc.* SVRABVS. Vtrum percuſſor bonus angelus, an malus fuerit, non neceſſe eſt inquiri. quicunq. enim fuit, præcepto domini obediuit. Sciēdum tamē q̄ tales peſtes mali angeli facere ſolēt, p̄miſſione Dei. Decimū p̄ceptū eſt Deut. 5. c. *Non cōcupiſces rē proximi tui, etc.* Huic contraria eſt decima plaga. Mors primogenitorum. Alio p̄cepto furtū p̄hibetur, quo & rapina damnatur. Peius enim eſt eripere violenter q̄ latenter. Auferre ergo uolens aperte vel occulte pręceptū ſuum habet, concupiſcere autē rē proximi, etiam ſi iuſta ſucceſſione q̄ras, nō licet; Qui.n. nolunt res alienas tā q̄ iuſte poſſidere, & hæredes quærunt morientib. illis eſſe. Cum laudas rē relictā quaſi iure poſſidentē, Deus damnat iniuſte cupiētē. Qui enim q̄ris ab aliquo hęres fieri, non uis ut habeat hæredes, in quibus nihil carius primogenitis eſt. Iure ergo in primogenitis tuis puniris, qui cupiēdo res alienas, quaſi iuris umbrā perquiris, & quæ meliora ſunt cordis primogenita p̄dis. Primogenita quidem fides eſt. Nemo enī bona facit, in quo fidei non pręceſſit. Omnia opera bona ſunt filii ſpirituales, ſed īter hos primogenita fides, Quiſquis ergo rē occulte, cupis alienam, interius fidem perdis. Seruis enim non charitate, ſed fraude. uelut amans eum quem mori deſideras, ut ſuccedas.

Percuſſor Aegypti q̄s angelus.

† pe cora

Non concupiſces rem proximi.

† Vaſe.

† rem iſtā vel morē iſtum pro ſtatuto.

† Pſal. 77. Pſal. 104. d Pſal. 134. b

bitationibus veſtris edetis azyma. Vocauit autem Moyſes om- 1
a ¶ Eccleſias uel diuerſos gradus.
a nes ſeniores filiorum Iſrael: et dixit ad eos: Ite tollētes † animal 2
b ¶ Fidei ſcilicet quæ comparatur grano ſinapis, quæ humili deuotione ſuſcepta, omnes animæ affectus purgat.
b per familias veſtras, immolate Phaſe. Faſcienlumque hyſſopi 3
a ¶ Quia ſanguis iſte nobis ianua vitæ. b ¶ Intentione mentis vel fronte corporis. ¶ Vt ſupra.
c tingite ſanguine, qui eſt in † liminē, et aſpergite ex eò ſuper- 4
a ¶ Hoc poſtea obſeruatum eſt, tunc.n. non poterant, quia in tranſitu erant. b ¶ Iuxta uel intra clauſtra mentis debemus conuerſari dum paſcha celebramus ne foras ſicut Dina vagemur, & cum diabolo fornicemur.
liminare et vtrumque poſtem. Nullus veſtrum egrediatur oſtiū 5
a ¶ Diem iudicij:
domus ſuæ vſque mane. Tranſibit enim dominus percutiens
a ¶ Fidem paſſionis Chriſti & munitionem.
Aegyptios. Cumque viderit ſanguinem in ſuperliminari, et in
a ¶ Mentis & corporis. Vnde Pſal. 4. b. Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui domine.
d vtroque poſte: tranſcendet oſtium domus, et non ſinet percuſſo 6
¶ Mentes vel corpora.
rem ingredi domos veſtras, et lædere. Cuſtodi verbum iſtud,
legitimum tibi, et filiis tuis vſque in æternum. Cumq. introie-
ritis terram, quam Dominus Deus daturus eſt vobis vt pollici- 7
tus eſt: obſeruabitis † ceremonias iſtas. Et cum dixerint uobis
filii veſtri; † quæ eſt iſta religio? dicetis eis. Victima tranſi-
tu: domini eſt, quando tranſiuit ſuper domos filiorum Iſrael
a Mundo. b Corporaliter vel ſpiritualiter. ¶ Ab exterminatore vel a ſeruitute Aegypti.
in Aegypto, percutiens Aegyptios, et dumos noſtras li-
¶ A ſeruitute. ¶ Humiliatus. ¶ Gratias agens.
berans. Incuruatuſque populus adorauit. Et egreſſi filii Iſ- 8 9
rael, fecerunt ſicut præceperat Dominus Moyſi et Aaron. †

☞ Factum

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vocauit autē Moyſes, &c. *Hic conſequenter mādatū domini, de agno paſcali diuulgatur ſenioribus populi, ut detur executioni. Vnde dicitur.* 2 Ite tollentes animal. *In Hebræo habetur.* Emite accipite, *& eſt ſenſus, qui habet gregem inde accipiat. & qui non habet emat.* Animal. *id eſt, agnū ſi poſſit haberi, uel hędū ſi non poſſit, ut ſupra dictum eſt, & ad hoc denotandum, dicitur hic* animal *in generali.*

3 Faſciculūq; hyſſopi, &c. *quia nō dixerat ſupra, cū quo inſtrumento deberent liniri poſtes ſanguine agni, ideo hic exprimitur, quod debet fieri cum faſciculo hyſſopi, & ad hoc requiruntur tres calami ſimul ligati.* Qui eſt in li. &c. *In Hebręo habetur.* בסף baſaph, *id eſt, in pelui. Eſt enim uas argentum, in quo recipitur ſanguis agni immolati, & hoc exprimitur hic, quia ſupra nō fuerat expreſſum quomodo ſanguis debebat recipi, quia tamen iſte bacinus erat prope limen oſtij, quando debebat fieri aſperſio, ideo forſitan translator poſuit* in limine.

5 Nullus uc. &c. *Illud fuit dictū, eo quod angelus diſperdēs, illa nocte trāſiuit per Aegyptum, propter quod illud nō fuit obſeruatum ſequētibus, alijs tēporibus, quia tunc ēt cauſa ceſſauit.* 6 Et non ſinet percuſſorē ingredi. *Ex quo patet, quod iſta percuſſio nō fuit facta immediata a Deo, ſed per angelū. Si aūt quæratur, utrum fuerit bonus vel malus angelus? Dicendum, quod nulli eſt dubium quin Deus potuerit facere per bonum uel malum angelum indifferenter.* Leguntur *etiam tales percuſſiones factæ per bonos & malos angelos, quia Deus utriſque vtitur ad executionē ſuæ iuſtitiæ. Subuerſio enim Sodomorū facta fuit per bonum angelum, vt dictū fuit. Ge. 21 quod patet ex hoc, quod ille angelus fuit aſſociatus bono angelo, qui ſaluauit Lot. Fuit etiam unus de angelis ſanctis qui apparuerunt Abrahæ Gene. 18. a. Vnde dicunt Hebræi, quod fuit Gabriel, qui interpretatur fortitudo Dei, ut ibidem dictum fuit. Percuſſio autē animalium & paſtorum & liberorū ipſius Iob fuit per malum angelum, ut patet* Iob. j. b. *Veruntamē uolunt aliqui dicere, quod percuſſio Aegyptiorum fuit per bonum angelum, quia ex diuina iuſtitia angeli boni percutiunt malos, ſicut mali angeli ex permiſſione Dei flagellāt bonos, ut patet per exēpla poſita de ſubuerſione Sodomorum per bonū, & flagellatione ſancti Iob per malum. Ad quod dicendum, quod licet exēpla poſita ſint vera, tamē illud quod dicunt, non ſemper currit, ſed aliquando leguntur boni & mali flagellati a malo angelo ſicut patet de Saule* j. Reg. *xvj. c. qui erat malus, de quo dicitur.* Spiritus domini receſſit a Saul, & exagitabat eū ſpiritus nequam. Item *Paulus Apoſtolus qui ſanctus a malo angelo fuit flagellatus, prout dicitur. ij. Corint. xv.* Datus eſt mihi ſtimulus carnis meæ angelus Satanæ, qui me colaphizet. *Similiter legūtur boni & mali a bono angelo flagellati, Ee primo habetur exemplum. 2. Reg. 24. c. de angelo percutiente populum, qui tamen erat innocens, ſecundum quod dicitur ibidem:* Iſti qui oues ſunt, quid fecerunt. *Quod autem angelus iſte eſſet bonus, patet ex hoc quod Dauid ędificauit altare in loco apparitionis illius angeli, quod non feciſſet ſi fuiſſet malus angelus. De ſecundo iam ſupra poſitū eſt exemplum de ſubuerſione Sodomorum per bonum angelū, & ideo dictum eorum non habet efficaciam. Dicendum igitur ſine pręiudicio, quod percuſſio Aegyptiorum facta fuit per malū angelum, quia hoc magis uidetur cōcordare ſcripturæ ſacrę. Dicitur enim Pſal. 74. c.* Miſit in eos irā indignationis ſuæ, indignationem & iram & tribulationem, immiſſiones per angelos malos. *Et certum eſt quod ſcriptura loquitur ibi de percuſſione Aegyptiorum, ut patet per literā pręcedentem & ſubſequentem. Hoc etiam uidetur per hoc quod hic dicitur de domino.* Et non ſinet percuſſorē ingredi domos veſteras & lędere. *per quod uidetur litera innuere, quod angelus percuſſor libenter intraſſet, & percuſſiſſet ſ.* Hebręos, *ſi fuiſſet a Deo permiſſus, & ſic uidetur quod fuerit malus angelus.*

7 Cumq; introieritis terrā, &c. *Ex hoc uidetur uerum, quod prędictum eſt, ſcilicet quod filij Iſrael poſt exitum de Aegypto non fuerūt obligati obſeruare ceremonias paſchales, quouſque uenerāt ad terram promiſſionis. Sequitur.* 8 Incuruatuſq; populus adorauit, &c. *reddendo Deo gratias de tanto beneficio.* 9 Et egreſſi filii Iſrael, &c *Ex quo patet obedientia eorum ad Deum & ad Moſen.*

✤ Factum

a Factum eſt autē in noctis medio, percuſſit dn̄s omne primo- 1
genitū in terra Aegypti:primogenito Pharaonis, qui ſedebat 2
¶ Ergaſtulo.
in ſolio eius vſq; ad primogenitū captiuæ,quæ erat in carcere,
et omne primogenitū iumentorū. Surrexitq. Pharao nocte, *
et omnes ſerui eius,cunctaq. Aegyptus:et ortus eſt clamor ma
b gnus in Aegypto. Neque enim erat domus, in qua non iace- 3
ret mortuus. Vocatiſq. Pharao Moyſe et Aaron nocte,ait: Sur 4
gite,egredimini a populo meo, et vos & filii Iſrael. Ite et † im 5
molate domino ſicut † dicitis,oues veſtras et armenta aſſumi- 6
¶ Gratias agite.
te, vt petieratis, et abeuntes benedicite mihi. † Vrgebantque 7
Aegyptii populum † Iſrael de terra exire velociter, dicentes: 8
¶ Expurgate vetus fermentum vt ſitis noua conſperſio.1.Cor.5.b.
c Omnes moriemur. Tulit igitur populus cōſperſam farinam, 9
a ¶ Ne diffluerct. b ¶ Operum ornamentis vel fidei munimentis. c ¶ In exercitatione operum.
antequam fermentaretur,et ligans in palliis poſuit ſuper hu-
meros ſuos. Feceruntq. filii Iſrael ſicut † præceperat dominus
a ¶ In auro & argento & veſtibus Aegyptiorum,ſignificantur quædam doctrinæ, quæ ex ipſa conſuetudine gentium vtiliter inquiruntur,vel animæ pretioſe cum corporibus ſuis,quæ de gentibus populo Dei adiunguntur.
d Moyſi,et petierunt ab Aegyptiis vaſa aurea et argentea, ve-
e ſtemq. plurimā. Dedit autem dominus gratiem populo ſuo 10
f coram Aegyptiis,vt commodarent eis: et ſpoliauerunt Aegy- 11
a ¶ Thebaida vt aiunt. b ¶ Tabernacula. ¶ Commotio tineæ.
g
h ptios. Profectique ſunt filii Iſrael de Rameſſe in Socoth ſex-

Quæſt.22. in Exod. A ✻ a *Factum eſt autem,&c.* THEODOR. Deus autē primogenita Aegyptiorum occidi voluit,ꝓpea quod Iſraelē populum q primogenitus Dei erat,nimis dure tractarunt. Sciendum tn̄ eſt quod pimogenitus fratres habet, primogenitus.n.multorum eſt primus. Sciant itaq; Iſraelitæ ꝙ primus Dei populus appellati ſunt, Gentes verò qui crediderunt non modo ſalutem conſecuti ſunt, ſed & primogenituram adepti ſunt.

Vbi ſupra. c.17. ✻ RVPERTVS. Placuit domino medio noctis dormiētes potius interfici, vt hiſtoricum exemplum dormitantibus proficeret, atq; ad vigilandum eos ꝑcelleret ſcientes quia quiſquis exēplo Aegyptiorum, theſaurizauerit ſibi irā, nihilominus exemplo illorum improuiſam accipiet vindictam. Sic enim vniuerſale iudicium duris corde & impęnitentib. de improuiſo ſuperueniet tanquam laqueus & fur.

• Ipſe.

† dixiſtis.

† non hēt Iſrael.

Quæſt.44. in Exod. B b *Neq; enim erat dom' &cæt.* AVGVSTINVS Cum primogenitī tm̄ morerentur,quomodo nulla erat domus, in qua non eſſet mortuus? An & hoc diuinitus fuerat procuratum,vt in omnibus domibus eſſent primogeniti,in quib. percuterentur Aegyptii,etiam qui habitabant in terrra Geſsē Hominum quippe erant hic,vel animaliū,nō terræ,id eſt,homines & animalia primogenita moriebātur,occulto & angelico percuſſu,non aliquid in terra vel in cælo factū erat, ſicut rana vel locuſta vel tenebræ. A talibus enim plagis cum terra Geſſen fuiſſet aliena,perueniebat beneficiū ad Aegyptios, q in ea cum Hebræis morabant̄,hac uero omnes percuſſi ſunt.

† 36. diſt. c legimus.§. ſed ecōtra. Matt.6.c.

Myſticè. c *Conſperſam farinā,&c.* AVGVST. Sine fermento proficiſcuntur filii Iſrael de Aegypto,vt exeuntes de hoc ſeculo abiiciamus fermentum malitiæ & nequitiæ,& epulemur in azymis ſynceritatis & ueritatis.

Quæſt.45. d *Et petierunt,&c.* AVG. Hoc iam factum fuerat ante mortes primogenitorum. Sed nunc per recapitulationem repetitur, nō narratum eſt quando factum eſt. Modo enim quomodo poſſet fieri,vt in tanto luctu iſta accommodarentur,niſi forte quis dicat,etiam illa plaga non fuiſſe percuſſos Aegyptios, qui cum Hebręis habitabant.

Hom.5.in Exod. C e *Vaſa aurea,&c.* Hæc doctrinas ſignificant,quæ ex ipſa cōſuetudine gentiū non inutili ſtudio diſcuntur,vel animas ꝓtioſas ex gentibus,tanquā vaſa aurea & argētea cum veſtibus, id eſt. corporibus,quę ſe adiungunt populo Dei,vt ſemel de hoc ſeculo tanquam de Aegypto liberentur.

f *Profectiq; ſunt,&c.* ORIGINES. Qui de Aegypto parat proficiſci,qui cupit obſcuros mundi actus,& errorū tenebras relinquere. Primo ei ex Rameſſe proficiſcendū eſt,quæ interpretatur cōmotio tineæ. Si uis venire in hoc,vt Deus ſit tibi dux,& ſequatur petra,quæ eſcam ſpiritualē & potum tribuat, exi de Rameſſe,ne theſaurizes,vbi tinea exterminat,& fures effo.& fur. Quia. *Si uis perfectus eſſe,uade & uende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cælo, & ueni ſequere me.* hoc eſt proficiſci de Rameſſe,& ſequi Chriſtum.

D g *De Rameſſe in Socoth. &cæt.* ORIG. Videamus qs ſit caſtrorum locus ad quem venitur de Rameſſe. uenerunt in Socoth. qđ interpretatur tabernacula. Cum ergo relinquens Aegyptum, diſcuſſeris tineas totius corruptelæ, & uitiorum incitamēta reieceris, habitabis in tabernaculis,quibus ſcilicet nolumus expoliari ſed ſuperueſtiri Habitatio autem tabernaculorum expeditum īdicat eſſe eum q feſtinat ad Deum. Sed nec in hoc ſtandū eſt, mouenda ſunt ēt caſtra de Socoth.& feſtinandum eſt in Othō, quod interpretatur ſigna eis, quia hic ſ.audies quod Deus antecedat eos per diē in columna nubis, & per noctem in colūna ignis, non hoc in Rameſſe, nec in Socoth,quę ſecūda ſunt caſtra. Tertia ſunt in quibus fiunt ſigna diuina,hoc erat triduū ad quod feſtinabant Moſes & Aaron,& cōtradicebat Pharao dicens, *Non eatis longius.* Nolebat ad locum ſignorum peruenire filios Iſrael,ut poſſent tertii diei frui myſteriis. unde Oſee. vj.a. *Reſuſcitabit nos Deus poſt biduum, & in die tertia reſurgemus. & uiuemus in conſpectu eius.* Prima dies nobis Chriſti paſſio. Secunda qua in infernū deſcendit. Tertia quia reſurrexit, Ideo in tertia die antecedebat eos per diem in columna nubis,per noctem uero in columna ignis. Rom.vj.a. *Neceſſarium eſt ergo,ut qui baptizantur in Chriſto, in morte ipſius baptizentur, & cum ipſo ſepeliantur & die tertia reſurgant. quos ſcilicet ſecum ſuſcitauit, & ſecit conſidere in cæleſtibus.*

h *Sexcenta fere milia,&c.* AVGV. Quæritur, utrum ad tantū numerum peruenerunt Hebręi per eos annos in Aegypto quos oſtēdere cōſideratus in ſcripturis numerus poteſt, qui quot fuerint, nō parua qō eſt. Dixit enim Deus Abrahæ antequā non ſolum Iſaac,ſed & Hiſmael natus eſſet, Ge.xv.c. *Peregrinū erit ſemen tuum in terra non ſua, & in ſeruitem redigent eos, & nocebunt illis quadringentis annis.* Si ergo quadringentos annos intelligamus eos fuiſſe cum Aegyptiis, non paruum ſpatium fuit quo ita populus multiplicaret,ſed tot annos nō fuiſſe ſcriptura aperte teſtat̄. Quidā.n.putant quadringētos triginta annos accipi debere,ex quo Iacob intrauit in Aegyptum,uſquequo Moyſes populum liberauit,quia in Exodo ſcriptum eſt: *Incolatus filiorū Iſrael,quem incoluerunt in terra* Aegypti *& in terra Chanaan, ipſe & patris eorū anni quadringēti triginta.* Seruitutis aūt eorū eſſe quarigētos annos,qa ſcriptū eſt Ge.15.c. *In ſeruitutē redigent*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Factum eſt autē. *Poſtquā deſcripta fuerat plagæ decimæ comminatio & interpoſita fuerat paſchalis obſeruatio,hic conſequenter ſubiungitur prędictę plagę inflictio,cum dicitur:* Factum, eſt autē in noctis medio. *ſcilicet illius noctis,in cuius ueſpera filij Iſrael immolauerant agnum paſchalem.* 2 Percuſſit dominus omne primogenitum, &c *ſupr.xj.ca.dictum fuit.* Vſq; ad primogenitum ancillę quę erat ad molam, *& idem eſt,quia captiui & captiuæ cogebantur operari in carcerib.* 3 Neq; enim erat domus,&c. *quia Deo ordinante ſic acciderat. quod in qualibet domo Aegyptiorum erat aliquis primogenitus.* 4. Vocatiſq; Pharao. *Hic conſequenter deſcribitur populi Iſrael eductio de terra Aegypti. Et primo deſcribitur receſſus populi. Secundo eiuſdem proceſſus. xiy.c.ibi* Igitur cum emiſiſſet. *Adhuc circa primum præmittitur receſſus populi. Secundo ſubduntur quędam mandata Dei,ibi:* Dixit pominus ad Moyſen. *Circa primum dicitur ſic.* Vocatiſq; Pharao Moyſe & Aarō nocte. *prę timore enim mortis non expectauit diem.* 5 Ait. *Per nuncios miſſos Moyſi & Aaron, quia ſupra.x.cap.dixerat Moyſes quod eius faciem amplius non uideret.* 6 Surgite egredimini,&c. *nō tamē egreſſi ſunt de nocte, quia pręceptum eis erat,ut non egrederentur oſtium domus uſque mane. vt prędictū eſt,tamen ante diem pręparauerunt ſe ad egreſſum.*

7 Et abeuntes. *id eſt, orate pro me ut non moriar in iſta peſte.*

8 Vrgebantq; Aegyp. *timore mortis ducti,quia ex morte primogenitorum timebant ſibi.* 9 Tulit igi. *Per aquę cōmiſtionem. unde in Hebręo habetur* בצק Bazeq, *id eſt, paſtā.* 10 Dedit autē dominus gratiā,&c. *Ex quo patet,quod acceperunt iſta ab Aegyptijs per accommodationem, & nō ex dono,ut ſupra dictum eſt.iij.c.* 11 Et ſpoliauerunt Aegyptios. *Nec in hoc peccauerunt,ut dictum fuit ibidem. Sequitur:*

✻ Sed

gentes eos, & nocebunt illis quadringentis annis. Sed quia ſeruitutis
A anni cōputātur poſt mortē Ioſeph, (illo enim viuo nō ſeruierunt) non poſſunt quadringenti triginta anni in Aegypto cōputari. Ingreſſus eſt.n. Iacob anno filii ſui triceſimonono, quia triginta annorum erat Ioſeph, cum apparuit in cōſpectu Pharaonis, & regnare cœpit ſub illo. Trāſactis autē ſeptem annis ubertatis, ſecūdo anno famis venit Iacob in Aegyptū cū filiis ſuis, triceſimūnonū annū agente Ioſeph, qui impletis uitæ ſuæ centū & decem annis mortuus eſt. Vixit autem poſt aduentum patris ſeptuaginta unum, quos ſi retraxeris a quadringentis triginta, remanebunt ſeruitutis anni non quadringenti, ſed trecēti quinquaginta nouē. Si autem cōputauerimus ex quo Ioſeph ſub Pharaone regnare cœpit, ut quodam modo dicatur Iſrael intraſſe in Aegyptū, cū ibi filius ſuus ſublimtatus eſt, ſicut ēt trecenti quinquaginta erūt, quos Ticoni⁹ vult accipi quadringētos, vt a toto pars intelligat.i.a cētenario quinquagenarius. Et ꝓbat hac loquendi regula ſolere vti ſcripturā. Si uero qđ ꝓbabilius eſt, dicamus Iſrael intraſſe in Aegyptū, qñ illic Ioſeph vēditus eē cępit, detrahimus adhuc annos tredecī, ut trecentos triginta ſeptē annos ꝓ quadringentis accipiamus. Sed cū ſcriptura dicat Caath filiū Leui auū Moyſi, cū auo ſuo Iacob intraſſe in Aegyptū, & dicat eū vixiſſe annis cētū triginta, filiū vero eius patrē Moyſi Amrā centū trigintaſeptē. Moyſē vero octoginta annorū fuiſſe, dū de Aegypto populū liberauit, ēt ſi genuiſſet Catth patrē Moyſi, quo anno mortuus eſt. Illo quoq; vlt. vitæ ſuæ anno genuiſſet Moyſen, cōputati anni centū triginta, & cētum trigintaſeptē, & octoginta, trecētos quadragintaſeptē annos faciunt, non quadrīgētos trigīta. Qđ ſi qs dicat extremo anno vitę Ioſeph natum fuiſſe Catth filiū Leui.

Leui, ſeptuagīta ferme anni poſſunt accedere illi ſummę, qa D
ſeptuaginta vnū annū vixit Ioſeph in Aegypto poſt ingreſſū patris ſui. Sunt ēt ſic ſeptuaginta anni vitæ Ioſeph ab ingreſſu Iacob in Aegyptum, vſq; ad natiuitatē Caath, ſi tunc natus aſſerat, & cētū triginta anni ipſius Caath, & centū trigintaſeptē filii eius Amrā patris Moyſi, & octoginta ipſius Moyſi quadringētos decē & ſeptem annos faciunt, nō quadringentos triginta. Vera ergo uidetur cōputatio Euſebii in chronica hiſtoriarum. Ab illa enim promiſſione, computat quadringētos & triginta annos, quia uocauit Deus Abrahā, vt exiret de terra ſua in terrā Chanaan, quia & Apoſtolus cum fidē E
Abrahę cōmendaret, in ea ꝓmiſſione quā ꝓmiſit ei Deus, quod benedicerentur in eo omnes tribus terræ. *Hoc autē dico*, inquit, *teſtamentum confirmatū a Deo, quia quæ poſt quadringentos & triginta annos facta eſt lex, non irritū facit.* In Exodo quoq; ſatis hoc ſignificat. Non.n. dixit *incolatus filiorū Iſrael*, quē incoluerūt in terra Aegypti, anni quadringenti triginta, ſed aperte dixit, *quem incolauerunt in terra Aegypti & in terra Chanaan, ipſi & patres eorum.* Patet ergo etiā computādum eſſe tēpus patriarcharum Abrahā, Iſaac, et Iacob ex quo peregrinari cępit Abrahā in terra Chanaan.i. ab illa ꝓmiſſione in qua fidē eius laudat Apoſtolus, vſq; quo ingreſſus eſt Iſrael in Aegyptum. toto.n. illo tēpe peregrinati ſunt patres in terrā Chanaā, & poſtea ſemē ī Aegypto, & ſic cōpleti ſunt quadrīgenti triginta anni a promiſſione vſq; ad exitum Iſrael de Aegypto, qñ facta eſt lex in monte Sina, q̄ non facit irritum teſtm̄ Dei. Septuageſimoquinto an. vitę ſuę Abrahā (ſm ſcripturā) ingreſſus eſt in terrā Chanā, & genuit Iſaac cū eſſet annorū cētū. Fiunt ergo anni vigintiquinq. a promiſſiōe vſq; ad natū Iſaac, his addūt omnes anni vitę eius.i. centum ☞ octogin

a Perfecti in operibus bonis. b Quia gloria perfectorum eſt principium. c Pugnatorum. d Infirma non ſunt digna numero, quia nec apta bello.
centā ferè millia peditum virorum abſque paruulis et mulie
a Multiplicati ſunt ſuper numerum, quia multi vocati, pauci vero electi. Matth. 2c. b.
ribus. Sed et vulgus promiſcuū innumerabile aſcendit cum 1
a Innocentes. b Quia ſi pugnare non poſſunt, pugnantibus tamen auxilio ſunt.
eis: oues, et armenta, et animantia diuerſi generis multa ni-
a Igne ſpiritusſancti aſtringentes. b Vt eſſet noua conſperſio & azymi. In humilitate. Mundo.
mis. Coxeruntq; farinā, quam dudum conſperſam de Ægy 2
pto tulerant, et fecerunt ſubcinericios panes azymos: neque
a Ipſe mundus compellit ad Deum & ſatanas ſatanām expellit, ne corrumpamur fermento peccati.
enim poterant fermentari cogentibus exire Ægyptiis, et nul
a Vrgent Aegyptij, ne euangelij ſapore auſteritatem legis, vel mundani dogmatis condiamus.
lam facere ſinentibus moram, nec pulmenti quicquam oc-
Ex quo Abraham exiuit de terra ſua, vt habitaret in terra Chanaan vſque ad exitum de Aegypto, quando facta eſt lex in monte Sinai.
curreret præparare. Habitatio autem filiorū Iſrael, qua man- 3
ſerūt in Ægypto, fuit quadringentorum triginta annorum. 4
Quibus expletis, eadē die egreſſus eſt omnis exercitus domi- 5
ni de terra Ægypti. Nox iſta eſt obſeruabilis† domini quan- 6

†Domino

NICOLAVS DE LYRA

1 Sed & vulgus promiſcuum innumerabile aſcendit cū eis oues, &c. *i. vtriuſque ſexus, quia multi de Aegyptijs viri & mulieres videntes ea, quæ dominus fecerat pro Hebræis, iunxerunt ſe eis cōuerſi ad Iudaiſmum, & ſic iuerunt cum eis.*

2 Coxeruntq; farinam, &c. *In Hebræo dicitur,* paſtam.

3 Habitatio autem filiorum Iſrael, &c. N*on ſecundū totum tempus, quod ſubditur, ſed ſecundum partem magnam, a qua frequenter denominatur totum.*

4 Fuit quadringentorum, &c. *Non.n. poteſt eſſe verum, quod a deſcenſu Iacob in Aegyptum vſque ad exitum filiorum Iſrael de Aegypto fluxerunt. cccc xxx. anni, quod probatur ſic Caath deſcendit in Aegyptum cum Leui patre ſuo & Iacob auo ſuo, vt habetur Gen. xlvi. b. Item Caath vixit centum triginta tribus annis, & Amram filius eius centumtrigintaſeptem, vt habetur Exo. vi. cap. Item Moyſes filius Amrā erat lxxx. annorum in exitu de Aegypto, ut habetur Exod. vij. b. qui anni ſimul coniuncti faciunt. cccl. annos tantum, et adhuc ſi uolumus habere præciſe numerum annorum a principio deſcenſus in Aegyptum vſque ad exitū. oportet ſubtrahere a prædictis cccl. annis, omnes annos quibus vixit Caath, antequam deſcenderet in* Aegyptum, *& annos quibus vixit poſtquam genuit Amram, & annos quibus vixit Amrā poſtquam genuit Moyſen. Ex quo patet, quod non manſerunt in Aegypto quadringentis triginta annis, ſed iſte numerus incipiendus eſt ſecundum doctores catholicos a tēpore quo Abrahā receſſit de Aran ad veniendum in terram Chanaā, in qua ipſe & filij eius habitauerunt vt peregrini vſque ad deſcenſum in Aegyptū. & ſic exponendum eſt quod dr:* Habitatio autem filiorum Iſrael, qua manſuerunt in Aegypto. *ſ. cum illo, tempore quo manſuerunt in terra Chanaā & Aegypti & Philiſtinorū vt peregrini, fuit. cccc xxx. ann. & ideo tota māſio denominatur ab Aegypto, quia fuit diuturnior & vltima, & a fine denominatur res. Secundum* Hebręos *incipit ab illo tempore quo dominus apparuit Abrahæ, dicens ei:* Peregrinum erit ſemen tuum in terra non ſua, annis cccc. *ut habetur* Gen. *xv. c. ſed utrunq; dictū uidetur repugnare ei quod dictū fuit* Gen. *xv. ſ. quod a natiuitate Iſaac vſque ad exitum de Aegypto fluxerūt, cccc. anni, quia Iſaac erat. lx. annorum quando natus fuit Iacob,* Gen. *xxv. d. Iacob autem erat centum triginta annorum quando deſcendit in Aegyptum,* Gen. *xlvij. b. & inde vſque ad exitum de Aegypto fluxerunt ccx. anni. qui anni ſimul iuncti faciunt annos cccc. ſed inter natiuitatē Iſaac & exitum Abrahę de Aran, fuefuerunt tantū vigintiquinq; ann. quod probatur ſic, quia Abrahā ſeptuaginta quinque annorū erat quando exiuit de Aran, ut habetur Gene. xij. b. & centum annorum quando natus eſt Iſaac, Gene. xxi. a. & ſic numero prædicto, ſ. cccc xxx. annorum deficiunt anni quinque ſecundum dictum doctorum noſtrorum, & ſecundum dictum Hebræorum deficiūt adhuc plures, quia poſt exitum* Abraham de Aran *per plures annos illa apparitio fuit facta ſibi, quia tempore intermedio venit in terrā Chanaan, & inde iuit in* Aegyptū, *& redijt in terram Chanaan, & ſeparauit ſe a Lot, & reges debellauit, vt patet inſpicienti textum. Dicendū, ꝙ iſte numerus, ſ. cccc xv. annorū accipitur per partes, quia colligitur ex annis plurium hominum ſimul aggregatis, vt patet ex ſupradictis, in talib. aūt numeris partialib. numerantur tantum anni completi & dimittūtur incompleti (verbi gratia, cum dicitur* lxxv. annorum erat Abraham quando egreſſus eſt de Aran, *intelligendum eſt. lxxv. annorum completorum, & dimittitur ſeptuageſimusſextus, quia erat incompletus, licet forte tres partes illius anni tranſiſſent, & eodē modo in alijs numeris partialibus, qui fuerunt plures forte quā ſupra ſit expreſſum, ita quod talis omiſſio annorum incompletorum bene aſcēdit ad quinque annos completos, qui ſupplentur in numero totali. cccc xxx. annorum. & ſic verficatur dictum doctorum noſtrorum, de verificatione autem dicti Hebræorum ad præſens ſuperſedeo.*

5 Quibus expletis, eadem die egreſſus eſt. *ly eadem die, non refertur ad egreſſum* Aegypti, *ita quod eadem dies reuolutis tamen annis prædictis fuerit ingreſſus, & exitus & ſed refertur ad egredientes, quia oēs ſimul egreſſi ſunt eadē die, quod fuit ſatis mirabile in tāta multitudine, & ideo tenendum eſt, quod fuerit ex ſpeciali Dei adiutorio, qđ & factū eſt, qa illi qui remāſiſſent poſt alios fuiſſēt in periculo.*

6 Nox iſta eſt obſeruabilis domini. *i. deputata diuino cultui, quādo eduxit eos de terra* Aegypti, *hoc dicitur, non quia de nocte exierunt, ſed de die, vt prædictum eſt, ſed quia in nocte illa præparauerunt ſe ad exeundum, vt patet ex prædictis.*

O ✤ Dixitq;

octoginta,&ſiũt ducẽti quinq; Tũc erat Iacob annorũ cẽtũ-
uiginti. Nati ſũt.n.ſexagenario patre gemini ipſe & Eſau. Poſt
decẽ vero annos intrauit Iacob in Aegyptũ, cũ eſſet annorũ
cẽtũtrigĩta. Ioſeph aũt trigintanouẽ. ſiũt ergo an.a ꝑmiſſiõe
vſq; ad ĩgreſſũ Iacob in Aegyptũ ducẽti quindecim. Ioſeph
aũt poſtea vixit lxxi.
Oĩs autẽ anni eius cẽ
tũ & decẽ. Cum ergo
ad ducentos & quin-
decim annos acceſſe
rit ſeptuagintaunus,
ſiũt anni ducẽti octo
ginta ſex. Reſtãt ergo
cẽtũquadragintaqua-
tuor uel quinq; qbus
ſeruiuit Iſrael in Ae-
gypto poſt mortẽ Io-
ſeph. His annis quãtũ
multiplicari potue-
rint, ſi fœcũditas ho-
minum cõſideretur;
adiuuãte Deo, q̃ eos
mult plicari uoluit;
reperitur nõ eſſe mi-
rũ ꝙ in ſexcẽtis milli-
b. peditũ de Aegypto
egreſſi ſunt. Quod er
go dicit De⁹ Abrahę
*in ſeruitutem redigent
eos, & nocebunt quadrin
gẽtis annis*, nõ intelligi
gẽdũ eſt ꝙ in illa ſer-
uitute dura quadrin-
gentos annos ſeruie-
runt, ſed quia ſcriptũ
eſt. *In Iſaac uocabitur
tibi ſemẽ.* Ab anno nã-
tiuitatis Iſaac uſq; ad
annũ egreſſionis cõ-
putãtur anni quadringẽtiquinq. Cũ ergo de quadringẽtis tri-
ginta detraxeris, vigintiq;q; q ſunt a ꝑmiſſione vſq; ad natum
Iſaac, nõ mirũ eſt, ſi quadringẽtos & quinq; annos ſũma ſoli
da quadringentos dixit ſcriptura, q̃ tẽpora ita ſolet coputare;
vt qđ de ſumma ꝑfectionis numerũ paululũ excreſcit aut in
fra eſt, non cõputetur, nõ ergo qđ ait, *in ſeruitutẽ redigent eos, et
nocebũt illis, ad quadringẽtos annos*, referendũ eſt, tanq̃ per tot an
C nos ſeruierint. Sed referẽ [illegible] ſunt quadringẽti anni ad id quod

Domino — Hec ſta-tutũ phaſe .i. hic dẽ eſſe ritus, hęc obſeruatio, hoc ſnoie cele brandum phaſe. — †Nu 9.b. Ioan. 19.x — B — Gen. 15. — Rom. 9.b.

dictũ eſt Ge.xv.c. *Peregrinũ erit ſemẽ tuũ in terra nõ propria*; quia
vel in terra Chanaã vel ĩ Aegypto peregrinũ fuit ſemẽ anteq̃
ꝓmiſſã hereditatẽ ſuſciperẽt egreſſi de Aegypto, vt hyperba
tõ hic ĩtelligat, & ſit verborũ ordo ſciẽs qa *pereg. erit ſe. tu. inter.
nõ pro. qua. l. an.* Illud aũt interpoſitũ, *in ſer. re. eos & noc. il.* ad quad.
nõ ptineat. In extre-
ma eñ parte annorũ
ſũmę hui⁹, i. poſt mor
tem Ioſeph dura ſer-
uitute oppreſſi ſunt.
✻ a *Hæc eſt religio pha
ſe, &c.* PROC. Tertia
hæc lex eſt, q̃ de paſ-
chę celebritate a dño
fertur. Cęterũ hãc tũ
demum ꝓmulgauit,
cũ exiuiſſent Aegy-
pto. Nã ſi eã poſuiſ-
ſet, cũ adhuc forẽt in
Aegypto, nõ tanta ali
enigenarũ turba co-
mitata fuiſſet abeun
tes Hebręos. Magna
igitur benignitate cũ
oẽs eripuiſſet Aegy-
pto, præſentẽ legẽ ꝑ
poſuit. Quãtiſper.n.
ĩ Aegypto moramur,
quicunq; volet, acce-
dat, & paſchę feſtum
frequenter. Vbi Ae-
gyptũ dereliqueris,
lex nõ ampli⁹ admit-
tit alienigenã. Don
nati ſeu vernæ, ſunt
cõmunes animi cõce-
ptus, mentib. noſtris
impreſſi. Argẽto em
pti, ſunt ſermones q
nobis ingenerantur diligenti literarum ſtudio.

b *In vna domo.* ✻ AVG. In vna domo agnus comeditur, quia in
una catholica eccl'ia uera hoſtia redẽptoris immolat. de cui⁹
carnibus diuina iuſſio efferri foras prohibet, quia duri ſanctũ
canibus uelat.

c *Nec os illius, &c.* Os Chriſti ĩ cruce nõ eſt cõfractũ, qa vidẽtes
eũ iã mortuũ nõ fregerũt ei⁹ crura. vel robur diuinitatis ĩ ſcar
ne p blaſphemiã nõ corrũpit. qa nõ eſt pur⁹ hõ, ſed ver⁹ De⁹.

do eduxit eos de terra Ægypti. Hanc obſeruare debent † om
nes filii Iſrael in generationibus ſuis. Dixitq; dñs ad Moyſen 1
a Gentilis, Iudæus, vel ab eccleſia excõmunicatus, non debet communicare ſacramentis dominici corporis. Qui ante ſeruiuit Iudæis, ſed redemptus eſt ſanguine Chriſti.
a et Aaron: † Hæc eſt religio phaſe: Omnis alienigena non co- 2
a Ab Originalibus peccatis in baptiſmo.
medet ex eo. Omnis aũt ſeruus emptitius circũcidetur, & ſic 3 4
a Corpus Chriſti. Exutus veterem hominem: & indutus nouum. b Qui nuper venit ad fidem nec adhuc firmus eſt. c Qui pro lucris temporalibus Chriſto ſeruit. d Eccleſia catholica non in conuenticulis hæreticorum.
b comedet. Aduena & mercenarius non comedet ex eo. In vna 5
a Vel comedetis. b Quia nec Iudæi nec pagani nec hæretici, nec omnino qui extra eccleſiam ſunt, ad hanc communionem admittuntur. c Id eſt, extra catholicam eccleſiam, ne impius & peccatoribus communicet, quia catholica eccleſia pomaratur. d Diuinitatem ſ. propter humanitatem non minuetis. 6
c domo comedetur, nec efferetis de † carnibus eius foras, nec os 7
Catholica eccleſia. a Non aliorum. Infidelis & peregrinus a cultu Chriſtianorum.
† illius cõfringetis. Oĩs cœtus filiorũ Iſrael faciet illud. Quod 8
a Gentium vel Iudæorum: b Cultum religionis. 9
ſi quis peregrinorũ in veſtrã voluerit trãſire coloniã, & facere 10
a Celeberrimum tranſitum de mundo ad eum. b Vt deponat veterem hominem cum actibus ſuis. c Fortis.n.eſt, & vir qui poteſt circuncidi ſuperfluitate originalis & actualis corruptionis. d Non ante. qui.n. manducat & bibit indignè, iudicium ſibi manducat & bi. 1 Cor. 11. g.
phaſe dñi, circũcidetur prius omne maſculinum eius, & tunc 11
a Sociatus conuiuiis cęleſtib. b Nutritus in eccleſia. Nobilitate catholica. c Quia nulla pars immunditiæ cum munditia quæ omnia mundat.
rite celebrabit, eritque ſicut indigena terræ. Si quis autem cir- 12
a Quia non eſt acceptor perſonarum Deus, nec eſt diſtinctio Iudæi & Græci.
cuncisus non fuerit: non veſcetur ex eo. Eadem lex erit indi- 13
a Qui receptus eſt in eccleſiæ coloniam.
genæ & colono, qui peregrinatur apud vos. Fecerunt omnes
filii Iſrael, ſicut præceperat dominus Moyſi & Aaron, & eadẽ
a Diuerſos ordines, ſexus, profeſſiones.
die eduxit dñs filios Iſrael de terra Ægypti per turmas ſuas

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Dixitq; dñs ad Moyſen. *Hic interponũtur aliqua Dei præcepta, & primo quantũ ad paſchæ celebrationẽ. ſecundo quantũ ad primogenitorũ ſanctificationẽ. xiij. ca. Circa primum dicitur.* 2 Hæc eſt religio phaſe. *Religio dicitur à religando, quia per cultũ diuinũ homines religatur Deo, propter quod cultus feſtiuitatis paſchalis vocatur religio reperitur autem hic iſte cultus paſchalis vt magis mentibus filiorũ Iſrael imprimeretur, vt & aliquã adderentur, quæ nõ ſunt ſuperius expreſſa.* 3 Omnis alienigena, &c. *Vocatur hic alienigena omnis qui eſt extra ritũ Iudæorũ, ſiue ſit Gentilis ſiue Iudæus baptizatus, vt dicit Ra. Sa. ſicut ad Euchariſtiã nullus admittẽdus eſt, niſi catholicus.*

Religio

4 Adue. & mer. &c. *Aduena dicitur qui ex aliena gente veniebat ad manendum inter Iudæos. Mercenarius dicitur Gentilis ſeruiens in domo Iudæi pro mercede, quod ne crederentur quod propter talẽ cohabitationem cũ Iudæis poſſent recipi ad eſum agni paſchalis, ideo ſpecialiter excluduntur, & hoc intelligitur quãdiu extra fidem & ritum ſunt Iudæorum.* 5 Omnis aute, &c. *Hoc dupliciter intelligitur ab Hebræis. Vno modo, vt hoc referatur ad dominũ ſerui. ſic intelligẽdo, quod Hebræus habens ſeruum Gentilem emptitium, non poſſit comedere de agno paſchali, donec ſeruus emptitius circuncisus q tamen ſit quædã res domini ſui et imputari debet defectus circũciſionis. Alio modo, vt referatur ad ſeruũ, ſic intelligendo, ꝙ quamquã ſit res domini Hebræi, tñ ex hoc nõ eſt admittendus ad comeſtionem agni paſchalis, donec fuerit circunciſus, & utrũq; requirebatur. De ſecũdo patet, quia nullus incircuncisus erat admittendus, ſimiliter de primo, quia dominus non debebat admitti donec omne maſculinũ eius eſſet incircunciſum, vt poſtea ſubditur de trãſeunte ad coloniã Iudæorũ.* 6 In una domo, &c. *In memoriã huius, quod quando primo comederũt agnum paſchalẽ, filij Iſrael erant in tãta ſolicitudine pręparandi ſe ad exitũ, ꝙ nõ vacabat eis diſcurrere de domo in domũ, nec mittere encenia adinuicẽ.* 7 Nec os, &c. *eadem rõne, q nõ uacabat eis frãgere oſſa ad accipiendũ medullã.* 8 Omnis cœtus, &c. *Hoc non dicitur collectiue, ſed diuiſiue, id eſt, quælibet domus per ſe, niſi quando domus ita parua eſt in perſonis, quod vna domus nõ ſufficit ad eſum agni, quia tunc adiunguntur perſonæ de alia domo.* 9 Quod ſi quis, &c. *Id eſt, illorũ qui non ſunt de lege & ritu veſtro.* 10 In ueſtrã, uo. &c. *Id eſt, cultũ & fidem.* 11 circũcidetur prius, &c. *Non enim ſufficit quod in perſona ſuã ſolum circũcidatur, ad hoc quod admittatur ad eſum agni, ſed omnes maſculi ad eũ pertinẽtes debent prius circuncidi, & hoc modo præceptũ circunciſionis datũ fuit Abrahæ, vt habetur Gen. xvij. b.* 12 Eritque ſicut indige. &c. *Indigena eſt ille, qui natus eſt in terra illa, & per hoc intelligitur quicunq; eſt de populo Iſrael.* 13 Si quis autẽ, &c. *Iſta lex non eſt ad excludendum Gentiles circunciſos, qui iam ſupra ſunt excluſi ſed ad excludendum filios Iſrael, qui timore infirmitatis vel mortis non erant circunciſi, quia aliqui iudæi nimis inordinate amantes pueros ſuos admittebant eos incircunciſos timentes ne ex circiſione mors vel infirmitas eis accideret, & iſti non debebant accedere ad eſum agni, quamuis in alijs eſſent iudæi. Cætera patent.*

MORALITER.

9 *Nec os illius confrin.* robur diuinitatis p carnẽ aſſumptã, debilitatẽ eſſe falso non æſtimatis, ne corpus chriſti in hoc ſacramento frãgi, uel dentibus atteri, quod ſolis conuenit ſpeciebus. Circa quintum dicitur.

7 *In vna do.* Per ꝙ ſignificat, ꝙ ſacramẽtũ euchariſtiæ ſumendũ eſt ĩ eccl'ia q̃ eſt vna. Can. 6. c. Vna eſt colũba mea, &c. Licet.n. plures agni fuerint & in plurib. domib. tñ oẽs agni unum Chriſtum figurabãt, & oẽs domus vnã eccleſiã in qua ſumendum eſt euchariſtiæ ſacramentum, & nõ in cõuenticulis hęreticorum.

8 † *Nec efferetis.* i. ſpẽb. euchariſtię ñ vtemini ad ſortilegia ſeu quęcunq; alia ad q̃ nõ ſunt ordinatæ. Supliminare & poſtes liniebãt agni ſanguine. Per duos poſtes intelligunt vete. ac no. teſt. patres, & p ſuperliminare ipſe Chriſtus ſupereminens vtriſq; patrib. Per dictã igit linitionem ſignificabatur ꝙ patres veteris & noui teſtamenti erant Chri ſanguine redimẽdi, & quod Chriſtus foret in cruce ſuo ſanguine rubricatus.

✻ MO-

A

ADDITIO I.

In c.12.vbi dicitur in poſtilla:Menſis iſte,ſ.Martius, qui apud Hebræos vocatur Niſan, *&c. Menſis qui apud Hebræos vocatur* הניסן *niſan proprie loquendo non eſt* Martius *noſter neque Aprilis:nam cum ipſi computant menſes per lunationes,raro contingit quod prima dies lunæ concurrat cum prima die Martij, ſed frequenter & vt in pluribus venit in alijs diebus ſequentibus primam diem Martij. ex quo ſequitur quod menſis, Niſan,concurrit frequenter & vt in plurimum cum Aprili ſecundum aliquam partem ſui,vnde opinio doctorum catholicorum dicentium* Aprilem *eſſe primum menſem apud Hebræos, vera eſt ſecundum ſanum intellectum, ſcilicet vt frequenter, & vt in pluribus menſis Aprilis concurrit cum primo menſe apud Hebræos ſecundum aliquã partem ſui,& de hoc multum inquirere magis videtur curioſum quam vtile,cum ad expoſitionem literæ hoc non ſit neceſſarium ſcire,ſed quod magis videtur hic conſiderandum ſeu inquirendum eſt hoc quod dicitur:* Menſis iſte erit vobis principium menſium. *videtur enim contradicere huic quod dicitur inf.Exo.23.b.ubi de tribus ſolennitatibus agitur,ibi enim habetur,quod ſolennitas tertia, ſcilicet tabernaculorum,quę communiter eſt in menſe Septembri eſt in exitu anni.dicit enim ſic:*Solennitatem quoque *ſupple cuſtodies* in exitu anni quando congregaueris omnes fruges tuas de agro: *vnde quia cum annus eſt circularis,ipſius exitus habet attingere ſuum principium, ſequitur quod principium anni eſt in menſe Septembri quando congregantur fruges de agro, non autem in menſe Martio; qui eſt menſis nouarum frugum,hoc idem patet infra. Exod.34.cap. vbi de ſolennitate tabernaculorum dicit:*Quãdo redeunte anni tempore cuncta condũtur, *ex quo patet quod tempore quo cuncta conduntur,quod eſt vere in menſe ſeptembri; tunc eſt reditus anni, ſcilicet ad ſuum principium. Ad cuius declarationem quærendam,ſunt tria attendenda.primum, ſcilicet,quod licet inter Hebræos ſit diſceptatio de menſe quo creatus eſt mundus,an ſcilicet eſt ille in quo communiter eſt æquinoctium vernale; qui eſt Martius apud nos;uel ille in quo eſt æquinoctium autumnale qui apud nos eſt September, nunquam tamen legitur in ſcripturis ſacris quod* Hebręi *aliquando computauerint a creatione mundi, vt patet diſcurrendo per tota Biblia;ſed potius inuenitur quod computatio communis ante legẽ erat ſumpta ab ætate hominum de quorum geſtis principaliter agitur; conſtat enim quod diluuium fuit vnum de maximis euentibus mundi narratione dignis, & tamen cum in ſcriptura fit mentio de initio ipſius diluuij,Gene.7. b.non computat cum a creatione mundi: quia non dicit in tali anno poſt creationem mundi contigit diluuium, & cæt. ſed dicit:* In anno uitæ *ipſius* Neo *&* menſe ſecundo *computando a vita ipſius, Noe: non autem a mundi creatione. Similiter in alijs geſtis quibuſcunque ubi de temporum commutatione agitur nunquam fit mentio de creatione mundi. Cuius ratio videtur eſſe, nam licet mundum fuiſſe creatum a Deo habeamus certitudinaliter per fidem in ſacra ſcriptura contentam, pro cuius fidei proteſtatione ſeptem dies hebdomadæ non habebant nomina propria ſicut apud gentes,ſed denominabantur et numerabantur ſabbatho, in quo beneficium creationis recolitur,& hoc dicendo prima ſabbathi,ſecunda ſabbathi,nõ tamen ex tali fidei certamine habemus mundum fuiſſe creatum in tali menſe vel in tali,& ideo de hoc inueniunt diuerſæ opiniones ſine fidei præiudicio vnde in hoc quod dicitur:* Menſis iſte eſt uobis principium, *non eſt arguendum quod ante a populus Iſrael habuiſſet alium menſem pro primo,cum nullum talem haberent ſed ex hoc datur intelligi quod modo dabatur eis ordo computandi menſes annorum,ſcilicet ut ſumerent initium ab illo menſe primo vernali propter beneficium redemptionis.*

Secundo ne æquiuoce procedatur in nominibus menſium, attendendum eſt, quod apud Hebræos *antiquos menſes nominabantur ſecundum ordinem numeralem tantum,ſcilicet primus menſis,ſecundus mẽſis & cæt.ſine aliquo nomine proprio,& hoc durauit inter eos uſq; ad captiuitatem Babylonicam, vbi per conuerſationem cum Chaldæis receperunt nomina Chaldaica menſium; ſecundum quam computationem primus menſis, ſcilicet nouarum frugum in quo paſcha celebratur, qui etiam concurrit ſecundum partes cum Martio & Aprili, vt dictum eſt, vocatur Niſan* ניסן *Chaldaice. Similiter menſis ſeptimus in quo feſtum tabernaculorum celebratur, qui etiam concurrit cum menſe Septembri & Octobri ſecundum partes vocatur* תישרי *tiſri Chaldaice: & hoc eſt manifeſte verum, quia in tota ſacra ſcriptura non inueniuntur iſta nomina noua menſium ante prædictam captiuitatem; ſed poſt,ſcilicet in libris Eſdræ,Heſter, & Machabe. vnde doctores antiqui Hebræorum dicunt quod nomina menſium aſcenderunt cum eis de Babylonia; ad quam variationem nominationis menſium aſſignant cauſam ſatis rationabilem. Dicunt enim, quod ſicut ob memoriam redemptionis Aegyptiacæ receperunt menſes principium & nominationem a menſe in quo fuerunt redempti, ut dictum eſt, & ita in qualibet nominatione cuiuſcunque menſis implicabatur memoria ipſius redemptionis dicendo,primus ſecundus & cæt.pari ratione poſt redemptionem a Babylonica captiuitate, ut etiam facerent mentionem de ſecunda redemptione, acceperunt nomina Chaldaica ſuperaddita nominibus numeralibus prædictis,ut patet Heſter.2.c.vbi dicitur:*In menſe decimo ipſe eſt mẽſis Thebeth.*et Heſter.3.d.dicitur:*In mẽſe duodecimo,ipſe eſt menſis Adar. *Thebeth autẽ & Adar ſunt nomina Chaldaica,vnde per iſtam computationem ſic compoſita implicabatur memoria vtriuſque redemptionis, ſcilicet: Aegyptiacæ in hoc quod fiebat computatio a primo menſe,in quo fuerat redemptio prima & principalis eis facta.Similiter implicabatur memoria redemptionis Babylonicæ,inquantum ſuperaddebant nominibus menſium numeralibus prędictis nomina Chaldaica,quæ de nouo receperunt per cõuerſationem cũ Chaldæis.q.d.*Super flumina Babylonis ſedimus,& inde Dominus nos liberauit. D

Et notandum quod alia nomina quorundam menſium quæ quandoq; leguntur in ſcripturis, vt cum dicitur 3. Regum. 7. de menſe ſeptimo quod eſt menſis Ethanim:*et ſic de alijs paucis qui inueniuntur non fuerunt nomina communia apud totum populum, vnde nec remanſerunt inter eos tales nominationes ſicut prædictæ Chaldaicæ & numerales nominationes ut dictum eſt: Tertio vero ad propoſitum ſciendum eſt,quod duo principia annorum diuerſa, Hebræos eſſe ex ſacra ſcriptura comprobantur, quorum vnum eſt principium menſis primi qui erat menſis primus ut in hoc cã.continetur,a quo principio ſolennitates computabantur,quia in menſe tertio,ſcilicet a primo fiebat feſtum hebdomadarum,& in menſe ſeptimo feſtum tubarum.Similiter ab iſto principio computabantur magna facta; quæ contingebant, vt ædificatio templi per Salomonem,de qua.3.Reg.6.dicitur* Factum igitur eſt.480. anno egreſſionis filiorum Iſrael de terra Aegypti,&c.Aedificauit Salomon domum Domini. *Secundum vero principium eſt in menſe ſeptimo quando redeunte anni tempore cuncta conduntur: prout dicitur inf.Exo.34.c.ab iſto enim principio computabantur anni qui pertinebãt ad ſabbathum terræ:de quib.Leu.25. a.* Sex annis ſeres agrũ tuum, &c. ſeptimo autẽ anno ſabbathum erit terræ requietionis Domini: *quo ſcilicet principio etiam computabatur annus Iubilæi,qui poſt.7.hebdomadas annorum celebrabatur; vnde ibidem dicitur:* Numerabis quoq; tibi octo hebdomadas annorum &c. *& ſequitur:*Sanctificabiſque annum quinquageſimum & vocabis remiſſionem cunctis habitatoribus terræ. &cæt. ipſe enim eſt Iubileus. *Quod autem hæc computatio Iubilæi habeat principium non in menſe primo ſed in menſe ſeptimo ibidem oſtenditur cum dicitur:* Clanges buccina in menſe ſeptimo, & decima die menſis in die propitiationis,&c. *Ratio autem quare hęc computatio ſabbathorum terræ nõ ſumebat principium a primo menſe, aſſignatur à doctoribus Hebræorum talis:* Nam *in ſeptimo anno cuiuſlibet hebdomadæ non licebat ſerere agros,ne que colligere,niſi ea quę ſponte naſcebantur, & ipſa erant communia omnibus hominib. pecorib. & iumentis;& huiuſmodi,ut in c.prædicto Leuit.habetur vnde ſi talis computatio inciperet a menſe primo,illa quæ in eodem menſe naſcerentur ſeminata in precedenti anno non colligerentur a ſuo Domino tanquã propria,ſed eſſent communia.Similiter in autumno & hyeme ſequentibus eiuſdem anni nõ licebat ſeminare aliquid,cum eſſet in anno ſabbathi,& ſic duo fructus eſſent impediti in qualibet hebdomada annorum,quod valde difficulter poſſet ferri ſed cum initium huiuſmodi computationis ſumebatur in menſe ſeptimo fructus huius anni tantũ erat ſub ſabbatho,quod erat magis tolerabile:* E

ADDITIO II. F

*In eo cap.12.vbi dicitur in poſtil.Ex iſta litera,& ea quæ ſequitur infra.*Iuxta quem ritum tolletis & hędum & ſeruabitis eũ vſque ad decimamquartam diem,&c. *Hęc immolatio paſchalis ſecundum Hebræos doc.præcipuos de agno debebat fieri, non autem de hędo,quod congruit tam cauſæ literali huius ſacrificij quam etiam figurali.Primum patet:nam ſecundum Ra. Mo. Gerunden. & alios præcipiebatur agnus occidi in primo menſe; quia ſignũ arietis eſt tunc in potiſſimo ſuo ſtatu,& tunc ſol eſt communiter in eodem ſigno,& quia Aegyptij arietem venerabantur, in hoc Deus volebat oſtendere, quod non ſolum Aegyptios,ſed etiam Deos eorum iudicabat.unde infra.e.c.* Et in cunctis dijs Aegypti faciã iudicia, *quæ quidem ratio nõ haberet locum in hędo,hędus enim habet ſignum proprium non in ariete,ſed in capricorno,quod eſt decimum ſignum in quo ſol eſt communiter in decimũ menſe computando a primo. Secundum patet,id eſt,ſecundum rationem figuralem. nam Chriſtus in ſua paſſione per agnum ſignificatur, non per hędum tam apud prophetas: ut Eſa. 53.c.* Tanquam agnus coram tondente,&c. *quam apud pluſquam prophetam,ſcilicet.* Ioan*nem baptiſtam, qui Chriſtum oſtendens & ſuam paſſionem prænoſticans dixit:*Ecce agnus Dei,ecce qui tollit peccata mundi. *Ioan.1.d. Chriſtus etiam de extremo iudicio loquens, vbi iuſti ſeparabuntur ab iniuſtis,per agnos iuſtos,per hędos iniuſtos ſignificauit.Mat.25.ca. Valde igitur in conſonum eſſet rationi figurali huius ſacrificij quod hędus immolaretur. Quod autem in tranſlatione noſtra habetur.* Iuxta quem ritum tolletis & hędum, *non conſonat Hebraicæ ueritati, veritas enim Hebraica ſic habet:* De arietib. & capris & accipietis eũ, *prout poſtil.dicit.& eſt ſenſus,quod agnus ille immolandus accipiendus erat de aliquo grege in quo eſſent arietes & capræ,prout communiter ſolent aſſociari,quod congruebat rei figuratę,ille enim verus agnus qui*

Qđ agnus & non hędus immolabatur

A mundi peccata abſtulit, a iuſtis qui per agnos, & a peccatorib. qui per hædos denotantur, deſcendit, prout doc. tradunt Mat. 1. & Lu. 3. vbi de genealogia Chriſti agitur. vnde & gl. ſuper illud. Iuxta quẽ ritũ &c: quia de iuſtis & peccatorib. Chriſti carnẽ aſſumpſit, vt nemo de venia deſperaret. Nec obſtat q aliquã lo p hædũ Chriſtus intelligi poſſit. vnde ſra. Leui. 16. de illo hirco cuius ſors exijt Domino. Similiter ibidẽ de alio hirco qui portabat omnes iniquitates populi in terrã ſolitariam, quia de his & ſimilib. intelligitur Chriſtus, ſm ſimilitudinem carnis peccati, vnde & in illis nõ additur ſine macula, ſicut hic in agno paſchali, hic in figuratus eſt Chriſtus ſub ratione manſuetudinis & innocentiæ.

A D D I T I O III.

In eo. c. 12. vbi dicitur in poſtil. Habebitis autem. Hic conſequenter deſcribitur qualiter phaſe ſit celebrandum. Iſte modus declarandi huius quod dicitur. Cultu ſempiterno, quem ponit poſtillator. Augu. ponit ſub disiunctione, prout ponitur in glo. vbi ſic. Aut ergo ſic appellauit æternum, quod non ſponte audeat prætermittere, aut non ſibi ua verũ ſed res quę ſignificantur: hæc in gl. Videndum eſt ergo ſm primum modum intelligendi qui planior eſt, quomodo poteſt ſaluari, quod hoc præceptum de paſchæ celebratione nõ obliget ſempiternaliter, prout litera ſonat. Ad quod ſciendum, quod in Hebraica litera vbi nos habemus ſempiterno, ponitur hæc dictio עולם holam, quod idem ſignificat pprie quod apud nos hæc dictio ſeculum vnde ſenſus proprius huius literæ in Hebraico eſt celebrabitis hanc diem ſolennem in generationibus veſtris in ſeculum. Seculum autem apud Hebræos, ſicut & apud nos Latinos, ponitur pro quolibet ſpatio temporis, determinantis alicuius uitæ durationem ut infra 21. c. dicitur: Et erit ei ſeruus vſque in ſeculum, vbi ly ſeculum non ſignificat perpetuitatem ſeu æternitatem durationis ſimpliciter, ſed ſignificat totum ſpatium uitæ illius ſerui, qui per totam uitam ſuam debebat eſſe in ſeruitute, unde & in ſcripturis ſacris duratio præſentis uitæ notatur ſeculum, & duratio futuræ aliud ſeculum perfe. & ſic intelligitur illud Pſal. 96. c. Benedictus Dominus a ſeculo & vſque in ſeculũ. Similiter & in Symbolo dicimus: Vitam

Seculum æternum

B

Vitam venturi ſeculi. Qua ratione antiqui Hebræorum totum tempus durationis Moſiacæ legis unum ſeculum uocant, & tempus Meſſię aliud ſeculum, propter diſtinctionem eorum qui ad vitam ſpiritualem pertinent in utroque ſeculo, unde cum in præceptis huiuſmodi præſertim criminalib. obſeruandis additur, in ſeculum, intelligi debet pro toto ſpatio durationis legis Moſaicę, qui eſt uſque ad aliud ſeculum, ſ. ſeculum Chriſti, & iſte eſt modus reſpondendi proprius Hebręis, cum de euacuatione cæremonialium, in quib. ſæpe dicitur, quod ſeruanda ſunt in ſeculum, intelligi debet pro toto ſpatio durationis legis Moſaicæ, quæ eſt vſque ad aliud ſeculum, ſ. ſeculum Chriſti, & iſte eſt modus reſpondendi proprius Hebræis, cum de euacuatione cæremonialium, in quib. ſæpe dicitur quod ſeruanda ſunt in ſeculum, nos arguunt, ſ. quod intelligitur pro ſpatio durationis legis Moſaicę, quod eſt quoddam ſeculum diſtinctum, a ſeculo comprehendente ſpatium durationis legis Meſſiæ, qui quidem modus loquendi de duplici ſeculo communiter tenetur etiam a Talmudicis in varijs locis qui dicitur in poſtil. Ite tollentes animal. In Hebræo habetur. Emite accipite.

D

A D D I T I O IIII

In eo. c. 12. vbi dicitur in poſtil. In Hebræo in hoc loco non dicitur. Accipite animal, ſed eſt ibi quædã dictio, quæ quãdoque ſignificat ouẽ in ſingulari quãdoq; oues in plurali, & quãdoq; ſignificat gregẽ. vnde Geneſeos 27. vbi dr̃ Vade ad gregẽ, ponit eadẽ dictio ſicut hic, & eſt ſenſus q Moſes monebat populũ habere gregẽ ſeu greges in quo ſolent eſſe arietes & capræ, vt inde acciperet agnũ paſchalẽ, q accipiendus erat de grege, in quo eſſent arietes & capræ, vt dictũ fuit ſupra in eo. c. additione 2.

A D D I T I O V.

In eo. c. 12. vbi dicitur poſtilla. Hæc eſt religio Phaſe, &c. Dictio q ponitur in Hebræo in hoc loco vbi trãslatio noſtra habet Hæc religio, non ſignificat propriæ religionẽ nec cultum, ſed cęremoniã vel legitimũ vt ſatis notũ eſt. ſcientib. & proprietatem huius linguæ, quod magis poſſet. appropriari ritui paſchalis feſtiuitatis, qui pcipue fuit figuratiuus, & ceſſauit adueniente re figurata, ſicut & alia cęrimonialia & legalia.

E

C A P. XIII.

a Sanctifica, &c. Quia occidi omnia primogenita Aegyptiorũ in liberatione veſtra. b Extra domo ſeruitutis. ※ B E D A. Et pro id eſt. Dicitur autem Aegyptus domus ſeruitutis, q Iſrael ibi ſeruiuit vel q ibi idolis Aegyptiorum ſeruierant, ſiue q quinta pars Regib. dabatur.

† de voto
c. magnæ.

1 Locutuſq; eſt Dñs ad Moyſen dicẽs, † Sanctifica mihi
a Operis boni principium.
omne primogenitũ, quod
a Corporis, vel mentis, dat. n. Deus velle & pficere pro bona voluntate.
aperit vuluam in filiis Iſ-
a Deum videntiq. b Rationabilib. & doctis. c Irrationabilib. indoctis. d Quia initium oĩs boni à Deo, cuius miſericordia præuenit & ſequitur.
C rael, tam de hominib. q iam de iumentis Mea 2
ſunt enim omnia. Et ait Moyſes ad populum 3

a Memoriter tene quanta fecit vobis dominus. b Vnicæ.
Qua vera lux mundo effulſit. c Liberi.
4 Mementote diei huius in qua egreſſi eſtis
a De tenebris huius mundi. b De familia diaboli. c Diabolicæ.
b de Ægypto, & de domo ſeruitutis: quoniam in
a In filio qui eſt virtus & ſapientia patris. b Inuincibili. c Seruos.
d Qui poteſt. e Horrendo.
manu forti eduxit vos dominus de loco iſto
a In Malitia & nequitia. b Sed. Cæli verbum Dei.
5 vt non comedatis fermẽtatum panẽ. Hodie egre
a Vt nouos cibos edatis.
6 dimini menſe † nouarũ frugũ. Cumq; te introdu
7
a Quam, ſ. ante tenebant gentes vitiorum.
xerit dominus in terram Chananæi, Hethæi, &
a Firmiter promiſit ne quis dubitaret.
8 Amorrhæi, & Heuæi, & Iebuſæi, quam iurauit
a Carne, vel fide. b Præſentem Eccleſiam vel futuram patriam. c Paruulorum doctrina.
patribus tuis, vt daret tibi terrã fluẽtem lacte &

N I C O L A V S D E L Y R A.
C A P. XIII.

1 Locutuſq; eſt dominus. Hic conſequenter exprimitur mãdatum de ſanctificatione primogenitorũ, & primo Moſi iniungitur, ſecundo per Moyſen populo dicitur, ibi: Et ait Moyſes. Circa primum conſiderandum, quod ſanctificatio propriæ accepta, eſt applicatio alicuius ad diuina, & hoc modo trib. Leui fuit Domino ſanctificata. Alio modo accipitur ſanctificatio magis large pro redemptione eius quod eſt Domino obligatum, & ſic accipitur hic, quia primogenita debebant redimi per pretium datum ſacerdoti, cuius ratio ſubditur.

2 Mea ſunt. n. omnia. Ex hoc. n. quod Deus percuſſit primogenita Aegyptiorum ſaluans primogenita Hebręorũ, primogenita Hebręorum fuerunt ſibi obligata.

3 Et ait Moſes ad po. Hic conſequentes Moſes denuntiat populo prędictum mandatum, præmittit tamen aliqua de ſolẽnitate paſchali, ſecundo,

Diuiſio.

ſubdit ſanctificatione primogeniti, ibi. Cumq; te introduxerit. Circa primum dicitur.

4 Memento diei hu. id eſt ſolennitatis paſchalis in qua egreſſi eſtis. ſ. 15. die menſis primi.

5 Vt non come. fer. pa. 7. dieb. vt prædictum eſt. Et dicit. Ra. Sa. q præceptum non obligat ad comedendum azyma, niſi prima die quando comedebatur agnus, ſed ſufficit in alijs dieb. abſtinere a fermento & fermentato.

6 Hodie egredi. menſe. no. fru. quod eſt tempus valde aptũ ad ambulandum, & dicitur nouarum frugum quia in illo menſe fiebat oblatio de primitiis nouorum fructuum.

7 Cũq; te introduxerit. &c. Licet enumeret hic quinq; gentes tantũ aliæ tamen ſubintelliguntur nomine Chananæi, quia omnes habitatores terræ promiſſionis vocabatur Chananæi generaliter, licet aliqui cũ hoc haberẽt nomẽ ſpeciale, vt Amorræi & Iebuſæi, &c.

8 Quã iura. pa. tu. ſ. Abrahæ pro filijs ſuis, vt habetur Gen. 22. c.

M O R A L I T E R.

Luc. 2. d.
Moraliter

1 ※ Locutuſq; eſt Dominus. Præter illa quę dicta ſunt 12. c. de agno paſchali, adhuc tria ponuntur, ſ. primogenitorum Iſrael ſanctificatio, & oſſium Ioſeph aſportatio, & per columnam ignis & nubis, populi deductio. Per primum intelligitur ppollens ſanctitas, quę debat eſſe in clericis ſecularib. & religioſis ad Dei cultum deputatis. Hier. ad Nepotianũ: Clericus q ſeruit ※ Celerit eccleſię primo vocabulum ſuũ interpretetur, & nitatur eſſe quod dicitur κλῆρος Cleros enim Græce, ſors Latine dicit. Igitur clerici dicunt, eo quod ſunt de ſorte Domini, & quia Dominus ipſe eſt ſors vel hæreditas clericorum. Tales igitur exhibere debent, vt & ipſi poſſideant Dominũ, & à Domino poſſideantur. Per ſm oſtẽditur quanta diligentia debeat adhiberi in obſeruatione iuramenti: nã Moſes erat ſupramodũ ※ occupatus

a *Erit ſolennitas Domini.* ✠ GRAECVS. Septima enim Dies Azymorũ, pręter alias cætũ populi habebat lectiones, ſacrificia & alia quæ dam.

Et erit &c. AVGVST. Quid eſt quod ait cũ de paſcha præcepit, *Erit tibi in ſignum ſuper manum tuam.* An intelligi uoluit ſup opera tua.i.quod pręferre debeas uperib. tuis.pertinet enim paſcha propter occiſionem ouis ad fidẽ Chriſti & ſanguinẽ quo redẽpti ſumus Hæc autẽ fides operibus pręponẽda eſt ut ſit quodãmodo ſuper manum cõtra illos qui operibus legis gloriantur, unde Apoſtol⁹ ſic fidẽ operib. ante ponit ut ex illa pendeant opera bona & pręueniãtut non ipſa meritis operũ bonorũ retribuatur. Illa enim ad gratiam pertinet. Si autẽ gratia, iam non ex operib. alioquin gratia iã nõ eſſet gratia. ✠ GRAECVS. Trãſlate dictũ eſt, appenſum quid, ab his qui aliquid annulis ſuis alli-

a Dulcedine cælica.vnde Eſaiæ.7.c.Butyrum & mle comedet. b Spiritualiter, quia non prodeſt extra celebrare niſi vera celebritas agatur in mente. c Non alium. d Notabili myſtico. e Toto tempore vitæ præſentis.
a mellẽ, celebrabis hunc morem ſacrorum menſe iſto. Septem 1
a Synceritatis & veritatis. b Finito labore operandi. c Vera requies animarum.
diebus veſceris azymis, & in die ſeptimo erit ſolennitas Do-
a Etſi ſit non regnet peccatum in corpore mortali.
mini. Azyma comedetis ſeptem diebus. Non apparebit apud 2
a Modicum fermentum totam maſſam corrumpit. b Terminis eccleſię.
te aliquid fermentatum, nec in cunctis finibus tuis. Narra- 3
Diſcipuli cuilibet minori.
biſque filio tuo in die illo dicens: † Hoc eſt quod fecit Do- 4
Notabile inſigne.
minus mihi, quando egreſſus ſum de Ægypto. Et erit quaſi 5
a Fidei profeſſionis. b Operæ magis fortaſſe ſenſus eſt quam locutio. c Intentionis tuę quia ſi oculus tuus fuerit ſimplex: totum corpus tuum lucidum erit Matth.6.c. Reuela oculos meos, & conſiderabo mirabilia de lege tua. Pſal.118.c. Cordis ne obliuiſcaris.
ſignum in manu tua, & quaſi monimentum ante oculos tuos:
a Mediationes legis. Sed in lege domini voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. Pſal.1.a. b Cordis vel corporis.
& vt lex domini ſemper ſit in ore tuo. In manu enim forti e-
a Diligenter. b Præſcriptum ne te excuſes, cui religio præſcripta eſt.
duxit te dominus de Ægypto: Cuſtodies huiuſcemodi † cul- 6
a A dao. b Donec corruptibile hoc induet incorruptionem, & peruenias ad angelorum ſocietatem. Exponit quomodo ſacrificet primogenita.
tum ſtatuto tempore a diebus in dies. Cumque introduxerit 7
a Quorum meritis introduceris.
te dominus in terram Chananæi, ſicut iurauit tibi & patribus
a Gratis. b Ad hominem.
tuis, & dederit eam tibi, ſeparabis omne quod aperit vuluam 8
a Vtilis & perfecti operis.
domino, & quod primitiuum eſt in pecoribus tuis, quicquid 9
a Non fœminini, quem diligit Pharao & nutrit. b Non tibi: fœminea enim & mollia deputanda ſunt nobis, non Deo.
b habueris maſculini ſexus, † conſecrabis domino. Primogeni- 10
a Primordia immundæ vitę. b Innocentia ſequentis vitæ. c Pretio emendatæ vitæ. Id eſt, ſi ita infirmus es, vt ad veram innocentiam non poſſis peruenire, confitere ſaltem & damna peccatum tuum.
tum aſini mutabis oue: quod non redemeris, interficies. Om- 11
c ne autem primogenitum hominis de filiis tuis pretio redi-
a Secundum illud Deut.32.a. Interroga patres tuos, & dicent tibi &c. Et ſpiritualium & carnalium patrum eſt legem ſcire, & fidem docere. b In futuro conſueta locutio.
mes. Cumque interrogauerit te filius tuus cras, dicens:

alligãt, ut negotiorũ D memores ſint.

b *Primogenitum, &c.* ✠ RVPERTVS. Cũ literali rectitudine moralẽ quoque ſuauitatẽ cõtinet, ut ſcilicet pręcedẽtia carnis opera poſteriore ſpiritus correctione quiſquis ſupet. Peccatum namq; cernis primogenitum aſini elemoſina uera qua præcedens peccatũ redimitur, recte dicitur ouis. Quod ſi nõ redemeris, inquit, interficies, quia uidelicet qui pecata ſua redimere renuit morti ſempiternę ſemetipſum addicit.

c *Omne autem primog.etc.* CYRILLVS. Primogenita hominum redimi iubet, ut homicidiũ uetet qui omnia ut incorruptibilia eſſent, E creauit.

GREG. Aſin⁹ immunditiã, ouis innocẽtiã ſignificat. Aſini erit ergo primogenitũ oue mutare & immũde uitæ primordia innocẽtiæ ſimplicitate conuertere, ut poſtq̃ peccator illa egit, quę ut immũda Domin⁹ reſpuit, ea iam

† ſtatutum ſuo tẽpore quotannis

Li.27. moral.cap.1.

Aſini.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Celebrabis hunc &c. *ſacra hic dicuntur obſeruantiæ paſchales ad honorem diuinum.*

2 Et in die ſep.erit ſo.domini. *quia dies ſeptima erat ęque celebris ſicut & prima, vt dictum eſt.cap.præce. & ideo erat celebrior alijs diebus intermediis.*

3 Non apparebit &c. *Iſtud frequenter repetitur ad imprimendum memorię eorum.*

4 Narrabiſque fi.tuo. *ex quo patet quod patres tenentur filios ſuos erudire per ſe uel per alium, de his quæ ſunt neceſſaria ad ſalutem.*

5 Et erit quaſi ſig. in manu tua. &c. *Iude occaſione huius ſcribunt hoc in ſchedula, & ligant in manu ſiniſtra, et ſimiliter in capite. ſed patet quod illud quod præcipitur hic non eſt niſi ad fortiter imprimendum memoriæ. quando enim quis vult alicuius rei recordari, pro ſigno recordationis ligat in manu ſua filum, vel ponit ante oculos aliquid in ſignum recordationis et hoc modo loquitur hic ſcriptura.*

6 Cuſtodies huiuſce, *etc. id eſt, ab anno in annum. Poſtquam dictum eſt de agno paſchali, quantum pertinet ad primum ſenſum, qui hiſtoricus eſt, eſt hic aduertendum breuiter de eo inquantum fuit figura Chriſti paſſi, ſecundum quod dicit* Apoſtolus.1.Corin.5.b. Paſcha noſtrum immolatus eſt Chr̃s. *ſanguis uero agni linitus ſuper vtrunque poſtem eſt memoria paſſionis Chriſti, corde per fidem, et ore per confeſſionẽ facta ſecundum quod dicitur* Ro.x.b. Corde creditur adiuſtitiam, ore autẽ fit confeſſio ad ſalutem. *Et in ſuperliminari, quantum ad ſpem cæleſtium et hic ſanguis ſic poſitus liberat ab exterminatore, quia paſſio Chriſti prędicto modo credita liberat a dæmonis poteſtate. Comeſtio autem carnium agni ſignificat ſumptionem euchariſtiæ ſacrificij. Aſſatio in igne ſignificat quod Chriſtus paſſus eſt maxima charitate. Nec ad eſum huius ſacramenti debet quis accedere cum conſcientia mortalis peccati quod excludit charitatem. Panes azymi cum quibus comedebatur, ſignificant puram cõuerſationem fidelium, ſecundum illud* 1.Cor.5.c. Itaq; epulemur, non fermento malitię & nequitiæ, ſed in azymis ſynceritatis & ueritatis *Suc*cus herbarum agreſtium, ſignificat pœnitentia fidelium, quę neceſſaria eſt ſumentibus corpus Chriſti. Nec os frangebatur, in ſignum, quod crura Chriſti in cruce non fuerunt fracta, ſicut exponit Ioannes euangeliſta ca.xix. Accinctio renum in comedentibus. ſignificat caſtitatem, ſecundum quod dicit Greg. Lumbos percingimus, cum carnis luxuriam per continentiam coarctamus. Baculi in manibus ſignificant fidem crucis, quę debet eſſe non tantum in ore, ſed etiam in opere, quod per manus ſignificatur. Calciamenta in pedibus quæ ſunt de pellibus mortuorum animalium, ſignificant exẽpla ſanctorum patrum imitanda, qui in fide Chriſti paſſi mortui ſunt. Debebat autem agnus in vna domo comedi, per quod deſignatur vnitas eccleſiæ, in qua debet Euchariſtia aſſumi, & non in conuenticulis hæreticorum.*

7 Cumque introduxerit &c *Hic explicat Moſes mandatum de ſanctificatione primogenitorum.*

8 Separabis omne quod aperit uuluã domino. *id eſt, quod primo naſcitur, ſeparabis ab alijs tanquam domino obligatum ad immolandum ſibi.*

9 Et quod primitiuũ eſt in pecorib.tuis. *Hoc additur ad ſtringendum illud quod erat generaliter dictum de primogenitis, qui non eſt intelligendum niſi de animalibus mundis, & quæ ſunt maſculini ſexus, ideo ſubditur.* Quicquid habueris maſculini ſexus &c.

10 Primogenitum aſini &c. *De primogenitis animalium immundorum, quæ licet immolari non poſſent, tamen erant Deo obligata, inter quæ etiam continetur primogenitum aſini, de quo dicitur* Nu.18.c. *quod debet redimi* 5. *ſiclis argenti. quare hic ergo præcæteris dicitur redimi oue immolanda loco ipſius. Ad hoc reſpondet Ra.Sa. quod aſini fuerunt in magno adiutorio filijs Iſrael exeuntibus de Aegypto, portando mulieres & paruulos & alia onera, & ideo quantum ad aliquid primogenitum aſini fuit poſitum cum animalibus mundis non quod immolaretur domino: ſed quod loco ipſius offerretur ouis immolanda.*

11 Omne autem pri. &c. *Scilicet quinque ſiclis, vt habetur Num.*5. *ſed quando numerabatur populus quilibet dabat dimidium ſiclum vt habetur infra.*30.*cap.ſequitur.*

1 Idcir-

occupatus in eductione tanti populi, & non omiſit aſportare oſſa Ioſeph eo quod populum Iſrael de hoc adiurauerat, Ge.vl.d. Per tertiũ, ci. colũnã populũ deducẽtẽ intelligitur Chriſtus, q per exẽpla patiẽtię & humanitate ſua oſtẽſa fidelibus ad terrã viuentiũ proficiſcentibus refrigerat æſtum tribulationis, & ſuę deitatis luce depellit tenebras noctis ignorantiæ atque culpæ,

A iam agendo proferat, quæ Dei ſacrificio imponat. Omnes enim in peccato nati ſumus, & ex carnis delectatione concepti, culpam originalem nobis contraximus. Vnde etiam voluntate noſtra peccatis implicamur. Sed & qui poſt malitiam carnis ad innocentiam conuertitur cordis, primogenitum aſini mutat oue, malitiã, ſcis licet prioris vitę. Qui.n. qualis prius fuit, deſinit eſſe, & apprehenſa carnis mũditia innocentiã cuſtodit, in oblationem Dei primogenitum aſini oue mutauit.

a *Et quaſi appenſum.* Hoc male intelligẽtes Iudęi pictatia vel philacteria capitib. circunligabãt, ĩ quib. decem verba ſcripta ante oculos habebant.

lib. 24. moral. c. 13. Moraliter

b *Igitur cum emiſiſſet &c.* GREGO. Sæpe cõuerſi ĩ ipſo auditu ſuę conuerſionis trãquilitatẽ carnis. dona ꝓphetię, ꝓdicamẽta doctrinę, † dicebat enim De⁹

B ſignorũ miracula, vel grat ã curationũ accipiũt. Poſtea duris tẽtationũ ꝓbationib. fatigãtur, a quib⁹ liberos ſe eſſe credebant, q a ſi in prin. tentationum amaritudo pulſaret, facile ad vitia redirent, * populũ.

ci ſermonis ambiguitatem *inſtructi* vel *muniti* propter ſupellectilem qua Aegyptios expoliauerunt, poſſit intelligi. Sed vbi. LXX. *quinta generatione* poſuerunt, qui Hebræorum libros diligenter inſpexerunt. non quinta, ſed quinque ſcriptũ aſſerunt, vt ſit ſenſus, quinque autem aſcenderunt filii Iſrael de terra Aegypti, ꝙ quia min⁹ videbat intelligi, adiũcta generatio eſt. Aqla vero & ĩ cæteris & in hoc præcipue loco proprie tranſtuliſſe dicit, ſicut ſynagogarum conſonãt vniuerſa ſubſellia.

D

Quid eſt hoc? Reſpondebis ei: In manu forti eduxit dominus
¶ Sponte vel a domino.
nos de terra Ægypti, de domo ſeruitutis. Nam cum induratus eſſet Pharao, & nollet nos dimittere, occidit dominus om-
a Vt ſupra. b Qui doctus putatur.
ne primogenitum in terra Ægypti, a primogenito homi-
a Stultorum. b Memor beneficii. ¶ Vel immolabo.
1 nis vſque ad primogenitum iumentorum. Idcirco immolo
a ¶ Primordia boni operis & cogitationis.
domino omne, quod aperit vuluam maſculini ſexus, & om-
a Operum vel cogitationum. b ¶ Corrigendo vel in melius mutando. c Operatione. d Vel enim.
nia primogenita filiorum meorum redimo. Erit igitur quaſi
a ¶ Memoria beneficii.
a ſignum in manu tua, & quaſi appenſum quid, ob recordationem
¶ Memoriam æternam. ¶ Cordis quibus videntur miracula legis.
nem inter oculos tuos, eo quod in manu forti † eduxerit nos
2 b dominus de Ægypto. Igitur cum emiſiſſet Pharao populum,
a ¶ Adhuc rudes inchoantis. b ¶ Ad terram promiſſionis.
3 c non eos duxit dominus per viam terræ Philiſthiim, qua vici-
a ¶ Egreſſum de Aegypto.
4 na eſt, † reputans ne forte pœniteret † eum, ſi vidiſſet aduer-
a Vitiorum dæmonum. b ¶ Seculum quod adhuc vicinum & prope.
5 6 ſum ſe bella conſurgere, & reuerteretur in Ægyptum: ſed cir-
a ¶ Quaſi ſuauitatis ſecuritatis fouens. b Baptiſmum ſanguine Chriſti conſecratum, cui eſt vicina via deſerti, qui eſt Chriſtus. c ¶ Virtutibus.
7 d cunduxit * per viam deſerti, quæ eſt iuxta mare rubrum. Et ar-
a ¶ De valle Aegypti.
8 9 mati aſcenderunt filii Iſrael de terra Ægypti. Tulit quo-
a ¶ De quibus dicit Ieſus filius Sirach, quod poſt mortem prophetauerunt quia. I. Ioſeph quod poſt mortem ſuam, futurum erat filius Iſrael prophetauit. Eccl. 47. d.
10 11 que Moyſes oſſa Ioſeph ſecum, eo quod adiuraſſet

li. 2 cap.

*RVPERTVS. *Sed et armati* (inquit) *aſcenderant filii Iſrael de terra Aegypti.* Videlicet in noſtri exẽplũ, q nõ ad otia de Aegypto hui⁹ ſeculi ſed ad bella vocati ſum⁹ cõtra barbaricas acies, vitiorũ, aduerſus phalanges malignorũ ſpiritũ qnãq̃ ipſi nondum eſſent idonei ad bellum ante maris rubri tranſitũ, ſicut & nos nihil fortiter agere potuim⁹, ante perceptũ baptiſmi ſacramentum.

† e E

† S

AVGV. *Quinta autem progenie. a. i. d. etc.* Vtrum progeniem in centũ annis vult cõputare, & iõ quinta progenie, quum poſt quadringentos. 30. annos egreſſus, an per hominũ generationes hoc potius intelligendũ eſt ab ipſo Iacob qui intrauit in Aegyptũ vſque ad Moſen, qui cum populo egreſſus eſt. Iacob enim primus. Secundus Leui. Terti⁹ Caath. Quart⁹ Aram. Quĩtus Moſes inuenitur. Has autẽ dicit ꝓgenies Latinus interpres, quas γενέας vocant Græci, quæ in euangelio generationes appellantur & numerãtur per ſucceſſiones hominum, non per numerũ annorũ. Alii aũt nõ a Iacob ꝑ Leui vſque ad Moſen, ſed per tribũ Iudæ numerant, qui regalis fuit, ita ut a Phares filio Iudæ, qui cum Iuda patre ſuo ingreſſus eſt in Aegyptum vſque ad Salmon, qui in ipſa tribu Iuda dux in terram promiſſionis intrauit, ſint quinque generationes, Phares enim genuit Eſrom. Eſrom autem genuit Aran. Aran genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naaſon. Naaſon genuit Salmon.

F

a quib. non longe receſſerunt. De Aegypto ergo exeuntib. e vicino bella ſubtrahuntur, quia relinquentib. ſeculũ quædã pri⁹ trãquillitas oſtẽditur, ne in ipſa teneritudine & inchoatione turbati, ad hoc quod reliquerãt, redeãt. Prius ergo ſuauitatẽ ſecuritatis ſentiunt, prius pacis quiete nutriuntur. Poſt cognitam vero dulcedinem tanto tolerabilius tentationum certamina ſuſtinent, quanto in Deo altius cognouerunt quæ ament.

Quæſt. 49 in Exod.

c *Non eos duxit etc.* AVGV. Hic oſtenditur omnia fieri debere quæ conſilio recte fieri poſſunt, ad euitanda ea quæ aduerſa ſunt, etiam cum Deus apertiſſime adiutor eſt.

Epiſtol. ad Da. Aquila commẽdatur.

d *Et armati aſcenderunt filii etc.* HIERON. Aquilia qui non contentioſus, ut putant, ſed ſtudioſus verbũ interpretatur, ad verbũ Vbi. LXX. poſuerunt, *quinta autem generatione aſcenderunt filii Iſrael de terra Aegypti*, tranſtulit: *Et armati aſcenderunt filii Iſrael de terra Aegypti*, licet pro eo quod nos *armati* diximus, ſecundum Græci

* *Tulit quoque etc.* GRAECVS. Ioſeph autem patriarchæ oſſa ſigni-

NICOLAVS DE LYRA.

C 1 Idcirco immolo domino &c. *Ex quo videtur verum, quod prædictũ eſt, ſcilicet quod ſanctificatio primogenitorum animalium intelligitur tantum de animalibus mundis, quæ ſunt immolatitia, hoc tamen eſt intelligendum, ſi accipiatur ſanctificatio proprie, quæ eſt applicatio alicuius rei ad cultum diuinum, ſi autem accipiatur large, prout ſe extendit ad ſuſtentationem miniſtrorum cultus diuini, ſicut doctrinæ vel huiuſmodi ſic etiam primogenita animalium immundorum ſanctificabantur domino in quantum redimebantur, vt habetur Nu. 18. b. Et pretium ſacerdotum, excepto primogenito canis, qui non redimebatur, vt dicitur communiter, ſed interficiebatur.*

2 Igitur cum emiſiſſet, *Poſtquam deſcriptus eſt egreſſus filiorum Iſrael de Aegypto, hic conſequenter deſcribitur eorum progreſſus. Circa quod primo oſtenditur modus procedendi. ſecundo remotio impedimenti. c. 14. Tertio continuatio itineris incepti. x..c. ibi:* Tulit autem Moſes *Modus autem procedendi. deſcribitur quantum ad tria, primo quantum ad uiam, cum dicitur.*

3 Non eos duxit do. &c. *ſciret terra Aegypti, & ideo facilis ad reuertendum, cuius cauſa ſubditur.*

4 Ne forte pœniteret eum, *id eſt, populum.*

5 Si uidiſſet ad ſe &c. *A Philiſthæis qui erant multi & fortes bellatore. vnde Ioſue & filij Iſrael non potuerunt eos debe[llare].*

6 Et reuerteretur in Aegyptum. *Timore ducti & propter facilitatem reuertendi.*

7 Sed circunduxit per uiam deſerti. *Quæ longa eſt & difficilis ad reuerendum, & tamen nihilominus ſuy Iſrael territi verbis exploratorum dixerunt,* Conſtituamus nobis ducem & reuertamur in Aegyptum. *vt habetur Nume. 14. a. Et multo fortius hoc feciſſent territi a Philiſthæis, ſed contra hoc videtur, quia dominus poterat eos ſolo nutu defendere & Philiſthęos delere ſicut factum eſt de Aegyptijs. Dicendum quod Philiſthei nondum demeruerant ita puniri ſicut Aegyptij nec de terra ſua expelli ſicut Chananæi, & ideo noluit dominus quod irent per uiam terræ Philiſthijm quia ſic habuiſſent bellum contra eos primo, quos dominus delere nolebat adhuc.*

8 Iuxta Non. *quod aquæ ſint rubeæ de natura ſua, ſed quia terra in ripa eſt rubea & commiſcetur aquæ, & ſic videtur aqua rubea & maxime prope littus, Dicitur autem in Hebræo, Mare Suph, id eſt, iunceum vel cannoſum, quia abundabant in littore maris iunci vel cannæ. Secundo deſcribitur modus procedendi quantum ad filios Iſrael, cum dicitur.*

9 Et armati. *Sed quæritur, vnde habuerunt arma, quia cum eſſent oppreſſi ſeruitute ne multiplicarentur & rebellarent Aegyptijs, vt ſupra dictum eſt 1. c. non eſt veriſimile quod Aegyptij permitterent eos arma habere. Dicendum quod habuerunt per accommodationem ab Aegyptij. ſicut. n. prompte & liberaliter accommodauerunt eis vaſa aurea & argentea, ita accommodauerunt etiam arma ad defendendũ pretioſa, quę eis accommodauerant, a prædonibus ſi occurrerent. Tertio deſcribitur modus procedendi quantum ad id quod ſpecialiter portabant, cum dicitur.*

10 Tulit quoque Moyſes oſſa Ioſeph. *quæ in Aegypto remanſerant ex cauſis ſupradictis Gen. vlti. b.*

11 Eo quod adiuraſſet filios Iſrael. *Licet enim Moyſes & alij ſibi contem*

ſignificat,propterea quod Iudæi infantib.ſimiles, aurum atque argentum ſecum detulerunt, Moyſes vero intemerati animi vir, Ioſeph oſſa deportauit.

A

✠ RVPER. Admirandus ordo diuini iudicii. Venditores fratres fecit Deus deſcēdere poſt eū in Aegyptum,& nō ipſi viuentes viuum reduxerūt,ſed ipſis defunctis illis remanentibus,filii eorū mortuū, reuexerūt, eiſque in peregrina terra ſepultis, hic vero recōditus, ī terra & hæreditate patrum.

Io24.g.

a *Dominus autem præce.* ✠ AVGVST. Quis hic dubitet per ſubiectam creaturam, eandemque corpoream, non per ſuam ſubſtantiam Deum oculis apparuiſſe mortalium?

filios Iſrael, dicēs: † Viſitabit vos De⁹, efferte oſſa mea hinc
vobiſcum. Profectique de Socoth, caſtrametati ſunt in E- 1
a Signa eis. b In confinio Aegypti & deſerti, vbi ſolitudo poſt finitā Aegyptum incipit. c Deus & protector.
a tha[a]m, in extre[b]mis finibus ſolitudinis. † do[c]minus autē præ- 2
a Cęleſtis patriæ. b Vitam iuſtorum. c Lenis blandimenti.
cedebat eos ad oſtēdendum uiam, per die[a]m in co[c]lūna nu- 3
a Vitam peccatorum. b Quia terribilis iniuſtis.
bis, & per noctem in columna[b] ignis, vt † dux eſſet itineris 4
a Tradunt Hebræi, quod per quadraginta annos columna nubis in die protecti ſunt ne calore ſolis vrerentur. Obſcuritas veteris teſtamenti.
vtroque tempore. Nunquam defuit columna nubis per
Lux Euangelij.
diem neque columna ignis per noctem coram populo.

D veniens, per lenitatis manſuetudinē mulcet, illos per iuſtitiæ diſtrictionē terret. Aliter columna nubis in heremo populū præibat, & ſplendore ignis nō in die, ſed in nocte radiabat, quia Chriſtus conuerſationis ſuæ exēplo ducatum ſequentib. præſtans, de iuſtitia ſua confidentibus nulla luce claruit. peccatorum uero tenebras agnoſcentibus igne ſui amoris infulſit. Chriſtus nubes & columna, quia rectus & firmus & fulciens infirmitatem noſtram, quia nocte lucens, per diem non lucens, *vt qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant.* Chriſti quoque ſacramentum tanquam in die manifeſtum eſt in carne velut in nube. In iudicio vero tanquam in terrore nocturno, quia tūc erit magna tribulatio, tāquam ignis lucebit iuſtis, & ardebit iniuſtis.

Allegor. Pſ.104.d. †13.q.2.c. Hebron. Ioan.9.g. † luceret eis ad ambulādum die & nocte. Nee.9.d.

B Sed vtrum patrem, an filiū, an ſpiritum ſanctū, an ipſam trinitatem vnum Deū ſimiliter non apparet. Nec ibi hoc diſtinguitur, vt exiſtimo, vbi dicitur, & maieſtas domini apparuit in nube, & *Locutus eſt Dominus ad Moyſem dicens, ex laudiui murmur filiorum Iſrael.*

ORIG. Cum à te tertię diei myſterium fuerit receptum, incipiet te deducere Deus & viam ſalutis oſtendere.

GRE. In igne terro, in nube viſionis lene blandimentum. Deus vita iuſti, nox peccatoris. Vnde Eph.5.b. *Fuiſtis aliquando tenebrę, nunc autem lux in Domino*, &c. In die per nubem columna monſtrata eſt & in noctæ per ignē, quia omnipotēs Deus & blandus iuſtis, & terribilis apparebit impiis. Hos ad iudiciū veniens,

E ✠ ISI. Nubes iſta prædecens Chriſtus eſt, Idem ēt colūna quia rectus & firmus, & fulciet infirmitatē nr̄am per noctē lucens per diē non lucēs, *vt qui nō uident, uideant, & qui vident cæci fiant.* Ioan.9.g.

✠ BEDA. Vel colūna nubis in die, veterem legē cū obſcuritate literæ ſignificat, columna vero ignis legem noui teſtamenti Ignita ſunt eloquia Dei.

MAX. EPISCOPVS TAVRINENSIS Sed aliter. Semper De⁹ qui poſt iniurias perducit ad requiē, protegit eos nubis vmbrāculo, ſicut filios Iſrael liberatos de Aegypto, nubis colūna protexit, & vt poſt multū laborē eos ī terrā repromiſſionis īduceret, refrigerii fouet vmbraculo ſicut ait propheta *expādit nubē ad protegēdū eos.*

Ho.3. pentecoſtes. Pſ.104.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *contemporanei adhuc nondū eſſent nati, tamen in iuramento patrū ſuorum fuerunt obligati. Dicunt autem hic aliqui, quod Nilus plus ſolito inundauerat, & ſic locum vbi erant oſſa Ioſeph, operuerat, ſed Moſes vt inueniret locum, ſcripſit nomen domini tetragrammaton in lamina aurea, & illa proceſſit ſuper aquas quouſq; ſtetit ſupra ſepulchrū Ioſeph. Aly autem dicunt, quod ouis natando & loquendo miraculosè oſtendit ei locum propter quod vocata eſt ouis* Ioſeph. *ſecundum quod dicitur Pſal.Lxxix.a.* Qui deducis velut ouē Ioſeph. *Sed iſta uidentur fictitia, tum quia nec gloſę Hebraicæ nec* Ioſephus *talia dicunt, licet imponatur eis ac illis qui libros eorum non viderunt. Tum quia vna de cauſis, quare oſſa Ioſeph remanſerunt in AEgypto, fuit vt per eius ſepulchrum memoriæ beneficiorum eius apud AEgyptios diutius remaneret, & ſic populus* Iſrael *mitius tractaretur, vt ſuprà dictum*

C *fuit Gen.vlt. & ideo non eſt veriſimile, quod oſſa* Ioſeph *eſſent repoſita in pratis uel in campis, ubi aqua poſſet inundare, ſed in loco ualde ſolēni & celebri. ubi aqua non poſſet inundare, maximè cum tempore ſuæ mortis eſſet potentiſſimus, & à rege AEgypti & populo dilectiſſimus, nec id quod aſſumitur de Pſal.lxxix. valet pro eis, quia ly* Ioſeph *non eſt genitiui caſus, vt determinet ly ouem, ſed accuſatiui caſus.*

1 Caſtrametati, &c. *id eſt in confinio terræ habitabilis uel fructiferę AEgypti & deſerti. Quarto deſcribitur modus procedendi quantum ad itineris directionem, cum dicitur.*

2 Dominus autem præce eos. *ſcilicet per angelum, qui præcedebat exercitum Hebræorum, ut habetur ſe.c.*

3 Per diem in co. &c. *quæ non ſolum oſtendebat viam, ſed etiam protegebat eos ab ardore ſolis, cuius calor eſt multum intemperatus in terra illa.*

F 4 Et per noctem, &c. *Dicunt aliqui, quod eadem fuit columna quæ obumbrabat per diem, & illuminabat per noctem, vocatur tamen duplici nomine propter duplex officium. Hebręi autem dicunt, quod fuit duplex, vna per diem, quæ in ueſpero recedebat peracto officio, & tunc columna ignis ſubintrabat. quod autem verius ſit, non bene apparet de textu: certum eſt tamen quod vtroque modo potuit eſſe, quia totum illud fiebat diuino miraculo.*

Columna ignis.

☞ CAP.

ADDITIO I.

In c.13. vbi dicitur in poſti. Circa primum conſiderandum quod ſanctificatio proprie accepta. Sanctificatio neque proprie neque large uidetur accipi pro redemptione alicuius ſanctificati ſeu Deo obligati, prout uidetur uelle Poſtillator, Imo *redemptio excludit ſanctitatem a re ſanctificata quæ pretio redimitur, per quod res Deo alias ſanctificata redditur prophana, ut patet eodem c. redemptione primogenitorum hominis, & de mutatione promogeniti aſini in ouem, & forte in hoc loco uitium ſcriptoris interuenit in poſtilla, quia ubi dicitur,* Alio *modo accipitur ſanctificatio magis largè pro redemptione eius quod eſt Domino obligatum, debuiſſet dicere, quod alio modo accipitur ſanctificatio magis largè pro applicatione ſeu obligatione alicuius ad diuina tali modo quod poſſet redimi pretio ſicut hic.*

ADDITIO II.

In eo.c.13. vbi dicitur in poſt. Poſtquam dictum eſt de agno paſchali quantum pertinet ad primum ſenſum, qui hiſtoricus eſt, &c.

Circa ſenſum ſpiritualem huius præcepti, ſ. de agno paſchali multa notabilia traduntur a doctoribus præter illa quæ hic in poſtilla traduntur, ſed illa pro magna parte traduntur in gl. communi, ideo hic prætermittuntur. Vnum tamen videtur notandum quod inter cætera ve. le. ſacrificia hoc ſacrificium videtur præcipuum. Ad quod ſciendum, quod prout communiter doctores tradunt, triplex eſt ratio ſacrificiorū ve. le. quarum vna eſt ad deteſtationem idololatrię. Secūda eſt, vt ille populus ſecundum illius ſtatus congruētia in Dei cultum ordinaretur. Tertia eſt, vt myſterium Chriſti figuraret, ſicut & c. eorum geſta, ſecundum illud.1. ad Co.10.c. Omnia in figura contingebāt illis: *ſecundum autem quamlibet prædictarum trium rationum ſacrificium agni paſchalis videtur eſſe pręcipuum. Primum patet, nam in hoc ſacrificio primo celebrato maxime fiebat deteſtatio idololatrię, cum Iſraelitici adhuc in captiuitate Aegyptiorum exiſtentes arietem, quem Aegypti colebant publice, immolabant, quod erat maxime abominabile AEgyptijs vnde ſupra.8.f.* Abominationes enim Aegyptiorū immolabimus Deo noſtro. *Secundū patet. nam ſecundū ſanctū Tho.1. ſecūdę. quæſtio.2. arti.5. reſpondendo ad q ſicut per circuncīſionem inſtituebatur populus ad colendum Deum, ſine qua nullus admittebatur ad aliquod legalium, ſic per eſum agni paſchalis primo populus habuit vſum eorum, quę ad diuinum cultum pertinebāt, ad quem quidem eſum nullus incircuncīſus admittebatur vt ſupra, cap.7. Tertium patet nam ſecundum ſanctum. Tho.3. parte. q.73. art. vlt. in corpore. A. in ſacramento Euchariſtiæ, in quo Chriſtus continetur, & memoria paſſionis eius præcipue recolitur, tria conſiderare poſſumus, ſcilicet illud quod eſt ſacramentum tantum, ſcilicet panis & uinum, & in hoc potiſſima figura fuit Melchiſedech oblatio, qui obtulit panem & uinum. Secundum illud quod eſt res & ſacramentum, cuius figuræ fuerunt omnia ſacrificia ve. le. & pręcipuè feſtum expiationis, quod erat ſolenniſſimum. Tertium eſſe effectus huius ſacramenti, cuius pręcipua figura fuit manna inquantum habebat in ſe omnis ſaporis ſuauitatem, ut habetur Sap.16.c. Sicut & gratia huius ſacramenti quātū ad omnia reficit mē-*

A tem. agnus autem paſchalis quantum ad hæc tria figurabat hoc ſacramentum. quantum enim ad primum, quia manducabatur cum panib. azymis, vnde Exo. 12. b. Edent carnes & azymos panes. quantum vero ad ſecundum, quia immolabatur ab omni multitudine filiorum Iſrael 14. luna, quod fuit figura paſſionis Chriſti in 14. luna primi menſis celebratæ, qui propter innocentiam dicitur agnus. Quantum enim ad effectum quia per ſanguinem agni paſchalis protecti ſunt filij Iſrael a deuaſtante angelo, & educti de Aegyptiaca ſeruitute. & ſic ponitur figura huius ſacramenti præcipua agni paſchalis, quia ſecundum omnia eam repræſentat, hæc ille. Et notandum quod luna. 14. hic præfigurat tam tempus paſſionis Chriſti quam tempus inſtitutionis huius ſacramenti, licet in effectu fuerint ab inuicem quaſi per vnam diem naturalem diſtantia, vt plenius domino concedente tractabitur ſuper Matt. in quadam additione, vbi agitur de cœna domini, &c. Item notandum, quod hoc præceptum ſacrificij agni paſchalis eſt primum præceptum Moſaicæ legis, ſcilicet in ordine præceptorum populo Iſraelitico a Deo per Moyſen iniunctorum. Similiter & primum ſacrificium à toto populo Iſraelitico celebratum. vnde quia ſecundum philoſophum in. 10. Metaphyſices. Primum in quolibet genere eſt menſura omnium quæ ſub illo genere cadunt, ideo illud ſacrificium videtur eſſe quaſi quædam menſura aliorum ſpecialiter ſub ratione figuratiua; nam ſicut ad album per acceſſum & receſſum cæteri colores menſurantur, vt dicit Philoſophus vbi ſupra, Sic cætera ſacrificia per acceſſum & receſſum ad iſtud quantum ad perfigurationem myſterij Chriſti menſurantur, vt patet ex iam dictis. Item notandum, quod ſicut iſtud ſacrificium fuit primum a populo in illo ſtatu celebratum, & a Deo acceptum, ſic etiam fuit vltimum ſacrificium in illo ſtatu celebratum, & Deo acceptum, & hoc, ſcilicet per Chriſtum in cœna. in qua quidem cœna figuram & figuratum ſimul Chriſtus celebrabat, dans terminum figuris, & incipiens vera myſteria, quod erat quid deſideratiſſimum ad humanam ſalutem, & ideo Luc. 22. b. dixit. Deſiderio deſi. hoc pa. man. vo. Et notandum, quod quia primum & vltimum in qualibet re habet excellentiam ſingularem, principium enim eſt quaſi dimidium totius, vt patet in. 1. Eth. vltimum autem habet rationem finis, & per conſequens optimi. Ideo ſecundum hanc conſiderationem hoc ſacrificiū inter cætera excellentiam obtinet ſingularem. D

CAP XIIII.

a Phihahiroth qui eſt inter mag, &c. ORIGE. Videamus quæ via præcipitur eligenda, de Othoa inquit, conuerſi iter facite inter Epauleum & Magdalū, quod eſt contra Beelſephō &c. Epauleum aſcenſio tortuoſa, Magdalū turris. Beelſephō
Hom. 5.
aſcenſio ſpeculæ, vel
B habens ſpeculam interpretatur, Credebat forſitan, quod oſtēderet Deus planū
Moraliter iter & molle, ſed aſcenſio eſt & tortuoſa a Non enim procliue iter eſt, quo tenditur ad virtutes, ſed aſcenditur anguſte & difficulter. vnde Matth. 7. b. Arcta eſt enim & anguſta via quæ ducit ad vitam: Eſt ergo iter quo inceditur aſcenſio tortuoſa, & aſcenſio ſpeculæ, vel habens ſpeculam. Aſcenſio ad actus pertinet,
C ſpecula ad fidem. Oſtēditur ergo, quia & in actibus & in fide multa eſt difficultas, multus labor, multæ enim tentationes nobis occurrunt multa offendicula volentibus agere, quæ Dei ſunt. Deinde in fide multa inuenies tortuoſa, plurimas quæſtiones, obiectiones hæreticorum, cōtradictiones in fidē iū. hoc ergo iter agēdū eſt ſequentib. dominum. Sed & turris eſt in hoc itinere, de qua dicitur Luc. 14. Qui veſtrū volens turrim ædificare, non prius ſedens cōputat ſumptus, ſi habet vnde perficiat? Illa eſt ergo turris ex his ardua & excelſa virtutib. quod uidens Pharao di. Errāt iſti Apud Pharaonem, qui Deum ſequitur, errare dicitur, quia iter ſapientiæ tortuoſum, multas habens difficultates & anfractus. Si confitearis vnum patrem inuiſibilem, & vnum vnigenitum ei⁹ IeſumChriſtum, & vnum ſpiritum ſanctum, tortuoſum difficile & incredibile videtur hoc in fidelib. Si dicis Deū maieſtatis crucifixū filium hominis eſſe, qui de cælo deſcendit, tortuoſa videntur hæc & difficilia. qui audit (niſi cum fide audiat) dicit quia errantiſti. Sed tu fixus eſto in hac fide, ſciēs quia Deus oſtendit tibi hanc viam fidei. Qui ait tollentes de Othon caſtra collocare inter Epauleum & Magdalum. E

✱ HIERONIMVS. Phiairoth, interpretatur os nobilium Beelſephon in linguā noſtrā vertitur Dominus Aquilonis, aut aſcenſus ſpeculæ, aut habens arana. Porro magdal, magnitudo vel turris. Aſſumpta igitur fortitudine nobilitamur in Domino, & Beelſephon idoli arcana contemnimus, illiuſque magnificentiam & turritam ſuperbiam declinamus.

a Fuiſſe. ORIG. Fugiens Aegyptū venis ad aſcenſionē operis

C A P. X I I I I.

Locutus eſt autem dominus ad Moyſen, dicens: Loquere filiis Iſrael: reuerſi caſtrame- 1
Os nobilium. Locus in deſerto.
tentur è regione Phihahiroth, quæ eſt inter
a Turris ciuitas in confinio Aegypti ad quam Iudæi in captiuitate Babylonica tempore Hieremiæ confugerunt. b Locus in deſerto.
Magdalum & mare contra Beelſephon. In 2
conſpectu eius caſtra ponetis ſuper mare. Dicturuſque eſt
a Ioſephus dicit quod ex vna parte mons tranſgreſſibilis. ex altera mare cont. ibat.
Pharao ſuper filiis Iſrael: † Coartati ſunt in terra, concluſit 3
Vt ſupra.
eos deſertum. Et indurabo cor eius, ac perſequetur vos, & 4
Glorioſus apparebo. Demerſo.
glorificabor in Pharaone, & omni exercitu eius, ſcientque 5
Ægyptii, quia ego ſum Dominus. Feceruntque ita. Et nuntia 6
tum eſt regi Ægyptiorum, quod fugiſſet populus, immuta- 7
tumque eſt cor Pharaonis & ſeruorum eius ſuper populū, &
dixerunt: Quid voluimus facere, vt dimitteremus Iſrael ne
Superbiam volubilis ſeculi.
ſeruiret nobis? Iunxit ergo currum, & oēm populū ſuum aſ- 8
a Contra fidem ſanctæ Trinitatis pugnaturus. b Alias ſexcentos. c Egregios milit.
ſumpſit ſecum: Tulitq; trecentos currus electos, & quicquid 9
Maiores. Militiæ, diaboli.
in Ægypto curruū fuit: & duces totius exercitus. Indurauitq;
a Corporaliter vel ſpiritualiter. Qui volunt pie viuere in Chriſto perſecutionem patiuntur, vt retrahantur. 2. ad Tim. 3. c. b Sanctos.
dn̄s cor Pharaonis regis Ægypti, & perſecutus eſt filios Iſ-

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XIIII.

Locutus eſt autem. a Hic conſequenter deſcribitur remotio impedimenti, vbi ſic proceditur, quia primo deſcribitur Pharaonis inſecutio, ſecundo populi Iſrael trepidatio ibi: Cumq; appropinquaſſet. tertio Moſis aſſecuratio, ibi: Et ait Moſes. quarto popul. ſaluatio, ibi: Tolenſque ſe angelus, quinto Aegyptiorū ſubmerſio, ibi. Iamque aduenerat vigilia. Circa primum dicitur.
Diuiſio.

1 Reuerſi caſtra aliquantulum reuerſi ſunt verſus Aegyptium de præcepto Dei, vt Pharao & eius exercitus crederent errare in itinere, maximè quia poſuerunt caſtra in loco valde periculoſo eis, vt prima facie uidebatur, ut ſic Pharao eos fortius inſequeretur, & inſequēs ipſe cum exercitu ſuo ſubmergeretur. unde ſubditur.

2 Dicturuſque eſt. miſerat enim exploratores ad ſciendum qualiter procederent, & ſic omni die ſciebat ſtatum eorum, & ideo cum audiuit quod poſuerant caſtra in illo loco, dixit.

3 Coartati ſunt in ter. Cuius cauſa reddit Ioſephus dicens, quod ex una parte habebant mare, & ex alio latere montem magnum & aſperrimum, & ſic non patebat eis fuga, niſi ex illa parte. per quam venturus erat Pharao cum exercitu contra eos.

4 Et indurabo cor eius. hoc expoſitum eſt, ſupra. 4. c.

5 Et glorificabor in Pha. Gloria ſecundum Tullium eſt longè lateque patens præconium. Ex ſubmerſione Pharaonis in mari rubro virtute diuina præconium Dei diffuſum eſt longè, quia uſque ad illa tempora, & latè, quia per orbem uniuerſum, ubi habetur notitia huius facti.

6 Et nuntiatum eſt regi Aegyp. ſ. ab exploratorib. ſuis quod fugiſſet populus. quia cum uiderunt exploratores, quod ultra triium dierum uiam procedebant, cognouerunt quod non ibant ſolum ad ſacrificandum ſed ad totaliter recedendum.

7 Immutatumque eſt cor Pha, &c. quia coegerant eos exigi, ut dictum eſt ſupra. 12. c. & modo volebant, eos cogere ad redeundum.

8 Iunxit ergo cur. non per ſeipſum. ſed per miniſtros.

6 Tulitque trecentos cur. Sed quæritur, unde habuerunt equos, cū iumenta eorum mortua fuerunt? ut ſuprà dictum eſt ix. capitu. Dicendum, quod illa mortalitas fuit tantum ſuper animalia quæ erant in campis, ut ibidem dictum fuit, equi autem fortiores & pretioſiores in domibus ſeruabantur. multi etiam de populo Pharaonis fecerunt conſpirare

MORALITER.

1 Locutus, &c. In hoc c. agitur de Pharaonis & ſui exercitus inſecutione poſt populū Iſrael de ſeruitute emiſſū, vt ipſum reduceret ad priſtinā ſeruitutē, per quē ſignificatur diabolus ✱ ange-

A & fidei,& ad ędificium turris, venis ad mare,& occurrũt tibi fluctus tentationum .unde 2.Timot.3.c. *qui enim volunt pie viuere in Chriſto perſecutionem patiuntur*, quia tentatio vita noſtra eſt ſuper terrã. Sed ſi Moyſen, id eſt, legẽ Dei ſequeris Aegyptus te inſectatur. Sed uidequid fiet *Leuauit*, inquit, *angelus Domini, qui antecedebat caſtra Iſrael, & abijt poſt illos. Eleuauit & columnam nubis a facie eorum, & ſtetit poſt illos, & intrauit inter caſtra Aegyptiorum. & Iſrael.* Hæc columna nubis populo Dei efficitur murus. Aegyptiis imponit tenebras, non transfertur colũna ignis ad Aegyptios. vt videbãt lucem ſed nubis vt in tenebris maneãt, qa dilexerunt tenebras, non lucem. Et tu ergo ſi ab Aegyptiis recedas, ſi de poteſtate dæmonum fugias, vide quanta tibi pręparantur auxilia, dummodo in fide fortis pmaneas, nec Aegyptiorum equitatus & quadrigæ perterreãt nec reclames contra Dei legẽ, id eſt, Moyſen. di. *tanquam non eſſent ſepulchra in Aegypto, ita eduxiſti nos.*

B

a De Aegypto. b Inſuperabilt potentia.
rael. At illi egreſſi erant manu excelſa. Cumque perſeque- 1
a Fidei. b Fluctus tentationum.
rentur Ægyptii † veſtigia præcedentium, repererunt eos in 2
caſtris ſuper mare. † Omnis equitatus, & currus Pharaonis
& vniuerſus exercitus erant † in Phiahiroth † contra Beel-
c Atrius tentando.
ſephon. Cumque appropinquaſſet Pharao, leuantes filii Iſra- 3
el oculos viderunt Ægyptios poſt ſe. Et timuerunt valde. Cla- 4
a maueruntque ad Dominum, & dixerunt ad Moyſen. Forſi- 5
Verba deſperantium & in tentatione laceſcentium.
tan non erant ſepulchra in Ægypto, ideo tuliſti nos vt more
remur in ſolitudine. Quid hoc facere voluiſti, vt educeres
Poteſtate ſatanæ.
nos ex Ægypto? Nonne iſte eſt ſermo quem loquebamur ad 6
te in Ægypto, dicentes: † Recede a nobis, vt ſeruiamus Ægy- †
Tentationis & fragilitatis verba ſunt, alioquin falſa ſunt. Melius eſt.n. bonum incipere, etſi non poſſis perficere, quam a diabolo non recedere.
ptiis? Multo enim melius † eſt ſeruire eis, quam mori in ſo-
Non peruenientes ad terram promiſſionis.
Lex Dei. a Quaſi: nolite timere puſillus grex. b In fide viriliter agite. Oculis corporis & mentis.
litudine. Et ait Moyſes ad populum: Nolite timere: State & vi- 7
In tempore gratiæ. Rectores tenebrarum.
dete † magnalia domini, quæ facturus eſt hodie. Ægyptios 8
a Quia princeps huius mundi eiicietur foras. Io.12.c. Viuos. ſ. mortuos. n. poſtea viderunt.
b enim, quos nunc videtis, nequaquam vltra videbitis vſque 9 10
Qui poteſt ſolus. Contra a ereas poteſtates. Quieſcetis.
in ſempiternum. Dominus † pugnat pro vobis, & vos tacebi- 11
Poſtulante ſpiritu inenarrabili gemitu.
12
tis. Dixitque dominus ad Moyſen: Quid clamas ad me Lo- 13
a Verbum legis. Hæc eſt virga, in qua fiebant mirabilia, quæ dicitur Moyſi & Aron quia per illam operabantur.
c quere filiis Iſrael, vt proficiſcantur: Tu autem eleua virgam 14
Fluctus contra dicentium.
tuam & extende manum tuam ſuper mare, & di-

D ſtea Iſraelitæ Aegyptios? an quia iſti qui tunc videbant, non eos vlterius viderunt, quia & illi mortui ſunt qui ſequebãtur & iſti omnes quiſq; die mortis ſuæ. Poſteri vero eorũ viderunt poſteros illorũ, An, non eos videbitis ſicut hodie, intelligendũ eſt, nõ ſicut hodie perſequẽtes & inimicos, vt nulla ſit qſtio, nec de æterno tpe quod hic poſuit quia etſi videbunt ſe vtroque tempore reſurrectionis, non ſic vt hodie.

†Ioſue 24 a.

†ante.

c *Quid clamas ad me, &c.* GREG. Voces apud aures Dei nõ faciunt verba noſtra, ſed deſideria. Aeternam enim vitã ſi ore petimus, nec corde deſideramus, clamantes tacemus. Si vero corde deſideramus, ore tenemus tacẽtes clamamus, vnde in eremo cũ populus vocib. perſtreperet, & Moſes à ſtrepitu verborum taceret ſilens auditur, & dicitur ei: *Quid clamas ad me?* In deſerto enĩ clamor ſecretus non peruenit ad aures humanas, diuinas replet.

E

†erat.

ORIGE. Nulla vox Moyſi auditur, & Dominus dicit: *Quid clamas ad me?* velim ſcire quomodo ſancti clamant ſine voce ad Deũ. Apoſtolus ad Gal. iiij. a. dicit: *Quia dabit Deus ſpiritum filijs ſui in cordibus noſtris clamantem abba pater.* Et addit, *ipſe ſpiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Et iterum Roma. 8.c. *Qui autem ſcrutatur corda, ſcit quid deſideret ſpiritus.* Sic ergo poſtulante ſpiritu ſancto per ſilentiũ clamor ſanctorũ auditur. Iubetur Moſes virga pcutere mare, vt ingredienti populo Dei cedat. & aquæ q̃ timebantur dextra leuaq; murus effectæ nõ ſolum perniciẽ neſciãt, ſed etiam munimẽ exhibeant, ſoliditatẽ recipit liquor, & ſolũ maris areſcit in puluerẽ. Bonitatẽ creatoris ĩtellige, ſi uolũtati eius obtẽperes ſi legem eius ſequaris, elemẽta tibi cõtra naturã ſeruire cõpellit, Audiui à maiorib. traditum, q̃ ſingulis tribubus ſingulæ aquarũ diuiſiones factæ ſunt, & propria vnicuiq; via. Idque oſtenditur ex eo quod dicitur Pſalm. cxxxv.b. *Qui diuiſit mare rubrũ in diuiſiones, &c.* Et alibi. lxvij.f. *Ibi Beniamin minor in ſtupore Principes Iuda duces eorum principes Zabulon, & principes Neph-*

†pugnabit Homil. 5. Quõ ſancti clamẽt ſine voce ad Deum.

Hiſtorice

F

a *Forſitan non, &c.* ORIG. Hæc fatiſcentis in tentatione animi verba ſunt beatus eſt qui ſic tentationes excipit, vt nulla ei cogitatio ambiguitatis obrepat. Petro etiã dicitur Matth. 13.d. *Modicæ fidei quare dubitaſti?* Tẽtationis & fragilitatis hæc verba ſunt. Alioquĩ falſum eſt, melius eſt enim in eremo mori, quã Aegyptiis ſeruire. Qui enim in eremo moritur, hoc ipſe quod ſeparatus eſt ab Aegyptiis, id eſt, rectorib. tenebrarũ & e poteſtate ſatanæ habuit aliquẽ profectũ, etiam ſi ad integrum non potuit peruenire. Melius eſt enim perfectã vitã q̃renti in itinere mori, quam nec proficiſci. Vnde eorum videtur falſi opinio, qui dũ arduũ & periculoſum iter uirtutis exponunt, nec incipiendum iudicant. Melius eſt, enim in itinere mori, quam inter Aegyptios necari, & falſis atque amaris, fluctibus obrui.

b *Aegyptios enim quos nunc, &c.* AVGVS. *Sicut enim vidiſtis Aegyptios hodie, non apponetis amplius videre eos in æternum tẽpus.* Quomodo autem ſunt accipienda hæc verba, cũ viderint po-

NICOLAVS DE LYRA.

fugere ſeruos ſuos & animalia in domos ad ſaluandum eos, ut ibidẽ dicitur.

1 At illi. *filij Iſrael.*

2 Egreſſi erant in manu excelſa. i. *in poteſtate diuina, vt patet ex prædictis.*

3 Cumque appropinquaſſet. *Hic conſequenter deſcribetur populi Iſrael trepidatio, quia uidebat ſuper ſe uenire valde magnam multitudinem, & bene armatam & doctam ad prælium, nec patebat ei fuga, vt patet ex prædictis.*

Et dixerunt, &c. *timore turbati.*

Forſitan non, &c. *hoc dixerũt ironice deſperãtes ſe poſſe euadere.*

Nonne iſte. *Hęc enim dixerunt ſibi aliqui de populo, vt ſatis videtur ex verbis præpoſitorum filiorum Iſrael dicentium Moyſi & Aarõ. ſup. 5.c. Fœtere feciſtis odorẽ noſtrũ, uideat Deus & iudicet, &c.*

7 Et

7 Et ait. *Hic conſequenter ponitur Moyſi aſſecuratio, dicentis.*

8 Nolite ti. &c. *quia auxilium Dei, quod eſt fortius adeſt nobis.*

9 State, *ſecuri.*

10 Et uidete: *id eſt facta eius magna & inaudita.*

11 Aegyptios, *ſ. quales nunc uidetis, ſcilicet viuos.*

12 Nequaquã. *ſed bene poſtea viderunt eos mortuos ſuper littus maris, vt habetur infra eo. cap.*

13 Dominus pug. *Ita quod nec pugnare, nec etiam loqui nec eſſe erit nobis.*

14 Dixitque Dominus, &c. *Ex quo patet, quod licet Moyſes eſſet aſſecuratus de Dei adiutorio, non tamen ceſſabat ab oratione, quia Deus adhuc vult rogari a ſanctis ad eorũ meritum de his quæ vult facere. Quod autem dicitur hic:* Quid ad me? *non eſt propter hoc intelligendum, quod eius oratio Deo diſpliceret, ſed vt oſtenderetur ex audita, vnde ſubditur:* Loquere filiis Iſrael ut proficiſcãtur. *Sequitur*

1 Et

MORALITER.

angelis ſuis q exeũtes de ſeruitute ſua, de peccatis enormib, trãſeũtes, ad meliorẽ vitã toto conatu nitũt ad priſtinã reducere vtilitatẽ, immittẽdo eis fortiores tẽtationes, & cõcitando cõtra eos tribulationes, vt talibus fracti, iterum eius ſe ſubiiciãt ſeruituti, ſicut filii Iſrael territi dicebant Moſi.

Rece-

† *Recede a nobis vt ſeruiamus Aegyptijs? Multo melius enim eſt ſeruire quam mori in ſolitudine.* Sed contra hoc ſubditur.

2 *Et ait, &c.* Per Moyſen qui interpretatur extractus de aqs, intelligi poteſt interior homo extractus à fluxu carnis, qui reprimit terrorẽ ſenſualitatis, confidens de auxilio diuinæ virtutis quæ ſolet aſſiſtere in caſibus deſperatis, ideo ſubditur.

A thali: propri⁹ vnicuiq; tribui enumerari videt̃ ĩgreſſus. Apoſtol⁹ baptiſmũ ĩ Moſe cõſũmatũ dicit ĩ nube & ĩ mari, vt tu qui baptizaris ĩ Xpõ ĩ aqua & in ſpiritu, ſcias te ĩ ſectari Aegyptios & ad ſeruitiũ reuocare rectores, ſ. mũdi & ſpirituales neqtias quib. ante ſeruiſti. Sed tu deſcẽdis in aq̃, & euadis incolumis, & nouus aſcendis peccatorum ſordibus ablutus, paratus ad cãtandum nouum canticũ. Aegyptii inſequentes merguntur in abyſſum & rogare videntur Ieſum ne eos iterum mergat in abyſſum

Moraliter

ORIGE. Aliter ſi Aegyptum fugias, id eſt, ignorantiæ tenebras, ſi ſequaris Moſen, id eſt, Dei legem, occurrat autem mare, id eſt, contradicentium fluctus, percute & tu obluctantes vndas virga id eſt, verbo legis & vigilantia ſcripturarum, iter tibi diſputando per aduerſarios pande, & cedent vnde victori, mirantibuſque & ſtupore defixis, qui ante contradicebant, legitimis diſputationum lineis rectum fidei iter ſecabis, & intantum doctrinæ verbo proficies, vt auditores tui quos tu in verba legis erudiſti, iam contra Aegyptios velut fluctus maris, inſurgant, nec ſolũ impugnent ſed ſuperent & extinguãt. Extinguit. n. Aegyptũ, qui non agit opera, tenebrarum, qui non carnaliter, ſed ſpiritualiter viuit qui cogitationes ſordidas vel corde expellit, vel omninn nõ recipit, ſm illud Eph. 6. c. Aſſumentes ſcutũ fidei, vt poſſitis oĩa malignitatis ignita iacula extinguere. hoc ergo modo poſſumus etiam Aegyptios hodie videre mortuos & ipſum Pharaonem. ſi tanta fide viuamus, vt Deus conterat ſathanam ſub pedibus noſtris velociter per Ieſum Chriſtum.

†Chald interp. clari⁹ ſit uertit. Nubes & obſcuritas Aegyptiis Iſrael aũt erat lux tota nocte.

B

Ex catena Græca.

C *In medio mari per ſiccum* ✲ DIODORVS. Quædam etiãnũ veſtigia ſuperſunt de Græca maris. diſceſſione. Verũ Græcorũ quidam (quæ eſt illorũ impietas) miraculorẽ ad cauſas trãſferunt, multis fieri locis dictitãtes, vt maria abſorbeãtur. Eſto, q̃ nunc videntur, naturæ attribuant. At vero locus is per quẽ ĩcolumes euaſerũt Hebræi, Aegyptii ſubmerſi ſunt nulla naturali vi patere potuit per ingurgitationem, nempe aqua hinc inde ſecedens, mediũ ſolũ reliquit ad iter agendũ, ac pro muro communiebat iter. A circũſtantiis itaq; rerum redarguuntur, ſed neq; ex aliorum hiſtoria patet aliquod tunc tẽporis mare abſorptum, quib. facile acquieſcerent, ſi ſtudio ſemel Sophiſtarum⁹ nuntiũ remittẽs, apud nos magiſtra vterentur veritate. D

a Legitimis diſputationum lineis rectum iter fidei ſequendo.
uide illud, vt gradiatur filii Iſrael in medio mari p ſiccũ.
Vt ſupra. Non tantum Pharaonis.
a Ego aũt indurabo cor Ægyptiorũ, vt perſequãtur vos,
a Glorioſus apparebo. b Submerſo.
& glorificabor in Pharaone, & in oĩ exercitu eius, & in
Volubili gloria. Superbia. Scire coguntur. Non alius.
currib. & equitib. illius. Et ſcient Ægyptii: quia ego ſum 1
a Non Pharaone.
dominus, cũ glorificatus fuero in Pharaone, & ĩ currib.
Doctores.
b atq; in equitib. eius. Tollenſq́; ſe angelus Dei, qui præ- 2
a Docendo, & verbo & exemplo. b Eccleſiam contra hoſtes munitã m. can 6. d. Terribilis, vt caſtrorum acies ordinata. c Se opponendo periculo, d Scientia ſcripturæ quę eſt ſuſtentamentum eccleſiæ,
cedebat caſtra Iſrael, abiit poſt eos, & cũ eo pariter colũ
na nubis priora dimittens, poſt tergum ſtetit, inter ca- 3
Perſecutorum.
ſtra Ægyptiorum, & caſtra Iſrael. Et erat † nubes 4
a Aegyptiis. b Hebræis. c Obſcuritatem præſentis vitæ dum videmus per ſpeculum in ænigmate.
tenebroſa & illuminans noctem, ita vt ad ſe inuicẽ toto 5
noctis tempore accedere non valerent. Cumque ex-
a Demonſtrando. ſ. in aquis effectum diuinæ potentiæ. b Lex Dei. c Potentiam corrigendi & conuincendi perſecutorem. ſ. contradictionem.
c tendiſſet Moyſes manũ ſuper mare, abſtulit illud dñs 6
a ¶ Id eſt ſpiritu ſancto mundanam ſapientiam exſiccante. b Aduerſitatis vel ignorantiæ præſentis.
flãte vento vehementi & † vrente tota nocte, & vertit in 7
ſiccũ. Diuiſaq́; eſt aqua, & ingreſſi ſunt filii Iſrael per me 8
¶ De fenſio.
diũ maris ſicci. Erat. n. aqua quaſi murus † ad dexteram 9
¶ Peccata.
d eorũ & læuam: perſequenteſque Ægyptii ingreſſi ſunt 10

b *Tollenſque ſe.* STRA. angelus qui nuntius interpretatur, ſignificat doctores qui nobis præcepta vitæ annuntiant, & cum nube, id eſt, ſcientia ſcripturarum caſtra Iſrael, id eſt. eccleſiam præcedunt, quia cum ſcientia ſcripturarum præſident. Superuenientibus Aegyptiis retrorſum abiit, quia tempore perſecutionis opponent ſe pro ſubiectis Nubes vero tenebroſa erat Aegyptiis, lucida Hebræis.

✲ HVGO VICTORINVS. *Tollenſque ſe, &c.* Aliquando Domino aliquãdo Angelo factum tribuitur, quia re vera Angelus Domini miniſter aderat & Dominus in ipſo & per ipſum operans. Abiit poſt eos, vt defenderet eos per nubem, ſuis lumen, aliis tenebras per eandem ſimul faciens. E

†con

c *Tota nocte, &c.* Quia toto tempore huius vitæ, quam nox ſignificat, ſpiritus ſancti gratia aqua baptiſmi fidelibus meabiles facit, vt de ſpirituali Aegypto in terram, promiſſionis tranſeant, hoſtium vero ſuffocat exercitum.

† d cor leu

c ISI. Mare rubrũ baptiſmũ Chriſti ſãguine cõſecratũ ſignificat hoſtes à tergo ſequẽtes cũ rege moriũt. q̃a peccata p̃teri ta in baptiſmo delent̃, & diabolus ſuffocatur p̃mũt Aegytii vſque ad mare, & peccata vſq; ad ad baptiſmum, poſt tranſitũ maris rubri cantat popul⁹ ſubmerſis hoſtibus in fidelibus, & fideles de lauacro aſcendentes extinctis peccatis hymnum decantant dicentes: *Cantemus domino, glorioſe enim, &c.*

d *Perſequẽteſq; Aegyptij, &c.* ✲ EVSEBIVS EMISSENVS. Popul⁹ Iſrael duab. de cauſis ĩ anguſto poſit⁹ erat cũ ex mari ante ſe poſito, tũ ex Aegyptii retro ſequentib. Tum ẽt Deus iubebat, Moyſes iubebat, virga eleuabatur & mare ſcie- F

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Et ſcient. *Per experientiam flagelli.*

2 Tollenſque ſe. *Hic conſequenter deſcribitur populi Iſrael ſaluatio, & primo ab ingreſſu aduerſariorum, cum dicitur.*

3 Abiit poſt eos. *Ita quod angelus ſe poſuit inter exercitum Aegyptiorum & filios Iſrael.*

4 Et erat nubes tene. *ex parte Aegyptiorum.*

5 Et illuminans noctem. *ex parte Hebræorum. & hoc faciebãt illæ columnæ ſecundum diuerſas ſui partes ſecundum illos qui dicunt quod fuit vna tantum, ſecundum Hebræos, qui dicunt illam fuiſſe duplicem, columna nubis adueniente nocte non receſſit, ſicut conſueuerat: ſed remanſit adueniente columna ignea: ita quod erat nubes ex parte Aegyptiorum & columna ignis ex parte Hebræorum,*

6 Abſtulit illud Dominus flan. uento uehementi. *non eſt intelligendum, quod ventus ille diuiſerit mare, ſed dominus: ventus tamen ille fundum maris diſcoopertum aquis deſiccauit, ut filij Iſrael mundius & ſuauius incederent. ideo ſubditur.*

7 Et uertit in ſiccum. *ſcilicet maris fundum.*

8 Diuiſaque eſt aqua, & ingreſſi ſunt filii Iſrael. *Dicunt aliqui doctores catholici, quod fuerunt ibi. 12. diuiſiones, ita quod qualibet tribus intrauit diuiſionem ſuam, adducentes ad hoc illud Pſa. 130. 5. b.* Qui diuiſit mare rubrum in diuiſiones, *Hebræi autẽ dicũt, quod vna fuit tantum diuiſio quod videtur probabile, ſecundũ illud q̃ communiter ab Hebræis, catholicis, dicitur ſ. quod filij Iſrael formidabant intrare mare poſt Moyſen, & tum tribus Iuda quæ erat conſtantior primo intrauit poſt Moſen, & aliæ conſequenter conſecutæ ſunt, & quod tribus Iuda ibi meruit regnum. Si autem quelibet tribus habuiſſet ſuam diuiſionem, magis formidaſſent intrare maxime illæ quę non habuerunt Moſen in ſua diuiſione præſentem Probabile eſt etiam quod Moſes intraſſet cũ tribu Leuitica, & non cũ tribu Iuda. Ad illud autem quod opponitur de Pſal. poteſt dici quod ibi accipitur plurale pro ſingulari. ſcil. diuiſiones pro diuiſione, quia in Hebræo aliquando ſit hoc, ſicut Gene. 56. c. dicitur:* Filii Dan, *& tamen habuit vnicum filium tantum, vt ibidem habetur. Potuit etiam illa diuiſio dici diuiſiones, tum propter ſui magnitudinem tum ſecundum diuerſas ſui partes.* D

9 Erat enim aqua quaſi murus, *id eſt, ſtans, & erecta in altum ad ſimilitudinem muri.*

10 Perſequenteſque Aegyptii. *cum enim filij Iſrael iam eſſent* ✲ *multum*

MORALITER.

✲ 2 *Tollenſque ſe.* per quẽ intelligitur Chriſtus, qui Eſa. 9. b, dicitur magni conſilii angelus ſecundum trãſlationẽ ſeptuagĩta interpretum. Nã ipſe opponit ſe diabolo & exercitui ei⁹ ſecundum quod dr̃ 1. Cor. 10. c. *Fidelis Deus qui non patietur vos tentari ſupra id quod poteſtis ſed faciet cum tentatione prouentum vt poſſitis ſuſtinere.*

3 *Et cũ eo pariter colum, erat, nubis* & ipſa etiam columna ignis unde ſubditur.

4. *Et erat nu. & illu. noctem.* Per columnam igitur nubis intelligi

ſcleba‍tur Stabat aqua eleuata quidem, ſed quaſi freno cohibita Ac populus quidem ducem ſequebatur, Pharao vero obdureſcit, ac ſimul aduerſus Deū & terram pugnā gerit decem plagas poſt Iſraelis emiſſionem Nimirum ſanguis atque iniuſta in fantiū cedes illū agitabat, vnde & vniuerſus Iſrael ſaluus euaſit Aegyptii vero quotquot egreſſi erant perierunt.

✲ Hvgo victorinvs. Quæritur autem ſi nō uidebāt Aegyptii Iſraelitas pcedentes propter nubem interpoſitam, quomodo ſequi potuerunt. Aut ſi uidebant

a Scilicet. b Diaboli. c Currus Dei ſunt omnes electi de quibus dicitur Pſal,67. d Currus Dei decem millib.&c, Currus diaboli omnes reprobi & ſpirituales nequitię. d Dęmones,

poſt eos & omnis equitatus Pharaonis, currus eius, & equites per

a Luce fidei clareſcente, & Deo populum ſuum illuminante tranſmiſſis tenebris ignorantiæ. b Vt vigilaret Deus ad cuſtodiam populi, qui ante videbatur dormire. Quia Chriſtus à mortuis reſurrexit. c Reſpicere Deus dicitur cum aliquod nouum & inſigne facit.

medium maris. Iamque aduenerat vigilia matutina, & ecce reſpi- 1

a Spiritualium nequitiarum. b Quæ fulſit pios, obruit impios. c Quia terribilis impijs. d Quia blandus ſuis. 2

ciens dominus ſuper caſtra Ægyptiorum per columnam ignis & nu- 3

a Vitia; potentiam malorum. b Strepitum & volubilitatem reproborum.

bis, † interfecit exercitum eorum, & † ſubuertit rotas curruum, † fe- 4

a Ab iniquitate ſua. b Abyſſi. c Viſa Dei potentia. d Vel quoque. e Dęmones vel quilibet perſecutores. † Non inſequamur.

rebanturque in profundum. Dixerunt ergo Ægyptii: Fugiamus Iſ-

a Populum Deum videntem. b Cuius iræ nemo reſiſtere poteſt. c Liberandis. d Opprimendos.

raelem: dominus enim pugnat pro eis contra nos. Et ait dominus ad
Moyſen. Extende manum tuam ſuper mare: vt reuertantur aquæ ad
Ægyptios ſuper currus, & equites eorum. Cumque extendiſſet Moy-
ſes manum contra mare, reuerſum eſt † primo diluculo ad priorem
locum. Fugientibusque Ægyptiis occurerunt aquæ, & inuoluit eos
dominus in mediis fluctibus. Reuerſæque ſunt aquæ, & operuerunt 5
currus & equites cuncti exercitus Pharaonis, qui ſequentes ingreſſi

a Quia omnia in baptiſ. peccata dimiſſa & potentia diaboli ſubmerſa.

fuerant mare, † nec vnus quidem ſuperfuit ex eis. Filii autem Iſrael

a Defenſione.

perrexerunt per medium ſicci maris, & aquæ eis erant quaſi pro mu- †

a Proſperitate. b Aduerſitate. Tempore baptiſini. c Populum baptizatum.

ro a dextris & a ſiniſtris. † Liberauitque dominus in die illa Iſrael de

a De poteſtate. b Dæmonum vitiorum. c Dæmones vel vitia. d Deiectos, ſ. potentia baptiſini amiſſa potentia.

manu Ægyptiorum, & viderunt Ægyptios mortuos ſuper littus ma- 6

a Potentiam ineffabilem. b Viſo miraculo.

ris, & manum magnam, quam exercuerat dominus contra eos. Timuit 7

Initium ſapientiæ eſt timor Domini. Eccleſia. 1.b. a Cuius probauerunt potentiam. b Fidem in promiſſo intellexerunt.

que populus dominum, & crediderunt domino, & Moyſi ſeruo eius.

miraculū maris, quomodo auſi ſunt eos pſequi, Ad quod reſpondetur, ꝙ non poterint eos uidere per fectè & tamen quia abire eos ſentiebant per aliā uiā pedetē tim eos ſequebantur neſcientes ſe uel illos mare ingredi. D

✲ Avgvstinvs. Poſt hæc iubetur Moſes virga pcutere mare. In uirga myſteriū ſācte crucis agnoſcite. Et uerum eſt fratres. Attendite enim & uidete, quod niſi uirga ſupra mare eleuetur, populus Dei de Pharaonis poteſtate nō tollitur Sic ſi ſancta crux eleuata non eſſet, Chriſtianus populus in æternum periiſſet. CAP. E

† Impediuit.
† & duxi eos in grauitatē vel cū pōdere
Sermo. 90 de tēpore.
Myſtice.
† ante lucē ad fortitudinē ſuam
† 52.q.5.c. quid ergo Pſal. 105.g. Eſau. 11.d.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *multum elongati à littore, columna ignis & nubis, quæ prohibebat Aegyptios accedere ad Hebræos receſſit & tunc Aegyptij videntes ꝙ filij Iſrael receſſerunt, ſecuti ſunt eos per eandem viam credentes tranſire ſicut & ipſi. Nec eſt mirum ſi diuino iudicio intantum fuerunt excæcati, ſi conſiderentur facta eorum præcedentia.*

1 Iamque aduenerat. *Hic conſequenter deſcribitur Aegyptiorum ſubmerſio.*

2 Reſpiciens dominus, &c. *rebellionem & indurationem eorum*

3 Per columnam ignis & nubis. *ex qua generata ſunt tonitrua & fulgura.*

4 Interfecit exercitum eorum. *id eſt magnam partem exercitus, & tunc Aegyptii voluerunt fugere & reuerti. & patet litera vſque ibi.*

5 Fugientibuſque Aegyp. oc. aquæ. *Ex timore enim erant ita turbati & ſtupefacti, quod non cucurrerunt ad littus, ſed magis contra aquas ſuper ſe uenientes. Sequitur.*

6 Et uiderunt Aegyptios, &c. *Et hoc dixerūt aliqui doctores, quod filij Iſrael tranſeuntes per mare, non venerunt ad littus oppoſitum, ſed ad litus per quod intrauerant, ita quod mare fuit eis diuiſum quouſque tranſierunt montem aſperum, de quo ſupra dictum eſt, quia pro magna parte intrabat mare; & tunc diuiſio maris per modum ſemicirculi rediit ad litus, tamen ultra montem. Cuius rationem aſſignant, quia natura maris eſt eijcere mortuos ad litus propinquius. Aegyptij autem fuerunt ſubmerſi prope littus, unde intrauerant: quia non fuerunt multum elongati à littore; ut dicunt iſti, & ex hoc concluaunt quod filij Iſrael redierunt in idem littus, quia dicitur hic quod uiderunt Aegyptios mortuos ſuper littus maris. Ad hoc autem inducunt illud quod habetur Nume. 33.a. quod poſt tranſitum maris rubri filij Iſrael fuerunt in deſerto Ethan: & illud deſertum erat ad littus quod eſt ex parte Aegypti ut dictum eſt cap. præcedenti. Ioſephus autem dicit expreſſe contrarium ſcilicet quod filij Iſrael tranſierunt ad terram contrapoſitam, & hoc uidetur magis probabile, quia non eſt ueriſimile, quod diceret ad terram aduerſariorum. Quod autem dicitur de mortuis, non ualet quia non habetur de textu quod eſſent propinquiores uni littori quam alteri. Item quia ſicut dicit Ioſephus, Dei ordinatione factū eſt ut eijcerētur ad littus oppoſitum ad conſolationem filiorum Iſrael, ita quod de cætero eos nō timuerunt, cum uiderent eos mortuos, & ut haberent arma eorum ad defendendū ſe contra hoſtes inſurgentes. Ad ſecundum poteſt dici quod Deſertum Ethan de quo fit ſermo Nu. 33. non eſt illud, de quo dicitur cap. præcedenti quod eſt ex parte Aegypti, quia poſt tranſitum maris non leguntur filij Iſrael appropinquaſſe Aegypto, unde cap. ſe. dicitur:* tulit autem Moyſes Iſrael de mari rubro, & ingreſſi ſunt deſertū Sur. *& non dicit deſertum Ethan, tamen ſi egreſſi fuiſſet ad ripam Aegypti, ingreſſi fuiſſent deſertum Ethan, ut patet ex dictis, & non Ethan de quo fit ſermo Nu. 33. eſt aliud deſertum eiuſdem nominis, ſicut in ue. te. frequenter diuerſæ ciuitates & loca eodem nomine nominantur.* F

7 Et manum magnam. *id eſt iuſtitię ſuæ poteſtatem. Cætera patent*

☞ CAP

MORALITER.

✲ Igitur humanitas Chriſti, in qua dedit fidelib. exēpla patiētię, ex quorū conſideratione accipit homo in tentationib. & tribulatio nib. virtutē cōſtātię, per columnā autē ignis diuinitas Xpi illuminās hoīnem luce ſuæ gratię, & ſic fideles trāſeunt mare pręſentis ſeculi ſine lęſione mortalis peccati, ideo ſequitur.

† *Et aquæ eis erant quaſi pro muro* quia tribulationes contra eos cōcitatę fiunt eis materia gaudii ſecūdū illud Act. 5.g. *Ibāt apoſtoli gaudentes à conſpectu concilij quoniam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati.*

6 Et viderunt, &c. Per quod deſignatur quod trāſito mari pñtis ſeculi beati uidēt pęnam dæmonū, quę dicitur mors gehēnę.

ADDITIO

In cap. 14. vbi dicitur in poſt. Et viderūt Aegyptios mortuos. *Opinio Ioſephi hoc loco non videtur tenenda; iam ſecundum eam oportet dicere quod deſertum Ethan eſt duplex: vnum circa mare rubrum & aliud vltra, quod non habetur ex tex ſed planius litera ſonat, ꝙ idem eſt deſertum Ethan, in quo fuerunt ſtatim poſt quā receſſerunt de Socoth et deſertum Ethan in quo fuerunt poſt trāſitum maris, vt patet literā bene intuenti. Quod autem poſtil. approbādo predicto opinionē dicit nō eſſe veriſimile, quod Deus deduceret eos ad terrā aduerſariorum, concedendū eſt, ſed ex hoc non concludit ſuū intentū: nā mare rubrū erat in partibus propinquis terræ Aegypti, vt patet ex hoc quod in tribus diebus acceſſerunt ad eam filij Iſrael, licet feſſi et oneroſi, et extendebatur vſque ad terram promiſſionis, terminando eam ſecundum plagam Orientalem, vt habetur infra 23.c. in textu et in poſtil. et ſic filij Iſrael tranſeuntes per litus maris ſecundum eius longitudinem ſemper elongabantur ab Aegypto, et appropinquabant terræ promiſſionis, et ſic verū eſt quod poſt tranſitum maris rubri filij Iſrael nō appropinquauerunt Aegypto, ſed magis elōgauerūt ſc. Vnde deſertū Ethā itelligēdū eſt eſſe idē vt dictum*

A *vt dictum eſt, & totum exiſtens citra & prope mare rubrũ & eſt magnum deſertum, cuius vna pars eſt prope Aegyptum, in qua parte ingreſſi ſunt mare: & alia pars eſt remotior ab Aegyptio, in qua parte continetur deſertum Sur, tanquam quædam particula in quodam toto: & ideo dicitur in ſequent. cap. quod egreſſi mari rubro ingreſſi ſunt deſertum Sur. & Nu. 33. a. quod cum tranſiſſent per medium maris rubri iuerunt in deſertum Ethan.*

REPLICA. Correctorij contra Bur. in capitu. 14. poſtil. diſputat materiam de ingreſſu & egreſſu maris rubri, quibuſdam dicentibus, quod ex eadem parte qua ingreſſi ſunt egrediebantur. alijs dicentibus quod ingredientes ex vna parte, à parte oppoſita egreſſi ſunt, Primam opinionem acceptat Burgen. ſecundum poſtilla. cum Ioſepho: & poſtillator ſoluit rationes factas pro opinione contraria: ſed Burg. non ſoluit rationes Ioſephi & poſtil. Opinio Burgen. tendit ad duo ſatis dubia vnum quod mare rubrum nõ diuidat inter Aegyptum & terram promiſſionis, ſed ſint ſitæ in vno & eodem littore: & puto Ioſepho ibi nato & noto cõtrariam ſententiã de hoc melius conſtare quam Burg. qui nunquam fuit ibi. Secundum dubium quod filij Iſrael nunquam mare rubrum pertranſierunt in latum, quamuis in eo per aliquod ſpatium longitudinis ambulaſſent, quicquid tamen ſit, moralitas Gloſſ. ordinar. huic ſenſui cum Burgen. non videtur conuenire. Glo. namque ordinaria mare rubrum baptiſmum dicit, Aegyptios ſequentes vſque ad mare peccatum dicit, Fugientes igitur ad mare rubrum redditos à te ego vident mortuos, quia per baptiſmum præterita peccata delentur, premunt. Aegypti vſq; ad baptiſmum, & eaque in glo. continentur ſi igitur ingreſſi mare egreſſi ſunt ad eandẽ partẽ littoris, ad literã accedentes, ad baptiſmum reuerſi ſunt ad peccatũ per moralitatem, & ſic filij Iſrael poſt tranſitum maris figurarũt ad vomitũ reddeuntes, quod tamen nõ videtur cõueniẽs, quia hi & illi dicũtur tranſito mari cantaſſe hymnũ Deo glorioſe hæc in gl. in effectu.

CAP. XV.

¶ Submerſis hoſtibus.

1 Vnc cecinit Moyſes & filii Iſrael carmen hoc
a Se inuicem hortantes. b Ore, corde, opere. Hymnum victori.
2 domino, & dixerunt, † Cantemus domino †
a Quemlibet malum. b Diabolum.
3 glorioſe enim magnificatus eſt: equum & aſ-
a Infernum. b Qui per enim fortis ſum & laudabilis.
4 cenſorem deiecit in mare. Fortitudo mea &
a Non alius. b Homo ſcilicet. c ¶ Creator.
5 laus mea dominus: & factus eſt mihi in ſalutem. Iſte Deus
a Dictis & factis. b Non me. c Chriſti, qui ait: Vado ad patrem meum, & patrem veſtrum. Io. 14. d Ideo.
6
7 meus & † glorificabo eum, Deus patris mei, & exaltabo
a Hoſtes. ſ. viſibiles & inuiſibiles expugnans pro nobis. Quia non eſt qui reſiſtat voluntati ſuæ. Non modo glorificabo.
8 eum. Dominus quaſi vir pugnator, † omnipotens no-
9

Homil. 6. in Exod à Cantica multa.

Cap. XV.

Vnc cecinit, &c. ORIGE. Multa cãtica legimus in ſcripturis, ſed hoc primũ oĩum eſt. quod Aegyptiis & Pharaone ſubmerſo poſt uictoriã cãtatur. Mos enim ſanctorũ eſt, vbi aduerſarius vincitur (quia ſciunt non ſua uirtute, ſed Dei gratia uictoriã factam) a hymnum Deo glorificationis offerre. B accipiunt tamen canẽtes thympana ĩ manibus, ſicut de Maria & Aarõ refertur. Et tu ergo ſi mare rubrũ trãſieris, ſi Aegyptios ſubmergi uideris, & Pharaonem præcipitari ĩ abyſſum, potes hymnum Deo gratã ter canere, & dicere, *Cantemus domino, glorioſe, &c.* Dignius autem hoc dices, ſi habueris in manu tua tympanum id eſt, ſi carnem tuã crucifixeris cum uitijs & concupiſcentiis

Pſal. 117. b. Eſa. 12. a. † יהוה Iohouach dominus Prologo ĩ Pſalmos.

✠ HILARIVS. Eſt vero canticum, cum cãtantium chorus libertate ſua utens, neque in conſonũ organi adſtrictus obſequium, hymno canore tantum uocis exultat.

Glorificari & glorioſe. glorificari dicẽt.

BERNARDVS in ſententiis. Cantica fidelium quatuor ſũt Victoriæ qđ ſubmerſo canit Pharaone. Adhortationis qđ terrã ꝓmiſſionis cõcinũt itraturi Lætitiæ, qđ de ſuſceptione filii cãtat Anna. Fortitudinis, ꝗ Dauid cãtat de manu Saulis erept⁹

C b *Glorioſe enim, &c.* ORIG. Non ſufficit, *glorificatus eſt*, aliud eſt enim glorificari, aliud glorioſe glorificari. Cũ enim Chriſtus carnẽ pro nobis ſuſcepit glorificatus eſt, ꝗ uenit quærere quod perierat, non tam glorioſe, quia non habebat ſpeciem neque decorem, Glorificatus eſt cũ uenit ad crucẽ & pertulit mortẽ, unde Io. 17. *Pater uenit hora glorifica filiũ tuũ, etc.* Erat ergo & gloria paſſio crucis ubi & glorificatus, non glorioſe quidẽ, ſed humiliter, unde Phil. 2. a. *Humiliauit ſemetipſum factus obediens vſque ad mortem, mortem autem crucis.* Et Sap. en. 2. d. *Morte turpiſſima condemnemus eum.* In his ergo glorificatus eſt de ſe humiliter non glorioſe. vnde Lucæ. 24. *Quia oportebat pati Chriſtum, & ſic intrare gloriam ſuã.* Cũ venerit in gloria patris & angelorum iudicare terram, & uerum Pharaonem id eſt, diabolũ, interficiet ſpiritu oris ſui, cũ refulgebit in maieſtate patris tunc glorioſe glorificabitur, cũ oẽs honorificabũt filiũ ſicut honorificãt patrem

c *Magnificatus eſt, equũ, &c.* In ſignis Aegypti. Sed glorioſe magnificatus eſt, quia Pharaonẽ & exercitum eius ſubmerſit. Vel magnificatus eſt miracula ante paſſionem faciendo, prædicando, in cruce moriendo, ſed glorioſe magnificatus eſt, cũ reſurrexit uictor uicto diabolo, ſpoliato inferno.

d *Equum, &c.* ORIG. Homines qui nos inſequuntur equi ſunt & omnes qui in carne nati ſunt, figuraliter equi ſunt, & habẽt aſcenſores ſuos. Sunt quos dominus aſcendit & circũ euntionem terram, de quibus dicitur Abac. 3. b. *Equitatus ſuus ſalus.* Alios aſcendit diabolus & angeli eius. Iudas equus erat, & cũ aſcenſorem habuit dominum, de equitatu ſalutis erant, cũ ceteris enim apoſtolis miſſus ægrotis ſalutẽ & lãguẽtibus preſtitit ſanitatẽ, vbi diabolo ſe ſubſtrauit qui poſt bucellã in eũ intrauit, equus Sathanæ fact⁹ & illius habẽs ductus cõtra dominum equitauit, omnes perſecutores equi ſunt hinniẽtes, ſed habent angelos malos quibus agũtur, aſcenſores, & ideo feroces ſunt. Si uideris perſecutorem tuũ nimis ſæuientẽ, ſcito quia ab aſcenſore pungetur, & ideo ſæuus eſt & truculentus.

e *Iſte Deus.* ORIG. Hic ergo & Deus erit meus & Deus patris mei. Pater noſter qui nos fecit & genuit, Chriſtus eſt, qui dixit Ioa. 16. b. *Vado ad patrem meum, &c.* Si ergo agnoſcam ꝗ Deus meus ſit, glorificabo eũ, ſi etiã quod patris mei, exaltabo eũ. Altior. n. ĩtellectus eſt quomodo Chriſtus, vt unius Dei cõſurgat & uniat ueritatẽ, Deum ſuũ dicit, quẽ natura patrẽ nouit.

f *Dominus quaſi vir pugnator, &c.* ORIGE. Alia litera *Dominus conteret*

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XX.

Diuiſio.

Vnc cecinit Moyſes. *Hic conſequenter ponitur gratiarum actio pro tanto beneficio, & primo quantum ad viros, ſecundo quantum ad mulieres, ibi,* Sumpſit ergo Maria. *Circa primum præmittitur Dei laudatio, ſecundo ſubditur cauſa vel ratio. ibi:* Dominus quaſi vir pugnator. *Circa primum dicitur.*

2 Cantemus domino. *Per hoc deſignatur quod inuicem ſe inuitabant ad Dei laudem.*

3 Glorioſe, &c. *Ex ſubmerſione enim Aegyptiorum longe lateque diffuſum eſt præconium ſuæ magnitudinis.*

4 Fortitudo, &c. *ſcilicet effectiue.*

5 Et laus, &c. *ſ. materialiter, quia ex eius facto habuerunt materiam laudis.*

6 Iſte Deus. *Dicunt Hebræi, quod ly* iſte. *facit demonſtrationem ad ſenſum, quia filij Iſrael videbant Deum, & oſtendebant eũ digito ſuper mare rubrum, in aliqua tamen ſimilitudine viſibili, quia deitas non poteſt ſic videri, vnde dicũt, quod clarius tunc vidit Deum populus quam prophetæ poſtea, ſed iſtud de ſcriptura non habet autoritatem, ideo eadẽ facilitate contẽnitur qua probatur, maxime cum populus parum ante contra Moſen acriter & iniuſte murmuraſſet, nec eſt veriſimile quod ſcriptura tantam Dei condeſcenſionem tacuiſſet, ideo dicendum, quod ibi eſt demonſtratio ad intellectũ, accepta tamen ex effectu uiſibili, ex hoc enim quod videbant factum ſoli diuinæ virtuti poſſibile, intelligebãt Dei præſentiam adeſſe.*

7 Deus patris mei, &c. *Hoc additur ad oſtendendum quod per merita ſanctorum patrum Deus fecit eis illud beneficium.*

8 Dominus quaſi, &c. *Hic ſubditur laudis ratio, & primo propter beneficium præteritum, ſecundo propter futurum, ibi,* Et portaſti cum &c. *Circa primũ dicitur,* Dominus quaſi uir pu. *id eſt fortis pugnator quia tamen eius fortitudo incomparabiliter excedit omnem fortitudinem creatam, ideo ſubditur.*

9 Omnipotens nomen, &c. *quod patet per effectum multiplicem ſequentem cum dicitur.*

MORALITER.

✠ 2 *Cantemus, &c.* Hic ponit gratiarũ actio pro Dei bñficio præſtito in Aegyptiorum ſubmerſione, & populi Iſrael liberatione, nec eſt hic quærẽdus alius ſenſus myſticus, niſi ꝗ per hoc docemur Deo gratias agere de beneficiis acceptis, quia talis gratitudo eſt diſpoſitio ad alia beneficia à Deo recipiẽda, ideo in eodem cantico ſubditur prophetia de habitatoribus terræ Chanaan terrendis & debellandis cum dicitur.

✠ *Aſcen-*

Alij quadrigas. Vt ſupra.
men eius: Currus Pharaonis et exercitū eius proiecit in mare. 1
Alij, terniſtratores. Capitalia vitia vel dęmones illis vitijs præſidentes, Inferni.
Electi principes eius ſubmerſi ſunt in mari rubro, abyſſi oper 2
a Quia duri & lapides adorabant.
a uerūt eos, et deſcēderūt in profundū, quaſi lapis. Dextera tua
Pater. Potentia Vel filius. Pater.
domine magnificata eſt in fortitudine, dextera tua domine † 3
a Diabolum. Quia inde multum glorioſus apparuiſti.
percuſſit inimicum: et in multitudine gloriæ tuæ † depoſuiſti 4
Solo ſuperbiæ. Diabulum & vitia. Vel mens.
b aduerſarios† noſtros. Miſiſti irā tuā, quę deuorauit eos ſicut 5
a Contra naturam.
ſtipulā, et in ſpiritu furoris tui congregatę ſunt aquæ. † Stetit 6
Diabolus.
vnda fluēs, cōgregati ſunt abyſſi in medio mari. Dixit inimi- 7
a De Aegypto recedentes. b Domeſtica temeritate & ſuperbia loquitur hęc. c Diuerſis vitiis, vel tortoribus. 8
d Sanctos Chriſto ereptos. e Voluntas.
cus: Perſequar et cōprehēdā, diuidā ſpolia, †implebitur anima 9
a Aperiam. b Omnes modos fallendi. c Spiritualiter. d Potentia vel multitudo exercitus. 10
mea. Euaginabo gladium meū: interficiet eos manus mea. Fla 11
a Indignationis. vel ventus viens. b Inundatio pœnarum. c Pondere peccatorum grauati.
uit ſpiritus tu⁹, & operuit eos mare: ſubmerſi ſunt quaſi plum 12
a Amara & fluxa voluptate præſentium, vel inferni voragine. b In ſubſtantia potentia. 13
Vel diis de quibus dicitur. Pſal. 81. Ego dixi dii eſtis, &c.
c bū in aquis vehemētib. Quis ſimilis tui in fortibus † domine. 14

conteret bella. Amos. 9. b. *Dominus nomē eſt illi.* Nō modo pugnas viſibiles conterit, ſed eas etiā quæ nobis ſunt aduerſus, *principatus, & poteſtates, & rectores tenebrarū har.* Dominus. n. nomē eſt illi, & non eſt vlla ceeatura, cuius dominus non ſit. Quadrigas Pharaonis & exercitū eius proiecit in mare. Electos aſcēſores terniſtratores demerſit in mare rubrū. Pharao velut potentior in malitia, & regnum nequitiæ tenens, quadrigas ait, non illi ſatis eſt vnū equū aſcendere, ſed plures ſimul agit, & torto verbere cogit, quos cum videris in luxuria turpiores, in credulitate ſæuiores, in auaritia tetriores, ſcito de quadrigis eſſe Pharaōis, quas curtui ſuo ſubiugat, in ipſis fertur & volitat p apertos ſcelerum cāpos, effuſis habenis. Sunt alii aſcenſores electi. ſ. ad malitiam.

Orig. Terniſtratores ideo dicuntur, quia triplex eſt hominibus peccādi via. In facto enim, in dicto, & in cogitatione peccant. Ideo terniſtratores p ſingulos dicunt quia iſtas tres in nobis poſſident vias peccandis & ſemp ſpeculantur & agunt inſidiis, vt aut ille ex miſero homine ſermonē malū eliciat, aut ille iniquū opus extorqueat. aut ille cogitationē peſſimā rapiat. Deniq; ſemē verbi Dei vbi cadit & deperit, triplex deſcribit locus, ſecus viā in ſpinis, in petroſis. Ecōtrario terra bona afferri triplicē fructū, ſexageſimū, centeſimum, triceſimū Mat. 13. a. Triplex. n. eſt etiā bene agēdi via, quia vel opere, vel cogitatione, vel verbo aliquid boni agitur, vnde ait Apoſtol⁹. 1. Cor. 3. b. *Qui ædificat fundamentum argentum, aurum, lapides pretioſos*, triplicem bonorum iudicans viam. Viā malorū dicens ligna, fœnū, ſtipulā. Iſti ergo terniſtratores ſunt angeli nequā qui in his viis obſeruant, vt quēlibet agant in peccatum, quos immerget dominus in mari rubro & ignitis fluctib. tradet in die iudicii & pœnarum pelago teget.

a *Deſcenderunt, &c.* Orig. Quia. ſ. tales non erant lapides de quibus ſuſcitarentur filii Abrahę. Sed qui amarent profundū & liquidū elementū. i. amarā & fluxam pręſentiū voluptatē. Vnde de ipſis dr̄: *Demerſi ſunt quaſi plumbum in aqua validiſſima.* Peccatores graues ſunt, & iniquitas ſuper talentū plumbi legit̄ ſedere. Inde iniqui mergūtur in profundū, quaſi plumbū. Sācti vero ambulāt ſuper aquas, quia leues ſunt & peccati pondere non grauantur. Chriſtus ſuper aquas ambulanit, qui vere peccatum non fecit. Ambulauit & Petrus, ſed paulū dubitauit, habuit. n. aliquid plumbi, propter quod dicitur ei Matt. 14. *Modicæ fidei quare dubitaſti?* Omnes ergo per ignem ſaluantur, vt ſi forte de ſpecie plumbi quicquam fuerit admiſtum, ignis decoquat & reſoluat, vt efficiantur omnes aurum optimum, quia aurum terræ illius optimum quam habituri ſunt ſancti. & ſicut fornax probat aurum, ita homines iuſtos tribulatio. Veniendū eſt ergo omnib. ad conflatoriū. Mat. 3. a. Sedet. n. Deus & conflat & purgat filios Iuda. Si quis multa opera bona & patū iniquitatis attulerit, illud parum tanquā igne reſoluitur & purgatur, & totum remanet aurum purum. Si quis plus plumbi attulerit, plus exuritur vt amplius decoquatur, vt & ſi parum, tamen aliquid auri purgati reſideat, qui vero totus plūbeus venit, demergitur: *quaſi plumbum in aqua validiſſima.* D

b *Miſiſti iram tuam quæ deuorauit ſicut, &c.* †cōfregit.
* Basilivs. Diuinę literæ iram Dei vocant motū illū vltorem in peccatores ſupplicio dignos, aut certe huic motui ſub ſeruientes Angelos, iuxta illud *Immiſiſti in illos, iram & furorē, immiſſionem per Angelos malos.* Qui enim fieri poteſt, vt ira & furor mittātur? Aut fortaſſe Notum ventum intelligit, qui & aquam congeſſit, & fluidam fluxamque naturam compingens, in modum muri ſtare fecit. E

†deſtruxiſti vel conquaſſaſti.

†implebitur ex eis. i. voluptatem capiā ex nece eorum.

†diis.

Avgv. Alia litera. *Miſiſti ſpiritum tuū, & cooperuit eos mare &c.* Ecce iā quinto commemoratus ſpiritus Dei, vt in hoc numero accipiamus ēt illud quod dictū eſt Exo. 8. e. *Digitus Dei eſt hic.* Primo ſpiritus Dei ferebatur ſuper aquas. Secundo nō. *p manebit ſpiritus me⁹ in iſtis hominib. quoniā carnes ſunt.* Tertio vbi Pharao dicit ad Ioſeph. *quoniā ſpiritus Dei eſt in te.* Quarto ibi *digitus Dei eſt hic* Quinto ī hoc cātico. *Miſiſti ſpiritū tuū, & cooperuit eos mare.* Notemus autem ſpiritum Dei non ſolum ad beneficia, ſed ēt ad vindictā memorari, vnde ſupra *ſpiritu iræ tuæ diuiſa eſt aqua.* Spiritus ergo Dei, ſpirit⁹ iræ fuit Aegyptiis, quibus aquarū diuiſio nocuit, vt intrantes poſſent aquis redeuntib. obrui. Filiis Iſrael, quib. profuit aqua diuiſa, nō fuit ille ſpiritus iræ Dei. Vnde ſignificatur p diuerſas operationes & effectus ſpiritū Dei diſſimiliter appellari, cū ſit vnus & idē qui ēt ſpiritus in vnitate trinitatis accipitur, non arbitror aliū, ſed eūdem ſignificari, vt dicit Apoſtolus. Roma. viii. c. *Non enim accepiſti ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis in quo clamamus abba pater.* quia eodem ſpiritu Dei. i. digito quo lex in tabulis lapideis ſcripta eſt, timor incuſſus eſt eis qui gratiam nondum intelligebant, vt de ſua infirmitate & peccatis per legem conuincerentur, & lex fieret illis pedagogus quo perducerentur ad gloriā, quæ eſt in fide Ieſu Chriſti. De hoc aūt ſpiritu adoptionis & gratiæ id eſt de hoc ope ſpiritus Dei, quo impartitᷣ gratia & regeneratio in vitā ęternā dr̄ *Spiritus autem viuificat*, cum ſupra diceretur: litera occidit, id eſt ſcriptura tantummodo iubens ſine adiutorio gratiæ. Queſt. 55. in Exod. Spiritus Dei. F

c *Quis ſimilis, &c.* Orig. Non ſimulachris gentium cōparat Ibidem.

Deum,

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Currus Pharaonis, &c. *eos fulminib. feriendo, & rotas curruum ſubuertendo, vt dictum eſt præcedenti c.*

2 Abyſſi eos, &c. *id eſt profundæ ex Dei præcepto. ſuper eos reuerſe, vt prædictum eſt.*

3 Dextra tua, &c. *ideſt Pharaonem caput exercitus.*

4 Depoſuiſti, &c. *id eſt Aegyptios eum ſequentes. In Hebræo habet* Aduerſarios tuos. *& eſt eadem ſententia, erant. n. aduerſarij ipſius Dei & populi Iſrael.*

5 Miſiſti iram, &c. *id eſt. ita faciliter ſicut ignis ſtipulam deuorat.*

6 In ſpiritu furoris tui congregatæ, &c. *videtur quod deberet dicere: In ſpiritu dulcoris tui, quia ex* Dei *gratia aquæ congregata ſunt quaſi muri hinc & inde, vt filij Iſrael poſſent. tranſire. dicendum quod idem effectus eſt dulcedinis Hebræis, & furoris Aegyptiis. Congregatio enim aquarum prædicta gratioſa fuit Hebræis, præbens eis tranſitum, ſed dura fuit Aegyptijs, tum quia filij Iſrael tranſitū habuerūt eis inuitis, & quia propter dictā cōgregationē ſecuti ſunt Hebręos & ſubmerſi.*

7 Stetit vnda fluens, *ideſt aqua de natura ſua fluida ſtetit contra naturam ſuam, ſicut murus erecta.*

8 Congregatæ ſunt abyſſi in medio, &c. *Per hoc. n. quod retraxerunt ſe aquę vt præberent medium iter, eleuatę ſunt aquę in altum in medio mari quia ex tali congregatione non exierunt ripas maris.*

9 Dixit inimicus perſequar, &c. *in corde ſuo & ore.*

10 Diuidam ſpolia, &c. *cum rediero victor.*

† Implebitur anima mea, euaginabo gladium meum. *id eſt, voluntas mea.*

11 Interficiet eos manus mea. *id eſt, poteſtas exercitus mei.* Hęc *cogitabat Pharao, ſed vulgariter dicitur. Multum remanet de cogitatione fatui. ideo ſequitur.*

12 Flauit ſpiritus tuus, &c. *Quia ſicut ad flatum vēti paleę mouentur, ita ad nutum Dei mare reuerſum eſt ſuper eos.*

13 Submerſi ſunt, &c. *Per grauitatem plumbi intelligitur quod erant peccatis valde aggrauati, & ſubmerſione digni.*

14 Quis ſi. &c. *q. d. null⁹, qa finiti ad infinitum nulla eſt comparatio.*

* 1 *Magnifi-*

a Sanctorum. b Impiis. Iuſto iudicio. 1
Quis ſimilis tui? Magnificus in ſanctitate, terribilis atque 2
a Miſericorditer parcendo. Miracula. b In cruce. c Tota die expandi manus meas ad populum non credentem. Eſa. 65. a. 3
a laudabilis, faciens mirabilia. Extendiſti manum tuam & de- 4
a Aqua terræ cognata, & vbique terra contenta. Terrena voluptas vel mors admiſſi ſceleris. 5
b Conſolando, docendo, fouendo. c Empto a diabolo vili mercede peccati.
b uorauit eos terra. Dux fuiſti in miſericordia tua populo * quem 6
a Pretioſo ſanguine in lauacro regenerationis. Conſolatione ſpiritusſancti. 7
b Quaſi bonus paſtor, ouem poſitam in humero. c Virtute inſuperabili. Terram viuentium. 8
redemiſti: Et † portaſti eum in fortitudine tua, ad habitaculū
Terram promiſſionis. Inſurgentes. 9
c ſanctum tuū. † Aſcenderunt populi, & irati ſunt, dolores obti 10
a Dęmones, qui in eis habitant, qui prorulo peruerſitatis & luxuriæ ſæuiebant. b Potione cadentes.
c Videntes regna ſua, quæ in inferno ſunt, ab eo qui deſcendit in inferiora terræ penetrari. 11
nuerūt habitatores Philiſtiim. Tunc cōturbati ſunt principes 12
a Qui interpretatur terrenus. b Qui ex parte, quib. ſ. dicitur Io. 8. f. Vos ex patre diabolo eſtis, &c.
c Chriſti infernum ſpoliantia. d Videntes fortem alligari, & omnia vaſa eius diripi. 13
Edom, robuſtos Moab obtinuit tremor, † obriguerūt omnes 14
a Dæmones. b Qui interpretatur mutabilis & mobilis. c Crucis in qua triumphati ſunt. c.
habitatores Chanaan. † Irruat ſuper eos formido & pauor, in 15
a Potentia inſuperabili. b In cruce extenſi. c Ad fidem.
d Duritia incredulitatis: Potens eſt enim Deus ſuſ. de [illegible] Matt. 3. 16
d magnitudine brachii tui. † Fiāt immobiles quaſi lapis, donec † 17
Non vere. a Gentilis. 18
pertranſeat populus tuus dominus, donec pertrāſeat populus 19

† dux fuiſti ei videlicet duxiſti eum. † audierūt † cecidit. † tacuerūt

A Deū nec dæmonib. qui ſibi falſo nomē Deorum aſciſcūt, ſed dicit illos Deos qui p gratiam. & participationem Dei appellantur, ſecundū illud Pſ. 31. b. *Ego dixi dij eſtis.* Et ibid. 81. a. *Deus ſtetit in ſynagoga Deorum.* Sed hi quamuis capaces ſint Dei, & hoc nomine per gratiam donari videātur, nullus ei ſimilis in potentia vel natura. quod aūt, dr̄ *ſimiles eius*, ſimilitudo hęc nō ad naturā, ſed ad gratiam reuocatur, ſicut pictura eſt ſimilis ei, cuius imago in ipſa exprimitur, quātum ad gratiam, ſed longe diſſimilis quātum ad ſubſtantiam. Illa enim ſpecies carnis, eſt decor viui corporis, iſta colorum fucus & cæca tabulis ſenſu carentibus ſuperpoſita. nullus ergo in diis ſimilis domino inuiſibilis ſcilicet, incorporeus. incommutabilis, ſine initio & ſine fine. B Nullus creator omnium niſi pater creans omnia per filium, & in ſpiritu ſancto omnia ſanctificans.

Ibidem. a *Extendiſti, &c.* ORIG. Monet me, quod ait *Extendiſti dexterā tuam, & deuorauit eos terra.* quaſi vt deuorarentur a terra, cauſa fuerit quod dexteram extendit. Si conſideres qūo exaltatus Allegor. dn̄s in cruce tota die extendit manū ad populum nō credentem, ſed contradicentem. & qūo infidelem populum qui clamauit Io. 19. a. *Crucifige, crucifige eum,* mors iniquitatis oppreſſit, inuenies qūo *extendit dexteram, & deuorauit eos terra.* non tamen omnino deſperandum. Si .n. qui deuoratus eſt, reſipiſcat poteſt euomi ſicut Ionas. Oēs nos aliqū terra deuorabat & in inferni penetralib. retinebat, ideo Chriſtus deſcendit, non ſolum ad terras, ſed ēt ad inferiora terræ: & ibi inuenit nos deuoratos, & ſedentes in vmbra mortis. Inde educens nos non C ſolū terræ, ne iterum deuoremur, ſed regnū properat cęlorū.

Queſt. 54. b *Deuorauit eos.* ✠ AVG. Terra pro aqua non mirum eſt poſita. Tota quippe pars iſta extrema vel infima mundi terræ nomine cenſetur. ſecundum id quod ſępe dicitur, *Deus qui fecit cælum & terram.*

Ibidem. ORIGEN. Impios hodie terra deuorat, qui ſemper de terra cogitant, terrena faciūt, de terra loquunt̄, litigant, terrā desiderant, in ea ſpem ſuam ponūt, ad cęlum nō reſpiciūt, futura non cogitant iudiciū Dei non metuūt, nec promiſſa eius deſiderant: talē cū videris. dicito. quia deuorauit eum terra. & ſi quem videris luxuriæ & voluptatib. corporis deditum, in quo nil anim' valet, ſed totum libido poſſidet, dicito, quia deuorauit eum terra.

c *Aſcenderunt, &c.* ORIG. Audierūt gētes & iratæ ſunt, dolores apprehenderūt habitatores Philiſtiim &c.

ORIG. Quantum ad hiſtoriam nullum de his gentibus interfuiſſe mirabilibus cōſtat: quomodo ergo terrore territæ vel iratę Philiſtiim & Moabitæ, & Edō, & reliquas enumerat nationes? Sed ſpiritualiter inuenies q̄a Philiſtiim idest cadētes populo & Edom. ſ. terrenus, trepidant, & eorum principes curſitant & pauent conſtricti doloribus. cum vident regna ſua quæ in inferno ſunt penetrata ab eo, qui deſcēdit in inferiora terrę, vt eriperet eos qui poſſidebantur a morte, hinc timent & tremunt, quia ſenſerūt magnitudinē brachii eius. hinc ēt tabuerūt habitatores Chanaā. i. mutabiles & mobiles, cum viderunt moueri regna ſua, & alligari fortē. Veniat ergo ſuper eos timor, & tremor. tremunt & timēt dęmones crucem Chriſti, in qua triūphati ſunt & exuti principatu eorū & p̄tāte. Timor ergo & tremor cadēt ſup eos, cū in nobis ſignū crucis fideliter fixū viderint, & magnitudinē brachii quod dn̄s expandit in cruce, ſicut dicit Eſa. 65. a. *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, &c.* Non te aliter timebunt, ne tremor tuus irruet ſuper eos, niſi viderint in te crucem Chriſti, vt dicas. *Mihi autem abſit gloriari, niſi in cruce domini noſtri Ieſu Chriſti.*

✠ HVGO VICT. Aſcenderunt populi &c. Huçuſq; de rep̄terita canticum. Amodo quicquid ſequitur, prophetia eſt de futuro. Ex tanto .n. gaudio quod in p̄nti habebant, ſpiritusſanctus in corda ipſorum intrauit, & oēs idem prophetati ſunt.

d *Fiant immobiles, &c.* ORIG. Fieri tanquam lapidem non ☞ eſt

NICOLAVS DE LYRA.

1 Magnificus, &c. *Facta autem hominum aliquando licet ſint magna, tamē frequēter ſunt mala ſed Dei facta nō poſſunt eſſe niſi ſancta.*
2 Terribilis. *ſcilicet Aegyptijs.*
3 Atque laudabilis. *id eſt, Hebræis.*
4 Faciens. *in vtriſque, ſed in Aegyptijs in eorum deſtructionem, in Hebræis ad eorum ſaluationem.*
5 Extendiſti manum. *id eſt, manum iuſtitiæ tuæ ad vindicandum, quæ cum ceſſat a punitione malorum, videtur eſſe contracta.*
6 Et deuorauit: *non quod intricauerit viſcera terræ, ſed quia deſcenderunt ad terram, quæ erat in fundo maris ita operti ac ſi fuiſſent a terra abſorti.*
7 Dux fuiſti. *per angelum præcedentem, & per columnam ignis & nubis viam Die noctuque oſtendentem, vt patet ex prædicti.*
8 Populo, &c. *non auro uel argento ſed mirabilibus ſignis.*
9 Et portaſt. *Hic conſequenter ſubditur ratio audis ex beneficijs futuris, & eſt hic prophetia cum laude, & primo ponitur beneficiū, quod erat vltimū in executione, ſed primum in intentione. ſ. introductio filiorum Iſrael in terram promiſſionis, & ſpecialiter in Hieruſalem, ubi ædificandum erat templum ad diuinum cultum, quod vocatur habitaculū ſanctum Dei, & hoc eſt quod dicitur.* Et portaſti eum, *id eſt portabis. loquitur .n. ſcriptura de futuro per modum prǽteriti propter certitudinē propheticæ prædeſtinationis, quia illud quod eſt præordinatum a Deo fieri, eſt ita certum ac ſi iam eſſet factum.*
10 In fortitudine. *Quia per ſigna diuinæ virtutis, deduxit eos dominus ad terram promiſſionis, ut patet in Iordanis ſiccatione, & in regum fortiſſimorum debellatione, & in ſubuerſione ciuitatis Hiericho, & ſimilibus.*
11 Ad habitaculum. *i. ad locum ubi poſtea fundatum eſt templum.*
12 Aſcenderunt, &c. *Quia Amalechitæ & populi qui eratn eis confœderati, audientes quod filij Iſrael tranſierant mare rubrum & eſſent in deſerto eis propinquo, irati ſunt, timentes ne inuaderent terram eorū, & ideo antequam eſſent magis fortificati, uoluerunt eos delere, & aſcē derunt ad pugnandum cum eis, ut habetur infra 17. c.*
13 Dolores obtinuerunt. *ex proſperitate filiorum Iſrael, tum quia antiquitus fuerunt moleſti primi eorum Iſaāc, ut habetur Gen. 26. cap. tum quia habitabant infra terminos terrę eis promiſſæ.*
14 Tunc conturbati, &c. *ne filij Iſrael inuaderent eos, tamē fruſtra timuerunt, quia dominus inhibuit filijs Iſrael, ne pugnarent contra eos.*
15 Obriguerunt, &c. *Cum enim audierunt quod dominus ſiccaſſet aquas Iordanis ante eos ut intrarent ad terram Chanāan, timor nimius irruit ſuper eos ſecundum quod Raab meretrix dixit exploratoribus filiorū Iſrael. Ioſue 2. b.* Pertimuit & elanguit cor noſtrum, nec remanſit in nobis ſpiritus ad introitum veſtrum. *& hoc deſignatur cum dicitur hic.* Obriguerunt, *quia tremor magnus facit membra exteriora rigeſcere.*
16 Irruat ſuper, &c. *interius.*
17 Et pauor. *exterius.*
18 Fiant immobiles. *ita quod non poſſit ſe defendere.*
19 Donec pertranſeat. *ad locum ubi fundatum eſt templum.*

✠ Intro-

MORALITER.

12 *Aſcenderunt.* Dolores obtinuerunt habitatores Philiſtiim. Et ſequitur.

Obri-

15 *Obriguerunt omnes, &c.* Et per hoc docemur per gratitudinem de beneficiis præteritis ſeparare de futuris accipiendis Subditur autem dulcoratio aquarum Maraht, cum dicitur.

Qui

eſt natura eſſe lapidē. Non enim fieret niſi quod non erat. Hoc propter illos diximus. qui malæ naturæ Pharaonem vel Aegyptios dicunt fuiſſe, nec ex libertate arbitrij in hoc eſſe deductos & qui creatorem Deum accuſant tanquam ſeuū, qui homines vertat in lapides: non dixit, fiant tanquā lapides & tacuit ſed tēpus ſtatuit & menſuram dominationis. f. *donec pertranſeat populus tuus.* Prior popul⁹ qui fuit ante hos, factus eſt tāquam lapis durus & incredulus, non vt lapidis natura maneat ſed donec pertranſeat populus quem dominus acquiſiuit. vnde Roma. 11. capit. *Cæcitas enim ex parte contigit in Iſrael donec plenitudo gentium intraret, & tunc Iſrael ſaluus fieret*, qui

ad inuicem ſvinculis nexi fructū plurimū afferemus. Math. 3. c. D *Nam omnis arbor quæ nō facit fructū bonū excidetur et in ign. mittetur.*
b *Firmiſſimo, etc.* ORIG. In præparata habitatione quam præparaſti domine. Vide clemētis bonitatem domini, non vult te inducere ad laborem, non vult vt ipſe facias tibi habitaculum. iam te ad præparatā inducet habitationem. vnde Io. 4. e. *Alij laborauerunt vos in labores, &c.* vbi ſupra

a ¶ Vel acquiſiſti ſanguine redimendo, quem diabolus emerat peccato. b In terram promiſſionis.
a tuus iſte, quem poſſediſti. Introduces eos, & plantabis 1
a ¶ Non in valle. b ¶ Quod non moueatur.
b in monte hæreditatis tuę, † firmiſſimo habitaculo tuo, quod 2
a Tu non homo. b Humanitas Chriſti, vel ſanctimonium tabernaculum. ſ. Dei, vel templum quod ſanctificat accedentes. ¶ Ne oporteat eos laborare.
c operatus es domine: Sanctuarium tuum domine, quod fir- 3
a ¶ Quia non humano opere generata eius humanitas. b ¶ Non hominis. c ¶ Vt nunquam ſit finis. ¶ In ſeculum. d ¶ Alij adhuc.
d mauerunt manus tuæ. Dominus regnabit in æternum & † ul- 4
a ¶ Satellites diaboli. b Quia multos iungit currus in quibus ſedeat & perambulet orbem & diſcurrat.
tra. Ingreſſus eſt enim † eques, Pharao cum curribus & e- 5
e quitibus eius in mare: & reduxit ſuper eos dominus a- 6
a ¶ Humore peccatum. ¶ Chriſtum ſequentes. ¶ Humore peccati non infuſi.
f quas maris, Filii autem Iſrael ambulauerunt per ſiccum

c *Sanctuarium tuum &c.* ORIG. *Sanctimonium tuum domine &c.* Sanctimonium. Sanctimonium dicitur tabernaculū Dei vel tēplum, eo quod ſanctificat accidētes. Hebręo. 9. capit. Hoc non dicitu manu hominū factum ſed manu Dei. propter te ergo Deus & plātat & †uel equ⁹ Pharaon.

per incredulitatem factus eſt tanquam lapis. vnde Mat. 3. b. *Potens eſt enim Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ.* Sed cū creator ſit omniū quō acquiſiſſe dicitur quod ſuū eſſe dubium non eſt, Dicitur enim in cantico Deut. *Nonne hic ipſe dominus Deus tuus, qui fecit & creauit te, & acquiſiuit te.* Videtur enim vnuſquiſque illud acquirere quod nō fuit ſuum. Vnde hæretici de ſaluatore dicunt quia non erant ſui quos acquiſiuit. dato enim pretio mercatus eſt homines quos creator fecerat, & certū eſſe aiunt vnunquemq; emere quod ſuū non eſt. Apoſtolus enim ait. 1. Cor. 7. *Pretio empti eſtis* Sed audi prophetā. *Eſa. 50. Peccatis veſtris venundati eſtis, & pro iniquitatibus veſtris dimiſi matrem veſtram.* Dei ergo creaturæ omnes ſumus, ſed peccatis ſuis quiſque venditur, & a creatore diſcedit. Dei ergo ſumus, ſecūdum quod ab eo creati ſumus, effecti verò ſerui diaboli, ſecundū ꝙ peccatis noſtris venundati ſumus. Veniens autē Chriſtus redemit nos ſeruientes diabolo, cui nos peccando vēdidimus, & ita videtur ſuos recepiſſe, quos creauit, & alienos acqſiſſe, qui alienum dominū peccando acquiſierāt. Sed rectè nos redemiſſe dicitur, qui pro pretio noſtro ſanguinem ſuum dedit. Sed quid tale vt nos mercaretur diabolus, dedit, Homicidiū pecunia diaboli eſt, Ille enim ab initio homicida eſt, feciſti homicidiū diaboli pecuniam accepiſti. Idem dicendum eſt de adulterio, ſacrilegio, furto, falſo teſtimonio, & huiuſmodi. hac pecunia .n. emit & efficit ſibi ſeruos omnes, qui de huiuſmodi cenſu eius quantumcunque ſuſceperint.

Introduces eos & plantabis. &c. ORIGE. Non vult nos dominus in Aegypto plātare, nec in deiectis & humilib. locis. ſed in monte hæreditatis ſuæ. de hac plantatione propheta dicit Pſal. 79. b. *Vineam de Aegypto tranſtuliſti, eieciſti gentes & plantaſti eam dux itineris fuiſti in conſpectu eius, & plantaſti radices eius, & repleuit terram. Operuit montes vmbra eius, & arbuſta eius cedros Dei.* Aduertis quomodo plantator Deus & vbi. Non plantat in vallibus, ſed in montibus, in excelſis & in ſublimibus locis. Quos enim educit de Aegypto. id eſt, ſeculo ad fidem, non vult iterū in humilibus locare, ſed cōuerſationem eorum ſublimem eſſe, & in montibus habitare & in ipſis non per terram repere. Non vltra vult vineam ſuam in humili deiectos habere fructus, ſed palmites ſurſum, in alto locari, traduces fieri, & traduces non inhumilibus arboribus, ſed in excelſis & altiſſimis cedris Dei prophetis. ſcilicet & Apoſtolis, quibus ſi nos adungamur vitis quā tranſtulit Deus de Aegypto, & per ramos eorum noſtri palmites diffundātur, & ipſis innexi traduces efficiamur charitatis ad inui-

ædificat agricola efficitur & ſtuctor, ne tibi aliquid deſit. vnde Apoſtolus. 1. Corinth. 3. c. *Dei agricultura, Dei ædificatio eſtis.* Quid eſt ergo hoc ſanctimonium non manu hominum, ſed Dei præparatum. Prouer. 9. a. *Sapientia ædificauit ſibi domum.* id eſt, carnē Chiſti non manu hominis. i. non opere humano templum carnis ædificatur in virgine, ſed lapis ſine manibus exciſus creuit & factus eſt mons magnus. hoc eſt ſanctimonium carnis aſſumptæ, & ſine manibus & ſine opere hominum de monte humanæ naturæ & ſubſtantia carnis exciſſum. E Dan. 2. c.

d *Dominus regnabit &c.* ORIGE. *Dominus qui regnas in ſeculum & in ſeculum & adhuc.* Quoties dicitur in ſeculū lōgitudo quidē temporis, ſed eſſe aliquis finis indicatur, & ſi in aliud ſeculū dicitur aliquid longius indicatur ſed tamen finis ponitur. Et quoties ſecula ſeculorum nominantur fortaſſe licet ignotus nobis, tamē à Deo ſtatus aliquis terminus indicatur. Quod verò hic additur *& adhuc*, nullum ſenſum termini alicui aut finem relinquit. quodcūque enim cogitaueris in quo finem putes cōſiſtere, ſemper dicit tibi ſermo propheticus *& adhuc.* velut ſi tibi dicat, putas in ſeculum ſeculi dominum regnaturū, & adhuc pntas in ſecula ſeculorum, & adhuc, & quodcunq; dixeris de regni eius ſpatijs ſemper dicit tibi propheta, & adhuc. vbi ſupra, & in ſeculum. Seculum.

e *Filij autem Iſrael &c.* ORIG. Et tu ſi *filius es Iſrael, potes ambulare per ſiccum in medio maris.* Si fueris in medio nationis prauæ & peruerſæ, ſicut lumen ſolis in medio peccatorum incedens non te infundet humor peccati, & per hunc mundum tranſeū tem nulla libidinis vnda reſparget, nullus cupiditatis æſtus verberabit. Qui Aegyptus eſt ſequitur Pharaonem, vitiorum fluctibus mergitur. Qui vero ſequitur Chriſtum, & ſicut ille ambulauit, ambulat aqua ei fit murus dextra leuaque. Ipſe autem media via incedit, per ſiccum non declinat ad dexteram neq; ad ſiniſtram, vſquequo exeat ad libertatem & hymnum victoriæ domino canat dicens *Cantemus domino &c.* vbi ſupra. F

f *Ambula. per ſic. in me. ma. ſump. &c. Tympanū.* STRA. Secundum Hiero. eſt genus tubæ in ſummo habēs ſtipulā vel fiſtulā, per quā vocē reddit ſonorā. Chorus ſecūdū eūdē pellis ſimplex cū duabus cicutis, per alterā inſpiratur, per alterā ſonū reddit. p vtrūq; ergo anguſta intelligētia veteris legis deſignat. Quā enim breue ſit & minimū inde oſtenditur quia manu mulieris portat. ſecūdum Caſſiodorum tympanum eſt pellis extenſa inter duo lingua, per qđ maceratio carnis deſignat. Chorus autē eſt multitudo ſimul canentiū, & dr̄ chorus quaſi coæuorum cantus, Qđ ergo in choro æqualiter oēs voces reſonāt p eū charitas ſignificatur, Tympanū

NICOLAVS DE LYRA.

*Introduces eos & plantabis. *id eſt, radicare facies intantum, quod non poſſint inde auelli virtute humana.*
2 In monte, &c. *id eſt, in terra promiſſionis, quæ eſt montuoſa.*
3 Firmiſſimo habitaculo tuo. *id eſt templo ibi fundando.*
4 Quod operatus &c. *Sicut principalis actor, ſed Salomon operatus eſt in hoc ſicut miniſter Dei. & loquitur per modum præteriti de futuro. & cauſa ſupradicta cum dicitur.* Quod operatus es, *quia nondum erat factum templum. Conſiderandum autem, ꝙ ſicut dictū fuit Gen. 15. vbicū que in ſacra ſcriptura pro operibus virtutum promittuntur bona temporalia, illa non ſunt principaliter intellecta, quia finis ſemper debet eſſe melior his quæ ſunt ad finem. præmium autem finis eſt operis quod ordinatur in illud. & ideo ſub illis bonis temporalibus promiſſis quæ ſunt minora bona quam opera virtutum intelliguntur illa bona ſpiritualia principaliter intē ta. ſicut ſub promiſſione terræ promiſſionis, intelligitur terra viuentium ciuitas cæleſtis promiſſa, & ita hic ſub promiſſione templi materialis intelligitur principaliter promiſſa domus cæleſtis, vel templum vbi Deus colitur non per ſpeculum in ænigmate, ſed per ingem laudem. & in aperta viſione ſecundum quod dicitur Pſalm. 73. a.* Beati qui habitant in do. t. domine, &c. *& hoc dicit Ra. Sa. in loco iſto. & eius dictum conſonat ſi dei noſtræ: & ſic intelligitur quod dicitur hic:* Firmiſſimo habitaculo tuo quod operatus es domine &c. *quia cœlum empyreum quod eſt hic templum locus beatorū eſt factū à principio creationis mūdi, & eius autor, et artifex fuit Deus ſolus. Notandū etiam, quia quod ſupradixit per modū præteriti propter certitudinem prophetiæ hic explicat per modū futuri cū dicitur.* Introduces eos &c. *quia futurū erat ꝙ introducerētur.*
5 Dominus regnauit in æter. &c. *vt in Hebræo habetur.* לעלם ועד *leolam vaed. in ſeculum & vltra. Seculum autem propriè ſignificat tempus 50. annorum: ſed quando additur ei* & vltra, *ſignificat æternitatem. & bene dicit hic.* Regnabit, *quia non regnauit ab æterno, ſicut nec fuit creator ab æterno, nec dominus, quia talia nomina & verba conſignat creaturam ſubiectam, quæ non fuit ab æterno.* Seculum.
6 Ingreſſus eſt enim. *Iſtud quod fuit dictum in principio cantici hic repetitur in fine, ſicut ſolet fieri in cantilenis.*

Sumpſit

gnificatur qua omnes in Chriſto vnum ſumus. Quicunq; ergo Deo in iubilum laudes reddit, in choro hoc eſt in charitate hoc agat, & in tympano. id eſt, in mortificatione carnis. vnde Pſal. cl. a. *Laudate eum in tympano & cho. &c.*

a *Tulit autem Mo. &c.* Baptizati per mundum quaſi per deſertū poſt tranſitum maris rubri dicuntur nondum habētes promiſſam patriam, ſed ſperantes & expectantes per patientiam, dum laborioſa & periculoſa tentatione fatigantur. Sed ne reuertantur corde in Aegyptum, nec ibi Chriſtus deſerit. nam & illa columna non recedit.

Hom. 6. in Exodon Myſtice.

b *Et venerunt &c.* ORIG. Poſt trāſitum maris rubri, poſt choros & tympana, poſt trimphales hymnos venitur ad Mara aquā ſcilicet amarā quam populus bibere non poterat venitur ad periculum ſitis. Sed clamauit Moſes ad dominum, & oſtendit ei lignum quo dulcis facta eſt aqua, & ibi poſuit Deus illi iuſtitias & iudicium, vbi ſcilicet amaritudo, vbi ſitis, & quod grauius eſt in abundantia aquarum, alius non erat locus dignior & aptior. Præterea quod dicit, *oſtendit ei lignum Deus*, & miſit illud in aquam, & facta eſt dulcis, quaſi non poſſet ſine ligno aquam facere dulcem Deus: aut Moſes lignū neſciret. Sed ſi lex ſecundum literam accipiatur amara eſt, & ipſa Mara. Quid enim tā amarum quam vt puer octauo die circuncisionis vulnus accipiat, & rigorem ferri tenera patiatur infantia. Amarū eſt enim poculum legis vt populus Dei, nō qui in Moſe baptizatus eſt in nube & in mari, ſed qui in ſpiritu & aqua nō poſſit bibere & guſtare, nec hoſtiarum fere amaritudinem, nec ſabbathi obſeruātiā. Sed ſi Deus oſtēdat lignum quod mittatur in hanc amaritudinem-dulcis fit aqua legis & potabilis. Prouer. 3. c. *Sapientia lignum vitæ eſt omnibus amplectentibus eam.* Si vero lignum ſapientiæ Chriſti miſſum fuerit in lege, oſtendens quomodo debeat īntelligi circūciſio, ſabbatū, lex lepræ & huiuſmodi, amaritudo legis vertitur in dulcedinē intelligentiæ ſpūalis vt populus bibere poſſit qui idola reliquit, & ad Deū confugit. Si audiat legē de ſacrificijs docentē cōtinuo refugit & bibere non poteſt, in hāc ergo amaritudinē i. literam legis poſuit Deus iuſtitias & teſtimonia, velut. ſ. in vaſculo quodā ſapiētiæ ſuę & ſciētiæ theſauros † cōcludit. vnde, *habemus theſaurū iſtum in vaſis fictilibus.* Vt ergo poſſit hæc aqua bibi oſtēdit Deus lignum quod mittatur in eā, vt qui biberit non moriat, & nō ſentiat amaritudinē. Si quis ergo ſine ligno vitæ. i. ſine myſterio crucis, ſine † fide Chriſti, ſine intelligentia ſpirituali biberit, amaritudine morietur. vnde: *Litera occidit.* ideſt aqua Mara, ſi bibatur, non mutata & in dulcedinem verſa.

c *Nec poterant bibere aquas de Mara &cæt.* ✲ HIERON. Habebat foris aquam, & dulcedinem nō habebat. Non terrearis ſi poſt victoriā venias ad amaritudinē, quia verum paſcha facientes, azyma cū amaritudinibus comedunt, & tētatio probationē probatio ſpē, ſpes parit ſalutē. Apud medicos quoq; quędā antidotus noxios humores temperans, ex amaritudine nuncupatur, quæ dulcis oſtendetur reſtituēs ſanitatē ſicut à contrario voluptas & luxuria in amaritudinē terminātur, dicente ſcriptura, Quę ad tempus pinguefecit fauces tuas, nouiſſimè vero amarius felle inuenies.

d *Qui oſtendit ei &c.* AVGVST. Genus ligni erat iſtam habens vim. In quolibet ligno facere poterat Deus qui tanta mirabilia faciebat. Videtur tamē ſignificare quod dictum eſt, oſtēdit ei tā quam iam tale eſſet. Niſi forte locus erat, vbi ligna omnino nō inueniebātur, vt hoc ipſum eſſet diuini adiutorii, quod ei dominus lignum oſtendit vbi nullum erat, & per lignu aquas dulces fecīt præfigurans gloriam & gratiam crucis. Sed in tali etiam ligno quis niſi creator & demonſtrator laudandus eſt.

✲ IDEM. Cuius naturæ, vt tantæ dulcedinis lignum fuiſſe videretur, quo ſemel intincta fluminis vnda amariſſima, ſuauis & ſapida fit? Etenim ſi fauum mellis aliquis nunc in amaram vndam iecerit, none potius fauus amarus quam ☞ vnda

a Non declinantes ad dexteram vel ad ſiniſtram. b Alias eius. Vel prophetiſſa.
in medio maris. Sumpſit ergo Maria prophetes ſoror Aaron 1
a Mortificationem carnis. b Opere. c Delectationes carnis. d Sanctæ animæ.
tympanum in manu ſua, egreſſęque ſunt omnes mulieres poſt 2
a Prophetiam, quæ per Mariam ſignificatur. b Mortificatione carnis. c Concordia charitatis. d Quaſi magiſtra. 3
eam cum tympanis & choris, quibus præcinebat, dicens: † 4
a Hymnos victoriæ. b Triumphatori. vt ſupra.
Cantemus domino: † Glorioſe enim magnificatus eſt, equum
a & aſcenſorem deiecit in mare. Tulit autem Moyſes Iſrael de 5
In fide & cognitione trinitatis ambulandum eſt.
mari rubro, & egreſſi ſunt in deſertum Sur. Ambulaueruntque 6
a Deſertum huius vitę. b Doctrinam quę reficeret animam.
tribus diebus per ſolitudinem, & non inueniebant aquam. Et 7
a Locum. ſ. quam propter amaritudinem aquarum ſic vocabatur, vel per prolepſim dictum.
b Literam legis. 8
b venerunt in Mara: nec poterant bibere aquas de Mara, eo
c Intolerabiles, ut circuncisio & huiuſmodi. a Confirmauit forſitan vel nomen impoſuit.
quod eſſent amaræ. Vnde & congruum loco nomen impo- 6
Ad fidem veniens.
ſuit, vocans illud Mara, id eſt amaritudinem. Et mur- 10
Doctores eccleſiæ.
d murauit populus contra Moyſen, dicens: Quid bibemus? 11
Deſiderio cordis. Crucis ſapientiæ Chriſti.
At ille clamauit ad dominum, qui oſtendit ei lignum: 12

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Sumpſit ergo Maria *Hic conſequenter deſcribitur gratiarum actio, quantum ad mulieres, cum dicitur,* Sumpſit ergo Maria prophetiſſa. *Quod enim habuerit ſpiritum prophetiæ, patet ex lib. Num. 12. a. ubi ipſa & Aaron dixerunt,* Et nobis ſicut & Moſi locutus eſt Deus.

Maria ſoror Aarō.

2 Soror Aaron. *Et quare non dicatur ſoror Moſi, ſicut & ſoror Aarō? Hebræi aſſignant duplicem cauſam. Vna eſt, quia ante natiuitatem Moſi, cum adhuc non haberet fratrem niſi Aaron, prophetauit matri ſuæ quod paritura erat filium qui liberaret Iſrael. Alia cauſa eſt, quia Aaron oſtendi ſe multum zelare pro ea quando fuit percuſſa lepra, vt habetur Nume. 12.*

3 Tympanum in manu ſua. *Cognouerat enim per ſpiritum prophetiæ antequam exiret de Aegypto, quod Deus eſſet collaudandus pro beneficijs exhibendis Iſrael poſt exitum de Aegypto ideo ſecum portauit tympanum de Aegypto ad cantandū laudes diuinas, & fecit apportare ſimiliter per alias mulieres. vnde ſequitur.*

4 Egreſſæque ſunt, &c. *Quibus præcinebat. ſcilicet quod oportebat fieri, & aliæ reſpondebāt ſicut ſolet fieri in tympanis & choris. & eodem modo fecit Moſes reſpectu virorum.*

Diuiſio.

5 Tulit autem &c. *Poſtquam deſcripta eſt remotio impedimenti, hic conſequenter deſcribitur continuatio itineris incepti. Ad hoc autem tria requiruntur. primum eſt prouiſio alimenti ſecundum eſt repreſſio aduerſarij. tertium ordinatio populi ſubiecti. Et ſecundum hoc diuiditur in tres partes. Secunda incipit in medio, xvij. cap. ibi.* Venit autem Amalech. *Tertia in principio xviij. capit. Circa primum deſcribitur prouiſio alimenti quantum ad qualitatem, ſecundo quantum ad ſubſtantiam, c. 16. Alimentum autem conſiſtit in cibo & potu. habebant autem adhuc filii Iſrael de cibo quem apportauerant de Aegypto. & ideo de hoc hic non fit mentio, ſed de potu. tantum quantum ad qualitatem. quia aquę amaræ dulcoratæ ſunt dicit igitur:* Tulit autē Moyſes ſcilicet de ma. ru. & *dicitur* tulit, *quia cum quadam violentia & importunitate fecit eos inde recedere. erant enim cupidi, & ideo erant nimis intenti ad ſpolia Aegyptiorum ſubmerſorum colligenda, quia ſecundum quod dicunt Hebræi, iſta ſpolia fuerunt maiora & pretioſiora, quam illa quæ aſportauerant de Aegypto per accommodationem, de qua dictum eſt 12. ca.*

6 Et egreſſi &c. *de littore maris rubri.*

7 Et non inueniebant &c. *ſcilicet ad ſufficientiam pro ſe & animalibus ſuis.*

8 Et uenerunt &c. *hoc dicitur per anticipationem, quia locus ille adhuc non uocabatur* Mara, *ſed ſic poſtea uocatus fuit a filijs* Iſrael *propter amaritudinem aquæ ſecundum quod ſubditur.*

9 Vnde & congruum, &c. *ſcilicet populus Iſrael.*

10 Et murmur, &c. *id eſt vulgares homines, qui non conſiderant niſi pręſentia, ſapientes vero qui conſiderabant. Dei beneficia præterita, patienter portabant, ſperantes de diuino auxilio.*

11 At ille cla. &c. *oſtendens quod boni rectores non debent omittere bona ſubditorum procurare propter eorum murmurationem.*

12 Qui oſtendit &c. *Dicunt aliqui, quod iſtud lignum de natura ſua erat amarum, & ſic fuit ibi maius miraculum, in quantum per eius im-* ✲ *miſſionem*

MORALITER.

✲ 12 *Qui oſtendit ei lignum &c.* Per aquas amaras ſignificantur tribulationes vitæ pręſentis. Eſa. 8. *Ecce adducet dominus ſuper eos aquas fluminis fortes & multas regem Aſſyriorum &c.* Per lignum autē intelligitur crux. i. paſſio Chriſti, quæ ſi mittatur per fidē charitate formatā in cor hominis repletū aquis tribulationis, vertit illas in dulcedinē per virtutē patiētiæ & ſpē retributionis æternę. Matth. 5. a. *Cum uos oderint homines et ſeparauerint, et perſecuti uos fuerint, et dixerint omne malum aduerſum uos mentientes propter me gaudete et exultate, quoniam merces ueſtra copioſa eſt in cælis.*

vnda ſapida eſt: & ex quo intelligitur, nõ tunc lignum contra naturam aquã effeciſſe dulcem, ſed præcepto cõditoris & natura gubernatoris lymphã in ſaporem mutauit in ſaporem.

Greg. Nyssenvs. Poterat Deus ſolo verbo aquam potabilem facere, ſed lignum voluit adhibere, vt typum ſalutiferæ crucis inſinuaret. Et hoc quidem genus et proſperitæ factis & ipſis rebus ventura monſtraret.

Tertvllia. Lignum autem illud fuit, non illud lignum in paradiſo, quod mortẽ dedit protoplaſtis, ſed lignũ paſſionis Chriſti, unde vita pendẽs a vobis credita non eſt. Hoc enim lignũ tunc in ſacramento erat, quo Moſes aquam amarã indulcauit, vnde populus qui ſiti peribat in eremo, bibẽdo reuixit, ſicuti nos qui de ſeculi calamitatibus extracti, in quo cõmorabamur, ſeculo pereuntes, id eſt, verbo diuino, priuati, ligno paſſionis Chriſti aquam baptiſmatis potantes, hoc quæ erat in eo recuperamus.

a *Ibi conſtituit ei præcepta.* Origen. Quære ad illud: Poſtquam *poſuit illi Deus iuſtitias & iudicia, ibi tentabat eum dicens: Si audieris vocem domini Dei tui.* Videtur exponere quare iuſtificationes & iudicia dedit, vt ſcilicet tentaret eos ſi audirent uocem domini Dei, & mandata eius cuſtodirent. Nam quantum ad priorem populum quid eis boni aut perfecti in eis inueniretur: & contradicentib. mandaretur, qui paulo poſt inuiſibilis Dei obliti ad idola conuertuntur. Dantur ergo præcepta in quib. tentantur. Vnde *dedi, verbis, præcepta & iuſtificationes non bonas in quibus non* &c. Tentati enim in præceptis non inueniuntur fideles, ideo inuentum eſt eis mandatum eſſe ad mortem quod erat ad uitam. Idem enim, ſi ſeruetur vitã, ſi nõ ſeruetur mortẽ generat. Non ſeruantib. ergo dicuntur mandata nõ bona, & iu-

& in quib. non viuat. Sed admiſto ligno crucis in dulcedinem verſa & ſpiritualiter intellecta & ſeruata ſunt mandata vitæ. *Cunctum languorem quem poſui in Aegypto non inducam ſuper te,* Videtur dicere q ſi quis ſeruet mandata nullam ægritudinẽ patiatur id eſt nec febres nec alios dolores corporeos. Sed

LYRA. a Literam legis. b Intelligentiæ ſpiritualis.

Quod cum miſiſſet in † aquas in dulcedinem verſæ ſunt. Ibi 1
a In litera legis quaſi in vaſculo. b Veterum mandatis obedierit. c Populum Moyſi ſubiectum.
conſtituit ei † præcepta atque iudicia: & ibi tentauit eum, 2
Beneplacentia.
dicens; Si audieris vocem domini Dei tui: & quod rectum eſt
coram eo feceris, & obedieris mandatis eius: cuſtodieriſque
Mundaua vitia. a Poni permiſi.
omnia præcepta illius, cunctum languorem quem poſui in 3
a Mundo. b Verus medicus non modo curator. Animæ tuæ.
Ægypto non inducam ſuper te: Ego enim † dominus ſanator 4
Poſtquam aquæ amaræ verſæ ſunt in dulcedinem. a Doctrina duodecim Apoſtolorum.
b tuus. Venerunt autem in Elim, † vbi erant duodecim fontes 5
Lxx. diſcipuli quorum prædicatione palmas Chriſti victoriæ mundus agnouit.
Omnis ordo doctorum ſeptiformi gratia in decalogo perfectorum.
aquarum, & ſeptuaginta palmæ, & caſtrametati ſunt * iuxta 6
aquas. 7

omnino Iob iuſtiſſimus & omni pietate plenus a capite vſq; ad pedes repletur vlcere peſſimo. Sed iuſti non habent illas infirmitates quas Aegyptij. Aegyptus ẽ mũdus. Diligere ergo mundum, & quæ in mũdo ſunt, Aegyptius lãguor eſt, obſeruare meſes, tempora, ſtellarũ curſibus adherere ſeruire carni, luxuriæ operã dare, & delitijs vacate, Aegyptius languor eſt.

b *Venerunt autem, &c.* Orig. Nõ ante in Elim ducit populus, vbi erãt 12. fontes aquarũ, quib. nil ſicerat amaritudinis, ſed amœnitas plurima ex denſitate palmarũ. Sed prius ductus eſt ad aquas ſalſas & amaras, quib. per lignũ à dño monſtratũ dulcoratis, uenit ad fontes. Si hiſtoria ſolã ſequamur, nõ multũ nos ædificat ſcire ad quẽ locũ primo venerint, ad quẽ ſecũdo. Primo aũt ducit popul⁹ ad literã legis, a qua dũ pmanet ĩ amaritudine, recedere nõ põt. Cũ ergo p lignum vitæ fuerit ĩdulcorata, & ſpũaliter intellecta, de ueteri teſtõ traſit ad nouũ, & ad duodecim Apoſtolicos fõtes, vbi reperiunt arbores 70. palmarũ. Nõ .n. ſoli 12. Apoſtoli fidẽ Xpi pdicauerunt, ſed & alii 70. p quos palmas victoriæ Xpi mũd⁹ agnouit. Nõ ſufficit ergo populo Dei aq̃ Mara bibere, q̃uis indulcorata p lignum vitæ ſolum vet⁹ teſtm nõ ſufficit ad bibendum, veniendum eſt .n. ad nouum, de quo ſine ſcrupulo & difficultate potat. Iudæi et nũc apud Mara ſũt i. ad aquas amares. Nõdũ .n. oſtẽdit eis De⁹ lignum de quo dulceſcunt, q̃a *niſi credideritis nõ intelligetis.* Eſa. 7. a.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *miſſionem dulcoratæ ſunt aquæ, & factæ potabiles. Contrarium aut videtur mihi per illud Eccle.* 38. a. *Nonne a ligno indulcorata eſt aqua, &c. nam ibi loquitur ſcr pt ra de naturalibus proprietatibus terra naſcentium ad vtilitatem hominis.*

1 Ibi conſtituit, &c. *Dicit hic Ra. Sa. quod dominus videns filios Iſrael otioſos, ne per otium; quod eſt ſentina omnium vitiorum, declinarent ad peiora, dedit eis duo præcepta legis, ut ſtuderent in eis ad ſciendum & ad operandum ſcilicet præcepta de obſeruatione ſabbathi, quod continet plures obſeruantias. Et præceptum de vacca rufa, de cuius cinerib. commiſtis aquæ, fiebant aqua illuſtrationis, per quam purgabantur immundi, ut habetur Num. xix. Tradidit etiam eis aliqua capitula depertinentib. ad iudicialia, ut ſcirent qualiter deberent ad inuicem iuſte & pacifice conuerſari.*

2 Et ibi tentauit eum. *ſcilicet populum, ut per experientiam ſeruandi præcepta vel negligendi; appareret obedientia eius ad Deum vel inobedientia, non tamen ſic intelligendo, quod Deo appareret aliquid de nouo, ſed alijs. & hoc modo tentauit Abraham, vt eius obedientia alijs eſſet nota, ſicut dictum fuit Gen.* 22.

3 Cunctum lãguorem quem poſui in Aegypto non inducã ſuper te, *ſi obedieris mihi. vnde dicitur Pſal.* 104. a. Et nõ erat in tribub. eorũ infirmus, *quod eſt intelligendum de illis qui obediebant Deo, quia rebelles fuerunt a Deo percuſſi pluries; vt patet in multis locis infra, ſicut pro adoratione vituli, & pro concupiſcentia carnium. & pro rebellione contra Moſen, & ſimilibus.*

4 Ego enim dominus, &c. *q.d. ſi propter peccatũ te percuſſero, propter pœnitentiam veram te ſanabo ſecundum quod ſcribitur Iohn.* c.

5 Venerunt autem, &c. *Hic deſcribitur prouiſio alimenti quantum ad ſubſtantiam. & primo quantum ad cibum; ſecundo quantum ad potum. 28. c. Circa primum præmittitur defectus cibi, ſecundo ſubditur prouiſio Dei, ibi:* Dixit autem dominus ad Moyſen. *Circa primum dicit:* Venerunt autem in Elim, vbi erant 12. fontes. *ſecundum numerum 12. tribuum. & ſic quilibet trib. habuit fontem ſuum p ſe: ne ex hauſtu communi inter tribus diſſenſio orietur.*

6 Et Septuaginta pal. *In ſignũ q habituri erat, 70. iudices ſub Moſe.*

7 Et caſtrametati ſunt, &c. *Vt recrearentur potu & palmarũ fructu.*

✱ NICO-

ADDITIO I.

In c. 15. ubi dicitur in poſtilla Fortitudo mea, *ſcilicet effectiue. &c.* Sicut fortitudo mea: *intelligitur effectiue, ſic & laus mea effectiue intelligi poteſt. vnde ſup illud verbum:* Fortitudo mea, & laus, &c. *gl. inter. quia per eum fortis ſum & laudabilis.*

ADDITIO II.

In eo. cap. 15. vbi dicitur in poſtilla, Aſcenderunt populi & ira. *&c. Paſſio iræ non conſurgit ex timore, ſed ex alijs paſſionibus, ſcilicet ex triſtitia illata cum deſiderio & ſpe vindicandi, ſecundum Philoſophum 2. Rhetoricæ. vnde non videtur dicendum quod Amalechitæ irati ſunt propter timorem: ne inuaderent terram eorum, prout in poſtilla, ſed potius ira eorum ex triſtitia procedente ex proſperitate filiorum Iſrael intelligenda eſt vna cum deſiderio & ſpe vindicandi ſe, quod ex odio antiquo. quod habebat Eſau erga Iacob proceſſit, de quo ſupra Ge. 27. g. Amalech enim de proſapia Eſau fuit, ut ſupra Gen. 36. b.* De Phi*liſthæis autem autem, & alijs, non dicit quod fuerunt irati, ſed dicit:* Dolores obtinuerunt habitatores Philiſthijm; timentes ne inuaderent terram eorum.

ADDITIO III.

In eo. c. 15. vbi dicitur in poſtilla. Ibi conſtituit ei præcepta. *Antiq. Hebræorum cõiter tenet, quod præceptũ de obſeruatione ſabbathi & q̃dam iudicialia fuerunt data populo Iſraelitico in hoc loco, nõ autem præceptũ de vacca rufa, ut dicit Ra. Sa. quod rationabilius dicitur, nã de præcepto ſabbati ſatis patet cum inf. 16. c. ante dationem legis habeatur:* Videte q. dñs dedit vobis ſabbathũ. *De iudicialib. autẽ ſatis videtur neceſſarium, vt eis darentur aliqua iudicialia pcepta, nõ enim tãtus populus potuiſſet durare vſq; ad dationem legis, niſi habuiſſet aliquas conſtitutiones quib. regerentur in iudicialib. præceptũ autem de vacca rufa erat omnino ſuperfluũ et inutile pro tũc, donec tabernaculũ fieret & alia ſacra, ad quorũ ingreſſum ſeu tactum requirebatur purgatio per aquã luſtrationis prout in cap. Num. allegato per poſtillatorem, &c.*

REPLICA *correctorij contra Bur.* In. c. 15. *cum po. exponeret* illud: Aſcenderunt populi & irati ſunt timẽtes ne inuaderent terrã eorum. *Bur. notat ei, quod velit dicere irã illã ex timore originari, quod nõ eſt verũ, ſed poſtillator uult irã cũ timore concurrere, vt videlicet timentes futurum eius malum, ſub ſpe tamen euadendi illud, affecerunt irati ad pugnandum contra filios Iſrael.*

CAP. XVI.

A lib. de patientiā.

a QVinto decimo die &c. ✲ TERTVLIANVS. An non ipſum Iſrael per impatientiam ſemper in Deum deliq́ſſe manifeſtum eſt? Exinde cū oblitus brachii cæleſtis, quo Aegyptiis afflictationib. fuerat extractus, de Aaron ſibi Deos duces poſtulat, cum in idolum auri ſui collationes diffundit. tā neceſſarias .n. Moſi cum domino cōgredientis impatienter exceperat moras.

Contra murmurationem.

ORI. O ingratus populus, deſiderat Aegyptum, qui Aegyptios vidit extinctos, & carnes Aegypti, q Aegyptiorū carnes videt, & piſcib. datas & volatilib. Murmurat aduerſus Moſen, imo Deum, ſed primo ignoſcitur, & ſecundo, & fortaſſis tertio. Sed ſi non deſinant, ſed perſiſtāt; audi quid ſequit, In libro Numerorū refertur. Nume. xxj. b. & idem Apoſtol⁹ retexit dicens. 1. Corin. 10. c. *Neq; murmuraueritis, ſicut quidam eorum murmurauerunt, & a ſer. per. Scripta ſunt hæc propter nos, in quos fines ſæ. de.* Sed ſi non deſinimus murmurare & conqueri contra Deum, incurremus ſimile offenſionis periculum vel exemplum. Cum enim de cæleſti intēperie fructuum infęcunditate, imbriū raritate, & de proſperitate aliorū, & aliorum improſperitate cauſamur, ꝯ Deum murmuramus. Sed hæc primo ignoſcuntur, imperſiſtentes grauiter vindicantur, quia mittentur in eos ſerpentes. ideſt, immundis veneficis ſpiritibus tradentur, qui occultis morſibus penetralia cordis depaſcantur.

Primū & ſcd'um paſcha

ORIG. Propter correctionem legentium indicatur populi peccatum, quia murmurauerit & ingratus fuerit beneficiis diuinis, cū celeſte manna ſuſceperit. Secundo menſe quinta decima die menſis, qđ non ſine rōne ſcriptum eſt. Num. 9. c. Recordare de legib. paſchæ q̄ dicta ſunt, & inuenies ibi hoc eſſe tempus qđ ſtatuitur ad ſm paſcha faciendum his qui immūdi in anima fuerint, vel occupati negotiis peregrinis. Qui nō fuerant immundi animi, uel non longe peregrinabantur, quartadecima die primi menſis fecerunt paſcha. longe uero peregrini & immundi ſm paſcha in hoc tempore faciunt, in quo manna de cælo deſcendit. In die quo primum paſcha fit non deſcendit manna, ſed in quo ſm Primum paſcha populi Iudaici eſt. ſecundum noſtrum. Nos. n. fuimus in anima immundi, qui *celebamus idola, & peregrini & longinqui fuimus hoſpites & peregrini teſtamentorum Dei, &c.* Eph. 2. a. Sed datur manna de cælo, non in die quo primū paſcha fit, ſed quo ſecundū. Io. vi. d. *Panis .n. qui de cælo deſcendit.* non uenit ad illos qui primam ſolennitatem celebrabāt, ſed ad nos qui ſuſcepimus ſecundam 1. Cor. 5. b. *Et .n. paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus, qui verus homo panis de cælo deſcendit.* Videamus interim, quid in hac die geſtum monſtretur, quattadecima die menſis ſecūdi murmurauit populus & cæt.

CAP. XVI.

PRofectiſque ſunt de Elim, & venit omnis 1
multitudo filiorum Iſrael in deſertum
Sin: quod eſt inter Elim & Sinai quin-
a Quando ſcil. Paſcha celebratur.
todecimo die menſis ſecundi, poſtquam
a Ne murmuretis, ſicut quid am eorum murmurauerunt.
egreſſi ſunt de terra Ægypti. Et mur- 2
murauit omnis congregatio filiorum Iſrael contra
a Deum. b Sacerdotes Dei. c Præſentis vitæ.
Moyſen, & Aaron in ſolitudine. Dixeruntque ad eos †
Ingratus populus deſiderat Aegyptum, qui Aegyptios videt extinctos.
filii Iſrael: Vtinam mortui eſſemus per manum domini in 3
a Mundo. b Delectati quieſcentes. c Multimodas refectiones carnalium voluptatum
b terra Ægypti; quando ſedebamus ſuper ollas carnium; & 4
a Qui veſtitur in fel aſpidum intrinſecus.
comedebamus panem in ſaturitate. Cur induxiſtis nos in de- 5
a Laborem præſentis vitæ & periculum.
b Traductam per mare rubrum, i. baptiſmum Carnalium voluptatum.
ſertum iſtud, vt occideretis omnem multitudinem fame? 6
c Dixit autem dominus ad Moyſen: Ecce ego pluam vo- 7 8

b *Sedebamus ſuper, &c.* Greges ouium habebant & armenta boū, de quibus comedere poterant, ſed deſiderio piſcium & auium quibus Aegyptus abūdat, æſtuabant.

c *Ecce ego. &c.* ORIG. Vellem primo ſuper hanc ſcripturam cum Iudæis habere ſermonem, quibus credita ſūt eloquia Dei, quid illis uideatur de eo quod dicit, *ſex diebus continuis colligetis, die autem ſextā duplum.* Apparet ergo ſextum diē nominari qui ante ſabbathū ponitur; ſabbathum autē ſeptimus dies eſt. Quæro ergo quā die cœpit manna dari, & volo † comparari dominicā noſtram cum Sabbatho Iudæorum. Ex ſcriptura. n. apparet, quia die dominica primum datur manna ſex dieb. continuis collectum, ſeptima quæ eſt Sabbatum ceſſat. Quia ergo in die dominica pluit Deus manna, & non in ſabbatho, intelligant Iudæi iam tunc prælatam eſſe dominicam noſtram ſuo ſabbatho & indicarū eſt, ꝙ nō in ipſo Dei gratia ad eos deſcēderit dē cælo, & patris cæleſtis, qui eſt ſermo Dei ad eos non peruenerit. vnde Oſe. 3. b. *Diebus multis ſedebunt filij Iſrael ſine rege, ſine principe, ſine hoſtia, ſine ſacrificio, ſine ſacerdote.* In noſtra autem dominica ſemper dominus pluit manna. i. cæleſtia uerba, q̄ nobis læta ſunt. Illi infelices ſuſpirant etiam manna ſicut patres eorum, & non merentur accipere; non. n. poſſunt manducare quod eſt minutū, ſicut ſemen coriandri, & cādidum ſicut pruina. Nihil. n. in verbo Dei minutum ſubtile & ſpiritale ſentiunt, ſed totum pingue & craſſum. *Incraſſatum eſt enim cor populi huius.* Interpretatio quoque nominis huius hoc ſonat. Manna. n. interpretatur quid eſt hoc. Ipſa vis nominis ad diſcendum inuitat, vt cum audis legem Dei recitari inquiras ſemper & dicas doctorib. quid eſt hoc? Tu ergo ſi uis manducare manna & ſuſcipere verbum Dei ſcito minutum eſſe & valde ſubtile, ſicut ſemen coriādri. habet. n. aliquid oleris quo nutrire & recreare poſſit infirmos. *Infirmus enim olus mūducat,* Ro. 14. a. Habet. n. aliquid & rigoris, & ideo vt pruina, candoris autē & dulcedinis plurimum. Quid eſt cādidius, ſplēdidius eruditione diuina, quid dulcius, ſuauius eloquiis Dei, quæ ſunt ſuper mel & fauum.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XVI.

1 PRofectiq; ſunt. *q. d. quia ille fructus fuit cito conſumptus Sequitur.*

2 Et murmurauit omnis congregatio. *quia. 15. die menſis ſecūdi defecerunt victualia quæ apportauerat de Aegypto. Ex quo patet quod 30. diebus de illis vixerunt non commedendo ad ſaturitatem. ſed ad famem temperandam. ſed quomodo dicitur hic quod* omnis congregatio murmurauit, *quia ibi erat Ioſue & Caleb & plures alij boni homines credendum eſt, quod patienter portabant defectum victualium ſperantes diuinum auxilium? Dicendum quod illi erant valde pauci reſpectu multitudinis. Quod autem modicum eſt, quaſi nihil reputatur, vt dicitur. 2. Phyſi. & propter hoc ſcriptura non dimiſit loqui generaliter, quia hic eſt conſuetus modus loquendi in talibus.*

Nō omnes murmurabant.

3 Vtinam mortui eſſemus &c. *i. per plagam ab eo immiſſam cū primogenitis Aegyptiorum, quia illa mors fuit breuis.*

4 Quando ſedebamus &c. *i. quando nobis ſedentibus quiete & pacifice, ollæ plenæ erant carnium ad ignem pro nobis.*

5 Cur induxiſtis &c. *vbi nihil comeſtibile creſcit.*

6 Vt occideretis omnem multitudinem fame. *i. longo cruciatu, qui peior eſt breui morte.*

7 Dixit autem dominus. *Hic conſequenter deſcribitur domini promiſſio, vbi primo ponitur cibi promiſſio. ſecundo einſdem exhibito, ibi:* Factum eſt ergo. *Tertio conſeruatio, ibi:* Dixit autem Moyſes. *Adhuc promiſſio cibi primo dicitur Moyſi a domino, ſecundo per Moſen ipſi populo, ibi* Dixeruntque. *Circa primum dicitur.*

8 Ecce ego pluam. *id eſt, ad modum pluuiæ abundanter tribuam.*

✲ 1 Panes

MORALITER.

1 *Profectiq; ſunt &c.* In hoc capitulo agitur de murmuratione populi contra Moſen & Aaron pro defectu cibi, cum dr.

2 *Murmurauit omnis, &c.* Per quod ſignificantur murmuratio religioſorū, qui per Iſrael ſignificantur contra bonum prælatum propter paupertatem uictus.

† *Dixeruntq; &c.* in Aegypto. i. uſque ad mortem manſiſſemus in ſeculo per Aegyptum ſignificato, eo quod interpretatur tenebra. Seculū autē tenebroſum eſt ignorantiā & culpa.

4 *Quando ſedebamus &c.* hoc autem frequentius dicunt con-

✲ querendi

a *Panes.* Māna ſcilicet locutio eſt, quia panis pro alimētis ponitur. amat autem ſcriptura pluraliter magis panes, quam ſingulariter dicere panem.
b *Vt tentem.* Tentatio iſta, probatio eſt, non ad peccatum ſeductio, nec ideo probatur vt De⁹ nō nouerit, ſed ipſos ipſis oſtēdit quo humiliores fiāt ad petendum adiutorium, & ad noſcēdam Dei gratiam.
✠ GREGORIVS. Nyss. Tentat Deus in prēmiū, Diabolus in interitum. Quicūque Dei tentamenta fortiter tolerat accipiet coronam vitæ, qui vero diabolicis cedit, aperit ſibi gehēnam. Neſcit euētum diabolus ſuatum tentationum Deus vero nouit optimè quo euadent, liberam tamē hominum voluntatem ſuo arbitrio ferri permittit.
✠ RVPERTVS. Vt de ſpirituali cibo & potu tentemur, æquum eſt. Tentatus enim eſt homo à diabolo & victus eſt, tentatus à Deo, vt illius tentatoris fraudē vincat, & tali antidoto iuxta naturam morbi, cōpetenter vitæ ſuæ ſubueniat. Tētati nquā, ſunt primi homines à diabolo dicēte, comedite, & eritis ſicut dii, & crediderūt ei pluſquam Deo dicenti, in quacūque die comederitis ex eo morte moriemini proinde tēeat à filio Dei dicente de pane & uiuo, *Comedite hoc eſt corpus meū hic eſt ſanguis meus.* Comedite, & eritis filii Dei, & credam⁹ uerbo eius pluſquam oculis carnalibus, quibus non niſi exteriorem panis & uini ſpeciē intuemur, & ita iniquā credulitatem parētum noſtrorum pia credulitate in nobis euacuemus.
c *Die autem ſe &c.* ORIG. In die ſexto duplum colligatur in † repoſitionem quātum ſufficiat ēt ſabbato. Sexta dies hęc uita in qua nunc ſumus. unde in ſex diebus fecit Deus hūc mundū. In hac ergo die tantū reponere debemus quantū ſufficiat in futuro. Si quid enim hic boni operis acquiras, ſi qd iuſtitiæ miſericordię & pietatis, recōmēdas, hoc tibi ī futuro erit cib. Qui enim acquirit hic decē talenta, Luc. 19. d. ibi accipiet 10. ciuitates, & *quæ ſeminauerit homo hæc & mettet.* Gal. 6. b. Diuites huius ſeculi ea recōdunt q in hoc ſeculo, imo cū hoc ſeculo corrūpuntur, bona autē recōdita pmanent uſq; in craſtinum. Scriptum eſt autē, *Qui infideles fuerunt ſeruauerunt de manna, & ebullierunt ex eo vermes & computruit.* quod autē pro die ſabbati. repone-

reponebatur, permāſit integrū. Et tu ergo ſi propter pręſentē vita & amorem ſeculi theſaurizas, continuo vermes ebulliūt de quib. dicitur Eſa. 56. *Vermis eorum non moritur.* hos generat auaritia & diuitiarum cęca cupiditas his qui habēt pecuniam & videntes in neceſſitate fratres ſuos claudunt uiſcera ſua ab eis. Vnde Apoſtolus. j. Timo. 6. d. *præcepit diuitibus non ſublime ſapere, neque ſperare in incerto diuitiarum, &c.* nec aliunde fiunt uermes in nobis niſi ex manna id eſt, verbo Dei. Vnde Ioan. 15. d. *Niſi ueniſſem & lo. eis nō fuiſſem, &c.* Poſt ſuſceptū ergo verbum Dei ſi quis peccat, efficitur ipſum uerbū vermis qui eius conſciētiam ſemper fodiat, & arcana pectoris rodat. D
d *Veſpere ſcietis, etc.* ORIGENES. *Ad veſperam ſcietis quia ego dominus,* Mane autem uidebitis maieſtatem domini. Reſpōdeant mihi Iudæi quomodo ad veſperā cognoſcit dominus, & mane uideatur maieſtas eius; Vbi agnitus eſt ad ueſperam, & eius maieſtas uiſa eſt mane, Sed non intelligitur hoc niſi in euāg. in quo ueſpere ſabbati *quę luceſcit in prima ſab. ve. Ma. Mag. & altera Maria ad ſepulchrum & inuenerunt lapidem reuolutum à monumento, terramotum factum.* & monumenta aperta eſſe, & cēturionem & cuſtodes ſepulchri dicētes. *Vere hic filius Dei erat.* Agnitus eſt in hac ueſpera dn̄s, quia ipſe dominus erat. Agnitus eſt ueritate reſurrectionis, & mane gloria eius uiſa eſt. Cū ueniſſent alię mulieres prima ſabbati ualde mane, īuenerunt angelos cum ingenti claritate ſedentes ad ſepulchrnm dicentes. *Non eſt hic ſed ſurrexit à mortuis.* Luc. 24. a. *Venite & videte locum, &c.* Viſa eſt ergo maieſtatis eius mane quia & per angelos reſurrectio nuntiata eſt.

ibidem. Ad veſperā cognoſcitur dn̄s. E

Matt. 28. a

e *Nos vero quid, &c.* AVG. Non tantum ſe ualere quantum Deum uoluerunt dixerunt. n. *quid ſumus nos,* nec talis erat illa ſnīa ubi Petrus dixit Ananię Actum, 5. a. *Auſus eſt mentiri ſpiritui ſancto, non hoīb. mentitus es, ſed Deo.* NON. n. ait auſus es mentiri mihi *Non mihi mentitus es, ſed Deo,* q ſi dixiſſet ſimile fuiſſet, neque. n. ita dixit. Auſus eſt mentiri ſpirituiſancto, non ſpiritui ſancto mentitus es. ſed DEO. Ita. n. loquens negaret ſpiritum ſanctum eſſe DEUM. NUNC uero cum ita dixiſſet, *auſus es mētiri ſpiritui ſancto,* cum ille putaret ſe hoībus eſſe mentitum. Ille ſpiritum F

Quæſt. 5. in Exod.

a Verbum Dei panem qui de cęlo deſcendit.
a bis † panes de cęlo. Egrediatur populus, & colligat quæ † ſuf- 1 † ſufficiāt.
a Hac pręſenti vita. b Reponant. ſ. vnde in futuro viuant.
b ficiunt per ſingulos dies, vt tentem eum, vtrum ambulet in 2
a Vt ſufficiat præſenti vitę & futurę.
c lege mea, an non. Die autem ſexta parent quod inferant: & 3
ſit duplum quam colligere ſolebant per ſingulos dies. Dixe- 4 5
a ¶ In aduentu Chriſti qui eſt in fine ſeculi. ¶ Sabbathi quę luceſcit in prima ſab. Matth. 28. a.
d runtque Moyſes ad Aaron ad omnes filios Iſrael: Veſpere ſcie- 6 7
a Quoniam angeli ad ſepulchum nunciauerunt gloriam reſurrectionis.
tis quod dominus eduxerit vos de terra Ægypti, † & mane vi- 8
debitis gloriam domini. Audiui enim murmur veſtrum con- 9 10
Non contra me.
e tra dominum. Nos vero quid ſumus, quia † muſſitatis 11
a Mundi quo verbum caro factum eſt.
contra nos? Et ait Moyſes: Dabit vobis veſpere carnes ede- 12 13
a Verbum Dei. b Animæ.
re, & mane panes in ſaturitate, eo quod audierit murmura- 14
Qui nos miſit, qui in nobis operatur.
tiones veſtras quibus murmurati eſtis contra eum. Nos enim †
quid ſumus? Nec contra nos eſt murmur veſtrum, ſed contra
¶ Quia ſacerdotum eſt legem & Dei voluntatem populo annuntiare.
dominum. Dixitque Moyſes ad Aaron: Dic vniuerſę congre-

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Panes de cęlo. *id eſt, cibus quia nomine panis intelligitur omnis cibus, vt ſupra dictum eſt 2. cap. Ipſe autem dedit eis manna & coturnices & vtrumque de cælo aereo. unde & aues cæli nominantur, eo quod per aerem uolitant.* 2 Egredia opp. & col. *quolibet pro ſe & familia ſua ſecundum æſtimationem ſuam.* 3 Per ſing. dies. *quia nihil de manna debebat reſeruari in craſtinum, vt dicitur infra.*
4 Vt tentem eum, &c. *cuſtodiendo mandata mea de manna, quia mandata infra explicabuntur.* 5 An non. *id eſt, tranſgrediendo illa qualiter autem Deus tentet homines tam dictū eſt, quia hoc non eſt ꝙ accidat per experientiam de aliquo quod ignoret,* cum omnia nuda & aperta ſint oculis eius etiam antequam fiant. *ſed vt obedientia vel inobedientia populi ad Deum eſſet nota alijs per euidentiam facti.*
6 Die autem. *quod intelligitur de manna, &c.*
7 Et ſit du. *non per hoc intelligitur, quod collegerunt die ſexta plus quam in alys diebus, ſed illud collectum quando menſurabatur in domo inueniebatur duplum, ut dicetur infra.*
8 Dixeruntque. *hic conſequenter promiſſio dicta diuulgatur populo cum dicitur.* 9 Veſpere ſcietis, &c. *per hoc quod dabit uobis mirabiliter abundantiam carnium.* 10. Et mane uidebitis, &c. *in deſcenſu mānæ uirtute glorioſa ipſius. Sciendum autem quod manna aliquando eſt neutri generis & indeclinabile, aliquando autem inuenitur fœmi. generis & primæ declinationis. ſ. manna næ. aliquando tertiæ declinationis, ut manna natis. et ideo non eſt uis ſi accipiatur modo ſecūdum unam declinationem modo ſecundum aliam.* Manna.
11 Audiui enim, &c. *quod eduxit uos de Aegypto in hanc ſolitudinem, quia de præcepto eius factum eſt.*
12 Nos ue. &c. *q: d. ſumus tantum ſerui eius denuntiantes uobis eius uoluntatem et ideo non eduximus uos principaliter ſicut impoſuiſti nobis, ſed ipſe Deus.*
13 Quia, &c. *id eſt murmuraſtis, murmur tamen ueſtrum eſt contra dominum principaliter.*
14 Dabit, &c. *eo quod audierit murmurationes ueſtras, aliquando* ✠ *murmuran-*

MORALITER.

... quærēdo illi qui fuerunt pauperes in ſeculo, & fuiſſent ibi contēti illi quę adminiſtrātur ſibi. Religioſi uero mēdicātes alia dicentes multum deberent confundi, cū in ingreſſu religionis nihil ſibi promiſſum fuerit niſi paupertas. Sed ſm̄ dictum Prophetę confuſione non ſunt confuſi, & erubeſcere neſcierunt, & ideo *frons mulieris meretricis facta eſt eis.* Sed qm̄ dominus multa beneficia præſtat ingratis, ideo ſequitur.
14 *Dabit do. etc.* Iſtæ carnes fuerunt coturnicum, ut ſubdit in textu, per quas ratione uolatus intelligitur cæleſtium meditatio, ad quam inducuntur mali religioſi per exhortationē boni prelati.
† *Et mani, etc.* & iſti panes fuerunt manna, per quam figurata fuit euchariſtia, ſicut & poſtea, cum ſubdit.

¶ Beneplacentes. ¶ Qui omnia audit.
gationi filiorum Iſrael; Accedite coram domino, Audiuit.n. 1
murmur veſtrum. Cumq́. loqueretur Aaron ad oēm cętum 2
filiorum Iſrael, reſpexerunt ad ſolitudinem. Et ecce gloria do 3
¶ Carne aſſumpta,
mini apparuit in nube. Locutus eſt autem dominus ad Moy-
a ¶ Cognoui.
ſen, dicens: Au[a]diui murmurationes filiorū Iſrael. Loquere ad
a Veſpere enim Chriſtus mortuus eſt & ſepultus. b Quia mane ſurrexit.
a cos; Veſ[a]pere comedetis carnes, & ma[b]ne ſaturabimini panib.
b ſcietiſque φ ego ſum Dominus Deus veſter. Factū eſt ergo ve
Græce ortogometra. Hæ ſunt promiſſæ carnes. a Manna. ſ. panis promiſſus.
ſpere, & aſcendens coturnix operuit caſtra, mane quoq. ros † 4
c iacuit per circumitum caſtrorum. Cumq́ue† operuiſſet ſuper 5
Subtile, quia humanis ſenſibus incognitum incarnationis myſterium,
ficiem terræ, apparuit in ſolitudine minutum, & † quaſi pilo 6
7

☞ ſpiritum ſanctum Deū eſſe monſtrauit ſubiungens. Act. v. a. B *Non hominibus mentitus es, ſed Deo.*

vbi ſupra. a *Veſpere commedetis car,* ORIG. Moraliter. Intelligere poſſumus φ vnicuiq; noſtrum mane eſt & initium diei, tēpus quo primū illuminamur, & ad lucē fidei accēdimur. In hoc tēpore carnes verbi nō poſſumus edere. i. perfectę doctrinę capaces nōdū ſumus: ſed poſt longa exercitia, poſt profectū plurimum, cum iam proximi ſumus ad veſperā. i. perfectionis fidē, tunc ſolidioris cibi capaces efficimur feſtinemus ergo mānaſuſcipere, quod pront vult quilque saporē reddit in ore. vnde Matth. 9. c. *Fiat tibi ſecundum fidem tuam.* Et tu ergo ſi verbū Dei quod in eccleſia prædicatur, tota fide & deuotione ſuſcipias, fiat tibi quodcūq; deſideras. Si tribularis, conſolatur te, dicens. Pſal. 50, d. *Cor contritum & humiliatum Deus non ſpernit.* Si lętaris pro ſpe futura, cumulat tibi gaudia dicens, Pſal. B 31. c. *Letamini in domino & exultate iuſti.* Si iracundus es dicit Pſa. 36. b. *Deſine ab ira & derelinque indignationem,* Si in doloribus ſis ſanat te dicens, Matt. 4. d. *Dominus ſanat languores tuos omnes,* Si paupertate conſumeris, conſolando dicit, Pſal. cxii. a. *Dominus alleuat de terra inopem, et de ſtercore erigit pauperem.* Si quis tamen infideliter ſuſcipit nec commedit, ſed abſcondit, vermes ex eo ebulliunt. Nec turberis ſi ad hoc ducitur verbum Dei, vt putetur fieri vermis. Ipſe enim ait, Pſalm. xxi. b. *Ego ſum vermis, & non homo.* Lucæ 2. c. Sicut enim ipſe eſt qui ſit aliis in ruinam, aliis autem in reſurrectionem, ita & ipſe eſt qui ſit in manna fidelibus dulcedo mellis, infidelibus vermis efficitur. Ipſe eſt ſermo Dei, qui iniquorum mentes arguit, & correctionum ſpiculis conſcientiā terebat. Ipſe eſt enim qui efficitur eis, quibus aperit ſcripturas ignis. Qui dicūt Luc. 23. c. *Nonne cor noſtrum ar. e. in nobis, &c.* Aliis ignis eſt, quibus cremat ſpinas de terra mala. id eſt, malas cognationes in corde conſumit, & ideo peccatoribus neq; vermis arguens vnquā moritur neq; ignis exurens extinguitur. Iuſtis autē & fidelib. permanet dulcis & ſuauis. vnde dicitur Pſal. 33. b. *Guſtate & videte, &c.*

vbi ſupra. ORIG. Alia litera. *Veſpere manducabitis carnes, & mane replebimini panibus,* dicant Iudæi quæ cōſequentia ſit, vt veſpere carnes ſine panibus comedant, aut mane panes ſine pulmēto qd in hoc diuini muneris, quid tēperamenti gratiæ cæleſtis oſtēditur, Hoc eſt in quo agnoſcere Deum poſſunt, q̄ carnes ī veſpera ſine panibus comedūt, & maieſtatē Dei apparere dicūt. C Si rurſum panes ſine carnib. comedantur ſeruent ſibi iſta, his qui acquieſcentes in coturnicibus putāt agnoſci Deū nos autem quibus in fine ad veſperā mundi uerbū eſt caro factū. Ioan. 1. In illa tantū carne agnoſci dicimus Deum quā, ſuſcepit ex virgine has. n. verbi Dei carnes neq; mane neq; meridie quis manducauit, ſed ad veſperam; vnde pueri nouiſſima hora eorum. *Mane inquit, replebimini panibus.* Nobis ergo panis verbum Dei eſt, Ioann. 6. f. *Ipſe eſt panis viuus qui de cælo deſcendit & dat vitam mūdo.* Sed φ dicit mane dari hūc panē, cum incarnatus ſit ad veſperam, Sic intelligendū eſt, φ ad veſperā mundi & prope finē domin[9] venerit. ſed aduentu ſuo cum ſit ſol iuſtitię nouum mane credentibus reſtaurauit, nouū. ſ. ſciētię lumen, in quo replentur panibus qui ſuſceperūt præcepta eius nec mireris quia verbum dicitur, & caro Dei, & panis, & lac dicitur, & olera, & p menſura credētium & poſſibilitate ſumētium diuerſe nominatur, vel poſt reſurrectionem mane factā credentes repleuit panibus, quia libros legis & prophetarum prius ignotos ad inſtructionē eccleſiæ cōceſſit, & ipſe fit panis in euāgelio, cæteri vero libri legis & prophetarū uel hiſtoriarum plures panes dicūtur, quib. repleātur credētes ex gētibus, *Vnde aſcendent in montē, & bibent vinū, vnguētoq; vngentur.* Sic ergo cōpetenter carnes ad ueſperā accipimus & panib. mane replemur, quia nec poteramus mane carnē edere Nōdum em̄ erat tēpus, nec meridie, uix enim angeli edunt carnes meridie, & illi fortaſſis ordini meridianum tempus conceditur.

Tale quid in Helia ſignificatur, cū ei alimenta coruus afferet, Forte carnibus ad veſperā, & mane panibus ille ſignificat Rom. 4. d. *Qui traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram,* ad veſperam quippe mortuus eſt, ex infirmitate ſepultus eſt, mane autem apparuit diſcipulis quia reſurrexit in uirtute.

✠ RVPERTVS. Notādum quod cum dominus de panibus ſolummodo dixerit, *Ecce ego pluam vobis panes de cælo,* Moyſes quaſi de ſuo carnes promitit, *Dabit* (inquit) *dominus vobis veſpere carnes edere, et mane panes in ſaturitatem.* Et quidem dominus inferius loquens ad Moyſen, *loquere* ait, *ad filios Iſrael, veſpere comedetis carnes.* Verūtamen ex Moyſi prius quā ex domini ore ueſpertinas carnes promitti audimus. Quid ergo p carnes niſi uetera ſacrificia, quid per māna niſi nouum ſacrificiū accipimus? Etenim illa dominus ſacrificia fieri permiſit, nō iuſſit hoc autem nouum corporis & ſanguinis ſui ſacrificiū per ſemetipſum tradidit, *& hoc facitè in meam memoriam* dixit Quid autem p ueſperā, niſi ueruſtam uitam, quid per mane, niſi nouam nouæ uitæ claritatem intelligimus?

b *Et ma,* Nono die quando Chriſtus ſol iuſtitiæ aduentu ſuo credentibus reparauit perdita.

c *Coturnix, &c.* ✠ RVPERTVS. Pro coturnice plerique *ortigometram* legūt, alij autem pro ortigometra, coturnices interpretātur, Alij autem ortigometras duces coturnicū eſſe affirmant, ab Ortigia in qua abundant inſula nominatas.

☞ ISIDO.

NICOLAS DE LyRA.

✠ *murmurantibus dat Deus ſuū deſideriū, ſed hoc eſt ad malū ipſorum ſicut habetur Nu. 11. g. de populo qui deſiderauit carnes, quos interfecit dominus, cum adhuc carnes eis datæ eſſent in dentibus eorum.*

1 Accedite coram domino. *id eſt, coram columna nobis, vel ſecundum alios coram tabernaculo paruo vbi dominus loquebatur Moyſi, antequā factum eſt magnum tabernaculum de quo habetur infra 33. cap. quod Moyſes tetendit illud extra caſtra.*

2 Audiuit enim mur. *Ne credatis, quod facta veſtra abſcondita lateant ipſum.*

3 Et ecce, &c. *i. quidam fulgor inſolitus repræſentatiuus diuinæ præſentiæ ad arguendum populi murmurationem: vnde ſubditur;* Audiui murmurationes, &c.

4 Factum eſt ergo, &c. *Hic conſequenter deſcribitur cibi promiſſi exhibitio; & ſecundo ſubditur vſus determinatio, ibi:* Hic eſt ſermo, *Circa primum dicitur,* Factum eſt ergo ueſpere, & aſcendēs operuit caſtra. *Coturnix autē eſt auis pinguis & ſapida, & accipitur hic ſingulare pro plurali, Coturnix. i. multitudo coturnicum, ſicut frequenter dictum eſt in ſimili dicitur autē hic aſcendere coturnix, quia de terra oppoſita deſerto, in qua magna multitudo talium auium inuenitur aſcenderunt in aerem voluntate diuina, & volauerunt vſque ad caſtra filiorum Iſrael, et ibi deſcenderunt, ita quod poterant eas capere pro ſua voluntate. Quæritur hic quare dedit eis carnes in veſpere, et panes in mane ſequenti, quia magis conueniens eſſet fieri modo contrario, Ad hoc reſpondetur quod filij Iſrael conqueſti fuerunt primo, de defectu carnium. et ſecundo de defectu panum dicentes.* Vtinā mortui eſſemus quādo ſedebamus ſup ollas carnium, & comedemus panes in ſaturitate. *et ideo eodem ordine quo petierunt datus eſt eis cibus. Alia ratio aſſignatur ex conuenientia rei datæ, quia coturnices ex volatu diurno erant fatigatæ, et ideo circa ueſperam erat conueniens tempus ut deſcenderent ad terram quaſi ad requiem. Panes autem qui dati ſunt mane ſequenti fuit manna, quæ uocatur panis materialiter, quia decoquebatur et inde formabantur panes, deſcendebat autem per modum roris. Vt ſtatim ſubditur, Hora autem matutinalis conueniens eſt tali deſcenſui, unde ſubditur.*

5 Mane quoque ros iacuit. *id eſt, manna quæ erat ad modum roris congelati. unde infra dicitur, quod habebat ſimilitudinem pruinę, quę eſt ros congelatus.*

6 Apparuit in ſolitudine min. *Sicut granula congelata, quæ aliquando deſcenderunt in pruina.*

7 Et quaſi pilo tuſum. *i. ſicut granū frumēti à quo cortex ex percuſſione pili eſt amotus, et ſic apparet album. Iſta expoſitio doctorū catho-*

✠ *licorum*

ISID. Per volucrum eſcas figuratur prędicatio diuinitus miſ
A ſa,q̄ trāſcurrit p verba ſonantia,quaſi p aerem volatilia penna
ta,quib. per fidem paſcuntur,q id patriam cęleſtem ꝓficiſcun
tur. Vel ueteris legis eloq̄ i,q̄ plebem carnalem tanq̄ carne ale
bat,p uerba diuinitus miſſa quaſi p volatilia. Vnde & ueſpe-
re dantur,quia cūcta carnaliter illis conceſſa finē erāt habitu
ra. Manifeſto aūt lumine fidei datur mā
na,ꝙ eſt Chriſt'. Io. 6.f. *Panis* ſcilicet *viuus qui de cœlo deſcendit*, qui per nubes euangelicas vniuerſo orbi pluitur, non iam murmuranti & tētanti ſynagogę, ſed credenti & ſperanti eccleſię.

b *In ſimilitudinē pruinæ ſuper terram.* Pruina q̄ Chriſtum ſigni ficat. Manna n. dominico die primum datum eſt, & Chriſtus dominica die reſurrexit.

a *Tuſum*.i. mundiſſimū. Sicut enim frumentum vel milium,uel aliud tale in mortariolo pilo terit̄,& folliculis exuit,ſic corpus Xp̄i p tribulationem paſſionis,& pi *lo* crucis mortalitate exutū eſt. Vel minutū manna ſubtilitas cæleſtis doctrinę,q̄ pilo tunditur,ut literalis ſenſus exuatur.

✻ PHILO IVDAEVS, Poſtera igitur die ros condenſus ac creber circa uniuerſa caſtra uiſus eſt. Qui ſenſim è cęlo cadebat, non ꝙ pluuia eſſet,aut aqua,aut grando, ſiue nix uel glacies, nam hęc hyeme nubibus uarium habitum induentib. ſolent effici,ſed quaſi milium tenuiſſimum ac breuiſſimum. Id autem ros propter crebrum deſcenſum,quaſi aceruos circa tentoria effecerat.

✻ THEODOR. Hunc panem Angelorum manna diuinus propheta Dauid appellauit,tanquam Angelorum miniſterio hoc donum Hebræis datum fuerit,neq. enim natura illa corpore uacans cibi indigens eſt. Idem panis cœli dictus eſt, non ex ipſo cœlo,ſed aere, quem aliquando ſcriptura cœli nomine uſurpare ſolet. D

c *Man hu*, GREGOR. Quid per manna filiis Iſrael deſuper datum,niſi ad imitatio ſupernę dulcedinis deſignatur,dulcis enī cibus: qui de ſuperni accipitur, Man hu vocatur quod interpretatur quid eſt hoc? quod dicimus, quando cernimus quod neſcientes admiramur. Supnum igitur manna anima percipit,cum per vocem compunctionis eleuata nouā ſpeciē æternæ refectionis obſtupeſcit,ut diuina dulcedine repleta iure reſpondeat,qd hoc eſt? quia dum ab infima cogitatione ſuſpenditur, ea q̄ de ſupernis conſpicit & inſolite miratur. Et cum per hanc vocem torporis noſtri ſurditas rumpitur,vetuſte vitæ vſus mutatur, vt anima ſuperno ſpu afflata, & ī ſupremis appetat quod contempſerat, & contemnat in infimis quod appetat.

Man hu. Lib. 27. Moral. Cap. 17.

Myſtice.

-quod ſignificat ex hoc.

-per ſingula capita.

a Quia corpus Chriſti à feruore vitiorum refrigerat.
a tuſum in ſimilitudinē pruinæ ſuper terrā. Quod cum vidiſſent 1
b filii Iſrael, dixerunt adinuicem: Man hu, quod ſignificat quid
c eſt hoc? Ignorabant enim quid eſſet. Quibus Moyſes ait: Iſte eſt 2
a Viuus, qui de cęlo deſcendit. Ioan. 6.d.
pānis, quem dedit vobis dominus ad veſcendum. Hic eſt ſermo 3
quem pręcepit dn̄s. Colligat vnuſquiſq; ex eo, quantum ſufficit 4
a Menſura quinque ſextariorum, quam Ioſephus aſſarium vocat.
d ad veſcendum. Gomor per ſingula capita. Iuxta numerum animarum veſtrarum, † quæ habitant in tabernaculo ſic tolletis.
Pro capacitate intelligentiæ.
Feceruntque ita filii Iſrael, & collegerunt, alius plus, alius mi- 5
nus: & menſi ſunt ad menſuram Gomor. † Nec qui plus colle- 6
gerat, habuit amplius: nec qui minus parauerat, reperit minus: 7
a Quia vnicuique captus intelligentiæ ſi maneat in fide ſufficit ad ſalutem.
8
b Intelligere.
e ſed ſinguli iuxta id quod ēdere poterant congregauerunt. Dixit 9
que Moyſes ad eos: Nullus relinquat ex eo in mane. Qui nō au- 10
dierunt eum, ſed dimiſerunt quidam ex eis vſque mane, & ſca- 11
12

† De cōſe di. 2. c. vbi pars.
E

d *Iuxta nu. &c.* Sæpe ſcriptura homines animas appellat a parte totum, non facile autem carnes pro hominib. ſed carnem, ſicut ibi Pſalm. vl.a. *Non timebo quid faciat caro*: quod apertius in Pſal. eodem ait. *quid faciat mihi homo*. non autem dicetur, ſecundum numerum carnium ueſtrarum, ſicut dixit *ſecundum numerum animarum ueſtrarum.*

d *Iuxta id quod, &c.* Quia in præſenti uita quilibet debet diſcere quantum poteſt, ne qd indiſcuſſum relinquat, ne cum non poſſit, diſcere incipiat.

e *Mane.* Principium alterius uitę in qua non licebit uacare doctrinæ, ſed manna computreſcet, & uermibus ſcatebit. i. pœnam eis æternam generabit.

Nota contra iuuenes.

✻ THEODORETVS. Manna in poſterum diem ſeruatum ☞ corrum-

F
Quæſt. 21.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *licorum ſecundum quam manna immediate cadebat ſuper terrā, & p rorē vel pruinā hic intelligitur manna, vt patet ex dictis. Ra. Sa. exponit locum iſtum aliter & ſubtilius, dicens quod primo cadebat pruina ſuper terram, & poſtea manna deſuper, & poſtea ros aliquantulū congelatus deſuper, ita ꝙ manna erat intermedium quaſi munde cuſtoditum & repoſitum inter duo ſtramenta. ſ. pruinę & roris, & ſic exponit textū qui aliquo modo alius eſt in Hebræo, vbi habetur ſic. Mane quoq. fuit operimentum roris in circuitu, & aſcendit operimentū roris, & ecce in ſollitudinem minutum diſcoopertum. Præmittit tamen expoſitioni huius textus illud quod de deſcenſu mannæ dicitur Nume. 11. b. vbi dicitur ſic:* Cumq; deſcenderet ros ſup caſtra, deſcēdebat pariter mānna, *vbi in* Hebræo *habetur:* Deſcendebant ſuper eum manna, *ex quo accipit, quod primo cadebat ros congelatus, qui eſt idem quod pruina, & poſtea manna deſuper quaſi ſuper ſtramentum. Ex hoc aūt quod dicitur hic:* Manna quoque fuit operimentū roris, *accipit quod illud quod erat deſuper, erat ros congelatus qui erat operimentum mannæ. & quando ſubditur:* Et aſcendit operimentum roris, *ſic exponit, quod ros parum congelatus qui erat ſuper manna, oriente ſole reſoluebatur & aſcendebat in vapores, & tunc apparebat manna diſcooperta. ideo ſubditur:* Et ecce in ſolitudine minutū diſcoopertum. *i. manna quæ habebat ſimilitudinem granorum rotundorum paruorum apparebat diſcooperta, vt a populo colligeretur, & ſecundum iſtam expoſitionem manna differebat a rore congelato ſiue pruina quantum ad ſitum, vt patet ex dictis. Item quantum ad figuram, quia manna habebat figuram rotundam ſicut granum coriandri, ut infra dicitur, ros autem congelatus retinebat figuram communem. Item quantum ad ſaporem, quia habebat ſaporem dulcem & delectabilem, ut infra patebit non ſic autem ros congelatus uel pruina.*

1 Quod cum, &c. *Man hu duæ ſunt dictiones, & ſignificant quid hoc, & ſubintelligitur, eſt, & ſic exponit* Ioſephus. *Ra. Sa. & Hebræi moderni dicunt, quod man non ſignificat quid, ſed ſignificat præparationem, vel magis proprie rem prǫparatatam ad eſum, & ſecundum hoc diuerſi filij Iſrael: Man hu. i. præparatum hoc. ſ. a* Deo *pro noſtra ſuſtentatione quæ tamen neſciebant determinate naturam eius, nec per conſequens qualiter deberet proprie nominari, ideo ſubditur.* Ignorabant. n. quid eſſet. *ſequitur.*

2 Iſte eſt pa. *quia tūc Moſes eis declarauit ipſius naturā & efficaciam.*

3 Hic eſt ſer. *Hic conſequenter determinatur qualiter hoc cibo debebant uti in colligendo & ſeruando, & primo quantum ad ſex dies hebdomadæ. Secūdo quātum ad ſabbathum ibi:* In die uero ſexto. *Circa primum dicitur:* Hic eſt ſer. &c. *ideo obligat tranſgreſſores ad mortale peccatum.*

4 Colligat, &c. *& quæ ſit menſura ſufficiens oſtendit, dicens.*

5 Gomor, &c. *ſed hoc videtur falſum quia non eſt idem medium omnibus ſicut dicitur 2. Eth. quod non eſt idem medium Miloni, de quo dicit commentator, ꝙ comedebat in die bouē integrum, & alijs hominibus. & ideo illud quod eſt cibus conueniēs, vni, alteri plus indigēti eſt deficiēs, & minus indigenti eſt ſuper abundans. Dicendū, quod ſicut iſte cibus dabatur diuino miraculo, ita eodem modo fiebat ut plurimū indigenti ſufficeret, & a minus indigenti conſumi abſq. ſuperfluitate ualeret. Dicit autem Ioſephus. quod ex diuina prouidentia factum eſt, hoc ne ex cupiditate & guloſitate, illi qui fortiores eſſent plus debito uellent colligere, & ſic debiliores debito alimēto priuarētur, & in populo ſeditio oriretur:*

6 Nec qui, &c. *ſ. quam Gomor per ſingula capita domus ſuæ.*

5 Nec qui mi. *colligendo.*

8 Reperit minus. *quam* Gomor *per ſingula capita.*

9 Sed ſingu. &c. *ex quo patet verum quod dictum eſt ſ. quod menſura Gomor ita ſufficiebat multum comedenti, ſicut & parum comedenti.*

10 Nullus, &c. *quod factum eſt ex cauſa prædicta, ne guloſi & cupidi plus debito colligerent ad reſeruandum.*

11 Sed dimi. &c. *iſti fuerunt* Dathan *& Abiron, ut dicunt* Hebręi.

12 Et ſca. &c. *hoc non contigit ex natura mannæ, quia ſeruari poterat. ſicut patet de die ſexta, in qua colligebatur pro ſequenti die. et etiam fuit præceptum quod implerent vnum vas manna, & ſeruarent in futuras generationes, vt dicitur infra ſed quod ſic putreſiebat, erat ex voluntate Dei, ne aliquid ex cupiditate & guloſitate vellent plus debito colligere ad reſeruandum, quod eſſet occaſio malorum, ut prædictum eſt.*

☞ corrumpebatur, pro-
A pterea quod id nihil aliud erat quam legẽ trãſgredi. Cum enim illos Deus vitam a curis liberã docere vellet, pollicit⁹ eſt ſe; per ſingulos dies cibum qui ſatis eſſet illis daturũ. At vero illi Deo minimè fidentes, partem quandã collecti manna in poſterum diem reſeruarunt. Id circo computruit. Quod enim id naturæ ipſius manna non fuerit, teſtatur ſabbatum in quo ſeruabatur illęſum in die præparationis collectum, teſtatur etiam arca, in qua per tot ætates incorruptum integrumque permanſit.

†De conſ. d.4.c. nec quenquã.

* ſancti.

†conquendũ eſt, coquite, & quod lixatũ i eſtis lixate.

* & repoſuerunt illud vſque mane.

a *Cumque incalu. &c.* Quia tunc omnis ſcripturę intellectus patebit. quia *nunc videmus per ſpeculum in ænigmate, tunc autem videbimus facie ad faciem.* j.Corinth.13.d.

B b *Cibos dupli.* Neceſſaria.ſ. animæ & corpori. Nam in ſeptima quæ mortuorum ætas intelligitur, ſcilicet nullus erit operandi locus.

Moraliter c *Requies ſabbathi.* Audiendo verbũ Dei & faciendo, vel bene viuendo, & aliis miſericordiam præſtando quod reponebatur pro ſabbatho non
C corrumpebatur, quia bona pro futura requie facta, in futu-ra

a Malum auaritiæ notatur: cui qui ſtudet, vermibus conſumendus traditur.
tere cœpit vermibus atque computruit. † Et iratus eſt contra 1
a Chriſtus vel lex quæ hoc prohibet dicens. Matt.6.c. Nolite theſaurizare vobis theſauros in terra.
b Studioſe ſicut ſtudioſus operator mane incipit operari.
eos Moyſes Colligebant autẽ mane ſinguli quantum ſuffice-
a In die iudicij. Manifeſtiùs apparens. Chriſtus.
a re poterat ad veſcendum cumq; incaluiſſet ſol, liquefiebat. In 2
Pręſenti. Vt alterum ſeruetur in ſabbathum.
b die verò ſexta collegerunt cibos duplices, id eſt duo Gomor 3
per ſingulos homines. Venerũt autem omnes principes mul- 4
titudinis, & narrauerunt Moyſi. Qui ait eis. Hoc eſt quod lo- 5
Vtili ſoli vaceris.
c cutus eſt dominus: Requies ſabbathi + ſanctificata eſt domi- 6
Paraſceue ante ſabbathum. a Eſui corporali vel ſpirituali præparanda.
no. Cras quodcunque † operãdum eſt, facite: & quæ coquen- 7
a Vnde viuatis ſabbatho.ſ. quando non licet operari.
da ſunt, coquite. Quicquid autem reliquum fuerit, reponite 8
vſque in mane. † Feceruntq. ita vt pręceperat Moyſes: & non 9
cõputruit, neq. vermis inuentus eſt in eo. Dixitq. Moyſes: Co 10
a Vel domini. 11
medite illud hodie, quia ſabbathum eſt domino: Non inue- 12
a Quia non licebit poſt hanc vitam operari. Tota præſenti vita.
nietur hodie in agro. Sex diebus colligite: in die autem ſepti-
a Quia poſt hanc vitam non licebit operari.
mo ſabbathum eſt domino: idcirco non inuenietur. Venit + 13
ſeptima dies & egreſſi de populo, vt colligerent, non inuene-
runt. Dixit autem dñs ad Moyſen: vſquequo nõ vultis cuſto- 14
dire mandata mea, & legem meã? * Videte q dominus dede-
a Quia non licebit in eo operari.
rit vobis ſabbathum, & propter hoc tribuerit vobis die ſex-
a Pręſentis vitæ & futurę. b Id eſt quieſcat nec egrediatur ad opus.
to cibos duplices. Mane at vnuſquiſque apud ſemetipſum, et 15
a Ad operandum.
nullus egrediatur de loco ſuo die ſeptimo, & ſabbathizauit
populus die ſeptimo. † Appellauitq. domus Iſrael nomẽ eius 16
a Quia verbum Dei habet aliquid oleris vnde infirmitas nutriatur.
b Quia verbum Dei quod caro factum eſt purum & lucidum manet. 17
d Man quod erat quaſi ſemen coriandri album, guſtuſque eius 18
quaſi ſimilæ cum melle. Dixit autem Moyſes, Iſte eſt ſermo 19
quem præcepit dñs: Imple Gomor ex eo, & cuſtodiatur in † 20

ra vita manent integra, alioquin ebulliebant uermes & computreſcebat quod ſeruabatur. Qui enim propter præſentẽ vitam & amorem ſeculi theſaurizant illis ebullit vermis qui nõ morietur.

* GREGORIVS. Nyss. Siquis igitur timore furtim quandam particulã ad craſtinum conſeruaſſet, totum quod repoſitũ erat, per noctem corruptum, in vermes transformabatur, pręterquam in die ſabbathi. Nam cũ hęc dies ratione quadã, & myſtica ceſſatione ab Hebreis honoraretur, ne quid in ea die præter conſuetudinẽ facere cogerentur, quãuis tãto in collegio vnuſquiſque ſtudium quãtum in cæteris diebus; die ſexta adhibebat, duplum tamẽ collectum ſibi eſſe inueniebat. Cumque cæteris diebus ſi quid ſeruabatur ĩ craſtinũ in vermes totũ tranſmutaretur, ſolum q die veneris collectũ erat, per totum diem ſabbathi perdurabat.

d *Quaſi ſemen coriandri.* * PROCOPIVS. Tradunt. coriãdri naturã penitus ſemini reſpõdere, adeo vt ſi ſuccidatur etiam coriandri ſemẽ, vim ſuã non amittat, ut ſemẽti idoneũ amplius ☞ non

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et ira.eſt contra *ſ.ira quæ eſt per cęlum & non vitium.*
2 Cumque in, &c. *Hora enim colligendi erat poſt ortum ſolis, eleuato rore, qui erat ſuper manna per vapores, ut prædictum eſt. & durabat vſque ad horam ſextam, & tunc incipiebat liquefieri admodum pruinæ; ad ignem vero indurabatur & formabantur inde panes.*
3 In die uero ſext. &c. *ſecundum quod dicunt Hebræi non collegerũt plus in illa die quam in alijs pręcedentibus, ſed cum venerũt ad domum, inuenerunt menſuram duplicem per miraculum, & hoc videtur ex litera ſequenti cum dicitur.*
4 Venerunt, &c. *Ex miraculo enim facto de nouo moti fuerunt ad veniendum & narrandum Moyſi quod acciderat.*
5 Qui ait eis. *reddens rationem prædictæ duplicationis.*
6 Requies ſabbathi ſan. eſt domino. *dedicata eſt cultui diuino, & ideo nihil eſt agendum in eo, vnde ſubditur.*
7 Cras quodcunque. *illud quod velletis cras facere facite hodie.*
8 Et quæ coquenda ſunt. *ſcilicet pro die craſtina, hodie*
9 Coquite. *Secundum Hebræos iſtas obſeruantias de die ſabbathi dixerat eis prius in Mara, ſed hic replicantur occaſione duplicationis mannæ.*
10 Quicquid autem reliquum fuerit. *ſ. de mãna collecta die ſexta.*
11 Reponite uſque in mane. *diei ſabbathi, cuius cauſa ſubditur.*
12 Dixitq; Moyſes comedite illud hodie. Ad *hoc enim fuerat reſeruatum.*
13 Venit ſeptima dies, &c. non inuenerunt. *Exiuerunt enim guloſitate ducti, vt haberent nouum cibum ſicut & alijs diebus, & etiam cupiditate & curioſitate ad videndum, ſi Moyſi verbum foret verum.*
14 Vſquequo non vultis cuſtodire mandata, &c. *Scilicet de obſeruatione ſabbathi, & de manna de qua fuerunt octo mandata Dei, ſecundum quod dicit Andreas; primum, vt mane colligerent. ſecundum, quod ad ſufficientiam ſecundum æſtimationem propriam, tertium, ut comederent menſuram Gomor & non plus. quartum, vt non relinquerent in craſtinum. quintum, vt die ſexta haberent duplum. ſextum, vt reſeruarent vnum Gomor pro ſabbatho. ſeptimum vt illud comederent in die ſabbatho. octauum vt implerent vas continens Gomor, ad reſeruandum in futuras generationes, vt habetur infra.*

Mandata octo circa manna.

15 Maneat vnuſquiſque apud ſemetipſum. *cogitans de diuinis beneficijs, & gratias agens.*
16 Appellauitq; domus Iſrael, &c. I*d eſt, cibum pręparatum a Deo, vt prædictum eſt.*
17 Quod erat quaſi ſemen coriandri. *Quantum ad quantitatem & figuram, non tamen quantum ad colorem. vnde ſubditur.*
18 Album. *Semen autem coriandri nigrum eſt.*
19 Guſtuſq; eius quaſi ſimilæ. *Simila farina tritici eſt delicatiſſima, ſapor igitur illius mannæ erat quaſi ſapor panis facti de ſimila & commiſtione mellis, Sap.16.cap.* ·*dicitur quod habebat omnem ſaporis ſuauitatem, ſed hoc eſt intelligendum, quod non erat ex natura mannæ, ſed ex merito ſanctorum hominum qui eam comedebant, quibus ſapiebat, ſicut deſiderabant. unde ibidem ſubditur:* Quod enim quiſque volebat ad hoc conuertebatur, *malis autem hominibus ex eorum demerito deſipiebat. vnde Num.11.q. dicitur.* Nihil vident oculi noſtri niſi man, quoniam nauſeat anima noſtra ſuper cibo iſto leuiſſimo. *Hic autem deſcribitur ſapor mannæ ipſius naturalis* Generabatur *autem in aere, propter hoc vocabatur alibi panis de cælo, qui à cælo aereo eſt generatus, & a Deo datus & formatus virtute naturæ. Dicitur autem panis Angelorum, quia in deſcenſu mannæ cooperabantur Angeli. nõ enim dicitur panis Angelorum, quia ipſo ueſcerentur, quia non indigent cibo corporali.*
20 Dixit autem Moyſes. *Hic conſequenter ponitur ipſius mannæ reſeruatio in futuras generationes in memoriam tanti beneficij, & patet litera vſque ibi.*

* 1 Et

non exiſtat. Huiuſmodi verbum eſt omnino, cuius oĩs particula ad terræ cultum naturâ apta eſt, ſi mandetur commoda & bonæ terrę hoc eſt, animę. Eſt porro album ẽt. Lumen.n. verbũ eſt, idque ſplendidum ac proinde quoq; album, ipſum intelligenti ab eoq; nutrito. Eſt item ſaxi ſimile. Contortum eſt, & neutiquã flaccidũ neq; fluxũ, verum ſaxũ. Cęleſte quippe verbum eſt, ac nobis cœleſtia promittit.

a *Et repone coram, etc.* AVG. Quæri poteſt vbi Aaron reponeret ante dominum, quando nec ullum tabernaculũ fuit, nec arca teſtamẽti iam fuerat conſtituta. An forte de futuro, ideo dixit *repone*, ut intelligatur tunc ante dominum poſſe reponi quando futura arca erat; an potius ante dominũ dictum eſt, qđ fit ipſa deuotione offerendi in quocũque loco poneretur. Vbi.n. non eſt Deus? Sed qđ adiũgit, & *& repoſuit Aaron ante tabernaculum ad reſeruandum*. priorem magis ſenſũ aſſerit. Hoc.n. modo ſcriptura dixit ꝑ prolepſim quod poſt factũ eſt, cum eſſe cœpit tabernaculum teſtimonii.

b *Filij autem Iſrael mãdu. &c.* AVG. Alia litera. *Filij autem Iſrael ederunt mãna quadraginta annis quoaduſq; ueniret ad terrã quæ habitabãtur.* Significat autem ſcriptura in hoc loco per prolepſim memorãdo quod poſtea factũ eſt, nõ ediſſe filios Iſrael manna niſi in eremo, hoc eſt.n. quod ait *vſq; ad terram quæ habitabatur*. i. quæ iam non eſt eremus, non quia cõtinuo, ut uenerunt ad terrã habitabilẽ deſtiterint veſci manna, ſed qa non ante. Traiecto.n. Iordane ſignificatur mãna ceſſaſe, vbi mãducauerunt panes terræ. Ingreſſi vero in terrã habitabilẽ anteq̃ tranſirent Iordanẽ, uel tm̃ manna veſci, vel vtroq; cibo potuerunt hoc.n. intelligi poteſt quia ceſſaſſe manna non dicitur niſi Iordane traiecto. Cur autem in eremo etiã carnes deſideraue-

futuras retro generationes, vt nouerint panem (a Vel panes.) quo (b Vel quibus.) alui vos
in ſolitudine (a Præſentis vitæ deſerto:), quando educti eſtis de terra Ægypti (De ſeruitute diaboli.). Dixitque
Moyſes ad Aaron: Sume vas vnum & mitte ibi Man quan-
a tum poteſt capere Gomor (Menſura trium modiorum.), & repone coram dño ad ſeruan- 1
dum in generationes veſtras, ſicut † præceperat dñs Moyſi.
b Poſuitq; illud Aaron (a Sacerdotes Aaron.) in tabernaculo (b Eccleſiæ.) reſeruandũ (c In memoriã æternam.). †Filii autẽ Iſ- 2
c rael (a Viſionis diuinæ.) manducauerunt (b Vel comederũt.) Man quadraginta annis (c Toto tempore præſentis vitæ quo ſecundum non uim & vetus teſtamentum viuimus quater.n. decem quadraginta fiunt.), donec venirent
d in terram (a Videntium vbi in quiete habitant ſancti tranſmiſſo deſerto huius ſeculi. Lxx. quoad vſque in partem Phęnicis venirent.) † habitabilem (c Exponit quam terram dixerit.). Hoc cibo aliti ſunt (b Prędicto.) uſquequo tange-
rent finem terrę Chanaan. Gomor aũt decima pars eſt Ephi. 3

darauerint, cum de Aegypto cũ multis pecorib. exierint, magna qõ eſt, niſi forte dicatur, quia in heremo nõ erant paſcua & ideo minor pecorũ fęcũditas & peperciſſe pecorib. ne omnibus deficientibus, etiam ſacrificiis neceſſaria deeſſent, uel ſi quid aliud dici poteſt unde iſta quæſtio ſoluatur. Congruẽtuis tamen creditur nõ eos carnes deſideraſſe quas de pecoribus habere poterant, ſed q̃ deerãt ex aquis ſcilicet quas in heremo inueniebant. Vnde illis ortogometra data eſt, id eſt, aures quas coturnices multi Latini interpretantur, cum ſit aliud genus auiũ ortogometra, quamuis coturnicibus non vſquequaque diſſimile. Nouerat enim Deus quid deſiderarẽt & ex quo genere carnis ſatiaret eos.

D — Neę. 9. d. — †præcepit — †Iudic. 5. c — E

c *Manducauerunt man quadraginta annis.* Corpus Chriſti, ſ. uerbum Dei quod percipimus nunc in ęnigmate, tunc autem facie ad faciem.

1. Cor. 13. — Quæſt. 63.

d *Donec venirẽt in terrã habitabilem &c.* AVG. Alia litera. Quouſq; uenirent in partem Phęnicis. per repetitionem exponit quã terram dixit habitari, ſed tunc illam terram credendum eſt ſic appellatam, non modo. Alia eſt.n. quæ Phœnice dicĩt regio Tyri & Sidonis, quam illos tranſiſſe non legitur, quam ſcriptura fortaſſe potuerũt terrã Phœnicis appellare; ubi palmarum arbores iam eſſe cęperant, poſt eremi uaſtitatem, qa palma Græce ſic uocatur. in initio.n. profectionis ſuæ inuenerum locum vbi ſeptuaginta palmæ erant, & duodecim fonte ſed poſt excepit eos eremus, ubi nil tale fuit, quouſque uenirent ad loca quæ colebantur. ſed ille ſenſus eſt probabilior, ut credamus ſic appellatam fuiſſe tunc terram multarum.n. terrarum, locorum, fluminum & urbium nomina certis cauſis mutauit antiquitas.

Phœnicis terra.

☞ CAP.

NICOLVS DE LYRA.

1 Et repone coram domino. *Id eſt, in illo tabernaculo paruo, de quo prædictum eſt. Hebræi autem dicunt quod hoc dicitur de tabernaculo magno, quod poſtea factum eſt. & quod iſtud præceptum non fuit datum ante completionem tabernaculi, ſed poſt, & quod hic dicitur eſt per anticipationem.*

2 Filii autem Iſrael &c. do. uẽn. in terram. *i. In terram Chanaã quæ eis promiſſa erat ad habitandum. Nec tamen defecit manna ſtatim cum intrauerunt terram illam, quia tranſito Iordane fecerũt circumciſionem in* Galgalis, *& poſtea celebrauerunt Paſcha, & in craſtino paſchæ defecit manna, ut habetur Ioſue 5. ſed ſatis cito poſt ingreſſũ terræ Chanaan deſecit, ut patet ex dictis.*

3 Gomor, &c. *vtrunque eſt nomen menſuræ, quantum autem teneat Gomor, non habetur ex ſcriptura, ſed Ra. Sa. dicit quod continet quantitatem. 40. duorum, ephi decies tantum. Alij autem dicunt quod ex dictis Papiæ Iſid. de menſuris habetur, quod Gomor continet quantum quarta & dimidia Pariſien. i. tantum de blado vel alia re arida, & ſic menſurabili, quantum vnum vas factum ad menſurandum talia, quod eſſet quantitatis quartæ & dimidiæ Paſirien. contineret. Credo tamen quod talium quantitas eſt nobis incerta, quia menſuræ eodem nomine nominatæ variantur in diuerſis regionibus & ciuitatibus, ſicut modius Pariſien. alterius quantitatis eſt quam Rothomagen. vel alterius loci. Et ſimiliter eſt de menſuris liquidorum, ut uini & olei, &c.*

F

✲ CAP.

MORALITER.

† *Hoc cibo, &c. terræ* ſcilicet promiſſionis, per quod figuratum fuit quod euchariſtiæ ſacramentũ cibus eſt ſpiritualis fidelium, quouſque veniant ad terram uiuentiũ. Nam & illi qui ſunt in purgatorio reficiuntur hoc ſacramento.

✲ MORA.

ADDITIO.

In cap. xvj. vbi dicitur in poſtil. Dicitur autem alibi panis Angelorũ. Inter Hebræos magnæ auctoritatis antiquos, fuit diſceptatio ſuper manna in quodam lib. Tulmudico, qui dicitur Ioma. *quidam enim eorum qui dicitur Ra. Aquila. alias, Rab. Baquiba. expoſuit illud verbum ſcilicet* panis Angelorum, *ſicut ſonat, dicens, quod homo Iſraelita manducauit panem, quem Angeli comedunt, illius uero qui dicebatur R. Iaſmael probauit eum dicens, quod Angeli non comedunt cibum corporalem. Moderni vero vt Ra.* Moyſes *Gerunden. & alij ſuſtinent opinionem Ra. Baquiba, dicentes, quod Angeli reficiuntur in lumine diuino, & quod manna erat de iſto lumine quod quidem lumen fuit incorporatum ex uoluntate diuina & factum manna, & ſic Angeli & Iſraelitæ ex eadem re reficiebantur, ſcilicet Angeli ex lumine diuino, & Iſraelitæ ex illo lumine incorporato, & ſic intelligunt iſti quod dicitur Pſalm. lxxvij. c.* panem Angel. manducauit homo, *vt habetur in glo. prædicti. Ra. Moy. in hoc cap. Et licet hoc non vere dicatur figuratum de illo manna, eſt tamen valde applicabile ad noſtrum verum manna, ſcilicet ſacramentum Euchariſtiæ, in quo eſt uerum lumen diuinum ex voluntate diuina incorporatum, ex quo ſcilicet lumine diuino Angeli in cælo reficiuntur, & fideles in deſerto huius vitæ ex eodem lumine incorporato paſcuntur: Quod ſi ſic intellexiſſent, ceſſarent murmurationes eorum contra prædictum ſacramentum. dicentes quod penitus eſt impoſſibile & implicans contradictionem. Vnde de ſimilibus intelligitur illud Iſam. xxxv. a.* Noluit intelligere, ut bene ageret. *Multa.n. ſimilia de hoc manna ab eis dicuntur, quæ cauſa breuitatis omitto.*

Cap. XVII.

A Homi. 11. in Exod.

IGitur proſi.&c. ORIG. Oēs q volunt pie viuere in Chriſto, pſecutionē patiunt, ab hoſtib. impugnāt, agēſq; iter hui' vitæ ſemp dēt eſſe paratus & ſtare in caſtris. *Vñ pfecta eſt oīs ſynagoga filiorū Iſrael de deſerto Sin ſecundum caſtra ſua.* per verbū Dei eſt vna quidē ſynagoga dñi, ſed in quatuor caſtra diuiditur, q̄ deſcribuntur in Numeris circa tabernaculū dñi poſita. Armatus ergo in caſtris dñi militans ne implices te ſecularib. negotijs, & in caſtris domini ſemper excubias agas, vt de te dicatur, q a pfectus † eſt p verbū dñi de deſerto Sin, & venit in Raphidim: (Ies.) Sin aūt tentatio interpretat. (¶ Nu. 20. b) Raphidim ſanitas iudicij, qui bene exit de tētatiōe, venit ad ſanitatē iudicij In die enim iudicij ſanus erit. vnde Apoc. 2. b. *Qui vicerit, dabo ei de ligno vitæ quod eſt in paradi.* Venit ergo ad ſanitatem iudicii qui bene diſponit ſermones ſuos in iudicio. B

C A P. X V I I.

a IGitur profecta omnis multitudo filiorum 1
Quod interpretatur tentatio.
b Iſcael de deſerto Sin, per manſiones ſuas
iuxta ſermonē domini caſtrametati ſunt 2
Sanitas iudicij.
c in Raphidim, vbi non erat aqua ad biben- 3
a Legem.
dum populo. Qui iurgatus cōtra Moyſeñ 4
a Aliàs vt bibamus. b Aliàs quibus reſpondit Moyſes.
ait: Da nobis aquā ad bibendum. Quibus iratus Moyſes ait:
a In deſerto.
d Quid iurgamini cōtra me? cur tentat ir dñm? Sitiuit ergo ibi 5
a Qui debet eſurire & ſitire iuſtitiam.
pópulus prę aquæ penuria, & murmurauit contra Moyſen, 6
dicens: † Cur feciſti nos exire de Ægypto, vt occideres nos & 7
liberos noſtros, ac iumenta ſiti? Clamauit autē Moyſes ad do 8
Aliàs paululum. 9
minū dicens: Quid faciā populo huic? Adhuc pauxillū & la- 10
e pidabit me. Ait dominus ad Moyſen: Antecede populum, & 11
a Lxx. in qua, pro de qua, celeberrima locutio in ſcripturis. 12
f ſume tecū de ſenioribus Iſrael, & virgam qua percuſſiſti flu- 13
uium, tolle in mane tua, & vade. † En ego ſtabo coram te ibi 14

quid opus fuit addere, *aquam*. Nō eſt ſupflua adiectio. Sunt ergo diuerſæ ſites? & quiſq; habet propriā. Qui boni sūt eſuriūt & ſitiūt iuſtitiā. Mat. 5. a. Alij quoq; dicūt: *Sitiuit anima mea ad te Deus*, Pſal. xlj. a. Qui vero ſunt peccatores, patiunē non ſitim aquę, nō famē panis, ſed audiēdi verbū Dei. Sitiuit ergo populus aquam, qui debuit ſitire iuſtitiā. Sed De' eruditor infantiū, magiſter inſipiētium, corrigit culpas, & emendat errores, dicens ad Moyſen, ut ſumat virgam, & percutiat petram, & educat aquas. Vult enim eos iam de petra bibere & proficere, & ad interiora myſteria venire. Murmurauerunt enim aduerſus Moyſen, ideo iubet dominus, vt oſtendat eis petram de qua bibant. Si quis enim eſt q legens Moyſen murmurat aduerſus eum, & diſplicet ei lex ſecūdum literā: quia in multis non videtur habere conſequentiam; oſtendit ei Moyſes petrā quæ eſt Chriſt', vt inde bibat & ſitim reficiat. Sed hæc petra non dat aquas niſi percuſſa, percuſſa vero fontes producit. Percuſſus n. Chriſtus & in cruce mactatus, no. teſta. fontes produxit. Vñ Zach. 8. c. *Percutiā paſtorē, & diſpergentur oues gregis.* niſi enim fuiſſet percuſſus, & exiſſet ſanguis & aqua de latere eius, oēs ſitim verbi Dei pateremur. vnde: *Bibebant autem de ſpirituali, cō ſequente eos petra, petra autem erat Chriſtus.*

ISID. Sitiens populus pro aqua murmurauit cōtra Moyſen, ideo iubet Deus vt oſtendat eis petrā ex qua biberent. Si quis autem legens Moyſen murmurat aduerſus eum, & diſplicet ei litera legis, oſtendit ei Moyſes petram quæ eſt Chriſtus, & ducit ad ipſam vnde bibat & ſitim reficiat.

Sin. b *Sin.* Hic ſpecialiter Sin vna māſio accipitur ex his quinque quæ fuerunt a mari rubro vſq; ad montē Sina, quas Ioſephus nominatim deſcribit. Generaliter. n. omne deſertū illud Sin vocatur ſicut & Raphidim.

Raphidī. De locis Hebraicis. c *Raphidim.* HIER. Eſt locus in deſerto iuxta montem Oreb, Sciendum eſt autem q̄ omnis Eremus vſq; ad montem Sinai Sin vocatur, & ex tota prouincia etiā locus vnius māſiōis nomen accepit, ſicut & Moab tam orbis quā prouinciæ nomen eſt. In hac ſolitudine quinq; ſunt māſiones Zuph & Eremus, Sin, Alus, Depheca, Raphidim. Vnde bene dicit: q a *profecta ē omnis multitudo filiorū Iſrael de Eremo Sin per manſiones ſuas iuxta os domini, & venerunt in Raphidim.* Vnde patet plures manſiones vnius regionis vocabulo demonſtrari.

Vbi ſupra. d *Sitiuit ergo, &c.* ORIGEN. Alia litera: *Sitiuit, inquit, populus aquā, & murmurabat aduerſus Moyſen.* Suffecit dicere: *quia ſitiuit:* quid

e *Antece.* Nō ſolum Moyſes ducit populū ad aquas, ſed & ſeniores populi. Non enim ſola lex Chriſtum annuntiat, ſed & prophetæ, & patriarchæ, & omnes maiores natu.

f *Et virgā, &c.* AVGVS. Aaron non Moyſes legitur flumē virga ✻ percuſſiſſe

C

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XVII.

IGitur. *Poſtquam deſcripta eſt prouiſio alimenti ſicci quod eſt cibus, hic conſequenter deſcribitur prouiſio alimenti humidi, quod eſt potus. & primo oſtenditur aquæ penuria, ſecundo circa hoc Dei prouidentia, ibi;* Et ait Dominus. *Circa primum dicitur.* (Diuiſio.)

1 Igitur profecta omnis. *Notandum quod in hoc itinere vſque ad montem Sinai & etiam poſtea, filij Iſrael fecerunt aliquas manſiones, quæ magis perioſe exprimunt Num. 33. hic autem ſolum nominantur illæ in quibus factum eſt aliquid notabile*

2 Iuxta ſermonem domini, *nō eſt intelligendum q̄ aliqua vox ſenſibilis a Deo emiſſa oſtenderet locum in quo deberent manere, ſed columna nubis pcedens hoc indicabat, faciēs in hoc officiū vocis vel ſermonis.*

Quæſtio. 3 Vbi nō, &c. *Sed quæritur hic quare dominus eduxit eos per talem viam, vbi paterentur tot defectus cibi & potus? Dicendum quod hoc fuit vt ex frequenti neceſſitate oporteret eos recurrere ad dominum, & ſic ſub timore domini retinerentur. per hoc etiam bonorum patientia & malorum impatientia declarabatur.*

4 Qui iurga. &c. *hoc intelligitur de impatientibus tantum.*

5 Quid iurga. cōtra. *quaſi obliti beneficiorum Dei, qui vobis prouidit in maiori neceſſitate.*

6 Cur tē. do. *Videtur tamen q̄ non fuerit ibi tentatio* Dei, *quia non habebant quid agerent humano conſilio. Dicendum, q̄ tentabant Deum in hoc quod experiri volebant: Vtrum Deus poſſet eos potare in deſerto, vel quia volebant experiri, utrum ex ſuis meritis Deus deberet eis dare potum miraculoſe. vnde dicebant:* Eſt ne Deus in nobis, an nō? *vt poſtea ſubditur.*

7 Clamauit autem Moyſes ad dominum. *in nullo retardatus de bono procurando eis propter iniuriam eorum contra ipſum.*

8 Adhuc pauxillum, &c. *hoc non dicebat Moyſes ductus timore naturali ſui, qui bene cadit in perfectum virum, ſed magis hoc dicebat timore populi, ne eo interfecto a domino recederet per idolatriam.*

9 Ait dominus ad Mo. *Hic conſequenter deſcribitur Dei prouidentia, cum dicitur.*

10 Antecede. &c. *ac ſi diceret dominus, tu times ne populus lapidet te, egredere ante eos, & videbis ſi potero te protegere.*

11 Et ſu. te. &c. *vt ſint teſtes quod ibi antea non fuerunt fontes, vel aquæ, & per hoc appareat euidens miraculum.*

12 Et uirgam. *Dicit Ra. Sa. quòd aliqui de populo Iſrael erant ita maligni quod dicebat, quod miniſterium illius virgæ ſolummodo ſe extendebat ad mala infligenda, ſicut patuit in plagis Aegyptiorum, ſed non ſe extendebat ad conferendum bona, & ideo dominus præcepit Moyſi vti virga illa in eductione aquæ de petra, ut manifeſtè uideretur, quod non ſolū erat inſtrumentum diuinæ iuſticiæ, in malis pœnæ inferendis: ſed etiam diuinę miſericordiæ in bonis conferendis.*

13 Qua percuſſiſti fluuium. *Supra. 7. c. videtur dici contrarium. ſ. q̄ Aaron percuſſit & non Moſes. Dicendum, quòd Aaron percuſſit autoritate & mandato Moſi, ut dicitur ibi, & quia ille dicitur rem facere cuius autoritate fit ideo dicitur hic, quòd ipſe Moyſes percuſſit.*

14 En ego ſta. coram te. *paratus ad implendum petitionem tuam:* ✻ 1 Supra

MORALITER.

✻ 1 *Igitur profecta omnis multitudo filiorū Iſrael de deſerto, &c.* Hic agitur primo de eductione aquæ de petra ad refocillandū populum ſitibundum ſicut ſcribitur.

✻ Percutieſq

A percuſſiſſe Moyſes.n.eadē virga mare diuiſit,nō flumē. Quid ergo ſibi vult: *Accipe uirgam in qua percuſſiſti flumen*: an forte mare appellauit flumē? & quærēdū eſt exēplū huius locutionis: an ꝙ Aaron fecit Moyſi potius attributū eſt, quia ꝑ Moyſen iubebat Deus q̄ faceret Aaron: & ī hoc autoritas, in illo miniſteriū. Vnde: *Erit tibi ad populum, tu autem in his quæ ad Deum.*

a *Percutieſque petram*. Chriſtum qui in cruce a Iudæis percuſſus eſt: cui acceſſit virga.i. lignum paſſionis ut fidelibus manaret aqua.

✲ THEODORETVS. Illud Apoſtoli, *Omnes in Moyſe baptizati ſunt in nube & in mari: Et omnes eundem ſpiritualem potum biberunt, bibebant autem de ſpirituali conſequente eos petra, petra autem erat Chriſtus*, ſic intelligi poſſe mihi uidetur. Vetera nouarum rerum erant figura, & lex Moyſi, vmbra erat, corpus autem ipſa gratia. Quia igitur Aegyptii Hebræos perſequebantur, Hebræi vero rubro mari tranſiecto, ab amara Aegyptiorū ſeruitute liberati (typum veró baptiſmi habet mare nubes vero ſpirituſſācti, Moyſes Chriſti ſeruatoris, crucis uirga diaboli Pharao, Demonū Aegyptii. Manna diuinæ illius alimoniæ. Aqua è petra ſalutaris ſanguinis) & nouum cibum & admirabilē liquorem conſequti ſunt, eadem ratione nos quoque poſt ſalutare lauacrū diuinorum myſteriorum participes effecti ſum⁹.

a ¶ Mons qui & Sina. b ¶ Aperto latere Chriſti exiuit ſanguis & aqua. Io.19.

a ſupra petram Oreb, percutiesq. petrā, & exibit ex ea aqua, vt 1

a ¶ Bibebant autem de ſpirituali conſequenter eos: petra autem erat Chriſtus.1.Cor.10.a.

bibat populus. Fecit Moyſes ita coram ſeniorib. Iſrael. Et vo- 2

cauit nomen loci illius † tētatio, pp iu giū filiorum Iſrael, & 3

b quia tētauerūt dn̄m dicentes: Eſt ne † dn̄s in nobis an nō? Ve 4

a ¶ Diabolus intercludens viam patriæ cæleſtis.

c nit autē Amalech & pugnabat cōtra Iſrael in Raphidim. Di 5

xitq. Moyſes ad Ioſue: Elige viros, & egreſſus pugna contra 6

a ¶ Firmus, immobilis ſecundum illud. Pſ.134.a. Qui ſtatis in domo domini, &c.
b ¶ Tanquam vicinus in cælo, & non in valle. unde Leuaui oculos meos ad eum, qui habitat in cælis. &c. Pſal.122.a. 7
c ¶ Quam dedit Deus vt verberentur hoſtes.

d Amalech cras. Ego ſtabo in vertice collis, habés virgam Dei 8

a ¶ Poteſtate uel opere.

e in manu mea. Fecit Ioſue, vt locutus erat Moyſes: & pugna- 9

a ¶ Diabolum: b ¶ Lex quam dedit Deus. c ¶ Mons fortitudinis. ¶ Chriſtus, d ¶ Ignis ſpiritusſancti.

uit contra Amalech. Moyſes autem & Aaron & Hur aſcēde 10

b *Venit, etc.* STRA. Amalech fuit filius Iſmael a quo Amalechitæ: qui & Iſmaelitæ ſunt: ipſi ſunt Saraceni. Interpretatur autē bibes vel lambens ſanguinem, & ſignificat diabolū qui ſanctos de Aegypto exeuntes, & ad terrā promiſſionis tendentes ſemper impugnat, & animarum ſanguinem bibere deſiderat.

ORIG. Deſcribitur bellum cum Amalechitis factum, populus dicitur pugnaſſe & viciſſe, anteq̄ manducaret panē de cœlo & biberet de petra. Non dicitur pugnaſſe populus. ſed dicit̄ ad eum. *Dominus pugnabit pro uobis, et uos tacebitis.* Eſt ergo quādo dominus pugnat pro nobis. nec permittit tētari ſupra id ꝙ poſſumus, nec impares uiribus ſinit ad fontem venire cōgreſſum. Iob quoque certamem tentationis ſuæ iam perfectus impleuit. & tu ergo cū cœperis manducare manna, panē cæleſtē verbi Dei, & bibere aquā de petra. Cumque ad interiora doctrinæ ſpiritualis acceſſeris expecta pugnā, ꝑpara te ad bellū.

c *Dixitq; Moyſes etc.* ORIG. Alia litera *dixit Moyſe ad Ieſum. elige tibi uiros etc.* Hucuſq; beati nominis Ieſu nūquam facta eſt mētio. Hic primū uocauit Moyſes Ieſum & dixit ei, *elige viros tibi ipſi.* Moſes vocat Ieſum, lex inuocat Chriſtū, vt eligat ſibi viros potētes de plebe: non poterat Moyſes eligere, ſed ſolus Ieſus qui ait. Ioā.15.c. *Non uos me elegiſtis, ſed ego uos ele.* Ipſe eſt electorū dux & potentiū princeps. Ipſe cōfligit cū Amalech. Ipſe.n.intrat domum fortis, & allegat fortē & uaſa ei⁹ diripit. Mar.12.c.

d *Ego ſtabo*. ORIGI. vbi ſupra. Aſcendit, inquit, Moyſes non in uerticem mōtis, ſed in uerticem collis. Seruabatur eñ ei tunc aſcendere in verticem montis, cum aſcenſurus erat Ieſus & cum ipſo Moyſes & Helias, & ibi transformandus in gloria. Nunc ergo uelut nondum glorificatus de transformatione Ieſu non aſcendit in verticē montis, ſed in uerticē collis, & cum eleuaret Moyſes manus ſuperabat Iſrael. Moyſes eleuat manus, non extendit, Ieſus qui totū mundum exaltatus in cruce cōplexus eſt, dicit *Extendi manus ad populū nō cre.* Eſa.65.a. Eleuare manus, hoc eſt act⁹ leuare ad Deū vt non habeat actus deiectos & humi iacētes, ſed Deo placitos & ad cœlū erectos. Eleuat ergo manus q̄ theſaurisat in cœlo. Vbi enim theſaurus, ibi oculus, ibi manus. Pſ.140.a. Eleuat manus qui dicit. *Eleuatio manuū me. ſa ue.* Si ergo eleuētur actus noſtri vincitur Amalech. Vnde Eſa.35.b. *Remiſſas manus & genua debilia erigite.* Si ſeruat popul⁹ legē, eleuat Moyſes manus & aduerſarius vincit̄, Si nō ſeruat legē, īualeſcit Amalech. E Quod agit̄ nobis pugna eſt aduerſus principes & pōtates & mūdi huius rectores tenebrarū, ſi vis vincere, eleua man⁹.i.actus, cōuerſatio tua nō ſit in terris ſed in cælis. Eleua & tu manus ī cęlū ad Deū, imple mādatū Apoſtoli. *Sine intermiſſione orate*, & tunc fiet ꝙ ſcriptū eſt, qa ſicut ablingit vitulus in cāpis herbā virentē, ita ablinget populus hic populum, qui ſup terrā eſt, vbi inducitur, quia populus Dei non tā manu & armis q̄ voce & lingua pugnabat, & oratione inimicos proſternebat 1.The.5.d eleua ergo actus, inſta orationi, hæc Chriſtiani pugna eſt q̄ ſuperat inimicū. Puto aūt ꝑ hanc figurā duos populos ſignificari, quorum vn⁹ ex gētib. eleuat manus Moyſi, & in ſublime tollit ea q̄ ſcripſiti & ītelligētiā eorum, vt ſic uincat, alius vero.i. Iudaicus populus nō eleuat manus Moyſi, a terra, nec altū aliquid nec ſublime in eo intelligit, & ſic ab aduerſariis vincitur. F

e *Habēs, &c.* AVG. Nunc virga Dei dr̄, quæ primum dicta eſt, Aarō, poſtea dicitur Moyſi. Quæſt.65 Sicut enim ſpūs Heliæ, qui eſt ſpiritus Dei, cuius particeps Helias dicit̄, & Dei iuſtitia q̄ noſtra eſt. Vnde ignorantes Dei iuſtitiam, volentes ſuā ſtatuere ideſt tan-

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Supra pe. Oreb. *non eſt intelligendum ꝙ illa petra eſſet in mōte Oreb, qui eſt idem quod mons Synai, quia adhuc diſtabant ab illo loco. ſed eſt alius locus eiuſdem nominis. Sequitur.*

2 Et uocauit, &c. *Cuius cauſa ſubditur.*

3 Et quia tentauerunt, &c. *qualiter autem tentauerunt dominum, iam dictum eſt.*

4 Venit autē Amalech. *Deſcripta prouiſione alimēti, hic deſcribitur repreſſio aduerſarij, & primo deſcribitur pugna. ſecundo gratiarū actio pro uictoria ibi,* Aedificauitq; *Circa primum dicitur,* Venit autē Amalech. & pugnauit contra Iſrael. *Cā huius dicta eſt 15.c. quantū eſt ex parte ipſius Amalech. Alia cauſa aſſignatur ex parte populi Iſrael. Ad hoc enim permiſit dominus bellum iſtud contra eum inſurgere, ut ex uictoria ſequenti eſſent audaciores de cætera contra aduerſarios inſurgentes, & de ſpolijs Amalech eſſent muniti armis, & alijs neceſſarijs q. æ fugientes amiſerunt.*

5 Dixitq; mo. &c. *vidit enim in ſpiritu prophetico ipſum fore ducē Iſrael, & ideo fecit eum ducem exercitus.*

6 Elige ui. *ſtrenuos bellatores.*

7 Et egreſſus. &c. *non enim uoluit, ꝙ expectaretur exercitus Amalech, ſed quod iretur ſibi obuiam, ne pueri mulieres & timidi qui remanſerunt in caſtris, nimis terrerentur & fugerent, & ſic daretur maior audacia aduerſarijs.*

8 Ego ſta. *pugnandum ꝑcibus contra aduerſarios.*

9 Habens vir. &c. *ut uictoria Deo aſcribatur.*

10 Moyſes aūt, &c. *Dicunt* Hebræi *& aliqui doctores catholici, quod iſte Hur fuit filius Mariæ & Caleb, confirmantes per illud quod ſcribitur 1. Paral. 2. c. ꝙ mortuas Azuba uxore Caleb, ipſe accepit uxorē quæ uocabatur* Ephrata, *quæ peperit ei Hur. Dicunt autem ꝙ iſta* Ephrata *fuit Maria ſoror Moyſi quæ erat binomia, ſed iſtud uidetur falſum quia Maria ſenior erat ipſo Moyſe, ꝙ patet ex hoc quod ſupra dictum eſt 2.c. ſcilicet ꝙ Moyſe expoſito in flumine ipſa iuit ad uidendum quid accide-* Hur.

MORALITER

✲ 1 *Percutieſq. petram, &c.* Per hanc petram ſignificatur Chriſtus qui in cruce fuit lancea percuſſus, & inde exiuit ſanguis et aqua, Ioā.19.f. ex quib. virtutē habēt eccleſiæ ſacramenta, ī q̄bus cōfert aqua gratiæ ſalutaris qua refocillatur popul⁹ Chriſtianus.i.Cor.x.a. *Bibebant aūt de ſpūali cōſequente eos petra, petra autem erat Chriſtus.* Secundo agitur de pugna Ioſue contra Amalech de qua dicitur.

5 *Dixitq. Moyſes, &c. Elige uiros & egreſſus pu. &c.* Per Amalech qui interpretatur gēs bruta ſignificatur caro, quia ꝑ eā homo conuenit cum animalibus brutis propter quod.j.Eth. uita uoluptuoſa dicitur uita pecudū. Ipſa vero pugnat cont. ſpiritū, q̄ ꝑ Iſrael ſignificatur, eo ꝙ ſpūs natus eſt videre Deū. hic ꝑ fidē in patria facie ad faciē. De hac autem pugna dicitur Gal. v.c. *Caro concupiſcit aduerſus ſpiritū, ſpiritus aduerſus carnem.* Caro vero debellatur ꝑ Ioſue gladiū, q̄ gladius eſt ſacræ ſcripturæ ſtudiū ſ̄m quod dicit Ephe.vj.c. *Et gladium ſpiritus ꝙ eſt uerbū Dei,* & de hac debellatione dicit Hiero. ad Ruſticum monachū. Ama ſanctarū ſcripturarū ſtudia, & carnis uitia non amabis. Sed ut de carne habeatur plena victoria, requirit̄ cū hoc orō deuota

tanquam a ſe ſibi præparatam.

A a *Cumq; leuaret, &c.* STRAB. Quia cum lex myſticè intelligitur, paſſio Chriſti ſpiritualiter penſatur, diabolus vincit & fugatur. Cum autem remittuntur manus, id eſt precepta legis minus ſtudioſe exercentur, hoſtis in ſequitur.

Li. aduers. Iudæos & li 3. contra Martionē. † 36. d. c. f.

✲ TERTVLLIANVS. Iam vero Moyſes, quod vtique tūc tm̄ cū Ieſus aduerſus Amalec præliabatur, extenſis manibus orabat reſidēs, quādo in reb. tam attonitis, magis vtiq; genubus poſitis, & manib. cedētibus pectus, & facie humi volūtata, oratione cōmēdare debuiſſet, niſi quia illic vbi nomē Ieſu dimicabat, dimicaturi

† Iudi. 4. c. & 34.

B quandoque aduerſus diabolum, crucis habitus quoque erat neceſſarius, per quam Ieſus eſſet victoriam relaturus?

a ¶ In ſpeciem crucis in qua triumphantur inimici. b ¶ Cum operatione debemus orare ſi uolumus hoſtes uincere & pro cæleſti præmio, non pro terreno lucro.

a derunt ſuper verticē collis. † Cumq. leuaret Moyſes manus, vin 1

a ¶ Quia remiſſis operibus bonis. i. ad terrena conuerſis hoſtis victor inſequitur.

cebat Iſrael: ſin autē paululum † remiſiſſet, ſuperabat Amalech. †

a ¶ Eccleſiam uel Chriſtum. ¶ In quo ſunt ſeptem oculi qui etiam lapis adiutorii.

b Manus autem Moyſi erant graues. Sumētes igitur lapidem po-

a ¶ Requieuit. b ¶ Quia len in Chriſto & Spiritusſancto ſpiritnaliter impleta eſt.

ſuerunt ſubter eum in quo ſedit. Aaron autē & Hur ſuſtenta- †

bant manus eius ex vtraq. parte. Et factū eſt vt manus ipſius nō †

¶ Finem mundi. a ¶ Chriſtus. b ¶ Diabolum.

laſſarentur vſq; ad occaſum ſolis. Fugauitq; Ioſue Amalec, & 2

a ¶ Dæmones uitia uel quoslibet perſecutores. b ¶ Locutio eſt. c ¶ Verbi Dei. d ¶ Vel ergo.

populum eius in ore gladii. Dixit autem dn̄s ad Moyſen: Scribe 4 5

a ¶ Hic per ſanctos & omnino in iudicio perijt memoria eorum cum ſonitu.

c hoc ad monimentū in libro, & trade aurib. Ioſue. Delebo enim 6

✲ THEODORETVS. Quandiu Moyſes intendēs precibus manus eleuabat, ſuperior Iſrael erat in bello, ſimulatq; dimitteret, inferior. Chriſti q pro nobis crucifixus eſt typus exprimebat. Nā quemadmodum per manus ſerui, ꝑtenſas Amalechita ſuperabat: cū dn̄s manus extēdit in cruce, diabolicas vires retudit, ſubſidiiſq; vſus Apoſtolorū victoriæ tropheū erexit.

C ✲ IDEM. Quæri ſolet quibus armis Hebræi aduerſus Amalechitas pugnauerint, Aegyptiis in mari ſubmerſis, illorū corpora vna cum armis in littus eiecta ſunt. Hæc Iudæi ſpoliantes in bello his vtebantur.

Queſt. 33. & 34.

✲ RVPERTVS. Sciendum quia primus ex omnibus gentibus iſte Amalech egreſſum ex Aegypto Dei populum gratis impugnauit. Propterea de illo Balaam in prophetia ſua dicit, Principium gentium Amalech, cuius extrema perdentur.

Libr. 3. in Exo iu. c. 20. Nu. 24. Hom. 33. in Euang.

b *Sumentes igitur la, &c.* GRE. Moyſes ſedit in lapide, cum lex requieuit in eccleſia: ſed hæc magn⁹ graues habuit, q̄a peccātes non miſericorditer pertulit, ſed ſeuera diſtrictione ꝑcuſſit. Aaron mons fortitudinis. Hur interpretatur ignis. mons fortitudinis Chriſtis eſt, de quo dr̄ Eſa. 2. c. *Erit in nouiſſimis diebus præparatus mōs domus domini in uertice montiū.* Ignis vero ſpiritusſanctus, quem Chriſtus uenit mittere in terram. Aaron ergo & D

graues man⁹ Moyſi ſuſtinendo leuiores reddūt, q̄a mediator Dei & hominum cū igne ſpiritusſācti adueniens mādata legis grauia (quę dum carnaliter teneretur portari non poterant) tolerabiliora nobis per ſpiritualem intelligētiam oſtēdit, quaſi enim manus Moyſi leues reddidit, qui pondus mādatorū legis ad veritatē confeſſionis retorſit. ſecundū illud Ezech. 33. capit. *Nolo mortem peccatoris, ſed ut ma. cō. & ui.* Hinc peccatrici animæ dicitur. Hiere. 3. a. *Si reliquerit uir uxorem ſuā, & illa recedens duxerit alterū, nunqd reuertetur ad eum ultra. Nunquid non polluta erit et contaminata mulier illa. Tu autem fornicata es cum amatoribb. multis, tamen reuertere ad me dicit dominus.* Ecce paradigma turpis mulieris dedit, oſtēdens q̄ poſt turpitudinem recipi non poſſit ſed ipſum, paradigma ꝑ miſericordiā vincit, cū dicit fornicantē mulierē recipi non poſſe, & tn̄ fornicantem animā, vt recipiat, expectat. Pēſemus pondus tantę pietatis, dicit quod fieri non pōt, & demonſtrat quod hoc ipſum contra morē facere poteſt. Ecce vocat eti quos inquinatos denuntiat, hos etiam amplecti quærit, a qb. ſe eſſe deſertum quæritur. Inflexit ergo ad miſericordiā duritiam legis, quos ēt iuſte illa dānat, ipſe miſericorditer liberat. E F

† re bat. † ce qu.

c *Delebo. n. etc.* RAB. In hoc ſignificatur quòd omnipotens Deus per legem (quam ſignificat Moyſes & de Chriſto ꝑnūtiat) deleat memoriam ſpiritualium hoſtium, vnde Pſa. 11. b. *Perijt memoria eorum cum ſonitu.*

a Aedi-

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *ret de pucro, & dixit filiæ* Pharaonis. Vis ut uocē tibi mulierē Hebræā. quę nutrire poſſit infantulum? *Ex quo patet in natiuitate Moyſi iam erat puella. 12. annorum uel amplius. Moyſes autem ante exitum de Aegypto iam erat lxxx. annorū, ut dictum eſt ſupra, 7. cap. & per conſequens tunc erat Maria. xcij. annorum uel circiter. De Caleb autem ſcribitur Ioſue* 14. *b. quod erat xl. annorum tantum quando iuit ad explorandum terram, quod fuit poſt exitum de Aegypto. ſi igitur Maria fuit uxor eius ſecunda, non uidetur, quod acceperit eam antequā iret ad explorandum, tum quia non ita cito accipiebāt uxores illo tempore, ſed expectabant ætatem perfectam ad generandum, tum quia oportet dicere, quod per aliquod tempus fuerit cum prima, maxime quia ex ea habuit prolem, ut habetur. 1. Paralipo. 2. b.* Ex *quo uidetur, quod non potuit accipere Mariam, cum iam eſſet, xl. annorum uel parum minus et tunc ipſa Maria erat xcij. annorum uel parum minus. Ex quo ſequitur inconueniens, ut uidetur, ſcilict quod domina ſic antiqua & tātæ ſanctitatis quia erat prophetiſſa, ut ſupra dictum eſt contraxiſſet matrimonium & maxime cum homine tā iuuene. Item dato quod contraxiſſet in tali ætate, non tamen potuiſſet concipere. Item dato quo concepiſſet de Caleb tamen ille puer in exitu de Aegyto non poſſet eſſe ita magnus, quod aſcendiſſet cū Moyſe in montem & ſuſtentaſſet manus eius, ut hic dicitur de ipſo* Hur. *Ex quo manifeſte patet, quod non fuit filius Caleb & Mariæ. Item de ipſo dicitur infra. 24. c.* Haberis Aaron & Hur uobiſcum, ſi quid natum fuerit quæſtionis, referetis ad eos. *Ex quo patet quod in exitu filiorū Iſrael de Aegypto.* Hur *iam erat magnæ prudentiæ & magni conſilij, & reputatus inter ſeniores: & ideo ille* Hur *de quo eſt hic ſermo non potuit eſſe filius Caleb, qui adhuc erat ſatis iuuenis, ut prædictum eſt, & ideo ſi dicatur quod fuerit filius Mariæ, oportet dicere quod ſit de alio uiro, nec illa Ephratę de qua dictū eſt, potuit eſſe eſſe eadē cum Maria, ut ſatis patet ex dictis, & ille* Hur *filius Caleb eſt alius ab iſto de quo hic loquitur ſcriptura. Et ideo mihi uidetur melius dicere cum antiquis doctoribus, quod iſte Hur fuit maritus Mariæ, & idē dicit Ioſephus* 3. *lib. antiquitat,* & *ideo cum Moyſe aſcendit in montem & ſibi cum Aaron commiſſum eſt regimen populi in abſentia Moyſi, quia erat uir antiquus, ſapiens & expertus.*

1 Cumque le. &c. *Per hoc oſteditur ſuę orationis efficacia, & ut Deo aſcriberetur victoria. Manus autem* Moyſi *erant graues: per quod deſignatur quod in populo ſibi ſubdito erant aliqui peccatis aggrauati, quia ſecundum quod dicit Greg. ſecundum qualitatem, ſubditorum diſponuntur acta regentium.*

2 Fugauitque Ioſue ama. *In Hebræo habetur,* Debilitauitq; *quod exponunt* Hebrei *dicentes quod omnes fortes de Amalec fuerunt interfecti in bello illo & non effugerunt niſi timidi & parum ualentes.*

3 In ore gla. *id eſt, acie uel acumine gladij.*

4 Scribe hoc, &c. *id eſt ad memoriam perpetuam.*

5 Et trade auribus Io. *Per hoc deſignauit dominus, quod erat Ioſue introducturus filios Iſrael in terram promiſſionis, & non Moyſes.*

6 Delebo enim memoriā Amalech. *Hoc. n. factum eſt tempore Saulis, ut habetur. 1. Reg. 15. a. Sciendum quod gloſa quædam ſuper locum iſtum quæ dicitur eſſe Strabi, dicit quod Amalec fuit filius Iſmaelis, a quo dicti ſunt Amalecitę & populus Amalech. Quod autem. 1. Paral. 1. dicitur quod Eliphas primogenitus Eſau genuit Amalech, dicunt ſequentes dictam gloſ. quod fuit alius, & ſunt duo einſdem nominis: hoc dictum de ſacra ſcriptura non habet autoritatem, ſed magis contrarietatem, ut uidetur, quia Gen. 36. b. & 1. Paralipo. 1. c. dicitur expreſſe quod Amalech fuit filius Eliphaz primogeniti Eſau, nec alius Amalech legitur. Item Ioſephus 2. li. An dicit, quod ab Amalec filio Eliphas dicti ſunt Amalechitę, hoc etiam habetur ex. 2. Regum. 1. b. ubi dicitur quod filius Doech Idumæi uenit ad Dauid nūtians illi mortem Saulis, licet enim non exprimatur ibi quod fuerit filius Doech, tamen omnes*

MORALITER.

✲ quæ ſignificat per orationē Moſi Ioſue pugnante, & uirga Dei in manu, per q̄ ſignificatur caſtigatio carnis q̄ ſi remittatur, caro cōt. ſpiritū roboratur, & hoc ſignificatur cū dicitur. † *Sin autem paululum remiſiſſet, ſuperabat Amalech.* Sed quoniam iſtorum cōtinuatio difficilis eſt, ideo dicitur q̄ manus Moyſi erant graues: propter quod dicitur.

† *Aaron autem et Hur, &c.* Per Aaron qui montanus interpretatur & mediatio cæleſtium ſignificatur. Per Hur q̄ interpretatur ignis, intelligitur feruor charitatis, igitur illa duo manus graues ſuſtentant, quia non eſt aliquid adeo graue, quod non faciunt illa leue, & ſic de carne habetur plenitudo victoriæ

A a *Aedificauitq. Moyſes altare: & vo. &c.* a Omnes diaboli victores in cordibus ſuis debent aras fidæi ædificare, in qua ſpirituales hoſtias offerant.
✲ AVGVST. Nec bella per Moyſen geſta horreat Fauſtus, qa in illis diuina ſecutus imperia, non ſæuiens, ſed obediẽs fuit nec Deus cum iubebat iſta, ſæuiebat, ſed digna dignis retribuebat. Quid enim culpat̃ in bello? An quia moriũt̃ quãdoq; morituri, vt dominentur in pace victuri? Hoc reprehendere, timidorum eſt, non religioſorũ, nocendi cupiditas, vlciſcendi crudelitas, impacatus atque implacabilis animus feritas rebellãdi, libido dominandi, hæc ſunt quæ in bellis iure culpantur, quæ plerunque ita culpantur, vt a Deo iure puniantur. D

b ¶ Populus brutus uel lingens ſanguinem.
memoriam Amalech ſub cælo. Ædificauitq. Moyſes altare, & 1
a ¶ Non homo. b ¶ Fortitudo. ¶ Quia exaltatus a terra omnia trahit ad ſeipſum. Io.12.c.
vocauit nomen eius Dominus exaltatio mea, dicens: Quia 2
a ¶ Potentia. b Vnde omnia opera noſtra operatus eſt in nobis. c ¶ Malignos ſpiritus.
manus † ſolii domini & bellum † Dei erit contra Amalech, á 3
a ¶ Iudæorum. ¶ Gentium. ¶ Vſque in finem: tunc enim verè implebitur. vnde Oſee 13.d. Ero mors tua o mors, &c.
generatione in generationem.

† Sup throni domini. Hebræi exponunt iurauit dominus per trhonum ſuum ſit etiam Chal. interores.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *nes expoſitores concorditer hoc dicũt, cum interrogaretur a D uid quis eſſet, reſpondit:* Filius hominis aduenæ Amalechitæ ego ſũ. *Ex quo uidetur quod Amalecitæ ſunt Idumæi, &c. non deſcenderunt ab Iſmaele, ſed ab Eſau. De gloſ. autem Strabi vel alterius niſi ſit doctor autenticus, ut Augu. & Hierony. & huiuſmo. non eſt multum curandum maximequando videtur a textu diſcrepare.* 1 Aedifi-

1 Aedificauitq; Mo. &c. *Hic deſcribitur gratiarum actio pro victoria, cum dicitur:* Aedificauitq; Moyſes altare, *ad offerendum, Deo hoſtias pro gratiarum actione.*
2 Et vo. &c. *non quia nomen domini conueniat ipſi altari, ſed denominatum eſt ab effectu ipſius domini ex altantis populum Iſrael, & Amalec deprimentis, propter quod ſubditur.*
3 Quia ma. ſo. &c. *id eſt, poteſtas throni eius.*

CAP. XVIII. *Vmq; audiſſet Ie. &c.* Quod Moyſes liberaturus filios Iſrael dimiſit vxorem & filios quos poſtea in deſerto recipit, ſignificat quia prædicatores cum mittuntur ad opus prædicationis, debent ſe à ſolicitudine temporali exonuſtare, cũ vero poſtea ad epiſcopatum vel ad aliam dignitatem aſſumũtur, tunc pro ſibi ſubiectis ſolicitudinẽ tam in ſpiritualibus quam temporalibus gerere debent.
✲ CYRILLVS. Iethro ſacerdos erat in ea religione quæ tunc temporis legitima habebatur ex opinione multitudinis, exiſtimans ſe vero & altiſſimo Deo ſupplicare, qualis ẽt ille Melchiſedech. Venit is ad Moyſem in deſertum, cũ reſciuiſſet quæ populo ſuo mirabilia Deus feciſſet. Neque id abs re. Nam cum Ietro typum gerat exterarũ gentiũ, eos nimirum deſignat, qui ex auditu vnde oritur fides, ad Chriſtum acceſſerint. quos tãtũ abeſt, vt Chriſtũ amoueat a ſe, vt obuiã procedat & amplectatur. E
EPIPHANIVS. Ex quo Moyſes perſonã, induit prophetæ, abſtinuit ab vxoris concubitu. Ibidem.
a *Venie, &c.* ORIGEN. Alia litera. *Poſt hæc uenit ad montem Dei Moſes, & Ietro ſibi occurenti exijt obuiam de caſtris, nec ducit eum ad montem Dei, ſed ad tabernaculum ſuum.* Non enim poterat ſacerdos Madian aſcendere in mõtẽ Dei, ſed nec ĩ Aegyptũ deſcẽdere, nec vxor Moyſi, ſed ☞ nunc Hom.11. F

CAP. XVIII.

VMQVE audiſſet Iethro ſacerdos Mediã † 1
cognatus Moyſi omnia quæ fecerat † do- 2
minus Moyſi & Iſrael populo ſuo, quod e- 3
a ¶ Victo Amalech.
duxiſſet dominus Iſrael de Ægypto, tulit Se 4
a ¶ Eccleſiam. b ¶ Chriſti uel prædicatorum. c ¶ Vt expeditior eſſet in opere domini.
phoram vxorem Moyſi, quam remiſerat, & 5
¶ Vtrumhue populum.
duos filios eius, quorum vnus vocabatur Gerſan, dicente pa-
a ¶ Quia ſignificat eos qui dicunt: Aduena ego ſum apud te & peregrinus ſicut omnes patres mei. Pſ.38.
tre: † Aduena fui in terra aliena. alter vero Eliezer. Deus enim
a ¶ Quia ſignificat eos qui dicunt: Adiutor meus & liberator meus es tu domine ne mor. Pſ.69.
ait, patris mei adiutor meus, & eruit me de gladio Pharaonis
a Venit ergo Iethro cognatus Moyſi, & filii eius & vxor eius 6
ad Moyſen in deſertum, vbi erat caſtramentatus iuxta montẽ
Dei & mãdauit Moyſi dicẽs: Ego cognatus tuus Iethro venio 7
ad te, & vxor tua, & duo filii tui cũ ea. Qui † egreſſus in occur 8
a ¶ Veneratus eſt.
ſum cognati ſui, adorauit, & oſculatus eſt eũ, ſalutauerũtq; ſe 9

† Deus.
† & Moyſes.

NICOLAVS DE LYRA.
Cap. XVIII.

VMque audiſſet Iet. *Poſtquam deſcripta eſt prouiſio alimenti, & repreſſio aduerſarij, hic conſequenter deſcribitur gubernatio populi, & primo deſcribit̃ aduentus cõſulẽtis ſecũdo aſcenſus præſidentis, ibi:* altera autẽ die *Prima ĩ tres, qa primo deſcribitur aduẽtus* Iethro *amicabilis, qa ex bonis quæ dominus fecerat Iſraeli, motus fuit ad veniendum & congaudendũ, & hoc eſt quod dr̃.* 1 Cumque audiſſet Ie. *Iſte habuit plura nomina, vt dictum eſt. ſupra ij. cap.* 2 Sacerdos Madian. *id eſt, maior vt dictum fuit ibidem.* 3 Cognatus Moyſi *id eſt; affinis, vnde in Hebræo habetur* חתנו *hoten, Socer Moſi & ſimiliter in ſequentibus, vbi cognominatur cognatus.* 4 Omnia quæ fecerat dominus Moſi, &c. *ſcilicet in Aegyptiorum flagellatione, & in maris diuiſione & in Amalech debellatione, &c.* 5 Tulit Sephoran uxo. &c. *Dictum fuit ſupra iiij.c. quod ipſa derelinquit eum. dicendum quod fuit de uoluntate Moyſi, quia aduertit quod uxor ſua & filij non eſſent ſibi niſi oneri in negotio, pro quo ibat in Aegyptum, & ideo hic dicitur quod remiſit eam.* 6 Venit ergo Iethro cognatus Moyſi *Dicunt aliqui Hebræi quod non uenit ante legem datam, nec primo anno egreſſionis de Aegypto, ſed anno ſecundo poſt legem datã, & quod dicitur hic veniſſe. hoc eſt per anticipationem. Alij autem dicunt, quod venit ante legẽ datam & primo anno, & hoc uidetur probabile, q ater ra ſua nõ longe erat à monte Sinai, vt patet per illud quod dictum eſt ſupra 3. cap. quod Moyſes paſcens oues Iethro, minauit gregem ad intriora deſerti & venit ad montem Dei Horeb, qui eſt mons Sinai, & ideo audita magnificentia Moyſi generi ſui, non eſt veriſimile qđ tardoſſet per annum venire ad ipſum.* 7 Et mandauit Moyſi. *ſ. aduentum, ſuum, non enim voluit ſubito intrare caſtra Iſrael, vt ipſe & filia ſua & nepotes honeſtius reciperetur, maxime quia honor iſte in Moyſen reuertebatur. Secundo deſcribitur eius honorabilis recepto cum dicitur.* 8 Qui egreſſus in occurſum cognati ſui, &c. *& non eſt dubium quod maiores de populo ierunt cũ eo ad honorandum ſocerum ſuum & uxorem.*
9 Salutauerunt q; ſe mutuo pacificis uerbis. *id eſt, amicabilibus quia inter eos non erat ante diſcordia.* ✲ 1 Cumque

MORALITER.

✲ 1 *Cumq; audiſſet Iethro ſacerdos Madian cognatus Moyſi, &c.* Te Ietro qui erat Gẽtilis & honorabilis ĩterpretatur, ſecularis vir tuoſus intelligit̃, talis enim eſt honorabilis nam honor eſt p̃miũ virtutis iiij. Ethicorum. Talis autem audiens bona, q̃ facit domin⁹ exeũtibus de ſeculo per religionis ingreſſum, q̃ ſignificatur hic per egreſſum de Aegypto, & ingreſsũ deſerti, cõcipit aliquãdo propoſitũ ſimiliter faciendi, propter qđ uenit ad Moyſen, id eſt, ad illius religionis ſuperiorẽ, volẽs accipere ſtatum ſtatũ illum, ſicut Iethro de Gẽtilita e conuerſus fuit ad Iudaiſmũ. Et quoniam talis eſt charitatiue recipiẽdus, ideo ſubdit, q Moyſes, id eſt, religionis prælatus occurrit ei & oſculatus fuit eũ, & quod narrauit ei vniuerſum laborem, qui accidiſſet ei in itinere. Prælatus enim accipiens aliquẽ ad religionem, oĩa grauia religionis ſibi dẽt exprimere, & ſi fuerit promptus ad ſuſtinendũ recipitur eius ſacrificium quod facit de ſeip ſo per religionis ingreſſum, ſecundũ illud Roma. xij. *Exhibeatis corpora veſtra hoſtiam, &c.* Et hoc ſignificatur cum dicitur.

nunc ad eū venit cum filiis. Non enim poterat deſcendere in Aegyptū,& ſubire agones Aepgyptiorū,niſi athleta ꝓbabilis, & qui in agone contendens ab omnibus ſe abſtinet. Moyſes qa magn⁹ & potēs athleta deſcēdit in Aegyptū ad agones & exercitia virtutū Abrahā,& Iacob quoq; q ipſo noīe athleta eſt,cum deſcendiſſet in Aegyptū,fact⁹ eſt ſicut ſtellę cęli in multitudine: aliis in contrariū cedit deſcendiſſe in Aegyptum. Scio Hieroboam fugientē a Salamone deſcendiſſe in Aegyptum & ſciſſe & corrupiſſe populum Dei, quia deſcendens in Aegyptū accepit à Suſachim rege uxorē Tethimenē uxoris eius ſororē.

A Deſcendere in Aegyptum.

mini,quia indignus erat cōſpectu Dei,ꝑterea q pleniorē ſciētiā Dei accipiūt.,ſi malū faciūt,corā Deo faciūt. Vnde Pſa.l.a. *Tibi ſoli pecca,&c.* Qui malū corā Deo facit,cōtinuo pœnitet & dicit peccaui. Qui deſcendit à cōſpectu Dei,neſcit cōuerti:& peccatū pœnitendo purgare. hoc ergo intereſt īter malū corā Deo facere, & a conſpectu Dei diſcedere. D

a ✠ *Cumque intraſſet*: HVGO VICT. Quidam ſunt qui intelligunt hoc de tabernaculo domini,& dicunt hoc eſſe dictū per anticipationem, ſed non oportet, neque enim unquam in tabernaculo Domini immolauit, vel etiam illud intrauit, quia Gētilis erat.

* quæ. † & quod.

† de pœn. diſt. 1. c. venit.

B

b *Obtulit. &c.* AVGVSTIN. *Et ſumpſit Iethro ſocer Moyſi holocauſta, &c.* ſūpſit pro obtulit poſuit: an forte ſenſus eſt non locutio,ut ea ſumpſiſſe intelligatur obtuliſſe, quamuis Moyſes non legat ſacrificaſſe nec Aaron,nec quiſquam Hebræorū q educti ſunt de terra Aegypti, ſed tamē ſuperius dictum eſt,quod altare conſtituit Moyſes Iethro autē legim⁹ ſacerdotem fuiſſe Madiā.id eſt,gentis Madian. Mirū eſt autē ſi ad eius aduentum cœpit ſacrificare Moyſes, & non potius ipſe qui ſacerdos erat.

In locutionib. Locu. 8.5.

a mutuò verbis pacificis. Cumq; intraſſet tabernaculum, nar- 1
a ¶ Primi Prædicatores. ¶ Gentili populo,vel prædicatoribus de gentibus. b Diabolo.
rauit Moyſes cognato ſuo cuncta quæ fecerat Deus Pharao-
a ¶ Vel miniſtris diaboli. b ¶ Sanctos Deum videntes. c ¶ Quem refert Paulus ſibi accidiſſe, cum in infirmitatibus ſuis gloriatur. 2. Cor. 11. g.
ni & Aegyptiis propter Iſrael, vniuerſum * laborem,qui ac- 2
a ¶ Quo tranſitur de mundo ad cælum. b ¶ Quia fidelium cor vnum & anima vna. Act. 4. f.
cidiſſet eis in itinere † quo liberauerat eos dominus. Læta- 3
tuſque eſt Iethro ſuper omnibus bonis quæ fecerat dominus
Iſraeli,eo quod eruiſſet eum de manu Ægyptiorum,et ait. Be
¶ Cui omnia aſcribuntur non nobis.
nedictus dominus qui liberauit vos de manu Ægyptiorum, 4
& de manu Pharaonis,qui eruit populū ſuū de manu Ægy-
a ¶ In hoc miraculo. b ¶ Gentilium quos colebant,vel ſuper ſanctos qui participatione beatitudinis benedicuntur dij.
pti. Nūc cognoui quia magnus dominus ſuper omnes Deos,
¶ Panem manducauit.
b eo quod ſuperbè egerit contra illos. Obtulit ergo Iethro co-
a ¶ Sacrificium Deo ſpiritus contri. &c. Pſal. 50. d. b Quando licite vtuntur mandatis. ¶ Quando ex toto mundum relinquunt. c ¶ Sacerdotalis ordo.
c gnatus Moyſi holocauſta & hoſtias Deo:† Veneruntq. Aarō 5 6
a Primitiui populi. ¶ Verbi ad honorem Domini.
d & omnes ſeniores Iſrael,vt comederent panē cum eo coram † 7 8
a ¶ Quaſi magiſter. b ¶ Doctores legis,qui ſedentes.i.quieſcentes mente iudicant tumultum populi.
domino. Altera autem die ſedit Moyſes, vt iudicaret popu- 9
a ¶ Quaſi iudicando docendi. b ¶ A principio mundi vſque ad finem,nunquam enim defuit lex naturalis uel deſcripta. 10
lum,qui aſſiſtebat Moyſi de mane vſque ad veſperam. Quòd 11
cum vidiſſet cognatus eius omnia, ſcilicet, quæ agebat in
¶ Alias agis in populo.
populo, ait: Quid eſt hoc quod facis in plebe? Cur ſolus ſedes 12
& omnis populus præſtolatur a mane vſque ad veſperā? Cui
reſpondit Moyſes. Venit ad me populus, quærens † ſententiā Dei. Cūq. acciderit eis aliqua diſceptatio, veniūt ad me, vt

IDEM. Nō fruſtra venit Ietrho ad Moyſen,nec fruſtra manducauit panē cum ſenioribus populi in cōſpectu Dei,dat Moyſi conſilium probabile & vtile,vt eligat viros,& conſtituat principes populi Deū colentes,potentes,& odientes ſuperbiā. Tales enim oportet eſſe qui ſuperbi nō ſint & ſuperbiā oderint, id eſt,vt non ſolum ipſi abſque vitio ſint, ſed in malis oderint uitia, non homines dico,ſed vitia.

✠ AMBROSIVS. Moſe magiſtro uſus eſt populus Iudęorū quotidie in ſermonibus ſuis,a mane vſq; ad veſperam iudiciū Dei operiēdo. Quod videns cognatus eſſe intolerabile, conſiliū dedit negotii cōſummandi, partito cum aliis onere, q ad hoc munus electi ſūt noctibus ac diebus recenſeto ſcripturas diuinas, quia & ſi quid aliud ſeniorem interrogaueris, neſcit niſi ſcripturæ ſeriem reſultare. Et tu Chriſtiane dormis, cui magiſter eſt Chriſtus. Quādiu te ſomnus,quādiu te ſecularia tenēt,quamdiu terrena? Diuide ſaltem Deo & ſeculo tempora tua,vel quādo non potes agere in publico, quæ ſunt huius mundi,& tenebræ ꝓhibent noctis, Deo vacato, īdulge orationib.& ne obdormiſcas pſallito,ſomnum tuum bona fraude fraudato,mane feſtina ad Eccleſiam.

I †

E

c *Veneruntque &c.* ORIGENES. Alia litera: *Venerunt*, inquit *presbyteri Aaron,& omnis Iſrael manducare panē cū ſocero Moyſi in conſpectu Dei*, non omnes manducant panē in conſpectu Dei, ſed q presbyteri ſunt,qui ſeniores.i.qui perfecti ſunt in meritis probati,q ſiue manducāt,ſiue bibunt,ad gloriā Dei faciūt, Omne ergo quod faciūt ſancti,ī cōſpectu Dei faciunt, peccator a cōſpectu Dei fugit. Adā poſtquā peccauit,fugit a cōſpectu domini,& interrogatus reſpondit. Gene. iij.b. *Audiui domine uocem tuā,& abſcōdi me,quia erā nudus.* Cain exiuit a facie domini

Vbi ſupra. Moraliter

C

d *Coram.&c.* AVGVS. Quæritur vbi quandoquidem nec tabernaculum fuit,nec arca teſtamenti,quæ poſtea ſunt inſtituta, neque hoc de futuro dictum accipere poſſumus, ſicut dictū eſt de manna quod poſitum eſt in uaſe,ſcilicet aureo. Ergo id ante Deum debemus accipere factum,quod in honorem domini factum eſt.

a *Oſtendam*

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Cumq; intraſſet in tabernaculū, &c. *honeſtius enim & magis ſeriose dixit ſibi in domo quam dixiſſet in via.*

2 Vniuerſum laborem, *pro defectu victualium & inſulti Amalech. Tertio deſcribitur ipſius Iethro deuotio laudabilis,cum dicitur.*

3 Lætatus eſt Iethro ſuper omnibus. *Ex quo patet,quod habebat fidem vnius Dei ueri. Vnde ait.*

4 Benedictus dominus qui liberauit uos de manu Aegyptiorū,&c. Nūc cognoui quia magnus dominus ſuper oēs Deos. *Per mirabilia enim audita totius naturæ creatæ uirtutem tranſcendentia,cognouit quod ipſe eſt ſolus Deus uerus,& non ſolum cofeſſus fidem ſuam ore.ſet etiam opere,unde ſubditur.*

5 Obtulit ergo Iethro cognatus Moyſi holocau. *victimæ ſunt quæ totaliter incenduntur ad honorem diuinum.*

6 Et hoſtias Deo, *ſcilicet pacificas,quarum una pars incendebatur, altera erat ſacerdotis, altera ab offerentibus comedebatur, unde ſubditur,*

7 Veneruntque Aaron,&c. *Vt honorarent eum, maxime quia erat de nouo cōuerſus ad fidem & ritu* Hebræorum, *vt in fide magis ſolidaretur. per panem autem hic intelligitur omnis cibus ut frequenter dictum eſt.*

8 Coram domino. *coram illo paruo tabernaculo,de quo dictum eſt ſupra. 16. vel coram altari ubi obtulerat holocauſta.*

9 Altera autem dic. *deſcripto aduentu conſulentis,hic conſequenter deſcribitur aſcenſus præſidentis,ubi præmittitur conſultationis occaſio, cum dicitur,* Altera autem die, *ſ. poſt oblationem* Iethro.

10 Sedit Mo.&c. *Debet enim iudicium fieri in tranquillitate rationis non in motu paſſionis, & hoc deſignatur per ſeſſionem propter quod iudices debent dare ſententiam ſedendo.*

11 Quia ſ.&c. *propter negotiorum multitudinem.*

12 Qui eſt,&c. *Ac ſi diceret non eſt bonus procedendi modus. Vnde ſequitur.*

✠ 1 Non

MORALITER.

✠ 5 *Obtulit ergo Iethro cognatus &c.* id eſt, ſibi fraternitate religionis coniunctus.

6 *Holocauſta & hoſtias.* Deo Per hoc autem quod ſequitur poſtea autem per verbum Iethro.d.

✠ 7 *Prouido*

a iudicem inter eos & oſtendam præcepta Dei & leges eius.
At ille: Non bonam, inquit, rem facis: † Stulto labore conſu-
meris, & tu & populus iſte qui te cum eſt: vltra vires tuas eſt
b negotium: ſolus illud non poteris ſuſtinere. Sed audi verba
c mea atque conſilia, & erit dominus tecum. Eſto tu populo
in his quæ ad Deum pertinent: vt referas quæ dicuntur ad
eum, oſtendasque populo ceremonias & † ritum colēdi, viā-
que per quam ingredi debeant, & opus quod facere debeant.

Aliàs ſapientes.

d Prouide autem de omni plebe viros † potentes & timentes

a Formam boni iudicis præſcribit.

e Deum, in quibus ſit varietas: & qui oderint auaritiam: Et con

a Qui ſibi ſubiectis bona tribuunt: qui Græce † chiliarchi, Latine dicuntur millenarij. b Qui Græce † hecacontarchi. c Qui & † pentecontarchi.

ſtitue ex eis tribunos & centuriones, & quinquagenarios,

a Qui ſuper denos. Qui Græce † decharchæ. b Priuatas cauſis populi. c Beati qui cuſtodiunt & faciunt iuſtitiam in omni tempore. Pſal. 105.

& decanos, qui iudicent populum omni tempore.

† fortes.

† χιλίαρχοι † ἑκατόνταρχοι. † πεντηκόνταρχοι. * δεκάρχοι

a *Oſtendam præcepta, &c.* IDEM. Quæri poteſt quō hic Moyſes
A dixit. Cū lex Dei adhuc nulla eſſet ſcripta, niſi qa lex Dei ſem
piterna eſt, quam conſulunt oēs pie uiuētes, vt q in ea inuē-
nerint vel faciant vel iubeant vel uetent, ſecundū quod illa in
cōmutabilis veritas præcepit. Nunquid.n. Moyſes quāuis cū
illo loqueretur Deus, per ſingula credendū eſt, quod conſulere ſoleret dominū, ſi quid eſſe in diſceptationibus tantæ multitudinis, quæ illum in iudicandi negotio a mane vſque ad veſperam detinebat, & tamen niſi præſidentē mēti ſuæ dominū cōſuleret, & legem æternam attenderet iuſte iudicare non poſſet.

b *Sed au. &c.* IDEM. Prima quæſtio eſt: cur Deus famulū ſuum, cū quo tanta & talia loquebatur, ab alienigena paſſus eſt admoneri. in quo ſcriptura nos admonet, p quēlibet, detur conſiliū veritatis nō debere cōtēni. Videndū ēt, ne fortè ibi uoluerit Deus ab alienigena moneri. ſ. Moyſen, ubi poſſet tentari ſuperbia. Sedebat in iudiciaria ſublimitate. hūc .n. ſenſū indicat ipſe Iethro, cū iuſſit eos eligi ad iudicādū qui odiſſent ſuperbiā: deinde quā ſit obſeruandū q alibi ſcriptura dicit: Eccle. 11. b. *Fili ne in multis ſint actus tui.* ſatis hic apparet. Verba quoq; Iethro conſideranda ſunt. dicit.n. *Nunc ergo itaq; audi me, conſilium dabo tibi, & erit Deus tecū.* Vbi mihi uidetur ſignificari, nimis intentū humanis actionib. animum Deo quodammodo euacuari, quo fit tanto plenior quanto in ſuperna & æterna liberius extenditur.

c *Eſto tu populo, &c.* IDEM. Quod vero adiungit: *Eſto tu populo in his quæ ad Deum pertinēt*, & referes verba eorum ad Deum, & teſtaberis eis pcepta Dei & legē eius, & demōſtrabis eis vias in quib. ambulabunt in eis, & opera quæ faciunt cum populo vniuerſo. Hęc agenda eſſe demonſtrat. nō .n. ait: Vnūſcuiuſq; verba refer ad Deum, ſed *verba eorum*, cū ſupra dixiſſet: *Eſto tu populo in his quæ ad Deum ſunt.* Poſt hæc admonet., vt ſingulorū negotia quæ inter ſe habebant deferant electis ſcilicet potētib. viris Deum colentib. iuſtis qui oderunt ſuperbiam, quos cōſtituerat ſuper millenos, alios ſuper cētenos, alios ſup quinquagenos, alios ſuper denos, ſic à Moyſe remouit periculoſas occupatiōes. Nec iſtos grauauit cū mille haberēt, vnū ſup ſe, & ſub illis alios. 10. & ſub eis 20. & ſub eis alios c. vt vix aliquid ad ſingulos ppoſitos perueniret, q iudicari neceſſe eſſet. Inſinuatur ēt humilitatis exemplum, q Moyſes cum quo Deus loquebatur, non faſtidiuit, neq; cōtempſit alienigenæ cōſiliū quis & Ipſe Iethro, cū Iſraelita non fuiſſe, vtrū inter viros vnū Deū colētes religioſeq; ſapientes habēdus ſit, ſicut Iob, merito quæritur, imo credibilius habetur. Ambigue.n. poſi a ſunt verba, utrū ſanctificauerit Deo vero in populo eius, qn vidit generū ſuū, uel utrū eum adorauerit ipſe Moyſes, quis de adoratione ſi expreſſe poſitum eſſet, honor videret ſocero redditus, ſicut ſolet hominib. honorificētiæ cā exhiberi. Quod aūt dicit grāmatoeiſagògas, quos decuriōes, nō facile ſciri pōt, qn hoc nomē in nullo uſu habem⁹, vel officiorū vel magiſtrorū.

Nam

Nam quidā doctores interpretati ſunt literarū qui ſ. introdu D
cant in literas ſicut Grecū vocabulū ſonat. Hic ſane ſignificat
ante legē datā Hebræos literas habuiſſe, que qn cęperint neſ-
cio vtrū valeat indagari. Quidā putāt eas a primis hominib. cę Quando literę inceperint.
piſſe, & perductas eſſe ad Noe, atq; inde ad parentes Abrahæ,
1 deīde ad populum Iſ-
2 rael: ſed vnde hoc pro
bari poſſit, ignoro.
3 d *Prouide autem, &c.*
4 Ad cuſtodiā humilita
5 tis ab alienigena in-
6 ſtruitur, ne qui tot ar-
7 cana Dei ab ipſo Deo
8 diſcebat extolleretur,
9 & putaret ſe humano
10 cōſilio non egere. Prę
figurabatur etiā q do
11 ctrina gentiū Iudæo-
12 rū ſcientiam & ſuper
biā ſuperaret, & quæ-
13 in lege deerāt, fideles
14 ex gentib. cōplēda ſug
gererent, & ſpirituale
15 intellectū ad legē Dei
16 afferrēt. Sciebat quo-
17 q; Moyſes, quia hunc
populum lex audiret,
18 & faceret quæcunque
diceret, legis quoq; diminutio ſuggerente euangelio fieret.

e *Et conſtitue, &c.* ORIG. Ordinabis, inquit, eos tri. &c. Et iudicabunt populū oī hora, veruntamen q grauius fuerit, referēt ad te. Audiant principes populi, & præsbyteri plebis, q debent oī populum iudicare, ſemp & ſine intermiſſione ſedere in iudicio, dirimere lites & reconciliare diſſidentes, in gratiā reuocare diſcordes. Diſcat vnuſquiſq. ex ſcripturis ſanctis officiū ſuū. Moyſes, inqt, ut ſit in his q ad Deū ſunt, & uerbū Dei ediſſerat populis. Cæteri vero principes quos appellauit tribunos qa tribui pſunt. Vel cēturiones vel quinqgenarii, q pſunt minorib. iudiciis, q ad ſingulos ptinēt dirimētes. Quā figurā ēt in futuro ſeculo ſeruādā puto. Vn Mat. xix. d. *Cū ſederit fil. ho. ſuper thronū maieſ. ſuæ, ſede. & uos ſuper ſedes 12: &c.* Vides ergo qa nō ſolum dns iudicat, cui oē iudicium dedit pater. Io. 5. d. conſtituit principes q iudicēt de minorib. cauſis. verbum autē q grauius fuerit, referāt ad ipſum. Iō dicit dns de quodā Mat. 5. c. qa *reus erit cōci.* de alio autē ibid. 12. c. *Reus e. g. ig.* Sed & de oī uerbo otioſo dicuntur reddere rōnē. Et iō nō dixit eſt, qa Deo pſtabimus rationē, ſicut de piurio. *Reddes autē domino iuramēta tua.* Mat. 12. d. *Regina quoq; Auſtri ſurget in iu. cum ui. gene. huius & condē. e.* Ecce aliud genus iudicii. Mat. 13. f. *Qui habet au. audi.* hæc enim omnia vmbra ſunt celeſtium & imago futurorum.

Homi. 11. Moraliter

E

Matt. 5. c.

IDEM. Sicut ſcriptum ē. Eccle. j. b. *Non ſatiabitur oculus viſu, nec. au. au.* nec nos ſatiari poſſumus cōſiderando q ſcripta ſunt quibus nos ędificet, qtis nos modis inſtruat. Cum.n. cōſpicio q Moyſes ppheta Deo plenus, cui Deus facie ad faciem loqbat, cōſilium accepit a Iethro ſocero ſacerdote Madiā, admiratiōe nimia obſtupeſco. Audiuit.n. Moſes uocē ſoceri ſui, & fecit qcunq. dixit ei Nō dixit, quia De⁹ mihi loquitur quid agere debeā, quomodo ab homine cōſilium accipiā, & ab homine Gentili alieno a populo Dei: & non quis dicat, ſed quid dicat auſcultat. Nos ergo ſi īuenimus aliquid ſapienter a Gentilib. dictū, nō cū autoris nomine ſpernamus & dicta, nec qa legem Dei tenemus, cōuenit nobis tumere ſupbia, & ſpernere prudentiū uerba, ſed oīa probantes q bonū eſt, teneamus. Qui aūt hodie populis præſunt, nō dico ſi iā eis aliqua à Deo

Vbi ſupra. Exo. 33. c.

F

Nu. 12. a.

reuelata

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Non bo. &c. *Non eſt intelligendū, quod res eſſet de ſe mala, imo bona, ſed melius fieri poterat, ut oſtenditur infra, minus autem bonū, comparatum ad maius bonum, habet rationem defectus & per conſequens mali aliqualiter, ſicut minus malum comparatum ad maius habet rationem eligibilis, & per conſequens rationem boni, aliquo modo. Secundo proponitur ipſa conſultatio cum dicitur.* 2 Sed au. uer. &c. *id eſt, melius gubernabis populum à Deo tibi commiſſum.* 3 Eſto tu. &c. *accedendo ſcilicet ad Deum pro populo & voluntatem ipſius audiendo pro populi directione. Ideo ſubditur.* 4 Vt referas. *ſcilicet populo.* 5 Oſtendasq;, &c. *quantum ad celebrationem dierum ſolennium.* 6 Et ritum colendi. *quantum ad actum offerendi & ſacrificandi.* 7 Viamq;, per quam ingre. de. *quantum ad credenda.* 8 Et opus quod fa. de. *quantum ad mores & agenda.* 9 Prouide autem. *Cum magna diligentia & deliberatione:* 10 De omni ple. *abſque perſonarum acceptione.* 11 Viros. *quia mulieres non debent dominari nec regere propter defectum diſcretionis & conſtantiæ.* 12 Potentes. *ſ. iudicare per ſuam ſapientiam & experientiam, Vnde & alia tranſlatio habet* ſapientes *vbi nos habemus* potentes. 13 Et timentes Deum. *magis quam mines.* 14 In quib. ſit ueritas. *ſ. vitæ, iuſtitiæ, & doctrinæ.* 15 Et qui oderint auari. *quia homines cupidi propter munera de facili deflectunt a iuſtitia.* 16 Et conſti. ex &c. *Tribunus eſt qui præeſt mille hominibus.* 17 Et centu. *Centurio præeſt centum.* 18 Et quin. &c. *quinquagenarius eſt q præeſt. 50. et decanus 10. in populo utē Iſrael erāt ſexcēta millia peditum, ut ſup. dictū eſt 12. c. Ex quo concluditur, q ibi fuerūt ſexcenti tribuni, & cēturiones ſex millia, & quinquagenarij. 12. millia, et decani lx. mil.*

Cōtra mulierum regimen.

✲ 1 Si hoc

MORALITER.

✲ 9 *Prouide, &c.* Inſtruuntur principes & plati pmouere ſine perſonarū acceptiōe viros aptos p regimine ſm cōditiones hic poſitas in ſenſu literali qui ēt moralis ēſt, vt patet intuenti.

✲ 4 *Quibus*

reuelata ſunt, ſed ſi in ſcientia legis aliquid meriti habent, ɔſi A lium dedignant inferioris, etiā ſacerdotis, nedum laici, nedū Gentilis, ſed Moyſes qui erat manſuetus ſup er oēs homines accepit conſilium inferioris, vt principib. daret formā humilitatis, & ſignaret imaginē futuri ſacramenti. Sciebat quādo que futurum, vt Gentiles bonum conſiliū proferrēt, apud Moyſen bonū & ſpiritualē intellectū afferentes ad legem, & audiret eos lex faciēs omnia quæ dicerent. Nō enim pōt facere lex ſicut Iudæi dicunt, qa infirmatur lex incarne, id eſt, in litera; & nihil poteſt ſecundū literam. Nihil enim ad perfectum adduxit lex. Hebr. vij. c. ſecundum hoc autem conſilium quod nos afferimus ad legem, poſſunt oīa ſpiritualiter fieri, & ſacrificia offerri; quæ modo carnaliter nō poſſunt, pōt lex lepræ ſpiritualiter ſeruari. Sicut ergo intelligimus, ſentimus, & cōſilium damus, omnia facit lex; ſecundum literam vero non omnia, ſed pauca. D

✻ Chrysostho. Etiāſi ſis perfectus, opus eſt tibi conſiliatio & aliquo q te arguat. Neq; .n Moyſi facile par fueris, qui erat mitiſſimus, Deo amicus, & in externa philoſophia bene inſtitutus, & nō minus ſpiritualium intelligentia inſignis. Cōſiliariis omnes opus habēt, etiamſi Moyſi ɔferri nō poſſint. Multa enim ſunt quę magni & admirabiles viri ignorant, quæ tamen parui abiectiq; ſcire ſolent.

a *Moy. fe. &c.* Vir Deo familiaris ſapiētiſſim⁹, nō erubeſcēs a minori & Gētili doceri, formā doctorib. præbuit, ne a quibuslibet erubeſcāt erudiri.

b *Quicquid, &c.* Avg. Alii uerbū, aut graue referebāt ſup Moysē ſic eñ habet Græcus ſermo ꝙ Latini interptati ſunt, ad Moyſen. Illa ſane locutiōe ipſa ēt cura figurat, qua dictū eſt ſup Moyſen, veluton⁹ ſignificāt ei impoſitū. Verbum autē graue dictum eſt ꝓ qōne graui. E

Margin: † domini. † Suſtentare. † Moyſes ſocerum. Notā.

Graues quæſtiones & cōmunes.

Quicquid autem maius fuerit, referant ad te, & ipſi minora

Pluribus intentus minor eſt ad ſingula ſenſus.

tantummodo iudicent, leuiusq; tibi ſit partito in alios onere.
Si hoc feceris implebis imperium †Dei, & præcepta eius pote- 1
ris †ſuſtinere, & omnis hic populus reuertetur cum pace ad lo- 2
a ca ſua. Quibus auditis, Moyſes fecit omnia quæ ille ſuggerat. 3
Et electis viris ſtrenuis de cuncto Iſrael, conſtituit eos princi- 4
pes populi, tribunos, centuriones, & quinquagenarios, & de- 5
canos; qui iudicabāt plebem + omni tempore Quicquid au- 6
b tem grauius erat, referebant ad eum, faciliora tantummodo
iudicantes. Dimiſitque† + cognatum ſuum, qui reuerſus abiit 7
in terram ſuam.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Si hoc fe. &c. *ordinate gubernando populum tibi commiſſum a Deo.*
2 Et omnis, &c. reuer. *hora debita negotij. negotijs expeditis.*
3 Cum pace ad loca. *ſ. per hoc. n. quod honores a præſidente communicantur alijs ſecundum gradus ſuos, eſt maior pax in populo.*
4 Quibus au. &c. *Hic tertio ponitur conſultationis adimpletio, cum dicitur.* 5 Fecit omnia quæ ille ſug. *Ex quo datur exemplum quod bonum conſilium inferioris non eſt contemnendum. Moyſes. n. qui erat dux populi, & Deo propinquius quod loquebatur ei ſicut homo ad amicū ſuum, tamen fecit ipſius Iethro conſilium.*
C 6 Et electis uiris, &c. *Deuter. 1. dicitur quod populus elegit iſtos: dicēdum, quod Moyſes hanc electionem populo commiſit, quia per experientiam cohabitationis cognoſcebant melius conditiones vicinorum ſuorū, illam etiam electionem Moyſes approbauit, & ideo dicitur hic elegiſſe, quia autoritate eius electio illa facta fuit & approbata, & patet litera vſque ibi.* 7 Dimiſitque co. ſu. *id eſt, ſocerum ſuum, qui reuerſus abijt in terram ſuam. Illi qui dicunt quod Iethro uenit ad Moyſen primo anno egreſſionis de Aegypto, quod eſt probabilius ut dictum eſt, dicunt quod non redijt ad terram ſuam uſque ad annum ſequentem, ita quod fuit cum populo Iſrael per annum, & ideo eius reditus ponitur hic per anticipationem, & hoc eſt magis probabile, tum quia erat nouiter ad fidem conuerſus, vt prædictum eſt, & ideo debebat plenius inſtrui, & maxime, quia illo anno erat lex danda a Deo, tum quia uidens generū ſuum in tanta gloria, & per conſequens filiam ſuam & nepotes ſuos, eſt ueriſimile, quod recederet ab eis.*

MORALITER.

4 *Quibus audi. &c.* oſtenditur quod quando prudentes & literati homines veniunt ad Religionē, cōſilium eorum propter nouitatem non eſt cōtemnendum, ſed grauiter accipiēdum.

ADDITIO I.

In cap. 18. vbi dicitur in poſtilla: Tulit Sephoram vxorē Moyſi. *Qualiter ſit intelligendum quod dicitur hic:* Tulit Sephoram uxorem Moyſi quam remiſerat, *dictum fuit ſupra 4. c. in additione. 3.*

CAP. XIX.

Historicē. *Menſe tertio, &c.* Origenes. Alia litera. *Menſis autem tertij exitus filiorum Iſrael de terra Aegypti hac die venerunt in eremum Sina, & profecti ſunt ex Raphidim, & venerunt in eremū Sina, & applicuit ibi Iſrael cōtra montem: & Moyſes aſcendit in montē Dei, & uocauit eū dominus de monte dicēs, Hæc dices domui Iacob, et nuntiabis filijs Iſrael &c.* & paulo poſt, *deſcende & conteſtare populo, et purificabis illos hodie & cras, et lauēt ueſtimēta ſua, & ſint parati in diem tertiam. Tertia. n. die deſcendet dominus in montem Sina coram omni populo,* hoc die reperitur dari lex quæ in tabulis lapideis ſcripta eſt digito Dei, ſicut ſequētia docēt. Dies autem iſte tertius apparet tertii menſis ab exitu filiorum Iſrael de Aegypto. Ex quo die paſcha fecerūt, i. agnum immolauerunt, & ederunt, q fuit quartus decimus primi mēſis, vſq; ad iſtū quo lex datur dies. 50. numerātur 17. ſ. primi mēſis, reliqui ab ipſo 14. Deinde omnes 30. ſecundi menſis qui fiunt xlvii. & tertius tertii menſis qui a ſolēnitate occiſi agni quinquageſimus eſt, ac per hoc in iſta vmbra futuri ſecundum agni immolationem diē feſtum, quia quinquageſimo die lex data eſt, ſcripta digito Dei: Ita in ipſa ueritate noui teſtamēti a feſtiuitate immolati agni Ieſu Chri. 50. dies numerāt vbi ſpūſſanctus de altiſſimis dat⁹ ſit, q eſt digit⁹ Dei.

a *In die hac, &c.* Quadrageſima. i. ſeptima die poſtquā egreſſi ſunt de Aegypto prima die, ſcilicet Iunii peruenerunt ad mōtē Sina, ubique peractis duobus dieb. quibus ſanctificati ſunt ☞ tertio,

CAP. XIX.

Iunio.

Menſe tertio egreſſionis Iſrael de terra Æ- 1
a gypti, in die hac venerunt in ſolitudi- 2
nem Sinai. Nam profecti de Raphi-
dim, & peruenientes vſque in deſertum
a Rubus vel tentatio.
Sinai, caſtrameti ſunt in eodem loco: 3

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XIX.

Diuiſio. Menſe tertio. *Poſtquā deſcripta eſt eductio populi Iſrael de Aegypto hic conſequēter deſcribitur legis datio, vbi primo pmittitur pręparatio plebis. ſecūdo ſubditur datio legis. xx. c. Adhuc primo diſponitur pparatio populi per mūditiā, ſecūdo p reuerētiā, ibi:* Iā aduenerat. *adhuc primo inducitur populus ad munditiam mentis, ſecūdo ad munditiam corporis, ibi:* Ait. n. dominus iam nūc ueniam ad te. *Circa primum dicitur.*

1 Menſe tertio egreſſionis, in die hac, *i. prima die menſis tertij,*
2 Venerunt in ſolitudinem Sinai. *Vbi lex erat danda.*
3 Caſtrametati ſunt. *i. terram menſurauerunt in qua ponenda erāt caſtra, quia ſecundum ordinationem illorum qui erant deputati ad hoc, aſſignabatur cuilibet capitaneo familiæ locus maior uel minor, ſecundū quantitatem tentorij ſibi neceſſarij, & familiæ ſuæ.*

✻ Ibid.

MORALITER.

✻ 1 *Menſe tertio egreſſionis Iſrael de terra Aegypti.* In hoc capitulo agitur de diſpoſitione populi ad legem diuinam recipiendam, quæ data fuit quinquageſima die ab egreſſu populi

✻ de

tertio.i.quīquageſimo,legē acceperūt,& hæc eſt Pētecoſtes.
A RABB. In Sina vna manſio fuit,ſed inter omnes maxima. Ibi.n.lex accepta,tabernaculum erectum. Ibi Exodus, & maxima pars Leuitici omneſq; libri legis penè conſcripti ſunt.
a *Moyſes autem &c.* GREGORIVS. Alia litera: *Moyſi autem aſcendit in montem, & dominus deſcendit ad eum.* Mons altitudo contemplationis eſt, in quem aſcēdimus, ut ad ea quæ ultra infirmitatem noſtram ſunt intuendo ſubleuemur. Sed dominꝰ deſcēdit,quia ſanctis multum proficientibus,† parum aliquid de ſe aperit.
b *Alas Aquilarum.* B vocat doctrinas duorum teſtamētorum quę nos ab infirmis ad cęleſtia portant.
✻ EVCH. Alas habere dicitur Deus, p eo quod more auis electos ſuos tāquam pullos ſub ſe colligit & fouet,& ab īſidiis diaboli & malorum hominum protegit. Vnde propheta, *Sub vmbra alarum tuarum protege me.*
c ✻ *Eritis mihi. &c.* THEO. Quemadmodum enim Leuitas, cum & ipſi Iſraelitę eſſent, pręaliis tribubus honorauit,& in diuinū ſeparauit miniſterium, nō quod alios, alios cōtēneret,ſed vt per hos illorum curā haberet. Ad hūc D modū ſemen Abrahę & Iſaac & Iacob primo delegit,propterea qđ Chriſtus dñs ex illorum carne,aliqſi naſciturus eſſet. Deinde per ea quæ circa hos fiunt,propriam potentiā manifeſte declaret,omnes homines cognitionis viam docens.

a ibique Iſrael fixit tentoria è regione montis. Moyſes autem 1
a Proprium eſt ſanctorum montes diligere & incolere, quorum conuerſatio eſt in cælis. Phil.4.d.
aſcendit in montem ad Deum. Vocauitque eum dominus de 2
a Actiuis.
monte, & ait: Hæc dices domui Iacob, & annunciabis filiis 3
a Contemplatiuis. Pœnas Aegyptiorum commemorat. & quæ populo ſuo præſtitit beneficia, vt timeant omnipotentem,& diligant benefactorem.
Iſrael. Voſipſi vidiſtis quæ fecerim Ægyptiis, quomodo por- 4
a Velociſſime. b Moyſi & Aaron. Sicut aquila prouocans pullos ad volatum,&c. Deut. 32.b.
b tauerim vos ſuper alas aquilarum, & aſſumpſerim mihi. Si er- 5
a Antequam legem det,promiſſis allicit vt libenter accipiant. b Aure cordis. c Diligenter. d Quaſi pacis actum quod pepigi cum Abraham.
go audieritis vocem meam, & cuſtodieritis pactum meum, 6
a Specialis populus.quos paſcam defendam,& ſicut gregem proprium nutriam.
eritis mihi † in peculium de cunctis populis. Mea eſt enim 7
a Vnde Petrus: Genus electum regale ſacerdotium,gens ſancta, populus acquiſitionis.2.Pet.2.b.
c omnis terra, & vos eritis mihi in regnum ſacerdotale, & gens 8
d ſancta. Hæc ſunt verba quæ loqueris ad filios Iſrael. Venit 9
e Moyſes, & conuocatis maioribus natu populi, expoſuit om- 10
nes ſermones, quos mandauerat dominus. Reſponditque 11
a Vel omnis.
vniuerſus populus ſimul: † Cuncta quæ locutus eſt domi- †
a Vota ſubditorum referunt prælati ad dominum,cum eorum bona ipſi attribuunt,& cum in omnibus benedicunt.
nus, faciemus. Cumque retuliſſet Moyſes verba populi ad do- 12
a Obſcura ſcientia legis.
minum, ait ei dominus: Iam nunc veniam ad te in caligine nu- 13
a Non ad populum,qui non poteſt me intelligere.
bis, vt audiat me populus loquentem ad te, & credat tibi in
perpetuū. Nunciauit ergo Moyſes verba populi ad dominum

d *Regnum, & cætera.* Mēbra, ſcilicet ſummi ſacerdotis in regnum cælorum venturi.
e *Expoſuit omnes, &c.* GREGO. Notandum, quod lex non incautis vel neſcientibus ingeritur: ſed expoſitis pręmiiſque debentur ſeruātibus, & beneficiis præteritis quæ tam experti ſunt & mirabilibus, E cum ſpōte ſe legi ſeruandæ deuoueāt, lex petentibus datur, ut ſecūdum promiſſionem ſuam quaſi voti rei qui violauerint iudicentur, nec de violentia ſibi illata cenſentur.
✻ RVPERTVS. Nota quod tāquam paterfamilias conuētionē faciens cum operariis diurnis,quos cōtinuo miſſurus eſt in opera legis, tamdiu verba facit, donec ab eis ipſa collaudetur conuentio, dicentibus cunctis, *Quæ locutus eſt dominus faciemus.* F Li.3.in Exod.c.25.
☞ THEOD.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Ibiq; Iſrael fixit ten. *ſecundum quod diſpoſitum ab illis qui habebant ordinandi officium:*
2 E regione montis. *Ad partem orientalem, vt ſic adorarent dominum deſcendentem ſuper montem Sina, quia Iudæi adorarent verſus occidentem. Vnde & tabernaculum & templum ſic fuerunt diſpoſita, vt ingreſſus eſſes a parte orientali, vt ad partem oppoſitam adorarent ſacerdotes, ſicut & ſtella cæli ab oriente mouentur in occidentem quaſi adorantes ad partem illam, Vnde Neemiæ xix.b.dicitur.* Exercitus cęli te adorat.
3 Vocauitque eum dominus, &c. *Non.n.audebat aſcendere ad ſuperiorem partem montis niſi vocatus a Deo quia dictum fuit ſibi in rubo:* Ne appropries huc. &c. *vt dictum eſt ſupra.3.ca.*
4 Voſipſi vi.&c. *Flagellando eos, & ſubmergendo pro vobis.*
5 Quomodo port.vos,&c. *i.cito & expedite educēdo uos de Aegypto, ſicut aquila inter aues alias citiſſime volat, qui omnes eadem die egreſſi ſunt, vt dictum eſt ſupra xij.a. Dicit hic Rabb. Salomon quod modus aquilæ eſt quando portat pullos de loco ad locum, quod portat eos ſuper dorſum, ita quod ſi proijciatur ſagitta ab inferius, ipſa recipiat ſagittam, & non pulli ideo dominus comparat ſe aquilæ quia cum voluit transferre filios Iſrael per mare rubrum, angelus qui præcedebat caſtra Iſrael in hoc perſonam domini repræſentans, poſuit ſe cum columna nubis inter Aegyptios & Hebræos, ne Aegyptij poſſēt impetere Hebręos machinis vel ſagittis, vt habetur ſupra. 14. c. Prædicta autem beneficia debebant mouere Hebræos ad ſeruiendum Dei prompta voluntate & munda mente. Ideo ſequitur.*
6 Si ergo,&c. *non tantum aure corporis, ſed & mentis.*
7 Et cu.pa. *i.legem vobis dandam opere adimplendo.*
8 Eritis mi.&c. *Peculium ut hic accipitur, eſt paruus cenſus extra hæreditatem de quo poteſt filius familias facere quod vult, ſine licentia patris, & ideo eſt quid ſibi ſpecialiſſimum. & per hoc intelligitur quod Iſrael inter omnes populos ſit magis appropriatus & ſpecialis ipſi Deo ſi lenē obſeruet; & hoc magis patet in Hebræo, vbi habetur ſic:* Eritis mihi amicabilitas de cunctis populi. *i.qui excellēt dilectum, quod ſignificatur per nomen abſtractum ſic dicitur de aliquo excellenter liberali, quod non ſolum eſt liberalis, ſed ipſa liberalitas.*
9 Et vos,&c. *i.maximū, quia nomine ſacerdotij aliquando maioritas intelligitur, ſicut ſupra dictū eſt de Iethro 2.c. & 2.Reg.8.dr,* Filii Dauit ſacerdotes erant i. *maiores & primi poſt regem.*
10 Et gens ſancta. *i.ad Dei cultum applicatæ, ſicut & veſtes ſacerdotales dicuntur ſanctæ, quia ad Dei cultum applicatæ. ex hoc enim quod Chriſtus qui eſt ſanctum ſanctorum, naſciturus erat ſecundū carnē de populo Iſrael, ideo debebat ſpirituali ſanctitate pollere præ cæteris populis terrę.*
11 Et conuocatis,&c. *illis.n.primo expoſuit verba domini, & illi populo, & tunc omnis populus ſenſit.*
12 Cumque re.&c. *Hic conſequenter diſponitur populus per munditiā exteriorē, tamen præmittitur relatio reſponſionis populi domino per Moyſen, cum dicitur.* Cumq; retu.&c. *Non quia dominus ignoraret cum ſciat omnia, etiam antequā fiant, ſed ut bona uoluntas populi præſentaretur domino tanquam ei placita, ſicut & angeli bona hominum opera offerunt coram domino, prout Rephael dixit Tob.xii.c.* Ego obtuli memoriam orationis tuæ, &c.
13 Iam nūc,&c. *per hoc deſignatur, quod in præſenti nō habemus niſi cognitionē ęnigmaticā de diuinis, ſecundum quod dicit Apoſtolus 1.Cor. xiii.d.* Videmus nunc per ſpeculum in ænigma. *& 2.Metaph. dicitur quod intellectus noſter ſe habet ad diuina ſicut oculus noctuæ ad lucem ſolis, & propter hoc apparuit dominus in caligine, quia tales apparitiones fiunt communiter ſecundum diſpoſitionem illorum quibus fiunt.*

✻ 1 Vade

MORALITER.

... de Aegypto, propter qđ ſignificat dationem ſpirituſſancti p quē radicat̄ lex euangelica in fideliū cordib. & facta fuit apoſtolis & aliis diſcipulis exiſtentib. cum eis quinquageſima die a domini reſurrectione, p quā tanquam de Aegypto exiuimus, ſ. de tenebris culpæ & ignorantiæ. Ad receptionē vero ſpirituſſancti quatuor diſponunt, ſ. diuinorum bñficiorum gratitudo, obedientię pmptitudo, cōuerſationis ſanctitudo, continētiæ pulchritudo. Primum ſignificatur cum dr.
4 *Voſipſi ui.&c.* q.d. vos debetis eſſe grati, qa gratitudo de bñficiis acceptis eſt diſpoſitio p aliis recipiēdis. Ideo ſubditur.
5 *Si ergo,&c.* Sequitur.
6 *Eritis mihi in.&c.* Secundum tangitur cum dicitur.
† *Reſponditq; uni.po.&c.* Tertium notatur ibi.

✻ † Lauentq;

A ✠ THEOD. Hoc autem populi fœdus ſubſcriptioni ſcribæ ſimile eſſe videtur. Vnde cum propriã confeſſionẽ promiſ-ſumq; tranſgreſſi eſſent, maledictionib. quæ in lege Moyſi continentur, ſubiecti fuere, a quibus Chriſtus in ſe credẽtes liberauit. *Chriſtus enim* (ait Apoſtolus) *redimit nos a maledicto legis, factus pro nobis maledictum.*

Vbi ſupra.

decẽ & ſeptẽ, ſ. primi mẽſis, reliqui a quartodecimo, & oẽs xxx. ſecundi qui ſunt xlvii. & tertius tertii menſis, qui eſt ab occiſione agni quinquageſimus, ſicutà paſſione Chriſti, vſq; quo datur ſpiritusſanctus quinquaginta dies numerãtur, digitus.n. Dei ſpiritum ſanctum ſignificat. D

Homil. 11. in Exod. Præparatio ad Chriſti cœnam.

a *Vade ad populum.* ORIGEN. *Deſcende & proteſtare populum, & purifica illum hodie & cras, & lauent veſtimenta ſua, & ſint parati in diem tertium, &c.* Qui uult uenire ad verbum Dei, audiat quod præcepit dominus. Sanctificatus uenire debet & lotis ueſtibus. Si enim ſordida attuleris ueſtimenta, dicetur tibi Matt. xxxii. b. *Amice, quomodo huc intraſti non habẽs veſtem nuptialem?* Nemo ergo poteſt audire verbum Dei, niſi prius ſanctificatus .i. ſanct' corpore & ſpiritu, & lotis ueſtibus. B

a Præcipe vt ſanctificentur. b In præſenti, ſcilicet & futura vita.

a Qui dixit ei: Vade ad populũ & ſanctificã illos hodie & cras, 1

a A peccatis. b Corpora quib. animæ veſtiuntur. Beatus qui cuſtodit veſtimenta ſua, ne nudus ambulet. c Per ſcientiam legis naturalis. d Quaſi legem & cultum ſanctæ trinitatis accepturi.

b c lauentq. veſtimenta ſua: & ſint parati in diem tertiũ. In die †

a Scientiam legis daturus. Humanæ fragilitati condeſcendens. Vt ſciant legem à Deo dari non ab homine.

enim tertio deſcendet dominus coram omni plebe ſuper mõ

a Ne quis vltra intelligentiam ſuam ad montem ſacræ ſcripturæ audeat conſcendere, ſed contentus ſit menſura ſua ſecundum donum quod accepit à Deo.

tem Sinai. Conſtitueſque terminos populo per circuitum, 2
d & dices: Cauete ne aſcendatis in montem, nec tangatis fines

a Vltra vires. b Altitudinum ſcripturæ. c Aeterna: d Lapſus in hæreſim vel blaſphemiam in Deum. e Id eſt nemo imitabitur inſaniam eius.

illius. Omnis qui tetigerit montem, morte morietur. Manus

a Duris eccleſiæ ſermonibus coactabitur.

non tanget eum, ſed lapidibus opprimetur, aut confodietur 3

a Verba ſapientium quaſi ſtimuli. Quaſi acerrimis obiurgationibus. b Stultus iumentis comparatur. c Sapiens reputatione ſuã. d Vel morietur.

iaculis. Siue iumentum fuerit ſiue homo, non viuet. † Cum 4

Prædicationem ſignificat.

e clangere cœperit buccina, tunc aſcendãt in montem. Deſcen- 5
f ditque Moyſes de monte ad populum & ſanctificauit eum. 6

✠ EVCHERIVS. Deſcendere Deus in mundũ dicitur, quando aliquid nouum quod antea non fuerat, in creatura humana operatur.

ISID. Quinquageſimo die poſt paſcha lex Moyſi data eſt, quinquageſimo die poſt paſſionem domini quam paſcha illud figurabat, dat' eſt ſpiritus promiſſus deſcẽdens ſuper apoſtolos, & qui cum eis erant in cxx. Moſaicæ ætatis numero conſtituti, & diuiſis linguis credẽtiũ totus euangelica prædicatione mũdus impletus eſt. Dicitur illic ſcripta lex digito Dei, & dominus Luc. xi. c. de ſpiritu ſancto dicit: *In digito Dei eij. dæmo.* Aſpicit cũctus populus voces, lãpades, montẽq; fumigãtẽ, tonitrua, fulgura, & clãgorẽ buccinæ perſtrepentem. In uocib. & tonitruis blandiciæ promiſſionis, vel terror in prædicatione intelligũtur, in lampadib. claritas miraculorũ in ſonitu buccinæ fortis prædicatio ſanctorũ, quæ omnia in aduẽtu ſpiritus ſancti cõpleta ſunt, qñ diſcipuli in uarietate linguarum præceptis & ſignis intonuerũt. Interpretat autẽ Sinai, rubus qđ ſignificat eccleſiam, in qua dñs Moyſi loquitur. Quod autẽ daturus legem dñs in igne fumoq; deſcẽdit, ſignificat, quod fideles ſuæ claritatis oſtenſione illuminat, & infideliũ oculos fumo erroris obſcurat. Videtur ẽt in caligine, quia impii qui terrena ſapiũt eũ deſcendentẽ .i. in humilitate naſcentem præ caligine malitiæ non cognouerunt, vel quia veritatem legis infidelib. per caliginem dixit, vt *videntes non videant, & audientes non intelligant.* E F

Ingreſſurus eſt is paulo poſt ad cœnã nuptialem, manducaturus de carnib. agni, & potaturus poculum ſalutis. Nemo ĩtrat ad cœnam hanc ſordidis veſtib. Vnde Eccle. 9. b. *In omni tempore ſint veſtimenta tua munda:* Lota ſunt enim ſemel veſtimenta tua gratia baptiſmatis. 2. Cor. vii. a. *Purificatus es corpore, mundatus ab omni inquinamẽto carnis & ſpiritus.* Act. xi. b. *Quæ ergo Deus mundauit, tu immunda ne feceris.* Audi ſanctificationis genus, ne acceſſeris, ĩquit, ad mulierẽ hodie & craſtino, vt die tertio audias verbũ Dei, hoc eſt quod ait Apoſtolus 1. Corin. vii. a. *Bonũ eſt homini mulierem non tangere,* ſaluo tamen infirmis remedio nuptiali. 1. Corin. vii. c. *Sed quia tempus breue eſt, ſuper eſt, vt qui habent vxores, ſint tanquam non habentes.* C

Moraliter

b *Sanctifica illos, &c.* RABB. Qui ad conſpectum Dei deſiderat venire, ſanctificet ſe fide & conuerſatione, & lauet veſtimẽta .i. opera hodie & cras, in præſenti .ſ. & in futuro, vt ad gloriam reſurrectionis perueniat, quam tertius dies inſinuat.

Vbi ſupra cap. 27.

✠ RVPER. Quod dictum eſt, *Lauentq; ueſtimenta ſua.* Iuxta literalem quidem ſenſum non multum apud Dominum ad ſanctificationem valere conſtat, uerumtamen cum pro ritu ſanctificationis fit, internam quoque munditiam Deo placitam eſſe cogit intelligi.

Quæſt. 36.

✠ THEO. Non ſolũ ſanctificari, ſed ẽt veſtimenta lauare Hebræi a Deo iubentur cũ legem ſunt accepturi, quia per corporales res ad ſpirituales eos adducit, & timorẽ incutit & magis reuerentes reddit. Ex his nempe facile intelligere poterãt multo magis mẽtẽ animamq; expurgari debere. Ob id & tubarũ voces & tonitruum ſonitus, & caligo & procella & ignis & fumus ingens in ipſius vertice montis apparuerũt, vt per hæc oĩa lapidea eorũ corpora emolleſcerent. Nã quia inflictas Aegyptiis plagas cõſpexerunt, ipſi vero talium plagarũ omnino expertes erãt, idcirco illos veluti pueros terret, vt non tantũ Deum ob inenarrabilia eius erga ſe beneficia diligerẽt, & ſed etiam ob terribiles plagas timerent.

c *In die, &c.* Hac die data eſt lex in tabulis lapideis ſcripta digito Dei, hic eſt tertius dies tertii mẽſis ab exitu filiorũ Iſrael de Aegypto. A die ergo qđ paſcha fecerunt .i. quartodecimo primi mẽſis, vſq; quo lex data eſt quinquagĩta dies numerãt, decem

d *Cauete ne, &c.* RAB. Prius prohibet populum in montem aſcẽdere, mortẽq; minat nũc iubet vt clangente buccina aſcẽdant in mõtem, humanã .ſ. cõpeſcens audaciã, & ad obediendum inuitans, quia ad prædicationis vocem debemus nos ad ſuperna erigere, nec ſacramentorum inueſtigatione ſponte præſumere, ſed Dei vocationem ſequi.

✠ RVP. Docendus.n. erat populus, quod Deus patrũ eius nõ eſſet talis, ut Dii Aegyptiorum, quorũ in ſacris .i. ſacrilegis ludere, & choros ducere, mãducare & bibere, ac deinde polluere & pollui, ſolenne erat in oĩ genere. fornicationũ. Siquidem nõ vltro vel facile hoc perdiſcere poterat, quippe cũ & poſt tales tãtoſq. terrores nihil cũctat' quaſi nihil vidiſſet, fecerit vitulum conflatilem, ſederit populus manducare & bibere & ſurrexit ludere.

e *Cũq; clangere cœperit, &c. tũc aſcẽdant.* ✠ RVPER. Sed & ſupra iã dictũ eſt, *ne aſcendatis in montem*, et poſtmodũ item dñs dicit, *Conteſtare populũ, ne qñ uelint terminos trãſcẽdere ad uidendũ dominum, & pereat ex eis magna multitudo.* Ergo cum dicitur, *cum cœperit clangere buccina, aſcendant in montem*, ſubaudiendum eſt, uſque ad terminos conſtitutos per circuitum.

f *Buccina.* quaſi vocina, a voce vel a vocando vel a bucca.

☞ HVGO.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vade ad &c. *Hic accipitur ſanctificatio pro munditia, quia ſanctũ in vna ſignificatione idem quod mundum.*

2 Conſtitueſque ter. &c. *ne irreuerenter, ſeu curioſe ſe ingerant ad diuina.* 3 Lapidi, &c. Iac. *In Hebræo habetur* ſagittis. *taliter enim interficitur homo a longe, & per talem mortem deſignatur quod non debuerant appropinquare, ſed de longe ſe tenere.* 4 Cum clan. cep. &c. *quod exponunt doctores noſtri dicentes, quod per hoc non licentiantur tranſcendere terminos prædictos, ſed quod ante clangorem huiuſmodi debebant ſe tenere longe, etiam a terminis præfixis, & in ipſo clangore appropinquare eis, & hoc vocatur aſcendere, quia illi termini erãt aliquãtulum in aſcenſu montis, In Hebræo habetur.* In protractu buccinæ aſcendat. *Et dicit Rab. Salom. quod erat quidam modus clangendi protenſus, & erat ſignum receſſus Deitatis de monte & per hoc erant licentiati tranſire terminos conſtituos, & aſcendere in montem.*

5 Deſcenditque, &c. *Ad exequendum domini mandatum.*

6 Et ſan. eum. *denuntiando quod mundaretur.*

✠ 1 Cum

MORALITER.

✠ † *Lauentque veſtimenta.* Per ueſtium lauationem intelligit ſanctam & mundam conuerſationem. Quartum tangitur ibi

✠ 1 Etne

a Cumque lauiſſent veſtimenta ſua, ait ad eos: Eſtote parati 1
¶ Fidem ſanctæ trinitatis. a ¶ Cuilibet carnali voluptati vel mundanæ ſolicitudini.
in diem tertium, & ne appropinquetis vxoribus veſtris. Iam- 2
a ¶ Quo fides ſanctæ trinitatis illuceſceret. b ¶ Principium lucis.
que aduenerat dies tertius, & mane inclaruerat, & ecce cœ- 3 4
¶ Sonitus prædicationis. ¶ Miracula. ¶ Idem per nubem & fumum ſignificatur.
b perunt audiri tonitrua, ac micare fulgura: & nubes deſiſſima 5
operire montem. Clangorque buccinæ vehementius perſtre
a ¶ Initium ſapientiæ timor Domini. b ¶ Militiæ Dei. c ¶ Promouendo vel producendo ad maiora & meliora. ¶ Occurrit Deus occurrenti ſibi per liberum.n.arbitrium ad Deum mouemur, ſed non promouemur niſi miſericordia eius præueniat & ſequatur.
pebat, & timuit populus qui erat in caſtris. Cumq; eduxiſſet 6
¶ Tanquam vicini altitudini.
eos Moyſes in occurſum Dei de loco caſtrorum, ſteterunt ad 7
a ¶ Quia lex obſcura infidelibus.
c radices montis. Totus autem mons Sinai fumabat, eo quod
a ¶ Tanquam lumen iuſtis, vel quia ignea lex.
deſcendiſſet dominus ſuper eum in igne, & aſcēderet fumus 8
ex eo, quaſi de fornace. Eratq; mons omnis † terribilis, & ſo-
nitus buccinę paulatim creſcebat in maius, & prolixius tén-
a ¶ Interrogando. b ¶ Docendo.
debatur. Moyſes loquebatur, & dominus reſpondebat ei. ✱
a ¶ Aliquid de ſe in contemplatione oſtendens. ¶ Vt per contemplationem proficeret.
d Deſcenditq́. Dñs ſuper montē Sinai in ipſo mōtis vertice, &
vocauit Moyſen ī cacumē eius. Quo cū aſcēdiſſet, dixit ad eū 9

HVGO VICTORINVS. Quidam voluit humanam eſſe A buccinam inſtitutam ad hoc officii ſignum intimandum populo ſed mihi veriſimilius diuinam videtur fuiſſe.

a *Cumque lauiſ.&c.* Non ſufficit ad virtutem contemplationis emundare opera pęnitentiæ lacrymis, niſi ſequatur caſtitas mentis & corporis. Vnde Mat. 5. a. *Beati mundo corde, &c.* Et Sapien. 1. a. *In maleuolam animam non in. ſa.*

b ✱ *Cœperunt audiri tonitrua, &c.* CHRYSOSTOMVS. Tubarum ſonitus merito ſunt adhibiti ibi, vt puta imperatore præſente. Nam & in ſecundo aduentu hoc futurum eſt. *In nouiſſima,* inquit, *tuba cuncti reſurrecturi ſunt.* B hæc enim vocis tuba factura eſt.

c *Totus autem mons.* GREGO. Legem daturus domin⁹ in igne fumoque deſcendit quia humiles per claritatem ſuæ oſtenſionis illuminat, & ſuperbos per caliginē erroris obſcurat, poſt igitur mens ab appetitu gloriæ temporalis, & ab omni concupiſcentia carnali tergenda eſt, & tunc ad aciem contēplationis erigenda. Vnde cum lex accipitur ad montē appropinquare prohibetur, ut quia adhuc infirma mente terrena deſiderat, ſublimia nō præſumat. Vnde recte dicitur, Si beſtia tetigerit montē, lapidabitur. Beſtia enim tangit montē cum mēs irrationabilib. deſideriis ſubdita, ad contēplationis alta ſe erigit, ſed lapidib. percutitur, quia ſumma non ſuſtinens, ſuperni C ponderis ictib. necatur. Qui igitur culmen perfectionis apprehendere nituntur, cum contēplationis arcē tenere deſiderāt, prius ſe in cāpo operis per exercitiū ꝓbēt vt ſolicite ſciāt ſi nulla iā mala ꝓximis irrogāt, ſi irrogata æquanimiter tolerāt, ſi ſubiectis bonis tpalibus mens lętitia nō ſoluitur, & ſubtractis nō nimio dolore ſauciatur, ac deinde perpēdāt ſi cū ad ſe intus redeūt, in eo ꝙ ſpiritualia rimātur, nō ſecū corporaliū rerum vmbras trahūt, vel forte tractas manu diſcretionis abigūt, ſi in circunſcriptū lumē videre cupiētes cūctas circūſcriptionis ſuæ imagines deprimunt, & in eo quod ſuper ſe attingere appetunt, vincunt quod ſunt. D

GREGO. Sacra eloquia ī exordio narrationū qualitates exprimūt, terminoſq; cauſarū aliquando a poſitione loci aliqñ a poſitione corporis, aliquando a qualitate aeris, aliquando a qualitate temporis ſignificant quid de uentura actione ſubiiciēt. A poſitione enim locorum exprimunt ſequētium merita fineſque cauſarum, ſicut de Iſrael dicitur, ꝙ uerba Dei in monte audire non potuit, ſed præcepta in campeſtribus accepit, ſequentem infirmitatē populi indicans, qui aſcendere ad ſumma non valuit, ſed ſe in infimis negligenter viuendo laxauit. A poſitione corporis, ſicut in actibus apoſtolorū Stephan⁹ Ieſum, qui a dextris virtutis ſedit, ſtantem ſe vidiſſe manifeſtat Act. 5. g. E Stare enim adiuuantis eſt, & recte ſtare cernitur q in bello certaminis opitulatꝰ. A qualitate aeris, ſicut rum ꝑdicante domino euāgeliſta nullos ex Iudęa tūc credituros diceret, ꝑmiſit, hyēs aūt erat, ſcriptū eſt eñ Matt 24. d. *Abundabit iniquitas & refrigeſcet charitas multorum.* Hyemis ergo curauit tps exprimere, vt in adiutoriū cordibus malitiæ frigus indicaret. Negaturo quoq; Petro ꝑmittit, *quia frigus erat, & ſtans ad prunas calefaciebat ſe.* Ioann. 18. b. Iā enim a chatitatis ardore torpuerat, & ad amorē præſentis vitę quaſi ad ꝑſecutorū prunas, infirmitate ęſtuante ſe calefaciebat. A qualite tps ſicut nō reditur⁹ ad ueniā, ad traditionis ꝑfidiam nocte Iudas exiſſe perhibetur. Cū egrediēte illo ab euāgeliſta dicatur: *Erat aūt nox.* Et iniquo diuiti dicitur, H*ac nocte repetent animā tuam a te.* Luc. 12. c. Salomon quoque non perſeueraturus in ſomnis, & in nocte ſapientiam accepiſſe dicitur, hinc eſt, quod angeli ad Abraham meridiē veniunt, punituri autē Sodomam veſpere veniſſe memorantur.

Sacra ſcriptura varias qualitates conſiderat. libr. 2. moral. cap. 2.

d *Deſcenditque dominus, &c.* GREGORIVS. Moyſes aſcendit ☞ in mon

libr. 5. moral. cap. 26

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Cumque la, ve. ſua, *Si quæratur, quare non acceperunt noua. Dicendum quod non fuit niſi ad commendandum* Dei *miraculum per quod ab exitu de Aegypto vſque ad ingreſſum terræ promiſſionis veſtimenta eorum non ſunt atrita, nec vetuſtate conſumpta, vt dicitur Deut. xxix. a.*

2 Eſtote parati in diem tertium. *Hic eſt dies ſextus menſis tertij, quarto enim die eiuſdem menſis dixit eis Moyſes iſta, vt dixit Rab. Sa. & in ſexto die fuit lex data, ex quo concluditur quod fuit data. 50. die a die exitus de Aegypto excluſiue, quia menſes apud* Hebræos *accipiūtur per lunationes, ita quod duo menſes faciunt lix. dies, quibus ſi de tertio menſe addantur ſex dies vſque ad dationem legis faciunt lxv. a quibus ſi ſubtrahantur 14. dies primi menſis qui præceſſerunt exitum de Aegypto qui fuit 15. die, vt habetur ſupra 12. ca. remanent 51. dies.*

3 Et ne appropinquetis vxoribus ueſtris. *licet enim actus matrimonialis ſit licitus, tamen habet annexam quandam turpitudinem, quā oportet excuſare per bona matrimonij. Habet etiam annexā depreſſionē mentis propter vehementiā delectationis carnis. Vnde dicit Gregorius, Tanto mens a ſuperno amore diſiungitur, quanto inferius delectatur. & ideo ante ſuſceptionem legis per duos dies fuit prohibitus, quia ad ſuſceptionem legis requirebatur magna mundicia & eleuatio mentis.*

4 Iamque aduenerāt dies tertius. *Hic conſequenter diſponitur populus per reuerentiam ad Deum, quę ex timore conſurgit, & ideo ante prolationē legis ſigna terribilia apparuerunt. Alia etiā cauſa eſt adhoc, quia lex vetus fuit lex timoris, ſicut lex noua dicitur lex amoris. vnde dicit* Auguſt. *Breuis differentia legis & euangelij, timor & amor. Cuius ratio eſt, quia illa lex dabatur hominibus imperfectis, qui per terrorē inducēdi ſunt ad opera virtutum, lex aūt noua data eſt perfectis, qui magis inducuntur ad talia per amorem, vnde dicit poeta* Horatius, *Oderunt peccare mali formidine pęnæ, Oderunt peccare boni virtutis amore. Et iō ſicut lex noua data eſt in quiete & trāquillitate a Chriſto, prout dicitur Matth. 5. a.* Cum ſediſſet, acceſſerunt ad eum diſcipuli eius. Et aperiens os ſuum docebat eos dicens, Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt re. cœ. &c. *ita lex vetus data eſt cū terrorib. & hoc eſt quod dicitur hic.* 5 Cœperunt audiri tonitrua ac micare fulg. &c. clangorq; buccinę vehementius perſtrepebat. *Audiebatur enim cū prædictis terribilis ſonus quaſi tubę, & hoc fiebat miniſterio angelico. Fabulantur autem Iudæi, quod ille clangor vel ſonus fiebat in quodam cornu quod fuit acceptum de ariete immolato pro Iſaac.*

6 Et timuit populus. *propter prædicta.* 7 Cumq; eduxiſſet eos Moyſes. *cum quadam importunitate, eo quod non audebant exire.*

8 Totus autē mons Sinai, &c. *nubes enim denſiſſima, vt prædictū eſt operuerat montem Sinai, & ex parte ſuperiori montis egrediebatur fumus & ignis de medio nubis, facta eſt autem talis apparitio in nube et igne, quæ non habent figuram ſtabilem, ne populus ad idololatriā pronus haberet occaſionem faciendi ſibi imagines, ut dicunt Hebræi. Nec eſt intelligendum, quod dominus deſcenderit ibi ſecundum naturam ſuam, quæ ubiq; eſt de neceſſitate. & per conſequens nō pōt aſcendere nec deſcendere, ſed in effectu ipsū repreſentāte.* 9 Et vocauit Moyſen in cacumen eius. *Quia accedere prope non præſumpſiſſet, niſi vocatus.*

✱ 1 Deſcen-

MORALITER.

✱ 3 *Et ne appropinquetis vxoribus veſtris.* Completis autē quatuor dictis infunditur ſpiritusſanctus in nobis, inuiſibiliter, ſicut in ſigno viſibili datus fuit apoſtolis.

✱ MORA-

☞ in montem & A dominus deſcẽdit; mons contemplationẽ ſignificat, in quẽ aſcendimus, vt ad ea quæ vltra infirmitatẽ noſtrã ſunt videnda ſubleuemur Sed in hanc dominus deſcẽdit qa a nobis multum proficientibus parum de ſe aliquid noſtris ſenſibus aperit, ſi tamen in illo parũ vel aliquid dici poteſt, qui vnus ſemper & idem partialiter intelligi non poteſt, & tamen à ſuis fidelibus participare dicitur, cum in eius ſubſtantia pars nullatenus admittatur, ſed quia hunc exprimere perfecto ſermone non poſſumus humanitatis noſtræ modo quaſi infantiæ imbecillitate præpediti, cũ aliquatenus balbutiendo reſonamus. D

Mons contemplatio

† diuiſionẽ faciat vel cõminuat dominus.

a ¶ Ab altitudine contemplationis: ſecundum illud 2. Cor. c. 5. Siue mente excedimus Deo, ſiue ſobrij ſumus vobis. b ¶ Magna diſcretione opus eſt, ne velit quis diuinam naturam rimari vltra quam poteſt. Vnde Prouer. 25. d. Qui perſcrutatur maieſtatem opprimitur a gloria: & mel inueniſti: comede quod ſufficit ibi. c ¶ Oblitus fragilitatis ſuæ. ¶ Capacitatis ſuę.

Deſcende & conteſtare populum, ne forte velit tranſcendere termi- 1
a ¶ Hæreſi vel quolibet errore ſeducta. b ¶ Quia pauci contemplationi & diuinæ viſioni idonei.
nos ad videndum dominum, & pereat ex his plurima multitudo: Sa- 2
¶ Mente & corpore.
cerdotes quoque qui accedunt ad dominum, ſanctificentur, ne † per-
a ¶ Corporali plaga vel ſpirituali. ¶ Pro debilitate intelligentiæ.
cutiat eos. Dixitque Moyſes ad dominum: Non poterit vulgus aſcen-
dere in montem Sinai. Tu enim teſtificatus es, & iuſſiſti dicens: Pone
a ¶ Poſitos oſtendit. b ¶ Sanctificatum oſtende, ne non ſanctificati accedere præſumant.
terminos circa montem, & ſanctifica illum. Cui ait dominus: Vade,
¶ Lex & ſacerdotium. a ¶ Minores minus intelligentiæ capaces, & ſecreta ſcripturæ non penetrantes.
deſcende. Aſcendeſque tu & Aaron tecum. Sacerdotes autem & po-
¶ Si indigni acceſſerint.
pulus ne tranſeant terminos, nec aſcendant ad dominum, ne forte
interficiat illos. Deſcendit Moyſes ad populum, & omnia narra-
uit eis.

☞ CAP.

NICOLAS DE LyRA.

✲ 1 Deſcende & conteſtare populum. *Licet hoc iam ante feciſſet tamen præcipitur iterum fieri imminente hora ad maiorem certitudinem propter periculum euitandum.*

2 Sacerdotes quoque, &c. *Adhuc non erant inſtituti ſacerdotes, et ideo dicunt aliqui, quod hoc hic dicitur per anticipationem, & eſt ſenſus, Sacerdotes futuri ſanctificentur quando accedent ad miniſtrandum coram domino. Ra. Salomon dicit quod hoc intelligitur de primogenitis principum duodecim tribuum, qui obtulerunt ſacrificium, vt habetur infra 24. capitu. a. primogeniti enim vſque ad inſtitutionem ſacerdotij Aaron faciebant ſacerdotale officium, vt dictum fuit Gen. 14. & 27. capitu. & iſti tempore oblationis debebant præ alijs ſanctificari. Cætera patent.*

☞ CAP.

ADDITIO II.

B *In ca. xix. vbi dicitur in poſtilla,* E regione montis, &cet. *ad partem orientalem.*

Non eſt neceſſarium dicere, quod omnes filij Iſrael *caſtrametati eſſent ad partem orientalem montis Sinai tantum, ſic dicit Rabbi* Salomon *quẽ poſtillator in hoc ſequitur, nam ratio quam ad hoc aſſignat non valet. Iudæi enim adorabant verſus occidentem, cum eſſent in tabernaculo vel in templo in quibus arca teſtamenti & propitiatorium vbi reſponſa diuina dabatur erat in parte occidentali tabernaculi vel templi, ita quod ſi eſſent extra templum in parte occidentali reſpectu ipſius templi adorabant ad orientem, ſi enim ſic exiſtentes adoraſſent verſum occidentem, terga verterent ad templum quod eſſet eis magnum inconueniens Vnde hodie Hebræi exiſtentes in partibus* Europæ *quæ eſt in occidentali plaga reſpectu Hieruſalem, non orant ad occidentem ſed ad orientem, iuxta illud 3. Regum 7. c. vbi proprie agitur, de hac materia legitur.* Et adorauerint te contra uiam terrę ſuæ, quam dediſti patribus eorum, & ciuitatis quam elegiſti, & templum quod ædificaui nomini tuo exaudies, &c. E*x quo patet quod cum ſunt extra templum uerſus templum debet orare, vnde in hoc loco melius videtur dicendum, ſecundum alios expoſitores, ſcilicet caſtrametati ſunt filij* Iſral *è regione montis Sinai circunquaque vt ſi vnuſquiſque adoraret ſuo modo dominum deſcendentem ſuper montem Sinai, ſcilicet aliqui verſus orientem & aliqui verſus occidentem ſecundum ritum, ſuum ſecundum*

C *quod conſonat huic quod dicitur infra Nume. 2. a.* Singuli per turmas, &c. caſtrametabantur filii Iſrael per gyrum tabernaculi fœderis.

Quõ iudęi orant.

ADDITIO. II.

In eo. cap. xix. vbi dicitur in poſtilla: Eritis mihi in peculium cunctis populis, &c.

Dictio quæ hic ponitur in Hebraico vbi nos habemus peculiũ *vel* amicabilitas, *ſignificat proprie rem quæ ſic diligitur ab habente quod nulli alteri eam daret, quod competit populo, qui vere Deo coniungitur per ſuſceptionem ſuæ legis per quam ſuſceptionem Deus ſe habet ad talem populum, ſicut ſponſus ad ſponſam qui nullo daret modo eam alteri, vnde ſuper illud Oſee. 2. d.* Sponſabo te mihi in iuſtitia & iudicio. *Glo. Deſponſauit enim Deus populum* Iſrael *in monte* Sinai, *dan ei pro ſponſalibus legis iuſtitiam & iudicium. Vnde prędicta dictio proprie appropriatur in hoc loco ſecundum hunc intellectum, &c.*

ADDITIO. III.

In *eo. cap xix. dicitur in poſtilla.*

Licet verum ſit quod in præſenti non habemus claram cognitionem de diuinis ſed ænigmaticam, tamen ſi hoc tantum voluiſſet litera hic innuere ſuffeciſſet dicere. Iam nunc ueniam ad te in nube: *necerat addendum* in caligine nubis, *videntes enim in nube non clare ſed per ſpeculum vident, vnde circa hoc vlterius videtur dicendum, ſcilicet ſecundum gradus humanæ cognitionis ænigmaticæ clarius vel minus clare apponuntur, & ideo de Moyſe qui clariorem notitiam habebat de diuinis quam populus communiter dicitur,* Deſcendit dominus in nube, &c. *vt infra. Nu. 12. b. & in alijs locis, ſed populo qui non attingebat ad tam claram notitiam ſicut Moyſes, requirebatur quod Deus veniret non in nube clara, ſed in caliginoſa nube, & hoc eſt quod dicit litera.* Iam nunc ueniam ad te, &c. *q. d. Si uenirem, vt tu ſolus audires me, non oporteret me uenire in caligine nubis, ſed ſolũ in nube, ſed quia venio vt audiat populus, ideo uenio in caligine nubis, & hæc eſt ratio quare in datione legis vbi totus populus conuenit, fit mentio de caligine tam infra 20. d. quam etiam Deut. v.* E

REPLICA *correctorij contra Bur.* In *cap. xix. Bur. ægre tulit quod poſtillator dixit* Iudæos *adoraſſe ad plagam occidentalem, & quod ideo oportuit fingere tabernacula & caſtra è regione mõtis Sinai ad plagam orientalem, ut uerſus diuinam apparitionem orarent, qui mons reſpectu deſerti in quæ fuerunt Iudæi, pro tunc fuit ad occidentem, ait enim Burgen. quod adoratio ad occidentẽ erat* Iudæis *neceſſaria quando erant in tabernaculo vel templo, ſed exiſtentes extra debebant adorare verſus Hieruſalem & templum iuxta illud 3. Re. 8. e.* Adorabunt contra uiam ciuitatis & templi, &c. *ſed in hoc videt Burg.* Iudaizare, *quaſi id quod allegat hodie ſit obſeruandum, cum tamen per* Chriſtum *ſit ablatũ, vt patet* Ioann. *4. c. ubi dixit Samaritanæ.* Veniet hora, & nunc eſt, quãdo ueri adoratores, neque in monte hoc, neque in Ieroſolymis, ſed orabunt patrem, in ſpiritu & ueritate. *unde illud cęremoniale abolitum eſt ſicut & ſacramentale circunciſionis, ait enim Apoſtolus ad Gal. 5. a.* Si adhuc circuncidamini, Chriſtus uobis non proderit. *illũ autem errorem ſuum quod* Iudæi *debent adorare non ad occidentem, ſed unuſquiſque ſecundum ſitum ſuum confirmare volens Burg. dicit quod filij* Iſrael *caſtrametati ſunt è regione montis Sinai circunquaque, vt vnuſquiſque adoraret uerſus montem, ubi dominus apparuit, unus ad orientem alius ad occidentem ſecundum ſitum unuſcuiuſque, allegans ad hoc illud Nu. 2. a.* Singuli per turmas caſtrametabantur filii Iſrael per gyrum tabernaculi fœderis. *Sed hæc confirmatio videtur eſſe contra rationem, & montis Sinai diſpoſitionem, nam mons Sinai magnus & longus eſt, cuius pars eſt mons Oreb, ut dicit* Ioſephus, *2. & 3. Antiquitatum, imo ſecundum quoſdam literaliter exponentes illud ad Galat. 4. d.* Sina mons eſt in Arabia, qui coniunctus eſt ei quę nunc eſt Hieruſalem, &c. *mons ille ſe continuo extendit ſecundum longitudinẽ uſque ad terram ſanctam, unde patet quod id circumitu illius montis non poterat caſtra locare, ſed e regione montis in parte orientali contra montem in plaga occidentis ſitum, maxime quia populus accedere ad montem prohibetur infra capi. xix. Concordantia per Bur. de Nu. 1. adducta nulla eſt, non enim ibi dicitur, Caſtrametati ſunt per gyrum montis, ſed per gyrum tabernaculi, quod erat fixum in plano ad radicem montis.* F

CAP.

CAP. XX.

L Ocutuſq; † eſt dominus cunctos ſermones 1
a ¶ Non eſt hæc mandatum: ſed dicit cuius ſit mandatum. 2
hos †: Ego ſum Dominus Deus tuus, qui 3
a ¶ Diabolicæ.
eduxi te de terra Aegypti, de domo ſeruitu- 4
a ¶ Et ſi ſint dij multi & domini multi, alij non erunt tibi dij præter me. 1.Cor.8.b. ¶ Primum mandatum. 5
tis. Non habebis Deos alienos coram me. 6

CAPVT. XX

A *Ego ſum dominus Deus tuus.* ORIGINES. Qui continuit præſens ſeculum. ſ. Aegyptum, & per verbum Dei tranſlatus nõ inuenitur, quia ad futurũ ſeculũ feſtinat, de eo dicit De⁹. *Ego ſum dominus Deus tuus, &c.* Non ad illos tãtũ, q de Aegypto profecti ſunt, ſed ad eos qui vltra Aegyptiis nõ ſeruiunt, de Aegypto educti de a domo ſeruitutis. Negotia ſeculi actus carnis domus ſeruitutis eſt ſicut relinquere ſecularia, & ſecundum Deum viuere, domus libertatis eſt. b vnde Ioann. 8. d. *Si permanſeritis in ſermone meo, agnoſcetis veritatem, & veritas liberabit vos.* Ergo Aegyptus eſt domus ſeruitutis, Iudæa, & Hieruſalem domus libertatis. Vnde Gal. 4. d. *Quæ ſurſum eſt Ieruſalem libera eſt.* Sicut ergo terrena Aegyptus filiis Iſrael domus dicitur ſeruitutis ad comparationẽ Iudeę & Hieruſalem, quæ eis eſt domus libertatis, ita ad comparationem cæleſtis Ieruſalẽ quæ eſt mater libertatis, totus mundus, & q in eo ſunt, domus dicit ſeruitutis, & quia de paradiſo libertatis per peccatũ ventum eſt ad ſeruitute mũdi, primus ſermo decalogi de libertate eſt: *Ego ſum dominus Deus tuus, qui eduxi te terra Aegypti, &c.* hãc uocem in Aegypto audire non poteris. Et ſi tibi iniungatur ut facias paſcha, accingas lũbos, accipias ſandalia ĩ pedib. virgã teneas in manu, & azyma cũ amaritudine cõedas. Sed nec in prima manſione, nec in ſecunda, nec in tertia, nec cum trãſieris mare rubrũ, & ſi ad mare ueneris, & fuerit tibi amaritudo in dulcedinẽ verſa, nec in Helim, vbi erant duodecim
B fontes aquarum, & ſeptuaginta arbores palmarũ, & ſi Raphidim pteriris, cæteroſque profectus aſcenderi, nondũ idoneus iudicaris, ſed cum ueneris ad montem Sina. Vix ergo mereberis aliqñ ſuſcipere præcepta libertatis, & audire: *Ego ſum dominus Deus tuus, qui eduxit te de terra Aegypti, de domo ſeruitutis,* hic tamen non eſt ſermo mandati, ſed quis ſit qui mandat oſtendit. primum mandatum ergo eſt: *Nõ erunt tibi dij alij pręter me.*

AVGVST. Quæritur, quomodo decem præcepta legis diuidenda ſint. Vtrum ſint quatuor vſq; ad præceptũ de ſabbato quæ ad Deum pertinent. Sex autem reliqua quorũ primũ eſt. *Honora patrem tuum & matrem.* quæ ad hominem pertinẽt An potius illa tria ſunt, & iſta ſeptem. Qui .n. dicunt illa quatuor eſſe, ſeparant id quod dictum eſt, Deut. 32. f. *Non erunt tibi dij alij præter me,* vt aliud præceptum ſit. *Non facies tibi idolum &c.* Leu. 26. a. vbi figmenta colẽda eſſe prohibentur. Vnũ aũt volunt eſſe. *Non concupiſces vxorem proximi tui, non concupiſces do-*
C *mum proximi tui,* & omnia vſq; in finem. Qui vero illa tria eſſe dicunt, & iſta ſeptem, vnum voluẽt eſſe quicquid de vno Deo D
colendo pcipitur, ne aliquid præter illũ pro Deo colatur. Hæc autẽ extrema in duo diuiduntur, vt aliud ſit, *non concupiſces uxorem proximi tui.* aliud, *non cõcupiſcens domum proximi tui.* Decem tamẽ eſſe præcepta neutri ambigunt, quia hoc ſcriptura teſtatur. Mihi aũt cõgruẽtius videtur accipi illa tria, & iſta ſeptem, Quia & trinitatẽ videntur illa quę ad Deũ pertinẽt inſinuare, & qđ dictũ eſt: *Nõ erũt tibi dii alii præter me.* hoc ipſũ perfecti⁹ explicatur, cũ prohibẽtur colẽda figmẽta. Cõcupiſcẽtia vero vxoris alienæ & cõcupiſcentia domus alienę tm̃ in peccãdo differũt, vt illi quo dictũ eſt: *Nõ concupiſces domũ proximi tui.* adiunctã fuerunt alia, dicẽte ſcriptura: *Neq; agrum eius, neq; ſeruũ ei⁹, neq; ancillã, eius, neq; boues eius, &c.* Diſcreuiſſe aũt videt cõcupiſcẽtia vxoris alienæ de concupiſcentia cuiuſlibet rei alienę, qñ vtrumq; ſic cępit. *Non concupiſces vxorem proximi tui, non concupiſces domũ proximi tui,* & huic adiũxit cętera. E
Non autẽ cũ dixiſſet. *Non concupiſces vxorẽ proximi tui.* huic cõnexuit alia dicẽs. *Neq; domũ eius, neq; agrũ, &c.* ſed oĩa apparent hęc eſſe coniuncta quaſi vno pcepto cõtenta & diſcreta ab illo quo vxor nominata eſt. Illud autem vbi dictũ eſt. *Non erũt tibi dij alij præter me.* patet huius rei diligentem executionẽ eſſe, in his q̃ ſubiecta ſunt: quod.n. pertinet. *Non facies tibi idolũ, neque vllũ ſimulacrũ, &c.* Niſi ad id qđ dictũ eſt. *Non erũt tibi dij alij præter me.*

ISID. Dat Deus Moſi legem innocentiæ noſtræ agnitionis ſuæ, quæ in decem verbis conſiſtit, † ſcriptam in tabulis lapideis digito Dei. Tria ſunt quæ ptinent ad dilectionẽ & cognitionẽ trinitatis, ſeptẽ ad dilectionẽ proximi, quibus humana ſocietas non læditur. Primũ pertinet ad Deum patrẽ *Dominus Deus tuus Deus vnus eſt,* vt hoc audiens vnum Deũ colas patrẽ, & in multos fictos Deos, fornicationem non effundas. Secũdũ ad filium. *Non aſſumes no.d.t.in ua.* id eſt, non putes creaturã eſſe Chriſtum Dei filium, quia omnis creatura vanitati ſubiecta eſt, ſed æqualem patri, Deum de Deo, lumen de lumine.

† Scripta Myſticè.

b *Non habebis deos alie. &c.* ORIG. Primum mandatũ eſt. *Non erunt tibi dij alij præter me.* & ſequitur. *Non facies tibi idolũ: neque vllam ſimilitudinẽ, &c.* Hæc omnia quidẽ ſimul putant eſſe vnũ mandatũ, quod ſi ita computetur, nõ cõplebitur numerus decem mandatorum. Eſt ergo primum mandatũ. *Non erunt ſibi dij alij præter me.* Secundum, *Non facies tibi idolũ: neque vllam ſimilitudinem, &c.* Incipiamus ergo a primo mãdato. *Non erunt tibi dii alii pręter me.* Si dixiſſet, nõ ſunt, abſolutior ſermo videretur. ſed quia dicit, *nõ erũt,* nõ negauit qa ſint, ſed ne illi ſint cui hic F
præce-

Vbi ſup.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XX.

1 L Ocutuſq; eſt dominus. *Deſcripta diſpoſitione populi ad legis ſuſceptionem, hic cõſequenter deſcribitur legiſlatio, & primo quantum ad pcepta moralia, ſecũdo quantũ ad iudicialia. 21. ca. tertio quãtũ ad ceremonialia. cap. 25. Sciendum tamen quod iſta diuiſio non eſt ita præciſa, quin inter moralia contineantur aliqua ceremonialia, & ſimiliter inter iudicialia aliqua ceremonialia & moralia, ſic & de tertio ſed hæc diuiſio accipitur ſecundum maiorem partem.*

Circa primum, præmittitur præcepta data populo a Deo immediate. ſecundo data ab ipſo mediante Moſe, ibi, Cunctus ante populus. *Ad huc primo ponuntur præcepta ordinãtia ad Deum ſecundo ad proximũ ibi,* Honora patrem tuum.

Circa primum ſciendum q doctores noſtri ponuntur tria præcepta ordinantia ad Deum. Cuius ratio ſumitur, quia homo debet fidelitatem Deo reuerentiã, & debitum famulatum ad recognitionem ſui dominii. Infidelitas autẽ prohibetur primo pręcepto, cum dicitur. Nõ habebis Deos alienos. *Irreuerentia ſecundo, cum dicitur.* Non aſſumes nomẽ domini Dei tuum vanũ: *Et piſtas negationes intelliguntur oppoſitæ affirmationes. ſ. colere vnum Deum, & ei reuerentiam exhibere. Debitum autẽ famulatus præcipitur tertio, cum dicitur,* Memento ut diẽ ſabbati ſãctifices. *& ſecundũ hoc illud qđ pmittitur, cũ dicitur.* Ego ſũ dñs De⁹ tuus, *nõ eſt pceptũ. ſed eſt quoddã pręambulũ ad pcepta, ac ſi diceretur.* 2 Ego ſum dominus, *per generalẽ mundi gubernationẽ.* 3 Deus *per creationem:* Tuus: *per ſpecialem appropriationem præ cęteris populis. vt dictum eſt cap. præcedenti.*

4 Qui eduxi te de terra Aegypti. *De ſeruitute humana ualde dura comparata ad ſeruitutem diuinam, quæ eſt ſuauis & gratuita, & ideo ppter iſta debes recipere mandata mea, non tantum aure corporis, ſed etiam mentis, & ad impletionem operis. & tunc ſequitur primum præceptum, cum dicitur.* 5 Non habebis, &c. *Dicit Ra. Sa. q dii alieni hic intelliguntur generaliter pro omni idololatria quę alienat a vero Deo. Doc. autem noſtri dicunt q hic primo prohibetur idololatria in ſpeciali. Sed diuiduntur in hoc. quia aliqui dicunt q prohibetur hic idololatria quæ fit ſine quacunque imagine. unde dicit Varro q antiqui Romani diu coluerant Deos abſq; ſimulachris. Alii dicunt, q prohibetur per hoc idololatria rerũ quæ ſunt conficta, ſicut ſi corpori humano inſeratur caput arietis & aliæ ad uolandum, ſicut pingebatur imago Iouis, & in tali figura credebant Iouem eſſe, ideo dicũtur dii alieni. ſ. a rerum natura.*

Rom. diu coluerant Deos abſque ſimulachris.

6 Coram me. *Id eſt, in nullo loco uel tempore habebis, quia præſens ſum omni tempore & loco. Cõſequenter prohibetur idololatria in imaginibus rerum quæ ſunt, non tamen ſunt dii, cum dicitur.*

MORALITER.

✠ 1 *Locutuſq; eſt dominus, &c.* Hic primò dãtur decẽ legis pręcepta, q̃ ſunt moralia. ppter qđ nõ eſt hic alia moralitas reqrẽda, n ſi in pręcepto de obſeruatione ſabbati, qđ eſt ceremoniale quãtũ ad determinationẽ temporis. ſ. diei ſabbati. Quod enim homo ceſſet aliquãdo ab operibus ſeruilibus, & intẽdat diuino cultui, morale eſt de dictamine iuris naturalis, ſed determinatio diei ſabbati fuit figuralis. Et ſm ſenſũ allegoricũ figurauit quietẽ corporis Chriſti ĩ ſepulchro. Secũdũ uero ſẽſũ moralẽ ſignificauit quietẽ hominis in Deo & ceſſationẽ a peccato. Secũdũ vero ſẽſũ anagogicũ figurauit quietẽ beatorũ in patria cæleſti. Secundo ponunt quædam alia cum dicit

pcepta dãtur, inhibuit. hinc Paulũ ſumpſiſſe puto. 1. Cor. 8. b. A *Si quidem. ſunt qui dicuntur dij ſiue in cæ. ſiue in terra.* In alijsq; locis inuenies Deos nominari, ſicut ibi, *Rex mag. ſuper omnes Deos, & Deus Deo. &c.* De dominis idẽ Apoſtolus dicit. *Siue throni ſiue dominationes, &c.* Col. 1. c. Dominationes vero nõ aliud ſunt quã ordo quidã dominorum & multitudo. In quo videtur ſenſum legis aperire Apoſtol⁹: Ac ſi dicat, Licet ſint domini multi qui alijs gentibus dominentur, & dij multi, qui ab alijs colantur, ſed tamen vn⁹ Deus eſt nobis & vnus eſt dominus, vnde Deut. 32. a. *Cum diuideret excel. gent. & diſpo. fi. Adam, ſtatuit terminos gen. ſecundum numerum angelorũ Dei.* Angelos ergo quib. gentes cõmiſit excelſus dominos vel Deos appellat ſcriptura Deos, quaſi a Deo datos, & dominos a dño poteſtatẽ ſortitos. Vnde eis dicitur Pſ. 81. b. *Ego dixi dij eſtis, & fi. ex. omnes. Vos aũt ſicut homines mo. & ſicut vn⁹ de prin. ca.* Imitantes. ſ. diabolum: qui princeps omniũ factus eſt ad ruinã. Vnde cõſtat q̃ execrabiles fecit eos præuaricatio, nõ natura. Tibi ergo o Iſrael, qui pars Dei & funiculus eius es, *non erunt*, inquit, *tibi dij alij præter me*, quia Deus vnus eſt Deus, & verè dñs, vnus eſt dñs, cæteris vero ab ipſo creatis cõtulit hoc nomẽ nõ natura ſed gratia. Nõ hęc tãtũ dicũt̃ ad Iſrael ſ̃m carnẽ, imò, ad te q̃ Iſrael effectus es mẽte Deũ videndo, & circũciſus corde nõ carne. Si tñ ita agas, vt dign⁹ ſis eſſe pars Dei, & ĩ funiculo hęreditatis ei⁹ meriti, alioqn exẽplo tibi ſint q̃ ad hoc uocati fuerãt, ut eſſent pars Dei, & exigentib. peccatis diſperſi ſunt per oẽs gẽtes, & educti de domo ſeruitutis iam non Aegyptijs ſolis, ſed omnibus gentibus ſeruiunt *Qui enim peccat ſeruus eſt peccati. Ioa. 5. d.*

† 1. q. 4. c. homi.

Vbi ſup.

Differunt idola & dij.

a ¶ Secundum. ¶ Idolum quod nihil eſt, quia ex nullius rei exiſtentis ſimilitudine ſumptum, ſed otioſe connctum.
b ¶ Rei exiſtentis quæ nonnihil eſt.
a Non facies tibi ſculptile: neque omnẽ ſimilitudinem, quæ 1
a ¶ Sicut Solis & Lunæ & huiuſmodi. ¶ Hominis, bouis & ſimilium.
eſt in cælo deſuper, † & quæ in terra deorſu, nec eorũ quæ 2
¶ Piſcium.
b ſunt in aquis ſub terra. Non adorabis, ea neque coles. 3
4
5

a *Non facies, &c.* ORIG. *Non facies tibi ipſi idolũ, neq; omnẽ ſimilitudinẽ, &c.* Aliud ſunt idola, aliud dij, De diis enim dicit Apoſtolus 1. Corin. 8. b. *Si quidẽ ſunt dij multi & domini multi, &c.* De idolis uero, quia nil eſt idolũ in mũdo. De ſimilitudinib. autẽ nõ addidit, quia nil ſunt. hic aũt dicitur; *Nõ facies tibi idolũ, neq; ſimilitudinem omnẽ.* Aliud eſt ergo facere idolũ, aliud ſimilitudinẽ: (uerbi † cauſa): Si quis in auro & argẽto, ligno uel lapide faciat ſpeciẽ quadrupedis, uel ſerpentis, uel auis, & ſtatuat adorãdu, nõ idolũ ſ̃d ſimilitudinẽ facit. Qui uero facit qđ nõ eſt, ſpeciẽ. ſ. quã ocul⁹ nõ uidit, ſed animus ſibi fingit: ut ſi qs humanis mẽbris caput canis aut arietis formet, uł ĩ uno hoĩs habitu duas, facies, aut humano pectori poſtremas pr̃es equi aut piſcis, q̃ hoc facit, nõ ſimilitudinẽ ſ̃d idolũ facit; facit. n. q̃d nõ eſt, nec habet aliqd ſimile ſui. Iõ dicit Apoſtolus, *quia idolũ nihil eſt in mũdo.* Nõ. n. aliqua ex rebus conſtantibus aſſumitur ſpecies, ſed quod mens otioſa & curioſa reperit. Similitudo uero eſt cũ aliquid ex his q̃ ſunt, uel in cælo, uel in terra, uel in aqs formatur: ſed nõ ſicut de his quæ in terra ſunt uel in mari ſimilitudinib. prõptũ eſt pronuntiare. Ita ẽt de celeſtib. niſi qs dicat de ſole & luna & ſtellis hoc poſſe ſentiri, quorum formas exprimit gentilitas. Sed Moſes eruditus omni ſapiẽtia Aegyptiorũ, ẽt q̃ apud illos erãt in occultis prohibere cupiebat, ſicut hecatẽ aliasq; dæmonũ formas, q̃ Apoſtol⁹ ſpiritualia nequitiæ in cęleſtib. vocat. Ephe. 6. b. de quib. forte dr̃ *Inebriatus eſt gladius meus in cælo.* Eſa 34. His enim formis & ſimilitudinibus inuocabãt dæmonia ad repellenda vel vitãda mala. Sciendũ tñ quia cum decreueris hoc ſeruare mandatũ, & hęre vnum tantum Deum & dñm, hoc eſt bellum denuntiare oĩbus alijs quibus in baptiſmo renũtiaſti, ſolum Deũ cõfitens Patrẽ & Filium & Spiritũ ſanctũ. Sed hoc confitẽtes niſi toto corde diligamus dñm Deum noſtrũ, tota aĩa, tota virtute ei adhærẽtes, nõ ſumus effecti pars dñi, ſed in continuo ponti illos patimur offenſos quos fugimus, & ad quẽ fugimus, propitiũ non efficimus. quib. propheta dicit: *Ve duplici aĩo.* Eccl. 2. d. Et iterũ. *Vſquequo claudicatis vtroq; pede* 3. Reg. 18. 1. Ab illis ergo quaſi fugaces cædimur, & a dño nr̃o quaſi ĩſtabiles nõ defẽdimur; vñ Hier. 4. g. *Amatores tui inimici facti ſũt tibi.* Multi ſũt aũt amatores capti decorẽ eius, cũ quib. meretricata ẽ, dicẽs Oſeę 2. a. *Poſt amatores meos ibo, q̃ dãt mihi vinũ meum, &c.* Hos offẽdit reuerſa ad virũ priorẽ. niſi ergo tota fide pmaneas cũ viro tuo, p̃ ſceleribus q̃ cõmiſiſti, ſuſpectus es, oẽs motus tuos, aſpe-

† Gratia.

B

. Cor. 8. a.

C

aſpectus, & inceſſus notat, nil vltra in te laſciuũ videre, nihil diſſolutũ vel prodigũ põt. Si ergo acceptã gratiã negligis & ĩplicas te ſecularib⁹ negotiis, continuo immũdus ſpiritus redit cũ ſeptẽ nequiorib. ne iterũ expelli poſſit, & fiũt nouiſſima peiora priorib. Nulla ergo ſocietas templo Dei cũ idolis. Si Dei ſum⁹, tales eſſe dẽbem⁹ in qb. habitet & inãbulet Deus. vnde Eſai. 52. c. *Qui portatis uaſa domini, exite, & immundum nolite tangere, & ego recipiam vos, &c.* dicit ergo: *Non erunt tibi dij alij præter me.*

D

Ma:

✻ TERT. Proinde & ſimilitudinẽ vetans fieri oĩum, q̃ in cęlo & in terra, & in aquis, oſtendit & cãs idololatriæ, ſubſtantiã cohibentes, ſubijcit. n. *Non adorabitis ea, neq; ſeruietis illis.* Serpẽtes aũt ænei effigies, poſtea præcepta Moſi a dño, nõ ad idololatriæ titulũ pruebat, ſed ad remediũ ferendũ eis. q̃ a ſerpentibus ĩfeſtabãtur. Et taceo de figura remedij. Sic & Cherubin & Seraphim aurea in arcæ figuratũ exemplum, certè ſimplex ornamẽtũ accommodata ſuggeſtum, longè diuerſas habendo cãs ab idololatriæ cõditione, ob quã ſimilitudo p̃hibetur, nõ videntur ſimilitudinũ prohibitarũ legi refragari, nõ in eo ſimilitudinis ſtatu deprehẽſa, ob quem ſimilitudo prohibetur.

Li. Ma

✻ CLEMENS ALEX. Nõ eſſe geſtãdos annulos neq; deorũ imagines eſſe eis inſculpẽdas, pcipit Pythagoras, ſicut Moſes multis ante ſeculis ſanxit, nullã oportere ſculptilẽ vel fuſilem vel fictã vel pictã imaginẽ ſimulachrũ ve facere, vt ſẽſilia minimè attẽderemus, ſed ad ea tranſiremus q̃ percipiũtur intelligẽtia. Vt Dei. n. maieſtas vilis & contẽpta reddatur, efficit q̃ eſt in prõptu vidẽdi cõſuetudo: & q̃ ĩtelligẽtia pcipitur eſſentiã colere p materiã, eſt eã per ſenſũ vilipẽdere. Quocirca Aegyptiorũ quoq; ſacerdotũ ſapientiſſimi, Mineruæ ædẽ ſub dio eſſe cõſtituerũt, vt Hebræi qui tẽplũ poſuerũt abſq; imagine.

✻ GREG. Præterea indico dudũ ad nos perueniſſe qđ fraternitas veſtra quoſdã imaginũ adoratores aſpiciẽs, eaſdẽ eccleſiæ imagines cõfregit atq; p̃iecit. Et quidẽ zelũ vos ne quid manu factũ adorari poſſit, habuiſſe laudauimus, ſed frãgere eaſdem imagines non debuiſſe iudicamus. Idcirco. n. pictura in eccleſijs adhibetur, vt hi q̃ literas neſciũt, ſaltẽ in parietib. videndo legunt, q̃ in codicib. legere nõ valẽt. Tua igitur fraternitas & illas ſeruare, & ab earũ adoratu populum p̃hibere debuit, quatenus & literarũ neſcij hẽrent vnde ſcientiã hiſtoriæ colligerẽt, & populus ĩ picturæ adoratione minime peccaret.

✻ DAMASC. Quia nõnulli nobis exprobrãt, qđ adoramus & veneramur Saluatoris noſtri & reginæ noſtræ Deiparæ imaginem, & reliquorum ſanctorũ, audiens qđ a principio Deus hoĩem ad ſuã imaginẽ fecerit. Cuius igitur gratia inuicẽ adoramus, niſi qđ ad imaginẽ Dei facti ſumus. Nã vt inqt magn⁹ Baſilius, imaginis honor ad exẽplaris transfertur honorem. Exemplar aũt eſt qđ imaginem efformat, & ex quo qđ deducitur, fit. Cuius gratia Moſaicus populus tabernaculũ ĩ circuitu adorabat, imaginem & formã gerens cęleſtium, mag's aũt & totius creaturæ. Diuina aũt ſcriptura accuſat adorãtes ſculptilia, ac ẽt ſacrificantes dæmonibus. Inſipientiæ igitur & extremæ impietatis eſt, figurare diuinitatem. Hinc in antiquo teſtamẽto tritus nõ fuit imaginũ vſus. At vero poſteaq̃ Deus hõ factus eſt, nõ vt Abrahæ viſus eſt in ſpecie hoĩs, nõ vt Prophetis, ſed ſ̃m ſubſtantiã veraciter hõ factus eſt, diuerſatus in terra, & cũ hoĩbus conuerſatus eſt, miracula operatus eſt, &c. Et hæc oĩa ſecundum veritatem geſtã ſunt, & ſcripta ob memoriam & doctrinam noſtram ſunt, cum præſentes non eſſemus, vt, cũ non viderimus, audientes & credẽtes adipiſcamur beatitudinẽ Dei. Et quia non oẽs literas norunt, neq; lectioni incumbunt, patres noſtri conſenſerunt. velut quædã trophæa hæc in imaginibus repręſentare ob promptam memoriam.

✻ EX SEXTA SYNODO. Venerabiles imagines Chriſtiani non Deos appellant, neque fuerunt eis vt dijs, neq; ſpẽm ſalutis ponunt in eis, neque ab eis expectant futurum iudicium, ſed ad imitationem & recordationem primitiuorũ venerantur eas & adorant, ſed non ſeruiunt eis cultu diuino.

b *Non adorabis, &c.* Aliud eſt colere, aliud adorare. Poteſt quis inuitus adorare vel adulãdo regib. idololatris vel tormẽtis victus,

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Non facies, &c. *Quod fit per dolaturam in ligno vel lapide vel alijs quę ſculpi poſſunt, nec aliquam ſimilitudinem per menſuram vel picturam vel quocunque alio modo.* 2 Neque, &c. *Id eſt. rei quæ eſt in cælo, quia aliqui impẽdebant cultũ latriæ ſoli & lunæ, & ſyderibus.* 3 Et quæ, &c. *Quia aliqui colebant beſtias: vt ſupra dictum eſt de Aegyptijs vij. cap.* 4 Nec eorum, &c. *Quia idolum Dagon quod colebatur a Philiſteis, habebat caput piſcis, ideo vocatur Dagon, quia Dag. piſcem ſignificat in Hebræo.* 5 Non adorabis, &c. *Ita quod finaliter ſtructurã & culturam ido*

✻ *lorum*

a Non ferens animam mihi ſponſatam aliqua ſuſpicione notari.
b Poſtquam peccatum.n.dicit: Audi filia & vide.& in au.&c. Pſal.44.c. tanquam miſericors pater & medicus.

a Ego ſum dominus Deus tuus fortis zelotes, viſitans iniquita- 1

a Diaboli & angelorum eius. b Non in patres qui correctione indigni. Eos. ſ. qui ſuggerente diabolo & angelis eius peccauerunt. c Quia peccantibus hominibus,ſoc.j accenſentur.

b tem, patrum in filios in tertiā & quartā generationē eorū qui 2 3

a Quia correctione non indigent,qui diligunt:non.n.peccant. b In omnes. Finitum pro infinito. c Non qui oderunt. d Si quis diligit me,ſermonem meum ſeruabit.Io.14.c Et perfecta charitas foras mittit timorem.1.Io.4.

4 oderunt me, & faciens miſericordiā in millia his qui diligunt 5

ctus,cum ſciat qđ idolū nil eſt, Colere vero eſt toto his effe-ctu & ſtudio mancipari. Vtrūque ergo reſecat, vt nec affectu colas,nec ſpecie adores.

a *Ego ſum dominus,&c.* Vide benignitatē Dei,vt nos doceat N perfectos faciat,fragilitatē humanorū affectuū non recuſat, omnia agit & patitur propter nos, notis & vſitatis nobis loquitur affectibus.

ORIGEN. Omnis mulier aut ſub viro eſt, & ſubiecta eſt legib. viri, Eph. 5.c.aut meretrix eſt, & vtitur libertate peccādi. qui ingreditur ad meretricem,ſcit qđ ad proſtitutam,&cūctis patentē ingreſſus eſt,ideo de aliis indignari non pōt.Qui legitimo vtitur matrimonio,non patitur vxorē peccare,ſed accēditur zelo ad ſeruādā caſtitatē matrimonii, vt poſſit legitimus fieri pater.Sic oīs anima aut proſtituta eſt cū dæmonib.& habet plures amatores ut intrēt ad eā,modo ſpiritus fornicationis.modo auaritia,poſt hūc veniet ſpiritus ſuperbiæ,&alii plurimi.Alter tñ alteri nō inuidet nec zelotypia mouetur,ſed ſe inuicem inuitant.Vnde:*adducit ſecum alios ſeptē ſpiritus nequiores ſe,&c.* Luc.11.Sic nullam zelotypiā amatorum ſuorū patitur aīa,quæ dæmonib.eſt proſtituta.Si vero coniuncta fuerit viro legitimo.i.Chriſto,etiam ſi aliqñ fuerit peccatrix,vltra eā peccare non patitur,nec ferre poteſt vt alludat adulteris,excitatur ſuper eā zelus eius, & defēdit cōiugii caſtitatē.Si aūt viderit eā temerantē cōiugii iura, & occaſionem quærere peccandi,dat ei libellum repudii.vnde Eſa.1.a. *Propter iniquitates veſtras dimiſit matrem veſtram.* Hæc qui loquitur & zelans eſt &zelo commotus hoc dicit.Eſt etiā nouū genus hoc bonitatis eius,vt ēt poſt adulteriū reuertentē & toto corde pœnitentē ſuſcipiat.Vñ. *Nūquid mulier ſi exierit a viro, & dormierit cum alio viro,reuertēs reuertetur ad uirū ſuū?&c.* Et alibi. *Et poſtquam fornicata es in his omnib.* dixit:*Reuertere,&c.* hic ergo Deus zelās ſi requirit & deſiderat animā tuā ſibi adhærere,ſi ſeruat,corripit & īdignat velut zelotypia quādā erga te vſus. ſpem tibi eſſe ſalutis agnoſce. Si vero correptionē contēnis, diſcedit a te zelus eius ſ'm illud:*Propterea diſcedit zelus meus a te,&c.* Vide miſericordiam & pietatem Dei,quādo vult miſereri,indignari ſe dicit & iraſci,ſicut p Hieremiam dicit:*Dolore et flagello caſtigaberis Hieruſalem , vt non abſcedat anima mea a te. Flagellat enim omnem filium quem recipit* hoc autē terribile,hoc extremū,ſi non corripimus pro peccatis. Cum enim modū peccandi excedimus,auferetur a nobis etiā zelus Dei,nec vltra iraſcitur.

✲ AVG. Zelare dicitur Deus,cum creaturam ſuam quā non vult perire,ſæpe caſtigat,corripit atq; flagellat, & flagellando ad ſe reducit.Vel certe zelare dicitur,cū nullū peccatū impunitū vult relinquere.Iuſtus enim eſt,& iō omnis iniuſtitia execrabilis eſt illi,quā,vt dictū ē,impunitā nō vult relīquere.

IDEM. Repromiſit quidē dominus,reddere ſe peccata patrū filiis,ſed iis q oderunt eū,hoc eſt,qui in paternis malis verſantes ſeruiūt idolis ſicut & patres illorū. Sicut enim iuſtorū filij,& ipſi iuſti nobilitāt ī ſe genus iuſtitiæ,dū & patrū & ſuā iuſtitia ſublimant,ita neqſſimorū & ipſi filii nequiſſimi,īcrementū faciunt malitiæ,qa & malorū filii ſunt, & nequitiam illorum exemplorunt ad perditionem multorum.

✲ THEOD. Deus zelotes quid ſignificat Lex inſtar viri erat, populus vxoris Idq.nos dominus ipſe edocuit, per Eſaiam dicēs,*Quis eſt hic libellus repudij matris veſtræ.* Ob id Deus zelotē ſe appellat,humanis quidem vſus nominib.terrens autē eos, &modeſtè ſe gerere cogens.Quemadmodum enim vir qui vxorem

vxorē adulteram habet,illamq.adhortatur dicens,zelotypus D ego ſum , neque pati te cum alio viro colloquium habere , Sic & dominus Deus cū illos a ſuperſtitione liberare vellet, nō ſolūm zeloten ſeipſum appellat, verum etiam ignem cōſumentem.

✲ DIODOR. Quaſi dicat , idololatræ in Aegypto fuiſtis contagione eius regiōis, nūc vero longius ab eorum ſuperſtitione ſeiuncti,ſi cultū Dei rurſum trāsferetis ad creata,veſtrorum parentum reatus ſuper inducam vobis , & eiꝰ cōtumaciæ dignas pœnas perſoluetis.Nullus eſt vobis locus excuſationis,q multus fuerat apud illos.Hoc igitur edictum non vtiq.eſt vniuerſale,ſed iis tantū præſcribitur,qui ex Aegyptiorum manibus vindicati beneficia Dei diſſimularent. — Ex catena Græca in Exod.

b *Viſitans iniquitatem,&c.* ORIG. Reddens peccata patrum in filios,&c. Aiunt hæretici,quod non boni Dei ſermo ſit,qui p peccatis alterius alterum dicat plecti,Deum tamen legis iuſtum dicunt. Nec poſſunt oſtēdere qūo iniuſtus ſit,ſi alium alio peccante punit.Sed interior homo noſter aut dicitur habere Deū patrem,ſi ſecundū Deum viuit aut diabolum, ſi voluntatem illius facit.vnde Ioa.8.f.*Vos ex patre diabolo eſtis, & deſideria patris veſtri facere vultis.* Sicut ergo ſemen Dei in nobis eſt,cum verbum Dei ſeruantes non peccamus, ſecundum illud 1.Ioan.3.b *Qui ex Deo eſt,non peccat, quia ſemen Dei manet in eo* ; ita cum a diabolo ſuademur ad peccandum ſemen eius ſuſcipimus ; cū facimus qđ ſuadet, iam genuit nos. Naſcimur enim eius filii per peccatum.Sed quia fere ſine adiutorio nō peccamus,ſicut ad alterium nemo ſolus committit,neceſſe eſt adulteram cōſortem fieri,& ſi non plures, neceſſe eſt aliquem vel aliquam miniſterio ſceleris adiūgi , qui oēs velut vnus ex altero ſecundum perſuaſionis ordinē generari ex diabolo progeniem ducunt.Velut in traditione domini diabolus intrauit in cor Iudæ,&primum filium peccati genuit,qui ſolus hoc facere non potuit.abijt ergo ad Scribas & Phariſæos & Pontifices.Naſcitur ergo ex Iuda generatio tertia & quarta peccati. Videamus ergo qūo peccata patrū reddit Deus in filios in tertiam & quartam progeniem,& nō in ipſo. De patrib.enim nihil dicitur. Diabolus ergo quia iam peccandi modum exceſſit, tanquam veſtimentum concretum in ſanguine non erit mundus in hoc ſeculo,non flagellatur pro peccato, omnia enim ei ſeruantur in futurum. vnde Matth.8.d.*Quod veniſti ante tempus torquere nos?* Redduntur autem peccata in filios,quos genuit per peccatum,qui in carne poſiti flagellantur: quia *non vult Deus mortem peccatoris.ſed vt magis conuertatur & viuat.* Ezechiel 33.c. Miſericors ergo red- F dit peccata patrum in filios,quia diabolus & angeli eius , qui etiam peccati patres efficiuntur,indigni ſunt quod in præſenti corripiātur filii eorum,& qui per ipſos ad ſocietatē peccati aſciti ſunt,& recipiunt in præſenti quod geſſerunt, vt purgati à diabolo in pœna ſocii non efficiantur. Vnde Pſalmo. 88.e.*Viſitabo in virga,iniquitates eorum,&c.et.miſericordiam autem meam non auferam ab eis.* Deus enim zelans eſt,& animam quā ſibi deſpondet in fide , non vult in contaminatione peccati permanere,ſed cito purgari.Si autem noluerit purgari,in interitu eorum ridebit,dicens eis: Matth.25 d.*Diſcedite a me maledicti in ignem æternum,&c.* Sciamus ergo nos in præſenti corripi,vt in futuro quieſcamus.Vnde cum caſtigamur, à domino corripimur,ne cum hoc mundo damnemur.

Vt ſupra. Quō Deꝰ peccata patrum imputat filiis.

IDEM. In hoc ſermone ſolēt nos hæretici ſuggillare,quod ☞ non — Ibidem.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ lorum generaliter prohibet,cuius cauſa ſubditur,cum dicitur.

1 Ego enim ſum dominus,*& non alius.*

2 Fortis zelotes. *Zelus proprie ſignificat amorem viri ad vxorem in qua non patitur alium communicare,& hoc modo dicitur Deus zelotes,quia non vult,quòd homo fornicetur cum dijs alienis per idololatriam.*

3 Viſitans iniquitatem patrum in filios. *Quod intelligitur dupliciter.Vno modo pœna tēporali qua iuſte puniuntur , & maxime a Deo filij pro iniquitate patrum,quia in hoc puniuntur patres. Ideo ſubditur.*

4 In tertiam & quartam generationem.*Quia vſque ad tot generationem vident aliquando mali homines pueros ex eis exeuntes. Alio modo de pœna æterna,quæ infligitur filio pro iniquitate patris, inquantum eſt imitator paterni ſceleris ſubditur.* Vſque ad tertiam & quartam generationem,*quia ſicut dictum eſt , aliquando mali homines vident alios ſuos vſque ad tot generationes, & ſic informat eos ſuis malis exemplis,ut illi imitentur quod viderunt in patrib.*

5 Et faciens miſer.&c. *Qua magis prolongatur eius miſericordia & bonitas dando bona filijs pro bonitate patrum quam eius iuſtitia in puniendo filios pro malitia patrum. Hebræi dicunt quod in prædictis ſunt duo præcepta,ita qđ primū incipit ibi.* Ego ſum dominus Deus tuus,*per quod præcipitur affirmatiue qđ ille habeatur pro vero Deo , q eduxit filios Iſrael de Aegypto in tot ſignis mirabilib. Secundum iu-*

A nō ſit boni Dei ſermo qui pro peccatis alterius aliū iudicat. Sed qui Deum legis mandantem hæc, dicent non bonum, iuſtum tamen dicunt. Nec ipſi quidem poſſunt oſtendere, quo modo iuſtitiæ videatur conuenire, ſi alio peccante alius puniatur.

D peierandum eſſe. Ego autem exiſtimarim legem diuinā iubere, ne diuinum nomen nominetur, prèterquam aut doctrinę cauſa, aut precationis, aut alicuius neceſſitatis. Nō enim deſunt, qui in riſu ac iocis nomen illud proferre non verentur. Et enim ſi veſtem paulo pretioſiorē ī feſtos dies multi adſeruare conſueuerunt, multo magis diuinū nomen precationib. doctrinæ conſecrandum erit.

ISIDORVS. Primum mādatum prohibet ſurreptionem, Secundum errorem, Tertium interficit ſeculi amorem, Quartum impietatē, Quintum crudelitatem, Sextum fornicationem, Septimum rapacitatem, Octauum perimit falſitatem, Nonum mundi cupiditatem, Decimū adulterii † cognitionem.

b †Cogitationem.

Et notandū, quod ſicut decē plagis percutiunt Aegyptii, ſic decem præceptis ſcribantur tabulæ, quibus populus Dei regatur & dæmones occidentur. In duabus enim tabulis ſcripta eſt lex pp duo teſtamenta ſignificanda,

a Iurando pro nihilo nomen domini. Chriſtum putando tantum eſſe creaturam.
a me, et cuſtodiunt præcepta mea. † Non aſſumes nomen do- 1
Etſi homines habent. Iudex iuſtus.
mini Dei tui in vanum. Nec enim habebit inſontem domi- 2
nus eum, qui aſſumpſerit nomen domini Dei ſui fruſtra:
a Tertium mandatum pertinens ad ſpiritum ſanctum cuius dono requies ęterna promittitur & ſanctificatio perficitur.
b Sex millibus annorum quibus laboratur.
b Mémento vt diem ſabbathi ſanctifices. + Sex diebus ope- 3
In requie beati regni: De ſabbatho Iudæorum dicitur. Sabbatha veſtra odit anima mea. Iſa. 1.d.
raberis, & facies omnia opera tua: Septimo autem die ſab- 4
Quia poſt hanc vitam vera requies.
bathum domini Dei tui eſt. Non facies omne opus in eo, tu, 5 6
a Carnalis & ſpiritualis, nullus ſexus excluditur, nulla ætas nec vlla conditio. Idiota.
et filius tuus & filia tua, ſeruus tuus & ancilla tua, iumentum 7
a Qui nouiter acceſſit ad legem. b Septa eccleſiæ. c Significans quia in perfectione ſenarij ſunt nobis opera facienda vt poſtea fruamur requie æterna.
tuum, & aduena qui eſt intra portas tuas. † Sex enim diebus 8 9
a Ad literam vel ſpiritualiter.
fecit Deus cælum, & terram, & mare, & omnia, quæ in 10
In nobis a Quia benedicet nobis perfecte cum requiem æternam dederit.
eis ſunt: & requieuit die ſeptimo: Idcirco benedixit dominus 11

b *Memento vt diem ſabbathi ſanctifices.*

✲ THEODOR. Quamobrem Sabbatum quiete nobilitauit? Humanitatis laude populum inſignire voluit. Sequitur enim vt requieſcat ſeruus, ancilla, bos. Sed cur Sabbatho potius quam alio die. Ne tu mihi quæ nonnulli dictitant nebulones, Moſem eadem quæ de Saturno dicuntur, præcepiſſe populo, & circumciſionē & ſabbathi diem, quanquā ſi in alium diem hoc tranſtuliſſet, eandē maleuolis cauſam calumnię dediſſet. Nullus eſt dies quē nō appellatione damonū compellent, ſed Saturni dilectio fuit non circūciſio. Et habet Sabbathū apud nos peculiares cauſas quietis.

vel quia ſunt precepta duo dilectionis Dei & proximi: *In quib tota lex pendet & prophetæ*: Matth. 22. d. In vna enim tria præcepta, quæ ad dilectionē Dei pertinent In altera vero ſeptem, quę ad ſocietatē proximi. Lapideæ vero fuerūt tabulæ, quia cor Iudæorum erat lapideum, & inſenſibile, durū & ſtolidum. vnde Ezechiel 36. c. *Auferam cor lapideum, & dabo eis cor carneū*. Et Apoſtolus ait. 2. Cor. 3. a. *Non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus quæ ſentiant, & intelligant.*

Septē præcepta ad proximū.

Deut. 5. b. Matt. 15. a

a *Non aſſumes nomen Dei, &c.* ✲ RVPER. Quia aſſumere nomen Dei in uanum (quod poetæ faciunt) vel reuerentia dignum non æſtimare, vbicunque nomen domini fuerit inuocatum, dilectioni Dei omnino eſt aduerſum, ideo ait, *Non aſſumes, &c.*

Ho. 26. ad populum Ant.

✲ CHRYSOST. Neſcitis quid ſit Deus, & quali debeat ore vocari? Quod ſi de quopiam ſtudioſo quidem viro loquamur, dicimus, os tuum abluе & ita commemora. Nunc vero nomen ſuper omne nomen venerandum, quod audientes dæmones horrent, temerarie circumferimus.

Quęſt. 4 ✲ THEODOR. Quidam intelliguntur his verbis prohiberi, ne diuinum nomen idolis aſcribatur, quidam vero non peie-

C

DIOD. Duæ rationes ſunt obſeruationis ſabbathi, prima, vt quieſcat ſeruus, &c. Secunda, quia ſex diebus fecit Deus cœlum & terram.

✲ TERTVL. Sic in ceteris contrarietates preceptorum Deo exprobras prohibenti ſabbathis operari & iubenti arcā circumferri. Nec ſabbathi inſpicis legem. Siquidē *ſex*, inquit, *diebus operare, & facies omnia operā tua.* Septima autē die non facies omne opus. Quod? vtique tuum. conſequens enim erat, vt ea opera ſabbato auferret, quæ ſex diebus ſupra indixerat, tua ſcilicet, id eſt, humana & quotidiana.

✲ AVG. Sermon 201. de tempore. Sic quoq. ſanctificamus rite ſabbathum dicente domino, *Omne opus non facietis in eo.* Veniat ergo cuicunque poſſibile ſit, ad veſpertinam atq. nocturnam celebrationem, & oret ibi in conuentu eccleſiæ pro peccatis ſuis Deum. Qui uero hoc non poſſit, ſaltem in domo ſua oret, & non negligat ſoluere uotum, ac reddere penſum ſeruitutis.

☞ *Honora*

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *cipit ibi:* Non habebis deos alienos, &c. *in quo prohibetur negatiue ne cultus latriæ alteri impendatur.*

1 Non aſſumes, &c. *Hic prohibetur falſa iuratio, & etiam illa quæ eſt ſine cauſa debita, quia per vtramque fit irreuerentia ipſi Deo aſſumendo nomen eius, ad confirmationem falſitatis vel fruſtra.* Dicunt *autem aliqui Hebræi, quod etiam hic prohibetur prolatio nominis domini tetragrammaton indeleta. ſolum enim erat licita ſacerdotibus non vbique, ſed ſolum in templo quando benedicebant populum, & non alias. Cauſa autem huius prohibitionis ſubditur cum dicitur.*

2 Nec enim habebit inſontem dominus. *Id eſt, innocentem vel ſine pœna euadentem.*

3 Memento ut diem ſabba. &c. *Poſtquam remouit impedimenta cultus diuini, ſcilicet idololatriam per primum præceptum, & irreuerentiam diuini nominis per ſecundum, hic conſequenter dat pręceptum de cultu debito ipſi Deo exhibendo, & patet ordo, quia prius ſunt remouenda impedimenta alicuius rei inſtituendæ quam inſtituatur. Dicit igitur:* Memento. *Dicunt Hebræi quod hoc ponitur in principio huius præcepti, quia in omni re pretioſa debet homo habere memoriam de ſabbatho. vt ſi habeat nouam veſtem vel iocale pulchrum vel aliquid huiuſmodi, debet expectare diem ſabbathi, vt primo tunc vtatur ipſo.*

4 Vt diem ſabbathi ſanctifices. *Id eſt, diuino cultui totaliter applices diuinis beneficiis meditando & gratias exhibendo.*

5 Sex diebus operaberis. *Illa quæ ſunt neceſſaria pro vita humana ſuſtentanda.*

6 Septimo autem die, &c. *Quia etiam illa quæ erant neceſſaria pro victu non erat licitum coquere vel parare, ut dictum eſt ſupra. 16. cap. licitum tamen erat operari, illa quæ non poterant bono modo differri nec anticipari die precedenti, ſicut animalia adaquare, & pabulum eis prębere, & in caſualibus remedium adhibere, quando non poterant bono modo differri, ſicut bouem in foueam lapſum inde leuare, & ſimilia. Et hoc modo Machabæi pugnauerunt contra inuadentem eos die ſabbathi, vt habetur 1. Mach. 2. cap.*

7 Tu & filius tuus, &c. *Non loquitur de adultis qui iam ſciebant legem ſabbathi, qui prohibiti ſunt ſimul cum parentibus, ſed hoc additur pro pueris ignorantibus legem qui nō debebant permittiti a parentibus aliquid operari in die ſabbathi. vt accendere ignem, vel extinguere lampades, & huiuſmodi, ut dicit R. Salomon.*

8 Seruus & ancilla tua, &c. *Intelligitur hoc de illis qui nō erant Iudæi quia per precedentia ſeruus & ancilla de gente Iudæorum erant prohibiti.*

9 Iumentum tuum. *Quia non erat eis licitum conducere vel accōmodare Gentili ad opus ſuum faciendum, ſed dimittebatur ſimpliciter quieſcere & refici pabulo conuenienti.*

10 Et aduena. *Iſte eſt Gentilis conuerſus ad ritum* Iudæorum, *qui ſimili modo tenebatur obſeruare ſabbathum.*

11 Sex enim dieb. &c. *Hoc inducitur tanquam cauſa & ratio huius prædicti mandati, & patet litera.*

Circa iſtud præceptum quod ego expoſui ſecundum intentionem Hebræorum, quibus fuit primo datum, conſiderādum quod partim eſt morale, & partim ceremoniale. Morale eſt enim quantum ad hoc q homo tenetur vacare diuinis: Ceremoniale eſt, quantum ad determinationem temporis, quia requies diei ſabbathi figurabat requiem domini in ſepulchro, in quo iacuit per totam diem naturalem ſabbati. & quia ceremoniæ legis veteris ceſſant adueniente veritate euangelij, ideo in noua lege non obſeruatur dies ſabbathi, quia eſt determinatio temporis, ſe

✲ *loco*

A *Honora patrem,&c.* Hoc eſt primum ſeptē mandatorū quæ pertinent ad proximū. Bene autem ſeptem ſunt. Septenarius enim ex ternario cōſtat & quaternario. Ternari⁹ vero animæ congruit, quæ eſt iraſcibilis, cōcupiſcibilis, & rationalis. Quaternarius corpori.

✱ HIERON. Honor in præſentiarum, vel ꝑ eleemoſyna accipitur, vt illud, *Honora patrem tuum*, nō in verborum ſono, qui inopiam parentū caſſa poteſt adulatione fruſtrari, ſed in victus neceſſariis miniſtrādis debet intelligi.

✱ AVGVSTI. Huic loco, illum Euangelii locum Manichæi dicunt eſſe cōtrarium, vbi dominus cuidam dicenti, *Ibo primum vt ſepeliam patrem*, reſpondit, *Sine vt mortui mortuos ſepeliant, tu autem veni & annuncia regnum* Dei, Quod eodem modo ſoluitur, quo illud ſuperius vbi de vxore relinquenda dictum eſt, propter regnum cęlorum, quia & parentes honorare debemus, & eos tamen propter annunciationem regni Dei nulla impietate contēnimus
B Ex quo manifeſtum eſt, honorem parentum in gradu ſuo eſſe ſeruandum, & eos tamen in diuini amoris comparatione, præſertim ſi impedimēto ſunt, nulla dubitatione oportere cōtemni.

b *Non occides,&c.* AVGVST. Et quod dictum eſt, *non occides.* Non putandum eſt fieri contra hoc præceptum quod lex occidit, vel occidi aliquē Deus iubet. Ille.n. facit qui iubet quod miniſtrum negare non licet.

✱ HIERON. Homicidas & ſacrilegos & venenarios punire, non eſt effuſio ſanguinis, ſed legum miniſterium.

c *Non męchaberis.* AVGVSTIN. Quęritur quoque quomodo differat *non męchaberis.* ab eo quod paulo poſt dicitur. *Non concupiſces vxorem proximi tui.* In eo enim quod dictum eſt, *non męchaberis*, poterat & illud intelligi, niſi forte in illis duobus præceptis non męchandi & non furandi ipsa opera notata ſint. In his vero extremis concupiſcentia ipſa quæ tantum differunt vt aliquando męchetur qui non cōcupiſcit vxorem proximi
C cum aliqua alia cauſa ipſi miſcentur. Aliqñ vero concupiſcat nec ei miſceatur pęnam timens: & hoc fortaſſe lex oſtēdere voluit, quod vtraque peccata ſunt.

AVGVST. Item quæri ſolet vtrū nomine męchię etiam fornicatio teneatur: hoc enim verbū Gręcū eſt, quo iam ſcriptura vtitur pro Latino μοιχὸς, męchus enim Gręce dicitur Latine adulter, Sed lex nō ſolū viris, ſed etiam fęminis data eſt. Neq; enim quia dictū eſt, *Non concupiſces vxorem proximi tui*, nil ſibi hic præceptum fęmina putet, tanquā licite concupiſcat virū proximæ ſuæ. Si ergo hoc ex eo quod dictū eſt viro, *non concupiſces vxorem proximi tui*, intelligitur etiam ꝙ ad fęminā pertinet, quanto magis ex eo quod dictum eſt, *nō męchaberis*, vterq; ſexus aſtringitur, cum & ipſum pꝛ̄ceptum pōt ad vtrūq; referri, ſicut non occides, non furaberis, & alia quæ ſimiliter, non expreſſo vno ſexu vtrique ſonare videntur communiter, quia honoratior exprimitur, id eſt maſculinus. Ac ꝑ hoc fęmina męchata eſt habens virū concūbēdo cum eo qui vir eius non eſt, ēt ſi ille non habeat vxorem. Vir quoq; mœchus eſt, cōcūbēdo cum ea, quę vxor eius non eſt, ēt ſi illa nō habet virum. Sed vtrum ſi faciat vir qui vxorē non habeat cū fęmina quæ virum non habet, ambo præcepti huius tranſgreſſione teneantur merito quæritur. Si.n. non tenetur, non eſt ꝓhibita in decalogo fornicatio, ſed ſola męchia id eſt adulteriū quāuis omnis męchia fornicatio ſit. Vnde quicunque dimiſerit vxorem ſuam excepta cauſa fornicationis facit eam mœchari. Hic.n. fornicationem appellauit, ſi cū alio peccet quę virum habet, ꝙ eſt męchia.i. adulterium. Sed vtrū omnis fornicatio męchia dici poſſit in ſcripturis, non mihi occurrit locutionis exemplū. Sed ſi non omnis fornicatio męchia dici pōt, vbi ſit in decalogo prohibita fornicatio, quā faciunt viri qui vxores non habent, cum fæminis q̄ viros vel maritos nō habent, vtrum inueniri poſſit, ignoro. Sed ſi furti nomine bene intelligitur omnis illicita vſurpatio rei alienę. Non.n. rapinam permiſit, qui furtum prohibuit. Sed a parte totum intelligi voluit quicquid illicite rerum proximi aufertur. Et nomine męchię omnis illicitus concubitus, atque illorum membrorum non legitimus vſus prohibitus debet intelligi.

d *Non furtum facies,&c.* AVGVST. Sed rurſum quęritur, quo differat, *non furtum facias*, ab eo quod paulo poſt dr̄ de non cōcupiſcendis rebus proximi. Non quod omnis qui concupiſcit rem proximi, furatur. Sed omnes qui furatur, rē proximi ☞ concu-

Marginal notes: D — Qō inter fornicatiōnē & mœchiam. — †23.q.5.c. 1.& c.ſi nō licet.§. itē In ſanctis. c.quis n.§ ſi ergo. — E — Qō.71. in poſ. F

a Primum eſt hoc in altera tabula, vt filij honorent parentes officio pietatis. nam qui parentibus honorem non defert, quibus parere poteſt?

a dici ſabbathi, & ſāctificauit eū. †Honora patrē tuū & matrē 1

a Viuentium vel præſentem.

tuā, vt ſis lōgęuus ſuper terrā, quā domin⁹ Deus tuus dabit 2

a Manu, vel mente, vel ſubtrahendo auxilium vel conſilium vitę ei cui potes vel debes habere, Iudex non occidit reum, ſed lex qua iubet. b Id eſt ne cuilibet miſcearis excepto fœdere matrimonij. per partem enim totum vult intelligi.
b
c Quamlibet rei vſurpationem, quod vitium eſt rapacitatis. 3

c tibi. †Non occides. Non mœchaberis. †Non furtum facies. 4
d
5

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *loco eius obſeruatur dies dominica, & etiam propter memoriam dominicæ reſurrectionis die dominica factæ. Et quia opus peccati eſt maxime ſeruile, ſ. ſeruitute diaboli, & maxime impedit vacare diuinis, ideo maxime intelligitur eſſe prohibitum per dictū præceptū, ita ꝙ qui adulteratur illa die eſt tranſgreſſor duplicis præcepti. ſ. męchiæ, & diei ſabbathi, quod non intelligebant Iudæi. vnde dicit* Augu. *lib. de decem chordis. Melius faceret Iudæus in agro ſuo aliquid vtile quam in theatro ſeditioſus exiſteret, & melius fæminæ eorum die ſabbathi lanam facerent, quam tota die in neominijs ſuis impudice ſaltarent.*

Sciendum tamen, quod non obſeruatur cū tanto rigore vacatio ab operib. manualib. ſicut in vete. le. quia poſſunt parari cibaria, & aliqua alia fieri die dominica, quæ non erant licita in ſabbatho quia illa vacatio partim figuralis erat ſicut totus ille ſtatus. 1. Corin 10.c. Omnia in figura contingebant illis. *A figura.n. quantumcunque modico ſubtracto mutatur tota ſignificatio, ſicut vna litera ſubtracta ab hoc nomine lapis mutatur tota ſignificatio. Circa vero totam rem ipſam lapidis poſſunt aliqua addi & ſubtrahi abſque mutatione ſubſtantiæ.*

1 Honora patrem tuum. *Hic conſequenter ponuntur præcepta ordinaria ad proximum, & primo ponitur præceptum circa operationem boni, cum dicitur.* Honora patrem tuum, *quia intelligitur non ſolū de honore qui conſiſtit in reuerentia exteriori, ſed etiam in prouiſione quantum ad neceſſaria uitæ ſi indigeant.* Et *ſecundum doctores noſtros nomine parentum intelligitur omnis proximus in neceſſitate poſitus cui eſt prouidendum. Vnde dicit Aug. Paſce fame morientem, ſi non paui-ſti, occidiſti. Verumtamen exprimuntur hic parentes tātum, quia iſta decem præcepta ſunt quaſi quędam concluſiones immediate ſequentes ex principijs iuris naturalis, quę ſtatim capiuntur etiam a parum intelligentibus, & talia erant proponenda toti populo in cōi cui propoſita ſunt iſta decem pręcepta. Illa autē q̄ ſubintelliguntur quaſi cōcluſiones quædam magis remotæ, explanatæ fuerunt in alijs pręceptis, quę ſunt quaſi quędam determinationes decem pręceptorum, quia omnia ceremonialia reducūtur ad pręceptum de obſeruatione ſabbathi, & omnia iudicialia & moralia ad alia præcepta. Ordinatur autem illud præceptum de honore parentum conuenienter poſt præcepta ordinata ad Deum & immediate, quia ſicut Deus eſt principium omnium, ita parentes habent rationem principij reſpectu filiorum.*

2 Vt ſis longęuus ſuper terram. *Cum.n. filius accipiat vitam a parentib. condecens eſt, ut prolongetur uita illius qui bene ſe habet ad eos, & econuerſo quod breuiatur uita illorum qui male ſe habent verumtamen aliquando aliter contingit, quia bona temporalia inter quæ cōputatur corporalis uita, ordinantur ad ſpiritualia bona & ęterna, & ideo aliquando contingit ex diuina ordinatione nobis occulta, quod honorantes parentes parum viuunt & dehonorantes diu, tamen totum ordinatur a Deo ad augmentationem præmij bonorum, & pœnæ malorum.*

3 Non occides. *Conſequenter ponuntur pręcepta iudicialia, quę ordinantur ad proximū quantum ad uitationē mali, & quia maximum nocumentum circa conſiſtentiā perſonæ eſt occiſio, ideo hic prohibetur primo cum dicitur.* Non occides. *Et ſm doctores catholicos per hoc intelligitur, prohibitum omne nocumentum in perſona hominis, ut mutilatio, uerberatio, & ſimilia, quę ſunt contra charitatem proximi. Dicit R. Salomon quod per hoc præceptum prohibetur homicidium tantum, propter quod imponitur pœna mortis. Cæteræ uero lęſiones corporis prohibentur alijs pręceptis iudicialib. Secundo prohibetur nocumentum inferendum proximo ratione perſonę ſibi coniunctę, cum dicitur.*

4 Non męchaberis. *Mœchia.n. eſt copula carnalis cum vxore alterius uiri, quæ reputatur una caro cū ipſo. Dicunt tamen doct. noſtri quod per hoc prohibetur omnis concubitus qui eſt præter legem matrimonij. Hebręi autem dicunt, quod prohibetur ſola* Mœchia. *Alij concubitus inordinati alijs pręceptis ſunt prohibiti.*

5 Non furtum facies, *Hic conſequenter prohibentur alia nocumenta, & primo illa quę inferuntur facto, cum dicitur.* Non furtum facies, *per quod intelligitur prohibita oīs contrectio rei alienæ, uel retentio iniuſta ſm quod dicunt doct. noſtri. Rab. Salomon dicit quod per hoc intelligitur prohibitū furtum hominis tantū, pro quo imponitur pœna mortis, prout habetur capit. ſequenti, pro alijs autem furtis non imponit lex pœnam mortis, ſed reſtitutionem in duplum, uel aliter ſecūdum*

Quod eſt crimen mendacij & falſitatis.

a Non loqueris contra proximum tuum falſum teſtimo- 1
a Etiam voluntatem adulterandi vetat.aliud eſt enim facere,aliud deſiderare.vnde duo præcepta ſunt, non mæchaberis,& non concupiſces domum proximi tui.
b nium. † Nō concupiſces domum proximi tui: Nec deſidera 2
bis vxorem eius, non ſeruum, non ancillam, non bouem. 3
c non aſinum, nec omnia quæ illius ſunt. Cunctus autem po- 4
a Viſus,quia primatum obtinet in ſenſibus,intermiſcetur omnibus ſic enim dicimus,audiui & vide olfac & vide,palpa & vide. Nos quoque doctorum voces audientes oculum mentis dirigere debemus. 5
pulus videbat voces, & lampades, & ſonitum buccinæ, mō 6
temque fumantem: & perterriti ac pauore concuſſi ſtete- 7
a Quaſi indigni accedere. Formam boni auditoris deſcribit,qui promittit ſe præcepta magiſtri auditurum & impleturum. b Quaſi doce nos. c Id eſt obediemus.
d runt procul, dicentes Moyſi: Loquere tu nobis, & audiemus 8 9

A concupiſcit. Poterat in illa generalitate, vbi de non concupiſcenda re proximi præcipitur, etiam illud quod ad furtū pertinet contineri.

a *Non loqueris contra proximum, &c.* Avg. In eo etiam ꝙ dictū eſt. *Falſum teſtimonium non dices aduerſus proximum tuum.* Quæri ſolet vtrum prohibitum ſit omne mendacium, ne forte non ſic hoc præceptum aduerſus eos, qui dicunt tūc eſſe mentiendū, quando illud mendacium prodeſt alicui, & nil obeſt ei cui mentiris. Tale enim non eſt aduerſus proximū tuū, vt ideo hoc videatur addidiſſe ſcriptura, quæ poſſet breuiter di B cere, *falſum teſtimonium non dices*, ſicut *non occides, non mæchaberis, non furaberis*. Sed hinc magna quæſtio eſt nec cito explicari poteſt quomodo accipiendum ſit. *Perdes homines qui loquuntur mendacium, & Noli uelle mentiri omne mendacium*, & huiuſmodi.

Vbi ſupra. † 32.q.c. meretrices.& quæſtio.6 c nō mechaberis. 23.q.7.c.ſi de reb. Pſ.5 a. Ecc 7.b Li.d decē chordis.

b *Non concupiſces, &c.* ✲ Avg. Duo ſunt præcepta. Per non concupiſcentiam domus, ſerui, ancillæ, & cætera, damnat ambitionem ſeculi, & refrenat concupiſcentiam rerum. Per alterum, videlicet, non concupiſcentiam vxoris, vetat intentionem adulterinæ cogitationis. Aliud.n.eſt non facere aliquid tale præter vxorem, aliud non appetere alienam vxorē. Ideo duo præcepta ſunt. *Non mæchaberis, & non concupiſces vxorem proximi tui.*

Li.Exameron Ho.11.

Basil. Si qñ, ad concupiſcentiam aliquam inhiaueris, cogita qūo hinc ſis deceſſurus. Si cogitaueris quod diſſoluēdus es in terram, ceſſabit inſana concupiſcētia. Terra es, & in terram ibis. Recordare quod breui ſalientia illa & inflammata membra, aut ipſa quę nunc eſt carnis concupiſcentia, non erit, membris diſſolutis, & in terram redactis.

Quę. 71. in Exod. Videre vocem.

c *Cunctus autem populus uidebat uoces, &c.* Avgvstinvs. Solet quæri quomodo populus videbat vocem, cum vox non C ad viſum ſed ad auditum pertinere videatur. Sic videre, ſolet pro generali ſenſu corporis & animę poni. vnde Geneſ.42.a. *Cum uidiſſet Iacob, quia ſunt eſcæ Aegypto.* vnde, ſ. abſens erat, quamuis nonnulli videre vocem nil aliud eſſe quam intelligere putauerunt, qui viſus mentis eſt. Cum vero hic breuiter dicendum eſſet, quod populus audiebat vocem, & lampades, & vocē tubæ, & montem fumantem, quæſtio maior oritur, quomodo audiebat lampades & montem fumantem, quod pertinet ad ſenſum videndi. N. ſi quis dicat nec tam breuiter dicendum fuiſſe, vt non totum diceretur, audiebat vocem & videbat lampades, & audiebat vocem tubæ, & videbat montem fumantē. Duo.n. genera vocis erant, & de nubibus, ſicut tonitrua & tuba, ſi tamen ipſam dixit vocem quæ de nubib. edebatur, ac per hoc melius in his quę ad ſenſum audiendi pertinebant, generalis ſenſus eſt poſitus.i. videndi, cum breuiter totum vellet ſcriptura complecti, ꝗ vt in his quæ pertinent ad ſenſum vidēdi ſubintelligeretur auditus, quo more nos non loqui ſolemus, Nam vide quid ſonet, ſolemus dicere, audi quid luceat, non ſolemus dicere.

✲ Rvpert. *Cunctus populus uidebat uoces*, i. intelligebat, ſed eum qui voces formabat, Deum non videbat Nec vero lampades tantum micantes, ſed & montem fumantem uidebat, quia uidelicet non erat in omnibus integritas ſidei, uel perfectio timoris domini, qa Moſes perfectus fuit, & idcirco flammam in rubo ſine fumo uidit.

d *Loquere tu nobis, &c.* Avg. Significatur ad uetus teſtamentū timorem potius pertinere ſicut ad nouum dilectionē, quamuis in ueteri nouum lateat, & in nouo uetus pateat. Quomodo autem tali populo tribuatur uidere uocem Dei ſi hoc accipiendum eſt intelligere, cum ſibi loqui Deum timeant, ne moriantur, non ſatis elucet.

☞ Nolite

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *quod determinatur in iudicibus præceptis. Conſequenter prohibetur nocumentum quod infertur uerbo, cum dicitur.*

1 Non loqueris, &c. *Et ſecundum doctores noſtros non ſolum intelligitur prohibitum falſum teſtimonium in iudicio, ut dicunt Hebręi, ſed etiam extra iudicium, & omnis detractio & mendacium contra proximum, & quodcunque nocumentum quod poteſt inferri proximo uerbo, dum tamen ſit contra charitatem.*

2 Non concup. &c. *Vltimo ponuntur præcepta probibentia concupiſcentiam inordinatam reſpectu alienę rei, & hęc nocumenta ſunt in animo. & ſecundum doct. noſtros ſunt duo præcepta. Vnum quod prohibetur concupiſcentia uxoris alterius, in quo ſecundum eos prohibetur omnis conſenſus in carnalem actum extra legem matrimonij, & hoc prohibetur cum dicitur.* Nec deſiderabis eis uxorem. *Aliud quo prohibetur conſenſus accipiendi rem alterius quocunque modo indebito, cum dicitur.* Non concupiſces domum proximi tui, &c. *& quod ſubditur.*

3 Non ancillam. *Non intelligitur de concupiſcentia ad carnalem actum, quia iſta eſt prohibita per præcedens pręceptum, ſed intelligitur de concupiſcentia eius ad ſeruitium, quod eſt bonum utile. Ratio autem quare duo præcepta ponuntur ad repreſſionem concupiſcentię, eſt quia bonum diuiditur per vtile & delectabile, ita quod eſt alia ratio boni utilis & delectabilis, ita quod aliquando contingit ut aliquis habens pronitatem ad unum, non habeat pronitatem ad aliud, imò aliquando abominationem ſicut aliquis concupiſcit uxorem alterius, qui tamen non concupiſcit alias res ipſius, quia abominatur furtum, uel rapinam. & ideo ad reprimendam iſtam concupiſcentiam duplicem, debuit aſſignare duplex præceptum. Hebræi autem dicunt, quod eſt unum pręceptum tantum, quod neceſſe habent dicere ſecundum prædicta, quia expreſſe habetur infra, quod in tabulis fuerunt ſcripta decem uerba, quæ fuerunt decem præcepta data a* Deo *immediate, Si autem de repreſſione concupiſcentię eſſent duo præcepta, ſequeretur ſecundum eos, quod eſſent vndecim præcepta, uidelicet quatuor ordinantia ad Deū prout ipſi dicunt, ut patet ex prædictis, & ſeptem ad proximum, propter quod ſicut ipſi ponunt quatuor præcepta ordinantia ad Deum. ubi doct. noſtri non ponūt niſi tria, ut prędictum eſt, ſic erga proximum ponunt tantum ſex, ubi doctores noſtri ponunt ſeptem. & ideo coniungunt duo ultima in unū. Et ad hoc facit apparentia literæ, quia ſub eodem uerſu utraque concupiſcentia prohibetur. Non tamen uariatur ſententia, ſiue ſit unum ſiue duo præcepta, quantum ad intellectum noſtrum, ſed uariatur multū in hoc ſiue ſit unum ſiue duo præcepta intellectus Hebræorum, quia dicunt quod per hoc non prohibetur concupiſcentia, niſi aliqualiter prorūpat in actus exteriores, ſicut eſt cum ex concupiſcentia uxoris alienę aliquis mouetur ad tangendum eam impudice, uel ſolicitandum eā uerbis uel munerib. Et ſecundum hoc dixerunt aliquis doctor. noſtri, ꝙ lex uetus prohibebat manū & non animum, ut habetur in gl. ſuper epiſtolā ad Phil. 3. Hoc etiam dicit* Ioſephus *12. antiquitatum, improbans Polibium hiſtoriographum Perſarum dicentem, quod Antiochus illuſtris miſerabiliter mortuus fuit, eo ꝙ uoluit ſpoliare templum Dianę, contra quem dicit ſic Ioſephus. Nam qui nullatenus egit peccatum, ſed tantū cogitauit, nullo reatu tenetur, & ideo concludit ibidem, quod mortuus fuit propter peccata quæ fecerat in* Hieruſalem*. Sed dicere quod actus interioris uoluntatis nullus ſit reatus, niſi aliquo modo prorumpat in actum, eſt multum irrationabile, cum ratio peccati magis accipiatur a mala uoluntate interiori, quam ab actu exteriori, quia ſi nullo modo eſt uoluntarium, nullo modo etiam eſt peccatum, ut patet in amentibus & pueris.*

4 Cunctus autem populus. H*ic conſequenter ponuntur præcepta data a Deo mediante Moſe, quia populus non poterat amplius uerba domini loquentis ſuſtinere, & hoc eſt quod dicitur.* Cunctus autem populus uidebat uoces. H*ic accipitur uidere pro audire. Senſus.n. uiſus certior eſt auditu. & ideo quia uerba domini penetrabant aures & corda eorum ita ſubtiliter, quod ſuſtinere non poterant, pro hoc utitur tali modo loquendi, ſ. uiſu pro auditu.*

5 Et lampades, *Id eſt micantia fulgura, ut dictum eſt cap. præcedenti.*

6 Et perterriti ac pauore concuſſi. *Propter ſigna terribilia quæ uidebant.*

7 Steterunt procul. *Retrocedentes etiam a terminis conſtitutis.*

8 Loquere tu nobis. *Ea quæ dominus dicet tibi.*

9 Et audiemus. *Id eſt obediemus tanquam Dei uerbis.*

Non

a *Nolite timere, &c.* AVGVST. Sic illi cohibendi erant a peccatis, timēdo ſcilicet, ne pœnas ſenſibiles paterentur, qui nōdū poterāt amare iuſtitiam, & tentabātur a domino, vt apparerēt cuiuſmodi eſſent, nō vt Deo noti fierēt, qualeſcunque eſſent quem non latebat, ſed vt inter ſe & ſibimetipſis.

b *Stetitq; popul. &c.* GREG. In quibuſdā locis ſcripturæ hiſtoria ſeruanda eſt, & allegoria. Et ſępe ſola allegoria quærenda eſt, aliquādo ſola hiſtoria tenenda, vt tardiores paſcantur per allegoriam. Vnde cū popul' loquēte Deo lāpades ſonitū buccinæ, & montem fumātem cerneret, territus petiit, vt ſibi per Moyſen loqueretur dn̄s, & ſtetit de lōge. Moyſes acceſſit ad caliginē in qua erat Deus, quia populus non valet caliginem allegorię penetrare: valde.n. paucorū eſt ſpūalem intellectū rimari. Quia.n. mentes carnalium ſola ſępe hiſtoria paſcūtur loquente Deo longe populus ſtetit. quia uero ſpirituales allegoriæ nubē penetrant, ut ſpiritualiter verba Dei cognoſcant, Moſes acceſſit ad caliginem, in qua erat Deus.

✲GREG. NISSENVS. Quod multitudo vocē illam audire non potuit, ſed commiſit Moyſi, vt ipſe per ſeipſum ſecrete illa perciperet, populumque poſtea doceret, quęcunque diuina doctrina didicerit, id quoque in Eccleſia fieri totū videmus, non.n. permittitur omnib. ad myſteriorū cognitionem ſeipſos intrudere, ſed eligitur unus a multis diuinarum rerum capax, cui cęteri aditum cū obedientia præbeant, illud ſibi credendum

a ¶ In die iudicij dicens: Ite maledicti, &c. b ¶ Cito poteſt con tinere. c ¶ Morte perpetua.
Non loquatur nobis dominus, ne forte moriamur. Et ait 1
a ¶ Vobis vel aliis: non ſibi qui omnia nouit. b ¶ Per ſigna & mirabilia.
a Moyſes ad populum: Nolite timere. Vt enim probaret vos vē- 2
a Initium ſapientiæ timor domini. b ¶ Si non amore ſaltem timore coerciti.
nit Deus, & ut terror illius eſſet in vobis, & non peccaretis. 3 4
a ¶ Vbi.ſ. expreſſiora ſigna fiebant quibus noſcebatur Deus: Nam quomodo in nebula erat, cui cæli cęlorum non ſufficiunt.
b Stetitque populus de longe. Moyſes autem acceſſit ad caligi- 5 6
nem, in qua erat Deus. Dixit præterea dominus ad Moyſen:
Hęc dices filiis Iſrael: Vos vidiſtis, quod de cęlo locutus † ſim 7
c vobis: Non facietis * deos argenteos, nec deos aureos facietis 8
a ¶ Id eſt fidem incarnationis filij mei habebatis. b ¶ Humanitate Chriſti.
¶ Fidem.
d vobis. Altare de terra facietis mihi, & offerretis ſuper eo holo- 9
a ¶ Virtutum opera. b ¶ Simplicia. c ¶ Fortia & perfectā. d Eccleſia.ſ. generali, non hæreticorum conuenticulis.
cauſta & pacifica veſtra, oues veſtras & boues in omni loco 10 11
a ¶ Occulta inſpiratione.
in quo memoria fuerit † nominis mei. Veniam ad te & 12
a ¶ Corporali benedictione & ſpiritali.
benedicam tibi. Quod ſi altare lapideum feceris mihi, non 13 14
a ¶ Id eſt non per hæreſim & ſchiſmata Deum coles. ¶ Hæreticis ſchiſmaticis.
b ¶ Corruptionis vel ſciſſionis.
e ædificabis illud de ſectis lapidibus. Si enim leuaueris cultrum

dendum faciendumque putātes, quod ab eo qui initiatus eſt, aud[i]erint.

c *Non facietis deos, &c.* AVGVST. Reperitur quod in primo præcepto dictū eſt, & per argentea & aurea oīa ſimulachra intelliguntur. ſicut in Pſal. cxiij. b. *Simulachra gentium argentū & aurum, opera manuum hominum.*

Quæſt. in Exod. 76.

d *Altare de ter. & cęt.* Oſtendit ideo interdictis ſimulachris altare de terrena materia pcidi, vt vni Deo hoſtia & ſacrificia in eo offerantur.

GREG. Altare de terra Deo facere, eſt incarnationē Chriſti ſperare. Tunc.n. a Deo noſtrū munus accipitur, cū in hoc altari noſtra humilitas.i. ſuper dn̄icæ incarnationis fidē poſuerit quicquid operatur. In altari ergo de terra oblatū munus ponim⁹, ſi actus noſtros dominicę incarnationis fide ſolidamus.

Lib. 3. mo. 10. c. 20.

Allegoric.

†Sum.

D

E

e *De ſectis lapidibus.* ISIDORVS. Secti lapides ſunt qui vnitatem ſcindunt, & ſeipſos diuidunt a ſocietate fratrū. hos in corpore ſuo non recipit Chriſtus, cuius corporis figurā, altaris cōſtructio ſignificat. Lapides non ſecti ex quib. altare ↄſtrui iubetur, ſunt qui per fidē in vnitate ſolidantur: de quib. dr̄. j. Pet. 2. a. *Vos eſtis lapides viui coædificati in domos ſpirituales.* his nō eſt iniectum ferrum, quia incorrupti ſunt & iacula maligni ignita non receperūt, Omnes vnum altare faciunt in vnitate fidei & concordia charitatis.

Myſtice.

✲GRAECVS. Dum ēt vnius altorū Deus ex impolitis & natiuis lapidib. altaria conſtrui iubet, ſpiritualiter nos docet, Deū affe-

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Non loquatur nobis dominus *immediate.*

2 Ne forte moriamur. *Quia ex fragilitate humana dominum loquētem non poterant ſuſtinere.*

3 Nolite timere. *q.d. non moriemini propter hoc.*

4 Vt enim probaret vos venit Deus. *Non eſt ſic intelligendum quod probaret eos ad hoc vt ſibi manifeſtaretur aliquod ignotum, ſed vt per hoc appareret ipſis Iudæis & alijs, quod timerent eum.*

5 Et non peccaretis. *Quia per timorem domini declinat omnis a malo, vt dicitur Prouer. 15. d.*

6 Moyſes autem acceſſit ad caliginem: *in vertice montis, vt audiret mandata ab eo, & referret populo, quia populus plus audire nō poterat, vt dictum eſt.*

7 Vos vidiſtis, &c. *In creatura tamen ipſum repræſentante, & accipitur hic cęlum pro cælo aereo, quia in cacumine montis Sinai illa vox formabatur.*

8 Non facietis, &c. *Licet ſupra prohibuerit idololatriam, tamen hic repetit & in pluribus locis alijs, vt magis imprimeretur hæc probibitio cordibus eorum, quia ſciebat eos pronos ad idololatriam.*

9 Altare de terra, &c. *Hoc præcepit in deteſtationem idololatrię, quia idololatræ faciebant altaria ualde ſolennia de marmoribus & metallis, & intelligitur hoc de altari holocauſti, vbi cremabantur hoſtię, quia altare incenſi fuit de lignis Sethim & opertum auro, vt habetur infra. 30. cap. ideo ſequitur.*

10 Et offeretis ſuper eo holocauſta. *Id eſt, victimas, quę totaliter incendebantur ad honorem Dei.*

11 Et pacifica veſtra: *Id eſt hoſtias quę offerebantur pro aliquo beneficio Dei obtento vel obtinendo, quarum vna pars incendebatur, altera erat ſacerdotum, & alia offerentium vt comederent coram domino.*

12 Oues ueſtras, & boues, &c. *De iſtis enim animalibus vt plurimū fiebant ſacrificia.*

13 In omni loco, &c. *Iſte locus ſacrificij non poterat eſſe niſi vnus ad vitandū periculum idololatrię, ad quam populus Iudęorum erat pronus, ad quam declinaſſent de facili ſi ubique potuiſſent ſacrificare. Si autem aliqui ſancti ſacrificauerunt alibi, hoc fuit ex cauſa ſpeciali & diuina reuelatione, ſicut Dauid ex iuſſu Gad prophetę in Monte Moria, antequam templum ibi fundaretur, propter apparitionem angeli ibi factam, ut habetur 2. Reg. 24. capit. Et Helias in monte Carmeli ad conuincendum prophetas Baal, ut habetur 3. Reg. 18. cap. Locus autem deputatus diuino ſacrificio poſt ingreſſum filiorum Iſrael in terram promiſſionis primo fuit in Sylo, ubi fuit tabernaculum poſitum & altare holocauſtorum, & deſtructa Sylo tranſlatum eſt in Nobe, & deſtructa Nobe, per Saulem tranſlatum eſt in Gabaon, poſtea in Hieruſalem, ubi fuit fundatum templum, tamen in ſingulis urbibus erant loca quæ dicebantur ſynagogæ, ubi conueniebant ad laudandum Deum & ad audiendum legem.*

F

14 Quod ſi altare lapideum feceris mihi. *Poterat enim eſſe de terra, ut dictum eſt, uel de lapidibus non dolatis tamen quod fuit in deteſtationem idololatrię. ubi fiebant altaria de marmore ſculpto & polito, & ne per talem ſculpturam inducerentur paulatim ad ſculpendum imagines. Quod autem dictum eſt hic, quod altare holocauſtorum debeat eſſe de terra uel lapidibus non ſectis, non eſt contra illud quod dicitur infra 26. ca. quod altare holocauſtorum præcipitur fieri de lignis Sethim: opertis ęre, quia illud altare fuit de terra, ut uidebitur quando erimus ibi.*

✲ 1 Non

MORALITER.

✲ 8 *Non facietis, &c.* Hoc.n. faciunt cupidi & auari, qui totā ſpem ſuam in talibus ponunt, quod ſanctus Iob excludit a ſe & ſibi ſimilib. dic. 31. cap. *Si putaui aurum robur meum, & ſi obrizo dixi fiducia mea, &c.* Et ponit hic, ſi, pro non.

9 *Altare, &c.* Per terram quæ eſt infimum elementum, humilitas deſignatur, in qua Deo facta oblatio acceptat. Dan. 3. d. *In animo contrito & ſpiritu humilitatis ſuſcipiamur.*

14 *Quod ſi altare, &c.* Per infirmitatem lapidum firmitas fidei deſignatur, & quoniam ſunt plures articuli fidei ideo dicitur *lapidibus* in plurali, & quia ſunt integre tenendi, ſicut tenet eccleſia abſque ſciſſione hæretica uel ſchiſmatica, ideo dicitur *Non ædificabis illud de ſectis lapidibus*, cuius contrarium faciunt hæretici & ſchiſmatici.

1 ¶ Id eſt gradus in trinitate non facies, ſicut Arius: qui dicit maiorem patrem: minorem filium: minimum ſpiritum ſanctum docuit.

tuum ſuper eum, polluetur. Nõn aſcendes per gradus ad alta- 1
¶ Infidelitatis.
re meum, ne reueletur turpitudo tua.† 2

☞ affectionibus cogita-
A tionibus ſimplicibus, minimeque arte compoſitis delectari.
✻ PROCOPIVS. Vel lapides impoliti, ſignificant miniſtros Dei non eſſe abſtrahẽdos in varia mundi ne-
gotia, ſed pariter corpore & animo debere eſſe deditos & conſecratos cultui diuino, vt fuit ſanctũ Dei templum. Prophetico autem more prædicit olim fore, vt circuncifio aboleatur.

go-

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ F Non aſcendes per gradus, &c. *Fiebat tamen vt dicit Rabb. Salomõ, quidam aſcenſus abſque gradib. paulatim aſcendendo, quoniam altare erat ita altum, quod ſacerdotes ſine aſcenſu non poterant ibi miniſtrare.*

Femoralia.

2 Ne reueletur turpitudo tua. *Vſus. n. femoralium adhuc non erat introductus ſed poſtea fuit iniunctus ſacerdotibus quãdo miniſtrarent, vt habetur infra. 28. capite. Dicunt etiam aliqui quod hoc fuit dictum in deteſtationẽ idololatriæ. quia in ſacris Priapi ſacerdotes aſcendebãt per gradus ad altare, & tunc in alto poſiti vnde poterant a circunſtantibus videri, diſcooperiebant verenda ſua, Priapus enim fuit quidam iuuenis qui a Gentilibus reputatus fuit inter Deos, propter magnitudinẽ inſolitam virilis membri. Omne enim quod erat inſolitum reputabant Gentiles quid diuinum. Et dicebatur iſte Priapus Deus hortorum propter fœcũditatem quæ ſignatur in membro generationis. Iudæi enim proni erãt ad idololatriã, & ideo in hoc & in aliys q̃ pertinẽt ad cultũ Dei & obſeruantias ceremoniales elõgantur a ritu idololatriæ, cõtrarios modos præcipiendo, & modos idololatrũ inhibendo, vt videbitur in ſequentibus.*

☞ CAP.

ADDITIO I.

In cap. 10. vbi dicitur inter poſtilla: Circa primum ſciendum, quod doctores noſtri, &c.

Circa expoſitionem decalogi poſtillator nimis breuiter videtur ſe expedire: Doctores tamen noſtri præter myſticas expoſitiones, de quib. plu-
B *rima in glo. communis habentur, multa notabilia, & magna attentionis ad ſenſum literalem pertinentia in hac materia tradunt, vt patet in prima ſecundæ. q. c. in qua multi articuli de hac materia habentur, ſimiliter in ſecunda ſecundæ, q. cxxij. per totam, vnde qui de hoc cap. vult plenius inſtrui, videat ibidem. Ad præſens tamen circa ea quæ de hac materia in poſtilla dicuntur, occurrunt quædam quibus videtur aliquid rationabiliter addendum. Quorum primum eſt, quod poſtillator recitat opinionem doctorum noſtrorum, dicentium quod* (non habebis deos alienos) *eſt primum præceptum decalogi: Similiter recitat opinionem Hebræorum dicentium, quod primum præceptum eſt:* Ego ſum Dominus Deus tuus, &c. *Secundum vero præceptum apud eos eſt.* Non habebis Deos alienos. *Quas opiniones ponit indiſtincte, ac ſic vtraque illarum poſſet rationabiliter teneri, quod non videtur conuenienter dictum, ſcilicet vt in numeratione decalogi in quò præcepta legis principalia cum tanta ſolennitate a Deo traduntur, doctores noſtri a ratione deuiaſſent.*

Ad cuius declarationem attendenda ſunt duo. Primum eſt, quod planus ſenſus literæ concordat manifeſte opinioni doctorum noſtrorum. Se-
C *cundum quod motiua Hebræorum contrarium aſſerentium non valent. Primum patet: nam in hoc quod dicitur* · Ego ſum Dominus Deus, &c. *Nullum verbum præceptiuum ſeu imperatiuum ponitur, ſed ſolum ſunt quædam dicta denuntiatiua, quibus Deus denunciat populo, quod ipſe qui loquitur eſt Deus, qui eos eduxit de captiuitate, nihil in hoc eis præcipiendo, vt patet manifeſte intuenti. In cęteris vero decalogi præceptis manifeſte ponuntur verba mandatiua, vt patet in negatiuis cum dicitur:* Non habebis deos alienos. Non adorabis ea, neque coles. Non occides. Nõ mœchaberis, &c. *In affirmatiuis vero cum dicit,* Memẽto, vt diem ſabbathi ſanctifices. Honora patrẽ, tuum, &c. *In hoc autem quod dicitur:* Ego ſum dominus Deus, tuus, *nihil horum ponitur, vnde illa verba non ſunt præceptiua nec imperatiua, ſed ſolum denunciatiua, unde non debent inter præcepta numerari. Secundum patet, nam motiua ſeu rationes eorum quibus nituntur mutare ſententiam prædictorum uerborum, quæ eſt plane denuntiatiua in ſententiam pręceptiuã ſunt duo. Vnum eſt, quod ad omnia pręcepta diuina obſeruanda oportet pręſupponere vt dicunt rationabiliter, vt videtur, quod credatur abſq; dubietate, quod ille qui loquebatur ſeu pręcipiebat, erat Deus ſuus qui eos eduxerat, &c. quę quidem credulitas ſeu fides erat potiſſima ratio obligandi eos ad ſeruanda eius pręcepta, vnde cum dicitur:* Ego ſum dominus Deus tuus, &c. *Pręcipitur ſecundum eos affirmatiue, vt dicunt quod hoc firmiter credatur. ſ. quod ille qui loquebatur ſeu pręcipiebat, erat Deus qui eduxerat, &c. Quam quidem rationem ponit Abenhazara in ſua glo. &, videtur habere fundamentum, iuxta illud Apoſtoli ad Hebr. 11.* Accedentem ad Deum oportet credere, quia eſt, &c. *Alij vero dicunt, quod in hoc quod dicitur:* Ego ſum dominus Deus tuus, , *pręcipitur affirmatiue, quia ille Deus qui loquebatur, ſcilicet qui eos eduxerat de ſeruitute Aegypti haberetur ab eis in Deum ita vt mandata eius tenerentur obſeruare, quod quidem pręceptum dicunt debere neceſſario pręcedere omnia alia pręcepta.*

Ad quod ponunt tale exemplum. Ponatur quod aliquis rex de nouo veniret ad aliquam prouinciam, indecens eſſet, quod in ea faceret leges & conſtitutiones antequam in regem reciperetur, unde dicunt quod cum dr: Ego ſum dominus Deus tuus, &c. *Pręcipitur ꝙ recipiatur ab eis iugũ regni cęleſtis. ſ. obedientia diuinorũ mandatorũ quod eſt præceptũ primum ad omnia mãdata diuina. Et hęc eſt ratio aliquorum Thalmudiſtarum prout late Ra. Moy. Gerundẽ. recolligit ex dictis eorum in ſua gloſſ. ſuper Exod. in hoc cap. Quę tamen rationes licet quantum ad aliquid obtineant veritatem, non tamen intentum ad propoſitum concludunt. Nam filij Iſrael antequam ad recipiendum legem deuenirent, crediderunt in Deum, vt in litera in multis locis teſtatur. Dicitur enim ſupra. cap. 4.* Credidit populus, &c. *Similiter ſupra. 14. poſt tranſitum maris de ipſi legitur:* Crediderunt domino & Moyſi ſeruo eius. *Ex quibus patet, quod fidem habebant antequam ad recipiendum legem acceſſiſſent. Nec de hoc, quod eſt credere Deum ſeu Deo, requirebatur vt eis daretur aliud præceptum expreſſum, præſertim cum hoc præſupponatur ad præcepta decalogi tanquam per ſe notum ei qui habet fidem, & ideo nec indiget alia promulgatione, niſi infuſione fidei, vt in prima ſecundæ, q. 100. ar. 4. in reſponſione ad primum arg. & de hoc intelligitur illud Apoſtoli ad Hebr. 11. b.* Accedentem ad Deum oportet credere, &c. *& ſic ceſſat prima ratio. Similiter dicendum eſt ad ſecundam, nam iugum obedientiæ diuinæ manifeſte acceperunt filij Iſrael. ſupra xix. ca. cum Moſi proponenti ex parte Dei:* Si audieritis uocem meam, etc. *Sequitur:* Reſponditque populus ſimul. Cũcta quæ locutus eſt dominus, faciemus. *Nõ ergo requirebatur alia receptio generalis ad obedientiam præceptorum. Vnde manifeſtũ eſt. quod in hoc dr̃:* Ego ſum dominus Deus tuus, *nihil eis præcipitur niſi ſolum quod intimatur eis, quis eſſet ille qui loquebatur. ſ. quod erat dominus Deus ſuus, qui eos eduxerat, & cæ. prout uerba plane ſonant: quæ quidẽ denunciatio ſeu notificatio fuit ualde neceſſaria ſeu oportuna tãquam primum præambulum ad præcepta, propter quatuor quæ in litera poſſunt fundari. Primum eſt, ut Moſi de cætero firmius & certius crederetur, unde ſupra xix. b.* Iam nunc venio ad te in caligine nubis, vt audiat me populus loquentẽ ad te, & credat tibi in perpetuũ. *Secundum, ut magis timerẽt contraire diuinis pręceptis quę à Deo, ipſo dicẽte* Ego ſum dominus Deus tu', *erant ſibi iniuncta. unde infra, eo cap. de hac materia dr̃:* Vt error illius eſſet in vobis, &c. *Tertiũ, ut eis oſtẽderetur, ꝙ ſub nomine diuino. ſ. Tetragrãmaton quod hic ponitur, cum dr̃:* Ego ſum dominus De' tuus, *proprie Deo pertinet populum ſub lege a Deo data cultu diuino applicari. vnde in toto decalogo vbi dr̃, dominus, ponitur nomen prędictum & non aliud prout fuit ſupra in additione ſuper 3. capitu. in artic. 9. ſatis expoſitũ. Quartũ, vt ipſi firmiter crederent eſſe poſſibile, quod Deus loqueretur homini in hac uita, quod antea non erat eis ſic notũ, vnde infr. Deut. 5. cap. in perſona populi tempore dationis legis dr̃:* Ecce oſtendit nobis dominus Deus noſter maieſtatem & magnitudinẽ ſuã, &c. *Sed contra hoc ur̃ quod Apoſtolus ad Galat. 3. c. dicit quod* lex fuit data per angelos. *Idẽ patet Act. 7. c. Ad quod dicendũ, quod uerum eſt, nã prout ad* Heb. 1. c. *in nouo teſta.* locutus eſt nobis in filio *in veteri autem factus eſt ſermo per angelos, ſed quia ille angelus qui loquebatur populo in datione legis, non ſolum exterius loquendo ſeruiebat ſed etiam interius præſidens efficaciã miniſtrabat: inde eſt ſecundũ Greg. quod modo angelus modo dominus memoratur. Et etiam quia ſecũdum opinionem populi ſecundum quam ſæpe loquitur ſcriptura, putabatur Moſes ore ad os loqui cum Deo, cum tamen per angelum loqueretur, quod ſatis inſinuatur per modum loquendi ſcripturæ in præceptis decalogi. Nam in præambulo & in primo pręcepto ille qui loquebatur, memoratur vt Deus in propria perſona dicit enim:* Ego ſum dñs Deus tuus &c. *ſimiliter:* Non habebis deos alienos corã me. Et ego ſum dominus Deus tuus fortis & zelotes & huiuſmodi. *In ſecundo vero pręcepto non dicit:* Non aſſumes nomen meũ in uanum, *quaſi loquens vt Deus, in prime perſona ſed dixit:* Non aſſumes nomen domini Dei tui in vanum. *quaſi ille qui loqueretur, nõ eſſet Deus & ſic in cæteris decalogi pręceptis, in quib. inſinuatur ꝙ ille qui loquebatur non erat Deus, ſed loquebatur ut Deus, ut dictũ eſt. Et ſecundũ quoſdã Hebræorum expoſitores antiquos ille angelus erat tantę eminentię circa eſſentiã diuinã, quod poſſet nominari angelus faciei, de quo Eſa. 63. c.* Angelus faciei eius ſaluabit eos, *& ideo de Moſe cum iſto angelo loquente*

loquẽte dicitur: Loquebatur dominus ad Moyſen facie ad facẽ.
A *Prędictis igitur modis intelligendum eſt hoc quod dicitur:* Ego ſum dominus Deus tuus,&c. *eſſe †primum præambulum ad præcepta. Omiſſis autem multis, quę circa hæc præcepta quæruntur & ſoluuntur ſecundum doctores noſtros, vnum videtur ſtatim animum pulſare. ſcilicet cur inter præcepta decalogi non ponuntur præcepta charitatis quæ ſunt prima & maxima mãdata, & in quibus tota lex pendet & prophetę, vt Matth. 27.d. habetur Ad hoc dicendum ſecundum ſanctum Thom. in prima ſecundæ. q.c. artic.3. in reſponſione ad primum argu. quod illa duo præcepta ſunt prima & communia legis naturæ, quæ ſunt per ſe nota rationi humanæ per naturam vel per fidem & ideo omnia præcepta decalogi ad illa duo referuntur, ſicut concluſiones ad principia communia. Hęc ille.* Idem *etiam de eodem in 2.2. q.xliiij artic.1. in reſponſione ad* 1. *argu. ſic dicit, quod omnia præcepta decalogi ordinantur ad dilectionem Dei & proximi, & ideo præcepta charitatis non fuerunt connumeranda inter præcepta decalogi, ſed in omnibus includuntur.* Hæc *ille. Quod non videtur ex toto ſatisfacere quæſtioni, nam per eaſdem rationes præcepta charitatis non debuiſſent poni inter cætera præcepta legis diuinæ, non enim minus illa quæ ſunt per ſe nota debent poni inter præcepta decalogi, quam in alia præcepta legis, quod patet ex hoc, nam inter præcepta decalogi ponuntur præcepta, quæ ſtatim per ſe ratio naturalis cuiuſlibet hominis diiudicat eſſe facienda, vel non facienda. ſicut.* Honora patrem tuum,&c. Non occides, *& huiuſmodi, vt in prima ſecundæ, q.c. artic.1. in cor. q. Sed præcepta charitatis ponuntur inter alia præcepta legis, vt patet Deut.6.a.& Leuitic. xix.c. ergo potius debuiſſent poni inter præcepta decalogi quæ ſunt magis per ſe nota.* Similiter *cum non ſolum præcepta decalogi, ſed etiam omnia præcepta legis diuinæ ordinantur ad dilectionem Dei & proximi, iuxta illud Apoſtoli* 1. Timoth.1.a. Finis præcepti eſt charitas. *eadem ratione deberent prætermitti hæc duo*
B *pręcepta ne ponerentur inter præcepta legis, ſicut nec in decalogo, cum omnia præcepta diuinę legis referantur ad illa duo, ſicut concluſiones ad principia, cuius oppoſitum eſt manifeſtum ex hoc, quod inter cæteta præcepta diuinæ legis expreſſe ponuntur hæc duo præcepta, vt dictum eſt. Ad quod videtur ſaluo ſemper meliori iudicio aliquid vlterius addendum.*

*Ad cuius declarationem conſiderandum eſt, quod ſicut in ſcientijs ſpeculatiuis ex notioribus & confuſis proceditur ad minus nota & magis determinata, vt in primo Phy. ita etiam oportet * eum qui vult inducere hominem ad virtutem per obſeruantiam præceptorum, ex illis eum mouere incipiat quę ſunt notiora & faciliora, Vnde in decalogo faciliora & communiora præcepta ponuntur, tam in his quę ordinant ad Deum quam in his quæ ad proximum. Facilius enim homo poteſt abſtinere ab idololatria, quam ab alijs ſpeciebus ſuperſtitioſis, quæ intelliguntur prohiberi in hoc quod dicitur:* Non habebis Deos alienos. *quod patet ex hoc : nam idololatria penitus eſt in vniuerſo poſt aduentum Chriſti & prędicationem Apoſtolorum ſaltem in publico eradicata, iuxta illud* Eſa.2.d. Et idola penitus conterentur. *Superſtitio autem diuinationum & huiuſmodi adhuc remanet in multis locis intra populum Chriſtianum, præſertim apud eos qui non cognoſcunt huiuſmodi eſſe ſuperſtitioſa ſeu peccata. Ex quo patet, quod facilius eſt ab idololatria abſtinere, quã ab alijs ſuperſtitionibus ſub ea incluſis, vnde de idololatria fuit datum præceptum tanquam de faciliori et notiori. Similiter homo facilius cognoſcit homicidium eſſe peccatum, & facilius poteſt abſtinere ab occidendo proximum quam ab alijs iniurijs ſeu læſionibus in ſua perſona inferendis, multo enim plures ſunt iniuriatores ſeu læſores proximorum quam occiſores. Idem dicendum de adulterio & furto reſpectu eorum, quę ſub eis includuntur, vnde patet quod de facilioribus & notioribus dantur præcepta decalogi, non autem de difficilibus. Præceptum autẽ de dilectione Dei prout in lege traditur, eſt difficillimum, ſcilicet vt Deus diligatur ex toto corde, ex tota anima & ex tota ſubſtantia, quod importat interiorem motum animi cum magna promptitudine, quod eſt difficillimum ſeu impoſſibile non habenti charitatem. Vnde Philo.5.Ethic. Operari ea quæ iuſtus operatur facile eſt, ſed eo modo quo iuſtus operatur, difficile eſt, non habenti iuſtitiam. vnde* Aug. *ex*
C *ponens illud* 1.Ioan.5.a. Mandata eius grauia non ſunt. *dicit, Non ſunt grauia amanti, ſed non amanti ſunt grauia.* Dilectio *etiam proximi prout in lege traditur, ſcilicet vt diligatur proximus ſicut homo diligit ſeipſum, non modicæ difficultatis eſt, præſertim non habenti charitatem.* Importat *enim quod homo ponat vitam corporalem pro ſalute ſpirituali proximi, iuxta illud.*1.Ioan.3.c. Debemus pro fratribus animam ponere. *Similiter & diligere plus vitam corporalem proximi, quam omnia bona propria temporalia quod non modicæ † difficultatis eſt, vt ſatis patet quaſi per experientiam; Quam pauci enim ſunt & rariſſimi qui etiam omnia bona ſua exteriora ad redimendum vnum captiuum de morte corporali, & forte etiam a ſpirituali largirentur. Et inde eſt quod qui implet mandatum de dilectione proximi, totam legem implet, iuxta illud ad Rom.13.f.* Qui diligit proximum, legem impleuit *& infra:* Plenitudo enim legis eſt dilectio. *& gloſſa ibidem, Vbi enim charitas eſt, quid poſſit deeſſe, vbi autem non eſt, quid eſt, quod poſſit prodeſſe, Conſtat autem quod maior difficultas eſt in actu virtutis, in quo tota lex impletur, quam in alio quocunque in quo non implentur niſi aliqua ſingularia præcepta legis. Dilectio etiam* Dei *quę in lege pręcipitur tantæ perfectionis eſt, quod non poteſt perfecte impleri in hac vita ſecundum Auguſt. in lib. de perfectione iuſtitiæ. Ex quibus patet, quod quia lex dabatur populo rudi & imperfecto, ideo in primis pręceptis non oportebat vt explicaretur præceptum charitatis, ſed hoc fuit rationabiliter reſeruatum ad tempus vltimum totius doctrinæ Moſaicę, ſcilicet, in quadrageſimo anno poſt exitum de Aegypto, in quo tempore igitur:* Cœpit Moyſes explanare legem. *Deut.1.a. Eodem enim tempore quo repetit pręcepta decalogi in.5.ca. conſequenter in cap. ſequenti, ſcilicet in 6. propoſuit eis tanquam iam aliqualiter prouectis præceptum de dilectione Dei per extenſum præmittens eis aliud maximum præceptum de credendis circa diuinitatem dicens:* Audi Iſrael,&c. *cum preambulis ad iſta pertinentib. de quibus ibidem amplius eſt dicendum.*
D

Notandum tamen quod licet in hoc loco, ſ. in datione legis non eſſet hoc præceptum plene explicandum propter rationes iam dictas, nihilominus tamen in primo præcepto decalogi non prætermiſit facere mentionem de dilectione Dei, & hoc non in forma pręcepti, ſed quaſi imponendo modum præceptis: Dicit enim in fine primi præcepti promittens præmia obſeruantib. Et faciens miſericordiam in millia his qui diligunt me. *in quo oſtendit manifeſte quod præmia quę a Deo dantur propter eius pręcepta obſeruanda, dantur principaliter propter dilectionem Dei & ſic ſatis oſtenditur, quod in dilectione Dei principaliter conſiſtit meritum aliorum pręceptorum. Simili modo dicendum eſt de pręcepto dilectionis proximi, ſcilicet quod fuit reſeruata eius explicatio ad alium locum, vbi difficilioribus actib. virtutum circa proximos exercendis ageretur. ſcilicet.* Leuit. 19. *vt ibidem eſt dicendum. Item circa hoc vlterius attendendum eſt, quod licet primum pręceptum decalogi ſit principaliter negatiuum, cum dicit.* Non habebis Deos alienos, *tamen includit quodammodo affirmatiuum. in hoc enim quod ſequitur.* Coram me. *ſecundum glo. interlinearem intelligitur præter me. Idem omnino habetur in tranſlatione Chaldaica. vnde in hoc quod dicitur:* Non habebis Deos alienos præter me. *manifeſte includitur, me habeas in Deum, & nullum alium. Ex quo vt credo, inſurgit apud ſimplices communis enumeratio pręceptorum decalogi, in qua primum ponitur, Deum cole, affirmatiue. Notandum etiam quod cum dicitur.* His qui diligunt me, *ſtatim ſubiũgitur.* Et cuſtodiunt præcepta mea, *† conformiter ad euangelium Ioan.14.c.* Qui diligit me, ſermonem meum ſeruabit,&c. E

† Confor matur.

ADDITIO II.

In eo. ca. 20 *ubi dicitur in poſt. I ta quod fieri ſculp. & c. Videtur addendum. Quod ſecundum Hebręos facere imaginem ſeu ſimilitudinem cuiuſcunque creaturę ſpecialiter animatę, vel cuiuſcunq; cęleſtis corporis, quę communiter opinantur eſſe animata, etiam non intentione colendi eas nec adorandi eſt prohibitum, patet per hoc quod dicitur:* Non facies ſculptile, nec omnem ſimilitudinem,&c. *quod ſatis videtur conſonare literæ, ſed ex hoc credunt nos, eſſe tranſgreſſores huius pręcepti, in quantum permittimus fieri imagines & ſimilitudines hominum & angelorum. Sic etiam ſimiliter nos credunt eſſe tranſgreſſores illius pręcepti.* Non adorabis ea neque coles. *in hoc quod imagines Chriſti & ſanctorum adoramus. Sed bene aduertenti primum eſt manifeſte falſum non enim prohibentur imagines creaturarum fieri, niſi adhibeatur eis cultus Deo debitus. Quod ex hoc patet nam hoc præceptum :* Non habebis Deos alienos, *apud omnes eſt vnum pręceptum tantum, licet in eo diuerſi actus prohibeantur, eo quod omnes illi actus prohibentur ad eundem fin. ſ. ad remotionem idololatrię. Si igitur ſculptile facere eſſet prohibitum, etiam ſine intentione colendi ſeu adorandi, talis prohibitio non pertineret ad iſtud præceptum, niſi forte ceremonialiter, ſcilicet ad remouendum occaſionem idololatrandi, & ſic talis prohibitio eſſet ceremonialis, et non obligaret tempore gratiæ. Secunda etiam credulitas eſſet falſa et erronea , nam imagines ſanctorum non adorantur a fidelibus adoratione latrię, ſed duliæ. Imago autem Chriſti adoratur adoratione latrię ratione rei ſignificatę , quæ eſt ipſe Chriſtus verus Deus . Eadem enim adoratione adoratur imago repręſentans inquantum talis, et res per eam repręſentata , prout in 2.2.quęſt. Et circa hoc eſt attendendum vlterius , quod in veteri lege licet imagines creaturarum fieri prohiberentur , tamen intra ſancta ſanctorum duo Cherubim qui erant imagines iuuenum ſupra propitiatorium ponebantur, vt patet infra* xxv.c. *Ex quo patet quod imagines fieri non erat per ſe malum , ſed propter pronitatem*

Imagines an permiſſæ.

F

A populi induſti ad idololatriam. Cuius ſignum manifeſtum eſt, quod intra ſancta ſanctiorum, vbi ſoli ſummi ſacerdotes miniſtrabant, de quibus non erat talis prauitas præſumenda, non ſolum permittebantur, ſed etiã præcipiebantur fieri tales imagines, ſcilicet Cherubim, qui angelos repreſentabant, ut talium intuitu in contemplatione cæleſtium mens ſummi ſacerdotis eleuaretur. Cum autem venit plenitudo temporis ſcilicet tempore gratiæ, quando populus communiter idola reſpuit, nec ad ea habet pronitatem, non immerito fiunt imagines ſanctorum, quibus repreſentantur eorum opera meritoria, & etiam miracula per eos diuinitus facta, ut in eis ſimplices, ſicut in libro hiſtorias eorum legant, ex quibus diſcant bonorum operum imitationem, qui per libros hoc facere nequeunt, quibus imaginibus, ſ. ſanctorum honor debetur ex ratione perſonæ repreſentatę, cui hoc debetur tanquam præmium virtutis, vt habetur 1. Ethi. & a fortiori vinculo imagines Chriſti de virgine nati, & in cruce pendentis, & de ſepulchro reſurgentis & aſcendentis in cælum, & huiuſmodi tam in eccleſiis quam in altaribus merito depinguntur vel ſculpuntur, vt fidelium mentibus geſtorum Chriſti in quibus noſtra ſalus conſiſtit, memoria tenacius infigatur, quibus ſcilicet imaginibus † adoratio latriæ debetur ratione rei ſignificatæ, vt dictum eſt.

ADDITIO III.

Philoſophus. In eo. ca. 20. vbi dicitur in poſtill. Cauſa autem huius probibitionis, &c. Quod cauſa huius probibitionis, ſcilicet cum dicitur: Non aſſumes nomen Dei tui in vanum, eſt propter † reuerentiam Dei, prout etiã poſtillator dicit manifeſtum eſt. Sed hoc quod ſequitur: Nec inſontem habebit, importat comminationem pœnæ huius præcepti tranſgreſſoribus. Coactio enim legis eſt per metum pœnę, vt in 10. Ethic. vnde inconuenienter videtur dici, quod hæc cauſa ſit huius probibitionis, ſed potius pœnæ trangreſſoribus debita ſeu comminata, &c.

† Adorationis latria.

Philoſophus.

ADDITIO IIII.

B In eo. ca. 20. vbi dicitur in poſtilla, Dicit igitur: Memento dicunt Hebræi, &c. Quod quia præceptum de ſabbathi obſeruatione fuerat datum eis ſupra 26. c. in primo deſcenſu mannæ, idcirco pręponitur nunc huic præcepto Memento. q. d. hoc præceptũ nõ datur tibi de nouo, quia iam habuiſti, ſed habeto memoriã de eo, vnde non debuit poſtillator recurrere ad expoſitiones Hebræorũ in talibus, præſertim cum habeant in hoc falſum fundamentum. Credunt enim quod præcipua ſanctificatio ſabbathi conſiſtat in corporalibus delectationibus, & ideo introducunt in ſabbathi obſeruatione iſta quæ nihil valent. Similiter etiam tradunt, quod tenetur quilibet in die ſabbathi ter manducare, ſcilicet vnum prandium, & duas cœnas, aſſerentes quod omnes hoc obſeruantes ſunt ſecuri a iudicio gehennæ, vt in libro de ſabbatho expreſſe habetur quod eſt valde ridiculum, arctior enim via eſt quæ ducit ad vitam ſeu paradiſum, ſecundum catholicam veritatem, quam comedere ter in die feſto, &c.

ADDITIO V.

In eo. c. 20. vbi dicitur in poſtilla, Et ſecundum doctores noſtros nomine parentum. Hæc autoritas Aug. ſecundum quam ille qui non pauit eſurientem dicitur eum occidere, verius & planius correſpondet quinto pręcepto, vbi dicitur: Non occides, per quod prohibetur occiſio cuiuſcunque proximi, & per conſequens ille qui poſſet aliquem fame morientem paſcere, & non paſcit, occidit, & ſic manifeſte tranſgreſſor iſtius quinti
C præcepti.

ADDITIO VI.

In eod. cap. 20. vbi dicitur in poſtilla, Dixit Rab. Salom quod per hoc præceptum prohibetur, &c. Quod licet ex plano ſenſu literæ per hoc pręceptum: Non occides, tantum homicidium videtur prohiberi, tamen ex conſequenti intelliguntur cætera nocumenta in perſona hominis facta eſſe prohibita pari ratione, nam ratio qua homo peccat in occaſione D
proximi eſt, quia facit contra charitatem vel etiam contra iuſtitiam, contra quas etiam facit qui lęſiones infert, licet non ita grauiter peccet, quia pœna mortis non infligitur propter alias læſiones, ſicut propter homicidium, tamen in aliis pręceptis iudicialibus talia prohibentur, vbi pœnę eorum taxantur.

ADDITIO VII.

In eod. capitu. 20. vbi dicitur in poſtilla, Sed variatur multum ad hoc ſiue ſit vnum præceptum ſiue duo, intellectus Hebræorum. Quod multi Hebręorum expoſitores dicunt, quod in hoc præcepto prohibetur concupiſcentia vxoris alienæ & huiuſmodi, etiam ſi non prorumpat in actus exteriores, vt patet per Rab. Abenhazra in ſua glo. & in hoc loco. Quod autem dicitur a quibuſdam doctoribus noſtris, quod lex vetus prohibebat manum & non animum, non eſt ſic intelligendum, vt per legem veterem nunquam ſint prohibiti aliqui actus interiores, qui in animo conſiſtunt, hoc enim eſſet manifeſte contra textum. Legitur enim infra, Leuitic. xix. d. Ne oderis fratrem tuum in corde tuo. in quo manifeſte prohibetur odium cordis, quod eſt in animo. Similiter Deut. ix. a. Ne dicas in corde tuo, cum deleuerit eos dominus Deus tuus in conſpectu tuo, propter iuſtitiam meam. in quo manifeſte prohibetur ſuperbia ſeu præſumptio etiam in corde, tantum exiſtens, vnde dicta doctorum noſtrorum in hoc, ſeu glo. in poſtilla allegatę aliter ſunt intelligenda, ſcilicet quod in lege veteri cum aliquis actus exterior expreſſe prohibetur, non intelligitur per hoc prohiberi ex vi huius præcepti actus interior, huic exteriori correſpondens, E
vnde ex vi huius pręcepti: Non occides, non iudicatur reus ille qui vult etiam ex propoſito deliberato occidere hominem, licet forte ſit reus tranſgrediendo aliud præceptum, ſ. Non oderis fratrẽ tuũ. Lex uero noua prohibendo peccata, non ſolum prohibet manum, ſed etiã animũ, unde ſaluator Matt. 5. a. Audiſtis quia dictũ eſt antiquis, Non męchaberis, ego aũt dico uobis, quod omnis qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam, iã mœchatus eſt eam in corde ſuo.

REPLICA Correctorij contra Burgen. In capitulo 10. Burge. notat poſtillatorem quaſi diminutum, dicens eum expoſitionem decalog. breuiter tranſiſſe, cum tamen propoſitum poſtillatoris non fuerit ſummas neque tractatus ſcribere, ſed plane literalem ſenſum inquirere, quod & facit, ut patet cuilibet intuenti. Reliqua per Burgen. in hoc capitulo mota modicum imo nihil faciunt contra Poſtillatorem. Multa autem per Burgen. per modum digreſſionis poſita bene pertractatione indigerent, ſed non eſt preſens propoſiti contra Burgen. facere. niſi vbi videtur poſtillatori irrationabiliter obuiare. Notat tamen in hoc capitulo incidentaliter poſtillatorem, dicens comminationem pœnæ fore cauſam obſeruantiæ præceptorum, &c. volens Burgen. quod reuerentia Dei ſit cauſa. Sed ex hoc non ſequitur, ergo comminatio non eſt cauſa, ſtat enim eiuſdem rei plures eſſe cauſas in eodem genere cauſę, quamuis non totales. Vnde quem amor & Dei reuerentia non mouet ad pręceptorum obſeruantiam, ſaltem mouet timor & metus pœnæ. Eſt igitur ſicut promiſſio, ita eſt & comminatio cauſa motiua obſeruantię mandatorum & maxime in ueteri lege, quæ fuit lex timoris, ut patet in epiſtola ad Gala. per totam. Cęterum poſtillatorum exponit ly memento ut ſabbathum, &c. approbando errores Iudęorũ ſed magis non reprobando, ut patet per ea quę de expoſitione Hebræorũ traxit, cętera reiiciendo. Ita & Burgenſ. ſępenumero facit, & ſic in quo poſtillatorem in hac parte iudicat, ſeipſum condemnat. Quomodo accipi debeat, legem cohibere manum non animum, quod hic a Burgen. tractatur, vide ſupra Gen. 3. correctorio 1.

CAP.

A CAP. XXI.

a HÆC ſunt iud. AVG. Diſtinctius amodo explicantur ea quæ ad proximum pretinent. Notãda locutio cum dictum ſit Moyſi: *Hæc ſunt iudicia quæ propones eis.* cætera ad populum dicuntur.

* RVPERTVS. Nõ idem ſingulariter iudicium ſonat, quod pleraliter iudicia. Nã ſingulariter iudiciũ, plerumque damnationem, plural. terve ro iudicia, tam rei vindictam, quàm innocentis ſignificat defenſionem. Vtrinſq; partis, ſ. iudicii & miſericordiæ ſentẽtias, poſt data decẽ præcepta, proponit hic lex domini ſancta & immaculata iuſta & bona & ueraciter pſalmiſtæ pſallenti, ptimũ locus hic materiã uidet̃ dediſſe, quatenus diceret, *Miſericordiã & iudiciũ cantabo.* Cantandi nanq; iudicii materia inſignis eſt, & ab hoc loco vſq; quo dicit, *Qui immolat dijs occidetur.* Miſericordię vero moduli dulces ſũt, ab eo qđ cõtinuo ſubiũgit, *aduenã nõ cõtriſtabitis,* vſq; ad id quo ait, *Sex dieb. operaberis.*

b *Si eme. ſer. He. &c.* AVG. Ne Chriſtiani hic flagitarent, a dominis ſuis, Apoſtolus iubet dominus ſeruos eſſe ſubditos, ne nomẽ dñi & doctrina blaſphemetur. Illud enim inde cõſtat in miſterio eſſe pręceptum, quia pertundi ſubula eius aurem ad poſtem pręcepit Deus qui libertatem recuſaſſet.

B GREG. Sciendum, quia cum actiua & contemplatiua uita ex Dei gratia ſint, vna nobis in neceſſitate eſt, altera in volũtate. Nemo enim cognoſcẽs Deũ ad eius regnũ ĩgredit̃, niſi prius bene operetur. Sine contẽplatiua uero ingredi pñt qui bona quæ pñt operari, non negligunt. Inde per Moyſen dicitur. *Si emeris ſeruum Hebræum. &c.* Hæbræus trãſiẽs interpretat̃, & ſeruus Hebręus emitur, qñ qui iam ab hoc ſeculo mẽte tranſit, ſeruitio Dei ſubdit̃, ſic Moyſes trãſiuit, ut videret viſũ. Et Dauid inquit Pſal. 36. d. *Tranſiui & ecce nõ erat.* Hic ſeruus emptus ſex annis ſeruire pręcipitur, ita *in ſeptimo exeat liber gratis.* Senarius enim perfectionem actiuæ vitę ſignificat, ſeptenarius cõtemplationem. Sex ergo annis ſeruit, in ſeptimo liber egredietur, quia per actiuam quam perfecte exhibuit, ad contemplatiuæ vitę libertatem tranſit.

Et notandum ꝙ gratis liberi egrediuntur, qui poſtquã omnia fecerunt, dicũt ſe inutiles ſeruos, ergo eis ſicut actiua ex munere, ita ex gratia erit cõtẽplatiua. Cũ quali veſte intrauerit cũ tali exeat, qa neceſſe eſt, ut quiſq; in hoc qđ cępit perſeC ueret vſq; ad finẽ operis, in eã intẽtione qua inchoauit. Ille enim ad contẽplatiuã bene tranſit, qui in actiua intentionis ſuæ veſtẽ ad deteriora nõ mutauit. Et ſunt nõnulli qui priuſq̃ D Dei ſeruitio ſociẽt operari diligũt. Alii poſtq̃ ad ſeruitium Dei uenerint bñ operari diſcũt. Qui prius bona opera ſtuduit habere, Hebræus ſeruus cũ vxore emptus eſt, & plerũq; põr ad contẽplatiuã vitam tranſite, actiuã ĩn vitã no deſerere. vnde ſubditur: *Si habens vxorẽ, & vxor egrediatur ſimul.* Cũ eo enim ad libertatẽ egredietur vxor, quãdo actio nem bonã qua proſit aliis non relinquit. Si autẽ dederit illi vxorẽ domin⁹, & peperit filios & filias, mulier & liberti eius erũt dñi ſui. Ipſe uero exibit cũ veſte ſua. Seruo empto dñs dat vxorẽ, cum prædicator eum quem Deo mãcipauerit, bonæ actioni cõiungit, prędicatores autem dñi vocãtur. Sicut Heliſęo de prædicatore ſuo dicitur: *Scis quod dominus ſuus tollatur a te.* Vxor ſerui emptitii filios & filias parit, qñ ei bona actio fortes & teneros fructus generat. Sed mulier cũ filiis domino remanet, & ſeruus erit cũ veſtitu ſuo, qa bona actio & fructus eius prædicatori in mercedẽ reputatur. Ipſe vero in deſiderii intentione perdurans, ꝑ Dei gratiã ad cõtẽplationẽ egreditur. *Quod ſi dixerit ſeruus, diligo dñm meum, &c.* Seruus dñm ſuum diligit, qñ prędicatoris uerba ſollicita mẽte cuſtodit. Vxorem quoq; amans, & liberos, liber egredi recuſat, qñ actiuam vitã eiuſq; fructus diligens, tranſire ad cõtẽplatiuã non vult, quia bona ſui miniſterii opera ſe habere ſeruitute cõſiderãs, ad libertatis quietẽ trãſire timuit. *Sed offerat eum dominus dijs, & applicetur ad oſtium & poſtes, & perforetaurẽ eius ſubula, ut ſit ſeruus in ſecula.* Qui. n. in actiua diſpoſuit vita perdurare, a dño diis offertur qñ a prędicatore ſuo antiquorũ patrũ dictis imbuitur, qui nobis in uia Dei ſacerdotes fuerũt. Ad oſtiũ quoq. & poſtes tabernaculi ducitur, vt de ingreſſu tabernaculi ęterni aliquid audiat, & tremendi iudicii diẽ ſubtiliter agnoſcat, ne ꝑ bona opera quę facit, placere hominib. appetat. Sicq. auris eius ſubula perforat̃, id eſt, mẽs timoris Dei ſubtilitate vt uerbi acumine trãsfixa, ꝑ oẽ quod agit, nouerit ingreſſũ regni attẽdere, & quaſi ab oſtio & poſte tabernaculi perforatã aurẽ portare. *Et erit ſeruus in ſecula,* vt eſſe poſt ſeculũ liber poſſit, qa & ipſa creatura liberabitur a ſeruitute corruptionis in libertatẽ glorię filiorũ Dei. tunc. n. nobis vera libertas erit, cũ ad gloriã filiorũ Dei adoptio noſtra peruenerit, tũc vero ſolũ actiua vita eſt in ſeruitute, ſed ipſa cõtẽplatio qua ſuper nos rapimur, libertatẽ mẽtis perfectæ nõ obtinet, ſed imitatur, quia illa quies ĩtima in ænigmate uidet̃.

c *Sex annis.* ISIDOR. In ſex ætatibus huius ſeculi ſeruientes, F ſepti-

CAP. XXI.

a HÆC ſunt iudicia, quæ propones eis. † Si

b ẽmeris ſeruum Hebræum, ſex annis ſer-

c uiet tibi, in ſeptimo egredietur liber gra-

a Seruitio Dej mancipaueris. b Qui mente ab hoc ſeculo tranſit. c Perfectione actiuæ vitæ. a In contemplatione. b A ſeruitute mundi. c Quia & hoc gratiæ Dei tribuitur.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXI.

1 HÆC ſunt iudicia. *Hic conſequenter ponũtur iudicialia pcepta. et primo lex quãtũ ad iudicialia ponit̃. ſecũdo populus ad obſeruãtiã legis inducit̃ in medio. 23. ibi:* Ecce ego mittã. *Circa primum ſciẽdum ꝙ præcepta moralia decẽ de quib. dictum eſt c. pcedenti ſunt quędã cõcluſiones immediate elicitæ a dictamine iuris naturalis, ſicut ex eius principijs, & ĩõ manẽt in noua lege, quia ius naturale eſt immutabile. pcepta vero iudicialia & ceremonialia euacuata ſunt per nouã legem, aliter tñ & aliter, quia ceremonialia ſic euacuata ſunt, quod ea obſeruare poſt promulgationẽ euãgelij eſt mortiferum, vñ dicit Apoſtolus ad Gal. 5. a.* Si circũcidamini, Chriſtus nihil vobis pderit. *Et hoc eſt ẽt intelligẽdum de alys ceremonialib. Cuius rõ eſt, quia ceremonię erant quędã figuræ & proteſtationes. Chriſti venturi & no. teſt. & ideo eas obſeruare poſt euãgelium pmulgatum, eſt dicere quod tẽpus aduentus Chriſti ac no. te. nõdum eſt impletum, nec veritas figurarum impleta eſt p Chriſtum, qđ eſt hæreticum, ⁊ purificatio ĩn qua erat de ceremonialib. ve. teſt. remanet in no. lege, quia non figurabat directe aliquid futurum, ſed deuotionẽ populi Deum colẽtis quę maior eſt in no. te. q̃ in veteri. Præcepta vero iudicialia ſic ſunt euacuata, quod no obligãt in lege noua, ea ĩn obſeruare non eſt mortiferum, ut poteſt aliquis princeps Chriſtianus ea inſtitueret in terra ſua. Cuius ratio eſt, quia iudicialia erant inſtituta ad cõſeruandum ſtatum illius populi in pace per opera iuſtitiæ, ita quod non erant de ſe vel per ſe figuræ alicuius futuri in no. le. ſed tantum per accidens inquantum ſtatus illius populi erat figuralis reſpectu ſtatus no. te. & ideo poſſunt obſeruari tẽpore. no. te inquãtum de nouo teſtamento inſtituta, ut dictum eſt. ſi tamen ſeruarentur tãquam ex lege ueteri obligatoria, eſſet mortiferum, quia hoc eſſet aſſerere ꝙ adhuc maneret ſtatus populi ve. te. His pręmiſſis circa iudicialia pręcepta ſic proceditur, quia primo per ea ordinatur homo quantum ad partem iraſcibilẽ. ſecundo ad partem concupiſcibilem. 22. c. tertio quãtum ad rationalẽ circa medium eiuſdem c. ibi.* Qui immolat dijs, occidetur. *Iraſcibilis autem tendit in bonum ſub ratione ardui, & in malum ſub ratione vindicatiui, quia ira eſt appetitus vindictę, & ideo primo regulatur iraſcibilis in damnatione quę eſt quid arduum. ſecundo in alterius læſiõe, quæ eſt quid vindicatiuum, ibi.* Qui percuſſerit homi nẽ. *Circa primũ dicitur ſic.* Hæc ſunt iudicia quæ propones eis. Diuiſio. *non dicit impones, quia impoſita ſunt a Deo, & autoritate eius per Moyſen propoſita populo.* 2 Si eme. ſer. Heb. *Dicit Andreas quod hoc intelligitur de Hebręo, qui iam erat ſeruus hominis Gentilis a quo Hebręus emit eum. Ra. Sa. dicit & melius ut uidetur, quod intelligitur etiã de ſeruo empto ab Hebręo, quod poteſt fieri tripliciter. Vno modo a iudicib. quia ſi Hebræus conuincatur de furto, & non habeat vnde reſtituat, de mandato iudicum debet uendi ad reſtitutionem faciendam, ut habetur c. ſe. Alio modo quia paupertate conſtrictus Hebręus poteſt vendere ſemetipſum ſecundum quod dicitur Leu. 25.* Si paupertate cõpulſus vẽdiderit ſe tibi frater tuus, &c. *Tertio modo ſi dominus Hebræus non indigeat ſeruo illo quem emerat propter mutationem fortunæ, poteſt vendere alteri Hebręo ſeruum ſuum Hebręum pro annis, qui reſtãt vſque ad ſeptimum annum remiſſionis.*

2 Sex annis ſer. ti. *id eſt uſque ad ſeptimum annum remiſſionis,* * quia

MORALITER.

* 1 *eme ſer. Heb.* Prędicator verbi diuini ſeruũ emit. qñ ad Dei ſeruitutẽ peccatorẽ adducit. Sed tunc dicitur Hebręus q interpretatur trãſiens, qñ per uitæ præſentis viã bene viuẽdo tranſit ad patriã. 2 *Sex an. ſer. t.* in pfectione vitæ actiuæ q per ſenarium numerũ deſignatur, eo ꝙ De⁹ in ſex dieb. mũdi machinã pfecit, Gen. 1. Exercitiũ vero vitę actiuæ diſponit ad cõtẽplatiuã. Greg. 6 Moral. Qui cõtẽplationis arcẽ tenere deſiderãt, prius neceſſe eſt ut in cãpo actionis ſe p exercitium probet, & ĩõ exercitatus in vitę actiuę operib. diſpoſitus eſt ut tranſeat ad contẽplationem, propter quod ſubdit. 3 *In ſep. egre.* id eſt, tranſibit ad contemplationis quietem, q̃ * ſigni-

ſeptimo die id eſt,æterno ſabbatho liberabimur, ſi tamē voluerimus eſſe liberi dū in hoc ſeculo ſeruimus peccato. Si autem noluerimus, perforabitur auricula in teſtimonio inobedientiæ, & cū uxore & filiis noſtris quos prętulimus libertati id eſt, cū carne & operib. eius peccato ſeruiemus in æternū.

minauerit eam ſecundum iuſtificationē filiorum faciet illi. D Quod ſi aliā accipiet, ei quæ opus ſunt, vt veſtem & conuerſationem eius non fraudabit. Si autē hæc tria non fecerit ei, exibit gratis ſine pretio. Obſcuriſſimum locum inuſitatę locutiones fecerunt. Sed aperiā vt potero. Si quis vendiderit filiam ſuā in famulam, id eſt, vt ſit famula (quam οἰκέτην vocant Græci) non abibit ita vt recedunt ancillæ. Intelligendū eſt, non ſic recedet, quomodo recedunt ancillæ Hebrææ poſt ſex annos. Eam enim oportet etiam in fœminā Hebræam legem datam intelligi quæ ſeruatur in maribus. Cur ergo iſta non ita recedet, niſi quia in famulatu ita intelligitur humiliata, qa

Vbi ſupra cap. 35. †De. 15.c Hier. 34.c d. in ſum.

a *In ſeptimo egredietur gratis.* ✻ Rvp. Subauditur ſi voluerit. Nam ingenuus eſt, & pater eius Iacob à ſemetipſo venditus, ſeptimo ſeruitii anno liber exiuit, quia voluit, nec enim ſe in perpetuum vendidit.

Vt i ſupra b *Cum quali veſte, &c.* ✻ Rvpertvs. Id eſt, cum quali conditione intrauerit, cum tali exeat, quia videlicet pater eius Iacob nec plus nec minus, ſed tantum abduxit, quantum iure acquiſiuit Si habens vxorem, & vxor egredietur ſimul, quia pater eius habens vxores Liam & Rachel, quas facta conuentione acquiſierat, iam quando ſeruiēdo pro gregib. intrauit, cum eiſdē egreſſus eſt.

(a Non in deterius mutata. Intentione bene operandi. b Perduramus vſque ad finem.)
a tis. † Cum quali veſte intrauerit, cum tali exeat. Si habens
(a Bonam operationem. b In contemplatiua non deſeratur. Prædicator.)
b vxorem, & vxor egredietur ſimul. Sin autem dominus dede
(a Bonam operationem. b Fortes & teneros fructus. c Bona operatio & fructus eius imputabuntur prædicatori. Vel liberi.)
rit illi vxorem, & peperit filios & filias. mulier & filii eius
(a Ad contemplationem. b Cum intentione dei derij.)
erunt domini ſui, ipſe verò exibit cum † veſtitu ſuo. Quod
(a Verba prædicatoris, ſ. ſollicita mente cuſtodio. b Actionem. c Fructus.)
ſi dixerit ſeruus: Diligo dn̄m meum, vxorem, ac liberos: non
(a Id eſt ad contemplationem non tranſibo. b Antiquorum patrum, qui ſacerdotes Dei fuerunt, dictis imbuat. c Prędicator.)
egrediar liber, offerat eum dominus † diis, & applicabitur ad
(a Vt de ingreſſu æterni tabernaculi aliquid audiat. b Mentem, ſ. ſubtilitate diuini ſermonis, ne in his quæ agit placere hominibus quærat. c In actiua ſeruiendo hominibus. d Vt poſt ſeculum liber ſit.)
c d oſtiū & poſtes: pforabitq; aurē ei⁹ ſubula, & erit ſeru⁹ in ſecu

B c *Perforabit aurem ſubula.* Theod. Quid hoc? Vt libertatem moneat reb. omnib. anteponendam. Qui igitur nullo libertatis deſiderio afficitur, & ſeruire mal:t, quā iuris eſſe ſui, hanc dedecoris notā ſubire iubet, in ea preſertim corporis parte q̄ dicto audire velit. Merito etiam ad poſtes applicatur, vt intelligat ne limen quidem egredi inuito domino, licere.

Queſt. 46. d *Erit ſeruus in ſecundum.* ✻ Idem Si ætas hominis paucis annis abſoluitur, quare adiūxit *in ſeculum*? Quia apud ſacras literas, ſeculum non tempus ſemper infinitum denotat, ſed quandoque finitum. Sunt qui ad iubileum referant, ſiue illud in proximo ſit, ſiue longius abſit.

Queſt. 78. in Exod. *Si quis ven. &c.* Avg. Non abibit ita, vt recedunt ancillæ

C Quod ſi non placuerit domino ſuo, quia non annominauit eam, remunerabit eam, genti autem exteræ non debet dominus vendere illam, quoniam ſpreuit eam. Quod ſi filius anno

ei domin⁹ ſe miſcuit. Vnde ſequitur: *Quod ſi non placuerit domino ſuo*, quia iam non annominauit eam, id eſt, non eam fecit vxorē, remunerabit eā, hoc eſt quod ſupra dixit, Non abibit ita, vt recedunt ancillę. Iuſſa eſt enim aliquid accipere, qa humiliata eſt, quia non ei ita ſe miſcuit, vt faceret eam vxorē, id eſt, ut annominaret eam ſibi. Genti autem exteræ nō poteſt dominus vendere illam, quoniam ſpreuit eam, id eſt, qa ſpreuit, non tantū dominatur, ut exterę genti licitæ vendat. Idem eſt autem ſpreuit in ea, & ſpreuit eam. Spreuit autē, id eſt, humiliauit concumbendo nec vxorem faciendo. Quod ſi filius annominauerit eam iuxta iu.f.i.l. Id eſt, ſi filio coniūxerit eā vxorem, ſicut filiæ dotē apponet. Quod ſi aliam accipiet ei, id eſt, non iſtam deputauit uxorē filio, quę opus ſunt, & veſtem & conuerſationem eius non fraudabit, quoniam non manſit vxor filio eius, quemadmodum daret ſi eam ſibi non annominaſſet. Quod autem nos dicimus conuerſationē eius non fraudabit. Græcus habet ὁμιλίαν id eſt, locutionem, ſic honeſtius concubitum appellans; hoc eſt, pro concubitu mercedē dabit. Sicut & Daniel concubitū ſignificans ait, Dan. 12. f. *Sub* ☞ *qua*

Right margin numbers beside the Jerome gloss: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13; marginal notes: †Ca ſuo. i.lo! †A ces. E

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *quia ſi tempus emptionis minus diſtet a ſeptimo anno, qui eſt annus remiſſionis, non ſeruiet ſex annis, quia illo anno debet egredi liber, Ratio autem huius fuit. quia* Deus redemit filios Iſrael de ſeruitute Aegypti, *vt eſſent eius ſerui, & ideo noluit quod venderentur ſimpliciter, ſed ſolum ad tempus. & ideo non erant ſerui proprie, ſed quaſi mercernarij locati ad tempus.*

2 Cū quali ve. intra. cū, *id eſt, in æquè bona uel meliori. In Hebræo habetur,* In panno ſuo venit, *in panno ſuo exeat, quod exponunt Hebræi, id eſt, ſi venit ſolus, ſcilicet ſine vxore, ſolus exibit, & eſt ſimilis modus loquendi. ſicut habetur* Gene. 32. c. In baculo meo tranſiui Iordanem iſtum, *id eſt, ſolus, ſicut fuit ibi expoſitum. & hoc conſonat literę immediate ſequenti, vbi capitur aliud membrum, cum dicitur.*

2 Si habens vxorem & vxor egredietur ſi. *& eadem ratione liberi, quia partus ſequitur ventrem.*

3 Si autem do. *ſcilicet ſeruus.*

4 Dederit illi vxo. *ſ. vnam de ancillis ſuis, alterius gentis, quæ eſt ſerua ſimpliciter, non ad tem.*

5 Mulier & filii, &c. *Quia partus ſequitur ventrem, & ideo quia vxor erat ſerua ſimpliciter, ipſa cum filiis debet remanere apud dominum. Si autem ipſa ſit Hebræa, cum habeat libertatem exeundi ſeptimo anno, & liberi cum ea egredientur.* F

6 Ipſe vero exi. cum, &c. *ſ. ſeruus exibit cum quali veſte intrauit ſecundum tranſlationem noſtram: ſecundum Hebræos ſic intelligitur in veſtitu ſuo, id eſt, ſolus, ut patet ex prædictis.*

7 Quod ſi dixerit ſer. &c. *Amore vxoris & liberorum inductus ad remanendum.*

8 Non egrediatur liber. *Quaſi renuntians iuri ſuo.*

9 Offerat eum dominus diis, *id eſt iudicibus.*

10 Et applicabitur ad oſtium. *de mandato iudicum.*

11 Perforabique. *ſcilicet dominus.*

12 Aurem eius ſubula. *Hæc pœna & verecundia fit ei, eo quod nō vult vti libertate a Deo ſibi data, & perforatur auris magis quam aliæ partes, quia per illam partem intellexit vel intelligere debuit legem de libertate.*

13 Et erit ei ſeruus in ſubula, *id eſt, vſque ad annum Iubileum ſiue parum diſtet, ſiue multum.*

✻ Si

MORALITER.

✻ ſignificabatur per libertatem.

2 *Si habens*, id eſt, habens ſapientiam, de qua dicitur Sap. 8. a *Hanc quæſiui mihi ſponſam aſſumere.*

† *Et vxor egred. ſimul*, tantum uel plus. ſapientia quæ dicitur eius vxor erit ſibi neceſſaria in contemplatione, ſicut fuerat in actione.

3 *Sin autem, &c.* id eſt, ſi prædicator qui emit eum modo prædicto, docuerit eū ſapientiam, mulier & liberi eius erunt domini ſui, id eſt meritum illius ſapientię & fructus ſequens q per liberos deſignatur ad meritum doctoris cedent, quia tamen per hoc diſcipulus non priuatur merito proprio, ideo ſubditur.

6 *Ipſe vero exibit*, per veſtitum enim meritum ſignificatur, eo quod per peccatum gloriæ veſtis acquiritur.

7 *Quod ſi dixerit*. id eſt nolo tranſire ad libertatem contemplationis. ſed volo manere in ſeruitute actiōis, ſicut aliquādo cōtigit, eo quod talis actiuus magis credit proficere in actiua vita quam in contemplatiua.

† *Offerat eum dominus*, id eſt, prædicator licet doctor qui emerat eum modo prædicto, recommendet eum angelis ſanctis qui dicuntur dii participatione.

10 *Et applicabitur ad oſtium*, &c. id eſt, ad Chriſtum, qui debet Ioan. 10. b. *Ego ſum oſt.*

† *Et poſtes*, id eſt, Apoſtolos qui ſunt poſtes eccleſiæ, per hāc applicationem intelligitur recommendatio qua prędicator ſuum diſcipulum in actiua vita remanere volentem recommendat Chriſto Angelis & Apoſtolis, orando deuote ne humana laude, quę ſurgere ſolet ex operibus actiuę vitę inſoleſcat, ideo ſubditur.

11 *Perfor.* tunc enim auris boni actiui perforatur, quando nō propter laudem humanam, ſed propter Deū bene operatur.

† *Si*

Qua arbore vidiſtis eos loquentes. Et ibidem.g. *Illæ timentes loquebātur vobis.* Si autem tria hæc non fecerit ei:exibit gratis, i.ſi eā ipſe concubitu non humiliauerit.neque filio ſuo cõiunxerit, neque alia filio ducta, iſtam eiecerit, abibit gratis, id eſt, ſufficiet ei non teneri in ſeruitute, abibit nihil accipiens, vt ſeruus Hebræus, non enim licebit domino copulare illam uiro non Hebræo, quam non licet exteræ geti tradi. Si autem ſeruo Hebræo eam copulauerit, intelligitur quod cum eo gratis exibit, non a marito ſeparata.

a *Vendiderit filiam.* ✻ RVPE. Subauditur, quemadmodum vendidit Laban matrem veſtrã Liam quam irrogatus protrudit & indotatam ✻ STRABVS. Filia eſt ſubiectio deuota a bona voluntate genita, quæ ſe committit alicuius doctoris magiſterio, quam doctor debebat per ſe docere, aut claro diſcipulo multis præceptis ornatam, quaſi dotatam tradere docendam. Si neutrũ facere noluerit, dimittat eam liberam, nec vẽdat gẽti alienæ, id eſt, hæreticis.

a Alia lex eſt ancillæ, alia filiæ, quia maiori neceſſitate venditur filia quam ancilla.
a lum. Si qui vendiderit filiam ſuam in famulã, nõ egredietur
a Hebrææ poſt ſex annos, ſcilicet quia humiliata eſt. Humiliata.
ſicut † ancillę exire conſueuerunt. Si diſplicuerit oculis do-
a Liberam. b Gentibus vel hæreticis.
mini ſui, † cui tradita fuerit, dimittit eam: populo autem alie-
Vel poteſtatem
no vendendi non habebit licentiam, † ſi ſpreuerit eam. Sin
a Firmo matrimonio. b Dotan lo ca mi
autem filio ſuo deſponderit eam, & iuxta morem filiarum fa
iſta repudiata. a Humiliatæ a filio.
ciet illi. Quod ſi alteram ei acceperit, prouidebit puellæ †
Ablatæ.
nuptias & veſtimenta, & † pretium pudicitiæ non negabit.
a Nec ipſe, ſcilicet humiliauerit nec filio vxorem affixerit, nec alia ſuperducta a filio eam abiecerit.
b Sufficiet in ſeruitute non teneri. c Sicut ſeruus Hebræus.
Si tria iſta non fecerit, egredietur gratis abſque pecunia. † Qui
a Materiali gladio vel ſpirituali. b Iniqua voluntate. c In anima vel in corpore. d Corporali vel ſpirituali.
b percuſſerit hominem † volens occidere, morte moriatur. Qui
Occulta æquitate.
autem non eſt inſidiatus, † ſed Deus † tradiderit illũ in manu

b *Qui autem non eſt inſi. &c.* RABANVS. Homicidis non ſpontaneis, ſex ciui-
1 tates refugi. decernũ-
2 tur: Cades in Galilæa
3 mõtis Nephtalim, &
4 Sichem in mone E-
5 phraim, & Cariathar
6 be, ipſa eſt Hebrõ in
7 monte Iuda, & trans
8 Iordanem contra O-
9 rientalẽ plagam Hie
10 richo. Boſor quæ eſt
11 in campeſtri ſolitu-
12 dine de tribu Ruben,
13 & Ramoth in Galaad de tribu Gad, &
14 Gaulõ in Baſan de tri
15 bu Manaſſe. Hæc cõſti
16 tutæ ſunt filiis Iſrael & aduenis, ne moriãtur in manu proximi effuſum ſanguinẽ vĩdicare cupienti, donec ante populũ exprimat cauſam ſuam

Hiſtorice. †Quando quidem. † Alimẽtũ †15.quæſt. c.11.c. †Leu 24.c †Ita vt moritur.

☞ Si quis

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Si quis vendi.fi.fu. *Dicit Ra.Sa. quod lex iſta loquitur de filia Hebræi parua, quæ non attigit adhuc.12.annos, & diem.*

2 Non egre.ſicut ancillæ, *ſcilicet de gente aliena, quæ erant ſeruæ ſimpliciter, non ſic autem ancillæ Hebrææ, quia in hoc eadem libertate gaudebant qua & viri, & adhuc maiori, vt uidebitur. Ancillæ autem quæ erant de aliena gente, non exibant liberę niſi per fractionem dentis vel eruptionem oculi, vt habetur infra e.c. quod non habebat locum in ancilla Hebræa. imo dominus in tali caſu reddet oculum pro oculo, dentem pro dente. Ad hoc enim vendebatur, vt dominus experiretur eius mores, & ſic acciperet eam in vxorem uel filio ſuo daret, niſi contrarios mores inueniret, ſecundum quod dicit Ra.Sa. Ideo ſubditur.*

3 Si diſp &c. *quia non vult eam habere vxorem.*

4 Dimittet, &c. *ante annũ 7. In Hebræo habetur:* Redimet eam. *id eſt, dabit ei locum ad redimendum ſe. Modus autem talis eſt, vt dicit Ra.Sa. quia ſi emerat eam pro ſex libris, & uellet aliquis eam redimere, computabant annos, verbi gratia, ſi ſeruiuit tribus annis, dabantur ſibi tres libræ tantum, nec poterat retinere, & in hoc ponet de ſuo, quia ſeruitium puellę trium annorum primorum non tantum ualebat quantum aliorum trium ſequentium, quia tunc erat maior & fortior.*

5 Populo, &c. *i. aliquis qui non eſſet de gente Iudæorum, non poterat facere talem emptionem & redemptionem.*

6 Si ſp.eam. *nolendo eam accipere uxorem. Aliqui expoſi. noſtri. ſic exponunt:* Si ſpre.eam. *ſ. nolendo eam habere cubinam, quia ad hoc uendebatur ut ſeruiret ſibi in lecto, ut dicunt, & ſic ex conſequenti de cõcubina faceret uxorem, ſed hoc improbatur infra.*

7 Sin autem fi.&c.fa.il. *ſ. dando ei dotem & alia pertinentia ad nuptias, hoc excepto quod parentibus puellę nihil dabit pro munere ſicut erat conſuetum apud Hebr. ut habetur* Gen.24. *ſ. de parentibus Rebeccę, quia pecunia quam dederat parentibus eius pro ſeruitio puellę computatur hic pro tali munere.*

8 Quod ſi al.&c. *alla priore abiecta.*

9 Prouide puel. *i. illi ſic abiectę propter aliam ductam.*

10 Nuptias & ve.&c. *ſecundum arbitrium iudicum dabit ei pecuniam de hoc quod humiliata eſt a filio ſuo, id eſt deflorata, & cum hoc prouidebat de nuptys cum alio & de ueſtimentis. Ita expo.doc. noſtri ſecundum tranſlat. noſtram, quę multum diſcrepat hic ab Heb. litera, quia in Heb. habetur ſic:* Quod ſi alteram ei acceperit, expẽſas & cooperturam ſuam, & horam ſuam non diminuet, quod *exponit Ra.Sa. ſic.* Si alteram ei acceperit, *id eſt, filio ſuo aliam acceperit cum ancilla prius accepta in uxorem.* Expenſas, *id eſt, victum ſufficientem &* cooperturam ſuam, *id eſt veſtitum conuenientẽ* & horam ſuam, *id eſt, tempus reddendi debitum non diminuet ſubtrahendo vel defalcando ab ipſa propter aliam vxorem ſuperinductam. poterant enim habere plures vxores ſimul.*

11 Si tria iſta non fe. *quod exponunt docto. noſtri ſic: Si nullum prædictorum fecerat, id eſt, non acceperit ſibi vxorem, nec filio ſuo & ſpreuit eam, nolens eam retinere pro concubina.*

12 Egredietur gratis. *libera ab eo. Dicunt enim quod non erat ei uendita, vt ſeruiret vt ancilla, ſed ſicut concubina, vt ſic poſtea de concubina faceret eam vxorem. & ſic emere ad concubitum & vendere fuit Iudæis permiſſum propter eorum libidinem, ſicut dare ad uſuras extraneis propter eorum cupiditatem. Sed quia talis permiſſio nullo loco in lege inueniatur ſic conceſſa, ſed magis prohibita ſecundum quod dicitur Deut. xxiij. cap.* non erit meretrix de filiabus Iſrael. *ideo aliter dicitur ſecundum Rab. Sal. tria iſta non fecerit quę prædicta ſunt, ſcilicet quod non acceperit eam vxorẽ non de concubina ſed de ancilla, nec filio ſuo nec iuuit ad eius redemptionem modo prædicto, egredietur gratis. Non ſolum anno 7. remiſſionis, ſed etiam ante ſi in ea appareant ſigna pubertatis, quæ ſunt ortus pilorum & menſtruorum, quia tunc eſt apta ad concipiendum, & ſic patet quod prædictum eſt, ſ. quod puellę habebant plures uias exeundi de ſeruitute quam maſculi, qui ſolum exibant anno 7. remiſſionis.*

13 Qui percuſſerit, &c. *Hic conſequenter regulatur iraſcibilis in læſionibus quę habent rationem uindicatiui, & primo in perſona ſua, ſecundo in re ab eo poſſeſſa, ibi,* Si bos cornu.pet.

Circa primum dicitur. Qui percuſſerit hominem, &c. *Hic accipitur percuſſio pro occiſione, quia ſi non occideret percutiendo quantumcunque uellet occidere, non propter hoc puniretur morte, ſed alia pœna. unde in Hebręo habetur:* Percutiens hominem & moritur, *ſcilicet percuſſus.*

14 Morte mor. *ſ. percutiens. Sed ly* volens *in propoſito noſtrę tranſlationis determinat modum percutiendi, cum ſ. fit a propoſito & non a caſu, propter quod de caſuali ſubditur.*

15 Qui autem non eſt inſidia *ſ. quęrens mortem percuſſi, quia erat amicus eius.*

16 Sed Deus tradiderit illum in, &c, *id eſt, ex cauſa nobis occulta*

✻ *Deus*

MORALITER.

✻ 1 *Si quis uendi.* per filiã hominis operatio eius bona de genere intelligitur, quæ bene fieri põt male, ſicut dare eleemoſynam propter Chriſtum licet propter laudem hominũ, ſed tunc in famulam venditur quando ſpe mercedis æternæ in Deum ordinatur, ideo ſubditur

2 *Non egre.* quia finis eius non eſt malus, ſicut eleemoſynę datę propter laudem humanam, ſed eſt valde bonus propter qđ egredietur libera, quod notatur cum dicitur.

4 *Dimittet eam*, ſcilicet liberam nam per talem operationem gloriæ libertas acquiritur, de qua dicitur Ro.8.d. *Ipſa creatura liberabitur a ſeruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.*

13 *Qui percuſſerit hom.* Hoc moraliter facit, q ad mortale peccatũ verbo uel facto inducere proximũ intendit ideo ſubditur.

14 *Morte moria.* ſ. culpæ & poſtea gehẽnę, niſi uere pœnituerit.

15 *Qui autem non eſt inſidiatus, ſed Deus illum in manu, &c.* Aliquando vero contigit, quod ex uerbo uel facto alicuius male intellecto alius incidit in mortale peccatum, ideo dicitur. quod Deus tradidit illum, id eſt, propter ſuam malitiã permiſit eum cadere.

✻ *Conſtituam*

A Si quis per inſidias aut odiũ mucrone malitiæ aliquẽ percuſſerit, & in mortẽ animæ ſeduxerit, æternæ morti obnoxius erit. vnde Matt 17 a. *Qui ſcandalizauerit vnum de puſillis iſtis*, qui in me credunt, *expedit ei vt*, &c. *& qui odit fratrem ſuum homicida eſt, & ſcimus quoniam omnis homicida nõ habet vitam æternam*. hic ab altari Dei auelli iubetur, quia indign⁹ ſacramentis domini & a communione membrorum remouetur. Qui autem per incuriam aut ignorantiam aliquem læſerit, habet vrbem refugii eccleſiam ſcilicet catholicam, vbi pœnitens per omne tẽpus præſentis vitæ bonis ſtudeat operibus, & ſi B ſpem ſuam in morte ſummi pontificis, id eſt Chriſti poſuerit: ſaluus erit.

AVGVSTINVS. *Si autem nolens, ſed Deus tradiderit in manus eius, &c.* Ita hoc dicitur quaſi & ſi nolens occiderit, poſſet occidere vbi De⁹ traderet in manus eius: Intelligitur ergo tantummodo Deũ feciſſe, & pro hoc tantummodo, quia Deus id fecit, dictum eſt, *ſed Deus illum tradidit in manum eius*. Cum vero volens occidit, & ipſe occidit, & quia Deus tradidit in manum eius. hoc ergo intereſt quod illic tantummodo Deus fecit, hic autem & Deus & homo propter voluntatẽ facientis. Sed non ſicut Deus ſic homo. Deus.n. iuſte, homo autẽ pęna dignus: C non quia illũ occidit, quem Deus nollet occidi, ſed quia per iniquitatem. Non.n. miniſterium præbuit Deo iubenti, ſed D ſuæ malignę cupiditati ſeruiuit. In eodẽ igitur facto Deus de occulta æquitate laudatur, & homo de propria iniqtate punitur non n. quia Deus proprio filio ſuo non pepercit, ſed pro nobis omnib. tradidit illum, & Iudas ideo iuſte tradidit.

(In margine:) In quem. n. † De homicidio. c. n. 11 † Tradidit vel ſere cauſaret. | Furatus. † Et inuentus fuerit in manu eius. Queſt. 79. In Exod.

a eius, cõſtituam tibi locũ, † quo fugere debeat. † Si quis per 1
(a Scandalizando vel in hæreſim inducendo. b Sicut de Ioab legitur. c A communione corporis Chriſti ſeparabis. Volens ſcilicet.)
induſtriam occiderit proximum ſuũ, & per inſidias, ab al- 2
(a Corporaliter vel ſpiritualiter affligendo. b Carnalem vel ſpiritualem.)
tari meo auelles eum, vt moriatur. Qui percuſſerit patrem 3 4
(a Aeternaliter vel pœnitens tali peccato. b Contradicendo verbo vel facto, vel malum imprecando. Blaſphemando. c Deo.)
ſuũ aut matrẽ morte moriatur. Qui maledixerit patri ſuo, 5 6
(a Eccleſiæ vnitatem ſcindendo. b Seducendo a veritate.)
b aut matri morte moriatur. Qui † furatus fuerit hominẽ, & 7 8
(a Diabolo obnoxium fecerit. Aeterna.)
c vendiderit eum, † conuictus noxæ, morte moriatur. † Si ri 9
(a Id eſt, contenderint duo ſapientes. b Vt a fide ex toto commouerit. Exaſperauerit. c Duritia mentis vel non miſericorditer conſulendo.)
xati fuerint viri, & percuſſerit alter proximum ſuũ lapide, †
(a Scrupuloſis quæſtionibus. b A fide penitus non deuians. Læſa charitate in eo.)
vel pugno, & ille mortuus non fuerit, ſed iacuerit in lectu- 10
(a Charitatem quę non penitus extincta.)
lo, ſi ſurrexerit & ambulauerit foris ſuper baculum ſuum, 11
(a Mundus a crimine.)
innocens erit qui percuſſerit: ita tamen vt † operas eius 12 13

a *Conſtituam, tibi lo. &c.* ✲ THEO. Cur ſi quis aliquem, inuitus occiderit, ſolum cogitur commutare? vt alios a qualibet cæde deterreat. Nam ſi fortuitæ ſubiacet pœnæ, multo magis quæ conſulto committitur. Adhæc cautiores reddit eos qui materias lapideſue cædunt fabros denique omnes ne quid in prætereuntes temere deiiciant. E Indignatio præterea cognatorum interfecti hominis exitio homicidiæ reprimitur, neque alia cauſa eſt, quãobrem cornupetam bouem iubent interfici, volens per animalia quoque rationis expertia docere homines, quam ſit deteſtãda cędis.

b ✲ *Qui furatus fuerit*. RABANVS. Hęreticos hæc ſententia percutit, qui per dolum hominem Chriſtianum a veritate catholicæ fidei ſeducunt.

c *Si rixati fuerint, &c.* RABANVS. Idem eſt ſi quis cum proximo contendens duritia mentis, vel parcitate ſpernendo, ſcilicet vel non conſulendo exaſperauit, & ille infirmatus triſtitia a feruore dilectionis languerit, reus per confeſſionem, opera F pęnitentiæ & impẽſam promiſſę emẽdationis in medicos, id eſt

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *Deus permiſit eum interfici caſualiter, & ideo præter intentionem occidentis.*

1 Conſtituam tibi locum, quo fugere debeat. *ne interficiatur ab amicis occiſi, & ibi in manere debebit vſque ad mortem ſummi pontificis. Ad hoc autem fuerunt ordinatæ ciuitates refugij, vt habetur Ioſue.20.*

2 Si quis per induſtriam occi. *per hoc excluduntur a pœna ſequenti pueri & amentes qui non habent induſtriam.*

3 Proximum ſuum *id eſt Iudæum, qui eſt de lege ſua. & ideo de Iudęo occidente Gentilem non intelligitur lex iſta, ut dicit Ra.Sa.*

4 Et per inſidias. *per hoc excluduntur illi, qui licet occidunt, bonum intendunt. ſicut magiſter verberando diſcipulum, & pater filium, & medicus medicando infirmum.*

5 Ab alta. meo auel. &c. *etiam ſi fuerit ſacerdos, vt dicit Ra.Sa. niſi incęperit officium miniſtrandi in altari in quo caſu erat expectandum complementum miniſterij, quo peracto trahebatur ad mortem. propter reuerentiam enim ſacri loci erat ibi refugium in aliquibus caſibus inter quos erat homicidium Gentiis, vt dictum eſt, ſed non Iudæi. propter quod Ioab ibi confugiens non euaſit mortem, quia per induſtriam & inſidias interfecerat duos Iudæos, ſcilicet Abner & Amaſam, vt habetur.3. Reg.2.a.*

6 Qui percuſſe, &c. *ſecundum docto. noſtros & Hebraicos non intelligitur de percuſſione leui, quia propter ipſam filius nõ debebat mori ſed aliter puniri. vnde dicit Ra.Sa. quod niſi ex percuſione fiat effuſio ſanguinis vel liuor, non incurritur pœna mortis. intelligitur etiam de percutiẽte a propoſito, non, a caſu, nec etiam ex ioco.*

7 Qui maledixerit patri ſuo, &c. *iſta pœna non incurritur pro uno ſolo maledicto, quia pro percuſſione leui patris uel matris non incurritur pœna mortis ut prædictum eſt, & cum percuſſio ſit quid grauius quam maledictum, ſed aſſueſactio ad maledicendum meretur pœnam prædictam.*

8 Qui furatus, &c. *ita quod ad incurrendũ pœnam mortis vtrumque requiritur, ſcilicet furtum & uenditio ſecundum expoſitores noſtros quia ſi inueniatur antequam uendiderit, pœna ſimis eſt, ut reddat duos homines ad ſeruiendum, ut dicunt. & hoc non accipiunt de loco iſto, ſed de hoc quod habetur in caſu ſequenti, ubi dicitur, quod pro furto aliarum rerum reſtituitur duplum, & ſic concludunt hic a ſimili. Rab. Sal. dicit, quod etiam pro ſolo furto hominis incurritur pœna mortis, & hoc trahit aliqualiter ex textu, quia ubi tranſlatio noſtra dicit ſic:* Qui furatus fuerit hominẽ, & vendiderit eũ, conuictus noxæ morte moriatur. *In Hebræo habetur ſic:* Fur hominis & vendens eũ & inuentus in manu eius morte moriatur. *Dicit enim quod ly* inuentus in manu eius. *ad utrumque refertur, ſ. ad furem, & tunc eſt ſenſus, Si eſt inuentum per teſtes contra eum quod furatus fuerit, & uendiderit, morte moriatur & ad hominem furto ſublatum, & tunc eſt ſenſus. Et homo furto ſublatus ſi inuentus fuerit in manu furis, id eſt apud eum non venditus, adhuc morte moriatur, ſ. fur ille. Ratio huius dicti eſt quia homo eſt ad imaginem* Dei *factus, & ideo ratione tanæ dignitatis pro eius furto imponitur pęna mortis. & hoc uidetur rationabilius ſecundum intentionem legis.*

9 Si rixati fuerint viri, & percuſſerit alter proximum ſuum lapide, vel pugno, & ille mortuus non fuerit, ſed iac. *Statim uel cito poſt.*

10 Sed iacuerit in lectulo. *ex percuſſione illa.*

11 Si ſurre & ambula fo. ſuper bacu. ſuum. *Ita quod nõ ſit adhuc ita perfecte curatus, quod poſſit per ſe ambulare.*

12 Innocens erit *ſ. a pœna mortis.*

13 Qui percuſſe. *Dato quod poſtea moriatur, etiam antequã ſit perfecte curatus. Ita dicunt expoſitores noſtri & aſſignant duplicem cauſam, Vna eſt, ex parte percutientis, quia dicitur.* Qui percuſſerit lapide vel pugno, *non dicit gladio, ex quo uidetur quod non habebat* ✲ *intentionem*

MORALITER.

✲ 1 *Conſtituam tibi locum quo fugere debeat*, ſ. ſacramentum pœnitentiæ, quia quamuis non ſit conſcius, quod fuerit proximo cauſa ruinæ, debet de hoc tamen ſibi timere.

2 *Si quis per induſtriam occiderit proximum ſuum & per inſidias, ab altari. & c.* tamen ab eccleſia non debet eũ tueri, vt videtur per hoc quod habetur extra de homici. Si quis. Poteſt & aliter exponi

5 *Auelles, &c.* id eſt, repelles eum a ſacra communione, & eccleſiaſtica promotione.

6 *Qui percuſſerit, &c.* id eſt, prælatum vel eccleſiam ſeu religionem ſcandalizauerit.

† *Morte moriatur*, ſ. culpæ & gehennæ.

7 *Qui maledixerit patri ſuo aut ma.* id eſt blaſphemauerit Chriſtum vel eccleſiam.

8 *Qui furatus fuerit hominem, & uendid. &c.* ipſum a fide ſeducendo.

9 *Et uendiderit eum*, diabolo.

† *Morte moriatur*, ſ. culpæ & gehennæ.

✲ *Et*

a ¶ Diſcipulum ſibi commiſſum.
& impenſas in medicos reſtituat.. Qui percuſſerit ſeruum 1
a ¶ Plebem ſubiectam. ¶ Correctione nimia. ¶ In cuſtodia.
ſuum vel ancillam virga, & mortui fuerint in manibus eius, †
criminis reus erit: Sin autem vno die vel duobus ſuperuixe- 2
a ¶ Diſputantes ad ſubuerſionem audientium,
a rint, non ſubiacebit pœnæ, quia pecunia illius eſt. Si rixati 3
a ¶ Animam infirmam verbum Dei concipientem. b ¶ Verbo Dei.
fuerint viri, & percuſſerit quis mulierem prægnantem, & 4
a ¶ Verbum conceptum perdiderit. b ¶ Non in fide omnino mortua. ¶ Quia quos potuit Deo lucrari, neglexit.
abortiuum quidem fecerit, ſed ipſa vixerit, ſubiacebit damno 5
a ¶ Chriſtus vel doctor eccleſiæ. ¶ Eccleſiæ prælati.
quantum expetierit maritus mulieris, & † arbitri iudicauerint. 6
a ¶ Vt poſt ſatanam abierit. b ¶ In die iudicij puniendam, vel laborabit vſque ad mortem vt reparet eam ad fidem.
Sin autem mors eius fuerit ſubſecuta, reddet animã pro anima, 7
a ¶ Intellectam. b ¶ Intellectu turbato. c ¶ Quo comminuitur & ſubtiliatur verbum Dei, quia male comminuit & diuidit. d ¶ Quia male operatur. e ¶ Virtute & actu. f ¶ Quia offendiculum præbuit. 8
oculum pro oculo, dẽtẽ ꝓ dete, manũ ꝓ manu, pedem ꝓ pede, 9
a ¶ In igne inferni. b ¶ Quia animam gehennæ tradidit. c ¶ Læſionem animæ quamlibet. d ¶ Minorem læſionis.
adustionẽ pro aduſtione, vulnus pro vulnere, liuorẽ pro liuore. 10

eſt, doctores impendit, qui infirmũ baculo conſolationis eri
A gant. & fomentis prędicationum in priſtinum dilectionis ſta
tum reſtituant. In correctione neceſſaria eſt diſcretio, neq;
corrigere debet, occidat, vel in deſperationẽ vel odiũ mittat.

Si rixati fuerint. IDEM. Si quis alicuius animam poſt conce
ptum verbi, per incu
riam vel fraudem læ
ſerit, vt vitale ger-
men boni operis ſa-
lum proferre non
poſſit, etiam ſi ipſa
adhuc in fide viuẽs
perſtiterit, vt damnũ
B illatum per peniten
tiam reſtituat, ſecũ-
dum euãgelij mini-
ſteriũ neceſſe habe-
bit. Si autẽ ipſa ani-
ma per errorem ne-
cata, poſt prolatum
abortiuum, hoc eſt
opus mortiferũ, in
infidelitate perſeue
rauerit: ſine dubio
ſeductor illius quaſi
verus homicida æ-
terna morte re. erit.

Et percuſſerit quis mulierem, ✻ HVGO VICTORINVS. Intellige, volentem iuuare alterum virum, contra quem ille pugnabat.

AVGVST. Quod non formatum puerperium noluit ad homicidium pertinere, profecto nec hominem deputauit: hic de anima quæſtio eſt. vtrum quod formatum non eſt, nec animatũ quidẽ poſſit intelligi & ideo nõ ſit homicidium, quia nec exanimatũ dici poteſt, ſi adhuc animã non habet. Sequitur enim & dicit: *ſi autem formatum fuerit, dabit animam pro anima;* id eſt, morietur, ſecundum illud: *Oculum pro oculo, & dẽtem pro dente,* & ſimilia, talionis ſcilicet æquitate, quæ lex ideo conſtituit vt monſtraret quę vindicta debeatur. Alter enim neſcire ut qd venia relaxaret, ut dici poſſit. *Dimitte nobis debita noſtra; ſicut & nos di.* Matth. 6. d. Debitores ergo lege monſtrãtur, vt quãdo ignoſcitur, appareat quid dimittatur, aliter enim non dimitteremus. Si ergo illud informe puerperium iam quidẽ fuerit, ſed adhuc quodammodo informiter animatum, quo
C niã magna de anima quæſtio non eſt præcipitanda, ideo lex noluit ad homicidiũ pertinere, quia nondum dici poteſt anima viua in corpore quod ſenſu caret, ſi talis eſt in carne nõdũ formatã;

mata: & ideo nondum ſenſibus prædita.

ORIGINES. Quod ſi litigabunt duo viri, & percuſſerint mulierem prægnantem, & exierit infans eius nõdum formatus, detrimentum patietur, quantum indixerit vir mulieris, & dabit pro anima ſua, quod ſi formatus fuerit, dabit animam ꝓ
anima, oculum pro
oculo, &c. primum
videamus de eo, qui
nondum formatus
exierit, quomodo
iubet damno pecu-
niæ percuti vnus ex
litigantibus, cũ duo
dicãtur. Quid etiam
hoc quod vir mulie
ris imponit ei & nõ
eis, & dabit, & nõ po-
tius dabũt. Quod ſi
infans iam formatꝰ
exierit, animã dare
pro anima facile in-
telligimꝰ, morte ſci
licet vindicetur pec
catum. quę autẽ ſe-
quũtur, operepretiũ
eſt explicare. Nec
E enĩ videt ẽt infans
formatus calce liti-
gãtis percuſſus, ocu-
lũ in vẽtre ꝑdidiſſe,
dentes vero omnino non habuit. Si enim hoc ad matrẽ referamus, quomodo abortiens mulier oculũ perdit aut dentes dolet? Sed eſto aut in oculo aut in dente percuſſa abortiuit, liuorẽ vel uulnus accepit, quid ẽt cõbuſturã dicimus pro cõbuſtura? Nunquid litigantibus viris aſſiſtens mulier cõburi potuit, ut cõbuſtura pro cõbuſtura ſoluatur. In Deuteronomio quoq; hæc facile explicari nõ queunt. In ſcripturis ſũ iiſdẽ vocabulis & officiis mẽbra animæ nominantur, quib. vtuntur vel appellẽtur mẽbra corporis. vnde Mat. 7. a. *Vides feſtucã in oculo fratris tui, & trabẽ quæ in oculo tuo eſt non vides?* Et Mat. 8. b. *Qui habet aures audiendi audiat. Et quam ſpecioſi pedes euangelizantium pacem.* Roman. 10. c. Ne nos ergo vocabulorum ſimilitudo conturbet. Sunt ergo duo litigantes, duo diſputantes de dogmatib. uel quæſtionibus legis, & rixantes circa verborum pugnas, vnde Apoſtolus. 2. Timoth. 2. c. *Nolite contendere verbis, &c.* Et ibidem. d. *Quæſtiones legis deuita, ſciens quod generant lites.* Quia
F ergo iſtis in quæſtionibus litigant ad ſubuerſionem audiẽtiũ percutiunt mulierem prægnãtẽ, & eiiciunt infantẽ formatũ vel adhuc informẽ, Mulier prægnans dicitur anima, quæ nuper
☞ concepit

D Hom. 10 in Exo. Occide non ſe... matum.

† Vindictã patietur. Leuit. 19. c. Mat. 5. f. 24. q. 3. c. Sex diff. & tię & q. 4. c. Hæc au... paragrapho, ex his.

† Iudicis.

NICOLAVS DE LYRA.

& intentionem interficiendi eum, quia non attulit ſecum arma. & ſic diminuetur pœna de grauitate facti. Alia eſt ex parte percuſſi, quia ex quo tantum conualuit, quod potuit cum baculo ambulare, non eſt certum quod mortuus fuerit ex percuſſione, immo magis probabile eſt quod mortuus fuerit ex negligentia cuſtodiendi ſe, vel alia occaſione ...ed tamen impedimentum ſuorum operum & expenſas in medicos ipſe ſoluet nec ad plus tenetur etiam ſi moriatur modo prædicto. Rab. Salo. dicit quod detinendus eſt percuſſor a iudicibus, quouſque videatur ſi percuſſus moriatur, quia ſi moritur antequam ſit reſtitutus perfectæ ſanitati percuſſor debet mori, quod videtur eſſe contra hoc quod dicitur. Si ſurrexerit & ambulauerit ſuper baculum ſuum, innocens erit, *ſcilicet percuſſor. ipſe exponit dicens, quod eſt locutio metaphorica, ita quod per baculum cui huiuſmodi innititur. plena ſanitas & fortitudo intelligitur, ſicut dicitur Ezech. 4. c.* Conteram baculum pa. &c. *id eſt fulcimentum virtutis. Et ſimilis modus loquendi, ſcilicet metaphoricus eſt in lege ſecundum ipſum in pluribus alijs locis: quæ & tunc exponetur, quando erimus ibi domino concedente, & tunc percuſſor non eſt condemnandus, niſi ad opera percuſſi & expenſas in medicos.*

1 Qui percuſſit ſeruum ſuum, uel an. *Iſta lex loquitur de ſeruo vel ancilla Gentilibus, & multo fortius in tali caſu incurritur pœna mortis pro interfectione ſerui Hebræi, vel ancillæ.*

2 Sin autem uno die uel duobus ſu. non ſub. pę. *ipſe percuſſor.*

3 Quia pecu. illius eſt *ſcilicet ipſe ſeruus Ex quo patet quod loquitur tantum in hoc caſu de ſeruo Gentili. quia cum ſit ſeruus ſimpliciter, & emptus ad ſeruiendum, ſemper eſt pecunia domini ſui Hebræi. non ſic autem ſeruus Hebræus, qui magis eſt mercenarius quam ſeruus vt prædictum eſt: & ideo occiſioni ſerui Hebræi debetur pœna mortis ſicut aliorum.*

4 Si rixati fuerint uiri, & percuſſe. quis mu. pręgnan. *intendẽs percutere maritum eius.*

5 Et abortiuum quidem fe. *Abortiuum proprie dicitur ſecundum Hebræos fœtus conceptus ante animationem deſtructus.*

6 Sed ipſa uixerit ſub. damno quantum expe. mari. mu. *Hoc non eſt intelligendum quod hoc ſit taxandum ad voluntatem eius. ſed quia eius rationes audiendæ ſunt a iudicibus, & ſecundum allegata. hinc & inde taxabunt.*

Abortiuꝰ.

7 Sin aũt mors eius fuerit ſubſe. *ſcilicet mors mulieris vel pueri iam animati, & poſſit hoc probari, cum iam ſit in ſpecie humana.*

8 Reddet animam pro anima *id eſt morietur. Aliqui vero doctores Hebræi dicunt quod non per hoc intelligitur pœna mortis, eo quod non intendebat percutere mulierem vel fœtum eius animatum interficere, ſed ſolum incurreret pœnam pecuniæ ſecundum taxationem iudicum. Sed hoc videtur irrationabiliter dictum, cum vxor ſit vna caro cum viro quem intendebat percutere, & ideo prima expoſitio videtur melior, quod intelligitur pœna mortis, cum dicitur.* Reddet animam pro anima.

9 Oculum pro oculo. *Poſtquam egit de pœna occiſionis, hic agit de pœna mutilationis & alterius læſionis quia ſi aliquis eruat oculum proximi ſui, debet erui oculus eius. & ita de alijs mutilationibus, & non ſolum de mutilationibus, ſed etiam de alijs læſionibus corporalibus. Ideo ſubditur.*

10 Vulnus pro vul. *Et eſt vulnus percuſſio cum effuſione ſangui-*

MORALITER.

4 *Et percuſſerit quis mulierem prægnantem.* Id eſt, perſonam rationalem a conceptione boni propoſiti auerterit,

Subia

6 *Subiacebit damno quantum expetierit maritus mulieris, & ab* Id eſt punietur a domino ſecũdum quantitatem boni quod impediuit.

✻ Si quis

A concipit verbū Dei. vnde, *A timore tuo domine in vtero cōcepimus & peperimus.* Qui ergo concipiunt, & ſtatim pariūt, nō mulie-
Myſticè. res exiſtimandæ ſunt, ſed viri & perfecti, vnde alibi: *Si peperit*
Eſa.26.c. *terra in vna die, & nata eſt gens die vna ſimul.* Iſta eſt ergo gene-
Eſa.66.c. ratio perfectorū, quæ in die eadem concipitur & naſcitur. pariunt autem viri ſecūdū illud Gal. 4. c. *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur in vobis Chriſtus.* Perfecti ergo & viri ſtatim pariunt, id eſt cōceptum fidei verbum in opera perducūt. Anima aūt quæ cōcipit & in ventre retinet & non parit, mulier dicitur vnde Eſau. 37. a *Dolores partus aduenerunt ei. & virtus pariendi non eſt in ea.* Hæc ergo inter ſe duobus litigātibus, & ſcādala proferentibus, percutitū & ſcandalizatur: vt verbū fidei quod tenuiter cōceperat nōdum formatū abiiciat. Eſt enim in aliquibus formatum verbū, in aliquibus nō
Gal.4.c. formatum. vnde *Donec formetur in vobis Chriſtus.* Chriſtus enim
B eſt verbum Dei. Damnum ergo patietur, qui excuſſit. De dānis ergo doctorum dicit Apoſtolus 1. Corint. 3. c. *Si cuius opus arſerit damnum patietur, &c.* Et ipſe dominus in euangelio, Matt. 16. d. *Quid prodeſt homini ſi vniuerſum mundum lucretur animam autem ſuam perdat?* Vnde videtur oſtendi, quod quædam peccata ad damnum pertinent, non tamen ad interitum, quia qui damnum paſſus fuerit ſaluari dicitur, licet per ignem: vnde
1 Ioan.5.d Ioannes dicit quædam peccata eſſe ad mortem, quædam nō. quæ autem ſint ad mortem, quæ non ad mortem: non facile diſcerni poteſt, *Delicta enim quis intelligit?* Pſal. 18. d. Sed cum re
Luc. 19.c. feruntur ſuper quinque mnas acquiſitæ aliæ quinque, ſuper duas duæ, qui mercedem huius acquiſitionis perdit, damno dicitur percuti, ſicut qui cauſam ſcandali infirmiori & muliebri animæ præbuit. Dabit aūt ſecundū quod indixerit vir eius & dabit cū honore animæ diſcētis. Vir magiſter eſt Chriſtus, uel qui pro Chriſto animarū doctor eſt. patietur ergo damnū qui contendit ad ſubuerſionem audientium pro anima quæ nondum habuit infantem formatū quod poteſt de ſcandalo cathecumeni accipi. Poteſt etiā fieri vt qui læſit, inſtruat & reparet animæ quæ perdidit, & cum honore cū modeſtia ſcilicet cum manſuetudine, non cum lite, ſicut cū ſcandalū intulit. Sed cum formatus infans fuerit, dabit animā pro anima. formatus infans poteſt videri ſermo Dei in corde animę, quę ſuſcipit gratiam baptiſmatis, vel qui euidentius & clarius ver
C bū Dei ſuſcepit. Reddet ergo qui percuſſit animā pro anima in die iudicii, ſcilicet apud eum iudicem, qui poteſt animā & corpus perdere in gehennam. Velut qui ſibi conſcius fuerit tanti ſcandali ponat animam ſuam pro anima ſcandalizati, & vſque ad mortem det operam quomodo ad fidem reſtituat. Ponat oculum pro oculo, ſi oculum animę læſit, id eſt, intellectum eius turbauit, auferatur oculus ei' ab eo qui præeſt eccleſiæ, id eſt, intellectus. Si dentem læſit qui ſuſcipiens cibū verbi Dei cōminuere vel molarib. terere ſolebat, vt ſubtilē ad ventrem animæ trāſmitteret ſēſum. Si hunc dentem ille vexauerit & euulſerit, vt cōtritione ei' nō poſſit anima ſubtiliter & ſpiritualiter ſuſcipe verbū Dei, auferetur dens eius, qui non bene cibos verbi comminuit & diuidit. propter hoc enim fortaſſe de domino dicitur: *Dente peccatorum contriuiſti.* Et alibi. *Molas leonem confringet dominus.* Sic ergo per membra dicitur lædi anima & percuti. Manum quoq. pro manu, & pedē pro pede depoſcit. Manus animæ, virtus qua tenere aliq. & conſtringere poteſt, vt actus eius & fortitudo, & pes quo incedit ad bona vel ad mala. Quia ergo ſcandalizata anima nō ſolum in fide ſed etiam in actibus deiicitur, qui per manus ſignificant. manus auferantur illius quibus nō bene operat, & pedes quibus non bene incedit. Recipiet ēt combuſturam, quia combuſſit & gehennæ tradidit animā. Per ſingula hæc oſtenditur, ut percuſſor truncatis omnibus membris a corpore eccleſiæ excidatur, vt cęteri videntes timorem habeant, & non ſimiliter faciāt. Ideo Apoſtolus cū doctorē deſcribit eccleſiæ, inter cætera præcipit non percuſſorem: ne percutiens pgnantes mulieres, id eſt, animas inſipientes, ponat animā pro anima: oculum pro oculo: dentem pro dente, &c. de qualibus dicit, Matt. 24. b. *Væ prægnantibus & nutrientibus in illis diebus in quibus ſcandalizabuntur, ſi fieri poteſt, etiam electi.* Sciendū tamen quod non eſt perfectorum ſcādalizari, ſed mulierum, aut paruulorum. vnde Matt. 18. a. *Si quis ſcandalizauerit vnum de puſillis iſtis, &c.*

a *Quod ſi bos cornupeta, &c.* ✠ AVGVST. Ad iuſtitiam pertinet, vt animal hominibus noxium perimatur. Et quod de tauro poſitū eſt á parte totum intelligendum eſt quicquid de pecoribus, uſu humano ſubditum, in feſtum eſt hominibus.
F Sed ſi neceſſe eſt, occidi, nūquid lapidari? Quid intereſt enim animal quod auferendum eſt, qua morte auferatur.

Ra. Hoc eſt ſi ſuperbū motū animi dominus: id eſt, ſpiritu- ☞ nc

a ¶ Intuitum recti intellectus auditoris.
Si percuſſerit quiſpiam oculum ſerui ſui aut ancillę, & luſcos 1
a ¶ Tanquam indignus regere quos læſit.
eos fecerit, dimittet eos liberos, pro oculo quem eruit. Den-
¶ Diſcretionis qua ſcriptura in paſtum animæ comminuitur.
tem quoque ſi excuſſerit ſeruo vel ancillæ ſuæ, ſimiliter di- 2
a ¶ Alteri magiſtro. b ¶ Quodlibet animal quod vulnerare poteſt, a parte totum: c ¶ Effrenato ſermone vel actione. d ¶ Cuiuslibet doctoris diſcipulum.
mittet eos liberos. Si bos cornu percuſſerit virum aut mulie- 3
a ¶ Duris comminationibus corrigetur. ¶ Id eſt nemo imitabitur eum, ille enim carnes mortui animalis comedit, qui mortua opera imitatur.
rem, & mortui fuerint: lapidibus obruetur*, & non come- 4
¶ Cuiuslibet doctoris diſcipulus.
a dentur carnes eius, dominuſque bouis innocens erit. Quòd 5
a ¶ Hoc pro tempore præterito ponit partem pro toto, more ſcripturæ. ¶ Qui vident vel læduntur. 6
ſi bos cornupeta fuerit, ab heri, & nudiuſtertius, & conteſtati
¶ Corrigendo, refrænando. a ¶ Verbo vel exemplo. b ¶ Fortiorem. 7
ſunt dominum eius, nec recluſit * eum, occideritq; virum aut 8
a ¶ Infirmiorem. b ¶ Magiſtrum.
mulierem, & bos lapidibus obruetur, & dominum illius occi- 9
a ¶ Ab eccleſia eiiciendo. b ¶ Occiſum numerabunt. b ¶ Pœnitentia ſatis. ¶ Redimenda. 10
dent. Quòd ſi pretium ei fuerit impoſitū, dabit pro anima ſua, 11

NICOLAVS DE LYRA.

✠ nis. Liuor autem quando ſanguis non effunditur: ſed intra cutē denigratur: & idem intelligendum eſt de aliis læſionibus conſimilibus prædictis, quod actor debet ſimiliter lædi. ita exponunt doctores noſtri. Ra. Sa. dicit quod eruenti oculum alterius, non eſt eruendus oculus, vt videntur ſonare verba legis, ſed pretium pro oculo ſecundum taxationem iudicū eſt ſibi imponendum, & eodem modo de aliis læſionibus. Ioſephus autem dicit medio modo, ſcilicet quod eruendus eſt oculus eius ſi exoculatus ab ipſo voluerit, ſed ſi magis vult habere pecuniam recipiet ſecundum taxationem iudicum.

1 Si percuſſerit, &c. luſcos, *id eſt, impotes ad videndum.*

2 Dimittet eos libe. *Et intelligitur iſta lex de ſeruo Gentilli & ancilla. quia ſi mutilaret ſeruū Hebræum vel ancillam, incurreret pœnam talionis prædictam. Dicit autem hic Ra. Sa. quod iſta ſunt membra ex quorum mutilatione ſeruus Gentilis debebat exire liber, decē digiti manuum, & decem pedum, oculus, aures, naſus, virga virilis, & dentes, ſic intelligendo quod pro vno dente vel digito exibat liber.*

3 Si bos. *Hic conſequenter ponuntur læſiones puniendæ pro re poſſeſſa cum dicitur*, Si bos cornu percuſſerit virum aut mulierē, & mor. fuerint lapi. obruetur. *non quia brutum animal peccare poſſit ſed propter horrorem facti: & quia eſſet horribilis de cætero ad videndum inter homines.*

4 Et non co. &c. *Non ſum a Iudæis, qui non poterant comedere animal interfectum taliter, ſed nec a Gentilibus quibus non poterat vendi, ſed dimittebatur putrefieri: tum propter horrorem facti: tum quia per hoc damnificabatur dominus bouis ad cautelam ſui & aliorum circa animalia ſua periculoſa.*

5 Dominuſque bouis innocens erit, *ſcilicet ab alia pœna ſibi imponenda.*

6 Quod ſi bos cornuper. *Ita quod non ſolum ſemel, ſed bis ad minus viſus fuiſſet impetere cornibus. vt dicit Ra. Sa.*

7 Et conteſtati. *id eſt, illi qui viderunt dixerunt domino bouis.*

8 Nec reclu. *Ad dictum teſtium.*

9 Occideritque. &c. *Sicut iam dictum eſt.*

10 Et dominum. *Quia fuit in culpa, eo quod neglexit, recludere bouem ſuum.*

11 Quod ſi pretium. *In hoc ei condeſcendebatur quod ſi amici mortui vellent accipere pretium pro morte amici ſui, per hoc poterat euadere mortem ſed ſi feciſſet manu propria, non poterat ſic euadere mortem quia maior eſſet culpa & ſibi plus imputanda. Dicit autem hic Ra. Sa. quod cum dicitur hic.* Si pretium ei fue. in. &c. *hic tenetur pro quia ſic enim debebat fieri, nec poterat ſibi denegari, quin poſſet redimere per pretium ſi haberet, vel per venditionem ſuæ perſonæ ſi haberet.*

non † constringit,&animab.interitum vel corporib.ingerit incommo dũ,reatus redundat in custodem.vnde Prouerbiorum decimosexto capitulo.*Cor hominis erudiat os eius, & labijs illius addet gratiam.*

a *Triginta ſiclos.*Hoc eſt ſecundum legis mandata per fidem & ſpem & charitatem emendabit.

b *Argenti.*Nitorem diuini verbi, quo in fide trinitatis & ſcientia decalogi inſtructi erant compenſabit.

c *Si quis aperuerit, &c.* GREGORIVS. Ciſternam aperire eſt valido intellectu ſcripturæ ſacræ arcana penetrare. per bouem vero & aſinum mundum animal & immundum,fidelis vel infidelis accipitur. Qui ergo ciſternas fodit, operiat, ne illic bos vel aſinus ruat, id eſt, qui ſcripturæ alta intelligit, ſublimes ſenſus non capientibus per ſilentium tegat; ne per ſcandalum mentis aut fidelem paruulum,aut infidelem,qui credere potuiſſet interimat. ex morte enim iumentorum dēt pretium,quia illud amiſiſſe conuincitur.vnde ad agendam pęnitentiam reus tenetur.Quiſquis. n. ad alia

ad alia ſapientię fluenta perueniens,cũ hoc apud bruta audiē- D tiũ corda non contegit,pęnę reus addicitur,ſi per uerba eius ſcandalum munda vel immũda mens capiat. Operienda eſt ciſterna coram paruulis id eſt,tegenda eſt alta ſcientia.

✲ PROCOP. Non oportet nos fratri ponere offendiculum,ut nos inde vtilitatem aliquam capiamus,ſiue vt rem apertius eloqnar, non ex incommodo alterius nos noſtra commoda comparare decet.Cęterum ciſternam aperit vel fodit,qui eruit ex imo ſcripturæ ſacroſanctæ ſenſus,nec ſuperficiei nudæ inhæret. Verum hic, caute imperitos & rudes doceat, quod per cadauer tacite innuitur,ne ſcilicet ſua doctrina interitus afferatur animæ ſanctæ,quę eſt ex Iſrael, aut prophanæ, quæ oriunda eſt ex gentibus. † de iniuriis.

d *Si bos alienus. &c.* AVGVSTINVS. Nō hoc in ſolo boue ſeruandum eſt, ſed in omni pecore,a parte enim totum intelligitur.Sed hoc de carnibus occiſi pecoris fieri non pōt, quo non veſcuntur. in locutioni.

a A Deo vel a prælatis eccleſiæ. Diſcipulum.
quicquid fuerit poſtulatum.Filium quoque & filiam ſi cor- 1
a Quemlibet Deo vel prælato ſuo,tanquam ſeruum obedientem,vel adhuc timore pęnæ ſeruientem.
Qui pro temporalibus Deo ſeruit tantum,& hæreditatem cæleſtis patriæ negligit.
nu percuſſerit ſimili ſentētiæ ſubiacebit. Si ſeruũ ancillam- 2
a que inuaſerit: triginta ſiclos argenti dabit domino, bos ve- 3
a Duris correctionibus compenſabitur vel arguetur. b Profunditatem ſcientiæ.
b ro lapidibus † opprimet. † Si quis aperuerit ciſternam & fo 4
c a Alta ſcientiæ penetrando. b Tegendo coram paruulis. c Scandalizata mea,munda. d Immunda. 5
A parte totum locutio vſitata.
derit, & nō operuerit eam, cecideritq; bos vel aſinus in eam 6
a Scrutator profundorum. Per condignam pœnitentiam. 7
reddet dominus ciſternę pretiũ iumentorũ: quod aũt mor- 8
d .i.imputabitur ei. a Diſcipulus. b Socium ſuum in agro domini ſecum laborantem.
c Seduxerit. 9
tuũ eſt, ipſius erit. Si bos alienus, bouem alterius vulneraue- 10
a In errore vel delicto lapſus. b Pœnitentiæ,ſ.& pœnæ ſubiicient.
c Id eſt compartientur ſibi inuicem & dignam pęnitentiam agent.
rit,& ille mortu⁹ fuerit, vendēt bouē viuũ,& diuidēt pretiũ:
a Pœnitenti condolendo.Vnde.2.Cor.11.g.Quis infirmatur,& ego non infirmor?quis ſcandalizatur & ego non vror.
cadauer autem mortui,inter ſe diſpertient. Si aũt ſciebat q 11
a Corruptor fratrum. Correxit.
bos cornupeta eēt ab heri & nudiuſterti⁹,& nō cuſtodiuit eũ
a Magiſter. b .i. eum qui deceptus fuit ſano intellectu reformare ſtudeat.
c .i.omnem pœnitentiam in ſe transferat, quia error diſcipuli culpa eſt magiſtri.
domin⁹ ſu⁹, reddet bouē ꝓ boue,& cadauer integrũ accipiet. 12
13

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Filium qnoque,&c.*Quantuncunque ſit paruuli.*
2 Si cornu per.&c.*in caſu prædicto.*
3 Si ſeruum ancillamque,&c.*Intelligitur autem iſta lex de ſeruo Gentili, qui eſt pecunia domini ſui vt prædictum eſt, quia ſi interficeret ſeruum Hebræum vel ancillam, eſſet ſententia eadem ſicut de alijs Hebræis.*
4 Bos vero lapidib.opprimetur.*propter horrorem homicidij,quod eſt horrendum etiam in Gentilib. Dicit autē hic Ra.Sa.quod illud quod dictum eſt hic de impetitione bouis cornu,intelligendum eſt etiam ſi per recalcitrationem uel morſum & conſimilia interfecerit,ſed ſcriptura ſolum exprimit illud quod communius accidit.ſ.quod interficiat cum cornib.Dicit etiam quod idem eſt intelligendum de alijs animalib.domeſticis ſi interficiant.*
5 Si quis aperuerit.*id eſt diſcooperuerit ciſternam prius factam.*
6 Et foderit,*ipſam profundando uel aliam de nouo fodiendo.*
7 Et non operuerit eam,*non reponendo operculum in ciſterna quā diſcooperuerat,& non faciendo operculum in ea quam de nouo foderat.*
8 Cecideritque bos vel aſinus,&c.*Et dicit Ra.Sa.quod iſta lex eſt intelligenda de fouea facta in loco, ad quem communiter vadunt homines uel animalia,non autē de illa, ad quā nō ſolet eſſe talis acceſſus.*
9 Quod autem mortuum.*ſcilicet domini ciſternæ.dicit tamē Ra.Sa.quod ſi per alium foderit imponendum eſt foſſori,& quod dictum eſt de boue, & aſino cadente in foueam, intelligendum eſt etiam de alijs animalibus.*
10 Si bos alienus bouem alterius.*dicit.Ra.Sa. quod lex iſta intelligenda eſt de bobus æqualibus in valore.aliter enim dominus bouis interficientis alium,reportaret inde lucrum aliquando, quod eſſet contra rationē.verbi gratia,Si corium & carnes bouis interfecti valerent ſex libras,(quia licet Iudæis eſſet illicitum comedere carnes illas, poterant tamen eas vendere Gentilibus ad comedendum,quibus non erant prohibitæ.)& bos interficiens valeret duas,ſi uterque dominus haberet medietatem utriuſque pretij,ſequeretur quod ille cuius bos valebat ſolum duas libras,reportaret quatuor ſed quando boues ſunt æquales,medietas damni quod accidit ex occiſione bouis,eo quod minus ualet mortuus quā viuus,ponitur ſuper unum,& alia medietas ſuper alium,verbi gratia, Si bos occidens valebat ſex libras,& occiſus ſex dum viueret,ſed mortuus valet quatuor tantum, diuiſo utroque pretio quilibet reportabit v.libras,& ſic damnum duarum librarum,quod accidit, diuidit per æqualia ſuper vtrumque.Ex hoc autem habetur regula quid agendum ſit quando boues ſunt inæquales,quia reſpiciendum eſt ad damnum quod accidit,& medietas damni debet poni ſuper unum,& alia medietas ſuper alterum cæteris non mutatis.*
11 Si autem ſciebat.*ſ.dominus bouis occidentis quod bos cornupeta eſſet,&c.Sequitur.*
12 Reddet bouem pro boue.*i.valorem bouis occiſi dum adhuc erat viuus.*
13 Et cadauer integrum accipiet.*ad faciendum vtilitatem ſuam,*

✲ CAP.

MORALITER.

✲ 5 *Si quis aperuerit ciſternam.*id eſt ſacræ ſcripturæ profunditatem indiſcrete.
8 *Cecideritque bos vel aſinus.*Id eſt per hoc fuerit occaſio ruinæ ſimplicibus.
9 *Reddet pretium iumentorum.*id eſt à Deo punietur ſecundum ſuum delictum.

MO-

ADDITIO.

In c.21.*ubi dicitur in poſtilla.*Qui maledixerit patri ſuo.
*Licet percuſſio ſimpliciter conſiderata ſit grauior quam maledictio, tamen ſecundum Hebræos maledicenti patrem debetur maior pœna propter duo.Primum,quia facilius committitur.& ideo durius proceditur,ſicut contingit in aliquibus legalibus punitionibus, quod illa quæ frequentius veniũt in vſum,acrius puniuntur.Vnde dicunt legiſtę,quod graſſantibus multis opus eſt exemplo. Secundum eſt,quod in maledictione aſſumitur nomen Dei.Maledicere enim communiter intelligitur ille qui malum imprecatur alicui a Deo, iuxta illud.4. Regum.2.d.de.Eliſæo.*Maledixit eis in nomine domini,*quod etiam Gentiles obſeruabant ſcilicet maledicere in nomine deorum ſuorum,ut patet.1. Regum.17.ſ.de Golia maledicente Dauid in nomine Dei ſui.& ideo aggrauatur peccatum eius inquantum nō ſolum offendit patrem vel matrem ſed etiam Deum cuius nomen in hoc peccato aſſumit,vnde ſecundum ipſos acriori morte punitur maledicens patrem quam percutiens, prout Ra.Moy.Gerun.iſta large tractat in ſua expoſitione. Illud autem quod præſupponit poſtillator, quod maledicens non intelligitur niſi aſſueſaciens maledictionem,non uideo vbi habeat fundamentum.*

REPLICA correctoris contra Burg.*In c.21.vbi poſtillator ponit illud.*Qui maledixerit patri.&c.*dicens intelligi de licere de aſſuefactione.cum enim percuſſio ſit grauior quam maledictio,homines*

A *tamen quia ſunt proniores ad maledicendum quam percutiendum parentes, ideo pœna tam grauis imponitur. Sed Burgen. volens notare poſtil. dicit, quod huius dicti non uidet fundamentum, & tamen ipſemet ponit allegans ad id leges ciuiles dicens, quod illa quæ frequenter veniunt in uſum arctius puniũtur &c. Oportet enim reſtringere ea ad quę homines magis ſunt inclinati, ut probat poſtil. infra. 22. cap. de reſtitutione quinque boum pro uno, & quatuor ouium pro vna, & de non nocendo uiduæ & pupillo. Inde Burgen. videre potuit vnde poſtill. fundamentũ ſic dicendi ſumpſit. Sed ratio aggrauationis quã ponit hic Burg. modicæ apparentiæ eſt. nõ enim maledictiones ſuper ſiũt in nom ne domini. Exempla quæ Burg. ponit illa ſunt de aduerſarijs, nõ inter prolẽ et parentẽ, nam in gl. interlineari ſuper uerbo meledixerit, dicitur blaſphemando, contradicendo verbo vel facto, &c. quæ omnia v: frequenter nõ fiunt cum inuocatione nominis domini, ſed potius ſpiritus maligni.* D

CAP. XXII.

a S*I quis furatus fuerit, &c.*

STRAB. a Secundũ literam quinque boues pro vno boue, & quatuor oues pro una oue redduntur. Quia bos quinque utilitates habet, ouis quatuor. Bos enim immolatur, arat, paſcit, lactat, & corium diuerſis vſibus miniſtrat. Ouis vero immolatur & paſcit lac & lanam tribuit. Allegorice vero per bouem Iudæus quilibet intelligitur, quem ſi quis Iudæus vendiderit, pœnæ legis ſubiacebit, quæ continetur in quinque libris Moyſi. Per ouem Chriſtianus qui Chriſtum imitatur, de quo dicitur: *ſicut ouis ad occiſionem ductus eſt.* Si quis hunc vendiderit, quatuor oues reddat. ideſt, ſecundum

Bouis & ouis vtilitates.

† de homicidio.

Allegor.

† ſãguis ei reddendo reddet. i. erit morti obnoxius, vel vt iterpres noſter eum Chaldæoi- terpte vertit homicidiũ perpetrauit, vel actio homicidii cõſtimatur i eum, & rependet, ſiue pariaſcict.

Eſa. 53. c.

CAP. XXII.

Ab Eccleſia ſubtrahendo. a Sapientem in agro domini laborantem. b Simpliciter.

SI quis furatus fuerit boue aut oue, oc 1

a Fidem in eo. ſ. omnino extinxerit. b Hæreticis vel dæmonibus. c Quanto maior in poſſeſſione commoditas, tanto maior in amiſſione dolor. Senſus corporis pœnitentiæ ſubijciet.

ciderit, vel vendiderit, quinq; boues 2

a Quę. n. iuſtitia eſt ad literam, vt pro boue quinq;, pro oue quatuor reddantur. b Id eſt omni tempore vitæ ſuæ, quæ quatuor temporibus agitur, pœnitentiam agat, vel quod quatuor elementis & quatuor humoribus conſtat pœnitendo affligat.

b pro vno boue reſtituet, & quatuor oues ꝑ vna oue. † Si ef-

a Hæreticus. b Eccleſiam. Latenter euertens.

fringẽs fur domum ſiue ſuffodiẽs fuerit inuẽt⁹, & accepto

a Anathematizatus. b Nulli culpæ ſubiacebit.

vulnere mortu⁹ fuerit, pcuſſor † nõ erit reus sãguinis. Quód 3

a In pectore eius. Veritatis. b Criminis reus erit. c Aeterna morte.

ſi orto ſole hoc fecerit, † homicidiũ ꝑpetrauit, & ipſe mo- 4

a Aliquid. ſ. ſanæ doctrinæ qua ad fidem Chriſti conuertatur. b Id eſt poteſtati diaboli & omnibus tormentis tradetur.

rietur. Si non habuerit qđ pro furto reddat, venundabit.

a Id eſt a fide non penitus diſcedens.

Si inuentũ fuerit apud eum quod furatus eſt viuens, ſiue 5

a Vt ſupra. b Corpore & animo pœnitebit. c Inuadendo. d Epiſcopus vel ſacerdos.

bos, ſiue aſin⁹, ſiue ouis, duplũ reſtituet. † Si lęſerit q̃ſpiam 6

a Alterius parochiam: b Carnalem appetitum, quo alterius dignitatem inuadere quærit. c Auaritiæ cauſa. 7

agrum vel vineã, & dimiſerit iumentum ſuũ, vt depaſca- 8

a Id eſt quicquid in parochia ſuæ laboris & vtilitatis impendit, pro huiuſmodi inuaſione perdit, vt ad damnum reſtaurandum tribuet. 9

tur aliena, quicquid optimũ habuerit in agro ſuo, vel in vi

inſtitutionẽ quatuor euangeliorum pœnitentiam agat.

✻ THEODORETVS Quinque boues pro vno, & quatuor oues pro vna, reſtitui iubet, quia peccata maiora maiori mulcta pœnaque digniora ſunt, vnde & dominus ait, Cui multum datũ eſt, multum requiretur ab eo.

b *Si effringens fur domum ſiue ſuffodi.* AVGVSTINVS. Si perfodiens inuentus fuerit fur & percuſſus mortuus fuerit, non eſt illi homicidium. Si autem orietur ſol ſup eum reus eſt, &c. Intelligitur ergo non pertinere ad homicidium, ſi fur nocturnus occiditur, ſi autẽ diurnus, pertinere. hoc eſt enim quod ait: *Si orietur ſol ſuper eum & cæt.* quia poterat diſcerni quod ad furandum, ad occidendum vero nõ

B

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXII.

1 SI quis furatus fuerit. *Hic conſequenter ordinatur concupiſcibilis. Et primo in concupiſcentia rei vtilis. Secundo rei delectabilis, ibi:* Se ſeduxerit quis uirginem. *Circa primum reprimitur primo illicita contrectatio rei alienę ſibi non commiſſæ. Secundo rei ſibi cõmiſſæ, ibi:* Si quis commendauerit. *Circa primum dicit:* Si quis fura. bo. aut ouẽ, & occiderit uel uendi. *Iſtis duob. concurrentib. ſci*

C *licet furto cum uenditione, uel furto cum occiſione.*

2 Quinque boues, &c. *Quæritur hic quare, præcipitur tanta reſtitutio, cum in alijs rebus ſufficiat reddere duplum? Ad quod reſpondet quædam. glo. ſuper locum iſtum, quod hoc eſt propter quinque vtilitates bouis ſcilicet quia immolatur, veſtit de lana ſua, paſcit de carnibus ſuis dat lac, & corium ad plures neceſſitates ualet, & propter quatuor vtilitates ouis, quia immolatur, veſtit de lana ſua, paſcit de carnibus ſuis & lac miniſtrat. Sed hęc ratio non uidetur multum valere, quia idem poſſet dici de auro quod ualet ad medicinas, & ad pecuniam inde fiendam, & ad uaſa pro miniſterio, & ad iocalia pro ornatu, & ſic de multis alijs. Et ideo aliter dicendum. Puniuntur enim aliqua peccata grauius, non ſolum propter maiorem peccati grauitatem, ſed propter pronitatem reprimendam, ne homines nimis ad talia ſe laxent. Res autem quæ in domo cuſtodiuntur, ut aurum & argentum & ſimilia, non ita de facili furto poſſunt ſubtrahi, ſicut oues quæ paſcuntur in campis & quia facilitas accipiendi rem alienam inducit ad commiſſionem furti, ideo pro furto ouis imponuntur quatuor reſtituendæ, quia facilius poteſt ſubtrahi furto quam aliæ res quæ ſeruantur in domo, & quinque boues pro vno boue, quia adhuc difficilius cuſtodiuntur, quia non ita gregatim & ſimul ſe tenent in paſtu ſicut oues. Dicit autem* Ioſephus *ꝙ idẽ eſt iudicium de alijs animalibus domeſticis, quæ paſcuntur in campis, ſicut capræ & conſimilia quia ſecundum maiorem vel minorem difficultatẽ cuſtodiendi, reducuntur ad legem bouis uel ouis, ſed illud ſcriptura ſolum exprimit, quod communius accidit, ſcilicet de bobus & ouibus.* Si *autem apud furem fuiſſet inuentum animal, antequam occidiſſet vel uendidiſſet, non reſtituebat niſi duplum, ſicut in alijs rebus, quia præſumebatur quod erat inclinatus ad reddendum ex quo non uendiderat uel occiderat.* Si effringens fur. &c. *Sequitur.*

3 Percuſſor non erit reus ſanguinis. *Quia præſumptio eſt contra furem, quod non ſolum ueniebat ad furandum, ſed etiam ad occidendũ, ſi inueniret reſiſtentiam. & ideo erat debitor mortis.*

4 Quod ſi orto ſole hoc fecerit, *Hic accipiunt doctores noſtri ortum ſolis ad literam, dicentes, quod pena mortis percuſſori imponitur: quia de die clara poterat uidere, quod fur non ueniebat ad occidendum ſed tantum ad furandum, & ſic dicunt quod lex immediate præcedens intelligitur tantum de fure nocturno. Sed hoc non uidetur ſufficienter dictum, quia non ſolum de nocte, ſed etiam de die ueniunt inſidioſe homines ad occidendum, ſicut patet de latronibus qui interfecerunt Iſboſeth. 2. Regum. 4 b. Et ſimile frequenter inuenitur. & ideo dicit Rab. Salom. quod lex illa non ſolum intelligitur de fure nocturno, ſed etiam diurno, dum tamen poſſit haberi ſuſpicio, quod ueniret ad occidendum & ideo quando ſubditur.* Si autem orto ſole hoc fecerit *&c. quod uidetur eſſe ad contrarium, dicit quod hæc locutio eſt metaphorica, & eſt ſẽſus. Si clarum ſit ſicut dies eſt clara. quod ille ueniebat non ad occidendum, ut pote ſi ſit pater domini domus, uel frater, uel ita amicus eius quod luce clarius eſt quod non uenit ad occidendum eum, ſed ſolum ad furandum pro indigentia ſua ſupplenda, in tali caſu percuſſor eſt reus homicidij, & debet mori.*

5 Si non habuerit quod, &c. *Hoc refertur ad legem ſupra poſitam de eo qui furatus eſt ouem uel bouem & occidit eum uel uendidit, quia ſi non habet unde reſtituat quinque boues uel quatuor oues, debet uendi, ut de pretio eius fiat dicta reſtitutio.*

6 Si inuentum fuerit apud eum quod *furatus eſt.* Non *tenetur reddere niſi duplum, quia poteſt haberi aliqua præſumptio quod uellet reſtituere ex quo reſeruabat apud ſe, ut dicitur.*

7 Siue bos ſiue aſinus, ſiue ouis. E*x quo enim hic ponitur aſinus ſimul cum oue & boue, patet uerum quod ſupra dictum eſt, ſcilicet quod idem iudicium eſt de furto aliorum animalium paſcentium in campis, ſicut de boue & oue quantum ad reſtitutionem furti.*

8 Si læſerit quiſpiam agrum. *Conculcando, cum quadriga uel pedibus animalium ſuorum ibi tranſeuntium uel alio modo.*

9 Et dimiſerit iumentum ſuum, vt deſpaſcatur aliena. *de optimo fructu qui erit in agro ſuo reſtituet damnum ſecundum æſtimationẽ iuſtam. Et dicitur de optimo, ut per hoc ipſi & alij corrigantur a talibus Et quod dictum eſt hic de agro & uinea, intelligendum eſt ſimiliter de olueto & horto & ſimilibus, ſi fiat ibi damnum.*

✻ 1 Si

ſet, & ideo non deberet occidi. hoc & in antiquis legibus ſecularibus (quib. tamen iſta eſt antiquior) inuenitur, impune ſcilicet occidi nocturnum furem quoquo modo. Diurnum autẽ ſi ſe cum telo defenderit, iam enim plus eſt quã fur.

a *Si egreſſus ignis, &c.* Ignem ſuccendimus, cũ correctionẽ ſub ditis pparamus, vt ſpinas vitiorum conſumamus. Sed videndum eſt, ne cum vitia perſequimur, virtutes lædam⁹, & eis qui fructum bonorum operum pferre cœperant, ante maturitatem noceamus. Qui hoc ergo commiſerit, dignam pœnitentiam gerat, & quod per incuriam læſit ſtudioſe reſtituat.

b *Spicas* Teneros auditores nondum ad maturitatem fructus pertingentes, quorum vitia, qui acerbe & indiſcrete reprehendit, quaſi ignem in ſpicas immittit, nec ad maturitatẽ peruenire ſinit.

a Modum ſ. excedens. Caſtigatio acerrima vel immoderata.
nea pro damni æſtimatione reſtituet. † Si egreſſus ignis inuenerit † 1
a Conuentus iam prouectorum. b Adhuc creſcentes, ad maturitatem tendentes.
ſpicas, & comprehenderit aceruos frugum, ſiue ſtantes ſegetes in agris
a Pœnitendo & ſi poterit in priſtinum ſtatum reſtaurando. Prædicator. Docendo.
reddet damnum, qui ignem ſuccenderit. Si quis commendauerit a- † 2
a Diuini verbi fidei. b Libros antiquorum patrum qui vaſa Dei ſunt. Rectæ fidei & boni operis. c Fraudulentia hæreticorum.
mico † pecuniam, vel vas in cuſtodiam, & ab eo, qui ſuſceperat furto † 3
a Hæreticus. Non homo. b Corpore, & anima penitebit, vel in æternum punietur. c Magiſter, qui pecuniam cuſtodiendam ſuſcepit.
ablata fuerint, ſi inuenitur fur, duplum † reddat. Si latet, dominus do-
a Sacerdotes, vel catholicos doctores. Propria nequitia.
mus applicabitur ad † Deos, & iurabit quod non extenderit manum 4
a Subuertendo aliquem de grege domini. Vt ſupra.
in rem proximi ſui, † ad perpetrandam fraudem tam in boue quam
a In fatuo. b Virtutum operum.
in aſino, & oue, ac veſtimento: & † quicquid damni inferre poteſt, ad
a Accuſantis & accuſati. b Vt ſupra. Fidem, ſ. & confeſſionem plene exoluet, vt qui minus intelligens aberrauit, plene inſtructus per omnia fidelis ſit.
Deos vtriuſque cauſa perueniet, † & ſi illi iudicauerint duplum reſti- 5
a Chriſtus vel maior prælatus. b Epiſcopo vel ſacerdotis. c Immundum. d Mundum.
tuet proximo ſuo. Si quis commendauerit proximo ſuo aſinum, bo-
a Simplicem. b Brutum. c Spiritualem. d Omnino a fide diſceſſerit.
uem, ouem, & omne iumentum ad cuſtodiam, & mortuum fuerit, aut 6
a In aliquo ſcandalizatum. b Deceptum. c Hæreticis dæmonib. d Quia latenter factum. e Pro ſuſpicione purganda.
debilitatum, vel captum ab hoſtibus, nullusque hoc viderit, iuſiuran-
Qui commendauit.
dum ✠ erit in medio, quod non extenderit manum ad rem proximi ſu 7
Deuotionem, ſed & ſtudium bonum reſtituet eum in vitam æternam. a Quia innocens.
ſuſcipietq. † dominus iuramentum, & ille reddere non cogetur. Quod ſi 8
a Dormiente patreſamilias. b Quia cuſtodire debuit. c Diabolo incorporatum.
furto ablatum fuerit, reſtituet damnum domino. Si † comeſtum a be- 9
a Ne totum deuoretur. Statim preces pro eo fundat, eumque moneat & curare ſtudeat. b Dominum. c Quia apud poſuit fecit.
ſtia deferat ad eum quod occiſum eſt, & non reſtituet. Qui a proxi- 10
a Velut ſi epiſcopus alterius clericum vel parochianum vitiauerit. b In patre.
mo ſuo quicquid horum † mutuum poſtulauerit, & debilitatum, aut 11 12
a In toto. b Qui mutuum ſuſcepit. Negligente. ſ.
mortuum fuerit, domino non præſente, reddere compelletur: Quod 13
a Quia diligentiam adhibuit quam potuit.
ſi † in præſentiarum dominus fuit, non reſtituet † maxime ſi condu- 14 15

c *Qui a proximo, &c.* A proximo mutuum poſtulamus, cum pro æterna remuneratione curam dominici gregis ſuſcipimus. Sed ſi timorem Dei, quaſi pecuniam exigentis ſemper ante oculos cordis ponimus, quaſi in præſentia eius ſemper ſumus. vnde. 2. Corin. 5. b. *Scientes timorem domini hominibus ſua demus.* Et alibi. 2 Corint. 12. f. *Quaſi coram Deo in Chriſto loquimur.* Mors ergo, aut debilitas pecoris paſtori nõ imputatur, ſi eius curam ſtrenue geſſit, & quaſi Deo præſente, aliter dam num

D †De iniuriis, c. 5. †ſpinas. †reddet. Mutuum poſtulare a pximo. * iurabit. †p omni re amiſſa. quam dixeritquod hec ipſius ſit. †is quẽ iudices. E †inter vtrunque. †raptũ fuerit adducet inteſtẽ q; dilaceratum eſt. F †mutuo. †de adulteris. c. 1. 36. q. 3. c. tria.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Si egreſſus ignis, &c. *Etiam præter intentionem accendentis ipſum inuenerit ſpicas, &c. Sequitur.*

2 Reddet damnum qui ignem ſuccẽderit. *Quia non cuſtodiuit ignem ſuum ſicut debuit. & ideo ſi non eſſet aliqua negligentia in eo de cuſtodia ignis, videtur quod non teneretur reſtituere, ſi etiam aliquod animal vt cattus vel huiuſmodi portaret ignem, non teneretur reſtituere damnum ſequens, quia dicitur hic:* Si egreſſus ignis, *ſcilicet a ſeipſo.*

3 Si quis commendauerit. *Hic reprimitur cõtrectatio indebita rei alienæ ſibi commiſſæ. hæc autẽ commiſſio fit quadrupliciter. Vno modo per modum depoſiti, de quo dicitur hic, quod ſi fuerit ablatum furto, fur reddat duplum ſi inueniatur, etſi non inuenitur, cuſtos depoſiti erit liber per iuramentum ſuum quod non commiſit fraudem in illo depoſito. Si tamen deponens habeat teſtes, quod iſte peierauit, Cauſa.*

4 Ad Deos. *id eſt iudices.*

5 Perueniet. *etſi teſtes inueniantur veri, iudices eum condemnabunt ad reſtituendum duplum, Et eadem ratione ſi teſtes inueniti ſint falſi, cogendi ſunt ad reſtituendum duplum ipſi depoſitario. Secundo committitur res aliena ad cuſtodiendum pro mercede, ut animal paſtori, & de hoc loquitur hic, cum dicitur,* Si quis commendauerit proximo bouem & cæt.

6 Et mortuum fuerit aut debilit, &c. *nullusq. hoc viderit, qui poſſit teſtificari pro cuſtode, erit liber a reſtitutione per iuramentum ſuũ, quod non fec it ibi fraudem vel negligentiam. Cuius ratio eſt, quia non poterat præcauere mortẽ vel debilitationẽ, quia contingunt ex cauſa naturali, & ſimiliter captioni hoſtium non poterat reſiſtere.*

7 Quod ſi fura. blat. fuerit reſti. dam. domino. *Cuius ratio eſt, quia pro cuſtodia habet mercedem, & ideo debet reſtituere quod ablatum eſt furto, & non eſt liber per ſuum iuramentum ſicut depoſitarius, qui a gratris ſeruabat.*

8 Si comeſtum a beſtia deferet. *ſcilicet ipſe cuſtos.*

9 Ad eum. *ſcilicet ad dominum.*

10 Quod occiſum eſt. *In Hebræo habetur,* Adducet teſtimonium. *Et hoc poterat eſſe dupliciter. Vno modo quia afferebat cadauer animalis occiſi, vel aliquam partem eius. Alio modo quod adducet homines, qui vidiſſent in caſu in quo nihil poterat eruere de animali occiſo de ore beſtiæ occidentis. Dicit tamen hic Rabbi Sa. quod ſi eſſet occiſum ab animali paruo, cui cuſtos poterat reſiſtere vt a catto vel vulpe vel huiuſmodi, tenebatur reſtituere, nec valebat ſibi teſtimonium. Si autem a leone uel ſerpente uel huiuſmodi, ſibi ualebat, etſi eſſet in loco deſerto vbi non poterat habere teſtimonium hominum, debebat eſſe liber per iuramentum ſuum, niſi ex indiſcretione ſua poſuiſſet gregem in tali loco periculoſo ſine conſenſu domini. Tertio modo poterat fieri commiſſio per modum mutui, & de hoc loquitur cum dicitur.*

11 Qui a proximo ſuo quicquam horum mutuo poſtulauerit &c. *ſcilicet animal aliquod ad opus illius qui acceperit.*

12 Et debilitatum aut mortuum fue. *reſtituet damnum, Cuius ratio eſt quia tota vtilitas animalis in illo opere erat ſua.*

13 Domino non præſente. *Hoc additur ad excipiendum caſum iſtum, ſcilicet ſi dominus animalis eſſet præſens in opere illo ad cuſtodiã animalis ſui. Quarto modo fit commiſſio rei alteri traditæ per locationẽ & tunc minus tenetur de cuſtodia animalis, ille cui locatur. quia locans ſiue committens reportat mercedem animalis, & ideo non tenetur ad reſtitutionem mortui vel debilitati, niſi feciſſet illud animal nimis laborare, & hoc eſt quod dicitur.*

14 Quod in præſentiarum dominus, *ſcilicet animalis fuerit.*

15 Non reſtituet, *quia dominus animalis poterat videre ſi animal nimis grauaretur, & poterat impedire.*

✲ 1 Si ſe-

MORALITER

✲ 1 *Si egreſſus ignis*, id eſt zelus hominis indiſcretus.
† *Inuenerit ſpicas. & comprehenderit aceruos, &c.* Per ſpicas perſonę ſingulares. Per aceruos communitates intelliguntur. qua ſi quis per zelum indiſcretum ſcandalizauerint, a domino punietur ſecundum quantitatem delicti.

num reddere compellitur vnde Matth. 5. *Non exibit inde, donec reddat nouiſſimum quadrantem.*

A

a *Dotabit eam.* Senſus ſententiæ hiſtoricus, de qua naſcitur oratio. Si ergo hiſtoricus ſenſus regnũ charitatis ædificat cupiditatis diſſipat: non eſt neceſſe allegoricè exponi. lector tamẽ ſententiam dote rectæ fidei honorare debet & intactam ſua expoſitione relinquere.

ſas ſectas ad hominum ſeductionem introducũt, quos lex domini interimi, iubet, id eſt, à conſortio fideliũ, qui Deo vero viuunt, anathemate penitus ſequeſtrari donec maleficiũ id eſt, error extinguatur, qui noxie in eis viuere videbatur D

c *Aduenam non contriſtabis.* Dilectionem proximi † pro miſericordiæ compaſione commendat, ne furoris aut auaritiæ ſtimulo commoti, ius naturæ negligamus. Sed quæ volumus vt faciãt nobis homines eadem illis faciamus, & quæ nolumus fieri, nõ faciamus.

†Si mercede conductus venit .i. vt Chal. Intc. copuletur.

†23. q. 5. c. reo ſanguinis.

✲ RABANVS Virginem needum deſpõſatam ſeducere, eſt quamlibet ſẽtentiã canonicam necdum ab alio expoſitam, iuxta ſenſum patrum, ex proprio exponere. Sed dotem dare illi debet, & ſic habere in vxorem, quia niſi per fidem catholicam eam acquiſierit, eius copula frui non licebit.

B

b *Maleficas non patieris.* Qui præſtigijs magicæ artis & diabolicis figmentis agunt vel hæreticos qui à conſortio fideliũ qui verè viuũt excõmunicãdi ſunt donec maleficium erroris in eis moriatur.

✲ RABANVS Typicè maleficos hęreticos poſſumus accipere, q ſpiritu maligno ĩſtigati, puerſas ſe-

a Iuxta ſenſum patrum exponendo. b Sententiam canonicam nondum ab alio expoſitam.

ctum † venerat pro mercede operis ſui. † Si ſeduxerit quis uir- 1

a Quia niſi per fidem catholicam acquiſierit: copula eius frui non licebit.

a ginem necdum deſponſatam, dormieritque cum ea, dotabit 2

cam, & habebit eam vxorem. Si pater virginis dare noluerit, 3

reddet pecuniam iuxta modum dotis quam virgines accipe- 4

a Cooperatores & adiutores diaboli. b Quaſi viuos in eccleſia eſſe. c i. vitiis ſtulti & inſenſati nullus fuerit. cuius ſocietas a Deo ſeparat & diabolo ſociat quæ eſt fornicatio peſſima. 5

b re conſueuerunt. † Maleficas non patieris viuere. Qui coierit 6

a Idololatra. ſ. b Corporaliter vel ſpiritualiter. c Dęmonibus. quia dij gentium dęmonia ſunt. Pſal. 89. b. d Aeterna. Excommunicetur ab eccleſia, vel in æternum punietur. 7

cũ iumẽto, morte moriatur. Qui immolat diis occidetur, †prę- 8

Adorabis dominum Deum tuum, & illi ſoli ſeruies. De ut. 6. c. b Qui ad patriam cęleſtem tendit.

c ter domino ſoli. Aduenã non contriſtabis, neq; affliges eũ. Ad 9

a In mundo. b Quæ in die iudicii expectat Chriſtum, quem modo non habet præſentem. c Cui mortuus eſt mundus pater, & Babylonia mater. 10

d uenæ enim & ipſi fuiſtis in terra Ægypti. † Viduę & pupillo 11

a Corde. b Qui ſum defenſor eorum.

non nocebitis. Si læſeritis eos, vociferabuntur ad me, & ego au 12

a Iudicando, alias ñindicando.

diam clamorẽ eorum, & indignabitur furor meus percutiamq; 13

a Spirituali vel materiali. b Actiones. c Fructus, vel ad literam.

vos gladio, & erunt vxores veſtrę viduæ, & filii veſtri pupilli.

a Materialem vel ſpiritualem. Scientiam legis. b Fideli. Gentili. c Spiritu. d In eadem fide. 14

e Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi, qui habi- 15

a Immoderate fructum commiſſi vel diuini verbi exigendo. b Aliqua ſuperbundantia quia poſt perceptionem gratiæ ad obſeruantiam legis non debet retorqueri, quia Chriſtus finis eſt legis. Rom. 10. a. 16

tat tecum, nõ vrgebis eum, quaſi exactor, nec vſuris opprimes: 17

d *Viduæ & pupillo non nocebitis.* RABANVS In vidua ſancta Eccleſia quæ in die iudicij expectat Chriſtum quẽ modo non habet præſentem, in pupillo Chriſtianus populus, cui mortus eſt mundus pater, & Babylonia mater accipi poteſt, quam prohibet contriſtari per perſecutionem vel ſtatum mundanum, ne forte talis inſectatio ad pernicem eorum ſpiritua ẽ perueniat, quæ eos fruſtra odijs & contumelis moleſtant.

E

e *Si pecuniam mutuam, &c.* Prædicatores euangelij monet, ne ſuperfluitatem appetant, ſed habẽtes victum & veſtitũ his conten-

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Si ſeduxerit quis virginem, &c. dormieritque cum ea. *Hic conſequenter reprimitur concupiſcentia inordinata circa delectabile carnis: & primo quæ eſt ſecundum naturam, cum dicitur:* Si ſeduxerit quis virginem. *verbis vel donis inducendo eam in conſenſum copulæ carnalis.*

C

2 Dotabit eam. *ſcilicet dote vxoris: vnde ſubditur.*

3 Et habebit eam vxorem, &c. *hoc exprimitur, quia alius eſt modus dotandi vt ſtatim ſubditur.*

4 Si pater virginis dare noluerit. *quia puella eſt notabilior & ditior vel alia de cauſa.*

5 Reddet pecuniam. *ſcilicet ille qui decepit eam.*

6 Iuxta modum dotis quam virgines accipere, *Et eſt quinquaginta ſiclorum argenti, vt habetur Deutero xxij. b. de virgine corrupta ab aliquo antequam ſit alicui affidata, ita quod duplex eſt ibi dos, Vna quæ datur vxori, alia quæ datur patri.*

7 Maleficas nõ patieris uiuere. Qui ei. *In Hebræo habetur* Sortilegam non patieris viuere. *Et licet exprimat mulierem tantũ, tamẽ intelligitur de homine ſortilego, ſicut exprimit tranſlatio noſtra, ſed ſcriptura exprimit illud, quod communius accidit, ſcilicet quod mulieres ſint ſortilegæ. Ex hoc etiam patet quod cum dicitur,* Maleficas non patieris viuere *intelligitur ſpecialiter de maleficio quod conſiſtit in ſortilegis. Ponitur autem iſta lex inter eas, quę reprimunt concupiſcentiam carnalẽ, quia ſortilegia frequẽter fiunt in his quæ pertinẽt ad actũ carni*

8 Qui coierit cum iumento morte moriatur. *Per hoc reprimitur concupiſcentia quæ eſt contra naturam, Debet etiam iumentum interfici in deteſtationem facti, vt alibi dicitur, & ne alius exemplo præcedentis facti attentaret, idem facere cum illo animali.*

9 Qui immolat diis. *Hic cõſequẽter ordinatur rationalis. Et primo quantum ad perſonas ſimplices. Secundo quo ad iudices xxiij. capite. Tertio quo ad ſacerdotes, circa medium. xxiij. ibi.* Sex annis. *Circa primum ordinatur rationalis. primo circa Deum, cum dicitur,* Qui immolat diis. *id eſt idolis quæ reputantur dij ab idolatris. & per immolationem hic prohibitam ſub pœna mortis, intelligitur prohibita oblatio, libatio. & thurificatio, & talia quæ fiebant in templo ipſi Deo directè, vt dicit Rab. Sa. & hoc notatur cum ſubditur.*

10 Pręter quam domino. *Si autem Iudęus prepararet templum idoli vel ornaret, vel alia ſimilia quæ ſunt præambula ad oblationes & ſacrificia, faceret, non eßet puniendus morte ſecundum eum ſed alia pœna. ſecundo ordinatur rationalis erga proximum, cum dicitur.*

11 Aduenam non. *Cuius cauſa ſubditur, cum dicitur.*

12 Aduenæ, enim & ipſi. *Ac ſi dicat illud quod ibi ſuſtinuiſtis, debet vos inducere ad hoc quod dulciter eos tractetis. Dicitur autem aduena, qui aliunde venit ad manendum in regione aliqua.*

13 Viduæ & pupillo, &c. *Iſta lex intelligenda etiam eſt, de alijs quibus non eſt nocendum, ſed lex exprimit illud quod frequentius accidit, ſcilicet afflictio talium eo quod non poſſint reſiſtere. Ex hoc tamen aggrauatur peccatum, & acceleratur vindicta diuina vnde ſubditur.* Vociferabuntur ad me, & ego exaudiam.

14 Si pecuniam mutuã, &c. *Dicit Ra. Sa. quod iſtud ſi, accipitur pro quia debet enim mutuare proximo exiſtenti in neceſſitate.*

15 Populo. *Per hoc quod dicit* populo meo, *non excludit Gentilem vt dicit Ra. Sa. ſed dat ibi intelligere quod prius, & in minori neceſſitate debet Iudęus mutuare Iudæo quem Gentili, per hoc etiam quod dicit* pauperi. *non excludit diuitem, cui etiam mutuandum eſt ſi indigeat, ſed prius mutuandum eſt pauperi, per hoc quod etiam ſubditur.*

16 Qui habitat. *Non excluditur à mutuo ille qui habitat in alia ciuitate, cui eſt mutuandum, etiam ſi eſt in neceſſitate, ſed prius ſuccurendum eſt neceſſitati vicini. vnde iſta lex dicit generaliter, quod quanto aliquis eſt propinquior, tanto prius ſuccurrendum eſt eius neceſſitati*

17 Non vrgebis eum quaſi exactor &c. *Repetens debitum cum auſteritate nimia quamdiu eſt impotens ad ſoluendum.*

18 Nec vſuris oprimes, &c. *In Hebræo habetur,* Nec morſum pones ſuper eum. *& per morſum intelligitur vſura. Cuius ratio vt dicit Rab. Salomon, quia ſicut ſerpens mordens in ſilentio parum percipitur vel ſentitur in principio, ſed poſtea inflatur homo & diffunditur effectus illius morſus parui per totum corpus. ſic vſuræ malum non ſentitur in principio, ſed poſtea aſcendit ad magnam ſummam, & deuorat totam hominis ſubſtantiam. Patet etiam per prædictam expoſitionem Ra. Sa. quod vſura non eſt licita Iudæis, etiam cum illis qui non ſunt de lege ſua, quia de mutuo dixit in principio, quod non excluditur Gentilis, licet prius dandum ſit Iudæo. & ſuper illud Pſalm. 14. b. Qui*

✲ pecuniam

§ cõtenti ſint,ſm illud Matth. 10.a. *Gratis accepiſtis,gratis date.*
A a *Si pignus.* AVG. Genus pro ſpecie poſuit, ſic enim dictum eſt acſi de omni ueſte pignus dederit,cũ de illo ſe ſpecialiter dicere exconſequentibus ſcriptura teſtatur,qui non habet ni ſi eam veſtem vnde noctẽ operiatur.

cundum illud Apoſtoli. *Nam etſi ſunt qui dicuntur dij ſiue in cęlo ſiue in terra,ſicuti ſunt dij multi,& domini multi.* addendo enim ſi cuti ſunt,duos intelligi uoluit qui digne etiam dicuntur,qb. tamen λατρεια id eſt,ſeruitus quæ ad religionẽ pertinet nõ de betur, ſed uni uero Deo qui nobis eſt Deus. Illi autem prohibiti ſunt maledici, nõ iuſſi ſacrificiis vel latriæ obſequiis honorari.

D 1. Corint. 8.b. Latria.

a Confeſſionem peccati. b Qui in te peccauit. c Scilicet quo operitur contra frigus impietatis d Antequam occidat ibi per dolorem cordis ſol iuſtitiæ.

a Si pignus à proximo tuo acceperis veſtimentum ante ſolis oc- 1
caſum redde ei. Ipſum enim eſt ſolum, quo operitur indu- 2

a Securus laxato peccato. Te non condonante.

mentum carnis eius, nec habet aliud in quo dormiat. Si cla- 3

a Volens vitam peccatoris non mortem. Sacerdotib. doctorib. qui eccleſię principantur cum enim omnis detractio pernitioſa ſit: in illo pernitioſior.

b maueritad me,exaudiam eum,quia miſericors ſum. † Diis 4

a Ad literam vel Chriſto,cuius factus eſt principatus ſuper humerum eius. Eſa.9.b. b Perfectiones operum.

c non detrahes,& principi populi tui non maledices. † Deci- 5

a Initialem faciendi voluntatem. b Hilarem datorem diligit Deus. Eccleſi.35. c Diuinę gratiæ conſecrare. d Principium.

mas tuas & primitias * non tardabis † offerre: Primogeni- 6 7

a Operum ſcilicet. Fortib. operib. & ſimplicibus.

tum filiorum tuorum dabis mihi. De bobus quoque & oui- 8

a Tota præſenti vita in qua generare debemus opera bona,quæ offeramus domino in reſurrectionis octaua. b Eccleſia.

bus ſimiliter facies. Septẽ diebus ſit cum matre ſua, Die octa- 9

Reſurrectionis. Exigẽti. a Remotio ab actione ſeculari. b Omne ſuffocatum prohibetur. Hæreticorum libros demonis conſecratos.vel queſlibet carnales idololatria vel hæreſi vitiatos. Vel humanam conuerſationem c Non eſt communicandum mentę demoniorum fidelib. Hæreticis vel demonib.

d uo reddes illũ mihi. Viri ſancti eritis mihi. † Carnẽ quæ * a be- 10 11

✠ HVGO VICTORINVS. *Ipſum eſt enim ſolum quo operietur.* Hic de pauperrimo loquitur,qui nõ habet niſi unum veſtimentum,necuiue re poſſet, ſi ei non redderetur. Ne autẽ diues amittat ſuam pecuniam,poterit in ducere teſtes,& coram eis reddere illi veſtimẽtum, poſtea requirat ſi uoluerit. GREG. Pignus peccati confeſſio. Proximus enim debitor noſter efficitur,cum in eos aliquid peccat

B quia peccata debita vocãtur, ſecundum illud: *Omne debitũ dimiſi tibi, quoniam rogaſti me.* Et *dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimit. debi. noſt.* A debitore ergo pignus accipimus,cũ ab eo q in † nos pecca ti confeſſionem tenemus, p quam relaxare peccatũ poſtula mur. Qui enim peccatũ fatetur & veniam petit, iam quaſi p debito pign⁹ dedit, qđ ante ſolis occaſum reddere iubemur quia prius quam per dolorẽ cordis nobis ſol iuſtit ę occidat debemus confeſſionem veniæ reddere,a quo confeſſionẽ ac cepimus culpæ, vt qui ſe deliquiſſe in nos meminit,a nobis mox relaxatum ſentiat quod deliquit.

b *Dijs non detrahes,&c.* AVG. *Deos non maledi.* Quæritur quos dixerit Deos,vtrum qui iudicãt populum,ſicut dictũ eſt Moſi qui datus fuerat Deus Pharaoni,vt per expoſitionem dictũ ſit quod ſequitur,& principẽ populi tui nõ maledices? An ſe cun-

c *Decimas tuas,&c.* AVG. vnuſquiſq. fratres de quali inge nio vel artificio viuit,de ipſo decimam Deo in pauperib. vel eccleſiis donet, cõſi deret qa omnia Dei ſunt per quæ viuit,ſi ue terra, ſiue flumina, ſiue ſemina, uel omnia quæ ſub cęlo ſũt, vel ſuper cœlos, & ſi ipſe nõ dediſſet, nil utiq. haberet. Nã Deus qui dignat totũ dare,decimam de ſuo dignatur a nobis recipere,nõ ſibi peni t⁹ſed nobis pfuturã. Per primitias frugum vel primogenitorum † primitiua bonorum operum oſtenduntur, uel bona voluntas quæ prior eſt opere quam Pelagiani ſibi tribuendo offendunt. Deus autem dũ ſibi a nobis illa iubet offerri, iudicat ad gratiam ſuã pertinere. In decimis vero denarius perfectionem ſignificat quia vſq. ad ipſum numerus creſcit. Ideoq. ſicut in primitiis principia voluntatũ,ita in decimis conſummationes noſtrorum operũ ad Deũ referre præcipimur, a quo & boni operis initium & perfectionis donatur effectus.

d *Carnem quæ a beſtijs,&c.* ✠ THEOD. Carnem quę a beſtiis prægustata fuerit,comedi vetat, vt illos vitam ratione degere doceat.quæq. nihil feritatis præ ſe ferat. Hac de cauſa & inimicorum curam habere, & errãtes boues reducere & aſinũ

☞ qui

Myſtice. li.de recti tudi.catholicę. õſeruatio. nis. † iudicib. † plenitudinẽ & lachrymam tuam. † primitias. fru ctuũ, ſiue ſementis terræ. & primitias omniũ liquidorũ, vt vini, olei,& reliquorũ. imitar lachrymæ delectẽ dentium e torculari. † ergo. E † humana cõuerſatione. † principia. Pelagiani . Queſt. 54.

NICOLAVS DE LYRA.

pecuniam ſuam nõ dedit ad vſuram, *ubi dicit gl. Hebraica,* etiã Gentili. *& ideo quod conceditur Iudęis dare ad uſuram extraneis, Deu te. 23.c. eſt permiſſio minoris mali ad maius euitandum ſcilicet ne He bræos grauarent vſuris, ſicut dicunt doctiores noſtri.*

1 Si pignus a proximo tuo, *id eſt Iudæo.*

2 Acceperis veſtimentum,ante ſolis occaſũ redde ei. *In Hebræo habetur.* Vſq. ad occaſum ſolis reddes ei. *& utrũq; e uerũ, qa ſi ſit ueſtimentum ſibi neceſſarium de Die debet reddi ſibi in mane, et poſt reſumi in uęſpere. ſi autem ſit ueſtimentũ neceſſarium de nocte debet ſibi reddi vęſpere, & poſt reſumi in mane, & quantum ad hoc ſubditur.*

3 Nec habet aliud in quo dormiat, &c. *Si autẽ quæratur quare accipiebatur pignus ita frequenter, & reſtituebatur. dicit Ra. Sa. quod hoc erat ad imprimendum cordibus hominum Dei miſericordiam, qui quotidie peccantib. quotidie relaxat cum clamant ad ipſum. Ioſephus dicit, quod hoc erat ne debitor daret obliuioni & fieret negligens in ſolutione debiti.*

4 Diis non detrahes. *id eſt iudicib. te punientib. propter peccatum tuum, quia in hoc tenent locum Dei.*

5 Et principi populi tui non maledices. *Quia malediceres tibi ipſi, cum ſit caput populi, cuius tu es pars.*

6 Decimas tuas,&c. *In Hebræo habetur.* Plenitudinẽ & lachrymam tuam non tardabis reddere. *& ſecundũ quod dicitur Ra Sa. per plenitudinem intelliguntur præmitiæ in aridis, ſicut eſt triticum & hordeum, & per lacrymam in liquidis. ſicut eſt vinum & oleum & hu iuſmodi, quæ debent reddi tempore ſtatuto a lege, & non retardato.*

7 Primogenitum filiorum, &c. *quia conſecrati erant domino, eo quod percutiens dominus primogenita Aegyptiorum ſaluauit primogenita Hebræorum, ut ſupra dictum eſt. 13.c.*

8 De bob. quoque & ouibus ſimiliter facies *ſcilicet offerendo domino. primogenita tamen hominum redimebantur. 5. ſiclis argent. Dicit autem hic Ra. Sa. quod quilibet ſiclus ualet quinque ſolidos, tamen non dicit cuius monetæ. & ideo melius uidetur dicendum, quod ualor determinatus eſt nobis incertus, quia ſicut frequenter dictum eſt, Moneta & pondera auri & argenti multum uariantur ſecundum tem pora & uarias regiones. Quod autem dicitur hic de primogenito ouis & bouis, intelligendum eſt etiam de primogenitis aliorum animalium quæ poterant immolari. De animalibus autem alijs primogenitum aſini debebat redimi oue. Et alia redimebantur, ut ſupra dictum eſt. 13. ca.*

9 Septem dieb. ſit cum matre ſua. *quia ante octauam diem eſt res nimis tenera & imperfecta, et tales non debent offerri Deo. Ra. Sa. aliter exponit literam iſtam ab illo loco;* De bobus quoq; & ouibus ſimiliter facies, *dicẽs quod ly ſimiliter, refertur ad literam præcedentem immediate, quæ loquitur de primogenito hominis. qui debebat redimi poſt. 30. dies. & ita dicit quod primogenitum bouis debebat ſeruari apud dominum ſuum. 30. dieb. & tunc dari ſacerdoti. primogenitum autem ouis quinquaginta dieb. Quod autem ſubditur.* Septem diebus ſit cum matre ſua. *Dicit quod hoc non refertur ad literam præcedentem, ut dirigatur hoc mandatum ad illos qui offerebant primogenita, ſed ad ſacerdotem, qui non debebat aliquod animal immolare ante octauam diem domino. Quod autem ſubditur.*

10 Viri ſancti eritis mihi. *ad omnes generaliter dirigitur, ut ſint mundi non tantum mente ſed etiam corpore. ideo ſubditur.*

11 Carnem quæ a beſtiis,&c. *In Hebræo habetur.* Quæ a beſtiis fuerit lacerata uel diſſipata. *quia non ſolum erat ipſis prohibitũ comedere carnes, quarum unam partem comederant beſtiæ, ſed etiam carnes animalis occiſi, a quacunque beſtia ſylueſtri uel domeſtica, etiam ſi nihil ac occiſo comediſſent, ut dictum eſt ſupra, de boue occiſo a boue cornupeta. Sciendum etiam quod lex iſta loquitur de carnibus quæ alias eis erant licitæ.*

Leui. 22. b Ezech. 44.

✠ 1 Sed

MORALITER.

✠ 6 *Decimas & primitias non tardabis offerre, &c.* Per primitias intelliguntur initia bonorũ operũ, per decimas perfectiones eorũ, eo quod denarius numerus perfect⁹ eſt & limes numerorum, ut dicitur. 3. Phy. & per hæc Duo intelliguntur merita bonorum operũ: hęc enim omnia Deo ſunt attribuenda tanquam omnium bonorum auctori. Eſa. 36. c. *Omnia opera noſtra operatus es in nobis domine.*

11 *Carnem quæ a beſtiis fue. & c.* id eſt, doctrinã in qua nutriti fuerunt ſuperſtitioſi, vel hæretici, non comedetis eã acceptando

A qui ceciderit, ſuſcita recocet.

✱ RABANVS. Beſtiam, hæreticum ſiue diabolũ intelligere poſſumus, Carnẽ vero hoc eſt, cõuerſationem, quæ ab hæreticorũ ope venerato laniatur, vel diabolica ſuggeſtione decipitur, eſt licitum homini Chriſtiano mitari, ſed tanquam D immũdum proiicere canibus, hoc eſt, malignis ſpiritibus, ſiue paganis aptam atque conſimilem deputare, ſecundum illam veritatis vocem, quæ iubet eum qui Eccleſiam non audierat, pro Ethnico & pagano haberi.

a Decepta. b Membris Chriſti incorporando. c Societati immundorum contra eccleſiam latrantium, vn de ſit tibi ſicut ethnicus & publicanus, Mat. 18 c.

ſtiis fuerit prægũſtata, non cõmedetis, ſed proiicietis canibus. 1

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Sed proiicietis canibus. *Dicit autem Ra. Sa. quod vendere poterant Gentilibus quos Iudęi reputant ſicut canes. & vocant Gentiles omnes, qui non ſunt de lege Iudæorum.*

✱ CAP.

MORALITER.

✱ 1 *Sed proijcietis canibus.* illam dimittẽdo infidelibus obſtinatis, qui dicuntur canes. Matthæi. 7 a. *Nolite ſanctum dare canibus.*

ADDITIO.

In c. 22. vbi dicitur in poſtil. Et ideo dicit Ra. Sa. lex illa. Longe videtur a ſenſu literali dicere, quod in hoc quod dicitur. Si autem orto ſole hoc fecerit, *intelligitur metaphorice, quia in iudiciabilibus quæ tractant de actibus humanis inter partes iudicandas, non eſt opus metaphoricis locutionib. cum poſſint plano modo dici. Vnde melius videtur dicendum cum doctoribus noſtris quib. etiam concordant quidam He* B *bræorum. Obiectio autem poſtil. contra eos non videtur valere, nam licet aliquando contingat, quod aliqui inſidioſe interficiant hominem in domo propria, hoc tamen eſt de raro contingentib. de quib. lex nõ curat, niſi de his quæ frequenter contingunt.*

REPLICA *correctorij contra Burgenſis. In capitu. 22. vbi poſtillator. ſequens Ra. Sa. dicit metaphorice dictum* quod ſi orto ſole fecerit. *ut patet in poſtilla, Burgenſis inſtat dicens, quod in iudicialibus actibus debet fieri plana locutio, non metaphorica, cuius oppoſitum etiam fit & fieri poteſt quaſi in terminis huius literæ. dicitur enim & ſcribitur luce clarius id probari literis. inſtrumentis &c. hoc Burgenſi. ſatis facit arguendo poſtilla. Nam non eſt rarum fures in die irruere in domos hominum, rapere, occidere, & homines de domib. effrgare. quos ſi quis occideret, reus nõ eſſet eſſent enim tales aliquid plus quam fures. Hęc eſt ſententia beati Aug. poſita in gl. ordi. vnde & ſi ſecũdum beatum Aug. ſint aliquid plus quam fures, ſunt tamen vere fures, quia vſurpatores rei alienæ inuito domino. in caſu igitur poſtillatoris & Ra. Sa. litera planius exponitur.* E

CAP. XXIII.

a Pauperis quoque non miſere. &c.

✱ PROCOPIVS. Nam iuſtitia diuinũ quiddam eſt & ſyncerum, nec odio vel gratia corrumpitur. Quapropter eleganter dictum eſt. *Iudicium Dei eſt*, & iuſte iuſtum ſequeris. Nã iuſtus ſi perit iuſtè, eius eſt. Opus eſt igitur ſapientia, ad diſcernendum iuſtum, nec temere & importune decurrendum ad eſt ad miſericordiã. Ne. ſcilicet contra iuſtitiam pauperi ſaueas cauſam miſericordiæ. Bona eſt miſericordia, ſed non debet eſſe contra iudicium iudicium autem dicit ſcriptura, quod iuſtum eſt. Ne quis autem propter hãc ſententiam Deum putet prohibere miſericordiã. oportune ſequitur. C

b *Si occurreris boui, &c.* Fac miſericordiã etiam erga inimicos tuos ☞

† ſuſcipies. (margin)

† Deu. 22. (margin)

CAP. XXIII.

Conſentiendo. ſ. vel loquendo. a Te illi ſociando.

NON † ſuſcipies vocem mendacii. † Nec iũ 1

a Operam.

ges manum tuam, vt pro impio dicas fal- 2 3

a Teſtis falſus non erit impunitus. b Quaſi non te defendas, quia cum pluribus peccas vel ideo non eſſe peccatum dicas. c Populum ſed doctores. ſ. qui pauciores licet ſint, ſunt tamen ſanioris conſilii.

ſum teſtimonium. Non † ſequeris turbam

Dum iudex reſides.

ad faciendum malum, nec in iudicio plurimorum acquieſ- 4 5

a Dum iudex reſides.

ces ſententiæ, vt a vero deuies. † Pauperis quoque non miſere 6

a Hæc per ſe ſic patent, vt expoſitione obſcurentur. Quaſi dicat Lu. 6. d. Diligite inimicos veſtros.

beris in iudicio. † Si occurreris boui inimici tui, aut aſino er-

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXIII.

NOn ſuſpicies, &c. *Hic ordinatur rationalis quantum ad iudices, et primo erga partes quę debent in iudicio aliquid proponere, ut non audiatur vna pars ſine alia, quia quando vna auditur in abſentia alterius, ſolent multa mendacia immiſcere ad iuſtificationem ſuæ cauſæ. et hoc eſt quod dicitur:* Non ſuſcipies vocem mendacii. *Secundo regulatur circa teſtes, cum dicitur.*

2 Nec iunges manum tuam. *id eſt, non facies pactum vel promiſſum & utitur tali modo loquendi, quia in pactis & in promiſſis iungitur manus vnius cum manu alterius ad confirmationem.* In Hebræo habetur: Non leuabis manum, *& eſt, eadem ſententia, quia apud aliquos, ille qui promittit aliquid, leuat digitum vel manum ad confirmandum promiſſum.*

3 Vt pro impio, &c. *In Hebræo habetur.* Cum impio ut ſis teſtis falſus, *& illud poteſt referri ad eum qui promittit impio ſcilicet vt pro co promittat ſe falſum teſtificari, & ſic accipitur tranſlatio noſtra. Alio modo poteſt referri ad ipſum impium ut. ſcilicet ſit teſtis in cauſa falſa, & hoc modo exponit Rab. Sal. & rationabiliter. quia ſic refertur ad iudices illud pręceptum, qui quidem iudices hic informantur, vt prędictũ eſt, & ſic eſt ſenſus prędicti mandati:* Non leuabis manum cum impio, *affectando cum donis, vel promiſſis, vt ſit teſtis falſitatis, ſicut fecerunt iudices Samarię, ad mandatum Iezabelis ſubmittentis falſos teſtes cotra Naboth, vt occideretur, ut habetur. 3. Re. 21. capitulo. Tertio informatur quantum ad formam iudicij, cum dicitur.*

Pauperẽ nõ honorabis. (margin)

4 Non ſequeris turbam ad, &c. *quia iudex non debet dare ſententiam iniuſtam ad ſatiſfaciendum turbę, vel multitudini, ſicut fecit Pilatus contra Chriſtum, volens ſatiſfacere populo, ut habetur Mat. 27. cap. & Marc. 15.*

5 Nec in iudicio, &c. *vt ſi maior pars iudicum declinet ad ſententiam iniuſtam, non propter hoc debet aliquis de iudicibus conformiter ipſis de iudicio reſpondere, ſed veritatem tenere, Aliter exponũt. Heb. paſſum iſtum, quia in Heb. habetur:* Non declinabis poſt רבים rabbim. *id eſt multos ad malum, & non reſpondebis in iudicio ad poſt declinandum rabbim in magiſtros vel magnos ad peccandum. Hæc dictio Heb.* רבים *rabbim æquiuoca eſt, quia ſignificat idem quod multos, & ſic accipitur in prima parte autoritatis & eſt ſenſus q propter maiorem partem iudicantium declinantem ad iudicium iniuſtum, aliquid de iudicantibus non debet ſequi dictum eorum. Item ſignificat idem quod magnos uel magiſtros, & ſic accipitur in ſecunda parte autoritatis, cum dicitur:* Et non reſpondebis in iudicio propter magnos *vel* magiſtros ad peccandum. *& eſt ſenſus q ſicut non eſt declinandum a varietate propter maiorem partem iudicantium ibi declinantem, ita declinandum non eſt propter illos, qui ſunt maioris auctoritatis in iudicando. & propter hoc, ſtatuerunt ſapientes Iudæorum, quod quando in iudicio requiritur ſententia, tunc dictum iudicantium debet incipi ab illis, qui ſunt minoris auctoritatis, & vltimo a maioribus ne minores formident declinare a ſententia maiorum, quod poſſet eſſe ſi maiores primo dicerent. Et hunc modum tenẽt in vniuerſitate Pariſienſi theologi in deliberationibus. ſcilicet incipiendo ab illis qui ſunt minores in magiſterio. Quarto informantur iudices quantum ad conditionem perſonarum venientium ad iudicium. cum dicit.* R

6 Pauperis quoque non, &c. *in cauſa falſa intuitu ſuæ paupertatis eum ſuſtinendo, quia ſanctum eſt præhonorare veritatem. vt dicitur. 1. Ethi.*

MORALITER.

✱ 1 *Si occurreris boui inimici tui aut aſino, &c.* id eſt ſi videris aliquem de ſubditis prælati vel curati odientis ab eius obedientia irrationabiliter recedentem, per bonum conſiliũ & ✱ exhorta

A tuos cum poteſtas eſt a iudicãdo libera. Nõ enim eũ reducis errantẽ bouem inimici, & reddis inter aliquos iudex reſides. a *Mendacium fugies.* Veritatem & iudicium amat dominus. & ad hęc exequenda populum ſuum hortatur quia non eſt perſonarum acceptor.

b *Sex annis ſeminabis terram* AVG. Quęritur quid colligant pauperes, ſi in ſeptimo anno ita parcitur terrę, ut nec ſeminetur. Nõ enim ad vineam & oliuetum pertinet quod dictum eſt: *Edent pauperes gentis tuæ*, quia de terra non ſeminata nihil poſſint ſumere, ubi ſegetes naſci non poſſunt. De vinea enim & oliueto poſtea dicit ſimiliter eſſe faciendum, ideo illud de aruis intelligitur, quæ frumentis ſeruiũt. An ſic accipiendum. *Sex annis ſeminabis & colliges fructũ eius*, hoc eſt ſex annis ſeminabis & colliges, ſeptimo vero nõ colliges, ut intelligatur, ſeminabis, etiam ſi dictum non eſt, ut ad ſex annos ſeminare & colligere pertineat, ad ſeptimũ vero dimittere ꝙ fuerit ſeminatũ. Nã quid inde habebunt pauperes, quorũ reſiduũ etiã feris beſtiis dedit eis. ſ. quæ illis frugib. veſci poſſint, id eſt, apris ceruis, & huiuſmodi Quod ĩñ nõ diceretur niſi alicuius ſignificatiõis gratia. De bob. enim nõ eſt cura Deo. Quod nõ ſic intelligit, quaſi nõ paſcat ea q̃ nõ ſeminãt, neq. metunt, ſed quia ei curæ nõ eſt pcepto monere hoĩnem qũo boui ſuo cõſulat. quãto ergo min' ei cura eſt de feris beſtiis pcipere, cũ eas ipſe paſcat diuitiis naturę, q ẽt eas paſcit p alios ſex annos cũ colliguntur, quę ſeminãtur.

D Cu... I Ex...

itra iũ. ✱ AVGVS. Mendaciorum genera ſunt multa, quæ quidem omnia uniuerſaliter odiſſe debemus. Nullum eſt enim mẽdacium quod non ſit 113.f contrarium veritati. c.16. Nam ſicut lux & tenebræ, pietas & impietas, iuſtitia & iniquitas peccatum & B recte factum, ſanitas & imbecillitas, vita & mors, ita inter ſe ſunt veritas & mendacium contraria.

Benefacite his qui vos oderant.
ranti: reduc ad eum. Si videris aſinum odientis te † iacere ſub 1
Negligendor. a Accipiendo perſonam.
onere, non pertranſibis: ſed ſubleuabis cũm eo. Non + declina 2
a Recte iudicate filii hominum. b Perdes omnes qui loquuntur mendacium Pſ.5.b.
bis in iudicium pauperis. Mendacium fugies. † Inſontem & 3 4
a Quia dominus ſanguinem ſeruorum vlciſcetur. b Non iuſtum. c Beatus qui excutit manus ſuas ab omni munere. Eſ.33.c. In iudicio vel teſtimonio. 5
a iuſtũ non occides, quia † auerſor impium. + Nec accipias mu- 6
a Interiori cæcitate. Eccleſia.10.b. Auaro nihil eſt ſceleſtius, nihil iniquius quã amare pecuniam. b Vt putatur.
nera, quæ excæcant etiam prudentes, & ſubuertunt verba iu- 7 8
a Qui dum eſt in hoc ſeculo peregrinatur a dño. Quomodo. ſ. facile cõtriſtarẽtur nõ habẽtes vnde ſe conſolentur.
ſtorum. Peregrino moleſtus non eris. Scitis enim aduenarum 9
b a Ex conditione ſua quiſque perpendat quomodo alis miſereatur vnde, Dimitte & dimittetur vobis Lu.6.f. 10
animas, quia & ipſi pegrini fuiſtis in terra Ægypti. Sex annis 11

† iacē... † intelle... E

✱ GREG. Omne mendacium iniquitas eſt, & omnis iniquitas mẽdaciũ, q a profecto ab ęquitate diſcrepat, quicquid a veritate diſcordat. Summopere autẽ cauendũ eſt omne mẽdaciũ, q̃uis nonnunquam ſit aliquod mendacii genus culpæ leuioris, ſi quis vitã prętando meritur. Sed quia ſcriptũ eſt. *os ꝙ mentitur, occidit animã*, hoc quoq; mẽdacii genus pfecti viri ſũ a 1. mopere fugiũt, vt nec vita cuiuſl. bet per eorũ fallaciã defẽdatur, ne ſuę animę noceãt, dũ præſtare vitã carni nituntur aliene. Quanquã hoc peccati genus facillime credimus relaxari.

a Sex an- F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Si occurreris. *Iſtud ponitur hic ex incidenti, quia ex litigÿs, de quibus immediate locutus eſt, ſolent homines inimici fieri, ideo ſubditur,* Si occurreris & *contra. Iſtud pręcipitur duplici de cauſa. ſcilicet pro animali erranti, ne a feris deuoretur. Iudęi enim erãt crudeles, & ideo lex induxit eos ad pietatem, etiam circa bruta animalia, ut per hoc ad maiorem pietatem circa homines inducerentur. Item pro domino animalis, quia per talem reductionem inducebantur ad amicitiam reducentis, & quod hic eſt dictum de boue & aſino erranti, intelligendum eſt de animali domeſtico.*

3 Si videris aſinum, &c. *Iſtud etiam dicitur pro anima, & etiam pro domino, ſicut dictum eſt in lege immediate præcedenti & quod hic dicitur de aſino, intelligendum eſt de omni animali onerato.*

3 Non declinabis in iudicium pauperis. *Reuertitur ad informãdũ iudices, quia ſicut ſupra informauit eos de non ſuſtinendo pauperes: in cauſa iniuſta, ita econtrario docet eos quod non declinent a iuſtitia eorum ſuſtentanda in fauorem diuitis uel potentis.*

4 Mendacium fugies. *licet enim ſit fugiendum ab omnibus, maxime tamen a iudicibus qui ſunt in ſtatu & officio conſeruandæ ueritatis.*

5 Inſontem & iuſtum, &c. *Dicit* inſontem, *id eſt, innocentem, q̃tum ad illum qui per falſos teſtes conuincitur, quem iudex non debet interficere, ſi ſciat eius innocentiam ſecreto, ſed debet teſtes diligentius examinare, ut eorum falſitas deprehendatur. & ſi ſic non poteſt deprehendere, de iudicium ad ſuperiorem remittere, & ſi non poteſt, quia non habet ſuperiorem iudicem, dicit Tho. de Aquino ſecunda ſecundæ. q. 64. art. 6. in reſponſione ad tertium argu. quod in hoc caſu iudex non peccat ferendo ſententiam mortis contra eum, quia non interficit ipſum ſed illi qui accuſant. Salvo tamen meliori iudicio videtur contrarium, quia dicit Auguſt. lib. de li. arbi. Quomodo apud diuinam prouidentiam a peccato liberi ſunt, qui pro his reb. quas contemni oportet humana cęde poluti ſunt? q. d. nullo modo. & per res contemnendas intelligit Au-* a vita. *gu omnia illa quæ homines. † inuiti amittere poſſunt, inter quas eſt vita corporalis & multo fortius diuitię & dignitas temporalis quęcunq;, & poteſtas iudicandi ſecundum quod dicitur* Iob. 2. g. Cuncta quæ habet homo, dabit pro anima ſua. *id eſt pro corporali uita tuenda. & ideo ſi iudex quantumcunque ſuperior nõ poſſit inuenire uiam liberandi innocentem a morte, debet prius dignitatem & officium iudicandi dimittere, quam ſententiam mortis contra innocentem ferre, aliter peccatum non euaderet, ut videtur. Dicit autem.*

5 Iuſtum. *propter illum qui iuſtus eſt iudicio hominum, quamuis forte ſit debitor mortis apud* Deum, *& talem non debet iudex occidere, quamuis ſecrete ſciat ipſum morte dignum, quia non eſt licitum ei, vt eſt perſona ſingularis. ſecundum quod dicit.* Aug. 1. *de ciuita. Dei; Qui ſine aliqua publica adminiſtratione maleficum interficit, velut homicida iudicabitur, & tanto amplius, quanto ſibi poteſtatem a Deo non conceſſam vſurpare non timuit. Nec etiam, ut perſona publica, quia vt ſic nõ habet viam ad occidendum eum. Nec eſt ſimile de condemnatione innocentis ad mortem, & de dimiſſione illius qui eſt morte dignus, propter quod non ualet, ſi arguatur parte iudex non poteſt condemnare quẽ ſcit innocentem, ergo per oppoſitum nec poteſt dimittere quem ſcit dignum morte, quia ut eſt perſona publica poteſt renuntiare dignitati & officio iudicandi, ſed ut eſt perſona ſingularis habet viam uel poteſtatem aliquam occidẽdi. Aliter autem exponit* Ra. Sa. *paſſum iſtum dicens quod innocens hic accipitur ille, qui exit de domo iudicij condemnatus ad mortem pro crimine ſibi impoſito, tamen eſt innocens ſecundum ueritatem, quia ſi tunc appareat aliquis qui uelit eius innocentiam declarare debet reduci ad iudicium, ut audiatur ille qui uult eum innocentem oſtendere, & ſic factum fuit de Suſanna, ut patet Daniel.* 13. *ſ. ad cuius ſcilicet, Danielis dictum fuit reducta ad iudicium, & a morte liberata. Per iniuſtum hic intelligitur ille qui exit de domo iudicij, tanquam innocens a crimine ſibi impoſito, licet ſecundum veritatem ſit reus, & tunc ſi appareat aliquis, qui uelit eum probare reum de dicto crimine, non eſt audiendus contra eum, quia licet euadat manum hominis, remanet tamen in manu Dei puniendus. ideo ſubditur pro cauſa huius dicti.*

7 Quia auerſor impium. *acſi dicat Deus propter hoc talem non debes occidere, quia licet manum tuam exeat, remanet, tamen in manu mea ad puniendum, & poſſum eum interficere multis vijs, quia non demitto impium impunitum.*

8 Nec accipias munera. *etiam pro iudicio vero. non enim debet uẽdere iudex iuſtitiam ſuam, quia ſi ſit iudex inferior, debet eſſe contentus de ſtipendijs ſibi datis a ſuperiori. Si autem ſit ſuperior debet eſſe cõtentus reditib. ſuis, qui ſunt ſtipendia ſibi conceſſa a communitate pro obſeruatione iuſtitiæ.*

9 Quę excęcant etiam prudentes. *quia ſi accipiat iudex munera, pro iuſtitia defendenda, ex tali aſſuefactione inclinabitur ad accipiendum pro iniuſtitia ſuſtinenda & ſic excæcabitur, ideo ſequitur.*

10 Subuertunt verba iuſtorum. *quia qui prius loquebãtur pro ueritate iuſtitiæ, poſtea loquuntur ad contrarium.*

11 Peregrino moleſtus non eris. *Peregrinum hic dicitur tranſiens per terram alienam, quem iudex non debet moleſtare retardando ſibi facere iudicium de iniuria ſibi facta, vt iter ſuum poſſet exequi.*

✱ 1 Sex an-

MORALITER.

exhortationem, debes eum reducere ad obediendum deuote, non obſtante odio dicti prælati uel curati contra te.

Si videris aſinum odientis te ia. ſub one. &c. Aſini prelatorum poſſunt dici ... quia importãt corũ onera ... videt aliquem de illis oppreſſum onere, cu... ipſum ſubleuare, non debet ... prælati erga ſe.

a *Sex annis ſemina.terrā tuā, &c.* In ſenario pfectio operum, in A ſeptenario reqes animarū exprimit. Bene ergo ſex annis ſemi nare terrā noſtrā & congregare fruges eius pręcipimur, qa in Myſtice, præſenti vita quæ ſex ætatib. conſtat, terrā carnis noſtræ exer cere & virtutū ſemina ī ea ſerere debem⁹, ut ī futuro vitā ęter nā accipiamus. Quod autem populi pauperes & beſtiæ agri comedere iubētur, quæ in ſeptimo anno de noſtro labore præteri to creſcunt, ſignificatur quod per eleemo B ſynarum & charitatis obſequium, merces in futuro parantur, quā etiam vinea & oliuetum, id eſt gratiæ & miſericordiæ † nominis opere præparāt. Si ergo non tātum amicis ſed etiam beſtiis. i. inimicis bñfici ſumus, in futuro, cum iā non erit tempus operādi, prēmia cōſequemur, C vnde: *Qui ſeminat in benedictionibus, in benedi.* 2 Cor. 9.b. *& metet.*

† infra 35.a Deut.16.d Eccl.25.a 1 ecol.di. 1.c.omnis

b *Et per nomen externorum deorum, &c.* Per nomen ſuum iurare permittit, nō ꝙ bonū ſit iurare, ſed quia ſciebat homines pronos ad iurandū eſſe, non vult ut iurent. per nomina exterorū deorum, ne frequenti iuramento indicantur ad cultum eorum. Sic & ho- D ſtias, non approbat Deus, mauult tamen ſacrificari ſibi quam idolis.

c *Tribus uicibus.* Fidem ſcilicet ſanctæ trinitatis. in paſcha enī immolatur filius. in pentecoſte datur ſpiritusſanctus. in ſcenophegia paternæ maieſtatis potentia declaratur.

d *Tribus uicibus per ſingulos annos, &cæt.* Hoc eſt omni tempore præſentis vitę & in ſanctæ trinitatis confeſſione, per fidem & ſpem & charitatē bonorum operū obſequia à Deo creatori veſtro exhibebitis. Paſcha enim celebramus mēſe nouorum cum per ſanguinem agni immaculati ab Aegyptia ſeruitute liberati. Per ſpirituales aquas de veteri homine in nouum tranſimus, non in uetuſtate literæ, ſed in nouitate ſpiritus, quo in terram promiſſionis per gratiā Chriſti peruenimus. Solennitatem uero mēſis primitiuorum celebramus, cū operū noſtrorum uoluntatum & ſermonum primitias domino conſecramus. Solēnitatē quoque F

Iurare … nomē … Myſt … Paſc … † requieſcat a … E … † rec … bimi … Pēte …

a ſeminabis terram tuā, & cōgregabis fruges eius: anno autē ſep 1
a ¶ Seminabis, quidem, ſed non colliges.
timo dimittes eam, & requieſcere facies, vt comedāt paupe- 2
Apri, cerui.
res populi tui: Et quicquid reliquum fuerit, edent beſtiæ a-
Putabis, ſcilicet & excoles, ſed fructum non colliges. Omni tempore pręſentis, vitæ, quo laborandum eſt.
gri. Ita facies in vinea, & in olueto tuo. Sex diebus operabe- 3
a In quiete animæ ſolutę a corpore. b Qui fortiter operādi laborem ſuſtinui. Diſciplinatus. c Hęres. 4
De quo dicitur. Iſachar aſinus fortis ſuppoſuit humerum ad portandum. Gene. xlix. b.
ris, ſeptima die ceſſabis, vt requieſcat bos & aſinus tuus, vt †
a Eccleſiæ, quæ nobis quaſi ancilla ſeruit, vel ſynagogæ, quæ ſeruit cum filiis ſuis, multi enim Iudęi ad dominum conuerſi ſunt. b Gentilis de oleaſtro aſſumptus eſt bonæ oliuæ inſertus, vel qui in mundo fuit quaſi aduena, & peregrinus.
refrigeretur filius ancillæ tuæ, & aduena. Omnia quæ dixi vo- 5
Sed per nomen meum.
bis cuſtodite: & † per nomen externorum deorum nō † iu- 6
a In euangelio interdicitur omnino iuramentem. b In Aprili, ſ. in Iunio, & in Septembri.
rābitis, neque audietur ex ore veſtro. Tribus vicibus per ſin- 7
a Paſcam, Pentecoſten, Scenophegiam. Qua Chriſtus immolatur.
gulos annos mihi feſta celebrabitis: Solennitatem azymo- 8
rum cuſtodies. Septem diebus comedes azyma, ſicut præ- 9
Aprilis qñ ſecundum Ioſephum colligebant ſpicas. & eas igni torrentes & manib. confricantes offerebant primitias dño, de quib. parum imponebatur ſacrificio, reliquum erat ſacerdotis. quo facto cuiq; metere licebat. 10
cepi tibi. Tēpore menſis † nouorum, quando egreſſus es de 11

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Sex annis. *Hic conſequenter informantur ſacerdotes, quia hic agitur de feſtis & ſolennitatib. quæ licet debeant obſeruari a toto populo, tamen in hoc debent dirigi per ſacerdotes et primo agitur de ſeptimo anno, qui erat quaſi totus ſolennis, eo quod erat annus remiſſionis & hoc eſt quod dicitur.* Sex annis ſemi.ter.tuam.&c. *pro victu tuo & familiæ tuæ.*

3 Anno autem.&c. *dicit Aug. quod ſeptimo anno, bene erat ſeminandum ſed non colligendum a ſeminantib. ſed erat dimittendum pauperib. vt ſubditur.* Vt comedant pauperes, &c. *Ioſephus autem & Hebræi dicunt, ꝙ ſeptimo anno non erat ſeminandum nec colligendum a dominis terræ, ſed debebant dimittere illa quę ſponte naſcebantur pauperib. & hoc magis concordat literæ, cum dicitur.* anno autem ſeptimo dimittet eam & requi. facies. *ita quod ly* requieſcere facias. *referatur ad hoc quod terra non exerceatur per culturam:* & ly dimitte, *referatur ad hoc quod dominus campi ea quæ ſponte naſcebantur, illo anno pauperib. dimitteret.*

5 Ita facies in vinea, &c. *Quia ſicut nil colligebat dominus in poſſeſſione ſua, ita nec illis quæ erant ſuper campum. Secundo agitur de celebratione ſabbathi, cum dicitur.*

4 Sex dieb. operaberis, ſeptima die ceſſabis ut requieſcat bos & aſinus tuus. *Et iſtud expoſitum eſt. c. 20 repetitur tamen hic iſtud præceptum propter hoc quod locutus eſt immediate de ſeptimo anno, qui erat totus requies, & ideo ex hoc forte crederet aliquis, quod in illo anno ſeptima dies non eſſet obſeruanda, niſi ſicut aliæ dies hebdomadæ, propter quod ad huiuſmodi errorem tollendum fit memoria de obſeruatione ſabbathi, quæ eſt eadem in ſeptimo anno ſicut & in alijs, quæ aut ſit illa obſeruatio, expoſitum eſt, ſupra 20. c.*

5 Omnia quæ dixi uobis cuſtodite. *Hic intelligitur ſpecialiter de pertinentibus ad obſeruationem ſabbathi, quæ ſunt plura. Rab. Sal. dicit quod hoc dicitur ad ſubintelligendum vaſa Hebræorum, de quorum requie non fecerat mentionem, quæ tamen debent requieſcere etiam die ſabbathi, nec licitum eſt eis ea locare vel accommodare Gentibus ad faciendum opera ſua vt ſecurim ad ſcindendum ligna & ſimilia.*

6 Et per nomen externorum deorum. *id eſt idolorum.*

7 Non iurabitis. *Iuramentum enim introductum eſt ad confirmationem veritatis de re aliqua, de qua poterat dubitari, inquantum per iuramentum inuocatur Deus teſtis illius rei de qua iuratur, propter quod iurans profitetur Deum eſſe infallibilis veritatis ad confirmandum omnia dubia, & ideo iurare eſt actus latriæ propter quod per falſos Deos non eſt iurandum, eo quod non poſſunt eſſe teſtes veritatis, & quia actus latrię nullo modo eſt eis exhibendus, vt dictum eſt ſupra. 2, 20.*

Iura… qua… duō…

6 Neque audietur. *Quod exponit Rab. Salo. dicens quod non eſt licitum Iudæis dicere vel facere aliqua cum Gentilibus propter quę Gentiles iurant per nomen idolorum. & eſt ſenſus:* Neque audietur ex ore tuo, *id eſt, ex ore tuo, non exibit verbum, per quod audiatur iuramentum per idola etiam factum a Gentilibus. Beatus vero Auguſt. ſcribens ad Publicam dicit, quod licet non ſit licitum Gentilem inducere ad iurandum per idolum, ſi tamen* Gentilis *habeat aliqua pacta cum Chriſtianis, & offerat ſe ad confirmandum illa iurando per idolum, licitum eſt Chriſtianis tale iuramentum recipere. Ponitur autem hic iſtud præceptum iuxta obſeruationem ſabbathi, quia vtrunque pertinet ad reuerentiam Deo exhibendam. Conſequente agitur de tribus ſolennitatibus notabilibus quæ fiebant per annum, cum dicitur.*

9 Tribus uicibus. *Inter quæ primum eſt feſtum paſchę & hoc notatur cum dicitur.*

10 Solennitatem azymorum, &c. *Quia ſeptem diebus debebatur veſci azymis, ſicut ſupra expoſitum eſt 12. c.*

11 Tempore menſis nouorum quando, &c. *Menſis enim primus in quo celebrabatur paſcha quindecimo die huius menſis dicitur menſis nouorum. quia in craſtino eiuſdem dies fiebat oblatio de nouis fructibus, qui matureſcabant ante alios, vt ſi homo intrans campum uel hortum ſuū videret ibi aliquas ſpicas vel ficum in ficulnea appropinquantes ad maturationem, ante alias debebat colligere, & apportare ad templum in ſolennitate paſchali.*

✠ 1 Non

MORALITER.

✱ 1 *Sex annis ſemina.ter.tuam, &c.* Per terram colendā intelligitur cor humanum ꝙ eſt ſeminādum ſemine uirtutū. Sex annis, id eſt, toto tempore uitę pręſentis, quę per ſenarium deſignatur, eo quod eſt numerus perfectus reſultans ex ſuis partibus quę ſunt unum, duo, tres.

2 *Anno autem ſeptimo dimittes eam, & requieſcere facies, vt comedant pauperes populi tui.* Septimus autē annus apud Hebręos requiei erat, ut patet p dicta. Per hoc igitur quod illo anno ſiue labore fructus oriebantur, ex quib. pauperes & agri beſtię ſuſtentabantur, deſignatur ꝙ ſancti qui ſunt in quiete cęleſti, orant pro ſibi deuotis quantuncunque ſimplicib. & abiectis.

9 *Tribus vicibus per ſingulos annos mihi feſta celebrabitis.* Primum feſtum celebrabatur propter beneficium exitus de Aegypto, & fuit figura reſurrectionis Ieſu Chriſti per quem exiuimus de tenebris culpę & ignorantię. Secundum feſtum celebrabatur propter beneficium legis datę, quod notatur cum dicitur.

✱ 1 Et

ce in exitu anni, qñ congregatis frugib.i.virtutum fructib. finem vitæ & introitum regni cęleſtis peruenire contendimus, in tabernaculis ſeptem dieb. commorantes, quia per omne tps vitę pręſentis peregrinos nos eſſe agnoſcimus nec quiem hic, ſed in futuro requirimus, ſedulo curantes ne in conſpectu Dei vacui pareamus.

Non apparebis in cõſpectu uacuus. THEOD. Precaturus igitȩ Deũ, ut poſſis munera offerres. Si fuerit diues, preces cum eleemoſynis, ſi pauper victitas, animus virtutis diues in Deo munera inno centiæ ferat.

GREG. In conſpectu Domini vacuus apparet, qui nihil ſecũ de fructu laboris ſui portat. Alius namque percipiendis honoribus exudat, alius multiplicandis facultatib. æſtuat, alius promerendis laudibus anhelat. Sed quia cuncta hęc quiſque moriens deſerit, ante Dominũ vacuus apparet, quia secum ante iudicium nil tulit.

Solemnitatem quoque, &c. maturis, ſ. frugibus, quãdo fructus totius anni collecti ſunt in Septembri, ſ. quem Hebręi Chaldaico vocabulo השרי tiſti, Macedones itheneos vocant. In cuius principio Iudęi feriantes amplius tuba canunt, quam in cęteris menſibus, & plura offerunt, in quo, dies expiationum, & dies ſcenophegię. 15. die qui eſt ſolennitas tabernaculorum.

Non coques hędum, &c. AVG. Quomodo intelligatur ad verborum proprietatem neſcio vtrum poſſit reperiri. Si enim alicuius ſignificationis cauſa prohibitum acceperimus agnũ in lacte coqui, nullus vſus eſt ita coquendi. Si autem in diebus quibus lactatur, quis Iudęorum hoc vnquam ſeruauit vt agnum non coqueret, niſi ſurgere deſiſteret? Quid eſt aũt *in lacte matris ſuæ.* quaſi poſſet ẽt ſi hoc intelligeret, ſine huius pręcepti tranſgreſſione coqui, ſi eo nato mortua matre eius, ab oue alia lactaretur? cũ alicuius profecto rei ſignificatię cauſa eſſe pręceptum nemo ambigat. Sed ẽt illa quæ pñt obſeruantia factitari, non ſine cauſa ita ſunt præcepta. Significant.n.aliquid. Hoc vero quõ obſeruetur ad proprietatem verborum, aut non eſt aut nõ elucet. Intellectum tamen de Chriſto approbo, qui in hac prophetia prædictus eſt, non occidẽdus a Iudęis infans, quando Herodes quęrens eum occidere, non inuenit: *vt coques*, quod dictum eſt, pertineat ad ignem paſſionis id eſt, tribulationem. Illud quoque fortſitan non abſurdũ eſt, quod alii dicunt id, ſc. eſſe pręceptum per prophetiã, ne ſe boni Iſraelitę ſociarẽt Iudęis malis, a quib. Chriſtus paſſus eſt tanq̃ agnus in lacte matris ſuę, i. eo tpe, quo conceptus eſt. Dñt.n. fœminę ex quo conceperunt lac colligere. Chriſtus aũt nouo menſe completo, decimo inchoato, natus eſt octauo Kalendas Ianuarias, & primo menſe cõceptus eſt, ſ. octauo Kalendas Aprilis, quod tps ẽt paſſionis eius fuit in lacte matris ſuæ, i. in die quo conceptus eſt: vel paruulis adhuc & lactantib. non immittes paſſionẽ, tanq̃ Chriſto dictum ſit, qui talibus adhuc diſcipulis pepercit. Vnde ait Io. 18. b. *Si ergo me quęritis, ſinite hos abire.* Vñ addit euangeliſta: *Vt ſermo impleretur, quem dixit. Quia quos dediſti mihi, non perdidi ex eis quẽquam.* Vnde apparet eos ſi tunc paterentur fuiſſe perituros, poſtea vero paſſi ſunt non agni in lacte, ſed arietes in grege. Queſt. 56.

✻ THEOD. Sępenumero diximus, ꝙ per oĩa Deus Hebręos huma-

*collectio nis. † congregabis. † Deu. 16. c. † quandiu. ſugit lac.

a A bonis operibus.
a Ægypto ✢ nõ apparebis in conſpectu meo vacuus. Et ſolen- 1
a Hæc erat in Iunio, quando panes primitiarum offerebantur. Vel ſeminaueris.
nitatem meſſis primitiuorum operis tui, quęcunq; ſeueris in 2
b agro: ſolennitatẽ quoque † in exitu anni, qñ † congregaueris 3 4
omnes fruges tuas de agro. † Ter in anno apparebit omne 5
a Fœminæ.n. debent occultari. b Id eſt purum ſacrificium ſine corruptione.
maſculinũ tuum coram dño Deo. Nõ immolabis ſuper fer- 6
a Militiæ & nequitiæ. b Pinguedo bonorum operum, & fęcunditas virtutum vel ſpiritualis intelligentia.
mento ſanguinem victimę tuę: nec remanebit adeps ſolẽnita- 7
a Diem iudicii, quia tunc non erit locus operandi, virtutibus ſtudendi, vel ſcripturam perſcrutandi. b Bonorum operum initia.
tis meę vſq. mane. † Primitias frugum terræ tuæ deferes in 8
b Quia non eſt locus veri ſacrificii extra catholicam eccleſiam.
a Ioſephus dicit ante octauum diem non licere interfici. Paſſione punias. O Herodes & o Iudæis.
c Chriſtum qui eſt hędus Iudæis, agnus nobis. Lxx. agnum.
c In infantia vel tempore conceptionis.
c domũ dñi Dei tui. Non coques hędum † in lacte matris ſuæ. 9

NICOLAVS DE LYRA.

1 Non apparebis in conſpectu meo. *id eſt in loco ſacrificij.* Vacuus. *i. ſine oblatione uel ſacrificio. Secundum feſtum eſt pentecoſtes, quod celebrabatur quinquageſima die a die paſchę in memoriã beneficij Dei, datione legis, quę data eſt in monte Sinai quinquageſima die ab exitu filiorum Iſrael de Ægypto qui egreſſi ſunt die paſchę, ſ. die quintadecima primi menſis, ut dictum eſt ſupra 12. ca. & 13. & hęc ſolennitas tangitur cum dicitur.*

2 Et ſolennitatem meſſis primitiuorum. *Quia in illa ſolennitate offerebant panes de nouis frugibus, ſicut in ſolennitate paſchali offerebantur primitiæ in ſpicis. Spicę tamen illę igni torrebantur, & excutiebantur grana, & ſic fiebat ſacrificium, ut habetur Leuit. ſecundo & vigeſimotertio. Tertium feſtum erat tabernaculorum, quod celebrabatur eo quod dominus habitare fecit filios Iſrael in tabernaculis in deſerto, & de loco illo deduxit eos ad terram delicioſam, & ideo in hoc feſto debent habere ramos virides & fructus arborũ pulcherrimos. Celebrabatur autem hoc feſtum menſe ſeptimo ſcilicet Septembri, & hoc notatur cum dicitur.*

4 Solennitatem quoque, &c. *hoc eſt immediate poſt exitum anni, quia September eſt primus menſis ſimpliciter in anno, licet Martius ſit primus quantum ad feſta ſicut dictum eſt ſupra 12. capit. & Geneſ. 7.*

5 Ter in anno apparebit, &c. *ſ. in paſcha, & in pentecoſte, & in feſto tabernaculorum, tamen cum illis qui erant remoti a Hieruſalem, aliquando diſpenſabatur de duabus uicibus. ſ. in pentecoſte & in feſto tabernaculorum.*

6 Non immolabis, &c. *Alia litera, ſed minus correcta habet,* victimæ tuæ, *& loquitur de uictima agni paſchalis, quę non debebat immolari, donec fermentum fuiſſet amotum de domibus Iudęorum, & ut dictum eſt ſupra 12. c. & hoc eſt quod dicitur hic.* Non immolabis ſuper fermento, *exiſtente in domo tua.*

7 Nec remanebit adeps, &c. *uſque. ſ. diei ſequentis, poterat tamen cremari ſuper altare tota nocte.*

8 Primitias frugum terræ, &c. *quamuis hoc pręceptum ſupra, poſitum ſit, tamen hic repetitur ad oſtendẽdum quod obligat anno ſeptimo ſicut in alijs. quid enim ſupra mentionem faciens de primitiuis addidit.* Quęcunque ſeminaueris in agro tuo. *ideo poſſet aliquis credere, quod non obligaret anno ſeptimo. eo quod illo anno ſeminabatur terra nec colligebantur fructus naſcentes a dominis terræ. quod non eſt uerũ, quia & ſi non poterant colligere ad uſus ſuos, debebant tamen fructus pręalijs maturantes accipere, & deferre ad domum domini in ſolennitate paſchali.*

9 Non coquet hędum in, &c. *Cuius ratio eſt, quia lex intendebat inducere Iudęos ad pietatem erga proximos, & ſic inhibuit eis ea quę uidebãtur eſſe crudelia, etiam circa bruta animalia, inter quæ hoc erat, quod agnus coqueretur & pararetur ad eſum aliorum in lacte quod erat vitæ ſuę ſuſtentamentum. Dicit autem Andreas quod hoc etiam intelligatur de carnibus aliorum animalium quæ nutriuntur lacte, non autem de carnibus auium, quia non nutriuntur lacte ſed de materia oui, et licet hic dicatur de lacte matris, tamẽ intelligitur de omni lacte. Alija etiam ratio fuit ad hoc, ſ. in deteſtationem idololatriæ. quia aliqui idololatrę ſic coquebant carnes idolis immolatas.* Agnum in lacte coq.

Non ✻ 1 Ecce

MORALITER.

† 2 *Et ſolennitatem meſſis primitiuorum operis tui.* Tunc.n. fiebat oblatio de nouis panibus & fuit figura dationis ſpiritusſancti quinquageſima die a domini reſurrectione. Tertium fuit feſtum tabernaculorum quod celebrabatur in memoriam, ꝙ dominus habitare fecit filios Iſrael in tabernaculis in deſerto, & nota cum dicitur.

4 *Solennitatem quoque, &c.* quia celebrabatur qntadecima die ſeptimi menſis ſecundũ ordinem feſtorũ, & vltimus menſis erat ſ in acta hoiũ, ſic.n. accipiendo, annus nouus incipit in lunatione ꝓpinquiori æquinoctio autumnali, & illud feſtũ figura fuit ſolẽnitatis oĩum ſanctorũ. Itẽ.n. tres ſolẽnitates, reſurrectionis, pẽtecoſtes, & oĩũ ſãctorũ ĩ eccleſia ſũt ſolẽnes.

8 *Non coques hœdum, &c.* Per hœdum peccator intelligitur. Mat. 25. *Statuet oues a dextris, hœdos autẽ a ſiniſtris.* Hædus igitur in lacte matris coquitur, quando adulatorum blanditiis peccator delinitur, ſecundum illud Pſal. 9. d. *Laudatur peccator in deſiderijs animæ ſuæ, & iniquus benedicitur.*

Z 5

humanitatē docet. Nō enim dignatur tradidere legē hāc prohi
A bere quicquid recens natum fuerit, tam vero; ne n comeden-
dum eſſe cum lacte materno. Nā quodammodo hac rōne fit
vt & mater vna cū fetu ſuo edatur. Simul one vetet, ne & ma-
trē & natum ex ea Deo offerat. Ad quod facit, q & paſſerem
matrē cū filiis ſuis ca
pi prohibuit. Id. n. a-
liud nihil eſt q̄ oīum
auium genus delere.
†coram te ✲ PROCOP. Non ex
cludes agnū ex vtero
†exacerbabis eum. matris, feſtumque co
ques aut ſi coquis a-
gnum ne ſuper in-
*te fundas lac matris.
Aut quātiſper agnus
materna vbere ſiccat
tantiſper cū non im-
molabis & coques.
Verū hoc magis ca-
uendum eſſe adhorta
tur propter dolorem
fetę. Nimirū hac ea-
dem de cauſa, inquit
in leuitico, vitulūaut
ouem aut caprum ſi
prognatæ fuerint, e-
runt ſeptem diebus
ſub matre, die octa-
uo & vltra recipiun-
tur in ſacrificium & munus Domino.

Ioſue.

a Ecce ego mittam angelum † meum, qui præcedat te, & cuſto-
diat in via: & introducat ad locum, quem paraui. Obſerua eum
a Vnde ſicut obediuimus Moſi ſic obediemus tibi.
& audi vocē eius, nec † cōtemnendum putes, quia non dimit-
a Quia ex filiis Iſrael qui vir videns deum interpretatur, Vel quia Ieſus dictus eſt. Myſtice vero ſaluator, & te ſempter noſter poteſt intelligi, qui eſt angelus magni conſilii. & lux & paternæ voluntatis nuncius, in quo nomen dei vel ve. ac. ter eſt, quia verus Deus eſt.
ter * cum peccaueris, & eſt nomen meum in illo. Quōd ſi au-
b dieris vocem eius, & feceris omnia quæ loquor, inimicus ero
c inimicis tuis, & affligam affligentes te. Præcederque te angelus
d meus, & introducet te ad Amorrhęū, & Hethęū, & Pherezęum
Chananæumque, & Heuæum & Iebuſęum: quos ego conterā.
e Non adorabis deos eorum nec coles eos. Non facies opera
a Vt omnis memoria eorum deſtruatur.
corum, ſed deſtrues eos, & confringes ſtatuas eorum. Seruietiſ-
a Et enim benedictiones dabit legiſlator ibunt de virtute in virtutem: videbitur deus deorum in Sion Pſ. Lxxxiii. b.
b Verbi Dei. Doctrinæ.
f que domino deo veſtro, vt benedicam panibus tuis, & aquis,

d *Quos ego conteram*. CHRYSOST. Habet vnum quodque
tium in† corde noſtro propriam in ſiorem, q̄ ſibi vendic
in animę noſtrę receſſu exterminat Iſraelem, rerum iur
marum contemplationem, & aduerſari non deſinit, Non.
poſſunt virtutes cum vitiis morari, ſed cum ab Iſraelitis ide
à virtutibus fuerit
vitia ſuperata, loc
1 quem concupiſce
2 tiæ vel fornication
ſpiritus poſſideba
3 caſtitas obtinebi
4 Quē furor cepera
patientia vēdicabi
5 Quē triſtitia mort
6 operans occupaue
7 rat, ſalutaris, & ple
na gaudio letiti
poſſidebit. Quē †a
cidia vaſtauit, exco
lit fortitudo. Quen
ſuperbia ɔculcabat
8 humilitas honeſta
9 bit. Itaq; ſingulis v
tijs expulſis, eorū lo
10 ca, i. effect⁹ virtute
11 ɔtrarię poſſidebūt
quæ filii Iſraelis, i
12 aīæ Deū vidētis nū
12 cupant, q cū vniuer
ſas cordis expulerī
paſſiones, non tam alienas poſſeſſiones † parauiſſe q̄ proprias
recuperaſſe credendi ſunt, quia ſcd̄m veterem traditionē, ter
ram Chananæorum filii Sem in diuiſione orbis ſortiti ſunt q
Chananęi violēter poſſiderūt. Vnde iuſto iudicio Dei expu-
ſi ſunt. Volūtas quoq. dn̄i poſſeſſionē cordis noſtri nō vitiis,
ſed virtutib. deputauit, q̄ poſt præuaricationē Adę inſoleſcen
tib. vitiis quaſi Chananęis a ꝓpria regione† depulſę ſunt. Cū
vero p Dei gratiā diligētia noſtra & labore nr̄o reſtituuntur,
non tam alienam occupant quam recipiunt propriam.

B STRA. Moraliter. Hædus id eſt peccator nō eſt in lacte ma
tris coquendus, id eſt blanditiis diſſoluendus, ſed aſpere in-
crepandus & redarguendus.
a *Ecce ego mittam ang. &c.* RABA. Ioſue ſignificat ducem po-
puli, qui ideo angelus dicitur, quia ad voluntatem domini an
nuntiandum mittitur, ἄγγελος enim Græcè nuntius dicitur.
b *Inimicus ero, &c.* GREG. Radix cuncti mali ſuperbia eſt, de
qua dr̄ Eccl. 10. b. *Initium omnis peccati ſuperbia*. Sunt aūt eius ſo
boles ſeptem principalia vitia, inanis gloria, inuidia, ira, triſti-
tia, auaritia, ventris ingluuies, luxuria. Et quia his ſeptē ſuper-
bię vitiis nos captos doluit redēptor noſter, ad ſpirituale libe
rationis prælium ſpiritu ſeptiformis gratię plenus venit.
c *Præcedetque te angelus*. RAB. Ioſue populum Iſraeliticum in
terram promiſſionis induxit, ſeptem gentes eijciens, idolaq;
†Deus. & aras eorū deſtruens. Myſtice verus † Ieſus has gentes cū ſi-
mulacris ſuis exterminat, cum ſeptē principalia vitia & om-
C ne idolum inimici de cordibus noſtris expellit, ut naturæ no
ſtræ terram ſecure poſſideamus.

Quos

✲ e *Deſtrues eos, &c.* PROCOP. Sub ſtatuis quaſi ī ęnigmate in-
telligunt̄ hęreticorum dogmata, q̄ ſtare, & firma eſſe putant̄.
Quędā dogmata q̄ ſenſui & intellectui nr̄o ſub his ſtatuis ī-
gerunt̄, sūt ciuilia, q̄ ꝓfecto ɔtrę li nefas dixerim, imo ī ſua ſe
de ꝑmaneat ſolida & incōcuſſa. Verū dogmata q̄ ad caſū nos
impellūt, diruēda sūt & ita diruēda ut nequeāt refici & ɔiun-
gi. Hęc n. exprimunt̄ per illā emphaſin deſtruendo deſtrues.
f *Benedicam panibus tuis, &c.* AVGVSTINVS. Alia litera
Benedicam panem & vinum tuum, &c. Quamuis hę promiſſio-
nes poſſint & ſpiritualiter intelligi, tamen cum ſecundū ho-
minum

NICOLAVS DE LYRA.

Diuiſio. ✲ 1 Ecce ego mi. &c. *Præmiſſa legis promulgatione, hic conſequenter inducit populus ad eius obſeruantiā, et primo ponitur dicta inductio, ſecundo legis receptio. c. 24. Circa primū inducitur populus ad legis obſeruantiā ex bonorū promiſſione. & primo quantū ad terræ Chanaā facilē acquiſitionem, ſecundo quantū ad eius facilem habitationem, ibi.* Non adorabis deos eorū. *Ad acquirendum autem terram, tria erūt neceſſaria, directio in uia, & quantum ad hoc dicit.*

2 Mittā ang. &c. *uiā oſtendēdo. Et protectio ab hoſtib. ideo ſubditur.*

3 Et cuſto. in uia. *Et introductio ad locum promiſſum, & hoc notatur cum dicitur.*

4 Et introducat, &c. *Sed quia iſta promittuntur ex ſuppoſitione obedientię ad Deū in legis & mādatorū ipſius obſeruatione ideo ſubditur.*

5 Obſerua eum, &c. *id eſt diligenter attende, ut ei obedias, cuius ratio ſubditur.*

6 Et audi, &c. *Ac ſi dicat, qui obedit ei, obedit & mihi, & qui rebellat ei, rebellat & mihi, ſm quod dicit ſaluator Luc. 10. c.* Qui uos audit me audit, & qui uos ſpernit me ſpernit. *Notandū aūt, quod illud exponit dupliciter uno modo de Ioſue qui uocatur hic angelus, i. a Deo miſſus & ordinatus ad ducendū filios Iſrael ad terrā promiſſionis, & ad debellandū aduerſarios eorū, et ad ponēdum eos in poſſeſſione terræ, ut habetur in li. Ioſue. Cui populus debebat obedire tanquam nuntio Dei, & uices eius gerenti. & quod ſubdit.* Et eſt nomē meū in illo. *hoc patet ex nōis interpretatione, quia Ioſue interpretatur ſaluator q eſt propriū Dei.*

Angelus præcedēs Iſrael. *Alio modo exponitur de angelo qui præcedebat caſtra filiorum Iſrael oſtendendo eis uiam per columnam ignis et nubis ut dictū eſt ſup. 14. c. Et eos ꝓtegebat ab aduerſarijs. Unde poſuit ſe inter caſtra Aegyptiorū & Hebręorū ad protegēdum Hebræos, ut dictum eſt ſupra 14. c. & eo modo promittitur hic de futuro, quod debeat eos protegere, & quod ſubditur.* Et eſt nomen meum in illo. *hoc dicitur, quia angelus ille loquebatur in perſona Dei, & ideo aliquando angelus, aliquando dominus nominatur, ſecundum quod dicitur beatus Greg.*

7 Et eſt no. &c. *quia nō eſt in ptāte nuntij aliquid agere propria autoritate, ſed ſcd̄m uoluntatē mittentis, & hęc expoſitio eſt magis conſona literæ: Loquitur ēt hic dominus Moyſi in perſona totius populi.*

8 Non adorabis. *Hic cōſequēter promittit̄ terræ felix habitatio. Primo tamen remouetur huius impedimentū quod eſt idololatria, cum dicitur.* Nō adorabis deos alienos. *ſ. exhibēdo eis reuerentiā exteriorē.*

9 Nec coles eos. *quantum ad interiorem.* 10 Non facias opera eorum. *i. actus qui fiūt in ueneratione idolorum. Per hoc. n. quod dixerat.* Non adorabis, *prohibuerat eis exhibere illos actus latriæ, qui exhibentur Deo, & ideo addit.* Non facies opera eorum. *ad excludendum etiam actus qui exhibentur idolis.*

10 Sed deſtrues eos. *Templa eorum diſſipando.*

11 Et confringes, &c. *Comminuendo fruſtratim ne remaneat aliqua memoria eorum.*

12 Seruietiſque. do. Deo. v. *Quia per hoc feliciter habitabis in terra promiſſa. ideo ſubditur.*

13 Vt benedicam panibus tuis. *i. cibis tuis, & potibus, qui nomine panis & aquę deſignantur, ut pluries dictum eſt; ſupra.*

✲ 1 Et

MORALITER.

† 1 *Ecce mittam ang. &c.* Per angelū dn̄i prælatus bonus ſecularis vel religioſus intelligitur. Malachię. 2. b. *Labia ſacerdotis cuſtodiunt ſcientiam, & legem ex eius ore requirent, angelus enim domini exercituum eſt.* Et ipſe ſubditos ſuos præcedere debet in via morum, uerbo pariter, & exemplo.

1 Non

minum tpalem felicitatem intelliguntur ad vetus teſtm̃ pertinent, vbi quanquam præcepta exceptis his quæ in ſacramẽto aliquid ſignificant, eadem ad mores bonos pertinentia reperientur, promiſſiones tñ carnales atque terrenæ ſunt. In futuro aũt dabuntur præmia ad nouum teſtm̃ pertinentia quæ impij non accipient.

✠ PROCOP. Documentum ſaluberrimum exhibuit, quód nihil prædictorũ nos iuuet aut paſcet, imo magis lædat, ſi Deus illa non proſperauerit ſua benedictione. Videtur ad hæc illis qui prædicta faciunt promitti myſtica menſa.

a *Emittens crabrones*. AVG. Emittam veſpas, &c. Hoc promittit Deus, & liber ſapientiæ dicit eſſe impletum vbi ait: *Et miſit antecesſores exercitus ſui veſpas*. Non aũt legimus factum neque Moyſi tpe, neque ſub Ieſu, neque ſub iudicib. neque ſub regibus. Ideo fortaſſe veſpæ aculei timoris † intelligendi ſunt, quibus agitabantur memoratæ gentes, ut cederẽt filijs Iſrael. Deus.n. loquitur in cuius ſermone ſi figurate aliquid dicatur, quod ad proprietatem nõ ſit impletũ, non impedit hiſtoriæ fidem, in quæ perſpicitur veritas narrationis ſicut nec euangeliſtarum narratio ſecundum proprietatem impeditur, ſi aliquid a Chriſto figuratè dicitur.

C LXX. Alia litera. *Emittã ueſpas ante te, & eijciet Amorrhæos, &c.* A plurali ad ſingularem numerum ſe conuertit. Intelligitur autem. *eijciet Amorrhæos ueſpa*. ſ. ſicut locuſta, ſicut rana, non quod vna ſit, ſed per ſingularem intelligitur pluralis.

d ✠ HIERO. Et ego fateor hęc tibi Iudæe repromiſſa non tra-
i. dita, ſi obſeruaſſes mandata Dei & in præceptis illius ambulaſſes, ſi non pro omnipotente Deo coluiſſes Beelphegor & Baal, Belzebub, & Chamos, quos quia prætuliſti Deo, omnia quæ promiſſa tibi fuerant, perdidiſti.

Peccati. Corde. a Sine fructu virtutum & operum. Propter peccata hominum ſterilitas mulierum & animalium, & ipſius terræ ſæpe contingit.
& auferam infirmitatem de medio tui. Non erit infœcunda 1
a Corpus. b Viri impij non dimidiabunt dies ſuos. Pſal. 54. d. c Non noctium vi moriaris, ſ. ſenex & plenus dierum. d In ſtabilitate, ſ. æternitatis. 2
nec ſterilis † terra tua. Numerum dierum tuorum implebo. † 3
.i ante te ad terrendum populum.
Timorem meum mittam in pręcurſum tuum, & occidã om 4
nem populum ad quem ingredieris: cũctorumque inimico-
Non ad literam ſed terrores inimicorum ſignificat, quibus Deus hoſtes eorum exagitat.
a rum tuorũ corã te terga vertam emittẽs crabrones † prius qui 5
fugabunt Heuæum, & Chananæum, & Hethęũ antequã in- 6
Noluit Deus ſimul delere omnes gentes, ne terra redacta in ſolitudinem ſæuius contra eos beſtiæ ſæuirent.
b troeas. Non eiiciam eos a facie tua anno vno, ne terra in ſoli- 7
tudinẽ redigatur, & creſcãt cõtra te beſtię. Paulatim expellã 8
† eos de conſpectu tuo, donec augearis & poſſideas terrã. Po- 9
a Quod eſt in oriente. b Mediterraneum, ſ. quod eſt mare magnum: & mare Tyrrhenum.
c nam aũt terminos tuos a mari rubro vſque ad mare Palæſthi- 10
a Euphratem. b Dęmones vel vitia.
norũ, & á deſerto vſq; ad fluuiũ. Tradã † manib. veſtris habi- 11
Ne audeant reſiſtere.
tatores terræ, & eiiciã eos de cõſpectu veſtro. Nõ inibis cũ eis 12
Nulla pars iuſtitiæ cum iniquitate, nec templo Dei cum idolis. 13
a Idolis vel dæmonibus. b Corpora vel anima Deo culta.
fœd⁹, nec cũ diis eorũ. Nũ habitẽt ĩ terra tua, ne forte peccare
Græcus habet diuleuſis, non latreuſis, vnde intelligitur quia & diulia debetur Deo tanquam domino: latria vero niſi Deo tanquam Deo. a Animæ.
te faciãt in me, ſi ſeruieris diis eorũ, ꝙ tibi certe erit ĩ ſcãdalũ.

✠ THEOD. Qui ranas & inſecta congeſſit in Aegyptios, is in Chananęos crabrones irritare promittit, vt hac ratione incredibilem Dei potentiam agnoſcamus, qui tantulis aculeis hoſtes ſuos debellat. Teſtatur id etiam Dauid. *Iſrael ſi in uijs meis ambulaſſet, in nihilo inimicos eius humiliaſſem.* D Quæſt. 58.

✠ DIOD. Per crabrones nõ genus illud inſectorũ irritat ꝯtra gentes infeſtas, ſed ſub exili nota, maxima quoq. præſidia pronũciat. Philo et Hebrę⁹ crabrones ſymbolũ eius ſubſidij genere teſtatur ꝙ a Deo inopinũ ꝓficiſcant, & ab altero ſtringẽs aures certũ faciãt citũ. Alij e nt allegorice per crabrones Angelos accipi exitiales, q Iſraelis partes tuerentur. (Ex catena Græca. † terrorē. E)

b *Non eijciam eos a facie, &c.* STA. Gentes iſtę vitia ſignificant, quę nec ſimul nec vno tpe in ſanctis extinguntur, ne monſtra terrę multiplicent. i. ne in ſuperbiã erigantur, & vanã huiuſmodi. Nã cũ ſancti cõtra maiora vitia pugnãt & vincũt, relinquunt maiora, & permittũtur damnari, ne per elationem grauius corruant. Vnde Paulo datus eſt ſtimulus carnis ad cuſtodiam humilitatis. († tuis. *in manus veſtras. Myſtice. 2. Cor. 12.)

c *Ponam autem terminos, &c.* THEOD. Quamobrem Deus cũ pollicitus ſit ab Euphrate vſq; propagare fines eorũ, promiſſo non ſtetit? Hanc rem Deus per prophetam Hieremiam aperte declarauit. *Repente loqui de gente & de regno, ut ædificem & plantem illud. ſi fecerit malum in oculis meis, ut non audiat uocem meam, pęnitentiam agam ſuper bono quod locutus ſum ut facerem ei, &c.* Introduxit ergo illos Deus in terram quam promiſerat eis. Quia ergo diuinam legem ſeruare noluerunt, non vniuerſam illis dedit, ſed quaſdam nationes reliquit, quæ cum Iſraelitis continenter bellum gererent, vt bello vexati diuinum auxilium implorare cogerentur. Dauidi tamen etiam has gentes ſubiecit. Nam & Philiſtim illi tributa pendebant. (Queſt. 59. F)

THEOD. ☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et auferam infirmitatem de medio tui. *Conferẽdo tibi bonam animę diſpõnem.* 2 Non erit in fœcunda nec ſterilis terra tua. Dr̃ infœcunda *quæ paruã prolẽ hẽbet & nullius aut modici valoris. Sterilis quæ nullam hẽt, & in hoc deſignatur multiplicatio populi & fortitudo.* 3 Numerum dierum tuorum implebo. *i. vita tua non breuiabitur infirmitate, peſte, fame, aut gladio.* 4 Timorem meũ mittam in, &c. *Quod fuit impletum, Ioſ. 5. a. ubi dicitur* Diſſolutum eſt cor eorum, nec remanſit ſpiritus, *& in hoc tangitur pacifica poſſeſſio terrę.* 5 Emittens crabrones. *i. anxietates animi eos pungentes ſicut aculei. Iudæi. n. crabrones dicunt ad literam, i. muſcas de cadaueribus exortas, habentes aculeos venenatos.* Qui fugabunt Hæuum. *Quia multi de habitatoribus terræ Chanaan fugerunt de terra illa ante ingreſſum filiorum Iſrael.*
7 Nõ eiiciã. *Cuius rõ ſubditur. Ne terra redigatur in ſolitudinem, in quo oſtenditur ſpatioſitas terræ. quæ non poßet ſufficienter habitari a filijs Iſrael. donec eſſent in maiori numero, & tñ iã erãt ſexcenta millia.*
8 Et creſcãt cõtra te beſtiæ. *Quæ te grauius infeſtarẽt q̃ aduerſarij.*
9 Ponam aũt terminos tuos a mari rubro. *Ex parte orientis.*
10 Vſque ad mare Paleſtinorum. *A parte occidentis, & hoc eſt mare mediterraneum.*
11 Et a deſerto. *ſcilicet Aegypti, quod contiguatur terræ promiſſionis a parte auſtrali.*
12 Vſque ad fluuium. *i. Euphratem a parte Aquilonis, tamen iſtam terram totam non habuerunt uſque ad tempora Salomonis.*
13 Nõ inibis cum eis fęd⁹. *Per amicitias uel cõnubia. Cętera patẽt.*

MORALITER.

2 *Non erit infœcũda nec ſterilis in terra tua*, Per hoc deſignatur, quod in congregatione religioſorum aliorum bonorum nõ debet eſſe aliquis bonis operibus ſterilis.

† MO-

ADDITIO I.

In cap. 23. ubi dicitur in poſtilla. Et primo erga partes quæ debent iudicio aliquid proponere.

conuenienter uidetũ dicere, quod ſit prohibitũ a lege diuina. ꝙ iudex audiat una partẽ in abſentia alterius licet talis pars multa mendacia imponat ad iuſtificationẽ ſuæ cauſæ, Nam rectus iudex pro hoc non inclinabitur ad aſſentiendũ ſibi donec audiat aliã partem, & hoc cõtingit in multis iudicijs. ſ. ꝙ vna pars in abſentia alterius proponit multa mendacia, ſed poſtquam auditur pars aduerſa negocio diſcuſſo deuenitur ad certitudinem iuſtitiæ. vnde uidetur aliter dicendum. Ad quod ſciendum, quod ubi dicitur in translatione noſtra. Non ſuſcipies. *habetur in Hebræo unũ uerbum, quaſi æquiuocum ad multa, ſ. ad ſuſcipiendum, leuandum, ferendum, & multa alia. Et ubi in translatione noſtra dicetur.* Vocem mẽdacii. *in Hebręo habetur* Auditum vanitatis. *unde in hoc quod dicitur.* Non feras auditum vanitatis, *intelligitur prohiberi, ne quis ferat ſeu leuet infamiam falſam cõtra proximum, quod eſt proprie auditus uanitatis, & ſic refertur ad quamcunque perſonam, & ſic legatur.* Non ſuſcipies, *poteſt referri ad iudicem prohibendo eum, ne per famam moueatur ad condemnandum aliquem.*

ADDITIO II.

In eod. c. 23. ubi dicitur in poſtil. Inſontẽ & iuſtũ nõ occides, &c.

Autoritas Auguſt. allegata per poſtillatorem non contrariatur determinationi ſancti Tho. nam ferre ſententia mortis contra eum qui cõuincitur in iudicio, per teſtes diligenter examinatos non eſt peccatum, licet ſciatur a iudice † innocenter condemnari, unde propter hoc non eſt dimittenda temporis dignitas temporis nec aliquid huiuſ- († Innocentia condẽnati.)

moli. Quod autem ſententiam ferre contra talem non ſit peccatum,
A *declaratur ſufficienter a ſancto Tho. in par. allegata q.67. art.2. in cor. a vbi dicitur ſic. Quod quia iudicare pertinet ad iudicem ſecundũ quod fungitur publica poteſtate, ideo informari debet in iudicio, non ſecundũ illud quod ipſe nouit tanquã priuata perſona, ſed ſecundũ illud quod ſibi innoteſcit in communi, ſ. per leges publicas diuinas uel humanas, contra quas nullas probationes admittere debet, in particulari uero per inſtrumenta & teſtes & alia legitima documenta, quę debet ſequi in iudicando magis quam illud quod ipſe nouit tanquam priuata perſona, licet ex hoc adiuuari poſſit, ut diſtrictius diſcutiat probationes inductas, ut poſſet earum defectus inueſtigare, quid ſi eas non poſſit de iure repellere, decet eas in iudicando ſequi. Solius.n.* Dei *eſt, qui ſecundum propriã poteſtatem iudicat, informari in iudicijs ſecundum ueritatem, quam ipſe cognoſcit non ſecundum hoc quod ab alijs accipit, & ideo de Chriſto qui eſt uerus* Deus *& homo, prophetice legitur. Eſa.11.a. quod* non ſecundum uiſionem oculorum iudicabit, nec ſecũdum auditum aurium arguet, *quod nõ pertinet alijs iudicib. Si autem dicatur, quod iudex in prædicto caſu facit contra conſcientiam, inquantum facit contra ſcientiam ueritatis quam habet, & ſic peccat, iuxta illud ad Roma. 14.d.* Quod non eſt ex fide, peccatum eſt, *prout communiter exponitur, dicendum ſecundum ipſum, ubi ſupra quod homo in his quæ ad propriam perſonam pertinent, debet informare conſcientiam ſuam ex propria ſcientia, ſed in his quę pertinent ad publicam poteſtatem, debet informare conſcientiam ſuam ſecundum ea quę in publico iudicio ſciri poſſunt. Vnde* Aug. *ſuper Pſal. Bonus iudex nihil arbitrio ſuo facit, ſed ſecundum leges & iura pronuntiat.*

REPLICA *correctorij contra Burg. in cap. 23. poſtillator exponit illud.* Non ſuſcipies uocem mendacij de iudice, *quod non debeat audire unam partem ſine alia: Burg. dicit inconuenienter dictum,*
B *quod diuina lege ſit prohibitum audire unam partem in abſentia alterius. Et ponit caſus in quibus licite iudex poteſt illi diuinæ legi contrauenire. Sed uidetur ſuis caſib.* Burg. *non concludere propoſitum, quinimo ex illa lege quæ uidetur habere ortum a natura, & rectæ rationis dictamine, repertum eſt, quod ad inſtantiam unius partis in omni iudicio bene recto, debet fieri citatio partis aduerſæ, niſi eſſet iudicium aliquod poteſtate publica conſtitutum, non ad inquirendum, ſed ſolum in notorijs procedendum, ut dicitur de iudicio Vueſtphaliæ, quod vulgo dicitur, Secretum iudicium, non ratione cauſæ quæ eſt notoria, ſed proceſſus qui ſecretus eſt ſine ſtrepitu inquiſitionis: in tali.n. iudicio lex iſta locum non habet, ſed in omni alio iudex iuxta hanc legem ad inſtantiam partis tenetur decernere citationem, qua legitime inſinuata poterit ſine transgreſſione huius legis una pars audiri alterius partis contumacia non obſtante, poterit etiam iudex unam partem audire altera non citata, ſed non iudicialiter, quia alias eſſet auditio uanitatis, prout exponit Burg. iuxta Hebraicam literam ut dicit,* & *in his caſibus uadunt Inſtantiæ* Burg. *in eodem cap. ubi poſtillator circa illum textum:* Inſontem non occides, *tenet contra ſanctum Thom. dicens, quod iudex ſciens aliquem innocentem non peccat ferendo ſententiam ſecundum allegata & probata contra eundem. Sed Burgen. communiter pro ſancto Thom. certamen aſſumens hic non plus dicit quam ſanctus Tho. in locis allegatis per ipſum & Poſtil. Sed ad autoritatem beati* Auguſt. *per poſtillatorem allegatam minus conuenienter dicit, nam ſecundum declarationem poſtillatoris manifeſto concluditur contra poſitionem ſancti Th. & cõiter iuriſtarum, quamuis.n. in communiter accidentib. iudicandum ſit ſecundum allegata & probata, nullo tamen iure cautum eſt, imo diuino iure prohibitum iudicare contra agnitam ueritatem. Nec uidetur meo ualet illa diſtinctio, quod iudex duplicem perſonam dicit, ſ. priuatam & publicam. Nam ſi priuata peccat, publica nõ eximitur, niſi ſit manifeſta lex quæ eã excuſet. Non eſt aũt lex puto, humana nec diuina, quæ dicat iudicandũ contra ueritatẽ agnitam, non ur̃ igitur aliqua lex excuſans ſic iudicantem. Tutius eſt igitur conſiliũ poſtil. & multorum doctorũ, dimittere perſonę publicę reſpectum, q̃ damnare perſonam priuatã prout ſonat autoritas* Beati *Aug. quam Burg. tranſit conuenientib. oculis ad eam nihil rationabiliter dicendo, ſed ad alium locum differendo*

Q6.85. in Exod.

CAP. XXIIII.

Moyſi quoque di. a Aſcende ad Dominũ tu & Aarõ, &c. AVG. Vſq; rñdit populus una uoce dicentes: *Omnia uerba domini quæ locutus es faciemus et audiemus,* vſq; ad hunc locũ ſcripturæ iuſtificationes intelligũtur, quę datę ſunt populo ad obſeruandũ. Incipiũt aũt quãtum ipſa uerba ſcripturę indicant. Vnde hoc nomen, iuſtificationum exorſum eſt, a ſeruo Hebræo, cũi auris ad poſtem pertunditur. In quibus omnibus iuſtificationibus conſiderandum eſt, quę inde ad agendum uitã,
C & bonorum morum conuerſationem duci poſſint, Multa.n. in eis ſunt ſacramenta, ſignificãtia potius aliquid quam uitam noſtram inſtruentia. Iuſtificationes uero Latini eas eſſe dicunt quæ Græci Δικαιώματα dicunt.

✻ HVGO VICTO. *Aſcende ad Dominum tu & Aaron, &cę.* Ecce confuſio ordinis. Quomodo enim præcipitur hic aſcendere Moyſes in montem qui ſecundum competentiam narrationis, cum eo eſt in mõte, & ſolus audit iudicia q̃ proferat ante populum? Sed ſciendum eſt quod ſm ordinem rerum geſtarum oportet hic interponi totum ſequens capitulum ab eo loco, *uenit ergo Moyſes & narrauit plebi,* vſq; *Aſcenderuntq; Moyſes & Aaron, &c.* Tunc cõgrue concordat iſtud capitulum in quo præcipitur Moyſes aſcendere cum illo in quo aſcendit Et illud ſecundum capitulum, *uenit ergo Moyſes, & cætera,* concordat cum pręterita narratione in qua exponit Moyſes quæ ipſi præceperat dominus.

CAP. XXIIII.

Non dominus ſed angelus, qui in figura Dei cum Moyſe loquebatur.

a Moyſi quoq. dixit: Aſcende ad dominum tu 1

Quatuor. i. in quibus viri euangelici ſignificantur. a Qui gratia ſpiritusſancti adiuti implent denarium legis & aſcendunt ad contemplationem conditoris

b & Aaron, Nadab & Abiu, & ſeptuaginta + 2

a Quia ſola eccleſię vnitas Deum videre meretur.

ſenes ex Iſrael, & adorabitis procul. Sõluſ- 3

a Altitudinem contemplationis perſcrutaturus & ſententiam ſupernę voluntatis.

c que Moyſes aſcendet ad dominũ, & illi nõ appropinquabũt, 4

a Infirmi auditores qui terrenis implicantur. tales, n. ſententiam diuinę legis non poſſunt attingere:

nec populus aſcẽdet cum eo. Venit ergo Moyſes, & narrauit

b *Tu et Aarõ, etc.* STRA. Moyſes & Aaron & Nadab & Abiu. Per hos quatuor uiri euangelici ſignificantur, qui ſc. euangelica præcepta ſequuntur Per ſeptuaginta uero (qui conſtat ex ſeptenario decies ſc. ducto, uel ex denario ſepties multiplicato) ſignificantur illi qui ſpiritusſancti gratia adiuti adimplẽtes denariũ legis tendũt ad contẽplationẽ cõditoris. Vel ad literam de quib. dicitur Num. 11. f. *Aſſume tibi ſeptuaginta uiros, &c.* de quib. Heldad & Meldad fuerunt.

c *Solusque Moyſes aſcendet ad Domin.* RAB. Prius pręcipitur, ut Moyſes, & Aaron Nadad & Abiu, & ſeptuaginta ſeniores

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXIIII.

Moyſi quoq. dixit. *Præmiſſa legis latione & inductione ad eius obſeruantiam, hic conſequenter deſcribitur eius receptio, & primo uerbo ſecũdo facto, ibi.* Scripſit autem Moyſes. *Circa primum præmittitur inſtructio Moyſi de deſcenſu ad populum, ut legem reciperet, & in re aſcenſu ad Deum pro facti confirmatione. & hoc eſt quod dicitur.*

1 Moyſi quoque di. *ſcilicet dominus.*

2 Aſcende ad Dominum tu & Aaron. *ſcilicet, poſtquam deſcenderis & populus legem receperit.*

3 Soluſque Moy. &c. *in cacumen montis. alij autem aſcenderunt ad aliquam partem montis inferiorem.*

4 Venit ergo Moy. *deſcendendo ad populum.*

5 Et nar. ple. omnia ueſt. do. *Hebræi dicunt, quod iſtud quod habetur in cap. iſto uſque ad illum locum.* Dixit dominus ad Moyſen aſcende ad me in montem, &c. *fuit factum antequam dominus loqueretur populo decem pręcepta decalogi, de quibus dictum fuit. 20. c ita quod quarta die tertij menſis ab exitu filiorum Iſrael de Ægypto dominus dixit ad Moyſen, quod deſcenderet ad populum, ad denunciandum eis pręcepta eius de præparatione populi ad recipiendum legem ore Dei promulgandam, & ad hoc quod poneret terminos circa montem de quibus dictum eſt ſupra. 19. capit. & ad denunciandum populo præcepta iudicialia prædicta, quæ Moyſes recipit a domino. Et quinta die prædicti menſis Moyſes ædificauit altare, & aſperſit ſanguinem uictimæ ſuper populũ in ſignum profeſſionis legis & Moyſes cum Aaron & ſenioribus aſcendit ad dominum ad facti confirmationem. Et ſexta die quę erat quinquageſima a die exitus de Ægypto*

MORALITER.

† *Moyſi quoque dixit, &c.*

4 *Venit ergo Moy. &c.* Per Moyſen promulgatorem ueteris teſtamenti allegorice Chriſtus ſignificatur, qui fuit promulgator noui. Ipſe uero exiens a patre uenit in mundum, ad annunciandum hominibus ſanctum euangelium.

A niores,aſcendant ad dominū.Et ſtatim ſubiungitur quod ſol⁹ Moyſes aſcēdat ad Dominum ceteri non appropinquent,ſed adorent procul. Vbi moraliter inſtruimur vires noſtras perpē dere,nec vltra poſſe nr̄um arcem contemplationis attingere, ſed quantū diuina clemētia vocat,& regula ſcripturę prouocat.

Greg. Moyſes vt ſublimia Dei præcepta perciperet,alta conſcendit, & vt interna penetret, ab externis tumultibus occultatur, quia viris sā cti qui exterioribus officiis deſeruire neceſſitate coguntur, ſtudioſe ſemper ad cordis ſecreta confugiunt. Ibique cogitationis intimę cacumen aſcendūt,& legem quaſi in monte percipiunt, dū poſtpoſitis tumultibus actiōum temporaliū in contemplationis ſuæ vertice ſupernæ voluntatis ſententiā perſcrutantur.

a *Faciemus.* Avgvstinvs. Notandum quod iterum populus reſpondit. *Omnia quæ locutus eſt nobis dominus, faciemus, & audiemus.* Cum videatur ordo poſtulare *audiemus & faciemus.* Sed mirum eſt, niſi aliquis ſenſus hic latet. Nā ſi audiemus pro eo poſitum eſt quod intelligim⁹

plebi omnia verba domini atque iudicia. Reſponditque cun- 1
ctus populus vna voce: Omnia verba Domini quæ locutus 2
a Lxx. Faciemus,& audiemus. b Non decem precepta, quæ in tabulis ei ſcripta tradita ſunt ſed alios.
a eſt, faciemus. Scripſit autem Moyſes vniuerſos ſermones do- 3
a Intelligitur ex duodecim lapidibus altare ædificatum, ſignificaſſe ipſum populum eſſe altare dei ſicut eſt templum Dei. 4
mini, & mane conſurgens ędificauit altare Domino ad radi- 5
a Forte duodecim altaria. In alia vero translatione legitur quod duodecim lapidibus vnum altare conſtructum ſit. 6
ces montis: & duodecim titulos per duodecim tribus Iſrael. 7
a Qui vicerunt malignum. Non pueros non ſenes quorum alios leuitas,alios præpedit debilitas. Forte Nadab & Abiu,quia nondum electi erant ſacerdotes de Leuitica tribu. 8
Miſitque iuuenes de filiis Iſrael, & obtulerunt holocauſta, im-
a Se ex toto immolantes,ideò omnino ſeculo renunciantes. b Significantes duodecim Apoſtolos,qui orbem mugitibus prędicationis impleuerunt: vel vnum Chriſtum qui fide trinitatis quatuor mundi partes impleuit. 9
b molaueruntque victimas pacificas domino, vitulos duode-
cim. Tulit itaque Moyſes dimidiam partem ſanguinis, & mi- 10
a Quia ſanguine Chriſti vaſa eccleſiæ.i. Apoſtoli & ſequaces redempti & conſecrati ſunt.
b Vt ſignificaret nullum ſacrificium Deo placere, niſi in fide paſſionis Chriſti offeratur & per ipſam conſecretur. c Eccleſiam quæ eſt altare Dei,& templum. 11
ſit in crateras. partem autem reſiduam fudit ſuper altare. Aſſu-
a Quia legis vis in eo ſcriptum quod populo expoſitum eſt vt obſeruet, continetur.
b Legis qua fœderamur deo. 12
menſq; volumen fœderis, legit audiente populo. Qui dixerūt:
a Lxx. faciemus & audiemus, non aliter etiam in tertio reſpondent.
omnia quæ locutus eſt dominus, faciemus, & erimus obedien
a Significans ſanguine Chriſti populum eſſe abluendum.
tes. Ille vero ſumptū ſanguinē reſperſit in populū. Et ait: † Hic
a Omne teſtamentum in morte teſtatoris confirmatur, euangelium quoque in Chriſti ſanguine eſt confirmatum. b Quaſi morte Chriſti, quæ in ſanguine ſignificatur teſtamentum confirmabitur. 13
eſt ſanguis fœderis, quod pepigit dominus vobiſcum ſuper cūctis
a In quaternatio quatuor euagelia ſignificantur, & quatuor partes orbis per euangelia credituræ. 14
ſermonibus † his. Aſcenderuntque Moyſes, & Aaron, Nadab, †

prius oporret verbi Dei reddere faciendi ſeruitutem, vt ad in- D telligentiā eorum quæ ipſo pręcipiente fiunt merito deuotionis perducat. Sed videndum vtrū iſte populus illi filio ſit ſimilis qui patri iubenti dixit, *Ibo in vineam*, & nō iuit, Matthæi 21. c. Gentes enim q Deum penitus cōtempſerunt, poſtea per vnius obedientiā iuſtificatæ, quæ non ſectabātur iuſtitiā, apprehēderunt iuſtitiā.

b *Tulit itaque, &c.* Avgvstinvs. Notandum eſt nunc primum ſacrificaſſe *Mo*ſen euidenter ſcripturā dicere, ex quo de Aegypto eductus eſt populus. Primum.n. de Iethro dictum eſt quāuis ambigue. Et aduertēdū ibi ū teſtamēti cū ſanguine hoſtiæ recitari, ī quo iuſtificatiōes ſcripturę erāt, Nā decalogū in tabulis lapideis fuiſſe ſcriptū poſtea patet. Quæſt 98. Myſtice. duodecim

c *Crateras.* Cratera ſiue crater, dicitur ἀπὸ τοῦ κρατεῖν quod eſt capere, eo quod ſit multi vini capax.

✣ d *Aſcenderuntque Moyſes, etc,* Hvgo Victorinvs. Hic tertio aſcendit Moyſes. Primus enim aſcēſus eius fuit in die quo venerūt ī mōtē Sina ſiue primo ſiue tertio mēſis, in quo admoniti sūt de purificatione ad ſuſcipiēdū E †Heb.9.a. †Iſtis.

NICOLAVS DE LYRA.

pto dominus audiente populo locutus eſt decem præcepta, licet ſcribantur prius data, nam in ſacra ſcriptura aliqua prius facta, frequenter ſcribuntur poſterius. Doctores autem noſtri dicunt communiter, quod illud quod continetur in cap. iſto, fuit factum poſtquam dominus decem legis præcepta dederat ore proprio, quia cum populus dominum loquentem non poſſet ſuſtinere, rogauit Moſen vt acciperet legem a domino & eis referret, vt dictum eſt ſupra. 20. cap. & tunc populo redeunte ad caſtra Moſes aſcendit ad dominum, & accepit ab eo iudicialia præcepta, & tunc deſcendit ad populum ad denuntiandum; & tunc facta ſunt iſta quæ ſcribuntur in iſto c: & hoc dictum magis videtur concordare literæ.

1 Reſponditq; cun. *ſcilicet poſtquam audierat relationem Moſi.*

2 Omnia verba domini,&c. lo eſt. *ſcilicet tibi.*

3 Faciemus. *Ac ſi ipſum loquentem audiſſemus.*

4 Scripſit au. *Hic conſequenter ponitur receptio legis facto, & ſecundo receptionis cōfirmatio, ibi:* Aſcenderuntque Moyſes,&c. *Circa primum dicitur, Scripſit autem Moyſes ad memoriam futuram.*

5 Vniuerſos ſer. do. *ſcilicet præcepta iudicialia prædicta quæ retulerat populo.* Ra. *Sal. dicit quod cum hoc ſcripſit a principio Gen. vſque ad decem verba Domini, quæ fuerunt ſcripta in tabulis, & hoc eſt a principio Gen vſque ad 20. cap. Exodi ſed hoc uidetur fictitium, quia ſecundū ipſum oportet, quod fuerit factū inf. vnam diē, quia ſtatim ſubditur.*

6 Et mane. *Quod ipſe exponit pro manę craſtinę diei, niſi quis velit dicere quod ibi fuerit miraculum vel quod ſcripſit multum velociter vltra humanum modum.*

7 Aedifica.&c. *montis ſcil. Sinai ad gratiarum actionem & legis receptionem perfectam, vt poſtea ſubditur.*

8 Et duo tiul. *Aliqui dicunt quod fuerunt 12. altaria* Alij *autē quod fuerunt. 12 xij. lapides ex quibus conſtruxit vnum altare, ad deſignandum oblationē. tribuum. et hoc videtur verius tum quia magis conſonat literę. cum dicatur hic,* Aedificauit altā. *& non altaria, tum quia ſimile habetur 3. Regū 18. de altari ædificato ab Helia, ubi dicitur quod tulit.* 12. lapides iuxta numerum 12 tribuum filiorum Iacob. Duodecī tituli.

9 Miſitque iuue. *Dicunt aliqui, quod iſti fuerunt Nadab & Abiu filij Aaron, qui futuri erant ſacerdotes. Alij autem dicunt, quod fuerunt primogeniti 12. principum Iſrael. & hoc uidetur uerius, quia uſque ad ſacerdotium Aaron, quod nondum erat iuſtitutum ſacerdotium pro nunc erat annexum primogenituræ, ut dictum fuit Gen. 13. cap. & 27.*

10 Vitulos duo. *Ly* duodecim *non eſt in Hebręo, et ideo uidetur quod fuerunt tantum duo, quia pluralis numerus abſque determinatione alicuius numeri, in* Hebræo *ſignificat communiter binarium.*

11 Tulit itaque Moyſes,&c. *crateras id eſt ſcyphos magnos habentes anſas.*

12 Partem autem reſiduam &c. *Iſte ſanguis erat ſignum receptionis legis a populo & fęderis inter ipſum & Deum, Deus autem ſpiritus eſt, & non poteſt aſpergi ſanguine. & ideo loco eius aſperſit altare, vt dicit Rab. Sa. & poſtea populum. Vnde ſubditur.*

13 Ille uero ſum. ſan. *Fuit etiam iſta aſperſio facta in ſignum, quod tranſgreſſorum legis ſanguis deberet effundi.*

14 Aſcenderuntque Moyſes. *Hic ponitur prædictæ receptionis cōfirmatio, per hoc quod Deus immediate poſt prædicta oſtendit ſe eis gratioſe. Vnde ſubditur.* 1 Et,

MORALITER.

2 *Omnia uerba Domini quæ locutus eſt &c.* Per hoc intelligūtur illi qui veraciter recipiunt legē Chriſti, & hoc verbū, omnia quæ locutus eſt,&c. bis hic ſcribitur, ad ſignificādū quod lex Chriſti dupliciter eſt recipienda, ſcil. in corde ad credendū, & in ore ad confitendum. Ro. 10. b. *Corde creditur ad iuſtitiam. &c.*

7 *Aedificauit altare,* ſcil. ſeipſum in cruce, quia ipſe, eſt altare noſtrū & hoſtia, & in fide eius offerimus omnia, & 12. titulos, .i. apoſtolos qui poſt ipsū dicūtur eccleſiæ fūdamēta, Apo. 21.

9 *Miſitque iuuenes de filijs Iſrael,* Per iſtos intelliguntur Martyres qui dicuntur iuuenes propter eorum animoſitatē ad cōſequendum martyrii palmam, & ipſi obtulerunt holocauſta Dicebatur.n. holocauſtum ſacrificium ad honorem dei totaliter incēſum. Martyres vero in feruore charitatis obtulerunt ſe holocauſtum domino medullatum.

11 *Tulit itaque Mo.* Per hoc autem, quod ſanguis iſte partim ſuper altare fuit effuſus, & partim ſuper populum reſperſus, ſignificatur quod ſanguis Martyrum fuit effuſus ad honorē Chriſti, q eſt altare noſtrū, & ad ſanctificationē populi Chriſtiani.

14 *Aſcenderuntque, etc.* Sequitur.

† *Moyſes Aaron Nadab et uiderunt* Deum *Iſrael.* per hoc ſignificatur, quod uiſio deiclara & fruitio pfecta, per Chriſti ſanguinem & martyrum eius donandæ ſunt populo Chriſtiano.

✣ uide-

A Legē tertia die. Secun dus aſcenſus fuit peſt audita decē mādata à domino ad audiendū iudicia, quæ huculq; narrata, sūt. Modo aſcendit tertio, ducens ſecū Aaron, Nadab, & Abiu, & ſeptuaginta ſeniores Iſrael, qui eſſent ei teſtes. Vnde omnes illi aſcenderunt cū eo verſus medium montis, vſque dum viderent Deum, & ſtatim iuſſi ſunt omnes redire præter Ioſue, de quo tamen nō eſt omnino certum, an cum Moyſe per illos quadraginta dies mā ſerit in monte.

a *Sub pedibus.* Deus non loco continetur nec ſitu corporis mē bia ponit, ſicut eſt noſtri corporis ſedere, & iacere, ſtare, & huiuſmodi, quę tantum corporis ſunt, Deus autē ſpirit⁹ eſt. Quod ergo ſe oſtendit ſpecie corporali, vel ſignis corporaliter expreſſis, non ſubſtantia eius apparet quæ eſt quod ipſe eſt, ſed aſſumptio formarum viſibilium eius omni potentię ſubiacet.

Ioan. 4. d.

B

Quia ad Spiritum ſanctum pertinent.
& Abiu, & ſeptuaginta de ſeniorib. Iſrael, & viderunt Deū Iſ- 1
In quo vita cæleſtis ſignificatur.
a rael. Et ſub pedib. eius quaſi opus lapidis † ſaphyrini, & quaſi 2
b cœlum cum ſerenum eſt. Nec † ſuper eos, qui procul receſſe- 3
a Id eſt, non abſcondit eis, ponere enim manum, oſt d eo ſe, ne videatur, abſcondere. vnde Moyſi dicit. Ponam manum meam donec pertranſeam? 4
rant de filiis Iſrael, miſit manum ſuam. Videruntque Deum 5
a In loco Dei manducant & bibunt, ſuauitatem ſaturitatemque ſignificantes in regno æternitatis. Beati enim qui eſuriunt & ſitiunt &c. Matth. 5. a. 6
& comederunt ac biberunt. Dixit autem dominus ad 7
a Quia lex tantum a perfectioribus capitur, & vni genti prædicatur.
b Quia excelſa lex ab humanis doctrinis ſecreta. c Altitudinem legis. d Commemorare.
Vt mecum moratus liberius audias quod inferius doceas.
e Quia fortib. fixa intentione cuſtodienda, quorum exempla eum nobis imitanda proponuntur, quaſi ſcripta in lapide lex oſtenditur hinc ęſt quod Daniel vidit lapidē excīſum ſine manib. Daniel 2. g. 8
& Petrus ait: Vos tanquam lapides vi. &c. 1. Petri 2. a. 9
c Moyſen. Aſcēde ad me in mōtem & eſto ibi, daboq. tibi tabu 10
In eis. a Per hoc certum eſt Ioſue interfuiſſe illis qui montem aſcenderunt.
d las lapideas, & legē, ac mandata, quę ſcripſi, vt doceas eos. Sur 11
e a Chriſtus. b Qui non venit ſoluere legem Moyſi ſed adimplere. c Legis. 12
rexerunt Moyſes & Ioſue miniſter eius aſcendenſq. Moyſes in 13
a In campeſtribus, qui. ſ. non poteſtis in montem aſcendere.
montē dei ſenioribus ait: Expectate hic donec reuereamur ad 14
15

gratia omnib. prædicanda, ad accipiēdā legē ſolus Moyſes aſcendit. Doctrinam vero euāgelii, ſimul oēs apoſtoli in mōte cū domino poſiti auſcultantibus etiam turbis audierūt. Aduētum quoq; ſpiritusſancti, quo nunc veritas euangelii manifeſtius data eſt nō ſolū apoſtoli, ſed plurima turba fideliū in cœnaculo montis Sion ſuſcepit variarum diuiſione linguarū, vt eccleſia per orbem cunctarum gētiū linguis locutura deſignaretur.

✻ *Aſcende ad me in monte.* SEVERVS. Vbi ſupra. Nō in mōtē tātū quem iam aſcenderat; ſed *ad me* inquit, vt ſublimiorē adhuc quam cęteris aſcenſum proponat iis, qui accedere velint ad Deum, Id non cuiuſuis eſt, nec ex quolibet loco conceditur, Sed nec tabulas ſimplices pollicetur, ſed lapideas, nec quales iā Moyſes deſcripſerat, ſed quæ digito Dei ſcribendæ erant. Nēpe euāgelium, cōtra iniurias omnes cōmunitū, & ſtabile.

Ex catena grǽca.

✻ CYRILLVS. Cum Iſraelitę coluiſſent in Aegypto res creatas pro conditore, cęlumque appellarēt Deum, nō abſre Dominus omnium, ſub pedibus viſus eſt illis habere cœlū, vt monerētur omnia illius ditioni ſubiici, & ipſius eſſe cæli cōditorem & dominum.

Ex catena græca.

b *Nec ſuper eos, &c.* SEVERVS. Id eſt ſeptuaginta illi principes. qui de caſtris acceſſerant ad Dominum, tantum abſuit, vt videntes Dominum morerētur, vt iiſdem pariter naturę muniis fungerentur.

Li. 1. de tabern. c. 11.

c *Aſcende ad me, &c.* BED. Locuturi de figura tabernaculi vaſorū & vtenſiliū. primū loci ſitū & circūſtātias rerū attēte inſpiciamus. *Omnia enim in figura contingebāt illis, &c. Scripta ſunt autem propter nos, &c.* 1. Corinthi. 10. Datur⁹ ergo Dominus legē Moyſi primum illū inuitat in verticē mōtis vt in alto ſecum moratus liberius audiat q̄ ad inferiora rediēs doceat, & ex altitudine loci colligat quam excelſa, quāue ab humanis doctrinis ſecreta ſit lex quam accipit, & ab illis tantū intelligi vel cuſtodiri poſſit, qui ſe à terrenis cōtagiis ſublimius uiuēdo ſeparauerunt. vnde populū in inferiori expectare iubet, donec redeat, vt inſinuet, quia cæleſtia ſunt arcana legis, & tātū capienda a pfectis, nec tamē infimi deſpeiēt, ſi maiorib. auſcultauerint, ſecundū illud Pſal. 35. b. *Iuſtitia tua ſicut montes Dei.* In euāgelio quoq; præcones gratiæ dominus in mōtem cōuocauit & inſtruxit. poſt reſurrectionē eiſdē in mōte apparens, & ad prædicandū toti mundo mittens. *Euntes*, inquit, *docete oēs gentes, &c.* Sed quia lex tantū vni populo committenda, euangelij

Lex in mō te datur.

C

Matt. 28. d

d *Daboque tibi.* BEDA. Huic ſimile eſt illud, *docentes eos ſeruare omnia quæcunque mandaui vobis.*. Non ergo Moyſes, nō apoſtoli vel quęlibet alia debet docere quā quæ domin⁹ docuit, & cō ſilii decreto obſeruāda præſcripſit, in quib. vitā ęternā nos habere voluit ſicut de his prætermi quicquam non oportet, ſed omnia quę mandauit auditoribus committere neceſſe eſt.

e *Surrexerunt Moyſes, & Ioſue.* AVGVSTINVS. Ioſue nō cōmemoratus in illis quatuor ſubito cū Moyſes apparet, & cū illo aſcēdit ad accipiēdas tabulas legis, & ſubito ruſ⁹ abſcōdit, id eſt, tacetur, & Moyſes acipit legē, & cū eo iterū apparet, fortè ſignificat nouū teſtamētū abſcōditū eſſe in lege, & aliqn̄ intelligētib. apparere. Quod uero Ieſ⁹ iā uocat cū in lib. Numeri qn̄ hoc nomē acceperit ſcriptura dicit q̄ iā ꝑpe eſſent, vt terrā ꝓmiſsā iāintrarēt p ꝓlepſim, id eſt, per occupationē anticipat ſcriptura q̄ poſtea factū eſt. Oīa. n. iſta poſtquā facta ſunt ſcripta ſunt, & ideo qn̄ factū eſt quod modo memoratur nōdum vocabatur Ieſus, ſed quando ſcriptum eſt.

✻ PROCOPIVS. Moyſes uocat, ut q ſuſcepturus eſſet legem Ieſ⁹ nō uocat⁹ aſcendit una cū Moyſe. Ieſ⁹ aūt eſt typ⁹ Chriſti nō uocat à patre ut cæteri. Nā ſemp eſt nobis præſto, & uocatis parat uiam ut per eā ad patrem ingredi poſſint, agens partes mediatoris & arbitri.

BED. Ioſue Chriſtum nomine & actione ſignificat q miniſter Moyſi dicitur quia Chriſtus *non uenit legem ſoluere ſed adimplere.* Moſi ueſtigia in omnibus ſequitur, quia in cunctis quæ ſcripſit Moyſes typice deſignatur quaſi comes indiuiduus.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et uiderunt. *Non in eſſentia ſua, ſed in ſimilitud ne repreſentante ipſum, & videtur quod non fuerit humana per hoc quod ſubditur.*

2 Subpedibus. *& per hoc deſignabatur, quod erat aſſumpturus naturam humanam.*

3 Quaſi opus lapidis ſa. *In Hebræo habetur.* Quaſi ōpus lateris ſaphyrini, *ita quod figura lateris reducebat eos ad memoriā anxietatis, quam ſuſtinuerant faciendo lateres in Aegypto & color eius qui erat quaſi color cæleſtis deſignat eorum libertatem quam conſecuti erant, & iucunditatem diuinæ apparitionis. quia oppoſita iuxta ſe poſita magis eluceſcunt.*

4 Nec ſuper eos. *Aliqui libri habent hic, non interpoſitum ſic,* Nec non ſuper eos, & c. *ſed non eſt de textu, quia non eſt in Hebr. nec in antiquis libris. & eſt ſenſus.* Nec ſuper eos qui procul receſſerant. *id eſt, populum de quo dictum eſt ſupra quod non debebat aſcendere cū Moyſe & aliis ſenioribus, ſed longe remanere.*

5 Miſit manum ſuam. *occultādo eis, ſicut dicitur inf. 33. d. Moyſi,* Protegam te dextera mea donec tranſeam, tollamque manum meam & uidebis poſteriora mea. *Ex quo patet quod poſitio manus Dei ſuper aliquid deſignat hic occultationem ſui ſubtractio manus reuelationem, ideo ſubditur:*

6 Videruntque Deum & comederunt ac biberunt. *ſ. in lætitia magna poſt talē viſionem. Hebræi autem dicunt quod hic eſt textus verus*, nec ſuper duces filiorum Iſrael miſit manum ſuam, &c. *& ſecūdū hoc populus cōmunis nō vidit Deū ſed tātū modo illi qui erāt principales in populo. ſ.* Moyſes, *& illi qui erāt cū eo, & princeps. tribuū.*

7 Dixit autem. *Poſt dationem moralium pręceptorum & iudiciallū hic conſequenter ponitur datio cæremonialium quantum ad ſtructuram tabernaculi, & ordinationem miniſtrorum, vbi ſic proceditur quia primo deſcribitur Moyſi vocatio, ſecundo dictorum cæremonialium traditio 25. c. Circa primum dicitur.*

8 Aſcende. *ſcilicet ſolus.*

9 Et eſto. *per hoc quod deſignauit quod Moyſes deberet ibi diu remanere, tamen non determinauit quandiu præciſe.*

10 Dabo tibi tabu. &c. *dicunt Hebræi, quod erant de ſaphyro.*

11 Surrexerunt. *qui iuit cum eo vſque ad terminos montis, & ibi fixit tabernaculū ſuū ad manendū quouſque rediret Moyſes de cacumine montis, & per hoc enim infra 32. d. dixit Ioſuę ad Moyſen decantātib. coram vitulo cōflatili. Vlulatus pugnę auditur in caſtris &c. patet quod non habuerunt in caſtris, quando fecerunt vitulum et adorauerunt.*

12 Aſcendenſque, *id eſt aſcendere volens.*

13 Senioribus. *et hoc fuit quando ipſe et* Ioſue *receſſerunt de caſtris, ideo ſuqditur.*

14 Expectate hic. *intendentes ad regimen populi.*

15 Donec reuerta, *ſ. ego & Ioſue.*

si bene quæritur, inuenitur. vnde Io. 5. g. *Si crederetis Moysi, forsi tan crederetis & mihi.*

a BEDA. Aaron אהרן mons fortitudinis, Hur חור interpretatur ignis vel lumē. Aaron ergo Christum, Hur. spiritū sanctū significat, de hoc dicit Esa. *Erit in nouissimis diebus præparatus mons do. &c.* Esa. 2. a. Et ille super apostolos in lumine ignis apparuit. Ascendēs ergo Moyses ad dominum mōtem fortitudinis & lumē ignis in campestrib. ad regendū populū reliquit. Nos ergo si doctores ad cōtemplationem sequi nō possumus, curemus ne aliqua tētatione a uicinitate montis Dei retrahamur, sed pro posse virtutū operib. insistāmus, in hęrētes stabiliter sacris Christi, quibus imbuti sum⁹, & gratiam spiritus quo signamur, intemeratā cōseruemus. Et si qua q̄stio pulsauerit, inuocemus adiutorium redemptoris, qui per donum spiritussancti protegere ab omnib, malis ac liberare consueuit. Nec dubitandū quia si persistimus, per montem fortitudinis humilitas & infirmitas nostra exaltetur, & cunctis hostib. fortior efficiat. per lumen quoq; sancti spiritus illustratur ignorantia nostra, & ad dilectionem conditoris animus inardescit.

b *Cumque ascendisset.* BEDA. Sicut mons altitudinem perfectionis quæ in lege scribenda erat, designat. ita nubes qua mons tegitur, gratiam diuinæ protectionis insinuat, qua tāto quisq; fruitur, quāto ad scrutāda mirabilia legis reuelatis oculis cordis ascendit. Nam nec montē solū quo Moyses ascendit, nubes operuit, sed & populū per deserta gradiētem qui ad altiora non potuit ascendere, obumbrauit. Vnde Ps. 104. d. *Expandit nubem in prote. e. &c.* Quia dominus omnes timentes se pusillos cum maiorib. cęlesti benedictione protegit.

c *Et habitauit gloria Domini.* BEDA. Non modo sublimitas, sed & nomen montis in quo data est lex, perfectionem significat Sina enim interpretatur mensura mea, vel amphora mea. Diuinitus ergo procuratum est vt sic vocaretur. vt ipso vocabulo significaret Deus, quod lex sua perfectam viuendi regulā omnib. promulgaret. vnicuiq; secundum opera sua redderet iuxta illud Lucę, 6. f. *In qua mensura mensi fueritis, reme. vo.* Bene aūt dicitur q̄ Moyse ascendente nubes & gloria domini sex dieb. montē operuit, & septimo illum ad altiora montis vocauerit. Sex. n. diebus in lege operari, in septimo quiescere iubemur.

RVPERTVS. Gloriam domini habitasse super montem Sinai dixit quia expertus est magnam & gloriosam multitudinem dulcedinis Domini quā abscondit timētib. se, sed huic ostendit non parua ex parte, vt in illa epularetur, non vno die sed quadraginta dieb. & quadraginta noctib.

d *Tegens illum nu* BEDA. Sex dieb. nube & gloria domini tegitur, quia qui mādata Domini iustis operib. exequitur, diuina protectione dignus habeť Dominus. n. qui ascendere iussit, nube sua & claritate circundedit, quia qui donū bene operandi tribuit, ipse bene operantes ne deficiant, illustrat: & ne tētamentis diaboli quasi feruorib. solis exurantur, protegit. Septimo die vocauit ad altiora, quia post operum perfectionē lex promittit æternam requiē: vt qui in altitudine rectę actionis domino adsistimus, ad eius visionem & colloquiū ascēdam⁹ secundū illud psa. 83. b. *Etenim benedictionem dabit. legislator. ibūt de virtute in virtutem: videbitur Deus deorum in Sion.* In hac etiam vita post actiuę vitæ perfectionem, ad diuinæ speculationis gratiam quidam ascendunt, qualis & quātula adhuc mortalibus dari potest. Vnde de Moyse dictum est, quia *locutus sit cum Domino facie ad faciem, sicut homo cū amico suo.* De illo ergo specialiter intelligitur, quod sex dieb. in monte nube & gloria Domini sit protectus: septimo ad altiora conscendit ad colloquiū Dn̄i uocatus, qa per opera quæ a Deo acceperat magis & magis illustrari, & ab oībus malis meruit obrumbari, ut ad sublimiora diuinæ uisionis & collocutionis dona perueniret. D

† Dei.

e *Erat aūt.* BEDA. Quasi ignis ardēs species gloriæ Dn̄i apparuit, qa corda electorū & dono sciētię cęlestis illustrat, & ardore suę charitatis inflāmat. In nube ergo apparet gloria dn̄i, qa nos ab æstu tentationū protegit. In caligine, quia potentia maiestatis eius a nullo potest integre comprehendi. *Pax enim Dei exuperat omnem sensum.* In igne ardente, quia mentes fideliū supernorum cognitione irradiat, & spe ac dilectione incēdit. Hanc gloriā filii Israel delonge & ab inferiorib. aspiciūt. Moyses ascendendo penetrāt, quia mysteria diuina perfecti subtiliter vident. Nos vero nostræ memores fragilitatis & inertiæ si intrare comprehendendo nequimus, credendo & sperādo & diligendo in proximo aspectare curemus. Filii. n. Israel a lōge oculos ad montem Domini & ad conspectū glorię habēt, cū infirmi Deū videre desiderātes oculos mētis figūt in memoria æternæ claritatis, qb. in vicinio mōtis Dei, in quē Moysen ascēdisse nouerūt, cōmorātes cū eo moderamine viuēdi se coercēt, ut nunquā gressū operis ab imitatione summorū virorum abstrahant, tametsi plene illos sequi non valeant. Vbi supra Mystice. Philip. 4. b E

f *Ingreßusque Moyses, &c.* BEDA. Moyses mediū nebulę ingressus ascendit in montē: cum prædicatores diuinę legis, in quibus ipse eximi⁹ est, ad intuēda sublimiter occulta sapiētię Domino ducēte penetrāt. Fuit aūt cū domino. xl. dieb. & xl. noctib⁹, vt hoc numero disceret, q̄ illi soli decalogū legis quē cū populo suo acceperat, possent implere, quos euāgelii gratia quatuor libris cōscribēda iuuarēt. Quater. n. deni quadraginta faciūt, vel q̄ qn̄q; eadē p̄cepta decalogi in notitiā cūctarū gētiū q̄ in quatuor partib. orbis continentur diuina gratia pādērentur: vt per eorum obseruantiam ad salutem veniant ęternam. Vbi supra cap. 2.

g *Fuit ibi quadraginta, &c.* ✠ CYPRIANVS. Moses in monte quadraginta diebus cum Domino perseuerans, & Dei familiare colloqū, & legis ministeriū ieiunio p̄meret. Helias, quoq; eodē dierū numero abstinēs ī eremo cōuersat. Vtilitas ieiuniorū tēporib. Christianis clari⁹ patuit, & a plurimis freqētata. ī plurimos se effudit. Quotq; viros virtutū vidim⁹, sine ieiunio nō legim⁹ ascēdisse, nec aliqd magnū moliti sunt, nisi pri⁹ abstinētia p̄cessisset. Quoties aliqd a Deo obtinere conati sunt, ieiuniis īcubuere & lacrymis, & p̄noctātes in orationib. ciliciis carni hærentib. supplices beneficia postularunt. Sermone de ieiunio & tentatione. F

CAP.

a Montem fortitudinis Christi. Fidem incarnationis Christi. b Consolationem spiritussancti. Ignem vel lumen. i. spiritum sanctum. c Si qua, s. aduersitas vel tentatio pulsauerit.

a vos habetis Aaron & Hur vobiscum: si quid natum fuerit quæ- 1
b stionis, referetis ad eos. Cumque ascendisset Moyses, operuit 2

a Diuina protectio. b Illustratio. c Amphoram meam vel mensuram meam, quia lex Dei est perfecta regula viuendi & vnicuique secundum opera reddit. 3

c nubes montem, & habitauit gloria † Domini super Sinai, 4

a A tentatione diaboli. b Diuina protectione. c Quia in lege Dei sex diebus operari iubetur. d Quia post perfectionem operum lex æternam requiem promittit. 5 Quia in septimo iubemur requiescere. e Quia Moysi & cæteris mundo corde diuina referente gratia obscuritas cęlestium sacramentorum est accessibilis. vnde: Psal. 33. a. Accedite ad eum & illuminamini.

d tegens illum nube sex diebus: Septimo autem die vocauit eum 6

a Obscuritatis. s. sacramentorum: In Deo nullæ sunt tenebræ. sed lucem habitat inaccessibilem, quam nullus videre potest.

e dominus de medio caliginis. Erat autem species gloriæ domi-

Quia mentes fidelium cognitione supernorum irradiat & dilectione accendit 7

ni, quasi ignis ardens super verticem montis, in conspectu

a Qui Deum videre desiderantes in memoria claritatis eius mentis oculis figunt. b Prædicatores. c Occulta diuinæ potentiæ vel sapientiæ. d Sublimi intellectu.

f filiorum Israel. † Ingressusque Moyses medium nebulæ, ascen-

a Sapientiæ altitudinem. b Etiam Moyses. c Quia illi soli decalogum implent, quos euangelii gratia iuuat.

g dit in montem, & fuit ibi quadraginta diebus & quadraginta 8
noctibus.

NICOLAVS DE LYRA.

Habetis Aaron & Hur. vo. *Iste Hur fuit maritus Mariæ sororis Moysi, ut dictum est supra. 17. capite.*

Si quid natum fuerit quæstionis. *id est aliquid quod uideatur uobis difficile & ambiguum.*

Referetis ad eos. *ad determinandum, sicut referretis ad me, si essem præsens.*

Cumque ascendisset Moyses, &c. *dimisso Iosue in loco supradicto.*

5 Operuit nubes montem. *quæ erat signum diuinæ præsentiæ.*

6 Tegens illum nube. *Non q̄ recesserit septimo die nubes, sed per illos sex dies accipitur mora Moysi in monte antequam dominus cū eo loqueretur. ideo subditur.* Septimo autem die vocauit eum, &c.

7 Erat autem species glorię domini quasi ignis. *de superiori enim parte nubis quæ montem operuerat, uidebatur quasi ignis ascendere in altum, ita quod uidebatur de castris.*

8 Et fuit ibi quadraginta diebus & quadraginta, &c. *absque cibo, & potu.*

A

ADDITIO.

In capi. 24. vbi dicitur in poſtill. Fuit etiam iſta aſperſio. Cum non ſolum de ſenſu literali, ſed etiam de ſigurativo agat poſtillator in hoc loco: non uidetur eſſe prætermittendum illud quod in glo. habetur ſuper illud verbum. Hic eſt fœderis ſanguis. *dicens, quia morte Chriſti, quæ in hoc loco ſignificatur. Confirmatur teſtamentum. Hæc in gloſſa. Qui quidem ſenſus figuralis bene continuatur cum ſequentib. cum dicitur.* Viderũt Deum Iſrael. *Nam tantum populus ille qui in ſanguine teſtamenti Chriſti confirmatur, Deum Iſrael videt nunc per fidem & ſacramentum, & in futuro per eſſentiam.*

CAP. XXV.

a Locutuſque eſt do minus ad Moyſen dicens: Loque &c. primitias. ✠ HVGO VICTORINVS. Primitias dicit non ſegregatum, quod exigeret proprietas vocabuli, ſed partem quandam ſeparatam deſtinatæ pecuniæ cuiuſque in opus diuinum ad cõſtruẽdũ tabernaculum, ſicut primitiæ ſolent ſeparatim Deo dari, quantum, quiſque vult, non pars determinata ſicut decima, & hoc notat litera quę ſequitur, *Qui offert vltroneus.*

Myſtice.

Oblationem.

B Ibid. ca. 3.

BEDA. Primitias bonorũ Deo offerimus, cum bonũ quod agim⁹, totum diuinæ gratiæ tribuentes, & toto corde profitentes, quod nec initium bonæ actionis vel cogitationis niſi a domino poſſumus habere. Mala verò ſemper a nobis diabolo inſtigante, & cœpta & conſummata nec niſi domino donante laxanda.

Tim. 3.

b *Hæc ſunt.* BEDA, Cuncta quæ ſibi dominus ad faciendum ſanctuarium materialiter offerri præcepit nos quoque qui ſpirituales filii Iſrael, id eſt imitatores Deum videntis populi eſſe cupimus, ſpiritualiter offerre debemus, vt per has oblationes volũtarias ipſi ſãctuarium in nobis faciamus vt ipſe habitare ĩ noſtro corde. & ſibi manſionem conſecrare dignetur.

¶T. morũ.

C

c *Lapides onychinos, &c.* BED. Hęc offerimus cũ miracula ſanctorũ, quib. cogitationes Deo deuotas & opera virtutũ ornauerunt, digna laudi prędicamus, & in adiutorium fidei noſtrę cum opus eſt aſſumimus, quia enim in humeris onera geſtam' per ephod, id eſt, ſuperhumerale, opera iuſtorũ & labores inſinuãtur, quia vero in pectore cogitationis eſt ſedes, in rationali quod eſt habitus ſacerdoralis pectoris mundæ electorũ cogitationes exprimuntur. lapides ergo onychini & gẽmæ ornãt ephod & rationale cum ſanctorũ patientibus & cogitationibus etiã miraculis inſigniuntur. Vel in onychinis lapidibus, qui ſanguinei coloris eſſe feruntur: additis bonis operibus martyrii merita ſignantur.

d *Facientque mihi ſanctuarium,* BED. Oſtendit Dominus Moyſi tabernaculũ in monte, & vaſa in cultu eius ↄſecrata, quia ſecum tam diu morantẽ aperte

CAP. XXV.

a Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen dicẽs: Loquere filiis Iſrael, vt tollant mihi 1

a Initia. Pelagiani primitias bonorum Deo non offerunt ſed ſibi imputantes aliquid boni ſe habere dicunt abſque gratia Dei.

† primitias: Ab omni homine qui 2 3

a Hilarem.n. datorem diligit Deus, &c. 2. Cor. 9. b. b Non ex triſtitia aut ex neceſſitate. c Vnde Pſal. 34. b. Voluntarie ſacrificabo tibi & confitebor nomini tuo domine, quoniam bonum eſt. Pretioſa in argento & auro & ſerico & cæteris reb. quib vaſa tabernaculi fiant.

b offert vltroneus accipietis eas. Hęc ſunt 4 5

a Claritatem veræ ſapientiæ. b Nitorem ſacræ eloquentiæ. c Oris confeſſionem ad ſalutem. Fidei publicam prædicationem vel confeſſionis.

autem quæ accipere debetis. † Aurum & argentum & aes 6

a Corda ſurſum eleuata. Cæleſtem conuerſationem. b Corporis paſſionem ad quam pro Chriſto parati eſſe debemus. c Dei & proximi dilectionem ardentem.

hyacinthum, & purpuram, coccumque bis tinctum, & 7

a Carnis caſtitatem. a Pœnitentię habitum & luctum. c Doctores dominici gregis proprio ſanguine baptizatos. Pelles arietum offerimus, cum corpora noſtra incorruptibilia futura & glorificanda credimus. d Has offerimus, cum nos poſt mortem ſpiritualia in cælis habituros corpora ſperamus.

8 9

byſſum, pilos caprarum, & pelles arietum rubricatas, pelleſ- 10

a Ligna ſetim offerimus, cum expurgatis peccatorum ſpinis & munda carne & anima ſoli Deo ſeruimus. b Sanctorum firmitatem, qui nullo vitio corrumpuntur. c Fulgentes fructu charitatis, & miſericordiæ. d Componenda.

11

que ianthinas, & ligna ſetim oleum ad luminaria concin- 12 13

a Opinionem boni, operis ad exemplum bene viuendi longe lateque ſpargendo.

nanda, aromata in vnguentum, & thymiamata boni odoris 14

a Miracula. b Opera virtutum & miraculorum. quibus ephod. & rationale, i. opera & cogitationes ſanctorum exornantur. c Opera. d Cogitationes.

15 16

c lapides onychinos, & gemmas ad ornandum ephod ac ratio-

a De ſeipſis. b Tabernaculum. Communis omnibus.

17

d nale. Facientque mihi ſanctuarium & habitabo in medio 18

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXV.

Diuiſio.

Locutus eſt dominus. *Hic conſequenter traditur deſcriptio tabernaculi & pertinentium ad ipſum. & primum circa hoc ponitur domini præceptum, ſecundo interuenit impedimentum. 32. cap. Tertio amoto impedimento deſcribitur operis executio. 25. cap. Et quarto tabernaculi erectio. 40. cap. Circa primum primo oſtenditur materiæ præparatio, ſecundo deſcribitur tabernaculi & pertinentium ad ipſum forma & diſpoſitio ibi.* Facientque mihi ſan. *Circa primum dicitur.*

1 Loquere filiis Iſrael. *quia de oblationibus eorum debebat fieri tabernaculum.*

2 Vt tollant mihi primitias. *In Hebræo habetur terumath, i. ſeparationem, quia oblata ſeparabantur a communibus vſibus, quibus non poterant vltra applicari, ſed tantum diuino cultui.*

3 Ab omni. *id eſt, ſpontaneus.*

4 Accipietis. *& non aliter.*

5 Hęc ſunt. *pro dictis operibus.*

6 Aurum & arg. Hyacinthum. *i. lanam, & ſericum talis coloris ſicut eſt lapis hyacinthus, cuius color aſſimilatur ſaphyro.*

7 Coccumque bis. *id eſt, lanam & ſericum coloris rubei. & bis tingebatur vt color eſſet intenſior.*

Byſſus.

8 Et byſſum. *Byſſus eſt genus lini candidiſſimi. Iſta enim fuerunt neceſſaria ad faciendum arcam & propitiatorium & alia, quorum aliqua erant de auro, aliqua de argento, aliqua de ære, & aliqua de ære & argento. & ad faciendum cortinas tabernaculi quæ erant de prædictis, vt patebit infra,*

9 Pilos caprarum. *de quibus facta ſunt ſaga.*

10 Et pelles arie. rubri. *dicit Ioſephus, quod lana pellium erat tincta rubeo colore. Rab. Sal. dicit quod erant frunita gallice tannees, dicta & ex hoc erant rubeæ.*

11 Pelleſque ianthi. *i. tali colore tinctas ſecundum Ioſephum. In Hebræo habetur.* Pelleſque taxorum, *vt dicit Rab. Sal. & ſunt animalia habentia pelles, uarias multis coloribus, & de pellibus dictis factum fuit operimentum tabernaculi.*

12 Et ligna ſetim. *ad faciẽdum tabulas tabernaculi & arcæ & menſæ & aliqua alia, ut uidebitur infra, Si quæratur unde in deſerto habuerunt ligna ſetim, cum ibi non eſſent tales arbores? Reſpondet Rabbi Salom dicens quod Iacob uidit in ſpiritu ſancto, quod filij ſui erant facturi tabernaculum in deſerto poſt exitum de Aegypto, & ſecum portauit in Aegyptum ſemina & radices talium arborum, & ibi plantauit & nutriuit, præcipiens filijs ſuis ut exeuntes de Aegypto ſecum portarent, aurum autem & argentum habuerunt de Aegypto, quam ſpoliauerunt & lapides pretioſos &c.*

13 Oleum ad lumi. *id eſt præparanda, ut poſſint ardere.*

14 Aromata vt. *ad faciendum unctionem ſacerdotum & uaſorum & compoſitionis cremandæ in altari incenſi.*

15 Lapides onychinos & gem. ad or. ephod. *in quo requirebãtur duo lapides onychini.*

16 Ac rationale, &c. *in quo requirebantur. 12. lapides quorum vnus eſt onychinus.*

17 Facientque mihi ſanctua. *Hic ponitur tabernaculi & uaſorum & miniſtrorum deſcriptio. ſecundo artificum electio. 21. capitu. Adhuc primo præmittitur deſcriptio tabernaculi & uaſorum, ſecundo ordinatio miniſtrorum. 28. c. Circa primum ponitur primo deſcriptio eorum, qui erant intra tabernaculum, ſecundo ipſius tabernaculi in ſe. 26. capi. tertio agitur de his qui erant extra cap. 27. Circa primum loquitur primo generaliter dicens.* Facientque mihi ſan. *id eſt tabernaculum, quod poſſit portare de. loco ad locum.*

18 Et habitabo in medio eorum: *ita quod non oporteat eos pro ſacrificijs redire ad montem iſtum.*

✠ Iux-

MORALITER.

† 1 *Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen, &cæt.* In hoc capitulo deſcribitur conſtructio arcę teſtamenti, cum dicitur

† 1 Ar-

a eorũ, iuxta omnẽm ſimilitudinẽ tabernaculi, quod oſtendã 1

a ¶ Non ex parte, quia ſi Angelorum conſortia capimus, debemus uitam eorum in terris quantum non noxia corpora tardent, imitari.

b ¶ Patriæ cęleſtis, ad cuius ſimilitudinem eccleſia habetur conſtitui.

a ¶ Singulorum Angelorum.

b tibi, & omniũ vaſorum in cultũ eius. Sicq; facietis illud. Ar 2

a ¶ Corpus Chriſti quod nulla contagione peccati corruptum: cuius longitudo fuit tolerantia paſſionis. 3

b ¶ Membris puriſſimis: quamuis in ſimilitudinem carnis peccati. c ¶ Longitudinis patientia.

c cãm de lignis Sethim compingite; cuius lõgitudo †habeat 4

a ¶ Doctrinam & operationem Chriſti: quorum alterum ſine altero non fuit.

b ¶ Plenum cubitum non habemus, quia eius opera ad plenum imitari non valemus.

¶ Quia tarditatem diſcipulorum longanimiter ferebat.

c ¶ Amplitudo charitatis quæ una ſed, in duo mandata diuiſa. ¶ Charitatis qua ſuos adunare curauit.

d ¶ Quia in hac uita nec Deum perfecte diligere, nec quantum diligat nos comprehendere ſufficimus.

d duos & ſemis cubitos, latitudo, cubitũ & dimidium, altitu-

e ¶ Propter unicam ſpem, qua futuræ reſurrectionis gloriæ pręſtolamur aduentum. uel quia nos inter aduerſa propter præmia futura gaudere admonet.

f do cubitũ ſimiliter ac ſemiſſem, & deaurabis eam auro mũ- 5

¶ Quia humanitas intus uirtute plena eſt, & foris ſpiritusſancti opera prænonſtrabat.

¶ Quia expectauit quãdo pro nobis ſuſceptam mortem cum mortis autore ſuperaret, & ad patrem victor aſcenderet gloria honore coronatus.

diſſimo intus & foris: Facièſque ſuprà coronam auream p 6 †

a ¶ Quatuor Euangeliorum libros, qui circulis comparantur, quia ęterna Dei ſapientia quam prædicant, nec incipiens nec deſinens quam homo accepit.

b ¶ Claritate ſapientiæ.

g circuitum, & * quatuor circulos aureos, quos pones per 7

aperte mõſtrauit quãta humilitate, pietate, mũditia, virtutes Angelicæ gaudeãt obedire, q̃ ſunt tabernaculũ pfectũ eius q in eis ſemp habitauit. Quorũ ẽt nobis in reſurrectione ſimilitudo vitæ, & cõis ante Deũ cõuerſatio promittitur, quocũq; modo eorũ vitã imitari ſtudemus laudãdo. ſ. & diligẽdo Deũ & proximũ. Inimicos etiam prouocando ad Deũ, quibus dicitur: *Vos autem fratres nõ eſtis in carne, ſed in ſpiritu.* Tabernaculum ergo Moyſi in monte monſtratũ, cæleſtis patria eſt, quæ tunc de ſolis Angelis extitit, ſed poſt aſcẽſionẽ Chriſti præclaram multitudinem ſãctarum animarum recepit.

* DIOD. Scena ſuis tabernaculis, imago erat & quidam modulus totius orbis, nec alia ſedes quoties apud homines eſſe Deus nõ dedignaretur decentior tanto numini poterat excogitari, q̃ typũ gereret oĩum rerũ vt omnibus gẽtib. innoteſceret, illũ eſſe apud Hebræos Deũ, qui nõ tabulis æreue alicuius artificis indiget, ſed quĩ prout omniũ dño conuenit in modulo totius orbis apparet. Anguſtumq; ac breue illud opus tabernaculi, maximum illud auguſtumque cœli templum animo colentium repræſentaret.

a *Iuxta omnem.* BED. Imitari debemus Angelos diligẽdo Deũ & proximum. Subueniunt & illi miſeris, & ſi non Angelis, q omnes beati certe hominib. Humiles ſunt, mites ſunt, pacati diuinis obediunt pceptis. Imitare hos quãtũ uales, vt ſanctuarium domino iuxta templum quod in monte monſtratũ eſt, te ædifices: ut & nunc in te Deus habitet, & poſt hanc uitam in illud tabernaculum quod imitaris, introducat.

b *Omnium uaſorum.* BEDA Vaſa tabernaculi ſingulæ perſonæ Angelorum, ex quib Ieruſalem mater omnium noſtrum in æterna pace & unitate conſiſtit.

c *Sicq; facietis illud. Arcam.* BEDA. Arca fieri pręcipitur, in qua Chriſti incarnatio figuratur, *in qua omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſcõditi.* Hæc de lignis Sethim ɔpingitur, quæ leuia & imputribilia parũ a qualitate albæ ſpinę diſtãt, qa corpus Chriſti cõſtat ex mẽbris ab oĩ vitio mũdis. Hæc ligna sũt ſimilia ſpinis, qa nõ ĩ carne peccati, ſed ĩ ſimilitudine carnis pctĩ uenit.

d *Cuius longi.* BED. Quæritur cuius quãtitatis ſit iſte cubitus, quẽ Moyſes in tabernaculo, Noe in arca poſuerit. ſm Ioſephum, non eſt putandum hominẽ Iudæum ingenio pręditũ ſcripturis diuinis & ſecularib. doctiſſimũ hoc potuiſſe latere. Ait ergo. *Facta eſt arca longitudinis quinq; palmorũ, latitudinis triũ.* Vnde patet: quia illum deſignat cubitũ quẽ duo palmi faciũt.

e *Latitudo.* BEDA. Vnius cubiti latitudo pro diſpenſatione dominicæ charitatis, q̃ electos in Deo adunare curauit, vnde: *Vt ipſi in nobis vnum ſint* & paulo poſt. *Vt dilectio qua me dilexiſti in ipſis ſit, & ego in ipſis.* Habet & ſemiſſem, quia in hac vita nec pfectè Deum diligere, nec dilectionẽ q̃ erga nos habet, cõprehendere ſufficimus, quia ex parte diligimus, ſicut ex parte cognoſcimus. Habet ergo arca cubitũ vnum & dimidiũ, quia dñs vnica nos pietate ſibi ac patri ſociandos diligit, & dilectionis noſtræ capacitatẽ, qualis in hac vita eſſe poteſt illud. æque pia benignitate cõplectitur, donec ad eius viſionẽ ubi eum toto corde diligamus intremus.

D Io 17.c

BEDA. Myſtice. Lõgitudo arcæ longanimitatem Chriſti, patientiam qua inter homines cõuerſatus eſt, inſinuat. Latitudo amplitudinem charitatis qua ad nos venit, & nobiſcũ habitauit. Altitudo ſpẽ futuræ ſublimitatis, qua ſe poſt paſſionem glorificandũ, vel nos glorificaturũ eſſe præuidit. Vnde lõgitudo duorũ cubitorũ pp doctrinã. ſ. & opera quib in mũdo fulgebat. Vnde *Quę cœpit Ieſus facere & doce.* Et alibi. *Vnde huic ſapiẽtia hæc & virtutes.* Quod uero arca ſemiſſem habebat in longitudine, humanæ fragilitatis tarditatẽ põt ſignificare, q̃ dicta uel opera Xpi ſublimia digne capere nõ ualebat. Vnde. *Hæc non cognouerũt diſcipuli eius primum, &c.* facta. ſ. eius. Et alibi. *Et erat uerbũ iſtud abſcõditũ ab eis. &c.* Habebat ergo arca duos cubitos lõgitudinis, qa verbo & facto clarus in carne apparebat. Dimidiũ verò cubiti, qa tarditatẽ diſcipulorũ lõganimiter ferebat.

E Myſtice. Act. 1.a. Mat. 13 g Io 12.b Lucæ. 10.f

f *Altitudo cubitũ, &c.* BEDA. Habet arca cubitũ in altitudine qa Chriſtus plẽniſſime nouerat cum eſſet incorruptibili carne, quãta uel mẽbris gloria eſſet futura. Habet & dimidium, quia deuotionẽ noſtræ carnis libẽter in ſe ſuſcepit: qui pia intẽtione patriã futurã diligimus, ſed nondũ pfecte quę ſit eius felicitas capimus, & hoc † tantillum nõ niſi ab illo habemus.

† tãtulum.

g *Et quatuor.* GREG. Arca eccleſia. Quatuor circuli rei p quatuor angulos, quatuor Euãgelii libri, quibus p quatuor mundi partes prędicatur. Vectes de lignis Sethim, qui ad portandũ inferuntur circulis, fortes & perſeuerantes doctores, qui ſacris libris sẽp inhærentes eccleſiæ vnitatẽ denuntiãt. Vectib. uero arcã portare eſt bonis † doctrinis ad eccleſiã rudes fideliũ mentes pdicando deducere. Hi auro iubentur operiri: vt cũ aliis prædicant ſcientię fulgore ſplendeant. Hi ſemp erunt in circulis nec vnquã extrahent, ut qui ad officiũ pdicationis excubãt, a lectionis ſtudio nunq̃ recedant. Ad hoc. n. vectes in circulis ſemp eſſe iubentur, ut cũ arca portãda fuerit de intromittẽdis vectibus nulla tarditas generetur, quia cũ ſpirituale aliquid

in paſtora li. c. 11. † doctoribus. F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Iuxta omnẽ ſimilitudinẽ tabernaculi, &c. *Oſtendit enim dominus Moyſi viſione imaginaria tabernaculum cum omnib. ad ipſum pertinentibus, & ſecundum hanc ſimilitudinem* Moyſes *explanauit & deſcripſit artibus.*

Arcam de lignis Sethim cõpingite: cuius lo. *Hic deſcribitur ſpeciali, & primo ea quæ erant intra ſanctum ſanctorum, ſecundo quæ erant intra ſancta, ibi.* Facies & menſam. *Circa primum dicitur.* Arcam. *ſ. teſtamenti, quæ erat quaſi ſcrinium ſine pedibus.*

De lign. Sethim. *quæ ſunt imputribilia, ut dicit Ioſephus.*

Cuius longitudo habeat duo. & ſemis cubi. &c. *id eſt, duos cubitos & dimidium.*

5 Et deaura. *non per modum picturæ, ſed laminis aureis operiendo: vnde infra 34. dicitur.* Veſtita auro. *& idem tenendum de omnibus illis quę dicuntur in opere iſto iſto deaurata.*

6 Facieſque ſupra coronã au. *Iſta corona non erat rotũda, ſed quadrata. Erat. n. quoddam labium in parte ſuperiore arcę in circuitu eleuatum, quaſi ſpatio duorum digitorum vel quatuor ſuper operculum arcę, ſicut fit in marginibus ſacrariorum: dicitur tamen corona, quia erat per totum circuitum arcæ.*

Corona quadrata.

7 Et quatuor cir. *ſecundum* Ioſephum *iſti circuli ſic erant diſpoſiti in quatuor angulis, ita quod erant uerſus ſuperiorem partem arcæ ſub corona, & quod vectes intrantes per circulos irent ſecundum longitudinem arcæ, & in hoc uidetur concordare textus, quia ibi dicitur.*

Duo

MORALITER.

1 *Arcam de lignis Sethim compingite, &c.* Per arcã iſtã figurata fuit virgo Maria, in qua repoſitus fuit ſanctuſſanctorum Ieſus Chriſtus, qui eſt rex & ſacerdos & cibus fideliũ. Et he tres conditiones figuratæ fuerunt per tria in arca repoſita. ſc. tabulas continentes legem, & ſignificant regiam dignitatem, ad quã ſpectat ferre legem, & virgã Aaron, quæ ſignificat ſacerdotium: & manna quæ ſignificat cibationẽ fidelium uiatorũ in ſacramẽto euchariſtiæ & beatorum in ppria ſpecie. Facta vero fuit hæc arca de lignis Sethim q ſunt ĩputribilia, ad ſignificãdũ puritatẽ beatę virginis Mariæ, q̃ fuit puriſſima mẽte & corpore, & ẽt poſt mortẽ ɔſeruata a corporis putrefactione.

5 *Et deaurabis eam auro mundiſſimo intus.* per charitatis feruorẽ.

† *Et foris.* per conuerſationis honeſtatem.

6 *Facieſq. ſupra coronã au.* nam cęteri ſancti ẽt ſupremi Angelis ſunt in cęlis ſicut Dei miniſtri, ipſa uero ſicut cęlorũ regina.

A

A aliquid a paſtore quæritur, ignominioſum eſt ſi tūc quærat di‑ſcere, cùm quæſtionē debeat enodare, ſed circulis vectes inhęreant, vt doctores ſemp eloquia dñi meditantes teſtamenti arcam ſine mora leuent, & quicquid neceſſe eſt doceant. Vnde

1. Petri. 3. c Petrus: *Parati ſemper ad ſatisfactionem omni poſcenti rationem, & de ea quæ in nobis eſt, &c.*

remuneraret. Hęc eſt ergo teſtificatio q̄ dñus Moyſi in arca ponendā dedit, cū nobis confitendā in Chriſto ſignificauit veritatē carnis & animæ & verbi, ipſamq. carnē poſt paſſionē & reſurrectionē glorificatā, & æterna regis ac pōtificis dignitate ſublimatā monſtrauit, & ipſum tm̄ paternorū conſciū ſecretorum quaſi eiuſdem D

Vbi ſupra. c. 4. a *Duo circuli.* BEDA. Quia in figura quatuor animaliū duo, q per hominē & vitulū ſignantur, paſſionem & mortem eius ſignauerunt, duo qui p leonem & aquilam, victoriam qua ſ. mortē deſtruxit. homo enim Deus per īcarnationē mortalis factus apparuit. Vitulus verò oblatus pro nobis in altari crucis exiuit. Item leo, mortem ſuperando, aquila factus eſt aſcendēdo. Duo ergo circuli ſunt in latere vno, & duo in altero, quia duo Euāgeliſtæ aſſumptionem in domino humanæ fragilitatis, & duo victoriam qua de aſſumpta fragilitate & morte triūphauit, inſinuauerunt. Quaſi enim leuū latus duos habuit circulos, cum duo Euāgeliſtæ incarnationem Chriſti & paſſionem figurarunt. Dextrum quoque duos cum duo alii reſurrectionem & aſcēſionem, quæ ad futuræ vitę gloriam pertinent, expreſſerunt.

† 6. di. c. q. eccleſiaſticis.

* vectes.

a ¶ Quia ſacramenta incarnationis per omnes mundi plagas dilatantur, & Euangelium prædicatur. b ¶ Ioannes & Matthęus qui Chriſto prędicanti adhęſerunt. ¶ Quia duo Euangeliſtæ in carne prædicanti adhærebant, duo alii poſt reſurrectionem & aſcenſionem Chriſto adhæſerunt. c ¶ Dextro.

a quatuor arcæ angulos. † Duo circuli ſint in latere uno & 1

a ¶ Marcus ſ. & Lucas, qui poſtea credentes, diſcipuli Apoſtolorum facti ſunt. b ¶ Siniſtro. c ¶ Doctores, qui Deum prædicando circumferunt. d ¶ Quia puri & fortes eſſe debent. ¶ Sapientia.

duo ī altero. Facies quoq. vectes de lignis Sethim, & operies

¶ Euangelia. ¶ Accingente, ea ſcilicet. ¶ Eccleſiæ.

eos auro: Induceſq; * p circulos qui ſunt in arcæ lateribus, vt

a ¶ Vt nunquam a lectione ceſſent. ¶ Quia neceſſe eſt illt, qui aliis cæleſtia prædicant, nunquam mentem a memoria ſacræ ſcripturę, vel manus ab obſeruatione mandatorum contineant. b ¶ Quia iſta tantum de incarnatione loqui & credere debemus, quæ nobis ipſe dominus per auctores ſacræ ſcripturę reuelare dignatur.

portetur eis qui ſemper erūt in circulis, nec vnquam extra‑ 2

b hentur ab eis. Poneſq. in arca teſtificationem quā dabo tibi. 3

a ¶ Tabulam. ſ. quę arcę in tegete ſufficiat. ¶ Superexaltat miſericordia iudicium. vnde: Suauis dominus vni. & miſe. &c. Pſ. 144. b. ¶ Propitiatorium Chriſtus, de quo Apoſtolus. Quem poſuit propitiationem per fidem in ſanguine ipſius. Ro. 3. d

c Facies & propitiatoriū de auro † mūdiſſimo. duos cubitos & 4

dimidiū tenebit longitudo eius, & cubitū ac ſemiſſem latitu 5

a ¶ Duo teſtamenta, quorum unum futuram incarnationem: aliud factam clamat. ¶ Propter ſapientiam.

d do. Duos quoque cherubim aureos, & productiles facies ex 6

a ¶ Velut intuentes propitiatorium obumbrant: quia felicitatem ſuam gratiæ Dei deputant: a quo vt nihil mali velle poſſint, acceperunt.

vtraq. parte oraculi. Cherub vn⁹, ſit ī latere vno: & alter in 7

cum patre maieſtatis iudicem omnium docuit ſeculorum.

c *Facies.* BEDA. Propitiatoriū tabula erat aurea eiuſdē menſurę cuius arca, ſic dicta, quia ibi Deus Moyſi apparens, & cum eo loquens ꝓpitiabatur populo, & miſericordiam ſignificat, vnde bene ſuper arcam erat, quia miſericordia eius ſuper omnia opera eius.

E d *Duos quoque cherubim, &c.* Propter ſocietatem angelicæ pacis, quæ minus quā inter duos haberi non poteſt. Cherubim autem angelicam militiam ſignificat. Angeli uerò ſumma concordia & quiete Chriſtum cōtemplantur. Vnde uerſis adinuicem vultibus propitiatorium reſpiciunt: quia illam beatitudinem ſe habere Dei gratia intelligunt.

Ibid. Hebrę. 9. a b *Teſtificationem quam dabo.* BEDA. de qua Apoſtolus. *Poſt uelamentum autem,* inquit, *ſecundum tabernaculum, quod dicitur ſancta ſanctorum, aureum habens thuribulum, & arcam teſtamenti circumtectam ex omni parte auro: in qua urna aurea habens manna, & virga Aaron quæ fronduerat & tabulæ teſtamēti.* Vrna ergo aurea in arca habens manna, ſanctā anima eſt in Chriſto, habens in ſe omnem plenitudinem diuinitatis. Virga Aaron q̄ exciſa frōduerat, poteſtas ſacerdotii inuicta: de qua dicitur. *Virga æquitatis uirga re. t.* quæ ad tempus morte ſucciſa mane reſurrectionis viua refloruit, & perpetuò inuiolabilis & immarceſſibilis pmāſura īnotuit. *Chriſtus. n. reſur. ex mor. iam non mo.* Tabulę teſtamēti in arca oēm in Chriſto ſciētiā paternorū ſecretorum & potētiā deſignāt iudiciorum. In illis. n. & fides erat inſcripta diuinitus quę mūdū crearet ac regeret, & mādata quibus Deo ſeruire oporteret & diſcretio iudicij qua odiētes dānaret, diligētes remunc‑

Hebrę. 9. c

Rom. 6. b.

C

GREGORIVS. Duo cherubim qui plenitudo ſcientię dicūtur, duo teſtamenta ſunt, quorum vnus a ſummitate vna propitiatorii, alter ab altera ſtat, quia quod vetus de incarnatione Chriſti cœpit prophetando promittere, nouum perfecte narrat completum. Ex auro mundiſſimo fiunt, quia vtrūq; teſtamentū pura & ſimplici veritate deſcribitur. Expandunt alas & oracula operiunt, quia nos qui Dei oraculū ſumus a culpis imminentib. ſcripturæ ſacræ eruditione protegimur, quam dū ſollicite aſpicimus, ab errore ignorantię eius alis velamur. Mutuò ſe reſpiciūt, verſis vultibus in propitiatorium, quia teſtamenta in nullo diſcrepant, & inuicem ſe aſpiciunt, quia ꝙ vnum promittit, aliud exhibet. Et propitiatorium id eſt, mediatorem Dei & hominum inter ſe poſitum vident, facies. n. a ſemetipſis auerterent, ſi aliud promitteret ꝙ aliud negaret.

BED. Numero ſingulari כרוב cherub plurali autem כרובים cherubim dicitur. Sed Græca conſuetudo neutri generis cherubin poſuit, m litera in n. mutata. Hieron. autē & maſculino genere

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Duo circuli ſint. *latus autem arcæ communiter dicitur ſecundū longitudinem, & ſecundum hoc ſpatium inter duos uectes erat tantum unius cubiti & dimidij ſecundum latitudinem arcę, quæ erat inter duos vectes. Ra. Sa. dicit, ꝙ circuli ſic erāt diſpoſiti in angulis, quod uectes trāſibant ſecundum latitudinem arcæ, & ſic inter duos vectes erat ſpatium duorum cubitorum & dimidij ſecundum longitudinem arcæ, quæ continebatur inter duos vectes, & hoc uidetur rationabilius: quia ad hoc ponebantur vectes, ut per illos arca portaretur a ſacerdotibus, quando caſtra mouebantur, quia oportebat quod ſacerdotes deportarent eam propriis humeris: & propter pondus arcæ & contentorum in ea requirebātur ad minus quatuor homines, duo ante, & duo retro. Duo autem homines melius poſſunt aptari ad ſuſtinendum uectes, unus iuxta alium in ſpatio duorum cubitorum & dimidij: quam in ſpatio unius cubiti & dimidij quia uideretur nimis breue, ad hoc quod duo homines lateraliter ſimul incedentes portarent illam arcam. Nec illud obſtat quod habetur in litera.* Duo circuli ſint in latere vno. *quia in quadrato quod eſt altera parte longius, lineæ breuiores ita uocantur latera quadrati, ſicut & longiores, & eodem modo dicendum de lateribus arcæ qnia erat qua ſi quoddam quadratum altera parte longius.*

2 Nec unquam. *quia vectes ſemel immiſſi, non poterant de circulis amoueri, niſi pro reparatione, ſi eſſet ibi aliquid diſſipatum in alijs autem portandis cum uectibus, uectes erant in circulis tantum tempore deportationis.*

3 Po.

3 Poneſq; in arca teſtificati. *id eſt, tabulas ſcriptas digito Dei, quæ erant teſtes inter Deum & populum, quod recepiſſet a Deo illa pcepta.*

4 Facies & propitiatorium. *Ra. Sal, & Hebręi dicunt, ꝙ iſtud propitiatorium erat operculum arcæ, tum quia de alio operculo eius non fit mentio, tum quia deſcribitur eiuſdem longitudinis ſicut & latitudinis ſicut & arca. Aliqui alij doctores dicunt, quod non erat operculum arcæ, ſed erat tabula aurea ſuperius eleuata, quaſi portaretur ab ipſis cherubi, qui erant in extremitatibus arcæ, ita ꝙ eſſet quaſi ſedile ipſius Dei, & arcę operculum eſſet quaſi ſcabellum illius ſedis, ſecundum illud.* Qui ſuper cherubin, *id eſt, ſuper propitiatorium ab ipſis cherubin ſuſtentatum. Dicebatur autem propitiatorium, quia de illo loco audiebantur reſponſa diuinæ pietatis, ſecundum uero dictum Ra. Sa. operculum arcæ erat quaſi ſedes Dei & pauimentum tabernaculi quod erat ante arcam, erat quaſi ſcabellum ſedentis.*

5 Duo quoque cherubim, &c. *Ioſephus dicit quod habebant ſimilitudinem quarundam auium, quæ nunquam uiſæ ſunt ab hominibus, ſed Moyſes uiſione imaginaria vidit tales ſimilitudines in ſede Dei. Ra. Sa. & alij doctores dicunt, quod habebat ſimilitudinem puerorum uel iuuenum habentium alas.*

6 Et productiles. &c. *quia nō erant facti opere fuſorio, ſed cum malio aurum deducebatur ad talem figuram.*

7 Ex vtraq; parte ora. &c. *i. propitiatorij quod dicebatur oraculum, quia per orationes impetrabatur diuinum reſponſum quod inde audiebatur.*

✠ 1 Expan‑

MORALITER.

✠ 4 *Facies & propitiatorium.* Ipſa namque precibus ſuis Deum facit nobis propitium.

5 *Duos quoque cherubim aureos, &c.* per quos deſignatur aſſiſtentia Angelorum huic virgini famulantium.

5 Duo

✠ 1 Facies

genere poſuit duos cherubim aureos,&c. Nō duo cherubim
A aurea. Interpretatur aūt ſcientiæ multitudo, vel ſciētiæ intellectus ꝙ recte angelis cōuenit, q ab oī impulſu impurę cogitationis alieni inhærēt conditoris viſioni. Alias aūt in figura cherubim Moyſes facere iubetur, ꝙ etiā pictorū licētia imitatur, vt in alto Angeli ſedē habere,& leui volatu quolibet diſcurrere ſignentur. Quod nobis quoque poſt reſurrectiōē ſpirituali corpore veſtitis indubitanter promittitur. Duo cherubin mutuo ſe reſpiciunt, quia duo teſtamēta in atteſtatione veritatis quam predicant, in nullo diſcrepant. Vertunt vultus
B in propitiatoriū, quia miſericordiā Dei, in qua vnica eſt ſpes mūdi, valde cōmendant. Et ideo ſunt ex vtraq. parte oraculi, quia precedentia ante incarnationē tēpora & ſequentia, prędicatione ſpiritualis ſcientię replent, quib. etiā nomen ſcientię multiplicare cōuenit, qa ſcriptura ſpirituali ſcientia plena eſt, quæ ex quo fieri cępit, augetur & multiplicatur. vnde Daniel.12.b. *Pertranſibunt plurimi, & multiplex erit ſcientia.* Moyſes nāq. ampliorē patriarchis habuit ſcientiam. Vnde ſupra.6.a. *Ego qui apparui Abrahæ Iſaac & Iacob, & nomen adonai non indicaui eis*, ſubaudis ſicut tibi. Dauid quoq; ait: *Sup omnes docentes me intellexi.* Et alibi: *Incerta & occulta ſapiētiæ tuæ manifeſtaſti mihi.* Apoſtolos quoq; maiora ꝓphetis noſſe declarat dñs dicēs. *Multi prophetæ & iuſti voluerunt videre quæ vos videtis, & non uiderunt, &c.* Et eis poſt aſcenſionem maiorem ſcientiam promittit. *Adhuc multa habeo vobis dicere, ſed non po. &c.* In futuro quoq. maius ſe reuelaturum promittit dicens. *Et manifeſtabo ei meipſum.* Recte ergo cherubim multiplicata ſcientia dicit, quia in vtroq. teſtō magis & magis ex tēpore cognitio veritatis fidelibus innoteſcit. Recte cherubin obumbrare propitiatoriū dicuntur, quia teſtamenta creſcente & multiplicata ſcientia ꝓpitiationem ſaluatoris prædicant, & gratis ſemꝑ vocib. quaſi expanſis ad volandū alis honorare nō ceſſant, quia enim verba
C

altero. Vtrumque latus propitiatorii tegant, expandentes 1
a Quia omnem naturæ ſuę potentiam qua in altis habitare, & illius patrię loco leui & lęto itinere penetrare meruerunt in obſequium conditoris efferunt. Eruditionis & protectionis. b Sanctos. c Quia concorditer prædicant.
alas & operientes oraculum: reſpicientque ſe mutuo verſis vul 2
a Cui totam felicitatem ſuam attribuunt.
tibus in propitiatorium †, quo operienda eſt arca * in qua po 3
a nes teſtimonium quod dabo tibi: Inde + præcipiam & loquar 4
a Quia per gratiam propitiationis hominib. poſt præuaricationis errorem, apparet: & viam docet. b In viſione ſ. angelica non in propria ſubſtantia. c Teſtamentorum.
ad te † ſupra propitiatorio ſcilicet ac de medio duorum che- 5
a Eccleſiam cui teſtatur Deus voluntatem ſuam.
rubim qui erant ſuper arcā teſtimonii, cuncta quę mandabo

ba colloquentium quaſi volando per aerē ab ore dicentiū ad cor perueniunt audientium, bene expanſis alis ad volandum aptatis deſignantur. D

a *Inde præcipiam, &c. ſuper propitiatorium.* BEDA. Super propitiatorio, quia per gratiā propitiationis Dei factū eſt quod hominibus per pręuaricationem apparere, & viam veritatis poſt errorē monſtrare dignatus eſt. Et de medio cherubin loquitur, quia ꝑ Angelicā viſionem, & non in ſua ſubſtantia apparuit ei, & locutus eſt Moyſi, Vnde lex propter trāſgreſſionem poſita eſt, ordinata ꝑ Angelos, &c. Itē de medio cherubim loquitur, quia per uerba vtriuſq. teſtamenti cōſona voce erudit, vel quia per filiū qui in medio duorum teſtamentorū in carne apparuit, paternam voluntatem oſtendit. Vnde Abacuk ait: *In medio duorum animalium innoteſces.*

Vbi ſupra.
* Domini.
† teſtificabor tibi (i.) notum tibi faciam quod tecum ſim
Habacub.

BEDA. Poteſt in arca eccleſia figurari, quæ de lignis imputribilib. i. ſanctis animalib. ædificatur, & in fide Euangelii per quatuor mundi partes diſtenta, coronā vitę a Deo expectans habens in ſe tabulas teſtamenti in continua meditatione legis, & vrnam aureā cū manna, in fide incarnationis domini, & virgam Aaron quæ fronduit in participatione regni & ſacerdotii dominici. Vñ. i. Pet. 2. b. *Vos autem genus electum regale ſacerdotium.* Habet propitiatoriū deſuper, vt cuncta bona a diuina gratia ſe accepiſſe cognoſcat. Et cherubim glorię in ꝓpitiatorio, Angelica. ſ. præſidia quib. adiuuatur Deo propitio. Vel teſtamenta quib qualiter viuat, & viuendi auxiliū a Deo querat, inſtruitur. Sic autē ſunt cherubim ſupra propitiatoriū quō ciuitas id eſt, eccleſia ſupra montem, id eſt, Chriſtum dicitur conſtituta, non illo altior, ſed quod proficit eius ſuſtentata præſidio. Cherubin ſupra propitiatorium habet arca, quia Angelica myſteria uel eloquia diuina eo veracius eccleſiam iuuant, quo ipſa in fundamento ſummæ veritatis ſtabilita cōſiſtunt. E F

a Facies

NICOLAVS DE LYRA

* ē Expandentes alas, *ſuas in altum non directe, ſed oblique, & ſic operiebant aliquo modo propitiatorium.*

2 Reſpicientq; ſe mutuo, &c. *non directe ex aduerſo, ſed uertentes aliquantulum vultus ſuos ad latus, unus contra alium. ideo ſubditur.*

3 Verſis vultib. in propi. i. quo operienda eſt arca. *quia ſecundū Ra. Sa. propitiatorium erat operculum arcæ, ſecundum vero aliam opinionem hoc non dicitur, quod eſſet operculum arcæ ſed eleuatum altius vt prædictum eſt, & pro tanto dicitur hic operiri arcam.*

4 Inde præcipiam ſuper pro. *quia ſicut dictum eſt erat quaſi ſedes Dei loquentis cum Moyſe.*

5 Ac de medio duorum cherubin, &c. *qui erant ſuper arcā. Ex hoc dicit Rab. Sal. quod duo cherubim ſtabant ſuper operculum arcæ in extremitatibus eius. Alij autem doctores in quibus facta eſt mentio dicunt quod erant poſiti ſuper pauimentum tabernaculi in extremitatibus arcæ, Dicuntur tamen hic eſſe ſuper arcam, quia eleuabantur in altum ultra altitudinem arcæ.*

Vt autem prędicta facilius capiantur deſcripſi ea in figura, verum tamen quia non poſſunt perfecte figurari in plano oportet quod imaginatio inſpicientis ſuppleat illud quod non poteſt figurari hoc modo.

Præmiſſa deſcriptione arcæ propitiatorij & duorum cherubim, conſequenter ponitur ratio prędictorum & quantum ad precioſitatem materiæ, & ſpecioſitatem formæ eadem ratio eſt in iſtis & in futuris operibus. ſcilicet quia Deo cuius pulchritudinis & bonitatis non eſt finis, deputandum eſt ad eius cultum & miniſterium illud quod in humanis inuenitur precioſiſſimum & pulcherrimum. Vnde Leuit. 12. præcipitur quod ſacerdotes nullam maculam habeant. Quantum autem ad diſpoſitionem predictorum conſiderandum, quod totum tabernaculum qd erat longitudinis. 30. cubitorum & 10. latitudinis, diuidebatur in duas partes inęquales, quę pars occidentalis continebat decem cubitos per quadrum, & dicebatur ſanctum ſanctorum uel tabernaculum interius. Alia pars uerſus orientem continebat. 20. cubitos in longum, & decem in altū & dicebatur ſanctum uel ſancta, ſiue tabernaculum exterius, & diſtinguebantur iſtæ partes uno uelo inter medio, ut diffuſius poſtea uidebitur. Per tabernaculum exterius figurabatur inferior pars orbis, quę eſt uiſibilis, ſcilicet cęlum ſidereum & elementa, ut uidebitur poſtea. Per tabernaculum interius repręſentabatur ſuperior pars orbis, quæ eſt nobis occulta, ubi eſt locus beatorum. Ibi autem ſunt tria que figurabantur per tria prædicta, quæ erant intra tabernaculum interius poſita. Per propitiatorium enim quod quaſi ſedes Dei, ut prædictum eſt, repræſentabatur ipſe Deus *præſidens omnibus, qui licet ſit ubique per eſſentiam, præſentiam & potentiam, tamen ſpeciali modo eſt in loco beatorum per ad apertam uiſionem & fruitionem. in illa autem ſede non erat aliqua imago domini ipſum repreſentans, ad deſignandum quod ipſa deitas cuius ſedes erat propitiatorium nullo modo eſt figuralis, ſecundum quod eſt in loco beatitudinis. Eſt autem ibi natura Angelica, quæ per cherubin repræſentabatur. Erāt autem duo ad deſignandum Angelorum multitudinem, & uerſis vultibus ſe reſpiciens, ad deſignādum eorum concordiam, ſecundum quod dicitur* Iob. 25. *a.* Qui facit concordiam in ſublimib. ſuis. *Erant autem ſtantes ex utraque parte propitiatoriu ſecundum unam deſcriptionem, ſecundum aliam uero non ſolum aſſiſtentes, ſed etiam propitiatorium ſuſtentantes ad deſignādum aſſiſtentiā Angelorū circa thronum* Dei *ſecundum quod dicitur Apoc. 7. c.* Et oēs Angeli ſtabāt in circuitu throni tanq̄ miniſtri ad obſequiū parati. *Tertiū, ꝙ eſt in illo loco beatorū, ſunt rōnes nobis occultę omniū effectuū uiſibiliū, quia nihil fit in creaturis uiſibilibus quod non egrediatur de aula ſummi imperatoris, ut dicit Augu. Rationes igitur huiuſmodi ſunt ibi clauſæ, ſicut & rationes effectuū in cauſis efficientibus. & hoc deſignabatur per arcam quę erat clauſa, intra quam tria continebantur ſcilicet manna, uirga Aaron & tabulę ad repræſentandum tria quę in humanis cęlitus collatis ſunt precipua, ſcilicet uita quę per manna deſignabatur, Tum propter eius dulcedinem, quia omnibus appetibile & dulce eſt uiuere: Tum quia data fuit a Deo ad ſuſtendandam uitam filiorum Iſrael exiſtentium in deſerto. Secundum eſt poteſtas regiminis. quia* vbi non eſt gibernator populus corruet, vt *dicitur* Prouer. 11. b. *& hoc figurabatur per uirgam Aaron. Tertium eſt ſapientia, per quam uita & poteſtas regiminis diriguntur, & hoc figurabatur per tabulas in quibus precepta decalogi erant ſcripta.* Hæc enim eſt ſapientia noſtra & intellectus coram populus, *vt dicitur Deuteron. 4. a. per quem dirigimur in agendis.*

a *Facies & menſam,&c.* ✱ THEOD. Menſa in qua panes pro-
A ponebãtur,ſymbolũ erat nobis,totius anni quatuor diſcreti-
ti tẽp.ſtitib hyeme, vere,æſtate,& autũno vñ fructuũ copia
ſuppeditatur Candelabrũ aũt ſeptẽplici lumine fulgens,dies
ſignabat hebdomadę. Atq; hæc in 1. parte ipſius ſcenę. In 2.
erat arca teſtĩ, quæ curã Dei erga po
pulũ,cognitioneq; cõteſtabatur.Ta-
bula & virga ſimul Iſraelẽ admone-
bant,Deũ in legis pceptis & in obſe-
quio ſacerdotii colẽdũ eſſe.Mãna in
monumẽtũ eius tpis ſeruabat,quo il
lia Deo eruditi p deſerta alimẽto cę
leſti fruebantur.Acerra aurea argue-
B bat,gratũ eſſe virtutis ſuffitũ. Aurũ
fulgebat ubiq. ut ſtudiũ erga Deum
oĩb.aliis reb anteferendũ admonerẽ
tur p cherubim naturã pcipim' Deo
miniſtrantiũ q̃ viſũ nrm fugiat. Nec
mirũ ſi ex eo loco redderẽtur oracu-
la,ſolet.n. Deus per huiuſmodi lega-
tos exequi cuncta,quæ ad vtilitatem
ſpectant animorum noſtrorum.
Li.1.de tabernaculo cap.6. BED. Menſa de lignis ſetim,ſcriptu
ra eſt de fortib. uerbis patrũ factiſq;
Myſtice. cõpacta, q̃ dũ æterna gaudia,& qũo
ad ipſa perueniatur oñdit, cibũ vitæ
ſuggerit. Longitudinẽ hẽt cũ perſe-
uerantiam cęptæ religionis inſinuat.
Latutidinẽ cũ amplitudinẽ charita-
Iacob.1.d. tis,altitudinẽ cũ ſpẽ perpetuę remu
nerationis. Lontitudo duorũ cubito
rũ,q̃a actiua ↄuerſatio duab.maxime
virtutib.cõſiſtit,munditia.ſ.&innocẽ
tia.Vnde. *Religio munda & immaculata
apud Deũ,& patrẽ,hæc eſt, Viſitare pupil
los & uiduas in tribulatione eorũ , &c.* In
eo.n.q aiit. Viſitare pupilios, & vi-
duas,&c. cuncti q̃ indigentib.proxi-
mis miſericorditer debemus oñdit.
In eo vero q addit,&immaculatum
ſe cuſtodire ab hoc ſeculo, oĩa quib.
caſtè viuere oportet exprimit.Vnde.
Luc.12.c. *Sint lũbi ueſtri præcincti & l.s.
Mat.25.d &c.*Quod vero ſequitur. *Et uos ſimiles
hoib. expe. dominũ ſuũ,&c.*altitudinem
menſę. i. ſpẽ futuræ retributionis ſi-
C gnificat. Quod menſa vnum cubi-
tum in latitudine habet, vnitatẽ cha-
ritatis quam totum uetus & nouum teſtamentum prędicat,
oſtendit. Vna enim eſt charitas & ſimplex,qua Deum & pro
ximum & inimicos amare iubemur,quamuis recta diſtantia
Deũ primo loco,inimicos vltimo.pro differentia quoq; me-
ritorum proximis diſpar eſt modus impendendus amoris. Ia
Gen 17 a. cob nanque omnes filios,ſed Ioſeph merito innocentiæ præ
cæteris diligebat.Vnde Can.1. a. *Introduxit me rex in cellam vi-
nariam,& or.in me cha.*
Vbi ſupra b *In altitudine cu.&c.* BED.Qđ altitudo cubitũ & ſemiſsẽ hẽt.
Cubitus ſicut in altitudine vnitatẽ ſpei cęleſtis ſignificat qua
expecta

a Scripturam,quæ nullam fallaciæ corruptionem recipit. b Fortibus verbis & factis patrum.

a per te filiis Iſrael. Facies & menſam de 1

a Munditiam & innocentiam, quæ ſcriptura docet habendam.

lignis ſeptim, habentem duos cubitos

a Perſeuerãtiæ.c Amplitudine charitatis.Quia vna charitas &ſimplex.

longitudinis,& latitudine cubitũ, &

a Spes & futuræ retribntionis.ſ b Vnitatem ſpei cæleſtis. c Initium contemplationis. Quia ſcriptura ſenſu cæleſtis ſapientię refulget, & qui eam condidere præclari fuerunt vita & ſermone.

b in altitudine cubitum ac ſemiſſem, &
c inaurabis eam auro puriſſimo. Fa- 2 3

expectamus dñm de cælis remuneraturũ. Nã & ſi pro diuerſi
tate meritorũ multe mãſiones in domo patris ſint,vnũ tñ eſt
regnũ cęli,in quo oẽs recipiuntur electi.Semis vero initiũ cõ
tẽplationis,quo quidã ſanctorũ ẽt in carne poſiti meruerunt
frui,quib.non ſolũ ſperare cęleſtia,ſed ẽt videndo partim prę
guſtare donatũ eſt,in quib.mẽſa ta
bernaculi.i.diuina ſcriptura,qua ec
cleſia ſpreficitur,ſuper cubitũ cõis
ſpei ſemiſſem in altitudine adiun-
gitur,quia gaudia illis præmonſtra
ta anteq̃ reddita præſignat , q̃a qđ
raptim &in trãſitu fit,p dimidium
non p plenum cubitum figuratur.
c *Facieſque illi labium,&c.* BED. La-
bium aureum fit in menſa per cir-
cumitum , quia doctrina ſacri elo-
quij per munda prædicatorum ora
miniſtratur.neque illorum locutio
qui diuina tradiderunt humanę cõ
fabulationis ſermonib. contamina
ri conſentiebant, ſed otioſa verba
grauiter ferebant & redarguebant.
Vel labium aureum fit menſæ p cir
cumitum,q̃a ſancta ſcriptura ex oĩ
parte locutionis cum recte intelli-
gitur, claritatem cæleſtis ſapientiæ
ſonat. Labio corona additur, q̃a lin
gua prędicantiũ auditorib.gloriam
vitæ æternæ promittit.Corona qua
tuor digitis alta fieri præcipitur,q̃a
altitudo perẽnis coronæ p quatuor
Euangelia oſtenditur. Vel quia per
cuſtodiã Euangelicę fidei & opera
tionis ad coronam vitę oportet per
uenire Bene aũt per digitos libri ſi-
gnantur, quia tabulæ legis digito
Dei ſcriptę,& in Euangelio dñs di-
ſtrictionem legis tẽperaturus digi-
to ſcribebat in terra dicens,Io. 8 a.
*Qui ſine peccato eſt veſtrum,primus in il
lum lapidem mittat.* Digitus Dei ſpiri
tus dñi. Vnde q Matthæus *in digito
Dei*, Lucas quaſi exponendo dixit
in ſpiritu Dei. Igitur labio menſæ
aureo corona aurea quatuor digitis
alta ſuperponitur, q̃a puriſſima prędi
catorũ eloquia ſpẽ ſupernę beatitu
dinis expectant, q̃ in myſterio ſan-
cti ſpũs in quatuor Euangelij libris continẽt. Nec ſolũ ipſi p̃-
mium laboris in cęlis accipiunt,ſed obtẽperantib.ſibi eandẽ
vitæ coronã certę Euangelicę veritatis autoritate promittũt.
Corona vero interraſilis,quia æternũ regnum oĩb.indifferen
ter datur, ſed pro qualitate accipientiũ ſingulis diſtribuitur.
Nõ eſſet aũt interraſilis,ſi claritas futuræ retributionis ęqua-
lis oĩb. pãderetur. *Sed ſtella differt a ſtella in claritate,ſic & reſurre
ctio mortuorũ*, corona diſtincta variis ſculturis,ſed cõpetenter
ordinatis appoſita eſt. Vna.n. vita oĩb. iuſtis promittitur,ſed
multiformis pro diuerſitate meritorum gloria ſingulorum.
☞ a Coronam

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Facies & men. *Hic conſequenter agitur de his quæ erant in exteriori tabernaculo. ſ. menſa & cãdelabro.de primo dicitur.* Facies & menſam. *i. vnam tabulam,cuius longitudo erat duorum cubitorum,latitudo unius cubiti. De ſpiſſitudine autem eius non fit mentio,ſed dicunt aliqui,& eſt ſatis probabile,q erat quatuor digitorum. Altitudo autem eius erat cubiti & dimidij,quod eſt ſic intelligendum,quod per quatuor pedes poſitos in quatuor angulis prædictæ tabulæ eleuabantur in altum per cubitum & dimidium.*

2 Et inaurabis eam. *non pictura,ſed laminis aureis undique circumtegendo eam, & pedes eius, & eodem modo accipiendum eſt hic ſicut in aliis ubi dicitur deaurabis.*

3 Facieſque illi labium aureum per circumitum. *Illud labium erat quædam lamina aurea latitudinis duodecim digitorum, quæ erat affixa ſpiſſitudini tabulæ menſæ per circumitum,ſicut fit in ſcaccarijs,quæ habent labium ex utraque parte , quando ex una parte pingitur ludus ſcaccorum,ex alio parte ludus alearum . Latitudinis autem prędicti labij quę erat duodecim digitorum,ſpiſsitudo tabulę cui erat affixum occupabat quatuor digitos medios per circumitum & quatuor digiti ſuperiores eleuabantur ſuper tabulam, & alij quatuor erant ſub tabula operientes partem ſuperiorem pedum menſæ in circumitu.& hoc eſt quod dicitur.*

† 1 Et

MORALITER.

† 1 *Facies & men.&c.* per hanc menſam propitiationis ſignificatur eccleſia, in qua proponitur panis uitæ in ſacramento Euchariſtiæ , & figuratur per duodecim panes poſitos, in hac menſa, ſicut vnum perfectum figuratur per plura imperfecta.

2 *Et inaurabis eam au.pu.*i.feruenti charitate.Vnde Can.1.a.dicitur in perſona eccleſiæ. *Ordinauit in me charitatem.*

3 *Facieſque illi labium æneum , &c.* Per labium in circumitu & coronam interraſilem & coronam aureolam intelliguntur tres coronæ reddendæ virginibus, doctoribus,& martyribus eccleſiæ.

2 Et

† 1 Parabis

A a *Coronam,&c.*ſup illã altc.co.BEDA. Corona aurea additur, cum per Euangeliũ his qui mandata cuſtodiunt,vita æterna promittitur.*Si uis ad uitã ingredi,ſerua mãdata*. Non homicidiũ facies. Nõ adulterabis,&c.huic corona aureola ſuperponitur cũ dr̃. *Si uis pfectus eſſe,uade & uende omnia quę habes,& da paupe rib.* Ad hanc coronã pertinet canticũ nouũ quod virgines tãtum coronã agno cinũt, & *qui ſequũtur agnũ quocũq; ierit*. Vel corona aurea labio mẽſæ apponitur, cũ in ſcriptura diſcim', egredientes de corpore animas in cęlis æternà recipere præmia. Huic aureola ſuperponitur, cum in ſcriptura dicitur, ꝙ ei ſublimior gloria in receptione corporum ſeruetur.

B b *Per ſingulos,etc.*BEDA. Menſa tabernaculi quatuor pedes hẽt,q̃a verba cęleſtis oraculi vel hiſtoricè vel allegoricè vel tropologicè.i. moraliter,vel anagorice accipiunt Hiſtoria eſt, cum res †qñ ſcd̃m literã vel dicta vel facta plano ſermone refertur, ſicut populus ex Aegypto ſaluatus,vel tabernaculũ in deſerto factũ. Allegoria cũ reb.vel verbis myſticis pñria Chr̃i & eccleſię ſacra ſignãtur,Verbis ita. *Egredictur uirga de radice Ieſſe,&c.*qđ eſt aperte dicere. Naſcet virgo Maria de ſtirpe Dauid,& Chriſtus de ſtirpe eius. Reb. vt populus de Aegypto p ſanguinẽ agni ſaluatus, eccleſiã ſignificat paſſione Chriſti a diaboli dñatione liberatã. Tropologia, i.moralis locutio ad inſtõnem & correctionẽ morum apertis vel figuratis verbis reſpicit. Apertis ita. *Filioli mei nõ dili.&c.* Figuratis ita. *Omni tpe ſint ueſtimenta tua candida,& oleum de capite tuo non deficiet.* Anagogia,i.ad ſuperiora ducens locutio eſt,quæ de p̃mijs futuris, & de vita futura in cœlis,myſticis vel apertis verbis diſputat. Apertis ſic. *Beati mundo corde,quoniam ipſi Deũ uidebũt.* Miſticis ſic. *Beati qui lauant ſtolas ſuas,ut ſit ptãs illi in ligno uitæ,& per portas intrent in ciuitatem*,acſi patenter dicat:Beati qui mundant cogitationes & opa vt poſſint Deũ videre,qui ait. *Ego ſum via veritas & vita*, & per doctrinam & exempla præcedentium, intrent in regnum cœlorum.

C c *Vt mittantur ueſtes per eos.*BED. Per circulos mittũtur vectes ad ſubuehendã menſam, q̃a doctores vt verbis ſacræ ſcripturæ auditores reficiãt,neceſſe eſt vt mentẽ in Euãgelica lectione figant, vt ad fidem & ſenſum illius oẽm interpretationis & doctrinæ ſuæ intẽtionẽ dirigant, ne aliquid aliud agẽdum & ſperandum amandũve in ſcripturis doceant,q̃ in quatuor libris Euãgelij inuenitur, qui cum omnia ſcripturæ verba ad fidem & dilectionẽ Euangelij referunt,quaſi totam dñi menſam cum panibus & vaſis in quatuor circulis portant. D

d *Parabis & acetabula ac phialas.*BED. Varia vaſa quæ fiunt ad offerẽda libamina,variæ verbi diſtinctiones ſunt pro capacitate auditorũ.quia non omnibus omnia conueniunt.aliter ſapientes,aliter inſipientes, aliter pauperes, aliter diuites,aliter ſani,aliter infirmi, aliter ſenes,aliter iuuenes, aliter viri, aliter fœminę,aliter cœlibes, aliter cõiugati, aliter p̃lati,aliter ſubditi, docendi ſunt.quæ tamẽ vaſa omnia ad menſam ſcilicet tabernaculi,& ad offerenda libamina pertinent. E Quęcunque enim diuerſa pro diuerſitate audientium dicũtur, in regula ſacræ ſcripturæ inueniuntur, & ad offerenda domino vota bonorum operũ excitant corda auditorum. Vnde. *Quiſputas eſt fidelis diſpenſator & prudens*: Lucæ.12.e

Vbi ſupra cap.7.

a Quia doctrina verbi per munda prædicatorum ora datur nobis. b Quia omnia nociua & otioſa redarguunt. c Quia prædicatores corona vitæ remunerabuntur. Quia lingua prædicatorum ipſis audito. b.promittit gloria in ęternæ vitæ.

a ciesq; illi lãbium aureũ per circumitum, & ipſi labio † coro- 1

a Pro diuerſitate meritorum,quia ſtella a ſtella differt in claritate. b Quia altitudo æternæ coronæ per quatuor Euangelij libros oſtenditur. c Quatuor digiti totidem Euangelia ſignificant, quia digitis ſcribimus & digitus dicitur ſpiritus, quo Euangelium ſcriptum eſt. Super communem omnium retributionem. d In hac figuratur remuneratio eorum qui in doctoribus excellunt.

nam interraſilẽ,altam quatuor digitis, & ſuper illam alteram 2

a Perfectionis vitæ ſ.& oblationis voluntariæ. Euangelii libros per quorum fidem omnis ſcriptura ſancta per totum mundum legitur & intelligitur.

coronam aureolam. Quatuor quoque circulos aureos præpa 3

a Mundi. b Scripturæ. c Quia quadriformiter diuinam ſcripturam diſtinguimus.

b rabis, & pones eos in quatuor angulis eiuſdẽ menſæ,per ſin-

a Quia qui libris Euangelij in hac vita vtimur,coronam vitæ in cælis ſperamus. b Libri Euangelii.

c gulos pedes. Subter † coronam erunt circuli aurei, vt mittan-

a Fixam ſcil.teneant mentem in lectione Euangelii. b Prædicatores. c Scriptura. d Ad corda auditorum. e Quia prędicatores fortes nulla putredine corruptibiles.

tur vectes per eos, & poſſit menſa portari. Ipſos quoq; vectes

a Fulgore ſapientiæ.

facies de lignis ſetim,& circũdabis auro ad ſubuehendã menſam.

a Mordacem prædicationem,quæ.ſ.mordet vitia. Quibus acetum ferebatur. Varia vaſa variæ diſtinctiones verbi pro capacitate auditorum. b Vberem doctrinam. Phialas quaſi hiatas quia hialim vitrum dicitur. c Qui ſcilicet ad orandum prædicando excitent.thus enim orationem ſignificat. d Anguſtam ſcientiam.

d ſam. Parabis & † acetabula ac phialas,† thuribula & cyathos 4

Deo. a Bonorum operum vota. 5

Sapientia.

e in quibus offerẽda ſunt libamina ex auro puriſſimo, & pones 6

† clauſurã vel marginem per circumitũ

† vel parellã aut cantharum.

GREG. Parabis acetabula,&c. Quid per phialas & cyathos niſi menſura prædicationis accipitur,vt ſingulis.ſ.iuxta capacitatem ingenii conferatur. Debet.n.ſubtiliter qui docet proſpicere,ne plus ſtudeat quam ab auditore capitur prædicare. Debet & infirmitati audientium ſeſe contrahere,ne dũ paruis ſublimia, & ideo non profutura loquitur,ſe magis curet oſtendere quam auditoribus prodeſſe. Iubente autem domino non ſolum phialæ ad menſam tabernaculi,ſed etiam cyathi præparantur. In phialis larga prædicatio. In cyathis minima & tenuis ſignificatur. In mẽſa ergo domini phialę & cyathi,quia in doctrina ſacri eloquii non ſolum exhibenda ſunt magna & arcana quæ delectent,ſed etiam parua & ſubtilia, quæ quaſi per guſtum notitiam præſtent. F

Homil. 6. in Euang.

IDEM GREG. Alius doctrina veritatis plenus auditores inebriat,& quaſi phialam porrigit. Alius explere quod ſentit non ualet, ſed etiam quia vtcunque denunciat,per cyathum guſtum præbet. Qui ergo per doctrinam ſapientiæ miniſtrare phialas non poſſunt, quantum pro diuina largitate ſufficiunt,propinent proximis cyathos verbi.

Hiſtorice.

e *Et pones ſuper menſam panes propoſitionis in cõſpectu meo ſemper.* Ioſeph' dr̃ duodecim panes ex ſimila fieri, ſingulos ex duab. decimis,q ſabbathũ ſuper mẽſam ſex hinc & ſex inde ponebantur

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et ipſi labio coronã interraſilem altam quatuor digitis.*qua altitudo quatuor digitorum inferiorum uocatur corona quę erat in circumitu, licet non eſſet in figura rotunda,ſed quadrata.*

2 Et ſuper illam alteram coronam aureolam.*In Hebræo habetur* auream,*& loquitur de latitudine quatuor digitorum ſuperiorum, quæ eleuabatur ſuper tabulam in circumitu. Dicitur autem opus interraſilem,quod habet aliquas ſculpturas & ſpatia intermedia plana quaſi raſa.*

3 Quatuor quoq. circulos aureos præparabis, & pones eos, &c.*qui erant infixi quatuor pedibus mẽnſę, uerſus partem ſuperiorem pedum immediate ſub corona inferiori.*

4 Parabis & acetabula.*id eſt,uaſa in quibus examinabatur incenſum & ſimila de qua fiebant panes ad uidendum, ſi talia eſſent apta ad ſacrificium.*

5 Ac phialas.*in quibus examinabatur uinum & alia liquida.*

6 Thuribula & cya.&c.*duo uaſa erant,in quibus ponebatur incenſum examinatum ſuper panes propoſitionis,unum ſuper ſex panes poſitos unum ſuper alium in menſa,& aliud ſuper alios ſex. Dicebatur autem menſa propoſitionis,& ſimiliter panes propoſitionis, eo quod ſic diſponebantur ſuper mẽſam. In Heb.autem habetur.*Panes facierum, *quia ſecundum quod dicit Rab.Sa.erant facti in figura quadrata altera parte longiore, & illa pars longior in utraq; extremitate replicabatur in altum ſicut fit aliquando in ſimenellis,niſi quod in ſimenellis fit talis replicatio in circumitu per modum coronæ.in panib. uero propoſitionis fiebat tantum in duab.partib. ſibi oppoſitis.& illę duæ replicationes uocabantur duę facies. Aliter dicitur & probabilius quod illi panes erant rotundi.Sed dicebantur panes facierum, quia ex utraque parte erant omnino ſimiles,non.n.coquebantur in furno,ita quod ex pauimento furni pars panis ſibi iuncta contraheret aliquam diſſimilitudinem ab alia, ſed coquebantur ſicut coquuntur hoſtiæ ad celebrandum,niſi quod vaſa illa in quib.coquebantur panes propoſitionis erant aurea,& tantæ magnitudinis quod panis tenuis tantum,in eo poterat decoqui,& erant illa uaſa ſic facta quod panem interclusum faciebant omnino ſimilem ex utraque parte,& ideo dicebantur panes facierum.*

Mẽſa propoſitionis

✱ 1 Facies

MORALITER.

† 4 *Parabis & acetabula ac philialas, &c.* Per huiuſmodi vaſa diuerſa ſignificantur perſonę in diuerſis locis & ſtatib. eccleſię quæ per miſericordiam Dei ſunt vaſa gratiæ contentiua.

a Apoſtolos vel omnes doctores ſuccedentes. Doctores ſpirituales qui in lege meditantur die ac nocte & cunctis eccleſiam intrantibus refectionem verbi offerunt.
b Quia ſemper in propatulo debet eſſe cunctis ſermo ſalutis. c Beneplacito.

ſuper menſam panes propoſitionis in conſpectu meo ſemper.

a Eccleſiam, quæ locem verbi prædicando & faciendo oſtendit. Chriſtum.
b Malleis paſſionis. c Fulgore ſapientiæ. Quia naturam noſtram ſine culpa ſuſcepit.
d Eccleſia quæ inter aduerſa libera ſtat.

a Facies & candelabrum † ductile, de auro mundiſſimo, haſti- 1

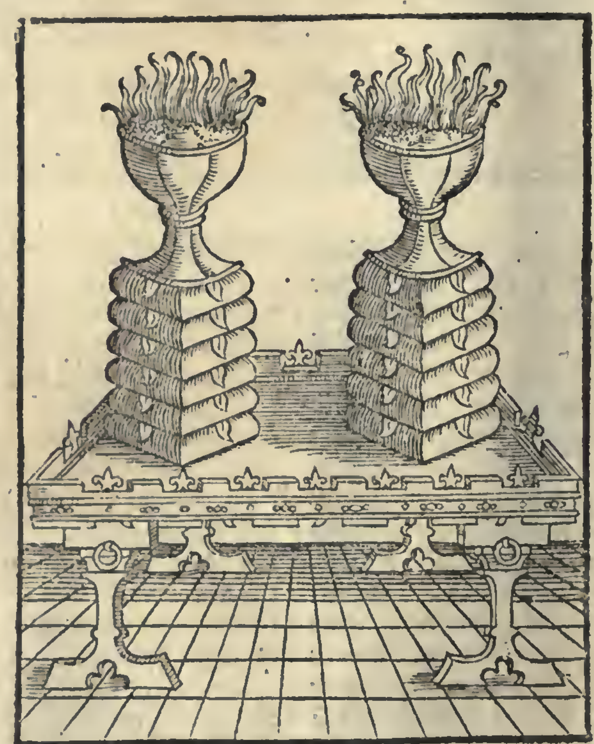
a Hic eſt Chriſtus eccleſiæ caput mediator Dei & hominum, ex quo totum corpus conſtructum creſcit in augmentum Dei, Qui cantant canticum nouum. b Quia auditores vino ſcientiæ inebriant
c Qui ſemper voluuntur, nec proſperitate nec aduerſitate tardantur. Aeternam retributionem. 2
d Quia poſt omnia ſequitur patria quę floribus animarum vernat. e Quia omnis virtus, & gloria ſanctorum a Deo eſt. †

b ſtile eius, & calamos ſcyphos & ſphærulas, ac lilia ex ipſo pro- †

c a Senarius perfectionem ſignificat. b Propter tria tempora, ante legem, poſt legem, ſub gratia.
Qui fidem ſanctæ trinitatis prædicarent. Noe Daniel & Iob.

d cedentia. Sex calami egredienrur † de lateribus. † Tres ex vno

A bātur ſup quenq; patena aurea cū pugillo thuris, & ſic ſeruabantur vſq; ad aliud ſabbathū in quo thus cremabatur, panes vero ſacerdotes comedebant calidos cum thure reponēres.
BEDA. *Et panes ſuper men. &c.* Bene panes propōnis vocantur,
Panes propoſitionis vbi ſupra quia ſp dēt patere ſermo ſalutis cunctis fidelib. nec vnq̃ deeſſe oportet in eccleſia verbū ſolatij, qđ dn̄s per pdones veritatis mūdo pponēs
Ephe. 1. d. in cōpſpectu ſuo apparere, & vſq. in finē his q eſuriunt & ſitiūt iuſtitiā inceſſanter abundare voluit.
† ductibi. c. a *Facies, & can. &c.*
Homil. 6. Ezech. GREG. Candelabrū Chr̄s eſt, ī quo natura humanitatis fulſit lumine deitatis, ut mūdi cādelabrū fieret cuius lumine peccator tenebras ſuas agnoſceret. Ex auro puriſſimo, q̇a noſtrā
Myſtice. naturā ſine culpa ſuſcepit. Ductile aūt feriendo producitur, quia Chr̄s ex cōceptione & natiuitate perfectus Deus, & homo extitit, ſed tn̄ paſſionū dolorē pertulit, & ſic ad reſurrectionis gloriā peruenit, & ſm corpus per paſſionis contumelias ad immortalitatē profecit. Nam iuxta animæ meritū quo potuiſſet proficere oīno non habuit. In membris aūt quę nos ſumus, quotidie paſſionib. proficit q̇a dum tūdimur, &
B proficimus, eius corpus eſſe meremur. Ipſe proficit dę cuius corpore dr̄. *Haſtile eius & calamos, &c.* Haſtile .n. eccleſia eſt q̄ eſt corpus eius, quia inter tot aduerſa libera ſtat. Calami q de haſtili pcedunt, pdicatores ſūt, qui dulcē ſonū mundo ediderunt, i. canticū nouū. Scyphi ora doctorum qui nos uino ſcīæ inebriant, ut oblectamēta mundi q̄ amauimus, obliuiſcamur. Sphærula pdicationis volubilitas. ſphæra. n. oī † parte voluitur,
† tempore & pdicatio nec aduerſitate tardatur, nec proſperitate eleuatur, inter aduerſa fortis, inter proſpera humilis, nec timoris hēt angulum, nec elationis ſupercihū. Bene aūt poſt ſcyphos & ſphærulas lilia deſcribuntur quia poſt prædicationis ebrietatē & uolubilitatē, illa uirens patria ſequitur, q̄ aīalib. ſanctis. i. florib. uernat ęternis. Scyphi ergo & ſphęrulę ad laborē ptinēt, lilia ad retributionē
BED. *Facies & candelabrū ductile de auro mundiſſimo.* Candela-
Allegor. brum tabernaculi ſicut menſa, uniuerſalē pn̄tis tpis eccleſiā
Vbi ſupra ſignificat. Ideo nanq. ſunt ante uelum, intra quod arca poſi-
cap. 8. ta, quia nondū ad uiſionem redemptoris meruit intromitti.
C Menſa eſt, quia his qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiā, uictū quotidie cæleſtem, ne deficiant impendit. Candelabrum eſt, q̇a iter lucis errantib. oſtendit. i. lucernam uerbi, cui lucernę dū ſe humiliter ſubiicit, ad agenda, ſ. quæ ſermo Dei præcepit, a voluptatib. abſtinens ad ſperanda quæ promittit, a uiſibilib. gaudiis ſe ſuſtollens, quaſi candelabrum efficitur, quia ſuis p omnia uoluptatibus imperium cæleſte præponit, & claritatem uerbi omnibus prædicando & faciendo oſtendit.
Myſtice. b *Et calamos ſcyphos & ſphęrulas.* BEDA. Scilicet prædicatores de haſtili procedentes, qui a dn̄o inſtituti dulcem ſonū, i. can D
ticum nouum mundo ediderunt. Calami ſunt ēt omnes eccleſię filii, qui dicente propheta: *Cantate domino canticum nouum, &c.* obtēperantes reſonant in laudib. domini: *Direxit greſ* E
ſus meos, & immiſit in eos meum canticum nouum, &c. Per ſcyphos vero, qui vino replētur, auditores ſignantur, qui ad vocem pdicantiū vino ſcię replentur, & quia vino internæ dilectionis corda inebriata infatigabili deſiderio ad Deum tendunt, poſt ſcyphos ſphærulę fiunt. Sphæra. n. omni parte voluit, & mentes electorū nec aduerſitate nec proſperitate corrumpūtur, ſed per ſancta deſideria proficiunt in oībus. Bene aūt poſt calamos & ſcyphos & ſphærulas in calamo lilia deformantur, quia poſt gratiā prædicationis, poſt inebriationem potus ſpiritualis, poſt irreuocabilem curſum ſanctæ operationis virens patria ſequitur, quæ animabus ſanctis, i. floribus uernat æternis.

c *Sex calami, &c.* BED. Senarius ī quo factus eſt mūdus pfectionē deſignat tres calami de uno latere egredient, & tres de altero, q̇a fuerunt doctores ante aduentum dn̄i, qui fidē trinitatis myſtice deſignarent, & q̃tum rudes capere poterāt, pdicarent. Vnde. *Verbo domini cæli firmati ſunt, & ſpū oris &c:* Sunt & mō q aperte pdicant, ita vt oēs q ad Chr̄m pertinent, eandem fidē conſequātur, ſm illud *Baptizantes eos in noīe patris, &c.* Vnde Paulus. *Gratia domini noſtri Ieſu Chriſti & charitas Dei, & commu. ſancti ſpiritus ſit ſemper cum omni. uo.*
d *Tres ex uno.* BE. Tres calami ex vno latere, & tres prodeunt ex altero. q̇a ante & poſt incarnationem trini fuerunt in eccleſia gradus fideliū, cōiugatorum & cōtinētium, & rectorū. Vnde Ezechiel tres tm̄ viros Noe, ſ. & Daniel & Iob liberādos prædixit. In Noe. n. qui arcam rexit vndis, præpoſitos eccleſiæ. In Daniele qui continenter uixit, continentes uel uirgines. In Iob vero qui in coniugali uita exēplar patientiæ pbuit, bonorū coniugatorū uitā oñdit. Hi ſunt qui ſm Euangeliū in lecto, in agro, & in mola reperientur in die iudicij, quorū ſinguli aſſumentur, ſinguli relinquentur. In lecto. n. quies continentium. In agricultura induſtria prædicantiū. In gyro molæ labor cōiugatorū. Et quia in omnib. quidā eligendi ſunt, quidā reprobandi, de ſingulis dr̄, *unus aſſumetr, & aliter relinquetur.* Sed quia ſublimius eſt meritum prædicantium, q̃ continentium, & continentium, q̃ cōiugatorum ſummi calami qui hinc inde exeunt, doctores ſignificant. Inferiores uero continentes, infimi coniugatos, diuerſis ergo locis de haſtili procedunt, omnes tamē ſuo loco & ordine reflexi, in altum ad unā perueniunt ſummitatem, vti conſeruēt lucernarum æqualem ſuper ſe poſitionē, q̃uis meritorum gradibus diſcreti, una tn̄ fide ueritatis imbuti, ad
☞ unam

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Facies & candelabrum ductile de auro mundiſſimo, *id eſt, cum martello, & non opere fuſorie.*
2 Haſtile eius *i. ſtipes candelabri qui procedebat directe in altum inferius habens tres pedes, & ſurſum habebat ſex calamos egredientes de haſtili tres ex uno latere, & tres ex alio tendentes ſurſum obliqui quouſque pertingerent ad altitudinem haſtilis, unde infra 37. c. dicitur.* Aequum erat opus ſex calamorum. *i. æqualiter tendens ſurſum. In haſtili uero erant quatuor ſcyphi, & in quolibet ſex calamorū erant tres ſcyphi, i. 22. ſimul.*
✻ 1 Sphę-

MORALITER.

† 1 *Facies & candelabrum, &c.* per quod ſignificatur Chriſtus qui dicit Io. 8. b. *Ego ſum lux mundi.*
† *De auro mundiſſimo.* in quo deſignatur puritas a peccato. 1. Petri. 2. d. *Qui peccatum non fecit, &c.*
Ductile.
† *Ductile.* idem, factum cum martello, per quod ſignificatur auſteritatis tribulatio, in qua fuit Chriſtus a principio uitæ vſque ad finem.
† *Sphęrulas ac lilia, egredientur de lateribus.* Tres ex uno latere. per quæ perfectionis & caſtitatis opera deſignantur.
† 1 Facies

A vnã in cęlis veritatis lucem peruenturi: & quanto quis in hac vita Chriſto adhæſit, tanto vicinior viſione eius fruetur.

Beda. Qui vino ſapientiæ deſiderantes repleri, & ad exẽplar pcedentiũ ſe informãt, quos inuiſibiliũ bonorũ dulcedine & dilectione plenos eſſe nouerũt tres ſcyphi, ſphęrulę, & lilia per ſingulos calamos tria tpa ſignificãt, quib. electi añ incarnationem & poſt Deo diuotè vixerũt, ante legẽ, ſub lege, & prophetarũ tpe. Poſt aſcenſionẽ quoq; cõgregata eſt primitiua eccleſia de Iſrael, non de gentibus in fine de reliquijs Iſrael. Calamus primus in vno latere hẽt tres ſcyphos, ſphærulas, & lilia, qa pars doctorũ ante incarnationem habuit tres ordines eorũ, qui hauſtum gratiæ quaſi ſcyphi ſitirent, vel in via Dei quaſi ſphęrulę currerent, vel ſuper nę donũ retributionis quaſi candorẽ & odorẽ liliorum expectarent. i. ante legẽ, ſub lege & ſub prophetis. Scđus calamus quoque eadem habet, quia continentes illius temporis tres ordines ſanctorum eadem diſtinctione tporum habuerunt.

B a *In nucis.* Nux eccleſiã ſignificat. vnde: *Deſcendi in hortum nucum.* Nux. n. dulcem fructum habet intus, qui niſi fracta teſta non oſtendit intus. Sic ſanctorum vita ſuauitatem gratiæ in corde conſeruat, quæ nõ cognoſcitur exterius niſi ſoluto carnis domicilio animæ, in cęleſti luce ſeſe conſpiciant.

Bed. Tertius ſimiliter calamus tres ſcyphos, & ſphærulas & tria habet lilia, quia multi coniugati ante legem, ſub lege & ſub prophetis erant, qui verbum domini audire, & viam eius currere bonorum operum præmia expectare gauderet.

Bed. Item ex alio latere primus calamus ſecundus & tertius: tres ſcyphos & ſphærulas, tria quoq; habebat lilia, quia in vtroque teſtamento in doctorib. in continentib. & in coniugatis Deo deuoris tres fuerũt ordines tporum diſtantia. In primitiua ſ. eccleſia de Iſrael, In noſtra electione de gẽtibus. In vltima collectione reliquiarum Iſrael, qui omnes ſuo tẽpore verbo vitæ inebriari, in via pacis properare, candorẽ perpetuæ lucis videre deſiderant.

b *In ipſo aũt candelabro, &c.* Bed. Diximus ipſum candelabrũ. i. ſtipitem candelabri medium de quo calami procedũt ſignificare Chriſtum, de cuius gratia iuſti quicquid habent boni, acceperũt. vnde. *Ego ſum vitis, vos palmites, &c.* Quaſi ego ſum candelabrum vos calami. Sicut calamus non poteſt ſe erigere ad ſupportandum lucernam, niſi fixus in cãdelabri ſtipite, ſic & vos niſi in me manſeritis, lucem veritatis & fidei ferre non valetis. In candelabro quatuor ſcyphi, quia in quatuor libris Euangelij de domino ſcriptis guſtum vini noui, i. doctrinæ inuenimus, ꝙ non vtres, i. terrenę adhuc mentes, ſed innouata per ſpiritum corda capiunt.

C c *Sphęrulęq, per ſingulos & lilia. Sphęrulę ſub duobus calamis, &c.* Bed.

Qui in lecto, qui in agro, vel in mola in die iudicij reperientur.

a latere, & tres ex altero. Tres ſcyphi quaſi in nucis modũ per calamos ſingulos ſphęrulęq. ſimul & lilia, & tres ſimilirer ſcy 1
phi inſtar nucis in calamo altero, ſphærulæque † & lilia. Hoc 2

a Quia dominus poculum ſapientiæ propinauit, curſum bonę operationis oſtendit & dedit, & cæleſtis patrię aditum patefecit.

b erit opus ſex calamorum, qui producendi ſunt de haſtili. In 3

a Chriſto de cuius gratia omnes accipiunt. Medio. ſ. ſtipie. Euangelici libri, qui nobis vinum ſapientię propinant ad curſum boni operis nos inſtruunt, vt lilia. i. remunerationem ęternam conſequamur.

ipſo autem candelabro erũt quatuor ſcyphi in nucis modũ, 3

Quia corda ſanctorum, donis, mandatis, & promiſſionibus dominicis ſuſtentantur.

c ſphęrulæque per ſingulos & lilia. Sphęrulę ſub duobus cala- 5
mis per tria loca, qui ſimul ſex fiunt, procedentes de hoſtili

a Quia omnes ſpirituales gratiæ & donationes eccleſię de Chriſto ſunt. b Chriſtus & imitatores eius.

d vno. Et ſphærulæ igitur, & calami ex ipſo erunt vniuerſa

a Malleis tribulationum extenſa. b Quia ipſe Chriſtus immunis a peccato & iuſtitiæ operibus clarus, quem imitantur pro ſuo modo membra. c Dona ſpirituſſancti, quæ in nocte huius ſeculi tenebras cęcitatis illuſtrant. d Lampades. ſ. vbi oleum accendebatur.

e ductilia, de auro puriſſimo. Facies & lucernas ſeptem, & po- 6

D Bed. Sunt p ſingulos ſcyphos ſphęrulę ſimul & lilia: qa idẽ dñs qui poculum ſapiẽtiæ ſpiritualis propinauit, curſum quoque operationis inoffenſum oſtendit, & vt habere poſſimus, donauit: & ne in vacuum curramus, claritatẽ patrię cęleſtis promiſit, & aditum eius, gratia ſua nobis patefecit. Vel qua ſub duob. calamis per tria loca ſcyphi, ſphærulæ, & lilia fieri mandantur, poſſumus dicere, quia tribus fideliũ gradibus coniugatorum, cõtinentium, virginum doctrinam veritatis aperuit, curſum operationis impetrauit, & hæreditatis immarceſſibilis benedictionem promiſit & donauit. Aptè quoque ſcyphi, ſphærulæ, & lilia non ſuper calamos, ſed ſub calamis eſſe iubentur quia corda prædicantium, imo electorum omniũ ne ad infima labantur, donis, mandatis, & promiſſionibus dominicis ſuſtentantur, & ad amanda cęleſtia ſubleuantur. Vnde. *Leua oculos ſub capite meo, & dextra eius ample. me.*

Vbi ſupra. ſimul. Can. 2. b.

Myſtice. B Bed. Scyphi, ſphęrulę, & lilia ſub duob. calamis ſunt, qa in vtroq; teſtõ fidelib quamuis cęremonijs diſtãtib. eadem dño ſeruiendi mandata, eadem regni cœleſtis eſt conſeruata gloria. Quartus aũt ſcyphus, ſphęra, liliũ, q̃ ſuper oẽs calamos iuxta ſublimitatẽ fuere candelabri, proprie ad Chrm pertinent, qui non ſolũ electis virtutũ ſciam & operationẽ remunerationẽ tribuit, ſed ẽt in ſeipſo figurã ſcyphi oſtendit, cũ ſe plenum ſpũſancto eſſe oſtendit. Et ſphęrula, cum *exultauit, vt gigas ad cur. vi.* Liliũ quoq;, cũ aſcendens ad cęlos apud patrem clarificatus eſt. Bene hic ſcyphus, ſphęrula, & liliũ altior calamus eminet, q a dona quę Chriſto Deus contulit, oẽm tranſcendunt modum humanæ capacitatis. Vnde. *Vnicuique. n. noſtrum data eſt gratia ſecundum menſuram donationis Chriſti in ipſo autem inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter.*

Pſal. 18 b. Coloſ. 2. b. Ephe. 4 a.

Allego. d *Et ſphærulæ igitur, & cala.* Bed. Omne opus candelabri. i. ſtipes & calami ex ipſo procedentes cum omni ſuo ornatu de auro fiunt, quia ipſe Chriſtus immunis a peccato, & iuſtitiæ operib. clarus apparuit in mundo, cuius innocentiam & iuſtitiam membra eius in hac vita pro poſſe imitantur, in futuro ipſi adhęrendo ueraciter perficient. Ipſe aurum ductile fuit. Ductile. n. feriendo producitur, & redemptor noſter ex conceptione & natiuitate perfectus Deus & homo paſſionum ictus pertulit, & ſic ad reſurrectionis gloriam peruenit, & *omnes qui volunt pie viuere in illo, perſecutionem patiuntur,* ictib. paſſionum ad immortalitatis gloriam dilatandi. Vnde, *In tribulatione dilataſti mihi, &c.*

2. Tim. 3. c Pſalm. 4. a

e *Facies.* Bed. Lucernę ſeptẽ, ſeptem ſunt dona ſpirituſſancti qui in Chriſto ſemper manſerunt, & fidelib. ſm voluntatem eius diſtributa ſunt. hę ſuper candelabrum ponuntur, quia requieuit ſuper eum ſpiritus ſapientiæ & intellectus.

Eſa. 11. a.

☞ a Vt

NICOLAVS DE LYRA

* 1 Sphærulęque ſimul & lilia. *In Hebr. habetur.* pomellus & flos. *Sed cuiuſmodi flos fuerit, non habetur in textu.* Et *ex hoc ꝙ dicitur in ſingulari,* pomellus & flos *quantũ ad ſex calamos laterales, dicit Ra. Sa. ꝙ in quolibet illorum non erat niſi vnus pomellus & vnus flos. In haſtili uero quinq; pomelli ſecũdum ipſum, tres ſub ſex calamis orientib. de haſtili hinc & inde, ſicut dicitur in litera.* Sphęrulæ. *i. pomelli ſub duob. calamis per tria loca. Item duo alij, unius ſuper calamos in ſuperiori parte candelabri, & alius ſub calamis inferiori parte candelabri. Similiter erant ibi duo flores tantum, & hoc dicit, quia loquendo de haſtili habetur in Heb.* pomelli & flores. *& pluralis numerus indeterminate acceptus binarium ſignificat ſecundum ipſum, ſed quia ſcyphi pomelli & flores non erant in candelabro niſi ad decorem ſecundum omnes doc. catholicos & Hebræos. Ideo dicunt alij & melius, ut uidetur, quod inter duos ſcyphos erat unus pomellus et ſimiliter unus flos & ſic opus candelabri eſt decentius. Et quod in Heb. habetur in ſingulari,* pomellus flos *refertur ad quemlibet ſcyphum, prout exprimitur in translatione noſtra cum dicitur.*

2 Inſtar nucis. *Ex hoc dicunt aliqui, quod iſti ſcyphi erant pomelli ita quod duo ſcyphi poſiti vnus contra alium faciebant vnum pomellum, per modum hic figuratum ſed hoc non eſt uerum, quia vbi translatio noſtra habet* ſphærulas, *in Hebręo habetur* pomellos. *Ex quo patet ꝙ ſcyphi non erant pomelli. Item vbi translatio noſtra habet.* Scyphi in nucis modum, *in Hebr. habetur.* Scyphi figurati, *gallice neellez, quoniam non erant de opere plano, ſed cum aliquibus figuris ad decorẽ, & ideo motiuum prædictum non valet, & ideo dicit Rab. Sal. quod iſti ſcyphi erant oblongi habentes pedes & erant ſic diſpoſiti in candelabro quaſi calamus tranſiret per medium ſcyphi.*

3 In ipſo autem candelabro. *i. haſtili candelabri, quod vocatur hic candelabrum, quia eſt principalior pars candelabri.*

4 Quatuor ſcyphi in nucis modum ſphęrulęq; per ſingulos *per ſingulos ſcilicet ſcyphos.*

5 Et lilia ſphærulæ ſub duobus calamis per tria loca, q ſimul. *& eodem modo intelligendum eſt de ſcyphis exiſtentibus in ſex calamis lateralibus.*

6 Facies & lucernas. *ita quod ultimus ſcyphus qui erat in ſummitate cuiuslibet calami, erat ſedes lucernæ.*

a Inſtar

A a *Vt luceant,&c.* BED. Vnde. *Vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam,&c.* Lucernæ candelabri ex aduerſo tabernaculū illuſtrabant,cum Chriſtus plenus gratia & veritate oīb. tribuebat de ſua plenitudine. Māſuetis & pauperibus uerbū Euangelii cōmittentes, pęnitentib. medelam indulgentię ōferens. Nunc tempus eſſe parcendi in futuro vniuerſalis iudicij tempus affirmans.

Vbi ſupra cap. 9. Eſa. 6r.

b *Emunctoria quoq; & ubi quę.* BEDA. Diuina verba, quib. manifeſte ſignatur in plurimis non legis literam, ſed ſpūalem ſenſum eſſe ſeruandum. vnde. *Si circuncidimini, Chriſtus nihil uobis proderit.*

*ea. Gal. 5. a.

Emunctoria. Myſtice. BED. Emunctoriū, & vaſa vbi q̄ emuncta ſunt extinguuntur, fiunt de auro puriſſimo, qa diuina ſunt verba quib. ceſſatio ceremoniarum prædicatur, & gratia Dei ſunt illuſtrata corda, in quibus B legis vmbra finē accepit, ut ſuccedens Euangelij veritas clarius luceat. Conſtat.n. Apoſtolos ante poſſeſſionem ſoluiſſe ſabbathū, & poſt aſcenſionē dñi, & aduentum ſpiritusſancti finem penitus impoſuiſſe legalibus hoſtiis. In his ergo ellychinia emuncta extinguebant. In qb. literalis obſeruantia cōpleta exordium gratiæ mundo clarius exhibuit. Itē finita mortali vita, & ſuccedēte immortāli, ceſſabūt ex parte maxima opera ve dona lucis qb. nunc vtimur, vt ſequant p̄mia ęternę lucis in p̄ntia diuinę viſionis. ſ. ſcriptura q̄ hęc futura teſtat. Emūctoria ſunt aurea, ſpe futurę claritatis eximia vaſa, in qb. q̄ emūcta ſunt extinguunt corpora & corda ſanctorū īmortalia, & iō auro ſimulata. In qb. hęc mutatio fiet, vt poſt tpalia Dei bñficia pueniāt ad ęterna, quaſi emūctoria & vaſa aurea præbet Apoſtolus de differentiis præſentium & futurorum bonórum dicens. *Siue prophetiæ euacuabuntur, ſiue linguę ceſſabunt, &c.*

1. Co 13. c

Vbi ſupra. BED. *Emunctoria quoq;, &c.* Sunt q̄dā in ſcripturis p̄cepta, & in hac vita & in futura ppetuo obſeruāda (v.g.) *Non habebitis deos alienos.* Et *diliges aīm Deū tuū, &c.* Sūt alia q̄ toto tpe hui⁹ vitę obſeruari iubent, uti futuro merces retribuat, f'm illud: *Facite uobis amicos de mammona iniquitatis, &c.* Sunt alia, q̄ in veteri teſtō iubente dño ſeruata, iā coruſcāte Euālio, nō iuxta C literā, ſed myſticum ſenſum obſeruantur, ſicut ſabbathū, ritus hoſtiarum, & huiuſmodi, q̄ ſuo tempore cuſtodita ſunt a

Deut. 5. a. Lucę 16. c.

populo Dei: quib. quaſi ellychinia in lucernis cādelabri ardebāt inſula oleo deuotionis, incenſa igne verbi cæleſtis. Cum vero ab Apoſtolis p̄dicabatur hæc oīa eſſe finita, & ſpūaliter tm̄ eſſe ſeruanda, emungebātur ellychinia candelabri, vt reparata melius lucerent, quia ſublimius intellecta lucē doctrinę ſalutaris præbēt, de reparatione lucernarum, i. ſcripturę intelligētia ſublimiori dr̄. *Comedetis vetuſtiſſima neterum & netera nouis ſuperuenientib. abijcietis.* Et alibi. *Ecce noua facio omnia.*

c *Omne.* BED. hoc eſt corpus Chriſti, cum ipſo, ſ. oēs electi, a ſummo vſq; ad infimū, quia oēs quāuis in diuerſis gradib. ætatib. ſexib. vni eidemq; autori perpetuę lucis tpe ſuo & loco quaſi candelabro aureo, fixa mente inhærent, vt eiuſdē lucis participes fiant. Talentū pondus plenū & perfectum eſt, qa iuſtus dñs in oīb. vijs ſuis, & qui gratiam fidelib. ſuis, vt bene operentur, & coronam iuſtitiæ reddit, reprobis quoque iura opera reſtituit. Qui vero inſtar auri bonis operibus fulgēt, in cādelebrū dñi p̄ficiūt qa glorię cōditoris p̄ticepsfiunt. Qui āt peccatis graues, tanq̄ plūbū in iudicio apparēt, mergunt tanq̄ plūbū ī aqs vehemētib. q meritoſcelerū in abyſſū grauātis pęnę decidūt. d *Inſpice.* Oſtēſū eſt Moſi in mōte exēplar cādelabri qd faceret qa in altitudine cōtēplationis dicit multifaria Chriſti & eccleſię ſacra, q̄ nō aperte rudi populo proferre volebat, ſed in opere cādelabri & vaſorū eius ſignabat, donec Chriſtus veniret, qui ſēſum figuratū reuelaret, vnde moriendo velū templi ſcidit, & arcana ſanctorū, quæ tecta fuerant, patefecit. Diſcipulis quoq; ſenſum aperuit, vt intelligerent ſcripturas. Omnis.n. ſcriba doctus in regno cęlorum cum ea quæ in literis ſanctis de fide catholica & actione pia didicerit, ipſe facere & alios docere p̄cipitur, inſpicere & facere f'm exēplar q ſibi in monte monſtratū eſt, iubetur. Inſpicit.n. diligenter exemplar, ſ. monſtratū, & ſcdm hoc ad inferiora rediēs facit, cum quę per ſublimitatē diuini ſermonis intus credenda & agēda, ſedulo corde ſcrutat & hotū exēplar auditorib. executione operis & verbo doctrinę oſtendit.

a Vnde ſpiritus domini ſuper me. Vnde, vt mederer contritis corde & prædicarem capituis.

a nes eas ſuper candelabrum, vt luceant ex aduerſo. Emū 1

b a Menſa in ſeptentionali parte vel plaga erat poſita, candelabrum autē ē regione in auſtrali parte nō recte, ſed oblique. Ad illuſtrandum tabernaculum. Forcipes. ſ. quibus ellychinia emungebantur vt melius lucerent. Verba diuina. b Vaſa. ſ. quæ ſunt corpora ſanctorum & corda. c Quia tunc carnaliter agebantur quę nunc ſpiritualiter diuinam charitatem habent Quia verba diuina & Dei gratia illuſtrant corda ſanctorum 2

ctória quoq;, & vbi* quę emūcta ſunt extinguant, fiant† 3

Vel opus. a Chriſti. Electis.

c de auro puriſſimo. Oē pondus cādelabri cū vniuerſis 4

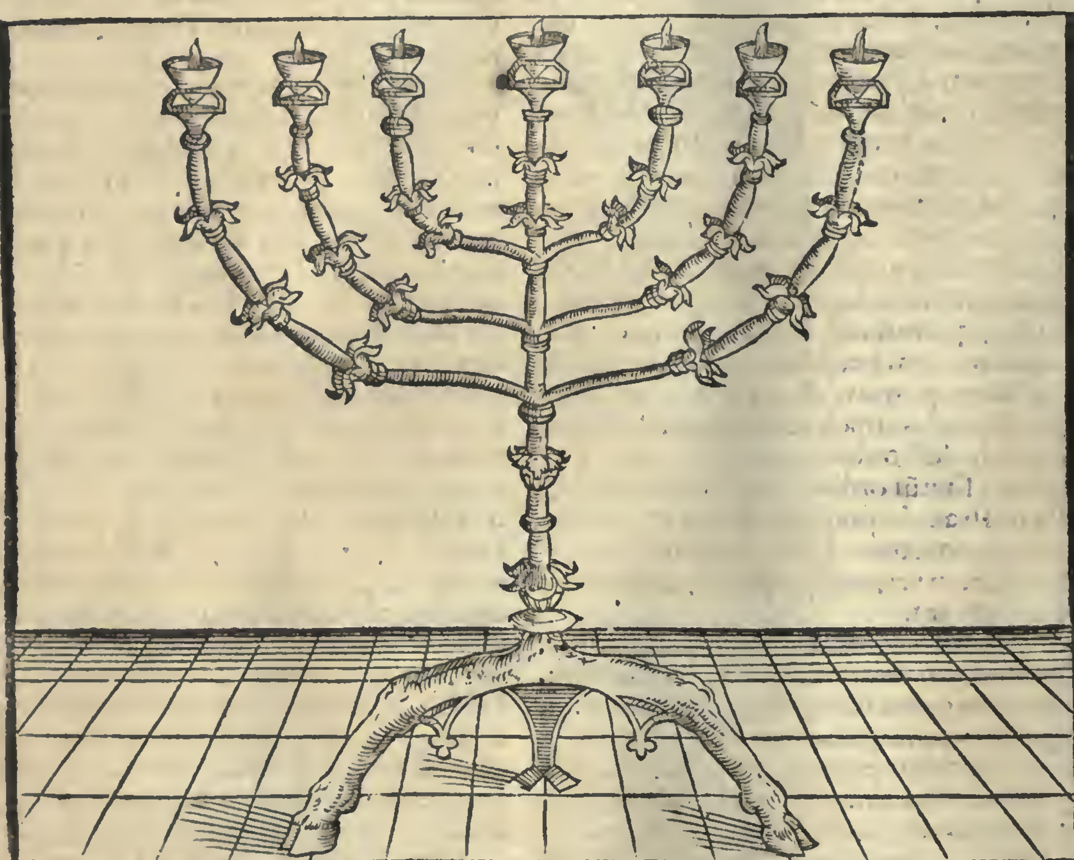
a Quod eſt maximum in ponderibus & ſignificat perfectionem Chriſti & eccleſiæ.

d vaſis ſuis, hēbit talentū auri †mundiſſimi. Inſpice & fac 1

a Multifaria Chriſti & eccleſię ſacramenta. Angelicam conuerſationem & ſpontaneę ſeruitutis humilitatem.

ſecundum exemplar, quod tibi in mōte monſtratū eſt.

FIGVRA CANDELABRI.

t ☞ CAP:

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Vt luceant. *Sic.n. erat diſpoſitum ellychinium cuiuslibet lucernæ, quod flamma erat ex illa parte lucernæ quæ reſpiciebat lucernā mediam, & ſic flamma trium lucernarum vnius lateris reſpiciebat ex aduerſo flammam trium lucernarum alterius partis.*

Emunctoria. 2 Emunctoria. *inſtrumenta ſunt cum quibus amouebatur illud quod erat combuſtum de ellychnio, & reſiduum ellychnij aptabatur ad incendendum.*

3 Et vbi. *vaſa erant plena aqua, ubi ponebantur illa quæ erant emuncta, ne facerent.*

4 Omne pon. *In Heb. habetur.* Centenarium auri. *& ſimiliter in ſequentib. ad tabernaculum pertinentib. ubi trāſlatio noſtra habet ta*lentum. *Hebræi dicunt,* Centenarium. *Quanti aūt ſit ponderis, neſcitur determinate. certum eſt tamen quod requirebatur magnū pōdus auri pro tanto opere. Ra. Sal. dicit quod erat pondus centum & viginti librarum, ſecundum pondus Colonię. melius tamen credo dicendum, q non habetur huius rei certitudo, quia pondera auri & argenti multum uariantur ſecundum tempora diuerſa & varias regiones.*

Viſis aūt prędictis figuris & inſpectis menſæ & candelabri, prout poſſunt in plano figurari, pōt textus ſententia prædictę de facili applicari.

MORALITER.

† 1 *Facies, &c.* per quas ītelligunt ſeptē dona ſpūſſancti ī Chriſto, ſicut p̄dixit. Eſa. 12. a. *Et requieſcet ſup eū ſpūs dñi, ſpūs ſapiētię & intellectus, ſpūs conſilij & fortitudinis, ſpūs ſciæ & pietatis replebit eum ſpūs timoris domini.* Hæc.n. autoritas ad literam de Chriſto loquitur ſecundum doctores Hebraicos & Latinos.

MO-

A *ADDITIO.*

In ca.25.ubi dicitur in poſtilla : Erant autem duo, *ad deſignandum angelorum multitudinem.*

Licet in hoc quod dicitur de cherubin mutuo ſe reſpicientib. intelligatur angelorũ cócordia, in hoc in quod dicitur: Verſis uultib. *deſignatur quod angeli ſemper habent intuitum ad Deum, qui repræſentabatur pręſidens in propitiatorio, quod erat quaſi ſedes Dei, ut in poſtilla, & ſic Deus repræſentabatur eſſe in medio cherubin, ad quem angeli ſemper uultum uertunt. Vnde, Matth. 18.b.* Angeli eorum ſemper uidẽt faciem patris mei, &c. D

CAP. XXVI.

Abernaculum uero ita fiet, &c. BEDA. Tabernaculum quod fecit Moyſes in ſolitudine, & templum quod fecit Salomon in Ieruſalem, ſtatum vniuerſalis eccleſiæ ſignant, quæ partim regnat cum domino in cœlis, partim peregrinatur a domino in terris. Tabernaculũ ædificiũ eccleſiæ quæ in laboribus exercetur, templum futuræ quietis ſignificat, quod quotidie animabus illuc migrantibus perficitur, quia Moyſes tabernaculum † populo Dei, dũ iret ad terrã promiſſionis, condidit. Salomon vero templũ in terra promiſſionis regno potius conſtruxit, Moyſes in ſolitudine, Salomon in Ieruſalem, quæ interpretatur viſio pacis, quia hic eccleſia in labore labentis vitæ, in ſiti & eſurie regni ædificatur, illuc in viſione & perceptione veræ pacis conſummatur. Vnde in conſtructione templi dictum eſt, ꝙ malleus & ſecuris, & omne ferramentum non ſunt audita, præparatis extra Ieruſalem lapidib. & lignis & decenter aptatis, quę ibi facillimè ſuo loco reddita aut cæmento necterentur aut clauis, quia in pace beatitudinis non eſt fides tribulationib. examinanda aut uita probanda, ſed quæ hic caſtigata, & ſedib. cęli aptata eſt, ibi glutino & vinculis mutuæ charitatis nunquam diſſoluenda in conſpectu conditoris & regis ad inuicem copulanda, nam cum in hac uita *multitudinis credentium fiat cor unum & anima una,* & ſint illis omnia communia, quadrantur lapides viui in ędificium futuræ domus domini, vt abſque labore tarditatis ſuis ordinibus inſerantur, & copula diuinę & propriæ dilectionis iungantur.

BEDA. Poteſt figura vtriuſque ſanctuarii ita diſtingui, ut opus tabernaculi tempus ſynagogæ, opus templi eccleſiã, quæ poſt incarnationem ad fidẽ venit, ſignificet, quia Moyſes tabernaculum cum ſola Hebręorum plebe fecit. Salomõ vero templum cũ proſelytorum multitudine fecit, adiuuante Hira rege cum ſuis artificib. qui nec natura, nec profeſſione Iudæus, priori enim populo Dei doctores tãtũ ex ſua gente fuerunt, eccleſię vero primũ de Hebræis, poſtea creſcenti & dilatatæ ẽ de gentib, ſicut Lucas, Timotheus, Titus. Vtriuſq; vero domus ædificatio totius præſentis eccleſię ſtatum, quę ab initio mundi vſq; ad vltimum iudicium ædificari nõ deſinit, & futuræ gloriam vitæ, qua nunc ex parte fruitur, & poſt finẽ ſeculi in omnib. membris ſuis fruitura eſt in æternum, mirabili figurarum varietate depingit.

b *De byſſo retorta & hyacintho ac purpura coccoque bis tincto uaria.* BEDA. In his quatuor cortinarum colorib. quatuor iuſtificatioẽs exprimũtur. In byſſo retorta, caro caſtitate renitẽs. In hyacintho mens ſuperna cupiens. In purpura caro paſſionibus ſubiacens. In cocco bis tincto mẽs inter paſſiones, Dei & proximi dilectiõe prefulgẽs. Byſſus retorquetur in cortinas tabernaculi, quia lũbi carnis & mentis reſtringẽdi ſunt, vt caro a laſciuis motib. & cor refrænetur a cogitationib. Hyacintus aerei & cæleſtis coloris, mentes eorũ qui toto deſiderio cęleſtia colũt, ſignificat. Purpura ſanguinei coloris & de conchiliorum ſanguine tincta deuota Deo corda figurat, & pro Deo mori parata.

✻ RVP. Cortinę aulea ſunt, id eſt, vela, dictę autem cortinę, eo quod primitus de corio fiebant. HVGO VICTORIN. *Opere plumario,* pluma eſt acus, per quam facto iam panno inſerũtur fila aurea aut argentea vt fiat auriphrygium, aut diuerſæ figuræ in ipſo panno. F

c *Longitudo cortinæ unius habebit uiginti octo cubitos, latitudo quatuor, &c.* BEDA. Si ab vno vſq; ad ſeptẽ omnes ĩ ordine numeros pleno ordine numeraueris, viginti octo cõplebis. Vnũ. n. & duo & tria quatuor & quinq; & ſex & ſeptẽ, fiunt uiginti octo, qa ergo in partib. ſeptenarii numeri uigeſimus octauus inuenit, merito in eo cortinarũ lõgitudo cõtinet, qa fides ſanctorũ & patientia virtutũ varietate diſtincta, in omnib. quæ agit aut patitur, nõ humani gloriã fauoris, ſed ſupernæ qetis beatitudinẽ expectat. Hinc eſt ꝙ 28. pſalmus de conſummatione tabernaculi inſcribitur, qui de perfectione eccleſiæ cantatur. Vnde pſal. 28. a. *Adorate dominum in atrio ſancto eius, & in tẽplo eius omnes dicent gloriam:* quia in hoc pfectio eſt peregrinãtis eccleſię, ut per fidem & opera bona ad requiem tendat.

Vbi ſupra cap. 2.

†cherubi.

Vbi ſupra. Cortinę longitudo

☞ a *Vnius*

C A P. X X V I.

Tabernaculum fit diuerſi coloris cortinis, quia vniuerſalis eccleſia ex multis perſonis, multis eccleſiis & virtutib. variis. Eccleſia in qua Deus habitat.

a Quia omnis perfectio eccleſiæ in ſola Dei & proximi dilectione, quæ in decalogo legis comprehenſa eſt ſubſiſtit, nec eſt eccleſiæ membrum qui non diligit per quem ædificatur, & in quibus id eſt Deum & electos eius. Fidelium mentes.

a TAbernaculum verò ita fiet. Decem cortinas 1

a Decore virtutum, vnde Apocal. 19. c. Byſſinum enim iuſtificationes ſanctorum ſunt & Prouer. 13. c. Byſſus & purpura indumentum eius, quia enim de terra oritur ſed longo exercitio gramineum perdit, & candidum colorem recipit, ſignificat corpora caſtitatis decore nitida, de quibus dicitur. Neſcitis quoniam membra veſtra templum eſt ſpiritusſancti. 1. Cor. 6. b.

b Amore Dei & proximi.

de byſſo retorta & hyacintho ac purpura coccoque bis

b a Ardente ſanctorum dilectione. b Diſtinctione virtutum. c Longanimis eccleſiæ patientia.

tincto, † variatas opere plumario facies. Longitudo cor- 2

a Amplitudo charitatis quæ etiam inimicum diligit.

c tinæ vnius habebit vigintiocto cubitos, latitudo qua- 3

N I C O L A V S D E L Y R A.

C A P. X X V I.

TAbernaculũ vero ita fiet; Decem cortinas, &c. *De ſcriptis his quæ erant intra tabernaculum, hic deſcribitur ipſum tabernaculum. & primo quantum ad eius operimentum vel tectum, ſecundo quantum ad parietes, ibi:* Facies & tabulas ſtan. *Tertio quantum ad vela ibi:* Facies & velum. *Operimentum autem tabernaculi quadruplex erat. Primum erat de cortinis factis ex quatuor coloribus, & quantum ad hoc dicit.* Cortinas de byſſo, &c. *Sequitur.*

2 Varias. *floribus & picturis ibi factis.*

3 Opere plumario facies. *quia illę picturę erant facta cum acu in cortinis, ſecundum Auguſtinum. in Hebrę. habetur.* Opere artis. & *dicunt Hebræi, quod illa varietas erat facta per texturã ſicut & cortinę.*

✻ 1 Vnius

M O R A L I T E R.

† 1 *Tabernaculum verò ita fiet.* Per tabernaculũ ſignificatur eccleſia, quæ eſt tabernaculũ Dei Huius autẽ tabernaculi primo deſcribuntur operimenta quę fuerunt quatuor, ſ. cortinę, ſaga, pelles rubricatæ, & deſuper pelles hyacinthinæ. Per hæc operimẽta q̃ protegebant interiora tabernaculi ab intẽperie aeris, ſignificantur defenſores eccleſiæ qui ſunt in quadruplici genere. Nam eccleſia contra hæreticos defenditur per doctores, qui per cortinas ſignificãtur quę factę fuerunt de quatuor coloribus, ſcilicet.

† *De byſſo retorta & hiacintho ac purpura coccoque bis tincto variatas opere plumario facies. Longitudo, &c.* Per byſſum q̃ eſt genus lini candidiſſimi, caſtitas figuratur. Per hoc autẽ quod dicitur retorta, repreſſio carnis intelligitur. Propter quod Paulus doctor gentium dicebat primæ Corint. ix d. *Caſtigo corpus meum & in ſeruitutem redigo, ne forte cum aliis prædicauerim, ipſi reprobus efficiar.*

† *Et hyacintho.* qui eſt coloris cęleſtis, propter quod ſignificat meditationem cęleſtium Philippen. 3. d. *Noſtra autem conuerſatio in cælis eſt.*

† *Ac purpura.* per quam ſignificatur deſiderium martyrii vel ſaltem meditatio Chriſto paſſi. 1. Corinth. 2. a. *Non iudicaui me aliquid ſcire inter uos, niſi tantum Ieſum, & hunc crucifixum.*

† *Coccoque bis tincto, &c.* per quẽ ſignificatur gemina charitas ſ. Dei & proximi. Gregorius homi. xxxix. Qui charitatem erga alterum non habet, prædicationis officium nullatenus ſuſcipere debet. Hæc autẽ quatuor eſſe debent in doctorib. eccleſiæ qui ſunt eius contra hereticos defenſores.

Contra tyrannos vero, defenſores eccleſiæ ſunt martyres, quorũ aliqui p defenſione fidei mortẽ ſuſtinent corporalẽ; & iſti figurãtur p pelles rubricatas. Aliqui vero ſuſtinẽt ſeruitutẽ, quæ eſt mors ciuilis, & iſti figurantur per ſaga cilicina, quę ſũt aſpera, & per hoc ſignificatur duritia ſeruitutis. Aliq vero exilium, & iſti figurantur per pelles hyacinthinas, quę ſunt coloris cęleſtis, nã qui de terrena patria ſunt expulſi, debent cęleſtem patriam meditari.

a Quia quatuor ſunt euangeliorum libri in quib.exemplis verbis Chriſti charitas tenēda docetur,& quatuor virtutes quarum operatione exercetur, b Vnus dominus,vna fides,licet diuerſæ ſint virtutes ſanctorum.
a tuor cubitorum erit. Vnius menſuræ fient † vniuerſa tento- 1
a Sancti veteris teſtamenti b In erectione tabernaculi,vt vnum operimentum fiat. c Sancti noui teſtamenti.
b ria. Quinque cortinæ ſibi iungentur mutuo,& aliæ quinque 2
a Eadem pietate & caſtitate. b Virtutes ſanctorum quib.inuicem nectuntur. c Hyacinthus aerii coloris cæleſtia ſignificat. d Vita communi & operatione ſanctorum.
c nexu ſimili cohærebunt. † Anſulas hyacinthinas in laterib.ac 3
a Quia terminum vitæ temporalis habemus omnes eiuſdem ſpei certitudinem communem tenemus.
ſummitatib.facies cortinarū,vt poſſint inuicē copulari. Quin
a Propter gratiam ſpiritusſancti,vel gaudium futuræ quietis ad quam tendunt. b Vlnas charitatis. c Ad eos qui nos præceſſerunt vel ſecuturi ſunt.
d quagenas † anſulas cortina † habebit in vtraq. parte, ita in-
a Cum iuſti concordi virtutum multitudine vel charitate iunguntur. b Quia virtutes ſanctorum ſibi congruunt,vt caſti cum caſtis & miſericordes cum miſericordib.
ſertas,vt anſa cōtra anſam veniat,& altera alteri poſſit aptari.
a Perpetuam claritatem & claram perpetuitatem ſummæ quietis inſinuat in circulis aureis,quia circuli nec initium nec finis inuenitur.
e Facies & quinquaginta circulos aureos,q.b. † cortinarū vela iū- 4 5

A a *Vnius menſuræ,&c.* Beda. Etſi variante pictura cortinæ differebant, vna tamen erant omnes longitudinis & latitudinis menſura tēperatæ,quia etſi donationes habent electi differētes,vnus tamen dominus,vna fides,vnū baptiſma,vnus Deus & pater omnium.

In quęſt. b *Quinque cortinæ ſibi.* ✠ Avgvst. Cohærere inuicē aulæa, & coniungi inter ſe, quinque hinc & quinque inde mandat, vt ſpatium quod eis cingeretur,eſſet tabernaculi ſpatium.

† dictio Hebræa ſignificat nodos quibus duo panni ſimul iūgūtur. † anſas. † vna.

Beda. Narrat Ioſephus, quod tabulæ teſtamenti ita fuerint decalogo legis conſcriptæ, vt vtraque tabula contineret quina verba. Vnde & cortinæ decem quæ pulchritudinem tabernaculi iunctæ complebant,ita tempore cōgruo diſiungebātur,
B vt quinq; in vtraq; parte ſimul permanerent,vt hæc intuētes miniſtri ſanctorū cū populo admonerentur ſemper obſeruādæ legis,quę decem verbis in duab.tabulis erant comprehēſa,ſed quinario numero per vtramque diſtincta.

Myſtice. Beda. Vel priores quinq; quæ frontem & primam tabernaculi partem protegebant,antiquū Dei populum ſignauerūt, qui decreta legis in ſacramento circūciſionis,hoſtiarū, & cæremoniarum ſecundum literā legis implebat. Sequētes vero quinq; quæ poſteriora tegebant,nos deſignauerunt,qui poſt aduentū domini ſacramenta legis ſpiritualiter ipſo reuelāte ſeruamus. Omnes cortinæ vnius operis,& eiſdē depictę coloribus,ſed quinę ſibi coniunctæ,quia omnes vtriuſq; teſtamenti cultores in vnū Deū credebant,& vnius pietatis & caſtitatis operib.ſeruiebant,ſed in celebratione ſacramentorum,ſuas vterq; populus partes agebat. Nam paſſionis ſacramētū, per quā vtriq; redempti ſumus,illi in carne & ſanguine victimarum,nos in oblatione panis & uini celebramus. Illi vēturā natiuitatem, paſſionē, reſurrectionē credebant & confitebantur. Nos iam facta,nec vlterius facienda. Sed cū tabernaculū
C erigebatur,omnes adinuicem cortinę nectebātur,quia cum vniuerſa eccleſiæ pulchritudo ab initio vſq; ad finem ſæculi perpenditur,quaſi vna decem cortinarum cōnexione tabernaculum decoratur.

Anagogi. † vnica. c *Anſulas hyacinthinas in la.&c.* Beda. Anſulis hyacinthinis cortinæ inuicē copulantur,cū ſpes ſupernę beatitudinis † vnitaomnium ſanctorum corda una deuotione coniungit. Quę anſulæ aptæ dicuntur,quia non ſolū laterib.ſed etiam in ſummitatib.id eſt,in extremis angulorum terminis fiebant, quia nontantum uita & opera ſanctorum,communi ad perfectionem itinere rectæ intentionis properant, ſed initium bonæ conuerſationis quod per cōfeſſionem fidei & ſacramentorū cæleſtiū perceptionē geritur,non ab inuicē diuerſum,ſed pari ueritatis gratia omnes habēt connexum,terminum quoq; huius uitæ eiuſdem ſpei,cum ita oculos in morte claudunt, vt percepto prius uiatico myſterii cęleſtis citius ad ueram uitam uenturos,& in ea ſe perpetuo manſuros confidunt.

Beda. Præceptū eſt quoque fieri fimbrias per angulos palliorum & victas hyacinthinas,quia electi qui Deū videre deſiderant,ita ſe operibus iuſtitię induunt,ut non ab hominib. ſed a Deo mercedē requirant. Vnde ibi additur, *quas cum viderint,recordentur mandatorum Dei,ne ſequantur cogitationes ſuas,&c.* Cortinę quoq; hyacinthinis coniūctę anſulis,vt qui viderint recordentur mādatorum cęleſtiū, & nos ita legentes nouerimus,quia hic uiuētes filii pmiſſionis ęternę temporibus & locis diſtamus, ſed in cæleſti patria a quatuor ventis collecti, indiuiſibili ſocietate coniungemur.

d *Quinquagenas,&c.* Beda. In quinquageſimo anno. ſ. iubilęo,id eſt,dimittente vel initiato, ſecundū legē omnis populus ab omni labore terrę quieſcebat,& omniū ſoluebātur debita. In nouo quoque teſtamento ſpiritusſancti gratia die pētecoſtes in quinquageſima dñicę reſurrectionis.ſ.die,in apoſtolos uenit, & initia eccleſiæ ſuo aduentu conſecrauit. In hoc ergo numero, uel gratiā ſpiritusſancti,uel futuræ gaudium beatitudinis ad quam per eundem ſpiritum peruenitur, & in cuius perceptione ueraciter quieſcitur & gaudetur.

Beda. Quinquaginta anſulas habēt cortinæ, quia dono ſpiritusſancti agitur,vt in ſocietate pacis † quę eſt uinculum perfectionis ſibi inuicē copulētur electi,futuræ quoq; ſpes & memoria ſocietatis & pacis,quæ in hac vita habetur, temporibus uel locis diſcretos,una facit pietate concordes.

Beda. Cortinæ in utraq; parte habent anſas, & proximas ſibi vtrinq; cortinas ſingulæ,quaſi extenſis hincinde brachiis amplectantur,qa neceſſe eſt,vt fideles qui nos in Chriſto præceſſerūt,& qui ſecuti ſunt obuiis pietatis ulnis † amplectamur,& qui nos erudiebant in Chriſto,& quos erudiuimus, uno omnes in Chriſto ueneremur affectu. Sic.n.ad faciem creatoris debemus bene uiuendo properare,ut currētem nobiſcū nō deſeramus proximū,ſed una peruenire ſtudeamus,q & cortinæ ſingulæ ita per adminicula tabularū ad ſuperiora † aſcendebant,ita intus & in ſuperiorib.uario picturę flore fulgebāt ut non eas quæ ſecū in altum ferebantur,uel ī alto poſitę ſ[illegible]gebant,cortinas deſererent. Sic ergo proficiētes nobiſcū in [illegible] oī ſeruitio fideles nō deſeramus,ſed digna ueneratione tra[illegible] ctemus. Anſa ergo contra anſam uenit,ut alteri aptetur altera,cùm iuſti concordi uirtutum qualitate fœderantur. D

e *Facies & quinquaginta circu.* Beda. Hoc plenius explicatur cum dicitur. *Quinquaginta fudit circulos aureos,&c.* Quinquagenarius requiem in ſpiritusſancto deſignat. Circulus nec initium habet nec finem. Aurum cæteris metallis claritate præſtat. In quinquaginta ergo circulis aureis perpetua claritas & clara perpetuitas ſummę quietis exprimitur. Mordēt cortinarum anſas circuli,ut unum ex omnib.tabernaculū fiat, cum gloria ſuperni regni fidelium mentib.ſe infundit,vt tali glutino inſpirationis una ex utroque populo, imo ex omnib.electis Chriſti eccleſia perficiatur.

☞ a *Facies*

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Vnius menſuræ fiēt uniuerſa tento. *id eſt,cortinę prędictę, quia ex illis operiebatur tabernaculum per modum tentorii.*

2 Quinque cortinæ ſibi iungentur mutuo. *per ſuturā, ita quod illæ quinque cortinæ faciebant unam cortinam magnam longitudinis 27.cubitorum,& latitudinis 20.cubitorum,& aliæ quinque cortinæ ſimiliter.*

3 Anſulas hyacinthinas in lateribus ac ſummitatibus facies cortinarum,&c. *Id eſt, in uno latere unius illarum cortinarum magnarum,& ſimiliter in uno latere alterius,ita quod illę duæ magnæ cortinæ poſſent ſimul iungi per torques affixas in anſulis prædictis, & ſic ex illis duabus cortinis magnis fieret una maior in duplo habens quadraginta cubitos in longitudine,facta de latitudine decem cortinarum partialium, quęlibet particularis cortina erat quatuor cubitorum de latitudine. Decies quatuor ſunt quadraginta,& ſic longitudo facta eſt generalis de latitudine partialium. Vel non uariando ſententiam poteſt dici,& forte melius,quod latitudo erat quadraginta cubitorum,& longitudo uiginti octo. Et iſto modo de latitudine non fiet longitudo, nec econuerſo,& uiginti octo in latitudine ſecundum longitudinem cortinarum partialium.*

4 Facies & quinquaginta circulos aureos. *Iſti circuli ſunt torques prędictę.*

5 Quibus cortinarum uela iungenda ſunt. *Vela cortinarum dicuntur hic illę duę magnę cortinę prędictę, quę iungebantur ſimul per torques prædictas.*

✠ Vt unum

a Vt ſalutari inſpiratione ex omnib. ſanctis vna fiat eccleſia. b Rectores quibus ab imbre, & calore defenduntur cortinę.
a genda ſunt, vt vnum tabernaculum fiat . Facies & † ſaga cili- 1
a Quia ſe humiliter ſe peccatores confitentur. b Tanquam nec præcepta decalogi cuſtodiant nec apoſtolicam gratiam percipiant. c Induſtria & labore. d Decus e Eccleſiæ. 2
b cinā vndecim, ad operiendum tectum tabernaculi . Longi- 3
Sed tamen. a Quia decalogum legis in fide ſanctę trinitatis perficiunt. b Amplitudo ſyncerę charitatis quæ commendatur in quatuor euangeliis.
c tudo ſagi vnius habebit triginta cubitos , & latitudo quatuor . 4
a Quia fides vna qua ſaluatur eccleſia, & vna vita æterna ad quam feſtinat. b Magiſtros, ſ. antiqui populi, qui fuerunt in quinque ętatibus mundi.
d Æqua erit menſura ſagorum omniū. E quibus quinque iunges 5

† cortinas e pilis caprarum.

a *Facies & ſaga, &c.* BEDA. Hoc in ſequentib. ita reperitur: *Fecit & ſaga undecim de pilis caprarum, &c.* Saga quibus operitur tabernaculū, rectores ſunt, quorum induſtria & labore decus eccleſiæ protegitꝛ ſemp & munitur, ne uita & fides ſanctorū ab hæreticis corrumpatur, vel falſorū catholicorū improbitate fœdetur, vel vitiorum ſorde contaminetꝛ, ne inopia tēporalium cōtriſtetꝛ. Quiquāto attentius tentationum violētias ſuſtinēt & repellūt, tāto ſubditis domino ſeruiēdi libertatē tribuūt, & quaſi intus fulgendi cortinis copiā præſtāt, dū quaſi ſaga foris tēpeſtates tolerant.

Saga cilicina, groſſas hominū mentes ſignificat, quę occulto Dei iudicio quāuis dure præferuntur, quia ſeruire curis tēporalib. non timent, vt tentationum vētos & pluuias portēt. BEDA. *Facies & ſaga, &c.* Cilicium pęnitentiū eſt. Vnde Dauid: *Ego autem cum mihi moleſti eſſent, induebar cilicio*, id ē, habitu pęnitentię & humilitatis, quo furorem perſequētium aut leuius ferrem placidus aut mitigarē. Nā ſi caprę pili vel pelles caprarum ſemper ſignificarent furorē pęnitentiū, nō ipſum animal inter munda cōputaretur, nec in laudo ſponſi diceretur: Canti. 4. a. *Capilli tui ſicut grex caprarum, &c.* Saga ergo quæ ſanctos prędicatores ſignificāt, cilicina ſunt & vndecim ſunt, quia quo ſtudioſius corda purificant, plura inueniunt quib. ſeipſos rephendant. Vnde humiliter fatentur. *quia in multis offendimus omnes.* Et *ſi dixerimus quia peccatum non habemus, ipſi nos ſeducimus, &c.* j. Io. i. d. quorum tamen corda quantę ſint perfectionis, declaratur cum dicitur: *Longitudo ſagi unius, &c.*

✲ BEDA. Saga cili. Vel de pilis caprarū, & vndecim ſunt. Prędicatores. n. quo altiores merito, eo humiliores animo, iuxta illud Eccle. 3. c. *Quando maior es, humilia te in omnib.* Vndenarius qui denarium tranſit, nec ad duodenariū peruenit, id eſt, apoſtolicū numerum, tranſgreſſionē ſignificat decalogi. In vndecimo quoq. pſalmo propheta cōqueritur, dicens: *Saluum me fac domine, quoniā defecit ſanctus, quoniā di. &c* Hoc numero tacite deſignās ꝙ huiuſmodi hīes duplicis linguę & cordis, nec decalogi præcepta cuſtodiant, nec apoſtolicā gratiā percipiant.

✲ AVG. Vndecim ſunt vela capellacea, id eſt, cilicina: In peccatis enim trangreſſio eſt, quæ in vndenario ſignificatur, qui denarium, id eſt legē tranſgreditur, ideo vndecim per ſeptē multiplicata, faciunt ſeptuagintaſeptē in quo dominus ſignificauit omnē remiſſionē peccatorū dicēs: *Non dico tibi ſepties, ſed uſque ſeptuagieſſepties*, quot generationes reperiūtur, cū Lucas a baptiſmo dn̄i numerans ſurſum uerſus principiū aſcendit, & per Adam vſq; ad Deū peruenit. Ad hoc enim ſignificatio peccatorū fit in his velis, vt per confeſſionē exprimantur, & per gratiam quę data eſt eccleſiæ, aboleantur & tegantur. Vnde Pſal. 31. a. *Beati quorum remiſſæ ſunt iniquitates, & quorum tecta ſunt peccata.*

✲ PROSP. In opertoria ſane tabernaculi, pelles hyacinthinas aliaſq. rubratas, & vndecim vela ex pilis caprarum conficienda, diuina autoritas mandat. Quæ omnia ſigna fuiſſe ipſius legis reſonāt teſtimonia. In hyacinthino colore pallor quidā eſt cū ſplendore cōcordans, ieiuniis eleemoſyniſq. cōueniēs. Vnde & ſanctus Raphael Archangelus ad Tobiā, *Bona eſt* (inquit) *oratio cum ieiunio & eleemoſyna.* In ieiuniis pallor, in eleemoſyna ſplēdor refulget, quia hyacinthi figurā oſtedit. Byſſum uero mundū, ut Apocalipſis dicit, *iuſtitiæ ſanctorum ſunt.* Quod dictū eſt tortū per multas tribulatiōes oportet iuſtosītroire in regnum Dei. Purpura ueſtis eſt regia qua Chriſtus in ſua paſſiōe indutus eſt. In cocco bis tincto. martyria ſācta rutilant. Quæ ſemel baptiſmo Chriſti in ſāguine tingūtur, atq. ſuo effuſiōis cruore denuo retincti. D

b *Ad operiendū*, ſcilicet ne interiora tenera, clara qualibet aduerſitate turbetꝛ, alioquī nec byſſus fulget, nec coccus coruſcat, nec hyacīthus ceruleo colore decoratur. nō debent ergo qui in eccleſiæ ſinu proficiunt præpoſitos, deſpicere, ſi uacare eos rebus exterioribus vident.

c *Longitudo ſagi vnius.* BEDA. Longitudo habet denarium numerū, & hunc triplicatum, quo indicatur virtus eorum, qui decalogū legis in fide ſanctæ trinitatis quæ per dilectionem operatur, perficiunt, qua perfectione in hac vita nulla poteſt eſſe ſublimior. Latitudo quatuor cubitorum † amplitudo ſyncerę charitatis † quaſi in ſigno commendatur, exprimit. Operiunt ergo tectum tabernaculi ſaga vndecim, & de pilis caprarū. Sic in longitudine triginta cubitos, in latitudine habent quatuor, quia ſummi illi prædicatores qui uitam fideliū exhortando, & intercedendo, quotidiana ſollicitudine, vigiliis, ieiuniis & ſua nuditate protegunt, qui ſe contemplata ſupernæ puritatis excellentia peccatores confitentur, ſed ſecundum humanæ perfectionis modum inter homines ſublimantur. E

† quam † quæ in euangelio

d *Aequa erit menſura.* BEDA. Quia una eſt fides in qua tota ſaluatur eccleſia, & vna uita æterna ad quam feſtinat. Vnde qui in vineam domini diuerſo tempore ad operandum intrauerunt, omnes vno denario remunerantur. Diuiſio ergo ſagorum in quinque & ſex intelligi poteſt, vt ſupra de cortinis in quinque & quinq. diuiſis expoſuimus, quia doctores vtriuſq. teſtamenti ſignificant ſic. Quinq. ſcilicet ſaga antiqui populi Dei magiſtros qui Moſaicæ tantum legis ſacramēta prædicabant, uel quia in quinque ętatib. mundi uitam. ducebant: Sex autem magiſtros noui teſtamenti, quia oīa quæ diuina ſcriptura in ſex ætatib. ſeculi facta vel dicta refert, in adiutorium & exemplum prędicationis ſuę aſſumūt, & paſſionē Chriſti per quā mundus ſexta ſabbathi redemptus eſt, palam auditorib. credendam & confitendam pronunciant, & per eam tantum ſalutē eſſe teſtantur. Vnde præcipitur in fronte tecti ſextum ſagum duplicari, propter cōfeſſionē, ſcilicet & imitationem dominicæ paſſionis. Non enim ſufficit credentes in cōfeſſione mortis domini & reſurrectionis baptizari & cōſecrari, niſi baptizatus quiſq. pro poſſe ſtuduerit ſimilitudini mortis domini viuendo & patiēdo ſimilari, ut fiat particeps reſurrectionis. Siquidē ad literam frontē tecti ingreſſum tabernaculi dicit, vbi non tabulę, ſed columnę & uectis ab angela tabularum uſq. ad angulum protentus ponebatur, quantum vero ad formam operis pertinet, ibi magis opus erat gemino ſagorum munimento, ubi ſolida parietis firmitas aberat. F

Myſtice. Mat. 20. a.

☞ BEDA.

NICOLAVS DE LYRA

✲ 1 Vt unū tabernaculū fiat, *id eſt unum operimentum totius tabernaculi. Quod ſic patet, quia paries tabernaculi ab oriente in occidentem erat triginta cubitorum, & paries ab aquilone in meridiem qui faciebat latitudinem tabernaculi, erat decem cubitorum, & erat a parte occidentis, a parte autem orientali non erat paries, ſed erat ibi uelum loco parietis. Parietes autem tabernaculi habebant decem cubitos in altitudine. Et ſic patet, quod linea protracta a pede parietis tabernaculi, & traſiens per ſummitatem eiuſdem parietis ad ſummitatem alterius parietis oppoſiti, & inde deſcendens uſque ad terram, erat triginta cubitorum, quia quilibet paries habebat decem cubitos altitudinis, & ſpatium inter parietes erat decem cubitorum latitudinis, & ſic habentur triginta cubiti. Omnes autem cortinæ faciebant ſimul iunctæ unum tentorium, uel cortinam quadraginta cubitorum longitudinis, ut prædictum eſt. & per conſequens ſecundum longitudinem iſtam operiebat tectum tabernaculi ſecundum longitudinem ſuam, quod erat triginta cubitorum, & decem cubiti pendebant retro parietem occidentalem, & ſecundum latitudinem ſuam pendebat retro parietes templi laterales nouem cubitis ex utraque parte, ita quod non pertingebat uſque ad terram ſpatio unius cubiti hinc & inde. Secundum operimentum tabernaculi erat de cortinis factis de pilis caprarum, qui filabantur & texebantur. Et iſtud opertorium erat ſuper cortinas prędictas factas de diuerſis coloribus. De iſto ſecundo operimento dicitur.*

2 Facies & ſaga cilicina vndecim. *Saga cilicina uocantur hic cortinæ factæ de pilis caprarum.*

3 Longitudo ſagi, &c. *& ſic erant longiores duobus cubitis, quam cortinæ factæ uarijs coloribus, ex quibus factum eſt primum operimentum.*

4 Et latitudo quatuor. *& ſic quodlibet ſagum erit eiuſdem latitudinis cum qualibet particulari cortina.*

5 E quibus quinque iunges ſeorſum, *ſcilicet ſimul conſuendo quaſi ad faciendum unum ſagum uiginti cubitorum latitudinis, longitudinis triginta.*

✲ 1 Et ſex

a Doctores noui teſtamenti,qui omnia quæ in ſex ætatib.mundi dicta vel facta ſunt In adiutorium prædicationis aſſumunt vel in ſexta ætate poſiti omnia ſpiritualiter interpretantur. b In ingreſſu eccleſiæ.

a ſeorſum,& sex ſibi mutuo copulabis,ita vt ſextū ſagū ī frōnte 1
a Decem ſagis operiebatur tabernaculum,vndecimum duplicatum ponebatur in fonte,ne vi ventorum luce eiuſ extinguerentur. Per confeſſionem.ſ.& imitationem dominicæ paſſionis. Contra violentiam ventorum. b Humilitatem compunctionis ſignificat quæ ſpiritu ſancto largiente conceditur.
b tecti duplicēs.Facies & quinquaginta anſas in ora ſagi vnius 2
a Nulla virtus magis quam fidelis humilitas in vnam charitatem ligat.
vt cōiungi cū altero queat,& quinquaginta anſas in ora ſagi 3
alterius,vt cum altero copuletur.Facies & quinquaginta † fi-
a Quibus ſ.ſunt confeſſionis & prædicationis ſignificatur. b Magnam vocem apud Deum habet humilis conſcientia iuſtorum
c bulas æneas,quibus iungantur anſæ,vt vnū ex omnibus ope- 4
d rimētū fiat. Quod aūt ſuperfuerit in ſagis quę parantur tecto 5

† Circulos vel vinculos.

A BEDA. Intuere etiā menſurā cortinarū quibus tegitur domus,qualiter præfatis poſſint conuenire mēſuris. Decē erant cortinæ habentes ſingulæ longitudinis vigintiocto cubitos, latitudinis quatuor,q̄ ſimul iunctæ,& in vnū cōpoſitæ tabernaculum implebant latitudine ſua cubitos quadraginta. Suſpende ergo cortinas quæ habent ſingulæ longitudinis viginti-octo cubitos,& pone in domum cuius mēſura eſt in tranſuerſo triginta cubitorum: & videbis quia cortinæ habebūt in æqualitate quæ eſt inter parietes cubitos denos. in aſcenſu autem vel deſcenſu qui eſt iuxta parietes,habebunt cubitos nonenos. Sic quæ fit vt ſummitas cortinarum terrā tan-

B gere nō poſſit,ſed mēſura vnius cubiti a terra altior abſit. Itē videbis ꝙ cortinæ habent in æqualitate p longitudinem domus cubitos triginta. In aſcenſu autē vel deſcēſu,quod eſt in orientali vel occidētali latere domus cubitos quinos, ideoq. eadē lateralis ſummitas cortinarum nō uſque ad terram pertīgit,ſed quinis cubitis abeſt a terra altior. Vnde neceſſe fit, vt quini cubiti cortinarū qui ceſſantib.parietib.ſuper ſunt,inducantur adinuicem in occidentali latere & oriētali:ſibiq,mutuo iungant,& ſic fiat vt undique domum cortinæ excepto vno cubito iuxta terram contegant. Hæc de cortinis.

BEDA. Saga tricenos habent cubitos longitudinis,quaternos latitudinis. Et quia vndecim erant,coniuncta in inuicē p latera quadragintaquatuor cubitos implebāt. Pone ergo hęc in domo. Et quia cōcordat lōgitudo ſagorū cū funiculo quo domū metiebaris in trāſuerſum,fit ut ſummitas eorū ad terrā uſq pertingat. Habebāt enim denos cubitos æqualitatis inter parietes denoſq aſcēſionis vel deſcēſiōis in utroq. latere & hoc eſt ꝙ ait,quia cibus ex vna parte pēderet, alter ex altera,qui plus eſſet in ſagorum longitudine,utrumq.latus tabernaculi protegens. Tabernaculū.n.proprie vocat ipſam corti-

C narū facturā vel cōiunctionē, quas vno cubito tranſibāt ſaga ab auſtrali parte vel latere dom⁹,altero a ſeptētrionali. Ideo q;ad terrā perueniebant,qa hęc triginta cubitos lōgitudinis, illæ duos minus habebāt. Itē menſura ſagorū per lōgitudinē domus quadragintaquatuor cubitis tēdebatur,trigīta.ſ.cubitos in æqualitate habens a frōte domus vſq.ad ſummitatē tabularū ī plaga occidētali,& ſeptē cubitos depēdētes,in plaga oriētali,& ſeptē ſimiliter depēdentes in plaga occidētali. Sic que fit ut menſura ſagorū in occidentali latere duob. cubitis excederet menſurā cortinarū,qa cortinæ deſuper venientes,quinq.cubitos ei•dē occidentalis partis tegebāt,& qnq; relinquebant intactos.& hoc eſt,ꝙ nunc dicit. Quod autem ſuperfuerit in ſagis quæ parātur tecto,id eſt ſagū unū,ꝙ amplius eſt ex medietate eius,cooperiēs poſteriora tabernaculi. Medietas.n.ſagi in latitudine duo ſunt cubiti, qua medietate operiebantur poſteriora tabernaculi.i.cortinarū,q̄ propriè tabernaculū dicuntur, quia duob. cubitis eas ad inferiora tendens ſagum vltimū tranſibat. Itēque ſaga deſuper uenietia, ſeptem tm̄ cubitos occidentalis partis operiebant, nec tamē tres reliqui qui remanſerant,uſq; ad terram nudis tēpeſtatū iniuriis patebant,ſed adductis ad inuicē ab utroq; latere ſagis ſeptenorū cubitorum,qui deficientibus parietis ſuper erant

his

his poſteriora domus firmiſſime vſq.ad terrā tegebantur, [illegible] que hæc tātum ad inuicē pertingere. Et inſtar cortinarū ſe[illegible] in medio parietis cōtingere poterāt. Sed quia ſeptenorū erā[illegible] cubitorum mediū parietis in vtraque parte duob. cubitis ex[illegible] cedebant,ac ſibi inuicem ſuperpoſita iungebantur, ꝙ eod[illegible] modo per omnia d[illegible] oriētali parte domu[illegible] intelligendum put[illegible] mus. Ideoque ſup[illegible] pręcipitur,ut ſextu[illegible] ſagum in fronte tec[illegible] duplicetur.

Allegoricè ſaga c[illegible] tina deſuper & inſ[illegible] & ex omni latere p[illegible] tegebāt, & vt illæ [illegible] tus libera facie ven[illegible] ſtatis fulgerent, ha[illegible] ab omni iniuria te[illegible] peſtatū; pluuiarum & caumatū foris de[illegible] fendebant,quia præ poſiti ita vitā ſubditorū ſolerti cura circumſpiciunt, vt n[illegible] ſubſidia carnis,nec uitæ ſpiritualis auxilia deſint,& dogma hęreticorū & prauorū exempla catholicorū abſint,adſit d[illegible] ctrina ſalutaris,qua confortati male docentes repellāt,& n[illegible] la illata patienter ſuſtineāt,adſit uita ipſorū qua ſemp qua[illegible] uia electiōe utātur. Sed qa inter prædicatores illi maxime [illegible] nore digni ſunt,qui excepto ꝙ officio prædicationis & po[illegible] lorum regimini deſeruiūt,etiā pro Cr̄o ſanguinem fundi[illegible] recte ſubditur,Facies & operimentum aliud tecto,&c.

a *Sextum ſagum in fr.* Myſtice uero,in fronte tecti ſextū ſa[illegible] duplicatur,cum omnes qui ſanctā intrant eccleſiā,ita fide [illegible] ſacramento dominicę paſſionis initiātur,ut huius quoq i[illegible] tatione ſemper ſibi uiuendū eſſe intelligant. Quaſi.n.in[illegible] greſſu ſextū ſagū duplicatur,ut dominicę paſſionis ſacram[illegible] ta cōſequamur,& exēplis inſtruamur. De ſacramentis ait [illegible] trus. *Qui regenerauit nos in ſpem uiuam per reſurrectionem Ieſu C[illegible] ſti ex mortuis.* Dicit & de imitatione paſſionis. *Chriſto igitur pa[illegible] in carne,& uos eadem cogitatione armamini.*

b *Facies & quinquaginta anſas in ora ſagi unius.* BEDA. Vt hæc [illegible] pra in cortinis expoſuimus.etiam hic intelligi poſſunt, q[illegible] ſ.recordatio ſupernę quietis,quę quinquagenario ſolet ex[illegible] mi,corda ſanctorū adunat uinculo pacis. Sed quia ſaga hu[illegible] litatē ſublimiū deſignant,qui magis ſuorum meminiſſe d[illegible] lictorū quam uirtutes prædicare cupiunt.& plus de eis q[illegible] nondū habent virtutes compungi,quā de habitis ſtudēt g[illegible] riari,quinquagenario anſarum vel fibularum numero,cō[illegible] ctionis eorū humilitas deſignatur. Quinquageſimus enī p[illegible] nitentiæ Pſalmus eſt, quia donū pęnitentię non niſi ſpirit[illegible] ſancto largiente conceditur,& donū ueniæ pœnitentib.ei[illegible] tantum gratia inſpirante tribuitur. Et bn̄ quinquaginta a[illegible] vel fibulę ſaga inuicem nectūt,qa nulla uirtus magis q̄ fide[illegible] humilitas in vnā charitatis copulā ligat,qa quanto qs infirm[illegible] rē ſe cōſpicit,tāto auxiliū proximi quo cōfortetur, inqui[illegible]

c *AEneas,quibus iungantur anſę, ut unum ex omnib. operimen.* [illegible] BEDA. Bene aūt fibulæ ſunt ęneæ,de uocali,ſ.metallo fact[illegible] quia magnam uocem habet apud Deū humilis conſcien[illegible] iuſtorū. Vnde pauper Dauidicus cū anxiatus eſſet,& nō in[illegible] rib.homiuū ſed in conſpectu Dei orationem ſuā effunder[illegible] *Domine*(inquit)*exaudi oraionē meam, & clamor meus ad te uen*[illegible]

d *Quod autem ſu. &c.* BEDA. Hæc ut plenius intelligantur,de[illegible] ta tabernaculi poſitiōe diſputare neceſſe eſt. Dixim⁹ pariet[illegible] tabernaculi q ex tabulis & colūnis cōſtabāt,lōgitudinem

☞ buiſſe

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et ſex ſibi mutuo copulabis. *quia ſex alia ſaga ſimul conſuebātur ad faciendum quaſi unum ſagum uigintiquatuor cubitorum latitudinis,& triginta longitudinis.*

2 Ita ut ſextum ſagū in fronte tecti duplices. *Quoniam medietas eius adeſt, duo cubiti latitudinis unius ſagi in parte orientali tabernaculi ponebatur replicata, ut capita columnarum quæ erant in introitu tabernaculi,tegerentur,quæ tenebant unum cubitum, & ut operimentum factum de ſagis fortius teneretur ſuper tabernaculum. Alij autem duo cubiti erant in parte oppoſita tabernaculi, ut infra habetur, & ideo quod dicitur hic.* Vt ſextum ſagum in fronte tecti duplices. *Et quod poſtea ſubdit:* Ex medietate eius operies tabernaculi poſteriora, *non eſt intelligendum de eodem ſago in numero, quia idem ſagum numero non poterat eſſe in fronte tabernaculi, & in poſteriori p[illegible]te eius,ſed intelligendum eſt per æquiualentiam,quia ex omnibus ſa[illegible] fiebat unum operimentum tabernaculi & duo cubiti. Primi ſagi er[illegible] in fronte tabernaculi, & duo cubiti ultimi ſagi erant in poſteriori p[illegible]te tabernaculi. Et iſti quatuor cubiti diuerſorum ſagorum æquipara[illegible]tur uni ſago integro.*

3 Facies & quinquaginta anſas, &c. *Quia iſta duo magna ſa[illegible] iungebantur ſimul per anſas & torques ęneas,ſicut de alijs cortinis [illegible] dictum eſt.*

4 Vt unum ex omnibus operimentum fiat. *Quia per talem c[illegible] iunctionem fiebat unum operimentum totius tabernaculi.*

5 Quod autem ſuperfuerit in ſagis quæ parantur tec. &c. *eſt ad tegendum tabernaculum.*

✻ 1 Id eſt

a Medietas ſagi in latitudine duo ſunt cubiti, ex qua medietate operiebantur poſteriora tabernaculi, id eſt cortinatum quæ propriæ dicuntur tabernaculum.

id eſt † vnum ſagum quod amplius eſt, ex medietate eius ope 1
a ries poſteriora tabernaculi, & cubitus ex vna parte pende- 2
bit, & alter ex altera, qui plus eſt in ſagorum longitudine, 3

Defenſionem.

b vtrumque latus tabernaculi protegens. Facies & operimen- 4

Eccleſiæ. a Doctorum qui duces gregis. Vnde. Pſ. 28. Afferte domino fi. Dei afferte do. fi. ari. Aries rubricatus, Chriſtus ſanguine paſſionis cruentatus: ſignificantur etiam martyres, quorum orationib. propitiatur Deus peccatis populi. b Martyrio. c Rubricatis ſuperponuntur ianthinæ, in quib. figuratur vita æterna. 5 6

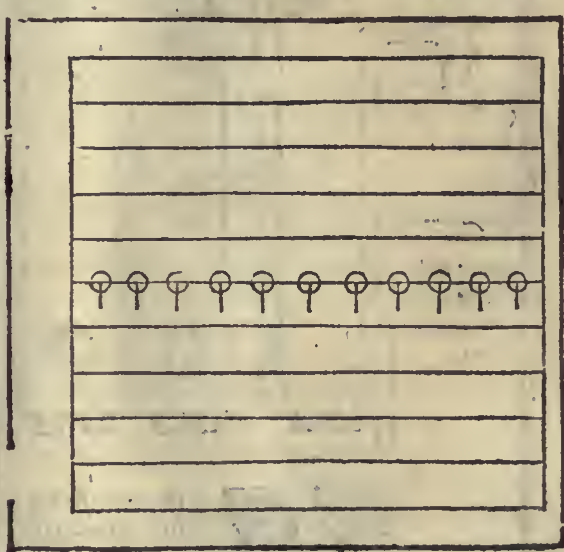
c tum aliud tecto de pellibus arietum rubricatis, & ſuper 7

De his, ſ. quorum conſeruatio in cælis eſt, & mortificata carnis concupiſcentia. 8

d hoc rurſum aliud operimentum de † ianthinis pellibus. 9
e

buiſſe triginta cubitorum, latitudinē decē, altitudinē ſimiliter decē. Si quis ergo vellet domū in altitudine cingere funiculo (uerbi gratia) a baſi tabulæ vnius meridiani lateris vſq. ad baſim tabulæ, quæ eſt e regione ī latere ſeptentrionali; cōſtat eundem funiculū triginta cubitorū longitudinis eſſe debere, vt haberet ſcilicet decem cubitos, aſcenſionis in meridiano latere parietis, decem alios æqualitatis inter parietes. Decem tertios deſcentionis in ſeptentrionali pariete. Itē ſi ſuper longitudinē domus extēdatur funiculus, id eſt a baſibus columnarū ſurſum, & per longitudinem totius domus ad occidētalem partē, & deinde ad baſes eius deorsū, habebit funiculus cubitos lōgitudinis quinquaginta, decem. ſ. aſcenſionis iuxta columnas, triginta æqualitatis ſecundum longitudinem domus, decem rurſus deſcenſionis iuxta orientalis parietis tabulas.

a *Et cubitus*. Quia cortinas vno cubito tranſibant ſaga ab auſtrali latere domus, altero a ſeptentrionali, ideoque ad terram perueniebant, quia hæc triginta cubitos longitudinis, illæ duos minus habebant.

b *Facies & operimentum*. Stra. Primum erat operimentum cortinatum ex byſſo, purpura, & cocco. Secundum ſagorum vndecim. Tertium ex rubricatis, id eſt, particis pellibus arietum, poſtremum erat hyacinthinorum pellium. Cortinæ autem ita operiebar, ut ad latera deſcenderent, ad terram tamen non pertingerent, Saga autem tectum & latera operiebant, & ad terram pertingebant. Pelles vero rubricatæ vel ianthinæ tectum tantum operiebant, nec ad latera declinabant.

c *De pellibus, &c.* BEDA. Arietes ſunt doctores gregis dominici duces. Vnde: *Afferte domino fi. Dei, afferte, &c.* Quaſi ò angeli huic officio mācipati, afferte domino in cęlos imitatores apoſtolorum. Hinc quoq; ſexta manſio populi de Aegypto egreſſi helin, id eſt, arietes nominatur, in qua erant duodecim fontes & ſeptuaginta palmæ, vt ſcilicet nomine & ſpecie figurā apoſtolorum teneret.

d *Rubricatis*. BEDA. Rubricantur pelles arietum ad operiendum tectū tabernaculi, cū apoſtoli & apoſtolici viri vſque ad martyrium docere non deſinunt, ut tutius ſubiectos a tētationū periculis protegant, dū perſecutionem vſque ad mortem patiuntur propter iuſtitiam, & operiunt tabernaculum pelles arietum rubricatæ, & a tempeſtatibus defendunt, cum prædicatores exemplo paſſionis & patiētiæ corda infirmorū, ne interpreſſuras deficiant, muniunt. D

*AVGVST. Si gnificantur his etiam martyres ſancti quorū orationibus propitiatur Deus peccatis populi ſui. Queſt. 103. ſupe. Exo.

e *De ianthinis pellibus*. BEDA. Hyacinthus, cęleſtis eſt coloris: pellis, mortui animalis pars & indiciū. per pelles ergo ianthinas exprimit virtus eorū qui mortificatis illecebris carnis, cæleſtem vitā gerunt in terra, & inter homines poſiti, angelicam puritatē imitantur, quia neq. nubent, neq. nubētur. *Hi ſunt qui cum mulierib. non ſunt coinquinati, uirgines enim ſunt, &c.* Merito ergo pelles ianthinę ſupremū tenent locum, & color cœleſtis cœlo proximum, vt virginales chori ſpeciali uicinia agnum ſecututi, & hymnorum laudes ei deſignentur cantaturi. Bene autē de uelis cortinarum & ſagorum dicitur, quod & etſi in alto poſita, ad terram demiſſa penderent, quamuis cortinę vſque ad terram non peruenerint. Columnæ quoq. & tabulę in altū erectę, baſes in imo poſitas habebant. De rubricatis vero & ianthinis pellibus, quod in alto tectum operiunt dicitur, ſed non quod ad terram deflexæ, quia virtutum cæteræ ſpecies cum his qui in terra ſunt, aliquid commune habent, certamen vero martyrii, & decus virginitatis a terrenis ſuſpenſum, ciuibus ſupernis eſt coniunctum. Martyr enim in tormentis poſitus, oīa munda, & ipſum mundum relinquere, & ad videndū mundi cōditorē, & quæ vltra mūdū ſunt ad gaudia peruenire deſiderat. Cælibes quoq; dum communē legē quæ dicitur, *Creſcite & multiplicamini & replete terram*, intuitu maioris præmii trāſcēdunt, alterē cæteris fidelib. & ipſo mundo, ſedem eligunt. Vnde: *Hi empti ſunt ex hominibus primitiæ Deo & agno*, qui Latine recte virgines, quaſi virtute inſignes, vel cælibes quaſi cælo beati nominantur, id eſt, cœli, vitam imitantes.

Moraliter E. † De ianthinis taxorum. Matt. 22 c. Apoc. 14 a. E. Gene. 1. c. Apoc. 14. a.

☞ a. De lignis

NICOLAVS DE LYRA

* 1 Id eſt vnum ſagum quod amplius *ſcilicet vltra numerum cortinarum factarum de varijs coloribus de quibus prædictum eſt, quod erant tantum decem. Et de ſagis dictum eſt, quod erant vndecim, & de illo vndecimo oſtendit quod debeat fieri dicens.*

2 Ex medietate eius operis poſteriora tabernaculi. *Quia pendebat retro parietem occidentalem duobus cubitis vltra operimentum primum de cortinis variatis, & duo cubiti erant replicati in fronte tabernaculi, ut iam dictum eſt. Et iſti quatuor cubiti faciunt ſagum integrum per æquipollentiam, vt dictum eſt.*

3 Et cubitus ex una. *Ad intellectum huius literæ quæ intricata eſt, conſiderandum, quod ſicut dictum eſt ſaga particularia erant longiora cortinis uarijs duobus cubitis. In operimento autem totali facto ex omnibus cortinis uariatis, longitudo illius operimenti erat ex latitudinibus cortinarum ſimul iunctis, & eodem modo dicendum de totali operimento ex omnibus ſagis, & ideo quando illa duo operimenta erant extenſa ſuper totum tabernaculum, longitudo cortinārum partialium tranſibat ex tranſuerſo tabernaculi, & ſic diſtabat a terra vno cubito in latere auſtrali & alio cubito in latere aquilonari, & per conſequens longitudo ſagorum partialium, quæ erat maior duobus cubitis, attingebat uſque ad terram pendens in utroque latere tabernaculi uno cubito vltra cortinas. & hoc eſt quod dicitur.* Et cubitus. *ſcilicet ſagi.*

4 Ex una parte pendebit, *ſcilicet ultra cortinas.*

5 Et alter, *ſcilicet cubitus ſagi.*

6 Ex altera, *ſcilicet parte tabernaculi pendebit.*

7 Qui plus eſt in ſa. longitudine, *id eſt, qui excedit longitudinem cortinarum ex utraque parte. & ſic ſunt duo cubiti ſagorum pendētes ad terrā ultra cortinas. Vnus ex una parte tabernaculi, & alter ex altera. Et hoc eſt quod dicitur.*

8 Vtrumque la. ta. protegens. *Et prædicta patent in figura. Modus autem operiendi tabernaculum non poteſt in plano figurari, ſed de facili imaginari poteſt.*

9 Facies & operimentum aliud tecto de pellibus, &c. *Dicunt aliqui doctores, quod iſta duo operimenta de pellibus erant tantummodo ſuper tectum tabernaculi. Alij autem dicunt & probabilius vt videtur, quod deſcendebant ad terram, non ſolum in tribus partibus tabernaculi ſicut cortinæ, & ſaga quæ non operiebat frontem tabernaculi, ut patet ex ſupradictis, ſed iſta de pellibus pendebant ante uelum, quod erat in introitu tabernaculi, ut dicit Ioſephus. Ad hoc enim erant ut repellerent uim imbrium & uentorum, & ideo erant neceſſaria ut uidetur non ſolum ſuper tectum tabernaculi, ſed etiam in lateribus circunquaq;. Sciendum etiam, quod iſta operimenta de ſagis & pellibus erant fortiter affixa terræ cum funibus & paxilis, ne a uentis & imbribus mouerentur.*

* n Facies

Sitem tabularum oſtendit. a Perſeuerantes. Sanctos exemplo & doctrina eccleſiam munientes.

a Facies & tabulas ſtantes tabernaculi de lignis ſetim, quę ſin- 1
b gulæ denos cubitos in longitudine habeant, & in latitudine

a Perfectior eris boni. b Initium diuinæ cognitionis c In proſperis, & in aduerſis iura inuiolata charitatis, vt maiores & minores qui nos in Chriſto præceſſerunt, vel ſecuti ſunt, vlnis & eiſdem charitatis brachiis tenentes, ad perfectionis faſtigia tendamus.

c ſingulos † ac ſemiſſem. In laterib. tabulę duę incaſtraturæ †
fiet, quibus tabula alteri tabulę connectatur. Atq; in hūc mo

a Quater quini viginti fiunt: lex autem quinque libris, gratia noui teſtamenti quatuor euangeliis continetur, & doctores mira veritatis conſenſu, completa in Euangelio legis arcana manifeſtant, & præfigurata in lege euangelii ſacramenta. b Iudaico populo: quia notus in Iudæa Deus, &c. Pſal. 75 a.

d dū cūctę tabulę ꝑabunt. Quarū viginti erūt in latere meri-

Myſtice. a *De lignis ſetim.* BED. Hæ tabulæ apoſtolos & ſucceſſores, per quorū ſermonē eccleſia dilatata eſt, ſignificant. Latitudo .n. dilatatio fidei eſt & ſacrorum eius, quæ prius in Iudæa tm̄ nota. Q. amuis in latitudine tabularum dilatatio cordis poſſit intelligi, qua mundum deſpiciunt, ad cæleſtia petenda accenſi, & amicos in Deo, & inimicos diligunt pp Deū. Vnde.

2. Cor. 6. c *Os noſtrum patet ad vos o Corinthij, cor noſtrū dilatatum eſt.* De illa quoque dicit Paulus

† cubitos. qua ad profectum tabernaculi, i. eccleſiæ vti ſolebat, *ita vt ab Ieruſalem per circumitum*

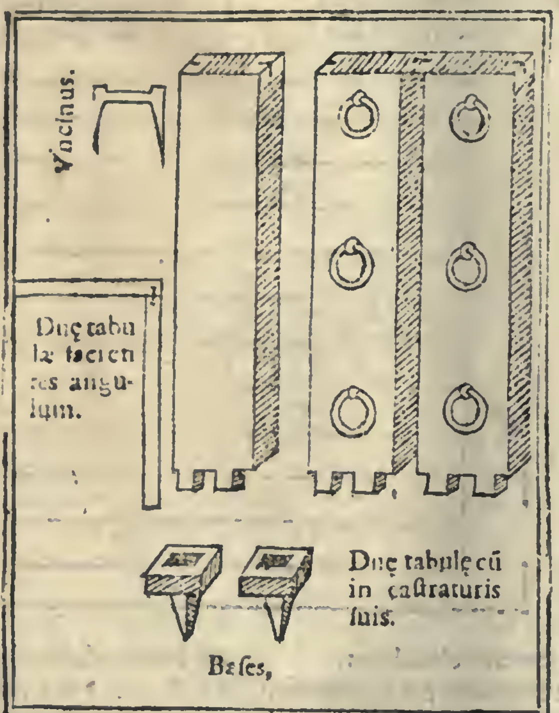
Rom. 15. d *vſque ad Illiricum impleuerim euangelium Chriſti.* Facta aūt ſunt tabulę de lignis ſetim, i. ſpinarum quę curas ſeculi, delitias voluptatis, uel ēt punctiones peccatorum ſignificant. Vnde. *Spi-*

Prou. 26. b *næ naſcuntur in manu temulenti.* i. peccata in operib. ſtulti. Quia prędicatores a punctionib. vitiorum ſe expurgare, & hoībus mundi curis ac delectationibus exuere ſtuduerunt, vt liberamente in amorem Dei & proximi dilatari & ad prædicandū verbum longè lateque poſſent diſcurrere, recte dr, quia de lignis ſpinarum tabulę tabernaculi factæ ſunt, i. quæ oēs aculeos ſpinoſos exuerant, & ſolo candore niteant. Sancti.n. in peccato primę

Gene. 3. c prævaricationis concepti & nati ſunt ad quos ēt generalis damnatio illa ptinet: terra tua ſpinas & tribulos germinabit tibi. Sed Chriſti gratia ſpinis peccatorum exuti, digno virtutum exercitio in ſtructurā domus ſunt aptati. Quia imputribilia, candore eximia, leuia, non multum ab alba ſpina niſi magnitudine diſtantia, quæ difficile inueniuntur, niſi in terris Arabię, vbi factum eſt tabernaculū, nec tranſlatum eſt nomen Hebræū, quia

Myſtice. vix apud alios inuenitur hoc lignum: b *Singulę denos cubitos habebunt in long. in latitudi. cubitum ac ſemiſſem.* BEDA. Longitudo vero altitudo eſt, quę decem cubitos habebat, quia doctores per obſeruantiam decalogi ad perfectionem tendunt pro denario diurno in uinea Chriſti laborantes, ideo, ſcilicet doctrinæ inſiſtentes, ut imaginem ſui conditoris & regis, quam Adam peccante perdiderunt, reſtarent, & nomen eius quod peccando amiſerant, recte viuendo recipiant. Solet enim in denario regis nomen & imago contineri. Denarius quoque ex eo dicitur, quod decem nummis completur, & noſtra beatitudo uera dilectione Dei & proximi perficitur. Deus enim ternario ſæpe numero propter eam quæ ipſe eſt, trinitatem figuratur. Homo ſeptenario, quia corpus habet ex quatuor elementis. Animæ uero ſubſtantia, triplici ſolet in ſcriptura diſtantia comprehēdi. Hinc eſt ꝙ Deū diligere toto corde, tota aīa tota uirtute præcipimur. Decē ergo tabulæ cubitos hūt altitudinis, quia rectores eccleſię hac intentione Deo ſeruiunt, vt ipſum in æternum videre mereantur, & ad hoc auditores verbo & opere prouocare, quaſi ſuſpendere contendunt. Quod tabulę ſingulos cubitos & ſemiſſem in latitudine hēbant, plenus cubitus perfectionē operis dimidius inchoationē diuinę cognitionis oñdit. quia iuſti perfecte eleemoſinis orōnib. & ieiuniis & huiuſmodi ꝑito operam dare. Deū vero iterim fide cognoſcimus, ſed plenā eius cognitionem in futuro ſperamus. Vnde. *Hæc eſt uita æterna, ut cognoſcant te ſolum & verum Deum, &c.* Et alibi. Ex *parte enim cognoſcimus, & ex parte propbetamus.* Non ait: ex parte laboramus, & ex parte prædicamus. Implebitur autem cubitus domino promittente. *Eripiam eum & gloriſicabo eum, & oſtendam illi ſalutare meum.*

c *In lateribus.* BED. Incaſtraturæ in lateribus tabularum, humilitatē ſignificant in mentib. iuſtorum, per q̄ maxime ſibi fraterna charitate iungantur. Dum.n. corde contrito & humiliato receptaculū in ſe proximorum dilectioni parant, & ſe diligēdos pietate & deuotione exhibēt, quaſi oēs tabulę tabernaculi in alterutrū per incaſtraturæ nexum copulantur. Et recto quidem in tabernaculo & regulariter ordinata ante compagem tabularum, figura incaſtraturæ non cernitur, ſed quanta uirtute tabulas adunauerit, parietis ſtabilitas oſtēdit: quia humilitas ſanctorum quæ ſibi foris fęderantur, uideri non pōt, ſed ex ſtatu eccleſiæ pacatiſſimo qui intus operetur, patet. Per q̄ diſpenſationem diuinę gratię agitur, ut nos eos qui in principio ſeculi fuerunt fideles, ſyncere diligamus, ſicut illos quos in præſenti uidemus, ſinu amoris ſuſcipimus, & nos ab illis ſuſcipi credimus.

d *Quarum viginti erunt in latere meridiano.* BED. Quanta fuerit longitudo tabernaculi, non exprimitur ſpāliter, ſed ex eo inuenitur ꝙ parietes uiginti tabulis compacti ſunt, quę ſinguli ſingulos cubitos & ſemiſſem latitudinem habent. Viginti n. cubiti & uigies ſemis cubiti triginta faciunt, q̄ fuiſſe tabernaculi longitudinem Ioſephus ſcribit. Bene aūt hoc numero tabernaculi longitudo comprehenditur, quia tres ſunt uirtutes, quib. principaliter eccleſiæ perfectio cōſiſtit, fides, ſpes & charitas, quæ per decem multiplicantur, ut tricenarius impletur, dum uirtutib. mentis opera iunguntur, quæ decalogo continentur, ne quis ſibi uirtutes ſine opere putet ſufficere.

a *Quibus*

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Facies & tabulas. *Hic conſequenter deſcribitur tabernaculum quantum ad eius parietes, qui erant de tabulis ſurſum erectis, & in latere aquilonari erant uiginti tabulæ, quarum qualibet habebat decem cubitos longitudinis & cubitum & dimidium latitudinis, & ideo erectæ ſurſum vna iuxta aliam faciebant parietem decem cubitorum altitudinis, & triginta cubitorum longitudinis. Spiſſitudo autem huius parietis erat eadem cum ſpiſſitudine tabularum, quæ non exprimitur in textu: & ideo varie hic dicunt doctores. Dicit Rabb. Salomo quod ſpiſſitudo tabularum erat unius cubiti. Sed hoc non videtur verum, quia eſſent nimis ponderoſæ ad portandum de loco ad locum, & ad erigendum ſuper baſes & ad ſtandum ibi, quia propter pondus poſſent de facili à baſibus declinare. Item ſi hoc eſſet verum, latitudo tecti eſſet duodecim cubitorum, & cortinæ in lateribus tabernaculi diſtarent a terra duobus cubitis. Cuius contrarium ipſe dicit ſcilicet, quod vno cubito tantum diſtabant, & ideo Ioſephus dicit, & probabilius, quod ſpiſſitudo tabularum erat tantum quatuor digitorum, & ſic paries Aquilonaris erat ſpiſſitudinis quatuor digitorum. Paries autem auſtralis conſimilis erat per omnem modum in longitudine, latitudine, & ſpiſſitudine, paries autem occidentalis habebat*

✱ *decem*

MOR ALITER.

† 1 *Facies & tabulas ſtantes tabernaculi, &c.* Hic ſecundo agitur de lateribus, tabernaculi, quæ fuerunt de tabulis ſtātibus ſub operimentis prædictis, & per eas ſignificantur fideles ſimplices in fide ſtantes ſub diſciplina ſanctorum doctorum & patientia martyrum.

† ✱ *Bina*

A *Quib. quadraginta baſes argenteas,&c.* BEDA. Baſes quib. tabulæ ſuſtentabantur, verba ſunt & libri legis & prophetarũ, qui ...us Apoſtoli & euangeliſtæ quæ ſcribere & pdicare volebãt ...era eſſe & diuina probabant. Vnde *Tunc adimpletũ eſt, quod di... ...m eſt per prophetas.* Et alibi. *Hoc autem totũ factum eſt, vt adimplerentur ſcripturæ prophetarũ.* Et Petrus ait. *Habemus firmiorẽ propheticum ſermonem.*

d *Binæ baſes.* Baſis eſt fundamentum a Græco. βασιῶ, i. fundo. Per baſes prophetę ſignificantur, quorum auctoritati apoſtoli & omnes doctores innitunt. Binæ aũt dicuntur, propter concordiam prophetarum, qui omnes vnum ſenſerunt. D Ibidem. Baſes. Baſeio.

e *Ad occidentalem, &c.* BEDA. Occidentalis plaga quæ vtrunq; parietẽ ſuſcipiẽs, ędificium tabernaculi conſummat, impletionem eccleſię in fine mundi ſignificat, quouſque fides & operatio vtriuſque populi perſeueratura, quaſi gemini latitudo parietis pertingit. Nunquam enim vel ante incarnationem defuerunt, qui ex gẽtib. crederent, nec vnquam de populo Iudæorum quamuis damnato, aliqui deſunt fideles: Si quis tamẽ hoc negare pręſumpſerit, dicamus, quod ſpirituales vtriuſque teſtamenti doctores, qui proferũt de theſauro ſuo noua & vetera, vſq; ad finem ſeculi ſunt in eccleſia permanſuri. Myſtice. * Viginti tabulis. E

a diano, quod vergit ad auſtrum, quibus * quadraginta baſes

a ¶ Pro nitore cæleſtis verbi. ¶ Eloquia domini eloquia caſta, arg. &c. Pſ. 11. b.
b ¶ Propter conſenſum propheticæ atteſtationis, & euangelicæ prædicationis.

argenteas fundes, vt binæ baſes ſingulis tabulis per duos an-

¶ Gentiles, qui tenebris & frigore infidelitatis vſque ad aduentum Chriſti torpebant.

b gulos ſubiiciãtur. In latere quoque ſecundo tabernaculi q; ver
c git in aquilonem, viginti tabulæ erunt, quadraginta habentes
d baſes argenteas. Binæ baſes ſingulis tabulis ſupponentur .. Ad †

a ¶ Qua finis bonorum operum ſignificatur. ¶ Quæ ſignificat finem cuiuſque vel generalis eccleſiæ.
b ¶ Propter perfectionem operis quia in ſenario Deus mundi ornatum conſummauit.
¶ Sanctos qui fuerunt per ſex ſæculi ætates.

e occidentalẽ vero plagã tabernaculi facies ſex tabulas, & rur-

a ¶ Propter ſabbathum, id eſt requiem animarum poſt mortem, & reſurrectionis gloriam vtrique populo communem & interminabilem.

f ſum alias duas quæ in angulis erigãtur poſt tergũ tabernaculi.

BEDA. Gregorius. Per tabularum Baſes argenteas ordo prophetarũ ſignificatur qui dum primi de dominica incarnatione locuti ſunt, quaſi baſes a fundamento ſurrexerunt, & ſuperpoſitę fabricæ pondera ſuſtinuerunt, & tabulas, id eſt apoſtolicã prædicationẽ in mũdo dilatata, quaſi firmi & fuſiles ſuſtinent, quia apoſtolorũ vita pdicatione eorũ inſtruitur, & auctoritate ſolidat. Vnde baſes binæ coniunctæ, ſingulis tabulis ſupponunt, quia dũ prophetæ in verbis ſuis de Chriſti incarnatione cõcordant, ſequẽtes prædicatores ædificant, vt quo a ſemetipſis non diſcrepãt illos robuſtius ſigant. Ex argento fundi iubent. Argenti enim claritas ex vſu ſeruatur, ſine vſu in nigredinẽ vertitur. Prophetarum vero dicta ante Chriſti aduentũ in vſu ſpiritalis intelligentiæ non erant, dũ conſpici p obſcuritatẽ non poterat, & ideo quaſi nigra pmanebant. Sed poſtquam Chriſtus veniẽs, a ante oculos noſtros incarnationis manu terſit, quicquid lu... in eis latebat, claruit, ſenſusq; patrum præcedentium in vſum dedit, quia verba reb. expoſuit.

B BEDA. Bene ſingulis tabulis binæ baſes ſupponuntur, vt cũ ſenſus propheticæ atteſtationis, in omnib. quæ Apoſtoli dixe... demonſtret. Vel binę per duos angulos ſubiiciuntur, vt bene fultis angulis tota recte poſſit conſiſtere tabula, quia omnis apoſtolici & euangelici ſermonis in pphcticis libris initiũ reſignatur, & finis omnis apoſtolorũ & ſucceſſorum vita ab initio fidei vſq; ad finem vitę preſentis myſticis veteris teſtamenti inſerta eſt † tabulis.

C *In latere quoq; ſecundo.* Latus meridianũ quod vergit ad auſtrum, antiq; Dei plebem ſignificat, quæ dudum lucem ſcientiæ legis accipiẽs, amore Dei feruebat. Latus ſm quod vergit ad Aquilonẽ, gentes ſignificat, quę vſque ad tempus incarnationis, tenebris & frigore infidelitatis torpebant, de quarũ vocatione dicitur. *Dicã Aquiloni da: & Auſtro, noli prohibere.* Quaſi dicam populo gentiũ diu ſine fide, algenti, de filiis tuis veniãt ad fidem meę confeſſionis & amoris, qui & plebi † Iſraeliticæ q iam meę cognitionis lumine fruitur, noli prohibere gentes in ſortem electionis recipi.

Viginti tabulæ BEDA. Vnius aũt numeri & menſurarum, & ...turæ, tabula vtrumque latus habuit, quia vna & eadem fides, ſpes & charitas vtriq; populo per apoſtolos prædicatur, & ad terram vterq; regni cęleſtis promiſſam vocatur. De vtroque generale præceptum accipiunt. *Euntes in mundum vniuerſum prædicate euangelium omni creaturæ.* id eſt pręputio & circunciſioni. Et abſq. vlla differentia ſubinfertur. *Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit.*

BEDA. Ad occidentalem vero plagam, &c. Bene in occidẽtali plaga tabernaculum conſũmatur, quo dies clauditur, & aſtra occidunt, propter obitum, ſ. cuiuſq. electi vel generalem mundi terminum. Et.n. quaſi ſol occidit, qui ab hac luce per tenebras trãſitoriæ mortis ad gaudia lucis & vitę migrat ęterne. Occidit omni eccleſiæ ſol in occidente, vt verius in oriente, pteritis tenebris oriatur, cum finita in aduentu dñi vita pręſentis ſeculi, mox dies vera æternitaris apparebit. Et quia iuſtis cum domino regnantib. reprobi in æternum pereunt, de hac plaga tabernaculi in ſequentib. dicitur, quod mare reſpiciat, mare, ſ. rubrum, in quo demerſus exercitus Pharaonis, & Iſrael ſaluatus ad montem Sina vbi tabernaculum fecit, aſcẽdit. Reſpicit mare hæc plaga, cũ eccleſia poſt bonorũ operũ pfectionem coronata libere intuetur vitia vel impiorum pœnas quas Chriſto iuuante euaſit. Vnde. *Egredientur & videbũt cadauera virorũ, q prævaricati ſunt in me, &c.* Maris.n. fluctus profundi, turbulenti, amari, peccata ſignificant, quib. reprobi male delectati in baratrum perditionis merguntur. Nec prætereũdum, quod cum tabernaculum ædificaret in Sina, mare rubrum habuit ad occaſum: & introductum per Ieſum in terrã promiſſionis & collocatum in Silo in eadem plaga mare magnum habuit, quia ſancti in hac vita domino ſeruientes, & in ſe tabernaculum facientes, ſuperbum impiorũ iactantiã quaſi cito caſuram fixa mente deſpiciũt, & in futura patria cũ dño poſiti perpetuam eorum pęnam ſine vlla felicitatis minutione reſpiciunt, vt maiores ei grates referant, nõ ſolũ pro bonis quæ donauit, ſed etiam pro malis a quib. liberauit. Matt. 13. b F Infra. 26. c Iſa. 66. g.

BEDA. Bene plaga occidẽtalis quæ mare reſpicere dicta eſt, ſex tabulis cõſtat, q in ſenario boni operis conſummatio notat, quia i illo mũdi ornatũ dñs cõſummauit. In illo hominẽ in principio creauit: in illo gen⁹ humanũ ſua paſſione reſtaurauit. Vel quia ſex ſunt ætates ſeculi, quib. oportet nos bonis operib. perfici, vt ad requiem ęternam & reſurrectionis gloriam perueniamus. Infra. 36. c

f *Et rurſum alias duas.* BEDA. Quia rurſum aliæ duæ tabulæ exceptis

NICOLAVS DE LYRA.

...e decem cubitos in altitudine, ſicut præcedentes, & quattuor digitos in ...itudine, in longitudine vero habebat decem cubitos ſecundum latitudinem interiorem templi, & cum hoc habebat quattuor digitos in longitudine, vt cum parietib. aquilonari & auſtrali iungeretur in angulo recto, & ideo in pariete occidentali erant tantum octo tabulæ, ſex habentes qualibet in latitudine cubitum & dimidium, & ſic faciebant parietem longitudinis nouem cubitorum, aliæ vero duæ tabulę habebant latitudinis dimidium cubitum & quattuor digitos, & erant iſtæ duæ tabulę in pariete occidentali hinc & inde, vbi iungebantur cum parietibus tabernaculi lateralibus, ita quod qualibet claudebat dimidium cubitum, & reſiduum latitudinis quod erat quattuor digitorum iungebatur cum pariete laterali hinc & inde, ad angulum rectum per modum protractũ in margine.

Sequitur figura pro tabulis & baſib. terræ infigendis. Et de iſtis duab. tabulis facit ſpecialem mentionem poſt alias, cum dicit.

✻ I Duabus

MORALITER.

...e † *Binæ baſes ſingulis tabulis per duos angulos ſubiiciantur.* Et iſtæ baſes fuerunt argenteæ, vt dicitur in textu. Per hoc autem deſignatur, q fides cuiuſlibet Chriſtiani innititur teſtamẽto nouo & veteri, quaſi duabus baſibus argentis. Vnde dicitur Pſ. 11. b. *Eloquia domini eloquia caſta, argentum igne examinatum, &c.* Duo vero teſtamenta, ſunt eloquia diuina. Iſtæ vero tabulę iũctæ fuerunt ſuperius vncinis, per quam iuncturam ſignificat charitas Dei, & in medio iunctæ fuerunt vectib. & annulis, p quod ſignificatur charitas proximi, hac.n. duplici charitate debent fideles ad inuicem coniungi.

✻ I *Facies*

A exceptis ſex primis, in angulum iubentur erigi poſt tergũ tabernaculi quæ venientem ab orientali plaga parietẽ excipiũt, & occidentalis plagæ parieti coniunguntur ad remunerationẽ futuræ vitæ pertinet, quæ poſt labores & tempora huius vitæ ſecura vel ſeparata eſt, diuiſa in ſabbathiſmũ, id eſt, requiẽ animarũ poſt oblationem corporũ, & gloria reſurrectionis vtrique populo cõmunis nullo fine terminanda.

nulos habent aureos, per exteriorẽ frontem eminẽtes, velut quibuſdam radicibus per ordinem ad inuicem fixos, per circumitum reſpiciẽtes, & per eos deaurati vectes immiſſi, vnoquoq; habente magnitudinem cubitorum quinque, erantq; ad coniunctiones tabularum, intrabatq; vectis caput vniuſcuiuſque in alio vectis capita velut in modũ cocci: † propter tergũ parietum in longitudine poſitorũ, Vnus erat ordo per tabulas omnes vadẽs, quo per vncinos, vtriuſque parietis latera cõtinebantur in caſtrationibus ad inuicem factis, & immiſſis ad inuicem, quia ſic exquiſitum eſt, vt nec à vẽtis mouerentur, neque alia cauſa tabernaculũ conturbaretur, ſed immobile ſecura quiete ſeruaretur.

a *Eruntque ſibi coniunctæ.* BEDA. Quia omnis electorum vita vna fide & charitate ad cæleſtia tendit, & in vnum finem viſionis diuinæ peruenit, B & in vna voce recti dogmatis omnis ſanctorum prædicatorũ ſermo conuenit. Recederet enim ab inuicẽ cõpago tabularũ ſi quod vnus propheta aut Apoſtolus dixiſſet, alius negaret.

b *Duabus quoque tabulis, &c.* BEDA. Angulares tabulæ tabulis parietum per omnia ſunt coniunctæ, † ſubter.

a Quia vna charitas electorum ad cæleſtia tendit, & ad eundem finem peruenit.

a Eruntque ſibi coniunctæ a deorſum vſque ſurſum, & vna omb nes compago retinebit. Duabus quoque tabulis, quæ in an- 1

a Quia futuræ quietis, & immortalitatis gloriæ noſtræ conuerſatio his per fidem, ſpem & charitatem ſimul connexa eſt.

gulis ponendæ ſunt, ſimilis iunctura ſeruabitur. Et erunt ſimul

a Quia hæc omnia ad confirmationem euangelicæ, & apoſtolicæ prædicationis conſona voce futura eſſe prædixerunt.

tabulæ octo, baſes earum argenteæ ſedecim, duabus baſic bus † per vnam tabulam ſupputatis. Facies & vectes de lignis 2

a Quinque libros Moyſi, quibus mirabiliter munitur eccleſia. b Ne vacillarent vi ventorum.

Sethim, quinque ad continendas tabulas in vno latere taber-

Propter quinque libros legis, quibus omnibus idem præcipitur. a Quia non ſolum priorem Dei populum ad fidem & opera lex erudiebat, ſed etiam nos in nouo teſtamento ſpiritualiter intellecta. b Quia perfectam completionem boni operis, quando ad futura præmia de carne egredimur. Lex nobis bene intellecta prædicat.

naculi, & quinque alios in altero, & eiuſdem numeri ad oc-

Scilicet tabernaculi.

cidentalem plagam qui mittentur per medias tabulas a ſum-

In hoc ſignificatur puritas & munditia ſanctorum. Quia ſermo prædicatorum lucem cæleſtis ſapientiæ & beatitudinis præmonſtrat. a Quia æterna beatitudo & fulgida.

d mo vſque ad ſummum. Ipſas quoque tabulas deaurabis, &

a Qui ſignificatur coronam ſummæ beatitudinis, quæ ſanctis reddetur pro inſtantia laboris. b Vectes per annullos aureos tabulata continent, cum verba prædicationis per promiſſionem regni cæleſtis ſtatum eccleſiæ conſummant, ne perturbationes mundi timeant.

fundes in eis annulos aureos, per quos vectes tabulata con-

c *Fa. & vectes de lignis, &c.* BEDA. Quinque vectes qui tabulas tabernaculi cõtinẽt, ſunt quinque libri legis, quorũ munimine eccleſia ab omni impulſione ſuſtentatur, & hoc in vtroq; latere, quia non ſolũ priorem Dei populum litera legis erudiuit ad fidẽ & opera bona. ſed & nos in nouo teſtamẽto Deo ſeruiẽtes eadẽ litera ſpiritualiter intellecta, maioris gratiæ dulcedinis in plenitudine ad fidẽ & virtutũ operationẽ inſtituit, & in futuro ad ſpẽ perpetuæ remunerationis accẽdit. Eiuſdẽ quoq; numeri vectes ad occidentalẽ plagam ſunt, quia ipſam complexionẽ boni operis quando ad futura præmia de carne egredimur, lex nobis bene intellecta prædicat, vt interroganti diuiti: *Magiſter quid boni faciam, vt habeam vitam æternam?* Reſpõdit magiſter bonus *Si vis ad vitam ingredi, ſerua mandata*: nec alia quam legis mandata ſubdidit.

quia futuræ quietis & immortalitatis gloria, præſentis vitæ conuerſationi per fidẽ, ſpẽ, & charitatẽ firmiſſime cõnexa eſt, imo ideo ſtabilis & incõcuſſa nr̃a conuerſatio perdurat, quia futurã † conuerſationẽ credit, ſperat & diligit, quia crebro ſupernorũ ciuiũ adiutorio ne ſtatib. turbulẽtis dęmonũ decidat, cõtinet. † Retributionem.

C Hæ autẽ tabulæ quæ perfectionẽ boni operis vel futura pręmia deſignant, binis ſingulæ baſib. ſuſtentantur, quia hæc quoque omnia ad confirmationẽ euãgelicæ & apoſtolicæ prędicationis, prophetæ conſona voce futura eſſe prædixerunt.

Hiſtorice. Hic non dicitur mẽſura baſium, ſed Ioſephus dicit, quod quatuor digitis tabulę diſtabant a terra. per quod intelligitur baſes quatuor digitorum fuiſſe.

Hiſtori. Ioſephus ſcribit, quod tabernaculũ decẽ cubitos habuit latitudinis, & tabulæ eius mẽſura quatuor digitorũ a terra ſuſpenſæ fuerint, ex quo velle videtur intelligi, quod tantæ altitudinis fuerint baſes tabularũ. Qui rurſus de hoc quod propoſuimus capitulo & de vectib. tabularum ait. Poſterioris autem parietis nouem cubitos ſeu tabulę faciebant, quib. cõiunctę ſũt alię duæ tabulæ ex medio cubito ſectæ, quas angulares poſuerũt ad inſtar maiorũ tabularum. Singulę vero tabulę annulos habent aureos,

d *Ipſas quoq; tabulas deaurabis.* BEDA. Tabulæ deauratæ tabernaculi præfulgent, cum omnis ſermo prædicatorũ lumen cæleſtis ſapientiæ & beatitudinem præmonſtrat, quæ propter gloriã claritatis auro, quæ propter æternitatem circulo comparatur. Vnde: *Repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ.* Quinque circulos ſingulæ habent tabulæ, nõ quia quinquepartita eſt diſtinctio cęleſtis patrię, ſed quia perpetua claritas regni illius in Geneſi, Exodo, in Leuitico, in libro Numerorũ, & eadem in Deuteronomio

NICOLAVS DE LYRA.

1 Duabus quoque tabulis, &c. *Quia non erant tantæ latitudinis ſicut aliæ tabulæ, ſed erãt æqualis longitudinis & ſpiſſitudinis. Prædictæ verò tabulæ in parte inferiori iungebantur vna iuxta aliam per baſes, quæ erant quadratæ in parte ſuperiori, & acutæ inferius & oblõgę vt figerentur intra terram. In parte autem ſuperiori quęlibet habebat vnum foramen quadratum, vbi intrabant incaſtraturæ tabularum, quas incaſtraturas Ioſephus vocat cardines, & duę baſes erant ſub qualibet tabula correſpondentes duabus incaſtraturis cuiuſlibet tabulæ, & eas ſuſcipientes intra ſe ſicut in margine deſcribitur. Et quia prędictę baſes erant fortiter fixæ intra terram, & ordinatæ poſitę vna poſt aliã, & per conſequens tabulę eis infixæ a parte inferiori, erant fortiter contentę. In ſuperiori vero parte iungebantur vncinis, quorum quilibet iungebat duas tabulas ſimul, intrans ſummitatem vtriuſque tabulæ. Vnde hic tranſlatio noſtra habet:* Eruntque coniunctæ a deorſum uſque ſurſum, & omnes vna compago retinebit. *In Hebręo habetur ſic:* Erunt coniunctæ ſuper caput vncino vno, *ſicut deſcribitur in margine. Hoc excepto, quod capita tabularum erant concauata ſecundum ſpiſſitudinem vncinorum, ita quod vncini non excedebant capita tabularum, ſed implebant illam concauationem.* Incaſtraturæ.

2 Facies & vectes. *Iſtarum vectes † non erant ad coniungendum tabulas inter partẽ ſuperiorem & inferiorem ipſarum, & ideo in tabulis erant annuli affixi, per quos tranſibant vectes. Erant autem quinque vectes in latere Aquilonari, & quinque in latere auſtrali, & quinque in occidentali, vt habetur in textu. Et hæc exponitur dupliciter. Dicunt aliqui, quod per quinque vectes intelligũtur quinque ordines vectium, & ſic in qualibet tabula erant annuli quinque ordinate diſpoſiti vt vectes poſſent per illos recte tranſire. Rabb. Salomon dicit, quod non erant ibi quinque ordines vectium, ſed tantum tres ordines, & ſic in qualibet tabula erant tantum tres annuli, per quos vectes tranſibant. erant tamen tantum quinque uectes in quolibet latere tabernaculi, quia vectis ille qui tranſibat per annulos fixos & in medio tabularum erat vnus & continuus à principio parietis vſque ad finem. Per annulos vero qui erant uerſus partem orientalem ſuperiorem et inferiorem tranſibant duo vectes: Vnus qui mittebatur per unam partem parietis, & alius per partem oppoſitam, et coniungebantur in medio, ita quod caput vnius vectis intrabat caput alterius facientes vnum vectem contiguum, ſicut fit in baculis epiſcoporum qui ſunt in pluribus partibus per talem modum connucti. Et ſic patet quod in uno pariete erant quinque vectes, duo ſuperius, et duo inferius, et vnus in medio. Vectes tamen qui erant in parte occidentali, erant breuiores alijs, quia paries ille habebat tantum decem cubitos et octo digitos in longitudine. et vectis medius habebat tantum decem cubitos et octo digitos longitudinis, duo autem ſuperiores quinque cubitos et quatuor digitos, et inferiores ſimiliter. Sciendum autem quod annuli prędicti et vectes erant in exteriore parte tabernaculi, et uectes unius parietis coniungebantur cum uectibus alterius parietis in angulo communi utrique parieti cum fortibus uncinis, ut tabernaculum firmiter ſtaret contra impulſus uentorum.* Aliæ rẽ continẽt † uectes.

Ad maiorem autem intellectum in ſequenti pagina quantum fieri potuit ipſam tabernaculi figuram expreſſam aſcripſimus, neque enim poteſt totum tabernaculum ſimul prout erat erectum in plano figurari.

1 Facies

A nomio ſcripta continentur,& quinq. annuli aurei ſingulis tabernaculi tabulis erant infixi,q1 corda iuſtorum multum dilatata per amorem in oīb. libris legis non ſolum correptionem operum,ſed etiam ſupernæ retributionis lucem legūt.

a *Quos operies laminis.* BED. Laminis aureis uectes operiūtur, cum verbis diuinæ legis quæ iuxta literam fortia videntur, & ad confirmandam vitā fideliū apta ſuperior intellectus claritate euāgelica fulgidus ineſſe mōſtratur. Cum.n. legimus diluuiū impios deleuiſſe, Noe cū ſuis in arca ſeruatū fuiſſe, patet ꝙ Deus diligat iuſtitiam, & odio habet iniquitatem. pios de tentatione eripit, et impios iuſta vltione ponit, talisq; lectio inſtar vectiū imputribilium tabernaculū dñi continet, qa mentes fideliū ab incurſu tentationum premunt. Sed vectes lignei laminis aureis veſtiuntur, cum ſpūalis intelligentia myſterijs plena oſtēditur.

Spirituali intelligentia. Mentes electorum.

a tineant, quos operies laminis aureis. Et eriges tabernaculum

Angelicæ puritatis.

b iuxta exēplar, quod tibi in mōte mōſtratum eſt. Facies & ve 1

Hæc varietas pulchritudinis cęlo congruit.

c lum de hyacintho & purpura, coccoq. bis tincto, & byſſo re

Angelicos ſpiritus, qui quatuor principales virtutes colunt plenarie, quos pro modulo noſtro imitamur.

torta opere plumario, & † pulchra varietate contextum,

a Quia angeli incorruptibiles & non mortales condiri, vel quia intemeratam ſuæ conditionis puritatem cuſtodiunt.

d quod † appendes ante quatuor columnas de lignis ſetim, 2

a Gratia ſummæ claritatis veſtitę. b Mentes præſentia ſuæ viſionis illuſtratas.

e quæ + ipſæ quidem deauratæ erūt, & habebunt capita aurea,

b *Eriges tabernaculum.* BED. Exemplum tabernaculi in monte monſtratum eſt, quia moratus in ſecreto cum domino vidit ſublimem angelicę puritatis & immortalitatis vitam ad cuius inſtar humanam conuerſationem quantum imitari poſſibile fuit inſtituere iuſſus eſt, vt cum exemplo angelorum diuinæ laudationi, vnanimi paci, ſyncerae caſtitati, cæteriſque virtutib. in terra vacaremus, conſortes in cælis eſſe mereamur. Vnde, æquales ſunt angelis, & filij Dei; cum ſint filij reſurrectionis. Exemplū ergo angelicæ conuerſationis, quam in mente contemplationis vidit, præceptis legalib. oſtendit: quib. obſeruatis ad angelorum conſortium perueniamus in cælis. Exemplum quoq; vitæ perfectioris & beatæ retributionis in figura tabernaculi & miniſterij ſacerdotalis ac Leuitici præbuit. Erigitur aūt tabernaculum iuxta exemplū in monte monſtratum, quando electi ad imitationem angelicæ puritatis quam contemplari Moſes meruit, opus animumque componunt.

c *Facies & velum.* BED. Etiam iuxta literam pulchritudini cæleſtis viſionis hoc congruit. Si enim decorem flammasque aſtrorum multifariam nubium ſpeciem, & ipſam iris conſideratas mille trahentem, & varios auerſo ſole colores, multo plures & pulchriores quam in velo tabernaculi in cælo picturas notabis.

BED. *Facies & velum, &c.* Velum hoc quo tabernaculum diuidebatur medium, dicit Joſephus ita poſitum eſſe, vt viginti cubiti longitudinis ad priorem domum, decem vero pertinerent ad ſcdam. Quod per oīa menſuris Salomonici templi conuenit, quod cum eſſet ſexaginta cubitorum longitudinis, viginti latitudinis, tertiam longitudinis partem, i. viginti cubitos ad interiorem domum. i. ſanctumſanctorum habebat ſeparatam, ita ut longitudo & latitudo eiuſdē domus interioris una eſſet. Sic tabernaculi pars interior longitudinem & latitudinē ſimilem. i: denorum habebat cubitorū. De myſtico aūt ſenſu huius ueli dicit Apoſtolus, exponēs quare in

in priori tabernaculo ſemper introirēt ſacerdotes, ſacrificiorum officia conſummantes. In ſcdo aūt ſemel in anno ſolus pontifex non ſine ſanguine. Velū hoc, cęlū ſignificat. In priori tabernaculo quotidie ꝑ annū introibant cū ſacrificijs ſacerdotes, qđ huius uitę † ętatem ſignat, ubi ſancti dño ſemꝑ famulantes, quotidiana peccata ſine quibus in hac vita eſſe non poſſunt, quotidianis operū victimis, & lachrymarum libaminibus, quaſi ſacerdotes Dei expiant. Summum verò ſacerdotem qui ſemel in anno in ſancta ſanctorum cum ſanguine victimarum ingrediebatur, illum intellige cui dicitur. *Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melch.* qui ſemel oblatus pro peccatis noſtris, ipſe ſacerdos & hoſtia per proprium ſanguinem cælum intrauit, vt appareat vultui Dei pro nobis.

D

† Statum.

pſalm 110

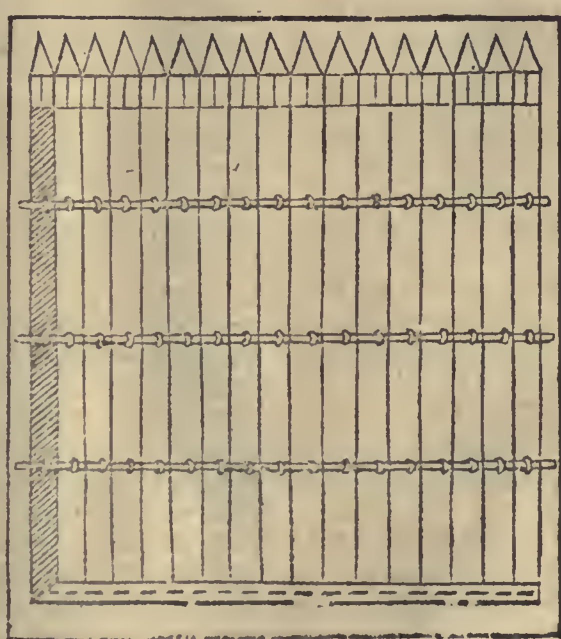
Facies & velum de hyacintho & purpura coccoque bis tincto. Hactenus de pariete meridiano ſeptentrionali & occidentali expoſitum eſt. In ſequentibus orientale latus qualiter compoſitum ſit, monſtratur, ſed prius de medio pariete, qui ſanctaſanctorum a priore tabernaculo diuidit, dicendū eſt, quo ſc. diſtinguitur ſanctuarium, & ſanctuarij ſanctuarium, quod Apoſtolus cœlum interpretatur dicens, ꝙ poſt velamētum erat ſecundum tabernaculum, in quo ſemel in anno ingrediebatur ſolus pontifex, ferēs ſanguinem in manu. Velum ergo cœlum ſummus pontifex Chriſtus qui reſurgens cœlū aſcendit in ſanguine paſſionis. Bene autem ꝑ hoc velum cœlum innuitur, in quo ſimilitudo colorum quibus diſtinguitur cęlum. Serenum enim hyacinthum eſt, & ſiderum flammas continet & diuerſitatem planetarum, quorum alij ignei, vt Mars, alij candidi, ut Iupiter, alij cerulei ut Saturnus, & iris mille trahit auerſo ſole colores.

E

Heb 9.a.

Myſtice.

SEQVITVR FIgura tabernaculi.

d *Quod appendes ante quatuor, & cæt.* BEDA. Quatuor autem columnæ ante quas appēſum eſt hoc velum, poteſtates cęli ſunt quatuor eximiis uirtutib. præclaræ, id eſt, fortitudine, temperantia, prudentia, iuſtitia, quæ aliter in cælis ſeruantur ab angelis, & animab. ſanctis. Ibi enim ſubditum eſſe Deo iuſtitiæ eſt, nullum Deo præponere bonum uel æquare prudentiæ, Deo fortiſſimè cohærere fortitudinis, nulla re noxia delectari temperantię. Hic autem iuſtitia in ſubueniendo miſeris, prudentia in præcauēdis inſidijs, fortitudo agitur in perferendis moleſtijs, temperantia in coercendis delectationibus prauis, hoc ibi non erit ubi nihil omnino mali.

F

e *Quæ ipſe quidem deaurat.* BEDA. Deauratæ ſunt columnę ante quas appenditur uelum, quia poſitæ intra uelum cœli uirtutes angelorum, ſummæ claritatis gratia ueſtitę ſunt. Capita habent aurea, quia mentem quę reguntur, præſentia diuinæ cognitionis & uiſionis habent illuſtrata.

☞ BEDA.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Facies & velum. *Hic deſcribitur tabernaculum quantum ad uela quæ erant duo. Vnum erat diuidens partem templi, quæ erat ſanctū ſanctorum, ab alia quæ dicebatur ſanctum vel ſancta, & de illo loquitur hic.* Facies & velum, &c. *Erat enim de conſimili opere cum cortinis, de quibus prædictum eſt. Et ideo hic exponatur ſicut ibi.*

2 Quod appendes, &c. *Iſtę quatuor columnæ erant intra tabernaculum inter ſanctum & ſanctum ſanctiſſimorum.* Ex *quibus patet, quod iſtud uelum habebat. 10. cubitos in quadrum, quia altitudo tabernaculi erat. 10. cubitorum, & latitudo. 10.*

✠ *Sed*

MORALITER.

† 1 *Facies & velum de hyacintho & pupura.* Hic tertio agitur de velo, quod erat ante ſanctum ſanctorum, & fuit figura humanitatis Chriſti, quæ fuit velamentū diuinitatis. Vnde dicitur Hebr. 10. *Initiauit nobis uiam nouam & uiuentem, per uelamentum,* id eſt carnem ſuam.

† *Pulchra uarietate cont.* Per hoc in homine Chriſto intelligitur varietas omnium chariſmatum & donorum.

2 *Quod appendes ante, &c.* Per quos euangeliſtæ quatuor deſignantur, qui Chriſti vitam & opera deſcripſerunt.

B

a Quia in laude conditoris quaſi in fundamento ſubſiſtunt quam inceſſanter perſoluunt. b Pro æterno conſilio diuinitatis, in qua erant quando crearetur mundus, vel quia firmamentum cæli non poteſt diſſolui. c Aeternitatem conſilij.

a ✝ ſed baſes argenteas. Inſeretur autem velum per circulos, 1

a Scilicet velum. b Chriſtum Ieſum ſecretorum conſcium. Velo.

b intra quod pones arcam teſtimonii ✝ & quo ſanctuarium & 2

a Propitiationem pro peccatis. Quia Chriſtus a patre datus eſt, vt eſſet propitiatio pro peccatis noſtris. vnde. Ro.8.f. Qui mortuus eſt & reſurrexit, qui eſt ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis. 3

c ſanctuarii ſanctuaria diuidentur. Pones & propitiatorium ſu- 4 5

Chriſtum. a Temporalia Dei beneficia, quibus in præſenti reficimur & illuminamur ſignificat. Quia in hac vita tantum indigemus vt perueniamus ad panem angelorum & veram mundi lucem. 6

d per arcam teſtimonii in ſanctaſanctorum, menſamq; extra ve- 7

a Quod antiquam Dei plebem ſignificat, quæ prior lucem diuinę cognitionis & feruorem dilectionis accepit diuinæ.

lum, & contra menſam candelabrum in latere tabernaculi 8

Scriptura.

c meridiano. Menſa enim ſtabit in ✝ parte aquilonis. Facies & 9

a Primitiuæ eccleſię decus, quod ornabatur diuerſis virtutum floribus. b Quia cæleſtia cogitabit. c Quia pro Chriſto mori parata.

tentorium in introitu tabrnaculi de hyacintho & purpu-

a Quia dilectione Dei & proximi flagrabat. Munditia cordis & mentis.

ra, coccoque bis tincto, & byſſo retorta opere plumarii,

A Bed. Habent columnæ baſes argenteas, quia omnis natura eorum in hoc quaſi fundamento ſubſiſtit, vt laudes decantēt ſuo conditori, & voluntatem eius nobis adhuc peregrinantibus, quaſi extra velum noſtris conciuibus narrent: vnde & ipſi gratulantes eorum in laudib. exhortãdo dicimus: *Benedicite* Pſ. 102. d. *domino omnes an. &c.*

Sup qua. Auro enim ſapiētiæ ſplendor, argēto verborum nitor oſtenditur.

Greg. Quatuor columnarum baſes iubet eſſe argenteas. In argento enim claritas diuini verbi accipitur. vnde. *Eloquia domini eloquia. ca. ar. exa.* Pſal. 11. b. Baſes ergo argento veſtitæ, quatuor columnas ſuſtinent, quia prædicatores eccleſiæ diuino eloquio decorati, vt in cunctis ſe exemplū præbeant, quatuor euangeliſtarum dicta ora & opera portant. B

a *Inſeretur autem velum, &c.* Beda. Quia in æterno conſilio diuinitatis erat quando mundus crearetur. In quo primum locum habet cœleſtis natura, vel quia firmamentum cœli ita factum eſt, vt nunquam diſſoluatur. Nam quod dominus ait, *Cęlum & terra tranſibunt*, de aereo accipiendum eſt. De quo Hieremias. *Miluus in cælo cognouit tempus ſuum.* Matt. 24. c Hiere. 8. c. Illud enim cęlum in iudicio igne periturum eſt, quod conſtat in diluuio periſſe. Vnde Petrus. *Cæli erant prius & terra de aqua, & per aquam conſiſtens verbo Dei, per quem tunc mundus aqua inundatus perijt. Cęli autem qui nunc ſunt, eodem verbo repoſiti ſunt igne reſeruati in die iudicij.* 2. Pet. 3. b.

b *Intra quod pones arcam teſtimonij, &c.* Intra hoc velom poſita eſt arca teſtamenti, quia Chriſtus paternorum arcanorum cōſcius, poſt paſſionem & reſurrectionem cęlos cęlorum aſcendens, ſedet ad dexteram patris.

c *Diuidentur.* Beda. Quia eccleſia quæ ex angelis & hominibus conſtat, partim peregrinatur in infirmis, partim regnat in ſupernis, adhuc ciues ſuos dirimente velo cęli habet ab inuicem ſegregatos.

d *Menſamque extra uelum.* Bed. Menſa & candelabrum tabernaculi temporalia Dei beneficia ſignificant quibus in pręſenti reficimur & illuminamur, vt his confortati & adiuti creſcē C te gratia meritorum, ad panem angelorum in cælis manducandum, & ad veram mundi lucē intrare valeamus. Hęc ſunt ambo extra velum, quia in hac vita tantum ſcripturis & doctoribus, vel cæteris noſtræ redemptionis ſacramentis indigemus. In futuro autem, vbi Chriſtus palam patrem annunciabit nobis, & videbimus ſicuti eſt, non opus erit nobis externo 1. Ioan. 3. a adminiculo, cum habitans in electis ſuis Deus ſicut lex illuſtrat,

luſtrat, & ſicut panis vitę ſatiat, quos introducens in gaudium regni perpetua beatitudine ſublimat. Diximus quia lat⁹ tabernaculi meridianū antiquam Dei plebem ſignat, quę prior lucem diuinæ cognitionis, & feruorē diuinę dilectionis accepit pars vero ſeptentrionalis cōgregatam de gentibus eccleſiam quæ ſedebat in tenebris. Recta ergo diſtinctione candelabrum, quod in parte auſtrali locatur, gratiam priori populo datam ſignat. Menſa vero quę ſtat in parte Aquilonis, data nobis Dei beneficia. Et recte candelabrū contra menſam ponitur, quia ſcriptura legis & prophetarū ad euangelium reſpicit, teſtimoniū perhibens ei.

e *Facies & tentor.* Beda. Expoſita narratione de velo, quod ſanctuarium & ſanctuarij ſanctuarium diuidebat, redit exponere de orientali latere ſanctuarij quod intermiſit, cum cætera latera eius auſtrale, ſ. ſeptentrionale & occidentale deſcriberet. Tentorium ergo in introitu tabernaculi pulchra varietate contextum, primitiuam ſignat eccleſiam, diuerſis virtutum floribus contextum. Vnde. *Multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna, &c.* Inerat hyacinthus, quia cæleſtia cogitabat, cæleſtem vitam in terris ducebat. Inerat purpura, quia pro Chriſto mori parata. Inerat coccus bis tinctus, quia Dei & proximi dilectione flagrabat. Inerat byſſus retorta, quia continentia carnis & animi gaudebat.

Beda. Erat ad literam tabernaculum domus Deo cōſecrata, hñs longitudinis cubitos 30. latitudinis 10. & altitudinis æque 10. tectum hñs æquale per totum, quō in Aegypto & in Paleſtina domus ædificantur, cuius quidem tres parietes, auſtralis ſeptentrionalis & occidentalis, compacti ſunt de tabulis ligneis ab vtroq; latere deauratis. Ex orientali parte vnus vectis erat, vnde introitus fuit qui per medias tabulas ab angulo vſque ad angulum perueniret, i. à ſummitate vltima huius parietis vſque ad parietis alterius ſummitatem, cui cortinę tabernaculi & tectum incubuere, vbi & tentorium erat quinq; columnis ſuſpenſum. Tegebatur autem domus deſuper, & vndique cortinis mira varietate contextis, decem, quę proprie tabernaculum vocabantur. Tegebatur etiam hoc vndique ſagis cilicinis vſque ad terram pertingentib. Sed & aliud operimentum tecto de arietum pellibus rubricatis factum eſt, & ſuper hoc aliud operimētum de hyacinthinis pęllibus: erat enim velum opere plumario variatum, columnis quatuor appenſum, quo ſanctuariū, & ſanctuarii ſanctuarium diuidebantur, intra quod poſita erat arca teſtamenti, & contra arcā extra uelum altare

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Sed baſes argenteas. *Iſtæ baſes erant fixę in terra & in ſuperiori parte habebant unam foramen, ita quod pes columnæ intrabat foramen illud, vt ſolide ſtaret erecta.*

2 Inſeretur autem uelum per circulos. *Vt mediantibus illis poßet velum trahi & retrahi.*

3 Intra quod pones arcam, &c. *Scilicet vltra velum intra ſanctūſanctorum, & ideo ſubditur.*

4 Et quo. *Scilicet velo.*

5 Sanctuarium & ſanctuarij ſanc. *Diuidentur, quod ſupra vocatū eſt ſanctum, hic dicitur ſanctuarium, ita quod iſta diuiſio intelligitur inter ſanctum & ſanctumſanctorum.*

6 Pones & propitiatorium ſuper. *Modus ponendi expoſitus eſt ca. præce.*

7 Menſamque

7 Menſamque extra uelum. *Scilicet in parte illa tabernaculi quæ dicitur ſanctum.*

8 Et contra menſam candelabrum, &c. *Quod dicitur ſanctum meridiano, &c.*

9 Facies & tentorium, &c. *Hic conſequenter deſcribitur velum quod pendebat in introitu tabernaculi loco parietis, & fuit ſimile quantum ad materiam & formam & quantitatem, velo prædicto quod diuidebat ſanctum & ſanctumſanctorum, hoc excepto quod illud pendebat in quatuor columnis, iſtud autem in quinque, & in hoc quod baſes columnarum illius veli erant argenteæ, iſtius autem æneæ & patet literæ. Rationes autem prædictorum ſic accipiuntur, ſicut in cap. pręcedenti dictum fuit. Per partem tabernaculi, quę dicebatur ſanctumſanctorum, figurabatur alia pars orbis nobis inuiſibilis, vbi eſt locus beatorum. & ſecundum hoc fuerunt aſſignatæ rationes eorum quæ erant iuxta ſanctumſanctorum, ſcilicet arcæ propitiatorij & ipſo*

rum

MORALITER.

✝ 9 *Facies, & tentorium, &c.* Quod fuit figura Ioannis Baptiſtæ qui fuit initium noui teſtamenti, propter quod hoc velū fuit poſitum

poſitum in introitu tabernaculi, & fuit etiā ueteris teſtamenti finis, ſecundum quod dicitur Matt. 12. *Lex & prophetę uſque ad Ioannem, ideo ſubditur.*

✝ 1 *Quinque*

Altare thymiamatis. Item in medio ipſius ſanctuarii candelabrum. In parte auſtrali altare holocauſti. Foris ante ingreſſum ſanctuarii labium æneum inter hoc altare & tabernaculum, & circa omnia atrium tabernaculi, longitudinis habens cubitos centum, latitudinis quinquaginta.

a ¶ Quinque libros Moyſi, quorum autoritate omnis eccleſia roboratur. ¶ Doctores de quibus dicitur Act. 4. g. Virtute magna reddebant apoſtoli teſtimonium re. ¶ Quia prędicatores firmitate cordis intus integri.

a et quinque columnas † deaurabis lignorum Sethim, ante 1

b a ¶ Quia Chriſtus omnia in omnibus, alii de plenitudine eius accipiunt. b ¶ Non deaurata, quia Chriſtus plenus gratiæ & veritatis. c ¶ Propter inſuperabilem fiduciam, vel quia ſermo eorum ſeneſcente mundo nulla vetuſtate conſumitur, quia non venit legem ſoluere aut prophetas, ſed adimplere.

c quas ducetur tentorium, quarum erunt capita[a] aurea[b] & baſes æ- 2

¶ Prophetæ per quos apoſtolorum ſermo firmatur.

neę.*

Et quinque columnas. BEDA. Columnæ quib. tentorium ſuſpenditur ſunt doctores, quorū mens quāto robuſtius ad ſuperna erigitur, tāto firmius docendo alios ad amorem ſupernorū attollitur. Sicut enī Apoſtoli & Apoſtolici viri, per tabulas ſignantur propter latitudinē doctrinæ, quia in vniuerſo mundo prędicant euangelium omni creaturæ. Vel quia charitatem extendunt, etiam ad inimicos, ita propter inexpugnabile mentis robur & intentionem ſemper ad cæleſtia erectam vocabulo & factura columnarum figurantur. Vnde *Iacobus et Cephas et Ioannes, qui uidebantur columnę, eſſe etc.* Columnę ſunt quinque propter quinque libros Moyſi, quibus doctores prędicationem ſuam muniunt, maxime qui primitiuam inſtruxere eccleſiam, quæ ex Hebreis cōgregata, ſolam legis auctoritatem nouerat, nondum patefacta euangelica ſcriptura.

Lignorum Sethim. BEDA. Columnæ de lignis Sethim iubentur fieri & auro operiri, quia prędicatores firmitate cordis intus integri in nullo deficientes, & operum claritate foris debent eſſe perſpicui. Vel quia fortitudinem ſuæ actionis docent diuino adiutorio protegi cum in omnibus gloriam patris quærunt, qui eſt in cœlis, & in omnibus quæ loquuntur Chriſtum prędicant. Vnde, *non enim noſmetipſos prędicamus, ſed Ieſum Chriſtum*

Quarum erunt capita aurea, etc. BEDA. Aurea capita Chriſtum ſignificant, qui eſt caput corporis eccleſiæ, principium, primogenitus ex mortuis. Nec incongruæ per quinque capita columnarum vnum caput eccleſiæ ſignificatur. Tot enim fuere capita quot columnæ, quia Chriſtus omnium ſanctorū caput in ſe ſemper manens indiuiſibilis, ſingulis gratiam ſpiritus pro ipſorū capacitate diuidit. De quo dicitur, Pſal. 138. *Nūc exalta uit caput meum ſuper inimicos meos.* Capita columnarum non deaurata vt columnæ & tabulæ, ſed aurea eſſe iubentur, quia omnes ſancti participant ſpiritu & gloria cæleſti. Ipſe autem plenus gratię & veritatis, cui non ad menſurā dat Deus ſpiritū, pater enim diligit filium. Habent columnę taber naculi baſes ęneas, habēt aurea capita, qa Apoſtoli & Apoſtolici viri verbis ꝓphetarū in fide ſunt firmati, & ad videndam faciem conditoris deſiderio erecti. Item capita aurea ſed baſes habent æneas, quia quæcunque cęleſti auctoritate ſibi data perceperunt, prophetico eloquio prędita eſſe ſacramenta didicerunt. Quia de plaga orientali loquimur, memorandum eſt aliquid de expoſitione illius uectis ſingularis, quem ab angulo tabularum vſque ad angulum alterius parietis porrectum eſſe, & totam parietum conſtantiam, ne ui & impulſu procellarum huc illucque flectatur, continere diximus. Scriptum eſt in ſequentibus, Moyſes vbi imperata expleuiſſe narratur: *Fecit ergo alium vectem, qui per medias tabulas ab angulo uſque ad angulum perueniret.* Hic ergo uectis a prima tabularum ſummitate, vſque ad alterius lateris ſummitatē, per decem cubitos latitudinis tabernaculi protentus eſt utroque capite firmiter tabulis impoſitus, ut per hoc & ea tabernaculi plaga, quæ non tabulis ſed columnis conſtabat, non minus fixa quam cæteræ vento licet impellente perſiſteret. Hic uectis Chriſtum ſignificat, qui ab angulo vſque ad angulum peruenit, quia a plebe Iudaica quam prius ſaluandam elegit, ad gentes ſe propitiatus extendit. Vnde ſicut in prophetis lapis angularis, in lege quoque uectis angularis poteſt dici lapis angularis, propter † tabernaculum quod de lapidibus uiuis Deo cōſtruitur, uectis uero angularis propter tabernaculum, quod ei de lignis imputribilibus, id eſt, electorum animabus corruptione carentibus ędificatur.

*antequas ducetur tētorium.

Eſa. 28. d.

† Templū

☞ CAP.

NICOLAVS D LYRA

✲ *rum Cherubin. Per partem vero tabernaculi quę dicebatur ſanctum, figurabatur alia pars orbis nobis viſibilis quæ eſt a cælo ſydereo & infra. & ſecundum hoc aſſignandæ ſunt rationes eorum, quæ erant in illa parte tabernaculi. Per cortinas vero diuerſorum colorum & multipliciter variatas, quę immediate tangebant tabernaculum, figurabatur cœlum ſydereum ſtellis varij decoratum. Per ſeptem lucernas quæ erant in candelabro, figurabantur ſeptem planetæ, & ideo candelabrum intra tabernaculum poſitum erat in parte auſtrali, quia motus planetarum ab oriente in occidentem in hemiſphęrio noſtro declinat ab æquinoctiali circulo vergens verſus auſtrum. Operimentum vero de pellibus rubricatis figurabat elementum ignis, operimentum de pellibus haycinthinus elementum aeris, operimentum vero de ſagis elementum aquæ. tabulæ vero parietum & baſes quæ erant de lignis & metallis, figurabant elementum terræ, quia ligna ſunt terræ affixa, & metalla generantur in terra.* Et *ſic per tabernaculum quod figurabat orbem vniuerſum, ut prædictum eſt, deſignabatur quod erat deputatū cultui veri Dei, qui dominatur toti orbi.* M*enſa autem & propoſitionis panes, qui erant intra tabernaculum in parte aquilonari, & ex aduerſo candelabri, deſignabat quod ſacerdotes & Leuitæ, qui erant deputati in miniſterium tabernaculi, debebant viuere de ſacrificijs & oblationibus populi, ſecundū quod dicit Apoſtolus. 1. Corinth. 9.* Qui altari deſeruiunt, cum altari participant. *Erant autem duodecim panes ſuper menſam ad deſignandum duodecim tribus Iſrael.*

✲ CAP.

MORALITER.

✲ 1 *Quinque columnas deaurabis lignorum ſetim.* Per quas quinque libri Moyſi deſignantur. Fuit autem hoc ſvelum factum de hyacintho & purpura, coccoque bis tincto & byſſo retorta: per quæ quatuor ſignificatur in Iohanne baptiſta. Per hyacinthum cælorum ingreſſus ab eo denunciatus, Matth. 3. a. *Pænitentiam agite appropinquabit enim regnum cælorum.* Per byſſum retortam, eius uirginitas cum auſteritate vitæ. Per purpuram eius martyrium. Per coccum bis tinctum, in Iohanne feruens dilectio Dei & proximi deſignatur.

✲ *MORA-*

A, a vbi ſupra cap. 1. vbi ſupra.

CAP. XXVII.

F*Acies & altare de ligu.* BEDA. Scilicet quia munda & incorrupta decet eſſe corda in quibus ſpiritus ſanctus habitat.

b *Et tres cubitos.* BEDA. Tanta fere eſt ſtatura hominis, quomodo ergo miniſtrabatur altari, quod alibi gradus habere prohibetur, ne pudenda reuelentur? Sed Illud dictū eſt de altari, quod de terra vel de lapidibus conſtruitur, vbi graduss ipſi coædificati ad gradus altaris pertinerent, nūc uero de tabulis fieri præcipitur. Quod ſi apponatur aliquid ad horam miniſtrationis, in quo ſtet miniſter ad altare non pertinet.

c *Cornua autem, &c.*

Myſtice. BEDA. Quatuor angulos habet altare holocauſti, quia per quatuor mundi plagas dilatatur eccleſia, quę propter cor vnum

B

Act. 4. f. & animam vnam credentis multitudinis, in figura vnius deſignatur altaris, ex quo quatuor cornua ſunt. cum quatuor uirtutibus muniuntur corda iuſtorum, de quibus dicitur. *Sobietatem & prudentiam docet, iuſtitiam & uirtutem, quibus utilius nihil eſt in uita hominum.* Hæc cornua ex ipſo altari producuntur, cum munimenta virtutum fideles non ad oculum oſtendunt, ſed ex cordis radice Deo teſte generantur. Cornua quatuor, per quatuor angulos altaris fiunt, cum in omnibus mundi terminis eccleſia virtutum potentia ſpirituali, cunctis hoſtium inſidiis inuiolabilis, imo fortior perſiſtit.

Sap. 8. b.

d *Facieſque in uſus eius lebetes.* BEDA. Vaſa altaris diuerſa, diuerſas fidelium perſonas per multifarias eorum actiones ſiue cogitationes in famulatum conditoris diſpoſitas accipimus, primum lebetes ad ſuſcipiendos cineres facere præcipitur. Cinis autem hoſtiarum in magno myſterio accipitur, ſicut teſtatur

Nu. 19. a. *cinis uitulæ rufæ aſperſus.* qui (ſecundum Apoſtolum) *inquinatos*

Ephe. 9. d. *ſanctificat ad emundationem carnis.* in quo ſacramentum dominicæ paſſionis vel perfectionis virtutis iuſtorum ſacrificia intelliguntur. Merito ergo cinis ſacramentorū in conſummationē dominicæ paſſionis, vel perfectionis virtutis iuſtitię. cū toti in ſeruitio Dei per ignem ſpiritusſancti oblati opera bona finire, & ad percipienda pręmia, in æternā vitā rapi meruerunt. Vnde

Leui. 6. b. Moſes, Hæc eſt inquit lex holocauſti, *Cremabitur in altari tota nocte uſque ad mane. Ignis ex eodem altari † exiet: Veſtietur ſacerdos tunica, & feminalibus lineis tollensque cineres quos vorans ignis excuſſit. & ponens iuxta altare, ſpoliabitur prioribus veſtimentis,* Indutusque aliis, effert eos extra caſtra, & in loco mundiſſimo vſque ad fauillam conſumi faciet. Ignis autem in altari ſemper ardebit. Holocauſtum ergo crematur in altari, cum in corde electi qui ſe totum in carne, ſcilicet & corde Deo deuouit, opus bonum

erit.

bonum feruente charitatis igne paratur, quod fit tota nocte vſque mane, ſcilicet toto tempore huius vitæ, vſque mane futuri ſæculi. Ignis ex eodem altari erit, quia ex illa ſolum charitate aquā eccleſiæ dominus per ſpiritū tribuit, ardere debemus. Denique filii Aaron quia ignem alienum Deo offerre, & non eum qui de cœlo ſemel datus eſt noluerunt, igne cęleſti perempti ſunt, quia qui opera cæleſtia non cæleſtis intentione mercedis, ſed temporalis fauoris, aut commodi faciunt, ſententia iræ cæleſtis feriuntur. Veſtietur ergo ſacerdos tunica & feminalibus lineis, id eſt Chriſtus qui in nobis ignem ſuæ charitatis accendere, & per hunc hoſtias noſtræ actionis bene acceptabiles facere conſueuit. Veſtitur lineis, quia vt nos ad opera virtutum excitet, exempla ſuæ incarnationis puritatis & mortis proponit, quæ per linū ſignificātur. Tollit ſacerdos cineres quos ignis exuſſit, & ponit iuxta altare, cū dominus finem laborioſis operibus imponit, neq; iuſtos de hac uita raptos, ultra pro ęterna uita certare, ſed coronam iuſtitię, in uita æterna iubet accipere. Ponens cineres iuxta altare, ſpoliatur prioribus ueſtimentis, cum ad memoriā iuſtis bona, quę fecerunt reducens, non eis amplius habitum paſſionis imitandum oſtendit, ſed induitur aliis veſtimentis, de quib. dicit *Præcinget ſe, et faciet illos diſcumbere*. Id eſt, ad æternam retributionem, faciet illos in ęterna quiete refoueri. Indutus ergo aliis ueſtimentis, efferet cineres extra caſtra, cū paratus ad remunerandū laborem electorum quicquid boni geſſerant, in illa faciet uita uideri hinc ablatum. Locus extra caſtra, uitæ perpetuæ ingreſſum ſignificat. Vnde: *Per me ſi quis introierit ſaluabitur, & ingredietur, & egredietur, &c.* Et alibi: *Dominus cuſtodiat introitum tuum & exitum tuum, &c.* Introitum, ſcilicet in hanc eccleſiæ vitam: Exitum in illam, vbi paſcua inueniuntur ęternæ ſatietatis. Locus ergo extra caſtra poſitus in illa vita intelligitur, cum mundiſſimus eſſe dicatur, qui in hac vita non reperitur. Locus ergo mundiſſimus extra caſtra, animus eſt iuſtorum, ex hac uita ſublatorum, & in alia gaudentium, in quo holocauſti cinis vſque ad fauillam conſumitur, cum ibi bonorum operum merces ita redditur, vt omnis labor ad integrū conſumatur, Vnde: *Abſterget Deus omnem lachrymam ab oculis iuſtorum.* Et quia ceſſante labore operum, charitas per quā fiebant, nunquam ceſſabit, ſed flagrantior erit, cum eū uidebit in ęternum quē diligit, rectè ſubditur: *Ignis autē in altari ſemper ardebit.* Et paulo poſt: *Ignis eſt iſte perpetuus, qui nunquam deficiet de altari.* Cōſummato ergo vſque ad fauillam holocauſto ignis deficiet, de altari. ſ. quia abſumpto omni genere laborandi, charitas nunquam extinguenda flagrabit.

A

☞ Forci

CAP. XXVII.

a ¶ Holocauſti, ſcilicet propriè. ¶ Corda electorum quæ ad offerenda ſacrificia operum a Domino conſecrata ſunt.
b ¶ Vt omnes ſenſus in longitudine patientiæ, & latitudine charitatis in ſeruitio Dei exerceantur.

a F Acies & altare de lignis Sethī, quod hē- 1
bit qnq; cubitos ī lōgitudine, & totidē †

a Hæc quadratura quinq; cubitorum in utraq; parte ſignificat patres vtriuſq; teſtamenti, qui quinque corporis ſenſus in omni puritate cuſtodire ſtuduerunt, ſecundum præcepta legis & euangelij.
b ¶ Quia corda electorum per fidem ſpem & charitatem ad cæleſtia tendunt.

b in latitudine, i. quadrū, & tres cubitos in †

a ¶ Quatuor virtutes vel quatuor euangelia, quibus munitur Eccleſia.
b Plagas mundi.
c ¶ Ex intima radice cordis electorum.

c altitudine. Cornua autē per quatuor angulos ex ipſo erunt, & 2

a ¶ Quia capta fidelium virtus fideliter vſque ad finem tenetur. Aes enim longo tempore incorruptibile perſeuerantiam deſignat.
b Ollas ergo æneas quibus cineres arulæ & carbones holocauſti cremati recipiebantur.
¶ Fideles qui exempla dominicæ paſſionis ſua mente retractant, vel exitum præcedentium iuſtorum, qui conſummato agone ſine fine lætantur.

d operies illud ærē. Facieſque in vſus eius lebetes ad ſuſcipien- 3

NICOLAVS D LYRA

1 F Acies & altare de lig. &c. *Deſcripto tabernaculo & his quę erant intra tabernaculum, hic conſequenter deſcribuntur illa quæ erant extra tabernaculum, ad ipſum tamen pertinentia, & primo deſcribitur altare holocauſtorum, ſecundo atrium tabernaculi in quo erat altare prędictū, ibi,* Facies atrium. *Circa primum dicitur.*

1 Facies, & altare. &c. *Quæ ſicut ſunt imputribilia, ut prædictum eſt, ita ſunt incremabilia. Aere etiam cooperiebantur, eo quod ignis erat ſemper in altari, & nihilominus illud altare interius & exterius erat opertum laminis æneis. Erat autem iſtud altare quadratum ſecundum longitudinem & latitudinem, ſcilicet quinque cubitorum. Altitudo autem altaris erat trium cubitorum, & erat factum ad modum arcæ quadratæ carentis fundo & operculo, ita quod habebat ſuperficiem terræ pro fundo, & interius concauum erat.*

2 Cornu autem, &c. *In ſuperiori parte altaris erant iſta cornua.*

3 Facieſque in uſus, &c. *Qui amouebantur de altari & portabantur extra.*

✠ 1 Et

MORALITER.

✠ 1 *Facies et altare, etc.* Hic deſcribitur altare holocauſtorum in quo carnes offerebantur animalium, & ſignificat pœnitentiam, in qua caro propria immolatur.

† *Habebit quinque cubitos, &c.* Per quos ſignificantur quinque ætates, in quibus debet pęnitentia durare, ſcilicet adoleſcentia, iuuentus, ſtatus virilis, ſenectus, & ſenium. In pueritia vero & ætate decrepita pœnitentię auſteritas non habet locum.

† *Et totidem in latitudine.* Quia quinque ſenſus exteriores debent in pœnitentia exerceri.

† *Et tres cubitis altitudine, etc.* Per quos ſignificantur tres partes pęnitentiæ, quę ſunt, contritio, confeſſio, & ſatisfactio.

2 *Cornua autem per quatuor angulos ex ipſo erunt.* Per cornua vero ſurſum tendentia, intelliguntur cœleſtis patriæ deſideria, quæ ſunt in vera pœnitentia.

3 *Facieſque in uſus eius lebetes ad ſuſcipiendos cineres.* Per huiuſmodi uaſa intelliguntur inſtrumenta pęnitentię vel exercitia, quę ſunt ieiunia, vigilię, parcitas uictus, aſperitas ueſtitus, & ſimilia.

✠ Cratit

a dos cineres, & † forcipes[a] atque fuſcinulas[b] & ignium recepta[c]- 1
a Ad emendandum ignem altaris. b Battilla quibus ignis & carbones ab altari holocauſtorum ad altare thymiamatum transferebantur. c Corda proximorum charitatem inuitanda.
b a Quia perſeuerantet obediunt, & clata voce alios inſtruunt. Aes. enim durabile eſt & ſonorum. 2
Sanctorum corda. b Ad ſuſcipienda holocauſta paratam: quia parant electi locum domino in intimo corde ſuo, vbi deuotas ei cogitationes collocant.
c Vt per crebras aperturas ignis ad deuorandam hoſtiam libere exeat. 3
cula. Omnia vaſa[a] ex ære fabricabis. Craticulamq. in mo- 4
d a Vt eccleſiam per quator mundi plagas diffuſam verba Dei & veritatis confirment.
dum retis æneam, per cuius quatuor angulos erunt quatuor
a Euangeliorum libri qui auditorib. perpetuæ vitæ coronam promittunt. Quia per omnem terram exiuit ſonus eorum. Pſ. 18. a. Vt animas humilium munimine ſuę conſolationis alleuent.
annuli ænei[a], † quos pones ſubter † arulam altaris * † Eritque 5

a *Forcipes atq;*. BEDA. Forcipes ſunt prędicatores, qui ignem charitatis in nobis, quaſi in altari Dei exhortãdo accẽdere ſolent: Et velut gemino dente vtuntur, cũ nos conſonis vtriuſque teſtamenti paginis inſtruũt, & verba charitatis in corde quib. ad æterna deſideria inflammãtur, collocãt. Vel forcipe, id eſt, duplici ferramento ignem altaris emundant, cum geminę charitatis virtutem infundũt, & huius gratia nos ardere & lucere pręcipiunt.

b *Atque fuſcinulas, & ignium, &c.* BEDA. Fuſcinulæ quæ Græce vocantur κρεάγραι, in miniſterio altaris habebãtur, vt carnes victimarum per eas de chaldariis coctæ proferrentur, & ad eſum reficiẽdorũ offerrẽtur, quarũ eſus prædicatorib. congruit, quorum miniſteriũ eſt animas fidelium verbo reficere, rudib. lac ſimplicis doctrinæ adhibere, pfectiorib. ſolidum cibum miniſtrare. Qui enim ſacramenta Chriſti cognoſcũt & imitationem ſuſcipiunt, quaſi carnibus hoſtiæ ſalutaris ſatiantur. Et quia doctorum eſt cuique perſonæ miniſterium cum diſcretione committere, recte fuſcinulas iubetur Moyſes facere ſacerdotibus, quibus carnes hoſtiarum prout oportuerit, componant, & alia quidem omnibus edendaſ offerant, alia ignibus altaris conſumenda relinquant. Sunt enim in verbo Dei quædam, quæ ad noſtræ refectionis epulas conceſſit. Quædam vero tantæ profunditatis, ut ſpiritui ſancto tantum pateant, noſtræ vero capacitatis menſuram tranſcendant.

c *Ignium receptacula.* Ad hoc deputata ſunt, vt per hæc ignis ſanctus ab altari holocauſti ad altare thymiamatis veſpere & mane, ad incenſum ponendum deferrentur, quia doctores tanquam ignem de altari holocauſtorum, ad altare thymiamatis deferunt, cum auditores de virtute in virtutem prouehunt docendo, & meritis creſcentibus ad altiora & diuinæ viſionis arcana interiora. Qui etiam feruentia pietate corda proximorum imitantur, receptacula ignium fiunt, quia flammam cæleſtis ſacrificij, quam in fraternis mentibus conſpiciunt, in ſuis accendere ſatagunt.

d *Craticulamque in modum, & cæter.* BEDA. Altare totum concauum fieri præceptum eſt, ſicut in ſequentibus patet, ſed & in medio habens craticulam per totum in modum retis diſtinctam, in qua victimarum carnes comburendæ ponebantur, & ſubter eã arulam, in qua compoſitis lignis, ignis arderet ſemper, ad deuoranda holocauſta paratus. Erat aũt ꝙ arulam oſtium in parte orientali altaris, quo ligna ad alendũ ignẽ mitti, & carbones vel cineres poſſent egeri, ſicut ĩ pictura Caſſiodori ſenatoris (cuius ipſe ĩ expoſitiõe Pſalmorũ meminit) expreſſũ vidimus, in qua ẽt vtrique altari, & holocauſti ſcilicet, & incenſi quatuor pedes fecit, quod vtrumq; eum ſicut tabernaculi & templi poſitionem a Iudęorum doctorib. ddiciſſe putamus. D

e *Subter arulam, &c.* BEDA. Habet altare arulam ſubter craticulam, in qua ligna & holocauſtorũ ignẽ ſuſcipit, qa eadẽ electorũ corda in ſe cæleſtia verba ſuſcipiunt, quib. calefacti & inflammati per donum ſpiritusſancti, grata Deo vota piarũ cogitationũ reddũt. Ligna enim arulæ altaris ſacerdos imponit, cũ doctor deſiderantib. fideliũ mentib. teſtimonia ſcripturarum, quib. in fide & dilectione confirmãtur, ingerit. Addit ignem lignis, cũ intellectũ verbi, & efficaciam operationis à Deo quærendum edicit. Ardent ligna in altari, cum charitas Dei diffunditur in cordibus noſtris. Et hoc igni ſuperpoſitum conſumitur holocauſtum cum omnia, quæ bene agere diſponimus donante gratia ſpiritusſancti per virtutem dilectiõis acceptabilia reddun tur. Vnde craticulaqnę holocauſta gerit, tanquam rete fieri præcipitur, vt per crebras illius aperturas ignis ſuppoſitus, ad conſumendas omnino hoſtias libere penetret. Neceſſe eſt enim, vt gratię Dei aperiamus corda noſtra, & quaſi plurimis patefactis ianuis ſedulo depcemur; vt per ſingula quæ inchoamus bona, quaſi per ſingula victimarum eius fruſta ſua nos miſecordia illuſtrare, & in amorem ſuum accẽdere dignetur. Pelagiani enim qui ſine gratia Dei ſe aliquid perficere præſumunt, in altari cordis craticulam inſtar retis non ſuperponunt ſacro igni, ſed quaſi parietem, ſolidum inter ſe & ignem ſpiritusſancti, ne charitate calefiant, interponunt. Non ſolidum, ſed inane, &c. vt copioſum ſcilicet locum haberet, ut ignem ſanctum, & ligna ad ignem, vel holocauſta igne conſumenda reciperet. Tu quoq; ſi vis eſſe altare Dei, exinani teipſum ab omni contagio mundanorum, vt in te ligna verborum cęleſtium, & hoſtię virtutum locum habeant ſpatioſum, capiasq. flammam ſpiritusſancti, quo eædem hoſtiæ domino conſecrẽtur, & ad finem perfectionis perducantur.

Myſtice
† ambitu
* interne.
† Erit.
E
F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et forcipes. *Id eſt, tenaculas ad faciendum ignem in altari. Hebræi dicunt bacinos ſcilicet ad recipiendum ſanguinem animalium quæ immolabantur.*

2 Atque fuſcinulas. *Scilicet ad extrahendum carnes de chaldarijs, & ad ponendum ſuper altare ea quæ ibi cremabantur:*

3 Et ignium receptacula. *i. vaſa in quibus de altari holocauſti accipiebantur carbones uiui, ut deferrentur intra tabernaculum ad cremandum thymiama mane & veſpere ſuper altare incenſi, de quo habetur infra 30. cap.*

4 Craticulamque in modum te. *Iſtud exponitur uno modo ſic, quod iſta craticula erat ad modum retis facta & quadrata, & in quatuor angulis habebat quatuor catenas, et in fine catenarum quatuor annulos, qui ponebantur in quatuor cornib. altaris ad hoc aptatis per quãdam recuruationem, & ſic illa craticula ab illis cornibus dependebat intra concauitatem altaris, uſque ad altaris medium, ſcilicet per cubitum & dimidium, & inferius in arula verſus terram fiebat ignis deſubitus, per quandam feneſtram, quæ in vno latere altaris ad hoc erat facta, & ignis aſcendens de arula per foramina prędictæ craticulæ tranſiens, illa quæ erant ibi poſita, cremabat. Et patet litera ſecundum hoc vſque ibi.*

5 Quos pones ſubter arulam altaris. *Arula enim eſt vas, ubi ponitur ignis, prout Iere. 36. cap. dicitur. Et ſic iſta litera uidetur manifeſte contradicere prædictis, quia quod dicitur hic, Quod panes ſubter arulam, loquitur de quatuor annulis prædictis, quia in altari holocauſtorum non ponuntur, niſi quatuor annuli tam in iſto loco, quam infra. 38. capitu. Iſti autem annuli ſecundum prædicta poſiti erant in cornibus altaris, quæ erant in ſummitate eius. Arula autem erat inferius. & ideo dicunt aliqui, quod textus eſt hic corruptus uitio ſcriptorum, quia ubi dicitur, ſubter arulam, debebat dici ſuper arulam. ſed hoc non eſt verum, quia in libris antiquis & in Hebræo ubi recurrendum eſt pro veritate textus habenda, habetur ſubter, & non ſuper. Et ideo ſi quis uelit ſequi dictam expoſitionem, quam plures expoſitores ſequuntur, oportet dicere. quod in altari erant octo annuli, quatuor in ſuperiori parte, cum*

✱ quibus

MORALITER.

✱ 4 *Craticulamque.* In qua cõburebantur carnes; impoſitę, & ſignificat feruorem dilectionis, virtute cuius aduruntur motus carnis. Vnde dicitur Pſal. 25. a. *Vre renes meos, & cor meum.*

A ☞ BEDA. Si quem mouet iuxta literam, quomodo ligna altaris tanto igne vicino incōbuſta permanere potuerunt, accipiat Hieronymi reſponſū. Altaris (inquit) ligna quę de lignis parata diſſunt, nō cremātur igne vicino, ſed puriora reddūtur. Nec mirū hoc de ſanctuario & interiorib. templi & altaris & thymiamatis credere, cū etiam ἀμίαντον ligni- genus vel ligno ſimile, quanto plus arſerit, tanto mundius in ueniatur.

Hiſtorice

a *Facies & uectes.* Doctores ſcilicet qui Iudæā ſcilicet & Gentilitatē in unam fidei gratiam conſono ore & opere vocent. Vel ex utroque latere altaris ad portandum erunt vectes, cū prædicatores mētes fidelium in proſperis & in aduerſis conſtantiam uirtutum tenere docebunt.

*duos

B

vnum

a Doctores qui eccleſiam quodammodo portant, dum fidem & ſacramenta veritatis vel neſcientib. prędicāt vel ſcientib. quæ acceperunt, confirmantes roborant.

a craticula vſq. ad altaris medium. † Facies & vectes[a] altaris de

a Vtrique populo, Iudæorum .ſ. gentium. verbum prædicent. b Propter ſonum & inſtantiam prædicationis. c Vectes vt portari queat altare, mittuntur in circulos, cum doctores corda fidelium per verba euangelii, quę cælo & terrena tranſeuntib. non prętenbunt exhortando erigunt.

lignis ſetim duos, quos operies laminis æneis[b], & induces[c] per

b circulos, eruntq. *ex vtroque latere altaris ad portandū. † Non

a Si vis eſſe altare Dei, abiice omnia contagia, fac cor tuum ſpatioſum, vt capias ligna verborum cæleſtium & hoſtias virtutum, & ignem ſpiritusſancti. b Vacuum .ſ. & omni iniquitate & temporali ſolicitudine. c Sicut ſ. angelis & ſanctis hominib. conſtat.

ſolidū, ſed inane[b] & concauū intrinſecus facies illud, ſicut[c] tibi †

a Contemplationis. b Rudimentum inchoantium.

c in mōte[a] monſtratū eſt. Facies & atrium[b] tabernaculi, in cuius 1

a Quia incipientibus prius fuganda ęſt carnis & ſpiritus illecebra, vt mundentur ab omni inquinamento carnis & ſpiritus.

b Centenarius quia leua tranſit in dexteram, cæleſtem ſignificat vitam.

d plaga auſtrali cōtra meridiem, erūt tentoria de byſſo[a] retorta[b].

e Centū cubitos vnū lat⁹ tenebit ī lōgitudine, & colūnas viginti

b *Sicut tibi in monte.* BEDA. Omnia quæ nobis myſtice in altaris & tabernaculi cōſtructione Moyſes faciēda deſignauit, prius in illa cæleſti conuerſatione in qua cū domino quadraginta dieb. fuit, facta in ſupernis ciuib. perenni obſeruatione vidit. Non enim dubiū eſt cum potuiſſe ante ſoliū Dei illud altare vidiſſe, quod vidit Eſaias ueris carbonib. internæ claritatis pleniſſimū, & forcipes ſanctos quos idē propheta vidit, quorū vno tulit angelis carbonē de altari, quo eius labia purgauit, eiuſdem nāq; ſpiritus gratia qua angeli inflammantur ad amandum Deum ſemper in cęlis, & hominib. in terra peccata dimittuntur, & virtutū dona cōceduntur. Altare ergo cōcauū & inane fieri præcipit, ſicut Moyſi in monte mōſtratū eſt. Quia ſicut angeli & ſpiritus iuſtorū in cælis vacui a peccatis, & pleni ſunt pietate & iuſtitia, ita & nos in terra declinare a malo & facere bonū debemus. Quod ſicut exhortationib. verbi cæleſtis, ita myſticis tabernaculi & vaſorum figuris & ceremoniarum ſemper agere iubemur.

Myſtice.

Eſa. 6. a.

Ibidem.

C

c *Facies & atrium.* BEDA. Sicut ſancta ſanctorum quę in cęlis eccleſię partem deſignant, & prius tabernaculum perfectam vitam fideliū in hoc ſeculo, ita atrium tabernaculi, quod exterius,

Vbi ſupra c. 13.

rius erat, prima inchoantium rudimenta. Vnde tentoria ciuidem atrii erant de byſſo retorta, quia primo incipientibus cura eſt impēdenda, ut de carnis ſimul & ſpiritus refrenēt illecebras. Vnde: *Mundemus nos ab omni inquinamento carnis & ſpiritus.* Byſſus enim de terra uiridis oritur, ſed eruta ſiccatur, tunditur, coquitur, torquetur, & magno longoq; exercitio ad candidum perducitur colorem, ſic caro noſtra vt ad virtutem decoremque perueniat caſtitatis, neceſſe eſt ut oret, ieiunet, vigilet, & omni continentia laboret, vt delectationes ingenitas ſiccet, & ad eam dignitatem virtutis quam deſideramus aſcendat. Retorquetur autem byſſus, ne facile ſoluatur, cum non ſolum carnis luxuria reſtringitur, ſed tota eius memoria ab intimo corde eradicatur.

d *Centum cubitos.* BEDA. Conſtat centenarium qui in computū digitorum a leua tranſit ad dexteram, ſæpe in ſcripturis cœlibē ſignificare vitā, quia ſicut dextera leuæ, ita cæleſtis pſenti tur præſenti uitæ. Aedificationem arcę Noe centeſimo anno compleuit, quia eccleſiā in hac vita ędificat, dominus in futuro pficiet. Abrahæ cētenario naſcit Iſaac filius promiſſionis, quia beneficio hæreditatis quæ in ſemine eius, omnib. filiis terræ promittitur, in futuro, & cæleſti patria reddet. Centō annos peregrinatur ipſe in terra promiſſionis, quia qui filii Abrahæ per fidē efficimur, ī ſpe ſupernæ hæreditatis debemus præſenti peregrinari. Senuit Iſaac in Geraris, qđ interpretatur incolatus, & inuenit in ipſo anno cētuplū, qa quicūq; promiſſiōis filii ī hac vita peregrināees, bona operamur, mox egreſſi de corpore, ī cæleſti vita recipimur. Cētū ergo cubitos habet latus tabernaculi in longū, quia oēs qui ad eccleſię membra pertinent, neceſſe eſt pro æterna in cælis vita laborē pœnitentiæ & continentiæ temporalis aſſumant.

E

G

e *Et columnas uiginti.* BEDA. Columnæ quib. tentoria ſuſpendūtur, doctores ſunt qui corda auditorū a terrenis ad cęleſt

☞ Iuſto

F

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *quibus craticula dependebat ex cornibus, & quatuor in inferiori parte ſub arula, in quibus mittebantur vectes ad portandum altare. Sed hoc non bene conſonat textui huic. & infra 38. a. vbi dicitur,* Fuſis *quatuor annulis, per totidem retiaculi ſummitates ad immitendos vectes ad portandum.* Ex *quo patet, quod annuli quatuor, quibus immittebantur uectes ad portandum altare, erant in ſummitate retiaculi. Et certum eſt, quod retiaculum hic non poteſt dici ſecundum tranſlationem noſtram, niſi craticula ad modum retis facta.* Ideo *aliter exponit Rab. Salomon. Ad cuius intellectum primo ponenda eſt litera, prout habetur in Hebræo, quæ talis eſt. Et cribrum in medium retis æneum, per cuius quatuor angulos erunt quatuor annuli ærei, quos pones ſuper ambitum altaris. Eritq; cribrum vſque ad altaris medium. Cribrum hic dicitur quoddam opus æreum, ad modum retis factum. Et ideo vocatur cribrū, quia ſicut cribrum habet multa foramina, ſic & iſtud, quia factum eſt ad modum retis, & circumbat altare exterius, attingens a parte inferiori uſque ad medietatem altitudinis alteris. Ambitus autem dicitur hic quadam eleuatio in circuitu altaris per modum zonę, & erat iſte ambitus ſuper cribrum, & annuli erant poſiti in angulis altaris ſub iſto ambitu & ſuper cribrum, per quos annulos mittebantur vectes ad portandum altare. Cornua autem quæ erant in ſuperiori parte altaris, in angulis non erant recurua, ſed recte tendentia in altū, quaſi quidam pomelli ad decorem altaris. Concauitas autem altaris, quando ſituabantur caſtra, & altare implebatur terra uſque ad ſummum, & ſupra ſuperficiem illius terrę intra tabulas altaris incluſa fiebat ignis, & offerebantur & cremabantur hoſtiæ, ſecundum quod dictum fuit ſupra* 20. d.

Cribrum.

20. d. *Altare de terra facietis mihi.* Et *quando mouebantur caſtra, amouebatur altare prædictum de tabulis factum, & remanet terra. Et iſta expoſitio concordat literæ, quæ ad hoc poteſt de facili applicari.*

Ad maiorem autem intellectum deſcripſit figuram ſecundum vtramque expoſitionem. Sciendum tamen, quod unum latus tantum altaris hic figuratur apparens directe, Tum quia alia tria non poſſunt figurari in plano, Tum quia per imaginationem inſpicientis latus unum, alia tria poſſunt de facili capi, cum ſint per omnem modum ſimilia, latere excepto, quod in figura primę expoſitionis deſcribitur illud latus, in quo erat feneſtra, alia autem tria nullam feneſtram habebant.

Rationes autem prædictorum ſic aſſignantur. Altare enim iſtud uocabatur altare holocauſti, non quia hoſtiæ holocauſtorum ibi tantummodo offerrentur, ſed etiam cum hoc hoſtia pacificæ, & pro peccato. Sed quia hoſtia holocauſti dignior erat, utpote quia tota incendebatur ad honorem diuinum, alię vero non, ideo denominatur altare holocauſti tanquam a digniori. Item iſtud altare non erat intra tabernaculum, ſed extra in atrio tabernaculi, Tum propter munditiam tabernaculi ſeruandam, Tum quia non poſſent hoſtiæ ibi cremari, ſed inflammarentur cortinæ quæ erant ſuper tectum, cum non diſtarent a pauimento tabernaculi, niſi per decem cubitos, Tum ne fierent ſimiles idolatris, qui immolabant et offerebant uictimas ſuper altaria, quę erant in templis idolorum.

1 Facies & atrium. *Hoc conſequenter deſcribitur atrium, quod erat circa tabernaculum. Erat autem huiuſmodi atrium quædam platea magna ſub dio habens in longitudine centum cubitos ab oriente in Occidentem, & in latitudine quinquaginta ab auſtro*

Atr[ium] p[...]

✠ *verſus*

MORALITER.

✠ 1 *Sed inane & conc. &c.* Per quod ſignificatur quod uere pœnitens debet eſſe vacuus a terrenorum cupiditate.

1 *Facies & atrium, &c.* Per hoc atrium in quo fuit tabernaculū & altare in miniſterium ſacerdotum & Leuitarum, figurata fuit dilatatio fidei Chriſtianę vſq. ad terminos terrę habitabilis, Cuius lōgitudo ſm Philoſophū in li. Meteororū accipitur ab oriente in occidētē, & latitudo a meridie in aquilonem. Et ſicut dicit ibidē, longitudo excedit latitudinē, plus quam quinque excedunt tria, qđ eſt fere in medietate. Quod autem

Phi[loſophus]

✠ modicum

ſuſtollunt,& quaſi veſtes domini diligenter extendunt, ne qd duplicitatis remaneat,ſed ſimplici & munda intentione corā domino velut tentoria byſſina niteant Fuerunt autē colūnæ æneæ ſed argento veſtitæ,ſicut in ſequētib. declaratur. Aeneç quidem propter perſeuerantiam virtutis,vel ſonoritatē prędicationis.Argento autem veſtitæ, quia nō aliud quam verbum Dei ſonant.

ternario numero.Cū ergo ex toto corde, tota aīa tota mente Deum diligere iubemur,& ſeptenarium noſtrū viſioni ſanctæ trinitatis in eternū iungetur. Iuxta illud , *Mihi autem adhærere Deo bonum eſt,&c.* Hic eſt denarius,quem cultores dominicæ vineæ conſumatis laboribus pro mercede accipiunt. Quia ergo nobis ſancti prædicatores finita hac vita, præſentiam conditoris,& reqniem æternā promittūt, & ſic deſideria noſtra, ab infimis ad cæleſtia quęrēda erigūt,quaſi in occidentali latere atrii tentoria quinquaginta cubitorū latitudinis decem columnæ ſubleuantes extollunt. D Deut.6. Pſal.72.d. Mat.20.b.

a ¶ Paſes,timor domini,qui eſt initium ſapientiæ.

a cum baſibus totidem æneis, quę capita cum † cælaturis ſuis †Filiis eas cingentib.

¶ Non argentata.

b habebunt argentea . Similiter & in latere Aquilonis per lon-

c gum , erunt tentatoria centum cubitorum , columnæ vigin-

¶ Vt ſupra.

d ti , & baſes æneæ eiuſdem numeri : & capita earum cum cæ-

e laturis ſuis argentea . In latitudine vero atrii quod reſpicit ad

a ¶ Quia occidit actualis uita & quies ſequitur & merces æterna.
b ¶ quia numerus quietem ſignificat, & remiſſionem quam expectant ſancti opera bona. Iobel enim interpretatur remiſſio.

occidentem,erunt tentoria † per quinquaginta cubitos , & co-

a ¶ Quia ſeptenarium noſtrum viſione ſanctę trinitatis in æternum iungetur. Vnde:Mihi autem adhęrere Deo bonum eſt.Pſal.72.d.
b ¶ In principio conuerſationis bonæ.

f lumnæ decem , baſeſque totidem . In ea quoque atrii lati-

a ¶ Fidem.
b Quia in ipſo ingreſſu qui catechizantur remiſſionem peccatorum,& requiem ſperare debent.

g tudine , quæ reſpicit ad orientem , quinquaginta cubiti

a ¶ Quia conſtat ex ſeptem & octo . Septenarius ſignificat preſentem vitam , quę ſeptem diebus voluitur Octonarius,futuram quæ eſt reſurgentium,ad quam per hanc venitur.

h erunt , † in quibus quindecim cubitorum tentoria lateri

a ¶ Prędicatores qui tentoria in ſe ſuſpendunt: dum auditores docent quærere quæ ſurſum,ſunt non quæ ſuper terram. b ¶ Propter ſpem,fidem,& charitatem. c ¶ Qui in timore Dei fundati.

vno deputabuntur,columnæque tres,& baſes totidē. Et in latere

a *Cum baſibus, &c.* BEDA. Baſibus columnarum æneis initium ſapiētiæ, id eſt, timor domini intelligitur. de quo Ieſus filius Syrach ait, *Radix ſapientiæ timor domini,* Et pulchrè ſubiunxit: *Et rami eius longęui.* Quia germina virtutum multifaria quę de timore domini tanquam opus , & cælaturę columnarū de baſibus prodeunt nūquam fructu mercedis carebunt.

b *Argentea* BEDA. Capita non argentata,ſed tota argentea, quia doctores totos ſe diuinæ ſcripturæ ſubijciunt,verba diuina meditādo & prædicando mancipiant animā & corpus.Sicut enim mēbra ſine capite viuere nequeunt,ſic illi eloquia diuina vitam ſuam exiſtimātes hęc nunqua obediendo portare,& ſe humiliādo exaltare deſiſtunt.

c *Similiter et in latere.* BEDA.Eadem de latere Aquilonis repetuntur,quæ de latere auſtrali præmiſſa ſunt,quia vtriuſq; teſtamenti pręcones conſono ore ad cæleſtia nos erigūt: tamē etſi ſacramenta habuerunt pro tēpore differentia imò hoc tēpore noui teſtamenti quicunque de vtroque populo ad ſalutē ptingunt,non ſolum eandem fidem,confeſſionem & operationē ſed & ſacramenta habent eadem in emundationē peccatorū, & perceptionē cæleſtis vitę in gratia Dei per Ieſum Chriſtum.

d *Columnæ viginti.* Quare viginti fuerunt colūnæ atrii ſupra dictū eſt,vbi eiuſdē numeri tabulę in vno tabernaculi latere fieri pręcipiuntur.

e *In latitudine vero,&c.* BEDA.Latitudo atrij quòd reſpicit ad occaſū ſolis,vbi terminato labore diurno noctis ſopora gratia ſuccedit,tempus ſignificat,quo ceſſante poſt mortē actuali vita,quies ſequitur electorum,& merces eterna. In vinea quoq; patriſfamilias cum ſero eſſet factum,operarij pcepere laboris pmium,quia ſinguli iuſtorum in fine huius vitæ fortiūtur ingreſſum vitæ æternæ. Vnde, *Beati mortui qui in domino moriuntur.amodo iam dicit ſpiritus,vt requieſcant à laboribus ſuis,&c.* Ideo occidētale latus atrii tētoria habet per quinquaginta cubitos, & decē columnas,quia quinquagenarius quietem ſignificat,pp quinquaſimum annū qui libertati & quieti & remiſſioni dedicatus erat vnde & iubileus dicitur,Hebraicę enim יובל Iobel eſt cornu arietis,eo quod anno quinquageſimo ad libertatē cōtuu arietino clangebatur. Denarius quoq; ſuperna præmia deſignat vbi humana natura in vtraq; ſubſtantia ſua inmortaliter ſubleuata,† in diuinæ viſionis præſentia lætatur. Deus enim trinitas eſt corpus noſtrū ex quatuor elementis ſubſiſtit. Interior hō terna-

f *In ea quoque atrij.* BEDA.Latitudo atrii orientem reſpiciens initium bonæ cōuerſationis quæ à fide īcipit,ſignificat,quæ propter primam cæleſtis gratiæ perceptionem orientē reſpicere dicitur.Vnde *Viſitauit nos oriens ex alto, Illuminare his qui in tenebris & in vmbra mortis ſedent.* In hac plaga quinqnaginta cubiti quia in ipſo ingreſſu cōuerſionis omnes qui catechizātur remiſſionem peccatorum,& requiē ſperare docēt,quinquagenarius ad remiſſionē pertinet. Vnde Pſal.eiuſdē nume. penitentia & cōfeſſio & remiſſio peccatorū deſcripta eſt,ita vt qui domino peccauerat,& malū corā eo fecerat,cognoſcēdo iniquitatē ſuā,ab ipſo ſit ablutus,& ſuper niuem dealbatus, rurſumq; lętitiā ſalutaris Dei. i.Chriſti quem offenderat receperit:& ſpiritu illius principali,ne vltra laberet cōfortatus fuit.Habet ergo latitudo orietalis atrii quinquaginta cubitos cum prima fidei cōfeſſio remiſſione peccatorē,& ſpe futurę quietis gaudet & pacis.In ſymbolo quoq; apoſtolorum cōfitemur nos credere ſanctā eccleſiā remiſſionem peccatorum & carnis reſurrectionē,quod poſtea vniuerſalis ſynodus plenius expreſſit,dicens. *Confiteor vnum baptiſma in remiſſionem peccatorum,ſpero reſurrectionem mortuorum & vitam futuri ſeculi.* E Lucæ 1. Et. Pſal. 50.a.

g *Quinquaginta cubiti erūt.* BEDA. Quinquaginta cubitis plagę orientales gnaliter initia credentium ſignātur,quia in remiſſione peccatorum,& ſpe futurę beatitudinis celebrātur,quorum ſpecialis diſtinctio ſubinfertur,quę ad eundem finem bene conſiderata refertur. Sequitur enim.

h *In quibus quindecim cubitorum tentoria lateri vno deputabuntur, colūnæq; tres,&c.* Quindecim nāque qui ſeptenario & octonario cōſtat,eternę vitę gaudia deſignat, quę à ſabbatiſmo inci piens aīarum,perficit in reſurrectione corporum. Nā dominus ſeptima ſabbathi in ſepulchro quieſcēs,octaua die.i.poſt ſeptimā ſabbathi reſurrexit. Qđ autē in latere vno quindecī cubitorum fuerunt tres columnę cum totidem baſib. figurat pdicatores fide,ſpe,& charitate pemineutes,& mentes in ſtabilitate timoris firmātes. Ingreſſurus ergo atriū tabernaculi hēt ab vtroq; latere tentoria qndecim cubitorum ternis ſuſpenſa colūnis,qa quicunq; ingreſſurus eccleſiā ſacramenta fidei diſcere ppoſuerit.ſiue ad eccleſiā gentium,ſiue ad ſynagogam F Epheſ.4.a

NICOLAVS D LYRA.

✽ *verſus Aquilonem,& erat clauſa columnis quinque pedū altitudinis in quibus pendebant cortinę uſque ad terram , ubi cum paxillis & funibus figebantur, ne a uentis mouerentur. In latere vero Aquilonari ipſius atrij erant viginti columnæ, & in latere auſtrali viginti, & in latere occidentali decem,& in latere orientali decem , & erant omnes de ærę,ſecundum quod habetur infra.xxxviij.capitu. Et erant infixæ baſibus æneis,eo modo ſicut dictum eſt de alijs columnis exiſtentibus in tabernaculo. Cortinæ uero habebant in latitudine quinque cubitos ſecundum longitudinem columnarum,& erant factæ cum acu reticulato opere,ut dicit Rab. Sal. ita quod vulgus qui erat extra atrium per foramina cortinarum poterat uidere ſacrificia , & oblationes quæ fiebant in atrio per ſacerdotes, & erant omnes de eadem materia. ſc. de byſſo retorta . vt fila eſſent bene fortia,& per conſequens eiuſdem coloris,hoc excepto quod in* ✽ *introitu*

MORALITER.

✽ odicū eſt,non computratur.ij. Pyſicorum . Ideo dicitur hic quod longitudo atrij ab oriente in occidentem fuit cētum cubitorum,& eius latitudo quæ accipitur à meridie in Aquilonē quinquaginta cubitorum. Per columnas huius atrij ſignificantur eccleſiæ prælati,qui dicuntur ænei,& capita eorum argētea Per eos autē intelligitur fortitudo patientiæ,& per argentu honeſtas eloquentiæ,quæ debent eſſe in prelatis. Per cortinas in columnis appenſas intelligūtur prędicatores ex poteſtate prælatorum diſcurrentes ad informandum populum verbo prędicationis & exemplo bonæ conuerſationis.

a ¶ In quo requies animarum & reſurrectio corporum ſignificatur.

re altero erunt tentoria cubitos obtinentia quindecim, columnæ

Eccleſiæ.

tres, & baſes totidem. In introitu verò atrii fiet tentorium cubito

a ¶ Qui eſt quinarius quater ductus: quinque autem ſunt corporis ſenſus, quos qui eccleſiam ingreditur, diuinis debet ſubiacere imperiis.
b ¶ Spe cęleſtium. c ¶ Tolerantia temporalium. d ¶ Ardore perfectæ charitatis.

a rum uiginti ex hyacintho & purpura, coccoque bis tincto, &

a ¶ Continentia carnis. b ¶ Quia conſanguinea ſocietate mutuam claritatem ſibi tribuunt virtutes ipſæ.
¶ Quia qui eccleſiam intrant, ad regulam euangeliorum fidem & actionem componere debent.

b byſſo retorta opere plumarii, columnasq; habebit quatuor cum

¶ Doctores. ¶ Cęleſtis.

c baſibus totidem. Omnes columnæ atrii per circumitum veſtitę 1

a ¶ Eloquia domini elo.caſta.ar.ig.&c.Pſal.11.b. ¶ obſeruantia & annunciatione diuinorum verborum.
b ¶ Mentibus. ¶ Quia ſubijcere ſe debent diuinis præceptis quaſi argenteo capiti.
¶ Quia corpore & mente labori prædicationis inſiſtere debent. c ¶ Quia in timore domini ſunt ſtabiliendi.

d erunt argenteis laminis, capitibus argenteis, & baſibus æneis. In

a ¶ Quia vlinas leuat propter vitam æternam ad bona opera.
¶ Eccleſia.

longitudine occupabit atrium cubitos centum, in latitudine

a ¶ Quia requiem ſperat in ſpirituſſancti gratia.
b ¶ Propter quinque ſenſus corporis, quia in corpore recipiemus quod in corpore geſſimus.

quinquaginta, altitudo quinque cubitorum erit, fietque de byſ-

¶ Caſto ſcilicet corde & opere: b ¶ Fixas, ſcilicet in timore Dei. c ¶ Sanctos diuerſis meritis & gradibus ſeruientes. d ¶ Eccleſiæ.

e ſo retorta, & habebit baſes æneas. Cuncta vaſa tabernaculi in 2

A gogam intuitum mentis conuerterit. in vtraq; parte fideliū doctores īueniet, fide fortes, ſpe ſublimes, charitate feruētes, & ī timore Dei fundatos auditoribus requiē animarū, & reſurrectionem corporum promittere, qui velut tentoria de byſſo retorta, in ſe ſuſpēdunt, cū eos exemplo ſuo docent quæ ſurſum ſunt quærere, nō quę ſuper terram, & integrum ſpiritū, & animam, & corpus ſine quærela in diem domini cuſtodire.

Coloſ.3.a. i.Theſ.5.d

a *Columnasq; habebit &c.* BEDA. In introitu atrij quatuor ſunt columnæ, quia non niſi per fidem & ſacramenta euangelij quæ in quatuor libris continentur, vnitatē eccleſię ingredimur. Vnde cathechizādis quatuor euangeliorum principia recitantur, & de figuris & ordine eorum in apertione aurium ſolerter erudiuntur, quo ſciant exinde & meminerint qui &

B quot ſint libri, quorum verbis maxime in fide trinitatis debeant erudiri. In quo introitu fit tentorium viginti cubitorū, qui eſt quaternarius quinquies ductus, quinque autē corporis ſenſus ſunt. Bene ergo in introitu atrii tentoriū viginti cubitorum in quatuor columnis ſuſpenditur, quia omnes qui eccleſiam intrant, ad regulam euēgeliorū fidē pariter & actus conponere debent, ut continentes ab illecebris carnis oēs ſenſus corporis, diuinis ſubigant imperiis. Non ſolum enim hoc tētorium quatuor colūnis ſubleuatur, ſed & ipſum in longitudine ſua numerum quinarium multiplicatū habet, cū quilibet humiles & pii auditores ad fidem venientes, non ſolū euangelii verbis imbui, ſed etiam euangelicam vitam agere deſiderātes omnes corporis ſenſus in obedientia charitatis expendunt.

b *Ex hyacintho, &c.* BEDA. Recte in hoc introitu atrii tentoriū non ſicut in reliquo atrio fit de byſſo retorta, ſed de quatuor nobiliſſimis colorib. hyacintho ſ. & purpura, coccoq; bis rincto & byſſo retorta. Opere plumarii, quia his qui catechizantur, eccleſię facies exterius fulget, ſed clarior virtus & dignior, apparet his qui eam per ſacramenta baptiſmi ingrediūtur. Nemo enim repente fit ſummus, ſed gradatim a minorib. ad perfectiora tēdimus, hyacinthus ſpem cæleſtium bonorū, purpura tolerantiā tēporaliū malorum, coccus bis rinctus arborem perfectæ dilectionis, byſſus retorta ſignificat cōtinentiā carnis.

C Qui colores opere plumarii inuicē ſunt variati, quia quæq; virtus fidelium vicinarum ſibi virtutū ſocietate velut conſanguinitate creſcit q̄uis ſinguli colores ſingulis poſſent cōuenire electis. Qui enim altius cęleſtia ſpeculatur, hyacinthus eſt, qui plura propter iuſtitiā patitur, purpura eſt, qui feruentiore in Deū & proximum charitate flammeſcit, coccus bis tinctus, q ſpiritualiter virginali integritate carnis albeſcit byſſus retorta, & cū iuſti in eadem fide & pietate, euangelica de ſuis alterutrū uirtutibus congaudent, quaſi introitu atrii domini, tētorium decorant pulchra colorum uarietaie contextum.

Moraliter c *Omnes columnæ, &c.* BEDA. Quæ dixerat, diligentius inculcat vt ſedulo lectorē admoneat, neminē inter doctores ueritatis columnas ſcilicet atrii cæleſtis poſſe cōputari, q nō inſtar æris inuincibilem inter aduerſa patientia habere didicerit, niſi ſeſe cæleſtium obſeruantia & annūtiatione verborū velut argenti laminis vndique muniēdo exornauerit, niſi ſe omni ſubiectione præceptis diuinis quaſi argenteo capiti ſuppoſuerit, & timore Dei velut ęnea baſi ſtabilierit.

d *In longitudine, &c.* BEDA. Cētum cubitos longitudinis habet eccleſia, quę vlnas eleuat ad bona opera propter vitam æternā. Quinquaginta latitudinis, quia requiē ſperat ſempiternā ī gratia ſpirituſſancti, quā ſpirituſſanctus quinquagenario volu t ſignificari, cum penthecoſten. i. quīquageſimum diē paſchalis feſtiuitatis, ſuo aduētu cōſecrauit. Altitudo quinq; cubitorum eſt iuxta numerū ſenſuū corporis, quia tunc recipiet unuſquiſq; propria corporis ſui ꝓut geſſit, ſiue bonum ſiue malū. Sed ī atrio domus Dei. Eorū tātum figura exprimitur, qui bonū in corpore fecerūt, ꝓ quo in requiem vitę perennis merentur introduci, qui nunc operibus iuſtitiæ, quæ caſto corpore & corde agūt, quaſi byſſus retorta nitent, & tūc ī eodem corpore immortalitatis gloria ſublimato perceptis iuſtitiæ p̄miis. In euangelio vero vtriuſque partis mentio eſt, vbi quinque virgines cū operib. lucis ſtatim cū ſponſo ad nuptias intrant. Quinqne vero, quę opera caſtitatis nō caſto animo fecerant, repulſæ cum ſuis tenebris. Quinquæ enim erāt, & quinque, quia utræque ſecundum ea quę in carne geſſerant, iudicatæ ſunt. Tota ergo longitudo & latitudo atrii per centenos & quinquagenos cubitos diſtincta eſt. Quinque habet cubitos altudinis, quia neceſſe eſt, ut qui promiſſionem habemus quietis & patriæ cæleſtis, mundemus nos ab oī inquinamento carnis & ſpiritus, & perficiamus & ſanctificationē in timore Dei, ut apparēte hora promiſſæ retributionis, in ſpiritu & carne lętemur in amore Dei propter vtriuſque noſtræ ſubſtantiæ, id eſt, animæ & carnis emūdationem ī timore Dei. Quod ſupra dictum erat & repetitur ut firmius memoriæ commendetur, fietque de byſſo retorta.

e *Cuncta vaſa, &c.* BEDA Hæc vaſa, homines ſunt in eccleſia diuerſis meritis & gradib. domino ſeruientes, quæ iubentur fieri ænea, ut quiſque in aduerſis perſeueret in finem, ne promiſſam ſibi ſalutē deſidia pdat, velut fidem quam didicit, inimicis oppugnantib. palam cōfiteri non metuat, & amicis dona quæ percepit, ſonare non deſiſtat. Aes enim ſonorū & durabile eſt. Paxilli autem tabernaculi vel atrii ad hoc facti ſunt, ut īfixi columnarum ſummitatib. foris eminerent, & impoſitis velorum uel tentoriorum funibus ſic ea leuantes, a terra ſuſpenderent. Quorū factura & poſitione Doctorum lingua ſignatur, quæ dicando audientium corda tangit, & tangendo ſubleuat. Funibus enim ſolet ſcriptura ſignari. Vnde, *Funiculus triplex difficile rumpitur*, quia ſcriptura quæ hiſtorico & allegorico, moraliv ſenſu interpretari conſueuit, nulla hæreticorum vel paganorum peruerſitate corrumpitur. Tētoria vero uel uela ut funes reciperent, habebant in ſuperiorib. ſuis anſas uel circulos quibus funes immitterentur. Tu quoque ſi vis tentorium Dei fieri, prępara in corde tuo receptaculum ſermonis, ut poſſis ad

Ec

☞ perna

NICOLAVS DE LYRA.

✱ introitu atrij, qui erat in parte orientali longitudinis quinquaginta cubitorum, vt iam dictum eſt uiginti cubiti medij claudebantur cortina facta de quatuor coloribus. ſ. hyacintho & purpura coccoque bis tincto & byſſo retorta, & illa cortina poterat trahi & retrahi pro ingreſſu & egreſſu eorum qui intrabant atrium. Decem autem cubiti qui erant ex utraque parte introitus, claudebantur, cortinis de byſſo factis, ſicut & aliu quæ erāt in circuitu.

1 Omnes columnæ atrii per circumitum, &c. *In Hebræo habetur ſic. Omnium columnarum atrij per circumitum cincturæ earum & vncini de argento, & vocantur hic cincturæ quidam circuli argentei circumdantes columnas, vt dicit R. Salomo. Virum tamen eſſent in medio columnæ per modum cuiuſdam pomelli, vel in ſuperiori parte modum capitelli non determinat. Rationabilibus tamen videtur, quod eſſent per modum capitellorum in ſuperiori parte, quia erant ad decorem, qui magis debet poni in capite columnæ. Vncini autem dicuntur vbi cortine pendebant columnis, & ſecundum hoc columnæ dictæ non erant veſtitæ laminis argentis, ſed tantum in capitibus earem erant quidam circuli argentei.*

2 Cuncta uaſa tabernaculi in omnes, &c. *ſ. cauillæ, martelli & cætera huiuſmodi, quæ erant neceſſaria ad erigendum columnas & cortina*

✱ 1 Ex

a ¶ Linguas prædicatorum quæ audientium corda prædcando tangunt,& ſubleuant tangendo.
omnes vſus & ceremonias, tam † paxillos eius quam atrii
a ¶ Vt inter aduerſa perſeuerate,& fidem ſonare meminerint. b ¶ Sanctis auditoribus.
a ex ære † facies . † Præcipe filiis Iſrael , vt afferant tibi 1
¶ Deuotionem mentis. a ¶ Non quolibet. b ¶ Ab omni inquinamento. c ¶ Sedulæ probationis. 2
b oleum de arboribus oliuarum puriſſimum , piloque contu- 3
¶ Quia in Eccleſia nunquam debet abeſſe lux prædicationis,vel humilitas auditorum pura, quæ libenter excipiat verbum Dei. b ¶ Opera iuſtorum quæ aliis in exemplum lucent.vnde. Vt luceat lux veſtra coram hominibus,&c.Matth.5.b. c ¶ Eccleſia. 4
ſum, † vt ardeat lucerna ſemper in tabernaculo teſtimonii 5
a ¶ Quia intra velum cęli non eſt neceſſaria ſcripturarum lucerna vbi eſt arca domini & Cherubim gloriæ propitiatorium obumbrant, id eſt, agmina militiæ cæleſtis gloriam incarnati filii, quem poſuit Deus propitiationem pro peccatis noſtris conſona voce laudant. 6
c extra velum, quod † oppanſum eſt teſtimonio, & † colloá 7
a ¶ Non alii,ſed qui fulgent caſtitate fidei & executione operis tanquam veri ſacerdotes Chriſti.
b ¶ Quia tranſacta nocte huius ſeculi mane futuri clarebit,de quo dicitur:Mane aſtabo tibi & videbo,&c. Pſal.5.a.In quo lucerna librorum neceſſaria non erat, apparente & illuſtrante vera luce mundi, quia timentibus nomen domini orietur ſol iuſtitiæ. Malach. 4.a.
cabunt eam Aaron & filii eius, † vt vſque mane luceat co-
a ¶ In Eccleſia.non in tabernaculo. b ¶ Prelatorum & ſubditorum.
d ram domino . Perpetuus erit † cultus † per ſucceſſiones eo-
rum † a filiis Iſrael.

A erna ſuſpendi. Imponantur vero paxillis columnarum funes toriorum,vt ſic expenſa,atque in altum † eleuata pulchritudinem tabernaculi compleant,cõmittant prædicatores cordibus fidelium eloquia diuina,per quæ ad exemplum ſui ab infimis erigant, vt extenſa funibus & ſubleuata vela vel tentoria per ſui decus mirificum ,quod inuoluta equibant, longe lateque demonſtrent, oſtendant fideles amplitudinem boni operis , pulchritudinem mentis & internę gratiæ , vt alij videntes glorificẽt patrem qui in cælis eſt , dicentes. *Quam amabilia ſunt tabernacula tua domine virtutum,cõcupiſcit & deficit anima mea in atria domini.*

Præcipe filijs Iſrael. BEDA.Depoſito omni ornatu tabernaculi, conſequenter lumen lucernæ prouidetur , vt decor eius mirabilis ſicut in die, lumine ſolari,ita noctu,lucernalib.flammis illuſtretur,ne vnquam in domo Dei tenebræ vel vmbra poſſit eſſe.

Myſticè. In domo Dei lucerna, ſunt opera iuſtorum,quæ mentes intuentium exemplis illuminant.Diligentius verò intendum,quod vt lucerna ſemper in tabernaculo Dei poſſit ardere,filij quidem Iſrael offerre oleum,Aaron vero & filij eius ipſam lucernam collocare iubẽtur,quia fideles & dilecti auditores prompta ad obediendum fidei corda afferunt.Doctores vero ignem cæleſtis verbi quo illuminentur ad cognoſcendũ & inflammentur ad diligendum Deum,prędicando miniſtãt. Per olei namque pinguendinem qua laſſi & infirmi recreãtur & gratia luminis pręſtatur interna dilectio mentis,& opus miſericordiæ deſignatur. Vnde, *Ego autem ſicut oliua fructifera in domo Dei*,&c.quaſi quia miſericordiæ fructum indigentibus exhibui.Mihi quoque in æternum à Deo rependendam miſericordiæ gratiã ſperaui. Filij ergo Iſrael offerãt oleum. Aaron verò & filii eius allato igne componant lucernam,quæ ardeat in tabernaculo Dei,auditores.ſcilicet deuotionem mẽtis, & doctores doceant eos arcanã ſcientię cæleſtis,quibus inſtituti in conſpectu Dei igne charitatis inardeãt,& hominibus † lumen bonæ actionis oſtendat.

b *De arboribus oliuarum.* BEDA. Notandum quod filij Iſrael iubentur offerre oleum,ſed cum diſtinctione de arboribus oliuarum. Et additur. Puriſſimum,piloque cõtuſum. Solet enim fieri oleum myrthinum,raphaninum,de nuce,de lino & de di-
uerſis

uerſis ſpeciebus,ſed nullum offerre licet in tabernaculo domi- D ni,niſi quod de oliuis fit:ſicut nec ignis alius quam qui de cęlo deſcendit,vel in lucernis,ardere vel in altari Dei debet accẽdi. *Spiritus enim ſanctus,diſciplinæ fugiet fictum.* Offerrant ergo filij Iſrael oleum ad lucernas Dei,non quodlibet,ſed de oliuis,puriſſimum,piloque contuſum. Offerant auditores doctoribus cõſcientiam puram,charitatis gratiam fæcundam, & pilo ſedulæ probationis ab omni nequitiæ commiſtione mundatam cui ſola intentione placendi & ſeruiendi Deo verba audire delectet. Offerat Aaron cum filijs non ignem alienum, ſed deſuper miſſum, & ad accendendam lucernam, ſicut ad conſumenda holocauſta, & adolenda thymiamata. Prædicent doctores verbum non ſuum, ſed domini, ſecũdum illud.ij.Corint. iiij.a. *Non ſumus ſicut plurimi adulterantes verbum Dei,&c.* Hoc igne vtantur ad † illuſtranda,cognitione fidei, auditorum corda,ad perficienda & conſecranda holocauſta operum ſuorum,ad incendenda thymiamata orationum.

Sap.1.b. † Clauos. † 21.d.§.1. in prin.75 diſt.c.1.in ver.Moyſi. † Diſpõ et apparebit. † Vel mos ſiue ſtatutum. † Et. † Generationes. † Coram. E † Illuſtrãdã cognitionem.

c *Et collocabunt.* BEDA. Non eſt enim omnium ſacramenta fidei populo prædicare, ſed eorum tantum qui caſtitate fidei & exercitio operis ad filios ſummi ſacerdotis Dei probantur pertinere qui enim à puritate fidei prauo dogmate aberrat, vel integritatem fidei,operum prauitate maculat,& ſi ſacerdotis nomine præeminet,vel perſona, audiat à domino. *Quare tu enarras iuſti.me,&c.* Qualibus Iacobus dicit : *Nolite plures magiſtri fieri fratris mei,&c.* Iaco.iii.a. Pſal. 49.c.

d *Perpetuus erit,&c.* BEDA. Hæc clauſula: ſicut quæ de tabernaculo,vaſis,& vtenſilibus eius ſnnt dicta,ſpiritualiter , non carnaliter intelligenda eſt & exponenda. Quomodo enim perpetuus erit cultus ſacerdotalis officii,cum ipſum ſacerdotium & tabernaculum in quo gerebatur,& populus cui gerebatur iamdudum ceſſauerit. In ſancta ergo eccleſia hoc compelitur, vbi ſuccedentibus ſibi per ordinem doctoribus cum veritatis auditoribus nunquam deerũt ſpiritnales filii Iſrael, qui in domum domini dona pietatis offerant,& filii Aaron,id eſt, ſacerdotes noſtri veri,qui eis lucem verbi impẽdãt, donec impleto huius ſeculi ſtatu & toto tabernaculo,id eſt,electorum multitudine ad cælum tranſlata,non ſint homines vltra, qui ab hominibus erudiantur,cum ſit Deus omnia in omnibus. i.Cor.15.d F

☞ CAP-

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Ex ære facies. *Inſtrumenta enim cuiuſcunque artis ſecundũ modum loquendi Hebraicum vaſa vocantur. Diſpoſitionem autem atrij quãtum ad columnas & cortinas.hic non deſcripſi,tum quia per ea quæ dicta ſunt à quolibet de facili poteſt capi:tum quia in fine libri ponetur,quando agetur de electione tabernaculi. Ratio autem huius atrij circa tabernaculum accipitur:tum propter reuerentiam tabernaculi,ne populares ad ipſum nimis appropinquarent, tum vt ſacerdotes & Leuitæ liberius facerent officia ſua ſuá circa altare holocauſti,multitudine populi exterius exiſtente.*

2 Pręcipe filiis Iſrael, ut afferant tibi oleum de arboribus. *Hic conſequenter agitur de illo quod erat neceſſarium ad illuminationem templi:tum propter decorem,tum vt ibi de nocte poſſet clare videri,cum dicitur:* Pręcipe filiis Iſrael, ut afferant tibi olum de arboribus oliuarum: *id eſt defructu oliuæ expreſſum. Iſtud enim proprie oleum dicitur. Oleum nucum & alterius materiæ cuiuſcunque dicitur tantum oleum participatiue & diminutiue.*

3 Puriſſimum, *id eſt,ſine amurca.*

4 Puloque contuſum, *quia iſtud eſt purius quam illud quod teritur inter molas.*

5 Vt ardeat lucerna. *id eſt,lucernæ, accipiendo ſingulare pro plurali, ſicut ſupra,viij.f.* Venit muſca grauiſſima. *id eſt,multitudo muſcarum.*

6 Semper, *id eſt, qualibet nocte. Ioſephus autem dicit quod etiam de die tres ardebant,& omnes ſeptem de nocte,nec licitum erat ibi ardere aliud oleum.*

7 Et collocabunt eam Aaron & filij. *Hoc enim non erat licitum niſi ſacerdotibus.*

✠ CAP.

MORALITER.

✠ 2 *Præcipe filijs Iſrael, vt afferant tibi oleum.* Per filios Iſrael intelligũtur Chriſtiani, qui debent offerre oleum, id eſt, pietatis fructum,qui ſecundum quod dicitur.i.Thimoth.iiii.c.valet ad omnia promiſſionem habens vitæ quæ nunc eſt & futuræ.

4 *Piloque*

4 *Piloque contuſum.* id eſt, pilo rectæ intentionis à gloria vana repreſſum. Matth.vi.a. *Te autem faciente Eleemoſinam , neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera tua.*

5 *Vt ardeat lucerna,* id eſt,operatio bona ad honorem Dei, & ædificationem populi.

Moral.

A

li.3.do tabber.c.2. Myſtice.

CAP. XXVIII.

a *Pplica quoque ad te,&c.* BEDA. Quo modo tabernaculum cū ornatibus ſuis & vaſis ſignificat eccleſiam, pulchra virtutum & perſonarū varietate diſtinctum, ita ſummus tabernaculi ſacerdos Chriſtum verum pontificē, qui ſemetipſum obtulit pro nobis. Qui bene dicitur frater Moyſi, quia fraterno fœdere gratia legi, nouum teſtamentum connectitur veteri, cum ipſe Moyſes de eo dicat, Deut.18. cap. *Prophetam de fratribus neſtris ſicut me ſuſcitabit uobis dominus.* Et paulo poſt ex perſona domini. *Prophetam ſuſcitabo eisde medio fratrum ſuorum ſimilem tui,* cuius operibus admirandis quæ nemo alius fecit, habitus Aaron mira varietate inſignis comparatur. Vel veſtes Aaron multifariæ omnem electorum cætum mira operum meritorumque diſtantia Chriſto adhærentem ſignificant. Vnde Gal.3.d. *Quicunque in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis.* Filii
B Aaron in ſacerdotium iuncti figurant Apoſtolos Chriſti, & cunctos eccleſiæ magiſtros.

ordinatio ſacerdotū

BEDA. *Applica quoq;, &c.* Deſcripta factura tabernaculi, congrue ſacerdotes qui in eo miniſtrāt ordinantur, quorum ordinatio & habitus eccleſiæ ſacerdotibus cōgruit, vt omne quod illic in ornatu veſtium clarum extrinſecus fulgebat, intellectū ſpiritualiter in ſacerdotum noſtrorum mentib. intus emineat, & in eorum actib. præ cæteris glorioſum clareſcat. Ideo præcipitur Moyſi vt applicet ad ſe fratrem ſuum Aaron, cum filiis de medio filiorum Iſrael, ad fungendum ſacerdotio coram domino. Neceſſe.n.eſt, vt qui ad maiorē gradū promouendi ſunt maiore mentis induſtria ſe ad legem Dei applicent, id eſt, diuinorum mandatorum obſeruationem. Hoc eſt enim qui ſacerdotio functuri non ſunt, de medio filiorū Dei ad Moyſen applicari, præſules & doctores eccleſię communem electorum vitam ſingulari mētis culmine tranſcendere, & familiari inſpectione quid lex generaliter perfectis loquatur attendere, vt altiori excellentia meritorum ad altiora perueniant prēmia. Fratrem ſuum Moyſes cum filiis in ſacerdotium ordinare pręcipitur quia omnes qui officium doctoris ſortiuntur, tanto ſtudio & amore debent legi adhęrere, vt germana videātur cognatione coniungi: primi filiorum Aaron poſt ordinationē ignem alienum offerentes, cæleſti igne perierunt, quia quidam loco ſa- ☞ cerdo-

CAP. XXVIII.

Moyſes legem. Aaron ſacerdotes ſignificat, quos lex ſibi applicat, quia ſacerdotes ſemper in meditatione legis debent perſiſtere. ¶ Familiarius cæteris. a ¶ Chriſtum. b ¶ Gratia legi nouum teſtamentum debet coniungi veteri. ¶ Doctores tantum debent diuinæ legi ſtudere, vt germana cognatione coniungi videantur.

a APPLICA quoque ad te Aaron fratrem
¶ Apoſtolis. a ¶ Vt alios electos excellant.
I tuum cum filiis ſuis de medio filiorū Iſrael, vt ſacerdotio fungātur mihi Aaron

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXVIII.

I Pplica quoque. *Deſcripto tabernaculo, hic conſequenter agitur de miniſtris ad cultum tabernaculi deputandis. Et primo de ornatu eorum ſeu compoſitione. Secundo de ipſorū conſecratione capitu.xxix. Tertio de officij executione, ibi:* Mundabis. *Ad euidentiam primi primo ponam ſub quodam compendio ornamenta, ſeu veſtimenta ſacerdotum per ordinem, Et intendo in hoc ſequi Ioſephum, quia fuit de genere ſacerdotali, & manſit in Ieruſalem tempore quo adhuc ſtabat templum & ſacerdotum miniſterium, & ideo pluries potuit videre, & vidit veſtes & ornamenta ipſorum, & ideo certius potuit ſcribere talia quam Ra.Sal. & alij qui fuerunt poſtea per magnum tempus, quia ſecūdum Hiero. in epiſtola ad Deſiderium, Aliter viſa, aliter audita narrantur, & ideo ille qui vidit, certius ſcribere potuit. Secundum autem ipſum decem erant ornamenta ſummi ſacerdotis, quorum quatuor inferioribus ſacerdotibus communicabantur. Primum eſt feminalia linea ad operiendum carnem turpitudinis ſuæ. Secundum eſt tunica de byſſo facta, & dupla per totum. Eſt autem byſſus genus candidiſſimi lini. Tertium eſt baltheus, id eſt, cingulum de diuerſis coloribus factum, latitudinis quaſi quatuor digitorum, cuius extremitates pendebant in parte anteriori ſacerdotis, habens fimbrias de auro & alijs coloribus cum pulchra varietate. Quartum eſt tiara ſiue mitra de byſſo in capite ſacerdotis poſita, tendens ſuperius in acutum, & cum cinctura ſiue bendello ligabatur ſub mento, ita quod nuditatem colli tegeret, & mitram fortiter teneret, ne caderet de capite ſacerdotis miniſtrantis. Alia ſex erant appropriata ſummo ſacerdoti. Quorum primum erat tunica dicta poderis vel hypodiſis, id eſt talaris hyacinthina quam habebat circa collum & in extremitatibus manicarum oras contextas fortiter ex diuerſis coloribus, & lapidibus precioſis in margine inferiori habebant malogranatā facta de hyacintho, purpura & vermiculo, & byſſo retorta, & tintinnabula aurea intermiſta, ſic quod inter duo malogranata erat vnum tintinnabulum, & econuerſo inter duo tintinnabula vnum malogranatum. Secundum erat ſuperhumerale, quod ponebatur ſuper dictam tunicam & quantum ad materiam erat de panno contexto quinque generibus filiorum, ſcilicet filis factis de auro et hyacintho, de purpura coccoque bis tincto, et biſſo retorto, cum pulcra varietate, ita tamen quod non erant ibi aliqua animalia figurata, ſed flores & ſimilia. Quantum ad formam vero erat veſtis quadrata altera parte longior habens in medio aperturam per quam intrabat caput ſummi ſacerdotis, & latitudo illius veſtis tangebat humeros, Longitudinis autem ipſius vna pars pendebat retro operiens dorſum uſque ad renes, & altera pendebat ante operiens pectus. Latera autem utriuſque partis iungebantur lateribus ſacerdotis nodulis aureis. Super humeros autem habebat hæc veſtis duos lapides onychinos magnos, in quibus erant ſculpta nomina filiorum Iſrael, ſex in vno lapide, & ſex in altero, & erant nomina ſeniorum ſuper humerum dextrum, aliorum vero ſuper ſiniſtrum, habebat etiam in medio pectoris foramen quadratum magnitudinis unius plami in longum & latum, & dimittebatur ille locus vacuus ad hoc quod poneretur ibi tertium ornamentum quod vocatur rationale, cuius pannus erat de eadem materia cum ſuperhumerali, in quo erant duodecim lapides pretioſi ſecundum quatuor ordines diſpoſiti, in quibus erant ſculptam nomina duodecim filiorum Iſrael, ita qđ nomina ſeniorum erant ſculpta in linea ſuperiori ſecundum ordinem natiuitatis ſuæ, & ſic conſequenter de alijs. Habebat autem magnitudinem vnius plami in quadrum, ita ut impleret præciſe locum dimiſſum vacuum in ſuperhumerali, & in quatuor angulis habebat quatuor annulos aureos, quibus correſpondebant quatuor alii annuli exiſtentes in ſuperhumerali, & per annulos iſtos ſtringebantur ſimul rationale & ſuperhumerale cum ligaminibus hyacinthinis per annulos tranſeuntibus, adhuc tamē ad maiorem firmitatem duo erant annuli aurei, & in parte ſuperiori rationalis, in quibus immittebantur catenæ aureæ per fiſtulas aureas in ſuperhumerali exiſtentes trahebantur ſurſum, et iungebantur cum ſuperhumerali cum uncinis aureis circa ſcapulas ipſius ſacerdotis. In inferiori vero parte rationalis, erant duo annuli conſimiles in utroque latere eius, et in parte poſteriori ſuperhumeralis erant duo annuli aureis eis correſpondentes, quibus ſimul ſtringebantur rationale, & ſuperhumerale in vtroque latere ſacerdotis per ligaturam hyacinthinam tranſeuntem per annulos prædictos. In rationali vero erat doctrina et veritas ſecundum tranſlationem noſtram. In Hebræo, habetur* אורים.תו מים *& Vrim et Thummim, et in idem redit Vrim enim ſignificat manifeſtationem quod perti*

Diuiſio.

Ioſephi veritas commendatur.

veſtiméta ſacerdotū

C

MORALITER.

✲ I *Applica quoque ad te, &c.* In hoc capitulo agitur de ornamentis Aaron & filiorū eius, per quæ deſignantur virtutes miniſtrorum eccleſię. Fuerunt autem quatuor ornamēta cōmunia Aaron & filiis eius. Primum fuit feminalia linea ad coöperiendum turpitudinem carnis ſuæ, & per hoc ſignificatur caſtitas. Secundum, tunica linea, per quam ſignificatur conuerſationis honeſtas. Tertium, baltheus ſiue cingulū veſtes reſtringēs, per quod deſignatur moderatio rationis, ſuperflua reſtringentis. Quartum fuit mitra in capite, per quam deſignatur rectitudo intentionis, ſcilicet vt omnia fiant ad gloriā Dei.j.Cor.x.g. *Omnia in gloriam Dei facite.* Iſta quatuor eſſe debent in omnibus eccleſiæ miniſtris generaliter. Præter hæc autem, fuerunt quatuor ornamēta Aaron pontificis, per quę ſignificātur quatuor quæ ſpecialiter debent in epiſcopis refulgere. Primū fuit lamina aurea pendens ſuper frontem, in qua fuit ſculptū nomen domini tetragrāmaton, per quam intelligitur iugis memoria domini. Secundum ſuperhumerale, per quod intelligitur quod pontifex debet infirmitates ſubditorū ſupportare. Heb. v.a. *Omnis Pontifex ex hominibus aſſumptus, pro hominibus conſtituitur.* Sequitur, *Qui condolere poſſit his, qui ignorant & errant.* Tertiū, rationale iudicij, per quod intelligitur poteſtas & ſcientia iudicandi. Quartum tunica hyacinthina quæ erat coloris cæleſtis, ideo ſignificat conuerſationem cœleſtem, ſecundum quod dicitur Phil.3.d. *Noſtra autem conuerſatio in cælis eſt.* In hac autem tunica erāt tintinnabula aurea & mala punica: per quæ ſignificatur ſana doctrina cum bona uita quia. Cuius vita deſpicitur, reſtat vt eius prædicatio contemnatur. Greg.ho.xxxv.

✲ Moraliter

cerdotum poſiti, dum ignem cupiditatis igni ſupernæ dilectionis anteponunt, igne ſupernæ vltionis abſumuntur.

✻ RVPER. Porrò non eodem ordine hic deſcripra ſunt veſtimenta, quo in veſtiendo ſacerdote ſumuntur. Nam feminalia linea, quib. operitur primum carnis turpitudo, poſtremo in hac deſcriptione poſita ſunt, & è contrario rationale, quo præter laminam aureā in pontificis fronte ligandā, nihil ſanctius erat in veſtibus, primū deſignatū eſt.

In pleriſque additur Eleazar & Ithamar. a Opera iuſtitiæ ſanctitatem virtutum ornamenta. b Chriſto in quo hæc præceſſerunt.

a Nadab & Abiu. Facieſque veſtem ſanctam Aaron fratri tuo in

a Qui hanc veſtem compoſuerunt, quia primi virtutib. ſtuduerunt, & aliis exempla præbuerunt. Prophetis, apoſtolis, & aliis doctoribus, veritatis, qui docent verbo & facto quomodo viuant miniſtri altaris.

gloriam & decorem. Et loqueris cunctis ſapientibus corde,

Omne datum optimum, & omne donum perfectum deſurſum eſt deſc. n. &c. & Iaco. I. c.

quos repleui ſpiritu † ſapientiæ, vt faciant veſtes Aaron, in

Vel ſunt.

b quibus ſanctificatus miniſtret mihi. Hæc autem erunt veſti-

a Pectoris, quod Græce, logion. Humerorum, quod Hebraice Ephod. Hæc duo totum corpus operiunt. Camiſiam qua interius induebatur.

menta quę facient: Rationale & ſuperhumerale, tunicam,

a Hæc caput ornat. Pileum. b Cinctorium ſcil. Qui vtranque tunicam & ſuperhumerale aſtringit corporis.

& lineam ſtrictā cidarim & balthеum. Facient † veſtimēta ſan-

Aliter non debent fungi.

cta Aaron fratri tuo & filiis eius, vt ſacerdotio fungantur mihi.

a Facieſque ueſtem ſan. BEDA. veſtes ſanctæ Aaron quas illi Moyſes fecit, opera ſunt iuſtitiæ & ſanctitatis, quæ ſcriptura ſacræ legis rectorib. habenda commendat, quorum in Chriſto exēpla imitanda oſtendit. Sapientes corde quos ad faciendas veſtes repleuit Deus ſpū prudētiæ, prophetæ ſunt & apoſtoli & cæteri doctores, qui qūo ſacerdotes debeant viuere, & altari miniſtrare, facto & uerbo oñdunt. Vnde: *Oportet epiſcopum ſine crimine eſſe, & Dei uerbi diſpenſatorem.*

b Hæc aūt. BED. Qūo hæc ſingula facta ſint, plenius in ſequētib. explicatur. Rationale, pectoris habitus ſuperhumerale, eſt humerorum tunica. Et linea ſtricta, i. camiſia totum corpus operit. Cidaris caput ornat. Baltheus utranque tunicā ſimul & ſuperhumerale arctius ad corpus aptat, quib. ſex indumentis, inferius ſeptimum iūgitur & octauum. feminalia ſ. linea ad operiendam turpitudinem, & lamina aurea ſuper cidarim, quę titulo noīs domini oīb. altior eminebat. Linea verò ſtricta corpori adhærebat ita arcta aſtrictis manicis, vt nulla ineſſet ruga, deſcendens vſque ad crura. Vnde Græcè ποδήρης poderis, i. talaris dicitur. His octo generibus veſtium pontifex tpe ſacrificii induebatur, quarum quatuor minoribus ſacerdotib. conceſſa, feminalia ſ. linea tunicaq;, baltheus & cidaris. Decet. n. ut qui maioris eſt gradus, plurib. uirtutū actibus mirandus fulgeat. Cuncta autem ſunt de auro, pretioſiſque coloribus, quia nihil vile ac ſordidum in ſacerdotis ore vel opere debet apparere, ſed cuncta quæ agit, loquitur, cogitat coram hominibus, præclara & interni arbitri conſpectui oportet eſſe glorioſa,

✻ HIERONYMVS. Vbicunque in ſeptuaginta interpretibus, hoc eſt in codicibus noſtris, ἐπωμίς, id eſt, ſuperhumerale legitur, in Hebræo ſcriptum eſt Ephod. Quod quare alibi interpretari voluerint, & alibi interpretatum reliquerint,

rint, non eſt mei iudicii, cum hoc ipſum in plurib. fecerint, vt D
q̄ alibi aliter atq; aliter expreſſerant, nouiſſimæ translationis varietate laſſati, ipſa Hebræa verba poſuerint. Aquila autē id qđ illi ἱμάτιον dixerunt, ἐπίγραμμα & ἐπένδυμα dixit, quod ſ. tunica eſt, & quod Hebræo ſermone vocatur מעיל mehil, ſuperiorem tunicam, ἐνδυμα vero, id eſt, ἐπωμίς quod Hebraicè
1 dicitur Ephod cū
2 ſuperius pallium ſignificet, quo tota ſacerdotalis contegatur ambitio.

✻ AMB. Pythagori Epiſt. 6. ad Irenęum.
3 cū mādatum in ali-
4 quorū ſcriptis prædicari inuenimus,
5 qđ ille diſcipulos ſuos cōem atq. vſi-
6 tatā populo phibuerit ingredi viā. Sed *que.
7 hoc vn̄ aſſumpſerit
8 nō eſt incognitum.
Legerat pceptum E Moyſi, vt montē cū ſacerdotib. aſcenderet, populus aūt deorſum ſtaret. Legerat in Exodo eidē Moyſi mādatum, vt applicaret ad ſe Aaron fratrem ſuum cum filiis ſuis de medio filiorum Iſrael Vides diuiſiones? Nihil in ſacerdotib. plebeiū requiri, nihil populare, nihil cōe cum ſtudio atque vſu & morib. inconditæ multitudinis. Quomodo. n. poteſt obſeruari a populo, qui nihil habet ſecretum a populo.

GREG. Iubetur ſacerdos in vtroq; humero velamine ſuperhumeralis aſtringi, ut ꝯ aduerſa & pſpera uirtutū ſemper ornamēto muniatur, ut per arma iuſtitiæ a dextris & a ſiniſtris gradiens, cū ad ſola interiora nititur, in nullo delectationis infimę latere flectatur, nō eleuent pſpera, nō turbent aduerſa, nō blāda ad uoluptatē mulceant, nec aſpera in deſperationē premant, ut dum nullis paſſionib. intentionē mentis humiliat, quāta in humero utroq: ſuperhumeralis pulchritudine tegat, oñdat. Quod ex auro, hyacintho, purpura, coccoq. bis tincto & byſſo retorta fit, ut q̄ta uirtutum diuerſitate clarere dēat, demonſtretur. In auro intellectus ſapientiæ demonſtratur cui additur hyacinthus, ut quod intelligit, nō ad fauorem infimum, ſed ad amorē cæleſtium ſurgat, ne dum laudib. capitur, ueritatis intellectu uacuet. His purpura permiſcetur, vt cor ſacerdotis cū ſumma q̄ prędicat, ſperat, in ſe ēt uitia, regia ptāte reprimat, nobilitatem intimæ regenerationis aſpiciens, & cæleſtis regni ſemper ſibi aditum moribus defendens. Vnde primo, Pet. 2. b. *Vos eſtis genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta*. De poteſtate enim qua uitia ſubigimus, Ioannes ait. *Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri.* Ioan. primo, a. Et

In paſtora li p. 2. c. 3. Moraliter

☞ Dauid F

NICOLAVS DE LYRA.

ad doctrinam. Thummim ſignificat integritatem, quod pertinet ad ueritatē, ſ. quod integret uerba ſua. Secundum Ioſephum iſta doctrina & ueritas, ſiue Vrim & Thummim erat quidam fulgor procedens de lapidibus rationalis, qui deſignabat Deum placatum, & reſponſum proſperum, & quod ſic impletur in effectu, ſicut a pontifice petebatur. Dicit etiam Ioſephus quod iſte ſplendor ceſſauit per ducentos annos antequam ſcriberet librum antiquitatum, quem ſcripſit Titi & Veſpeſiani tempore. Ra. Sa. dicit, quod Vrim & Thummim ſiue doctrina & ueritas, erat nomen domini tetragrammaton poſitum in rationali ſub lapidibus, uirtute cuius manifeſtabatur ueritas de interrogatis ipſi ſacerdoti quando conſulebat dominum. Quartum ornamentum erat baltheus ſiue cingulum factum de quinque colorib. ſicut ſuperhumerale & rationale pulchra uarietate factum, cuius extremitates ſunt decenter fimbriatæ, dependebant in anteriori parte ſacerdotis, ſtringens ſuperhumerale cum mitra hyacinthina poſita in capite ſummi ſacerdotis ſuper aliam mitram byſſinam & alijs inferioribus ueſtimentis. Quintum ornamentum erat mitra hyacinthina poſita in capite ſummi ſacerdotis ſuper aliam mitram byſſinam, habens in inferiori parte ſemicirculum aureum pulchre fabrefactum, procedentem ab occipite uſque ad utranque aurem. Sextum autem erat lamina aurea, pendens in fronte ſummi ſacerdotis ligata cum mitra filijs hyacinthinis, in qua erant nomen domini tetragrammaton inſcriptum, nec erat facta ad modum Lunæ *corniculatæ, ut dicunt aliqui, habentis cornua ſuperius, & conuexum inferius, ſed erat facta ad modum coronæ, unde & corona uocatur in litera. Non tamen erat corona perfecta, ſed ſolum protendebatur ab aure in aurem, tranſiens ſuper frontem, ut dicunt Ioſephus & Ra. Sa. ita quod ipſa cum ſemicirculo prædicto quod erat in parte poſteriori capitis, faciebat quaſi coronam perfectam. Et ut melius dicti capiantur, deſcripſi prædicta in figura, qua inſpecta & conſideratis prædictis patet litera, paucis exceptis.*

1 Applica quoque, &c. H*ic agitur de ueſtimentis ſacerdotum. Et primo in generali. Secundo in ſpeciali, ibi.* Hæc autem erunt. *Circa primum dicitur.* Applica. *ſ. ad diuinum cultum per conſecrationem in ſacerdotium, de quo agitur ca. ſe.*

Expoſitio literalis. Diuiſio.

1 Facieſq. veſtē ſanctā. *i. ad miniſteriū diuini cultus deputatā.* Scdm *n. in una ſignificatione idē eſt quod diuino cultui deputatum. Nā nō erat licitum ſacerdotib. talib. ueſtib. uti, niſi in cultu tabernaculi.*

2 In gloriam. *Quia hoc cedebat ad gloriam Dei principaliter, & ſecundario ad honorem Aaron & filiorum eius, inquantum erant mediatores inter Deum & populum.*

3 In quibus ſanctificatus. *Id eſt conſecratus.*

4 Miniſtret mihi: *Quia ante conſecrationem ipſe non miniſtrauit, ſed Moyſes, ut habetur ca. ſe.*

5 Hæc autem. *Hic agitur de ueſtimentis ſacerdotum in ſpeciali. Et primo de illis quæ erant ſpecialia ſummo ſacerdoti. Secundo de his quæ erant communia ſibi & alijs ſacerdotib. inferiorib. ibi.* Facies & feminalia. *Adhuc primo enumerat quæ ſunt ſpecialia ſummo ſacerdoti. Secundo proſequitur de ſingulis, ibi.* Facient autem. *Circa primam partem patet litera uſque ibi.*

Diuiſio.

6 Tunicā, &c. *In Heb. habetur.* Tunicam fimbriatam. *Et loquitur de tunica hyacinthina, quæ erat pulchre fimbriata, ut prædictum eſt.*

7 Lineam. *Quæ idem eſt quod tunica ſtricta, de qua ſupra dictum eſt, quod erat ueſtimentum commune ſummo ſacerdoti & alijs, & ideo eius enumeratio non habet hic locum ſed inferius.*

8. Cidarim, &c. *Id eſt mitram cum lamina ſancta ſibi alligata.*

✻ 1 Faciant

David. *Nimis confortatus eſt principatus eorū.* His bis tinctus, coc
cus adiungitur, vt ante Dei oculos oīa virtutum bona ex cha
Pſal.138. ritate decorent. & quæ hoībus rutilant flamma intimi amo-
ris, accendant. Charitas.n. dum Deū & proximū diligit, quaſi
duplici tinctura fulgeſcit. Sed cū mens ad præcepta charita-
tis extendit, reſtat vt per abſtinētiam
caro maceret. Vnde cocco bis tincto
torta byſſus additur, q̄ candentē cor-
poralis munditię ſignificat caſtitatē,
quę ſ. torta pulchritudini ſuperhume
ralis innectit, qa tunc caſtimonia ad
perfectū munditiæ candorē ducitur,
cū p abſtinentiā caro fatigatur. Cūq;
īter virtutes cæteras ēt afflictæ carnis
meritū pficit, quaſi in diuerſa ſuphu
meralis ſpecie byſſus torta candeſcit.
Li.2. de taber. cap.4. a *Facient aūt ſuperhumerale.* BED. Quia
in humeris onera portamus, ſuphu-
merale pōtificis labores bonorū ope
rū, q̄ iugiter coram dn̄o ferre dēt, oñ-
dit. Quod bene primo faciendū præ-
cipitur. Qui.n. ad ſacerdotiū magiſte
riumq; populi Dei promouent, pri-
mū eius opera cognoſcātur, vt dum
hoc quod foris patet oīb. irreprehen
ſibile patuerit, ītegritas cordis & ſyn
ceritas fidei probetur: Superhumera
le ergo ſignificat euāgelicū onus, de
quo dr̄, *Iugum.n. meum ſuaue eſt, et onus*
Matt.11.d. *meū leue.* Et alibi. *Si quis vult venire poſt*
Lucæ 9.c. *me, abneget ſemetipſum & tollat crucem*
ſuā, & ſequatur me. Fit aūt ſuperhume
rale de auro, hyacintho, & purpura,
byſſo retorta, coccoq; bis tincto. De
B auro, ſ. vt ante oīa in habitu ſacerdo-
tali intellectus ſapientiæ principali-
ter emicet. Cui hyacinthus aereus
adiungitur, vt qd̄ intelligendo pene-
trat, non ad fauorē infirmorū, ſed ad
amorē cæleſtiū ſurgat, ne dum ſuis
paſcit laudib. veritatis intellectu pri-
uetur. Auro quoq; & hyacintho pur
pura permiſcetur, vt ſacerdotis cor
cū ſumma, q̄ prædicat, ſperat, in ſe ip-
ſo & ſuggeſtiones vitiorū reprimat,
eiſq; regia ptāte ɔtradicat, vt cæleſtis
regni aditū ſuis morib. defendat. In
purpureo iñ colore pt̄ effuſio ſangui
nis pro Chriſto, vel diuerſarū toleran
† Plumarii. tia preſſurarū itelligi. Hæc eſt.n. crux,
q̄ poſt dn̄m portamus. Talis ergo ſpe
cies in humero ſacerdotis refulget,
vt eū doceat ad patiendū eſſe paratū.
Auro aūt, hyacintho, & purpura bis
tinctus adiungit̄ coccus, vt ante inter
ni iudicis oculos oīa virtutū bona ex
charitate decorētur. Vt quæ hoīb. ru-
tilant, in ɔſpectu Dei flāma intima a-
moris accendat, q̄ ſ. charitas qua Deū
& proximū diligit, quaſi ex duplici
tinctura fulgeſcit. Sed cū mens ad p̄-
cepta charitatis dilatatur; reſtat vt p
abſtinētiā caro maceretur. Vnde bis
tincto cocco retorta byſſus adiungi-
tur, i. mūditia corporalis caſtitas, quę
torta pulchritudini ſuphumeralis in-
nectitur, quia tūc caſtimonia ad per-
fectū munditiæ candorē ducitur, cū
per abſtinentiam caro fatigatur.
Epiſto. ad Fabiolam * HIER. Ephod pontificis eſſe veſti
mentū oīs ſcriptura teſtatur, & ſacrū
quoddā eſſe, & ſolis cōueniens ſacer
dorib. Nec ſtatim illud occurrat qd̄ Samuel q leuita fuit ſcri-
C bit ī regnorū 1. li. habuiſſe ætatis adhuc paruulæ Ephod, Bad,
i. ſuper-

a Nihil vile ſordidum in ſacerdotis ore vel opere debet apparere.

Accipientque aurum & hyacinthum
& purpuram, coccumq; bis tinctum,

a Primo, ſ. quia prius debent opera eius cognoſci, qui promouetur ad officium ſacerdotis.

a & byſſum. Facient autem ſuperhu- 1

a Labores operum quos debet coram domino iugiter ſacerdos præſentare. Superhumerale hoc dicitur fuiſſe in modum cucullæ ſine manicis pileum habens rotundum, & quadratam in pectore aperturam vbi rationale ponebatur b Vt intellectu ſapientiæ emineat. c Vt per hoc quod intelligit ad amorem cæleſtium ſurgat.

merale de auro & hyacintho, ac pur-

a Vt vitiis regia poteſtate contradicat. b Vt Deum & proximum ſimul diligat. c Candore corporalis munditiæ.

b pura, coccoque bis tincto, & byſſo re-

a Maceratione carnis. b Varietate virtutum & operum. c Operationem & intentionem.

c torta, opere † polymito. Duas oras iun 2

a Proſperitatis & aduerſitatis. Vt concorditer Deo ſeruiant.

ctas habebit in utroq; latere ſummita 3
d tū, vt in vnū redeant: † ipſa quoq; tex-
tura & cuncta opis varietas erit ex au-
ro, & hyacintho, ac purpura, coccoq.
bis tincto, & byſſo retorta. Sumeſque

i. ſuperhumerale lineū. Aliud eſt.n. ſu. dictis quatuor colorib.
hyacintho, byſſo cocco, purpura, & ex auro Ephod hr̄e ɔtex
tū, aliud in ſimilitudinē ſimplex & lineum.
IDEM. Quatuor colores ad quatuor elemēta referūtur, ex q-
bus vniuerſa ſubſiſtūt. Byſſ⁹ terræ deputat̄, qa ex terra gignit̄.
Purpura mari qa ex ei⁹ cocheolis tin
git. yacīth⁹ aeri pp coloris ſilitudinē.
b *Coccoq; bis tincto & byſſo retorta opere*
polymito. BEDA. Coccus ignis ſpē re-
fulget, & fortaſſis bis tinctus fieri p̄-
cipitur, qa ignis duplicē vim hēt, v-
rendi, ſ. & lucendi, cuius naturā præ-
ſulē doctrinæ ſalutaris imitari opor-
tet, vt lucē ſciæ deſiderantib. aperiat
& rubiginē peccatorū in contēpto-
rib. increpando ɔburat. Cum.n. audi-
torib. dulcia ſcripturarū arcana mira
cula & parabolas euangelicas expo
nit, velut in habitu ſuo fulgorē lucis
oſtendit. Cum vero memorat æter-
na vltione ſuperbos percutit, quaſi
terrorē flammæ vorantis oſtendit.
Qui.n. ſermonē facit ad populū, nec
ſolū increpandis reatib. nec ſolū re-
ſerandis ſcripturarū ſecretis debent
inſtare, ne tm̄ de correctione pecca-
torū diſputans minus audiat̄, vel my
ſteriorū tm̄ ſecreta reſerans minus
pſit. Tēperet ergo ex vtroq; ſermo-
nē, vt cæleſtiū ſecretorū pādat ſuaui
tatē, & morū correctionē, quaſi bis
tinctū ī ſuo habitu coccū demōſtrās
c. *Duas oras iunctas habebit in utroq; late*
re ſummitatum ut in unum redeant. BE-
DA. De hoc in ſeqq. dr̄. Fecit igit̄ ſu
perhumerale de auro, hyacintho, &
purpura. Et paulo poſt: Duas quoq.
oras ſibi inuicē copulatas in vtroque
latere a ſummo vſq; deorſum, ita vt
dimidiū veſtis intuentium oculis fo
ris appareret, dimidiū vero aliud in-
terius lateret, ſed oræ vtræq; cōiun-
ctæ vſq; ad extremos angulos ad in-
feriora deſcenderent, in quo typice
intelligitur, vt cū bona foris opera p
ximis oſtendimus, eadē intus coram
dn̄o integra ſeruemus, ne caſtitatem
purę cogitationis minor actionis p-
fectio ſequatur, vel perfectionē actio
nis imperfectior mentis intētio, ſed
quaſi duæ oræ ſuperhumeralis ſibi
intus pura & ſimplici intētione iun-
gant in vtroq; latere ſuperhumera-
lis, vt inter aduerſa & proſpera ɔcor-
di actione dn̄o ſeruiamus. Deſerit nā
que ora, vt breuior latiorē & diſcor-
dante mēſura in vnū redire nequeūt
ſi cū extrinſecus bona facere p æter
na retributione cernimur, intētione
placendi hoīb. in ſecreto mentis im-
plicamur, humaniq; fauoris magis
q̄ vitæ inuiſibilis premia requirimus.
d *Ipſa quoq. textura & cūcta operis uarie*
tas erit ex auro & hyacintho ac purpura,
coccoq; bis tincto, & byſſo retorta. Sumeſq.
BEDA. Nō ī una parte aurū, ī altera
hyacinth⁹ vel alii colores fuerūt, ſed
oēs p oīa cū auro ɔtexti, qa ī actione
ſacerdotes nec ad horā aliqua ma-
gnarū uirtutū dēt ītermitti, ſed auro
ſapiētiæ iūgat̄ ſpei hyacinth⁹ ī ſupna
erectus, & purpura regni cęleſtis ɔvi
tiorū bella magnanimis ſup cocco bis tīcto geminę dilectio
nis, & byſſo retorta, i. caſtitate carnis ſacerdos dēt eſſe niridus.
a Duos

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Facient aut. *Hic proſequitur in ſpeciali de ornamentis ſpecialibus ſummi ſacerdotis, & diuiditur ſecundum numerum ornamentorū, & patebunt partes proſequendo. Primo ergo proſequitur de ſuperhumerali, cum dicit.* Facient autem, &c.

2 Opere polymito. *Id eſt pluribus filis et coloribus & figuris uariato, & dicitur a πολύ, quod eſt multum, & μίτος filum.*

3 Duas oras iunctas habebit. *Quia oræ latitudinis iunctæ erant*

* in

¶ Quia in pretioſo & mundo corde debent opera ſanctorum rettactari.
a duos lapides onychinos, & ſculpes in eis nomina filiorum
¶ Lapides pretioſi ſunt opera virtutum.
Iſrael, ſex nomina in lapide vno, & ſex reliqua in altero, iux-
ta ordinem natiuitatis eorum, opere ſculptoris, †& cælatura
¶ Quia omnis actio & intentio pontificis munditia & nitore ſapientiæ debet vallari.
b gemmarii. Sculpes eos + nominibus filiorum Iſrael, incluſos 1
¶ Intellectu ſapientiæ & charitate.
auro atque circundatos, & pones in vtroque latere ſuperhu-
¶ Vt videntes patrum memores ſint. ¶ Vt ſcilicet eorum immitetur facta & exempla, quorum portat nomina, & ſit memor eorum inter preces ſacras.
c meralis† memoriale filiis Iſrael. Portabitque Aaron nomina
eorum coram dño ſuper vtrunque humerū ob recordationē.
¶ In quibus charitas ſignificatur.
d Facies & vncinos ex auro, & duas catenulas auri puriſſimi ſibi 2
¶ In quo cordis & cogitationum ſacerdotis caſtitas exprimitur cuius pectus rationali tegitur, & ornatur.
e inuicem cohærentes + quas inſeres vncinis. Rationale quoque 3
¶ Vt omnia diſcrete faciat. ¶ Varietate. ſ. virtutum. ¶ Multifario. ¶ Quia cogitatio debet conuenire operi.
iudicii facies opere polymito, iuxta texturam ſuperhumeralis
¶ Sapientiæ. ¶ Spei ſupernæ. ¶ Carnalis munditiæ.
ex auro, hyacintho, & purpura, coccoq; bis tincto, & byſſo re

Duos la. &c. Vt ſacerdos fidem & uitam patriarcharum imitetur, & duodecim tribuum in ſarcificijs & orationib. memor ſit, & populus intuens non aberret à patriarcharum meritis.

A b *Incluſos auro, &c.* BEDA. Apte lapides includi auro atq; circundari iubentur. auro nanque intellectus uel charitas inſinuatur, quia ſicut aurum metalis, ita charitas præſtat virtutibus cæteris. includuntur uerò lapides pretioſi & circundantur auro cum opera tio uirtutum puro undique intellectu circumſpicitur, ut nihil uitiorū latere, nihil ſordis permittatur remanere, & ipſe uirtutes ita uinculo charitatis continentur, ut nulla rerum mutabilitate à ſtatu ſuo decidere, uel de habitu ſacerdotis torpente cuſtodia mentis ualeant prolabi.

Portabitque Aaron nomina eorum coram domino ſuper utrunque humerum ob recordationem. Quia ſacerdos diligēter oī hora præcedentium ſanctorum uitam perpendēs in aduerſis & proſperis uirtutum ornamento debet muniri, ut per arma iuſtitiæ à dextris & à ſiniſtris gradiens in nullo dilectationis infimæ latere flectatur.

BEDA. Tribus cauſis Aaron nomina patriarcharum inter ſacrificia ſemp in humeris ſicut & pectore portabat, vt ipſe ſcilicet fidem uitamque patriarcharū meminiſſet imitari, ut duodecim tribuum qui de his natæ ſunt in orationibus & ſacrificiis memor eſſet populus ſcripta in ueſte preſulis patrum nomina uidens ſedulo curaret, ne ab illorum meritis diſcedēs ad errorum contagia declinaret. unde. *Et pones in utroque latere ſuperhumeralis memoriale filiis Iſrael.* Nunc quoque pontifex in ſuperhumerali nomina patriarcharum geſtat cū doctor uel pręſul eccleſiæ in omnibus quæ agit pręcedentium patrum facta cōſiderat, atque ad eorum imitationem dirigere uitā & onus euāgelicæ perfectionis ſatagit ferre. Nomina uero patrū bene in lapidibus pretioſis ſculpūtur. Lapides pretioſi, opera uirtutum ſpiritualium ſunt Habetq; ſacerdos in humeris lapides pretioſos, & in eis nomina patrum ſcripta cum claritate bonorum operum cunctis mirandus extiterit, & eandem claritatē nō a ſe nouiter inuentam, ſed antiqua ſibi patrum autoritate traditam docuerit. Duplici autem ratione hæc in humeris portat, vt & ipſe præceptis domini humiliter ſubditus incedat, & auditoribus ſuis ſemper cæleſtia ſiue ſua ſiue patrum exempla quæ ſequantur, proponat.

d *Facies & vncinos ex auro, & duas catenulas auri puriſſimi ſibi inuicem cohærentes quas inſeres vncinis,* BEDA. Vncini iſti in ſupremis erant angulis ſuperhumeralis fabrè affixi, catenulæ autem non in ſuperhumerali ſed in rationali, id eſt ſuperioribus eius angulis. Per annulos aureos uidētur fuiſſe annexę. vt dum induetur pontifex, catenulæ quæ de rationali pendebant, poſſent etiam vncinis ſuperhumeralis annecti, vt vtraque ſibi firma poſitione cohęrerent. Vnde apertius in ſequentibus, Fecerūt in rationali catenulas ſibi inuicem cohærentes de auro puriſſimo & duos vncinos totidemq; anulos aureos, Porrò annulos aureos poſuerunt in vtroque latere rationalis, è quibus penderēt duæ catenæ aureæ, quas inſeruerunt vncinis qui in ſuperhumeralis angulis eminebant, de quorum figura melius in rationalis expoſitione tractabitur. Hi erant in oris ſuperhumeralis, quib. atenę rationalis coniungebantur ſuperhumerali, quia bona opera & cogitatio munda inuicem per charitatem & bonam intentionem ſunt nectenda.

e *Rationale quoque iudicii facies opere polymito.* ✲ TERTVL. Cur duodecim Apoſtolos elegit & non aliū quemlibet numerum, Næ & ex hoc meum Chriſtum interpretari poſſem, non tantum uocibus, ſed & argumentis rerum prædicatum. Huius enim numeri figuras apud creatorem deprehēdo. Duodecim fontes Elim, & duodecim gemmas in tunica ſacerdotali Aaronis duodecim, lapides à Ieſu in Iordane electos, & in arcam teſtamenti conditos. Totidem enim Apoſtoli portendebantur. D Lib. 4. aduers' Martionem.

✲ HIERONYM. Rationale in medio poſitum terram ediſſerunt Hebręi, quę inſtar puncti, licet omnia in ſe habeat, tamen à cunctis uallatur elemētis. Duodecim lapides, uel zodiacum interpretantur circulum, uel duodecim menſes, & in ſingulis uerſiculis ſingula aſſignant tempora, & his ternos deputant mēſes. Nec alicui gentilis uideatur expoſitio. Nō .n. licet cæleſtia & Dei diſpoſitionem idolorū nominibus infamarint, idcirco Dei eſt neganda prouidentia, quę certa lege currit & fertur & regit omnia. Nam & in Iob Arcturum & Orionem & Mezaloth. hoc eſt Zodiacum circulum, & cætera aſtrorum nomina legimus. Pulchre autem hoc ipſum quod in medio eſt, appellatur rationale. Ratione enim cuncta ſunt plena & terrena hærent cęleſtibus. †Sculptu ia eorū q ſigilla ſculpunt. Epiſto. ad Fabiolam E

GREG. Præcipitur. vt in pectore Aaron rationale iudicij vittis ligantibus imprimatur, ne cor ſacerdotale fluxæ cogitationes poſſideant: ſed ratio ſola conſtringat, ne indiſcretum vel inutile cogitet qui ad exemplum conſtitutus grauitate vitæ ſemper debet oſtendere quantam rationem portet in pectore. In rationali duodecim nomina patriarchraum deſcribuntur, patres præſcriptos ſemper in pectore ferrè eſt antiquorum vitam ſine intermiſſione cogitare. Nam tunc ſacerdos irreprehenſibiliter graditur cum precedentium patrum exempla ſemper intuens cogitationes illicitas deprimit: ne pedem tendat extra limitem ordinis. Rationale iudicij dicitur: quia debet rector ſubtili examine bona malaque diſcernere, & quæ vel quibus, quando, & qualiter congruant ſtudioſè cogitare: nihil proprium quærere, ſed ſua commoda propinquorum bona deputare. Vnde: *Pones autem in rationali iudicij doctrinam, & ueritatem, &c.* Sacerdos enim iudicium filiorum Iſrael in pectore geſtat in conſpectu domini, cum ſubiectorum cauſas pro ſola interni iudicis intentione diſcutit, vt nihil humanitatis admiſceat, in hoc quod diuina poſitus vice diſpenſat, ne correctionem priuatos dolor exaſperet. Cumque contra aliena vitia ęmulatur oſtenditur, quæ ſua ſunt exequatur, ne tranquilitatem iudicii aut latens inuidia macul et aut præceps ira perturbet. Sed dum conſideratur terror eius qui ſuper omnia pręſidet, id eſt, iudicis intimi non ſine magno timore regantur ſubiecti. In paſtora li p. 2. c. 2.

BEDA. *Rationale quoque iudicij facies opere, &c.* Sicut in ſuperhumerali operūm perfectio, ita in rationali iudicii quo pectus ſacerdotis tegitur & ornatur cordis & cogitationum eius caſtitas exprimitur. Et bene poſthumerale rationale iudicii ſequitur, vt cū ante homines quis innocens manibus apparuerit, multo magis in conſpectu ſummi iudicis mundus corde aſſiſtere contendat, omnia agens de induſtria, vt quicquid foris erga proximos agit aut iudicat, totum ex regula internæ rationis probatum & ſuo conditori placitum fulgeat. Item rationale iudicii ſacerdos in pectore ferrè pręcipitur, quia debet rector ſubtili examine bona malaque diſcernere, quæ & quibus, quando vel qualiter congruant ſtudioſè cogitare. Vbi ſupr ca. 5.

a Duplex F

NICOLAVS DE LYRA.

in lateribus ſacerdotis, ut prædictum eſt cum uncinis, & ſic anterior & poſterior iungebantur ſimul.

Incluſos auro atque circundatos, & pone in utroque latere ſuperhumeralis. memoriale, &c. *Id eſt ſituatos in auro per circumitū partis interioris iuxta pannum ſuperhumeralis, vbi lapides erant ſituati ſicut ſituantur in annulis.*

2 Facies & uncinos ex auro & duas catenulas. &c. *Qui erant poſiti in ſuperiori parte ſuperhumeralis circa ſcapulas.*

3 Rationale quoque. *Hic proſequitur de rationali, & dicitur rationale iudicij, quia in ipſo iudicabat ſummus ſacerdos, conſulens dominum quid eſſet agendum.*

✲ 1 Quadran-

a ¶ Quia in vtraque parte menſuram palmi habebat. b ¶ Vt examen ſacerdotis Deo placeat & homo non contemna. ¶ Vt fortiter pondus gemmarum ſuſtineat. c ¶ Infatigabilem pię intentionis conatumt.

a tota. Quadrangulum erit & duplex: Menſuram palmi habe- 1

a ¶ Aeternæ vitæ deſiderandæ. b ¶ Charitatis gratia ad curam proximi. c ¶ Poſitio diuerſarum gemmarum, multiplex gratia virtutum, quæ concordi ſerie debet in corde ſacerdotis apparere.

b bit; tam in longitudine, quam in latitudine. Poneſque in 2

a ¶ In quatuor ordinibus tantum ſunt terni lapides, ideſt in principalibus virtutib. trinitatis fides. b ¶ Qui vt aiunt rubræ terrę ſimilis vulgo corneolus dicitur.

eo quatuor ordines lapidum. In primo verſu erit lapis ſardius, 3

a Topazius precioſiſſimus omnium colorum & maxime aurei, unde topazion dicitur, quaſi topadioni id eſt omnium colorum. b ¶ Viridiſſimus. c ¶ Qui nocte lucere dicitur, & circa ſe omnia illuſtrare. d ¶ Sereno cęlo ſimilis.

& topazius, & ſmaradus: † In ſecundo carbunculus, ſapphi-

a ¶ Obtuſi viroris qui contra phantaſmata dicitur opitulari. b ¶ Qui hyacinthini coloris fertur. & inuenitur in renibus bonis. c ¶ Ab Achatæ fluuio Siciliæ vbi inuenitur: & fertur eſſe nigri coloris habens candidos in ſuperficie ramos. d ¶ Purpurei & violacei coloris,

rus, & iaſpis: In tertio ligyrius, achates, & amethyſtus. In

a ¶ Totus aureus. b ¶ Onyx Grecè, vnguis Latine, vnde onychinus lapis, qui humani vnguis habet colorem. c ¶ Aquatici coloris, qui non poteſt ſculpi, vt aiunt.

c quarto chryſolitus, onychinus, & beryllus. Incluſi auro erunt

a ¶ Vt ſacerdos inſpiciens viam ſanctorum quib. floruerint virtutib. meditetur & operando imitetur.

per ordines ſuos, habebuntque nomina filiorum Iſrael. † Duodecim nominibus cælabuntur ſinguli lapides nominibus

a ¶ quod cogitationum munditiam ſignificat: ¶ Induſtriam mentis quæ doctorum intellectum. cum operatione coniungit: ne valeant ſeparari.

d ſingulorum per duodecim tribus. Facies in rationali † cate- 4

nas ſibi inuicem cohærentes ex auro puriſſimo, & † duos

a ¶ Iugem memoriam propriæ claritatis in cęlis. b ¶ Angulo, ſ.

annulos aureos, quos pones in vtraque rationabilis ſummitate,

a ¶ Dilectionem Dei & proximi.

† catenaſque aureas iunges annulis, qui ſunt in marginibus eius: & † ipſarum catenarum extrema duobus co-

a ¶ Firmę, ſ. intentionis Deo placendi, quæ omnino apta ſit ſuſcipiendę dilectioni Dei, & proximi: ſiue in proſperis ſiue in aduerſis. b ¶ Bonæ actionis.

pulabis vncinis in vtroque latere ſuperhumeralis, † quod

A vbi ſupra. Myſtice. a *Duplex.* BEDA. Factũ eſt rationale, vt facilius pondus lapidũ ſuſtineret. Typicè autem nos admonet, vt rationem noſtri examinis inuiſibilis arbiter probet, nec humana foris exiſtimatio merito condemnat. Vel duplex ferimus in pectore rationale iudicij, quando ea quæ de fide veritatis & vita inuiſibili loquimur aut cogitamus, fixa ratione ſubſiſtunt. Et quę viſibiliter agimus aut agere diſponimus, iudicio diſcretionis librata ſunt. Quod autẽ mẽſuram palmi habebat per quadrũ, piæ intẽtionis conatum infatigabilẽ & perpetuum oſtendit. (Sap. 18. d.) Qui enim palmo aliquid metitur ſummo conamine expanſis digitis manum extendit vt poſſit menſuram quã quærit, plenè & certe tenere. Vnde ſicut per manum operatio, ita per palmum exprimitur inflexibilis operationis intentio, & bene idem rationale tam in longitudine quã in latitudine habet menſurã palmi: quia ſiue in longitudine vitę æternę deſiderium mentis erigat, ſiue ĩ latitudine charitatis ad curam proximi inclinet affectum neceſſe eſt per omnia cor ſacerdotale non deſidioſum eſſe, ſed ardenti deſiderio extendi, vt comprehendat brauium ſuper nę vocationis Deĩ.

† Funiculos aureos. B † Ipſorum duorũ funiculorũ.

Moraliter. b *Poneſque in eo.* BEDA. Hæc poſitio diuerſarum gemmarum in rationali multiplicem variarum virtutum gratiam oſtendit, quæ concordi ſerie in corde ſacerdotis debet ſemper apparere Singuli autem lapides ſingulis patrum nominibns inſcribuntur, dum ſanctorum vitam rector inſpiciens, qui maxime quibus virtutum operibus floruerit, ſolicite ſcrutatur, & hæc cuncta in ſecreto pectoris colligit, & op rando prodit. Magno eñ ſacramento vtraque veſtis lapidibus pretioſis redimitur, & patrum nominibus inſignibus inſignitur. Ipſa quoque nomina, in ſuperhumerali duobus lapidibus eiuſdem generis. In rationali verò duodecim diuerſi generis ſculpta ſunt. Quod autem patres lapidibus pretioſiſſimis & nõ diuerſi coloris ſculpti ſunt ſignificat quod vna fides in Deum, & vna charitas & ſpes vitæ cęleſtis, omnium patrum corda repleuerit. Quod diuerſi generis lapidibus ſcripti ſunt multiplex eſt varietas, & gratia bonorum operum, quibus ſanctorum fides ſpes, & charitas confirmata refulget. In rationali quatuor erant ordines lapidum, & ſinguli habuere tres lapides, vt ſcilicet quatuor principalibus virtutibus fidem trinitatis non fictam teneamus. Quatuor eñ ordines gemmarũ habet in pectore ſacerdos, cum omne quod cogitat, prudentia circunſpectum; fortitudine firmum, iuſtitia eximium temperantia à malis omnibus fuerit ſegregatũ. Sed iidem ordines, ternas habent gemmas cũ prudentia, fortitudo, iuſtitia & temperantia, trinitatis fide & recta operatione conſiſtit. Apte ergo ſacerdos, vt opere fulgeat quatuor in pectore verſus gemmarum baiulat. vt verò cum operibus fidei ſynceritate ſit caſtus, ternas in ſingulis verſibus habet gemmas, vt omnibus veræ fidei confeſſionem, & imitandam actionem oſtendat, vt illi membra ſummi ſacerdotis mereantur effici.

Myſtice. † Cogitationis.

BEDA. Poſſumus in vario decore lapidum non ſolum claritatem multifariam ſacerdotalis actionis & † cognitionis: ſed etiam ſpiritualium accipere dona virtutum, & miracula ſanitatum.

tum. De quibus dicitur: *Infirmos curate, &c.* Et alibi: *Signa autem eos qui crediderint, hæc ſequentur: In nomine meo dæmonia eijcient.* Quicquid autem deſignẽt, rectè duodenarius in rationali fieri præcipitur, vt eorum actus, & miracula, qui apoſtolicæ fidei & charitatis virtutem ſequuntur, acceptos Deo etiam nouerimus. Si quis autẽ loquitur linguis angelorum & facultates ſuas diſtribuerit pauperibus corpuſq; tradiderit, vt ardeat ſi vnitatem catholicæ charitatis non habuerit, nihil illi prodeſt.

c *Onychinus.* BEDA. Rectè autem duo lapides onychini, in ſuperhumerali eodem numero patrũ inſculpti ſunt, vt doctrinã fidemque apoſtolorum vtrique populo, Iudęorum, ſcilicet & gentium profuturã deſignarẽt. Onyx rubri coloris circulos habens, albis cingentibus zonis, charitatis ardorem vel ſciẽtiæ lucem ſignificat comitãte zona caſtitatis: huiuſmodi lapidibus inſcripta patrũ vocabula geſtat ſacerdos, cum præcedentium iuſtorũ imitandæ charitati, caſtitati, humilitati, doctrinæ, cæteriſq; virtutum operib. iuge ſtudium impendit, & hoc in vtroque populo, vt Iudæus & Gentilis claritatem veritatis & pietatis in doctore aſpiciat, per quam ipſe ad meliora proficiat.

d *Facies in rationali, &c.* BEDA. Ordo operis quantum nobis videtur hic fuit. Duo erant vncini ſupra in duobus ſuperhumeralis angulis poſiti & duo contra anuli in duobus rationalis angulis ſurſum, è quibus pendebant duæ catenæ aureæ, quę in tẽpore induendi inſerebantur vncinis, qui in ſuperhumeralis angulis eminebant: vt in ſequentibus apertius ſcriptum eſt, vt ſuperhumerale & rationale mutuo necterẽtur, quorum ſuperior connexio hucuſque deſcripta eſt. Sequitur autem de inferiori, quæ erat ſubtus aſcellas, ſcriptura ita ſubiiciens: Facies & duos anulos aureos, quos pones in ſummitatibus rationalis & in oris quę è regione ſunt ſuperhumeralis. & poſteriora eius aſpiciunt. Quod dicit in oris quę è regione ſunt ſuperhumeralis, nõ ſignificat in horis ſuphumeralis ſed in oris illis quę è regione ſunt ſuphumeralis, id eſt in oris rationalis quę è regione ſuperhumeralis ſunt. Anuli enim qui in vltimis & infimis erãt angulis rationalis, habebant contra ſe in vtroq; latere ſuperhumeralis æque anulos alios, quibus ipſi vittis ligantibus iungerentur, de quibus, ſequitur, necnon & alios duos anulos aureos q ponẽdi ſunt in vtroq; laterè ſuperhumeralis deorſum, quod reſpicit contra faciẽ iuncturæ inferioris, vt aptare poſſit cum ſuperhumerali quia de iunctura ſuperioris quę erat ſuper ſcapulas, ante dixerat. Inter quas, ſcilicet iuncturas hoc diſtabat, quod ſuperior catenulis, inferior vittis erat facta ligãtibus. Vnde ſubditur, Et ſtringetur rationale anulis ſuis cũ anulis ſuphumeralis vita hyacinthina, vt maneat iunctura fabrefacta, & à ſe inuicem rationale & ſuperhumerale nequeant ſeparari. Non autem putandum eſt vtrũque indumẽtũ ſimul eſſe terminatum. Nã rationale quod mẽſurã palmi in altitudine, & latitudine & ante & retro habuit, nõ multũ amplius quã pectus texit. Superhumerale verò vſq; ad cingulũ puenit, ſicut ĩ poſterioribus planè oſtẽditur, cum dicitur: Hęc & ante & retrò ita cõueniebat ſibi, vt

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quadrangulum erit. *Ratione ſuptadicta.* 2 Et duplex. *id eſt de panno duplicato duplici cauſa. Vna eſt, vt pondus lapidum ibidem ſituatorum melius ſuſtineret. Alia eſt ſecundum Rab. Sa. vt inter illos duos pannos nomen domini tetragammaton includeretur.*

3 In 1. ver. *Id eſt ordine.* 4. Facies in rationali cate. *Id eſt opere plectili Iſtæ ſunt eædem catenæ, quę ſupra dicuntur inſerię vncinis ſuperhumeralis, ſecundum partem ſuperiorem catenarum, ſed pars inferior erat inſerta anulis ipſius rationalis: & ideo de ipſis catenis mentio in vtroque onere. ſ. ſuperhumeralis & rationalis.*

vt ſuperhumerale & rationale necteretur mutuo ad baltheū ſtricta & annulis fortius copulata, quos iūgebat vitta hyacinthina, ne laxa fluerent, & a ſe inuicem mouerentur.
BEDA. Superhumerale conſummationem bonorū operū, rationale ſignificat munditiā cogitationū. Connexi autem mentis induſtriam, qua doctorum intellectus & fides cum operatione iūgitur. Manet enim iunctura fabrefacta, vt rationale & ſuperhumerale nequeant ſeparari, quando tanta eruditione, tāto operum ſtudio præeminet rector, vt nihil ex his quæ facienda cognouerit, impfectū relinquat, & quod fecerit, virtute rectitudinis non priuet incuria. Defluūt enim indumenta pontificis, & ab inuicē mouentur, ſi decus operis minor cuſtodia cordis ſordidat, vel caſtitatem cogitationis integritas nō ſequitur actionis. Sed ne diſſoluantur habet ſacerdos in rationali duas catenulas ex auro puriſſimo id eſt continuationem caſtæ, & non fictę dilectionis cordi firmiter affixam, quæ nunquā manum & linguam ab æquitate puri ſenſus diſſentire permittat. Et bene duas vt etiam in his quę ad cultū Dei, & in his quæ ad fraternæ ſubſidium neceſſitatis pertinent, ornatus incedat. Bene autem opus charitatis per catenulas aureas ſignatur. qa ſicut catenula ex plurimis auri uirgulis cōtexitur, ita charitas ex multifaria virtutum operatione perficitur. Quas virgulas apoſtolus exponens ait. *Charitas patiens eſt, benigna eſt, charitas non ęmulatur, &c.* Habet ſacerdos anulos aureos è quib. catenæ pendent, id eſt iugem memoriam, nunquam finiendę claritatis in cęlis, ex qua ſolū memoria fit, vt maneāt nobis cōtinua uincula charitatis. Habet duos vncinos ſuperhumeralis eminentes, quibus inſerāt catenæ, id eſt in exordio boni operis habeat firmā intentionem Deo placendi, quę per omnia apta ſit ſuſcipiendæ & cōtinendę in ſe dilectioni Dei & proximi, ut ſiue proſpera ſiue aduerſa occurrerint, nunquā ſaluberrima, piæ dilectionis retinacula laxet. Hoc eſt enim ſacerdotē in vtroq; humero vncinos qui catenulas rationalis excipiāt, habere, in proſperis & aduerſis Deo fixum placendi ſtudium gerere, & huius intentione in Dei & proximi amore firmari. Inſerunt ergo ſe vncini ſuperhumeralis catenulæ aureę, quę de rationalis ſummitatib. efferuntur. Cumq; enim mens, quæ rationabiliter de internæ lucis claritate deguſtat, mox alacritatem bene operādi amplectendo ſuſcipit, ne forte habitus rationalis pulcherrimus a pectore ſacerdotis relabatur, ſi non eum accelerans bonæ actionis vncinis contineat.

BEDA. Quod ſuperhumerale ſtrictū erat baltheo, de quo in ſequentib. dicitur, & deſuper ſuperhumerlae impoſuit, quod ſtringens baltheo aptauit rōali, aperte oſtendit, quia cuſtos bonorum operum eſt cōtinentia, de qua dicitur. *Sint lumbi veſtri præcincti & lucernę ardentes, &c.* Lumbi, ſcilicet præcincti per continentiam, lucernę ardentes per virtutum operationem.
a *Vitta hyacinthina, &c.* BEDA. Vittæ hiacinthinę quib. vterq; ſacerdotis habitus copulatur, ligaturæ ſunt deſiderii cęleſtis, quæ annulis aureis īnexæ ſuperhumerale cum rationali ſtringunt cum agnita luce perennis patriæ in illam gloriam ſuſpiranus, & vt intrare mereamur concordi fide, & vita, & opere, & profeſſiōe in tabernaculo præſentis eccleſiæ ſeruire ſtudemus.

a Munditiam cogitationis.
rationale reſpicit. Facies & duos annulos aureos, quos po- 1
Duobus angulis. a In oris, ſcilicet rationalis.
nes in ſummitatibus rationalis, † in oris, quæ e regione 2
ſunt ſuperhumeralis, & poſteriora eius aſpiciunt, necnon &
alios duos annulos aureos, qui ponendi ſunt in vtroque latere
ſuperhumeralis deorſum, quod reſpicit contra faciem iun-
cturæ inferioris, vt aptari poſſit cum ſuperhumerali, vt ſtrin
gatur rationale annulis ſuis, cum annulis ſuperhumeralis, vitta
a Ingenioſe vel artificioſe, faber enim quilibet artifex dicitur.
hyacinthina, vt maneat iunctura fabrefacta, & à ſe inuicem
b rationale & ſuperhumerale nequeant ſeparari. Portabitque
Aaron nomina filiorum Iſrael in rationali iudicii ſuper † pe-
ctus ſuum quando ingreditur ſanctuarium, † memoriale co-
c ram domino in æternum. Pones autem in rationali iudicii 3
Vt ſtudeat ſacerdos doctrinam & veritatem inquirere & docere. In rationali doctrina & veritas vel literis impreſſa, vel nomini tantum ſancto impoſita erant.
† doctrinam & veritatem, quę erunt in pectore Aaron, quādo
a Vt cauſas ſubditorum pro ſola Dei intentione Dei diſcutiat, nihil ſimultatis admiſcens.
ingredietur coram domino, & geſtabit iudicium filiorū Iſrael
a Deo beneplacens.
d in pectore ſuo in conſpectū domini ſemper. Facies & tuni- 4
a Opus cęleſte vſq; ad finem vitæ. Firmiſſimam. Supremam, ſcilicet.
e cām ſuperhumeralis totam hyacinthinā, in cuius medio ſupra 5

†In ora eius in latere ſuperhumeralis introrſecus. †16.d.ca eccleſiaſtici.§.ecce. †In memoriam.

b *Portabitque Aaron nomina filiorum Iſrael in rationali iudicij ſu. &c.* Nomina filiorum Iſrael Aaron ſuper pectus memoriale corā domino portat in æternum, quando præſul nunquam ſubditorū curam intermittit, ſed vitam eorum conſolando, increpando, exhortando confortat, & tutandā domino crebris orationibus ſatagit commendare.
GREG. Sacerdos Quādo tabernaculū ingreditur, duodecim lapides in pectore portare iubetur ſculptos nominibus filiorū Iſrael, hic eſt redemptor noſter qui ſemetipſum pro nobis ſacrificium offerens, dum fortes in exordio prædicatores habuit, duodecī lapides ſub capite in prima ſui corporis parte portauit. I i.28. Moral.c.9.
Oportet ſacerdotem memoriam patrum ferre in pectore, maxime cum miniſtrat altari, ut in quo ſacratius eſt miniſterium, ſolertius ſe toto ſtudio, tota induſtria mētis exornet & corporis, exempla ſanctorum reſpiciens ut eorum ſedulus imitator aptum ſe diuinis pręſentet aſpectibus.
c *Pones autem in rationali iudicij, &c.* BEDA. vt ſcilicet meminerit ſacerdos ſe ſtudiis doctrinæ & veritatis inquirendis, nō curandis ruminandiſq; ſecularib. negotiis per acceptū ſacerdotium fuiſſe conſecratum. Sed vt quod exterius typicū ī veſte preſu gebat, intus ī corde veraciter expreſſum coruſcaret. Item doctrina & ueritas in rationali erant poſitæ, vt mōſtraretur quia ueſtis illa non ſolū legalem induebat pontificem, ſed & euangelium prænunciabat, ſ. ipſum Chriſtum, de quo dicitur; *Lex per Moyſen data eſt, gratia & ueritas per Ieſum Chriſtum patefacta eſt.* Vel apoſtolos & omnes gratiæ nouæ pcones. Geſtat autem iudicium filiorum Iſrael in pectore ſuo in conſpectu domini, cum ſubditorum cauſas pro ſola interni iudicis intentione diſcutit, vt nihil ſimutatis admiſceat in eo quod diuina uice diſpenſat. Hiſtoriae. E Io.1.b.
AVG. Pones autem in ra. &c. In quali re uel metallo ponatur domonſtratio & veritas ſuper rationali (quia talia dicit fieri in ueſte ſacerdotis quæ corporaliter fiunt) inuenire difficile eſt. Fabulantur tn̄ lapidem fuiſſe, cuius color ad aduerſa vel proſpera mutaretur, qn̄ ſacerdos intrabat ī ſancta Et hoc eſt quod ait, Et afferet Aaron iudicia filiorū Iſrael ſuper pectus ſuum, oſtendens, ſ. in illa demōſtratione & veritate quod de illis iudicauerit dominus, quamuis intelligi poſſit demonſtrationem & veritatem literis impoſitam ſuper λογίῳ: Quæſ.117. in Exod.
d *Facies & tunicam, &c.* BEDA. Tunica talari tota hyacinthina ueſtitur ſacerdos, ut admoneat opus cęleſte non modo inchoandū, ſed uſq; in finem eſſe ducendum omnib. qui ſalui eſſe uolunt. Tunica enim hyacinthina uſq. ad pedes ueſtiri, ē bonis operib. uſque ad finem uitæ inſiſtere ſecundum illud. *Eſto fidelis uſque ad mortem, & dabo tibi coronam uitæ.* Et quia ita ſolummodo ad perfectionem boni operis infatigabili propoſito perueniemus, ſi hanc fixa intentione ſupernæ remunerationis incipimus, rectè additur. Moraliter. Apoc.2.c.
e *In cuius medio ſupra erit capitium & ora per gyrum eius textilis* F

NICOLAVS DE LYRA.
* 1 Facies & duos annulos, &c. in ſum. ra. *id eſt, parte exteriori, quę eſt ſuperior reſpectu illius quæ eſt magis propinqua corpori ſacerdotis.*
2 In oris quæ è regione, &c. *Id eſt ex oppoſito correſpondentes.*
3 Pones autem in rationali iudicii doctrinam & veritatē, &c. *id eſt lapides per quorum fulgorem manifeſtabitur ſacerdoti diuinum beneplacitum, & hoc ſecundum Ioſephum, ſecundum vero Rab. Sa. nomen domini tetragrammaton fuit incluſum modo prędicto.*
4 Facies & tunicam. *Hic proſequitur de tunica hyacinthina.*
5 In cuius medio ſupra erit capitium. *Id eſt apertura per quam intrabat caput ſacerdotis.*

* 6 Et ora

lis,ſicut ſi.&c. Capitulū tunica hyacinthina ſitmiſſium habet:
A & orā ex ſeſe textam,ne facile rūpatur,cum primordium bo
ni operis forti radice timoris dñi ſubnixum,&contra omnes
inſidias ant qui hoſtis probatur eſſe munitum. Talis ora col-
lū ſacerdotis per gyrum veſtit & ornat,quādo rectori fiduciā
prædicandi cæleſtia
prębet hoc quod nō
ſolum in uitæ curſu
recte uixerit, ſed e-
xordiū quoq; a recti
tudine cæperit, ſicut
Samuel, Hieremias,
† Ora lect Ioannes, qui ab ipſa
teſtuel cel- infantia ſpiritualigra
laríj. tia repleti, & in do-
ctorum ordine ſunt
ſeparati. Quia enim
uox in collo eſt, per
collum recte loquē-
di uſus exprimitur,
ſicut fieri ſolet in ex
tremis ueſtium par-
tibus, ſicut ueſtibus
opera,ita extremis veſtium partibus operum cōſummatio fi
guratur.Vel extremæ veſtiū partes vltimæ ſunt noſtræ ſolli-
citudines,quib.fideles cum finire vita coguntur,intentius ab
omni labe malorum ſe expurgare contendunt cum metu &
pauore curantes ne ante diſtrictū iudicem producti pro ſor-
dido uitiorū habitu expellantur in tenebras exteriores,ſed ap
pareant induti,ſicut electi Dei viſcera miſericordiæ benigni
Coloſ.3.b tatem,modeſtiam,patientiā & charitatem,quod eſt vinculū
perfectionis.Tunica ergo hyacinthina habet oram in capitio
textilem,ſicut in extremis veſtium partib.ſolet fieri, cum do
ctor egregius a tanta perfectione opus virtutum inchoat, ad
quantam alius longo labore vix aliquando perueniat & cum
B tanto timore famulatus omni hora cum Deo ſuo ambulat,
Acta.1.a. quantum alius vix moriturus,& ad iudicium vltimū ingreſ-
ſurus habere ſufficiat,ſed quia tota perfectio ſacerdotis ī ope
ribus & doctrina veritatis conſiſtit,ſecundū illud: *Cœpit leſus facere & docere.* recte ſubiūgitur,Deorſum uero ad pedes eiuſ
dem tunicæ.

1.Cor.5.c. Beda.Facies & tunicā,&c.Tunicam ſuperhumeralis dicit
cuius pars ſuperhumerali tegebatur,ad diſtinctionem tunicę
quæ erat interius linea,quarū meminit ſuperius dicens, Hæc
autem erunt ueſtimenta quę facient rationale & ſuperhume
rale tunicam & lineam ſtrictam,&c. Interior autē erat linea
byſſina,quod lini eſſe genus nobiliſſimū conſtat. Exterior ve
ro tunica tota hyacinthina nihil alterius coloris admittēs,cu
†Superius ius ſpecie vniformi qualis eſſe debeat,uita ſacerdotis docet †
poderis. ſuperni,ſ.deſiderijs intenta,conuerſationem habens in cęlis,
& ſaluatoris expectans aduentum,quę ſicut & byſſina ad pe
des pertingebat. Vnde utraq; Græce ποδήρης dicta eſt, ut oſtē
datur in ſacerdotali uita nihil infirmum ac ſordidū remane-
re,ſed omne quod agit quaſi æthereo colore pretioſiſſimū
vniuerſa membra eius a capite uſque ad pedes gratia uirtutū
tecta eſſe debere.

Epiſ.ad fabiolam. ✠ Hier. Sicut ueſtimentum lineum terram ſignificat, ſic
hyacinthinum aerem in colore demōſtrans. Ipſa ergo veſtis
hyacinthina a capite vſq; ad talos ueniens indicat aerē de ce
lo uſq; ad terram fuſum. Mala autē punica & tintinnabula,
fulgura & tonitrua demonſtrant,ſiue terram & aquā & om
Queſt.119. nium elementorum conſonantiam,

✠ Athanas. Talaris tunica typus eſt humanæ carnis qua
ſe totum Dei verbum induere non recuſauit.

Lib.1.regi. a *Deorſum uero,&c.* Greg. Cum rector ſe ad loquendū præpa
c.p.24. rat,quam caute loquatur attendit,ne inordinate loquens cor
da audientiū errare faciat,& ſapiens videri deſiderans vnita
Mar.9.g. tis compagē inſipienter ſcindat.vnde: *Habete ſal in uobis & pacem habete inter uos.* Qui enim ſapienter loqui nititur, timeat
ne eius eloquio vnius confundatur.vnde. *Non plus ſapere quam*
Rom.12.a. *oportet ſapere,&c.* Hinc eſt quod tintinnabulis mala punica cō
iunguntur. Per mala enim punica fidei vnitas ſignificatur,qa
ſicut ī malo punico vno cortice multa interius grana muniū
tur,ita innumeros populos eccleſię vnitas fidei cōtegit quos
intus diuerſitas meritorū tenet. Bene ergo dicitur. *Habete ſal*
C *in uobis,& pacem habete inter uos,*&c.ac ſi per habitum ſacerdo
tibus dicatur,mala punica tintinnabulis iungite,ut per omne
quod dicitis,vnitatem fidei cauta obſeruatione teneatis.
Beda.

[Gloss: a Vt primordium boni operis forti radice timoris Dei ſubnixum & contra inſidias diaboli ſit munitum.]

erit capitium, & ora per gyrum eius textilis : ſicut fieri ſolet 1

[Gloss: a Conſummatione,ſ.operum. b Vt ſacerdos ad tantam excellentiam conuerſationis perueniat vt nihil in illo niſi ſplendor & gratia floſque varius & bonorum operum appareat, & horum tantum ſonum ſuauiſſimum proferat.]

a in † extremis veſtium partibus,ne facile rumpatur. Deorſum

[Gloss: Multifariam virtutum operationem vno charitatis munimine circundatam.]

vero ad pedes eiuſdem tunicæ per circumitum quaſi mala
punica facies ex hyacintho,& purpura,& cocco bis tincto ,

[Gloss: a Vt nec opus ſacerdotis diſcrepet a verbo,nec verbum ab opere.]

& byſſo retorta , miſtis in medio tintinnabulis , ita vt tintin-

[Gloss: a Vt omnis ſermo ſacerdotis claritatem ſupernæ lucis reſonet.]

nabulum ſit aureum , & malum punicum . † Rurſumque

[Gloss: Operatio charitatis.]

tintinnabulum aliud aureum , & malum punicum. Et ve-
b ſtietur ea Aaron in officio miniſterii , vt audiatur ſo-

Beda. Deorſum ad pedes tunicę ſunt quaſi mala punica
& tintinnabula per gyrum,quando ad tantam excellentiā de
uotæ conuerſationis ſacerdos peruenerit,vt nihil in eo, niſi
ſplendor & gratia floſque uarius bonorum operum videa-
tur,nihil aliud cum os aperiet quam ſuauiſſimus horum ſo-
nus audiatur. Quia
enim ī malo punico
multa interius grana
vno cortice regūtur,
recte per mala puni-
ca multifaria uirtu-
tū operatio uno cha
ritatis munimine un
diq; tecta ſignatur.
Fit autem malorum
effigies de hyacin-
tho, purpura, coc-
coque bis tincto, &
byſſo retorta,quibus
quatuor colorib.quę
uirtutum uarietas ſi-
gnetur,ſupradictum
eſt. His uero in me-
dio tintinnabula permiſcentur,ut neq; opus ſacerdotis ab eo
quod loquitur diſcrepet, neque a rectitudine operis linguæ ſo-
nus aberret. Vn pulchre additur,ita vt tintinnabulū ſit aureū
& malum punicum. Rurſumque tintinnabulum aliud au-
reū & malum punicum. Aurea enim tintinnabula hyacinthi
næ tunicę inſeruntur & vndiq; circundantur,cum omnis ſer
mo eius claritatē ſupernæ lucis reſonat,& inde ſonitus velut
hyacinthinæ tunicæ firme infixus,operum quoq; ipſius ſubli
mitate audientiū mentib.commendatur. Fiuntq; bina mala
circa ſingula tintinnabula,cū omnia quę loquitur bonis con
firmantur actib.& in auditorum arctius corde figuntur,&
vniuerſa quæ agit quam ſint rationabilia,diſcreto ſermonis
ſonitu † producuntur.

Beda. Poſſumus in duodenario gemmarum rationalis in
telligere,quod ſol iuſtitiæ cuncta noſtra tempora,cunctas or
bis plagas ſuę luce repleret ſicut ſol inuiſibilis,qui per mēſes
duodecim ſigniferum circulū luſtrare,& totum ambire con
ſueuit. Nam & hoc quod quatuor ordines in rationali ternos
lapides habent,congruit anni vertentis ordini qui per ternos
menſes in quatuor tempora diſtinguitur. Annus autē in ſcr
pturis ſolet vocari totū tempus noſtræ ſalutis,quo paternæ
retributione certamus. Chriſtus enim ſecūdum Eſaiā miſſu
eſt prædicare annum domini acceptum,& diē retributionis
De eodem anno & Dauid dicit: *Benedices coronę anni benignitatis tuę.*

Beda. Vel ſicut ſupra dictum eſt,duodecim gemmas,id eſt
ter quaternas geſtabat,vt admoneret oēs doctores opera iu
ſtitiæ quæ quatuor principalib.virtutib.cōtinentur,cum fid
trinitatis habere,& diſcipulis commendare. Portabat & ſep
tuagintaduo tintinnabula aurea cum totidē malis punicis
vt oſtenderet, quoadem fides & operatio iuſtitiæ vniuerſum
mundum ab errorum & vitiorum tenebris,ad veram lucē di
cerat. Tres enim dies & noctes habent horas ſeptuagintaduas
quib.ſupra infraq; luſtrando ſol trib. vicib.mundum circu-
mit. Bene ergo hic numerus tintinnabulorum & malorum
diuerſitate coloris tunicæ pontificis indutus eſt quia ſol iuſ
titiæ Chriſtus vniuerſum orbem eſſet illumiuaturus,& veram
fidem quæ eſt in agnitione trinitatis & confeſſione daturu
& operationem bonam,quæ eſt in variarum ſplendore vir
tutum.

b *Vt audiatur,&c.* Greg. Sacerdos ingrediens uel regrediens
moritur,ſi de eo ſonitus nō audiatur,quia iram contra ſe o
culti iudicis prouocat,ſi ſine prędicationis ſonitu incedit. A
pte uero tintinnabula ueſtimentis illius inſerta ſcribuntur
Pſal. Sacerdotis enim ueſtimēta ſunt recta opera.unde: *Sacerdotes tui indu.iuſti.* Veſtimentis ergo tintinnabula inhærent, vt vit
viam cum linguæ ſonitu ipſa quoq;opera ſacerdotis clame

Beda. Quod ſi Ioſephi uerbis intendere nolumus,qui di
cit mala ſeptuagintaduo fuiſſe & eiuſdē numeri tintinnab
la,congruit huic myſterio,ut diſcipulorū ſeptuagintaduor
circa pedes numerū habeat ſignatum. Sicut enim duoden
rius apoſtolorū numerus epiſcopalis dignitatis gradum in
choauit. Sic diſcipulis ſeptuagintaduo q & ipſi ad prædicā
miſſi ſunt,gradū minoris ſacerdotii qui præſbyteratus dici
ſignificat. Vnde horū numerus in ultima parte, ſacerdotal
habitus

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et ora per gyrū eius textilis,ſicut,&c. *Id eſt opere pleth*
m Facies

habitus ille in prima figuratur. Si quis vero numeros vtriuſq; ordinis myſticè velit interpretari, duodecim gemmas Aarō in pectore præferebat, vt ſignificaret tempus inſtare, quo fides tri nitatis omnibus quadrati orbis partibus prædicaretur.

a *Facies & laminam, &c.* BED. Lamina aurea in fronte pōtificis in qua ſanctum domino vel ſanctū domini (vt in ſequentibus dicitur) ſculptū eſt ſacratius eſt cæteris indumentis, quia ſicut diuina potētia omnib. creaturis ſupereminet, ita oportet vt nomē eius cęterum pontificis ornatū trāſcēdat, & velut cuncta ſanctificans eximiā ſedē teneat. Significat autē profeſſionis noſtræ fiduciā quā in frōte portamus: dicente Apoſtolo *Mihi autē abſit gloriari, niſi in cruce dñi noſtri Ieſu Chriſti.* Recte autē hoc ſolum in toto pontificis habitu de ſolo auro eſt, vt munditiam cordis vel corporis in quo myſteria noſtræ redemptionis recōdere vel geſtare debemus oſtēderet, Vel auro inſcriptū ſanctū domini in fronte ſacerdos portat, oſtēdēs quod ita paſſionē domini qua redēpti ſumus venerari & amplecti debemus, vt claritatē in ipſo diuinę maieſtatis, per quam creati ſumus pariter cōfitēda eſſe ſciamus. ita mortē aſſumptæ humanitatis cōfitentes. vt eandē reſurrexiſſe fateamur.

b *Sanctū dom. &c.* BED. Quod in lamina ſculpi iubetur nomen ſanctū & venerabile, ſignificat quod apud Hebreos quatuor literis vocalibus ſcribitur, id eſt, יהוה ioth, hæ, vau, he, quod interpretantur ineffabile, nō quia dici nō poteſt, ſed quia diffiniri ſenſu & intellectu creaturæ non poteſt, ſecundum illud, *Pax Dei quæ exuperat omnem ſen. &c.* Et alibi *Magnus Dominus & lau. &c.* Bene autem in fronte pontificis quatuor literis ſcribitur ſignificās totidem partes dominicæ crucis, quam in fronte portamus

Ineffabile nomē domini quatuor literarū cōſtans, he ſcil. ꝙ interpretatur iſte, ioth, quod eſt principiū, he, quod eſt paſſionis. vau. hoc eſt vitę. Quod totum ſonat iſte principium paſſionis vitæ, quia Chriſtus principium vitæ in Adam amiſſę, quam reparauit ſua paſſione.

IDEM. Sanctum domini auro ſculptū in fronte portamus, quādo expurgati à ſordibus vitiorum, quæ ex primo parēte habuimus imaginem & ſimilitudinem cōditoris ad quam creati ſumus recipimus, nec celamus, ſed factis & dictis promulgamus iuxta illud. *Sicut portauimus imaginem terreni, ſic portemus ima. cæl.* Vnde & alibi. *Expoliantes veterem hominem cum actibus ſuis induite nouum qui renouabitur ſecundum imaginem eius, qui creauit eum.* Et Ioannes ait, *Habentes nomen eius, & nomen patris eius ſcriptum in frontibus ſuis.* Cum ergo omnes agnum ſequentes ipſa profeſſionis fronte debeant hoc nomē habere quāto magis ſacerdotes gregem diuini ducentes, qui omnibus debent exemplum virtutis oſtendere

c *Ligabiſque eam.* Ligatur lamina quę ſanctum domini continet vitta hyacintina cum tiara pontificis cum ſpe cæleſtiū præmiorum quā hyacinthus ſignificat, in fide cōfortamur, & eò arctius ſacramenta noſtrę redemptionis, vel imaginē ac ſimilitudinem conditoris ac redemptoris noſtri intemeratā ſeruamus, quo nullum aliud eſſe ſalutis iter cognouimus. De tiara ſuo loco dicetur.

d *Portabitque Aaron,* Portat ſcilicet ſacerdos iniquitates in muneribus. & donariis quę obtulerunt domino, & ſanctificauerunt filii Iſrael, cum pro fructibus dignæ pęnitentię, id eſt eleemoſynis cæteriſque operibus iuſtitię quæ faciūt pœnitentes à reatu ſcele-

¶ Prædicationis.
nitus quando † ingreditur & egreditur ſanctuarium in con-
a ¶ Morietur enim ſi non prædicauerit vt audiatur a deo & ab hominibus. b ¶ Hoc ſupremum & excellens omnibus ornamentis.
a ſpectu domini, & non morietur. Facies & laminam de auro 1
¶ Pro munditia cordis & corporis in qua myſteria redemptionis recondimus & portamus.
b puriſſimo, in qua ſculpes opere cęlatoris, † ſanctum domino. 2
¶ Spe cęleſtium præmiorum.
c Ligabiſque eam vitta hyacinthina: & erit ſuper tiaram immi- 3
a ¶ Vnde: Habentes nomen eius & nomen patris eius ſcriptum in frontibus ſuis. Coloſ. 3. b. b ¶ Aufert docendo ad pœnitentiam prouocando, & pro pœnitentibus ſupplicando. c ¶ Tantæ induſtrię, antique meriti debet eſſe ſacerdos, vt cuncta populi peccata portare poſſit.
d nens fronti pontificis. Portabitque Aarón iniquitates eorum 4
a ¶ Domino. ¶ Pro peccatis. ſ. oblata. b ¶ Dignis pœnitentię fructibus. ¶ Omnia oblata ſancta ſunt.
quæ † obtulerint & † ſanctificauerint filiis Iſrael in cun-
a ¶ Aug. Hæc ſignificat fiduciam bonæ vitæ quam qui vere perfecteque non ſignificatione ſed veritate ſacerdos habet. ſolus poteſt peccata auferre.
e ctis muneribus & donariis ſuis. Erit autem lamina
a ¶ Vt totus ſubditus ſit diuino ſeruitio. ¶ Memoriam paſſionis Chriſti debet omnis Chriſtianus habere præ oculis, quanto magis ergo ſacerdos & pontifex. b ¶ Subditis qui doctoris exemplis attendunt & monitis.
f ſemper in fronte eius, † vt placatus ſit † eis dominus. Stringeſq; 5

ſcelerum abſoluit. Hæc quidem ita gerēda inſtitutio diuina in habitu pōtificis figurauit & verbis manifeſtè docuit. Proh dolor autem qui dam donaria accipiūt, imo exigunt, & ingrates populi nō aſportant nec caſtigant cum ob hoc ſolum debeant ſumere carnalia, qui miniſtant ſpiritualia. Sed quia pro ſubditis poteſt efficaciter laborare, prædicare, & domino ſupplicare cuius animus diuini nominis memoria ſēper eſt præditus, aptè ſubiungitur, Erit autē lamina ſemper in fronte eius, &c.

e *Erit autem lamina, &c.* BEDA. Si lamina nomine Dei ſcripta ſemper fuerit in fronte Aaron, placabitur dominus filijs Iſrael, quia cum doctor fideliter ſe diuino ſeruitio pura mente ſubdiderit, ſubditi exemplis illius & monitis accenſi, recte viuere & gratiā interni iudicis pmereri feſtinant.

❊ HVGO VICTORINVS. Quod hic dicit de lamina ſemper in fronte geſtanda, ſemper intellige, congruo ſcilicet tempore.

f *Stringeſque tunicā.* BEDA, Quare linea dicta ſit ſtricta vel byſſo ſtringi pręcipiatur, ſupra expoſitum eſt. Nūc verò adiiciēdū quia ſolēt milites habere lineas, quas camiſias vocāt, ſic aptatas mēbris & ſtrictis, vt expediti ſint dirigendo iaculo, tenēdo clypeo, enſe librādo, & quocūq; traxerit neceſſitas. quale & Ioab legitur habuiſſe qn̄ amaſam interfecit, ſtrictā ſcil. ad menſurā ſui. Ergo & ſacerdotes parati in miniſteriū Dei vtūtur hac tunica, vt habentes pulchritudinē veſtimentorū, diſcurrāt celeritate nudorum. Hęc tunica ſicut hyacinthina ad pedes vſq; ptingit, & ipſa Grecæ ποδήρης id eſt talaris dicitur, Cuius ſignificatio in prōptu eſt. Cum. n. conſtet lino vel byſſo continentiam & caſtitatem corporis ſignari. ſtrictam habent lineā vel tunicam de byſſo ſacerdotes, cum propoſitum continentiæ non eneruatur & fixa mente cuſtodiunt, ſed tāta inſtātia vt bellū non gerat caro contra ſpiritū nec ſpiritus contra carnē.

Lineam habent ſtrictam cum concupiſcit & deficit anima eorū in atria dñi, & cor eorum & caro ſocia germanitate exultāt in Deū viuū. Hęc linea non ſolū ſtricta, ſed ēt poderis, id eſt ad pedes vſq; deſcēdēs, cū cōtinētia nō cuilibet mēbro violenter impoſita, ſed in toto corpore eſt delectabiliter cōſummata. Hæc. n. linea dēt ſtringere man⁹ & brachia ſacerdotis, ne qd inutile faciat, pect⁹, ne quid inane cogitet uētrē, ne guloſ⁹ ſit. Subiecta uētri mēbra, ne laſciuiendo, totā ſacerdotalis habit⁹ pulchritudinē corrumpant. Genua ab orationis inſtantia torpeāt tibias & pedes, ne ad malū currant. Induat ergo ſacerdos primo linea ſtricta, vt corpus ab iniqs operib. & mentē compeſcat a prauis cogitationib. Accipiat deīde tunicā hyacinthinā ut præter deſcriptionē continentiæ ſalutaris ęque corpus, & animum ſpiritualium virtutū venuſter. Sed quia ſunt quinque corporis ſenſus, quorum quatuor proprie capitis, quintus toti corpori communis, Tunica hæc quam diximus vtraque proptie continentiæ actum & iuſtitiam deſignat. Conſequenter vero & aliorum quatuor ſenſuum quam ſit curanda innocentia uel ſanctificatio pontificis habitu demonſtratur, cum dicitur. Et tiaram byſſinam facies. &c.

BEDA. Qualiter hæc facta ſit. Ioſephus dicit ſic: Supra autē geſtat pileū in modū paruuli calamēti aut caſſidis, quod extēditur ſupra ſummitatē capitis, & in modico verticis medietatē excedit, & tale eſt ui uideatur ex lini textura cōfectū habēs vittas, quę cōuolutæ ſæpius cōnectūtur, ne facile dilabatur. Dicit ēt huic pileo ſuperadditum aliud velamē, ꝙ totā capitis ſuperficiē celator, aptatū profecto ne laborāte ſacerdote circa ſa ☞ crificia

Marginal notes: ſup. · *ſigillorū. · † ſanctificauerunt. · vbi ſup. c. 8 · † ei. · E · Camiſiæ militares. · 2. Re. 20. c · Podiris. · F · Pilei deſcriptio. Ioſephus, lib. 3. Antiq. c. 11 · D

NICOLAVS DE LYRA

1 Facies & la. &c. *Hic proſequitur de lamina ſancta pendente in fronte.*

2 Sanctum domino, *id eſt, nomen domini tetragrammaton.*

3 Et erit ſuper tiarum, *id eſt, mitram.*

4 Portabitque Aaron iniquit. *orando ut dimittantur:*

5 Stringeſque &c. *id eſt factam de byſſo, vnde in Hebræo habetur. Tunicam byſſinam, & loquitur de tunica inferiori, quæ etiam erat communis alijs ſacerdotibus, & cingebatur quodam baltęo, qui erat etiam communis alijs ſacerdotibus, ut ſupra dictum eſt.*

4 Por-

crificia corruat, quod tamen cuius eſſet coloris non oſtēdit. Hęc
A quidem de minoribus ſacerdotibus. De pontificis verò tiara ſic
ait. Pileum autem ſimiliter operatum habebit pōtifex ſicut reli
qui ſacerdotes, aliudque conſutum ex hyacintho variato. Circū
datur autem ei & aurea coro na tribus vicibus facta, ſupra quam
ſurgit in medio fron-
te quaſi cauliculus
quidā aureus ſimilis
herbæ, quę apud nos
achano nuncupatur,
quā Græci † voſſamū
dicunt. Et paulo poſt
deſcripta eius mirabi
li varietate ſubdidit.
Habet autem florem
ſimilem † plantagini
& per circuitum tota
corona his florib. eſt
cęlata ab occipitio vſ
que ad vtrunque tem
pus in fronte hoc nō
habet ſed lamina eſt
aurea quæ ſacris li-
teris dei nomen ha-
bet inſcriptum. Hæc
quidem de ſecundo

† hioſquiamum.
† plantaginis.

a Hæc eſt linea ſtricta qua induitur ſacerdos cum propoſitum continentię ita cuſtodit, ut caro non concupiſcat aduerſus ſpiritum nec ſpiritus aduerſus carnem. b ¶ Vt omnes ſenſus capitis deo conſecrati, c ¶ De cuius factura in ſequentib. dicitur plenius. Cingulum vero fecerunt de byſſo retorta &c.
¶ Quo tunica hyacinthina quæ ſuperhumeralis dicta eſt cingebatur.

a tunicam byſſo, & tiaram byſſinam facies, & baltheum opere plu 1
¶ Minoribus ſacerdotibus.
b marii. Porro filiis Aaron tunicas lineas parabis, & baltheos ac tia- 2
c ras in gloriam † & decorem: Veſtieſque his omnibus Aaron fra-
d trem tuum & filios eius cum eo, & cunctorum conſe-
a ¶ Vt conſecrata ſint omnia opera ſacerdotum. ¶ Oleo vnctionis, ut per gratiam ſpiritus conſecratio perficiatur, non tamen priora ſine eius gratia, ſed qui plus conſcendit & plus præfertur, maiori gratia eget.
e ¶ Vt ſancti ſint qui domino ſeruiunt vel miniſtrant.
crabis manus: ſanctificabiſque illos, vt ſacerdotio fungantur mi-
¶ Aliter ſacerdotes eſſe non poſſunt. ¶ Brachas non pertingentes ad talos.
f hi. Facies & feminalia linea, vt operiant carnem turpitudinis ſuæ
a ¶ Spontanei non coacti. b ¶ Pontifices. c ¶ Presbyteri.
¶ Si non ſemper ſaltem quando ingrediuntur tabernaculum.
a renibus vſq; ad femora, & vtentur eis Aaron & filii eius quādo

D per humerale ſtringebatur. Nam in ſequentib. aperte de coniunctione ſuperhumeralis & rationalis dictum eſt. Hæc & ante & retro ita conueniebant ſibi, vt ſuperhumerale & rationale mutuo necterentur, ſtricta ad baltheum, & anulis fortius copulata quos iungebat vitta hyacinthina, ne laxæ fluerent & à ſe inuicem mouerētur. Nulli autem dubium quin baltheus & cingulum cui ſuperhumerale aſtringebatur tunicam hyacintinam quæ & ſuperhumeralis vocatur cingeret.

Cuncta enim quæ huc vſque dicta ſunt ad pontificis habitū ptinent. Sequuntur autem filiorum eius balthei & cætera indumēta, cum dicitur.

c *Porro filijs Aaron tunicas para. line. &c.* Dicēdum eſt autem de baltheo pontificis, qui de quatuor illis coloribus nobiliſſimis deo

velamine & coronis pontificum aureis ſcriptura tacere videtur. Coronarum vero breuiter in ſequentibus ſic meminit, Fecerunt & tunicas opere textili Aaron & filis eius, & mitras cum coronulis ſuis ex byſſo, ſed de qua materia ſint non dixit. Cum ēm
B dicat mitras cum coronulis ſuis ex byſſo, poterat intelligi vtraque ex byſſo facta eſſe. niſi Ioſephus coronas aureas diceret eſſe, qui ſtante adhuc templo & legali obſeruantia, cum eſſet de genere ſacerdotali potuit omnem mundum ſacerdotalis indumenti non tantum legendo, ſed & vidēdo cognoſcere. Sed ſiue byſſinæ ſiue aureę ſint coronulæ cōſtat eas cū mitris factās eſſe.

Mitra. Nunc dicamus breuiter de figura. Mitras cum coronulis habent ſacerdotes ex byſſo, qui ſic viſum, auditum guſtum, olfactū in caſtimonia cuſtodiunt, vt coronam vitæ inde accipere ſperēt. Qui enim ſic continentiæ vel bonis operibus ſtudet, vt præmia retributionis negligat, mitram byſſinā habet ſine corona, quia ſpem virtutis quaſi coronam hominibus præfert, ſed mercedē à Domino non habet. Siue ergo coronulæ fuerint aureæ, claritatem perpetuæ lucis ſignificant, vel byſſinæ perennem corporis immortalitatem. rectè verò ſacerdos cum ſtolis byſſinis coronas ſuperadditas portauit vt in continentia æterna præmia meditetur vt in prædicatione continentiæ vel operationis bonę gaudia ſupernæ beatitudinis promittat, nē ſine ſpe retributionis pondus laboris imponat, & iugum Chriſti ſuaue., & onus leue
C auditoribus aſperum reddat & durum.

Tiara. a *Et tiaram &c.* BEDA. Tiara quæ cidaris & mitra vocatur, caput tegebat & ornabat pōtificis, vt admoneretur omnes capitis ſenſus deo conſecratos habere, ne vel oculi vanitatem viderent, vel aures opprobrium proximi acciperent, vel os abundaret malitia, dolum cōcinnaret lingua. ne cor grauaret crapula & ebrietas, vel olfactus aſperum mirrha & aloe & cinnamomo lectum meretricis amplecteretur: ſed oculi viderent æquitatem, aures inclinarentur ad verba prudentiæ, Dulcia eſſent faucibus eius eloquia domini, donec ſupereſſet halitus, ne loqueretur iniquitatem, pollutum non tangeret, ſed mundatus ab omni inquinamē to carnis, & ſpiritus ſanctificationem in timore dei perficeret.

Pſal. 118. c.

b *Et baltheum, &c.* ✠ CYRILLVS ALEXAND. Vides igitur quia militaris propemodū Aaronis habitus fuerit, nempe quia Chriſtus pro nobis bella geſſit in manu forti, ſicut ſcriptum eſt, arcū ſuum tetendit, & parauit illum. Et ſagittas ſuas ardentibus effecit. Et depoſuit potentes de ſede & de dæmonibus triumphauit

Hiſtoricę. BEDA. De factura balthei ſcriptum eſt. Cingulum fecerunt de byſſo retorta hyacintho, purpura ac vermiculo bis tincto, opere plumarii. Hoc cingulum ſicut Hiero. ex Ioſepho ſcribit, in ſimilitudinem pellis colubri, quæ exuitur in ſenectute, ſic in rotundo textum eſt vt marſupium lōgum putes, textum autē ſub tegmine cocci purpurę hyacinthi & ſtamine byſſino ob decorē & pulchritudinem, atque ita polymita arte diſtinctum vt diuerſos flores & gemmas artificis manu non textas, ſed additas arbitreris. Habebatque latitudinē quatuor digitorum, quo cingulo propriè pontifex vtebatur, & eo tunica hyacinthina ſimul & ſuper-

dignis factus eſt, quia bene talem habet pontifex, quem ſingulari virtutum decore ſemper oportet accingi. Bene vario flore fulgentium colorum incedebat accinctus, quia ſicut neceſſe eſt vt alius induſtria continentiæ præcingatur, ne caro repugās ſpiritui internam mentis quietem turbet. Ita pontifex domita iā omni concupiſcentia corporis & animi, ipſa debet virtutū gloria circundari, vt iuxta exemplum illius floris qui egreſſus eſt de radice Ieſſe, id eſt Chriſti ſit iuſtitia cingulum lumborū eius, & fides cinctorium renum eius.

d *Tunicas lineas parabis &c.* Tunicas hn̄t ſacerdotes lineas cū totū corpus candori caſtitatis dedicant. Baltheis tunicas cingunt, cū eandem caſtimoniam vigilanti mentis cuſtodia circumſpiciunt, ne conſcientia illius deſidiores erga bona opera fiant, ne per iactantiam caſtimoniæ ipſius etiam meritum minuant. Qui enim tunica talari induitur, ſi ſine cingulo incedit, tunica deſ nit & relicto corpore, ventis & frigoribus aditum tribuit & præpeditis greſſibus retardat vſum incedendi, vel calcantes ſe cadere facit. Sic & caſtimonia carnis ſępe caſtimoniam mentis adimit, dum ſegnius bonis operibus inſiſtunt, quando minus proſpiciunt, quia caſtimonia abſque aliis bonis nōn valet, quibus adiūctis gloriam & decorem acquirit. Virginibus ſtultis non profuit caſtitas carnis, quib. defuit lumen internæ puritatis. Accingantur ergo tunicis lineis, vt caſtitatem habeant. Accingantur baltheis, ne caſtitas remiſſa ſit ne vento elationis aditum pandat, ne charitatem frigere faciat, ne iactantia præſumptionis bona opera impediat, ne prępedito uirtutum curſu ipſa concupiſcentię, ſordibus polluta uileſcat, & tandem ad ruinam ſuperbiendo impellat. Accincti uero accipiant tiaras in capitibus, ut præter uigilantem corporeæ caſtitatis cuſtodiam uiſus, auditus, guſtus & olfactus dignè Deo cuſtodiantur.

e *Veſtieſque his &c.* BEDA. Omnibus his ueſtiendus erat Aaron & filii eius ſed diſtinctè, ut ipſe quidem omnibus his vteretur. filii autem ultimis tribus quæ eis propriè adſcripta ſunt, cū dicitur *Porro filiis Aaron tunicas parabis lineas &c.*

f *Facies &c.* ✠ HIERONYMVS. De feminalibus lineis Hebræi hoc ſolent dicere quod ratio ſeminum & generationis ad carnem pertinens, terræ per ea deputatur. Vnde & ad Adam loquitur Deus, terra es & in terram ibis. Cauſaſque huius rei, quo modo de paruulo ſemine & fœdiſſimis initiis, tanta vel hominum, uel diuerſarum rerum pulchritudo naſcatur, eſſe obuolutas, & humanis oculis non patere.

Feminalia BEDA. Feminalia quæ ad operiendam corporis vel carnis turpitudinem fiunt, illam caſtimoniæ portionem quæ à copula cōiugali cohibet propriæ deſignant, ſine qua nemo uel ſacerdotium ſuſcipere uel ad altaris miniſterium conſecrari poteſt. Id eſt, ſi non aut uirgo permanſerit, aut uxoriæ coniunctionis fœdera ſoluerit. quod nulli neceſſario imperatum ſed uoluntariè Deo offerendum. unde, *Non omnes capiunt verbum iſtud & qui poteſt capere capiat.* Et paulo poſt, his qui uxorem uel alios cognatos, & impedimenta mundi propter ipſum reliquerint Mat. 19 ibidem

NICOLAVS DE LYRA.

1 Facies & baltheum. *Loquitur de baltheo ſuperiori quo cingebatur ſuperhumerale.*

2 Porro filijs Aaron. H*ic conſequenter agitur de veſtimentis cōmunibus ſummo ſacerdoti & alijs, & patet litera ex ſupradictis vſque ibi.*

Porro

✠ 1 Nc

rint, centuplum in hoc ſeculo promittit, & in futuro viam æternā. Vnde nō iubetur Moyſes hoc veſtimento induere Aaron & filios eius, ſicut de prioribus dicitur: *Veſties in his omnibus Aaron fratrem tuum, &c. Sed facies feminalia linea, ut operiāt carnem turpitudinis ſuæ, &c.* Tu fœminalia pōtifici & filiis ei⁹ facies, Tu caſtitatis regulam docebis. Tu abſtinēdum ab vxorio amplexu his qui ſacerdotio fruituri ſunt, intimabis, nulli tamen violētum huius continentiæ iugum impones. ſed quicunque ſacerdotes fieri & altari ſeruire volunt, ſponte ſua deſiſtant ſerui eſſe uxorū. Quod ubi perfecerint, ut ſuſcepto ſemel continētiæ propoſito miniſtros ſe ſanctuarii & altaris fore conſenſerint, aderit lex diuina quā uelut reliquum habitū ſacerdotib. congruum imponens quomodo uiuere aut docere debeāt abundāter inſtituat, congaudenſq; ſpontaneę deuotioni dignū ſacerdotio deus ſapiētię, patiētiæ, mānſuetudinis, zeli ſpalis, humilitatis, miſericordię, timoris domini cæterumq; huiuſmodi ornatū ſuperaddat. Alioquī iniquitatis rei moriantur

ingredientur tabernaculum teſtimonii, vel quando appro-
¶ Luxuriæ. ¶ Morte animę vel corporis.
pinquāt ad altare, vt miniſtrēt in ſanctuario, ne iniqtatis rei 1
¶ Quia res ſignificat æterna.
moriāt. †Legitimū ſēpiternū erit Aarō, & ſemini ei⁹ poſt eū. 2

moriantur, ſi. ſ. luxurioſe viuentes ſacerdotalē gradum uſurpant. D
Qui ſenſus ſequentibus verbis affirmatur, cum dicitur: *Cumque patrem laueris, &c.* vſq; erūt ſacerdotes mihi religione perpetua. Nā neque hic de feminalibus a Moyſe accipiendis quicquam præcipitur, uñ conſtat quod hoc genere ueſtimēti ipſe Aaron & filii eius ſe prius induerāt: & ſic ad manū Moyſi lauandi, induendi, ungendi, & conſecrandi intrabant. E
Vbi notandum quod conſecraturus Moyſes eos Hiſtorice.
primo lauit aqua, & ſic habitū ſacerdotis impoſuit, quia neceſſe eſt, ut qui ad officium altaris promouēdus eſt, maiorib. ſolito fluentis lachrymarum vel compunctionis tēpore dedicationis ſe abluat, ut quo mūdior ad gradum accipiēdum acceſſerit, eo pfectius acceptum conſummet. Hæc ad Aaron & filios eius pertinēt. Sicque fit ūt Aaron omnibus octo ueſtib. induatur feminalib. linei, tunica, linea hyacinthina, ſuperhumerali, rōali, baltheo, tiara, petalo aureo. Filii eius quatuor F
tantum, fęminalibus ſcilicet linea ſtricta, cingulo, & thiara.

☞CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Ne iniquitatis, &c. *quia aliter modo indebito accederent & irreuerenter.*

2 Legitimum, *id eſt, lege firma & ſtabili firmatum. Rationes autem prędictorum ſic accipiuntur in generali, ad hoc enim habebant ſacerdotes veſtes pretioſas & ſpeciales, ut haberentur in maiori reuerentia a populo, & quia iſtud cedebat ad honorem diuinum, cum eſſent medij inter deum & populum. In ſpeciali vero rationes accipiuntur ſic ſecundum ſenſum literalem. Per ornamenta enim ſummi ſacerdotis figurabatur quaſi totus orbis, Tunica enim linea figurabat terram, quia linum naſcitur de terra. Baltheus cingens illam tunicam figurabat Oceanum qui circundat terram. Tunica hyacinthina ratione coloris figurabat elementum aeris, in qua inſerebantur tintinnabula, quia in aere generantur tonitrua, Baltheus autem cingens illam tunicam figurabat elementum ignis, qui ambit aerem, ſuperhumerale cum rationali ſibi coniuncto figurabat cælum ſydereum, quod ex multis coloribus & picturis erat adornatum, ad deſignandum pulchritudinem ſtellarum. Duo autem lapides onychini in ſuperhumerali poſiti ſignificabant duo magna luminaria, ſcilicet ſolem & lunam. Duodecim gemmæ in rationali poſitæ figurabant 12. ſigna zodiaci; & ideo dicebatur rationale, quia terrenorum rationes ſunt in cæleſtibus, quia ab ipſis emanant terreſtria: ſecundum quod Iob. 38.d.* Nunquid noſti ordinem cæli & pones rationes, &c. *Per mitram vero figurabatur cælum empyreum, & per laminam auream ſupra mitram poſitam, ipſe Deus præſidens omnibus creaturis, propter quod in illa lamina nomen domini tetragrammaton erat inſculptum, quod appropriatur ipſi creatori omnium. Per hoc autem quod nomina filiorum Iſrael erant ſculpta in duobus onychinis ſuperhumerali & in 12. gemmis exiſtentibus in Rationali oſtendebatur quod ſummo ſacerdoti erat impoſitum onus populi, & ipſum debebat habere in pectore iugis meditationis orando pro ipſo Dominum, & propter prædicta de ipſo Aaron ſcribitur Sap. xviij.* In veſte poderis quam habebat, totus erat orbis terrarum, & parentum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant ſculpta, & in diademate capitis illius magnificentia tua Domine ſcripta erat. *Et vocatur hic magnificentia nomen Domini tetragrāmaton, ꝙ dicitur nomē eius magnū, ut dictum eſt ſup. 6. ca. quia eſt ſoli creatori omniū appropriatum. Rationes autem myſticas prędictorum cauſa breuitatis omitto. Cætera patēt.*

✲ CAP.

ADDITIO I.

In cap. 28. vbi dicitur in poſtilla, Ad euidentiam primi, &c.

Ioſephus non eſt tenendus in hoc loco, etiam ſi ſit de genere ſacerdotali: contradicit enim manifeſte literæ, nam veſtes pontificales ſunt tantummodo octo, prout ponuntur in prima ſecundæ. q. cij. art. 5. in reſponſione ad. ix. art. Quarum quidem primo veſtis linea, ſecunda tunica hyacinthina cum tintinnabulis, tertia ſuperhumerale cum duobus lapidibus onychinis, quarta rationale quadratum, in quo erant 12. lapides cum noīb. filiorum Iſrael, in quo etiam mandabatur poni doctrina & ueritas, quinta eras baltheus ſeu cingulus, ſexta tiara ſeu mitra, ſeptima lamina aurea in fronte, in qua erat nomen domini, & de iſtis ſeptem tantum fit mentio inf. Leuiti. 8. quando Moyſes primo induit ipſum Aaron in pontificalib. octaua autem eſt femorale ad operiendum turpitudinem carnis, de qua veſte octaua non fit ibidem mentio, quia non debebat indui per Moyſen ex honeſtate, ſed per ipſum & ſacerdotem, fit tamen de ea veſte expreſſa mentio communiter. Leuit. 16.

ADDITIO II.

In eodem ca. 28. vbi dicitur in poſtilla, Dicit etiam Ioſephus quod iſte ſplendor ceſſauit, &c.

In toto tempore templi ſecundi non fuit illa veſtis pontificalis, quę dicitur rationale iudicij, ſicut nec arca teſtamenti, & quædam alia quæ ibi defecerunt, prout omnes hiſtoriæ Hebraica teſtantur, quod etiam facit pro fide noſtra, de quo tractandum eſt domino concedente in prophetiam Aggæi. 2. ſuper illud uerbum, Magna erit gloria domus iſtius nouiſſimæ pluſquam primæ, unde non eſt dicendum quod ſolum per cc. annos ante tempus Titi ceſſauerunt, cum in toto tempore templi ſecundi defuerunt.

REPLICA Correctorij contra Burg. In ca. 28. vbi poſtil. dicit materiam veſtium ſacrarum & numerum debere accipi & diſtingui ſecundum dicta Ioſephi, qui ſcripſit ex experientia, quia de genere ſacerdotali, quia uidetur &c. Burg. dicit Ioſephum non eſſe tenendum, quia ſecundum literæ veritatem (ut dicit) ſunt tantum octo ueſtes & allegat ad hoc ſecundum Thomā. Sed mirum videtur, quod Burgen. proferat dicta D. Thomæ in hac materia quæ in facto conſiſtit qd nec ſanctus Thomas, nec Burg. unquam vidit, ſicut Ioſephus, nec eſt contra literam, quia litera bene inſpecta numerat plus quam octo ueſtium nomina. Nec eſt mirum ꝙ Leuiti. 8. non fit mentio de femorali, quia nec fit mētio de zona linea, qua cingebatur tunica linea inferior, quæ communis erat pontifici & alijs ſacerdotibus, nec fit ibi mentio de cidari linea, quæ erat mitra pontifici & alijs ſacerdotibus, de quibus manifeſta fit mentio Leuit. 16. quibus adiunctis ad alias octo enumeratas per Burg. fiunt decem, prout vult Ioſephus, quem hic Burgen. improbare nititur. nec poteſt dicere Burg. cū D. Tho. quod mitra linea, quā dicit litera cidarim, ſit eadē cū tiara quia tiara quæ ſolius pontificis mitra eſt, hyacinthina fuit, nec eſt ueriſimile eandē fuiſſe mitrā ſacerdotum & pontificis, ſed quod ſacerdos habebat mitrā byſſinam tantū ad modū birreti, pontifex autem ſuper huiuſmodi habuit tiarā hyacinthina. nec poteſt dicere idē fuiſſe cingulū lineū & baltheum, quia cingulo lineo cingebatur tunica byſſina, ꝙ fuit communis pontifici & ſacerdotib. baltheo autem cingebatur & ſtringebatur tunica hyacinthina cum ſuperhumerali, quæ erant pontifici ſpecialia, nec eſt veriſimile tunicam lineam & hyacinthinam unico cingulo ſtringi, antequam hyacinthina pontifex indueretur, unde patet quod Ioſepho in his rebus experto credi oportet.

In eo. capitu. vbi poſtillator allegat Ioſephum dicentem, quod fulgor qui procedere conſueuerat a rationali, ceſſauit tempore templi ſecundum Burgen. dicit toto illo tempore rationale non fuiſſe, ſed hoc non uidetur, quia tempore Alexandri Magni viſus eſt ſummus ſacerdos in eo, ut patet in ipſius hiſtoria, nam ille fuit principalis decor in ſummo ſacerdote.

CAP. XXIX.

A Ed & hoc fa &c. BE. Hactenus Aaron & filiorum eius habitus qualis eſſe debeat, deſignatur. Sequitur modus cõſecrationis, quo ipſos vel tabernaculũ cũ omni ſupellectili dedicari oporteat, oblatis ſcilicet domino vitulo & duob. arietibus, panib. quoque triticeis, non ſolum azymis, ſed oleo conſperſis, addito oleo vnctionis, quæ cuncta, bonorũ operum deuotionẽ, & fidei munditiã, vel diuinæ illuſtrationis gratiã, quib. conſecrari oportet ſacerdotes, figurate demonſtrãt.

Allegoric.

B b *Tolle uitulũ*. STRA. Quiſquis pontifex uel ſacerdos taurum debet offerre, id eſt, paſſionẽ Chriſti firmiter credere & imitari. Et duos arietes, ut credat eundem Chriſtum ex corpore & aĩa cõſtare. Et panes azymos, id eſt munditiam vitæ, & oleo conſperſos, ut inter omnes uirtutes non negligat opera miſericordiæ, uel nõ a ſe, ſed a dono gratiæ ſe credat habere.

†aditum.

†tunica & pallio ſup humeralis *&.

C A P. XXIX.

a Ed & hoc facies vt *mihi in ſacerdotio cõ 1
a ¶ Immolationem Chriſti & aſperſionem ſanguinis eius hæc animalia immolata demonſtrant, per quam a peccatis abluendi & in bonis operib. ſumus viuificandi. b ¶ Patriarcharum.
b ſecrentur. Tolle vitulum de armẽto & a- 2
a ¶ Quia Chriſtus immolatus eſt pro vtroque populo. ¶ Genus panis abſque fermento in ſimilitudinem cruſtulæ duratus oleo conſperſus, oleum autem pinguedinem gratiæ vel vnctionem ſpiritus vel miſericordiæ ſignificat; vnde 1. Cor. 5. c Itaque epulemur non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ ſed in azymis ſynceritatis & veritatis. 3
rietes duos ĩmaculatos, paneſq; azymos, 4
¶ Vt ſacerdotij opera non ſolum a fermento malitiæ & nequitiæ caſtigata: ſed etiam pinguedine charitatis diuinis conſpectib. ſint digna. 5
c &† cruſtulam abſque fermento, quæ† conſperſa ſit oleo, lagana 6
quoque azyma, oleo lita. De ſimila triticea cuncta facies, & poſi 7
a ¶ Vt paſſionem Chriſti firmiter credat.
b ¶ Quia in Chriſto verum corpus & vera anima. c ¶ Pontifices. 8
ta in caniſtro offeres: † vitulum † aũt & duos arietes, & Aaron ac 9
a ¶ Presbyteros imitatores Pontificis.
d filios eius applicabis ad †oſtiũ tabernaculi teſtimonii. Cumque 10
a ¶ Quia abſoluendi ſunt aqua lachrymarum qui conſecrandi ſunt. 11
e laueris patrẽ cum filiis ſuis aqua, indues Aaron veſtimentis ſuis 12
¶ Hæc ſupra expoſita ſunt. a ¶ Continentia corporali. b ¶ Hyacinthina, ſ. ſpe cæleſti. c ¶ Pondere operis. d ¶ Sapientia mentis. e Domita omni concupiſcentia. 13
id eſt † linea & tunica * ſuperhumerali, & rationali, quod conſtrin- 14
a ¶ Vt quatuor ſenſus diſcrete cuſtodiantur, & ad Deum dirigantur.
b ¶ In qua nomen domini ineffabile, quod omnia decorat & protegit.
ges baltheo, & pones tiarã in capite eius & laminã ſanctã ſuper
a ¶ Spiritusſancti, vnde: vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis. Pſal. 44. b.
b Caput viri Chriſtus, caput Chriſti Deus. ¶ Mentem vt interior homo conſecretur. ¶ Tunc.
tiaram, & oleũ vnctionis fundes ſuper caput eius, atq; † hoc ritu 15

BEDA. Poſſet in hoc lauacro baptiſma ſacri fontis ĩtelligi, ſi cõſequeretur, ut qſĩ ſacerdotium elect⁹ tunc primum aqua baptiſmatis ĩ remiſſionẽ peccatorum ablueretũ, & non contradiceret Apoſtol⁹ dicẽs, *Nõ neophitũ, ne in ſupbiã elatus, in iudicium incidat diaboli.*

e *Indues Aaron, &c.* BEDA. Notandum quod cum ĩ Exodo Aaron octo veſtib. induẽdus aſſeueret in Leuitico nona addit videtur, balthe⁹. ſ. quo linea tunica ante ĩdutã hyacithinã pcincta erat, ſic. n. ſcriptum eſt. *Cumq; lauiſſet eos veſtiuit pontificẽ ſubucula linea accingens cũ baltheo, & induens tunica hyacinthina deſuper humerale impoſuit, quod ſtringens cingulo aptauit rationali.*

Myſtice.

C c *Et cruſtulam*. BED. Cruſtulam oleo conſperſam ad conſecrationem noſtram domino offerimus, cũ omnia quæ facimus p internam ſpiritus gratiã in cordis deuotione pingueſcũt. Lagana oleo lita cum foris ſpiritualia eſſe quæ agimus indubitãter in exemplum viuendi oſtendimus, quib. oblationib. conſecratio noſtra perficitur, dũ per bona opera & cogitationes puras

puras meritũ nobis ſanctimoniæ Deo donante, acquirimus.

d *Cumque laueris, pa. &c.* BED. Prius lauari iubentur, deinde ornari veſtibus, quia quicunque ſacerdotii officium aſſumit, vnda lachrymarum ſe abluere debet, vt ad miniſterium diuinũ dignus approximet.

AED. Notandum quod quatuor colores eximii, quibus factus eſt habitus ſacerdotis totidem mundi elementis congrua cõparatione aptantur. Byſſus vel linũ terræ, quia ex ea naſcitur, purpura aquis quæ de marinis tingitur cochleis, Hyacinth⁹ & coccus aeri & igni ob ſimilitudinem coloris. Coccus bis tinct⁹, quia ignis eſt geminæ uirtutis, lucet enĩ & vrit. Aiũt Hebræi quod

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXIX

Diuiſio.

1 Ed & hoc facies. *Hic cõſequẽter agit de conſecratione ſacerdotũ, vbi pmittuntur, ea q̃ ſunt neceſſaria, ſecũdo deſcribit cõſecratio ipſa ibi:* Cumq. laueris patrẽ, &c. *Illa aũt q̃ neceſſario reqrebãtur ad eorũ cõſecrationẽ, erãt quedã aĩalia in eorũ conſecratione immolãda, et diuerſorũ panũ gñra offerẽda, q̃ nominãtur, cũ dr̃:*

2 Tolle uitulum de ar. *in memoriam expiationis peccati Aaron pro fabricatione vituli.*

3 Et arietes duos. *vnum in memoriam obedientiæ Abraham, qui obtulit arietem pro Iſaac, cuius obedientiæ ſacerdotes debebant imitatores eſſe, & maxime ſummus ſacerdos, & alium in memoriam agni immolati in exitu populi Iſrael de Aegypto per cuius immolationem fuerunt liberati ab angelo exterminatore, & Aegyptiorum ſeruitute.*

4 Immaculatos. *Illud non ſolum refertur ad arietes (vt credunt aliqui) ſed etiam cum his ad vitulum, quia nullum animal habens maculam debebat immolari, maxime in ſacerdotum conſecratione.*

5 Paneſque azymos. *ad denotandum quod ſacerdotes debebant eſſe abſque fermento corruptionis malitiæ & nequitiæ, ſed debebant Deo ſeruire in azimis ſynceritatis & veritatis, vt dicit Apoſtolus 1. ad Cori. 5. c. Item quia ſacerdotes idolorum offerebant panes fermentatos, & ideo in deteſtationem huius præcipiuntur hic offerre ſacerdotes Dei panes azymos.*

6 Et cruſtulam. *Modicus eſt panis & valde tenuis, ita quod quaſi totum eſt cruſta, vnde in Hebræo habetur* הַלֹּת halloth. *id eſt, cruſtulas.*

7 Quæ conſperſa. *Quia in piſtatione farinæ non ſolum ponebatur aqua, ſed cum hoc oleum.*

8 Lagana quoque. *Dicunt aliqui, quod erant panes frixi in patella. Iſta expoſitio non poteſt ſtare, quia tunc diceretur oleo linita, non lita. Vide ſummam Britonis, ubi exponit lino & linio. Rab. Sal. dicit ſuper* Leuit. *quod erat paſta cocta in aqua calida, & talem modum cibi vocant Lombardi lagana.*

9 Oleo lita. *Iſta linitio ſecundum expoſitionem primam erat frixio in oleo, ſecundum Ra. Sa. erat figura quædam protracta ſuper lagana cum digito in oleo tincto, & erat illa figura ſimilis caph* כ.

10 De ſimila. *Eſt autem ſimila farina tritici delicatiſſima.*

11 Et poſita. *Ad hoc autem in hac oblatione ponebantur tot genera panum, quia talia erant accepturi poſtea ſacerdotes a populo. Sequitur:*

12 Applicabis ad oſtium tabernaculi, *id eſt, in atrio ubi erat altare holocauſtorum.*

13 Cumque laueris. *Hic conſequenter deſcribitur conſecratio ipſa quæ conſiſtit in ornatu ſacerdotum & unctione & immolatione, & primo agitur de ornatu eorum & vnctione ſummi ſacerdotis, ſecundo de immolatione, ibi:* Poſtquam initiaueris. *Circa primum dicitur:*

Cumque laue. &c. *in conſecratione enim ipſorum iſta lotio aquæ erat primum, & ut dicit* Ra. Sa. *non intelligitur de lotione manuum & pedum ſolum, de qua habetur infra, ſed intelligitur de lotione totius corporis.*

14 Indues Aaron. *Modus autem induendi & ornandi ipſum plenius eſt expoſitus cap. præce.*

15 Et oleum unctionis, &c. *Alij autem ſacerdotes inferiores non vngebantur in capite, ſed ſolum ſummus ſacerdos, ad denotandum quod poteſtas offerendi ab ipſo deriuabatur ad alios. Dicunt tamen aliqui quod manus eorum vngebantur, ſed hoc non habetur ex textu, & patet in ſequentibus, nec eſt veriſimile quod non fuiſſet expreſſum hic: vel Leuiti. 8. ubi ponitur executio conſecrationis ſacerdotum, quæ hic * prædicitur*

Vnct[...] ſacerdo[...]

M O R A L I T E R.

* 2 *Tolle vitulũ, &c.* Hic agit de cõſecratione Aaron & filiorum eius, per q̃ fuit figurata ordinatio miniſtrorũ eccleſiæ.

11 *Cumque laueris pa.* Per quod intelligitur, quod ordinandi in eccleſia primo debent lauari aqua contritionis ad ablutionem præcedentium peccatorum, & a quis deuotionis ad deſiderium ſupernorum.

14 *Indu. Aaron*, p quæ deſignãtur virtutes deſcriptæ c. præce

* Applica

quod pontifex figuram omnium elemētorum in habitu geſtauit quia pro toto mundo immolans rogare debet quib. nos forte addere poſſumus, quod in omni homine figura omniū elementorum cõtinetur. Ionis in calore, aeris inhalitu, aquarum in humore, terræ in mēbrorū ſoliditate. Vnde homo Grecè microcoſmos, id eſt, minor mundus vocatur. Aurum verò in eodē habitu rationalem virtutem hominis interioris ſignificat. Vnde in eo propriè ſanctum domini ſcriptū eſt, quia tantum per hanc ad cognitionem conditoris aſcendit, a vnde, *In interiori homine habitare Christum per fidem in cordibus noſtris.* [eu i. 2. j.c] Ideoque ſcriptura nobis pontificem vete. teſta. ſic veſtitum oſtendit, vt ſciat pontifex noſtri temporis ſe pro toto humano genere, maximè autem pro his qui cognouerunt veritatem, & ſignum fidei in frontibus portant, intercedere debere. vnde. *Obſecro primum omnium fieri obſecrationes, orationes, poſtulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus & qui in ſublimitate ſunt.* [2] Quod ſi in pontifice quem conſecrat Moyſes, Chriſtum intelligimus, iure in habitu totius mūdi figurā, ſimul & hominis habet, portat. n. omnia verbo virtutis ſuç. Et eſt agn⁹ q tollit peccata mūdi & ſacerdos in æternū omni ſanctitatis ornatu præclarus, nō quē nat⁹ in carne per exercitiū laboris acepit, ſed quem in vtero virginis incarnatus præueniēte gratia ſpiritusſancti totum ſimul habuit, de cuius ſacerdotio dicit Apoſtolus. *Hic autem eo quod maneat in æternum ſempiternum habet ſacerdotium: &c.* Indumenta quoque & ornamenta virtūtum eius commendans, ait *Talis decebat vt nobis eſſet pontifex ſanctus, innocens, impolutus. &c.* Hic verò habuit lamінam in capite ſuo auream, & in ea ſanctū nomen dñi ſculptum quia venit in nomine patris, dicens: *Ego in patre, & pater in me eſt: & qui vi. me vi. & pa.* D Ioan. 1.d. Hebr. 7.b. Io. 14.b. E

a *Poſtquam &c.* AVG. Alia litera. Quid eſt: & conſummabis manus Aarō & filiorum eius. An per manus poteſtatem ſignificāt vt etiam aliquid ipſi ſanctificare poſſent. Poteſtas autem ipſa ſanctificatione conſūmabatur, qua præcepti ſunt, ſcil. ſanctificari à Moyſe. Quæſt. 25 Qō. 116. F

b *Applicabis &c.* AVG. Alia litera, Et adduces vitulum ad oſtiū tabernaculi

a Presbyteros vel Chriſti vicarios. b Vt remoti a populo adhæreant Deo. c Continentia caſtitutis.

conſecrabitur. Filios quoque illius applicabis, & indues tunicis lineis, cingeſque baltheo, Aaron ſcilicet & liberos eius, & 1

a Vt ſit iuſtitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium renum eius.

a ¶ Hæc omnia facit Moyſes, id eſt lex ſecundum cuius inſtitutionem omnia fiunt. b ¶ Cuſtodiam omnium ſenſuum. ¶ Sic conſecrati. c Quia perpetuam religionem, id eſt Chriſtianam ſignificat.

impones eis mitras, eruntque ſacerdotes mihi † religione per- († ſtatuto.)

a ¶ Conſecraueris. b ¶ Vt omnia bona operentur, & nulla mala. ¶ Quibus contrectent ſancta.

petua: † Poſtquam initiaueris manus eorum applicabis & vi- 2

¶ Quia ſicut prędixerat lex, Chriſtus immolatus eſt. a ¶ Quia peccata noſtra portauit.

tulum coram tabernaculo teſtimonii. Imponentque Aaron & 3 4

¶ Quia oblatus eſt Deo in odorem ſuauitaris.

filii eius manus ſuper caput illius, & mactabis eum in conſpe- 5 6

ctu domini iuxta oſtium tabernaculi teſtimonii, ſumptūq; de †

a ¶ Super quatuor iuſtos nitentes virtutibus. ¶ Quatuor principales virtutes. b ¶ Ideſt ſpirituiſancto, qui omnes replet chariſmatibus ſuis. Quia virtus dei eſt.

ſanguine vituli pones ſuper † cornua altaris digito tuo, reliquū 7 († quatuor altaris.)

a ¶ Carnalia deſideria. ¶ Hæc in Leuitico expoſita plene inuenies, quæ prætermittimus ad alia feſtinantes. b ¶ Inferiores in eccleſia.

autem ſanguinem fundes iuxta baſim † eius. Sumes & adipem 8

totum, qui operit inteſtina & reticulū iecoris ac duos renes, & 9

adipem qui ſuper eos eſt, & offeres incēſum ſuper altare: carnes 10 11

Extra ciuitatem paſſus eſt Chriſtus.

vero vituli, & coriū, & fimum cōbures foris extra caſtra, eo q 12

a ¶ Chriſtum ducem & paſtorum ouium.

pro peccato fit. Vnum quoque arietē ſumes, ſuper cuius caput 13 14

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *prædicitur fieri, cum talis vnctio eſſet quid notabile, ſed circa eos de vnctione non fit aliquia mentio, hic vel Leuitici 8. niſi quod de oleo vnctionis & ſanguine hoſtiæ fiebat quædam miſtio, qua ipſi & veſtes eorum aſgebantur, & ſi alicubi dicantur vncti, poteſt de hac aſperſione exponi. Materia autem huius vnctionis infra deſcribitur, ſed figura vel forma nō habetur ex textu. Dicit ante Ra. Sa. quod erat in figura caph. Græci, incipiens à capite & deſcendens verſus palpebras & fiebat cum digito ipſius conſecrantis in vnctio tincto.*

1 Flios quoq; illius applicabis, & indues tunicis lin. cingulq. &c. *Modus autem induendi & ornandi ipſum, plenius expoſitus eſt capitulo præcedenti.*

2 Poſtquam initiaueris. *Hic conſequenter agitur de immolatione quæ requirebatur in ſacerdotum conſecratione, & primo ponitur ſacrificium pro peccato, ſecundo ſacrificium holocauſti, ibi.* Vnum quoque arietem. *tertio hoſtia pacifica, ibi:* Tolles quoque alterum. *quarto oſtenditur quod huiuſmodo ritus in conſecratione ſacerdotum ſeptem diebus continuis debebat replicari, ibi:* Omnia quę præcepi tibi. *Circa primum dicitur:* Poſtquam initiaueris, &c. *In Hebræo habetur,* Poſtquam impleueris. *hoc enim præcedebat ſacrificium, & talis initiatio vel impletio erat applicatio eorum ad ſacerdotale officium.*

3 Applicabis & vitulum. *pro peccato immolandum.*

4 Coram taber. te. *in atrio, ut prædictum eſt.*

5 Imponentque Aaron & filii eius, &c. *quaſi confitentes quod vitulus interficiebatur pro peccato eorum, & quod ex rigore iuſtitiæ erant digni morte, ſed ex diuina miſericordia mors in animal transferebatur. Itē per talem impoſitionem manus accipiebant poteſtatem offerendi de cætero hoſtias pro peccato.*

6 Et mactabis eum. *Mactare enim hoſtiam pertinet ad ſacerdotis officium, quod quidem officium faciebat Moyſes in conſecratione Aaron & filiorum eius, & ideo ſibi dicitur:* Mactabis eum, ſumptumque de ſanguine uituli pones ſuper cornua altaris. *Dicit Ra. Sal. quod hæc poſitio fiebat tantum in duobus cornibus altaris contradictorie ſe reſpicientibus, & ſic ſanguis ibi poſitus reſpiciebat ad quatuor partes altaris, quia quilibet angulus communis eſt duabus partibus in ipſo cō currentibus.*

7 Reliquum autem ſan. fun. &c. *Erat enim circa pedem altaris quidam canalis vbi effundebatur ſanguis, in quo erant quædam foramina, per quę ſanguis intrabat terram.*

8 Sumes & adipem totum. *Voluit enim ipſum dominus ſibi offerri & incendi, ita quod non comederetur ex eo, ad excludendum modum idololatrarū, qui adipes victimarum ſuarum comedebant, ſecundum quod dicitur 32.b.* De quorum uictimis comedebant adipes, &c. *Item ad deſignandum, quod pinguedo gratię & virtutis nobis collata ſoli Deo eſt attribuenda.*

9 Et reticulum, id eſt, *quædam pinguedo facta ad modum retis.*

10 Iecoris. *In Hebræo habetur, Hepatis.*

11 Ac duo re. *id eſt. renunculos, vt habetur* Leuitic. 8. *vbi ponitur executio huius oblationis quæ hic præcipitur.*

12 Carnes uero uituli &c, *ad denotandum quod peccatum & eius circunſtantiæ & occaſiones debent elongari a ſacerdotibus, quorum officium eſt pro remiſſione peccatorum populi offerre, & orare.*

13 Vnum quoque arietem. *hic agitur de hoſtia holocauſti.*

14 Super cuius cap. &c. *In hac enim oblatione faciebat Moyſes officium ſacerdotis, vt dictum eſt, & ideo Aaron & filij eius erant offerentes Moyſi vel potius Deo per* Moyſen, *ſicut populus poſtea debebat offerre Aaron & filijs eius. Populares vero offerentes ſacerdoti animal ad immolandum ponebant manus ſuper caput beſtiæ immolandæ, vt habetur Leui. 1. & 2. & alijs pluribus locis, ad denotandū quod renunciabant totaliter illi animali, & domum transferebant, & eadem ratione Aaron & filij eius ponebant hic manus ſuper caput beſtię huius, & ſequentis Item vt per talem impoſitionem acciperent poteſtatem offerendi hoſtias holocauſti.*

✱ 1 Et

MORALITER.

✱ 3 *Applicabis & vitulum.* per quē ſignificatur Chriſtus paſſus in cruce, cuius virtute conſecrantur miniſtri eccleſiæ.

† *Sumptumque, &c.* per hoc quod de ſanguine vituli ponebatur ſuper quatuor cornua altaris, ſignificabatur quod fides Chriſti paſſi dilatanda erat ad quatuor partes orbis.

8 *Sumes, &c.* per hoc quod adeps cremabatur ſuper altare, ſignificatur quod paſſio Chriſti acceptiſſima Deo futura eſſet ex plenitudine gratiæ eius, Ioan. j.b. *Vidimus eum quaſi vnigenitum à pat. ple. gra. & ve.* Quæ plenitudo per adipem deſignatur.

12 *Carnes uero &c.* Per quod ſignificabatur, quod Chriſtus extra Hieruſalem erat paſſurus.

13 *Vnum quoque aretem, &c.* Sequitur poſtea.

☞ tabernaculi,& ſuperponēt Aaron & filii eius manus ſuas,&c. A Ecce vnde dictum eſt conſummādas eſſe manus eorū,id eſt, perficiēdā poteſtatē.vt etiā ipſi ſanctificarētur, quomodo fit cum ponunt manus ſuas ſuper vitulū immolandum.

✲ THEODORETVS. Queſt. 61. Sacerdotes non omnibus hoſtiis manus imponebant, ſed iis quæ pro ipſis immolabantur, maximeq; pro peccato, cæteris vero ipſi illi qui offerebant, manus ſuas ſupponebant. Id uero B declarabat hoſtiā locum offerentis tenere, ac ſupplere. Illud autem ſciendum eſt, quod pro pōtifice vitulus offerebatur, itemque pro omni populo. At vero ꝓ principe hircus, pro vnoquoque vero capra, principi namque maſculus, ſubiectis vero fęmina cōgruit, præterea vitulus extra caſtra cōburebatur ob id Chriſtus extra portam paſſus eſt. Altari omētum imponebatur, offerebatur adeps ventriculi, duo renes, ipſiuſque iecoris fibræ. Quæ omnia affectionum quę in nobis ſunt ænigmata C eſſe exiſtimauerim adeps, qui ventriculū operit, gulæ vitium indicat, renes uero voluptates illas quæ uentrē oblectāt, fibræ iecoris, iraſcibilē animi uim declarāt. Hęc autem omnia cōſecrari iubet, ac quodammodo malas ipſorū efficacias mortuas eſſe ſignificare.

† occiſas.

† placentā panis vnā

a Quo Chriſtum morti ſacerdotes traſdiderunt.
ponent Aaron & filii eius manus: quā cum mactaueris, tolles
de ſanguine eius, & fundes † circa altare: ipſum autē arietem 1
ſecabis in fruſta, lotaque inteſtina eius ac † pedes pones ſu-
per † conciſas carnes, & ſuper caput illius: & offeres totum 2
a arietem incenſum ſuper altare. † Oblatio eſt domino, odor 3
ſuauiſſimus victimæ domini. Tolles quoque arietē alterum 4
ſuper cuius caput Aaron & filii eius ponunt manus. Quem 5
a Quia immolatione Chriſti purgatus eſt, & innouatus auditus Iudaici populi.
cum immolaueris, ſumes de ſanguine † ipſius, & pones ſuper 6
extremum dextræ auriculæ Aaron & filiorum eius: & ſuper 7
In quo ſignificantur opera purgata. Vt inceſſus ſint dextri, & puri. Animalium. 8
pollices manus eorum ac pedis dextri, fundeſque ſanguinem 9
ſuper altare per circumitum. † Cūque tuleris de ſanguine, qui 10
eſt ſuper altare, & de oleo vnctionis, aſperges Aaron & veſtes
eius, filios & veſtimēta eorū. Cōſecratiſq. ipſis & veſtib. tolles 11
a Vt conſumetur, & perficiatur ſacrificium.
adipem de ariete & caudā, & aruinā quæ operit vitalia, ac reti
culū iecoris, & duos renes, atq. adipē, qui ſuper eos eſt, armum
b que dextrū, eo q ſit aries † conſecrationis tortāq. panis vnius, †
† cruſtulā cōſperſam oleo, laganū de caniſtro azymorū, quod
poſitum eſt in conſpectu domini: ponesque omnia ſuper ma- 12
nus Aaron & filiorum eius, & † ſanctificabis eos eleuans co- 13
ram domino. Suſcipieſque vniuerſa de manibus eorum, & in 14
cendes ſuper altare in holocauſtū, odorē † ſuauiſſimū in con- 15
a Vt omnis eius ſenſus, & cogitatio conſecretur domino.
ſpectu domini, quia oblatio eius eſt. Sumes quoque pectuſcu

2 *Oblatio eſt Domino.* AVG. Odor ſuauitatis domino ſępe dicit ſacrificiū de victimis pecorum, non quod deus delectetur ſumi odore, ſed quod his ſignificat ſpiritualiter, Deū delectari, cum ſpiritaliter exhibetur; ſicut odor dei ſpiritaliter intelligitur. Non enim ſicut nos odorem corporeis naribus ducit. ✲ THEODORETVS. Humanis rebus diuinas docet. Nam quia nos ſuauibus odoribus maxime oblectamur, ſacrificium quod ex lege fiebat ſuauem odorem appellauit. Neque enim nudis verbis adhærendum eſſe diuina natura declarat, quæ omnino corporis menbrorumqꝫ expers eſt.

b *Armumque dextrum.* GREGORIVS. Sacerdos diuina lege armū dextrū in ſacrificium accipit & ſeparatum, vt non ſolum ſit eius operatio vtilis, ſed etiam ſingularis. Nec inter malos tantummodo quę recta ſunt faciat, ſed bene quoque operantes ſubditos, ſicut honore ordinis ſuperat, ita quoque morum virtute tranſcendat. Cui in eſu quoque pectuſculum cum armo tribuitur, vt quod de ſacrificio præcipitur ſumere, hoc de ſemetipſo authori diſcat immolare. Et non ſolum pectore quæ recta ſunt, cogitet, ſed ſpectatores ſuos ad ſublimia armo operis inuitet

Oblatio ☞ I Et

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Et fundes circa altare, *Non in parte ſuperiori, ſed magis circa baſim, nec fiebat cum digito. ſicut de præcedenti dictum eſt, ſed magis cum bacino argenteo, vt dicit Ra. Sa.*

2 Et offeres totum, *&c. Propter hoc enim dicitur hoſtia holocauſti quia tota cremabatur ad honorem diuinum præter ſanguinem qui effundebatur modo prædicto, & pellem quæ erat ſacerdotis.*

3 Oblatio eſt domino odor. *Non quia Deus delectaretur in ſumo carnium crematarum, ſed in obedientia & fide & deuotione offerentiū, & maxime quia tales oblationes & victimæ erant quædam figuræ & proteſtationes Chriſti immolandi pro ſalute mundi.*

4 Tolles quoque. *Hic agitur de hoſtia pacifica, quæ offerebatur pro gratiarum actione de bono præterito, vel pro impetratione boni futuri, & vtraque cauſa hic concurrebat, quia Aaron & filij eius debebāt gratias agere Deo, de hoc quod per ipſum promouebantur ad dignitatem ſacerdotalem, & ſupplicare vt Deus daret ipſis gratiam exercendi illud officium digne.*

5 Super cuius &c. *Vt illam victimam Deo totaliter darent, & vt offerendi hoſtias pacificas acciperent poteſtatem.*

6 Sumes de ſanguine *Intingendo digitum.*

7 Et pones, &c. *Ad denotandum quod debebant habere aures apertas ad præcepta domini, et etiam obedientes, quod deſignabatur per extremum auriculæ, quod eſt molle, et tenerum, et nō reſiſtens.*

8 Et ſuper &c. *Dicit Ra. Sa. quod fiebat ſuper iuncturam mediam pollicis ad denotandum quod debebant eſſe prompti, & expediti in oblatione ſacrificiorum.*

9 Fundeſque ſangu. *etc. Dicit Ra. Sa. quod fiebat tantum in duobus locis contradictor ijs, et ſic ſanguis reſpiciebat ad quatuor partes altaris, quæ perficiunt altaris circumitum.*

10 Cumque tuleris, &c. *Ex quibus fiebat quædam mixtio, vnde aſperſi ſunt ſacerdotes, et eorum veſtes in memoriam deuotionis Iacob fundentis oleum ſuper lapidem, ut habetur Ge. 28. d. Et ſanguinis immolati in exitu de Aegypto, per quem fuerunt liberati.*

11 Tolles adipem, &c. *Hoc dicitur pro tanto quia non legitur alias armus dexter crematus de hoſtijs pacificis, ſed cedit in partem ſacerdotis et ſequitur.*

12 Poneſque omnia. *Quia erāt quædā portiones de oblationib. eorū.*

13 Et ſanctificabis. *In Hebreo habetur,* Et ventilabis coram domino. *Dicit Ra. Sal. quod iſta uentilatio fiebat per talem modum, quod Moyſes ſupponebat manus ſuas manibus Aaron, et filiorum eius tenentium prædicta, eleuans primo ſurſum, poſtea retrahens deorſum, et deinde deducens verſus orientem, et verſus occidentem ad aquilonem et meridiem, ad deſignandum quod illa offerebantur Deo, qui dominatur cælo et terræ, et quatuor partibus orbis. Patet etiam quod prædicta deductio ſeu ventilatio fiebat in modum crucis, in quo figurabat quod Chriſtus futurus erat offerendus in cruce pro mundi ſalute.*

14 Suſcipieſque vniuerſa. *Quia faciebant ſacerdotis officium, vt prædictum eſt.*

15 Et incendes ſuper altare. *Erat enim hoſtia pacifica, et ideo una pars incendebatur ad honorem diuinum, alia autem pars erat ipſius ſacerdotis, ideo ſubditur, Sumes quoque pectuſculum et ſubditur.*

9 Fun- ✲ Et cedet

MYSTICE.

✲ 4 *Tolles quoque arietem alterum.* Per iſtos duos arietes immolatos intelliguntur Petrus & Paulus duces Chriſtianæ plebis ſicut arietes ſunt duces gregis, quorum martyrio conſecrata eſt eccleſia Romana. 20. diſt. quāuis & per conſequens aliæ eccleſiæ. Iſtorū autē aries vnus totus incenſus ſignificat Paulū amore Chriſti totū incēſum. Alius aries de cuius ſanguine tingebatur extremū auriculæ & pollices manꝰ ac pedis dextri, figurauit Petrum. Nam eccleſiæ Romanę obediendum eſt in his, quæ ſunt fidei quæ eſt ex auditu. Roma. 10. c. & hoc ſignificatur per tinctionem auriculæ. Similiter in his quæ ſunt morum, quod ſignificatur per tinctionem manus, ac pedis dextri, quia manus eſt organum organorum, propter quod ſignificat operationem bonam de genere & pes dexter affectionē rectam, & vtrumque requiritur ad bonum moris.

† *Tortamque panis, etc.* Tres modi panum offerebatur in con-

† ſecra-

a Et qui ingreditur. AVGV. Quomodo ergo proprium dicit huius vni⁹ eſſe intrare in tabernaculũ teſtimonij deſeruire in ſanctis. cum & illa quę ſunt extra velũ quo uelantur ſauctaſanctorũ ſancta appellentur, & tabernaculum teſtimonij etiam illud uocet, ubi ſunt ſancta, id eſt, menſa & candelabrum· ubi cum deſeruiãt etiã ſequentes ſacerdotes ad menſam & cãdelabrũ & ipsũ altare quomodo dicit unum ſuceſſorẽ Aarõ qui intret in tabernaculum teſtimoni. deſeruire in ſanctis Si.n. dixiſſet de ſeruire in ſanctiſſanctorũ nulla.

¶ Hoc enim pertinet ad ſummum ſacerdotem.
lum de ariete quo initiatus eſt Aaron, † ſanctificabisq; illud eleuatum 1
corã domino, & cedet in partẽ ſuã:† Sanctificabisque & pectuſculum
† cõſecratum & armum quẽ de ariete ſeparaſti, quo initiatus eſt Aarõ
& filii eius, cedentque in partem Aaron & filiorum eius iure perpetuo 2
a filiis Iſrael: quia † primitiua ſunt, & initia de victimis eorum pacificis,
quæ offeruntur domino. † Veſtem autem ſanctam, qua vtitur 3
Vt religionem, & ſanctitatem eiu⁹ ſucceſſores imittentur.
Aaron, habebunt filii eius poſt eum, vt vngantur in † ea, & conſecren 4
a ¶ Opera. b Continuis, ſ. quibus ſacerdotium dedicatur. c Summus, ſ. quia non poterat eſſe niſi vnus.
tur manus eorum. Septem diebus vtetur illa, qui Pontifex pro eo fue-
rit conſtitutus de filiis eius, & qui ingredietur tabernaculum teſtimo-
nii, vt miniſtret in ſanctuario. Arietem autem † conſecrationis tolles 5
& coques carnes † in loco ſancto, quibus veſcetur Aaron & filii eius. 6
Panes quoque qui ſunt in caniſtro, in veſtibulo tabernaculi teſtimo- 7
nii † comedent, vt ſit placabile ſacrificium, & ſanctificentur offe- 8
a Gentilis, vel hæreticus, vel cuius vita ab eccleſia alienatur.
rentium manus, Alienigena non veſcetur ex eis, qua † ſancti 9
ſunt. Quod ſi remanſerit de carnibus conſecratis ſiue de panibus vſ- 10
a Siquid reſiduum fuerit, igni comburetur. ¶ Spiritusſancti.
que mane, combures reliquias igni: non comedentur, quia ſanctifica-
ta ſunt. Omnia quæ præcepi tibi facies ſuper Aaron & filiis eius. Se- 11 12
a ¶. Vt omni tempore ſint opera eorum munda.
ptem diebus conſecrabis manus eorum, & vitulum pro peccato offe- 13
a ¶ Quod eſt extra velum.
res per ſingulos dies ad expiandum. Mundabiſque altare cum immo- 14
laueris expiationis hoſtiã, & vnges illud in ſanctificationẽ. Septẽ dieb. 15
¶ Quod eſt extra velum. Per vnctionem.
expiabis altare & ſanctificabis, & erit ſanctũ ſanctorũ. Omnis qui te- 16 17 18

la quæſtio eſſet. Ad hæc enim vbi eſt arca teſtimonii, ſolus vnus intrabat ſũmus ſacerdos, niſi forte eo ipſo quod unum dicit intrare in tabernaculum teſtimonii, deſeruire in ſanctis, non uult utique intelligi niſi in ſanctiſanctorum, quia & ipſa utique ſancta dicuntur non, enim omnia quæ ſancta ſunt, etiam ſanctaſanctorum dici poſſunt, ſed quę ſancta ſanctorũ utique ſancta ſunt Iſte autem unus qui ſemel in anno introibat in ſancta ſãctorum Chriſtum ſignificat. Quod autem præfiguratũ eſt in ſanctaſanctorum, ut ſuper arcam ☞

D

† eleuabis illud eleuationem † Hebrea ſic habẽt ad verbũ, Et ſãctificabis pectus, eleuationis, & armũ eleuationi q eleuatus eſt eleuat⁹ in quã ex ariete cõſecrationũ, cedet que & c. † cõſecrationum.

E

† ſanctificata.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Et cedet in partẽ ſuam. *Quia agebat vices ſacerdotis. Tertia autem pars erat offerentium, quam comedebant coram domino, & iſta fuit Aaron & filiorum eius in hac oblatione quia erant offerentes: de qua parte dicetur poſt, ſed interponuntur quædam alia, & primo de his quæ debent accipere ſacerdotes, cum dicitur,* Sanctificabiſque & pectulum. *& c. & ſequitur.*

2 Cedentque in partem, &c. *Non eſt intelligẽdum quod pectuſculum huius hoſtiæ & armus dexter fuerit Aaron & filiorum eius, quia pectuſculum celebrat in partem Moyſi, vt dictum eſt, & armus dexter fuit crematus ſuper altaro, vt ſimiliter dictum eſt, ſed eſt intelligendum quod iſtæ duæ partes debebant cedere in partem ſacerdotum de ſacrificijs poſtea fiendis a populo. Secundò interponitur de ſucceſſione conſecratione, cum dicitur.*

3 Veſtem autem ſanctam, *& c.* filii, *& c. Qui ſcilicet ſuccedent ei in officio ſummi ſacerdotij, vnde Nume. 20. d. diciter quod Aaron, fuit nudatus veſtibus ſuis, & Eleazar filius eius ſuccedens in officio illis fuit indutus.*

4 Vt vngantur in ea. *id eſt ad ſacerdotium promoueantur, & conſecrentur ſecundum modum determinatum hic.*

5 Arietem autem conſecra. *Hic interpoſitis prædictis ponit tertiã partem hoſtiæ pacificæ, quæ erant offerentium, & in hoc caſu erat Aaron & filiorum eius.*

6 Et coques car. in loco ſancto, *id eſt, in atrio.*

7 Quibus veſcetur Aaron & fi. eius. *quia erant offerentes.*

8 In ueſtibulo taber. *In Hebręo habetur,* In oſtio tabernaculi: *& in idem reuertitur, quia erat in atrio, quod quidem atrium erat ante tabernaculo oſtium.*

9 Comedent, ut ſit pla. &c. *ſicut in humanis oſtenditur dominus placatus alicui, quando amittitur ad menſam eius.*

10 Alienigena non ueſ. ex eis, *id eſt, qui non eſt de filijs Aaron.*

11 Omnia quę prçcepi tibi. *Hic oſtendit qualiter conſecratio ſacerdotum ſit conſummanda, dicens.* Omnia quę præcepi tibi, fa. &c. *Dicit Rab. Sal. quod hoc dicitur ad oſtendendum, quod prædicta erant de neceſſitate ſacramenti in ordinatione ſacerdotum: et ideo ſi aliquid deeſſet, illa conſecratio eſſet nulla, & miniſterium illorũ eſſet pollutum.*

12 Septem diebus conſe. manus. *In Hebræo habetur.* Implebis manus eorum, *quę quidem impletio refertur ad ea, quę ponebatur ſuper manus Aaron et filiorum eius vt ventilarentur, coram domimo, prædictum eſt.*

13 Et vitulum pro peccato ſuo, &c. *& ſic patet quod duo ſacrificia reiterabantur ſeptem diebus continuis, ſcil. hoſtiã pacifica, & pro peccato, & idẽ intelligendũ eſt de hoſtia holocauſti, & de annexis eiuſdem. Dicit autem Ioſephus, quod omnia prædicta circa Aaron, & filios eius ac eorum veſte reiterabantur ſeptem diebus.*

14 Mundabiſque altare, &c. *Poſtquam egit de conſecratione ſacerdotum hic conſequenter agitur de exercitio officij ipſorum, et primo oſtẽditur dictum exercitium ſecundo quid ad hoc erat neceſſarium ante medium cap. ſequent. ibi,* Locutuſque eſt dominus ad Moſen. *Adhuc primo oſtenditur prędictum exercitium in altari holocauſti, ſecundo in altari incenſi in principio ſequẽtis c. Adhuc primo deſcribitur conſecratio altaris prædicti, ſecundo quid debeat ſuper illud offeri, ibi.* Hoc eſt quod facies in altari. *tertio utilitas huius ſacrificii, ibi.* Ad oſtiũ tabernaculi teſtimonii coram domino. *Circa primum dicit ſic.*

F

15 Mundabiſque al. &c. *Dicit Ra. Sa. quod hæc hoſtia non erat alias niſi illa quę offerebatur pro peccato Aaron et filiorum eius ſeptem diebus conſecrationis ſuæ poſt cuius oblationem ſuper altare mundabatur ipſum altare, et poſtea vngebatur vnguento q deſcribitur c. ſequẽti.*

16 Septem diebus expiabis altare, & ſanctificabis. *quia hæc conſecratio altaris ſeptem diebus replicabatur.*

17 Et erit ſanctum ſanctorum. *Hic accipitur ſanctumſanctorum æquiuoce et prout dicitur de parte templi in qua erat arca teſtamenti, quia de illa parte dicitur tanquam proprium nomen eius ut dictũ eſt ſupra c. 26. De altari uero holocauſti dicitur denominatiue reſpectu eorum quæ ueniunt in communem uſum hominum.*

18 Omnis qui tetigerit, *id eſt, ſacerdotes adminiſtrandum ibidem accedentes, debent prius mundari et ſanctiſicari. Ra. Sal. dicit, quod hic eſt textus uerus. Omne tangens illum ſanctiſicabitur.* Dictio. n. *Hebraicæ, quæ ibidem ponitur est omnis generis, et indifferenter idẽ ſignificat, quod omnis uel omne, et ſecundum ipſum refertur ad ea quæ offeruntur ſuper altare, quia ſi aliquid eſſet ineptum ad offerendum ſuper altare ex tactu altaris efficeretur aptum non tamen intelligitur hoc de omni inepto ſed ſolummodo de eo quod poterat offerri ſecundũ legem, ſed poſtquam erat adductum, uel apportatum ad exedram tabernaculi, ubi reſeruabantur offerẽda, fiebat ineptum ex tactu, alicuius rei immundæ uel aliquo huiuſmodi, et tale ſi poneretur ſuper altare, non erat* ✲ *auferen-*

M O R A L I T E R.

† ſecratione ſacerdotum qui omnes erant de ſimila tritici, & ideo ſignificabant euchariſtiam, quæ conficitur in pane triticeo, ſicut plura imperfecta figurant; vnum perfectũ, euchariſtia vero ſolenniter offertur in ordinatione miniſtrorum eccleſiæ.

12 *Septem diebus conſecrabis manus eorum, et uitulum pro peccato offeres per ſingulos dies ad expiandum.* Per quod ſignificatur, quod

tigerit illud ſanctificabitur. Hoc eſt quod facies in altari: A- 1
gnos anniculos duos per ſingulos dies iugiter, vnum Agnum 2
mane, alterum veſpere, decimam partem ſimilę conſperſæ oleo tuſo 3
quod habeat menſuram quartam partem hin, & vinum ad libandum 4
eiuſdem menſuræ in agno vno. Alterum vero agnum offeres ad ve- 5
ſperam iuxta ritum matutinæ oblationis, & iuxta † ea quæ diximus 6
in odorem † ſuauitatis: ſacrificium eſt domino, oblatione perpetua in 7
generationes veſtras, ad oſtium tabernaculi teſtimonii coram domi- 8
no, vbi conſtituam, † vt loquar ad te. Ibique pręcipiam † filiis Iſrael & 9
Solus.ſ.ergo & non alius.
ſanctificabitur altare in gloria mea. Sanctificabo tabernaculum teſti- 10
monii cum altari, & Aaron cum filiis + eius, vt ſacerdotio fungantur 11
mihi. Et habitabo in medio filiorum Iſrael, eroque eis Deus, & ſcient 12
quia ego dominus Deus eorum, qui eduxi eos de terra Ægypti, vt ma- 13
nerem inter illos, † ego dominus Deus ipſorum. 14

A cā quę legē habebat, eſſet propitiatorium, vbi dei miſericordia ſignificatur, intelligendum eſt quam propitius ſit peccatis eorum qui legem non implent. Hoc mihi videtur etiam in ipſa veſte ſacerdotis ſignificari, Nam & ipſa ſacramenta eccleſiæ ſignificat, quod ni λογίωid eſt rationali in pectore ſacerdotis poſito

† quietis oblationē .i. vt Chal. interp. ut oblatio ſuſcipiatur corā dño.

† & eſſem Deus eorū

1 ſito iudicia cō-
2 ſtituit. In lumi-
3 na vero ſancti-
4 ficationem &
5 abolitionē pec-
6 catorum tan-
7 quam rationa-
8 le ſit in pecto-
9 re ſimile arcæ
10 in qua lex erat,
11 & lamina in
12 fronte, ſimilis p
13 pitiatorio quod
14 ſuper arcam e-
15 rat, & vtrobi-
16 que ſeruaretur
17 quod ſcriptum
18 eſt: *Superexaltat*
19 *miſericordia iudi-*
cium. Iacob. 2. capitu.

CAP.

NICOLAS DE LYRA.

✲ *auferendum ſed offerendum, quia ex tactu altaris erat emundatū.*

1 Hoc eſt ꝙ facies in altari. *Hic conſequenter oſtenditur quid per ſingulos dies debeat fieri ſuper altare, ſcilicet iuge ſacrificium, cum dicitur:*

B 2 Agnos anniculos duos per ſingulos dies iugiter, &c. *Et per hoc intelliguntur aliæ oblationes & ſacrificia quæ fiebant in altari, ſed ſolū exprimit iuge ſacrificium, quod erat principalius, & offerebatur in holocauſtum, vt habetur Numeri 18. Dicitur autem agnus anniculus ab octaua die natiuitatis ſuę, ante quam non debet offerri vſque ad completionem anni.*

Annicul⁹.

3 Vnum agnum mane: *Id eſt ante ortum ſolis, vt dicit Ioſephus.*

4 Alterum veſpere, *Id eſt ante occaſum.*

5 Decimam partem ſimilę. *cuius menſuræ ſit decima pars non exprimitur hic, ſed eſt intelligendum quod ſit decima pars ephi, ut habetur Numeri 18 De quantitate illius menſuræ, & decima eius parte dictum eſt ſupra 26. cap.*

6 Conſperſę oleo, *quia in piſtatione eius infundebatur oleum.*

7 Tuſo, *Id eſt trito cum pilo. Illud oleum erat purius illo, quod terebatur in molis, & ideo in hoc ſacrificio quod erat ſanctius alijs, eo quod figurabat æternitatem agni immaculati Ieſus Chriſti, ſecundum quod aicit Apoſtolus ad Hebræ. 13. b.* Ieſus Chriſtus heri & hodie, ipſe & in ſecula, *requirebatur oleum tuſum. In alijs autem ſacrificijs poterant uti oleo trito in molis.*

C 8 Quod habeat menſuram quartam partem hin. *ſecundum Papiam eſt duplex hin, maius quod continet quaſi quatuor quartas Parienſes cum dimidia, & minus quod continet duas quartas. Credo tamen melius, quod quantitas huius menſuræ & aliarum quæ ponuntur in ſcriptura ſacra eſt nobis incerta, quia menſuræ liquidorum & aridorū multum uariantur ſecundum loca & tempore diuerſa.*

9 Et vinum ad libandum eiuſdem menſuræ in agno uno, *Id eſt effundendum ſuper altare. Et notandum quod ſacrificium proprie dicitur de rebus viuentibus. Oblatio autem de non uiuentibus, aridis tamen vt de pane, & ſimila, & huiuſmodi.* Libamen *autem, ſeu libatio de liquidis, vt de vino & oleo, cum agno vero iugis ſacrificij offerebatur ſimila & uinum, vt dictum eſt.*

10 Sacrificium eſt domino, &c. *quia nulla debebat dies intermitti quin iſtud ſacrificium offerretur & mane & veſpere. Alia autem ſacrificia non ſic continuabantur.*

11 Ad oſtium, &c. *Hic conſequenter oſtenditur vtilitas ſacrificij prædicti, cum dicitur,* Ad oſtium tabernaculi, &c. *Ex ſacrificijs enim rite celebratis merebantur audire diuina reſponſa.*

12 Ibique præcipiam filiis Iſrael. *Per ſummum ſacerdotem, eis pręcepta mea referentur.*

13 Et ſanctificabitur altare. *Et loquitur hic de altari holocauſtorum ſuper quod deſcendit ignis a Deo miſſus, ut habetur Levitici 1x. d.*

14 Sanctificabo tabernaculum, &c. *Quia inde audiebatur diuinum reſponſum quaſi procedens de propitiatorio, quod erat quaſi ſedes loquentis dei, vt dictum eſt ſupra, 25. cap.*

15 Et Aaron cum filiis eius *Per conſecrationem, quæ licet iam eſſet deſcripta, tamen non erat adhuc in executione poſita.*

16 Et habitabo in medio filiorum Iſrael. *Per ſpeciales illuminationes & condeſcenſiones & beneficia, ut patet in multis locis veteris teſtamenti.*

17 Eroque eis Deus. *per ſpecialem cultum.*

18 Et ſcient. *Per experientiam beneficiorum.*

19 Quia ego dominus Deus eorum. *Habens ſpecialem curam de regimine & conſeruatione ipſorum. Cætera patent.*

✲ CAP.

MORALITER.

✲ miniſtri eccleſiæ debēt eſſe ſanct. toto tempore uitæ ſuę, quod per dierum ſeptenarium deſignatur, Exodi 19. d. *Sacerdotes qui accedunt ad me ſanctificentur.*

✲ Moria-

ADDITIO

In cap. xxix. ubi dicitur in poſtilla, Tolle uitulum de armento in memoriam, &c. *Memoria non eſt futurorum, ſed præteritorum. Vnde cum peccatum Aaron, quando hoc fuit dictum* Moyſi, *nondum eſſet perpetratum, nec expiatum, inconuenienter videtur dici, quia hic vitulus erat in memoriam expiationis peccati Aaron, præſertim ſecundum eos qui Aaron excuſant a peccato, vt infra videbitur,* Vnde *in iſtis ſi figuralem rationem quærimus, melius videtur dicendum, quod præfigurabat myſteria Chriſti, qui fuit finis totius legis, & de quo omnes prophetæ prophetauerunt, prout etiam Hebræi fatentur, Vnde glo. in hoc loco, Quicunque pontifex, vel ſacerdos taurum debet offerre, id eſt, paſſionem Chriſti firmiter credere & imitari. Et duos arietes, ut credat eundem Chriſtum ex corpore & anima conſtare. Et panes azymos, id eſt, munditiam vitæ, etc. Itē in alia gl. per duos arietes immaculatos, Chriſtus immolandus pro utroque populo deſignatur.*

REPLICA Correctorij contra Bur. In *ca. xxix. vbi poſtillator illum paſſum,* Tolle uitulum de armento, *expoſuiſſet de memoria expiationis peccati Aaron, Burg. obijcit, quia memoria eſt pręteritorum, non futurorum, ſed peccatum Aaron quando hoc dicebatur, non fuerat, pręteritum, igitur non potuit conuenienter dici in memoriam expiationis ipſius. Sed Burgen. uidetur deficere, quia reprobat ſenſum literalem poſtillatoris, & alium non aſſignat, qui tamen primo fundandus eſt, niſi litera abſurde ſonaret, vt Iudi. ix. b.* Ierunt ligna, &c. *quoniam ſecundum Be. Greg. & alios ſupra allegatos, recurrendum eſt primo ad ſenſum aliū, nunc autem in hoc paſſu per poſtillatorem ad literam expoſito nihil apparet abſurditatis, niſi quod Burg. arguit de peccato Aaron nondum præterito. Hic reſpondeo. Burg. ex litera probare non poteſt peccatum Aaron nondum, præteritum, poterat, enim pro tunc eſſe perpetratum, nam breui tempore fieri non potuit, quando Aaron Hur occiſo metu mortis populo male petenti ceſſit, inaures & pretioſa petijt, & populus tradidi furnū & folles et cætera in arte fuſoria ordinauit, & cætera ad formationem vituli pertinentia, & altaris conſtructionem fecit, vide in hoc poſtilla. 32. cap. peccatum igitur Aaron diu ante adorationem vituli perpetratum fuit, de quo tamen* Deus *Moyſi non dixit, ſed eius expiationem prænoſtice ordinauit dicens:* Tolles vitulum, &c. *in memoriam peccati Aaron ſic expiandi.*

CAP.

CAP. XXX.

a ¶ Spiritualem perfectorum vitam deſignat· Orationum vota.
1 a FAcies quoque altare † ad adolendum † thy-
b a ¶ Electorum cordib. veræ fidei firmitate munitis. q ¶ Longanimitatem patientiæ ſicut in expoſitione altaris holocauſti dictum eſt.
c miama † de lignis Sethim, habēs cubitum lō
d a Perſeuerantiam ſanctorum in bono opere. b amplitudinem dilectionis·
e gitudinis, & alterum latitudinis, id eſt † qua-
a Vt vndique ſtabile & firmum: b Spe cęleſtium præmiorum animę, ſ. & corporis. Quia interim eſt requies animarum in reſurrectione beatitudo etiam corporum. c Eminentiam virtutum, & fidei ſignificant, quib. diaboli certamina ſuperamus dicentes. In te inimicos noſtros ventilabimus cornu. Pſal. 44. b.
2 f drangulum, & duos cubitos in altitudine. Cornua † ex ipſo pcedent,
a Quia perfectæ internę ſapientiæ luce refulgent, & in omnib. quę agunt ſplendorem charitatis ſibi ineſſe oſtendunt: & ante omnia regnum Dei, & iuſtitiam eius, & ſe cognare & quęrere.
3 g dent, veſtieſque illud auro puriſſimo, tam † craticulā eius q̄ pa-
4 h a Fiducia fortitudinis iuſtorum. b Vt ſancti pro bonis quæ ſe feciſſe meminerint, pręmia præſtolentur æterna. Vt omnia electi mercede digna doceantur, nec remaneat quod poſt abſolutionem carnis purgatorio igne corrigatur.
5 i rietes per circuitū † & cornua. Facies quoq. ei coronam aureo-

† ſuffuncti ſuffitus; ad incendendum incē ſum ſuper illud.
† thymiamata.
Eſa. 61. a.
† ex illo.
† rectum.

CAP. XXX.

a FAcies quoq; altare, &c. BEDA. Expletis mādatis cōſecrationis Aarō & filiorū eius, redit ſcriptura pcipere ēt de factura altaris incēſi, in quo Aarō quodianū adoleret thymiama. Si vero in altari holocauſti de quo ſuprà dictū eſt, generaliter vita ſignificat iuſtorum, qui carnē ſuam quotidie crucifigunt cum vitijs, & concupiſcentijs, atque in hoſtiam viuētem offerunt, quid hoc altare in adolendum thymiama factum, niſi ſpecialem vitam iuſtorum perfectorum deſignat. Neq; enim fruſtra in illo carnes animalium incēdebantur, in hoc incenſum adolebatur, ſed in illo figurabantur illi qui nō ſecundum carnis ambulant dēſideria, ſed quaſi hæc domino immolātes omnes corporis ſenſus per ignem ſpiritus dedicant voluntati eius. In iſto autē figurantur illi qui maiore mentis pfectione extinctis illecebris carnis, ſolida domino orationum vota offerunt, nihil de carne quod repugnet, nihil de cōſciētia peccati quod turbet habentes, dulcium præ effuſione lachrymarū, optātes venire & apparere ante faciē domini. Vnde hoc altare intus in vicinia veli & arcæ, illud ante tabernaculū foris poſitum eſt, quia illi in conſpectu eccleſiæ cunctis in exēplo virtutum prefulgent. Iſti altioris ardore deſiderij contemplationi futuræ beatitudinis etiam in corpore appropinquant.

b *Altare.* BEDA. Apte etiam altare thymiamatis quantū metalli fulgore præcellebat, tanto quantitate minus erat, quanto enim ſanctiores, tanto pauciores.

c *De lignis Sethim.* BEDA. Apte de lignis Sethī albę Spinę ſimilibus & incorruptilib. vtrunq; altare fieri præcipitur, quia vna eſt verę fidei firmitas, qua omnium corda electorum præmuniri & ad ſuſcipiendum ignem dilectionis & offerendū Deo vitulum libamina debent pręparari. Omnibus enim generaliter dicit Apoſtolus, *Mundemus nos ab inquinamento carnis & ſpiritus perficientes ſanctificationem in timore Dei*, quaſi auferamus à nobis ſpineta vitiorum, & titillātium aculeos pūctionū, quos terra corporis noſtri ex peccato primæ pręuaricationis nobis germinauit, & quaſi ſecuri caſtigationis incidentes interiorē & exteriorem hominē noſtrū excolamus, vt digni ſimus accepto igne ſpiritusſancti hoſtiā virtutum in cōſpectu Dei offere, & apte vnus nec diſpar ignis in hoc victimas, ī illo thura incēdebat, quia vnus eſt ſpiritus, qui omnium mentes fideliū varia donationum gratia viuificat.

d *Habens cubitum.* BEDA. Vnius cubiti eſt longitudo altaris & latitudo q̄a perfecti ſolo intuitu perpetuæ retributionis mala tēporalia tolerant, & proximis quę poſſunt per charitatē bona impēdunt. Item quia charitas patiēs eſt, & benigna, patiēs vt illatam iniuriam à proximo toleret, benigna vt iniurioſo ēt officium pietatis impendat.

D

e *Quadrangulum.* BEDA. Rectè altare thymiamatis in longitudine & latitudine quadrangulum fit, quia perfectorum aīa federatis ad, inuicem virtutibus quantum diligere fratrē tantum & ferre ſufficit, & quantum ferre tantū diligere, duos autem: habet cubitos in altitudine q̄a duplex præmium in futuro ſe accepturos electi ſperant, vnum animarum aliud corporum. vnde, *In terra ſua poſſidebunt duplicia, lætitia ſempiterna erit eis.*

f *Cornua.* BEDA. Cornua eminentiam fidei & virtutis ſignificāt, ſicut eccleſia bella vitiorū, vnde Pſal. 54. *Et omnia cornua peccato. com.* &c. Vnde in lege cornuta tantum animalia mūda eſſe, & comeſtibilia decernuntur. Quæ enim ruminant, & vngulam findunt, cōſtat eſſe cornuta, quia illi tantum eccleſiæ Dei ſpirituali cōiūctione poſſunt incorporari, qui fortitudine fidei & virtutis contra bella vitiorum probantur iuncti. Procedūt autem cornua ex ipſo altari thymiamatis, cū opera virtutum electi nō ad faciē hominū ſpecie tenus oſtendunt, ſed ex interna mētis radice fixo & immobili exercēt affectu. At contra hypocrytæ cornib. aliūde mutuatis, ſpeciē pietatis hn̄tes virtutē ei⁹ negāt

E

g *Veſtieſq; illud, &c.* BEDA. Aptè vero illud ære, hoc veſtiri auro pręcipitur ęs enim aliis metallis magis ſonorum & durabile aurum vero quantum ſono uincitur, tāto ſplendore uincit cęteraq; metalla, unde rectè æneum altare, in quo carnes incēdebātur, & fundebatur ſanguis uictimarū, illos ſignificat, qui edomitis & uelut Deo īmmolatis uoluptatib. carnis, & perſeuerāter uitā quam inchoauere, peragūt, & hāc proximis incēdēdam, crebro ſermōne prędicationis inſonāt. Porro aurū illos ſignificat qui ampliori gratia ſupernę charitatis illuſtrātur, ſed minus aliis quæ in ſecreto de interna ſynceritate guſtant aperiunt, minus eructuare ſufficiunt, quanta dulcēdine Dei in abſcondito uultus reficiantur.

Myſtice.

h *Tam craticulam, &c.* BEDA. Bene craticula altaris, parietes, & cornua auro ueſtiuntur. Craticula enim intus in medio altaris parata ad ſuſcipienda thymiamata. Parietes uero foris patebant, cornua quoque foris patiētia ſpeciali faſtigio altius eminebant. Deauratur uerò craticula in interiori homine, cū per fidem Chriſti gratia reſplendet. Deaurātur parietis, cum eadem gratia dominicæ dilectionis per bona opera exterius dilatatur. Deaurantur cornua cū fiducia fortitudinis iuſtorū qua aduerſarios ueritatis uel per patientiā in fortiter ferre, uel per prudentiam ſapienter repellere uel corrigere didicerunt, internæ lucis in omnibus fulgore coruſcat, & quia tales dicere poſſunt, *Bonū certamen certaui, curſum cōſum. &c.* rectè ſubdit, *Facieſque coronam aure. &c.*

F

i *Facies quoque ei coronam. &c.* BEDA. Altare incenſi coronam

☞ habet per

NICOLAVS DE LYRA.

CAP XXX.

1 FAcies quoque altare. *Hic conſequenter agitur de altari thymiamatis quod erat intra tabernaculum. & primo agitur de eius conſtructione, ſecundo de thymiamatis oblatione, ibi.* Et adolebit incenſum. *Primo igitur oſtendit materiam dicti altaris, cum dicit,* De lignis Sethim, *ſecundo formam, dicens,* Habens cubitum longitudinis.

2 Cornua. *Dicunt expoſitores noſtri communiter, quod in angulis altaris ſuperioribus erant quædam ligna prominentia ad modum cornuū recurua, in quibus pēdebat craticula aurea in modum retis facta, in qua ponebatur carbones viui in quibus ſuccendebantur thymiama. Hebrei autem dicunt quod erant quaſi quidam pomelli in angulis ſolummodo ad decorem, nec erat ibi aliqua craticula, ſed in patella de altari holocauſto rum aportabantur carbones uiui, vbi ſupponebatur thymiama, & cremebatur in eodem inſtrumento ſuper altari poſito, & hoc videtur rationabilius, quia ſi eſſet ibi talis craticula vt alij dicunt, per eius foramina caderent cineres, ſcintillæ, & huiuſmodi ſuper altare aureum, et ſic oporteret illud emundari a cineribus, de quibus nulla fit mētio in ſcriptura.*

3 Veſtieſque illud, &c. *operiendo laminis aureis.*

4 Tam craticulam, &c. *In Hebræo habetur,* Tectum eius, *id eſt, partē ſuperiorem, & dicitur hoc ad differētiam altaris holocauſti, quod non habebat tectum quia tota concauitas altaris erat impleta terra, vt ſupra dictum eſt.*

5 Facies quoque, &c. *id eſt labium in circuitu aliquantulum ſupereminens tecto altaris, ſicut ſupra dictum eſt de arca teſtamenti et menſa propoſitionis.*

❋ 1 Et duos

MORALITER.

❋ 1 *Facies quoque altare.* Hic deſcribitur altare incēſi, p quod ſignificatur cor hominis deuoti, in quo crematur incenſū orationis deuotæ, ſecundū illud Pſal. 150. a. Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo domine.

2 *De li-*

† *De lignis Sethim.* Quæ ſunt imputribilia, ppter quod ſignificant puritatem, quæ requiritur in anima deuota.

† *Quadrangu.* ſignificat quadraturam quatuor uirtutum cardinalium.

3 *Veſtieſque illud auro etc.* per quod ſignificatur charitas

 ✣ *quæ*

☞ habet per gyrũ, in his, qui minores ſunt meritis, nec pa'ã pro teſtari au.ēt boni certaminis & ſeruituris & fidei ſibi reposítã eſſe mercedē, cuncta tamen agunt intentione bene placendi Deo ſed ſpe percipiendæ mercedis.

a *Et duos annulos, &c.* BEDA. Poſſunt in his annulis quatuor euãgelii libri accipi, quorum fide & doctrina portãt ſancti, & à terrenis cogitationib. ſubleuati per eremũ hu⁹ vitę quotidianis operum fructib. ad cæleſtem patriam ferũtur, ſicut in altari holocauſti & in arca, & in menſa expoſitũ eſt. Sed ibi quatuor circuli, hic vero duo per ſingula latera fieri dicũtur. Ibi ergo apertius euãgeliſtarũ numerus, hic vero aliud myſterium quod reſpicit ad dilectionē

B Dei & proximi. Per ſingula enim latera annulis aureis circũdat altare, quia cor electorum hinc inde Dei & proximi dilectione firmatur. Quæ cõparatur annulis. quia cum propheria & ſcientia & linguæ ceſſauerint, charitas nũquã ceſſabit. Duo ſunt annuli per ſingula latera, quia utrũ quæ charitatis mandatũ gemina virtute diſtinguitur, charitas enim ſynceritate fidei & vitæ munditia perficitur. *Sine fide enim impoſſibile eſt placere* Deo, *& fides ſine operibus mortua eſt.* Vnde, *Iuſtus autem meus ex fide ſua viuit*, id eſt qui opera iuſtitię cũ fide veritatis habet, ad uitã peruenit. Fraterna quoq; dilectio patientia & benignitate cõſiſtit. Vñ, *Charitas benigna eſt, patiẽs eſt &c.* Et alibi, *Dimittite, & dimittetur uobis, date, & dabitur uobis.* His annulis immittuntur vectes inaurari, vt altare portetur cum tales parato mentis ſinu clara patrũ ſuſcipiunt exẽpla & dicta, quib. a terrenis ſuſpenſi ad amorem rapiuntur æternorum. Quod autem merito & animo cęleſtib. propinquant, ſequentia demonſtrant. *Poneſque altare, &c.*

Heb. 11.b. Iac. 2.d. Abac. 2.a. 1.Cor.13.b Lucæ 6.f.

Et adolebit incenſum, &c. BEDA. Incenſum uel thymiama orationem ſignificat, ſecundum illud *Dirigatur oratio mea, ſicut incenſum in conſpectu tuo.* Et alibi, *Phialas aureas plenas odoramentorum quæ ſunt orationes ſanctorum*, & quia Aaron ut ſupra dictum eſt ſum-

Pſ 140.a. Apoc.5.c. vbi ſupra, cap. 12.

eſt ſummum ſacerdotem id eſt Chriſtum ſignificat, & ſacerdotes noſtri, ordin.s adolebit Aaron in altari incenſum ſuaue fragrans mane, cum Chriſtus illuſtrata fidelĩũ corda noue gratię ſplendore ad dulcedinem orationis inſtigabit, vel participes ſacerdotii ipſius ſedula exhortatione fideles ad deprecandã faciem ſui conditoris. Incendit thymiama ſacerdos non ſolum manē, ſed & veſpere. Mane enim thymiama incenditur, vt in principio omnis boni, ꝙ Deo inſpirãte facere diſponimus illius auxilium quo pficiamus, inuocemus. Ad veſperũ vero, vt cum bene cœpta cõplemus, illi a quo incipimus, gratias reddamus.

BEDA. *Et adolebit incẽſum, &c.* Mane orto ſole † clare omnia circunquaque videmus, veſpere caligamus, ideoq; lumine lucernæ indigemus. Per mane ergo illa redẽptoris ſacramẽta uel dicta accipimus, quæ liquido iuxta ordinē humanę rationis ꝑ modulo noſtro dignoſcere ſufficimus, & quaſi in die conſpicimus. In quibus autē humana ratio deficit, & ſcripturę ſola autoritas eſt quærẽda, ibi uelut in nocte oculus intelligentię caligat. Sed lucerna, uerba Dei pedes noſtros ne forte offendat, & à uia ueritatis exorbitent, adiuuat. Vnde Petrus *Habemus firmiorem propheticum ſermonem, cui benefacitis attendentes, quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco.*

c *Mane quando componet.* BEDA. Mane Aaron incenſum ſuper altare adolet, cum Chriſtus corda fidelium in his ſacramẽtis quæ intelligere poſsũt, gratia cõpunctionis inflãmat. Adolet etiam ad ueſperum, quando collocat lucernas, cum etiam ex his quæ necdum capere poſſunt, quia ſancta & diuina eſſe non ambigitur, ad amorem cæleſtium ubi omnia patefiunt informat, fragrat ſuaue thymiama, cum ſubita compunctione diuinitus tacti lachrymis ſolum & precibus uacare delectantur.

d *Non offeretis.* BEDA. In ſequentibus de quibus aromatibus hoc thymiama cõponi debeat, nominatim deſignatur, ſtacte

☞ ſcilicet &

¶ Dilectionem Dei, & proximi quæ nunquam excidit.

a lam per gyrum; & duos annulos aureos ſub corona per ſingula 1
latera, vt mittantur in eos vectes, & altare portetur. Ipſos quoq.

a ¶ Præcedentium patrum dicta quibus ſubleuati a terra promouentur ad cęleſtia. b ¶ Quia inſpiratio iuſtorum dirigitur ad celi ingreſſum.

vectes facies de lignis Sethim, & inaurabis. Poneſque altare † 2

a ¶ Cęlum quod dominus deuicta morte penetrauit. ¶ Id eſt Chriſtum. b Quia ſancti quotidie Chriſtum contemplantur. ¶ Stat altare coram propitiatorio, quo tegitur teſtimonium cum ſancti viſioni Dei appropiant puritate mentis, qui quamuis in mortali corpore, conuerſationem habent in cęlis.

contra velum, quod ante arcam pendet teſtimonii coram 3
propitiatorio, quo tegitur teſtimonium, ubi loquar tibi, 4

a ¶ Ad orationem inſtigando. b Orationem: vnde, Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpe. Pſal. 14.a. c Chriſtus vel ſacerdos noſtri ordinis. d ¶ Deo. e ¶ Quia compunctis dulcedo eſt lachrymari & orare. f ¶ In principio boni operis auxilium Dei inuocando.

5

b & adolebit incenſum ſuper eo Aaron, ſuaue fragrans. † Ma- 6

a ¶ Verbi Dei. b ¶ Admonitione.

c ne, quando componet lucernas, incendet illud, & quando † 7

a ¶ Conſummationem. ¶ Quia neceſſe eſt, ut animus poſt orationem & fletum, otioſa, verba vel facta caueat, & ſe in eodem vigore deuotionis etiam finita oratione cuſtodiat: ſicut de Anna dicitur, ſcilicet vultus eius non ſunt amplius in diuerſa mutati. 1. Reg. 1. c.

9

collocat eas ad veſperum, vret thymiama ſempiternum co- 10
d ram domino in generationis veſtras. Non offeretis ſu- 11

NICOLAVS DE LYRA

✻ 1 Et duos annulos. &c. *ſcilicet per duo latera oppoſita. Tertio agitur de poſitione altaris, cum dicitur.*

2 Poneſque altare contra velum, &c. *Dicit Aug. quod ponebatur intra ſanctumſanctorum, ex hoc quod dicit Apoſtolus ad He. ix. a. vbi habetur ſic*, Poſt uelamentum autem ſecundum tabernaculum quod dicitur ſanctumſanctorum aureum habens thuribulũ. *Dicit enim Augu. quod altare incenſi vocabatur ibi thuribulum aureũ Hiero. autem & omnis doctores Hebræi dicunt contrarium & hoc rationabiliter, quia hoc videtur expreſſe haberi ex textu ultimi cap. huius libri ſicut videbitur. Quod autem inducit* Augu. *non videtur valere, quia thuribulum aureum non vocatur ibi altare incenſi, ſed erat ibi quoddam thuribulum intra ſanctumſanctorum, vbi ſummus ſacerdos cremabat incenſum quando intrabat ſanctumſanctorum, vt nebula inde conſurgens, operiret aſpectum propitiatorii, vt habetur* Leuiti. 16. *& ideo dicendum cum alijs doctorib. quod altare incenſi erat in illa parte tabernaculi, quæ dicitur ſanctum uel ſancta ante uelum, quod diuidebat ſanctum & ſanctumſanctorũ, & hoc eſt quod dicitur hic:* Poneſque altare contra uelum, *quod ſcilicet velum.*

Altare incenſi.

3 Ante arcam, &c. *ita quod uelum erat mediũ inter altare & arcã.*

4 Coram propitiatorio, &c. *Teſtimonium hic accipitur pro tabulis quæ erant intra arcam. Qualiter autem propitiatorium tegebat arcam illam, ſecundum duplicem expoſitionem dictum eſt ſupra. 25. b.*

Teſtimonium.

5 Vbi loquar tibi. *quia ſicut dictum eſt frequenter propitiatorium erat quaſi ſedes* Dei *loquentis cum Moyſe.*

6 Et adolebit. *Hic conſequenter agitur de oblatione incenſi ſuper altare, cum dicitur,* Et adolebit incenſum *&c. vt habetur infra eod. c. Illud enim altare erat appropriatum ſacerdotibus.*

7 Suaua fragrans. *quia erat compoſitum ex quatuor ſpeciebus valde aromaticis, vt dicitur in fine huius cap.*

8 Mane quaudo, &c. *Septem enim lucernæ candelabri ardebant de nocte, in mane vero extinguebantur quatuor, & tunc cremabatur incenſum.*

9 Et quando, &c. *quia reaccendebantur tunc quatuor.*

10 Vret, &c. *Dicunt aliqui quod thymiama & incenſum differunt quia thymiama eſt aliquid pretioſius incenſo, & ideo comburebatur veſpere, ſicut & agn⁹ pinguior tũc offerebatũ quẽ in mane nõ licebat offerri. Sed neutra habetur ex ſcriptura, nec Hebræi de hoc aliquid dicunt, & vbi tranſlatio noſtra habet incenſum, & ubi habet thymiama, in Hebręo habetur eadem dictio, ſcilicet,* קטורת *quetoreth, & ſignificat idem quod thurificabile, & ideo dicendum, quod thymiama & incenſum in hoc loco penitus idem ſignificant, quod patet ex eo quod ſubditur:*

11 Non offeretis, &c. *Ex quo patet, quod una ſola compoſitio, quæ infra deſcribitur in altari incenſi offerebatur, & dicitur thymiama a thymo herba odorifera, quæ in aliquibus locis vtuntur loco incenſi.*

✻ 1 Nec obla

MORALITER.

✻ quæ maior eſt cęteris virtutib. 1. Cori. 13. d. *Maior autem horum eſt charitas.* Sicut aurũ īter metalla eſt pretioſius. Thymiama vero ꝙ in hoc altari cremabatur, ex quatuor ſpeciebus aromaticis cõficiebatur, per quas quatuor cõditiones in oratione deuota ſignificãtur ſcilicet vera humiliatio. *Oratio humiliantis ſe nubes penetrat.* Et ſalubris poſtulatio. Oratio namq; deuota eſt de illi⁹ quę pertinẽt ad ſalutē. *Si quid petieritis patrē in nomine meo dabit uobis.* Qđ exponēs Gre. dicit, Nõ petit in noīe ſaluatoris, niſi qđ ptinet ad rõnē ſalutis. Tertia cõdõ eſt mẽtis attẽt

✻ quia

Non eſt in oratione petendum, niſi quod Deus iuſſit & ſe daturum promiſit.
a ¶ Quę ad incipientes pertinent in quibus adhuc ſunt carnalia mactanda.
per eo thymiama compoſitionis alterius, nec oblationem 1
a Vini, quæ poculum doctrinæ, vel calicem paſſionis vel dilectionis feruorem ſignificant.
Faciet deprecari Chriſtus.
a & victimam, nec libabitis libamina. Et † deprecabitur Aaron 2
a ¶ Virtutes electorum. b Quotidie ingrediebatur ſacerdos in ſancta ſanctorum ad adolenda thymiamata. Semel autem in anno cum ſanguine quo aſpergebat cornua altaris. Suo. c Patri.
ſuper cornua † altaris ſemel per annum in ſanguine † qui oblatus 3 4
a Humani generis. b Per ſanctorum iuſtitiam. Dominum.
b eſt pro peccato, & + placabit ſuper eo in generationibus veſtris. 5
De Chriſto naſcituro virgini matri dicitur: Spiritusſanctus ſuperueniet in te, &c. Lucæ 1.d
c Sanctum ſanctorum erit domino. † Locutuſque eſt dominus ad 6 7
a Id eſt cum numerau[e]ris eos pergens in expeditionem. Aug. Hoc in Dauid vindicatum eſt, quia Deus non iuſſerat. b Electorum omnium, quorum nomina ſcripta ſunt in libro vitæ.
d Moyſen, dicens; Quando tuleris ſummam filiorum Iſrael, iuxta 8 9

.ſ. & onycha, galbano boni odoris, & thure lucidiſſimo, quæ cuncta ad ſignificationem æternorum bonorū à domino principaliter quærendorū conſtat pertinere. Non eſt ergo offerēdū ſuper altari aureo thymiama compoſitionis alterius quā dominus ſtatuit, q[uia] orātes nō debemus à domino quęrere niſi quod ipſe iuſſit, q[uod] ſe daturū promiſit, nec aliud de illo credere q[uam] ipſe docuit. BEDA Nō eſt offerenda ſuper eo victima, nec liba fundēda: h[æ]c e[nim] omnia ad altare exterius pertinent, quæ incipiētiū & in prouectu poſitorum vitā deſignant. Tātę enim ſublimitatis eſt vita p[er]fectorū, vt nihil in ea carnale inueniat[ur] q[uod] domino mactet[ur]. Libamina vero vini gratiæ ſpiritualis deſignant virtutem vel poculum, ſcilicet doctrinæ vel calicem paſſionis, uel præcipuè feruorē dilectionis, uel ipſam perfectionē ſpiritusſācti uel aliquid huiuſmodi. Sed quoties vinum libaminum cū carnib. offertur hoſtiarū, ſanctimoniā deſignat eorum, qui adhuc de carnalib. concupiſcētis, aliquid habēt quod puritati ſpiritus aduerſet, & igne ſpirituali in ara cordis accendatur. Perfecti vero q[ui] dicere poſſunt, *Defecit caro mea, et cor meum, etc.* Ceſſantibus uictimarum libaminib. quod ad altare ęneum exterius poſitum p[er]tinet ſola intus ī aureo altari aromata deſiderij cęleſtis offerunt quia de remiſſione peccatorum ſecuri pro dilatione regni parēnis tātum lugent, & dulcib. lachrymarum fluētis ſtratum ſuum per ſingulas noctes irrigant.

BEDA. Poſſumus hęc altaria interpretari, ut æneum in quo carnes cōburuntur, & ſanguis hoſtiarum fundit[ur], omnem huius tēporis eccleſiam accipiamus, in qua nullus eſt abſq; peccato, etiā infans unius diei nullus eſt qui nōn ex pręuaricationis peccato natus neceſſe habeat in Chriſto renaſci, & ſpirit[us] eius igne mundari. Aureū uero altare Chriſtū ſignificat, qui ineffabiliter ita veram carnem traxit de Adā, ut à peccato carnis Adæ eſſet immunis, quomodo utrūq; altare ex eodē ligni genere factū, ſed nō utrunq; auro coopertū. In hoc altari quoque nihil carnale offerebatur, ſed aromata tātum offerebātur quia Chriſtus & preces & lachrymas non pro ſuis erratib. ſed pro noſtra ſalute effudit. Sicut enim arca intra uelū poſita hominem Deum ſedentem ad dextrā maieſtatis ſignificat, ita altare extra uelum, ſed prope introitum eius poſitū eundē mediatorem Dei & hominum poteſt exprimere inter homines humanitate conuerſantē, ſed potentia diuinitatis cęlorū interiora penetrantem. Stabat altare incenſi in ſanctuario, ubi cādelabrum & menſa, *quia verbum caro fa. eſt et ha. in nobis.* Stabat arca intra uelum, quia Chriſtus poſt paſſionē & reſurrectionē ſuam aſſumptus eſt in cœlū, & ſedet ad dexteram Dei, ſuper cuius cornua altaris deprecat[ur]. Aarō in ſanguine qui oblatus eſt pro peccato, & placat ſuper eo, quando rogātes pro populi vel ſua ignorantia ſacerdotes per filium Dei ſeſe adiuuādos & per ſacramentum paſſionis ipſius confidunt eſſe ſaluādo vnde per ipſum ergo ſemper offeram[us] hoſtiā laudis Deo, id eſt fructum labiorum confitentium nomini eius quod de omnibus electis membris ſcilicet ſummi ſacerdotis, qui in ſpiritu & veritate orant patrē, poteſt accipi. D

a *Et deprecabitur &c.* BEDA. Quia Xp̄s ſacerdos n[oste]r ſemel in anno obtulit ſanguinem ſuū pro peccatis omniū cum prædicauit, ſcilicet annū acceptū dño, hoc eſt totū tēpus quo ſibi eccleſiā copulare dignat[ur]. Semel etiā vnicuique credentiū lauacrū baptiſmi in myſterium ſanguinis ſui ad ſoluēda peccatorū uincula donauit. Et pulchre ſemel p[er] annum in ſanguine oblationis ſuper cornua altaris deprecari quotidie autē thymiama ſup[er] eo incēdere iubetur quia Chriſtus qui quotidie fideles gratia internæ cōpunctionis accēdēs renouat ſemel eos hoſtia ſui ſāguinis ſup[er]ata morte redemit. Ipſi quoq; fideles, qui quotidiana peccata quotidianis precibus abluunt, & lachrymis ſemel in ſacramēto eius paſſionis gaudēt ſe eſſe abſolutos à peccatis oīb. Deprecabitur Aaron ſuper cornua altaris, quia Chriſtus non ſolum inter homines conuerſatus pro hominib. orauit, ſed & nunc ad dexterā patris ſedens interpellat pro nobis. In cordib. quoq; electorum per fidē habitans, dum eos ad deprecandum excitat, recte deprecari dicit[ur]. Deprecatur Aarō ſuper cornua altaris cum electos patri, per memoriā earum quas fecere uirtutum cōmendat. Deniq; quaſi cornua tāgens altaris aurei, de diſcipulorū deuotione loquitur. *Quos dediſti mihi de mundo, tui erant, & mihi eos dedi & ſer. me. &c.* Et adiecit, *Ego pro eis rogo, non pro mundo.* Et quia propter merita & interceſſiones ſublimium uirorum noſtræ infirmitatis dominus miſeretur, rectè ſubiungit.

b *Et placabit &c.* BEDA. Placat Aaron ſuper altare incenſi quādo propter iuſtitiam ſanctorum, quos interceſſores & patronos quęrimus, nobis propitiatur Deus. Vnde Ezechiæ dicitur *Ciuitatem hanc ſaluabo, & protegam eā propter te et propter Dauid ſeruum meum.* ſic Moyſes pro populo intercedens patrum fecit memoriam & quaſi ſuper cornua altaris deprecans dñm placare curabat, di. *Eſto placabilis ſuper nequitiam mundi tui, & recordare Abraham Iſaac, & Iſrael, &c.*

c *Locutuſq;, &c.* Deſcripto altario incenſi, reſtat deſcriptio labij ęnei in quo lauarent manus & pedes ingreſſuri tabernaculum ſacerdotis, ſed unum mandatum prēmittitur.

d *Quando tuleris.* BEDA. Huius prēcepti oblitus eſt Dauid, q[uan]ñ populū numerauit, ideoq; plagā numerādo ipſi populo cōſciuit. Myſticè autē. Suma filiorū Iſrael ſūmā oīum electorū ſignificat, quorū noīa ſcripta ſunt ī cęlo, & ſinguli dāt pro aīabus p[re]tiū, dño, cū ſedulo ſeruiūt &, ī opib. bonis alioquin plagā incurrent

Alegoricè. †Expiabit. †quod oblatum. †Nu.1.a. E. Bar.3.d. Rom.x.f. Ioha.17.a. 4.Re.19.g. Vbi ſupra Cap. 13. F. Myſtice. 2.Re.22.g. Luc.10.cap.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Nec oblationem. *de aridis.*
2 Et uictimam. *de animalibus vel de ambus.*
3 Nec libabitis. *offerendo oblationē de liquidis. iſta enim fiebant in altari holocauſtrorum.*
4 Et deprecabitur. *Id eſt innitens cornibus eius, vel extendendo manus ſuper cornua.*
5 Semel per, &c. *ſcilicet die expiationis, quæ eſt dies decima ſeptembris.*
6 In ſanguine, *Quia tunc de ſanguine hirci & vituli oblati pro peccato populi ponebat ſuper cornua ipſius altaris: & quia illa die ſummus ſacerdos intrabat ſancta ſanctorum, crediderunt aliqui quod alia re incēſi eſſet intra ſancta ſanctorum, in hoc ſequentes Auguſtinum. Sed hoc nō valet quia Leui. xvj. dicitur, quod hæc poſitio ſanguinis fiebat a ſummo ſacerdotes in cornibus altaris incenſi poſtquam exierat de ſancto ſanctorum.*
7 Locutuſque. *Hic conſequenter agitur de his quæ erant neceſſaria ad prædicta exercenda, quorum unū erat pecunia pro expenſis, ſecū dum erat lauatoriū pro ſacerdotibus abluendis tertium vnguentum ſacrę unctionis quartū cōpoſitio thymiamatis, de quib. agitur per ordinē, & partes patebunt, proſequendo. Circa primum conſiderandum, quod ſacrificia quæ fiebant à ſingularibus perſonis fiebant de expenſis eorum proprijs: ſed illa quæ fiebant pro communitate. fiebant de expenſis totius populi & æqualiter hæc ex pendebant diuites & pauperes. ne diuites ſanctiores ſe pauperibus reputarent, vel magis participare de diuinis, per hoc etiam quod æqualiter ponebant ſinguli .ſ. medietatem ſicli ſciebatur numerus virorum per computationem dimidiorum ſiclorum, & hoc eſt quod dicitur.* Diuiſio.
8 Quando tuleri[s], *id eſt acceperis.*
9 Summam filiorum Iſrael, &c. *Id eſt, quādo volueris ſcire numerum eorum, non numerabis per capita. ſed per hoc quod.*
✻ 1 Dabunt

MORALITER.

Cor. 14 ✻ quia ſicut Damaſ. dicit. Orō eſt aſcenſio mentis in Deum 1. Theſ. *Orabo ſpiritu, orabo & mente.* Quarta eſt debita continuatio. *Sine intermiſſione orate.*

8 *Quando*

8 *Quando tuleris ſummā filiorum Iſrael, &c.* per hanc populi numerationem, electorum numerus deſignatur, & cuilibet numeratorum dimidius ſiclus qui continet decem obolos imponitur, per quod ſignificatur, quod omnes ad obſerua-

✻ tionem

A incurrēt numerati, quia vltio perpetua manet eos qui fidelium numero nomine tenus ſociati, nō offerūt domino perfecta opa fidei De talibus dicitur. *Non dabit Deo placationē ſuā, nec pretium redēptionis animæ ſuæ.* Redēptio.n.animæ viri, propriç diuitiæ ſuæ a *Dimidium ſicli.* BEDA. Id eſt decē obolos, obſeruantiam ſcilicet decalogi & fidem Ieſu Chriſti. Qui enim hunc rectè intelligit omnium in eo & fidei & operis multitudinem, & futuræ retributionis promiſſionem ineſſe cognocit. Denique in tribus primis, dilectio Dei: in ſeptem ſequentibus, dilectio continetur proximi, & teſte Apoſtolo. *Plenitudo legis eſt dilectio.* Nomen quoque Ieſu apud Hebreos à iod, & apud Græcos ἰῶτα, iotha incipit quod vtrumque nota eſt denarii numeri. Decemque obolos in pretium animæ offerūt, qui in Ieſum Chriſtum credētes ſignum nominis eius quod à denario numero incipit in frōte & profeſſione proferūt. Forte ideo dictum eſt vnum iotha de lege non preterire poſſe, quia virtus decalogi quę ibi continetur, & fides nominis quod ibi ſignatur, nulla poteſt infidelium perturbatione corrumpi.

Pſal. 48.b. Prou 13.b †redēptionem. †numerū †Leu.27.c Num.3.g. Exec.45.d ſupra 38.a Rom.13.c †oblationem dño. *de dimidio ſiclo q datur ī oblationē domino pro ppitiatione aiarum veſtrarū. i. vt recōcilietur vobis. *in iod ioth. Decem oboli. B Matt. 5.b. li. 2. in Io.

a Sedulæ ſeruitutis obſequium.
numerum dabunt ſinguli † pretium pro animabus ſuis domi- 1
Quia perpetuo damnantur qui numerum fidelium ſortiuntur tantum nomine.
no, & non erit plaga in eis cum fuerint recenſiti. Hoc autem 2
Ad familiam, nominabantur.n.illi qui tranſibant. Scriptum in cęlo. b Id eſt decem obolos: obſeruantiam.ſ.decalogi & fidem Ieſu Chriſti. c Non pro offerentis voluntate. 3
a dabit omnis qui tranſit ad † nomen, dimidium ſicli iuxta † 4
a Diſpoſitionem legis.
menſuram templi. † Siclus viginti habet obolos. Media pars
a Populi Dei. b Legem ſpiritualiter intelligens, & gratia euangelii adiutus perficiens. Vere. 5
b ſicli offeretur domino. Qui habetur in numero a viginti an- 6
Magnus meritis & perfectus.
c nis & ſupra, dabit † pretium. Diues non addet ad medium ſicli
a Paruus & imperfectus. b Cunctis æque decalogus imponitur. Quicquid boni agimus. Deo.
d & pauper nihil minuet. † Suſceptamque pecuniam; quæ colla-
Iuſtis. Futurorum fidelium.
ta eſt a filiis Iſrael, trades in vſus tabernaculi teſtimonii, vt ſit
a In memoriam Dei, vt dignetur propitius fieri.
† monimentum eorum coram domino, & propitietur ani-
e mabus eorum. Locutuſque eſt dominus ad Moyſen dicēs: Facies 7

tur & act⁹, & tales fieri minores cōtēdūt, quales fuiſſe eos quos cū domino regnare audiūt, agnoſcūt. Notādū ſanè quod pecunia nō iuxta vulgi æſtimationē ſed iuxta menſurā tēpli erat dāda Menſura tēpli diſpoſitio eſt diuinæ legis, quā in eccleſia ſua dominus ſeruare præcepit, & obſeruantib. æterna præmia promiſit. Si quis autē iuxta placitū humanæ volūtatis Deo ſeruire nititur, quia iuxta menſuram templi pecuniam deuotionis non obtulit, reprobata oblatione plaga diſtrictæ vltionis ferietur. e *Locutuſque eſt dominus &c.* BEDA. Poteſt in hoc labio vel labro (vtrumque enim dicitur) aqua baptiſmatis intelligi, cuius lauacro neceſſe eſt vt purgentur qui eccleſiæ ianuas ingrediuntur. Sed quia inter tabernaculum teſtimonii & altare holocauſti poſitū eſt, & quibus quotidie iidem ſacerdotes, id eſt mane & veſpere cū ingrederentur ad altare thymiama oblatur, in eo iubentur lauari, aqua autem baptiſmi ſemel tantū ablui, conuenientius hoc labrum compunctionis ablutionem & lachrymarum accipimus qua ſemper indigemus maximè cum myſteriis cęleſtib. miniſtraturi accedimus. Quia enim altare holocauſti, in quo carnes uictimarū domino incēdebantur, extinctionem ſignificat carnalium concupiſcentiarum per ignem ſpiritusſancti. Altare uerò thymiamatis puritatē eorum qui ſopitis omnino carnis illecebris, ſola expectatione & deſiderio introitus cęleſtis lachrymas fundunt amoris. Rectè prope altare holocauſti labrum ponitur, in quo abluti ſacerdotes ingrediuntur tabernaculū, & thymiama domino incendūt. Duobus enim modis lachrimarum & cōpunctionis ſtatus diſtinguitur, quia primo quiſque conuerſus pro peccatis lachrymando ueniam precatur, quod cum dignis pęnitentię fructibus diu perfecerit, ſecurus de uenia, deſideriis hiātibus optat fore tēpus, quo ad uidendā faciē creatoris ingrediatur abſque lachrymis huius uitę longitudinem, uel illius tolerat dilationem dicens. *Heu me, quia incolatus meus prolon.[gatus e]ſt, &c.* Et alibi. *Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum &c.* Et paulo poſt. *Fuerunt mihi lachrimę meæ p.d.ac no.*&c. Igitur altare holocauſti lachrymas [de]ſignat pœnitentium, altare incenſi gaudentium de bonis quę DEO iuuante fecerunt, & prēmia deſiderantium, quę ſe con... dunt & accepturos. Qui fletus priori pręcellit, quantum gran... to aurum, quantum ſanctumſanctorum, vbi erat arca domini priori tabernaculo in quo candelabrum erat & menſa domi... Prope altare holocauſti labrum erat po[ſit]um, in quo lauarent qui ad altare incenſi intrabant, quia nemo repente fit ſumm... ſed proficientibus meritis debet quiſque primo uinorū be... deuincere, & ſic à DEO compunctionem lachrymarū impetrare, ut prō ingreſſu regni dulces fundat lachrymas, qui pro tin... re pęnarū fudit amaras. Labiū erat uas ī quo lauabātur ingreſſuri tēplū Dei, & ſacrificaturi, & veſtes ſāctas accepturi, & ſuas poſituri, ſimiliter & egreſſuri, factū uero erat de ſpeculis mu... rum, quæ

✻ CYRILLVS. Lex à ſingulis Iudæorum medietatem didrachmi, vt vertūt Septuaginta, quaſi tributi loco Deo offerri iubebat, no quoniam pecuniam Deo colligere vellet, ſed quod per figuras maiora doceret. Primū quia nemo ſui capitis dominus eſt, ſed vnū omnes habemus Dominum quem tributi depoſitione profitemur. Deinde in re corporali ſpirituale tributū deſcribebat. *Honora, (inquit) Dominum* ex tuis iuſtis laborib., & primitias ei offeras à tuis fructibus iuſtitiæ. quod iam euangelica doctrina, cultu legali ceſſante effectum eſt. Non tantum enim corruptibili materia colendum eſſe Deum arbitramur, didrachmum attribuentes, ſed vt veri adoratores in ſpiritu & veritate adoremus.

Vicenari⁹ numerus.

b *Qui habetur in numero, &c.* Vicenarius vtriuſque teſtamenti coniunctionem ſignificat legis ſcilicet in quinque libris, & euāgelii, quod in quatuor ſcriptum eſt, quater enim quini faciū viginti. A viginti ergo annis habetur quiſque in numero populi Dei, quia ille electorum tantum conſortio dignus eſt, qui decreta legis ſpiritualiter intellecta per gratiam adiutus euāgelii, pro menſura ſua & capacitate perficit, & æterna prēmia repromiſſa expectat in cælis.

C c *Diues non addet, &c* BEDA. Quia ſiue magnus eſt quis meritis & perfectus, ſeu paruus, & in prouectu virtutum poſitus, cūctis æque lex decalogi qua Deum & proximum diligant, imponitur.

d *Suſceptamque pecuniam, &c.* BEDA. Hoc fit, cum quicquid agimus boni in ęterna conditoris & iudicis noſtri memoria cuſtoditur, ut ex hiſque illi obtulimus, bonorum fructibus fiat nobis propitius. Seruatur eadem pecunia in uſum tabrenaculi cū ex iuſtorum operibus ſequentium fidelium & mores cōformātur, &

NICOLAS DE LYRA.

✻ 1 Dabunt ſinguli pretium, *Id eſt dimidium ſiclum.*
2 Pro animabus ſuis. *quia ſacrificia de illis expenſis facta proficient animabus eorum.*
3 Et non erit plaga, &c. *Id eſt numerati modo prædicto. ſi autem aliter, erit plaga, ſicut factum eſt tpe Dauid, vt habetur 2. Regum, 24.c.*
4 Iuxta menſuram templi. *hoc dicitur, quia aliud erat pondus quo vtebantur communiter, & quo vtebantur in templo. Siclus autem quo utebantur in templo, habebat quatuor drachmas ſecundum Ioſephum, & qualibet drachma quinque obolos.*
5 Qui habetur in numero. *ſcilicet virorum procedentium ad be...*
6 A uiginti annis & ſupra dabit pretium. *Ex quo patet, quod ii qui erant minoris ætatis, non computabantur inter uiros, nec cogeb... tur ire ad prælium. Cætera patent ex dictis.*
7 Locutuſque eſt dominus ad Moyſen dicens. *Hic conſequenter agitur de lauatorio, cum dicitur.*
8 Facies & labium æneum. *Iſtud vas alibi vocatur ... luter vt dicit Rab. Sal. quod erat factum ad modum mamillæ magnæ ... inferius, & in ſuperiori parte ſtrictum, habens in lateribus ...* ✻

MORALITER.

✻ tionem decalogi ſimiliter obligantur.
8 *Facies & labiū æneum, &c,* in quo lauabantur pedes & manus ſacerdotum, quando debeant in altari miniſtrare, prop... quod fuit figura ſacramenti confeſſionis, in quo ſacerdotis manus id eſt opera, & pedes; id eſt affectiones debent lauari, quando ad offerendum ſacrificium Euchariſtię ſunt acceſſuri.
✻ MORA...

a ¶ Hoc lauacrum poſuit Moſes, quia lex Dei cunctis fidelibus prędicauit gratiam compunctionis. ¶ Ablutionem compunctionis, & lachrymarum indeficientem. qua crebro ſacerdotes & omnes ſancti debent lauari. ¶ Lauabo per ſin. noc. lec. m. lachr. Pſal. 6. b. b ¶ Deſiderio cæleſtis vitæ. c ¶ Lauabo per ſingulas noctes lectum meum &c.

a & labium æneum cum baſi ſua ad lauandum, poneſque 1

a ¶ Quia duo ſunt genera compunctionis lachrymoſæ, pro peccatis, ſ. & deſiderio patriæ cæleſtis.

b illud inter tabernaculum teſtimonii & altare. + Et miſſa a- 2

a ¶ Quia nemo repente fit ſummus. b ¶ Summus ſacerdos. c ¶ Minores. d ¶ Opera. e ¶ Affectus:

qua lauabunt in ea Aaron, & filii eius manus ſuas ac pedes, 3

¶ Ad miniſtrandum.

quando ingreſſuri ſunt tabernaculum teſtimonii, & quando 4

a ¶ Orationes.

acceſſuri ſunt ad altare, vt offerant in eo thymiama domino, 5

a ¶ Si immundi acceſſerint. ¶ Aeternaliter. b ¶ Deſtructum eſt labrum, Aaronque ſacerdotium, ſed ſignificatum manet in æternum. In vita fidelium manet altare & incenſum, ſicut alia plura, quæ lex iuſſit perpetuo celebranda. ¶ Id eſt omnibus ſanctis: quia Chriſtus non venit ſoluere legem: ſed adimplere. Mat. 5. b. ¶ Id eſt credentibus in eum in quem Aaron credidit: hoc eſt enim ſemen cui benedixit dominus.

c ne forte moriantur. Legitimum ſempiternum erit ipſi, & ſemi 6

ni eius + per ſucceſſiones. Locutuſque eſt dominus ad Moyſen, 7

a ¶ Præcipuæ mortificationis, ſ. quæ pura intentione pro Deo tantum ſit facta, vnde Manus meæ diſtil. myr. &c. Canti. 5. b.

d dicens: Sume tibi aromata primæ myrrhę & electæ quingen- 8

¶ Quod eſt cinerei coloris, & ſignificat humilitatem, quo nos cinerem eſſe & in cinerem reuerſuros intelligimus.

9

tos ſiclos, & cinnamomi modium, id eſt ducentos quinqua- 10

e ginta ſiclos, calami ſimiliter ducentos quinquaginta *, 11

a ¶ Hæc in aquoſis naſcitur & in immenſum creſcit: & bonum odorem reddit, & ſignificat fidem quæ per baptiſmum creſcit. b ¶ Iuſta ſit & recta menſura. c ¶ Quia ſecundum regulam eccleſiaſticam omnia ſunt facienda.

12

caſiæ + autem quingentos ſiclos in pondere ſanctuarii: oleū de 13

¶ Sextariū. ¶ Chriſma quo vngitur. ſ. tabernaculum. i. fidelis populus eccleſiæ. i. in quibus diuinitas tanquam in tabernaculo habitat; Poſſunt etiam per vnguentum intelligi virtutes ſanctorum, vel odor iuſtitiæ longe lateque diffuſus.

14

oliuetis menſuram hin. †Facieſque vnctionis oleum ſanctum, 15

¶ Vnguentarii ſunt apoſtoli & doctores, qui vnguenta componunt quibus dedicatur eccleſia.

16

vnguentum compoſitum opere vnguentarii, & vnges ex eo 17

a ¶ Hęc omnia ſupra expoſita ſunt.

tabernaculū teſtimonii, & arcam teſti, mēſamque cū vaſis ſuis, 18

19

A im, quæ excubabant ad ingreſſum tabernaculi.

Cum baſi ſua. BEDA. Baſis in qua labrū erat poſitū deſideriū cæleſtis vitę ſignificat, cuius cauſa tāta eſt, vt perfecti viri ſe quotidianis diluant lachrymis, & gaudiū internæ quietis, quod uidendo nō valent, ſuſpirādo deguſtant. Quod enim hoc lauacro (quod inter tabernaculū & altare poſitū eſt) lachrimę pſe-ctorū figurentur, hæc uerba teſtātur, & miſſa aqua lauabunt in ea Aaron & filij eius manus ſuas, &c. Nemo de plebe ibi lauare precipitur, ſed pontifex & filii eius, id eſt ſacerdotes minoris gradus, quia magnorum uirorū ſicut uita perfectior, ita cōpunctio ſublimior, non tamen ſolis miniſtris altaris hæc compunctio conuenit. Ait enim Petrus cunctis fidelibus: *Et ipſi tanquam lapides viui ſuperædificamini in do. ſpi. ſacerdotium ſanctum offerentes ſpirituales hoſtias,* Et Ioā. *Beatus qui habet partem in re. pri.* in his ſecunda mors non habet poteſtatē. Quas etiam victimas offerre debeant Paulus oſtendit, *Obſecro vos per miſeri. Dei ut ex cor. ueſtra. &c.*

Lauandum &cat. Chriſtus quoque huius labri aqua eſt lotus, priuſquam ad altare oblaturus intraret, & thymiama ſacri corporis pro ſalute noſtra in ara crucis incenderet, ꝓ noſtro. n. amore lachrymas fudit, ſicut in reſuſcitatione Lazari.

Ne forte moriantur. BEDA. Mors enim timenda eſt æterna, ſi quis ad miniſterium altaris electus, thymiama orationū nō reddit, ſed ſacroſancta miſteria ſine ablutione cōpunctionis C intraret, & ſanctā domini menſam communibus manib. tractare prēſumeret, lauēt ergo man⁹ & pedes ī aqua labri ęnei, et ſic ad

ſic ad altare accedāt, abluant lachrymis actus & inceſſus deinde manus ad cōtingenda Dei myſteria proferāt, & ingreſſum D pedum in atrio domini ponāt, illis quoque hic præcipitur qui ſacramēta percipiāt, vt actus ſuos & cogitatus diſcutiant & compunctionis lachrymis abluant. *Qui enim mandu. & bi. ind. e. indic. ſi. man. & bi. &c.* 1. Cor. 11

d *Sume tibi.* STRA. σμύρνα Græce, Latine dicit myrrha, q̄ eſt arbor in Arabia quīque cubitorum, cuius virgulta Arabes exurūt vt meli⁹ pullulēt & fructificēt. Ex quorum nidore incurabiles morbos ꝯherent, niſi fumo ſtoracis occurrerēt. Huius arboris gummi proprie ſtacte uocatur, abuſiue ēt myrrha. (†inf. 40. d.) (Stacte.)

❊ HIERONIMVS. Legimus vnguētū ſacerdotale, cui⁹ & Dauid meminit. Sicut vnguētū in capite, qđ deſcēdit ī barbā Aaron, qđ deſcēdit in orā ueſtimēti eius. In quo cum cęteris aromatib. miſcetur & ſtacte. Narrāt autem & hi qui aromatū nouere virtutes, ſtacten florē eſſe Myrrhæ. Quod autem ſequit caſia, eſt ipſa quæ ab aliis σύριγξ, id eſt, fiſtula nuncupatur. (Epiſt. ad prin. virg.) E († ſiclos.)

e *Calami.* cinnamomi eſt uirgultum, et in Iudia vel Aethiopia naſcit̄ duorum tātum cubitorum. Dicitur aūt cinnamomum, quia in modum cannę ſubtiles & replicatos habet calamos, cinerei uel nigri coloris q fracti viſibile ſpiramentum reddunt, & ſubtile quidē carum, groſſum uero uile & deſpectū. Calamus, aromatica ſpecies iuxta Libanū. Myrrhæ cin. cala. caſ. Hæ quatuor ſpecies ſignificāt quatuor principales uirtutes, quib. oleo unctionis id eſt gratia miſericordiæ Dei eccleſia dedicanda eſt & ſanctificanda. (Cinnamomum.) (Calamus.) F

☞ 1 *Et erunt*

NICOLAVS DE LYRA.

les, per quos effundebatur aqua.

Cum baſi ſua. *In Hebr. habetur,* Cura ſede ſua, *in qua erat concauitas ad recipiendum aquam.*

Poneſque illud: *ſ. holocauſtum, non directe inter illa duos ſed aliquantulum ad latus.*

Et miſſa. *id eſt per effuſionem aquæ ex ipſo Aaron & filij eius manus & pedes &c. ex quo patet quod ingrediebantur nudis pedibus tabernaculum.*

Quando ingreſſuri. *portando ibi de ſanguine hoſtiæ immolatę pro peccato totius populi, vt habetur Leui. 4. ca.*

Et quando &c. *& hoc fiebat omni die in hoc enim erat conſummatio ſacrificij, quia ſicut prædictum eſt, ſacrificia veteris legis non erāt accepta niſi ex fide & deuotione offerentium, deuotio autem per thurificationem deſignabatur, & ideo in hoc ſacrificium conſummabatur, ſecundum quod dicitur ad He. ix. b. In priori quidem tabernaculo, id eſt in anteriori parte tabernaculi. id eſt vbi erat altare incenſi, intrabant quotidie ſacerdotes ſacrificiorum officia conſummantes.*

Ne forte moriantur. Legitimum, &c. *indebite incēſum offerentes ſicut mortui ſunt Nadab & Abiu, vt habetur Leuiti. x.*

Locutuſq; eſt dominus. *Hic agitur de ſacra vnctione cū dicitur.*

Sume tibi, &c. *id eſt ſpecies redolentes, quæ dicuntur aromata, q̄ replent aerem ſuo odore.*

Primæ myrrhæ. *Myrrha eſt nomen arboris aromaticæ, & inde procedit duplex gutta. Vna per modum ſudationis; & iſta eſt prima & melior, & vocatur myrrha prima. Alia per inciſionem corticis, & hæc vocatur myrrha ſecunda, & eſt minus efficax, & ideo ad differentiam huius dicitur hic* myrrhæ primæ.

10 Et cinnamomi. *In Hebræo habetur,* Et cinnamomi aromatici modium eius ccl. ſiclos. *quod exponit Ra. Sa. di. & duplex eſt cinnamomum, vnum quod parum aut nihil habet de odore, aliud aromaticum, & de illo dicitur hic:* Cinnamomi aromatici; *ad differentiā alterius.*

11 Modium. *id eſt ccl. ſiclos huius enim cinnamomi cortex pretioſior eſt quam lignum, & ideo vtrunque per ſe ponderabatur, & ponebatur in hoc vnguento de utroque ccl. ſicli.*

12 Calami *arbor eſt aromatica gracilis & nodoſa ad modum calami, qui eſt ſtipes ſegetis, ideo ſic nominatur.* (Calamus)

13 Caſiæ. *ſecundum Papiam eſt nomen arboris aromaticæ. ſecundum Iſi. eſt nomen herbæ odoriferæ, & debet ſcribi per ſimplex, ſ. & corripitur media ſyllaba.* (Caſia.)

14 In pondere. *ad differentiam ponderis communis.*

15 Oleum. *ad differentiam alterius olei, videlicet nucum & huiuſmodi non debebit in hoc vnguento poni.*

16 Menſuram hin. *de quantitate huius menſuræ iam dictum eſt præcedenti cap.*

17 Facieſque unctionis. *per commiſtionem omnium iſtorum.*

18 Opere unguentarii. *id eſt artificis prudentis in compoſitione vnguentorum.*

19 Et ungēs ex. *Ex quo patet quod non erant vngenda iſta per totum, quia quantitas prædicti unguenti non ſufficeret ad viceſimam partem, ſed in quolibet angulo cum digito intincto in unguento fiebat quaddam figura ad modum Y Græci.*

❊ 1 Et erunt

☞ a *Et erunt,&c.* AVGV. cum ſcilicet vncta fuerint. Quid ergo di
A ſtabit iam inter illa interiora quæ velo teguntur.
Q6,135. b *Qui tetigerit.* Similiter de altari ſacrificiorum ſuperius dictũ eſt, qd ſic intelligendum eſt, vt liceat populo tangere tabernaculũ quando offerebant hoſtias vel quælibet dona, & tangendo ſanctificabãtur ꝑpter illud oleum quo cũcta peruncta ſunt, non ſicut ſacerdotes qui etiam ut æterno ſacerdotio fungerentur, ungebantur ex illo.

•& labium & baſim eius. †illos.

Onyche. c *Onychen.* Oniche oſtreola fertur eſſe paruula ſuaue redolens, magnitudine humani vnguis vnde & oniche Grçce dicitur quia ὄνυξ onyx Grçce dicitur latine vnguis.

d *Galbanum.* Galbanus ſuccus ferulæ eſſe dicitur, & naſcitur in Syria, optimũ B cartilaginoſum eſt, & minus lignoſum, cuius odore fugantur ſerpentes.

†ſuffimentũ aromaticum קְטֹרֶת† e *Et thus.* Thus Græce, libanum Latine dicitur, a Libano monte Abrabię, ali' enim Libanus eſt Phęnicis, in quo ſunt cedri.

Thus optimum, ſcilicet quod maſculinum dicitur, quia in modum humani teſtis retundum, cuius arbor naſcitur in Arabia ad aceris qualitatem perplexo & intorto uimine.

†apparuero. †tale ſuffimentum.

Myſtice. *Myſtice* autem hæ quatuor ſpecies ſignificant ſanctarum virtutum ſpecies.

candelabrũ, & vtenſilia eius, altaria thymiamatis, & holocau
ſti, & vniuerſam ſupellectilem, quæ ad cultum eorum perti-
a nent, † ſanctificabiſq; omnia, & erunt ſanctaſanctorũ. Qui 1
b tetigerit ea ſanctificabitur. Aaron & filios eius vnges, ſanctifi 2
cabiſq; † eos vt ſacerdotio fungantur mihi. Filiis quoque Iſ- 3
rael dices: Hoc oleum vnctionis ſanctum erit mihi in gene- 4
¶ Quia carnis voluptatem amantibus non conueniunt iſta.
rationes veſtras. Caro hoīs non vngetur ex eo, & iuxta com- 5
a ¶ Soli Deo.
poſitionem eius non facietis aliud quia ſanctificatum eſt, & 6
a ¶ Sanctificans.
ſanctum erit vobis. Homo quicunque tale compoſuerit, & 7
a ¶ Quia ſancta non ſunt danda canibu. b ¶ Hæretico, vel Gentili, vel Iudæo. c ¶ De cœtu ſanctorum, cui' iungi debebat.
dederit ex eo alieno, exterminabitur de populo ſuo. Dixitq; 8
¶ Guttam myrrhæ arboris.
c dominus ad Moyſen: Sume tibi aromata, ſtacten & onychẽ, 9
a ¶ Vt omnes virtutes conueniant.
d galbanum boni odoris, & thus lucidiſſimũ. Æqualis ponde 10 11
a ¶ Virtutum orationem. b ¶ Varietate virtutum, & operum, & orationum.
e ris erunt omnia. Facieſque † thymiama compoſitum opere 12
f a ¶ Chriſti & diſcipulorum eius. b ¶ Omnes hę ſpecies in vnum miſcebantur, & fiebat thymiama quod hebraice queroreth. c ¶ Syncerae debent eſſe orationes ſanctorum, et nihil corpulentum retinere: ſed tantum cæleſtia † quærere. 13
g vnguentarii, miſtum diligẽter & purum, & † ſanctificatione 14
dignissimum. Cumque in tenuiſſimum puluerem vniuerſa 15
¶ Pyla examinationis. a ¶ Vbi ſcilicet erat arca.
contuderis, pones ex eo coram tabernaculo teſtimonii, in lo 16
co quo † apparebo tibi. Sanctum ſanctorum erit vobis thy- 17
¶ Sic factum. Operum vel orationum.
miama. † Talem compoſitionem nõ facietis in vſus veſtros, 18
a ¶ Dedicatum. b ¶ Scilicet ſoli Deo. c ¶ Vt cultum diuinum ſibi velit impendi.
quia ſanctum eſt domino. Homo quicunque fecerit ſimile,
a ¶ Delectatione.
vt odore illius perfruatur, peribit de populis ſuis.

pones ex eo corã tabernaculo teſtimonij. In tenuiſſimum puluerem aromata conterimus, cũ bona opera quaſi in pyla cordis occulta diſcuſſiõe tũdimus, & vt veraciter bona ſint, ſubtiliter retractamus. Aromata ergo ĩ puluerẽ redigere, eſt virtutes recogitando terere, & vſq; ad ſubtilitatem examinis occulti retractare. Et notandum quod de eodem puluere dicitur: Pones ex eo coram teſtimonii tabernaculo, quia tunc bona noſtra veraciter in conſpectu iudicis placent, cum hæc mens ſubtilius cogitando conterit, & quaſi de aromatibus pluerem reddit, ne groſſum durũque ſit bonum quod agitur, quod niſi retractatio cõminuat, odorem de ſe ſubtilius nõ aſpergit.

ISID. Incenſum quod ex quatuor odoratiſſimis generibus in maximam ſubtilitatem comminutis, ideſt, ſtacte, onycha, galbano, & thure componitur, orationes fidelium ſignificat, quãuis quatuor elemẽta hæc quatuor videatĩ ſignificare, ut th' qđ lucidũ eſt aeri, cõparetur; ſtactes aquis, galban' & onyx terrę & igni, vt ꝑ hæc omniũ q̃ in cęlo & infra cælũ & in terra, & in aquis ſunt placitũ Deo incenſum ſit.

g *Opere &c.* AVGVST. Nõ debemus putare vnguentum fieri, ſed thymiama vel incenſũ, quod imponitur illi altari incenſi vbi non licebat ſacrificari, & erat intra in ſanctaſanctorum.

f *Facieſque thymiama &c.* GRE. Thymiama ex aromatib. compoſitũ facimus cũ in altari boni operis uirtutũ multiplicitate redolemus, qđ miſtũ & purũ fit, qa quãtũ virtuti, virtus ingiĩ tãtũ incẽſum boni odoris ſyncerius exhibetur, vnde bene ſequitur. Cumq; in tenuiſſimum puluerem vniuerſa cõtuderis, pones

li.1. moral. cap. 39.

C

h *Talem, &c.* RABB. Quia ſcilicet precib. & laudibus diuinis non debemus vti in adulationib. humanis. Soli enim Deo ita ſeruiẽdum eſt, vnde ſupra prohibetur, ne caro hominis ungatur ex eo.

☞ CAP

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et erunt. *id eſt, reſpectu eorum quæ communibus vſibus hominũ applicantur.*

2 Qui teti. *id eſt miniſtri tangentes prædicta debent prius ſanctificari R. Sa. dicit quod hic eſt textus, Omne tangentes ea ſanctificabitur et ſecundum eum exponitur ſicut ca. præcedenti dictum eſt de tactu altaris holocauſtorum.*

Vnctio ſacerdotum. 3 Aaron & filios. *Aliter tamen & aliter, quia Aaron vngẽdus erat in capite & manibus, filij autem eius in manibus tantum vt dicunt aliqui. Alij vero dicunt quod manus ſacerdotum minorum non vngebantur, ſed tantum quadam miſtione facta de oleo vnctionis, & ſanguine arietis conſecrationis, ipſi, & veſtes eorum aſpergebantur, vt habetur ſupra xxix. ca. & Leu. 8. & iſte videntur probabilius dicere, vt dictum fuit ſupra xxix. cap.*

4 Hoc oleũ vnctionis ſanctum erit mihi in generationes ueſtras. *Id de putatum diuino cultui modo dicto.*

5 Caro hominis non ung. *exceptis regibus & ſacerdotibus: qui quantum ad officium ſunt ſupra homines, quia medij ſunt inter Deum & populum.*

6 Et iuxta &c. *id eſt ex eiſdem rebus, & in eadem proportione, ſed & alijs rebus, & etiam ex eiſdem in altera proportione non erat prohibitum.*

7 Homo quic. &c. *quia non ſolum vtens, ſed etiam faciens vngentum prædictum ad alios vſus erit debitor pœnæ.*

8 Dixitque, &c. *Hic conſequenter agitur de thymiamate cum dicitur.*

9 Sume ti. &c. *ſpecies redolentes.*

10 Stacten. *ſecundum Iſidorum & alios Doctores, idem eſt quod myrra prima, quæ indurata terebatur in puluerem in hac compoſitione.*

11 Et ony. *ſecundum aliquos eſt parua oſtreola valde redolens, magnitudine vnguis humani: ideo dicitĩ onyche, ὄνυξ onyx enim Grece, vnguis dicitur Latine, ſecundum Papiam eſt herba aromatica.*

12 Galbanum &c. *ad differentiam illius galbani, quod ex antiquitate, vel alia cauſa amiſit odorem ſuum. Eſt autem galbanũ ſuccus herbæ aromaticæ albus ad modum lactis, & dicitur a Gala, quod ſignificat lac, vel album poſtquam enim induratus erat hic ſuccus, terebatur in puluerem.*

13 Et thus &c. *Id eſt puriſſimum ad differentiam thuris, cui admiſcetur reſina, per quem obſcuratur eius color.*

14 Aequalis &c. *hoc dicitur ad differẽtiam unguenti prædicti, in quo non omnia poſita ſunt aqualis ponderis.*

15 Compoſitum opere. *non quia thymiama ſit unguentum, ſed quidam commiſtio pulnerum aromaticorum. Sed quia ad idem officiũ pertinet facere talem commiſtionem & unguenta.*

16 Coram tabernaculo teſtimonii, etc. *Id eſt in altari incenſi quod eſt contra tabernaculum interius in quo erat arca teſtimonij, & illa pars templi uocatur tabernaculum teſtimonij.*

17 In loco, etc. *quia ibi audiebatur diuinum reſponſum, quaſi procedẽs de propitiatorio, uſque ad altare incenſi.*

18 Talem etc. *ſ. ex eiſdem rebus, & in eadem proportione, ſicut prędictum eſt de unguento.*

✻ CAP.

In cap. 30. vbi dicitur in poſtil. Dicit autem Aug. quod altare incenſi ibi catur thuribulum aureum.

A *Licet verum eſt, quod altare incenſi erat in parte illa tabernaculi, quæ di ur ſanctum vel ſancta, non autem in illa parte interiori, quæ dicebatur nctum ſanctorum vt litera teſtatur, tamen ipſum altare incenſi ſanctum putabatur, ut expreſſe habetur. infra eo. cap. vbi dicitur de hoc altari. ſci- et incenſi & deprecabitur* Aaron *ſuper cornu altaris ſemel per annum, concludit ibidem de eodem altari:* Sanctum ſanctorum erit domi-). *Ex quo patet, quod licet altare incenſi eſſet extra ſancta ſanctorum ſe- nuum locum, reputabatur tamen ſanctum ſanctorum ſecundum dignita- gradum, cuius ratio poteſt eſſe, quia in hoc altari incenſi bis in die incen- m cremabatur, ut habetur in hoc cap. quod fiebat per ſimplices ſacerdotes et intra ſancta ſanctorum non eſſet licitum intrare, niſi ſemel in anno, & eo oportebat quod hoc altare eſſet extra ſancta ſanctorum ſecundum lo- um, ſed quia ipſius altaris excellentia erat tanta, quod in ipſo fiebant ſe- el per annum in ſanguine diſtillationes per ſummum ſacerdotem, vt in- Leui. xvi. capit. Idcirco reputabatur intra ſancta ſanctorum ſecun- dum dignitatem, et ſic videntur intelligenda eſſe verba Augu. ſcilicet quod* D *loquitur de altari incenſi, ſecundum ſuæ dignitatis gradum, non autem ſecundũ dignitatem loci in quo erat non enim præſumendũ eſt de ſancto Aug quod literæ contradiceret.*

REPLICA Correctorij *contra Burgen. In cap. 30. vbi poſtilla. decl. nat dictum beati Auguſtini de altari incenſi, et hoc autoritate beati Hieronymi et aliorum, imo et rotundæ literæ. Burgen. nititur ſaluare dictum beati Auguſtini, ſed potius inuoluit. Nam Burgen. allegando textum ſequentem præſentis capituli, dicit ipſum altare incenſi fore ſanctum ſanctorum ſecundum dignitatis gradum cum tamen beatus Augu. ſolum velit ipſum altare fore intra ſanctum ſanctorum ad modum aurei thuribuli. Textus autem allegatus per Burgenſ. non loquitur de altari, ſed de exercitio ſummi ſacerdotis in ipſo altari: videlicet de poſitione manuum, et poſitione ſanguinis, hoc enim exercitium vocat litera ſanctum ſanctorum, quia ſi quotidianæ poſitio thymiamatis per communes ſacerdotes dicitur ſancta, hæc poſitio ſanguinis ſemel in anno facta in hoc altari dicenda eſt ſancta ſanctorum, et ſic æquiuocatio eſt de ſanctoſanctorum quo ad locum, et quo ad actum in loco.*

AP. XXXVI.

B*Eſeleel & c.* qui interpretatur mbra Dei. q. d. *Do- nus illuminatio mea ſalus mea quẽ.* Ab c dicit David du- ſe originẽ, & poly- itarii nomẽ, quia eleel opere poly ito tabernaculum nſtruxit.

Et imple. AVG. V- m ſpiritusſancti no opera iſta tri- enda ſunt quæ p- tere uidentur ad o ficium. an hoc ēt gnificatiuè dictũ ut ea ptineant ad uinũ ſpiritum ſa- ētiæ & intellectus ſcientiæ, quę his bus ſignificantur um etiam hic cũ ritu repletus dica t iſte diuino ſapiẽ- ę & ſcientiæ, nõdũ git ſpiritusſãctus. *Ooliab*, qui interpreta-

C A P. X X X I.

L*Ocutusque eſt dominus ad Moyſen dicens:* 1
¶ Tanquam mihi charum & notum. 2
Ecce vocaui ex nomine Beſeleel filium Vri filii 3
Hur de tribu Iuda, & impleui eum ſpiritu Dei, 4
¶ Donis ſpiritualibus.
ſapientia, intelligentia, & ſcientia in omni opere
¶ Artificioſe. 5
ad excogitandum † fabre quicquid fieri poterit
a ¶ Sapientia. b ¶ Eloquentia. c ¶ Stabilitate & ſonoritate prædicationis. d Fortitudine indefeſſa.
ex auro[a], & argento, & ære[c], marmore[d], & gemmis, & diuerſi-
a ¶ Sanctorum, quibus conſtruitur tabernaculum. ¶ Protectio mea patet.
tate lignorum, deditque ei ſocium Ooliab filium Achiſamech, de
tribu Dan. Et in corde * hoĩs eruditi * poſui ſapientiam, vt † faciant 6
cuncta, quę præcepi tibi, tabernaculum fœderis, & arcã teſtimonii, &
propitiatorium quod ſuper eam eſt, & cuncta vaſa tabernaculi, men
ſamque & vaſa eius candelabrum puriſſimum cum vaſis ſuis, &
† altaria thymiamatis & holocauſti, & omnia vaſa eorum: labium
cum baſi ſua, † veſtes ſanctas in miniſterio Aaron ſacerdoti, & filiis
eius, vt fungantur officio ſuo in ſacris: oleum vnctionis, & thymia-
ma aromatum in ſanctuario. Omnia quę præcepi tibi, facient.

pretatur protectio mea, tanquam nomine dicat; *Dominus protector vitæ meæ a quo trepidabo.* Bene autem tabernaculũ cõſtruunt, qui tam conſtanter in domino confidunt.

STRA. Notandum quod in conſtructione tabernaculi myſterium trinitatis oſtenditur, ſicut in baptiſmo & in transfiguratione. In baptiſmo .n. in voce ſonuit pater & filius baptizatus eſt, in ſpecie columbæ ſpiritus apparuit. Oliab quoque qui interpretatur protectio mea pater, patris perſonam Beſeleel quoque qui in umbra Dei ſignificat perſonam ſpiritusſancti, de quo dicitur. *Et virtus altiſſimi obumb. ti.* Virtus enim altiſſimi ſpiritus ſanctusu

Pſal. 26. a
E
Allegorie.
† quicquid fabre fieri poteſt.
Matt. 3. d.
Mat. 17. a.
* corde.
* omnis.
† altare.
Matt. 3. d.
Matt. 17. a.
F

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXXI.

L*Ocutuſque eſt dominus.* *Deſcripta forma tabernaculi, & conſecrationis ſacerdotum, hic conſequenter agitur de electione artificium, & quoniam agens & finis ſibi correſpondent, ideo primo agitur de cauſa efficiente ipſius tabernaculi, ſecundo de cauſa finali, ibi.* locutus eſt. *Primo igitur exprimit efficientem principalem dicens.*

Ecce uocaui *& c. ad opus tabernaculi.*

Ex nomine Beſeleel filium & c. *Quoniam vno inconueniente dato ura alia ſequuntur. ideo Ra. Sa. qui dicit quod Hurauus iſtius Beſeleel filius it Mariæ & Caleb & conſequenter hẽt dicere quod iſte Beſeleel fuit pronepos ipſius Caleb, & ideo cum dicit in gloſ. ſuper 1. Parap. 2. quod Caleb cum ſet octo annorum accepit Azubã vxorem, qua habuit prolem, qua & anno quenti mortua accepit Mariam ſororem Moyſi, quæ altero nomine uoca- eſt Ephrata, de qua anno. 10. Caleb natus eſt Hur, & 20. anno Caleb ur genuit Vri, & 30. anno eius ſ. Caleb. Vri genuit Beſeleel 20. annorum at quando incepit tabernaculum, quia Caleb tunc non habebat niſi xl. nnos, vt habetur* Ioſue 14. *& hac uidentur inconuenientia manifeſta. ſ. q Caleb 8. annorum generaſſet de Azuba, & quod 20. ætatis ſuæ generaſſet Hur de Maria, quæ iam erat nonagenaria vel amplius, vt declaratum, eſt ſupra 17. Itẽ quod alij duo, ſcilicet Hur & Vri. 10. ætatis ſuæ anno genuiſſent, & quod Beſeleel 10. annorum eſſet artifex ſapiens ad faciendum tabernaculum. Et ideo dicendum, quod iſte Beſeleel fuit nepos Mariæ & Hur mariti eius ſicut declaratum eſt ſupra. 17. capit. & per conſequens dicendum. quod Hur qui. 1. Paralip. 2. dicitur filius Caleb & nepos eius, & Beſeleel pronepos eius, fuerunt alij ab eſtis hic nominatis, fuerunt tamen eorundem nominum & eiuſdem tribus, in vna enim tribu erãt multę cognationes & nullum eſt inconueniens quod in duab. cognationibus inueniantur pater & filius & nepos ſimilium nominum.*

4 Et imple. *quia omnis ſapientia a domino deo eſt, ſiue ſit acquiſita ſiue infuſa, & iſte vtramque habuit.*

5 Ad excogitandum. *id eſt. ſubtiliter & artificioſe. faber enim eſt nomen generale artificis, et ſpecificatur per adiuncta. ſicut dicitur faber ferrarius, faber lignarius etc. et inde dicitur fabre aduerbium. Conſequenter nominat artifices ſibi adiunctos dicens, Deditque ei ſocium Ooliab, etc.*

6 Vt faciant *etc. qualiter autem iſta fieri debeant, patet ex prędictis cum ageretur de ſingulis in ſpeciali.*

✠ 1 Et locu-

MORALITER.

2 *Ecce vocaui.* Hic agitur de artificibus tabernaculi. Tabernaculum uero eccleſiam ſignificat, ut ſupra dictum eſt. propter uod ſtructores tabernaculi ſignificãt ędificatores eccleſię ſub Chriſto tamen principali actore. & iſti fuerunt apoſtoli, ſpecialiter Petrus & Paulus. i. Cor. iii. b. *Adiutores Dei ſumus*, & Gal. 2. b. *Qui operatus eſt Petro in Apoſtolatum circumciſionis operatus eſt & mihi inter gentes.* Et conuenienter ſignificantur per nomina principalium artificum quorum primus uocatus fuit Beſeleel, qui interpretatur umbra Dei, & bene ſignificat Petrum. Nam ad tactũ umbrę eius uirtute diuina ſanabantur infirmi Act. 5. Secũdus uocatus fuit Oliab, qui interpretatur habitatio mea pater, & bene ſignificat Paulum qui mente habitabat in Deo patre omnium, ſicut ipſe dicit Philip. 3. d. *Noſtra conuerſatio in cælis eſt.*

✠ 1 Dedit quo

sãctus intelligitur. Vnde dominus dicit, *Ego noui virtutem de me exiſſe.* Iuſſio autem, id eſt, verbũ quo tabernaculũ fieri iuſſum eſt, filius eſt per quem pater in virtute ſpiritusſancti omnia operatur.

A

Luc. 1.d. Luc. 8.g. a *Videte &c.* Fruſtra gloriantur Iudęi de legali obſeruatione. Apertè enim dicit quia ſignum eſt futuræ ſcilicet quietis, & beatitudinis, vel quietis ſanctorum in præſenti, qua quieſcũt à tumultu mundialium operũ & vitiorum.

B b *Duas tabulas.* Cum multa locutus ſit De' duę tantum tabulę dãtur Moſi lapideæ, quæ dicuntur tabulæ teſtimonii, quia cætera omnia quæ pręcipit Deus, ex illis decem præceptis, quæ in duabus ſcripta ſunt tabulis pendere intelliguntur ſi diligenter quærantur, & bene intelligãtur, ſicut ipſa decem ex duobus, dilectione, ſcilicet Dei & proximi in quibus ſcilicet *tota lex pendet & prophetæ.*

Duę tabulæ Moyſi. Matt. 22.d Quæſt. 68.

C

Et locutus eſt dominus, ad Moyſen, dicens. Loquere filiis Iſ- 1
a rael & dices ad eos. Videte vt ſabbathum meum cuſtodiatis, 2
¶ Per omnes generationes.
quia ſignum eſt inter me & vos in generationibus veſtris, vt 3
a ¶ In obſeruatione ſabbathi.
ſciatis, quia ego dominus, qui ſanctifico vos. Cuſtodite ſab-
a ¶ Turbando animę quietem.
bathum meum. Sanctum enim eſt vobis. Qui pollluerit illud, 4
a ¶ Animę & corporis. b ¶ Seruile.i.peccatum.
morte † moritur. Qui fecerit in eo opus, peribit anima illius 5
¶ Sanctorum. ¶ In præſenti vita.
de medio populi ſui. Sex diebus facietis opus, in ſeptimo ſab- 6
bathum eſt requies ſancta domino. Omnis qui fecerit opus 7
in hac Die, morietur. Cuſtodiant filii Iſrael ſabbathũ, & cele-
brẽt illud in generationibus ſuis. Pactũ eſt ſempiternũ inter
a ¶ Filios promiſſionis.ſ.& viſuros Deum facie ad faciem ſicuti eſt.
b ¶ Significans prius bona opere conſummare debere, & poſtea in æternum quieſcere.
me & filios Iſrael ſignumq́; perpetuũ † Sex enim diebus dñs
fecit cælũ & terrã: & in ſeptimo ab omni opere ceſſauit † De- 8
dit quoq́; dñs Moyſi cõpletis huiuſcemodi ſermonib. in mõ- 9
a ¶ Pro dilectione Dei & proximi. b ¶ Quia lapideo debentur populo. c ¶ Spiritusſancto. 10
b te Sinai duas tabulas teſtimonii lapideas, ſcriptas digito Dei. 11

† morietur.

✠ THEODORE. Mirũ effringi potuiſſe, quas tantũ nomen exarauerat. Sed diuina conceſſione factum eſt, vt legis abolitionẽ inſinuaret. Sed & ad differẽtiã alterius codicis, qui poſtea ſcriptus eſt à Moſe iubẽte Deo, adiectũ eſt ſcriptas digito Dei.

✠ IRENEVS. Quaritur hic, cur Deus nõ dederit patribus antiquis legem ſed tãtum Moſi in duabus tabulis lapideis quam populo promulgaret? Quia lex non eſt poſita iuſtis. Iuſti autem patres virtutem decalogi conſcriptam habentes in cordibus & animabus ſuis diligentes ſcilicet Dei qui fecit eos & abſtinentes erga proximum ab iniuſtitia, ꝓpter quod non fuit neceſſe admonere eos correptoriis literis, quia habebant in ſemetipſis iuſtitiam legis. Cum autem hæc iuſtitia & dilectio quæ erat erga Deum ceſſiſſet in obliuionem, extincta eſſet in Aegypto, neceſſario Deus ſemetipſum oſtendebat per vocem, & eduxit de Aegypto populum in virtute, vti rurſus fieret homo diſcipulus & ſectator Dei.

CAP-

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et locutus eſt. *Hic agitur de cauſa finali. ad hoc enim fiebat tabernaculum, vt deputaretur diuino cultui, qui pro magna parte conſiſtebat in obſeruatione ſabbathi, de qua ſupra dictum eſt. 20. cap. veruntamẽ hoc replicatur duplici de cauſa. Vna eſt, quia poſſent credere filij Iſrael quod licitum eſſet facere opus tabernaculi etiam in die ſabbathi, eo quod tabernaculum ordinabatur ad cultum* Dei, *ideo ad hoc excludendũ repetitur hic præceptum de obſeruatione ſabbathi. Secunda cauſa eſt ad addendum firmitatem pręcepti quia hic exprimitur pœna tranſgreſſionis, quæ prius non erat expreſſa. Dicit igitur.*

2 Videte, &c. *vacando diuinis.*

3 Quia ſignum. *videlicet quod ſitis mihi peculiaris populus, meo cultu, ſpecialiter applicatus, & ego veſter* Deus.

4 Qui polluer. *faciendo opera præter illa quæ ſupra determinata ſunt 20. cap.*

5 Morte, &c. *ſi fuerint teſtes eum conuincentes.*

6 Qui fecerit in eo opus, *de quo non poſſet conuinci,*

7 Peribit anima illius, *quia punietur grauius à Deo. in futuro, niſi pœnituerit & ſatiſfecerit in vita præſenti. Cætera patent ex ſupra dictis vſque ibi.*

8 Dedit quoque &c. *dicit* Ra. *Sal. quod præceptum domini de fabricatione tabernaculo & cęteris ei annexis, fuit datum* Moyſi *poſt fabricationem vituli, licet ſcriptum ſit prius, quia non omnia ſcribuntur ordine qui facta ſunt. Dicit igitur quod poſt fabricationem vituli Moſes aſcendit ad dominum ad deprecandum pro remiſſione tanti peccati, habetur ſe. cap. & quando dominus fuit placatus per eius preces, tunc ſignum huius dixit Moyſi, quod faceret tabernaculum de oblationibus populi, quas acceptabat quaſi emendam ſui delicti, & ſecundum ergo illud quod hic dicitur.*

9 Completis, &c. *non refertur ad ea quę dicta ſunt de fabricatione tabernaculi & alijs annexis, ſed ſolum ad illud quod dictum eſt vltimo obſeruatione ſabbathi. vnde & in* Hebræo *non habetur huiuſcemodi ſermonib. ſed hoc ſolum* Cum compleſſet loqui cum Moyſe. *ſecundum vero doctores noſtros, præceptum de fabricatione tabernaculi alijs prædictis datum fuit Moſi ſicut ſcriptum eſt ante fabricationem vituli ſed propter huiuſmodi peccatum impeditum fuit opus, quouſque dominus fuit eis placatus. & ſic ly huiuſcemodi ſermonibus, refertur ad omnia prædicta a principio. 25. c. vſque ad locum iſtum.*

10 Duas tabulas teſtimonij lapideas ſcriptas. *ſecundum doctores noſtros in vna tabula erant ſcripta tria præcepta, in alia ſeptem, ſecundum Hebræos in qualibet tabula erat quinque ſcripta vt patebit c. ſeq.*

11 Digito Dei. *id eſt opere eius, & non opere humano.*

✠ CAP.

MORALITER.

Dedit quoque. &c. in quibus ſcripta erant decem præcepta decalogi digito Dei, propter quod ſignificant intellectum hominis & affectum, in quibus lex noua ſcripta eſt per fidem charitatem opere ſpiritusſancti, qui dicitur digitus Dei ſupra viij. cap. De hac autem deſcriptione nouæ legis dicitur Hiere. 30. f. Poſt dies illos dicit dominus. *Dabo legem meam in viſceribus eorum, & in corde eorum ſcribam eam.* Et quod loquatur de lege noua patet ibidem per literam præcedentem, vbi dicitur. *Feriam domui Iſrael & domui Iuda fœdus nouum, non ſecundum pactum quod pepigi cum patribus veſtris in die qua apprehendi manus eorum, vt educerem eos de terra Aegypti.*

Qñ fabricatum tabernaculũ

✠ MORALI-

CAP. XXX.

Fac nobis,&c. Deos pluraliter, cum vnus tantũ vitulus factus ſit ad ſimilitudinẽ ſ. bouis Apis, quẽ in Aegypto coluerunt, ſed q idololatriã colit omnib. vitijs ſubiicit ſe, & quaſi tot diis & dæmonibus quot vitijs ſeruit.

✠ AMBROSIVS. Cum Moyſes in monte Sinai Legem acciperet, populus erat cum Aaron ſacerdote. Et quamuis frequenter ad culpam lubricus, tamen quandiu lex dabatur, ſacrilegio erraſſe non proditur. Verũ vbi diuinum conticuit oraculum, peccatum irrepſit, vt peterẽt ſibi fieri deos.

✠ CHRYSOSTOMVS. Moyſi accidit quod in ſeculari coniugio ſolet euenire: Etenim vir quando impudicã vxorem habere ſe nouit; nec; proiicere ei de domo permittit; qui & ſi peregrinari aliquando coactus fuerit, cogitat cito reuerti, quaſi quodã ſuſpicionis aculeo ſtimulatus. Qui autẽ ſobriã & caſtã hẽt, foras ſecurus moratur, ſufficiẽtes procuratorum munimine mores reliquẽs vxoris. Hoc Moyſes paſſus eſt, quia inemendabilem ſynagogam habebat vxorem, reliquit eam, & fornicata eſt;

b Dixitq; ad,&c. AVGVST. Intelligitur Aaron difficilia præcipere, ut hoc modo eos ab illa intẽtiõe reuocaret. Factum eſt tamen illud ipſum difficile, vt eſſet aurũ ad faciendũ idolum, quod propter eos notandum putaui, qui contriſtantur ſi quid tale propter vitam æternam diuinitus fieri, vel æquo animo tolerare iubeantur. D

CAP. XXXII.

Videns autem populus, quod moram face- 1
Putauit eum interijſſe aut aliquid accidiſſe, vt non poſſet redire.
ret† deſcendendi de monte Moyſes, con 2
a gregatus aduerſus Aaron ait: Surge, †fac 3
nobis Deos, qui nos præcedat. Moyſi.n. 5
huic viro, qui nos eduxit de terra Ægy- 4
a Non eſt auſus reſiſtere, quia ſciebat populum pronum ad occidendum.
b pti, ignoramus qd acciderit ei. Dixitq. ad eos Aaron: Tolli- 6
a Quia hoc aurum purius & charius. Rem difficilem præcipit, vt ab intentione reuocet.
te inaures aureas de vxorum filiorumq. & filiarum veſtrarũ 7
Etiamſi difficile.
auribus, & afferte ad me. Fecitq; populu. quod iuſſerat, defe 8
rens inaures ad Aaron. Quas cum ille accepiſſet, formauit 9
a Quia bouem adorauerunt in Aegypto aliud forſan idolum non ſuſciperent.
opere furioſo, & fecit ex eis vitulum conflatilẽ. Dixeruntq. 10
Hi ſunt dii tui Iſrael, q te eduxerũt de terra Ægypti. Quod 11
cum vidiſſet Aaron, ædificauit altare corã eo, & præconis 12

✠ THEODORETVS. Aaron in vitulo formando non omnino venia indign⁹ fuit: Nam cum Moſes quadraginta dies in montis vertice conſtitiſſet, & populus ille rabie quadam inſaniret, atque ĩ Aegyptum remigrare vellet, primo quidẽ populi impetum verbis cõpeſcere tentauit, ſed poſtquam dicto audientes minime eſſe intellexit, mulierum aureas inaures poſtulauit, ut animum ornatus pecuniarumq; maxime amantem, ſuperſtitionis inſaniæ tanquam militem militi ĩ acie opponeret. Verũ ne hac quidẽ ratione illorum rabiẽ extinxit: Quapropter vitulum formare coactus eſt. Huiuſmodi itaq; propoſitum diuina benignitate illi ignoſcẽdum erat. Id Moyſes ipſe in Deutoronomio ſatis declarauit, cum ait: *Deprecatus ſum dominum pro Aarone fratre meo, & mortuus non eſt.* Quæſt. 66. E

✠ TERTVLLIAN. Quare benedictæ proijciamus ornamenta terrena, ſi cœleſtia optamus. Ne dilexeritis aurum, ĩ quo prima delicta populi Iſraelis denotant. Odiſſe debetis quod Iudæos perdidit; quod derelinquentes Deum, adorauerunt. Iã tunc Lib. de cultu fœminarum. F

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXXII.

1 Videns autẽ populus. *Poſt præceptũ de cõſtructione tabernaculi, hic cõſequenter deſcribitur ſuperueniẽs impedimẽtũ ex peccato populi, & primò ponit populi tranſgreſſio. ſecũdo Moyſi deprecatio, ibi:* Facto autẽ die altero. *Circa primũ primo ponit peccati ꝑpetratio, ſecũdo perpetrati cognitio, ibi:* Locutus eſt autem. *tertio cogniti examinatio, ibi:* Arripiẽſq; *&c. quarto examinati punitio, ibi:* Videns Moyſes. *Circa primum dicitur ſic.*

2 Videns autẽ po. *Dicit Ra. Sa. iſti fuerunt Aegyptij conuerſi ad Iudaiſmum, qui aſcenderunt cum* Iudæis *de Aegypto, vt dictũ eſt ſup. 12. c. & iſti quia erant nutriti in idololatria, ad eã incitauerunt magnam partem de filijs Iſrael.*

3 Quod morã, &c. *Dicit Ra. Sa. quod Moyſes recedẽs de caſtris, volens aſcendere ad dominum dixit ſe rediturum quadrageſima die circa horã ſextam. Populus aũt intellexit, quod dies ſui receſſus eſſet de numero illo, ſed non erat, quia* Moyſes *intelligebat de diebus naturalibus integris. dies autẽ illa non erat integra, quia tota nox iam præceſſerat & aliqua pars diei artificialis. Triceſimonono autem die, quem populus credebat eſſe xl. Sathan turbauit aerem, et oſtendit ſimilitudinẽ feretri, dicẽs quod mortuus eſſet Moyſes, & tunc populus cõcitatus fuit ad fabricandum idolum, cuius nutu deducerentur loco ducatus Moyſi. Sed hoc dictum patet ex textu eſſe confictũm, quia ſubditur.*

5 Moyſi enim huic viro qui, &c. *Si enim vidiſſent mortis eius ſigna prædicta, magis dixiſſent quod fuiſſet mortuus, quia hæc eſſet cauſa rationabilis & efficacior ad quærendum alium doctorem. Aliter etiam patebit falſitas huius dicti per ſequentia.*

4 Congregatus aduerſus Aaron, &c. *Quare hic non fit mentio de Hur, quẽ conſtituerat Moyſes ad regimen populi cum Aaron, ut dictum eſt ſupra 24. cap. dicit Rab. Sal. quod populus interfecerat eum, eo quod ipſum argueret de tanto ſcelere.*

6 Dixitque ad eos Aaron. *timore mortis aſſentiens eis, licet non ex corde.*

7 Tollite inaures aureas. *Credebat enim Aarõ, quod vxores filij & filiæ grauiter ferrẽt, ſi acciperentur eorum ornamenta, & ſic ex hoc & ex cupiditate Iudæorum credebat impedire conatum populi, vel ſaltem retardare vſque ad aduentum* Moyſi, *qui populum reprimeret.*

8 Fecit populus quod iuſſ. defe. &c. *Ex quo patet magna voluntas idolatrandi, non ſolum in viris, ſed etiam in vxoribus & liberis, qui ita prompte ornamenta ſua pretioſa tradiderunt.*

9 Formauit opere furioſo, &c. *In Hebræo habetur,* In ſtilo *quod exponit Ra. Sa. dicens, quod Aaron primo depinxit cum ſtilo in tabula formam vituli, & tradidit artificibus, ut facerent ad ſimilitudinẽ illius, quia Apis quod reputabatur maximũ numẽ Aegypti, apparuerat eis in Aegypto in ſpecie tauri, ut dictum eſt ſupra 8. c.* Vitulus quomodo factus.

10 Dixeruntque, &c. *Ex quo patet magna inſania populi, qui mirabilia inaudita a Deo facta in exitu eorũ de* Aegypto *attribuebat idolo, & licet eſſet vnum idolum tantum, tamen dixerunt: Hi ſunt dij ad reuerentiam idoli, ſicut magnæ perſonæ de ſe loquuntur in plurali ad magnificentiam, ut, nos præcipimus, nos volumus & huiuſmodi.*

11 Quod cum vidiſſet Aaron, &c. *Dicit Rab. Sa. quod vidit ſpiritũ vitæ in vitulo, ſicut dicitur.* Et mutauerunt gloriã ſuã in ſimilitudinem vituli comedentis fœnum. *Sed patet manifeſte, quod hæc eſt fictio & ſcripturæ peruerſio. Si. n. in vitulo fabricato ſpiritus vitæ fuiſſet, ſcriptura non dixiſſet, in ſimilitudinem vituli. ſed in vitulum. Et ideo aliter dicendũ, quod Aaron vidit tantam voluntatem immolandi victimas idolo in populo, quod non poterat reſiſtere, ideo ſequitur.*

12 Aedificauit altare coram eo, & præco. &c. *Ad retardandũ immolationem, quia ſtatim ſine altare immolaſſent. Vel dicitur: Aedificauit ſcilicet ipſe, & non populus, vt tardius fieret, ut dicit Rab. Sal. quia ſi dixiſſet quod facerent in momento ſic fuiſſet factum per manus multorum.*

✠ 1 Cras

MORALITER.

✠ 1 *Videns autem populus.* ẜm quod dicit Greg. pro qualitatib. ſubditorum diſponuntur acta regẽtium, vnde ſæpe fit, vt pro culpa gregis, vere boni delinquat vita paſtoris. Et ponit exẽplũ de Dauid, qui pro culpa populi permiſſus fuit à Deo peccare in eius numeratione 2. Reg. 24. propter quod Dauid non fuit penitus in perſona, licet hoc peteret a domino, vt habetur ibidem, ſed populus fuit grauiter punitus. Similiter credendũ eſt quod Aaron propter malitiam populi petentis ſibi deos fieri, permiſſus fuit peccare in vituli cõflatilis fabricatione, ꝓpter quod Aarõ in perſona propria nõ fuit punitus, ſed populus; & in hoc Aaron figuram tenuit boni principis, uel prælati, qui propter malitiam ſubditorum aliquando permittitur in peccatum labi.

tunc aurum ignis eſt eſca.

A. ✠ IDEM. Vrgetur Aaron, iubet inaures fœminarum ſuarū in
In Scot- ignem conferri. Amiſſuri enim erāt in iudiciū ſibi vera orna-
piaco. menta aurium. Dei voces.

Moraliter a *Et ſedit populus comedere, &c.* Eius potusq; ad luſum impulit,
luſus ad idolatriam
quia ſi vanitatis culpa
non caute cōpeſcitur:
ab iniquitate mens in
† mandu- cauta deuoratur. Vn-
care. de: *Qui modica ſper-*
† ac. *nit, paulatim decidit.*
Eccl.19. a. Si enim curare parua
negligimus inſenſibi-
† præcipi- liter ſeducti, etiā ma-
ſti. iora audenter perpe-
tramus.
Lib.1. Mo ✠ GREGORIVS.
ral.ca.5. Nonnulla ſunt vitia
quæ a cunctis aut ſe-
B parari vix poſſunt, aut
certe nequaquam poſ
† as. diſc. ſunt. Pene enim ſem-
diſciplina per epulas comitatur
voluptas. Nam cum
corpus in refectionis
delectatione reſolui-
tur, cor ad inane gau-
dium relaxatur. Vnde
ſcriptū eſt, *Sedit popu-*
lus manducare & bibe-
re, & ſurrexerunt ludere.
† forte. b *Iſti ſunt dij tui.* AV-
Quæſt.142 GVST. Dominus in-
† ecs de. dicis Moyſi, quid fe-
cerit populus de vitulo & de idolo ꝙ ex auro ſuo fecerāt, di-
cit eos dixiſſe. Hi ſunt dij tui Iſrael q̃ te eduxerunt de terra Æ-
gypti. Quod eos dixiſſe non legitur, ſed animū eorum hunc
fuiſſe deus oſtendit, horum quippe gerebāt verborum in cor
Myſtice. de ſententiam, quæ deum latere non poterat.
Lib.9. Mo c *Dimitte me, &c.* GREG. Quid eſt ſeruo dicere, dimitte me, ni
ral.ca. 11 ſi deprecandi auſum præbere? quaſi pēſa quantū apud me va-
&12. leas, & cognoſce quia obtinere poteris quicquid ꝓ populo ex
Precatio oras. In Iob tñ dicitur, Deus cuius iræ reſiſtere nemo poteſt,
iuſti. cū iræ Dei reſtiterit Moyſes, q ſupernæ percuſſionis impetū
Iob 9. b. mortis ſuę oblatione reſtrinxit dicens, Dimitte eis hanc noxā
aliōquin dele me de libro tuo quē ſcripſiſti. Aarō quoq; ignē
Nu. 24. c. diuinę animaduerſionis inceſi fumo tēperauit, & Phinees lu
C xuriantes cū alienigenes trucidāſ, zelū ſuum diuinæ indigna
tioni obtulit, & furorē gladio placauit. Dauid angelo ferięti ſe
offerens

voce clamauit, dicens: Cras ſolennitas domini eſt. Surgĕteſ- 1
a que mane, obtulerunt holocauſta & † hoſtias pacificas, & ſe- 2
dit populus † comedere † & bibere, & ſurrexerunt ludere. 3
Locutus eſt autem dominus ad Moyſen: * Vade deſcende, † 4
a Iam non meus. Cognatione carnis, vel affectu ſollicitudinis.
peccauit populus tuus quem eduxiſti de terra Ægypti; receſſe 5
a Quaſi leues & inſtabiles. b Qua itur ad Deum. c Ante. Coegerunt fieri. 6
runt cito de via quam † oſtendiſti eis: Feceruntq; ſibi vitulū 7
conflatilem, & adorauerunt, atque immolantes ei hoſtias di- 8
a In corde ſuo. b Quaſi beneficium Dei cum idolo imputauerunt.
b xerunt: Iſti ſunt dii tui Iſrael, qui te eduxerunt de terra Ægy- 6
pti. Rurſumque ait dominus ad Moyſen: Cerno ꝙ populus 10
a Indomabilis ſuperbiæ. b Sancti iræ Dei obuiant, cum ab ipſo accipiunt vt ſe opponant,
alioquin iræ Dei nihil reſiſtit. 11
c iſte duræ ceruicis ſit: † Dimitte me, vt iraſcatur furor meus cō 12
Generationem ſanctorum.
tra eos, & deleam eos, faciamq; te in gentem magnam. Moy
a Ex miſericordia ſuppliciter orat pro populo: poſt ex diſciplina ſeuere vindicat pro Deo.
ſes autem orabat dominum Deum ſuum, dicens: Cur domi- 13
Non meum. Quem creaſti, fouiſti multis beneficijs.
ne iraſcitur furor tuus contra populum tuum, quem eduxiſti
de terra Ægypti in fortitudine magna & in manu robuſta?
a Quia aliter delere non poterat.
Ne, † quæſo, dicant Ægyptii: callide eduxit eos, vt interfice- 14
ret in montibus, & deleret † e terra. Quieſcat ira tua; & eſto 15

offerens, placationis gratiā ante ipſ propoſitū exegit. Sed re-
ſiſti iræ Dei non pōt, cum ſe (vt ita dixerim) inequilitus mo-
uet, nec ſe vtiliter alicuius deprecatio obijcit, cū ſemel Deus
aliquid ab intimis iraſcēdo diſponit. Hinc eſt enim ꝙ Moyſes,
qui reatum totius populi precib. ſuis terſit, & diuinæ iracūdiæ
vim placauit, ad petrā
Horeb veniens, pro
aquæ exhibitione diſ-
fidens, terram prom-
ſionis ingredi do-
no iraſcente non po-
tuit, & ſe hac de re a-
fligit, & deſiderio tur-
batur, & diſpoſitæ vl-
tionis iracundiā repel-
lere a ſe nō valuit, qui
volente domino a po
pulo amouit. Hinc Da
uid proſtrata plebe an-
geli gladium prece cō
peſcuit, cum prius
plorans & eiulans nu
dis pedibus filium fu-
geret, & quouſq; per-
petrati facineris vltio
nem ad plenū recipe-
ret, iram Dei non va
luit pro ſeipſo tēperā
GREGOR. Ædi-
ficare lectorem iuxta
hiſtoriam poteſt, ſi p-
pendat quomodo bo
nis rectorib. miſtaſit
regendit auctoritas,
& conſolandi beni-
gnitas. Diſciplina. n. vel miſericordia multū deſtituitur, ſi vna
ſine altera teneat. circa ſubditos dēt ineſſe doctorib. vel recto
rib. & iuſte conſolans miſericordia & pie ſæuiens diſciplina
Vide. n. Moyſen pie amantē & diſtricte ſæuiētem. Cū enim
diceretur, Deſcende, peccauit populus tuus, quaſi qui in tali
peccato lapſus eſt, iam meus nō eſt, & adderetur, Dimitte me
vt iraſcatur furor meus cōtra eos, &c. Sæpe ſe irę Dei oppo-
nens ait: Aut dimitte eis hanc noxam, aut dele me de libro
tuo. Penſemus quibus viſceribus populum amauit, pro cuius
vitā ſe deleri petiuit, & quanto zelo rectitudinis, cum veniam
obtinuiſſet, ad populum veniens ait: Ponat vir gladiū ſuper
femur, &c. Ecce qui vitam omnium cum ſuā morte petiuit,
paucorū uitā gladio extinxit, intus ignib. amoris, foris acce-
ſus eſt zelo ſeueritatis, ſic amauit quib. præſuit, ut pro eis non
parceret ſibi, delinquētes ſic perſecutus eſt, ut etiam domino
parcente

NICOLAVS DE LYRA.

Quę facta fuerunt ante aduentū Moyſi.

✠ 1 Cras ſolennitas. *non hodie, quod dixit ad retardandum immolationem, ſi forte interim veniret Moyſes & impediret eam.*

2 Surgenteſq; mane. *antequam veniret Moyſes, qui tamen venit eadem die. Ex dictis patet falſitas prædictæ fictionis ſ. quod populus fuit excitatus ad idolatriam, eo quod altera die præcedenti hora 6. viderant ſigna mortis Moyſi, ut prædictum eſt, quia ad hoc ſequitur quod ab illa hora vſque ad horam veſperarum omnia iſta fuerant facta ſucceſſiue per ordinem, ſ. prouocatio Aegyptiorum conuerſorum, deceptio Iudæorum, occiſio Hur eos arguentis, aſſenſus Aaron timore mortis. petitio inaurium, apportatio earum etiam ab extremitatibus caſtrorum, quæ occupabant magnum terræ ſpatium, cum eſſent ibi ſexcēta millia virorum abſque mulieribus & paruulis. Item formatio vituli, conſtructio altaris, & proclamatio craſtinæ ſolennitatis, quæ nullo modo potuerunt fieri ſucceſſiue in tam breui tempore. Et ex hoc patet quod pluribus diebus antequam complerentur xl. dies. prædicti inceperunt tractare iſtud negotium.*

3 Et ſedit populus comme. *de immolatis coram idolo.*

4 Et ſurre. ludere. *i. choriȥare & cantare, ut patet ex ſequentibus. et hoc faciebant in uenerationem idoli, quod pertinet ad idolatriam. vnde in Hebræo habetur:* Et reſurrexerunt illudere, *quia idolatria eſt illuſio diuina.*

Diuiſio.

5 Locutus eſt. *Conſequenter ponitur peccati perpetrati cognitio, & primo per diuinam reuelationem, ſecundo per ſenſus experientiam, ibi: Et reuerſus eſt Moyſes. Circa primum præmittitur peccati reuelatio. ſecundo pœnæ comminatio, ibi.* Rurſumque. *Circa primum dicitur.*

6 Locutus, &c. *reuelans populi tranſgreſſionem dicens.*

7 Vade deſcen. *quia ad prælatum pertinet peccata ſubditorum manifeſta corrigere. Aliter exponit Rab. Sal. dicens, Deſcende, ſ. a tua dignitate & gloria, quia ſicut dignitas & gloria prælati conſiſtit in bonitate ſubditorum, ſecundum quod dicit Iob. 3. cano. b.* Maiorem horum non habeo gratiam, quam vt audiam filios meos in veritate ambulantes, *ita deiectio ſui honoris eſt in eorum peruerſitate.*

8 Peccauit populus, &c. *q. d. iam non eſt meus, quia me per idolatriā abnegauit.*

9 Receſſerunt cito, &c. *tanquam inſtabiles in bono, & proni ad malum.*

10 Rurſumque. *Hic conſequenter ponitur pœnæ comminatio cum ſubditur.*

11 Cerno quod populus. du. cer. &c. *id eſt, non recipiens correctionem.*

12 Dimitte me, &c. *Loquitur modo humano, cum filius offendit patrem, & pater tenens gladium quaſi ad iugulandum ipſum, dicit alicui exiſtenti iuxta ſe, ne retineas me a percuſſione, per hoc magis inſinuans contrarium, ſcilicet quod velit retineri, & ex hoc accepit Moyſes audaciam orandi pro populo ad retinendum Dei vindictam dicens.*

13 Cur domine, &c. *quem reputas ſpecialem filium, ſicut dictum eſt ſupra 4. f.* Filius meus primogenitus Iſrael.

14 Ne quæſo dicant Aegyptii callide eduxit, &c. *q. d. Iſtud reuerteretur in blaſphemiam contra te. Allegat etiam ad hoc Dei pietatem dicens.*

15 Quieſcat ira tua & eſto, &c. *q. d. tibi proprium eſt parcere & miſereri & non iraſci. Allegat etiam conſequenter merita Patrum dicens.*

parcente proſterneret vtrobiq; legatus fortis cauſam populi apud Deũ precib. cauſam Dei apud populũ gladiis, allegauit. Intus amãs, diuinæ iræ ſupplicãdo obſtitit, foris ſeuiens culpã feriẽdo cõſumpſit. Succurrit citius omnibus in offenſa paucorum. Sed idcirco Deus eum citius audiuit agẽtem pro populo, qa vidit quid ſuper populũ acturꝰ eſſet pro Deo. In regimine ergo populi vtrũq; Moyſes miſcuit, vt nec diſciplina deeſſet miſericordię, nec miſericordia diſciplinæ.

digito Dei ſcriptas fregiſſe videtur. Magno tamẽ myſterio figurata eſt iteratio teſtamẽti noui, qa vetus fuerat abolendũ, & nouũ conſtituendũ. Notandum ſane, quãta pro populo ad Deũ ſupplicatione laborauerit, qui tam ſeuerus in eos uindicando fuit. D

✻ Avgvs. Admoneremur, cũ delicta noſtra nos grauãt, ne diligamur à Deo, releuari nos apud eũ illorũ meritis poſſe, quos Deus diligit. Nam cũ ab omnipotẽte dicitur homini, *Sine me & cõterã eos*, qd aliud dicitur, quã cõtererẽ eos niſi diligerẽtur abs te. Ita ergo dictũ eſt, *Sine me* ac ſi diceretur, noli eos diligere, & conterã eos quia ne id faciam dilectio tua ĩtercedit mihi.

a placabilis ſuper nequitia populi tui. Recordare Abraham, 1
a ¶ Firmiter promiſiſti, non licet mutare. b ¶ Quem homines non audent peierare. ¶ Quia maiorem non habuiſti.
Iſaac, & Iſrael ſeruorum tuorũ, quibus iuraſti per temetipſum, 2
dicens: Multiplicabo ſemen veſtrum ſicut ſtellas cęli, & vni-
b uerſam terram hanc, de qua locutus ſum, dabo ſemini veſtro,
& poſſidebitis eam ſemper. Placatuſque eſt dominus, ne faceret 3
a ¶ Afflictionem.
malum, quod locutus fuerat aduerſus populum ſuum. Et † 4
a ¶ Ad regendum populum & corrigendum. b ¶ Contemplationis.
reuerſus eſt Moyſes de monte, portans duas tabulas teſtimo- 5
a ¶ Opere.
nii manu ſua ſcriptas ex vtraque parte, & factas opere domi- 6
¶ Præcepta diuina.
ni: Scriptura quoq; Dei erat ſculpta in tabulis. Audiens autem 7
Ioſue tumultum populi vociferantis dixit ad Moyſen: Vlu- 8
latus pugnæ auditur in caſtris. Qui reſpondit: Non eſt cla- 9
a ¶ Contra diabolum vel peccatum. b ¶ Quæ moneat vitia fugere, ſecundum illud: Fugite fornicationem, &c. 1. Cor. 6. d.
mor † adhortantium ad pugnam, neque vociferatio compel-
¶ Ante idola.
lentium ad fugam, ſed vocem cantantium ego audio. Cum- 10
¶ Ludentium & canentium.
c que appropinquaſſet ad caſtra, vidit vitulum & choros: Ira- 11
a ¶ Quia indicauit indignos quibus legerentur præcepta Dei.
tuſque valde, proiecit de manu * tabulas, & confregit eas ad 12

Avgvstinvs. Quęritur, cur tabulę quas dominus ſcripſit, & fecit cõfractæ fuerĩt. Quę vero manu hominis dolatæ fuerunt, perdurauerũt? Sed in hoc ſignificatur, ꝙ Deus primum hominẽ ratione & ingenio decorauit, cor ſapiens & intelligẽs dedit, vt ſine difficultate & errore ſcire & implere poſſet. Hoc ergo faciẽdo quaſi tabulas quaſdam ſcripſit & dolauit: ſed eas homo cõfregit cum diabolo acquieuit: & ſe illa gratia indignum reddidit. Iubetur ergo iterũ tabulas dolare, id eſt, latitudinẽ cordis pręparare ad ſuſcipiẽda mãdata Dei, & qa liberũ arbitriũ ita violauit, vt iam ſine Dei gratia bonũ per ſe agere non poſſit, enitatur laborare ad virtutes. Adam enim in delitiis victus fuit: Iob in ſterquilinio diabolum vicit.

Quare tabulæ confractæ. Lib. 22. cõtra Fauſtũ cap. 93.

† aſpexit & deſcendit.

E

Gen. 3. b. Iob. 2. c.

a *Recordare Abrahã Iſaac, &c.* Patres qui diligũtur inducit pro filijs qui offendunt nec merentur audiri, quia bona ſanctorum patrum ſæpe ſub ueniunt filijs.

✻ Theodoretvs. Obſeruandum eſt igitur Moſem cũ legationem ſuam ad Deum placandum non ſatis idoneam eſſe exiſtimaret, patriarcharum quoque nomina in patrocinium inuocaſſe.

b *Placatuſque eſt dominus ne faceret mal.* Avgvstinvs. Malitiam hic pœnam intelligi voluit, ſicut eſt illud: Aeſtimata eſt malitia exitus illorum. Secundum hoc dicitur & bonum & malum eſſe a Deo, non ſecundum malitiam qua homines mali ſunt, malus enim Deus non eſt, ſed malis ingerit mala: quia iuſtus eſt.

c *Iratuſque ualde.* Avgvst. Iratus Moyſes, tabulas teſtimonii

✻ Theodoretvs. Nam quia dotalium libellorum typũ tabulę gerebant. ſponſa vero iam antequam in thalamum duceretur, adulterium perpetrarat; iure optimo dotalem libellum fregiſſe exiſtimandus eſt.

Quęſt. 68.

✻ Hieronimvs. Moyſes quadraginta diebus & noctib. ieiuniis in monte cum domino loquitur, populus autem ſatur idola fabricat. Ille vacuo ventre legem accipit ſcriptam digito Dei: iſte manducans & bibens, cõſurgenſq; ludere, aurũ conflat in vitulum, & Aegyptium bouem præfert domini maieſtati. Tot dierum labor vnius diei ſaturitate perit, frãgit audacter Moyſes tabulas, ſciebat enim domini ſermonem non poſſe audire temulentos.

Lib. 2. contra Iouinianum.

☞ a *Arripienſq;*

NICOLAVS DE LYRA.

Ni. ✻ 1 Recordare Abraham Iſaac & Iacob, &c. *q.d. Si populus iſtæ meruit mori per incendium, ecce Abraham pater eorum propter amorem tuam proiectus fuit in ignem Chaldæorum. Si per gladium, ecce Iſaac fuit paratus pro te immolari. Si meruerunt exilium, ecce Iſrael tã quam exul fugit in Meſopotamiam obediens patri ſuo & tibi.*

2 Quibus iuraſti per temetipſum dicẽs: Multiplicabo ſemẽ, &c. *qui es omnino immutabilis, & ideo iuramentũ tuum debet inuiolabiliter teneri de terra Chananæorum dauda ſemini eorum, quod tamẽ fruſtaretur, ſi deleres populum tuum de terra.*

3 Placatuſq; eſt dominus ne faceret malum ſuum, &c. *Nõ ꝙ pęnam omnino dimitteret, vt patet ex ſequentibus, ſed ne omnino deleret ſicut dixerat:* Dimitte me vt deleam eos.

4 Et reuerſus eſt Moyſes de monte. *Hic conſequenter ponitur peccati cognitio per experientiam, ſ. ſenſus viſus, & auditus, præmittitur tamen reuerſio Moyſi ad caſtra, cum dicitur:* Et reuerſus eſt Moyſes de mandato domini, *ut patet per prædicta.*

5 Portans duas tabulas; *quas dominus ſibi tradiderat, vt patet ex fine præcedentis capituli.*

6 Scriptas ex vtraq; parte & factas opere domini. *Dicit Ra. Sa. quod vnica ſcriptura erat ibi, quæ tamen erat legibilis indifferenter ex vna parte ſicut ex altera, quod erat mirabile, quia litera ex una parte figurata ordine recto, in parte oppoſita apparet eius figura modo oppoſito. Vel poteſt dici abſque miraculo tali, quod literæ erant duplices, ita quod præcepta erant ſculpta ex vna parte, & ſimiliter ex altera. Vnde ſubditur.*

7 Scriptura quoque Dei erat ſcripta in tabulis. *ſecundum Aug. vero in vna tabula erant tantum tria præcepta, ideo dicuntur pręcepta primę tabulę, quia ordinant hominem ad Deum. In alia autem tabula erant alia ſeptem quę ordinant ad proximum, ideo dicuntur pręcepta ſecundę tabulę. Secundum Rabb. Sa. & doctores Hebraicos quinque erant ſcripta in vna tabula, & quinque in alia. Aliter tamen diſtinguunt pręcepta, quam Auguſtinus, vt dictum eſt ſupra 20. ca. Vt autem iſta melius intelligantur, expreſſi ea hic in figura.*

Quantum ſcriptum in qualibet tabula

F

8 Audiens autem Ioſue. *Hic conſequenter ponitur cognitio peccati per ſenſum auditus, cum dicitur.*

9 Vlulatus pugnæ auditur in caſtris. *Ex hoc patet quod Ioſue nõ fuerat ibi, ſed remanſerat iuxta montem expectans Moyſen, vt dictum eſt ſupra 24 ca.*

10 Vocem cantantium ego audio. *Hoc autẽ melius cognouit quã Ioſue tum propter viuacitatem ſenſus, quia cum eſſet cxx. annorum, vt dicitur Deuteron. vl. c.* Non caligauit oculus eius, &c. *Et idem intelligitur de alijs ſenſibus, tum quia idololatria populi erat ſibi reuelata, ideo melius potuit cognoſcere clamorem idololatrantium. Conſequenter deſcribitur cognitio per uiſum, cum dicitur.*

11 Vidit uitulum & choros *quia magis mouẽt animum viſa quam audita, & ideo licet fuiſſet iratus ex auditu peccati, magis tamen ex uiſu.*

12 Proiecit de manu tabulas, & confregit eas ad radices montis. *reputans quod populus eſſet indignus recipere legem Dei digito ſcriptam. Hęc autem fractio tabularum ſignum fuit euacuationis legalium in aduentu Chriſti.*

a *Arripienſque vitulum quem fecerant.* ISIDORVS. Diaboli corpus ſignificatur in vitulo, id eſt, homines in omnibus gentib. quib. ad hęc ſacrilegia caput id eſt auctor eſt diabolus. Aureus vitulus, quia videtur idolatriæ ritus inſtructi a ſapientibus, de quibus dicitur. *Dicentes enim ſe eſſe ſapiẽtes, ſtulti facti ſunt, & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in ſimilitudinem imaginis cor. &c.* Et hac ſapientia iſte vitul⁹ aure⁹ quaſi ſolebāt etiam Aegyptiorum ſapiẽtes adorare figmẽta. In vitulo ergo ſignificatũ eſt omne diaboli corpus, id eſt, omnis ſocietas Gẽtiliũ idolatriæ deditorũ. Hāc ſacrilegā ſocietatem Chriſtus combuſſit igne, de quo ait. *Ignẽ veni mittere in terram, &c.* Et alibi: *Nō eſt qui ſe abſcondat a calore eius,* dum in eum credunt gentes, igne virtutis eius diabolica forma ſoluitur: dein de corpus cōminuitur, id eſt, ab illa male cōſpirationis collatione† diſcuſſum, verbo veritatis humiliat, & cōminutũ in aquā mittit, vt eos Iſrael, id eſt, Euangelij prędicatores ex baptiſmo in ſua mẽbra id eſt, dominicum corpus transferāt: vnde Petro dicit, *Macta & manduca,* cum ſimiliter dici potuit: Cōcide & bibe. Ita vitulus per ignem cęli, & aciem verbi per aquā baptiſmi ab eis potius quos abſorbere conabatur, abſorptus eſt.

Rom. 1. c. † radicem † 70. diſ. c. ieiunium quarti. Luce 12. f. Pſal. 18. b. B † ad infamiā inter hoſtes eorum 70. q. res futura erat gaudio hoſtib. eorum. † diſciſſum Act. 10. b.

✱ AMBROSIVS. Idolatriæ indignitate percitus, fregit tabulas Moyſes, & comminuit vituli caput, atque in puluerem redegit, vt omnia impietatis aboleret ueſtigia. Epiſt. 56.

✱ HIERONIMVS. Vituli puluerem quem adorauerat Iſrael, in contemptum ſuperſtitionis in potum accipit ut contemnere diſcat, quod in ſeceſſum proijci videat. Epiſt. ad Fabiolam.

a ¶ Corpus diaboli: id eſt idolatras. b ¶ Igne cæli & Spiritu ſancti.
a radices † montis. Arripienſq; vitulum quem fecerant, com- 1
a ¶ Acie verbi vel malleo. ¶ Baptiſmi.
buſſit & contriuit vſque ad puluerem, quẽ ſparſit in aquam,
a ¶ Vt colore erubeſcerent, quem in ſeceſſum mitti viderent. b ¶ Euangelij prædicatoribus.
b & dedit ex eo potum filiis Iſrael. Dixitque ✱ ad Aaron: Quid 2
tibi fecit hic populus, vt induceres ſuper eum peccatum ma- 3
ximum? Cui ille reſpondit: Ne indignetur dominus meus. 4
Tu enim noſti populum iſtum, quòd † pronus ſit ad malum. 5
Dixerunt mihi: Fac nobis deos, qui præcedant nos. Huic 6
enim Moyſi, qui nos eduxit de terra Aegypti, neſcimus quid 7
acciderit. Quibus ego dixi: Quis veſtrum habet aurum? Tu- 8
¶ Compendioſe locutus eſt.
c lerunt & dederunt mihi, & proieci illud in ignem, egreſſuſq; 9
eſt hic vitulus. Videns ergo Moyſes populum, quòd eſſet nu- 10
¶ Id eſt, propter.
d datus: ſpoliauerat enim eum Aaron † in ignominiam ſordis, 11
¶ Seueritate iuſtitiæ. 12
& inter hoſtes nudum conſtituerat: Et ſtans in porta caſtro- 13
rum, ait: Si quis eſt domini, iungatur † mihi. Congregatique 14
ſunt ad eum omnes filii Leui. Quibus ait: Hæc dicit Domi- 15
¶ Fortis, ſtrenuis. a ¶ Prædicationis. b ¶ Voluptates carnis.
e nus Deus Iſrael: † Ponat vir gladium ſuper femur ſuum. 16
a ¶ Increpando diſcurrite. b ¶ De vitio vſque ad vitium, per quod culpa intrat ad mentem. c ¶ Aequalitet vt nulli parcant. d ¶ Eccleſiæ.
Ite & redite de porta vſque ad portam per medium caſtro- 17

b *Et dedit ex eo potum filijs Iſrael.* Tradunt Hebræi φ filii Iſrael bibẽtes aquā vituli puluere infectā qui cōmiſerant idolatriā in barbis puluerẽ auri præferebant, quo etiā ſigno rei vel immunes ſceleris apparebant, & rei interficiebantur.

c *Et dederunt mihi, &c.* AVGVSTINVS. Compendioſe locutus eſt, non dicens, φ ipſe formauerit, vt exiret vitulus ſuſilis: an excuſationis cauſa timẽdo mẽtit⁹ eſt tanquam in ignem periturum aurũ proiecerit, atq; ipſo nō id agẽte forma vituli exierit? Quod ideo non eſt credendum, quia nec latere Moyſen poſſet verum cũ quo Deus loquebatur, & fratrẽ de mendacio nō redarguit.

d *Spoliauerat enim eũ Aaron in ignominiam ſordis, & inter hoſtes, &c.* Notãdum quod populus fecit ipſi Aaron tribuitur, qa cōſenſit ad faciendum quod malè petiuerat. Magis enim dictum eſt, nudauit eos Aaron, qa ceſſit eis, quā nudauerunt ſe ipſi, qui tantum malum flagitauerunt. Ornamentis quibus fabricatum fuerat idolũ, vel quiā malam voluntatem prius latentem oſtenderat, uel auxilium & protectionem Dei perdiderat.

e *Ponat vir gladium,* GREGORIVS. Gladium ſuper femur ponere, eſt prædicationis ſtudium uoluptatibus carnis ante ferre, ut cum ſancta quis ſtudet dicere, curet neceſſe eſt ſuggeſtiones edomare. De porta vſque ad portam ire, eſt a uitio uſque ad uitiũ, per quod ad mentẽ culpa ingreditur, increpãdo diſcurrere. Per medium uero caſtrorum tranſire eſt, tanta ęqualitate intra eccleſiam uiuere, ut qui delinqnẽtium culpas redarguit, in nullius reſideat fauore. Vnde ſubditur.

a Occidat

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Arripienſq; uitulum quem fecerant, combuſſit, & contriuit uſque ad puluerem quem ſparſit in aquam. *Hic conſequẽter deſcribitur peccati examinatio, quod debuit fieri ante punitionem, quia non omnes culpabiles erant nec æqualiter. Fit ergo primo examinatio per ſignum, cum dicitur.*

2 Et dedit. ex eo potum filijs Iſrael. *Dicit Rab. Salomon quod iſtę aquæ potatæ erant nociuæ culpabilibus cauſando in eis inflationem & languorem, per quem poterant ab eis diſcerni, aliis autem erant dulces, & vtiles ſicut aquæ in ſacrificio zelotipię oſtendebant per effectum culpam mulieris, vel eius innocentiam, vt habetur. Alij autem doctores dicunt, quod color auri remanſit circa ora eorum, qui erant culpabiles ita quod barbę eorum videbantur aureę, & ſic ab alijs diſtinguebantur, ſecundo fit examinatio peccati per hominis reſponſum, cum dicitur.*

Dixitque Moyſes ad Aaron, &c. *acſi diceret, prius debuiſſes ſuſtinere mortem.*

4 Cui ille reſpondit. *humiliter dicens.*

5 Ne indigentur dominus meus. *quia reſpōſio mollis frangit irā.*

6 Tu enim noſti populum iſtum, &c. *per multas experientias malitiam huius populi.*

7 Dixerũt mihi. *ſub cōmmnnicatione mortis ſicut interfecerāt Hur.*

8 Quis ueſtrum habeat aurũ. &c. *ac ſi diceret, propter eorũ auaritiam ex petitione auri credidi eos a ſuo impetu retardare.*

9 Proieci illud in ignem, egreſſuſq; eſt hic uitulus. *Dicunt aliqui quod Aaron proiecit aurum in ignem, vt ibi periret, non vt idolum fieret. ſed opere diaboli formatus eſt inde vitulus. Alij autem dicunt contrarium. vnde ſupra dictum eſt quod depinxit imaginem in tabula, & videtur hoc verius, quia timore mortis petiuit ab eis aurum ad faciẽdum idolum, & ſi proieciſſet in ignem, vt periret, ex hoc fuiſſent magis prouocati ad eum interficiendum, quia priuati fuiſſent auro & idolo. Itẽ ex hoc, quod ſtatim ędificauit altare & ſolennitatem in craſtinum proclamauit. ideo videtur quod dixerit mendacium dicens.* Egreſſusque eſt, hic uitulus. *inſinuans quod hoc eſſet pręter intentionem ſuam. Nec oportet eum excuſari de mendacio, cum incomparabiliter peiora fecerit vt patet per prędicta: non tamẽ fuit punitus morte, quia non fecit ex corde, ſed ductus mortis timore.*

10 Videns ergo Moyſes populum quod eſſet nudatus. *Hic cōſequenter deſcribitur peccati examinati punitio.*

11 Videns ergo Moyſes populum, quod eſſet nudatus *a pretioſis iocalibus, cuius cauſa ſubditur.*

12 Spoliauerat enim eum Aaron in ignominiam ſordis, & inter hoſtes nudum conſtituerat. *Id eſt fabricationẽ vituli, quod nomine ſordis & ignominię appellatur in ſcriptura veteris teſtamẽti. Alij qui exponunt iſtam denudationem populi propter ſceleris manifeſtationem, vnde factum apertum dicitur denudatum.*

13 Et ſtans in porta caſtrorum, *quia in portis ciuitatum antiquitus dabantur ſententię & iudicia.*

14 Ait: Si quis eſt domini. *Id eſt, habens zelum ad vindicandum eius opprobrium.*

15 Iungatur mihi. *ad faciendum vindictam de peccatoribus.*

16 Congregatique ſunt ad eum omnes filij Leui, &c. *Ex hoc dicit Ra. Sa. quod nullus de filijs Leui erat culpabilis in fabricatione vituli; Sed hoc non bene conſonat literę, tum quia Aaron qui erat principalis in illa tribu poſt Moyſen, non fuit omnino ſine culpa, vt viſum eſt, tum quia ſubditur.*

17 Itẽ & redite de porta ad portam per mediũ caſtrorũ. &c.

✱ diligenter

MORALITER.

✱ 17 *Ite & redite de porta vſque ad portam per medium caſtrorum & occidat vnuſquiſque fratrem & amicum ſuum.* Per quod patet quod cōtra Deum amico quãtumcunq; proximo, nō eſt parcendum,

a *Occidat vnuſquiſque fratrem ſuum,&c.* Hos interficit, quos puniendos inuenit ab increpationis gladio, nec eis quos per cognationẽ carnis diligit, parcit. Si ergo ille Dei dicit͂, qui ad feriẽda vitia zelo diuini amoris excitatur, ꝓfecto eſſe ſe Dei negat, qui quantum ſufficit, vitam carnalium increpare recuſat.

b *Feceruntque,&c.* AVGVST. Plurale pro ſingulari poſuit, ſicut ibi: *Hi ſunt dii tui Iſrael, q te eduxe,&c.* Sed hæc locutio non repe titur, niſi vbi etiam de plurib. dici vel intelligi poteſt. Non enim qa vitulus vnus erat, ideo plures fieri nõ poterant, aut ideo cum multis idolis ſimilis fuerat, hac locutione dictũ eſt, latrones inſultaſſe domino, cum vnũ hoc feciſſe ſcriptura teſtetur, ſed non ſolus fuerat latro: quin etiã cum iſta locutio ſit p propria nomina (qualiter eam in diuinis ſcripturis nondum factam cõperimꝰ) plures illic intelligũtur, ſicut Phedras & Medeas quidã dixerunt, cũ fuerit vna Phedra et vna Medea, ſed Phedras et Medeas appellauerũt omnes ſimiles Phedrę, & Medeę. Ita non ſine cauſa, nec paſſim ſicut ab imperitis vitioſe fit: ſed certo modo, certiſq; regulis iſtæ locutiones interponuntur. D

✲ AMBROSIVS. Quod occidit ſcc͛tà proximis ꝓximos Moſes, filios à parẽtibus, à fratribus fratres, præceptum euidens, qa pręferẽda eſt religio neceſſitudini, pietas propinquitati. Ea eſt enim vera pietas, quæ præponit diuina humanis, perpetua temporalibus. Vnde & Moyſes ad filios Leui dixit, Qui paratus eſt à domino veniat ad me. Et dixit illis, *Hęc dicit dominus Deus Iſrael, imponite vnuſquiſque gladium ſuum in femore ſuo & pertranſite*, ut amore diuinæ reuerẽtiæ, perimeretur omnis affectus neceſſitudinis: Neque vero aliquid durum uidetur pro vindicta iniuriæ cœleſtis. Deniq; ſanctiora cæteris ad hoc munus eliguntur miniſteria Leuitarum, quorum portio Deus. Neſciũt enim ſuis parcere, qui nihil ſuum norunt. E

Epiſtola 56. ad Romulum.

† Deum.

† 23. qu. 4. capi. quid crudele.

a ¶ Increpationis gladio nec eis quos per cognationem diligit parcat.

a rum: & occidat vnuſquiſq; fratrẽ & amicum & proximum
b ſuum. Feceruntque filii Leui iuxta ſermonem Moyſi: Cecide

a ¶ Hoc numero triplicem formam indicat peccatorum. omne enim peccatum aut facto aut verbo, aut cogitatione committitur.

runtq; in die illo quaſi viginti triaᵃ millia hominũ. Et ait Moy
ſes: † Conſecraſtis manus veſtras hodie domino, vnuſquiſq; 1

¶ Nec proximis, ſ. parcendo.

in filio & * fratre ſuo, vt detur vobis benedictio. Facto autem 2 3
die altero, locutus eſt Moyſes ad populum: Peccaſtis pecca- 4
tum maximum. Aſcendam ad Dominum, ſi quo modo qui- 5

¶ Quod tantum eſt.

uero † eum deprecari pro ſcelere veſtro. Reuerſuſq. ad † Do- 6
minum, ait: Obſecro, peccauit populus iſte peccatum maxi- 7
c mum: Feceruntque ſibi deos aureos. † Aut dimitte eis hanc 8

a ¶ Securus quidem hoc dicit, quia non delebitur.

noxam, auᵃt ſi non facis, dele me de libro tuo quem ſcripſiſti. 9

c *Aut dimitte eis,&c.* AVGVSTIN. Securus quidẽ hoc dicit, vt à cõſequentib. ratiocinatio conclũdatur, id eſt, ut quia Deus ☞ Moyſen F

Quæ. 147. in Exod.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *diligenter quærendo tranſgreſſores per ſigna prædicta.* Et occidat vnuſquiſque fratrem ſuum, &c. *Item infra ſubditur.*

1 Conſecraſti manus ueſtras hodie, &c. *ſcilicet facienda vindictam zelo Dei.*

2 Vnuſquiſque in filio & fratre ſuo. *Ex quibus videtur quod aliqui de Leuitis fuerunt interfecti tunc ſicut transgreſſores in peccato vituli, & ideo aliter poteſt dici, quod cum dicitur:* Omnes filii Leui. *eſt vſitatus modus loquendi, quo accipitur maior pars pro toto: ſicut dicitur totum collegium facere, quod maior pars facit, ſacra enim ſcriptura frequẽter vtitur modis loquendi inter homines uſitatis, vnde Iudi. 10. a. dicitur:* Congregati ſunt omnes filii Iſrael quia uir unus, *& tamen non fuerunt ibi viri Iabes Galaad. ut ibidem ſubditur capitulo xxj. Qui tamen vult ſequi dictum Rab. Sal. poteſt ſoluere prædicta, ſicut ipſe ſoluit dicens, quod frater hic accipitur ex parte matris tãtum, mortuo enim* Leuita, *uxor ſua potuit contrahere cum viro alterius tribus, & filius inde natus non erat* Leuita, *quia denominatio tribus accipitur ex parte patris, & tamen erat frater* Leuitæ, *ſ. filij prioris viri, ſimiliter hic dicitur filius nepos* Leuitæ, *qui erat filius filiæ ſuæ coniunctæ viro alterius tribus, & ſic non erat* Leuita. Fecerunt filii Leui *obedientes Moyſi zelo Dei:* Cecideruntq; in die illo quaſi 13. millia. *In Heb. habetur* tria millia *quam diuerſitatem aliqui ſic concordant dicentes, quod in Hebræo numerantur tantum illi qui fuerunt principales in tranſgreſſione, & ad tranſgrediendum alios inducentes, ſed cum iſtis de alijs tot fuerunt occiſi, quod aſcendebat numerus ad xxiij. millia. Aliter etiam concordatur ſecundum dicta Ra. Sa. vt videbitur in fine huius cap*

3 Facto autem die al. *Hic conſequenter ponitur Moyſi deprecatio, & ſecundo domini reſponſio, ibi:* Cui reſpondit dominus, *circa primum, primo oſtendit populo grauitatem peccati perpetrati dicens.*

4 Peccaſtis peccatum ma. *ſicut enim in humanis ille qui honorem regium attribuit alteri, maxime peccat in dignitatem regiam, quia quantum eſt in ſe ſubuertit totum regnum, ita qui honorem latriæ ſoli Deo debitum attribuit idolo, maxime peccat contra Deum.*

Quæſtio. *Sed quæritur hic quomodo Moyſes dixit populo:* Peccaſtis, *cum peccatores iam eſſent exterminati? Dicendum quod licet illi qui fuerunt principales & idololatrantes ex corde & eis conſentientes fuiſſent occiſi, non tamen omnes conſentientes timore, ac etiam illi qui potuiſſent ipſis reſiſtere & non reſtiterunt, quibus tamen peccatum imputatur. Poteſt etiam aliter dici, quod peccatum perpetratum a parte alicuius communitatis, bene imputatur toti communitati quantum ad pœnam infligendam, vel quantum ad boni ſubtractionem. & hoc timebat Moyſes, ne propter peccatum multitudinis aliqui innocentes punirentur, & diuina beneficia à toto populo ſubtraherentur.*

5 Aſcendam ad dominum. *Ex quo patet quod prædictam occiſionem non pręcepit, niſi ex zelo iuſtitiæ & honoris diuini.*

6 Si quo modo, &c. *ne ſcilicet pro ipſo deleat vos, vel ſubtrahat ſua beneficia, licet .n. prius dictum ſit, quod placatus erat dominus ĩ hoc quod non deleret totum populum ſimul & ſubito, non tamen erat aſſecuratus Moyſes quin deleret per partes.*

7 Obſecro, peccauit, &c. *In oratione ſua primo confitetur peccatũ, quia confiteri culpam via eſt ad veniam.*

8 Aut dimitte eis hanc noxam. *non ſolum remittẽdo culpam, ſed etiam conferendo beneficia à te prius inchoata ſcilicet in deductione huius populi ad terram promiſſionis, & reparatione legis quæ facta erat in tabulis.* Deleri de libro uitę.

9 Aut ſi nõ facis, dele me de libro tuo. *Dicit Rab. Sa. quod iſte liber intelligitur lex quæ denominatur a Moyſe, eo quod fuit eius miniſter. Vnde dicitur Deutero. xxxiij. a.* Legem præcipit vobis Moyſes. *Et Ioan. 1. b.* Lex per Moyſen data eſt. *Eſt igitur ſenſus ſecundum eum: Dele me de libro, ſ. vt lex non denominetur nomine meo, niſi populus iſte tibi reconcilietur. Sed hæc expoſitio non conſonat literæ ſequenti, cum dicitur,* Qui peccauerit mihi, delebo eũ de libro meo. *Et Pſalm. lxviij.* Deleãtur de libro uiuentium, & cum iuſtis non ſcribantur. *Ex quo patet quod prædicta deletio intelligitur de omnibus peccatoribus, & tamen ab eis non eſt lex denominata, & ideo per librum illum non intelligitur lex, ſed liber vitæ, de quo delentur peccatores et iniqui. Sed tunc occurrit duplex difficultas. Prima eſt, qualiter aliqui delentur de libro vitæ, cum ſit idem quod diuina prædeſtinatio, quæ eſt immutabilis, &c. Ad quod dicendum, quod in libro vitæ dicuntur aliqui ſcribi dupliciter. Vno modo ſimpliciter, inquantum prædeſtinati ſunt in notitia diuina, vt ordinati ad vitam æternam ex Dei prædeſtinatione & ſic ſcripti nunquam delentur. Alio modo dicuntur ſcripti ſecundum quid ſcilicet, non ſecundum diuinam prædeſtinationem ſeu ordinationem, ſed ſecundum diſpoſitionem in eis actu exiſtentem, ſcilicet ſecundum præſentem iuſtitiã, quia exiſtentes in* ✲ *gratia* Quæſti.

MORALITER.

✲ cendũ, & Philoſo. dicit 1. Ethicor. Quod ambobus exiſtentibus amicis ſanctum eſt præhonorare veritatem. Item notãdũ quod moram faciente Moyſe cum domino xl. diebus, populus ſuus ad idololatriã declinauit, propter quod multo plus prælati qui non ſolũ quadraginta diebus ſed annis plurib. moram contrahunt in curiis regum timere debent ne propter eorũ abſentiam populus ſibi commiſſus ad ignominioſa crimina dilabatur, & eis imputetur, ſic periclitatio nauis imputatur nautæ abſenti, qui tenetur eam gubernare.

a ¶ Quaſi, te non delebo, quia non peccaſti.

a Cui reſpondit Dominus. Qui peccauerit † mihi, delebo eum 1
de libro meo. Tu autem vade, & duc populum iſtum quò 2
locutus ſum tibi. † Angelus meus præcedet te. Ego autem in 3

a ¶ Romanæ captiuitatis, vel generalis iudicij. b ¶ Non tamen Aaron percuſſus eſt. parcitur ei vt in melius commutetur.

4
die † vltionis viſitabo & hoc peccatum eorum. Percuſſit er- 5
b go dominus populum pro reatu vituli, quem fecit Aaron.

☞ Moyſen nō deleret de libro ſuo, populo peccatū illud remit-
A teret. Aduertēdū vero quantum malū in peccato proſpexit Moyſes, quod tanta cæde credidit expiādū, qui eos ſic diligebat, vt pro eis illa verba Deo funderet.

Epiſt. ad Gaudētiū.

✻ HIERONIMVS. Moyſes compaſſionis loquebatur affectu, *Si dimittis populo huic, dimitte, ſin autem, dele me de libro tuo.* Vult perire cum pereuntibus, nec propria ſalute cōtentus eſt. Gloria quippe Regis, multitudo populi.

† ſup. 23. c. De præd. 4. c peccatū qd. §. hinc etiā dominus.
† Viſitationis.

✻ HVGO VICTORINVS. *Dele me de*
B *libro tuo.* Non ex ratione, ſed ex impetu humanæ affectionis, & fiducia magna in Deū hoc dicit, & qđ non fuerit crudelitas in occidendo, oſtēdit magna pietas quæ ſecuta eſt in orando. Scribi autem in libro vitæ aut deleri, dupliciter intelligitur, aut ſecundum præſcriptū Dei, aut ſecundum præſentem ſtatum, ſecundū quē quandoq; contingit, quod ſi talis permaneret aliquis, ſaluaretur, ſed quia præſentem quam habet iuſtitiam deſerit, dicit deleri de libro vitæ, in quo Deus eū tūc ſcripſit, quādo illam iuſtitiam ei dedit. Secundū præſciētiam vero qui ſcriptus eſt, nunquam ſecundum eandem delebitur.

Sermo. de lapſis.

a *Qui peccauerit mihi, &c.* ✻ CYPRIANVS. Credim⁹ poſſe apud
C iudicem plurimum valere martyrum merita & opera iuſtorum, ſed cū iudicii dies uenerit. Cæterū ſi quis præpoſtera feſtinatione temerarius, remiſſionē ſe cunctis dare putat poſſe, aut audet domini pcepta reſcindere, nō tātū nihil prodeſt, ſed & obeſt lapſis. Mandant aliquid martyres fieri? Sed ſi ſcripta non ſunt in lege domini quæ mandant, ante eſt vt ſciam⁹ illos de Deo impetraſſe quod poſtulant, tūc facere quod mādant. Neque enim ſtatim videri poteſt de diuina maieſtate cōceſſum, quod fuerit humana pollicitatiōe promiſſum. Nā & Moſes pro peccatis populi petit, nec tamē peccantibus veniam, cum petijſſet, accepit. Dixit dominus ad Moyſen: *Si quis deliquit ante me, delebo eum de libro meo.*

b *Quem fecit Aaron,* AVG. Quæritur cum ſuperius populū nudaſſe dictus ſit Aaron, cur in ipſo nō eſt vindicatū; neq; cum Moyſes pcepit interfici oē quod occurriſſet armatus a porta vſque ad portam, neque poſtea cū percuſſit dominus populū propter facturam vituli, quem fecit Aaron, nec dictum eſt, quē fecerunt, ſed quem fecit Aaron, & tamen nō eſt percuſſus Aarō. Quid etiam illud quod de ſacerdotio eius ante peccatū præcipiebat Deus impletum eſt, ſed iuſſit illum & filios ablui, & ſic ordinati ſunt ī ſacerdotio. Ita nouit ille cui parcat uſq; ad commutationem in melius, & cui parcat ad tempus quāuis eū preſcierit in melius non mutari, & cui non parcat ut mutetur in melius, & cui non parcat, ut vel mutationē ei⁹ expectēt, & hoc totū ad id redit, quod Apoſtolus dicit exclamans: *Quam inſcrutabilia enim ſunt iudicia eius, &c.*

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *gratia ex hoc ſunt digni vita æterna: & ad eam ordinati ſecundum diſpoſitionem quæ actus eſt in ipſis, ſed quia aliquando cadunt a gratia. ſic dicuntur deleri, ita quod iſta deletio non refertur ad diuinam notitiam, ita quod aliquid ignoret quod prius nouerat, ſed ad mutationem*

Quæſtio.

de gratia ad culpam in hominibus exiſtentem. Secunda dubitatio eſt, quomodo Moyſes potuit petere deleri de libro Dei, niſi dominus remitteret peccatum populi, quia ſi accipiatur ſcribi ſimpliciter in illo libro, impoſſibilis eſt deletio ut uiſum eſt. Super impoſſibile autem non cadit appetitus, nec per conſequens petitio, cum Moyſes ſciret talem impoſſibilitatem. Si autem accipitur ſcribi ſecundum quid, deletio eſt ei oppoſita per hoc quod aliquis per peccatum mortale cadit a gratia, & ſic Moyſes qui erat ſanctus, elegiſſet Deum offendere per peccatum mortale, niſi peccatum mortale populo remitteretur, quod eſt inconueniēs, cum ſit contra charitatem. Dicunt igitur aliqui, quod Moyſes hoc dicit ex impetu paſſionis, non ex deliberatione rationis. Sed hoc non uidetur conuenienter dictum, quia ſequeretur, quod Moyſes acceſſiſſet ad loquendum cum Deo, ubi requiritur tranquillitas mentis, qui ſecundum eos fuit paſſionibus perturbatus, ideo aliter dicit Auguſtin. quod Moyſes hoc dixit ex confidentia & familiaritate diuina, ut ſit ſenſus, Sicut certus ſum, quod non delebis me de libro tuo, ita peto, ut certifices me, quod remittas noxam iſtam populo. Hæc autem expoſitio uidetur aliquantulum extranea a litera, & ideo aliter poſtea dicit, quod uerbum Moſi prædictum eſt ipſius rationis proponentis diſpoſitionem

Lucæ 22. c

partis inferioris animæ, licet non eſſet ita in uoluntate rationem ſuperiorem ſequente, ſicut Saluator petiuit transferri calicem paſſionis ab eo, licet ſimpliciter uellet pati, ita Moyſes uolens oſtendere magnum affectum ad remiſſionem peccati populi dixit: Aut dele me, &c. *Licet ſimpliciter nullo modo uellet deleri. Et hoc modo contingit in humanis quod aliquis petens ab alio aliquid cum magno deſiderio dicit, Aut facias hoc, uel auferas mihi uitam, licet magis uellet carere non ſolum illo quod petit, ſed etiam multis alijs quam uita. Et tali modo loquendi qui dicitur hyperbolicus, utitur frequenter ſacra ſcriptura. Nec eſt ibi falſitas, quia talib. locutionibus utitur, non ad ſignificandum illud quod per orationem importatur quantum ad plenum ſignificatum, ſicut* Iudicum 10.*b. dicitur de filijs Beniamin quod fundis ita ad certū iaciebant locum, ut capillum poſſent percutere, & nequaquam in alterā partem ictus deferretur lapidis, per quod intelligitur quod erāt boni fundibularij notabiliter, & non plus.*

1 Cui reſpondit. *Hic ponitur domini reſponſio, & primo breuiter in generali ſecundo magis explicite & in ſpeciali, in principio ſequētis ca. Circa primum dominus in ſua reſponſione primo remouet alteram partem diſiunctiuæ, quam propoſuerat Moyſes dicens.*

2 Qui peccauerit mihi delebo eum. *quaſi diceret, Non te delebo quia non peccaſti. Secundo reſpondet ad petitionē dicens;* Tu autem vade, &c. *ſequitur.*

3 Angelus meus præcedet te. *Ducendo ad terram promiſſionis. iſta tamen reſponſio magis explicatur ſequenti, ca.*

4 Ego autem in die vltionis viſitabo & hoc peccatum eorū, *Ex quo patet quod nolebat dimittere abſque punitione, uolebat tamen diminuere & differre, ita quod non deleretur populus totaliter & ſimul. Ex hoc autem dicit R. Sa. quod in omni infortunio, quod poſtea accidit Iudæis ſolutum eſt aliquid de pœna debita pro peccato illo, & in hoc etiam conueniunt aliqui expoſitores noſtri, dicentes quod per diem vltionis intelligitur hic captiuitas Babylonica vel Romanorum, Sed hoc non uidetur conſonare ſcripturæ veteris teſtamenti, ac noui. quia ſequenti ca. dicitur:* Qui reddis iniquitatem patrum filiis in nepotibus in tertiam & quartam generationem, *& in pluribus alijs locis ueteris teſtamenti idem habetur: ita quod uidetur ad non plus ſe extendere vindicta Dei, niſi reſpectu alicuius peccati determinati. Captiuitas autem Babylonica fuit longe poſt quartam generationem, quia à fabricatione vituli vſque ad captiuitatem Babylonicā fluxerunt nongenti anni vel circiter, & vita humana iam erat reducta ad centum annos, vel centum uiginti ad plus, & in paucis hominibus, & multo plures fuerunt anni vſque ad captiuitatem factam per Romanos, quæ fuit anno xlij. poſt paſſionem Chriſti. Item Lucæ. xix. Saluator loquens de iſta captiuitate futura per Romanos ſecundum omnes expoſitores dicit:* Videns ciuitatem fleuit ſuper illam. *& ſubditur:* uenient dies in te, & circundabunt te inimici tui uallo, & coanguſtabunt te undique, & ad terram proſternent te, & filios tuos qui in te ſunt. *Cuius cauſa ſubditur:* Eo quod non cognoueris tempus uiſitationis tuæ, *ſcilicet per Chriſtum tibi prædicātem, ita quod captiuitatis factæ per Romanos cauſa fuit malitia Iudæorum Chriſtum non recipiendo, ſed ipſum crucifigendo. Et ideo dicere quod cauſa huius captiuitatis fuit peccatum vituli, non bene conſonat veritati Euangelij: ideo aliter dicendum, quod dies vltionis hic accipitur pro mortalitate quam induxit dominus ſuper populū Iſrael poſt occiſionem factam per Leuitas, unde ſtatim ſubditur.*

5 Percuſſit ergo dominus, &c. *vnde dicit Rab. Sa. quod populus poſt adorationem vituli fuit punitus triplici morte. Prima fuit in potu aquæ, de quo facti fuerunt morbidi & inflati, & etiam aliqui ſtatim mortui. Secunda fuit gladio Leuitarum, tertia fuit mortalitate Deo immiſſa, De qua dicitur,* Percuſſit autem dominus populū *Et per hoc vno modo ſoluitur contrarietas prædicta de tribus milibus & de viginti tribus milibus, vt dicatur quod gladio Leuitarum ceciderunt tria milia. Alijs autem punitionibus tot ceciderunt, quod in vniuerſo bene aſcenderūt ad vigintitria millia. Poteſt etiam dici aliter quod dies vltionis hic accipitur iudicium futurum, quod in pluribus locis ſacræ ſcripturæ uocatur dies vltionis, non enim omnia punit Deus præſenti ſed multa reſeruat extremæ ultioni, & ſic pars illius punitionis vſque tunc reſeruatur.*

ADDI

ADDITIO I.

A *In ca.32. vbi dicitur in poſtilla:* Videns autem populus. *Non fit mentio in in litera de hoc quod dicit Ra Sa. ſ. quod Aegyptij qui aſcenderunt cum Iudæis de Aegypto, incitauerunt filios Iſrael ad idolatriã ſed populo hoc communiter attribuit, cum tamen ſcriptura conſueuit exprimere ſimiles incitationes cum contingunt, vnde Nu. 11. g. vbi agitur de peccato populi in loco qui vocatus eſt, Sepulchra concupiſcentiæ: quod quidem peccatum fuit incitatum per Aegyptios inter eos miſtos, dicitur in litera. Vulgus quippe promiſcuum quod aſcenderat cum eis, flagrauit deſiderio carnium, & cap. quod etiam in propoſito expreſſiſſet ſimiliter contingeret, & ideo dictum Ra. Sal. in hoc loco nullum habet fundamentum.*

ADDITIO II.

In eo. c. 32. vbi dicitur in poſtilla. Quare hic non fit mentio de Hur, *&c. Ex hoc quod hic non fit mentio de Hur non ſequitur ꝙ fuit interfectus a populo, eo quod ipſum argueret de ſcelere, poſſibile enim eſt quod præuentus fuiſſet morte naturali vel aliter impeditus, ſic ut non interueniſſet in illo actu. Non enim eſt ueriſimile, quod ſcriptura præter miſiſſet exprimere actum tam virtuoſum & narratione dignum & exẽplarem. Aaron etiã hoc retuliſſe Moyſi in ſuam excuſationem. Similiter & Moyſes redarguiſſet populum de homicidio tam nefando, nullum tamen iſtorum legitur, unde dicta Ra. Sa. in hoc loco ſunt fictitia,*
B *nec ſequuntur cum in hoc alij expoſitores Hebræorum.*

ADDITIO III.

In eod. c. 32. *vbi dicitur in poſt.* Quod cum uidiſſet Aaron. *Licet inſania populi circa cultum iſtius idoli & eius venerationem maxima fuerit, non tamen veriſimile eſt, quod quantumcunque appetitus in eis corrumperetur, quod iudicium rationis tantum in ſe extinctum fuiſſet, quod iudicaſſet rem penitus inanimatam fuiſſe Deum, niſi in eo apparerent aliqua ſigna monſtruoſa, vel quaſi miraculoſa, vnde quidã dicunt, & veriſimiliter, quod ille vitulus videbatur exercere quædam opera ſimilia operibus vitæ, ſicut eſt comeſtio & huiuſmodi, quod potuit eſſe operatione dæmonum, qui in vitulo fabricato hoc faciebant vt eos attraherent ad idolatriam, ſicut ſolent facere, dando reſponſa in idolis, vt homines decipiant, prout communiter traditur in legendis ſanctorum, & ſic ille vitulus aureus non erãt verus vitulus, ſed inquantum videbatur comedere fœnum. Dicitur in Pſal. 55. c. fuiſſe* ſimilitudinem vituli comedentis fœnum. *Ad hoc etiam facit illud quod Aaron dixit Moyſi:* Egreſſus eſt uitulus iſte, &c. *vt infra patebit.*

ADDITIO IIII.

In eod. cap 32. vbi dicitur in poſtil ſecundum Ra. Sa. & alios doctores Heb. Secundum doctores Hebræorum tantum quatuor præcepta erant in prima tabula, primũ, ſ. Ego ſum dominus, *ſecundum, Non* erunt tibi dii aliẽ. *tertium:* Nõ aſſumes nomẽ domini tui in uanum. *quartum:* Memẽto ut diem ſabbathi ſanctifices. *Cætera uero ſex in ſecunda tabula, quorum primum eſt.* Honora patrem, &c.

ADDITIO. V.

In eo. c. 32. vbi dicitur in poſtil. Hæc autem fractio tabularum. Fractio tabularum non uidetur eſſe propria ſignificatio euacuationis legalium in aduentu Chriſti, principalia enim quæ in tabulis continebantur erant moralia, & ualde propinqua iuri naturali, quæ non ſunt euacuata in aduentu Chriſti. Sed melius videtur dicendum, quod fractio tabularũ ſignificat tranſlationem legis, de qua ad Heb. 7. b. Tranſlato ſacerdotio, neceſſe eſt ut legis tranſlatio fiat. *Vnde primæ tabulæ ſignifi-*
C *cabant legem veterem imperfectam, quam irritauerunt tranſgreſſores ſecundæ vero tabulæ quæ factæ ſunt poſt reconciliationem, ſignificant legem nouam, per quam populus eſt Deo reconciliatus.*

ADDITIO VI.

In eo. ca. 32. vbi dicitur in poſt. Ideo videtur quod dixerit mendaciũ d. Egreſſus eſt hic uitulus. *Licet quidam Hebræorum expoſito. teneat quod Aaron non peccauit in facto vituli, introducentes quaſdam excuſationes friuolas, ad quarum euacuationem ſufficit autoritas ſcripturæ, infra* Deut. ix. c. *vbi de hac materia tractans dicit:* Aduerſum quoque Aaron, &c. *ex quo patet manifeſte Aaron in hoc caſu grauiter peccaſſe, non tamen videtur dicẽdum (prout quidam uolunt) quod peccaſſet peccato idolatriæ, quod quidem peccatum eſt maximum ſimpliciter inter peccato, ut habetur in gloſſ. Leuit. 15. Aaron enim non legitur adoraſſe nec coluiſſe vitulum, nec alios ad hoc induxiſſe, ſed ſolum feciſſe & fabricaſſe vitulum, & quia in hoc facto minus recto occaſionem dedit alijs idolatrandi, idcirco propriẽ commiſit peccatum ſcandali actiue, inquantum ex tali facto inordinato alijs præbuit occaſionẽ ruinæ. Circa quod attendẽdum, quod talis ruina populi non fuit ab eo intenta, quod patet ſic.* Nam populus ab *Aaron non petiuit, vt faceret ſibi deos quos colerent, ſeu adorarent, ſed dixerunt,* Surge, fac nobis deos, qui nos præcedant, &c. *ſcilicet ad ducatum itineris, vt nubes vel Angelus ſolebat eos præcedere in via, quibus non debebatur diuinus cultus, ex pronitate tamen populi ad malum, facto vitulo, & apparentibus in eo operationibus diaboli aliquibus ſimilitudinibus operũ vitæ, ut ſupra dictum eſt, ſtatim adorauerunt, & dixerunt,* Hi ſunt dij tui Iſrael, *& ſic idololatria populi fuit omnino præter mentem Aaron ſecuta, ſicut nec in prima petitione populi hoc includebatur vt dictum eſt. Et huic ſententiæ conſonat planus ſenſus literæ, nam cum Moyſes dixiſſet ad Aaron:* Quid tibi fecit populus, ut induceres ſuper eũ peccatum magnum. *In quibus verbis videbatur Moyſes attribuere ipſi Aaron quod induxiſſet populum ad idololatriam quod eſt, ſimpliciter peccatum magnum, vt dictum eſt. Ad hoc reſpondit Aaron excuſans ſe ab hoc, quod populum ad idololatriam induxiſſet dicens:* Tu enim noſti populum iſtum, quod pronus ſit ad malum, &c. *quibus verbis bene conſideratis: Aaron non excuſauit ſe per timorẽ. dicens:* Timui populum. *ſicut Saul 1. Reg. 15. f. ſed ex pronitate populi ad malum. q. d. hoc peccatum tam magnum ex pronitate eorum ad malum proceſſit, non ex inductione, nec intentione mea.* D

Quod Aaron probauit ex hoc quod ſequitur. Duxerunt mihi, Fac nobis deos, qui nos præcedant, &c. *id eſt, non petierant a me deos ad colendum vel ad adorandum, aliãs enim a me quod hoc facerem, & ſequitur.* Egreſſuſque eſt uitulus iſte, *ſcilicet in tali ſimilitudine vitæ ꝙ populum inclinauit ad idololatriam, ut dictum fuit eo. ca. in additione 3. Nec curauit Aaron exprimere quod ipſe formaſſet opere fuſorio uitulum, quia hoc non fuit motiuum principale erroris populi, ſed ſimilitudo vitalis quæ in eo erat. & ſic compendioſe narrauit ea quæ ipſe fecerat, ut in glo.* Ex quibus patet quod *Aaron excuſauit ſe a peccato idololatriæ, quod eſt maximum, non tamen a peccato ſcandali actiui, quod quidem ſcandalum fuit per accidens, non per ſe, eo quod fuit præter intentionem, dictum eſt. Nec etiam mendacium locutus eſt Moyſi, eſſet enim abſurdum, quod per mendacia excuſaret ſe a Moyſe, qui a Deo nouerat veritatem facti. vnde Aug. in hoc loco prout in gl. Compendio ſe locutus eſt Aaron, non dicens ꝙ ipſe formauerit, vt exiret, an excuſa ſatione cauſa timendo mentitus eſt, tanquam in ignem periturum aurum proiecerit, atque ipſo non id agente forma vituli exiuit, quod ideo non eſt credendum, quia nec latere Moyſen poſſet uerum, cum quo Deus loquebatur, & fratrem de mendacio non redarguit.* E

Hæc ille. Patet ergo ex ſententia Auguſt. quod non eſt dicendum, quod mendaciter ſuit locutus Aaron, tum quia loquebatur cum illo qui ſciebat veritatem a deo, ſcilicet Moyſe, tum quia non fuit redargutus de mendacio, &c. Si autem quæratur, quid intendebat Aaron *in fabricatione uituli, cum ipſe ſciebat ꝙ vitulus ille non poſſet deducere populum nec etiam intendebat, ut adoraretur vel coleretur vt* Deus, *Ad hoc poteſt dici fortè ꝙ intendebat illudere populum, qui ipſum Aaron incitabat ad faciendum illud quod manifeſte excedebat potentiam ſuã, ſcilicet facere deos qui eos præcederent, quod videtur ridiculum. Et illo modo legitur de Helia, qui illudendo prophetas Baal, vt patet 3. Reg. xviij. ca. dicebat eis:* Clamare uoce maiori, deus enim ueſter in diuerſorio eſt, forſitã loquitur, aut certe dormit, vt exercitetur. *Sciebat. n. Helias, quod iſta quæ dicebant de Baal non erãt vera, & tamen ut exiſtimationem prophetarum Baal oſtenderet eſſe fatuam, & inanem, ſic illudebat eos. Similiter in propoſito, cum Aaron ſciuiſſet ipſum non poſſe facere quod petebant, finxit ſe tamen hoc attentare ſeu facere, formando uitulum quem ſciebat inutilem ad hoc quod petebant ipſi, ut aſſimatione m contra uanam eſſe oſtenderet, quo quidem fabricato, quia per operationem diaboli in eo apparuerunt aliqua opera ſimilia operibus uitæ, ut dictũ eſt, populus ex ſua pronitate ad malum adorauerunt. Vnde licet intentio Aaron in hoc non fuerit peruerſa, factum tamen eius fuit minus rectum, tanquam habens ſpeciem mali, à qua eſt abſtinendum iuxta doctrinam Apoſtoli 1. Theſ. 5. d.* Ab omni ſpecie mali abſtinere uos *&c. præſertim cum ipſe nouiſſet pronitatem populi ad malũ, & ſic Aaron peccauit peccato ſcandali, quia per ſuum factum minus rectum præbuit populo occaſionem ruinæ. Nec eſt ſimile de uerbis Heliæ ad prophetas Baal. Dicta enim* Helia *prædicta non præbuerunt occaſionem ruinæ prophetis Baal, quia iam ipſi erant peſſimi idololatræ, ſed hoc factum Aron licet non præbuerit cauſam perfectam idolatrandi, præbuit tamen occaſionem, in quo manifeſtum eſt, quod grauiter peccauit, non peccato idololatriæ uel mendacij, ſed peccato ſcãdali actiui, ut dictum eſt, quod quidem peccatũ Aaron non celauit a Moyſe, ſed confeſſus eſt cum reſpondit.* Ne indignetur dñs meus. *q. d. licet merear indignationẽ ex facto inordinato, tamen factum ſic contigit.* Tu. n. noſti. *exponatur, ut ſup. unde et Moſes non replicauit redarguẽdo eum de mendacio, nec a peccato magno idololatriæ ſed orauit Deum pro ipſo ſeorſum a populo, & non cum tanta inſtantia orationis, ut patet Deutero. c. allegato, eo quod longe minus peccauerat quam populus. Si enim a peccato a Moyſe ſibi impoſito ſe per mendacia excuſaret, peruerſius ſe haberet quam populus qui uindictam diuinam a Moyſe illatam patienter ſuſtinuit, de quo non legitur populum reſtitiſſe, nec murmuraſſe. Ex qua quidem expoſitione literę conſona tollitur quædam obiectio malitioſa, quam quidam non bene ſentientes in hoc loco* F

inducunt dicentes, quod Aaron qui idololatrare fecit populum, nec peccatum ſuum confeſſus eſt, ſed potius per mendacia ſe excuſauit, ſtatim fuit aſſumptus ad ſummum ſacerdotium, nulla mentione facta de pœnitentia interpoſita. Quę quidem obiectio manifeſte aſſumit falſum, ut patet ex dictis. Nec tamen peccatum Aaron debet multum aggrauari ex magnitudine nocumenti quod in populo fuit ſubſecutum, quia euentus ſequens non addit ad malitiam ſeu bonitatem actus, niſi ſit præuiſus & intentus ab agente, ut in prima ſecundæ. quæſt. 20. art. 5. in cor. q. quod non fuit in propoſito, ut dictum eſt. Concordat etiam huic ſententiæ, quod immediate ſequitur: Videns ergo Moyſes populum quod nudatus eſſet, &c. Spoliauerat enim eum Aaron, &c. Circa quod conſiderandum, quod ſi populus ex inductione Aaron peccaſſet, ut contrariũ opinantes dicunt, populus fuiſſet excuſabilis ſaltem a tanto, cum in abſentia Moyſi ipſi Aaron debebant obedire tanquam rectori, & ſic principalitas huius peccati erat attribuenda ipſi Aaron, tanquam principali actori & inductori, populo vero ex conſequenti, ſed quia ſic non contigit in facto, vt dictum eſt, ideo huiuſmodi peccatum principaliter fuit in populo, cui etiam principaliter pęna debebatur, qua ratione Moyſes tanquam iudex rectus primo inquiſiuit, vtrum Aaron induxiſſet populum ad peccandum dicens: Quid fecit tibi populus, vt induceres ſuper eum peccatum magnum? poſtquam vero certificatus eſt de oppoſito per reſponſionem Aaron, modo ſupra expoſito, ſtatim miſit manũ ad exercendam vindictam in transgreſſoribus. vnde ſequitur. Stans in porta caſtrorum. vnde verba prædicta cum dicitur: Videns ergo Moyſes populum, quod eſſet nudatus, &c. intelligenda ſunt de manifeſtatione ſceleris, prout in ſecunda expoſitione poſtillatoris, et eſt ſenſus, quod vidit Moyſes per inquiſitionem ſupradictam, quod huiuſmodi ſcelus manifeſte ſeu aperte erat in populo. vnde quod dicit: Nudauerat enim eum Aaron. intelligitur de hoc quod Aaron aperuit Moyſi facti veritatem vt dictum eſt. Si autem dicatur quod Moyſi non debuiſſet credere Aaron in hoc facto, eo quod loquebatur pro ſe, Dicendum quod Moyſes rationabiliter confidebat Aaron in hoc, quod ſi forte illud peccatum magnum ex fragilitate vel aliàs commiſiſſet, non illud celaret, ſed potius confiteretur, & peteret veniam præſertim Moyſi quẽ ſciebat eſſe verum prophetam domini, ut dictum eſt. Licet enim quandoque contigit vt ſancti viri incurrant magna peccata, tamen cum à Deo vel eius nuncio requiruntur, ſtatim confitentur, vt legitur de David 2. Reg. 12. d.

A

B

ADDITIO VII.

Anoẽs Leuitę incul pabiles.

In eodem ca. 32. vbi dicitur in poſtilla, Ex hoc dicit Ra. Sa. quod nullus de filijs Leui, Hæc opi. Ry. Sa. eſt communis apud omnes expoſitores Hebręorum antiquos, non ſic intelligẽdo, quod nullus de Leuitis fuit culpabilis in facto vituli, quia forte multi eorum non reſtiterunt colentibus ſeu adorantibus, in quo erant culpabiles, non tamen idololatrauerunt cõſenſu mentis, nec facto exteriori, prout clare & determinate Ra. Moy. Aegyptius tradit in ſuo Directore neutrorum, dicentes de idololatria ca. 1. Quod licet populus Iſraeliticus pluries idololatraſſet ſeu ad idololatriam declinaſſet, Leuitæ tamen nunquam idololatrauerunt, unde non ualet quod obijcitur de Aaron. Nam licet in fabricatione vituli non fuerit ſine culpa, non tamen dicendum eſt quod idololatrauerit, vt in præcedenti additione oſtenſum eſt. Similiter videtur tenendum circa peccatum occiſionis Chriſti, ſ. quod Leuitæ prout a ſacerdotibus diſtinguuntur, non fuerunt participes in illo crimine peſſimo, in quo cæteri ſtatus Hebræorum fuerunt rei, ut plenius Deo duce eſt tractandum in quadam additione ſuper Ioh. 11.

Ad hoc autem quod obijcitur, de hoc quod dicit: Occidat vnuſquiſque fratrem ſuum, ſatis reſpondetur in poſtilla.

ADDITIO VIII.

Liber vitę

C

In eo. ca. 32. vbi dicitur in poſt. Sed tũc occurrit duplex difficultas. Secundum ſanctum Th. in prima parte. q. 24. in reſponſione ad primum argu. Liber vitæ poſſet dici tripliciter ſicut et liber militiæ. Primo enim modo poteſt dici liber vitæ, ſcriptio eorum qui ſunt electi ad vitam æternam, ſicut liber militię poteſt dici in quo ſcribuntur electi ad militiam. Secundo modo poteſt dici liber vitę, in quo ſcribuntur ea quæ ducunt ad vitam æternam, ſicut liber militiæ poteſt dici in quo traditur ars militaris, & iſto modo nouum & vetus teſtamentum dicuntur liber vitæ, prout in glo. ſuper illud Eccleſi. 24. c Hæc omnia liber vitæ ſunt. Tertio modo poteſt dici liber vitæ illa vis diuina qua fit, ut cuilibet in memoria reuocantur facta ſua, ſicut & liber militiæ dici poteſt in quo recitantur facta militum, & iſto modo intelligitur illud Dan. 7. d. Libri aperti ſunt. Quarto etiam modo dicitur liber iuſtorum, vt in 2. Reg. 1. cap. In quo libro facta exemplaria iuſtorum, vel ſanctorum intelliguntur ſcribi ad memoriam futuram, unde in propoſito licet a libro uitæ primo modo vel tertio modo intellecto Moyſes non petiuiſſet deleri, petiuit tamen deleri a libro vitæ ſecundo & quarto modo intellecto, petebat enim Moyſes, quod lex non denominaretur nomine ſuo, nec etiam quod geſta ſua in eductione populi de Aegypto & in alijs ſimilibus in memoriam reducerentur, ex quo populus propter quem laborauerat erat perpetuo condemnandus. Quod autem dicitur in Pſalm. 68. f. Deleantur de libro uiuentium, &c. intelligitur de libro vitæ primo modo intellecto, eo quod in libro ſic intellecto dicuntur ſcribi aliqui ſecundum quid prout in poſtilla, ſecundum iſtam expoſitionem Moyſes non petiuit aliquid impoſſibile, nec contra charitatem, ut patet conſideranti, et quia etiam talis deletio a libro ſecundo & quarto modis accepto videtur habere rationem pœnæ, ideo reſpondet dominus: Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo. q. d. tu qui non peccaſti, non debes deleri.

ADDITIO IX.

In eod. capit. 32. vbi dicitur in poſtilla, Ex hoc autem quod dicit Ra. Sa. quod in omni infortunio. Rationabiliter obijcit poſtillator contra aſſerentes, quod per diem vltionis intelligitur hic captiuitas Babylonica vel Romanorum, prout in poſtilla. Poteſt etiam vlterius confirmari prima ratio poſtillatoris, quæ ſumitur ab autoritate veteris teſtamenti ſic. Nam ratio quaſi Deus reddit iniquitatem patrum filijs ac nepotib. in tertiam & quartam generationem, communiter ſumitur ex hoc q. filij & nepotes pluries inueniuntur imitatores paterni ſceleris, quod non habet locum in peccato vituli, quod peccatum omnes committentes dimiſerunt, & pro eo ſuſtinuerunt diuinam vltionem patienter, vt patet expreſſe in hoc cap. ſimiliter in ſeq. ca. habetur, quod populus luxit, & in ſignum triſtitiæ & contritionis depoſuerunt ornamenta ſua. Poſtremi etiam eorum vſque in preſentem diem hoc peccatum, ſ. vituli deteſtantur, vt eſt manifeſtum. Vnde dicere, quod Deus exercet in eis vindictam propter hoc peccatum etiam hodiernis temporibus, videtur dicere contra diuinam miſericordiam, quæ nunquam pœnitentib. & dimittentibus peccata, dimittere denegat. Item circa hoc attendendum eſt, quod hæc expoſitio Rab. Sal. in hoc loco non eſt ſolum falſa, ſed etiam malitioſe fabricata. Nituntur enim celare, quod deſtructio ciuitatis Ieruſalem per Titum & Veſpaſianum facta, quæ fuit acerbiſſima, ſimiliter & captiuitas eorum hodierna quæ excedit cæteras in duratione & ignominia & huiuſmodi, fuerunt ſicut & ſunt in vltionem occiſionis Chriſti ab eis inductæ, & ideo uolunt iſta attribuere peccato vituli, quod nullum habet fundamentum, prout Deo duce uidebitur, ubi proprie de hac materia fuerit tractandum.

REPLICA correctorij contra Burg. fingentem in ca. 32. cum poſtillator exponeret illum locum. Quod cum vidiſſet Aaron ædificauit coram eo altare, per hunc modum, quod Aaron uidens populi maximam pronitatem ad uituli adorationem, nitebatur impedire per dilationes, ſperans reditum Moyſi, & ſic ædificauit altare, ædificatio altari fecit proclamationem ſolemnitatis in craſtinum, &c. Hic Burg. dicit, quod veriſimiliter uiſus eſt populo uitulus ille exercere quędam opera ſimilia operibus uitæ, ſicut eſt comedere, & cętera huiuſmodi, quod fieri potuit illuſione dæmonum, & cętera quę ibi ponit. Hęc autẽ Burg. cum fingentibus fingit, ut excuſet inſaniam populi Iudaici, cum aliquando Iudæus fuerit, quaſi iudicium rationis in eis non fuerit ſic abſorptum, ut crederent rem penitus inanimatam eſſe Deum. Simile arg. poteſt fieri, ſi uitulum uiuum crederet eſſe Deum, & multo fortius conflatilem comedentem fœnum crederet eſſe Deum, non enim oportet hic dubitare de oppreſſione iudicij rationis per malitiam populi abundantem & fortiſſimam complacentiam ad idololatrandum. Quis enim dubitabit iudicium rationis abſorptum, ubi traduntur obliuioni ea etiam quę in uacuis mentibus haberent: de quibus dicitur Pſal. 105. d. Obliti ſunt Deum qui ſaluauit eos, qui fecit magnalia in Aegypto, mirabilia in terra Chanaan, terribilia in mari rubro. Vbi videatur gloſſa magiſtralis de extrema illius populi obcęcatione, vnde ad eorum inſaniam palliandam non oportet fingere uitulum illum comediſſe. Nam Beatus Aug. primo mirabilium ſacrę ſcripturæ cap. 15. vult quod filij Iſrael in deſerto cum adorare idolum uellent, non aliam ſtatuam quam uitulum fecerunt, quia uitulus in Aegypto iuxta ſepulchrum Ioſeph ſculptus adorabatur ab Aegyptijs, a quibus Iudæi didicerunt, uide ibi Beatum Auguſt. Idem dicit glo. interli. infra ſuper uerbo. Fecit eis uitulum, &c. & tamen in Aegypto illum uitulum comedere non uiderunt, nec prędicta figmenta ſunt ad propoſitum literæ pręſentis, cùm dicitur. Quod cum vidiſſet Aaron, ædificauit coram eo altare, &c. Nam hic non dicitur populus in uitulo aliquid uidiſſe, ſed ſolus Aaron quem conſtat circa uitulum deceptum non fuiſſe, quaſi per operationem diabolicam inclinatus fuiſſet ad uitulum colendum, quia & ipſe Burgen. nullum malum imponit ipſi Aaron niſi factũ ſcandali actiui, & cum ſufficeret ad illam infamiam populi malitia & pronitas ad idololatrandũ, non eſt theologice dictum, ꝙ diuina permiſſio acceſſerit, permittendo dęmones, ut per huiuſmodi exercitiũ uitę in uitulo populum ſic peculiariter deductũ ſeducerent, & alia pars excuſationis

illa

illi populo remaneret, quaſi ſeductus eſſet Deo permittente, propterea ſimilitudo de paganis recipientibus reſponſa in idolis, & iſtis peſſimis Iudæis quam Burgenſis adducit, non valet, nec probat vitulum conflatilem apparenter comediſſe, per hoc quod adducit de Pſalmo: In ſimilitudine uituli comedentis fœnum: *quia non vult litera Pſalmi quod conflatile comeſtionem exercuerit, vel aliquod aliud opus ſimile operi vitæ, ſed quod verus vitulus comederit fœnum, cui iſtud idolum fuit ſimile in figura & forma artificiali, non in actu comedendi, ideo dicitur eos mutaſſe gloriam Dei non in vitulum, ſed in ſimilitudinem, id eſt idolum & imaginem veri vituli comedentis fœnum. Nec ideo dixit Aaron:* Egreſſus eſt hic uitulus *quaſi greſſus ille vituli aliquid operis vitæ oſtenderit, quia egreſſus ille fuit opere fuſorio, prout probat beatus Auguſt. & glo. ſupra præallegat.*

In eod. capit. vbi poſtillator dicit fractionem tabularum ſignificare legis veteris euacuationem tempore euangelij: Burgenſis dicit ſignificare translationem, vtrunque poteſt ſtare ſecundum diuerſam applicationem. Allegoricè neutrum tamen ad literalem ſenſum videtur pertinere.

In eod. cap. ponit Burgenſis digreſſionem modicum facientem ad literæ veritatem, quia multa extra literam præſupponit contra quandã ſuiipſius regulam prætenſam poſitam in quæſtione ſua preambula. Supponit enim, quod vitulus ſit viſus a populo exercere opera vitæ, vt comedere & huiuſmodi, quod ex litera non habetur, vt ſupra oſtenſum eſt in correctorio primo huius ca. Item ſupponit quod populus non petiuit Deos vt coleret, ſed vt haberet eos ductores, quod etiam ex litera non ſequitur, imo ex litera iuncta gloſſa habetur oppoſitum, quia dicitur in gloſſa interli. ſuper verbo: Fecit eis vitulum *bouem in Ægypto adorauerunt, & fortaſſis aliud idolum non ſuſcepiſſent, vnde patet quod populus petijt Deos quo coleret, imo vt ductores eos nemo expeteret, niſi eis cultum exhibere propoſuiſſet, a quo enim quis petit in ea neceſſitate conductus beneficium, reſtat vt ei debitum exhibeat cultum ad Deum verum, cum non habuiſſet recurſum ad Deos poſtulatos habebat animum inclinatum vt videtur, nec petierunt eos vt colerent hominem vel angelum, quia huiuſmodi in ſcripturis Deos vocari non conſuetum. Supponit Burgenſis tertio, quod Aaron coram Moyſe ſe non excuſauit præ timore, quaſi populum pronum ad occidendum timuiſſet, quia pronitatem populi ad malum, ad ſolam idololatriam reſtringit. Sed huius ſuppoſitionis oppoſitum patet ex litera iuncta glo. interl. ſuper verbo:* Tollite inaures &c. *Ibi enim dicitur: Non eſt auſus reſiſtere, quia ſciebat populum pronum ad occidendum. Item Burgenſis nititur Aaron excuſare a mendacio quaſi Moyſi qui cum Deo locutus fuit, mentiri non poſſet, & quia Moyſes eum de mendacio non redarguit: Sed illæ rationes non ſunt ſufficientes. Deus enim loquendo prophetis non loquitur ſemper de omnibus, imo quædam celat, prout dixit Heliſæus 4. Reg. 4.* Dominus celauit a me, & non indicauit mihi. *In propoſito enim patet ex litera, quod Deus Moyſi peccatum Aaron non ſpecificauit, quia eum redarguit quaſi populum ad idololatriam induxiſſet, de quo ſe excuſauit, vt dicit Burgenſis in eadem diſgreſſione. Patet igitur primam rationem non valere:* D *Nec ſecunda valet, quia non ſequitur: Moyſes non redarguit Aaron de mendacio, igitur mentitus non fuit, fortuſſe mendacium eius non attendit, ſed Deo ſupplicando commiſit. Cætera quæ in hac diſgreſſione ponit, tranſeant vt addita, cum contra poſtillatorem militare non videantur.*

Item in eod. cap. vbi poſtillator exponit, quomodo Moyſes ſe petijt deleri de libro vitæ &c. Burgenſis addit quaſdam inuolutiones dicens. Librum *vitæ accipi tribus modis. Primo modo pro inſcriptione ad vitam æternam, & illo modo dicit Moyſen non petiſſe ſe deleri. Sed hoc dictum eſt contra beatum Auguſt. & glo. dicentes: Securus quidem hoc dixit, vt a ſequentibus ratiocinatio concludatur, id eſt vt quia Deus non deleret Moyſen de libro ſuo, populo illud peccatum remitteret &c. vnde patet librum vitæ hic accipi pro inſcriptione ad vitam æternam, de alijs enim acceptionibus libri quas ponit Burgenſis non eſſet talis cõſequentia ad propoſitum.* E *Quid enim magnum ſit Moyſes non ſcriberetur in biblia quam dicit Burgen. librum vitæ ſecundo modo dictum? Ad propoſitum conſequentiæ quam bea. Auguſtin. intendit, & gloſ. eſt quod vi diuina ad memoriam reducantur facta cuiuslibet, quam dicit librum vitæ tertio modo dictum, quia hæc diuina vis eſt liber apertus, & erit tam bonis vel malis, vt dicitur in gloſ. Dan. vij. Similiter de libro quarto modo dicto, quia ille non dicitur ſimpliciter liber vitæ ſanctorum, in quo ſcripta ſunt facta exemplaria iuſtorum, nõ enim magnum eſt in illo libro non ſcribi, quia multorum ſanctorum geſta non ſunt, imo & multa geſta ſancti ſanctorum ſcripta non ſunt, vt dicitur Iohan. vlti. Cum illa igitur diſtinctione Burgenſis modicum facit ad veritatem literæ, nec reſpondeo rationibus poſtillatoris, quæ faciunt contra quæſtionem principalem, ſed nec concluſio Burgenſis poteſt eſſe vera, qui dicit quod Moyſes ſolum petiuit deleri de libro vitæ, ſecundo & quarto modo dicto, quia ad petitionem Moyſi dominus reſpondit,* Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo, *certum tamen eſt multo ſanctos qui domino fuerunt grati in libro & quarto modo dicto non ſcribi, quia nec in libro ſcripturæ nec in libro vitæ ſanctorum.*

CAP. XXXIII.

L*Ocutusque &c. Vade &c.* AVG. Deus iratus videtur dicere. *Tu & populus tuus quem eduxiſti.* alioquin dixiſſet: Tu & populus meus quem eduxi. Sed quando idolum popoſcerunt, ita locuti ſunt. *Moyſes hic homo, qui eduxit nos de terra Ægypti, &c.* liberationẽ ſuam in homine cõſtituendo. Hoc eis modo replicatur, cũ a dicitur. *Tu & populus* b *tuus, quem eduxiſti de terra Ægypti:* quod illis crimen eſt, non Moyſi. Volebat.n. Moyſes, vt in domino ſpem ponerent, & in eius miſericordia, ſe ab illa ſeruitute liberatos crederẽt, cuius tamen apud Deum erat tantum meritum per Dei gratiam, vt ei diceret. *Sine me, † vt iraſcar cõtra eos.* Quod vtrunque iubentis ſit, cum ait. *Sine me,* aut quaſi petentis, vtrunque vr̃ abſurdum. Nam ſi Deus iubebat, famulus inobedienter nõ parebat, & Deum hoc a ſeruo pro beneficio petere nõ decebat, qui poterat eos etiam ipſo nolente conterere. Significat ergo his verbis Deus velut plurimum prodeſſe apud te illi populo, ſic ab illo viro diligi, quem ne dominus diligebat, vt eo modo admonerentur cum merita noſtra nos grauant ne diligamur a Deo, releuari nos apud eum illorũ meritis poſſe quos vere diligit. Nã cum a Deo dr̃ homini, *Sine me &. conteram eos,* hoc eſt, contererem eos, niſi diligerentur a te. Quaſi, noli eos diligere, & conterã eos, quia ne id faciam dilectio tua intercedit. Ob temperandum eſſet dño dicenti. Noli eos diligere, ſi hoc iuben do dixiſſet, & non potius admonẽdo & exprimendo, quid illum ab eorum ſuppliciore uocaret, nec tamen etiam illo intercedente, ſine flagello diſciplinæ populum deliquit. Neſcio enim quomodo, vt ſic eos diligeret ipſe Moyſes, Deus illos occultius diligebat, qui manifeſta voce terrebat.

CAP. XXXIII.

Locutuſque eſt dominus ad Moyſen dicens: 1
Vade, + aſcende de loco iſto, tu & po- 2
a Non meus. b Non ego. Sicut ſupra dictum eſt.
pulus tuus quem eduxiſti de terra Ægy- 3
a Hic oſtendit ſe pro patribus hoc facere, non quia illi ſint indigni.
pti, in terram quam iuraui Abraham, 4

F

b *Vade, &c.* AVG. Continuo tanq̃ ad ipſum Moyſen, adhuc loquatur occulta conuerſione quę Græce apoſtrophe dr̃, ait ad populum. *Mittã angelum meum ante te &c.* Magna & mira ſacri profunditas, tanq̃ maiorẽ miſericordiam poſſet angelus hr̃e, quam dominus, qui populo duræ ceruicis parceret, & tamen Qō.150

☞ per

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXXIII.

LOcutusque eſt dominus ad Moyſ. *Hic conſequenter ponitur domini reſponſio in ſpeciali & magis explicita, & primo quantum ad aliquid, quod videbatur durum, ſecundo quantum ad id quod eſt gratioſum ibi:* Dixit autem Moyſes. *Adhuc primo ponitur dicta reſponſio, ſecundo populi increpatio, ibi:* Dixitque dominus. *Petitio autem Moyſi includebat, quod dominus deduceret eos ad terram promiſſam, & dominus reſponderat, quod daret eis angelum ducem, ideo hic explicatur qualiter intelligitur, cum dicitur.*

2 Vade aſcende de lo. *Hic dicitur quia terra promiſſionis altior eſt quam deſertum in quo erant.*

3 Tu & populus tuus quem edu. de ter. *& non additur hic tuus quia dominus iam incipiebat illi populo reconciliari.*

4 In terrã quã iur. Abra. Iſaac, & Iac. di. *vt habetur Gene. 22. g.*

✻ Quia

A per angelum ſe quodãmodo abſente qui nuſquam abeſſe poteſt, implere ſe dicit, quod patrib. eorum iurauit, tanq̃ & hic oñdens ſe hoc facere, quia patrib. promiſit, non quod iſti eſſent digni. Quid ergo ſignificat, niſi forte ideo ſe nõ eſſe cum eis qui duræ ceruicis ſunt, quia nõ cum propitiũ & ſalubrem niſi humilitas & pietas capit. Eſſe autem Deum cum duræ ceruicis hoĩbus, nihil eſt aliud quam vindicando adeſſe atq; puniendo. vnde. *Auerte faciẽ tuam a peccatis meis, quia ſi aduerterit, euertit. Sicut enim fluit cera a facie ignis, ſic pereant peccatores a facie domini.*

Pſal. 50. c. Pſal. 67. a. quomodo De⁹ adeſt homin ib. † in medio tui.

a *Mittam præcurſorem.* AVG. Deus cum iuſtis eſt viſitando, miſerando, & confortãdo, cum impiis vero vlciſcendo & puniendo. Et eſt ſenſus. Cũ his non poſſum eſſe propter te, vt vindicẽ & puniam, nec propter eos ut uiſitem & conforte te, mittã angelum meum ſaltẽ.

Qõ. 150.

B † momẽto vno vel vno impetu.

✲ RVPERTVS. Ergo *angelus meus præcedet te* (inquit) ſiue, *emittam præcurſorem tui angelum*, ſubauditur, ad hoc tantum vt intres in terram Chananæorum, non etiã ad hoc vt intres in terram viuentiũ. Non. n. ſum Deus tuus non tu ipſe es populus meus. Nam hoc eſt quod dicit, *Non enim aſcendam tecum, &c.* ac ſi dicat, qm̃ populus duræ ceruicis es, non tibi expedit, vt me Deum tuum nomines, vt culturam meã profitearis, vt leges meas baiules, ad præuaricandũ tam pronus & facilis. Leuius enim multo eſt Deum neſcire, quã cognitum irritare.

Libr. 4. in Exo. c. 31.

† quærebat dominum Chald. interp. q quærebat doctrinam a facie dñi.

a Iſaac, & Iacob dicens: Semini tuo dabo eam. † Et mit- 1
a Quem Chriſtum poſſumus intelligere, qui eſt angelus magni conſili, qui præſentia carnis humanum genus viſitauit, & peccata dimiſit.
tam præcurſorem tui angelum, vt eiiciam Chananæum,
& Amorrhæum, & Hethæum, & Phereſæum, & Heuæum,
Eccleſiam ſimplici & perfecta doctrina abundantem.
& Iebuſæum, & intres in terram fluentem lacte & melle. Non 2
Quia indigni gratia mea & præſentiæ meæ conſolatione.
enim aſcendam † tecum, quia populus duræ ceruicis es, ne 3 4
Populum tuum.
b forte diſperdam te in via. Audiens populus ſermonem hunc 5
Quia Deum offenderat. Vt habitu quoque pœnitentiam demonſtraret.
Mœſtiſſimum. Miſertus eſt & dilecti ſui. 6
peſſimum, luxit, & nullus ex more indutus eſt cultu ſuo. Di- 7
Miſertus, ſ. lugentibus. Indomitę ſuperbiæ.
xitq; dominus ad Moyſen: Loquere filiis Iſrael: Populus duræ 8
a Babylonicam captiuitatem, vel Romanam, vel vltimi iudicii vindictam minatur. 9
ceruicis es, † ſemel aſcendam in medio tui, & delebo te. Iam 10
a Manifeſtam Dei præſentiam qua illi populo per angelum apparebat, vel quod infra caſtra erat in medio eorum quo orationis conſulendi gratia confluebat populus. 11
b Id eſt ſcire faciam te quantum mali perpetraueris, quo mea præſentia & angelica viſitatio ne priuaris. Nam ab illo die non ita manifeſte apparuit Deus illi populo.
nunc depone ornatũ tuũ, vt ſciam quid faciam tibi. Depoſue- 12 13
runt ergo filii Iſrael ornatum ſuum a monte Horeb. Moy- 14
c ſes quoque tollens tabernaculum, tetendit extra caſtra pro- 15
cul, vocauitque nomen eius tabernaculum fœderis. Et o- 16
mnis populus, qui † habebat aliquam quæſtionem, egredie- 17
d batur ad tabernaculum fœderis extra caſtra. Cumque egre- 18
a Prędicator alta loquendo. b Supernæ habitationis. c Voluntate.
deretur Moyſes ad tabernaculum, ſurgebat vniuerſa plebs, 19

b *Audiens populus.* SABAN. Peſſimum ſermonem dicit audiuiſſe populum, hoc eſt crudeliſſimũ atq; meſtiſſimũ. Quod .n. maius alicui pręſtari põt beneficium, quam Dei gratiã hẽre pñtem, ac conditorẽ ſuum agnoſcere ſibi eſſe propitium? Aut quod maius eſt diſcrimen, quam autoris ſufferre iram? Nihil habet boni, qui creatoris ſui carebit gratia atque pręſentia.

c *Tollens taber. &c.* Hoc p prolepſim accipiendum, ſi de illo tabernaculo accipit, quod Moyſi in monte monſtratũ eſt, & fabricatum pręcipiente domino, a Beſeleel & Ooliab. Vel aliud tabernaculũ fuit, ad quod iam conueniebant ad iudicandum.

✲ HVGO VICTORINVS. Prope montem erat tabernaculum quandiu Moyſes morabatur in monte. Et ibi Aaron & Septuaginta ſeniores tractabãt de dubiis quæ ferebantur ad eos de caſtris. Poſtquam autẽ populus peccauit, & Moyſes deſcẽdit, pręcepitq; Dominus vt tabernaculum remoueretur a monte Horeb uerſus populũ Moyſes vero tunc extra caſtra, non intra, ipſum locauit. Vocauitque nomen eius tabernaculum fœderis. Non modo, ſed ante, ut pro pluſquamperfecto perfectum accipiamus.

d *Cumque egrederetur, &c.* GREGORIVS. Hebræus populus d…

NICOLAVS DE LYRA.

C ✲ Quia feciſti hãc rem, & non pepercisti filio tuo vnigenito pp me, bñdicã & multiplicabo ſemẽ tuũ, ſicut ſtellas cęli, &c.

1 Et mittã præcur. &c. *ſupra. 13. d. dicitur, Scrabrones. Dicendum quod omnia quæ fecerunt ad eiectionem populorum de terra Chanaan, fuerunt facta miniſterio angelico.*

Deut. 7. c. ſupr. 23. c.

2 Et intres in terram &c. *Per hoc intelligitur abundantia lactis & mellis in terra promiſſionis, quia in plurib. locis eſt multum paſcualis. Apes etiam ibi mellificant abſque ſolicitudine humana.*

3 Non enim &c. *id eſt non ero ductor vel comes tui itineris per meipſum, hoc ſuperius in ſua reſponſione non expreſſerat, ideo hic explicat, vt ſic intelligatur angelus ductor, & non dominus cum eo. Sciendum tamen, quod cum Deus ſit vbiq;, non ſic intelligendum eſt, quin eſſet cum eis per eſſentiam, potentiam, & præſentiam, ſed quod non adeſſet eis per miraculorum operationem ſicut ante fuerat.*

4 Quia populus &c. *& ideo indignus talib. beneficiis diuinis.*

5 Ne forte &c. *non eſt per hoc intelligendum, quod angelus de quo dixerat, quod eſſet eis ductor, eſſet miſericordior ipſo Deo, ſed quod ſi adeſſet Dei præſentia modo prædicto, ex hac rebellio populi eſſet grauior, & per conſequens grauius punienda.*

6 Audiens populus &c. *ſ. quod Deus non adeſſet eis in adminiculis, ſicut antea.*

7 Luxit &c. *id eſt, honeſtiorib. veſtimentis in ſignum triſtitiæ.*

8 Dixitque do. *Hic conſequenter ad aggrauationem ponitur increpatio populi, cum dicitur.*

Commi-natio Dei ad delendum.

9 Populus duræ ceruicis es. *id eſt ſuperioribus rebellis & cõtumax in malis.*

10 Semel aſcen. &c. *non ad conſolandum, ſed ad puniendum propter tuam duritiam.*

11 Et delebo te. *ita quod non remaneat memoria tui. Iſta comminatio Dei, ſicut & aliæ in ſacra ſcriptura communiter poſitæ, intelligitur ſub conditione, ſ. niſi pœnitentiam agas & corrigas te, ſicut dicitur de Niniuitis, Ionæ 3. b* Adhuc quadraginta dies & Niniue ſubuertetur, *quæ tamen non fuit ſubuerſa, eo quod pœnitentiam egerunt, & ſic fuit in propoſito.*

12 Iam nunc depone ornatum tuum. *Dicunt aliqui quod iſte ornatus erat paruum tabernaculum, in quo cum Moyſe conueniebant ſenes ad tractandum negotia populi, & offerebantur oblationes ante conſtructionem magni tabernaculi. Sed hoc non videtur verum, quia poſt depoſitionem ornamenti hic dicti, ſtatim ſubditur de amotione illius tabernaculi, vt patet in litera; & ideo dicit Rab. Salomon quod per ornatum hic dictum, non intelliguntur pretioſa veſtimenta, quæ iã depoſuerant, vt prædictum eſt, ſed intelliguntur coronæ quas ſibi principales populi impoſuerant in die dationis legis. quando dominus locutus eſt eis decem verba, vt dictum eſt ſupra xx. ca. Tunc. n. populus fuit Deo deſponſatus per ſuſceptionem legis. & ideo fuerunt coronati ad modum ſponſæ, & has coronas non depoſuerant, ad oſtendendum quod volebant eſſe ſubiecti legi, ſed quia peccauerant per idololatriam, & tabulæ legis erant fractæ ideo ad eorum confuſionem & humilitationem præcepit dominus eas deponi.*

13 Vt ſciam quid fa. tibi. *i. pro te, ſi videro te humiliatum, nec intelligendum eſt per hoc quod Deus aliquid cognoſcat de nouo, ſed quia ex mutatione populi de ſuperbia in humilitatem apparet quid illi populo conueniens ſit fieri a Deo.*

14 Depoſuerũt ergo filii Iſrael ornatum, &c. *id eſt coronas eis impoſitas iuxta montem Horeb in datione legis.*

15 Moyſes quoque tollens tabernaculum. *in quo conueniebãt ad eum ſenes, vt dictum eſt.*

16 Tetẽdit extra caſtra procul. *ſ. duobus millibus cubitis longe a caſtris, vt dicit Rã. Sa. & hoc etiam factum eſt ad humiliationem populi ſicut de coronis dictum eſt, quia ſicut Deus reddebat ſe elongatũ a filiis Iſrael, dicens quod nõ aſcenderet cum eis, ita & Moyſes, qui erat medius inter populum & Deum, ſe elongauit a caſtris.*

17 Vocauitque nomẽ eius tabernaculum fœderis, &c. *Tũ quia dominus ibi cum eo familiariter loquebatur, vt habetur infra, Tum quia ibi decidebantur cauſæ quæ poterant eſſe cauſa cõtentionis & diſcordiæ in populo, ideo ſubditur,* Et omnis populus qui ha. ali. quæſt. &c.

18 Cumq; egre. Moyſes. *ſ. de caſtris vt iret ad tabernaculum.*

19 Surgebat vni. &c. *ad faciendum reuerentiam Moyſi, tanquam prælato & ſuperiori.*

a ¶ In egreſſu, id eſt corporeæ habitationis. b ¶ Papilio eſt tentorium a ſimilitudine volatilis ſic dictum, c ¶ Alias reſpiciebant.
a & ſtabat vnuſquiſque in oſtio papilionis ſui, aſpiciebantq́;
a ¶ Sequentes ſcilicet per intellectum poſtrema quæ poſſunt. ¶ Cæleſtis habitationis.
tergum Moyſi, donec ingrederetur tentorium. Ingreſſo au-
a ¶ Illuminatio Spiritusſancti. b Quia conſpicit populus cæleſtia vtcunque in ęnigmate.
tem illo tabernaculum fęderis, deſcendebat columna nubis, 1
& ſtabat ad oſtium, loquebaturq́ue cum Moyſe, cernētibus
vniuerſis, quòd columna nubis ſtaret † ad oſtiū tabernaculi.
† Stabantq́ue ipſi, & adorabant † per fores tabernaculorum 2
¶ Manifeſta viſione.
b ſuorum. † Loquebatur autem dominus ad Moyſen facie 3
ad faciem, ſicut loqui ſolet homo ad amicum ſuum. Cum- 4
a ¶ Chriſtus cum eccleſia eſt vſque ad conſummationem ſeculi, & ſemper pronuntiabatur in lege, quamuis occultus. 5
que ille reuerteretur in caſtra, miniſter eius Ioſue filius Nun, 6
a ¶ Quia ſi ad neceſſaria corporis ſecedebat ſtatim redibat.
b ¶ Non quod remaneret in tabernaculo, ſed in quolibet loco atrij ſibi conſtituto. 7
puer non recedebat de tabernaculo. Dixit autem Moyſes 8
ad Dominum: Præcipis vt educam populum iſtum, & non 9
indicas mihi quem miſſurus † es mecum, preſertim cùm di- 10
¶ Approbaui.
xeris: Noui te ex nomine, & inueniſti gratiam coram me. Si
c ergo inueni gratiam in conſpectu tuo, oſtēde mihi † faciem 11
tuam, vt ſciam te, & inueniam gratiam ante oculos tuos: Re-
ſpice † populū tuū gētem hanc. Dixitq́; dominus: Facies mea 12

Aegyptiaca ſeruitute liberatus, cū loquente Deo colūnā nubis cerneret, vnuſquiſq; in tabernaculi ſui foribus ſtabat & adorabat. Vnde dicitur: *Cumq; egrederetur Moyſes, &c.* Quid eſt enim populū columnam nubis aſpicere, & in tabernaculi ſui foribus ſtare & adorare, niſi quia cū mens humana illa ſuperiora & cęleſtia vtcūque in ęnigmate conſpicit, iā clauſtra corporeæ habitationis p. ſubleuatā cogitationem exit, & illum humiliter adorat, cuius ſi ſubſtātiam videre non valet, iam tamen eius potentiā per illuminationē ſpirit⁹ miratur. Et cum Moyſes tabernaculum ingreditur, eius terga populus aſpicit, & in papilionum ſuorum oſtio cōſiſtit: q͡a prædicator cum alta de Deo loquitur, ſupernæ habitationis iam vtcunque tabernaculum ingreditur, cui⁹ prædicationis officiū & virtutem, ſi īfirmi plene pēſare nō poſſunt, tamen velut terga aſpiciunt, quia poſtrema quæ valēt per intellectum ſequuntur, ſed in ipſis minimis quę capere ſufficiunt, iam de ſuis papillionib. quaſi exeūt & in oſtiis ſtant, q͡a habitacula carnis relinquere, & ad illa æternæ vitæ gaudia, q̄ audiūt ꝓgredi conāt.

a *Aſpiciebantq; &c.* STRABVS. Moyſes tenet figuram legis. Moyſi ergo tergū populus Iudaicus aſpiciebat, quia nihil myſticū, nihil ſpirituale in lege voluit intelligere, ſed ſuperficiē tantū literæ. Ideo eius facies abſcondita erat, id eſt, vera & mera cognitio. Ingreſſo illo tabernaculū, deſcēdebat columna nubis, & ſtabat ad oſtiū. Alia translatio dicit, quod Moyſi volente ingredi tabernaculū, opponebat ſe nubes ante & ꝓhibebat eum. Hic autem dicit, quod illo ingreſſo loquebatur nubes ante oſtiū cum eo. Sciendum ergo quod aliquam partem ingrediebatur atriū, ſcilicet & tunc antequam intraret ī tabernaculum, opponebat ſe nubes hoc ergo loco ſignificat eos q̄ min⁹ ſunt pfecti ſcientia & opere, nec valēt intima ſcripturarū penetrare. Alibi autē quando mediū nebulæ ingreſſus eſt, perfectorū figuram tenuit ſcilicet, qui myſticorū ſen-
ſuum

ſuum arcana inueſtigant. D

b *Loquebatur autem do.* Secūdum opinionem populi loquitur ſcriptura, qui putabat Moyſen ore ad os loqui cum Deo, cū per ſubiectam creaturam, id eſt per angelum & nubem ei loqueretur & appareret. Nam eius ſubſtātiam nec hominum nec angelorum (ſicut eſt) quiſquam uidere potuit, unde: *Regi autem ſeculorum immortali, inuiſibili, &c.* Et alibi: *Lucem habitat inacceſſibilem, &c.* 1. Tim. 1. d 1. Tim. 6. c

✠ AMBROSIVS. Quadraginta dierum noctiumque ieiunio meruit Moſes cū Deo loqui, ſtare & conſiſtere. Quamuis enim illū ab obtutibus Dei humana cōditio ſubtraheret, ieiuniorum tamen gratia, proximum illum diuinitatis conſortio faciebat. Hęc enim in nobis uirtutum Dei portio eſt, ut ieiunemus frequenter, quoniā ſemp Deus ipſe ieiunat. Vnde Chriſtus uirtutes ſuas quadraginta dierum noctiumque ieiunio dedicauit, ut oſtenderet nō panem eſſe uitam hominum. Sermo 27. † ante E † viam.

GREG. Facies Dei cognitio eius eſt: Cognoſcit aūt Deus per ſpeculum, cognoſcitur per ſeipsū. Per ſpeculū hic, p ſemetipſum in cęlo. Speculū vero eſt illa lux, quam habitat Deus: ipſe autem lux illa, quæ ipſe eſt. In 1. Reg. cap. 10. F

HVGO VICTORINVS. *Oſtende mihi faciem tuam,* id eſt, præſentiam.

c *Si ergo inue. gratiam, &c.* AVG. His uerbis oſtēdit Moyſes, q̄ non ita uidebat Deū familiari cōſpectu, ut deſiderabat: q͡a oēs illæ uiſiones Dei, q̄ mortalium prębebantur aſpectibus, & ex quib. fiebat ſon⁹ quo mortalis attingeretur auditus, ſic exhibebant aſſumptę, ſicut Deus uolebat ſpecie quā uolebat: ut non in eis ipſa ullo ſenſu corporis ſentiretur diuina natura, q̄ inuiſibilis ubiq; tota eſt, & nullo ꝯtinetur loco. Et q͡a in duob. ꝑceptis dilectiōis. ſ. Dei & proximi tota lex pēdet, ideo Moyſes ī utroq; ſuū deſideriū demōſtrabat. In dilectiōe. ſ. Dei ubi ait. *Si inueni gratiā in cōſpectu tuo, oſtende mihi teipſum, &c.* In dilectiōe aūt ꝓximi, ubi ait, et ut ſciā q͡a popul⁹ tu⁹ eſt gēs hęc, etc. Quæſt. 151.
Premiſſum

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Deſcendebat columna nubis. *ad deſignandum Dei præſentiam ſpecialem.*

2 Et adorabant. *ſ. deitatem ſigno viſibili apparentem.*

3 Loquebatur autem &c. *id eſt valde familiariter, ideo ſubditur.*

4 Sicut loqui, &c. *non enim tunc vidit diuinam eſſentiam, quia cum peteret hoc, dixit ei dominus. Nō poteris videre faciem meam, ut infra habetur.*

5 Cumque ille re. &c. *ad viſitandum populum poſt collocutionem cum Deo.*

6 Miniſter, &c. *id eſt iuuenis reſpectu Moyſi tamen non erat ita iuuenis quin iam fuiſſet factus dux exercitus in prælio cōtra Amalech, vt dictum eſt ſupra 17. c. Accipitur hic etiam puer, id eſt miniſter, ſicut & in pluribus alijs locis ſcripturæ.*

7 Dixit autem Moyſes. *Hic conſequenter ponitur domini reſpōſio gratioſa, & primo quantum ad deductionem populi ad terram promiſſionis: ſecundo quantum ad reputationem legis in principio ſequentis ca. Adhuc primo ponitur domini reſponſio gratioſa, reſpectu Moyſi & populi cōmuniter: ſecundo reſpectu* Moyſi *ſingulariter ibi, qui ait.* Oſtēde mihi gloriam tuam. *Circa primum præmittitur inſinuatio* Moyſi *dicentis domino.*
8 Præcipis

8 Præcipis ut educam populum. *ſ. de loco iſto. Dixerat enim ei dominum ca. præ. Vade, & duc populum, &c.*

9 Et non indi. mi. quem miſſurus, &c. *qui, ſcilicet ſit ad pacem meam & populi, licet enim dominus dixiſſet ei, quod mitteret. angelum cum eis, hoc tamen non ſufficiebat* Moyſi, *niſi dominus aſſiſteret ei modo prædicto.*

10 Præſertim cum dixeris, noui te. &c. *quod eſt ſignum magnæ dilectionis tanti domini ad ſeruum ſuum, & per hoc inſinuat* Moyſes, *q̄d non debebat eſſe contentus alio ductore, niſi ipſe dominus cum hoc eos duceret, vt patet ex ſequentibus, ideo concludit.*

11 Oſtende mihi faciem tuam: *id eſt, te mihi familiarem, ſicut ante fabricationem vituli de ducendo me & populum iſtum per teipſum, vnde in Hebræo habetur.* Oſtende mihi. דרכך deracheca, *id eſt uiā tuam. Ex quo patet quod adhuc non petebat Moyſes viſionem diuinæ eſſentiæ, ſed in petitionibus ſuis procedebat ordinate a minoribus ad maiora, prout inueniebat ſibi Deum propitium in reſponſionibus, vnde ſubditur.*

12 Dixitque domi. Facies mea præcedet &c. *id eſt, egomet deducam te ſicut tu petis. Verūtamen quin iſta reſponſio non ſe extēdit expreſſe niſi ad Moyſen, ideo petit vltra Moyſes, quod ſe extendat ad populum dicens.*
✠ 1 Si non

MORALITER.

✠ In hoc capitulo dicitur.

3 *Loquebatur dominus ad Moyſen. &c.* Per quem ſignificatur homo quicunq; perfectus in cōtemplatione præſentis vitę quæ
conſiſtit

conſiſtit in oratione, & ſcripturę ſacrę meditatione. Nam in oratione homo cum Deo loquitur, & in lectiōe ſacrę ſcripturæ Deus loquitur cū homine, & quoniam talis contemplationem patriæ cæleſtis deſiderat, ſubditur.
✠ *Oſtende*

¶ Vitam æternam.

præcedet te, & requiem dabo tibi. Et ait Moyſes: Si non † tu- 1
ipſe præcedas, ne educas nos de loco iſto. In quo enim ſcire 2
poterimus ego & populus tuus inueniſſe nos gratiam in con- 3
ſpectu tuo, niſi ambulaueris nobiſcum, vt † glorificemur ab
omnibus populis qui habitant ſuper terram? Dixit autem do-
minus ad Moyſen: Et verbum iſtud quod locutus es, faciam.
¶ Proprie & ſpecialiter placuiſti mihi.
a Inueniſti enim gratiam coram me, & teipſum noui ex nomi- 4
b ne. Qui ait: Oſtende mihi gloriam tuã. Reſpondit: Ego oſten 5
a ¶ Requiem æternam in qua eſt omne bonum in viſione Dei, ſicut Pſalmiſta ait: Satiabor cum apparuerit gloria tua. Pſal.16.b. b ¶ Per prædicatores & apoſtolos meos inuocabor. 6
c ¶ Filij mei, cuius incarnationem prædicabunt.
c dam [a]omne * bonum tibi, & [b]vocabo in [c]nomine Domini co- 7
a ¶ O plebs Iudaica. ¶ Gratuita & ſpontanea eſt omnibus Dei miſericordia, cum enim miſeretur gratia eſt, cum indurari permittit, iuſtum iudicium eſt, quamuis occultum. 8
d rã te, † & miſere[a]bor cui voluero, & clemens ero in quem mi- 9

A Præmiſſum eſt, *inueniſti gratiam in conſpectu meo*, iterũ poſtulat vt gratiam inueniat. Sanctis enim non ſufficit vna gratia.
Mat.22.d. Eſt enim gratia quæ præcedit, vt Deũ cognoſcant & diligãt: Eſt quę ſequit̃, vt ſe mũdos & inuiolatos cuſtodiãt & ꝑficiãt.
Que.153. Quęſti. a *Et teipſum, &c.* AVGVSTI. *Quoniã ſcio te præ omnibus, &c.* Nunquid Deus plus aliqua ſcit, et aliqua minus? an ſecundũ qđ in euangelio dicitur
Matt.25.a. quibuſdam? *Nõ noui vos.* Secundum hãc
† diuidamur ſiuę ſeparemur, ſcientiã qua Deus, dicitur ſcire quæ illi placent, neſcire quæ diſplicent, non quia ignorat ea, ſed quia non approbat? Sicut quis recte dicitur neſcire vitia cũ improbet, & præ omnibus Moſen Deus ſciebat,
* meum, quia Deo præ omnibus placebat. Notan-
† Ad Rõ. 9.c. dũ eſt quod ipſe Moſes prius dixerat Deo *dixiſti mihi: Scio te pręomnibus*, quod illi Deus poſteaquam hoc ipſe dixit, legit̃ dixiſſe, ante autẽ non legitur, vt intelligamus nõ omnia eſſe ſcripta quę cum illo Deus locutus eſt, ſed diligẽtius requirendũ eſt in prioribus ſcripturæ partibus, an verè ſit ita.
Quæſ.154. B b *Ego oſtendam.* AVGVST. Cum dixiſſet Moyſes ad dominum: *Oſtende mihi gloriam tuam.* Reſpondit: *Ego tranſibo ante te in gloria mea.* & vocabo in nomine domini coram te & miſe. &c. cũ paulo ante dixiſſet ipſe: *Antecedam te, & requiem tibi dabo*, quod Moyſes videtur ſic accipiſſe: *Antecedam te*, tanquã nõ populo in itinere præſens futurus eſſet, & ideo ait: *Si non tuipſe veneris nobiſcum, ne me educas hinc &c.* Deꝰ autem neque ei hoc negauit, dicens: *Et hoc tibi verbum quod dixiſti faciam.* Quomodo ergo cum dixiſſet ei Moyſes: *Oſtende mihi gloriam tuam.* Item tanquam præceſſurus & nõ ſimul cũ eis futurus videtur dicere: *Ego tranſibo ante te*: niſi quia hoc aliud eſt. Ille enim intelligit̃
Ioã.13.a. dicere: *Trãſibo ante te*, de quo dicitur? *Cum veniſſet hora, quod trãſiret Ieſus de hoc mundo ad patrem, &c.* Qui tranſitus paſcha dicitur, ipſe ante omnes ſanctos tranſijt ad patrẽ de hoc ſeculo parare manſiones, quas dabit eis in reſurrectione mortuũ, quia
Ioan.14.a. tranſiturus ante omnes *primogenitus factus eſt à mortuis.* Gratiã vero ſuam valde commendat cũ dicit, & vocabo nomen domini in conſpectu tuo, tanquã in cõſpectu populi Iſrael, cuiꝰ Moyſes cũ hæc audiret typũ gerebat. In conſpectu enim illius gentis vbique diſperſæ vocat dominus Chriſtus in omnibus gentibus.
Queſ.154. c *Et uocabo.* AVGVST. *Vocabo* autẽ dixit, nõ vocabor, actiuum verbũ pro paſſiuo ponẽs, genere locutionis inuſitato, in quo
C forte ſignificare voluit ſeipſum hoc facere, i. gratia ſua fieri, vt uocetur dominus in omnibus gentibus.

d *Et miſerebor, &c.* AVGVST. Quod addidit: *Et miſerebor cui miſertus ero, & miſericordiam præſtabo cui miſericordiam præſtitero*, Expreſſius oſtendit vocationem, qua vocauit nos in regnũ ſuũ & gloriã ſuã, nõ pro meritis noſtris, ſed pro miſericordia ſua. Quoniã enim ſe gentes introducturũ pollicebatur dicens: *Vocabo nomen domini in cõſpectu tuo*, commendauit hoc ſe miſericorditer facere vnde: *Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circuncisionis propter ueritatẽ Dei ad con. pro. p. &c.* hoc ergo prædictũ eſt. *Miſerebor cui miſertus ero, &c.* Quibus verbis prohibuit hominẽ velut de propriarum virtutũ meritis gloriari, *vt qui gloriatur, in domino glorietur.* Nõ enim ait miſerebor talibus vel talibus, ſed *cui miſericors fuero*, vt neminem præcedẽtibus operibus vel meritis miſericordiam tantę vocationis meruiſſe ſe demõſtret, etenim Chriſtꝰ ꝓ impiis mortuꝰ eſt. Sed vtrũ hoc idẽ repetere voluerit, cũ addidit: *Miſericordiam præſtabo, cui miſericordiam pręſtitero*, vel ſicut alii interpretati ſunt, *cui miſericors fuero*, an aliquid interſit, neſcio, poteſt enim iſta repetitiõe firmitatem miſericordiæ ſuæ Deus demonſtrare, ſicut dicitur amen amẽ, & fiat fiat, & repetitio ſomnii Pharaonis, pluraq; ſimilia aut in vtriſq; populis, gentibus ſcilicet & Hebræis, ſic Deus pronuntiauit miſericordiam ſe eſſe facturum.

✻ HVGO VICTORINVS. *Oſtendam tibi omne bonum.* Hoc erit in futuro, in quo viſio Dei erit vita æterna. Et in p̃ſenti, vocabo, vel ſecundũ alia exemplaria; vocabor in nomine domini. ſcilicet faciam me vocari Deũ ducem veſtrum ex miraculis quæ faciam. Et ſi quis cauſam quærat quare ego hoc faciam nõ eſt alia cauſa, niſi quia volo, & hoc eſt, *Miſerebor cui uoluero.*

AVGVSTINVS. Deo homines nullis præcedentibus meritis vocare, & vocatos, vt boni aliquid operent̃ Dei adminiculis iudicare, Apoſtolis monſtrat exemplo geminorum, qđ etiam confirmat legis exemplo. Sic enim intelligi voluit, qđ Moſes dixerat, *Miſereor cuius miſerebor, & miſericordiam præſtabo cui miſericors fuero*, vt primam miſericordiam vocatione credamus hominib. prærogari, quę ſola ad recte viuendũ nõ ſufficit, ſi deſerat, qui vocauit.

Non poteris, &c. AVGVSTINVS. Poſt miſericordiæ ſuæ commendationem reſpondet ad hoc quod ei dictum fuerat: *Oſtende mihi gloriam tuam*, uel *oſtende mihi teipſum.* Non *poteris* inquit, *videre faciam meam.* *Non enim videbit homo* ☞ *facien*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Si non tuipſe præcedas. *non ſolum me, ſed etiam populum.*
2 Ne educas nos de loco iſto. *Prius enim ſingulariter dixerat:* Oſtende mihi faciem tuam, *ſed hic ponit populum ſecum loquendo pluraliter, quaſi dicat:* Ne educas nos *niſi ſis ductor noſter. Cuius rõ ſubditur.*
3 In quo enim ſcire pote. &c. *niſi tu deduxeris nos in ſignis mirabilibus, ſicut ante peccatum vituli, & ſubditur conceſſio domini dicẽtis.* Et uerbum illud quod locutus es, faciam: *cuius cauſa ſubditur.*
4 Inueniſti enim gratiam coram me. *id eſt, faciam hoc propter meritum tuum, non propter meritum populi.*
5 Qui ait. *Hic ponitur reſponſio domini gratioſa reſpectu Moyſi ſingulariter. Sicut enim in humanis ſeruus videns dominũ uoluntarium ad concedendum, accipit audaciam plus petendi, ita Moyſis videns petitionem ſuam exauditam pro ſe & pro populo gratioſe, accepit audaciam petendi viſionem diuinæ eſſentiæ dicens.*
6 Oſtende mihi gloriam tuam, *id eſt, teipſum ſicut uideris in gloria tua.*
7 Reſpondit: Ego & oſtendam &c. In *Hebræo habetur.* Ego *faciam tranſire omne bonum ante te, & refertur ad illud quod poſtea ſubditur.* Cumq; tranſierit gloria mea *& cæt. ſecundum Rabbi Salom.*
8 Et vocabo &c. *Alia litera habet ſic:* Et legam in nomine domini &c. *Dictio tamen Hebraica* קרא *quara, uocare potius ſeu clamare ſignificat. Vnde & alta uoce legens,* Hebræis *dicitur clamare. Dicit igitur Rabbi Salo. quod in tranſitu gloriæ quæ hic exprimitur, intelligitur apparitio Dei facta Moſi ſub ſimilitudine hominis, quem Moyſes vidit tantum a parte poſteriori, & vidit ibi ſcripturam, in qua continebantur tredecim modi impetrandi pietates diuinas, abſque allegatione meritorum Abrahæ & aliorum patrum. Eſt igitur ſenſus ſecundum ipſum.* Et legam, id eſt. *legere te faciam: ſicut Gen.22.capi. dixit dominus:* nũc cognoui &c. *id eſt cognoſcere feci.* In nomine domini coram &c. *id eſt habebis recurſum ad impetrandum Dei pietatem abſque meritis patrum.*
9 Et miſerebor cui uoluero &c. *Acſi dicat, non defecerunt pietates meæ, imo ſicut fuerunt ad Abraham & ad alios patres, ita erunt ad te & ad populum iſtum, ita quod non indigebis allegare merita ipſorum patrum, ſicut prius allegaſti.*

7 Reſpon

✻ 1 Non

MORALITER.

✻ 6 *Oſtende mihi gloriam tuam*, ſcilicet per apertam viſionem verũtamen propter bonum populi aliquando talis, detinetur in vita præſenti, ſicut Paulꝰ apoſtolus ſcribens ad Philippẽſ primo d. dicit de ſeipſo: *Deſiderium habens diſſolui & eſſe cum Chriſto manere autem in carne neceſſarium propter vos.* Ideo tali dicitur à domino.

in vi

✻ 1 *Locu*

faciem meam & uiuet, oſtendens huic vitæ corruptibilis carnis Deū ſicuti eſt apparere nō poſſe. id eſt, ſicuti eſt videri. In illa enim vita poteſt, vbi vt viuatur, huic vitæ moriendum eſt.

✲ Et IDEM. Quod reſponſum eſt Moyſi, quia nemo pōt faciem Dei videre, & viuere, id eſt, nemo poteſt eū in hac vita videre viuens ſicuti eſt. Nam multi viderunt, ſed quod uolūtas elegit, non quod natura formauit.

¶ Ipſam vim diuinæ eſſentię.
a hi placuerit. Rurſumque ait: Nō poteris videre faciē meā. Non 1
a ¶ Per incircunſcriptam eſſentiam. b ¶ Mortali carne. 2
b enim videbit me homo, & viuet. Et iterum: † Ecce, inquit, 3
a ¶ Eccleſia. b ¶ Quia ex ſola Catholica Eccleſia veritas conſpicitur, apud ſe dicit eſſe locum de quo videatur. ¶ Firmiter. ¶ Meipſum ſcilicet. ¶ De mundo ad patrem. 4
c locus eſt apud me, & ſtabis ſupra firmā petrā. Cumq; tranſi- 5

NAZIANZENVS. Filium Dei viſum à patrib. approbamus, vt non totum in illo quod eſt Deus uideretur, ſed ut diſpoſitiones rerum futurarū quæ ſuis qbuſq; temporibus complendæ erant, in illo per imaginē cernerētur. Qui ſi Abrahæ viſus eſt, ſed in forma humani corporis uiſus eſt, qđ ſcilicet poſtremis temporibus in homine uenturus eſſet, oſtendit.

GREGORIVS NYSSENVS. Non poteris uidere faciē meā. Non enim uidebit me homo, & uiuet. Non quia cauſa mortis uidentibus ſit illa facies. Nam quomodo uitę facies, cauſa appropinquantibus mortis eſſe poterit. Verum quoniā & ſi uiuificat quidē Deus natura, proprium tamē ſuum eſt, ut omnem cognitionem excedat. Idcircò qui eorū quæ cognoſcuntur Deum eſſe opinatur, quaſi deuiaſſet ab eo qui eſt, ad id qđ eſſe putatur, uitam non habet. Nam q uere eſt, is uera vita eſt, & hic cognitione non comprehenditur.

MAXIMVS TVVRINENSIS. Non poteris uidere faciem meam, id eſt, non poteris carnalibus oculis, meam ſicuti eſt, inſpicere deitatem.

RVPERTVS. Notanda in hoc loco gemina ſubdiſtinctio. Quædam enim loquitur dominus Moyſi, ī perſonam Iudaici populi pro parte electorū, ſicut ſupra uiſum eſt, Ego oſtendā omne bonū tibi & cætera. Quędā uero pro parte reproborū ut illud, Non poteris uidere faciem meam, non enim uidebit me homo & uiuet, ac ſi dicat. In medio populi hui⁹ ꝑ quo poſtulas, nō ſic aſcendam, ut faciem meam uideat, ut oſtēdā illi gloriam meā. Quare? Nō enim uidebit me homo & uiuet. Ego autē idcirco aſcendam, homo factus inter homines, ut ī me reuiuiſcat homo, q in Adam mortuus eſt. Si igitur aſcendero, nō ī homine Deus abſconditus, ſed Deus manifeſtus, cuicis utilitas impediet, & homo non uiuet, quia non erit redemptus. Verumtamen fidem habentibus opportunitas uidendi non negabitur.

a *Non enim, &c.* GREGO. Ioannes quoque ait: *Deum nemo uidit unquam.* Quandiu enim hic mortaliter uiuitur, uideri ꝑ quaſdam imagines Deus pōt, ſed per ipſam naturæ ſpeciem non poteſt. Hinc eſt quod Moyſes qui cū Deo facie ad faciem loquebāt ſiut, loqui ſolet homo cum amico ſuo dicit: *Si inueni gratiā in conſpectu tuo, oſtende mihi teipſum manifeſte.* Si enim De⁹ non eſſet, cum quo loquebatur, oſtende mihi Deum diceret, non oſtende teipſum. Si autem Deus erat, cur petebat uidere quē uidebat. Sed eū ſitiebat per incircumſcriptæ naturæ, claritatem cernere, quē iam cęperat per quaſdam imagines uidere. Viderūt ergo patres ueteris teſtamenti Deum, & tamē *Deum nemo vidit vnquam*: quia in hac carne uiuentibus uideri potuit ꝑ circumſcriptas imagines, & uideri non potuit ꝑ icircumſcriptū lumē æternitatis. Sin uero quibuſdam in hac carne uiuentibus ſed inæſtimabili virtute creſcentibus contēplationis acumine poteſt æterni Dei claritas videri: nō tamen *uidebit eum homo, & uiuet,* quia qui ſapiētiam quæ Deus eſt, videt, huic uitæ funditus morit, ne eius amore teneat. Fuerunt autem q dicerent etiam in illa regione beatitudinis in claritate ſua deum conſpici, ſed in natura non uideri. Sed nō eſt aliud claritas, aliud natura, ſed ipſa natura claritas eſt. Ipſa autē promittit dilectorib. ſuis dicens: *Qui diligit me, diligetur a patre meo: & ego diligam eum, & manifeſtabo ei meipſum,* quaſi qui in ueſtra natura me cernitis, reſtat vt in mea natura me uideatis. Et alibi: *Beati mundo corde, quoniā ipſi Deum videbunt.* Hinc Paulus ait: *Videmus nunc per ſpeculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem &c.* Sed quia Petrus ait: *In quam deſiderant angeli proſpicere.* Sunt qui nec angelos Deū uidere ſuſpicātur, cum dominus dixit: *Angeli eorum in cælis vident ſemper faciem patris mei.* ſed angeli Deū uident, & uidere deſiderant. Si enim ſic uidere deſiderant, ut deſiderio nō perfruant, deſiderium ſine fructu anxietatē habet, & anxietas pęnam, ſed angeli ab omni pœna alieni ſunt, quia nūquam pœna & beatitudo conueniūt. Rurſus cum eos dicimus Dei uiſione ſatiari ſecundum illud: *Satiabor cum apparuerit gloria tua.* Conſiderandū eſt, quia ſatietatem ſolet faſtidiū ſequi. Sed ne ſit in deſiderio anxietas, deſiderātes ſatiant, ne aūt ſit in ſatietate faſtidiū ſatiari deſiderāt, deſiderāt ſine labore, quia deſiderium ſatietas comitatur, & ſatiantur ſine faſtidio, quia ſatietas ex deſiderio ſemper accenditur.

D E Ioan. 14.c. Matt. 5.a 2.Cor. 13.d.1. Pet.1.c. Mat.8.b. Pſal. 16.d.

b *Ecce, inquit, locus eſt apud me, & ſtabis ſuper, &c.* AVGVST. Itē interpoſito articulo dicente ſcriptura, & ait dominus. Sequit: *Ecce locus eſt penes me.* Quis loc⁹ eſt qui nō penes Deum eſt, qui nuſquam abeſt: Sed eccleſiam ſignificat, tāquam templū ſuū commendans. c. *Et ſtabis,* inquit, *ſupra petrum,* quia *ſupra hanc petram* (ait dominus) *ædificabo eccleſiam meam,* ſtatim *vt tranſiet gloria mea,* ſtabis, ſcilicet ſupra petrā, puta poſt tranſitum Chiſti, id eſt paſſionē & reſurrectionē ſtetit pulus fidelis ſupra petrā. Queſt.154 Mat.16. c

GREGORIVS. *Eſt locus apud me, &c.* Locus, eccleſia. Petra dominus, Moyſes Iudaica plebs quæ domino prædicāte in terra non credidit. Ipſa ergo in petra ſtetit terga domini tranſeūtis aſpiciens, quia ſcilicet poſt paſſionem, aſcenſionemq; domini ītra eccleſiā deducta per fidem, Chriſtū percipere meruit, & cuius præſentiam non uidit, eius poſteriora cognouit. Li.35. moraliū c.16. Myſtice.

GREGO. *Eſt locus apud me, etc.* Eccleſia, ſcilicet de qua ſola ueritas cōſpicit, ſacrificiū accipitur, ſola pro errantibus fiducialiter intercedit, unde de agni hoſtia præcipitur ſup.12.g. *In una domo comedite, nec efferetis de carnibus eius foras,* quia ī una catholica eccleſia ueræ hoſtia redēptoris immolat, nec canibus ſanctū datur. Sola eſt in qua op⁹ bonū fructuoſe agitur. Vnde & mercedē denarii ſoli qui intra uineā laborauerūt acceperunt, ſola eſt quæ intra ſe poſitos ualida charitatis cōpage cuſtodit. Vnde aqua diluuii arcā quidē ad ſublimiota ſuſtulit, omnes autem quos extra arcam inuenit extinxit. Ibidem. E Mat.20.b. Gene.7.c.

In petra Moyſes ponitur, ut faciē Dei cōtemplet. Qui eñ nō tenet ſoliditatē fidei, diuinā præſentiā nō agnoſcit. De qua ſoliditate dicitur, *Super hanc petram ædificabo eccleſiam meam.* Li. de formulis ſpiritalibus.

c *Cumq; trāſibit.* EVCHERIVS. Sed & tranſire dicitur Deus ☞cum de

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Nō poteris uidere faciem meam &c. *id eſt, in apparitione qua apparebo tibi. nō dabo tibi licentiam videndi faciem meam.*

2 Non enim uidebit me homo & uiuet, *ideſt, talis uiſio non conceditur in uita preſenti. Aliter exponitur ſecundū doctores noſtros ab illo loco:* Ego oſtendam omne bonum tibi, *id, eſt. uitam beatam, licet non modo.* Et uocabo in nomine domini coram te, *id eſt, uocationem electorum in notitia mea exiſtentem manifeſtabo tibi, &* miſerebor cui uoluero. *Ac ſi diceret, ſi quæras quare aliqui, ſunt uocati & non alij. ſcias quod hoc dependet ex ſola voluntate mea: vnde dicitur Rom. ix. d.* Cuius uult miſeretur & quem uult indurat. Non poteris uideri faciam meam, *quia hoc excedit facultatem humanam. Ideo ſequitur.* Non uidebit me homo & uiuet, *talis enim viſio non conceditur in præſenti vita, vbi eſt locus pugnæ & meriti, ſed in futuro, ubi talis uiſio conceditur pro præmio, ſecundum quod dicitur, Ioan. 17. a.* Hæc eſt uita æterna. *Sciendum tamen, quod licet viſio diuinæ eſſentiæ non fuerit hic conceſſa Moſi: tamen alias fuit ſibi conceſſa in vita præſenti ſecundum quod dicit Auguſtinus libro de videndo Deum ad Paulinam, & de hoc habebitur ſuper libro Num. ubi magis habet locum.*

3 Ecce inquit locus eſt apud me. *Id eſt, in monte Sinai, vbi conſueui tibi loqui. Dicebatur enim mons ille mons Dei, vt dictum eſt ſup. 3. cap.*

4 Et ſtabis ſupra fitmā petrā. *In Hebræo habetur.* ſuper rupem.

5 Cumque tranſibit gloria mea. *id eſt, ſpecies glorioſa, diuinę .n. eſſentię non competit tranſitus.*

✲ 1 Ponam

MORALITER.

✲ † *Iccus eſt apud me.* Per quem intelligitur Eccleſia militans, Matt. ul. d. *Ecce uobiſcum ſum omnibus diebus uſque ad conſummationem ſeculi.*

4 Stabis

4 *Stabis ſupra, &c.* id eſt firmus in fide, 1. Cor. x. d. *Petra autem erat Chriſtus.*

5 *Cumque tranſibit gloria mea,* id eſt, eſſentiæ meæ uiſio clara, quę dicitur in hac uita trāſire ab hominibus, eo quod non datur eis ſicut prædicitur in hoc ca. *Non uidebit me homo, & uiuet.*

✠ 1 *Ponam te.*

A cum de cordibus quorundam hominũ,in quibus antè per fidẽ credebatur,poſtea ſurrepẽte perfidia,uel quolibet delicto, ab eis recedit,& ad alios tranſit,quemadmodũ de Iudæis ad gẽtes,de hæreticis ad catholicos,& de quibuſlibet irreligioſis ad religioſos.

ſtabis ſupra petrã,ſtatim ut trãſiet gloria mea,& ponã te i cauerna petrç.Hoc.n.factũ eſt in eis quos tũc ſignificabat Moſes.i.i Iſraelitis,q̃ i Chriſtũ poſtea crediderũt.i.ſtatim ut trãſieat gloria ei⁹,qa cũ reſurrexit à mortuis,& aſcendit in cçlũ, miſſo ſpiritu cũ linguis oĩbus apoſtoli loquerentur cõpuncti ſunt ex eis multi q Xp̃m crucifixerũt. Cçcitas enim ex parte facta eſt in Iſrael,ſicut dictũ erat tegam manu mea ſuper te donec tranſeam. Vnde Grauata eſt ſuper me manus tua.die, ſcilicet quando Chriſtus diuina miracula faciebat, nocte qñ ſicut homo moriebat.

Vbi ſupra. a Et protegam. AVGVST. Et tegam manu mea ſuper te donec tranſeam, et auferam manum meã, & tunc uidebis poſteriora mea, facies autem mea non uidebitur tibi. Cũ dixiſſet ſtabis ſupra petrã;ſtatim ait, trãſiet gloria mea,ubi intelligitur poſt trãſitum ſuis pmiſiſſe ſup petram ſtabilitatem,quõ accipiendum eſt

† anſeram que.

a ¶ Et ponam te in cauerna petræ, munimentum firmiſſimum ſignificat. ¶ In fide paſſionis filij ſolidabo te. ¶ Firmiſſimo munimine. b ¶ Quoniam die ac nocte grauata eſt ſuper mç manus tua. &c. Pſalm.31.a. ¶ Velamen, ſcilicet ponam ſuper oculos tuos, ne myſterium incarnationis cognoſcas.

a bit gloria mea; ponam te in foramine petræ, & protegam † 1

a ¶ Ad cælos aſcendam. ¶ Poſtquam tranſiero. b ¶ Auferam velamen à corde tuo.

manu mea, donec tranſeam. † Tollamque manum meam, & 2 †

a ¶ Incarnationem, ſcilicet credes. b ¶ Præſentiam in carne. c ¶ Superpoſita cæcitate.

videbis poſteriora mea: faciem autem meam videre non po- 3

teris. 4

quod ait. Ponam te in cauerna petræ,& tegam manu mea ſuper te donec tranſeam,& auferam manum meam , & tunc videbis poſteriora mea,quia ſi iam illoĩ petrã cõſtituto tegat manum ſuã ſuper eũ,& deinde trãſiet, cũ eſſe ĩ petra nõ poſſit,niſi poſt ei⁹ tranſitũ?Sed recapitulatio intelligẽda eſt rei ptermiſſæ, qua ſæpe B utit ſcriptura,poſtea enim dixit quod ordine tẽporis pri⁹ eſt, Qui ordo ita ſe habet, Tegam manu mea ſuper te donec tranſiet & tunc uidebis poſteriora mea. Nam facies mea nõ uidebitur tibi,& ſtabis

Poſtea uero compuncti corde dixerunt,quid faciemus,& iuſſi ſunt ab apoſtolis agere pçnitẽtiã , ante uero cçcati erãt,ut non cognoſcerent. Si enim cognouiſſent, nunquam dominum glorię crucifixiſſent. Hanc etiam prophetiam fuiſſe impletam res indicat,qa de petra uel cauerna eius,& de man⁹ ſuperpoſitione & poſteriorũ uiſione nihil uiſibili opere ſubſecutum ſit, ſed ſignificatur. Mox enim adiungit ſcriptura, Et dixit dominus ad Moyſen, cũ etiam ſupra dicta loqueretur,deinde contexit quid dominus poſtea dicat, Excide tibi duas tabulas lapideas,&c.

☞ CA

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Ponam te in foramine petræ. In Hebræo habetur,in cauerna rupis.

2 Et protegam manu mea,do.tranſeam,id eſt, non videbis me tranſeuntem in ſimilitudine me repræſentante donec tranſiero.

3 Et uide.po.me.id eſt,concedam tibi cognitionem mei, imperfectã tamen,ſicut aliquis uidens hominem a parte poſteriori cognoſcit ipſum eſſe hominem, non tamen cognoſcit quis , ſcilicet Socrates vel Plato vel huiuſmodi.

4 Faciem aũt me.ui.non po. Per hoc enim quod non vidit tunc faciem illius ſimilitudinis , intellexit, quod tunc non concederetur ſibi viſio Dei perfecta & clara , tales enim apparitiones ſenſibiles vel imaginariæ fiunt communiter ad deuotanaũ a illud quod vel ſit vel fieri debet intellectiuç cognitioni.

✲ CA

MORALITER.

✢ 1 Ponam te in fo.&c.& protegam.id eſt,adhuc retinebo te ĩ contemplatione Chriſti paſſi quæ eſt per fidem, quia tamen talib.datur aliquãdo maior cognitio quã ſimplicis fidei,ſicut data eſt prophetis,& maxime apoſtolis,ideo ſubditur.

† Tollamque ma.me.& uidebis,ſcilicet maiori cognitione quã per fidem ſimplicem,minori tamẽ quam ſit clara uiſio Dei, ideo ſubditur.

† Et uidebis poſteriora mea. Qui enim uidet hominem a parte poſteriori cognoſcit quod ſit homo, nõ tamen cognoſcit determinate ſi ſit Socrates uel Plato,ideo ſubdit. Faciem autem meam uidere non poteris.

✲ MOR.

ADDITIO.

In cap.xxxiij.vbi dicitur in poſtil. Non enim aſcendam tecum, &c. Non uidetur cõueniente r dictum vt intelligatur illud quod dicitur hic: Non enim aſcendam tecum,id eſt,quod non adeſſet eis per miraculorum operationem ſicut ante fuerat. Nam impoſſibile erat eis eijcere illas gentes,niſi per potentiam diuinam miraculoſe operantem , vnde infra Deute.12.cap.Si dixeris in corde tuo,&c. Ex quo patet quod ſecundum curſum communem non erat poſſibile eis,niſi per miracula facta virtute diuina,delere aduerſarios ſuos,ſicut nec ab Aegyptijs euadere aliter poterant;Vel aliter uidetur intelligendum hoc quod dicitur hic:Non aſcendã tecũ: Pro quo ſciendum,quod ſupra xix.a. volens Deus inducere populum ad obſeruantiam præceptorum quæ eis daturus erat,† promiſit eis : Si cuſtodieritis pactum meum,eritis mihi in peculium inter omnes gentes, & ultra eritis mihi in regnũ ſacerdotale,& gentem ſanctam,&c. in quorum executione ſupra xxv.a.dixit: Facient mihi ſanctuarium , & habitabo inter eos:in qua cohabitatione mandauit fieri arcam & propitiatoriũ cum cherubin,inter quæ locuturus erat Deus cum Moyſe illa de quibus mandaturus erat populo,vt in eo cap.declaratur,in quibus ſic ordinatis manifeſte oſtendebatur reſidentia Dei inter populum Iſrael,tanquam inter populum peculiarem & gentem ſanctam,cum tamen non fecerit aliter omni nationi;de qua reſidentia intelligitur illud Deu.4.b.Quam eſt gens magna,quæ habeat Deos appropinquantes ſibi , & multa ſimilia . Nunc autem ratione peccati commiſſi,quia irritum fecerunt pactum diu,merito debebant amittere huiuſmodi excellentiam ſeu præeminentiam,quæ eis fuerat conceſſa ſingulariter inter gentes, et hoc eſt quod dicitur, Non enim aſcendã tecum, ſeu in medio tui, prout in Hebræo,id eſt non ponã tabernaculũ meũ in quo habitatio mea, & repræſentatur, & reſponſa mea diuinitus dantur, & ſacrificia mihi oblata acceptantur,& huiuſmodi,in medio tui,& ideo ſequit : Quia populus duræ ceruicis eſt,& ideo indignus ad prædictam cohabitationem diuinam modo prædicto,præſertim cum ex hoc poſſet eis imminere maximum periculum , eo quod grauius peccarent, ſi Deum haberent præſentem modo prædicto,& hoc eſt quod dicitur , Ne forte diſperdam te in uia. Conſonat proprie huic expoſitioni quod ſequitur. infra. Moyſes quoque tollens,&c. Non enim legitur Moyſen habuiſſe aliud mandatũ a Deo,vt hoc feciſſet,niſi ex hoc quod audiuit a Deo: Non aſcendam tecum,id eſt, cum illis Iſrael; vnde & populus adorabat de longe Deum deſcendentem in columna nubis ad Moyſen extra caſtra. Similiter Deus loquebatur cum Moyſe facie ad faciem extra, non in caſtris,ut patet in litera quæ omnia denotant, quod reſidentia diuinæ præſentiæ in medio populi quæ fuerat conceſſa eis ante peccatum, poſt peccatum ſubtrahebatur ab eis,& hoc eſt quod dicitur, Non aſcendam tecum, ſeu in medio tui, modo prius expoſito. Vnde ex his uerbis intelligebatur prohibitio fabricationis tabernaculi & omnium ad hoc pertinentium,quod ad magnum populi cedebat detrimentum,quia ex hoc iudicabantur indigni gratia Dei, & præſentia diuinæ conſolationis,prout in gloſ.interli.tum quia ex tali cohabitatione Deus operabatur,tanquam ambulans in medio caſtrorum , ad deſenſionẽ eorum,& inuaſionem inimicorum,& ſic eorum caſtra fuerũt ædificata,vnde & Deut.xxiij.c. Dominus enim Deus tuus ambulat in medio caſtrorum tuorum,ut eruat te, & tradat tibi inimicos tuos,&c. prout ſequitur in litera.

Quare dominus noluit cũ populo Iſrael aſcendere.

† premiſit

ADDITIO II.

In eo.ca.xxxiij. vbi dicitur in poſtilla. Semel aſcendam in medio tui,&c.

Hoc quod dicitur, Semel aſcendam in medio tui,& delebo te, poteſt intelligi non ſolum comminatorie,ſed prophetice.ſcilicet referendo iſta uerba ad ea quæ poſtea in aduentu Chriſti in carne in medio eorum contigerunt. Semel enim aſcendit Deus ſ.filius Dei incarnatus in medio eorum,& propter hoc quod erat populus duræ ceruicis , deleuit eos, ita quod iã de cætero eorum ſtatus non remãſit ſub prima forma , & hoc Deus innuebat populo,quod propter duritiam ceruicis eorum impedibat eis habere tantam adhærentiam ſeu familiaritatem cũ Deo, vt in medio eorum ambularet , ne ex hoc peccata eorum aggrauarentur,iuxta illud Ioan.xv.d.Si ego nõ ueniſſem,& locutus eis non fuiſſem,peccatum non haberent,&c.

ADDITIO III.

In eodem cap.xxxiij.vbi dicitur in poſtilla. Ideo dicit Rabbi Salomon quod per ornatum hic dictum non intelligitur, &c.

Per hoc quod dicitur, Iam nũc depone ornatũ tuum, ſecũdũ quoſdam Hebrçorũ expoſitores non intelligitur quod Deus de nouo præciperet eis,ut deponerent ornatum,quia iã hoc fecerant, ſed intelligitur per modum cuiuſdã approbationis.q.d.ex quo eſtis populus durę ceruicis & in-

E & incurriſtis tantum peccatum, conueniens eſt vt deponatis ornamenta veſtra in ſignum contritionis & pœnitentiæ. Nec oportet quod hoc referatur ad coronas aureas quas receperant in datione legis, vt dicit Ra. Sa. hoc eſt. n. manifeſte fictiuum, cum nulla mentio de hoc fiat in ſcriptura, ſed plane eſt intelligendum, ſicut noſtra tranſlatio dicit, ſ. quod nullus ex more indutus eſt cultu ſuo. vnde ſequitur: Vt ſciam quid faciã tibi ſ. cum videro te humiliatum, & hoc eſt quod dicitur: Sciam intelligendum eſt prout in po.

ADDITIO III.

In eod. c. 33. vbi dicitur in poſtilla: Dixit autem Moyſes. Hic conſequenter ponitur reſponſio &c.

Circa plurima de his quæ continentur in hoc capitulo ab hoc loco: Dixit autem Moyſes, *vſque in finem. Similiter in ſequenti ca. multæ varietates inter expoſitores inueniuntur tam Hebræos quam Latinos: quarum repetitio eſſet magis faſtidioſa quam vtilis, vnde melius videtur, vt illis varietatibus prætermiſſis, quandam expoſitionem, quæ ſalvo meliori iudicio videtur magis cõſona literæ & rationi proponam, quæ licet in aliquibus concordat cum poſtilla, in multis tamen ab ea deuiat, & ſic diſcretus lector eligat ſibi meliorem. In primis autem quærendum videtur cur Moyſes petiit a* Deo *habere maiora ſeu perfectiora poſt peccatum vituli quam antea: non enim legitur antea petiſſe quem angelum volebat Deus mittere cum populo ſupra, 23. capi. quando ei dixit Deus,* Ecce ego mitto angelum meum, &c. *Similiter nec legitur quæſiuiſſe, quod Deus oſtenderet ſibi vias ſuas, nec gloriam ſuam, & huiuſmodi ante peccatum, ſed tantum poſt, vt in hoc loco, quod videtur dignum admiratione, nam prout ſupra, 32. capitu. dictum fuit in poſtilla: Ex peruerſitate ſubditorum ſequitur deiectio honoris ſui prælati, magis quam ſui profectus.* Ad *quod dicendum, quod licet Moyſes credendus eſt fuiſſe in magna perfectione poſtquam vocatus eſt a Deo, & ſpecialiter tempore dationis legis, quando fuit ſequeſter inter Deum & populum, vt habetur Deuter. 5. nihilominus tamen tenendum eſt eum poſtea profeciſſe, tam in vita cõtemplatiua quam actiua. De contemplatiua patet ſaltem per ieiunium, in quo perſeuerauit per 40. dies, vt ſupra* Exod. 24. *cap. reſidens in conſortio diuino ſemper. Legitur enim:* Fuit ibi cum domino. 40. dieb. & 40. noctib. panem non comedit, &c. *Per ieiunium autem mens liberius eleuatur ad ſublimia contemplanda, vt ſecundum Aug. ieiunium mentem eleuet, & ideo de Daniele legitur, quod poſt ieiunium trium hebdomadarum reuelationem accepit a Deo. Ex quo ſequitur, quod in tanto ieiunio & cum tanta ſeparatione a mundanis & corporalibus, & cum continua adhærentia ad* Deum, *mens ipſius Moyſi maxime eleuaretur in diuina contemplatione. In vita actiua etiam legitur maxime profeciſſe poſt lapſum populi in peccatum: Primo in vltione quam exercuit contra idolatras ex zelo iuſtitiæ præcipiens ſuis, ſcilicet Leuitis.* Occidat vnuſquiſq; fratrem & amicum ſuũ &c. *in quo maxime demonſtrauit non ſolum ſe habere iuſtitiam quæ maxime pertinet ad vitam actiuam, ſed etiam eſuriem iuſtitiæ, de qua ſaluator Matt. 50. a.* Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam, &c. *vnde in ſecunda ſecundæ, quæſtio. 139. artic. 2. in cor. quæſtio quod aliquis non ſolum virtuoſa opera faciat quæ communiter dicuntur opera iuſtitię, ſed quod faciat ea inſatiabili quodammodo deſiderio: quod poteſt ſignificari per famem & ſitim iuſtitiæ, vnde & facta vltione dixit Leuitis oſtendens ſe viſceraliter approbare prædictam vltionem diuini honoris.* Conſecraſtis hodie manus veſtras domino &c. *Oſtendit etiam ſe charitatem proximorũ † & internalem habere, cum ſtatim facta vltione rẽuerſus ad dominum ait:* Exo. 32. g. Aut dimitte eis hanc noxam, aut dele me de libro quem ſcripſiſti. *Ex quibus manifeſte patet, quod licet populus poſt peccatum commiſſum meruerit amittere ornatum ſuum, quod pertinet ad detrimentum dignitatis ſeu perfectionis eorum qualitercunque exponatur. Moyſes tamen meruit maiora & meliora, quam prius, rationibus ſupra dictis, & ideo poſt prædicta, & nõ ante, de eo legitur ſtatim ſupra.* Loquebat dominus ad Moyſen faciẽ ad faciem, *ſcilicet manifeſta uiſione, prout in gloſ. ſicut ſolet loqui homo ad amicum ſuum, quod non legitur de aliquo patriarcha ſeu propheta. Quod enim legitur de Iacob Gene. 22.* Vidi dominum

C facie ad faciem: *intelligitur ad literam de angelo loquente cum Iacob, vnde ibidem vbi dicitur Deus, habetur in Heb.* הלוים *helohim quod eſt nomen communicabile angelis, & iudicibus, hic autem vbi dicitur dominus, ponitur nomẽ tetragrãmaton incommunicabile, quod etiam legitur infra, Deutero. 5. a.* Facie ad faciem locutus eſt vobis dominus, &c. *hoc intelligitur ſecundum Auguſt. propter verbum euidentiam, & quodammodo diuinæ maieſtatis præſentiam, de qua dubitari non poſſit, non tamen ibi dicitur: Sicut loqui ſolet homo ad amicum ſuum, ſicut hic: ſed potius contrarium, Dicit enim:* Timuiſtis enim ignem, & non aſcendiſtis in montem. *Moyſi vero ſic familiariter Deus loquebatur, quod unque terrore impediente ſublato, conceptus ſuos Deo exprimeret, & eius reuelationes manifeſte haberet, vt in propoſito ſatis apparet, quam tamen perfectionem non legitur prius habuiſſe.*

D *Præſupponendum eſt etiam ad expoſitionem literæ, quod Moyſi non fuit commiſſum ante ieiunium, & alia prædicta quæ poſt ieiunium ſunt ſecuta, vt duceret populum, ſed quod duceretur ipſe Moyſes & populus per angelum, vnde ſupra, 23. ca.* Ecce ego mittam angelum, &c. *cui quidem angelo Moyſes & populus tenebantur obedire. Dicitur enim ibi* Obſerua eum, & audi vocem eius, &c. *Nunc autem poſtquam Moyſes fuit ad maiorem perfectionem ſubleuatus (vt dictum eſt) commiſſus fuit ſibi quaſi ſingulariter ducatus populi. vnde ſupra 32. g.* Tu autem vade, & duc populum iſtum, *cum hoc etiam fuit dictum ſibi, quod haberet angelum præcedentem ſe, vnde dicit:* Angelus meus præcedet te, *qui quidem angelus videbatur mitti vt præcurſor ſpecialiter ad expellendos aduerſarios, vnde ſupra eo. ca.* Mittam præcurſorem tuum angelum, vt eijciat, &c. *quia tamen nõ exprimebatur an iſte angelus de quo modo loquitur, præcurſor eſſet tantum, an præcurſor & præceptor, ſicut de primo angelo dictum fuit in 33. ca. ſupra dicto, idcirco rationabiliter petebat Moyſes huius dubij declarationem dicens:* Dixit autem Moyſes, &c. *quaſi dicat, ex quo præcipis mihi de nouo educere populum iſtum, vellem vt indicares mihi quem miſſurus ſis mecum, ſcilicet an angelum præceptorem & præcurſorem cui ego debeam obedire in regimine populi, an angelum præcurſorem tantum & ad expellendas gentes miſſum, non tamen ad regimen populi. Et ſequitur:* Præſertim cũ dixeris, noui te ex nomine, & inueniſti gratiam coram me, &c. *In quibus verbis rationem ſuæ dubitationis fortificat, quaſi dicat ex quo me tu approbaſti, quod intelligitur per hoc q̃ dicitur.* Noui te ex nomine, & ſimiliter teſtaris quod inueni gratiam coram te. *non immerito æſtimare poſſum quod non mittas angelum mecum, vt mihi præcipiat in regimine populi, ſed quod a te ſolo & immediate procedam in huiuſmodi regimine, vnde in præmiſſis intelligitur Moyſes implicite petiuiſſe quod regimen populi eſſet ſibi a Deo commiſſum ſine alicuius angeli præſidentia. Si autem quæratur quando dixit dominus ad Moyſen.* Noui te ex nomine, &c. *dicendum, quod licet hoc nõ legatur fuiſſe dictum antea Moyſi, tamen ſufficit auctoritas ſcripturæ ad hoc, vt credatur ſibi fuiſſe dictum, ſicut in multis alijs locis ſacræ ſcripturæ hoc contingit. Vel dicendum, quod licet prædicta verba ſub eadem forma non fuiſſent dicta Moyſi, æquiualenter tamen ſeu interpretatiue intelliguntur ſibi fuiſſe dicta, & hoc cum ſupra 32. cap. legitur Deum dixiſſe Moyſi,* Dimitte me, vt iraſcatur furor meus cõtra eos, faciamq; te in gentem. *In hoc enim quod dicit.* Dimitte me, ut iraſcatur furor meus, *datur intelligi Moyſen † meruiſſe gratiam apud dominum: vnde Greg. ſuper his verbis quaſi in perſona Dei loquens Moyſi ſic ait. Penſa quantum apud me valeas, & cognoſce quod obtinere poteris quicquid pro populo exoras. Hæc ille: In hoc autem quod ſequitur.* Faciamque te in gentem magnam. *ſ. in generationem ſanctorum, prout in glo ſatis oſtenditur Moyſen fuiſſe notum ſingulari modo apud Deum, cum generatio ſanctorum, quę ab Abraham deſcenſura erat, ab ipſo Moyſe ſi voluiſſet Deo diſponente deſcendiſſet.* † inueniſ-ſe.

Vlterius autem ſequitur in litera. Si ergo inueni gratiam in conſpectu tuo, &c *prout veritas Hebraica habet.*

Circa quod attendendum eſt, quomodo iſta verba continuentur in ſententia cum præcedentib: Ad quod ſciendum, quod ad hoc quod huiuſmodi officium ſcilicet regimen populi conuenienter Moyſes exequeretur, oportebat ut Moyſes eſſet a Deo competenter informatus de † his, quibus Deus regit rationalem creaturam, & hoc propter duo. Primo ut regimen ipſius Moyſi conformaretur quantum poſſibile eſſet diuino regimini, quod eſt optimum. Secundum, ut cum aliqua occurrent in populo, ſuper quibus oporteret, ut Moſes Deum oraſſet, fuiſſet, ipſe inſtructus de his quę erant Deo beneplacita, ut oratio ſua eſſet efficax, iuxta illud quod eccleſia orat in quadam collecta dicens: Vt petentibus deſiderata concedas fac nos quæ tibi ſunt placita poſtulare. Idcirco dicitur. Si ergo inueni gratiam in conſpectu tuo. *ſcilicet ut hoc regimen mihi committas modo prędicto, oſtende mihi uias tuas, ut ſciam te. Cuius ſenſus eſt, nam* uniuerſę uiæ domini *quibus mundum regit,* miſericordia & veritas, *ſcilicet, & iuſtitia ſunt, ſecundum Pſalm. Quæ quidem uiæ licet nobis ad plenum inueſtigabiles non ſint, iuxta illud ad Roma. 9. d.* Inueſtigabiles uiæ eius, *tamen participatiue ab hominibus (preſertim perfectis) cognoſcuntur, unde qui eas diuino munere cognoſcit, Deum dicitur noſſe, iuxta illud Hieremię. 9. g.* In hoc glorietur qui gloriatur ſcire & noſſe me &c. *& hoc eſt quod dicitur:* Oſtende mihi vias tuas, &c. *ſcilicet ut poſſim te imitari in huiuſmodi regimine. Et in hoc innuit Moyſes primam rationem ſuę petitionis ſupra dictam. Nec talis imitatio debet impoſſibilis æſtimari. Nã ſaluator dicit Luc. 6. e.* Eſtote miſericordes, &c. † viſs.

F *& ſequitur in litera.* Et inueniam gratiam ante oculos tuos *ſcilicet in impetratione eorum pro quibus orabo: & in hoc innuit ſecundam rationem ſuę petitionis, & quia iſta petebat Moyſes propter bonum populi qui maxime indigebat bono regimine, & quod oratio Moyſi pro eis cũ occurreret neceſſitas haberet efficaciam impetrãdi. Ideo ſequitur:* Re

ſpice

A ſpice populum tuum, gentem hanc. *q.d. non peto quæ mea ſunt, ſed quæ tua ſunt, nã gens iſta populus tuus eſt. Ad quod reſpondet Deus:* Facies mea præcedet te, & requiem dabo tibi: *cuius ſenſus eſt, ꝙ ipſemet Deus volebat deducere ipſum Moyſen abſque aliquo medio ſicut petebat, & ſic daret ſibi requiem ſcilicet ſufficientiam eorum quæ deſiderabat. vnde in hoc ſolum videtur Deus reſpondere ad primam petitionem implicitam ipſius Moyſi, in qua volebat quod nullus angelus interponeretur in regimine populi, non autem per hoc fuit reſpõſum ad ſecundam, ſ. illam in qua dixit:* Oſtende mihi vias tuas, &c. *Quæ quidem reſponſio fuit hic prætermiſſa, eo quod Moyſes non ſolum deſiderabat requiem ſuam propriam, habendo diuinam gubernationem immediatam quo ad ſe, ſed etiam quo ad populum. ſic quod Deus ambularet cum eis per cohabitationem in tabernaculo in medio populi, prout fuerat ante peccatum per Deum ordinatum ſupra* Exod. 23. *vnde ſequitur* Ait Moyſes. Si non tu ipſe præcedas, &c. *Qualiter autem ipſe petebat, quod Deus eos præcederet, ſtatim declarat dicens* In quo enim ſcire poterimus ego & populus tuus, inueniſſe nos gratiam in conſpectu tuo, niſi ambulaueris nobiſcum, &c. *In quo petebat vltra prædicta in ſignum diuinæ placationis, quod tabernaculum fœderis, in quo* Deus *facie ad faciem loquebatur Moyſi, quod tũc erat propter peccatum populi elongatum extra caſtra, vt ſupra eod. ca. reduceretur intra caſtra in quo ſciretur, quod non ſolum Moyſes, ſed etiam populus inueniſſet gratiam in conſpectu domini, vt ſic glorificaretur ab omnibus populis, prout litera immediate ſequens declarat; ad quod ſequitur reſponſio domini, ſ.* Dixit autem dominus ad Moyſen, &c. *Ex quibus verbis videtur Deum conceſſiſſe Moyſi duo. Vnum enim implicite quod etiam implicite Moyſes petierat, ſ. quod regimen populi eſſet per Deum, & non per angelum. Secundum autem, quod Deus ambularet cũ populo per cohabitationem in tabernaculo prædictam: quorum primum patet in executione, tum quia non legitur in toto proceſſu* Moſaice *vitæ, quod fiat mentio de angelo loquente cum Moyſe vel ei apparẽte poſt hoc ſicut antea, tum quia de Ioſue immediate ſucceſſore ipſius Moyſi legitur* B *Ioſue. 5. d. quod apparuit ei angelus in perſona viri cum gladio euaginato dicens:* Ego ſum princeps exercitus domini, nunc veni, *quaſi dicat prout exponitur ab antiquis: Ego fui impeditus tempore Moyſi magiſtri tui. ſed nunc venio. Cui Ioſue inclinatus in terram dixit* Quid dominus meus loquitur cum ſeruo ſuo. *Ex quo patet ꝙ ſubiectio præſidentis populi Iſraelitici ad angelum incepit a Ioſue, non autem tempore* Moyſi. *Facit etiam ad hoc quod legitur Deut. 32. b. vbi agitur de ductione populi per deſertum, dicit:* Dominus ſolus dux eſt eorum, & non fuit cũ eo Deus alienus, &c. vnde *in hoc quod dicitur.* Dominus ſolus, *intelligatur excludi angeli a ducatu illius populi. In hoc aũt ꝙ ſequit, et* nõ fuit cũ eo Deus alienus, *intelligũtur excludi dæmones. Executio autem ſecundi conceſſi, ſ. de habitatione diuinæ in medio populi patet manifeſte, cum poſt prædicta ſtatim fuit mandata executioni fabricatio tabernaculi, ſicut prius ante peccatum fuerat ordinatum, & ideo dominus durante hac collocutione cum Moyſe mandauit præcidi duas tabulas, vt ſuper eis ſcriberentur verba in primis tabulis, ſcripta, in quo manifeſte demonſtrauit, quod volebat tabernaculum fieri, in quo arca teſtamenti cum prædictis tabulis erat principalis, & per conſequens reconciliatio populi ad Deum fuit in hoc conceſſa. Conſequenter autem quia prædicta tam gratioſa Deus conceſſerat populo ex meritis ipſius Moyſi, licet ei reddens, cauſam huius conceſſionis.* Inueniſti enim gratiam coram me, &c. *quaſi dicat iſta non concedo intuitu populi, nec etiam per merita patrum, ſed quia* inueniſti, C &c. *Ideo Moyſes accepit quodammodo audaciam vlterius petendi ſummum bonum quod ab homine ſupernaturaliter poteſt attingi, ſ. claram viſionem diuinæ gloriæ, quæ idem eſt cum eſſentia diuina, vnde ait* Oſtẽde mihi gloriam tuam. *Circa quam petitionem quidam Hebræorum ſpecialiter Rab. Moy. Aegyptius in ſuo libro de directione, parte 2. magnam mouet difficultatem, dicẽs magnum inconueniens eſſe, quod Moyſes petiuiſſet a Deo illud quod eſt impoſſibile in hac vita, infra enim*

Philoſo. *dicitur.* Non videbit me homo & viuet. *Sed hoc dubium non videtur eſſe difficilis ſolutionis, tum quia voluntas ſe* [illegible] *eſt impoſſibilium, petitiones autem ſunt eorũ quæ homo vult, tum quia licet ſit hoc impoſſibile ſecundum naturam, non tamen eſt impoſſibile apud Deum. qui eſt ſupra naturam, vnde & hæc viſio fuit cõceſſa Moyſi ſm Auguſti. de videndo Deum, licet non in hoc loco, vt patet per literam dicentem.* Non poteris videre faciem meam.

Sequitur in litera: Ait, *ſ. dominus.* Ego oſtendam omne bonum tibi, *vbi in Heb. habetur prout in poſtilla;* Ego tranſire faciam omne bonum meum ante te. *Ad cuius intellectum attendendum eſt, quod Moyſes de duab. ſuis petitionib. petebat reſponderi a* Deo. *Vna ſ. in qua petierat ſcire uias domini, cũ ſupra dixit.* Oſtende mihi vias tuas, vt ſciam te, &c. *Alia uero in qua petiuit uidere gloriam Dei, ſ. diuinam eſſentiam, cum dixit.* Oſtende mihi gloriam tuam, *vt dictum eſt. Ad quas duas petitiones Deus ſibi reſpondit ab iſto loco uſque ad finem c. Quæ quidem reſponſio diuiditur in tres partes, ſecũdum tria diſtincta quæ Deus Moyſi ſucceſſiue reſpondit. Primum, ſ. cum dicit:* Nam ego tranſire faciam omne bonum, &c. *Secundum cũ dicit:* Ruſumque ait. Non poteris, &c. *Tertium cum dicit:* Et iterum, Ecce, inquit, locus eſt apud me, &c. *Circa primum ſciendũ quod bonum diuinum põt dupliciter intelligi. Vno modo pro ipſa bonitate diuina, quæ eſſentialiter eſt ipſe Deus, qui eſt ſummum bonum increatum. Alio modo pro bono uniuerſi, quod ad primum bonum ordinatur ſicut bonum exercitus ordinatur ad bonum ducis, ſecundum Philoſo. in 11. Metaph. vnde per hoc quod dicitur,* Tranſire faciam, &c. *[illegible] ligendum eſt, vtrumque bonum prædictum: Non. n. dixit: Tranſire faciam bonum meum coram te, ſed omne bonum, quod vtrumq; comprehendit. Bonum aũt uniuerſi creatum maxime videtur conſiſtere in bonitate diuinæ prouidentiæ, qua mundus gubernatur prout ordinatur [illegible] ipſum* Deum, *ut dictum eſt. In qua quidem gubernatione creaturæ rationales ſingulariori modo reguntur a* Deo, *quam aliæ, vnde Apoſtolus Cor. 9. d.* Nunquid de bobus cura eſt Deo? *quod non eſt ſic intelligendum, ut boues totaliter ſubtrahantur a cura diuinæ gubernationi[s] ſed ſolum ſubtrahuntur a modo gubernationis, qui proprie competit rationali creaturæ, quæ non ſolum gubernatur a Deo per hoc quod mou[e]tur ab ipſo* Deo *in eis interius operante, ſed etiam quod per hoc a D[eo] inducuntur ad bonum, & retrahuntur a malo per præcepta & prohibitiones, præmia, & pœnas, prout in 1. par. q. 103. arg. 5. in reſponſione 2. arg. Et iſtæ ſunt viæ domini quas* Moyſes *petebat ſibi a Deo oſtendi cum dixit:* Oſtende mihi vias tuas, &c. *ſ. vt cognoſceret quemo[do] Deus per miſericordiam & ueritatem, ſeu iuſtitiam, quæ ſunt uiæ do[mi]ni, & quodammodo uidentur oppoſita creaturam rationalem regeb[at] ad quem autem finem Moyſes iſta petebat dictum eſt ſupra. In hoc [...] tur quod dixit Deus:* Ego tranſire faciam omne bonum meu[m] ante te, *conceſſit Moyſi quod utrumque bonum prædictum faceret tr[an]ſire ante Moyſen, ſ. in ſpecie glorioſa, ipſum Deum repræſentante [e]tiam diuinam gubernationem prædictam.*

Sequitur litera; Et vocabo in nomine domini corã te: *Q[uod] verbum exponitur, in poſtilla de uocatione electorum in notitia di[uina] exiſtentium; quod non uidetur conuenienter dictum, tum quia non co[n]ſonat literæ: tũ quia non legitur quod Moyſes hoc petiuiſſet, nec ẽt fu[iſ]ſet ſibi oſtenſum, tum quia hoc eſſet contra autoritatem eccleſiæ quæ [in] collecta dicit: Deus cui ſoli cognitus eſt numerus electorũ, vnde dictu[m] verbum uidetur exponendum; continuando ipſum ad præcedentia [...] Dixerat Deus* Moyſi *ſtatim ſupra.* Ego tranſire faciam omne [bo]num meum ante te, &c. *quod intelligitur per ſpeciem repræſentantem, ut dictum eſt, & quia intelligentia opus eſt in uiſione, ut habe[tur] Daniel 10. Idcirco ſubdit.* Et vocabo. &c. *ubi in Hebræo ponitur [u]num uerbum quod indifferenter ſignificat uocare, clamare, ſeu lege[re] & eſt caſus, quod ea quæ per illam ſpeciem glorioſam tranſeuntem [re]præſentabantur, declararentur ipſi Moyſi, per hoc quod Deus coram [...] Moyſe vocaretur ſeu legeret nomen ſuum, ſ. diuinum, ipſum ſic exp[ri]mendo, ut Moyſes intelligentiam haberet prædictorum, quod totũ [...] impletum prout in ſequenti c. continetur, vbi dicitur:* Quo tranſeunte coram eo, &c. *prout ibidem exponetur. Et quia uiæ domini quæ [o]ſtenſæ fuerunt Moyſi pro maiori & notabiliori parte uidẽtur ſonare [mi]ſericordiam & pietatem ſeu remiſſionem peccatorum & huiuſmodi [...] cũ dicitur* Miſericors & miſerator, &c. *ne forte ex hoc Moyſes [pu]taret quod iſta reſpectu cuiuſcunq; delinquentis intelligẽtur, idem [ſub]dit.* Miſerebor cui voluero, *hoc eſt dicere prout in gloſ. Gratuita [&] ſpontanea eſt omnib. Dei miſericordiæ, cum. n. miſeretur, gratia eſt [cum] uero indurari permittit, iuſtũ iudicium eſt, quãuis occultum: Hæc in[...]*

Sequitur 2. pars reſponſionis, cum dicitur: Ruſumque ait: N[on] poteris videre faciem meam, &c. *cuius ſenſus continuatur ad dicta ſic, quia Deus ſtatim dixerit ſup. Moyſi.* Ego trãſire faciã, &c. *quod intelligitur ẽt de bono increato, ut dictũ eſt, nec ex hoc forte Mo[y]ſes putaret ſibi conceſſum eſſe, uidere ipſam Dei faciem, ſeu eſſent[iam] prout petiuerat, idcirco expreſſit quod in hoc non concedebatur ſibi [...] viſio, quia non pertinet exiſtentib. in hac uita, unde Greg. in* Hom. [...] *diu in hac mortaliter uiuitur, uideri per quaſdam imagines Deus po[teſt] ſed per ipſam naturæ ſpeciem non poteſt uideri.*

Sequitur tertia pars reſponſionis, ubi dicitur. Ecce, inquit, lo[cus] eſt apud me, &c. *in quo Deus declarat Moyſi id quod de ſuis pe[titio]nibus aſſecuturus eſſet, & primo aſſignando ſibi locum, cum dicit.* E[cce] inquit, locus eſt, apud me, &c. *exponatur prout in poſtilla. Se[cundo] oſtendendo ſibi modum quo prædicta eſſent ſibi oſtendenda, & [hoc] cum dicit.* Cumque tranſibit gloria mea. *vſque ibi.* Faciem a[u]tẽ meam videre non poteris, &c. *Ad cuius intellectum ſcien[dum] quod ſecundum ſanctum Thom. in 1. parte, quæſt. 1. artic. 9. in cor. a[r]t. [...] eſt communis opinio ſanctorum doctorum, in ſacra ſcriptura tradu[ntur] nobis ſpiritualia ſub metaphoris corporalium, unde in hoc loco [...] metaphorice ſunt intelligenda. Vnum eſt cũ dicit.* Protegam te [de]xtera mea, &c. *quod intelligitur ad ſimilitudinem hominis qui non po[]teſt uidere alium tranſeuntem coram ſe, propter hoc quod protegitur [...] manu*

A *...tiam eius ne ipſum videat,& poſt tranſitum, alio auferente manum iam uidet poſteriora illius tranſeuntis, non autem faciem eius, qui iam tranſiuerat ab ipſius oculis. Aliud metaphoricum eſt, quod per faciem Dei in hoc loco ſicut & in multis alijs intelligitur metaphoricè diuina eſſentia, per poſteriora vero intelliguntur in hoc loco effectus diuinæ prouidentiæ in creaturis, quia effectus eſt poſterior ſua cauſa. Vnde in hac tertia parte* Deus conceſſit Moyſi *quod tranſeunte gloria ſua ante eum, ſcilicet per ſpeciem glorioſam, ipſum bonum increatum, & bonum creatum ab ipſo procedens repræſentantem, prout in prima parte reſponſionis dicerat:* Ego tranſire faciam, &c. *quod tunc uideret poſteriora eius ſcilicet effectus diuinæ gubernationis, qui ſunt propriè uiæ domini; quas Moyſes primo ſcire petiuit, ſed cum hac tamen, faciem domini non uidere, ratione tacta in ſecunda particula reſponſionis. Sed circa hoc notandum, quod non ſolum hic fuit conceſſum Moyſi ſcire uias domini quæ ſunt eius poſteriora, ſed etiam qualiter iſta emanant à ſua cauſa quæ eſt facies Dei ſeu diuina eſſentia, licet ipſa eſſentia diuina à Moyſe non uideretur, quod innuitur in hac metaphora: non tam facies quam poſteriora coram Moyſe tranſeunt modo prædicto, ſed notitiam poſteriorum habuit perfectam, prout dicit:* Et videbant poſteriora mea. *Ille enim qui poſteriora alicuius uidet, ſcit illa eſſe poſteriora illius, licet faciem eius non uideat. Qualiter autem iſta intelligantur declarata fuiſſe Moyſi in ſe. cap. ubi iſte promiſſiones fuerunt impletæ, amplius ſunt declaranda in illo loco ſcilicet ubi dicitur:* Quo tranſeunte, &c.

REPLICA *Correctorij contra Bur. In capitu. xxxiij. in poſtilla. exponit illud:* Non aſcendam tecum. *quod videlicet intelligatur de miraculorum operatione. Burgen. dicit illud inconuenienter dictum, quia poſt electionem gentium miraculosè Deus operabatur, unde dicit quod debeat exponi de cohabitatione Dei in medio populi in tabernaculo & propitiatorio. Sed tunc argumentum Burgen. valet contra ſe, ut contra poſtillatorem, quia poſt per omnem modum cohabitabat, reſponſa dabat & ſacrificia acceptabat, &c. quemadmodum Burgen. numerat. Reſpondeo igitur ad argumentum pro concordia vtriuſque, quod hoc dictum,* Non aſcendam tecum, *Conditionem ſubintelligit, ſcilicet niſi pœnitueris, prout etiam Burgen. dicit, ſed quia populus pœnituit de peccato vituli, & hodie Iudæi hoc peccatum deteſtantur, idcirco aſcendit cum eis, & per miraculorum operationem quo ad expoſitionem poſtillatoris, & per cohabitationem quo ad expoſitionem Burgen.*

Item in eodem capitu. Burgen. facit longam digreſſionem, in quo ponit aliqua quæ apud multos probabilia non ſunt, tranſeo tamen ea ubi notat poſtillã. In primis poſtillator ſeruet ordinem eccleſiaſticæ *hierarchiæ ad angelicam hierarchiam exponit hoc capitu. quod ducatus populi fuerit commiſſus* Moyſi *ſub directione angelica potiſſimè principis ſynagogæ. Burgen. autem vult quod Moyſes petierit à domino populi ducatum immediate ſine alicuius angeli præſidentia. & quod Deus conceſſerit ei immediatum regimen populi abſoluendo Michaelem in principatus vſque ad tempora Ioſue, quæ facta ſunt propter Moyſi perfectionem, quam habuit poſt peccatum vituli, prout laté declarare nititur Burgen. in ipſa digreſſione. Sed ſalua pace grandipendentium deliramenta Burgenſ. iſtud dictum nullum habet fundamentum ex autentica ſcriptura. Nam quod Michael princeps ſynagogæ fuerit abſolutus a ſuo principatu & impeditus vſque ad tempora* Ioſue, *aut hoc fuit ex culpa principis, aut electorum, aut perfectione* Moyſi. *Prima duo dici non poſſunt, quia ipſe ille in beatitudine confirmatus peccare non poſſet, & culpa ſubditorum populi fuit punita, & per pœnitentiam remiſſa, vt dicit Burgenſ. in additione vltima circa illud ca. Si igitur detur tertium quod tantæ perfectionis fuerit* Moyſes, *quod nullus fuerit ei cuſtos & cooperator, vt videtur ſentire Burgen. hoc uidetur phantaſticum & modicum fauere fidei chriſtianæ, nam nemo ſanæ mentis dicere audebit* Chriſtum *non præcellere Moyſen in natura & gratia, & tamen de Chriſto homine ſcriptum eſt Pſalm. xc. c. Angelis ſuis* Deus *mandauit de te, ut cuſtodiant, &c. V... eſt enim Chriſtus miniſterio angelorum in multis, non quod indigeret, ſed propter hierarchiam inſtitutionem, quam declarat ſanctus Dyoniſ. ... capitu. ix. Angelicæ hierarchiæ, dicens, Equidem diuini luminis diſtributio ... indita eſt omnibus hierarchijs Angelicis & humanis ordinatiſſime ſuperueniens ad communicandum omnibus perſonis hierarchicis. Burgen. igitur per hanc phantaſiam excludit ſolum* Moyſen *ab eccleſiaſtica hierarchia, Nec quis fidelis audebit dicere eccleſiam ſanctam minus gratia præditam quam ſynagogam cum ſuo Moyſe tamen eccleſiam totã & ſingulas eius partes ſecundum actus hierarchicos angelico miniſterio regi, purgari, illuminari, & perfici credimus, ut S. Dionyſii tradit autoritas, ubi ſupra. Ponitur etiam a ſanctis ſanctus Michael fore princeps eccleſiæ tranſlatus à principatu ſynagogæ, ideoque ſub nomine eius omnes Angelos eccleſia veneratur, nec puto fauere fidei noſtræ dicere Moyſen doctorem ſynagogæ potiorem quam Petrum paſtorem eccleſiæ. Quando autem & quibus modis Petrus in regimine eccleſiæ ſit directus, a liutus & cuſtoditus ab Angelis, non niſi Actus apoſtolorum ignorans ignorat.*

Error igitur uidetur quod hic imaginatur Burgen. Nec motiua eius ad id valent, extorta eſt enim expoſitio illius Ioſue, v. quæ dicit angelum tempore Moyſi impeditum fuiſſe, quia tranſitus columnæ ignis & nubis fuit miniſterio angelico. Si enim datio legis fuit facta per angelos in manu mediatoris, ut dicitur ad Galat. 3. multo rationabilius motio columnæ & cætera omnia, quæ nomine domini facta ſunt, per miniſterium angelorum facta intelliguntur, domino tamen immutabiliter præſente & præſidente. hæc eſt ſententia beati Greg. ut patet ſupra correctorio primo. 3. cap. Nec allegatum Burg. ex Deu. probat quod intendit. Cum enim dicitur, Dominus ſolus dux eius fuit, dictio excluſiua non excludit eſſentialiter ordinata ordine hierarchico, in quo ordine angeli includuntur, ut patet per beatum Dionyſium ubi ſupra, & ideo non ſequitur, Tantum homo currit, igitur animal non currit propter ordinem eſſentialem inter hominem & animal. Talis autem ordo eſt inter hierarchiam ſupercœleſtem & terrenam ex inſtitutione non ex rerum formatione, quia ſecundum actus hierarchicos ſe debito ordine præſupponunt. vnde dicitur 12. *Metaphyſ. Entia nolunt male diſponi, ſecundum quam optimam diſpoſitionem influxus a primo per media procedunt in inferiora. Quod autem excluditur cum dicitur, Dominus ſolus dux eius fuit continuo ſubinfertur & non erat cum eo Deus alienus. Solus enim Deus ductor populi exiſtens angelicam ſeruitutem ſibi ordine eſſentiali ſubordinatam nequaquam excludit, ſed potius includit ſecundum doctrinam beati Dionyſ. ubi ſupra. Et ſi quis obiecerit dicens Deus ad omnia ſufficit ſpecialiter in genere cauſæ efficientis, vt patet per Proclum de cauſis, igitur miniſteria angelorum in hoc ducatu non erant neceſſaria. Reſpondeo, hæc obiectio valet de miniſterio hominum ſicut & angelorum, igitur nec Moyſi ducatus fuit neceſſarius, iuxta allegatum Burgen. Deuterou. dominus ſolus dux eius fuit. Qua ratione enim dictio excluſiua excludit miniſterium angeli, eadem ratione & hominis. Ad aſſumptum igitur autoris de cauſis dico, quod Deus ſolus ſufficit ad omnia ſine medio ſufficientia thearchica, ſed non hierarchica, & tantum valet dicere, Deus immediate ſufficit ad omnia potentia abſoluta, ſed non ordinata. Ordinem enim hierarchicum Deus a principio conditione naturæ inſtituit, vt vult beatus Dionyſ. vbi ſupra. & ſic eas condidit, vt eos ordine ſacro ſuos motus habere ſinat ſecundum beatum* Auguſt. *Gubernat enim Deus eccleſiaſticam per medium hierarchiæ cæleſtis, & inferiora per media, & media per ſuperiora Deus regi inſtituit ſua voluntate, cuius cauſa quærenda non eſt, & ſi quandoque huiuſmodi ordinem potentia ſua abſoluta ſuſpendit & immediate aliqua facit huius eſt magna cauſa, quam tempore Moyſi Burgen. fingendo rationabiliter non aſſignat, niſi Moyſi perfectionem, cuius tamen perfectio tanta eſſe non potuit quanta principis glorioſiſſimi Michaelis, cuius principatum dicit tempore Moyſi impeditum, per conſequens & eius meritum, quia miniſterio eccleſiaſticæ hierarchiæ angeli merentur vſque in finem mundi aliquod præmium accidentale, vt habetur ij. ſententiarum.*

Item in eadem digreſſione Burgen. notat poſtillatorem exponentem hoc verbum domini ad Moyſen, Vocabo nomen domini coram te, *de vocatione electorum in notitia diuina exiſtentium: quam expoſitionẽ dicit Burgen. inconuenientem ex tribus quia vt dicit non conſonat literæ, & quia non legitur Moyſen id petiuiſſe: etiam quia non fuiſſet ei oſtenſũ contra autoritatem eccleſiæ dicentis in collecta, Deus cui ſoli cognitus eſt numerus electorum, &c. ſed certè iſtæ obiectiones Burgen. nihil videntur valere. Non prima, quia expoſitio poſtillatoris ad intentionem etiam aliorum literæ bene conſonat, quod ſic patet nam cum Moyſes petiſſet ſignũ miſerationis diuinæ, dicens: In quo poterimus ſcire gratiam apud te inueniſſe, &c. & cum iam fiducialiter ſubiũgeret, Oſtende mihi gloriam tuã quæ non ſolum conſiſtit in viſione verbi, ſed etiam reducentium in verbo, ideo intelligitur* Moyſes *petiſſe cognitionem vocationis electorum notitia diuina exiſtentium. Ad quam petitionem ſic intellectam reſpondit Deus quo ad viſionem Dei, Oſtendam tibi omne bonum quo autem ad relucentiam in Deo, ſubdit, Et vocabo, vel legam ſecundum* Hebraicam *veritatem coram te. ſc. exaratum in nomine domini, vt ſupple, videre & cognoſcere poſſis ſignũ miſerationis quod petis non eſſe præcedentibus meritis, ſed à ſola mea voluntate. Ideo ſequitur.* Cui volo miſerebor, &c. *Hæc igitur expoſitio poſtillatoris optime conſonat literæ contra primam obiectionem Burgen. & ipſe Burgen. videtur cum iſta expoſitione quam improbat poſtea coincidere, cum dicit quod ſenſus illorum uerborum, & legam coram te in nomine domini, eſt quod Moyſi promitteret Deus dare intelligentiam eorum quæ in glorioſa ſpecie tranſeunte repræſentabatur. illa autem relucentia ſunt in eſſentia diuina, quæ ipſam repræſentat. vnde patet Moyſen hæc petiſſe cõtra ſecundã obiectionem Burgen. Tertia etiam obiectio Burgen. nihil valet: quia quam poſſibilis eſt petitio, vt oſtendatur viſio Dei, tam poſſibilis eſt petitio viſionis relucentium in eo, & quam poſſibilis eſt collocatio primi, tam poſſibilis eſt & ſecundi apud Burgen. autem & alios poſſibilis eſt collatio primi, igitur & ſecundi, ſed & illud quod adducit de collecta eccleſiæ non vrget. quia etſi oſtendantur alicui relucentia in Deo, non oportet quod oſten-*

D

Philoſop.

E

De u. 31. b.

F

dantur omnia nec numerus omnium, ideo ſtat aliquem videre electio- A *nem diuinam eſſe ex gratia, & videre aliquam certam gentem, puta Iſraeliticam ex huiuſmodi electione inueniſſe gratiam, qui tamen nō videret numerum electorum omnium, quod ſolius Dei eſt iuxta collectam allegatam: Et videtur illa tertia obiectio tendere ad vnum errorem Pariſijs damnatum, uidelicet quod omnis uerbum uidens & relucentia in verbo, uidet omnia quæ verbum, error eſt.*

CAP. XXXIIII.

Lib.15.moral.c.22. Ezec.18.a. Hier.31.c.

QVi reddis iniquitatem patrū filijs ac nepotib. in tertiam & quartā, &c. GREGO. Cum ſcriptum ſit: *Quid eſt quod inter vos parabolam vertitis in prouerbium iſtud in terra Iſrael, dicentes, Patres comederūt* B *vuam acerbam, & dentes filiorum obſtupuerunt, uiuo ego dicit dominus. Si erit vltra vobis parabola hæc in prouerbium in Iſrael, vt anima patris ita & anima filij mea eſt, anima quæ peccauerit, ipſa morietur.* Quid eſt quod dicitur, *Qui reddis iniqui. patr. filijs ac nepotibus.* Peccatū originale à patribus trahimus, & niſi per gratiā baptiſmi ſoluamur, etiam parentū culpā portamus quia unū adhuc cū illis ſumus. Reddit iniquitatem patrū in filiis, dum pro culpa parentis ex originali peccato anima polluitur prolis. Et rurſum non reddit iniquitatem patrū in filiis

CAP. XXXIIII.

AC deinceps, pręcide, ait, tibi duas tabulas 1
lapideas, inſtar priorum, & ſcribam ſuper 2
eas verba quæ habuerunt tabulæ quas fre- 3
a ¶ In initio boni operis.
giſti. Eſto paratus mane, vt aſcendas ſta- 4
a ¶ Spiritualem ſcilicet intelligentiam legis. 5
b ¶ Sine me nihil poteſtis facere. Io.15.a.
tim in montem Sinai. Stabiſque mecum 6
a ¶ Eminentiam contemplationis. ¶ Indignus. 7
ſuper verticem montis. Nullus aſcedat tecum, nec videatur 8
a ¶ Terrenis curis implicati. b ¶ Simplices, imperiti. c ¶ Paſcua ſanctę ſcripturæ & contemplationis virorem. 9
quiſpiam per totum montem, boueſque & oues non paſcantur 10
econtra. Excidit ergo duas tabulas lapideas, quales antea 11
a ¶ Ab humana obſcuritate tranſit in montem ſpiritualis intelligentię.
fuerant, † et de nocte conſurgens aſcendit in montem Si- 12
nai, ſicut ei præceperat dominus, portans ſecum † tabulas. † 13
a ¶ Non poteſt mens humana Deum contemplari niſi condeſcendat ei.
Cumque deſcendiſſet dominus per nubem, ſtetit † Moyſes † 14
cum eo inuocans nomen domini. Quo tranſeunte coram, † 15
ait: Dominator domine Deus miſericors et clemens, † patiens, 16
et multæ miſerationis, ac verax, qui cuſtodis miſericordiam 17
in millia, qui † aufers iniquitatem et ſcelera atque peccata, 18
a Originalem. 19
a nulluſque apud te per ſe innocens eſt. Qui reddis iniquitatem 20
¶ Quamlibet. ¶ Non baptizatis.
a ¶ Imitantibus.f. b ¶ Vſque ad eos vltio extenditur, qui viderunt quod male ſequerentur. 21
patrum filiis ac nepotibus in tertiam, et quartam progeniem. 22

† mane.
† fert.

lius. quia cum ab originali culpa per baptimum liberamur nō iam parentū culpas, ſed quas ipſi cōmittimus habemus. Aliter, Qui praui parentis iniqtatē imitatur etiam ex eius delicto conſtringitur. Qui autem non imitatur, delicto eius non grauatur. Vnde fit, vt iniquus filius iniqui patris non ſolum ſua quę addidit, ſed etiā peccata patris perſoluat, † cum iratum Deum non ignorans malitiam ſuam adiungere non formidat. Et iuſtum eſt ut qui ſub diſtricto iudice vias patris iniqui nō timet imitari, & cogatur etiam culpas eius perſoluere. Vnde anima patris mea eſt, anima filii mea eſt. Anima quæ peccauerit ipſa morietur, quia in cōne non nunquam filii etiā ex patris peccato perimuntur. Deleto autem originali peccato ex parētum nequitia in anima non tenentur. Quid eſt enim quod paru- C filii

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXXIIII.

1 AC deinceps. *Hic conſequenter ponitur reſponſio de reparatione legis, vbi primo ponitur ad hoc prima reſponſio. ſecundo legis repetitio, ibi,:* Obſerua, *& tertio eius conſcriptio, ibi,* Dixit dominus ad Moyſen. *quarto legis iterata promulgatio:* Cumque deſcenderet. *Circa primum præmittitur diſpoſitio materialis, ſecundo ſpiritualis, ibi:* Cumque deſcendiſſet *diſpoſitio materialiter fuit dilatio tabularum, de qua datur domini mandatum, cum dicitur.*

Diuiſio.

2 Pręcide, ait, tibi duas tabul. &c. *Id eſt ſimiles alijs prius fractis in materia & quantitate, de quo autem lapide fuerint nō habetur ex tex: Dicit autem Ra. Sal. quod fuerunt de lapide ſaphiri, & quod dominus oſtendit Moyſi maſſam talis lapidis formatam de nouo virtute diuina, de qua Moyſes dolauit duas tabulas, & dolaturæ ſuperfluæ fuerunt ſuæ, & inde ditatus fuit valde, & ideo dictum eſt:* Pręcide ait tibi. *In He. habetur:* Dola tibi. *Ideſt ad vtilitatem tuam. ſed iſtud videtur fictitium, quia tantum vel plus fuiſſet ditatus de fragmentis tabularum prius fractarū. Item quia Ioſephus non dicit de quo lapide fuerunt, qui tamen longe fuit ante* Ra. Sal. *ideo videtur melius dicendum, quod de hoc non habetur certitudo.*

3 Et ſcribam. *In primis enim tabulis Moyſes nihil fecit, in ſecundis vero ipſe diſpoſuit materiam dolando vt viſum eſt, quia ſicut alias fregerat, iuſtum fui quod iſtas dolaret, ſed dominus ſcripſit ibi decem verba.*

4 Eſto. *Quia talis hora eſt conuenientior ad loquendum Deo.*

5 Nullus aſcendat tecum. *Quia alij non ſunt digni accedere ad me.*

6 Nec uideatur quiſpiam per totum montem, &c. *Ob reuerentiam deitatis ibi deſcendentis in ſigno viſibili.*

7 Excidit ergo, &c. *Exequens mandatum domini prompte.*

8 Cumque deſcendiſſet, &c. *Hic ponitur diſpoſito ſpiritnalis* [...] *fuit oratio Moyſi, cum dicitur.*

9 Stetit Moyſes cum eo inuocans nomen dom. &c. *Scilicet in nube glorioſa eum repræſentante.*

10 Ait dominator. *Hic exprimitur forma orationis, cum dicitur,* [Do]*minator, ſcilicet in populi gubernatione.*

11 Domine. *In legis datione.*

12 Deus. *In cultus veri inſtitutione.*

13 Miſericors. *miſerijs hominum compatiendo.*

14 Et clemens. *Offenſas remittendo.*

15 Patiens. *Emendationem peccantium expectando.*

16 Et multę miſeratio. *Effectus tuæ pietatis impendendo.*

17 Ac uerax. *Id eſt iuſtus, quia miſericordia ſine iuſtitia eſt puſillanimitas, & iuſtitia ſine miſericordia eſt crudelitas, & ideo in omnibus operationibus diuinis ſemper ſimul relucent veritas & miſericordia & iuſtitia ſecundum illud Pſalm. 24.c.* Vniuerſæ viæ domini miſericordia. & ueritas. *Vel aliter, Ac uerax, iuſtis præmia reddendo,* [...] *ditur.*

18 Qui cuſtodis miſercordiam in millia. *Reddendo bona, non ſolum operantibus, ſed etiam deſcendentibus ex eis abſque numero.*

19 Qui aufers iniquitatem, &c. *Id eſt peccata commiſſa in proximum remittis vere pœnitentibus.*

20 Et ſcelera. *Id eſt peccata contra Deum facta.*

21 Atque peccata. *Quæ facit homo in ſeipſum. Nullusque apud te per ſe innocens eſt, quia homines contrahunt peccatum originale & in hoc actuale, ſaltem veniale ſi perueniat ad ætatem adultam.*

22 Qui reddis iniquitatem patrum filiis ac nepotibus &c. *expoſitum eſt ſupra 20. cap:*

✲ 1 Feſtinus

MORALITER.

✲ *At deinceps, &c.* Per tuas tabulas quæ fractæ fuerunt, ſignificatum fuit uetus teſtamentum quod per nouum euacuatū eſt modo qui ſequitur. Nā à tempore publicationis euāgelii cęremonialia ſunt mortifera, iudicialia uero non obligant niſi de nouo fuerint inſtituta, moralia uero remanent in quantum continent dictamen iuris naturalis, & hoc notatur cum ſubditur,

3 *Et ſcribam ſuper eas.* Sequitur.

4 *Nullus aſcendat tecum, &c.* Quia ſolus Chriſtus per Moyſen ſignificatus ſeu figuratus, accepit nouum teſtamētum à patre,

✲ & ali

ii plerunque à dę-
onibus arripiūtur
ſi quod caro filii
patris pœna mul
atur, in ſemetipſo
nim percutitur pa
es iniquus & con-
emnit, percutit er-
o in filius, vt acrius
tatur, & dolor pa-
ris per carnem filio
um redit, vt filio-
rum pęna mens pa-
tris iniqua puniatur
Cum vero non par-
ui ſed iam perfe-
ctiores filii, & paren
tum culpa feriūtur,
illorum etiā pœnas
luunt quorum facta
ecuti sūt. Vnde re-
tè dicitur, vſque ad
tertiam & quartam
progeniē, quia cū
vſque ad tertiam &
quartā progeniē eā
quam imitētur filii
parentum vitā poſ-
ſunt videre, vſq; ad
eos vltio extēditur,
qui viderūt quod ma-
le ſequerentur.

a *Dominus zelotes.* AVGVSTINVS. Dominus Deus .n. zelans, eius nomen Deus zelator eſt, id eſt nomen ipſum quod dominus De⁹ dicitur zelans eſt, quia Deus zelator eſt. Quod non humanæ pturbationis vitio facit Deus, sēper & omnino incōmutabilis & tranquillus, ſed hoc verbo indicat non impunè plebem ſuam palienos Deus fornica-

a ¶ Se terram & cinerem eſſe intelligens.
Feſtinusque Moyſes incuruatus eſt pronus in terram, & ado- 1
rans ait: Si inueni gratiam in conſpectu tuo domine, obſecro 2
¶ Clemens & propitius.
vt gradiaris nobiſcum: populus enim duræ ceruicis eſt: & 3
a ¶ Puniendo & ignoſcendo. b ¶ In proximum. c ¶ In noſipſos. d ¶ Tanquam hereditatem tuam. 4
auferas iniquitates noſtras atque peccata, noſque poſſideas. 5
¶ Hoc nunquam eſt a Iudæis datum ad literam. de die ergo iudicii accipiendum eſt, in quo facturus eſt Deus quæ nunquam viſa fuerunt. 6
Reſpondit dominus: Ego inibo pactum † videntibus cunctis 7
ſigna faciam, quæ nunquam ſunt viſa ſuper terram, nec in vllis 8
gentibus, vt cernat populus iſte, in cuius es medio, opus do-
mini terribile quod facturus ſum. Obſerua cuncta quæ ho- 9
a ¶ Per has gentes ſeptem vitia deſignantur, cum quibus ſocietatem iungere prohibemur.
die mandauit tibi: Ego ipſe eiiciam ante faciem tuam Amor- 10
rhæum Chananæum & Hethæum, Pherezæum quoque, He-
uæumque & Iebuzæum. † Caue ne vnquam cum habitatoribus 11
terræ illius iungas amicitias, quæ tibi ſint in ruinam: ſed & 12
a ¶ Ne quis incipiat colere. b ¶ Vt nulla monimenta idololatriæ remaneant.
aras eorum deſtrue, confringe ſtatuas, lucoſque ſuccide. Noli 13
a adorare Deum alienum. Dominus zelotes nomen eius, Deus 14
eſt æmulator. Ne ineas pactum cum hominibus illarum regio-
num, ne cum fornicati fuerint cum diis ſuis, & adorauerint ſimu
lachra eorum vocet te quiſpiam & comedas de immolatis. 15
† Nec vxorem de filiabus eorum accipies filiis tuis: ne poſtquam 16
ipſæ fuerint fornicatæ, fornicari faciant filios tuos in Deos 17
¶ A parte totum. ¶ Paſchę.
ſuos. Deos conflatiles non facies tibi. Solennitatem azymo- 18
¶ Tota præſenri vita. a ¶ Synceritatis & veritatis.
rum cuſtodies. Septem diebus veſceris azymis, ſicut præcepi 19
tibi in tempore menſis † nouorum. Menſe enim † verni tempo-
a ¶ Principium. ſ. bonorum tam corporalium quam ſpiritualium.
ris egreſſus es de Ægypto. Omne quod aperuit vuluam generis
a ¶ Virilis. ſ. & fortis. b ¶ Fortibus patientibus.
maſculini, meum erit. De cunctis animantibus, tam de bobus,
a ¶ Simplicibus, innocentibus. b ¶ Primum opus immunditię. c ¶ Simplicitate innocentiæ.
quam de ouibus, meum erit. Primogenitum aſini redimes oue.
a ¶ Quia mens immunda ſi non fuerit in melius mutata, necabitur morte perpetua.
b Sin autem nec pretium pro eo dederis, occidetur. Primogeni-
a ¶ Tabernaculo. ſ. quod eccleſiam ſignificat.
tum filiorum tuorum redimes, nec apparebis in conſpectu meo
a ¶ Oblatione bonorum operum & virtutum. b ¶ Toto tempore. ſ. vitæ tua, quia homo naſcitur ad laborem & militia eſt vita hominis ſuper terram. c ¶ Inquiete. ſ. animarum.
c vacuus. Sex diebus operaberis, die ſeptimo † ceſſabis arare &

turam. † Dictum eſt enim hoc verbū tropice à zelo maritali, qui caſtitatem cuſtodit vxoris, & perdit omnem qui fornicatur à ſe.

D

†Ductum.

b *Primogenitum aſini, &c.* ISIDORVS. Per aſinum immūditia, per ouem innocētia deſignatur. Aſini ergo primogenita oue mutare eſt immundę vitæ primordia ad innocētię ſimplicitatem cōuertere, vt poſtq̄ illa peccator egit, q̄ vt immunda dominus reſpuit, ea iam agēdo proferat, quę Dei ſacrificio munda imponat.

†corā populo tuo.

E

c *Die ſeptimo.* AVGVST. Cum de ſabbatho præciperet, quid eſt quod adiūxit de ſatione & meſſe, Videtur enim dicere tempore ſationis & meſſis. An fortè ita obſeruandam requiē ſabbathi præcepit, vt nec illa tempora habeant excuſationem quæ agricolis valde ſunt neceſſaria propter victum & vitam. † Iuſtum eſt ergo etiam tempore ſationis & meſſis, quando multum vrget operatio vt requieſcat in ſabbatho, & ſic per hęc tēpora quę opus plurimū flagitāt, ſignificatū eſt oī tpe ſabbathi debere ceſſari.

Qō. 160. Hiſtorice

* ſuis.

† aprilis in quo oīa renouantur

† Iuſſu m.

F

☞ Nullus

† Ceſſa.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Feſtinusque Moſes incuruatus eſt, &c. *Exhibens reuerentiam Deo.*

2 Et adorans ait. *Actu interiori corde & etiam ore, ideo ſubditur, ait.*

3 Si inueni, &c. *Licet enim iam dominus Moyſi conceſſiſſet quod ipſe eſſet ductor eorum in itinere, timebat tamen ne ſuperueniret impedimentum propter peccatum populi, quem ſciebat eſſe pronum ad malum, ideo orabat vt iſtud impedimentum non ſuperueniret. vnde ſubditur.*

4 Populus enim duræ, &c. *Et ideo quia tu es miſericors indigemus præſentia tua.*

5 Et auferas iniquita noſtras. *Præterita remittendo.*

6 Noſque poſſideas. *à futuris præſeruando.*

7 Ego inibo pactum. *Id eſt fœdus amicitiæ vobiſcum.*

8 Signa faciam, &c. *Sicut poſtea fecit quando terra Dathan & Abiron deglutiuit, & in ſiccatione Iordanis, & in ſubuerſione ciuitatis Hiericho ſonantibus Tubis.*

9 Obſerua cuncta. *Hic conſequenter ponitur legis repetitio, breuis tamen & per modum epilogi, cum dicitur:* Obſerua cuncta quę ego hodie mandaui tibi. *repetendo quæ ſupra præcepit a 20. cap. uſque ad 22. cap. licet non omnia ſint hic ſcripta iterum.*

10 Ego ipſe, &c. Amoriheum. *Non nomina hic Geregezaræum, quia ille populus receſſit de terra eis promiſſa ante aduentum filiorum Iſrael.*

11 Caue ne vnquam cū habitatoribus, &c. *Quia ex diuina ſententia debebant interfici, & ne inducerent populum Iſrael ad idolatriam, ſi contraherent cum eis amicitiam.*

12 Sed & aras eorum, &c. *vt non remaneat memoria idolatrię.*

13 Lucoſque ſuccide. *Circa templa enim idolorum erant luci, vbi exercebant carnalem laſciuiam.*

14 Dominus zelotes, &c. *Hoc eſt expoſitum ſupra. 20. cap.*

15 Vocet te quiſpiam, &c. *in veneratione idoli, & ſic trahat te ad idolatriam.*

16 Nec uxorem de filiabus eorum accipies filiis tuis. *cuius cauſa ſubditur.*

17 Ne poſtquam ipſæ fuerint fornicatæ *per idolatriam, quæ eſt fornicatio ſpiritualis.*

18 Fornicari faciant. *Id eſt ad idolatriam pertrahant.*

19 Deos conflatiles non facies tibi. *Per hoc etiam intelliguntur prohiberi idola per ſculpturam facta, uel quocunque modo. Dicit tamen conflatiles, quia de nouo ſibi fecerant vitulum conflatilem, Conſequenter repetit aliqua quæ pertinent ad uerum Dei cultum, & primo de ſolennitate paſchali dicens. Solennitatem azymorum, &c. Secundo de redemptione primogenitorum. cum dicit: Omne quod aperit vuluam, &c. Tertio de obſeruatione ſabbathi, cum dicit: Sex diebus operaberis, &c* ✻ *Quarto*

Diuiſio.

MORALITER.

✻ & aliis publicauit. Quod aūt ſubditur poſtea, quod Moyſes velata facie loquebatur ad populum, fuit ſignificandum quod ea quæ traduntur explicitè in nouo teſtamento fuerunt ſub velamento figurata in veteri teſtamento, & quod tēpore noui teſtamenti uelamē remaneret ſupra corda Iudæorū pro maiori parte quod autem ſubditur de Moyſe.

a *Nullus inſidia.* AVGVSTIN. Quod dixit: Non concupiſcet quiſquam de terra ſua, &c. Hoc vult intelligi, vt ſecurus quiſq; aſcenderet, nec de terra ſua ſollicitus eſſet Deo promittēte cuſtodiam quod nemo inde aliquid concupiſceret, propter illū qui aſcēdit, ne ſuam inde timeret abſentiam. Et hoc ſatis oſtēdit quid ſupra dixerit. Nō apparebis in cōſpectu Dei tui inanis: quia in illo loco dixit vbi tabernaculū vel tēplum Deus fuerat habiturus.

A Qō.161. Sup.23.c.

b *Non immola, &c.* AVGVSTIN. Quid eſt quod ait Non occides ſuper fermentum ſanguinem immolatorum meorū An illa hoc loco dicit immolata ſua q̄ per paſcha occiduntur, & pręcepit ne tunc ſit in domo fermentum, quādo ſūt dies azymorum.

Quæſ.162 & 163.

c *Non coques hedum in lacte.* AVGVSTINVS. Non coques agnum in lacte matris ſuæ. Ecce dixit iterum, quod quē admodū itelligi poſſit ignoro. Nagna tamen eſt de Chriſto prophetia etſi fieri ad literā poſſit, quāto magis ſi non poteſt. In ſermonibus enim Dei nō ſūt ad proprietatē operū omnia reuocāda, ſicut nec illud de petra & cauerna eius & man⁹ ſuppoſitione. Sed planè de fide narrationis hoc exigendum eſt, vt quæ dicit facta eſſe, verè facta ſint & quę dicit dicta eſſe, verè dicta ſint, quod exigitur etiam à narratoribus euangeli, cum Chriſtum narrēt quędam dixiſſe, quę in parabolis dixit, tamen hoc eum dixiſſe non parabola, ſed hiſtorica narratio eſt.

† meæ. vbi ſupra. B

d *Quadraginta dies. &c.* ✠ CHRYSOSTOMVS. Quid detulit Iudæis legem de monte? Ieiunium Moyſi quod quadraginta diebus fiebat, ſed priuſquam deferret ei lex, viſus eſt populus veritatem amiſiſſe.

Sermones de ieiunio

✻ BASILIVS. Moyſes per ieiunium mandata Dei digito in tabulis conſcripta ſuſcepit. Item ſupra montem, ieiuniū legis latæ conciliator erat inferius vero gula ad idolatriam popūlū deduxit. Quadraginta dierum laborē ac perſeuerantiā Dei ſeruo cōtinuo ieiunāte & orāte, vna populi ebrietas caſſam reddidit.

Serm.1.de ieiunio.

C

✻ HIERON. Sed uide quod nec ſecunda conſcriptio tabularū abſq; ieiunio potuit impetrari: quod ebrietas perdiderat, inedia reperit. Ex quo oſtenditur poſſe nos per ieiuniū redire in paradiſum, vnde per ſaturitatem fueramus eiecti.

libr.2. aduerſus Iouinianū.

ISIDORVS. Moyſes quadraginta diebus ieiunauit, & Helias, & ipſe dominus. Pręcipit enim nobis ex lege, ex prophetis, & euāgelio. Quod teſtimoniū ex his habet. Vnde in monte inter vtranq; perſonam medius ſaluator effulſit, vt ab omnib. mūdi illecebris auidiratem noſtram tanquā ieiunio temperantiæ refrænemus quādiu perfectio decalogi p quatuor eiuſdē mundi partes, id eſt toto orbi prædicatur, vt decem quater ducta quadragenarium numerum ſignent.

Ieiuniū xl. dierū conſecratum.

e *Et ſcripſit in tabulis, &c.* AVG. De Moyſe dictū eſt q ipſe ſcripſit, cui & De⁹ paulo ante dixit, *Scribe tibi verba hæc.* Cū vero primū legē accepit, cui⁹ tabulas abiecit & fregit, nec ipſe exciſiſſe dict⁹ eſt, nec ei dictum eſt vt ſcriberet, nec eas ſcripſiſſe naratur, ſicut modo dicitur. Scripſit in tabulis verba teſtamenti, &c. Sed tunc dictum eſt, & dedit Moyſi ſtatim vt ceſſauit loqui ad eū in mōte Sinai duas tabulas teſtimonij, tabulas lapideas ſcriptas digito Dei, & paulo poſt: Conuerſus inquit Moyſes deſcendit de monte & duæ tabulę lapideæ, & tabulæ opus Dei erāt, & ſcriptura Dei ſcripta in tabulis. Magna ergo quæſtio orit quomodo illę tabulæ quas erat Moyſes domino p̄ſciente facturus, non hominis op⁹ eſſe dicūtur ſed Dei: nec ab hoīe ſcriptæ, ſed digito Dei poſteriores verò diu māſuræ, & in tabernaculo & in templo Dei future iubēte Deo, tā ab hoīe exciſæ ſunt, quam ab homine ſcriptæ, An in priorib. gratia Dei ſignificabat, nō hominis opus qa indigni facti ſunt reuertēte corde in Aegyptū, & faciētes idolū, vnde illo beneficio priuati ſunt, & propterea Moyſes tabulas fregit. His vero tabulis poſterioribus ſignificātur, qui de ſuis operib. gloriantur. Vnde Apoſtolus. *Ignorantes Dei iuſtitiam, & ſuā volentes conſtituere iuſt. Dei non ſunt ſub.* & ideo tabulę humano opere ſcriptę ſunt, quæ cū ipſi manerēt ſignificantes eoſdē ſuis operib. gloriaturos, nō de digito Dei id eſt de ſpiritu Dei. Certè ergo repetitio legis nouum teſtamētum ſignificat. Illud aūt vetus ſignificabat, vnde cōſūmatū & abolitū eſt, maximè quia cū ſecūdo dat lex, nullo terrore datur, ſicut illa in ſtrepitu igniū, nubiū, & tubarū, vnde timens factus populus dicit. *Non loquatur dominus ad nos ne moriamur.* Vndē ſignificatur timor eſſe in veteri teſtamēto, in nouo dilectio. Quomodo igitur hæc ſoluit quæſtio? quare illc opus Dei iſte op⁹ hoīs, & illæ ſcriptę digito Dei, iſtæ ſcriptæ ab homine An fortè ideo magis in prioribus vetus ſignificatur teſtamentum qa Deus ibi præcipit, ſed homo no fēcit? Lex enim poſita eſt in vēteri teſtamēto. quę conuinceret trāſgreſſores, quę ſic intrauit vt abundaret delictū. Non enim implebatur timore, non impletur niſi charitate. Et ideó dicitur opus Dei, qa Deus legē cōſtituit, Deus ſcripſit, nō opus hominis, quia homo De… non

D

R

Pentecoſten.
metere. Solennitatem hebdomadarum facies tibi in primi-
a Tabernaculorum: ſ. quę ſcenophegia dicitur.
tiis frugum meſſis tuæ triticę, & ſolennitatem quando re-
a Quia in fide trinitatis ſanctæ omnia bona noſtra offerre debemus.
In vere. ſ. in ęſtate, in autumno.
deunte anni tempore cuncta † conduntur. Tribus temporibus
anni apparebit omne maſculinum tuum in conſpectu † omni-
Vitia.
potentis domini Dei Iſrael. Cum enim tulero gentes a facie
a Excluſa omni anguſtia mentis & corporis. b Hoc ad literam nunquam contigit Iudęis.
a tua, & dilata uero terminos tuos, nullus † inſidiabitur terræ
Hoc in futura vita complebitur, quando nec viſibilis hoſtis, nec inuiſibilis ſanctis nocere poterit.
tuæ, aſcendente te & apparente in conſpectu domini Dei tui
a Quia ſacrificium purum & ſine omni corruptione debet eſſe. b Malitiæ & nequitiæ.
b ter in anno. Non immolabis ſuper fermento ſanguinem ho-
a De carnibus. ſ. agni. qui immolabatur in paſcha. Quia ſic ſacrificia noſtra in pręſenti debemus complere, ne in futuro iudicio incipiamus ſacrificare, cum non erit tempus operandi, ſed mercedem recipiendi.
ſtiæ † tuę, neque reſidebit † mane de uictimis ſolennitatis
a Principia omnium bonorum aſcribe Deo non tibi. b Eccleſia.
Phaſe. Primitias frugum terrę tuę offerres in domo domini
c Dei tui. Non coques hędum in lacte matris ſuę. Dixitque do- 1
Quod ante dixerat, quando tabulas accepit, quas fregit, hoc etiam modo repetit non recapitulando quod factum eſt, ſed iterum factum eſſe commendans.
minus ad Moyſen: Scribe tibi verba hæc, † quibus & tecum & 2
cum Iſrael pepigi fœdus. Fuit ergo tibi cum domino Moyſes 3
a Corporalem. ſ. Nomine panis omnem cibum ſignificat a parte totum, ſicut & nomine aquæ omnem potum.
d quadraginta dies & quadraginta noctes. Panem non come-
e dit, & aquam non bibit, & ſcripſit in tabulis verba fæderis de- 4

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *Quarto de ſolennitate pentecoſtes, cum dicitur, Solennitatem hebdomadarū. Quinto de ſolennitate tabernaculorum, cum dicitur.* Et *ſolennitatem, quando redeunte anni tempore, &c. Scilicet in principio Septembris. Sexto iterum addit de ſolennitate paſchali, cum dicitur. Non immolabis ſuper fermento, & exponantur omnia iſta ſicut expoſita ſunt ſupra 12. cap. & 23.*

Sup.23.b. Deut.16.d

1 Dixitque dominus ad Moyſen. *Hic ponitur iteratæ legis conſcriptio cum dicitur.*

2 Scribe tibi uerba hæc. *Hoc videtur eſſe contrarium ei quod dominus ſupra dixit in principio ca.* Et ſcribam ſuper eas. *Ad hoc dicunt aliqui, quod dominus ſcripſit autoritatiue & dictando, ſicut Auguſt. dicitur ſcripſiſſe librum de ciuitate Dei, vel huiuſmodi, ſed Moyſes ſcripſit miniſterialiter & figurando. Sed hoc non videtur verum, quia cum, illæ tabulæ eſſent lapideæ, literæ fuerunt ibi figuratu per ſculpturam non autem eſt verisimile, quod Moyſes aſcendens montem ad orandum dominu & vacandum contemplationi, portaret ſecum inſtrumenta ad ſculpen cum ſonitu & malleatione. Et ideo dicendum, quod dominus illas liter figurauit, ut prædictum eſt. Et ideo quod hic dicitur:* Scribe, *intelligendu eſt quod Moyſes ſcripſit illa uerba non in tabulis lapideis, ſed poſtea in libro. Poteſt etiam aliter dici, ſcilicet quod Moyſes manum ad tabulas ap ſuit, ſed dominus tunc literas miraculosè formauit, ſicut ad impoſitione manuum Apoſtolorum, dabatur ſpiritusſanctus, non quod illa impoſitio recipientibus ſpiritumſanctum aliquid faceret, & tunc redit in hoc qu prędictum eſt, ſcilicet quod Deus illas literas figurauit.*

3 Fuit ergo ibi cum domino Moyſes quadraginta dies. *Ali ſ. quadraginta a præcedentibus.*

4 Et ſcripſit in tabulis. *Hoc refertur ad dominum, vt dictum e Si autem refertur ad Moyſen, exponendum eſt modo prędicto immedia Aliter etiam exponunt aliqui, dicentes:* Scripſit, *id eſt ſcriptas à Deo cepit.*

✻ 1 Cumque

a cem. Cumque † deſcenderet † de monte Sinai , tenebat duas ta- 1
a Quia facies Moyſi glorificata, lex diuinis myſteriis illuſtrata.
¶ Quibuſdam radiis ſplendoris quos humanus viſus ferre non poterat.
bulas teſtimonii , & ignorabat , † quod cornuta eſſet facies ſua ex 2
¶ Quia cum domino.ſ.tandiu locutus fuerat.
b conſortio ſermonis domini . † Videns autem Aaron & filii Iſ-
a Duobus.ſ.teſtamentis, quæ erant in facie Moyſi.i.in lege vetus.ſ.aperte, nouum occulte.
b ¶ Quia lucem diuinorum myſteriorum Iudæi non intelligunt, ſed abhorrent a lege.
rael † cornutam Moyſi faciem , timuerunt prope accedere. 3
Vocatique ab eo reuerſi ſunt tam Aaron , quam principes ſyna- 4
gogæ, & poſtquam locutus eſt; * venerunt ad eum etiam omnes ,
filii Iſrael , quibus præcepit cuncta quæ audierat a domino 5

† ſplenderet cutis faciei ſuę. videntes.

* ad eos.

nou obtemperauit, & eum potius reũ lex fecit. In ſecundis autẽ tabulis homo per adiutoriũ Dei tabulas fecit, vñ dicit dominꝰ: *Non veni ſoluere legem, ſed adimplere.* Et Apoſtolꝰ, *Plenitudo legis Charitas.* Factum eſt ergo homini facile in nouo teſtamento, quod ĩ veteri difficile fuit habẽti fidẽ, quæ per dilectionẽ operatur, atq; illo digito Dei. in ſpiritu Dei intus eam in corde ſcribente, non foris in lapide. Vnde non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibꝰ, quoniã *charitas* Dei qua veraciter impletur præceptum, *diffuſa eſt in cordicus noſtris per ſpiritum ſanctum qui datus eſt nobis.* Hęc eſt ergo Prima lex data, vbi ſignificat vetus teſtamentũ, quod eſt opus tantum Dei, & ſcriptum digito Dei, vnde Apoſtolus dicit: *Itaque lex quidem ſancta & mandatum ſanctum & iuſtum & bonum.* Lex ergo ſancta & bona Dei opus eſt, vbi homo nihil agit, quia non obtẽperat, ſed reatu potius premitur lege minãte & dãnante. Beatus autẽ homo eſt cum hoc mandatũ ſanctum & iuſtum & bonum facit; hoc etiam opus eius, ſed per gratiam Dei.

a *Cumque deſcenderet.* ISID. Aſcendit Moyſes denuo in montẽ, iterumq; dat ei legem Deus in aliis tabulis adinſtar priorum excíſis. Sed quas primum accepit ſine mora cõfregit, quę imaginẽ gerebant priſcæ legis; quæ non poſt lõgo internallo pro populi peccato ceſſauit. Illæ vero adinſtar priorũ excíſæ nouuũ ſignificabãt teſtamentũ, quæ non ſunt fractæ, quia nouũ teſtamentũ manet in eternũ, vnde merito decẽ verbis ſignãtur, ut per ipſum numerũ figura crucis exprimeretur, quę ſignificat, x, litera q̃ in ſpecie crucis formatur. Chriſtus enim non uenit legem ſoluere, ſed adimplere per paſſionem.ſ. crucis, cuius imago fuit in tabulis.

ISID. Deſcendente Moyſe cum tabulis facies eius glorificata uidetur, ſed tamen uelamine tegitur in quo ſignificabat legẽmyſtico uelamine eſſe coopertã, & infidelib. occultã. Sermo enim legis habet ſcientiam gloriæ, ſed ſecretã, habet & cornua duorũ teſtamentorũ, quib. cõtra dogmada falſitatis incedit armata. Cũ enim Moyſes tegitur, uelamẽ eſt poſitũ ſuper cor eorũ & manifeſte dum legis & prophetarũ ſcripturã carnaliter accipiũt infideles, tota facies Moyſi quodã uelamine tegitur, ut non poſſint loquẽtis leges gloriã ſuſtinere, ſed ſi cõuerſi fuerint ad Deũ, auferetur velamẽ, occidẽs litera morietur, uiuificãs ſpiritus viuificabitur, dominus enim ſpiritus eſt, & lex ſpiritualis eſt, unde, *Reuela ocul. meos & conſiderabo mirabilia de lege tua.*

b *Videns autem Aaron, etc.* ORIG. Scriptũ eſt quia uidit Aaron & omnes filii Iſrael Moyſen, & erat glorificata facies eius & color uultus eius & timuerunt accedere ad illũ. Et poſt pauca ponebat Moyſes ſuper faciẽ ſuam uelamẽ, Cum aũt introiret in conſpectu domini, ut loqueretur, ei auferebat uelamẽ. Quod ediſſerens Apoſtolus ait. *Quia ſi miniſterium murtis in literis formatum in lapidibus fuitt ad gloriam, ita ut non poßent intendere filij Iſrael in faciem Moyſi propter gloriam vultus eius, quæ aboletur, quo modo non magis miniſtratio ſpiritus erit in gloria.* Et paulo poſt: *Et non ſicut Moyſes ponebat velamen ſuper faciem ſuam, vt non intenderent in faciem vultus eius filij Iſrael. Obtuſi enim ſunt ſenſur eorum, &c.* Quis non pertimeſcat notam obtuſi cordis? Glorificata eſt facies Moyſi, ſed non poſſunt intẽdere filii Iſrael ĩ faciẽ eius. Nõ poteſt populus Synagogæ intendere. Si quis autẽ uitam habet eminẽtiorem quam uulgus, ille poteſt. Et nũc etiam uelamẽ poſitũ eſt in lectione ueteris teſtamenti, & Moyſes glorificato uultu loquitur. Sed gloriã non poſſumus intueri, quia adhuc populus ſumus, & nihil ſtudii, nihil meriti, pluſquam reliqua plebs habemus. Cum autem quis conuerſus fuerit ad dominum, auferetur uelamen, conuerſio ergo noſtra cauſa eſt auferendi uelaminis. Dum ergo legentes diuinas ſcripturas non intelligimus, dum obſcuræ ſunt & clauſæ, nondum conuerſi ſumus. Conuerſis enim ſtatim auferetur velamen. Omnis qui, cum recitantur verba legis, communibus occupatur fabulis, auerſus eſt, & qui de negotiis ſecularibus, de pecunia, de lucris, de poſſeſſionum curis, & diuitiarum cupiditate ſolicitus eſt, qui gloriæ ſeculi, & mundi honorib. ſtudet, auerſus eſt. Qui etiam ab his videtur alienus, adſiſtit autẽ & audit verba legis vultu atq; oculis intentus, corde tamen & cogitatione vagatur, auerſus eſt. Quid ergo eſt conuerti? Si his omnibus terga vertamus, vt ſtudio, actibus, mente, & ſollicitudine, verbo Dei operã demus. & in lege eius die ac nocte meditemur omiſſisq; omnibus, Deo uacemus & exerceamur in teſtimoniis eius, hoc eſt conuerſum eſſe ad dominum. Quis autem noſtrum tanto labore & ſtudio diuinas quærit literas, quanto qnęſiuit humanas. Aliqui ut recitari audierint quæ leguntur ſtatim diſcedũt, nulla de his quæ lecta ſunt adinuicem inquiſitio, nulla collatio, non interrogant patres ſuos ut dicant ſibi, nec presbyteros ut annuntient. Alii nec patienter expectant uſq; dum lectiones in eccleſia recitentur. Alii nec ſi recitentur ſciunt, ſed in remotioribus eccleſiæ locis ſecularibus fabulis occupantur, quibus iam non uelamen ſuper cor, ſed paries & murus poſitus eſt. Si enim qui adeſt audit, intendit, & quæ audit retractat & diſcutit, percontatur & diſcit, uix poteſt ad libertatem ſcientiæ peruenire, qui abſcondit aures ſuas ne audiat, & terga in faciem legentis obuertit, quo modo dicẽdus eſt uelamen habere ſuperpoſitum cordi, ad quẽ nec ipſum quidem velamen literæ quo ſenſus velatur, qui eſt ſonus vocis acceſſit. Glorioſa ergo efficitur facies Moyſi, habent enim gloriam ea quę loquitur, ſed tegitur & occultatur, & omnis gloria eius intrinſecus.

ORIG. Illud quoque intuere quod in lege vultus Moyſi glorificatur, licet uelamine contegatur. Manus intra ſinum miſſa leproſa facta eſt. In quo mihi uidetur forma totius legis pleniſſime deſignari. In vultu enim ſermo legis, in manu opera ſignantur, quia ergo ex operibus legis & nullus erat iuſtificandus, nec aliquem ad perfectum poterat ducere lex, manus leproſa fit, & in ſinum reconditur, tanquam nihil perfecti operis habitura. Facies quoque glorificatur, ſed uelamine tegitur, qui ſermo eius habet ſcientię gloriam ſed occultam. Vnde. *Incerta & occulta ſapientiæ tuæ manifeſtaſti mihi.* Facies ergo Moyſi habet gloriã, manus contumeliam, Denique ſoluere iubetur calciamentũ ſuũ, ſic nulla gloria erat in pedibus eius, licet hoc fieret non ſine myſterio, nouiſſima enim pars hominis pedes ſunt. Oſtendebatur ergo quod in nouiſſimis temporibus ſolueret calciamentũ ſuum Moyſes, ut alius acciperet ſponſam, & illa uocaretur domus diſcalceati uſque in præſens. Nihil ergo in lege glorioſum habet Moyſes niſi ſolam faciem. In euangelio autem totus glorificatur. Vnde. *Apparuerunt Moyſes & Helias in gloria loquentes eum eo.* Hic non dicitur, quia vultus eius glorificatus eſt, ſed quia totus apparuit in gloria loquens cum Ieſu, ubi completur quod ei promiſſum eſt in monte Sinai poſteriora mea uidebis. Vidit enim quę in poſterioribus diebus facta ſunt, & gauiſus eſt, quia non ſolum vultu glorificatus de mõte deſcendit, ſed totus glorificatus aſcendit ex monte, & eum de quo dixerat, Prophetam ſuſcitabit vobis Deus ueſter ex fratribus ueſtris, ſicut me, &c. nunc adeſſe cernebat & fidem facere ſermonibus ſuis. Et ne cunctaretur in aliquo audit patrem dicentem, Hic eſt filius meus dilectus in quo mihi bene complacui, ipſum audite. Moyſes dixit, illum audietis. pater dicens, Ipſum audite, præ-

ſentem

D

E

Deut. 32.a

ibidem.

Pſal. 50.b

Deut. 15.c

Matt. 17.a.

Deut. 18.c

Matt. 3.d.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Cumque deſcenderet, &c. *Hic conſequenter deſcribitur legis iteratæ promulgatio, ubi præmittur publicantis conditio cum dicitur.*

2 Ignorabat, &c. *Erant enim quidam radij meri ſplendoris procedentes in altum ad modum cornuum, quos Apoſtolus vocat gloriam vultus Moyſi 2. Corin. 3. d. vnde in Hebræo habetur, Et non cognouit quod cornuta eßet lux faciei ſuæ. Sed quare non habuit antè, cum locutus fuißet cum domino diu in monte. Dicunt aliqui quod non habuit tunc ita limpidam cognitionem de Deo ſicut poſtea, ad quod denotandum apparuerunt tales radij. Alij dicunt quod hoc factum eſt vt populus qui per idolatriam peccauerat, magis eum timeret et haberet in reuerentia. Rab. Sal. dicit quod hoc fuit ex hoc quod dominus poſuit manum ſuam ſuper faciem, vt habetur in fine pręcedentis capituli. Sequitur.*

3 Timuerunt prope, &c. *Propter dicti ſplendoris reuerentiam.*

4 Vocatique ab eo reuerſi ſunt. *Ex reuerentia enim retroceſſerãt et ex obedientia redierunt.*

5 Quibus præcepit cuncta quæ audierat a domino. *Publicando ea quæ a domino audierat.*

a ¶ Quia uſque hodie dum legitur Moyſes, vela men poſitum eſt ſuper corda Iudæorum.
in monte Sinai. Impletisque ſermonibus † poſuit velamen ſu- 1
per faciem ſuam, † quod ingreſſus ad dominum & loquens † †
b ¶ Quia conuerſis ad dominum aufertut veiamen. ¶ Velata facie.
a cum eo, auferebat donec exiret, & tunc loquebatur ad filios
Iſrael omnia quæ ſibi fuerant imperata. Qui videbant faciem
a ¶ Plenitudo huius ſabbathi erit in æterna beatitudine.
egredientis Moyſi eſſe † cornutam, ſed operiebat rurſus ille fa-
ciem ſuam, † ſi quando loquebatur ad eos. 2

* ſentem oſtendit. Gaudet ēt Moyſes, quia & ipſe nũc quodam-
A modo velamen deponit conuerſus ad dominum, cum euiden
ter quæ prædixit implentur, ēt cum tempus aduenit vt per ſpi-
ritum quæ obtexerat reuelentur. Sed videamus quid dicat A-
poſtolus: Dominus autem ſpiritus eſt, vbi autem ſpiritus domi
2.Cor.3.d ni, ibi libertas. Puto ꝙ
verbum Dei pro eo,
Ioan.14. quod auditoribus in-
tereſt, nunc via, nunc
† qui. veritas, nunc vita, nũc
reſurrectio nomina-
tur, nunc etiam caro,
nunc vero ſpiritus.
Quamuis enim vere
ex virgine ſubſtantiã
† reſplendentem. carnis accepit, in qua
crucem pertulit, re-
† donec ingrederetur ac loquendũ cum eo ſurrectionem initiauit, dicit tamen Apoſtolus, *Et ſi cognouimus Chriſtum ſecundum carnem, ſed nunc iam non nouimus.* Quia
ergo nunc ſermo eius ad ſubtiliorem intelligentiam prouocat,
1.Cor.5.c. & vult nos nihil carnale in lege ſentire dicit, vt qui vult auferre
uelamen, conuertatur ad dominum, non quaſi ad carnem, ſed
quaſi ad ſpiritum, ut de carnalibus ad ſpiritualia ueniat, & de ſer
uitute ad libertatem. Vbi enim ſpiritus domini, ibi libertas. Ali-
bi autẽ dicit, Nihil iudicaui me ſcire inter uos, niſi Ieſum Chri-
B ſtum, & hunc crucifixum. Iſtis non dicebat, quia dominus ſpiri-
1.Cor.2.a. tus eſt & Dei ſapientia qua non poterant agnoſcere Chriſtum
ſecundum hoc quod ſapientia eſt, ſed ſecundum hoc quod cru-
1.Cor.2.b cifixus eſt. Illi autem quibus dicebat: Sapientiam loquimur in-
ter perfectos, non huius ſeculi ſed Dei ſapientiam in myſterio
Ioan.1.b. abſconditam indigebant uerbo Dei ſecundum hoc uerbum
caro factum eſt ſecundum hoc quod ſapientia in myſterio
Ioan.4.d. abſcondita eſt. His ergo qui ad ſpiritualem intelligentiam pro-
uocantur, dicitur: Dominus autem ſpiritus eſt, ubi autem ſpiri-
tus domini, ibi libertas, qua ſ. conuerſi ad dominum, de ſeruitu-
te ſeculi liberati libertatem ſcientiæ requiramus.
Queſt.172 in Exod. a *Et tunc loquebatur ad filios Iſrael omnia quæ ſibi fuerant, etc.* AVGVS.
Poſtquam deſcendit Moyſes de monte, opera mandantur ta-
bernaculi conſtruendi, & ueſtis ſacerdotalis, de quibus faciendis
Queſtio. antequam aliquid præciperet, locutus eſt ad populum de ſabba-
thi obſeruatione. Vbi merito q. mouet cum decẽ uerba legis ac-
ceperat in tabulis quas ipſe excidit & ſcripſit, cur de ſolo ſabba-
tho poſtquam deſcendit populum monuit, Si enim propter ea-
dem legis præcepta, ſuperfluum erat ut populus iterum audiret
cur non & hoc ſuperfluum, cum in eiuſdem decem præceptis
C legatur. An & hoc ſimile eſt uelamento, quo faciem texit,
quia ſplendorẽ vultus eius filij Iſrael non poterant intueri. Nã
ex decem præceptis hoc ſolum populo præcepit, quod ibi figu
ratè dicitur. Alia.n. nouem ſicut ibi etiam in nouo teſtamento
obſeruanda non dubitamus. Illud autem vnum de ſabbatho
adeo velatum & in myſterio præceptum fuit, vt hodie a no-
bis non ſeruetur, ſed
ſolum ſignificatum
intueamur. In illa au-
tem requie, vbi opera
ſeruilia iubentur ceſ-
ſare, magna eſt altitu-
do gratiæ Dei. Tunc
enim fiunt cũ requie
opera bona, cũ fides
per dilectionem ope-
ratur, timor autẽ tor-
mentum habet, & in
tormento, quæ requies, unde timor non eſt in charitate.
Charitas autem diffuſſa eſt in cordibus noſtris ꝑ ſpiritum ſan
ctum, qui datus eſt nobis. Ideo ſabbathum requies ſancta do-
mino dicitur, Dei ſ. gratię tribuenda non nobis uelut ex nobis
alioquin noſtra opera ſic erunt, ut ſint humana, aut cũ pecca-
to, aut cum timore nõ cũ dilectione, & ideo ſeruilia ſine requie
ſempiterna ſunt. Nõ enim fruſtra inſtitutũ eſt ſabathũ, & ſab-
bathũ ſabbathorũ. Superius quãdo prius locutus eſt Deus de
tabernaculo ungẽdo, dixit eadẽ unctione ſanctificari illa om-
nia & fieri ſanctaſanctorum. Altare autẽ holocauſtomatũ ea-
dem nõ ſanctificatum unctione, dixerat ſanctũ ſancti. Et hoc
intereſſe uidebatur, quod nihil eorum dixiſſet ſanctaſanctorũ
niſi quod tãtũ velo ſeparabatur à ſancto, ubi ſ. erat arca teſta-
menti & altare incenſi. Nunc cũ eadẽ repeteret, dixit de ta-
bernaculo uncto & his quæ in illo eſſent, ꝙ eadem unctione
ſanctificarentur & fierẽt ſancta. Altare uero holocauſti quod
prius dixerat fieri ſanctumſancti, eadem unctione nunc dixit
fieri ſanctaſanctorum. Vnde intelligitur idem eſſe ſanctum
ſancti & ſanctaſanctorũ, ac per hoc illa omnia uncta, id eſt to-
tum tabernaculum, & quæcunq; in eo eſſent, quæ prius appel
lauit ſanctaſãctorum, tantũ ualeret quod nunc ait ſancta, nec
unumquodque eorum dici tantummodo poſt illã unctionẽ
ſanctumſancti, ſed etiam ſãctumſanctorum, ſicut altare holo
cauſti, ut iam nihil quantum ad hanc appellationem attinet,
inter illa quæ intra uelum fuerant, ubi ſcilicet erat arca teſti-
monii, & cętera quę foris ſunt interſit, niſi quod iſta interius
ita dicebantur ſanctaſanctorum, uel ſanctumſanctorũ, ut etiã
ante unctionẽ ſic dicerentur, cætera uero unctione ſanctifica
ta ſunt, ut hoc nomen acciperent.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Impletisque ſermonibus poſuit velamen ſuper faciem ſuam. *Quando cognouit faciem ſuam eſſe cornutam per aliorum inſinuationem.*

2 Sed operiebat rurſus ille, &c. *In Hebræo habetur, & reponebat velamen ſuper faciem ſuam, donec veniret ad loquendum cum eo, id eſt, cum Deo.*

*CAP.

MORALITER.

* † *Quod ingreſſus ad dominum, & loquens cum eo, &c.* Scilicet uelamen ſignificat quod in patria non remanebit uelamen figuratum ueteris teſtamenti, & nec & ænigma noui, quia ſicut dicit Apoſtolus 1.Cor.8.d. Videmus nunc per ſpeculum in ęnigmate, tunc autem facie ad faciem.

† MO-

ADDITIO.

In cap.34. vbi dicitur in poſtilla, Præcide tibi.

Conſequenter ait dominus Moyſi, Pręcide tibi duas tabulas, &c. in quo Deus oſtendebat ſe iam placatum populo volens vt fierent aliæ duæ tabulæ teſtamenti, quæ ponendę erant ſub propiciatorio, & per conſequens tabernaculum erat, ſicut prius fuerat diſpoſitum, ædificandum, & ſic Deus ambularet inter eos, prout Moyſes petierat. Et exponatur litera vt in poſtilla, vſque ibi, Nec videatur quiſpiam per totum montem, &c. Vbi attendendum eſt quod iſta prohibitio non fuit ſolum facta ob reuerentiam diuinitatis in montem deſcendentis in ſigno viſibili, prout dicit poſtillator, quia ſæpe
Deſcẽſus Dei in ſigno viſibili. *Deus apparuit in ſigno viſibili, tam in monte Sinai, quam in alijs locis pręſente populo, & tamen non fit ſimilis prohibitio, niſi ſolum in datione legis ſupra xix. capitu. vbi populus fuit prohibitus ne aſcẽderet in montem, nec ipſum tangeret. Sed prohibitio hic de hoc facta, eſt maioris reſtrictionis quam ibi, quia ibi ſolum videtur prohiberi, ne quis aſcenderet in montem, nec tangeret eum, hic autem prohibetur ne quiſpiam videatur per totum montem, quod eſt maius. Similiter ibi præcipiebatur Aaron aſcendere cum Moyſe, vt dicitur in litera, hic autem dicitur: Nullus aſcendat tecum. Et quibus patet, quod iſta deſcenſio Dei in ſigno viſibili hoc tempore facta erat maioris ſolennitatis, quam illa quæ fuit in datione legis. Cuius ratio eſt, quia ibi proponebantur præcepta communia toti populo, hic autem oſtendebantur Moyſi arcana Dei quæ alijs non licebat, vt ſic oſtenderentur, & inde eſt quod poſt hanc reuelationem in facie Moyſi apparuerunt radij miri ſplendoris, vt patet infra in fine huius capituli, quos tamen non legitur habuiſſe in datione legis, nec in alijs apparitionibus ſeu collocutionibus cum Deo ante hoc factis.*

Sequitur in litera. Cum deſcendiſſet. ſc. Deus modo prædicto, ſtetit Moyſes cum eo ſ. Deo. Fuerat enim ſibi præceptum expreſſe, Stabisq; mecum, & ſequitur in litera, Inuocans nomen domini. ſ. Moyſes, qui inuocabat dominum, quaſi diceret, Aſſume domine, quia vocaſti me. Et ſequitur in litera ſecundum tranſlationem noſtram, quo tranſeunte coram eo ait, Dominator domine Deus, &c. Quæ quidem verba exponuntur communiter, ut in poſtil. ſic ſ. Dum tranſiſſet dominus ante Moyſen in nube glorioſa, vt dictum eſt, Moyſes ait ſc. adorando, Dominator domine Deus, &c. & ſic cum dicitur, Dominator domine, &c. exprimitur forma orationis ipſius Moyſi. Sed bene intuenti Hebraicam veritatem, & alia pręcedentia & ſequentia quæ ad intellectũ huius loci pertinent, manifeſte patet quod prædicta verba non ſunt Moyſi orantis, ſed potius verba Dei docentis Moyſen vias ſuas, prout ab eo in pręce. ca. petierat, unde hæc tria nomina diuina, quę primo ponũtur ſunt indeclinabilia in Hebræo, & nõ ſunt intelligẽda in ſenſu vocatiui caſus, quaſi

Moyſes

A Moyſes vocaſſet Deum per illa tria nomina ipſum orando, ſed intelligenda ſunt in ſenſu nominatiui caſus, ſic vt intelligatur Deum clamaſſe ſeu legiſſe coram Moyſe omnia diuina nomina quæ hic continentur, tam ſubſtantiua quam adiectiua, in quibus viæ domini ſupradictæ declarantur, vnde Hebraica veritas ſic habet in hoc loco, Et tranſiuit dominus coram eo, & vocauit ſeu clamauit vel legit, Dominus Deus, &c. Verbum enim quod hic ponitur quodlibet iſtorum trium ſignificat indiſtincte ſcilicet vocare, legere, vel clamare, ſicut ſupra cum dicitur in præce. ca. Et vocabo in nomine domini coram te. quodlibet illorum triũ intelligitur: Vnũ enim & idem verbum ponitur hic & ibi, vnde in hoc cum dicitur: Et tranſiuit dominus, impletur illud quod promiſerat: Ego tranſire faciam, &c. In illa enim ſpecie glorioſa tranſeunte ante Moyſen repræſentabatur Deus, qui eſt ſummum bonum increatum, quod hic deſignatur per faciem: & etiam bonum creatum à Deo in creaturis per diuinam prouidentiam procedens, vtrumque enim bonum prædictum iucludebatur in hoc quod dixit: Ego tranſire faciam, &c. Vt dictum eſt. In hoc autem quod ſequitur, Et uocauit ſeu clamauit, vel legit dominus Deus, &c. Impletur illud quod Deus prædixerat in præce. cap. Et uocabo ſeu clamabo vel legam nomen domini, &c. Eadem enim uerba ponuntur vtrobique, niſi quod in primo loco illud uerbum quod dicitur, Vocabo, vel legam, eſt futuri tẽporis, quia hoc promittebat eſſe fiendum, in hoc autem loco ponitur idem verbum præteriti temporis quia hic adimplebat promiſſionem prædictam, in qua quidem clamatione ſeu lectione diuini nominis, Deus oſtendit Moyſes vias ſuas, prout ab ipſo petierat. Circa quod licet tenendum ſit, quod iſta prout ſunt arcana Dei, Moyſi tanquam fideliſſimo in tota domo domini fuerunt altiori modo declarata, quam noſtra fragilitas capere poſſit, quia tamen ſecundum Apoſtolum, Roma. 15. a. Quæcunque ſcripta ſunt, ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt, inſiſtendum videtur circa ſingula in hac clamatione ſeu lectione nominis diuini contenta, prout modulus noſtrę fragili-
B tatis attingere valet, vt inde ſenſus literalis ſaltem planus, aliqualiter elucidetur.

Vnde notandum quod in hac clamatione ſeu lectione primo ponitur nomen proprium diuinum, & hoc cum dicitur, Dominus in cuius loco eſt in Hebræo nomen tetragrammaton, quod propriè ſignificat infinitatem diuini eſſe, quam Damaſcenus pelagum ſubſtantię infinitę nominat in qua infinitate fundantur cætera attributa diuina, prout ſupra in addi. ſuper Exod. 3. cap. ar. 5. tractantur. Secundo vero loco repetitur idem nomen, ad denotandum omnipotentiam diuinam, quæ fundatur in eſſe diuino ſecundum quod eſt infinitum, prout in prædicta addi. ar. 7. habetur.

Per hoc autem quod ſequitur, Deus, intelligitur quod ille dominus prædictus ſua bonitate perfecta habet prouidentiam vniuerſalem de rebus, vnde Dionyſ. 12. cap. de di. no. Deus eſt qui uidet omnia prouidentia & bonitate perfecta, quæ quidem prouidentia præcipue conſiſtit in miſerationibus diuinis erga creaturas, vnde in Pſalm. cxliiij. b. Miſerationes eius ſuper omnia opera eius. Omnipotentia vero diuina prout eccleſia in collecta cantat, parcendo maxime & miſerando manifeſtatur, & ideo illa quæ ſequuntur, quæ pertinent ad uias domini oſtendendas, maxime & præcipue tendunt ad miſericordiam, in quibus tamen ſemper ſaluatur ratio iuſtitiæ ſeu veritatis, quod ſic patet, per hoc enim quod dicitur: Miſericors, intelligitur Deus, prout regit vniuerſum ſecundum ſuam miſericordiam abſolutè ſumptam, quæ creationem rerum includit, in qua ratio diuinæ miſericordiæ relucet, in-
C quantum res de non eſſe in eſſe producit, quod ſoli Deo competit, & eſt primus modus diuinæ miſericordiæ erga creaturas in ordine naturæ, in qua quidem miſeratione ſaluatur etiam ratio veritatis ſeu iuſtitiæ, inquantum ſic Deus res in eſſe producit, ſecundum quod conuenit diuinę ſapientiæ & bonitati, prout in 1. parte, q. 21. ar. 4. in cor. q.

Sequitur in litera noſtra, Et Clemens, vbi in veritate Hebraica habetur, Gratuitus ſeu gratificus. Nomen enim adiectiuũ quod in Hebræo in hoc loco ponitur a nullo alio deriuatur, niſi a nomine gratia gratificante, per quod intelligitur quod ſupra naturam quam Deus creat, quandoque infundit ſeu dat gratiam ſuperadditam naturæ, & hoc ſiue intelligatur de gratia, per quam participatio diuinæ ſimilitudinis eſt in creatura quæ dicitur gratia gratum faciens, ſiue de alijs gratijs quæ gratis dantur a Deo ipſis creaturis, per vtramque enim Deus mouet ſeu gubernat creaturam rationalem ſecundum propoſitum ſuæ voluntatis, in quo etiam ſaluatur ratio miſericordiæ & veritatis modo prædicto.

Per hoc autem quod ſequitur, Patiens, & in alijs locis, longanimis, videtur quidam effectus intelligendus diuinæ miſerationis circa creaturas rationales, delinquentes a via ſalutis, quarum defectus quandoque diſſimulat vt pęnitentiæ locus detur, vnde Sap. 12. d. Diſſimulans peccata hominum propter pęnitentiam. Cuius exemplum habetur ſupra. Gene. 6. in prima ætate diluuio condemnata Deus conceſſit dilationem pęnæ per 70. annos, vt ſpatium poſſent habere pęnitentiæ, in quo ſicut miſeratio diuina relucet pœnam differendo, ſic eius iuſtitia manifeſtatur pœnas inpœnitentibus inferendo. Per hoc autem quod ſequitur. Et multæ miſericordiæ, intelligitur quod Deus multifariè multiſque modis creaturis rationabilibus ſuam impendit miſericordiam. D Deus enim quandoque releuat miſerias hominum, non intuitu meritorum vel demeritorum, ſed ſolum intuitu tribulationis ſeu oppreſſionis quas patiuntur. In quo uidetur quodammodo habere ſe erga homines, ſicut ille qui miſerijs aliorum cõpatitur, ut dicitur in Pſal. 55. g. Vidit cum tribularentur, &c. & ſic in multis alijs, in quibus nulla exprimitur ratio, quare Deus talibus miſeretur, niſi ſola tribulatio & afflictio miſerorum. Quandoque etiam releuat miſerias ſeu defectus hominum non intuitu meritorum, ſeu demeritorium, nec etiam afflictionis ſeu tribulationis, ſeu tantum ex ſola grauita diuina voluntate, cuius exemplum habetur in Paulo Act. ix. de quo nulla ratio miſerationis diuinæ ex parte meritorum erga eum aſſignari poteſt, cum nulla merita in eo præceſſerunt, imo demerita, ſicut ipſe teſtatur. 1. Tim. 1. c. Blaſphemus fui & perſecutor, &c. Nec etiam ex hoc affligebatur ſeu tribulabatur, ſed potius alios affligebat & opprimebat, ut patet Act. capit. prealle. ideo de ſeipſo dicebat. 1. ad Cor. 15. b. Gratia Dei ſum id quod ſum. Ex hoc enim quod alibi dicit. 1. Tim. 1. c. Quia ignorans feci in incredulitate mea, ideo miſericordiam conſecutus ſum, non habetur quod Deus ex ſuis meritis miſertus eſſet ſui, ſed quia ſua demerita non eſſent ſic grauia, vt ſi ex certa malitia peccaſſet. Quandoque aut releuat miſerias & defectus hominum inquantum ſunt aliquibus iuſtis viris coniuncti, ne forte eradicentur cũ malis, vt patet. ſupra Geneſ. 18. d. de Sodomitis, ubi Deus conceſſit Abrahæ, quod ſi forte ibi inuenirentur decem iuſti, quod parceret, ſeu toleraret peccata aliorum. Quandoque vero miſeretur Deus fidelibus peccatoribus ne detur infidelibus occaſio blaſphemandi ſeu detrahendi de diuina omnipotentia, ſicut infra. Num. xiiij. d. Moyſes deprecans pro populo quem volebat Deus delere propter peccata eorum dicebat. Et dicent ſc. gentes, quia non potuit ſc. dominus introducere in terram pro qua iurauerunt, idcirco occidit eos in ſolitudine, vnde ad iſtam deprecationem Moyſi Deus reſpondit. Dimiſi ſecundum verbum tuum. Idcirco Pſalm. in pluribus E locis ad impetrandam diuinam miſericordiam, nullam aliam rationem allegat niſi. Ne forte dicant gentes, ubi eſt Deus eorum, & huiuſmodi. Aliquando vero Deus propitiatur multitudini delinquenti propter vnum iuſtum qui ex zelo iuſtitiæ & honoris diuini feruentur inſurgit in vindictam malorum, ſicut infra. Num. 35. c. de Phinees legitur, Auertit iram meam a filijs Iſrael, &c. Aliquando vero & frequenter Deus miſeretur hominibus, aſpiciens eorum fragilitatem & pronitatem ad inclinationem fomitis peccati ſibi connaturalis, vnde Pſalm. cum dixiſſet. Quomodo miſeretur pater filiorum, &c. Subiungit, reddens rationem. Quoniam ipſe cognoſcit figmentum noſtrum. Et quia iſti modi miſerendi ſunt multi, & quaſi nobis innumerabiles, ideo ſummariè concludit dicens: Et multæ miſericordiæ, vnde Dauid 2. Reg. Multę miſericordię 24. c. dicebat, Incidamus in manus domini, multæ enim ſunt miſerationes eius q. d. miſerationes eius ſunt plures, quam nos poſſumus cogitare. Huic autem quod dicitur, Et multæ miſericordiæ, ſubiungitur. Et verax, quia in omnibus prædictis quæ pertinent ad diuinam miſericordiam, ſaluatur ratio diuinæ veritatis & iuſtitiæ, inquantum ſic miſeretur, ſecundum quod conuenit diuinæ ſapientiæ & bonitati, prout in 1. parte q. xxi. ar. iiij. in cor. q. ſequitur, Qui cuſtodit miſericordiam F in millia, hoc eſt quia diuina miſericordia tantæ latitudinis eſt, vt ſe extendat ad deſcendentes uſque ad longiſſimam ſucceſſionem, quia cum dicitur, mille, accipitur numerus determinatus pro indeterminato, & hoc patet infra Leuit. xxvi. vbi dicitur, Memor ero pa. & cæt. & loquitur ibi de temporibus nouiſſimis quæ ſunt valde diſtantia à temporibus patrum. Intelligitur tamen talis miſericordia erga illos qui non ponunt obicem, ſed confitentur peccata ſua, vt ibidem habetur. Si enim dicatur quod iſte modus miſerendi poteſt includi ſub illa clauſula generali, quæ habetur immediate ante ſcilicet. Et multæ miſericordiæ, & ideo non oportebat, vt per ſe ſingulariter poneretur. Ad hoc dicendum, quod iſte modus eſt generalis, quo comprehendit totum ſtatum veteris teſtamenti, cui pluries Deus miſertus ſi propter merita patrum, ut patet in autoritate Leuitic. præal. & adamplius comprehendit ſtatum noui teſtamenti, in quo Deus miſertus eſt generi humano, mittendo filium ſuum ſaluatorem noſtrum ex recordatione miſericordiæ, quam patribus promiſerat. Vnde virgo glorioſa in Canticis de hac materia dicit Luc. 1. c. Recordatus eſt miſericordiæ ſuæ, ſicut locutus eſt ad patres, & cæt. Sequitur, Qui aufert iniquitatem, ſcelera atque peccata. In quo oſtenditur, quod miſericordia diuina ſe extendit ad omnes modos peccandi, ſiue ſit peccatum per infirmitatem, quod propriè poteſt dici iniquitas, quia committitur ex eo quod appetitus inferior ſuperat ſuperiorem, quod eſt manifeſte contra æquitatem conditionis naturalis humanæ, ſiue ſit peccatum ex propria malitia, quod intelligitur per hoc quod dicitur, Et ſcelera. Dictio enim hic poſita in Hebræo, ſæpe ſignificat peccatum proditionis. Extendit ſe etiam ad peccatum per ignorantiam, cum dicitur: Atque peccata, vnde infra Leuit. iiij. a. Anima quæ peccauerit per ignorantiam, licet enim prædicta tria vocabula quandoque ſumantur largè vnum pro reliquo, proprie tamen ſumpta habent prędictas ſignificationes iuxta Hebraicam veritatem.

A Sequitur in litera ſecundum translationem veram: Nullumque innoxium derelinquens, eadem enim verba ponuntur hic & Numer. 14. vbi de hac materia tractatur, & eſt ſenſus, quod licet in prædictis maxime appareat diuina miſericordia, non tamen totaliter diuina iuſtitia dimittitur. Quandoque enim non totam pœnam relaxat, ſed pœnam æternam in temporalem commutat, vt ij. Regum xxiiij.c. & ſic ille cui dimittit culpam, non relinquitur totaliter innoxius. Quandoque vero etiam dum culpam & pœnam relaxat facit propter dilectionem, quam tamen ipſe miſericorditer infundit, vt patet de Magdalena, Luc. vij. g. Dimittuntur ei peccata multa. Pœnas etiam quandoque relaxat non totaliter eas remittendo, ſed reddendo iniquitatem patrum filijs ac nepotibus, vt ſic pœnæ quorundam alleuientur per pœnas aliorum ab eis deſcendentium, in quibus anteceſſores puniuntur vſque ad tot generationes, in quibus aliquando homines vident ſuccedentes ſuos. Et ideo ſubdit: Qui reddit iniquitatem patrum filijs & nepotibus, &cæt: In tot etiam generationes contingit primogenitores notitiam habere deſcendentium.

Sequitur: Feſtinuſque Moyſes curuatus eſt & adorans ait. Circa quod notandum, quod cum dominus Moyſi vias ſuas reuelaret modo prædicto, non curuatus nec pronus ſed ſtans legitur fuiſſe ſicut dictum fuit prius. Stetit Moyſes coram eo: mos enim erat inter eos audire doctrinam ſeu legem diuinam ſtantes, vnde ſupra 20.d. in datione legis dicitur. Steteritque populus. Similiter & Nee. viij.b. habetur, quod cum aperuiſſet Eſdras librum domini ad legendum populo, ſtetit omnis populus, ſed lectione ſeu proclamatione diuina finita, per quam Moyſes vias domini ſibi modo prædicto reuelatas didicit ſeu percepit, merito feſtinus ex feruenti deuotione curuatus eſt in terram, reputans ſe puluerem, ſicut Abraham, Gene. xviij. reſpectu tantæ miſericordiæ ſibi reuelatæ; in qua curuatione non immemor charitatis proximorum, quorum curam habebat qui huiuſmodi miſerationibus maxime indigebant, adorans ait: Si inueni gratiam in conſpectu tuo, &cæter. & eſt ſenſus, licet propter duritiam populi dixiſſes ſupra: Exod. xxxiij. Non aſcendam in medio tui, quia populus duræ ceruicis eſt, ne forte, &cæt. B Tanta tamen eſt excellentiæ tuæ miſericordiæ, quod te ſolo indigemus ductore, vt auferas iniquitates noſtras atque peccata, ad quæ ſumus maxime proni, non enim angelus poſſet hoc facere, vt ſupra Exod. xxxiij. Noſque poſſideas, id eſt, tanquam propriam hæreditatem immobiliter nos habeas, vnde licet in præcc. capit. iam fuiſſet ſibi conceſſum, quod Deus graderetur cum eis, cum ſibi fuiſſet reſponſum: Et iſtud verbum quod locutus es faciam: iterum tamen hoc ipſum petit ſub alia ratione, ſcilicet quia duræ ceruicis eſt, & auferas, &c. Et notandum quod Moyſes non fecit mentionem niſi de duobus modis peccandi, ſcilicet de iniquitate & peccato, non autem de ſcelere, licet Deus de tribus fecerit mentionem, dicens, Auferam iniquitatem & ſcelera atque peccata, quod concordat prædictis. Nam cum ſcelus proprie ſumptum, ſit peccatum commiſſum ex certa malitia vt dictum eſt, quod pertinet ad ſummum modum peccandi, Moyſes de eo non fecit mentionem, tum quia videretur magna audacia, tum ne populum videretur tam duræ ceruicis æſtimare, vt eum ad peccatum ſceleris pronum iudicaſſet. Huic autem ſententiæ ſecundum quam tenetur, quod illa verba diuinas miſerationes exprimentia, ſcilicet cum dicitur: Dominus Deus miſericors & clemens, &cæt. Non ſunt verba Moyſi orantis, ſed Dei notificantis vias ſuas Moyſi, conſonat quod legitur infra Nume. xiiij. c. Vbi Moyſes orans Deum pro populo dicebat. Magnificetur ergo fortitudo domini ſicut locutus es d. Dominus patiens & multæ miſericordiæ, auferens iniquitatem prout ibidem Deo dante declarabitur. Conſonat etiam prædictę ſententiæ illud Pſalm. 52.b. vbi dicitur. Notas fecit Moyſi dominus vias ſuas, in quo datur intelligi quod ſicut filijs Iſrael Deus notificauit voluntates ſuas, id eſt, voluntates præcepti & prohibitionis, & hoc in lege data per Moyſen, præcepta enim & prohibitiones huiuſmodi, voluntates Dei dicunt, vt in primo ſententiarum diſtin. xlv. capit. 7. ſic vias ſuas notificauit Moyſi. C Quæ autem ſunt illæ viæ ſtatim ſubiungit dicens: Miſerator & miſericors dominus, longanimis & multum miſericors: quæ ſunt verba ſatis conformia prædictis. Concordat autem prædictæ ſententiæ, quod patriarchæ, ſeu ſancti qui fuerunt ante Moyſen, non legunt proclamaſſe miſericordias domini: etiam in caſu in quo multum videbantur requiri, vt ſupra Geneſ. xviij. cap. Cum Abraham intercesſiſſet pro Sodomitis, non legitur imploraſſe miſericordias diuinas, ſed eius iuſtitiam dicens, Abſit a te vt rem hanc facias, & occidas iuſtum cum impio, qui iudicas omnem terram, &cæt. In quo manifeſte proclamabat iuſtitiam diuinam, non autem Dei miſericordiam. Cuius ratio videtur eſſe, quia huiuſmodi viæ domini oſtendentes ipſius miſerationes, prius fuerunt notificatæ ipſi Moyſi, quam alicui alteri, & ideo Pſalm. dicit: Notas fecit vias ſuas Moyſi. Pſalm. 52.b. Vt dictum eſt ſupra non autem patribus: ſicut nec etiam nomen Dei magnum non patribus, ſed Moyſi fuit notificatum, vt ſupra, Exod. vj. Nomen meum adonai non indicaui eis, poſt Moyſen vero multi ſanctorum eius doctrinam ſequentes leguntur imploraſſe D diuinas miſerationes, vt patet de Dauid, de Ezechia, & Daniele, & de multis alijs. Quærere autem rationem iſtius differentiæ, forte eſſet ſcrutari maieſtatem, cum Deus diſtribuat dona & reuelationes ſuas prout vult: ſed ſalua ſemper ſecretorum reuerantia pro modulo fragilitatis noſtræ poſſet ratio aſſignari. Pro quo ſciendum, quod miſericordia videtur importare aliquid quod Deo non competit, præſertim apud illos qui minus bene ſunt exercitati de his quæ de Deo dicuntur. Miſericordia enim videtur importare relaxationem iuſtitiæ; non enim dicitur aliquis miſereri eius cui dat quod ſibi debetur, relaxatio autem iuſtitiæ nullo modo videtur ad Deum pertinere, de quo legitur; Iuſtus dominus in omnibus vijs ſuis.

Similiter rectus & abſque vlla inquitate, & ideo in primordijs patrum iſta non fuerunt publicata, ne ex hoc timor Dei ſeruilis nec initialis diminueretur per confidentiam relaxationis iuſtitiæ, & huiuſmodi, ſed tempore legis quando tam magnus populus fuit adunatus in cultu vnius Dei, oportebat iſta publicari, tum ut regimen iſtius populi quodammodo participaret perfectionem diuini regiminis, in quo miſericordia non contra iuſtitiam exercetur, ſed aliquid ſupra iuſtitiam operatur, ut in prima parte, quæſtio. vigeſimaprima, artic. tertio, in reſpon. ad 2. artic.

Tum quia duritia iſtius populi, & eius magna pronitas ad peccandum maxime indigebat multitudine miſerationum diuinarum, & quod Moyſes de hoc eſſet inſtructus a Deo, ut frequenter pro eis poſſet miſericordias domini implorare, ſimiliter & alij ſancti qui Moyſi in regimine populi ſucceſſerunt, prout patet pluries in geſtis eorum. Sequitur in litera. Reſpondit dominus, Ego inibo pactum, uidentibus cunctis ſigna faciam, &cæt. Circa quod attendendum, quod dominus non reſpondit ad petionem factam per Moyſen dicentem, Obſecro vt gradiaris nobiſcum, quia iam hoc ſibi fuerat conceſſum, vt dictum eſt præceden. capitu. ſed ad hoc quod dixerat Moyſes in petitione ſeu oratione ſua; Et auferas iniquites noſtras, noſque poſſideas, & ratio eſt, quod Deus conceſſit Moyſi, quod non ſolum ſe haberet erga populum miſericordem & pium, &cæt. prout viæ domini explicatæ requirunt, ſed etiam cum hoc, videntibus cunctis ſigna faceret, quæ nunquam ſunt viſa ſuper terram, per quæ quidem ſigna terribilia populus deberet retrahi à peccato. Et ſic dupliciter Deus ſe obtulit ad iuuandum populum, Vno modo auferendo iniquitates, & cætera. pro loco & tempore, quas vię domini ſupradictæ requirunt. Alio modo ad facienda terribilia in conſpectu populi, vt ab errore retraherentur. Quæ autem ſint illa ſigna, declaratur in poſtilla; præter vnum de quo propriè agitur in hoc loco, ſcilicet quod ex facie Moyſi cum deſcendiſſet de monte, procedebant radij miri ſplendoris in altum ad modum cornuum, quod non legitur de aliquo alio patriarcharum ſeu prophetarum, & de hoc videtur intelligendum quod ſequitur in litera, ſcilicet, Vt cernat populus in cuius medio es opus domini terribile, quod facturus ſum tecum, ſcilicet in perſona tua. Pro hoc autem ſignum ſingulariſſimum, quod Apoſtolus vocat gloriam uultus Moyſi ij. Corin. 3. ſignificabatur ſecundum gloſſam ibidem quod Moyſes clare uidebat id ad quod illi non poſſent accedere, nam Eccleſiaſt. 8.a. Sapientia hominis lucet in uultu eius, unde probabile uidetur, quod hoc ſingulare habuit Moyſes per uiſionem diuinæ eſſentiæ, ſecundum quam ex lumine animæ in faciem, ubi maxime notitia uiget humana, radij illi ſplendidi redundabant. Si autem teneatur, quod protunc non uidit Deum, dicendum tamen uidetur quod fuit ibidem ex conſortio diuino intantum diſpoſitus, ad hoc, quod prædictum ſignum miriſſimum in eo apparuit, quod ad utilitatem populi ſpiritualem cedebat, ſcilicet ad retractionem eorum a peccato, habebāt enim erga eum maiorem reuerentiam, & obedientiam. Vnde ſequitur, uidentes autem Aaron & filij Iſrael cornutam Moyſi faciem, timuerunt prope accedere.

REPLICA Correctorij contra Burgenſem. Item Burgenſ. continuans ſuam digreſſionem circa capitu. xxxiiij. ingreditur conflictum ad modum Iſmaelis, non modo contra poſtilla. ſed & contra omnes corrumpentes noſtram translationem, & dicens eſſe diuinam clamationem uel relationem in nominatiuo caſu, cum dicitur, Dominator domine Deus miſericors, & clemens, &cæt. Cum tamen & litera noſtra & omnes catholici expoſitores dicant illam eſſe orationem Moyſi in uocatiuo, quia poſt prædicata diuina ſequitur: Qui cuſtodis miſericordiam in millia, qui aufers iniquitatem, nullus apud te per ſe innocens eſt & cętera quę ſequitur, quę omnia ſonant in uocatiuo caſu & ſecunda perſona, non in nominato caſu & tertia perſona. mirandum bene eſt de hoc ſene, quod hic nititur declinare nomen domini tetragrammaton, & dicere ipſum hic eſſe nominatiui caſus, cum ſupra circa capitu. iij. dixit ipſum ineffabile, non humanæ, ſed diuinę impoſitionis, nec concretum, nec abſtractum, nec abſolutum, nec reſpectiuum, quæ ibidem ſatis late tractantur & retractantur, ideo hic non repeto, dimittens hic per Burgenſ. dicta tanquam ficta & aliena, pręſertim quia prędicata diuina ſubſtantialia ſicut Deus, & cęt. dicit ſignificare uias domini quas Deus Moyſi oſtendit. Nam cum vię domini ſint reſpectus ad extra,

& non

r non niſi quandam ſuæ virtutis imitationem ſignificant prædicata erfectionalia maxime ſubſtantialia, ſicut Burgen.dicit, tetragamma- in vias domini ſignificare non poteſt. Deo enim non ſunt aſſignandæ iæ per quas ipſe incedat ſecundum deitatem, quæ vbique eſt, niſi per trinſecum reſpectum, vt illæ dicantur viæ Dei. in quibus non oporteat nbulare & placere Deo, vt Dei imitatores in dilectione ambulantes, ſi velimus ad Deum peruenire, oportet ingredi per viam mandato- m Dei, & hæ ſunt viæ quas dominus oſtendit Moyſi, renouans tabu- m præceptorum, nec alias Moyſes hic petijt, niſi illas prius datas re- rmari, quatenus populus qui per peccatum vituli ab illis vijs declina erat, ad eaſdē reduceretur. vnde dicit: Oſtende mihi viam tuam, & re ondit dominus: Facies mea præcedet te, ſecundum beatum Greg. Per aciem vnuſquiſq; cognoſcitur. Per faciem igitur Dei, ipſius cognitio de otatur. q.d. dominus reſpondendo Moyſi; Tu petis tibi oſtendi uiam, co noſce me, & cognoſcendo dilige, hæc eſt.n. via in qua uniuerſa lex pen let & prophetæ, ſ.in cognitione Dei, quæ per faciem ipſius deſignatur. onfirmationes quas Burgen.adducit pro intentione ſua modicum va- nt. Non prima de 14. cap. Num. quia literam male & extorte ex- nit, vide ibi poſtil. & male adducit, quia ibi ſcribitur, non ſicut dixi- , ſed ſicut iuraſti. In tota autem ſacra ſcriptura non reperitur Deum raſſe illa quæ ibi ſequuntur, ſcilicet dominus Deus, &c. Nec ortuit eum doctrinam viarum ſuarum iuramento firmare, ſi doctrina vt Burg. vult. Iuramenta enim Dei ſolum in excommunicationibus promiſſionibus interponi conſueuerunt. Nec ſecunda confirmatio ad propoſitum. Viæ enim domini notificatæ Moyſi, & voluntates s ſunt præcepta data Moyſi pro populi directione. Nec magiſter ſententiarum (quem hic allegat) ita exponit hos verſus Pſal. Quaſi viæ domini ſint, dominator dominus patiens & miſericors, ſed potius diſtinguit uerſum ſequentem a uerſu præcedente: Nec illud huic ſententiæ Burgen. concordat, quod de patribus ante Moyſen allegat, quaſi primum reuelata ſit Moyſi de miſericordia, & nulli ante eum nota. Nam a principio Cain cum ſciret Dei miſericordiam, de ea deſperauit dicens, Maior eſt iniquitas mea, quam ut ueniam merear, Gene. 4. b. Nunquid Noe inuenit gratiam coram Deo. ibidem. 7. Nunquid effectus miſericordiæ Dei fuit, poſt exercitium ſeueriſſimæ iuſtitiæ per diluuium, ſtatuere fœdus cum homine, & dare ſignum fœderis, ut patet ibidem 9. cap. Et in alijs effectus miſericordiæ ante tempora Moyſi erant notiſſimi, quia Deus multa bona contulit hominibus præter merita, imo ultra, & puniuit citra ſicque promiſſa facta Abrahæ, Iſaac, & Iacob, ſuper miſericordia, principaliter fuerunt fundata: Nunquid & miſericordiæ & miſerationis opus excellentiſſimum fuit eductio filiorum Iſrael de Aegypto, & pertinentia ad eam. Et quanquam in Gene. ante Moyſen non ita communis mentio fiat de miſericordia Dei. ſicut in Exod. & infra hoc non eſt ideo, quia miſericordia eius fuerit cognita, ſed ideo, quia cultus unius Dei fuit ualde reſtrictus, ſicque non fuit niſi in vna familia, puta in domo Abarhæ poſt Iſaac deinde Iacob. Tempore autem Moyſi quia erat in gente magna, euidentior facta eſt Dei miſericordia, & eius effectus & exercitium, quia peccatū poſt datam legem plus abundauit, vt dicit Apoſtolus, ideo miſericordia fuit magis neceſſaria. Nec ante peccatum vituli nomen miſericordiæ Moſi fuit adeo commune, ſicut poſt, & ad illum intellectum tendit ratio Burg. quam reddit finaliter poſt ſuam extenſam digreſſionem. Rom.5.d.

CAP. XXXV.

IGitur congregata omni turba filiorum Iſ- 1
rael, dixit ad eos: Hæc ſunt quæ iuſſit do-
minus fieri: Sex diebus facietis opus: Septi
mus dies erit vobis ſanctus, & ſabbathum
& requies domini. Qui fecerit opus in eo,
occidetur. Non ſuccendetis ignem in omnib. habitaculis ve
ſtris per diem ſabbathi. Et ait Moyſes ad omnem cateruam
filiorum Iſrael: Iſte eſt ſermo quem præcepit dominus di-
cens: Separate apud vos † primitias domino. Omnis vo- †

¶ Seruile.

a ¶ Cupiditatis, vel libidinis, vel iræ. b ¶ Mentibus vel corporibus vel quibuslibet conuenientibus.

a ¶ Lxx. Sumite a vobiſipſis, quia hęc omnia, ſ. intra nos ſunt. b ¶ Cætera, ſ. ſint vobis.

¶ Hilarem.n.datorem diligit Deus.2.Cor.9.b.

CAP. XXXV.

SEparate. ORIG. Alia litera: Sumite a vobis ipſis redēptionem domino. Omnis qui concepit corde, offerat tia domino. Nō vult Moyſes vt aliquid offeras Deo qđ ex eſt. A vobis ipſis, inquit ſumite, & initia offerte dño, prout vnuſquiſq; corde cōcepit aurū, argentum, &c. Spiritualis l. aurū requirit ad bernaculū, & alias nterias quas intra s habemus, & de rbis proferre poſſumus. Dicit enim ſcriptura; *Quia prope eſt rbum in ore tuo, & in corde tuo. Quia ſi cfeſſus fuerit domin Ieſum, & credis in corde tuo, quod omnus illum ſuſcitaa mortuis, ſaluus eris.* Si ergo credideris in corde tuo, cor tuū et ſus tuus aurum optimum eſt. Obtuliſti ergo aurum ad tabernaculum fidem cordis tui. Si confeſſus fueris, ſermonem confeſſion s, argentum. Hæc intra te ſunt, hæc etiam ſi nudus habere potes. Sed & quod addit, vnuſquiſq; ſicut cōcepit corde, huc reſpicit. Non.n. poteris aliquid de ſenſu tuo offerre Deo, vel de verbo, niſi prius q̄ ſcripta ſunt, corde concepe- niſi intentus fueris & diligenter audieris, non poteſt aurū tum probatū eſſe, nec argentum. Requiritur.n. vt probatū unde: *Eloquia domini eloquia caſta, argētum igne exa. pro. ter. pur.* Si ergo, quæ ſcripta ſunt conde conceperis, erit aurū tuū, id eſt ſenſus, probatum, & argentum tuum, id eſt ſermo tuus, probatum.

IDEM. Noſtis qui diuinis myſterijs intereſſe conſueuiſtis, quomodo cum ſuſcepiſtis corpus domini cū cautela & venerrōne ſeruaſtis, ne ex eo paruum quid decidat. Si.n. decidat, reos vos creditis, et recte creditis, quomodo putatis minoris eſſe piaculi verbū Dei neglexiſſe quā corpus. Initia ergo iubemur offerre, id eſt primitias. Qui offert quod primū eſt, neceſſario habet ipſe quod reliquum eſt. Vide quantum nos oportet abundare auro, vel argento, & reliquis omnibus, quæ iubentur, ut & domino offeramus, & nobis ſuperſint. Primo enim ſenſus meus debet intelligere Deum & ipſi offerre primitias intellectus ſui, ut reliqua conſequenter agnoſcat, hoc etiam ſermo faciat, hæc omnia quæ in nobis ſunt faciant. D vbi ſupra, Verbum Dei negligere. E

b *Omnis*. ORI. Alia litera, Vnuſquiſq; veſtrum, inquit, ſicut corde concepit, offerat initia domino. Quæro quæ ſunt initia auri, vel primitiæ argenti? Quomodo aūt de byſſo, cocco, & purpura videtur conſeruari primitiæ, aut quō ſicut corde cōceperit, pēt qſq; offerre. Sunt q cōcipiūt corde quæ lecta ſunt. Sunt qui omnino nō cōcipiunt intēti operib. ſeculi, aut ſupputationib. lucri. Mulieres tm̄ garriūt, fabulis perſtrepūt, nec ſinūt eſſe ſilentiū, de infantib. ſuis, aut de lana, aut de neceſſariis cogitant, diſcunt circumire domos, non ſolum verboſe, ſed curioſe loquentes q̄ non oportet. Quomodo ergo concipiunt? Non concipit corde, niſi qui uacat corde, mente liber, & totus Queſtio. F

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XXXV.

i IGitur congrega. *Remoto impedimento quod ſuperuenerat in adoratione vituli, hic conſequenter deſcribitur executio de conſtructione tabernaculi, & primo repetitur quod ſupra xxv. cap. dictum eſt de materiæ præparatione. Secundo de artificum electione, ibi: Dixitque dominus. Tertio agitur de operis executione in principio ſe. cap. Circa primum præmittitur repetitio de obſeruatione ſabbathi, ne crederetur quod infringi poſſet propter opus tabernaculi, exponatur ſicut ſupra xvi. & xx. conſequenter repetitur materiæ præparatio cum dicitur. Et ait Moyſes, &c. & patet expoſitio de his quæ dicta ſunt ſupra xxv. c. & ca. ſe. paucis uerbis exceptis, quæ diſcurrentur.*

✣ 1 Taber

MORALITER.

1 *Igitur congregata omni turba, &c.* Hic agitur de oblationibus populi pro conſtructione tabernaculi, & aliorum pertinentium ad ipſum, de qua ſubditur.

Omnis uoluntarius, &c. Non enim placent domino ſacrificia coacta, propter hoc dicit, Omnis voluntarius & promptus, &c. Per ea q̄ fuerunt oblata ad conſtructionem tabernaculi corporaliter, intelliguntur ea q̄ faciunt ad ædificationē eccleſiæ ſpiritualiter. Per aurū enim intelligitur fulgor ſapientiæ, quā offerūt Doctores. Per argētum vero puritas conſcientiæ, quā

A & totius intentus aliter non poteſt Deo offerre. Iuſtū eſt aūt
vt in templo domini inueniatur quiſq; habere portionē ſuā.
Non enim latet dominum, quid quiſq; offerat. Quam glorio-
ſum eſt tibi, ſi dicatur in templo domini aurum illud quo ar-
ca teſtamēti regitur, illius eſt, argumētū ex quo baſes & colū
næ ſunt, illius eſt, vel
æs de quo annuli etiā
labrum & quædā co-
lumnatum baſes fa-
ctæ ſunt, vel lapides
humeralis & logii, vel
purpura qua ornatur

luntarius & prono animo offerat eas domino, †aurum, & ar-
gentum & aes, hyacinthum, purpuram, coccūq; bis tinctum.

a ¶ Fidem. b ¶ Confeſſionem.

a ¶ Interpretationem de linguam. b ¶ Qui refertur ad aerem. ¶ Noſmetipſos, ſcilicet offerre iubemur, qui de quatuor elementis conſtamus c ¶ Quę ad aquam. d ¶ Qui ad ignem duplicis naturæ.

pontifex, & coccus illius eſt, & cętera quęq; p ſingula. Quam
indecorum, q̄ miſerum, ſi dn̄s viſitans tabernaculū, nihil mu
neris tui inueniat, & nihil te oblatū cognoſcat. Sic indeuotus,
ſic infidelis vixiſti, vt nihil memoriæ tuæ in tēplo dn̄i poſue-
ris. Sicut.n. princeps huius mundi venit ad vnumquenq; quæ
Io.14.d. rens ſi inueniat quippiā de actib. ſuis in nobis, & ſi inuenerit
nos uendicat ſibi. Ita ſi veniēs dominus inueniat aliquid tuū
in tabernaculo ſuo, ſibi te defendit & ſuum dicit.

Vbi ſupra a *Aes.* ORI. pro fortitudine poni vr̄, puto etiam pro voce ac-
cipi poſſe. Aliud eſt.n. ſermo, aliud vox. Sermo.n. dicit̄ loque-
la rōne ſubnixa. Vox vero eſt, ſi Latine, ſi Græce dicatur, ſi ele
1.Cor.13. uatius, depreſſius. Vnde: Factus ſum velut æs ſonans, aut cym
balū tinniēs.1.Cor.5. d. loqui ergo linguis, & interpretari ex
alia in aliā linguā æris oblatio eſt, neceſſe eſt.n. habere omnia
tabernaculum dn̄i, & nihil deeſſe in domo Dei. Eſt igitur ęris
oblatio vox, quæ alterius ſenſum in alteram linguam vertat.
Sermo eſt qui ſenſum proprium profert. Omnia ergo offe-
rantur Deo, ſenſus, ſermo, & uox.

vbi ſupra. b *Hyacinthum.* ORI. Videamus cætera, hyachinthum, purpu-
rā, coccum duplicatum, & byſſum retortam. Hæc ergo qua-
tuor elementorū ex quib. mundus conſtat, & corpus huma-
nū, tenēt figuram, id eſt aeris, ignis, aquæ, terræ. Hyacintus ad
aerem refertur, quod indicat ipſe color. Et coccus ad ignem.
Purpura ad aquā, quia de aquis accipit ſuccū. Byſſus ad terrā
de qua oritur. Habemus ergo & nos hęc omnia in nobis, quia
B ex his domino primitias iubemur offerre. Ideo dicit: Sumite
ex vobiſipſis, & offeretis primitias domino.

c *Coccumq; bis tinctū.* ORIG. Videamus quare coccus duplica
Homi.13. in Exod. tur. Color iſte ignis indicat elementum, qui duplicem habet
virtutem, vnā qua illuminat, aliam qua incendit. Hęc hiſtorię
Myſtice. ratio eſt. Myſtice quoq; ignis duplex eſt. Ignis.n. in hoc ſecu-
Luc.12.f. lo eſt & in futuro. Dicit dominus: *Ignem veni mittere in terram.*
Mat.25.d. Iſte ignis illuminat. Dicet in futuro. *Ite in ignem æternum, &c.*
Ioan.1.a. Ille ignis incendit. Hic autem quem venit mittere, *Illuminat*
omnem hominem uenientem in hunc mundum. Habet tn̄ aliquid qđ
Luc.24.c. incendat. vnde, *Nonne cor noſtrum ardens erat in nobis, dum aperi-*
ret nobis ſcripturas. Neſcio autem ſi ille ignis in futuro ſeculo
qui incendit, habeat aliquid quod illuminet. Sed quō offerre
poſſumus illum ignem duplicatum, videamus. Si doctor es,
Hiere.5.d. & ſtruis tabernaculum, i. eccleſiam Dei, & dicitur tibi. *Ecce de*
di verbi mea in os tuum, ignem. Si ergo docens & ędificans eccle
ſiam Dei, increpes tantū, arguas & caſtiges, & peccata popu-
li exprobres, nihil autē conſolationis proferas de diuinis ſcri
pturis, nihil obſcurum explanes, nihil intelligentiæ ſecretio-
ris aperias, obtuliſti coccum, ſed nō duplicatum. Ignis.n. tuus
incendit tantummodo, non illuminat. Item ſi docens myſte-
ria legis aperias, arcana diſcutias, peccantem vero nō arguas
negligentem non corripias, ſeueritatē diſciplinæ non teneas,
coccum obtuliſti, ſed non duplicatum. Ignis.n. tantum tuus
illuminat, non incendit. Qui ergo recte offert, & recte diui-
dit, coccum offert duplicatum, ut cum ſcientiæ lumine igni-
culum ſeueritatis admiſceat.

IDEM. Si quis digne intelligat exitum Hebręorum de Ae-
gypto, & tranſitum maris rubri, & omnem viam quę agitur
per deſertum, & ſingulas manſiones caſtrorum, vt ēt legem
C Dei ſuſcipiāt ſcriptam non atramento, ſed ſpiritu Dei viui: &
in his intelligat augmenta virtutum, & ſingula in ſe impleat,
pōt ad intelligētiā tabernaculi peruenire, de quo dicit Apl̄s:
Taber-

Tabernaculum factum eſt primum, in quo erat candelabrum, & propo-
ſitio panum, quod dicitur ſancta. poſt velamentum autem ſecundum ta
bernaculum, quod ſancta ſanctorum, habens aureum thuribulum, & ar-
cam teſtamenti, & intra eam duas tabulas & manna, & uirgam Aarō
quæ fronduerat. Sed quod addit, de quibus non eſt mō dicendū
per ſingula, qdam ad
illud tp̄s referunt quo
Hebręis ſcribebat. A-
liis videtur q̄ pro ma
gnitudine myſterio-
rum omne tempus p̄
ſentis vitæ ad hoc re
get eſſe idoneū. Sed more ſuo aperit pauca de multis, vt clau-
ſum negligentib. ſit. Inueniatur aūt quærentib. & aperiatur
pulſantib. Vnde rurſum dicit. Nō *enim in manufacta ſancta ingreſ*
ſus eſt Ieſus exemplaria verorū. ſed in ipſum cælum, vt appareat nunc
vultui Dei per velamen, id eſt carnem ſuam. Quod ergo ve-
lamen interioris tabernaculi carnem Chriſti interpre-
tatus eſt, ſancta autem ipſa cælum vel cælos. Chriſtum ve-
ro pontificem quem dicit introiſſe ſemel in ſancta æter-
na redemptione inuenta. Ex his paucis ſi quis intelligere
nouit ſenſum Pauli, magnum nobis intelligentię pelagus pa
te fecit. Dauid quoq; ait: *Ingrediar in locum tabernaculi admirabi-*
lis vſque ad domum Dei. Et alibi: *Domine quis habitabit in taberna*
lo tuo, aut quis requieſcet in mōte ſancto tuo; Qui ingreditur ſine macu
la, & operatur iuſtitiam, &c. Num eſt iſtud tabernaculū, quod p
pheta deſiderat ex pellibus, & cortinis, & operimentis cilicii
cæteriſq; noſtri vſus materiis? Quō aūt verum eſt, quod non
habitet in hoc tabernaculo, niſi innocens manibus & mūdo
corde, cum in materiali tabernaculo ſæpe habitauerint Sace
dotes peſſimi, peſtilentiæ filii, & arca teſtamenti ab Allophili
capta ſit & detenta? Oportet ergo innocentē manibus, & m
do corde eſſe habitatorē tabernaculi, quod fixit Deus & no
homo. Dominus quoq; non unum tabernaculum ſed plura
nec tēporalia ſed ęterna memorat dicēs: *Vt cum defeceritis, rec*
piant vos in æterna tabernacula. Et apoſtolus: *Tabernaculū veſtrum*
quod de cælo eſt ſuperindui cupientes. Sequere ergo relicta tēpora
propheticū & apoſtolicum ſenſum, & quod magis eſt Chr
ſti verbū, & tota mēte aſcendas in cęlum, ibiq; æterni habit
culi, vel tabernaculi magnificentiā quæras, cuius figura pe
Moyſen adumbratur in terris. Cui dominus, *Vnde,* inquit, *o*
facito ſecundum figurā quæ tibi in monte oſtenſa eſt. Iubetur erg
vniuerſus populus quiſque pro virib. conferens facere tabe
naculū, vt omnes quodammodo vnum ſint tabernaculū, co
latio vero non fit neceſſitate, ſed ſponte. Facies, inquit mi
ſanctificationē, & inde uidebor vobis. Vult ergo Deus vt fac
mus ei ſanctificationē, promittit.n. Quia ſi fecerimus ei ſan
ctificationē, videbitur nobis. vnde Apoſtolus: *Pacem ſequimin*
& ſanctificationem, ſine qua nemo uidebit Deum. Qui autem ſanc
ficatus fuerit corpore & ſpiritu, per corporis puritatē videb
Deū. Faciamus ergo ſanctificationē domino, & oēs unam, &
ſinguli vnam. Omnes.n. facimus vnam, id eſt eccleſiam, qu
eſt ſancta non habens maculā aut rugam, ſed columnas, i. h
beat doctores & miniſtros ſuos, de quib. dr̄. Petrus, & Iaco
& Ioannes qui uidebantur columnæ eſſe, dextras mihi ded
runt, & Barnabę ſocietatis. In tabernaculo colūnæ ſeris int
rieſtis iungūtur. In eccleſiis doctores datis ſibi dexteris ſoc
tur. Sed columnę iſtæ inargētatæ ſunt, & baſes earū, Binæ a
baſes columnis ſingulis deputantur, vna quæ caput dicitur
ſuperponitur, alia quæ vere baſis dicitur, & columnæ pro fu
damēto ſubiicitur. Inargentatæ ſunt colūna † q̄ verbum D
prædicāt, & accipiunt per ſpiritum ſanctum. *Eloquia domini*
quia caſta, arg. ig. exa. Hic autē p̄dicatores, baſes habēt pphet
Sup fundamētū.n. Apoſtolorū & pphetarum eccleſiā col
cāt, quorū teſtimoniis † utētes fidē Chriſti ꝯfirmāt. Caput
ro colūnarū eſt, de quo dicit Apoſtolus: *Caput uiri Chriſtus.* P
tētoria q̄ anſulis inſita, & circulis ſuſpēſa atq; innixa funib
ad modū cortinarū 28. cubitis ī lōgū, & ī latū quatuor cubi
diſtēdūt, habetur plebs credētiū q̄ hęret & pēdet funib. fid
Funis.n. triplex nō rūpit̄, quę eſt fides trinitatis, ex qua pend
☞ & ſu

MORALITER.

* offerunt innocentes. Per æs ſonoritas eloquentię, quā offe
rūt p̄dicatores. Per hyacinthum qui coloris eſt cęleſtis, intel-
ligitur meditatio cæleſtium quā offerunt cōtemplatiua. Per
purpurā recordatio dominicæ paſſionis, quā offerunt. Chri-
ſto capiti cōpaſſiui. Per coccum bis tinctum geminę charita-
tis incendiū, quod offerunt charitatiui. Per byſſum, honeſtas
conuerſationis, quam offerunt honeſtate decorati. Per pi-
los caprarū, ex quib. fiunt cilicia, aſperitas pœnitētiæ quā offe
runt propriā carnem macerātes. Per pelles arietū rubricat
deſideriū martyrii qđ obtulerunt martyres. Per pelles hyac
thinas, q̄ ſunt coloris cęleſtis, vita confeſſorum q̄ offerunt i
ſos imitātes. Per ligna Sethim, quę ſunt imputribilia, firmit
in bono, q̄ offerunt perſeuerantes. Per oleum pietatis ſua
tas, q̄ offerunt miſericordes. Per lapides onychinos exem
ædificatiua quæ offerunt homines bona exempla præbent
Per gemmas generaliter ſumptas intelligunt̄, quęcunq; b
na in fide vel moribus eccleſiam ædificantia.

* 1 M

a ¶ Quæ ad terram refertur, quia de terra oritur. ¶ Retortam, ſ. non luxu & delitiis reſolutam. Vnde: Macero corpus meum, & in ſeruitutem redigo. 1. Cor. 9. g. b ¶ Mortificationem peccati. ¶ Quę oſtendunt in offerente furorem mortuum.

a & byſſum, piloſque caprarum, & b pelles arietum rubricatas, &

¶ Vt ſupra.

b † hiacynthinas, ligna Sethim, & oleum ad luminaria concinnā-
da, & vt conficiatur vnguentum & thymiama ſuauiſſimum, la-

¶ Vel ornandum. ¶ Vel ſuperhumerale.

pides onychinos, & gemmas † ad ornatum ſuperhumeralis, &

¶ Vel rationale. ¶ Sacrificium ſine ſale ſapientię non ſuſcipitur. a ¶ Sponte.

rationalis. Quiſquis veſtrum eſt ſapiens, veniat & faciat quod
dominus imperauit, tabernaculum ſcilicet & † tectum eius, at- 1
que operimentum, annulos & tabulata cum vectibus, † paxil- 2
los, & baſes, arcam & vectes, propitiatorium, & velum quod
ante illud † oppanditur, menſam cum vectibus & vaſis, &
propoſitionis panibus, candelabrum ad luminaria ſuſtendan- 3
da, vaſa illius & lucernas & oleum ad nutrimenta ignium, al-
tare thymiamatis, & vectes, oleum vnctionis, & thymia-
ma ex aromatibus, tentorium ad oſtium tabernaculi, altare
holocauſti, & craticulam eius æneam cum vectibus & vaſis ſuis,
labrum & † baſes eius, cortinas atrii cum columnis & baſibus,
tentorium in foribus veſtibuli, paxillos tabernaculi & † atrii cum
funiculis ſuis, veſtimenta quorum vſus eſt in miniſterio ſan- 4
ctuarii, veſtes Aaron pontificis ac filiorum eius, vt ſacerdotio
fungantur mihi. Egreſſaque omnis multitudo filiorum Iſrael

† tentoriū

& ſuſtinetur ecclesia. Viginti autem & octo cubitis in longum diſtenditur, et quatuor in latum atrii vnius menſura, in quo lex inſerta quatuor euangeliis ſignatur, ſeptenarius enim legem ſignificat qui cum quatuor ſociatur, quater ſeptem viginti octo fiunt. Decem ſunt hęc atria vt integrum perfectionis numerum teneant & legis decalogū ſignificent. Iam verò hyacinthi & byſſi & purpuræ ſpecies multa & diuerſa opera explicant. Inde tentoria. Inde velum exterius & interius. Inde tota ſacerdotalis & pontificalis veſtis auro & gemmis confecta, per quæ ſpecies virtutum poſſumus intelligere, quibus ornatur eccleſia. Fides auro comparatur, ſermo prędicationis argento, æs patientiæ, lignis imputribilibus ſcientia, quæ per lignū venit. vel incorruptio caſtitatis quæ non veteraſcit, byſſo virginitatis, cocco, cū feſſionis gloria, purpura caſtitatis fulgor, hyacintho ſpes regni cælorum. Quæ verò ſint vel qualia ſacerdotum indumenta, propheta pronunciat dicens, *Sacerdotes tui induantur iuſtitiam, &c.* Et Apoſtolus. *Induite vos viſcera miſericordiæ,* & nobiliora deſignat indumenta: *Induite vos dominum Ieſum Chriſtum, & carnis curam ne feceritis.*

B

GREG. In conſtructione tabernaculi, vt columnę argenteæ interius ſtent paxilli ærei fieri per circumitum exterius iuſſi ſunt, in quibus religatum tabernaculum teneretur. De quibus ſcriptū eſt: *Facies paxilos tabernacnli & atrij cum tunicis ſuis.* Patres veteris teſtamenti qui ab incarnatione Chriſti per interualla temporum longius conſtiterunt foris eſſe viſi ſunt. A ſanguine vero Abel paſſio cœpit eccleſiæ, & vna eſt eccleſia electorum præcedentium & ſequentium. Sed quia diſcipulis dicitur: *Multi reges & prophetæ voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt.* Antiquis patribus quaſi foris ſtetiſſe, eſt redemptoris præſentiam corporaliter non vidiſſe. Exterius igitur ſed nō diuiſi ab eccleſia fuerunt, quia mente & opere prædicationis eccleſiæ celſitudinem tenuerunt, quam nos non pręſtolando ſed habendo conſpicimus. Sicut nos enim in præterita paſſione ita illi per fidem in eadem venturi ſaluati ſunt. Illi ergo foris non extra myſterium, ſed extra tempus. Vnde in conſtructione tabernaculi, vt columnę argenteæ interius ſtarent, paxili ærei exterius per circumitum fixi ſunt, in quibus religatum teneretur tabernaculū, & in paxillis funes ligati ſunt, vt fixum maneret tabernaculum: quia vt apoſtoli in luce ſermonis ſui ſolidi ſtarent, & totum tabernaculum, id eſt eccleſia fidei integritate conſiſteret tāquam paxilli patres veteris teſtamenti & prophetæ exterius fixi ſunt: & verborum ſuorum funibus mentibus noſtris fidem alligarent, & hoc Dei † tabernaculum incōcuſſum maneret. Ante tēpus ergo huius eccleſiæ fuerunt, ſed tamen ligant eos qui in ipſa ſunt, quia dum cæleſtia myſteria ventura prædicunt poſtquam oſtenſa ſunt credibilia omnibus fuerūt. Vt ergo intus colomnæ immobiles ſtent foris paxilli funes continent, quia vt ſancti apoſtoli perfectè myſterium vitæ crederent, illorum prædicatio obtinuit, qui hoc priuſquam fieret, & videre & prædicare potuerant. Columnę argenteę paxilli ærei facti ſunt, quia quod apoſtoli clarè prædicant, hoc prophetę ſub myſtico intellectu obſcurè locuti ſunt. Rectè ergo per æs ſignati ſunt, quia clari in prędicatione non fuerunt, Apoſtoli verò quia in myſterio redemptoris lucē prędicationis habuerunt, argenteis colūnis expreſſi ſunt. Et notandum quod argentū ſonat & lucet, æs verò ſonat & non lucet, quia prædicatores noui teſtamenti, apertè locuti ſunt, quæ etiam monſtrare potuerunt prædicatores vero vete. quia per allegoriarum vmbras de cœleſti myſterio obſcura dixerunt quaſi ſine luce ſonitum dederunt.

C

D

ORIG. Poſt hæc viri acceperunt à mulieribus ſuis omnes quibus viſus eſt ſenſus & attulerunt gemmas, & inaures, & anulos, & diſcriminalia, & dextralia. Hæc quoque illi offerunt dona Deo qui intellectum corde concipiunt, qui mentem deditam & intētam habent ad verbum Dei, Et offerunt viri à mulieribus ſuis inaures & gemmas & dextralia. Mulier caro accipitur, vir rationalis ſenſus. Bonæ ſunt iſtæ mnlieres quæ obediunt viris. Bona eſt caro quæ iam ſpiritui non repugnat, ſed obtemperat & conſentit. Ideo ſi duobus vel tribus in vobis conuenerit ex quacunq; re perieritis, fiet vobis, dicit dominus. Offerunt ergo inaures à mulieribus ſuis, cum domino offertur auditus, & dextralia opera ſcilicet bona, quæ per carnem geruntur, hęc offert domino rationalis ſenſus. Et diſcriminalia, qui bene ſcit diſcernere quid agendum ſit, quid vitandū, quid Deo placeat quidve diſpliceat, quid iuſtum ſit, quid iniuſtum. Hæc ſunt diſcriminalia quę Deo offerunt, quia ſunt mulieres ſapientes. Venerunt, inquit, mulieres ſapientes, & fecerunt quæcunq; neceſſaria fuerant ad indumenta pontificis. Illę verò mulieres, quæ inaures ſuas obtulerūt vt fieret vitulus, inſipientes erant, quę à veritate auditum auerterunt, ad fabulas autem & impietatem peruerterunt, & ideo obtulerunt inaures ſuas vt fieret caput vituli. Sed & in Iudicum libro idolum inuenimus ex mulierum inauribus factum. Iſtę ergo beatæ mulieres, beata caro, quæ domino offert inaures ſuas, & dextralia, & anulos & omnia opera manuum ſuarum, quæ in mandatis domini agit, & apud quem inuēta ſunt ligna imputribilia, obtulit domino. Si qs diligit Chriſtū in incorruptione, lignum imputribile offert Deo. Beatus ergo apud quem inuenitur ſenſus incorruptus, vel corpus incorruptum, & hoc offert Deo. Vnde & benedixit, apud quem inuenta ſunt ligna imputribilia: non enim apud omnes inueniuntur. De auro non dixit neq; de argento apud quem inuentū eſt, poteſt enim apud omnes inueniri ſenſus & ſermo. Sed nec de quatuor coloribus. Omnium eſt ex quatuor elementis ſecundum corpus cōſtare, ligna autē † incorruptibilia, id eſt incorruptionis & virginitatis gratia apud raros inueniri poteſt Vnde: *Non omnes capiunt verbum iſtud, ſed quibus datum eſt.*

E

2.Tim.4.a

Iudic. 8.f.

† imputribilia.

a *Piloſq; caprarum.* ORIG. Pili caprarū offeruntur. Hoc genus pecudis pro peccato in lege iubetur offeri. Pilus vero ſpecies emortua, exāguis, & exanimis. Hanc q offert, oſtendit in ſe iam mortuū ſensū peccati. nec in mēbris vltra viuere & regnare peccatū.

Matt.19.b
Hom. 13.
Leuit. 5 b.

b *Et pelles arie. &c.* ORIG. Pelles quoq; offeruntur arietum, quas ante nos qdā p furore poſuerūt, & qa pellis mortui animalis indiciū eſt, oſtēdit in ſe furorē mortuū q dño offert pelles arietū.

Ibidem.
F

☞ a *Quicquid*

NICNLAVS DE LYRA.

1 Tabernaculum, ſcilicet & rectum. *Tabernaculum hic dicuntur parietes tabernaculi, qui erant de tabulis. Tectum hic dicitur operimentum de cortinis, quod erat immediate ſuper tabulas.*

Atque operimentum. *Scilicet de ſagis & pellibus.*

Candelabrum ad lu. ſuſtentanda. *Non erant ibi alia luminaria quam lucernæ ardentes.*

4 Veſtimenta quorum, &c. *Erant enim quidam panni in quibus inuoluebantur arca teſtamenti, & propitiatorium quando mouebantur caſtra, vt habetur Nume. iiij. Non enim poteſt hoc intelligi de veſtibus ſacerdotum, aliter eſſet nugatio, quia de ipſis ſubditur:* Veſtes Aaron, &c.

✲ 1 Armillas

A a *Quicquid ad cultum, &c.* GREG. In ornamento tabernaculi viri cum mulieribus dona offerrunt, quia in explendo cultum ſanctæ eccleſiæ, & fortium facta ſublimia & infirmorum opera extrema numerantur. Quid autem per armillas, quæ lacertos aſtringunt niſi præpoſitorum valide laborantium opera demōſtrantur? Per inaures ſubditorum obedientia exprimitur. Per anulos ſignaculū ſecretorum, plerunque enim magiſtri ſignāt quod ab auditoribus non poſſe capi conſiderant. Per dextralia primæ operationis ornamenta. Per vas aurum in donaria domini ſeparatū diuinitatis intelligentia, quæ tanto ab inferiorum amore diſiungitur, quanto ad ſola æterna amanda ſubleuatur. Per hyacinthū ſpes cœleſtium: per purpuram cruor, & tolerantia paſſionum, amore perpetui regni exhibita. Quid per bis tinctum coccum, niſi charitas, quæ pro perfectione bis tingitur, quia Dei & proximi dilectione decoratur? Quid per byſſum niſi immaculata carnis incorruptio, Quid per pilos caprarum, ex quibus ciliciorum aſperitas texitur, niſi dura pœnitentium afflictio ſignatur. Dum igitur alij per armillas & anulos forte magiſterium exercēt, per inaures & dextralia alij deuotā obedientiam, rectamque operationem exhibent: Alij per ſeparatum vas aureum præclaram ſubtilioremque intelligentiam tenent. Alij per hyacinthum, purpuram, & coccum audita cæleſtia ſperare & credere non deſinunt, etiam quæ adhuc ſubtiliori intellectu minime cognoſcunt. Alij per byſſum, incorruptionem carnis offerunt. Alij per caprarū pilos deplorant aſpere, quod libenter commiſerunt, quaſi ex vno ſigmento opificis coadunata donariorū myſteria, in tabernaculo domini, id eſt eccleſia prout ipſe dederit proferuntur.

Myſtice.

†Et venerunt vnuſquiſq; qué eleuauerat cor ei⁹ & oīs cui⁹ ſpōtaneus erat ſpiritus, & obtulerūt oblationem. † eſt.

* quo neuerant.

B

plenitudinem.

b *Principes vero obtulerūt la. &c.* ORIGENES. Principes obtulerunt dona ſua: gemmas ſcilicet lapides ſmaragdinos, lapides repletionis, & lapides ad humerale. Lapides repletionis dicuntur, qui ponuntur in logio, id eſt qui in pectore pontificis locantur, inſcriptis nominibus tribuum Iſrael λογιῶν, verò id eſt rationale, quod in pectore pontificis locatur formam habet rationalis ſenſus qui in nobis eſt. In hoc poſiti ſunt lapides repletionis, qui cohærent & connexi ſunt ad lapides humeralis, vtque ex ipſis continuetur aſtricti humeralis, ornatus, in quo eſt iudicium bonorum actuum. Actus ergo cum ratione & ratio cum actibus ſociatur, vt ſi conſonantia in vtroque. *Qui fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in re. cæ.* Sit ergo in nobis ſermo de actibus pendens, & ſermonem actus exornet, & hic etiam eſt pontificis ornatus ſed ad hęc explenda principes requiruntur. Iſte ornatus eorum eſt, qui in tantum profecerunt, vt præeſſe populis mereantur.

vbi ſupra.

C

Matth. 5. e

Hom. 9. in Exod.

ORIG. Offerunt etiam principes oleum lucernis & Chriſmati profuturum, debet enim lucerna eorum qui populis præſunt, non abſcondi, aut ſub modio poni, ſed ſuper candelabrum, vt luceat omnibus qui in domo ſunt. Incenſi quoque compoſitionem principes offerrunt, quæ componatur per Moyſen in odorem ſuauitatis domino, vt & ipſi dicatur, quia Chriſti bonus odor ſumus. D

Poteſt in ſeipſo quiſque tabernaculum conſtituere. Si enim vt ante nos quidam dixerunt, tabernaculum hoc totius mundi tenet figuram, & ſinguli imaginem mundi habere poſſunt, cur non etiam tabernaculi, Debet ergo quiſque ſibi aptare, columnas virtutum, columnas argenteas, id eſt patientiam rationabilem. Videtur enim eſſe patientia quæ rationabilis non eſt. Qui enim non ſentit iniuriam, & ideo non rependit, patiens videtur ſed nō eſt rationabilis. Iſta patientia habet columnas, ſed non argenteas. Quia vero propter verbum Dei fortiter patitur, columnis argenteis decoratur. Pōt in ſe atria diſtendere corſuū dilatando. Vnde dilatamini & vos. Poteſt ſe ſeris munire, dilectionis ſcilicet vnanimitate aſtringere. Poteſt ſuper baſes argenteas ſtare, cum ſuper ſtabilitatem verbi Dei, verbi prophetici & apoſtolici collocatur. Poteſt habere in columna deauratum caput, id eſt fidem Chriſti. *Omnis enim viri caput Chriſtus eſt.* Decem vero atria poteſt in ſe diſtendere, cum non in vno tantum verbo legis dilatatur, neque duobus aut tribus, ſed in toto decalogo legis ſpiritualis intelligentiæ dilatare amplitudinem poteſt, aut cum fructū ſpiritusſancti ſcilicet gaudiū, pacem, patientiam, benignitatem, bonitatem, modeſtiam, fidem, continentiam, adiecta charitate, quæ omnium maior eſt protulerit.

Habeat in ſe defixum altare, in quo orationum hoſtias & miſericordiæ victimas offerat, in quo continentiæ cultro ſuperbiam quaſi taurum immolet, iracundiam quaſi arietem iugulet, luxuriam & omnem libidinem tanquam hircos & hædos litet. Sciat tamen ex his ſacerdotibus ſeparare brachium dextrum, id eſt opera bona, opera dextra, ne ſiniſtrum quid reſeruetur, & pectuſculum integrum, id eſt correctum, & mentem Deo lactam & maxillas ad verbum Dei loquendum. Sciat ſibi in ſancto candelabrum luminis eſſe incandum, vt ſint ei lucernæ ſemper ardentes, & lumbi ſuccincti vt ſit tanquam ſeruus, qui expectat dominum ſuum redeuntem à nuptijs: De his lucernis dicitur: *Lucerna corporis tui eſt oculus tuus.*

Candelabrum quoque in auſtro collocet, vt ad aquilonem reſpiciat accenſo enim lumine, id eſt vigilanti corde, debet ſemper ad aquilonem reſpicere, à quo accenduntur mala vniuerſæ terræ. Vigilans ergo & ſolicitus & ardens intueatur ſemper contra aſtutias diaboli, & vnde ſit ventura tentatio, vnde irruat hoſtis, vnde latenter obrepat qui tanquam leo rugiens circumit quærens quem deuoret.

Habeat in penetralibus pectoris altare incenſi, vt dicat, Chriſti bonus odor ſumus Deo.

Menſa quoq; propoſitionis habēs duodecim panes locetur in parte aqlonis reſpiciēs ad auſtrū. Panes apoſtoli ſunt, quorū ſermone indeſinēter vti debet, & reſpicere ad auſtrū vnde dominus venit.

a ¶ Non vult Deus coacta ſeruitia: amore ſeruitur ei non timore: mente non corpore. b ¶ In qua ſunt hæc omnia:

de conſpectu Moyſi † obtulerunt mente promptiſſima
atque deuota primitias domino, ad faciendum opus ta-
¶ Eccleſiæ, ſcilicet.
bernaculi teſtimonii. Quicquid ad cultum & ad veſtes ſan-
a Senſus, ſ. rationalis cum carne obedientiæ. ¶ Fortes. b Infirmis, ſed nec talium opera vel vota Deus reſpicit.
ctas neceſſarium † erat, viri cum mulieribus præbuerunt,
a Quæ ab armo dicta, aſtringunt enim brachia, & ſignant fortia virtutum opera; quæ ſancti doctores offerunt. b Obedientiam, ſ. ſubditorum. Auditum bonum. c Arcana præceptorum, quæ doctores ſignant, & ſuo tempore proferenda reponunt, dum minus eruditi capere non ſufficiunt. d Bona opera, quæ per carnem geruntur. e Mens bene ſenſata.
armillas, & inaures, annulos, & dextralia: Omne vas aureum 1
¶ Ab vſibus terrenis. ¶ Vt ſupra.
in donaria domini ſeparatum eſt. Si quis habebat aurum, 2 3
hyacinthum, & purpuram coccumque bis tinctum, byſſum, 4
& pilos caprarum; pelles arietum rubricatas & hyacinthinas,
¶ Sermonis. ¶ Vocis.
auri, & argenti, ériſque metalla obtulerunt domino, li-
a Incorruptionem, ſ. & virginitatem. b Caro ſubdita animæ. c Sunt enim indoctæ de quarum inauribus factus eſt vitulus & idolum in libro Iudicum.
gnáque Sethim in varios vſus. Sed & mulieres doctæ ✣ dederunt,
a Opera manuum. [illegible] b Coccum, ſcilicet.
quæ neuerant, hyacinthum, purpuram, & vermiculum, ac 5
a Mortificationem peccati. b Non ex triſtitia, aut ex neceſſitate.
byſſum, & pilos caprarum, † ſponte propria cuncta tribuen-
a Qui in tantum profecerunt vt populis præeſſe mereantur.
tes. Principes vero obtulerunt lapides onychinos, & gem-
a In quo bonum opus ſignificatur. b In quo rationalis ſenſus. c Vt dicant Chriſti bonus odor ſumus Deo. 2. Cor. 2. d. d Quia lucerna eorum quos populis præfecit non debet abſcondi, ſed ſuper candelabrum poni, vt luceat omnibus qui in domo ſunt.
mas * ad ſuperhumerale, & rationale, aromataque, & oleum
ad luminaria concinnanda, & ad præparandum vnguen-
tum, ac thymiama odoris ſuauiſſimi * componendum.
Cor meum & caro mea, &c. Pſal. 83. a.
Omnes viri, & mulieres mente deuota obtulerunt do-
naria, vt fierent opera quæ iuſſerat dominus per ma-
a Nullus eſt filius Iſrael qui non aliquid offerat in tabernaculo. b Non ſuſcipitur in hoc tabernaculo oratio coacta.
num Moyſi. Cuncti filii Iſrael voluntaria † domino

NICOLAVS DE LYRA.

1 Armillas. *Id eſt torques ſecundum Hugonem.*
2 Et inaures. *Ornamenta ſunt aurium.* 3 Annulos. *Digitorum.*
4 Et dextralia, *Brachiorum prope manum.*
5 Sed & mulieres doctæ dederunt quæ neuerant. *Id eſt filiarant, et dicitur à neo, nes, net, quod ſignificat filare.*

Et

✣ 1 Dixitq;

venit Habeas arcam teſtamenti in qua ſint tabulæ legis, vt in
A lege Dei meditemur die ac nocte, & memoria eius arca & bibliotheca efficiatur, librorū Dei. Intra ipſum quoque ſit vrna mannæ repoſita, intellectus ſcilicet verbi Dei ſubtilis & dulcis. Sit & virga Aaron, id eſt doctrina ſacerdotalis & florida ſeueritas diſciplinæ. Supra omnem uero gloriam ſit ei pontificalis ornatus. Poteſt enim intra ſe agere pontificatum, pars illa que in eo pretioſior eſt omnium, quod quidam principale cordis dicunt, alii rationalem ſenſum aut intellectualem ſubſtantiam, uel quolibet modo dicatur, portio noſtra per quam Dei capaces ſumus, velut quidam pontifex exornetur in nobis indumentis & monilibus pretioſis, podere byſſino, quod indumentum vſque ad pedes ducitur, tegens totum corpus in quo ſignificatur vt primo omnium totus ſit caſtitate veſtitus.

Poſt hæc accipiat humerale gemmarum in quo fulgor operū, vt videntes opera bona glorificent patrem veſtrum, qui in cęlis eſt.

Accipiat logium, quod rationale dici poteſt pectori ſuperpoſitum, quaternolapidum ordine diſtinctum. Aurea quoquo lamina in fronte reſplendeat, quod petalum dicitur, in quibus vtriuſque veritas & manifeſtatio dicitur locata. Ego in his quę in pectore locantur ſermonem euangelicum ſentio, qui quadruplici ordine veritatem fidei nobis & manifeſtationem exponit trinitatis, cuncta referens ad caput †, id eſt vnius Dei naturam. In his ergo omnis veritas eſt, & omnis manifeſtatio veritatis. Igitur ſi vis recte pontificatum gerere, euangelicus ſermo & trinitatis fides ſemper tibi habeantur in pectore, cui conuenit apoſtolicus ſermo tam virtute quam numero, tantū ut nomen domini ſemper habeatur in capite, & ad vnum Deū cuncta referantur.

Habeat etiam interius pontifex operimenta ſua, habeat pudenda tecta, & corpore ſit ſanctus & ſpiritu, & cogitationib. & operibus purus.

Habeat etiam per indumēti circūmitum tintinnabula, vt ingrediens in ſancta ſonet, nec cum ſilentio intret, & in extremo veſtimenti poſita, vt de extremis temporibus & fine mundi nūquam ſileat. Inde ſonet, diſputet, & loquatur, ut memor nouiſſimorū ſuorum, non peccet. Sic ergo interior homo exornetur, vt non ſolum in ſancta intret, ſed & in ſancta ſanctorum, D
vbi propitiatorium & Cherubim, vnde eis Deus appareat. Sancta poſſunt eſſe ea, quæ in præſenti ſeculo poteſt habere conuerſatio ſancta. Sancta vero ſanctorum in quæ ſemel tantum intratur, ad cælum tranſitum eſſe puto, ubi eſt propitiatorium & Cherubim, ubi mundis corde apparet Deus. Ego ſicut intelligo Abraham habitaſſe in tabernaculis, Iſaac, & Iacob, quę intra ſe conſtituerant Deo, que ſe tantis ac talibus virtutum ſplendoribus adornauerunt. Fulgebat in eis †&. regia purpura. Vnde Abrahæ dictum eſt à Deo: In nobis rex tu es. Gen.23.a
Splendebat cocc⁹, dum prompta ad iugulandum Deo Iſaac vnicum dextra fuit. Et hyacinthus cum cælum ſemper intuens, cæli dominum ſequebatur. In cæteris quoque ſimiliter ornabatur. Sic mandatur in lege, vt exeat populus certa die anni, & faciat diem feſtum tabernaculi habitās in tabernaculis, habens ramos palmarum, & frondes ſalicis ac populi; & ramos frondoſę arboris id eſt myrthi. Palma ſignū eſt victoriæ belli, quod inter ſe caro & ſpiritus gerunt: Arbor autem populus, & ſalix tā uirtute quam nomine virgulta ſunt caſtitatis, quā ſi integre conſerues, habere potes nemoroſę & frondentis arboris ramos, quæ eſt ęterna & beata uita, cum te dominus in loco uiridi collocauerit ſuper aquam refectionis. Leui.23.f. E

a *Beſeleel.* Vmbra dicitur, Hur, ignis, Vri, lux mea, Iudas, confeſſio, Ooliab, protectio mea pater, Achiſamech fratrē meum roborans, Dan iudicium interpretatur, uel iudicans. Quia doctores ſancti qui prędicatione ſua domum Dei fabricant, in Dei defenſione confidunt. Vnde: *In vmbra alarum tuarum, &c.* Pſal.56.a.
Et zelo ſpirituali accenſi lumen fidei & ſcientiæ auditoribus infundunt, & confeſſionis normam oſtendunt, protectionem quoque Dei patris habent in iuſtitia & iudicio fratres ſuos exhortando roborant.

✻ GRAECVS. Sapientia Beſeleelis, donum à Deo fuit, quo affabre architectum ſe gereret. Eſt enim ſapientia mulieris textricis apud Iob, & agricolæ. Hęc autem omnia dona Dei ſunt, ad humani generis utilitatem.

✻ BASILIVS. Propterea uę homini illi, qui prudentiæ, ſapientiæque ſuæ cauſam Deo authori non aſcribit. F

dedicauerunt. Dixitque Moyſes ad filios Iſrael: Ecce vocauit 1
a dominus ex nomine Beſeleel, filium Vri, filii Hor, de tribu
¶ Alias, ſpiritu Dei ſapientiæ, & intelligentię, & ſcientiæ.
Iuda: impleuitque eum ſpiritu Dei, ſapientia, & intelligentia, & ſcientia, & omni doctrina ad excogitandum, & faciendum opus in auro & argento, & ęre, & ferro, ſculpendiſque lapidibus, & opere carpentario. Quicquid fabre adinueniri
Hoc enim donum Dei eſt.
poteſt † dedit in corde eius. Ooliab quoque filium Achiſamech de tribu Dan, ambos erudiuit ſapientia: vt faciant: 2
opera † abietarii, polymitarii † ac plumarii, de hyacintho, 3
ac purpura, coccoque bis tincto, & byſſo, & texant omnia, ac 4
a ¶ Quæ ſignificent nouum hominem non veterem.
noua quæque reperiant. 5 6

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Dixitque Moyſes. *Hic conſequenter agitur de electione artificum cum dicitur.*

2 Vt faciant opera abietarii. *Id eſt carpentarij. Abies enim eſt genus ligni, & inde dicitur abietarius artifex operans in tali ligno, & inde tractum eſt hoc nomen ad illos artifices lignorum, et ſic accipitur hic, quia de ligato abietis non fit hic mentio in conſtructione tabernaculi, ſed de lignis Sethim.*

3 Polymitarii. *Nomen eſt artificis qui per texturam varias figuras operatur, & dicitur ἀπὸ λύς quod eſt multum & μίτος filium.* Polimitos

4 Ac plumarii. *Qui tales varietates faciunt cum acu.*

5 Et texant omnia, *Scilicet quæ ab alijs ſunt inuenta.*

6 Ac noua quæque reperiant, *Sapientia a Deo ſibi collata. Cætera patent ex dictis c.31.*

✻ 1 Fecit

A CAP. XXXVI.

a FEcit ergo Beſe. &c. RABA. Notandū ꝙ non ſolū de tribu regali, ſed qui de ancilla nat⁹ eſt, ad magiſteriū opū Dei eſt electus. Beſeleel nanq; de tribu Iuda, q fuit Liç filius. Ooliab de tribu Dan q fuit Balæ filï⁹ ancillæ Rachelis, quia etiam ignobiles ad dignitatem & regimē eccleſiæ eliguntur. Nō eſt enim perſonarū acceptor Deus. Poteſt etiam in hoc ſignificari, quod nō ſolum ex Iudæis, ſed etiam ex gentibus eccleſiæ doctores aſſumūtur. Vnde in lib. Numeri, Iudas ab oriēte caſtra circa tabernaculum metatus eſt, Dā ab aquilone. In oriente enī primū dominus ex Iudęis eccleſiā ſuā conſtituit, poſtea de gentibus quę de regno illius erāt, qui ait. Ponā ſedem meā ad aquilonem. Has enim eccleſiaſticā dignitatē percipere, ad corporis ſui unitatē uoluit pertinere.

b Cumq; vocaſſet eos. &c. ORIG. Et poſtquā obtulit populus uocauit inquit Moyſes, omnē ſapiētē ad fabricādum & architectū, ut coponeſent ſingula quę ſcripta sūt. Sed & mulieres, inquit, ſapiētes uocauit, ut facerēt q̄ cōuenirēt in tabernaculo domini. Vides ergo omnia quę fiunt a ſe lieres ſapiētes & uiri ſapiētes. Omnia enī opera domini ī ſapiētia fiūt. Non ſufficit nobis ſi officiamus, tantum opus eſt, ut cum ſapiētia ea quę in nobis ſunt, opere

Myſticè. *omnes. *& ſcīam. Act.10.ca. Num.2.d. Eſa.14.d. ſcdm aliā literam. †Cha d.ī terpre, cū figuris Cherubī. B *vt contra ſe inuicē venirētan ſæ, & mutuo iungerentur. †Coniungerentcor tinas alterā ad alteram anſ. †vela. †Necterētur. †vncinos vel circulos. †&. †taxorum *ſub eis. C

C A P. XXXVI.

FCIT ergo Beſeleel & Ooliab & omnis vir ſapiens, †quib. dedit dominus ſapien-
¶ Artificioſe.
tiam & intellectum, vt ſcirent fabre operari quæ ī vſus ſanctuarii neceſſaria ſunt, †& quæ præcepit dominus fieri. Cumq;
a ¶ A ſapientibus in tabernaculo omnia fiunt, quia omnia opera domini in ſapientia.
vocaſſet eos Moyſes & omnem eruditū virum, cui dederat dominus ſapientiā & ſcientiam, & qui ſponte ſua obtulerant ſe ad faciendum opus, tradidit eis vniuerſa do-
a ¶ Studioſe tanquam filij diei, non filij noctis, & tenebrarum.
naria filiorum Iſrael. †Qui cum inſtarent operi quotidie, manè† vota populus offerebat. Vnde artifices venire compulſi, dixerunt Moyſi: Plus offert populus quam neceſſarium eſt. †Iuſsit ergo Moyſes preconis voce cantari. Nec vir nec mulier, quicquam vltra offerat in opere ſanctuarii. Sicque † ceſſatum eſt a muneribus offerendis, eo quod oblata ſufficerent & ſuperabundarent. Feceruntque omnes corde ſapientes † ad explendum opus tabernaculi, cortinas decem de byſſo retorta & hyacintho, & purpura, coccoque bis tincto, † opere vario & arte polymita. Quarum vna habebat in longitudine vigintiocto cubitos, & in latitudine quatuor. Vna menſura erat omnium cortinarum. Coniunxitque cortinas quinque alteram alteri, & alias quinque ſibi inuicem copulauit, Fecit & anſas hyacinthinas in ora cortinæ vnius ex vtroque latere, & in ora cortinæ alterius ſimiliter, vt contra ſe inuicem venirent anſæ, & mutuo iungerentur. Vnde & quinquaginta fudit circulos aureos qui † morderent cortinarum anſas, & fieret vnum tabernaculum. Fecit & † ſaga vndecim de pilis caprarum ad operiendum tectum tabernaculi. Vnum ſagum in longitudine habebat cubitos triginta, & in latitudine cubitos quatuor. Vnius menſuræ erāt omnia ſaga. Quorum quinque iunxit ſeorſum, & ſex alia ſeparatim. Fecitque anſas quinquaginta in ora ſagi vnius, & quinquaginta in ora ſagi alterius, vt ſibi inuicem † iungerentur, & † fibulas æneas quinquaginta, quibus necteretur tectum, † vt vnum pallium ex omnibus ſagis fieret. Fecit & opertorium tabernaculi de pellibus arietum rubricatis, aliudque deſuper velamentum de pellib. †hiacinthinis. Fecit & tabulas tabernaculi de lignis Sethim ſtantes. Decem cubitorum erat longitudo tabulæ vnius, & vnum ac ſemis cubitum latitudo retinebat. Binæ incaſtraturę erant per ſingulas tabulas, vt altera alteri iungeretur. Sic fecit in omnibus tabulis tabernaculi. E quibus viginti ad plagam meridianam erant contra auſtrum, cum quadraginta baſibus argenteis†. Duæ baſes ſub vna tabula ponebantur ex vtraque angulorum parte, vbi incaſtaturę laterum in angulis terminantur. Ad plagam quoque ta

mur. Sciam⁹ miſcere aurum byſſo, & coccū duplicare vel miſcere cū purpura. Qđ enī tibi ꝓdeſt ſi habeas hoc, & vti neſcias, neq; cognoſcias, q̄uo vnū quodque in ſuo tpe & in ſuo loco aptare debeas & proferre.

c Et qui ſponte, &c. AVGVST. Et oēs qui ſpōte uelēt ire ad opera, ut cōſummarent ea, &c. Cōmemorauit Moyſes quoſdam, quib. dixit ſpiritū diuinitus datum quo illa efficere poſſent, & tñ multi intelligūtur ſpōte ad eadē opa uenisse quib. neq; imperatū eſt, neq; nomina eorū memorata ſūt à domino dicta Moyſi. Nō ergo illi ſoli hoc mun⁹ diuinitus habuerūt, q noīatim cōmemorātur, ſed fortaſſe ꝑcipueatq; excellētius. Laudādus eſt autē in his omnib. nō attract⁹ ad op⁹ ſeruiliter animus, ſed liberaliter & ſponte deuotus.

d Vnde ar. &c. AVG. Nota quia ſapiētes effectores operū, ſācti etiam moribus erāt poterāt autē ſi uellēt multa auferre ſ;đ modeſtia ꝓhibuit uel religio terruit.

NICOLAVS DE LYRA
CAP. XXXVI

Diuiſio. I FEcit ergo Beſeleel. *Hic conſequenter agitur de operis executione, iſta tamen executio non ponitur hic totaliter eodem ordine quo ſupra deſcriptum eſt opus à Moyſe. Primo ergo ponitur executio operis quantum ad ipſum tabernaculum. Secundo quantu ad ea quæ erant intra ipſum. xxxvij. c. Tertio quantu ad atrium. c. xxxviij. Quarto quantum ad veſtes ſacerdotum. xxxix. Circa primum primo oſtenditur populi offerentis ultra neceſſitatem deuotio. Secundo operis executio, ibi:* Feceruntque. *Et primo quantū ad operimenta tabernaculi de cortinis, & ſagis, & pellibus. Secundo quantu ad parietes tabernaculi, ibi.* Fecit & tabulas tabernaculi. *Sequi*

✲ I Contra

MORALITER.

✣ I *Fecit ergo Beſeleel, &c.* Poſita præcedenti cap. determinatione offerendorū pro conſtructione tabernaculi: hic cōſequenter ponitur executio, cum dicitur: † *Quotidie mane, &c.* Per hoc inſtruitur populus Chriſtianus & multo fortius clerici principes & prælatio, ut ſingulis diebus intendant diuino cultui, ante quam ad opera propria manum mittant. † *Plus offert populus.* Hoc enim poſſumus diebus iſtis dicere quod populus Chriſtianus & principes tot & tanta obtulerunt prælatis & miniſtris eccleſię ſaltem in pluribus terris, quod aſcendunt ultra neceſſitatem, imò etiam contra utilitatē propter abuſum inde ſequentem. Nam multi bonis eccleſię datis nimis abutuntur ad pompam terrenā, & amicorum ſuorum carnalium exceſſiuā c tationem, vt de aliis uerecundioribus taceamus. † *Iuſſit ergo Moy. præco. vo. can. Nec vir nec mu. quic. &c.* Sic exēplo Moyſi ſuperiores in eccleſia deberēt, ut uī finē imponere temporali augmentationi, ſaltē in illis locis, ubi talis augmētatio nō deeſt. ſed multū obeſt. eo quod multis miniſtris eccleſiæ pl occaſionē multiplicis ruinę. Sed ſicut ſcribitur Prouer. xxx Sanguiſugę duæ ſunt filiæ dicētes ſemper. affer. Et iſtæ ſu amor inordinatus ꝓpriæ excellētię, & inordinatus zel⁹ carnis parentelæ, quæ nō ſolū clamāt, affer. ſed aufer, aufer. Tolle ui, tolle fraude. ꝓpter quod Greg. Papa diſpoſuit in hoc pe re modum, ut dicit dominus Hug. Cardinalis ſup locū illu

Neta mane orādū. Sic crenit pompa eccleſiæ.

✲ I Fecit

bernaculi, quæ reſpicit ad Aquilonem, fecit vi
ginti tabulas cum quadraginta baſibus argen_
teis, duas baſes per ſingulas tabulas. Contra †
Occidentem vero, id eſt ad eam partem taber- 1
naculi: quæ mare reſpicit, fecit ſex tabulas: &
duas alias per ſingulos angulos tabernaculi re-
tro, quæ iunctæ erant † a deorſum vſque ad ſur
ſum: & in vnam compaginem pariter fereban
tur. Ita fecit ex vtraque parte per angulos, vt
octo eſſent ſimul tabulæ, & haberent baſes ar-
genteas ſedecim, binas ſcilicet baſes ſub ſin-
gulis tabulis. Fecit & vectes de lignis Sethim
quinque ad continendas tabulas vnius lateris
tabernaculi, & quinque alios ad alterius late-
ris tabulas coaptandas: & extra hos quinque
alios vectes, ad Occidentalem plagam taberna
2 culi contra mare. Fecit quoque vectem a-
lium, qui per medias tabulas ab angulo vſque
ad angulum perueniret. Ipſa autem tabula-
ta deaurauit, & circulos eorum fecit aureos,
per quos vectes induci poſſint, quos & ipſos la
minis aureis operuit. Fecit & vero de hyacin-
tho, purpura, vermiculo, ac byſſo retorta, o-
pere polymitario † varium atque diſtinctum,
& quatuor columnas de lignis Sethim, quas
cum capitibus deaurauit, fuſis baſibus earum
argenteis. Fecit & † tentorium in introitu ta-
bernaculi ex hyacintho, purpura, vermicu-
lo, byſſoque retorta, opere plumarii: & † co-
lumnas quinque cum capitibus ſuis, quas o-
peruit auro + baſeſque earum fudit æneas, quas
& operuit auro.

† Fecit ea cum Chẽrubim.
* fuſis baſibus earũ argenteis.
† vel auleũ
† eius quĩque & vncinos earũ quas & operuit auro.
*& fila eas cingentia, Chal ite:. cęlaturas earum ex auro.

NICOLAVS DE LYRA

✲ 1 Contra occidentem vero. *Quod autem ſequitur.* Id eſt ad eam patrem tabernaculi, &c. *Non eſt in Hebræo.* 2 Fecit quoque, &c. *De hoc vecte non fecit ſupra mentionem. Iſte enim erat in latere orientali tabernaculi, ita ꝙ capita eius erant inſerta capitib. duarum tabularum, quæ erant iuxta introitum tabernaculi, vna in latere Aquilonari ipſius tabernaculi, & altera Auſtrali, & quia tranſibat per ſpiſſitudinem ipſarum tabularum, ideo dicit litera quod tranſibat per medias tabulas ab angulo vſque ad angulum, ſcilicet ab angulo coniungente parietem Aquilonarum & orientalem tabernaculi vſque ad angulum coniungentem parietem auſtralem & orientalem eius. Cætera exponantur ſicut ſunt ex poſita ſupra cap. 26.*

✲ CAP.

D

CAP. XXXVII.

a Fecit autẽ Beſe. arcã. ISID. In arca teſtamẽti fuit Vrna aurea, tabulæ quoq; & virga Arõ. Arca, id eſt eccleſia hẽt, duas tabulas lapideas id ẽ duplicis tẽſti ꝑpetuã firmitatẽ, & vrnã aureã, id ẽ carnẽ Xp̄i purã & ſynceraã, quę reconditũ in ſe manna ꝑpetuæ diuinitatis cõſeruat, & angelici panis perennẽ gerit dulcedinem & virgã Aaron, id eſt, veri pontificis nr̄i vexillũ ſalutare ĩmortalis memonę ſemper uiriditate florentem.

b Coronã auream, &c. Quia in eo ꝙ eccleſia ꝑ quatuor mũdi partes dilatatur, quatuor ſancti euangelij libris accincta prædicatio, quę tñ intra vnius coronæ ambitũ, id eſt intra eiuſdem fidei firmitatẽ, id eſt veritatem cõcluditur.

c Vectes quoq; ISID. Quia fortes pſeuerãteſque doctores ueluti ĩputribilia ligna quęrendi ſunt, qui inſtructioni ſacrorũ uoluminum ſemꝑ inhærẽtes eccleſiæ vnitatem denuntiẽt, & quaſi intromiſſis circulis arcam portẽt, qui auro quoque iubẽtur operiri, vt cum ſermone aliis inſonãt ipſi etiam vitæ ſplẽdore fulgeſcant.

d Fecit & propitiatorium, &c. ISIDO. Propitiatoriũ ſup arcã teſtamenti poſitum

Moraliter

E

† puriſſimo.

Myſtice.

CAP. XXXVII.

Eccleſiam.
a F E C I T autem Beſeleel & arcam de lignis 1
Sanctis mente & corpore, qui habent interius duas tabulas teſtamenti, id eſt obſeruantiam legis.
Sethim habentem duos & ſemis cubitos in
Alterium, ſcilicet.
longitudine, & cubitum ac ſemiſſem in la-
Vel vnius. Vel cubitu.
titudine. Altitudo quoque vno cubito fuit
Vel dimidij. a Quia eccleſia quaſi aurum radiare debet tam interius vitę ſplendore, quam exterius ſapientię & doctrinæ claritate.
& dimidio: Veſtiuitque eam auro puriſſimo
b intus ac fores: Et fecit illi coronam auream per gyrum, conflans
quatuor annulos aureos per quatuor angulos eius: Duos annulos
c in latere vno, & duos in altero. Vectes quoque fecit de lignis Se-
thim, quos veſtiuit auro, & quos miſit in annulos qui erant in la-
a Chriſtum.
d teribus arcæ ad portandum eam. Fecit & propitiatorium, id eſt †
a ❡ Quia Chriſtus peccatum non fecit, qui eſt ſapientia patris.
oraculum de auro † mundiſſimo, duorum cubitorum, & di- †
Duo teſtamenta.
midii in longitudine, & cubiti ac ſemis in latitudine. Duos †
etiam Cherubim ex auro ductili, quos poſuit ex vtraque
a ❡ Cherub interpretatur plenitudo ſcientiæ, dilectio. ſ. Dei & proximi.
parte propitiatorii: Cherub vnum in ſummitate vnius 2
partis, & Cherub alterum in ſummitate partis alterius.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXXVII.

1 Fecit autem & Beſel, *Hic ponitur executio operis quãtum ad ea quæ erant intra tabernaculum, & primo illorum quæ erant intra ſanctaſanctorũ, ſcilicet Arcæ Propitiatorij & ipſorum Cherubim.*
2 Cherub unum in ſum. &c. *Summitas hic accipitur pro parte ſuperiori ſecundum opinionem Rab. Sal. dicentis, quod Cherubim erant poſita ſuper operculum arcæ, quod erat propitiatorium ſecundum ipſum, ſecundum aliam opinionem ſummitas hic accipitur pro extremitate, quæ dicit, quod Cherubim ſuſtentabant extremitates propitiatorij, vt dictum eſt ſupra. 25. c. Secundo ponitur executio quantum ad ea, quę erant extra ſanctumſanctorum contra velum in illa parte templi, quæ ſanctum vel ſancta nominatur, cum dicitur, Fecit & menſam.*

F

✲ 1. Contra

MORALITER.

✲ 1 *Fecit Beſe. &c. uſque, Fecit & propitiatorium.* Per quod deſignatur eccleſia, in qua fiunt laudes. & preces, ad propitiationẽ domini procurandam. † *De auro mundiſſimo.* Nam eccleſia non debet habere maculam neque rugam. † *Duos etiã Cherubim, &c.* Per quos ſignificantur eccleſiæ prælati, nam Cherubim interpretatur plenitudo ſcientiæ, quæ debet in prælatis eſſe Debent enim ſcire uetus & nouũ teſtamentũ ꝑ hoc autẽ quod dicitũ duos gemina charitas Dei & proximi deſignatur, quæ debet ĩ prælatis euidentius feruere, eũ ex officio pro ſalute populi ſui corporalẽ uitã exponere. ſi caſus neceſſitatis occurrerit, teneãtur. Ioan. 10. b. *Bonus paſtor animam ſuam dat pro ouibus ſuis.* Ideo ſubditur. † *Ex auro ductili.* Fuerunt enim facti cum martello per per quod deſignatur quod eccleſiæ prelati debent ſemper eſſe parati ad ſuſtinendũ perſecutiones pro ſalute gregis ſui. † *Quos poſuit.* Per quod deſignatur, quod prelati ſemper debent intendere ſuarum eccleſiarum regimini, & non ſtare in curiis regũ vel Principum, niſi in caſu neceſſitatis, & ad hoc vocati.

✲ 1 *Exten-*

ſi.im Chriſtus eſt, qui inter Deum & hominem medius propitiator interuenit. Vnde. *Quem poſuit Deus propitiationem per fidē in ſanguine ipſius* Hoc propitiatorium arcæ ſuperponitur, quia Chriſtus eſt eccleſię caput.

2.Tim.2.b
Rom.3.d.

a *Facit & candelabrum,&c.* Quod ſpiritumſanctum ſignificat, qui ſeptiformi gratia illuſtrat eccleſiam in unitate f.dei conſiſtentem. Vel Chriſtum portantem eccleſias ſeptem, in quibus ſeptiformis ſpiritus ſplendor emicat.

B

b *Cum emunctoriis.* Quæ in Eſaia forcipes appellātur, duo teſtamenta.ſ. quib. peccata purgantur quęque intra ſe ſanctiſpiritus unione ſociantur.

Eſa.6.a.t

Duos Cherubim in ſingulis ſummitatibus propitiatorii extendentes alas & te-†

a ¶ Quia vetus & nouum teſtamentum tam Chriſti ſacramenta, quam eccleſię myſteria ſub ænigmatum figuris operiunt.

gentes propitiatorium, ſeq;

a ¶ Quia duo teſtamenta concorditer Chriſti ſacramenta prędicant.

mutuo & illud reſpicientes.

a ¶ In qua paſcimur alimentis ſcripturarum.

Fecit & menſam de lignis Sethim in longitudine duorum cubitorum, & in latitudine vnius cubiti, quæ habebat in altitudine cubitum ac ſemiſſem, circundeditque eā auro mundiſſimo, & fecit illi labium aureum per gyrum, ipſique labio coronam auream interraſilem quatuor digitorum, & ſuper eandem alteram coronam auream: Fudit & quatuor circulos aureos, quos poſuit in quatuor angulis per ſingulos pedes menſæ contra coronam, miſitque in eos vectes vt poſ-
1
ſit menſa portari: Ipſos quoque vectes fecit de lignis Sethim, & circundedit eos auro, & vaſa ad diuerſos vſus menſę, † acetabula, † phialas, & cyathos, & † thuribula ex auro † puro, in quibus offerenda ſunt libamina. Fecit & candela-
a
brum ductile de auro puriſſimo. De cuius vecte, calami, ſcyphi, ſphęrulę, ac lilia procedebant. Sex in vtroque latere. Tres calami ex parte vna, & tres ex altera. Tres ſcyphi in † nucis modum, per calamos ſingulos, ſphæruleque ſimul & lilia: & tres ſcyphi inſtar nucis in cala-
D
2
mo altero, ſphęrulęque ſimul & lilia: Æquum erat opus ſex calamorum, qui procedebant de ſtipite candelabri. In ipſo autem vecte erant quatuor ſcyphi in nucis modum, ſphęrulæque per ſingulos & lilia, & ſphęrulæ ſub duobus calamis, per loca tria, qui ſimul ſex fiunt calami procedentes de vecte vno. Et ſphęrulę igitur & calami ex ipſo erant, vniuerſa ductilia ex au-
b
ro puriſſimo. Fecit & lucernas ſeptem cum emunctoriis ſuis, & vaſa, vbi ea quæ emuncta ſunt, extinguantur, de auro mundiſſimo. Talentum auri appendebat candelabrum, cum

a ¶ Corpus Chriſti, vel quoslibet ſanctos in quib. arderet ſemper diuinus ignis & ſemper caro conſumitur.

E
3
omnibus vaſis ſuis. Fecit & altare thymiamatis de lignis Sethim, habēs per quadrum ſingulos cubitos, & in altitudine duos, è cuius angulis procedebant cornua: veſtiuitque illud auro puriſſimo cum † craticula ac parietibus, & cornibus. Fecitque ei coronam aureolam per gyrum, & duos annulos aureos ſub corona per ſingula latera, vt mittantur in eos vectes, & poſſit altare portari. † Ipſos autem vectes fecit de lignis Sethim, & operuit laminis aureis. Compo-

a ¶ Gratiam ſpiritusſancti habentem in ſe pacem & miſericordia per ſaluatoris aduentum. Vnde in cordibus noſtris lumen veritatis accenditur.

ſuit, & oleum † ad ſanctificationis vnguentum, & thymiamata de aromatibus mundiſſimis opere pigmentarii.

†Scutellæ eius.
† Cochlearia eius.
† Patellas aut cātharos.
†Mundiſſimo.

C

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Contra coronam. *Id eſt immediate ſub corona, vt expoſitū eſt ſupra.xxv.c. Conſequenter agitur de candelabro quod erat ibidem cum dicitur.* Fecit & candelabrum.

2 Aequum erat opus ſex cala.&c. *Quod exponitur dupliciter. Vno modo quod licet aliqui calami orirentur de haſtili inferius aliis, tamen in parte ſuperiori æqualiter aſcendebant. Aliter ſic.* Aequum erat,&c. *Id eſt vniforme in forma, & figura, Cætera exponuntur ſicut ſupra expoſita ſunt cap.xxv, Conſequenter agitur de altari thymiamatis, cum dicitur.*

3 Fecit & alta.&c. *Quod altare erat inter menſam & candelabrum, et exponatur quod hic dicitur ſicut ſupra.xxx.c.*

✲ CAP-

MORALITER.

✲ † *Extendentes alas.* Id eſt intellectum ſuum & affectū applicantes contemplationi diuinorum, & non ad habendum longam comitatiuam equorum & domicellorum.

† *Et tegentes,etc.* Id eſt per opus actiuę vitæ intendentes ad eccleſiæ ſubſidium, verbo & exemplo informantes populū ſibi commiſſum. Greg. in paſto. Sit præſul actione præcipuus, & præ cæteris in contemplatione ſuſpenſus. Sicut in ſcala Iacob angeli aſcendebant & deſcendebāt. Sed aliqui eorum ſunt ſicut milui, qui non aſcendunt niſi ad cadauera rapienda, ſic iſti ad bona temporalia quærenda quæ tamen Paulus Apoſtolus arbitratur vt ſtercora, Philippen.iij.b.

✲ Mora-

CAP. XXXVIII.

FEcit et altare holocauſti de lignis Sethim, 1
quinque cubitorum * per quadrũ, et triũ
in altitudine, cuius cornua de angulis pro
cedebant. Operuitq. illud † æreis laminis:
Et in vſus eius parauit ex ære vaſa diuerſa,
lebetes, forcipes, fuſcinulas, vncinos, & i-
gnium receptacula. Craticulamq. eius in modum retis fecit
æneam, † & ſubter eã in altaris medio arulam fuſis quatuor
æneis anulis per totidem † retiaculi ſummitates, ad immitẽ
dos vectes ad portãdũ. Quos et ipſos fecit de lignis Sethim,
& opuit laminis æneis: induxitq; in circulos, qui in altaris
laterib. eminebãt. Ipsũ aũt altare non erat ſolidũ, ſed cauum
a ¶ Compunctionem vehementem. b ¶ Timore Dei.
a ex tabulatis, & intus vacuũ. Fecit & labruũ æneũ cũ baſi ſua 2
a ¶ Præceptis diuinis. b ¶ Sanctarum animarum. c ¶ Continuo amore ingreſſum regni æterni obſeruantes. ¶ In introitu. ¶ Non manufacti.
de ſpeculis † mulierum, quæ excubabãt in oſtio tabernacu 3
li. † Fecit & atriũ, in cuius auſtrali plaga erãt tẽtoria de byſ †
ſo retorta cubitorũ centum: Columnæ æneæ viginti, cũ ba-
ſibus ſuis, capita columnarum, & tota operis cælatura argẽ 4
tea. Æquè ad ſeptentrionalem plagam tentoria, colũnæ, ba
ſeſq;, & capita columnarũ eiuſdẽ menſuræ, & operis, ac me
talli erant. In ea vero plaga, quæ ad occidentem reſpicit, fue
runt tẽtoria cubitorum quinquaginta, columnæ decẽ cum
baſibus ſuis æneæ, & capita columnarũ, & tota opis cælatu-
ra argẽtea. Porrò cõtra orientem quinquaginta cubitorum
parauit tentoria, è quibus quindecim † cubitos columnarũ
trium cum baſib. ſuis, vnum tenebat latus, & in parte altera:
a ¶ Eccleſiæ quæ in eremo huius vitæ conſtituitur.
quia inter vtraq. introitũ tabernaculi fecit quindecim æquè
cubitorum erãt tentoria, columnęq. tres, & baſes totidẽ. Cũ
cta atrii tẽtoria byſſus retorta texuerat. Baſes columnarum
fuere æneæ, capita autẽ earum cum cunctis cælaturis ſuis ar

D ſanctæ animæ etiam cum infirmitate carnis grauantur, amore tamen continuo ingreſſum interni introitus obſeruant. Moyſes ergo ſacerdotibus labrum de ſpeculis mulierum fecit, quia lex Dei lauacrum compunctionis peccatorum noſtrorum maculis exhibet, per quę ſanctæ animę ſuperno ſponſo diſplicuerunt. Intuenda nobis cœleſtia præcepta prębet, quibus ſi diligenter intendimus, internæ noſtrę imaginis maculas videmus. E Videntes autem maculas, in pœnitentię dolore conpungimur, compuncti vero, quaſi in labro de ſpeculis mulierum lauamur. Tunc ergo de nobis vere compungimur, ſi ſtudioſe precedentium patrum facta penſamus, ut conſpecta illorum gloria in oculis noſtris vita noſtra ſordeſcat. Tunc uere compungimur, cum pręcepta Dei ſtudioſe perſcrutamur: ut per hęc proficere contendamus per quę profeciſſe cognouimus, F quos ueneramur.

☞ Pa-

* erat longitudo ipſius & quinque cubitorum latitudo eius. † æneis.

† cubitorũ columnæ corũ tres.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XXXVIII

FEcit, & altare &c. *Hic conſequenter ponitur executio operis, quantum ad ea quæ erant extra tabernaculum & primo quantum ad altare holocauſtorum: ſecundo quantum ad labrum æneum, cum dicitur:*

2 Fecit & labrum &c. *Dicunt expoſitores noſtri cõiter, quod iſtæ erant mulieres deuotę, quæ ueniebant frequenter ad oſtium tabernaculi rõne cultus diuini, & in ſignum quod nolebant amplius intendere ornatui exteriori, obtulerunt ſpecula ſua: quorum capſæ erant ęneę, & de illis factum eſt uas pręlictam. Rab. Sa. dicit quod hic eſt tex. verus, de ſpeculis mulierum excercituantium, vel circumeuntiũ ad oſtium tabernaculi, & ſecundum primam ſignificationem exponit dicens, quod mulieres Hebręę quando Pharao voluit impedire multiplicationem populi per generationem, opprimendo uiros laboribus, ne uacarent amplexibus, vxores eorum componebant ſe ad ſpecula, ut prouocarent uiros ſuos ad actum matrimonij, non libidine ductę, ſed prolis amore, & ſic procreauerunt exercitum filiorum Iſrael, quorum principes tribuum (in quibus quodammodo continebatur totum negotium populi) conſiſtebant ad oſtium tabernaculi, ubi manebant Moyſes & Aaron, ad tractandum cum eis de negotijs populi. Secundum uero aliam ſignificationem exponit de mulieribus deuotis, quę manebant in caſtris circa latera, & poſt tergum tabernaculi, quas oportebat circumire ueniendo ad oſtium tabernaculi, cauſa oblationis faciendę. Aliter autem exponunt doctores aliqui, quod circa labium ęneum erant ſpecula affixa, ut ſacerdotes uiderent maculas abluendas. & illa ſpecula fuerunt oblata a mulieribus deuotis, & ſic quod dicitur.*

3 Fecit & labrum æneum cum baſi ſua de ſpeculis mulierũ. *Hic accipitur facere, pro aptare vel ornare, & ſic aliquando accipitur in Hebręo, ut dictum fuit Geneſis 1.c.*

4 Capita columnarum & tota operis cęlatura argentea. *In Hebręo habetur, Vncini columnarum & cincturę earum de argento. & eodem modo infra, ubi ponuntur conſimilia uerba.*

* 1 Ipſas

MORALITER.

* 1 *Fecit & altare &c.* Illud quod in prin. huius cap. ponitur, ſuperius expoſitum eſt Myſtice: propter hoc hic dimitto, & plura alia dimiſi, & dimittam eadem ratione.

2 *Fecit & labrum ęneum cum baſi ſua. &c.* Per ſpecula mulierum ſignificantur diuina pręcepta. in quibus animę deuotę ſpeculantes & meditantes, vident quid amouere debeãt a ſeipſis ſcilicet maculas vitiorum, & quid ſibi apponere, ſcilicet ornamenta uirtutem, hęc enim duo diuina pręcepta manifeſte oſtendunt quę docent duas partes iuſtitiæ, ſcilicet declinare a malo & facere bonum.

† *Quæ excubabant in atrio tabernaculi.* Per tabernaculum hic intelligitur ipſum cęlum, quod animæ deuotę non poſſunt ingredi durante uita præſenti, ſed diligenter attendunt qualiter poſſint intrare poſt finem pręſentis uitę. Per hoc igitur quod labrum ęneum, in quo pedes & manus ſacerdotum debebãt lauari, factum eſſe dicitur de ſpeculis mulierum, ſignificabãt practica notitia diuinorum pręceptorum, ex qua quidem notitia procedit aqua verę contritionis & deuotionis, in qua pedes & manus ſacerdotum, id eſt affectiones & opera eorũ qui miniſtraturi ſunt in eccleſia, debent lauari per contritionẽ & cõfeſſionem antequã accedant ad miſſarum celebrationem.

F

a *Paxillos quoq;*. Strabus. Paxilli ſecundum literam erāt in ſummitate colūnarum fixi, quibus funes religabantur: q cortinas à terra ſubleuabant, firmati ſuperioribus quibuſdam anſulis, inferius vero religati ad prædictos paxillos cortinas extendebant, ne rugam cōtraherent.

A

Myſticè. *Myſtice* uero funes ſignificant ſanctam ſcripturam, de qua Salomon ait. *Funiculus triplex difficile rumpitur.* Quia ſancta ſcriptura, hiſtoria, mortalitate & allegoria conſtās, nullis hæreticorum dogmatibus poteſt diſrumpi. Paxilli in modum linguæ facti, linguas doctorū ſignificāt, qui ſcripturam exponunt. Cortinas etiam a terra ſubleuant & extendunt, quia ſubiectos docēt ſequi, & imitari cæleſtia nullamque mali operis uel fraudis rugā cōtrahere.

Eccl. 4.c.

B

† clauos.

† Iſti ſunt numeri vel hę ſunt numerationes, aut hęc ē nūc ſumma.

† miniſterium.

Ephe. 5.d.

C

CAP.

gentea. Sed & ipſas colū- 1
nas atrii veſtiuit argento,
& in introitu eius ope plu-
mario fecit tentorium ex
hiacyntho, purpura, vermi
culo, ac byſſo retorta, quod
habebat viginti cubitos in
longitudine: altitudo verò
quinq; cubitorum erat iux
ta menſuram, quam cūcta
a ¶ Quatuor ſunt Euangeliſtæ firmitate fidei ſolidati.
a atrii tentoria habebant. Co
lumnæ autē in ingreſſu fue
re quatuor cum baſibus æ-
neis, capitaque earum et cę
b ¶ Claritate diuini eloquij.
laturæ argenteæ: † Paxillos
quoque tabernaculi et atrii
per gyrū fecit æneos. † Hæc 2
ſunt inſtrumenta taberna
culi teſtimonii, quę enume
rata ſunt iuxta præceptum
Moyſi: † in cęremonias Le- 3
uitarum per manum Itha- 4
mar filii Aaron ſacerdo-
tis, quæ Beſeleel filius V-
ri filii Hur de tribu Iuda,
domino per Moyſen iu-
bente compleuerat, iuncto ſibi ſocio Oo-
liab, filio Achiſamech de tribu Dan, qu
et ipſe artifex lignorum egregius fuit, et po-
lymitariut atque plumarius, ex hyacintho
5 purpura, vermiculo, et byſſo. Omne aurum
6 quod expenſum eſt in opere ſanctuarii, et quo
oblatum eſt in donariis, viginti et nouem tale-
torum fuit, et ſeptingentorum triginta ſicl
7 rum † ad menſuram ſanctuarii. * Oblatum e
autem ab his qui tranſierunt ad numerum
viginti annis et ſupra, de ſexcentis tribus mil
libus et quingentiſquinquaginta armatorum
Fuerunt præterea centum talenta argenti
è quibus conflatæ ſunt baſes ſanctuarii, &
8 introitus vbi velum pendet. Centum baſ
9 factæ ſunt de talentis centum: ſingulis talen
10 tiss per baſes ſingulas ſupputatis. De mille au
tem ſeptingentis et ſeptuagintaquinque ſi
clis, fecit capita columnarum, quas et ip
veſtiuit argento. Aeris quoque oblata ſu
talenta ſeptuaginta duo millia, et quadri
genti ſupra ſicli, ex quibus fuſæ ſunt baſ
in introitu tabernaculi teſtimonii, et alt
re æneum cum craticula ſua, omniaque v
ſa quæ ad vſum eius pertinent, et baſes at
tam in circumitu, quàm in ingreſſu eius, et p
xilli tabernaculi atque atrii per gyrum.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Ipſas columnas atrii ueſtiuit argento. *In Hebræo habet, Capita columnarum liniuit, vel operuit argento: & exponantur iſta ſicut ſupra 27.*

2 Hæc ſunt inſtrumenta. *In Hebræo habetur.* Hi *ſunt computi uel numeri, & uidetur hoc melius dictum, ut patet ex litera ſequenti, quia nominantur & etiam numerantur pondera metallorum, de quibus facta ſunt opera tabernaculi.*

3 In cęremonias Leuitarum. *id eſt obſequiis eorum, quia ad eos pertinebat portare tabulas tabernaculi, & baſes, & operimenta, & plura alia, ſimiliter deponere tabernaculum in motione caſtrorum, & erigere ipſum in loco poſitionis caſtrorum.*

4 Per manum Ithamar. *Id eſt ſecundum ordinationem eius & præceptum.*

5 Omne aurum. *Hic ponitur numerus auri.*

6 Quod expenſum eſt in opere &c. viginti & nouem talen. In *Hebræo habetur, uiginti nouem centenariorum. Dicit autem* Ra. *Sa. quod centenarius continet ſexaginta mnas. Mna autem ſanctuarij duplex erat reſpectu communis & ſic centenarius continet cxx. mnas; & mna 25. ſiclos & ſic centenarius ſanctuarii continebat tria millia ſiclos.*

7 Oblatum eſt autem ab his &c. *In* Hebræo *habetur ſic. Argentū autem numerationis populi fuit centum centenarij, & mille ſeptingenti, & lxxv. ſicli ad pondus ſanctuarii, dimidius ſiclus per ſingula capita omnium tranſeuntium ad numerum a xx. annis & ſupra de ſexcentis & tribus milibus & quingentis quinquaginta uiris, & ſecundum hoc numeratio populi non eſt referenda ad numerum auri prædicti, ſed magis ad numerum argenti, cuius ratio eſt, quia in nullo loco inuenitur ſcriptum quod in numeratione populi numerati ſoluere debeant uel offe aliquam quantitatem auri, ſed argenti ſcilicet quilibet quilibet dim ſiclum, ut dictum eſt ſupra trigeſimo capit. Et ſi conſideretur nume argenti hic expreſſus, correſpondet numero uirorum accipiendo pro libet dimidium ſiclum, vnus enim centenarius ualet tria milia ſiclos, uiſum eſt, & per conſequens centum centenarij ualent trecenta millos integros, & per conſequens ualent ſexcenta millia dimidios. Item le ſeptingenti ſeptuaginta quinque integri ualent tria millia quingen quinquaginta dimidios, & ſic habetur numerus prædictus uiroru ſcilicet ſexcentorum trium millium & quingentorum quinquagta.*

8 Centum baſes factæ ſunt de talentis centum. *Quadraginta nim erant in latere aquilonari, & tot in auſtrali, & 16. in occidentali, tabulis tabernaculi, & quatuor ſub quatuor columnis in quib. appe bat uelum diuidens ſanctum & ſanctum ſanctorum.*

9 De talentis centum. *In Hebræo habetur. De centenarijs centum*

10 De mille aum ſeptingentis & ſeptuagintaquinq; &c. *In bræo habetur, De mille ſeptingentis ſeptuagintaquinque ſiclis fecit nos columnarum, & liniuit capita earum argento, & hæc uidetur ue litera, quia hic loquitur de columnis atrij, quæ erant lx. per circumi Argentum autem hic enumeratum non aſcendit ad quantitatem centenarij fere de medietatibus. In qualibet autem baſe fuit unus c narius integer, ut dictum eſt, & ſic in una ſola baſe plus fuiſſet fere plo de argento, quam in omnibus columnis atrij, quod uidetur abſurd & ideo non uidetur poſſibile, quod capita earum fuerint argentda, ipſæ ueſtitæ argento. ſed uncini tantum fuerunt argentei, & capita rum linita uel operta argento. ſicut ſupra expoſitum eſt xxvij. c. Cæt patent.*

* CA

ADDITIO.

In capitulo 38. ubi dicitur in poſtilla. Fecit *labium æneum cum baſi ſua de ſpe. &c.*

Vltima expoſitio, quæ ponitur in poſtilla uidetur verior, quia magis cōſonat literæ. Textus enim uerus in Hebræo non dicit de ſpeculis mulierum, ut ſic illæ ſpecula intelligantur eſſe materia labij ſeu baſis. ſed dicit ſic. Fecit labrum æneum cum baſi ſua cum ſpeculis mulierum, ue ſpeculis mulierum &c. & eſt ſenſus quod fecit labium æneum cum ſua, ut ſcilicet fuerat ſibi præceptum, & etiam cum ſpeculis mulier circunquaque poſitis ad ornatum, uel fecit labium æneum in ſpeculis lierum, ſ. contentum, & ſic non oportet quod l. fecit, hic accipiatur cundum communem ſui ſignificationem, &c.

A *Fecit ueſtes &c.*
THEODORETVS.
ſcerdotibus ſuis Do-
minus omnigenum a
accumpoſuit orna-
tum, qui vulgus ple-
biumque ipſa habitus b
varietate percelleret,
illos vero ſacerdotes
doceret, quanta illos
animum ſuum pul-
chritudine exornare,
virtutum ornamen-
tis condecorare teneã
tur.

Fecit igitur & ſuperhumerale &c. ✲ IDEM.
...unicam talarem fie-
ri iuſſit Dominus, illiq;
tintinnabula aurea &
corymbos in modum
punici mali appen-
dere, vt cum ſacer-
dos magnus in adyta
introiret, ſonum exau
diret, cum tremore ac
reuerentia munere
ſuo fungeretur, illiq;
legiſlatoris in mẽtem
veniret, quare & tuni
ca ipſa aerei coloris fuit
hyacinthinus enim e-
ſt, vt hoc colore con
ſpecto, mentem in cœ
leſtia ſubleuaret.

Perfectum eſt igitur omne opus taber. &c.
IDEM. Cur Deus
tabernaculum fieri iuſ
ſerit ipſe declarat. Ait
enim, facienteque mi
hi ſanctuarium & ha-
bitabo in medio eo-
rum. Na quia in mon-
te lex data fuerat, & uix
ri potuit quim non-
nulli ob id Deum cir-
cumſcriptum eſſe exi-
ſtimarent, tabernacu
lum fieri iuſſit, vt inde
te Deus apparens, po
pulum in pietate ac
religione erudiret.
Quemadmodum e-
tiam poſt acceptam ter
ram promiſſionis, tẽ-
plum ſibi ab illis con- c
ſtrui mandauit, atque
in eo

CAP XXXIX.

De hyacintho vero & purpura, vermiculo, ac 1
byſſo fecit veſtes, quibus indueretur Aaron
quando miniſtrabat in ſanctis, ſicut præce-
pit dominus Moyſi. Fecit igitur & ſuperhu
merale de auro, hyacintho, & purpura, coc
coq; bis tincto, & byſſo retorta opere poly-
mitario. † Inciditque bracteas aureas & † extenuauit in fila, vt 2
poſſent torqueri cum priorum colorum ſubtegmine, duaſque oras ſibi inuicem
copulatas in vtroque latere ſummitatum, et baltheum * ex eiſdem coloribus ſi-
cut præceperat dominus Moyſi. Parauit & duos lapides onychinos aſtrictos, &
incluſos auro, et ſculptos arte gemmaria nominibus filiorum Iſrael. Sex nomi-
na in lapide vno, et ſex in altero, iuxta ordinem natiuitatis eorum. Poſuitq. eos
in lateribus ſuperhumeralis in monimentum filiorum Iſrael, ſicut præceperat do
minus Moyſi. Fecit et rationali opere polymito, iuxta opus ſuperhumeralis, ex
auro, hyacintho, purpura, coccoque bis tincto, et byſſo retorta quadrangulũ du-
plex menſuræ palmi, * et poſuerunt in eo gemmarum ordines quatuor. In primo
verſu erat ſardius, topazius, ſmaragdus. In ſecundo carbunculus, ſapphirus, et ia-
ſpis. In tertio ligirius, achates, et amethiſtus. In quarto chryſolithus, onychinus,
& beryllus: circundati et incluſi auro per ordines ſuos. Ipſique lapides duodecim
ſculpti erant in nominib. duodecim tribuũ Iſrael, ſinguli per nomina ſingulorũ.
Fecerunt in rationali et catenulas ſibi inuicem cohærentes de auro puriſſimo,
et duos vncinos, totidemque annulos aureos. Porrò annulos poſuerũt in vtroque
latere rationalis, è quibus penderent † duæ catenæ aureæ, quas inſeruerunt vnci-
nis, qui in ſuperhumeralis angulis eminebant. ✲ † Hæc et ante et retrò ita conue
niebant ſibi: vt ſuperhumerale et rationale mutuò necterentur, ſtricta ad bal-
theum, et annulis fortius copulata, quos iungebat vitta hyacinthina, ne laxa flue
rent, et a ſe inuicem mouerentur, ſicut præceperat dominus Moyſi. Fecerunt quo
que tunicam ſuperhumeralis * totam hyacinthinam, et capitium in ſuperiori
parte contra medium *: oramque per gyrum capitii textilem: deorſum autem ad
pedes mala punica ex hyacinth, o purpura, vermiculo, ac byſſo retorta, et tinti-
nabula de auro puriſſimo, quæ poſuerunt inter mala granata in extrema par-
te tunicæ per gyrum: tintinabulum * aureum, et malum punicum. Quibus orna
tus incedebat pontifex quando miniſterio fungebatur, ſicut præceperat domi-
nus Moyſi. Fecerunt et tunicas byſſinas opere textili Aaron, et filiis eius, et mi-
tras, cum coronulis ſuis ex byſſo, fœminalia quoque linea byſſina: cingulum
vero de byſſo retorta, hyacintho, purpura, ac vermiculo diſtinctum arte pluma-
ria, ſicut præceperat dominus Moyſi. Fecerunt et laminam + ſacræ uenerationis
de auro puriſſimo, ſcripſeruntque in ea opere gemmario ſanctum domini, et
ſtrinxerunt eam cum mitra et vitta hyacinthina, ſicut præceperat dominus Moy
ſi. Perfectum eſt igitur omne opus tabernaculi, et tecti teſtimonii. Feceruntque

D in eo ſibi miniſtrati
legem conſtituit, vt
ne dæmonũ cultui
operam darent, ita
iter facietib. & deſer
tum pertranſeunti-
bus, tabernaculũ æ-
dificare præcepit, ut
ibi precationes ac rẽ
diuinam facerent.

CAP.

opere polymitario.
† abſcidit filia.
* cinguli eius quod erat ſuper illud.

E

F
† duo funiculi aurei quos.
† fecerunt & duos anulos aureos quos poſuerunt in duob' angulis pectoralis (ſi uerõnalis) qui erant in ora eius ad lat'(uel e regione) ſuper humeralis intrinſecus. Fecerũt & duos anulos alios ex auro, quos poſuerunt in duobus angulis ſuper humeralis inferne cõtra faciem eius (i. unũ e regione alterius) ubi copulatur ſuperhumerale ad baltheũ Et coniunxerunt pectorale ex anulis ſuis ad anulos ſuperhumeralis.

NICOLAVS DE LYRA.
Cap. XXXIX.

De hyacintho. *Hic ponitur executio operis quantum ad ueſtes ſacerdotum. Et primo de ſuperhumerali.*
2 Inciditque bracteas. *id eſt laminas tenues, vt ex illis poſſent fieri filia. Secundo de rationali, ibi: Fecit & rationale. Tertio de tunica hyacinthina, ibi. Fecerunt quoque tunicam. Quarto de veſtibus byſſinis, ibi: Fecerunt quoque tunicas & mitras cum coronulis &c. Erant enim circuli in mitris illis in parte inferiori, qui vocantur hic coronulæ. Quinto de lamina ſacra, ibi. Fecerunt & laminam ſacræ vnctionis, Cætera patent ex dictis ſupra. xxxviij. ca.*

CAP.

MORALITER.

† *Fecit & rationale &c.* Per rationale iudicij in quo oſtendebatur qd agi deberet aut dimitti, poteſt intelligi bon' princeps aut prælatus ſecularis vel religioſus, per cuius iudiciũ debet agi vel dimitti opera ſubditorũ. In hoc autem rationali fuerunt quatuor ordines lapidũ pretioſorum, & in quolibet ordine tres lapides pretioſi. Igitur per quatuor ordines itelliguntur quatuor vitutes cardinales cum adiunctis ſibi virtutib. quæ debent eſſe in iudicibus bonis ſecularibus aut religioſis. Primus ordo pertinet ad prudentiam, quæ eſt auriga virtutũ & ſecundũ Tullium ipſius prudentiæ ſunt tres partes, ſcilicet memoria reſpectu præcedentiũ, intelligentia reſpectu pſentiũ, & prouidentia reſpectu futurorum. Secundus ordo pertinet ad iuſtitiam, cuius ſecundũ Philoſophum v. Ethicorũ sũt tres partes, ſcilicet iuſtitia diſtributiua pœnarũ & honorũ ſecundũ demerita & merita hominum, & cõmutatiua quę eſt proprie mercatorũ, & epiKeia, q̃ eſt proprie iudicium dirigẽs eos in caſu particulari ad legiſlatoris intellectum. Tertius ordo pertinet ad fortitudinem, quæ reſpicit pericula bellorum pro republica ſuſtentanda, & ad eam requirit̃ animoſitas in aggreſſu, cõſtantia in progreſſu, & ſequit̃ victoria in egreſſu. Quartus ordo pertinet ad temperantiã, cuius ſunt tres partes ſcilicet temperãtia particularis, quæ eſt repreſſiua venereorũ extra legem matrimonii in cõiugatis & ſimpliciter in aliis, & abſtinentia quæ eſt repreſſiua ciborũ, & ſobrietas potuum, ſecundum tamen modum & regulam rectę rationis.

† attulerūt ad Moyſē.
† taxorū
† oleū vnctionis.

filii Iſrael cuncta quæ præceperat dominus Moyſi, & † obtulerūt tabernaculū & tectum & vniuerſam ſupellectilem, anulos, tabulas, vectes, columnas, ac baſes, opertorium de pellibus arietum rubricatis, & aliud operimentum de † ianthinis pellibus, velum, arcam, vectes, propitiatorium, menſam cum vaſis ſuis, & propoſitionis panibus, candelabrum, lucernas, & vtenſilia earum cum oleo, altare aureū, & † vnguentū, & thymiama ex aromatib⁹, & tētoriū in introitu tabernaculi, altare æneum, retiaculum, vectes, & vaſa eius omnia, labrum cum baſi ſua, tentoria, & columnas cum baſibus ſuis, tentoriū in introitu atrii, funiculoſque illius & paxillos. Nihil ex vaſis defuit, quæ in miniſterium tabernaculi & in tectum fœderis iuſſa ſunt fieri. Veſtes quoque quibus ſacerdotes vtuntur in ſanctuario Aaron ſcilicet & filii eius, † obtulerunt filii Iſrael, ſicut præceperat dominus. Quæ poſtquam Moyſes cūcta vidit completa, benedixit eis.

CAP. XL.

a Locutuſque eſt dominus ad Moyſen di- 1
a ¶ Aprili.ſ.quo Paſcha Iudæi celebrant. ¶ Secundi anni. b ¶ In principio gratiæ.
cens: Menſe primo, Die prima menſis, e- 2
riges † tabernaculū teſtimonii, & pones
in eo arcam † dimitteſque ante illam ve-
lum, & illata menſa pones ſuper eam, quę
ritè præcepta ſunt. Candelabrum ſtabit
cum lucernis ſuis, & altare aureum, in quo adoletur incen-
ſum coram arca teſtimonii. Tentorium in introitu taberna-
culi teſtimonii pones, & ante illud altare holocauſti. Labrū
inter altare & tabernaculum, quod implebis aqua. † Circun-
dabiſque atrium tentoriis & ingreſſum eius. Et aſſumpto vn
a ¶ Gratia ſpirituali. b ¶ Eccleſiam. c ¶ Sanctorum, ſcilicet ſingulis perſonis, quæ ſunt vaſa in honorem vnde Paulus vas electionis dicitur. Actrix.c.
b ctionis oleo, vnges tabernaculum † cum vaſis ſuis: vt ſancti-
ficentur altare holocauſti & omnia vaſa eius, labrum cum ba
ſi ſua. † Omnia vnctionis oleo conſecrabis, vt ſint ſancta ſan-
a ¶ Præpoſitos. b ¶ Subditos. ¶ Apoſtolos. a ¶ Eccleſiæ vel regni cæleſtis.
c ctorum. Applicabiſq; Aaron & filios eius ad fores tabernacu
a ¶ Compunctionis. b ¶ Ne nudi ambulent & appareat turpitudo eorum. c ¶ Virtuoſis operibus.
li teſtimonii, & lotos aqua indues ſanctis veſtibus, vt mini-
a ¶ Digni facti.
ſtrent mihi, & vnctio eorum in ſacerdotium † proficiat ſem
piternum. Fecitq; Moyſes omnia quæ præceperat dominus.
Igitur menſe primo anni ſecundi, in prima die menſis collo-
catum eſt tabernaculū. Erexitque illud Moyſes, & poſuit ta-
d bulas, ac baſes, & vectes, ſtatuitque columnas, & expandit te-
ctum ſuper tabernaculum, impoſito deſuper operimento, ſi-
cut dominus imperauerat. Poſuit & teſtimonium in arca, 3
ſubditis infra vectibus, & oraculū deſuper. Cumque intuliſ- 4
ſet arcam in tabernaculum teſtimonii, appēdit ante eam ve-

A CAP. XL.

a Locutuſq; eſt dominus ad Moysē dicens: *Mēſe primo &c.* STR. Prim⁹ anni mēſis ipſe eſt niſan, qui & aprilis, in quo Iudæi paſca celebrabant, & tabernaculū erectum eſt. Allegorice autē primus mēſis ſignat initium gratiæ, quando tabernaculum Dei.i.eccleſia erecta eſt cum Chriſtus ſcilicet crucifix⁹ de latere ſuo pduxit B myſteria ſanguinis & aquę, quibus eccleſia dedicatur & cōſecratur. Et notādum quia hic primus menſis ſecūdi anni fuit, primus enim annus ante legem fuit, ſecūdus annus ſub gratia euangelii cui dominus benedixit. Vnde: *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ.* Annus enim benignitatis fuit, quo ſalus humani generis per humanitatē Chriſti apparuit: hoc ergo anno tabernaculum Dei erectum eſt id eſt eccleſia fundata, et exaltata.

RABAN. Primus annus omne tempus legis ante incarnatio C nem Chriſti Secūdus ab aduentu eius uſq; ad conſummationē ſeculi. Quaſi primo mēſe, prima die mēſis tabernaculum erigitur, cum in principio gratiæ ſuæ per Chriſtū ī eccleſię ornatus

† habitationem tabernaculi.
† de cōſeſ. diſ 1.ī pri.
Pſal.64.b. Annus benignitatis eis in generationes eorū.

...narus conſtituitur, & decor nouæ Hieruſalem fidelibus demonſtratur: & ſicut in primo anno præparatu eſt ſumpt⁹ futuro c... peri:ita omnium electorum ab initio mi... d...que ad aduētur domini ſermo vel c... pus ad inſtructura... eccleſiæ conueniei... per ſcriptores vete... teſtamenti colligitu... vt doctores euange... his vtantur in confi... matione fidei.

b *Vngens tabernac... &c.* STRAB. Tabern... culum cum vaſis ſu... vnctionis oleo con... cratur, quia ſancta e... cleſia quicquid ag... cū virtutibus ſuis, d... bet dedicare & con... crare gratiæ ſpiritu... ſācti. Oleū quippe ... ctionis ſpirituali gr... tiæ comparatur, q... omnium virtutum ... pera domino conſ... crantur.

c *Applicabiſque A... ron.&c.* STRAB. F... res tabernaculi, id e... ſanctæ eccleſię, ſu... apoſtoli per quos d... bet aulam cæli ingr... dit, ad hos applican... ſunt Aaron filii eiu... id eſt, omnis cætu... ſanctorum, & max... me præpoſitorum, ... eos imitentur & eorum ueſtigia ſequantur.

d *Et veſtes.* Vectis nō ſolum parietes nectit, ſed & columna... introitus cōfirmat ne corruant, aut à recto ſtatu deflectāt, g...

dominu...

NICOLAVS DE LYRA.

Cap. XL.

1 Locutuſque eſt dominus ad &c. *Poſtquam deſcripta eſt tabernaculi conſtructio, hic conſequenter deſcribitur eius electio, ubi præmittitur præceptum domini, cum dicitur.*

2 Menſe primo, *ſcilicet ſecūdi anni ab exitu de Aegypto. Secundo ponitur executio* Moyſi, *cum dicitur: Fecitque Moyſes omnes quæ præceperat dominus. Et primo quantum ad ipſum tabernaculum, &c. cum dicit: Collocatum eſt tabernaculum: Secundo quantum ad ea quæ erant intra ſanctum ſanctorum, ibi:*

3 Poſuit & teſtimonium in arca. *id eſt tabulas quæ erant in teſtimonium fœderis inter Deum & populum.*

4 Et oraculum adſuper. *id eſt propitiatorum. Tertio quantum ad ea quæ erant extra ſanctum ſanctorum in tabernaculo, cum dicitur: Poſuit & menſam in tabernaculo teſtimonij ad plagā ſeptentrionalē &c.*

MORALITER.

☆ 1 *Menſe primo, Die &c.* Et hoc ſecundum ſuas partes deſcriptas ſuperius & expoſitas, tamen per hoc tabernaculum domini conuenienter poteſt anima fidelis intelligi: nam in ea dominus per gratiam inhabitat. Apoc.xxj.a. *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus.* &c. Hoc autem tabernaculum ſurſum erigitur per ſpem bonorum cæleſtium, ex meritis & gratia prouenientem, & figitur ſeu ſtabilitur per firmam fidē eorū, quæ tenet & docet ſancta mater eccleſia, & dilatatur per D... & proximi charitatem: & illa fiunt primo menſe prima di... menſis, id eſt in initio vitæ præſentis: & hoc quantum ad pu... ros baptizatos: ſecūdum habitus dictarum virtutum qui dā... tur diuinitus in baptiſmo, ſed actus earū tunc apparent qu... do incipiunt habere vſum rationis, vt ſic cū gratia operetur ... berū arbitrium ad conſecutionem veræ beatitudinis. Qua... nobis concedat Ieſus Chriſtus, qui cum patre &c.

MORAL.

ominus & vtrunque populum in vna fide dilectionis ſocia-
it,& eorũ doctores vt in fide & † amore & prædicatione pſe
erent,confortat. Nec mirum ſi & per capita ipſa,'& p vectẽ
apita ipſa continentem Chriſtus accipitur:'quia cuiuſq; ele-
ti regendo caput eſt. Vnde: *caput uiri Chriſtus eſt.* Et quia nõ ſolũ
ngulos ad quærẽda
æleſtia erigit, ſed ẽt
mnes continet, &
ea recto ſtatu deſſe
ti, nec ab inuicẽ diſ-
ordando poſſint ſe-
arari, vinculo pacis
õfirmat. Cui ſimile
eſt quod dominus di
citur & agnus & pa-
ſtor & oſtium, cum
paſtor agnum paſcat,
& ambo intrent per
oſtium: cum propriè
it verbum in princi-
io, horum vero nul
um ſit proprie, ſed
guraliter. Paſtor,
uia ducit ad paſcua
itæ. Oſtium quia nõ
iſi per illum perue-
itur ad patrem. A-
gnus, quia ab Aegy-
pto ſaluat. Sic & hic
per capita figuratur
propter † regnũ, quo
ſingulis præeſt, & per
vectem, ob generalẽ
prouidentiam. † quia omnes confirmat.

lũ,* vt expleret domini iuſſionẽ. Poſuit & menſã in tabernacu
lo teſtimonii ad plagã ſeptentrionalẽ extra velũ, ordinatis co-
rã propoſitionis panib. ſicut præceperat dominus Moyſi. Po-
ſuit & candelabrũ in taberuaculo teſtimonii, è regione mẽſæ, ĩ
parte auſtrali, locatis p ordinẽ lucernis,* iuxta præceptum do-
a mini. Poſuit & altare aureũ ſub tecto teſtimonii cõtra uelũ, et 1
adoleuit ſuper eo incenſum aromatum, ſicut iuſſerat domi- 2
nus Moyſi. Poſuit & tentorium in introitu tabernaculi teſti- 3
monii, & altare holocauſti in veſtibulo teſtimonii offerens 4
in eo holocauſtum & ſacrificia, vt dominus imperauerat. † 5
Labrum quoque ſtatuit inter tabernaculum teſtimonii, & al- 6
tare, implens illud aqua. Laueruntque in eo Moyſes & Aaron,
ac filii eius manus ſuas, ac pedes, cum ingrederentur tectum
fœderis, & accederent ad altare, ſicut præceperat dominus 7
Moyſi. Erexit & atrium per gyrum tabernaculi & altaris, du-
a ¶ Vel omnia.
b cto in introitu eius tẽtorio. † Poſtq̃ cũctã perfecta sũt. operuit, 8
nubes tabernaculum teſtimonii: & gloria dñi impleuit illud: 9
¶ Populus Iudaicus, a ¶ Secreta, e ſcripturarum. b ¶ Profunditate ſcripturæ:
c Nec poterat Moyſes ingredi tectum fœderis, nube operiente 10

Beda, Sic anima pro diuerſis actionib. diuerſa nomina ſortitur. Dum viuificat corpus anima nominatur, dum vult, aĩus eſt, dum ſcit, mens eſt, dum recolit, memoria eſt, dum iudicat, ratio eſt, dum ſpirat ſpiritus eſt, dum ſentit, ſenſus eſt.

a *Poſuit & altare.* ✻ Avgvstinvs. Dicit (Vrbic⁹) ceſſiſſe poculo ſanguinem, non cogitans etiam nunc ſe accipere in poculo ſanguinem. Quanto ergo melius & congruentius vetera tranſiiſſe, & noua in Chriſto facta eſſe ſic diceret, ut cederet altare altari, gladius gladio, ignis igni, panis pani, pecus pecori, ſanguis ſanguini?

b *Poſtq̃ cuncta, &c.* ✻ Procopivs. Vero in hoc mundo commonſtrato tabernaculo ſcilicet eccleſia ex gentibus conflata, incredibile eſt dictu, quam diuinæ claritatis lux hanc luſtrauerit & circunfulſerit. Inſtar nubis rore cœleſti miris modis rigatur & pingueſcit: At Moſes inquit, non potuit introire in tabernaculum, ſicut nec Iudæi potuerũt ſe inſinuare eccleſiæ Chriſti. Nõ.n. tulerunt diuinę lucis clariſſimos radios, nec intellexerũt Chriſti myſterium: at nos qui vere ſumus Iſraelitę, tecti nube una cum illo pperabimus ad ſupernã mãſionẽ.

c *Nec poterat Moyſes, & cętera.* Strabvs. Moyſes ergo in hoc loco ſicut in alijs pluribus figuram tenet Iudaici populi. Moyſes ergo nube obſtante in tabernaculum non poterat intrare: quia Iudaicus populus nunquam ſacramenta ſcripturæ valuit penetrare. Nubes enim domini per diem incubabat tabernaculo, & ignis in nocte. Hoc loco ignis diuinorum myſteriorum ſcientiam ſignificat. Scriptura enim ſancta ſanctis, & ignorantiam ſuam fatentibus lumen eſt. Iniquis vero & ſcientiam iactantibus nubes, quia excæcat eos. D

Avgvstinvs. Notanda eſt res mirabilis multum, quod nube deſcendente & implente tabernaculum (quæ tamen gloria domini dicitur) non poterat Moyſes intrare in tabernaculum, qui in monte Sina quando legem primitus accepit, intrauit in nubẽ, vbi erat Deus. Aliam ergo pſonam tũc figurabat, aliam nunc. Et tunc eorum qui principes ſiunt intimæ veritatis Dei. Nunc autem Iudæorũ, quibus gloria domini qui in tabernaculo eſt (quod eſt gratia Chriſti) tanquam nubes opponitur non eam intelligentibus, & ideo nõ intrant in tabernaculũ teſtimonij. Et hoc credendum eſt ſemel factum, mox vt conſtitutum eſt tabernaculũ ſignificationis huius cauſa vel alicuius alterius. Neq; enim ſemper ſic erat nubes ſuper tabernaculum vt Moyſes intrare nõ poſſet, quando quidem non remouebatur nubes niſi cũ eis dabatur hoc ſignum diſiungendi, id eſt caſtra mouendi ex eo loco ubi erant, & accedendi quo nubes ducebat p diẽ, flamma per noctem. Quę duo viciſſim etiam ſuper tabernaculũ manebant, vbi caſtra poſuiſſent, nubes per diem, flãmma per noctem. E

In tabernaculo autem domini erant tabulæ, quarum annulis erant infixi vectes de lignis Sethim, quib. poſſent leuari & portari de manſione ad manſionem, quæ omnia myſteriis plena ſunt. Per tabernaculum intelligimus eccleſiam pręſentem, in qua ſunt tabulæ, ſcilicet ſancti humilitate pleni, quibus quĩq; vectes ſunt affixi id eſt ſpiritualis notitia 5. librorum Moyſi p quam ſe & alios ſuſtollant claritatem ęternę beatitudinis. Per uectes ergo ut diximꝰ 5. libros Moyſi intelligimus, q ſunt Geneſis. Exodus, Leuiticus, liber Numerorũ, & Deuteronomiũ, ĩ qb. cõtinẽt principiũ mũdi & mediũ & ꝯsũmatio. In Geneſi deſcribit̃ creatio mũdi, & in Exodo recreatio. ĩ Leui. ſacramento-

Scriptura ſancta.

* corã dño Quæſ. 172. Nõ potuit Moyſes ingredi nubem.

† ſup. 50. c.

Pẽtateuchum.

F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Poſuit altare aureum ſub tecto teſtimonii. *id eſt tabernaculi, quia uocabatur tabernaculum teſtimonij.*

2 Contra velum. *Diuidens ſanctum & ſanctum ſanctorum. Et per hoc quod dicit. Contra uelum, & non intra, patet quod ſupra dictum eſt. 30. c. ſcilicet buod altare incenſi quod eſt idem quod altare aureum, non erat intra ſanctum ſanctorum, ſed extra, inter menſam propoſitionis & candelabrum.*

3 Et adoleuit ſuper eo incenſum, *ſcilicet ipſe Moyſes, quia faciebat officium ſacerdotale quouſque Aaron & filii eius eſſent conſecrati, ſecundum illos qui dicunt, quod conſecratio ſacerdotum non erat completa die erectionis tabernaculi ſecundum alios, qui dicunt quod illa dies fuit octaua conſecrationis ſuę, non ſolum Moyſes obtulit illo die, ſed etiam Aaron & filij eius, ut habetur Leuiti. 11. De his opinionibus dicetur, Numeri 7. Conſequenter agitur de erectione eorum quæ erant extra tabernaculum in atrio, cum dicitur.*

4 Et altare holocauſti in ueſtibulo. *id eſt in atrio.*

5 Offerens. *ſcilicet Moyſes & etiam Aaron & filij eius ſecundum aliquos, ratione dicta.*

6 Labrum quoque ſtatuit inter &c. *ſcilicet holocauſti, non tamen directe inter utrunque, ſed aliquantulũ a latere, id eſt, laueruntque in eo Moyſes & Aaron, ſcilicet quando fuerunt conſecrati, & poterant accedere ad tabernaculum teſtimonij.*

7 Erexit, &c. *id eſt columnas & cortinas claudentes atrium per gyrũ tabernaculi, non tamen æquale erat ſpatium atrij in circuitu tabernaculi. quia ante oſtium tabernaculi, quod erat in parte orientali ſpatium atrij habebat quinquaginta cubitos in quadrum, in alijs autem tribus partibus habebat uiginti cubitos latitudinis excepta ſpiſſitudine parietum tabernaculi.*

8 Poſtquam cuncta perfecta ſunt operuit &c. *in ſignum diuinę acceptationis & præſentiæ ſuæ.*

9 Et gloria &c. *id eſt nubes glorioſæ quæ erat ſignum præſentiæ eius, non ſolum ſupra tabernaculum, ſed etiam intra.*

10 Nec poterat Moyſes ingredi. *ſcilicet propter reuerentiam præſentiæ domini, & habetur ſimile 3. Reg. 7. ubi dicitur quod non poterant ſacerdotes ſtare & miniſtrare propter nebulam, non quia obſcuraret eorum aſpectum, ſed quia erat diuinæ pręſentię ſignum. Vnde ibi ſubditur. Impleuerat enim gloria domini domum domini, & ideo non poterunt ibi ſtare, propter Dei reuerentiam, ſicut & Moyſi uolenti appropinquare ad rubum dictum eſt.* Ne appropies. *inquit, huc. Cum autem nubes receſſit de medio tabernaculi ſtans ſupra tabernaculum, ſignum fuit quod Moyſes tunc poterat ingredi ad miniſtrandum, ſed quando nubes tabernaculum deſerebat, ita quod non ſtabat ſupra tabernaculum immediate erat ſignum motionis caſtrorum, & ſequebantur nubem, & ubi quieſcebat nubes, ibi ponebant caſtra.*

A mentorum eccleſiæ adminiſtratio: in libro Numerorum euãgelica pdicatio: in Deuteronomio vltima benedictio. Vnde & in benedictionib. terminatũ. Eſt itaque in Geneſi ordo creationis, in Exodo myſterium recreationis, in Leuitico ſanctitas eccleſiaſticæ adminiſtrationis: in libro Numerorũ conſolatio Euãgel. prędicationis: in Deuter. cõſummatio æternæ benedictionis. Inter hos autem v. libros Moyſi excellit Exodus, quem nũc ad manus habemus. In eo enim & quæ filijs Iſrael in figura cõtingebant, & myſteria plene continentur Chriſti & eccleſiæ. Hic tamen primum de exitu actuali carnalium filiorum Iſrael, de hiſtoriali Aegypto agitur, in quo ſignificatur ſpiritualis exitus ſpiritualium Iſraelitarũ de vera Aegypto. ſ. de tenebris vitiorum. Agitur etiam de trãſitu maris rubri, & ſubmerſione Pharaonis & exercitu eius, & de li-

B beratione populi Dei. In quo figuratũ baptiſmus ſãguine Chriſti conſecratus, in quo diaboli vitia ſubmerguntur, & animæ fidelium liberantur. Agitur etiam de pugna Iſraelitarum cũ Amalech, in quo victoria Chriſti & ſuorum, & confuſio diaboli figuratur. Tandem catalogo manſionum deſcripto agitũ de lege data in mõte Sina, in quo nobis innuitur, ut a terrenis ſubleuati diſcamus ſubiici cæleſtib. diſciplinis. Agitũ iterũ de cõſtructione tabernaculi & vaſorum eius, de veſtib. ſacerdotũ, & vnctione, in quo intelligitur pſens eccleſia, & diuerſæ pſonæ fideliũ diuerſis officiis deputatæ, ſicut vaſa diuerſis vſibus deputata erant, vel officiis & ſacramẽtorum & orationũ ſacratarũ ſuauiſſima odoramenta. De his hactenus nunc dicẽdum eſt, quod ſecundum ordinem hiſtoriæ, & ſecundum allegoriã cõgrue in Pentateucho: ſecundus eſt liber iſte, poſtquam enim in Geneſi egit de creatione cæli & terræ, & de introitu filiorũ

Allegor. Iſrael in Aegyptum, congruit vt conſequenter de exitu eorũ

C agat. Ecce qđ iuxta ordinem hiſtoriæ cõgruit, iuxta allegoriã quoque non incõgrue factum eſt. Nam poſtquam dixit de carnali generatione, qua per peccatum primi hominis naſcimur filii diaboli, congruit vt ſtatim ſubdat de regeneratione ſpirituali, qua per iuſtificationem ſecundi hoĩs id eſt, Chriſti renaſcimur filii Dei. Liber aũt iſte uocatur ἔξοδος Græcè, ואלה שמות veelle ſemoth Hebraice. Exitus vel egreſſus Latine. Ideo qui de exitu filiorum Iſrael de Aegypto agit. Sed quæri poteſt cur liber iſte dicatur Exodus, quia de exitu illorum agit cùm in principio non de exitu, ſed de ingreſſu illorum agatur. Ad quod dici poteſt, quia quamuis ſpecialiter de exitu illorum agere intendat tamen quia multum tempus prolluxit inter exitum de quo hic agit, & ingreſſum in quo primus liber terminatur vel terminauerat, vt competentius iungat narrationẽ ſuã breuiter, prius repetit de introitu, & ita melius deſcẽdit ad exitum. Sic & nos in noſtris ſermonib. facta longa interpoſitione, dicturi alia repetimus ſuperiora, vt melius dicta cõtinuemus. His conſideratis, vidẽda eſt materia, quæ eſt corporalis exitus filiorum Iſrael de Aegypto, & ſpiritualis exitus ſanctorum ſanctorum de mundo. Intẽtione admonet nos ſpiritualiter exire de conformitate mundi, ſicut illi qui corporaliter exierunt de Aegypto, vt ſicut fuimus conformes ſeculo, ita ſimus cõformes Deo. Modus talis eſt, breuiter tangẽs de introitu filiorũ Iſrael in Aegyptum, agit de eorũ multiplicatione, deinde de nouo rege, qui ignorauit Ioſeph, & cœpit affligere populũ: deinde de plagis Aegypti: tandem de exitu illorũ & de tranſitu maris rubri & ſubmerſione Aegyptiorum. Tandem peruenit ad montem Sina, in quo lex data eſt, & agit de tabernaculo, & vaſis eius, & de veſtibus ſacerdotum & vnctione, & ſic terminatur.

Nota quod cum eadem ſit & indiuiſa hiſtoria, quam ppoſuit ſib. Moyſes deſcribendam, tamen per capitula & partes, ſiue per libros ea diſtinguitur, vt lectoribus faſtidium auferatur, ſicut viator viam, quę eſt indiuiſa diuidit per dietas, ut labor minuatur, & abſit faſtidium.

omnia, & maieſtate domini † coruſcante, quia cuncta nubes
operuerat. Si quando nubes tabernaculum deſerebat, profi-
ciſcebantur filii Iſrael per turmas ſuas: ſi pendebat deſuper †
manebant in eodẽ loco. Nubes quippe domini incubabat,
per diem tabernaculo, & ignis in nocte, videntibus cunctis 1
populis Iſrael † per cunctas manſiones ſuas. 2

† replente tabernaculum.

† quandiu proficiſcebantur.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Nubes quippe incubabat per diem. *ad refrigerium ęſtus Solis,* 2. Et ignis in nocte. *ad prędandum beneficium lucis. Vt autem prędicta melius intelligantur, expreſſi in figura ſitum tabernaculi, & atrij, & eorum quæ erant intra ipſa: prout in plano figurari poſſunt, ſed oportet multa ſupplere per imaginationem circuli parui in circuitu huius ſpatij poſiti ſignificant columnas atrij, lineę uero precedentes a circulo in circumitu ſignificant cortinas ad columnas pendentes & atrium claudentes. Totum ſpatium autem intra contentum debet intelligi centum cubitorum longitudinis & quinquaginta latitudinis, & medietas huius ſpatij ab oriente uſque ad tabernaculum intelligenda eſt quadrata ęquilatera, ſcilicet quinquaginta cubitorum longitudinis ab oriente in occidentem: & quinquaginta latitudinis, ſcilicet ab aquilone uerſus meridiem, & in hoc ſpatio ante tabernaculum debet ſituari Altare holocauſtorum. In alia uero medietate totius ſpatij debet ſituari tabernaculum, habent 30 cubitos longitudinis, & latitudinis, a poſteriori parte tabernaculi uſque ad cortinas atrij verſus occidentem ſpatium 20 cubitorum latitudinis: & a latere tabernaculi Aquilonari uſque ad cortinas ſpatium viginti cubitorum & ſimiliter à latere eius meridionali uſque ad cortinas ſpatium uiginti cubitorum, & ſic patet Medietas ſecunda intra cortinas contenti totius ſpatij quinquaginta cubitos habet longitudinis, & quinquaginta latitudinis, & defectum pictoris in hoc intellectus ſuppleat inſpectoris. In orientali uero parte tabernaculi ſituandum eſt candelabrum, menſa propoſitionis, & altare incenſi. In occidentali uero parte eius ſituanda eſt arca, duo Cherubin, & propitiatorium in locis infra deſcriptis.*

* CAP.

GLOSSÆ ORDINARIÆ IN LEVITICVM

PRAEFATIO.

ISICHIVS. Liber iſte Leuiticus dr̃ quia ſ.in hoc nomine totius libri argm̃ manifeſtatur. Tribus Leui tabernaculi miniſteriũ ſortita eſt, in quo ſacrificia, & primitias, & primogenitorũ oblationes offerri præceptum eſt, quia oĩa ſicut cætera ad Leuitas pertinet. A quib. liber iſte congruum ſortitus eſt nomen, quibus hęc oĩa digerit per ordinẽ.

Latinè offertorius vel ſacrificatiuus dr̃, quia de ſacrificijs & ceremonijs agit. Hic bene poſt Exod. ponitur. In eo.n. tabernaculum ordinatur, in hoc ea continentur quæ dominus Moyſi de tabernaculo loquebatur, & tabernaculi cerẽmoniæ.

Si quis autem quęrat quare libri legis diuiſi ſunt, cum hiſtoria tempore indiuiſa ſit. Reſpondendum eſt, vt faſtidium, ſ. lectori auferret librorum diuiſio, ſicut & viæ ſpatia diuidit viator, tanquam diuiſis minuatur labor.

RAB. ab ISICH. Hieroſolymorum epiſcopo (qui Leuiticum ſatis plene expoſuit) multa collegit, & ab alijs quoque patribus, qui eius aliquas ſententias expoſuerunt, quædam operi ſuo appoſuit, & ex confuſo ſententiarum ordine quendam expoſitionis ordinem multorum doctorum ſententias alternando compoſuit.

ISICH. Pre omnib. neceſſe eſt interpretationem legis ad anagogen trahi, & ſpũalem intelligentiam in litera perſcrutari. Hoc.n. non contradicit legi, ſed eam defendit. Spũalem quippe intellectum diligenter eſſe inquirendum ẽt ipſe Chriſtus oſtendit, qui in parabolis ſuis agrum, mundũ, agricolam, ſeminantẽ ſemen bonũ, iuſtos, zizania, malignos, meſſores quoq; angelos, & inimicum ſuperſeminantẽ, diabolum appellauit. Quis ergo vetat, bouẽ eum qui operatur iuſtitiam, appellare, ſicut ouem, ſimplicẽ, & innocentem, columbã, & turturẽ ſublimius agentes, & contẽplationi vacantes. Nunquid non Ezechiel, Hieruſalẽ, leęnam dixit, & catulum eius, Eliachim, q ductus eſt in Aegyptum, & alium catulũ Ioachim in Babylonẽ ductum: Nõ ſolum quæ in parabolis dicta ſunt, ſed & quę ſm hiſtoriam ſunt, ad ſublimiorem ducenda eſſe intellectũ Paulus oſtendit, dicens. *Scriptum eſt, quoniam Abraham habuit duos filios, &c.* poſt quæ addidit, *quæ ſunt ſecundum allegoriam dicta: Hęc enim ſunt duo. t. &c.* Fortaſſis autem noxia erit litera ſpoliata ſpũali intelligentia, & varijs reprehenſionib. obnoxia. Vnde per Ezechielem, & bonam legem, & non bonã dominus appellat, dicens. *Dedi eis precepta mea, & iudicia mea oſtendi eis, quæ faciat homo & viuat in eis.* Et alibi. *Dedi eis mandata non bona, & iudicia in quibus nõ uiuant.* Patet ergo bona eſſe & non bona, & in quib. viuãt, & in quibus non viuãt. Qui enim cuſtodit ſanctum ſpiritum, viuit in eis. Qui autem ſecundum carnem, moritur, quia vitam nõ cognoſcit in eis. Deinde legislator non ſemper, ſed certo tempore voluit cuſtodiri legis ſuperficiem, vt reprimeret durã Iudæorum ceruicem: vnde, *Scio quod populus iſte duręceruicis ſit,* Oſee autem vocat Iudæos, vitulam conſternentem, quæ ſ. nullomodo domatur. Et alibi. *Ephraim vitula docta diligere trituram, tranſiui ſuper pulchritudinem colli eius,* in quo obedientia ſignificatur. Iugum enim legis impoſuit, vt humilitati libenter ſuſciperent leue & ſuaue iugum euangelij.

ORIG. Si ſecũdum quoſdam ẽt noſtrorum ſimplicem intellectum ſequamur, & abſque vlla (vt ipſi nos ridere ſolent) ſtropha verbi & allegorię nubilo, vocẽ Legislatoris excipiamus, ego eccleſiaſticus ſub fide Chriſti viuens, & in medio eccleſię poſitus, ad ſacrificandum vitulos vel agnos, & ad offerẽdam ſimilam cum thure & oleo, diuini præcepti autoritate cõpellor, ipſe ergo dominus, ipſe ſpiritusſanctus deprecandus eſt, vt omnem nebulam peccati, quæ viſum cordis noſtri obſcurat, auferre dignetur, vt ſpiritualem intelligentiam intueamur, ſecundum illud. *Reuela oculos meos & conſi. &c.*

✲ TERTVL. Sacrificiorum quoq; onera, & operationum & oblationum negotioſas ſcrupuloſitates nemo reprehẽdat, quaſi Deus talia ſibi, proprie deſiderauerit, qui tam manifeſte exclamat, *Quo mihi multitudinem ſacrificiorum ueſtrorum?* Et, *quis exquiſiuit iſta de manibus veſtris?* ſed illam Dei induſtriam ſentiat, qua populum pronum in idololatriam & tranſgreſſionẽ eiuſmodi officijs religioni ſuæ voluit aſtringere, quibus ſuperſtitio ſeculi agebatur, vt ab ea auocaret illos, ſibi iubens fieri quaſi deſideranti ne ſimulacris faciendis delinqueret. D

THEOD. Qua de cauſa Deus offerri ſibi ſacrificia pręcipit? Deus ſacrificijs prorſus non indiget. Cæterum quia populus qui longa per tpa vitam in Aegypto tranſegerat, dęmonib. ſacrificare didicerat, permiſit Deus ſacrificia, vt illum a neſando dęmonum cultu vindicaret, quo quidam magnopere delectabãtur, quemadmodum teſtificantur ea quę circa vitulum acciderunt. Hoc autem ipſum & per Ezechielem patefecit. *Vidi te ſanguine tuo perfuſam, vitam producere.* Dicit itaque, vbi animaduerti te ſummam capere voluptatem de ſanguine ſacrificiorum, permiſi hoc te frui deſiderio, præterea hoc præcepto aliud quoque ſalutare medicamentum comparauit illis. Nam ea ſibi ſacrificari iuſſit, quę pro Deo coluntur ab Aegyptijs, nẽpe de numero quadrupedum vitulum, capram, & ouem, volatilibus autem turturem & pullos columbarum. Qõ. 1. in Leuiticũ.

✲ PROCOP. Quidam præſentem librum contẽpſere, quod nimium videatur occupatus relatione ſacrificiorum, nihilque dignum rerum vniuerſi opifice contineat, quo temerario auſu non animaduertunt, ſeipſum contumelia afficere mundi opificem, dum non omittunt eum ſpernere, vt qui inutiles poſuerit leges. Stultiſſimi homines nequeunt perſpicere ſapientiam, quæ ſub his inuolucris occultatur. Nam de victimis & ſacrificiis ita diſſerit, vt confiteatur ea eſſe exemplaria & vmbrã rerum cęleſtium. Victimę de quibus agit pręſens liber, huc reſpiciunt, vt puritas & munditaes humanis concilietur mentibus, dum ignis Dei conſumit quicquid belluinum & rationis expers imperfectis reperitur, dumque affectus ferinos penitus exurit, cuius rei typum gerunt holocauſta. Illud exiſtimatur in diuino ſermone eſſe ignis, quod conſumit in homine quicquid terrena ſapit. In c. 1. Le

✲ RVP. Sacrificia quorum hic ritus ordinatus eſt, non tanquam perficiendæ ſalutis inſtrumenta neceſſaria, ſed tanquã obſtacula quædam propter tranſgreſſiones poſita ſunt. Vnde Paulus. *Propter tranſgreſſiones, ait, lex poſita eſt, donec veniret ſemen cui repromiſerat ordinata per angelos in manu mediatoris.* Igitur ſacrificiorum legem non propter ipſa, ſed propter hoc quod ipſa quoque ſecundum exemplar veri & cæleſtis ſacrificij diſpoſita ſunt. li. 1. in Leuit. c. 1. E

✲ BED. Quæri ſolet, ſi aliquis ordo ſit qui hunc ordinem voluminum legis ſignificaret. Quod ita ſoluitur. Quia Geneſis iſtã ſniam ſignificat qua dr̃, lex Dñi immaculata conuertens animas. Exodus ſapientiam pręſtans paruulis. Leuiticus vero demonſtrans, præceptum Dñi illuminans. Numerus iudicia Dei vere iuſtificata. Deuteronomium verò totum euangeliũ, quia Deuter. nouata lex interpretatur. Sed ſciendũ eſt, quõ ſupradictus ordo, huic ordini voluminum conueniat. Idcirco ſententia prima Geneſi coaptatur, quia Geneſis enunciat oĩa verbo Dei eſſe creata, quæ idcirco lex eſt. In illa quoque aĩarum conuerſio, i. a vita ad mortem, vt Adam intelligitur, & a morte ad vitam vt Noe. Exodus *ſapientiam præſtans paruulis*, adimplendo quod Abraham Iſaac & Iacob, de terra promiſſionis Deus repromiſit. Omnes.n. in Dei comparatione paruuli ſunt. Leuiticus pręceptum Domini lucidum illuminas diſcernendo inter munda & immunda animalia. Numerus vero iudicia Dei vera ſunt, maxime in prophetia Balaam, in benedictionib. maledictionibusque. Vna autem vocatio ante hanc inuenitur, i. apud ſcientiam Dei in lege naturæ. Expoſitione in c. 1. Leuit.

ISID. Omnis hoſtiarum diuerſitatis, Chriſti hoſtiam præfigurabat. Vnde *veritate oblata, ceſſauit vmbra,* verum ſacrificium veri & æterni ſacerdotis, pręfigurans. Ideo aũt hoſtiis animalium ppemundationem oblatis, vna vera hoſtia Chriſti promittebatur, in qua fieret remiſſio peccatorum contractorum de carne & ſanguine qui regnum Dei non poſſidebunt, quia ſubſtantia corporalis in cęleſtam mutabitur qualitatem. Chriſtus, in vitulo, pp virtutem crucis offerebatur, in agno pp innocentiam, in ariete, propter principatum, in hirco, pp ſimilitudinem carnis peccati, in turture & columba, quia Deus & homo. Mediator.n. Dei & hoĩum in duarum ſubſtantiarũ coniunctione monſtrabatur, in ſimilaginis conſperſione, credentium per aquam baptiſmi, collectam ẽt eccleſiam, i. Corpus Chriſti oſtendebatur. Nos aũt moraliter offerimus vitulum, cum carnis ſuperbiam vincimus; Agnum cum irrationabiles motus corrigimus. Hædũ cum laſciuiam ſuperamus. Columbam dum ſimplices ſumus. Turturem, dum caſti ſumus, vel dum caſtitatem ſeruamus. Panes azymos, cum nõ in fermento malitiæ, ſed in azymis ſynceritatis & ueritatis epulamur. 1. Cor. 15. f. F Rom. 8. a. 1. Tim. 2. b 1. Cor. 5. c 1. Cor. 11.

A RABANVS. ſingula ſacrificia, imo ſingulas penè ſyllabas, & veſtes Aaron, & totum Leuiticum ordinem cæleſtia dicit ſpirare ſacramenta.

Hiſtorice. ORIGE. quoque. Quia ſicut in nouiſſimis diebus, verbum Dei ex Maria Virgine carne veſtitum proceſſit in mundum; cuius caro ab omnibus videbatur, diuinitas paucis & electis cognita tegebatur, ſic verbum Dei per prophetas proferetur ad homines ibi carnis, hic literæ velamine tectum: litera tanquam caro aſpicitur: ſpiritualis ſenſus, tanquam diuinitas ſentitur.

CAP.

C A P. I.

Vocauit, &c. ISICH. Per coniunctionem ſequentia iungit præcedentibus, initium, ſcilicet libri huius cum fine præcedentis. Vnius enim & eiuſdem diei opus in vtroque continetur. Liber quoque Numeri, quia nihil habet medium inter ſe & Leuiticũ, ſimile ſortitur proœmium, hoc eſt. *Locutuſque dominus ad Moyſen in deſerto Sinai, &c.* Nihil ergo poſt hiſtoriam Leuitici ante hiſtoriam Numeri populus egit, neq; enim locum mutauerat quia necdum tabernaculum dedicauerat, nec multum temporis præterierat. In primo quippe menſe ſecundi anni, eiuſdem menſis initio agere cœperunt. In Exodo autem & Geneſi, quia multum temporis medium, mortis Ioſeph & egreſſionis filiorum Iſrael, fluxerat, coniunctio non obtinet principium, ſed opportunum diſpenſationi eorum diſpenſatur exordiũ. *Hæc ſunt nomina filiorum Iſrael, qui ingreſſi ſunt Aegyptum.*

Num. 1.a

B

ISICH. Secundum lxx. Reuocauit. Secundum eos reuocauit Deus Beſeleel ex nomine, quando præcepit fieri tabernaculum ſecundum figuram, quæ oſtenſa eſt in monte, ergo & nunc quandam ſacrificiorum intelligibilium imaginem deſcribere præcepit. hæc reuocatio quippe quandam diſpenſationem rerum vel verborũ ad ſuperiora reſpicientium innuit.

Vbi ſupra Sacrificio ſunt multiplicatio.

ORIG. *Vocauit autem, &c.* In principio, leges ſacrificiorum & munerum promulgãs ait. *Si homo munus offert Deo, offerat de bobus, vel pecoribus, id eſt agnis vel hœdis. Si vero ex auibus, turtures vel pullos columbarum.* Si aũt non homo, ſed anima offerat munus Deo, & ſimila offerat azymos panes coctos ĩ clibano, vel ſimilam ex ſartagine conſperſam oleo aut ex craticula. Deinde dicit quia fermentatum non oportet offerri, ita quod ſuper altare ponatur, neque mel ſacrificijs admiſceri, ſed ſale omne ſacrificium vel munus ſaliri. Secundo primitiarum ſacrificia recentia & purgata offerri iubet. Poſt hæc, ſub eadem legis continentia, de ſacrificijs ſalutarib. annectit, primò ex bobus, ſecundò ex ouibus liceat vel in agnis vel in hœdis mares vel fœminas offerri. Nihil præter hæc, de ſacrificijs ſalutaribus offerendum decernit. Videndum verò quid ſit quod dicit. *Homo ex vobis, &c.* tanquam poſſit non homo offerre, cum, *ſi quis ex vobis offerat*, ſuffeciſſet dicere. In ſequẽtibus autem dicit. *Si autem anima offerat munus.* In poſterioribus, cum ſecundò ad Moyſen loquitur Deus de ſacrificijs pro peccato offerendis, adiungit. *Si Pontifex peccauerit, offerat* illud, vel illud. Si autem omnis ſynagoga, ſi princeps, ſi anima vna peccauerit, mãdatur quid offerant ſinguli. Non putemus hanc diſtinctionem pertinere ad rerum vel verbo rum finem. *Beati enim oculi, qui abiecto uelamine literæ ſpiritum poſſunt uidere*, & beati, qui ad hæc audienda interiores aures afferunt mundas.

IDEM. Quod non diligat Deus Iudæorum ſacrificia, Eſaias oſtendit dicens. *Quo mihi multitudo victimarum veſtrarum, dicit dominus? Plenus ſum, holocauſta arietum & adipem pinguium, & ſanguinem vitulorum & arietum & hircorum nolui. Quis quæſiuit hęc de manibus ueſtris?* Quod ergo præceperat, abnuit. vnde Amos, *Nunquid victimas & ſacrificia veſtra obtuliſtis mihi in deſerto?* Frequenter tamen obtulerant: ſed quæ grata non habebat, quaſi non oblata reſutabat. Hinc ...

LIBER LEVITICVS

Hebraicè ויקרא Vaycra.

C A P. I.

Lxx. Reuocauit.

a Vocauit autem Moyſen, & locutus eſt 1
a Cælo vel ſcriptura in qua imagines & figuræ myſteriorum in futurarum rerum teſtimonium ſunt.
ei dominus de tabernaculo teſtimonii,
a Iudæis. Carnalis, vel ſpiritualis. Non.n.qui in manifeſto Iudæus eſt nec quæ palam in carne eſt circuncíſio, ſed quę in occulto, cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt. Rom.2.d.
dicens: Loquere filiis Iſrael, & dices ad

NICOLAVS DE LYRA.

C A P. I.

Duplicit er datur lex.

1 Vocauit, &c. *Sicut dictum fuit in principio Exodi, lex diuina, quæ danda eſt populo adunato, ſub cultu vnius Dei dupliciter datur.* Vno modo *generaliter & ſuccinctè, & hoc modo eius datio deſcribitur in Exod.a.20.c. & citra, & hoc quantum ad præcepta moralia, iudicialia, & ceremonialia, ut ibidẽ fuit declaratum.* Alio modo *datur magis particulariter & explicitè, & hoc modo datur in hoc libro & ſequenti, quia ſic adinuicem diſtinguũtur, quia omnia præcepta legis diuinæ ordinantur ad dilectionem Dei & proximi ſecundum quod dicit Apoſtolus 1.Tim.1.a.* Finis præcepti eſt charitas. *Et ſaluator Matt.22.d. dicit quod in duobus præceptis charitatis, ſcilicet Dei & proximi* tota lex pendet & prophetæ. E *in hoc libro ponuntur in ſpeciali præcepta ordinantia ad Deum. In libro vero Numerorum ponuntur illa quæ ordinant ad proximum. Iſta tamen diuiſio non eſt ita præciſa, quin in hoc libro ponantur aliqua etiam ordinantia ad proximum, & in illo aliqua ordinantia ad Deum. Nec mirum, quia dilectio Dei mouet ad dilectionem proximi, & dilectio proximi ad dilectionem Dei finaliter ordinatur, & ſic illa quę ordinant ad Deum & proximum, ſuper ſe inuicem reflectuntur. Quantum vero ſpectat ad præſentem librum conſiderandum quod homo ordinatur ad Deum per debitum latriæ cultum qui cultus principaliter conſiſtit in actu interiori mentis ſecundum quod dicit Aug. in enchi. Fide, ſpe, charitate colitur Deus: Secundario verò conſiſtit in quibuſdam actibus exterioribus, qui ſunt quædam proteſtationes interioris cultus: & de talibus tractatur in hoc libro, videlicet de ſacrificijs & oblationibus, quæ debebant Deo fieri in recognitionem fidei, & dilectionis ad ipſum, propter quod vocatur iſte liber Leuiticus, quia talia offerre ad ſacerdotes Leuitici generis pertinebat. Huiuſmodi vero ſacrificia in veteri lege fuerunt multa, & hoc triplici ratione. Prima eſt, quia fuerunt inſtituta ad reuocandum Iudæos ab idololatria, ad quam proni erant, & ideo rationabiliter fuerunt multitudine ſacrificiorum onerati, vt eis non vacaret idolis immolare.* Et *propter eandem rationem ſcilicet vt ab idololatria elongarentur, fuerunt eis impoſita ſacrificia alia à ſacrificijs idolorum, & frequenter contraria, vt patebit in ſequentibus. Secunda eſt, quia fuerunt inſtituta vt Iudæi in cultu vnius Dei exercerentur, & per tale frequens exercitium habitus in generaretur, quo ad Dei cultum delectabiliter ad lucerentur. Tertia ratio eſt, quia ſacrificia vet.le. fuerunt figura vnius veri ſacrificij no.le. ſcilicet Chriſti in ara crucis immolati. Illud autem quod eſt perfectum per vnum vel pauca imperfecta non poteſt ſufficienter repręſentari, & ideo ſicut perfectio diuina vnica exiſtens in perfectionibus creaturarum variè & multipliciter repręſentatur, ſic decens fuit vt ſacrificium noſtrum perfectiſſimum per multa & varia ſacrificia in veteri lege figuraretur, quia illa erant imperfecta, ſecundum quod dicit Apoſtolus ad Hebræos 7.cap.* Nihil ad perfectum adduxit lex. *Igitur liber iſte, qui eſt de oblationibus & ſacrificijs, diuiditur in quatuor partes principales. In prima agitur de ſacrificijs & oblationibus. In ſecunda de ipſis offerentibus, ſcilicet, cap. octauo. In tertia de offerendi temporibus, videlicet 23.cap. In quarta de votorum ſolutionibus & redemptionibus, quę ſunt quædam oblationes ſpeciales cap. 27. Circa primum agitur primo de ſacrificiorum & oblationum actu, ſecundo de eorum uſu. cap.6.ibi.* Hęc eſt lex ſacrificii, &c.

C

✠ Circa

M O R A L I T E R.

† 1 *Vocauit autem Moyſen, &c.* In hoc libro principaliter agitur de ſacrificijs offerendis domino, inter quæ principalius eſt holocauſtum, agitur de ipſo igitur primo, cum dicitur.

† 1 Si

Heremias *Commedite carnes, quia nō locutus ſum patribus veſtris, & non præcepi eis de verbo holocauſtomatum.* Sed negat idē q mandauerat, quia intentionē datoris qui acceperant, prætenbant. Erat.n. ſubtilis lex, & ſub literæ abſconſa velamine ut eam perſcrutantes, & ſeſe emādarēt & futu ra intell gerent. Ratio nabilium ergo & intelligibilium ſacrificiorū imago deſcribitur, & aperte hæc uocatio, diſpenſatio nem verborū vel rerum reſpicientiū ad ſuperiora, innuit.

c.1. ✱ PROCOPIVS. *Vocauit, &c.* De' vbique vocare ſolet Moſem vt etiā accidit, cū appareret in rubo. Cæterū ſacra q fiunt in honorem dæmonum, peraguntur neglecto verbo Dei. In his conſpiciuntur magicæ præſtigiæ, & dęmonum inuocatio. Adduntur quędam tacitæ obligationes, quas cum dęmonibus ipſorum ſacrificuli conferunt.

a *Homo qui.* RAD. FLAVIACEN. In hoſtiis legalib. quædam holocauſta, quędam hoſtiæ pacificæ dicebantur. Holocauſta tota in altari cremabantur, inde dicta holocauſta, quaſi tota incenſa. Hoſtiarum autē pacificarum ſolis crematis adipib. cætera in ſacerdotum, ſeu eorum qui obtulerant, cedebant, uſum. Sed quia iuxta Apoſtolum oīa hęc figuraliter fiebant in illis, ad nos eadem referamus, & quid myſtice in eccleſia ſignent, diſcutiamus. Duo quippe hæc ſunt conuerſationis genera. Quicunq; ergo ſeculo renuntiantes ex integro diuinis ſe mancipant obſequiis, holocauſtum & Deo exhibent, qui a vinculis coniugalib. liberi, & carnis voluptatibus emancipati, oēs effectus ſuos ad cæleſtia quęrenda conuertunt. Hoſtias vero pacificas offerunt, qui ad culmen perfectionis minus idonei, per mediocrem conuerſationem pacē cum Deo faciunt. Hi licet omnia ſua non deſerant, de his tamē quæ poſſidēt, fideliter dn̄o miniſtrant. Et idcirco carnes eorum, ea videlicet quæ adhuc carnaliter diligunt, nondum quidem, ſpirituali feruore abſumuntur, ſed ſanctificatę quidem, ſine criminis admixtione, ex magna parte offerentiū voluptati deſeruiūt.

RVP. Oblationem ſiue ſacrificiorū alia dicuntur holocauſtomata, alia pacifica, alia pro peccato. Rurſus eorū quæ pro peccato dicuntur, alia ſunt quæ pro peccato ſacerdotis ſimul & multitudinis, alia q pro peccato cuiuſq; principis ſiue popularis. Sed quę pro peccato ſunt ſacerdotis tantum, atq; pro peccato ſacerdotis ſimul & multitudinis, parum aut nihil differre videntur vtraq; enim ext. caſtra cremari iubētur, & hoc ab holocauſto differunt, quod holocauſtum in altari, illa aūt extra caſtra cremantur. Item quę pro peccato principis, & quę pro peccato ſunt hominis plebeii, ſub eandem legem redguntur, vtraque vero pari modo ſeparato memoriali in paſtum

a ¶ Genus humanum. Hominis id eſt rationabile eſt deum offerendo placare, quia non placet hoſtia ſine ratione. Hieronymus Poſſibile eſt eundem hominem appellari, & quæ ſunt iumentorum agere. vnde. Homo cum in honore eſſet non intellexit. Pſal. xlviij.c. b Voluntarie. c Hoſtia dicitur ab hoſte, vel ab hoſtio quo adducebatur, vel qui a ante bellum immolabatur, poſt victoriam vero victima.

1 a eos. Homo qui obtulerit ex vobis hoſtiam domino de pe- v

a Actiuæ vitæ operib. de quib. agit hic. De cōtemplatione vero in ſequentib. vbi de auibus mandatur. Quaſi, quales ſunt talia offerunt. b Pietatis operib. c Innocentia ſimplicitate. Ouium nomine etiam caprarum genus incluſit. d Opus, ſ. omnino perfectum.

b corib., id eſt de bob. & ouib. offerens victimas ſi holocauſtum 2

ſtum ignis dominici, adipe, ſ. qui operit vitalia & omni pinguedine interiori duob. renib. cum adipe quo teguntur ilia, & reticulo iecoris cum renunculis: his, inquam, ſeparatis, cætera cedunt in uſum ſacerdotis. D

IDEM. In his trib. animalium generibus, tres intelligamus ordines, quorum ſacrificiis legitimis, in cœleſti tabernaculo deſeruitur, quos apud Ezechielē tres viri iſti deſignant, Noe, Daniel, Iob vnū ſcilicet rectorū, alium cōtemplationi uacantium, tertiū in actibus ſeculi bene operantium. Eze.3.

ORIG. Hominē quē primo poſuit ad offerendum dn̄o, genus humanum intelligit, qui vitulum offert ſaginatum, ſ. quem pater pro regreſſo filio qui oēm ſubſtantiam ſuā dilapidauerat, iugulauit, magnum conuiuium fecit & lætitiam habuit, vt lętarentur in cęlo angeli *ſuper vno peccatore pœnitentiam agente.* Iſte quia non habuit propriam ſubſtātiam quam offerret, quia oīa diſſipauerat, obtulit vitulū cælitus miſſum de armēto, id eſt, de patriarcharum genere, maſculum, nihil fęmineę fragillitatis habentem, immaculatum, *qui peccatum non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius:* Ad oſtiū tabernaculi, non intra. *quia in propria venit, & ſui eum non receperunt.* Ad oſtium quoq; oblat' eſt qa ext. caſtra. i. ext. ciuitatē paſſus eſt. Mali enim coloni filiū patris familias ext. uineam eiecerunt & occiderūt. Hic ergo offerē ad oſtiū tabernaculi teſtimonii acceptus ꝯtra dn̄m. Quid enim tam acceptum deo quam hoſtia Chriſti q ſeipſum obtulit. Ponet manum ſuper caput, qui peccata humani generis poſuit ſuper corpus ſuum. Ipſe eſt .n. caput corporis eccleſiæ. Fortaſſis vero non ſine cauſa fit qd̄ ſupradictū eſt, *ad oſtium tabernaculi teſti.* Et infra, *ad altare quod eſt ad oſtium tabernaculi teſtimony.* Quaſi non eundem locum ſemel deſignaſſe ſufficeret, ſed fortaſſe intelligi voluit, ꝙ ſanguis Chriſti non ſolum in Hieruſalē effuſus eſt, vbi altare & baſis eius & tabernaculum teſtimonii, ſed & ſupernum altare quod eſt in cęlis, vbi eſt eccleſia primitiuorum aſperſit, ſecundū illud: *Pacificauit per ſanguinē crucis quæ in terra ſunt, & quę in cælis.* Quod autem duplex hoſtia fuerit, Paulus ad Hebræos dicit, *dum per velamen, id eſt, carnem ſuam.* Et iterum, *interius velamen cælum interpretatur quod penetrauit Ieſus.* Si ergo duo velamina velut pōtifex ingreſſus eſt, ſacrificium quoque duplex eſt quod & terreſtria & cæleſtia ſaluet. E

Hom. 1. Lucæ 15.c. Eſa. 53.c. Ioan. 1.a. Hebr. 13.b. Mat. 21.d. Colo. 1.c. Colo. 1.c. Hebr. 10.d. Allegorice.

ORIG. Homo qui ad imaginem Dei & ſimilitudinē factus rōabiliter viuit, moraliter offert vitulum, ouem, hædum, par turturum, aut duos pullos columbarum cū caſtum cōiugiū ſeruauerit, & myſteriū intellexerit, quo oculi ſponſę ſicut columbæ Vbi ſupra. F

NICOLAVS DE LYRA

✱ *Circa primum ſciendum, quod aliqua offerebantur interpolate, de quibus primo agitur. Aliqua uero continue, id eſt, omni die, cuiuſmodi erat iuge ſacrificium, de quo agitur in principio. 6. capit. Circa primum ſciendū, quod aliqua offerebantur ex mera deuotione, de quibus agitur 1. & 2. cap. Aliqua autem pro beneficij impetratione, de quibus agitur 3. capit. Aliquando autem fiebat oblatio pro peccati remiſſione, de qua agitur. 4. cap. tu. Circa primum ſciendum, quod aliquando fiebat oblatio de uiuentibus, & talis oblatio vocatur proprie ſacrificium, de qua primo agitur. Aliquando autem fiebat de non viuentibus, vt de pane, farina, & conſimilibus, & talis oblatio retinebat ſibi nomen commune oblationis, de qua agitur. 2. cap. Circa primum adhuc notandum, quod ui uentia hic accipiuntur animalia greſſibilia, de quorum oblatione agitur primo, & volatilia, de quibus agitur. 2. i bi.* Si autem de auibus. *adhuc circa greſſibilia primo agitur de oblatione maiorū, ſecundo minorum, ibi:* Quod ſi de pecorib. *Circa primum dicitur.*

Vocauit autem Moyſen, &c. *ad oſtendendum, quod leges iſtæ non fuerunt a Moyſe inuentæ, ſed a Deo datæ.*

1 Hō qui ob. *ex mera deuotione.*

2 Si holocauſtum. *Dicitur holocauſtum ſacrificium totaliter incenſum ad honorem diuinum. & dicitur ab* ὅλον *quod eſt totum, &* ✱ καῦμα.

MORALITER.

✱ 1 *Si holocauſtū.* Holocauſtū vero dicebatur ſacrificiū incēſum totaliter ad honorē diuinum propter quod moraliter ſignificat opus bonū de genere factū ex charitate ꝑpter Deū. Et ſi tale opus ſit prælatorū eccleſiæ vel doctorum, ſignificatur p holocauſtū de armento, id eſt, de bob. Boues enim ſunt aīalia in agro laborantia, propter quod dicit Paulus. 1. Corin. 3.c. propter quod ſignificāt prælatos, & doctores qui laborāt in agro dominico. *Dei adiutores ſumus. Dei agricultura eſtis.* Si vero bonū opus ex charitate ꝓcedēs ſit ſimpliciū Chriſtianorū, ſignificatur per holocauſtum de ouib. & capris, eo quod ſūt animalia ſimplicia, ꝓpter quod ſignificat ſimplices Chriſtianos, ſm̄ quod dicitur. 1. Para. 21.c. *Iſte autem grex quid quid commeruit.* Si vero bonū opus ex charitate ſit religioſorum vel clericorū, ſignificatur per holocauſtum ex auib. Nam religioſi vel clerici deputati ſunt ad cultum dei, & ſic intendere debēt diuinæ contemplationi. Propter quod ſignificantur per aues volantes. Dicitur autem in textu, quod oues illę debent eſſe turtures aut columbæ. Per turtures qui gemitū habent ꝓ cātu, intelliguntur proprie religioſi, qui genere debent pro pectis propriis ac etiā populi, vnde dicitur in Decre. 16. q. 1. Monachus non docentis, ſed plangentis habet officiū. Per colūbas vero clerici deſignantur, nam in eorum cōuerſatione debet columbina ſimplicitas refulgere.

Alleg. vero poteſt totum hoc exponi de Chriſto, nam immolatus fuit pro nobis ex maxima charitate dei patris. Io 3.b. *Sic deus dilexit mundum, ut filium ſuum vnigenitum daret.* Ipſe etiam Chriſtus ex maxima charitate mortem ſuſtinuit. Eph. 5.c. *Oblatus eſt, quia ipſe voluit.* Et ſic patet, quod Chriſtus perfectiſſime fuit holocauſtū, propter quod figuratus fuit in triplici holocauſto prędicto, ſ. de bob. ouib & auib. Dicitur enim bos ratione laboris, quem in mundo ſuſtinuit. & ouis propter innocētiam quam ſemper tenuit. Dicitur etiam turtur ratione caſtitatis, & columba ratione ſimplicitatis. Allegorice.

lūbæ dicunt ad plenitudinē aquarū,& collū ei⁹ ſicut turturis.
A Isɪᴄ. Simplicem deſignat hominē,qui nihil acuminis vel ad malitiam habet vel ad uirtutem,ſed ab alio trahitur. Hæc enim animalia manſueta & trahentes facile ſequentia. Vnde Iudęorum tantum hęc poſſunt eſſe munera,qui ſi uirtutis aliquid non operatur,

eſt enim in eis conſilium & prudentia, quæ ſacerdotio funguntur apud Deum,ſed quaſi ſtultæ virgines ſunt,quę corpore caſtæ fuerunt.oleum autem charitatis & pacis & aliarum virtutum non habuerunt.

b *Ad Placandum,&c.* Iuxta Lxx.autem hoc acceptū dicit offerenti,ſcil.

a De ſtirpe patriarcharum. b Chriſtum nihil fœmineę fragilitatis habentem, Fortia & viriliſ opera. c Qui peccatum non fecit,nec inuentus eſt dolus in ore eius.1.Pet.2.d.

a fuerit eius oblatio ac de armento, maſculū immaculatum offe-

a Quia extra portam paſſus eſt,& in propria venit,& ſui eum non receperunt. Apoſtolicam doctrinam iuxta quam nobis viuendum eſt,& operandum. b Factus eſt enim maledictum,vt nos a maledicto liberaret. Lxx.acceptum contra dominum.

b ret ad oſtium tabernaculi teſtimonii †ad placādum ſibi domi-

a Peccata noſtra poſuit in corpore ſuo ſuper lignum. Offerens qui non deſignatur ex nomine. b Operationes. c Initium bonæ cogitationis,vt ſtatim ſequatur perfectio operis. Ipſe eſt caput corporis eccleſię. Deo.

c nū. Ponetque manus ſuper caput hoſtię, & acceptabilis erit atq;

a Fidem mortis Chriſti habebit in mente. Franget carnis petulantiam. b Qui alacer,lætitiam ſignificat ſpirituale̅ hilarem enim datorem diligit Deus. c Animi imperio,vbi Deus videt,

d in expiationē ei⁹ proficiens. † Immolabitq; vitulum corā domi

Pſ.35.b. ſufficit mala non facere. De quibus, *Homines & iumenta ſaluabit Dominus*. Primus ordo hominibus datur,iumentis etiam ſalus conceditur.

Iᴅᴇᴍ. Sacrificium Deus exigit vt nobis

Ro.12.a. proficiat nō ſibi,vnde, *Obſecro uos,ut exhibeatis corpora ueſtra hoſtiam uiuam, ſanctā Deo placentem, &c rationabile obſequium ueſtrum,&c.* Placens eſt ergo ſacrificium deo, corporū noſtrorū mortificatio, qua & a peccatis abſtinem⁹, & virtutes acquirim⁹ hoc alii pleniſſime,alii faciunt, ex parte q ſe omnino mortificāt & ſeculo renunciāt, holocauſtū fiunt, dū ſe totos per

B intelligibilē charitatis ignē deo offerunt,non iam terreni,ſed cæleſtes effecti.Si ergo talis iuſtitiā legis fecerit quæ eſt ſecundum literam,bos cōgrue nominatur,†qui portat iugum ter-

† quia

Act 15.c. renorum operum,legem ſuſtinens, quaſi iugum de quo Pe-

1.Cor.9.b trus ait: *Quid tentatis Deum,imponere iugū ſuper ceruices,&c.* Paulus quoq; ait: *Non alligabis os bouis triturantis:* Quod exponit ſic, *Nunquid dei bobus cura eſt Deo? an propter nos hoc dicit? quia debet in ſpe qui arat,arare.* Maſculū dēt eſſe munus, ne operator legis vilatenus effęminetur.Immaculatum,ne labē iniquitatis vel ſimulatiōis admiſceat. Ad oſtium tabernaculi teſtimonii. *In*

Philip.3.d *cælo enim debet eſſe noſtra conuerſatio:* In conſcientia quoque cogitationes habitant,quæ tandē pro nobis aut contra nos teſtimonium dicant.

Allegoricæ. a *De armento,&c.* Isɪᴅ. Primum ſacrificium eſt uitulus, id eſt Chriſtus; *de armento*, id eſt, de patriarcharū ſtirpe progenitus, qui aratro ſuæ crucis terram carnis noſtræ perdomuit,& ſpiritusſancti ſemen, virtutum fruge ditauit.

Oʀɪɢ. Vitulus ſuperb. caro nr̄a. hanc offerimus,dum caſtam cuſtodimus, Ad oſtium tabernaculi, vbi diuinorum ſuſcipiet auditum, Maſculū ſit munus,fęmineam neſciat cōcupiſcentiam,fragilitatē,diſſolutionem, & mollitiem fugiat. Ponitur manus ſuper hoſtiam,ut domino ſit accepta,frenum,ſ.continentię & manus diſciplinę,ſecundū illud; *Macero corpus meum, & ſeruituti ſubijcio,ne cum alijs prædico ipſe reprobus efficiar.* Iugulat coram domino,dum mortificantur membra. Filii Aaron,ſcilicet

1.Cor.9.d. ſacerdotes offerunt ſanguinem. Sacerdos in te eſt, & filii eius,mens & ſenſus eius, qui ſoli intelligunt dominum

Ro.12.a. & capaces ſcientię eius ſunt. Vult ergo ut rationabilē ſenſum & carnem tuā caſtā offeras Deo. *Vnde hoſtiam uiuam, ſanctam,*

C *Deo placentem,rationabile obſequium ueſtrum.* Hoc eſt enim, per ſacerdotē vel filios eius offerri ſanguinē ad altare, cum quis corpore & ſpiritu caſtus efficitur. Sunt.n. qui carnē offerunt in holocauſtum,uō p ſacerdotis miniſterium. Nō enim ſcienter nec ſm legem quæ in ore ſacerdotis corpore caſti, animo

Malac.2.b. inceſti. Aut enim concupiſcentiæ gloria maculantur, aut cupiditate,aut auaritia polluuntur,aut aliis vitiis vexantur. Non eſt

Si enim acceptum nobis veteſit, & cor noſtrū re-

1 cte iudicans,nullq;

2 adhærens paſſioni,

mun⁹ ad ſuſcipiēdū

2 dignū probauerit,

4 tūc orare in conſpe-

5 ctu domini,id eſt,re-

miſſionē poſſumus

6 obtinere. Vnde coram ipſo ſuadebimus corda noſtra, quia ſi reprehen-

7 derit nos cor noſtrum ſcimus quia

maior eſt Deus corde noſtro, & cognoſcit omnia &c.

c *Ponet,&c.* Quod nos hoſtiā dicimus Græcè καρπώματα dicūt, in quo intelligibile holocauſtum ſignificatur. Spiritualiter.n. fructificat,qui per ſpiritualem conuerſationem efficitur holocauſtum,propter quod,qui offert,manum in caput hoſtiæ ponit,quod ſignificat initium prædictæ conuerſationis,q̄ qui offert,ipſe ſibi cauſa promiſſionis eſt. Sponte enim offert,quia donum eſt,& omne donum volūtarium eſt. Si enim pmiſſionem ſuā tranſgreſſus fuerit,ipſum accuſat,cum pęnas luerit. Sic autem acceptabilis erit,& ad expiationem ſuam proficiēs cum poſitione manus, manifeſtauerit quia ſponte non neceſſitate obtulerit.

Rᴀᴅ. Manus impoſitio deuotionem offerētis inſinuat. In omni.n.placito,cum ad propoſitam ſententiam diuerſorum conſenſus expetitur,per manus appoſitionem ſignificatur. Tunc quippe his q̄ dicta ſunt,ſe fauere demōſtrant cū man⁹ accōmodant. Cū igitur offerentis manus ſup hoſtiæ ſuæ caput ponitur,innuitur nobis ꝙ voluntarie ſit ſacrificandum.

d *Immolabitque,&c.* Isɪᴄ. Non ſolum.n.propriā cōſcientiam & conuerſationē Deo debemus offerre,ſed ēt ſicut placet ei, mortificando corpus,non ad inferiora,ſed ad ſuperiora tēdētes,hoc eſt.n.coram dn̄o, filii Aaron occidunt & ſanguinem offerunt,qui aūt offert non deſignatur ex nomine. Oblationem.n,quilibet adducere,id eſt, promittere poteſt, implere aūt promiſſa,quaſi bouem occidere & ſanguinē effundere,ſi illi Aarō ſoli pro dignitate ſacerdotii. Aarō vero arcanus vel mōtanus īterpretatur. Quiſq; ergo tēplum Dei & excelſum virtutib.ſe ædificauerit,filius Aarō dēt dici & ſacerdos. Sacerdos enim vnctione efficitur,& oēs ſacerdotes ſumus,qui myſticæ vnctionis dignitatem ſeruamus,vnde Iohannes: *Vos unctionē habetis a ſancto.* Et Petrus: *Vos autem genus electum,regale ſacerdotium,&c.* Hi ſanguinē fundunt,id eſt,animæ non parcūt, illud audientes: *Qui perdiderit animam ſuam propter me,&c.* Sanguis nāq; animā ſignificat,ſecundū illud: *Anima carnis in ſanguine eſt.* In circuitu altaris,id eſt,dominici corporis,q ſicut ſuper altare ſacrificium ponitur,ſic omnē animæ virtutē ſuper corpus Cr̄i,id eſt,ad imitationem eius operantur ſacerdotes. vnde: *Altare de terra fa.* Chriſti enim corpus de terra noſtra eſt. Et alibi: *Si altare lapideum feceris mihi,nō ædificabis illud de ſectis*

NICOLAVS DE LYRA.

καῦμα, quod eſt incēdiū,& per hoc deſignatur,quod anima offerentis debebat totaliter reſolui ſeu referri ad honorem diuinum, ſecundum quod dicitur Deu. 6.a. Diliges Dominum deum tuum ex toto corde tuo,& ex tota anima tua.

1 Ac de armento. *Armentum eſt congregatio boum,ſicut grex eſt congregatio ouium, & ſic patet quod hic loquitur de oblatione boum, quæ ſunt maiora animalia immolantia.*

2 Maſculum. *quia fœmina eſt mas occaſionatus,& quid imperfectū reſpectu maſculi,& ideo offerri non poterat in holocauſtum quod eſt ſacrificium perfectiſſimum, poterat tamen offerri in hoſtijs pacificis, ut habetur,i fra.c.3.*

3 Immaculatum, *id eſt, abſque defectu membrorum,& etiam carēs alijs quæ reddebant animal maculatum & ineptum ad ſacrificium domini ſicut eſt animal languidum & debile & contaminatum ex concubitu cum animali alterius ſpeciei,uel ex contractu rei immundę poſtquam venerat ad unam exedram templi, ubi reponebantur animalia mundo quouſque eſſet tempus & hora offerendi.*

4 Offeret ad oſtium. *Dicunt expoſitores noſtri communiter, quod per hoc intelligitur oſtium atrij ſacerdotum,ubi probabantur animalia utrum eſſent apta ad offerendum antequam introduceretur in atrium. Hebræi autem dicunt quod non probabantur ibi,ſed extra atrium totaliter in una exedra ad hoc parata, & ideo quod dicitur hic:* Ad oſtium tabernaculi, *exponunt de loco qui erat extra atrium, & ille locus erat ante oſtium tabernaculi,in quo erat arca & propitiatorium &c. & hoc magis concordat literæ in qua additur.*

5 Teſtimonii. *quia arca teſtamenti in qua continebantur tabulæ, vocatur teſtimonium.*

7 Ponetq; ma.ſuper cap.ho. *ad denotandum quod offerens animal renuntiabat iuri quod habebat in eo.*

7 Immolabitque vi. *Oſtenſo quid debebat facere laicus offerens animal in holocauſtum, hic conſequenter oſtenditur quid pertinebat circa hoc ad ſacerdotis officium, ſcilicet immolare,ſanguinem offerre,excoriare,& incendere,& hoc notatur cum dicitur.*

* 1 Filij

&i lapidibus. Si enim cultrũ ſuper illud leuaueris, polluetur. Chriſti enim caro non ſecta nec dolata manu humana, ad oſtium tabernaculi in circumitu, vt in omnibus eum imitetur. Per oſtiũ autem tabernaculi, apoſtolicam doctrinã ĩtelligimus, per quã introimus in cæleſte tabernaculũ, in quo habitat deus. Vnde Eſaias: *Reſpice domine de cælo.* Sicut Chriſtus oſtiũ appellatur, ſic doctrina apoſtolica quam largitur.

Filij Aaron. ORIG. De genere Aaron erant Anna & Caiphas, & alii qui Chriſtum pronũciauerũt eſſe reum mortis, & effuderunt ſanguinẽ eius ad baſim altaris, ibi enim eſt occiſus, vbi altare erat & baſis eius, vnde: *Non capit prophetam perire extra Hieruſalem.*

✲ RADVLPHVS filii Aarõ in lege nõnunquã rectores eccleſiæ, nonnunquam vero quilibet fideles accipiũtur. Ipſi quippe omnia membra ſunt ſacerdotis. Ad vtroſque ergo referamus quod dicitur. Sancti doctores auditorum ſuorũ fundentes ſanguinem offerunt, dum admonitiõe aſſidua ex eorũ cordibus cupiditates prauas eiiciunt. Sanguis namq; ſicut vita carnis eſt, ſic in prauis deſideriis carnalium operũ ſubſiſtẽtia: funde ſanguinẽ & caro moritur, tolle malã voluntatem nec erit qui malum operetur.

ISICHIVS. Pellis detrahitur, cum diuitiis & quibuſcũque ſecularibus expoliamur, vnde: *Pellem pro pelle, & vniuerſa quæ habet homo dabit pro anima ſua.* Membra conciduntur, dũ ſingulorum cõuerſatio in augmentũ corporis in menſura cuiuſq; mẽbri ædificat. Filii Aarõ ignẽ ſubiiciũt, dũ ſpiritũ accẽdunt. D / Iob.1.

¶ Electi ſunt membra veri ſacerdotis.i.Chriſti.vnde 2.Pet.2.b.Vos eſtis genus electum, regale ſacerdotium, populus acquiſitionis, &c. ¶ Sic ¶ In hac fide mundante corda.

no & offerent filii Aaron † ſacerdotis ſanguinem eius funden- 1

a ¶ Ori. Quia non capit prophetam perire extra Ieruſalem. b ¶ Apoſtolicam doctrinam.

tes † per altaris circumitum, quod eſt ante oſtium tabernacu- 2

a ¶ Orig. à ſacerdotibus. ¶ I.ſi.i. diuitiis pro Chriſto diſperſis. b Velamine literæ. c ¶ Verbi Dei. d Omnes ſenſus corporis domino conſecrando, vel certa diſcretione ſingula examinando. e ¶ Orig. oſtendendo quid vnicuique conueniat, quis ſingulorum profectus. f ¶ Tanquam fideles diſpenſatores.

li. Detractaque pelle hoſtiæ, artus in fruſtra conciderint; & ſub- 3

a ¶ Internuſcentes ſermonem diuinitatis. b. ¶ ſpiritusſancti, quo opera & vota excoquenda ſunt & examinanda. c ¶ Exemplis patrum ad quorum imitationem omnia facienda. ¶ Vſque ad lignum crucis paſſio Chriſti, ibi finita eſt diſpenſatio carnis.

iicient in altari ignem, ſtruẽ lignorum ante compoſita, &

a ¶ Non infimis & indignis communicantes. b ¶ Principale mentis & intelligentiæ, & quod præcipuè domino conſecrandum eſt. ¶ Ideſt mens quæ corporis & animæ ſalute fouetur, & in vnum vtriuſque motus colligit non debet diuidi.

membra quæ cæſa ſunt deſuper ordinantes, caput videlicet

a In quo ſecundum Phyſicos eſt initium omnis deſiderij, & ſedes caloris quo excoquuntur cibi. omnis autem intentio noſtra & deſideria domino ſunt deuouenda. b ¶ Cogitationibus immundis conſcientia. c ¶ Puluereis actibus, qui a vix ſine peccato aliquid agimus. ¶ Aliter non ſunt offerenda. ¶ Conſummatione ſacramenti ſuſcepta. d ¶ Compunctione lachrymis.

et cuncta quæ adhærent iecori, inteſtinis, & pedibus lotis aqua,

¶ Chriſtum.

adolebitque ea ſacerdos ſuper altare † in holocauſtũ, & ſuauem 4 5

6

cõponẽtes ſtruem lignorũ, meditationes ſ. & doctrinas ſcripturarũ, quibus ſpiritus dei nutritur, & continuè accẽditur, vt nullis turbinibus extinguatur. vnde: *Spiritũ nolite extinguere, prophetias nolite ſpernere. &c.* Cõciſiones vero animam & corpus ĩtelligimus. Cũ enim vnius ſint animalis, inuicem aduerſãtur ſibi. *Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, ſpiritus autem aduerſus carnẽ &c.* Caput autem, mentẽ ſignificat. Vnde Eſaias: *Omne caput languidum, & omne cor mœrens.* Hęc enim ſibi cõpati inuicẽ dicuntur, & rationabile noſtrum in vtroq; habitans, in vtriuſq; ſalute fouetur. Caput non diuiditur quia mẽs per diuerſa non dẽt vagari, ſed à pace Dei cuſtodiri, ſecũdũ per illud: *Pax dei, quæ exuperat omnem ſenſum, cu. &c.* Cũcta quæ adhærent iecori: vel adeps, iuxta Lxx. quo. ſ. deſideriorũ appetitus mouentur. Supiacet. n. renibus, & inguinibus, quæ ſunt organa coitus. Hæc autem offerimus, cũ deſideriis, nõ corporaliter, ſed ſpiritualiter vtimur. Sup altare igni ſuppoſito imponimus, vt ſcripturis ſpiritualib. quæ de altari dominici corporis dictæ ſũt, coaptemus. Inteſtinis. i. abditis cogitationibus, lotis aqua baptiſmi vel pęnitẽtię lachrymis: & pedibus. i. actionibus, ſuper altare in holocauſtũ & ſuauẽ odorẽ do. Sacrificiũ noſtrũ holocauſtũ fit domino & odor ſuauitatis, quãdo omnia ſuper intelligibile altare offerimus, Chriſtũ imitãtes ſicut poſſumus.

†ſacerdotes. / 1.The.5.d / Gal.1 / Iſa.1. / † crurib. / † holocauſtum eſt oblatio in odorem quietis domino. Chald. interpræ holocauſti oblatio eſt quæ ſuſcipitur cum beneplacito coram dño, & infra. / Phili. 4. b.

Detractaque &c. ORIG. Sacerdos pellẽ detrahit, qua teguntur mẽbra, q velamen literæ a verbo ſeparat, & ĩterna ſpiritualis intelligentiæ mẽbra denudat, nec ponit in loco humili, ſed in altari. Indignis. n. & terrenis myſteria pãdit, ſed his qui ſunt altare dei, in quibus ſemper ignis diuinus accenditur, & caro conſumitur. Membratim vitulum, diuidit qui per ordinẽ diſtinctè explanat quis ſit profectus, Chriſti fimbriã contigiſſe quid, pedes lachrymis lauiſſe & capillis exterſiſſe & quãto põtius caput vnxiſſe, & qd habeat prærogatiuę, in pectore eius recubuiſſe: horũ cãs differere: Alia incipientib. alia proficientibus in fide Chriſti coaptare. Alia vero iam perfectis ſciẽtia & charitate, vituli dimẽbratio eſt. Qui etiam nouerit, quæ ſunt principia legis oſtẽdere, quis profectus in prophetiis, quę perfectio in euangeliis, quo lacte alãt paruuli, quo oleo foueãt infirmi, quo ſolido cibo impinguent athletæ Chriſti. Holocauſtum vituli per diſcreta mẽbra conueniẽter diſponit, ligna ſubiicit altari quo ardeat ignis, qui non ſolũ virtutes corporales Chriſti, ſed aliquatenus diuinitatẽ oſtẽdit. Deſurſũ eſt enim Chriſti diuinitas, quò ignis iſte feſtinat. Cõueniẽter ergo oĩa quæ in corpore ſaluatoris geſta ſũt, cęleſtis ignis abſũpſit, & ad diuinitatis eius naturã cũcta reſtituit. Lignis tamẽ adhibitis iſte ignis ſuccendit, vſque ad crucem enim paſſus eſt, vbi autẽ in ligno ſuſpenſus eſt, diſpenſatio carnis finita eſt. Reſurgens. n. a mortuis, aſcendit in cælũ, quod iter eius, ignis natura oſtendit, vnde. *Si cognouimus Chriſtum ſecundũ carnẽ, ſed iam nũc nõ nouimus.* Holocauſtũ namq; carnis eius per lignum cruſtis oblatum, terrena cæleſtibus & diuinis humana ſociauit.

Inteſtina cũ pedibus iubet aqua dilui, in ſignificationẽ baptiſmĩ. Inteſtina lauat. q conſciẽtiam purgat, pedes abluit, qui cõſummationẽ ſuſcipit ſacramenti. *Qui enim mundus eſt, non indiget vt pedes lauet, ſed eſt mundus totus:* nec quiſquã poteſt habere partem cum Ieſu, niſi lauerit pedes eius.

ISICHIVS.

GREG. Pellẽ hoſtię detrahimus, cũ ab oculis mentis ſuperficiẽ virtutis amouemus. Artus in fruſta cũcidimus, dũ diſtinguentes ſubtiliter membratimq; intima eius cogitamus, Sed idcirco nonũquã impulſu illicitæ cogitationis affligimur, quia in quibuſdã terrenæ cogitationis actibus quaſi licitis libenter occupamus; cumq; vel in minimis terrena actio per deſideriũ tangitur, creſcente diaboli fortitudine mẽs noſtra tẽtatione inquinatur vnde mẽbra hoſtiæ fruſtatim conciſa, caput & quæ circa iecur ſunt, iubent ignibus cremari. Pedes vero & inteſtina, prius aquis dilui. Nos enim ipſos ſacrificiũ deo offerimus, cũ vitã noſtram ei dicamus. Membra hoſtiæ fruſtatim conciſa ſuper ignẽ ponimus cum vitæ noſtræ opera virtutibus diſtinguentes immolamus. Caput & quę circa iecur continẽt incẽdimus, cũ in ſenſu noſtro quo omne corpus regitur, & in occultis deſideriis flãma diuini amoris ardemus. Et tamen pręcipitur, vt pedes & inteſtina lauentur. Pedibus enim terra tangitur inteſtinis ſtercora geſtant. quia plerumque iam ex deſiderio in ęternitate ſuccendimur, & toto ſẽſu deuotionis ad appetitũ noſtræ mortificationis inhiamus ſed quia adhuc aliquid terreuũ per infirmitatem agimus, multa etiam quæ iam ſubegimus illicita, in corde toleramus. Cumq; cogitationis noſtras immũda tẽtatio inquinat, inteſtina hodiæ ſtercus portant, ſed vt cõburi debeant, lauantur: quia immũdas cogitationes fletus diluit, quas ĩ acceptione ſacrificii ſupernus amor incendat, & ☞ quię-

Lib.1. Moral. c.4 / E / F

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Filii Aron &c. *ipſi enim erant minores ſacerdotes ſub patre miniſtrantes. vnde in* Hebræo *habetur:* Filii Aaron ſacerdotes.

2 Fundentes per altaris circumitum. *Dicit Ra. Sa. quod ponebãt de ſanguine in duobus angulis altaris contradictorie oppoſitis quilibet autem angulus reſpicit duo latera in eo coniuncta: & ſic talis poſitio ſãguinis reſpiciebat totum circumitum altaris.*

3 Et ſubiicient. *Non eſt intelligendum, quod apportarent ignem aliunde quia Nadab & Abiu offerentes ignem alienum, ſtatim interfecti fuerunt à Domino, vt habetur, infra. x. c. & ideo quod dicitur hic:* Et ſubiicient ignem, *intelligitur de lignis quæ imponebant ad nutritionem & continuationem ignis de cælo dati, vt habetur, infra. ix c.*

4 Inteſtinis &c. lotis. *Quia ĩteſtina continent ſordes, & pedes calcãt lutum.*

5 Adolebitque ea &c. *i. comburet in holocauſtum.*

6 Et ſuauem odorem domino. *Non intelligendum, quod odor ĩde progrediens eſſet ſuauis ſeu acceptus domino ex re oblata, ſed ex obediẽtia & fide offerentium, inquantum illa ſacrificia figurabant Chriſtum pro ſalute humani generis immolandum.*

✲ 1 Quod

quicquid mẽs, vel in aperto certamine, vel de priſtinę cõuerſationis memoria patitur, lauatur, vt tãto ſuauius in cõſpectu
A dei ardeat, quanto cũ aſſiſtere cœpit, nihil terrenum, nihil lubricum in ara ſuæ orationis imponat.

✠ Radvlphvs. Hoſtiæ noſtræ pellem detrahimus, cum minimè vitæ noſtræ ſuperficie cõtenti, interiora illius ſubtilius perſcrutamur. Multa .n. videntur bona quę non ſunt. Vnde & artus illius in fruſta concidendi ſunt: vt ſcilicet conuerſationis noſtræ actiones ſingulas examinantes, ne ſub virtutũ ſpecie vitia lateãt ſollicitè diſcutiam⁹. Plerumque enim timor humilitatẽ ſimulat, ſuperbia cõfidẽtiam, effuſio largitatem mẽtitur, auaritia percitatem.

a *Quod ſi &c.* Isichivs. Paucis immutatis eadẽ dicit. Et notãdũ quia non ſolum de bobus ſed & de ouibus pcipit Iſraelitã offerre. Holocauſtũ ergo efficitur non ſolum bos qui operatur mãdata, ſed & ouis .i. ſimplex & fine legis † malitia. Vnde Hieremias. *Ego quaſi agnus manſuetus qui portatur ad victimam, &c.* De
B capris quoq; oblatio fit. Poſſibile eſt enim peccatorẽ operã dare ſimplicitati, & quaſi ouem factũ holocauſtũ conuerſationis ſuæ deo offerre iubenti, quamuis hoc nõ putarẽt Iudei putantes filium hæreditare peccatũ patris. Vnde, Filius non portabit iniquitatem patris, &c.

† macula.
Hier. 11. d.

✠ Radvlphvs. Notandum quod ouem capræ coniungit. Capra aũt, aut hœdus ĩ ſcriptura peccatorũ imaginẽ gerit. Inde eſt qđ agnus paſchalis iuxta ſeptuaginta de ouib. & capris ſumi iubetur, quia Chriſtus qui paſcha noſtrum eſt, ex iuſtis & peccatorib. carnem aſſumpſit. Cum igitur capra peccatoris ſeu peccati typum teneat, quod eſt quod in holocauſtum Deo iubetur offerri? Nũqđ acceptum fieri poteſt Deo peccatum noſtrũ? Sed ſciendum eſt, cuius non placet executio, placet mactatio. Offertur ergo Deo capra nõ viua, ſed mortua, quãdo quẽ offendimus peccati pperatione, placamus abolitione. Idc vero cõputat ou s & capræ holocauſtum, quia ĩ eodem vbi prioris malitiæ vetuſtatem deponimus, innocentiæ nouitatem Deo cõſecramus. Quæri autẽ poteſt cum bos & ouis ſanctitatis ſpeciem gerant, cur in ſacrificio mactẽtur, cur non potius viua offerãtur. Neq; enim vt peccati ita & iuſtitiæ acceptabilis deo eſt exterminatio. Reſpõdemus bouis ẽt ouis immolatione, non ſancti laboris ſeu innocentiæ exterminiũ deſignari, ſed quia nemo iuſtus naſcitur. Ad hoc etiam, ea q̃ iuſtitiæ formã habent, immolata Deo non viua offeruntur, vt inde aduertere liceat nullũ per ſanctitatem poſſe cõſecrari, qui non carnis concupiſcentiam prius mactauerit.

Lib. 1. Leu. capra

Allegorice
Ioan. 1. d.

b *Anniculũ, &c.* Isid. Agnus oblatus, Chriſtus innocẽs crucifix⁹. Vnde: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Bene hœd⁹
C offertur, q̃a p mortẽ Chriſti iugulatur diabol⁹ autor peccati.

Isich. Hoc de bobus non pręcepit, ſcilicet corã domino immolari.

¶ Qdhuc actiuam vitam inſtruit.

a odorem Domino. Quòd ſi de pecoribus oblatio eſt, de 1

a ¶ Simplicibus. ¶ Quibus innocentia & ſimplicitas ſignificatur. b ¶ Peccatoribus. ¶ Aſperimis capracum pilis pœnitentiæ habitus ſignificatur, qui domino offerendus eſt. c ¶ Moraliter perfectum opus offerre debet ille qui pœnitet. d ¶ Chriſtum, qui oblatus eſt in anno placabili domino. vnde Pſal. 44. c. Benedices coronæ anni benignitatis tuæ. Et alibi: Erit autem agnus abſque macula agni: maſculus an. &c.

b ouibus, ſiue de capris holocauſtum agnum anniculum, et ſi- 2

¶ Quia peccatum non fecit. a ¶ Si non per directum. b ¶ Chriſti. ¶ Memoriam dominicę paſſionis, in qua omne ſacrificium offerendum & omne bonum peragendum.

c ne macula offeret, immolabitque latus altãris quòd reſpicit ad 3

a Quia hæc pars nebuloſa. ¶ Sanctos timore frigidos. verentur enim omnia opera ſua incerti ad quem finem perducantur, & quomodo apud Deum penientur. b ¶ .i. animas domino conſecrabunt, ſedes enim animæ in ſanguine eſt. ¶ Animam: vnde anima carnis in ſanguine eſt, huic non debemus parcere, ſed pro Chriſto, ponere.

aquilònem coram domino. Sanguinem vero illius fundent ſu

a ¶ Chriſtum. ¶ Vt omnes actus ſuos memoria paſſionis conſecrent. b ¶ Montani vel Arcani. c ¶ Diſcernendo. ¶ Omnes ſenſus uel vim contemplationis certa diſcretione component. d ¶ Mentem.

per altãre filii Aãron per circũitũ, diuidentque mẽbra, caput,

¶ In quo deſiderium. a ¶ Patrum exempla.

& omnia quæ adhærent iecori, et imponent ſuper lignã, quib.

a ¶ Vt fundamentum omnis boni. ¶ Spirituſſancti. b ¶ Latentes cogitationes, quæ aliquando ſimo peccati ſordent. c ¶ Actiones quæ ſæpe terram contingunt. d ¶ Baptiſmi vel compunctionis.

ſubiiciendus eſt ignis. Inteſtina vero, & pedes lauabũt aquã: &

a ¶ Deo patri. b ¶ Igne Spirituſſancti. ¶ Chriſtum.

d oblãta omnia adolebit ſacerdos ſuper altare in holocauſtum,

¶ Contemplatiuæ vitæ inſtructio incipit. ¶ Contemplatiuis.

e f odorem ſuauiſſimum domino. Si autẽ de auib. holocauſti ob- 4

immolari. Vnde verba cõtrarietatem & differẽtiam habere uident cũ vtrumque ſit holocauſtum, ſed habeant differentẽ locũ. Secundum literam ergo, vtriſque eundem locũ dedit. Altare enim holocauſtomatũ, ante tabernaculũ ex ianuæ latere conſtitutũ erat, vt miniſtrãtibus non obſtrueretur, ſanctiſanctorum † introitus. Sicut in Exodo dicitur. *Et impoſuit velum ianuæ tabernaculi teſtimonij, & aram holocauſtomatum poſuit circa hoſtium tabernaculi.* Quæcunque ergo ad ſacrificium altaris offerebantur ex altaris latere † ab Aquilone ſtabãt, & ſic corã dño celebrabãt ſacrificiũ .i. ĩ cõſpectu ſanctiſanctorũ, facies enim Dei ſanctũ ſanctorũ dicitur, quia in ipſis gloria Dei habitabat. Vnde in ipſa ſemel in anno ſacerdotẽ intrare iubebat. Verborum ergo differentia, contemplationi fuit neceſſaria. Altare enim, Chriſt⁹: oues, ſimplicitati ſtudentes. Non abſolutè ergo oblatio ouiũ offertur in directum intelligibilis altaris, ſicut boum, ſed ex latere. In directũ enim offert, qui mandata perficit, ex latere autem q abſtinet a malis, ſicut in aulam regiã melius eſt per oſtiũ rectum ingredi, bonum tamen etiam ex latere introire. Deo enim quolibet modo offerre bonũ eſt. *Ad aquilonem* neceſſario addidit: Nebuloſa enim fere ſemper hęc pars eſt. Obſcurantur, ſi qñ nebula .i. ignorantiæ, qui ſe omnino innocentiæ tradit, propterea holocauſtũ dicitur etiã ſine operatione iuſtitiæ.

✠ Procopivs. Quod dicitur, ouem mactandã verſus ſeptentrionẽ, docet Chriſtum egreſſurum ex oppido Hieruſalem, & extra eam vrbem paſcendum, donec ſaginetur & mactetur in Hieruſalem. Nam Hieruſalem oppidum cũ magis conuerſum ſit in meridiem, ex aduerſo habet Septentrionalem plagam, quemãdmodum ſcriptum eſt, *montes Sion, latera Aquilonis.*

c *Ad latus.* id eſt, Gentilitatẽ altare reſpicit, quia pro gẽtib. celebrata eſt paſſio Chriſti. Nos vero ad aquilonarẽ partẽ altaris, ſacrificiũ offerimus, dum memoriter paſſionẽ Chriſti pro gentibus factam credimus.

d *Omnia ado.* Hæc omnia ſuper altare offerentem ponere iubet omnẽ noſtrum hominẽ ſpiritualibus ſcripturis quæ de intelligibili altari dominici corporis dictæ ſunt, coaptemus, & ad imitationem eius viuere ſtudeamus.

e *Et odo.* Quando ſacrificium noſtrum holocauſtũ fit, & offerimus omnia ſuper intelligibile altare, tanquam imitatores Chriſti conuerſationem vitæ noſtræ conformantes ei, tunc offertur domino odor ſuauiſſimus.

f *Si autem.* Isi. Turtur, caro Chriſti ſecundum illud Salomonis, *Pulchrę ſunt genę tuę ſicut turturis* : Columba ſpiritumſanctum ſignificat. Vnde, *Super quem videris ſpiritum deſcendentem ſicut columbam, hic eſt filius meus.* Turtur ergo & columba, caro Chriſti eſt ſpiritui ſociata, hæc tria ſacrifi-

Nicolavs de Lyra.

✠ 1 Quod ſi de pecoribus. *Hic conſequenter agitur de oblatione holocauſti in animalibus minoribus, quod notatur cum ſubſequenter dicitur,* De ouibus ſiue de capris &c. *Sequitur.*

2 Anniculum. *Iſta litera vitio ſcriptorum ad alio modo videtur falſificata: Tum quia hæc litera refertur uel ſpeciem ouis vel capræ, fœtus autem capræ non poteſt dici agnus, Tum quia in holocauſtum offerebantur aliquando arietes magni, & non ſolum vnius anni, vt patet in pluribus locis vnde in Hebræo habetur,* Maſculum & abſque macula offeret.

3 Immolabitque ad latus al. *ſcil. holocauſti quod erat in atrio ſub dio, vt dictum fuit Exod. xxvij, Cætera patent ex prædictis.*

4 Si autem de auibus &c. *Hic conſequenter agitur de oblatione holocauſti facta ex deuotione in uolatilibus, uoluit enim lex, imo dominus in lege prouidere deuotioni pauperum, ut qui non haberent animalia maiora, poſſent offerre minora, & qui non haberent minora, poſſent offerre auiculas, hoc eſt quod dicitur.*

✠ 1 De

ſacrificia offert homo,id eſt,Chriſtus de bobus ſcilicet,pecoribus,& au ibus.

Lichivs. Admirabilis verborum ſubtilitas non ſolum q̃a differentias conuerſationum deſcribit,ſed quia quaſdam ſecũdum legem,quaſdam ſignificat ſupra legem.Secundum legẽ enim ſunt boum & ouium oblationes, quamuis ſpõtaneæ dicãtur,quia etſi offerre in poteſtate ſit offerentis: homo enim eſt liberi arbitrii,non tamen quale offeratur.Neceſſe eſt ergo aut bouem offerre aut ouẽ.i.aut iuſtitiã operari, aut abſtinere a malis.Vnde ſup. *Homo qui obtulerit ex uobis hoſtiam domino de peccorib.* id eſt de bobus & ouibus offeret uictima. Prædictæ autem oblationi non ſunt volatilia cõnumerata. Perfectius enim & maius eſt hoc ſacrificiũ & paucorũ. Volatilia enim ſunt homines contemplationi uocantes,qui ſine neceſſitate terrenis negotiis ſe immiſceant,mox ad cœleſtia reuolant.Vnde:*Non ſeminant neque metunt, & pater caleſt. pa.illa.* Talis dè turturibus & colũbis offerat,id eſt in ſcientia & manſuetudine ſpirituali,vt cognitio legis non excedat in vanis occupata.Turtur namque cognitionem ſignificat.Vnde Hieremias.*Turtur & hirundo & ciconia cuſtodierunt tempus aduentus ſui, populus autem meus non cognouit iudicium domini.*Colũba aũt mũda & ſimplex,ſpiritum ſanctũ ſignificat & annuntiat quales eſſe debeant qui ſcripturis ſanctis cõteplandis ſtudent.Vnde Ezechias,*Meditabor ut columba.*Vnus ſacerdos offert,nõ multi,quia cõtẽplato paucorũ eſt,vnũ offert ad altare,cũ cætera ad tabernaculũ teſtimonii offerant.Cõtẽplatiui.n.poſtponũt terrena, cõtẽplant & ſapiũt cęleſtia,vbi Chriſt⁹ eſt ĩ dextera Dei ſedẽs.

C

Re-

a ¶ Caſtimoniæ ſanctitate. b ¶ Scientia,ſ.& manſuetudine ſpirituali. c ¶ Simplicitate.

latio fuerit domino: de turturibus & pullis columbæ offerret * 1

a ¶ Vnus non multi: paucorum enim eſt contemplatio. b ¶ Dominicum corpus. c ¶ Chriſtus, qui eſt noſtrum caput nunquam eſt a corpore ſuo.i.eccleſia auulſus. ¶ i. pelle.

a eam ſacerdos ad altare, & † retorto ad collum capite, ac rupto 2

¶ vel collo a ¶ Lxx. Excolet, vt per partes. ſ. & perfectè curas deſpiciat præſentis vitę, qui totam ſuam animam vult Deo offerre.

b ¶ Alij baſim,i.euangelium, in quo oportet nos maxime deſpicere præſentem vitam. ¶ Chriſti.

b vulneris loco; decurrere faciet ſanguinem ſuper crepidinem

a ¶ Inſlationem. ¶ Vt inflationem & ſuperfluam omnino inquiſitionem deponat: vnde ſcientia inflat. ¶ Altiora te ne requiſieris. Eccle.3.c. b ¶ Superbiam. ¶ Leuitatem, inſtabilitatem. c ¶ Quia non neceſſaria ſed ſuperflua, noxia.

altaris: † veſiculam verò gutturis & plumas proiiciet prope 3

a ¶ Quia inquiſitio ſublimium ad orientem videtur eſſe.
b ¶ Vt cognoſcat quia hæc digna ſunt cinere & in terra manere, non in cælum aſcendere.

c altare ad orientalem plagam in loco in quo cineres effundi 4

a ¶ Quia membra oportet conterere & affligere.
b ¶ Aſcellæ à motu dictæ,in his enim brachia mouentur, nam cillere mouere dicimus.
c ¶ Lxx. ſicut bouem vel ouem, integer enim ſpiritus & anima & corpus ſine querela conſeruetur.
d ¶ Nihil ferro hæreticæ prauitatis ſecundum, ſed boni operis manu faciendum.

d ſolent. † Confringetque aſcellas eius, & non ſecabit, neque

¶ Doctrinæ. ¶ Spiritusſancti.

ferro diuidet eam, & adolebit, ſuper altare, lignis igne ſuppoſi-

¶ Totum incenſum.

to. Holocauſtum eſt & oblatio ſuauiſſimi odoris domino.

a *Retorto ad collum etc.* Moraliter Caput ad collum retorquet, & non abſcinditur,cum caro ita afficitur ieiuniis, & vigiliis marceratur,vt non penitus vita rumpatur.Vnde dicit Apoſtolus.*Hoſtiam uiuentem,ſanctam Deo etc.* D

Moraliter Rom.12.a

b *Ac ru.etc.* Abrupta.ſ.pelle quæ ſuperiacet collo, non ualde ſeparata a corpore, non præcipit ut auis occidatur, ſed abrũpatur, vel refringatur. Paulatim enim caput,id eſt,mens diuidenda eſt a pelle.i. a carne.Vnde nõ effunditur ſanguis,ſed decurrit.

* oblationem ſuã, & offeret.

† & vngue ſecato capite ipſi⁹

c *Ad orientalẽ plagã, &c.* Primæ conditionis noſtræ reminiſci debemus.Primus enim pater ad orientalem plagam in felicitate paradiſi factus eſt,ſed exigente peccato in miſerias huius vitæ deuolutus, factus eſt vermis & cinis,dum hoc cogitamus & nos eſſe tales perpendimus, quaſi veſiculam & plumam in loco cinerum proiicimus, id eſt,ſi mentis diſcretionem,qua nos felicitatem amiſiſſe,& in cineres redituros non dubitamus. E

d *Et non ſecabit, nec ferro diuidet eam.* Non faciet autem ſicut bouem aut ouem per diuiſiones. Contemplatiuus enim tantum cæleſtibus inhæret,nec caro eius concupiſcit aduerſus ſpiritum, nec ſpiritus aduerſus carnem, unde. *Cor meum & caro mea exultauerunt in Deum uiuum.* Integer enim ſuper intelligibile altare,& ſuper ligna quibus ignis ſubiicitur, offertur. Aliter ſacrificium non accipitur niſi meditatione legis condiatur. Sic autem in holocauſtum & odor ſuauiſſimus domino efficitur: quia ſacrificium noſtrum odoratur,ſi cuiuſque vita & conuerſatio ſecundum legem ſibi offeratur. F

Galat.5.c Pſal.83.b.

☞ Cap.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 De turturibus. *Et dicit* de turturibus, *quia maiores turtures ſunt meliores & pinguiores. Econuerſo autem eſt de columbis, quoniam minores plus ualent.*

2 Ac rupto vulne.lo. *Dicit Ra.Sa.quod talis ruptio debebat fieri cũ vngue,non cum ferro.*

3 Veſiculum vero guttu. *vbi congregatur cibus.*

4 Et plumas proiiciet. *Dicit Rab.Sa.quod hoc erat, quia volauerãt ad capiendum cibum de alieno: & per hoc deſignabatur, quod ſacrificiũ de rapina non placet* Deo. *Cætera patent ex dictis.*

Circa hoc ca.quæritur,quare fiebat deo ſacrificium de tribus ſpeciebus animalium tantum.ſ.bouis, ouis, & capræ: de duabus ſpeciebus auiũ ſcilicet turturis & columbæ. Item quare non fiebat de piſcibus ſicut de alijs viuentibus? Ad ſolutionem autem miſtorum & conſimilium conſiderandum quod ſicut prædictum eſt: Sacrificia veteris legis fuerunt inſtituta ad tria.ſ.ad reuocandum Iudæos ab idololatria, & ad inducendũ eos ad colendum deum, & ad figurandum Chriſti verum ſacrificium, & ex hac triplici ratione conueniens fuit ſacrificium fieri de tribus ſpeciebus animalium prædictis. Propter primam, quia idololatriæ Aegypty inter quos Iudæi fuerant conuerſati, prædicta animalia colebant vt deos. Agnum vel arietem ſacrificari iuſſit deus: quia talis forma quantum ad aliquid ipſum Iouis fingebatur, vnde & cum capite arietino pingebatur. Bouẽ:quæ Api quod maximũ numen apud Aegiyptios reputabatur,in ſpecie tauri apparebat. Hircum quia dæmon aliquando apparebat eis in ſpecie hirci. & ideo nephas reputabant dicta animalia,immolare,propter quod Moyſes dixit Exo.viij.g. Si mactauerimus ea quę colunt Aegiptii corã eis, lapidibus nos obruẽt. *& ideo per oppoſitum dominus præcepit iſta animalia ſibi immolari. Similiter propter ſecundam rationem,tunc enim homo debite Deum colit,quando bona quæ habet,ab eo ſe habere recognoſcit, & de eis oblationem ei facit, ſecundum illud quod dicit Dauid.1. Par.xxix.* d. Tua ſunt omnia:& quæ de manu tua accepimus,dedimus tibi: *& ideo conuenienter ordinauit dominus ſibi ſacrificium fieri de illis animalibus,quæ communis veniunt in eſum hominis, quæ ſunt tres ſpecies prędictæ. Cætera autem animalia vel ſunt ſylueſtria quibus homines communiter non vtuntur, vel ſi ſunt domeſtica ſunt immundæ, vt porcus & ſimilia,quæ non debent deo offerri. Similiter propter tertiam rationem: quia bos ſignificat Chriſti fortitudinem, quis eius innocentiam,capra vel hircus ſimilitudinem carnis peccati.De turturibus vero & pullis columbæ fiebat ſacrificium, quia ſunt in magna abundantia in terra promiſſionis & cadunt frequenter in eſum hominis. ſunt etiam mundi nutrimenti. Cæteræ vero aues vel ſunt magis ſylueſtres, vel ſi ſunt domeſticę, veſcuntur immundo nutrimentu,vt gallinę & anates & cõſimiles. Item quia turtur ſignificabat Chriſti caſtitatem,columba, quæ felle caret eius dulcedinem ſeu mititatem. De paſſeribus vero fiebat oblatio tantum in emundatione leproſi,de qua dicetur infra.xiiij. capit. De piſcibus autem non fiebat ſacrificium, quia non habitãt inter homines,ſed latent in aquis. Item quia extracti de aqua cito moriuntur. & ideo non poſſent viui deferri ad templum, oblatio autem non fiebat de mortuis. Item quia aliqui idolatria vtebantur piſcibus in ſuis ſacrificijs.*

* CAP.

ADDITIO. I.

Licet uerum ſit, quod ſacrificia ue.le.principaliter figurabant ſacrificium Chriſti perfectiſſimum, & ideo fuerant multa, ut in poſtilla dicitur, ſecundario tamen tanta ſacrificiorum multitudo, & ſub tot modis ſacrificandi poteſt intelligi fuiſſe figurativa multitudinis ſacrificiorum martyrum, qui amore Chriſti & in ſuæ fidei teſtimonium multipliciter ſanguinem ſuum fuderunt. ita tamen quod ſacrificia illa, quæ per totam multitudinem offerebantur, ut agnus paſchalis & iuge ſacrificium uel huiuſmodi ad ipſum ſacrificium Chriſti ſolum referantur, cuius meritum ad totum genus humanum redimendum fuit ſufficiens. Sacrificia uero particularia, quæ pro quibuſdam ſingularibus perſonis offerebantur, non ſe extendentes ad totius populi expiationem, referantur ad figuranda ſacrificia martyrum, quorum merita non attingunt ſufficientiam vniuerſalis expiationis. Vnde in ratione figurali multitudinis ſacrificiorum ve.le.ſicut Chriſtus caput principaliter figuratur, ſic etiam mēbra, ſicut ſtatus perfectorum figuratur in holocauſtis, & ſtatus proficiētium in hoſtijs pacificis, ut in prima ſecundæ.q.2.art.3. in reſponſione ad 8.argu.

ADDITIO II.

In eo.ca.ubi dicitur in poſtil. Ponetque manus ſuper caput hoſtiæ. Per hanc manuum impoſitionem potius uidetur denotari, quod homo offerens illud animal, eſſet dignus occiſione pro ſuis peccatis, & quod loco illius illud animal oblatum uel immolatum occideretur. ut in prima ſecundæ.q.cij.ar.3.in reſponſione ad v.ar.Vn.ſupra Gen. 22.c.dicitur de Abraham, quod obtulit arietem loco filij, quem deus præceperat immolari &cet.

ADDITIO III.

In eo.ca.ubi dicitur in poſt. Circa hoc capitulum quæritur quare fiebat dec ſacrificium de tribus ſpeciebus animalium. Omnia quæ in hoc capitulo & in ſequentibus a poſtillatore ponuntur, de his quæ pertinent ad particulares rationes ſacrificiorum ve.le.cum multis alijs ad rationē huiuſmodi ſacrificiorum tam literalem quam myſticam pertinentibus, traduntur, ad plenum in prima ſecundæ.q.c.ij. Vnde qui de his plene vult inſtrui, uideat ibi.

REPLICA Correctorij contra Burgen. ad ſaluandum poſtillatorem in cap.primo. In 1.cap. Leuit. cum poſtillator exponeret impoſitionem manuum offerentis ſuper caput hoſtię, per spontaneam ſui iuris reſignationem. Burg. allegando ſanctum Tho. dicit illam impoſitionem potius debere intelligi, quod homo offerens ſe proteſtetur pro peccatis ſuis dignum morte, & quod per occiſionem animalis per ipſum oblati uita eius redimetur. Sed iſta expoſitio ur̃ falſa & contra gloſſam ordin. dicentem quod manus impoſitio ſignificat, quod ſponte fiebat oblatio. Hæc enim oblatio, de qua hic dicitur, erat ex mera deuotione, non pro peccato, ideo non eſt neceſſarium, vt ſic offerens proteſtetur ſe morte dignum, quia deuotio ſic iudicari non debet, ſed tranſgreſſio ſic iudicatur, quando fit oblatio pro peccatis, de qua infra cap.4. dicetur. Nec exemplum quod Burgen. adducit de Iſaac eſt ad propoſitū, quia Iſaac etſi fuit immolandus propter obedientiam, non tamen propter peccatum, neque fuit dignus morte.

CAP. II.

A *Nima, &c.* A meliori parte totū hominē ſignificat. requirit enim ſpiritualem & perfectum auditorē quia anima eſt ſapientiæ capax non caro.

✻ APOLINARIS. *Anima* dixit appoſite, vt offerentis promptitudinē ſimul & demiſſionem oſtenderet qua maxime delectatur Deus. (Ex catena Græca in ca.2. Leu.) Porro ſimila vitæ ſymbolum gerit. alit enim valenter. oleum hilaritatis, thus odoris, quæ nunc a nobis ratione multo magis perfecta

B offeruntur. Nam pro ſimila ducamus uitam ſumma cum hilaritate, quam certa ſpes futurorum fouet. & odore recte factorum fragrantiſſimo.

Allegor. ISI. *Anima &c.* Quartum ſacrificiū offert anima. Simila eccleſiam ſignificat, quæ de multis perſonis quaſi granis eſt collecta, legis & euangelij mola inter literam & ſpiritum ſeparata, per aquam baptiſmi adunata, chriſmate peruncta, & ſolidata ſpirituali igne, per humilitatem fit accepta hoſtia.

Hom.2.in Leuiticū. ORIG. *Anima.* Quæ ſcilicet nec vitulum habet, nec ouem, nec hædum, nec par turturum, aut duos pullos colūbarum: hic eſt animalis homo, qui peccatis non vrgetur, nec p̃ vitia p̃cipitatur, non tamen habet aliquid in ſe ſpirituale, vel figura- (1.Cor.2.d) liter carnes uerbi Dei, Vnde. *Animalis homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus dei, ſpiritualis autem omnia dijudicat.* Hic ergo qui aīa nominatur, non poteſt offerre omnia, quia non poteſt examinare omnia. Sed ſolā ſimiliā panes azimos, id eſt coēm hanc

C vitā in agricultura, & ī cæteris vitæ vſib. offert tñ ſimilā oleo cōſperſā. Omnis.n.aīa eget oleo diuinæ miſericordiæ vel grę.

✻ Apo-

CAP. II.

¶ Tria ſacrificia offert homo.i.Chriſtus quartum anima.i. eccleſia. ¶ Pauper quis. ¶ Non homo. ¶ Eccleſia. ¶ Gentilis.

1 A Nima cum obtulerit oblationē ſacrificii

a ¶ Simila quæ eſt delicatiſſima farina, ex qua fit panis optimus, hæc eſt ſapientia inter dona Dei optima: & requieſcet ſuper eum ſpiritus domini, ſpiritus ſapientiæ, & intellectus. Eſa.11.a. ¶ Sapientia. ¶ Cognitio Dei.

2 domino ſimila erit eius oblatio: Fūdetq.

a ¶ Quicquid ſapit, gratiæ ſpiritus imputando.
b Eleemoſynam. c ¶ Orationem. ¶ Vt ſapientia augeatur coram Deo. vnde Iaco. Qui indiget ſapientia, poſtulet a Deo. Iac.1.a.

3 ſuper eam oleū, & ponet thū, ac deferet

✻ APOLINARIS. *Oblationem ſacrificij.* Alij munus oblationis legunt, proprium genus ſacrificii intelligentes. Sunt enim genera ſex. Holocauſtum, munus, oblatio pro peccato, oblatio pro delicto, ſacrificiū cōſecrationis, ſacrificium, qđ uocant pacificū, vel ſalutare, Et holocauſtum totum erat dñi, pellē tūc accipiebat ſacerdos. Munus, dei & ſacerdotum, ſacrum uero pacificorum Dei, ſacerdotis & offerētis. Quæ vero pro peccatis & delictis offerebantur, nihil cedebat offerentibus: ſed Deo offerebantur, adipes, renes & iecinora, reliquū carnis ſacerdotes comedebant.

MISRI. *Anima cum obtulerit etc.* Anima totum hominem ſignificat, ſicut ibi: *cunctæ animæ quę ingreſſę ſunt cum Iacob in Aegyptum etc.* Lucas autem ait. *Eramus autem omnes animę in naui ducenteſeptuaginta ſex.* forſitan per animam Gentilem ſignificat. Supra enim filiis Iſrael præcepit, vt ſacrificia offerent cū ſanguine. Hic autem qui eſt ſine lege, offerre præcipiens, non dicit homo, ſicut ſupra, ſed *anima*. Animalis erat Gentilis, non intelligens ea quæ ſunt dei, ſed vocatur ad oblationem miſericordia dei, vt percipiat ſalutem, cum pro peccatis ſacrificia diſponit, qui nec habet ouem nec capram; turturē vel columbam offerre præcipitur, qui nec habet illud, ſimilam. Non enim iam ex operibus, ut pauper † uirtutibus, ſed ſola cognitione dei ſaluatur, quæ licet principiū ſit ſalutis, tamē thus & oleū ſupponēdū, ut gratia de eleemoſynis & orōnibus miſceat. Vnde angel⁹ ad Corneliū ait. *Orationes tuæ & eleemoſynæ tuæ aſcenderunt ad dñm.* In thure interiores curātur paſ- ☞ ſiones

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. II.

Diuiſio. A Nima cum ob.&c. *Hic conſequenter agitur de oblationib. factis ex rebus non uiuentibus: uoluit enim deus prouidere deuotioni pauperum, ut qui non haberent animalia, uel aues poſſent offerre farinam crudam uel coctam uel ſpicas, & ideo primo agitur de oblatione farinæ crudæ, ſecundo de oblatione farinæ coctæ, ibi.* Cum autem obtuleris. *Tertio interponuntur aliqua in oī ſacrificio obſeruanda, ibi:* Omnis oblatio. *Quarto de oblatione ſpicarū ibi:* Si autē obtuleris &c. *In prima parte dicitur.* Anima cū obt.&c *Dicit hic Rab.Sa.quod hic ubi agitur de oblatione pauperum, conuenienter dicitur.*

1 Anima cum ob.&c. *quia oblatio pauperis apud deum reputatur acſi obtuliſſet animam ſuam.i.vitam. Et ſimilem ſententiam dicit ſaluator Mat.duodecimo, d.de vidua paupere quæ obtulit duo minuta.*

2 Oblationem ſacrificii domino. *Sicut dictum fuit c.præc. ſacrificium proprie eſt de uiuentibus, ſed hic accipitur large pro oblatione qualibet.*

3 Simila &c. *Simila eſt farina tritici purgata & dedicata. quia de melioribus debet fieri oblatio.*

✻ Memo-

MORALITER.

✻ 1 *Anima cum obtulerit.* In hoc cap. deſcribitur oblatio facta de panibus, & quibuſdā alijs, quæ reducuntur ad panem.ſ.farina quæ eſt materia panis propinqua, & de granis adhuc exiſtētib. in ſpica, quæ ſunt materia panis magis longinqua. Moraliter igitur per panem intelligitur verbum dei. Deu.8.a. *Non in ſolo pane uiuit homo, ſed in omni uerbo dei quod procedit de ore dei.* Igitur farinam, quæ eſt materia panis propinqua, offerunt domino ſcholares theologi, qui ad hoc ſtudent, vt de propinquo competenter valeant prædicare verbum dei. Panes coctos in clibano offerunt docentes ſacram ſcripturam in ſcriptis ex charitate, occupati in ſtudio quaſi in clibano clauſo. Panes coctos in ſartagine, id eſt frixos offerunt docentes in ſcholis ex charitate: nā friguntur magna ſolicitudine

✻ pro-

ſtiones,& fumo eius ſanantur oculi ex infirmitate lachrymãtes. Oratio quippe animę paſſiones ſanat, oculos interiores curat ab ignorantia, lachrymas ex ægritudine peccati accedẽtes fugat.

Filios. miniſtros eccleſiæ, quia quicquid offerimus cum ſanctis eccleſiæ doctoribus conferre debemus. Vnde Paulus cum apoſtolis contulit Euãgeliũ ne in uacuum curriſſet.

Quorũ. Vnitas eccleſiæ pugillũ ſimile tollit, qa ꝓ capacitate ſenſus vnuſquiſque fidelis ſcripturę ſcientiã dẽt apprehẽdere. Vnde, Nõ *plus ſapere quam oportet, ſed ſapere ad ſobrietatem. Quorũ vnus &c.* Notãdum qđ pugillus ſimilę & olei totum vero th⁹ offerri iubetur, quia ſapiẽtia quę in ſimila

gens, vel arcanus quaſi in ſe legẽ dei & eloquia habens. Hic † tale ſacrificium offerre põt. Sanctũ ſanctorum, eſt de oblationibus domino, partile enim eſt quod reliquum eſt, oẽs tamen ſcientias ſuperans & ad perfectionem exaltans. D
† talis.

g *Cum autẽ obtuleris ſacrific. etc.* ISICHIVS. Sacrificium Chriſtus pro nobis immolat⁹.

h *Coctum in clibano,* virginis, ſ. vtero. Clibanus enim panem ſuſcipit & ignem, ſic vterus virginis panẽ vitę, id eſt, dei verbũ, & ignem ſpiritusſancti de cælo ſuſcepit. Vnde, *Spiritusſanctus ſuperueniet in te &c.* Si ergo offers munus incarnationis Chriſti, quę facta eſt in ventre virginis, non eſt acceptũ Deo, niſi de ſimila, id eſt, ſcientia uel notitia Dei fiat. De hac re ſiquidem locutionem ab apoſtolis & a prophetis ſuſcipimus. Verba a-

Farina cocta.

† adolebit ſacerdos.
† vel odorem eius.

Luc. 1. d.

a ¶ Chriſtus qui nos offert Deo. b ¶ Fidem.

a ad filios Aaron ſacerdotes. Quorum vnus tollet pugillum

b a Miſericordię & charitatis. b ¶ Quia ſemper oportet orare, unde ſine intermiſſione orate. 1. Theſ. 5. d.

c plenum ſimilæ, et olei ac totum thus, et ponet † memo- 1

a ¶ Dei notitiam, ſecundum illud: Odorem notitiæ ſuæ mani. per & c. 2. Corint. 2. d.
¶ Vnde Chriſti bonus odor ſumus in his, qui ſal. 2. Cor. 2. d.

d riale ſuper altare in odorem ſuauiſſimum domino. Quod au-

a ¶ Secretum myſteri quod vulgus capere non poteſt. ¶ Scientiæ in Chriſto abſconditæ.
b Eius. ſ. qui alta poteſt intelligere, & legem Dei quaſi arcana continere, alta recondens myſteria, donec opportune auditoribus proferat. c ¶ Imitatorum.

e tem reliquum fuerit de ſacrificio, erit Aaron et filiorum eius,

a ¶ Omnem ſcientiam ſuperans. b ¶ Credendo, prædicando, uenerando.

f ſanctũ ſctõrum de oblationib. domini. Cum aũt obtuleris ſa- 2

g a ¶ Chriſtum. b ¶ Virginis vtero. ¶ De clibano offerimus cum de Chriſti incarnatione diſputamus.
c ¶ De notitia. d Apoſtolorum verba. ¶ Euangelicam doctrinam, quæ ſolida & perfecta. 3
e ¶ Seculari ſcientia.

h crificium coctum in clibano de ſimila, panes. ſ. † abſq. fermento

a ¶ Abundanter. b ¶ Chriſti miſericordia. c ¶ Prophetarum præconia.
d ¶ Quia qua charitate Chriſtus incarnatus eſt & paſſus annuntiat. e ¶ Non conſperſa.
f ¶ Diſpenſatio paſſionis.

i conſperſos oleo, et lagana azyma oleo lita. Si oblatio tua

K

& charitas vel miſericordia quæ in oleo ſignatur, in hac uita nõ põt eſſe plena. Vnde: *Videmus nunc per ſpeculum in ænigmate: Et, nũc cognoſco ex parte, &c.* Olei quoq; pars offertur, qa miſericordia nunquam impletur, quia & ſi miſerearis quantũ potes plus tamen debes velle. Charitas etiam quę oleo figuratur, in præſenti inchoatur, in futuro perficietur. Thus autem totum crematur, quia ſemper orationi inſiſtitur.

c *Similæ.* ſcientiæ vel cognitionis dei. Accepta enim eſt ſcientia a deo, quã fides comprehendere poteſt, & ſicut qui pugillo vult pl⁹ cõprehendere, nihil proficit, totum quippe decurrit. Sic fides eſt menſura ſcientię dei. *Credere enim oportet accedẽtem ad deum, & quod non eſt ex fide, peccatum eſt.*

✠ RADVLPHVS. Notandũ quod ſimilæ pars ſola, thuris vero non pars, ſed ipſum thus totum Domino incendi præcipitur. Orationis enim ſacrificiũ, non niſi Domino ſoli offerendũ eſt. Nam etſi ſancti rogant a nobis, non tamen vt nos ipſi ſaluent, Domini ſiqdem eſt ſalus, verũ vt nobis ſalutem impetrent, poſtulantur.

d *Memoriale &c.* cognitionis dei perfectam ſcientiam cuius memores erimus, quę nũquã deſtruitur, & eam quæ nũc eſt, non vt contrariam deſtruit, ſed partẽ minimam eſſe per plenitudinem ſuam oſtendit. *Cum enim venerit quod perfectũ eſt, euacuabitur quod ex parte eſt.*

e *De ſacrificio &c.* ISICHIVS. De illa ſ. perfecta & in cælis abſcondita, in Chriſtoq; repoſita ſcientia *in quo ſunt omnes theſau ri ſapientiæ & ſcientiæ abſconditi.*

✠ RADVLPHVS. Noſter quippe Aaron Dominus ſcilicet Ieſ⁹ ad ſe refert, qcquid filijs ſuis, minimis videlicet miniſtris ſuis, dilectionis & piæ ſolicitudinis viderit impenſum.

f *Aaron,* montanus ĩterpretatur, id eſt, altiora de deo intelligens, vel

poſtolorũ ſunt panes, lagana prophetarum. Quanto enim panes laganis, ad nutriendũ aptiores, tantũ præcollunt verba apoſtolorũ verbis prophetarũ. Vtrique autem azymi ſine fermento ſcientiæ ſecularis. Vtraq; tamen in oleo fiũt, cõcordi ter enim ab illis de Chriſti miſeratione ſcriptũ eſt, quia apoſtoli & prophetæ ſcripſerunt, ſed apoſtoli plenius ſcripſerunt, qui completũ oſtenderunt, quod illi nunciabant futurum. E

i *Lagana.* Panis latus & tenuis, qui prophetiam & legem ſignificat, quantum enim diſtat inter ſoliditatem panis & tenuitatem lagani, tantum inter euangelium & verba legis & prophetarũ: hæc tamen oleo lita, quia lex & prophetia charitatẽ Chriſti prædixerant, quia in ſalutem humani generis venit.

✠ RADVLPHVS. Per clibanum huius mundi tribulatio intelligitur. Antequam ergo ſimilia noſtra clibani incendiis committatur, oleo ſuperfundenda eſt, quia niſi mens virtute ſpiritus antea ſolidetur, igne tribulationis coqui non poterit, ſed conſumi. Et notandum quod ita examinati dicuntur panes, quod virtute conſtantiæ roborati, & quaſi Chriſti cibus effecti, poſt tribulationis clibanum in ſocietatẽ angelicum transferantur. Vnde Irenæus de martyre Ignatio loquens: *Frumentum ego ſum Dei, beſtiarum dentibus molar, vt panis mundus efficiar.* Vbi ſu. c. 5

k *Si oblatio tua fuerit &c.* ISICHIVS. Alleg. Oblatio de ſartagine diſpenſatio paſſionis de cruce. Sartago igne non conſumitur, cibos ſuperpoſitos aut ſtatim aut longo interuallo eſui reddit aptos. Crux quoque ſuper omnia fortis omnem creaturã crucifixo ſubiicit, & carnẽ eius quæ ante paſſionẽ ſui videbatur nõ apta, poſt aptã fecit. Si enim nõ fuiſſet crucifixus, ſacriſi- F

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Memoriale. *ſ. quod totum quod habet offerens, habet a Deo, & illud cedebat in partem domini.*
2 Erit Aaron & fil. *quia cedebat in vſus eorum.*
3 Cum autem obtuleris. *Hic agitur de oblatione farinæ coctæ, quod poterat*

poterat fieri quadrupliciter. Vno modo in clibano, & ſic erat oblatio panum. Alio modo in aqua calida, & talis oblatio notatur cum dicitur. Et lagana azyma. *& hoc modo Italici vocant lagana cibos factos de paſta in aqua coctos. Tertio modo coquebatur in patella, & quantum ad hoc dicitur:* Si oblatio tua fuerit de ſartagine. *Quarto modo ſuper craticulam quod notatur cum dicitur:* ✠ Si

Quatuor modis farina coquit.

MORALITER.

✠ proponendi, & auditores ſolicitudine capiendi. Panes coctos ſuper craticulam q ponitur in patenti loco, offerunt prędicantes populis in publico. Lagana vero quæ ſunt panes in aqua calida, offerunt confeſſores q bonis exhortationib. peccatores inducũt ad lachrymas cõtritionis: quę ſunt aquę calidę procedentes ex cordis dolore. Spicas aũt adhuc virentes offerunt boni pædagogi, q pueros inducũt ad bonos mores ſecundum capacitatem illius ætatis, quia ſecundum Philoſophum II. Eth. Non parũ, imo multum faciat ad virtutem aſſuefactio ad opera virtutis ab adoleſcentia. Prou. xxij. a. *Adoleſcens iuxta viam ſuam & cum ſenuerit non recedat ab ea.*

Notandum aũt, quod in dictis ſacrificiis & oblationib. tria generaliter includuntur, ſcilicet thus, oleum, & ſal. Per thus ſignificatur mentis deuotio: per oleum, pietatis vnctio: per ſal diſcretio

diſcretio. Et duo generaliter excludũt, ſcilicet mel, & fermentũ: quia mel ſignificat laſciuiæ diſſolutionem, & fermentum peccati corruptionem. 1. Corin. 5. b. *Modicum fermenti totam maſſam corrumpit.*

Allegorice vero exponi poſſunt pdicta de Chriſto: ipſe nãque pro nobis oblatus cõueniẽter dicitur farina molita mola tribulationis: panis coctus in clinabo. i. in vtero virginali, ubi corpus eius formatũ fuit virtute ſpiritusſancti. Similiter panis frixus in ſartagine. i. anxietate: nam imminente paſſione fact⁹ fuit eius ſudor ſicut guttæ ſanguinis decurrẽtis in terrã, vt habet Lu. xxii. e. Itẽ panis coct⁹ in craticula. i. in sãctæ crucis ara. Dr etiã panis coctus in aqua calida, ſcilicet deuotionis, quando clamans ſpiritũ emiſit cum lachrymis, Heb. 5. b. *Preces ſupplicationeſque cum clamore valido & lachrymis offerens, exauditus eſt pro ſua reuerentia.*

✠ Mora-

moria paſſionis eius faciemus. Vnde ad Ezechielem dicitur: A *Sume tibi ſartaginem ferream, & pones eam murum ferreum inter te & ciuitatem Hieruſalem*, ſcilicet qui maximè in cruce domini offendit, & ideo ab eius ſcientia receſſit.

a *Similæ conſperſę, &c.* Quia mortuus eſt & miſertus noſtri.

b *Abſque fermento*, id eſt, ſine macula.

c *Diuidus eam minutatim*, vt ſermonē paſſionum eius qui per partes pceſſerūt, diuidamus, alapas .ſ. colaphos, ſputa, & vulnera diligenter diſtinguamus.

d *Et fun.ſu.&c.* vt quemadmodū miſericorditer pro nobis mortu⁹ eſt, nos quoq; pro fratrib⁹ vſque ad mortē miſereamur.

De ſartag. Sicut enim ſartago media īter ignē & cibum, ſic quodāmō crux inter impaſſibilē diuinitate & humanitatē quæ igne paſſionis eſt aſſata. Et ſicut in ſartagine mollia dureſcunt, dura molleſcunt, ſic in paſſione crucis lapidea corda molliūtur, & mollia & fluxa ſolidata. De ſartagine ergo ſacrificium offerre, eſt de myſterio crucis cum veneratione diſputare.

† ſimilæ ... conſ.

(Text) fuerit de ſartagine † ſimilæ conſperſæ oleo & abſque fermento diuides eam minutatim, & fundes ſuper * oleum. Si autem de craticula fuerit ſacrificium, æquè ſimila conſpergetur oleo, quam offerens domino trades manib. ſacerdotis. Qui cum obtulerit eam, tollet † memoriale de ſacrificio, & adolebit ſuper altare in odorē ſuauitatis domino. Quicquid aūt reliquū eſt, erit Aaron, & filiorū eius, ſanctum ſctōrum de oblationib. dñi. Omnis oblatio quæ offertur domino, abſque fermento fiet, nec quicquam fermenti ac mellis adolebitur in ſacrificio dñi. Primitias

(Interlinear) a ¶ Cruce. b ¶ Notitiæ Dei. ¶ Quia gratia Dei pro nobis miſerando guſtauit mortem. a ¶ Exterioris doctrinę. b ¶ Singulas partes paſſionis diſtinguendo proditionem. ſ. ſputa, colaphos, coronam ſpineam, &c. c ¶ Chriſtus paſſus eſt pro nobis, vt ſequamur veſtigia eius. 1. Pet. 2. d. a ¶ De craticula ſacrificium offerimus, cum mortis Chriſti pie reminiſcimur. ¶ Morte & ſepultura. In clibano enim natiuitas, in ſanguine paſſio, in craticula deſignatur mors. a ¶ Ex miſericordia enim mortuus eſt & reſurrexit. b ¶ Chriſti per quem offerimus. a ¶ Altari quod eſt in cælis. b Abundantiam ſcientiæ vel cognitionis perfectæ cuius ſemper memores erimus quando eius capaces fuerimus. a ¶ Cuſtodiens apud ſe & in futurum. b ¶ Id eſt, quantum ſcire nos & præſcrutari præcepit Aaron & filiorum eius ent, eorum. ſ. qui ſublimia de duo cogitare poſſunt vel ſentire. ¶ Sancta enim eſt omnis bona conſcientia, vel ſancta ſanctorum quæ de Dei ſcientia, ſicut oportet diſputat. a ¶ Corruptione hæretica. ¶ Exterioris doctrinæ. Attendite à fermento Phariſæo, Luc. 12. a ¶ Philoſophicæ eloquentiæ. b ¶ Elementa literarum & alia quæ à Philoſophi reperunt, quæ diuinis eloquijs neceſſaria ſunt. Diſcendæ ergo artes, vt per eas diuina ſcriptura quaſi inſtrumento proteratur.

e *Si autem de. etc.* ISICHIVS. Sicut in ſartagine crucem, ſic in craticula mortem & ſepulturam accipimus. Sartago. n. ſuper ignē ardentē & acceſſū. Craticula aūt ſuper carbones ardētes & accenſos ponitur, ſic mors Chriſti nō fuit initiū paſſionis, ſed ſubſiſtētia. Hoc munus ex ſimila, id eſt, ex Dei cognitione pficit. Oportet. n. Chriſtū deū & immortalem pdicari, qui ſecundū carnem mortuus eſt. In oleo fit munus, qa oportet diſputantem & de morte & de reſurrectione, miſericordiā quoque addere. ex miſericordia quippe mortem ſubſtinuit, & reſurrectionem diſpenſauit.

Moraliter. *Si autem, &c.* Similam offert qui in aliquibus cōmunis vitæ vſibus bene cōuerſari ſtudet. Hæc oleo cōſpergēda eſt, quia omnis anima oleo eget miſericordiæ, nec vitam præſentem euadere poteſt, niſi miſericordia cæleſtis affuerit. Clibanus autem pōdus tentationis exprimito: ſartago conſtantiam & robur animi: craticula multiplicem impugnationem.

✱ RVPERTVS. Qui ſimilam verbo Dei coquit in clibano, id eſt, ſcripturam ſanctam tractat ī ſpiritu ſancto, panes faciēs abſque omnis hæreticę prauitatis vel vanę glorię fermēto, cōſperſos charitatis oleo, ei perſecutio ſemper præſto eſt. Alterge: *Si oblatio tua, etc.* id eſt, ſi ītus habueris pugnas verborū a falſis fratribus pro ſtudio ſacræ ſcripturæ, diuides caſu minutatim, id eſt, diligētiſſime ſingula dicta diſcuties, ne fortè quid piā reprehendi miſſè poſſit. Sartago vas a ſtrepitu ſoni vocatū, ſonat. n. & ſtrepit, dū in ea frigitur. oleū, internū ſignificat fraternæ æmulationis incendiū, id eſt, intus pſtrepentē falſorū fratrū inuidiam. Craticula pertam eorū qui foris ſunt ſignificat malitiam qui ſanctos homines ſubiectis incendiis conflagrauerunt.

C

Hom. 2 in Leui. f *Omnis oblatio.* ORIGENES. Dicat aliquis: Melius fere agebatur cum antiquis, quibus diuerſis ſacrificiis venia præſtabatur: apud nos vna tantum venia peccatorum per baptiſmi lauacrum, nulla poſt † peccati miſericordia. Decet

† peccenti

Decet enim diſtrictioris diſciplinæ eſſe Chriſtianū, pro quo Chriſtus mortuus eſt, boues, hirci, & oues iugulabantur & agnes, & ſimila oleo conſpergebatur, pro te Dei filius iugulat⁹ eſt & iterū te peccare delectat. Nō tñ deſperes, audiſti quāta ī lege ſacrificia p peccatis, audi quātæ ſunt remiſſiones, ī euāgelus. Prima eſt ī baptiſmo. Secunda in martyrio. Tertia per eleemoſynā, vnde: *Date quæ habetis, & ecce omnia munda ſunt nobis.* Quarta quia fratribus remittim⁹, unde: *Si remiſeritis fratribus ex corde, & vobis remittet pater veſter, &c.* Quinta, quia conuertimus peccatorē ab errore uię ſuę ſecūdū illud: *Qui conuerti fecerit peccatorem ab errore uię ſuę &c.* Sexta per abūdātiā charitatis. Vnde dicitur, *Dimittuntur ei peccata multa, quoniā dilexerit multū:* Et alibi, (*charitas operit multitudinē peccatorū.* Septima per pœnitētiā durā & laborioſam: cū peccator lauat lachrymis lectum ſuum, & fiunt ei panes lachrymæ die ac nocte: nec erubeſcit ſacerdoti dñi peccatum ſuum confiteri, & medicinam quęrere, ſecundum illum qui ait: *Dixi, confitebor aduerſum me &c.* Hinc Iacobus: *Si quis infirmatur uocet presbyteros eccleſiæ.* Tu ergo cum venis ad gratiā baptiſmi, vitulū obtuliſti, quia in morte Chriſti baptizaris. Cum ad martyriū duceris, hircū obtuliſti, quia autorē peccati diabolū iugulaſti. Cū eleemoſynā feceris & erga indigētes miſericordiæ affectū impenderis, ſacrū altare hædis pinguibus honoraſti. Si fratri tuo ex corde dimiſeris, & iracundię tumorē depoſueris, mitem, & ſimplicem animū habueris, arietē uel agnū ſacrificaſti. Si diuinis lectionib⁹ inſtructus, meditando vt columba, & in lege domini vigilando conuerteris peccatorē ab errore vitæ ſuæ, & ad ſimplicitatē colūbæ reuocaueris; & ſanctis adiūgendo ſocietatē turturis faceris imitari, par turturū aut duos pullos columbarum obtuliſti. Si autem proximū tuū nō tantum ſicut teipſum dilexeris, ſed ſicut Chriſtus (qui ait) *Maiorem hac charitatem nemo habet, ut animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis.* Panes azymos ſimulatitios charitatis oleo ſubactos ſine fermento malitiæ & nequitiæ, ſed in azymis ſynceritatis & veritatis te obtuliſſe cognoſce. Si in amaritudine fletus fueris, ſi carnem tuā maceraueris, & multa abſtinentia refeceris, vt dicas: Sicut in frixorio cōfrixa ſūt oſſa mea, in ſacrificio ſimilā a ſartagine vel à craticula obtuliſti. Hoc modo verius et perfectius ſecundum euangelium ſacrificia offers, q iam ſecundum legem non poteſt offerre Iſrael.

g *Fermenti ac.* Nihil voluptuoſum, nihil ſuaue placet deo, ſed quod habet aliqd mordacitatis & ſeueritatis. Vnde paſca cū amaritudinibus manducatur.

h *Ac mellis.* Gentilis eloquentiæ, quæ voce ſuauis eſt, non re. Vnde: *Fauus diſtillans labia meretricis.* Quod autem dicitur in Cantic. s: *Mel & lac ſub lingua tua*, præſentibus non contradicit. Sub lingua enim dicitur, non in lingua: vt oſtendatur paganorum ſapientia, & Iudæorum litera linguæ eccleſiæ, i. doctrina ſubiecta eſſe. Horū non vult integrā doctrinam offeri Vnde ait: *Non adolebitur in ſacrificium*, id eſt, holocauſtum *primitias tantum eorum offeretis.* Primitias enim illius ſapientiæ offerimus non totam, ſicut Paulus ad Athenienſes inquit: *Sicut ueſter Poeta dixit: huius & genus ſummus.* Quod enim ☞ inuenit

NICOLAVS DE LYRA.

✲ Si autem de craticula fuerit ſacrificium, &c.

1 Aequè ſimila cō. oleo. *i. ſimila ſic coacta conſpergetur oleo, eodē modo ſicut & aliæ ſimilæ præcedentes.*

2 Omnis oblatio. *Hic interponuntur aliqua, quæ in omni ſacrificio & oblatione ſunt obſeruanda excluſiuè ſiue incluſiuè, intelligendum tamen vt dicitur, præmittuntur duo, quæ ab omni oblatione excluduntur, ſcilicet fermentum & mel, qui a iſtis idolatrę in ſuis ſacrificijs vtebātur. Item quia fermentum corruptionem ſignat, ſecundum illud Apoſtoli* 1. *Cor.* 5. *b Modicum fermenti totam maſſam corrumpit. Dulcedo uero mellis ſignificat laſciuiam carnis, quę non debet eſſe in ſacrificijs diuinis. Dicit autem Ra. Sa. quod nomine mellis hic intelligitur omnis fructus dulcis.*

3 Primitias tantum eorum offe. *Vnde, infra* 23. *cap. duos panes ſimilę fermentatę pręcipiuntur offerri pro primitijs in feſto Pentecoſtes. Item infra* 7. *ca. dicitur: Panes quoque fermentatos cum hoſtia gratiarum, quę immolatur pro pacificis, ex quibus unus pro primitijs offertur domino:*

✲ Supe

inuenit congruũ ſcientię Dei, non reſpuit, non tñ vltra teſti- A
monia multiplicauit, quia placuit Deo per ſtultitiã prædica-
tionis ſaluos facere credentes, vnde Moyſes ait: *Super altare ue*
ro non imponentur, & cum liceret, dicens non ponentur, dicit: *Non*
imponentur in odorem ſuauitatis, ſignificans, q ſi tentauerimus
de exterioribus diuini
tatis adipiſci notitiã,
tale ſacrificium ad al-
tare non aſcendit, ſed
deprimitur in terre-
nis, quia de terra eſt.

✻ THEODO. Prohibet offerri mel ad altare, eo quod apis, ut quidam fuerunt, in locis impuris ſedeat, & vndicunque cõficiendi mellis occaſiones coaceruet. Nonnulli uero dixerunt inde nos inſtrui, B ex propriis laboribus ſoluenda eſſe ſacrificia, ex cõſilio Salomonis, *Honora dñm e iuſtis laboribus, & præbe primitias illi de fructib. iuſtitię.* At fructus apis e labore noſtro non ꝓcedit. Quæ quidem uerba nihil accuratum continent. Siquidẽ mellis cõfectio nõ caret hominis induſtria. Quidam.n. ex colendæ terræ dant operam, alij mellificiendo incumbunt. Quamobrem ſub nomine apis uoluptatem prohiberi puto.

Sale condies nec auferes ſal fœderis. Apoſtolicã ſapientia Vnde *vos eſtis ſal terræ, &c.* Sicut eñ oĩs cib. ſale conditur, ita apoſtolica doctrina ſermo ꝑdicationis. Ideo præcipitur ſal in omni ſacrificio offerri, vt ſecundũ Apoſtolicã doctrinã & inſtitutionem & imitationẽ operis viuamus. Vnde Paulus ait: *Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti.* Et alibi: *Super ædificati ſuper fundamẽtum Apoſtolorum & prophetarũ.* Vnde & legiſlator nõ dixit ſimpliciter ſal, ſed *ſal fœderis Dei tui.* Sicut.n. fœdus rationale, ſic etiam ſal rationale. Teſtamenti ergo Euangelici & ſalis Apoſtolicis nos cõmonere voluit. Oleũ in ſacrificium offertur, ut cum hilaritate offeramus, non ex triſtitia aut ex neceſſitate. Hilarem.n. datorem diligit Deus. C

✻ PRO. Sal qui ſtypticam uim habet, & cõtrarius eſt melli iubetur addi ſacrificiis. Sal ſymbolum eſt prudentię, quę reſtringit & exiccat uoluptatem. D

✻ RADVLPHVS. *In omni oblatione, &c.* Placere enim Deo non poterit, quod non ad normam uoluntatis eius correctũ fuerit. Nam ſi in rebus humanis tanta cautela agendum ad monuit quidã de mũdi huius ſapiẽtibus ut diceret, omnis actio temeritate & negligentia uacare debet, quid de Dei rebus ęſtimandum. Li.1.in Leuit.cap.9.

tantum eorum offeretis ac munera: ſuper altare vero non 1
Quia terrena ſunt.
ponentur in odorem ſuauitatis. Quicquid obtuleris ſacrifi- 2
a Vt quicquid ad Chriſti honorem offerimus ſale rationis & diſcretionis condiamus.
a cii, ſale condies, nec auferes ſal fœderis Dei tui de ſacrificio
b tuo. In omni oblatione offeres ſal. Sin autem obtuleris mu 3
a Orig. de primis frugibus, vt ſimila ſit recens, & noua. Initiis bonorum operum & doctrinæ. b Intus bonorum operum vel doctrinæ.
nus primitiarũ frugum tuarum domino, de ſpicis adhuc vi- 4
a Ruaibus. b Adorando conſecrare debes. Spiritusſancti. Separando literam a ſpiritu.
rentibus, torrebis eas igni, & confringes in morem farris
a Miſericordiæ. Eleemoſynam.
& ſic offeres primitias tuas domino, fundens ſuper ea oleũ,
a Orationem. Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo. Pſal. 140. a. Chriſti bonus odor ſumus Deo. 2. Cor. 2. d.
& thus imponens, quia oblatio domini eſt, de qua adolebit
Vt ſupra.
ſacerdos in memoriam muneris, partem farris fracti & olei
ac totum thus.

b *Sin autem ob. &c.* ORIGEN. Secundo in loco primitiarum id eſt, de initiis frugũ mãdatur oblatio, quod in die Pẽtecoſtes lex dei iuſſit fieri, ſed illis umbra data eſt, nobis ueritas reſeruata eſt. in die autẽ Pentecoſtes oblato ſacrificio orationum ſpiritusſancti primitias Apoſtolorũ ſuſcepit eccleſia, Et uere hæc fuerunt recentia, quia nouum erat. Vnde & muſto pleni dicebantur. Vbi ſupra E

Igne tota. ignea namq; linguæ ſupra ſingulos conſederũt. Act. 2. b.

ISIC. *Sin autem obtuleris, &c.* Non mõ præcepit eos Dei notitiam ſiue ſcientiam offerre, qui in ea diu permanſarunt. *Sed & rudes.* Vnde Apoſtolus mox ut uocatus eſt, ꝓdicauit. Primitiuus Deo eſt, q nouiter credere cœpit, qui dudũ ei nullũ ſciẽtiæ fructum obtulit. Tales quia necdum ſubtiliter myſteria ꝑferunt, ut farinã offerant aut ſimilã, neceſſe eſt. ut uirentia ac torrida atq; confracta offerant. Quemadmodum.n. fructus humidos necdum molæ aptos ut fiant farina vel ſimila, igne confringentes paleas ſeparamus, ſic qui nondum ſolidã ſciẽtiam habent nec ſubtilem theologiam, igne ſpiritusſancti ĩdigent, uel literæ paleas ſeparent, quo ſufficientem Dei ſcientiam poſſideant. Oportet autem nos oleum ſuper fundere, & thus ponere. Per eleemoſynam quippe & orationem, ſciẽtia diuina in nobis perficitur. Act. 9. d. F

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Sup altare uero non ponentur. *ſ. aliquid de ipſis ibi cremetur. Vnde infra 6. cap. dicitur de ſimila, cuius vna pars erat cremata in altari, quod totum reſiduum cedens in uſum ſacerdotis, non poterat fermentari. Cuius ratio ibidem aſſignatur ſic, ideo autem non fermentabatur, quia pars eius in incenſum domini offertur.* Ex dictis patet, quod il*lud quod dicitur hic: Omnis oblatio quæ offertur domino, abſque fermento fiet, intelligitur tantum de omni oblatione quæ ſecundum ſe totã vel ſecundum partem ſuper altare crematur. Conſequenter ponit tertium, quod in omni ſacrificio includebatur, cum dicitur.*

2 Quicquid obtuleris ſacrificii, ſale. *Cuius ratio eſt, quia ſal a corruptione præſeruat, quæ debet eſſe longe a* Dei *ſacrificijs. Item quia ſal diſcretionem ſignificat, ſecundum illud Apoſtoli, Col. 4. a.* Sermo veſter in gratia ſemper ſit ſale conditus, *& ideo ponebatur in omni ſacrificio, ad deſignandum quod nullum ſacrificium Deo placet, niſi fuerit cum diſcretione factum.*

3 Sin autem obtuleris. Hic *agitur de oblatione, quæ fiebat de ſpicis nondum ad maturitatem deductis, quæ debebant igne torreri, & grana excuti & frangi, & tunc ſacrificium fieri per modum qui in litera exprimitur, & patet intellectus ex prædictis.*

4 Munus primitiarum. *Sciendum quod primitiæ ter in anno reddebantur. Primo in paſchate de ſpicis virentibus. Secundo in Pentecoſte de nouis panib. & de his fiebat oblatio. Tertio in feſto tabernaculorũ collectis frugibus, & illæ cedebant in vſum ſacerdotum, ſicut decimæ in vſum Leuitarum. Ex dictis autem in iſto c. & dicendis in ſequentibus, patet quod quinque offerebantur in ſacrificium de terræ naſcentibus, ſ. panis, vinum de quo fiebat libatio in ſacrificijs ut patebit infra, oleum, panis, ſub quo continebatur oblatio farinæ: & ſpicarũ, quia ſunt materia ſal, & thus. Cuius ratio poteſt accipi ex præcedentibus, quia ſupra dictum eſt, quod oblatio debebat fieri* Deo *de his quæ communiter ueniunt in vſum hominis ad ſuſtentationem vitæ. De terræ naſcentibus uero aliqua communius ueniunt in ſuſtentationem hominis per modum nutrimenti, & iſta ſunt panis & uinum: Aliqua per modum condimenti, cuiuſmodi ſunt ſal & oleum, aliqua per modum medicamenti, & quantum ad hoc ponebatur thus, quod eſt aromaticum & ſolidatiuum. Ratio etiam ſpecialis ad hoc eſt, quia per thus ſignificatur deuotio, ſecundum illud, Pſalm.* 140. *a.* Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo. *Et ideo ponebatur in oblationibus ad deſignandum quod non erat accepta Deo ſecundum ſe, ſed tantum ex fide & deuotione offerentium, propter quod in ſacrificio zelotypiæ non ponebatur thus ut habetur Num. 5. d. quia non procedebat ex deuotione, ſed ex ſuſpicione contra vxorem.*

CAP.

ADDITIO I.

In *c. 2. ubi dicitur in poſt.* Anima cum, &c. *Frequentiſſime in ſacra ſcriptura accipitur anima pro perſona humana, in qua anima eſt pars principalior, ſiue ſit pauper, ſiue diues, ſiue offerat animal, ſiue oues, ſiue ſimilam, ut patet infra. c. 5.* Anima ſi peccauerit & audierit vocem iurantis, &c. Anima quę tetigerit, &c. Anima quæ iurauerit, &c. *& ſic de multis alijs. Vnde expoſitio* Ra. Sal. *in hoc loco non videtur habere fundamentum.*

G

CAP. XXIII.

A a Quod ſi hoſtia,&c. ORIGENES. Tranſmiſſis cæteris ſubſeruarib. ſacrificiis, dicit quę de animalibus, i. de bobus & capris & ouibus offerunt, & nihil vltra ad immolandam ſubſtituitur. Nec aues quidē, q in offerendis muneribus ſubſtituere ſunt ſuperius. Qui enim ſalutares offert hoſtias ſalutis ſuæ conſcius eſt. Neceſſe ergo habet, vt magna & perfecta offerat. Vnde Apoſtolus: *Perfectorum autem,&c.*

Ho n.3. in Leuit.

Salutaria ſacrificia.

† bubus. Heb.5.d.

ISICHIVS. *Quod ſi hoſtia,&c.* Sunt ſecundū leges diuerſę hominum conuerſationes, ſunt in modū ſcalarum ordinatæ virtutes; vt alius quaſdam, alius aſſequatur omnes, vt quiſque ſubleuetur a terra. Quod ſignificat ſacrificiorū differentiam. Vnde hic, holocauſtū, i. ſe totū offert, ſicut Paulus, qui Chriſto configitur cruci. Alius ſacrificiū pacificorū, vel ſalutare qui ſalutē deſiderat, nec pōt aſcendere ad ſublimia. Qui enim nō poteſt eſſe virgo, ſi in ſancto conuerſatur coniugio, vitā percipit a domino qui ait. *Non omnes capiunt verbum iſtud*, & inter ſaluatos neceſſario ordinatur. Hoc ipſum de cōtemptu rerū, de iuſtitia, de cibo cū gratiarū actione percipiēdo. Magnus eſt em̄ qui magna, paruus non minimus qui ſaltē pōt conſequi mediocria. ſ. ergo ſm duas cōuerſationum ſpecies, duas ſacrificiorum ſpōtaneorū ponit definitiones. Ait enim in Exod. *Altare de terra facietis mihi, & immolabitis ſuper illud holocauſtomata, & pacifica veſtra, oues,&c.* Sub infert pacifica, tanquam ſecūdi ordinis, & virtutis. Qui ergo ſibi putat ſufficere ſi ſaluetur, ſi quidem de bobus offert. Boues aūt ſunt qui ea quæ legis ſunt faciūt, maſculū vel fœminā immaculatū offert munus. Cū aūt qui holocauſtū offert, non præcipit offerre feminā, non quod fœmina priuetur ab hac conuerſatione, ſed quia virorū, i. fortiū eſt perfecta ſapere. Vnde. *Mulierem fortem quis inueniet.* Fortitudo .n. vix in mulierib. inuenit, pacificorum ſacrificium virorum eſt & mulierum, oportet.n. eas digne conuerſari, vt perueniant ad ſalutem.

† ſacerdotes.

B

Gal.1.d.

Matt.19.b

Exo. 20.d

Prou.31.b.

Vbi ſupra

✲ RADVLPHVS. Hoſtiarum pacificarum alia bouis, alia ouis, alia capræ oblationem continet. Bouem immolabat, quiſquis in ſeculari vita mūdi actib. deditus, de ipſis laborib. ſuis Deo miniſtrat. Ouē offert, qui laborare nō ſufficiens, & infirmitate,

C

CAP. III.

a Orig. Salutaris, quę ex bobus tantum offertur & ouibus vel capris. Nam pro peccatis anima generaliter iubetur offerri: ſed poſt hęc per varias perſonas, igitur, vt ſi pontifex delinquat & offerat pro peccato, offeret vitulum non ſicut pro munere.

a Quod ſi hoſtia pacificorū fuerit eius obla- 1

a Id eſt fortia opera. b Vtroſque.n. digne oportet conuerſari ſi volunt ſaluari.

b tio, & de †bobus voluerit offerre marē ſi 2

a Infirma. b Labe peccati.

ue feminam, immaculatā offeret coram

a In beneplacito domini. b Vt ſupra.

domino. Ponetq; manum ſuper caput victimæ ſuæ, quæ immolabitur in introitu tabernaculi teſtimonii. Fundentq; filii Aaron † ſacerdotis ſanguinem † per circuitum altaris, & † offerent de hoſtia pacificorum in oblationem domino.

a Iram: hęc.n. operit cor. Id eſt iram quam offerimus dum temperamus vel cum pro Deo iraſcimur: & iram in eius cauſam reflectimus. b Cor, & iecur cordique adhærentia. c Lxx. omnem adipem qui in ventre eſt.

c d adipem qui operit vitalia, & quicquid pinguedinis intrinſe- 3

te, & ætate, ſeu etiā paupertate a miſericordiæ actibus reuocatus, per ſolam innocentiam Deo placet. Capræ hoſtiā litat, qui quę veterem conuerſationem melioris propoſiti caſtigatione immutat.

b *Marem ſiue fœ.&c.* ISICHIVS. Superius in holocauſtum tantum mares offerūtur. Per holocauſtū ergo ſummę virtutes deſignantur, virginem, i. eſſe mundo renūciare, & ſimilia, quę paucorū ſunt ſacrificia. Hoſtię vero pacificorum virtutes minores, & cōia vota fidelium quibus pacatur Deus. Vnde fœminę offerūtur cum maribus, i. infirma opera cum fortioribus.

c *Adipem qui,&c.* ISICHIVS. Oportet intelligibilē adipem offerri, i. deſiderium quod Gręci dicūt, qui operit ſuperiorē ventrē, deinde inferiorē: vt & cogitandi & faciēdi deſideriū offeramus: præcedit.n. cogitatio, ſuccedit impletio. Hoc autem in vētre i. in corde facimus, in quo prius actiones proponimus, tanquam appetamus, deinde perficere feſtinamus, tāquā digeramus. Nihil ergo prauū proponamus, nihil expleamus. Bene aūt ſuper vētrē ſuperiorē, i. appetitū deſcribit adipē, qui operit ventrem, quia maxima pars deſiderii circa appetitum eſt vel propoſitum. Inferiori ventri duos renes cōiunxit, quia affinitas quædā eſt renū & cordis. Vnde. *Vre renes meos, & cor meū.* Alibi quoq; coniungitur, *qui probat renes & corda*. Motū ſiquidē iraſcendi medici ponunt in corde, in renib. autē memoriā; huius rei dicū iacere, in quib. & ſeminis cauſa eſt, vnde & eis cū femoribus cōio eſt. Vult ergo & nuptiarū deſideriū Deo offerri, vt fiat cauſa prolis, nō fornicationis, vt ſit honorabile ꝯiugiū, & thorus immaculatus. Irā quoq; Deo offeramus, vt ꝯtra peccata iraſcamur. Vnde, *Iraſcimini, & nolite peccare.* Hic Moyſes iratus valde, proiecit tabulas & ꝯfregit. Quia vero in hepate cōcupiſcentia eſt, pinnā, i. ſummitatē præcipit, cum renib. auferri, & offerri ad altare, vt primitiua cogitationū noſtrarum Deo offeramus, & per deliberationem maſſam ſanctificemus.

d *Vitalia.* LXX. Ventrem, i. cor, cuius ſecundo facit mentionem iuxta LXX. quia duplicem habet operationem ſecundū medicos, quia per vnā partē alimentū trahit; quā vocant ventrē ſuperiorē. Per alteram purgationem diſcernit, quā vocant ventrē inferiorem. Renes ſunt gēitalium ſeminum miniſteri

☞ cum

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. III.

1 Quod ſi hoſtia,&c. *Hic agitur de ſacrificio, quod fiebat pro beneficij impetratione: & ſi illud beneficium iam erat obtentum, tale ſacrificium habebat rationem gratiarum actionis, ſi autem obtinendum habebat rationem poſtulationis, & ideo vocabatur hoſtia pacifica, quia quando Deus exhibet beneficium homini, videtur ei pacificatus. Similiter homo percipiens beneficium poſtulatum pacificatur in animo, quia completur ſuum deſiderium. Dicit autem hic Ra.Sa. quod vocabatur hoſtia pacifica, eo, quod facit pacem, reddendo cuilibet quod ſuum eſt. ſ. Deo & homini cuius eſt oblatio, & ſacerdoti offerenti, quia huius ſacrificij vna pars incendebatur ad honorem diuinum, vt habetur infra. Alia autem cedebat in vſum ſacerdotis. ſ. armus dexter, & pectuſculum, & etiam lingua cum genis, & vt dicit Ra.Sa. cæteræ carnes erant offerentium. Ex hoc etiam patet, quod tale ſacrificium non poterat fieri de auibus ſicut ſacrificium holocauſti fieri poterat, vt ſupra dictum 1.cap. quia hoc ſacrificium diuidebatur in tres partes. aues vero in ſacrificijs non diuidebātur, ut habetur Gen.15.c. & ideo hoſtia pacifica fiebat de bobus, uel ouibus, uel capris, & ſecundum hoc iſtud cap. diuiditur in tres partes: ſecunda ibi.* Si uero de ouib. *tertia ibi:* Si capra fuerit. *& quarto ponitur correlarium ratione dictorum in hoc capitulo ibi:* Omnis adeps. *Prima pars patet ex dictis in hoc c. & ſupra, quia in diuerſis ſacrificijs eadem frequenter repetuntur, ut patet in litera. Aliqua tamen uocabula ſunt exponenda.*

Hoſtia pacifica.

2 Marem ſiue,&c. *Iſtud ſacrificium non erat ita perfectum ſicut ſacrificium holocauſti, ideo in iſto poterat non ſolum maſculus ſed etiam fœmina offerri.*

3 Adipem,&c. *Adeps eſt pinguedo exiſtens in interioribus partibus animalis. Aruina uero eſt pinguedo quæ eſt exterius inter cutem & carnem, quæ in porco uocatur lardus. Vnum tamen uocabulum frequenter ponitur pro alio.*

✲ 1 Duos

MORALITER.

Allegoric.

✲ 1 *Quod ſi ho.&c.* Per hanc autem hoſtiam allegorice Chriſtus intelligitur, nam per ipſum tanquam per hoſtiā pacificā Deus pater pacificauit ea q in cælis ſunt & in terris, vt dicitur Col.1. Hoſtia vero pacifica fiebat in lege de bobus, ouib. & capris, per quæ omnis figurabatur oblatio Chriſti facta in cruce, ſicut vnū pfectū per multa imperfecta. Figuratus. n. fuit p hoſtiā factā d boue, ppter eius fortitudinē laborātē, & p hoſtiā de oue, pp innocētiā pſeuerātē, pp quod in hoc ſacrificio ponebatur cauda, q perſeuerātiā ſignificat, ſicut dicit Greg. homi.15. In cauda quippe finis eſt corporis. Et ille bene immolat q ſacrificiū boni opis vſq. ad finē debitæ pducit actionis. Itē ſignificat p hoſtiā d capra, pp carnē Chriſti ſimilē carni peccatrici. Rom.8.a. *Miſit filium ſuum in ſimilitudinem carnis peccati.*

MORALITER autem nos Deo hoſtiam pacificam de boue offerimus, cum fortitudinem noſtram in diuinis laboribus exercemus. Sed de oue cum cauda hoſtiā facimus, cū in innocentia perſeueramus. De capris vero hoſtiam pacificā offerimus, cum carnē propriam ad peccata pronam per penitentiæ rigorem coarctamus, In fine vero huius c. ubi dicitur.

✲ 12 Omnis

cum ventre & femorib. cõmunicantes. primum ergo adipẽ
qui ſupra ventrẽ eſt, & duos renes, & adipẽ qui ſuper eos eſt,
i. ſuper femora q̃ renib. ſunt vicina, iubet offerri, in medio enim
femoris & ventris ſunt poſiti.
a *Reticulum iecoris.* Id eſt, hepatis, in quo delectatio vel concupi
ſcentia. Vnde iuxta
Lxx pinnã hepatis cũ
renibus auferetur: Ie
cur enim in renibus
vim operationis mi
niſtrat.
b *Si uero de ouibus fue
rit, &c.* ISICHIVS:
Quem pcipiat offer
re bouem, quẽ rurs'
ouem, & quẽ caprã
ſæpius diximus. Bos
.n. eſt q̃ legis mãdata
operat. Oues, ſimpli
ces. Capræ quoq; ſim
plices ante peccato-
res, modo pœniten-
tes. Sed ibi ouib. ca-
pras miſcuit, dicens:
*Quod ſi de pecorib. obla
to eſt, de ouib. ſiue de ca
pris, &c.* Lxx. vero; Si
ab ouib. minus ei' ab
agnis & hœdis immã
culatũ offeret; ouis
n. & agnorũ & hedo
rũ genus eſſe vr̃. Vn-
de αἰπόλος *ego ſum.*
*Et ſuſtulit me dominus
egregib. ouium.* Cum
αἰπόλοι propriè dicã-
tur qui capras paſcũt.
Quia ergo lex quæ-
dã agnos quædam ca
pras dicit. Agni autẽ
tantum ſimplices,
ſunt, qui nihil pecca-
uerũt; capræ aũt ſim-
plices, q̃ peccauerũt
& conuerſi ſunt, re-
cte quodã mõ ſacri-
ficiũ in holocauſtũ
numeratum eſt. Qui enim
poſt peccatũ perfe-
cta vult ſapere, debet
conuerſari ſicut q̃ nõ
peccauerit ante. In ſa
crificio autem pacifi
corum cum in oui-
bus & capris & bobus cętera eadem cuſtodiſſet, hoc vnũ plus
in

in ouibus poſuit, q̃ non ſolũ adipẽ reticulumq; iecoris, Vel ſe
cũdũ Lxx. pinnã hepatis & renes, ſed & caudã. Vel ẽt ſm Lxx.
lumbũ immaculatum cum ren[ibus] iuſſit offerri. Quia enim vt ſim
plex, multa quæ facere debuit omiſit virtute ſua debet vti in
bonum faciendũ, non vt ſimplex, in malũ eſt vitãdũ, ut ma-
nifeſtũ ſit, quia q̃ ſcire
poteſt, non omittit.
Iure etiam redduntur
ſimplices, qui ex ſim
plicitate facile poſ-
ſunt ad uolũtatẽ tra-
hi: vt nõ ſolum renes
& adipẽ qui ſup ipſos
eſt, ſed & lumbũ offe
rant qui in renib. eſt.
Lumb. enim uirtutẽ ſi
gnificat vnde Roboã
ait: *Minimus digitus me
us groſſior eſt lumbis pa
tris mei.* Et alibi: *Lũbos
veſtros præcingetis.* In
lumbis quoq; opera
tio generationis.
c *Et caudã.* Lxx. Lum
bum ſine macula ĩte
grũ, ne ſ. aliud offera
tur Deo, aliud aduer
ſario. Sufficit.n. huic
ad veniam q̃ uirtutis
ſunt, nõ agere; ſin au
tem mala operat, ue-
niã non cõſequitur.
Vnde: *Eſtote ſimplices
ſicut columbæ.* Colum
bę enim nimiam ſim
plicitatem habẽt, ma
litiam nullam. Qui
de bobus ſacrificium
offert, lumbum Deo
offerre non eget, quẽ
in bonis operibus cõ
ſtrĩgit & exercet. Qui
de capris immolat,
non habet lumbum
immaculatũ quem
offerat, quia eum
olim peccato macu
lauit. Qui ergo non
fuit in peccatis, im-
maculatum lumbũ
offerre poteſt, non-
qui peccator fuit.
Hac cauſa in ſacrifi-
cio pacificorũ capras
ab agnis diſtinxit.

a In quibus vis libidinis. In quibus vis generandi.
a eus eſt; duos renes cum adipe † quo teguntur illa, & reticu- 1
a In quo ſedes caloris & initium deſiderij, in quo appetitus gulæ notatur; quem offerimus cum Dei amore refrenamus: b Super ...
lum iecoris cum renunculis; 1 adolebuntque ea † ſuper altare 2
a Exemplis. b Spiritusſancti. Secundum mandata ſpiritus conuerſando. c Quia fundamentum totius boni eſt.
in holocauſtum, lignis igne ſuppoſito, in oblationem ſuauiſſi 3 4
a Cui placet perficere fructum, non ſolum centeſimum vel ſexageſimum, ſed etiam triceſimum. b In ouibus innocentia, ſicut & in agno ſignatur.
b mi odoris domino. Si vero de ouibus fuerit eius oblatio, † & 5 6
Fortia. Infima opera.
pacificorum hoſtia, ſiue maſculum ſiue fœminam obtulerit,
A labe peccati.
immaculata erunt omnia. Si agnum obtulerit † coram domi- 7
Vt ſupra.
no, & ponet manum ſuam ſuper caput victimæ ſuæ, † quę im 8
molabitur in veſtibulo tabernaculi teſtimonii. fundentque fi-
lii Aaron ſanguinem eius per altaris circumitum, & offerent
a Deſiderij vel concupiſcentiæ. b Cauda finis eſt corporis; hæc immolatur cum opus bonum ad finem perducitur.
c de pacificorum hoſtia ſacrificium domino, adipem & cau-
dam totam cum renibus & pinguedine, quæ operit ventrem 9
a Hæc iam expoſita ſunt.
atque vniuerſa vitalia, & vtrunque renunculum adipe, qui
Lxx. pinnam.
eſt iuxta † vitalia, reticulumque iecoris cum renunculis, † &
Spiritualis. Ignis abſumens ſacrificia; abſorbens mortem in victoria.
adolebit ea ſacerdos ſuper altare in pabulum ignis & obla-
a Simplex qui ante peccauit & pœnitet vel pœnituit. Quę habitum pœnitentię ſignificat.
tionis domini. Si capra fuerit eius oblatio, & obtulerit eam 10
a Qui pœnitentiam offert, in principio bonis operibus, operam det.
domino: ponet manum ſuam ſuper caput eius, immolabitque 11
Vt ſupra.
eam in introitu tabernaculi teſtimonii: † Et fundent filii Aa-
ron ſanguinem eius ſuper altaris circumitum, tollentq; ex ea
a Spiritusſancti. Item vt ſupra. b Quia impedit ita animum, ne poſſit cernere verum.
in paſtum ignis dominici, adipem qui operit ventrem, & qui
a Cor & iecur, & quæ his adhærent.
tetigit vniuerſa vitalia, duos renunculos cum reticulo, qui
eſt ſuper eos iuxta ilia, & aruinam iecoris cum renuncu-
lis; † adolebitque ea ſacerdos ſuper altare † in alimoniam
a Vt omne deſiderium offeratur domino, non parum mundo. Nemo militans Deo implicat ſe ne. ſec. Timo. 2.
ignis & ſuauiſſimi odoris. † Omnis adeps domini erit iure 12

*filii Aarõ
† in ſacrificium pacificorũ domino. 3. Re. 12 Exod. 12. b
* oblatió-nem ſuam offerret ipſum.
† quã mactabit.
E
† remouebit.
Matt. 10. b
* ignis.
† Et offeret ex ea oblatione ſuã oblationis domino.
† pabulum oblationis eſt in odorẽ quietis.

☞ Nec

NICOLAVS DE LYRA.

1 Duos renes. *i. renunculos, & ſic eſt in Hebræo, & ideo litera ui detur hic corrupta uitio ſcriptorum, & in ſequentib. vbi ponitur* renes *pro renunculos, quia renes non cremabantur cum adipe, ſed renunculi. Dicunt tamen aliqui, q̃ hic per renes ſecundum literam noſtram intelli gitur quædam pinguedo exiſtens circa renes.*

Quo teguntur ilia. *Quædam membra ſunt adiacentia renib. dicta ab ilion, quod eſt inteſtinum, & inde dicitur iliaca paſſio.*

Et reticulum. *Quia quidam adeps eſt factus ad modum retis.*

Iecoris. *In Hebræo habetur* epatis, *& ſic communiter exponunt doctores.*

Cum renunculis. *Repetitio eſt eiuſdem quod prædictum eſt. Intel lectus igitur huius literæ eſt, q̃ pinguedo debebat auferri de partibus interioribus prædictis, & incendi ſuper altare cum renunculis.*

Si uero de. *Hic agitur de hoſtia pacifica de ouibus.*

Si agnum ob. *Licet autem hoſtia pacifica fieret de mare & fœmi na, & non ſolum modo de iuuenibus ſed etiam de arietibus & ouibus magnis, tamen ponitur hic exemplum de agno, quia talis hoſtia paci fica frequentius fiebat, & ideo quod dicitur hic de modo oblationis & immolationis agni, intelligendum eſt etiam de alijs.*

8 Immolabitur in ueſtibulo tabernaculi. *i. in atrio quod erat an te tabernaculum.*

9 Et pinguedine, quæ ope. uentrem. *Non a parte exteriori ſed interiori. Cætera patent ex prædictis.*

10 Si capra. *Hic conſequenter ponitur oblatio pacifica, quæ fit de ca pra.*

11 Immolabitq; eam in introitu tabernaculi. *i. in atrio quod e rat ante introitum tabernaculi. Cætera patent ex dictis.*

12 Omnis adeps. *Hic infert correlarium, quia in præcedentib. dixit a dipem eſſe incendendum ad honorem diuinũ, ideo concludit generaliter:* Omnis adeps domini erit iure perpetuo. *i. incendetur ad honorẽ domini, hoc tamen intelligendum eſt de ſacrificijs.*

※ 1 Nec

MORALITER.

12 *Omnis adeps, &c.* Eſus adipis & ſanguinis generaliter p hibetur, Per adipem verè bonum temporale & etiã ſpirituale deſignatur. Diuites.n. temporaliter dicuntur pingues, ſimili. ter donũ gratię pinguedo nominatur Pſal. lxii. b. *Sicut adipe, & pinguedine repleatur anima mea, &c.* Ille ergo adipem comedit. q̃ bono tẽporale vel ſpirituale ſuis meritis & nõ Deo attribuit. Similiter ſanguinẽ comedere, eſt labore alieno iniuſte viuere.

a *Nec adipem.* Propriã concupiſcentiã, i. carnã nõ habere non debemus, quiſq; n. tentatur à concupiſcentia ſua abſtractꝰ & illectus. Sanguinẽ phibetur comedi, ne quẽquã interficiamꝰ. ſanguinẽ enim edere, beſtiarũ, i. crudelium eſt. Hoc aũt omni no additur, & proximis parcamus & nobis. Deo aũtẽ debet anima immolari, vnde iuſſit ſanguinẽ fundi circa baſim altaris.

Li. 2. in Leuit. c. 1. ✠ RADVLPHVS. Adeps affectus noſter eſt. Qui cum & varia & noxia diſtrahitur diuerſorum vitiorũ nomina ſortitur. Cũ enim ad congregandum pecuniã, auaritia, cum ad corporis ſui corruptionẽ impudicitia, cũ ad proximi læſionem deflectitur, malitia, cũ vero dominari aliis appetit, ſuperbia nominatur. Qui ſi ad vtilium concupiſcentiã ſe conuertat, virtutum omniũ radix & origo eſt. Adeps ergo noſter, pinguedo. ſ. interna, & laudabilis, & reprehenſibilis eſt. Laudabilis, cum in Deum tendit: reprehenſibilis, cum in eorum quę carnaliter oblectant, appetitum cadit. Pro bono adipe canit Dauid, *Sicut adipe,* inquit, *& pinguedine repleatur anima mea.* De malo, habes in cantico Moſis, *Incraſſatus eſt dilectus & recalcitrauit.*

a Omni tempore. b Per ſingulas ætates. Non quod figura ſemper obſeruetur, ſed quod per eum intelligitur. c Eccleſiis vel quibuslibet locis. Id eſt omni conuerſatione ſiue ſocietate ſiue ſolitaria.

perpetuo in generationibus, & cunctis habitaculis veſtris,

a Carnis appetitum vel deſiderium. b Omnis ratio & intellectus animi, quę ſanguis ſignificat, Deo conſecranda ſunt: anima enim in ſanguine eſt.

nec adipem, nec ſanguinem omnino comedetis.

NICOLAVS DE LYRA.

Adipis comeſtio. ✠ 1 Nec adipẽ nec ſanguinẽ omnino comedetis. *Occaſione huius dicti ſunt variæ opiniones de comeſtione adipis. Dicunt enim aliqui, q hoc tantum intelligendum eſt de animalib. immolatitijs. ſ. adipe bouis, ouis, & capræ. Adeps enim animalis morticini & capti a beſtia cedebat in varios vſus Iudæorum, vt pote ad lucernas vel vnctiones & huiuſmodi, ut habetur infra 7. cap. Adeps vero animalis liciti ad comedendum, non tamen ad offerendũ, poterat comedi, ſecundum quod habetur infra 17. cap. vbi dicitur, quod ſi aliquis venatione vel aucupio feram vel auẽ acceperit, dum tamen eſſet fera licita ad comedendũ, vt ceruus poterat comedi, ita tamẽ quod prius ſanguis effunderetur, & ſic de tali beſtia vel aue videtur eſus ſanguinis tantum eſſe prohibitus, & per conſequẽs adeps poterat comedi, & eodem modo ſentiendum videtur de alijs animalibus immolatitijs, tamen licitis ad eſum. Confirmatur etiam hoc dictum, quia moderni Iudæi ſic vtuntur. Alij vero dicunt quod eſus adipis erat generaliter Iudæis prohibitus, per illud q dicitur hic:* Nec ſanguinẽ nec adipẽ omnino comedetis, *ita quod vniformiter prohibeatur hic eſus ſanguinis & adipis. Eſus autẽ ſanguinis generaliter erat prohibitus de omnibus animalibus, etiam ſecundum Iudæos, & ideo idem videtur dicendum de adipe. Qui autem vult tenere hanc viam, quia eſt cõſona textui in hoc loco poteſt dicere ad id quod obijcitur de adipe animalis venatione capti, quod hoc non arguit propoſitum, ſed magis oppoſitum, quia Deut. 12. dicitur, quod in locis longinquis a Hieruſalem poterant occidi & comedi etiam animalia immolatitia, de quibus dicitur ibidẽ:* Sicut comedit capra & ceruus, ita veſceris eis, *abſque eſu duntaxat ſanguinis. Ex quo concluditur. quod ſi argumentum inductum pro eis valet, quod etiam de adipe animalis immolatitij in caſu iſto poterat comedi, quod ipſi negant. & pari ratione de adipe aliorum debent negare. Quod autem obijcitur de eſu Iudæorum moderni temporis, non valet, quia a tempore Chriſti doctores Iudæorum multa illicita in lege relaxauerunt, & multa licita reſtrinxerunt, male interpretantes ſcripturam, vt habetur a ſaluatore Marci 7. Si autem velit aliquis tenere primam viam, habet conſequenter dicere, quod illud quod hic dicitur:* Nec adipẽ omnino comedetis: *non eſt intelligendum ſic generaliter, de ſanguine, ſed eſt referendum ad adipem animalium immolatitiorum, de quorum immolatione litera præcedens loquitur. Et huic dicto conſonat illud quod habetur infra 7. c.* Adipem ouis, & bouis, & capræ non comedetis, *& ſic adipes aliorum animalium videntur conceſſi ad eſum. Sciendum tamen, quod ſecundum vtranque opinionem eſus ſanguinis & adipis prohibetur, duplici ratione. Vna eſt pro vitatione idololatriæ, quia idololatræ adipes ſuarum hoſtiarum comedebant, ſecundum quod dicitur Deut. 32. a.* De quorum victimis comedebant adipes, &c. *De ſanguine bibebant ſimiliter. Alia eſt, quia ſicut dictum eſt ſupra de illis potiſſime debebat fieri Deo oblatio, quibus vita humana maxime ſuſtentatur, ſanguis autem eſt huiuſmodi, in quo conſiſtit vita animalium, adeps etiam cauſatur ex abundantia nutrimenti quo vita ſuſtentatur, & ideo vt homines recognoſcerent ſe habere a Deo vitam & ſuſtentationem, adeps ad honorem domini cremabatur, & ſanguis ad crepidinem altaris effundebatur. Item prohibebatur eſus ſanguinis, ne ſi ſanguinem altaris licite comederent, effuſionem humani ſanguinis non abhorrerent, ad quem Iudæi erant proni. Similiter eſus adipis prouocat ad luxuriam, & ideo prohibitus fuit Iudęis, qui erant proni ad ipſam.*

CAP. IIII.

B Anima peccat. Hom. 2. in Leuit. a Locutusq;, &c. b *Anima quę pec. &c.* ORIG. Recte animam dicit, quam peccare deſcribit. Non enim ſpiritum vocaret, quem peccaturum diceret, ſed nec hominẽ, in quo peccato interueniẽte imago Dei non conſtaret. Non eſt ergo ſpiritus qui peccat. Fructus enim ſpiritus, ut ait Apoſtolus, Galat. 5. d. *eſt charitas, gaudium, pax, patientia,* & ſimilia. Galat. 6. b. Alibi vero ait: *Qui ſeminat in carne, de carne & metet corruptionem. & qui ſeminat in ſpiritu, de ſpiritu metet vitam æternam:* quoniam ergo alius eſt qui ſeminat, C & aliud in quo ſeminatur: Seminatur. n. in carne, cum peccatur, vt ide metatur corruptio, Vel in ſpiritu, cũ ſecundũ Deũ viuitur, vt vita ęterna metetur, cõſtat aĩam eſſe, quę vel in carne vel in ſpiritu ſeminat, & q in peccata ruere poſſit, & ab eis auerti. Corpus enim eſt ſequela eius ad quęcunque delegerit, & ſpiritus dux ad virtutem ſi eum ſequi velit.

ISICHIVS. *Anima cum peccauerit, &c.* Nihil neceſſarium legiſlator omiſit, differentias cõuerſationum aſſignauit, & in oblatione ſacrificiorũ viã conuerſandi, tandem Chriſti ſacrificium exponit, per quod nobis peccatorũ remiſſio & redemptio data eſt. Et notandũ, quod peccati animę dixit eſſe contra eos qui accuſant corpus, quaſi cauſam peccati. Sed ſi aĩa eſt immunis, nihil nocet ei luxuria carnis. Imo ſi aĩa bene regit, ſtatim ceſſat, & recedit. Si aũt peccat anima

CAP. IIII.

a Locutusque eſt dominus ad Moyſen, 1
b dicens: Loquere filiis Iſrael: Anima cũ 2
a Quia hoc omnibus præcipitur. b Homo generalis, vel prælati eccleſię vel præfecti. In ſequentib. autem excipit dicens: Si ſacerdos qui eſt vnctus. Non enim corpus tantum cauſa peccati.
Boni.
peccauerit per ignorantiã, & de vniuer- 3
ſis mandatis domini, quę præcepit vt nõ fierent, quippam 4

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. IIII.

Diuiſio. 1 Locutuſq; eſt. *Hic conſequenter agitur de hoſtia quæ fiebat pro peccati remiſſione, & primo de ea quæ fiebat pro peccato facto per ignorantiam. Secundo de ea quæ fiebat pro peccato facto ex paſſione vel negligentia in prin. 5. c. Tertio de ea quæ fiebat pro peccato facto per malitiam, circa finem eiuſdem cap. ibi:*

2 Locutuſq; eſt dominus. *Circa primum primo loquitur in generali, cum dicitur.*

3 Anima cum, &c. *Quęcunq; ſit illa. Et accipitur hic anima pro homine, quia eſt pars principalis.*

4 Et de, &c. *Ex hoc quod dicitur hic vt non fierent. Dicunt aliqui Iudæi, quod intelligitur tantum de præceptis negatiuis ſi tranſgrediatur. Expoſitores autem noſtri dicunt communiter, & melius, vt videtur quod intelligitur etiam de trangreſſione præceptorum affirmatiuorum* ✠ *vt ſi*

MORALITER.

✠ 1 *Locutuſq; eſt.* Hic agitur de ſacrificio pro peccato, & quoniam ſacerdos qui pro aliorum peccatis offert ſacrificia debet eſſe mundus a peccato, ideo primo agitur de ſacrificio ſummi ſacerdotis, cum dicitur.

✠ 1 *Si ſa-*

a ¶ Christus qui est ſacerdos in eternum. ¶ De genere tranſit ad ſpeciem. b ¶ Oleo lætitię pręconſortibus ſuis. Pſal.44.b. c ¶ Christus peccare dicitur, dum nos peccamus qui membra eius ſumus.
d ¶ Longanimitate patientiæ, dum enim non ſtatim punit, putatur hęc vel non curare, vel neſcire, & ita impij in peius animantur. Vnde patientia Dei ad pœnitentiam te adducit, tu autem theſaurizas tibi iram, &c. Ro.2.a.

a fecerit, † ſi ſacerdos qui eſt vnctus, peccauerit, † delinquere 1

a ¶ Patri. b Quod in ſe ſuſcepit qui peccata noſtra portauit in corpore ſuo ſuper lignum. c ¶ Carnem ſuam. ¶ Lxx. addunt de bobus, id eſt, de patrib. qui iuſtitia legis fuere glorioſi. ¶ Qui in cruce inimicos noſtros ventilauit. d ¶ Qui peccatum non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius. j. Pet.2.d. 2

b faciens populum, offeret pro peccato ſuo vitulum immacu- 3

a ¶ Crucem. ¶ Quia cruci ſe tradidit. Vnde oblatus eſt quia ipſe voluit. ¶ Doctrinam & traditionem Apoſtolorum, ſecundum quam factum eſt ſacrificium. Is eſt.n. introitus ad cęlum, quod eſt tabernaculum teſtimonij. Vnde Eſa. Expandit cęlum ſicut tabernaculum ad habitandum. 4

latum domino: Et adducet illum ad oſtiū tabernaculi teſti- 5

a ¶ Inſpiciente patre, cui dicitur: Pater in manus tuas commendo ſpiritum meum, Luc.23.f.
b ¶ Se enim ipſum obtulit, nemo coegit. vnde poteſtatem habeo ponendi animam meam, &cæ. ipſe opus ſuę paſſionis fecit, ipſe conſummauit.
c ¶ Principium paſſionis.

monii coram domino, † ponetque manū ſuper caput † eius, 6

anima per ignorantiā, nō tamen à carne cogitur, ſed negligētia & imitatione deteriorū, per quā quæ noxia ſunt, utilia putat. Notandū quoq; ꝙ ſacerdotē in multis admiſcet, quaſi ſimilē aliis pro peccatis offerentē. Chriſtus enim fratrib. ſimilis eſſe debuit, vt fieret miſericors & fidelis ſacerdos. Sed legiſlator peccatū ſacerdotis, peccatum populi dicit. Sacerdos enim ſenſibilis negligens, aut peccans, aut nos vindicās, populū peccare facit, intelligibilis autem nullo modo peccatis fecit. Secundum tamē quod poſſumus quæ dicuntur, intelligibili ſacerdoti coaptemus. Si enim patientia Dei qui abuſus fuerit, videtur illi Deus licentiam dare peccandi: vnde Eſa. *Quare errare feciſti nos domine de vijs tuis induraſti cor noſtrum, &c.* Habacuc quoque ſimilia quæritur: *Quare non reſpicis ſuper iniquè agentes, taces deuorante impio iuſtiorem ſe? etc.* vr̄ ergo legiſlator ſignificare ſacerdotem, cui dictū eſt: *Tu es ſacerdos in ęternum, ſecundum ordinem Melchiſedech.* Et qui a patre unctus eſt, ſecundum illud: *Propterea vnxit te Deus, &c.* Hic ꝓ peccatis noſtris ſeipſum ſacrificiū obtulit. vn̄ & Paulus ait: *Chriſtus ſemel mortuus eſt, ad multorū exhauriendo peccata.* Offert tamen ſe pro peccato ſuo, quia peccatum noſtrum in ſe ſuſcepit. vnde: *Qui neſciebat peccatum, pro nobis peccatum fecit.*

PROC. Notandū exiſtimo quod ſcriptura vocat peccata ea, quæ in conſulto & ignorantes delinquimus. Peccatum inconſulto cōmiſſum eſt, quod quis putat non tale eſſe. Tale fuit Sauli delictum, cum ieiunium imperaſſet.

RADVLP. Animā, hominem appellauit, qui animalem vitam agens, & in his infimis in quę per corpus ſentit, occupatus, diuinam voluntatem aut per ignorantiam neſcit, aut per infirmitatem implere non ſufficit. Nam vbi nos *per ignorantiā*, legimus, Septuaginta tranſtulerunt, *anima cum peccauerit non volens*, id eſt, non pertinaciter ad peccandum prona.

a *Si ſacerdos, &c.* ORIG. Obſeruandum eſt ꝙ in peccato pontificis legiſlator non addit, ꝙ ignorās aut nolens peccauerit. Neque enim ignorantia in eum cadere poteſt qui vt doceret cæteros, prouectus eſt.

ORIG. *Si ſacerdos, &c.* Terror ſimul & miſericordia in diuinis legib. oſtētatur. Ita nec nihil tutū, ne ipſe pontifex quidē. Qui pontifex? qui vnctus eſt, qui ſacris ignib. diuina ſuccendit altaria, qui munera & ſalutares hoſtias immolat, qui inter Deum & homines repropitiator interuenit, nec iſte immunis a contagione peccati. Sed vide miſericordiā Dei. Vn̄ Pau. *Omnis pontifex ab hominibus aſſumptus, pro hominibus conſtituitur*

tur offer. &b. Et poſt. *Lex homines cōſtituit ſacerdotes infirmitatē habentes, vt poſſint ſicut pro ſua, ita & pro populi infirmitate offerre,* nō ſ. qui omnino peccare nō poſſent, alioquin hoēs non eſſent, ſed qui imitent eum qui peccatū non fecit. In quo præcipue mirandū eſt, nō ꝙ ſacerdos nō peccat, ſed ꝙ cognoſcit peccatum ſuum. Non enim qui ſe peccaſſe nō putat, ſed emendat, & ꝙ facilius indulget peccantibus, q conſciētia infirmitatis mordet. — D — Heb.7.b. 1.Pet.2.d.

✻ R. DAVID CIMHI: Simplex ſenſus eſt, Si peccauerit doctrina ſua, ſacerdotes enim docebant legem, ſicut ſcribitur, *populum meū docebunt.* Ezechiel.44. Eſt ergo ſenſus, ſi ſacerdos vnctus ille peccauerit, quaſi dicat, ſi docuit. & delinquere fecit populum ſua doctrina, quam docuit eos, non iuxta legem. — † ſecundū delictum populi. — † vituli. — E

✻ RABINI ita interpretātur, Poteſtne ēt eſſe vt reus ſit ſacerdos vnctus ille, ſi quid docuit ꝙ alii poſtea fecerunt, prout ipſe docuit. Reſpondendū eſt, Qui peccauit, ꝓ eo ꝙ peccauit adfert oblationē, non aūt offert pro eo quod peccarunt alii.

✻ RADVL. Sacerdos ille delinquere faciens populum primus homo eſt qui cum deberet eſſe ſacerdos, & iugi ſacrificio honorificare dominum, & omnē poſteritatis populū delinquere fecit. Nā in illo omnes peccauimus. Obtulit ꝓ peccato ſuo vitulū immaculatū domino Adam, non idem in perſona ſed in natura: Adā, in quā nou⁹, Deus & homo, Chriſtus Ieſus, qui obtulit vitulum pro peccato non ſuo, ſed ſuorum. — Li.1.in Leuit.c.14.

ORIG. Moraliter. Si ſacerdos & cætera. Pontifex ſenſus pietatis & religionis, qui in nobis per orationes quas Deo fundimus, quaſi ſacerdotio funditur. Hic ſi delinquit, populum bonorum actuū delinquere faciat, qui intra nos eſt. Nec aliquid recte gerimus, ſi dux bonorū operū deprauatur ſenſus. Ideo ad emendationē huius, ſingularis hoſtia vitulus ſaginatus requiritur. Similiter ſynagoga, i. virtutum noſtrarum emundatio Chriſti morte reparatur. — Moraliter

b *Vitulum immaculatum domino, &c.* ORIG. Secundo inuenimus offerri a pontifice vitulum in holocauſto ſemel pro munere, & ſemel pro peccato, ſed qui pro munere ſup altare holocauſti cōſumitur, qui vero pro peccato, ext. caſtra & in loco mundo, ſolis adipib. & renib. oblatis in altari. Hic eſt forte Ieſus qui per ſanguinē ſuum pacificauit, & quæ in terris & quę in cælis pro munere. In terris aūt vbi ab Adam vſq; ad Moyſen regnauit peccatum, oblatus pro peccato. Hoc eſt aūt paſſum eſſe ext. caſtra ſcilicet angelorū Dei. Vnde Iacob: *Caſtra Dei hęc ſunt.* Ext. hæc eſt locus omnis hic terrenus, in quo habitamus, in quo paſſus eſt Chriſtus. — Hom.2.in Leuit. — Allegoric. — Rom.5.d. — Gen.32.a. — F

☞ a Hauriet

NICOLAVS DE LYRA.

vt ſi quis per ignorantiam omiſerit quod præceptum eſt fieri, quia ſacra ſcriptura maxime in tranſgreſſione præceptum per commiſſionem intelligitur omiſſio & e conuerſo, aliter non eßet inſtitutum ſacrificium pro peccato omiſſionis, quod videtur inconueniens, quia ſic lex uideretur inſufficienter data.

1 Si ſacerdos. *Hic deſcendit in particulari, quia tale peccatum poteſt eſſe ſacerdotis vel multitudinis, ſeu principis vel perſonæ ſingularis, & ſecundum hoc iſtud capitulum diuiditur in quatuor partes. Secunda incipit ibi:* Quod ſi omnis turba. *Tertia ibi:* Si peccauerit princeps *Quarta ibi:* Quod ſi peccauerit ani. &c. *Circa primum dicitur ſic,* Sacerdos qui unctus eſt. *Hic eſt ſacerdos magnus, quia inferiores ſacerdotes non vngebantur, ſed tantum ex quadā commiſtione quæ fiebat ex ſanguine victimæ immolatæ & vnctionis oleo, ipſi, & ueſtes eorum aſpergebantur, ut habetur Exod. xxx. & infra 8. Vnde in veteri teſtamento ſoli reges & pontifices dicuntur proprie uncti.*

2 Peccauerit. *ſcilicet per ignorantiam, quia hoc totum refertur ad principium capituli.*

3 Delinquere fa. populum. *Quia peccatū ſacerdotis eſt populo occaſio peccandi. Vnde dicit beatus* Greg. *in paſtorali. Cum paſtor per abrupta graditur, conſequens eſt ut grex ad præcipitiū ſequatur. Aliter exponunt Hebrei:* Delinquere faciens populum, *per ignorantiam qui credit de aliquo quod ſit licitum, & ſic facit & docet populum, quod tamen poſtea percipit eſſe illicitum.*

4 Offeret pro peccato ſuo vitulum immaculatum, &c. *in memoriam vituli conflatilis, quem fecit Aaron: Exod.32.a.*

5 Et adducet illum. *id eſt, ad atrium quod eſt ante oſtium tabernaculi.*

6 Ponetq; manum ſuper caput eius, & immolabit, &c. *Ad reſignandum iuri quod habebat in vitulo, & ad deſignandum quod ſicut vitulus erat occidendus pro peccato ſuo, ita ipſe offerens eßet morte dignus pro tranſgreſſione præcepti domini, niſi accepta eſſet eius oblatio ex miſericordia Dei, & idem intelligendum eſt in alijs ſacrificijs pro peccato.*

✻ 1 Hauriet

MORALITER.

1 *Si ſacerdos qui eſt vnctus peccauerit, &c.* Nam a peccatis ſacerdotum aſſumit populus peccandi argumentū dicēs: Quare nō facerē hoc ex quo ſacerdos meus facit hoc. Vn̄ Grego. in paſto. Cū paſtor per abrupta graditur, cōſequēs eſt vt grex ad præcipitium ſequatur.

4 *Offeret pro, &c.* Vitulus eſt animal guloſum. Hiere.50.b. *Effuſi eſtis ſicut vituli ſuper herbā.* Eſt & animal geſticuloſū, Mala.4.a. *Salietis ſicut vitulus de armēto.* Sacerdos igitur vitulum immolat, quando gaſtrimargiam per abſtinentiam, & leues geſtus per maturitatem funditus mactat.

a Hauriet quoq; de ſen,&c. Sanguinem vituli in tabernaculum i. in celum, cum poſt reſurrectionem cęlos conſcendens, vultui patris aſtitit, quaſi offerens ſanguinem paſſionis interpellans pro nobis.

b Septies: Pro dimiſſione, ſ. peccatorũ, & ſubminiſtratione ſpiritualium donorũ. Sanguis autem paſſionẽ ſignificat, ſecundũ illud, *Mundus ergo ſum a ſanguine iuſti huius.* Et alibi, *Sanguis eius ſuper nos,&cæt.* De hac aſperſione Petrus ait. *Et aſperſione ſanguinis Chriſti,&c.*

† accipiet quoque ſacerdos vnctus.

Matt.27.

1.Pet.1.a.

a ¶ Pro peccatis noſtris.

a & immolabit eum domino. † Hauriet quoque de ſanguine 1

a ¶ Vnde Paulus: per proprium ſanguinem introiuit ſemel in ſancta, Heb.9.c.

b ¶ Cęlum. Qui portans cicatrices ſuæ paſſionis, a mortuis reſurrexit,& ſic introiuit.

vituli inferens illum in tabernaculum teſtimonii. Cumque 2

a Qui eſt virtus Dei, hic in ſanguine tingitur, quia paſſio dominicæ carnis virtute diuinitatis regitur, quod probat ſolis receſſus, petrarumque ſciſſura,& multa ſimilia.

b ¶ Septies aſperſit enim peccata noſtra ſui ſanguinis effuſione plene deterſit, vel ſeptiformis ſpiritu nos ditauit.

b intinxerit digitum in ſanguinem, aſperget † eum ſepties co 3

a ¶ Coram domino hęc facta ſunt, quia voluntatem patris in omnibus impleuit.

b ¶ Humanitatem vel carnem Chriſti.

c ram domino contra velum ſanctuarii, ponetq. de eodẽ ſan- 4

a ¶ Quatuor principales virtutes. b ¶ Seraphin. c ¶ Lxx. compoſitionis, virtutum ſcil.

d guine ſuper cornua altaris thymiamatis gratiſſimi domino, 5

¶ Cęlo.

e f quod eſt in tabernaculo teſtimonii, Omnem aũt reliquum

a ¶ Euangelium. b ¶ Corporis Chriſti.

g ſanguinẽ fundet in baſim altaris holocauſti ĩ introitu taber

h naculi. Et adipem vituli offeret pro peccato, tam cũ qui vita 6

i lia operit, quam † omnia quæ intrinſecus ſunt. Duos renun

¶ Lxx. Primam hepatis.

k culos,& reticulum quod eſt ſuper eos iuxta illa,& † adipem

¶ Vt ſuperius ſignificat eſſe intelligendum.

iecoris cum renunculis, * ſicut offertur de vitulo hoſtiæ pa-

¶ Orig. Integre ſubſtantiam humanitatis Chriſtum aſſumpſiſſe demonſtrat.

cificorum,& adolebit ea ſuper altare holocauſti. Pellem ve- 7

a ¶ Quia principium. b ¶ Quia finis. c ¶ Mente.

l ro & omnes carnes cum capite & pedibus & inteſtinis & fi-

a Lxx. cum ventre & ſtercore. Peccata humani generis. b ¶ Quia extra caſtra paſſus eſt dominus, i. extra ciuitatem. c Golgotha. d Qui totum mundauit mundum. Quia ibi mundati ſumus.

mo & reliquo corpore efferet extra caſtra in locum mundũ,

a Quia in eo extincta ſunt peccata humani generis,& calor peccati refrixit. b ¶ Id eſt, prophetarum dicta, quia & paſſio,& cuncta humanitatis myſteria.

¶ Secundum prophetarum oracula completa ſunt. Vnde Matth. Vt adimpleretur quod dictum eſt per prophetas.

Scripturam, quęcunque n. in tempore paſſionis geſta ſunt, prophetias impleuerunt. Vnde; Hoc autem totum factum eſt, vt adimplerentur ſcripturæ prophetarum: Matt.26.f.

Et alibi: Vt adimpleretur ſcriptura dixit: Sitio. Io.19.c.

m vbi cineres effundi ſolent, incenderque ea ſuper lignorum ſtruem, quæ in loco effuſorum cinerum cremabuntur.

Velum.

c Velum. humanitatem Chriſti. Nam ſicut velum erat inter ſanctaſanctorum, & exterius tabernaculum, ita caro Chriſti eſt inter nos, qui exterius tabernaculum ſumus, & diuinitatẽ, quæ per ſancta ſanctorum ſignificatur. Contra velũ ergo teſtimonii ſacerdos ſanguinem vituli aſperſit, quia Chriſtus carnem ſuam ſanguine paſſionis cruentauit.

† illum qui eſt ſuper inteſtina. ſupra 1.b. ſupra 3.a.

* remouebit.

d *Contra uelum, & cæt.* Multis nominibus carnem domini appellat. quia operatio eius multa. Vnde ipſe dominus ſeipſum, modo ſacrificium, modo paſtorẽ, rurſus vitem, deinde panem vitæ,& granum tritici, tranſlatis vocabulis nominauit. Sic & Moyſes carnem eius velum appellauit. Vnde Paulus: *Initiauit nobis uiam per uelamen, id eſt, carnem ſuam.* Velum quoq; ſanctuarii ex hinc appellatur, quia ĩ eo ſanctiſanctorum caro figuratur.

Luc.21.b. Ioan.10.b. Ioan.15.a. Ioan.6.c. Ioan.12.c. Heb.10.d.

e *Super cornua.* Hoc altare ſedẽ Dei, i. Seraphin ſignificat, vnde Eſa. *Volauit ad me unus de Seraphin,& in manu eius calculus, quem forcipe tulit de altari,&c.* Thymiama ſecundũ Lxx. cõpoſitiones omnium virtutũ. Vbi enim decet cõpoſitas eſſe virtutes niſi ĩ ſede Dei? de cęlo namq; ad nos deſcendunt. Vñ Iacob. ait: *Quæ autem de ſurſum eſt ſapientia,* Quatuor aũt virtutes, ſapientia, iuſtitia, fortitudo, tẽperantia, qa cæterarum virtutum genera cõtinent, nominantur cornua. Has inũgit Deus proprio ſanguine, confortans, ſ. maiori & perfectiori virtute, vt poſſint contra aduerſarias poteſtates fortitudineſq; præualere.

Eſa.6.b.

Iacob.3.d.

f *Altaris,&c.* Angelicarũ: virtutũ. Si enim homines gratũ deo odorem bonorum operũ reddunt, quãto magis ſancti Angeli in puritate naturæ permanentes? Si aũt peccatũ quod Chriſti ſanguine piaretur, nõ admiſerunt, per ſanguinem tamen eius nobis pacificati ſunt,& numerus eorum reparatus.

Angeli per ſanguinẽ Chriſti nobis pacificati ſunt.

g *In baſim.* Baſis pars altaris inferior, infirmos homines ſignificat. Sanguine enim Chriſti nõ ſolus numerus Angelorũ reſtitutus eſt, ſed & homo redemptus, ideo Angelorum quoque redemptio Chriſtus dicitur.

Col.1.c.

h *Altaris holocauſti.* Corpus Chriſti. Ipſe enim eſt ſacerdos, ipſe ſacrificiũ, ipſe & altare. Sicut enim multa operatur, ita cõueniẽter multis nominibus appellatur. Vnde Paulus: *Habemus altare de quo non habẽt poteſtatem edere, tabernaculo deſeruiunt;* hoc eſt, corpus Chriſti de quo non licet edere Iudæis, hoc eſt in introitu tabernaculi, i. cæli, qa per ipſum, ingreſſum habemus in cælũ.

Heb.13.c.

i *Et adipem.* Myſtice. Delectationes & deſideria carnis, quæ tamen omnia non ſunt in Chriſtũ recipiẽda, ſicut gulę & coitus deſiderum. Quę autem habuerat, habuit ex nobis, vt ſitim & eſuriẽ & huiuſmodi. Hæc autem patri obtulit, ad cuius tranſtulit gloriã, & nobis in exemplum protulit, vt ad Deum deſideria noſtra referamus.

k *Duos renunculos & reticulum, quod eſt ſuper eos iuxta illa.* Isichius. Quæ fiunt & in ſacrificii pacificorum vel ſalutari. Et in duo ſacrificium diuidit vt ſacrificium Chriſti liceat omnibus imitari tam his ſcilicet qui inferioris ſunt conuerſationis, quibus ſacrificium pacificorũ conuenit, quam his qui altiora ſequuntur, quibus, ſufficit ſi ſequentia imitiantur. *Pellẽ uero & oẽs carnes cum capite & pedibus, & cætera.* Hoc præcepit ut Chriſtum non diuidas, ſicut quidam diuidunt dicentes, Qui de Maria paſſus, qui de Deo paſſus non eſt: *Nobis autẽ unus eſt Deus Ieſus Chriſtis, per quem omnia.* Caro enim in domino, omnibus humanitas eſt ſecundum quod dicitur: *Verbum caro factum eſt.* Vnde ait, Carnes eius cum capite,& pedibus, uel extremis ſecũdum alios, vt per hęc verba, eum qui pro nobis paſſus eſt, primũ & nouiſſimũ eſſe credamus. Ipſe enĩ eſt ante omnia,& in ipſo cõſtant omnia. Cum inteſtinis & fimo. Lxx. cũ uentre & ſtercore. Venter aũt ſignificat mentem, Eum ergo q pro nobis paſſus eſt, mentẽ humanam habuiſſe minime dubitemus, quod quidam hæreticorũ negant. Fimus, peccatũ humani generis, ſignat, q crucifixus in ſe ſuſcepit. Fimus cum ſit immundus, gerentem non polluit, neq; naturæ noſtræ eſt. quãuis in nobis ſit, ſic peccata noſtra quæ dominus portauit, aliena ab illo fuerunt, nec eum polluerunt.

l *Inteſtinis & fimo, &c.* Orig. Forte ad cõparationem cæleſtium corporum, corpus humanum ſtercus appellatur. Sed & cophinus ille ſtercoris qui ad radices ficulneæ mittitur, myſterium ſuſceptæ in corpore diſpenſationis teſtat, nec in teriora deeſſe dicunt. Quamuis enim vilẽ ſerui formã geſſerit, in eo tamen fuit plenitudo diuinitatis. Eadem quoquo de ſynagogæ vitulo intelligenda.

Cum per ſingula figura dominicæ paſſionis appareat, plenius legilator in ſequentibus figurat eius myſterium.

m *Vbi cineres effundi ſolent.* Rupert. Locus in quo cineres effundi ſolent, communis terræ ſinus,& humanæ ſepulturæ neceſſitas eſt. Illic enim cineres, id eſt, omnium mortaliũ corpora mox in cineres reſoluenda, effundi ſolent.

a Quod

NIOLAVS DE LYRA.

1 Hauriet quoq; *In uaſe ad hoc apto.*

2 Inferens illum in tabernaculum teſtimonii. *De hoſtijs autem ſupradictis non inferebatur aliquid de ſanguine intra tabernaculum.*

3 Aſperget eum ſepties,&c. *Ad denotandum perfectum expiationem, quę per ſeptenarium ſignificatur.*

4 Contra velum ſanctuarii. *coram altari thymiamatis, quia illud uelum diuidebat ſanctum & ſanctum ſanctorum. Sanguis enim iſte non inferebatur intra ſanctum ſanctorum, ideo dicitur hic, Contra velum & non intra, unde ſequitur.*

5 Ponetq; de eodem ſanguine ſuper cornua altaris,&c. *Quod altare erat in illa parte tabernaculi quę dicebatur ſancta, & non in alia, quę dicebatur ſancta ſanctorum.*

6 Adipem vituli,&c. *ſcilicet ſuper altare holocauſti quod erat in atrio.*

7 Pellem vero & omnes,&c. *Per hoc deſignabatur, quod ſacerdos debebat eſſe elongatus de cętero, non ſolum à peccato, ſed etiam ab occaſionibus eius.*

Quod

a *Quod ſi omnis turba.* Isi c. Idem pręcipit in ſacrificio turbę & ſacerdotis, vitulū. ſ. immolari, & extra caſtra incendi, & ſanguinem in tabernaculo offerri. Vnde apertiſſimè oſtendit eadē eſſe peccata ſacerdotis & plebis, quare idē ſacrificiū pro vtriſq; oblatū. Hoc quoq; quod immutatū eſt, oſtendit, quia ſacrificium vnum eſt. In ſacerdote enim non dixit: Si cognouerit peccatū ſuum. Non enim peccatū Deus ignorauit, quod vt ſuſciperet, carnem ſuſcepit. De turba autem, id eſt, de ſynagoga, uel de plebe adiungit, Et poſtea intellexerit peccatum ſuū. Prius igitur ignorauit, ſed poſtea cognouit. Vnde: *Niſi veniſſem & locutus eis fuiſſem, peccatum non haberent, tāquam ignorantes. Nunc autē excuſationem non habēt de peccato ſuo tanquam cognoſcentes.* Quando ergo ſuū cognouerūt peccatum, ad ſacrificiū vnigeniti ſe verterunt. In ſacrificio quoq; ſacerdotis, ipſe ſuper caput vituli manū ponit: hic autē ſeniores. In Chriſti enim ſacrificio ſeniores populi, & ſcribæ, & Caiphas qui ait, *Expedit vt vnus moriatur homo pro populo*, agebant, & Chriſtus q. ſeipſum pro nobis tradidit ad diſpēſandam remiſſionē noſtrā. Vnde ait: *Sic faciens quomodo fecit & prius.* Et rogāte pro eo ſacerdote, propitius erit dominus: Chriſtus enim factus eſt pro nobis propitiatio in ſanguine ſuo. Pro ipſis enim crucifixorib. orauit: *Pater ignoſce illis, quia neſciunt quid faciunt.*

✻ Proc. Ignorantia intelligitur legis, aut ſi forte quis maior vi adactus fuerit in legem committere. Quapropter vociferatur Dauid. *Ne memineris peccatorum iuuentutus meæ, & ab ignorantia mea abſolue me.*

✻ Rad. Non dictū eſt, ſi ſacerdos qui eſt unctus, peccauerit, & poſtea intellexerit peccatum ſuū, ſed tantum ſi pecauerit. Quod non ſine cauſa prætermiſit. Pontifex quippe noſter dominus Chriſtus, in ſe quidem non peccauit, ſed in eis quos ſibi compaginauit. Horum peccatum nec ipſe unquam ignorauit, qui omnia nonit antequam fiant.

b *Vitulum efferet extra caſtra.* Isi c. Sufficit nobis concluſio legis ad manifeſtanda præſentia, nihil enim præcipitur hic mutari pro peccato multitudinis. Manifeſtū eſt quod idē peccatū plebis & ſacerdotis intelligit, ideo in utroque idem ſacrificiū ordinauit. D

c *Si peccauerit princeps & fa.* Isi c. Sicut in ſpōtaneis ſacrificiis ſecundum differentias conuerſationū differentias ordinauit ſacrificiorū, ita pro peccatis quorum ſacrificia ipſis iubet eſſe æqualia, quorum magnitudo nō modo ex peccato, ſed ex perſona peccantiū ponitur. *Seruus enim ſciens voluntatem domini ſui, & non faciens, vapulabit multis, neſciēs, paucis: quia cui plus committitur, plus ab eo exigitur.* Hic eſt principes, qui ſi peccauerit, hircum offeret. Si quis autem de populo, i. idiota vel popularis, non qui diſtinctus eſt forte ad meditandā legē domini (nā hic quoq; princeps eſt) pro minori peccato caprā offeret. Capra ergo ſacrificiū p peccato ſignificat: hircus maſculini generis, capra fœminini vim diſtinguit ſacrificij.

Septuaginta χίμαρον, χίμαρον in Græco quod Latinè interpretatur hędum ex capris, maſculum, ſcilicet, & caprā de hœdis, fęmellam. Chimatus & Chimara fœtus caprarū ſunt, Chimerini, qui circa tēpus naſcūtur hyemis, pariūt enim bis, ſcilicet hyeme & æſtate. In hyeme ſignificat triſtitia pœnitentiæ, pęnitens enim in triſtitia & fletu filios facit, ſed non ſunt a ſacrificio alieni. Chimaros ergo offerūt pęnitētes, vt pote fluctuātes, & variis peccatorū fluctib. repugnantes, qui ſi pſeuerauerint, nec deſperātes, velut ī tēpeſtate gubernacula reliquerint, liberabūtur. Vnde: *Orate ne fiat fuga veſtra hyeme, vel ſabbatho.* hyeme pęnitentia deſignatur, ſabbatho otiū bonorū. Sabbathum enim ad otium malorum datum eſt.

✻ Proc. Notandum quod eiſdē hoſtiis litāt ſacerdos & populus, ſi culpa ſe onerauerint, at diuerſis ſuum peccatum diluit princeps. Quia princeps quāprimū peccato ſe contaminauerit, deſiit eſſe prīceps & ſua dignitate excidit. Itaq; hīc colligere licet, ſacerdotē eſſe honoratiorē principe, ēt populū maiore dignitate, ꝙ prīcipē, ſplēdere. Quapropter priſcis tēporib. quidam reges ſacerdotali dignitate ſemetipſos ornauerunt. F

Orig. Princeps iſte poteſt dici vis rationis, quę intra nos eſt, quæ ſi peccet, ut aliquid ſtultū agamus, ſententiam illam ☞ timeamus:

Marginalia: ✝ terrauerit per ignorātiam. — Luc. 12. f. — Matth. 25. — * congregatio. — E — * eis. — Matt. 24. b — Hom. 2. in Leuit. Moraliter

a Synagoga vel plebs Iudaica quæ clamauit. Crucifige, crucifige, & ſanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros. Matth. 27. d. b Pater omnem ſynagogam poſſe delinquere per ignorantiam. Vnde: Pater, ignoſce illis, quia neſciunt quid faciunt, &c. Luc. 23. e. c Non ſcienter, vt ſacerdotes. vnde Petrus: ſcio, quia per ignorantiam feciſtis. Act. 3. c. Sacerdotes autem ſcienter peccauerunt, in ſcripturis ante omnia prænunciata videntes, & ideo grauius delinquentes

a Quòd ſi omnis turba filiorum Iſrael. ✝ ignorauerit, & per im- 1

a Conuerſa ad pœnitentiam & prædicationem Apoſtolorum. Hoc de ſacerdote non dicitur.

peritiam fecerit, quod contra mandatum domini eſt: & po-

a Cum cognoſcens peccatum ſuum conuertitur ad ſacrificium Chriſti. Credendo in crucifixum qui redemit genus humanum.

ſtea intellexerit peccatum ſuum, offeret pro peccato ſuo vi- 2

a Chriſtum. Eadem quoque de ſynagogę vitulo intelligenda ſunt. b Fidem ſuam, ſ. doctorib. eccleſię offerat, & oſtendat. c Vt ſupra. d Sicut ſacerdos in ſacrificio ſuo.

tulum. Adducetq; eum ad oſtium tabernaculi, & ponent ſe- 3

a Qui principes Iudæorum & ſummi ſacerdotes Chriſtum Pilato tradiderunt crucifigendum. b Vnde: Collegerunt pontifices & Pharisæi concilium, vt Ieſum morti traderent, & occiderent. Vnde Caiphas: Expedit, vt vnus homo moriatur pro populo, &c. Io. 11. f.

niores populi manus ſuper caput eius coram domino. Immo-

Beneplacito. a Chriſtus.

latoq; vitulo in conſpectu domini, inferet ſacerdos qui vn- 4

a Oleo lætitiæ præ conſortibus tuis. Pſal. 44. d.

ctus eſt, de ſanguine eius in tabernaculum teſtimonii, tin-

a Quod expoſitum eſt non exponas, actum ne agas.

cto digito aſpergens ſepties * contra velum. Ponetq; de eodē 5

a Quatuor virtutibus. De ſanguine Chriſti cornua altaris, i. brachia crucis reſperſa ſunt. b Quod eſt genus humanum quod ſanguine Chriſti aſperſum eſt & redemptum: qui Chriſtus quotidie ſaluat & redimit.

ſanguine in cornibus altaris, quod eſt coram domino in tabernaculo teſtimonii. Reliquum aūt ſanguinē fundet iuxta baſim altaris holocauſtorum, quod eſt in oſtio tabernaculi

Vt ſupra. Fidem crucis.

teſtimonii: Omnemque eius adipem tollet, & adolebit ſuper

a Aperte oſtendit hęc eodem modo eſſe facienda & intelligenda.

altare. Sic faciens & de hoc vitulo, quomodo fecit & prius:

a Chriſto qui interpellat pro nobis. Pater.

& ✝ rogāte pro eis ſacerdote, propitius erit * dominus. Ipſum

a Quia extra portam paſſus eſt Chriſtus, exeundum eſt ergo extra caſtra & portandum improperium eius. b Quia Chriſtus igne paſſionis aſſatus eſt.

b autem vitulum efferet extra caſtra, atque cumburet ſicut &

a Synagogæ vel humani generis.

c prior vitulum, quia pro peccato eſt multitudinis. Si pec- 6

a Cui plus committitur, ab eo plus exigitur. b Sapientia præditus qui ignorare non debet.

cauerit princeps, & fecerit vnum è pluribus per ignorātiam,

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Quod ſi omnis turba. *Hic agitur de hoſtia pro peccato multitudinis, cum dicitur:* Quod ſi omnis turba, &c. *Dicit Rab. Sa quod intelligitur per turbam congregatio iudicum ordinariorum, qui erant 70. ſenes populi, ad hoc per impoſitionem manuum ordinati, & in iſtis totus populus virtualiter continebatur. Poteſt etiam intelligi, de toto populo, inquantum per ignorantiam ſenum populus delinquebat.*

2 Offeret pro peccato ſuo vitulum. Adducetq; &c. *In memoriā vituli conflatilis, in quo peccauit populus: Exod. 22.*

3 Et ponēt ſeniores populi manus ſuper caput eius. *Proteſtantes pro ſe & tota multitudine. Illud dictum eſt ſupra de proteſtatione ſacerdotis.*

4 Inferet ſacerdos qui vnctus. *Id eſt ſacerdos magnus ut ſupra.*

5 De eodem ſanguine in cornib. altaris, &c. *Hoc exponatur & totum quod ſequitur quantum ad iſtam partem, ſicut expoſitum eſt ſupra in ſacrificio pro peccato ſacerdotis.*

6 Si pecca. *Hic agitur de hoſtia pro peccato principis.*

✠ 1 Offeret

MORALITER.

✻ 1 *Quod ſi omnis turba filiorū.* Sicut populus ſequit̄ ſacerdotē in malū, ita ſequi dēt in bonum, & ideo poſt ſacrificium pro peccato ſacerdotis, ponitur ſacrificium pro peccato multitudinis. Et ponitur ſimile ſacrificium, cum dicitur.

2 *Offeret pro peccato ſuo uitulum.* Exponatur eius immolatio, ſicut de ſacerdotis peccato, tamen maior gradus virtutis requiritur in ſacerdote, propter excellētiorem gradum eccleſię.

1 *Si pec.* Hic agitur de ſacrificio pro peccato principis, quod determinatur cum dicitur.

a Vel per ſe vel per alium. Aliter enim non pęnitet.

quod domini lege prohibetur, & poſtea intellexerit peccatum

a Pro peccato. b Non holocauſtum. c Lxx. ✝ chimaron tanquam majorem hoſtiam pro maiori peccato. Quia ſacrificium pro peccato. d Immaculatam oportet eſſe pœnitentiam, i. ſine peccato cuius pœnitet, ne vel voto vel facto ſe ad aliud inclinet.

a ſuum offeret hoſtiam domino, hircum de capris immacula- 1

b tum, ponetq́. manum ſuam ſuper caput † eius. Cumq́. immola

a In conſpectu domini peccatum neceſſe eſt confiteri. Vnde: Delictum meum cognitum tibi feci.

c uerit eum in loco, vbi ſolet mactari holocauſtum corā domi-

d a Chriſtus. c Opus paſſionis implens, per quam pœnitentiam perfecit.

no, quia pro peccato eſt, tinget ſacerdos digitum in ſangui-

a Chriſti pro nobis immolati. b Delendo. c Crucem, Vnde Cornua in manibus eius Habacuch 3.a. vel angelicas virtutes humanis altiores. Dominici corporis.

e ne hoſtiæ pro peccato, + tangens cornua altaris holocauſti, & 2

a Homines expiandos. b Vt omne deſiderium pęnitentis ſurſum aſpiciat, tunc.n. pœnitentia offerentis, in ſacrificio pacificorum poteſt reputari. Reliquum vero remanebit ſacerdotib. ad edendum.

f reliquum fundēs ad baſim eius. Adipem vero adolebit ſupra,

a Iſichius: Quæcunque in vtroque ſacrificio communia ſunt: communiter intelligenda ſunt. b Sacerdos, ſ. Non.n. ſumus idonei dimittere peccata nobiſmetipſis. Chriſtus.n. nobis propitiationem acquirit.

ſicut in victimis pacificorum fieri ſolet, † rogabitq́; pro eo ſa- 3

a Finalem cauſam ſupponit eorum ſ. quæ ſupra dicta ſunt.

g cerdos & pro peccato eius, & dimittetur ei. Quod ſi pecca- 4

a Vna. b Quæ non occupatur in meditatione legis. c Non dicit, quod ſi peccauerit in vno omnium reus efficitur vel ſit. Iac. 2.b.

h uerit anima per ignorantiam de populo terrę, vt faciat quic-

quam ex his quæ domini lege prohibentur atque delinquat,

+ chimaram. a Mediocrem pœnitentiam: Vt à peccato abſtineat dum peccatum mundat.

i & cognouerit peccatū ſuum, offeret capram immaculatam, † 5

a Id eſt, operationem addat ſtatim primæ cognitioni pœnitentiæ.

ponetq; manum ſuper caput hoſtiæ quæ pro peccato eſt, & 6

Vt ſuſcipiatur quaſi in holocauſtum.

immolabit eā in loco holocauſti. Tolletque ſacerdos de ſan-

guine + in digito ſuo, & † tangens cornua altaris holocauſti,

reliquum fundet ad baſim eius: † Omnem autem adipem 7

auferens, ſicut auferri ſolet de victimis pacificorum, adole-

ti.neamus. *Vos eſtis ſal terræ. Si vero ſal infatuatum fuerit, ad nihilū* A *valet niſi vt proyciatur foras, & conculcetur ab hominibus.*

Matt. 5. b. a *Hircum de capris.* Non capram, facilem. ſ. vel mediocrem ſed difficilē & aſperam pęnitētiam. Quanto enim quis intellectu precminet, tanto ſi peccat pro maiori culpa maiorem pęnam ſuſtinet.

b *Ponetq. manum, &c.* per ſemetipſum peccatum manifeſtās, & offerens confeſſionē ſuam. Ipſe autē iuxta Lxx. nō occidit, ſed alij, quia illi eſt neceſſarium aliorum auxilium, ut pœnitentia ſuſcipiatur, nec ſacerdos occideret præcipitur, ait enim.

* χίμαρον. † & ponet ſuper.

c *Cumq; immolauerit, &c.* nec eddidit qui immolare debeat, licet enim in ſacrificio pœnitentiæ alterius vti adiutoriis, vnde Iacob. *Orate pro inuicem* B *vt ſaluemini.*

d *Vbi ſolet mactari, etc.* Quia ſimiliter placent Deo digna peccatorum pęnitētia & fortia iuſtorū opera.

* χιμαρον. i. capellam

e *Cornua altaris, &c.* Super crucem offerūtur primitiæ ſanguinis qui pro peccato offertur, quia op⁹ crucis & effectus, peccatorū noſtrorum perfecta remiſſio eſt.

* eius. † ponet ſuper.

f *Et reliquum fundens.* Omnē ſcilicet pęnitentiam euangelicæ prædicationi tribuēs, cuius intentio eſt vt ſe corrigat, & ſaluetur qui pęnitet. Vnde in principio Euangelij dominus inquit prouidenter: *Pęnitentiam agite, appropinquat enim regnum cælorum.* Matt. 3. a.

Vbi ſupra g *Quod ſi peccauerit, &c.* Orig. Faciens vnum ab omnib. mandatis domini, quod nō fiet. Diu me in hoc ſermone ſtupor attonitum tenuit. Non.n. conſequēter dictū video: Quod ſi peccauerit anima, & fecerit vnum ex mandatis domini, quod nō fiet. Si enim mādatū domini eſt, quomodo fieri, nō debuit, cū mandata, vt fiant, ſint data? Video tn̄ omnes interpretes ſimiliter protuliſſe. Nō eſt ergo error interpretationis, ſed ſenſus profundus. Mandata enim domini quędā data ſunt ut fiāt, q̄dam ut non fiant, ſed quæ fieri debent, neceſſitas popoſcit hu- C mana, ut in inſerta eſſent quæ fieri nō debēt. Agnus immolari in paſcha iubet, nō ut agni hoſtiā p ſingulos annos requireret, Deus, ſed ut deſignaret agnū debere immolari, q tollit peccata mundi. Hoc ergo voluit, illud noluit. Vn̄: *Quo mihi multitudinem ſacrificiorum veſtrorum, &c.* Mandauit tamen quō hæc fieri deberent. Qui hæc carnaliter obtulerit, anima eſt de populo terræ qui peccat volens faciendo vnum de mandatis domini, quod non fiet. Et cum notum fit ei peccatum, munus adducit ante dominū, cū cognouerit quod dominus non quærit tale ſacrificium, quia ſacrificium Deo ſpiritus cōtribulatus, & mauult Deus miſericordiam quam ſacrificium. Adducit munus ſuum, cum agno ſcit immolare ſacrificium laudis.

Mandata data vt fiāt

✽ Rupertus. Quærendum eſt, cur quēdam uenialis peccati terminum præfigēs dixerit lex, ſi peccauerit per ignorantiā? Si enim per ignorantiam peccare, putam⁹ eſſe diſcretionē boni ac mali non habere, ſiue mādata domini non legiſſe, vel audiuiſſe, ergo neminem ſcientiam habētium lex domini poſt peccatū admittit intra ianuas propitiationis ſuę. Sed abſit hoc. Quis enim in ſciētia legis maior quā Dauid? & tn̄ poſt adulteriū & homicidium receptus eſt. Dicim⁹ itaque, quia cū quiſpiam eo proceſſerit, ut redargutus de peccato non ſolū non emendat, ſed opera ſua defendere velit, tunc demū nō per ignorantiam peccare, ſed per ſciētiam, & proinde excuſationē non habere dicendus eſt, eſt.n. quædam nō tam ętatis vel ſimplicitatis quam infirmitatis ignorantia, dum in tentatione ſic mens caligine inuoluitur, ut miro modo id quod ſcit neſciat, & quod uidet non uideat.

h *De populo, &c.* Orig. Ad diſtinctionem eius qui non eſt de terra. Neq; enim poteſt hoc conuenire illi qui dicebat: *Noſtra conuerſatio in cælis eſt.* Anima enim non eſt de populo terrę, quę nihil habet cum terra, quæ in cælis conuerſatur, vbi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedēs, quæ cupit diſſolui & eſſe cum Chriſto, ſed manere in carnæ propter nos neceſſarium ducit.

i *Et poſtea intellexerit peccatum, &c.* ✽ Radulphus. Ego ☞ peccati.

NICOLAVS DE LYRA.

✽ 1 Offeret hoſtiam, &c. *In quo deſignatur eius principatus, quia eſt dux populi, ſicut hircus caprarum. Intelligitur etiam per hoc grauitas ſui peccati, quia hircus eſt animal fœtidum.*

Peccatum principis. 2 Tangēs cornua, &c. *Sanguis enim huius victimæ non inferebatur intra tabernaculum, ſicut in duob. prædictis ſacrificijs.*

3 Rogabitq. pro, &c. *ſ. pro deuotione & oratione ſacerdotis & ipſius offerentis, quæ fiebant in fide Chriſti venturi, non autem dimittebatur virtute ipſius ſacrificij, ſecundum quod dicit Apoſtolus* Heb. 10.a. Impoſſibile eſt ſanguine hircorum aut uitulorū auferri peccata.

4 Quod ſi pec. &c. *Hic agitur de ſacrificio pro peccato perſonæ ſingularis, quod notatur cum dicitur, de populo terræ.*

5 Offeret capram. *Ad denotandum ignorantiam ſuam.*

6 Ponetque manum, &c. *Rationibus prædictis.*

7 Omnem autem adi. &c. *prout ſupra dictum eſt 3.c. Cætera patēt ex prædictis.*

NICO-

MORALITER.

† 1 *Offeret ho. &c.* Nam hircus dux eſt caprarum, ſicut princeps ſubditorum. Eſt ē t animal fœtidum, & per hoc ſignificatur quod peccatum principis eſt infamiæ & ſcandali plenum, & ideo princeps pro peccato ſuo hircū offert, quando per emendationem debitam ſcandalum & infamiam aufert, ſicut legitur Dauid feciſſe 2. Regum 12.d. & Maneſſes 2. Paral. vlt.

Peccatum principis.

4 *Quod ſi pec. ani.* Hic agitur de ſacrificio pro peccato ſingularis perſonæ, cum dicitur.

5 *Offeret capram.* vel ouem, vt dicitur infra eo. c. Hoc autē moraliter facit, qui ſtoliditatē vel ignorantiā quæ ſibi cauſa peccati fuit, per attentionem diuinę legis & impletionem eius quantum ad ea quæ ſunt de neceſſitate ſalutis excludit.

ALLOG. vero poteſt de Chriſto totum exponi. Dr̄.n. 1. Io. 2. q̄d *ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris: Et non pro noſtris tantum, ſed etiam pro totius mundi.* pp quod figuratus fuit per ſacrificium ſacerdotis, multitudinis, principis, & perſonæ ſingularis, pp quod per vitulum immolatum figuratus fuit ratione ſuæ paſſionis, & per hircum, & capram propter ſimilitudinem carnis peccati, per ouem ratione vitæ innocentis.

MO-

peccati noticiam nō
A eam hic accipio, qua vnuſquiſque qui male agit, ſcit peccarum ſuum eſſe quod agit, ſed eum ſolum peccata ſua veraciter cognoſcere exiſtimo, qui peccatum quam perniciosūm ſit, quantaue pœna plectendū pauido corde ꝓpēdit.
a *Sin autem de peco.* Isic. Oblationi capræ quam offerunt qui de populo ſunt, ouē coniuxnit. In populo enim poſſunt eſſe ſimplices aliqui quibus conueniat ſacrificium ouis, quod in holocauſti ſacrificiis & pacificorum demonſtratur. Non ſolum enim princeps, id eſt ſcientia ſublimior uel popularis,

a His oblatis pœnitentia noſtra & oblatio non ſufficit, niſi ſacerdos magnus oret pro nobis.
bit ſuper altare in odorem ſuauitatis domino, & † rogabitque
a Qui ſimplex in populo eſt.
a pro eo, & dimittetur ei: Si autem de pecoribus obtulerit victi-
Quia per ſimplicitatem peccauit. a Vt pœnitentia ſit munda.
mam pro peccato, ouem ſcilicet immaculatam, ponet manū
Expoſita ne exponas, grandis enim tibi reſtat via.
ſupra caput eius, & immolabit eam in loco, vbi ſolent cædi
holocauſtorum hoſtiæ. Sumetque ſacerdos de † ſanguine e-
ius digito ſuo, & tangens cornua altaris holocauſti, reliquū
fundet ad baſim eius: Omnem quoque adipem auferens, ſi-
cut auferri ſolet adeps, qui immolatur pro pacificis, & † cre-
mabit ſuper altare incenſum domini, † rogabitque pro eo &
pro peccato eius, & dimittetur illi.

pularis, ſed ſi quis eſt in populo ſimplex, ſi forte peccauerit, pœnittere debet ad redēptionem peccati. Ideo autem non arietem, ſed fœminā offerri præcepit, quia popularibus ſacrificium ſęminarum deputauit. In his euidenter conteſtans, ut princeps qui ſcientia præeminet, non ſolum exhibeat ſimplicitatem colūbę, ſed & ſerpentis aſtutiam. Qui uero in populo eſt, quāuis ſimplex, ſi forte peccet, nō ignoſcitur ei niſi, ꝑ oblationem pęnitentiæ peccatum diluerit. Cætera expoſitione non indigent. Cum.n. pro peccato ſacrificium fit, de capra & oue ſimilia præcipit.

D †& expiabit eum ſacerdos.
†ſanguinē oblationis
† & expiabit ſacerdos: peccatum ipſius

CAP. V.

a S*I peccauerit ani.&c.* Avgvs. Videtur dicere peccare hominem qui audit aliquem falſum iurare: & ſcit eum falſum iurare & tacet. Tunc aūt ſcit ſi rei de qua iurat teſtis fuit aut uidit, ſcilicet aut conſcius fuit, id eſt, aliquo modo cognouit, aut oculis cōſpexerit, aut qui iurat indicauit illi. Ita enim conſcius eſſe potuit. Sed inter timorē huius peccati & timorē proditionis hominū, non parua extat plerunque tentatio. Poſſumus enī paratum ad periurium admonendo vel ꝓhibendo a tā graui peccato reuocare. Sed ſi non audierit, & corā nobis falſum iurauerit, vtrum prodēdus ſit etiā ſi proditus incurrat periculum mortis, difficillima qō eſt? Sed quia non expreſſit cui indicandum ſit, an cui iuratur, an ſacerdoti, an cuipiā qui non ſolum non pōt eum pſequi irrogādo ſupplicium ſed ꝓ illo pōt orare. Vr̄ mihi qđ ſe homo a tali peccato exuit, qui talib. indicat, q magis ꝑ iurio prodeſſe q̄ obeſſe poſſunt corrigendo. ſ. vel orādo, ſi ipſe cōfeſſionis ſibi adhibeat medicinā. Notandum tñ qđ pro hoc peccato ſacrificium non iuſſit offerri, ſed ſtatim ſubiunxit. Anima quæ tetigerit aliquid immundum, &c.

✲ Proco. Bifariā autem hic locus intelligitur Aut ſi quis aliquem cognouerit peieraſſe, & productus teſtis ut id peccatum indicet, & celare in animum induxerit. Hac tergiuerſatione peccatum non ſibi paruum cōflat. Aut ſi quis iureiurādo adactus, vt aliqua q̄ occulta ſunt, proferat, cunctatur ea, licet ſciat, palā facere, a peccato non immunis eſt. Nā ſi quis non indicet delinquentē, nec obſeruet delatum auctoritate judicis inſiurādū, peccatum peccatoris in ſe transfert. Nō.n. ſolum nos a peccatis abſtinere oportet, ſed redarguendo, & iudicando peccati radix amputanda eſt. Beda. Manifeſtum quod nequaquā debemus in peccato alterius polluere conſcientias noſtras, nō ſolum pariter agendo, ſed etiam quę illicite geſta ſunt, reticēdo. Spiritaliter autē anima illa quæ legitur. *Iurauit dominus & non pœnitebit eum. &c.* audit vocem iurātis vt faciunt Scribæ & Phariſæi. Hæc ſemper meditantes, ſed tamē tacētes nunciare populū voluit, ne Chriſti fateāt aduērū.

In Leuit.

C A P. V.

a Quælibet non populo terræ vt ſupra. Hi pro peccatis ſacrificium non præcipitur offerri.
a I peccauerit anima & audierit vocem iu-
Falſum. a Rei quę iuratur.
rantis, teſtiſque fuerit quod aut ipſe vi-
a Sacerdoti, vel ei qui proſit non obſit.
dit, aut conſcius eſt: niſi iudicauerit,
b portabit iniquitatem ſuam. Anima quę

1
2
3
4
5
6
7
8

E

Isic. *Si peccauerit, &c.* Non repetit q̄ ſuperius dixit, gñraliter de omni peccato agens, & q̄ debeant offerre ꝑcipiēs. Cū .n. dixit, Si peccauerit anima de populo terræ. &c. Carnalem Iſrael oſtendit, q cognoſcens mandata legis Dei, non debuit quippiā tranſgredi, tranſgreſſus autē debuit pœnitere. Nunc autem dicens: *Si peccauerit anima*, non addit, de populo terræ. Ait.n. de peccatis, quib. ſit neceſſe ēt gentes abſtinere.i. idolotithis ſuffocatis, ſanguine & fornicatione, ſicut & in ſequentibus inuenies. Superius quoque peccatū per ſemetipſum delinquentis, hic autē alienis peccatis contaminatum demonſtrat. Hoc n. innuit tactus immundi morticini & a beſtia capti, apertiſſime oſtendens, quia alterius peccatis uel errori nō debemus conſentire, ſed arguere.

Allegoric.

b *Anima quæ tetigerit.* Isichivs. Non corporis, ſed rei immū ☞ das ta-

Moraliter F

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. V.

SI peccauerit anima. *Hic conſequēter agitur de oblatione ſeu ſacrificio pro peccato ex paſſione vel negligentia facto. Et primo in his, quæ contingunt in conuictu hominum. Secundo in abuſu ſacrorū, ibi:* Locutuſque eſt &c. Anima ſi. *Prima diuiditur in tres partes, ſecundum tria genera peccatorum. Secunda ibi:* Anima quæ tetigerit. *Tertia ibi:* Anima quæ iurauerit. *Primum contingit ex inordinata affectione amoris vel odij, vel huiuſmodi, videlicet, quando requiritur ab aliquo iuramentum de dicenda veritate in caſu teſtimonij, & tacet veritatem ex inordinato amore ad illum, qui damnificaretur, vel pœna puniretur, ſi ipſe deferret teſtimonium veritati, vel econuerſo, quando tacet veritatem ex odio. ſ. in caſu in quo aliquis liberaretur a calumnia ſi veritatem diceret, & hoc eſt quod dicitur.*

Si peccauerit anima. *Et ſubditur modus peccandi cum dicitur.*

Et audierit. *Et accipitur, & pro id e.l.*

4 Vocem iurantis. *i. adiurantis eius. ſ. pro requiri ab eo iuramentum. Vnde in Hebræo habetur.* Vocem iuramēti, *ſ. quod ab eo requiritur, vnde ſubditur.*

5 Teſtiq. fuerit, etc. *Id eſt vocatus in teſtē de eo quod vidit, aut per alium modum ſciuit.* 6 Niſi indicauerit, portabit, *iudici requirēti ita quod per eius taciturnitatem deficit declaratio ueritatis. Ex quo patet, quod iſta lex non loquitur de occultis omnino, quæ non poſſunt probari.* 7 Portabit iniquitatem etc. *Quia ſi talis taciturnitas declararetur poſtea coram iudice, debet ab eo pūniri. ſi autem fuerit occulta, debet pro peccato ſuo ſacrificium Deo facere, & cum hoc damnum reſtituere proximo, quod per ſuam taciturnitatem intulit.*

8 Anima quæ tetigerit. *Hic ponitur ſecundum genus peccati, & accidit ex negligentia, ſ. quando aliquis ex tactu rei immundæ polluitur, & negligit ad purificationem recurrere, & tunc oblitus ſuæ immunditiæ intrat atrium tabernaculi, vel comedit de ſanctificatis, quæ non ſunt licita niſi hominibus mundis. & hoc eſt quod dicitur.*

✲ 1 Et obli-

MORALITER.

1 *Si peccauerit anima.* Hic ſenſus literalis eſt moralis, nā ille qui tenetur teſtificari, veritatē nouit & tacet, peccat, de quo debet ſatisfactionem facere per debitam pœnitentiam, & ſi per taciturnitatem proximum damnificauit, tenet ad reſtitutionem.

8 *Anima quæ tetigerit aliquid immundum, ſiue quod occiſum.* Nihil apud Deum immundū reputatur, niſi peccatum, & ideo moraliter immundum tangit, qui peccato corde cōſentit, vel qđ peius eſt, opere perficit.

A d is tactationes oſtendit. Vnde: *Quod intrat in os non coinquinat hominem, ſed quæ exeunt a corde, prauæ cogitationes, ſcilicet homicidia, adulteria & huiuſmodi, hæc ſunt quæ coinquinant hominem*: ideo immunda dicuntur. Morticinum enim hominē in peccato mortuum ſignificat. Vnde: *Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos*. A beſtia captus eſt, qui a diabolo ad peccandū illectus eſt. Lxx. addiderunt: immūdū. Nō enim omnis qui a beſtia capitur, omni modo occidit, vt Petrus, ſed poteſt dicere cū Dauid: *Anima noſtra ſicut paſſer erepta eſt de laqueo uenantium*.

Mar. 15. d.

Matt. 8. c.

Pſ. 123. c.

✻ RADVLPHVS. Nō ſine cauſa interpoſitum eſt, Et oblita fuerit immūditię ſuę, parcitur enim humanę fragilitati. Quis enim eſt qui neſciat, humanorū affectuū inuito nonnunquam ipſo qui patitur, labilem diſcurſum? Si igitur affect⁹ tuus repēte ad aliqua illicita ſe inflectat, qđ eſt quaſi mortuū tangere, ſi tu ſentiens ſtatum repugnaueris, ſi teipſum reprehenderis, nequaq̄ propter hunc tactum immūdus iudicaberis, imo ſi de teipſo tibi ceſſerit victoria, corona donaberis. Si vero huiuſmodi cogitatione illectus neglexeris, ſi libenter in ea mortuus fueris, ēt ſi opere non expleas, pollueris, eo quod immundū corde tangens, temetipsū non arguis. Hæc eſt obliuio de qua lex loquitur.

Li. 4. in Leuit c. 4.

† latuerit eam

† ſecundū omniaque ſolet proferre homo cū iuramento.

B

† de gregibus.

† expiabit que ſacerdos peccatum eius.

Moraliter. GREG. Iuramentū pferre eſt voto nos diuinæ ſeruituti alligare, cū bona opera promittimus, bene facere ſpondemus, cū abſtinentiā & cruciatū carnis vouemus, nobis male facere iuramus. Sed qa nemo eſt qui interdū īter pia vota nō peccet, p peccato agna ſiue capra offerri pręcipitur, per agnā actiuæ vitæ innocentia: p caprā quę in ſummis rupibus paſcitur, contēplatiua vita ſignificat. Qui ergo ſe aſpicit, pmiſſa nō implere, ſeipsū dēt vel innocētia boni opis, vel in ſublimi paſtu cōtēplationis aſcēdere. Et notandū quia agna de gregib. capra uero de gregib. iubetur nō offerri, qa actiua vita multorū eſt, cōtēplatiua paucorū, & cū agimus quæ multos agere cōſpicim⁹ quaſi agnā de gregib damus. Sed ſi offerentis virtus ad agnā caprāq; non ſufficit, in remedio pœnitentiæ duo pulli colūbarū, vel duo turtures offerunt. Pulli columbarū gemitū habēt p cātu. Ergo per duos pullos colūbarū, aut duos turtures, du-

Actiua vita & contēplatiua.

C plex pœnitentiū gemitus deſignatur, quia ſ. recta negleximus, praua fecimus: vtrū turturem pro peccato offerimus, cū p culpa gemimus, de altero holocauſtū facimus, cū pro bonis neglectis noſmetipſos fundit⁹ ſuccedētes igni doloris ardemus.

a *Anima quæ iuraue. &c.* AVG. Quid eſt q̄ pro tacito periurio, vel tacto morticino, uel aliquo immundo nullū ſacrificium pręcipitur? Pro eo vero q̄ quiſque falſum neſciēs iurat, agnam vel capram offerri decernit, an pro omnibus ſupradictis hoc ſacrificiū oportet intelligi? Omnib. enim enuntiatis intulit ſacrificiū expiationis.

✻ RADVLPHVS. Quod dicit, Anima quæ iurauerit, & protulerit labiis ſuis, & iuramēto firmauerit, eiuſdem verbi repetitio eſt. Notandus autē in utroque conuerſus ordo dicendi. Magis enim congruē dictum uideretur, Anima quę protulerit labiis ſuis & iurauerit, rurſumq;, & iuramēto firmauerit. Nā ad verbi confirmationē poſtquam iuramentū præmiſſum eſt, ſermo ſuperfluit. Modus locutionis eſt, quem B. Auguſtinus in lib. Iudicū ſic notat dicēs, *Perforauit caput eius & percuſſit*. i. percuſſit & perforauit. Sic hoc loco, Anima quæ protulerit labiis ſuis, & iurauerit, & id ipſum iuramēto & ſermone firmauerit. i. prius ſermone & poſtea iuramento. Nā iuramento vt diximus præmiſſo ſermo nihil conferret.

b *Intellexerit delictum*. ISIC. Notandum quod delictum aliquādo ſignificat qđ contra ſolum pſumit Deum vt in ſanctis uel in iuramentis: Aliquando omne peccatum qđ ad ſcientiam peruenit, legiſlator delictum dicit Vbicunq; autem cognitio peccati ſiue pręferatur ſiue ſubīferatur, delictum uocatur. Cū n. delictum cognoſcitur, in Deum delinquitur. Non n. fruſtra legiſlator hoc ſermone vtitur, nam quemadmodum differentes conuerſationes hominum in exordio per holocauſta & ſacrificia ſalutaria deſignauit, vt vias multas aperiret, ita non vnā ſed multas ſpecies oblationū pro peccato ſanciuit, ut plures modos pœnitentiæ proponeret, quoniam non omnia poſſumus omnes, nec omnis pœnitentia oīi peccato cōuenit. ſed congrua. Saccum nāq;, ieiunium lachrymas, orationē cōtinuam, & ſimilia, ſenex vel īfirmus quō ſuſtinebit; ſed habet alium pœnitendi modum, ſicut ſequentia oſtendunt.

c *Sin autem non potue. &c.* ISICHIVS. Hoc adiiclamus, ut ſi ☞ quia

a Imitando. b Quod procedit de corde coinquinat hominem. Peccatum alterius. d Spiritualiter. c Diabolo ſ. Spiritualia vitia ſignificat, quæ inſtigante diabolo perpetrantur, vt eſt odium, inuidia, & huiuſmodi.

tetigerit aliquid immundum, ſiue † quod occiſum à beſtia eſt,

a Propria concupiſcentia. b In carnalibus peccatis. quæ ſunt gula, luxuria, & cætera, quæ ex humana concupiſcentia procedunt. c Quod pectore & ventre graditur. Hos ſignificat qui tantum terrena cupiunt & curant, nihil de cæleſtibus cogitant: ergo polluitur qui tales imitatur. d obliuio. n. animæ inquinatio eſt.

aut per ſe mortuum, vel quodlibet aliud reptile, & † oblita 1

a Patientes fluxum ſanguinis vel ſeminis, & menſtruatas, & quoſdam alios ſignificat, de quibus paulo poſt ſubtilius legiſlator agit. b Conſentiendo vel faciendo.

fuerit immunditiæ ſuæ, rea eſt, & deliquit. Et ſi tetigit quic- 2

a Non omnis immunditia hominis polluit tangentem.

quam de immunditia hominis iuxta omnē impuritatem, qua 3

pollui ſolet, † oblitaque cognouerit poſtea, ſubiacebit delicto. 4

Aperte pronuncians. a Lxx. diſtinguens labijs ſuis, i. diffiniens & ſecernens a cæteris, quæ ſolo dicto non tenentur. b Vt Herodes Herodiadis filiæ.

a Anima quæ iurauerit & protulerit labiis ſuis, vt vel male quid 5 6

a Et non fecerit. b Bene vel male facere.

faceret vel bene, † & idipſum iuramento & ſermone firmaue 7

a Prius ignorans. b In omnibus quæ dicta ſunt.

b rit, ob' itaque poſtea intellexerit delictum ſuum, † agat pœni- 8 9

a Perfectam innocentiam. Aptam ſimplicibus. Quia de populo. b Perfectam pœnitentiam.

tentiā pro peccato, & offerat de gregibus † agnum ſiue caprā, 10

a Patrem. Id eſt orare nos faciet vel ſanctos pro nobis. b Chriſtus. c Conſuetis vtitur verbis, ad memoriam reuocans ea quæ in deprecatione pro peccatis accepit.

c † orabitque pro ea ſacerdos & pro peccatis eius. Sin autem nō 11

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et oblita fuerit im, &c. *Et ſic ingeret ſe intra atrium, vel comedet ſanctificatum.*

2 Rea eſt & deliquit. *Debet, n. purgari ſacrificio ſi fuerit ignoranter factum, ſi autem ſcienter, debet puniri, ut dicitur infra vij. ca.*

3 Et ſi tetigerit quicquam de immun. ho. *id eſt hominis mortui, vel ſeminiflui, vel menſtruatę, vel aliorum quibus polluitur homo ex contactu.*

4 Oblitaque, &c. *ſuæ immunditiæ, fecerit ea quæ prædicta ſunt.*

5 Cognouerit poſtea. *Peccatum ſuum per recordationem ſuæ immunditiæ.*

6 Subiacebit delicto. *Modo prædicto. Conſiderandum quod in iſtis duobus generibus peccatorum prædictis non determinatur hic aliquod ſacrificium quo debeant expiari: & ideo dicunt aliqui, quod tale debet fieri ſicut in caſu ſequenti, vbi ponitur forma ſacrificij pro illo caſu & duobus præcedentibus. Alij dicunt, quod ſacrificium hic non determinatur, quia quia debet fieri ſecundum arbitrium ſacerdotis.*

7 Anima quæ iurauerit. *Hic ponitur tertium genus peccati quod ſimiliter accidit ex negligentia, videlicet quando aliquis iurat ſe facturū aliquid, & negligit adimplere, & ex tali negligentia dat obliuioni, & poſtea recordatur, & hoc eſt quod dicitur:* Anima quæ iurauerit, &c. *Et ſequitur.*

8 Vt vel male quid faceret. *Dicunt hic aliqui quod hoc intelligitur de malo pœnæ ſibi infligendæ, vt pote ſi iurauerit quod ſe affligeret ieiunio, vel alio modo ad carnis mortificationem. Dicunt aliqui, quod hoc etiam poteſt intelligi de malo culpæ, vt ſi quis iurauerit damnificare proximum iniuſte, vel aliquod huiuſmodi, non quia tale iuramentum ſit adimplendum, ſed quia ſic iurando peccauit.* 9 Oblitaq; poſtea intellexerit delictum ſuum. *ſ, male iurando, vel iuramentum licitum non implendo.* 10 Offerat de gregibus agnam ſiue caprā. *Si facultas eius ad hoc ſe extendit.* 11 Sin autem &c. offerat duos turtures uel &c. *Cætera patent ex prædictis vſque ibi.*

✻ 1 Et dimi:

MORALITER.

✻ 3 *Et ſi tetigerit quicquam de immunditia hominis &c.* Immunditiā hominis tangit qui eo ſuadente verbo vel exemplo, peccatum conſimile facit.

4 *Subiacebit delicto:* Id eſt, pœnæ pro peccato ſecundum arbitrium boni confeſſoris.

5 *Anima quæ iura.* Hic agitur de tranſgreſſione iuramenti per obliuionem implendi. Ideo ſubditur.

9 *Poſtea intellexerit.* per recordationem.

9 *Agat pœnitentiam.* de omiſſione eius qđ iurauerat facere.

10 *Et offerat de gregibus agnam.* Id eſt, redeat ad innocētiā, quæ per agnā ſignificat, & hoc facit cū fideliter impiet qđ omiſit

10 *Siue capram.* i. agat pœnitentiam corporalē, ſi eius quod omiſerat, non habet implendi facultatem, uel.

✻ *Duo*

quid horũ princeps peccauerit, hircum offerat de captis, condignã ſ. pœnitentiam ſibi, qui nec peccare debuit, nec cõmunicare aliis, nec ſubditos ad peccandum prouocare. Quod ergo euenire non debuit, indiſcuſſum reliquit.

Sin autem &c. ISICHIVS. Qui non poteſt affligere ſe con-

ti uoluerit via illi oſtenditur qua ſaluetur. *Si autem,* inquit *non potuerit offerre pecus, offerat duos turtures, &c.* Qui pecus offerre non poſſunt, illi ſunt q mortis propinquitatate iniunctã pęnitentiã explere, ſeu iuſtis laborib. ſe ſubdere nequeunt. Offerãt igitur duos turtures, ſiue duos pullos, &c. Turtur.n. & colum D

tinue cinerem vt panem manducare, potum cum fletu temperare, & his ſimilia, ſemetipſum ad contemplandum Deũ, legis ſtudium pęnitendo offerat, totam mẽtem ſuam cæleſti cõuerſationi conſecrãs, terrena pleniſſime deuitans, vnde ſperatur remiſſio peccatorum & iuſtificatio. Ideo vnũ fit pro peccato, id eſt, pro emundatione peccati, alterum in holocauſtũ, quia ſeipſum pleniſſime Deo ſacrificat.

a *Retorquebit caput.* GREGO. Mors Chriſti ad coniũctionem ſui corporis, id eſt, eccleſiæ, non ad ſeparationẽ valuit. Mediator enim eſt Dei & hominũ & caput noſtrum, & veræ mũdationis hoſtia, & dum

a ¶ Agnam vel capram: b ¶ Contemplatiuam vitam, & meditationem legis intentam. c ¶ Seculum relinquat: turtur.n. ſoliuagus ſolitudinem ſignificat. d ¶ Munditiam, & ſimplicitatem.

potuerit offerre pecus offeret duos turtures, vel duos pullos †

a ¶ Ingentem gemitum & luctum mente, & corpore. b ¶ Pro emundatione peccati.

columbarum domino vnum pro peccato, & alterum in ho-

a ¶ Quia tota conuerſatio Deo conſecratur. ¶ Quia non offerebatur ſacrificium pro peccato, cum autem de holocauſto loquebatur, turturem nominauit, & duos non dixit. b ¶ Chriſto: quæ.n. ſecundum ſpiritum aliquando ipſum ſempiternum, & eo mediante offeruntur, accepta ſunt. c ¶ Nemo offerens poteſt holocauſtum fieri, niſi prius a peccato liber fuerit, modum libertatis ſupponit dicens retorquebit.

locauſtum, dabitque eos ſacerdoti. Qui primum offerens pro

¶ Mentem. a ¶ Lxx. ſpondulæ vel ſpondili, toti, ſ. corpori, quia colli firmitas, ſanitas & ſubſtantia corporis eſt.

a peccato retorquebit caput eius ad pennulas, ita vt collo ad-

a ¶ Vnde: Soluite templum hoc, &c. Io. 2. d.

b hæreat, & non † penitus abrumpatur, & aſperget de ſanguine

a ¶ Corporis Chriſti.

eius parietem altaris. Quicquid autem reliquum fuerit fa-

c ciet diſtillare ad fundamentum eius, quia pro peccato eſt.

a ¶ Omnino abrenuncians ſeculo.

Alterum vero in holocauſtum adolebit, vt fieri ſolet: roga-

a ¶ Admirabilis legislator Deus, qui humanæ imbecillitati condeſcendit, & modum reperit per quem non minora mereantur infirmi.

bitque pro eo ſacerdos & pro peccato eius, & dimittetur 1

a ¶ Lxx. non inuenerit, quia, ſ. diuitiis pœnitentię abutendo importune expendit. b ¶ Minus ergo hædum vel ouem offerre poteſt.

d ei: Quod ſi non quiuerit manus eius offerre duos turtures, aut 2

¶ Quaſi ne deſperet.

duos pullos columbarũ: offeret pro peccato ſuo ſimilę partẽ 3

ba pro cantu gemitũ habent. Qui ergo ſeipſũ affligere nequit, gemat. *Quod ſi non quiuerit, &c. Offerat ſimilam partem Ephi decimam.* Similam offerat. Quod in poteſtate habet, faciat, & mala quæ apud ſed celabat, ſacerdoti per cõfeſſionem prodat. Supra diximus per ſimilã, cogitationũ ſubtilitatem deſignari. De hac igitur decimam partem ephi offerre pręcipitur. In denario pfectio intelligitur. Dignum enim eſt, ut qui peccatorum ſuorum cõfeſſionem facit, conſummet eam omnia quę ad memoriam reuocare poteſt domino pãdens, non alia prodens, alia abſcondens.

p nobis hic mortẽ pertulit verius inhæſit. Poſt ſectionẽ ergo caput turturis ſuo corpori inhæret, qa Chriſtũ ab eccleſia nec mors diuidere valet. Perſecutores intulerũt mortẽ, vt ab eo ſciderẽt fideliũ deuotionẽ, ſed inde fides creuit, cũ crucifixũ ſepultũ viderũt eũ ab amore oĩũ diuiſiſſe crediderũt. Sed caput turturis ĩciſũ eſt, nec a ſuo corpore abſciſſũ, ex eo eñ ꝙ ꝑ nobis mortẽ ꝑtulit, oẽs nos ſibi veri' in ipsã mortẽ ſuã ꝯiuxit.

GRE. *Retorquebit, &c.* In ſacrificio Dei turtur eſſe debemus, vt caput noſtrũ ad pẽnulas retorqueatur. i. ſenſus ad virtutes. Per caput mentẽ intelligimus qa ſicut caput corpus, ita mẽs actiones regit. Sed caput collo inhæret, nec fundit' abcindit, qa mẽs noſtra a carnis delectatione eſt ſeparãda, non a carnis neceſſaria cura, nec curã carnis faciamus in deſideriis. Caput ergo turturis partim aſcindatur, & partim collo inhæreat.

b *Abrumpatur, &c.* Vult nos nõ ſeruire corpori, ſed abrũpi vel retorqueri, ne lex peccati regnet in membris noſtris. Quia vero corpus noſtrũ nõ debem' odio habere, nec diaboli facturã ſm hereticos exiſtimare, ſed mẽti ſupponere, nõ ꝑcipit ſeparari corpus a collo, vtrunque.n. vnius eiuſdemq; creatura eſt.

c *Fundamentum, &c.* Lxx. baſim quod eſt euangeliũ quia ſecũdum intentionem ſacrificii Chriſti & euangelii debet ſacrificium pro peccatis offerri. Vnde addit: *Quia pro peccato eſt,* nihil n. ſic a peccato eripit quemadmodum imitatio Chriſti, & obedientia euangelicæ prædicationis.

d *Quo ſi non quiue.* Quia non omne tempus ad pęnitentiam facile, quando ſ. ipſa pęnitentia abutimur, & fructum eius ad peccatum redeuntes abolemus, legiſlator innuit dicens. *Quod ſi non quiuerit manus eius, &c.*

RADVL. Multa hominum erga Dei cultum negligentia, ſed maior Dei erga homines miſericordia. Ecce,n. cum peccatorib. pęnitentiæ & vitæ correctoris remedia oſtenſa ſunt, ſi qui ſalutis itera ggreſſus defecerit, diuina adhuc patientia ſupportatur. Et ſi morte imminente, exequendi voti facultas C adempta fuerit, ne ſic quidem deſeritur, ſed ſi vel tunc ꝯuerti

3 AVGVSTINVS. Quæritur vtrum vbi que accipiendum ſit qđ dictum eſt, ſi non ualet manus eius offerre ouẽ, eũ debere par turturũ aut duos pullos columbarũ. Et ſi hoc quoq; nõ ualet, certã ſimilaginis quãtitatẽ. Si.n. vbiq. intelligitᷣ nõ pt, dici ſacerdotẽ nõ hr̃e vitulũ. aut ſynagogã, aut principẽ nõ hr̃e caprum aut ouẽ. Et ſi ita eſt, qđ opus erat poſtea dicere, tacitum piurium aut tactũ immundũ, & piurium p ignorãtiã factum purgari ſacrificio agnæ vel caprę, cũ idẽ ꝑceptum ſit in illa gñralitate, ad quã iſta potuerunt ptinere? Si aũt iſta diſcernunt, ꝙ licebat ꝑ eis turtures vel colũbas, vel ſic hęc nõ eſſent, ſimilã offerri, vbi aũt no dictum eſt nõ licebat, nõ vr̃ ſubuẽtum eſſe pauperib. qm̃ multa poſſunt eſſe delicta nõ ſpecialiter expreſſa, q̃ ad illã gñalitatẽ referuntur, vbi grauarẽt inopes, ſi tm̃ caprã & agnã nõ ẽt & illas auiculas & ſimilã offerri licebat. Niſi forte qs dicat diſcerni iſta nominatim expreſſa ab illis q̃ gñraliter ſunt memorata, quia hic agnã dixit, ibi ouẽ vt ætas aliq̃ faciat differentiã, dum tm̃ intelligatᷣ pauperib. ſubuentum, ut ſi nõ habeãt illa quadrupedia, memoratas aues vel ſimilaginẽ offerãt ꝑ peccatis ignorãtię. Si aũt mouet, quarę cum gñraliter oĩa peccata ignorantiæ cõcluſerit, & ſacrificia nõ ꝑ diſtãtia peccatorum q̃ non fecerat, ſed ꝑ diſtãtia perſonarum diſtinxerit, poſtea noluerit ẽt peccata diſtinguere, & ſacrificia ꝑ eorum varietate & diuerſitate ꝑcipere? Quaſi nõ ad illã gñralitatẽ pertinerẽt oĩa, ſic factã poſtea exceptionẽ oportet intelligi, vt q̃cunq; remãſerint his exceptis, q̃ ſpecialiter memorata ſunt, in nulla gñraliter ĩtelligam'. Qui mod' locutionis in ſcripturis tm̃ ſãctis reperitᷣ. Tale eſt illud: Omne pctm̃ qđcunq; fecerit hõ ex̃ corpus eſt. Nihil.n. peccati prętermiſiſſe vr̃, poſtea tñ excipit. Qui autem fornicatur in corpus ſuum peccat, qđ ſm conſuetudinẽ locutionis ita diceretur: Omne peccatum quodcunq; fecerit hõ, fornicatione excepta ex̃ corpus eſt. Qui autẽ fornicatᷣ, in corpus ſuum peccat. Ita & hic cum prius gñraliter illa omnia ignorãtiæ peccata dixerit, quæ illis commemorauit ſacrificiis expianda, poſtea excipit illa quibus diſtinctè poſitis certam F ☞ ſacri-

Queſ. 8. in Leuit. E

1. Cor. 6. b.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et dimittetur ei. *Dicit hic Rab. Salo quod ſi eſſet iuramentum de pecunia vel alia re quæ poteſt pecunia menſari, vt ſi iuraſſet ſe daturum alteri centum ſolidos uel huiuſmodi, non eſſet liber pro huiuſmodi ſacrificijs, ſed teneretur implere iuramentum, niſi excuſaretur per impotentiam ſuperuenientem uel alio modo.*

2 Quod ſi non quieuerit, &c. *i. facultas ipſius offerre aues.*

3 Offeret pro peccato ſimilæ partem ephi. de: *Quanta aũt ſit menſura ephi, dictum fuit Exo. 26.*

✱ 1 Non

MORALITER.

† *Duos turtores.* ſ. corde & ore gemendo, ſi fuerit impotẽs ad pęnitentiam corporalem.

† *Duns pul. &c.* i. actus geminæ charitatis, nam *uniuerſa delicta operit charitas,* Prouerb. x. b. Vel ſimilam. i. farinã tritici, quæ ꝑfectam ſignificat contritionẽ, eò ꝙ farina teritur inter molas.

✱ *Anima*

A ſacrificiorum purgationem adhibere, vt cętera omnia ab iſtis ad illam generalitatem pertinerent.

a *Ephi* [illegible] menſura eſt trium menſurarum, id eſt, tres modios continens. Chriſtus ergo eſt, qui ſacrificiū offert, & ipſe ſacrificium eſt. Quia ephi menſura trium modiorū trinitatē innuit, quia vna menſura eſt, quia in ea vna deitas eſt. Tres uero habet menſuras .i. tres perſonas perfectas, & totidem ſubſiſtentias, ut nō peccemus, ſi partem, carnem domini dicim⁹ propter inſeparabilē incarnati uerbi vnionem, pars autē eſt trinitatis, quia gloria eius & uirtus eſt indiuiſibilis, vnde Apoſtolus *In ipſo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter.* Et Ioannes, *Qui negat filium, nec patrem habet. Qui confitetur Ieſum, & patrem habet.* Chriſtus ergo eſt ephi, habens in ſe plenitudinem trinitatis, decima eius, caro, in quo oſtenditur ſublimitas diuinitatis eius humanitatis reſpectu, propter quod pars dicitur, & integro homini verbum incarnatum eſt, qui & legē impleret. Denarius perfectus eſt, & decem legis continet mandata. Vnde & decimæ decimā pręcipuam ſacerdoti, id eſt, Chriſto lex deputauit, quaſi malæ noſtræ primitias habenti Qui ergo poſt prouocationē pęnitentiā vult agere, in ſpe Chriſti agat, q ait: *Non dico tibi ſepties, ſed uſque ſeptuagies ſepties*, in quo frequēter peccantib. ſpem pęnitentiæ nō aufert, ideo implet pugillū in memoriā eius qui obtulit .i. memor verbi ſui, quo ait. *Nō peribunt in ęternum, & non rapiet eos quiſquam de manu mea.* Pugillum monimentum offert, i. verbum ſecundū quod promiſit non perire eos qui ſub manu eius fuerint.

Trinitas.

Coloſ.2.b.

1.Ioā.2.d.

Num.18.d

B

Matt.18.c.

Ioan.10.f.

b *Non mittet in eam, &c.* Quaſi non eſt hæc perfecta pœnitentia, ideo oleum non habet ſpiritualem lætitiam hilaritatis nec thus, quia nec confidēdum eſt ei in orationib. Sed tradat qui offert oblationem ſacerdoti, id eſt, ſpem ſalutis committat diuinæ pietati.

c *Quia pro peccato.* Quia neſcit vtrū boni odoris ſit oratio eius qui frequenter præuaricatur. Vnde: *Quis ſcit ſi conuertatur & ignoſcat Deus, & relinquat poſt ſe benedictionē?* Nō ſint ergo deſperare, nec tamen præſumere, ne iterum negligentes ſint.

Ioan.3.d.

d *Pugillum.* In pugillo ſcriptura ſignificatur quo ſcribit. Scriptum eſt autem: *Non dico tibi ſepties, ſed vſque ſeptuagies ſepties:* Per pugillum ergo innuit Deum exorandū eſſe, vt meminerit ſcriptę miſericordię ſuę, vt eā nobis donet, ſicut fratrib. donari iubet, hoc.n. orantem mandabit ſacerdos magnus.

Matt.18 c

C

a ¶ Perfecte credendo in ſanctam trinitatem. Ephi nanque tres modios continet, & denarius perfectus eſt. b ¶ Timere debet, ne forte ſuſcipiatur cuius pœnitentia maculatur, quaſi miſericordia & compaſſione indignus. c ¶ Lætitiam hilaritatis. d ¶ Nec ſpem ſalutis ponat in orationibus.

a ephi decimam. Non mittet in eam oleum, nec thuris aliquid 1

¶ Chriſto.

b imponet, quia pro peccato eſt: tradetque eam ſacerdoti: Qui

c

a ¶ Quo ſcripta ſignificatur miſericordia. b ¶ Altare corpus eſt eius, quod omne ſuſcepat peccatum: etiam quod videbatur non purgandum, ideo addit, quia pro peccato eſt, oſtendens, quia Chriſtus omnia peccata ſuſcipiet.

d plenum ex ea pugillum hauriens † cremabit ſuper altare † in

a ¶ Quia miſericors & fidelis ſacerdos eſt, qui orat pro peccatis populi.

monimentum eius qui obtulit, rogans pro illo & expians: re-

a ¶ Solus. b ¶ Id eſt, gratia ſua offerentem ſaluabit.

liquam vero partem ipſe habebit in munere. Locutuſque eſt 2

e dominus ad Moyſen, dicens: Anima ſi preuaricās ceremonias 3

a ¶ Vſurpauerit ſcil. quod debetur ſanctis vel ſacerdotibus vel oblationibus.

f per errorem in his quæ domino ſunt ſanctificata peccauerit, †

a ¶ Firmiter credat, plenam fiduciam habeat in redemptione ſanguinis Chriſti: hic eſt.n. aries inter vepres hærens cornibus. b ¶ Delictum appellat quod in ſcientia eſt, quod in iurando aut in ſancta agendo commiſſum eſt, quia æque contra Deum eſt. Saluatorem qui peccatum non fecit.

offeret † pro delicto ſuo arietem immaculatum de gregibus, †

¶ Dilectione Dei & proximi cum innocentia.

g qui emi pōt duob. ſiclis iuxta † pondus ſanctuarii, † ipſumq. quod 4

e *Anima ſi præuar. &c.* ISIC. Ab omni peccato abſtinendū eſt, ſed maxime ab eo quod contra ſancta cōmittitur, quantum autem ſit horrendū, oblatio teſtatur. Nuſquam enim a principio hiſtorię, niſi hoc in loco aries offerri iubetur, in quo neceſſitas & vtilitas ſacrificii phibetur, non offertur hic hirc⁹, nō capra, non ouis, non par turturū, aut duo pulli columbarum.

✻ THEO. Sępenumero cōtingebat quēpiam negligentia lapſum, opportuno tempore non offerre quę Deo ſunt conſecrata, veluti primogenita, &c. Hunc ergo qui negligenter deliquerit, grauius punit. Primum enim iubet eū exoluere quod Deo debetur, addita iuſti pretii quinta parte, tum pro delicto arietem in ſacrificium offere quinquaginta ſiclos ualentem, & ita peccati remiſſionem conſequi.

PROCOPIVS. Scilicet ſi quid ex illorum numero quæ domino conſecrata ſunt expilauerit ſacrilege, aut vota non ſoluerit Inquit enim. *Fili, ſi uoueris uotum domino, ne cuncteris id perſoluere.*

f *Ceremonias per, &c.* ORI. Multę ſpecies ſanctificationis ſunt Eſt oleum, quo vngitur ſolum tabernaculū. Et thymiama, de quo dicitur: Quicunq; talem compoſitionem fecerit, peribit de populis. Panes quoq; propoſitionis ſoli mares comedunt, qui ſunt de ſtirpe Aaron.

Myſtice aūt in his q̄ ſanctificata ſunt, peccat, qui in ſacro loco aliquid irreuerēter vſurpat, vel res diuinas indigne tractat.

g *Duobus ſic.* Duo ſicli, duo præcepta charitatis ſunt, quibus peccator emit ſibi confidētiam remiſſionis. Nihil.n. valet pęnitētia ſine gratia remiſſionis, vnde iuxta LXX. aries quinquaginta ſiclis emitur, quia per pœnitentiā & geminæ charitatis obſeruantiā perfecta requies acquiritur, qā remiſſio peccatorū datur. LXX. argēti quinquaginta ſiclis, ſiclo ſancto. Nemo .n. acquirit domini ſacrificiū niſi per ſpiritū ſanctum, qa *nec poteſt dicere dominus Ieſus niſi in ſpiritu ſancto* Quinquaginta vero ſpiritus ſācti aduētū ſignificat, qa die pētecoſtes .i. quinquageſima ad Apoſtolus venit. LXX. ſiclo ſancto. In ſiclo ſancto, ſpiritus ſancti virtutē & operatione ſignauit. Siclus xx. obolorū eſt, vicenarius obnoxius peccati nō eſt. Vnde qui de Aegypto exierūt cū eſſent xx. annorū, peccati populi pęnā nō ſuſceperunt Mundus quippe eſt ab omni peccato ſpiritualis homo.

a *Et*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1. Non mittet in eam oleum neque thus. *Dicit Rab. Sa. quod oblatio eſt pro peccato, ideo non debet decorari, oleum autem immiſſū decorat quantum ad colorem, quia lucidum facit illud, in quo immittitur, thus autem quod eſt aromaticum, decorat quantum ad odorem. Doctores autem noſtri aliam cauſam aſſignant, videlicet, quia per oleum deſignatur Dei miſericordia: per thus vero quod eſt odoriferum, acceptatio diuina, & ideo in oblatione pro peccato non ponebatur oleū nec thus, quia peccator non debet ſeipſum aſſecurare quod peccatum ſit ſibi dimiſſum, uel munus ſuum Deo acceptum, ſed debet ſemper timere.*

2 Reliquam uero partem, &c. *Ratione laboris ſui in immolatione ſacrificij.*

3 Locutuſque. *Hic conſequenter deſcribitur oblatio pro peccato quod conſiſtit in abuſu ſacrorum. Circa quod ſciendum, quod aliqua fuerunt ſacra quibus non erat licitum vti, ſicut thymiamate pro delectatione odoris, & oleo vnctionis pro medicamine infirmitatis, & de abuſu talium per errorem facto loquitur hoc ſcriptura, vt dicunt aliqui. Alij dicunt, quod loquitur hic de abuſu primitiarum quæ erant ſanctificatæ domino eo quod ſacerdotes domino miniſtrantes debebant inde ſuſtentari, & ideo ſi aliquis per errorem aliquid de talibus ſuis vſibus applicaret, debebat facere ſacrificium quod hic determinatur, & huic dicto conſonat litera ſequens, cum dicitur: Ipſumque quod intulit damni, reſtituet. Et quintam partem ponet ſupra trad. ſacer. Ex quo enim reſtitutio iſta debebat fieri ſacerdoti, videtur quod illa quib. homo abuſus fuerat, ad vſum ſacerdotis pertinebant.*

Quibus ſacris erat licitum vti.

4 Duobus ſiclis. *ſ. argenteis, quantum autem valeat ſiclus dictum fuit Exo. xxx. Alia vero erant ſacra, quæ non poterant venire in uſum hominum modo prædicto, ſicut vaſa ſanctuarij, peccabant tamē illi qui ea tangebant, niſi eſſent deputati ad illud officium in quo erat neceſſarius vſus illorum vaſorum, de tali abuſu per ignorantiam facto loquitur hic ſcriptura, cum dicitur.*

✻ 1 Anima

MORALITER.

✻ † *Anima ſi praua. &c.* Hic agitur de ſacrificio pro peccato illius, qui res diuino cultui deputatas indigne tractat, uel ſuis uſibus applicat, cum dicitur.

† *Offert pro delicto ſuo, &c.* Per quem ſignificatur Chriſtus, qui dux eſt ſimpliciū, ſicut arietes ouiū, offert Chriſtus vno modo in eucharistiæ ſacramento, vel in oratione deuota, ipſū deprecando, ſeu quodcunq. aliud bonum amore ipſius faciēdo.

4 *Ipſumque quod intulit damni, &c.* Si.n. accepit tres eccleſiæ, reſtituere debet, per hoc autē quod pars quinta ſuperaddenda dicitur, quod quinque ſenſus hominis ad diuinū obſequiū debeant applicari.

✻ *Anima*

a intulit damni reſtituet, & quintam partem poſter ſupra tra-
dens ſacerdoti, qui rogabit pro eo offerens arietem, & dimit-
b tetur ei. Anima* ſi peccauerit per ignorantiam, feceritque 1
vnum ex his quæ domini lege prohibentur, † & peccati rea,
c intellexerit iniquitatem ſuam, offeret arietem immaculatum
de gregibus ſacerdoti iuxta menſuram æſtimationemq; pec- †
cati. Qui orabit pro eo † quod neſciens fecerit, & dimittetur
ei: quia per errorem deliquit † domino.

Interlinear: a Quinque ſenſus ſignificat, quorum vnus quintã pars vt guſtus, in quo etiam lingua intelligitur hanc pœnitens offerre debet, vt corde & lingua Deum confiteatur & laudet. a Simpliciter non de populo quicunque ſit vel Gentilis, vel Iudæus, vel ſcientiam legis habens vel non. Quodlibet. a Cui iſſe ... a Poſtea. b Sic.n.peccatum in ſe reliquit. c Chriſtum, ſine quo ... a Quia pro qualitate & pro quantitate culpæ menſurantur flagella pœnitentię. a Homine, ſcilicet animam.n.pro homine poſuit ſicut ſolet. b Iuxta illud: Veniam conſecutus ſum: quia ignorans feci. 1. Tim. 1. c.

D
a *Et quintam par. &c.* Is i c. Qui uaſe ſancto uel cibo vel vnguẽto abutitur, in ſancta peccare dicitur, ipſum quoq; reddat, & quintã partẽ eius ſacerdoti tradat. Quinq; ſenſus habemus, ſi p quẽlibet peccauerim⁹, ſi oculo in tẽplo.ſ.& in loco ſancto adulterando abuſi fuerimus, lingua in detrahẽdo, aurib. male audiẽdo, odoratu male odorãdo, tactu male tãgendo. Primũ eſt ab illo peccato omnino abſtinere, & pœnitẽtiã per arietẽ offerre.i. Chriſtũ rogare, ut a peccato in ſe cõmiſſio eripiat nos. Deinde quintã partẽ, id eſt, quemlibet ſenſum, quo peccatũ cõmiſſum eſt, offeram⁹ Chriſto, ne ultra in malo ſenſum illũ exerceamus; ſed Deo ꝓſectemus. Sic enim pro peccato noſtro deprecabitur.

b *Anima ſi pecca. &c.* Is i c. Videtur oblitus quod præceperat, pro quibus.n.peccatis capram vel ouem offerri præcepit, nũc arietem offerri ꝓcipere videtur, ſed nec oblitus eſt anteriora; nec ꝯria prçcepit. Ibi.n. per animã; Gentilem ſignificauit, hic autem eum qui per ignorantiam tranſgreditur mãdata legis. Avg. Quæritur quo diſcernatur hoc delictũ ab eis quę generaliter cõplexus eſt, certis em̃ generib. peccatorũ certa dicetur adhibẽda ſacrificia expiationũ: Hoc aũt nõ ſpecialiter exprimit peccatũ, ſed vr̃ in generalitate verſari cui cõſtituit ſacrificiũ ſacerdoti vitulũ, ſicut & ſinagogę, & principi caprũ, & cuiq; animæ.i. homini vel caprã vel ouẽ, & tm̃ fęmininũ pecus, deinde excipit q̃dam genera peccatorũ, & nominatim expreſſit quid pro quib. ſit offerendũ. Sicut de audito & taci-
B to piurio, de tactu morticino & immũdo, & iuratione falſa ꝑ ignorantiã, agnã aut caprã, aut par turturũ, aut duos pullos colũbarũ, vel decimã partem ephi ſimilã. Pro eo aũt qui per obliuionẽ aliquid ſanctorum vſurpauit arietem & eiuſdem rei reſtitutionem & quintas. Nunc uero non expreſſa ſpecie peccati generaliter addens: Anima quæcunq; deliquerit & fecerit vnum ab omnib. prçceptis domini, quæ nõ oporter fieri (ſicut in illa gñraliter dicebat) vnum ex prçceptis domini quod non fiet, & non cognouerit & deliquerit.i.ꝑ ignorantiam nolens peccauerit, arietẽ iubet offerri, non caprã aut ouem fęmineã, ſicut in tali peccatorum generalitate cõſtituerat. Quid ſibi vult ergo illa permiſſio, niſi quod hic dicit, deliquit enim delicto, delictũ ante dominũ. Hoc autẽ quod ait ante dominum, in his uoluit delictũ intelligi quæ fiunt ante dominũ, id eſt, a quibus domino in tabernaculo deſeruitur. Vnde ſupra; peccauit autẽ ſanctis, id eſt, uſurpauit aliquid ſanctorum, quæ etiam reſtitui præcepit; ac p hoc non ſic tm̃ peccari poteſt in his. Multis.n. aliis modis poteſt quis per ignorantiam delinquere in his q̃ ſeruituti dñi exhibentur, hoc voluit poſtea genus delictorum generaliter memorare, & ideo hic & illic arietem iuſſit offerri. Sæpe aũt dr̃ ante dominũ, & intelligitur quod domino exhibetur ſacrificium.ſ.uel primitiæ, vel aliqua in ſacris ſeruitiis.

† quia.
† in dominum.

c *Offert arietem, &c.* Superius prçcepit vt pęnitens caprã offerret, hic arietem immolari iubet, quia nihil prodeſt aſperitatẽ pœnitentiæ immolare, niſi ſtatueris in Chriſti immolatione plenam confidentiam habere. Allegoric.
E
* Radvl. Superius cum hircũ ſeu capram pro peccatis offerenda decerneret, varietatem hoſtiarum diſtinxit pro uarietatem perſonarum. Sed quia non ſolum peccantium ſed peccatorũ diuerſitas conſideranda eſt, vt iuxta mẽſuram culpę, extendatur menſura vindictæ, hoc eſt qđ hic decernitur. Qui reus eſt, iubet vt ad ſacerdotem accedat, & peccati ſui ęſtimationẽ illi committens, quod ille iudicauerit, hoc iſte deuotus implere contendat. Li. 3. in Leuit. c. 9.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Anima quæ peccauerit, &c. *vt dicunt aliqui. Alij autem dicunt, quod loquitur de abuſu decimarũ quæ Leuitis debebant, & ideo ſi aliquis conuerteret eas in uſum ſuum, debebat facere oblationem hic deſcriptã, & cum hoc etiam reſtituere damnum, licet non exprimatur hic, quia ſatis ſufficienter intelligitur per illud quod præmittitur de reſtitutione fienda ſacerdoti. Sciendũ tamen quod ſecundum vtranque opinionem prædictam, abuſus prædictus circa ſacra prouenicbat ex negligentia, ſ. prçcauendi ſibi de abuſu uel tactu ſacrorũ ſibi illicito, vel ex negligẽtia ſeparãdi primitias & decimas ab aliis rebus ſuis, ita quod per errorem non acciperet Deo dedicata in vſum proprium. Conſiderandum etiã q̃d cum dicitur.* Anima ſi peccauerit, &c. *non poteſt conuenienter dici quod hoc intelligatur generaliter de peccatis ex ſimplici ignorantia factis, quia de hoc datur lex ſupra 4. ca. ideo exponitur modo dicto.*

MORALITER.

1 *Anima ſi pecca, &c.* Hic agitur de ſacrificio pro peccato per ignorantiam & generaliter ſumpto, quod patet ex hoc quod ſubditur.
1 *Feceritque unum, &c.* Per hoc autem quod ſubditur.
† *Iuxta men. &c.* qđ deſignatur in noua lege & foro conſcientiæ pœnæ ſunt arbitrariæ ſm̃ iudicium diſcreti confeſſoris, niſi per ſuperiores eccleſiæ aliud fuerit determinatum.

Fece-

CAP. VI.

Locutus eſt dominus ad Moyſen, di- 1
cens: Anima quę peccauerit, & † con-
tempto domino negauerit proximo ſuo
depoſitum, quod fidei eius creditum

Interlinear: a Præceptis domini, dum vel negligit, vel non putat vlciſci. Orige. Quamlibet rem ſibi commiſſam, vel animam & corpus a Deo ſuſceptum vel imaginem & ſimilitudinem Dei vel rationabilem ſenſum vel quemcunque motum.

† prçuaricando in dominũ.

CAP. VI.

Locutus eſt &c. *Anima quæ pecca. &c.* Isichivs. Idẽ peccatum eſt qđ in ſancta & iureiurãdo cõmittitur. Quia eodem ſacrificio, id eſt, ariete expiatur.
C Peccatum autem iuramenti, & quod fit in ſãcta cõiunxit, quia utrunque ꝑtinet ad dominum. Qui enim falſo iurat, nõ ſolum proximo, ſed ipſi Deo quem mediatorẽ cõſtituit, iniuriam facit nec eſt parui reatus in cõſpectu Dei fraudulẽter negare depoſitũ, uel vi aliquid extorquere, aut calũniari, aut rem perditã cũ inuenerit quis abiurare. Multi.n. putant hoc ſine peccato eſſe. Sed ſi quis inuentum non reddat, ſimile eſt rapinæ.

Radvl. Nouimus duo eſſe principalia prçcepta. Primum vt ex toto corde diligatur Deus, ſecũdũ, vt proximus. Hũc ordinẽ & hic ſeruari reperies. Cum em̃ paulo ante iniuriæ & cõtẽptus ſui ſatis factionem dñs exegiſſet ab his q aliquid eorũ quæ ſibi ſunt conſecrata, vſurpant, ſecũdo loco nec proximi ꝯtẽnit iniuriã, ſed ſi quoquo mõ hominem ab homine lędi cõtigerit, læſionẽ ipſam prçcipit expiari. Vbi ſupra cap. 10.
F
Rvpertvs. Non eſt putandum legem eſſe ſibi contrariam, pro Li. 1. in Leuit. c. 26.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. VI.

Locutus eſt dominus. *Hic cõſequẽter agitur de oblatione ꝓ peccato ex certa malitia facta, quod notatur cum dicitur* Anima quæ peccauerit & ꝯt. &c. *& in fi. inſuper pcie. Quia requirebatur a talib. iuramentum.*

* 1 Conui

MORALITER.

1 *Locutus eſt dominus ad Moyſen dicens, &c.*
1 *Anima quæ peccauerit, &c.* Hic agitur de peccato fraudis & negatione depoſiti, & idem intelligitur de quocunque alio ꝑ fraudem uel uiolentiam habito, de quibus dicitur.

Anima

* Reddet

A pro eo quod cum alibi dicat, qui hoc vel hoc fecerit *morte mo riatur*; hic pro quocunque peccato abſque vlla exceptione, de omnib. quæ lege do. prohibetur, oblatio ſuſcipiatur. Alia namque eſt accuſatio, quã excuſat clemẽtia in ſacrificiis, alia quã condẽnat iuſtitia in iudiciis. Verbi gratia, Pone aliquẽ adulterum à nullo deprẽhenſum, nullis teſtibus arguendũ, ipſum ſui fieri accuſatorẽ hic ex lege præſenti; quã miſericordia cõdidit, ſuſcipitur; & per ſacrificium mediante ſacerdote remiſſionẽ lucratur: Vnde ſignanter hæc vbique lex ſuſcipiẽdi ſacrificii cõditionem præfinit, dicẽs; *ſi peccatum ſuum intellexerit*. Cæterũ ſi pàtrato ſcelere fuerit deprehenſus, vel peralius fuerit cognitus; lapidat, ſãguis quoque eius capiti eius imputat. Itaq; non eſt ſibi contraria lex B ſancta; quam hodie tenet eccleſia. Nã latentem peccati cauſam, ſecreta confeſſione proditam, gaudenter admitti intra veniæ ianuas, deprehenſa vero crimina, nõ ſolũ forenſe tribunal ſed ſynodica plectit ſeueritas. Proinde qd hic nũc dicitur, *conuicta delicti, reddat omnia*, ſic intelligi oportet, quia teſte conſciẽtia pulſata eſt, vt ſemetipsũ accuſaret cõfeſſione ſpõtanea.

Hom. 4. in Leuit. ORIG. Anima quæ pecca. &c. Ego puto, qd aĩam noſtrã & corpus depoſitũ accepimus à Deo; & quod eſt depoſitũ maius; Luc. 6. f. Deus animæ tuæ imaginẽ & ſimilitudinẽ cõmẽdauit; hoc tã integre reſtituẽdũ eſt quã à te cõſtat eſſe ſuſceptũ. Sic miſericors ſis, ſicut & pater tuus miſericors eſt; imago Dei ĩ te eſt, & integre ſeruas depoſitũ. Et ſi pfect9 ſis, ſicut pr tuus & pfectus eſt, & ſimilia quæ in Deo ſunt p naturã, tibi p imitationẽ aſſiſtãt, depoſitũ apud te diuinæ imaginis ſaluũ eſt. Si ecõtrario fueris crudelis, impius, violentus & ſimilia, imagine Dei abiecta, diaboli imaginẽ ſuſcepiſti, & bonũ depoſitũ abnegaſti. 2. Timo. c. Vñ: *O Timothee, bonum depoſitum cuſtodi*. Ego quoq; illud addo, qd Xpm depoſitum ſuſcepim9 & ſpiritumſanctum, vidẽdum ergo ne ſãcto depoſito nõ ſãctè vtamur, & cum nos ĩ cõſẽſũ ſui peccata ſollicitãt, iurem9 nõ ſuſcepiſſe depoſitũ qd ſi habem9, peccato cõſentire non poſſim9. Sẽſus quoq; rõnalis quæ in me eſt, cõmendatus mihi eſt; vt vtar ad intelligentiã C diuinorũ. Ingenium, itelligẽtia, memoria, iudiciũ, rõ, & oẽs quæ intra me ſunt motus, cõmendati mihi videntur, vt in his vtar his quæ lex præcipit diuina. Si uero ad malas artes ſolers & pſpicax vertatur ingeniũ, & reb. Dei abutatur in his quæ non vult, hoc eſt abiurare depoſitũ, & beneficia vertere ĩ pfidiã. Raptores ſunt boni & mali. Boni quæ regnũ Dei diripiũt; Mali de quib9 dicitur: *Rapina pauperum in domibus veſtris*. Vñ, raptores regnũ Dei nõ poſſidebunt. Aliqui etiã ſecũdum ſpiritualem intelligentiã culpabiliter rapiũt, ſicut alii laudabiliter rapiũt regnũ celorũ. Si qs a vitiis nondũ purgatus, nec a ſordidis actib. nondum ſegregatus velit ſe cœtui ſanctorũ latenter ingerere, & ſermonẽ quo perfecta & myſtica tractãtur, audire, ſecretorũ & pfectorum ſcientiã non bene rapit. *Nemo enim mittit vinum nouum; in vtres veteres.*

a *Rem perditam, &c.* ORIG. Lxx. perditionem. Laborãt hæretici in ſcripturis perditionẽ inuenire, vnde poſſint errorẽ aſtruere, ſed forte Eccleſiaſtica verba audiẽtes reſipiſcunt, & quod inuenerant; perditionem eſſe intelligunt & reddunt, id eſt; autori ſuo dimittunt.

b *Quintam inſuper partem, &c.* linguã. ſ. in qua vnus de quinq; ſenſibus; hæc offertur, ut de cetero non peccet, quia per ipſã vnumquodq; prędictorum cõmiſſum eſt. ORIG. Lxx. non quinta partẽ, ſed quintas ut bis quinq; in vno ſupaddito reddant. Quinarius pro quinq; ſenſib. accipit. Quinq; autẽ ſenſus hoc modo poſſunt reſtitui, ſi eis in ſecularib. abuſi fuerimus & in his quæ non ſunt ſm Deum geſſimus, ipſos ſanctis actib. reſtituamus, & alios quinq;. i. Interioris hõis ſenſus; vt mundi corde Deum videm9, & audiamus quæ Ieſus docet, & odorẽ capiamus; vt *Chriſti bonus odor ſimus*. Guſtemus illum de quo dicitur. *Guſtate & videte, quoniam ſuauis eſt dominus*. Palpemus ſecundum Ioannem de verbo vitę. His omnibus vnum addamus, & hæc cuncta ad vnum Deum referamus.

c *Locutuſque eſt dominus ad Moyſen dicens.* ISICHIVS. Hic de iugi ſacrificio loquit, quod in Exodo quotidie ſacerdotes offerre præcipiuntur. Ait enim: *Hoc eſt ſacrificium quod facies in altari; Agnos anniculos duos, per ſingulos dies iugiter*, & Paulo poſt; *oblatione perpetua in generationes veſtras*. Et addit, Fa- ☞ cies

---

a Rapina. Raptores regnum Dei non poſſidebunt. b Abſtineamus à fallaciaſ. caueamus auaritiam.

a fuerat, † vel ui aliquid extorſerit aut calumniã fecerit, ſiue rem
perditam inuenerit, & inficians inſuper peierauerit, & quod-
libet aliud ex pluribus fecerit, in quibus peccare ſolent homi-
nes conuicta delicti; reddet † omnia quæ per fraudem vo- 1

a Contra ipſum. n. qui damnum paſſus eſt; & contra ipſum Deum fallacia & periurium actum eſt.

b luit obtinere integra, & quintam inſuper partem domino;
cui damnum intulerat. † Pro peccato autem ſuo offeret arie-
tem immaculatum de grege; & dabit eum ſacerdoti iuxta

Vt ſupra.

æſtimationem menſuramque delicti: Qui rogabit pro eo

a Lauabo per ſingulas noctes lectum meum.

coram domino, & dimittetur illi pro ſingulis quę faciendo
C peccauit. Locutuſque eſt dominus ad Moyſen dicens: Præ- 2

Iugis.

cipe Aaron & filiis eius: Hæc eſt lex holocauſti: Cre- 3

a Id eſt ignorantia huius vitæ; qui holocauſtum Dei facti ſumus, ignem accendamus, vt ſpiritualiter viuamus. Preſentis vitæ obſcuritate. b Charitas omni tempore in nobis debet feruere, vſque mane futuræ vitæ; quo orietur nobis ſol iuſtitiæ. Non quod in die non incenderetur: ſecundo. n. fiebat ſingulis dieb. holocauſtum; ſed diurnum ignem quaſi manifeſtum tacuit; nocturnum addidit. Charitatis. 4

mabitur in altari tota nocte uſque mane: Ignis † ex eo- 5

a Quaſi in altari nutrietur. b Sic. c Quiſque perfecte ſapiens, quia ſacerdotium eſt perfectionis exemplum. d Iuſtitiæ.

dem altari erit: Veſtietur ſacerdos tunica & femina- 6

Marg.: † vel rapuerit. aut calumniã fecerit — † eo die quo offeret oblationẽ pro peccato ſuo.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Conuicta delicti. *hoc non habetur in Hebræo, & videtur male additum in tranſlatione noſtra, ex ignorantia aliquorum expoſitorum qui hoc poſuerunt in gloſſa interli. & poſtea ſcriptores neſcientes diſtinguere inter gloſſam textum inſeruerũt intra textum, & ſimile factum eſt in pluribus locis ſecundum omnes qui textum Bibliorum diligenter viderunt & correxerunt, quia ſi aliquis eſſet conuictus de tali fraude, non ſolum redderet defraudato damnum, ſed etiam duplum, vt habetur Exo. 22. ideo videtur, quod lex hic loquatur de eo qui non eſt conuictus, ſed pœnitens de peccato voluntarie reddit damnum, & ideo non reſtituit niſi ſimplum, & quintam inſuper partem dat domino.*

2 Locutuſque eſt do. *Superius deſcripta ſunt ſacrificia, quæ fiebãt interpolate, hic conſequenter deſcribitur ſacrificium quod fiebat omni die, ideo vocabatur iuge ſacrificium, & quantum ad hoc dicitur.*

3 Præcipe Aaron, *quia iuge ſacrificium fiebat per ſacerdotes miniſtrando, & ipſum animal ſacrificijs exhibendo, ut dicunt aliqui. Sed hoc non videtur verum, ſi intelligatur quod ſoluerent de ſuo, quia ſacrificia quæ fiebant pro communitate populi, inter quæ maxime erat iuge ſacrificium, fiebant de ſumptibus communibus, vt dictum fuit Exod. 30. veruntamen pecunia illa tradebatur ſacerdotibus, ut animalia inde emerent, quæ & hoc modo ſicut in litera patet, exhibebant, ſpeciali etiam modo in hoc ſacrificio miniſtrabant. Item Ioſephus dicit expreſſe in 3. lib. antiquitatum, quod iuge ſacrificiũ fiebat de ſumptu publico*

4 Cremabit in altari, &c. *Loquitur hic de ſacrificio veſpertino, per quod intelligitur etiam matutinum. De quo habetur* Exo. xix.

5 Ignis ex eodem altari erit. *datus à Deo de cælo ut habetur infra ix. cap. in fine.*

6 Veſtietur ſacer. &c. *habebant enim ſacerdotes proprias veſtes quibus vtebantur in miniſterio tabernaculi, & non alibi, de quibus vbi ſib. dictum fuit Exod. 28. g*

✻ 1 In lo-

MORALITER.

✻ † *Reddet omnia, &c.* Et hoc eſt de iure naturali. Quod autem ſubditur.

† *Et quintam, etc.* per hoc datur intelligi, quod non ſolam reddendum, eſt, quod eſt ablatum vt vel fraude, ſed etiam damnum quod homo habuit, ex ſubtractione rei ſuæ ſiue quinta pars fuerit, ſiue alia, plus uel minus.

† *Pro peccato.* quia præter dictam reſtitutionẽ tenetur ſatisfacere Deo ſecundum arbitrium diſcreti confeſſoris, quia non ſolum peccauit in hominem, ſed etiam in Deum.

2 *Locutuſque.* Hic agitur de cultu altaris holocauſti, de quo dicitur infra.

4 *Ignis autem in altari.* hoc altare myſtice dicitur cor humanum, in quo dẽt offerri deuotionis & oratiõis holocauſtum & in hoc altari debet ignis charitatis ſemper ardere per feruorem dilectionis diuinæ.

✻ 2 *Quem*

[fa]cies holocaustum vnum agnum mane, & aliū facies veſpere. Per hoc intelligimus,quia in eorū,qui ſunt de plebe volūtate eſt,ſi volunt offerre holocauſtum.Vnde ſacrificiū illud munus eorū quaſi ſpontanea oblatio nominatur,neq; enim ab omnib.perfecta ſapientia exigitur. Sacerdos aūt perfectè debet ſapere, qui perpetuum ſacrificium, id eſt, continuum holocauſtū,mane & veſpere præcipitur offerre, ut a perfecta ſapientia incipiat,& in eadem finiat & totam vitam ſuam ad perfectionem componat.

a *Lineis.* non laneis, tunicam & feminalia linea vult eſſe, non lanea. Veſtis enim linea habilis & mollis eſt,& adhærens corpori. Lanea autem aſpera qa habiles multumque cohærentes ſunt animæ iuſtitia & caſtitas. Linea quoque veſtis facile poteſt haberi, ſic & virtutes ſi quis voluerit [pot]as conſequi.

a Caſtitate. His indutus. b Conſummatas opere virtutes. Spiritusſancti.
a libus lineis, tolletque cineres,quos vorās ignis excuſſit, & po
a Vt ſimile ſacrificium offeratur. Nos quoque virtutes cooperante ſpiritu alternatum ponamus vt de virtute in virtutē aſcendamus,quia aliter ad brauium non perueniemus,vnde conſummatum igne holocauſtum iuxta altare ponitur. b Chriſtum qui reddet iuſtus iudex. c Veteri conuerſatione.
d Non contenti precedentib.bonis alia adiungimus.
b c nens iuxtà altare, ſpoliabitur prioribus veſtimentis, indutiſ-
a Iuſtitia veritate,& cæteris virtutibus vnde: Sacerdotes tui induantur iuſtitia.Pſal.131.
b Præſentis ſeculi. c Ante Deum. d Præmittendo ad futurum iudicium,qui eſt locus mundus ab omni corruptione.
que aliis extra caſtra offeret eos in loco mundiſſimo, vſque ad 1
a Qui perfectæ ſapientiæ operationem quaſi holocauſtum vult offerre ignem ſpiritusſancti,non ſinat per negligentiam deficere. b Aſſiſtens vultui Dei pro nobis. c Quod eſt corpus Chriſti. Cordis. d igne ſpiritusſancti.
d fauillam conſumi faciet. Ignis autē in altari ſemper ardebit,
a Chriſtus,vel quilibet prædicator fidelis membrum veri ſacerdotis. b Sanctorum exempla & ſcripturæ teſtimonia. c Quo iudicatus. Fugata nocte cæcitatis.
e quē nutriet ſacerdos,ſubiiciens ligna mane per ſingulos dies, 2
a A ſeipſo. b Impinguatio nouæ vitæ pacem nobis cum Deo facit, & odorem ſuauiſſimum reddit.
f & impoſito holocauſto, deſuper adolebit adipes pacifico- 3
a Quia poſt hanc vitam in mentibus ſanctorum feruor charitatis ardeſcit. Cordis.
rum. Ignis eſt iſte perpetuus, qui nunquam deficiet in altari.
a Sublimes in ſapientia.
g Hæc eſt† lex ſacrificii & libamentorū, quæ offerēt filii Aaron 4

b *Tolletq; cineres,&c.* Cinis conſummatio boni operis. Cineres ext.caſtra afferet Aaron,qui poſt hanc vitam bona opera per Chriſtum pontificē magnū Deo patri preſentant. Et ibi in fauillam rediguntur,dum aſſiſtit uultui Dei pro nobis. Caſtra enim ſunt preſens uita,in qua ſemp contra ſpirituales nequitias pugnamus. Iuxta altare ponuntur,dū cōſummatio bonorum operum in arca cordis reconditur. Altare.n.in hoc loco cor ſignificat. Vnde. *Gloria noſtra hæc eſt,teſti.&c.*

c *Indutiſque aliis ex.* ORIG. Obſeruandum quod aliis indumētis vtitur ſacerdos in ſacrificiorum miniſterio,& aliis quā [ſo]lo procedit ad populum. Vnde: *Sapientiam loquimur inter perfectos.* Et alibi: *Longè inferiori ſtola indutus,nihil iudicaui,*inquit,*me ſcire inter vos,niſi Ieſum Chriſtum & hunc crucifixum.*

d *Ignis autem in.* AVG. Non vult ignem prorſus extingui,ſed [qu]um vſq; mane arſerit holocauſtum, ablatis reliquiis iterum [r]enouari,quo ardeant alia quæ imponuntur.

e *Quem nutriet ſacer.* Alleg. Mane iudicatus eſt Chriſtus,ueſpe [c]rucifixus. Ignis ergo mane & veſpere ſubiicitur,quia charitas Dei in nobis nutritur, dum Chriſtum mane iudicatum, [u]eſpere crucifixum,recolimus.

GREG. Altare Dei cor noſtrū eſt,in quo iubetur ignis ſemper ardere,qa neceſſe ex illo charitatis flāmā indeſinēter aſcēdere. Cui ſacerdos ſubiicit ligna,ne extinguat qualibet.ſ.prædicator Chriſti,mēbrū ſummi ſacerdotis,& quiſq; fidelis ſanctorū exēpla & ſcripturæ teſtimōia in corde ſuo cōgerere nō ceſſat,

ceſſat,his ignē forte lāgueſcentē,nutrire & excitare debem⁹: Mane ſubijciūntur ligna,cū nox cæcitatis extinguitur. Vel qa mane prima pars diei eſt, poſtpoſitis terrenis cogitationibus hoc in princ.quiſq; fidelis cogitet,& impoſito holocauſto deſuper adolebit adipes pacificorū. Quiſq; enim in ſe hēt ignem charitatis accedit, ſemetipſum holocauſtū deſuper imponit, & omne vitiū quod in ſe malè viuebat, exurit. Tunc enim interna ſua conſiderat, & vitam reprobam immolatiōis gladio mactat,cum ſe in ara cordis ſui impoſuerit, & igne charitatis accenderit. De hoſtia pacificorum adolebit adipes pacificorum,quia noue vitæ impinguatio, inter nos & Deū pacem facit, & ſuauiſſimū reddit odorem. Quia vero eadē charitas in cordibus electorum inextīguibilis manet, bene ſubditur: *Ignis eſt iſte perpetuus,&c.* Ignis iſte de altari non deficit, qa in futuro in mētib. ſanctorum charitatis feruor accreſcit. Aeterna quippe cōtemplatione hoc agitur, ut quo magis uidetur Deus, magis diligatur.

f *Et impoſito holocauſto,deſuper adolebit,&c.* AVG. Videndū eſt, vtrum nullus dies prætermitteret,quo non inueniretur holocauſtum & adeps ſalutaris, an non imponeretur niſi mane, quocunq; die imponeretur. Si enim quotidie intellexerim⁹, quid ſi nullus offeret, Si aūt tanquam de publico uel de ſuo ſacerdos quotidiana holocauſta procurabat,ſuper ipſa imponebantur ea quę iuſſit dominus a populo oblata pro peccatis ſuper holocauſta imponi; & non erat neceſſe offerenti ſacrificium pro peccato etiam holocauſtum offerre,ſuper quod illud imponeretur,niſi vbi offerebatur par turturum, aut duo pulli columbarum. Ibi enim diffinit unū pro peccato,& alterum in holocauſtum offerri, & prius pro peccato, deinde in holocauſtum. Quæritur etiam utrū holocauſtū quod mane iuſſit imponi, etiam per totam noctem arderet vſque ad alterum mane? An illud ꝙ ait,tota nocte ardere debere, holocauſtum fiat ueſpertinum,& inde cœperit de lege holocauſti dicere, vt a veſpertino holocauſto inciperet,quod mirum eſt ſi taceret,nec admoneret talia veſpere offerri. Quæſt.13. in Leuit. Quæſt. literalis.

g *Hæc eſt.* Videtur legiſlator iterare quæ dixit, memoriā renouans repetitione mandati,& oſtendens vtilitatem & neceſſitatem legis. Interponit tn̄ aliquid noui,in quo mādatū neceſſariū & ĩexcuſabile ĩnuit. Sicut ergo de holocauſtis ſacrificia iterauit,

NICOLAVS DE LYRA.

1 In loco mundiſſimo,&c. *Iſte locus erat paratus extrà caſtra [q]uandiu filij Iſrael fuerunt in deſerto, & ſimiliter ext.* Hieruſalem *quan[d]o ſtetit templum.*

[2] Quem nutriet ſa.&c. *Dicit* Ioſephus *quod apponebantur ligna duo [ve]rna quotidie propter iſtud præceptum,non propter neceſſitatem, quia [ig]nis continuari poterat abſque tali lignorum appoſitione.*

[3] Et impoſita ho. *hoc dicitur de iugi ſacrificio matutino,quod præcede[b]at omne aliud ſacrificium illius diei, & ideo adipes aliorum ſacrificio[ru]m poſt ipſum in altari cremabantur,ſicut & iuge ſacrificium veſpertinum erat vltimum reſpectu omnium ſacrificiorum illius diei.*

[4] Hæc eſt lex ſacrificii. *Poſtquam determinauit de ſacrificiorum [ri]tu,hic conſequenter agit de eorum vſus ſcilicet a quibus, & quando, vbi, & qualiter debeant comedi, & ideo pars iſta diuiditur ſecundum uarietatem materiæ ſacrificiorum, quæ cedebat in eſum miniſtrorum. & primo agitur de eſu materiæ inanimatæ, ſecundo de eſu animatæ, ibi:* Locutuſque eſt dominus. *Iſta tamen diuiſio non eſt ita præciſa, quin etiam in parte ſequenti interponatur aliquid de eſu materiæ inanimatæ. Sed eſt iſta diuiſio a principaliori & a maiori parte. Prima in duas, quia primo oſtenditur quæ materia inanimata comedebatur. Secundo quæ non,ſed tota cremabatur,ibi:* Locutuſque eſt dominus. *Circa primum dicitur ſic:* Hęc eſt lex ſacrificii & libamentorum eius. *Sicut ſupra dictum eſt,ſacrificium proprie dicitur de animalibus,oblatio vero de aridis inanimatis, ut eſt ſimila, panis, & ſimilia. Libamentum vero eſt de liquidis, vt de vino & oleo, vnum tamen accipitur frequenter pro alio. Vnde hic ſacrificium accipitur pro oblatione, quod patet ex hoc quod ſubditur.* Sacrificiū Oblatio. Libamētū

✲ 1 Tollet

MORALITER.

1 *Quem nutriet ſacerdos.* Sacerdos autem accedens & nutriens ignē charitatis in cordib.humanis, eſt ſpiritus ſanctus, qui bene dicitur ſacerdos, id eſt, ſacra dans, qa dat ſacra dona. *Subijciens lig.* ligna vero nutrientia ignē charitatis, ſunt diuina beneficia & ſanctorū exēpla, ad Dei dilectionem & proximi inflammantia, quæ ſubiicit Sps ſanctus in altari cordis noſtri, nobis hæc ad memoriā reducendo, ſicut dicitur Ioan. 14.d. *Spiritus ſanctus docebit vos omnia, & ſuggeret nobis omnia.*

3 *Et impoſito holocauſto.* vt igne cremetur. Holocauſtū iſtud, eſt opus bonum de genere, ſed tunc crematur in altari, quando fit ex charitate. Ideo dicit Apoſtolus 1.Cor.16.c. *Omnia veſtra in charitate fiant.*

✲ † *In moni-*

A iterauit permiſcens eis aſſiduitatē, vt eſt illud. *Ignis in altari sē per ardeat & nunquā deficiat*. ſic in ſacrificio ſimilæ, id eſt, theologiæ addit, quia oportet.n. in loco tantum ſancto & a maſculo comedi.

a Secundum Dei voluntatem non ſuperflue in diuino eloquio diſputantes. Chriſtus.
a coram domino & coram altari. Tollet ſacerdos pugillū ſi- 1
a Quia ſummā ſcientia apud Deum. b Cum eleemoſyna, ſcil. & oratione quibus theologia comparatur. Ne excidant a veritate qui de cælo loquuntur.
milæ quæ conſperſa eſt oleo; & totū thus quod ſuper ſimi
a Quia in perpetuum manebit illa ſcientia; quia perfecta non deſtruetur ſicut noſtra.
lam poſitum eſt, adolebitque illud in altari † in monimen- †
a Nobis traditam.
b tum odoris ſuauiſſimi domino. Reliquam autem partem 2
a Intelligendo & operando. b Iudaicæ doctrinæ vel gentilis.
ſimilæ comedet Aaron cum filiis ſuis abſque fermento; &
a Operabitur. b Cæli in quo Deus habitat.
c comedet in loco ſancto † atrii tabernaculi. Ideo autem nō
fermētabit; † quia pars eius in domini offertur incenſum.
a Quia ſancti ſanctorum contemplationem poſſidebant.
d Sanctum ſanctorum erit; ſicut pro peccato atque delicto: 3
e Mares tantum ſtirpis Aaron comedet illud: † Legitimum 4
ac ſempiternum † eſt in generationibus veſtris de ſacrifi-
f ciis domini: Omnis qui tetigerit illa, ſanctificabitur. Et lo- 5
a Omne ſacrificium ſacerdotis ſignificat ſacrificium Chriſti.
g cutus eſt dominus ad Moyſen, dicens: Hæc eſt oblatio †
a Chriſti. b Fidelium. Multorum, ſ. ſacerdotum. Sed ab vno vncto offertur, quia omnis ſacerdotii firmitas eſt ſacrificium Chriſti. c Id eſt incarnationis qua vnxit eum ſpiritu ſancto & virtute. Vnde. Spiritusſanctus ſuperue. in te. & Luc. 1. d.
Aaron & filiorum eius, quam offerre debet domino in die 6
a Quia Chriſtus poſt incarnationem, perfectionem bonorum operum in fide trinitatis offerre docuit.
h vnctionis ſuæ. Decimam partem ephi offerent ſimilæ in
a Lex ſempiternum ſacrificium eſt, ſecundum quod ſpiritualis eſt, non eſt.n. in loco qui ſubuertitur, aut in tempore quo immutatur, ſed in fide offerentis & corde ſacrificantis.
i b Quia ſtetit ante præſidem.
k ſacrificio ſempiterno. Medium eius mane, & medium

Vera theologia. a *Et coram*. Secundū quod Chriſtus reuelauerit, qui eſt verū altare. In his ergo theologiam conſtituamus quæ nobis tradidit Chriſtus incarnatus, vt patrem in eo, & ipſum in patre cogitemus. & quia ſpiritus eſt filij & a patre procedit.

b *Reliquam*; *&c*. vt non ex toto a theologia ceſſemus, quia ſumma ſcientiæ in futurum conſeruatur.

† in atrio.

c *In loco*. Eccleſia quæ eſt introitus & veſtibulum cæli, in ea oportet de diuinitate loqui: vnde Pſal. 67. f. *In eccleſiis benedic. Deo*: eſt quiſque ſibi domeſtica eccleſia, dū a terrenis negotiis ceſſat, hic ſibi de Deo loqui & theologiā exercere poteſt. Tales sūt quibus pars ſacrificij datur, de Deo ſcilicet meditari & loqui.

† patte eorum dedi ex oblationib. meis. ſtatutum. † erit.

B d *Sicut pro pec*. Simile innuit hoc ſacrificium ei quod eſt pro peccato & pro delicto, ſermo eīm de Deo maxime ad expiationem & ad emūdatione animę habetur, quando oleo & thuri, id eſt, eleemoſynæ & orationi, ſacrificium verbi Dei, id eſt theologię coniunguntur.

Diſputare de Deo. e *Mares tan*. Non omnium eſt de Deo diſputare, ſed eorū q nihil femineum, nihil fluxum in cogitationib. vel operib. habent. Legitimum ac ſempiternum eſt. De Deo. n. diſputare præſumere non debemus, dum per † ſeculares phantaſias a maſculorum dignitate declinamus.

† ſingulares.

Lib. 4. c. 2. in Leuit. ✲ RADVL. Sempiternum dicitur non quod fine careat, ſed quia finis ei a legiſlatore non conſtituebat perpetuo vtiq; tēpore, qn̄ ritus illi legales manerēt, ab illo populo obſeruādū.

f *Omnis qui tet*. ISIC. Hoc ad literā ſtare non poteſt, Nunquid enim ſi tetigerit homicida aut profanus ſanctificabitur? nullus enim excipitur. Sed Chriſto in cuius typo hæc præceſſerūt immolatur, huius carnē qui tetigerit, id eſt, qui fideli corde totam ſpem ſalutis in paſſione eius & reſurrectione poſuerit, continuo ſanctificabitur.

Myſtice. ISIC. *Omnis qui*; *&c*. Omnis commemoratio Dei ſanctificationem præſtat. Vnde, *Sanctificatur aut per verbū Dei & orationem*. Sed cū dicit tangentē ſanctificari, plane oſtendit, qa diſputando de Deo, id eſt, theologizando ſufficit nobis tm̄ tangere. Qui. n. vult calefieri, ſi manum in ignem miſerit, pro calefactione aduſtionem ſuſtinebit.

C

Qō. 14. in Leuit. g *Hæc eſt obla*. AVG. Alia ſunt ſacrificia quæ cōmemorauit in Exo. quib. per 7. dies ſanctificantur ſacerdotes, vt fungantur ſacerdotio. Aliud eſt q̄ cōmemorat, quod offerat sūmus ſacerdos, qn̄ conſtituitur i. quando vngitur, vnde addit, *In die qua, unxeit eum*, non eos, cum ēt ſeci. dos ſacerdotes vngi præcipiat, hoc ſacrificium eſt ſempiternū per ſucceſſionē. ſ. ſacerdotum. Vel quia quod ſignat eſt ſempiternū.

✲ RVPERTVS. Holocauſtum; id eſt, veri amoris ſacrificium ſecretum, in quo fidelis anima vacat ad contemplationē domini, cūm in cęteris hominibus quæratur per conſilium, tunc a ſacerdotibus exigitur per præceptum. Verbi gratia vt laici qui habent vxores tanquam non habentes ſint, conſilij eſt: Vt autem ſacerdotes diuidantur in huiuſmodi, nec lex, nec ratio permittit. *Hæc inquit*; *eſt oblatio Aaron, & filiorum eius*; *&c. In die vnctionis ſuæ*, id eſt ſecundum propoſitum vel tenorem vocationis ſuæ. Nam ne putes hanc oblationē vno tantum die quo vncti ſunt, ab illis debere conferri, continuo ſubiungit. *Decimam partem Ephi efferent in ſacrificium ſempiternum*. Et ſignificans totū vitæ tempus a ſacerdotib. impendi debere orationi, & *medium eius*, inquit, *mane*, *& medium veſpere*. Si oī mane & veſpere, ergo omni tempore.

RADVL. Notandū de quib. filiis agatur. Nō enim de oīb. loqui intendit, ſed de his tantum qui patri decedenti, & ſibi ſingulatim in pontificatu ſuccedebant. Summos enim Pontifices ſingulares eſſe debere lex ipſa decreuit.

Hæc eſt, *&c*. Aaron mons fortitudinis, id eſt, Chriſtus. Filij eius omnes fideles. Dies vnctionis, tempus incarnationis. quo vnctus eſt oleo lætitiæ prę participibus ſuis.

h *Ephi*. Chriſti humanitatē Ephi quidē tres modios capiēs, ſignificat trinitatē, ſi tn̄ ephi dn̄i caro eſt, ut demonſtret diuinitatis eminētia, & dn̄ica carnis cū ea īſeparabilitas, nihilominus ſacrificiū perpetuū eſt. Vna. n. oblatione conſummauit in ſempiternū ſanctificatos, vn̄ & ſaluare in perpetuum poteſt.

i *In ſacrificio*. ORIG. Lex Moyſi ſacrificium eſt ſacerdotis, q̄ in duas pares diuiditur, in literam. ſ. & ſpiritū. Litera offertur mane, primo, ſ. legis tempore quo nouam lucem, & nouam protulit lux diem. Veſpera datur ſpiritus, in Chriſti. aduentu, ſpalis legis intellectus, oleum miſericordiam ſignat, quæ debet in ſacerdotib. abundare. In ſartagine, quia multa continentia aridum & torridum vult eſſe ſacerdotem, in quo nihil ſit remiſſum nihil luxurioſum.

k *Mane*. Mane cępit paſſio dn̄i, ex quo in atrio Caiphæ alap ☞ cæſus

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Tollet ſacer. pu. ſimi. *quæ conſperſa eſt oleo, quia in eius piſtatione ponebatur oleum, & conſequenter oſtenditur quid de ea cedere debeat in eſum ſacerdotum, cum dicitur*. 2 Reliquam autem partem, &c. *hanc tamen partem ſimilæ quam accipiebant ſacerdotes* † *bene poterant fermentare, ut panis eſſet aptior ad comedendum, cuius cauſa ſubditur cum dicitur*: 3 Quia pars. *Sicut enim dictum eſt de tota ſimila oblatā, ſacerdos primo accipiebat pugillum, & cremabatur cum thure in altari*. 4 Mares tantū, &c. *propter enim ſanctitatem ſacrificij non erat licitum comedi a mulieribus, & ex eadem cauſa ſubditur*: Omnis qui tetigerit illa ſanctificabitur. 5 Et locutus eſt dominus. *Hic conſequenter oſtenditur de qua oblatione non erat licitum edere, videlicet de illa quam ſacerdotes offerebant pro ſe, primo tamen hoc oſtenditur de oblatione facta pro eis tempore ſuæ conſecrationis, cum dicitur*; Hęc eſt oblatio Aaron. *& ſequitur*, 6 In die vn. *ſcilicet ipſius Aaron qui ſolus dicebatur vnctus, ut ſupra dictum eſt. 4. c. unde in Heb. habetur ſic*: In die qua vnxit eum. *Sciendum autem q̄ dies unctionis hic uocatur dies octaua a principio ſuæ conſecrationis, quia tunc & non ante po erant Aaron & filij eius offerre, ſed filij Aaron, qui erant inferiores ſacerdotes, obtulerunt tunc ſimilam. Aaron autem qui erat ſummus ſacerdos, obtulit adipes, & cętera quę pertinebāt ad maiorem ſacerdotem, ut dicit Ra. Sa. Sed hoc videtur contra textū* ✲ *ſequen-*

† non.

MORALITER.

✲ † *In monimentum odoris ſuauiſſimi domino*. Nam talis oblatio benigniter acceptatur a domino.

5 *Locutuſq; eſt dominus*, *&c*. Hic agitur de oblatione ſacerdotis in die ſuæ conſecrationis, cum dicitur. 6 *Hæc*

† *Hæc eſt oblatio Aaron*, *&c*. *qui offert*, *&c*. & ſignificat oblationem q̄ moraliter debet facere ſacerdos, nouæ legis in die ſuę ordinationis. Per ſimilā enim quæ eſt farina tritici purgatiſſima, intelligitur puritas vitæ quæ maxime requirit in nouo ſacerdote, ſed hęc ſimila debet oleo aſpergi, nā puritati vitæ de ✲ bet

cæſus eſt,& vſque ad veſperũ protelata eſt, tenebris enim eã interpollantibus,a ſexta hora vſque ad horam nonam in mane & veſpere diuiditur.

a *Quæ in ſar.* GREGOR. Nullũ Deo tale ſacrificium eſt, quale zelus animarũ: Vnde. *Zelus domus tuæ comedit me.* Ideo ſimila in ſartagine oleo cõſperſa frigitur. Offert enim calidam in odorem ſuauiſſimum domino ſacerdos qui patri ſuccedit Similia in ſartagine frigitur, cum munda mẽs iuſti per zelũ ſancti ardoris crematur. Quæ conſpergi oleo præcipitur, quia ἔλεος Grecè miſericordia dicitur, quæ in conſpectu Dei ardet & lucet. Diſtricti ergo ſancti zeli miſericordię virtute ardeat & clareſcat. Amat eñ etiam quem inſequitur: Vnde, *Calida in odorem ſuauiſſimum domino offertur.* ſi enim zelus amorẽ non habet, ſimila in ſartagine calorem amiſit. Sacerdos offert eam qui patri ſuccedit, q. ſ. Dei filium morib. oſtendit, nec ab eius nobilitate degenerat In altari tota crematur, vt holocauſtum fiat. Holocauſtũ totũ incenſum eſt, & omne holocauſtum ſacrificiũ, ſed nõ conuertitur, ſunt multa bona quæ aguntur ſacrificia, ſed nõ holocauſta. Qui enim ſic operantur quæ ſunt Dei, ut non relinquãt q̃ ſunt ſeculi, ſacrificia offerunt, ſed nõ holocauſtum. Qui verò omnia quæ mundi ſunt, deſerunt, & tota mente igni diuini amoris accẽdũtur. Deo ſacrificiũ ſunt & holocauſtum. Simila ergo in ſartagine mens iuſti in ſpiritualis zeli afflictione, q̃ per ſollicitudinẽ animarũ frigitur, holocauſtũ Deo deputat.

b *Sacerdos.* LXX. Sacerdos vnctus pro eo ex filiis eius faciet ea. Chriſtus enim pro Aaron eſt, non in loco eius, quia trãſtulit in ſe ſacerdotium, & abſtulit Aaron Ex filiis eius, quia de Iacob per Mariam deſcendit & ex eadem tribu.

c *Qui patri.* Vnus dominus Ieſus Chriſtus per quẽ omnia. Dominus enim glorię crucifixus eſt, & incarnati uerbi paſſio eſt quæ fuit in carne Chriſti. *Qui ſemetipſum totum exinaniuit. for. ſer. acci. & obe. pa. vſ. ad mort. cru.*

d *Omne enim.* Quæcunque in ſacrificio pacificorum in hoc quoque iubet fieri.

✻ THEODOR. Victimam quæ pro ſacerdote offertur, totam iubet concremari, vt integritatem ſacerdotis demonſtraret, qui non aliquatenus, ſed totum plane ſe dedicauerit Deo uniuerſorum.

a ¶ Quia peracta paſſione in ſepulchro iacuit. b ¶ Cruce quæ dominicam carnem eſui noſtro aptam reddidit. c ¶ Ex miſericordia paſſus eſt. d ¶ Aſſans patri & offerens paſſionem ſuã pro nobis.

a ✻ veſpere, quæ in ſartagine oleo cõſperſa frigetur. Offeret au- 1

c ¶ Igne charitatis. b ¶ Quia humano generi ſalutem dedit, quo nihil creatori naturæ ſuauius fuit. c ¶ Chriſtus qui ſucceſſit ſacerdotio ueteri ſicut euangelium legi.

b tem eã † calidam in odorem ſuauiſſimum domino ſacerdos

a ¶ Quia paſſio Chriſti non temere diſcutienda, ſed ſpiritusſancti ſcientię reſeruanda. b ¶ Myſterium incarnationis non temere diſcutiendum, ſed ſpiritui reſeruandum.

c qui patri iure ſucceſſerit. Et totã cremabitur in altari. Omne 2

d ¶ Quia holocauſtum eſt. a ¶ Lxx. integrum erit. ¶ Id eſt non diuidetur. Chriſti enim ſacrificium indiuiſum, quod enim comeditur dentibus diuiditur.

e enim ſacrificium ſacerdotũ igne conſumetur, nec quiſquam comederet ex eo. Locutus eſt * dominus ad Moyſen, dicens: Lo- 3

a ¶ Quia pro peccato offerre ſacrificium i. pœnitentiam ſanctorum eſt. ¶ Quæcunque in ſacrificio pacificorum, in hoc quoque iubet fieri.

f quere Aaron & filiis eius: Iſta eſt lex hoſtiæ pro peccato: In 4

a ¶ In eccleſia. b ¶ Quia qui offert pœnitentiam, iam imitatur eum qui offert totum ſeipſum. c ¶ Cui placet quod ſecundum ipſum offertur.

loco vbi offertur holocauſtũ, immolabitur * coram domino.

a ¶ Ideo. ¶ Aliter non introduceret pœnitentem in ſanctum ſanctorum qui expulſus eſt per peccatum. b ¶ Chriſtus qui peccata noſtra ſuſcepit, recte noſtram offert pœnitentiam. c ¶ Ad ſacerdotes pertinet manducandum. ¶ Quia Chriſtus in ſe ſuſcepit & conuertit pœnitentiam noſtram.

g Sanctum ſanctorum eſt. Sacerdos † qui offert, comedet eã in 5

e *Nec quiſquam.* Quod comeditur minuitur. Sacrificiũ Chriſti minuit, qui pro peccatis mortuum dicit, cum peccatum non fecerit.

ORIG. Nec quiſquã co. Sacrificium in hoc loco verbum ipſum accipiendum eſt, & doctrina de qua nullus edit, id eſt, diſputat vel tetractat. ſed holocauſtum eſt. Quicquid enim dixit, quicquid ſtatuit, ęterna conſecratione perdurat.

f *In loco ubi offertur, &c.* ✻ THEODO. Quare in holocauſtorum loco victimas quoque ſacrificabãt, quæ pro peccato ſolent offerri? Ad demulcẽdos oblatores vt cognoſcant ſe non eſſe alienos a ſanctis, dum per pœnitentiã ſanantur, ob idque vocauit ſanctaſancto rum. Queſt. 4. *oblatio.

✻ RVPERTVS. *In loco.* id eſt, in catholica eccleſia, extra quam nõ eſt habere vel accipere ſancti ſpiritus incendium, immolabitur domino. Alioquin ſi in hæreticorũ cõuenticulo immoletur, non eſt hoſtia pro peccato, non eſt corpus quod traditum pro nobis, nõ eſt ſanguis qui fuſus eſt pro peccatis totius mundi. Sacerdos qui offert, comedet eã in loco ſancto, in atrio tabernaculi. Bene ergo canonica cenſuit auctoritas ut nũquam ſacerdos qui Miſſas celebrat, omittere audeat ipſe communiter. † expiãs illud.

g *Sacerdos qui, &c.* AVG. Non quod imponit, illud enim igne conſumitur, ſed quod inde remanet: dicit autem poſtea. Omnia quæ pro peccato ſunt, ex quibus illatum fuerit a ſanguine eorum in tabernaculum teſtimonii exorari, in ſancto nõ edetur, ſed igni cremabitur. Quomodo ergo ad ſacerdotes pertinent manducanda quæ remanent de ſacrificiis pro peccatis. Quare intelligendum eſt hęc excepta eſſe, de quorum ſanguine tangitur altare incenſi. Hoc enim fieri iuſſit de vitulo, quẽ pro peccato ſuo offert ſacerdos: & de uitulo pro peccato ſynagogæ, ut carnes quæ remanſerunt extra caſtra, comburantur, hoc & modò breuiter commemorat. Quę. 18. in Leui. Literaliter.

ORI. Quædam hoſtiarum ſunt ſolius Dei, quædam Aaron & filiorum eius, quædam ipſius & filiorum & filiarum eius, vt etiam uxori ſacerdotis edere liceat. Ex his quædam ſunt ſacerdotum, & filiorum & filiarum eorum, ſed de quib. edere liceat etiam filios Iſrael. In illis autem quas edere licet filiis Iſrael, participium habent ſacerdotes, & filii eorũ nõ tamen ex omni hoſtia quã edit ſacerdos, etiã filiis Iſrael edere licet. Prima ergo Hom. 5. in Leuiticũ.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *ſequentem, ubi dicitur de oblatione huius ſimilę.*

1 Offeret autem eam. *Sacerdos qui iure patri ſucceſſit, hic eſt ſummus ſacerdos: nec poteſt conuenienter dici, ut videtur, quod filij Aaron illa die obtulerunt, niſi prout erat eis licitum offerre, poſtea cum eſſet dies incremationis inſtitutionum ipſorum in ſacrificijs offerendis: & ideo quod dicitur hic*: Hæc eſt oblatio quam offerre debent Aaron & filii eius. *Poteſt dici quod hoc dicitur pro tanto, quia in oblationibus Aaron filij eius miniſtrabant ei, non ſicut offerentes ſuper altari, ſed ſicut offerenti miniſtrantes, & patet per hoc quod habetur infra 11. c. ubi agitur de ſacrificiis huius octauæ diei, & non dicitur ibi, quod filij Aaron obtulerunt, niſi miniſtrando patri.*

2 Tota cremabitur. &c. *Quia nihil de ea cedebat in uſum ſacerdotum, & idem concluditur generaliter de omni oblatione quam faciebãt ſacerdotes pro ſe, cum dicitur*: Omne enim ſacrificium ſacerdotum igne conſumetur.

3 Locutus eſt dominus. *Hic conſequenter agitur de uſu ſacrificij in re animata, & primo quantum ad ſacrificium pro peccato, ſecũdo quãtum ad ſacrificium, quod uocatur hoſtia pacifica c. 7. Adhuc circa primum agitur primo de ſacrificio pro peccato commiſſionis. ſecundo de ſacrificio pro peccato omiſſionis, ibi*: Hæc quoque eſt lex hoſt. pro de. *tertio ponuntur quædam regulę communes ad utrunque ibi*. Ad ſacerdotem. *Circa primum oſtenditur primo, ubi hoſtia pro peccato debeat immolari, cum dicitur.* Diuiſio.

4 In loco ubi, &c. *Non eſt intelligendum de oblatione holocauſti ad incendendum, quę fiebat ſuper altare, ſed de oblatione holocauſti ad immolandum, quę fiebat in atrio ante altare. Secundo ſubditur, quis debeat eam comedere & ubi, cum dicitur.*

5 Sacerdos qui, &c. comedet eam. *non ſub dio, quia ille locus erat pro ſacrificiis & oblationibus, ſed in exedra in hoc parata.*

✻ 1 Quic-

MORALITER.

✻ bet pietas adiungi & frigi in ſartagine per zelum iuſtitię diuinæ, ne pietas ſit nimis remiſſa, & zelus ſine pietate eſſet nimis durus. Debet etiam offerri calida, quia ſine calore charitatis non poſſunt opera iuſtitię, nec etiam pietatis. 1. Cor. 14. b. *Si diſtribuero in cibos pauperum omnes facultates meas. Et ſi tradidero corpus meum ita ut ardeam, &c.*

4 Iſta

4 *Iſta eſt lex ho. pro pec.* Per hanc hiſtoriam pœnitẽtia deſignatur, per quam delictum expiatur, & de hac hoſtia dicitur. Moraliter

7 *Sacerdos qui offert, comedet eam.* Hæc autem hoſtia a ſacerdote nouæ legis offertur, qñ peccatur in foro cõſcientiæ ab eo vere penitens iudicatur, ſed tunc ab ipſo comedtur, qñ per abſolutionẽ debitam peccator Chriſto rẽcõciliatur, & iterũ incorporatur, ſicut Act. 10. dicit: *Surge Petre, occide & mãduca.*

H

ma ergo hoſtia,holocauſtum eſt.Nō enim debet eſſe prima
A niſi quæ omnipotenti Deo offertur.Secunda eſt quæ à ſacer
dotibus editur.Tertia de qua filios Iſrael qui offerunt edere
licet, mundos ſcilicet tantum. Soli enim mundi iubentur e-
dere de ſacrificiis.

arca recōditur & urna, & tabulæ teſtamenti.Sed vni tantum
pontifici,& huic ſemel in anno certis temporib.& myſtici
purgationib. Sunt alia,ad quę poſſunt peruenire etiam Le
uitæ.Sūt & alia ad q̄ poſſunt accedere filii Iſrael id eſt laici,non
tamen alienigenæ,niſi aſcripti iā fuerint in eccleſia domini

MYSTICE. Has hoſtias intra temet ipſum require,habēs intra temetipſum greges boum, qui benedicuntur in Abrahā, & greges ouium & caprarum , in quibus benedicti ſūt & multiplicati patriarchæ. Sunt intra te etiam aues cæli. Ne mireris, intellige te eſſe alium mundum, & intra te eſſe ſolem & lunam & ſtellas.Vnde Abrahæ dicitur: *Aſpice cælum & vide ſtellas , ſi dinu. poſſunt præ mul. &c.Sic enim erit ſemen tuum ſicut ſtellæ cæli*.illi,ſcilicet qui ex fide eius geniti rationi-

Gen.15.b.

B

* illud ſup quod aſp. ſum fuerit

a Eccleſia in qua Chriſtus penitentium ſalutem operatur, quæ cibus eius dicitur.Meus, inquit,cibus eſt,vt faciam voluntatem patris qui miſit me.i.ſalutem humani generis.

a loco ſancto in atrio tabernaculi . Quicquid tetigerit car- 1

a Penitentiæ.Ieiunium,cilicium,lachrymas,orationem, eleemoſynam (ex his pœnitentia conſiſtit) hæc qui tangit recte ſanctificatur.
b Orige.in baptiſmo.Sicut.n.vita carnis ſanguis eſt,ita pœnitentiæ vis baptiſmus eſt,ſine quo pœnitentia non prodeſt. c Cato quæ eſt veſtis animæ.

nes eius ſanctificabitur . Si de ſanguine illius veſtis fuerit a- 2

a Ipſa aſpertione. b Eccleſiæ Gentilium aſperſiones extra ſunt:& ideo non abluunt,vel quicunque extra ſunt. c Vnde in magna domo ſunt lignea,& fictilia.peccatores.ſ.

c ſperſa, * lauabitur in loco ſancto. † Vas autem fictile in quo

a Vnde:Tanquam vas fict.confrin.eos. Terrore iudicii. Quia bona male percepit.
b Fortis & ſolidus Qui non ſed ta l peccata hic fricatur,i.calore ſpiritusſancti inflammatur.
c Non frangetur,quia videns alium pœnitentem mouetur ad compunctionem.

coacta eſt,confringetur. Quod ſi vas æneum fuerit, defrica-

a Lachrymarum compunctione.

d bitur & lauabitur aqua. Omnis maſculus de genere ſacer- 3
dotali , veſcetur carnibus eius , quia ſanctum ſanctorum eſt.

a Vituli.ſ.ſynagogæ vel pro peccato.

Hoſtia enim quæ cæditur pro peccato, cuius ſanguis infertur
in tabernaculum teſtimonii,ad expiādum in ſanctuario,non
e comedetur,ſed comburetur igni.

Aegyptius enim īn tertia generatione intrabit in eccleſiam Dei,id eſt, in fide patris & filij & ſpiritusſancti, qua credit omnis qui conſociatur eccleſiæ Dei.Sciendum eſt autem quod licet ex hoſtiis quædam concedantur ſacerdotibus ad edendum , non tamen omnia. Aliqua enim pars Deo offertur,& altaris ignibus traditur, quia etſi conceditur nobis aliqua ex ſcripturis cognoſcere,aliqua tamen Deo reſeruantur, quæ ſuperāt noſtros ſenſus, ne aliter a nobis quā

bilitet viuūt,& diuinas leges & præcepta cuſtodiūt. Saluator
Matt.5.c. quoque ait:*Vos eſtis lux mundi*.Ne ergo dubites intra te eſſe ſo
lem & lunam,audi aliquid maius,ne vitam tuam tanquā vi-
lem negligas.Habet hic mundus gubernatorē ſuūqui in ipſo
Hier.23.e habitat omnipotentē Deū. Vnde dicit:*Nonne cælum & terrā, ego impleo*? Audi quid de hominib.dicat omnipotens. *Habita-*
Leu.29 b. *bo in eis,& inam*.Addit ergo ad perſonam tuā aliquid plus. *Ero*
2.Reg.7.c *eis in patrem,& ipſi erunt mihi in filios & filias*, vbi holocauſtum
iugulatur,quod ſoli Deo offertur , ibi etiā hoſtia pro peccato
vt ſ.intelligat ſe qui peccauit,& penitet,& contriti ſpiritus ho
ſtiam offert,ſtare in loco ſancto,& his qui pertinent ad Deū
aſſociari.Coram dño offert,vel in conſpectu domini, qui nō
Gen.4.c. exit a conſpectu eius,ſicut Cain,ſed fiducialiter ſtat, nec aſpe
ctu meius peccati conſcientia declinat.Ideo hanc hoſtiā di-
cit eſſe ſanctū ſanctorū . Audi aliquid maius. Quæ eſt hoſtia
quæ pro peccato offertur,& eſt ſancta ſanctorum,niſi vnigenitus Dei dñs meus Ieſus Chriſtus,ipſe ē hoſtia pro peccatis
Oſee 4.b. & ſancta ſanctorū. Sacerdos qui offert illud edet.Hic eſt ſacer
Deut.4.d. dos,qui peccata populi comedit & cōſumit, qui eſt ſacerdos
Eſa.1.f. in æternum. *Et Deus noſter ignis conſumens eſt*, peccata ſcilicet humana.Illa abſūmit,illa deuorat,illa purgat.vnde alibi dicit. *Et purgabo te igni ad purum,&c*.Ipſe enim peccata noſtra ſuſcepit,
& in ſemetipſo tanquā ignis comedit.Sacerdos qui obtulerit
edet illud in loco ſancto in atrio tabernaculi. Conſequens enim eſt,vt ſecundum eum qui ſacerdotium eccleſiæ dedit,ſacerdotes eccleſię accipiant peccata populi, & imitantes magiſtrum tribuant remiſſionem peccatorum. Qui debent ita
C eſſe perfecti,& in officiis eruditi,vt in loco ſancto ipſi nō pec
cando conſumāt peccata populi. In locum ſanctum venerat
Exod.3 b. Moyſes,cui dictum eſt, *Locus in quo ſtas,terra ſancta eſt*.& in eccleſia locus ſanctus eſt,fides,charitas,cōſcientia bona.Sacer
dos edet carnes ſacrificii in atrio tabernaculi teſtimonii, cū
intelligere potuerit,quæ ſit ratio,vel quæ myſteria in his quæ
ſcribūtur de atriis tabernaculi teſtimonii ad quæ nullus acce
dit,nulli niſi ſacerdotib.patent,qui ſcientia & myſtico intellectu,poſſunt eorū ſecreta penetrare.Sunt alia dogmata in ec
cleſia ſecretiora,quæ nec adire ſacerdotib. licet, vbi ſcilicet
arca

veritas habet,proferantur,melius iſta igni reſeruamus.

a *Quicquid tetig.&c*. Quamuis oblatio ſit alterius,id eſt, penitentis,ſanctificabitur etſi non peniteat.Similiter ſi paruulus baptizatus fuerit,qui per ſe nondum peccauit, mundatur ab originali.

✠ THEOD. Reuerentiam commendat,vt cum religione accedant ad ſacra,imò procul conſiſtant.Qui enim temere appropinquarit,vt vel gutta ſanguinis aſpergatur,ad fores templi iubetur aſſidere tanquam ſacri penitus expers.Quin & indumentum eo ſanguine in fectum diligenter ablui iubet, uaſa que omnia perfricari,quæ affringi nequeant.

b *Si de ſanguine*,id eſt ſi ſubſtantia carnis peccatis fuerit maculata.Vnde:*Veſtimentum mixtum ſanguine erit in combuſtione, & cibus ignis infernalis*.ſ.lauabitur in loco ſancto,id eſt,ſpem habebit in baptiſmo,qui non ſolum præterita abluit, ſed inſtruit vt de futuris pœnitere poſſit.

c *Vas autem,&c*.Infirmus,ſ.imbecillis, qui peracta pœnitentia relabitur ad peccata, hic confringendus eſt terrore iudicii.

✠ RVP. Vas fictile confringetur,videlicet ne poſt ſancta ad commune culinæ vſus reducatur. At vero æneum defricabitur & lauabitur,ſine dubio quia grauiori quam fictile diſpendio confringeretur.Cæterum nos neque fictili,neq; æneo,neq; ligneo,ſed tantum argenteo ſiue aureo vaſe, hoſtiam ſacram conficimus.

d *Omnis maſculus,&c*.Sacerdos integrum ſacrificium offerēs & comedens,Chriſtus eſt,qui noſtram penitētiam offert, & comedit peccatorum ſalutem.Carnes autem ſacrificii, quæ pertinent ad penitentiam,omnis maſculus de ſacerdotib.comedit,fortis.ſ.& ſtrenuus,cui dicitur.*Viriliter age,et confortetur cor tuum,& ſuſtine dominum*.

e *Non comed.&c*.Quia ad Chriſtū pertinet,quia propria auctoritate & propria diuinitatis virtute remiſſionē tribuit.Eius.n. paſſio per q̄ nobis procuratur remiſſio,nō fuit hominis puri, ſed Dei incarnati.Ideo non editur ab hominib. ſed igne conſumitur,quia remiſſionem dare Dei ſolius eſt,qui per ignem ſignificatur. *Deus enim noſter ignis conſumens eſt*.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Quicquid tetig.&c. *Illud ſecundum aliquos refertur ad homines qui non debebant tangere talia,niſi ſanctificati. Secundum alios refertur etiam ad alias res comeſtibiles, & maxime eiuſdem generis vel ſpeciei, quæ ſi tangerent carnes prædictas, ex tali tactu ſanctificabantur, nec poterant comedi aliter, quam dictæ carnes ſacrificij.*

2 Si de ſanguine illius, &c. *Iſta dicuntur propter ſanctitatem & reuerētiam hoſtiæ,quia ſi aliquid de humore eius pertactum eſſet impreſſum iſtis reb.debebat purgari modo qui hic exprimitur.*

3 Omnis maſculus de gen. &c. *Quia non ſolum ſacerdotes,ſed etiam filij eorum poterant de carnibus huius ſacrificij comedere. Conſequenter excipit oblationem pro peccato, de qua nondum erat licitum comedere, ſcilicet hoſtiam, cuius ſanguis inferebatur intra tabernaculum , cuiuſmodi erat hoſtia oblata pro peccato pontificis,& hoſtia oblata pro peccato multitudinis, vt dictum eſt, ſupra 4. capit.*

✠ CAP.

DElicto. Isichivs. Delictum aliquando dicit peccatum recognitum, aliquando quod in ipſum cõmittitur Deũ, quod difficile ignoſcitur. Vnde: *Si peccauerit vir in virum ſacerdos orabit pro eo, ſi vero in Deum, quis orabit pro eo?* Neceſſario ergo aries ĩ ſacrificio offertur, eum ſignificãs de quo dicit, *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*, qui ſolus quod ĩ ſe commiſſum eſt, poteſt re laxare. Aries autem non omnis in holocauſtum fit, ſicut vitulus oblatus pro populo & pro ſacerdote, qui Chriſtum ſimiliter ſignificat. Sed ibi gñaliter remiſſio humani generis diſpẽſat. Ideo neceſſario omne Chriſti ſacrificiũ offert hic autẽ pro eis fit, quib. ſacrificium & remiſſio procurat. Quęcũq; ergo ſaluare poſſunt, ſuſcipiũtur in Chriſti ſacrificium, pax ſc. & ſanctimonia, ſine qua nemo videbit Deũ, oblationes enim interiorũ cogitatiões ſunt, quibus pacaris cum omnib. pacem habem⁹. Oblatio autem regnum & pinnulę epatis & femorum ſãctimonia eſt.

Orig. *Sicut pro peccato, &c.* Similiter iubentur adipes arietis qui circa renes ſunt, & qui interiora operiunt imponi ſupra altare, vt quicquid ĩ te craſſum eſt, & operit ĩteriora tua, altaris ignib. offeras, vt purgatis interioribus dicas: *Benedic anima mea domino, & omnia quę intra me ſunt nomini ſancto eius.* Aliter enim ſpiritualẽ ſenſum non poſſunt habere vel Deum laudare. Si autem interiora purgaueris ab omni vitio libidinis, hoſtiã p delicto iugulaſti, & ſacrificium ĩ odorem ſuauitatis obtuliſti. Sacerdotis qui offert illud & repropitiauit pro delicto, ipſius erit. Diſcant ſacerdotes quia pars parata eſt eis cum his ſcilicet, quos ad pœnitentiã adduxerint, & tales effecerint, vt propitius ſit eis De⁹. Meritum enim ſubditorũ, merces erit & gloria talium ſacerdotum. Intelligant ergo ſacerdotes, vbi ſit data vera portio, in hoc vacẽt nec ſe ſuperfluis actib. implicent, ſed ſciant ſe in nullo alio habere partẽ apud Deũ, niſi in eo ꝙ p peccato offertur id eſt, quod a via peccati peccatorem conuertunt.

D vbi ſupra

Pſal. 102. a

† ſuper altare in circumitu & infra.

† tremouebit.

E

CAP. VII.

¶ Scilicet quę dicta eſt pro peccato.

a HÆc quoque lex eſt hoſtiæ pro delicto San- 1
a ¶ Quia æque placet Deo virtus iuſtorum & digna pœnitentia peccatorum, quę reſtituit in gradum priſtinum Dauid & Petrum. 2
cta ſanctorum eſt. Idcirco vbi immolabitur
holocauſtum, mactabitur & victima pro
b delicto: ſanguis eius † per gyrum fundetur
a ¶ Greg. Cauda finis eſt corporis, ille vero bene immolat qui ſacrificium boni operis vſque ad finem perducit.
b ¶ Eum, ſcilicet qui grauia commiſit peccata Chriſtus ſaluare deſiderat.
altaris. Offerent ex ea caudam, & adipem, qui operit vitalia,
a ¶ Vult Chriſtus pœnitentia mundari interiorem hominem & habere caſtitatem.
b ¶ Lxx. pinnam hepatis. c ¶ Vt propriam concupiſcentiam non habeat, ſed iam omnino offerat.
duos renunculos, & pinguedinem, quæ iuxta ilia eſt, reticulumque iecoris cum renunculis, † & adolebit ea ſacerdos ſuper
a ¶ Non mollis, non fœmineus, non debilis.
altare. Incenſum eſt domini pro delicto. Omnis maſculus de 3
¶ Legitima generatione ſuccedens, vita & ſcientia præcellens. ¶ Eccleſia.
ſacerdotali genere, in loco ſancto veſcetur his carnibus,
a ¶ Scilicet quaſi non fruſtra differt hoc ſacrificium ab his quæ ſunt pro peccato: quia pro delicto eſt, quod ſcilicet in Deum commiſſum eſt.
c quia ſanctum ſanctorum eſt. Sicut pro peccato offertur ho-
d ſtia, ita & pro delicto. Vtriuſque hoſtiæ lex vna erit. Ad ſa-
a ¶ Chriſtus, ſ. exteriorem ſubſtantiam in membris ſuis, i. pauperibus ſuſcepit.
cerdotem, qui eam obtulerit, pertinebit. Sacerdos qui offert 4
a ¶ Hominis: non. n. addit boum vel ouium vel ſimilium, per quod innuit ſpirituale holocauſtum. 5
¶ Theologiæ.
e f holocauſti victimam, habebit pellẽ eius. Et omne ſacrificium ſi 6

Origen. Quidam dicunt eſſe delictum cum nõ facimus quod debemus, peccatum vero cum facimus quod nõ debemus, ſed non vbique hoc obſeruatur.

b *Sanguis eius, &c.* Isichivs, Quæcunque fiunt in ſacrificio pacificorum, in hoc quoque iubet fieri.

c *Sicut pro peccato, &c.* Orig. Peccatum eſt perpetratio mali: delictum deſertio boni. Sicut enim aliud eſt declinare a malo aliudq; facere bonum, ita & aliud abſtinere a bono, & aliud facere malum. Vel delictum eſt quod ignoranter, peccatum quod ſcienter committitur.

☩ Radvlphvs. Sicut non ſemper ad æqualitatem ponitur, ſed ad aliquam ſimilitudinẽ. Quod in epiſtola Iohannis apparet, vbi dicitur, *Omnis qui habet hanc ſpem in ipſo ſanctificat ſe, ſicut & ille ſanctus eſt.* Nemo enim in ſanctitate Deo æquari poteſt, tamen p modulo noſtro debem⁹ aſſimilari. Dicatur ergo, ſicut pro peccato offertur hoſtia, ita & pro delicto, quia licet homines lateat, coram Deo tamen qui cordis nouit abſcondita, cum peccato conſenſum præbemus, peccatum explemus.

Orig.

d *Ad ſacerdotem, &c.* Chriſtum, qui nobis propitiatio ſanctus eſt. In ipſo ergo oẽe ſacrificium miniſtratur & agitur, & ꝙ ex penitentia conſequitur, ad eum refertur. Ipſe enim vt nos ſaluaret, venit dicens: *Non ueni uocare iuſtos, ſed peccatore.* Allegoric. Matt. 9. b.

e *Holocauſti victimam.* Isichivs. Non boum, ſ. aut ouium aut ſimilium, ſed hominis, vbi enim non ab his qui offerunt, ſed quę offeruntur ſacrificia, conſiderantur, neceſſario animalia memorantur, hic autem quia apertius voluit introducere perſonam domini, ſacerdotem poſuit offerentẽ holocauſtũ hominis, *Intelligibilia* enim holocauſta offert ſolus Chriſtus ad cuius imitationem, & hoſtia noſtra & conuerſatio formatur, cuius reſpectu patientiam habemus in paſſionibus. F

f H*abebit pellẽ.* Circũſtãtiã diuitiarũ, quas debẽt offerre vero ſacerdoti q volũt holocauſtũ fieri. Satan circũſtantiã diuitiarũ pellẽ nominauit dicẽs: *Pellem pro pelle omnia quæ habet homo, dabit pro anima ſua.* Hãc dedit Iob vt pellem. i. patientiam retineret, quæ pellis dicitur ex qua fiunt multa vtilia.

☞ 1 *Et quic-*

NICOLAVS DE LYRA.

Cap. VII.

HAEc quoque. *Hic cõſequenter agitur de vſu hoſtiæ oblatæ pro peccato omiſſionis, et ideo vocatur pro delicto, delictum enim dicitur quaſi derelictum, & hoc eſt quando aliquid omittitur, quod quis facere tenetur.*

2 Sancta ſanctorum. *Non accipitur hic ſancta ſanctorum, pro illa parte tabernaculi q̃ dicebatur ſancta ſanctorũ, ſed eſt ſenſus, eſt de numero ſanctorum, quia omnia ſacrificia dicebãtur ſancta inquantum erat ad diuinum cultum oblata. Cętera patent uſque ibi.*

Omnis maſculus. *Vbi determinatur a quibus, & vbi debeant carnes huius hoſtiæ comedi.*

Vtriuſque hoſtiæ lex. *ſc. pro peccato & pro delicto.*

Lex vna erit. *ſ. quantum ad vſum, in pluribus tamen differunt.*

Ad ſacerdotem. *Hic ponuntur quatuor regulæ generales reſpectu pręcedentium. Prima eſt, quod carnes hoſtię pro peccato commiſſionis & omiſſionis, erat ſacerdotis offerentis, quia illi pro quibus offerebantur, non habebant in ea partem aliquam, ad denotandum quod debebant elongari a peccato perpetrato, cauendo a recidiuo. Secundo eſt de hoſtia holocauſti, quæ tota incendebatur, excepta pelle, & illa erat ſacerdotis offerentis, & hoc notatur cum dicitur,* Sacerdos qui offert holocauſti, &c. *Tertia eſt de oblatione ſimilæ, quæ qualitercunque coquatur ſeu piſtetur, debet eſſe ſacerdotis offerentis, vt notatur cum dicitur.* Et omne ſacrificium ſimilæ, &c. *Quarta eſt, quod prędicta quę cedebant in vſum ſacerdotis, cunctis filijs Aaron æqualiter diuidebantur, quod notatur cum dicitur:* Cunctis filiis Aaron æqua menſura, &c. *Quę quidem æqualitas ſecundum Rab. Salomo. ſic ſeruabatur, quod quilibet de filijs Aaron habebat ſibi diem deputatum ad offerendum, & oblationes illius diei pertinebant ad ipſum pro ſe, & domo ſua. Alij vero dicunt, quod ibi ſeruabatur æqualitas proportionis, non tamen quantitatiua, quia oblationes diuidebantur ſic quod vnuſquiſque qualibet die accipiebat ſecundum proportionem ſui laboris, ſed dictum Rab. Salom. magis concordat textui pręcedenti, vt patet intuenti.*

☩ 1 Hæc

MORALITER

☩ 1 *Hæc quoque eſt lex hoſtiæ.* Sequitur.

a ¶ In quo ſignificat partum virginis. b ¶ In qua ſignificatur reſurrectio.
a milæ quod coquitur in clibano, & quicquid in craticula vel
a ¶ Quæ ſignificat crucem.
in ſartagine præparatur, eius erit ſacerdotis, a quo offertur,
a ¶ Id eſt, ſi eloquens fuerit vel non. Oleum eloquentiam ſignificat. Vnde: Nitidius oleo guttur eius, &c. Prouerb. 6. a. ¶ Id eſt ſi diuitis fuerit, qui habet vnde miſericors ſit.
b ¶ Id eſt pauperis, qui quod largiatur non habet aut ſapientia indiget. c ¶ Quia ſimiliter accipit Deus bonam deuotionem pauperis & diuitis, ſimplicis, & ſapientis.
b ſiue oleo conſperſa, ſiue arida fuerit. Cūctis filiis Aaron æqua
c a ¶ Salutare ſacrificium in duas diuidit partes, vnam laudationis, alteram voti.
menſura per ſingulos diuidetur. Hæc eſt lex hoſtiæ pacifico- 1
¶ Lxx. laudatione. Vnde: Immola Deo ſacrificium laudis, & redde alti vota tua.
d rū quæ offertur domino. Si pro gratiarū actione fuerit obla- 2
a ¶ Id eſt habeant ſcientiam euangelicam quæ perfecta & ſolida. ¶ Apoſtolicos libros.
b ¶ Corruptione alienę doctrinæ. c ¶ Vt quicquid ſapit, imputetur gratię & miſericordiæ Dei. 3
d ¶ Propheticos libros, qui non tam plane annunciant miſericordiam Dei, permiſcentes minas pro importunitate Iudaica: propriè lagana non dicuntur conſperſa, ſed vncta. 4
e tio, offerent panes abſq; fermento, conſperſos oleo, & lagana
a ¶ Theologiam, ſ. ſed cum eleemoſyna, quam propter ſubtilitatem ſimilam vocat. 5
f azyma vncta oleo, † coctamq́. ſimilam, & † collyridas olei au 6

Tropologice.

a *Et quicquid in craticula, &c.* Quia hæc theologiæ incarnationis proxima ſunt neceſſario offerentis ſacerdotis ſunt, id eſt Chriſti nati, paſſi, & qui reſurrexit.

Homil. 5. in Leuit.

b *Sine oleo conſperſa, &c.* ORIGEN. Sacrificium ſalutare iubetur fieri in oleo. Sacrificio pro peccato nō ſuperponitur oleū quia pro peccato eſt, ideo nec oleum lætitiæ, nec thus ſuauitatis habet. Luctus .n. conuenit peccantib. non lætitia, vel odor ſuauitatis, quia ex perſona peccatoris dr: *Computruerunt & corruptæ ſunt cicatrices meæ a facie inſipientiæ meæ.* (Pſal. 37. b.) Cor hoīs clibanus eſt, quia ſi vitia vel diabolus ſuccenderint, non coquet, ſed exuret. Sed ſi ille ſuccenderit, qui venit ignem mittere in terrā (Luc. 12. f.) panes ſcripturarū, non exurit ad perditionem, ſed coquit ad ſacrificium. Fortaſſis in clibano coqui dñr, quę bene recondita ſunt, nec facile proferri ad vulgus pñt. Sunt .n. multa huiuſmodi, q̄ ſi in clibano non coquuntur, cruda ſunt, comedi non pñt, ſicut in viſione Ezech. (Ezech. 1.) Nō .n. credendū ꝙ ſit aīal in forma leonis, quo vehatur Deus, vel vituli vel aquilę. Tria ſunt in quib. ſacrificia præparantur. (Tria ī quibus ſacrificia præparantur.) In clibano, in ſartagine, in craticula. Clibanus ſm ſui formam profundiora in diuinis ſcripturis ſignificat. Sartago ea q̄ ſi frequenter verſentur intelligi pñt, & explicari, Craticula, quę palam ſunt. Eſt .n. in diuinis ſcripturis hiſtoria, moralitas myſticus ſenſus, ſicut corpus & aīa & ſpiritus. Hoc quoque caniſtrū perfectionis ſignificat, in quo tres panes haberi mandantur. In ſcriptura .n. diuina cibi auditorib. tripliciter apponunt̄. In euangelio quoq; dicitur: *Amice commoda mihi tres panes.* (Luc. 11. a.) Vnus coquitur in clibano, alter in ſartagine, tertius in craticula.

Theolog.

ISICHIVS. Conſperſum oleo ſacrificium de ſimila dicit, quod nec in clibano, neç in ſartagine, nec in craticula mittitur. Hæc eſt theologia, quæ ad humanitatē Chriſti non refertur, ſed de patre eſt, vel de ſpiritu ſancto vel de ipſo filio ſecūdum deitatem. Ideo hoc filiis Aaron per meditationem ſcripturarum ad theologiam proficientib. deputauit æqualiter, vt oēs idem de Deo ſentiant. Hoc ſacrificium hæretici non guſtant, cum diuerſa ſapiant. Eſt ſacrificium non cōſperſum oleo de ſimila quando decima pars ephi abſque oleo, & thure pro peccato offertur, ab his, ſ. qui hircum, aut turtures, aut ouem, aut columbas offerre non poſſunt. Hoc etſi ſacrificiū ſaluatoris ſignificat, quia nō theologica gratia, ſed pro vtilitate offerentis præceptum, filiis Aaron deputauit.

C c Cun-

c *Cunctis filijs Aaron, &c.* ✲ RADVLPHVS. Non in quantitate partium, ſed in dignitate accipientium, æqualitas iſta ſeruabatur. Si enim vnus eligeretur, qui plus quam cæteri definita obſeruatione acciperet, alius qui minus, non eſſet ibi æqualitas, vbi perſonarum acceptio eſſet. Cum vero lex communis circa omnes ſeruatur, vt vnuſquiſque quod offert, hoc habeat, dū nulli quicquam de ſuo iure ſubtrahitur, nec alicui quod alter debeat habere, confertur, æque menſura per oēs ducitur. Nā licet aliquis dū plura offert, plura accipiat, non tamen in hoc aliis cuius tempora miniſterii ſui quodcunque contigerit offerre, conceditur omninm partes ſuſtinere.

d *Si pro gratiarum actione fuerit oblatio.* Ad literam pro gratiarum actione fit oblatio, cum quis de magna tribulatione liberatus gratias agit, ſicut Moyſes poſt tranſitum maris rubri.

MYSTICE quoque qui maiora crimina non commiſerit, Dei miſericordiæ laudes perſoluit, qui ſe immunem ab horrendeis criminibus cuſtodiuit.

✲ RVPERTVS. Hoſtiæ pacificorum quales hodie in eccleſia redolent, qualium iſtæ carnales vmbræ fuerunt, ipſei inſignia ſunt, & pro omnibus profectibus, tam priuatis quam publicis ſtationibus actitantur. Vnde diſcipulum cohortās Apoſtolus prima epiſ. ad Timotheum 2. *Obſecro,* inquit, *primo omnium fieri obſecrationes, orationes, poſtulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus qui ſunt in ſublimitate conſtituti, & cæt.* Legis huius proprietas, qualiter priuatim obſeruetur, ſuperius dictum eſt, ſcilicet in homine, qui ſecundum Apoſtolum dicit ad Romanos 7. *Condelector legi ſecundum interiorem hominem, uideo autem aliam legem, &c.*

e *Et lagana azyma uncta oleo.* Panem, ſcilicet tenuem & latum qui ſcientiam prophetarum ſignificat. Quantum autē diſtat inter ſoliditatem panis & teneritudinē lagani, tantum inter ſcientiam veter. & noui teſtam. panes ergo ſparguntur oleo, lagana vnguntur, quia maius eſt lumen & gratia noui teſtamenti quam ueteris.

f *Coctamq; ſimilam, & collyridas olei, &c.* Diuinam ſcilicet ſapiētiam, quæ coquitur igne charitatis. Nam Chriſtus Dei ſapientia propter nimiam charitatem ſe tradidit morti.

☞ a Offer

NICOLAVS DE LYRA.

Diuiſio.

✲ 1 Hæc eſt lex hoſtiæ pacificorum. *Hic conſequenter determinatur de vſu hoſtiæ pacificæ, & primo determinatur huiuſmodi vſus ſecundo offerendi modus, ibi:* Locutusq; eſt dominus. *Tertio ponitur epilogus, ibi:* Hæc eſt vnctio. *Prima in duas, quia primo ponitur dicti vſus determinatio: ſecundo circa hoc ponitur quędam expoſitio, ibi.* Locutuſq; eſt dominus. *Ad huc circa primum præmittitur vſus ex parte temporis, ſecundo ſubditur determinatio uſus, ex parte rei comeſtibilis, & comedentis, ibi:* Caro quæ aliud tetigerit. *Circa primum ſciendum quod hoſtia pacifica dupliciter offerebatur, vno modo pro beneficio iam adepto, alio modo pro beneficio habendo. Primo vocabatur hoſtia laudatiua, & comedebatur eadem die qua offerebatur. Secunda vocabatur votiua vel ſpontanea, quia non habebat rationem ita debiti ſicut prima, quia pro beneficio accepto magis tenetur homo ad ſeruiendum de quā pro beneficio ſperato, & ideo ſi de hoſtia votiua aliquid remanebat in craſtinum, poterat comedi ſecunda die, igitur præmittitur conditio primæ hoſtiæ cum dicitur:* Si pro gratiarum actione fuerit oblatio, &c.

2 Offerent panes: *in clibano coctos.*

3 Conſperſos oleo: *quia in piſtatione non ſolum ponebatur aqua, ſed etiam admiſcebatur oleum.*

4 Et lagana. *Facta de paſta cocta in aqua calida.*

5 Coctamq; ſimilam. *Quædam ſpecies erat panis primo cocti aliquantulum in aqua calida & poſtea in clibano.*

6 Et collyridas. *Panes ſunt ualde tenues, et alibi uocanter etiā cruſtulæ, quia totum erat quaſi cruſta, & modicum aut nil erat ibi de mica.*

✲ 1 Panes.

MORALITER.

✲ 1 *Hæc eſt lex hoſtiæ pacificorū, &c. Si pro gratiarum actione, &c.* Hæc autē hoſtia euachriſtiam figurauit, Et hic ponūt quinq; modi panū, ꝑ quos figuratus fuit vnus panis viuus & perfect⁹, q̄ de cęlo deſcēdit, ſicut vnum perfectum per plura imperfecta, vt ſupra dictū eſt c. 2. Hunc autē panē offert ſacerdos gratus, de bñficiis à Deo ſibi collatis, deuote celebrādo, & homo non ſacerdos, ſi ꝑ gratiarū actione, pro beneficiis ſibi collatis facit ſacerdotē celebrare. Et ſimiliter pauper nō habēs unde hæc faciat, nihilominus hūc panē offert ſuo modo Miſſā deuote audiendo, & aliqñ plus proficit ſibi quā ſacerdoti celebrāti. Hic aūt panis, dicit̄ conſperſus oleo. Nā gratia Dei quæ per oleū deſignatur, confertur largite in hoc ſacramento, ꝑpter quod nominatur euachriſtia, id eſt bona gratia. Cum panib. autem prædictis offerebatur animal immolatitium, ꝙ patet ex hoc quod ſequitur.

✲ Cuius

1 *Offertur domino. & erit ſacerdotis, &c.* Lxx. Et offeret de omnibus munerib. ſuis laudationem Deo ſacerdoti profnndēti ſanguinē ſalutiars illi erit. *Non enim volentis neque currentis, ſed Dei miſerentis eſt.* Chriſto autē miniſtranti & perficienti ſacrificiū primitiæ offerendæ ſunt.

dit, & quodam modo in mente comedit, ſperans ſe eo tēpore comedere quod eſt impoſſibile, oblatio eius nō ſuſcipitur, qa polluta, peccatū quoque contrahit, vnde ait: Quæcunque anima tali ſe edulio contaminauerit, &c. D

f *Sed & ſi quid, &c.* ORIG. Duos dies quibus licet veſci carnabus ſacrificii, puto duo testamēta poſſe ītellige, in quib. liceat omne verbū quod ad Deū pertinet (hoc .n. eſt ſacrificiū) requiri & diſcuti, & ex ipſis oīs rerum ſcīa capi. Si quid fuerit qđ diuina ſcriptura non decreuerit, tertiā ſcripturam non debere ſuſcipi, quæ hic dies tertia nominatur, ſed qđ ſupereſt igni tradam⁹ id eſt, Deo reſeruemus, qa in præſenti uita Deus ſcire nos voluit oīa quę nūc ſcimus ex parte. *Cū autē uenerit qđ perfectū eſt, deſtruetur, q̄ ex parte ſunt.* Nō ergo aſſumus nobis cūctorum ſcientiam.

vbi ſupra. E

g *Tertius inuenerit dies.* Futurū ſeculū ī quo gñralis reſurrectio q̄ Chriſti reſurrectio ſignificauit. Mane facto tertii diei, tunc quod reliquū eſt igne cōſumetur. Quodcunq; .n. ſalutare imperfectū reliqaerimus, aut malū fecerimus, tanq̄ ligna, aut fœnum, aut ſtipula, igne cōſumetur, nos antem detrimentum patiemur.

* ex omni oblatione † oblatione.

* & Cor. 3. c. † non placebit.

1. Cor. 3. c

2 *Cuius carnes eadem comedentur die, &c.* ORIG. Solidus animæ cib. eſt cibus lactis, eſt cibus olerū, eſt cibus carnis. vnde *Lacte vos potaui, non eſca.* Et alibi: *Qui infirmus eſt, olus man.* Et alibi: *Perfectorum eſt ſolidus cibus.* Carnes ergo ſacrificii ſalutaris quod offertur p̄ laudatione domini iubētur eſſe ſacerdotis. Solidus .n. cibus ex perfecta ſciētia ſacerdotib. deputatur, quia in omnibus debent eſſe perfecti; in doctrina, in morib. in virtutibus, alioquin de ſacrificiorū carnibus non edent. Caro quæ ex ſacrificiis ſacerdotibus deputatur, verbū Dei eſt quod in eccleſia docent. Admonent ergo no heſterna p̄ferant, ſed noua per gratiam Dei & ſpiritualia ſemper inueniāt. Si ea quę heri a Iudæis didiciſti, hodie in eccleſia proferas, heſternam ſacrificij carnem ediſti. Supra quoque in oblatione primitiarum. *Sint,* inquit, *noua, & uetera.*

pra. ... 3. 2 ... 14. ... 5. d ... c.

a ¶ Perfectionem, & firmitatem fidei: nam fermentum, panem roborat. b ¶ Scilicet in modum circini tortos: Hi ſunt diuinæ ſcripturæ expoſitores. quorum expoſitionis ſcientiam habere debemus.
b ¶ Non azymos. c ¶ Secnlari ſcientia ſicubi neceſſaria eſt, vt eſt grammatica, rhetorica, dialectica.

miſtione conſperſas: panes quoque fermentatos cum hoſtia gra- 1
a ¶ Quia vnus dominus, vna fides, vnum baptiſma. Vnde apoſtolus. Vnum ſentiamus omnes in domino.
tiarum, quę immolatur pro pacificis. Ex quibus vnus * pro † pri- 2
a ¶ Chriſti ad quem pertinet vnus panis, quia fides noſtra ad eum & per eum in ipſo eſt.
a mitiis offertur domino, & erit ſacerdotis, qui fundet hoſtiæ
a ¶ Quia incarnationis, ſ. myſteria in præſenti vita perſcrutanda, ſunt & imitanda, nihil indiſcuſſum debet remanere vſque in mane, i. initium alterius vitæ.
b ſanguinem. Cuius carnes eadem comedentur die, nec rema- 3
a Voto qui offert, quando ſe Deo ſeruiturum, & ſeculo renuntiaturum vouet ſponte, quando ſubito conuertitur, & diuinitus inſpiratus compungitur.
c nebit ex eis quicquam vſque mane. Si voto vel ſponte quiſpiam 4
d a ¶ Præſens vita, præſens ſeculum hodie dicitur. Vnde: Hodie ſi vocem eius audieritis, &c. ¶ In preſenti, votum ſoluendum eſt, in futuro enim ſolui non poterit. Vnde: Quicquid poteſt manus tua inſtanter operetur. Eccl. 9.
e obtulerit hoſtiam, eadem ſimiliter edetur die. Sed & ſi quid
f a ¶ Craſtinus dies tempus poſt votum ſignificat, vſque ad finem enim vitæ votum noſtrum poſſumus implere.
in craſtinum remanſerit, veſci licitum eſt. Quicquid autem
g tertius inuenerit dies, ignis abſumet. † Si quis de carnibus vi- 5
a ¶ Id eſt ſcriptura, præter duo teſtamenta. b ¶ Id eſt poſt hanc vitam tempus bene operandi ſperauero, & ideo diſtulerit.
ctimæ pacificorum die tertio comederit, † irrita fiet oblatio,
h nec proderit offerenti, quin potius quæcunque anima tali ſe 6
a ¶ Quælibet virtus vt caſtitas & iuſtitia & huiuſmodi.
edulio contaminauerit, præuaricationis rea erit. Caro quæ ali- 7
a ¶ Aliquid malum fecerit. ¶ Velut caſtitas habita ad vanam gloriam. b ¶ Nemo imitabitur. c ¶ Futuri iudicij.
quid tetigerit immundum, non comedetur, ſed comburetur igni.

PROCOPIVS. Quod ait, *eadem comedentur die, &c.* Nobis ob oculos ponit tempus, quod in hoc ſeculo vitę noſtræ tribuit, quo peracto, videlicet, quando morimur, nulla amplius ſperāda eſt ſalus per alterius mortem, cum Chriſti, mortem & paſſionem in hoc ſeculo deſpicatui habuerimus. Quod inquit *in duobus diebus ſolis, &c.* Nobis in mentem reuocatur dies tertius quo manifice reſurrexit ſaluator noſter.

Vſque mane. Futurum ſeculum, vbi erit vetus dies qui nocti huius ſeculi ſuccedit, nō vult noſtram vitam perfectam relinqui, per quā nos oportet ſaluari, in futuro enim non licebit operari.

Si uoto vel ſponte. &c. Omne ſacrificium pacificorum uel ſalutare ſpōtaneum eſt. Vnde inter dona ſuperius poſitum eſt. Sed gratiarū actionis vel laudis ſacrificium quamuis ſpecies eius ſit, quia rationabile eſt, voluntarium non dicitur, quia cū rationales ſumus, debitum quodāmodo præcipiū creatori debemus rationabile ſacrificium.

g. *Eadem ſimi.* Quia quidem poſt huius vitæ fidem aliam talē deſcripſerunt, introducētes quoddam ſeculum mille annorū quo Ieruſalē ædificabitur & templum eius, & ſancta ſancto reſtaurabuntur, & ſacrificia offerentur. Sed ſi quis hoc credit, &

✲ THEOD. Cur prohibet edere ſacra ſeruata in tertiū diē, pęnamq; infligit trāſgrediēti legē? Vult eos nō ſolos epulari, ſed ēt egenis de carnibus elargiri, idcirco prima quidē & ſecunda die de carnib. illis ſumere iubet, & quę ſuperſunt, igni mādari vt neceſſitate compulſi, pauperes conuiuii ſui ſocios habeant. Quęſ. 9.

✲ RVPERTVS. Tres dies quorū ī tertio carnibus hoſtiæ veſci licitū nō eſt, tres ſtatus ſunt hominis. Status extremus, cū adhuc hō ſine metu peccat, mediocris, cū iam aduerſus peccatū pugnat, optimus & primus, cū tandē peccatū ipſum victor ſub pedib. calcauit. Eadē itaq; die carnes comedūt, cū ei⁹ oblationes a ſacerdotib. recipiūtur, quē gratia Dei iā liberauit, vt non ducatur ī lege peccati captiuus. Altero die adhuc licito comeduntur, cū eius oblationes recipiuntur, qui nondum liberatus eſt, ſed pugnādi ſpē præſtat ſpectatoribus conſcientiæ ſuæ ſacerdotib. quorū commendat ſe orationibus. Porro tertio die nō comedūtur, quādo eius oblationes non recipiuntur, qui ſine lege viuit, q non repugnat vt liberetur, imo forte in peſſimis gloriatur. lib. 1. in Leuit. c. 36. F

h *Caro quæ, &c.* ORIG. Carnes ſanctę diuina verba intelliguntur. Sepe aūt accidit mūdas carnes ꝯtingi ab aliquo immūdo, ☞ vt ſi- Hom. 5. vbi ſupra. Myſtice.

C

NICOLAVS DE LYRA.

1 Panes quoque fermentatos cum hoſtia gratiarū quæ immoletur, &c. *Hoc videtur eſſe contrarium ei quod dictum eſt ſup. 2. c.* Omnis oblatio quæ offertur domino abſque fermento fiet. *Dicendum quod ibi loquitur de oblatione ponenda ſuper altare, vnde ibi ſubditur. Super altare vero non imponentur, ſ. fermentati, hic autem loquitur de oblatione quæ non ponebatur ſuper altare, & ſic panis fermentatus offerebatur cum hoſtia pacifica ad eſum carnium.*

2 Ex quibus vnus. *In* Heb. *habetur:* Ex omnibus vnus, *quia de quatuor modis panum prædictis plures panes offerebantur, & de quolibet modo vnus panis tradebatur ſacerdoti pro primitiis, & ideo panis fermentatus poterat ſic offerri, quia de fermento debebant primitiæ dari vt dictum eſt ſupra c. 2.*

3 Cuius carnes comedentur eadem die, &c. *Et ideo ſi quid remanebat in craſtinum, igne comburebatur. Conſequenter proſequitur de hoſtia votiua, cum dicitur.*

4 Si voto vel ſponte quiſpiam obtulerit, eadem ſimiliter, &c. *Et patet litera ex prædictis uſque ibi.*

5 Si quis de carnibus. *Id eſt non conſequetur effectum, ſ. beneficium a Deo poſtulatum, pro quo impetrando fuit oblata, quia per iſtud peccatum reddidit ſe indignum, ideo ſubditur.*

6 Quæcunque anima tali ſe edulio contami. *Id eſt tranſgreſſionis legis huius.*

7 Caro. *Hic conſequenter deſcribitur vſus ex parte rei comeſtibilis, cum dicitur;* Caro quæ aliquid teti. immun. non co. &c. *Et accipitur hic caro non generaliter, ſed caro hoſtiæ pacificæ tantum, conſequenter determinatur vſus ex parte comedentis, cum dicitur.*

3 Cuius ✲ 1 Qui

MORALITER.

3 *Cuius carnes, &c.* & per hoc ſignificabatur quod ſub ſpecie bur panis vera caro Chriſti continet, ſicut ipſe dicit Io. 6. c. *Panis quem ego dabo, caro mea eſt pro mundi vita,* cuius effectu fruimur, fide charitate formata, quæ non compatitur ſecum mortale peccatum, ideo ſubditur.

a ¶ Hypocriſi. ¶ Hypocrita. b ¶ Fraudulenter operando.
Qui fuerit mundus, veſcetur ea. Anima polluta quę ederit de 1
a ¶ Id eſt virtutibus quæ Deo ſunt dicatæ.
carnibus hoſtiæ pacificorum, quæ oblata eſt domino, peribit 2
a Vnde, non dicatur ouis, ſed lupus rapax. b Imitando conſentiendo. c Ingenioſi.
de populis ſuis, & quæ tetigerit immunditiam hominis, vel 3
a Hebetis ſtulti. b Veluti diuinationis ſomniorum & ſimilium. c Immunda operando.
a iumenti, ſiue omnis † rei quæ polluere poteſt, & comederit
a De conſortio eorum, qui ſunt ſaluandi.
b de huiuſcemodi carnibus, interibit de populis ſuis. Locutuſq. 4
a Deſiderium. ſ. quod totum ad Deum referendum eſt.
c eſt dominus ad Moyſen dicens: Loquere filiis Iſrael: Adipem 5
a Simplicis, innocentis. b Fortis. Qui operatur mandata legis. c Peccatorum pęnitentium. Quia per capram ſignificantur quæ pro peccatis ſunt ſacrificia. d Quia talium noxium eſt deſiderium, nec Deo iubet offerri, quia deſiderium peccatorum.
ouis & bouis & capræ non comedetis. Adipē cadaueris mor 6
¶ Quia ſponte peccat nullo inſtigante. a Diabolo inſtigante. b Quia neglexit ſui cuſtodiam, nec audiens quod dicitur: Sobrii eſtote & vi. &c. 1. Pet. 5. b.
ticini & eius animalis quod a beſtia captum eſt, habebitis in 7
a ¶ Quia transferre illud ad virtutem debemus, vt ad iuſtitiam vel caſtitatem vel eleemoſynam, vel quamlibet operationem bonam, reſoluentes, ſ. & ſubtiliantes. 8
d vſus varios. † Si quis adipem, qui offerri debet in incenſum 9
a ¶ Cogens vel ſuadens ei qui ſeipſum obtulit, non ſupernum deſiderium intendere, ſed ad voluptatem ſuam inclinari. b ¶ Congregatione ſanctorum. c ¶ Animam, quaſi nihil facias ad proximi tui mortem.
e domini comederit, peribit de populo ſuo: † Sanguinē quoq.
a ¶ Iuſtis, quorum conuerſatio in cęlis eſt.
omnis animalis non ſumetis in cibo, † tam de auibus, quam 10
a ¶ Peccatoribus, qui obediunt ventri.
de pecoribus. Omnis anima quæ ederit ſanguinem, peribit de
populis ſui. Locutus † eſt dominus ad Moyſen dicens: Lo- 11

A vt ſi quis de Deo patre, atq; ei⁹ vnigenito, & ſpiritu ſancto, digniū deitatis myſterio purū faciat, ſynceriūq; ſermonē, & de oīb. rationab. lib. creaturis, tanq̄ a Deo factis vt ipſum ītelligetēt, nec aſſerat cōſequēter carnis reſurrectionē. Prim⁹ ſermo eius ſolidus cib. eſt, carnes ſunt ſanctę. Qui vero carnis reſurrectionē negat, quia alienum a fide eſt, ſuperioribus iunctum carnes ſanctas polluit. Præcipitur ergo ne huiuſmodi carnes mãducentur quibus immunditia infidelitatis adiūgitur. Vnde. *Epulemur in azymis ſyn. & ve.* Secundum immūditię genus eſt ne qui carnes edit, immundus ſit & immunditia eius in ipſo ſit, vt ſi ſit aliquis natura florētis & ardētis ingenii, non continuò aptus videbitur ad ſuſcipienda Dei verbi myſteria. Separãdus eſt prius a profanis & mundi operibus, vt eruditionis capax ſit, ſ; prius capax fuerit ſanctitatis. Tertia ſpecies eſt immunditiæ, qua is qui mundus eſt, aliquid contingit immundū, nec iam ſuo peccato quam aliena contagione polluitur, vt ſi quis ſociet inuido, vel iracūdo, vel adultero, & propriis actib. non inſerat ſcelerib. eius, videat tamē eū fratrē odiſſe, inſidiari vxori alienæ, & ſimilia facere, nec diſcedat à cōſortio eius, hic eſt q̄ cōtingit immūdum, vel animam, vel auem, vel morticinum, & aliena immunditia pollutus eſt.

Tres ſpēs immunditiæ.

†reptili quod. 2. Cor. 5. c.

B

*no comedens illū.

*que.

a *Vel iumēti.* Iumēta immūda, ſunt q̄ immundis & terrenis actionib. intēti ſunt, vnde fornicatores, equi emiſſarii dicti ſunt.

Hier. 5. c.

b *Siue omnis rei, &c.* ✲ THEODO. Qua de cauſa prohibet eū qui tetigit ſeminifluū, leproſum, morticinū, aut aliquid aliud immundū, veſci carnib. hoſtię, p hæc leuia grauiores curat affectiones. Si enim ex lege naturalia polluūt, quãto magis ea q̄ procedūt a voluntate, dicētur eſſe proprię legē facta? Et hãc dicendi rationē tenere teſtificant ſubſequētia. Nam cum præcepiſſet adipē omnē offerri ad altare, adipem cadauerū & aliorum animalū a beſtiis captorum, ſegregauit in vſum hominum. Erat igitur immundus ille qui talem adipem attigerat:

Quęſt. 7.

C

c *Adipem ouis, &c.* i. nec fortis, nec innocentis, nec pœnitentis, bona intētio vel deſideriū ſiniſtra interpretatiōe deprauãdū tanquam per hypocriſim ſit factum, ne quis velit meritum alterius exterminare, & quaſi comedendo imminuere.

AVGVSTI. Dixit ſuperius, *Omnis adeps domino*, & quæſieramus vtrū oīs omnino corporis mūdi dūtaxat, nã de immūdis nulla qō eſt, & quid de adipe fieret, quē vetuit comedi? Nunc autē dixit quid fieret de adipe morticini & a fera capti, vt ſit. ſ. in omne op⁹, cui tale aliquid neceſſarium eſt. Vnde remanſit quæſtio, quid fieret de adipe eorū, quæ mūda ſunt ad veſcendum. Sed cum dicit omnē animam perire de populo ſuo, quæ ederit adipē eorū, ex quibus offertur domino, videtur tantū prohibere adipē eorū ex quibus fit ſacrificiū. Iudæi vero nō inueniūt quid de adipe faciãt vnde abſtinēt, & quomodo eum proiiciūt cū dictum ſit: *Omnis adeps domino*, ſi non adipem ſacrificiorum tantū, ſed etiam eorum de quibus non ſacrificiatur, quãuis mundorū hic volūt intelligi, quia per quaſdam impudicitias vel cætera vitia ſibi elegerūt mortem peccati. ✲ PROCOPIV. Pinguedinis ſiue ſeui, & ſanguinis interdicit eſus. Sanguis vitę, at pinguedo virtutis ſymbolū eſt. Vtraq; magnificãt apud Deū, eiq; conſecrantur. Cæterum hęc oīa co tendūt, vt in nobis voluptas & humanæ rationis inſtituta & delitamēta eradicēt.

d *In uarios uſus.* Nō ſolum bonorum imitando opera, ſed etiam malorū nobis in exēplum trahendo. Legimus. n. Herodē natalis ſui diē celebraſſe, & epulas ſanguine fędaſſe, tale deſiderium in vſum habemus vt caueamus, ſed ecōtrario noſtri natalis diē quo in paradiſo fuimus, cū luctu & afflictione memorem⁹. Phariſæus ſuperbiēs ait. *Gratias ago tibi, quia nō ſum ſ. c. c.* Nos econtrario dicamus, *Deus miſerere mei, quia nō ſum ſimilis ſuis tuis*, quia angelicam ducunt vitam in terris.

e *Siquis adi. &c.* ORIG. Quaſi nemo ſcandalizet unum ex his minimis qui in me credūt, &c. Sãguis comedi prohibetur, quia ſi *ne glorieris aduerſus fractos ramos, ne tu excideris, & illi ſi nō permanſerint in incredulitate, inſerũtur.* Saeguis aūt, Iudæorum populus recte intelligitur. Non enim ex fide neque ex ſpiritu Abrahæ, ſed tantum de ſanguine eius deſcendit.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Qui fuerit, &c. *Aliqui libri habent*, immundus. *ſed litera talis eſt falſa, quia libri correcti habēt mundus, & in Hebræo habetur ſic* Omnis mundus ueſcetur ea. *Poſſet enim forſitã aliquis credere, q̄ non eſſet licitum comedere carnes hoſtiæ pacificæ, niſi offerentibus, & propter hoc dicitur hic, quod omnis homo poterat comedere, dum tamen eſſet mundus. Carnes enim hoſtiæ pacificæ poterant comedi ab offerentibus vbique, tamen intra Ieruſalem, & ad illud conuiuium poterat admitti quicunque erat mundus. Sed ſi aliquis immundus inde comederet ſcienter, puniri debebat morte. Iſta tamen immunditia poterat eſſe duplex. Vna ab intrinſeco, vtpote, ſi aliquis eßet leproſus vel ſeminifluus, vel huiuſmodi, & hoc notatur cum dicitur.*

Immunditia duplex

2 Anima polluta, &c. *Id eſt homo pollutus, quia ibi pars accipitur pro toto. Alia ab extrinſeco, videlicet ex tactu rei immundæ, & hoc notatur cum dicitur.*

3 Et quæ tetigerit immunditiã hominis uel iumen. &c. *ut ſup.*

4 Locutuſq; eſt dominus. *Quia dictū eſt q̄ carnes hoſtiæ pacificæ poterãt comedi a quolibet homine mundo, ne igitur crederetur, quod eſus adipis & ſanguinis ſimiliter conccderetur, ideo accipitur cum dicitur.*

5 Adipem ouis, &c. *Ex hoc autem dicent aliqui, quod adeps animalium aliorum, dum tamen eßent licita ad comedendum, erat Iudæis vt ci licitus. Alii autem oppoſitum, prout dictum eſt ſupra 3. cap.*

6 Adipem cadaueris morticini. *Id eſt, animalis per ſe mortui.*

7 Et eius animalis quod a beſtia captum eſt, *id eſt interfectum ſiue laceratum.*

8 Habebitis in uſus uarios. *Scilicet ad vnctiones coriorum, & ſ[...] mentum lucernarum, & huiuſmodi quia talis adeps, etiam ſi eſſet animalis mundi, non poterat offerri domino, nec etiam comedi.*

9 Si quis adipē qui offerri debet, &c. *Id eſt, cremari ſuper altare holocauſti Conſequenter prohibet eſum ſanguinis, cum dicitur: Sanguinem quoque omnis, &c. Sequitur.*

10 Tam de auibus quam de pecoribus. E*x hoc dicit Ra. Sa. quod eſus ſanguinis piſcium & locuſtarum, non eſt Iudæis interdictus, Rationes autem quare eſus adipis & ſanguinis prohibitus eſt, tactæ ſunt ſupra cap. 3.*

11 Locutus eſt domin⁹ ad Moyſen dicēs, &c. *Hic cōſequēter* ✲ *ſcribit*

MORALITER.

✲ 1 *Qui fuerit mundus, veſcetur. &c,* Quia ſcribitur 1. Cor. 11. f. *Probet autem ſeipſum homo, & ſic de pane illo edat, & de calice bibat Qui enim manducat & bibit indigne, iudicium ſi manducat & bibit, non diiudicans corpus domini.*

Notãdum autē, q̄ hoſtia pacifica in tres partes diuidebatur, nã totus adeps in partem domini cedebat, & ad eius honorem in altari cremabat, pectuſculū, & arm⁹ dexter erãt ſacerdo ✲ o.

a *Qui offert uictimam.* ORIGEN. Alia litera: *Qui offert ſacrificium ſalutaris ſui domino, offerat munus ſuũ domino in ſacrificio ſalutaris ſui. Manus eius offerent ſacrificium hoſtiam domino. adipem qui ſuper pectuſculum eſt, & pinnam iecoris, offeret ea ita vt ponatur donum cir ca dominum, & imponet ſacerdos adipem, qui eſt ſuper pectuſculum ſa lutare, & erit pectuſculum Aarõ & filijs ſuis, & brachium dextrũ † debetis ſeparationem ſacerdotij a ſacrificijs ſalutaribus ueſtris. Qui offert ſanguinẽ ſalutaris & adipem ex filijs Aaron, ipſi erit brachium dextrũ in parte. Pectuſculum enim impoſitionis, & brachiũ dẽptionis accepi a filijs Iſraël, ſacrificijs ſalutaribus veſtris, & dedi ea Aaron ſacerdoti & filijs eius legitimum ęternũ filijs Iſrael.* Et ſacrificiũ qđ dicitur ſalutare, nemo offert domino, niſi q ſan⁹ eſt & ſalutis ſuę cõſci⁹ gratias dño refert.

IDEM. Sacrificiũ quod dicitur ſalutare, ſanus tantum & ſalutis ↄſcius in gratias offert, nõ eget animo, non languidus in operib. offerre poteſt. Leproſus ille euangelicus non potuit offerre niſi curatus, ſed vbi a dño mundatus eſt, iuſſus eſt offerre munera ad altare q̃ præcipit Moyſes in teſtimonium illis. Mundus ergo offerre poteſt. Sed quõ? manus eius offerẽt hoſtias dño, nõ homo, ſed manus. i. opera eius, hæc enim cõmendant hoſtiam domino. Si enim contracta ſit man⁹ tua ad dãdum, adhuc leproſus es, & offerre nõ potes. Vbi habemus hoſtiã Gręci habent ὁλοκαυτώματα, quod ſignificat omnẽ fructum quem nõ poteſt infructuoſus offerre, q nõ offert fructũ iuſtitię & miſericordię, & ſimilia. Quod autem ait, *adipes qui ſupra pectuſculum ſunt.* Pectuſculum cor intellige, de quo auferẽdę ſunt omnes cogitationes malæ (inde enim procedunt) vt poſſit cor mundum Deum videre. Pinnã quoq; iecoris p̃cepit offerri, in quo iracundia vel cupiditas. Offert pinnã iecoris qui iram & furorem a ſe abſcidit. Adipes ſunt ſup pectuſculum, imponunt altari, pectuſculũ Aaron & filiis eius, brachiũ dextrum pręcipit ſeparari. Quale eſt pectuſculum ſacerdotis plenum ſapiẽtia, & diuina intelligẽtia, quale & brachium qđ ei offerũt filii Iſrael pro ſalute ſua. Forte ſunt iſta quę in eccleſia nõ geruntur, ſed leguntur. Non enim legerentur niſi ex his ędificatio audientib. præberetur. Si ergo ſacerdos per doctrinã, per multam ſolicitudinem, p vigiliarum laborẽ peccatorem conuerterit, & meliora ſequi docuerit: Si tale opus inquã fecerit, debet qui in ipſius labore ſaluatur, Deo gratias agere, & offerre hoſtiã ſalutaris, quia ſanitatẽ conſecutus ſit. Dicit autem pectuſculum appoſitionis. & brachium dẽptionis. Cũ enim ablatũ fuerit de corde tuo omne craſſum, & mundatũ fuerit ab omni operimẽto, quod igni adẽdũ eſt, reſtat vt apponat ei gratia ſpiritusſancti; & tunc fiet pectuſculũ appoſitionis. Brachiũ vero ſeparationis erit? Si ſcias diſcernere q̃ ſunt opera lucis & tenebrarũ. Si ſeparaueris opera tua a tenebris vt in lumine ſint, brachiũ tuũ efficit ſeparationis. Vel cũ ſeparaueris te ab oĩ fratre ambulãte inquete. Vel

a ¶ Hoſtiæ pacificorum gratiarum actiones, has charitate condire debemus qua conditur omne opus bonum.

a quere filiis Iſrael: Qui offert victimam pacificorum domino, 1

¶ Id eſt charitatem. a ¶ Hoc modo offerens domino. ¶ Ipſe non alius pro illo, quia iuſtitia iuſti ſuper eum erit.

b offerat ſimul & ſacrificium, id eſt libamenta eius: Tenebit ma- 2

a ¶ Lxx. adipem qui eſt ſuper pectuſculum & pinnam iecoris. ¶ Deſiderium, b ¶ Cogitationẽ vel fidem. c ¶ Quia fides de Chriſto munda cogitatio ipſi conſecranda. ¶ Fidem & confidentiam quæ fortitudini iuncta ſunt, quæ in pectore ſignificantur, hæc debet offerre qui ſaluari deſiderat, quia ſine fide impoſſibile eſt placere Deo.

c nibus adipem hoſtię & pectuſculũ. Cumque ambo oblata do-

a ¶ Omne deſiderium noſtrum vult fieri holocauſtum.

mino conſecrauit, tradet ſacerdoti qui adolebit adipem ſu-

a ¶ Sapientia. b ¶ Qui vita ſublimes. c ¶ Fidem & operationem offerat qui ſaluari deſiderat.

per altare, pectuſculum aũt erit Aaron & filiorum eius. Armus

a ¶ Quaſi, Chriſtus qui ſanguinem & vitam pro hobis obtulit, bonam operationem noſtram recipiet.

d quoque dexter de pacificorum hoſtiis cedet in primitias ſacerdotis. Qui obtulerit ſanguinem & adipem filiorum Aa-

a ¶ Hæc eſt fides recta, vel cognitio ſancta, quæ nos de terrenis, ad cæleſtia ſubleuat.

e ron, ipſe habebit & armum dextrum in portione ſua. Pectuſ-

a ¶ Quia, ſ. præcedere, debet ſcientia ſacerdotis. ¶ Hæc eſt operatio bona, quæ iuſtos a reprobis ſeparat. c ¶ Quia opus ſacerdotis ſeparatum debet eſſe & vnicum.

culum enim eleuationis & armum ſeparationis tuli a filiis Iſ- 3
rael de hoſtiis eorum pacificis, & dedi Aaron ſacerdoti ac filiis

Vel cum exierint de medio peccatorum qui portãt vaſa dñi. D

b *Tenebit manibus, &c.* HIERON. *Qui eſt ſuper pectuſculum; & pinnam, &c.* De victimis ſalutarib. adipem offerunt ſacerdotes pectus & brachium dextrũ in cibũ accipiunt. Sẽſus eſt in corde, cor ĩ pectore, voluptas ſecundũ phyſicos, eſt in iecore, vnde Plini⁹: Pinnalia aduerſa voluptante, & per oculorũ feneſtras erũpente. Poſtquã ergo pingue holocauſtum fecerint, & concupiſcẽtiam libidinis igne ſpiritus cremauerint, pectus & brachiũ accipiunt in præmiũ. In pectore mundas cogitationes, legis notitiam: In brachio bona operatio, & pugna contra diabolũ, & armata manus, vt quod mente cõceperint opere probent. Ieſus enim cœpit facere & docere. Pectus quoque appellatur additamentum vel pręcipuum, vel egregiũ. *Labia enim ſacerdotis cuſtodiũt ſcientiã, &c.* Hęc debet eſſe pręcipua, & additamento ſpirituali gratiæ talẽ virum inſtituit, qui poſſit contradicẽtib. reſiſtere & ĩ ſe nihil ſiniſtri operis habere. Dextrum fit brachium & ſeparatum, vt opera ſacerdotis cõparatione virtutum, a cunctis ſeparata ſint. Alia tria exceptis primitijs hoſtiarum, q̃ dantur ſacerdoti de priuato macello, & publico, vbi nõ religio, ſed virtus neceſſitatis eſt brachiũ de quo iã dictũ eſt, maxilla & venter. Maxilla eloquentẽ & eruditum ſignificat, vt qđ pectore ↄcipit, ore proponat. Vẽter receptaculum ciborum in ſcorto Madianiti de ſacerdotali pugione pfoſſus, oẽs labores & momẽtanea blãdimẽta gula ſtercoris fine ↄdẽnat, oñdẽs mẽtib. Deo ſacratis, totũ in receſſũ proiici qđ vocamus. Vnde: *Eſca uẽtri, et uẽter eſcæ. Deus aũt hanc, et hãc deſtruit.* Vituli puluerẽ quẽ adorauerũt filii Iſrael, in ↄtẽptum ſupſtitionis in potum accepit, vt diſcat contemnere quæ ſe videt in receſſum proiicere.

Eſa. 52. c
Epiſ. ad Fabiolam.
Plinius.
Act. 1. a.
E
Malac. 2. b
Nu. 25. b.
Cor. 6. b.
Exo. 32. e.
F

Lxx. Offerẽs ſacrificium ſalutare dño, offeret mun⁹ ſuum dño de ſacrificio ſalutari eius. Quod exponens adiungit. *Tenebit anibus adipem hoſtię.* Vel iuxta Lxx. *manus eius offerent ex ea domino:* Ipſum enim oportet quæ ad ſalutem ſuam pertinẽt operari. *quia iuſtitia iuſti ſuper eum erit, & impietas impij erit ſuper eũ.* Ezec. 18. c

c *Pectuſculũ autẽ erit, &c.* ISIDORVS. Pectus datur ſacerdoti, ut cogitationem mundã & doctrinæ habeat notitiã. Brachiũ dextrum, ut bona opera habeat, & ad pugnã cõtra diabolum armata manu procedat, & quod corde ↄceperit, operum exẽplo perficiat. Dat & de priuaro maxilla, ut eloquentia polleat datur & uenter, vt luxuriam extinguat, & gulam contemnat.

d *Sacerdotis.* AVGVS. Chriſti, in ſacerdote figurati. Vnde ſolus ſacerdos põt ſacrificium hoc perficere. Incipere. n. bonum, noſtrum eſt, pficere, & ad finem ducere, diuinæ gratiæ eſt. *Nõ eſt volentis neque currentis, ſed Dei miſerentis* dirigere actiones, unde & brachium Dei nominatur. Vnde recte armum, uel iuxta Lxx. brachium accepit. Vbi ſupra. Nota. Rom. 9. d.

e *Qui obtulerit ſanguinem, &c.* Chriſtus eſt, qui verum ſanguinẽ pacificorum & adipem, animas ſcilicet, & deſideria ſalutarium Allegoric

NICOLAVS DE LYRA.

Deſcribitur circa victimam pacificam offerendi modus, cum dicitur. Qui offert uictimã pacificorum domino offerat ſimul & ſacrificium, id eſt, libamenta eius: *Iſtud additur ad deſignãdũ, quid ſignificetur per ſacrificium, ſcilicet illa quæ ſimul offerebãtur, cum animali immolando pro pacifica hoſtia, ſicut ſunt panes ſupradicti. Licet. n. proprie loquendo, ſacrificium ſit de animali, oblatio de aridis inanimatis libamentum de liquidis, tamen vnum frequenter ponitur pro alio, vt dictum eſt ſupra.*

2 Tenebit manibus adipem hoſtię & pectuſculum, &c. *Sacerdotes. n. ſupponebãt manus ſuas manib. offerentis, & ſic illud ſuperpoſitum eleuabatur verſus cælum, & poſtea retrahebatur verſus terram, & poſtea ad quatuor partes orbis, ad denotandum, quod offerebatur illi qui eſt dominus cęli, & terræ & orbis, & poſtea ſacerdos accipiẽs iſta de manu offerentis, cremabat adipem ſuper altare. Pectuſculum autem armus dexter. de hoſtijs pacificis cedebant in uſum ſacerdotum, vt hic determinatur, cætera carnes cedebant in vſus offerentium.*

3 Tuli a filiis Iſrael de hoſtiis eorũ pacificis & dedi Aarõ, etc. *Scilicet pectuſtulum & armum dextrum ad euitãdum quãdam ſpeciẽ diuinationis, quæ uocatur ſpatulomãtia, qua vtebantur idololatriæ, quia* ✲ *in ſpa-* Spatulomantia.

MORALITER.

offerentis, reliq̃ uero carnes cedebant in eſum illorum pro quib. hoſtia pacifica offerebatur, ut patet ex ſequẽtibus, & per hoc ſignificabatur, qđ ſacramentum eucharistiæ primo & principaliter ad honorẽ Dei offertur. Secundo ab bonum ſacerdotis celebrãtis. Tertio ad bonum illorum p quib. offertur.

rium offert, q eſt de filijs Aaron ſacerdos ſcilicet ſingularis, A & in oĩbus præcipuus, cui cedit armus dexter in portionẽ, id eſt omnis actio bona & perfectio.

a *Hæc eſt vnctio.* ISICHIVS. Videntur ergo hæc ad vnctionem ſacerdotum pertinere, ſed legiſlator hoc in præſenti non intẽdit. Quã enim cum vnctione ſacerdotum ſocietatem habẽt prædicta ſacrificia? ſed tantum eorum dignitatem, & quem profectum præſtent cuſtodientibus oſtendere voluit. Quod enim ait: *Hac eſt vnctio Aaron, & filiorum eius in cęremonijs domini*, ad ſuperiora redit, ut ſcias quod ſi quis ea cuſtodierit, perueniet ad eam dignitatem ſacerdotis, nec aliter. Hæc eſt enim unctio in cęremoniis domini, q̃ ſcilicet ex prædictis ſacrificiis acquiritur. Vnde addit, *In die qua obtulit eos Moyſes, ut ſacerdotio fungerentur, & quæ præcepit dari eis a filijs* Iſrael. In his ergo nobis unctionẽ dedit, in his nos vocauit Deus die qua obtulit eos, qua die. ſ. unxit eos, vt fungerentur ſacerdotio, per vnctionem. ſ. q̃ nũc dicta eſt. Qui enim ſanctius & ſublimius viuunt, excellẽtiores ſunt in populo. Vnde oportunè ſubdit, *religione ꝑpetua ĩ generationibus veſtris*, vt ſcires quia apud Deũ hęc religio incõcuſſa eſt. Nemo dignitate nec ſapientia vel reb. ſublimib. excellit, ſed qui fecerit q̃ ſuperius pręcepit. Sic enim ſacerdos fit ſecundũ cognitionem Chriſti veri ſacerdotis, qui immaculatã, B & perfectã demonſtrauit vitã. Quid aũt per prędictam unctionem intellexerit in ſequentibus oſtendit.

Vbi ſupra Homil. 5. literaliter

b *Iſta eſt lex holocauſti.* ORIGEN. Cum propoſuerit legiſlator: *Hæc eſt unctio Aaron & filiorum, &c.* Non ſubiunxit quæ eſſet, nec qualiter vnxiſſet, expoſuit, ſed hoc quidem in ſequentibus facit. Nũc vero poſtquam dixit, *Hæc eſt unctio Aaron*, nihil de vnctione ſubiũgit, vt oſtenderet, hæc q̃ ſupra dixerat, ſ. pectuſculum impoſitionis, & brachium ſeparationis, eſſe ipſam vnctionem Aaron & filiorum eius, ne putaremus illa ꝑ carnib. dicta, vt doceret etiam ipſa ſacramento inſerta vnctionis. Poſtea repetit ea q̃ ſupra expoſuerat dicens: *Hæc eſt lex ho-C locauſt. &c.* Hæc eſt quæ ſupra expoſita eſt, & videtur recapitulatio eſſe ſacrorũ, quæ ſupra narrata ſunt, ſicut & illud ſcilicet hęc eſt vnctio. pręlibatio ſequentiũ, tranſiens enim & alia tangit dicenda, & dicta. Dicenda ibi: *Hæc eſt vnctio.* dicta ibi *Hæc eſt lex.*

Vnctio Chriſti partim communis eſt ſuis. Sunt enim & ipſi particeps, vnde & nos participatione Chriſti dicimur Chriſtiani. Sed ĩęſtimabili dignitate excellit. Vngitur & ipſe ſubſtãtialiter, nos uero eius operatione & gratia. Vnguntur ergo cum Aarõ filii eius, ſed non talia in vnctione eorum, qualia fiunt in vnctione Aaron, qđ in ſequentibus manifeſtatur. De Chriſto autem hoc intelligitur. Sciens enim legiſlator ad eccleſiã hęc pertinere myſteria, præcepit conuocari omnẽ cœtum vel ſynagogam, quam Gręci eccleſiam dicunt. Synagoga enim non poteſt hanc legẽ habere, niſi ad eccleſiam conueniat, in qua figurarum veritas conſeruatur.

✻ RVPERTVS. Breuiori rurſus concluſione cuncta pręſentat, de quib. hactenus ad legẽ domini altius lectorem reducẽs quã eſt initium Leuitici, videlicet ad conſummationẽ tabernaculi, vbi locut' dominus ad Moyſen, *Applicat*, inquit, *ad te Aaron cum filijs ſuis, &c.* Hęc, inquit, *eſt vnctio.* Aaron & filiorũ eius, & iſta eſt lex holocauſti, &c. Legem, ſacerdotem, & legẽ populi quaſi digito diſtinctè demonſtrauit.

Iſta eſt lex, &c. ISICHIVS. Vides differẽtes cõuerſationes q̃ Deo cõiungunt, honorem. ſ. ſapiẽtiæ perfectũ, qui ſignificat per holocauſtũ. Vel iuſtitiam mediocrem, quę operatur ea q̃ ſunt ad ſalutẽ. Sacrificia enim pacificorũ vel holocauſtũ uel per oblationẽ, recte eſſe vtilia ad ſacerdotalem dignitatẽ lex intellexit. Vnde in die qua legẽ vnctionis mandauit ſubdidit. ea q̃ ſunt de ſacrificiis, ſimulque omnia breuiter memorauit

c *In monte Sinai.* Qui rub. vel tentatio interpretatur, Similis eſt autẽ rubo tentatio, aſperum enim virgultum eſt, & difficile capit, ſic corona bonæ uitæ in tentationib. & tribulationib. nix habetur. Vnde: *Beatus vir qui ſuſtinet tentationem, quia cum probatus fuerit, accipiet coronam vitę.*

[a ¶ Quia magnificatio eius in perpetuum durat.] [¶ Supradicta.]

a eius, lege perpetua ab omni populo Iſrael. Hæc eſt vnctio 1

[a ¶ Eorum ſ. qui per ea quę dicta ſunt proficiunt ad dignitatem ſacerdotij.]

Aaron & filiorum eius in cæremoniis domini in die quo obtulit eos Moyſes, vt ſacerdotio fungerentur, & quæ præcepit

[¶ Inconcuſſa.]

dare eis dominus a filiis Iſrael religione perpetua in genera-

[¶ Perfectæ ſapientiæ.] [¶ Mediocris iuſtitiæ.]

b tionibus ſuis. Iſta eſt lex holocauſti & ſacrificii pro peccato 2

atque delicto, & pro conſecratione & pacificorum victimis, 3

[a ¶ Rubi vel tentationes.]

c quas conſtituit dominus Moyſi in monte Sinai, quando 4

mandauit filiis Iſrael, vt offerrent oblationes ſuas domino in deſerto Sinai.

☞ CAP

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *in ſpatula & oſſe pectoris de ſuis ſacrificijs ſuperſtitioſe diuinabant.*

1 Hæc eſt unctio. *Hic ponitur breuis epilogus reſpectu pręcedentiũ, cum dicitur:* Hæc eſt unctio Aaron & filiorum eius. *Id eſt ablatio in die vnctionis eorum, de qua dictum eſt cap. pręcedenti qualiter debeat fieri, ſed eius executio ponitur cap. 9.*

2 Iſta eſt lex holocauſti, &c. *De quibus dictum eſt capit. pręcedenti.*

3 Et pacificorum uictimis. *De quibus dictum eſt in hoc ca.*

4 Quas conſtituit dominus. *Hec additur ad oſtendendum locum in quo iſtę leges datę ſunt.*

✻ NICO

ADDITIO I.

In c. 7. vbi dicitur in poſtilla: Sed ſi aliquis immundus inde comederet ſcienter, *debebat puniri morte.*

Duriſſimum eſſet dicere, vt per talem comeſtionem homo puniretur capitaliter, Sed aliter eſt dicendum, nam in hoc loco dicitur de tali tranſgreſſore, Peribit *vel* interibit de populis ſuis, *& ſimiliter in multis alijs dicitur ſimiliter. Quod intelligit ſecundum glo noſtram, vt non dicatur ouis ſed lupus rapax, unde in quampluribus locis, vbi ſimilis ſententia ponitur. ſecundum* Hebręos *diuinę vltionis intelligitur tale peccatum relinqui, non quod per hominem ad pœnam capitalem indicetur, & eſt humanior ſententia, nam de illo in cuius domo inueniretur ſeu appareret quantumcunque modicum fermenti in tempore paſchali, & in quam plurimis caſibus leuiſſimis, talia verba in veteri lege leguntur in quibus duriſſimum eſſet crimen capitale introducere.*

ADDITIO II.

In eodem cap. 7. vbi dicitur in poſtil. Tenebit manibus adipem hoſtiæ, &c.

Sacerdos in huiuſmodi oblationib. faciebat quatuor motus tantum, ſ. eleuare verſus cęlum, & retrahere uerſus terram, & mouere antrorſum, retrahere retrorſum, & ſic in huiuſmodi motibus proprie fiebat ſignura crucis ut patet conſideranti, &c.

* Crucis ſignum.

REPICA

REPLICA *Correctorij contra Burgen.* In 7. cap. Leuitici *cum poſtillator exponeret illum paßum.* Qui fuerit mundus ueſcetur ex ea. *Inter cætera cum dixit. Sed ſi aliquis immũdus inde comederet ſcienter puniri morte debebat. Burgen. eum notat inquiens, Duriſſimum eſſet dicere vt per talem comeſtionem homo puniretur capitaliter. Et dicit ſecundum noſtram gloſ. (vbi de tranſgreſſoribus ſecundum* Hebręos *pœna his verbis pręfiguratur,* Peribit *vel* interibit de populis ſuis *hoc intelligi vt tale peccatum diuinę vltionis relinquatur. Vnde inquit hęc eſt humanior ſententia. Quid eſt tunc quod dicitur Num. xv. d. de homine qui in die ſabbathi ligna collegit, quem cum Moyſes & Aaron carcere incluſiſſent, neſcientes quod ſuper eo facere debent, nunquid iuxta verbum quod locutus fuit dominus ad Moyſen,) vt ibi legitur.* Anima uero quæ ſuperbia aliquid commiſerit, ſiue peregrinus ſit ille, quoniam aduerſus dominum rebellis fuit, peribit de populo ſuo, &c. *Dominus hoc ipſum verbi Moyſi &, Aaron neſcientibus quid cum eo trangreßore agere deberent, clarius expoſuit, ut ibidem ſubiditur.* Dixitque dominus ad Moyſen, Morte moriatur homo iſte, Obruet eum lapidibus omnis turba extra caſtra &c *In quo. n. magis ille peccauit ligna colligendo, quam qui ſcienter ex contemptu uel per ſuperbiam contaminatus, & immundus de hoſtię pacifica ueſceretur. Nec poſtillator de eo qui ignoranter faceret, hoc dixit, cũ aperte inquit, ſed ſi aliquis immundus inde comederet ſcienter, quaſi ex contemptu, uel ſuperbia diceret.*

CAP. VIII.

A 1 TOlle Aaron,&c. ✲ PROCO. Cum antea ſeorſum Moy-
ſes oleo & ſeorſim cruore alteri⁹ arietis vnxiſſet illos,
qui ſacris initiabantur, vt ſacerdotio fungerentur, Nūc offerē
tes ſacrificia maiore perfectione, qualē ſuppeditet lex, potiū-
tur. Nō ſimplex oleū
admiſcetur ſanguini
implici, ſed oleum
nctionis & cruor al
aris con funduntur.
Nec ipſi ſoli, ſed &
eſtimenta ipſorum
hanc ſentiunt vnctio
nem. Verum hæc o-
mnia in typo quodā
contigere. Cruor paſ
ſionis dominicæ, vt
oleum vnctionis quę
n baptiſmo fit, ſym-
bolum habetur. No-
bis autem in lege
ſolos ſacerdotes lu-
trari & perfici ſan-
guine & oleo. At tem
pore gratiæ partici-
pes fiunt perfectio-
B nis, vniuerſa multitudo *ſacerdotium regium, gens ſancta.* Prętere a
reges, ſolo inungebātur oleo, at ſacerdotes cōſecrabātur adhi
bitis oleo & ſanguine. Non licebat regib. ſacerdotum munia
obire, viciſſim nec licitū erat ſacerdotib. vt regio fungerētur
officio. Solus aūt Chriſtus, qui excellit legē & rex, & ſacerdos
pronuntiatur ſ'm ordinē Melchiſedech. Hic enim vtraque di
gnitate conſpicuus fuit. Qua propter vtraq. cōcurrerunt cor-
pori Chriſti in eccleſia, ſ. ſanguis pretioſus, & oleū ſanctum.
: RVPE. Superius vbi has veſtes ſummo pontifici gloriam
: decorem fieri fecit dominus, myſticas, per ſingula indumē
a reddidimus. Vnū hic quærendū eſt, & cur cū cæteris omni-
bus fratrē ſuum Moyſes induerit, de ſolis fęminalib. lineis, ꝙ
erat primum indumētum ſecundum imperium domini, nul
la hic mentio fit. Dicimus ergo, quia fęminalia quibus carnis
turpitudo tegeretᷓ, in figuram continentię, quæ ſacerdotibus
competit, fieri iuſſa ſunt. Porro continentia hæc ut omnimo
da puritate ſanctificetur homo, nō eſt ex legis pręſcripto, ſed
ex euangelii conſilio. Rite igitur ſcriptura tacuit, vt ipſo ſilen
tio fateatur de virginibus non eſſe legis præceptum, ſed offer
ri gratiæ conſilium.
Duos arietes. Chriſti paſſio ſignificatur, qui eſt dux populi Be
ne autem duo arietes immolātur, quia Chriſtus bis nobis my
ſteria ſuę paſſionis cōmiſit. Primum quando agnum myſticū
C in cęna comedit. Secundo quando eadem myſteria in panis
& vini conſecratione conſtituit.
Et congregabis. Conuocauit Moyſes omnem ſynagogā, quā
his dominus elegiſſet & præcepiſſet, conuocatur tamen ſyna-
goga. Requiritur enim in ordinando ſacerdote præſentia po-
puli, ut ſciant omnes & certi ſint, quia qui præſtantior eſt ex
omni populi, doctior, ſanctior, & virtute eminentior, ille eligi
tur

CAP. VIII.

LOcutuſque eſt dominus ad Moyſen dicēs: 1
Tolle Aaron cum filiis ſuis, veſtes eorum & 2
¶ Chriſtum.
a vnctionis oleum, vitulū pro peccato duos 3
a¶ Vas perplexo vimine factum, ſcripturam ſignificat quæ multiplici ſenten tiarum conficitur textura. b ¶ Diuina ſapientia in azymis ſynceritatis & veritatis. c ¶ Hoc factum eſt, quando prædicantibus apoſtolis vna die crediderunt quinque millia poſt reſurrectionem alia die duo millia.
b c arietes, caniſtrū cū azymis: & congregabis 4
omnem cętum ad oſtium tabernaculi. Fecit Moyſes, vt domi
nus imperauerat, congregataque omni turba ante fores ta-
a Euangelicus. Vnde Petrus: Hoc eſt verbum quod annuntiatum eſt vobis, euangelica, ſ. myſteria.
bernaculi, ait: Iſte eſt ſermo, quem iuſſit dominus fieri. †
a Chriſtum qui offertur patri. vnde Daniel: Oblatus eſt in conſpectu eius, qui nobiſcum & propter nos offertur. b Qui imitantur eum: vnde, Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti. c Quia hęc oblatio per Chriſtum celebratur, baptizatus eſt. n. Chriſtus, vt aqua baptiſmi ſanctificaretur.
d Statimque obtulit Aaron & filios eius. Cumque lauiſſet eos, 5 6

tur ad ſacerdotiū. Lauit ergo eum & induit. Quali indumen D
to? tunica, & præcinxit eum zona. Et iterū, *Veſtiuit enim tunicā* Eccl.45.a.
talarem, vel vt alibi legimus, *interiorem*. Video autem duab. tu- 2.Re.15.d.
nicis indutum pontificem. Ieſus autē prohibet apoſtolos dua Matt.10.b
bus tunicis indui, cum Moyſes & Ieſus, id eſt lex & euangeliū
cōuenire debeat. Di-
cunt alii; quod Ieſus
pręcepit duas tuni-
cas non habere, non
eſſe contrarium legi
ſed perfectius lege,
ſicut & cum lex ho- Exod.20.b
micidiū vetat, Ieſus Matt.5.c.
vero iracundiam re-
ſecrat, & cum lex pro
hibet adulterium, Ie-
ſus vero concupiſcē-
tiam abſcidit. Ego nō
intra huius intelligē-
tię anguſtiam, ponti
ficalia ſacramenta cō †21.diſ.c.i.
cludo, amplius mihi in princi-
aliquid ex iſta forma pio.
videtur oſtendi. Scie-
bat pontifex ille quē
tunc ordinabat Mo-
ſes, quia circunciſio eſſet ſpiritualis, ſeruabat tamen & circun
ciſionē carnis, quia incircunciſus eſſe nō poterat, habebat er-
go duas tunicas, vnam carnalis myſterii, aliā intelligētiæ ſpi-
ritualis. Non. n. poterat eſſe pontifex eorum qui tunc erant,
niſi carnalia ſacrificia offerret, quamuis ſpiritualia eſſe debere E
ſciret. Conueniēter ergo habebat duas tunicas. Apoſtoli vero Gal.5.a.
qui dicturi erant; *Si circuncidimini, Chriſtus nihil vobis proderit*, &
literalē obſeruantiā penitus reprobaturi, merito duas tunicas
habere prohibentur, ſufficit eis vna, & hæc interior, eam vero
quæ foris eſt legis tunicam nolunt, quia unam Ieſus & ipſam
interiorem habere permittit.
d *Cumque lauiſſet.* HIERON. Iam tunc purgationem mundi
& rerum omnium. ſanctitatem baptiſmi ſacramēta ſignabāt.
Nō accipiunt ueſtes niſi loci, nec ornātur ad ſacra, niſi in Chri
ſto noui homines renaſcantur. Vinum enim nouum in vtres
nouos mittitur, Moyſes lauat, id eſt lex. Vnde: *Habent Moyſen* Matth.9.a
& prophetas, audiant illos. Ab Adam vſque ad Moyſen omnes Luc.16.g.
peccauerunt, præceptis Dei lauamur, & parati in aduentum Rom.3.c.
Chriſti tunicas pelliceas deponimus, & induimus veſtē lineā Rom.5.c.
nihil in ſe mortis habentem, ſed totam candidam, vt de ba-
ptiſmo ſurgentes ſtringamus lumbos in ueritate, & tota pri-
ſtinorum peccatorum turpitudo celetur. Vnde: *Beati quorum* Pſal.31.a
remiſſę ſunt iniquitates, & quorum, &c. Poſt feminalia & lineā tu-
nicā induimur hyacinthina veſte, de terra conſcendentes ad
alta. Hæc eſt ſubucula iuxta LXX. quę ſublimium rationē ſigni
ficat tm̄ patere maiorib. atque perfectis. Hanc habuerunt pro
phetæ, Moyſes & Aaron, & omnes quibus dicitur: *In montem* Exo.14.b.
excelſum aſcende tu qui euang. Sion. Non ſufficit prior ablutio
peccatorum, baptiſmi gratia, ſecretior doctrina, niſi habea- F
m⁹ opera, id eſt ſuphumerale quod rationali copulatᷓ, ut non
☞ ſit

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VIII.

LOcutuſque eſt dominus. *Superius actū eſt de ſacrificiis & oblationib. hic conſequenter agitur de ipſis offerentib. & primo agitur de offerentib. ratione officii cuiuſmodi erant ſacerdotes. Secūdo de offerentib. ex profeſſione fidei, cuiuſmodi erāt alii inferiores: quia ſacrificia illa erant quædam proteſtationes fidei offerentium, & de his agitur cap. 11. Prima in tres, quia primo deſcribitur circa ſacerdotes conſecrationis ritus, ſecundo conſecratorum vſus, ca. ix. tertio eorundem ca[ſu]s ca. 10. Circa primum pręmittuntur ea quæ erant ad conſecrationem ſacerdotum neceſſaria, cum dicitur.*

Tolle Aaron cum filiis ſuis, & veſtes eorum. *Quarum forma materia deſcripta fuit* Exod. 18.

Et vnctionis oleum. *Cuius confectio deſcripta fuit* Exod. 30.

3 Et

4 Et congregabis omnem cœtum. *Vt videat omnis populus quod Aaron non ingeſſerit ſe ad dignitatem ſacerdotii, ſed magis ſuſcepit ex pręcepto domini, ſecundo ponitur conſecrationis executio, cum dicitur.*

5 Statimque obtulit Aaron, &c. *Et diuiditur in quatuor partes, quia primo ponit quędam communia Aaron & eius filiis circa eorum conſecrationem ſecundo pertinentia ad ſolum pontificem, ibi:* Veſtiuit, *tertio filiis eius propria, ibi:* Filios quoque eius, *quarto reuertitur ad communia, ibi:* Obtulit & vitulum pro peccato. *Circa primum ponuntur duo communia Aaron et filiis eius. Primum eſt eorum oblatio, cum dicitur;* Obtulit Aaron & filios eius. *Statuēs coram altari quia applicabantur diuino cultui. Secundum eſt eorum lotio, cum dicitur.*

6 Cumque lauiſſet eos. *Per hanc lotionem datur intelligi quod debebant eſſe corde et conuerſatione mundi, et ab omni immunditia peccati expediti.*

✲ 1 Veſtiuit

MORALITER.

1 *Locutuſq; eſt dominus ad Moyſen, etc.* In hoc capitulo agitur de induitione Aaron & filiorum eius veſtibus ſuis & eorum conſecratione eo modo, quo præcipitur ſupra Exod. 28. & 29. & ibi poſitę fuerunt expoſitiones myſtice, propter quod non oportet eas hic repetere, ſed ibi recurrat qui voluerit videre, tamen in fine huius capituli vnum additur, cum dicitur

A ſit laxum nec diſſolutũ. Ratio enim operib. & opera ratione indigent, vt quod mente concipimus, opere perpetremus.

Homil. 6. in Leuit. ORIG. Lauet te Moyſes, id eſt lex quæ te lauat, & diluit ſordes tuas. Lex ſacerdotes conſecrat. Nõ põt eſſe ſacerdos, quẽ lex nõ conſtituit. Si lotus fueris ꝑ Moyſen, poteris peruenire ad indumenta quæ profert Moyſes. Sed non ſolum indumẽtis opus eſt ad ſacerdotales infulas, verũ & cingulis. Tunicis pelliceis indutus eſt Adã & vxor eius, ta

a ¶ Præcedentia communia ſunt Aaron & filijs eius, i. Chriſto & nobis: hæc autem ſoli Deo & vero ſacerdoti conueniunt. veſtiuit pontif. &c. b ¶ Veſte immortalitatis. c ¶ Vt lumbi in veritate ſtringantur, & turpitudo peccatorum celetur.

a Veſtiuit pontificem ſubucula[b] linea, accingens eum baltheo[c],

Gene. 3. d. lib. peccatorem indui oportebat, quæ eſſent mortalitatis indicia, quam peccando contraxerat, & fragilitatis quæ ex corruptione carnis veniebat. Sed ſi ab his purgatus fueris per legem

Exo. 28. g. domini, induet te Moyſes indumento incorruptionis, vt nuſq̃ appareat turpitudo tua, & abſorbeatur mortale hoc a vita. Videamus quali ordine pontifex conſtituatur.

✠ RADVLPHVS. Nota quod ſacerdotes induturus, prius eos lauat, congruo ſatis ordine, vt quicunq; ad ſacerdotium accedunt, primo præcedentium delictorum veniã conſequantur primo deponãt ſordes vitiorum, & ſic demum ſuſcipiant ornamenta virtutum.

Feminalia linea. a *Veſtiuit.* HIERO Ad Fabiolam, Diſcamus prius communes ſacerdotum veſtes atq; pontificum. Lineis feminalib. vſque

Exo. 29. d. ad genu verenda celantur, quorũ ſuperior pars ſub vmbilico vehementer aſtringitur, ne dũ expediti victimas mactãt, onera portant, caſu femora reuelentur, & pateat quod opertũ eſt. Inde etiam gradus altaris aſcendere prohibent, ne aſcendentium verẽda conſpiciat inferior populus. Hæc ſm Ioſephum de byſſo retorta propter fortitudinem texebantur, & inciſa

B conſuebantur, quia in tela non poteſt fieri huiuſmodi opus.

Ibidem. Byſſina. IDEM. Secunda eſt ex lino poderis, id eſt talaris duplici ſindone, quã Ioſephus vocat Byſſinã, hæc adhæret corpori ita arcta & ſtrictis manicis, vt nulla in veſte ruga ſit, & vſq; ad crura deſcendat. Tales ſolent habere milites lineas quas camiſias vocant, aptas membris & aſtrictas, ut ad omnia expediti ſint. Hac ſacerdotes vtũtur tunica, habentes veſtitorũ pulchritudinem, & nudorum celeritatem, quæ dicitur linea.

Cingulũ. Tertium cingulũ, ſerpentis pelli quam in æſtate exuit ſimillimum, vt longũ marſupium in rotundum textũ, ſub tegmine cocci, purpuræ, hyacinthi, & byſſi, propter decorem & fortitudinẽ, ita polymite diſtinctum, ut diuerſos flores & gemmas artificis manu nõ intextas, ſed additas putes. Hoc baltheo inter vmbilicũ & pectus linea tunica ſtringitur, qui quatuor digitorum habens latitudinem, & magna ex parte ad crura deſcendens, cum expeditione ad ſacrificia opus eſt, in læuum humerum retorquetur.

Pileolum. IDEM. Quartum eſt rotundum pileolum, quod Græci & noſtri thiaram, nonnulli galerum vocant, non habet acumen in ſummo nec totũ vſq; ad comas caput tegit, ſed tertiã partẽ a fronte nudam relinquit, vitta ne labatur conſtrictum byſſinum, & ſic fabre linteolo opertũ, ut nulla ſint foris acus veſtigia, his quatuor tam ſacerdotes vtunt̃ quã pontifices. Quatuor reliqua proprie pontificũ ſunt. Primum quod & hic quĩ-

Tunica talaris. tũ, tunica talaris tota hyacinthina eiuſdem coloris, habens aſſutas manicas qua induitur, apertura, quod vulgo capitium dicitur, oris firmiſſimis ne rumpatur. In inferiori uero parte 72. tintinnabula ſunt, & totidem mala punica, iiſdẽ contexta colorib. quib. cingulum, inter duo tintinnabula vnum malum, & inter duo mala vnum tintinnabulum, ut cum pontifex in ſancta ſanctorum ingreditur, ſit uocalis totus, ſi hoc non fecerit ſtatim moriturus.

Ephod. Sextum Hebraice אפוד Ephod, id eſt, ſuperhumerale, vbicunq; enim in Exodo vel in Leuitico ſuperhumerale legitur,

1. Reg. 2. f. in Hebræo אפוד Ephod habetur. Samuel tamẽ Leuita adhuc paruæ ætatis, & Dauid ante arcã ephod portauit. Sed aliud eſt

1. Reg. 6. c. ex hyacintho, byſſo, cocco, purpura, auroq; contextum, aliud in ſimilitudine ſacerdotũ ſimplex & lineum. Auri laminæ, id

C eſt, bracteæ mira tenuitate tenduntur, ex quib. ſecta fila torquentur, cũ ſub tegmine triũ colorum hyacinthi, cocci, purpuræ, & ſtamine byſſi, vnde efficitur palliolũ vermiculatæ pulchritudinis, & miri fulgoris ĩ modũ caracallarum, ſed ſine cucullis contra pectus nihil texitur, locus rationali relinquitur, in vtroq; humero ſinguli lapides clauſi, auro aſtricti, qui Hebraice dicuntur שהם ſoham ab Aquila & Symmacho & Theodotione onychini, a Lxx. ſmaragdi. Ioſephus ſardios vocat, cum Hebræo conſentiens, vt colorem lapidum vel patriã demonſtret. In ſingulis ſena patriarcharum nomina quib. Iſraeliticus populus diuiditur. In dextro humero filii Iacob maiores, in læuo minores, vt pontifex ſancta ſanctorum ingrediens populum pro quo rogaturus eſt in humeris portet.

Septimum paruulum eſt, ſed omnium ſanctiſſimum eſt, Hebraicè חשן hoſen, Græcè λογίον, Latine rationale dicitur, pannus eſt breuis, auro & quatuor textus colorib. quib. & ſuperhumerale, habens palmi magnitudinem per quadrum, duplum ne rumpatur. Intexti ſunt ei duodecim lapides miræ magnitudinis & pretii, per quatuor ordines ſingulis verſiculis terni lapides. In primo ſardius, topazius, ſmaragdus. In ſecundo carbunculus, ſaphyrus, iaſpis. In tertio lygurius qui forſitan & hyacintus, achates, & amethiſtus. In quarto chryſolythus, onychinus, berillus. In ſingulis ſecundum ætates 12. tribuum ſcripta ſunt nomina. De his lapidib. in Apocalypſi ſtruitur Ieruſalem cæleſtis, horum nominib. vel ſpecie ordo virtutum vel diuerſitas indicatur per quatuor rationalis angulos quatuor annuli aurei habentes cõtra ſe in ſuperhumerali alios quatuor, vt annulũ ꝯtra annulũ veniat, & ſibi vittis copulentur hyacinthinis. Ne autẽ magnitudo & pondus lapidum ſtamina rumpant, auro ligati ſunt, & incluſi. Catenæ quoque ex auro fiunt, quæ ob pulchritudinem fiſtulis aureis teguntur & habent in rationali ſupra duos annulos maiores qui vncinis aureis ſuperhumeralis nectuntur, & deorſum duos alios. Nã poſt tergum in ſuperhumerali contra pectus & ſtomachum ex vtroq; latere erant annuli aurei, qui catenis cum rationali aureis annulis coniungebantur, vt rationale ſuperhumerali aſtringeretur, & vna textura videntib. putaretur.

Octaua eſt lamina aurea in qua ſcriptum eſt nomẽ domini quatuor Hebraicis literis, ioth, he, vau, he, יהוה quod apud illos ineffabile dicitur, hoc ſuꝑ pileolũ lineũ omnium cõmune ſacerdotum in pontifice additur, vt vitta hyacinthina conſtringatur in fronte, totamque pontificis pulchritudinẽ Dei nomen coronet & protegat.

Mala autem punica & tintinnabula in inferiorib. poſita fulgura demonſtrant & tonitrua, vel terram & aquam & omnia elementa inter ſe conſonantia, & ſic ſibi perplexa, ut ſint ĩ ſingulis omnia.

HIERON. Hebræi quatuor colores ad quatuor elementa referunt, ex quib. vniuerſa ſubſiſtũt. Byſſum terræ deputant quia ex terra gignitur. Purpurã mari, quia eius cocleis tingitur. Hyacinthum aeri pro ſimilitudine coloris. Cocum qui Hebraice thorac, id eſt vermiculus igni & ætheri. Periuſtum enim eſſe cõmemorant, vt pontifex creatorem non ſolum pro Iſrael, ſed pro toto mundo roget, qui ex terra & aqua & aere & igne conſtat, hæc. n. omnium ſunt elementa. Vñ primum lineum eſt veſtimentum terrã ſignificans. Secundum hyacinthinum aerem demonſtrãs, qui de terrenis paulatim ad excelſa ſuſtollitur, & veſtis hyacinthina a capite vſq; ad talos veniens indicat aerem de cælis vſque ad terram fuſum. Quod ſupradicti colores auro intexti ſunt, id figurare volunt, quod vitalis calor & diuini ſenſus prouidentia penetrat vniuerſa.

ORIG. In Exodo, vbi de ſacerdotalib. mandatur veſtib. inuenio octo eſſe ſpecies quæ pontifici præparantur, hic vero tantummodo ſeptem, octaua. n. omiſſa eſt, quæ eſt campeſtre vel vt alibi legimus feminalia linea. Sed forte quia hoc genus indumẽti indicium eſt caſtitatis, quo femora operiuntur vel renes cõſtringuntur, nõ ſemper in illis ſacerdotib. hæ partes erant cõſtrictæ, aliqñ enim de poſteritate generis indulgetur. Sed in ſacerdotib. eccleſiæ aliud video ſacramentum, Poſſunt enim in eccleſia filios generare. vnde: *Filioli mei. quos iterum parturio, &c.* Et alibi: *Nam & in Chriſto Ieſu per euange. ego uos gene.* In huiuſmodi generationibus, aliquando feminalibus vtuntur, & abſtinent cum ſe uident in auditoribus fructum habere non poſſe, in quibus ſemen periret, nec ſobolem faceret.

Cum

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Veſtiuit. *Hic ponuntur ea quæ erant propria ipſius Aaron, quorum primum erat induitio eius veſtimentis pontificalibus, quod notatur cum dicitur:* Veſtiuit pontificem ſubucula linea. *Exod. 28. vocatur tunica linea, vbi veſtimenta pontificis et modus induitionis plenius ſunt deſcripta et expoſita. Secundum eſt eius vnctio, præmittitur tamen vnctio tabernaculi et vaſorum eius inter quæ eſt altare thymiamatis, et hæc vnctio notatur, cum dicitur.*

✠ 1 Tulit

a ¶ Hæc eſt propria pontificis,& ſignificat ſublimium tantum rationem patere perfectis.
b ¶ Lxx. poſuit ſuper illum + epomida & cinxit illum ſecundum habitum epomidis, & conſtruxit illum ad eam. c ¶ Opera.

a & induens eum tunicâ hyacinthina, & deſuper humerale im-

a ¶ Id eſt, iugum Chriſti ſuaue, i. euangelica vita, quam ipſe demonſtans ſuper humeros portabat, de qua ait: Tollite iugum meum ſuper vos, & diſcite, &c. b ¶ Vt ſibi coherentia auxilientur. Ratio enim operibus, & opera indigent ratione. c ¶ Incarnationis myſterio qua ſuccincti, & confortati ſumus. ¶ Zona qua ſacerdotis pectus arctatur, & linea tunica, id eſt, tertia & Oceanus putatur.

b c poſuit, quod aſtringens cingulo, aptauit rationali, in quo

a ¶ Vt doceat quod mente concepit. b ¶ Iuxta Lxx. mitram. ¶ Super omnia cidaris & mitra hyacinthina cælum monſtrant. ¶ Chriſti caput eſt Deus.

d erat † doctrina & veritatis. † Cidari quoque texit caput, & ſu-

a ¶ Dignitatem incarnati, verbi, qui noſter ſacerdos factus eſt.

e per eam contra frontem poſuit laminam auream conſecra-
f tam in ſanctificationem, ſicut præceperat ei dominus. † Tu- 1
lit & vnctionis oleum, quo liniuit tabernaculum cum omni

a ¶ Corpus Chriſti. b ¶ Quia tota vnctio eſt plenitudo ſpiritus qui in ſeptem operationibus deſignatur.

g ſupellectili ſua. Cumque ſanctificans aſperſiſſet ad altare ſeptê vi 2

A Cû ergo îcapaces videt, aut ſimulatos, & hypocritas, impo- unt campeſtre, vtũtur feminalib. ne ſanctum detur canibus, & margaritæ ponantur ante porcos.

Et induens, &c. 70. *Induit tunicam & præcinxit zonam, & veſtiuit eum epomidem.* Incarnationem Chriſti exequitur. Totũ enim hominem ſuſcepit, corpus ſcilicet & animam, tunicam terre nam appellauit, quia è terra eſt, epomidẽ cęleſtẽ, qa ἐπωμὶς ποδήρις poderis eſt. Et hyacinthinas qui est color cœleſtis, vtrũq; enim ſuſcepit, & vtrũque ſaluauit. HIERO. In tunica hyacinthina, mála punica, & tintînabula, quia tanta debet eſſe pontificis ſcientia, vt greſſus eius & mot⁹ & oîa vocalia ſint, B & veritatem quam mente concepit, habitu reſonet, quicquid agit, quicquid loquitᷣ doctrina ſit. Sine tintinnabulis, colorib. diuerſis gemmis, floribuſq; virtutum, nec in eccleſiam ingreditur nec pontifex eſt.

Humerale, &c. ORIG. Impoſuit Moyſes pontifici ſuperhumerale, quod eſt humerorũ ex circũductione veſtis ornatus, humeri autem laboris & operis indicia ſunt. Vult ergo pôtificem in operibus eſſe ornatum. Non enim ſufficit ſola ſcientia: *ſed qui fecerit & docuerit hic magnus uocabitur.*

Superhumerale. HIER. Superhumerale & duos lapides ſmaragdinos vel onychinos, q deſuper humeros tegunt, interpretantur duo hemiſphæria, quorum aliud ſuper terram, aliud ſub terra vel ſolem & lunam qui deſuper rutilant.

IDEM. Duo lapides in ſuperhumerali Chriſtus & eccleſia 12. apoſtolorũ, qui ad prædicationem miſſi ſunt nomina continentes. Vel litera & ſpiritus in quibus omnia legis myſteria, à dextris ſpirit⁹, a ſiniſtris litera. Per literas ad verba, per verba enim⁹ ad ſenſũ. Pulcher ordo, ipſo habitu ſacramenta ſignificans, in humeris opera, in pectore ratio, vnde & pectuſculũ comedunt ſacerdotes.

Quod aſtringens. ORIG. Cinxit eum ſecundum facturam humeralis. Iam ſuperius dixerat, cinxit eũ zona ſuper tunicam. Quod eſt illud duplex cingulum? côſtrictus in uerbo ſit, aſtri- C ctus ſit in opere, expeditus ad oîa, nihil habeat remiſſum, nihil diſſolutum. Accinctus ſit animi virtutib. conſtrictus ſit a corporalib. vitiis, nullum animæ lapſum, nullum corporis tineat, vtroq; cingulo ſemp vtatur, vt ſit ſanctus corpore & ſpiritu. Secundum facturam humeralis cĩgitur, quia ſecundam opera ſunt cingulo virtutis vtitur.

Aptauit rationali, &c. HIERO. Rationale in medio poſitum, terram îdicat quæ inſtar puncti, cum omnia in ſe habeat cunctis vallatur elementis.

ORIG. Impoſuit ſuper eum λογίον. logion, quod eſt rationale, & ſuper logion manifeſtationem & veritatem. Non ſufficit pontifici habere ſapientiã, & ſcire omnium rationem, niſi poſſit populo manifeſtare quę nouit. Ideo imponitur rationa manifeſtatio, ut poſſit reſpôdere omni poſcẽti ſe rationẽ de fide & veritate. ſuperponit & veritas, ut nô aſtruat ꝙ ꝓprio cogitauerit ingenio, ſed quod veritas habet. Addendus eſt adhuc ornatus, neceſſe eſt ut accipiat coronam. Accipit ergo cidarim, quod eſt operimentum vel ornamẽtum capitis. Poſt hęc ſupponitur mitra ante faciẽ, ideſt, a frôte pôtificis lamina aurea ſanctificata, î qua ſculptum eſt vocabulum Dei, ſed iſte ornatus capitis in qua poſitum eſt nomen Dei, poſt illa quib. inferiora corporis mẽbra fuerant exornata ſuperponitur. Super omnia enim q̃ de mundo vel de creaturis ſentiri vel intelligi poſſunt, ſcientia Dei tanquã omnium autoris excellit. Et quia ipſe caput oîum, ideo ornatus iſte capiti ſuperponitur ſuper omnia. Nihil enim poſt hæc adiicitur capiti pontificis.

HIER. Rationale duplex, apertum & abſconditum, Simplex & myſticum duodecim lapides hẽt, & quatuor ordines, D id eſt, quatuor virtutes, prudentiã, fortitudinẽ temperantiã, iuſtitiam, quæ ſibi hærent, & dum mutuo miſcentur duodenarium faciunt. Vel quatuor euangelia oculis plena & mũdũ illuminãtia. In vno quatuor, & in quatuor ſingula. vnde, Doctrina & veritas î pectore ſacerdotis eſt. Dum quis îuolutus eſt veſte multiplici: conſequens eſt vt veritatem quã corde retinet, ſermone ꝓferat. Ideo rationale eſt & ueritas, id eſt, ſcientia eſt, ut nouerit quę docẽda ſunt, & manifeſtatio atq; doctrina, ut poſſit manifeſtare q̃ mẽte côcepit. Ante ſuperhumerale, poſt rationale. vnde: *Amandatis tuis intellexi.* Prius facimus, poſt docemus, ne doctrina caſſis operib. deſtruatur. Seminate in iuſtitia, metite fructum vitæ illuminate vobis ſcientiã. Prius ſeminandum, & poſt fru- E ctum metendum, ut vobis ſcientiã vendicemus. Nec hoc ſufficit niſi ratio operib. & opera hæreant rationi, & his præcedentibus doctrina & veritas ſequatur.

IDEM. Duodecim lapides vel zodiacum circulum, uel duodecim menſes, & î ſingulis menſib. ſingula tempora & terrenos mẽſes. Pulchre autẽ quod in medio eſt appellatur חושׁן hoſen, id eſt, rationale, in quo ſunt אורים vrim, & תומים thũmim, id eſt, lumen & plenitudo. Ratione enim cuncta illuminantur, cuncta ſunt plena, & ratione terrena cęleſtib. hęrent. Imo ratio terrenorum & tẽporum, caloris & frigoris, & duplex inter vtraque tẽperies de cęli curſu & ratione deſcẽdit. Vnde rationale cum epho diſtringitur. In rationali manifeſtatio & doctrina vel ueritas, qa in Dei ratione nunquã mendacium eſt, & ipſa veritas multis ſignis & argumentis môſtratᷣ, vñ factum eſt ut rationem ſolis & lunæ, anni, menſium, & tẽporum, & horarum tempeſtatem, ſerenitatis, & ventorũ, & rerum omnium noſceremus, accipientes a Deo inſitam ſapiẽtiam ipſo habitatore & doctore domicilii ſui & fabricæ nobis ſcientiam domonſtrante.

e *Poſuit lami.* HIER. Nihil prodeſt omnium eruditio, niſi Dei ſcientiæ coronetur, quæ ſemper eſt ei cum patre, unde laminam ſuper cidarim impoſuit.

IDEM. Imperfecta ſunt omnia niſi currui quæratur auriga, & ſuper creaturas creator inſiſtẽs regat ipſe qui côdidit. Quod olim in lamina, nunc in ſigno crucis oſtenditur, pretioſior eſt ſanguis euangelii auro legis, nunc iuxta Ezechielẽ, ſignũ ge- F mentib. figebatur in fronte thau, nunc portãtes crucem dicimus, *Signatum eſt ſuper nos lumen vultus domine, &c.*

Auri lamina in fronte pontificis, & nomen inſcriptum, oîa quæ ſuper terrã ſunt Dei arbitrio gubernari ſignificant. iuſtũ enim erat, vt pontifex Dei creaturarum omnium typum portans in veſtibus ſuis iudicaret cuncta Dei miſericordia indigere, & cum ſacrificaret, expiaretur conditio vniuerſalis, vbi non pro liberis, parentibus, & propinquis, ſed pro omni creatura voce & habitu precaretur.

f *Tulit, &c.* Ipſe eſt filius Dei, q vngit & q vngitᷣ, vngẽs uerbo diuinitatis, ſcd̃m qd̃ cũ patre & ſpiritu ſancto hẽt oîa côia. A patre vngitur ſcd̃m illud. *Vnxit te Deus, Deus tuus oleo lęt. &c.* Vnxit eum ſpiritusſanctus ſecundũ Eſaiã. *Spũs domini ſuper me, eo ꝙ vnxerit me.* Quæ aũt pr̃ & ſpiritusſanctus, hæc eadẽ facit, & filius. Vngit ergo ſecundũ diuinitatẽ ungitᷣ ſecũndũ humanitatẽ. Vñ & Daniel oblatũ illũ videt offerẽtẽ nô videt, qa ſemet ipsũ offert. Vnxit ergo Moyſes & offert Chriſti figurã gerẽs.

g *Sancti.* ORIG. Significat ſupernam creaturam ſanctificatione noſtra ditatam, i. per carnem dominicam ex nobis ſumptã. Vnde, *ut notũ fieret principibus & poteſtatibus per eccleſiam, &c.*

RVPERTVS. Totius capituli ſumma hæc notanda eſt, quia ☞ taber-

Exo. 28.c.
†De conſe cra. diſt. 1. in prin.
Pſal. 118.a
Oſeę 10.d.
Ibidem.
Ezech. 9.c.
Pſal. 4.b.
Pſal. 44.b.
Eſa. 61.b.

NCOLAVS DE LYRA.

1 Tulit & unctionis, &c. Et *ſubditur vnctio altaris holocauſti & vaſorũ eius, & labij ęnei quæ erant extra tabernaculũ, cum dicitur.* 2 Cumque ſanctificans, &c. *Pręmittitur aũt conſecratio & unctio iſtorum conſecrationi ſacerdotum, quia miniſtrari non poterat niſi in loco prius conſecratio illud miniſtertum, quod debebat fieri in conſecratione ſacerdotum, ut patet de ſacrificiis tunc fiendis quæ poſtea ſubduntur. Conſequenter ſubditur unctio ipſius Aaron cum dicitur.*

†Quod

A tabernaculum cum omni ſupellectili ſua, prius vnctũ eſt, quã tabernaculi ſacerdos Aaron, & Moſes prius holocauſtũ pro peccato conſecrationis quoq; ſiue pacificorum obtulit hoſtiam, quã Aaron. Differenter tamen. Nam & tabernaculum ſolo vnctionis oleo, Aaron vero oleo ſimul & ſanguine cõſecratus eſt. Et Moyſi quidem oblata vulgari igne, Aaron vero ſacrificia cœleſti flãma deuorata ſunt.

1.Cor.11.b a *Fundens, &c.* Caput Chriſti diuinitas. Si cut enim caput a pedibus nõ diuiditur, ſic nec diuinitas Chriſti ab humanitate poſt vnctionem. Vnde ait: Pſal.44.b. *Vnxit te Deus Deus tu. &c.* Sic enim Deus vngitur & ſanctificatur.

b *Filios, &c.* ORIGE. vbi ſupri. Differẽtia minorũ ſacerdotum ad maiores. Attende differẽtiam minorũ ſacerdotum ad maiores. Iſtis non dantur bina indumẽta, neque humerale, neq; rationale, neq; capitis ornatus, ſed tantũ cidaris & zona, †poſuit ſuper. B quæ tantum tunicam ſtringat. Accipiũt ergo ſacerdotii gratiã, & funguntur officio, ſed nõ vt ille qui humerali eſt ornatus & rationali, qui manifeſtatione & veritate ſplendet, qui laminæ aureę ornamento decoratur. Arbitror ergo aliud eſſe in ſacerdotibus fungi officio aliud inſtructum eſſe morib. & ornatum. Quiuis.n. põt ſolenni miniſterio fungi ad populum: pauci autem ſunt qui ornati morib. doctrina, ſapientia, ad manifeſtãdum veritatem idonei, & qui ſciam Dei non ſine ornamento ſenſuum & aſſertionum fulgore depromant, quod aureæ laminæ capiti impoſitus deſignat ornatus. Vnum igitur eſt ſacerdotii nomen, ſed non vna pro vitæ merito vel animæ virtutib. dignitas. In his ergo quę lex diuina dicit, velut in ſpeculo inſpiciat ſe quiſque ſacerdos ſi videat ſe in omnibus ſupradictis ornatum, & C in ſcientia & actibus vel in doctrina talem ac tantum ſe ſciat ſummum ſacerdotium, non ſolum nomine, ſed & meritis obtinere. Alioquin inferiorem ſibi gradum poſitum nouerit etiam ſi primi nomen acceperit.

c *Veſtiuitq; &c.* Filijs Aaron ſimiles tunicę & zonę vel balthei & cidaris vel mitræ imponuntur, ipſum.n. induunt, ipſo cinguntur, ipſum portant in capite: lumbi.n. præcinguntur veritate, quæ eſt Chriſtus, & induũtur lorica iuſtitiæ. Chriſtus aũt iuſtitia eſt ſicut & galea ſalutis ipſe enim eſt ſalutare Dei.

Ephe.6.c. Ioan.14.a Ephe.6.c. Rom.6.a. d *Obtu. &c.* ISICHIVS. Quæ ſit huius legis virtus, quõ in ſacrificio Chriſti accipiatur, expoſitum ſuperius eſt. Ibi tm̃ Aaron imponit manus vitulo, hic aũt & filii iam vncti. Quando enim nos vngimur in baptiſmo oblati, ſocii efficimur dominicæ paſſionis, cuius baptiſmus imaginem gerit. In morte.n. Chriſti baptizamur, conſepelimur enim ei per baptiſmũ in mortem. Neceſſatio autem filii Aaron tanquam communicantes ei ſacrificio manus imponunt.

AVG. Cum ſacrificia pro peccatis memoraret, vitulum dixit offerendum pro peccato ſacerdotis, qui populum peccare fecit, poſtea vero cũ dixit, quomodo ea quę præcepit dominus, geſta ſunt erga Aaron & filios eius, dicitur oblatus vitulus pro peccato, ſed ſup. de ſãguine vituli cornua altaris icẽſi pcepit tãgi, & aſpergi de ſãguine contra velũ. Reliquũ vero fundi ad baſim altaris holocauſtorũ, poſteã uero cũ ſãctificat Aarõ, de aſperſione ſãguinis cõtra velum nihil de cornib. altaris dicit, ſed non additur incẽſi, additur autẽ fundendũ ſanguinẽ ad baſim altaris. Nec dicitur ad baſim, cuius tantũ neceſſe ſit illud accipere, cuius cornua tacta ſunt ſanguine. Quamuis ergo ambigue ſit poſitũ, liberũ eſt ita intelligere factum, ſicut de vitulo p peccato fuerat pręceptum, vt non eius altaris cornua tacta intelligamus, ad cuius baſim ſanguis eius eſt fuſus, ſed altaris incenſi, & ſanguinem fuſum ad baſim altaris ſacrificiorum.

e *Obtulit, &c.* ISICHIVS. Lex ſacerdotem in multis Chriſtũ figurantẽ, nunc vitulũ pro peccatis pcepit immolare, & extra caſtra incendere. Sic.n. factum Chriſti ſacrificium eſt ad ablutionem noſtrorum peccatorum, nunc aũt arietẽ in holocauſtum, quia mundus ei crucifixus eſt, & renunciãs mundo, cõuerſatio q̃ eſt holocauſtum, Chriſtum hẽt doctorem & exẽplum, pp quod ait. *Qui non accipit crucẽ, & ſequitur me, non eſt me dignus*, i. qui ſic non renuntiat mũdo ſicut ego doceo (hoc eſt .n. ſequi eum) non eſt me dignus. Quare ergo holocauſtum diuidatur, pedes eius & inteſtina (vel ſm alios venter) lauentur, interpretatio holocauſtomaris, quæ in principio libri eſt facta, expleuit ſufficienter. Ibi aũt partes fieri oblationum dixit, ſignificans corpus & animam debere offerri, ſed etiam in nobis ſunt diuiſiones hæ, quia *caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, ſpiritus autem aduerſus carnem*, ſed non in Chriſto. Ideo nec diuiſionis mentionem lex fecit in eo ſacrificio. Offert aũt ſacerdos vitulum pro peccato, arietẽ in holocauſtum, p quod ſignificatur, quia perfecta conuerſatio quæ eſt holocauſtum in ariete offeratur, hic quippe ducatum præbet ouibus ingredientib. & egredientibus, ſicut Chriſtus eſt dux perfectę conuerſationis, & ideo intrare per ſe & exire ouibus præcepit.

a ¶ Apoſtolos & imitatores eorum, ſicut de Paulo dicitur. Vas electionis eſt iſte mihi. b ¶ Vel labium. c ¶ Pœnitentia quæ eſt baptiſmo ſuppoſita, quia gratiam eius quam ſæpe labefactamus, per pœnitentiam erigimus & fulcimus.

cibus, vnxit illud & omnia vaſa eius, labrumq. cũ baſi ſua ſan-
a ctificauit oleo. Quod fundens ſuper caput Aaron, vnxit eum 1
b & conſecrauit. Filios quoque eius oblatos conſecrauit, † ve- 2
c ſtiuitque tunicis lineis, & cinxit baltheis, impoſuitque mi- 3
¶ Chriſtum.
d tras, vt iuſſerat dominus. Obtulit & vitulum pro peccato: 4
a ¶ Diuinitatem, hoc ſit quando ſacerdotes & doctores eccleſiæ diuinitatem Chriſti prædicant, & eam auditoribus annuntiant.
Cumque ſuper caput eius poſuiſſet Aaron & filii eius manus
ſuas, immolauit eum hauriens + ſanguinem, & tincto digi-
a ¶ Paſſionis Chriſti. b ¶ Incenſi ſcilicet.
to, † tetigit cornua altaris per gyrum. Quo expiato & ſancti-
a Altaris holocauſtorum, ſcilicet.
ficato, fudit reliquum ſanguinem ad fundamenta eius. Adi-
a ¶ Doctrinam euangelii, quia paſſio Chriſti ſecundum euangelium recipienda & credenda eſt.
¶ Vt ſupra.
pem autem qui erat ſuper vitalia & reticulum iecoris, duoſque
renunculos cum aruinulis ſuis adoleuit + ſuper altare, vitu-
lum cum pelle carnibus & fimo cremans extra caſtra, ſicut
a ¶ Ducem perfectæ conuerſationis.
e præceperat dominus. Obtulit & arietem in holocauſtum.
Super cuius caput cum impoſuiſſent Aaron & filii eius ma-
nus ſuas, immolauit eum, & fudit ſanguinem eius † ſuper
altare per circumitum Ipſumque arietem in fruſta conci-
dens, caput eius & artus & adipem adoleuit igni, lotis prius in-
a ¶ Interioribus ſacramentis a fimo literæ ablutus, vt fiat acceptus & ſalutaris cibus.
teſtinis & pedibus: Totumque ſimul arietem incendit ſuper al-
Crucis.
tare eo, quod eſſet holocauſtũ ſuauiſſimi odoris domino, ſicut

Chri- ☞ a Obtu-

NCOLAVS DE LYRA.

1 Quod fundens ſuper, &c. *Modus autem huius vnctionis de ſcriptus eſt. Exod. 19.*

2 Filios quoque eius. *Hic conſequenter deſcribitur illud quod erat proprium in conſecratione minorum ſacerdotum, cum dicitur.* Filios quoque eius oblatos veſtiuit. *aliqui vero libri habent.* Conſecrauit & ueſtiuit. *ſed ly conſecrauit non eſt de textu, quia non habetur in Hebræo nec in libris correctis, & per hoc excluditur dictum aliquorũ, qui dicunt quod manus minorum ſacerdotum erant vnctæ oleo conſecrationis, eo quod credunt quod hoc verbum conſecrauit, ſit de textu, Solus enim ſummus ſacerdos vngebatur illo oleo conſecrationis, ut dictum eſt ſupra 4. cap.*

3 Tunicis li. &c. *De iſtis ornamentis minorum ſacerdotum dictum fuit Exod. xxix. Hic quæritur quomodo Moyſes conſecrauit Aaron, cum non eſſet ſacerdos? Dicendum quod hoc fecit ex mandato domini, qui per quemcunque poteſt pontificem conſecrare. Item quomodo poſtea conſecrati ſunt pontifices; Dicunt aliqui quod per induitionem veſtimentorum pontificalium poſt mortem prædeceſſoris, nec aliud requirebatur, ut videtur de Eleazaro Num. 10. Alioqui dicunt quod per inferiores ſacerdotes, ſicut & Papa conſecratur per inferiores ſe.*

4 Obtulit & uitulum. *Hic conſequenter reuertitur ad deſcribendũ duo quæ erant communia in conſecratione Aaron & filiorũ eius Primũ eſt oblatio pro eis fienda. Secundum recluſio eis iniungenda ibi.* Cumque ſanctificaſſet eos. *Circa primum ponitur triplex oblatio Prima pro peccato. Secunda in holocauſtum ibi:* Obtulit & arietem in holocauſtum. *Tertia, pacifica pro conſecratione ſacerdotum, ibi:* Obtulit & arietem ſecundum. *Expoſitio autem iſtarum oblationum poſita eſt Exod. 19. vbi iſtæ oblationes præcipiuntur fieri, eo modo quo ponitur hic earum executio.*

as 1 Cumque

A b. *Obtulit, &c.* Miſteriorum traditionem, & paſcha myſticũ, quod Chriſtus celebrauit cũ diſcipulis ſuis ſignificat aries. Secundus nominatur, quia poſt agnum in cęna immolatum ſe ipſum obtulit. vnde Aarõ ſuper caput arietis manus impoſuit cum filiis ſuis, quia communem cœnam cum diſcipulis ſuis Chriſtus celebrauit, ſed Moyſes ſpecialiter hoc ſacrificiũ obtulit, quia plus aliis figuram Chriſti expreſſit, q maxime ſacrificium ſuum fecit.

b *Tetigit ex. auri. dex. Aaron, &c.* Si per Aaron Chriſtũ accipimus, extremum auriculæ eius ſanguine tactum fuit, quia patri vſq; ad mortem obediuit. Si ſacerdotes eccleſiæ, aures eorum tangendę ſunt, pollicesq; manuum & pedũ, ut eminentiam actionum & greſſum domino conſecrent.

B *Tetigit extremum, &c.* Quis ſit huius ſacrificii effectus, vnctio aurium manuum pedumque demõſtrat, propter obedientiam quippe nouam, actioneſq; bonas & conuerſationem celebratur ut in obedientia Adæ carentes, vnigeniti obedientiam cõſequamur.

c *Manus eius, &c.* Vt in bona actione confortentur, enim quæ vnguntur, deſtruuntur quæ non vnguntur: Vbi enim vnctio non fuit ſanguinis immolati, percutiebatur Aegyptus. Sed prius ſacerdos, & poſtea filii eius vngebãtur ſanguine, quia Chriſtus primus ſanguinẽ accepit in cœna, deinde diſcipulis dedit.

a præceperat ei. Obtulit & arietem ſecundum in conſecrationem ſacerdotum, poſueruntque ſuper caput eius Aarõ & filii eius manus ſuas. Quẽ cum immolaſſet Moyſes, ſu-

a ¶ In qua obedientia ſignatur: b ¶ Vt in bonis obediamus,

b mens de ſanguine eius, tetigit extremum auriculæ dextræ

¶ Operationis.

c Aaron, & pollicem manus eius dextræ, ſimiliter, & pedis. Obtulit & filios Aaron, Cumq; de ſanguine arietis immo

¶ Vt finis in bono conſummetur.

lati tetigiſſet extremum auriculæ ſingulorum dextræ, &

a ¶ Vt polleat operario bona, b ¶ Corpus Chriſti, i. eccleſiam.

d pollices manus ac pedis dextri, reliquũ fudit ſuper altare

¶ Nullus excipitur: a ¶ Deſiderium. b ¶ Conſummationem.

e per circumitum. Adipem vero & caudem, oẽmque pinguedinem, quæ operit inteſtina, reticulumque iecoris, & duos renes cũ adipibus ſuis & armo dextro ſeparauit. Tol

a ¶ Quia myſticum paſcha, Chriſti Saluatoris eſt hoſtia.

f lens autem de caniſtro azymorum quod erat coram dño,

g † panem abſque fermento, & † collyridam conſperſam

a ¶ Quia omne deſiderium, & opus bonum offerre in myſterio neceſſe eſt, ſi vis illud ſecundum Deum, & intentionem legis ſuſcipere.

h oleo, laganumq; poſuit ſuper adipes & armum dextrum,

a ¶ Prius. b ¶ Quia Chriſtus inchoauit ſua myſteria, & poſtea nobis tradidit celebranda.

trãdens ſimul omnia Aaron & filiis eius. Qui poſtquã leuauerunt ea coram domino rurſum ſuſcepta de manibus

a ¶ Myſterium, quod nobis tradidit, cum carnem ſuam in cœlum leuauit.

a ¶ Corpus Chriſti·

eorum, adoleuit ſuper altare holocauſti, eo quod conſecrationis eſſet oblatio in odorem ſuauitatis ſacrificii domini.

a ¶ Oleum effuſum nomen tuum.

a ¶ Sicut in ſacrificio pacificorum, & ita hic intelligibili Moyſi offertur pectuſculum arietis quo fides, & confidentia figuratur. b ¶ Quia eleuationis eſt.

i Tullit & * pectuſculum, eleuãs illud coram dño de ariete † conſecrationis in partẽ ſuam, ſicut præceperat ei dñs:

a ¶ Spiritusſancti. ¶ Quia vnctio ſpiritus & ſanguinis vnigeniti vnius ſunt operationis, recte coniunxit quibus ſanctificantur omnes electi. b ¶ Filii. ¶ Paſſionis Chriſti. ¶ Corpore Chriſti.

K Aſſumenſq; † vnguentũ, & ſanguinem qui erat in altari a-

a ¶ Chriſtus ad ſanctificationem noſtram aſperſione proprii ſanguinis ſeipſum ſacrificium obtulit.

l b ¶ Prius quia ſummus. c Prædicta.

d ¶ Poſt. e ¶ Prędictos. f ¶ Quotquot baptizati ſumus, Chriſtum induimus:

m ſperſit ſup Aarõ & veſtimẽta ei⁹: & ſup filios illi⁹, ac veſtes

d *Fudit ſuper al.* Cum enim bibit, & apoſtolis dedit bibere, intelligibilem ſanguinẽ ſuper altare, id eſt, corpus ſuum fudit. Eccleſia autem corpus Chriſti. Vnde Marcus: *Et ſumens, gratias agens dedit eis, & biberunt ex eo omnes, & dixit eis,* Hic *eſt ſanguis meus noui teſtamenti qui pro multis effundetur.*

RADVLPHVS. Notandus eſt ordo. Primus Aaron, deinde filii eius, poſtremo vero altare, huius arietis ſanguine cõſecratur. Sic enĩ regula fidei & norma iuſtitiæ inuiolata perẽniter in eccleſia cuſtodit, ſi per Chriſtum apoſtoli, per Apoſtolos vero ſequens ordo doctorum, ſed & per iſtos uniuerſalis eccleſia doceatur. Hoc eſt namque altare, per cuius circuitum ſanguis iſte funditur. Vnde & Apoſtolus Petrus fideles oẽs Chriſti doctrina muniens, tanquam ſanguinis arietis altare pfundens, dicebat: *Memores eſtote eorum quæ prędixi verborum, ſanctorum Prophetarum. & Apoſtolorum veſtrorum, & domini ſaluatoris.*

e *Adipem vero.* Quid hæc ſignificẽt, in ſalutari ſacrificio uel pacificorum dictum eſt. 70. vero p cauda lumbum, pro inteſtinis, vẽtriculum, & p reticulo iecoris, pinnam hepatis ediderunt, non fruſtra autem etiã nunc in ariete commemorantur.

i. f *Caniſtro.* Lxx Caniſtrum conſummationis quæ eſt lingua domini, quæ pcipuam perfectãque doctrinam introduxit. Non

b. n. venit ſoluere legẽ, ſed adimplere· Hęc bene caniſtrum dicitur propter textum doctrinæ eius, cum multa in parabolis

a. diceret. Erat autem & ferculum & menſa totius doctrinæ. Recte ergo de caniſtro cõſummationis myſticum panẽ pponit·

ſ.c g *Panem.* Apoſtolicã doctrinam legalemq. & propheticam.

e. Lex enim & pphetę & apoſtoli memoriam eius faciunt. Lex

d. enim dicit, *Hic eſt panis quem dedit uobis dominus.* Propheta autẽ: *Panis eius dabitur, &c.* Prophetica autẽ & legalis doctrina min⁹ nutriunt quã apoſtolica. Vndę Paul⁹: *Poſuit deus in eccleſia primum*

D *mũ apoſtolos deinde prophetas.* Apoſtoli autẽ legis & prophetarũ inducũt teſtimonia, p q̃ eis collyrida & lagana sũt ſubiecta.

h *Et armum.* GREG. Sacerdos ex præcepto legis armũ dextrũ & ſeparatum iubetur accipere, ut nõ ſolũ ſit operatio ei⁹ vtilis, ſed ẽt ſingularis, nec inter malos tantummodo recta faciat. Sed bene operantes ſubditos ſicut ordinis honore, ita morũ virtute tranſcendat. Cui pectuſculum quoq; cũ armo tribuit, ut quod de ſacrificio pręcipitur ſumere, de ſemetipſo diſcat immolare, ut nõ ſolum pectore quæ recta ſunt cogitet, ſed ſpectatores boni ad ſublimia operis armo inuitet. Nulla præſentis vitæ proſpera appetat, & nulla aduerſa pertimeſcat, blandimenta mundi reſpectu intimi terroris deſpiciat, terrores omnes cõſiderato internę dulcedinis blandimento cõtẽnat. qđ & in ſequẽtibus Moyſes dicit. li. 1. regiſt. cap. 24.

† tortã vel placẽtam.

i *Tulit et pec.* AVGVST. Superius quia generaliter pręcipiebat, Si ſacerdos peccaſſet ipſum ſacerdotem vnctũ & conſummatum ideſt, ſummũ, iſta iuſſit offerre. Nunc autẽ Moſes offert & accipit pectuſculum impoſitionis dictum quia ĩde ponebatur adeps ſicut ĩmmorauit de ſacrificio ſalutaris. Cũ ergo uideatur ab Aaron ſummũ cępiſſe ſacerdotium, ſi Moſes ſacerdos non fuit quomodo iſta fecit Si autem fuit, quomodo ſummum ſacerdotiũ ab Aarõ accepit? Pſalm⁹ tñ in quo dictum eſt: *Moyſes & Aarõ in ſac. eius,* affirmat eũ ſacerdotẽ fuiſſe, ueſtẽ tñ ſacerdotalẽ (q̃ magnum cõtinet ſacramẽtũ) Aaron iubẽt accipere & ſucceſſores eius, anteq̃ aliquid de ſanctificandis & ordinandis ſacerdotib. præcipiatur, qñ *Moſe* aſcendente in montẽ iubentur eo aſcendere ſacerdotes, id eſt, fili Aarõ, non qa iã erãt, ſed qa futuri erãt. Ambo ergo tunc ſummi ſacerdotes erãt *Moſes* & Aaron· Au potius Moſes, Aaron vero ſub illo, An & ipſe ſummus pp veſtẽ pontificalem, ille uero propter excellentius miniſterium. A principio enim dicitur: *Ipſe tibi quæ ad populũ, tu illi quæ ad Deum.* Pſal. 98. a. F E Exod. 4. d.

K *Aſſumenſq; vnguentũ.* AVG. Quæritur poſt mortẽ Moſi quis vngebat ſacerdotẽ, q defuncto tñ ſuccedebat, An qui iã vnctus erat ĩter ſecundos, Idẽ n. oleum ſummi & ſecundi ſacerdotis. Veſtẽ ſumebat tñ ille põtifex cuius ſummitas apparebat, & ſi ita eſt, utrum, ipſe ſumebat, an eum alius induebat? Sicut poſt mortẽ Aaron Moſes filium fratris ſui. Si ergo ab alio ueſtiebãt, nunqd a ſecundo ſumm⁹, Talis. n. erat ueſtis, ut ab alio neceſſe fuerit indui, an ſic induebãt prius, vt poſterius, aliquando enim eam ponebat & reſumebat. Poterant ergo, ſecundi primum ueſtire obſequendo non excellendo. Quæſt. 23 in Leuit. Quis vngebat ſacerdotes poſt mortẽ Moyſi. Nu. 20. d.

l *Aſperſit, &c.* Quæcunq; in nobis ſunt bona ad eum tanq̃ caput noſtrum reducẽda ſunt. vñ: *Pro eis ego ſanctifico meipſum, ut ſint & ipſi ſanctificati in ueritate.* Aperte igitur ſanctificationem, paſſionem ſuam dixit, quæ ſanctificatio datur nobis. Io. 17. c.

m *Et ſuper filios.* AVG. Non apparebat quis filiorum ſummo ſacerdoti ſuccederet? Non. n. primogenitum uel maiorem, diffinit ſcriptura, niſi in aliquo diuino iudicio fiebat, quãuis ex contentione veniſſe videatur, vt poſtea plures fierent ſacerdotes ſummi, quia contendentib. excellentioribus litis finiẽdæ cauſa plurib. honor ipſe tribuebatur. vbi ſupra, literaliter.

☞ a *Panes*

A a *Panes quoque.* Carnes cum panibus comedi præcepit, vt intelligimus corpus Chriſti q caro eſt & panis qui de cœlo deſcendit,& hoc in eccleſia tantum debet celebrari.

Ioan. 6. c.

Tropologi.

b *Quicquid autem.* Hoc videmus in eccleſia fieri,& quę inconſumpta remāſerint ignibus tradi Non dicit autem, quotquot diebus inconſumpta remanſerint, vt ſemper ſi remanſerint, tradātur igni; innuēs vt ſi a comeſtione ſacrificij deficim⁹, nec perſcrutari valemus, vtrum ea quæ videmus, ipſum corpus domini ſint, non tamē relinquamus, ſed igni tradamus, vt comedat ſpiritusſanct⁹ quod non poſſumus.

† cū veſtibus eorū.

B Comedit autem, cū cogitamus ei poſſibilia eſſe, quæ non poſſumus.

Moraliter c *De oſtio.* Significat quia toto tempore præſentis vitæ nō eſt de tabernaculo recedendum, ſed Dei ſeruitio inſiſtendum.

Qō 24. in Leuit. Avgvs. Ad oſtiū tabernaculi teſtimonij ſedebitis ſeptem diebus die ac nocte, ne moriamini. Nunquid non credibile eſt ſitu corporis in vno loco ſedere pręceptos per dies ſeptem die & nocte, vnde ſe omniuo non commouerent, &c. Notāda eſt locutio ſcripturarum, quę ſeſſionē pro habitatione & commoratione ponit. Non enim quia dictum eſt de Semei, quod *ſederit in Hieruſalem annos tres*, ideo putandum eſt per totum illud tempus in ſella ſediſſe, & non ſurrexiſſe, hinc & ſedes dicūtur vbi cōmorationē habēt homines, habitatio quippe hoc nomen accepit.

3. Reg. 2. f.

✻ Procopivs. Vult vt prorſus aſſideamus Deo, & tota virtute ipſo nitamur toti. Septem enim dies ſatis edocent, quāi firmitate & ſoliditate nos affixos Deo eſſe oporteat, ſine vnquam ipſum temere offendamus. Huc facit pię lietæ oraculum, *quærendo quære & apud me mancio ne habitatio.*

corum. Cumque ſanctificaſſet eos † in veſtitu ſuo, præcipit eis 1

a ¶ Omnia opera noſtra igne charitatis debent excoqui. b ¶ In eccleſia quæ introitus cęli eſt, non extra ne ſancta publicentur profanis. c ¶ Cęli in quo habitat Deus.

dicens: Coquite carnes ante fores tabernaculi, & ibi comedite 2

a ¶ Verbi Dei, Conſecrationis. b ¶ Niſi enim Chriſtus rogatus ore ſacerdotum, aduenerit, & cœnam ſanctificauerit nullatenus fit ſacrificium domini.

a eas. Panes quoque conſecrationis edite, qui poſiti ſunt in caniſtro, ſicut præcepit mihi dominus, dicens: Aaron & filii eius co

¶ Quaſi quicquid humana mens de diuinis mandatis capere non poteſt, ſpiritui ſancto relinquat.

b medent ea. Quicquid autem reliquum fuerit de carne & pani- 3

¶ Ibi ſcilicet erit habitatio veſtra.

c bus, ignis abſumet. De oſtio quoque tabernaculi non exibi- †

¶ Pentecoſtes.

tis ſeptem diebus, vſque ad diem quo complebitur tempus

¶ Spiritusſancti infuſionis.

conſecrationis veſtræ. Septem enim diebus finitur conſecra- 4

tio, ſicut & in præſentiarum factum eſt, † vt ritus ſacrificii

a ¶ Proſperitate & aduerſitate. ¶ In ſeruitio Domini.

compleretur. Die ac nocte manebitis in † tabernaculo, obſer- 5

uantes cuſtodias domini ne moriamini. Sic enim mihi præce- 6

d ptum eſt. Feceruntque Aaron & filii eius cuncta, quæ locutus eſt dominus per manum Moyſi.

Septem enim, &c.

Isichivs. Quinquageſima ſeptenario in ſe multiplicato vno adiecto perficitur. Vnde Lucas ait: *Quibus & præbuit ſe ipſum viuum poſt paſſionem ſuam in multis argumentis apparens eis, & loquēs de regno Dei, & conueſcens præcepit eis, ab Hieroſolymis ne diſcederent, &c.* Vide quomodo conſecrabat vel præcipiebat eos apparens & docens de regno Dei & conueſcens. Dicens autē ab Hieroſolymis non diſcedere, non permittit ianuā tabernaculi egredi, nō permittit prædicare, donec accipiant promiſſionem ſanctiſpiritus quinquageſimo die. Quo impleto Petrus mox prędicauit, & addunt fidei animæ circiter tria millia. Illi autem per ſingula mandatum cuſtodierunt, & quod ſequitur, compleuerunt, obſeruantes cuſtodias domini, &c.

d *Fece. &c.* Aaron coniungitur filiis, nec exit de ianua tabernaculi. Ipſe enim erat prædicandus, & in eis prædicaturus, ſicut ipſe conſecrat, & in membris conſecratur.

☞ CA

C NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Cumque ſanctificaſſet eos in veſtitu ſuo. *Hic conſequenter deſcribitur ſacerdotum reclusio, vt non commiſcerentur hominibus vulgaribus, nec implicarentur negotijs ſecularibus, donec impleta eſſet conſecratio eorum quæ durabat ſeptem diebus, & hoc eſt quod dicitur.*

2 Præcepit eis dicens, Coquite carnes. *Quia nec pro comeſtione poterant exire atrium ſacerdotū m.*

3 Quicquid autem. *Quia oblatio erat pacifica pro gratiarum actione, eo quod dominus promouerat Aaron & filios eius ad dignitatem ſacerdotij, & ideo non poterat in craſtino comedi, vt dictum fuit c. præcedenti.*

4 Septem enim die. *Dicit* Ioſephus, *quod qualibet die illius ſeptenarij reiterabantur eadem ſacrificia, ſicut & prima die.*

Secretum neceſſitatis excuſat 5 Die ac nocte manebitis in tabernaculo. *Id eſt, intra atriū, vbi erat tabernaculum, dicunt tamen aliqui, quod pro ſecreto neceſſitatis naturæ poterant inde exire, alij autē dicunt, quod erat ibi locus paratus pro tali neceſſitate. Primum videtur rationabile pro ſanctitate loci.*

6 Obſeruantes cuſtodias domini. *Id eſt, quod præcepit cuſtodi circa finem 8. cap. & principium ix. Poteſt enim poni breuis moralita per hoc quod pontifex nouus & ſacerdotes recluſi fuerant ſeptem di bus, & octauo die obtulerunt, vbi intelliguntur ſeptem a quibus deb abſtinere pontifices & ſacerdotes de nouo conſecrati, ſcilicet prolixit. dormitionis, voluptas comeſſationis, inutilitatis actionis, multiplic tas diſtractionis, vanitas confabulationis, varietas fictionis, volut. affectionis, quo facto, debet offerre rigorem pœnitentiæ & auſteri tis, quæ ſignificatur per vitulum pro peccato. Vigorem patientiæ ſoliditatis, per vitulum in holocauſtum. Decorem innocentiæ, & ſi plicitatis, per agnum anniculum. Laborem induſtrię & ſedulitat per bouem. Splendorem prouidentiæ et perſpicacitatis, per ariete pro pacificis. Nitorem conſcientiæ et puritatis per ſimilam. Dulc rem lætitiæ ſuauitatis per collyridam conſperſam oleo miſericordiæ pi tatis.*

✻ CA

MORALITER.

✻ † *De oſtio quoq; tabernaculi.* Septenario dierum totum tempus reuoluitur, per hoc ergo, quod ſacerdotes ſeptem diebus ſuæ conſecrationis in tabernaculo debent manere, ſignific quod ſacerdotes nouę legis toto tempore vitæ ſuæ recede non debent a ſanctitate vitæ. Vnde dicitur Luc. ix. g. *Nemo mittēs manum ad aratrum, et aſpiciens retro, aptus eſt regno Dei.*

✻ 1 Mor

C A P. I X.

a Acta autem octaua dic, vocauit Moyſes 1
Aaron & filios eius ad maiores natu Iſrael, 2
a Patriarcharum, & prophetarum. b Chriſtum.
b dixitque ad Aaron: Tolle de armento vitu 3
a De quo dicitur: Dux mihi eris, & erutries me.
lum pro peccato, & arietem in holocauſtū 4
a Qui peccatum non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius.
† vtrunque immaculatum, & offer illos co
a Maiores natu presbyteri, ſ. doctores qui inſtruunt vitam in eccleſia conuenientium.
q Sacrificium pro pœnitentia.
c ram domino, & ad filios Iſrael loqueris: † Tollite hircum pro 5
a Chriſtum qui peccata noſtra tulit. Hæc offert ſacerdos, quando fortia & innocentię opera Deo immolat. b Qui tollit peccata mundi. Io. 1. d. c Perfectam, conſummatam vitam. d Hoc ad omnia refertur.
peccato, & vitulum atque agnum anniculum, & ſine ma- 6
a Mediocrem conuerſationem, quæ tamen poſſit ſaluare offerentes, intelligit. Per hæc holocauſta conſummantur.
cula in holocauſtum, bouem & arietem pro pacificis, & im- 7
a Oportet omne virtutis opus tanquam Deo vidente peragi, nec corrumpi, nec vllo modo vitiari.
molate eos coram domino, in ſacrificio ſingulorum ſimi-
a Diuinam, ſ. ſapientiam quę in omnibus bonis operibus adhibenda, ſiue ſint fortia ſiue pœnitentiæ & innocentiæ congrua. Theologiam cum eleemoſyna. Vel offeretis. In die Pentecoſtes ſpiritusſanctus apparebit, dominus autem ſpiritus eſt,
lam oleo conſperſam offerentes. Hodie. n. dñs apparebit vo- 8
bis. Tulerūt ergo cūcta, quę iuſſerat Moyſes ad oſtiū taberna 9
a Ad eccleſiam quippe omnes conueniunt qui Dei miſericordiam quærunt, qui ſe ab errore corrigunt, non ſolum de plateis & vicis, ſed de viis quoque & ſepibus, vt regalis cœna impleatur.
d culi: vbi cū oīs † ſtaret multitudo, * ait Moyſes: Iſte eſt ſermo 10

C A P. I X.

A *Acta autem, &c.* Octaua dies poſt dedicationem ſignificat diē pentecoſtes, quo ſpiritusſanctus aduenit. Septē vero a dedicatione dies innuunt ſeptics ſeptē dies, qui fuerunt a reſurrectione vſq. ad pentecoſtē, ſcilicet, xlix, [...]deo quaſi octauo [...]o die pentecoſtes. Pentecoſte quę cō[...]git die reſurrectio[nis], quæ gerit figurā [fu]turi, & conſumma[ti]onis ſeculi præſen[ti]s quia ſeptem vol[u]itur diebus. Oporbat enim vt eadem [di]e adueniret ſpiri[tu]s, qua reſurrexit [C]hriſtus. Tunc ait vo[ca]ri Aaron & filios [eiu]s, & maiores natu [T]unc enim cōuocatum eſt eccleſiæ ſpe[ta]culum, in qua eſt [Aa]ron, id eſt, Chriſt⁹ [&] filii eius qui altæ [ſun]t conuerſationis [&] deo ſacerdotii mi[niſt]ri & maiores nati. preſbyteri: ex [hi]s enim corpus ec[cl]eſiæ conſiſtit.
PROCOP. Octauo [di]e ceſſat Moyſes [ſac]erdotio fungi, eā[de]mq; prouinciam [d]einde tradit Aaroni. Et ne nūc quidem tacet Moſes Nā no[uu]m ſacerdotiū Chriſti cępit die octauo, quo reſurrexit Chri[ſtu]s, hincq; quaſi noui ſeculi petitū eſt principium. Nona ſi[qui]dem creatura vel creatio in Chriſto ceſſante legis ſecūdū [li]teram intellectu, imò lex nunc ſpiritalis ſonat, noſq; ſpiritali[te]r erudit, dum diſerte ediſſerit Chriſti myſteria.
b [T]olle de, &c. Accipit Aaron vitulum in holocauſtū & arietē [&] offert domino. Tunc. n. Chriſtus ſacrificium ſuum notificauit, cum ſpiritus adueniens Parthos Medos, Elamitas, & o[mn]ium gentiū primitias ad apoſtolorū cęnaculum collegit [V]itulum offert Aaron & arietem, qñ doctores eccleſię my[ſter]ia paſſionis annuntiant, & pro ſalute humani generis cele[bra]ta inſinuant.
c [T]ollite. Hircū obtulerunt apoſtoli die pentecoſtes qñ Petrus [pœn]itētiam annuntiās inquit. *Cōuertimini & agite penitentiam.*
[A]VGVST. Accipite hircum ex capris vnum pro peccato, & [arie]tem vitulum & agnum anniculum in holocarpoſim ſine [ma]cula, & vitulum a bob. & arietem in ſacrificium ſalutaris [an]te dominum, & ſimilam conſperſam oleo, qm̄ hodie didebit dominus in vobis. Quatuor genera ſacrificiorū de ani[ma]lio. ſupra commēdauit Holocauſtum, pro peccato, ſalutaris, & cōſummationis: ſed conſummationis ſacrificiū ad ſanctificationem ſacerdotis pertinet, reliqua tria hic præcipiunt offerri. Et dicitur hoc ſenioribus Iſrael, vt pertineant ad vniuerſum populum. Sed ſacrificium pro peccato habet hic tria pecora, hircū, arietē, & vitulū. Ad hoc holocauſtū ptinet agnus, ad ſacrificium ſalutaris, vitulus & aries. Non eſt igitur ſic diſtinguendum, vt pro peccato non intelligatur niſi hirc⁹. Tria vero ī holocauſtum aries, vitul⁹, & agnus, ſed potius tria prima pro peccato, hircus, aries vitul⁹, & agnus in holocauſtū, quia ſuperius pro peccato principis hircum iuſſit offerri, & pro peccato cuiuſq; proprio cum peccat ante dominū, faciēdo vnum ex his quæ non oportet fieri, præcepit arietem, pro peccato vniuerſę ſynagogæ vitulum. Oportet ergo vt cū ſenatui loquatur, quid vniuerſus populus offerre debeat, & hircus iubeatur offerri ꝑpter principes, & aries ꝑpter propriū cuiuſq; peccatum, & vitulus propter peccatum ſynagogę vniuerſæ, quod fit. ſ. communi volūtate omnium. Quod vero in ſacrificio ſalutaris vitulum & arietem offerri iubet quæ pręcipua ſunt, Præcipiens autem de ſacrificiis ſalutaris, vndelibet iuſſit offerri ſiue maſculum ſiue fęminam dum tñ non niſi de ouib. & capris offerantur. Si quæritur, quare duo præcepit, vitulum & arietem, & difficile eſt inuenire, niſi forte vitulum voluit ſacrificiū ſalutaris vniuerſi populi, arietem vero pro vnoquoque tanquam pro ſingulis quibuſq; quia videtur ſuperius duo genera ſalutaris ſacrificii ꝑcepiſſe. Vnum quod velut vniuerſorum nomine appellauit ſalutaris ſacrificiū Alterū vbi dixit. *ſi qs obtulerit ſacrificium ſalutaris ſui.* Vbi differentiā reperimus, quia in illo quod appellauit ſalutaris, non dixit adipē pectuſculi offerendū dño Pectuſculum quoq; & brachium dexterum danda ſacerdoti ſicut in illo quod dixit, *ſalutaris ſui.* Nec dictum eſt *ſalutaris ſui.* quod forte intelligitur priuatum ſingulorū, nō publicū vniuerſorum Moſes. n. obtulit ſacrificium ſalutaris, nec dictum eſt ſalutaris ſui, quia pro populo vniuerſo obtulit. Vbi autem vniuerſi, ibi, & ſinguli, ſed non conuertitur.
d *Iſte eſt ſermo, &c.* Sermonem, ſ. rem imperatam. *Hoc facite in meā commemorationē.* Sermonē aūt dicit, quia plus in ſermone ☞ conſi-

D
†31. q. 1. §. ſed obiicitur.
E
*coram domino.
Quæſt.
Luc. 22. b.
F

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. IX.

Acta autem octaua die. *Poſtquam deſcripta eſt ſacerdotum conſecratio hic conſequenter deſcribitur officii ſui executio, Circa quod primo ponitur preceptum Moſi: ſecundo impletio præcepti, ibi,* Tulerunt ergo. *tertio approbatio domini, ibi* Apparuit gloria domini. *Circa primum præmittitur tempus cum dicitur*
[1] Acta autem octaua die. *Dicit Ra. Sa. quod iſta dies fuit prima dies anni ſecundi egreſſionis de Aegypto. Alii dicunt quod fuit octaua dies eiuſdem anni. Ratio autem diuerſitatis dictorum iſtorū tangetur lib.* Nu. 12. *vbi habet locum. Conſequenter ſubditur præceptū Moſi factum ipſi Aaron, cum dicitur.* Tolle de armento, &c, *Id eſt, prouide de ſumptu tuo* 3 Vitulum pro peccato, &c. *Id eſt, immolandum pro peccato tuo, in memoriam vituli ab Aaron fabricati.* Exo. 32. *a*
4 Et arietem. *In memoriam arietis immolati pro Iſaac. Gen. 22. c. Secundo ſubditur præceptum factum populo* Iſrael *cum dicitur.*
5 Tollite hircum pro peccato, *eo quod hircus eſt animal fętidum ad denotandum grauitatem peccati multitudinis populi, quia ſicut bonū commune eſt diuinius, ita peccatum commune peius.*
6 Et vitulum. *Pro vitulo conflatili, in quo peccauit multitudo.*
6 Atque agnum. *In memoriam agni paſchalis, pro cuius immolatione fuerunt ſaluati ab angelo percutiente primogenitos Aegypti.*
7 Bouem & arietem pro pacificis. *Ita quod de omni animali immolato fieret oblatio.*
8 Hodie enim, &c. *Hoc additur pro cauſa ſacrificiorum prædictorū, ac ſi dicatur, iuſtum eſt quod talia ſacrificia fiant hodie quia dominus apparebit per effectum dando ignem de cęlo in altari holocauſtorum, prout habetur infra. Sciebat. n. Moſes per reuelationem diuinam hoc eſſe futurum eadem die.*
9 Tulerunt ergo. *Hic conſequenter ponitur impletio pręcepti, & primo quantum ad populum, cum dicitur.* Tulerunt ergo cuncta quæ iuſſerat. *et obediendo.* 10 Iſte eſt res ſermo. *Id eſt. ſermone ſignificata Secundo quantum ad Aaron, cum dicitur, & dixit ad Aaron.* Accede ad altare. *& ſubditur eius obedientia, cum dicitur:*
✠ 1 Statimque

M O R A L I T E R.

✠ *Facta autem octaua die.*
3 [D]ixitque *ad Aaron, &c.* Poſt conſecrationem Aaron & filiorum eius. Hic conſequenter ponitur executio ſacerdotalis officii, in qua Aaron primo obtulit ſacrificium pro peccato ſuo cum dicitur.

✠ 1 *Sta-*

A conſideratur vel conſiſtit huius diſpenſatio myſterii,& maxime dominico verbo ea quæ apparet in aliud maius & intelligibile transferente. Vnde,& de manna ait. *Hic eſt panis quē dedit vobis dñs ad co. hic eſt ſermo quē conſtituit dominus.* In his ergo ſignificat,quia ſanctum myſterium illis agentibus,& dominicam cœnā celebrantibus aduenit ſpiritusſanctus. Erat enim dies dominicus, in quo oportebat apoſtolos ſacra celebrare myſteria : quorum ſequentes traditiones dominicam diem diuinis conuentibus deputamus Similiter & Chriſtum poſt reſurrectionem per myſticam cœnam & panis fractionem inuenimus manifeſtatum:

Exo. 16. d.

Luc. 24. c.

a *Et immo. pro peccato, &c.* AVGVST. Alia litera. *Fac pro peccato tuo & holocauſtum tuum, &c.* Mirum eſt quomodo prius dicat faciendum pro peccato deinde holocauſtum, cū ſacrificia ꝓ peccato ſuper holocauſtū, ſuperius iubet imponi. excepto ꝙ de auib. præcepit. Forte quod prius fiebat,id eſt,holocauſtum, poſterius dixit, Fac prius illud, poſtea illud. Quid autem prius faciendum ſit ſuperius indicatur, cum dicitur. *Super holocauſtum impone ſacrificium pro peccatis.* Quamuis moneat,quod ita dicit ſcriptura feciſſe Aaron,vt prius memoret pro peccato deinde holocauſtum,quod vtrum prius fecerit,an ſcriptura hæc præpoſterauit,incertum eſſet,niſi ꝙ dixit præceſſiſſet. Quomodo. n. poſſet ſuper holocauſtum imponi,niſi holocauſtum prius imponeretur? Præcepit autē hoc & de ſacrificio ſalutaris, ſed quia hoc nō vbiq; dicit,nō per omnia ſacracrificia ſalutaris nec ꝓ peccato per omnia. Pōt forſitan dici non hoc regulariter fuiſſe præceptum;ſed tantum in ſacrificio ſalutaris cum fit de bobus. Ibi id ꝓcipit & in ſacrificio pro peccato,cum fit de feminа ex ouib. Cętera vero vel ſalutaris vel pro peccato, non eſt neceſſe ſuper holocauſtum imponi.

Quæſt. 27. in Leuit.

B

C

b *Offer holo. &c.* Non dicit holocauſtum conſummationis,vt ſupra,quando oblatum eſt vt ſanctificatione conſummaret, vt ſacerdotio fungeretur quo fungebatur. Notandū ſane cū pro populo offeruntur ſacrificia & pro peccato ſacrificia eſſe iuſſa offerri,& holocauſtum & ſacrificiū. ſalutaris Pro ſacerdote vero oblatū fuiſſe pro peccato,& holocauſtum conſummationis,non ſalutaris. Sed conſummationis oblatū eſt, quādo ſanctificati ſūt ſacerdotes. Et hęc obtulit Moyſes ꝓ Aarō & filiis,ſuis,poſtea vero Aaron iā ſacerdotio fungens ꝓcipitur pro ſe offerre vitulū pro peccato & arietē in holocauſtū, non conſummationis,tunc. n. offerebatur vt ſanctificatione conſummaretur. & ſacerdotio fungi poſſet,quo cum fungebantur;non erat neceſſe iterum conſummare.

c *Statimq. &c.* ISICHIVS Qua cauſa hæc etiam hic ſacrificia peragat ut ſuperius diximus,nec neceſſe eſt iterū dicere; quia ordinē diſcuſſimus in dñi ſacrificio,quod cum vnum ſit,non tantum nobis præſt. remiſſionē peccatorum,ſed & vitā perfectā in † philoſophia & conſummatā. Neceſſario ergo in vitulum qui pro peccato eſt,& in arietem qui in holocauſtum immolatur, debet reputari. Vnde in perſona ſacerdotis vtrunque perſpicimus oblati.

AVGVST. Monet etiam, quòd cum faceret Aaron dona populi quæ ſupra memorantur,non omnia dicūtur immolata quæ fuerant prædicta, ſed tantum hircum pro peccato & holocauſtum:vbi tamen agnum illum non expreſſit. Duo verò alia, quę ſacrificiū pro peccato potius quàm ad holocauſtum pertinere ximus tacuit,id eſt arietem & vitulum bi à parte totum intellexit, vt in ſolo pro etiam quæ ſecuta ſunt, accipiemus. Cū de ſacrificiis ſalutaris populi narraret, quo modo Aaron ea fecerit de vitulo & ariete ait: Et occidit vitulum & arietem ſacrificium ſalutaris populi,& obtulerunt filii Aaron ſanguinem,& fudit ad altare in circuitu,& adipem a vitulo & ab ariete lumbum & adipem tegentē ſuper vētrē,& duos renes,& adipem qui ſupra ipſos eſt,& pinnam quæ eſt in iecore,& poſuit adipes ſup pectuſcula,& impoſuit adipes altare,& pectuſculū & brachiū dextrū obtulit Aaron oblationem ante dominum. Nunc ſingulariter,nūc pluraliter loquitur,cum de duob. animalib. loquatur vitulo & ariete. Quia ergo dicit duos renes ab vtroq; animali,intelligendum eſt ità quattuor fuiſſe,ſic,&c. Quod vero ait. *Et poſuit adipes ſuper pectuſcula,* cum ipſa non impoſuerit altari (Sacerdoti n. debentur cum brachiis dextris) an intelligendum eſt,& poſuit adipes qui ſunt ſup pectuſcula, Ipſos. n. impoſuit, quaſi imponeret altari a pectuſculo demptos. Nā ita ſuperius præcepit. Deinde ſequitur. *Et impoſuit adipes ſuper altare,& pectuſculum brachium dextrum obtulit Aaron oblationem ante dominum.* Modo ſingulariter inferens pectuſculum dicens,vtrumq; ex vtroque animante,quaſi pectuſcula dixerit.

d *Et pro pec, &c.* ISICHIVS. Cuius hæc figuram habeant quomodo hircus pro peccato pęnitētiæ ſacrificiū ſignificat holocauſta vero crucifixā cōuerſationē,theologiā ſimul ſalutare vero ſeu pacificorū ſacrificium vitā, quæ nos ſal... poteſt

a ❡ Spiritus. Vnde nos reuelata facie glo. do. ſpe transfor. ſicut a domini ſpiritu.

quem præcepit dñs: Facite & apparebit vobis gloria eius. Di-

❡ Carnem tuam.

a xitq; ad Aaron: Accede ad altare,& immola pro peccato tuo

❡ Quod ſuſcepiſti. a ❡ Teipſum ſ. b ❡ Pater in manus tuas commendo ſpiritum meum Luc. 23. f. c ❡ Qui peccatum ſuſcepiſti. d ❡ Cui factus es propitiatio.

❡ Pater ignoſce illis,quia neſciunt quid faciunt: Luc. 23. e.

b Offer holocauſtum, & † deprecare pro te & pro populo.

Cumq. mactaueris hoſtiam populi, † ora pro eo ſicut præce-

c pit dominus, Statimque Aaron accedens ad altare,immola- 1

uit vitulum pro peccato ſuo, cuius ſanguinem obtulerunt ei

a ❡ Filii Aaron populus fidelis,qui offert ſanguinem vituli,quando paſſionem Chriſti digne reminiſcitur & veneratur.

filii ſui. In quo tingens digitum, † tetigit † cornu altaris, & 2

fudit reſiduum ad baſim eius: Adipemque & renunculos ac

reticulum iecoris,quæ ſunt pro peccato, adoleuit ſuper alta-

re, ſicut præceperat dominus Moyſi. Carnes vero & pellem †

eius extra caſtra combuſſit igni, immolauit & holocauſti vi †

ctimam. Obtuleruntque ei filii ſui ſanguinem eius, quem fu

dit per altaris circuitum. Ipſam etiam hoſtiam in fruſta

conciſam cum capite & membris ſingulis obtulerunt. quæ

a ❡ Cogitationib. quæ ſæpe maculantur.

omnia ſuper altare cremauit igni, lotis prius aqua inteſtinis

a ❡ Qui terram contingūt & puluerem contrahunt,quos dominus diſcipulis ſuis a prædicatione reuerſis lauat.

d & pedibus. Et pro peccato populi offerens mactauit hir- †

cum, † expiatoque altari fecit holocauſtum, † addens in

a ❡ Similam,oleum,& cætera quæ in ſacrificio hoſtiæ adduntur.

ſacrificium libamenta quæ pariter offeruntur, & adolens

a ❡ Agno. ſ. qui quotidie mane & veſpere offerebatur

eā ſuper altare abſque ceremoniis holocauſti matutini 3

† expiatio uem.

† poſuit. ſuper.

† Et mādauit ipſum ſicut prius & Heb. 5 a.

NICOLAVS DE LYRA.

❊ 1 Statimq. &c. *Tetigit contra altaris. ſ. holocauſti,quod patet ex hoc quod ſubditur.*

2 Et fudit reſiduum ad, &c. *Non. n. fundebatur ſanguis ad baſim altaris thymiamatis ſed tantum ad baſim altaris holocauſti. Cætera patent ex ſupradictis, vſque ibi.*

3 Abſq. ceremoniis holocauſti matutini, &c. *Id eſt, iug ſacrificij quod nunquam propter aliqua ſacrificia intermittebatur,ita quod iuge ſacrificium matutinum primo offerebatur ante omnia alia, veſpertinum vltimo poſt omnia alia.*

❊ 1 Poſ

MORALITER.

❊ 1 *Statimq. Aaron accedens ad, &c.* Per quod ſignificat, quod ſacerdos nouæ legis accedens ad altare,primo debet cōfiteri ſe peccatorē eſſe,propter quod dicitur. Cōfiteor in principio Miſſæ,per vitulum autē immolatū intelligitur ipſe Chriſtus, cuius ſanguine mundant conſcientiæ noſtræ, ad Hebr. 9. d. *Sanguis Chriſti emundat conſcientias noſtras ad ſeruiendum Deo viuenti.*

† *Carnes vero & pellem eius extra caſtra, &c.* Quia Chriſtus extra Hieruſalem paſſus fuit,vt habetur Io. 19. c. & ad Heb. 13. b.

† *Immolauit, &c.* Scilicet arietem,qui ſignificat Chriſtum quod Chriſtus eſt dux fidelium,ſicut aries eſt ouium.

† *Et pro peccato populi offerens.* Qui eſt animal fœtidum, ad ſignificandum peccati cōis grauitatem. Nam ſicut bonum quanto eſt cōius,tanto eſt diuinius,ſic peccatum quanto eſt communius tanto eſt peius,cæteris tamen paribus.

❊ 1 Imm

A ...poteſt etiam mediocriter ſapientes, ſacrificiorum diſcuſſio ...cedens vnctionē ſacerdotis oſtēdit. Ego q huius ſanctionis ...xplanationem neſcit, illuc ſubtiliter perquirens per ſingula ...ueniet. Hæc autē neceſſario addimus, quia ſpiritūſanctum ...pentecoſte deſcenſurum cōgregatis in vnum apoſtolis, & ...mnia ſecundum le...em agentib. conſide...uit legiſlator. Vnde ...cte præcedere ſacri...cia ſacerdotis, & po...ſli ſequi præcepit. ...portet enim eccle...e doctrinam a ſacri...cio vnigeniti incho...e, ut introducantur ...cerdotes docentes ...id nobis paſſio do...ini profecerit. De...de inferatur ſermo ...nitentiæ omnibus ...ceſſarius. Vnde & ...ominus vnam præ...cat doctrinam .i. ...enitentiam, perſe...aſque ſubinfert cō...rſationes, & theo...giam, ex quibus ſal...ri poſſumus; etiam ...amus non ſubli...iter conuerſemur; ...his oportet etiam ...cleſiam congrega...i, & manifeſtationē ...lei ſuſcipere. Hæc ſi...i dubio in pentecoſte agebant diſcipuli, propter ꝙ erant in ...um congregati. Etſi enim palam nō predicabant, qa de o...ſo tabernaculi nō exhibāt, donec īduerētur virtute ex alto, ...ſemetipſis hæc agebant, & quæ docerent eccleſiam medi...ri non ceſſabant.

credita eſt. Et orando manus ad cęlum læuauit. Vnde Paul⁹: *Volo viros orare in omni loco leuantes puras manus.* Tendēs ergo ſiue leuans manus benedixit illos, quia per orationē ſacerdotes populo benedicunt, Sed vnde benedictionem præſtant ſequentia demonſtrant. D 1. Tim.

Allegor.

Immolauit & bouem atque arietem, hoſtias pacificas popu +
li. Obtuleruntque ei filii ſui ſanguinē, quē fudit ſuper altare
Deſiderium bonum. Opus perfectum.
in circuitum. Adipem aūt bouis et caudam arietis, renuncu
loſque cum adipibus ſuis, et reticulum iecoris poſuerunt ſu 1
Igne ſpirituſſancti.. a Crudis vel cordis. b Hæc omnia Deo in fide ſunt offerenda quia pectus ſignificat, ſine hac nulla placent.
per pectora. Cumque cremati eſſent adipes in altari, pecto-
ra eorum et armos dextros ſeparauit Aaron, eleuans coram
Orans.
a domino, ſicut præceperat Moyſes. Et extendēs + manum ad 2
b populum benedixit ei. Sicque completis hoſtiis pro peccato
c a De loco vbi ſtabat ſeruiens altari. b Antequam benedicerent. c Chriſtus per quem benedixit Aaron.
et holocauſtis pacificis, deſcendit. Ingreſſi autem Moyſes et 3
Cælum de quo benedicunt.
Aaron tabernaculum teſtimonii; et deinceps egreſſi, bene- 4
d dixerunt populo. Apparuitque gloria domini omni multi- 5
e a Aperte ſpiritumſanctum oſtendit qui in igne apparuit. b Symmachus conſumpſit. Gratanter. 6 ſuſcepit. c Vota apoſtolorum.
tudini, et ecce egreſſus ignis a dn̄o deuorauit holocauſtum, et †
a Pro peccato & pacificorum. b Hoc impletum eſt quando varijs linguis loquebantur apoſtoli, & ſtupebant omnes qui eos audiebant & laudabant dominum.
f adipe: qui erat ſuper altare. Quod cū vidiſſent turbæ, lauda 7
a Humiliter penitentes dicebant enim quid faciemus viri fratres.
In faciem ruebant, i. faciem mentis ad terram proſternebant quidam dicentes: quia muſto pleni ſunt hi.
uerunt dominum ruentes in facie, ſuas.

c *Ingreſſi autem Moyſes & Aaron tabernaculum teſtimonij, & cæt.* Quia de intelligibili tabernaculo, id eſt, de cęlo benedicunt ſacerdotes, dicentes cū Paulo: *Benedictus deus & pater domini noſtri Ieſu Chriſti, qui benedixit nos in omni benedictione ſp. in cæleſtibus in Chriſto.* Dominus quoque quinque panes vel ſeptem benedicens ad cœlum reſpexit. Notandum autem quod non ſolus Aaron, ſed cum Moyſe benedicit. Sacerdotes enim non propria virtute benedicunt; ſed quia figurā Chriſti gerunt, & per eum qui in ipſis eſt, benedictionis plenitudinem tribuunt, nec ſolum is qui ſacerdotiū ſortitus eſt, ſed quicūque Chriſtum in ſeipſo habet, & eius gerit figuram conuerſationem bonam quemadmodum Moyſes idoneus eſt, ut pſtet benedictionem: 1. Eph. a. Ioan. 6. a. Matt. 15. c. Aaron.

a *Extendens manū, &c.* AVG. Ad altare ſtās deſeruiebat, Inde ergo deſcēdit vbi ſtabat. Altare vero trib. cubitis altum erat, nec gradum habebat, qa De⁹ vetuerat, ne reuelarētur virilia quę vtiq; fieret ſi pars altaris gradus eſſet. i. ſi compactus adhæreret. Vnum enim eſſet altare cum gradu; ſed quia altaris altitudo tāta eſt, quod, niſi ſacerdos ſuper aliquid, ſtet, miniſtrare aptè non poteſt, intelligendum eſt quod ad horā miniſtrationis imponebatur & auferebatur, quod non erat pars altaris, nec contra preceptum domini erat, qui ibi gradus prohibuit eſſe.

b *Sicque completis, &c.* ISIC. Euidenter omnem figuram eccleſię vult exponere. Vnde dicitur quod his expletis deſcendit, quaſi expoſitis ſacrificiis deſcendit de cathedra magiſterii, ſicut ſolent facere ſacerdotes, quibus veri Aaron figura credita

Ingreſſi autem. Pręmiſit ingreſſi, & ſubdit egreſſi, quia ſacer dos ingreditur tabernaculū, quādo pro ſe vel ꝓ populo orat, vel diuinæ contēplationi vacat. Egredit cum docet, vel benedicit populo, vel cum ad conſcientiam redit perſcrutando ſe ne forte in prædicatione offendat.

d *Apparuitque gloria domi.* In ſpecie ignis, ſicut in die pentecoſtes, vnde ſubdit: *Et egreſſus eſt ignis a domino.* Vnde & Lucas; *Apparuerunt illis diſpertitæ linguæ tanquam ignis.*

e Omni multitudini, &c. Cui ſimile Lucas ait. *Facta autē hac voce conuēnit multitudo, & mente confuſa eſt.* non ſolum cōuenit ſed expauit. Vn̄ hic ſequit: Obſtupebāt aūt & mirabātur, &c. Act. 2. a.

f *Qui erant ſuper altare.* Innuit quia neceſſe ſit predictā ſacrificia & eorū expoſitiones ſuperponere intelligibili altari corporis Chriſti, ut illuc ſuſciperet noſtra intentio, & tunc nutrimenta intelligibilis ignis; id eſt, ſpirituſſancti aderunt, de quo dictum eſt: *Dominus Deus noſter ignis conſumens eſt.* Deut. 4. d.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Poſuerunt ſuper pectora, &c. *ſcilicet illa quæ erant cremāda in altari ad hoc cum pectoribus eleuarentur coram altari modo ſupradicto 7. cap. & poſt talem eleuationem adipes & illa quæ cremanda erāt, ponebantur ſuper altare, vt cremarentur, & pectora & armi dextri remanebant pro vſu ſacerdotum.*

2 Et extendens manum, &c. benedi. ei. *quia completo ſacrificio ſacerdos debet benedicere populo.*

3 Deſcendit. *quia aſcenderat ad faciendum officium ſuum ſuper altare holocauſtorum.* De modo autem huius aſcenſus dictum fuit Exod. 2... *quod non poteſt eſſe per gradus, & ideo dicunt aliqui, quod hora miniſtrationis ſuper altare ponebatur quoddam ſcabellum iuxta altare per quod aſcendens ſacerdos miniſtrabat. Rab. Sal. dicit, quod erat ibi quidam aſcenſus longus paulatim aſcendens ſine gradibus procedens verſus altare ita prope ſicut poterat, dum tamen non tangeret altare.*

4 Ingreſſi autē Moyſes & Aaron. *Duplici enim ex cauſa ingreſſus fuit Moyſes cum Aaron. Vna fuit, vt oſtenderet in modum offerendi thymiama ſuper altare thymiamatis, quod erat intra tabernaculum, quia licet ſacrificia eſſent completa, quantum ad ea quæ fienda erant in altari holocauſtorum, vt dictum eſt ſupra, tamen non erant omnino conſummata, donec poſt oblationes factas in altari holocauſtorum ſacerdos intraret templum ad offerendum incenſum, ſecundum quod dicit Apoſtolus ad Heb. ix. b.* In priori quidem tabernaculo, ſemꝑ introibant ſacerdotes ſacrificiorum officia conſummantes. *Alia aūt cauſa fuit, vt ambo ſimul intra tabernaculum orarent deum pro datione ignis.*

5 Et deinceps egreſſi benedixerunt populo, &c. *quia tunc erāt ſacrificia perfectè conſummata.*

6 Apparuitque gloria. *Hic conſequenter deſcribitur ipſius dei approbatio circa ſacerdotium Aaron, per hoc quod ignis deſcendit datus a deo conſumens ſacrificia. hoc enim fuit ſignum acceptationis diuinæ, ſicut & Gen. 4. a. de ſacrificio Abel & 3. Regum. 16. f. de ſacrificio Heliæ in monte Carmeli.*

7 Quod cum vidiſſent turbæ lau. *de tanto beneficio ſuæ gratiæ. hic autem ignis abſque extinctione fuit conſeruatus a tempore quo fuit datus ſcil. anno ſecundo egreſſionis de* Aegypto *vſque ad captiuitatem Babylonicam, & tunc fuit abſconditus in puteo profundo & ſicco per ſacerdotes illius temporis, & tempore Neemiæ iterum rehabitus, vt habetur 2. Machab. 1.*

✲ CAP.

MORALITER.

† *Immolauit bouem.* ſcilicet pro gratiarum actione ex ſacerdotum conſecratione. Nam magnum bonum eſt populi, qn̄ ſacerdotes ſunt boni, quia medii ſunt inter Deum & populum, ideo ſubditur.

2 *Et extendens manum Aaron. contra. ſ.*

2 *Benedixit ei.* i. imprecando bona populo & multo fortius ſacerdos nouæ legis debet bona populo ſibi ſubdito īprecari.

† *Et ecce egreſſus ignis, &c.* Per hoc deſignatur, quod gratia ſpirituſſancti, qui ſuper apoſtolos in ſpecie ignis apparuit, datur populo Chriſtiano per benedictiones & orationes pontificū & etiam ſacerdotum.

C A P. X.

Hi hæreticos ſignificant, qui alienum ignem cupiditatis. ſ. & prauæ doctrinæ in eccleſia accendunt, & igne diuinæ vltionis abſumuntur.

a Rreptiſque Nadab & Abiu filii Aaron 1
thuribulis, poſuerunt ignem & incenſum
deſuper, offerentes coram dño ignem alie-
Qui non eſt egreſſus a domino Deo noſtro. Pœn alis.
num, quod eis præceptum non erat. Egreſ- 2
ſuſque ignis a domino, deuorauit eos, & 3
mortui ſunt coram domino. Dixitque Moyſes ad Aaron: 4
a Purgando eos. Hoc eſt ſanctus appatebo in his qui mihi miniſtrant, vl ciſcendo delicta corum, & non parcendo. 5
b Hoc eſt quod locutus eſt dominus: Sanctificabor in his qui 6
a Miniſtrando. Multitudine ſcientiæ, vel aliquo miniſterio. b Laudabor & magnificabor. Vnde dicit Dauid: Iuſtus dominus, & iuſtitiam dilexit æqui. Vi.v.c.
appropinquant mihi, & in cõſpectu omnis populi glorifica- 7

CAP. X.

A a Arreptiſque Nadab. AVG. Exeunte a domino igne mortui ſunt filii Aaron quia auſi ſunt adhibito igne alieno incenſum ponere dño, nõ licebat, quia igni diuinit' & in altari acceſo, & deinceps cuoſtodito omnia erant accendēda, quæ in tabernaculo accendi oportebat. Mortuis ergo illis ait Moyſes, hoc eſt quod dixit dominus, &c. Appropinquent domino, qui in tabernaculo funguntur ſacerdotio. Sanctificatur autem in eis dominus etiã uindicando, vt ſciatur quia minus aliis parcat, ſi illis non parcit, ſecundũ illud: *Si iuſtus uix ſaluus erit, peccator & impius vbi apparebunt?* Vel potius ſecũdum illud: *Cui plus datur, plus ab eo exigitur.* Et illud: *Seruus qui cognouit volantatem domini ſui, & non facit, vapulabit multis: Et exiguo concedetur miſericordia. Potentes autem potentiora tormenta patientur.*

Qõ.21.in Leuit. — 1.Pet.io.d — Luc.12.f. — Sap.6.a. — B

Mystice. ISIC. *Arreptiſque, &c.* Alienum ignē offerunt, qui traditione dei contempta, alienas doctrinas appetunt, & magiſteria humanæ inſtitutionis inducunt. Quibus dr. *Reijcitis mandatũ Dei propter traditionem veſtram.* Ignem quoq; alienum accēdit, q corpore vel ſecularis cupiditatis ignē in ſacratio cordis nutriens, audet altaribus domini appropinquare, quæ non recipiunt accenſionē, niſi illius ignis quem dominus venit mittere in terrã, qui ſemper nos accendit, vt ſenſibus illuminemur ne uitiis flagremus.

Mat.15.a.

ISIC. Hic eos, qui aliena docent, qui in ſpiritũ blaſphemant qui in ſpiratam ab eo ſcripturã praue interpretantur, igne inuiſibili puniri intelligit. Qui filii Aaron dicuntur, doctorũ. ſ. habentes habitum, & mentientes ſpiritale magiſterium. Vnde & linguæ eorũ ignis dictæ ſunt, quia in ſpecie ignearũ linguarũ ſpiritus aduenit. Thymiama autem & thuribulis uel ignib. linguarũ ſupponũt, legalia. ſ. & pphetica dogmata, de quib. dicit: *Odor unguentorum tuorũ ſuper omnia aromata.* Sed ignē alienum offerunt, quia non ſecundum intētionem & virtutē ſpiritus interpretantur. His ergo egreditur ignis a domino, nõ qui ſacrificia incendat qui dicatur domini gloria, ſed pœnalis. Vtrumque enim habet eccleſia, hũc ad illuminationē iuſtorum & ad perfectionē ſacrificiorum, illum ad pœnã impiorũ. Quem blaſphamantibus ſacerdotes inducũt ſubministratione ſpirit' (q in eis requeſcit) ſuccendētes, ſicut Paul' Hymenęũ punit & Alexandrũ aliena docentes. Corã domino, dente ſcilicet taliter damnantur, ne exēplo ſuo aliis præbeant cauſam mortis. Coram domino (tes mira da) vbi debuerant uiuere ibi moriuntur quia, ſcili. male interpretãtes diuinas ſcripturas, inde ſubiacē maledictioni, unde vitam poterant pro mereri.

Mat. 1.c. — C

✲ PROCOPIVS. Exemplum hic habemus clatiſſimum, humanis non admiſcendis diuinis. Et hoc quidē plerum obſeruant hæretici. Deus imperauit duntaxat in ara thymiamatis odores incēderet Aaron mane cum parat lucernas, & veſpere cum eas accēdit, nec alio tpe ſuffitum odoratum facere eũ iuſſit. Noluit quoq; vt externum admoueret ignem, cum diuinus ignis conſpiceretur vſque præſto eſſe.

✲ THEO. Ex his docemur non debere nos extinguere ſpiritum, ſed accendere gratiã quam accepimus, extraneumq; nihil ad ſacram ſcripturã inuehere, contentoſque doctrina Spiritus abominari hæreſes, quarum fautores nonnulli verbis diuinis fabulas addiderunt alii ſuas commentationes impias ſententiæ ſcripturæ prætulerunt.

✲ RVP. Nadab interpretatur ſpontaneus, Abiu pater meus. Significant populum Iudaicum qui in cęremoniis carnalibus ſpontaneus, imò nimis eſt importunus. Igitur vbi ignis egreſſus a dño deuorauit holocauſta, arreptis Nadab & Abiu thuribulis ſuis poſuerunt ignem Dñ poſtquam verus ignis ſpiritusſancti a dño egreſſus, id eſt, a patre procedens holocauſtum verum Chriſtũ eſſe oſtendit, veniendo ſuper apoſtolos in linguis igneis, adhuc Iudaicus populus cultum alienum & cęremonias Deo odibiles oportunè nimis ingerit. Ob id duplici igne denoratus eſt populus ille. Nã & templum eorum incenſũ eſt a Romano exercitu, & animæ gehennæ incendio cremantur.

b *Hoc eſt quod locutus eſt dominus.* Quando dixit Dominus Moyſi: *Deſcende & conteſtare populum, ne forte appropinquet ad deum, cadat ex eis multitudo. Et ſacerdotes qui appropinquant domino ſ*

☞ *Etſi*

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. X.

Diuiſio. Arreptiſque Nadab, &c. *Hic conſequenter tãgitur conſecratorũ caſus, vbi tria tanguñt. Primũ eſt euentus cõbuſtionis ſcḋm eſt actus correptionis, ibi:* Dixitque Moyſes, *tertiũ defectus comeſtiõis, ibi:* Locutuſq; eſt. *Circa primũ dicit Ra. Sirac õ q cã mortis Nadab & Abiu fuit, c... ... plus debito intrauerunt ad miniſtrandũ & pro tali irre... mortui ſunt, & hoc videtur ex litera præcedenti, cum dicitur,* Arreptiſque Nadab & Abiu, &c. *Ex quo videtur quod impetuose, ſine diſcretione ex calefactione vini ingeſſerunt ſe ad miniſtrandum. Hoc etiam videtur ex litera conſequenti, quia immediate poſt factum iſtud dominus dixit ipſi Aaron:* Vinum & omne quod inebriare poteſt non bibetis tu & filii tui, &c.

2 Quod eis præceptum non erat. *Minus dicit & plus ſignificat, quia non ſolum eis præceptum non fuerat, imo etiam probibitum, ne alio igne vterentur quam illo, qui datus fuerat a Deo.*

3 Egreſſuſque ignis a domino. *i. ab altari holocauſti, ubi erat ignis datus a Deo.*

4 Deuorauit eos. *i. interfecit, quia corpora eorum non fuerunt cõſumpta, imò nec etiam eorum veſtimenta, vt habetur infra.*

5 Dixitque Moyſes. *Hic ponitur actus correptionis, & primo ipſius Moyſi, ſecundo Dei, ibi:* Dixit dominus. *Circa primum ponitur correptio Moyſi reſpectu præteriti, cum dicitur.*

6 Hoc eſt quod locutus eſt dominus, Sãctificabor in his, &c. *Quaſi diceret, non eſt mirum ſi iſti ſunt mortui, quia illi qui appropinquant ad miniſtrandum domino, debent eſſe ſancti, prouidi & diſcreti. Non enim deus ſanctificabitur in ſeipſo, cum de neceſſitate ſit ſanctiſſimus, ſed in ſibi ſeruientibus propter quod dicitur* Exod. 20. d. Sacerdotes qui accedunt ad me, ſanctificentur ne percutiam eos.

7 Et in conſpectu omnis populi glorificabor. *Quia populus videns quod uindicta Dei non parcit maioribus, & his Deo ſunt propinqui, timens retrahitur a malo habens ex hoc argumentum, quod deum vindicta non parceret ſibi.*

✲ 1 Quo

MORALITER.

✲ 1 *Arreptiſque Nadab & Abiu, &c.* Per iſtos offerentes ignē alienum corã dño figurati fuerunt ſacerdotes noui teſtamēti, qui cum igne cupiditatis vel luxuriç miniſtrant in altati, propter qđ percutiuntur morte culpæ, poſtea percutientur morte gehennæ qui grauiter nimis peccãt. Vnde dicit Hieron. in quodã ſermone, Dic ſacerdos, dic clerice quid tibi cum fęminis, qui quotidie ad altare cũ domino confabularis, quomodo eiſdem eiſdē labiis deoſcularis filium virginis, quibus deoſculatus filiã meretricis? O Iuda oſculo filium hominis tradis. Per hoc autem q veſtes Nadab & Abiu remanſerunt intactæ, ſignificatur, quod in lege res ſacræ ex abuſu malorum ſacerdotum non ſunt contaminatæ. Per hoc autem quod Nadab & Abiu extra caſtra filiorũ Iſrael fuerunt ſepulti, ſignificatur, quod mali ſacerdotes nouæ legis a ſanctorum cõſortio ſunt excluſi, & cum diuite epulone ſepeliendi, de quo dicitur Lucæ. f. *Mortuus eſt diues & ſepultus eſt in inferno.*

✲ Di

ſificatur ne forte recedat ab eis. popul⁹ nō ap ꝓpinquat, qa vim ꝯ-
ṫplationis non portat. Sacerdotes appropinquantes ſanctifi-
cari iubentur, vt digni fiant videre & contēplari. vnde Paulus
ſequimini pacem cum omnibus & ſanctimoniam ſine qua nemo vide-
bit Deum.

& dominus meus, poteſt ignem alienę doctrinæ auferre a facie D
ſanctorum, id eſt, ſacerdotum; Tunicæ ſacerdotum, conuer-
ſatio & vita qua ſacerdotii induuntur habitu. Abijciuntur
ergo cum ſacerdotio a conſortio ſacerdotum & etiam po-
puli: Vnde addit, *extra tabernaculum*, id eſt, eccleſiam populi:

AVGV. Alia litera: *hoc eſt quod dixit dominus. In cis qui mihi appropinquant ſanctificabor.* qui ſcilicet in tabernaculo ſacerdotio fungebāt. Sanctificatur autē etiā indicando, vt hinc videretur quia minus parcat aliis, ſi illis nō parcit, ſecūdum illud: *Si vix iuſtus ſaluatur, impius & peccator vbi parebunt?* Vel ſecundum illud: *Cui plus exigetur ab eo ſeruus qui cognouit volūtatem domini ſui, & nō fecit, vapulabit multis.* Ubi autē hoc dominus ſupra dixit, non inuenitur, ſed ī Exodo dicit Moyſes domino: *Tu dixiſti: Scio te præ omnibus.*

¶ Compunctus eſt. a ¶ Eccleſia quæ eſt corpus veri Aron. ¶ Vel Miſadai.
a bor. Quod audiens tacuit Aaron. Vocatis autē Moyſes † Miſa-
b el & Eliſaphan filiis Oziel patrui Aron, ait ad eos: Ite & tol-
a ¶ Conſortio fidelium ſacerdotum.
c lite fratres veſtros de conſpectu ſanctuarii, & aſportate extra
¶ Eccleſiam.
caſtra. Confeſtimque pergentes tulerunt eos, ſicut iacebant,
a ¶ Paratos, id eſt, ad ſacrificandum, quia ſolent hæretici ſanctitatis habitum anteferre: ſed eijciuntur extra caſtra eccleſiæ cum tunicis lineis, i. cum ſimulatione & hypocriſi.
veſtitos lineis tunicis, & eiecerunt foras, vt ſibi fuerat impara-
tum. Locutuſque eſt Moyſes ad Aaron & ad Eleazar & Ithamar
a ¶ Quaſi nolite mortuos lugere. ¶ Cidari. b ¶ Diſpenſationem Chriſti.
d filios eius: Capita veſtra nolite nudare, & veſtimenta nolite ſcin
a ¶ Id eſt gradus in perſonis facere, vel eccleſiam per hęreſes ſcindere. b ¶ Sicut illi.
c ¶ Peccante principe vel ſacerdote populus ſæpe punitur.
dere, ne forte moriamini, & ſuper omnem cœtum oriatur indi-
a ¶ Ex peccato magiſtrorum. b ¶ Eccleſia.
c ¶ Cum aliquem pro peccato videmus diuina vltione puniri dolere debemus, & compati illi.
e gnatio. Fratres veſtri, & omnis domus Iſrael plangant incēdium,
a ¶ Quia nuper conſecrati: myſtice innuitur quia etſi compatimur proximis, tamen debemus concordare diuinis iudiciis. b ¶ Scientiam doctrinæ.
quod dominus ſuſcitauit. Vos autem non egrediemini fores ta-

Filij patrui Aaron
hæc faciunt.
1 c *Aaron*. i. Dauid ꝑ †Miſael
2 quem prophetiæ in-
telliguntur, q̄ Chri-
3 ſtum manifeſtum fa
4 ciūt, & quodammo
do ignorantibus pa-
5 riunt. Frater autē ꝓ-
phetiæ euangelium
eſt, quę enim in euā-
geliis facta ſunt, a ꝓ-
phetis prędicta ſunt.
Filii ergo fratris pa-
6 tris Aarō, id eſt, euā-
7 gelij, tales eiiciunt.
8 vnde: *Si quis venit* 2. Ioan. c.
ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite eum recipere in domum.
d *Capita, &c.* Ad literā. Quia nuper fuerant Deo cōſecrati,

Quod inuenitur nō antea, ſi poſtea dixiſſe. Sed quia mendaciter nunquā Moyſes hoc diceret, intelligitur etiam ante dixiſſe, quāuis ſcriptū non fuerit. Vnde apparet, non omnia ſcripta eſſe, q̄ dominus locutus eſt eis, per quos nobis ſcripturam dedit.

PROCO. Idem prædictum eſt in Exodo. At hoc ipſum paulum diuerſis & mutatis verbis protulit Petrus dicens, *Tempus eſt vt iudicium primo incipiat a domo Dei.*

a *Quod audiens Aaron tacuit, &c.*

PROCO. Contriſtatus fuerat pater ſuper repentina filiorū morte, & acri dolore percuſſum cor eius, ſed tamen diuini ꝓlata cenſura iudicij, tacuit, nec quod Dei uoluntate factum videbat, reprehendere præſumpſit. Sic ſancti patriarchæ & ꝓphetæ, qui paterno affectu populo illi præerant, cum per ſpiritū prophetæ ſpoliandum eum in cōnſummatione temporū ſacerdotii gloria & diuina priuādū gratia prēſentirent, et gentis ſuæ calamitatē præ ſe ferrent, inde tamen conſolabant, quod illius hæc erat diſpoſitio, cui nulla contraire poteſt humana ꝯditio. Cęterū ſanctificatur apud homines De⁹ cum ſe ſanctum eſſe demonſtrat. Suā autem ſanctitatē hominibus aperit, cum de peccatoribus ultionem capiens, ſe eorum iniquitiæ non conſentire oſtendit.

b *Vocatis autem Moy. Miſ. & Eliſa.* מִישָׁאֵל Miſael, Dei attrectatio, אֶלְצָפָן Eliſaphan ſiue Elzaphan Dei illuminatio, vel Dei ſpeculum, his iure præcipitur vt tollant Nadab & Abiu extra caſtra. Hi enim ſanctos ſignificant, qui a Deo illuminati, ipſum manibus fidei attrectant, & Deum perfecta fide contemplantur. Vnde bene filii Oziel dicunt, qui ſignificat euangelium, vnde patruelis Aarō fuiſſe dicit, quia magna cognatio eſt euāgelii & legis. Euangelium nāq; expoſitio eſt legis, ſi autem euangelii hęreticos vere mortuos a caſtris eccleſiæ extrudūt. Vel Miſadai & Eliſaphā primus attrectatio dei. i. Miſadai. Eliſaphan interpretatur ſpecula Dei mei. Quicunq; ſcit attrectare deū & ſpeculari Chriſti ſcilicet carnem & diuinitatem, ſicut Tho. q manu contrectans carnē dicebat: *Deus meus &*

præcipit vt ſancta ueſtimenta non deponant, ſed parati ſeruire Deo aſſiſtant.

✲ PROC. Non permittit vt habitus pontificius moretur in luctu, etiam ſi mortui fuerunt homines tibi coniunctiſſimi. E Nam amor dei firmus nos obligat & arctius tenet, quam amor qui coniunctis perſonis eſt impertiēdus. Sic ſaluator diſcipulū a patre abſtrahit, vt libere euangelium enuntiet. Exequias autē quæ ducendę ſunt per alios fieri velit. Nam hoc officium parum congruit ſacerdoti.

✲ RADVL. Caput noſtrum Chriſtus eſt. Capiti ſuo ornatum detrahit, quicunque domino Chriſto honorem debitū non perſoluit. Vbi ſupra, cap. 3.

ALLE. autem ne in Chriſto diuiſionem perſonarū faciāt. Caput enim Chriſti Deus eſt, Chriſtus autē ex diuinitate cōſtat & humanitate, capitis. n. id eſt, diuinitatis tiara humanitas eſt, qua tecta fuit velut pileo diuinitas, hęc non eſt auferenda nec diuiſio perſonarum in Chriſto prædicāda, ſed durarū ſubſtantiarum vna perſona. Allegoric.

AVGV. *Capita veſtra, &c.* Ne ſcilicet cidares deponant, q̄ ſunt tegmina capitum, faciebant. n. lugentes contra ornatus conſuetudinem. Sicut in noſtra conſuetudine caput, quod apertū habetur, in luctu operitur, prohibet ergo ne lugeant eos, ī quorum pœna ſanctificatus eſt dominus, cōmendatus eſt ſ. timor eius. Lugere tamen illos aliis permittit ſed hi nunc lugere non debent, nondum completis ſeptem diebus; quibus de tabernaculo exituri non erant. pōt autē videri, quod illo oleo ſanctificati, neminem debeant lugere, vnde addit. Qō. 12. in Leuitic. F

e *Fratres veſtri & omnis do. Iſrael plan. ince.* ISIC. Non ignoram⁹ quid cidares ſignificent, quia *omnis viri caput Chriſtus, caput Chriſti Deus eſt*. Neceſſario cidaris Chriſti humanitatē ſignificat. Oſtendit ergo quæ debeant cuſtodire ſacerdotes & doctores . i. ne diuinitatem Chriſti negent, & humanitatem non cōtradicant, quia deus eſt ex deo & verbum ex Patre. Hoc eſt enim cidarim non auferri a capite, ſed nec Chriſti diſpenſationē renuant aut blaſphemēt, tanquam rumpētes ſtolā ſacerdotalē.

☞ Omnes

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quod audiens tacuit Aaron. *patienter ſuſtinens dei punitionem & Moyſi correptionem. Conſequenter ponitur correptio Moyſi reſpectu præſentis, cum dicitur.*

2 Vocatis autem Moy. fil. Oziel, &c. *quia Oziel fuit frater Amrā patris Aaron, vt habetur Exo. 6. c.*

3 Ite & tollite fratres, *ne ſint occaſio miſcendi luctum cum gaudio ſolennitatis domini, ſecundum quod habetur* Neemiæ *viij. c.* Dies ſanctus domini eſt, nolite contriſtari.

4 Et aſportate ex. caſtra. *ad ſepeliendum.*

5 Tulerunt eos, &c. *Ex quo patet quod ignis non combuſſit corpora eorum, nec etiam veſtes, quamuis eſſent linea. Ex hoc habetur argumentum, quod* Nadab *& Abiu fuerunt ſaluati ſicut* 4. Reg. 13. *ſ. de propheta illo qui ſeductus a falſo propheta rediſt in Bethel, & propter hoc interfectus fuit a leone, leo tamen cadauer eius non tetigit. Aliquando enim Deus in præſenti vita ſanctos homines ponit graui pœna, etiam pro leui culpa, ſuo iuſto iudicio, licet occulto. Ex hoc autem quod* Nadab *& Abiu fuerunt ſepulti cum veſtibus ſacerdotalibus, inoleuit conſuetudo quod ſacerdotes nouæ legis cum ueſtibus ſacerdotalibus ſepeliuntur: Tertio ponitur correptio Moſi ad cautelam futuri, cum dicitur:* Locutuſque eſt Moyſes ad Aaron, &c. *Et ſubditur.* Sacerdotes cū veſtib. ſacerdotalib. ſepeliuntur.

6 Capita ve. no. nuda. *In Hebr. habetur. Capita veſtra non augmentabitis. ſ. dimittendo capillos creſcere ultra modum conſuetum, ſicut faciebant Gentiles in morte amicorum in ſignum triſtitiæ.*

7 Et veſtimenta no. ſcin. *quod faciebant Iudæi, quando erant in magna triſtitia poſiti.*

8 Ne forte moriamini, &c. *cuius cauſa ſubditur poſtea.*

☞ *Omnes enim qui baptizati ſumus, Chriſtum induimus.* Præcipue ſacer- A dotes hoc agant ne moriantur, ne populo iram Dei inducāt, Gal. 3. d. Vitia enim prępoſitorum ſubiectis ſunt offendiculū. Domū Iſrael .i. omnē eccleſiā plangere iubet incendium. Si enim cu iuſlibet perditio eccleſiæ dānum eſt, quāto magis ſacerdotū eſt. Vos autem non egrediemini fores tabernaculi. Superius ſeptem ſolos dies nō egredi de tabernaculo præcepit: his expletis, octo dies agun tur, hic rurſus interminatur ne egrediantur. Non eſt tamē ſibi contrarius, quia alius eſt iſte egreſſus. Vnde addit: *Vt nō moriamini*, quod non ſuperius. Quia enim ignem alienæ doctrinæ offerentes perierunt, dicit aliis ne exeant ianuas ſcientiæ Chriſti, ſed per omnia præceptum eius ſequi, ne moriantur. Hoc ſacerdotib. præcipit, quibus uerbi myſterium ſpirituſſancti dono creditum eſt. Vnde ſequitur. Myſtice. *Oleum quippe vnctionis eſt ſuper vos*, de qua: *Vnctio eius docet uos* Ioan. 2. d. *de omnibus.*

& nos inebriare terrenarum rerum dulcedine. *Vinum & omne quod, &c.* Ab iis quæ ſtatum mentis deiiciunt vel euertunt, abſtinere iubentur, quando tabernaculū ingrediuntur. Nos autē nunquam inebriemur, ſed ſemper mente & corpore ſobrii ſimus.

bernaculi, alioquin peribitis. Oleum quippe ſanctæ vnctio- 1
a Quaſi ſacerdotes domini eſtis. b Quę Moyſes ſpiritualiter præcipit, eccleſia cuſtodit.
nis eſt ſuper vos. Qui fecerunt omnia iuxta præceptum Moy
a Nolite inebriari vino in quo eſt luxuria. b Quodlibet ſingulare vitium. Quaſi ne grauentur corda veſtra crapula & ebrietate, & curis. Omne vitium quod mentem euertit.
a ſi. Dixit quoque dominus ad Aarō: † Vinum & † omne quod 2
a Sacerdotes ſuccedentes. b Nota quod non omni tempore prohibet vinum.
b inebriare poteſt non bibetis, tu, & filii tui, quando intrabitis 3
a Cęleſtium rerum contrectationes. b Spiritualiter.
in tabernaculum teſtimonii, ne moriamini: quia præceptum
Quam non poteſt habere ebrius, quia ebrietas aufert cor eorum, Oſeę 4. c.
c ſempiternum eſt in generationes veſtras, & vt habeatis ſcien- 4
Quia ebrius neſcit ſe regere, nec alios docere. a A peccato.
tiā diſcernēdi īter ſanctū, & profanū, inter pollutū & mundū: 5
a Non tantum habeatis ſcientiam. Sacerdotum eſt docere, & ſubiectos inſtruere.
b Diuina inſpiratione. Auctoritas pręcepti. Non ait quę locutus ſum, de ſe tanquam de alio loquitur.
doceatiſque filios Iſrael oīa legitima mea, quę locutus ſum ad 6
a Viua voce dicentis & ſcribentis.
eos p manū Moyſi. Locutuſq. eſt Moyſes ad Aarō & ad Elea 7
a Aquila donum quod reliquum eſt de frumento.
d zar & Ithamar filios eius, qui erāt reſidui: Tollite ſacrificium 8

b *Quando intrabitis in.* AVGVST. Quando ergo eis licebat bibere, quos quotidie neceſſe erat in tabernaculum introire, & accedere ad altare per continuam ſeruitutem. Si quis enim dicit non omni die ſacrificia imponi ſolere, quid dicet de ingreſſu tabernaculi, qui quotidianus erat propter candelabrum & panes propoſitionis ſuper mēſam ponendos? Si reſpondetur tabernaculum teſtimonii illud eſſet intelligendum, in quo erat arca teſtimonii, etiam illuc neceſſe erat intrare ſummum ſacerdotem pp incenſi conſummationem. Nō .n. ſemel in anno intrabat, ſed cum ſanguine purificationis ſemel in anno, pp incēſum autem quotidie intrabat. An pcepit Deus vt vinum omnino non biberent? Cur ergo breuiter nō dixit: *Vinum non bibetis*, ſed addidit: *Cum intrabitis in tabernaculū teſtimonii, &c.* An quia cā non bibendi tacenda non erat, & maxime quia Deus præſciebat multos poſtea ēt ſummos ſacerdotes futuros vno tpe, id eſt, non per ſucceſſionem, qui vniuerſo illi myſterio viciſſim deſeruiēt, qñ vtique illi non bibebant, quorum locus erat ſeruiendo, alij autem bibebant. An aliud hic intelligendum eſt, quoniam cum uinum & ſicerā ſacerdotes bibere prohiberet ait: *Legitimum æternum in progenies veſtras.* Ambiguum eſt utrum ſuperiori ſenſui connectatur, id eſt, vt non adhibendum vinum pertineat, an inferiori vbi ſubſequitur: *Diſtinguere inter medium ſanctorum & contaminatorum, mundorum & immundorum, &c.* vt hoc ſit officiū ſacerdotum legitimum æternum in progenies eorum.

B a *Vinum & omne quod inebria.* ISI. Vſq; nūc hanc legē eccleſia cuſtodit. Neq; .n. omnino a vino abſtinere pręcepit, ſed qñ ad tabernaculum teſtimonij, vel ad altare aſcendimus .i. quando myſterium doctrinę cęleſtis contingimus, cuius altare figura eſt, ſicut tabernaculū cæleſtiū rerū contrectationis. Vnde Paulus Timotheo: *Vino modico vtere, propter ſtomachum & frequentes infirmitates.* Tim. 5. d. Qui autē modico vtitur tpe myſterii & doctrinæ, a vinolentia & ebrietate abſtinet. Sacerdotes quoq; idē cuſtodiunt. Vnde filiis quoq; Aaron .i. ſublimiora adeptis tradi Eph. 5. d. tur hoc mandatum. Et Paulus Epheſiis ſimilia ſcribit: *Nolite inebriari vino in quo eſt luxuria.* Ebrietas quoq; ſobrietatem ſubuertit, mentē peruertit, vt non intelligat quæ agit. Vnde Eſaias: *Væ qui conſurgitis mane ad ebrietatem.* Et poſt pauca addit: Eſa. 5. a. *Vinum in conuiuijs veſtris, & opus domini non reſpicitis.* Qui aūt opera domini non reſpiciunt, quomodo inter ſancta, & profana, & munda & immunda diſcernunt? Vel quomodo exhortari & illuminare populū de ſcripturis poſſunt, cuius mandati autoritatem oſtendere cupiēs, dicit hoc Deum locutū fuiſſe, id eſt, ſpiritualiter inſpiraſſe.

✻ PROC. Non obiter hic locus accipiendus eſt, imo aliquid amplius, q̄ primo aſpectu præ ſe ferat, noſtro intellectui ingerit, nempe vt ſacerdos non nauſeet, nauſeam mouente veſptina, quę pręceſſit, ebrietate, & ſic ad ſacra accedat miniſteria. Quæ .n. ratio concedit vt is, qui pro illis quos mala cupiditas vincit, ſupplici voce rogat Deū, vt is, inquā, cupiditati quoq; C ſe turpiter ſubmittat, per hæc ſymbola phibet & arcet omnem occaſionem, quę verā rationē ſuo gradu deiicere queat, &

c *Vt habeatis ſcientiam diſcernendi inter.* AVGV. Hoc & ambiguē poſitum eſt, q̄ ait: *Diſtinguere inter medium ſanctorum & contaminatorum mundorum & immundorum*, vtrū ab eo qđ ſunt ſancta & munda, An ab eo qui ſūnt ſancti & immundi .i. vtrū inter ipſa ſacra quæ rite vel non rite fierent diſtinguere voluit ſacerdotes? An inter ipſos homines probandos vel improbandos. An potius ad vtrumque referendum eſt.

✻ PROCO. Solius Chriſti eſt, illorum quos filiolos vocat ſegregare ſancta a profanis. Hic quoq; in mentē uocat ſm carnem Iudæis illa, quæ per Moſem qui capiebat ſermonē De potenter locutus eſt. Quapropter dicitur fidus in tota domo ſeu miniſter in teſtimonium eorum quæ dicenda erant.

d *Tollite ſacrificium, &c.* ISICHIVS. Quod pectuſculum con- ✻ ſider-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Oleum quippe ſan. etc. *erant enim de nouo conſecrati, et ideo non licebat eis ad talem luctum ingredi, & hoc ad extirpandum idolola triæ cultum. Sacerdotes enim idolorum vtebantur in ſuis ritibus, oſſibus & carnibus mortuorum, & ideo ne ſacerdotes dei eis aſſimiliarentur, præcepit dominus, vt ſacerdotes minores non inquinarentur in mortib. niſi valde propinquorum, ut habetur infra 31. cap. Vnde in nouitate ſuæ conſecrationis debuerunt multo magis a talibus elongari.* Dicit: Fratres ueſtri, &c. *Ex quo patet quod perſonæ communes maxime ad Dei culiū deputatæ a toto populo ſunt lugendæ.* 2 Dixit quoque, do. *Hic conſequenter ponitur correptio domini, cum dicitur.*

3 Vinum, &c. *Et idem intelligitur de ingreſſu atrij ad miniſtrandum in altari holocauſtorum.*

4 Vt habeatis ſcientiā diſcernendi. *Quam potatio vini exceſſiua aufert, & quia homines ſunt proni ad bibendum vltra menſuram, ideo propter periculū exceſſus prohibitus fuit eis ſimpliciter vini potus, nontamen pro ſemper, ſed ſingulariter pro tempore quo debeant ad miniſterium tabernaculi, & altaris accedere.*

5 Inter ſanctum & profanum, *id eſt, quod ſacrificium & miniſterium ſit licitum vel illicitum ex conditione ſua.*

6 Inter pol. & mun. *i. quod ſit licitum ex circunſtantia, uel illicitum quia aliquando contingit, quod animal mundum ad immolandum ſecundum ſe polluebatur ex tactu rei immundæ.*

7 Locutuſque eſt Moyſes, &c. *Hic conſequenter deſcribitur defectus comeſtionis. Circa quod primo reprehenditur retardatio, ſecundo totalis omiſſio, ibi: Inter hæc hircum. Circa ſecundum ſciendum, quod Aaron & duo filij eius tardabant comedere hoſtias propter mortem Nadab & Abiu, ideo Moſes dixit eis.*

8 Tollite ſacrificium quod remanſit de oblatione domini *Quia illud debebat a ſacerdotibus comedi.*

✻ 1 Iuxt

MORALITER.

✻ 3 *Dixit quoque dominus ad Aaron, vinum & omne quod inebriare poteſt, non bibetis, quando ītrabitis tabernaculum teſtimo.* Per hoc oſtenditur quanta ſobrietas in ſacerdotibus nouæ legis requiritur. Nā tabernaculum illius temporis non fuit niſi vmbra et figura eccleſiaſticæ dignitatis.

✻ Mora-

ſidentiam offerentiũ,& fidem ſignificat,& brachium ꝑmiſ- ſa ab eis ꝯuerſationis actionẽ & correctionẽ, cũ de ſacrificio pacificorũ ſeu ſalutari tractaremus,mõſtrũ eſt. Et quare deputet Aarõ et filiis ſuis ſacrificiũ,ꝙ remanet de oblatiõe,hoc ẽ,ꝙ ſupereſt de ſimila abſq; fermẽto iuxta altare. Sacrificiũ ſimile ꝙ ſignificat vbicũq; doctrinã teologię ſine fermẽto vult eſſe, ne admiſceatur exteriori doctrinæ. Oſtendit quoq. quod partialis eſt noſtra theologia. In cælo quippe eſt plenitudo eius, ideo quod remã ſit,id eſt, ꝙ ſupereſt, comedi præcepit, ut oſtendat ſummam apud eum eſſe, atque ſeruari iuxta altare.i. corpus Chriſti, ex eo enim nobis omnis theologia miniſtratur. Sed quod reman ſit de ſimila, Aaron erit & filiorum eius. Quod vero de ſacrificiis pacificorum Aaron & filiorum & filiarum eius. Vel iuxta LXX.*domus eius*.i. omnis populi. Theologia enim paucorum eſt,ſublimium,ſcil.& domino appropinquantium & ſequentiũ Chriſtum. Quę autem ad pacifica & ſalutaria pertinent,totius populi ſunt.

¶ Simila.

quod remanſit de oblatione domini, & comedite illud abſ-

¶ Aeternæ doctrinæ. ¶ Corpus Chriſti.

que fermento iuxta altare, quia ſanctum ſanctorum eſt. † 1

Comedetis autem ✝ in loco ſancto,quod datum eſt tibi,& fi- 2

a ¶ Confidentiam & fidem offerentium ſignificat.

a liis tuis in oblationib.domini,ſicut pręceptũ eſt mihi. Pectuſ

a ¶ Actionem conuerſationis & correctionem.

culum quoque quod oblatũ eſt, & armum qui ſeparatus eſt,

a ¶ Mente eccleſia. b ¶ Fortes in fide. c Infirmi.¶ Forte.n. & infirmi in fide paſcendi ſunt & roborandi vera fide,& bona operatione. d ¶ Maioribus.

edetis in loco mundiſſimo, tu,& filii tui,ac filię tuæ tecum. Ti 3

a ¶ Minoribus. b ¶ Salutem acquirentibus.

bi enim ac liberis tuis repoſita ſunt de hoſtiis † ſalutaribus fi-

¶ Quę ſunt,ſ.ſaluatoris.i.Chriſti de quo dicitur.Viderunt oculi mei ſalutare tuum, &c. Lucæ 2.e.

a ¶ Quid ſcil.Deum vident.

liorum Iſrael,eo quod armum & pectus & adipes,qui cremã-

¶ Cui placent.

tur in altari,† eleuauerint coram dño,& pertineant ad te,& 4

a ¶ Oblationem,i.pęnitentiæ. ¶ Peccatorem.

b ad filios tuos lege perpetua,ſicut præcepit dñs. Inter hæc hir- 5

a Quando penitentia iniuncta.

cum qui oblatus fuerat pro peccato,cũ quæreret Moyſes, ex- 6

a ¶ Ab intelligibili igne ſpiritus in quem peccauerunt. ¶ Qui non bene pœnituit.

b ¶ Quia ea quæ pro peccato offeruntur a populo edenda erant ſacerdotib.adipibus inde ablatis & tenib.

¶ Quia forte ad eos ſuggerendi miniſterium pertinebat.

uſtum reperit: Iratuſque contra Eleazar & Ithamar filios

te ſua deſperare,de potentia & miſericordia redemptoris diffidere. D

Inter hæc hircum,&c. ✠ PROCO. Non.n. dicebat vt patri,& fratribus illorum quos ignis peremerat,traderetur caper,nec etiam fas erat vt alii quam igni qui deuorauerat Nadab & Abiu,donaretur: prius vero quam reſciſceret hoc ex relatione Aaronis, Moſes monet fratrem & ſuperſtites filios, vt ederent pectuſculum ſeparationis,& armum eleuationis in ſancto ſanctor.& inde diſcerent ſcientiam rerum diuinarum,quæ ſeiuncta eſt a ſcientia rerum mundanarum. Plura dicenda reſtant de capro combuſto. Deus in Exodo pronunciauit,diram ſententiam proferens aduerſus eos, qui adorauerant & parauerant vitulum. *Si quis peccauerit coram me, delebo eum de libro viuẽtium.* Eam ſententiam & nunc in effectum producit, dum haud patitur primam victimam, quæ pro peccatis immolatur rite perfici. Quia nihil de eius ſanguine illatum eſt in ſancta,nec etiam ſacerdotes quicquã de illa uictima comederunt.

†De pe.di. 3.ca. inter hec hircũ. 2.

†pacificorum.

Tollite, &c. Arcana,ſcil.& profunda ſcripturæ ſacramẽta,q̃ vulgus non capit,retinenda ac comedenda ſunt perfectis iuxta altare.i.iuxta dominicæ paſſionis fidem & autoritatem.

a *Pectuſculum &c.* AVGVS. *Pectuſculum ſegregationis & brachiũ oblationis comedetis in loco ſancto.* Quamuis ſingulis ſingula nomina data ſint, vtrumq; tamen poſſet dici ſegregationis,quia ſacerdoti ſegregatur,& vtrũque oblationis & demptionis,qa demitur & aufertur eis,pro quib.auferetur, vt ſacerdoti det. Pectuſculum impoſitionis ſane ſupra legimus,& brachiũ oblationis,qa de brachio nihil imponebatur altari. Adeps autẽ de pectuſculo imponebatur altari.

Inter hæc. ISIC. Quia omne peccatum per pęnitentiã delectur,& qui prædictũ peccatũ alterius doctrinæ & blaſphemiæ cõmiſerunt,ſaluati non ſunt,cauſam mortis eorum legiſlator exponit.

b *Inter hæc hir.* ſ. quia non comederunt filii quod pro peccato erat in loco ſancto.i.pœnitentiam peccati commiſſi in eccleſia peragi non fecerunt. Quib.hoc pręceptũ eſt,quos Chriſtus in eccleſia uicarios ſuos conſtituit. Ipſe enim oblationis ſuæ ſanguinem,quæ pro noſtro ſanguine oblata eſt in ſanctũ i.in cælum,in conſpectu patris obtulit. Debet autem comedi hoc ſacrificium in loco ſancto.i.eccleſia,in propitiationẽ peccatorum,vnde addit. *Quemadmodum præceptum eſt mihi.i.* ſicut recepi. Moyſes enim gerit perſonã Chriſti. Exuſtum reperit, quia in ſpiritum ſanctum peccauerant, ab intelligibili igne ſpiritusſancti oblatio pro pęnitentia ablata eſt. *Voluntarie en im peccantibus non relinquitur hoſtia pro peccato.* Nam ſicut uera pœnitentia ueniam promeretur,ita ſimulata deum irritat,qa ſpiritusſanctus diſciplinæ effugiet fictum. Hoc autem ſancti patres irremiſſibile peccatum & blaſphemiam in ſpiritum ſanctũ dixerint,in ſcelerib.vſq; ad finẽ vitæ perſeuerare, de ſalute ſua

ADAMANTIVS. Nõ peccare ſolius dei eſt,emẽdare ſapiẽtis ſe raro inuenies qui ſe corrigat,rara ꝯfeſſio peccati,rara pœnitentia,repugnat natura & verecundia qa obnoxia eſt culpę omnis caro. Et quiſq; erubeſcit peccatũ confiteri, dum magis pręſentia cogitat,quam futura. Vult Moſes peccati vacuã reperire animã,ut exuuias erroris deponat,& culpæ nuda, ſine ſui pudore diſcedat,ſed irrationabilis impetus pręuenit,& flãma celerrimi motus animã depaſcitur,& exurit eius innocentiã. Præponderant enim futuris pręſentia,ſeriis iucunda, & lęta triſtib.& præpropera tardioribus: Velox enim iniquitas quæ ad nocendum occaſionẽ ſuggerit,lęta uirtus, & cunctatrix,ante iudicat quam incipit quid decorũ,quid honeſtũ. Iniquitas omnia præcipiat. Pigra ergo & verecunda pœnitentia,q̃ pſentiũ pudore premit,ſolis.n.intendit futuris,quorum ſpes ſera.& tardus fructus. Interim pcurrit impudẽtia, & ſpe præſentiũ pœnitentia excluditur,& effectus eius exuritur & aboletur. Quærit eã lex,& non inuenit. Exuſta eſt enim ſeruore & fumo iniquitas. Inde iraſcitur & dicit deuorandum fuiſſe pœnitẽtiam in ſanctiſſanctorum. Sacerdotes quaſi ſegnes increpat. Reſpondet Aaron prouidũ debere eſſe ſacerdotale iudiciũ,nec male ſanæ cõſcientię facile eſſe credendũ id muneris,ne fiat nouiſſimus error peior priore. Vaſe.n.fœtido uel oleum vel vinum facile corrumpitur. Quomodo autẽ poterat vbi ignis alienus erat,peccatũ exuri in conſpectu domini,cui cuncta aperta? Quaſi non placet deo,qui iniuſtitiam corde incluſam tenet,& ſe pęnitẽtiã agere perhibet. Ignis alienus libido,auaritia,& oĩs praua cupiditas,hic ignis exurit,nõ mũdat. In quib.enim eſt,ſi offerant in cõſpectu domini,ignis eos cæleſtis abſumit,ſicut Nadab & Abiu,cum his quæ ꝓ peccato fuerant oblata. Qui ergo mundari vult, ignem alienum remoueat.

Moraliter

E

Mac.22.c.

Heb.4.d.

F

NICOLAVS DE LYRA.

✠1 Iuxta altare.*id eſt,in exedra,ad hoc parata in atrio, vbi erat altare.*

2 Quod datum eſt tibi,& filiis tuis. *Quia de hoſtia pro peccato, ſoli mares comedebant.*

Pectuſculum quoque &c. *Sequitur.*

3 Tu & filii tui,& filię tuæ tecum,&c. *Quia de hoſtia pacifica, mulieres poterant comedere,non quia haberent ibi partem ſibi debitã ex determinatione legis, quia ſic ſolum competebat maſculis, vnde ſubditur.*

4 Et pertineant ad te, &c. *Sed mares de partib.ſuis dabant eis.* ✠

5 Inter hæc hircum. *Hic reprehenditur totalis omiſſio, quia Aaron & filij eius turbati de morte Nadab & Abiu, omiſerunt hircum pro peccato in incendio. Et dicit hic Ra.Sa. quod illa die fuerant tres hirci oblati: Vnus in oblatione Naaſon principis tribus Iudæ, quia illa die cęperunt principes offerre ſecundum ipſum, vt plenius dicetur in prin.libri Numerorum. alius fuit pro ſolennitate diei,quia erat dies octauus cõſecrationis ſacerdotum. Tertius fuit pro prin.menſis in quo offerebatur hircus pro peccato populi, & illa dies fuit prima dies menſis primi ſecundum ipſum, & de iſto tertio hirco dicitur.*

6 Moyſes exuſtum reperit, *& deſerens Aaron propter eius turbationem conuertit ſe ad arguendum Eleazar & Ithamar filios eius.*

A mouea t, illi igni ſe offerat, qui culpā exurit nō hominē. Hic ignis ſiccauit emorrhoiſſæ ſanguinē profluentē, Hic ſiccauit culpā latronis. Ignis.n.conſumens eſt, ſanat enim ſimpliciter & purè confitentes. Iudas inquit: *Peccaui, tradens ſanguinem iuſtum*, ſed in pectore habuit ignem alienum, quo inflammante cucurrit ad laqueum. Indignus autem remedio fuit, quia non pura mente pœnituit. Culpam vero eius nō auferunt ſacerdotes, qui doloſè offerunt, nec in eo poſſunt epulari, quorum cibus eſt peccatorum remiſſio, vnde uerus ſacerdos ait. *Meus cibus eſt, ut faciam voluntatem patris mei*, id eſt vt peccatores conuerſi pœnitentes ſaluentur. non eſt enim acceptum deo ſacrificium niſi uerum & ſyncerum.

Matt. 9.c. Luc. 23.f. Deut. 4. d. Matt. 27.a Ioan. 4. d.

RADVL. Minimè exiſtimandum eſt, quod hircus iſte ab aliquo ſcienter in ignem miſſus ſit, vt combureretur, ſed ignis ille qui egreſſus à domino, deuorauit holocauſta, etiā tunc inibi iacētem exuſſit, ignorantibus forte ſacerdotibus aut præ triſtitia quam de fratrum morte conceperant, minus curantibus.

a ¶ Quaſi cur non feciſtis pęnitentiam celebrari commiſſi peccati.
a Aaron, qui remanſerant, ait: Cur non comediſtis hoſtiam 1
¶ Eccleſia.
pro peccato in loco ſancto, quæ ſanctaſanctorum eſt, &
¶ Vicariis Chriſti.
data vobis, vt portetis iniquitatem multitudinis, & † roge 2
¶ Quia ſanguis Chriſti illatus eſt in conſpectu patris pro ſanguine noſtro in cælum.
tis pro ea in conſpectu domini, pręſertim cum de ſanguine 3
illius non ſit illatum intra ſancta, & comedere debueratis eā
a ¶ Id eſt ſicut præcepi. Moyſes.n. figura eſt Chriſti. b ¶ Placide, quia Moyſen iratum vidit.
b in ſanctuario ſicut pręceptum eſt mihi? Reſpondit Aaron: 4
¶ Tempore gratiæ. ¶ De quo: Hodie ſi vocem eius audieritis nolite obdurare corda veſtra. Pſal. 4. b.
c Oblata eſt victima hodie pro peccato, & holocauſtum co- 5
ram dño, mihi autem accidit quod vides. Quomodo potui
comedere eam † aut placere Deo in ceremoniis mente lu-
a ¶ Intelligibilis. b ¶ Eccleſiam, ſcilicet doctrinam ſuam cuſtodientem.
gubri? Quod cum audiſſet Moyſes, + recepit ſatisfactionē. 6

† Comedere oblationem pro peccato. † nunquid placebit in oculis domini?

a *Cur non comediſtis hoſtiam pro peccato? &c.* THEODORETVS. Hinc docemur, nos qui edimus ea quæ offeruntur à populo, & non ſecūdum legem viuimus, nec pro illis citra formidinem domino ſupplicamus, ſupplicium eſſe laturos à Deo, quod obſcurè ſignificans dominus Deus ait: *peccata populi mei comedunt.*

b *Reſpondit Aaron &c.* In perſona eccleſiæ, cuius figuram gerit, ſicut & Chriſti, videtur Aaron dicere hoc. Quaſi quia poſt aduentum ſaluatoris deputati ſunt miniſtrare, & pro pęnitentia offerre, & propheticam vitā exponere, aliter docentes perierunt & in eis hæc eccleſiæ acciderunt, ut ſacerdotum & magiſtrorum lugeret mortē, vñ comedere hodie pro peccato non potuit, nec orare dño autem diſplicebat. AVG *Reſpondit Aaron, &c.* Si hodie obtulerunt quæ pro peccato illorum ſunt, & holocauſta ſua ante dominum, & cōtigerint mihi talia, & comedam quod eſt pro peccato, nunquid placitum eſt dño, &c. Videtur dixiſſe Aaron, quod cum primum obtulerint filii Iſrael pro peccato ſuo, non debuit à ſacerdotib. mãducari, ſed totum incendi, nō inde regulam faciens ad cætera. Deinceps enim ſacrificia pro peccatis ipſis edebat. Credendum eſt autē Aaron hæc diuina inſpiratione dixiſſe, quod tanq̃ diuinitus dictum Moſes approbauit. Quid ergo de cęteris eiuſdem diei ſacrificiis, id eſt, de ariete & vitulo, quę diximus ēt pro peccato offerri, an de vitulo nulla qō eſt, quoniam oportebat ſic fieri vt de eius ſanguine offerretur in ſancta, vñ tangerentur cornua altaris incenſi, & cūſequēs erat vt totus arderet? Quid ergo de ariete ait quia primum caprum quęſiuit Moſes, quod de capro reſponſum eſt, etiam eſt de ariete intelligēdū, quæ ex ordine fuerat quęſiturus, niſi ſacerdotis placuiſſet reſpōſum? De vitulo ēt quid quæreret, cum ea lege fieri potuerit, q̃ de vitulo pro peccato vniuerſę ſynagogæ præceperat dñs, ſicut de vitulo pro peccato ſacerdotis id eſt, ut totus arderet extra caſtra. Iratus enim Moyſes ait. *quare non comediſtis illud quod fuit pro peccato in loco ſancto?* Quoniam.n. ſanctaſanctorū ſunt, hæc vobis eſſe licuit, ut auferatis peccatum ſynagogæ, & exoretis pro ea ante dñm, Non enim illatum eſt à ſanguine eius in ſanctum ante faciem, intus edetis illud in loco ſancto, &c. Cum dicit *Non illatum a ſanguine eius in ſanctum ante faciem*, diſcernit illud quod fit pro peccato ſacerdotis vel ſynagogę, non de hirco, de quo ſanguis quoniam non erat iuſſus inferri ad tangenda cornua altaris incenſi, non debuit totus incendi, ſed à ſacerdotibus manducari. Hoc autem quare ſit factum, reſpondit Aaron, & placuit Moſi.

c *Hodie.* Quaſi ſi ante remiſſionem ſaluatoris hoc peccaſſent forſitā ignoſceretur cum nondū mundo ſciētia manifeſtare vnde. *Si non veniſſem & locutus eis fuiſſem, peccatum non haberent. Nunc autem excuſationem non habent de peccato ſuo.*

Qō. 36. in Leuit. literaliter.

AVGVSTIN. Sane quoniam ſex pecora præcipiuntur offerri pro populo, quorū pri⁹ quatuor memorauit, hircum, arietē, vitulum, & agnum anniculum, quorum manifeſtum eſt hircum pro peccato, manifeſtum & agnum anniculum in holocauſtum. Duo vero media arietē & vitulum ambigue poſita videam⁹, vtrum ad ſacrificium pro peccato pertinerēt & hirco adiungerent, An potius agno, ut in holocauſtum offerrētur, vnde quod nobis videretur ſuo loco expoſuim⁹. B Poſtea vero, vt ſex animalia complerentur, vitulum & arietē memorauit in ſacrificium ſalutaris, nec tamen in ſequentib. cum immolata ſunt & memorata, fit mentio arietis & vituli quæ inter caprum & agnum poſuerat, ſed tm̄ ille vitulus & ille aries memorātur, quos in ſacrificium ſalutaris offerri iuſſerat, vt nō tm̄ duo pecora, ſed quatuor fuiſſe credātur. Forſitan illa duo, q̃ prius inter hircum & agnum poſuerat, iterum nominauit, nec alius vitulus & alias aries ī ſacrificium ſalutaris, vt cum dixiſſet hircum pro peccato, & arietem & vitulū, non dicens in quā rē, agnum vero in holocauſtum, poſtea dicere voluerit, quid de vitulo faciēdū eſſet & ariete, id eſt, nec pro peccato ſicut hircus, nec in holocauſtum ſicut agn⁹, ſed in ſacrificium ſalutaris incēſi iubebatur offerri. Sed manebit q̃ſtio, quare pro peccato ſynagogæ hircus oblatus ſit, cum de ſacrificiis quæ pro peccato offerenda erant, ab initio dominus loquens vitulum offerri iuſſerit pro peccato ſynagogæ, ſicut pro peccato ſacerdotis, non caprum ſed vitulum; cuius vituli ſanguine ſicut pro peccato ſacerdotis tangebantur cornua altaris incenſi, quæ cauſa fuerit vt pro Aaron & Moyſes vitulum offerret, & ipſe Aaron alterum vitulum, ſicut pro peccato ſacerdotis ſecundum præceptum domini fieri oportebat? Pro peccato autem populi nō vitulus, ſicut pręceptum fuerat, ſed hircus offertur. Viſum eſt ergo nobis, non quod ſolus hircus pro peccato populi, ſed & aries & vitulus offerri iuſſus eſt, ut ad iſta tria ſubaudiatur pro peccato, quia & principes erant in populo, pro quib. hircus fuerat offerendus, & ſinguli habere propria peccata potuerunt, pro quib. aries, & vnum aliquod peccatum oēs pro quib. vitulus, ſicut ab initio præceptum eſt, pro peccato vniuerſę ſynagogę vitulum offerre oportebat. C Ideo autem quādo immolata ſunt, hircum tātum nominauit, vt alia etiā intelligentur, à parte totum, quę omnia fuerant pro peccato.

✲ RA- ☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Qui remanſerant. *Dicit Ra. Sa. quod hoc fuit ex Dei miſericordia ad preces Moyſi, quia Aaron pro peccato uituli cum ſua poſteritate meruerat mori, ſicut dicitur. Deut. ix. cap.* Aduerſus quoq; Aarō vehementer iratus voluit eum conterere. *In Heb. habetur.* Voluit eum diſperdere, *in quo deſignatur mors alicuius cum ſua poſteritate, ſecundū communem modum loquendi ſacræ ſcripturæ, ut habetur in pluribus locis ve. te. ſed oratio Moyſi impediuit mortem Aaron, & medietatis filiorum eius. vnde ibi ſubditur.* Et pro illo quoque deprecatus ſum.

2 Et data, &c. *Ex hoc arguit Ra Sal. quod prædictum eſt ſecundum ſuam opinionem, ſcil. quod hircus quem Moyſes reperit combuſtum, fuerat oblatus pro principio menſis, quia offerebatur pro expiatione peccati populi.*

3 Cum de ſanguine. &c. *Si enim illatum fuiſſet, deberet totus incendi.*

4 Reſpondit Aaron. *licet Eleazar & Ithamar eſſent homines diſcreti ad reſpondendum, noluerunt tamen reſpondere in præſentia patris ſui.*

5 Oblata eſt victima ho. *ſcilicet per me principaliter, per filios autem meos tantum miniſterialiter, & ideo illud quod accidit ſibi erroris, debet mihi principaliter imputari, & non eis.*

6 Quod cum audiſſet Moy. &c. *Tum quia Aaron humiliter recognouerat defectum ſuum; Tum quia Moyſes videbat eum in afflictione poſitum, & afflicto non eſt addenda afflictio.*

ADDI-

ADDITIO. I.

In c. 10. vbi dicitur in poſtil. Capita veſtra nolite nudare, &c. Hebraica litera in hoc loco penitus eſt conformis ſic noſtræ tranſlationi, verbum enim quod hic ponitur nihil aliud ſignificat quam nudare, & eſt ſenſus, quod non euellerent capillos a capite vt fieret caluicium, per quod caput nudabatur, quod conſueuerant facere Gētiles ſuper mortuos ſuos, unde inf. Deut. 14. a. Nō facietis caluiciū ſuper mortuo, &c.

ADDITIO. II.

In eo. c. vbi dicitur in poſtilla: Filios eius qui remanſerunt, dicit Rab. Salomon. Peccatum Aaron in fabricatione vituli non fuit tantæ grauitatis, vt ipſe cum poſteritate ſua deberet diſperdi, non enim idololatrauit, nec conſenſum idololatriæ præbuit, ut latius oſtenſum fuit ſuprà, Exodi 32. in additione, vnde non merebatur deleri cum poſteritate ſua, præſertim cum filij eius fuiſſent de tribu Leui, & ſic fuerunt immunes a peccato vituli, vt ſuprà Ex. 32. in additione, vnde oratio Moſi ſolum pro Aaron intelligitur, prout ſonat litera Deute. ix. capit. cum dicitur: Pro illo quoque deprecatus ſum. non dicit pro poſteritate nec pro filijs. Quod autem hic dicitur ad Eleazar et Ithamar filios eius, qui remanſerunt, non indiget vlteriori declaratione, niſi prout verba ſonant, quia ſcilicet protunc in eadem prima die illi filij tantum duo remanſerant de filijs Aaron.

REPLICA Correctorij contra Burg. Septimo ca. non ſunt multa ponderanda quæ Burg. mouet vſque ad 10. c. vbi Burg. nititur alleuiare peccatum Aaron in fabricatione vituli contra rotondam literam inf. Deu. ix. vbi de hoc peccato dicitur: Iratus domin⁹ vehementer voluit Aaron conterere, niſi Moyſe etiam pro eo deprecatus fuiſſet. non putet igitur peccatum Aarō leue propter quod dominus dicitur vehementer iratus, niſi dicat Deum impium pro modico peccato vehementer iratum, unde puto in ꝓpoſito duos filios Aaron partim pro peccato vituli punitos, ut tantum duo eius filij dicantur remanſiſſe. Peccatum enim hic per duos filios punitos factum, per aſſumptionem ignis profani, non videtur graue fuiſſe ſicut fabricatio vituli.

A

CAP. XI.

Locutus eſt dominus. ISIC. Quicquid a Deo factum ipſi inſtitutionis auctoritate mūdū eſt. In animalibus igitur mores pingūtur hominum & actus & voluntates, ex quib. fiunt mundi vel immundi.

IDEM. Dixit dominus ad Noe: *Omne quod mouetur & viuit, erit vobis in cibum, &c.* a In Gen. quoque dictū eſt: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona.* hic autem quædam prohibētur, velut mala & immunda decernūtur. Non ſunt tamen iſta contraria ſibi, nam & Iudæorum gaſtrimargiam ad modicum dominus reprimit, & ſpiritualis præceptorū expoſitio quales debeāt eſſe inſtruit. Lex. n. nutrimentū eſt animæ rationalis rōnabiliter intellecta.

B

CAP. XI.

Locutus eſt dominus ad Moyſen et Aa- 1
a Quia commune mandatum eſt totius populi.
ron dicens: Dicitē filiis Iſrael: Cuſtodite 2
omnia quæ ſcripſi vobis, vt ſim Deus veſter. † Hęc ſunt animalia, quę comede-
a Ad differentiam cęleſtium. Ibi. n. eſt leo, vitulus & aquila & homo ſecundum viſionem Ezechielis, ſed ibi omnia munda & ſancta.
re debetis de cūctis animantibus terræ.

C

Sicut autē in ſuperioribus per oblationes figurauit offerentes, ſic nūc per ea quæ comeduntur exprimit comēdetes. ✲ PROC. Vt præſens enarretur typus, ſcias nihil quod ingreditur in corpus, inquinare hominem, ſicuti docuit Chriſtus ſaluator noſter. Præterea huiuſmodi vox delata eſt ad Petrū, qui viderat vas linteum, & adhuc hærebat ſuperſtitioſiori legis obſeruationi. *Quæ Deus purificauit, tu communia ne dixeris.* Act. 10. Cęterum eo loco demōſtrauit Deus ſe diſſerere de hominibus. D At Paulus de cibo verba faciens, ait: *Cibus nos non commendat Deo.* Sermo vero Queſt. 11. nunc habetur ut conſtat, de morib. hominum. Scriptura enī oſtendit mores noſtros petitis ſimilitudinibus ab animalib. ✲ THEODORETVS. Cum animalia terrena uolatilia atque & aqua-

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XI.

1 Locutus eſt dominus. *Poſtquā actum eſt de offerentib. ratione officij cuiuſmodi ſunt ſacerdotes, hic conſequenter agitur de offerentibus ex profeſſione fidei, cuiuſmodi ſunt alij inferiores, quorum oblationes erant quędam proteſtationes fidei vnius Dei & Chriſti venturi, ex qua fide oblationes erat acceptæ. Iſti autem offerentes debent eſſe mundi, & in actib. ſuis ordinati, & ideo primo agitur de conſeruatione munditiæ, ſecūdo de ordinatione uitæ 17. cap. & in vtroque debebant a ſacerdotibus informari & foueri. Circa primum ſciendum, quod munditia conſeruatur in hoc, quod cauetur ab immunditia. & ſi contingat, purgatur. Poteſt autem contingere ſpecialiter quātum ad aliquas perſonas, de quo primo agitur. Alio modo generaliter quantum ad totum populum, & de huius purgatione agitur ſecundo ſcilicet 16. cap.* Adhuc primo agitur de vitatione immunditiæ, quæ prouenit ab extrinſeco. Secundo de vitatione illius, quæ prouenit ab extrinſeco, 12. cap. Circa præſens cap. in quo agitur de munditia & immunditia animalium, piſcium & auium, conſiderandum, quod duplex eſt immunditia, ſcilicet ſpiritualis & corporalis. Spiritualis autem immunditia, quæ idem eſt quod peccatum, non poteſt eſſe in brutis, quia peccare non poſſunt, cum careant intellectu & voluntate, peccatum tamen poteſt redundare in ipſa, inquantum homines talia immolant idolis, vel vtuntur eis ad alia maleficia, ſicut inf. 20. c. pecus cum quo aliquis coierit, præcipitur occidi cum eo in deteſtationem peccati, quod homo exercuit cū pecore. Immunditia vero corporalis poteſt eſſe in brutis & hoc dupliciter. Vno modo ſubiectiue ſicut animalia venenoſa & abominabilia, & illa quæ ex nutrimento immundo & abominabili nutriuntur, ut porcus, uel in loco immundo habitāt, ut animalia habitantia ſub terra, vt talpæ & mures & huiuſmodi, unde & ex talibus ſfetorem contrahunt. Alio modo effectiue inquantum acceptum in cibum faciunt malum nutrimentum, & hoc ex nimia humiditate vel ſiccitate, ſeu alijs circunſtantijs. Aliqua autem animalia ſiunt immunda vtroque modo, ſicut bufones & ſerpentes, igitur propter prædictas immūditias multa de animalibus, piſcibus, & auibus reputata ſunt immunda & prohibita Iudeis, quia idolatræ eis vtebantur in ſacrificijs ſeu alijs maleficijs, uel quia erant mali nutrimenti, vel corruptiua uitę, ſicut venenoſa & abominabilia. Sunt etiam præter hoc aliæ rationes prohibitionis myſticę figurales, vt per ea quæ per aliqua animalia figurātur vitia quæ ſunt ab hominibus fugienda, ſicut porcus ſignificat immunditiam luxuriæ, lepus timiditatem ignauiæ, camelus propter gibbum quem habet in dorſo tumorem ſuperbiæ, & ſicut de alijs, quæ de facili poſſunt applicari a quocunque intelligente, proprietatibus animalium, piſcium & auium conſideratis, propter quod iſtas rationes myſticas intendo dimittere, & ſenſui inſiſtere literali. Præſens igitur ca. diuiditur in duas partes Diuiſio quia primo oſtendit quid debeat mundum & immundum iudicari. Secundo præcipit immunditias vitari, ibi: Nolite contaminare animas ueſtras, &c. Adhuc primo agitur de immunditia cōtracta ex greſſibilibus & volatilibus ſecundo ex reptilibus, ibi: Omne quod reptat, &c. adhuc primo agitur de munditia & immunditia circa prædicta per comparationem ad eſum, ſecundo per comparationem ad tactū ibi: Quicquid autem volucribus. Prima in tres, quia primo agitur de munditia & immunditia circa greſſibilia, ſecundo circa aquatica ibi: Hęc etiam ſunt q̄ gignuntur in aquis Tertio circa volatilia, ibi: Hęc ſunt q̄ de auib. &c. Circa primū proponitur inductio ad ſeruandum ſequentia, cum dicitur: 2 Cuſtodite omnia, &c. ſcilicet per ſpecialē protectionem, quia ipſe eſt Deus omnium per generalem gubernationem. Sciendum tamen ꝙ hoc non eſt in Hebreo. Cuſtodite oīa quæ præce. uo. ut ſim Deus ueſter. Conſequenter ſubditur generalis regula circa munditiam animalium greſſibilium, cum dicitur. ✲ 1 Omne

MORALITER.

✲ 1 *Locutus eſt dominus, etc.* In hoc c. agitur de cibis mūdis & immūdis ſm legem. Circa ꝙ ſciendū ꝙ ſicut dicitur. 1. Tim. 4. a. *Omnis creatura Dei bona, et nihil reyciendum, quod cum gratiarum actione percipitur.* Et ad Titum. 1. d. *Omnia munda mundis.* Et ideo quod aliqua animalia dicūtur hic immmūda vel piſces vel aues, rationes myſticę ſunt, quia figurant aliqua vitioſa, q̄ ſunt a nobis euitanda. Et econuerſo aliqua dicūtur mūda, qa figurant aliqua virtuoſa, q̄ ſunt nobis incorporanda. Generaliter aūt de egreſſibilib. animalib. illa dicūtur mūda q̄ diuidūt vngulā & rumināt. Immūda vero dicūt, q̄ carēt vtroq; vel altero. Per diuiſionē vngulæ diſcretio boni & mali deſignātur. Per ruminationē vero q̄ ē reductio cibi ad ſuperiorē gutturis partē ſignificat applicatio boni ꝑcogniti ad operationem, & vtrunq; requiritur ad opus virtuoſum, quia diſcretio non valet ſine operatiōe, nec aliquod opus bonū eſt ſine diſcretiōe: pręter autē hanc regulā generalem aliqua dicūtur immūda, qa ſignificāt aliqua vitia ſpecialia vt camelus, qa ſignificat ſu

A aquatilia bifariam partitus eſt, munda & immũda. ſuadet nobis, ne quicquã n horum Deũ eſſe putemus. Quo enim modo quis ſanæ mentis Deum nuncuparit id, quod aut tãquam immũdum ſummo cum odio auerſatur, aut quod vero Deo oblatum tandem ipſe comedit?

D ditationem vnicè complectuntur, & quæ ſpectant ad uirtutẽ curant diligenter, alii imperfecti, q diuina eloquia voce tenus pronuntiant, ſed cameli more diuidere nequeunt. Nonnulli qui pietatem nondum guſtauerunt, nec amplectuntur eloquia Dei, bonorum tamen operum ſunt ſtudioſi.

Allegor. a *Diuiſam vngulam.* IDEM. Vngulam diuidũt, qui ſecundum duo teſtamenta firmo ſe gradu innocentię & iuſtitię ſtatuũt. Iudęi ruminant verba legis, ſed vngulam non findũt, quia duo teſtamenta non recipiunt, nec in patrem & filium & ſpiritum ſanctum credunt, b fidei greſſum diuidũt, hæretici vngulam findunt, in patrem & filium credentes, ſed doctrinam veritatis non ruminant.

†Cuniculus ſunt q herinaciũ ſiue ericiũ interpretentur.

Vbi ſupra

a Omne quod habet diuiſam vngulam, et ruminat† in pecori- 1

a Nõ pecora, ſed mores hominum diſcernit, hi autem mundi ſunt qui ruminant, i. ſemper pcepta Dei nõ portãt.

bus, comedetis. Quicquid autem rũminat et habet vngulam,

Vitam informem & criminibus tortuoſam damnat.

b ſed non diuidit eam, ſicut camelus et cætera, non comedetis

Animal ſpinoſum maius ernacio.

c illud, et inter immũda reputabitis. †Chœrogryllus qui rumi- 2

a Effœminatos reprobat, vnde comicus: Tute es lepus, & quæris pulpamentum. Timidus: infirmus. vnde: væ cordibus trepidis, & manibus remiſſis. Eccl. 2. c.

nat, vngulamq́; nõ diuidit, immundus eſt. Lepus quoque nã

a Illos ſignificat quibus dicitur. Canis reuerſus ad vomitum ſuum, & ſus lota in volutabro cœni, &c.

et ipſe ruminat, ſed vngulam non diuidit, et ſũs, qui cum vn-

Simulatis virtutibus.

gulam diuidat, non ruminat. Horum carnib. non veſcemini

Peccata.

d nec cadauera contingetis, quia immunda ſunt vobis. Hæc 3

a Baptiſmi, de quibus: Ecce gentes quaſi ſtilla ſitulæ. Lxx. Sicut aquæ multæ gentes.

etiam ſunt quæ gignuntur in aquis, et veſci licitum eſt. 4

b *Camelus.* IDEM. Iudæus ſuperbia tumidus, quib. dicitur. *Liquantes culicẽ, camelum autem glutiẽtes.* Hi ruminãt, quia in litera meditantur, ſed nõ diuidũt vngulam, qa literã a ſpiritu non diſtinguunt. In camelo ſuperbia deſignatur, quæ propriæ ſtultorũ eſt, & ſapientiæ ſtultitia contraria eſt. E Lepus ut timidus fortitudini contrarius eſt. Chœrogryllus vt rapax iuſtitiæ. Sus vt ſordibus caſtitati. Horum carnes nõ comedamus, quas videntur habere virtutes nõ ſequamur, per has aũt quatuor generales virtutes omnes intellige. Morticina eorum nõ tangamus, id eſt, peccatis non communicemus.

✲ THEODOR. Arbitror vngulæ diuiſionem ſignificare bonarũ actionũ & contrariarũ diſcretionẽ, præterea viuendum eſſe non tantum præſenti vitæ ſed futuræ. Et illi quidẽ diſtribuenda q̃ ſunt neceſſaria, huic autem omnia, animã & corpus & q̃ ſpectãt ad illud. Ruminãs aũt diuinorum eloquiorũ innuit meditationẽ. Quemadmodũ.n. ouis & ſimilia aĩalia aſſidue ruminant, ſic impiger, & q Deũ diligit ad Deũ vniuerſorũ, vocẽ extollit. Itaq. ſicut inter aĩalia quædã & vngulas diuiſas habent, velut aſinus, mulus, equus: alia, biſulca quidem ſunt & ruminant, veluti bos, nõnulla nõ C ruminant quidẽ, ſed diuidunt vngulã, vt camelus & lepus, ſic inter homines, alii ſunt perfecti, qui diuinorũ eloquiorũ meditationem...

c *Chœrogryllus.* IDEM. In populo Iudeorum vtrũq. accipitur. Debilia.n. dicuntur eſſe hæc animalia, unde Salo. *Lepuſculus plebis inualida.* Et Dauid: *Petra refugium herinacijs ſiue chœrogryllis.* Vnũ velox eſt & tumidũ, vt lepus, aliud quidẽ debile, ſed rapax, & mortiferum dicunt, id eſt, Chœrogryllũ, ꝙ conuenit populo Iudęorum, de quib. dicitur: *Veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem.*

d *Hæc etiam ſunt, &c.* IDEM. Quemadmodum in ſpontaneis ☞ ſacri-

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Omne quod habet diui. &c. *Ex quo patet, quod nõ loquitur hic ſcriptura de munditia animalium ad immolandum, ſed ad eſum. Multa enim ſunt munda ad eſum, quæ non ſunt munda ad immolandum. Fiſſio autem vngulæ pedis ſignum eſt in animalib. temperatæ complexionis, quia vngula oſtendit quod carnes eorum non ſunt nimis humidæ, quia animalia exceſſiue humida non habent vngulas. Fiſſio autem vngulæ deſignat quod non ſunt nimis terreſtres & ſiccę, quia continuitas vngulæ ſignum eſt nimiæ ſiccitatis. Similiter ruminatio ſignum eſt temporatæ complexionis, eo quod alimentum bene digeritur et ideo animalia carentia vtroque vel altero immunda reputantur, cum ſubditur.* Quicquid autem ruminat, & habet vngulam, ſed eam non diuidit, &c.

Albertus dicit. 2 Chœrogryllus. *dicunt expoſitores noſtri communiter, quod eſt idẽ quod herecius, & eſt animal ſpinoſum, aliqui tamen dicunt quod accipitur hic pro cuniculo, & concordat hoc dictum cum Hebræo, in quo habetur* שפן ſapan, *id eſt, cuniculus.*

3 Nec cadaue. *Dicit Rab. Sal. quod iſtud iniungitur ſolis ſacerdotib. quod probat ex hoc quod habetur infra. 20. c. vbi ſimiliter prohibetur cõtaminatio ex mortuo, & tamen prohibetur ſacerdotibus tantum, quia ibi præmittitur.* Loquere ad ſacerdotes Aaron, & dices ad eos: Non contaminetur ſacerdos in mortuis, &c. *Sed hoc detur contra textum, quia hic præmittitur:* Dicite filiis Iſrael. *Ex quo patet, quod loquitur generaliter toti populo, & eodem modo Num. 5. a. vbi loquitur de pollutione ex mortuo in principio c. & ideo Rab. Sal. accipit falſum, vti videtur, ad probationem ſui dicti, maxime quia infra 20. cap. ponitur prohibitio ſpecialis facta ſacerdotibus ne ingrediantur ad luctum mortuorum, niſi in paucis perſonis. & hoc quia debebant eſſe parati ad diuinum cultum, ut uidebitur, domino concedente, quando venie mus ad locum illum. Sciendum tamen quod ex tactu cadaueris huiuſmodi animalium non contrahebatur talis immunditia, quam oporteret purgari per modum qui dicitur infra de tactu aliorum, vt videbitur infra eodem cap*

4 Hæc etiam. *Hic conſequenter oſtendit quid ſit mundum & immundum circa aquatica, & ponit circa hoc generalem regulam.*

MORALITER.

✲ ſuperbiam pp gibbũ, quẽ habet ſuper dorsũ, & chœrogryllus terrenã cupiditatẽ, eo ꝙ in terra habet habitationẽ, & lepus qa ſignificat timorẽ irrationabilẽ, & ſus, quia ſignificat luxuriã propter ſui immunditiã. De piſcib. autem illi dicuntur mundi, qui pinnulas & ſquamas habent, nam per pinnulas deſignatur contẽplatio cæleſtiũ, & per ſequamas quę ſunt aſperę, mortificatio motuus carnalium, carentia vero iſtis immundá dicuntur. De auib. autem dicuntur immundæ quæ ſequuntur, Aquila quæ dicitur rex auium, & viuit de præda, ideo ſignificat rapinam potẽtũ, Gryphes qui volat & p dib. graditur, ideo ſignificat rapinam malitioſorum ſub ſpecie liciti rapientium bona ſimplicium. Halieætus qui rapit parua, ideo ſignificat rapinam officialiũ qui non poſſunt rapere tã magna ſicut domini eorũ. Miluus qui pullis inſidiatur, ideo ſignificat rapinam latronum. Vultur qui ſequitur exercitum vt paſcatur carnib. occiſorũ, ſignificat illos qui mortem deſiderant aliorũ. Animalia coruini generis illos ſignificant, qui quærunt carnalia diſcurrentes ext. clauſtrũ ſub habitu religionis. Struthio quæ cũ ſit auis tamen volare nõ poteſt ſignificat religioſum negotiis ſecularib. implicatũ. Noctua de nocte videt & non de die, ideo ſignificat aſtutos in temporalib. & in ſpiritualib hebetes. Larus in aere volat & in aquis natat, iõ ſignificat quęrentes vitam voluptuoſam ſub ſpecie. contẽplat...

Animalia munda vel immunda quid ſignificent.

Aquila rex auium.

...uæ. accipiter deſeruit ad auiũ prædã, & ideo ſignificat illos q raptorib. præbent miniſteriũ. Bubo q de nocte paſtum quærit & de die ſe abſcõdit, ſignificat luxurioſum. unde dicitur Iob 24. c. *Oculus adulteri obſeruat caliginem, &c.* Mergulus qui ĩ aquis mergitur, ſignificat guloſum, qui ſe mergit in aquis voluptatum. Ibis ſerpentib. paſcitur, ideo ſignificat inuidũ qui delectatur in malis aliorum. Cygnus candidus eſt & longo collo & roſtro cibũ tradit de aqua profunda, pp quod hypochritam ſignificat q candorem ſanctitatis oſtẽtat exterius, ſed quęſtũ intendit interius. Onochrotalus q ſemp eſt famelicus, ſignificat auarũ q ſemp anhelat ad magis acquirendũ. Vñ dicit poeta. Creſcit amor nũmi, quãtũ ipſa pecunia creſcit. Porphyrio oẽm cibum ſuũ aqua tingit, & ſignificat hominẽ ſingularẽ, qui nihil vult facere, niſi ꝙ tingitur aqua propriæ voluntatis. Herodio, id eſt, falco velociter volat ad ĩterficiẽdũ alias aues, iõ ſignificat homines pronos ad humanũ ſanguinẽ effundendũ. Charadrion auis eſt garrula, pp qđ ſignificat perſonam loquacem. Vpupa in ſtercorib. nidificat, iõ permanentes in fœtore luxuriæ deſignat. Greg. In ſtercore putreſcere, eſt ĩ fętore luxurię vitã finire. Veſpertilio volat circa terrã, deo notitã ſignificat ſola terrena q̃rẽtẽ. Volatiles quadrupes dicũ immũdũ quia ſignificat abusũ quatuor Euãgeliorũ, munda tñ dicũtur q̃ habent crura retro longiora per q̃ ſaliunt, quia ſignificant homines à tali abuſu per verã pœnitentium reſilientes.

✲ MO-

a Vitam ſublimem & cęleſtem. b Ignorantiam, ſed quæ facile auferatur, ſicut de Paulo dicitur: Ceciderunt ab oculis eius, tanquam ſquamæ, & viſum recepit.

a Omne quod habet pin nulas, et ſquamas, tam in mari quam 1
b in fluminibus et ſtagnis comedetis. Quicquid autem pinnu- 2
las, et ſquamas non habet eorum quæ in aquis mouentur, et

Vt ſupra.

c viuunt, abominabile vobis execrandumque erit: Carnes eo- 3
rum non comedetis, & morticina vitabitis: Cuncta quę non 4
d habent † pinnulas & ſquamas in aquis, polluta erunt. Hæc 5
ſunt quæ de auibus comedere non debetis, & + vitanda ſunt 6

a Quæ viuit de mortr & rapina aliarum auium. q Auis magna. c Auis ſimilis aquilę, maior, tamen.

e vobis. Aquilam & gryphem & halieætum et miluum ac vul- 7

a Qui eſt expers affectionis: Vnde. Gen. 8. a. Coruus ſemel emiſſus a Noe non reuertitur cui ſimilis Iudas.

f turē, iuxta genus ſuum, & oē coruini generis in ſimilitudinē 8

a Lxx. glaucum.

g h ſuam, ſtruthionem & noctuam & larum & accipit rem iuxta 9 10 11 12
i genus ſuum, bubonem & mergulum & ibin & †cygnum, et 13
K 14

†abominatio.

†Por. & yrionem & pellicicha nū cygnū & ciconiam.

ſacrificiis quæ & dona vocātur operatores legis & ſimplices vel contēplatores per varias oblationes ſignificauit, & q ſaluātur ex gentib. quibus ſacrificiū de ſimila, vt ſimplicibus deputatur, quod innuit, dicens: *Si anima obtulerit domino*, nec addidit de populo terræ, ſicut in aliis ſacrificiis, ſic per ciborum abſtinentiam quales debent eſſe qui legē meditantur oſtēdere cupiens per ruminare & vngulam diuidere Iudæū expreſſit, qui debet mandata legis implere, & a ſpiritu literā diuidere, & legem ſpiritualiter intelligere. Per hæc autem quæ in præſenti capitulo dicuntur, oſtendit ſe de gentibus loqui, unde nec piſciū nomina poſuit, quia ſuorū nomina ſcribi ſuper terrā nō cupit eccleſia. vnde: *Scribantur hæc in generatione altera*, hoc eſt in cęlis.

a *Omne quod ha. &c.* ISID. In piſcibus quicquid pinnulas & ſquamas non hēt, abominabile eſt, aſpera ꝓ mundis habentur. Hiſpid. n. & hirſuti firmi & graues hominū mores approbantur. Qui ſine his sūt immundi dicuntur, quibus leues & lubrici, infirmi & effęminati mores adiiciuntur. Pinnulas quoque coniungit & ſquamas. Quicunque. n. piſces pinnati ſunt & quamoſi. Si quibus ignorantia ſolubilis eſt, his & cognitio ſublimis, & vita cæleſtis. Qui autem tales non ſunt, cum his nec cibum ſumere.

GRE. Piſces qui pinnulas habent & ſquamas, dare ſaltus ſuper aquas ſolent. In pinnatis ergo piſcib. electæ animæ figurātur quę ſolæ in cæleſte eccleſiæ corpus tranſeunt, quæ pinnulis virtutū fultæ per cæleſte deſideriū ſaliunt ad contēplationem, quāuis in ſe relabantur per carnis fragilitatem Soli ergo in electorum corpus quaſi cibus electus tranſeunt, qui dum imis ſeruiunt, mentis ſaltibus ſuperna conſcendent, ne ſemp in profundis curarū lateant, vbi nullam amoris ſummi quaſi liberi arietis curā habēt. Qui ergo reb. temporalibus occupātur, tunc bene exteriora diſponunt, cū ſollicite ad īteriora refugiunt, nec perturbationis ſtrepitus diligūt, ſed apud ſemetipſos intus in tranquillitatis ſinu requieſcunt.

b *Quicquid aūt pin. &c.* Sunt ēt piſces teſtam pro pelle habētes, quorū ſquama auferri nō poteſt, qa verbo dei ſquamas ignorantiæ deponunt, nec cultrū ſpiritus ſuſpiciunt, & quamuis. in mari baptiſmi inueniantur vel in pnitentiæ fluminib. abominabiles ſunt tñ in his quæ mouentur, & viuunt in aquis, qa regenerationem & vitam, quam in baptiſmo acceperunt uiuendo male corrumpunt.

c *Carnes.* RABANVS. Cum ſuem prohibet, vitam cęnoſam & ſordibus gaudētē reprehendit. Cum vero leporem, uiros, effęminatos dānat. Qui muſtelā cibū faciet? ſed furtū notat. Quis lacertā? ſed vitæ odit inconſtantiā. In ſtellione maculas mentiū execratur. Accipitrem, miluum, aquilā odit, id eſt, raptores violētia viuētes. Vulturem abominatur, prædā, ſcilicet de aliena morte quærentes. Coruum prohibet, id eſt, nigras voluptates. Cum paſſerē interdicit, intēperantiā arguit. Cū noctuā, lucifugas varietates. Quando charadrion, linguæ intēperantiam. Quando cygnum prohibet, altæ ceruicis ſuperbiā prohibet. Quādo veſpertilionem, quærentes tenebras noctis.

d *Hæc ſunt quæ de auib. &c.* ISICH. Quæ ad contemplatiuorū uitā pertinent, adiūgit, Sicut enim in oblatione ſacrificiorum propriū capitulū eis deputauit, ſic & in cibis Vere. n. abominādū, quęlibet contēplationi vacantē ſponte tales habere maculas quales ī his auib. legiſlator ſignificat Ait. n. *aquilā & gryphē, &c.* ꝑ hęc raptores & cibū alienū male ſectātes, & iniuſtis qſtib. gaudētes figurat. Quædā ex eis rapto viuūt, alia domos penetrāt et diripūt q̄ rperiūt, his ſimiles sūt qui *domos penetrāt, & captiuas ducāt mulierculas peccatis oneratas*.

1. Tim. 3. b

e *Vultu. iuxta genus ſuum.* IDEM. Qui bellis gaudet. Vnde ſequitur exercitum, expectās cadauera mortuorum, non debet. n. alieno luctu paſci, qui dat operam contemplationi.

Vultur.

f *Struthionem.* Struthio auis eſt, ſed volare non poteſt, & ſemper circa terrā eſt, ſicut quidam deo militātes & ſecularib. negotiis ſe implicantes.

Struthio. Iob 39. b. 2. Tim. 2. a

g *Noctuam.* Hanc aiunt in nocte acute videre, & parū in die: tales ſunt qui legis gloriant contemplatione, & euangelii lucē capere non valent. *Nicticorax.* In nocte tamē rapit tales sūt gentes, nocti oneribus inhiantes, quæ ſunt fornicatio, immūditia, impudicitia.

Noctua. Gal. 5. c.

h *Larum.* Larus eſt animal tam in aqua quam in terra habitās volat. n. & natat, huic aſſimilantur qui circunciſionem & baptiſmum venerantur.

i *Accipitrem.* Accipiter inter rapaces eſt aues, ſed manſueſcit. & rapinam cum hominib operatur. hunc imitantur qui manſueti videntur, ſed cum potentibus & auaris atque rapacib. rapere nituntur.

Accipiter.

K *Mergulum & ibin.* Hæc longi colli ſunt, & cibum ex profunditate terræ vel aquæ (vt dicit) trahūt, nec imitanda ſunt. Qui enim contēplationi vacat ad ſuperiora debet tendere, nec de inferioribus ſollicitus eſſe.

Mergulus

☞ a *Vpu-*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Omne quod, &c. & ſtagnis. *Et per hoc comprehendit omne genus aquarum, in quibus piſces poſſunt uiuere.*

2 Comedetis. *tanquam mundum, piſces autem carentes vtroque uel vel altero immundi ſunt reputandi. Ratio literalis prædictorum eſt, quia ſquamæ & pinnulæ in piſcibus ſunt ſignum, quod carnes eorum non ſunt nimis humidæ, ſed complexionis temperatæ, & per conſequens magis ſanæ. Item quia piſcibus carentibus ſquamis & pinnulis vtebantur aliqui idololatræ in ſacrificijs & alijs maleficijs.*

3 Hæc ſunt. *Hic conſequenter ponitur ſeu oſtenditur quid ſit immundum circa volatilia: & primo in ſpeciali, ſecundo in generali, ibi:* Omne de volucribus. *Circa primum inter immunda ponit aues rapaces, quia rapacitas in eis ſignum eſt nimiæ caliditatis & ſiccitatis. Item quia ſignificant vitia rapinæ & furti, & hoc eſt quod dicitur.*

4 Aquilam & gryphem. *Gryphus ſeu gryphes habet caput & alas aquilæ, reliquum corpus leonis, & eſt quadrupes, ita quod per terram currit, & per aerem volat, & eſt infeſtus equis, ita quod aliquando equum cum equite rapit, vt dicit Hugui.*

5 Et halieætum. *Gallice eſmerillon.*

6 Ac uulturem iuxta ge. ſuum. *quia tales aues nutriuntur cadaueribus mortuorum, & ideo carnes earum ſunt abominabiles & infirmæ, quia virtus nutrimentati aliqualiter manet innutrito, talibus etiam auibus vtebantur Gentiles ſacrificijs & augurijs.*

7 Struthionem. *quia nimis terreſtris eſt, quod patet ex eius pondere quamuis habeat alas, non tamen per eas poteſt eleuari ad volandū, ſed tantum iuuari ad velocius currendum ſuper terram.*

8 Et noctuam. *quia eſt auis abominbilis, non ſolum hominibus, ſed etiam alijs auibus, vnde volat de nocte, & ſi ab alijs auibus videtur de die, impugnant eam.*

9 Et latrum. *quia eſt auis nimis humida, propter quod communiter habitat in aqua.*

10 Et accipitrem. *Gallice oſtoyr, quia eſt auis prędalis & rapax, ſicut prædictum de auibus rapacibus.*

11 Bugonem. *eadem ratione qua noctuam.*

12 Mreſululum. *Mergulus eſt auis quæ immergitur aquis, ideo ſic nominata a mergo mergis.*

13 Et ibin. *id eſt, ciconiam quia comedit ranas & ſerpentes, ideo abominabilis & mali nutrimenti.*

14 Cygnum & conocrotalū. *Gallice, cormorant, quia carnes earū ſunt nimis humidæ ex inhabitatione aquę.*

6 Ac

A a *Vpupam.* Hæc lugubris eſt & luctum amans. Seculi antẽ triſtitia mortem operatur. Qui autẽ deũ diligit, debet gaudere, ſine intermiſſione orare, in omnibus gratias agere.

Vpupa. 1. The. 5. d. Veſpertilio.

b *Veſpertilio.* quę circa terrã volat, pennis pro pedibus vtitur, quod alienum eſt ab eis qui cõtemplantur, ne contemplatio eorum in terrenis occupetur.

c *Omne de volu. quod gradi. ſuper quatuor ped. &c.* Qui contemplatiuis videntur eſſe ſimiles, ſed tanquam reptilia terrenis inhærent concupiſcentiis, etiã ſi in quatuor pedibus ambulẽt, id eſt, ſi Euangelicã prędicationem ſimulẽt, quæ vocat ad pœnitentiam, quia nõ vere ſocialem amplectuntur vitam, voluptatibus ſeruientes abominabiles ſunt.

† vel ſcarabeus, alii brucũ interpretantur.

✻ PROCOPIUS. Sciendum quòd alia ratione impulſus cõceſſit Hebræis in Aegypto veſci bob. & ouibus, quæ animalia adorabant Aegyptii. Iudæi autem illa edebant, vt diſcerent ea contemnere & deſpicere, ut in quibus nihil diuinitatis ineſſet. Prohibuit quoque Hebræis in Aegypto, ne admouerẽt aris cibos quib. gula quaſi illecebris quibuſdam fouetur & irritatur. Horum de numero ſunt carnes ſuillæ, quas petiuerunt tandẽ in vaſta ſolitudine, Aegyptiaca liberati ſeruitute. Verum nõ imperauit Hebræis, vt deguſtarẽt illa animalia, a quib. adhorret humanũ ingenium, quæque abominatur. Aliis cauſis ductus ante legem datã, iuſſit abſtinere a cadaueribus mortuis, quaſi intolerabiliora faciãt & morti ſint viciniores, qui tales non auerſentur cibos.

B

C

a Auis eſt in Africa habens longum roſtrum.

a onocrotalum et porphyrionem, herodionem, et charadrion 1
b iuxta genus ſuum, vpupam quoque et veſpertilionem. Om- 2
c ne de volucribus quod graditur ſuper quattuor pedes, abo- 3
d minabile erit vobis. Quicquid autem ambulat quidem ſu- 4
per quattuor pedes, ſed habet longiora retro crura, per quæ 5
e ſalit ſuper terram, comedere debetis, vt eſt brucus in genere 6

a Scilicet omnium iſtorum animalium.

f ſuo, et attacus atque † ophiomachus ac † locuſta, ſingula iux- 7

a Id eſt, qui abutuntur Euangelica prædicatione, & inquinantur ſordibus terrenæ vitæ.

ta genus ſuum. Quicquid aũt ex volucribus quattuor tãtum 8

a Actiones in quibus mors.

habet pedes, execrabile erit vobis, et quicunque morticina eo

a Participando. b Vt ſupra. Vſque dum agat pœnitentiam. Vnde: Ad veſperum demorabitur fletus.

rum tetigerit, polluetur: et erit immundus vſque ad veſperũ:
g Et ſi neceſſe fuerit, vt portet quippam horum mortuum, la- 9

a Corpus vel actionem. Acatus qui vigilat, & cuſtodit veſtimenta.

uabit veſtimenta ſua, et immundus erit vſque ad ſolis occa-
h ſum. Omne animal quod habet quidem vngulam, ſed non 10

a Sicut Iudæi non diuidunt literam a ſpiritu. b Verbum Dei aſidue meditando.

diuidiuit eam nec ruminat immundum erit: et quicquid teti-
i gerit illud, contaminabitur. Quod ambulat ſuper manus ex 11
cunctis animantib. quę incedunt quadrupedia, immundum 12

a Quibus manus impoſitione mors ipſorum communicata. b Donec agat pœnitentiam.

erit. Qui tetigerit morticina corũ, polluetur vſq; ad veſperũ 13

D

2. Cor. [illegible]

d *Quicquid autem ambulat, &c.* Quia cum ſint in carne non ſecundũ carnem ambulant, ſed a ſordidis actionib. exiliunt, & terrenis hominib. permiſcentur, vt inſtruant & doceant, ſicut dominus cũ peccatoribus & publicanis. Habere nos oportet crura ſubliniora pedibus, nec claudicem᷒ vtroq; pede, ſicut Iudæi in lege & prophetis, ſed crura habeamus recta ſicut Cherubin, de quibus dicitur: *Crura eorum recta & pennati pedes eorum.*

Ez[illegible]

e *Brucus.* Qui exilit ſed minus quam attacus vel locuſta, quæ magis exiliunt, tales ſunt, qui cum peccatoribus cõuerſantur, ad conuerſationem, non ad cõſenſum vel imitationem.

f *Ophiomachus.* Qui pugnat cum ſerpentibus, nobis autẽ pugna eſt cũ antiquo ſerpente & angelis eius.

g *Vt portet,* Sicut q[illegible] dicit malum bonũ & amarũ dulce, lauãdo enim malum a quo p[illegible]hibere debuerat, tuũ facit & portat.

h *Omne animal quod.* Is 1. Nullũ peccatum preterit lex, quęcunq; in Euangelio prohibẽtur legis ęnigmatibus exprimuntur, *vt in ore duorum teſtium ſtet omne verbum,* & in vtraque lege laudes Deum, & ſicut prohibet, fugias malũ.

i *Quod ambulat ſuper ma. &c.* Qui ad euangelicã conuerſationẽ migrat, ſed manib. ambulat, turpis, lucri cauſa manus in ponens, hic recte omnib. beſtiis comparatur, vt vel adulterum dicas, vel auarum, vel homicidam & ſimilia, omnibus. [illegible] prauam manus impoſitionem communicat.

NICOLAUS DE LYRA.

Porphyrion.

✻ 1 Et porphyrionem: i. pelicanum ſecundum tranſlationẽ LXX. interpretum, quæ immunda eſt, quia comedit ſerpentes ſicut & ciconia propter quod ſerpentes odiunt pelicanum, & ideo quando pulli ſunt in nido, ſerpentes explorant horã quando pater & mater ſunt abſentes, & tunc repente aſcendunt & intoxicant pullos, quos pater rediens cum inuenerit morientes, de ſanguine proprio eos ſanat.

3 Herodionem. i. falconem, quia eſt auis rapax.

3 Charadrion. i. graculum, quia immundo veſcitur nutrimento.

4 Vpupam. Quia immũda eſt auis & nidificat in ſtercoribus, & ideo abominabilis.

5 Et veſpertilionem. Quia eſt quaſi media inter beſtias & aues, & habet in ſe quandã fœditatem, ſicut & mus, cui aſſimilatur in corpore & ideo abominabilis eſt ad eſum. Reputantur eſſe aues prædictæ immũdæ, & etiam ſequentes, quia ipſis ſaltem aliquibus idolatræ vtebantur in ſacrificijs vel auguriјs.

6 Omne de volu. &c. Hic conſequenter determinat de mundicia & immunditia auium magis in generali, dicens: Omne de volucribus, quod gra. &c. abominabile erit vobis, ipſa ſunt quædam monſtruoſa participantia de auibus & animalibus, & talibus monſtruoſis maxime vtebantur Gentiles in maleficijs. Excipit tamen ab hac generaliter illa quæ habent crura retro longiora per quæ ſaliunt, & talia ſunt munda, Vt eſt brucus, attacus, & locuſta. nam & ſunt ſpecies locuſtarum, ut dicunt aliqui, vel potius ſecundum alios diuerſi gradus eiuſdem ſpeciei, quia brucus eſt fœtus locuſtæ antequã habeat alas, ſed cũ incipit volare dicitur artelab. vel attacus cum aũt eſt in perfectione volandi, dicitur locuſta, & talib. veſcebatur Ioan. Bap. in deſerto, ut habetur Mar. 3.

7 Ophiomachus, &c. Dicitur a μάχη quod eſt ſerpens & ὄφις quod eſt pugna, quia pugnat cõtra ſerpẽtes, & hoc videtur quod eos comedat, quia animalia pugnant pro cibis & venereis & fœtibus, ut dicit Philoſophus, & ideo mali nutrimenti eſt & periculoſi.

Diuiſio.

8 Quicquid. Hic conſequenter oſtenditur qualiter immunditia cõtrahitur per tactum, & primo in hominibus, ſecũdo in alijs rebus, ibi: Et ſuper quod cecide. Item circa hominẽ oſtendit primo quomodo cauſatur immunditia ex volucribus. Secundo ex animalibus, ibi: Omne animal. Circa primũ dicitur ſic. Quicquid, &c. quia non debet comedi, vt prædictũ eſt, & quia tale quid non ſolũ inquinat per eſum, ſed etiam per tactũ, ideo ſubditur: Et quicunq; morticina eorũ tetigerit, polluetur. & quia plus eſt portare quam tangere, ideo ſubditur.

9 Et ſi neceſſe fue. &c. Pro quo conſiderandum, quod hic accipitur morticinũ pro eo quod eſt mortuũ per ſe, & iſtud eſt abominabile [illegible] illud quod interficitur, vt comedatur vnde & de morticinis [illegible] mundorũ non erat licitũ comedere, & ideo immunditys con[illegible] ut tractatur in hoc cã. erat gradus, quia plus erat tangere mo[illegible] interfecta, & plus portare morticina quam tãgere, & ideo tãgens morticinum erat immundus vſque ad veſperum. portans autẽ cum [illegible] debebat lauare veſtimenta. Sciendum tamẽ q̃ lotio hæc non erat [illegible] dam aſperſio ex aqua, in qua cõmiſti erant cineres vaccæ rufæ, [illegible] commiſtione habetur Num. xix. ſicut modo nos aſpergimus aqua [illegible] dicta. Sciendũ etiam q̃ iſtæ immunditiæ, non erant niſi quæ[illegible] laritates, quibus homo reddebatur ineptus ad intrandũ atri[illegible] locus ſacrificij, donec eſſet purgatus per ablutionem prædicta[illegible] tranſitum tẽporis in illis immunditys de quibus dicitur: Erit immundus vſque ad veſperum, non additur aliqua ablutio, ſeu aſperſio veſtimentorum.

10 Omne animal. Hic conſequenter oſtenditur qualiter contrahitur immunditia per tactum ex animalibus, & primo ex animalibus illicitis ad eſum, ſecundo ex licitis, ibi: Si mortuum fuerit animal. Circa primum agitur de immunditia cõtracta in hominib. ſecundo in alys reb. ibi: Et ſuper quod ceciderit. Circa primum dicitur.

11 Quod ambu. &c. Sicut eſt ſimia & vrſus, quorum pedes anteriores ſunt quaſi manus.

12 Immundũ erit. i. illicitũ ad comedendũm, vrſus. n. excoriatus ſimia, habẽs magnã ſimilitudinem cũ homine & puero ex cor[illegible]tis, ideo fuit vna ratio phibitionis, nec per talem eſum inclinarentur ad carnis humanæ, ſicut & aliqui barbari, quod tamen eſt horridum.

13 Qui tetigerit. Modo prædicto de volatilibus habentib. quattuor. pedes.

✻ 1 Muſt[illegible]

a *Qui portauerit &c. cadaue* Falſa dicendo teſtimonia, dignum
A dicendo indignum & mundum.

✲ PROC. Nam nouiſſimis temporibus in Chriſto repurgati ſumus ab omnibus peccatis, eluentes iniquinamenta ſacti- baptiſmate liquore.

b *Omnia hæc immunda ſunt.* Non accuſat animaliumnaturam, nec natureactionem animalib. conuenientē, ſed quæ per hæc ſignificantur, nobis omnino prohibentur, quorum contactu inquinantur, quibus datum eſt cęlum reſpicere, rectos incedere, non repere, ſed ſordida, & terrena deſpicere.

c *Muſtela*, ingluuiem. Mus enim pro uentris ingluuie nulla uitat pericula.

d *Crocodilus.* Qui durę cutis & malitioſus luto paſcitur.

e *Chameleon.* Miſerec ſcit, & prę infirmitate manſuetum ſe fingit, cum crudele ſit.

f *Talpa.* Animal cæcum de terra genitum. Creatur eni, ut aiunt, de terra compluta & lutulēta, ſed prius corrupta.

g *Qui tetigerit, &c.* Si naturaliter eſſent immunda, immundus eſſet, uiuentia etiam qui tangeret. Morticina talium actiones ſunt, id eſt, dolus furtum, duplicitas, & huiuſmodi in quibus mors animæ.

dixiſſet. Quod ſi natura quædam eſſent imputa, tam ęnea quā lignea vaſa conteri conueniret. At quoniā alia de cā vocātur immūda, q̄ ſunt magis pretioſa, lauari præcipiat, uiliora vero cōteri. Hac quidem rōne legem immunditiæ confirmās, pate facta nihilominus legis intētione. Eā ob rē cl banos & ollas pedatas deſtrui iubet, ſi quod ex eiuſmodi animalibus im mundis, in ea lapſum fuerit. Necnon aquā quæ in vaſis eſt immundam aſſerit, ſi cadens aliquod in eam deciderit, aquam uero fontis aut lacuſtrē non itē, talibus enim leuia ſupplicia præſcribit. Diſcimus itaque quātum malum ſit peccatum, cum uerum pollutionem cōteri mandet. D

a ¶ Lachrymis pęnitentię: Per ſingulas noctes lectum meum, lachrymis meis ſtratum meum rigabo.

a Et qui portauerit huiuſcemodi cadauera, lauabit veſtimenta
b ſua, & immūdus erit vſque ad veſperum: quia omnia hęc immunda ſunt vobis. Hæc quoq; inter polluta reputabuntur de

a ¶ Furtum prohibet. b ¶ Ingluuiem.

c his quę mouent in terra, muſtela, & mus & † crocodilus, ſin 1

a ¶ Animal eſt natum ad deridendum, doloſum, rapax, ingluuioſum. b ¶ Aſcolopotis, paruulus quidem ſed venenoſus. c ¶ Quę habitat in ſepulchris.

d
e gula iuxta genus ſuū: migale & chamelęon & ſtellio & lacer- 2 3

a ¶ Non ſola, ſed maxime.

f ta & talpa, omnia hęc immunda ſunt. Qui tetigerit mortici- 4

¶ Vt ſupra.

g
h na eorum immundus erit vſque ad veſperum. Et ſuper quod 5 6

a ¶ Vita leuis & mediocris.

ceciderit quicquam de morticinis eorum, pollluetur, tam vas

a ¶ Quod ſufficit ad tegendum. b ¶ Patiens. c ¶ Pœnitens.

ligneū & veſtimentum, quam pelles & cilicia, & in quocun-

a ¶ Virtutis. b Lauacri vel lachrymarum.

que fit opus, tingentur aqua, & polluta erunt vſque ad veſpe- 7

a ¶ Qui totus terrenus eſt.

rum, & ſic poſtea mundabuntur. † Vas autem fictile in quod

a Morticinum, i. peccatum ad mortem. b Vt interiori dominetur. c Quia immunditia eius non poteſt facile purgari, ideo labore multo & contritione & quadam reformatione eget.

i horum quicquam intro ceciderit, polluetur, & idcirco frangendū eſt. Oīs cibus, quem comedetis, ſi fuſa fuerit ſuper eū 8
k

a ¶ Si quicquam horum inciderit.

l aqua, immundus erit, & † omne liquens, quod bibitur de vni 9

a ¶ Quo libet homine.

uerſo vaſe immūdū erit. Et quicquid de morticinis iſtiuſmo- 10
m di ceciderit ſup illud, immūdū erit, ſiue clibani ſiue chytro- 11

Vaſa quędam. a Opulenta doctrina. b Linguæ mediocria loquentes, & doctrinam mutuam habentes.

n podes, deſtruētur & immundi erūt. † Fontes vero & ciſternæ, 12

a ¶ Verborum affluentia Vndecunque congregata. b ¶ In ſe.
c ¶ Vt ſupra. Quę enim tales dixerint debemus facere, non quæ fecerunt.

& oīs aquarum congregatio munda erit. Qui morticinū eo- 13

a ¶ Baptizandos. b ¶ Quos ignorantia excuſat.

o rū tetigerit, polluetur. Si ceciderit ſup ſemēte nō polluet eā. 14

i *Omnis cibus, &c.* Cibum & potum opera bona intelligit. ideo dixit: *Cibus quē comedetis, & liquens quod bibitur &c.* quia malarum actionum & cibus & potus prohibetur, ne quis participet. Si ergo bonis actionibus quę ſunt in omni vaſe, id eſt in omni homine quodlibet morticinum inciderit, neceſſario immunda actio erit. Si enim bonæ actioni, id eſt ſuperbia, dolus hypocriſis vel quodlibet morticinum id eſt participanti mortem inferens, inciderit, & hic immundus erit, bonam enim actionem mala incidens intentio polluit. E

† buſo.

Moraliter

† ſup. 6. d. inf. 15. b.

† fons.

Qō. 37. 9. Leui.

h *Et ſuper, quod &c.* ISIC. Admirabili diuiſione utitur legiſlator. Alii. n. peccant ex negligentia, alii ſtudio. unde Salamon: *Væ his qui ſtudent vino, & calicibus uacant epotandis*, quos recte inter eos qui tangunt morticina poſuit. Qui vero per negligentiā & ſtuporem animę defectum virtutum delinquunt, ſicut Dauid uidens vxorem Vriæ ſe lauantem, ſpecie renitentem incidit in adulterium, ſuper eos morticina cadunt. Non. n. ad peccādū ſtuduerūt, ſed inciderūt, quaſi de ſuper cadens ſuſcipiētes morticinū. Qui aūt omnino ſuſceperunt, nec reſtiterūt immundi ſunt, tam vas ligneum quam veſtimentum.

✲ THEODO. Hinc etiam conſtat natura nihil eſſe immundum, ſed certā ob cauſam immunda quedā, & quedā mūda dixiſ-

k *Si fuſa fuerit ſuper eum aqua.* AVG. de vaſe, ſ. quod factū eſt immundum, de morticinis, ſi forte aquam habuit.

l *Aqua.* Baptiſmi, eſt. n. ſermo de baptizatis, de infidelib. aūt mentionē non facit. unde Paulus: *Scripſi uobis non cōmiſceri fornicarijs*, non vtique fornicariis huius mundi, & cætera. 1. Cor. 3. c

m *Siue clibani.* Per hoc magiſtri deſignātur in quib. cibi ſacræ doctrinæ coquūtur operatione & igne ſpiritusſancti. Nec mirum, Moab enim lebes appellatur. Moab olla ſpei meæ. F

n *Chytropodes &c.* Quia q docēt nō furari, furāt, & q pdicāt nō mœchari, mœchāt, doctrina tñ mūda eſt. Vnde fōtes & cętera. Rom. 1 ę

o *Si ceciderit.* ISICHIVS. Nihil indiſcuſſum relinquit. Omnia diſcutit ad perfectionem ſpiritalis legis, etſi imperfecta eis ui deatur

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Muſtela & mus. *Quia habitāt ſub terra, & inde cōtrahūt fętorē.*
2 Crocodilus. *Dicit Plinius quod eſt animal quadrupes in terra & flumine infeſtum, & ſolus inter animalia habet inferiorem mandibulā immobilem, & mouet ſuperiorem.*
3 Migale. *eſt animal natum ad deridendum, doloſum, rapax, ingluuioſum, vt dicit glo. In Hebræo habetur* אנקה *anaquah.*
4 Camelęon. *Eſt animal quod variatur in diuerſos colores, vt habetur 1. Ethicorum.*
5 Stellio. *Eſt animal diuerſis maculis picturatum, & ideo dicitur ſtellio a ſtella quaſi ſtellatum. In Hebræo habetur* lacerta. *Et ubi conſequēter habemus* lacerta, *Hebræus habet* limica, *& omnia iſta non ſolum ſunt immunda ad eſum, ſed etiam coinquinant per tactum.*
6 Et ſuper quod, &c. *Hic conſequenter oſtenditur quomodo ex prædictis immunditia contrahitur, etiam in rebus inanimatis cum dicitur:* Polluetur tam uas ligneum, &c. *Et conſequenter oſtenditur, qualiter debeant mundari, cum dicitur.*
7 Tingentur aqua. *i. aſpergētur aqua prædicta, quia per talem aſperſionem res etiam inanimatæ purgantur, vt habetur* Nume. xix. *Vas tamen fictile debet frangi.*
8 Omnis cibus, &c. *aqua ſ. contenta in vaſe in quo immundum prędictum ceciderat.*
9 Immundus erit, *i. ex hoc redditur illicitus ad comedendum, quam uis prius eſſet licitus.*
10 Et omne li. q. *Quia non ſolum aqua prædicto modo inficitur, ſed etiam omnis liquor contentus in vaſe vbi cadebant talia, fiebat immundus.*
11 Chytropodes: *uaſa ſunt tres pedes habētia, & dicūtur.* χυτρόποδες *chytropodes a* χύτρον *chitron, quod eſt olla, &* ποὺς *pous, pes. Sunt enim ollæ cum pedibus ſ.*
12 Deſtruentur. *tum propter immunditiam, tum propter idololatriæ & ſuperſtitionis deteſtationem. Gētiles. n. aquas & alios liquores ubi inueniebantur talia animalia, reputabant dijs gratioſos, & eis offerebant & inde tractum eſt quod aliquæ vetulæ ſortilegæ dimittunt de nocte uaſa, in quibus eſt aqua diſcooperta, vt numina nocturna, quæ uocāt bonas res ad proſperandum, illuc ueniant ad bibendum.*
13 Fontes uero & ciſternæ, &c. mun. erit. *non polluetur per talia. Rationem huius aſſignant Hebræi, quia tales continentur in terra, & immediate adhærent ei, & ideo ſicut terra non polluitur per prædicta, ſic nec aqua iſta.*
14 Si ceciderit ſuper ſementem. *i. ſuper granum antequam ſit in terra ſeminatum.*

✲ 1 Si

¶ Baptiſta. b ¶ Baptiſmi.
Si autem quiſpiam aqua † ſementem perfuderit, & poſtea 1
a ¶ Quia excuſationem non habent. ¶ In peccato.
morticinis tacta fuerit, illico polluetur. Si mortuũ fuerit ani 2
a ¶ Viuentis conuerſationi. ¶ Imitando.
a mal, quod licet vobis comedere, qui cadauer ei⁹ tetigerit, im
a ¶ Donec peccati feruor deficiat. ¶ Defendendo.
b mũdus erit vſque ad veſperum. Et qui comederit ex eo quip
¶ Actiones.
piam, ſiue portauerit, lauabit veſtimenta ſua, & immundus
Terrena ſapiens.
c erit vſque ad veſperũ. Oẽ quod reptat ſuper terram, abomi- 3
¶ Alii ſuper ventrem.
nabile erit, nec aſſumetur in cibum. Quicquid ſuper pectus 4
a ¶ Euangeliorum prædicatione abutens luxurioſe viuendo. ¶ Gaſtrimargiæ ſtudens.
b ¶ Etiam ex aliis ſcripturis & varia doctrina ſibi ſalutem futuram affirmans.
† quadrupes graditur, & multos hẽt pedes, ſiue per humum
a ¶ Vitandum.
trahitur, non comedetis, quia abominabile eſt. Nolite cõta- 5
a ¶ Sicut illa ſi tetigeritis.
minare animas veſtras, nec tangatis quicquam eorũ, nẽ im-
a ¶ Ad cuius imaginem facti eſtis, vt cœleſtia ſapiatis.
mũdi ſitis. Ego. n. ſum dominus Deus veſter. † Sancti eſto- 6
a ¶ Nota non eſſe pollutionem in mortuis corporibus.
te, qm̃ ego ſanctus ſum, ne polluatis animas veſtras in omni 7
a Humiliari hoiem bonum eſt, ſed ad terrenã ſapientiã declinare malum eſt, inde addit, ꝙ mouetur ſup terrã.
reptili q̃d mouetur ſuper terram. Ego. n. ſum dñs, qui eduxi 8
¶ Malis operibus tenebrarum.
vos de terra Ægypti, vt eſſem vobis in Deũ. Sancti eritis, q̃a
a ¶ Cui ſi vultis adhærere ſancti debetis eſſe, ſicut ego.
& ego ſanctus ſum. Iſta eſt lex aĩantiũ ac volucrũ, & oĩs aĩæ
viuẽtis, q̃ mouet̃ in aqua & reptat in terra: vt dĩas noueritis
d mũdi & imũdi, & ſciatis q̃d comedere & q̃d reſpuere dẽatis.

☞ deatur qui ſolã legis literã intuent̃. Differentiã ergo infideliũ, A & qui nondũ baptizati ſunt exponit. Semen appellantur quicunque prædicationẽ ſuſcipiunt. Vnde & dominus, ait: *Bonũ ſemen ſunt filij regni.* Sementis eſt quę ſeminanda eſt, hi ſunt nõdũ baptizati, qui baptizãdi ſunt. Super hos ſi ceciderit morticinum, quia cautelam myſteriorum nondũ acceperunt, nec integram Dei cognitionẽ vt poſſint ſibi cauere a peccatis, mundi eſſe dicuntur, quia per ignorantiam excuſantur. Super quos vero fuſa fuerit aqua baptiſmatis, ſi quodlibet morticinũ ſuper eos ceciderit, fiũt immũdi. ✻ THEODORET. Quamobrem ſi ſuper ſementem ſine aqua ceciderit cadauer, non polluit ſementem, ſi B vero cum aqua, declarat eam immundam: Quoniam liquefactus cruor promptius inuadit ſemẽtem, variis autẽ modis animalia dicit ĩmũda, quę ſuper ventrem voluntantur, è quorum numero ſerpens eſt autor mali, & miniſter diaboli.

Matt. 13.

Queſt. 13. in Leuit.

a *Qui cadauer eius tetigerit, immundus.*

ISICHIVS. Iniquorum vitam debemus abominari, iuſtorum imitari. Qui enim vi- C tam malorum tetigerit, immundus erit, donec pœnituerit.

b *Qui comederit.* id eſt, quaſi aduocatus defenderit, & in ſe auxiliando tranſtulerit, lauet veſtimenta ſua, id eſt actiones prauas, donec pœnituerit.

c *Omne quod rep. ſuper ter.* Hoc ſuperius legiſlator expoſuit, ſed ad frequẽtationẽ meditandæ legis monẽdo auditorẽ, repetit. *Nolite contaminare.* ✻ PROCOP. Nunc diſertis verbis oſtendit per animantium, prædictorum ſpecies ꝓponi qualitates morum. Quid enim externus tactus damnum fert animæ: Præterea quid detrimenti timetur ab eo, quod ingreditur in ventrem & ꝑ ſeceſſum eiicitur ſecũdũ ſaluatoris vocẽ? *Animas veſtras.* In quibus imago mea quæ pollutionem non patitur nec ſociari in. rmis animalibus, quia ſuper omnia dominatur.

d *Et ſciatis quid come.* Non hi cibi nos mundant vel polluunt, ſed nos ipſi, viuificamus enim quæ comeduntur, & quemadmodum omnis cibus bonus, & nihil reijciendum, quod cum gratiarum actione percipitur, ſic ea quæ comeduntur, id eſt quæ nutriunt animam: bonas ſcilicet actiones, nos uiuificamus, ſi bene vtimur: ſi male, mortificamus. Qui enim ex rapina facit eleemoſynam mortificat eam, & aufert ei potentiã, & qui abſtinent a cibis, fratrib. vero detrahũt, mortificãt abſtinẽtiã

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Si autem quiſpiam, &c. *quia granum humefactum eſt magis receptiuum impreßionis, quam ſiccum, & ideo magis polluitur.*

2 Si mortuum fuerit animal. *Hic agitur de immunditia contracta in hominibus ex tactu animalis liciti ad comedendum, uidelicet quãdo tangitur uel portatur cadauer talis animalis per ſe mortui, & patet litera ex præcedentibus.*

3 Omne quod rep. *Hic agitur de immunditia contracta ex reptilibus, quæ ſunt in duplici gradu, quia aliqua pedibus carent, vt uermes, & ſimilia, quæ affixo ore terræ trahunt reliquum corporis ſic, & mouẽtur ſuper terram, & hoc eſt quod dicitur.*

4 Omne quod reptat ſuper terram, abominabile erit. *Alia ſunt pedes habentia (tamen breues) quorum aliqua ſunt quadrupedia & ſuper pectus gradiuntur. Alia multos pedes habent, & cum hoc trahuntur ſuper terram, & hoc contingit propter breuitatem pedum, & omnia talia ſunt abominabilia, & illicita ad comedendum, propter cauſas ſuperius dictas, & hoc tangitur cum dicitur:* Quicquid ſuper pectus, &c.

5 Nolite contaminare. *Oſtenſo quomodo immunditia ex prædictis contrahitur: Hic conſequenter contrahi prohibetur, cum dicitur:* Nolite contaminare animas, &c. *ex tactu enim prædictorum immũdorum polluebantur homines corporaliter, ut de ſe patet. Polluebantur etiam ſpiritualiter faciendo illud quod erat eis prohibitum.*

6 Sancti eſtote. *anima & corpore.*

7 Quoniam. *ſum ſanctus, ſcilicet diligens vtranque munditiam.*

8 Ego enim ſum dominus qui edu. &c. *de ſeruitute graui, q. d. non debet vobis eſſe graue, obedire mihi in his & in alijs. Vna enim cauſa, quare Iudæis, fuerunt tot data præcepta, fuit, ut per illa exercerẽtur in obedientia ad deum. Conſequenter recapitulat quæ dicta ſunt, dicens.* Iſta lex eſt, &c. *& patet.*

CAP. XII.

LOcutuſque eſt dominus ad Moyſen dicens: Loquere filiis
¶ Illam recipit quę non ſuſcepto ſemine concipit & peperit. ¶ Viri.
a Iſrael, & dices ad eos Mulier ſi ſuſcepto ſemine peperit mater ei⁹, q̃ genuit maſculũ.

CAP. XII.

a *Mulier ſi ſuſcepto ſe.* ISIDORVS. Septimana eſt præſens vita, q̃a ĩ ſeptimana dierum cõſummatus eſt, mundus, in quo ad liquidũ puri eſſe nõ poſſumus, ſed in octauo die, id eſt, in futuri ſeculi tẽpore ille mundus erit qui viriliter egerit. Munda enim efficit m... Qui vero nihil virile habuerit, ſed r... ☞ miſſus

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XII.

1 LOcutuſque eſt dominus. *Hic conſequenter agitur de immunditia, quæ eſt ab intrinſeco, quæ eſt quadruplex, ſcilicet puerperæ, lepræ, fluxus ſeminis, & fluxus ſanguinis, et ſecũdũ hoc diuiditur in quatuor partes, ſecunda incipit capit. 13. tertia, 15. in principio. quarta vltra medium eiuſdem capit. ibi:* Mulier quæ redeunte menſe *Circa primum agitur primò de puerperæ pollutione. Secundo de eius purificatione, ibi;* Cumque expleti fuerint dies, &c. *Circa primum dicitur ſic.*

2 Mulier ſi ſuſcepto ſemine pepererit. *Ex hoc patet, ꝙ beata virgo, quæ concepit & peperit ſine virili ſemine exempta fuit ab iſta lege*
✻ Immunda

MORALITER.

✻ 1 *Locutuſque eſt dominus.* Hic agit̃ de immũditia & emũdatione puerperę, per quã ſignificatur mens humana, quæ tũc parit quando aliquid præceptũ exterius producit. Iſte vero cõceptus põt eſſe dupliciter. Vno modo ex inſtinctu ſpiritus ſancti, & tũc mẽs humana parit bonum opus, quo nõ polluitur ipſa mẽs, ſed magis ſanctificat̃. Alio modo ex inſtinctu ſpiritus maligni, tunc parit opus malũ quo mens polluitur, hoc tam
✻ opus

miſſus & effœminatus permanſerit, nec præſentis ſeculi hebdomade, nec in futuro purgabitur.

✻ PROCOPIVS. Suffecerat dixiſſe, Mulier ſi pepererit filiū. Sed excepit ſanctam Virginē, quæ nullius ſeminis interuentu filium enixa. eſt Nam cū conceptus eſſet de Spiritu ſancto, nō requirebatur ad ſanctorū primogenitū gignendum ſeminis fuſio. Mulier dicitur etiam virgo. Nā hæc appellatio eſt ætatis adultioris, quemadmodum etiam appellatio viri virum ſignificat.

a ſculum, immunda erit ſeptem diebus iuxta dies ſeparationis 1
b menſtruæ, & die octauo circuncidetur infantulus, ipſa vero 2
c 3
Vt fiant 40. adiectis ſeptem. a Lxx. Sedebit, i. manebit, non. n. per tot dies ſurgere non licebat. b Non inquinationis.
d trigintatribus diebus manebit in ſanguine purificationis ſuę. 4
e Omne ſanctum non tanget, nec ingredietur ſanctuariū, donec 5 6
Quæ duplo multatur.
impleantur dies+purgationis ſuę. Sin autē fœminam pepererit, 7

a *Immunda erit.* ISIC. Quia ſcilicet ſator immundus, vt hæres Adæ, qui per tranſgreſſionem immundus, & ita vxori miſtus. Poſtquam enim exiit de paradiſo cognouit vxorem ſuam, & ita propagatur humanum genus.

b *Septem dieb.* IDEM. Quia Adam (de ſemine cuius ſuſcipit immunditiam) polluit vitam noſtram ſeptem dierum numero reuoluendam. Polluit autem uitem inducens maledictionē & miſeriā, auferens beatitudinē. vnde: *Maledicta terra in opere tuo, &c.* Vnde legiſlatur addidit, ſecundum diem ſeparationis & purgationis meſtruæ. Symmachus, ſecundū dies ſeparationis afflictionis. Aquila, ſeparationis miſeriæ. Theodotiō, ſeparationis doloris eius. Miſeria autem & afflictio & dolor eſſe cępit, quando Adā ſeparatus a paradiſo in hanc miſeriā decidit.

c *Die octauo, &c.* IDEM. Dies octauus quoniam ſeptimo qui eſt imago pſentis vitæ ſuccedit, figura eſt futuri ſeculi, in quo carnem præputiis circūcidemus, omnia opera carnis deponētes nō amplius peccaturi, nec māducaturi nec bibituri aut nupturi quia erimus ſicut angeli dei. *Quod. n. ſeminatur in corruptione, ſurget in incorruptione. Seminatur corpus animale, ſurget autem ſpirituale.* Incircumciſus peribit de populo ſuo, quia ſine circuncisione caro abominabilis & immunda. Munda t ergo circuncisio, in qua pſignatur reſurrectio. Notandū vero, quia lex circūcidi pcipiens immūditiam eius tacuit. Matrem im mundā dixit vſq; ad circūciſionē, forte quia inobedientiæ cā Eūa ſeducta fuit. In obedientia aūt immūditiā nobis ſordēq; cōtraxit:

d *Triginta tribus dieb. &c.* IDEM. Septē additis xl. fiunt. Quadraginta diebus formari dicit̄ maſculus. Duo autē per hæc probantur quia ſcilicet ſubſtantia humani generis munda eſt qa à Deo creata eſt. Ideo ait: ſanguine mundo; ſiue purificationis ſuę mulierē ſedere, ſed quia per ſucceſſionem tranſgreſſionis Adæ ſemen ſuſcepit & concepit, omne ſanctū non tanget & in ſanctuariū non ingredietur, donec compleātur dies purgationis, id eſt, quadraginta quib. puer formatur, Dei quippe imagine mundatur natura noſtra, quamuis ſordidata eſt. Non præcipimur ergo ingredi in ſanctuarium vel tangere ſanctū, niſi quando imago dei ſemel data noſtro generi ſanctorū prębuit ingreſſum, propter quam ſaluandā dominus incarnatus eſt, quam cōpletis quadraginta dieb. ad cælum ſuſtulit; ſicut hominem in vulua formauit cui eam donauit, tunc ad verū ſanctuarium natura noſtra aſcendit. Aperte hęc probantur p ea quæ de genere fęmineo ſequūtur. Quia enim octogeſima die in utero formari fęminæ dicunt̄, eundē numerū adimpletionem purgationis uel purificationis earum quæ ſemen ſuſcipiunt, præcepit ſic: *Si fœminam peperit, immunda, &c.* Et notandū. quod noluit dicere quatuordecim dieb. ſed duab. hebdomadib. vt in ſeptem diebus humanam vitam, in fluxu menſtruo afflictionem eius & dolorem & miſeriam intelligamus duas

D duas enim hebdomadas benedixit, quia fęmineū gen' duplo multatur, habet enim totam Adę maledictionem. & addit ei: *In dolore paries filios tuos, &c.* Sexaginta & ſex dieb. in ſanguine purificationis ſedet, vſq; dum cōpleantur lxxx. Quatuor enim & decem ſuper 60. ſex addita, faciunt octoginta, quib. formatur fœmina. Maledicto ergo ſordidatum noſtrum genus non intrat in ſancta niſi per imaginem Dei. Propterea mulieres ſemē ſuſcipiētes diebus formationis paruulorum à ſanctis arcentur, dum vero in vtero habent arceri non debent. Incertum eſt enim an fœminam an marem pariant.

Gen.c.3.

AVG. Quæ differentia eſt inter ſeptem dies, quibus eam dicit immundam, & trigintatres quibus in ſanguine mundo ſedebit. an hoc intereſt, quia adhuc in ſanguine eſt licet mundo vt hoc diſtet, quia cum immunda eſt vbicunque inſederit, immundum facit. Cum uero iam in ſanguine mundo ſedet, tn̄ quod ſanctum eſt non licet ei tangere, & in ſanctuariū intrare Hoc enim eſt quod ait, *ſecūdum dies ſeceſſionis purgationis ſuę,* quoniam dicit alibi immunditiam fęminæ, quę mēſtruis purgatur, ſeptē dierum eſſe, quando omne ſuper quod ſederit immundum erit. Seceſſionis autē ſuę dicit, quoniam ſecedebat aliquantulum, ne omnia inquinaret. cum perageret illos dies immunditiæ eius. Si fęminam pareret, lex duplicabat, & quatuordecim facibebat, reliquos quib. ſeebat in ſanguine mūdo etiam duplices faciebat lxvj. vt omnes eſſent in partu maſculi xl. in fęminæ lxxx.

Quęſt. 40. in Leuit. Quęſt. literalis. Leu. 15. d.

✻ THEO. Cur eam quæ marem peperit, quadraginta dies impuram eſſe dixit, quæ vero peperit fęminam, bis totidē. Diſcutiendus eſt legis ſcopus. Nam frequenter alia pro aliis docet, quod hoc loco facilè eſt perſpicere. Si enim quę peperit eſt immunda, vtique ēt illa quæ eſt grauida impura eſt. Arbitror igitur legem iubere illam requieſcere, vt quæ mirum in modū laborauerit, & acerbos dolores pertulerit. Quod ſi lex hiſce verbis fuiſſet cōcepta, nunquam à Venere continuiſſent viri, vbi vero mulierem immundam eſſe didicerunt, communicationem uitabant, ne fierent impuritatis participes, Lex igitur impuritatis verbo, appetitionem ipſam extinguit.

Quęſt. 14. E

✻ PROC. Quare immunda eſt quę peperit? Quidam aiunt ob animam, quę in generationem venit, & hæc conſpurcatur, necnon & hi qui eius generationi inſeruiunt. Itaque requiritur vt ſortiatur purgamina mactatis victimis. Quidam aliam exponunt cauſam, videlicet quod generatio fiat procedente vi generatiua quę perfecta eſt, ad imperfectionem, dum id quod adhuc imperfectum eſt, creatur. Nam ipſa natura ſolet paulatim amittere ſuam perfectionē, dum ſubinde diſtrahitur infinitis generationib. quas pficit. Quare donec fętus formetur, impura eſt puerpera, id eſt, tāto temporis ſpatio impura cenſetur puerpera, quanto embrio in aluo materna animatur & formatur.

e *Omne ſanctum non tanget.* Quid ſanctuarium vult intelligere cum tabernaculū non niſi ſacerdotes debeant ingredi, & vſq; ad velum ſecundi, vltra velum autem, vbi erat arca ſummus tm̄ ſacerdos introibat? Forte ante tabernaculū vbi altare ſacrificiorum eſt, potuit dici ſanctuariū. Nā ſępe ſanctus locus appellatur etiā atrium, cū dicit: In loco ſancto edent ea. Illuc forſitā intrabāt mulieres dona ſua offerētes, q̄ altari imponerēt. F

☞ a *Cumque*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Immunda erit ſeptē, &c. *De qua habetur inf. 15. ca. ibi enim ſic iudicatur immunda, quod non poteſt communicare cum aliquo in lecto aut cibo, & quicquid tangit immundum efficitur, & eodem modo dicitur hic de ſeptem diebus primis poſt partum.*

2 Et die octauo circūcidetur infans. &c. *ſecundum præceptum quod habetur* Gen. 17. *b*

3 Ipſa vero trigintatribus diebus manebit in ſanguine pur. ſuæ. *id eſt, in ſanguine ſuo aliquantulū purificato, non tamen perfecte, et ideo in illis 33. diebus poterat communicare cum aliis in cibo, non tamen in lecto, nec illud quod tangebat fiebat propter hoc immundum.*

4 Omne ſanct. *id eſt non comedet de ſanctificatis.*

5 Nec ingredietur in, *id eſt, atrium in quo erat ſanctuarium.*

6 Donec impleantur dies. *ſcilicet xl. primi videlicet 6. maioris immunditiæ, & 33. minoris.*

7 Sin aūt fęminā pepererit, &c. *id eſt, duplo tēpore quā pro maſculo quia in conceptu fœmina eſt minor caliditas, & ideo tardius digerit materiam, & ſic materia immunda tardius purificatur.*

✻ 1 Iuxta

MORALITER.

✻ opus pōt eſſe maius peccatum vel minus, Si ſit mai', ſignificatur per partum fęminæ, quo mulier pariens, magis pollui dicitur. Si autem minus, ſignificatur per partum maſculi, quo mater dicitur minus pollui, ab utroq. tamen peccato emundatur mens humana per oblationem agni, turturis, & columbę, ut dicitur in litera. Agnus autē qui dicitur animal ſimplex, moraliter offertur qn̄ humanę mēti peccatum ppetratum vere diſplicet, & nō ſimulatorie tātum. Turtur autē quę hēt gemitum p cātu, tunc offertur, qn̄ peccatum nō ſolum vere diſplicet, ſed etiam mens acriter gemit & dolet. Columba vero quæ ſpiritum ſanctum in baptiſmo Chriſti repſentauit, tunc offertur, quando per ſpiritus ſancti gratiam peccatrix anima reformatur.

MORA-

a *Cum que expleti fuerint.* Intentionem aperit, quia, ſcilicet, pollutionem naturales motus non faciunt, ſed peccatū, de quo dicit David. *Ecce enim in iniquitatibus conceptus, &c.* matrē naturā appellans, & immunditiā peccati Adæ & Euæ in totum genus humanum deſcēdiſſe ſignificans. Ideo Moyſes cōpletis diebus purificationis, holocauſtum & pro peccato pcepit immolari, euidenter oſtēdēs, quia imago Dei pfectionē tribuit generi noſtro. Nam formationē dies mūdationis oſtendit, pfectionē holocauſtū

Pſal. 50.

25. q. 1. §. hiſ ita. ver. itē cōiuge.

Vbi ſupra Queſt.

AVG. Nunquid pepetiſſe peccatū eſt? An hic oſtenditur illa propago ex Adā, de qua dicit Apoſto. *Ex vno omnes in eodem nationem, & quia per unum hominem peccatum intrauit in mundum, &c.* vnde *Ecce enim in iniquitatibus conceptus ſum, &c.* Cur nō ergo id quod natum eſt, purgari dicit ſcriptura, ſed quæ peperit an ad ipſam vnde origo trahebatur, relata purgatio eſt propter fontē ſanguinis? non poterit tamen ſine fœtus purgatione fieri, q de ſāguine ortus eſt. Quo enim pertinet quod ait ſuperi⁹, *ſuper filio aut ſuper filia offerat agnum anniculum, &c.* ſi nihil per hoc ſacrificium fiebat pro eis, qui naſcebātur? Si quis autē diſtinguere conatur, ut dicat, non eſſe iungendū. *ſuper filio aut filia, offeret agnum anniculum, &c.* Sed potius ita legendū. *Cum impleti fuerint dies purgatiōis eius ſuper filio, aut ſuper filia,* vt ſequāt alio ſe ſu *offeret agnum anniculum ſine macula in holocauſtum, & pullum columbarum pro peccato,* id eſt, pro peccato ſuo, cū cōpleti fuerint dies purgationis ſuper filio aut ſuper filia. Qui ergo ita diſtinguendū putauerit, ex euangelio conuincetur, vbi cū tale aliquid nato ex virgine dño facerent magis pro conſuetudine legis quā pro neceſſitate expiandi peccati; Sic legitur, vt facerent ſecundum conſuetudinem legis pro eo, nō eſt dictū pro matre eius, ſed pro eo, quāuis ea fierent, quæ hic præcipiunt de duob. turturibus, aut duobus pullis colūbinis. hic enim & baptizatus eſt baptiſmo Ioannis, qui erat baptiſmus pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum, quamuis nullū peccatū haberet. Meritò ergo quidam ita interpretati ſunt, non vt dicerent ſuper filio aut ſuper filia, ſed pro filio aut filia.

Rom. 5. b.

B

Pſal. 50. b.

Luc. 2. d.

Matt. 3. d.

Nota.

Notandū aūt quam pauper dominus naſci voluerit, vt nō pro illo offerretur agnus & pullus columbinus aut turtur, ſed par turturum, aut duo pulli columbarū ſecundū euangeliū, quod ſcriptura Leuitici tūc iuſſit offerri, ſi non habuit agnū manus offerentis, quod ſatis eſt magnum.

C

immunda erit duabus hebdomadibus iuxta ritū fluxus men 1
ſtrui, & ſexaginta ſex diebus manebit in ſanguine purificatio
a nis ſuæ. † Cumque expleti fuerint dies † purgationis eius, pro 2
a ¶ Quid hæc ſignificent, in ſuperioribus dictum eſt.
filio ſiue pro filia, deferet agnū anniculum in holocauſtum 3
¶ Meditationem legis. ¶ Contemplationem.
& pullum columbæ ſiue turturem pro peccato ad oſtiū taber 4
naculi teſtimonii, & tradet ſacerdoti, qui offeret † illa coram
b domino, & rogabit pro ea, & ſic mundabitur a profluuio ſan 5
guinis ſui. Iſta eſt lex parientis maſculum aut fœminā. † Quod
ſi non inuenerit manus eius, nec potuerit offerre agnum, ſu-
met duos turtures, vel duos pullos columbarum, vnum in ho 6
locauſtum, & alterum pro peccato. Orabitq; pro ea ſacerdos,
& ſic mundabitur.

BEDA. Dominus noſter non ſolū homo cum Deus eſſet, ſed etiam pauper, cū diues eſſet pro nobis factus eſt, vt nos diuitiarū & diuinitatis ſuæ donaret eſſet participes. Libet autē intueri, cur hę maxime volucris in hoſtiam iubeātur offerri? Nā & Abrahā multo ante legem eas in holocauſtū obtulit, & in pleriſque legis cęremoniis, q mūdādus eſt, p has iubet mundari? columba ergo ſimplicitatē, turtur indicat caſtitatē. Si enim turt cōiugem caſu perdiderit, aliū vltra nō quærit. vn: *Pulchræ ſunt genæ tuæ, ſicut turturis, &c.* Et alibi: *Oculi tui columbarum.* Vtraq; auis pro cātu gemitum habet, & ſanctorū in hoc triſtitiā ſignificat, quib. dicitur. *Plorabitis & flebitis uos, mundus autem gaudebit.* Simplex ergo & pudica fidelium conuerſatio gratum ſacrificiū eſt dño. Quia autē laborat in gemitu, qui lachrymis ſtratum lauat, acceptam deo victimā mactat. Sed quia turt ſoliuagus, colūba gregatim gemit, iſtæ ſecretas orationū lachrymas, illa eccleſiæ cōuet⁹ ſignat. Puer Ieſus primo circuncidit, & interpoſitis dieb. Ieroſolymā cū hoſtia defert, quia iam iuuenis prius omnē carnis corruptionē moriendo & reſurgendo calcauit. Deinde interpoſitis dieb. cū ipſa carne iam immortali quā pro nobis hoſtiā fecit ad ſupernā Ieruſalē aſcendit, & vnuſquiſq; noſtrū prius aqua baptiſmi à peccatis oīb. quaſi vera circunciſione purgatur, & ſic pficiēte gratia nouæ lucis ad altare ſanctum hoſtię corporis, & ſanguinis Xpi cōſecrādus ingredit, quæ ſingulariter ſimplex & caſta p incarnationē colūbæ & turturis figuraliter exprimit. Oīs quoq; in fine mūdi eccleſia primum cōi reſurrectiōe labē mortalitatis & corruptiōi exuet, & poſt cęleſtē Ieruſalē bonorū operū victimis dño cōmēdata pueniet.

b *A profluuio, &c.* Tanquā aliquis quærat, vn mundabitur quę legitime gñauit? ait, *a profluuio sāguinis ſui* hoc eſt inobediētia, vn immunditia & pęna profluxit p meditationem & contēplationē legis, cuius negligētia hominib. immunditiā induxit.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Iuxta ritum, &c. *Exponatur ut prædictum eſt de maſculo, hoc excepto, quod tempus duplicetur.*

2 Cumque exple. *Hic conſequenter agitur de puerperæ purificatione, quæ quidem purificatio fiebat per oblationem & ideo primo determinatur oblatio diuitum, cum dicitur.*

3 Deferet agnum, &c. *Quod totum incendebat in honorē diuinum.*

4 Et pullum columbę. *ſcilicet, pro peccato.*

5 Rogabit pro, &c. ſic mu. *ſcilicet a culpa, quæ non contrahitur in partu, ſed in conceptu, in quo de communi curſu eſt aliqua libido inordinata, licet enim actus matrimonialis poſſit exerceri ſine peccato, frequenter tamen contingit ibi inordinatio. Aliqui autem dicunt, quod offerebatur pro culpa originali contracta in puero, quia licet per circunciſionem eſſet remiſſa in maſculis, & in fœmina per alíud remedium ſibi conueniens, tamen mater in die purificationis offerebat pro remiſſione peccati præteriti. Sed hoc dictum non conſonat textui, quia dicitur hic.* Orabit pro e. *& ſic mundabitur a profluuio ſanguinis ſui. ex quod patet quod loquitur de mundatione mulieris & non fœtus. Conſequenter determinatur oblatio pauperum, cum dicitur;* Quod ſi non inuenerit manus eius, &c. *& ſubditur.*

6 Sumet duos tur. &c. *Iſtæ enim aues abundant in terra promiſſionis, & ſunt mundi nutrimenti, & ideo de his fiebat oblatio pauperum, quia de facili poterant haberi, & erant conuenientes oblationi in ſacrificio dei. Circa iſtud cap. poteſt poni breuis moralitas. Iſta mulier ſignificat animam bonum propoſitum concipientem. Quæ ſemen ſuſcipit uerbum* Dei *audiendo, quia ſemen eſt uerbum dei, ut dicitur* Luc. 8. b. *Concipit meditando, parturit conſentiendo, parit operando, lactat & nutrit aſſuefaciendo, ſed debet reputare ſe immundam, & intendere purificationi 7. dieb. Per quos ſeptem vitia deſignantur, ut ubi regnauit ſuperbia, inſeratur humilitas, ubi auritia, largitas, ubi luxuria, caſtitas, ubi inuidia, charitas, ubi ira, mititas, ubi accidia, uirtuoſitas, ubi gula, parcitas. Cætera patent.*

NICO-

ADDITIO I.

In c. 12. *ubi dicitur in poſt.* Mulier ſi ſuſcepto ſemine pepererit *in hoc quod dicitur.* Mulier ſi ſuſcepto ſemine pepererit, *non ſolum intelligitur excepiſſe illā, quæ non ſuſcepto ſemine peperit, ſed etiam intelligitur aſſeruiſſe, q aliqua mulier abſq; ſuſceptione ſeminis erat paritura, aliter. n. cōditio ſuper addita, ſ. cum dicitur.* Si ſuſcepto ſemine pepererit, *eſſet omnino ſuperflua. unde inf. eo. c. cum de partu fœminæ agitur, non ponitur talis additio ſed ſimpliciter dicit.* Si autē fœminā pepererit, *quia nulla mulier fœminam peperit niſi ſuſcepto ſemine, etc.*

ADDITIO II.

In eo. c. 12. ubi dicitur in poſt. Et rogabit p ea ſacerdos & mundabitur, *&c. Hæc mundatio nō uidetur intelligenda a culpa quę frequenter contrahitur in actu matrimoniali ex libidine inordinata prout in poſtilla, q a ſi ſic, non minus indigeret tali mundatione uir quā mulier. Similiter mulieres quæ non concipiunt, & tamen in tali actu uiris ſuis coniunguntur ſimiliter tali emundatione indigerent, unī melius uidetur dicendum, quod hæc mundatio ſit propter immunditiam fluxus ſanguinis menſtrualis, quæ communiter fit in partu, ex quo fluxu contrahitur quædam irregularitas immundiciæ, ſicut infra cap. 15. dicitur.* Mulier quæ patitur multis dieb. fluxum ſanguinis, &c. *immunda erit; & hoc ſonat litera cum dicit.* Orabit pro ea ſacerdos, & ſic mundabitur à profluuio ſanguinis.

REPLICA. In capitulo 12. ubi poſtillator exponit illum locum Orabit p ea ſacerdos & mundabitur. *de mundatione à culpa contracta*

tracta ex libidine inordinata in actu conceptionis, contra quam expoſitionem Burgen. arguit ex eo, quia tunc viri indigerent huiuſmodi mūdatione ſicut mulieres, quæ in eodem actu & libidine participant, hac ratione motus exponit illā mundationem de profluuio menſtrui contingente in partu. Sed uidetur quod ratio Bur. non cogat, cum iſta lex pro parientibus ſpecialiter poſita, ideo ad viros & alias mulieres non extenditur. Nec eſt ueriſimile fluxum menſtrui in pariente maſculum per xl. dies, & in pariente fœminam 80. dies curaſſe, pro cuius ceſſatione ſacerdos oraret cum mulier in templum ingrederetur. Nec videtur verum, illam irregularitatem ratione fluxus illius per tantum tempus duraſſe, cum lex menſtruatæ certum tempus talis irregularitatis & immunditiæ poſt ceſſationem aſſignat, Leui. 15. tempus ſeptē dierum. Similiter in hoc cap. Stat igitur expoſitio quod ſacerdos legalis orare debuit, ut mulier templum ingrediens mundaretur a culpa, quam pariendo & profluendo contraxit, non ut parere aut profluere culpa eſſet, quia naturale vel pœnale, ſed quia lex peccatum arguebat in ea quæ parturijt & fluxū paſſa fuit. Confirmatio huius expoſitionis haberi poteſt ex canone vnico, De purgatione poſt partum; vbi Chriſtianæ mulieri conceditur huius legis remiſſio ex cauſa ibi poſita, ne videlicet pœna quam pariendo ſuſtinuit, in culpā verti videatur. Obſeruantia igitur huius legis fuit propter culpam, etſi non mortalem, tamen venialem, de qua procedit expoſitio poſtil.

A

CAP XIII.

a Locutuſq eſt dominus. Is I. Semel loquitū Deꝰ, & duo audiuntur, ſpiritū audit Moyſes, ut ſublimior, literā Aaron, ut inferior, qui literā nūtiat populo. Vnde: *ipſe loquetur ad populum, & erit os tuum, tu autem eris in his quæ ad Deum pertinent.*

C A P. X I I I.

a Locutuſq; eſt dominus ad Moyſen & Aarō 1
a Carnali voluntate interiori. b Exteriori.
b dicens: †Homo in cuius carne & cute ortus 2
a I.xx. cicatrix ſignificationis, i. peccatum in carne, quod ſignificat animam compati corpori.
c
d fuerit diuerſus† color ſiue puſtula, aut quaſi 3
a Quæ eſt tranſgreſſio legis, leproſus. n. pro parte leproſa a tabernaculo eijcitur, ſic qui in vno offendit omnium reus eſt. 4
e lucens quippiam, id eſt plāga lepræ, adduce-
f tur ad Aaron ſacerdotem, vel ad vnum quemlibet filiorū e-
a Id eſt cogitationes in apertam cognitionem peccati. b Lepra alba fuſcata & male munda hæreticorum conſcientia.
g ius. Qui cū viderit leprā in cute, & pilos in albū mutatos co 5
6

b *Hom.* IDEM. Aliquando excellenter accipitur qui Dei imaginem & naturæ ſeruat dignitatem. Aliquando peccator, in quo dignitas deformatur ſicut hic.

⁂ THEODORETVS. Per affectiones corporeas indicat morbos animæ, & per ea quæ non ſponte committuntur, arguit ſpōtanea. Si enim naturalia quodāmodo videntur eſſe impura, quāto magis ea q̄ manant a volūtate? Porro varias lepræ ſpecies ediſſerit, qa ſunt ēt multa peccatorū diſcrimina. Et ſicuti lepræ quædam eſt origo ita & peccati. Quemadmodū itaq. ſacerdos lepram diſcernit, ita peccatorum animę iudicē eſſe oportet. Lepram autem appellat illam varietatē coloris, ſic animaquæ vitio ſit proxima, lepram ipſam producit.

B

⁂ RVP. Quod de ſacrificiis brutorum animalium idem de lege lepratum in hac parte ſentiendū eſt Non enim eiuſmodi ſacrificia deus diſpoſuit, quod carnes taurorum manducare iuberet, ſed quia ſpōte talib. Aegyptia conſuetudine inhiabant, & inhiberi non poterant filii Iſrael. Idcirco ſic diſpoſita ſunt, ut ueri ſacrificii quo delectatur Deus, ſaltē vmbram vel figurā ordo illorum gereret. Ita planè nō idcirco de lepra vitanda Deus legē dat, quod ipſe corporū infirmitates abhorreat, ſed qa ſenſus hominis exterior, id eſt, viſus vel tactus, huiuſmodi plagā pene naturaliter exhorreſcit, niſi quē miſericordia ad cōpatiendum erudiuit. Idcirco lepræ diſcutiendæ atq. vitandæ legem talem poſuit, cuius vmbra ſpiritualis homo de ſpiritualib. debeat informari. Itaq. quia fieri poteſt vt in domo munditię quæ eſt eccleſia, lepræ hæretica naſcerēt [illegible] c poſtquā de non admittendis immunditiis lex myſtice [illegible], datur etiam de illis eiiciendis, inquib. hęretica immūda ſuborta eſſe deprehenditur.

c *In cuius car, &c.* In carne & cute lepram portat, qui carnalia vel exteriora ſuadere certat. vt Corinthiani, q putabant reſurrectionē futurā in voluptate carnis, & in fide manentib. quanuis carnaliter viuant, non imputari peccata. D Allegor.

d *Aut quaſi lucens.* Lepra alia nimis vel immoderate obſcura, dum efferuēte paſſione quę nimia indiget de liberatione. Alia nimis clara & pſpicua, cuiꝰ aperta cognitio. Allegor.

c *Plaga lepræ.* IS I DORVS. Lepra falſa doctrina, leproſi hęretici, qui unitatem veræ fidei non habētes, varios doctrinæ profitentur errores, vera falſis admiſcentes, & eccleſiam, ſicut lepra corpora, irradiando commaculant.

In corpora leprā gerit, q̄ eccleſiæ detrahit, ſicut Carpocrerianl, qui negant reſurrectionem carnis, & Nouatiani qui nuptias damnant, & peccantib. auferunt pęnitentiam.

f *Vel ad vnum quemlibet, &c.* Cognatoram ſecundū ſpiritum a quo habet ſacerdotium, quib. in eſt perfecta & plena pphętia, vt diſcernere poſſint ſubtilia, & animæ motus abſconditos. E

⁂ RVP. Sicut in hac ſancta lege eſt, quando debeat homo cōſideratus a ſacerdote ſtatim lepræ condemnari, & ad arbitriū eius ſeparari, & eſt quando debeat ſemel & iterum includi, ac die ſeptimo conſiderari, ſic in ſancta eccleſia eſt, quando debeat homo ſtatim vt a fide exorbitauerit, hęreticus nuntiari, & eſt quando debeat piis admonitionib. prius ſemel & iterum conueniri. Deniq. ſi is qui ex aduerſo fidei veritatiq. cōſiſtit, talis eſt, vt cum non per ignorantiam ſed malitiam, errare in hypocriſi nemini dubium, qualis Simon Magus, ſtatim eiicienda eſt lepra nequiſſima, ne corrumpantur cæteri. Vbi ſupra cap. 18.

g *Pilos.* Cogitationes quib. anima ornatur, menſq. contegit, a qua generantur, ſicut caput capillos generat, quib. ornatur & tegit. Vnde, *capilli capitis veſtri omnes numerati ſunt.* Inde Nazarei caput nō tondent, quia ſuperfluas cogitationes nō habent, ſanctas autem deponere ſanctum damnum eſt. Matt. 10. c. Num. 6. d.

⁂ RVPER. Tunc pilus in album mutatus eſt, & ipſa ſpecies humilior eſt carne, quando id agitur ſub albedine & humilita- Vbi ſupra F

☞ milita

c In

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XIII.

1 Locutuſq; eſt dominus ad Moyſen, &c. *Hic cōſequenter agitur de immunditia lepræ. Et primo quantū ad eius cognitionem, ſecundo quantū ad eius mūdationem, c. 14. Circa primum primo agitur de lepra, quæ eſt in homine, ſecundo de eius ſeparatione, ibi:* Quicunq. ergo maculatus fuerit. *tertio de lepra quæ eſt in veſte, ibi.* Veſtis lanea. *Circa primum ſciendum, quod lepra eſt aliquando in cute, aliquando in viua carne, aliquando in ulcere, aliquando in vulnere, aliquādo in barba & capite aliquando in capillis, & cęſarie, & ſecundum hoc ſunt ſex partes, quæ patebunt proſequendo. Circa primam partem præmittit occaſionem ſuſpicionis lepræ contra aliquem, cum dicitur.*

2 Homo in cuius cane, &c. *id eſt notabiliter variatus a colore naturali priſtino.*

3 Siue puſtula. *Quæ dicitur a pus quod eſt putredo, quia eſt quędam collectio putredinis ab intra in ſuperficie corporis per modum cuiuſdam eleuationis ſuper cutem.*

4 Aut quaſi lucens quippiam. *Id eſt, tranſparens ſicut pergamenum, quod dicitur gallicè verry. Conſequenter oſtendit quid agendum ſit, quando ſigna lepræ ſunt manifeſta, cum dicitur.*

5 Qui cum uiderit, &c. *Tribus enim ſignis concurrentib. indicandus erat aliquis leproſus, videlicet mutatione coloris naturalis pilorum in album, & ſimiliter mutatione naturalis coloris ipſius carnis in albū colorem habentē quandā tranſparentiā & lucē, & corroſionem muſculorum ſub cute, ex qua depaſcitur caro, & ſic demiſſior eſt quā in alijs locis, quod eſt certius ſignum lepræ, & hoc eſt quod dicitur.* Qui cum viderit lepram *per mutationem coloris naturalis.*

6 Et pilos in album mutatos colorem. *ſcilicet a colore præcedente, vtpote quia prius erant nigri vel crocei.*

⁂ 1 Ipſam-

M O R A L I T E R.

⁂ 1 *Locutuſq. eſt dominus, ad Moyſen.* Hic agitur de immūditia lepræ quæ triplex hic deſcribitur, ſ. in hoīb. in veſtib. in domib. & hæc tertia ponitur cap. ſequenti. Secūdum doctores catholicos per lepram intelligitur falſa doctrina hæreticorum in moribus vel in fide & ideo ſecundum ipſos leproſi dicuntur qui de numero ſunt eccleſiæ, ſed varias ſequuntur maculas erroris. Igitur leprā in carne & cute incurrerūt Manichæi. q veram carnem in dn̄o noſtro Ieſu Chriſto negauerūt fuiſſe, quorū aliqui dixerunt ipſū carnē tantū phātaſticè habuiſſe.

⁂ Alij

militare hypocriſeos quatenus in errorem mutet ſimplices
A fidei. Tunc capillorum mutato aſpectu, caro quoq; viua appa
ret, cũ id quod prædictũ eſt, agitur ſcienter, aut defenditur
pertinaciter, quod & contactu ſancti peccare eſt. *Lepra*, inqt
vetuſtiſſima iudicabitur, & inolita cuti. contemplabitur cum ſacer-
dos, & nõ recludet, &c.
Quod eſt dicere, Nõ
adhibebit diligentiã
vt manifeſtum corri-
gat hæreticum, ſed
vitabit, & uitandum
pronuntiabit.

... in ... omini ... m iudi cabit eum

a *Humilior car, &c.*
Humilior ſeipſo, vnde recte veniam non
meretur. Vinci enim
ab alio maiori, portabile eſt, bonum autẽ
a Deo præceptum nõ
operari (diuidet enĩ
dominus prout vult)
ut ſeipſo quiſpiã deterior fiat, hoc impor
tabile eſt.

B b *Recludet eum.* Secundo recluditur, ut
ſtudioſe inſpiciatur
& duplici probatione tranſacta diſtrictum iudicium fiat.
Manifeſtum enim erat peccatum ſacerdoti, ſed animam, conſẽtire paſſioni neſciebat, ſed coniiciebat.
Ideo iterum inſpiciebat. Hinc dominus
poſt negationem, animum Petri quomo-
do ſe habeat tertio interrogat, vt non cito iudicemus, ſed fre
quẽter inquiramus. Septẽ diebus recluditur, Septenarius. n. p
ſentis vitæ plenitudinẽ ſignat, q̃ ſeptem dieb. agitur quo im-
pleto, peccatum & ſeruitium ceſſabit. Vnde ſeptima in diui-
nis ſcripturis requies nominatur.

Ioan. 1. ... Ioan. 11. d.

✻ RVP. Senſus eſt, Si non per inanem gloriam autẽ hypo-
criſin blaſphemiã ſtruere, ſed per ignorãtiam errare viſus fue
rit, ſeorſum inſtructur, totis ſeptẽ diebus, id eſt, in omnibus
ſcripturis diuinitus inſpiratis. Et ſi quidem lepra non creuerit
C id eſt, ſi non defendendo errorem reatum ſuum auxerit qđ
facere ſolent hæretici, recludet eum ſeptem diebus aliis, &
die

... vbi ſupra

die ſeptimo iterũ conſiderabit, id eſt, iterum bona ſpe illum
in omnibus ſcripturis catholicis catechizabit, & bene ꝯſumma
tũ eccleſiæ pſentabit, dicens, quia ſcabies fuit & non lepra, id
eſt ignorantia deliquit, non malitia.
c *Mundabit eum, quia ſcabies eſt.* Sic Paulus eum qui in Corin
tho fornicatus eſt (qa
manifeſta erat paſſio)
ſanctorũ tabernaculo remouit. & Sathanæ tradidit, quem cũ
inſpexiſſet ſecundo,
& pœnitere vidiſſet,
ſuſcipi iuſſit.
✻ THEODO. Cur
prorſus leproſum appellat mundum?
Hæc lex plena eſt humanitatis. Sicut enim aſſeruit vas eſſe
impurum, ĩ quod cadens cecidiſſet, non
ita ſi lapſum eſſet in
forem, ſic illum, qui
vario colore reſperſus, ab aliis quidem
ſeparat, vt pote quiſpem purificationis
habeat. Qui vero penitus albus eſt, hunc
cum cæteris conuerſari iubet. Et hoc cõtinet figuram rerum
ſpiritualiũ. Si quidẽ
lex diuina ne edere
quidem permittit cũ
fidelibus peccãtibus
cum infidelibus autẽ
ad conuiuium inuitantibus, manducare
non prohibet. Sic itaque D. Apoſtolus *Si quis infideliũ vocat vos
& vultis ire, omne vobis appoſitum fuerit, edite.* De fidelibus autem
peccantibus, ita. *Si quiſpiam qui frater nominatur, fuerit fornicator
&c. cum eiuſmodi non edite.* Talis igitur ſimilis eſt ei qui, aliquatenus eſt leproſus, infidelis autem ei qui colorem omnẽ per
didit. Atqui cum talibus conuerſamur & loquimur, cum illis
vero nequaquam.
d *Cumque color albus in cute fuerit.* Manifeſta tranſgreſſio literæ
legis quæ propria Iudæis, ſicut in ſacrificiis & purgationibus
& huiuſmodi. Eſt. n. communis gentibus de adulterio, rapi-
na, auaritia, & ſimilibus.

☞ Sin

Deficiente naturali virtute, & apparente infirmitate.
lorem ipſamque ſpeciem lepræ humiliorem cute & carne re- 1
Suſpicio peccati.
liqua, plaga lepræ eſt, † et ad arbitrium eius ſeparabitur. Sin au 2
Seipſa.
a tem lucens candor fuerit in cute, nec humilior carne reliqua 3 4
Cogitationis. Prioris diem. a Probationis & emendationis cauſa. Non remouebit quamuis peccatum in ſuſpicionem venerit.
b & pili coloris priſtini, recludet eum ſacerdos ſeptẽ diebus & 5 6
Peccatum.
conſiderabit diẽ ſeptimo. Et ſiquidẽ lepra vltra non creuerit, 7
nec tranſierit in cute priores terminos, rurſum † includet cum 8
ſeptẽ diebus aliis, & die ſeptimo cõteplabitur. Si obſcurior 9
a Iniquitate quã obſcutamur in mente. Quaſi medicus.
c fuerit lepra, & nõ creuerit in cute † mundabit eũ, quia ſcabies 10 11
Baptiſmo vel pœnitentia.
eſt, lauabitq; homo veſtimenta ſua, & mundus erit. Quod ſi 12
Cui non eſt abſconditum peccatum.
poſtquam a ſacerdote viſus eſt, & redditus munditiæ, iterũ le- 13 14
pra creuerit, adducetur ad eum, & immunditiæ condemnabi 15
tur. Plaga lepræ ſi fuerit in homine, adducetur ad ſacerdotem 16
Manifeſta præuaricatio.
d & videbit eum. Cumque color albus in cute fuerit, & † capillo 17
Ex ſtudio animi geſta. a Quia in aliquo legem offendit.
rum mutauerit aſpectum, ipſa quoque caro viua apparuerit, 18 19
a Quia conſeneſcit peccato, nec corripitur: quia in ſe continuam rixam gerit dum partim legem defendit, partim deſpicit. b Contaminatum oſtendet non recludet, quia manifeſta immunditia.
lepra vetuſtiſſima iudicabit, atque inolita cuti. † Contamina- 20 21
bit atque eum ſacerdos, & non recludet.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Ipſamque ſpeciem lepræ. *id eſt locum cutis & carnis vbi apparet aliquod ſignum lepræ.*
2 Humiliorem. *id eſt, demiſſiorem, vt habetur in Hebræo.*
4 Plaga lepræ eſt. *ſ. certa.*
4 Et ad arbitrium eſt. *i. ad iudicium ſacerdotis.*
5 Separabitur. *ſ. a cohabitatione aliorum, quia ille qui eſt leproſus iudicatus, debet extra caſtra manere, vt habetur infra. Conſequenter oſtendit quid ſit agendum, quando ſigna non ſunt manifeſta, ſ. quãdo tria prædicta deficiunt, vel aliquid eorum, quod notatur cum dicitur.* Sin autem lucens candor fuerit, nec humilior &c.
6 Recludet eum ſacerdos *Ne alios inficiat, ſi ſit percuſſus lepra & ne ex anhelitu aliorum lateat eius lepra.*
7 Et conſiderabit die ſeptimo. *ad videndum, ſi eſt aliquid immutatum circa eum per quod deprehendatur leproſus vel ſanus.*
8 Et ſiquidem lepra. *i. ſignum lepræ.*
9 Vltra non creuerit. *intenſiue.*
10 Nec tranſierit in cute priores terminos, *id eſt, non creuerit extenſiue.*
11 Rurſum includet eum. *ad diligentius conſiderandum.*
12 Si obſcurior erit lepra. *id eſt, ſi color cutis non fuerit tranſparens & lucens modo prædicto.*
13 Et non creuerit. *Intenſiue nec extenſiue*
14 Mundabit eum. *i. mundum iudicabit.*
15 Quia ſcabies eſt. *id eſt puſtula illa uel aliud ſignum, vnde habebatur ſuſpectus, infirmitas eſt curabilis, ſicut ſcabies. Veruntamen ſi poſt tale iudicium ſacerdotis apparuerint ſigna manifeſta lepræ, debet condemnari, quia ſacerdos potuit in iudicio decipi propter latentiam lepræ, vel quia lepra potuit ei euenire de nouo, & ideo ſi aliquis erat ſemel iudicatus mundus, non propter hoc, erat dimittendus habitare inter ſanos liber de cætero, ſed debebat iudicari & ſeparari, ſi in eo apparerent de nouo ſigna lepræ manifeſta, & hoc eſt quod dicitur.*
16 Quod ſi poſtquam &c. *Et patet litera ex dictis.*
17 Plaga lepræ. *Hic conſequenter agitur de lepra, prout iudicatur in carne uiua, &, primo in caſu certo, & proponuntur ſigna exteriora de mutatione coloris cutis, & capillorum, cum dicitur,*
18 Cumque color albus. *Et accipitur hic albedo ſicut ſupra.*
19 Et capillorum muta. aſpectum. *i. colorem naturalem priſtinum.*
19 Ipſa quoque caro uiua apparuerit. *Hoc habet locum quando cutis exterior rupta eſt, & caro apparet infecta lepra, & hoc eſt certum ſignum lepræ veræ. & ideo ſubditur.*
21 Non recludet; *ſcilicet ad maiorem inquiſitionem.*

✻ *Qui*

MORALITER.

✻ Alii vero dixerunt habuiſſe carnem cæleſtem, & iſti incur
rerunt lepram in vulnere, qa negauerunt Chriſtum fuiſſe paſſũ
natura enim cœleſtis eſt impaſſibilis. Leprã autem in capite ĩ
currerunt Ariani, dicentes Chriſtũ non eſſe Deum, ſed purã
creaturã. Dicitur enim Corinth. 11. a. *Caput Chriſti Deus*, Pro-
pter quod in capite patitur leprã qui negat Chriſti deitaten.
Capilli, & barba sũt ad decorem humanæ naturæ, pp quod le
prã in capillis & barba incurrerunt Heluidius & ſui ſequaces
qui decorẽ virginitatis beatæ Mariæ quãtũ in ipſis fuit, fœda
uerunt, dicentes ipsã poſt Chriſti natiuitatẽ a Ioſeph eius ſp
o fuiſſe carnaliter cognitã, & de ipſo filios genuiſſe, qui in e
uãgelio Chriſti fratres nominãtur. Per hoc autẽ qđ ſubditu

✻ Quicunqu

a *Si autem eſ.* ISICHIVS: Oſtendit Iudaicũ populum partim leproſum, ut in parte trangreſſorẽ legis, vnde eũ ſacerdos expellit tanquam immundũ. Sed toto corpore leproſum, Gentilem, qui totam tranſgreditur legem, non expellit, ſed eũ mundum iudicat, quia legis iugo ſubiectus non erat.

fert uitam.

c *Caro enim,&c.* ISIDORVS. In carne uiua leprã geſtat, qui de anima quæ uita carnis eſt, aliquid falſum exiſtimat. Sicut Luciferiani, qui dicunt animam de carnis ſubſtantia propagatã, & Arabici qui animam cum corpore mori putant.

HIERONIMVS. *Sin autẽ eſ.&c.* In hac lepra quaſi florẽte & alba, diuerſa crimina deſignat. Quia cum mundialis uitæ uoluptas quaſi cãdidaçſtimatur & florẽs, tunc graue vitiorum cõtagiũ graſſatur ĩ corpore. Nã aut auaritiæ aut libidinis pateſcũt maculę. Sed auaritiæ crimẽ facile põt reſecari. vnde: *Date eleemoſynã, & omnia munda erunt vobis.* Libido quoq; ieiuniis & abſtinẽtia mundat. Sed omnib. p ſacerdotẽ medela adhibet. Alia. n. ſacrificiorum oblationib. mundatur. Alia eſt q̃ facili⁹, alia quæ extra caſtra poſita mũdatur, alia quæ omnino non mundatur.

✠ PROCOPIVS. Quidam ex priſcis ſub cute quã totã occupat lepra, intelligit uiuã rationẽ, qua ſi fuerit homo priuat⁹ quicquid egerit cõmode nõ poteſt. Nã homo qui ratione caret, nil differt a bellua. Vbi primũ affuerit homini rõ, ſi qd deliquerit, pęnis recte coerceri poterit. Quidã pręſentem locum ſic exponunt, eum cui' corp⁹ totum inuaſit lepra, lex mũdum ſancit, ut oſtẽdat Deum odiſſe uana ingenia & ſubdola. Quidã aiunt illum, quẽ lepra totum cõſpurcauit, ex mera liberalitate diuina mũdum pnuntiari, ut qui quãtum in ſe eſt, nullam ſpem ſalutis cõcipiat. Hoc quoq. typo docet viros, qui Aegyptiacã viuendi rationem ſequebantur, ut caute ambulent, modeſtiæq. ſint memores, ne ſe efferant ob pulchritudinẽ & robur, prætcrea ut abſtineant a luxuria, fugiantq. voluptates. Hæc enim duo mala plerumque lepram generant.

b *Caro viuens,&c.* ISICHIVS. Iudaicum mandatum, q̄ uiuere dicitur quantum ad mãdantem, uel quia bene intellectum affert

a quia perſpicuæ immunditię eſt. Sin autem effloruerit diſcur- 1
¶ Per totum. a ¶ Præuaricatio legis. b ¶ Quia ſabbathi, circunciſionis, vel talium tranſgreſſio, litera.n. exteriorem coercet hominem, animum non lædit. c Vt omnino quis a legis litera recedat. 2
d ¶ A primo vſque ad vltimum mandatum.
rens lepra in cute, & operuerit omnem carnem a capite vſque 3
ad pedes, quicquid ſub aſpectu oculorum cadit, conſidera-
a ¶ Chriſtus cui placet.
bit eum ſacerdos, & teneri lepra mundiſſima iudicabit: eo q 4
a ¶ Claritatem euangelicæ conuerſationis ſecundum illud: Luceat lux veſtra coram hominibus. Matth. 5. b. b ¶ Relictis ſordibus legis.
omnis cutis in candorem verſa ſit, & idcirco homo mundus
b erit. Quando vero caro viuens in eo apparuerit, tunc ſacer- 5
dotis iudicio † polluetur, & inter immundos reputabitur. 6
c Caro enim viua ſi lepra aſpergitur, immunda eſt. Quod ſi 7
a ¶ Spiritualem intellectum. b ¶ Vt nihil retineat carnalis legis.
rurſum verſa fuerit in alborem, & totum hominem operue- 8
rit: conſiderabit eum ſacerdos, & mundum eſſe decernet. Caro 9
¶ Peccatum. a ¶ Per pœnitentiam. b ¶ Actione vel conſilio quo peccatum geritur.
autem & cutis, in qua vlcus natum eſt & ſanatum, & in loco
a ¶ Secta peccati. b ¶ Lucida & manifeſta.
d vlceris cicatrix apparuerit alba ſiue ſubruſa, adducetur ho- 10
a ¶ Id eſt, mentem ſeipſa humiliorem vel inferiorem.
e f mo ad ſacerdotem. Qui cum viderit locum lepræ humiliorem 11
a ¶ Id eſt, manifeſte animum ad malitiam mutatum.
g carne reliqua, & pilos verſos in candorem, contaminabit 12
h eum. Plaga enim lepræ orta eſt in vlcere. Quod ſi pilus colo- 13
¶ Pœnitentis.
ris eſt priſtini, & cicatrix ſubobſcura, & vicina carne non eſt
a ¶ Quibus ſuſpicio definiatur. b ¶ Vel effloruerit.
humilior, recludet eum ſeptem diebus. Et ſi quidem creue- 14
¶ Id eſt, peccatum ſuum prædicauerit, & multiplicauerit. a ¶ Immunditiæ quæ creuit poſteriori actione.
b ¶ Vt nihil amplius peccet ſuper hoc quod pœnitet.
rit, adiudicabit eum lepræ. Sin autem ſteterit in loco ſuo, vl- 15
a ¶ Quæ oſtendit quod paſſus eſt, non quod patiatur; vnde Raab adhuc vocatur meretrix: Paulus perſecutor.
i ceris eſt cicatrix, & homo mundus erit. Caro † & cutis quam 16
¶ Iudiæ. a ¶ Per pœnitentiam. b ¶ Ex iracundia & homicidio.
ignis exuſſerit, & ſanata albam ſiue ruſam habuerit cicatricem, conſiderabit eam ſacerdos. Et ecce ſi verſa eſt in albo-

d *Cicatrix,&c.* IDEM. In cicatrice ſanati uulneris leprã portãt, q poſt agnitionẽ fidei & medicinam Dei, q̃ in Chriſto ſuſcipiunt, rurſus aliq indicium erroris aut perfidiæ ueteris dogmatis oſtendunt.

e *Alba.* Quia ex uulnere legalis trãſgreſſionis, lex enim alba & a ſole iuſtitiæ non calefacta.

f *Subruſa.* Quia de præuaricatione euãgelica, ſicuti idolotitũ ſanguinẽ uel ſuffocatum comedere, utrumq. autẽ fit contra Chriſtum, cui⁹ eſt lex & euangelium. Act. 15. d

g *Pilos in uerſos etc.* APOLLINARIS. Procurſus deſcribit ad uoluptatem quæ ſimulac irrepſit in animum, afficit & tẽtat illum nõdum iñ apparet, irretitus ſit necne, at intra paucos dies, ĩ quam partem inclinabit, depͤhendetur. Ex catena Græca.

h *Cõtaminabit.* Quia in habitu eſt peccatum, & aĩæ mala depaſtio p ulc⁹ ĩcubuit. Vnde leprã ex uulnere efflorentem vocauit. * autem.

i *Caro & cutis, &c.* ISICHIVS. Supradicta videtur repetere, ſed partim eadem dicit, partim adijcit alteram quippe paſſionem, ſed eandem ponit indicationem. Egit enim de vlcere quod aliqua ægritudine neglectæ carnis generatur & proficit. Vlcus ergo carnis noſtræ eſt uoluptas, ebrietas, gaſtrimargia, & huiuſmodi, quę luxuriãte corpore & in ſemetipſo pruriente proueniunt. Nunc autem de plaga maiori, id eſt, exuſtione ignis. De quo dicitur, Ignis aduerſarios conſumet. Eſa. 24. d Heb. 10. e

✠ RVPERTVS. Hactenus indiſtinctè de lepra qualiſcumque hæreſis ſancta lex locuta eſt, nũc diſtincte loquit, primum de lepra hæreſiarchę, id eſt, eius a quo hæreſis orta eſt, & ei⁹ qui non vbi ſupra, cap. 19. Verſu.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Quia perſpi.&c. *quæ de ſe claret. Conſequenter oſtendit quid ſit agendum in caſu dubio, cum dicitur.*
2 Sin autem effloruerit. *i. ſuper cutem ſe effuderit.*
3 Diſcurrens lepra. *i. ſcabies, quæ eſt ſignum leprę.*
4 Et teneri lepra,&c. *Hic accipitur lepra æquiuoce, pro eo quod videtur eſſe lepra ab ignorantibus, & tamen non eſt, & ideo vocatur lepra mundiſſima, quia talis ſcabies vniuerſalis in corpore trahit putredinem humorum ab interiori ad extra, & ſic per eam caro mundatur.*
5 Quando uero caro uiuens in eo appa. *infecta lepra modo prædicto carne rupta.*
6 Tunc ſacerdotis iudicio polluetur, *i. pollutus iudicabitur, cuius cauſa ſubditur, cum dicitur.*
7 Caro enim uiua, ſi lepra aſpergitur immunda eſt. *Litera plana eſt.*
8 Quod ſi rurſum uerſa fuerit in alborem. *modo prædicto de ſcabie florente iudicabitur.*
9 Caro & cutis. *Hic conſequenter agitur de lepra in vlcere, & primo in caſu certo. Eſt autem vlcus, ruptio carnis ex putredine egredien te exterius, ſed vulnus eſt ruptio cutis ab exteriori. vnde verſus, Illatũ, vulnus, innatum dicitur vlcus. Poſt ſanationem vero vlceris ſi appareat.*
10 Cicatrix alba. *albedine lucente modo prædicto.*
11 Siue ſubruſa. *Per mutationem coloris priſtini, & ſi cum iſtis ſit corroſio carnis, modo ſupradicto & mutatio coloris pilorum, iudicandus eſt leproſus, & hoc notatur, cum dicitur.*
12 Qui cum uide. locum lepræ humiliorem carne,&c. *Conſequenter oſtenditur, quid agendum ſit in caſu dubio, cum dicitur.*
13 Quod ſi pilus coloris eſt priſtini,&c. *Et patet litera ex ſupradictis.*
14 Et ſi quidem creuerit, *lepra, intenſiue vel extenſiue, ita notabiliter, quod per hoc poſſit iudicium certum haberi.*
15 Adiudicabit eum lepræ. *ſicut prius.*
16 Caro & cutis quam ignis exuſſerit. *Hic conſequenter agitur de lepra, quæ eſt in uulnere, & accipitur hic large vulnus, læſio facta ab exteriori, ſcilicet per aduſtionem ignis, & præponit caſum certum, quia ſi poſt ſanationem apparuerit in cicatrice macula alba, vel ruſa declinans notabiliter a naturali colore, ſi ſit ibi albedo tranſparens, & corroſio carnis modo ſupradicto, iudicanda eſt lepra. Conſequenter ponit caſum dubium.*

nō proprio vitio,ſed alieno īductus,hæretica labe pollut⁹ eſt.
A Deniq; q̄ vlcus inauīi & cōbuſtio propriis cauſis differunt, hoc reatus hæreſiarchæ,& eius qui ab illo ſeducente in anima cōbuſtus eſt,diſtert. Nā ille proprio vitio vlceratus,mortiferū vir⁹ cōcepit,iſte imprudens forte,dū diuiti hæretico adulādo quodammodo ad prunas diſtēditur, & caleſit, crepitantis fornaculæ ſcintillis euolantibus in crure aduſtus eſt. Vtriuſque lex eadem eſt, parum enim differt in crimine decipi,& decipi poſſe.

a ¶ Contaminatum iudicabit.
rem,& locus eius reliqua cute † humilior, contaminabit, eū
a quia plaga lepræ in cicatrice orta eſt. Quod ſi pilorum color 1
a ¶ Id eſt,ſi non redierit ad iniquitatem.
nō fuerit † immutatus, nec humilior plaga carne reliqua,&
ipſa lepræ ſpecies fuerit ſubobſcura, recludet eum ſeptem
a ¶ Poſteriori actione.
diebus,& die ſeptimo cōtemplabitur. Si creuerit in cute le-
a ¶ Contaminatum iudicabit.
pra, contaminabit eum: ſin autē in loco ſuo candor ſteterit,
a ¶ Mundus iudicabitur.
non ſatis clarus, plaga cōbuſtionis eſt:& idcirco† mundabi-
a ¶ Semel per pœnitentiam mundatus eſt. b Chriſto, quem perfecti viri ætas decorauit.
b tur, quia cicatrix eſt cōbuſturæ. Vir ſiue mulier in cuius capi 2
c te vel barba germinauerit lepra, videbit eos ſacerdos. Et ſi- 3
a ¶ Miſeriot præſumptio ex blaſphemia. b ¶ Id eſt,ſi modicum ad blaſphemiam animum intenderit, ſic pilus ſubtilis nec floreſcit ſed flaueſcit.
quidem humilior fuerit locus carne reliqua, & capillus flauuſq. ſolito ſubtilior, cōtaminabit eos, quia lepra capitis ac 4
a ¶ Quia ſæpe contingit contra voluntatem loqui impia. b Vt non exuberet temeraria impietas.
barbæ eſt. Sin autē viderit locum maculæ æqualem vicinæ 5
d carnis, & capillum* nigrum, recludet eum ſeptē dieb.& die 6
a ¶ Impietas. b ¶ Non flauus.
ſeptimo intuebitur. Si non creuerit macula,& capillus ‡ ſui
a ¶ Non poteſt,ſ.cognoſci cogitatio (alias contagio) vtrum ſponte,an econtra egerit impie.
b ¶ Id eſt,alia verba conſiderentur,vt poſſit cognoſci,vtrum per ſurreptionem ſicut ſolet,aut maligne & impie locutus ſit.
coloris eſt,& locus plagæ carni reliquæ æqualis: radetur ho- 7
e mo abſq; loco maculæ,& includetur ſeptem diebus aliis. Si 8
¶ Impietas.
die ſeptimo viſa fuerit ſtetiſſe plaga in loco ſuo, nec humi-
a ¶ Per pęnitentiam. b ¶ Quia ſtolam baptiſmatis polluit.
f lior carne reliqua† mundabit eum, lotiſq; veſtibus† mūdus
a ¶ Vt rurſus impie loquatur.
erit. Sin autem poſt emūdationem rurſus creuerit macula in
a ¶ Quo animo.ſ.impia ſit locutus.
cute, non quæret amplius+ vtrum capillus in flauū colorem
¶ Quia rediit ad vomitum.
ſit cōmutatus, quia aperte immūdus eſt. Porro ſi ſteterit ma-
a ¶ Vt de mente exeat luctus,ſicut de capite capillus.
g cula,& capilli nigri fuerint, nouerit hominē eſſe ſanatum, et
h confidenter eum pronunciet mūdum. Vir ſiue mulier in 9

eſt. † albus. * non eſſe † mundū iudicabit. * ſacerdos

a *Quia plaga, &c.* In cicatrice exuſtionis lepram habent Manichæi, qui in abſtinentiæ cruciatu corpora ſua exurunt, & per infidelitatem non munditiam inde, ſed leprā gignunt.

b *Vir ſiue mulier* qui ſcilicet in diuinitate errat, ſicut hæretici, B qui nō ſolum patrem factorem mundi negant, ſed etiam actorē malorum affirmāt, vt Manichæus.

✲ Procopius. Videtur intelligendam eſſe leprā capitis, ſi qs loco Chriſti, qui eccleſiæ caput eſt, diuerſam ſequatur doctrinam, eligatque ſibi caput leproſum & immūdū, præterea ſi quis in uirilē ætatem tranſgreſſus,& relictis quod aiunt nucibus, iterum delinquat.

c *Vel barba,&c.* Isidorus. In barba lepram C gerunt, qui de Apoſtolis & diſcipulis Chriſti peruerſe ſentiunt, & falſa prædicare confingunt. Barba enim eſt ornamentum viri,& Apoſtoli doctores corporis Chriſti.

Lepræ ſpecies ſex. Isichius. Sex ſpecies lepræ īuenimus legiſlatorē poſuiſſe. Prima eſt capitis,& barbæ. Secunda caluitii,& recaluationis. Tertia carnis,& cutis. Quarta cutis,& corporis,& cicatricis albæ cum rubore. Quinta vlceris,& cicatricis. Sexta vſtionis ī capite. In capite leprā portat,qui ī diuinitate patris, vel in capite ipſo quod eſt Chriſtus,peccat. *Caput enim Chriſti Deus,caput uiri* 1 Cor. 11.a *Chriſtus.* Hinc portant Iudæi & Valentiani,&c. qui in caluaria quoque lepram gerunt,quia erroris ſui perfidiam aperta prauitate defendunt.

Lepræ colore. Isichius. Diuerſos colores lepræ ſupponit,pallidam,rubeam,albam,liuidam,nigram,& floreſcentē. Pallida imbecillem & fragilem fidē notat,cū quis perdito colore integræ ſanitatis lāgueſcit infirmitate erroris. Rubea,mentē oſtēdit infectam factam cruore homicidii, Alba,hæreticos q ſe mundos appellant,vel q falſis virtutib. gloriantur. Liuida,inuidiā, Nigra fumo idololatriæ denigratā cōſcientiā. Floreſcēs,toto corpore ſignificat auaritiā, quæ oē genus hominum quaſi corpus totū cōmaculat. Et aūt & lepra, quæ habet ruborē cū pallore, iracundiam. ſ. & furorē, cum mentis imbecillitate. Quidam enim puſillanimes leuiter iraſcuntur, peierant & mentiuntur. Pallor autem linguam mendacem ſignificat, & imbecillitatem.

d *Recludet eum ſeptem diebus, & die, &c.* non tam pro pœna, quam diſtrictè probationis cauſa, tempus enim in omnibus ſeruandum, diſtrictius in his, quorum lingua circa diuinitatem ſe effrænat.

e *Si die ſeptimo.* Quia uerbum in quo delinquitur, ſi ſemel negat qui peccauit, diiudicare non oportet, quis enim reum iudicat per quod confeſſus eſt lingua, voluntate ſe protuliſſe negat.

f *Lotiſque ueſtibus mundus erit, &c.* Hieronymus: Alia ante baptiſmum cōmiſſa, in baptiſmo dicuntur. Alia poſt baptiſmum perpetrantur, quę ſiue grauiora, ſiue minora ſint, uiſus tamen emundat ſacerdotis. Quod enim modicū eſt, a ſacerdote venia relaxari poteſt. Quæ grauiora ſunt diſciplina eccleſiaſtica & oratione ſunt purganda. Quæ inſanabilia ſunt, Deo iudici reſeruantur. Inde eſt quod unuſquiſque ſecundum qaod habet, iubētur pro emūdatione ſua offerre, id eſt, ſecundum quod ſe deliquiſſe cognoſcit, put potuerit, ſatisfacere nō ceſſet. Eſt lepra quæ omnino mūdari non poteſt & ideo extra caſtra pellenda, hoc eſt crimen blaſphemiæ, q in ſpiritum ſanctum committitur, de quo dicitur: *Qui peccat in ſpiritum ſanctum non remittetur ei, &c.*

g *Capilli nigri.* id eſt, ſi luxerit impietatem ſuam,& veram egerit pęnitentiam. Lugentes enim & pœnitentes nigro habitu deformantur.

h *Vir ſi. mu. &c.* Isichius. In prçuaricatione diuini dogmatis maxima diſtrictione vſus, tēperātius agit, loquens de Iudaicæ legis dogmatibus, cuius trāſgreſſionē ſubobſcurū alborē dicit,& lucentem. Sicut ergo trāſgreſſionē legalis literæ albā cicatricē dicimus, ſic eius ignorantiā ſubobſcurum alborem dicamus

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Quod ſi pilorum color non fuerit immutatus. *Et patet litera ex ſupradictis.*

2 Vir ſiue mulier. *Hic conſequenter agitur de lepra in capite, & præmittitur certum ſignum cum dicitur.*

3 Germinauerit lepra. *i. puſtula aliqua orta fuerit, vel aliud unde ſit ſuſpicio lepræ, & ſi videat ſacerdos, quod ibi ſit carnis corroſio modo ſupradicto, & capillorum mutatio in colore, & a groſſitie in ſubtilitatem & mollitiem.*

4 Contaminabit eos. *id eſt, iudicabit contaminatos lepra. Conſequēter ponitur caſus dubius, cum dicitur.*

5 Sin autem uiderit locum ma. æqualem,&c. *Quia non apparet ibi corroſio carnis per aſpectum nec per tactum.*

6 Et

6 Et capillum nigrum. *In Hebræo habetur.* Et capillus niger, *non tamen iudicandus eſt leproſus, ſed recludendus ad diligentius conſiderandum, ſi poſt hoc aliqua mutatio fiat, per quam poſſit diſcerni lepra clarius. Et ſi per hoc non appareat, tunc oſtenditur quid agendum ſit, cum dicitur.*

7 Radetur homo abſque loco macu. A*d hoc enim relinquitur locus maculæ intactus, ut habeat eandem virtutem inficiendi, ſicut prius, & reliqua loca radentur, ut per hoc magis appareat, ſi infectio maculæ ad alia loca diffundatur.*

8 Et includetur ſeptem diebus aliis. *vt uideatur ſi fiat aliqua mutatio, per quam poſſit diſcerni veritas lepræ uel non lepræ, & patet litera ex ſupradictis.*

9 Vir ſiue mulier in cuius cute,&c. *Hic remouet quoddam dubi*

✲ *qu*

A camus,non oīm ſ.neque eorū,quæ cōia ſunt cum euangelica lege vel naturali,hæc.n venialia non ſunt,ſed quorundam partialium paruorūq; mandatorū, velut de mundatione mēſtruæ,de oblatione puerperæ,hinc ergo ignorantiā quaſi cicatricē paruam ſuboſcurū alborem vocauit,quæ talis ignorantiæ eſt,non habet mūdari. Hęc enim nō ad iuſtitiā pertinent. vnde: *Dedit eis Deus præcepta non bona, & iuſtitias in quibus non viuāt.*

ni a ſunt inſanabilia. Leproſum oportet habere caput apertū, vt lædatur a frigore nocturno, & ab æſtu diurno. Os leproſi velatur,ne ſcilicet habeat quo excuſet ſua peccata peccator coram Deo. D

c *Habitabit extra ca.* Sic Ioannes intelligibilē leproſum ab intelligibili habitaculo excludit,qui hanc doctrinā non affert,non recipiatis eum in domum, & aue ei non dixeritis. 2.Ioan.c.

c *Caluus ac mundus eſt.* ſimplex non ſtultus, nemo enim eſt cui ſaltem pauci non remaneant capilli.

b *Quicunque ergo maculatus,&c.* ISIDORVS. Hæretici ab eccleſia eiiciuntur donec purgentur. Diſſutis uniciis,id eſt,manifeſtatis ſecretis ſedere iubentur. Capite nudato.vt nuditas eorum a cunctis videatur. Ore B clauſo,ne vlterius impia loquantur.

✻ THEODORETVS. Quare leproſum eſſe iubet aperto capite? Vt notus ſit,& ne fiāt impuritatis participes qui accedunt ad illū, ita de peccātib. Apo. C

a Quia hęc plaga non peruenit ad animam.

cuius cute candor apparuerit, intuebitur eos ſacerdos. Si de- 1

a Ignorantiā in legalium.

prehenderit ſubobſcurum alborem lucere in cute, ſciat non

a Quia hęc non ſunt data in iuſtification em,ſed in ſeruitutem.

eſſe lepram,ſed maculam doloris candidi,& hominem mun-

a Mente. b Cogitationes rareſcunt. c Sine duplicitate fraudis.

a dum. Vir de cuius capite capilli fluunt, caluus ac mundus eſt. 2

a Si in parte anteriori per ſimplicitatem gloriam virtutum prodiderit, quas melius fuit abſcondi, tolerabilis paſſio eſt,& proximæ veniæ. Scilicet ſi ex ſimplicitate peccat.

Et ſi a fronte ceciderint pili recaluaſter & mundus eſt. Sin 3

a Omnimoda ſimplicitate. b Particulari ſimplicitate. c Quia contra regulam legis. d Quia contra Euangelium.

aūt in caluitio,ſiue in recaluatione albus vel rufus color fuerit 4

a Nemo enim tam ſimplex qui non nouerit malum.

exortus, & hoc ſacerdos viderit, condemnabit eum haud 5

a Simplicitatis.

b dubiæ lepræ, quæ orta eſt in caluitio. Quicunque ergo macu- 6

latus fuerit lepra,& ſeparatus eſt ad arbitrium ſacerdotis, ha- 7

a Quia virtutes diſſolutæ. b Quia galeam ſalutis amiſit. c Ne fœtorem peccati loquendo diffundat,ne docere præſumat.

bebit veſtimenta diſſuta, caput nudum, os veſte contectum 8 †

a In tentione cordis. Peccatum confitendo.

cōtaminatum,ac ſordidum ſe clamabit. Omni tempore quo 9

a Nondum perfecta pœnitentia. b Vt confundatur & ne tabes in alios diffundatur. Vnde: Sit tibi ſicut ethnicus & publi. c Corpus. Veſtimenta animæ ſemper oportet eſſe munda.vnde Salomon:Omni tempore ſint veſtimenta tua candida.

d leproſus eſt † immundus, ſolus habitabit extra caſtra. Veſtis 10 11

ISICHIVS. Ridicula ſunt hæc ſecundū literam interpretata, vt quid enim de caſtris eiicitur leproſus, qui magis ſolatio indiget & miſericordia quia miſer? Cur veſtimenta eius diſſuunt, & caput nudatur, & os uelatur? Sed leproſus peccator eſt,cuius diſſoluta ueſtimenta, virtutes animæ ſignificant diſſolutas, quæ eam ab æſtu geluque peccati cuſtodire poterant. Caput nudatur,quia galea ſalutis amittitur. Os contegitur,ne loquendo odor horrēdus diffundatur, nec docere alios præſumat, cuius Myſtice. E

inquit: *Subducite vos ab omni fratre inordinatè ambulante, & non ſecundum traditionem quam accepiſtis a nobis.*

✻ IDEM. Quo pacto ueſtimentis ineſſe lepra poterat? Complures illis Deus prębuit inſtructiones. Mox & de leproſis domeſticis ſic ait, *Quandocūque intrabitis in terram Cananæorum, quā ego do vobis, dabo etiam tactum lepræ in domibus terræ quam poſſeſſuri eſtis.* Ex his autem docet plagas eſſe a Deo miſſas interdū in ueſtimēta,interdū in domos immiſſas, quę quidē inenarrabilē Dei beneuolentiam demonſtrant. Dū enim peccarent homines, ueſtimentis aut domicilijs plagas infligebat,hocque pacto ſanitatem conferebat poſſeſſoribus illorum.

✻ PROCO. Non oportet leproſum occulta habere animi peccata,nec ipſum celare oportet turpitudinem ſuam,ne uideatur eſſe ſepulchrum dealbatum. Vel grauitas morum & autoritas quæ ex bonis morib. paratur, hic nimirum ſub amiculo accipienda eſt. Hoc amiculū nō obuenit illis,quorū ingenia

apparet ſtultitia,ne dicatur ei: *Qui prædicas non furandū,furaris.* Rom.2.
peccatori autem dixit Deus: *Quare tu enarras iuſtitias meas.* Pſalm.49.

d *Veſtis lanea,&c.* ISI. Lanea, pretioſa & animam calefacientia, linea, uilia & parū calida. Lanea virginitas, linea, cōiugalis caſtitas. Lanea mundo abrenūtiare, in eremo philoſophari, pro veritate uſq; ad mortē certare. Linea, poſſeſſionis largitas, in ciuitate honeſtas vel modeſtia. unde: *Quæſiuit lanā & linū,&c. & ſtragulatā veſtē fecit ſibi, &c.* Stamine uero & ſubtegmine ueſtes fiūt, ſubtegmen intentio noſtra: Stat.n. Dei gratia, cui intextatur intentio noſtra, ut fiat ueſtis pretioſa, uirtutes, ſcilicet & bona opera. Prou.15.b

✻ RVPER. Veſtis lanea ſiue linea aut certe pellicea, ueſtis in quam quælibet leproſa, peruerſa eſt hæretici ſcriptura, arte texta uel cōſuta ſiue groſſiori ut lanea, ſiue ſubtiliori eloquio ut linea, ſiue de Platone cęteriſq; philoſophis Deo mortuis ſūpta, ut ueſtis pellicea, de mortuis utiq; animalib. cōtracta. Li.2.in Leuiticū.23. F

Iraque

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *quia frequenter dictum eſt, quod macula eſt ſignum lepræ, & quia poſſet eſſe deceptio in iudicio maculæ, ideo oſtendit quæ macula non facit lepram, dicens.*

1 Si deprehēderit ſubobſcurum alborem. *In Hebræo habetur,* Si uiderit ſubobſcurum alborem lenticuloſum,&c. *Et hoc eſt quando in cute alba apparent maculæ nigræ vel rufæ ad modum guttarum quæ dicuntur guttæ roſaceæ, ſicut ſolet eſſe in rufis hominibus & ex talibus non debet homo iudicare leproſus.*

2 Vir de cuius capite capilli fluunt. *Hic conſequenter agitur de lepra in capillis ſeu cæſarie, vbi dicitur ꝙ ex defluxu capillorū ſiue ſit in parte interiori, ex quo dicitur caluus, vel poſteriori, ex quo dicitur recaluaſter, ex hoc non debet iudicari leproſus, ſed mundus.*

3 Sin autem in caluitio. *id eſt in anteriori parte capitis caluata.*

4 Siue in recaluatione. *id eſt, in poſteriori.*

5 Albus uel rufus color fuerit exortus. *diuerſus a colore naturali priſtino.*

6 Condemnabit eum. *ſubintelligendum tamen, quod cum hoc concurrat aliud ſignum de corroſione carnis modo ſupradicto.*

7 Quicunque ergo maculatus fuerit. *Hic conſequenter agitur de leproſi ſeparatione & diſtinctione ab alijs, & primo quantum ad habitum, cum dicitur.*

8 Habebit ueſtimenta diſſuta. *id eſt, in lateribus aperta, & etiam in ſuperiori parte circa ſcapulas, vt de facili poſſit indui & exui abſque læſione. Secundo quantum ad caput, cum dicitur:* Caput nudum. *Tertio quantum ad os, cum dicitur:* Os ueſte contectum. *Et ad quid iſta fiat, oſtenditur, cum dicitur.*

9 Contaminatum ac ſor.&c. omni tempore,&c. *id eſt, per prędicta apparebit manifeſte omnibus ipſum eſſe leproſum, ac ſi hoc voce clamaret, ſic quilibet poſſet vitare ipſum. Quarto quantum ad locum, cum dicitur.*

10 Solus habitabit extra caſtra. *Erant autem in exercitu Hebręorum tria caſtra, caſtra deitatis, ſcilicet atrium in quo erat tabernaculum & hoc erat in medio exercitus, vt patet Num.2. & caſtra Leuitarum, quæ erant circa tabernaculum, & caſtra populi, quę erant extra circuitū Leuitarum. leproſus autem eijciebatur ab omnibus iſtis caſtris. Sciendum tamen quod hæc dictio, ſolus, non excludit ſocietatem leproſorum, ſed ſanorum.*

11 Veſtis lanea. *Hic agitur de lepra in ueſte, & primo ponit caſum certum, cum dicitur.*

✻ 1 Si

MORALITER.

✢ 7 *Quicunque ergo maculatus fuerit lepra & ſepara.&c.* Significatur, quod hæreticus eſt ab eccleſia per excommunicationem ſeparandus, per hoc autem quod dicitur.

8 *Habebit veſti. diſſu.* ſignificatur quod hęreticus ſcindit fidei unitatem, per hoc quod ſubditur.

† *Os veſte con.* ſignificatur ꝙ hęreticus docere prohibetur. Lepra uero ueſtis ſignificat exteriora ſigna hęreſis, quib. hęretici unius ſectæ, mutuo ſe cognoſcunt, & ab aliis ignorantur, ne in ſuis maleficiis capiantur. Per lepram domus, ſignificatur locus occultus, in quo conueniunt hęreſiarchę cum diſcipulis ſuis ad ſimplices ſubuertendum, & talis locus cum eccleſię notificatus fuerit, eſt totaliter ſubuertendus.

A Itaq; ſi maculam habuerit albã vel rufam,id eſt,ſi quidpiam diſcrepauerit,ab vniuerſitate ſcripturarum,lepra hæretica reputabitur ab eo q legerit vel audierit oſtenderturq.ſacerdoti, viro videlicet ſcripturarũ ſenſum & iudiciũ hñti. Qui conſideratã recludet ſeptẽ diebus,id eſt,non temerarium proferre iudicium ſed conferet cũ omni autoritate ſcripturarũ, & ſi lepram creuiſſe, id eſt,ſi vere hęreſim eſſe deprehenderit cõburet flammis. Nullo enim modo meli' hęretica ſcriptura de memoria perit.

a *In ſtamine, &c.* HIERON. Stamen anima eſt, quæ cum tentationis fuſo in filorum tenuitatem torquetur, firmioris virtutis ſoliditatis cõſtringitur. Stat ergo anima,ut ſtamẽ erecta, corporis sẽs' ſubiacet vt trama, alia aũt ſunt corporis, alia animæ peccata:

Vbi ſupra

B ISICH.Qui ſolam literam attendunt, mirãtur quare de ſtamine & ſubtegmine legiſlator loquat, & ea quæ ædificare poſſunt relinquãtur, dicẽtes. Quid ſtamen, aut ſubtegmẽ,authuiuſmodi lepra,ad aĩæ ædificationẽ ptinẽt, aut nocẽt?Quçtam' ergo fructũ intelligẽtię,q latet ſub foliis vineæ.Intantũ enim legiſlator nos excolit,ut nõ ſolũ nos cautos faciat de lepra quæ naſcitur ex prædictis,ſed & de ea quæ circa virtutes euenire conſueuit.

IDEM. Lepra ĩ veſte linea,peruerſitas morũ in mẽte amara, vñ quidã quaſi p iuſtitiã læuiunt,& peccatorẽ p'us ad deſperationẽ,q̃ ad ſanitatẽ trahunt.Lepra in ueſte lanea ſignificat illos,q pro adulatione delinquẽtes corrigere nolũt,ſed cõſentiunt,vel q molliter viuũt. Lepra ĩ ſtamine,vitia anime,Sicut .n.ſtamẽ extrinum opus, ſic anima ſuſtẽtat corpus.Lepra in ſubtegmine,peccata q̃ per corpus cõmittuntur,anima enim

C in corpore velut ſtamẽ in ſubtegmine.Pellis exterior, eſt carnalis cõuerſatio,vñ primis parentib.poſt peccatũ tunicas pelliceas fecit dñs.Lepra in pelle,malum exemplum in conuerſatione

Gen.3.d.

ſatione huius vitæ.

b *Pellis vel quicquid,&c.* IDEM.Tentatio tribulationis,quæ hominẽ mortificat,ſed ſicut ex pelle mortua fit utẽſile aliq,ſic ex mortificatis patientia humilitas,& pbatio cõficitur. Prohibet ergo in pfecta virtute (q eſt ueſtimẽtum)magnam vel mediocrem(q eſt laneũ vel lineũ)maculã inueniri, albã aut rufã,in ſtamine & in ſubtegmine, tẽtationes quoque ſine his nos ſuſtinere deſiderat.Si talequidpiã cõtigerit,ſacerdos ĩſpiciat nec mox r̃pellat nec ſuperbe ex ſuſpiciõe, im mũda decernat,nec ſicut mũda temere ſuſcipiat.

c *Si alba &c.* IDEM. LXX.Viridãs atq. flaueſcens,id eſt, ſuperbia, quę ad modicũ floret.vnde: *Sicut olera herbarũ ci.de.*aut cenodoxia. Vult enim Chriſt' virtutes eſſe ſine vana gloria.

d *Abrumpet eum.* per pęnitentiam abſcindet paſſionem,ſuperbia abrũpitur, admota humilitate, vana gloria, amota adulatione,& vana laude.

e *Lepra vo.* GREGORIVS. Aliquãdo nos mala egiſſe cognoſcimus & vitamus, ſed ipſa culpa in aliis actibus ſurrepit quę nos in aliis tenuit. Sunt enim qui carnali immũditię ſubiecti ad ſe redeunt,reatũ agnoſcunt, & cum ſe correxerint, de bono caſtitatis eleuantur,& quos immũditia operis tenebat in corpore,immũditia elationis tenet in mẽte. Lepra ergo volatilis nõ plene veſtimentũ deſeruit, ſed locum mutauit. Veſtimentũ uero eccleſiæ quiſque fidelis. Sic qui de diuitiis ſuperbit correctus pauperib.omnia diſtribuit,ſed inde in corde elationẽ ſumit,& lepra volatilis locum mutauit. Alius,ſępe immoderatis verbis & ineptę letitiæ deditus,a pdicatore corripit,& dum vult eſſe grauis & immoderate a gaudio conſtringitur,iracundus efficit. Vitiũ ergo ineptę lętitiæ per immoderatam continentiam ad iracundiæ vitium tranſit.

a ¶ Quæ vtilior. b ¶ Quæ minus. c ¶ Anima. ¶ Diuina gracia.
a lanea ſiue linea quæ lepram habuerit in ſtamine atque ſub- 1
a ¶ Senſu corporis. ¶ Intentione noſtra.
b tegmine,aut certæ pellis,vel quicquid ex pelle confectum eſt,
a ¶ Iudicabitur.
c ſi alba vel rufa macula fuerit infecta,lepra reputabitur,oſten- 2
a ¶ Nihil ſuperbe:nihil indiſcrete agens.
deturq; ſacerdoti. Qui conſideratam recludet ſeptem diebus,
& die ſeptimo rurſus aſpiciens, ſi deprehenderit creuiſſe,lepra
perſeuerans † erit, pollutũ iudicabit veſtimentum,& omne in
a ¶ In futuro iudicio. ¶ Quod futuro tempore innuit. b ¶ Significantibus flammas gehennę.
quo fuerit inuenta, & idcirco comburetur flammis: Quod ſi 3
¶ Per pœnitentiam.
eam viderit non creuiſſe, precipiet, & laudabunt id in quo
a ¶ Poſt ablutionem. ¶ Vt deprehendat ſi macula ſuperbiæ vel vanæ gloriæ permaneat.
lepra eſt: recludetque illud ſeptem diebus aliis, & cum viderit 4
¶ Non tranſiſſe ad pœnitentiam.
faciem quidem priſtinam non reuerſam, nec tamen creuiſſe
¶ Quia non corrigitur.
lepram,immundũ iudicabit,& igne cõburet, eo q infuſa ſit † 5
¶ Incerta,ſcilicet,& dubia lepra.
in ſuperficie veſtimenti,vel per totũ lepra. Sin autẽ obſcurior 6
¶ Veſtimento virtutis ſolidę.
d fuerit locus lepræ poſtquam veſtis eſt lota, abrumpet eum, & 7
a ¶ Poſt oblationem,& pœnitentiam. ¶ Veſtimentis,ſtamine,& aliis prędictis.
a ſolido diuidet. Quod ſi vltra apparuerit † in his locis quæ
¶ Gehennę.
e prius immaculata erant, lepra volatilis & vaga, debet igne
a ¶ Semel enim mundus iterum vult lauari,vt videatur mundari.
¶ Secunda pœnitentia.
comburi. Si ceſſauerit, lauabit ea quæ pura ſunt ſecundo, &
munda erant. Iſta eſt lex lepræ veſtimenti lanei & linei, ſtami- 8
nis atque ſubtegminis,omniſq. ſupellectilis pelliceæ,quomo-
do † mundari debeat vel contaminari.

† mũda in die r: debeat, vel ĩmunda.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

☩ 1 Siue,&c.In ſtamine,&c.*Dicitur autẽ ſtamẽ ipſa tela,ſubtegmẽ aũt eſt ipſa trama q̃ intexitur. Si poſt ſeptẽ dies recluſionis inuenitur creuiſſe talis macula,lepra iudicatur, quia infectiua eſt, & corroſiua, veſtis eſt comburenda. Conſequenter ponitur caſus dubius,cum dicitur.*

2 Si alba vel rufa macula fuerit infecta.*Et hoc notabiliter diſcrepante ab alio colore non ex aliquo ſupereffuſo a caſu. ſed ex hoc quod talis macula procedit ex materia veſtis, & hoc notatur per hoc quod præponitur.*

3 Quod ſi eam ui.&c.*illam partem in qua eſt lepra, & accipitur hic ſicut & in aliis locis frequenter lepra pro ſigno lepræ, vt patet intuenti textum.*

4 Et cum uiderit,&c.*Ex quo patet,quod oriebatur ex interioribus. & non ab exterioribus,ex quo per lotionem macula non receſſit.*

5 Eo q infuſa ſit in ſuperficie,&c.*Iſte textus videtur eſſe corruptus vel per ſcriptores vel per aliam uiam quia manifeſte patet ex præcedenti litera,quod loquitur de lepra,quæ videtur eſſe in parte ueſtimenti & non in toto,vnde & immediate dicitur:*Nec tamen creuiſſe lepram:*quia poſt lotionem partis,in qua videbatur lepra,non creuit vltra extendendo ſe ad alias partes, vnde in* Hebræo *ſic habetur.* Eo q cauata ſit in caluicio ſuo,*vel* feneſtra ſua.*accipitur hic cauatio pro infectione lepræ quia eſt corroſiua,ut ſupra dictum eſt. Caluiciũ vero accipitur pro uetuſtate & feneſtra pro nouitate,loquitur enim ſcripturæ metaphorice de lepra veſtis.ſ.per ſimilitudinem lepra hominis,quæ eſt in caluitio,quia feneſtra dicit principium,vel inchoationem caluicij,quia quando homo incipit decaluari, dicitur habere feneſtras, uel feneſtram in capillis. Caluitium autem dicitur perfectio uel finis fluxus capillorum. Per hanc ergo ſimilitudinem intelligitur quod ſi talis macula appareat in veſte,prope nouitatem ſuam,uel in vetuſtate iudicanda eſt leproſa,& debet comburi.*

6 Sin autem obſcurior fuerit locus leprę.*ideſt magis dubius ſecundum quod dicit glo.*

7 Abrumpet eum.*ſ.locum in quo eſt macula, & faciet quod ſequitur,& patet litera.*

8 Iſta eſt lex.*Hic ponitur recapitulatio breuis præcedentium,& patet litera.*

☩ NICO-

ADDITIO

In ca.23.vbi dicitur in poſtilla,Vnde in Hebræo ſic habetur.

In Hebræo in hoc loco non fit mentio de feneſtra, ſed ſic dicitur. eo q cauata ſit in caluicio ſuo.*vel* in recaluicio.*& eſt ſẽſus,quia ſicut homo cuius capilli fluunt a parte anteriori,dicitur caluus ſic ſi capilli fluunt a parte poſteriori dicitur recaluaſter.i.retro caluus.vnde ſimili modo in lepra ueſtis accipitur pro caluatio, & recaluatio pro lepra contingit in facie ueſtis uel in dorſo eius. Et videtur hæc diſtinctio magis propria quantum ad hoc,&c.*

C A P. X I I I I.

a Locutuſq; eſt Dominus ad Moyſen. Iſic. Quia macula inter virtutes ſuborientes purificare docuit, quomodo leproſus curetur, ſubiungit, vbi oſtēdit quia de lepra animæ ſuperius egit *Locutuſq; eſt Dominus ad Moyſen.*

C A P. X I I I I.

Solum.
a LOCVVTSQVE eſt dominus ad Moyſen, 1
Simpliciter.
dicens: Hic eſt ritus leproſi qn̄ mundan- 2 3
Chriſtum.
a Chriſtus ad nos venit qui eramus extra caſtra.
dus eſt. † Adducetur ad ſacerdotem, qui e- 4 5
greſſus e caſtris, cum inuenerit leprā eſſe 6
a Nota, ſ. mundatos ab errore, i. paratos mundari.
b mundatam, præcipiet ei qui purificatur, vt offerat pro ſe † 7
a Incorruptam mentem & ſtabilem fidem.
c d duos paſſeres viuos quos veſci licitum eſt, & lignū cedrinum 8 9
Orationem ſanctorum. Quod ſ. paſſibile eſt, & occidi poteſt.
e vermiculumq; & hyſſopum: Et vnum ex paſſerib. immolari 10
Pro nobis qui de luto facti.
f iubebit in vaſe fictili ſuper aquas viuentes, alium autem vi- 11 12
Martyrio.
g h uum cū ligno cedrino, & cocco, & hyſſopo tinget in ſangui- 13

Nota quia ſoli Moſi nō etiam Aaron, quę de mūdationib. ſunt, loquitur, p̄cipue cū Chriſtum ſignificat, qui omnē leprā ſolus emundat. Hic enim non de ſpeciali, ſed de generali lepra agitur, vnde ſimpliciter ait? *Hic eſt ritus leproſi*: ipſe enim omne peccatum curauit.

✠ RVPERTVS. Verè bona lex, ſi quis ea legitime vtatur. Intelleximꝰ qualiter eijciat hereticū leproſum, eò quod leproſꝰ ſit nūc videamus qualiter mūdet, id eſt, recōciliet eum, vbi mūdatus, ubi ī catholica fide fuerit correctus. Offerat duos paſſeres. Paſſer Chriſtū ſignificat. Sed duo paſſeres offerēdi ſūt, *Et vnū*, inquit, *è paſſerib. immolari iubebit, in vaſe fictili ſuper aquas viuentes, alium autem tinget uiuum in loco paſſeris immolati.* Cur hoc? niſi quia oportet eum q recōciliatur eccleſiæ, confiteri Chriſtum, qa crucifixus & mortuus eſt ex infirmitate nr̄a, & viuit nūc ex virtute Dei? Immolatus paſſer in vaſe fictili, quia recitat fides eius, & hoc ſup aquas uiuentes, id eſt, ſ̄m ſcripturas.

b *Duos paſſeres.* Iſic. diuinitatem, ſ. & humanitatem Chriſti. *Quæ munda*, quia peccatum non habuit. *Et viua*, quia ex peccato non fuit obnoxia mortis.

✠ THEODORET. In duobus paſſeribus ſalutaris paſſionis typus continetur. Nam quemadmodū ex paſſeribus illis alter mactabat, alter ſanguine mactat intinctus ſoluebatur: ita Xp̄s pro humanitate lepra inquinata crucifixus eſt, carne quidem perficiente mortē, à diuinitate aūt paſſionē humanitatis ſibi accōmodante: Iā vero ſicut leproſus demōſtrat ſplēdidus & purꝰ, vbi circūſpersꝰ fuerit ſāguine paſſeris immolati mixto aqua pura cum ligno cedrino, hyſſopo, & cocco retorto, ita qui credit Chriſto ſaluatori, ſacroſancti baptiſmatis aqua luſtratus, peccatorū maculis abſtergitur. Porro lignū cedrinū repreſentat diuinitatē paſſionis expertē. Coccinum vero retortū humanitatē ex anima & corpore conſtantem: Hyſſopus, calorem & odorē S. Spiritus. Per hæc qui baptizantur, ab animæ lepra liberantur.

c *Quos veſci, &cæt.* Quia *verbum caro factum eſt, & niſi manducauerimus carnem filij hominis, non habebimus vitam in nobis.* — Ioan. 6 a. f

d *Lignum cedri.* Iſic. Crucem quæ contra omnia fortis, ſicut cedrus fortis & imputtibilis.

e *Vermiculum.* Lxx. Coccinum tortum paſſionem, ſ. quia coccinum rubeū eſt, tortū paſſibilitate & impaſſibilitate cōtextū. — Hiſſopus.

f *Hyſſopum.* gratiā ſpiritusſancti, quæ nr̄æ emundationi cooperatur. Vnde *Aſperges me Domine hyſopo & mundabor, &c.* — Pſal. 50 b.

g *Super aquas, &c.* Baptiſmatis. Quicunque in Chriſto baptizati ſumus, in morte ipſius baptizati ſumus. — Rom. 6. a.

h *Tinget in ſanguine, &c.* Quia cōprehendantur oīa in virtute baptiſmi. Viuens paſſer in ſanguine occiſi paſſeris tingitur quia non in hominis paſſione tantum, ſed Dei & hominis baptizamur.

☞ a *Septies*

† duas au i . . . fra.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. IIII.

1 Locutuſq; eſt dominus ad Moyſen dicēs. *Hic cōſequenter agitur de leproſi mundatione, & primo oſtēditur quid ſit in ea agendū, ſecundo agitur de lepra circa domū ibi:* Locutuſq; eſt dominus ad Moyſen. *Circa primū oſtēditur primo quid agendū ſit prima die purificationis leproſi, ſecundo quid ſeptimo die, ibi:* Et die ſeptima. *Tertio quid octauo ibi:* Die octauo.

Circa primum ſciendum, quod aliquis propter lepram ſegregatus ab alijs dicebatur aliquando ſanari dupliciter. Vno modo ſecundum apparētiam, videlicet quando ſacerdos iudicando eum leproſum fuerat deceptus, quia ſigna per quæ fiebat tale iudicium fallibilia ſunt, quando igitꝰ illa ſigna tranſibant & curabantur, dicebatur ſanari a lepra ſecundum apparentiā, inquantum ſanitas prius latens apparebat, quia non fuerat leproſus ſecundum veritatem. Alio modo dicebatur ſanari ſecundum veritatem, ſ. quando iudicium ſacerdotis fuerat verum, ſed aliquando contingebat talem ſanari miraculosè aliquando vero virtute naturæ, ſi eſt aliqua ſpecies lepræ ſic curabilis, & tunc purificabatur leproſus, per quam quidem purificationem oſtendebatur eſſe mundus. Prima igitur die purificationis fiebat, quod dicitur hic.

2 Adducetur ad ſacerdotem. *non ꝙ intraret ad atrium ſacerdotū quia adhuc non erat ei licitum ingredi etiam caſtra populi. vt dicetur inf. ſed ſacerdos exibat aliquantulum ext. caſtra, & leproſus veniebat ibi ad eum, & hoc eſt quod dicitur.*

3 Qui egreſſus è caſtris, *ſ. ſacerdos, quod patet ex litera ſequenti, cum dicitur.*

4 Cum inuenerit lepram eſſe mundatam, &c. *pro ſe, non ad locum tabernaculi, ſed ibidem ext. caſtra manibus ſacerdotis.*

5 Duos paſſeres vi. &c. *Cuius ratio eſt, quia lepra aufert viuacitatē ſenſuum, & propter hoc ille qui oſtendebatur mundus, offerebat per oppoſitum paſſeres viuos ſenſibiles & mobiles, ad deſignandum in ſe viuacitatem ſenſuum.*

6 Quos veſci licitum, &c. *Hoc dicitur ad differentiam aliquorum paſſerū exiſtentium in terra illa, quibus non erat licitum veſci, & ſunt alterius ſpeciei, licet cōueniant in nomine. Vel aliter poteſt dici, quod hoc dicitur ad excludendum paſſeres eiuſdem ſpeciei, quib. non erat licitum veſci propter aliquod accidens ſuperueniens in eis, ſicut & animal mundum aliquando erat illicitū ad comedendū ex aliquo caſu contingente.*

7 Et lignum cedrinum. *Quia lepra affert putredinē, & ideo per oppoſitum offerebat lignum cedrinum, quod eſt imputribile, ad deſignandum quod in eo non erat putredo lepræ.*

8 Vermiculumque. *id eſt, filum rubei coloris.*

9 Et hyſſopum. *Quia lepra aufert viuacitatem coloris, & affert fœtorem carnis, ideo per oppoſitum, filum rubeum offerebat, quia color rubeus eſt color viuidus.* Et hyſſopum, *quæ eſt herba odorifera, ad deſignandum quod in eo non erat color lepræ neque fœtor.*

10 Et vnum ex paſſerib. immolari iubebit: *in vaſe fictili, id eſt, terreo.*

11 Super aquas uiuentes. *Dicuntur autem aquæ viuæ, quia habent quodammodo in ſe principium motus, ſicut ſunt aquæ fontium & fluminum, ſicut animal dicitur viuum, quod mouetur, & hoc fiebat ad deſignandum in eo qui purgabatur, munditiam & viuacitatem, quia aquæ viuentes vtrumque deſignant.* — Aqua viuens.

12 Alium autem viuum, &c. & cocco. *id eſt, filo rubeo.*

13 Et hyſſopo tinget. *Fiebat enim quaſi quoddam aſperſorium, cuius manubrium erat lignum cedri oblatum, cui alligabantur hyſſopus & paſſer viuus cum filo coccineo prædicto, & iſta duo ſic alligata ligno cedrino tingebantur in aqua viua, poſita tamen in vaſe fictili, & cui miſtus erat ſanguis paſſeris immolati.*

✠ 1 Quo

MORALITER.

✠ 1 *Locutuſq;* In hoc capitulo agitur de leproſi emūdatione, per q̄ ſignificatur reuerſio ab hæretica prauitate, vbi primo deſcribitur ſacerdotis diligens inquiſitio, cum dicitur.

3 *Qui egreſſus è caſtris.* Per quod deſignatur quod ſ̄ [illegible] dēt reuertentē ab hæreſi diligenter examinare de fide & eccleſiaſticis ſacramētis, & ſi inuenerit eū fideliter credentē p̄cipiat ei, vt offerat duos paſſeres viuos, &c. p quod intelligunt corpus & ſpūs, quos talis reuertens offerre debet dn̄o mox [illegible] fidei Chriſtianæ, & vnus iſte per quē ſignificatur corpus, immolari dēt per carnis mortificationē ſuper aquas viuentes, i. baptiſmales, p quod ſignificat quod dēt oēm hæreſim abiurare, & alius paſſer per quē ſignificatur ſps, dimitti dēt vt libere volet, per quod ſignificatur cæleſtium meditatio, cui reuertens ab hæreſi debet intendere de cætero, ſecundum illud Phil. 3. d. *Noſtra autem conuerſatio in cælis eſt.*

a *Septies vt iure purgetur.* Pro ſeptiformi ſpiritu, in quo omnis A mundatio & remiſſio. vel vt purgetur aīa a ſeptē dæmonib.
b *Et dimittet paſſerem.* quia quodammodo tenetur ſub contemplatione humanus intellectus.
c *Veſtimenta ſua.* opera & ſi quas virtutes habuerit, quia & has peccatum polluit.

molari ad emūdationē leproſi præcepit, octaua die alia ſacrificia ſubſtituit. Hęc.n. eandē vim habent q̄ prima, quia omne tēpus ī hebdomadib. terminatur. Octaua ergo & prima eſt. quę ſubſequitur. Et notandū q̄ leprā, i. peccatū ſummo pere vitandum oſtendit, quod tam diligenter purgari præcepit. D

ne paſſeris immolati: quo aſperget illū, qui mundādus eſt ſe- 1
a Diuinitatem impaſſibilem. b Latitudinem contemplationis.
a. pties, vt iure purgetur; & dimittet paſſerē viuū, vt in agrum 2
b Pœnitendo. a Cogitationes quæ omnes erant immundæ.
auolet. Cumque lauerit homo veſtimenta ſua, radet oēs pilos 3
c a Lachrymarum vel baptiſmi.
d corporis, & lauabitur aqua: purificatuſque ingredietur caſtra, 4 5
a Quia paulatim ad meliora prouehitur. b In quo cœnat cum Deo, ſicut ſponſa cum ſponſo. Myſteriorum adeptionem.
e ita duntaxat, vt maneat extra tabernaculum ſuū ſeptem die- 6
a Quæ diſcretionem continet, barba.n. inter vtrunque ſexum diſcretio eſt.
f bus: & die ſeptimo radat capillos capitis, barbāmq; & ſuper- 7
a Pœnitentia non baptiſmo: vnus enim dominus, vna fides, vnum baptiſma. Ephe. 4.a.
g cilia, ac totius corporis pilos. Et lotis rurſum veſtibus & cor-
h a Vnde erit agnus abſque macula, maſculus, anniculus. Exod. 12.a.
i pore, die octauo aſſumet duos agnos immaculatos, & ouem 8
K anniculā abſq; macula, & tres decimas ſimilæ in ſacrificium 9
Quia miſericorditer pro nobis paſſus eſt. Quia fides ex miſericordia Dei & gratia. Lxx. conſperſam.
l quæ conſperſa ſit oleo, & ſeorſum olei ſextarium. Cūque ſa- 10
m cerdos purificans hominem, ſtatuerit eum: & hæc omnia co
n a Quia ad ingreſſum ſcientię Dei, qui mundatur, adducitur. b Chriſtum.
o ram Domino in oſtio tabernaculi teſtimonii, tollet agnum, 11
a Illius cuius aures leproſæ.
& offeret eum pro delicto, oleique ſextariū: Et oblatis ante

✻ PROCOPIVS. Hæc indicant vitam eius, quāuis non prorſus impuram, tamē aliquantulum vitijs cōtaminatā; licet veſtimēta id eſt, prioris vitæ vitia depoſuerit.
d *Purificatuſq;.* vere, ſuperius tamen dictū eſt leprā mūdatā, ſed ſic intelligēdum eſt, mundari aptam.
e *Extra tabernaculum.* cōſortium ſanctorū, a quo excludunt peccatores: Vnde *cum huiuſmodi nec cibum ſumere, &c.* 1. Cor. 5. d
B f *Capillos.* cogitationes per ornatū homini vt rationali & multa diſceptāti præbet, ſicut capilli capitis.
g *Et ſupercilia.* quę hominem contemplatiuum de ſublimib. & diuinioribus conſtituunt, quod ſupercilia in altiorib. ſita ſignificant.

k *Agnos immacu. &c.* Omnia hæc figurant ſacrificiū ſaluatoris: qui pro nobis hoſtia fuit. Ex vtroque ſexu ſacrificiū fit, qa vtrūque ſexum ſaluauit.
✻ HIERONYMVS. In duob. agnis duo aduẽt. Chriſti, quib. credendū eſt a lepra peccatorum mūdari, primo enim venit & paſſus eſt, ſecundo in gloria venturus eſt.
l *Anniculam.* Anniculum iubet eſſe ſacrificiū tanquā perfectū, perfecta.n. in prædictis animalib. annicula ſunt, vnde & tunc generationi apta ſūt.
m *Et tres de.* Qui enim mūdat ſacrificio vnigeniti, debet fide ſanctæ trinitatis ſignari, tres decimas ſimilę, i. trinitatē, patrem, & filium, & ſpiritum ſanctum habentem in vnaquaq; perſona perfectionem, denarius enim perfectus eſt. E

✻ PROC. Secunda tonſura priore preſtantior eſt. Continet ſi quidem partes præſtantiores corporis, caput & barbā. Caput indicium facit, errores, quib. inheſit, eſſe pulſos. Barba ſignificationem ex ſe ſe dat peccata quæ in virili committuntur ætate, eſſe abiecta. ſupercilia, indicant vanas & ſtultas opiniones eſſe propulſatas.
Col. 3. b. h *Totius corporis.* et verendarū partiū, vt nulla remaneat veterū cogitationū, vt totus nouus & quaſi modo genitus veterē hominē exuat, nouū induat. Quomodo.n. raſis pilis ſuccedūt noui, ſic nouæ cogitationes ad meliora pullulāt veterib. raſis.
Gen. 32. a. i *Die octauo,* quo dominus ſurrexit, quo leproſus ingredit caſtra, quę patriarcha Iacob vidit occurrentib. ſibi angelis, vnde locum caſtra Dei appellauit.
C *Poſtquam.* prima die, qua egreditur ſacerdos ext. caſtra, immo

n *Simile* vnigeniti. Quamuis.n. vnigeniti paſſio fuerit, opus tn̄ eſt totius trinitatis, vnde in nomine patris, filij, & ſpiritus ſancti baptizamur, dum in mortem Chriſti baptizamur.
✻ ISID. Eſt lepra peccati quæ ſacrificiorū oblationib. emundatur, i. corde contrito & humiliato. Eſt idolatriæ, quæ aqua baptiſmi diluitur. Eſt hæreticorum, qui ſeptē dieb. ext. caſtra arcētur, ut per ſeptiformis ſpiritus agnitiōnē purgent. Eſt lepra, quæ viſu ſacerdotis aufertur, i. per doctrinā. Quæ vero omnino mūdari non pōt, eorum eſt qui in ſpiritum ſanctum peccant, & nolunt pœnitere & conſequi veniam.
o *Olei ſextarium.* quia fide intelligitur & agitur vnūquodq; p̄dictorū. Sextarius naq; menſura eſt, nec plus nec minus capientis, q̄.n. plus eſt effunditur, ſi minus eſt, non eſt ſextarius. Sic fides ad mētis noſtræ menſurā datur, nec capit plus aut minus quam F

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Quo aſper. &c. *ad deſignandum in eo perfectam munditiam, quia perfectio numero ſeptenario deſignatur.*
2 Et dimittet paſſerem viuum, vt in agrū auolet, *ad deſignandum quod homo ſic purgatus reſtituebatur cohabitationi hominum, ſicut paſſer cohabitationi paſſerum.*
3 Cumq; lauerit homo ueſtimenta ſua. *ad amouendū imaginationem ex quacunque occaſione immunditiæ præcedentis.*
4 Radet omnes pilos corporis. *Quia lepra eſt corroſiua pilorum,*
5 Et lauabitur aqua. *ad amouendum immunditiam pilorum & aliorum, quæ poſſent eſſe in corpore.*
6 Purificatuſque ingrediet caſtra. *tunc & non ante. Non caſtra Dei ſiue tabernaculum, nec etiam caſtra Leuitarum, ſed caſtra populi tantum. Ita duntaxat, ut maneat extra tabernaculum ſuum ſeptem diebus, cuius rationem aſſignat Ra. Salom quia actus matrimonialis erat ſibi interdictus uſque ad diem octauam, in qua perficiebatur ſua purificatio, & ideo interdictum erat ei ingredi tabernaculum ſuum ad manendum cum vxore ſua.*
7 Et die ſeptimo. *Hic conſequenter oſtenditur, quid agendum erat circa purificationē leproſi die ſeptima. Et patet litera ex prædictis. Iſta autem quæ dicta ſunt de purificatione leproſi, fiebant in purificatione tam pauperis quam diuitis.*
8 Die octauo. *Hic conſequenter oſtenditur quid erat agendum die octaua, in qua perficiebatur purificatio leproſi, & in hoc differebant diues & pauper. Et ideo primo oſtenditur, quid tenebantur facere diuites, ſecundo quid pauperes, cum dicitur:* Quod ſi pauper eſt. *Circa primum deſcribitur oblatio diuitis, cum dicitur.*
9 Aſſumet duos agnos. *Et patet litera ex ſupradictis de ſacrificijs, uſque ibi.*
10 Et ſeorſum olei ſextarium. *id eſt, abſque oleo quod ponebatur in conſperſione ſeu piſtatione ſimilæ. Dicunt autem aliqui qui diligentius conſiderauerunt dicta Iſidori, quod ſextarius in liquidis de quo eſt hic ſermo, continet duas drachmas, quę valent quaſi quartam partem quartæ Pariſienſis, & ſecundum hoc ſextarius erat valde paruus. Addebatur autem oleum in ſacrificio, ad deſignandum ſanationem illius qui purificabatur, tum quia oleum habet vim ſanatiuā puſtularum & apoſtematum in corpore. tum quia oleum in ſcriptura ſignificat diuinā gratiam, ſeu miſericordiam per quam leproſus aliquando ſanabatur miraculoſe, vt ſupra dictum eſt.*
11 Tollet agnum & offerret eum pro delicto. *Quia plaga ſepe frequenter infligitur homini pro peccato, ſicut patet de Maria ſorore Moyſi, Num. 12. & de Ozia rege Iuda 4. Reg. 15. 2. Paral. 26.* Aſſumensque ſacerdos de ſanguine. *Sequitur.*
✻ 1 Ponet

MORALITER.

✻ 4 *Radet oēs pilos corporis ſui, & lauabitur aqua.* Per hanc rōnē ſignificatur relegatio omnium circunſtantiarum hæreſis. Per lotionem uero corporis & ueſtium, pura & perfecta confeſſio deſignatur.
9 *Aſſumet duos agnos immaculatos, & ouem, &c.* Per ouē anniculam ſignificatur intelligentia, quę pro peccato precedēte dēt in obſequiū Dei captiuari. Per duos agnos intelligūtur, volūtas & memoria, qa voluntas offerri dēt in holocauſtum per incendium charitatis, & memoria recolēdo gratāter bñficia diuinæ largitatis. Dēt etiā offerre ſimilā, quæ eſt farina tritici purgatiſſima, propter quod ſignificat puritatem conſcientiæ & oleum quod ſignificat opera miſericordiæ;
✻ 1 Poneq;

quã a Deo diſtribuit,quod n.plus eſt aut minus,ext.ſidẽ eſt.
Olei ſextarium,pinguẽ Dei miſericordiã & gratiam,& ſi clariſſimam ſanctimoniæ faciem præferre non valuit,lucernam fidei non extinguat.
a *Supra extremũ*.vt auditũ muniat & cautũ reddat, ne amplius vocem ſerpẽtis audiat.

g *Quod ſi pauper eſt,& non poteſt manus eius,&c.* HIERONYM. Hoc eſt, ſi diuitias cæleſtium chariſmatũ non habet, verbi gratia, Si virginitatẽ ſeruare non ualuit, thorum cuſtodiat immaculatum, ſi martyrii non potuit reportare trophæũ, ſe ſaltem ſeruet inuictum. D vbi ſupra.

b *Et pedis*. vt in conſpectu Dei motio noſtra & via dirigatur, his enim ſupradictis cuſtoditis, p ſanguinẽ agni & fidem eius,quę nobis p miſericordiã & cõpaſſionem ipſius donatur, intelligibilis lepra fugatur.
c *Et aſperget, &c.* Præſumit enim talis ſacerdos apud Deum,quoniã mundare & dimittere peccata potuerit: vnde ſepties aſpergit. qa numerus eſt remiſſionis & gratiæ.
d *Quod autem,&c.* Vt fides ſacerdotis in operibus oſtendatur.Non enim aliter vim ſuam exerit, niſi manu aſſumpta,i. actione confirmata & ſignata. Mittit autẽ oleũ in ſiniſtrã manũ, & intingit digitũ dextrum in oleo, vt per arma iuſtitiæ a dextris & ſiniſtris cõuerſetur, p gloriã & ignobilitatẽ, per infamiã & bonã famã.
e *Et faciet ſa. &c.* per ea quę dicta ſunt de delictis,poſſunt ea quę p peccato ſunt conijci, vicina enim ſunt & cõmunia tanquam in communi materia.
f *Holocauſtum , &c.* Chriſti ſacrificiũ prius nos a delictis & peccatis mundat, & tunc noſtrum cõficitur holocauſtũ. Cum enim intelligibili emundatione corpus noſtrum & animam ſanctificantes facti ſumus ſpirituales, tunc digni ad aſcenſionem altaris efficimur,tunc enim plenã emundationẽ accipimus, nec alia indigemus. Sunt namque emundationum profectus, quædam enim a pollutione lepræ liberat,alia inducit in caſtra, alia pleniſſime mundatos ad altare præſentat.

Dominũ omnibus,immolabit agnũ vbi immolari ſolet ho
ſtia pro peccato, & holocauſtũ,i.in loco ſancto. Sicut.n.pro
¶ Verum.
peccato,ita & pro delicto ad ſacerdotem pertinet hoſtia,ſan
ctaſanctorum eſt. Aſſumensq; ſacerdos de ſanguine hoſtię,
a quæ immolata eſt pro delicto, ponet ſupra extremũ auricu- 1
læ dextræ eius qui mundatur,& ſup pollices manus dexteræ
b & pedis, & de olei ſextario mittet in manũ ſuã ſiniſtram,tin
c getq; digitũ dextrum in eo,& aſperget ſepties coram domi- 2
¶ Sicut ſupra dictum eſt.
d no. Quod autẽ reliquum eſt olei in læua manu,fundet ſuper 3
extremũ auriculæ dextræ eius qui mũdatur:& ſuper pollices
manus ac pedis dextri,& ſup ſanguinẽ, qui fuſus eſt pro deli 4
a ¶ In capite totum corpus ſignificat, & Chriſtum Deum,qui mundatus eſt hac vnctione oſtendit.
cto, & ſup caput eius. † Rogabitque pro eo ſacerdos coram 5
e dñõ,& faciet ſacrificium pro peccato. Tũc immolabit holo 6
f cauſtũ,& ponet illud in altari cum libamentis ſuis,& homo 7
a ¶ Debilis corpore,vel animo. b ¶ Cum velit:quia vel ſenex vel infirmus.
g rite mundabitur. Quod ſi pauper eſt,& nõ poteſt manus eius 8
a ¶ Sacrificia diſtinctæ pęnitentiæ apta. b ¶ Oportet.n. pœnitentem ante omnia benignum eſſe.
inuenire quæ dicta ſunt,ſumet agnum pro delicto ad obla- 9
a ¶ Qui a malis abſtinet,decimam partem ſimilæ conſperſæ oleo facile habet.
¶ Chriſti theologiam quam miſericorditer noſtræ contemperatus eſt carni.
tionẽ, † vt roget pro eo ſacerdos, decimãq. partẽ ſimilæ con
a ¶ Fidem. b ¶ Hęc facile reperiuntur. c ¶ Continentiam.
ſperſæ oleo in ſacrificium,& olei ſextarium , † duoſq. turtu-
a ¶ Legis meditationem:hęc & corpus & animam a terrenis retrahunt operib. ſicut ea quæ indiſtincta pęnitentia aguntur,vnde pro illis indicuntur.
res,ſiue duos pullos colũbæ,quorũ ſit vnus pro peccato, &
alter in holocauſtũ. Offeretq.ea die octauo purificationis ſuę
ſacerdoti,ad oſtiũ tabernaculi teſtimonii corã dño. Qui ſu-
ſcipiẽs agnum pro delicto, & ſextariũ olei,leuabit ſimul:im
¶ Coram domino. ¶ Vt ſit mundus auditus.
h molatoq. agno,de ſanguine eius ponet ſup extremũ auricu-
a ¶ Vt ſint opera munda.
læ dextræ illius qui mundatur, & ſup pollices manus eius ac
a ¶ Ne gradiatur ad malum.
pedis dextri. Olei vero partẽ mittet in manũ † ſuã ſiniſtram,
a ¶ Vt recipiat ſpiritum ſanctum,vel vt eiiciantur ſeptem dęmonia.
in quo tingens digitum dextræ manus, aſperget ſepties corã
dño:tangetque extremum dextræ auriculę illius qui munda
tur,& pollices manus ac pedis dextri in loco ſanguinis, qui
effuſus eſt pro delicto. Reliquam aũt partem olei, quę eſt in
ſiniſtra manu, + mittet ſup caput purificati, vt placet pro eo
dñm,& turturem,ſiue pullum columbæ offeret, vnum pro
delicto,& alterum in holocauſtũ cum libamentis ſuis. Hoc

Quod ſi pauper eſt,&c. Mirabiliter condeſcẽdit & veniam tribuẽs paupertati cõgruã pauperi ſacrificia pcipit, ne obſtupeſcat ſi maiora viribus ſacrificia exigant. Qui tamẽ nõ habet panẽ aut pecuniã vnde emat agnũ aut columbã, aut turturẽ, ad ſpalia ergo horũ occaſione vocamur, vt leprã, malitiã pęnitentiã, emũdationẽ intelligamus. Pęnitentię ſunt opera neceſſaria, q valeant delere peccata, vnde: *Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ.* Sunt aũt plures q non poſsũt ſoluere q exigit diſtrictio pęnitentię. Exigit.n. orõnẽ aſſiduã eleemoſynã, vigilias ſacrũ ieiuniũ, & vt poſſit dicere. *Factæ sũt lachrymæ meę panes die ac nocte:* Et *Lauabo p ſingulas noctes lectũ meũ,la.m.&c.* Et *Quia cinerẽ tanquam panẽ mãdu.etc.* Ignoſcit his q volunt, ſed nõ poſſunt aliã viã pęnitentiæ, i. alia ſacrificiorum genera exquirit.
Paupertas excuſatur.
Lucæ.3.b.
E
† ſupra 5.b & 15.d.
Pſal 41.a.
Pſal.101.b.

h *Ponet ſup extremũ auriculę dextræ illius q &c.* ORIGE. Vides quõ vltime & ſummæ purificationis eſt aurẽ purificari, ut purus & mũdus ſeruet auditus. Et manũ dextrã, ut mũda ſit opa nullis ſordib. admiſta. Et pedes vt ad opus bonum tñ modo dirigant, nec vltra lapsũ iuuentutis incurrãt. Septies reſpgit ſacerdos cõtra dñm ex oleo, poſt omnia.n.quę p purificatione celebrata ſunt, poſtq cõuerſus & reconciliatus eſt Deo, poſt immolatas hoſtias, ordinis erat, vt virtus in eũ ſeptemplicis ſpũs intraret, ſecun-
Hom.8.in Leuit.
† ſacerdotis.
F

g . Quod

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Ponet ſupra extremum auri. &c. *quia in iſtis partibus dignoſcitur lepra.*
2 Et aſpergit ſept.coram domino. *i. contra altare holocauſti in quo immolabatur domino.*
3 Fundet ſuper extremum auri.&c. *Exponatur ſicut ſupra dictum eſt depoſitione ſanguinis in partibus illis.*
4 Et ſuper ſanguinem. *id eſt in eiſdem locis in quibus iam poſuerat ſanguinem.*
5 Et ſuper caput eius. *Quia ſupra dictum eſt de leproſo, quod debebat habere caput nudũ vt appareret leproſus omnibus,et ideo hic vngitur caput eius oleo,vt deſignetur perfecte mundus.*
6 Tunc immolabit holocauſtum, *quod totum incendebatur.*
7 Et ponet illud in altari. *ſ.holocauſtorum,quia ibi cremabatur.*
8 Cum libamentis ſuis, *id eſt,cum illis quæ ſimul cremabantur in liquidis,ſecundum quod determinatur Num. 15.*
9 Quod ſi pauper eſt. *Hic conſequenter agitur de oblatione pauperis in purificatione ſua a lepra. Et patet litera ex his q dicta ſunt ſupra.*

5 Et ✱ 1 Locu

MORALITER.

✱ 1 *Ponet ſupra extremũ auriculæ,&c.* Per hoc q ſacerdos tãgere debet auriculã eius q mundatur,& pollices manus & pedis dextri,ſignificatur q reuertens ab hæreſi dẽt de cętero obediens eſſe eccleſiæ,eius mandata audiendo, q ſignificat per tactũ auris & opere adimplendo,q ſignificat p tactũ manus , quæ eſt organũ organorũ,vt dr 3.de Aĩa,& q̃d procedat de bono in melius, ſecundum illud Pſ.83.b. *Ibunt de virtute in virtutem, et videbitur Deus deorum in Sion.* Et talis, proceſſus de bono in melius per tactum pedis ſignificatur.

eſt ſacrificiũ leproſi, qui habere non põt omnia in emunda-
a Legem, b Prophetas. Quia hæc a I vtroſque pertinent.
tionem ſui. Locutuſque eſt Dñs ad Moyſen et Aaron dicens: 1
a Gentium quæ Abrahę promiſſæ ſunt, ſecundum illud Gen. 17. a. Patrem multarum gentium poſui te. b Prædicantib. legem & prophetias, ſicut Apoſtolis qui docuerunt gentes.
a Cum ingreſſi fueritis terram Chanaan, quã ego dabo vobis
a Domeſticis eccleſiis. Congregationibus hæreticorum.
in poſſeſsionem † ſi fueritis plaga lepræ in ædibus, ibi cuius
a Sicut Nympha vel Priſcilla. b Petro vel Paulo qui poſſit iudicare peccata. c Impiæ doctrinæ.
eſt domus nuntians ſacerdoti, et dicet: Quaſi plaga lepræ vi-
a Eccleſia.
detur mihi eſſe in domo mea. At † ille præcipiet, vt affe-
a Id eſt recedant qui in domo erant, & ſe à malo illo immunes oſtendant, ne participes pœnę fiant. hoc eſt enim quod ait: ne immunda fiant omnia quæ in domo ſunt.
rantur vniuerſa de domo, priuſquam ingrediatur eam, et vi-
deat vtrum leproſa ſit, ne immunda fiãt omnia quæ in domo 2
ſunt. Intrabitque poſtea vt cõſideret domus lepram. Et cum 3
a Diuerſis ordinib. Eccleſia ſuſtentatur. vnde Iacob. & Ioannes & Cephas columnæ dicuntur eccleſiæ, tanquam miniſtri ſacrorum & doctores. b Opinionem, ſ. minutrorum vileſcentem, & ex peccato humilliorem. c Lxx. virore. i. vana gloria, quæ quaſi herba cito vaneſcit.
viderit in parietibus illius quaſi vallicolas pallore ſiue rubo-
re deformes, et humiliores ſuperficiè reliqua, egredietur*
a Moderata increpatione corrigens: vt pœnitens veniam mereatur, & abſoluatur: ſeptenarius enim veniam in ſeptiformi ſpiritu ſignificat.
oſtium domus, et ſtatim claudet eam ſeptem diebus, reuer- 4
ſusque die ſeptimo conſiderabit eam. Si inuenerit creuiſſe 5
a Dogmata impietatis. i. vtitur ferro abſciſſionis auferendo eiuſdem impietatis autores.
lepram, iubebit erui lapides in quibus lepra eſt, et proiiciet 6
a Inter hæreticos qui omnia impietatis opera vel dogmata recipiunt.
b eos extra ciuitatem † in loco immundo, domum autẽ ipſam
a Particularem doctrinam. Reliquias vt nihil omnino remaneat.
c radi intrinſecus per circuitũ, et ſpargi puluerem raſuræ ex-
a Generalem eccleſiam. b Inter hæreticos tanquam immunda & ab immundis inuecta.
d tra vrbem in locum immundum, lapideſq; alios reponi pro
a Expoſitione, quæ legem exprimit.
his qui ablati fuerint, et luto alio liniri domum. Sin autem 7
poſquam eruti ſunt lapides, et puluis elatus, et alia terra li-
a Non auditu ſed inſpectione cognoſcens. b Miniſtrorum ordines.
e ta, ingreſſus ſacerdos viderit reuerſam lepram, et parietes a-
a Odiui eccleſiam malignantium. Pſal. 20. b.
ſperſos maculis, lepra eſt perſeuerans, et immunda domus,
a Non tantum condemnabunt dogmata, ſed ipſos autores. b Quorum doctrina conſtitit impia eccleſia.
quam ſtatim deſtruent, et lapides eius ac ligna, atque vniuer-
a Ciuitatem ſanctam Ieruſalem. b Hæreticorum.
ſum puluerem proiicient extra oppidum † in loco immũdo
a In quibuſlibet communicans. b Conuenticulum hæreticorum. c Quę pœnæ ſubiecta eſt.
Qui intrauerit domum, quando clauſa eſt, immundus erit vſ
a Pœnitentiam. Ad veſperum demorabitur fletus. b In tali doctrina requieuerit. c Panem luctus. Myſteria deſtructæ eccleſiæ.
que ad veſperum, et qui dormierit in ea et comederit quip- 8
a Pœnitentia vel baptiſmo. Opera.
f piam, lauabit veſtimenta ſua. Quod ſi introiẽs ſacerdos vide- 9
rit lepram non creuiſſe in domo poſtquam denuo lita fuerit,
purificabit eam reddita ſanitate. Et in purificatione eius ſu-
met duos paſſeres, lignumque cedrinum, et vermiculũ; atque

A ret, ſecundũ illud: *Redde mihi lætitiam ſalutaris tui, & ſpiritu prin. con. &c.* Vel quoniã peccatorũ corda dñs in euangelio teſtat a ſeptẽ dæmonib. obſideri. (Pſal. 50.) (Luc. 11. a.) Competenter ſepties ante dñm in purificatione reſpergit, vt expulſio ſeptẽ ſpirituum malignorum de purificati corde ſepties excuſſo digitis oleo declaretur. († ſi dedero plagam) (Luc. 1. e.) Sic ergo cõuerſis a peccato purificatio per omnia ſupradicta dat. Datur autẽ donũ gratię ſpiritus, quę p olei imaginẽ, deſignatur, vt nõ ſolũ purgationẽ cõſequatur q cõuertitur a peccato, ſed ſancto ſpiritu repletus priorẽ ſtolã & annulũ recipiat, & per omnia patris filius reparetur.

a *Chanaan.* ISICHIVS. Terra Chananeorum Abrahæ promiſſa eſt, quã poſſidebant ſeptẽ gẽtes immũdos ſpiritus ſignificãtes. De quibus dicitur: *Aſſumit alios ſeptem ſpiritus nequiores ſe, & inhabi. ibi.* (Myſtice.) (Gen. 17. b) († in locum immundũ) (Luc. 11. c.) Poſſidẽt terrã Abrahę gentes q erãt ei pmiſſæ, cui dictũ eſt, *Patrẽ multarum gẽtium poſui te.* Quãdo ergo Moyſes & Aarõ. i. lex & pphetæ, ingrediuntur inter gentes, expellit Deus p eos Chananæos intelligibiles, & dat eis Deus terrã in hæreditatẽ, vt ibi regnet lex & pphetia, & q prædicant ea. Tunc vadit cuius domus eſt & nuntiat ſacerdoti, qa lepra videtur eſſe in domo ſua. Tales domus ſunt domeſticæ eccleſiæ ſingulorum. vnde Paulus: *Salutate Priſcillam & Aquilam & domeſticam eorum eccleſiã.* (Rom. 16. a)

C Vadit ergo ad ſacerdotẽ, q diſcretionis habet iudiciũ. Aliquã do enim ſacerdos nõ eſt, cuius domus eſt, qđ ibi patet. *Salutate Nymphã & domeſticam eius eccleſiam.*

✻ PROCOPI. Quæ traduntur hoc loco de lepra, quæ contaminet res inanimatas quaſi ſub ænigmate quodam cõmonſtrãt vitia, quæ mortalibus inhærent altè fixis radicibus.

b *Extra ciuitatem.* nõ tantũ extra domum, qa de vniuerſali eccleſia ſunt eiiciendi quę eſt ciuitas Dei viui.

c *Domum autem, &c.* ✻ RVPER. Domus hic eo ſenſu accipienda eſt, quo partes domus dicimus ſingulos homines. Et hoc nõdũ ſpirituale eſt. Nã & literaliter, ſicut tribus per familias, ſiue agnationes, & agnatio p domos ſic domus p viros pleriſque ſcripturæ locis diuiſa eſt. Domum radunt q ſcripturas intelligũt & diſcernũt, & quod doloſè fuſcatum eſt nouacula diiudicationis radunt.

d *Lapideſq; alios.* Dogmata veritatis, de quibus dicitur: *Lapides viui voluuntur ſuper terram.* & alibi: *Quicunque ędificauerit ſuper fundamentum aurum & argentum, &c.*

e *Reuerſam lepram & pariet. &c.* i. ſi eiectis prauis dogmatib. & expoſitiõe ſubtili rurſus impietatis doctrina inueniatur aſperſa.

f *Quod ſi intro. &c.* Memento quæ legeris in mundatione leproſi. Manifeſte enim apparet quia eccleſiam hæreticorum exprimi, qui cõtra diſpẽſationẽ incarnationis Chriſti agit, & ideo ad domum mundãdã talia ſacrificia addiicit, in quib. myſteria carnis & paſſionis Chriſti paſſi ſint exprimi, & peccata in ſe commiſſa ſanari.

a Iſta

NICOLAVS DE LYRA.

✻ † 1 Locutuſq; eſt dom. *Hic agitur conſequenter de lepra domus, & ponitur vltimo quantum ad ea quæ pertinẽt ad leprã, quia leprã hominis & veſtis habebant ſacerdotes diſcernere, cum adhuc eſſent in deſerto, ſed circa leprã domus non habebant officium ſuum exercere, donec veniſſent ad terram promiſſionis, & hoc notatur in textu cum dicitur.* Cumq; ingreſſi fueritis terrã Chanaan, &c. *Sciẽdum autẽ, quod proprie loquendo lepra non põt eſſe in domo. quia ſolum animal eſt ſuſceptiuum ſanitatis & infirmitatis, ſed aliqua correptio exiſtens in domo dr̃ lepra ſimilitudinarie, inquantum poteſt habitantes in eã inficere, & talis domus quando erat correptio perſeuerans, iubetur hic dirui duplici de cauſa, vna eſt ne inficeret habitantes, vt dictum eſt. Alia, quia in talibus domib. aliqui Gentiles idola colebant & inuocationes dæmonum exercebant, ne filij Iſrael quia erant ad idolatriam & ad tales ſuperſtitiones proni, ad conſimilia declinarent.*

Circa igitur lepram domus, primo agitur de eius iudicio & diſcretione, ſecundo de eius purificatione, ibi, Quod ſi introiẽs. *Circa primum oſtenditur, quid dominus domus debebat facere, cum dicitur.* Ibit cuius eſt domus nũtians ſacerdoti, &c. *Et quid ſacerdos debebat facere, cum dr̃.* At ille pcipiet, vt afferantur vni. &c. *cuius cauſa ſuuantur.*

2 Ne immũda fiãt, &c. *Quia ſi domus iudicaretur leproſa per ſacerdotẽ omnia q̃ eſſent in domo tempore ſui iudicij eſſent facta immunda.*

3 Et cum vide. in pa. &c. *Quia talia ſunt ſigna corruptionis corroſiuæ & infectiuę.*

4 Claudet eã, &c. *Quia per talẽ clauſionem citius apparet corruptio eo quod nullus ibi habitat. vnde & domus nõ habitatæ citius peiorãtur.*

5 Si inuenerit cre. lepr. &c. *notabiliter intenſiue vel extenſiue.*

6 Iubebit erui lapides. *in quib. ſunt maculæ, ad videndum ſi corruptio poſſit amoueri cum minori detrimento domus.*

7 Et luto alio lin. do. *id eſt, alio cemento.*

8 Qui dormier. &c. *Ille. n. qui dormierit in tali domo vel comederit, magis poteſt infici, quã ille q ſolum ingredietur, & ideo ingrediens, non indigebat veſtium lotione, ſed ſolum erat immundus vſq; ad veſperam, & ſic purgabatur ſolo tranſitu temporis. Cætera patent.*

9 Quod ſi introiẽs ſacer. *Hic agitur de lepræ domus purificatione, & patet ſententia ex his quæ dicta ſunt de purificatione hominis. Conſequenter recapitulat breuiter quæ dicta ſunt, cum dicitur:* Iſta eſt lex lepræ. *Sequitur.*

✻ 1 Et

a *Iſta eſt lex.* quia late leges lepræ expoſuit, neceſſario recapitulauit, prius genus deinde partes exponit. b *Lepra.* impię doctrinæ, quæ contingit etiam laicis, ideo additum eſt: *Vir aut mulier in quo fuerit plaga lepræ &c.* Si enim ſacerdotes tantū intellexiſſe, mulierē non addi-

hyſſopum: & immolato vno paſſere in vaſe fictili ſuper aquas viuas, tol
let lignum cedrinum, & hyſſopum, & coccum, & paſſerem viuum, & in
tinget omnia in ſanguine paſſeris immolati, atque in aquis viuentibus,
& aſperget domum ſepties, purificabitque eam tam ſanguine paſſeris
quam in aquis viuentibus, & in paſſere viuo, lignoque cedrino, & hyſſo-
po, atque vermiculo. Cumque dimiſerit paſſerem auolare in agrum libe
Recapitulatio. Genus præponit.
a re, † orabit pro domo, & iure mundabitur. Iſta eſt lex omnis lepræ &
b a Impię doctrinæ quę prior eſt omnibus. b Virtutum. c Eccleſiarum.
percuſſuræ, lepræ veſtium, et domorum, cicatricis et erumpentium pa- 1
pularum, lucentis maculæ, et in varias ſpecies coloribus immutatis, vt
a Quando ignoranter peccatur. vnde Ioan. 9. b. Si ceci eſſetis, peccatum non haberetis. Quando ſcienter peccatur.
poſſit ſcire, quo tempore mundum quid, vel immundum ſit.

diſſet. Poſt hæc lepram quæ eſt in virtutibus poſuit, hæc enim ſunt animę veſtimenta. Inde quæ eſt, in eccleſiæ doctoribus, qui ſunt parietes dom⁹. Tādē cicatricis & erūpentiū papularū memoriā facit, leprā verā deſcribens eā. ſ. quæ eſt in pctīs vel in dubiis vel manifeſtis. D

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et erumpentium papu. *Papulæ ſunt vlcera minuta in cute naſcentia quæ dolorem & ſcabiem afferunt. Cætera patent ex ſupra dictis.*

ADDITIO I.

In capitulo 14. vbi dicitur in poſtilla, Sciendum autem quod proprie loquendo.

Licet ſolum animal eſt ſuſceptiuum ſanitatis vel infirmitatis, tamen cibus dicitur ſanus vel medicina ſana, inquātum ſanitatem conſeruat, vel efficit, & talis mod⁹ dicēdi nō eſt metaphoric⁹ ſeu ſimilitudinarius, quia ſanitas quæ ſignificatur per cibū ſanū vel medicinā ſanā; eſt vera ſanitas animalis quæ à prędictis cauſatur, & ideo cum dicitur: Domus lepræ, *non ſimilitudinarie dicitur, ſed effectiue quia cauſat lepram in his qui in ea habitant, ſi ſint ad hoc diſpoſiti, &c.*

CAP. XV.

a Vir qui patitur, &c. ✠ THEOD. Per naturalia nos inſtruit de vitiis animi & ex illis nos docet, hęc quā ſint atrocia Nā ſi fluxus naturalis impurus eſt, quāto magis, aduerſatur legi laſciuia, docet quoque talium vitanda ſacrificia.

GREG. *Vir qui patitur, &c.* quid eſt ſermo, niſi ſemen? Qui dū ordinate mittit, audiētis mēs quaſi cōcipiētis vterus ad boni operis prolē fęcūdat. Si importune defluit, polluēs emittētē, generādi pdit virtutē. Semē incōpetēter fluēs, corporis mēbra īquinat, cū ſermo pquē in audiētib. naſci ſciētia debuit, ſi inordinate pdeat, etiā quæ recte ſenſerit, fedat. Immūdus eſt ergo qui hūc fluxū patitur, quia multiloquio īquinatur. Vnde Paul⁹ diſcipulo dictur⁹ importune, pmiſit opportune, dicēs: *Iſta opportune importune.* Quod autem dicit: *Tunc iudicabitur huic vitio ſubiacere, &c.* tūc ſ. pbabit immunditiæ fluxus ſeminis. i. nociuę doctrinæ ſubiacere, cū frequenti⁹ prauitatis ſens⁹ & ſupfluę verborū effuſiōi operā dederit, quo magis tpalē gloriam q̄rat, quā ppetuæ mercedis fructum.

E Li. 33. moral. c. 15. †6. di. c. 1. 43. diſ. c. 1. ante fin. 1. Tim. 4. a.

ISICH. Quia multæ ſpecies ſunt prauę doctrinę, cū legiſlator alios in ſanatiōe lepræ, alios indifferētia ciborū ſignificat ſer, alios q ex impudentia docent, p hoc mādātum exponit. Sunt. n. qui ſecundū ☞ proprias

Tropolo. †veſtimenta ſua. F †eius.

✠ RVPERTVS. Ordinati poſt legē datam lepræ damnabilis. i. hæreticæ prauitatis. legem edicit ſcriptura de fluxu sāguinis mēſtrui. i. de īcōtinētia oris murmuroſi, & de loquacitate linguę detrahētis. Quid eſt fluxū ſeminis aut sāguinis pati, niſi detractoriis aut criminoſis fluere verbis?

ISICHI. Lxx. ſic: *viro viro cui factus fue. &c.* Hebraicè etiam איש איש iſch iſch, vir-vir, i. quicūque. Quoties aliqd legiſlator duplicat, quātū inde ſolicitus ſit mōſtrat vt nemo illud māda tum pretereat. Sicut ibi: *homo homo de filijs Iſrael, &c.* Notādum autē quod dicit, viro viro, non homini homini, fortitudinē. n. ſignificat ī eo q legē præcipit. viri. n. appellant perfecti, unde Salo. *Virū aūt perfectū quis inueniet?* Et Paulus: *Donec occurramus in uirum perfectū, &c.*

CAP. XV.

LOCVTVSQVE eſt dominus ad Moy- 1
ſen & Aaron, dicens: Loquimini filiis
a Qui fortis debet eſſe. b Superfluitatem verbi.
a Iſrael, & dicite eis: † Vir qui patitur flu- 2
a Quia in multiloquio non deerit peccatum.
xum ſeminis, immundus erit. Et tunc iu-
dicabitur huic vitio ſubiacere, cum per 3
a Cum frequenter prauitati ſenſus & effuſioni verborum operam dederit. Semen.
momenta ſingula adhæſerit carni † illius, atque con-
a Diſcipuli, in quorum obedientia quieſcunt magiſtri.
creuerit fœdus humor. Omne ſtratum in quo dormierit, 4
In cathedra peſtilentiæ.
immundum erit & vbicunque ſederit. Si quis hominum †
a Qui audierit diſcipulos eius. b Pœnitentia. c Opera. Lachrymarum.
tetigerit lectum eius, lauabit veſtimenta ſua, & ipſe lotus aqua †
a Conſummationem pœnitentia. In cathedra malæ doctrinæ.
immūdus erit vsque ad veſperum. Si ſederit vbi ille ſederat: &
Pęnitentia. Lachrymarum.
ipſe lauabit veſtimenta ſua, & lotus aqua, immūdus erit vſque
Vſque dum compleatur pœnitentia. a Carnalem doctrinam.
ad veſperū. Qui tetigerit carnē eius, lauabit veſtimenta ſua, &
a Fluentem doctrinam.
ipſe lotus aqua, immundus erit vſq; ad veſperū. Si ſaliuā huiuſ †
Se ingerendo.
modi hō iecerit ſuper eū qui mundus eſt, lauabit †veſtē ſuā, &

NICOLAVS DE LYRA.

CAP XV.

1 LOcutusq; eſt do. *Hic agitur de immunditia fluxus ſeminis. & primo de immunditia ex fluxu innaturali, ſecundo ex naturali. ibi:* Vir de quo egreditur. *Adhuc primo agit de dicti fluxu⁹ pollutione, ſecūdo de ei⁹ purgatiōe, ibi:* Si ſanatus fuerit. *Circa primū dicitur.*

2 Vir qui patitur fluxum ſemi. immun. erit. *qa nō poterat ingredi locum ſacrificij, & ex tactu etiam ipſius contrahebatur immunditia, vt dicetur poſtea. Conſequenter oſtenditur qualiter debebat iudicari talis infirmitas, cum dicitur.*

3 Cum per momenta ſingula. *id eſt, frequenter.*

4 Atque cōcreuit fedus humor. *generatus ex ſemine dicto modo fluente. Conſequenter oſtendit qualiter ex eo deriuetur immunditia ad alia inanimata & animata, & patet litera vſque ibi.*

✠ 1 Sagma.

MORALITER.

✠ 2 *Vir qui patitur fluxum ſe. &c.* ſm dictum ſaluatoris Luc. 8. b. *Semen eſt verbū Dei.* Vir igit ſeminifluus eſt doctor theolog⁹ vel prædicator curioſus & vane glorios⁹, verba multiplicās ad ſui oſtentatiōem, uel ad q̄ſtum, & nō ad utilitatem audientiū

† *Omne.* Per hoc ſtratum intelligit fauor & laus hīum, in quo tanquam in lecto talis doctor uel prædicator quieſcit.

† *Et vbicunque.* Nam talis doctor uel prædicator ſedet in cathedra peſtilentiæ.

† *Si quis hominū.* Per tangentem lectum eius & ſedentem in eius loco, intelliguntur illi qui fouent eum in ſuo malo.

† *Si ſaliuam, &c.* Per ſaliuā eius q̄ dicitur infectiua, intelligitur verbum malum egrediens ab ore ei⁹. Doctor. n. vel prędicator, q nō intendit niſi quęſtum uel fauorem hominum, frequenter cum bonis quę dicit, prumpit in mala uerba & inhoneſta, nam ex abundantia cordis os loquitur. Matt. 12. c.

propriias paſſiones ſemonē doctrinæ temperant,& aliis quos ipſi diligunt,cōmendant.Qui ergo ſic docet,doctrinā ſuā corrūpit,nec Deo filios facit,ideo fluxū ſeminis pati dicitur, ſtratū in quo dormierit,inquinatur,id eſt diſcipul' in quo diligēter obediēter requieſcit magiſtri ſpiritus.vnde Paul' de Tito dicit: *Spiritus eius requieuit in omnibus nobis.*

1.Cor.7.d. Eorum ergo qui impudica docent, & filiorū procreationē & legitimas nuptias ſpernūt, & ſic fornicationē introducūt, & ſemine fluūt.Quidam obediendo ſtratum ſiunt, qui intantū immundi ſunt, vt Moyſes nō præcipiat mundationē eorum quos ita affectos morbo nouit, vt pœnitētiā agere nō poſſint.Si quis tetigerit lectū eius.i. ſi particeps fuerit doctrinæ ei',ſequēs diſcipulos ipſi'.

a *Sagma ſuper qd,*&c. Isi.Lxx. ἐπισάγμα ὄνου id eſt ſtragulum aſini. Per quod negligētior diſcipulus & molli corde cōmutandus intelligitur. Sagmata enim mollia ſunt.

b *Numerabit ſeptem dies.*IDEM. Quia per ſeptiformē ſpiritum datꝰ remiſſio peccatorum, cuius ſeptē donis indigēt q perfecte mūdari debēt.

† expiabit eum ſacerdos. † 43.di.c.1. ante fin.c.

c *Duos tur.*IDEM.Dignum doctorib. ſacrificium. Turtur ſiquidem meditationem,columba frequenter generās & ſimplex,ſpiritūſanctum ſignificat.Oportet.n.doctorem ſpiritualiter generare,digne ergo hoc ſacrificium ſacerdotib.& magiſtris dedicauit.

d *Coram domino ut emun.*Secūdum voluntatem & legē Dei ſuper quę peccauit,emundatur pœnitendo,ſacrificia.orationū

C offerendo,& deinceps recte & viuendo & perfecte ſapiendo.

e *Vir de quo egred.*&c.Isi c.*Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu ſancto,non intrabit in regnum celorum.* Qui peccatum vnius tranſiuit in omnes,vnde dicit David: *In peccatis concepit me mater mea* Ideo legiſlator virum de quo egreditur ſemen progenerandis filiis,& & mulierē quę eo recepit,lauari præcepit, Cor. n: enim ab originali ſordidum ſemē transfundit immundum. Sed immundus dicitur vſque ad ueſperam , quia in fine ſeculorum Chriſtus aqua mundauit genus humanum.

IDEM. quia multi Iudæorum luxurioſi erant, tot & tāta præcipit, vt ſaltem coacti ſanctimoniā quærant. Sicut autem qui ſeminis fluxū patitur corruptorē doctrinæ intelligimus, ſic de quo ſemen coitus egreditur, doctrinā Iudæorum ſeminantem. Sicut enim immundus eſt originaliter , qui ſemen naturale & ſanum effuderit, ſic eorū ſana doctrina propter legem munda uidetur ſed nō eſt, quia ſecundū literam docet, & lex nemini ad plenum auxiliatur. Iudæos vero per mulieres coeuntes accipimus, qui ſemper adherēt doctorum ſuorūm traditionibus.

✲ THEO.Quomodo enim impurū eſſe aſſerit,qui ſecūdum legē permiſcetur ? Docet modeſtiam,& quod librorum procreandorum cauſa,nō uoluptatis gratia huiuſmodi contactus fiat. Hanc ob rē eos qui permiſcentur impuros appellat,& purgari præcipit,vt aſſiduitatem congrediendi cohibeat purificandi ſui pigritia.

f *Veſtē & pellē.*Miſeriā exprimit originalis peccati, quo genꝰ humanū pollutū ēt inſenſata polluit.Mulieres exprimit q libidinis cā miſcātur viris ad tēporalē vſum,quē pſtāt,& veſtimentum

a ¶ Stratura. ¶ Diſcipali doctrinæ tali ſubiecti.
a lotus aqua immundus erit vſque ad veſperum. Sagma ſuper 1
¶ Sub eius doctrina.
quod ſederit immundū erit, & quicquid ſub eo fuerit qui flu
¶ Obediendo. a ¶ In ſemetipſo peccata ſuſcipiens.
xū ſeminis patitur,pollutū erit vſq; ad veſperum. Quia portauerit horum aliquid,lauabit veſtē ſuā, & ipſe lotus aqua,im-
¶ Non ſemper. ¶ Deſperationem aufert: ¶ Se miſcendo.
mundus erit vſque ad veſperū. Omnis quem tetigerit qui ta-
¶ Per pœnitentiam. ¶ Operibus.
lis eſt, non lotis ante manibus, lauabit veſtiméta ſua, & lotus
a ¶ Quod doctrina eius impletum. b ¶ Omnino terrenum & tendens ad lutum , quod facile corrumpitur. c ¶ Non ſuperſederit,quaſi totam doctrinam ſuperponens,ſed quandam partem.
aqua immundus erit vſque ad veſperū. † Vas fictile, quod te- †
a ¶ Quia totum corruptum,nec pœnitentię aptum . b ¶ Quod fortius.
c Quia non ſic infirmatur, vt per pęnitentiam non ſanetur.
tigerit, cōfringetur, vas autem ligneum lauabitur aqua. Si ſa- †
a ¶ Ab hac corruptione vlterius ſuſtineat.
b natus fuerit qui huiuſcemodi ſuſtinet paſſionem numerabit 2
ſeptē dies poſt emundationē ſui, & lotis veſtibus, ac toto cor- 3
a ¶ De quibus dicitur: Flumina de ventre eius fluent aquę viuę.i.doctrinę quę ducit ad vitam.
b ¶ Gratia Chriſti,quę octauo die reſurrectionis emicuit,ſine qua ſacrificia noſtra non proficit. +
pore in aquis viuentibus erit mundus. Die aūt octauo ſumet 4
c duos turtures,aut duos pullos columbæ,& veniet in conſpe- 5
a ¶ Apoſtolicam doctrinam, ne deinceps tranſgrediatur eam.
ctū domini ad oſtium tabernaculi teſtimonii,dabitq; eos ſa-
a ¶ Vt alij cedat ſacerdoti qui ſacerdotium polluit. b ¶ Prauæ doctrinæ diuinæ legi contrariæ.
cerdoti, qui faciet vnū pro peccato, & alterū in holocauſtū,
¶ Vt ſapienter agat in futuro.
d trogabitque pro eo coram domino,vt emundetur a fluxu ſe-
¶ Etiam fortis. a ¶ Ad generandos filios. b ¶ Quia in peccato gignit.
e minis ſui. † Vir de quo egreditur ſemen coitus, lauabit aqua 6
a ¶ Totum hominum,ſicut alibi per animam totus homo ſignificatur. b ¶ Finem ſeculorum.
omnē corpus ſuum, & immundus erit vſque ad veſperum.
a ¶ Mulieres vel Iudæos. ¶ Baptiſmi,vel pœnitentiæ.
f Veſtem & pellem quam habuerit,lauabit aqua,& immunda +

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Sagma.*id eſt ſella uel quodcunque aliud quod ponitur ſuper animal ad ipſum equitandū:Vnde in Hebręo habetur,* מרכב merchab, *id eſt uectura equitatura.Cetera patent ex ſupradictis.*

2 Si ſanatus fuerit.Hic *conſequenter agitur de ipſius purgatione. Et primum quantum ad tempus,cum dicitur.*

3 Numerabit ſeptem ,&c. *ab illo die quo ceſſauit paſſio illa , & tunc loto corpore & ueſtibus mundus erit.*

4 In aquis,&c. *Ex hoc uidetur quòd illa lotio non ſit intelligenda per aſperſionem aquę in qua erant cineres uaccę rufę , ſed per ablutionem in aquis acceptis de fonte uel flumine ; quę dicuntur uiuę propter motum,ut dictum eſt c. pręce.ſecundo quantum ad ſacrificium Deo offerendum,pro gratiarum actione,ratione beneficij ſibi collati,ſ.ſanitatis a prędicta paſſione,cum dicitur.*

5 Die autem &c.*Et patet litera ex ſupradictis.*

6 Vir de,&c.Hic *conſequenter agitur de immunditia, quæ prouenit ex flux,naturalis ſeminis.ſ.in coitu , etiam in actu matrimoniali. In emiſſione enim talis humiditatis eſt pollutio corporalis,ut de ſe patet, & frequēter etiam eſt ibi immunditia ſpiritualis,etiam in actu matrimoniali, quia licet poſſit ſine peccato exerceri, tamen frequenter eſt ibi libido inordinata.*

✲ 1 Mulier

MORALITER.

✲ † *Vas fictile,etc.*Per vas fictile intelligitꝰ auditor ad malum pronus, & ideo ſi doctrina talis doctoris in corde tangatꝰ, ita corrumpatur de communi curſu ꝙ ad nihilum valebit vltra, quod ſignificatur per hoc quod dicitur,confringetur.

† *Vas autem ligneum la.aqua.*id eſt ſi auditor non ſit ita pronus ad malum, quod per ei' doctrinā corrumpatur,tñ ex ea peiorabitur,& ſic indiget lotione p cōtritionem & cōfeſſionem: & ſic exponatur in aliis in quib.fit mentio de lotione.

2 *Si ſanatus fuerit,etc.*Hic agitur de emundatiōe dicti doctoris vel pdicatoris mali,nā durāte ſtatu pſentis vitæ,nullus eſt ita malus quin reuerti poſſit ad ſtatum gratiæ,ideo ſubditur.

3 *Numerabit ſep.etc.*Emundatio iſta ſit per verā & perfectā contritionem,per ſeptem dies intelligunꝰ ſeptem dona ſpiritusſancti,quæ cum gratia infunduntꝰ,& ordine naturæ verā contritionem,ſequuntur,quia tamen vere contritus & ſanatus confiteri tenetur, deo ſubditur.

† *Et lotis,etc.*Per quod intelligitur pura confeſſio quantum ad peccata,quę ſignificātur per corpus & circunſtantias aggrauantes,quæ ſignificantur per veſtes.

5 *Die autem octa.ſu.*id eſt,immediate poſt confeſſionem,incipiet ſatisfacere per opera pęnitentiæ,quæ ſignificanꝰ per turtures pcantu gemitum habentes. Et bene dicitur,duos turtures,nā opera pęnitentię nō ualent,niſi fiāt ex charitate,quę p binarium ſignificatꝰ,pp geminā Dei.ſ. & proximi charitatē.

6 *Vir de quo egre.ſemen,etc.*Per tale ſemen ꝙ eſt immundum, intelligitꝰ uerbum malum,ſcurrile,& inhoneſtum,per lotionem totius corporis intelligitur mentis emundatio aqua cōtritionis & confeſſionis.

† *Veſtem et pellē,etc.*i.cōuerſationē ſuā exteriorē meliorabit.

† *Mulier*

mentum pelles quoque veteratæ proiiciuntur, & muliebris cōſuetudo veteraſcente amicitia reſpuitur.

a *Mulier, &c.* Per mēſtrua, prauę cogitationes deſignantur. Quæ .n. menſtrua patitur, alienā carnem non tangit; & propria ſe polluit. Sic iniquę cogitationes & voluntates, quamuis opere non cōpleatur; apud Deum pro factis habentur & puniuntur.

Mulier quæ rede. ISICHIVS. Intendit tamen mulieres; quam uiros a libidine reuocare, & occaſionem inuenit, quæ per uaria & plurima tempora a mulieribus uiros arceat, quæ ſingulis mēſibus naturæ reddunt tributa, ſeptē diebus dicit eſſe immundas. Qui autem ſimpliciter tangunt, immundos eſſe uſque ad ueſperum. Qui uero cū eis dormiunt, non unadie ſed ſeptem immundi ſunt; neceſſario ergo utriuſque interim cōtinentia indicitur. Secundū hūc ſenſum, & in carne Iudæus per literā iuuari poteſt. Sed fluxus ſanguinis animæ quā effœminata mulier ſignificat, idolatria eſt, quæ corruptio humanæ generis eſt.

* PROC. Morbos illos omnes tollit & purgat Chriſtus. Verum purificatio uera in futuro ſeculo cōtinget. Chriſtus autem ut demonſtraret in futuro ſeculo nos inuenturos perfectā puritatem, leproſos ſanauit uerbo, & ſuæ manus cōtactu, & mulierem profluuio ſanguinis laborantem cum contigiſſet fimbriam ueſtimenti ipſius.

*RVPERTVS. Eccleſiaſtica cēſet auctoritate, qđ mulier cum conſuetudinē menſtruā patitur, prohiberi eccleſiā ingredi nō dēt, q. ei naturę ſuperfluitas in culpā nō valet reputari, & per hoc qđ inuita patitur, iuſtū non eſt, vt ingreſſu eccleſiæ priuet. Nā ſi mulier q̄ fluxum ſanguinis patiebatur, potuit domini ueſtimētum tāgere, cur q̄ menſtruam ſanguinis ſuperfluitatē patitur, ei nō licet eccleſiā intrare. D

a Anima effeminata.
a erit vſque ad veſperum. Mulier cum qua coierit, lauabitur a- 1
Anima effęminata.
qua: & immunda erit vſque ad veſperum. Mulier quę redeū- 2
a Corruptionem idolatriæ. b Vniuerſitatem temporum ſignificat.
b te menſe patitur fluxum ſanguinis, ſeptem diebus ſeparabi- †
a Particeps factus.
tur. Omnis qui tetigerit eam, immundus erit vſque ad veſpe †
a Obedientiæ. b Requieuerit. Magiſtrando.
rum, & locus in quo dormierit, vel ſederit, diebus ſeparatio-
Alias lectum.
c nis ſuæ, polluetur. Qui tetigerit veſtimētum eius, lauabit ve-
ſtimenta ſua, & ipſe lotus aqua, immundus erit vſque ad ve-
Vt lupta. Expoſita exponere otioſi eſt.
ſperum. Omne vas ſuper quod illa ſederit, quiſquis attigerit,
lauabit veſtimenta ſua, & ipſe lotus aqua pollutus erit vſque
a Communicando aut immolando aut conſentiendo.
ad veſperum. Si coierit cum ea tempore ſanguinis menſtrua- 3
Omni tempore vitę ſuę.
lis immundus erit ſeptem diebus, & omne ſtratū in quo dor- 4
a Hæc eſt quæ in euangelio fluxum ſanguinis patiens omnem ſubſtantiam ſuam in medicos expendit. Lucę 8.f. b Immo lando idolis vel idem ſuggerendo alijs.
d mierit, polluetur. † Mulier quę patitur multis diebus fluxum 5
a Quo obtinebat idolatria, ſed etiam poſtquàm doctrina euangelij lux pietatis effulſit.
ſanguinis, non in tempore menſtruali, vel quæ poſt men-
Errorem idolatriæ docere.
ſtruum ſanguinem fluere non ceſſat: quandiu huic ſubiacet
paſſioni, immunda erit, quaſi ſit in tempore menſtruo. Om
Memento quæ legeris.
ne ſtratū in quo dormierit, & † vas in quo ſederit, pollutum
erit. Quicunq; tetigerit eam, lauabit veſtimenta ſua, & ipſę
Error idolatriæ.
lotus aqua immūdus erit vſque ad veſperum. Si ſteterit ſan- 6
guis, & fluere ceſſauerit, numerabit ſeptē dies purificationis 7
e ſuæ, & octauo die offeret pro ſe ſacerdoti duos turtures, vel
duos pullos columbarum ad oſtiū tabernaculi teſtimonii, qui
vnum faciet pro peccato, & alterū in holocauſtū, † rogabitq;
Magiſtri.
f pro ea coram dn̄o, & pro fluxu immūditiæ eius. † Docebitis 8

b *Septem diebus, &c.* Vniuerſitatem tēporū ſignificat, uſque ad cōpletionem qua declaratum eſt euangeliū; ſeparati enim erāt homines a Deo uſq; quo coniungeret eos euāgelica prædicatio.

c *Qui tetigerit ueſtimentum eius lauabit veſti. &c.* Sic oportet ab idolatria abſtinere, ut nec idolatras, nec eorū diſcipulos uel fautores, quibus quaſi lectis uel uaſis utuntur, cōtingamus, nec communionem cū eis habeamus. E

d *Mulier quæ &c.* Quia fluxum ſeminis patiētem, obſcęna & corrupentia docentē diximus; & Iudaica utentem doctrina, de quo ſemen coitus egreditur; reſtant qui Gentilium doctrinā ſpargunt, quæ opportune fluxus ſanguinis dicitur, quaſi ſeductio idolatriæ, gaudent enim dæmones ſanguine. 1.Cor.5.c.

e *Offeret.* Superius fluxum ſanguinis patientem ſumere duos turtures, aut columbas in ſacrificium pręcepit, quia magiſtri locum occupauit, & hic quoque eum qui patit fluxum ſanguinis quia & idololatriæ magiſter fuit.

† expiabit eam ſacerdos.
† Separabitis.

f *Docebitis.* Hoc neque de leproſis, neque de his qui tangunt morticina, ſanciuſt. F

☞ * THEO-

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Mulier cum, &c. *Quia ſicut eſt ibi pollutio a parte viri, ita etiam a parte mulieris, & maior, cum mulier ſit frigidior, & per conſequens humores in ea ſunt minus digeſti.* 2 Mulier quæ, &c. *Hic conſequenter agitur de immunditia ſanguinis. Et primo quantum ad fluxum naturalem; ſecundo quantum ad innaturalē, ibi:* Mulier quæ patitur multis diebus. *Circa primū sciēdū, quod mulieres a tempore quo incipiūt eſſe aptæ ad cōcipiēdū vſque ad tēpus quo deſinunt concipere, quolibet mēſe cōmuniter patiūtur hāc paſſionē quæ vocatur fluxus ſanguinis mēſtrui, niſi impediātur per infirmitatē vel conceptum, & pro tali paſſione ſeptem diebus ſeparabatur, ita quod non admittebatur ad locum ſacrificii, nec aliquis communicabat cū eis in cibo & lecto. Hæc etiā immunditia ad alia deriuabatur inanimata, & animata quod notatur cum dr̄.* Omnis qui tetigerit eam, &c. 3 Si coierit &c. *Hoc prohibetur non ſolum propter immunditiā contractam ex ea ſicut ex præcedentibus, ſed etiā quia ex tali coitu ſolent generari pueri monſtruoſi, vt pote patientes aliquē defectum in aliqua parte corporis, vel etiam in toto, ſicut lepram vel aliquam conſimilem infirmitatem.* 4 Immundus &c. *Infra 20.c. dicitur quod talis debet interfici. Ad quod dicēdū, quod ibi loquitur de eo qui ſcienter accedit ad mulierem menſtruatā, & conuincitur de hoc in iudicio, hic autē loquitur de eo qui accedit ignoranter, & de eo cuius factum eſt occultum.* 5 Mulier &c. *Hic cōſequēter agitur de immunditia fluxus ſanguinis ex infirmitate. Et primo de pollutione, ſecundo de purgatione ibi.* Si ſteterit. *Circa primū dicitur, quod durāte infirmitate iſta debet iudicari immunda, ſicut mulier patiēs mēſtrua tēpore illius fluxus, & patet litera.* 6 Si ſteterit. *Hic conſequenter agitur de eius purgatione. Et primo quantū ad tempus, cum dr̄.* 7. Numerabit &c *a tempore quo ceſſauit infirmitas. Secundo quo ad ſacrificiū Deo offerendū pro ſua ſanatione, cum dicitur: Offeret pro ſe ſacerdoti duos turtures, &c. Sequitur.* 8 Docebitis ergo. *Hic ponitur concluſio intenta, & dirigitur ſermo ad ſacerdotes, ut doceant populum cauere ab immundiciis prædictis.*

Diuiſio.

MORALITER.

* 2 *Mulier quæ re. men. pa. flu. ſang.* Per ſanguinem intelligitur peccatū mortale. Pſal. 50. c. *Libera me de ſanguinib. Deus Deus ſalutis meæ.* Per mulierem verò ſic patientem intelligitur homo mollis & effœminatus & inſtabilis, qui frequēter peccat mortaliter, & iterum recidiuat.

† *Septem die &c.* Et qm̄ ſeptenario dierum totum tps reuoluit, ideo per ſeptem dies intelligitur totum tempus quo talis ſubiacet peccato, & illo tpe immundus eſt, & euitandus ab aliis, ne peccato eius inficiantur, ideo ſubditur.

† *Omnis qui, &c.* Per talem tactum intelligitur aliquo communicatio mala cum tali peccatore.

5 *Mulier quæ, &c.* Per hāc intelligitur homo mollis & effœminatus in peccato ſuo perſeuerans, & toto tpe immundus eſt, & euitandus ab aliis, ne eius peccato inficiantur.

6 *Si ſteterit, &c.* ſi peccatum ceſſauerit per ueram & perfectam contritionem.

7 *Numerabit ſeptem, &c.* Exponatur ſicut ſupra eodem capitulo, ubi dicitur. *Numerabit ſeptem dies purgationis ſuæ, &c.*

* MORAL.

THEODORET. Breuibus huius legis cauſas patefecit, dum ait: Docebitis ergo filios Iſrael, vt caueant immunditias, & non moriantur in ſordibus ſuis. Quod ſi quæ non ſponte committuntur, ſic erit poluere, quanto magis deteſtanda ſunt voluntaria?

a ergo filios Iſrael, † vt caueant immunditias & non moriantur in ſordibus ſuis, cum polluerint tabernaculum meum, quod eſt inter vos. Iſta eſt lex eius qui patitur fluxum ſeminis, & qui polluitur coitu, & quæ menſtruis temporibus ſeparatur, vel quę iugi fluit ſanguine, & hominis qui dormierit cum ea.

a Subditos. b Pugna ſociſationem. c Mentis vel corporis. d Oſtendit quare hæc ſit. e Morte impietatis. f Spiritualiter vel corporaliter. a Qui corruptam doctrinam ſeminat. Fidelis. a Miſtus idolatriæ.

c Iſta. Quæ ſibi cohęrēt, & communem intentionem habent, nectere conſueuit, vt oſtēdat quomodo debeāt intelligi, & quæ cum quibus cognatione intellectus coniungantur.

d Et qui, &c. Qui præcepta Iudaica docet, & male docet bona, immundus, eſt, dum quæ ad literam pertinent, extra tempus profert, & ſicut mundis vtitur immundis, vnde, Omnia munda mundis, &c.

a Immunditias. Omne peccatum immunditia eſt animæ, ſed idolatria maxime.

b Tabernaculum. interiorem hominē, in quo imago Dei. Verbum quoque caro factum eſt, & habitabit in nobis.

c Iſta

e Et quę, &c. Hi ſunt qui impietatē docēt, cum genus humanū errore idolatrię ſit deterū in mēſtruis.i. ſeparatione malitię.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Et non, &c. id eſt pro ſuis ſordibus, ſi immundi accedant ad locū tabernaculi. Hic conſequenter recapitulat, cum dicitur.

2 Iſta eſt lex eius &c. Et patet litera ex prædictis.

CAP. XVI.

a Locutuſque eſt dominus, &c. ISICHIVS. Vnum corpus legis facit & cohærentia in vnum redigit. Cū enim contrariæ doctrinæ multiplices differentias expoſuerit, nūc vna lege eam redarguit, communem contra eam præceptum ſubijciens, & cauſam † mortis ipſius oſtendens. Ignis enim alienus, aliena doctrina a Deo, propterea diuino igne conſumpti ſunt qui ignem alienum obtulerunt, nam contra ſpiritum ſanctum agūt qui iniqua docēt. Siue ergo quis idolatriam doceat, ſiue diuina mādata prauę exponendo corrūpat, ſiue Iudaica doctrina ſic vtatur vt polluatur, contra tempus ſcilicet, & intentionem ipſius legis literam ſequens, ignem alienum Deo offert, ideo igne ſpirituali conſumptus, celerē tranſgreſſionis pœnam non euadit, ſed cum ibi mortui fuerint & defecerint, ſanctior quę obtinebit ſequitur. Vnde poſt mortem eorum dominus hæc ad Moyſen loquitur.

b Loquere ad Aaron fra. &c. ISICHIVS. Quantū parcat nobis Deus quantū ſit de ſalute noſtra ſolicitus, in ſuperioribꝰ diximus. Cuſtodia nřę ſalutis, & dux doctrina eſt. Circa hāc ergo legiſlator maxime diligens eſt, nō ſolū vt in pceptis domini aut in Iudaicis fabulis, aut in aliquo idolatrię phantaſmate doctores non excedāt, ſed ne occaſione theologiæ in impietatē cadāt, ſicut heretici, q proprio ſēſu diuina & ſublimia exquirentes, ab eccleſiaſticę moderationis corpore exciſi ſunt, quod præſentibus caueturverbis.

CAP. XVI.

a LOCVTVSQVE eſt dominus ad Moyſen poſt mortem duorum filiorū Aaron, quando offerentes ignē alienum interfecti ſunt. Et pręcepit ei dicens, 1

b Loquere ad Aaron fratrē tuū, ne omni tempore ingrediatur ſanctuarium, quod eſt intra velum coram propitiatorio, quo tegitur arca, vt non mo- 2 3

a Similiter ſacerdotes debent ſibi inuicem hæc præcipere. a Id eſt altam conuerſationem habens, ad Dei ſanctificationē aſcendit. b Omnibus communem proponit legem: qui diuina perſcrutantur myſteria, ſed primum ſacerdotibus. a Diuinam contemplationem, in qua habitat ſanctuſſanctorum. b Carnem Chriſti, qui fuit pro nobis propitiatorium per proprium ſanguinem. a Lxx. facie propitiatorij.i. diuinitate, vnde: Non videbis faciem meam, &c. Exod. 33. d.

THEODORET. Cōſtat ex hoc loco quod Deus peculiarem ſui pſentiam exhibebat in propitiatorio, ſuamq; bonitatem demōſtrabat non in caligine, fumo, & igne, ſicuti populo Iſrael, ſed in nube perlucida cōſpiciebatur.

c Coram propitiatorio. ISICH. LXX. Coram facie propitiatorij. Aperte ergo ſacerdotes vel quoſlibet prohibet Chriſti exquirere diuinitatē: ingredi interiora velaminis. Chriſtus habet uelamen.i. carnem, quæ tegit diuinitatem, ſicut ſanctaſanctorū uiſibile uelamen. Arca quoque teſtimonii appellat carnē Chriſti multis nominib. multis alludens effectib. Et hinc Dauid ait: Exurge domine in requiē tuā, tu & arca ſanctificationis tuæ. Hæc eſt arca teſtamēti, quia teſtimoniū, red didit Chriſtus ſub pontio Pilato. hęc eſt etiam propitiatoriū. Vel propitiatorium.i. Chriſti carnem vel euāgelium. Ipſe. n. uocat multis nominib. nec eſt tautologia, ſed p diuerſis effectibus

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XVI.

1 LOcutuſq; eſt do. Superius actum eſt de purgatione ab immūditia, inquantum tangit aliquas perſonas, vel aliquam in ſpeciali, hic conſequenter agitur de purgatione generali, qua tangebat totum populum, & fiebat decima die menſis ſeptimi, cui correſpondet Septembet apud nos, modo prædicto. Exo. 12. Circa quam purgationem quatuor deſcribuntur, primum eſt modus præparationis, ſecundum aliius immolationis, ibi: His rite celebratis. tertium cultus celebrationis, ibi. Cumque portauerit, quartum ritus ſucceſſionis, ibi. Menſe ſeptimo. Circa primum ſciendum, quod iſtud feſtum fiebat duplici de cauſa. Vna eſt, quia illa die fuit eis denunciatum per Moyſen peccatum de conflatione vituli remiſſum. Alia cauſa eſt, quia ſicut patet ex præcedentibus, frequenter & ex multis cauſis cōtrahebant immunditiam, & ideo quia aliqui propter negligentiam vel ignorantiam ſeu aliam cauſam, omittebant emundari, & ideo ſemel in anno fiebat generalis purgatio, & ideo vocabitur dies expiationis. Et quia ſecundum quod dicit Apoſtolus ad Hebræos 7. d. Lex conſtituit homines ſacerdotes infirmitatem habentes, & per conſequens erant peccatores ſicut & alij, ideo primo fiebat expiatio pro ſacerdotibus, poſtea pro populo. Circa primum præmittitur monitio ſummi ſacerdotis, cum dicitur.

2 Sanctuarium quod eſt intra velum: id eſt illam partem quæ dicitur ſanctaſanctorum, in qua erat arca & propitiatorium, quia hoc non debebat fieri regulariter niſi ſemel in anno, vt dicit Apoſtolus ad Hebr. 6. b. Si autem alias eſſet ingrediendum, hoc erat ex aliqua neceſſitate ſuperueniente, vt in motione caſtrorum, vt habetur Num. 4. ad inuoluendum ea quæ erant intra ſanctaſanctorum.

3 Vt non moriatur. Si indiſcrete & irreuerenter ingrediatur, & propter hoc in principio huius capituli recordatur mors duorum filiorū Aaron, qui mortui ſunt offerentes ignem alienum, vt dictum eſt ſupra. 10. cap.

MORALITER.

1 Locutuſque eſt, &c. Hic agitur de ingreſſu ſummi pōtificis in ſanctūſanctorum in die expiationis, quæ erat dies decima ſeptimi menſis.

Allegorice vero per hunc ingreſſum figuratus fuit ingreſſus Chriſti in celū, non in alieno ſanguine ſicut pontifex legis in tabernac, ſed per propriū ſanguinē, ſicut exponit Apoſtolus ad Hebr. 9. c. Et quia ipſe Chriſtus ſicut eſt ſacerdos noſter, ita ē & hoſtia pro nobis immolata, & non hoſtia quæcunque, ſed hoſtia perfectiſſima, ideo figuratus fuit p plures hoſtias pōtificis legalis hic poſitas, ſicut vnum perfectum per plura imperfecta, l per vitulum, ariete, & hircum; cuius ratio eſt: quia vitulus eſt bos iuuenculus & tenellus. Sicut aūt ſupra dictum eſt. Chriſtus dicitur bos, propter fortitudinē ad labores ſuſtinēdū. Chriſtus vero in iuuētute ſua, imò in pueritia ſua, labores ſuſtinuit in perſecutione Herodis, nā tūc portatus fuit in Aegyptū per viam lōgā & aſperā, tunc et mortē, imò multas mortes (vt ſic liceat loqui) quodāmodo ſuſtinuit, nā ī quolibet puero

D

ctib.diuerſa ſunt nomina.Velamē dicit carnem,quia Chriſti tegit diuinitatē.Aliquando arcam quod dominus exponit dicens:**Soluite templum hoc,& in tribus diebus reædificabo illud.* Aliquando nubē,quia munda,leuis,& ſubtilis.vnde Eſaias.*Aſcēdet dominus ſuper nubem leuem,&c.*Nubem quoque euangelicā prædicationē appellamus, vnde. *Mandabo nubibus meis, ne pluant.* In nube ergo tā Chriſti caro quā euāgelica predicatio ītelligitur. Nihil amplius quęramus,quā nobis tradit ſermo euangelicus,vel quā ex carne dominica percipimus.

a *Vitulum pro peccato offeret.* ISIC. Mirandus ordo.Cum .n. dixiſſet,quia nō eſt ſēper ingrediendum ī ſancta, ne temere & incircumſpecte accedere pſumam⁹, quādo & quomodo ingrediamur, oſtendit.

*Vitulum offeret pro peccato.*Initiū prædicationis diuinæ chriſtus eſt,& paſſio eius ſi hæc non fuiſſet ab errore tā Gentili quā Iudaico homines non liberaſſet,de diuinitate patris loqui nō poſſet. N*emo.n. nouit patrem niſi filius,& cui voluerit filius reuelare.*

b *Tunica linea veſtietur,&c.*Qui de Deo locuturus eſt, & ipsū ſecundum poſſibilitatē viſurus omnib.armetur virtutib.quarū quatuor generales ſunt,iuſtitia,caſtitas fortitudo,ſapiētia.

c *Feminalibus.* HIER.Vbi refertur qūo Moyſes Aaron fratrē ſuū induerit,de feminalibus nihil dicitur,ad genitalia & verenda noſtra lex non mittit manū,ipſi ſecretiora noſtra & ɔfuſione digna tegere debemus,& continentiā puritatis & feminale Deo iudici reſeruare de cæteris virtutib.ſapiētia.ſ.fortitudine,iuſtitiæ,humilitate,& hōdi poſſunt alii iudicare,pudicitiā ſola nouit cōſciētia,& humani oculi certi eſſe nō poſſunt,vnde:*De virginib.autem Domini præceptū habeo*, ac ſi Moyſes loquatur.Feminalib.ego nō veſtio,nec impono alicui neceſſitatem,q vult eſſe ſacerdos,ipſe ſe veſtiet. Ipſi ergo aſſumamus feminalia,ipſi noſtra verēda tegamus,vt nulli pateāt, ne quando intramus in ſanctaſanctorum, ſi qua turpitudo apparuerit,morte moriamur.

IDEM.Secundum Hebræos ratio feminum & generationis ad carnē ptinentis terrę per eā deputatur,vnde. *Terra es et in terram ibis.*Et cauſas quoq; huius rei quando de paruulo ſemine & fœdiſſimis initiis tāta vel hominum vel diuerſa rerū pulchritudo naſcatur eſſe obuolutas & humanis oculis non patere,ideo lineis feminalibus femina vel femora velantur. Gene.

a ¶ Curioſe ſecreta inquirens,quaſi altiora te,ne quæſieris, quorum fides ſalutem periculum affert diſcuſſio.

riatur, quia in nube apparebo ſuper oraculum, niſi hęc ante 1

a ¶ Ingreditur ſacrificium Chriſti,qui immolatus eſt pro nobis, ouium,hic immolatus eſt pro Iſaac. b ¶ Chriſtum qui eſt dux c Perfectionem virtutum. 2

a fecerit. Vitulum pro peccato offeret,& arietem in holocau- 3

¶ Iuſtitia. ¶ Caſtitate.

b ſtum. Tunica linea veſtietur, feminalibus lineis verenda ce 4

a ¶ Fortitudine. b ¶ Sapientiam,quia organum ſapientiæ in capite eſt. c ¶ Virtutum,facultatem,acquiſitionem celerem,habilem gratamque ſignificat.ideo omnia iubet eſſe linea. 5

c labit. Accingetur zona linea:cidarim lineam imponet capi-

d ti.Hęc enim veſtimēta ſunt ſancta, quibus cunctis cū lotus

¶ Miranda ſacramenta.

e fuerit,induetur: Suſcipietq; ab vniuerſa multitudine filiorū 6

¶ Quia pro peccatoribus mortuus,tam Iudæis, quam Gentilibus. a ¶ Quia Chriſtus paſtor ouium. b Perfectionem virtutum.

f Iſrael duos hircos pro peccato, & vnum arietem in holocau

a ¶ Pro homine quem ſuſcepit.

ſtum. Cumque obtulerit vitulum:† & orauerit pro ſe & pro 7 8

a ¶ Quia etiam iuſtos redemit. b ¶ Ipſe oſtium cęli.

domo ſua,duos hircos ſtare faciet coram Domino in oſtio 9

tabernaculi teſtimonii, mittens ſuper vtrumque ſortem: 10

d *Cum lotus fue.* ISICHIVS. aqua baptiſmi. Prius enim oportet eum aqua & ſpiritu regenerari, & ſic prædictis virtutibus indui,vt Chriſtum induat, qui immolatus eſt tanquam aries in holocauſtum .i. perfectionem virtutū. Ipſe enim eſt ſecūdū Apoſtolum uir perfectus & mēſura ætatis. His adeptis in ſanctaſanctorū ingreditur, non ſubſtantiam Dei diſcutiens, ſed diſpenſationem Chriſti intelligere cupiens. Gal.3.d. Ephe.4.c. Ioan.3.a.

E

e *Suſcipietque ab vniuerſa multitudine,&c.* IDEM.Chriſtus ꝓ nobis immolatus eſt de filiis ſecundum carnē,vnde: *Ex quibus Chriſti ſecundum carnē.*Duos hircos pro peccato.Chriſtus.n.oblatus eſt ad exhauriendū peccata. Et vnum arietē in holocauſtum,quia ad perfectionem virtutum & vitę prouectum oblatus eſt.vnde Paulus. *Mortificati eſtis per corpus Chriſti.* Rom. 9.a. Rom. 8.a.

✠ CYRILLVS ALEXAN.Parilitas ſimilitudoque hircorū, inter ſe eundem ſub ænigmate referuntur Chriſtum. Nam cū fieri nequiret, vt occiſus hircus in vitam rurſum reuocaretur,portētum hoc fuiſſet,ideo duo ex optima rerū diſpoſitione eliguntur ſimiles admodū inter ſe,vt geminā in Chriſto naturā quā vn⁹ ſignificare nō poterat,ſignificāti⁹ exhiberet. Ex catena Græca.

f *Duos hircos &c.* ISI.Quia tā pro peccatorib.q̄ pro iuſtis Chriſtus oblatus,id eſt,recte hircus quaſi pro peccatorib. vitulus aūt ꝓ iuſtis immolat̄ vnde ait:*Cū obtulerit vitulā,orabit pro domo ſua.*i.iuſtis qui ſunt domus Dei.*Duos hircos pro.* Quidā dicunt alterū hircum domino ſacrificandum,alterum diabolo, tanquā ſummopere non prohibeat dicens:*Nō erunt dii tibi alieni.* Exo. 20.a.

☞ AVGV.

F

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Quia in nube apparebo ſuper oraculum. *Hoc dupliciter ponitur.Vno modo de nube quæ erat ſuper tabernaculum, quandiu filij Iſrael fuerunt in deſerto;Alio modo de nebula conſurgente de thuribulo,quando ſummus ſacerdos ingrediebatur ſanctumſanctorum in quo ibi cremabat incenſum,vt habetur infra.*

2 Niſi hæc ante fecerit.N*on quod deberet hoc facere quotieſcunq; intraſſet,ſed ſolum in die expiationis,qui erat dies ingreſſus regularis, vt dictum eſt.Conſequenter ponitur informatio eius quid agere debeat pro ſe & domo ſua,cum dicitur.*

3 Vitulum pro peccato offeret.*i.offerendum præparabit de ſuo,in memoriam peccati Aaron in conflatione vituli aurei.*

4 Et arietem in holocauſtum.*in memoriam arietis pro Iſaac immolati,Gene.22.*

5 Tunica linea veſtietur,Feminalib.lineis verēda cela. *Hic tātum ponuntur quatuor veſtimenta,quæ erant communia ſummo ſacerdoti & alijs inferioribus ſacerdotib.vt dictum fuit Exo.xxviij.cuius ratio aſſignatur infra.*

6 Suſcipietque ab vniuerſa multitudine filiorū Iſrael duos hircos pro peccato,& vnum arietem in holocauſtum. *Quia ſoluebantur de communi ſumptu.*

7 Cumque obtulerit &c.H*ic non eſt intelligendum de oblatione vituli coram domino in altari holocauſtorum, quia de illo habetur in parte ſequenti, ſed de oblatione quæ fiebat ſacerdoti. Quando enim ab aliquo fiebat oblatio alicuius animalis ad immolandum domino, primo offerebatur manibus ſacerdotis, & poſtea ſacerdos offerebat domino, ſic in iſta oblatione quæ erat de ſumptu ſacerdotis, ipſe ſacerdos primo accipiebat ſibi animal determinans illud ad immolandum, & poſtea offerebat domino, & ideo cum dicitur hic: Cumque obtulerit, ſic eſt intelligendum, id eſt ad offerendum diſpoſuerit, quia hic agitur de præparatione ad immolationem, & eodem modo exponendum eſt quod ſubditur.*

8 Et orauerit.I*n Hebræo habetur* כפר chipper expiationē fecerit.*i.ad expiandum determinauerit ſeu ordinauerit.*

9 Duos hircos ſtare faciet.*per manus ſibi miniſtrantium.*

10 Mittēs ſuper vtrūq; *quia per ſortes determinabatur quis illorū hircorū eſſet immolādus,& quis mittēdus in deſertū, modo qui habetur infra.Qualiter autē licitum ſit vti ſordibus,habetur infra.* Nu.34 *cap.*

MORALITER.

✠ 1 Vt ſuper...

✠ puero ab Herode occiſo q̄rebat̄, & ſic in eo quodāmodo occidebat̄,& ſic patet quod figuratus fuit per vitulū immolatū.Similiter per arietē,nā ipſe eſt dux fideliū ſicut aries ouiū, & ꝓ ipſis immolat⁹ fuit ſicut ipſe dicit Io.x.c.*Animā meā pono pro ouib.meis.*Similiter per hircū ꝑ ſimilitudinem carnis peccati.In hac aūt oblatione fuit duplex hirc⁹,vn⁹ immolatus in tabernaculo,alius emiſſus ī deſertū a feris deuorādus,& ꝑ utrūq; fuit Chriſt⁹ figuratus,nā paſſus fuit in ciuitate Ieruſalē ī qua erat tēplū,flagellatione,& ſpineæ coronę impoſitione, & ēt extra ciuitatē crucifixione. Moraliter autem per ingreſſum ſummi ſacerdotis in ſanctumſanctorū,ſignificat̄ acceſſus ſacerdotis nouę legis ad offerēdum eū in altari,qui eſt ſāctuſſanctorum,de quo ſacerdote dicitur hic, qd̄ primo dēt lauari,ſ.per purā confeſſionem,deinde veſtiri, & primo quatuor ornamentis communibus pontifici & aliis ſacerdotib. ſecundo in conſummatione ſacrificii quatuor aliis ſummo ſacerdoti propriis,quę uero ſint iſta ornamenta,& quę moralis ſignificatio eorum,dictum eſt ſupra,Exo. 28. Oblatio uero huius ſacerdotis eſt Chriſtus in ſacramento euchariſtię contentus,qui figuratus fuit per uitulum,arietem,& hircum,ſicut ſuperius eſt expreſſum.

† MO-

a vnam domino, & alterã capro emiſſario. Cuius exierit ſors
a Patri. b Verus Aaron ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. Pſal.109. c Seipſum. d Humani generis.
domino, offeret illum pro peccato: † cuius autem in caprum
a Super quem venit emiſſionis ſors, in quo Chriſti diuinitas ſignificatur. b Impaſſibilem cuſtodiens vt deprecetur. nemo.n.poteſt dimittere peccata, niſi ſoli Deus.
emiſſarium, ſtatuet eũ viuum coram dño, vt fundat preces 1
b ſuper † eo, & emittat illum in ſolitudinẽ. His rite celebratis, 2
Chriſtus. Carnem. a Chriſto. Humanitate quam ſaluandam acceperat. b Parentela. c Proprij ſacrificij Pontifex.
c offeret vitulum, & rogans pro ſe & domo ſua, immolabit eũ. 3
a Lingua erudita igne ſpiritus repleta. Cherubim, vbi ignis intelligibilis.
d Aſſumptoq; thuribulo, quod de prunis altaris impleuerit, + 4
a Quia pro multis & de multis, in con.&c. b Orationem. Dirigatur oratio mea ſicut incenſum c Quia caro viſibilis, ipſe autem inuiſibilis, Lxx. offeret in interiora velaminis.
e & hauriens manu cõpoſitũ thymiama in incẽſum, vltra velũ 5
f intrabit in ſancta, vt poſitis ſuper ignem aromatibus nebula 6
h eorum & vapor operiat oraculum, quod eſt ſupra teſtimo- 7
h nium, & non moriatur. Tollet quoque de ſanguine vituli 8

Qō.55.in Leuiticũ. A ✠ AVGV. *Duos hircos.* Hircus immolandus, a quibuſdã in bono accipitur, emittendus in malo, quia qui in eremum mittit, eũ lauat veſtimẽta ſua, cũ redierit, & corpus aqua. & ſic ingreditur in caſtra. Sed qui alterius hirci carnes extra caſtra cõburit abluitur. Diſtricte ergo tangenda eſt allegorica ſignificatio.

Li.3.aduerſus Marcionem. ✱ TERTVLLIA. Si duorum hircorum faciam interpretationem. nonne illi vtrumque Chriſti aduentum pręfigurant? Pares quidem atque conſimiles propter eundem dominum conſpectum, † eum. quia non in alia venturus eſt forma, vt qui agnoſci debeat à quibus lęſus eſt. Vnus quidem eorum circundatus coccino, maledictus & conſputatus & conuulſus & compunctus a populo extra ciuitatem abiiciebatur in perditionem manifeſtis notatus inſignib. Dominicæ paſſionis. Alter vero pro delictis oblatus, & ſacerdotibus in pabulum datus, ſecundæ repreſentationis argumenta ſignabat, qua delictis omnib. expiatis, ſacerdotes templi ſpiritualis, id eſt, Eccleſiæ, Dominicæ gratiæ quaſi viſceratione fruerentur.

Queſt.12. B ✱ THEO. Hircus ipſe dictus eſt emiſſarius tãquam qui emittatur in deſertum, quod denotant ea quæ ſequuntur. Et aſſumet hircus ſuper ſe iniquitates ipſorum in deſertum. Verum Symmachus τὸν ἀποπομπαῖον de hirco abeũte, & qui emittitur deſertum interpretatur. Aquila autem hirco qui ſoluitur in ſolitudinem. Quemadmodum in purificatione leproſi, uno paſſere mactato, alter illius ſanguine tinctus liberabat̃, ita duobus hirci oblatis pro peccatis populi, vnus ſacrificabatur alter Ioan.3. emittebat̃. Porro nemo exiſtimet ineptum, hircos p̃figurare paſſionem Chriſti, cũ ipſum Ioãnes appellauerit agnum, ſed perpendat quod non pro iuſtis tantum ſed pro peccatorib. etiã mortuus eſt. Nam ipſe Dominus æneum ſerpentem ſuiipſius eſſe figurã dixit. Quamobrem ſi non quadrat hirci figura, multo minus figura ſerpentis. Hæc ergo p̄nunciant terræ ſalutẽ, introductio vero hirci peccatum adducentis in deſertũ, Iudæis erat grauiſſima, quia reducebat illis in mentẽ ſcel' in deſerto ſępius admiſſum, & inenarrabilẽ Domini beneuolentia, per quam iuſtis ſuppliciis euitatis in terram promiſſionis ingreſſi ſunt.

In radicibus. a *Emiſſario.* ✱ R. DAVID CIMHI. שעזאזל Azazel dictio compoſita ex az. id eſt, caper, & Azal. i. abiit. Et mons ita vocatus eo quod caper illuc abiret.

Li 2.in Leuit.cap.31. ✱ RVPE. Hircus iſte Antichriſtus eſt, Viuens, inquam hirc', eo ꝙ non veniet vt Chriſtus, pro peccatis moriturus, ſed omnino cauſæ vel morti eius contrarius. Nam in typum eius Barrabas latro viuens eſt dimiſſus, & nunc vſque ſuper illos ſeditionib. atque homicidiis tyranniſat diabolus, noſter aũt Chriſtus pro peccatis noſtris mortuus eſt.

ISIC. *Duos hircos ſtare fa.* quia Chriſtus Deus & homo ſecũ C dum humanitatẽ paſſus, ſecũdum diuinitatẽ impoſſibilis, ſu muntur

m int̃ duo hirci, & ſtatuuntur coram domino in oſtio tabernaculi teſtimonii. Ipſe enim eſt verũ oſtiũ, qđ ducit ad oſtiũ tabernaculi teſtimonii, q eſt in cælis. mittit Aaron ſuper vtrunq; ſortem, quia diuinitatem & humanitatem diuidi intelligimus, vt hæc pateretur, illa cõſortet patiẽtem, vnã domino, & alterã capro emiſſario. Chriſto ſ.

b *In ſolitudinem.* id eſt in ſinum patris, quo null' accedit niſi ipſe & ſpiritus ſãctus, abiit ergo, id eſt, operandi virtutem cohibuit, & portauit iniquitates noſtras, non vt haberet, ſed vt conſumeret. *Deus enim ignis conſumens eſt.*

In ſolitudinem, de qua dicitur: *In terra deſerta inuia & inaquoſa &c.* Ibi hoſtis locum non habet, vbi Deus manet. In cælum enim diuinitas tempore paſſionis abiiſſe dicitur, non locum mutans, ſed quodammodo virtutem cohibens, vt poſſent impij conſummare paſſionem.

c *Vitulum*, quãdo Chriſtus Iudaicę plebis liberatione offert̃, vitulus dicitur, quia legis iuſtificationẽ obſeruabat, vnde ait: *Non ueni legem ſoluere, ſed adimplere, qui factus eſt ex muliere vt eos qui ſub lege erant, redimeret.* Recte ergo dicitur vitulus, quaſi mãdatis legis ſubiugatus.

ISIC. Sacrificium Chriſti eſſe quidem carnis per virtutem diuinitatis, & in beneplacito patris, & propitiationẽ pro peccatis noſtris, & ad ſubminiſtrationem ſpiritus peragi legiſlator manifeſtat.

d *De prunis altaris, &c.* ſpiritualib. verbis quæ Ioannes egreſſo Iuda, in cœna ſcripſit, quib. exponit quomodo ipſe, cum ſit in patre & pater in ipſo ſpiritum mittat, quõ pater agricola, ipſe vitis, palmites apoſtoli, & alia multa quę ad pietatẽ accedunt, tanquam carbones ignis.

e *Hauriens manu.* Lxx. Implebit manus ſuas thymiamate, cõpoſitionis ſubtilis, ſubtilia, ſ. ſpiritualia orans, non terrena.

✱ IVSTIN. MAR. Nempe animam eius qui proxime Deũ accedere velit, non tepeſcere oportet, ſed ſpiritu feruere, atq; operibus quæ per manus ſignificantur fulgere iuſtitiæ.

f *Thimiama.* orationem. Vnde, *Dirigatur oratio mea, ſicut incenſũ in conſpectu tuo.* Orauit.n. Chriſtus pro diſcipulis.

g *Vt poſitis &c.* Aarõ pro dignitate ſacerdotij. Chriſtũ & alios ſacerdotes ſignificat. Chriſtus ſuper ignem. i. doctrinam ponit aromata, id eſt, orationẽ, & vapor nebulę, id eſt, virtus orationis, operit oraculũ, id eſt carnem, ex qua nobis propitiatio peccatorũ in Chriſto, qui eſt & teſtimonium. Ponit autẽ & quiſq; ſacerdos de Chriſto loquens, in igne doctrinæ ſpiritualis aromata orationis, cuius virtus operit oraculum, qđ eſt ſuper teſtimonium, nec permittit eum q̃rere de paſſione Chriſti, q̃ ſunt ſupra virtutem quærentis, & non morietur immoderatis, ſ. quæſtionibus.

h *Et non mor.* Caro eius nõ vidit corruptionẽ, quia vaporcaro F ☞ matum

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Vt fundat pre. *quia rogabat Dominum vt pœna debita pro peccatis populi transferetur in illum hircum, vt dicetur infra.*

2 His rite celebra. *Hic conſequenter deſcribitur actus immolationis, qui agendus erat in die expiationis, quia ſacerdos immolabat pro ſe & domo ſua vitulum quod notatur cum dicitur.*

3 Offeret uitulum, &c. *Et dicũt aliqui quod erat vitula rufa, de qua habetur Nu.18. & quod nominatur hic vitulus pro ſpecie, non pro ſexu. Et hoc vr̃ dicere magiſter ĩ hiſtorijs, ſed hoc non videtur verum, quia uitula rufa immolabatur extra caſtra, hic autem vitulus in atrio tabernaculi. Item illa offerebatur pro toto populo, hic autem pro peccato ſacerdotis, & domus ſuæ tantum Item offerens illam erat immundus, offerens autem iſtum non erat immundus cum haberet ingredi eadem die intra ſanctum ſanctorum, ad inferendum ibi de ſanguine vituli immolati, vt ſtatim ſubditur. Sunt ẽt cum hoc alia plura diſſonantia, vt patet inſpicienti textum hic, & in lib. Numerorum propter quæ oportet dicere, qđ uitulus hic ſit alius a vacca illa rufa.*

4 Aſſumptoque thurib. &c. *ſ. altaris holocauſti, ſecundum autem ea quæ dicta ſunt Exod.30.a. iſtud thuribulum erat intra ſanctumſanctorum prope ingreſſum, & ibi ſacerdos portabat carbones viuos, de altari holocauſtorum in bacilla, & ſuperponebat incenſum, & nebula inde conſurgente, intrabat vltra ſacerdos in ſanctumſanctorum. Hoc etiã videtur per illud quod habetur* Heb.9.a. Aureum habens thuribulum. *Si autem aliquis velit dicere quod illud thuribulum portabatur ab extra intra ſanctumſanctorum, oportet dicere quod pro tanto Heb. 9. dr̃ eſſe in ſanctumſanctorum, quia illuc inferebatur in die expiationis vel hic dicitur.*

5 Nebula eorum. *Conſurgens de thuribulo.*

6 Operiat oraculum. *id eſt propitiationem, quod oraculum dicitur, eo quod inde audiebantur diuina reſponſa.*

7 Quod eſt. *i. ſuper arcam in qua eſt lex, quæ teſtimonium dicitur.*

8 Tollet quoque &a. *immolati pro eo domo ſua, vt dictum eſt.*

✱ Eraſ-

matum operiebatur uirtute, ſ. orationis, de qua dicitur. *Nõ dabis ſanctum tuum uidere corruptionem.*
a *Contra pro.* quia ad propitiationẽ noſtram & illuminationẽ Chriſtus paſſus eſt q propitiatorium dicit & oriens, unde: *Ecce uir oriẽs &c.* Et alibi *Viſitauit nos oriens &c.* Vel contra propitiatoriũ, id eſt in cõſpectu patris, ſepties, quia remiſſionẽ peccatorũ & ſpiritũſanctum nobis donauit.
b *Cumque mact. &c.* quia de cõmuni maſſa hominũ factus eſt Chriſtus, recte hircꝰ vocatur, quia hoc aĩal pilis aſperum & hirſutũ, & pro peccato gñis humani mutat. Vnde conuenienter ait: *Cumq; mactauerit hircum pro peccato populi.* id eſt humani generis, quod quõdam non populus, nũc autem populus; ex quo eius primitias aſſumpſit Chriſtꝰ: Vt ergo monſtraret de Iudeis principaliter, ſed & omnis naturæ, quę ĩ peccato eſt primitias Chriſtum portare, vitulũ ſimul & hircũ aſſumpſit, & quia unum ſacrificium, & vnus effectus, neceſſario communia in hirco aguntur & vitulo. Cernis enim quia hircus occidit ante Deum, id eſt patrem, & ſanguis infertur in anteriora velaminis, id eſt ad eundẽ patrem & expiatur ſanctuarium maſſa, ſcilicet humani generis, quę ab initio ſancta fuit, & tabernaculum ſpiritusſancti.
c *Tabernaculo teſtimonij, &c.* Quod ſuperius ſanctuariũ, hic tabernaculũ teſtimonii vocat. Eadem.n. ratione & ſancta & tabernaculũ teſtimonii dr̃ maſſa humani generis. Sic.n. tabernaculũ teſtimonii cælum eſt, recte ſancta nominatur, cęleſtis eſt hõ noſter, de quo Paulus ait. *Sicut portauimus imaginem terreni, &c.* hic recte ſancta nominatur qui eſt in medio immunditiarum, quia paſſionibus carnis oppugnatur Chriſtus.
✲ IVSTINVS MARTYR. Quandiu ergo tabernaculum ſtetit, iubentur Iudęi ſeruare legẽ quæ ſecundum carnẽ operatur, tẽplo vero tabernaculoque ſublatis, ceſſauit lex, ſpiritus aduenit.
d *Sanctuarium.* Genus humanum carnẽ aſſumẽdo, ut in proprio ſanctuario carnis rogaret per crucem.

D

a ¶ Virtutem diuinitatis ſignificat.
a & aſperget digito ſepties contra propitiatorium ad o rientem. 1
¶ Chriſtum. ¶ Humani generis.
b Cumque mactauerit hircum pro peccato populi, inferet ſan- 2
¶ Apud patrem. a ¶ In quo iugo crucis gentes ſubijciendæ monſtrantur.
guinem eius intra velum, ſicut pręceptum eſt de ſanguine vi- 3
a ¶ Genus humanum.
tuli, vt aſpergat a regione oraculi, & expiet ſanctuariũ ab im- 4
munditiis filiorum Iſrael, & a præuaricationibus eorum, cun-
c ctisq; peccatis. Iuxta hũc ritum faciet tabernaculo teſtimonii, 5
a ¶ Lxx. immunditiarum.
quod fixum eſt inter eos in medio ſordium habitationis eo- 6
a ¶ Non quod omnes tunc excluderentur. ¶ Nullus Gentilis, vel Iudæus vel Leuita vel ſacerdos. Omnes.n. declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt. ¶ Nemo ſancte viuebat. b ¶ Intelligibili.
rum. Nullus hominum ſit in tabernaculo, quando Pontifex 7
d ſanctuarium ingreditur, vt † roget pro ſe, & pro domo ſua, &
e pro vniuerſo cœtu Iſrael, donec egrediatur tabernaculum.
a ¶ Captiuitatem noſtram releuans & ſedere faciens in cæleſtibus. b ¶ Thymiamatis, ſcilicet quod eſt ſedes cherubim.
Cum autem exierit ad altare, quod coram domino eſt, oret 8
f pro ſe, & ſumptum ſanguinem vituli atque hirci, fundat ſuper
g cornua eius per gyrum, aſpergensque digito ſepties, expiet, &
¶ Cauſa quare debeat mundari.
h ſanctificet illud ab im munditiis filiorum Iſrael. Poſtq̃ emũda- 9
a ¶ Chriſtum ſecundum diuinitatem.
i uerit ſanctuarium & tabernaculũ & altare, tunc offerat hircum

e *Donec egrediatur.* humano, ſcilicet more ſpiritum emittens & carnem in ſepulchro relinquendum. Matt. 27. f
f *Et ſumptum ſanguinem.* Quia paſſiõe ſua cornua altaris, id eſt quatuor principales uirtutes ſanctificauit.
g *Expiet.* Chriſti ſacrificio expiantur. Vnde: ipſa autem cæleſtia maioribus hoſtiis expiantur quam iſti. Heb. 9. f.
h *Ab immunditijs.* quãtum ad cęlorum uirtutes non indigẽt expiari, quæ ſunt in ſanctificatione perẽni. Sed quia frequenter peccatorum noſtrorum fumus aſcẽdit, de quo dicitur. *Aſcendit fumus in ira eius.* Et de Niniue. *Malitia eius aſcendit coram me.* Recte ab immunditiis noſtris expiat ſupernos choros, vt abominabilem auferat odorẽ. Ideo non ſimpliciter aſpergit, ſed ſepties, quia venia peccatorum noſtrorum cæleſtia mundantur. Pſal. 17. b. E Ionæ 1. a.
i *Poſtquam.* AMBROSIVS. quoq; in epiſtola ad Simplicianũ ait: Sicut duo ſunt in agro, vnus aſſumit & alter relinquit, ita duo hirci, vnꝰ ſacrificat, & alter in deſertũ emittitur, nulli utilis, nec edẽdus a ſacerdotũ filiis. Sicut enim ex alimẽtis quod bonũ eſt, editur, quod malum eſt aut inutile, proiicitur, ita & bona opera epulatoria dicimus, q̃ ſunt eſui apta. Non placebit ergo dño, ſi mãducet ſacerdos ſacrificium, in quo ſit fraus oblationis nõ ſedula cõfeſſionis ſynceritas. Ideo hircus iſte in deſertum dimittẽdus eſt vbi errauerũt patres noſtri, nec peruenerũt ad terrã ꝓmiſſionis, ſed interiit a terra memoria eorũ. Denique Mat. 24 d.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Et aſperget digito ſep. *ad denotãdum perfectam remiſſionem peccatorum, quæ ſeptenario numero deſignatur, eo quod totus decurſus temporis ſeptem diebus comprehenditur.*

2 Contra propitiatorium ad orientem. *Dicunt hic aliqui expoſitores noſtri, quod licet tabernaculum ſic eßet diſpoſitum, quod ingreſſus eßet ab oriente, ſcilicet modo contrario noſtris eccleſiis, tamen adoratio, & aſperſio huius ſanguinis erat verſus orientem, & in hoc approbatur modus orandi eccleſię, vt dictum eſt. Sed hoc non uideatur aliqualiter verum, quia ſi aſperſio ſanguinis de qua fit hic mentio fieret contra orientem: ſequeretur quod facies ipſorum cherubim exiſtẽtium ex utraque parte propitiatorij eßent verſus occidentem, & dorſa eorum uerſus illam partem tabernaculi, quæ dicebatur ſancta, cuius contrarium habetur 2. Para. 3. c. vbi dicitur, quod facies ipſorum cherubim erant verſæ ad exteriorem domum, id eſt, ad illam partem templi, quę vocatur ſancta, & dicebatur domus exterior reſpectu ſanctiſanctorum, quod dicebatur domus interior. Templum autem Salomonis ſecũdum omnes doctores fuit diſpoſitum in ſitu ad modum tabernaculi.* Item *quod dicitur de approbatione modi orandi, non valet, quia doctores noſtri communiter dicunt, quod ideo adoramus uerſus orientẽ, ne aſſimilemur* Iudęis *adorãtibus verſus occidentem. Et ideo dicẽdum eſt, quod cum hic dicitur:* Cõtra propitiatorium ad orientem, *nõ accipitur hic oriẽs reſpectu mundi ſeu tabernaculi, ſed reſpectu propitiatorij tantum, quia cum ſacerdos aſpergens ſanguinem, habuit dorſum ad orientem mundi, illa pars propitiatorij quę obijciebatur ſuo aſpectui, erat eius pars orientalis, pars autem occidentalis erat verſus partem poſteriorem tabernaculi, ut de facili poteſt quilibet imaginari.*

3 Cumque mactauerit hircum pro peccato. *Ille eſt hircus de quo prędictum eſt, quod per ſortem eſſet immolãdus, et de eius ſanguine inferebat ſacerdos intra ſanctum ſanctorum.*

4 Et expiet ſanctuarium. *Non eſt intelligendum, quod ſanctuariũ haberet in ſe aliquod peccatum expiandum; cum eßet res inanimata, ſed dicebatur quodammodo pollui, ex peccatis ſacerdotum & populi, ſicut & eccleſię noſtrę pro aliquo facinore in eis facto, vnde & indiget reconciliatione, & hoc eſt quod dicitur:* Ab immunditiis filiorum Iſrael &c. *et patet.* F

5 Iuxta hunc rit. &c. *id eſt poſt expiationem ſanctiſanctorum expiabit reliquam partem tabernaculi, quę dicebatur ſancta, et hoc vocatur hic tabernaculum teſtimonij quia continebat duas partes tabernaculi: ideo nominatur nomine totius.*

6 In medio ſordium habitationis eorum. *In Hebręo habetur,* In medio ſordium eorum, *quia tabernaculum erat in medio caſtrorũ. Populus autẽ habitans in circumitu, frequenter incurrebat ſordes peccatorum, quæ redundabant in tabernaculum quodammodo, vt dictũ eſt. Licet autem translatio noſtra ad eundem ſenſum reducatur, credo tamen eam eße corruptam uitio ſcriptorum, qui acceperunt, t, pro, d, et ideo ſcripſerunt ſortium pro ſordium.*

7 Nullus hominum ſit in tabernaculo, &c. *Quia tũc ſummus ſacerdos debebat eße maxime eleuatus in Deum, et propter hoc excludebatur ſocietas aliorum quę poßet impedire ipſum.*

8 Cum autem exierit ad altare, &c. *ſ. thymiamatis, quod erat extra ſanctumſanctorum, ut dictum fuit.* Exodi. 23. *propter quod expiato ſanctoſanctorum, oportebat ſacerdotem exire ad expiandum aliam partem tabernaculi, in qua erat altare thymiamatis, quo facto exibat tabernaculum ad offerendum hircum emiſſarium, et hoc eſt quod ſubditur.*

9 Poſtquam emundauerit &c. *Sequitur, Tunc offerat hircum uiuentem in atrio.*

✲ 1 Con-

niqne ſunt epulatoria opera vnde. *Erant ſabbatha terræ uobis eſ-ca.* Epulatoria .n. opera & refectoria requies in Deo, quę facit animi tranquillitatem.

Eſa. 5c. d. a *Et poſita m̄. &c.* Manus impoſitio benedictionem miniſtrat in ſacrificio, aut remiſſionē peccatorū, aut ſpiritum ſanctum quæ eſſe non poſſunt in eo ſuper quem cadit ſors diaboli. Multæ quoque circunſtā-tiæ ſunt, quæ illi ſententiæ contradicunt.

† affectū i. qui multis tpibus abiit in ipſum deſertum.

Et poſita. Vt oſtendatur quia uerbū Dei impaſſibile, immorale, in carne pro nobis ſufficiens ſacrificium ſuſcepit, huic recte omnia peccata imponuntur q̄a pc̄tā noſtra pertulit in corpore ſuo. Lxx. Imponet ea ſuper caput hœdi uiui. In quo ſignificatur ſpinea corona capiti ei⁹ impreſſa. In ſpinis eñ ſignificātur pc̄tā.

* lineis. Eſa. 53. b. 1. Petri 2. b Matt. 17. c

B

Allegoric. b *Per ho. &c.* Chriſtū qui eſt omnia, ſui ſacrificij ſacerdos, ſacrificiū, cultus, & altare. Paratus ſecundum illud: *Ego autem non contradico, retrorſum non abij, corpus meū dedi percutientibus &c.* Chriſt⁹ ergo ſeipſum per hœdū viuum immolās, ipſe ſe per hominem paratū, id eſt, propriam uirtutē mittit hircum uiuentem in ſolitudinem, immortalē ſcilicet, impaſſibilemq; diuinitatem ad inuia nobis loca, & omni malitia deſerta, unde, *Sciens Ieſus quia omnia dedit ei pater in manus, & quia a Deo exiuit, & ad Deum vadit.*

Eſa. 50. b. Ioan. 13. a. Luc. 16. f. Hom. 9. in Leuiticū. C

ORIG. in Homil. ſuper Leuiticum, hircum q̄ domino immolat, dicit ſignificare eos qui ad ſortem domini deſtinātur, ſicut Lazarus ille, qui in ſinū Abrahę deportat ab angelis. Hircum uero q̄ dimittit in eremum, reprobos ſignificare, uel Iudaicum populū, qui a facie Domini pro peccatis ſuis abiiciūtur, ſicut diues purpuratus in inferno ſepultus. Hominem vero paratum, Chriſtū vel angelos eius, vnde recipit vnuſquiſq; quod meretur. D

¶ Quia omnia peccata noſtra portauit.

a viuentē, & poſita vtraque manu ſuper caput eius, confiteatur 1

omnes iniquitates filiorum Iſrael, & vniuerſa delicta atq; pec

¶ Deo.

b cata eorum, quæ imprecans capiti eius emittet illū per homi- 2

¶ Chriſtus qui portauit peccata noſtra.

nem † paratum in deſertū. Cumque portauerit hircus omnes 3

a ¶ In cęlum. ¶ Qui ante captus inter homines.

iniquitates eorum in terram ſolitariam, & dimiſſus fuerit in

a ¶ Chriſtus verus Montanus. b ¶ Cælum.

deſerto, reuertetur Aaron in tabernaculum teſtimonii & de-

a ¶ Sordibus mortalitatis & paſſibilitatis, quibus indutus eſt pro peccatis noſtris.

poſitis veſtibus * quibus prius indutus erat, cum intraret ſan-

a ¶ Lotam manifeſtabit carnem. b Calo.

ctuarium, relictiſque ibi, lauabit carnem ſuam in loco ſancto 4

a ¶ Glorię ſuæ. vnde: Dominus regnabit, decorem &c. b De mundo. c ¶ Patri: ¶ Seipſum.

¶ Quod nemo poterat offerre niſi ipſe.

induetur que veſtibus ſuis. Et poſtquam egreſſus obtulerit ho 5 6

a ¶ Aſſiſtens vultui Dei pro nobis. b ¶ Membris ſuis.

locauſtum ſuū ac plebis, † rogabitq; tam pro ſe, quam pro po- 7

a Pinguedinem charitatis. b ¶ Vt holocauſtum pingueſiat. c ¶ Seipſum.

pulo, & adipem qui oblatus eſt pro peccatis, adolebit ſuper al-

a ¶ Chriſtus. b ¶ Aſſumpta immortalitate & impaſſibilitate. c ¶ Ante ſordida.

c tare. Ille vero qui dimiſerit caprū emiſſariū, lauabit veſtimēta 8

a ¶ Angelorum, vel eccleſiæ de qua dicitur: Terribilis vt caſtrorum acies ordinata.

ſua & corpus aqua, & ſic ingredietur caſtra. Vitulum autē & 9

hircum, qui pro peccato fuerant immolati, & quorū ſanguis il

latus eſt in ſanctuariū, vt expiatio cōpleretur, aſportabunt fo- 10

ras caſtra, & cōburent igni, tam pelles quam carnes eorum, ac

fimum. Et quicunq; combuſſerit ea, lauabit veſtimēta ſua, & 11

c *Ille uero qui dimi.* ORIGE. Aſcendit in cor tuū concupiſcentia, quęlibet cogitatio praua, abiice, ſors eſt apōpei. Abiicies autē, ſi habueris tecum parati manum hominis, id eſt, ſi lectio diuina ſit in manib. tuis, & ante oculos pręcepta Dei, tūc vere eris paratus. Similiter ſi cętera uitia aſcēderunt in cor tuum, expelle, mitte in eremū. Si vero aſcendat in cor tuum miſericordia, iuſtitia & pax, & huiuſmodi: hęc de ſorte Domini ſunt, offerūtur ad altare, pontifex accipit & reconciliat Deum tibi. Is ergo ī quo eſt ſors apompei, nō eſt piger, nec eſt occupatus ſecularib. ſed paratus, prōptus, & uigilans. Qui ſi ſordeſcere videtur, quia ꝯtingit immūdū, lauabit veſtimenta ſua, et erit mūdus. Hoc moraliter ad vnumquenque noſtrum pertinet. Homo paratus, ipſa ratio quæ intra nos eſt, per quā nobis boni maliique diſcretio eſt, quę ſi uidetur ſor deſcere, quia diſcutit, & pertractat quæ mala ſunt: tū ſi ea abiiciat, tunc meliorib. cogitationibus purificata ac diluta uidebitur munda. Chriſtus quoq; lauare dicitur ueſtimēta ſua, & fieri mundus propter illud: *Vidi Ieſum ſacerdotem magnū indutum veſtimenta ſordida.* Quod ſi intelligitur de aſſumptione carnis, & hic in lauandis ueſtibus poteſt eadem figura ſeruari.

a *Menſe*

NICOLAVS DE LYRA

* 1 Confiteatur omnes iniquitates &c. *Non explicando oīa in particulari, quia impoſſibile erat tunc fieri, tum propter breuitatem temporis: tum quia ſacerdos non omnia peccata populi ſciebat: ſed in generali, ſicut facimus in confeſſione facta in principio miſſę, vel huiuſmodi.*

2 Quæ imprecans capiti eius emittet illum, &c. *Qui rogabat dominum vt pœnam debitam pro illis peccatis vellet trāsferre in hircum illum, qui emittebatur in deſertum, vt ibi relinqueretur a feris deuorandus pro hominibus morte dignis pro ſuis peccatis.*

Pōtifex in dedicatione eccleſię

3 Cumque &c. *Deſcripta expiatione, hic conſequenter deſcribitur cultus celebrationis, quæ conſiſtebat in conſummatione ſacrificij, in crematione illorum quæ erant cremanda in altari holocauſtorum, & in crematione incenſi ſuper altare thymiamatis, & in iſto officio ſummus ſacerdos deponebat veſtimenta linea, in quibus prius miniſtrauerat, & accipiebat ornamenta pontificalia. Cuius rationem aſſignant doct. noſtri: quia miniſterium expiationis quod præceſſerat, debebat fieri cum humilitate, ſed conſummatio ſacrificij cum ſolennitate & ad ſimilitudinem huius pontifex euangelicus in aſperſione baſilicæ; quam dedicat, quaſi in expiatione eius, lineis & minoribus vtitur indumentis, & etiam in ſabbatho baptiſmali, & conſecratione fontium, & in immerſione cathecumenorum: cum ſcilicet transferuntur peccata eorum, ſimilibus vtitur indumentis. Cum autem his peractis adminiſtrationem accedit altaris, pontificalibus & pretioſis veſtibus infulatur, vt dicit magiſter in hiſtorijs. Rab. Salo. aliam rationem aſſignat dicens: quod cum veſtibus lineis intrabat ſanctumſanctorum, ne miniſter eſſet ſicut dominus, quod eſt ſic intelligendum, quia ſanctumſanctorum erat locus ipſius Dei, quaſi ipſum repræſentans, vt dictum fuit Exod. xxv. & ideo propitiatorium aureum, & aliæ quæ erant ibi aurea, erant quaſi quædam Dei ornamenta, propter q̄d pontifex nō debebat ibi ingredi cum aureis ornamentis, ſed miniſterium quod agebat extra ſanctum ſanctorum in ornamentis pontificalibus in quibus erat aurum (vt dictum fuit* Exodi 28.) *exercebat, & ſecundum vtrumque dictum, in tali mutatione veſtium, manus & pedes lauabat in labio æneo. & hoc eſt quod ſequitur.*

4 Relictiſque ibi. *ſ. veſtimentis prioribus.*

5 Lauabit carnem ſuam in loco ſancto. *Quia labium prędictū erat in attrio.*

6 Induetur que ueſtibus ſuis. *id eſt, pontificalibus ſibi appropriatis quia prius miniſtrauerat in veſtimentis lineis, quæ erant communia etiam ſacerdotibus minoribus, & conſequenter deſcribitur conſummatio miniſterij, cum dicitur.*

7 Et poſtquam egreſſus obtulerit &c. *Et patet litera ex prædictis. Et ſubditur quid debeat facere ille, qui duxerat hircum in deſertum, cum dicitur.*

8 Ille uero qui dimiſerit caprum emiſſarium, lauabit ueſtimenta ſua & corpus aqua. *Per aſperſionem aquæ expiationis, ī qua erant commiſti cineres vaccæ rufę.*

9 Vitulum autem & hircum, qui pro peccato fuerāt immolati, & quorum. &c *Sequitur.*

10 Aſportabunt foras caſtra. *ad deſignandum, quod deberet totaliter a peccato elongari, quantum ad actum & circunſtantias, & occaſiones peccati.*

11 Et quicunque combuſerit ea, lauabit ueſtimēta ſua, & carnem aqua &c. *aqua aſperſionis modo ſupradicto.*

* 1 Me e

A a *Menſe autem ſeptimo.* ORIGEN. In qua ſolẽnitas repropitiationis,& in qua ſola pōtifex ſolus indutus omnibus pontificalibus veſtibus & ſemel in anno, ingredit in ſanctaſanctorum. Populũ enim derelinquens, ingreditur vbi eſt repropitiatorium, & ſuper repropitiatorium cherubim, vbi eſt arca teſtimonij & altare incenſi, quo acceſſus eſt ſoli pōtifici. Pontifex eſt Chriſtus qui per totum annum cũ populo erat, de quo dicitur: *Euãgelizare pauperibus miſit me, & vocare annum acceptum domini.* Et ſemel in iſto die repropitiationis intrat in ſanctaſanctorũ, id eſt impleta diſpenſatione penetrat cęlũ, & intrat ad patrem, vt faciat eũ propitiũ, & exoret pro omnibus in ſe credentibus. Dies repropitiationis manet nobis, donec

carnẽ aqua, & ſic ingredietur caſtra. Eritq. vobis hoc † legi-
a timum ſempiternum. † Menſe autem ſeptimo, decima die 1
a Veniet dies cum auferetur ab eis ſponſus, & tunc ieiunabunt.
menſis affligetis animas veſtras, nullumq. facietis opus, ſiue
a In quo paſſus eſt Chriſtus.
indigena, ſiue aduena, qui peregrinatur inter vos. In hac die
expiatio erit veſtri atque mũdatio, ab omnibus peccatis ve-
a Omne ſeruile opus non facietis in eo.
ſtris, coram domino mundabimini. Sabbathum. n. requie-
tionis eſt, et affligetis animas veſtras religione perpetua. Ex- 2
a Chriſtus, quia Iudæorum ſacerdotes non poterant, impoſſibile. n. erat ſanguine taurorum aut hircorum peccata auferri. b Vnxit te Deus, Deus tuus oleo lętitiæ prę conſortibus tuis.
piabit autem ſacerdos, qui vnctus fuerit, & cuius manus ini
a Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. Pſal. 109. a.
b Obediens patri vſque ad mortem. Phil. 2. b.
c Pro ſacerdotib. Iudæorum, qui hęc conſummare non poterant, de quib. Chriſtus ſecundum carnem.
tiatæ ſunt, vt ſacerdotio fungatur pro patre ſuo. Induetur q.
b † ſtola linea & veſtibus ſanctis, et expiabit ſanctuariũ, et ta-
bernaculum teſtimonii atque altare, ſacerdotes quoque et
vniuerſum populum. Eritq. vobis hoc legitimum ſempiter
nũ, vt † oretis pro filiis Iſrael, et pro cunctis peccatis eorum
a Quia Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus eſt. 1. Pet. 3. e.
ſemel in anno. Fecit igitur ſicut pręceperat domin⁹ Moyſi. 3

donec occidat ſol, id eſt mundus finẽ accipiat. Stamus enim pro foribus, operientes pontificem noſtrum, commorantem intra ſanctaſanctorum, & orantem pro peccatis eorũ, qui ſe expectant, ſuper quos ſors eius venerit, vt ſint pars domini, & electio, non pro ea parte quæ pro indignitate ſua ſpernitur & abiicitur. Vnde dicitur hircus apompæus, id eſt abiectus & refutatus.

D
† ſtatutum
Hircus a pompęus.
† veſtibus lineis.

b *Stola linea.* ✻ RADVLPHVS. Linum cũ de terra naſcatur multo labore, natiuũ colorem deponit, & quem prius nō habuerat, candorem aſſumit. In lino ergo caſtitas intelligitur, quia caro noſtra, de
4 immundo cōcepta ſemine, ſine multa corporis & ſpiritus afflictione, ad munditię honeſtatem nequaquam perducitur.

Lib. 12. in Leuit. c. 1.

E

NICOLAVS DE LYRA.

1 Menſe autem ſeptimo, &c. *Hic conſequẽter deſcribitur circa expiationem ritus ſucceſſionis: quia pertinebat ad ſummum ſacerdotẽ miniſterium illius diei, præmittitur tamen tempus, cum dicitur:*

1 Menſe autẽ ſeptimo decima die mẽſis. *In reuolutione cuiuslibet anni,* affligetis animas veſtras. *Quia ſicut pdictũ eſt, erat dies expiationis peccatorũ ſacerdotũ & totius populi, ideo generaliter omnes debebant per ieiuniũ affligi in corpore, & per debitã cōtritionẽ, in mẽte.*

2 Expiabit autem ſacerdos, qui unctus fuerit & cuius manus initiatæ, &c. *Id eſt ſummus ſacerdos, qui in officio patris ſucceſſerit, & exequetur officium expiationis ſicut prædictum eſt.*

3 Fecit igitur. *Scilicet Aaron, qui erat ſummus ſacerdos.*

4 Sicut præceperat dominus Moyſi *Quia adueniẽte decima die ſeptimi menſis celebrauit dictam expiationem, eo modo quo ſupra determinatum eſt.*

ADDITIO

In capitulo 16. vbi dicitur in poſtilla. Vitulũ offert pro peccato. *Cum iſte vitulus non ſolum ab Aaron, ſed a ſucceſſorib. ſuis ſemel in anno, ſ. in die expiationis eſſet offerendus, vt patet in fine capituli huius, non videtur rationabiliter dictũ, quod offerebatur pro peccato Aaron, ad nihil. n. videbatur proficere ſummis ſacerdotib. ipſi Aaron ſuccedentibus, facere memoriam prædeceſſoris ſui, de hoc in quo peccauit, merita enim patrum præſentantur a filijs in ſuis orationibus ſicut in multis locis habetur, non autem demerita, vnde melius videtur dicendum, ꝙ vitulus iſte offerebatur pro peccato proprio ſummi ſacerdotis offerentis, quicunq; eſſet ille, quia nullus erat ſine peccato, vnde ſequitur in litera:* Cũq; obtulerit vitulũ, orabit ꝓ ſe & pro domo ſua. *& hoc eſt et ꝙ dicit Apoſtolus ad Heb. 9.* In ſcdo aũt introibat ſemel ĩ anno ſolus pōtifex, nō ſine ſanguine quẽ offerret pro ſua & populi ignorãtia. *Quod autem aries immolaretur in memoriam arietis Iſaac, eſt conſonum rationi. ſ. vt Deus haberet in memoria merita patrum. ſ. Abraam immolantis, &c. & Iſaac, qui ad immolandum ſe obtulit.*

REPLICA *correctorij contra Burgen.* *In c. 16. poſtillator dicit oblationem vituli ſemel per ſummum ſacerdotem factam in anno inter cętera in rememorationem peccati Aaron. Sed Burg. dicit hoc irrationabile, quia nihil proficiebat ſummis ſacerdotib. huiuſmodi memoria, etiam quia in orationibus debent rememorari merita patrum, nō demerita. Reſpondeo ꝙ rationabile eſt, vt in orationib. & oblationib. fieret rememoratio non modo virtutis, ſed etiam peccati prædeceſſorũ. Ibi enim fit rememoratio collatę gratiæ, hic remiſſionis, & veniæ, & ablationis culpę. Quid mirũ ſi vitulus non pro peccato Aaron, ſed in memorationem peccati Aaron offeratur, ſicut aries in memoriã obedientię Iſaac? &c. Nec eſt verum ꝙ ſolum merita patrũ, non demerita reducantur ad memoriam orantium & offerentium, quia ſcriptura ſacra plena eſt huiuſmodi modis orandi.* Peccauimus cũ patrib. noſtris, &c. *Vide Danielẽ, Heſter, Tobiã, Iudith. &c. Nec eſſet irrationabile, ꝙ quilibet ſacerdos offerens vitulũ, reduceret ad memoriã, ꝙ illius vituli oblatio eſſet memoria ablutionis culpę proprię, ſicut quondã fuit culpę paternę, quę erat in vituli fabricatione, & ſicut vitulus aliquando fuit populo cauſa idolatrię, ita eius immolatio ſit memoria placationis diuinæ, dũ hoc Deo mactare ſtuduerit, ꝙ aliquando ſtultus populus adorauit, &c. quę non irrationabiliter ad memoriam reduci poſſunt.*

F

CAP. XVII.

a ET *locutus eſt &c.* Præſenti lege demōſtratur quia nō tm̃ Moyſi, ſed omnibus communiter loquitur dominus Omnes ſcire cupit quod omnib. expedit, legem. ſ. temporaneam eſſe, & expleto ſuo tempore, obſeruari ſuperuacue. Expletio vero temporis, perfecta deſtructio loci, in quo ſacrificia pręcepit offerri, intimando eum qui extra caſtra ſiue foris tantum extra tabernaculum teſtimonij ſacrificauerit, interire de populis ſuis ut ſcilicet deſtructo tabernaculo, & loco, ſacrificia finem habeant. Sanctas uero actiones & quæ ædificant humanam mentem,

CAP. XVII.

Omnibus communiter datur hęc lex.
ET locutus eſt dominus ad Moyſen dicens: Lo- 1
quere Aaron et filiis eius, et cunctis filiis Iſrael,
a Autoritas præcepti. Non homo.
et dices ad eos: Iſte eſt ſermo quẽ mandauit dominus dicens:

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XVII.

ET locutus eſt dominus. *Poſtquam actum eſt de purgatione generali, quę fiebat per quędam ſacrificia (vt viſum eſt) hic conſequenter agitur de loco ſacrificij, & primo determinatur ſacrificij locus: ſecundo excluditur Gentilis modus, ibi:* Homo quilibet de domo Iſrael. *Circa primum prohibetur extra locum ſacrificij immolatio, ſecundo oblatio, ibi:* Homo de filiis Iſrael. *Circa primum dicitur ſic.*

hiente, vt patrē & matrē honorare, & proximos diligere, & ſi- milia, loco non circūſcripſit, quia ſemper pſunt, & cū euāge- lio conuenīūt. Quicunq; ergo nūc figuras agunt deſtructi loci, ſanguinē effundunt, & cōmunē conuerſationē maculant, in- cōe peccant, ſicut qui ſanguinem fundunt. Eorum quoq; ſan- guinem fundunt, quos exemplo ſuo in errorē mittunt. domo edatur. Non enim ſacrificiū illud efferēdū eſt in hære- ticorum domos, imo hæreticorum conuenticula fugiēda ſunt.

c *Et nequaquam vltra immolabunt hoſtias ſuas dæmonibus, &c.* Cū à domino dictum ſit: *Non facies tibi idolum, nec omnem ſimilitudi- nem eorum quæ in cœlo ſunt ſurſum, & in terra deorſum, & quæcunq; ſubtus terram*: conflatilem vitulum fecerunt, & ei ſacrificium obtulerunt, abligurire cupientes ſacrificium. Lex ergo quaſi pedagogus eorum pcipit Deo ſacrificare, vt in hoc occupati abſtinerent ſe à ſacrificio idolatriæ. Talia tamen ſanciuit ſacrificia, quibus myſteria ſignificentur futura.

Exo. 20. c.

a *Homo quilibet, & cæt.* Quaſi figuræ legis temporales ſunt, & in loco certo ſunt, quo deſtructo non poſſunt manere.

† teſtimonii.

b *Si occiderit ouem.* AVGVSTIN. Non de his dicit qui occident ad vſum veſcendi. Priuata enim ſacrificia prohibuit, ne ſibi quiſque ſacerdos eſſe audeat, ſed illuc afferat vbi per ſacerdotem offerat. Hoc namque in conſuetudine tapendum præmonuit. Cum ergo non liceret offerri ſacrificia, niſi in tabernaculo, cui templum ſucceſſit, Helias tamen extra templum ſacrificauit, quando & ignē de cœlo impetrauit, &

Q. 56. in Leuit.

† quicunque.

3. Re. 18. f.

† offerat.

a Homo quilibet de domo Iſrael, ſi occiderit ouem, aut bouē, 1
b ſiue capram in caſtris vel extra caſtra, & non obtulerit ad 2

a. Vbi tantum licet offerri. — Homicidii.

oſtium † tabernaculi oblationem domini, ſanguinis reus 3
erit. Quaſi ſi ſanguinem fuderit, ſic peribit de medio populi
ſui. Ideo ſacerdoti offerre debent filii Iſrael hoſtias ſuas, quas 4
occidunt in agro, vt ſanctificentur domino ante oſtium ta- 5
bernaculi teſtimonii, & immolent eas hoſtias pacificas domi-
no. Fundetque ſacerdos ſanguinem ſuper altare domini ad
oſtium tabernaculi teſtimonii, & adolebit adipem in odorē
c ſuauitatis domino: & nequaquam vltra immolabūt hoſtias 6

Recedendo à vero ſponſo.

d ſuas dæmonibus, cum quibus fornicati ſunt. Legitimum
ſempiternum erit illis, & poſteris eorum. Et ad ipſos di-

Lxx. Homo, homo. — a Quia Chriſtus ſemel pro peccatis noſtris mortuus.

e ces: Homo † de domo Iſrael, & de aduenis, qui peregri- 7

a Iam perfectum non modo in ... ptum.

nantur apud vos, qui obtulerit holocauſtum ſiue victi- 8
mam, & ad oſtium tabernaculi teſtimonii non adduxerit 9

Lxx. homo, homo.

eam, vt † offeratur domino, interibit de populo ſuo. Homo 10 11
f quilibet de domo Iſrael & de aduenis, qui peregrinantur in- 12

d *Cum quibus fornicati.* Idolatriam fornicationem vocat, quia Deo deſpōdit ſibi animas noſtras. Dicitur ergo fornicatio ab illo diſceſſio. Terret etiam eos qui in carne fornicantur, cū peccatū fornicationis comparat idolorū cultui & dæmonū oblationi.

e *Homo de domo Iſrael, &c.* AVGVSTIN. Sicut ſuperius: ... Similiter ... [illegible]

prophetas dæmoniorum cōuicit. Sed cum iubet ille qui legē cōſtituit, aliquid fieri quod in lege prohibuit, iuſſio ipſa pro lege habetur, quia à legiſlatore datur. Spiritus enim Dei qui erāt in Helia, quicquid in hac refecit, contra legem eſſe non potuit, quia dator eſt legis.

✠ PROC. Prohibentur Iudæi alibi quā ad tabernaculum victimas cædere. & in hunc modū ab idololatria illos dehortatur Moyſes. Nam ſi ciu concederetur immolandi plena poteſtas, facile profecto prolaberetur in veterā religionē, & exorietur illud poetæ: Alius alii deorum ſacra faciebat. Hinc ſatis manifeſtū eſt, in ſolis tabernaculis ſanctis, neque in Eccleſiis peragendū eſſe Chriſti myſteriū. Nā de agno paſchali preceptū eſt, ī vna domo

Sic idem repetitur mandatum, neceſſariū & vtile oſtenditur, ſed tñ ſuperius tantummodo occidentem, ut faceret ſacrificium, ſed non perficiētē iuſſit puniri. Ait enim: *Qui occiderit bouem, aut ouem, ſiue in caſtris, ſiue ext. caſtra, etc.* Vbi prohibetur ab eo quod tētat, hic aūt ait: *Qui obtulerit holocauſtum ſiue victimam, &c.* iā pfectū ſacrificium ſignificans, pari tñ pena plectuntur. Qui. n. incipit, & ſi liceat facere, nihil differt ab eo qui fecit. Vtriq. enim pena deputat, vt de populo ſuo eiciatur, ne de circūciſione glorietur, ne de genere Iſrael dicatur; ſed inter preputiū habentes reputetur. Qui ergo nunc legis figuras ext. templum celebrant; fruſtra ſe Iſraelitis vel Iudæos iactant.

f *De aduenis.* Gentilib. qui non ſunt coniuncti Iudeis ſed apud nos.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Homo quilibet, &c. *Non eſt intelligendum hoc de qualibet occiſione, quia licitum erat talia animalia, quæ ſunt etiam immolatitia occidere in caſu & comedere, non ſolum ext. teplum, ſed etiam ext. Hieruſalem, vt habetur Deut. 12 ſed intelligitur de occiſione per modum ſacrificij, quæ non fuit licita ext. atrium templi, poſtquam templum fuit ędificatum per Salomonem, nec ext. atrium tabernaculi ante templi ædificationem; & hoc notatur per hoc quod ſubditur.*

2 Et non obtulerit ad oſtium, &c. *Ex quo patet, quod loquitur de occiſis per modum ſacrificij.*

3 Reus erit. Quaſi ſi ſanguinem fuderit. *ſ. humanum, quia puniendus eſt, ſicut de homicidio.*

4 Ideo ſacerdoti offerre debent filii Iſrael hoſtias ſuas. *Aliter enim vſurparent ſibi officium ſacerdotis, ſicut faciunt idolatræ, vnde ſubditur.*

De conſe. d. 2. c. non oportet.

5 Quas occidunt in agro. *Id eſt occidere conſueuerunt. Idolatræ. n. in agris & alijs locis indifferenter pro ſua voluntate immolabāt hoſtias idolis, & in hoc filij Iſrael imitabantur eos ſaltem, pro magna parte, antequam per legem eis datam determinaretur locus ſacrificij, ſcilicet ipſum tabernaculum ante ædificationem templi, & poſtea ipſum templū quod ſucceſſit tabernaculo.*

6 Et nequaquam vltra immolabunt hoſtias, &c. *Sicut faciebāt ante dationem legis, ritum Gentilium imitantes.*

7 Homo de domo Iſrael. *Hic conſequenter prohibetur ext. locum ſacrificij determinatum oblatio, cum dicitur.* Homo de domo Iſrael *id eſt Iudæus natione.*

8 Et de aduenis. *Id eſt de conuerſis ad Iudaiſmum.*

9 Qui obtulerit holocauſtum, &c. *Hoc dicitur ad comprehendendum omne genus ſacrificij.*

10 Et ad oſtium tabernaculi teſtimo. &c. *i. ext. locum determinatum à Deo quodcunq; ſacrificium obtulerit.*

11 Interibit de populo ſuo. *Et ſic patet, quod eandem penā incurrit immolans ſacrificiū ext. locum determinatum à Deo & offerens, & ideo ſi vnus immolaret ſacrificium laudis, & alius offerret, pari pena eſſent puniendi. Sciendum autem, quod immolare ſacrificium & offerre ext. tabernaculum vel templum, fuit prohibitum ad vitandum idololatriam, ad quam Iudæi erant proni, quia ſi licitum fuiſſet cuilibet immolare vbi vellet, ſicut faciebant Gentiles idololatræ, cito ad Gentilem ritum declinaſſent. Si aūt aliqui ſancti legūtur immolaſſe & obtuliſſe ſacrificium extra tabernaculum, ſicut de Manue legitur Iud. 13. Vel extra templum ſicut de Helia legitur 3. Regum 18. hoc fuit per reuelationem Dei, ſicut patet de Manue, qui hoc fecit per monitionem Angeli. Et* Helias *in monte Carmeli fecit hoc inſtinctu ſpiritusſancti, quod patet in miraculo ſequenti, quia ignis deſcendit de cælo & conſumpſit ſacrificium eius in ſignum diuinæ acceptationis. Illa enim quæ ſunt mala, eo quod prohibita, quia poſſunt eſſe occaſio mali, cuiuſmodi eſt offerre ſacrificium Deo extra locum determinatum, ſunt diſpenſabilia, ſecus autem eſt de his quæ ſunt per ſe mala, nec poſſunt per ſe fieri.*

12 Homo quilibet de domo Iſrael, & de aduenis q pereg. &c. *Hic conſequenter prohibetur modus gentilis. Gentiles enim aliqui ſanguine animalium immolatorum idolis, edebant, & ideo prohibitus fuit generaliter Iudæis eſus ſanguinis, non ſolum ratione prædicta, ſed ne per hoc promptiores fierent ad effundendum ſanguinem humanum, hoc eſt quod dicitur.*

9 Qui — ✠ 1 Si

MORALITER.

✠ In hoc capitulo cū dicitur: 12 *Homo quilibet de domo Iſrael, ſi occiderit ouem, &c.* Nō prohibetur quelibet occiſio animalis, ſed illa quæ fit per modū ſacrificii vel oblationis, quæ prohibita fuit fieri ext. locum à Deo determinatum, quod primo fuit tabernaculum Moyſi, poſtea vero templum Salomonis, & vtrunq; figurata fuit eccleſia, ext. quam non eſt licitum facere ſacrificium, ſicut faciunt hæretici & ſchiſmatici.

✠ Sangui

nos. Apud eos quippe fuimus, ut legem eorũ & prophetas, & promiſſiones hæreditatē habentes, non tamen ipſis ſed Deo adhærentes; ppterea iuxta Lxx. homo homo dixit, vt oſtendat tam, eos qui in circuncisione, quam qui in præputio adhærent Deo, hoc debere mandatum ſeruare.

ne alteri noceamus, propterea percutienti maxillam iubet alterā dare, & auferenti pallium, tunicā dimittere, & non iudicio cōtendere, ne ex contentione velimus etiā nocere, ſed patiendo ipſum corrigere. Ideo legiſlator ſanguinis mandatū recapitulat, ut fraudes, & aſtutias nocēdi varias auferat, dicēs: Matth. 5. f.

a *Comedē ſang. & ret.* Sanguinem; homicidium itelligimus: fratris odium, homicidium eſt. *Qui enim odit fratrem ſuum, homicida eſt.* Abſtinendum eſt igitur ab omni odio fratrū, quia ſuper talem animā, quæ talem comedit ſanguinem ſecūdum illud; *Qui deuorant plebem meam ſicut eſcam panis,* obfirmat faciem ſuam Deus, Chriſtum ſc. qui eſt imago patris: *Qui etiam videt filium, videt & patrem*. Ipſe enim iudex eſt; de quo dicitur: *Vultus autem domini ſuper facientes mala; vt per. de ter. me. e.* Ipſe autem comedētem ſanguinē perdit de populo ſuo, de cōmuni. ſ. hominū genere, qa ſicut immiſericordem & impiū cum malignis ſpiritibus mittit in ignem æternum, *qui præparatus eſt diabolo & angelis eius.* Vt autem oſtenderet quantum debeamus eſſe īuicē miſericordes; quātū diligentes, oſtendit; quia pro expiatione noſtra ſanguinem ſuum fuderit dicens: *Ego dedi illum vobis. ſanguinem ſ. Chriſti.*

a ter † eos, ſi comederit ſanguinẽ, obfirmabo faciẽ meã contra 1
a Vita. ſ. carnalis, quæ finitur morte:
b animam illius, & diſperdam eam de populo ſuo, quia anima 2
a Sanguinem Chriſti.
carnis in ſanguine eſt; & ego dedi illum vobis, vt ſuper al- 3 4
a Crucem in qua ſalus eſt ſanguis. Alias meo. b Chriſti. c Suæ, quæ ab ipſo plaſmata eſt cum carne aſſumpta.
tare meum expietis pro animabus veſtris, & ſanguis pro animæ piaculo ſit. Idcirco dixi filiis Iſrael: Omnis anima ex vobis non comedet ſanguinem, nec ex aduenis, qui peregri- 5
c nantur inter vos. Homo quicunque de filiis Iſrael, & de
d aduenis, qui peregrinantur apud vos: ſi venatione atque au-
Quemlibet vulgarem carnalem & paſſionibus incubantem, ſed cauſarum communium expertem.
e cupio ceperit feram vel auem, quibus veſci licitum eſt, 6
a Orando, confitendo. Vnde Pſal. Effundo in conſpectu eius orationem meam. b Peccatum quod peccauit. c Id eſt peccata quæ commiſſa ſunt ex fragilitate fraterna nolite exponere: ſed ſanguinem eius, qui capi viſus eſt, tradite terræ operientes, ſcilicet venia & compaſſione: huic autem comedit, qui diffamat peccatum proximi: quia animæ mors, peccatum.
f fundat ſanguinem eius, & operiat illum terra. † Anima enim omnis carnis in ſanguine eſt: Vnde dixi filiis Iſrael: San- †
guinem vniuerſæ carnis non comedetis, quia anima carnis in ſanguine eſt, & quicunque comederit illum, interi-
a In peccato mortuum.
g bit. Anima quæ comederit morticinum, vel captum a be- 7
a A diabolo qui peius eſt: intantum. n. mortuus eſt, vt eum captum teneant demones. b Hominem exteriorem.
h ſtia, tam de indigenis quam de aduenis, lauabit veſtimenta 8
a Interiorem. b Sanguini vel lachrymarum.
ſua, & ſemetipſum aqua, & contaminatus erit vſque ad veſpe-
Prædicta. Vel fiet.
ram, & hoc ordine mundus erit. Quod ſi non lauerit veſtimenta ſua, vel corpus, portabit iniquitatem ſuam.

Siue venatione, ſiue aucupio, &c.
d *Venatione.* Fraude, quæ ad ſanguinem vitāq; pertinet. Vnde: *Captabant in animam iuſti; & ſanguinem innocentem condenabāt*: Psal. 43. d Et rurſus, *Anima noſtra ſicut paſſer, erepta eſt de laqueo venantiū.* Psal. 123. a Hoc eſt, ſi peccātem viderit eū, qui venationi & dolo, ex infirmitate vel ſimplicitate expoſitus eſt.
e *Vel auem, &c.* Eū ſ. qui a terrenis ſe remouet, quibus veſci licitū eſt, tales enim violenti & auari comedunt. Vnde; *Si inuicem comeditis, videte ne ab inuicem conſumamini.* Gal. 5. c. E † 32. q. 2 c. Vel quoniam prius erant iuſti, recte inter munda computantur.
f *Operiat illum terra, &c.* Peccata confitentium terra operit, tanquam inferius remanentia, & per pœnitentiam mortificata, quorum prohibitus eſt clamor ad cælos aſcendere, quo aſcendebat clamor Gen. 18. c. Sodomorum, qui nolebant pœnitere.

b *Anima carnis.* AVG. Aliquid vitale eſt in ſanguine, quia per ipſum maxime in hac carne viuitur, qui per omnes venas corporis diffunditur. Ipſam vitā corporis vocauit animam, non non vitā quæ migrat ex corpore, ſed quæ morte finitur. Qua locutione dicimus iſtam vitam tēporalem eſſe, non æternā, moralem, nō immortalē, cum ſit immortalis anima quæ portatur ab angelis in ſinu Abrahæ, & cui dicitur: *Hodie mecū eris in paradiſo.* Secundo hoc dicit Apoſtolus: *Non facio animam meam pretioſiorem me*: vbi ſe oſtēdit paratum mori pro euangelio, Animam enim quæ migrat ex corpore, pretioſiorem faciebat, cui tantum meritum acquirebat.
c *Homo quicunque.* ISICHIVS: Multa Deo cura eſt de nobis, ne al-

g *Anima quæ comederit, &c.* Superius dictum eſt. Quæ tetigerit morticina a beſtiis capta. i. qui in talib. cōmunicauerit: hic autem dicitur: *Anima quæ comederit.* totū. n. ſ. peccatum ſuum fecerit, & ex eo voluntatem ſuam expleuerit.
h *Lauabit veſtimenta ſua, &c.* PROC. Quæ dicuntur de abluendis veſtib. huc pertinent, ut eluamus mortifera opera, ut puri repetiamur in futuro ſeculo. Nā, inquit, impurus erit vſq; ad veſperā, & purus erit. Veſpera portendit conſummationē. Idcirco agnus immolabatur ſub veſperā mūdi. Qui vero nō fuerit lotus, ſed immūdus illuuie, nec induerit ſplēdidū veſtitū, ſ. in ſpiritu, is, inquā, accipiet ſuam iniquitatem. Ideo fertur, *Qui non fuerit natus in aqua & ſpiritu, in regnum cæleſte non ingredietur.* Ioan. 3. F Quibus uerbis percelluntur impij & increduli.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Si comederit ſanguinem. *In Hebræo habetur* [illegible] *chol. dam, id eſt omnem ſanguinem. Ex quibus patet quod eſus ſanguinis generaliter eſt prohibitus.*
2 Obfirmabo faciem meam, &c. *Id eſt firmiter & abſque retractatione puniam eum morte.*
3 Et diſperdam eam, &c. *Semen eius delendo.*
4 Quia anima carnis, *id eſt vita,* in ſanguine eſt, *id eſt principaliter ibi conſiſtit.*
5 Et ego dedi illum uobis, ut ſuper altare. *Quia ſanguis animalium immolatorum pro peccatis filiorum Iſrael partim ponebatur ſuper altare holocauſti, & partim effundebatur ad baſim eius, vt frequenter dictum eſt ſupra. Sequitur.*
6 Quibus veſci licitum. *ad excludendum feras & aues immundas ſupra determinatas &c.* Leuit. 6. d
7 Anima quæ, &c. *conſequenter prohibetur alius modus Gentilis, quia aliqui Gentiles, comedebant carnes animalium per ſe mortuorum, vel laceratorum a beſtiis, quod prohibetur hic. & intelligitur de animalibus ſecundum ſpeciem ſuam licitis ad eſum, & hoc fuit ſuperius prohibitum, ideo tamen hic replicatur, vt ſi aliquis fecerit contrarium per ignorantiam, & poſtea delictum ſuum cognouerit, ſciat quid debeat facere, quod oſtenditur ſtatim ibi.*
8 Lauabit veſtimenta ſua & ſemetipſum aqua, &c. *Et patet litera ex ſupradictis.*

MORALITER.

* † *Sanguinem vniuerſæ carnis non comedetis, &c.* Per hanc prohibitionem moraliter intelligitur prohibitio detractionis, in qua comeditur ſanguis animarum, & ſimiliter homicidij, per quod effunditur ſanguis corporum, & ſic traditur beſtiis, & auibus ad incorporandum, & ſimiliter prohibetur oppreſſio innocentium, in qua comeditur ſudor & ſanguis eorum.

NICO-

C A P. X V I I I.

A a Ego dominus. Quaſi dicat cognoſcite veſtrum creatorem, diligenter ſeruare eius præcepta.

✻ Theod. Quod Moyſes fere vbiq; vſurpat de Deo loquens id Paulus filio Dei proprium aſcribit.

Qō. 24. in Leuit.

b Iuxta conſuet. Intentionem totius legis aperit, vt à malis ſ. abſtineamus, & bona teneamus.

Deut. 32.

Vbi ſupra * ſum.

✻ Theodoret. Quidam aiunt illa à Deo eſſe interdicta, quæ nuſquā acciderunt, quis enim ferat vt matri ſuæ permiſceatur? Nunquam Deus interdixit, eo quod a nemine tentatū eſt. Teſtimonio eſt huius legis procmium: *Iuxta conſuetudinem terræ Aegypti non facietis*. Docet enim quę perpetrata ſunt ab eis, & talia phibet agere. Quod autem ſimilia multa perpetrentur, teſtes ſunt Perſæ, qui ī hūc vſque diem, matrib. ſororib. & fillabus, nuptiarum lege permiſcentur.

✻ Proc. Oſtendit Deus ſuas cōſuetudines plurimum differre a conſuetudinib. hominum, hortaturq; vt redeant in viam, ex qua deflexerunt impie, vnde habetur in pſalmo: *Vide an via iniquitatis ſit in me, & deduc me in ſemitā æterna.*

Lib. 13. in Leu. 2. c. 4.

✻ Radvl. Difficile antiquus vſus deponitur, maxime ſi illi ad quos tranſimus in eadem peruerſitatē inueniātur. Quaſi enim duplici acie cōtra nos pugnā cōſurgit, cū hinc recolim⁹ mala quæ fecimus, illinc corā oculis quotidie habemus, quos ad peccandū imitari poſſimus. Ille itaq; Dei populus, neceſſario fuerat pmonendus, vt malitiā vbiq; diffuſam attētius euitaret, ne aut priſtina ſua conſuetudine traheretur, aut habitatorum regionis ad quā vocabatur, peruerſitatem imitaretur.

C A P. X V I I I.

Locutuſque eſt dominus ad Moyſen dicēs: 1
Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos: E- 2
Qui hoc præcipio. Cuius vos ſerui.
go * Dominus Deus veſter: Iuxta conſue- 3
Lxx. ſtudia.
tudinem terræ Ægypti, in qua habita-
ſtis, non facietis: & iuxta morem regio- 4
nis Chanaan, ad quam ego introductu-
Religionibus.
c rus ſum vos, non agetis: neque in † legitimis eorum ambu- 5
a Id eſt quæ ex iudicio & diſcretio præcipio.
labitis. Facietis iudicia mea, & præcepta mea ſeruabitis, & 6
Proficiendo. a Hoc ſecundo dicit, in quo vetus & nouum teſtamentum innuit.
ambulabitis in eis: Ego dominus Deus veſter. † Cuſtodite 7
a Non auditores legis iuſti ſunt, ſed factores. 8
d leges meas atque iudicia, quæ faciens homo, viuet in eis. 9
a Quaſi rationalis, qui .n. accedit non eſt homo, ſed iumentum.
Genus proponit cui & ſpecies ſupponit.
e Ego dominus Deus veſter. Omnis homo ad proximam ſangui 10

c Neq; in. Non enim ſolū a fornicatione, auaritia, & ſuperbia, ſed etiā a diuinationibus & auguriis & omnium gētium ſuperſtitionibus præcipit abſtinere.

d *Viues in eis. Ego domi.* Quia in ipſis vera vita in Chriſtū credentibus, quia *qui videt filium, & credit in eum, habet vitam æternam*. Hoc in prioribus iudiciis & præceptis nō addidit: lex enim non viuificat, niſi euangelium ſuperueniat.

e *Omnis homo ad proximā.* Prohibet ne aſtute ad peccantes in lege, cognationis occaſiōe accedamus, vt tandem turpia facta eorum cognoſcentes prodamus, vnde ſubdit: Ego *dominus*.

Omnis homo. Lxx. *homo ad omnem domeſticam carnis ipſius non accedet, etc.* Quemadmodum .n. homo duplex, ſic duplicia pręcepta, interiorem & exteriorem hominē docentia. Lex exterior conſanguineis miſceri prohibet, ſicut gentes quarū hæreditatem accepturus erat Iſrael, qui adeo diſſolutus & deditus carnis voluptatibus, vt unus multas vxores acciperet, ut ſic ſaltē ab alienigenis abſtinerent. Generationes ergo legislator exequi-

N I C O L A V S D E L Y R A.
C A P. X V I I I.

Diuiſio.

1 Locutuſq; eſt dominus. *Poſtquam poſita ſunt præcepta amotiua immunditiæ, hic conſequenter ponuntur pręcepta ordinatiua vitæ, & primo quantum ad ordinationem communis ſtatus, ſecundo quantum ad ordinationem cultus, c. 21. Prima in duas, quia primo dantur pręcepta abſolute, ſecundo cum determinatione pęnæ c. 20. Prima adhuc in duas, quia primo ordinatur homo inquantum eſt principium propagationis, ſecundo prout eſt principium humanæ operationis, c. xix. Prima adhuc in tres, quia primo ponitur inductio ad obſeruantiam dicendorum: Secundo ſubditur explicatio pręceptorum ibi:* Omnis homo. *Tertio concluditur comminatio reſpectu tranſgreſſorum, ibi:* Nec polluamini. *Circa primū primo ponitur inductio ex auctoritate pręcipientis, cum dicitur,*

2 Ego dominus Deus ve. *q. d. licet ſim Deus omniū per creationem, & dominus per generalē gubernationē, ſum tamen ueſter Deus ſpeciali modo per eductionem de Aegypto, & legis dationē, & per ſpecialē protectionem & prouiſionem, ut patet ex decurſu libri Exodi.*

3 Iuxta conſuet. *Licet intendat excludere a filijs Iſrael omnem Gentilem ritum, & omnem modum viuendi inordinatum, tamen ſpecialiter exprimit Aegyptios, quia filij Iſrael diu habitauerat inter eos, et aliqua de ritu & moribus eorum acceperant.*

4 Et iuxta morem. *Quia in terra eorum habitaturi erant, & homines de facili accipiunt mores terræ in qua habent habitare, & potiſſime quia Aegyptij & Chananæi erant vitioſi in his quæ poſtea prohibentur* Iuxta morem, *id eſt, mores eorum non agetis.*

5 Neq; in legitimis eorum, &c. *id eſt in eorum ritu colendi ambulabitis. Secundo ponitur inductio ex vtilitate obedientiæ, cum dicitur.*

6 Facietis iudicia mea: *Quantum ad præcepta iudicialia.*

7 Et præcepta mea ſeruabitis. *Quantum ad moralia.*

8 Cuſtodite leges meas. *Quantum ad cęremonialia. Et quæ ſit utilitas huius obſeruationis, exprimitur cum dicitur.*

9 Quæ faciens homo viuet in eis. *Primo vita naturæ, quia ſecundū decurſum veteris teſtamenti patet q quādiu filij Iſrael ſeruauerunt Dei mandata, fuerunt in quiete & proſperitate, quando autem declinauerunt a Dei obedientiā, fuerunt dati in gladium, famem, & captiuitatem. Secundo vita gratię, quia licet opera legis ſecundum ſe accepta non iuſtificarent, tamen inquantum fiebant ex obedientia ad Deum, & fide mediatoris venturi, iuſtificabant, propter quod talis iuſtificatio in ſacra ſcriptura attribuitur fidei & obedientiæ ad Deum. Tertio vita gloriæ apud Deum, quia illa opera erant meritoria vitæ æternæ modo iam dicto, non tamen habendæ ſtatim, ſed amoto impedimento generali per mortem Chriſti.*

10 Omnis homo, &c. *Hic conſequenter ponitur explicatio præceptorum ordinantium hominē prout eſt principium propagationis. Debita autē propagatio impeditur dupliciter. Vno modo ex illegitimatione perſonarum. Alio modo ex inordinatā copula carnali, & ideo primo excluduntur perſonæ illegitimæ ad contrahendum, ſecundo caſus inordinatæ copulę, ibi:* Ad mulierem q patitur menſtrua. *Circa primū excluduntur primo perſonæ illegitimæ ratione conſanguinitatis; ſecundo ratione affinitatis, ibi:* Turpitudinem patrui tui. *Circa primum dicitur ſic.*

Omnis homo ad proximam, &c. *Non eſt intelligendū per hoc quod omnis gradus conſanguinitatis ſit prohibitus in contractu matrimonij, ſed illi gradus ſunt prohibiti qui inferius exprimuntur. Alij autem conceſſi intelliguntur.*

✻ 1 Tur

M O R A L I T E R.

✻ 1 *Locutus eſt dominus ad Moyſen dicens.* In hoc cap. ponunt prohibitiones de reuelationib. turpitudinum, per quas intelligunt moraliter reuelationes indebito modo factæ peccatorū occultorum, & pſonæ hic notatę ad perſonas diuerſorum ſtatuum poſſunt applicari. Per patrem .n. omnis ſuperior vel ſenior pōt intelligi, ſm illud. Eſt pater ætate, pater ille vocatur honore. Per patrem & amitam & nouercam omnis mulier ſenior uel bnēfica ſicut mater. Per fratrem carnalem ſeu legalem pōt intelligi omnis coæuus, & maxime canonicus. Per ſororem uero carnalē uel legalē oīs mulier coæua, maxime Xpiana. Per filium hominis, homo iunior & diſcipulus. Per filiam intelligit nurus vel neptis quocunq; modo, & omnis mulier iunior & diſcipula. Reuelare igit peccatū occultū cuiuſlibet perſonarum dictarum indebite, mortale eſt eius turpitudinem reuelare, & p peccata occulta iſtarum pſonarum intelliguntur peccata occulta omnium aliarum perſonarum, niſi ſm formam charitatis. ſ. ei qui præeſt & poteſt prodeſſe, & perſonarum & ſtatuum periculis præcauere.

✻ Ad mu-

a nis ſui non accedet, vt reuelet turpitudinem eius. Ego domi-
¶ Hac locutione cum his perſonis concubitum vetuit.
b nus. + Turpitudinem patris tui & turpitudinem matris tuæ 1
a ¶ Cum matre peccando. ¶ Ne confundantur generationes, & idem ſit filius & fratres.
non diſcooperies: Mater tua eſt, non reuelabis turpitudinem 2
eius. Turpitudinem vxoris patris tui non diſcooperies: tur- 3
pitudo enim patris tui eſt. Turpitudinem ſororis tuæ ex pa- 4
a ¶ Ex parte.
c tre ſiue ex matre, quæ domi vel foris genita eſt, non reuela- 5
bis. Turpitudinem filiæ filii tui, vel neptis ex filia non reue- 6
d labis, quia turpitudo tua eſt. Turpitudinem filiæ vxoris pa- 7
tris tui, quam peperit patri tuo, & eſt ſoror tua, non reuela- 8
bis. Turpitudinem ſororis patris tui non diſcooperies, quia † 9
caro eſt patris tui. Turpitudinem ſororis matris tuæ non re- 10
e uelabis, eo quod caro ſit matris tuæ. Turpitudinem fratris 11
¶ Alias patrui.
f patris tui non reuelabis, nec accedes ad vxorem eius, † quæ 12
tibi affinitate coniungitur. Turpitudinem nurus tuæ non 13
reuelabis, quia vxor filii tui eſt, nec diſcooperies ignomi- 14
g niam eius: Et vxorem fratris ſui nullus accipiat. Turpitudi- 15
nem vxoris fratris tui non releuabis, quia turpitudo fratris 16
a ¶ Id eſt, ne putes tibi ambas habere licere.
tui eſt. Turpitudinem vxoris tuæ & filiæ eius non reuelabis. 17

† propinqua.

† vxor fratris patris tui eſt.

Ac ſequitur per ordinem, a quib. continere debent, ne confundantur generationes, & diſpereant hæreditates talium coniunctionē turpitudinem appellat, vt abominandam horrendamq; oſtendat. Notādumq; quod cum in principio huius legis dixiſſet: *Ego dominus Deus veſter*: Iterauit, *ego dominus*, ſignificans, quia nobis carne coniunctus eſt, & noſtræ cognatiōis particeps, tantā ergo cognationem offendere dānabile eſt.

a *Ego dominus.* Non manifeſtans peccata hominum, ſed delēs & tegens quod fuerit confeſſione deletum vel detectum.

b *Turpitudinem*, *&c.* AVGVS. Prohibet cū matre concumbere. Ibi enim eſt turpitudo matris & patris. Nam poſtea prohi-

B bet nouercæ, ubi dicit: *Turpitudinem uxoris patris tui non reuelabis, turpitudo enim patris tui eſt.* Vbi expoſuit quomodo in matre utriuſque ſit turpitudo, id eſt patris & matris. In nouerca enim tantum patris eſt. Prohibet nos reuelare quęlibet peccata a cognatis vel amicis nobis credita, ne, ſ. maledictionē Cham patiamur, quia patris nuditatem fratribus patefecit, Patres intelligimus, de quib. Paulus dicit. *Seniorem ne increpaueris, ſed obſecra vt patrem. Fratres quoque & matres & ſorores*, de quib. addidit. *Iuuenes ut fratres, anus ut matres, iuuenculas ut ſorores*, poſtremo cum omnib. fidelib. cognationem habeamus, ſecundum illud: *Multi unum corpus ſumus in Chriſto, ſinguli autem alter*

C *alterius membra.* Iuxta Lxx. decem gradus cognationis enumerantur, cuius numeri ſunt oīa mandata legis, oſtendens quia quiſquis turpitudinē ſpiritualiū, carnalium vel cognatorum reuelat, totius legis trāſgreſſor eſt. In charitate.n. peccat, quę plenitudo legis eſt.

c *Foris genita eſt.* AVGV. Ex matre, ſi de priori viro ſuſcepta cū matre in domū uenit, ſed cū huiuſmodi ſorore rem hr̄e prohibet, ſi non licet turpitudinē ſororis reuelare ex quolibet parente, quanto magis ex utroq. Quid autem eſt, ꝙ interpoſita prohibitione concubitus, etiam cum ſuis neptibus ſiue de filia, ſequitur. *Turpitudinem filiæ uxoris patris tui non reuelabis.* Si enim hucuſque dixiſſet, intelligeremus etiam cum filia nouercæ prohibitum fuiſſe concubitum, quam ex priore uiro

D viro nouercæ peperiſſet, nec huius cui prohibetur, eſſe ſoror, vel ex patre vel ex matre. Cum uero addidit, *Quæ ex eodem patre ſoror tua eſt, non reuelabis turpitudinem eius* manifeſtat de ſorore eſſe factam prohibitionem, cum fuerit ex patre & ex nouerca, de qua iam ſupra dixerat. Sed forte apertus voluit prohibere, quod ſuperius dixit obſcure.

d *Filiæ vxoris*, *&c.* AVGV. Non cum filia nouercæ ex priori viro videatur prohibere concubitum, cū ei cui prohibetur ſoror nō ſit, uel ex patre uel ex matre, addidit quod ex eodem patre.

Vbi ſupra.

e *Turpitudinem fratris patris*, *&c.* AVGVSTI. Quæritur utrum hoc, uiuo fratre an mortuo prohibitum ſit? Si fratre uiuo, hoc in generali continetur præcepto, quo prohibetur homo ad alienā vxorem accedere. Quid eſt ergo quod tam diligenter domeſticas perſonas propriis diſtinguit prohibitionibus? Num enim quod prohibet de vxore patris, id eſt de nouerca, uiuo patre accipiendū eſt, & non potius de mortuo, viuo enim parte quis neſciebat eſſe prohibitum, cum oīs aliena vxor prohibeatur? Videtur ergo de his perſonis loqui, ꝙ poſſunt nō habētes viros cōuenire in matrimoniū, niſi fuerit lege prohibitum, ſicut fertur eſſe conſuetudo. Perſarum. Sed ſi fratre mortuo ītelligat hoc eſſe prohibitū, mortuo fratri non erit ſemen ſuſcitandum. Sic ergo accipiendum eſt. Non licet ducere uxorē fratris defuncti, ſi defunctus poſteros reliquit. Vel prohibitū eſt uxorem fratris duci, cui datus eſt libellus repudii. Poſſet.n. aliquis putare quod talem liceret ſibi ducere, & adulterium non timere.

Quæſt. 60

E

Exo. 20.c.

✻ RADVL. Vnde Ioannes arguebat Herodem, quod uiuenti fratri tuliſſet uxorem.

Deut. 24.b

F

f *Nec accedes &c.* Lxx. *Et ad uxorem eius non introbis.* Proinde hanc.n. turpitudinem dicunt patris & fratris eius, id eſt patrui pudenda, i. vxoris.

Lib. 13.c.4

g *Turpitudinem uxoris fratris.* In matre cōcupiſcentia, actio intelligitur in filia, in nepte mors. *Concupiſcentia.n. parit, peccatum, peccatum, mortem*, uel aliud peccatum, ſicut Dauid ex concupiſcentia adulterauit, & pro adulterio occidit.

Iacob. 1.b.

a Vt re

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Turpitudinem patris. &, *pro id eſt*, Turpitudinem matris tuæ. In *hoc.n. prohibetur concubitus cum matre, quia ſi ipſa ſit uxor patris, tūc reuelatur turpitudo patris, quia uir & uxor ſunt una caro, & ſic eſt ibi reuelatio duplicis turpitudinis ſc. patris & matris. Si autem non ſit uxor, tunc eſt ibi reuelatio vnius turpitudinis, ſ. matris & hoc eſt quod ſubditur.*

2 Mater tua eſt, non reuel. &c. *& patet.*

3 Turpitudinem uxoris patris tui. *id eſt nouercæ tuæ. Et in omnibus iſtis per reuelationem turpitudinis intelligitur quicunque concubus carnalis, unde & membra deſeruientia concubitui dicuntur uerenda.*

4 Turpitudinem ſororis tuæ ex patre. *tantum.*

5 Siue ex matre *tantum, & multo fortius ſi ex utraque parte.*

6 Quæ domi uel foris genita. *i. in matrimonio uel extra matrimonium.*

7 Turpitudinem filię filii tui, &c. *Cuius cauſa ſubditur, cum dicitur*, quia turpitudo tua eſt, *quia filius & filia ſunt de patris ſubſtantia.*

8 Turpitudinem filiæ uxoris patris tui. *Non eſt aliud præceptū a præcedenti de ſorore, ut ut dicunt aliqui, ſed eſt magis explicatiuū cauſæ, cum dicitur.*

9 Et eſt ſoror tua. *Scilicet ex parte patris. Vel dicendum, quod differt a præcedenti, ſicut pars a toto, quia in præcedenti prohibetur concubitus cum ſorore, tam ex parte patris, quam ex parte matris, & hoc ſiue genita ſit in matrimonio ſiue extra, hic autem prohibetur cōcubitus cum ſorore ex parte partis tantum, & genitæ in matrimonio.*

10 Turpitudinē ſororis patris tui. *i. amitę, & eodem modo prohibetur matrimoniū inter fratrem & taliam eiuſdē, quia idem gradus eſt*

11 Turpitudinē ſororis matris tuæ, &c. *Cuius cauſa ſubditur. cum dr̄:* Eo quod caro ſit matris tuæ, *quia ipſa & mater tua, in eodem gradu deſcenderunt a patre.*

12 Turpitudinem fratris patris tui. *Hic conſequenter excluduntur perſonæ ratione affinitatis. Et primo excluditur uxor auunculi, ſecundo nurus propria, uidelicet, cum dicitur.*

13 Turpitudinem nurus tuæ. *Cuius cauſa ſubditur, cum dicitur:*

14 Quia uox filii tui eſt. *Et per conſequens eſt una caro cum eo.*

15 Et uxorem fratris ſui nullus accipiat. *Hoc non eſt in Hebræo nec in libris correctis.*

16 Turpitudinem uxoris fratris tui non reuelabis. *Cuius cauſa ſubditur:* Quia turpitudo fratris tui eſt, *quia uir & uxor ſunt una caro.* Ex*cipitur tamen caſus, ſcilicet quando frater moritur ſine liberis, tunc enim frater uiuens non ſolum poteſt eam accipere in uxorem, ſed etiam tenetur eam accipere, ut ſuſcitet ſemen fratri ſuo defuncto, ut habetur Deuter. 25.*

17 Turpitudinem uxoris tuæ & filiæ eius non reuelabis. *In Hebræo habetur: Turpitudinem mulieris & filiæ eius, quia prohibetur accipi filia cum matre uel poſt ipſam.*

A a *Vt reueles ignominiam eius.* Quaſi familiare & cognatum eſt nobis peccatum. Vnde inuicem debemus condolore, & one noſtra portare, vt ad impleamus legem Chriſti, qui peccata
1.Reg.1.a. Gal.6.a. 1.Pet.1.d. noſtra portauit.
b *Sororem vxoris tuæ.* AVGVST. Non prohibet quamlibet ſuperducere, quod licebat antiquis propter abundantiam propagationis, ſed ſororem
Gen.30.b. quod tamen fecit Iacob, uel quia nondũ prohibitum lege fuerat, vel quia ſuppoſitionis fraude decept⁹ erat, quam uero poſterius accepit, de placito ueniebat, ſed iniuſtum erat priorem dimitti, ne faceret eã mœchari.
c *In pellicatum illius*
B *non accipies nec reuelabis.* Lxx. in zelum illius, quaſi hoc eſſet zelus inter ſorores, quaſi non ſit & inter non ſorores. An potius ne hoc animo fiat, ut in zelũ ſororis
1.Cor.7.c. Rom.12.d ſoror ſupducatur? *In pace nos uocauit Deus, pacẽ cum omnib. habeamus,* maxime cũ proximis. In Iudaica quoq; cõuerſatione nõ decet eccleſiaſticã ſuſcipere, nec typicũ paſcha cũ uero cele
Gal.5.a. brare, nec circũciſionẽ cum baptiſmate. Vnde Paulus: *Si circuncidimini, Chriſtus uobis nihil proderit.* Mortificata ergo Iudaica cõuerſatione eccleſię debet coniungi quę eſt ſoror legis, eoſdẽ habet doctores, eoſdem prophetas. Sed Iudaica conuerſatio æmulatur, quia ad eccleſiam tranſierunt diuitiæ eius. Vnde
Gal.4.c. Gen.30.b. Paulus ait: *Aemulantur vos non bene, ſed excludere uos, &c.* Vxor nanq; prior zelat, quia ſubintrat ſecunda. Vnde Lia ait: *Parũne tibi videtur, quod præripueris maritum mihi?*
Qõ.64.in Leuit. ſupra 15.d d *Ad mulierem.* AVG. Cum hoc ſuperius ſufficienter ꝓhibuiſſet, hic ẽt repetit, forte ne in ſuperiorib. uideretur figurate accipiendum, vbi talia prohibentur, quæ remota obſeruatione
Ezech.8.b umbrarũ in nouo teſtamento cuſtodienda ſunt. In Ezechiele quoque inter illa peccata quæ non figurate, ſed manifeſta peccata ſunt, accedere ad menſtruatam interdicitur, & iuſtitiæ meritũ eſſe ſi non accedatur, qua in re non natura damnatur ſed concipiendæ proli noxium prohibetur.
Lib.13.c.4 ✲ RADVL. Multi cum in ſcripturis talia reperiunt abominantur, auerunt auditum, & pene legem diuinam reprehendunt. Sed meminiſſe debemus, qđ ſuperius legimus, cum immun
C dorum tractatus haberet, uaſa omnia lignea & fictilia, pelles & cilicia, quicquid illud ſit, ſuper quod immũdum ceciderit, pol-

a Neptem vxoris de filio tuo, vel de filia prohibet duci vxorem.
a Filiam filii ejus, & filiam filię illius nõ ſumes, vt reueles igno- 1
miniam eius, quia caro illius ſunt: & † talis coitus inceſtus eſt. 2
b Sororem vxoris tuæ in pellicatum illius non accipies, nec 3
a Opera eorum publicando, non tamen parces ſi non ſcandalizentur auditores.
c reuelabis turpitudinem eius adhuc illa viuente. Ad mulierẽ 4
d quæ patitur menſtrua non accedes, nec reuelabis fœditatem 5
Sapientia. a Gentilis qui proximus in natura. b Communicando. c Actionis doctrinæ.
e eius. Cum vxore proximi tũi non coibus, nec ſeminis cõmi- 6
a Intantum vt polluaris.
f ſtione maculaberis. De ſemine tuo non dabis vt conſecretur 7
a Lxx, principi. b Hoc ad ſingula referatur ſupradicta. c Cuius gloria ſingularis incõmunicabilis.
g idolo Moloch, nec polllues nomẽ Dei tui: Ego dominus. Cũ 8
a Quia contra naturam. b Quia viriliter agentem & fortem non debes effœminare. c Symmachus, ineffabile.
maſculo non cõmiſceberis coitu fœmineo, quia abominatio 9

D polluitur, fontes vero & ciſternę & omnis aquarũ congregatio munda decernitur. Fontes namq; ſunt doctorũ mẽtes. Ciſternæ vero ſunt auditores. Sed quia doctores nũc de virtutib. nunc de vitiis diſputãt, laudant illas, iſta redarguũt, auditores quoq; iſta mente pertractant, ſit vt ſiue in doctorum fontib. ſiue in auditorum ciſternis immũda claudantur, quorũ tamen præſentia nõ polluuntur, quia aliud eſt uitia cogitare, aut de uitiis loqui ſub deliberatione peccandi, aliud, ſi ea intentione diſcutiãtur, ut ſubtilius agnita facilius euitẽtur. Scriptura igitur ſacra multa in ſuis tractatibus immunda recipit, quorũ
E tamen tactu non contaminatur, quia fluui⁹ hic paradiſi ſordes abluere poteſt, contrahere nũquam poteſt.
e *Cum uxore.* ISIC. Hic prohibetur rurſus adulteriũ, quod ẽt ĩ decalogo prohibetur, vnde apparet illa ita eſſe prohibita, ut etiam mortuis viris non ducant uxores, quarũ prohibuit turpitudinem reuelari.
f *De ſemine.* ISIC. Conuenienter hęc ſubiunguntur. Intẽdit. n. legiſlator a libidine tam ſenſibili quam intelligibili, legi ſubditum cohibere, unde prohibetur & menſtruata, vxor quoque proximi, quia in tali commiſtione adulterium eſt non coniungiũ. Vnde ſubdit: *Nec ſeminis cõmiſtione maculaberis.* Vnde: *Coniugium autem honorabile eſt, & thorus immaculatus.* Cum ergo de duplici fornicatione loqueretur, recte adiũgit. *De ſemine tuo non dabis ido &c.* Semen aũt non ſolum filios & conſanneos, ſed omnem actionem & doctrinam intelligimus, q̃ idolis conſecrare nõ debemus, *quia radix omnium malorũ cupiditas, quæ eſt idolorum ſeruitus.* Sed nec ea docere debemus, q̃ ad idolatriam pertinent. Sic. n. ad mulierem menſtruatam nõ ingredimur. nec in errore Gentilium miſcemur
✲ THEO. Propterea Deus inquit per prophetam: *Nunquid victimas & hoſtias obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta annis, filij Iſrael? Et tamen recepiſtis tabernaculum Moloch, & ſidus Dei veſtri Rẽpham, figuras quas feciſtis vt adoraretis eas.* Inhibet ergo ne filios ſuos offerant idolis in miniſterium ſacrorum, vel vt quidã dicunt, prohibet ne liberos ſuos dent alienigenis principib. vt illorum ſint ſerui, ne participes ſint impietatis.
g *Nec pollues.* Non ſolum luxuriando, vel idolis immolando, ☞ ſed

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Filiam filij eius & filiam filiæ illius nõ ſumes, ut re. &c. *Cuius cauſa ſubditur.*
2 Quia caro illius ſunt, & talis coitus in. *Qua deſcenderunt ab ea, licet mediate.*
3 Sororem uxoris tuæ in pellicatum. *Id eſt ad cõcubitum. In Hebræo habetur:* Sororem vxoris tuæ non accipies ad anxiandum *quia ſi una ſit magis dilecta quam alia, oritur inuidia minus dilectæ ad magis dilectam, & per conſequens odium & anxietas uitæ inter illas, cum tamen inter ſorores debeat eſſe pax & concordia & amor, & propter hoc ſubditur.*
4 Adhuc illa uiuente. *Quia ſi prima ſoror ſit mortua, talis inuidia non oritur, & ideo alia ſoror tunc non accipi prohibetur.*
5 Ad mulierem. *Hic conſequenter excluduntur aliqui caſus, q ſunt contra bonum prolis ex inordinato coitu ſeu emiſſione ſeminis, cum dicitur:* Ad mulierem quæ patitur menſtrua, &c. *Quia ex tali concubitu ſolet generari proles monſtruoſa ſeu defectiua, ut dictum eſt ſupra.*
6 Cum uxore. *Quia hoc non ſolum eſt contra proximi fidelitatem, ſed etiam contra prolem, inquantum falſus hæres ſubſtituitur, & uerus defraudatur, ſaltem in parte.*
7 De ſemine. *Hoc exponitur dupliciter. Vno modo accipiendo ſemen pro ſpermate, quia ſic aliqui ſacrificabant idolis de ſanguine ſuo, vt patet 3. Reg. 28. de ſacerdotibus Baal, qui incidebant ſe cultris & lanceolis, donec perfunderentur ſanguine, ita etiam aliqui idolatræ faciebant ſacrificium de ſuo ſemine, quia eſt ſanguis magis digeſtus. Alio modo exponitur accipiendo ſemen pro puero nato ex ſemine, quia aliqui idolatræ ſacrificabant de pueris ſuis idolo prædicto. Erat enim vt Hebræi dicunt, idolum cupreum ad formam hominis factum interius concauum & in illa concauitate fiebat ignis, quouſque idolum eſſet quaſi ignitũ & tunc ponebatur puer inter manus idoli, & ſacerdos tympana percutiens tantum ſonitum faciebat, quod uox pueri morientis audiri non poterat, ne parentes compaterentur, ſed magis crederent animam acceptam a dijs inquiete & ſine dolore.*
8 Nec pollues nomen Dei tui. *Scilicet attribuendo ipſum idolis.*
9 Cum maſculo, &c. *Quia talis coitus eſt contra naturam, & vocatur Sodomiticum vitium, a Sodoma ciuitate, quæ propter hoc ſcelus ſubuerſa legitur, Gen. xix. Similiter alij duo caſus ſequentes ſunt contra naturam, & magis quam iſte, quia in eis commiſtio eſt ad animal alterius ſpeciei, & patet litera.*

✲ 1 Nec

MORALITER.

✲ 5 *Ad mulierem.* Per hanc mulierem intelligitur ſenſualitas ſecundũ Auguſtin. & ratio dicitur uir eius ſecundum eũ. Mulier igitur dicitur menſtruata, quãdo ſenſualitas eſt vitiis corrupta, ad q̃ vir accedit, quando rõ in malo ſibi aſſentit, & ex tali aſſenſu ſequitr̃ partus peccati malus, ſicut ex acceſſu ad mulierem menſtruatam de communi curſu ſequitur partus monſtruoſus.
7 *De ſemine.* Sicut dictum eſt ſupra ſemẽ eſt uerbum Dei, igitur ſemẽ idolo Moloch conſecratur, quãdo ad exercẽda ſortilegia nequiter applicatr̃, ſicut uenenum latens ſub melle propinatur.

✲ *Mulier*

ſed & Gentilium philoſophiam in eccleſiam introducendo
A Quis enim conſenſus templo Dei cum idolis.
a *Mulier non,* Non ſolum viris, ſed etiam mulierib. lex poſita eſt. Vnde: *Mulierem fortem quis inueniet?* Sicut enim maſculus animā fortem & conſtantem in virtutibus ſignificat, ſic mulier dignitatem ſuam cuſtodientē deſignat, facta eſt enim in adiutorium uiri, quæ uero talis eſt, non debet iumentorum coitu maculari.
b *Nec polluamini in.* ISICHIVS. Quanta pollutio ſit in prædictis, pœna pollutorum oſtendit. Nec incaute
B prætereundum, quia ea quæ inuicem ſibi coniuncta ſunt, in unum colligit, vt oſtendat, quia qui in uno pollutus fuerit, in omnibus offendit.
c *Contamina. ſunt gentes, &c.* Dæmones, qui propter multitudinē dicuntur gentes uniuerſæ. Qui cum omni peccato gaudeant, præcipue tamen fornicatione & idololatria, quia in his & corpus & anima maculatur,
C & totus homo qui terra

a ¶ Cum actionibus, ſ. beſtialium, vt nefandis voluptatibus polluaris.
eſt. Cum omni pecore non coibis, nec maculaberis cū eo. †
a mulier non ſuccumbet iumento, nec miſcebitur ei, quia ſce
Prædictis.
b lus eſt. Nec polluamini in omnibus his quib. contaminatæ 1
Quantitas pœnę quantitatem culpę oſtendit.
c ſunt gentes vniuerſæ, quas ego eiiciam ante conſpectum ve 2
a Pollutionem. b Viſitauit nos or. ex al.
ſtrum, & quibus polluta eſt terra, cuius ego ſcelera viſitabo,
a Scabrones etiam contra eos producendo. b Dæmones qui dixerunt: Si eiicis nos, mitte nos in gregem porcorum. Matth. 8. d.
vt euomat habitatores ſuos. Cuſtodite legitima mea atq; iu 3
dicia, & non faciatis ex omnib. iſtis abominationibus, tam 4
a Qui in lege nutritus & ab infantia. b Qui doctus deforis vobis adiectus, non intus nutritus.
indigena quam colonus. qui peregrinatur apud vos. Oēs. n.
a Dæmones, qui antiquiores ſunt conditione.
execrationes iſtas fecerunt accolæ terræ, qui fuerunt ante
a Humanam, ſ. terram: Adæ ſuggerente inobedientiam, & quotidie mala ſuggerunt.
b Qui a domino viſitati eſtis.
vos, polluerunt eam. Cauete ergo ne & vos ſimiliter e- 5
a ¶ Intelligibilis terra, Vnde: Diſcedite a me male. in ign. æter. qui pa. eſt, &c. Matt. 25. d. Et item: Diſcedite a me omnes qui operamini iniquitatem, &c. Pſal. 6. b.
b ¶ Similia.
uomat, cum paria feceritis, ſicut euomuit gentem, quę fuit
d ante vos. Omnis anima quę fecerit de abominationibus his 6
a ¶ Nunc, & prorſus in futuro.
e quippiam, peribit de medio populi ſui. Cuſtodite mandata 7
a ¶ Quorum pęna debetis terreri.
mea. Nolite facere quæ fecerunt hi qui fuerunt ante vos, &
¶ Hoc tertio dicit. In duobus. n. teſtibus vel tribus, ſtat omne verbum.
ne polluamini in eis. Ego dominus Deus veſter.

ra dicitur. Sed uiſitauit Deus terram, id eſt hominum genus. D
✻ RADVLPHVS. Poſt admonitionem, terrorē inteutat dicens, *cauete ergo.* Sed quia minus eſt terrena hæreditate nudari, ſubingit qđ magis timendum ſit, dicens, *Omnis anima quæ fecerit, &c.* Vbi ſupra
d *Omnis anima, &c.* † Qui enim poſt euāgelicam prædicationem talia committunt, aliam mali medicinam non inueniunt, nec in ſorte hominū, ſed dęmonum erunt. † inf. 20. c.
c *Cuſtodite mandata mea.* Quaſi mea ſunt mandata, non hominis, ad cuius imaginem facti eſtis, quam polluere non debetis *quia templum Dei eſtis, & ſpiritus Dei habitat in vobis.* 1. Cor. 3. c. E
✻ RADVLPHVS. Quam blanda & paterna admonitio. Profecto ſe ad infirmitatem intelligentiæ illorum depoſuit, nihil loquitur arduū nihil myſticum reformat, ſed plana & aperta collocutione, tum minis, tum promiſſionibus ad obſeruantiam eos ſanctitatis inuitat. Vbi ſupra

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Nec polluamini. *Hic concluditur comminatio reſpectu tranſgreſſorum, & ponitur exemplum de Chananæis propter uitia prædicta a terra ſua delendis, cum dicitur.*
2 Quas ego. *Et ex hoc concluditur propoſitum.*
3 Cuſtodite legi. *i. præcepta ordinantia ad* Deum.
4 Atque iudi. *i. præcepta ordinantia ad proximum.*
5 Ne & uós ſim. *i. ignominioſe & turpiter eiiciat tanquam abominabiles Deo & hominibus.*
6 Omnis anima. *i. homo.*
7 Peribit de med. *per iudicium humanum ſi fuerit conuictus, uel per iudicium diuinum ſi euaſerit humanum.*
Circa ca. iſtud poteſt poni breuis moralitas, per reuelationem enim turpitudinis intelligitur indebita detectio criminis, quæ fit xij. modis, ſecundum quod xij. uicibus hic dicta reuelatio replicatur. In primo gradu eſt detractor, qui dici tali quid, vt minus de alio habeatur, in ſecundo eſt maleuolus, qui tacendo innuit, vt peius ſuſpicetur, in tertio reprehenſor, qui nimis exaggerat, vt grauius credatur, in quarto ſuſurro, qui in aure loquitur, quaſi ex charitate moueatur, in quinto bilinguis, qui aliter de præſente, aliter de abſente loquitur, & vnum vni, & alterum alteri, in ſexto adulator, qui præſentem etiam de malo commendat, vt ei prę aliis placeat, in ſeptimo æmulator, qui iuxta malū alterius bona propria fingit & demonſtrat, ut fama alterius vileſcat, in octauo murmurator, qui malum ſeminat, vt omnibus clareat, in nono maledicus, qui verba mala recitat, ut turbatio excitetur: in decimo ſimulator, qui mala aliorum exaggerat, ut ipſe iuſtus putetur, in vndecimo diffamator, qui ex relatione malorum apparentium verba bona obnubilat, vt innocens condemnetur, in duodecimo mendax, qui de aliis falſa refert ſcienter, ut in hoc delectetur. Signum enim habitus generati eſt delectatio in opere ij. Ethicorum.

✻ NICO-

MORALITER.

✻ † a *Mulier nō, &c.* Moraliter mulier ſuccūbit iumento, quādo diſcipulus mollis & effœminatus doctori peſtifero ſe ſubiicit, & per talem doctrinā diſcipulus iumentis inſipientib. computatur, & ſimilis illis efficitur.

✻ *MORA*

ADDITIO I.

In capit. xviij. vbi dicitur in poſtil. Quæ faciens homo viuet in eis. Cum hic dicitur: Quæ faciens homo uiuet in eis, *non uidetur intelligendum de vita naturæ. Nam licet verum ſit, quod in ſtatu veteris teſtamenti proſperitas & aduerſitas filiorum* Iſrael *communiter ſequebatur ex obedientia uel inobedientia eorum reſpectu mandatorum Dei, hoc tamen erat in uniuerſali reſpectu totius populi, non autem reſpectu cuiuslibet perſonæ ſingularis. Multi enim iuſti etiam in illo tempore affligebantur & perſecutiones patiebantur, ut patet de* Ioſia *rege, & Ieremia, & aliis. Vnde quia hic loquitur ſingulariter dicens:* Quæ faciēs homo uiuet in eis, *intelligendum eſt de uita gratiæ uel gloriæ, prout in poſtilla ſequitur. Non autē de uita naturæ, iuxta illud Eccl. 9. a.* Vniuerſa æque eueniant iuſto & impio, &c.

AD-

ADDITIO II.

In eodem c. 18. ubi dicitur in poſtilla: Omnis anima. *i. omnis homo peribit de medio populi ſui per iudicium humanum.*
Non eſt intelligendū, quod ubicunq; dicitur in lege: Peribit de medio populi ſui, *quod talis tranſgreſſor per iudicium humanum interficiatur, ſi fuerit conuictus, eſſet. n. ualde durum dicere, quod per comeſtionem modici adipis uel ſanguinis, aut per inuentionem modici fermenti in alicuius domo in Paſchate, condēnaretur homo ſententia capitali, unde ſecundum Hebræos numerantur in lege Moſaica 36. caſus in quibus dicitur:* Peribit uel interibit de populo ſuo, *quorum aliqui ſunt in quibus iudicio humano conuicti erant rei morte corporali, alij uero non ſic, ſed ſemper relinquebantur iudicio diuino. Qui autem ſint iſti caſus, uel illi, eſſet longum enarrare & ſuperfluum, cum iam iſta quæ pro maiori parte iudicialia ſunt, ceſſent.* F

C A P. XIX.

a Locutus eſt dominus ad Moyſen dicens: Lo- 1
quere ad omnem cętum filiorum Iſrael, & 2
a ¶ Quia eſtis templum Dei. ¶ Recte ſanctificationem proponit, quia fundamentum virtutis eſt.
dices ad eos: † Sancti eſtote, quia ego ſan- 3
a ¶ Quaſi ſine ſanctitate non poteſtis mecum eſſe.
b ctus ſum dominus Deus veſter. Vnuſquiſ- 4
c que patrem ſuum & matrem ſuam timeat. 5
a Id eſt condeſcendere his, quos idolorum lex vana & prophana deprin it.
d Sabbatha mea cuſtodite. Ego dñs Deus veſter. Nolite conuer- 6
a ¶ Quorumlibet animalium ſtatuas, vel pecuniæ theſauros, quos quaſi Deos adorant, qui congregant, nec inde aliquid minuere præſumunt. b ¶ Non alio indigetis.
ti ad idola, nec deos conflatiles faciatis vobis: Ego dñs Deus ve 7
a Vel ſalutarium, ea ſcilicet quæ ad ſalutem pertinent operando.
e ſter. Si immolaueritis hoſtiam pacificorum domino, † vt ſit 8
a ¶ Deo acceptabilis. b In præſenti ſcil. vita.
placabilis, eo die quo fuerit immolata, comedetis eam & die 9
altero. Quicquid autem reſiduum fuerit in diem tertium, igne
a ¶ Vt poſt hanc vitam putet ſe quod minus fecit perfecturum.
comburetis. Si quis poſt biduum comederit ex ea, prophanus

C A P. X IX.

A a Locutus eſt dñs &c. *Sancti eſtote.* O R I. Quid ſignificet hoc nomen quod eſt ſanctum, requirendũ eſt. Sancta dicunt vaſa miniſterii, & ſancta veſtimẽta, loca quoq. in vrbib. vel ſuburbiis. ſacerdotibus deputata ſancta dicuntur, & primogenita boum vel pecorum. Si ergo intueamur quo ſenſu hæc dicunrur ſancta, aduertimus quomodo operam dem⁹, ut ſancti ſimus. Natus eſt mihi primogenitus bos, non licet eũ occupare ad commune opus, quia domino ſanctus. Nulli ergo quod ſanctum eſt, ſeruire debet niſi Deo ſoli, ad vſus cõmunes communib. debemus vti. Qui ergo ſe Deo uouit, ſeparatus a negotiis ſeculi, & ab his qui carnaliter uiuunt, ut ei placeat cui ſe probauit, ſanctus appellat̃.

Homi. 11. in Leuit.
Sanctum quid dicatur.
Exo. 30. c.
Ezec. 48. b
Exo. 13. b.
B

2. Theſ. 3 b Dum.n. vulgo miſcetur, nõ põt eſſe ſanctus. *Sãcti eſtote, &c.* Quaſi *ſeparamini etiam a fratre inordinate ambulante, & ab omnibus concupiſcentiis ſeculi.* Sic eritis primogeniti uituli. Non operetur p̃ vos peccatum, nec iugum imponat malitia, deſeruire tm̃ ſacerdotalib. vſibus, quia ego ſanctus ſum, longe ſc. ab omnib. qui operantur & colũt, ſiue in cęlo ſiue in terra, omnem excedo creaturã q̃ feci, vos ergo eſtote ſegregati ab his qui non ſunt ſancti. Græcus quoq; ſermo ἅγιοϛ extra terram ſonat, ut ſc. in cælo conuerſationem habeatis.

Phi. 2. c.
Vbi ſupra. cap. 5.

✱ R A D V L. *Quid eſt homo vt ſequi poſſit regem factorem ſuum.* Verba ſunt Salomonis, iure enim ab homine ſimilitudo Dei exigitur, quia ad imaginem & ſimilitudinem Dei factus eſt homo.

b *Vnuſquiſque.* Super fundamẽtũ ædificat, quaſi eſtote ſancti, vt ſanctus habitet in uobis, & naturæ benignitatem impendite honorando patrem & matrem,

Cap. 5. ✱ R A D V L. Mouet me cur ad imitationem nos inuitans De⁹, ſtatim de honore parẽtum mandat, cũ apud Deũ nulla huiuſmodi conſanguinitas inueniatur in qua huius præcepti formã conſiderãs homo, habeat qđ imitetur. Sed iuſtus eſt De⁹.
C Iuſtitia aũt eſt, vt ſingulis ſua reddãtur. Imitatur Deũ, quiſq̃s honorem parentib. debitum reddit, Agit.n. quod iuſtitiæ & pietatis eſt, q̃ utraque in Deo reperiuntur, ſi non erga ſuperiores, quia Deo ſuperior nullus eſt, certe nobis quos condidit abundanter impenduntur.

c *Sabbatha mea.* I S I C. Mandata legis volens recapitulare. i. *non occides, non furaberis, &c.* inquit, *ſabbatha mea cuſtodite.* Verum enim ſabbathum, eſt ab omni malo ceſſare. Vnde Moyſes: *Omne opus ſeruile non facietis in eo.*

Sabbatha mea. Volẽs nos Deus de intelligibili requie docere, & de mundi conſummatione, quãdo impoſſibile eſt cibũ parare vel operari, nec circa aliquid corporale occupari, ait p̃ Moyſen, *Sabbatha hodie domino, non inuenietis illud in agro, &c.* Nota quia nõ ait ſabbathũ, ſed ſabbatha, quia intelligibilis requies non ab vno, ſed ab omnibus carnalibus quieta eſt & abſoluta, ideo in hoc loco prius ſabbathorum nomen in diuina ſcriptura poſitum eſt, ut ſcias quia ſabbathum plena & perfecta quies.

✱ R A D V L. In Sabbathi requie vt ait d. Aug. in Exod. cũ ibi opera ſeruilia iubẽtur ceſſare, magna eſt altitudo gratiæ Dei. Tunc.n. fiunt cũ requie opera bona, cum fides per dilectionẽ operatur. Timor aũt tormẽtum habet, & in tormento quæ requies? Sequitur.

d *Ego dom.* ✱ I D E M. q. d. Ego q̃ quietẽ diligo, qui animab. ueſtris quietẽ tribuo, & quod interim minus eſt in ueſtra reqe, in æterna uita me adimpleturum eſſe repromitto.

e *Si immol.* Oĩa fere legis capitula reiterat, vt eorũ memoriã auditorib. infigat, ſed maxime neceſſaria, ſicut hoc mãdatũ, qđ ſuperius p̃poſuit, cũ de ſacrificiis ageret. Sacrificiũ ſalutare accepit, in quo q̃ ad ſalutẽ pertinent neceſſe eſt operari, ut aũt ſit ãcceptabile, oportet immolari pietatẽ & pudicitiam. Hoc.n. ſ̃m Apoſtolũ bonum eſt & acceptũ coram ſaluatore noſtro Deo, *qui vult oẽs homines ſaluos fieri.* Comedere aũt ĩ die immolationis & altero, eſt in uita p̃ſenti q̃cũq; ad ſalutẽ pertinent operari, hodie.n. & cras pro præſenti ſeculo accipiũtur. Vnde Iacobus: *Qui dicitis hodie & craſtino ibimus in ciuitatẽ, &c.* Dies tertia, quia in ipſa dñs a mortuis reſurrexit, figuram gerit futuri ſeculi & reſurrectionis, in quo non licebit operari, ſed operum ſuſcipere retributionem. Qui ergo hic uiuit tanquã illic operaturus ſit, tãquam die tertia ſacrificium mãducaturus, a legiſlatore hoc facere p̃hibetur, quia virtutẽ imperfectam relinquit, tanquam ibi perficere poſſit.

a *Cumque*

N I C O L A V S D E L Y R A.

CAP. XIX.

Locutus eſt. *Hic cõſequenter ponũtur præcepta ordinatiua uitæ, prout hõ eſt principiũ operationis.* Oportet aũt *quantum ad hoc hominẽ ordinari reſpectu affectus rõnalis, motus uegetabilis, actus ſenſualis & conuictus ciuilis.* Et *ſecundũ hoc iſtud caput diuiditur in quatuor partes, ſecunda ibi:* Iumenta tua. *tertia ibi:* Non augurabimini. *quarta ibi:* Coram cano capite cõſurge. *Circa primũ ſciendũ q̃ affectus rõnalis bene ordinatur erga ſuperiores per reuerentiã, erga pauperes per miſericordiã, erga oẽs per innocentiã. Et ſecundũ hoc prima pars principalis huius c. diuiditur in tres, ſecunda incipit ibi:* Cum meſſueris, *tertia:* Non facietis fur. *Circa primum dicitur per modũ præambuli.*

Diuiſio.

2 Loquere ad. *quia magna pars legis ad quam omnes obligantur, in hoc c. replicatur.*

3 Sancti. *hoc concluditur ex dictis in ca. præce. ut turpitudines & immunditiæ ſint excluſæ, immunditiæ autem excluſio eſt ſanctitatis ſeu immunditiæ concluſio. Conſequenter inducitur homo ad parentum reuerentiam, cum dicitur.*

4 Vnuſquiſque. *offenſam eorum præcauẽdo, et quia ex ſenſibilibus manus ducuntur ad inſenſibilia, ideo conſequenter inducitur homo ad reuerentiam Dei qui eſt pater ſpiritualis, cum dicitur.*

5 Sabbatha, *qualiter ſit autem intelligenda obſeruatio ſabbathi, dictum eſt diffuſius Exo. 10. Et quia maxima irreuerentia fit Deo, quando eius cultus idolis tribuitur, ideo ſubditur.*

6 Nolite conuerti. *eis quancunque reuerentiam exhibendo.*

7 Nec deos. *per hoc etiam excluduntur idola, quæ fiunt per ſculpturam, ſeu per quẽcunque alium modum. Sed ſcriptura loquitur in caſu frequentius accidente, quia vt frequentius fiebãt de auro vel argẽto uel aliis metallis. Et quia ſacrificia illius tẽporis non erant accepta ſecũdum ſe, ſed inquantum fiebant ex obedientia ad Deum, ut ſupra dictum eſt, ideo ſubditur.*

8 Si immolau. *ſi vultis quod Deo ſit placita, facietis quod ſubditur.*

9 Eo die quo. *quia ſic præceptum eſt de hoſtia pacifica ſupra. vii. cap. Sed quia ibi non determinauit pœnam tranſgreſſionis, ideo hic repetitur*

✱ *vt dicta*

M O R A L I T E R.

✱ 1 *Iocutus.* In huius capituli proceſſu plura ponuntur, quorum ſenſus literalis eſt, & etiam moralis propter quod ſunt p̃ tranſeunda.

8 *Si immolau.* Per hoſtiam pacificorum, Moraliter intelligĩt opus meritorium, per duos dies duo tempora ſ. tempus p̃ductionis rerum a Deo, & tẽpus reductionis omnium in ipſum. Primũ tempus eſt ab Adam uſq; ad Chriſtum. Secundũ uero a Chriſto uſque ad iudicium. Per hoc ergo quod dicitur, quod hoſtia pacifica comedi debet primo die & altero, ſignificatur, quod odus meritorium in duob. dictis temporib. habet locum, & non poſt iudicium.

✱ 1 *Cumque*

a *Cūq; meſſu.* Vt dilectionem adinuicem habeamus, vt amatores & miſericordes in pauperes ſimus, præſenti capitulo pcipitur. Debemus.n. egentibus dare, nec debita violenter exigere, & reliquias bonorū noſtrorum cōcedere, imitādo Deū datorem omniū. Præterea metentes vel vindemiantes vult aliquid derelinquere pauperi & proſelyto, ne datori omnium videatur ingratus, qui aliis diuitias dedit, alios de aliorum reliquiis viuere voluit, vt ſic probaret diſpenſationem diuitum, & patientiā pauperum. Pauperes enim & pſelytos non abiicit, quibus etiam ſic victum prouidit. Vnde ſubdit: *Ego dominus Deus veſter*, ſcilicet q diuites facio, qui pro vobis pauper fio, qui propter miſeriā inopum & gemitum pauperum aliquando exurgam.

a ¶ Quia imperfecte operatur, & diuinę legi calumniatur.

erit, & impietatis reus, portabitq; iniquitatem ſuam, quia ſan-

a Quia vitam egit imperfectam, quæ ſaluaſſet ſi conſummaſſet eam. b Saluandorum.

ctum domini polluit, & peribit anima illa de † medio popu-

a Ager mundus: meſſura doctrina, meſſores doctores. b Conteres. Alias tundes.

a li ſui. Cumque meſſueris ſegetes terrę tuæ, † nō tondebis vſque

b ad ſolum ſuperficiem terræ, nec remanentes ſpicas colliges, ne

Iuſtos ſanctos. Quę non intelliguntur.

que in vinea tua racemos & grana decidentia cōgregabis, ſed

Gentilibus. a ¶ Diligenter tractanda. b Pro vobis pauper & peregrinus in mundo. ¶ Qui omnia dedi, deſidero aliquid mihi dari.

pauperib. & peregrinis carpēda dimittes. Ego dñs Deus veſter.

a ¶ In quo proximos læditur. ¶ aliquo modo.

c Non facietis furtū, non mentiemini, nec decipiat vnuſquiſq;

d proximū ſuum, † Non periurabis in nomine meo, nec pollues

e a ¶ Gloriam eius in te transferendo.

f nomen Dei tui. Ego dominus. Non facies calumniā proximo

g

† populo ſuo.

† nō metes totū angulū agri ul infra 26.a.

dum. Si calumnia ad maius gaudiū futurum fiebat, quam Ioſeph fratrib. de ſcypho inferebat, quib. etiam explorationis falſum crimen intenderat. Fortaſſe enim furtū non eſt, niſi quando alieno occulte ablato, proximus læditur, & calūnia quādo falſi criminis obiectiōe proximus lęditur. Mēdacium autem nō poſſumus dicere tunc tm̄ eſſe. Cum enim a ſciente dicitur, mendacium eſt, ſiue quis ſiue nemo lædatur. Abſolu D Gen.44.a.

1 te autem dicitur: *Nō*

2 *mētiouem*, ſicut illud: *Non facies tibi idolum.*

3 *non mœchaberis, non furaberis.* Idolatria autē & mechia & furtum

4 ſicut eſt definitum,

5 iuſtum eſſe non po-

6 teſt; & non occides, quia cum homo iu-

7 ſte occiditur, lex oc-

8 cidit, nō tu. Nunquid ſimiliter poteſt dici,

9 cum homo iuſte mētitur, lex mentitur? Mentitæ ſunt obſtetrices, & bona Deus illis retribuit. Mentita eſt Raab & liberata. An ex quo dictum eſt in lege, *non mentiemini*, ex illo non licuit in tali caſu uel cā mentiri? Sed magis, quia iniuſtum erat mendacium, iō prohibitum, non qa phibitum, iō iniuſtum. Forſitan ergo ſicut obſtetrices non remuneratæ ſunt, quia mentitę ſunt, ſed quia infantes liberauerunt, & propter hanc miſericordiam veniale fuit peccatum, non tamen nullum. Sic Raab liberata pp liberationem exploratorum, pro qua fuit veniale peccatum. Sed putet quiſque in cęteris peccatis, ſi propter liberationem hominum fiant, ita poſſe concedi veniā multa enim mala intolerabilia & deteſtanda talem ſequuntur errorem. Exod.1.d. Ioſeph 2.a E

✲ Proc. Meminerimus communicandum eſſe neceſſitati pauperum, quis nullo cōtractu his ſimus obſtricti. Satis argumenti eſt, quo conuincimur pauperib. benefaciēdum, quod ēt homines ſunt, & cōmunicatione naturæ nos attingunt.

Allegor. *Cum meſſueris, &c.* Aperte oſtendit quia doctores Iudæorum totius legis interpretationem nō capiunt, ſed q̄dā pauperi & proſelyto derelinquunt, gentib. ſcilicet quibus dicitur: *Beati pauperes, &c.* Qui & proſelyti ſunt, quia cognationi Abrahæ ſe ingerunt. Quod ergo dicitur: *Nō occides. Nō mœchaberis* metant Iudæorum doctores. Quę autē ſpiritualē hñt interpretationē, ſicut emundationes ſacrificia, & ſimilia præcedant eccleſiæ doctorib. & quę illis metentib. decidunt id eſt quæ ipſi non intelligunt.

b *Neque in vinea.* Isi c. Vinea domini ſabaoth domus Iſrael eſt, quę debuit facere vuas, & fecit ſpinas, quōdam tamē paucos racemos habuit, id eſt, ſanctos diuerſi temporis quos Iudæi colligere, & in diuitiis ſuis theſaurizare nō poſſunt, quia nō imitantur vitam eorum, ſed pauperi & proſelyto derelinquunt. Nobiſcum.n. ſunt quotquot iuſti apud eos fuerunt. Vñ memoriæ eorum à nobis, & non ab illis annis ſingulis celebrantur, vt experimento diuinum eloquium cōprobetur.

c *Non facietis.* Avg. Hoc in decalogo poſitū eſt, φ dicit, Nō mentiemini, nec calumniā facietis. In hoc præcepto videtur contineri; *Neque falſum teſtimonium dices*, quia calumnia ſine mendacio fieri non pōt, quod falſo teſtimonio concluditur. Sed quæritur vtrum aliqua compenſatione facienda ſinit (ſicut pene videtur omnib.) quod mentiendum ſit p ſalute, vbi nemo læditur, an ſimiliter ergo furandum, etiam qñ ei cui ſit conſulitur? Velut ſi quis volenti ſe occidere furetur gladium.

✲ Proc. Hæc edicta non liberos ſed ſeruos cōcernunt. Nā lex gratiæ ita imperat cū reprehenſione. *Quare non potius iniuriam accipitis?* Siquidem iniuriam accipere quam facere multo pręſtabilius eſt. Lex prohibet periurium, at lex gratiæ inhibet iuſiurandum, quo magis honoretur ipſe Deus. i.Corin.6.

d *Non mentiemini.* Cognationē peccatorum oſtendit. Multa putamus parua, quę ſunt maxima, ut mēdacium, periurium, quæ furto ſunt coniuncta, & recte, qa hæc furto cooperātur.

e *Non periu.* Lxx. Non leuabitis nomen meū in iniuſtum iuſiurandum, in iniuſto eſt, non ſolum φ præuaricatur, ſed etiā φ iniuſte cuſtoditur, ſicut iuramentum Herodis ad filiā Herodiadis, talia iuramenta nō debēt fieri, uel ſi fiant, cuſtodiri. Matt.14.a.

f *Nec pol.* Maledicendo, quia iuſiurandam tranſgredi nō potes. Deus enim per quem iuras, intantū vult bona, vt ſi mala minetur, non tamen inferat, ſi pęnitentes videat, ut pietatē impendat. Vnde addit. *Ego dominus, pius ſcilicet, miſericors, præſtabilis ſuper malitia.* Ioan.2.c.

g Non *facies calumniam.* Avgvst. Omnia quæ prohibentur F Vbi ſupra.

☞ com

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *vt dicta pęna exprimatur, cū dicitur:* Et peribit anima illius, &c.

1 Cumque meſſue. *Hic conſequenter ponitur ordinatio rationalis erga pauperes per miſericordiam, cum dicitur.*

2 Non tondebis. *Aliqui expoſitores dicunt quod uera litera eſt* tundes, *id eſt conteres, & dicitur a tundo, is, ſed hoc non videtur verū, quia hic non loquitur ſcriptura de tritura ſegetum, ſed de collectione earum, & ideo uera litera eſt:* Non tondebis, *id eſt non ſecabis.*

3 Vſque ad ſolum. *Quia ſicut dicunt aliqui, debebat dimitti ſtipula pauperibus colligenda. Sed hic non eſt intellectus ſcripturæ, ſed magis de ſpicis prope terrā nō ſeminatā exiſtentib. Vnde in Hebræo habetur:* Non finies uel complebis angulum terrę tuę ad metendum, *Quia colligendo meſſem ſuam non debebat aliquis procedere vſq; ad extremitates campi ſui, vbi meſſis partim conculcatur a tranſeuntibus, partim a beſtijs corroditur, propter quod illud quod remanet non eſt magni valoris, & ideo lex præcepit illud dimitti pauperibus, ſicut & ſpicas fugientes manus metentium, et alia quæ ſubduntur, & patet litera.*

4 Non fac. *Hic conſequenter ordinatur affectus rationalis ad omnes per innocentiam. Ratio enim naturalis dictat nulli eſſe nocendum, & ideo primo probibet nocumentum facto & occulte, cum dicitur.* Non fa. fur. *Qualiter autem iſtud ſit intelligendum, dictū fuit plenius Exod. 20, ſecundo prohibet nocumentum verbo, cum dicitur.*

5 Non mentie. *Licet enim omne mendacium ſit fugiendum generaliter, tñ hic prohibetur mendaciū pernitioſum ſpecialiter, ideo ſequitur.*

6 Ne decipiat. *Conſequenter prohibetur nocumentū uerbo iuramēto firmato, cum dicitur.*

7 Non periu. in no. meo. *Et quia per tale iuramentum non ſolum fit iniuria proximo qui læditur, ſed etiam ipſi Deo qui in teſtem falſitatis adducitur, ideo ſubditur.*

8 Nec pol. no. *Cuius ratio ſubiungitur.* Ego dominus, *& ideo mihi honor & reuerentia debetur. Conſequenter probibetur nocumentum facto aperto, cum dicitur.*

9 Non fac. *Calumnia enim eſt extorſio rei alienæ cum quadā apparenti ratione, ſed non uera.* Calumnia

✲ 1 Nec

MORALITER.

✲ 1 *Cumque meſſueris ſegetes terræ tuæ, &c.* Per hoc dat̄ inteligi, φ de omnibus bonis à Deo datis homini, dēt indigentibus miſericorditer ſubuenire, & maxime de bonis ſpiritualib. q̄ communicata aliis nō diminuunt̄, ſed potius augmentant̄.

Non *maledices ſurdo.* Per ſurdū hic intelligitur quicunque non intelligēs alterius maledictum, ſiue ſit ſurdus corporaliter, vel abſens localiter, vel ignorans idioma maledicentis.

Nec co. cæco pones offendiculum. Dando ſimplici occaſionem ruinæ. Matth.18. a. *Quicunque ſcandalizauerit vnum de puſillis iſtis, qui in me credunt expedit ſibi vt ſuſpendatur mola aſinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris.*

a tuo,nec vi opprimes eum. Non morabitur opus mercena- 1 2
a ¶ Merces operis quam meruit.
b a ¶ Inobedienti. Vnde Eſa.42.c. Surdi audite,& cęci venite ad videndum. Hi non ſunt maledicendi, ſed docendi & corrigendi.
c rii tui apud te vſque mane. Non maledices ſurdo, nec coram 3
a ¶ Ignorante. b ¶ Praua dicendo vel agendo.
d cęco pones offendiculum, ſed timebis dominũ Deum tuum, 4 5
¶ Qui iſta prohibet.
e quia ego ſum dominus. Non facies quod iniquum eſt, nec 6 7
¶ O iudex. a ¶ Vt pro paupertate a iuſtitia declines,quia Deus iuſtus iudex,nec debes eſſe miſericordior illo.
b ¶ Quia nemo potentior Deo,cuius eſt iudicium,cuius perſonam geris in iudicando.
iniuſte iudicabis. † Nec conſideres perſonam pauperis, nec 8
f honores vultum potentis. Iuſte iudica proximo tuo. Non eris 9
g criminator,nec ſuſurro in populis. Non ſtabis contra ſangui- 10 11
a ¶ Quemlibet hominem.
nem proximi tui: Ego dominus. Non oderis fratrem tuum in 12
a Quamuis aſtute odiſſe fingas,vt corrigas. vnde: Nolite quaſi inimicum æſtimare illum, ſed corripite,vt fratrem. b Non latenter detrahendo. Conſentiendo.
corde tuo,ſed publice argue eum, † ne habeas ſuper illo pecca- 13 14
a Mihi vindictam,& ego retribuam dicit dominus. Rom.12.d. Vt vindices.
h tum. † Non quæras vltionem, † nec memor eris iniurię ciuiũ 15 16
a ¶ Hæc totius legis confirmatio & abbreuiatio. Plenitudo.n.legis eſt charitas.
b Lxx. Proximum. c Qui veram charitatem erga vos habeo. Maiorem hac dilectionem nemo habet,quam vt animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis. Io.15.b.
tuorũ. † Diliges amicum tuum ſicut teipſum: Ego dñs. † leges 17 18
a ¶ Populares. b ¶ Cum Iudæis & Gentibus.
i meas cuſtodite. Iumẽta tua nõ facies coire cũ alterius generis 19

A committi in proximum,ad hoc vnũ referenda ſunt quod dictum eſt: *Non nocebis proximo.* Nam quod ſequitur: *Non rapies* niſi ad hoc referatur, ne rapiendo noceatur, euenit,vt nõ rapiendo quis noceat,nam gladius inſanienti rapiendus eſt.

Moraliter a *Nec vi oppri.&c.* Paulatim auditorem erudit,& quę vident parua, magnis coniũgit,vt qui definita malorum pœna terrentur, abſtineant a minorib. Quæ enim ſociantur in mãdato

Iacob.2.b. & ĩ pœna. Qui enim in vno offenderit, omniũ reus eſt. Ideo vim calumnię cõiungit. Nec differt quo-

†Deut.1.c. Rom.2.b. Eph.6.b. Act.10.f. Iaco.2.b. modo quis res ſuas perdat,vel fraude vel potẽtia, vel quolibet alio modo.

b *Nõ morabitur.* Merces, ſcilicet qua forſitã viuit cum vxore

B & filiis & parentib. Si differtur,deficit victus,etiam ſi in craſtino recipiat vim &

publice. †Ecc.10.a. calumniam pertulit quia ĩterum vnde viueret,non habuit.

†Deu.22.a. c *Opus mercen.* Merces prędicatoris, ex verbo eſt prædicationis, quod non debet apud nos morari, id eſt otioſum eſſe vſq; mane, in futurum, ſ.ſeculum,qui huic nocti ſuccedit,in quo eſt lux inextinguibilis. Ex prouentu.n. diſcipuli creſcit merces magiſtri.

d *Non maledices.* Surdo maledicere eſt abſenti & nõ audiẽti derogare. Coram cæco offendiculum ponere,eſt diſcretam quidem rem agere,ſed ei,qui lumen diſcretionis non habet, ſcandali occaſionem præbere.

e *Non facies.* ISICHIVS. Summam & pefectam iuſtitiam lex maxime in præſentib. conſtituit,recto itinere procedẽs,prius prouidens pauperib. deinde potentes & principes erudiens. Oſtendit.n.non debere perſonam accipi, nec furtum vel calumniã facere,nec periurare, quæ etſi diuitib. & potentibus

C aliquando contingunt, propria tamen pauperum peccata ſunt,qui ad hęc paupertate videntur cõpelli. Vnde Salomõ,

Prou.3.b. *Aut egeſtate conpulſus furer,& periurem nomen Dei mei.* Vi autem opprimere, & mercede priuare,& ſurdum ac cæcum irridere,diuitum & potentum ſunt.

✱ PROC. Noſſe ipſum iuſtum nõ humanarum virium eſt ſed diſcit ex inſpiratione diuina & lege. Præterea eiuſdẽ Dei munus eſt, poſſe obſeruare iuſtũ, ut nec gratia vel miſericordia corrumparis. Sic apud Deum, cum iudicat,faceſſit miſericordia, & vnicuique tribuit ſecundum opera. Sic etiam nunc cum gratia regnat, ceſſat iudicium, niſi fortaſſis ĩſtituat nos docere & erudire. Nam Deus nõ miſit filium vt iudicet mũdum ſed vt ſeruetur mundus.

f *Non eris crimina.* ISICHIVS. LXX: Nõ ambulabis in dolo in gẽte tua. Dauid quoque quæ coniungit dolo homicidium. Vnde *Virum ſanguinum & doloſum abominabitur dominus.* Dolus enim eſt occultus gladius, vt velociter dolũ fugiamus,qui tanto cri mini eſt coniunctus.

g *Non ſtabis contra.* Quaſi non te cõiuges his qui proximis inſidiantur,ſicut multi aliis ſociati faciunt,quod per ſe non poſſunt.

h *Non quæras vltionem.* Id eſt ne vlciſcendi libidine rapiaris dum arguis,vt lętari uel cõſolari uelis de alieno malo,ſed potius conſulere illi quem arguis. Vnde ſecundum LXX. ſequit. *Non iraſceris filijs populi tui.* Sic enim recte ira definita eſt,quę ſit ulciſcendi libido.

i *Iumenta tua.* Hæc ad literam uidentur eſſe ridiculo,nec a prophetis & ſpiritualib. uiris ſunt obſeruata. Vnde Dauid dicit: *Ponite filium meum Salomonem in mulam meam.* Oportebit autẽ ſecundum literam,ea quę ex tali commiſtione naſcebantur, ſabominari. Vnde: *Mulier quoque fortis inueniet lanam & linum,& operata eſt vtile manibus ſuis.*

✱ ✱ PRO-

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Nec. *Motu voluntatis iniquę abſque rationis allegatione.*

2 Non mo.op. *Id eſt merces operis ſui, quia tales communiter ſunt pauperes de quotidiano labore viuentes,& ideo non poſſunt expectare ſolutionem abſque ſuo detrimento.*

3 Non maledices. *Hic accipitur ſurdus non ſolum priuatus ſenſu auditus,ſed etiam non audiens,ſicut eſt abſens.*

4 Nec coram cæco pones offendi. *Similiter hic non accipitur cęcus non ſolum priuatus viſu, ſed etiam non uidens, uel non aduertens offendiculum. Dicit etiam Ra. Sa. hic, quod cæcus hic intelligitur ignorans uel ſimplex,de quo prohibetur dari ſibi ſcienter conſilium malum in aliquo negotio,ideo ſubditur.*

5 Sed timebis dominum. *q.d. licet non debeas tales perſonas timere,tamen debes cauere a nocumentis eorum timore* Dei, *qui videt & vindicabit,conſequenter ordinatur rationalis effectus quantum ad iudices,cum dicitur.*

6 Non facies quod iniquum. *Pœnam indebitam alicui imponẽdo.*

7 Nec iniuſte iu. *Motus fauore uel odio,ſententiam iniuſtam pronuntiando.*

8 Nec conſid. *Non probibetur cõdeſcenſio ad pauperes in his quæ poſſunt fieri abſq. læſione iuſtitiæ ſed in his tãtũ ꝑ quæ iuſtitia læderetur*

9 Nec honores vult. *Licet enim potentes ratione ſui ſtatus ſint prę alijs minoribus honorandi in communibus,non tamen in his per quæ iuſtitia læderetur.*

10 Non eris crimina. *Detegens crimen proximi tui manifeſte.*

11 Nec ſuſurro. *Faciens hoc occulte.*

12 Non ſtabis contra ſan. *Iungens te illis qui machinantur in morte innocentis.*

13 Non oderis. *Ex rancore & odio diſſimulans peccatum ſuum,donec poſſis deſtruere.*

14 Sed publice. *Id eſt uoce expreſſa,ſecundum illud Matth.xviij.b.* Si peccauerit in te frater tuus,uade & corripe eum,&c. *Si aũt pro hoc quod dicitur publicè, intelligatur correptio facta in publico ſeu iudicio,tunc eſt intelligendum de peccatis quæ poſſunt probari, & tunc talis correptio pertinet ad iudicem exequendo,ad accuſantem & teſtes denuntiando & teſtificando.*

15 Ne habeas ſuper illo peccatum. *Si enim correctionẽ fratris ſui aliquis omitteret,ut in peius rueret, faceret contra charitatem.*

16 Non quęras ultionem. *Liuore uindictæ,poteſt tamen quæri amore iuſtitiæ.*

17 Nec memor eris iniurię ciuium tuorum. *Scilicet ad vindicandum liuore uindictæ,poteſt tamen haberi memoria ad uindictam amore iuſtitiæ.*

18 Diliges amicum tuum ſicut te ipſum. *Ly, ſicut, nõ importat æqualitatem,ſed imitationis ſimilitudinem,quia amicabilia ad alterum veniunt ex amicabilibus ad ſeipſum,vt habetur ix. Ethic.*

19 Iumenta tua. *Hic conſequenter ordinatur homo quantum ad motum vegetabilis,ſecundum autem Philoſophum 2. de Anima, duo ſunt opera animæ uegetatiuæ,ſcilicet generare & alimento uti. Vſus uero alimenti duo reſpicit, ſcilicet nutritionem & augmentum. Primo igitur ordinatur homo reſpectu generationis. Secundo reſpectu augmenti, ibi:* Quando ingreſſi fueritis. *Tertio reſpectu nutritionis, ibi:* Ego dominus. *Circa primum ordinatur homo in generatione aliorum ab homine, inquantum alia per hominem ad*

✱ gene-

MORALITER.

✱ 19 *Iumenta tua non,&c.* Per iumenta ſignificantur ſubditi ſimplices,qui non ſunt permittendi cum hæreticis & malis hominibus habitare,quia de facili decipiuntur.

✱ 1 *Agrum*

a Eccleſiam tibi commiſſam. b Catholica doctrina & hęretica. c Cultura Chriſti & idolorum. Non poteſtis Deo ſeruire, & mammonæ. Matt. 6.c.
a animantibus. Agrũ non ſeres diuerſo ſemine. Veſte quę ex †
Particeps factus doctrinæ, & commiſtus ei per legis conuerſationem. a Per verbum doctorale.
b †duobus texta eſt non indueris. Homo ſi dormierit cum mu- 1
Per culpam. Per naturam. Sanguinis Chriſti.
c liere coitu ſeminis quæ ſit ancilla etiã † nubilis, & tamen pre-
a Qua libertate Chriſtus nos liberauit.
d tio non redempta, nec libertate donata, † vapulabunt ambo, 2
e & non morientur, quia non fuit libera. Pro delicto autem ſuo 3
Chriſtum.
offeret domino ad oſtium tabernaculi teſtimonii arietem, † 4
Chriſtus. Alias peccato.
orabitque pro eo ſacerdos & pro delicto eius coram dño, & re- 5
f propitiabitur ei, dimitteturq́. peccatũ. Quãdo ingreſſi fueritis 6

✠ PROC. Sub hoc typo oſtendit Deus non eſſe ꝯiugiũ ꝯ-hendum cum in fidelib. niſi fortaſſis vt quærat lucrari ſuæ religionis homines. Huc facit, quod ꝑcipit, ne diuerſo ſemine conſerant agri, & ne induamus veſtes ex diuerſi generis filis cõtextas. Verũ ſub his inuolucris grauiſſime edicit, ne ſimus adulatores & hypocritę.

✠ a *Agrum non ſeres, &c.* RADVL. Ager ſancta eſt eccleſia, cui per Apoſtolũ dicitur, *Dei agricultura eſtis, Dei ædificatio eſtis. Semen autem verbum Dei.* Diuerſum itaque ſemen ĩ agro ſeminat, q̃ ſuper Cathedram Moyſi conſtitutus, dicit & non facit, bona loquitur & mala operat. Verbo triticum ſpargit, exemplo autem ſuo peccati ſementẽ diſcipulorum cordibus inicit.

b *Homo ſi dormie.* ISICHIVS. Cum prohiberet iumenta miſceri cum iumẽtis alterius generis, eos ſcilicet qui ſunt ſub iugo Chriſti ſuſcipere iugum legis, opportune hoc ſubdidit oſtẽdẽs, quia & ante aduentum Chriſti quicunque exterius miſcebatur Iudæis indigebat ſacrificio veri arietis.

Homo ſi dor. &c. Nota quanta differẽtia libertatis & ſeruitutis. In libera enim deſponſata, mors adulterii pęna eſt. In ancilla autẽ nubili, & ſecundum LXX. cuſtodita homini, id eſt deſponſata, ſacrificium iubetur offerri, non mors inferri. Spiritualiter tamen hæc intelligenda ſunt.

✠ PROC. Sub his typis demonſtrantur iniuriæ, quib. afficiũtur pij homines. Sunt ſiquidem pij liberi, at impij ſunt ſerui. Qui vos tangit, inquit, quaſi ſi tangat oculi ſui pupillam.

c *Nubilis,* LXX. Cuſtodita homini, id eſt ſynagoga cuſtodita legi, quę Chriſto non poterat deſpõſari, priuſquam moreretur litera legis. Vnde: *Mortui eſtis legi per corp. Chriſti, vt ſitis alterius.* ancilla eſt ſynagoga, ſecundum illud: *Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera.*

d *Vapulabunt ambo.* LXX. Viſitatio erit eis, id eſt liberabuntur a ſeruitute legis, ſecundum quod filiis Iſrael de Aegypto liberandis dicitur: *Viſitans viſitaui uos.*

e *Et non morientur.* Quamuis enim ſecundum literam agerẽt, non ſecundum ſpiritum quia legiſlatoris intentionem ignorabant, facilius tamen aſſequebantur veniam.

f *Quando ingreſſi.* Permanet in propoſito oſtendens fructum bonum ante Chriſti aduentũ non habuiſſe Iudæos, cũ dicit fructum non eſſe edendũ in triennio nec mundũ, ſed quarto anno mundandum, nec dicitur quæ ſit mundatio. Spiritualiter ergo intelligendum eſt quod dicitur.

Quando ingreſſi fueritis terram. Terram vocat diuinam ſcripturam, quã primo Iudæi ſuſceperunt. Vnde plãtare ligna pomifera præcepti ſunt. Lignorũ aũt plantatio, meditatio legis eſt D
& prædicatio, ſecundum q̇ dicitur *Ego plantaui, Apollo rigauit,* 1. Cor. 3. b
&c. Bona quidem mandata erãt tanq̃ ligna pomifera, ſed illi q̇ debebant non faciebant, tantum ſequentes literã. Fructus ergo, id eſt operatio legis triennio erat immũda, ab Abrahã vſq; ad Dauid, a Dauid vſq; ad tranſmigrationẽ Babylonis, inde vſq; ad Chriſtũ, ſicut Matthęus diſtinxit. Matt. 1. a.
Quarto anno fructum legis ſanctum commẽdat & laudabilẽ, nõ tamẽ adhuc eſſe Iudæis eſibilem. Fructus enim legis ĩ quarto anno, id eſt in aduentu Chriſti, ſanctus & laudabilis, quem ſanctũ ſanctorum faciebat, cuius opera laudabilia & glorioſa. Vnde & in paralytico grabatum portante glorificabant Deũ, q dedit talẽ poteſtatem hominib. ſed nondum edebat Iudęus, quia nõ conuerſus. In quinto vero anno, id eſt prædicantib. apoſtolis, fructum eius ederunt quicunque crediderunt.

†deſponſata viro.

† vel vapulabit ipſa.

Matt. 8. a.

✠ PROC. Audis hic ænigma, quod competit in populũ Iudaicũ, qui trib. temporib quando mittebantur prophetæ, neglexerũt ꝑferre fructũ, Sub Iſaia, ſub Ieremia, ſub Zacharia, illis inq̃, trib. temporib. fuere ſteriles, quemadmodũ Chriſti docet parabola, cũ quæreret trib. annis fructũ ĩ arbore ficus, nec reperiſſet. Quarta aũt ętate fructũ allaturi erant domino apoſtoli. Cõceſſa vero eſt & quarta tẽporis intercapedo, ut quinta exſcĩderet, ſi ſolitã retineret ſterilitatẽ. Docet ẽt tria fuiſſe temporis interualla, quib. lex fuerit nõdũ bñ purgata. Scilicet Moſe, Ioſue, & Iudicib regnantib. Quarta ætate quæ prophetarum eſt, ab his ſanctus eſt decantatus, & manifeſte annuntiatus, Chriſtus, fuit quidem ſanctus Chriſtus in quarta ętate, ſed in quinta eſui idoneus erat. Matt. 23. a E

✠ CLEMENS ALEXAND. Iubet arbores nuper plantatatas, trib. annis ordine ſequentib. fouere & alere, ſuperfluas quæ adnaſcũtur exſcindendo propagines, ne minis grauatę opprimant, & ne alimento minutatim diuiſo, imbecillę fiant propter inopiam, arareq; ac circumfodere, vt nihil prope germinans ac pullulans impediat incrementum, & fructũ non ſinit ꝑfectum colligi ex imperfectis, ſed poſt triẽnium, cum quarto conſecrarit primitias, poſtquam arbor perfecta fuerit. Fuerit hæc agriculturæ figura, modus doctrinæ, docens oportere exſcindere peccatorum ꝓpagines, & q̃ vna cum genitali fructu pullulant, inanes herbas cogitationis, donec perficiat & firmum fiat germen fidei. Quarto enim anno quoniã tẽpore quoq; opus eſt ei qui ſtabiliter per catecheſin inſtituitur, quaternio virtutum Deo conſecratur, cum tertia iam ſola cõiungatur cum quarta domini hypoſtaſi. Lib. 2. Stromat. F

☞ a Et

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *generandum applicantur, & quantum ad hoc dicitur:* Iumeta tua. *Quia ex aſpectu talium poßent homines aliqui induci ad beſtialitatis vitium, quod eſt coitus cum beſtiis. Præcipitur etiam hoc in deteſtationem idolatriæ, quia idolatræ colentes cæli militiam, in coniunctionibus planetarum faciebant coniunctiones diuerſorum animaliũ, & eadem ratione diuerſa ſemina in eodem agro coniunctim ſeminabant, & veſtibus ex pluribus contextis, vtpote ex lana & lino, uel ex diuerſis coloribus vtebantur in ueneratione ſyderum, propter quod talia prohibentur. Dicit autem Ioſephus, quod veſtis ex duobus contexta, aliis niſi ſummo ſacerdoti prohibebatur, quia in veſtibus ſummi ſacerdotis erant tales varietates, & ideo non erant licitæ aliis. Secundo ordinatur homo reſpectu generationis in ſpecie humana, per hoc quod excluditur illicitus coitus, cum dicitur.*

1 Homo ſi dormierit cum muliere coitu ſemi. quæ ſit an. ẽt nubilis, *ſcilicet genere, vendita tamen in ancillam. In Hebræo habetur: Quæ ſit ancilla & parata viro. Vbi dicit Ra. Sa. quod ſcriptura loquitur de ancilla Chananæa affidata ſeruo Hebræo, quorum matrimonium erat inchoatum ſed non perfectum, & tunc fornicatur cum Iudæo libero, quia licet Hebræi liberi non poßint contrahere cum Chananæa, ſerui tamen poterant de uoluntate domini, vt dicit.*

2 Vapulabunt. *In Hebræo habetur, Vapulabit ipſa, id eſt verberabitur ipſa, cuius cauſa ſubditur.*

3 Quia non fuit libera. *Et ideo non habebat vnde offerret pro peccato ſuo, quia ſeruus & ancilla quicquid habent, eſt domini ſui, & dato quod haberet, tamen offerre non poterat in templo, cum eſſet alienigena, nec erat adhuc deſponſata Iudęo, ſed de viro coeunte cum illa qui Iudæus & liber erat, & offerre de ſuo poterat, ſubditur:*

4 Pro delicto autem ſuo offe. &c. *Et quod intelligatur de ſolo viro, patet per hoc quod ſubditur.*

5 Orabitque pro eo ſa. *Vel aliter, quia non fuit libera, in hoc redditur cauſa quare ipſa & vir fornicans cum ea non incurrant pœnam mortis, quia de libera ſimpliciter affidata viro* Hebræo *ſi fornicatur, dicitur Deuteron. 17. d. quod vterque debet mori.*

6 Quando ingreſſi. *Hic conſequentes ordinatur homo circa augmẽtationem in vegetabilibus ſiue plantis, cum dicitur.*

Quando ingreſſi fueritis, &c. *Ex quo patet, quod iſtud preceptũ non erat obligatorium ante ingreſſum terrę promiſſionis.*

✠ 1 Et

MORALITER.

✠ † *Agrum non ſe. diuerſo ſe.* Per agrum intelligitur eccl'ia quæ nõ eſt ſeminãda doctrina habẽte admiſtũ cum veris falſum.

† *Veſte quæ ex duo. contex.* Quod moraliter facit qui habitum partim religioſum & partim ſecularem induit, ſimiliter ille qui ſub habitu religioſo ſeculariter viuit.

✠ 3 *Poma*

a terram, & plantaueritis in ea ligna pomifera, auferetis præ- ¶ Non approbantes operum primordia.
putia eorum. Poma quæ germinant, immunda erunt vobis, ¶ Opera quæ incipiunt.
nec edetis ex eis. Quarto + anno omnis* fructus ſanctifi- ¶ In aduentu Chriſti.
cabitur laudabilis domino. Quinto autem anno comede- ¶ Prædicantibus Apoſtolis.
tis fructus, congregantes poma quæ proferunt. Ego do-
b minus Deus veſter. Non comedetis † cum ſanguine. Non ¶ Lxx. Non comedetis ſuper montes, ſicut in feſtis idolorum, comedebant Gentiles.
d augurabimini, nec obſeruabitis ſomnia. Neque in rotun-
c dum attondebitis comam*, nec radetis barbam. Et ſuper ¶ Lxx. Ne corrumpas faciem barbæ. ¶ Sicut Gentiles ſpem reſurrectionis non habentes. Vnde: Ne contriſtemini, ſicut & cęteri, qui ſpem non habent. 1. Theſſal. 4. c.
mortuo non incidetis carnes veſtras, neque figuras ali-
e quas, aut ſtigmata facietis vobis: Ego dominus. Ne pro- ¶ Qui debes corrigere.

A a *Et plantaueritis.* Moraliter. GREG. Ligna pomifera opera virtutũ fęcunda. Præputia auferimus, cũ de inchoationis infirmitate ſuſpecti, primordia operũ noſtrorum non approbamus. Poma quę germinant, noſtris eſib. non aptamus, quia cum primordia laudant boni operis, non debet hoc paſcere animam operãtis, ne dum laus ſuauiter capitur, fructus boni operis intẽpeſtiue comedatur. Qui igitur inchoatæ virtutis laudem receperit, quaſi plantati ligni fructũ ante tempus comedit. Vnde: *Vanum eſt vobis ante lucem ſurgere, ſurgite poſtquam ſederitis.* Ante lucẽ ſurgere, eſt ante claritatem retributionis æternæ in præſentis vitæ nocte gaudere.

Lib. 8. Mora. c. 35. Moraliter. — *autem. — Pſal. 136. a.

B b *Non comede.* Totũ Iudæorum & Gentilium radit fermentũ. Vnde nunc prohibet a legis ſeruitute, nunc à Gentilium errore.

Allegoric. Eſa. 40. a. *Allego.* AVG. Non comedere ſuper montes, eſt ſuperbis cogitationib. non paſci, de quib. Eſaias: *Omnis mons & collis humiliabitur.* Non augurari volucrib. non attendere quę rapiunt ſemen pietatis. Comam in rotundum tondere, eſt cogitationes dæmonib. conſecrare. Barbam radere, eſt uirtutis perfectionem corrumpere, ficte operando. Carnem non incidere, eſt delectationes non ſuſcipere, q̃ & animæ nocẽt & corpus corrumpunt. Stigmata, praua doctrina quæ animæ infigitur & difficulter aboletur.

c *Non augurabimini, &c.* Per partẽ totum ſignificat, omnes huiuſmodi ſuperſtitiones cõdemnans. Qui enim talia curas obſeruare, Deum videtur infamare, tanquam plus ſcientiæ auibus, quam hominibus contulerit.

Li. 14. c. 4. ✲ RADVL P. Non omnis qui ex auib. aliquam capit ſignificationẽ augurari dicẽdus eſt. Nam & Noe ex coruo & colũba ſignũ accepit, & ſignum nobis dedit. Auguria tamen idcirco dãnantur, quia gentili ſuperſtitione adinuenta ſunt ad ineun-
C dam cum dæmonib. ſocietatem, qui huiuſmodi ſignificationibus cum hominib. talium curioſis, confabulant̃ ad eorum ſeductionẽ, nonnunq̃ uera nuntiantes, vt in errores inducãt.

D ✲ *Nec obſeruabitis ſomnia.* IDEM. Somniorũ diuerſa rõ habenda eſt. Nam, ut ait Gregorius ſex modis tangunt animũ imagines ſomniorũ. Aliquãdo ventris plenitudine vel inanitate, quæ duo experimẽto
1 diſcimus. Aliquando
illuſione. Vnde ſapiẽs
2 quidã ait, *Multos er-*
3 *rare fecerunt ſomnia.*
Aliquando cogitatio
4 ne ſimul & illuſione
5 ſicut ſcriptũ eſt, Mul-
6 tas curas ſequuntur
ſõnia. Aliquãdo reue
7 latione, ſicut Ioſeph.
8 Aliquando cogitatio
ne & reuelatione
9 Vnde Daniel Nabu-
10 godonoſor viſionem
differens, a radice co-
11 gitationis inchoauit
12 dicens: *Tu rex cogita-*
13 *re cœpiſti in ſtratu tuo, &c.*
14 d *Neq; in rotund.* Sicut Barbari faciunt, debet quiſq; eſſe cõtentus naturalib. ornamentis, ne creatorem videatur accuſare, tanq̃ impotẽtem opus ſuũ perficere, nec in honore dæmonũ ciennos nutrire & fouere, ſicut ſtudent pagani puerorum capita dæmonibus offerre, quod maxime hic videtur prohibere.

✲ THEOD. Quidam dictionem illam σισόην interpretati ſunt capillos de induſtria criſpos factos. Ego vero exiſtimo p legem aliud interdici. Nam moris eſt apud Græcos in pueris capillorũ extremitatis non attondere. ſed ſinere capillos promitti, & aliquanto poſt dæmonib. dedicare. Conſueuerant ẽt radere barbã cum aliquem lugerent, & genas incidere in honorem defunctorum. Nec nõ aliquas corporis partes acu perfortabant, & nigro veſtiebantur in reuerentiam dæmonum.

✲ PROC. Capillorũ ablatio honoris & gloriæ ſignificat ablationem. Sic Deus cõmiratur per Iſaiam prophetam ſe caput & barbam Aſſyrij raſurũ. Iubet preterea tonderi & radi Ieruſalem ob mala quæ eius urbis ciues eſſent perpeſſuri.

c *Stigmata.* Legiſlator etiam curã noſtri decoris gerit, ne carne abutamur in his etiam quæ corpus deturpant.

a *Filiam*

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Et plantaueritis in ea lig. po. *Per hoc intelliguntur fructus generaliter etiam uinearum.*

2 Auferetis præputia eorum. *Id eſt primo flores ſeu gemmas ne erumpant in fructus, duplici de cauſa. Prima eſt, quia arbores poſtea ſunt minus vtiles, quando nimis cito faciunt fructum. Secunda, quia idolatræ tales fructus tãquam primitiuos reputabant diis gratioſus, & eos idolis offerebant, ideo ſequitur.*

3 Poma quæ ger. *Tribus primis annis quia aliquando non auferebantur perfecte flores uel gemmæ ex negligentia vel obliuione.*

4 Immunda erunt uo. *In Hebræo habetur.*

5 Quarto anno omnis, & lauda. domino. *Ratione prædicta,* Laudantib. dominum. *Quia fructus quarti anni offerebantur domino, & cedebant in uſum ſacerdotum.*

6 Quinto autem anno. *& deinceps.*

7 Comedetis fructus. *Quia domini arborum poterant inde comedere, uendere & dare pro ſua uoluntate.*

8 Ego dominus. *Hic conſequenter ordinatur homo re reſpectu nutritionis, in hoc quod prohibetur eſus ſanguinis, cuius ratio frequenter in præcedentibus expreſſa eſt.*

9 Non augurabimini. *Hic ordinatur humana vita quantum ad actum ſenſualem, inquantum prohibentur auguria & ſuperſtitiones, in quibus fiebant quædam apparitiones per illuſiones ſenſuum, & quantum ad hoc dicitur:* Non augurabimini. *Augurium eſt propriè diuinatio per garritum ſeu uolatum auium, tamen hic accipitur generaliter pro omni diuinatione ſuperſtitioſa, quæ fit in vigilia, & maxime quæ fit ex aliqua illuſione ſenſuum exteriorum.*

Auguriũ.

10 Nec obſerua. ſom. *In quibus fiunt frequenter illuſiones dæmonũ per motionẽ ſenſuum interiorum, qualiter autem diuinatio poſſit fieri per ſomnia, dictum fuit Gen. xl. Sciendum etiam, quod animalia & aues & etiam piſces, eo quo carent ratione, & totaliter ducuntur impetu naturali, frequenter percipiunt immutationem continentis futuri de propinquo, & ſecundum hoc mouentur ad aliqua, ſicut delphini imminente tempeſtate de profundo maris exeunt ad ſuperficiem, & per hoc naturæ prænoſticant de tempeſtate futura, & hoc modo coniecturare de futuris procedentib. ex cauſa naturali per motum auium, animalium, ſeu piſcium, inquantum præſentiunt impreſſionem cauſæ agentis, non eſt ſuperſtitioſum, ſed licitum. Prognoſticare autem de futuris ad quæ non ſe extendit cauſa naturalis, vel ſi ſe extendat, non tamen ſit pronoſticatio per ſigna naturali modo prædicto, ſed modo ſuperſtitioſo, eſt illicitum.*

11 Neq; in rotun. *Hoc præcipitur in deteſtationem idolatriæ, quia idolatræ faciebant talia. Vnde dicitur Baruch. 6. c.* Sacerdotes ſeden habentes tunicas ſciſſas, & capita & barbam raſam.

12 Et ſuper mortuo. *Quia idolatræ hoc faciebant, vt habetur 3 Reg. 18. e. ubi dicitur quod ſacerdotes Baal incidebãt ſe cultris et lanceolis, donec perfunderentur ſanguine.*

13 Neq; figu. ali. aut ſti. *In veſtra carne, quia talia ſunt ſigna pactorum cum dæmonib.*

14 Ne proſtituas filiam tuam. *Hoc exponitur dupliciter. Vno modo de proſtitutione ad fornicationem corporalem. Alio modo de proſtitutione ad fornicationem ſpiritualem & corporalem.*

✲ *Sacer-*

MORALITER.

✲ 3 *Poma quæ ger.* Per poma germinantia intelligunt̃ bonorum operum primitiua, quæ pro tanto dicuntur immunda, quia non ſunt ab aliis comedenda, nec de ipſis debet operãs gloriari, quia de facili poſſunt in oppoſitum tranſmutari.

2 *Neque in rotun.* Moraliter comam in rotundum attondet, q ipſum ad excitationẽ carnalis laſciuiæ curioſe diſponit. Similiter barbã radit, q virilitatẽ aĩ in fœmineã mollitiẽ conuerti

12 *Et ſuper mor.* Moraliter aũt hoc faciunt, q de morte amicorũ, immoderate triſtantur, & ꝯ Deum murmurãdo loqui

13 *Neque figu.* Moraliter hoc faciunt hypocritæ triſtes, q exterminant facies ſuas, ut appareant hominibus ieiunantes, Matth. 6.

✲ *Mora-*

a Id eſt habitatores terrę. Corpus quod eſt de terra in quo dominatur omnis iniquitas fornicante anima.

a ſtituas filiam tuam, ne contaminetur terra, & impleatur pia- 1

a Fornicatione. b Feriationes ab omni malo. c Ne indigne intretis. Qui in ſanctis habito.

b culo. Sabbatha mea cuſtodite, & ſanctuarium meũ metuite.

c Ego dominus. Non declinetis ad magos, neque ab ariolis ali- 2

d quid ſciſcitemini, vt polluamini per eos. Ego dominus Deus 3

a Deferendo. Vt maiores quoque tibi aſſurgant.

e veſter. Coram cano capite conſurge, & honora perſonam 4

5

Aetate vel ſapientia.

f ſenis, & time dominum Deum tuum. Ego ſum dominus. Si 6

a Nouiter conuerſus. b Virtutum cultura, doctrina bona. c Fidelis, ſanctus.

habitauerit aduena in terra veſtra, & morat⁹ fuerit inter vos,

Quod infidelis fuit. a Nutritus, & doctus in fide. b Diliges proximum tuum ſicut teipſum.

†ne exprobretis ei, ſed ſit inter vos quaſi indigena, & dilige- 7

a Ante fidem. Alieni à Deo. In mundo.

tis eũ quaſi voſmetipſos: Fuiſtis enim & vos aduenę in terra 8

a Qui omnes volo ſaluari, & neminem perire. b Accipiendo perſonam.

g Ægypti. Ego dominus Deus veſter. Nolite facere iniquũm 9

a Iuſte iudicate filij hominum. b Genus ſequentium ſpecierum. c Metallorum. d Vini vel olei aut ſimilium. e Quia ponderatur argentum, & huiuſmodi.

h aliquid in iudicio, in regula, in pondere, in menſura. Statera, 10

Non alius.

iuſta, & æqua ſint põdera, iuſtus modius, †æquuſq; ſextarius. 11

a Cuius vos ſerui. b A quo creati. c Qui in multis feci voluntatem veſtram. Nolite eſſe ingrati. d Tanquam theſaurum.

12

Ego dñs Deus veſter, q eduxi vos de terra Ægypti. Cuſtodite 13

a Ne prętereat vnus apex aut vnum iota.

oĩa † præcepta mea, & vniuerſa iudicia, & facite ea. Ego dñs.

A a Filiam tuam. Carnalem, vel animam. Vnde Pſal. *Erue a framea Deus animam meam, & de manu canis vnicam meam.* Hæc recedendo a Deo fornicatur cum dæmonib.

b *Sabbatha mea cuſt.* Ab vno ſabbatho omne legitimum otioſum ſabbathum appellat. Sic ab vna generali abſtinentia ſtudet legislator per ſingula currere, pręcipiẽs nos ab omni malo abſtinere: vnde addit. *Et ſanctuariũ meũ metuite.* Sicut .n. q digne accedunt, ſanctificant, ſic qui inique præſumũt, & immundi accedũt, quantum eſt in ſe polluunt, ſicut Nadab & Abiu. Vnde Apoſtolus: *Inter vos multi infirmi & imbecilles, &c.* Inde additur. *Ego dominus ſanctus,* ſ. & etiam in ſãctis habitans, & ſanctorũ vindicãs iniuriam.

c *Ad magos.* Lxx. Ventriloquas. i. phytones, vel falſos prophetas, qui de ventre cordis ſui fabulas quaſdam & fętentes doctrinas proferunt.

d *Neq; ab ariolis, &c.* Lxx. Veneficis; q dæmonũ. ſ. nomina inuocant, & aliquando corpus curãt, vt animam interficiant.

✻ PROCOP. Illas omnes ſuperſtitiones nemo ſequatur Chriſtianus cuius ſpes omnes in Deo ſitæ ſunt. Et ſi nõ illico ſentis auxiliũ, patientia opus eſt, Et ſi quaudoq; vaniſſimarũ ſuperſtitionum cultores vera prædixerint, non propterea fides accommodanda eſt. Nam ſub veritate dæmones occultum gerunt mendacium, non ſecus ac ſi quis melle perungat poculum, in quo venenum eſſet propinaturus. At (obiiciunt quidam) inuocant Zabaoth. Quid tum? Impie hoc faciunt. Nã appellationem non Deo ſed dęmonib. tribuunt & plerumq; dęmoniaci impiè vſurpant nomina diuina, dum ea imponũt dæmonib.

e *Coram cano capite. In ſenib. eſt ſapientia, & in multo tempore prudentia.* Hinc Paulus ait: *Presbyteri duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo & doctrina.*

✻ PROCO. Si vero timemus Deum etiam ſenibus honorem deferemus, ſi qdẽ Deus ipſe ſenectute omnia excellit. Præterea canus viſus eſt Daniel, ut ex eius prophetia cognoſcitur

f *Si habitauerit.* Terra à Deo nobis data, eſt uirtutum ſcilicet cultura, & bona doctrina. Si quis ergo ad fidem noſtram conuerti voluerit, & ciuis terræ noſtræ aſcribi, nõ affligamus eũ, nec imponamus graue iugum, ſicut Phariſæi, de quib. dicitur *Alligant onera grauia, & importabilia, digito autem ſuo nolunt ea mouere.* Sit vobis ſicut indigena, qui ſcilicet nutritus eſt in fide, & creuit ĩ pietate, Hinc Petrus ad eos q credentes de gẽtibus circũcidere volebãt, ait: *Quid tẽtatis Deũ, imponere iugum ſuper ceruices diſcipulorum.* D Matt.23 a Act.15.b.

✻ PROCO. Alia autem erat ratio peregrinorũ apud gentes Nam peregrini apud gentes cõtẽnebãtur, vt apud Athenienſes & Perſas. Spartani e ciuitate eiiciebant. Hęc autẽ lex ius naturale reſpicit, & naturalem æquitatẽ cõtinet. Homo .n. non vileſcit propter locũ, ſed honoratur ꝓpter naturam. Præterea, vi detur peregrinus æquari indigenę. Nam & ipſi fuerant peregrini in Aegypto. vel hæc verba predicũnt gentes aliquando in ſocietatem venturas Iſraelitarũ per Chriſtum qui omnes ex æquo complectitur. E †& hin liquidorũ.

g *Nolite facere, &c.* In præcedentibus præcipit in iudicio iuſtitiam ſeruari, hic in ponderibus & menſuris, & ne abutamur ad iniuſtitiam iuſtitiæ terminis, hæc enim termini ſunt uendentib. & ementib. ſicut leges iudicib. vt ab omni iniuſtitia contra proximum caueatur. Quod enim diuiti agrotum poſſeſſiones & pecuniæ theſauri, hoc pauperi mẽſura uini & tritici, & huiuſmodi.

ISICHIVS. *Nolite facere, &c.* In iudicio mentis nõ debem⁹ iniuſte agere, nec menſuras naturalis iuſtitię corrumpere, aliter noſtra, aliter ꝓximi peccata iudicantes. *In quo enim iudicauerimus, iudicabitur & de nobis, & in qua menſura menſi fuerimus, remetietur nobis.* Moraliter Matt. 7.a.

h *Statera iuſta, &c.* IDEM. Stateras quoque diuinas, & menſuras diuinas iuſtas habeamus, id eſt leges diuinæ ſcripturæ, ſancte & iuſte cuſtodiamus, nihil noſtrũ inferẽtes, nihil ſuũ auferentes, ne nobis iſtud dicatur. *Quare tranſgredimini mandatum Dei propter traditiones veſtras.* Matt.15 a F

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ Sacerdotes enim idolorum quando volebant abuti aliqua puella, fingebant q Deus qui colebatur in idolo diligebat eam, & volebat vti eius concubitu, & parentes puellæ credentes ſacrificium facere Deo ſuo, mittebant eam de nocte ad fanum idoli, vbi ſacerdotes eã abutebantur in tenebris, & illa credebat ſe a dijs cognoſci. Et factum conſimile narrat Ioſephus 20. *antiquitatum Romę accidiſſe tempore. Tiberij Cęſaris ſ. Paulinam pulcherrimã fęminam per ſacerdotes Iſidis deceptam, qui in fano Iſidis quendam iuuenem amore eius accenſum, loco numinis de nocte ad illius concubitum propter pecuniam eis promiſſam & datã admiſerunt. propter quod idem Imperator fanum fecit dirui & ſacerdotes crucifigi.*

1 Et impleatur piaculo, *id eſt peccato nefario ſecundum quod habetur* Iudic. 20. a *Nunquam tantum nefas, & tam grande piaculum factum eſt in Iſrael.*

2 Non declinetis ad magos. *ſ. ad quęrendum aliquid ab eis: & dicũtur magi qui ſuperſtitioſe diuinant per aſtra.*

3 Neq; ab ariolis. *Qui in extis animalium ſacrificatorum dęmonib. ſuper aras idolorum diuinant.*

4 Ego dominus Deus veſter. *A quo debetis inquirere veritatem per prophetas a me inſpiratos.*

5 Coram cano cap. *Hic conſequenter ordinatur homo quantum ad conuictum ciuilem, in quo requiritur reuerentia ad antiquos, & ideo ſubditur.*

6 Et honora perſonam ſenis. *Quod eſt intelligendum de ſeniorib. & ſapientia ornatis, vt dicit Ra. Sa. Secundo ad ciuilem conuictum requiritur humanitas ad extraneos. & quãtum ad hoc dicitur:* Si habitauerit aduena; &c. *& ſubditur.*

7 Non exprobretis ei. *Et ſubditur cauſa.*

8 Fuiſtis. n. &c. F*atuum eſt. n. exprobrare alterius defectum in ſeipſo exiſtẽtem, quia hoc eſt proprium defectum reducere ad memoriam. Tertio ad ciuilem cõuictum requiritur iuſtitia ad omnes, quia nulla communitas ſtare poteſt abſq; iuſtitia, et illorum qui aduerſantur iuſtitiæ, cuiuſmodi ſunt latrones, niſi. n. inter ſe iuſte diuiderent latrocinia, ſtatim inter eos orietur diſcordia, & eorum ſocietas deperiret, quantum igitur ad obſeruationem iuſtitię dicitur:*

9 Noli. fa. ini. a. in iu. &c. *Accuſando, teſtificando, ſeu ſententiã proferendo.* 10 In regula. *Et vocatur hic regula illorum menſura quæ linealiter mẽſurantur. ſicut panni in quorũ mẽſuratione vlna eſt regula.*

11 In pondere. *Et vocatur hic pondus menſura eorum quę ponderib. menſurantur, ideo ſubditur.* 12 Statera iuſta. *Menſura aũt hic ꝓprie accipitur determinata continentia vaſorum, quib. liquida, vel arida menſurantur, ideo ſubditur.*

13 Iuſtus modius, &c. *Moraliter, iniquum habent iudicium qui facta propria bene, aliorum male interpretantur. Inęqualem regulam qui retinendo odium, implorant veniam, ſed qua menſura menſi fuerint, remetietur eis, Inęquale pondus qui defectus aliorum ponderant multum, ſuos autem parum. Inęqualem menſuram qui grauia aliis imponunt, & digito ſuo nolunt mouere.* Moraliter Matth.7.a

6 Et

ADDI-

ADDITIO.

A In cap. 19. vbi dicitur in poſtilla: Locutus eſt dominus, &c. *In hoc c. non ſolum replicantur præcepta decalogi per totum fere, vt patet literam inſpicienti, ſed etiam multa ſuperadduntur, quæ ad perfectiorem modum obſeruandi prædicta præcepta pertinent. Vnde & iſtud capitulum apud antiquiſſimos Hebræorum ſpecialiter a ſui principio vſque ad illum locum vbi dicitur,* Diliges proximum tuum ſicut teipſum. *incluſiue notabiliſſimū reputatur, & quia in eius expoſitione poſtillator valde breuiter ſe expediuit, ideo circa eius declarationem vlterius inſiſtendum videtur.*

Circa quod primo inquirendum videtur, quæ fuit ratio iterationis præceptorum decalogi a Moſe in hoc loco, licet enim prout quidam dicunt, hæc iteratio fuerit ad maiorem firmitatem, vt & magis mentibus eorum memoria præceptorum infigeretur, tamen hoc non videtur literæ cōſonum: cum Moyſes non procedat hic vt repetitor legis ſicut in Deuteronomio, *ſed ſolum vt primo ſeu nouiter de mandato Dei ea proponens. Non enim dicitur. Hæc præcepit vobis dominus in Sinai; ſed ſimpliciter loquitur præcipiendo, ac ſi hactenus non fuiſſent a Deo eis præcepta: ſaltem ſub forma qua hic traduntur. Ad quod videtur dicendum, quod prout dictum fuit* Exo. 20. c. *in prima additione, Sicut in ſcientiis ſpeculatiuis ex notioribus & confuſis proceditur ad minus nota, & magis determinata, vt patet in* 1. *Phyſico. Ita etiam oportet eum qui vult inducere hominem ad virtutem per obſeruantiam præceptorum de actib. virtutum, vt ex illis eum inſtruere incipiat quæ ſunt notiora & faciliora. Et ideo in decalogo primo tradito à Deo faciliora & communiora præcepta ponuntur, tam in his quæ ordinant ad Deum, quam in his, quæ ordinant, ad proximum, vt ibidem fuit latius expoſitum, vnde in datione legis cum populus eſſet non ſolum rudis, ſed quaſi nouiter incipiens in diſciplina virtutum, idcirco non fuit eis expreſſus pro tunc modus obſeruandi illa præcepta prout poteſt cadere ſub lege diuina, ſ. vt præcepta illa ex interiori motu tanquam volētes & eligentes implerent, ſed ſolum fuerunt eis propoſita ſaltem pro maiori parte quantum ad actus exteriores, prout poſſunt cadere ſub lege etiā humana, quæ de exterioribus tantum iudicat. In hoc autem loco cum iā populus licet rudis eſſet, tamen magis eruditus in huiuſmodi diſciplina*

B *tanquam expertus in multis & varijs iudicijs diuinis, quæ inter ipſos cōtigerant, præcepta decalogi eis iterantur, exprimendo ſeu innuendo modum ea obſeruandi, prout ſub lege diuina cadere debet, ſ. vt ex motu interiori ad opera virtutum exteriora procederetur. Quod ſic patet. Nam circa parentum obſequium in datione legis dicitur. Honora patrem tuum & matrem. Quod quidem præceptum impleri poteſt per ſolos actus exteriores. Honor enim qui eſt exhibitio reuerentiæ in ſignū virtutis, vt habetur in* 1. *Eth. in ſolo actu exteriori poteſt impleri, in quo ſigna reuerentiæ demonſtrantur. In hac autem iteratione dicitur. Vnuſquiſque matrem & patrem ſuum timeat. Conſtat autem quod timor eſſentialiter in interioribus conſiſtit, quod eſt difficilius implere quam primū, & etiam dat modum quo impleri debeat præceptum illud, ſcilicet,* Honora patrem tuum, & matrē *ſ. quod talis honoratio exterior procedere debet ex timore interiori, ſ. filiali ſeu reuerentiali. Idem patet in ſecundo præcepto hic tradito, cum dicitur:* Sabbatha mea cuſtodite. *In prima enim traditione decalogi habetur.* Memēto, ut diem ſabbathi ſanctifices. *vbi ſabbath ponitur in ſingulari hic autē dicitur ſabbatha in plurali, quod non vacat myſterio, vnde gloſſ. Nota quod nō ait ſabbathum, ſed ſabbatha, quia intelligibilis requies nō ab vno ſed ab omnibus carnalibus quieta eſt & abſoluta: & ideo in hoc loco prius ſabbathorum nomen in diuina ſcriptura poſitum eſt, vt ſcias quia ſabbathū plena & perfecta quies eſt. Hæc in glo.*

Et attendendum, quod licet forte quod dicitur in hac gl. quod ſabbathum plena & perfecta eſt quies, intelligitur de requie æterna, tamen ſatis datur intelligi, quia quies ſabbathi, prout cadit ſub præcepto legis vniuerſalis debet eſſe ab omnibus impedimentis quietis eiuſdem, quod non intelligitur cum dicitur, ſabbathū in ſingulari: vnde patet, quod hæc iteratio difficilior eſt, & perfectiorem modum præcipit in obſeruatione ſabbathi; quam prima propoſitio ſ. in datione legis.

Idem patet in prohibitione idolatriæ, de qua hic dicitur: Nolite conuerti ad idola, &c. *Hic enim actus interior in huiuſmodi prohibitione videtur contineri. Conuerſio enim humana propriè intelligitur in corde. Vnde Iohelis. 2. b.* Conuertimini ad me in toto corde ueſtro. *Quæ quidem prohibitio ſe extendit etiam ad illos qui cultus ſeu ſuperſtitiones idolorum mentaliter approbant, licet exterius nihil horum oſtendant, quod nō fuit in datione legis circa hoc expreſſum & quia forte ex hoc aliquis putaret, quod tota prohibitio idolatriæ conſiſteret in mente, ſic quod qui*

C *mentaliter idola non coleret, licet poſſet eis per actus exteriores exhibere cultum, prout forte quidam æſtimauerunt, ideo ſubdit:* Nec Deos conflatiles facietis vobis, *vt intelligatur, quod licet quis in mente ad idola non conuertatur, fabricat tamen ea per actū exteriorē, nihilominus eſt tranſgreſſor huius præcepti.*

Similiter circa prohibitionem periurij infra; paucis interpoſitis dicit Nō peierabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui

Circa quod in prima particula ſuperadditur, quod non ſolum in nomine D *domini tetragrāmaton prohibetur periurium, vt in prima traditione decalogi vbi dicitur.* Nō aſſumes nomen Dei tui in uanum, *vbi prædictum nomen magnum exprimitur, ſed etiam in quocunque nomine diuino prohibetur periurium. In ſecunda vero particula cū dicitur:* Nec pollues nomen Dei tui. *ſuperadditur alia prohibitio, ſ. ne quis quaſi obligatus iuramento aliquid malū committat, ſicut legitur de iuramento Herodis ad filiam Herodiadis, talis. n. iurans cuſtodiendo iuramentum, videtur nomen domini polluere, vt in gl.*

Similiter circa prohibitionem homicidij dicit: Non ſtabis contra ſanguinem proximi tui. *In quo auxilium & conſilium vel fauorem homicidij videtur prohibere. Nec ſolum iſta, quæ in actib. exteriorib. cōſiſtunt, ſed etiam odium cordis prohibetur, cum dicit:* Non oderis fratrem tuum in corde tuo, &c. *Sed quia iſta negatiua ſunt, nec comprehendunt intentionem legiſlatoris circa ordinationem hominis ad proximum, ideo, finaliter concludit dicēs:* Diliges amicum tuum, *id eſt proximum ſm̄ tranſlationem 70. ſicut teipſum. In hoc. n. mādato totius legis confirmatio & abbreuiatio conſiſtit. Vnde Rom. 13. c.* Qui diligit proximum, legem impleuit.

Similiter circa prohibitionem furti addit. Nec decipiat unuſquiſque proximū ſuum Nō facias calumniam nec ui opprimes; *& multa alia quæ ſequuntur ad prohibitionem cuiuſcunque iniuriæ ſeu damni; quæ in bonis proximi poteſt inferri, vel etiam in eius famā, vt cū dicitur:* Non maledices ſurdo, nec eris criminator, nec ſuſurro in populis. *Nec in directione actuū ignorantis, cum dicitur.* Nec coram cæco pones offendiculum. *Nec etiam præſtando fauorem iniuſtum in iudicio, cum dicit.* Nec iniuſte iudicabis, non conſideres perſonam pauperis. *Conſtat autem quod omnia præcepta prædicta negatiua quib. prohibentur iniuriæ vel nocumenta quæcunque proximo inferenda poſſunt impleri ſine hoc quod homo diligat proximum. Poteſt enim homo non habere odium fratris ſui in corde ſuo; nec quærere vltionem ab eo, & omnia huiuſmodi, & tamen cum hoc non diligere eum. Cum enim amor & odium ſint paſſiones contrariæ, poſſibile eſt; vt quis neutram habeat circa proximum, ſicut poſſibile eſt; quod aliquod corpus nec ſit album nec nigrum. Vnde ſequitur, quod licet quis impleret omnia præcepta negatiua prædicta circa fratrem; non tamen ex hoc ſequitur, quod impleat præceptum de dilectione proximi circa eum, licet tamen qui diligit proximum ſuum ſicut ſeipſum, omnia prædicta præcepta negatiua circa proximum implet. Cuius ratio eſt. Nam in hoc præcepto de dilectione proximi; licet non importetur æqualitas dilectionis, eo quod amicabilia ad alterum venerunt ex amicabilibus ad ſe, ut patet* 9. *Ethic. Imperatur tamen per hoc præceptum dilectionis; quod homo velit bonum proximo ſuo, cuiuſcunque generis bonorum exiſtat, utpote bonum corporis & bonum animæ, & bonum honoris ſeu famæ, & omnium aliorum quæ licite homo poſſet pro ſe uelle, quamuis prius ſibi & potius iſta bona uellet, & hoc importatur per hoc quod dicitur:* Diliges proximum tuum ſicut teipſum. *Nam poſtquam enumerauit omnium malorū genera quæ prohibentur inferri proximo; ſubdit:* Diliges proximum tuum, ſicut teipſum, *ut intelligatur, quod ſicut homo diligendo ſeipſum, non ſolum omnia mala prædicta, inquantum in ſe eſt, a ſeipſo amouet, ſed etiam eorum contraria, ſcilicet bona ſibi procuret, pari modo proximum diligit, ſeruato tamen ordine charitatis, qui intelligitur in hoc quod dicitur.* Sicut teipſum. *Exemplar. n. prius & potius eſt exemplato.*

Ex *quib. ſequitur, quod implere huiuſmodi mandatum de dilectione proximi, perfectius eſt quā implere cætera mādata circa eū præter præceptū dilectionis, nā per impletionē iſtius præcepti affirmatiui uirtualiter implētur oīa alia negatiua circa proximū, ſed non econtra, ut dictū eſt.*

Sequitur et ex dictis, quod præceptum de dilectione proximi, prout in lege diuina traditur, non eſt de præceptis iuris naturalis primo per ſe notis. Manifeſtum eſt. n. quod talia præcepta prima iuris naturalis ſunt eadem apud omnes, ſed conſtat quod præcipui Philoſophi qui de naturali dictamine rationis maxime ſcrutati ſunt, ut Peripatetici, hoc non inuenerunt, nam tractantes de amicitia, quæ apud eos uirtus eſt, uel non ſine uirtute, ut in 8. Eth. ipſam poſuerunt ſolum eſſe inter uiros uirtuoſos, quorum alter alterum ueraciter cognoſceret eſſe talem, quod eſt de rariſſime contingentibus, quod non eſſet ſi de primo dictamine rationis naturalis hoc præceptum eſſet.

Sed contra hoc uidetur ſentire ſanctus Doctor in prima ſecundæ quæſtio. 100. articul. 3. in reſponſione ad primum argumentum, ubi dicit quod præcepta de dilectione Dei, & proximi ſunt prima & communia legis naturæ, quæ ſunt per ſe nota rationi humanæ, uel per naturam, uel per fidem. Et idem in eadem q. artic. 11. in corpore quæſtionis dicit, quod quædam ſunt præcepta rectiſſima, & adeo manifeſta, quod editione non indigent, ſicut mandata de dilectione Dei & proximi, & hoc uidetur tenere in multis alijs locis, quod ualde mirandum eſt propter prædicta, niſi forte ſanctus Doctor loquatur in ſtatu naturæ integræ, non autem in ſtatu naturæ lapſæ, quod tamen non intelligitur bene ex verbis ſuis, præſertim cum hanc rationem aſſignet, quare iſta du E

præ-

præcepta non fuerunt poſita inter præcepta decalogi. Quæ quidem ratio aliam admirationem inducit: Nam ſi hæc duo præcepta ideo non ponuntur inter præcepta decalogi, quia ex ſui manifeſtatione, editione nõ indigent, multo minus debuiſſent poni inter præcepta ſuperaddita decalogo, quorum ratio non eſt cuilibet manifeſta, ſed ſolum ſapientibus ſecundum ipſum in eadem q.

Sequitur etiam ex dictis, quod hoc præceptum de dilectione proximi eſt difficilius cæteris præceptis, quæ ordinant ad proximum: quod ſic patet: nam qui diligit proximum ſicut ſeipſum, prompte & delectabiliter exercet ſe erga ipſum: ſic enim opera amicitiæ, erga ſe talia opera exercet. Ille autem qui non diligit proximum ſicut ſeipſum, licet alia præcepta negatiua ſupra dicta impleat, abſtinendo ſe ab odio proximi & alio nocumento ſibi inferendo, non tamen eſt neceſſe, vt hoc faciat prompte & delectabiliter: poſſunt enim iſta impleri timore pœnę, vel quadam ſimulatione ſine promptitudine, nec delectatione, quod non contingit in eo qui proximum diligit ſicut ſeipſum: Nam cum amor ſit cauſa delectationis, ſub præcepto de dilectione proximi cadit, vt implens huiuſmodi præceptum cum delectatione & hilaritate, opera amicitiæ exerceat erga proximum, vt in 1.2.q.100.ar.9. in reſponſione ad tertium argumentum. Et ſic ex vi huiuſmodi præcepti datur modus adimplendi alia præcepta ad proximum ordinata, licet ex vi aliorum præceptorum quæ non dantur de dilectione; ſed de abſtinendo a nocumento vel odio proximi, talis modus non cadat ſub præcepto.

Concordat autem huic expoſitioni, quod in prima traditione decalogi proponitur vt præambulum, Ego ſum dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti. quo oſtenditur, quod Deus volebat eos inducere ad obſeruantiam præceptorum ex recognitione beneficij redemptionis accepti. In hac aũt ſecũda iteratione decalogi præmittitur vt præambulum: Sãcti eſtote quoniam ſanctus ſum ego dominus Deus veſter. In quo oſtenditur quod hic intendit eos inducere ad præceptorum obſeruantiam ex imitatione diuinæ ſanctitatis. Conſtat autem, quod altior modus veniendi ad virtutem ſeu ad opera virtuoſa eſt, cum quis imitari intendit diuinam bonitatem ſeu ſanctitatem, quantum humana fragilitas permittit, quam cum quis ex recognitione beneficij accepti ad hoc inducitur, ſicut maior eſt perfectio ſeu bonitas diuina in ſe conſiderata quæ infinita eſt, quam ſi conſideretur ex certo beneficio alicui impenſo, quod ſemper eſt finitũ, vnde hoc dictum: Sancti eſtote, &c. non videtur intelligendum vt concluſio prædictorum, prout poſtillator dicit, ſed magis vt præambulũ ſequentium. Non.n. ſolum in hoc præambulo exhortatur ad ſeparatione ab omnib. immunditijs ſeu turpitudinib. corporalib. quæ in præcedenti capitulo tractantur, ſed etiam ab immunditijs ſpiritualib. & intrinſecis, de quibus in hoc capitulo tractatur, vt dictum eſt: & ideo dicit. Quoniam ego ſanctus ſum dominus Deus veſter. Sanctitas autem diuina non ſolum eſt a contagiis corporalib. a quib. etiam ſpiritus angelici ſunt immunes, ſed etiam a ſpiritualibus quibuſcunque. Si autem quęratur, quare inter prædicta præcepta in hoc capitulo contenta omittitur præcepta in hoc capitulo contenta omittitur pręceptum (Non mœchaberis): Dicendũ quod in præcedenti cap. fuerunt multa ſuperaddita illi pręcepto. Similiter & infra in hoc capitulo quædam alia eidem ſuperadduntur, idcirco hic non iteratur cũ aliis. Præcepta autem de (non concupiſces rem proximi tui) ſatis includuntur in hoc præcepto de dilectione proximi, in quo conſtituit finem huiuſmodi iterationis. Finis enim præcepti charitas eſt. 1. Tim. 1. a. Vnde ex quæ ſequuntur cum dicitur: Leges meas cuſtodite: Iumenta tua non facies coire, &c. quæ pertinent ad ceremonialia, vt ex ipſis patet, & exponantur prout in poſtilla. Si autem quæratur de ordine horum pręceptorum, quare deuiat ab ordine primæ traditionis, quia ibi incipit a præceptis ordinantib. ad Deum, hic autem de his quæ pertinent ad proximum? Dicendum, quod prima traditio ſequitur ordinem dignitatis, quia illa quæ ordinant ad Deum, ſunt potiora. In hac autem ſecunda traditione, quia dilectionem proximi principaliter exprimere intendebat, reſeruata explicatione primi præcepti charitatis, quod maius & ſummum præceptum legis eſt, ad vltimam explanationem legis, ſ. in Deut. 6. Quando iam auditores erunt magis prouecti, ſcriptura ſequitur ordinem noſtræ cognitionis ſenſitiuę ſecundum quam proximus eſt nobis magis notus quam Deus, iuxta illud 1. Io. 4. d. Qui non diligit proximum ſuum quem videt, Deum quem non videt, quõ poteſt diligere; Et ideo prępoſuit primum pręceptum de obſequio parentum, in quo matrem antepoſuit patri, eo quod etiam ſecundum noſtram cognitionem mater primo innoteſcit filio quã pater. Adiungit etiam huic pręcepto de cuſtodia ſabbathorum, quod pertinet ad præcepta ordinantia in Deum, quia eſt pręceptũ affirmatiuũ, & ſic hęc iteratio incipit ab affirmatiuis. Cętera autem ordinantur diuerſimode, in qua ordinis diuerſitate datur quodammodo intelligi pluralitas pręceptorum, ſecundum quam cuiuſlibet eorum obſeruantia neceſſaria eſt ad ſalutem. Quia vt Iac. 2. b. Qui in vno deliquerit, factus eſt oium reus. Introducitur autem in hac iteratione. Si immolauerit hoſtiam pacificã domino, vt ſit placabilis, ad oſtendendum, quod actus interior mentis (de quo in hac iteratione, potius intendebat quam in prima traditione) eſt apud Deum principaliter acceptus. Vnde in Hebręo habetur. Si immolaueritis hoſtiam pacificam domino, ſit placabilis, & eſt ſenſus vt ſit acceptabile obſequiũ Deo, ſic vt nihil prętermittatur de agendis circa ipſam. Exemplificat de hoſtia pacifica, quę nouiſſimum locum tenet in ſacrificiis, innuẽdo, quod ſi de ceremonijs aliquid omittatur, totum eſt profanum. E

ADDITIO II.

Item in hoc c. 19. vbi dicitur, in Hebręo habetur, videtur eſſe addendum, quod in Hebręo vbi in hoc loco dicitur ſecundum Ra. Sa. Et parata viro, eſt, vnum vocabulum obſcurum, quod ſecundum Ra. Moy. Gerundem. ſignificat concubinam, & ſic ſcriptura loquitur de ancilla Chananęa, quę eſt concubina alicuius liberi Hebręi, cum quo non cõtraxit matrimonium, ſed eſt ei coniuncta in concubinatu, & ſic tales non incurrunt pœnam mortis, cum non ſit ibi adulteriũ, vnde dicitur. Vapulabit ipſa, id eſt, verberabitur, quia non fuit libera, & ſic non habet vnde offerat pro peccato ſuo. Vir vero pro delicto ſuo offeret, &c. prout in poſtilla. B

ADDITIO III.

In eo. c. vbi dicitur in poſt. Auferetis præputia. c. videtur eſſe addendum. Quod in Hebręo habetur in hoc loco. Præputiabitis præputia eorum, & eſt ſenſus quod illi fructus ſunt immundi propter rationes in poſtilla allegatas, & ideo reputandi ſunt ſicut præputia quę apud Hebręos reſecanda ſunt tanquam ſuperflua & inutilia, vnde ſequitur. Poma quæ germinant, immunda erunt vobis. Ex quo patet quod non auferebantur primi flores ſeu gemmę, ne erumperent in fructus, prout dicitur in poſtil. ſed permittebantur creſcere, & tamen eſus eorum erat illicitus.

REPLICA correctorij contra Burgen. In c. 19. cum poſtil. breuiter & clare ſe expediuiſſet de replicatione pręceptorum. Burg. facit longam digreſſionem. In qua primo reprobat ſanctum Th. cuius dicta tamen in prologo ſui operis firmiter credit eſſe igne charitatis examinata, & naturalis rationis examine multipliciter purgata. hic tamen abijcit, & ſępe poſtillatorẽ redarguit, quod aliquando ex manifeſta ratione ea declinauit. Notat conſequenter in eadem digreſſione poſtillatorem aſſerẽs quod exponat illud dictum. Sancti eſtote, quoniam ego ſanctus ſum, vt concluſione prędictorũ, cum ſit pręambulum ſequentium. Sed apparet Burg. non diligenter hic vidiſſe poſtillatorẽ, non.n. ponit illud: Sancti eſtote, pro concluſione, ſed potius pro concluſionis principio, cauſa, & ratione, vt patet bene intuenti dicta poſtillatoris. F

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XX.

Locutus eſt, & cæt. Frequenter lex eadem repetit, vt eorum memoriam infigat legenti, quædam tamen noua interſerit, ne ſuperfluere videatur. Sed noua inquirendo iam dicta ſtudioſius inquirantur. Vnde ſuperius

CAP. XX.

a Locutuſque eſt dominus ad Moyſen dicẽs: Hæc loqueris 1 filiis Iſrael: Homo de filiis Iſrael, & de aduenis, qui habi-

Naturalibus Iudæis. Idem ſuperius dixerat, ſed hic pœnam addit. Naturalibus. Proſelytis.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XX.

1 Locutuſque eſt, &c. Supra poſita ſunt pręcepta ordinatiua vita abſque determinatione pęnæ, hic eadem (licet non omnia) replicãtur cum dicta determinatione. Ratio autem huius ordinis eſt, quia intentio legiſlatoris eſt, ciues facere bonos & virtuoſos, hoc autem eſt, quando bene operantur ex amore iuſtitię, & ideo pręmiſit pręcepta abſque determinatione pœna, per hoc inſinuãs, quod eſſent adimplenda ex amore boni. Sed quia non omnes ſunt virtuoſi, ſed pauci reſpectiue, ideo replicauit pręcepta cũ determinatione pęnę, vt imperfecti ea adimplerent, ſaltem timore pęnę. Primo igitur ponitur dicta determinatio, ſecundo determinationis ratio, ibi, Cuſtodite leges meas tertio infertur concluſio, ibi Vir ſiue mulier. Circa primum ponitur determinatio circa rationalem, ſecundo, circa iraſcibilem, ibi.

✻ ✻ Qui

MORALITER.

† 1 Locutuſq. eſt dominus. In hoc capitulo repetuntur aliqua ſuperius prohibita, vt addatur pęna, vt de idolo Moloch, & turpitudinib. non reuelãdis, quorũ ſenſus myſticus ſup. eſt poſitus. Itẽ ponunt hic aliqua quorũ ſenſus literalis eſt moralis, & ideo ſunt pertranſeunda, vſq; prope fi. capituli vbi dicitur:

† 1 Vir

tant in Iſraël : ſi quis dederit de ſemine ſuo idolo Moloch, 1
a Idolum Moabitarum, quod interpretatur rex.
a morte moriatur. Populus terræ lapidabit eum ; & ego ponam
a Non ſolum princeps.
faciem meam contra illum ; ſuccidamque eum de medio po- 2
Sanctorum.
a Carnali, vel diſcipulum quem in docendo genuerit. b Lxx. principi. Principi huius ſeculi, qui operatur in filijs diffidentiæ.
b puli ſui ; eo quod dederit de ſemine ſuo Moloch ; & conta- 3
minauerit ſanctuarium meum , ac polluerit nomen ſanctum 4
a Qui ſcientia eſt nutritus, hęc enim fructuoſa terra eſt.
c meum . Quod ſi negligens populus terræ ; & quaſi paruipen- 5
Qui ſibi nocet & alijs.
dens imperium meum ; dimiſerit hominem qui dedit de ſe-
Lxx. principi.
d mine ſuo Moloch ; nec voluerit eum occidere, ponam fa-
a Interiores vitæ & doctrinæ.
ciem meam ſuper hominem illum , & cognationem eius ;
a Non ſolum qui faciunt puniuntur, ſed qui conſentiunt facientibus.
e ſuccidamque & ipſum & omnes qui conſenſerunt ei ; vt for-
nicaretur cum Moloch ; de medio populi ſui . Anima quæ 6
a Lxx. ventriculos. b Lxx. veneficos. c Recedendo a Deo.
declinauerit ad magos & ariolos ; & fornicata fuerit cum eis ;
a Vultus autem domini ſuper facientes mala, &c. Pſal. 33. c.
ponam faciem meam contra eam ; & interficiam illam de
a Vt ſupra. b Quia polluti ſunt qui eiuſmodi hęc faciunt.
medio populi ſui. † Sanctificamini, & eſtote ſancti, quia & ego
Quæ illi præuaricari ſuadent.
ſanctus * dñs Deus veſter. Cuſtodite pręcepta mea, & facite ea.
a Quaſi, illi polluunt contra legem dicentes.
b Ingratus, naturæ beneficiis & creatori, qui omnium pater eſt.
f Ego dñs qui ſanctifico vos . Qui maledixerit patri ſuo, aut ma- 7
Grauis pœna, quia grauis culpa, rectam oſtendit eſſe ſententiam, dum ſubdit patri matrique, &c.
g tri morte moriatur. Qui patri matriq; maledixerit, ſanguis eius

quædam prohibendo pœnā tacuit, vt quærentes quæ vel qualis ſit, in ſequentib. diligenter inueſtigemus. Cum enim ſuperius Moloch prohiberet ſacrificari, idipſum pęnam addendo repetit, populus, ſ. terræ lapidabit eum, non ſolum principes. Nec his contentus addit, Ego ponam faciem meam contra illum, &c.

A Supra 18. c

a ✻ *Populus terræ lapidabit, &c.* PROCO. Magnam habet vtilitatē ut populus ſuis manibus ſontes puniat. Nā ad eum modum Deus Iudæos inſtruit, vt diſcant iuſtè exercere iuriſdictionem. Populo autem honeſti illius operis executionē demandat, non quaſi nequeat ipſe maleficos capitaliter plectere. Nam cōtinuo infert, ſi uos hoc facere neglexeritis, ego pęnas illi maleficorrogabo. Ad eūdē modum iuſſit hoſtes trucidare, ut decertātes p religione extirparēt idololatras.

Vbi ſupra.

B

b *Contaminauerit ſanctuar. &c.* Quicunq; ſemen ſuū idolis conſecrat, ſanctuarium Dei polluit, & nomē eius, quia imaginem Dei quā habet, dęmonib. deuouet. Ipſum quoq; quantum in ſe eſt polluit, qui imaginē dedit, & ſpiritum uitæ inſufflauit, dum immūdo ſpiritui imago Dei proſtituitur. Qui filiū quoq; uel diſcipulam vitio auaritiæ afficit, q eſt idolorum ſeruitus, ſimiliter ſanctuarium & nomen Dei polluit, eodē modo licet de cæteris vitijs ratiocinari, ne quis corpus quod eſt templum Chriſti & habitaculum ſpiritusſancti, quibuslibet polluat immōditiis. Talem etiam præcipit puniri ab omnibus, quia omnium eſt inimicus, & gloriæ omnium aduerſatur.

† Nu. 11. b.

ſum.

Eph. 5. b. 2. Cor. 6. d.

c *Quod ſi ne.* Prouocat alios cōtra illum, & terret, ſi neglexerint pęnam tā ſtudioſe pceptā, Deo ipſo iraſcēte & ferēte ſententiā.

d *Nec volue.* ISI C. Malum eſt permittere etiam eos, qui foris ſunt, fornicari a Deo & adhærere diabolo, ſed multo magis de medio populi, hoc eſt.n. totum gregem lupo concedere. Conſentientes aūt qui, ſ. poſſunt accuſare vel arguere vel monere, & non faciunt, non effugient iudicium. Ponit Deus faciem ſuper illum, de quo dicitur: *Vultus autem domini ſuper fa. ma. &c.*

Pſal. 33. c.

G

e *Anima quæ de.* Grande peccatum eſt ad magos vel ariolos declinare, hoc eſt enim à Deo recedere. Sunt autē magi intelligibiles, qui in nomine domini falſa prophetant. Sūt arioli deceptores & adulatores, qui veneficis verbis auditus multorū corrumpunt, & a veritate auertunt.

✻ RAD. Vnde Ochozias cum ægrotans miſiſſet nuntios dicens: Itē conſulite Beelzebub, vtrum viuere queam, Angelus locutus eſt ad Eliam, Aſcende in occurſum nuntiorum regis Samariæ, & dices ad eos, Nunquid nō eſt De⁹ in Iſraël, ut eatis ad conſulendum Beelzebub Deum Accarō? Quamobrē de lectulo nō deſcēdes, ſed morte morieris.

f *Qui male.* ORIGEN. De his ſuperius præcepta dedit, ſed quæ pœna inobedientem manet, non aſcripſit; eadem ergo repetuntur, & cuiuſlibet pœna decernitur. Ibi ergo præcepta dantur, hic iuſtificationes dantur & iudicia, quibus quod iuſtum eſt peccatori, indicatur. Notandum autē, quod nō cōtinuo pœnas cum primis præceptis ſtatuit, quia amore non timore vult præcepta cuſtodiri. Si contempſeris, nō tam homo quam cōtemptor punieris. Prouocat benigne filium, ne puniat cōtemptorē ſeruum.

IDEM. *Qui male &c.* Nomē patris uel matris grande myſterium eſt, pater tibi Deus eſt ſm ſpiritum, cæleſtis Ieruſalem mater. Primo tibi Deus pater eſt qui genuit ſpm tuum. Secundo tibi pater eſt carnis, pater cuius miniſterio in carne natus es: *Qui ergo maledixerit patri vel matri m*oportet te parē gratiā referre parentib. Si contumelioſus fueris patri carnali, eris & ſpali, de matre quoq; idem eſt. Sicut ſeruus corporali dño contumelioſus, Deū quoq; inhonorat. qui carnali dño nomen ſuum accōmodat. Nullo ergo modo cōtradicere debemus patri uel matri, dicant, faciant quę volūt. Quomodo poſſumus, vicē gratiæ illis reddere, a quibus geniti ſumus, nutriti, eruditi, quib. autoribus Deum agnouimus? Quid igitur expectandum eſt illis qui negant Deum eſſe autorem mundi, & quę de cæleſti Ieruſalem dicuntur, ad aliquam terrenam ciuitatem inuertunt ſenſibus deprauatis.

g *Sanguis eius.* Quia ipſe eſt ſibi cā mortis. Si ſic punitur, qui carnali patri maledixerit, quomodo punietur qui Chrm blaſphemauerit, nec obaudiuit dicēti: *Niſi qs renatus fuerit ex aqua & ſpirituſancto, &c.* morte, ſcilicet morietur; alienatus a regno cælorum

NICOLAVS DE LYRA.

✻ Qui maledixerit patri. *tertio circa concupiſcibilem, ibi* Si mœchatus. *Circa primum puniuntur duo caſus de idolatria, quæ ex dictamine rationis eſt fugienda. Primus ponitur, cum dicitur.*

Sacrificiū Molochi.

1 Si quis dederit, &c. *Frequentius autem loquitur ſcriptura de Moloch, quam de alijs idolis, tum quia ſacrificium ſibi oblatum erat magis horridum, vt patet ex prędictis 18. capit. tum quia multi circa hoc erant inclinati, credentes quod ex tali puerorum oblatione conſequeretur poſtea quicquid vellent. Ex hoc autem quod dicitur hic :* De ſemine ſuo, *quod importat partem. Dixerunt aliqui Doctores Hebræorum, modo indebito literæ innitentes, quod ſi aliquis daret omnes pueros ſuos idolo Moloch, non incurreret pœnam prædictam, quod videtur valde abſurdum, tum quia pars includitur in toto, & ideo dans totum, dat etiam partem, tum etiam, quia dans totum grauius peccat, propter quod non minus, ſed magis debet puniri. Et ideo alij volentes colorare dictum prædictum, dixerunt quod dans totum ſemen idolo Moloch, ita grauiter peccat, quod non poteſt aliqua pœna expiari in vita præſenti, etiam morte. Et ideo dixerunt doctores, quod non incurrit pœnam mortis; quia reſeruatur maiori pœnæ, ſcilicet gehennæ. Sed iſti volentes ſaluare dicta doctorum ſuorum, dicunt contra verbum domini. Ezech: 18. e.* Si autem impius egerit pęnitentiam, *&c. & ſequitur:* Omnium iniquitatum ſuarum, quas operatus eſt, non recordabor. *Ex quo patet, quod nullum eſt peccatum, quod in vita præſenti non poſſit expiari.* 2 Succidamq; eum. *Delendo eius poſteritatē*

3 Et contaminauerit, &c. *Alibi ſacrificando, quam ad ſanctuarium meum, quaſi locus ſacrificij mei eſſet contaminatus.*

4 Ac polluerit nom. ſan. meum. *Ipſum Moloch attribuendo.*

5 Quod ſi negligens popu. terræ. *Ex quo, patet quod illi qui debēt corrigere crimina, ſi negligant, conſentientes reputantur, & eandem pœnam incurrunt. Secundus autem caſus ponitur, cum dicitur.*

6 Anima quæ decli. ad ma. &c. *Et patet ſententia ex prædictis c. xix. quia hic ſolum additur pœna, cum ſubditur: Interficiam illam, &c*

7 Qui maledixerit. *Hic conſequenter ponitur determinatio pœnæ quantum ad iraſcibilem in vno caſu, cum dicitur : Qui maledixerit patri ſuo vel matri, morte moriatur . Non eſt tamen intelligendum quod ex vna maledictione aliquis incurrat pœnam iſtam, ſed quando fuerit aſſuefactus, & serioſè fecerit, non ioco, ſicut fuit declaratum Exod. 21.*

✻ 1Si

A cælorũ reus eſt. nihil enim graue, nec operoſum, aut laborioſum ei præceptum eſt.

✲ PROCOPIVS. Poſt quã ſumptũ eſt ſupplicium de his qui nomen Dei profanauerãt, pœnis ferire pergit eos qui contumeliose tractãt ſuos parẽtes, quorũ opera in hãc venere vitã.

✲ RADVLPHVS. Quia in Exodo prę ceperat. Honora patrem & matrẽ, vt ſis longæuus ſuper terrã, huius etiam præcepti violatorẽ mortis ſentẽtia damnat, vbi aduertendũ eſt, grauem eſſe parentum iniuriã, quæ licet ſub remiſſione noui teſtamẽti, nõ ſtatim morte vindicetur, ſicut fieri iuſsũ eſt ſub auſteritate veteris, reat⁹ tamẽ impar nõ eſt, et pęna illius, niſi dum viuit homo ꝑ pęnitentiã ſe correxerit, ſi differt, nõ aufert, ſed grauius ſub diuino iudicio puniẽtur quicunque per patientiam illius peiores efficiuntur.

a ſit ſuper eum.. Si mœchatus quis fuerit cum vxore alterius, 1
a ¶ Spirituale maius. b ¶ Eccleſia. c ¶ Sacerdoti, epiſcopi, imo Chriſti.
& adulterium perpetrauerit cum † vxore proximi ſui, morte
¶ Qui doctrinam prauam ſeminat. ¶ Supra expoſitum eſt.
b moriantur & mœchus & adultera. Qui dormierit cum nouerca ſua, & reuelauerit ignominiam patris ſui, morte moriantur ambo. Sanguis eorum ſit ſuper eos. Si quis dormierit
¶ Quia ſimile peccatum.
cum nuru ſua, vterque moriatur: quia † ſcelus operati ſunt.
a ¶ In virtutibus perfecto. b ¶ Verbis & exemplis nos cum ipſo effęminando.
c Sanguis eorum ſit ſuper eos. Qui dormierit cum maſculo coitu fœminco, vterque operatus eſt nefas, morte moriantur. Sit
a ¶ Actionem. b ¶ Concupiſcentiam.
d ſanguis eorum ſuper eos. Qui ſupra vxorem filiam, duxerit matrem eius, ſcelus operatus eſt. Viuus ardebit cum eis, nec perma-
a ¶ Scienter. b ¶ Pœnitens. c ¶ Concupiſcentia & actione.
a ¶ Beſtiali cupiditate.
e nebit tantum nefas in medio veſtri. Qui cum iumento & peco-
a ¶ Deliberando & perſeuerando. b ¶ Aeterna. c ¶ Mortuo peccatore peccatum non operatur.
d ¶ Idem quoque indicit mulieribus.
re coierit, morte moriatur: pecus quoque occidite. † Mulier quę 2

✲ CHRYSOSTOMVS. *Qui maledixerit, &c.* In veteri teſtamento hoc ſancitum eſt, quando non abſoluta optimę reipub. formæ perfectio, quando puerilia præcepta, quando lac, quando figura & vmbra. Quid igitur dicemus de his, in gratia, & rerum ueritate non patri aut matri maledicentib. ſed Deo, quo ſupplicio afficientur, omnes cruciatus qui nunc ſunt, quiq; futuri ſunt, minores iuſto ſunt, animo ita affecto.

a *Si mœch.* AVGVST. Hic aliquid voluit diſtare inter quemlibet virum & proximũ, quãuis ſępe pro omni homine ponat proximũ, & neceſſario ſequitur, ſi ab uxore cuiuſlibet abſtinẽdũ eſt, multo magis ab vxore proximi. *Si, &c.* Repetitio eſt oſtendens quantum malum ſit adulterare vxorem cuiuſlibet viri, hoc eſt enim adulterare vxorem proximi, quia nihil proximius eſt, quam homo homini.

Si mœchatus, &c. ISICHIVS. Adulterium corporale malũ eſt, ſpirituale peius, hoc carni, illud ſpiritui contumeliã facit, hoc homini, illud Deo. Spiritualiter adulterat, qui legis dogmata corrumpit. Adulterat mulierem viri, qui corrumpit eccleſiã Chriſti, de qua dicitur. *Deſpondi. n. vos vni viro, virginẽ caſtam exhibere Chriſto.* Adulterat autem doctrinã prauam ſeminado, non Chriſti. Eſt etiam ſacerdos uel quilibet doctor, vir eccleſiæ a Chriſto ſibi commiſſæ. Quorum ſi quis maculauerit eccleſiam, proximo facit iniuriam id eſt, Chriſto qui ei commiſit hanc curam.

✲ RADVLPHVS. Verum cum Dauid adulteriũ recolo, & video illum non ſtatim morti deſtinatũ, ſed uno uerbo veniã aſſecutum, intelligo iam in illo viro præceſſiſſe formam euãgelicam dum pęnitendo & confitendo abluit culpam, & legalem euadit ſententiam.

b *Qui dor.* Hæc ſuperius dicta & expoſita ſunt, vbi dictum eſt, Non reuelabis turpitudinẽ patris tui, &c. Sed hic aperte tangit eũ qui idem quod proximus agit, nec peccati ſocietate erubeſcens, ꝑdit in quo mortis pœnam legiſlator ſanxit. Nouercæ autẽ virum coniunxit, quia quod in patrem a filio delinquitur hoc i filiũ a patre cõmittitur & ſimilis vtrobiq; impietas.

✲ RADOLPHVS. Hoc fecit Ruben primogenitus Iacob qui dormiuit cũ Bala concubina patris ſui, vnde & a patre maledicitur. *Ruben* inquit *primogenitus meus, &c. non creſcas quia aſcendiſti cubile patris tui.*

ORIG. Supradictum, Turpitudinẽ no. tuæ nõ re. Sed quia legis huius vel præcepti pęna nõ erat ſubſcripta, idẽ repetit, vt pęnã ſubſcribat. Ait Apoſto. *Irritã faciens quis legẽ Moſi, ſine vlla miſeratione duobus aut tribus teſtibus moritur, quanto maioribus ſupplicijs dignus putabitur, qui filiũ Dei conculcauerit, &c.* In lege adulter vel adultera non poterant dicere, pęnitentiam petimus, & D veniã deprecamur. Mori neceſſe erat in criminibus ſingulis, quib. erat pœna mortis aſcripta. Apud Chriſtianos vero non eſt pręceptũ vt corporaliter puniantur, nec poteſtas data eſt epiſcopis præſenti morte damnare, q̃ habebant presbyteri in lege. Dicimus ergo ꝙ lex Moſi crudelis, & euangelium Chriſti ĩ deterius reſoluit, abſit. Sed in vtroq; eſt Dei benignitas diuerſa diſpẽſatione. in lege adulteriũ morte puniebatur, vt qui hic puniebantur, non amplius punirẽtur, plena ergo lex miſericordia, quæ præſẽti pęna purgari voluit & futuram excluſit. Nũc autem ad purgationẽ nõ refertur pęna corporalis, ſed ſacerdos pœnitentiam iniungit, quã vtrum digne quiſq; gerat vt veniã mereatur, ipſe ꝓuideat: Qua enim menſura menſus fuerit, remetietur ei, ſecundũ illud: *Potum dabis nobis lachrymis in menſura.* Sunt ergo peccata quę ducunt ad amorem, ideo conſequẽs eſt, ut quoties qs cõmiſerit, toties moriatur. Multas eſſe mortes ſignificat Apoſtolus dicẽs: *Qui de tantis mortib. eripuit nos, & eripit, &c.* hoc eſt de mortibus peccati. Videbatur immortalis eſſe hac communi morte qui ait, de tantis mortibus eripuit nos, &c. Si. n. eripuit & eripit, & eripiet, nũquam erit quando moriatur, quẽ Deus ſemper eripiet. Videndũ ergo ne forte grauius ſit nobis, qui morte animæ punimur, quam illis qui corporaliter puniebãtur, quia nobis in futurũ reſtat pęna, illos abſoluebant ſoluta ſupplicia. Qui ergo ſemel cõmiſerit, ſecundo nõ faciat, qui ſecundo, vltra nõ addat. Eſt enim apud rectum iudicem pęnæ moderatio, non ſolum pro qualitate, ſed etiam ꝑ quantitate.

† coniuge.
† confuſionem.
† ſup. 18 d 15. q. 1. c.
Pſal. 80. a.
I oan. 5. d.
2. Cor. 1. b
Mors multiplex.
E

c *Qui dormierit cum maſc. &c.* Hoc peccatũ iniuria naturæ eſt, unde & morte multari decretũ eſt. Spiritualiter autem eum qui fortis eſt animo, & maſculus. Vir enim in diuina ſcriptura, ꝑfectus in virtutibus nominatur, verbis prauis uel actionibus effęminare caueamus, ne cum ipſo diſſoluamur, & ſimul moriamur.

d *Qui ſupra vxo.* Sequã huic delicto pęnam decernit. Qui enim ex matre ſunt geniti, his quos filia genuit cum unus pater ſit, incertum eſt utrum fratres ſint, an auunculi. Caueatur ergo tã incerta cõmiſtio. Sed q̃a oĩs peccati concupiſcentia mater eſt. ſi qua nobis concupiſcẽtia ſit, actionẽ non coniũgamus ei. Qui. n. hoc facit, igne incẽditur & concupiſcentia, & actio eius. *Si enim facta carnis ſpiritu mortificauerimus, viuemus.* Rom. 8. c.

F e *Qui cum ium.* Nimia contra eos exercetur diſtrictio, qui in tãtum iniqui & libidini dediti, ut inaudita ſcelera concupiſcerent. unde uiris uel mulieribus, commiſtis quadrupedib. mortis pęnã indixit. Fidelib. quoque non erit hæc lex ſuperflua, ſi quadrupedia, uoluntates prauas ad terrã pronas intelligamus q̃ manus ſicut homines non habẽt, quia omni humana actione carẽt, unde cognationes nobiſcũ non habent. Vir ergo uel mulier quæ non lãguore naturę ſed deliberatione eis cohęſerit uel coierit, reus eſt mortis. Ipſi quoque mori dicuntur illis mortuis, neque enim per ſe ſubſiſtunt, nec ulla peccati ſubſtantia eſt, ſed in peccatoribus operatur.

AVGVST. *Qui cum iumento, &c.* Quæritur quomodo pecus reum ſit, cum nec rationale nec legis capax ſit, an queadmodum tranferuntur verba metaphorica ab animali ad animal, ſicut dicitur ventus improbus uel iratum mare, ita & hic tranſlatum a rationali ad irrationale, nam inde pecora iuſſa ſunt interfici, quia tali flagitio contaminata, indignam refricant memoriam facti.

☞ a *Qui*

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Si mœchatus. *Hic conſequenter determinatur pœna quantum ad concupiſcibilem, & replicantur eadem præcepta, quæ ſuperius dicta ſunt, & ſolum hic additur determinatio pœnæ, & ideo patet litera ex ſupra dictis vſque ibi:*

2 Pecus quoque oc. *Non quia peccauerit, cum nõ habeat liberum arbitrium, ſed in deteſtationem criminis, & ne ex aſpectu talis animalis aliqui inclinarentur ad idem vitium.*

M

ſuccubuerit cuilibet iumento , ſimul interficietur cum eo.
a Sanguis eorum ſit ſuper eos. Qui acceperit ſororẽ ſuam filiam
b patris ſui, vel filiam matris ſuę, & viderit turpitudinem eius, il-
laque conſpexerit fratris ignominiã, nefariam rem operati ſunt,
Vt cæteri terreantur.
occidentur in conſpectu populi, eo quod turpitudinem ſuam
a ¶ Pœnam iniquitatis. ¶ Ipſum peccatum erit pœna. b ¶ Delectatione adhæſit.
c mutuo reuelauerint, & portabunt iniquitatem ſuam: Qui coie-
a ¶ Palam alijs fecerit.
rit cum muliere in fluxu menſtruo, & reuelauerit turpitudi-
a ¶ Totum errorem idolatriæ & ſacrificiorum. b ¶ Vt non ſit de populo Dei, qui imaginem Dei contaminauerit, nec illa ſapientia nominetur.
nem eius, ipſaque aperuerit fontem ſanguinis ſui, interficientur 1
d ambo de medio populi ſui. Turpitudinem † materteræ tuæ &
amitę tuę nõ diſcooperies. Qui hoc fecerit, ignominiam carnis
e ſuæ nudauit: portabunt ambo iniquitatem ſuam. Qui coierit cũ
vxore patrui, vel auunculi ſui, & reuelauerit ignominiam † co-
¶ Quod eſt ſumma pœna.
gnationis ſuę, portabunt ambo peccatum ſuum: abſque libe- 2
a ¶ Non quod filij talium interficiantur, ſed filij eis lege ſuccedere prohibentur.
ris morientur. Qui duxerit vxorem fratris ſui, rem illicitam fa-
f cit, turpitudinem fratris ſui reuelauit: abſque liberis † erit. Cu- 3
¶ Voluntate. a ¶ Omnes. b ¶ Sicut iudicauit Deus in filio Iſraelitidis qui blaſphemauit. c ¶ Opere. d ¶ Sicut gentes
ſtodite leges meas atque iudicia, & facite ea, ne & vos euo- 4
¶ Eijciat. a ¶ In peius proficiendo.
g mat terra, quam intraturi eſtis, & habitaturi. Nolite ambula- 5
a ¶ Superſtitionibus, quas legitimas putant. b ¶ Dæmonum qui multis dominabantur. c ¶ Princeps huius mundi eijcietur foras.
re in * legitimis nationum, quas ego expulſurus ſum ante vos.
a ¶ Facere coegerunt. ¶ Eijciendo a cordibus hominum.
Omnia enim hæc fecerunt, & abominatus ſum eas. Vobis
a ¶ Viuentium quam olim habuerunt b ¶ Gratia non meritis. ¶ In æternum poſſidendam.
autem loquor. Poſſidete terram eorum, quam dabo vobis
a ¶ Abundantem.
h in hęreditatem, terram fluentem lacte & melle. Ego domi- 6
i nus Deus veſter, qui ſeparaui vos a cæteris populis. Separate 7
a ¶ Populares. b ¶ Contemplatiuos.
K ergo & vos iumentum mundum ab immundo, & auem

☞ a *Qui ac. ſo. &c.* ISICH. Hoc tolerabile videbatur, quia Abra- A
ham de Sara dicit, Soror mea eſt ex patre, & nõ ex matre, ſed
Ibi.11.d, eos q de Thare patre Abrahã geniti ſunt Moyſes enumerãs,
nuſquam Saræ fecit mentionem. Quod ſi ſorori ſuę Abrahã
nupſit, ante tamẽ hoc, quam Deum cognoſceret fecit. Bene
ergo lex talem coniunctionem prohibuit.

Qui acceperit. Tropol. Turpitudinem ſororis ex patre & non ex matre videt & accipit, qui turpẽ actionem a patre vel a matre, in qua ſcilicet deliquerunt, admiratur, & imitatur, non ſolum perſcrutãs quæ non oportuit, ſed coniungẽs: ſe parentũ prauitati quæ ſoror ei⁹ dicit, quaſi ab eiſdẽ genita parentibus. Quia vero filii publicant parẽtum peccata faciendo ſimilia, recte in conſpectu populi infligitur pęna, vel iuxta LXX. in conſpectu filiorum generis ſui eorũ ſcilicet qui talia cogitant imitari, ut unius afflictio, multorum ſit correctio.

(Tropologi. — * vel auunculi ſui. — B)

b *Viderit turpitudinem, &c.* AVGVS. id eſt, cõcumbendo cognouerit, ſicut ibi: *Cognouit Adã vxorem ſuam.* id eſt, ei miſtus eſt. Quod autem ait: *Portabunt iniquitatem ſuã,* id eſt, ipſum peccatum pœna erat.

(Queſt.75. — Gen.4.d.)

c *Qui coierit, &c.* Intẽdit legiſlator continentiam ſuadere, ne more pecorum cũ mulieribus continue miſceamur, ſed velut coacti ad vſum cõtinendi paulatim veniamus. Mirũ autem quod nunc tales de populo ſuo diſperdi præcipit, cum ſuperius eiuſdem legem purgationis indixerit. Contẽplemur ergo menſtruatã Gentiliũ ſapientiã a deo remotã, de uolatu auiũ, & curſu ſiderum, & menſuris cæli diſputantẽ, cũ hac dormire, id eſt, delectari, vel reuelare & palam turpitudinẽ eius proferre, fontemque totius erroris exponentẽ audire impium eſt. Ideo talis interficietur de medio populi ſui, ne nominetur homo, q imaginẽ Dei, & ſeipſum ignorando, creatorẽ à ſe alienauit. Ipſa quoq; interficietur, ne ſapientientia nominetur, quia ſapientia huius mundi ſtultitia eſt apud Deum.

(Myſtice. — C — 1.Cor.3.d.)

d *Turpitudinem, &c.* Sororibus parentum filios miſceri prohibet, vt generationes non confundãtur, & parentibus reuerentia exhibeatur. Secundum ſpiritum vero & parẽtum peccata debemus velare, & corũ qui eis ſociati ſunt quaſi fratres & ſorores, quibus nudatis parentes latere nõ poſſunt. Vnde addit: *Ignominiam carnis ſuæ nudabit.* LXX. Sine filiis morietur, id eſt, ſine virtutibus, quæ eſt peſſima ſterilitas.

(Allegoric. — D)

e *Qui co. &c.* ISICH. Oſtendit, quia cauſa filiorum coniugii ſocietas humano generi data eſt, quę enim nunc tanquã abominabilia prohibet, in Deuteronomio cõpellit, & iubet, dicẽs, *Quando habitauerint fratres ſimul, & vnus abſque liberis mortuus fuerit, vxor defuncti non nubet alteri, ſed accipiat eam frater eius, &c.* Sicut Booz Ruth lege cognationis, libidinis autẽ cauſa, talem prohibet coniunctionẽ. Interpretatio uero ſpiritualis ſuperioribus ſimilis eſt.

(D — R)

AVGVS. *Qui coierit cum vxore patris, &c.* Quicunque dormierit cum cognata ſua, & turpitudinem cognationis ſuæ reuelauerit, ſine filiis morietur. Quæritur quouſq; ſit obſeruanda iſta cognatio, cũ in longinquo gradu liceat accipere vxorẽ, ſemperq; licuerit. Sed intelligendũ eſt ex his gradib. nõ licere quos prohibuit ſecundũ quos dictũ eſt: *Quicunque dormierit cum cognata ſua, &c.* vbi aliqua præter ſit intelligẽda, ſicut ſororem de vtroque parente, & vxorem fratris matris, id eſt, auunculi. Nam de vxore patrui, primũ prohibuit. Sine filiis morientur, forte intelligendum eſt lege conſtitutum, vt qui de his nati fuerint, filii non reputentur, id eſt nullo iure ſuccedunt parentibus.

✲ PROC. Quidã ſic interpretantur hunc locũ, orbi morientur id eſt, ſemen eorum nõ recenſebitur inter liberos, q quidem Romani ſanxerunt obſeruandum in omnib. nuptiis inceſtis.

f *Cuſtodite legem, &c.* Non ſufficit partem legis cuſtodire, neceſſe habemus obſeruare omnia præcepta & iudicia.

g *Nolite ambulare, &c.* Non ſolum Iudæis, ſed omnibus gentibus hæc obſeruanda ſunt, ſi Deo ſeruire uolunt.

h *Lacte.* delitiis beatitudinis, quib. nihil ſuauius, nihil dulcius & ſine omni labore, & dolore erunt, ſicut mel & lac, quæ ſine noſtro labore præparantur.

i Ego *dom. Ne cogitetis dicentes, quid comedemus, aut quid bibemus, aut quo operiemur, hæc enim omnia gentes inquirunt.* Qui autem ſublimiorẽ cõuerſationẽ & retributionẽ ſequunt, ſeparari dẽnt a cæteris gentib. k *Separate, &c.* Iumenta vel pecora, popu-

☞ lares

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Interficientur ambo. *Hoc eſt intelligendum, qñ aliquis ſcienter mulierem menſtruatam cognouerit, et fuerit de hoc conuictus in iudicio. Si autem eſſet occultum, immundus eſſet ſeptem dieb. ut dictum eſt ſupra. 25. cap.* Qui coierit cum vxore patrui. *Sequitur.*

2 Abſque liberis morientur. *Quod exponit Rab. Sal. dicens, quod ſi tunc haberent pueros, ſepelirent eos ante motem ſuam, et ſi non haberent tunc, nec haberent de cætero, ſicut priuati a Deo, et ſic morerentur abſque liberis.*

Beatus Auguſt. aliter exponit dicens, quod ſi ex tali matrimonio aliqui pueri naſcerentur, illegitimi reputarentur, nec ſuccederent in hæreditate, et ideo per hoc intelligitur pœna exhæredationis, et eodem modo exponitur caſus ſequens.

3 Cuſtodite leges meas. H*ic conſequenter ponitur prędictę determinationis, ad hoc enim determinata eſt pęna prædictarum tranſgreſſionum, ut homines ſaltem timore pœnæ coercerentur a tranſgreſſione legis, et hoc eſt quod dicitur.*

4 Ne & uos euomat terra. *Tanquàm abominabiles.*

5 Nolite ambulare, &c. *id eſt, in ritu et modo uiuendi ipſarum.*

6 Ego dom. *per ſignum circunciſionis et dationem legis.*

7 Separate. *In Heb. habetur:* Beſtiã mundã ab immũda. *Iumentum enim proprie acceptum, dicitur quaſi iuuamentum, quod ſcilicet deſeruit homini tantum in laborando, ſicut equus, aſinus, et ſimilia, quæ omnia ſunt immunda ad eſum, & ideo diſtinctio mundi ab immund. non habet hic locum.*

(Deut. 14.e.)

✲ Entis

A lares volatilia, contemplatores lex appellat. Omnis popularis mundus propter ſimplicitatem a plurib. iudicatur Similiter contẽplatiuus, ſed non ita eſt, popularis enim debet eſſe prudens in bono, ſimplex in malo, hic enim ſolus mũdus eſt. Cõtemplatiuus quoq; conſcientiam debet habere mundã, & ſidem non ſictam. Qui hæc non habet ad vaniloquia conuertuntur, *non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant*. Diligenter ergo mundi ſeparandi ſunt ab immundis, vt mundos ſequamur, im mũdos fugiamus Notandum vero quã diſcrete in quadrupedibus & volatilibus hic legiſlator diſtinguit, & non in reptilibus terræ. Cuncta enim quę mouẽtur in terra immunda ſunt, terrena autem ſapiunt quibus *Deus venter eſt* ipſorum. Et

a *Et quę, &c.* AVG. Videtur dicere, quod non ſunt hæc natura immũda, ſed pro aliquo ſacramenti ſigno, quia dicit, quia oſtendit eis immunda, tanquam immunda eis non eſſent, ni ſi oſtenſa fuiſſent. D

Qõ 76. in Leuiticũ.

b *Lapidibus.* Quia vanis erroribus ſimplicem populum ſeducunt, vnde ventrem nutriunt & auditoribus placere cupiunt, quales hodie in eccleſia multi ſunt de quibus Paulus ait: *Hi enim non ſeruiunt Chriſto, ſed ſuo ventri, & per dulces ſermones, & benedictiones ſeducunt corda innocentium.*

Rom. 16. c

✲ PROCOPIVS. Is qui inſtat lapidis obriguit ad uirtutem, merito lapidibus punitur. Nã magia cędes perpetrat, ſepulchra perfodit, animas hominum perturbat. Magi enim ſunt homines qui naturam humanam corrumpunt.

mundum ab immunda, ne polluatis animas veſtras in peco
a ¶ Hic nihil diſcernit, omnia enim erant immunda.
a re & in auibus, & cunctis quæ mouentur in terra, & quæ vo-
a ¶ Etſi videantur munda. b ¶ Impolluti.
bis oſtendit eſſe polluta. Eritis mihi ſancti, quia ſanctus ſum 1
a ¶ Factus forma vitæ vobis,
ego dominus, & ſeparaui vos a cæteris populis, vt eſſetis mei.
a ¶ Vtrique ſexui cauet qui vtrumque creauit.
Vir ſiue mulier in quibus pythonicus vel diuinationis fuerit 2
a ¶ Quia corruptus alios corrumpit. b ¶ Populus cui maxime nocent.
b ſpiritus, morte moriatur, lapidibus obruent eos: ſanguis eorum ſit ſuper illos.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Eritis mi. *Quia ſi animalia munda debent ſeperari ab immundis, multo fortius homo qui eſt rationalis creatura debet ſeparari a peccatoribus.*

2 Vir ſiue. *Hic conſequenter ponitur intenta concluſio, intentio enim principalis quare determinatæ ſunt pęnæ in caſibus prædictis, eſt ad deſtructionem idolatriæ, circunſtantiarum eius, ideo finaliter concluditur:* Vir ſiue *&c. non eſt hoc intelligendum ſi aliqui fuerint arreptitij a dæmonibus in eis loquentibus abſque procuratione illorum, in quibus ſunt tales ſpiritus mali, quia tale quid eſt pœnale, et culpabile. Si autem per procurationem alicuius hoc fuerit directe vel indirecte, ita quod ſit et culpabile tunc incurrit pęnam iſtam.* E

MORALITER.

✲ 2 *Vir ſiue mu.* Per pythonicũ ſpm̃ intelligitur & voluntas ad inuenienda mendacia, & maxime cum tali fictione, ꝙ habeãt talia ex reuelatione Dei, vel angeli boni, vel etiã mali, vel ex aliqua virtute occulta quæcunque ſit illa, & de iſtis dicĩt, morte moriãtur, quia moriuntur hic morte culpæ, & poſtea morient morte gehennæ. Apoc. 20. d. dicitur mors ſecunda.

ADDITIO

In c. 20. vbi dicitur in poſt. Quod ſi negligens populus terræ. *Ex hac litera non habetur, quod negligentes corrigere crimina eandem pœnam incurrant, ſed ſolum ſi ſunt conſentientes, dicitur enim in litera:* Succidamque ipſum & omnes qui conſenſerint, *non enim dixit, Et omnes qui neglexerint, ſed* qui conſenſerint. *Ex quo patet quod negligentes licet ſint digni pęna, non tamen eandem pœnam incurrunt, ſicut tranſgreſſores, niſi cum eoc. ſint conſentientes.*

ADDITIO II.

In eod. cap. 20. vbi dicitur in poſtilla: Qui maledixerit patri ſuo vel matri, morte moriatur, &c.

Quod autem ex vna maledictione patris, quia incurrat pœnam capitalem, dictum fuit ſupra in additione ſuper Exo. 21.

Replica correctorij contra Burgen. ibidem.

CAP. XXI.

D*Ixit quoque dominus ad Moyſen, &c.*

a *Ne conta* ISICH Id eſt nihil omittat ex his quę expediat ſacerdotẽ docere, & ſi nolũt obedire, q ex iobediẽtia moriunĩ, niſi tãtũ in cõ ſanguineis & propinquis, &c. Oportet. n. ſacerdotẽ diligentiã adhibere populo ne peccet, ſed cognatis præcipuè & domui ſuæ. *Si quis enim ſuorum, & maxime domeſticorum curam non habet, fidem abnegauit, &c.* In his ergo peccantibus ſacerdos neceſſario polluitur, vt pote q quotidie imo ſẽper dẽt eis quę ad ſalutem ſunt prouidere, & circa eos ne peccent, quæ morte digna ſunt vigilare. In patre quoq; & matre hoc idẽ intelligendũ eſt. Sæpe enim doctorem filium ſacerdotalis dignitas facit, quæ nõ eſt nupta uiro. Si enim cognati ſacerdotum ſemetipſos ſeparauerint, vt alia domus ſit in eis peccantib. non polluũtur. Quandiu enim eis adhęrent, propinquitatis & cognationis legem cuſtodientes, cõtaminationis eorum recte ſunt participes, cohabitantium enim nõ poterit ignorare peccatum.

✲ PROCOPIVS. Si naturam mortis per ſe intueare, reſciſces mortem non inquinare quenquam. Verum præcipitur ſub hoc ſymbolo, vt vitentur quæ nos conſpurcant, mortifera opera. Exigit igitur Deus, vt ſacrorũ miniſter refugiat lethiferaopera, horreatq; illa patrare. Ne quis vero ſacerdotes reputet ferreos ĩ quos nullus cadat luctus, ſtatuit ad quas perſonas accedere fas ſit, pręcipue cum lex dicat, Honora patrem & matrem, permittitur adire & ad ſororẽ, cuius adhuc virginitas ſit illibata. F

b *Niſi tantum in conſanguineis.* Hieron. ad Fabiolam. Super omnem animã quæ mortua eſt, non ingredietur ſacerdos. Non accedet

CAP. XXI.

DIxit quoque dominus ad Moyſen: Loquere 1
ad ſacerdotes filios Aaron, & dices ad eos:
a ¶ Litera a pollutionibus mortuorum abſtinere præcipit ſacerdotes.
¶ Id eſt luctu, ſ. mortuorum, vel peccatis mortiferis.
a Ne contaminetur ſacerdos in † mortuis ci- 2
a ¶ Quibus debemus adhibere maiorem curam.
b uium ſuorum, niſi tantum in conſanguineis ac propinquis, id

† in mortibus.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXI.

DIxit quoq;, &c. *Poſtquã poſita ſunt præcepta ordinatiua uitæ, quantum ad communem ſtatum, hic conſequenter ponuntur præcepta ordinatiua vitæ, quantum ad diuinum cultum, et primo quantũ ad miniſtrantes, ſecundo quantum ad miniſtrata, capit. 22. Circa primum oſtenditur primo quid circa ſacerdotes minores ſit obſeruandum, ſecundo quid circa ſacerdotem magnum, ibi:* Pontifex. *tertio qui ſunt inepti ad ſacerdotiũ ibi,* Locutusque eſt dominus. *Circa primum inhibetur ſacerdotibus minoribus ne interſint funeribus, niſi certarum perſonarum, quæ in litera exprimuntur, & patet litera. Cauſa huius duplex eſt. Vna quia ex hoc contrahebant quandam immunditiam ſeu*

Allegoric.

MORALITER.

Dixit quoque dominus ad Moyſen.

2 *Ne contaminetur ſacerdos in mortuis ciuium ſuorum, niſi tantum in, &c.* Hic minores ſacerdotes arcẽtur ab ingreſſu ad funera, niſi valde propinquorũ, patris, matris, filij, filiæ, fratris, & ſororis virginis. Pontifex autẽ ab omni funere arcetur penitus, ut habet inf. eo c. Per hoc autem ſignificatur, quod minores ſacerdotes, nouæ legis debent ab operib. mortuis, quæ ſunt

a ¶ Quibus ſæpe filium præficit ſacerdotalis dignitas.
eſt ſuper patrem & matrem, & filium ac filiam, fratrem
a ¶ Alienata ſcilicet à domino ſacerdotis.
quoque & ſororem virginem, quæ non eſt nupta viro, ſed
a ¶ Sapientiam.
a nec in principe populi ſui contaminabitur. Non radent ca 1
a ¶ Perfectionem ſapientiæ. b ¶ Id eſt non ſcandalizentur aliquo peccante, nec carnales ex his ſapientiam debeant ſumere. c ¶ Inciſura ſapientia carnis eſt: ideo de Iudæis carnalia ſapientibus ait Paulus: videte conciſionem.
put nec † barbam: neque in carnibus ſuis facient inciſuras. †
a ¶ Vnde Malachias: O ſacerdotes qui polluitis nomen meum. Et paulo poſt: offertis ſuper altare meum panum pollutum.
b Sancti erunt Deo ſuo, & non polluent nomen eius. Inceſum 2
enim domini & panes Dei ſui offerunt, & ideo ſancti erunt. 3
a ¶ Synagogam. de qua dicit Eſaias: Quomodo facta eſt meretrix ciuitas fidelis. &c. Eſa. 1. f.
c Scortum & vile proſtibulum non ducet vxorem, nec eam 4
d quæ repudiata eſt a marito: quia conſecratus eſt Deo ſuo, & †
e panes propoſitiones offert. Sit ergo ſanctus, quia & ego ſan-
a ¶ Chriſti ¶ Synagoga.
f ctus ſum dominus, qui ſanctifico vos. Sacerdotis filia ſi † de- 5
prehenſa fuerit in ſtupro & violauerit nomen patris ſui,

accedet ſcilicet vbi peccatum eſt, & in peccato mors. *Anima* A *quæ peccauerit, ipſa morietur.* quāuis ſit potens & diues, & mul Ezec. 18. c titudinē offerat victimarū. Si mortuus eſt, nō tangitur a pōtifice, non videtur. Si autē reuiuiſcit, & ad vocem ſaluatoris egreditur de ſepulchro, & faſciis peccatorū ſolutus incedit, ī Ioan. 11. c. trat ad eum pōtifex, cū eo manet, & cum eo reſurgente prandet. Super matre ſua & patre non inquinabitur. Multa eos cogit facere affectus, & dum corporum propinquitates reſpicimus, corporis & animę creatorum offendimus. Qui autem amat aut patrem aut Matt. 10. d matrem ſuper Chriſtum, non eſt eo dignus. Multi monachorum dum parentib. miſerentur, animas perdiderunt. Super patre aut matre pollui nō licet, quanto minus ergo ſuper B fratre, ſorore, conſobrinis, familia, ac ſeruis. 1. Pet. 2. c. Genus regale & ſacerdotale ſumus, illū attendam⁹ patrē, qui nunquā moritur, aut qui pro nobis moritur. Qui Deo viuens mortu⁹ eſt, vt nos mortuos viuificaret. Si quid habem⁹ Rom. 6. b. de Aegypto, quod princeps mūdi ſuū poſſit agnoſcere, tenēti Ioan. 12. e Aegyptiæ cū pallio relinquam⁹. Gen. 39. c. Syndone opertus adoleſcēs Mar. 14. e. vinctū dn̄m ſequebatur. Incurriſſet in laqueos, niſi expeditus & nudus per ſequentiū impetus declinaſſet. 1. Tim. 5. a. Reddamus parentib. quæ parentū ſunt, ſi tamen viuū, ſi filios ſuos ſeruiētes Deo patri pręferri ſibi gloriantur. Sed hoc de maximo pōtifice intelligitur, ſicut in ſequentib. oſtenditur. Minoribus uero aliquid indulgētur.

† extremitatem barbæ ſuę.

Allegoric. a *Non radent ca.* Hiero. ad Fabiolam. Summus autē pontifex nec diſcooperiet. Qui habet cidarim, & nomē Dei portat in fronte, & diademate ornatus eſt regis, & ad perfectā Chriſti peruenit ætatē, & ſemper eius gloria protegendus eſt. Veſtimenta ſua nō ſcindet, quia candida, quia impolluta. 2. Re. 13. d. Thamar amiſſa pudicitia ſcidit tunicam. Mar. 26. d. Cayphas perdito ſacrificio rupit publice veſtimenta ſua. Super oēm animā qua mortua eſt nō ingredietur, & de ſanctis nō egredietur, ne polluat sāctificationē Dei ſui. Nā pro otioſo verbo quoq; rationem red C demus. Matt. 12. c Quicquid non ædificat audientes, in periculum vertitur loquentiū. Si aliquid reprehēſibile dicimus, de ſanctis egredimur, & vocabulū Chriſti polluimus in quo nobis blādimur. Ad Tit. 1. b Quanto ergo magis pontifex (quē oportet eſſe ſine crimine, tantarūq; virtutū ut ſemper moretur in ſanctis) paratus uictimas offerre pro populo, ſequeſter hominū & Dei, & Deut. 5. a. carnes agni & ſanguinē ſacro cōficiens, quia oleum ſanctū Chriſti Dei ſui ſuper eum eſt, non polluat ueſtimenta ſua. Gal. 3. d. *Quotquot enim in Chriſto baptizamur, Chriſtum induimus.* ſeruem⁹ tunicam quā accepimus, & ſanctum cuſtodiamus in ſancto. Luc. 10. e. Ille mōtanus habitator qui de Ieruſalē deſcēdit in Hiericho, non prius uulneratus eſt quā nudatus. *Vxorem virginem accipiet, &c.* Pontifex cui hæc præcepta dantur, Chriſtus a quibuſdam intelligitur, de quo dicitur: Pſ. 109. a. *Tu es ſacerdos in æternum ſecūdum ordinem Melchiſedech* Et in Zacharia, *Audi Ieſus ſacerdos magne &c.* D Z. hic eſt cui ſordida, peccatorum noſtrorum veſtimenta tolluntur, vt recipiat gloriam quam habuit priuſquā mundus eſſet. Sed ne ſcripturę vim facere putemur, interpretemur in mēbris quod refertur ad caput, & ſic diſputemus de vero lumine, vt deriuetur ad eos quibus Chriſtus donauit, vt lumē ſint.

Non radent ca. &c. Iſic. Nimis ægræ dolere ſacerdotes de mortuis prohibet lex, tanquam qui ſpeciē futuræ vitæ habent & populum docent, propterea non ſolū in propriis peccatis vigilare & ſanam mentem habere, ſed etiam in alienis quæ ſupra taxata ſunt caput & barba ſapientiam, & perfectionē ſignificant. Vnde caput noſtrum dicitur Chriſtus, in quo ſolo recte ſapimus. Et merito barba perfectionem, & caput ſapientiam ſignificat, quia uenientibus ad annos diſcretionis, & iuuenilis ętatis, barba naſcit. Peccatores dicuntur mortui, ſecundum illud: *Cum eſſemus mortui peccatis, conuiuificauit nos ſibi Chriſtus*, non ergo oportet ſacerdotis caput aut barbam radi ſuper mortuū, quia non oportet cogitationes quę ſicut capilli caput, ita ſapientiam ornant, alio peccante corrūpere, ſed integras conſeruare ut poſſit exhortari, arguere, increpare.

b *Polluent nomen, &c.* IDEM. Quod eſt magnū in gentib. uos autē dicit Malachias, *polluiſtis illud in eo quod dicitis, Menſa domini deſerta eſt.* In peccato enim ſacrificii nomen Dei polluunt ſacerdotes.

✻ THEOD. Id præcipitur, quoniam temperantiæ typum ſacerdotem eſſe oportet, nullam præbentem occaſionem conuitiari uolentib. propterea Apoſtolus iubet Dei miniſtrum teſtimonium habere bonum, etiam ab extraneis. Hac de cauſa ſcortum Iſraeliticum interfici iubet, filiam vero ſacerdotis flammis exurii.

c *Scortum, &c.* Sacerdos quilibet, nam de ſummo poſtea dicet, quod non niſi uirginem ducat uxorem.

d *Quæ rep. &c.* Qui culpabilis inuenitur, hanc non debet ducere ſacerdos uxorem, nec prædicere eius obſeruantiam litteralem.

✻ PROCOP. Non enim ſolum ſacerdotis eſt ut fugiat manifeſta mala, ut ſcortationem, ſed declinet illa mala quæ famam noſtram fugiant. Siquidem ſuſpecta eſt mulier repudiata.

e *Sit ergo ſan.* Si ſacerdotes datam iam ſibi a Deo ſanctificationē cuſtodiunt, ſanctificant ipſum deum, qui cū in natura ſanctus ſit, a participibus glorię ſuę uoluit ſanctificari.

f *Sacer. filia.* Graue eſt cuiuſlibet filia fornicari, ſed maxime ſacerdotis, qui debet habere filios ſubditos in omni caſtitate.

Sacerd. fi. Sinagoga non ſolum uxor, ſed & dei filia appellat, ☞ ſed

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *irregularitatem, impedientē eos ad tempus a miniſterio tabernaculi, a qua oportebat eos primo purgari. & ideo magis arcebantur a funeribus quam alij, qui non habebant ſic miniſtrare in tabernaculo. Secunda ratio eſt, quia ſacerdotes qui magis debebant habere cognitionem de reſurrectione futura, non decebat ita lugere mortuos ſicut communem populum.*

1 Non radent caput nec barbam, neque in carnibus, &c. *Hoc expoſitum eſt ſupra xix. ca. hic tamen replicatur, quia licet omnes ad hoc tenerentur, ſpecialiter tamen ſacerdotes, qui debebant eſſe aliis mūdiores, et hoc eſt quod ſubditur.*

2 Incenſum enim domini. *ſupra altare thymiamatis.*

3 Et panes, &c. *ſuper menſam propoſitionis.*

4 Et ideo ſancti erunt. *id eſt, ab immundītijs magis elongati, et quia vtilitas vxoris redundat in uirum, cum ſint vna caro, ideo ſubditur, Scortum et vile proſtibulum non ducet vxorem, et quia ſimiliter ſtuprum filiæ redunda in patrem, qui eam debet cuſtodire ideo ſequitur.*

5 Sacerdotes filia ſi deprehenſa fuerit in ſtupro, *id eſt, deflorata ipſa conſentiente.*

✻ 1 Flammis

MORALITER.

✻ peccata, magis cęteris hominib. elongari, & pōtifices multo magis debent a talib. elongari, quanto ſunt in ſtatu digniori. De utriſque uero dicitur.

1 *Non radent c.* Moraliter caput radere, eſt ſuo ſuperiori detrahere. Similiter radere barbam eſt uigorem animi ſui ad mollitiem reducere.

† *Neque in carnibus ſuis, faciant inciſuras.* i. in capitulis uel collegiis non faciant ſchiſmata uel diſcordias.

† *Scortum et vile.* Per ſcortum intelligitur carnalis ſapientia,

✻ quæ

ſed vtrunque deprauans, aliena facta eſt. Vnde: *Relinquetur filia Sion ſicut umbraculum in uineas &c.* Et alibi. *Fornicata eſt mater eorum, quod igne ſit exuſta, incendij monſtrant ueſtigia.*

A ✲ RADVLPHVS. Hanc ſeueritatem ut in libro de ciuitate Dei beatus teſtatur Auguſtinus, et gentiles tenuerunt circa illas quę caſtitatē profeſſę fuerant, & deorū ſuorū miniſterio, conſecratę. Antiquo inquit Romani in ſtupro detectas Veſtę ſacerdotes, viuas etiā defodiebant.

fuerit, ſed quia per præſentiam eius ſubſiſtebit, nomen eius acceperit: *Anima.n. omnis carnis ſanguis eius eſt*, ſi mortuus eſt in corpore mortui. Non.n. abſceſſit: ſed anima abſceſſit. Vetuit ergo ſcripturam ſummum ſacerdotem ſuper patris vel matris funus intrare, quod ſecundum non prohibuit. D 2. Cor. 11. a Deut. 12. 1

a *Pontifex. &c.* Chriſtus magnus dominus noſter, & magna uirtus eius, qui pro nobis factus eſt ſacerdos & hoſtia.

b *Conſecratæ ſunt.* Alii ſacerdotes in ſanguine uituli & arietis conſecrabant uel cōſummabant, ſcilicet, manus ſuas: ipſe uero ꝓprio ſāguine crucifixis manib.

a In cendium terrenæ Ieruſalem ſignificatur. b Vnctus præ participibus ſuis.

a flammis exuretur. Pontifex, id eſt ſacerdos maximus inter 1

a Nuntiabo fratribus meis nomen tuum, &c. Chriſtianos Qui fecerit voluntatem patris mei ille meus frater, &c. b Vnxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ conſortibus tuis. c Lxx. oleum dicit ſā... ...ra, i. ipſum. Chriſmat.

fratres ſuos ſuper cuius caput fuſum eſt vnctionis oleum, & 2

a Lxx. conſummatæ. Dominus regnauit decorem indutus eſt, induit fortitudinem &c. Pſal. 92. a.

b cuius manus in ſacerdotio conſecratæ ſunt, veſtitusque eſt

a Cidari. b Qui mos erat lugentibus.

c ſanctis veſtibus, caput ſuum non diſcooperiet, veſtimenta 3

Ornatum detrahendo. Quia lugentes detrahebant ſibi ornamenta. Eccleſia non patietur ſcindi per hæreſe.

non ſcindet, & ad omnem mortuum non ingredietur om- 4

d a Iudaico populo ex quo fuit ſecundum carnem.

Etſi peccatoribus condeſcendit, tamen ſanctus eſt & in ſanctis quieſcit, quia cælum non deſeruit, quanquam cum publicanis & peccatoribus manducet.

e nino. Super patre quoque ſuo & matre non contaminabitur, 5

a Spiritumſanctum, hic eſt enim oleum ſanctę vnctionis.

nec egredietur de † ſanctis, ne polluat ſanctuarium † Dei Dñi, 6

a Quia huius legislator, & impletor, qualis ſit lex ſabbati: Virgine n ducet, &c.

f quia oleum ſanctæ vnctionis Dei ſui ſuper eum eſt: Ego dñs. 7

De ſanctis non exibit. dum ſ. eorum funera celebrantur. De ſanctis prohibitus eſt exire, ſicut ſeptem diebus quibus ſanctificabatur. De ſanctis prohibitus eſt exire, non autem ſemper. Sane ſi uxores ducere, filios gignere, ſacerdotes ſummi non uetabantur, magna oritur quæſtio, cum lex hominem coniugali concubitu mundum dicat uſque ad veſperum etiam cū abluerit corpus ſuū aqua; & iubeatur ſacerdos ſummus propter incenſum conti- † ſui. E

c *Veſtimenta non, &c.* ISI C. Ex quo.n. verbum caro factum eſt, totus carni ſuæ ineſt, nec unquam ab ea uel crucifixa uel ſepulta ſeparatus eſt. De meliorib. eius indumentis dicit: *Amictus lu. ſicut ueſt. Abyſſus ſicut ueſtimentum amictus eius.* Hic eſt pontificis habitus, quo profunda ſapientiæ & ſcientię luce indicatur veſtitus, hæc vere ſancta ſunt indumenta.

✲ PROC. Luctus.n. qui impenditur mortuo vitæ contrarius eſt, nec quicquā mortuum congruit uitæ. Imo vita deſtruxit & mortem. Et deus non eſt mortuorum deus, ſed viuentiū. Quapropter Chriſtus obiurgat illos, qui lamentabant filiolū principis ſynagogæ, ꝑſente eo qui erat vita. Quod vero lachrymas Chriſtus dedit Lazaro defuncto, amoris ſignificationē habuit. Proinde moderate lachrymabat. Deplorabat magis humanam naturam, quę ſæuę ſubiacebat tyrannidi.

d *Ad omnem mortuum, &c.* ISI C. LXX. Animam mortuam. *Anima quæ peccauerit ipſa morietur.* Hac morte maxime gentes pierunt, quæ nec legem nec doctrinam habuerunt; ſed peccata omnium tulit, & tamen impollutus manſit.

AVG. *Ad omnem mortuum &c.* LXX. Super omnem animam mortuā non introibit. Quomodo dicat animā mortuam, corpus mortuum, difficile eſt intelligere, corpus tamen animā deſtitutum, rectricis ſuæ nomen accipit; quoniam reddendū eſt illi ſicut ædificium quod eccleſia dicitur, cum homines exierint, tamen eccleſia vocatur. Sed cum corpus viuentis anima non dicatur, quomodo anima cum mortuum fuerit dicitur. Porro ſi animā mortuā intelligimus a corpore ſeperatam vt mortē dicamus ipſam ſeparationem, ſicut dicimur mortui peccato qa peccato non vtimur, ſic anima corpori mortua, quia ipſo non vtitur. Quomodo poteſt quis intrare ſup animā mortuam, quod ſacerdotib. prohibetur? an vitam temporalem animam uocauit, quæ mortua eſt in corpore, anima migrante quæ mori non poteſt? Non quia illa uita anima fuerit,

nuationis bis quotidie intrare intra velū, vbi erat altare incēſi, nec quenquam immundum ad ſancta fas eſſet accedere, quo modo quotidie id ſummus ſacerdos implebat; ſi filios ꝓcreabat? De ęgritudine reſponderi poteſt, quod gratia Dei nō ægrotabat. Conſequitur ergo, vt aut continens eſſet, aut aliquib. dieb. incenſum intermitteret, aut ſi illud intermitti non poſſet, quod non niſi per ſummum ſacerdotē imponi poſſet, non fieret immundus coitu coniugali, merito ꝑcipue ſanctificationis ſuæ. Aut ſi etiam ad ipſum pertinet, qđ de oīb. filijs Aaron in ſequentib. dicit, vt non accedat ad ſancta, ſi cui accidit aliquid immunditię, illud ꝓ peccato teſtat accipere quod nonnullis dieb. non imponebatur incenſum.

e *Super patre.* ORI. Omnis homo in patre & matre pollutus eſt. Solus Chriſtus in hac gñratione mundus ingreſſus eſt; in matre pollutus nō eſt, quia ſine concupiſcentia genitus eſt, quia Ioſeph miniſteriū tm̄ præſtitit, unde patris vocabulum prometuit. Præterea verus pater omnium deus, mater Ieruſalē cæleſtis. Quicunq; ergo peccant, in patre contaminantur; ꝙ quę peccata committuntur, in matre contaminantur, q poſtquam crediderunt, in aliquo lædunt eccleſiā, vel cæleſtis matris libertatem indigna peccati ſeruitute maculant. Homi. 12. in Leuit. Myſtice.

AVG. Quæri poteſt; quare ſuper funus patris ſui ſummus ſacerdos prohibetur intrare? Quomodo.n. poterat eſſe ſummus ſacerdos nondum mortuo patre, cū eos lex iubeat patribus ſuccedere. Sed neceſſe erat nondū ſepulto ſummo ſacerdote continuo ſubſtitui alium propter ꝯtinuationis incenſū. De ægritudine aūt poſſumus dicere, forte nō ſolere ſummos ſacerdotes niſi ſubito mori, non pręcedente ęgritudine, ſicut de ipſo Aaron ſcriptura teſtatur. Qō. 83. in Leuit. 2. Retrac. ca. 55. d. Exo. 28. Nu. 20. d. Quęſt. 84.

f *Ego dominus.* AVG. De Moyſe etiam dictum eſt: *Et ſanctificabis eum.* Sed Moyſes ſanctificat uiſibilib. ſacramentis per miniſterium, Dominus autem inuiſibili gratia per ſpiritum, ui... eſt... Exo. 19. Viſibilis gratia. F

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Flammis exuretur. *Quia filia ſacerdotis debebat pollere maiori munditia, ideo puniebatur grauiori pœna. Aliæ autem virgines dicto modo defloratæ non puniebantur morte, niſi eſſent viro affidatæ, vt dictum fuit ſupra, Exo. xxij. & idem habetur* Deutero. 22. *Dicit tamen Rab. Salom. quod hoc eſt intelligendum de filia ſacerdotis maritata vel ſaltem affidata, & non de illa quæ eſt omnino libera a viro. Sed hoc videtur contrarium textui, qui nullam facit exceptionem. Item contra intentionem legis, quia ſic non eſſet differentia quantum ad hoc inter filiam ſacerdotis & filiam hominis alterius, quia filia cuiuſcunque maritata vel affidata, ſi fornicetur, debet lapidari ſecundum legem datam, Deu. 22. & Exo 22. & ita lex hæc de filia ſacerdotis eſſet ſuperflua, ideo prima expoſitio videtur melior.*

2 Pontifex, id eſt ſacerdos maximus &c. *Hic conſequenter oſtenditur quid obſeruandum ſit circa ſacerdotem ſummum, cum dicitur.*

3 Caput ſuū non diſcooperiet, ueſtimenta non ſcindet. *amouendo cidarim de capite ſuo pro luctu mortui.*

4 Et ad omnem mor. non ingre. omnino. *Quia ſemper debebat eſſe paratus miniſtrare coram domino, & ideo magis arcebatur a contagione ex mortuis quam alij ſacerdotes.*

5 Super patre quoque ſuo & ma. *ſi moriantur.*

6 Non contaminabitur. *Iſtæ duæ perſonæ ſunt hic expreſſæ ad maiorē declarationē dicti, quia ſi non debebat contaminari in morte patris & matris, multo plus debebat uitare talem contaminationem in aliis.*

7 Nec egre. de ſan. *Etiam a longe ſequendo feretrum, & quia uir & uxor ſunt una caro, ideo ſubditur.*

MORALITER.

✲ 1 Virgo ... quę nilis eſt, qua eſt terrena, animalis, & diabolica, ut dr̄ Iaco. 3. d. Hanc aūt ſapientiā non debet ſibi coniungere pōtifex vel ſacerdos nouę legis, ſed ſapientiā ſpiritualem quæ de ſurſum eſt, de qua dicitur Sap. 8. a. Hanc mihi quęſiui ſponſam aſumere. *Sacerdotis filia.* Per hanc intelligitur monialis Chriſti ſum

ſummi ſacerdotis filia ſpiritualis. Si deprehenſa fuerit in ſtupro & uiolauerit nomen patris ſui, uotum caſtitatis frāgēdo.

1 *Flāmis exuretur.* S. gehēnę, niſi purget ꝑ opera penitentiæ,

2 *Pontifex.* Id eſt ſacerdos maximus. Sequitur poſtea,

7 *Nec egredietur de ſanctis.* i. de ſua diœceſi, niſi pro urgēte neceſſitate, ut ſemper ſit paratus ſuo populo ſubuenire.

est totus fructus et viſibilium ſacramentorum. Sine hac ſan-
A ctificatione viſibilia ſacramenta nihil proſunt. Inuiſibilis uerò ſanctificatio ſine viſibili prodeſt. Tolerabilius.n. ſi quis dixerit, ſine illa iſtam non eſſe, quã ſi fuerit nõ prodeſſe, cum iſta ſit omnis illius utilitas. Sine uiſibili quoque inuiſibilis eſſe

Act.8.d. poteſt. Simoni Mago viſibilis baptiſmus nõ profuit, quia inuiſibilis non affuit, ſed quibus inuiſibilis adfuit, profuit, etiam ſi uiſibilia ſacramenta non perceperũt. Non tamen Moſes qui uiſibiliter ſacerdos ſanctificat, vbi ipſe fuerit ſacrificiis uel oleo ſanctificatus oſtenditur. Inuiſibiliter uero ſanctificatum nemo negat. Idem de Ioanne Baptiſta dici poteſt, qui prius baptizatus apparuit, vnde ſãctificatũ eſſe claruit, quamuis uiſibiliter factum non inuenitur, antequã baptizaret. Hoc de latro-
†Eze.44.f 2.Cor.11.a Deu 12.d.
Matth.3.b

a Eccleſiam. Deſpondi.n.vos vni viro, &c. 2. Cor. 11. a. b Synagogam. c Amiſſo Deo. A Deo per idolatriam. Alij eiectam.

a †Virginem ducet vxorem. Viduam autem & repudiatam & 1
b
a Nota quia fideles ſuos non vult Iudæorum obſeruationibus communicare. b Hæreſim quæ multorum patet libidini. c Virginem Eccleſiam, vel animam. d Septuaginta de genere ſuo, humano ſcilicet.

c ſordidam atque meretricem non accipiet, ſed puellam de po 2
a Non mittat margaritas ante porcos. b Septuaginta ſemen, id eſt verbum Dei. Fidelis. c Iudaicis moribus. d De qua ipſe ſecundum carnem.

pulo ſuo, ne commiſceat ſtirpem generis ſui vulgo gentis 3
Ideo non eget ſacrificiis & purificatione Iudæorum. Ego ſum pro omnibus ſacrificium & purgatio.

ſuæ, quia ego dominus qui ſanctifico eum. Locutusque eſt 4
d dominus ad Moyſen dicens: Loquere ad Aaron: + Ho-
Peccati.

e mo de ſemine tuo per familias, + qui habuerit ma- 5
f culam, non offeret panes Deo ſuo, nec accedet ad mini- 6
a Qui non poteſt efficere quod faciendum ſe cognoſcit.

g ſterium eius. Si cæcus fuerit, ſi claudus, ſi vel paruo vel
h
a Diſcretione qua virtutes a vitijs diſcernimus.

i grandi vel torto naſo, ſi fracto pede, ſi manu, ſi gibbus, 7

ſi epiſcopus tacet, vel ignorantia vel negligentia, non prodeſt homini gratia, animã abiectam Chriſtus nõ ducit vxorẽ nec pollutã, quę ſ. tantũ peccatum voluit & optauit, quia magnus pontifex omnino purã requirit animã, quã ſibi iungat, & vnum ſpiritũ efficiat. Qui peccat ad mortem, abiectus eſt, qui venialiter, pollutus eſt.

c *Sordidam atque, &c.* Quæ uadit poſt amatores ſcilicet dæmones, qui animam pulchram, id eſt, ad imaginẽ Dei ſanctam, adulterare cupiunt.

d *Homo de ſemine.* ISICHIVS. Hæc ſecundum literam tantum accipere nimis videtur abſurdum eſſe. Tales enim maculæ non ſunt in hominum poteſtate vel voluntate. Per maculas ergo corporum, vitia animorum deſcribit. Cum enim cãm populi pſul ſuſcipit, quaſi ad ægrũ medicus accedit. Qui ſi æger eſt, qua pſumptione vult mederi? Ille ergo ad exẽplum dẽt pertrahi, qui cunctis paſſioni b. mortuus, ſpiritualiter viuit, cuius intentioni corpus nec omnino p imbecillitatẽ, nec valde p cõtumeliã refragat.

✲ BASIL. Dñs vero dicit. Tẽplo maior eſt hic. Inſtruit nos tanto ſceleſtiorem & impium magis eſſe eum, qui cum impurus ſit, corpus dñi adminiſtrare audet, qui ſeipſum pro nobis oblationem & hoſtiã deo dedit, quanto corpus vnigeniti filij dei excellentius eſt arietib. ac tauris excellentius dico collationis rõne. Eſt.n. excellentia incomparabilis. At maculam & vitium in nouo teſtamento, non referre oportet ad corpus ſed ad iuſtificationes euangelicæ pietatis. Quando videlicet pręceptum dei, vel non plene, vel mutile, vel non ita fit vt deo placere poſſit.

e *Si cæcus.* ISIC. Lumen contẽplationis ignorans præſentis uitæ tenebris preſſus, qui dum uenturã diligenter non conſpicit, neſcit quo porrigat operis greſſum.

f *Si clau.* IDEM. Qui ſ. videt quo pergere debeat, ſed infirmitate mentis non poteſt facere quod deſiderat.

g *Si paruo uel grandi, &c.* IDEM. Paruo naſo eſt, qui ad tenendũ menſuram diſcretionis idoneus non eſt, naſo.n. odores fœtoresque diſcernimus. Naſus grandis & tortus, eſt diſcretionis immoderata ſubtilitas, quæ plus quam oportet, uel decet excreſcens actionis confundit rectitudinem.

h *Fracto pede.* IDEM. Qui uiam dei pergere non põt, & boni operis exors eſt, non vt claudus, qui ſaltẽ cũ infirmitate tenet

i *Si gibbus.* IDEM. Terrena ſolicitudine preſſus ad ſuperna non reſpiciens, inferiora tantum inſpiciens.

Luc 23.f. ne quoque, cui ſecum crucifixo dominus ait: *Hodie mecum eris in paradiſo.* Neque.n. ſine ſanctificatione inuiſibili tanta felicitate donatus eſt. Ex his colligiẽ inuiſibilem ſanctificationem quibuſdã adfuiſſe & profuiſſe ſine viſibilibus ſacramentis, quę pro temporum diuerſitate mutata ſunt, vt alia tunc fuerint, & alia modo ſint, viſibilem vero ſanctificationem quæ fit per ſacramenta viſibilia, ſine inuiſibili poſſe adeſſe, non poſſe prodeſſe, nec tñ uiſibile ſacramentum ideo contemnendum eſt. Nam contemptor eius inuiſibiliter ſanctificari non põt. Hic

Act.10.g. Cornelius & qui cũ eo erant iam ſpiritu ſanctificati baptizati ſunt, nec ſuperflua iudicata eſt uiſibilis ſanctificatio, quia inuiſibilis præceſſit.

a *Virginem duc.* Hier. ad Fabiolã. Vidua eſt cuius maritus mortuus eſt. Eiecta, quæ a viuo marito eijcitur. Meretrix, quę multorum patet libidini. Accipiet vxorem virginem de genere ſuo non alienigenam, ne in mala terra nobilium ſeminũ frumẽta degenerent. Non meretricem quę multis expoſita fuit, nõ eiectam quę priori coniugio indigna, non viduam, ne priſtinarũ meminerit voluptatum, ſed illam animam quæ non habet maculam, neque rugam, quę in Chriſto renata innouatur de die in diem. vnde: *Deſpondi enim uos uni vi. vir. c. &c.*

Coloſſ.3.a C *Nolo diſcipulam coniugemque pontificis quicquam habere veteris hominis. Si conſurrexerimus cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt ſapiamus,*

Act.9.g. præteritorum obliti, futurorum auidi. Infelix ſi modo quę poſt baptiſmum de antiquo matrimonio cogitauit, nec ad virginalem venerat puritatem, Petri conſortio indignus fuit.

Homi.12. in Leuit. b *Viduam autem & rep. &c.* ORIG. Qui peccat abiectus eſt, etiam ſi

☞ a Si

NICOLAVS DE LYRA.

1 Virginem ducet vx. *Sequitur.*

2 De populo ſuo. *Quod fuit inſtitutum a principio, tamen fuit cõceſſum, vt poſſe accipere vxorem de ſtirpe regia, & hoc propter nobilitatem generis, & vt rex qui præeſſet in temporalibus, & ſummus ſacerdos qui præeſſet in ſpiritualibus, eſſent magis concordes, quod faciebat ad bonum regimen populi, & vt reges per familiaritatem ſacerdotium eſſent magis edocti de lege diuina, & talis commiſtio uidetur concedi per hoc quod ſubditur.*

3 Ne commiſceat ſtirpem generis ſui uulgo gentis ſuæ. *Id eſt, communib. de populo, & per hoc videtur concedi commiſtio cũ ſtirpe regia. Sciendum autem, quod prædicta quæ ſpecialiter ſunt ordinata circa ſacerdotes & potiſſime circa ſacerdotem magnum ad eorum excellentiam, propter hoc fuit vt haberentur a populo in maiori reuerentia quia hoc redundabat in honorem cultus diuini.*

4 Locutusque eſt do. Hic *conſequenter oſtenditur qui debeant reputari inepti ad ſacerdotium, licet ſint de ſemine Aaron cum dicitur.*

5 Qui habuerit maculam. *Id eſt notabilem deformitatem, & hoc fuit ordinatum, quia tales homines videntur contemptibiles, ne ex hoc uileſceret ſacerdotale officium, & exprimuntur iſtæ deformitates magis in particulari, cum dicitur.*

6 Si cęcus fuerit, &c. *& patet litera uſque ibi.*

7 Sigibbus. *Id eſt gibboſus in pectore uel in dorſo.*

✲ 1 Si

MORALITER.

1 *Virginem ducet uxo.* i. ſapientiam que de ſurſum eſt, quę bene dicitur virgo, quia eſt incorrupta, vt poſſit dicere id, Sap. 8. a. *Hanc mihi quæſiui ſponſam aſſumere.*

† *Viduam aũt, & repudiatam & ſor. &c.* Per viduã intelligitur ſapientia legalis quantũ ad cęremonialia, quæ a tempore mortis Chriſti eſt ſine ſponſo. Per repudiatam, ſapientia terrena quę diſtrahit animũ a diuinis. Per ſordidam, ſapientia animalis, quę bene dr ſordida, quia verſatur circa carnis delectabilia. Per meretricem, intelligitur ſapientia diabolica, quę in libris philoſophicis continetur, tales.n. ſponſas non debet aſſumere, ſed abiicere.

† *Homo de ſemine Aaron, &c.* Ibi ponuntur repulſi a ſacerdotio Leuitico, per quos ſpiritualiter intelliguntur repellendi a ſacerdotio euangelico. cum dicitur.

6 *Si cęcus fuerit.* Id eſt ignorãs ea quę reqrũt ad officiũ ſacerdotale.

† *Si claudus.* Id eſt declinans a rectitudine ueritatis agnita.

† *Si uel paruo uel grandi uel torto naſo.* Per naſum qui diſcernit odores, diſcretio ſignificaẽ. Per defectũ aũt diſcretionis aliqñ excedit, homo menſurã rectæ rationis, & hoc ſignificatur per naſum grandem. Aliqñ uero deficit a menſura rectæ rõnis, quod ſignificatur per paruũ naſum. Aliquando uero iniqua agit, quod ſignificatur per naſum tortum.

† *Si fracto pede.* Id eſt impotens ad procedendum in via morũ.

† *Si manu.* Id eſt, impotens ad agendum ea quæ ſpectant ad ſacerdotale officium.

† *Si gibbus.* Per tumorem ſuperbię.

✲ 1 Si

a ſi lippus, ſi albuginem habens in oculo, ſi iugem ſcabiem, ſi 1
b impetiginem in corpore, vel † hernioſus: Omnis qui habue- 2
a ¶ Quamlibet de prædictis.
c rit maculam de ſemine Aaron ſacerdotis, non accedet offer- †
d re hoſtias domino, nec panes Deo ſuo: veſcetur tamen pani-
e bus qui offeruntur in ſanctuario, ita duntaxat, vt intra ve-
¶ Corpus Chriſti.
f lum non ingrediatur, nec accedat ad altare, quia maculam
a ¶ Scandalizare populum.
g habet: & contaminare non debet ſanctuarium meum. Ego
¶ Dicens: Eſtote perfecti ſicut, &c. Matth. 5. g.
h dominus qui ſanctifico eos. Locutus eſt ergo Moyſes ad Aa-
¶ Quæ prædicta ſunt.
ron, & filios eius, & ad omnem Iſrael, cuncta quæ ſibi fue-
rant imperata.

A a *Si lippus.* Lippus cuius ingenium ad cognitionem veritatis emicat, ſed operatio carnalis obſcurat. In lippis enim pupillæ ſanæ ſunt, ſed humore defluente palpebræ groſſeſcunt, cuius crebra infuſione acies etiam pupillæ vitiatur.

b *Si albuginem.* IDEM. Albuginem habet qui veritatis lucem videre non ſinitur, quia arrogantia ſapientiæ vel iuſtitiæ cæcatur. Pupilla enim nigra videt, alba non videt, quia ſenſus humanæ cogitationis ſi ſtultum ſe vel peccatorem intelligit, cognitionē intimæ claritatis apprehendit, ſi cādorem iuſtitiæ vel ſapientiæ ſibi attribuit, a ſuperna cognitione ſe excludit.

c *Si iugem ſcabiem.* IDEM. Cui ſcilicet petulantia carnis ſine ceſſatione dominatur in mēte. In ſcabie namque feruor viſcerū ad cutem trahitur, in quo luxuria ſignatur, quia ſimiliter cordis tentatio ad operationem proſilit.

d *Si impetiginem in corpore.* GREG. Impetiginem habet in corpore, quia auaritia vaſtatur in mente, quæ ſi in paruis nō compeſcitur, ſine menſura dilatatur. Impetigo ſine dolore corp⁹ occupat, & membrorum decorem fœdat, auaritia quoq; dū animum delectat, exulcerat, q dum acquirere nititur, ad inimicitiā acceditur, dolorem in vulnere non facit, quia æſtuanti animo de culpa abundantiam promittit, decor membrorū fœdatur, quia per eam aliarum virtutum pulchritudo deprauatur, quaſi totum corpus exaſperat, quia per omnia vitia animum ſupplantat. *Radix enim omnium malorum eſt cupiditas.*

e *Vel hernioſus.* Alii ponderoſus, quia, ſ. turpitudinem nō exercet in opere, ſed adhuc cōtinua cogitatione grauatur in mente, qui totis cogitationibus ad laſciuiam defluit, tanquam in corde geſtans pondus turpitudinis.

f *Omnis qui habuerit maculam.* Quiſquis cuilibet horū vitiorum ſubiicit, panes domino offerre prohibetur, ne aliena delicta diluere non valeat, quem adhuc propria delicta deuaſtant.

AVGV. Ablata eſt omnis dubitatio. Nemo ſummorū vel ſecūdū ſacerdotū dēt ad ſancta accedere, ſi imūdus eſt. Sequitur ergo cōtinentia ſacerdotis, ne propter filiorum generationē aliquibus diebus non imponeret incenſum continuationis, quod ſummi ſacerdotes ſoli quotidie mane & veſpere imponebant. Quia poſt coitum coniugalem etiam toto corpore immundus erat vſque veſperum, à quo incenſum neceſſe erat imponi. Quæſt. 85. Literaliter.

Oportet ſacerdotē eſſe animo & conuerſatione immaculatū; quē ſicut Moſes duodecim maculis iuxta Lxx. mūdum eſſe præcepit. Sic Paulus duodecim conſeruare eum monuit dicens: *Non ſuperbum, non iracundum, non vinolentium, &c.* Eſt enim Dei diſpenſator, qui ſubiectis debet virtutibus præcellere. Hoc quoque in eccleſia fit ſi quis maculatus fuerit, & pœnitendo caſſauerit, ſanctis communicare non prohibetur, miniſtrare autem, vel ad velum accedere, & ad altare non licet. Velum.n. & altare corpus Chriſti eſt. vnde Paulus: *Habemus altare de quo comedere non habent poteſtatem qui ita tabernaculo deſeruiunt.* Et alibi. *Habentes fiduciam in introitu ſanctorum in ſanguine Chriſti, quā innitiauit nobis viā nouam & uiuentem per velamen, id eſt, carnem eius.* E 1. Ti. 3. a. Heb. 13. c. Heb. 10. d.

g *Et contaminare non debet, &c.* inordinate agendo populum ſcandalizent, putantes ſuperfluum eſſe Dei miniſterium, & iuſtitiam & iudicium.

h *Locutus eſt ergo Moyſ. &c.* Moyſi dignitatem commendat, aliis enim pauca. Ipſi vero loquitur Deus omnia, quia iuſtus eſt, & imago Chriſti eſt. Nos quoque monet maioribus & perfectoribus attendere qui continue fruuntur æterna viſione.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Si iugem ſcabiem. *Id eſt, continuam vel pungentem.*

2 Si impetiginem. *Id eſt, ſcabiem ſiccam, quæ ſine dolore corporis corpus fœdat & deformat. Et idem eſt iudicium de aliis deformitatibus notabilius, propter quas redditur homo contemptibilis aliis, ideo ſubditur:* Omnis qui habuerit maculam, &c. *& patet.*

3 Veſcetur tamen panibus, qui offeruntur.. *Hoc dicitur ad differentiam panum propoſitionis, qui fiebant de communi ſumptu, & non erat licitum de eis comedere, niſi ſolis ſacerdotibus. Cætera patent.*

Moraliter. *Sacerdotali officio redduntur indigni. Cæcus, id eſt, ignarus diuinæ legis, cum ſacerdotium ſit officium doctoris. Claudus, id eſt, iniuſtus, quia eſt officiū diffinitoris in foro cōſcietiæ. Naſo deformis, id eſt indiſcretus, quia eſt officiū diſcretoris lepræ a non lepra. Fractus pede, id eſt ineptus ad gradiendum in via morum, quia ſacerdotium eſt officium præcurſoris. Mancus, id eſt impotens operari virtuoſe: cum ſit officium cultoris in vinea domini. Gibboſus, id eſt, ſuperbus, cum ſit officium exemplatoris. Lippus, id eſt, videns obſcure in pertinentibus ad ſalutem, cum ſit officium doctoris. Habens albuginem in oculo, id eſt, auarus, cum ſit officium largitoris. Habens iugem ſcabiem, id eſt, gaſtrimargiam, cum ſit officium prædicatoris, cuius eſt caſtigare corpus ſuum & in ſeruitutem redigere. Habens impetiginem, id eſt, luxuriam, cum ſit officiū conſecrationis agni immaculati. Hernioſus, id eſt, ruptus vel ponderoſus, id eſt, ad terrena affectuoſus, cum ſit officiū genitoris, quia hēt gignere filios ſpirituales in eccleſia dei.* F

MORALITER.

✱ 1 *Si lippus.* Id eſt nimis carnalis ad propinquos, per hęc enim mentis oculus obſcuratur.

1 *Si albuginem habens in oculo.* Id eſt nimis præſumens de candore propriæ ſanctitatis.

1 *Si iugem ſcabiem.* Quæ ſignificat carnis petulantiam.

† *Si impetiginem.* Quę ſine dolore totū corpus occupat, & carnē fœdat, ideo ſignificat auaritiam, quę oīa membra mouet ad male acquirendū, & hominem vtilem reddit & odioſum.

† *Vel hernioſus.* Id eſt ruptus, per quem ſignificatur male cuſtodiens ſecreta, qui non eſt aptus ad ſacerdotium propter confeſſionis ſecretum.

ADDITIO

In ca. xx. vbi dicitur in poſtil. Virginem ducet vxorem, *& equitur:* De populo ſuo, &c.

In hoc quod dicitur: De populo ſuo, *non intelligitur de genere ſacerdotali vel Leuitico tantum, ſed ſufficit quod ſit de populo Iſraelitico. Nunquam enim (vt credo) legitur fuiſſe prohibitum ſummo ſacerdoti, vt contraheret cum aliqua de alia tribu quacunque, ſicut nec etiam fuiſſet diſpenſatum ſeu conceſſum, vt acciperet vxorem de ſtirpe regia, quia indifferenter poterat matrimonium contrahere de quacunque tribu, dum tamen eſſet virgo, & non eſſet vidua vel ſordida ſeu repudiata. Quod autem ſubditur in litera noſtra:* Nam commiſceat *ſtirpem generis ſui vulgo gentis ſuæ, in Hebræo habetur:* Non polluat *quod intelligitur polluere, ſi commiſceret ſe alicui prædictarum ſibi prohibitarum.*

REPLICA correctorii contra Burgen. In cap. xxj. Burgen. ponit quandam extortam ſententiam illius dicti: Ducet vxorem de populo ſuo, *opponens ſe communi ſententiæ omnium doctorum noſtrorum dicentium tribus Leui & Iuda coniunctas, & naturam illarum tribuum vxoris plebeiorum coniungi, & econuerſo. Et puto ſoli Burgenſi hic non fore credendum contra ſententiam communem omnium.*

CAP XXII.

A a **O**Pe ipſi offerunt. Quæ obtulerunt, ſcilicet ſacerdotibus, per eos domino offerenda. Nota ſanctificationis gen' q̃d ſit voto & deuotione offerentis, ſed vtrum homines eodẽ modo ſeipſos ſanctificare dicantur, cum in aliqua re ſeipſos vouent, obſeruandum eſt.

Eſa.52.c b *Quæ.* Quaſi non ſolum a miniſterio & myſtico officio abſtineat ſed nec tangat quæ oblata ſunt, mundus enim ad munda debet accedere.

c *In quo eſt immũditia.* ✻ PROCOPIVS Hęc ſcribit de illis quorum ingenium eſt inſanabile. Quapropter eos recte arcet a ſacerdotio. Per leproſum intelligit eum qui prorſus caret uirtute, & penitus mortuus eſt.

B d *Qui. fu. lep.* Non ſenſibilem leproſum abominatur, qui in uitus patitur, ſed ſpiritualem, quod ibi exponit: Qui tetigerit immundum ſuper mortuo, ſiue iuxta. Lxx. omnem immunditiam animæ. i. peccatum.

e *Ex quo.* HIERO. ad Fabiolam. Si quis ſacerdotum ſemine fluxerit, ad ſacerdotalem menſam prohibetur accedere. Ecõtrario vidua, cuius cum Sara defecerunt muliebria, propter continentiam & caſtitatem recipitur, & de ærario templi alitur, ſi filios habuerit redditur ſoboli, ut miniſtret veris viduis & qui ſacerdotalib. cibis ſuſtẽtatur, nul-

C lius alterius amore teneatur.

† eo. Lxx. propterea ſi profana uerint ea.

CAP. XXII.

LOcutuſque eſt dominus ad Moyſen di- 1
cens: Loquere ad Aaron, & ad filios eius vt
caueant ab his quæ conſecrata ſunt filiorũ 2
a ¶ Non oſtendant vile & contaminatum viliter tractando.
Iſrael, & non contaminent nomen † ſancti 3
a ¶ Qui iraſcor & vindico.
a ficatorum mihi, quæ ipſi offerunt: Ego do-
a ¶ Non ſolum ſacerdotem, ſed omnem ſanctorum miniſtrum, hanc legem vult obſeruare.
b minus. Dic ad eos & ad poſteros eorum: Omnis homo qui
Quandiu durabit.
acceſſerit de ſtirpe veſtra, ad ea quæ conſecrata ſunt, & quæ
c obtulerunt filii Iſrael domino, in quo eſt immunditia, peri- 4
¶ Chriſtianus in baptiſmo adoptatus, & factus cognatus & frater. vnde: Genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta appellatur.
bit coram domino: Ego ſum dominus. Homo de ſemine 5
a ¶ Vt ſupra dictum eſt.
d Aaron qui fuerit leproſus, aut patiens fluxum ſeminis non
a ¶ Non vult pollutos comedere ſancta antequam ſanentur. Et non ſolum ſacerdotes, ſed etiam miniſtrantes vult abſtinere a perceptione ciborum ſanctorum donec pęnituerint.
veſcetur his quæ ſanctificata ſunt mihi, donec ſanetur. Qui 6
e tetigerit † immundum ſuper mortuo, & ex quo egreditur ſe- 7
men, quaſi coitus, & qui tangit reptile, & quodlibet immun
dum, cuius tactus eſt ſordidus, immundus erit vſque ad ve-
¶ Pœnitentiam,
ſperum, & non veſcetur his quæ ſanctificata ſunt, ſed cum la-
a Pœnitentiæ lachrymis lauabo per ſing. no. lectum &c.
uauerit carnem ſuam aqua, & occubuerit ſol, tunc mundatus
a ¶ Cibum quem ego dedero, caro mea eſt. b ¶ Non oportet participare menſæ domini & dæmoniorum. i. Cor. x. c.
veſcetur de ſanctificatis, quia cibus illius eſt. † Morticinum 8
& captum a beſtia non comedent, nec polluentur in eis: Ego 9
¶ Panis, ſ. qui de cęlo deſcendi.
f ſum dominus. Cuſtodient præcepta mea, vt non ſubiaceant
¶ Sic. a ¶ Hęc eſt cauſa mortis.
peccato, & moriantur in † ſanctuario cum polluerint illud.
a ¶ Qui pęnitentes, ſ. in communionem ſanctorum accipio: pollutos excipio.
b ¶ Qui legem Euangelij non ſuſcipit.
¶ Qui diabolo cognatus, alienus eſt a Deo.
g Ego dominus, qui ſanctifico eos. Omnis alienigena non con- 10

✻ PROC. Sub eo qui patitur ſeminis fluxum, admonemur eius qui mentis vires patitur inutiliter effluere, nec iis vtitur ad eas res quas honeſtas & pias nouimus. Per eum qui tangit omne reptile ſignificatur is qui venenũ aſpidũ gerit in labiis ſuis. Cadauer prę ſe fert, qui penitus refrixit, nec feruidus ſpiritu cognoſcitur. A beſtia captus intelligitur is, qui diaboli factus eſt cibus.

f *Cuſtodient.* Præcepta domini cuſtodiẽtibus, ea cauſa ſunt iuſtificationis & ſalutis, trãſgredientibus vero peccati & mortis, & pręcipue in perceptione ſanctorum. *Qui enim manducat & bibit indigne, & iudiciũ ſibi manducat & bibit, &c.*

g *Omnis.* ✻ PROCO. Taxat hoc loco impiũ & a fide alienũ, qui ſegregatus ſit ab eccleſia Dei. Non enim cõuenit vt dem' quod ſãctũ eſt, canib. nec obiiciãus porcis margaritas. Huic annectit aduena, qui operib. præ ſe fert ciuẽ mũdi, qui mundũ ſuã arbitratur patriã, verũ verbis & nuda fide etiã eccleſię ĩcolam ſe ſimulat. Pręterea mercenari' exiſtimat is, q religionẽ q̃ſtũ arbitrat, & conatur ſumma ope placere fidelib. quorũ autoritas & diuitiæ plurimum pollent, vt hic ſuũ cõparet cõmodũ. Hos lex nihil differre ab aliẽigenis iudicat. At filiusfamilias ſacris veſcitur cibis. Nã is filius in fide genuinus & verus eſt, & ęre emptus. Chriſtus.n. nos redemit ex legis maledictione, dum pro nobis maledictio factus eſt.

PRO

☞ a Inquilinus

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXII.

LOcutusq; eſt dominus ad &c. *Poſtquã deſcripta ſunt præcepta ordinatiua diuini cultus quantum ad miniſtrãtes, hic conſequenter ponuntur præcepta diuini cultus ordinatiua quantum ad miniſtrata. Ex primo oſtenditur, quid ſit obſeruandum circa iam oblata, ſecũdo quid circa offerenda, ibi:* Locutus eſt dñs, *tertio ad vtrumque ponitur ratio inductiua, ibi:* Cuſtodite mandata. *Circa primum ponitur multiplex præceptum, ſecundo tranſgreſſionis remedium, ibi:* Qui comederit de ſanctificatis. *Circa primum excluduntur octo perſonæ ab eſu ſanctificatorum, uidelicet leproſus, ſeminifluus, immundus ex tactu, immundus ex eſu, alienigena, inquilinus, mercenarius, filia ſacerdotis nupta. Ratio autem literalis huius excluſionis eſt, propter reuerentiam cultus diuini. Nam ex eo quod non quilibet admittebatur ad eſum oblationum, quę cedebant in vſum ſacerdotum, ſed excludebantur perſonæ immundæ vel viles & extraneę, habebantur oblationes in maiori reuerentia. Ratio autem figuralis fuit, quia per hoc deſignabatur, quod quilibet non eſt admittendus ad perceptionem euchariſtiæ, ſed tantum perſonæ fideles & mundæ. Patet autem litera paucis exceptis, quæ exponentur diſcurrendo.*

2 Caueant ab his. *Vt non irreuerenter & indebite ad tangendum & comedendum ſe ingerant. Conſecrata filiorum Iſrael hic dicuntur oblata ab eis.*

3 Et non contaminent nomen ſanctif. mihi: *Id eſt, oblatorum mihi, quia ſicut dictum eſt, vileſcerent in reputatione hominum, ſi quilibet etiam immundus eis veſceretur.*

4 In quo eſt im. *Sicut Nadab & Abiu, vt dictum fuit ſupra. 11. ca. Conſequenter explicat in ſpeciali immunditias excludentes ab eſu ſanctificatorum, cum dicitur.*

5 Homo de ſemine Aaron. *& patet ex pręcedentibus.*

6 Qui te. im. &c. *i. Ex pertinentibus ad mortuum, ex quorum tactu homo efficitur immundus, prout habetur,* Nume. xix.

7 Et ex quo egre. ſ. ſemen. *i. qui tetigerit ſeminifluum.*

8 Quia cibus il. eſt, *eo quod eſt de ſemine Aaron.*

9 Morticinum. *i. Per ſe mortuum, & loquitur ſcriptura de animali mundo ſecundum ſuam ſpeciem, ſed ex modo moriendi efficiuntur carnes immundæ & illicitæ ad eſum.*

10 Omnis alienige. &c. *Hic accipitur alienigena omnis qui non eſt de ſemine Aaron, exceptis aliquibus poſtea egreſſis.*

✻ In

MORALITER.

✻ 1 *Locutusq; eſt dominus.* Hic agitur de excludendis a comeſtione ſanctificatorũ legis, per quos figurantur excludendi a perceptione euchariſtiæ tempore noui teſtamenti, cum dr.

5 *Homo de ſe. Aaron qui fue. le. &c.* Per quẽ ſignificatur homo peccatis aſſiduus, qui peccat corruptione habitus.

† *Aut pa. flu. ſe.* Per quẽ intelligitur aſſuetus mẽdacibus verbi.

6 *Qui teti. immundum.* Per immundum ex tactu intelligitur luxurioſus. Nam luxuria eſt circa delectabilia tactus.

9 *Morticinum &.* Per immundũ ex eſu intelligitur guloſus ſuper cibum & potum moderate effuſus.

10 *Omnis.* Per quẽ intelligitur excommunicatus, & a cõſortio fidelium præciſus.

✻ In

a ꝗ Iudęus, qui fructum obſeruantię legis carnaliter quærit.
a edet de ſanctificatis. Inquilinus ſacerdotis, & mercenarius 1
a Chriſtus. Qui impios a participatione ſanctorum prohibuit, conuerſos accedere permittit.
b Empti enim eſtis pretio magno, &c. 1. Cor. 6. d.
non veſcentur ex eis. Quem autem ſacerdos emerit, & qui 2 3
a Vernaculus qui in domo nutritus, & fide eccleſiæ educatus.
Euangelica doctrina, quæ eſt argentum igne examinatum pro. ter. &c. Pſal. 11. b. b Myſticis panibus & viuificantibus.
c Anima, ſiu baptiſmo regenerata.
vernaculus domus eius fuerit, hi comedent ex eis. Si filia ſa- 4 5
a Chriſti, qui eſt ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech.
Peccato. b Iudæi, ſ. vel Gentilis, vel hęretici ſocietatem amplectens.
b cerdotis † cuilibet ex populo nupta fuerit, de his quę ſan- 6
Corpore Chriſti. a Errorem penitus relinquens & ſepeliens.
c ctificata ſunt & de primitiis non veſcetur. Sin autem vidua
a Ab illis quorum abhorret ſocietatem. Operibus malis. Eccleſiam.
vel repudiata & abſque liberis reuerſa fuerit ad domum pa- 7
Chriſti. a Dum in fide feruebat, & virtutibus iuueneſcebat, de qua dicitur. Adoleſcentulæ dilexerunt te. Can. 1. a.
tris ſui ſicut † puella conſueuerat, aletur cibis patris ſui. Oīs
a Qui non eſt Chriſti filius vel eccleſię, ne ſanctum detur canibus & margaritæ porcis.
d alienigena comedendi ex eis non habet poteſtatem. Qui co- 8
a Myſterij corporis & ſanguinis domini. b Neſciens virtutem & dignitatem myſterii.
e mederit de ſanctificatis per ignorantiā, addet quintam par-
f tē cum eo quod comedit, & dabit ſacerdoti † in ſanctuario.
Quintam addendo.
g Nec cōtaminabūt ſanctificata filiorū Iſrael quæ offerūt dño,
a In comedendo, quia non communem ſed myſticum debeat intelligere cibum.
b Quod in Deum committitur, proprie in lege delictum vocatur: vnde addit: Ego dominus qui ſanctifico vos.
ne forte ſuſtineāt iniquitatē delicti ſui, cū ſanctificata come
a Contra quem agit, qui ſancta impie percipit, qui myſterium meum ad ſanctificationem non ad contaminationem propoſui.
h derint. Ego dñs qui ſanctifico eos. Locutus eſt dñs ad Moy- 9
ſen dicens: Loquere ad Aaron & filios eius, & ad oēs filios Iſ- 10
i rael, dicesq; ad eos: Homo de domo Iſrael, & de aduenis qui 11

A a *Inquilinus ſacerdotis. &c.* Isic. Qui nō purè nec diligenter in eccleſia verſatur, ſed tanq̄ migraturus, ſ. gloriæ aut quæſtus cauſa, tanquam mercenarius memoratur, qui non eſt paſtor cuius non ſunt oues propriæ.

b *Cuilibet ex populo nupta.* Idem. Non ſufficit in fide Chriſti nutriri, permanere & creſcere in ea debemus, nec alienigenarum cuilibet, id eſt alienæ a deo doctrinæ, vel legi vel actioni commiſceri, nec quia de patribus ſumus fidelibus, ideo de ſanctis præſumamus ſed vbi & ipſi fideles perſiſtamus.

* Procopius. Filiam ſacerdotis nominat animam regeneratam ex aqua & ſpiritu, verum iunctam in crudelo propter incredulitatem. Idcirco ſapientia præcipit, Fili ne te circumueniant impii. *Non enim oportet nos attendere ſpiritibus impoſtoribus ac doctrinis dęmoniorum per ſimulationem falſiloquorum, cauterio notatam habentium ſuam conſciētiam.*

c *Sin autem vidua.*

* Idem. Animā hæc verba demonſtrant deficientem a Deo, deinde per pœnitentiam liberatam ſemine peregrino. Eadem verba repræſentant ſynagogam Iudæorum. Hæc enim per Moyſen ſacro generi deſponſa, *cumplurimis*, vt teſtatur Ieremias, *ſcortata eſt paſtoribus.* Nouiſſime autē prætulit præcepta Scribarum & Phariſæorum Chriſti doctrinę. Ceterū denuo vocabitur & audiet doctrinam Chriſti.

d *Qui comederit de ſan. &c.* Isic. Sanctaſanctorū corporis Chriſti myſteria, de quo dictum eſt: *Quod naſcetur ex te ſanctum, vocabitur filius dei.* Ad hoc nō ſolum alienigenas & inquilinos accedere ꝓhibuit, ſed ne per ignorantiā percipiatur interdicit, per ignorantiam autē percipit, quoniam dignitatem & virtutem eius neſcit. Vnde Salomon. *Cum ſederis vt comedas cū principe, diligenter attende quæ poſita ſunt ante te.*

e *Addet quintam, &c.* Lxx. Super ipſum. Quinta ergo non aliūde, ſed de ipſo & cū ipſo vel ſuper ipſum addi iubetur, hic eſt D ſermo prolatus a Chriſto ſuper dñicum myſterium. Ipſe nos ab ignorantia remouet, nec carnale vel terrenum aliquis putet. Hic bene quinta dicitur, quia ſpiritus & ſermo quem tradit quinque ſenſus noſtros cōponit, nec ſolum guſtum ꝓducit ad myſterium ſed auditum & viſum tactumque & odoratum, vt nihil terrenū de his que † ſuperna ſunt ſuſpicemur. (ſęterna.)

f *Et dabit ſa. in ſan.* Isichius. Sanctificationem myſtici ſacrificii, & a ſenſibilibus ad intelligibilia, tranſlationem vero ſacerdoti oportet dari, quia per eius virtutem & ſermonem ſanctificata ſunt quæ videntur, vt omnes excedant ſenſus.

g *Filiorum Iſrael.* Fidelem populum ſignificat, per hoc myſterium deum videt & quicunque deo cōſecrat in dominicum ſacrificium. ſanctaſanctorum ſunt, quia ex eis conficitur corpus Chriſti. Ipſe enim eſt primitię noſtrę conſperſionis, Ideo recte ex noſtris ſubſiſtit primitiis. E (In ſanctificatioñe.)

h *Locutus eſt dominus* Isichi. Non ſolum ſacerdotes mūdos eſſe, ſed oblationes populi mundas eſſe iubet, ut ſciat fideiis quia oblatio eſt intelligibilis. quia dēt uiuere ſincte & impollutus eſſe, ſicut ſacerdos Xp̄i. *Docete oēs gentes, baptizate eos in nomine patris & filij & ſpiritusſancti, docentes eos cuſtodire quæcunque mandaui uobis.* Qui ergo holocauſtum deo promiſit, qui eſt uita perfecta, videat vt talis oblatio ſit impolluta, aliter enim non ſuſcipietur. (Oblatio impolluta) (Mat. 28. d.)

i *Homo de domo Iſrael, &c.* Ad literam quoq; ſi offeras bouē vel ouē aut caprā aut aliquid huiuſmodi, ſacerdotibus primitias dādo, vel pauperes paſcendo, vel diuina ędificia conſtituēdo, uel aliquid quod pertineat ad ipſum deum, faciendo ideo. n. holocauſtum dicitur & impolluta ſit hæc oblatio, non tamen pollutionem nominat, ut ſpiritualem intelligamus F pollutio- (literaliter)

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Inquil. *q manet ad tēpus tātū in domo ei⁹, & nō eſt de genere ei⁹.*
2 Et mercenarius. *q ſeruit ꝓ mercede ſacerdoti, qa iſti ſunt ſui iuris.*
3 Quem autem ſacerdos emerit. *in ſeruum.*
4 Et qui uernaculus domus eius fu. *Id eſt ſeruus natus & nutritus in domo ſacerdotis.*
5 Hi comedent ex eis. *quia ſunt quædam res ipſius ſacerdotis.*
6 Si filia ſacerdotis. *Id eſt alicui qui non eſt de genere ſacerdotali.*
7 Non ve. *quia eſt emancipata a patre, et facta vna caro cum marito, et ideo trahitur ad modum viuendi mariti.*
8 Qui comederit. *Hic ponitur tranſgreſſionis remedium, quando illa tranſgreſſio fit per ignorantiam, quia debet reddere quod comeſtum eſt, et ſuper hoc quintam partem, eo quod non adhibuit debitam diligentiam ad precauendum ſibi de comeſtione ſanctificatorum, et ideo non excuſatur a toto ſed ſolum a tanto.*

Moraliter, per comeſtionem ſanctificatorum, intelligitur perceptio euchariſtiæ, a qua excluduntur iſtæ perſonæ. Leproſus, id eſt peccatis aſſiduus, qui peccat ex corruptione habitus. Seminifluus, id eſt mendoſus, qui deſluit verbis falſis, immundus ex tactu, id eſt, luxurioſus quia luxuria eſt circa delectationes tactus, immundus ex cibus, id eſt, carnoſus vel guloſus. Alienigena, id eſt, excommunicatus, et a ſocietate gentis Chriſtianæ præciſus. Inquilinus, id eſt, inconſtans qui manet ad tempus. ſed tempore tentationis recedit. Mercenarius, id eſt, cupidus vel auarus, qui non habet oculum, niſi ad temporale lucrum. Filia ſacerdotis, id eſt, effeminatus et mollis.

9 Locutus eſt. *Hic conſequenter oſtenditur quid obſeruandum ſit circa offerenda. Et primo oſtenditur quæ debeant offerri, ſecundo a quibus perſonis, ibi:* De manu alienigenę. *tertio determinatur tempus oblationis, ibi, et* Locutus eſt domin. *Adhuc circa offerenda primo ponitur generalis determinatio, ſecundo circa hoc ponitur quædam exceptio, ibi:* Bouem & ouem, &c. *Circa primum ſciendum, quod in omni ſacrificio generaliter hoc erat obſeruandum, quod animal offerendum ſacrificijs oportebat eſſe immaculatum, id eſt, abſque defectu alicuius membri, uel notabili deformitate, ita quod macula non accipitur pro uarietate pellis, ſed modo dicto. In ſacrificio uero holocauſti, quod totū incēdebatur ad honorē diuinū, et ſic erat dignius alijs ſacrificijs, hoc erat cōſeruandū ſpecialiter, quod offerretur animal maſculinū tantum, quia ſexus maſcul. perfectior eſt eo quod fęmina eſt mas occaſionatus, et hoc eſt quod dicitur.* (Diuiſio.)
10 Homo de domo Iſrael. *id eſt, Iudæus natione.*
11 Et de aduenis. *id eſt, alienigena conuerſus ad Iudaiſmum.*

MORALITER.

* 1 *Inquilinus ſacerdotis et mercenarius non.* Per inquilinum, qui non habet ſtabilē manſionē, intelligitur inconſtans & vagabundus, & per mercenariū cupidus & auarus qui non habet oculum niſi ad temporale lucrum, non ſunt apti ad recipiendum euchariſtiæ ſacramentum.

5 *Si filia ſacerdotis.* Per filiam ſacerdotis intelligit Chriſtianus mollis & effęminatus qui neſcit reſiſtere peccatis, propter quod ad receptionem euchariſtiæ non eſt aptus.

☞ pollutionē quæ eſt ex rapina, iniuſtia, auaritia, & huiuſmodi.
A a *Maſculus immaculatus.* ✻ PROC. Maſculum eſſe oportet & maxime virile quod deo offertur. Preterea neceſſe eſt vt careat omni vitio. His verbis ſignificatur Chriſtus dei potentia, qui prorſus a peccati macula fuit immunis. Maſcul⁹ ſemper typus eſt imperatoriæ potentię. Sic Chriſtus quamuis humanam naturam aſſumpſerit, & ouium numero ſit habit⁹, at tamē imperat oībus.

†Ad volūtatē ueſtrā Cal. īterp. vt placabile ſit, p verbis, vel ad conciliandum vos.

b *Homo qui obtu. &c.* Præcepit oblationem populi mūdā eſſe, ad īſinuādū q̄les miniſtri debeant eſſe & offerre.
c *Pacificorum, &c.* Quæ ualeant ad ſalutem & pacem, & ſi non poſſit perfecte philoſophari, ſicut qui omnia reliquit, qui ſtudet virginitati & huiuſm. *Stella enim differt a ſtel. ī claritate.*

† concila labia.

1.Co.15.c.

d *Si cæcum fuerit.* Qui Deum ignorat & eius miniſterium, nec aliis poteſt exponere.
B Vnde circa ſe, & circa alios, & circa miniſterium, negligenter agit, vnde: *Videte quoniā omnes neſciuerunt, vniuerſi canes muti non ualentes latrare.*

Eſa.56.d.

e *Si fractum.* Pede vel manu, cuius actio ſ. vel voluntas debilis eſt vel diſtorta, non eſt dignus ſalute & ſacris altaribus.
Detractor f *Si cicatricem.* Detractorem notat, peſſimus enim hic morbus & aſperrimum vulnus non facile mitigatur.
g *Si papulas.* Lxx. linguam inciſam, qui ſcilicet propter ſordidam vitam perdidit docendi fiduciā, vnde Dauid; *Peccatori dixit deus, quare tu enarras iuſti. me. &c.*

Pſal.49.c.

h *Scabiem vel impeti.* Fornicator ſignificatur, qui maculat corpus ſuum. *Qui enim fornicatur in corpus ſuum peccat.*

1.Co.

i *Non offeretis ea domino.* Lxx. Non offerent hæc domino, tales .n. miniſterio altaris non ſunt offerendi. Sacrificium pacificorū non addit ſicut ſuperius, vt de miniſtris altaris hoc dici intelligamus, qui holocauſtum debēt eſſe, & vitam perfectā & cōſummatā agere.

(a ¶ Promiſſa ex neceſſitate.)
habitant apud vos, qui obtulerit oblationem ſuam, vel vota
(a ¶ Voluntarię ſacrificabo tibi, &c.)
ſoluens, vel ſponte offerens, quicquid illud obtulerit in ho-
(a ¶ Virilis, fortis, ſtabilis ad offerendum. ¶ A peccato.)
a locauſtum domini, † vt offeratur per vos, maſculus immacu 1
(a ¶ De bobus offert qui legem opere implet. b ¶ Quas ſimplex offert. c ¶ Ques pęnitens offert.)
latus erit ex bobus & ouibus, & ex capris: Si maculam habue-
b rit, non offeretis, neque erit acceptabile. + Homo qui obtu- 2
c lerit victimam pacificorum domino, vel vota ſoluens vel
(¶ Vt ſupra.)
ſponte offerens, tam de bobus quam de ouibus, immaculatū 3
d offeret vt acceptabile ſit. Omnis macula non erit in eo. Si cæ- 4
e cum fuerit, ſi fractum, ſi † cicatricem habens, ſi papulas, aut 5
f ſcabiem, vel impetiginem, non offeretis ea dn̄o, neque adole- 6
(a ¶ Curtatus eſt cauda qui de nouiſſimis non cogitat.)
g bitis ex eis ſuper altare domini. Boue & ouem, † aure & cau- 7
h (a ¶ Vt mortificentur peccato, & viuant Deo, & ſibi poſſunt coniungi. b ¶ Lxx. occides tibimetipſi. c ¶ Id eſt ad miniſterium tales offerre non poſſunt, ſi tamen pœnituerint ſuſcipiendi ſunt.) 8
i da amputatis, voluntarie offerre potes: votum aūt ex his ſolui 9
K (a ¶ Qui creſcente malitia prolem tibi virtutum conterit, quibus vir poſſit cognoſci.) 10
l non pōt. Omne animal vel quod † contritis vel tunſis, vel ſe- 11
(a ¶ Terra noſtra conuerſatio bona, quam a Deo excolendam percipimus.)
m ctis, ablatiſque teſticulis eſt, non offeretis domino, & in terra †
n (a ¶ Qui ab extraneis ad eccleſiam venit extra doctus.)
veſtra hoc omnino non facietis. De manu alienigenæ non 12

k *Aure & cauda amputatis volun.* Aure amputatus eſt, qui inobediens eſt, qui verbis turpibus delectatur bona auerſatur.
l *Voluntarie, &c.* Talis enī vel mandata operat̄, & dicit̄ bos vel sīplex ē, & ouis appellat̄. Ideo non oīo aduerſamur, aut ī parte inimici deputamus, ſed docem⁹ & exhortamur.
m *Vel tunſis, &c.* Qui illatis tentationib. cedit, & aīæ fortitudinem perdit. Non enim oportet hæc pati, nec cedere hoſti affligenti, vnde: *Vt quid triſtis incedo, dum affligit me inimicus.*
n *Ablatiſque:* Qui vna actione prauas, quaſi cultro ſeipſum abſcindit a coniunctione dei, priuatus prole virtutis & ſignis virilitatis, alter enim eſt qui paulatim conteritur.
✻ RADVLPH. Quæritur cur ſpiritusſanctus per legem in pecorib. abominetur, quod per Iſaiam in hominibus approbare videtur. Hic enim ſcriptū eſt: *Nō dicat Eunuchus, ecce ego lignū aridum, quia hæc dicit dominus Eunuchis. Qui cuſtodierint ſabbatha mea, & elegerint quæ volui, dabo eis in domo mea & in muris* ☞ *meis*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Maſculus immaculatus erit ex bobus & ouibus, &c. *quia ex his tribus ſpeciebus animalium tantum fiebat ſacrificium.*
2 Homo qui obtulerit victimam *ſcilicet, pro beneficio obtento uel obtinendo.*
3 Immaculatum of. *Veruntamen non ſemper oportebat quod eſſet animal maſculinum. Conſequenter oſtenditur, qualiter animal debeat dic maculatum, cum dicitur.*
4 Si cæcum fuerit. *id eſt, carens duobus oculis, vel vno.*
5 Si fractum. *Id eſt fracturam habens in aliqua parte corporis.*
6 Si cicatricem. *Id eſt notabilem deformitatem remanentem poſt ſanationem plagæ.*
7 Si papulas, *id eſt, puſtulas, ex quib oritur dolor & ſcabies.*
8 Aut ſcabiem uel impe. *Hæc expoſita ſunt ſupra in princi. ca. Et eadem ratio eſt de alijs notabilibus deformitatibus, quia talia reddunt animal contemptibile. ideo non debet domino offerri in ſacrificium, ne vileſcat cultus diuinus, & quia domino debent offerri meliora.*
9 Bouem & ouem. *Hic conſequenter oſtenditur in quo caſu maculata animalia poſſunt offerri, cum dicitur, Bouem & ouem, aure & cauda amputatis. In Hebræo habetur, Bouem & ouē, ſuperfluum & diminutum, id eſt, habentem aliquod membrum ſuperfluum, ſicut tertium oculum, vel tertiam aurem, vel deficientem in vno oculo vel aure, uel*
C *huiuſmodi, & redit in eandem ſententiam cum translatione noſtra, quia tam ibi defectus quam illi reddunt animal maculatum.*
10 Voluntarie offerre potes. *etiam in ſacrificium, vt dicunt communiter expoſitores noſtri, ſed ſi aliquis eſſet obligatus ad tale ſacrificium, non poterat ex tali animali fieri. Sed hoc dictum videtur contradicere textui præcedenti, cum dicitur,* Homo *qui obtulerit victimam pacificorum domino, vel uota ſoluens, uel ſponte offerens, immaculatū offeret, ut acceptabile ſit. Ex quo patet, quod ſacrificium de animali habente talem defectum non eſſet deo acceptum, etiam ſi eſſet oblatum voluntarie & abſque obligatione, & ideo quod dicitur hic: Voluntarie offerre potes. Aliter exponit Ra. Sa. dicens, quod hoc intelligitur de oblatione quæ fiebat ſacerdotibus tantum, vt de pretio talis animalis fierent aliqua neceſſaria in tabernaculo vel templo, ut pote reparatio cortinarum ſeu vtenſilium, quib. vtebantur miniſtri tabernaculi, ſed non poterat ex eo ſacrificium fieri, nec de eo aliquid offerri ſuper altare, ideo ſubditur.*
11 Votum autem ex his ſolui non poteſt. *Hic accipitur votum pro quocunque ſacrificio, vnde in Hebræo habetur ad ſanctificationem non placebit, id eſt, ad ſacrificium.*
12 De manu alienigenæ. *Hic conſequenter oſtenditur, a quibus nō debent ſacrificia accipi, cum dicitur, De manu alienigenæ, & vocatur hic alienigena, qui non eſt Iudęus natione, nec conuerſus ad Iudaiſmū, quia a talibus non debebat accipi aliquid offerendum in altari, poterat tamen accipi pecunia, vel alia dona ex quorum pretio emerentur illa quæ eſſent offerenda, & hoc modo dicitur 2. Mach. 3. a. quod* Seleucus Aſiæ rex, ex ſumptib. præſtabat ea q̄ pertinebāt ad ſacrificia.

✻ 1 Quia

MORALITER.

✻ 2 *Homo qui obtulerit.* Hic excluduntur animalia ad ſacrificiū inepta per quæ figurantur perſonæ ineptæ ad offerendū domino per religionis ingreſſum, cum dicitur.
4 *Si cæcum fuerit.* p q̄ intelligit̄ homo ſtolidus carēs induſtria.
5 *Si fractum.* Id eſt impotens ad religionis onera perferenda.
6 *Si cicatricem habens.* Id eſt notam infamiæ ratione criminis enormis.
7 *Si papulas.* Id eſt puſtulas dolorem & ſcabiem & fętorem afferētes, per quas ītelligunt̄ murmurationes & detractiōes.
8 *Aut ſcabiem.* Id eſt carnis petulantiam vel auaritiam, ſicut dictum eſt cap. pręcedenti.
9 *Boue &.* Ex his non pōt votū ſolui dn̄o. Per defectū auris ī tel. rebellio & inobedientia. Per defectū caudę ſignificat defectus perſeuerantię. Homines autem iſti defectus habentes non ſunt recipiendi ad uotum profeſſionis in religione.
† *Omne.* Per q̄ intelligitur q̄ impotentes ad generandum filios ī ecclesia dei uerbo & exemplo, nō sūt ī ea promouendi.
11 *De manu alienigenæ non offeretis.* Per quod ſignificatur, quod in eccleſia recipienda non eſt excommunicati oblatio.

✻ MORA-

...ſ locum, & nomen melius a filijs & filiab. Sic in libro Sapien-
tiæ ſ(?)lix (inquit) ſterilis & incoinquinata, quæ neſciuit thorum in de
licto. &c. Moyſes autẽ, nõ intrabit, ĩquit, Eunuchus attritis vel
amputatis teſticulis eccleſiam dñi. Moyſes ergo cum carna-
lẽ laudat propagationem, ſpiritus adumbrat fœcunditatem,
quæ nec Iſaiæ diſpli-
cuit, vbi ait. *Lætare ſteri*
lis quæ non paris. Iſaias
vero de his loquitur
qui propter regnum
cælorum ſe caſtraue-
runt.
Bos, ouis & cap. ISIC.
Mater omniũ natura
eſt. Sub hac omne ge
nus hominum, pec-
catorum, ſcilicet, &
iuſtorum. 7. dieb. eſt.
Si quis enim manda-
B ta operetur, vel ſimi-
lex ſit, vel peccator,
ſeptem diebus, id eſt,
præſentis vitæ ſeculo
oportet eum ſuſtine-
re iura naturę, ſed o-
ctaua die reſurrectio-
nis ſub hac matre nõ
erit, ſed perfecta ho-
ſtia domini, quod in
hac uita eſſe non po-
terit, vbi omnia incer
ta & mutabilia. vn-
de Salomon: *Ante*
mortem non laudes ho-
minem.

THEODORETVS.
...ur primogenita pecorum poſt octauũ diem offerri iuſſit:
Non

a Corruptos. Incorruptibili.
offeretis panes Deo veſtro, & quicquid aliud dare voluerit,
a Quia vos incorrupto Deo & Eccleſię quę eſt ſine macula, deſeruitis.
quia corrupta & maculata ſunt omnia, non ſuſcipietis ea. 1
a Euangelica gratia, vnde Paulus: Per euangelium ego vos genui, &c. 1. Cor. 4. d.
a Locutuſq; eſt dominus ad Moyſen dicens: Bos, ouis, & capra, 2
b Tota pręſenti vita, quæ ſeptem diebus voluitur. c Vt nutriantur lacte doctrinæ.
cum genita fuerint, ſeptem diebus erunt ſub vbere matris
Eccleſiæ. a Reſurrectionis, quia tunc anima & corpore ſanctum ſacrificium erunt.
ſuæ, die autem octauo, & deinceps offerri poterunt domino. 3
Figurale paſcha.
b Siue illa bos, ſiue ouis, non immolabuntur vna die cum fœ- 4
a Vero paſchate quod fœtus dicitur pro temporis nouitate, & quia figura tandem peperit veritatem.
C b Euangelicam conuerſationem: quæ domino gratiarum actiones agit: vnde, Luceat lux veſtra coram hominibus, &c. Matth. 5. b.
tibus ſuis. Si immolaueritis hoſtiam pro gratiarum actione 5
a Suſceptibilis ſcilicet. Operando: contemplando.
domino, vt poſſit eſſe placabilis, + & eodem die † & comede-
a Aliquid incorrectum vel conſummatum. b In principio.
c Futuri ſeculi quo non licet operari.
tis eam. Non remanebit quicquam in mane diei alterius.
a Qui hic legem conſtituo, ibi iudico: hic talenta committo: ibi rationem exigo.
Ego dñs. Cuſtodite mandata mea, & facite ea: Ego domi- 6
Nomen meum per vos blaſphematur. Rom. 2. d. In futuris, non in præſentibus.
nus. Ne polluatis nomen meum ſanctum, vt ſanctificer in 7
Verorum.
medio filiorum Iſrael. Ego dominus qui ſanctifico vos, & 8
Ne redeatis. a Vt cognoſceretis me Deum, quod erit cum ipſe erit omnia in omnibus.
eduxi de terra Ægypti, vt eſſem vobis in Deũ: Ego dominus 9

Nouerat quoſdam gulę vitio laborare, quodq; forſan intuen- D
tes primogenitum obeſum eſſe ac ſpecioſum, illud eſſent re
tenturi, propterea primo natum offerri præcepit.
b *Non immo.* ISIC. legale paſcha ſignificat, quia hæc Moyſes
in die paſchatis tradidit immolãda Iudęis di. *Immolabis paſcha* Deut. 16. a
domino Deo tuo, oues,
&c. hoc paſcha cele-
brare nõ poſſunt, qui
verum ſuſceperunt.
c *Vna die. &c.* IDEM. Myſtice.
Quia vetus paſcha
tẽpus ſuũ habuit cui
tẽpore ſuo nouũ ſuc-
ceſſit. Chriſt⁹ nãque Matt. 26. b
figurale paſcha in cœ
na celebrauit, & poſt
ad aliam horã quaſi
alia die verum paſcha
ſubſtituit, vel vere a-
lia die, quia quarta de
cima die ad veſperũ a
gebatur paſcha Iu-
dæorum. Quicquid E
autem poſt veſpe- † quo immolatur.
rum eſt, alterius diei
eſt. Forſitan vero in
his fœtibus Chriſtus
ſignificatur, de quo
dicitur: *Puer natus* Eſa. 9. b.
eſt nobis et fili⁹ datus eſt
nobis. hic non eadem
die qua vitulus &
ouis occiſus eſt: nam
quartadecima die pa-
ſcha celebrauerunt;
In craſtino Chriſtum F
crucifixerunt.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

Quia corrupta & maculata ſunt omnia. *Sacrificia enim et oblationes veteris legis non erant acceptę ſecundum ſe, ſed ex fide offerentium, ideo Gentiles quia non habebant circunciſionem quæ erat ſignũ fidei, reputabantur immundi, & per conſequens dona eorum, & ideo non poterant offerri in propria ſpecie, ut dictum eſt.*

Rab. Sal. aliter exponit paſſum iſtum. Ad cuius intellectum primo ponenda eſt Hebraica litera, quæ talis eſt: De manu alienigenæ nõ offeretis panem Deo veſtro de oĩb. his, quia corruptiones eorum in eis ſunt & macula in eis eſt, non proficient eis. *Dicit iſte quod lex iſta datur ad remouendum dubium, quia lex non fuit data Gentilibus, ſed Iudæis tantum, & ideo præceptum de oblatione immaculatorum tantum, non aſtringebat Gentiles, propter quod ſacerdotes Iudæorum poſſent credere, quod animalia maculata oblata a Gentilibus ex deuotione, poßent offerri in altari holocauſtorum, & ideo hoc remouetur per hoc ꝙ dicitur hic:* Corruptiones eorũ, &c. *Dicit tñ quod animalia immaculata immolatitia poterant ab eis recipi & offerri. Sed hoc dictum videtur eſſe contra textum, vbi dicitur:* De manu alienigenę non offeretis panes deo veſtro. *In panibus tamen non poterant eſſe tales maculę ſicut in animalibus,* Et ſi dicatur, *quod aliqui panes poterant eſſe maculati ex aliqua miſtione indebita, & de talibus loquitur hic. non valet, quia abſolute dicitur:* Non offeretis panem, *& indefinita lex æquipollet vniuerſali, & ſic oblatio panis generaliter videtur prohibita recipi a Gentilibus, & eadem ratione omnium aliarum rerum. Item de agno paſchali qui immolabatur extra locum ſanctum, quia in Ieruſalem vbique poterat immolari, ut habetur Deutero. 16. dicitur* Exod. 12. *quod nullus poterat admitti ad comeſtionem eius, niſi prius circunciſus & conuerſus eßet ad Iudaiſmum. Et multo fortius videtur, quod nullus eſſet admittendus ad offerendum aliquid in loco ſacro, niſi Iudæus vel conuerſus ad Iudaiſmum. Item illi quorum oblatione recipiebatur ad offerendum ſuper altare, ingrediebantur atrium tabernaculi in quo erat altare holocauſtorum, vt patet ex prædictis in multis locis, ſed Gentiles non debebant ingredi, vt patet Thren. 1. d. vbi dicitur:* Vidi gentes ingreſſas ſanctuarium tuum, de quib. præceperas, ut non intrarent in eccleſiam tuã. *Et Ezech. 44. b. vbi dicitur:* Sufficiant vobis omnia ſcelera veſtra domus Iſrael, eo ꝙ inducitis filios alienos incircunciſos corde & incircũciſos carne, ut ſint in ſanctuario meo, & polluãt domum meam. *Sacerdotes enim cupiditate ducti introducebant Gẽtiles intra atrium, vbi erat altare holocauſti, vt perciperent ab eis oblationes.* Et *act. 21. e. Iudæi inſurrexerunt in Paulum dicentes eum violatorem templi, eo quod credebant eum introduxiße Trophimum, qui erat Gentilis, in atrium templi, vbi Nazaręi ſoluebant votum ſuum. Et ſic patet quod non erat licitum recipere aliquid a Gentilibus, vt offerretur in eadem ſpecie, ut prædictum eſt.* Litera *etiam Hebraica non facit pro dicto Ra. Sa. cum dicitur, quia corruptiones eorum in eis, & cęt. quia per hoc non intelligitur aliud, niſi quod immunditiæ Gentilium, inquantum erant incircumciſi & idolatrię dediti, redundabant in oblationibus eorum, et ſic patet quod litera Hebraica in hoc loco non differt a tranſlatione noſtra in ſenſu, licet quantum ad aliquid differat in verbis.*

2 Locutuſq; eſt do. *Hic conſequenter agitur de tempore offerendi, cum dicitur.*

3 Die autem octa. *quia ante octauam diem fœtus nati ſunt nimis molles & imperfecti, & ideo ante octauam diem non debebat offerri domino, ſicut nec animalia imperfecta propter defectum alicuius membri.*

4 Siue illa. *Hoc fuit pręceptum, vt* Iudæi *qui erant crudeles, exercerentur ad pietatem circa bruta animalia, ut per hoc mitiores efficerentur erga homines. Videbatur autem quodammodo crudele, quod mater cum fœtu immolaretur, & ideo hoc fuit prohibitum ratione dicta. Item quia aliqui idolatræ ſecundum ritum ſuum matrem cum fœtu idolis immolabant. Eiſdem rationibus pręcipitur, Deut. 22. a. quod ſi quis inuenerit nidum & matrem incubantem pullis, quod non teneat ſimul matrem cum filijs, ſed patiatur matrem abire, captos filios tenens.*

5 Si immolaueritis. *hoc ſup. 7. c. poſitum eſt & expoſitum, ſed hic repetitur ad maiorem impreſſionem.*

6 Cuſtodite man. *Hęc eſt concluſio huius c. uidelicet obſeruatio prędictorum, cuius ratio ſubditur, cum dicitur.*

7 Ego dominus. *id eſt, tantę auctoritatis, quod debetis ſimpliciter obedire.*

8 Ne polluatis no. m. *offerendo immunda ſuper altare meum.*

9 Vt ſanctificer. *non quod per ſacrificia aliquid accreſcat ſanctitati diuinæ. ſed magis ipſis offerentibus deuote. ideo dicitur, In medio filiorum Iſrael.*

NICO-

CAP. XXIII.

A a Hæ ſunt feriæ do. &c. Si ſubtiliter attendas præſentia, inuenies legiſlatorē etiā in litera ſpiritualia interponē tem. Ait enim: *Hæ ſunt feriæ do. quas vocat. ſanctas:* Et addit: *Sex dieb. facietis opus,* in quo oſtendit quia primæ feriæ ſunt in operibus bonis, bona enim valde fecit deus in ſex diebus, Secunda feſtiuitas ſeptimi diei requies eſt, quā nemo celebrare poteſt niſi opera bona & deo digna fecerit. Non enim fruſtra p̄miſſum eſt: *Sex dieb. facietis opus.* Si quis enim ad imitationem dei bona egerit, q̄ eſt ſex diebus operari, requieſcit ſabbatho intelligibili.

Gen. 1. d.

Li. 16. c. 1. ✠ RADVLPHUS. Magna legiſlatori ſuper ſabbathi obſeruatione ſolicitudo, frequensque huius præcepti repetitio eſt.

B Poſt præuaricationis namque reatum, homo laboribus addictus, dicente domino: *In ſudore vultus tui, &c.* dum viſibilium trahitur cupiditate, neceſſitatem vertit in voluntatē, cæcatus que ignorantia, dū neſcit quanta quietis amiſſæ iucunditas fuerit, laborandi et cōſuetudine quodamodo inebriatus, voluptati deputat laborē, qui ex iudicio ſenſū laboris ſuſtinet dānationē. Prius ergo compeſcenda erat inſania laborandi cupiditas, deinde neceſſitas releuanda. Hinc eſt quod ſcriptura ſacra, nunc obſeruari ſabbathum præcipit, nunc autem laborantibus ſabbathum repromittit.

Gen. 3.

b *Hæ ſunt ergo.* non domino, ſicut aliæ omnes, ſed domini propriæ, quib. hoſte deuicto genus humanum ſaluauit, & a captiuitate reduxit.

Exod. 2. a.

Vbi ſupra ✠ RADVL. Feriæ ſanctæ dicuntur, ad diſtinctionem carnalium gaudiorum, quę quia mentem corrumpunt, ſancta dici non poſſunt, dicuntur etiam ſanctæ, quoniam lætitia ſpiritualis nos ſanctificat, dum diuinam in nobis charitatē reſtaurat.

C c *Menſe primo.* ✠ ISICH. Primum menſem tempus dominicæ paſſionis recte dicimus. Vnde menſis iſte vobis principiū menſium primus erit uobis in menſib anni. Initium enim & ingreſſus nouæ vitæ, & nunc a nobis inchoare conuerſationis Veſpertina tempora, in quib. dominus aduenit, dicit. Ioannes enim ait: *filioli nouiſſima hora eſt.*

CAP. XXIII.

Ocutuſque eſt Dominus ad Moyſen dicēs: Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos: † 1
a Hę ſunt feriæ Domini; quas vocabitis †
a Ad imitationem domini, vt in ſabbatho quieſcatis.
ſanctas. Sex dieb. facietis opus, dies ſepti 2
mus; q̄a ſabbathi requies eſt, vocabitur
a In quo non eſt operandum, ſed mercede operum fruendum.
ſanctus. Oē opus non facietis in eo ſabbathum dñi eſt in cun-
a Præſens vita peregrinatio eſt, ibi perpetua & vera habitatio eſt, quia in domo patris mei manſiones multæ ſunt. Io. 14. a. b Triumphantis.
b ctis habitationib. veſtris. † Hæ ſunt ergo feriæ domini ſanctę, 3
a Non dicit hoc de feſtiuitatibus Iudæorum, qui figuris ſeruiunt: ſed fidelium.
c quas celebrare debetis temporibus ſuis: † Menſe primo quar- 4
d tadecima die menſis ad veſperum phaſe domini eſt, & quinta 5
e decima die menſis huius ſolēnitas azymorum domini eſt: Se- 6
f Omni tempore.
ptē diebus azyma comedetis. Dies primus erit vobis celeberri 7
g mus ſanctuſque. Oē opus ſeruile non facietis in eo, ſed offeretis 8
h 9

d *Quartadecima die, &c.* ISICH. Interrogem⁹ Iudæos quare quartadecima die feſtiuitatē agere, nō iuſſit, ī qua figurale paſcha cōſtituit, ſed memoriā eius faciēs prima die azymorū, q̄ poſt illā erat, fieri deſiniuit. Vult enim ſciri quod ſit inter figurā & ueritatem. Memorat ergo quartamdecimam; quæ figurā habebat, ſed feſtum agere præcipit quintadecima, in qua paſcha noſtrū immolatus eſt Chriſtus &c.

e *Phaſe domini eſt.* Quia paſſus eſt dominus, non mox tēpora finiuit, ſed reliquias nouiſſimæ horæ & veſpertinæ reliquit, vt in omnē terram exeat ſonus eorum, ſ. apoſtolorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Ad ueſperum quoque vel in ueſpere medio, paſchæ proprium præueniens crucem ſuam celebrauit, quia ſuper myſticū uerū paſcha diſcipulis tradidit. Nox ergo erat iam qn̄ Iudas, accepta buccella ad prodendū exiuit. Sequenti die paſcha compleuit. Vñ quintadecima die legiſlator hāc feſtiuitatem conſtituit; & ſolennitatē azymorū prædicauit.

f *Septem dieb. &c.* Si vere paſcha celebrare volumus, ſeptem dieb. i. ſemper ab omni malitia azymi eſſe debem⁹, & maxime a Iudaico errore. Vñ ait Apoſtolus: *Non in fermento veteri, neque in fermēto malitiæ & neqtiæ, ſed in azymis ſynceritatis & ueritatis.*

g *Omne opus, &c. Qui facit peccatum ſeruus eſt peccati.* Non debemus ſeruire peccato cum paſchā celebramus, in quo a peccato nos liberauit Chriſtus.

h *Seruile, &c.* Nō permittit agere ſeruilia, aliis dieb. quib. nos prohibuit, Vñ ſubdit, ſed offeretis ſacrificiū in igne domino.

a *Sacri*

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXIII.

1 Locutuſq; eſt do. *hæc ē tertia pars principalis huius libri, in qua agit de tpib. offerendi, quæ quidem tempora ſunt ſolennitates; in quib. fiebāt ſpecialia ſacrificiā vltrā quotidiana. Et primo agitur de tpe dictarum ſolennitatum: ſecundo ponitur inductio ad obſeruantium earum, 26. cap. Circa primum præmittuntur ſolennitates, quæ durabant per aliquam partem anni: ſecundo ſubduntur illæ quæ durabunt per totum an. 25. capit. Adhuc circa primum pręmittuntur illæ quæ pertinebant generaliter ad totum populū, ſecundo quæ ſpecialiter ad ſacerdotes 24. c. Prima in duas quia primo præmittitur obſeruatio ſolennitatis ſabbathi, quæ fiebat qualibet hebdomada, cum dicitur.*

Diuiſio.

2 Dies ſept. &c. *omne quia etiam illa que pertinebant ad cibum & potum non poterant illa die præparari, ſed die præcedenti, vt habetur Exod. 16. qualiter autem ſabbathum ſit obſeruandum plenius dictum fuit Exod. 20. Sed hic & in plurib. aliis locis reperitur huiuſmodi obſeruatio, vt magis cordib. hominum imprimeretur.*

3 Hę ſunt. *hic ſecundo ponuntur ſolennitates quę fiebat ſemel in an. Et primo agitur de ſolennitate paſ. ſecundo de ſolenni. pētec. ibi:* Numerabis ergo: *tertio de ſolennitate tubarum, ibi:* Locutuſque eſt dominus; *quarto de ſolennitate expiationis, ibi:* Decimo die, *quinto de ſolennitate tabernaculorum, ibi:* Et locutus eſt eo. *Adhuc primo agitur de ſolennitate paſchali, ſecundo de oblatione primitiarum, quæ fiebat inf. feſtū paſchæ, ibi:* Locutuſque eſt. *Circa primum ſciendum, q̄ ſolennitas paſchalis celebrabatur in memoriā beneficij quo educti ſunt filij Iſrael de Aegypto, quę quidem eductio fuit 15. die menſis primi, & ideo tunc fiebat ſolennitas illa. Incipiebat tamen a veſpere præcedentis diei, in quo veſpere immolabatur agnus paſchalis, de cuius immolatione dictum fuit plenius Exo. 12. 13. & hoc eſt q̄ dicitur hic.*

4 Menſe. *Dicebatur autem illa immolatio phaſe, id eſt, tranſitus, quia angelus in illa nocte percutiens primogenita Aegyptiorum tranſilit domos Hebræorum in quarum ſuperliminarib. erat de ſanguine agni immolati, nihil percutiens in eis, ſed magis ſaluans.*

5 Et quintadecima, &c. *Incipiebat tamen ſicut dictum eſt, à veſpere præcedentis diei, in quo non debebat apparere fermentū ſeu fermentatum in domibus Hebręorum.*

6 Septem dieb. *quia tot diebus durabat ſolennitas: Comedebant autem azyma in memoriam huius, quod filij Iſrael imminente exitu de Aegypto, non poterant fermentare, Aegyptijs cogentibus eos exire, vt habetur Exo. 12.*

7 Dies primus erit vo. *Erat enim celebrior quinque ſequentibus ut ſubditur.*

8 Omne opus ſeruile. *Poterant tamen pręparari illa, quę erant ad cibum & potum neceſſaria, quia talia opera non reputantur ſeruilia.*

9 Sed offeritis. *Iſtud ſacrificium determinatur infra. Nume. 28*

✠ 1 Dies

MORALITER.

✠ 1 *Locutuſq; eſt dominus, &c.* Hic agitur de ſeptem ſolennitatib. veteris teſtamenti, ſ. ſabbathi, paſchæ, pentecoſtes, tubarum, expiationis, tabernaculorū, cœtus. Feſtum ſabbathi figurauit quietē ſpiritualem mentis in Chriſto, feſtū paſchæ reſurrection ē Chriſti de ſepulchro, feſtū pentecoſtes deſcenſum ſpiritusſancti, ſ. in ſigno uiſibili ſuper apoſtolos aliosque credentes, feſtum tubarum prædicationē apoſtolorum, feſtū expiationis emūdationē populi Chriſtiani a peccatis, feſtu vero tabernaculorū figurauit peregrinationē fideliū in hoc mundo in quo procedunt de uirtute in uirtutē proficiendo, feſtum cœtus, figurauit collectionem ſanctorum in regno cœlorum, propter quod iſtud feſtum ſanctiſſimum vocabatur.

✠ MOR.

a ¶ Omni tempore. b ¶ Quies æterna.
a † ſacrificium in igne domino ſeptem diebus. Dies autem ſe 1
ptimus erit celebrior & ſanctior, nullumque ſeruile opus fa
cietis in eo. Locutusque eſt dominus ad Moyſen, dicens: Lo 2
a ¶ Euangelicam vitam, vel doctrinam, cuius fructus primi & puriſſimi.
quere filiis Iſrael, & dices ad eos. Cum ingreſſi fueritis terrã 3
a ¶ Non alius. b ¶ Proprio ore annuntiando. c ¶ Docendo, conuertendo: ad fidem colligendo.
d Verbum ſuſcipientes. vnde meſſis quidem multa, operarij autem pauci.
e Corpus Chriſti, qui ſumma & primitiæ meſſis.
quam ego dabo vobis, & meſſueritis ſegetem, feretis mani- 4
a ¶ Prędicationis. b ¶ Chriſtum qui ſeipſum immolauit & ſuſcitauit.
pulos ſpicarum primitias meſſis veſtrę ad ſacerdotem, qui† 5
a ¶ A mortuis ſuſcitando. ¶ Corpus proprium Chriſtus enim reſurrexit: primitiæ dormientium.
b eleuabit faſciculum coram domino, vt acceptabile ſit pro
¶ Reſurrectionis, quia prima dies eſt dominicę paſſionis.
c vobis, altero die ſabbathi, & ſanctificabit illum. Atque in 6
a ¶ Myſtice ſcilicet myſticus agnus immoletur.
d eodem die, quo manipulus conſecratur, cædetur agnus im-
maculatus anniculus in holocauſtum domini, & libaměta 7
a ¶ Quia ſine eo ſpiritualiter intelligi non poſſunt.
e offerentur cum eo, duæ decimę ſimilæ conſperſæ oleo in in-
f cenſum Domini odorem ſuauiſſimum, liba quoque, & vini
g quarta pars hin. Panem & † polẽtam & pultes non come- 8
h detis ex ſegete vſque ad diem * qua offeretis ex ea Deo ve- 9
¶ Nec locus, nec tempus mutat Chriſti myſterium.
ſtro. Præceptum eſt ſempiternum in generationis cunctiſ-
a ¶ Dominico: hia eſt enim altera dies ſabbathi in qua reſurrectio.
que habitaculis veſtris. Numerabitis ergo † ab altero die 10
ſabbathi, in quo obtuliſtis manipulum primitiarum, ſe- 11
a ¶ Quibus finitis ſancti ſpiritus aduentum meruimus.
ptem hebdomadas plenas vſque ad alteram diem exple-
tionis hebdomadæ ſeptimæ, id eſt quinquaginta dies,

a *Sacrificium, &c.* Lxx. holocauſtomata, vbi innuitur, quod ab omnibus ceſſare iubet ſeruilibus, præterea non ſolum primã, ſed & ſeptimam nominauit, vt totam comprehenderet vitã humanã, quia illá initium, hæc finis in quo omnia poſſent cõprehendi.

b *Eleuabit faſciculum.*

✲ RADVLPHVS. Notãdum vero quod cum manipulos ſpicarum iubeat lex offerri, non niſi faſciculum vnum a ſacerdote leuandum dicit coram domino, vbi intelligẽdum iuxta literam, quia plures à diuerſis oblati manipuli, in unam redigebantur cõgeriem. Myſtice autem ſignatur, quia cum fides multorum, ſit, & a ſingulis offeratur, fides tamen vna eſt omnium, dum in catholica eccleſia, quod profitentur ſinguli, perhibent vniuer ſi. Quod vero præcipitur, vt ad ſacerdotem ſinguli manipulos ſuos deferant, hoc ſignificare videtur, vt vnuſquiſque noſtrum quod de Chriſto credit, ad doctores referat, & vtrũ ſana probabiliſque ſit fides illius, per eos examinetur, ſicut doctor Paulus fecit. Leuat autem ſacerdos faſciculum noſtrum corã domino, vt acceptabilis ſit pro nobis, cum ſancti doctores fidei noſtræ integritatem a diuerſarũm hæreſium erroribus ſua eruditione ſuſtollunt, & ſanctificantes illam, id eſt, ab omni falſitate purgantes domino deo noſtro acceptabilem reddunt.

c *Altero die.* Potuit dicere ſecunda azymorũ, ſed ne ad ſequẽtem diem noſtram duceret intentionem, ſcilicet, in craſtinum primæ, dixit, altera die ſignificans reſurrectionem q̃ ſucceſſit paſſioni, ſicur dies diei.

d *Atque in.* Reſurrectionis, ideſt, eleuationis manipuli, id eſt, in reſurrectionẽ celebram⁹ dominici ſacrificii, obliuiſci non debemus

debemus, ex quo oblatus eſt manipulus:

e *Duæ deci.* Oportet enim perfectam humanitatem & perfectam diuinitatẽ in vnum conuenire in oleo, id eſt, per eã quã circa nos habuit miſericordiã, ſic enim ſacrificium odor ſuauitatis domino inuenitur, ſi q̃ de eo digna ſunt, intelligimus.

f *Liba quoque.* Ecce intelligibilis oblatio Melchiſedech quę in pane & vino perficitur, inde quatta pars hin offertur, vt per quartam partem euãgelica doctrina ſignificetur, per libationẽ vero ſermo dominicus, quo ait *Hic eſt ſanguis meus, qui pro multis effundetur in remiſſionem peccatorum.* Gen.14.d. Matt.26.c † leuabit.

g *Panem.* Oblatio prę ſentium donorum quæ eſt Chriſti myſterium, reconciliauit nos deo, & cibum prę parauit nouum.

h *Polentã.* Lxx. χίδρα νέα, id eſt farra noua tolta non manducabitis. Vel manibus contrita & emundata, ſic enim χίδρα chidra alii interpretãtur, quia Chriſti præcepta actionem & correctio nem quærunt. Matt.11.d E *iſtã ipſam

✲ THEO. De nouis frugibus prius edere vetat, quam manipulos offerant, quod cum Palæſtinus ager calidior ſit, fructus prę coces ſubmitti, null⁹ igitur audeat ante paſcha nouas carpere fruges, quo die manipuli offeruntur, a quo deinceps ſeptem hebdomdæ enumerandæ ad celebrandum feſtum pentecoſtes in memoriam eius diei, quo in promiſſas ſedes peruenerunt, vbi primũ arare ſerereque cœperunt, nullo amplius de cælo manna rorante. Quæſt.32. in Leuit. †in craſtinũ vel die ſequenti ſabbathũ.

h *Quinquaginta dies, & ſic, &c.* Hæc dies dominica eſt, in qua pentecoſtes feſtiuitatem celebramus, quam Iudæi nec ſecundum literam, nec ſecundum ſpiritum celebrant, qui nec dies ſecundum legem numerant. F

☞ a *Offere*

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Dies autem ſeptimus. *non reſpectu primi, ſed reſpectu intermediorum, in quibus non ſolum erat licitum præparare ea quæ ad victum pertinent, ſed etiam alia opera facere. Conſiderandum tamen, quod quandocunque occurrebat dies ſabbathi, ſcilicet prima uel ſeptima diei huius ſolennitatis, vel in aliqua intermedia, illa dies erat obſeruanda, ſic quod nullum opus fieret, etiam circa præparationem ciborum.*

2 Locutuſque eſt do. *Hic conſequenter agitur de oblatione primitiarum, quæ fiebat in craſtino paſchæ, cum dicitur.*

3 Cum ingreſ. &c. *Ex quo patet, quod iſtud præceptum de primitijs non obligabat, donec eſſent in terra promiſſionis.*

4 Et meſſueritis ſegetem. N*on eſt intelligendum, quod tunc eſſet meſſis communis ſegetum, quia non poterat eſſe ita cito, ſed tunc homines colligebant ſpicàs appropinquantes ad maturitatem, quæ magis feſtinant ad hoc in aliqua parte terræ Iſrael. Et dicunt Hebræi, quod erat in ſorte Neptalim, & de his offerebantur primitiæ in paſcha, & hoc eſt quod dicitur:* Feretis manipulos ſpicarum. &c.

5 Qui eleua. I*n Heb. habetur. Qui eleua.* לומר *gomer ſiue gomor, & ſimiliter conſequenter in iſto cap. ubi habetur manipulus, in* Hebr. *habetur gomor, quia licet apportarentur ſpicę pro primitijs, tamen antequam de ipſis fieret ſacrificium, torrebantur igni, vt habetur ſupra 1. ca. & per confricationem excutiebantur grana, de quibus implebantur gomor, quæ de decima pars ephi, ut dictum fuit Exod. 16. & inde fiebat ſacrificium.*

6 Altero die ſab. I*n Heb. habetur.* In craſtino ſabbathi, *& accipitur hic ſabbathum non pro die ſeptima ſeptimanæ, ſed pro prima die paſchę quę erat 15. die menſis primi, quę etiam vocatur hic ſabbathum, eo quod requies erat ab omni opere ſeruili, & oblatio dictarum primitiarũ fiebat 16. die eiuſdem menſis.*

7 Et libamenta. *ſcilicet illa quæ ſimul cum agno offerebantur in holocauſtum, & quæ ſint illa oſtenditur, cum dicitur;* Duæ decimæ ſi, &c.

8 Quarta pars hin. *Secundum Papiam duplex eſt hin. Vnum maius, quod continet quaſi duas quartas Pariſienſium, & dimidiam. Aliud minus, quod continet duas quartas. Credo tamen quod melius ſit dicendum, quod quantitas huius menſuræ & aliarum, quæ ponuntur in ſcriptura, nobis eſt incerta, quia menſuræ liquidorum & aridorum multum uariantur ſecundum uarietatem temporum & locorum.*

9 Panem, & po. &c. *Intentio legis huius eſt, quod nullus cibus factus ex ſegete noua comederetur ab eis, donec oblatio prædicta primitiarum facta eſſet.*

10 Numerabitis. *Hic conſequenter agitur de feſto Pentecoſtes, quod celebrabatur in memoriam beneficij legis datæ, quæ data fuit quinquageſima die ab egreſſu de Aegypto, die egreßus excluſo, ut oſtenſum fuit Exodi 19. & ideo celebrabatur quinquageſima die a prima die feſti paſchalis excluſiue, & hoc eſt quod dicitur.* Numerabitis ergo ab altero die ſabbathi, *id eſt, a craſtino paſchæ incluſiue.*

11 Septem heb. ple. *id eſt, quinquaginta dies, quia ſeptem hebdomadæ plenæ faciunt 49. dies, & dies ſequens eſt dies quinquageſimus, ideo dicitur uſque ad alteram diem expletionis.*

✲ 1 Et

A a *Offeretis ſac. nouum.* nouū, non vetus, nō ſeculare. Adueniens ſiquidē ſpiritus totam vitam humanam renouauit, quia Chriſti inſtitutionē confirmauit, & vitæ confirmationem in illis perfecit, vnde, *De meo accipiet & an. v.* Ideo non in alia die aduenit, ſed in qua reſurrectio fuit, & oblatus manipulus intelligibilis vt oſtendat quia noua conuerſatio reſurrectione Chriſti & aduentu ſpiritusſancti perfecta eſt.

Ioan.16.c.

b *Habitaculis ve. &c.* Quia eſt habitaculū præcipuum, de quo dicitur: *Beati qui habitant in domo tua domine.* Et alibi: *Vnam petij a domino, hanc requiram, vt inhabitem, &c.*

Pſal.83.a. Pſal.26.b.

c *Panes primi.* Primus enim dominus euangelium cum lege perfecit, & docuit. *Audiſtis quia dictum eſt antiquis, Non occides. Ego autem dico vobis, Omnis qui iraſcitur fratri ſuo, reus erit iudicio,* hinc enim legē cōiunxit Euangelio. Hinc Lucas ait, *Quæ cœpit Ieſus facere & docere, &c.*

Matth.5.c. Act.1.a.

✻ RADVLPHVS. Si quis literam pertinaciter ſequatur, putabit hunc locum contrarium ei, qui ſupra poſitus eſt, dixerat enim Moſes, *Omnis oblatio quæ offeritur domino abſque fermēto fiet, nec quicquam fermenti aut mellis adolebitur in ſacrificiū Domino.* Nos autē qui ſpiritualem ſequimur intelligentiā, deſeruimus fermenti figurā, & dicimus, aliud eſſe fermentum malitiæ & nequitiæ, qd̄ dominus abiicit, aliud fermentū quod euangelica illa mulier abſcondit in farinæ ſatis tribus, donec fermentaretur totum.

Vbi ſupra, cap.4. B Leuit.8.

a ¶ Tanquam vetera excludit ſacrificia legis, euangelium introducit.
a & ſic offeretis ſacrificium nouum domino, ex omnibus habi-
Eccleſijs. a Legem & Euangelium, quæ cibum continent animarum.
b taculis veſtris panes primitiarum duos, de duabus decimis ſi-
c milæ fermentatæ, quos coquetis in primitias domini. Offe-
d retiſque cum panibus ſeptem agnos immaculatos anniculos,
Chriſtum. a Patriarcharum, de his.n. ſecundum carnem natus eſt.
e & vitulum de armento vnum, & arietes duos, & erunt in ho-
f locauſtum cum libamentis ſuis in odorem ſuauiſſimum domi 3
g a Quia ſpiritusſancti feſtiuitas eſt, qui conſummat omnia, & perfecta vult eſſe ſacrificia omnia.
b Pœnitentiæ ſermonem inducit.
h no. Facietis & hircum pro peccato, duoſque agnos anniculos
¶ Pro refectione animarum.
hoſtias pacificorum. Cumque eleuauerit eos ſacerdos cum pa-
i nibus primitiarum coram domino, cedent in vſum eius. Et
Hic nota excellentiam eius. Alias, ſanctum.
K vocabitis hunc diem celeberrimum atque ſanctiſſimum. Om-
a Quod ſeruiat peccato. b In quo ſpiritus. ſ. aduenit, quia vbi ſpiritus, ibi libertas. 2.Cor.3.d.
ne opus ſeruile non facietis in eo. Legitimum ſempiternum erit
l in in cunctis habitaculis, & generationibus veſtris. Poſtquam 4
a ¶ Quia hæc pietate plena ſunt, etiam ad literam cuſtodienda ſunt.
m autem meſſueritis ſegetem terræ veſtræ, non ſecabitis † eam
a ¶ Ea ſignificat, quæ nobis ad plenam & perfectam ſcientiam deſunt. b ¶ Id eſt quæ noſtrum fugiunt ſcientiam, quaſi decidentia de manu meſſoris, colligere non tentemus.
vſque ad ſolum, nec remanentes ſpicas colligetis, ſed
a ¶ Chriſto qui pauper & peregrinus pro nobis factus eſt.
n pauperibus & peregrinis dimittetis eas. Ego dominus
Deus veſter. Locutuſque eſt dominus ad Moyſen dicens: 5
a ¶ Id eſt conſummationis principio.
o Loquere filiis Iſrael: Menſe ſeptimo prima die menſis, erit
p vobis ſabbathum memoriale clangentibus tubis, & vo-
a ¶ Quia in eo vocati & adoptati ſanctificantur.
q cabitur ſanctum. Omne opus ſeruile non facietis in eo,

d *De duabus deci. &c.* De doctrina ſcilicet quæ perfectam diuinitatem, & perfectā humanitatem docet, nec aliter poſſunt coqui niſi per talem doctrinam.

e *Septem agnos.* Pro ſeptem donis ſpiritusſancti, quę vocat agnos, quia ſpiritusſanctus vnum eſt cū Chriſto, de quo ſcriptū eſt. *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi, ideo nemo poteſt dicere dominus Ieſus, niſi in ſpiritusſancto.*

Ioan.1.d. 1.Co.12.a.

f *Et arietes duos.* Quibus inimicus ventilatur. Hęc ſunt ſuperiora mandata, & virtutes, quas alię ſequuntur vt oues, verbi gratia. *Vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus,*

Matth.9.c

g *Cum libamentis, &c.* Quæ ſunt ſcientia & correctio, vnde, *Deo autem gratias, qui odorem ſcientiæ ſuæ manifeſtat per nos, quia Chriſti bonus odor ſumus &c.*

2.Cor.2.d.

h *Duoſque agnos, &c.* Mādata pacis & ſanctimoniæ, vnde, *Pacem ſequimini cum omnibus & ſanctimoniam, &c.* Hæc quia apoſtolico ſermone dicta ſunt præcipit offerri cum panib. primitiarum, qui doctrinam Chriſti ſignificāt. Vnde in ſequentib. Cumque eleuauerit eos ſacerdos cum panibus primitiarum

Heb.12.d C

i *Cedent in vſum, &c.* In vſum eius ſacerdotis, id eſt, Chriſti, qui eſt ſacerdos noſter & dominus noſter, ipſius ſunt panes primitiarū, & agni mandatorum, ipſe in Paulo loquebatur, ſi omnia quę dicta ſunt obtulit, primus pacem diſcipulis annunciauit, & ſanctimoniam cuſtodiuit, ſicut ſanctus ſāctorū.

K *Celeberrimum.* In quo gētium vocatio nō modo prędicta eſt ſed impleta, quando Parthi & Medi & Elamitę, & cęterę gētes audierunt apoſtolos loquentes variis līguis magnalia Dei.

l *Poſtquam, &c.* Eadem ſuperius dixiſſe videtur, ſed ibi: *Non complebitis meſſionem veſtrā:* hic autem ait *Nec ſecabitis eam vſque ad ſolum,* & differentiam innuit ipſa mutatio verborum.

m *Segetem terræ &c.* Conuerſationis, cuius meſſio poſt reſurrectionem Chriſti et aduentum ſpiritusſancti, nō tamen omnem ſcientiā quā in futuro ſumus habituri tradit verbum prædicationis. Sūt enim q̄ nūc nō poſsūt nobis reuelari. Vn̄ in prędictis feſtiuitatibus hanc legem interpoſuit.

n *Pauperibus & peregrinis.* Lxx. pauperi &, προσηλύτῳ proſelyto id eſt, Chriſto, qui non habuit vbi caput reclinaret, & *in propria venit, & ſui eum non receperunt.* Hic ſolos intelligit qui remanēt vnde, *O altitudo ſapientiæ & ſcientiæ dei, quam incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius.*

o *Menſe ſeptimo prima die menſis.* Septenarius conſummationē vel ſpecialem vel generalē ſignificat. Hinc Deus die ſeptimo requieuit, & ſua requie noſtrā ſignificauit, vnde, *Qui īgreſſus eſt in illam requiem, requieuit ab operibus ſuis, ſicut deus a ſuis.* Initium verò cōſummationis temporum, aduentus domini eſt. unde. *Filioli nouiſſima hora eſt.* Hoc tempus appellat primam ſeptimi menſis, ſicut principiū cōſummationis nobis etiam requies eſt, quos ab operib. malis ceſſare fecit, & a iugo graui liberauit, vnde, *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, &c. & diſcite a me, quia mitis ſum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus veſtris.*

p *Clangentibus tubis.* Quia prædicat ſaluatoris reſurrectionem q̄ memoriale eſt generalis reſurrectionis, q̄ ſecundum Apoſtolum erit in uoce archangeli, & in tuba dei, &c.

q *Omne opus ſeruile non facietis in eo.* Quaſi non eſt opus ſer-

☞ uilia

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et ſic offe. ſac. no. *id eſt, de nouis frugib. non in grano ſicut in paſchate, ſed in panibus, ideo ſubditur.*

Quoties primitiæ ſoluebant.

2 Panes primi. *In quolibet enim pane erat vna decima, ſecundum alios in quolibet pane erant duæ decimæ. Et accipitur hic decima pro decima parte ephi, de cuius quantitate dictum fuit. Exo.16. in fine. Ex dictis hic & alibi patet quod ter in anno ſoluebantur primitiæ, primo ī paſchate de nouis granis, ſecundo in pentecoſte de nouis panibus, tertio in ſeptēbri de nouis fructib. de quibus reddendæ erant primitiæ, quia ſecundum Ra. Sa. non dabantur primitiæ de terræ naſcentibus, niſi de 7. ſpeciebus, ſ. frumento, hordeo, vinea, oliua, malogranato, ficu, & palma, vt dictum eſt ſuper Deu.26.*

3 Cum

3 Cum liba ſu. *quæ determinantur* Nu.28. *Cætera patent ex ſupradictis, vſque ibi.*

4 Poſtquam autem meſ. &c. I*n Heb. habetur,* Quando metes ſegetes terræ tuæ, non finies vel cōplebis angulum terræ tuę. *Iſtud eſt expoſitum ſupra xix. ſed hic repetitur, ad maiorem impreſſionem.*

5 Locutuſq; eſt do. *hic cōſequenter agitur de feſto tubarum quod fiebat in memoriam liberationis Iſaac ab immolatione, vt habetur Gen. 22. & ideo illa die clangebant in cornibus pecorum, quia aries immolatus pro ipſo inter fruteta cornibus hærebat, vt dicitur ibidem; Erat etiā talis clangor prima die menſis ſeptimi, quaſi quædam præparatio ad feſta ventura in eodem menſe, ſ. feſtum expiationis, & feſtum tabernaculorum, & patet litera ex dictis vſque ibi.*

✻ Et

nilia agendi ante feciſtis, *ſed ſicut exhibuiſtis membra veſtra iniq tati ad iniquitatem, ita nūc exhibete ſeruire iuſtitiæ in ſanctificationē,* hoc eſt enim verum holocauſtum.

✻ TERTVLLIANVS. In totum errabāt Phariſęi circa ſabbathi legē, non animaduertentes eum conditionaliter eam indi-

ſitā, vel nudis pedib. incedendo aliud quā Chriſtiani mœroris formā exhibuit, eorum. ſ. qui inter proſpera pauidi, & non nunquam etiam ſub tranſeuntis affluentiæ lætitia mœſti, dicunt cum Pſalmiſta, *Dolor meus in conſpectu meo ſemper.* Item, *Sitiuit anima mea, & fuerunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte.* D Pſal. 50. Pſal. 42.

& offeretis † holocauſtum domino. Locutuſque eſt dominus 1
a ad Moyſen dicens: Decimo die menſis huius ſeptimi, dies ex- 2
a ¶ A peccatis. b Omnium. c ¶ Sanctorum. d ¶ Pęnitendo.
piationum erit celeberrimus, & vocabitur ſanctus, affligetiſ- 3
a Vt ſanctis. b ¶ Bona perfecta ſuper ædificando. c ¶ Vitam conſummatam.
que animas veſtras in eo, & offeretis holocauſtum domino. 4
a ¶ A malis ceſſabitis.
Omne opus ſeruile non facietis in tempore huius diei, quia
b dies † propitiationis eſt, vt propitietur vobis dominus Deus
a ¶ Quia non ſequitur humilitatem Chriſti, qui ſeipſum humiliauit uſque ad mortem.
c veſter. Omnis anima quę afflicta non fuerit die hoc peribit
¶ Terreni.
de populis ſuis; & quę operis quippiam fecerit, delebo eam
¶ Sanctorum.
d de populo ſuo. Nihil ergo operis facietis in eo: Legitimum ſempiternum erit vobis in cunctis generationibus & habitatio-
a Lxx. Saabathum ſabbathorum, vt. ſ. intelligamus illud quod excedit infirmitatem Iudæorum.
e nibus veſtris. † Sabbathum requietionis eſt, & affligetis animas
veſtras. Die nono menſis ſeptimi, a veſpera vſque ad veſperam 5
celebrabitis ſabbatha veſtra. Et locutus eſt dominus ad Moy- 6
f ſen dicens: Loquere filiis Iſrael: A quintodecimo die menſis hu
a ¶ Vt in hac vita a malis feriemus, in qua ſicut in tabernaculis eſſe debemus. b ¶ Qui nouit præſentibus vt tabernaculo vti, prima dies, id eſt, initium a ſanctificatione vocationis incipit ei.
ius ſeptimi, erūt ferię tabernaculorum ſeptē diebus dn̄o. Dies
primus vocabitur celeberrimus atq; ſanctiſſimus: Omne opus
a ¶ Quia nulli in ſeculo ſeruiunt, qui quæ in eo ſunt tranſitoria intelligunt. b ¶ Omni tempore. c ¶ Perfectam conuerſationem.
ſeruile non facietis in eo, & ſeptem diebus offeretis holocau- 7
a ¶ A quo eſt, b ¶ Futura vita. c Prędicta agentibus. ¶ Quia ſancti vocabuntur in præparata habitacula.
g ſta dn̄o. Dies quoque octauus erit celeberrimus atque ſanctiſ-
a ¶ Quod, ſcilicet, hic præparaſtis, id eſt, voſipſos. ¶ Congregatis vndique operibus.
h ſimus, & offeretis holocauſtum dn̄o: Eſt enim † cętus atq; colle
¶ Omnes enim eritis ſicut Angeli Dei.
i ctę. Omne opus ſeruile non facietis in eo. Hæ ſunt feriæ dn̄i:
quas vocabitis † celeberrimas atque ſanctiſſimas, offeretiſq; in

centē ferias operum ſub certa ſpecie eorum. Nā cum de die ſabbathi dicit, *Omne opus tamen non facies in ea,* dicendo tuum de humano opere definit quod quiſque ex artificio vel negotio ſuo exequitur, nō de diuino. Opus autem ſalutis & incolumitatis non eſt hominis, ſed dei proprium, ſicut & rurſus in lege, *Non facies, inquit omne opus in ea, niſi quod fiet omni animæ,* id eſt, in cauſa animæ liberandæ.

a *Decimo die, &c.* ISICH. Propitiationem & a peccatis liberationem acquiri in humilitate & afflictione animæ ex his intelligimus, Hāc debem⁹ agere de veſpere, id eſt pœnitentia incipere quam fecit Chriſtus initium prædicationis ſuæ: pœnitentię ſuperędificāda eſt vita bona, & virtutibus conſummata Vnde adiecit. Et offeretis holocauſtū domino.

✻ PROCOPIVS. Parat nos ad extremum iudicium, quaſi in eo die accipiendum ſit, proinde affectuum trucidationem per ieiuniū ſuggerit. Vt vero prorſus ſimus conſecrati deo odorē bonæ fragrātiæ, per holocauſta: Vt ab abſurdis & malis operibus ceſſemus & deſiſtamus, ſignificat per quietem ſiue otium. Hæc ſiquidem ſemper exercere oportet eum, q memor eſt extremæ illi⁹ tubæ. Quapropter haud immerito reconciliationi attribuit ieiunij diem. Qui uero diuerſa ſequuntur ſtudia, illis comminatus eſt æternum ſupplicium. Qd̄ vero illo tp̄e perfectam & abſolutam, in qua deſiſtemus ab omnib. operibus, ſumus conſecuturi, ſatis docuit dum illud tempus nominauit ſabbatha ſabbathorum.

b *Dies propit.* ISICH. Duo ſignificat, q in hoc tp̄e propitiationem ſuſcipiem⁹, & ideo in illo ab oī malo abſtinere debem⁹.

c *Omnis anima, etc.* ✻ RVDVLPHVS. Aduertendum quanti ponderis ſunt res ipſæ, quarum ſacramenta vel ſimilitudines nolari debeant, tanta ſeueritate interdicitur, vt violatoribus mors intētet. Neque enim Iudaica illa afflictio, ieiunādo forſitan

Hæc enim ſunt duo genera conpūctionis quorum vnum ex timore, alterum ex amore procedit.

d *Nihil ergo.* Sēper a malis & ſupfluis ſignificat eſſe ceſſandum. Vnde & dominus nec cauſā dicere concedit, nec cogitare quid comedat, aut quid bibat, aut quo iduat, uerū enim; & ſabbathū ſabbathorum annūtiauit.

e *Affligetis.* Recapitulatio eſt humilitatis quæ eſt fundamētum & baſis virtutū. Vnde dominus ait. *Quicunque ſe humiliauerit ſicut paruulus iſte, hic eſt maior in regno cælorum.* Mat. 18. a. E

f *A quintodecimo die.* ISICH. Hoc numero īchoat feſtiuitas, qui ex ſeptē & octo cōpoſitus eſt, quorū vn⁹ pręſens ſeculū, alter numerus ſignificat futurū, ideo feſtiuitatem ſeptem diebus cōſummari pręcipiēs, alterum diem celeberrimum atque sāctiſſimum cōmemorauit nec cū ſeptē annumerauit, ſed ſeparatī poſuit, futurum namq; ſeculum præſens ſequitur tanquam aliud. Septē ergo diebus feſtiuitatem tabernaculorum indixit. Quicunque. n. p̄ſente mundo vtitur vt tabernaculo in eo poteſt feſtiuitatem habere & lætari ſpe futuri ſeculi. *Si enim terrena domus diſſoluetur, ædificatio non manifeſta in cælis habetur.*

† cętus vel ſolennitas i. collecti eritis ad celebrādū ſolennitatē.

g *Dies quoque.* IDEM. Nota eadē de primo & de octauo dici, quia ſcilicet reſurrectionis dies ſecunda eſt, & initium futuri ſeculi. Primus in Chriſto eſt conuerſationis principium & futurorum exordium. Octauus vero p̄ſenti ſuccedit ſeculo, qd̄ ſignificat in ſeptimo. Præterea ſancti habent requiem & uitā futuram in hac vita. vnde apoſtolis dictum eſt, *Regnum Dei intra uos eſt, etc.* 2. Cor. 5, a F

h *Cœtus.* Lxx. egreſſus q hinc exitus, ibi habitatio, vnde. *Cupio diſſolui, et eſſe cum Chriſto.* Philip. 1. d

i *Hæ sūt feriæ domini, etc.* IDEM. Legiſlatori cōſonat Paulus dicēs: *Semper gaudete, ſine intermiſſione orate, in omnibus gratias agite.* 1. Theſ. 5. d

☞ Moy-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et offeretis holocau. domino. *non determinatur hic qualis debeat eſſe iſta oblatio, ſed determinatur, Nu. 29.*

2 Locutuſque, &c. *Hic conſequenter determinatur de feſto expiationis, quod celebrabatur in memoriam illius beneficij quo dominus induluit peccatum de fabricatione vituli, & ideo celebrabatur decimo die mēſis ſeptimi, quia tunc deſcendit Moyſes de monte portans ſecundas tabulas ſignum propitiationis diuinæ, ſequitur*

3 Affligetiſque animas. *Tunc enim debebant affligi* Iudæi *vigilijs & ieiunijs.*

4 Et offeretis holocauſtum domino. *eo modo qui determinatur, Nume. xxix.*

5 Die nono mēſis ſeptimi. *quia ſicut dictū eſt frequēter dies ſolēnes Iudęorum incipiebant a veſpere præcedentis diei.*

6 Et locutus eſt dominus. *Hic conſequenter agitur de feſto tabernaculorum, quod celebrabatur in memoriam illius beneficij quo dominus filios Iſrael xl. annis ſuſtentauit in loco deſerto, in tabernaculis habitando, & incipiebat iſta feſtiuitas a xv. de menſis ſeptimi, & durabat per vij. dies prima tamen die quæ erat celebrior ceſſabatur ab omni opere ſeruili, & ſimiliter die octaua celebratur aliud feſtum quod dicebatur feſtum cętus vel collectæ, quia eadem die colligebatur pecunia pro ſacrificijs per annum fiendis, & alijs neceſſitatibus tabernaculi uel templi. quæ debebant fieri de communibus ſumptibus, & patet litera ex dictis, paucis exceptis quæ exponentur.* Feſtum tabernaculorum. Luc. 17. e.

7 Et ſeptem diebus. *Quæ autem ſint iſta, determinatur Numero. xxix. Et ſimiliter de ſacrificijs fiendis in feſto cœtus vel collectæ determinatur ibidem.*

✻ 1 Sume-

Moyſes quoque feſtiuitates celeberrimas atque ſanctiſſimas
A exponens, quotidiana libamina & ſacrificia permiſcuit. Ideo
Feſtiuitates quare. feſtiuitates illas nominibus nõ expreſſit, ſed ſtatim ſubdidit. *Offeretiſque in eis oblationes domino, &c.* Voluit enim nos ſemper gaudere, & feſtiuitatem agere & orare, hæc eſt enim quotidiana libatio, & holocauſtũ, quæ tunc offerimus cum corpora noſtra hoſtiã viuentem deo exhibem⁹, & cũ apoſtolo dicimus: *Ego enĩ iam delibor, & tempus reſolutionis meę inſtat.* (1.Tim.4.b) ideo ſubiungit, exceptis ſabbathis domini, &c. Quia cũ a malo declinaueri m⁹ ẽt ſuper iuſtitias quas ſecũdũ tẽpus deo ꝓmittimus, aliqñ & ieiuniũ aliqñ
B oblationem poſſeſſionum, vel in periculis, vel volũtarie promittimus.

a *A quĩto decimo, etc.* Quĩtuſdecimus ex ſeptem & octo cõpoſitus, euangelicã ꝑdicationem ſignificat, quæ ꝯſiſtit ex pręſẽti vita & futura. hanc componit, illam præparat.

b *Die primo et die octauo.* IDEM. Qui eſt octau⁹, eſt & prim⁹ futuri ſeculi, ꝓterea primus dies quo ꝑdicatio diſpẽſat̃, & a peccatis ceſſat̃, in fine requiẽ ęternã largit̃. Deĩde cũ feſtiuitatẽ ſeptem dieb. prædicaſſet, primum diẽ requiẽ appellauit, ſequentes tacet, vt uir
C tutib. operã dandam ſignificet, transfert ad octauam diem requiẽ, quia fidelib. legẽ facientibus requies in futuro ſeruatur.
Eſa. 11.a. c *Die primo fructus.* IDEM. Fructus eſt Chriſtus. vnde. *Egredietur virga de radice* Ieſſe, *&c.* Qui aptat virtutes, ſuo tẽpore, *erit tanquam lignum quod plantatum eſt ſecus decurſus aquarum, quod fructum ſuum dabit in tempore ſuo.*

d *Spatulaſq; palmarum, &* Iuueneſcentia iuſtitiæ germina. quia *iuſtus ut palma florebit*, quia vero de palma nihil reſpuitur, nec de his qui iuſte viuunt, addidit, *& ramos ligni denſarum frondiũ.*

a ¶ Mortificata membra. b ¶ Orationes continuas.

cis oblationes domino: holocauſta & libamenta iuxta ritum

a ¶ Quibus declinamus a malo.

vniuſcuiuſque diei, exceptis ſabbathis domini, donisque ve-

a ¶ Quod ſolet fieri in periculo. b ¶ Sola voluntate.

ſtris, & quæ offeretis ex voto, vel quæ ſponte tribuetis domi-

a ¶ Plenitudinis temporum.

a no. A quintodecimo ergo die menſis ſeptimi, quando con-

a ¶ A malis vacantes.

gregaueritis omnes fructus terræ veſtræ, celebrabitis ferias

a ¶ Quandiu viuitis. b ¶ Qui reſurrectionem ſignificat. c ¶ Non in ſeptimo.

b domini ſeptem diebus. Die primo & die octauo erit ſabba-
c thum id eſt requies. Sumetiſque vobis die primo fructus ar- 1

¶ Iuuenes ramos. a ¶ Scilicet continentiæ & caſti coniugij.

d boris pulcherrimæ, ſpatulasque palmarum, & ramos ligni

Salix enim fructus non facit.

a ¶ In eum credendo, pro eo patiendo.

e denſarum frondium: & ſalices de torrente, & lętabimini co-
f
a ¶ Non eſt impijs gaudere, dicit dominus:

g ram domino Deo veſtro, celebrabitiſque ſolennitatem eius

a ¶ Id eſt præceptum & inſtitutum domini quod ſemper eſt obſeruandum.

ſeptem diebus per annum. Legitimum ſempiternum erit in
generationibus veſtris. Menſe ſeptimo † feſta celebrabitis in

a ¶ Vt tota præſens vita pro vmbraculo habeatur. b ¶ Verus Iſraelita qui cum Abraham reliquit omnia, & in tabernaculis cum Iſaac & Iacob cohæredibus promiſſionis habitat.

vmbraculis ſeptem diebus. Omnis qui de genere Iſrael eſt,

a ¶ Quaſi non obliuiſcantur beneficij mei: & Aegyptię ſeruitutis, & liberationis.

manebit in tabernaculis, vt diſcant poſteri veſtri, quod in ta-

a ¶ Mora, vt imitentur eum qui ait Mat. 8. c. Vulpes foueas habent: & volucres cęli nidos: filius autem hominis non habet, vbi caput ſuum reclinet. b ¶ De terrenitate mundi: de ſeruitute Pharaonis.

bernaculis habitare fecerim filios Iſrael, cum educerem eos de
terra Ægypti: Ego dominus Deus veſter. Locutuſque eſt Moyſes
ſuper ſolennitatibus domini ad filios Iſrael.

✲ THEDORE. Pręcepit ornare domos ramis arborũ, et cũ aliis ramis numerauit viticem, velut indicem lętitiæ, & extinguẽtem voluptatem. Aiunt enim ipſam ſiue edat̃ ſiue ſubſternat̃, extĩgere flãmã voluptatum.

e *Et ramos ligni.* Omnes ſcilicet virtutũ fructus: ſed maxime miſericordiã, quam oportet eſſe continuam & permanẽtem. Vnde *Oleum de capite tuo non deficiet.*

f *De torrente, &c.* De pręſenti ſcilicet vita, quæ fluit tanquã torrens, tentationibus & tribulationibus ebulliens, vnde: *De torrente in via bibet, propterea exaltabit capit*, in cruce, ſ. pendens.

g *Et lætabimini, &c.* ✲ RVPERT. Hoc plane facimus in ꝑdicto anni noſtri exitu, tanto tripudio virginei ventris excipientes fructum, ut manifeſte ſic quoq; uerum comprobemus oraculum, quo dictum eſt, *Et ipſe erit expectatio gentium.* Quæ vnquam nox in tanta multitudine noctium annuarum, tantam meruit lętitiã vniuerſorum, *Annuntio vobis*, ait Angelus, *gaudium magnum*, in illa nocte. n. ſumimus fructum arboris pulcherrimæ, id eſt, refectionem binam ſanctæ euchariſtiæ.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA

Poma citrina. ✲ 1 Sumetiſque uobis. *Quæ autem ſit arbor iſta non dicitur, dicunt tamen aliqui, quod ſunt poma citrina, quia ſunt ualde pulchra, iſta tamen fiebant ad denotandum quod dominus in terra deſerta ſuſtentauit eos diu aſque defectu notabili, ut habetur Deu. 4. b. ubi dicitur.* Nouit dominus iter tuum habitans tecum. xl. an. & nihil tibi de fuit, *& ad deſignandum, quod de illo deſerto tranſierunt in terram fructiferam & delectabilem.*

✲ NICO-

ADDITIO.

In ca. 23. vbi dicitur in poſtilla. Et ſimiliter die octauo.
Ex hoc quod iſta dies octaua dicebatur feſtum cœtus uel collectæ, non habetur quod eadẽ die colligebatur pecunia pro ſacrificijs & huiuſmodi: tum quia ſimiliter dies ſeptima feſti paſchæ dicitur feſtum collectæ, ut habetur infra Deut. xvi. & tamen in illa die nullus dicit quod colligebantur pecuniæ, tum quia manifeſtum eſt apud doctores Hebræorum *communiter, ꝙ illa collectio pro neceſſitatibus communibus ſacrificiorũ huiuſmodi fiebat per totam terrã promiſſionis in prima die menſis xij. quæ præcedit per menſem principium anni ſequentis, vt habetur per ſcripturas ſuas authenticas, de quo & ſimilibus quæ non pertinent ad errores ſuos credendæ ſunt. Vnde feſtum cœtus dicitur ex hoc ꝙ erat dies celebris, in quo populus debebat adunari ſeu colligi ad uacandum diuinis, & per conſequẽs ceſſare ab operibus ſeruilibus. Vnde ſemper ſubiungitur immediate huic dictioni cœtus, ſeu collectæ, in hac materia ceſſatio ab operib. vnde hic dicitur:* Eſt enim cętus atque collectæ, omne opus ſeruile nõ facietis in eo. *Et ſimiliter dicitur Deut. 16. de ſeptima die paſchæ. Sed circa hoc eſt attendendum, ꝙ hoc feſtum ꝙ fiebat poſt ſeptimum diem tabernaculorum, nullam habet rationem literalem, quæ pertineat ad memoriam præteritorum. Nam feſtum tabernaculorum cui hoc feſtum cõtinuabatur, ꝙ celebrabatur per ſeptem dies continuos, erat memoriale eorũ quæ fuerunt facta in deſerto. Vnde in litera dicitur* Habita in umb. ſeptem diebus, & *infra.* vt diſcãt poſteri ueſtri, quod in tabernaculis habitare fecerim filios Iſrael. *De die autem octaua licet celeberrima, non fit mentio in memoriam cuius præteriti fit; vnde tota ratio huius feſti eſt figuratiua de futuro. Nec eſt dicendum quod per iſtud factum figurabatur adunatio populi, & pax præſtita in terra promiſſionis, quia ſi ſic, debuiſſet ceſſare poſt ingreſſum terrę promiſſionis, ſicut figura ceſſat adueniente figurato. Vnde dicendum videtur, quod hoc feſtum figurabat congregationem fidelium in eccleſia Chriſti in præſenti, uel in regno cælorũ in futuro. Cuius ſignum eſt, quod in tota lege Moſaica ſeptenarium celebratur, ſicut patet de ſabbatho inter dies hebdomadæ, & de ſeptem diebus paſchæ: & ſeptem diebus tabernaculorum: & de celebratione pentecoſtes poſt enumerationem ſeptem hebdomadarum, & de menſe ſeptimo: in quo plurima & præcipua feſta celebrantur, vt in hoc cap. Similiter & de ſabbatho terræ poſt ſex annos vt infra Leuiti. xxv. cap. & huiuſmodi. Sed dies octaua in ueteri lege non fuit celebris, niſi tantum in hoc loco in quo manifeſte denotatur, quod expletis omnibus feſtis veteris teſtamenti, quæ omnia in hoc cap. recitantur immediate ſuccederent feſta Chriſti, quæ in octaua die, ſcilicet reſurrectionis incipiunt ſeu exordium accipiunt, prout iſta largius in gloſ. tractantur, quæ non ſunt intelligenda ad ſenſus miſticos pertinere, ſed ad literalem ratione prædicta.*

Feſtum cętus. (margin)

REPLICA *correctorij contra* Burgen. *In capitu. xxiij. vbi poſtill. ad literam exponit, quare dies octaua poſt feſtum tabernaculorum dicebatur cœtus vel collecta. Burg. contradicit, aſſerens illius diei octauæ, nullum eſſe ſenſum literalem niſi figuratiuũ de futuro, &c.* In qua *digreſſione*

A digreſſione ſe inuoluit in multis. Primo, quia arguit per locum de autoritate negatiue dicens, non habetur in litera, igitur non eſt verum. Patet autem hoc eſſe argumētum cōfirmans errorem Huſſitarum. Secūdo quia dicit ſeptimum paſchæ diei cœtus & collectæ, vt patet Deute. xvj. tamen vt dicit tunc non colligebantur pecuniæ. Sed poſtillator exponit illū locum multipliciter. Vno modo vt hic, tunc enim Burgen. ibi non contradicit. Tertio inconuenienter ſine allegatione ſacri canonis præponit autoritatē Hebræorum catholicis doctoribus, cum poſtilla. cœtum & collectam ad literam exponentibus, vt patet in ſcholaſtica hiſto. circa librum Numerorū, c. de Scenophegia. Quarto, quia ſine ratione & autoritate dicit diei collectæ nullam eſſe expoſitionem literalem ex aliquo facto præterito, quod falſum videtur, quia ſcholaſtica hiſt. & poſtil. & alij doctores catholici aſſignant rationem literalem nullam abſurditatē habentem, quæ ratio etſi in litera non exprimatur, vt dicit Burgen. ex litera tamen trahi poteſt non abſurde. Certum enim eſt apud omnes, quod collectæ fiebant pro communi vſu ſacrificiorum, ſed quo tempore fiebāt ex litera non habetur, niſi hic & Deut. xvi. Sunt etiam aliæ feſtiuitates, de quibus in litera non datur ratio literalis, quæ tamen extra literam ſine abſurditate per doctores ſæpe aſſignatur, ſicut expoſitio multorum Pſalmorum ad literam, quæ a ſanctis etiam doctoribus varie ponitur, ſi enim litera de omnibus redderet rationem facile eſſet literam exponere, cuius tamen expoſitionis multipliciter difficultas oſtenditur à beato Hiero. in prologo bibliæ. Nec aſſignatio Burgen. ex litera habet colorem. Dicit enim feſtum cœtus vel collectæ dici ex eo, quia populus debebat adunari ſeu colligi ad tabernaculum diuinis, & per conſequens vacare ab operibus ſeruilibus. Sed litera videtur contradicere huic aſſignationi; Deute. xvi. b. vbi dicitur, quia collecta domini Dei tui eſt & non dicitur, quia collecta populi eſt ſed domini Dei tui eſt. Collecta autem domini Dei non videtur poſſe intelligi de collecta populi, ſed de collecta facta a populo ad honorem domini Dei, vt ex effectu dicatur collecta domini Dei, & vt illa collecta competētius fieret, prohibetur in eo die opus ſeruile, vt competentius populus conueniat ad cultum Dei, vt etiam dicit Burgen. vbi collecta fieret, ne per opus ſeruile alicui conuenienter excuſationi locus eſſet. Poſt literalem igitur expoſitionem, figuralem quā Burg. ſumit ex gloſſa ordinaria, laudo, quia fidei fauet. D

CAP. XXIIII.

a PRæcipe filijs Iſrael. ISICHIVS. Candelabrū euangelica vita, ī qua virtutes ſplendet ſicut lucerna, vnde, *Nemo accēdit lucernam, & ponit eam ſub modio, &c.* His lucernis iunctū eſt oleum, id eſt eleemoſyna, qua cæteræ virtutes irrigātur, ne extinguātur. Hoc oleum fatuæ virgines nō habuerūt, ideo excluſę ſunt. Hoc dēt a eſſe de oliuis puriſſimū, vt nō de rapina, vel p laude humana eleemoſynā faciam⁹ Vnde: *de primitijs frugum tuarū da pauperib.* B Lucernę ardent ex velu. i. ante Chriſtū, qui ait: *Quod vni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis.* In tabernaculo, id eſt in cęlo, ubi miſericordes abſcōdunt theſauros.

✲ PROC. Oſtenditur ſub hoc typo vt coruſcemus in mundi tenebris ſcientia & vitæ honeſtate, vt intrepidi apparere poſſimus in extremo die. Intra velum eſt pura lucerna, id eſt, Chriſtus. Nam ait, *Accedite & illuminamini.* Quod uero apud ipſum accenduntur lucernæ, docet incarnationis tempus, qua totus illuſtratus eſt, fugatis tenebris, mundus. *Oleum puriſſimum.* pura ſiquidem opera conueniunt diuinæ luci lucerna forte illa, pnuntiabat Ioannem Baptiſtam. Duodecim panes ſignificant ſacrum duodecim Apoſtolorum chorum. Na lucerna pueniebat ſolis exortum. De hoc ita loquitur pater, *Paraui lucernam Chriſto meo.* Pſal. 131.

b *Vſque in mane.* futuri ſæculi. ſ. tunc. n nō erit tempus orandi vel eleemoſynā, dandi. vnde: *Ne dicas amico tuo, vade & reuertere, et cras tibi dabo, Neſcitis. n. quid pariat ſuperuentura dies.* Prou. 3. a. Prou. 27. a. E

c *Super candelabrum, etc.* Chriſtus q eſt lumen verū, & illuminat omnē hominē veniēt. Et peccatum nō fecit, nec inuēt⁹ eſt dolus, &c. Super hūc ardet lucerna, id eſt ſpiritusſāctus, qui in igneis linguis ſuper diſcipulos apparuit; huic puriſſimum oleū. i. mūdā vitā debemus offerre, ſcientes quia nō omnes poſſunt incendere illum, ſed ſolus Chriſtus & filii eius, qui plenus ſpiritu ait: *Spiritus domini ſuper me.* Qui etiam ait, *Ignem veni mittere in terram, & quid volo, niſi vt accendatur?* Hunc inſufflans, quaſi incendens ait: *Accipite ſpiritū ſanctum, &c.* Hęc autem lucerna non accenditur, niſi per vitam & conuerſationem mundam, vel accenſa cito extinguitur. unde: *Spiritum nolite extinguere, &c.* Allegoric. Eſa. 53. c. Eſa. 61. a. Luce 12. f. Ioan. 20. f. F 1. Theſ. 5. d

CAP. XXIIII.

ET locutus eſt dominus ad Moyſen dicens: 1
(a ¶ Eleemoſynam qua irrigantur cætera bona.)
Præcipe filiis Iſrael, vt afferant tibi oleum 2
(a ¶ Laboribus pro priis. b ¶ Vt nihil cupiant humanæ laudis.)
de oliuis puriſſimum ac lucidum, ad concin 3
(¶ Virtutes. Ante Chriſtum qui ait Matt. 25. d. Quod vni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis.)
nandas lucernas iugiter extra velum teſti- 4
(¶ Cęlo. a ¶ Chriſtus verus ſacerdos qui pauperibus compatitur. b ¶ Continue. vnde: Oleum de capite tuo non deficiet.) 5
monii in tabernaculo fœderis. Ponetque eas Aaron a veſpere 6
(a ¶ Pater tuus, qui videt in abſcondito reddet tibi. b Vt hęc lex in æternum duret.) 7
b vſque in mane coram domino, cultu rituque perpetuo in gene 8
(¶ Euangelicam conuerſationem. a ¶ Ab omni errore & hypocriſi, vt lucernæ ante Deum luceant, & non ante homines.) 9
c rationibus veſtris: Super candelabrum mundiſſimum ponen- †

☞ a *Accipies*

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXIIII.

1 ET locutus eſt. *Deſcriptis ſolennitatibus pertinentibus ad totum populum generaliter, hic conſequenter ponuntur pertinentes ad ſacerdotes ſpecialiter. Et primo deſcribitur huiuſmodi cultus, ſecundo ponitur incidens caſus, ibi.* Ecce autem, &c *Prima in duas, quia primo agitur de compoſitione lucernarum, ſecundo p ropode ſitione panum, ibi:* Accipies quoque ſimilam. *Vtrumque enim pertinebat ad officium ſacerdotum, & cedebat ad honorem, & cultum diuinum. Circa primum dicitur.*

2 Pręcipe filiis Iſrael, &c. *quia oleum vnde lucernæ debebant impleri, debebat a populo miniſtrari.*

3 Puriſſimum. *ſine amurca aut fece aliqua.*

4 Ac lucidum. *vt eſſet aptum ad dandum lumen.*

5 Ad concinnandas lucernas. *i. componendas.*

6 Iugiter. *Id eſt, continue. Licet arderent ſolum de nocte, ſecundū aliquos, ſicut & agnus oblatus in holocauſtum mane & veſpere dicebatur iuge ſacrificium. Vel dicitur iugiter, quia omnes ſeptem lucernæ ardebant de nocte, de die uero tres tantū, ſecundum quod dicit Ioſephus.* Iuge ſacrificium.

7 Extra velum. *quod diuidebat ſanctum & ſanctumſanctorum, quia candelabrum erat extra ſanctumſanctorum in illa parte tabernaculi, quæ dicebatur ſanctum, vel ſancta.*

8 Ponetque eas Aaron. *id eſt, componet.*

9 A ueſpere uſque in mane. *quia in mane omnes extinguebantur ſecundum aliquos, vel aliquæ ſecundum Ioſephum, vt dictum eſt. Ad quid autem ponerentur iſtæ lucernæ, & quid ſignificarent, dictum fuit Exod. xxv. cap.* Ioſephus.

✲ 1 Accipies

MORALITER.

✲ 1 *Et locutus eſt dominus, &c. Præcipe filijs Iſrael, ut afferant tibi oleum, &c. ad concin. lucer. &c.* Moraliter lucernæ iſtæ prælati ſunt & doctores eccleſię, quib. dr̄ Matth. 5. b. *Vos eſtis lux mundi.* Et iſtę lucernæ concinnandæ ſunt oleo miſericordię corde & opere puriſſimo, i. ſegregato ab intentione laudis humanæ, ac lucido, pro fraterna ædificatione, Matth. 5. b. *Sic luceat lux veſtra coram hominibus vt videant opera veſtra bona, & glorificent patrem veſtrum qui in cælis eſt.*

8 *In tabernaculo fœderis.* i. in eccleſia, vbi conueniunt fideles in fœdere charitatis.

9 *A veſpere vſque in mane.* i. toto tempore vitæ præſentis, quod eſt veſpertinum uſque ad tempus vitę futurę, quod eſt matutinum per apparentiam uerę lucis.

† *Super candelabro mundiſſimo.* i. Chriſto, qui ſuſtentat bonos, eccleſię prelatos & doctores, ſicut ipſe dicit Ioann. 15. a. *Sine me nihil poteſtis facere.*

a ¶ Quia prædicatores primi debent virtutum frugibus ſtudere.
a tur ſemper in conſpectu domini. Accipies quoque ſimilam, & 1
a Apoſtolos & ſequaces eorum, qui adminiſtrant cibum verbi Dei, vel panem verbi. ¶ Vt omnes ſint perfecti.
b coques ex ea duodecim panes, qui ſinguli habebunt duas de- 2
a ¶ Propter concordiam charitatis. b ¶ Eccleſiam. c ¶ Sine macula & ruga.
cimas: Quorum ſenos altrinſecus ſuper menſam puriſſimam 3
¶ Orationem.
coram domino ſtatues, & pones ſuper eos thus lucidiſſimum, 4 †
a ¶ Scilicet vt ſacræ oblationis memoria in conſpectu Dei ſit.
vt ſit panis in monimentum oblationis domini. Per ſingula 5
¶ Quia aliis in requiem aſſumptis: ſubſtituuntur prædicatores noui.
ſabbatha mutabuntur, coram domino ſuſcepti a filiis Iſrael 6
fœdere ſempiterno, eruntque Aaron & filiorum eius, vt come 7
a ¶ Non vbique. ¶ Eccleſia, vel corporibus ſanctis, ſecundum illud: Templum Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos. 8
dant eos in loco ſancto, quia ſanctum ſanctorum eſt de ſacrifi- 9
¶ Spiritualis ſapientiæ.
c ciis domini, iure perpetuo. Ecce autem egreſſus filius mulieris 10

A — Li. 1. de Tabernaculo cap. 7. — Tropolo.

a *Accipies quoque.* BEDA. Duodecim panes in mēſa tabernaculi ... ſunt Apoſtoli & oēs eorū doctrinā in eccleſia ſequentes. Qui quoniā vſq; ad cōſummationē ſeculi populū Dei reficiunt panib. verbi, ideo 12 panes propoſitionis nunquā receſſūt de menſa domini. Hi nō de qualibet farina, ſed de ſimila iubētur fieri. Qui vero verbū vitæ miniſtrāt, neceſſe eſt pri⁹ virtutū frugibus ſtudere, vt quæ admonent, faciēdo cōſeruent vel cōmendēt. (Lu. c. 10. g.) Hi bene altrinſecus ſup menſam ſtatuūtur, propter concordiā charitatis & ſocietatis. nā & domines binos ad predicā ſū miſit, q prædicatores ſancti nunquā, vel in ſermōe veritatis, vel in affectu dilectionis ſunt diuiſi. B Thus lucidiſſimū ſuperponit in monimentū oblationis dñi, quia piæ ſanctorū actioni dñi & doctrinæ oratio purá ſuperadditur, vt p hec vtraq. rite ſociata, ſemp memoria ſacrę oblationis in cōſpectu Dei appareat. Panes ſingulis ſabbathis mutātur, q p ſeptē dies operandi in mēſa fuerunt poſiti, quia doctores ſanctæ eccleſię cōpleto laboris ſui tpe, ęterna in cælis quiete remunerātur, & alios in opus ſui laboris ſub eadem ſpe retributionis relinquūt. (Panes of ferre.) Coquebant panes ante ſabbathū ſm Ioſephum, duo & duo diuiſi, & ſabbatho mane oblati ſuper mēſam ponebant, ſeni ad alterutroſq; ↄuerſi, duab. patenis aureis ſuppoſitis thure plenis, q̄ permanebāt vſq; ad aliud ſabbathū, & tūc alii afferebāt, illi ſacerdotib. dabātur, & thure incēſo in igne ſacro in quo omnia holocauſta fiebāt, aliud thus ſuperponebatur, qa prius nobis deuotæ conuerſationis accipiēda requies & vita ęterna promittitur, ſic tamen, vt per labores & opera bona vitæ temporalis ad eam properemus.

(Homi. 13. in Leuit.) b *Coques ex ea duodecim.* ORI. Sermo domini panis eſt ſed multiformis. Alius in publico docet plebē de operib. miſericordiæ & beneficētię, qui cōis vr̄. Eſt alius ſecretus de fide vel rerū ſcientia differens. Hic eſt mundus & ex ſimilia cōfectus, et in cōſpectu dñi ſuper mēſam mundā proponendus, ſolis ſacerdotib. ſeparādus. Tu ergo ſi habes ſcientiā ſecretorum, i. ſi de fide Dei, ſi de myſterio Chriſti, de vnitate ſpirituſſancti diſſerere ſciēter potes, panes ex ſimila Deo offers. Si cōibus mo- C nitis & moraliter populum inſtruis, cōes panes obtuliſti. De duab. decimis panis vnus fit, non dr̄ cuius menſuræ decimæ ſint. Quę ergo iſta res, cuius mēſura & modus nō nominatur nec cōprehēditur? (Denarius numerus.) Denarius numerus vbiq; perfectus eſt, qa tota numeri ratio & origo. ſurgit ex ipſo. In hoc ergo oſtenditur dīr recte autor & origo omniū Deus, ſed ſi ī eccleſia de ſolo patre loquimur, vnius decimę panē facimus, ſi de ſolo filio ſimiliter. Si aūt dixero, qa pater ī filio eſt & filius in patre, & qa pater & filius vnū ſunt, de duab. decimis ſimilę mundæ vnū panē offero, qui dat vitā mūdo. Vetus quoq; & nouū teſtamētum, & vnū vtriuſq; Deum, ſuſcipiēdo & prędicādo vnū panē offero. Menſuræ quidē ipſius, id eſt, ſubſtātię nomē comprehēdere vel inuenire nequeo, patrē tamen & filiū vnum cōfitendo, patrē vnū ex duabus decimis offero nō vt vnus panis ex vna decima fiat, & alius ex alia, vt ſint duæ decimæ ſeparatæ, ſed duæ decimæ ſint vna maſſa & vn⁹ panis, quia nō ſeparo patrē a filio, nec filiū a patre. E Proponūtur panes duabus poſitionib. ne de patre & filio ſermo ſit permiſtus. Nunc autē unus eſt panis, qa vna ſubſtātia duę poſitiones. i. pſonarum proprietates. Illum. n. dicimus patrē qui non ſit filius, & illum filiū q nō ſit pater, & ſic duas decimas ī vno pane ſeruámus, & ante Deū duas poſitiones ↄfitemur. Sed magni paſtoris eſt has mēſuras ſeruare, & de patre & filio ſermonē ſicut oportet ↄiungere, vel deſiungere, vt panis vnus appareat. Et mēſuræ duæ 12. panes fieri iubēt, iuxta numerū tribuum Iſrael, in quo totius naturæ rōnalis formę continetur. Duodecim nanq; putātur eſſe generales eius ordines, q figurantur in 12. tribub. in quibus regalis erat quidā ordo, qui Iudas nominatur. Alius ſacerdotalis, qui Leui dr̄, in quo ordine tēplum Dei & altare collocatum eſt. Alius ordo Iſachar, & alij quorum rōnē nō eſt huius temporis explanare, quæ tn̄ trib. panem ſuum habēt ante Deum. Et licet aliq̄ trib. de concubina deſcenderint, & partī liberæ & partim ſeruiles ſint, pro omnibus tamen de duabus decimis, panis ſuper menſam ponitur mundam. ſ. ſuper mentem ſanctam & puram.

c *Ecce autem, &c.* ISI C. Mulier Iſraelitis, id eſt ſapientia ſpiritualis non debet coire cum Aegyptio. i. cum ſapientia exteriori. Qui enim naſcitur. i. docetur de tali coitu, filius eſt Aegyptij id eſt, ſapientiæ ſecularis, & q̄ in ea didicit, obtinere cōtendit, talia aliqn̄ in caſtris eccleſiæ cum Iſraelita rixatur, qui totum ſe ſapientię Dei dedicauit, non quęrens ſapientiā huius mūdi F neq; principiū hui⁹ ſeculi, & blaſphemat filius Iſrael itidis nomē, nō mentionē Chriſti faciens. Notādum autē φ nō determinat, quod vel cuius nomen, adhuc. n. nomē Chriſti ignotū erat, de quo ait Gabriel: *Et uocabitur nomē eius Ieſus.* De quo nomine

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Accipies quoque ſimilam. *Hic conſequenter agitur de propoſitione panum, quorum materia erat farina triticea puriſſima, & de ſumptu populi miniſtranda.*

2 Et coques ex ea duodecim panes. *Ad officium enim ſacerdotum pertinebat iſtos panes formare & coquere per modum expoſitum, Exod. 25.*

3 Singuli habebunt duas decimas. *Et accipitur hic decima, pro decima parte ephi.*

4 Quorum ſenos altrinſecus ſup. *quia de iſtis duodecim panibus fiebant duo ordines, & in quolibet ordine erant ſex panes vnus ſuper alium, & in ſummitate cuiuslibet ordinis erat uas aureum plenum thure lucidiſſimo.*

5 Vt ſit pa. *quia panes cedebant in vſum ſacerdotum, & thus cremabatur in honorem diuinum.*

6 Per ſingula ſab. *quia amotis prioribus ponebantur noui.*

7 Suſcepti a filiis Iſrael. *quia materia huiuſmodi panum ab eis accipiebatur, ut ſupra dictum eſt.*

8 Eruntq. Aaron & filiorum, &c. *In neceſſitate tamē poterat aliis dari ad eſum, ſicut Achimelech dedit ipſi Dauid, ut habetur 1. Reg. 21.*

9 Vt comedant eos in loco ſancto. *Id eſt, intra atrium tabernaculi, in una exedra ad hoc parata.*

10 Ecce autem egreſ. *Hic ponitur caſus incidens de blaſphemio in iurgio, & deſcribitur iſte caſus poſt deſcriptionem dictarum ſolennitatum, quia in ſolennitatibus ſolent homines lautius comedere, & bibere, & per conſequens iurgari de facili, & inter iurgia prorumpere ad blaſphemias, primo igitur deſcribitur huius blaſphemi tranſgreſſio, ſecundo punitionis determinatio, ibi:* Miſerunt eum. *tertio determinationis executio, ibi:* Locutuſque eſt Moyſes. *Circa primum ſciendū φ dicūt hic aliqui Hebræi, quod iſte blaſphemus, in eo quod erat de tribu* ✱ *Dan*

MORALITER.

✱ 1 *Accipies quoque ſimilam.* quæ eſt farina tritici purgatiſſima & ſignificat doctrinam Euangelicam, quę eſt ſanctiſſima.

2 *Et coques ex ea duode. panes.* quibus ſignificantur duodecim Apoſtoli Euangelica doctrina informati per Chriſtū, & igne ſpirituſſancti decocti.

† *Et pones ſuper eos thus.* ſcilicet deuotæ orationis.

6 *Per ſingula ſabbatha.* Per ſabbathum quod requies interpretatur, cæleſtis requies ſignificatur, terminatis. n. laborib. Apoſtolorum tranſlati fuerunt ad requiē cęlorum & ſucceſſerūt eis ſancti epi imitantes perfectionem Apoſtolorum, qui ſimiliter tranſlati ſunt, & ſic erit de imitatorib. Apoſtolorum vſque ad finem mundi, hęc eſt mutatio dextreræ excelſi.

10 *Ecce autem egreſſus filius mulieris, &c.* Hic agitur de cuiuſdā blaſphemi pœna, per quam ſignificatur punitio hęretici qui blaſphemat eccleſiam Dei, cum dicitur.

† *Educ*

nime Paulus ait: *Dedit ei nomen quod eſt ſuper oẽ nomen, &c.* Cum
A vero qui in tali ſapientia confidit blaſphemat nomen Xpi, dicens eum inæqualem patri, ext. eccleſiam pellitur, qui audierint, ponent manũ ſuper caput eius, quia caput viri Chriſtus, caput Chriſti Deus, qui in Chriſto blaſphematur.

✻ Proc. Lex nulla poſita fuerat qua plecterentur blaſphemi. Deo ipſo differente illam pœnam, vt exemplo horrendo eam legem ſanciret. Quia vero is erat quaſi lapis & lapideus merito lapidibus obruitur. Præterea lex edicit ne quis blaſphemet Deum quem colit, etiamſi e falſo nominatorũ Deus ille ſit numero. Nam mens delinquit etiã dum Dei nomen illis diis, qui non ſunt, tribuit. Deinde peccat mens quod cum nec debeat illos venerari deos, & tamẽ veneratur, & interim quoq; quod illos blaſphemat. Verumtamen tales non punit, ſed relinquit in mala illorum conſcientia iſtud delictũ. Qui uero blaſphemarint uerum Deũ, illos haud ſinit hanc impietatem auferre inultã. Nominare hoc loco ſumitur pro execrari. D

Ecce autem. Origenes. Duo litigãt, vnus ex integro Iſraelita, qui litigat & non peccat, alter ex maiori parte, id eſt ex patre Aegyptius, cuius peccatũ deſignatur. Iſraelita rationabiliter litigat. In Exodo quoq; Iſraelita ſuperat, Aegyptius cadit, qui veritatem defendit & eccleſiaſticam fidem, integer Iſraelita litigat cũ Aegyptio, q ex parte Chriſto credit & ſcripturas recipit, ſed non integre & fideliter ſenſũ capit hic ex matre Iſraelita eſt, ſed ex patre Aegyptius. Qui vero fidei credulitate & nominis pfeſſione Chriſtianus eſt & catholicus, ex vtraq. parte Iſraelita eſt. Qui aũt profeſſione Chriſtianus, intellectu fidei hęreticus & peruerſus, matrem habet Iſraelitam, patrem Aegyptiũ. Præterea cum quis ſcripturas legit, & ſequitur literã, & intellectũ repudiat ſpũalem, matrẽ habet Iſraelitã i. literã, & carnalẽ ſenſum, quem ſequitur, habet Aegyptiũ patrẽ, ideo cõtra catholicũ litigat, qui ſecundũ literã & ſpiritũ Iſraeliticus eſt. Qui de patre Aegyptio eſt, nominat nomẽ & maledicit, q̃a negat creatorẽ eſſe mundi & patrẽ Chriſti. Nos autẽ qui literã & ſpiritum ſequimur, dicimus, neq. ſm literam maledicendum, neq. ſecundum ſpum blaſphemãdum. Maledici n. in Deum & in pximum regnum Dei nõ poſſidebunt. Vnde & per Moyſen tam aſpere vindicat Deus in maledicum. Iõ autẽ nõ dixit, cui⁹ nomẽ nominãs maledixerit, vel Dei hoĩs, ne ſi de Deo diceret, dę hominib. dediſſe licentiam aliquis eum putaret. Qui enim maledicunt, etſi nõ ex corde, nõ ex voto, vel aĩo iniquo, immunditiã tñ labiorum (ſm Eſaiæ verbum) & inquinamenta oris incurrunt. Iſte autẽ licet matre Iſraelitide, de Aegyptio tñ progenitus exijt, & nominans nomen maledixit, puto niſi exiiſſet, nec litigaſſet, nec nominans maledixiſſet. Exijt enim a ueritate, exiit a timore Dei, a fide, a charitate, p hæc n. qs exit de caſtris ecclẽæ, etiã ſi epiſcopi voce minime abiiciatur, ſicut ecotrario aliqs non recto iudicio foras mittit, ſed ſi ante nõ exiit i. nõ egit ut mereatur exire, nihl lęditur. Interdum enim qui foras mittitur intus eſt, & qui foras eſt, intus videtur retineri:

a Seculari ſapientia. b Catholica.
Iſraelitis, quem pepererat de viro Ægyptio inter filios Iſrael, 1
a Per ſecularem ſcientiam impugnans ſpiritualem.
iurgatus eſt in caſtris cum viro Iſraelita: Cumq; blaſphemaſ- 2
a Filium dicens minorem patre, & huiuſmodi.
ſet nomen:+ & male dixiſſet ei, adductus eſt ad Moyſen. Vo 3
Retributio vel pacifica.
cabatur autẽ mater eius Salumith filia Dabri de tribu Dan. 4
Lex ſeruat blaſphemos Euangelio iudicandos. In Euangelio.
a Miſeruntque eum in carcerem, donec † noſſent quid iuberet 5
Conſonando legi
dominus. Qui locutus eſt ad Moyſen dicens: Educ blaſphe- 6
mũ extra caſtra, & ponant oẽs qui audierunt manus ſuas ſup- 7
Quia contra dominum qui caput eſt Chriſti, blaſphemauit.
caput eius, & lapidet eum vniuerſus populus. Et ad filios Iſ- 8
Inſcienter.
b rael loqueris. † Homo qui maledixerit Deo ſuo, portabit 9 10

† exponeretur eis.

✻ Theod. Merito hiſce de blaſphemia legib. homicidij legem aptauit, quia blaſphemator cum deum interficere non poſſit, lingua facerit. E Quæſt. 33

✻ Radvl. Iurgator ille nec gentilis nec Iudæus, Antichriſtum ſignificat de eccleſiaſticis parentib. naſciturum, cuius in Deum blaſphemiæ apud Danielem leguntur. Lib. 18. c. Daniel 7.

a *Miſeruntq; eum, &c.* Moyſes non ex autoritate ſua ſeñiam p fert ꝯtra blaſphemantẽ, ſed Dei præcepto reſeruans, mittit in carcerem, lex enim odit eum qui blaſphemat, contra quem freqũẽter trinitatẽ prædicat, ſed non manifeſte ſicut Euangeliũ ideo illum ad iudicium Euãgelii ſeruauit. *Qui non credit in filium, iam iudicatus eſt*; & huiuſmodi. Ioan. 30. c

b *Homo qui, &c.* Locutio eſt tanq̃ dicat, homo ille aut ille i. quicunq. homo. Non ſicut q̃dã putãt, homo homo, ita dici, tanq̃ laudabiliter quaſi homo, ſed homo homo i. qualiſcunque velut ẽt ſimilis pecori, ſed q vere ſit homo, quẽ ſenſum nõ eſſe verum, ſed locutionis hoc eſſe ſcripturarũ aperte hic oſtenditur, cum in eo dicitur qui culpatur, non qui laudatur.

Homo, &c. Avg. Si maledixit Deum ſuum, peccatum accipiet. Nominãs autẽ nomen dñi morte moriatur, quaſi aliud ſit maledicere Deum ſuum, aliud nominarẽ nomẽ dñi, & illud ſit peccatum, hoc autem tñ nefas, ut etiam morte ſit dignum. Quãuis hoc in loco ita intelligẽdum ſit ꝙ dictum eſt nomen dñi, vt cum maledictio fiat i. maledicendo nominet. Quid ergo diſtat inter illud peccatum & hoc tñ crimen? An forte hoc ipſum repetendo monſtrauit non leue eſſe peccatum, ſed morte puniendum. Sed quia per diſtinctionem hoc F intulit Qõ. 87. in Leuit. Maledicere Deum.

✻ Pro ... intulit

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *Dan ex parte matris, voluit figere tabernaculum ſuum cum illis qui erant de tribu Dan, ſed fuit probibitus ab illo iuxta quem volebat figere tabernaculum, eo quod occupabat ſpatium ſuũ, & ſic rixati ſunt adinuicem, & cauſa eorum deducta eſt ad Moyſem, qui ſententiauit cõtra illum, quia caſtra non ſituabantur ſecundum lineam matrum, ſed patrum, ut habetur Num. 2. a. vbi dicitur:* Singuli per turmas atq; vexilla & domos cognationum ſuarum caſtrametabunt. *In Heb. habetur:* Et domos patrum ſuorum caſtrametabuntur, *propter q̃ ſententiam conturbatus, poſtquam exierat de loco iudicij blaſphemauit nomen domini, & ideo hic fit mentio expreſſa de matre ſua & de tribu Dan: & ſecundum hoc exponitur litera, cum dicitur:* Ecce autẽ egreſſus, *ſ. de loco iudicij vbi fuerat condemnatus.*

1 Quem pepererat de vi. &c. *Iſte uir Aegyptius fuit ille quem interfecit Moſes, & genuit iſtum blaſphemum de adulterio, prout tactũ fuit Exod. 2.*

2 Iurgatus eſt in caſtris. *i. propter ſituationem tentorij ſui in caſtris ratione prędicta.*

3 Cumq; blaſ. *Hebręi dicunt. Cumque explanaſſet nomen domini. Dicunt enim aliqui, quod in publico nominauit nomen domini tetragrãmaton, quod erat illicitum nominare, niſi in ſacerdotum benedictionibus, & illud nomen maledixit.*

4 Vocabatur autem mater. *de qua dictum fuit* Exod. 2.

5 Miſeruntq;, &c. *Hic conſequenter ponitur punitionis eius determinatio, & ſecundo ratione huiuſmodi determinationis fit quędam repetitio de lege talionis. ibi.* Qui percuſ. *Circa primum dicunt aliqui Hebræi, quod ideo fuit miſſus in carcerem, donec ſuper hoc ſciretur ſententia Dei, eo quod ignorabatur vtrum incurriſſet pęnam mortis. Alij autẽ dicunt, quod bene ſciebatur ipſum incurriſſe pęnam mortis, quia iam p̃ceptum fuerat a domino* Exod. 21. *b.* Qui maledixerit patri, morte moriatur, *& multo fortius incurritur hæc pęna pro maledictione Dei, qui eſt pater omnium per creationem, & ideo fuit recluſus, vt ſciretur qua morte deberet mori, quia hoc non fuit determinatum à domino, & ideo determinatur hic, cum dicitur.* Diuiſio.

6 Educ blaſphemum ext. caſtra. *tanquam omnibus abominabilem & execrabilem.*

7 Et ponant ſuper. *ſ. ipſum blaſphemantem.*

8 Manus ſuas ſuper ca *tanquam teſtes, dicendo. Malitia tua te adduxit ad mortem, non nos.*

9 Et lapidet eum uni. populus. *ad terrorem aliorum.*

10 Et ad filios Iſrael loqueris. *proteſtando quod ſimili morte morietur qui blaſphemauerit nomen domini.*

✻ 1 Qui

M O R A L I T E R.

✻ 6 *Educ blaſphemum extra caſtra.* Nam hæreticus excommunicandus eſt & ſeparandus ab eccleſia, & ſi permanſerit obſtinatus, iuſtitię ſeculari debet tradi morte puniendus, ideo ſubditur.

9 *Et lapidet eum vni. &c.*

A intulit nō dicens,nominans.n.ſed nominans autem, ſubobſcurum factum eſt,& ideo hoc recte intelligitur,notandum eſt locutionis genus.

Isich.Lxx. *Homo qui maledixerit Deo peccatum accipiet*: Qui autem nominat nomen domini morte moriatur, tanquam maledicere Deo ſit minus, & nominare nomē Dei ſit graui⁹. Deus autem & dominus idem eſt. Vnde: *Dominus Deus tuus deus vnus eſt.* Et alibi: *Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo.* Nomē ei⁹ quod eſt, cuius nominatio ita ponitur? Quare nomina Dei in ſcripturis manifeſtātur,ſi q nominant ſic puniūtur? Sed blaſphemia quæ ſciēter cōmittitur, maxima pœna vindicatur. Vnde, *Qui peccauerit in ſpiritum non dimittetur ei.i.* q in ſcientia blaſphemauerit, quæ eſt B donū ſpiritusſancti. Vnde: *Et Alij datur per ſpiritum ſermo ſcientiæ, &c.* Maledicit ergo Deum qui neſciēter blaſphemat,& peccatum recipit.i.pęnam peccati,quia ſcientiā quā debebat habere, non habuit. Nomen vero domini nominat,q in ſcientia blaſphemat hoc aūt facit qui eius ſciētiā p ſpm acquiſiuit. *Nemo enim poteſt dicere dominus Ieſus niſi in ſpiritusſancto.* Ideo iuſte ſine miſericordia punitur,ſiue a patrib.tanquā ciuis eruditus,ſiue nouiter didicit tā quā peregrinus. Nominat autem talis,& blaſphemat,ſicut filius Iſraelitidis nominauit & blaſphemauit.

Margin: †obruet. Deut.6.a. Mar.12.c. Mat.12.c. 1.Cor.12.a Blaſphemia. †proximorum. †Vnum. Ioſue 7.

a *Qui percuſſerit & occiderit hominem.* Lxx. Qui percuſſerit animā hominis,&c.id eſt,q ad iniquitatē traxerit. Animā vero, animalē hominē intelligit,q nō percipit q̄ ſunt ſpiritus Dei.

✲ Proc. Blaſphemię qua temeratur Deus,coniungit homicidiū. Nam blaſphemus punitur,vt qui inſtituat blaſphemādo nocere Deo, q̄uis re vera nemo mortalis quicquā nocere poſſit numini. Ita qui homicidiū cōmittit,damnū dat ei,quē C interficit. Cū igitur tā blaſphemi quā homicidæ idem ſit animus,idemq; ſit propoſitū,merito in legiſlatione coiungunt. Similiter a contrario cum docet diligendum Deum,charitati Dei copulauit charitatem proximi.

Margin: 1.Cor.2.d Qō.88. in Leuit.

Avg. Qui percuſſerit animam hominis & mortuus fuerit,&c. Non ait qui percuſſerit hominem,& mortuus fuerit,

Pęnam peccati venialis. a Scienter. Aquila: Vir qui blaſphemauerit Deum ſuum,& accipiet ſibi iniquitatem:& denominans nomen domini,morte moriatur. Spiritus: Dominus.n.ſpiritus eſt.

peccatum ſuum, & qui blaſphemauerit nomen domini, mor
te moriatur. Lapidibus † opprimet eum omnis multitudo po

In eccleſia nutritus. Nouiter eccleſiæ adiunctus.

puli: ſiue ille ciuis, ſiue peregrinus fuerit: † Qui blaſphema-

a Animæ, quę eſt peccatum.

a uerit nomen domini, morte moriatur. † Qui percuſſerit & 1
occiderit hominem, morte moriatur. Qui percuſſerit ani- 2

a Qui animaliter vixit,qui comparatur iumentis inſipientibus,& ſimilis factus eſt illis. b Quamuis popularem & hebetem errare fecerit,ſeipſum compenſabit. c Non ex toto ad impietatem traxerit.

mal, reddet vicarium, ideſt animam pro anima. Qui irrogaue 3

a Peccati. b Secundum culpam ſuſtinebit pęnam.

b rit maculam cuilibet † ciuium ſuorum, ſicut fecit, ſic fiet ei. Fra 4

a Si oculum ſcientiæ cæcauit.

c cturam pro fractura, oculum pro oculo, dentē pro dente reſti

a In futuro iudicio. Cuiuſcunque.ſ.virtutem contriuerit,ipſius virtus conteretur & pro nihilo reputabitur.

d tuet. Qualem inflixerit maculam, talē ſuſtinere cogetur. Qui

a Stultum haberem. b Seipſum pro iumento. c Aliquo modo nocendo. d Diſcretum, rationalem.

percuſſerit iumētum, reddat aliud. Qui percuſſerit hominem, 5

a Ipſe ſicut homo. b Vel rectum. c Nouiter eccleſiæ iunctus.

punietur. † Æquum iudiciū ſit inter vos, ſiue peregrinus ſiue 6

a Ab infantia in eccleſia educatus.

ciuis peccauerit, quia ego ſum dominus Deus veſter. Locutuſ- 7
e que eſt Moyſes ad filios Iſrael, & eduxerunt eum qui blaſphemauerat, extra caſtra, ac lapidibus oppreſſerunt. Feceruntque filii Iſrael, ſicut præceperat dominus Moyſi.

ſed aīam hominis, cū potius feriatur corpus.vnde: *Nolite timere eos qui corpus occidunt.* Animā ergo vitā corporis appellat, quæ ſit p aīam,& hinc voluit oēdere homicidā qui animam hominis percutiat.i.percutiēdo vita hoēm priuet. Cur ergo addidit,& mortuus fuerit,ſi iā hoc ipſo oſtēdit.homicidiū,q animā hominis percuſſerit. i.homo a pcutiēte uita priuatus ſit?an exponere voluit quomodo accipiendū ſit quod dixit, animā hominis percuſſam,& ſic ait, & mortu⁹ fuerit, tā q̄ diceret.i.mortuus fuerit,hoc eſt enim, animam hominis eſſe percuſſam.

b *Fracturam, &c.* Lxx. Contritionē p contritione,id eſt,ſi docendo,ſuadendo ſcandalizando, aliquam virtutem proximi contriuerit.

c *Dentem pro den.* Virtutē loquēdi. Dētes enim p uerbis accipiuntur.vn̄: *Filij hominum, dentes eorum arma & ſagittæ, &c.* Et, *pulchriores ſunt oculi eius uino, & dentes eius lac.can.* Clariora em̄ & apertiora sūt verba Euangelij lacte legis.

✲ Theodoretvs. Non hæc lege ſanciuit,vt ea paterentur,ſed ne admitterent quæ prohibita ſunt. Metus enim patiendi, libidinem agendi coercet.

d *Qui percuſſerit, &c.* Hæc ſecundum literam Iudæis erant neceſſaria,qui nō poterant capere, *Si quis percuſſerit te in dexteram maxillā, præbe illi & alteram.* Sed cum eſſent maleuoli, mala inferre volebant,& non pati. Ideo metu æternæ pœnæ erant à ſcelere reuocandi.

✲ Radvl. Huic ſanctioni videtur contrarium, quod in Euangelio Dominus præcipit. *Dico, inquit vobis non reſiſtere malo, &c.* Non eſt tn̄ contrarietas,ſed profectus,quia qui læſus vel damnum paſſus iuſtam ſatisfactionem repoſcit, non eſt contra iuſtitiam quod facit,melius tamen facit, ſi hoc quod ſibi debebatur,dimittit.

e *Et eduxerunt, &c.* Experimento ipſo legem confirmatam oſtendit,vt & tu blaſphemare timeres,& peccatum fugeres, q non ſolū princeps,ſed tota multitudo vindicat. Omnes.n. communiter blaſphemos debent punire, qui omnium auctori non metuerūt detrahere,& omnes ab eo ſeparare.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA

✲ 1 Qui percuſſerit & occiderit hominem,&c. *Hic occaſione huius additur repetendo de lege talionis,cum dicitur*: Qui percuſſerit & occiderit hominem,morte moriatur. *& intelligit de occidente ex propoſito,non a caſu,vt patet per illud quod habetur Exod.21. vbi dicitur quod interficiens a caſu debebat ſaluari in ciuitate refugij.*

2 Qui percuſſerit animal reddat uica. *Id eſt,animal eiuſdem ſpeciei & valoris,vel pretium ſecundum arbitrium iudicum.*

3 Qui irroga. *i.fecerit.*

4 Maculam. *Hic accipitur macula pro mutilatione ſeu læſione, quæ non poteſt curari ſine notabili deformitate,eo modo quo animal dicebatur maculatum ſecundum legem. Et qualiter iſtud ſit intelligendum,dictum fuit plenius* Exod.21. *vbi plenius actum eſt de lege talionis.*

5 Qui percuſ.ho.punietur. *& ſecundum expoſitores noſtros intelligitur de percuſſione,ad quam non ſequitur mors,nec mutilatio, nec deformitas notabilis, quia talis debet puniri ad arbitrium iudicum.* In *Heb.habetur*: Qui percuſſerit hominē moriatur. *Et dicit Ra.Sa. q loquitur iſta lex non de quocunque homine,ſed de patre, quia percutiens patrem graui percuſſione debet mori, etiam ſi mors non ſequatur vt dictum fuit,Exod.21. Vel dicendum, q loquitur de homine generaliter, & de percuſſione ad quam ſequitur mors & repetitur id quod in principio huius partis dictum fuerat ad maiorem expreſſionem.*

6 Aequum iudicium,&c. *Accipitur hic peregrinus,Gentilis cōuerſus ad Iudaiſmum,qui licet reciperetur quantum ad ea, quę pertinēt ad ſalutem, non tamen quantum ad ea quę ſunt honoris in regimine populi,per quę dicitur aliquis ſimpliciter ciuis, ad quod recipiebantur aliqui Gentiles conuerſi poſt tertiam generationem,aliqui poſt decimam, & aliqui nunquam,vt habetur Deut.23. Si quis autem Iudęus interfeciſſet Gentilem non conuerſum ad* Iudaiſmum,*non incurriſſet pęnam mortis,ſecundum quod dicit Ra.Sa.prout expoſui* Exod.21.

7 Locutuſque eſt. *hic ponitur executio pęnę ſecundum ſententiam domini contra blaſphemum ſupradictum,& patet litera.*

✲ NICO-

MORALITER.

† 1 *Qui percuſ. &c.* Ille moraliter occidit hominem qui pertrahit ipſum ad mortalem culpam, & ſic incurrit mortis gehennę pœnam.

1 *Qui percuſ.animal,&c.* inferens.n. damnum tenetur ad reſtitutionem, ſi non habet vnde debet agere pœnitentiam ſecundum culpę quantitatem.

MO-

CAP. XXV.

a L*O utusque dominus,&c. Quando ingreſſi, &c.* ISICHIVS. Terra,conuerſatio bona,de qua dicitur: *Spiritus tuus bonus deducet me in terram.*

b *Sex annis,&c.* Dum ſcilicet in hac vita, & in uiſibili creatura ſumus, quā ſignificat ſenari⁹. Sex enī dieb. creata ſunt omniaque uidentur, ſeptimo autē anno ſabbathū erit terræ domini. Cum enim poſt præſens tempus ſabbathū venerit (de quo Paulus ait: Relīquitur ſabbatiſmus populo Dei,) quē dies ſeptima ſignificat, ī qua requieuit Deus ab omnib. operibus ſuis.(.viſibilib.) iam nō erit operādi tpſ.

c *Seres agrum,etc.* Per agrū & vineam cum illum ſeminari & illam amputari prohibait, omne genus agri intelligendū eſt: neq; enī in olivueto vel quælibet alterius generis agro aliquid operandum eſt.

d *Septimo anno,&c.* ✲ THEODORETVS. Hac lege plectit eorū animū inſatiabilē. Nam ideo ſeminabant, ut plus haberent, Terra vero minime quieſcens, exiliores fructus afferebat.

e *Quæ ſponte,&c.* Eorum.ſ.quæ hic facimus, in futuro fructū manducabimus.unde. *Labores manuum tuarum, quia manducabis,beatus es,& bene tibi erit.*

✲ THEODORETVS. Per hanc prohibitionem humanitatis officia docuit. Voluit enim vt viduæ & orphani & aduenæ una cum ipſis eſſent eorum fructuum partici, es. D

f *Se. erunt,&c.* Non prohibet dominum veſci eis quæ ſponte nata ſunt,ſed reponere in vſum proprium.

g *Numerabis,quoq;.* Interrogemus Iudęos,ſi ſeptimū diem)vt a ū: (egillator hono ra it, & ab operibus v: care præcepit, quare quinquageſimū annum celebrari præcepit. Septem enim hebdomadæ anno.xlix: faciūt. Nō ergo quinquageſimo vacare oporteret, niſi myſterium lex ſignificaret, quod Iudæorū infirmita; nō caperet. Duplex enim a Deo viſibiliū omniū, ſignificatur conſummatio, vna cuiuſq; ſingularis, altera omniū cōmunis, quando tēpus operandi non erit, in ſuperioribus primā, ī his inſinuat ſecundā. E

Quinquageſimus quare in præcepto.

h *Septem.* In hebdomada dierū, humanū ſeculū diuiditur. Cū igitur hic numerus multiplicatus in ſemetipſo fuerit, & tota cōpleta ętas ſeculi, & tēpus deuolutū ad finem peruenerit, ſuccedit quinquageſimus quaſi xlix. anno in quo erit reſurrectio. vnde ſubdit, *Et clangēs buccina mēſe ſeptimo,etc.* Vnde Apoſtolus: *In tuba Dei, deſcendent de cælo, & mortui qui in Chriſto ſunt,reſurgent incorrupti.* 1.Theſ.4.d

Oportet enim ſuſcitantem præcedere tubam, ideo in quadrageſimo & nono anno in quo communis eſt conſummatio tuba canere præcepit. F

CAP. XXV.

a L
Ocutuſque eſt dominus ad Moyſen in 1
monte Sinai dicens: Loquere filiis Iſ-
rael,& dices ad eos: Quando ingreſſi fue 2
a ¶ Conuerſationem bonam. b In lege & præceptis.
ritis terram, quam ego dabo vobis: ſab-
a Sic. Vt poſt ſabbatizet terra.
bahtizet terra ſabbathum domino.
a Toto tempore præſentis vitæ. b Legem in cuius operatione populus Iudæorum laborabat.
b Sex annis ſeres agrum tuum, & ſex annis putabis vi-
a Euangelicam vitam,cuius Chriſtus vitis vera,nos palmites,pater agricola.Io.15.a.
c neam tuam, colligesque fructus eius. Septimo autem an- 3
d Aeterna requie. a Quia nihil erit neceſſe operari,nec opera legis vel Euangelij.
no ſabbathum erit terræ requietionis domini. Agrum non
a Legis mandata implendo. Per hoc omnem culturam prohibet. A parte totum. b Euangelica mandata pure obſeruando. c Coles. d Quæ naturalis lex ſuggerit,nec doctore indigent nec literis.
e ſeres, & vineam non putabis. Quæ ſponte gignit humus, 4
a Lxx.vuam ſanctificationis,id eſt myſteria Chriſti.
non metes: & † vuas primitiarum tuarum non colliges, qua 5
f ſi vindemiam: Annus enim requietionis terræ eſt. Sed erunt 6
a Quem inuitaſti,non vt ſeruum & ancillam ſubieciſti.
vobis in cibum tibi & ſeruo tuo, ancillæ & mercenario tuo,
a Lxx.inquilino,id eſt philoſopho qui adiacet tibi,qui terram bonam intraſti.
b Idiotis. c Infidelibus manſuefactis.
& aduenæ qui peregrinatur apud te. Iumentis tuis & pecori- 7
Putabant viuere in ſecula ſeculorum.
g bus omnia quæ naſcuntur prebebunt cibum. Numerabis 8
Lxx.ſeptem requies.
h quoque tibi ſeptem hebdomadas annorum, id eſt ſepties

☞ a Menſe

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXV.

1 L*Ocutuſque,&c.* *Superius actū eſt de ſolennitatibus dierum,hic conſequenter agitur de ſolennitatibus annorum & diuiditur in duas,in partem principalem, & incidentalem,ſecunda ibi:* Quando vēdes quippiam. *Prima adhuc in duas,quia primo agitur de ſolennitate anni ſeptimi, ſecundo de ſolennitate anni quinquageſimi,ibi:* Numerabis quoque. *Circa primum ſciendum,quod annus ſeptimus erat remiſſionis,quia tunc remittebantur debita non potentib.ſoluere,& ſerui dimittebantur liberi.Hoc tamen eſt intelligendum de impotentib.& ſeruis Iudæis, vel conuerſis ad Iudaiſmum,ut habetur Deut.15.vbi agitur de anno 7. quantum ad iſta,ſed hic agitur de ipſo inquantum erat ſolennis ad quietem terræ,& hoc eſt quod dicitur.*

2 Quando ingreſſi fueritis terram. *Dicit autem Auguſtin. quod terra colebatur, ſeptimo anno & ſeminabatur, ſed non colligebatur a dominis,ſed totū pauperibus dimittebatur, & ſecundum hoc intelligitur quies terræ,quia non exercebatur pro utilitate temporali colētium. Omnes autē Hebræi,& Andreas ſuper locum iſtum dicunt; quod terra anno ſeptimo non colebatur nec ſeminabatur,et hoc magis cōcordat textui,quia ſtatim ſubditur:* Sex annis ſeres agrum tuum,&c. *ſubditur.*

3 Septimo autem,&c. *Si enim coleretur non eſſet requies terræ.vnde & ſubditur:* Agrum non ſeres,&c.

4 Quæ ſponte gignet humus non metes· *Illa ſunt quæ naſcunt in campis ex granis decidentib. tempore meſſis abſque alia cultura, & illa non debebant domini camporum appropriare ſibi.*

5 Et vuas primitiarum tuarum *Dicūt aliqui, quod loquitur hic de fructib uineæ ante quartum annum,qui erant immundi,ut habetur ſupra xix:cap.ſed non eſt verum, imo de fructibus anni ſeptimi loquitur, qui abſque cultura naſcebantur. vnde præmittitur.* Anno 6. agrum non ſeres,& vi.t.non putabis. *& de vtriſque fructib. ſubditur.*

6 Sed erunt uobis in cibum. *quia inde viuebant communiter domini & ſerui,pauperes & peregrini,etiam beſtiæ,non ſolum domeſticæ,ſed etiam ſyluestres. vnde ſubditur.*

7 Iumentis tuis,&c. *In Hebræo habetur:* Iumētis tuis & beſtiis. *& per beſtias hic intelliguntur animalia ſylueſtria ſecundū Hebræos.*

8 Numerabis quoque. *hic conſequenter agitur de ſolennitate anni quinquageſimi,de quo duplex eſt opinio, tam apud Hebræos quā apud Latinos,eo enim quod dicitur hic:* Numerabis quoque tibi ſeptē hebdomadas,&c. *dicunt aliqui,quod annus iubileus erat vltimus annus huius anni ſ.xlix.dicebatur tamē quinquageſimus reſpectu præcedentis iubilei incluſiue & ſecundum hoc annus iubileus erat idem cum anno ſeptimo remiſſionis hebdomadæ vltimæ annorum prædictorum. Alij autem dicunt,quod annus iubileus erat annus immediate ſequens annos xlix.prædictos,& ſic erat quinquageſimus a præcedenti iubileo excluſiue. Et ſecundum hoc annus iubileus erat immediate ſequens annum ſeptimum vltimæ hebdomadæ, & tunc erant duo anni ſibi ſuccedentes immediate in quibus terra quieſcebat, ita quod non colebatur nec ſeminabatur,& vtrique opinioni poteſt litera de facili applicari.*

Annus quinquageſim⁹

✲ 1 Et

MORALITER.

✲ 1 *Locutusq; eſt dominus ad Moyſen,&c.* Hic agitur de ſeptimo anno,in quo quies erit terræ cum dicitur.

3 *Septimo autem anno,&c.* Per annum vero ſeptimū poteſt intelligi ſeptenarius virtutū,quib.quieſcit terra. i.homo de terra formatus,vt habetur Gen.1.qa p quatuor virtutes cardinales habet homo quietem in ſeipſo. Nam per temperantiā & fortitudinē quieſcunt vires cōcupiſcibilis & iraſcibilis a paſſionib.inordinatis. Per prudentiam aūt & iuſtitiā quieſcunt intellectus & voluntas a motib.& actib.indebitis. Per tres virtutes theologicas.ſ.fidem,ſpē,& charitatem quieſcit homo in Deo quiete,quæ datur per gratiam in vita præſenti.

8 *Numerabis quoque.* Hic agitur de quinquageſimo anno q erat annus requietionis generalis,p quē figurata fuit requies patriæ cæleſtis,propter q annus ille dicebantur iubileus, ad ſignificandum cōtinuam cæleſtium iubilationem,Pſal.83.a.

a *Menſe ſeptimo*. Quia quaſi ſeptimo menſe ætatis mundi Xps venit, primus menſis qui in paradiſo fuit, ſecundus uſque ad diluuiũ, tertius uſq; ad Abrahã, quartus uſque quo deſcenſum eſt in Aegyptum, quintus uſq; ad tranſmigrationem, ſextus uſq; ad aduentum Chriſti, ſeptimus ipſe aduentus.

Septem ætates.

b *Sanctificabisq; an.* Quaſi in ſanctimonia expectetur & cogitetur, pacẽ enim debemus ſequi & ſanctimoniam, ſine qua nemo videbit Deũ.

Heb. 12 d.

c *Vniſquiſque*. Patriarcharũ & prophetarũ, eſt quædã familia hoſpitalitatis, cui p̃eſt Abrahã. Eſt & alia caſtitatis, cui præeſt Ioſeph. Eſt & alia mãſuetudinis, cui pręeſt Moyſes.

Gen. 18. a. Gen. 39 d. Num. 12. d

B ✠ PROCOPIVS. Quia plurimæ manſiões ſunt apud Deũ, & vnuſquiſq; ſuam ſortietur. Quæ uero non fuerint iure reſtituta, videlicet, propinquo nõ redimẽte bona, vbi uſumfructum aliquandiu habuerit emptor, tandẽ anno remiſſiõis gratis ſeu munus Dei, reddit priſtinis poſſeſſorib. bona illa.

d *Quando vendes, &c.* Quiſque vendere poteſt vel emere. Vnde Paulus: *Omnia veſtra ſumus ſicut & vos noſtra*. Hoc ſecundũ literã moraliter informat, ut in contractib. p̃ximis cõpatiamur ne quis nimiũ moleſtis de pauperum neceſſitatibus negotietur, ne ſtudeat poſſeſſiones aliorũ acquirere, ſed indigẽtib. cõmodare, & cõmodata paulatim de fructibus agrorũ reciperè.

2. Cor. 5. d.

e *Iuxta nume*. ISIC. i. ſecundum virtutem cuiuſque. Anni enĩ C ætatem ſignificant, in qua manifeſtatur quid poſſit quiſque ſecundum corpus.

f *Quanto plures*. IDEM. i. ſi poteſt multũ operari, multũ fructũ exigere, ſi multum non põt, parum rependet, feret enim hic trigeſimum, ille ſexageſimum, ille centeſimum fructum. Mat.

g *Facite præce*. Ne quis audita moderatione vẽdendi, & emẽdi ſegnior fieret, & conD deſcenſio ipſa noceret, caute adiũgit: *Facite præcepta, &c.* Neminem ſiquidẽ vult vacare ſed ſecũdum virtutẽ fructificare. Virtutem quoq; conſcientia cuiuſq; examinat.

h *Et iudi. &c.* IDEM. Nõ corrũpentes intentionem vel operationẽ eorum, velut ſi quis eleemoſynã tribuit non alij noceat vt alii proſit, præceptũ enim quod eleemoſynam fieri iuſſit, iuſtam eſſe voluit.

i *Quod ſi dixe. &c.* IDEM. quia per duos annos terram vacare E præceperat, ne conturbarentur tãquam ſolliciti quid comederent, aut quid biberent, ait: *Dabo benedictionem meam, &c.* Et notandum, quia cũ Chriſtus dicat: *Nolite cogitare de craſtino*. lex iubet ne cogitent de tribus annis. Mat.

k *Dabo benediction.* IDEM. Chriſtum. Vnde; *benediximus vobis in nomine domini*, id eſt, Chriſto, qui eſt nomen patris. Qui patrem nobis nominauit, & manifeſtauit, hic in ſexto anno venit, id eſt, in perfectione quã ſignificat ſenarius, & vt hominem reformaret quẽ formauerat die ſexto quod ibi ſextus dies, F hic ſextus annus dicitur, quia inter formationem noſtram & reformationem multa tempora defluxerunt.

ſeptem: * quę ſimul faciunt quadraginta nouem, & clanges 1

a Præfectionem ſignificat, quia denarius perfectus eſt. b Quia bonitate & clementia genus humanum perfecte a corruptione liberatur. Quia omnes a corruptione liberabuntur. Quib. in Adam dictum eſt: Terra es & in terram ibis. Gen. 3. d. ſecundum aliam literam.

a buccina menſe ſeptimo, decima die menſis, † propiciationis

b tẽpore in vniuerſa terra veſtra: Sanctificabisq; annum quin- 2

a Omnium peccatorum, omnium laborum. b Quia generalis reſurrectio.

quageſimũ, & vocabis † remiſſionem cunctis habitatoribus 3

Vel tuæ. Initiatus vel remiſſiuus.

terræ veſtrę: ipſe eſt enim iubileus: Reuertetur homo ad poſ- 4

l.xx. patriam, paradiſum: ſcil. qui vera patria eſt.

c ſeſſionem ſuam, & vnuſquiſque redibit ad familiã priſtinam,

quia iubileus eſt quinquageſimus annus. Non ſeretis neque

Vt ſupra. Quia tempus fruendi, non operandi.

metetis, ſponte in agro naſcentia, & † primitias vindemiæ

a Reponendo in vſum proprium.

non colligetis ob ſanctificationem iubilei, ſed † ſtatim obla-

a Quia reddet vnicuique iuxta opera ſua. b A deo venimus ad quem redeundum eſt. c Patriam cæleſtem, ſingulorum remunerationem. In domo patris mei manſiones multę ſunt. Ioan. 14. a.

ta comedetis. Anno iubilei redient omnes ad poſſeſſiones

a Docendo. b Aliquam doctrinam bonam. c Eccleſiaſtico. d Diſcernendo.

d ſuas. Quando vendes quippiam † ciui tuo, vel emes ab eo, ne 5

a Supra virtutem doctrinam ingerendo, onera importabilia imponendo.

e contriſtes fratrem tuum, ſed iuxta numerũ annorum iubilei

a Secundum hoc quod fructificare poteſt diſcipulus.

f emes ab eo, & iuxta ſupputationẽ frugum vendet tibi. Quanto plures anni remanſerint poſt iubileum, tanto creſcit & pretium. Et quanto minus temporis numeraueris, tanto † minoris emptio conſtabit. Tempus. n. frugum vendet tibi. Nolite†

a Graue onus imponendo. b Qui dicit: Tollite iugum meum ſuper vos, quia ſuaue eſt, & onus meum leue.

affligere contribules veſtros, ſed timeat vnuſquiſque Deum

a Qui dixit: Non omnes capiunt verbum iſtud: qui poteſt capere capiat.

g ſuum, quia ego dominus Deus veſter. Facite præcepta mea,

a In memoria. Opere.

h & iudicia cuſtodite, & implete ea, vt habitare poſſitis in ter-

a Id eſt, diuina lege ſpiritualis ſcripturæ & bona conuerſatione, quam Deus poſſidere & colere præcepit. b Vitam æternam.

ra abſq; vllo pauore, & gignat vobis humus fructus ſuos, qui

a Satiabor cum apparuerit gloria tua: Pſal. 16. a. b Vel diaboli, vel cuiuslibet perſecutoris.

bus veſcamini vſque ad ſaturitatem, nullius impetum formi-

a In cuiuſque conſummatione.

i dantes. Quod ſi dixeritis, quid comedemus anno ſeptimo, ſi 6

k non ſeuerimus neq; collegeremus fruges noſtras: dabo bene

Marginalia (right): † expiationis. † ſe tiões vide † agi ctum. † pre. Mat † minimi emp † dec prox. Mor.

✠ RA-

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et clanges buccina. *Dicunt aliqui, quod iſte clangor fiebat mẽſe ſeptimo anni præcedentis iubileum, Sicut homines ante natiuitatem domini præclamant feſtum, clamando, natale, natale. Alij autem dicunt quod iſte clangor fiebat ſeptimo menſe anni iubilei, & hoc videtur verius. unde & uocatur iubileus ab ipſo clangore ſecundum quod dicit Ra. Sa. & rationabiliter. vbi enim dicimus iubileum, in Hebræo, habetur* יובל *iobel; quod ſignificat cornu vel buccina. unde* Exod. xix. b. *ubi dicitur:* Cum autẽ cępit clangere buccina. *In Hebręo habet* יבל *iobel.*

2 Sanctificabiſque. *id eſt applicabis ad diuinum cultum.*

3 Et vocabis. *quia tunc remittebantur ſeruitutes & debita, & etiã exules permittebantur redire ad terram ſuam. vnde ſequitur.*

4 Reuertetur. *Cætera patent ex prædictis.*

5 Quando ven. *Hæc eſt pars incidentalis, in qua ponuntur duo incidentia ex prædictis, eo enim ꝙ dictum eſt immediate, ꝙ in anno iubileo omnes redibant ad poſſeſſiones ſuas, ſequitur quod poſſeſſiones non poterant vendi, niſi uſque ad iubileum, & ideo neceſſarium fuit determinare modum uenditionis. Item quia dictum eſt ſupra, quod ſeptimo anno non poterat ſeminari nec meti, oportebat determinare de modo prouiſionis, & ideo primo traditur modus venditionis in generali, ſecundò modus prouiſionis anni ſeptimi & octaui, ibi:* Quod ſi dixeritis. *tertio reuertitur ad modum venditionis in ſpeciali, ibi.* Terra quoque. *Circa primum ſciendum, quod ex quo non poterant uendi poſſeſſiones niſi vſq; ad annum iubileum, ad hoc quod eſſet iuſta uenditio, oportebat habere reſpectum ad terminum iubilei, ut quanto plures eſſent anni uſq; ad iubileum, tanto plus venderentur, & quanto paucìores tanto minus. patet litera.*

6 Quod ſi dixeritis, &c. *Hic conſequenter agitur de modo prouiſionis, quia dominus qui eſt uerax & potens ad implendum dicit quod anno ſexto terra proferet fructus in tanta abundantia, quod etiam ſufficerent ad ſuſtentationem hominum vſq; ad tempus quo noui fructus haberent de ſeminatis octauo anno, & patet litera.*

✠ 1 Terra

MORALITER.

✠ *Beati qui habitant in domo tua domine, in ſecula ſeculorum laudabunt te.* Item in anno iubileo ſinguli redibant ad poſſeſſiones ſuas, in ſignum quod in patria, cęleſti ſinguli electi accedũt ad manſiones ſibi debitas ſecundum gradus variorum meritorum, propter quod dicit ſaluator Ioannis 14. a. *In domo patris mei manſiones mul. ſunt, ſi quominus dixiſſem vobis, vade parare uobis locum.*

✠ Si

RADVL. Hæc eſt benedictio, quia benediciturominis qui timet dominum: In ſexto namq; anno, qui ſextam mundi, ętatem agimus, laboramus, labor noſter ſi ſecundũ Deum eſt, ſeminis locum tenet. Vnde ſcribitur: *Quæ ſeminauerit homo hæc & metet*,

mo in aliquo delicto, vos qui ſpirituales eſtis, huiuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis, alter alterius onera portate, &c. & ſic liberare fratrẽ poſſumus a paupertate & redimere poſſeſſionẽ eius, vt quodam modo communis ſit.

d *Vſq; ad annum.* Annus, quia omnes horas in ſe habet & dies & mẽſes, & circuitus omnes, pfectionẽ ſignificat. Peccatũ aũt pfectũ & diuturnum non niſi pfecta pęnitẽtia emẽdatur, ĩ qua ieiunium, oratio, cilicium, eleemoſyna, & lachrymæ peragũtur, per hæc enim plena remiſſio acquiritur.

a *Terra quoq;*. AVGVTSTINVS. Alii codices habẽt; *Terra non uenũdabitur in profenationem*, ne quis .ſ. terrã quã accepit a Deo audeat vẽdere profanis, qui in ea impietatẽ exerceãt, & deos alienos colant. Alii in cõfirmatione, id eſt, non ita cõfirmetur vẽditio vt ĩ tẽpore remiſſionis nõ recipiat eam vẽditor, qa mea eſt, &c. Ideo ſecundũ pceptum meum quiſquis habet, vti dẽt.

b *Si attenuatus.* ISI. Quæ ſit noſtra ſubſtãtia quomodo eã alienam, quomodo eã recipimus p ordinẽ docet. Habet quiſq; poſſeſſionẽ bonã, conuerſationem ſanctã, alius virginitatẽ hẽt, alius continẽtia poller, hic prę eminet ſacerdotio, ille pauperũ patrocinio, quiſq; ſecundũ virtutem habet poſſeſſionẽ, ſed p deſidiã cogitationes noſtrę, & infirmiãt, & a ppria poſſeſſione ex parte cadim⁹, docet quomodo reſtituat.

a ¶ Quo reformatus eſt homo. ¶ Ideo ¶ Quibus in æterna beatitudine nutriamur, qui hic Chriſto viuante virtutum & operum ſemina iecimus.
dictionem mea vobis anno ſexto, & faciet fructus trium anno
rum, ſeretisq; anno octauo, & comederis fruges veteres vſq; ad
a nonum annum: donec noua naſcãtur, edetis vetera. Terra quo 1
a ¶ Non veſtra, qui aduenæ eſtis. b ¶ Naſcendo.
que non vendetur in perpetuũ, quia mea eſt, & vos aduenę &
a ¶ Viuendo, qui cogimini migrare moriendo. b ¶ Qui cælum & terram impleo. Iere. 23. c.
coloni mei eſtis. Vnde cuncta regio poſſeſſionis veſtræ ſub re
a ¶ Perditis diuitijs ſpiritualibus. b ¶ Fidelis.
d demptionis conditione vendetur. Si attenuatus frater tuus ven- †
a ¶ Diabolo. b ¶ Cogitationem peccati ſuſcipiens. ¶ Conuerſationem. c Cognatione fidei.
diderit poſſeſſiunculam ſuã, & voluerit propinquus eius, poteſt †
c redimere quod ille vendiderat. Sin autem non habuerit proxi-
a ¶ Qui ſibi compatiatur. b ¶ Satisfactionis.
mũm, & ipſe pretium ad redimendũ potuerit inuenire, compu
a ¶ Bonæ conuerſationis. b ¶ Peccauit. c ¶ Satisfactionis & correctionis.
tabuntur fructus ex eo tẽpore, quo vendidit, & quod reliquum
a Opponet. b Diabolo. c Satisfactione reddita.
eſt, reddet emptori, ſicq; recipiet poſſeſſionẽ ſuam. Quod ſi nõ
a ¶ Operatio. b Per ſe vel per proximum. Vt prauam cogitationem ad actum ducat. c Diabolus.
inuenerit manus eius, vt reddat pretium, habebit emptor quod
a ¶ Praua ſuggerendo.
d emerat vſque ad annũ iubileũ, in ipſo enim omnis venditio re-
¶ Sinagoga venditur ab his quibus inhabitanda dabatur.
e dibit ad dñm, & ad poſſeſſorem priſtinum. Qui vendiderit do- 2
a ¶ Legis & prophetiæ. b ¶ Ieruſalem.
f mum intra muros vrbis, habebit licentiam redimendi, donec
a Id eſt in vno tantum anno in quo Chriſtus omnibus remiſſionem dedit, & maxime Iudæis. Vnde: prædicare annum placabilem domino. Eſa. 66. a.
¶ In aduentu Chriſti.
vnus annus impleatur. Si non redemerit, & anni circulus fue-
¶ Diabolus. ¶ Demones.
rit euolutus, emptor poſſidebit eam & poſteri eius in perpe-
a Lxx. remiſſione, quam rogauit eis Chriſtus dicens: Pater ignoſce illis, quia neſciunt quid faciunt. Luc. 23. c.
tuum, & redimi non poterit etiam in iubileo. Sin autem in

e *Qui uendiderit domum.* IDEM. Non exprimitur vẽditor, nec pximus nec propinquus dicitur. Non enim vnus eſt, ſed totus populus, nec de cognatione Iudæorum, ſed Sodomę & Gomorræ.

f *Qui vendiderit domum, &c.* In ſuperiori capitulo ſpiritualẽ cuiuſq; conuerſationem expoſuit, hic generaliter de ſynagoga vel eccleſia tractare intendit, quia eccleſia gentium libertatẽ accipit, ſynagoga in perpetuum ſeruit, exceptis Leuit. id eſt Apoſtolis, & qui adhærent eis.

ORIG. Qui vendiderit domum & cætera. De Iacob ſcriptũ eſt, *Homo ſimplex & habitans domũ.* Et de obſtetricibus Iudæorum, quia timebant obſtetrices Deũ, fecit eis domos. Timor ergo obſtetricib. cauſa fuit domorum. Iacob vero ſimplicitas & innocẽtia domum inhabitare, fecit vel dedit. Hæc eſt dom⁹ non manufacta in cælis, q̃ nemo ędificare poteſt, niſi cum timore dñi, nemo habitare, niſi in ſimplicitate mentis & puritate cordis, licet ſæpe qui bene agendo & bene viuendo & recte credendo hãc domum cõſtruxit, incurrit peccatum al. cuius debiti, & hanc a crudeliſſimo fęneratore & cogit venũdare, & labores ſuos in alios

Homil. 15. in Leuit. Gen. 25. d. Exod. 1. d. Heb. 9. c.

✻ PROC. Iure redemptionis gaudent illi, qui ſua iuſtitia & familiaritate, q̃ ipſis eſt cũ peccatore, poſſunt illius diſſoluere debita, quemadmodum illi qui apportabant ad Chriſtum paralyticum, propter fidem ſuam impetrarunt infirmo ſanitatem. Nihil dicitur de Leuitis in ſeruitutem rapiendis, el a propinquis in libertatem vendicandis. Non. n licet vt illi qui reliquis libertatem procurãt, in ſeruitutem detrahantur, & deinde ab aliis redimantur.

c *Poteſt redimere.* ISI c. Secundum illud: *Si præoccupatus fuerit homo*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Terra quoq; *Hic reuertitur ad modum venditionis in ſpeciali & primo agitur de venditione agrorum, ſecundo domorũ, ibi:* Qui vendiderit domum, &c. *tertio perſonarum, ibi:* Si paupertate cõpulſus. *Circa primũ determinatur, quod vendens poſſeſſionem ſuam ex paupertate, poterat redimere ſi veniret ad pinguiorem fortunam, & ſimiliter propinquus eius, & ſi emptor leuaſſet aliquos fructus, valar de pretio debebat defalcari, & reſiduum reddi emptori. terra enim promiſſionis erat ipſius Dei immediate. Iudæi autem ibi habitantes non erant, niſi ſicut coloni. Et ideo dominus noluit eam aliter vendi ſeu alienari, & patet litera.*

2 Qui uendiderit domum. H*ic agitur in ſpeciali de venditione domorum, vbi determinatur, quod domus quæ erat intra ciuitates vel villas muratas, ſi venderentur poterant redimi infra annum venditionis, aliter non poterant redimi de cætero, etiam in anno iubileo. Domus autem quæ erant in villis non muratis ſemper poterant redimi vſque ad iubileum, defalcatione tamen facta de precio quantum valuerant emptori. Ratio autem huius diuerſitatis erat, vt ciuitates & ville muratæ remanerent magis populatæ, & ideo ſtatutum fuit, ut domus illorum uẽditę non poſſent redimi niſi primo anno, ut per hoc homines eſſent minus proni ad uendendum. Excipitur tamen ab hoc domus Leuitarũ, quę erãt in urbibus muratis, quę uenditę ab eis poterant ſemper redimi modo ſupradicto. Cuius ratio aſſignatur in litera quia Leuitę non habebant partem in agris, ſicut alię tribũ, & ideo domus eorum quæ erant in urbibus, reputabantur eis quaſi pro hęreditate agrorum, & ideo ſimili modo redimi poterant, & patet litera.*

✻ 1 Subur

MORALITER.

✻ † *Si attenuatus frater tuus.* Per fratrem attenuatum ſignificat Chriſtianus animi virtute deſtitutus, q vendit poſſeſſiunculã ſuam, id eſt animam ſuam diabolo per mortalem culpã.

† *Propinquus eius poteſt redimere.* Per propinquum iſtum intelligitur pdicator vel homo quicunq; bonus, q per bonam exhortationem ſuã vel cõſilium reducit eum ad gratię ſtatum.

2 *Qui uendiderit domum, &c.* Per vrbem eccleſia deſignatur, de qua dicitur Eſai. xxvj. a. *Vrbs fortitudinis noſtrę Sion, ſaluator ponetur in ea murus & antemurale.* Domus autem intra urbem iſtã ſignificat ordinẽ vel beneficium eccleſiaſticum. Ille igitur domũ intra vrbem vendit, qui pro beneficio vel ordine eccleſiaſtico cõtequi pecuniã intendit, ſed dicta domus infra annum poterat redimi. Per qđ ſignificatur, quod ſi talis intentio corrupta manet intra annum, per pœnitentiã poſſit deleri, ſi vero tranſierit annum per factum exterius, pœna q̃ taxatur in iure per pœnitentiã non remouetur. Cætera huius capituli moralia ſunt, vel myſticatio parum valet, propter quod pertranſeo.

alios trãſfundere, ſed clamẽtia legislatoris occurrit, vt inf. cer-
A tum tẽpus redimi poſſit, ſi tamẽ manus eius inuenerit pretiũ
Eſa. 61.a. pęnitentię.ſ. lachrymis cõgregatum, & manib.i. laborib. bo-
n.s operis inuẽtũ. Anus autẽ eſt quo venit dominus *mittere cõ*
fractos in remiſſionẽ, & pęnitentib. dare ſalutẽ. Domus autẽ quę in
cælo eſt, in ciuitate murata eſt. Murus cę-
li firmamẽtũ eſt, hãc
poſſunt habere pau-
fredimi poterit. ci, qui ſcilicet cõuer-
ſationẽ habent in cæ-
Phil 3.d. 1.Cor. 3.b lis. Quibus dicitur
Dei ædificatio eſtis.
†& qui redemerit ab Leuitis domus & vrbis poſſeſſionis. ſuę. Alii habẽt domos in
vicis, quibus non eſt
murus, ſed adiacet a-
ger fęcundus, illi for-
taſſe qui ſibi præpa-
rant habitaculum in
terra viuẽtiũ, de qui-
bus dicitur: *Beati mi-*
Matt. 5. a. *tes, quoniam ipſi poſſidebunt terram.* Iſtas do-
†declinauerit manus eius tecum. mos ſi forte lapſ⁹ ac-
ciderit, ipſi ea facultas
recuperandi. Si ẽĩ
nos aliqua culpa ino-
rtalis inuenerit non in
† 4.q.3.c. putant. crimine mortali, nõ
in blaſphemia fidei, q.
muro eccleſiaſtici &
Apoſtolici dogmatis
B cincta eſt, ſed vel ĩ ſer-
monis vel in morum
vitio cõſiſtat, hoc eſt
enim vendidiſſe do-
mũ quæ in agro eſt,
vel in vico, cui murus
nõ eſt, hæc ergo cul-
pa, hæc venditio ſem-
per reparari poteſt, nec
interdicitur de huiuſ-
modi pœnitẽtiã ali-
quãdo agere, ſed de
grauioribus criminibus, quod eſt in infi-
delitate, impœniten-
tem perſeuerare vſq;
in finem ĩ iniquitate
perdurare, in grauio-
rib. enim criminibus ſemel tãtum conceditur pœnitentiæ lo-
cus, cõmunia quæ frequenter incurrimus, ſemper pœniten-
tiam recipiunt, & ſemper redimuntur.

a *Agrorum &c.* Isic. Quia Euangelio proximi ſunt, non legi. Ideo ſemper poſſunt redimi, & ex quo Chriſtus uenit vſque ad ſecundum aduentum per partes redimuntur.

Matt. 13. f LXX. Ad agrũ terra æſtimabũtur, de quo ſ. dicitur: *Simile eſt regnum cælorum the. abſcon. in agro.* i. Euangelio, in quo theſaurus eſt myſterium Chriſti ſ.

b *Aedes Leu.* ORI. Si ſacerdotalis fuerit domus vel Leuitica,
Homil. 15 in Leuit. vbicunque fuerit ſiue in ciuitate, ſiue in agro, ſemper habet
redemptionem. Sacerdos mens conſecrata Deo dicitur, &
vocat Leuita, quia ſemper aſſiſtit Deo & voluntati eius mini-
C ſtrat. Perfectus ergo virtute & opere in fide & actib. ſacerdos
& Leuita eſt accipiẽdus, huic ſi contigit domũ cæleſtẽ vende-
2.Re. 12. a. re, ſicut Dauid qui aſpexit vxorẽ Vrię, ſtatim redemit dicens,
peccaui. Si etiã ſcripturas diuinas legimus, et ſanctorum patrũ
1 Cor 10.b in his delicta aliquãdo recẽſemus, ſi ſecũdum Apoſtolũ dici-
mus: *Quia hæc omnia in figura contingebant illis, & ſcripta ſunt ad correptionẽm noſtram.* hoc modo ſemper bonus eorũ redimit,
quia pro culpis eorum a doctorib. ſatisfactio redditur, oſten-
dentib. ſemper ex diuinis ſcripturis hęc formas fuiſſe & ima- D
gines ſuturorũ, non quibus delicta ſanctorum arguerentur,
ſed quib. peccatores in ſocietatem ſanctorum venturi oſten-
derent. Ita ergo poſſeſſio ſacerdotalis nũquã a ſacerdote ſepa-
ratur, & etiã ſi aliquando diſtracta fuerit ſemper redimitur,
quia charitas omnia
patitur, omnia ſpe-
rat, nunquam chari-
tas cadit, põt autem
diſtrahi.i. in peccatũ
incidere, quia poteſt
aliquis ſuperædifica-
re ligna, fœnum, ſti- 1.Co.3.
pulam, quæ ſunt o- 1.Co.3.
pera peccati, qui hęc
ædificat, diabolo do-
mum vẽdit, qui dat
pretium peccati, ſa-
tisfactionem ſ. deſi-
derii.

c *Suburbana.* ISICH.
Alii agri.i. conuer-
ſationes virtutum,
& doctrinæ. Hæ ſe-
paratæ ſunt a ciuita-
tibus eorum quę per
ipſos conſiſtunt, &
ſaluantur, & non vẽ-
duntur, quia gratis
accipiuntur, gratis
dantur.

d *Si attenuatus.*
IDEM. Mitare legiſ- E
latoris ſapientiam et
pietatem, in humili-
bus enĩ ſublimia ex-
ponit, ſecũdum lite-
ram vero dat regulã
pietatis.

✲ PROCO. Ex his
verbis patefit, fęnus
& vſuram ex impie-
tate oriri & omnem
pellere humanitatẽ.
Non autem impera-
uit Deus, vt illam
beneficiẽtiam in ex-
teras exercerent gen-
tes. Voluit enim ut
Iudęi exteris gentib.
eſſent infeſti, nulloque cõmercio his ſociarentur, quia coiũ
conuictu Iudæorum religio plurimum labefactari poſſet.
Nunc vero humanitas oſtendenda eſt erga omnes. Nam om-
nes ad ſalutem vocantur. Maiorem igitur flagitat gratiæ tem-
pus virtutem.

e *Qui edu.* Quaſi d. ſicut de domino Aegyptiorum vos libera-
ui, & abiectis peccatorib. in terram Chananæorum iam man-
datã induxi, ita nolo vos ſub domino peccatorũ teneri, neq;
peccatorũ ſocietatẽ amplecti, ſed cum pęnitere voluerint, &
cohabitatione & facultatis largitione ſuſtentetis.

f *Si paupertate.* Multa pietate litera plena eſt, ſed ſpiritualis in-
tellectus plenior.

g *Sed quaſi mercenarius.* Vterq; ſubditus eſt, ſed tamen hic li-
ber eſt, ſic qui per vos conuerſus eſt, ſubiectus quidẽ eſt, ſed
dignitate gratiæ diuinæ frater eſt.

✲ RADVL. Videtur hæc ſanctio contraria ei quod in Exo-
do ſcribitur: *Si emeris ſeruum Hebræum ſex annis ſeruiet tibi, & ſeptimo egredietur liber.* Hic autem dicitur quod vſque ad iubi-
leum permanebit emptus apud dominum ſuum. Videtur er-
go quod eundem ſeptimum ibi, quem hic iubileũ nominaue-
rit. Et ipſe nãq; iubileus in ſeptima ſeptimana ſeptimus eſt.
a Nec

a ¶ Quia ſine lege: vnde pagani dicuntur. b ¶ Gentilis eccleſia. c ¶ Patriarchas, prophetas, legem.

a villa fuerit domus quę muros non habet, agrorum iure ven-

¶ Remiſſione crucis.

detur. † Si ante redempta non fuerit, in iubileo reuertetur ad

a ¶ Quotquot eis ſociantur. b ¶ Apoſtolorum qui hęreditatem non poſſident in terra.

b dominum ſuum. Ædes Leuitarum, quæ in vrbibus ſunt, ſem-
per poſſunt redimi. † Si redemptę non fuerint, in iubileo re-

a ¶ Omnes familię Apoſtolis adhęrentes eorum erant poſſeſſiones.

uertentur ad dominos, quia domus vrbium Leuiticarum pro

¶ Apoſtolorum.

c poſſeſſionibus ſunt inter filios Iſrael. Suburbana autem eorum 1
d non væneant, quia poſſeſſio ſempiterna eſt. Si attenuatus 2

a ¶ Dignitate, conuerſatione. ¶ Operatione virtutum.

fuerit frater tuus, & † infirmus manu, & ſuſceperis eum quaſi

a ¶ Qui nunc ad fidem venit. b ¶ Qui adhuc errat huc & illuc. c ¶ Pane verbi Dei. d ¶ Ne moriatur a Deo alienus. ¶ Id eſt ne abundantius virtutum operationem exigas.

aduenam & peregrinum, & vixerit tecum, ne accipias vſu-
ras ab eo, nec amplius quam dediſti. Time Deum tuum, vt

a ¶ Ne nimis opprimas eum angarijs. ¶ Quaſi imitare Paulum dicentem: Factus ſum infirmis infirmus, 1.Cor.9.d.

viuere poſſit frater tuus apud te. † Pecuniam tuam non dabis

a ¶ Cuius iugum ſuaue, qui hominem nolo peccare, nec ſupra vires alicuius exigere.

ei ad vſurã, & frugum ſuperabundantiam non exiges. Ego do-
e minus Deus veſter, qui eduxi vos de terra Ægypti, vt darem

a ¶ Virtutis attenuatione.

f vobis terram Chanaan, & eſſem Deus veſter. Si paupertate 3

a ¶ Pretio doctrinæ & correctionis. ¶ Conuertendum & corripiendum ſe tibi tradiderit. ¶ Fidelis æqualis vocatione & conuerſatione. b ¶ Nimia crudelitate affligens.

compulſus vendiderit ſe tibi frater tuus, non eum opprimes

a ¶ Id eſt non ſubditur tibi tanquam ſeruus, ſed libertate qua Chriſtus nos liberauit. b ¶ non vere, quia cito domum & agrum recuperabit.

g ſeruitute famulorum, ſed quaſi mercenarius & colonus erit,
vſque ad annum iubileum operabitur apud te, & poſtea egre-

a ¶ Quia per perfectam pœnitentiam integre mundatus & perfectus poteſt operari apud ſe. b ¶ Virtutibus quas habebat antequam venderetur. c ¶ Sanctorum.

dietur cum liberis ſuis, & reuertetur ad cognationem & ad

a ¶ Conuerſationis ſortem & gratiæ quam dedit eis verus pater Deus. b ¶ Quaſi ſemel facti ſunt ſerui mei, & a ſeruitute mundi & diaboli liberati, & ſi ad modicum lapſi ſunt, nolo tamen vt dignitatem perdant in perpetuum.

poſſeſſionem patrum ſuorum. Mei enim ſerui ſunt, & ego

a ¶ Quaſi empti ſunt pretio magno, nolo vt ſiant ſerui hominum;

eduxi eos de terra Ægypti. Non veniant conditione ſeruo-

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Suburbana autem eo. non veneant, *id eſt uendantur.*

2 Quia poſſeſſio ſempiterna eſt. *Suburbana enim proprie dicta erant quæ iam loca in circuitu ciuitatum, quæ erant communia, ut habetur Num. 35. vbi iſta materia tangitur plenius. & ideo dicitur hic poſſeſſio ſem paterna, quia communitas non moritur, ſed perſonæ ſingulares. & ideo nullus poterat aliquid uendere ibi, quia non habebant aliquid proprium.*

3 Si paupertate compulſus vendiderit ſe tibi frater tuos, nõ cum eum op. *Hic conſequenter agitur de venditione perſonarum, ubi determinatur, quod ſi aliquis Hebræus eſſet emptus in ſeruum, uel Hebræa in ancillam, deberet tractari amicabiliter, & non ſicut ſerui aliarum nationum, & in anno iubileo poterat talis egredi liber, & ſi annus ſeptimus remiſſionis ueniret ante annum iubileum poterat egredi ſimiliter, ut dictum fuit Exo. xxi. Erunt enim omnes Hebræi ſerui ipſius Dei immediate, eo quod redemerat eos de ſeruitute Aegypti, & ideo nolebat eos aliter uendi. Secus autem erat de ſeruis emptis aliarum nationum. & hoc eſt quod ſubditur.*

✲ 1 Seruus

a *Nec affli.&c.ſed.*quia in quo iudicas, iudicaberis, & eadem menſura qua menſi fueritis, remetietur vobis.

b *Seruus & ancilla.* ISICHIVS. Oſtendit quid diſtet inter eos quos ex infidelib. Deo ſaluamus, quoſq; iam fideles, & nobis ſimiles vocationis & conuerſationis dignitate pro tẽpore virtutibus attenuatos corrigimus, hi enim vſq; ad iubileum apud nos operantur, illi autem ſerui ſunt perpetui.

c *Qui ex his.* IDEM. Iudæorum cognati hæretici, qui eadem nobiſcum prædicant myſteria, quaſi ſint in terra noſtra, ſed non recte & perfecte credunt.

d *Hos habebitis.* IDEM. Quos de gentibus aut de Iudæis aut de hæreticis conuertimus; quaſi ſeruos & ancillas in perpetuum acquirimus, quia pro eis doctrinæ pecuniam expendimus, & filiis noſtris id eſt diſcipulis docendos tradere poſſumus, ſicut Paulus Tito Cretenſes, Timotheo Epheſios docendos commiſit.

e *Fratres autem.* Quaſi non eadem dignitate apud vos erunt, quos de impiis cõuertiſtis, & quos lapſos reparatis.

Si inualuerit. IDEM. Id eſt ſi nouiter fidei veſtrę coniũctus, Gentilis vel Iudæus vel hæreticus virtutibus valuerit, vt poſſit arguere & exhortari.

Si inualuerit &c. ſecundum literam quantum diligat libertatẽ oſtendit. Ideo enim Iſraelitam alienis non permittit ſeruire, ſed præcipit redimi.

Qui voluerit. Turpe eſt hominem in fide ab infantia nutritũ, filium ſubire magiſterium, qui repẽte magiſtri facti ſunt, vnde Hier. Heri in foro, hodie in altari, heri ſocius hiſtrionum, hodie conſecrator virginum.

Patruus, &c. IDEM. Patrueles sũt, q̃ nos in fide genuerũt, fratres eorũ cõſimiles pdicatores, filii fratrũ diſcipuli cõſimiliũ.

i *Conſ.* IDEM. Qui remotior patruo vel patrueli, ſed propinquior affini. *Qui enim ſuorum & maximè domeſticorum curam non habet, fidem abnegauit.* 1. Tim. 5. a D

k *Aſſinis.* IDEM. In cognatione fidei incarnationis Chriſti, qui de carne eius & oſſibus ſumus.

¶ Quem conuertiſti.

a rum, nec affligas eum per potentiam, ſed metuito Deũ tuũ.

a ¶ Quem prædicatione acquiſiſti. b Gentilibus qui nondum credunt, ſpem tamen habent fidei & ſalutis.

1 b Seruus & ancilla ſint vobis de nationibus, quę in circumitu

a ¶ Iudæis qui nobiſcum legunt legem & prophetas, ſed non nobiſcum intelligunt.

2 c veſtro ſunt, & de aduenis qui peregrinatur apud vos, vel qui

d ex his nati fuerint in terra veſtra. Hos habebitis famulos, &

¶ Diſcipulos veſtros.

hæreditario iure tranſmittetis ad poſteros, & poſſidebitis in

a ¶ Id eſt nulla remiſſione dimittentur. b ¶ In fide veſtra nutritos.

e æternũ: fratres autem veſtros filios Iſrael ne opprimatis per

a ¶ Operatio fortitudo ſcilicet.

3 f potentiam. Si inualuerit apud vos manus aduenæ atque pe-

a ¶ Non habens exhortatorem vel conſiliatorem. b ¶ Qui olim in fide eruditus & tibi conuerſationis ſorte æquatus. c ¶ Pro verbo doctrinæ. d ¶ Conuerſationem ſuam dando.ſ.

regrini, & attenuatus frater tuus vendiderit ſe ei, aut cuiquã

a ¶ Diſcipulatu ſuo ſcilicet.

g de ſtirpe eius, poſt venditionem poteſt redimi. Qui voluerit

a ¶ Probatis fidelibus. b ¶ Doctrina data ne amplius eorum doctrinam quærat.

h ex fratribus ſuis, redimet eum, & patruus & patruelis & con

i ſanguineus & affinis. Sin autem & ipſe potuerit redimet ſe,

a ¶ Ex quo peccauit.

K ſupputatis duntaxat annis à tempore venditionis ſuæ vſque

l a ¶ Perfectam remiſſionem peccatorum. b ¶ Menſura peccati conſiderata, qui facit peccatum ſeruus eſt peccati.

m in annum iubileum, & pe[illegible] qua venditus fuerat; iuxta

n ¶ Diaboli q[illegible] venditum accuſat.

annorũ numerum, & ratione mercenarii ſupputata. Si plu-

a ¶ Id eſt ſi multæ virtutes & actiones correctio[illegible] que neceſſariæ ſunt.

res fuerint anni, qui remanent vſque ad iubileum: ſecundũ

a ¶ Si paucis ſcilicet virtutibus & correctionibus poteſt emendari.

hos reddet & pretium. Si pauci, ponet rationem cum eo iux

o ta annorum numerum, & reddet emptori quod reliquũ eſt

a ¶ Id eſt conſideratis ſcilicet peccatis quibus ſub peccato venundatus ſeruiuit. b ¶ Quaſi compatiendo quantocius ſuccurrere:

annorum, quibus ante ſeruiuit mercedibus imputatis: non

a ¶ Id eſt ſi æqualibus peccato virtutibus ſe ipſum redimere non poteſt.

affliget eũ violenter in conſpectu tuo. Quod ſi per hæc redi-

a ¶ Perfecta & diſtricta pœnitentia. b ¶ Operibus bonis, quæ ante peccatum habuit.

p mi non potuerit, anno iubileo egredietur cũ liberis ſuis. Mei

a ¶ Suſpirantes ad libertatem. b ¶ De mundo.

enim ſerui ſunt filii Iſrael quos eduxi de terra Ægypti.

l *Sin autem.* IDEM. Pro libertate noſtra & gloria † ſpiritusſanctus agit, & quemcunq; ſeruum peccati, virtutibus redimi præcipit. † ſpiritusſancti.

m *Et ipſe.* IDEM. Qui pauper factus eſt in peccato, cum prius virtute & doctrina diues eſſet, recte ſeipſum liberat dum exhortando, conſulendo ad virtutem reuocat.

n *Supputatis.* IDEM. id eſt tractando apud ſe qua virtute, qua correctione ſtudioſæ penitentię remiſſionem peccatorum poſſit apprehendere & præcedere. Sicut enim qui pecuniam reddit emptori, annum remiſſionis non expectat, ſic qui æquales ad delendũ peccatum exquirit virtutes, penitentiam anticipat. Sicut Zachęus qui multa abſtulerat ait. *Dimidium bonorum meorum do pauperibus, & ſi quid aliquẽ defraudaui, reddo quadruplum.* Ideo dominus ait illi, *Hodie ſalus huic domui facta eſt.* E Lucæ 19. b.

o *Reddet.* i. ſecundum ea quæ peccauit, oportet pretium reddere. Quod gula peccauit, ieiunium corrigat, qđ garrulitas admiſit, ſilentium deleat, & ſimiliter contrariis curantur contraria.

p *Mei enim ſerui ſunt, &c.* ✻ RADVLPHVS. Notandũ q̃ idcirco ſeruos nominet dominus, quos hominum ſeruos ante pdixerat, quia ſeruitutẽ illã quã hominib. exhibent, Deo offerunt in hoc ipſum (ſicut ait Apoſtolus) dño ſeruientes. *Pretio inquit, empti eſtis, nolite fieri ſerui hominum.* Licet enim hominib. ſeruiat quis, Dei tamen non hominum ſeruus eſt, ſi in ſeruitute quam hominib. impendit, Dei gratiam ſemper inquirit. Lib. 19. in Leuit. c. 6. 1. Cor. 7. F

Conſ. ☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Seruus, &c. *qui non ſunt conuerſi ad Iudaiſmum.*

2 Et de aduenis. *id eſt de conuerſis, ſicut patet Ioſue ix. Quod Gabaonitæ ſemper fuerunt ſerui multitudinis, licet eſſent conuerſi ad Iudaiſmum. Si autem aliquis Iudæus eſſet venditus in ſeruum alicui conuerſo ad Iudaiſmum, poterat redimi per ſeipſum, ſi pinguior fortuna ſibi occurreret, vel per propinquos ſuos, defalcatione tamen facta de pretio redemptionis, quantum eius ſeruitus valuerat emptori. & hoc eſt quod dicitur.*

3 Si inualuerit. Et *ſi prædictis modis non poterit redimi, egredietur liber cum liberis ſuis in anno iubileo. Cuius cauſa redditur cum dicitur:* Mei enim ſerui ſunt filii Iſrael, quos eduxi de terra Aegypti. *& ideo nolebat, quod poſſent vendi ſimpliciter & ad ſemper in ſeruitutem humanam.*

✻ NICO-

ADDITIO.

In c. 25. vbi dicitur in poſtil. Sciẽdum quod annus ſeptimus erat re. Quod autem in anno ſeptimo non remittantur debita, niſi tantum non potentibus ſoluere, non credo quod habet fundamentum in litera. Hebræi qui in iſtis locis literam exquiſite ſequuntur, hoc dicunt, ſed quod remiſſio debitorum de qua hic agitur, intelligitur generaliter tam de potentib. quam impotentib. Qualiter autem hoc ſit intelligendum, in proprio loco videndum eſt, ſcilicet Deut. 15. c.

REPLICA *correctorij contra Burg. Illud quod nota. c. 25. pertractabitur Deut. 15 infra.*

CAP. XXVI.

A a NOn facietis. Cultum idolorum tam viſibiliū quā inuiſibilium prohibet.

✲ PROCOPIVS. Prohibet hoc loco ne quis ſtatuas vel idola, quæ diuinis honorib. colat, fabricari inſtituat. Cæterum Iudæi hinc occaſione ſumpta, tollunt imaginum & idolorū cōpoſitionē, & artē qua conſtruuntur, fortaſſis moti hac ex cauſa, quod homines facile hinc labi poſſent in impietatem, inciperentque colere res inanimatas. Ponitur quidem terminus qui lapis eſt in agro vt prædia diſtinguat, non vt adoretur. Ad eum modum legimus leones effictos a Salomone quos collocauit ad ſellam regiam, ſic Cherubin formauit, ſic palmites pinxit in tēplo, & interim nemo reprehendit illa opera.

B

b *Sculp.* ISICH. In ædificiis domorum & poſſeſſionib. agrorū aliquam veſtri memoriam ſculpere cupientes.

c *Nec inſignem.* IDEM. Cumulū auri & argenti aut pretioſorū lapidum in quibus ſeducuntur auari, ſicut Gentiles in idolis.

✲ CALDEVS PARAPH. lapidem adorationis non dabitis in terra veſtra, vt adoretis ſuper eum. R. Salomo ſic exponit, Pauimentum non ſternatis lapide, vt ſuper ipſum adoretis.

Li. 19. c. 7. ✲ RADVLPHVS. Diuerſa idolorū genera demonſtrat. Tituli ſunt ſtatuæ in memoriam aliquorū hominū erigi ſolitę, ſicut 2. Reg. 18. de Abſalon ſcriptū eſt. Sicut ergo ſculptile non eſt adorandū propter ſe, tanquā ipſum Deus ſit, ſic nec homo mortuus in imagine aliqua colēdus eſt. Etſi.n. a Chriſtianis homo colit, Deus potius in illo venerat. Sed qm̄ etiam moles aliqua vel naturalis corporum pulchritudo, tunc temporis ab inſipientibus admirationi habita & pro Deo venerata eſt, ſicut nōnulli capita magnorum fluminum vel proceras arbores coluiſſe dicuntur, etiam hoc genus idololatriæ prohibetur, cum dicitur, *nec inſignem lapidem, &c.*

d *Cuſtodite.* ISICH. ab omni malo abſtinendo, & omni bono vacando, hoc eſt enim verum ſabbathum.

Benedictiones ſeruantium mandata. e *Si in præce.* Quid fieri, quid vitari deberet, prædixit. In fine quę obſeruantib. præmia, quę præuaricantibus ſupplicia debeantur, enumerat.

C f *Si in præ.* IDEM. Hæc ad literam ſtare non poſſunt. Multum enim in præceptis Dei ambulauerūt, & multa aduerſa paſſi ſunt. Illud magis attēdere oportet, qa cuſtodiētib. mādata, 30. bñdictiones lex in p̄lenchi ca. prædicit, quas diſtinctas in Lxx. editione interpretū reperies, quia dominus cum eſſet annorū 30. venit ad baptiſmū, vt in perfecta ætate donorum perfectionem oſtenderet. Ex tunc enim euangeliū prædicauit, in quo eſt omnis plenitudo vitæ & retributionis, quæ in hoc ca. ſignificantur. D L

CAP. XXVI.

¶ Qui illa egi & hęc pręcipio.
EGO dominus Deus veſter: Non facietis vo 1
¶ Auaritia eſt idolorum ſeruitus. Colo. 3. a
a bis idolum & ſculptile, nec titulos erigetis, 2
b nec inſignem lapidem ponetis in terra ve- 3
c a ¶ Non alius, non idola 4
ſtra, vt adoretis eum: Ego enim ſum domi- 5
¶ Non veſtra.
d nus Deus veſter. Cuſtodite ſabbatha mea, & pauete ad 6
a ¶ Sanctimoniæ perfectæ ſtudentes. b ¶ Sanctus habitans in ſanctis diſperdens qui templum Dei polluunt. c ¶ Quæ ſunt recta via. 7
e ſanctuarium meum: Ego dominus. Si in pręceptis meis am- 8
a ¶ Proficiendo. ¶ Ita. b ¶ Quibus iubetur decimas offerri & huiuſmodi. c ¶ In memoria. ¶ In tellexeritis. d Impleueritis.
f bulaueritis, & mandata mea cuſtodieritis, & feceritis ea, dabo 9
g a Verbi Dei. Vnde. Expectetur ſicut pluuia eloquium, ¶ Non quæ ſuper iuſtos & iniuſtos. b ¶ Cor. ¶ Corpus. c ¶ Caſtitatem, ſobrietatem abſtinentiam.
h vobis pluuias temporibus ſuis, & terra gignet germen ſuum, †
i

ORIGE. Si lex carnalis eſt, carnaliter obſeruata, carnales tribuit benedictiones. Si autem vt Paulo videtur, ſpiritualis eſt ſpiritualiter intellecta, ſpiritualem dat obſeruata benedictionem, aut non obſeruata maledictionem. vnde: *Qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali, &c.* Ideo autem ait, in omni benedictione, quia ſciebat multa implēda quæ mandantur in lege, & in vnoquoq; proprios agones in quib. benedictionem q vinceret mereretur. Iuſtus vero quiſq; & perfectus omni benedictione poteſt benedici ut capiat benedictiones Leuitici, & libri Numeri, & Gen. & Nóe ad Sē & Iaphet, benedictiōes Iſaac ad Iacob, & Iacob ad Ioſeph, & Ephraim & Manaſſem, & tandē ad 12. patriarchas. Ne.n. illis ſolis cōuenire viderent, ideo Apoſtolus ſpirituales nominauit, vt quicunq; in ſpiritu vel virtute, uel omniū uel alicuius iſtorum fuerit, poſſit benedictionis alicuius oīum particeps fieri, ſi ſimilem ſpiritum & virtutem habuit, ſicut *Ioannes venit in ſpiritu & virtute* Heliæ. H E

f *Mandata mea.* Quale eſt illud, *Qui ſabbathum non cuſtodit ab omni ſynagoga lapidetur,* & huiuſmodi.

g *Dabo vobis pluuias, &c.* Et dabo, & ſuperfluū eſt, conſuetudine locutionis noſtræ, ſed more ſcripturarum additum.

✲ REDVLPHVS. Pluuia iſta uiſibilis & bonis & malis cōmunis eſt. Sed eſt quædam pluuia quam ſoli nouerunt iuſti, de qua ſcriptum eſt: *pluuiam voluntariam ſegregabis Deus hæreditati tuæ.*

h *Temporibus.* ORIGENES Tempore opportuno, non ebrio, nō in aliis occupato, prudēter ergo conſiciat doctor cui miniſtret pluuiā & tritici menſurā, & cui dēt lac dare, nō det eſcā.

i *Terra gignet.* Lxx. Ligna cāpi dabunt fructum ſuum. i. motus animæ, qui altiores ſunt motibus terræ, id eſt carnis noſtræ, quorum fructus ſunt charitas, iuſtitia, manſuetudo & ſimilia.

☞ a *Pomis*

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXVI.

Diuiſio. 1 EGo dominus. *Poſtquam actum eſt de ſolennitatibus quæ pertinent ad cultum diuinum, hic conſequenter inducitur populus ad obſeruantiam earum, Et hoc quadrupliciter.* Primo per prohibitiones, *ſecundo per promiſſiones, ibi:* Ego dominus, ſi in præce. &c. *Tertio per comminationes, ibi:* Quod ſi non audieritis me. *Quarto per conſolationes, ibi:* Quod ſi & de his, *Circa primum prohibet idololatriam, vt inducatur populus ad obſeruantiam cultus diuini, cum dicitur.* Ego dñs Deus ueſter, *cui cultū latriæ debetis & nulli alteri.* Ideo ſubditur.

2 Non facietis. *ſcilicet opere fuſili. & ſic prohibet idolatriam in idolis metallicis.*

3 Et ſculptile: *ſcilicet per dolationem, & ſic prohibet idolatriam in ſtatuis ligneis.*

4 Nec titulos erigetis &c. *id eſt altaria pro idolatria.*

5 Nec inſi. *in quo prohibetur idolatria in imaginibus lapideis.*

6 Cuſtodite. *id eſt ſolennitates quę vocātur ſabbatha, quia in eis erat ceſſatio ab operibus ſeruilibus, ut patet ex ſupradictis.*

7 Et pauete ad ſanctuarium. *id eſt habete reuerentiam ad ipſum, et non ad idolatriæ locum.*

8 Ego dominus. *Hic conſequenter inducitur populus ad obſeruantiā prædictorum per promiſſiones bonorum ſi ea obſeruauerint, & primo promittitur eis vbertas terrę, cum dicitur.*

9 Dabo uobis pluuias temporibus ſuis. *id eſt competentibus ad fructificationem terræ naſcentium.*

3 Et ✲ 1 Apprehen-

MORALITER.

✲ 2 *Non facietis, &c.* Illa, quæ ponuntur in huius capituli principio ſuperius ſunt poſita uſque ibi.

8 *Si in præceptis meis ambulaueritis.* Vbi obſeruantib. Dei mandata promittuntur bona temporalia, ſub quibus intelliguntur bona ſpiritualia principaliter eſſe promiſſa. Cuius ratio eſt, qa Dei præmium principaliter intentū, non eſt minus bonum, ſed maius quam opus meritoriū. Nam finis melior eſt his q̄ ſunt ad finē, bonum autem temporale minus bonum eſt quā opus meritorium, propter quod ſub bonis temporalib. hic p̄miſſis intelliguntur bona ſpiritualia principaliter promiſſa cum dicitur.

9 *Dabo vobis pluuias,* id eſt doctrinas ſalutiferas. Deut. 32. b. *Concreſcat vt pluuia doctrina mea, fluat ut ros eloquium meum.*

† *Temporibus ſuis. Quia tempus eſt loquendi, & tempus docendi,* Eccleſ. 4 b.

† *Et terra gignet germen.* Per terram intelligitur corpus humanum, quod fuit de terra formatum, vt dicitur Gen. 1. b. igitur terra gignet germen ſuum, quando corpus humanum exercitatur per opus meritorium.

† *Et*

a *Pomis arbores.* ORIG. *Non poteſt arbor mala bonos fructus facere neque arbor bona fructus malos facere.* Arbor bona, iuſtitia, prudẽtia, pietas, ſapientia, & alię multę quib. conſitus eſt paradiſus. Super omnia eſt arbor vitæ, ſ. ſapientia, de qua dicitur: *Lignũ vitæ eſt his qui apprehenderunt eam.*

b *Apprehendet meſſium tri.* ORIG. Anima quę germinat ex verbo Dei cęleſti pluuia rigata, germen producit ad meſſẽ. Meſſis autem purganda eſt in arca, id eſt ſenſus in medio proferẽdus, & cũ cæteris doctorib. uel diuinis uoluminibus conferendus, ut ſi quid inane ſ. paleæ aut ariſtæ ſimile fuerit, ſpiritu diſcretionis excutiatur, & ſolum triticum cõſeruis in tempore diſcuſſionis remaneat.

c *Apprehendet. Panis ... cor hominis confirmat, uinum lætificat,* ... de continentia, ... obſeruantiis & de cuſtodiis mandatorũ ... dicuntur, frumentũ ... dentur, ex quo conficitur panis qui corda cõfortat. Eã vero quę ad ſcientiam pertinent & occultorum exploratione lętificant mentem, vino & vindemiæ comparantur. Cor enim lætatur cum † obſcura explanantur.

d *Vindemiam.* fructum animę. Vindemia enim arbor eſt. Hæc autem ſimul habere, id eſt corpore & anima fructificare, magnę benedictionis eſt.

ISIC. Congregans .n. anima virtutes ſuas mox deſiderat alia. Vnde: *Quæ retro ſunt obliuiſcens, ad priora me extendo.*

e *Vindemia.* ORI. quaſi dicamus. Seminaui quæ legis ſunt, poſt oraui vt dñs daret nobis pluuiam, in tẽpore facta eſt meſſis. Iterũ ſemino de prophetica ſcriptura auditorum noualia, poſt hæc de euangelijs ſemino. Poſſumus per totum annum ſeminare, poſſumus & de apoſtolicis literis multa ſemina iacere, in ſpiritu ſeminemus, vt de ſpiritu metamus vitã ęternã, et *panem ueſtrum.* ſ. qui de cęlo deſcendit, & dat vitã mundo, non qui plus abundat malis quam bonis.

f *Abſque pa.* Si corpus ſtabile fuerit, & anima fructificauerit, ſecuri erimus in terra noſtra, *quia caro non concupiſcet aduerſus ſpiritum.*

a Operibus. c Virtutes ſcil. pietas, ſapientia, diſciplina, & aliæ.
a & pomis arbores replebuntur: apprehẽdet meſſium tritura vin-
a Eſt. Bona corporis, tritura enim eſt fructuum terræ. b Aliarum virtutum & actionum. c Operando.
b c demiam, & vindemia occupabit ſementem, & comedetis pa- †
a Vt ſufficienter operemini. b Quia domus veſtra fundata eſt ſupra firmam petram.
d nem veſtrum in ſaturitate, & abſque pauore habitabitis in 2
a In futuro. b Perfectam. Non huius mundi. Vnde: non veni mittere pacem, &c. c Qui poſuit fines t. pa. Pſal. 147. a d Moriemini in ſpe retributionis. A ſtrepitu mundi.
e f terra veſtra. Dabo pacem in finibus veſtris, dormietis, & non †
a Iuſtus vt leo confidit. Quia non habebitis per quæ terreamini. b Dæmones. Non eos habitis corporales, quia neque erunt bonæ neque malæ. c Hoſtibus aſflictio.
g erit qui exterreat. Auferam malas beſtias, & gladius non tranſ- 3
a Corpus & animam. b Lege Dei armati. c Dæmones.
h ibit terminos veſtros. Perſequemini inimicos veſtros, & †
a Occiſi ieiunio. Si caſtus ſis, excidit ante te libido. ſi pius, impietas. b Qui ſpiritualiter quinque ſenſibus vtuntur.
i corruent coram vobis. Perſequentur quinque de † vobis †
a Aſtutia perfectos. b Finitum pro infinito. c Contrarias virtutes. Spirituales.
K l centum alienos, & centum ex vobis decem millia. Cadent
a Spiritus, quod verbum Dei. b Non ſuſtinentes faciem veſtram.
m inimici veſtri gladio in conſpectu veſtro. Reſpiciam vos 4
Opere complebo. Prædictum.
n o & creſcere faciam, † multiplicabimini & firmabo pactum †

g *Et gladius non, &c.* ISIC. Quia pax erit in finib. veſtris, modo ex concupiſcentijs ſunt bella & lites. D

h *Inimicos.* IDEM. Occiſi ieiunio, oratione, & ſimilibus. vnde: *Hoc genus non eijcitur niſi cum oratione, & ieiunio.* Matt. 17. c

i *Corruent co.* LXX. In conſpectu ueſtro morte ueſtra, ſcilicet mortificatis mẽbris veſtris quæ ſunt ſuper terram, id eſt fornicatione, immunditia, & huiuſmodi. Col. 3. a. Vbi ſupra

K *Perſequent.* ORIGENES. Sicut quinarius ſapiẽtes indicat & inſipientes, ita centenarius fideles & infideles. Abrahã centenari⁹ crediſſe, & iuſtificatus eſſe deſcribitur, & peccator centũ annorum maledictus erit, hic quoque cẽtum infideles quinq; ſapiẽtes perſequuntur, & centũ fideles non tam numero quã perfectione ſignati, multa infideliũ millia. Hi ſũt doctores qui fugant innumeros dęmones ne credẽtes decipiãt. E †veſtris.

ISICH. LXX: Expellent quinquaginta centum. Quinquaginta ſpiritualem hominem ſignificant, q omnia dijudicat & a nemine deiudicat, qui perfecta & diſcreta vtit ſcientia, hic q́uis aſtutũ & validum dæmonem, qui ſupra centum, vel q legio appellatur, propter obediẽtem ſibi aliorum multitudinẽ perſequi poteſt & uincere. Gen. 15. b. & 17. c. Eſa. 65. d. 1. Cor. 2. d

l *Et centum.* qui non tantum ſubtilem ſcientiam, ſed & uitã perfectã habent, qui ſpiritualiter decuplantur, & ideo centũ dicuntur, ſ. qui centenos afferunt fructus.

m *Reſpiciam.* Cuius reſpectus, ſalus. Reſpexit dominus Petrũ & fleuit amare. Si ſol ſegetem nõ reſpiciat, manet infructuoſa. Segetem cordis nři reſpicit Deus, & radiis uerbi ſui nos illuminat, auget & multiplicat, vt magni efficiamur, ſicut magn⁹ factus eſt Iſaac, & magnus Moſes, & magnus Ioannes. Reſpectus Dei. Luc. 22. g.

n *Creſcere.* In operibus bonis, ut parua fiãt magna. vnde: *Quod vni ex minimis meis fe. mi. &c.*

o *Multiplicabimini.* Vt pauca fiãt magna uel multa. Vnde: *ſi qđ eſt aliud mandatum in hoc verbo reſtauratur: Diliges proximum tuum ſicut teipſum.* Gen. 21. b. Exo. 11. a. Luc. 1. b. Matt. 25. d Rom. 13. c

☞ a Come- F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Apprehendet meſſium tritura vindemiam. *Hoc eſt dictũ, ... erit copia bladi, quod non poterit colligi ante tempus vindemię. Se... promittitur eis ſecuritas ab hoſte, cum dicitur.*

2 ...t abſque pauore habi. &c. *Quia ſine ſecuritate fertilitas parum aut nihil valet.*

3 Auferam ma. be. &c. *ita quod non nocebunt perſonis veſtris, nec bonis. Tertio promittitur eis fertilitas in prole, cum dicitur.*

4 Reſpiciam. *ſicut promiſſum fuit Abrahæ, Ge. 15. Ideo ſubditur:* Et firmabo pactum meum uobiſcum.

✲ 1 *Comede-*

MORALITER.

✲ 1 *Et pomis arbores replebuntur.* i. vires animæ interitores bonitatibus interioribus applicantur.

1 *Apprehendet meſſium tritura vindemiam.* meſſes intelliguntur Gentiles. vnde dicit ſaluator de Gentilib. Ioan. 4. d. *Ecce regiones iam albæ ſunt ad meſſem.* Per vindemiã vero ſignificatur cõuerſio generalis Iudęorum. Eſa. 5. b. *Vinea domini exercituum domus Iſrael.* Quam conuerſionem præceſſit cõis conuerſio Gẽtilium ſignificata per trituram meſſium. Quia tamẽ ante Gẽtiles aliqui de Iudæis fuerunt conuerſi, ſ. apoſtoli ad prædicationem Chriſti, & plures alij ad prædicationem Petri, vt patet Act. 2. & 4. Ideo ſubditur.

† *Et uindemia occupabit ſementem.* Et hoc eſt quod dicit Apoſtolus, Rom. 11. a. *Cæcitas ex parte contigit in Iſrael, vt plenitudo gẽtium intraret, & ſic oĩs Iſrael ſaluus fieret.* Et bene ex parte & non ex toto. Nã aliqui Iudæi illuminati fuerũt per Chriſti fidem ante Gentiles, ſed cõis conuerſio Gentilium præcedit cõmunem conuerſionem Iudæorum.

† *Comedetis panem ueſtrum in ſaturitate.* Hic eſt panis euchariſtiæ qui dat hic plenitudinem gratiæ, & poſtea dabit ſacietatem gloriæ.

2 *Et abſque pauore habitabitis in terra veſtra.* Nam primitiua eccleſia fideles ſaltem quo ad multos, perſecutionib. non terrebãtur, ſed magis conſolabantur. Act. 5. g. *Ibant Apoſtoli gaudentes a conſpectu Concilij, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu cõtumeliam pati.*

† *Dabo pacem in finibus veſtris.* ſ. cordis, de qua dicitur Lucæ 2. b. *Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.*

3 *Auferam malas beſtias.* i. dæmonum furias, quorum p Chriſtum reſtricta eſt poteſtas.

3 *Et gladius.* i. dæmonum virtus non præualebit ſuper vos. Poteſt aut aliter exponi litera ab illo loco, abſque pauore habitabitis in terra, de terra viuentium, vbi non eſt pauor hoſtium ſed etiam ibi pax, q exuperat omnem ſenſum, infernales etiã beſtiæ non habent ibi acceſſum, nec per conſequens timetur ibi gladius eorum.

† *Perſequemini.* id eſt dæmones.

† *Corruent co.* Fugientes. Iac. 4. b. *Reſiſtite diabolo & fugiet a nobis.* Põt hoc etiam exponi de Apoſtolis & alijs viris ſanctis, qui fugabant dæmones a corporibus obſeſſis.

4 *Reſpiciam.* oculo, ſ. clementiæ.

† *Et creſcere.* Quod patet impletũ in multiplicatione eccleſię.

2 *Et* ✲ 1 *Come-*

A a *Comedetis.* ORIG. Vetus lex & prophetæ, vetera veterum q̃ ante legem fuerunt ab initio mundi. venerunt euangelica noua & apoſtoli, his ſuperuenientib. vetera proiicimus, legem ſ. ſecundum literam, vt ſtatuamus ſecundū ſpiritū. Ante etiam q̃ veniret homo de cælo, & naſceretur homo cæleſtis, eramꝰ omnes terreni, ſecundum imaginē terreni, ſuperueniente nouo homine depoſuimus veterē, & induimus nouum.

Vbi ſupra. 1. Cor. 15. f.

b *Ponam tab.* ſi prædicta habemus, abiecto veteri homine innouatum eſt cor noſtrū *Venit ad nos Deus et habitat in nobis.*

†abominabitur. Col. 3. b. Col. 3. c.

Vbi ſupra. c *Non abij.* &c. ORIGE. Audeo & dico, quia anima Dei Chriſtus eſt, ſicut & verbū Dei ſapiētia dei et virtus Dei. Tale eſt ergo ac ſi dicat, non abiiciet vos filius meus.

Deut. 28. b 1. Cor. 1. c.

d *Anima.* AVG. Animā ſuam Deus vocat voluntatē ſuā. N ō n. eſt animal habēs corpus & animam neq; ſubſtantia eius ſimilis eſt animæ quæ eſt creatura eius, ſicut ipſe teſtatur. *Omnem flatum ego feci.* Sicut ergo cum oculos ſuos & labia ſua, & cætera mēbrorū corporaliū vocabula dicit, nō accipimus eum forma corporis definitū, ſed per hæc intelligimus effectū operationū vel virtutū, ſic cum dicit, anima mea, voluntatē eius debemus accipere. Perfecta quippe & ſimplex illa natura quę dr̄ Deus, non conſtat ex anima & corpore & ſpiritu, nec ipſo ſpiritu mutabilis eſt, ſicut anima, ſed ſpiritus eſt Deus, & ſ pꝫ idē eſt apud quē nō eſt traſ-mutatio.

•ſed. Qō. 93. in Leuit. †omnia. B † terrore & tremore, & febre quæ. †Deu. 28. d Eſa. 57. d. C

mutatio. Hic aūt acceperūt Apollinariſtę occaſionem, qui dicunt an mam non habuiſſe Ieſum.

e *Ambu.* ISICH. Homo factus. vnde: *Hic eſt Deus noſter, & non reputabitur alius ad eum, poſt hæc in terra viſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt.*

a Quæ per legem & prophetas promiſſa ſunt & in benedictionibus patriarcharum. b Promiſſa legis & prophetarum. c Euangelicis promiſſis.

1 a meum vobiſcū. Comedetis vetuſtiſſima veterū, & vetera no-

a Tanquam maioribus. b Tanquam ſuperflua nouis comparata. c Firmiter. d Eccleſiam. Lxx. teſtamentum nouum.

2 b uis ſuperuenientibus proiicietis. Ponam tabernaculū meū in

a Quia eſt catholica & communis. b Scilicet. Si quis eſt purificatus, vt ſit capax Dei, in eo ambulat Deus.

3 c medio veſtri, & nō † abiiciet vos anima mea. Ambulabo inter

a Eſſe apparebo.

4 d vos, & ero veſter Deuſ, voſq; eritis † mihi populus. Ego dn̄s

a Cum ſeruitutis. Dæmonum. b Qui fecit peccatum ſeruus eſt peccati. Io. 8. d.

5 e Deus veſter, qui eduxi vos de terra Ægyptiorū, ne ſeruiretis

a Peccatorum. Quas impoſuerant, qui vos ad captiuitatem deduxerant. Opere.

6 eis, & qui confregi catenas ceruicum veſtrarū, vt incederetis

Ad Deum. a Aure cordis. b Opere corporis. c Sed traditione. veſtras.

7 f erecti. † Quod ſi non audieritis me, nec feceritis omnia mādā

a Ad libitum veſtrum exponendo. b Non ad voluntatem meam, ſed veſtram interpretando.

8 ta mea, * ſi ſpreueritis leges meas, & iudicia mea contēpſeritis, vt nō faciatis † ea, quę a me cōſtituta ſūt, & ad irritū pducatis pactū meū, ego quoq; hęc faciā vobis: Viſitabo vos velo

a Iræ, inuidiæ. b Interiores. Vnde excæcati dicebant: Si diximus eum ſi omnes credent in eum. Io. 11. f.

9 g citer in † egeſtate & ardore, qui conficiat oculos veſtros, &

a Vnde clamabant, quouſque animam noſtram tollis. b Quia non eſt fertilis terra. c Doctrinam prophetarum.

10 cōſumat animas veſtras. † Fruſtra ſeretis ſemente, quę ab ho-

a Gentilibus in Chriſtum credentibus, quibus inuidetis. b Vultus domini ſuper facient. mala, &c. Pſal. 33. c. c In ſalutem gentium offendentes.

11 ſtibus deuorabitur. Ponam faciem meam contra vos, & corruetis coram hoſtibus veſtris, & ſubiiciemini his qui odo-

a Tanquam doctoribus. In correctione.

12 h runt vos: † Fugietis nemine perſequente. Sin autem nec ſic 13

14 i

f *Quod ſi.* ISICHO. bediētiū bona precedenti c. expreſſit, quę autem ſint preuaricatorum mala, preſenti capitulo oſtēdit, quo rū quædam ad literā Iudæi paſſi ſunt. Omnia uero ſecundum ſpiritum.

g *In egeſtate.* IDEM. verbi Dei. unde: *Durꝰ eſt hic ſermo, quis poteſt eum audire?* Quia intellectum legis trāſgrediebantur, ut euāgelicum teſtamentum irritum facerent, obſcure loquebatur eis, ne intelligerent.

h *Fugietis nemine.* IDEM. Quia Gentiles non perſequētur ad expellendum, ſed feſtinantes ſalutē eorum ſecundum illud: *Sequor autem, ſi quomodo comprehendam.*

† n

† †

i *Sin autem.* IDEM. Huiuſmodi diſtinctionibus frequenter vtitur, quia Ieſus frequenter populum Iudæorum conuertere voluit, illi autem noluerunt. vnde: *Quoties volui cōgregare filios tuos, & noluiſti.* Hoc aūt maxime attēdēdū, quia cū ſeptē correctiones comminetur, contritionem ſuper bæ duritiæ, & dationē celi ferrei &c. ſex tantum, nō ſeptē enumerat. Sed quia ſeptenarius perfectus eſt numerus, pſentis irę omnimodam plenam & integram vindictam ſignificat.

☙ a *Addam,*

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Comedetis ve. *i. fructus terræ ita abundabunt, & tam bonę collectionis & maturitatis erunt, quod poſſent valde diu ſeruari & comedi a vobis, ſed dimittetis propter nouos ſuperuenientes. Quarto promittitur eis diuina familiaritas cum ſua protectione, cum dicitur.*

2 Ponam. *Vbi per ſigna euidentia apparebat effectus pœnitētiæ meæ in reſponſionibus diuinis & conſimilibus.*

3 Et non. *quaſi abominabiles, imo habebit vos valde amabiles.*

4 Ambu. *protegendo & conſolando.*

5 Et ero. *per uerum ſpiritualem cultum.*

6 Confregi. *i. abſtuli a vobis duriſſimā ſeruitutē Aegypti, qua tenebamini aſtricti.*

7 Vt ince. *Modus. n. depreſſorum eſt incedere inclinato capite, & quādo liberantur.*

8 Quod

8 Quod ſi. *Hic conſequenter inducitur populus per comminationes & comminatur eis dominus quatuor mala, ſi non ſeruauerint prædicta, & hoc contra quatuor bona, quæ ſunt obſeruantibus promiſſa. Promiſerat. n. obſeruantib. ſecuritatem ab hoſtib. Et ideo non obſeruantib. primo comminatur impugnationem hoſtium, cum dicitur, Quod ſi non audieritis, &c. Sequitur.*

9 Viſita. *proueniente ex incurſu hoſtium, unde ſubditur.*

10 Fruſtra. *quæ ab hoſtibus deuorabitur.*

11 Ponam faciem meam. *i. intentionem ad vos perſequendū. ideo ſubditur, Et corruetis coram hoſtib. ueſtris, & ſubditur:*

12 Fugietis nemi per. *Ex nimio pauore, quod eſt ualde turpe. Secundo contra fertilitatem quam promiſerat ſeruantib. mandata, comminatur non ſeruantib. ſterilitatem, cum dicitur*

13 Sin autem nec ſic obedieritis mihi ad cor. *id eſt pœnas uos affligentes.*

* 1 Septu-

MORALITER.

* 1 *Comedetis.* i. accipietis vobis illa quę promiſſa fuerunt antiquis patrib. Vnde dicit Chriſtus apoſtolis, Luc. x. d. *Multi reges & prophetæ noluerunt videre quæ uos uidetis, & non uiderunt.*

1 *Et uete.* per uetera ſignificantur bona terrena, q̃ promittebantur in ueteri teſta. Eſa. 1. c. *Si audieritis me, bona terræ comedetis.* per noua vero intelliguntur bona ſpiritualia & cęleſtia, q̃ promittuntur in nouo, Mat. 5. a. *Beati pauperes ſpiritu &c.* Tempore uero noui teſtamenti multi a ſe abijciunt bona terrena & temporalia, vt conſequantur ſpiritualia & æterna, vt manifeſte patet in pauperib. religioſis.

Malac. 2. a

2 *Ponam.* i. eccleſiam meam, de qua dicitur Apoc. xxj. a. *Ecce tabernaculum de. cum, &c.*

3 *Et non.* ſocietatem ueſtram refugiendo, Matth. vlt. d *Ecce uobiſcum ſum &c.*

8 *Quod ſi.* hic conſequenter tranſgreſſorib. mandatorū ſuorū Deus comminatur mala temporalia, ſub quibus intelligūt mala ſpiritualia, cum dicitur.

9 *Viſitabo uos.* ſubtrahendo a uobis bona gratiæ & gloriæ.

† *Et ardore.* permittendo accendi in nobis ignem cōcupiſcentiæ, & poſtea ignem gehennę.

10 *Fruſtra.* id eſt fruſtra facietis opus bonum de genere.

† *Ab hoſtib us deuorabitur.* id eſt a dæmonibus, propter finem intentionis peruerſæ, quia bonum illud non facietis ꝓpter Deum, ſed propter finem malum.

† *Et corruetis coram hoſtibus.* id eſt coram dæmonibus, qui facient uos ruere de peccato in peccatū, & finaliter in infernū.

† *Fugietis nemine perſe.* id eſt peccabitis ex ueſtra malitia abſque tentatione alia.

✠ *Daboq;*

a *Addam correp.* LXX. Et apponam caſtigares uos ſepties, &c. et hic ſuperfluū eſt. Sepries autē ꝓ omni numero eſt accipiendū.
b *Et conteram ſuperbiam duritiæ ve.* Quia dicitis ſemen Abrahæ ſumus, & nemini ſeruiuimus vnquam: ideo gētibus ſeruietis.
c *Gladium.* ſpiritus, qđ eſt verbum Dei, qđ per prædicatores Iudæos conuincit, ne vetus teſt. habere cum euāgelio cōtradicāt.
d *In urbes mittam.* Prophetas in quibus fideles munitiones & ſalutē inueniunt, inimici fugientes capiūtur, illuc moriuntur apertis de Chriſto ꝓphetiis reſiſtere non ualentes.
e *Ita vt decem, &c.* Isichivs. Panem doctrinę non habent Iudæi, exceptis decē ꝓceptis, quia uerā propheratum expoſitionē Chriſtū in pleriſq. prophetarum prædicantē fugiunt, aliaq́ unt in lege nolunt ſpiritualiter accipere, nec poſſunt ad literā tare. Locus enim de tructus eſt, in quo ſacrificia fiebant & oblationes, præterea & multa ſunt in eis ridē a, ſicut lepra parietū eſtium, & ſimilia. ed decē mādatorū tiā litera cuſtodiri implere digna eſt, ec mandatū ſabbarii contrariū eſt. Quā is. n. decem mandas inſertum ſit, non tñ ex eis eſt. Si autem ſpeciale ponimus mandatum: *Ego ſum dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de domo ſeruitutis.* perfectū decē mandatorū numerum inuenimus. Pretetea ſpiritualem requiē ſignat, in qua nō licet operari ſeruilia. Hęc ergo ſola panē faciūt in populo Iudęorū

a Perfectionem pœnæ, quia noluiſtis corrigi.
a obedieritis mihi, addā correptiones veſtras ſeptuplū, propter 1
b peccata veſtra, & conteram ſuperbiā † duritiæ veſtræ. Daboq́; 2
a Vt non pluat vobis doctrinam. b Diuinam ſcripturam vobis infructuoſam.
cælum vobis deſuper ſicut ferrum, & terram æneam. Conſu- 3
a Quem diuinis ſcripturis impenditis, quia praue intelligitis. b Exterior homo. c Virtutum.
metur incaſſum labor veſter, non proferet terra germen, nec
Mentes. Fructus Deo acceptabiles. a Non. n. rectè incedunt, qui legis ſenſum & prophetarum ſubuertunt.
arbores poma præbebunt. Si ambulaueritis ex diuerſo mihi, 4
a Non iam correctiones, ſed pœnam ſecundum iniquitatem veſtram.
nec volueritis audire me, addam plagas veſtras vſque in ſeptu-
a Perfectam vltionem. b Dæmones, de quib. dictum eſt: Omnes beſtiæ agri ludunt ibi: Iob 40. c.
plum propter peccata veſtra: Emittamque in vos beſtias agri, 5
a Gentem pecoribus ſimilem. b Tam in numero quam in dignitate.
quæ conſumant vos, & pecora veſtra, & ad paucitatem cun- 6
a Quia nec aquam vitę habent, nec Deum ſuſcipiunt hoſpitem.
cta redigant, deſertæque viæ fient viæ veſtræ. Quod ſi nec ſic
Præuaricantes legem.
volueritis recipere diſciplinam, * ſed ambulaueritis ex aduerſo
a Inferendo vltionem. b Qui prius corripuerám vt ſicut creſcit iniquitas, creſcat & pœna.
mihi, ego quoque contra vos aduerſus incedam, & percutiam
Perfecte.
c vos ſepties propter peccata veſtra, inducamque ſuper vos gla- 7
Vel vltionis. a Vtriuſque violati.
d dium vltorem fœderis mei. Cumq́; confugeritis in vrbes, mit 8
tam peſtilentiam in medio veſtri, & trademini in hoſtium ma 9
a Firmamentum ſpiritualis doctrinæ.
e nibus. Poſtquam confregero baculum panis veſtri, ita vt de- 10
a Decem legis mandata. Lege. Doctrinæ. Diſtincti ſenſus.
cem mulieres in vno clibano coquant panes, & reddant eos 11
a Quia arcta & praua doctrina eſt.
f ad pondus, & comedetis & non ſaturabimini. Sin autem nec 12
a Vox Chriſti qui ait: Si crederetis Moyſi crederitis forſitan & mihi: de me enim ille ſcripſit.
b Detrahentes doctrinæ & miraculis.
per hæc audieritis me, ſed ambulaueritis contra me, & ego in-
a Inducendo captiuitatem. Cum ſancto ſanctus eris, & cum peruerſo peruerteris: Pſal. 17. d.
b Perfecta vltione.
cedā aduerſus vos in furore contrario, & corripiā vos ſeptem
a Id eſt ſicut multiplicaſtis peccata, ita multiplicabo pœnas. b Sicut Maria filia Eleazari, vt ait Ioſephus.
g plagis propter peccata veſtra, ita vt comedatis carnes filiorum 13
a Principes, doctores.
veſtrorū & filiarum veſtrarū. Deſtruā excelſa veſtra, & ſimula 14
a Virtutes falſas.
h chra cōfringā. † Cadetis inter ruinas idolorū veſtrorum & ab 15
a Quam pro peccatoribus poſui, & neglexiſtis.
i ominabitur vos anima mea, intantū, vt vrbes veſtras redigiā in
a In quibus non habitem. b Templum, ſacrificia. c Sicut ante.
ſolitudinem, & deſerta faciam ſanctuaria veſtra, nec recipiam 16

ī clibano vno legali ſ. & reddūt ad pondus nō dilatando ſ. ſed reſtringendo ſē ſus. Cęleſti vero doctrina & euangelica ſenſū dilatat, vt mulierem videre ad cōcupiſcēdum adulterū dicat, et odiū fratris homicidiū. Ideo non ſatiātur qui his panibus nutriuntur.
f *Sin autē &c.* Idem. Nō ſolū legiſlator eſt Moyſes, ſed & ꝓpheta. ait. n. *Propheta ſuſcitabit uobis dominus de fratrib. ueſtris, ipſū audite ſicut me.* Qui cū in aliis Chriſti figurā geſſerit, in hoc quoque eum expreſſit. Sicut. n. domin⁹ de excidio urbis, de fine mūdi prædixit, ſic & ipſe. Nam quę hic dicuntur ad ultimā captiuitatem ꝑtinent, quā Iudæi ſuſtinuerunt, quia in Chriſtū manū miſerunt. Nec ſolū ad literā, ſed ēt ſpiritualiter puniti ſunt, q̄a & legē preuaricati ſunt, & autorē legis blaſphemauerunt.
g *Carnes filiorum.* Id eſt diſcipulos, quos vobis aſſumitis in filios ad eandē doctrinā verbis ualidis & animam corrumpētibus inducatis.
h *Cadetis inter ruinas.* Cadit. n. popul⁹ cum Phariſeis ſpiritualiter cadētibus, quos quaſi idola admirabat populus traditionib. eorū itēt⁹.

† vel fortitudinis. Matth. 5. d
Ioan. 3. c.
Moyſes proheta. Deut. 8. a.
Matt. 24

* Proc. Hoc factitauit Ezechias vt patet 4. lib. Regum, et ex ſecūdo Paralipomenon. Itidem Ieremias teſtatur aduenīſſe in loco qui vocatur Tophet, in valle filij Ennon.
i *Vrbes ueſtras.* Ad literam vel libros prophetarum, in quibus ſanctitatis

NICOLAVS DE LYRA.

1 Septuplum. *i. perfecte, quia ſeptenarius numerus perfectionē ſignificat.* 2 Daboq́; cęlū uobis deſuper ſicut fer. *Quia nec ros, nec pluuia deſcendet inde ſuper terrā fœcundandam.* 3 Et terrā æneam. *i. ſiccam, & omnino infructuoſam. Tertio cum dicitur.*
Si ambulaueritis, &c. *Contra fœcunditatem prolis cōminatur eis paucitatem plebis. vnde ſequitur.* 5 Emittamq; in vos beſtias agri. *i. feroces.* 6 Quæ conſumant uos. Deſertæq; fiāt uiæ ueſtræ. *propter paucitatem habitatorū in terra. Et non ſolū comminatur paucitatē ex deuoratione beſtiarum, ſed ēt ex gladijs inimicorū. unde ſubditur.* 7 Inducamq; &c. ſuper. *i. tranſgreſſore fœderis mei.*
Cumq; confugeritis in urbes. *a facie gladij.*
Mittam peſtilentiam in medio ueſtri. *Ita quod nō poteritis ibi ſaluari, ſed præ nimia miſeria & fame cogemini uos tradere hoſtib. ueſtris.* 10 Poſtquam confrege. ba. pa. *i. ſuſtentamentum cibi.*
Ita ut decem mulieres, &c. *i. ita parum habebunt de paſta, quod unus paruus clibanus ſufficiet pro decem domibus.* 12 Et reddant eas ad pon. *id eſt diſtribuant in domibus ſuis ad pondus propter paucitatem. Dicit autem hic Ra. Sa. quod in hoc comminatur eis dominus corruptionem bladi & paſtæ, intantum, quod panes inde formati in furno poſiti, frangerentur in partes minutas, quæ extractæ de furno diuiderentur ad pondus, vt quælibet mulier haberet partem ſuam debitam. Vlterius comminatur eis paucitatem cauſatam ex ſeipſis, cum dicitur:* Sin autem nec &c. *Sequitur.* 13 Vt comedatis carnem filiorum. *Quod fuit impletum in obſidione Samariæ, vt habetur 4. Reg. 6. & in obſidione Ieruſalem per Titum & Veſpaſianum, vt dicit Ioſephus libro de Iudaico bello. Quarto ibi.* 14 Deſtruam excelſa ueſtra. *Cōtra diuinam familiaritatem quam promiſerat obſeruantibus mandata eius, comminatur eis ſubtractionem ſui auxilij, & totalem derelictionem, cum dicitur,* Deſtruam excelſa ueſtra. *i. loca alta in quibus idolis immolatis.* 15 Et abominabitur uos anima mea. *Subtrahēdo effectū præſentiæ, etiam a templo. ideo ſubditur.* Et deſerta faciam ſanctuaria ueſtra.
16 Nec recipiam ultra odorem ſuauiſſimum. *Id eſt ſacrificia q̄ * tempore*

MORALITER.

2 *Daboq; cælum vo. &c. ſicut.* i. ſubtraham a uobis miſericordiæ meæ teneritudinem.
Et terram. Nam ad ſubtractionē diuinæ gratiæ ſequit̄ mentis obſtinatio, quæ per terram æneam deſignatur.
† *Conſumetur incaſſum labor.* Quia ſine gratia non ualet exercitiū corporis uel mentis in operib. de genere bonis, propter quod ſequitur.
† *Non proferet.* Quæ de facili poſſunt applicari, ideo dimitto & ad prolixitatem uitandam.

* MORAL

ſanctitatis fructum non inueniunt.

A a *Tunc placebunt terræ ſabbatha*, id eſt requies ſcilicet vobis ſe riantib. & a lege remotis, cum in lege & prophetis voluntatē veſtrā nō inueniatis.

✲ PROCOPIVS. Quadringentis enim illis & nonaginta annis, quib. ſumma poteſtas penes reges fuit in illo populo, ſeptuaginta anni computādi erat pro ſabbathis. qui vt terra ſuis fruetur ſabbathis, exacti ſunt in ciuitate Babylonica.

b *Terrebit eos.* Sicut ſolum fructum, ſic litera abſcondit ſpiritum, aufer ſolium, ac cipe fructum.

c *Sonitus folij volantis* hyperbole, quia etiā leuiſſima quæque formidabunt.

d *Cadent nullo perſe.* Non enim perſequimur eos, ſed ſequimur vt reuocemus.

e *Corruent.* Diſputantibus nobis cum eis, diuerſa proferunt teſtimonia alternatim, ſed alternis conturbabuntur verbis, alter alterum cōturbat dū ſubuenire videtur.

B

f *Incircuncīſa mens eorum.* Quia incircuncīſi corde, vitiorum polluti præputio, *non enim quæ in carne eſt circuncīſio.* (Rom. 2.d.)

g *Tunc orabunt pro impietatibus ſuis.* LXX. Peccata ſua placita habebunt, pœnas ſcilicet quas pro peccatis patientur.

h *Quod pepigi cum Iacob.* ISICH. Nota quod temporis & generis ordinem mutauit. LXX. quoque non dicunt teſtamenti Iacob, Iſaac, & Abrahā, ſed teſtamenti Iacob, teſtamenti Iſaac, teſtamenti Abrahā, tria teſtamenta innuētes legē ſc. prophetas, & euangeliū. Antiquior lex. antiqui prophetæ, euangeliū nouum quod præ gratiæ ple-

C

Marginal notes: † diſpergā — † perficiet terra ſabbatha ſua. — † gladium — † propter iniquitates ſuas. — † vel tūc humiliabit ſe

a Sacrificiorum. b A vobis auferendo. c Scripturam.
vltra odorem ſuauiſſimum: Deſperdamq; terram veſtrā, &
a Admirando. b Gentiles quos putatis inimicos veſtros. c Scripturam intelligentes.
ſtupebunt ſuper ea inimici veſtri, cum habitatores illius fue- 1
a Vt ſitis ſicut prius erant Gentiles Deum non habentes.
rint. Vos autē † diſperdam in gentes, & euaginabo poſt vos 2
a Verbi Dei. b A Deo vel a ſanctis. c Ad literam. Vel ſcripturarum munitiones.
gladium, eritq; terra veſtra deſerta, & ciuitates veſtræ dirutæ.
a Scripturæ ſcil. veteris teſtamenti. b Quibus ſola & deſerta erit a vobis.
a Tunc † placebunt terræ ſabbatha ſua, cunctis diebus ſolitu- 3
a Conuicti & ſubditi nouo teſtamento, etſi nolitis. b Ab inquiſitione veſtra.
dinis ſuæ. Quando fueritis in terra hoſtili, ſabbathizabit &
a Quia non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris, Eccl. 15. b.
requieſcet in ſabbathis ſolitudinis ſuę, eo quod non requie-
a Polluta iniquitatibus veſtris. b Tempore veteris teſtamenti.
uerit in ſabbathis veſtris, quando habitabatis in ea: Et qui de
a Poſt cladem & captiuitatem. b Timent enim literam legis quam putant diſcordare a nouitate Euangel. j.
vobis remanſerint, dabo pauorem in cordibus eorum, in re-
a Gentilium ad fidem conuerſorum. b Non vox, ſed tantum ſonus eorum.
c Literæ legalis, quam vident eccleſiam negligere, & ſpiritum in ea quærere.
b gionibus hoſtium. Terrebit eos ſonitus folii † volantis, & ita 4
a Conſortium fidelium. b Verbi quod audiunt a fidelibus.
c fugient quaſi gladium. Cadent nullo perſequente, & corruēt 5
d
a Diſputationes. b Quaſi victi.
e ſinguli ſuper fratres ſuos, quaſi † bella fugientes. Nemo ve-
ſtrum inimicis audebit reſiſtere, peribitis inter gentes, & ho-
a Nouum teſtamentum. b Firmamentum erroris veſtri. c Conuerſi.
ſtilis vos terra conſumet. Quod ſi de † his aliqui remanſerint 6
a In ſtudio legis. b Vt ſupra. Quam polluunt etiam conuerſi ſemper ad legem ſuſpirando.
tabeſcēt † in iniquitatibus ſuis, in terra inimicorum ſuorum,
a Quæ imitantur.
& propter peccata patrum ſuorum & ſua, † affligentur, do-
a Pœnitendo. b Quibus, ipſi ſimiles.
nec cōfiteantur iniquitates ſuas, & maiorum ſuorum, racor-
a Verba mea negligendo. b Vel ex toto auerſi vel ficte conuerſi.
dentur quibus præuaricati ſunt in me, & ambulauerunt ex
a Peruerſus contra peruerſos. b Vnde: Ad æmulationem vos adducam, in omnem gentem Ro. 10. d. Vnde: Secundum euangelium quidem inimici propter vos. Ro. 11. d.
aduerſo mihi: Ambulabo igitur & ego contra eos, & inducā
a Penitendo.
f illos in terram hoſtilem, † donec erubeſcat incircuncīſa mēs
g eorum: Tunc orabunt pro impietatibus ſuis, & recordabor
h fœderis mei, quod pepigi cum Iacob & Iſaac & Abraham.
i Terrę quoque memor ero, quę cum relicta fuerit ab eis, † 7
a Quia deſolata ab illis. b Ipſi enim ſolitudinem fecerunt.
com placebit ſibi in ſabbathis ſuis, patiens ſolitudinem pro-
Præuaricationis ſibi conſcij.
pter illos. Ipſi vero rogabunt pro peccatis ſuis, eo quod ab-
a Non facientes vel male intelligentes. b Non veſtras.
K iecerint iudicia mea, & leges meas deſpexerint. Attamen etiā
Reliquiæ ſaluæ fierit.
l cum eſſent in terra hoſtili, non penitus abieci eos, neq; ſic de
m ſpexi, vt conſumerētur, & irritū facerē pactū meū eis. Ego.n.
a Vt ſim dominus Deus eorum in conſpectu gentium.
ſum dñs Deus eorum, & recordabor fœderis mei priſtini qñ
eduxi eos de terra Ægypti in cōſpectu gentiū, vt eſſem Deus

nitudine præponitur velut Iacob, qui tempore & generationis ordine erat nouiſſimus. Coniungunt vero tanquā cognata & conuenientia.

✲ THEODORET. Poſt illas cōminationes dulcia promiſit, & inter cætera reditū a captiuitate, nō quidem ob eorum merita, ſed propter maiorum ſuorum pietatem. Si quidē ob promiſſiones factas patribus illorum, inquit, iniquitatē eorū ſuffero. Verum primis mentionē fecit de Iacob, quoniam illorum omnium ſolus erat progenitor. Iſaac enim Idumæorum quoque pater erat. Abraham autē & Iſmaelitarum & eorū qui a Cethura deſcēderūt. Quam obrē ab imo ducens initium, gradatim aſcēdit ad Abrahā, cū quo pepigerat ab initio fœdera.

✲ RADVL. O fœlicis meriti uiros quorum reſpectu poſt tot generationes uenia poſteris prerogatur. Hos enim Moyſes ipſe prætendebat rogans: *Quieſcat quæſo ira tua. Recordare Abraham, Iſaac & Iacob.*

i *Terræ quoque memor ero.* ISICH. Scripturæ ſcilicet quam mandabo eiectis Iudæis, qui eam præuaricati ſunt uel præuaricabantur, & praue interpretabantur.

K *Attamen etiam cum eſſent in terra hoſtili.* Bene in fine capituli blanditur, & quos minis terruerat, promiſſis conſolatur.

l *Non peni. Cæcitas ex parte contingit in Iſrael donec plenitudo gentium ſubintraret, & cætera.*

m *Nec ſic deſpexi.* Qui ſalutem omniū uolo, ideo poſt tantas iniquitates, etiam Iudęorū reliquias ſaluo.

a *Hæc*

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *tempore obedientiam tantum fuerunt mihi odorifera & placita.*

1 Et ſtupebunt ſuper ea inimici ueſtri. *De tanta abiectione ueſtra.*

2 Vos autem diſperdam in gentes. *Quod adimpletum eſt, quādo rex Aſſyriorum tranſtulit Iudæos, & in ciuitatibus eorum habitare fecit extraneos, vt habetur 4. Regum. xvij. Comminatur etiam perſecutionem & abiectionem in terra aliena, cum dicitur:* Vos autem diſperdam in gentes, & euaginabo poſt uos gladium.

3 Tunc placebunt terræ ſabbatha. *Tunc enim quieſcet a cultura propter defectum habitantium, eo quod tempore quietis ipſius, ſcilicet anno ſeptimo & quinquageſimo non permittebatur quieſcere propter cupiditatē Iudæorum, & ideo tunc reddetur ſibi quies maior, & prolixior quam fuerit ſubtracta.*

4 Terrebit eos ſonitus folii uolantis *Quia homines in terrore poſiti ad modicum fremitum credunt adeſſe aduerſariorum impetum.*

5 Cadent nullo perſequente, &c. *Quia homines ex terrore fugientes frequenter cadunt in præcipitia, & aliquando cadunt mutuis gladijs non diſtinguentes ſocios ab aduerſarijs, ut habetur Iudicum vij. f. de fugientibus coram Gedeone & ſocijs eius.*

6 Quod & ſi de his aliqui remanſerint. *Hic conſequenter inducitur populus ad obſeruantiam mandatorū per conſolationes, quia quantuncunque fuerint abiecti, ſi aliqui remanſerint, & afflictione dāte eis intellectum peccata ſua recognouerint, & pro ipſis orauerint, promittitur eis diuina conſolatio. Vnde ſubditur:* Tunc orabunt.

7 Terræ quoque memor ero. *Reducendo ibi habitatores ſuos. Cætera patent ex dictis.*

✲ NICO

a *Hæc ſunt.* ISICHIVS, Vſque ad certum tempus legis literam ſignificat obſeruandam. Iudæis quoque os obſtruit, qui etiã nunc uolunt implere literã, cum ille iam uenerit, qui tunc Iudæis lac per Moyſen dedit, non eſcam: per ſe autem perfecta donauit. Ideo ait: Inter ſe & filios Iſrael uſquequo, ſ. veniat & aperiantur oculi cęcorum, & audiant aures ſurdorum, vt relicta ſuperficie literę transferat legem ad perfectionem gratiæ, non ſoluendo ſed implendo. D

b *In monte Sinai.* Non in Sion. vnde. *Videbitur Deus deorum in Sion.* Et alibi. *Ex Sion ſpecies decoris eius. Deus manifeſte veniet.*. Et in Malac. *Subito veniet ad templum ſuum dominator quem vos queritis.*

Matt. 5. b. Pſal 83. b. Pſal. 49. a. Malac. 3. a

a ¶ Nullo interrogante data. b ¶ Quæ domino interrogato iudicata ſ...

a eorum: Ego dominus Deus. Hæc ſunt præcepta atque b iudicia

a ¶ Generales. ¶ Antequam veniret.

& leges quas dedit dominus inter ſe & inter filios Iſrael in mon b te Sinai per manum Moyſi.

ADDITIO I.

In cap. 26. vbi dicitur in poſtilla: Ponam tabernaculum meum n medio veſtri.

Licet planus ſenſus literæ huius quod dicitur: Ambulabo inter vos, *poſſit intelligi, ſ. vos protegendo & conſolando prout in poſtilla, tamen vlteriori ſenſu intelligitur & magis proprie, cum Deus in carne aſſumpta erat ambulaturus greſſibus corporalibus inter illos, & ſic illa promiſſio fuit impleta in aduentu Chriſti, quando Chriſtus in propria perſona diuina ambulauit inter filios Iſrael, et erat eis Deus, ſ. apoſtolis cum quib. conuerſabatur qui eum confitebantur, dicentes.* Tu es Chriſtus filius Dei viui. *Vnde ſuper illud verbum:* Ambulabo inter uos. *Glo. Homo factus. vnde, hic eſt Deus noſter, & non reputabitur alius ab eo, poſt hæc in terra viſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt.* Hæc in glo. *Quæ non eſt æſtimanda myſtica expoſitio, ſed literalis. Nam ex hoc quod dicitur.* Ponam tabernaculum meum in medio ueſtri, *iã intelligebatur ambulatio diuina cum eis. dando diuina reſponſa, & protegendo & conſolando, prout ſupra fuit tactum Exo. in additione 33. Quæ quidem ambulatio ibidem dicitur.* Cum eis. *cum Moſes hęc petendo diceret:* Obſecro domine, vt gradiaris nobiſcum. *hic autem non dicitur ſic:* ſed ambulabo inter vos, *& ero Deus veſter, quaſi manifeſte innuens, quod ambularet inter eos quaſi vnus ex eis, ſ. verus homo, & cum hoc tamen eſſet verus Deus. vnde ſubiungit:* Et ero Deus ueſter. *Et notandum quod Rab. Moy. Gerunden. in ſua expoſitione multa de hoc addidit, inter quæ ſic dicit, Quod in futuro tempore, ſ. Meſſię pueri Iſraeli qui ſunt demonſtraturi Deum digito, iuxta illud,* Eſaię 25. c. Ecce Deus noſter iſte, expectauimus eum. *Item & antiqui noſtri dixerunt, futurum eſt, quod Deus exercebitur cum iuſtis in hoc ſeculo in futuro tempore, ſ. tempore* Meſſię. *Quæ quidem promiſſionis nunquam fuerunt impletæ, ſed implebuntur in tempore perfectionis. Hæc ille. Quæ quidem uerba manifeſte conſonãt Catholicę veritati, ſecundum quam verus Meſſias, qui eſt verus Deus, demonſtratus fuit digito a pueris* Hebræorum *in die ramorũ palmarum, ut habetur Matt. 21. Qui quidẽ* Chriſtus *ſæpe exercitatus eſt, & conuerſatus cum iuſtis, ſ. cum apoſtolis tanquam verus homo. Quę quidem promiſſiones prout iſte autor cõfitetur, nunquam fuerunt impletæ tempore veteris teſtamenti. ſed ſpectabant impleri tempore Meſſię. Vtinam iſte autor intellexiſſet ſeipſum, vt bene ageret.*

ADDITIO II.

In cap. 26. vbi dicitur in poſtilla: Quod ſi audieritis me. Hic. *conuenter inducitur populus per comminationes, &c.*

Iſtæ maledictiones comminatoriæ, quæ in hoc cap. continentur prout communiter exponuntur, ſunt propheticæ, quia omnia pœnalia hic contenta contigerunt illi populo in diuerſis & varijs temporibus. Sed circa hoc eſt aduertendum, quod infra Deuter. 28. ponuntur alię maledictiones ſeu comminationes, quæ in multis aſſimilantur iſtis, & inter vtraſq; ſecundum Rab. Moy Gerunden. qui inter omnes expoſitores Hebræorum de hac materia magis proprie ſcripſit, eſt quędam differentia non modica attendenda, ſcilicet quod comminationes propheticæ in hoc cap. contentæ pertinent ad captiuitatem Babylonicam, in qua fuerunt plenarie. Comminationes vero contentę in Deut. 28. pertinent ad captiuitatem Romanam, in qua fuerunt plenarie impletę, & in qua etiam hodie ſecundũ ipſum durant. Ex qua quidem conſideratione, ſi bene attendatur, prout in prędicto c. Deut. domino diſponente declarabitur, confundi poſſet error Iudæorum improuide ſpectantium preſentis captiuitatis redemptionem per Meſſiam inaniter ab eis ſpectatam. Quod autem comminationes propheticæ in hoc cap. contentæ pertinent proprie ad captiuitatem Babylonicam, patet ex multis quæ ab ipſo Ra. Moy. narrantur in ſua expoſitione in hoc loco. Quorum duo quę videntur ſufficere ad propoſitum concludendum ad præſens oſtendam cęteris omiſſis, vt tractentur in cap. ſupradicto Deut. 28. vbi Deo duce plenius tractabuntur.

Cõminationes variç.

Primum quidem ex quo patet quod huiuſmodi comminationes propheticæ in hoc cap. contentæ pertinent ad captiuitatem Babylonicam, nam in hoc loco aſſignatur tanquam cauſa præcipua deſtructionis eorũ peccatum idolatrię, in quo fuerunt frequenter preuaricati Iudęi tempore templi primi, prout patet 4. Reg. 21. & in quamplurimis alijs locis. vnde hic dicitur: Deſtruam excelſa veſtra, & ſimulachra confringam. *cadetis inter ruinas idolorum veſtrorum quod quidem peccatum non inuenitur tempore templi ſecundi, ſed potius ſacerdotes & alij viri iuſti, qui tunc temporis populo preſidebant reſtiterunt idolatriæ vſque ad martyrium, vt patet 1. Machab.* E

Secundum vero, ex quo patet propoſitum ſupradictum, ſumitur ex parte durationis huius captiuitatis, ſ. Babylonicæ, quæ ex iudicio diuino fuit commenſurata tempori quo non ſeruauerunt ſabbatha terræ. vnde dicitur hic: Tunc placebunt terræ ſabbatha ſua cunctis diebus ſolitudinis ſuæ, quando fueritis in terra hoſtili ſabbatizabit, & requieſcet, eo quod non requieuit in ſabbathis veſtris, quando habitabatis in ea. *Ex quo patet quod tot annis terra eorum non requieuit in ſabbathis, quot annis fuerunt in captiuitate Babylonica, ſcilicet 70. annis. Vnde 2.* Paral. *vlti. d. de duratione captiuitatis Babylonicæ dicitur.* Et completur ſermo ex ore Hieremię prophetæ, vt celebraret terra ſabbatha ſua. *Cunctis enim diebus egit ſabbathum vſque complerentur 70. anni. Quę quidem commenſuratio annorum habetur expreſſe* Hiere. xxxix. *quod non poteſt dici de captiuitate eorum hodierna, quæ hodie tranſcendit mille & quadringentos annos, & tot annos vltra.* Ex *quib. patet; quod maledictiones comminatoriæ cum alijs ad hoc pertinentibus, in hoc capitulo cõtentæ, intelliguntur eſſe totaliter impletę in deſtructione Ieruſalem per Chaldæos, licet partialiter quędam earum fuerunt impletæ etiam in alia captiuitate, cum dicitur hic:* Vt comedatis carnes & filiorum filiarũ veſtrarum, *quod fuit impletum in obſidione Ieruſalem per Chaldæos. Iuxta illud.* Threnor. *4 b. ubi de his quæ contigerunt in obſidione Ieruſalem tempore Chaldęorum dicitur:* Manus mulierum miſericordium coxerunt filios ſuos, facti ſunt cibus earum. *Idem etiam fuit impletum in obſidione Ieruſalem per Titũ ſecundũ Ioſeph. vt habetur in poſtilla. & ſic de quibuſdã alijs hic contentis, quę in utraq. obſidione ſeu captiuitate contigerũt. Omnia tñ in hoc capitulo contenta integraliter contigerunt in prima captiuitate Babylonica tantum, non autem in ſecunda, vt dictum eſt.* F

REPLICA *correctorũ contra Burg. Sed quod notat Burg. cap. 21. vt promotiuum Chriſtianę fidei tranſeat, dummodo cum ſenſu principali qui eſt de Chriſto ſenſus literæ primarius qui eſt de gubernatione populi per deſertum non abijciatur, & ſic terminantur replicæ in Leuitico.*

CAP.

CAP. XXVII.

OCVTVSQVE eſt dominus ad Moy- 1
a ſen, dicens: Loquere filiis Iſrael, & dices ad
b cos: † Homo qui † votum fecerit & ſpopon
a ¶ Totam vitam.
c derit Deo animam ſuam ſub æſtimatione
d ¶ Id eſt drachmas.
e dabit pretiũ. Si fuerit maſculus a viceſimo
¶ Spiritualem vitam.
f anno vſque ad ſexageſimum annum, dabit quinquaginta ſi-
a ¶ Didrachmas. b ¶ Id eſt centeſimum fructum. c ¶ Quaſi, cui hęc perfectio deeſt, ſed ad aliam prouehi cupit.
g h clos argenti ad menſuram ſanctuarii: ſi mulier, triginta. A 2
a ¶ Senſatus, ſed nondum perfectus.
i quinto autem anno vſque ad viceſimũ, maſculus dabit viginti 3
K ſiclos, † fœmina decem. Ab vno menſe vſque ad annum quin-
l ¶ Quia minor & ſimplicior.
m tum, pro maſculo dabuntur quinque ſicli, pro fœmina tres.
a ¶ Senex ſinfirmus in propoſito. b ¶ Fortior. c ¶ Vel didrachmas.
n Sexagenarius & vltra maſculus dabit quindecim ſiclos, fœ-
a ¶ Infirmior ſicut fornicator, b ¶ Cuſtodiam ſ. mandatorum. c ¶ Aliquam de ſupradictis.
o p mina decem. Si pauper fuerit, & æſtimationem reddere non
a ¶ Offerens ſe Deo.
q valebit, ſtabit coram ſacerdote, & quantum ille æſtimauerit,
r & viderit eum poſſe reddere, tantum dabit. Animal autem 4

CAP. XXVII.

A a Homo qui. ISICHIVS. Plena ſunt hæc verba prudentia, quæ oporteat agi vel minime, ſuperi⁹ præcepi, tũc vel ex toto vel ex patre agẽtium dignitatẽ exponit, quid perfecta vita, quid mediocris quid incipiẽs, cognitionis Dei habeat, differentias quoque ætatum deſcribit.

Qũ 38 in Leuiticũ. ✠ THEODORETVS. Promiſſionem appellauit votum, cum alio qui vocetur a multis προάγμα id eſt, res definita & deſtinata. † De pœn. di. 1. ante. c. quẽ pœnitet, §. nẽ qui donũ. Hanc autem legem apud nonnullos barbaros reperias eſſe obſeruatam. Nam eorũ qui degunt in paſcuis pleriq; comparant infantem ingenuũ, quẽ poſtea Deo offerunt. Itaque de eo legẽ tulit Deus. Qui cũ noſſet eſſe quoſdam promittentes Deo pretiũ pro ſeipſis, qui diminuto pretio promiſſa fallerent, ſtatuit maris pretium eſſe quinquaginta didrachmorũ fœmellæ. triginta. † mulier.

B b Animam. ISICH. Aquila & Theodotiõ, admirabile. Simmachus, ſi ſe ſeparauerit. Lxx. honorem, animæ ſuæ.

Tropolo. Num. 12. c A viceſi. IDEM. Qñ pubes, fortis, validus virtutib. & operib. contra ſpirituales inimicos. vnde: *Omnis maſculus a viginti annis & ſupra*, omnes qui ambulant in virtute ſua huiuſmodi pretiũ, conuerſatio ſ. & vita & retributio q̃ pro ſe offert Deo, quĩquagĩta ſicli ſunt. i. ſpiritualis vita. Quinquageſimo. n. die ſpiritusſanctus aduenit, & quinquageſimo anno plenarie datur liberatio & terræ reſtitutio. A 20. annis vſque ad xl. intellectus perfectus, fortitudo; & filiorũ procreatio. Qui aũt & ĩtellectũ habet & fortitudinẽ, vt q̃ intelligit, faciat, & filios ſpirituales Deo facere poteſt, pretiũ eius eſt l. drachmę id eſt perfectus fructus, & perfectionis corona, de qua dicitur: Act. 2. b. *Eſtote perfecti, ſicut & pater veſter perfectus eſt.*

✠ PROCOPIVS. Nam annus viceſimus initium eſt ętatis ad res gerendas habilis, ſexageſimus, finis. Corpora tum vigent, prudentiaque innititur ſenilib. annis.

d *Siclos.* ISICH. Vel didrachmas, ſexagenarium fructũ ſ. magnũ quidẽ, ſed cẽtenario minorẽ, quia mulier eſt q̃ viro minor eſt. Mulieres tñ ſi ad ſummã menſurã peruenerũt, & infirmitatẽ ſua intentione fortitudinis trã ſierunt, maſculi poſſunt appellari. vnde. *Mulierẽ fortem quis inueniet*: Qui ergo verã continẽtiã habet, 30. ſicli vel didrachmę hui⁹ æſtimatio eſt. i. ſexagenari⁹ fructus. vnde. *Vidua eligatur non minus 60. annorum* Prou. 13. b 1. Tim 5. a

C e *A quinto.* IDEM. Qui ſenſatus eſt, & proficere incipit, ſed conuerſatione ieiunii non poteſt ordinari,

f *Vſque.* IDEM. Qui proficere cępit ſenſib. quinque prouectus enim hic eſt ad virtutem, & perfectionem. 20. enim annorũ fortes ſunt atque valentes.

g *Maſculus dabit. 20. ſic.* IDEM. vel didrachmas. i. xl. drachmas. i, obolos quadrĩgẽtos. Quadragenari⁹ vero ieiunii & orationũ prouectum ſignificat. Tot enim dieb. ieiunauit Moſes, & Helias, & ipſe Chriſtus, & poſt a diabolo eſt tentatus.

h *Fœmina decẽ.* IDEM. Vel didrachmas. i. 20. drachmas vel ducẽtos obolos, cuſtodiã, ſ. decẽ mãdatorũ quæ duplicantur ſecũdũ literã & ſpũ, in quib. non eſt præceptũ ieiuniũ, quia prouectos decet needũ perfectos.

i *Ab vno.* Vnius mẽſis eſt, qui nunc in fide genitus eſt, quib. dicitur: *Quaſi modo geniti infantes rationabiles ſine dolo, lac concupiſcite, &c.*

k *Quinque.* Vel didrachmę. ſ. vt maſculus duplices ſẽſus habeat, & quę ſenſibiliter audit intelligibiliter ſuſcipiat. Sic. n. ad perfectionẽ ducitur, propter quod cẽtum: obolorũ eſt pretium eius, centenarius autẽ perfectus eſt.

l *Pro fœ.* IDEM. Pro fœmina tres didrachmæ. i. fides patris & filii & ſpiritusſancti, ut corde credat, ore cõfiteatur, & ſint ei duæ didrachmę, ſit aũt ei talis fides ad perfectionẽ. Tres. n. didrachmæ ſex ſũt drachmæ, & 60 oboli, q numerus pfectionẽ ſignificat. Vñ populus Iſrael ſexcenta millia. i. 60. miriades hẽt Erant enim in eis mediocriter perfecti, quaſi iam participes euangelicæ conuerſationis.

m *Sexagenarius.* Qui excellentiam conuerſationis promiſit, ſicut virginitatem, uel mundi abrenuntiationem, ſed infirmatus eſt.

n *Dabit quindecim.* Vel didrachmas, quæ ſunt trigĩta drachmæ. Tres enim fructus bona terra reddidit, centenariũ. i. virginem eſſe, vel mũdo abrenũtiare. Sexagenarium, ſcilicet continentiam. Tricenarium, id eſt caſti coniugii conuerſationem.

o *Si pauper.* Qui multum peccauit. ideo interpretatus eſt Aquila, ſi exceſſit.

p *Stabit.* Si enim quemlibet nobis ſubditum Dei ſeruitio obtulerimus, in miniſterium noſtrum recipere non debemus, promittentes pro eo uel meliorem vel minus bonum.

q *Quantum ille æſti.* id eſt quantum viderit eum poſſe ſatisfactionis imponet, ſed ſi locuples eſt, ut diſtribuat pecuniam, ſi ſęnus ieiunet, oret, laboret.

r *Animal.* Quia differẽtias oblationũ, quæ ex nobis ipſis ſunt, ☞ & gradus

---

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXVII.

Diuiſio. LOcutusq; eſt dominus ad Moyſen. *Hęc eſt quarta pars principalis huius libri, prout dictum fuit a principio: In qua agitur de ſolutionibus, & etiam redemptionibus uotorum, quæ ſunt quę etiam oblationes ſpeciales. & primo agitur de uoto obligatis, ſecundo de conſecratis, ibi.* Omne quod domino conſecratur. *tertio de decimis, ibi.* Omnes decimæ. *Prima in duas, quia primo agitur de redemptione uotorum. Secundo remouetur circa hoc dubium, ibi.* Primogenita, &c. *Circa primum, primo agitur de uoto circa perſonam humanam. ſecundo de voto circa rem poſſeſſam, ibi.* Animal autem. *Circa primum ſciendum quod homo non eſt animal immolatitium, & ideo uotum factum de perſona humana non erat ſoluendum per eius immolationem, ſed per redemptionem, perſona autem humana ſecundum diuerſas ætates eſt maioris vel minoris valoris, & plus & minus poſſet vendi, & ideo ſecundum quatuor ætates taxatur hic pretium redemptionis. A viceſimo enim anno uſque ad ſexageſimum eſt ætas melioris conditionis. Vnde & ſecundum talem ætatem numerabantur illi, qui poterant ad bella procedere, vel habetur Nume. 1. & ideo votum factum de perſona humana in tali ætate redimebatur maiori pretio, ſcilicet vir quinquaginta ſiclis, mulier 30. uota autem facta in alijs ætatib tribus, minus proportionabiliter & patet litera.* Votum de perſona humana.

2 Ad menſuram ſan. *Hoc dicitur, quia aliud erat pondus quo vtebantur in ſanctuario, & quo vtebantur in publicis negotiationibus, de quantitate autem ſicli dictum fuit Exod. 30.*

3 A quinto autem anno. *Licet enim pueri quinque annorum & vnius menſis non poſſent vouere, cum non haberent vſum rationis, poterant tamen obligari voto parentum, unde & Anna mater Samuelis fecit votum de ipſo, etiam antequam naſceretur. 1. Reg. 1. Cætera patet in litera.*

4 Animal autem. *Hic conſequenter agitur de uotis factis circa rem poſſeſſam, & primo circa res viuentes, ſecundo circa res non viuentes, ibi:* Homo ſi vouerit domum. *Circa primum dicitur ſic:* Animal autem quod immolari poteſt, *ſcilicet tam ratione ſpeciei, ſicut eſt bos, ouis, & capra, vt patet ex ſupradictis, quam ratione indiuidui, videlicet animal prædictarum, ſpecierum non habent aliquam maculam.*

✠ 1 Sanctum

a quod immolari poteſt domino, ſi quis vouerit, ſanctum erit 1
a ¶ Id eſt non debemus pœnitere ſi obtulerimus. ¶ Minus bono. ¶ Minus bonum.
& mutari non poterit, † id eſt nec melius malo, nec peius bo- 2
¶ Id eſt voluntatem mutandi habuerit. a Quod ſubſtituere volebat. b Quod prius erat datum.
b no. Quod ſi mutauerit & ipſum quod mutatum eſt, & illud
c pro quo mutatum eſt, conſecratum erit domino. Animal 3
Hoc ad literam ſtare non poteſt.
immundum, quod immolari domino non poteſt, ſi quis vo-
uerit, adducetur ante ſacerdotem, qui diiudicans vtrum bo-
num an malum ſit, ſtatuet pretium. + Quod ſi dare voluerit
Mentis ſapientiam.
d is qui offert, addet ſupra æſtimationem quintam partem. 4
e Homo ſi vouerit domum ſuam, & ſanctificauerit domino, 5
conſiderabit eam ſacerdos, vtrum bona an mala ſit, & iuxta
¶ Tunc.
f pretium quod ab eo fuerit conſtitutum, venundabitur. Sin
autem ille qui vouerat voluerit redimere eam, dabit quin-
a Quia ſanctificatio domus ipſi aſcribitur.
g tam partem æſtimationis ſupra, & habebit domum. Quod 6
a Vt ſanctus incipiat eſſe. b Deputando ſacerdoti.
ſi † agrum poſſeſſionis ſuæ vouerit, & conſecrauerit domino,
a Doctrinam verbi qua eruditus eſt lege ſpirituali.
h iuxta menſuram ſementis æſtimabitur pretium. Si † triginta 7
modiis hordei ſeritur terra, quinquaginta ſiclis venundetur
i argenti. Si ſtatim ab anno incipientis iubilei vouerit agrum, †
quantum valere poteſt, tanto æſtimabitur. Sin autem poſt †
aliquantum temporis, ſupputabit ſacerdos pecuniam iuxta
annorum, qui reliqui ſunt, numerum, vſque ad iubileum, &
detrahetur ex pretio. Quod ſi voluerit redimere agrum ille 8

A & gradus expoſuit, iã eorum quæ nobis tanquam pecora ſubditi ſunt, quando ſit oblatio ſancta exponit.

✠ RADV. Anguſtias hic patietur Iudęus, ſi interrogetur qualiter iuxta ſuã literã recte poſſit domino voueri, quod domino non licet offerri. Nos vero libere pronũciamus, quia de re quæ Deo grata non eſt, gratum illi offertur ſacrificium & cũ exterminatur & corrigitur, quod voluntati illius erat contrarium. Sic Dauid aquam pro cuius deſiderio milites in mortis periculum miſerat, cum accepiſſet, & ſe ſuper hoc reprehendiſſet, fundẽs in terram libaſſe eam domino dicitur, quia gratum Deo ſacrificium exhibitum eſt, cum inepta carnis concupiſcentia, ſpiritus feruore caſtigata eſt. Animal itaque immundum voueri quidem poteſt, ſed niſi redemptum fuerit placere per ſe non poterit.

a *Sanctum erit.* Secundum legem immaculatum & mundum, veluti ſi filium, diſcipulum, ſeruum, vel quemlibet nobis ſubditum Deo obtulerimus

b *Quod.* Vt ſi duplex oblatio, & inimicus erubeſcat, qui oblationem mutare ſuggerebat.

c *Animal im.* ISI. Quæ non ſimul & vngulam findũt, & ruminant, immunda ſunt. Vngulam findũt qui literam & ſpiritũ diſtinguunt. Ruminant autem, qui meditãdo legis continuã habent intentionem. Qui ergo filium talem vel ſeruũ vel diſcipulum Deo offert, qui nõ ex malitia ſed ex infirmitate, nec ruminat, nec vngulam findit, adducat eum ad ſacerdotẽ qui diiudicans vtrum bonum an malum ſit, ſtatuet pretiũ, id eſt moderatum imponet iugum, id eſt mediocrem conuerſationem, vt declinet, ſ. a malo, & prouehatur ad meliora, inter deteriores ſcilicet & melius ſecundum Symmachum, vt poſſit domino offerri.

Sciendum eſt, ꝙ aliud eſt ſanctificare, aliud eſt ſanctum eſſe, aliud Deo offerri aliud Dei eſſe. Quod. n. ſãctificatũ & offertur ſanctum incipit eſſe, quod non erat, & paulatim augmẽtatur. Quod ſanctum eſt, & Dei eſt, nõ eget augmẽto, quia perfectũ eſt. Bonũ eſt ergo aliorum doctrina & auxilio ſanctificari D ſed melius eſt talẽ eſſe qui ſeipsũ et alios poſſit ſanctificare, qđ paucorũ eſt. Sanctificat ergo domum domino, qui familiã ſuã, & cogitationem tã ſenſibilẽ quam intelligibilem pure & ſancte vult cõuerſari, vt ſit eccleſia Dei. Si autẽ per ſe non eſt idoneus hoc facere, ſacerdos debet cõſiderare vtrũ bona an mala ſit. Ex diuerſis enim cõſtat perſonis & ſecundũ qđ poſſũt debet iniungere eis.

d *Quintam partem.* Mentem ſcilicet quę regit quinque ſenſus, ſine qua uirgines fatuæ ad nuptias nõ ſuſcipiuntur. Matt. 25. a

e *Homo ſi vouerit.* ISICHIVS. In ſequẽtibus dicit, omne quod domino conſecratur, ſiue homo ſiue animal, ſiue ager, redimi non poterit, hic autem domum et agrum redimi præcipit. Sed forſan hoc ſecũdum diuerſas intentiones offerentiũ decernit, tãquam ibi non habeat voluntatem vlterius habendi quod penitus conſecrauit. E

f *Sin autem ille, &c.* IDEM. Redimere eſt per doctrinam & formulam vitæ familiã liberare, & quicquid ſanctimoniæ obuiat diluere. Adiiciet vero admonitioni & ædificationi ſacerdotis intelligẽtiã & frequẽtem commemorationem.

g *Quod ſi agrum.* id eſt, ſcripturam diuinã, cuius vitis Chriſtus pater agricola. In hoc abſconditur theſaurus, id eſt, ſalutaris pdicatio, in hoc diuerſa eſt cuiuſq; poſſeſſio, modus ſ. ſciendi, quem ſibi quiſque obtinere potuit. Ioan. 14.

h *Si triginta modijs, &c.* IDEM. In triginta modiis hordei vetus teſtamentũ. In quinquaginta ſiclis uel didrachmis iuxta Lxx. ſpiritualẽ & perfectam doctrinam intellige. Sed quando hæc regula vel perfecta danda, uel minuenda ſit, per ſequẽtia intellige, Si ſtatim ab anno incipientis iubilei, &c.

i *Si ſtatim ab anno.* IDEM. Id eſt, ſi gratiæ uiam quam elegit, uult per ſacerdotẽ gubernari & pduci, hoc ſacerdos exigat. F Qđ cũ doceretur, perfecta & ſpirituali doctrina percepit, non condeſcendẽs ei, quia nõ eſt neceſſe ei qui donum † reuocationis accepit, ſed in doctrina faciat eũ pmanere, quã tradidit.

☞ Si au

Marginalia: *ſecũdum æſtimationem ſacerdotis fuerit. — ſcoro vel gomer. — † quanto. — literaliter — † renouationis.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Sanctum erit. *Id eſt applicatum ad ſacrificium domini.*

Et mutari non poterit. *Alio animali, nec pretio redimi, & ſi de facto mutaretur pro alio animali, ipſo facto vtrunque animal erat obligatum ſacrificio domini.*

Animal immundũ quod immola. *Dicit Ra Sa. quod hoc nõ eſt intelligendum de animali immundo ſecundum ſpeciem ſuam, vt porcus vel huiuſmodi, Sed de animali immundo ſecundum indiuiduũ tantum, vt bos, ouis, uel capra habens maculã cõtractam poſt uotum factum de ipſo, propter quam offerri non poterat, ſed debebat redimi. De cuius redẽptione ab eo qui uotum fecerat ſubditur.*

Addet. *Ratio autem quare carius uendebatur uouenti quam alteri erat, ne facientes uotum de reb. ſuis haberent oculum ad rehabendũ illa quæ vouebant. Et per hoc uotum eſſet Deo minus gratum.*

Homo ſi uouerit. *Hic conſequenter agitur de redemptione uotorũ circa res inanimatas. Et primo quantum ad domos, ſecundo quantum ad agros, ibi:* Quod ſi agrum. *Circa primum dr̃, ꝙ redemptio uoti facti de domo, debebat fieri ſecundum æſtimationem ſacerdotis conſiderantis ualore domus, & ſi vouens uolebat eam redimere, debebat ſuperaddere quintam partem ratione ſupra dicta, & patet litera.*

Quod ſi agrum. *Hic conſequenter agitur de redemptione uotorũ circa agros. Et primo agitur de agro poſſeſſio ex hæreditaria ſucceſſione, ſecundo de agro poſſeſſio ex acquiſitione ſeu emptione, ibi:* Si ager emptus eſt. *Circa primum ſciendum, quod redemptio agri taxabatur ſecundum quantitatem ſementis, qua ſeminabatur, & hoc reſpicit agri quantitatem, quia quanto ager erat maior, tanto plus requirebatur de ſemente, dum tamen eſſet ſeminabilis per totum & ſecundum hoc maiori pretio redimebatur. Item ſecũdum diſtantiam ad annum iubileũ, & hoc reſpicit tẽporis durationem, & ideo quanto plures anni erant ab obligatione uoti vſque ad annum iubileum, tanto erat maius pretium redẽptionis & iſtæ duæ conſiderationes tanguntur, cum dicitur,*

7 Si triginta modiis hordei, &c. Si ſtatim ab anno incipientis, &c. *Et ſic accipitur pro quolibet anno unus ſiclus, quia à principio tẽporis huius uoti uſq; ad iubileũ erãt quinquaginta anni. Si autem à uoto facto uſq; ad iubileum eſſent pauciores anni, pro quolibet anno deficiente a prædicto numero defalcabatur unus ſiclus de pretio.*

8 Quod ſi uoluerit redimerit, &c. *Vendebatur autem ſibi carius quam alteri, non ſolum ratione ſupradicta, ſed etiam quia per hoc damnificabantur ſacerdotes, quia quando dictus ager alteri uendebatur, in anno iubileo reuertebatur ad ſacerdotes, & erat poſſeſſio conſecrata domino, quando autem uendebatur ipſi uouenti in iubileo, nõ reuertebatur ad ſacerdotes, ſed remanebat ei qui uouerat & redemerat.*

O

Si autem diminutũ eſt aliquid de dono,quod percepit, & ab eo in conuerſatione decidit.hoc eſt enim poſt aliquantulũ iu bili agrum conſecrari.Sacerdos ei reputat argentũ in annos reliquos vſq; ad iubileũ, vt ſc.pœnitentię diffiniat tempus reliquum,& detrahitur de pretio.Quod enim minus fecit & deterius vixit,diminuit de dono, & factus eſt infirmior & abiectior, hic enim poteſt redimere agrum adijciens quintam partem argenti ad pretium ſuum, ſc.doctrinæ ſacerdotis proprium intellectum, vt ſui ipſius gubernator & doctor efficiatur. Sic enim ager quem conſecrauit offerens ſacerdoti,ab ipſo poſſidebitur.

A

& ipſe pœnitenti obligatur,vt quod cœpit perficiat.

g *In iubileo autem reuertetur ad priorem dominum, &c.* Quia non ſtatim cũ pęnitentia datur uel diffinitur penitus mundat, ſed ea peracta,ideo recte ait,*In iubileo autem, &c.*peracta enim pœnitentia& remiſſione ſuſcepta,conuerſationis ſuę agrũ ſuſcipiet.

a *Addet quintam partem.*Doctrinæ ſacerdotis proprium intellectum, doctrinã enim & inſtructione ſacerdotis prius gubernamur,ſed poſtea proficere,& ĩtellectum noſtrum adiicere debemus.

B

b *Sin autem,&c.*IDEM. Ille conſecrat agrũ & redimit agrũ,qui conuerſationem ſuam alii gubernãdã permiſit,ſed eo iuuante prouectus,intellectũ proprium addit,vt ſeipſum regere poſſit.Qui vero alio docẽte nihil ꝓficit,nec ĩtellectũ addit,cui ſemper eſt neceſſe doceri,& ſæpe prauis doctorib.acquieſcit,non poteſt quęrere mercedem virtutis qua agrum redimeret,ſed veniente iubileo,id eſt tẽpore remiſſionis tranſeunte ſcilicet ꝑſentis vitę tempore,erit poſſeſſio ſanctificata domino.Conuerſatio.n.quam ſemel vel alio gubernante conſecutus eſt,ſancta erit domino, ſed quemadmodũ poſſeſſio conſecrata,ad ius pertinet ſacerdotum,eius.n.lucrũ eſt qui continue gubernat.

† nõ redimetur amplius.

† ſicut ager anathematis,ſacerdotum erit poſſeſſio.

Sacerdotis doctrina.

Cõſecrare agrum & redimere

a qui vouerat, addet quintam partem æſtimatæ pecunię, &
 a ¶ Id eſt proprium intellectum ſeipſum regere.
b poſſidebit eum. Sin autem redimere noluerit, ſed alteri cuili-
 a ¶ Doctori. b ¶ Pretio doctrinæ,ſ.doceatur.
bet fuerit venundatus,† vltra eum qui vouerat,redimere non
 a ¶ Id eſt tempore remiſſionis tranſeunte,ſ.tempore præſentis vitæ.
poterit, quia cum iubilei venerit dies, ſanctificatus erit domi-
 a ¶ Qui illum continuo docuerunt:ipſe negligendo perdidit.
no, & † poſſeſſio conſecrata ad ius pertinet ſacerdotum . Si 1
 a ¶ Virtus vel vita fratris,quem ipſe negligendo perdidit. b ¶ Sacerdotibus oblatus vt peccatoris efficiatur conuerſatio.
c ager emptus eſt, & non de poſſeſſione maiorum ſanctificatus
 ¶ Exhortando,arguendo,ne terra perdatur ex toto.
d fuerit domino, ſupputabit ſacerdos iuxta annorum numerum 2
e
f vſque ad iubileum , pretium, & dabit illequi vouerat eum
g domino. In iubileo autem reuertetur ad priorem dominum , 3
 qui vendiderat eum, & habuerat in ſortem poſſeſſionis ſuæ.
h Omnis æſtimatio ſiclo ſanctuarii ponderabitur. † Siclus vi- 4
i ginti obolos habet. Primogenita quę ad dominum pertinent, 5
K
 a ¶ Studioſus in operatione mandatorum Dei. b ¶ Simplicitate placens.
l nemo ſãctificare poterit & vouere, ſiue bos ſiue ouis fuerit,do 6
m mini ſunt. Quod ſi immundum animal eſt, redimet qui ob- 7
n tulit iuxta eſtimationem ſuam, & addet quintam partẽ pretii. 8 9

h *Omnis æſtimatio ſiclo ſanctuarii pondera.* Vt omnis diffinitio ſanctis fiat ponderib.i.de ſacra ſcriptura venientibus, exteriora enim pondera, vt philoſophorum vel hæreticorum,quibus veritates & perfectiones hominum penſant, nec ſancta nec iuſta ſunt.

i *Siclus viginti.* Id eſt decem mandata ſecũdum literam & ſecũdum ſpiritum intellecta. Quicunque autem aut legem aut Euãgeliũ renuit,non hẽt didrachma, nec eius pondera ſunt ſancta.

K *Primogenita quæ* l s i c. Primo genit. tanquã pecora noſtra ſunt q nobis obediũt filii,ſerui, & diſcipuli.Sed horum primogenita ſunt,q ſic obediunt,vt aliis ꝑbeant exemplum & magiſterium, de quib. alibi dicitur. *Omne maſculinum ad aperiens uuluam ſanc.do.vo.* Aperiunt enim uuluam generandorum filiorum,qui ſecundum Dei icipit obedire.Vnde Paulus de Timot heo ait: *Qui eſt fil.⁹ meus dilectus in domino,ipſe vos commonefaciet vias me.&c.*

l *Nemo ſanctificare poterit & vouere.* Non quia ſanctification indigna ſunt,ſed qa ſancta ſunt,nec egent ſanctificari,vt filius qui ſic patrem & matrem honorat,vt etiã exẽplum aliis fiat tanq Deo offerens honorem,qui hoc præcepit. Seruus quoq qui etiã dominis carnalib.in ſimplicitate cordis non ad oculum ſeruit,ipſi Deo ſeruitutem impendit.

m *Quod ſi immundũ.* I s i c.Peccator,qui nec legẽ ſicut oportet meditatur,nec diſtinguere conatur.Quicunq; ergo vehementer obediens eſt patri, domino , aut magiſtro, nec tñ legem meditatur aut diſtinguit,primogenitus quidem in pecori eſt,ſed immundus eſt.

n *Et addet quintam partem pretij.*Doctrinã ei cũ intellectu offerens,& ſapienter regens. Inſenſati.n.patris domini aut magiſtri eſt,obedientiam eos qui ad ſe pertinent ſubditos non docere,& eorum vitã vt operentur ſecundum legem nõ diſponere. Addat igitur ſubiectioni & doctrinę intellectum. Ipſe enim ſolus in præſenti mundus eſt. Ideo ait : *Adde quintam partem pretij.* Habet enim obedientia pretium, ideo non dixit,a

c *Et non de poſſeſſione.* Quia neq; de cuſtodia maiorum ſuorũ, neq.de ipſius emptoris fuerat.

d *Supputabit ſacerdos.* Recte ſacerdos cum eo qui fratrem ad pęnitentiã monuit,veram redemptionem ſupputat,qualiter ſcilicet pœnitere debeat. Ille enim diſtricte eius actionem & conuerſationem nouit,qui correxit,hic autem vt ſacerdos ꝑfectam redemptionem.

e *Iuxta annorum numerum.* Ex his ſc.q de pœnitentia prædicat ſcriptura,ipſa enim æſtimatio eſt iubilei vel remiſſionis.

f *Et dabit ille qui vouerat eum domino.* Non dicit dabunt,ſed dabit.Etſi enim cõmuni conſilio ſacerdotis & eius qui ad pœnitentiã monuit,æſtimationis diffinitio datur,ille tamen offeret eum qui ad pęnitendum excitauit,huic enim obediet, q & ipſe

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Si ager. *Hic conſequenter agitur de agro poſſeſſio per emptionẽ cum dicitur.* Si ager emptus eſt & non de poſſeſſione maiorũ. *i.parentum illius qui emit.*

C

2 Supputabit ſacerdos iuxta annorum, &c. *id eſt determinabit pretium redemptionis ſecundum diſtantiam ad annum iubilei , quia quanto eſt maior diſtantia à tempore voti facti vſque ad iubileum, tãto debet eſſe maius pretium.*

3 In iubileo autem reuertetur ad priorem dominum qui vẽdiderat eum. *Et non ad ſacerdotes,quia non poterat vendi, niſi vſque ad iubileum, vt patet ex ſupradictis, xx.cap. & ideo faciens votum de illo agro,non poterat illum obligare,niſi vſq; ad iubileum , quia nihil iuris habebat in eo vltra. Secus autem erat de agro quẽ habebat ex hæreditaria ſucceſſione,vt prædictum eſt.*

4 Omnis æſtimatio. *in prædictis redemptionibus.*

5 Siclo ſanctuarii ponderabitur. *Quia alius erat ſiclus, quo vtebãtur in aliis.*

6 Siclus viginti obolos habet. *Hic dicitur ad determinationem quantitatis ſicli ſanctuarij , ſiclus enim communis erat maior, vt dicit Rab.Salomon,quia continebat 24.obolos. Alij autem dicunt, quod erat minor,dicentes quod pondus ſanctuarij erat duplex reſpectu ponderis communis.*

7 Primogenita quæ ad dominum pertinẽt. *Hic mouet dubium circa prædicta,quia poſſet aliquis credere primogenita animalium poſſe cadere ſub voto,hoc remouet cum dicitur.*

8 Nemo ſanctificare poterit & vou. *Cuius ratio eſt, quia nullus poteſt facere votum Deo,niſi de hoc quod ſuum eſt,primogenita autem ratione primogenituræ erant ipſius Dei,vt patet Exo.xiij. & in pluribus alijs locis.*

9 Quod ſi immundum animal eſt. *Hoc non refertur ad primogenita , quibus erat macula propter quam non offerebantur , ſed redimebantur, veruntamen in redemptione eorum non fiebat additio quintæ partis,ſecundum quod dicit Rab.Sal.hic autem fit huiuſmodi additio vt patet in littera, & ideo ſecundum ipſum refertur ad illud, quod ſupradictum eſt de redemptione animalium mundorum ſecundum ſpeciem quæ tamen non poterant offerri propter maculam, hic autem loquitur de animalibus aliter immundis, quæ licet non poſſent offerri domino in hoc quod aliquid de ipſis poneretur ſuper altare, poterant tamen offerri manibus ſacerdotis vt venderentur, & pretium in aliqua neceſſaria templi conuerteretur, vt in reparatione cortinarum uel utenſilium & huiuſmodi, ſi tamen offerens uolebat redimere, addebat quintam partem & ſibi carius uendebatur quam alteri ratione prædicta.*

✲ 1 Om

xit: æſtimabit eum ſacerdos, ſicut ſupra.

A a *Omne quod domino cōſecratur, ſiue homo.* ISICHIVS. Aliud eſt anathematizare aliud eſt ſanctificare. Quod enim anathematizatū eſt, in nullius humanū vſum nec ſacerdotis quidē reuerti pōt. i. qui de Hierico aliquid furat⁹, eſt, quia anathematizata erat, periit. Quęcunq; ac inimicis iure belli cum quibus debebant amicitia iungi, filii Iſrael rapuerunt, præcipiente domino anathema fecerunt. Nos ergo ſi pugnātes a demonibus ſpolia belli acquiſierimus, conſecrare Deo debemus, vt nihil in eis, pprię volun tatis habeamus, ſiue homo ſit, id ē ſuæ pōtatis, & nobis cōuerſatione equalis: ſiue pecus, id eſt ſubiect⁹, ſiue ager, id eſt cōuerſatio noſtræ ſortis.

✲ PROCOPIVS. Ex his relucēſcunt differentiæ illorum qui dedicantur Deo. Nam quidam ſeipſum per alios Deo conſecrat. Alius per ſeipſum dedicatur Deo. Quidā poſſunt p alios offerri Deo alii nequeūt per alios donari Deo, q videlicet vtūtur miniſtris Dei in negotio Dei, q quaſi æſtimatio pro ipſis oblati ſunt. Per ſe donant ſe Deo, qui adminiſtrāt mun⁹ Apoſtolicū, in ſecundo ab his ordine ſint, qui diaconatus munia obeunt, a diaconatu qui deſcendunt, recidūt ad eā claſsē hominū q aliorū opera iunguntur cultui diuino. Qui ſacerdoti functionē ſuſceperunt, nunquam poterunt ab hac ſeſe ſegregare, & ad ſeculi negotia reuerti. Nam ad omnia habebūtur inutiles. D

¶ Admonitione ſenſatum facere.

Si redimere noluerit, vendetur alteri, quantumcumque fue- a

¶ Suæ poteſtatis.

rit * æſtimatum. Omne quod Domino conſecratur, ſiue ho- 1

a ¶ Alijs ſubditus. b ¶ Cuiuslibet conuerſatio.

mo fuerit ſiue animal ſiue ager, non vęniet, nec redimi b

a ¶ Omnino alienatum a mundo.

poterit. Quicquid ſemel fuerit conſecratum, ſanctum-

a ¶ Quia ſanctum ſanctorum tota poſſibilitate ſua imitatur.

ſanctorum erit Domino. Et omnis conſecratio quæ of-

a ¶ Peccato. ¶ Vt dicat: Viuo autem iam non ego, viuit vero in me Chriſtus, Galla. 2. d.

fertur ab homine non redimetur, ſed morte morietur. 2

b *Quicquid ſemel fuerit con.* ISICH. Iure belli acquiſitum non poteſt aliquis inimicum expoliare, niſi perfecte ſubiecerit. Alligato enim forti vaſa eius diripiuntur. E Matt. 12. c Diabolo ergo alligato, auferentes ſpolia eius cōſecramus domino, cum inſidijs eius præuenti, caput cōtriuerimus ſerpentis. Mundi calcatis deſideriis, virtutibus acqſitis, ac victoria ditati, q diripuimus recte Deo offerimus. Sancta hæc ſunt & pfecta, nec noſtra nec aliorum diſciplina egentia, nec augmentum, nec profectum ſuſcipiunt.

✲ PROCOPIVS. Sic hoſtes conſecrati Deo penitus delebāt, vt accidit Hierichuntinis ciuibus, qui omnes ore gladii erant perdendi, id eſt, omnes inexorabili iudicio, quod tipus erat futuri iudicij extremi, Dei dedit & addicti erant.

☞ a Domi- F

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Omne quod domino conſecr. *Hic agitur de conſecratis, accipitur hic conſecratio per deputatione alicuius rei ad cultum diuinum abſque reditu ad communem vſum, & tale quid non poterat vendi, vel redimi, & ideo ſubditur.*

2 Non redimetur, ſed morte mor. *Sciendum tamen quod doctores, tam catholici quam Hebræi breuiter & ſuperficie tenus tranſeunt paſſum iſtum, cum tamen habeat multos ſenſus, vti uidebitur proſequēdo. propter quod hic intendo diutius immorari. Ad intellectum autem ſequentium conſiderandum, quod vbi translatio noſtra habet hic.* Omne quod conſecrat Domino &c. *In Hebræo habetur.* Omne חרם herem domine. *Herem autem in Hebræo duplicem habet ſignificationem. Vno modo ſignificat ſanctificationem: Alio modo ſignificat deſtructionem non quamcunque ſed deſtructionem aliquam ad gloriam Dei ordinatam, vt ſit ſenſus.* Omne herem domino, *id eſt, omne qđ domino conſecratur vel deſtruitur, & aliquando contingebat quod in eodem facto concurrebat herem ſecundum vtranque ſignificationem, licet in diuerſis rebus, ſicut in deſtructione ciuitatis Hiericho, quantum ciuitatem & habitatores fuit deſtructio facta ad Dei gloriam ordinata quia peccata illius ciuitatis hoc meruerant, quæ per ſententiam domini erant punienda ciuitatis euerſione & habitatorum occiſione. Quantum autem ad ſpolia ciuitatis quæ poterant cedere in cultum domini, fuit ibi herem quantum ad aliam ſignificationem, quia aurum, & argētum, æs & conſimilia fuerunt domino conſecrata, ita quod non poterant alijs vſibus applicari. Aliquando vero accipiebatur herem in vno facto pro deſtructione tantum. Aliquando vero pro ſanctificatione tantum. Si autem accipiatur pro ſignificatione tantum, ſic talis ſanctificatio poterat eſſe in perſona humana, vel animali, vel in re inanimata, ſecundū quod dicitur in litera: Omne quod domino cōſecratur, ſiue homo fuerit ſiue animal, ſiue ager, morietur, & ſecundum hoc illud quod poſtea ſubditur:* Non redimetur, ſed morte morietur, *varie intelligitur. Non enim homo domino conſecratus interficiebatur, cum non ſit animal immolatitium: ſimiliter nec ager conſecratus eſt mortis vel vitæ ſuſceptiuus, loquēdo proprie, & ideo oportet quod accipiatur mors æquiuoce. Dicendum igitur, quod ſi res conſecrata domino erat perſona humana, aut erat Hebræa, aut Gentilis. Si Hebræa, aut de tribu Leui, aut de alia tribu. Si primo modo, pueri a parentibus poterant conſecrari domino ad ſeruiendum tabernacula domini vſque ad mortem: & hoc modo Samuel fuit conſecratus a parentibus, vt habetur 1. Regum. 1. Et eodem modo videtur, quod Leuita adultus poterat ſeipſum conſecrare dicto modo, vt habetur Deuteron. 18. videlicet quando Leuites manens extra Ieruſalem deuotione ductus veniebat ad manendum in Ieruſalem, vt miniſtraret in templo. Si autem quis eſſet de alia tribu, non poterat ſic conſecrari, quia non erat licitum ei accedere ad miniſterium templi vel tabernaculi, ſecundum quod dicitur Num. 3. b.* Extraneus qui ad miniſtrandum acceſſerit morte moriatur, *& multo magis erat illicitum Gentilibus, poterant tamen perſonæ de alijs tribubus Iſrael conſecrari domino in alijs pijs operibus exercendis, ſicut Samſon de tribu Dan fuit conſecratus in abſtinentia ab omni potu inebriatiuo & cibo immundo, ad reprimendum iugum Philiſtinorum ſuper Iſrael, vt habetur Iudic. 8. Et ſimiliter filia Iepthæ ad ſeruiendum Deo in vigilijs & orationibus viuendo, in virginitate, ſecundum quod dicunt* Hebræi *Iudicum 11. & de hoc plenius dicetur cum venerimus ad locum illum domino concedente. Si autem erat perſona Gentilis, vt pote ſeruus vel ancilla hominis Hebræi, ſicut erat res domini ſui, & per conſequēs poterat conſecrare eam, quia erat perſona ſerua ſimpliciter & ad ſemper, non tamen conſecrabatur ad faciendum opera Leuitarum, vt dictum eſt, ſed ad quædam opera ſeruilia ad templum vel miniſtros eius neceſſaria, ſicut eſt cedere ligna, & portare aquas ad locum diuini cultus. Et hoc modo Ioſue decreuit Gabaonitas in miniſterium populi & altaris domini, vt habetur Ioſue 9. Hoc autem modo non poterat conſecrari perſona Hebræa, quia non poterat eſſe ſerua ſimpliciter, ſed tantum ad tempus, ſcilicet vſque ad ſeptimum annum remiſſionis, & ſi tunc nolebat egredi liber, manebat ſeruus vſque ad iubileum, & non vltra, vt habetur Exo. 21. & ſupra Leui. 25. Si autem res conſecrata erat inanimata aut erat immobilis vt ager, & tunc diſtinguēdum, quia aut erat ager de hæreditate paterna, & tunc poterat domino conſecrari, quia talis ager in iubileo non reuertebatur ad priorem dominum, ſed remanebat de poſſeſſione templi vel ſacerdotum. Si autem ager eſſet acquiſitus per emptionem, non poterat ſic conſecrari, quia in iubileo debebat reuerti ad priorem dominum, vt dictum eſt ſupra de redemptione votorum, & propter hoc vbi translatio noſtra ſic habet,* Omne quod domino conſecratur, *ſiue homo fuerit ſiue animal, ſiue ager, In Hebræo habetur,* Siue ager poſſeſſionis, vel hæreditatis ſuæ. *Si autem res conſecrata erat mobilis, vt aurum & argentum, æs, ſericum & conſimilia, de qđibus poterant fieri inſtrumenta tabernaculi vel templi aut alia neceſſaria ibidem, tunc poterant domino conſecrari; & de cætero poterant ad vſus alios applicari, vt dictum eſt de præda ciuitatis Hiericho, & multa exempla alia ad hoc ſunt in ſcriptura. Si autem res conſecrata erat animal, aut erat animal immolatitium, & tunc ſine mutatione aut redemptione immolabatur domino, niſi poſt conſecrationem antequam veniret ad locum immolationis fieret ineptum immolationi, vt per fracturam tibiæ vel alterius maculæ inſanabilis, & tunc interficiebatur abſque uenditione ſeu redemptione, quia non poterat alijs vſibus applicari. Si autem non eſſet animal immolatitium, ad templi tamen miniſterium uel ſacerdotum utile, ut equis, aſinus, & ſimilia, tunc manebat in obſequium templi uel ſacerdotum uſque ad mortem, ſicut de ſeruo uel ancilla dictum eſt. Si autem accipiatur* חרם *herem pro deſtructione ad Dei gloriā ordinatæ, ut ſit ſenſus in allegatione ſupra poſita,* Omne quod domino deſtruitur, &c. *tunc talis deſtructio aut erat ex ſententia domini, aut iudicū locū eius tenentiū, aut ad implendū promiſſum Deo factum. Si primo modo, tunc talis deſtructio erat ſimpliciter inferenda, & hoc ſiue eſſent perſonæ humanæ, ſicut de Chananęis ſententiauit dominus, vt interficerentur a filijs Iſrael, ſecundū quod dicitur Num. 33.* Cum tranſieritis Iordanem intrantes terrā Chanaam, diſperdite cunctos habitet regionis illius, *excepti tamen fuerunt Gabaonitæ, eo quod principes Iſrael inconſulto domino iurauerant eos non occidere & propter hoc mors eorum corporalis fuit mutata in ciuilem per ſeruitutem, ut habetur* Ioſue *9. ſiue eſſent bruta animalia, & ideo Saul qui in occiſione Amalechitarum ex cupiditate pepercit animalibus pinguioribus, de quorum morte dominus ſententiauerat, ſicut, & de hominibus, fuit a domino reprobatus, ut habetur 1. Regum 15. ſiue eſſent res inanimatæ, ut pote ciuitates ſic deſtructę, quia debebant ultra reædificari, unde Ioſue 6. d. dicitur,* Maledict⁹ vir qui

A a *Domini.* ISICHIVS. Eius ſ. qui mandata legis operatur, ſed terrenam remunerationẽ præſtolatur, ideo agit de frugibus terræ decima quidẽ, i. operatio mãdati ſancta eſt, ſed nõ multum valet. Sed ut ualet, quintã partẽ addat. i. intelligẽtiam, vt q̃ ſurſum sũt ſapiat & quærat, ut ſic ſibi decima proficiat. Ei⁹ enim qui terrena ſapit, decima quidẽ ſancta eſt, ſed non ipſi, quia quã retributionem expectare debeat, neſcit.

† 6. q. 7. c. 1. oẽs decimæ, de dec ci. c. 1.

b *Si quis.* IDEM. Secũdum literã multa obſcura & inſolubilia legiſlator interpoſuit, ut de anguſtiis literæ ad latitudinem ſpiritus curramus, q̃ tunc bona eſt cũ accipitur quaſi inſtrumẽ-B tum ad ſpirituale ædificium. Differentiam ergo diſcipulorum proponit, ſicut in primogenitis mũdis vel immundis, quidam cum obedientia legis meditationẽ & ſcientiã acquirũt, quidã ſolã obedientiã habent. Sic quidã operantes mãdata, ſapientiã terrenã habent, & redẽptione egẽt. Quidam nec redẽptione egent, nec mutari debẽt tanquã perfecti & conſummati, fruges quoque meſſem de ſemine dicit, & poma arborum ſecundum tempus ſuum.

bouis & oui: & capræ.

† quæret bonumne an malũ.

1 † Omnes decimæ terræ, ſiue de frugibus, ſiue de pomis arbo-
a rum domini ſunt, & illi ſanctificantur. Si quis autem volue- 2
b ¶ *Vbi ſibi proſit.* ¶ *Intelligentiam.*
rit redimere decimas ſuas, addet quintam partem earum.
c Omnium decimarum bouis & ouis & capræ, quæ ſub paſto- 3
ris virga tranſeunt, quicquid decimum venerit, ſanctificabi-
¶ *Quia in his difficilis eſt diſcretio.*
d tur Domino. Non † eligetur nec bonum nec malum, nec alte-
e ro commutabitur. Si quis mutauerit, & quod mutatum eſt, &
¶ *Quia nihil deeſt.*
f pro quo mutatum eſt, ſanctificabitur Domino, & non redi-
¶ *Qui poterat intelligere myſteria & præcepta.*
g metur. Hæc ſunt præcepta quę mandauit Dominus Moyſi ad 4
¶ *Qui infirmi & non capaces myſterij.*
filios Iſrael in monte Sinai.

Finit Leuiticus.

c *Sub paſtoris virga.* IDEM. Virga crucis. ſ. quibus fides & amicitia Dei donat vt remunerẽtur, & amici Dei inueniãtur. Vnde: *Credidit Abraham Deo, & reputatũ eſt ei ad iuſtitiam,* & amicus Dei appellatus eſt, de quibus ſcriptũ eſt: *Dinumerabo eos, & ſuper arenã multi.* hi terrã non hẽnt ſapiẽtiã, nec in his q̃ agũt, corruptibilẽ quęrũt retributionem. Ideo non ſpeciale aliquid eorum, ſed quodcunque egerint, ſanctũ eſt domino, nec eligẽ-C tur inter bonum & malum, id eſt, deterius & melius. Non. n. facilis

Gen. 15. b.

Pſ. 138. d.

Cor. 15. c.

D facilis eſt eorũ diſcretio. Quia etſi alterutrum ſuperant, ſicut ſtellã ſtella, oẽs tamen in cælo ſunt ſicut quæ cæleſtia ſequuntur, & ab illo ſolo qui ſanctos diſcernit cognoſcuntur.

d *Non eligetur nec, &c.* Quia nullus eſt qui reſpui poſſit, & quod magis eligendum ſit, non eſt veſtræ diſcretionis.

e *Si quis mutauerit. &c.* ISICHIVS. Paulus & Barnabas aliquãdo diſſenſerunt. Barnabas enim dicebat aſſumẽdum Marcũ, Paulus autẽ eum qui ſemel receſſiſſet non debere aſſumi. Paulus ergo aſsũpſit Sylã, quaſi deteriorẽ meliorem. Sed vtrũque sãctificatũ eſt domino. Barnabas quippe aſſumpto Marco nauigauit Cyprũ, qui ſecũ prędicauit. Qui intãtũ claruit, vt fieret vnus de quatuor euangeliſtis. Quod Paulus retractans, & cognoſcens, quia nullus ſanctorum repudiandus eſt, nec facile diſcerni poteſt inter ſanctos, quis bonus quis melior, Marcum reuocauit, ſcribens ad Timotheum ait: *Aſſumens Marcum, deduc tecum, eſt enim mihi vtilis in miniſterium.*

A D P B. E A

f *Sanctificabitur domino, &c.* IDEM, Cum omnium curſus diuinus ſit & altus & ſupernæ conuerſationi proximus, fruſtra conaris hunc ſubducere, illum inducere, & Deo quaſi meliorẽ conſecrare.

g *Hæc ſunt præcepta quæ mandauit, &c.* IDEM. Diſcipuli noſtri quando ſunt perfecti, nihil noſtri egẽt magiſterii: ideo ait immundorum primogenita eſſe redimenda, mundorum vero nequaquam, ſed nec domino cõſecrata, nec ea quæ nouiſſime ſunt dicta: perfecta enim demõſtrata ſunt, quia intẽtionem diuinam cęleſtemque gerunt.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ ſuſcitauerit & ædificauerit ciuitatẽ Hiericho. *Si autẽ talis deſtructio erat inferenda ex ſententia iudicum locum Dei tenentium, propter quod dij appellantur.* Exod. 22. d. Dijs non detrahes. *talis ſententia erat executioni danda abſque redemptione aliqua, videlicet quando aliquis per eos erat morti adiudicatus, maxime propter homicidium, non poterat pretio aliquo redimi vita eius. vnde Nume. 35. d. dicitur.* Nõ accipietis pretiũ ab eo qui reus eſt ſanguinis, ſtatim & ipſe morietur. *Alio modo talis deſtructio inferebatur propter adimpletionẽ promiſſi Deo facti, ſecundum quod habetur Num. 21. a. vbi dicitur:* Et Iſrael voto ſe domino obligans ait: Si tradideris populum iſtum in manu mea, delebo vrbes eius: *& ibidem ſubditur.* Et vocauit nomẽ loci illius horma, *quod ſignificat deſtructum, & deſcẽdit ab h o ẽ, quod ſignificat deſtructionẽ vnde ibi trãslatio noſtra habet horma, ſcriptura Hebraica habet* חרמה *horma. Nomina enim Hebrea ſcripta literis latinis minus proprie ſcribuntur communiter. Ex prędictis patet ꝙ cum dicitur.* Omne quod domino cõſecratur non redimetur, ſed morte morietur. *Mors enim in diuerſis accipitur ęquiuoce, quia Leuitæ conſecrati diuino cultui dicebantur mortui, ſicut apud nos religioſi mortui mundo dicuntur. Agri & res inanimatę cõſecratæ mori vel mortuę dicebantur, ſicut poſſeſſiones eccleſiæ dicuntur amortizatæ, & eodẽ modo dicendum eſt de ſeruis & ancillis. Alia uero immolatitia moriebãtur proprie per immolationẽ. Similiter & homines & animalia morti adiudicata per occiſionẽ. Ciuitates autẽ deſtructę dicebãtur eſſe ſimilitudinarie mortuæ, quia nõ erat reditus ad earum reædificationem, ſicut in hoĩb. & animalibus non eſt reditus de morte ad uitam. Sciendum ẽt ꝙ conſecratio prædictorum aliquando cedebat in utilitatem ſacerdotũ aliqñ autem in neceſſaria ipſius templi, ſecundum quod cõſecrans exprimebat in conſecrando, de illis tamen quæ poterant venire in uſum ſacerdotum, ut ſeruus, ancilla, & conſimilia.*

Mors æquiuoce ſumitur.

1 Omnes decimæ. *Hic conſequenter agitur de decimis, quæ dicuntur ſanctificatæ domino, quia erant deputatæ ad ſuſtentationem Leuitarum.*

2 Si quis aũt, &c. *Cuius cauſã ſupra dicta eſt de redemptione uotorũ.*

3 Quæ ſub paſtoris uirga. *Modus eſt enim paſtorum cum uirga numerare animalia egredietia de caulis ad paſtum, & ſimiliter cum reuertuntur ad caulas. Cętera patent in litera. Vltimo recapitulat dicens.* Hæc ſunt mandata. &c. *& patet.*

MORALITER.

Votum duplex.

✠ 4 *Hæc ſunt præcepta quæ manda, &c.* Hic agitur de uoto & eius redemptione. Duplex autem uotum hic tangitur. Vnũ de perſonis, aliud de rebus poſſeſſis, & inter res iſtas cõputantur ſerui & ancillę, quia ſunt quædã res domini ſui, licet ſint rõnales creaturæ. Quantum ad primũ uotum fit diſtinctio perſonarũ ſm ſexum & ſm ętatem, & ſm pretium quo uendi poſſent, & ſic maior eſt redẽptio uiri per votũ Deo obligati quã mulieris, & ſimiliter maior eſt redẽptio viri in ætate fortiori, ſcilicet a uiginti annis & ſupra uſq; ad ſexaginta, q̃ ante uigeſimũ annũ & poſt ſexaginta. Igitur per ætates, ſexus, & fortitudines myſtice deſignatur diuerſi ſtatus, in quib. hoĩes ad plura vel pauciora Deo sũt obligati. Nã laici obligãt ad obſeruatiã pręceptorũ. Clerici uero in ſacris ordinib. cõſtituti cũ hoc obligant ad obſeruantiã caſtitatis, perſonæ uero religioſę hoc obligatæ ſunt ad viuendũ in obedientia, & ſine proprio. Inter religioſos aũt aliqui plus aliis ſm arctorem regulam, & ſtatuta ſunt obligati. Pręlati uero ad ponẽdũ animã ſuã pro ſubditis ſuis (qđ eſt maximũ) obligantur. Secũdũ igitur in qđ diuerſis ſtatib. pſonæ Deo in maiorib. ſunt obligatę, ſm hoc, p votis ſuis dãt Deo maius pretiũ, ſi bñ obſeruẽt ſuũ ſtatũ, cęteris tñ parib. ſ. ꝙ ęquali charitate operẽtur, & hmõi, & hæc, pportionabiliter intelligẽdo, & ſm hoc expectant a Deo maius pmiũ. Res aũt quę Deo per votũ obligantur, ſunt ſerui, ancillæ, domus, & agri, vt patet in textu, & quãto ſunt maioris ualoris, tanto maior eſt uoti redẽptio, in illis dũtaxat quę poterant redimi, nã animalia immolatitia Deo redimi nõ poterãt, ſed oportebat ea ĩmolari. Per redẽptiones igiť iſtas, myſtice ſignificatur, ꝙ illi q de reb. poſſeſſis plus expendũt in obſequiis diuinis, maius pmiũ expectant a Deo, cæteris tñ parib. ſ. facultate, charitate, & huiuſmodi quæ ad meritum operantur, nam pauper uidua, quæ duo minuta miſit in gazophylatiũ, plus obtulit Deo, quam diuites qui magna munera, ſecundum teſtimonium Saluatoris noſtri. Marci 12. & Lucę 21.

PRÆFATIO IN LIBRVM NVMERI.

LIBER iſte & ordine hiſtoriæ & myſterio quarto loco ponitur in lege. Ordine hiſtoriæ, quia in Leuitico qui terti⁹ eſt, agitur de vtēſilibus tabernaculi, & de ordine Leuitarum & ſacrificii. Hic autē de dedicatione tabernaculi agitur, quid ſc. de Leuitis, quid de vtenſilibus tabernaculi portare debeant. Myſterio hoc oſtenditur. Excubare circa tabernaculum depoſitū, vt dicit ternis tribubus in ſingulis quartis: per quod ſignantur 12. apoſtoli per quadripertitum orbem fidē ſanctę trinitatis docuiſſe. Sed ēt inter figuras, quadratura nihil firmius eſt, quaternarii quoque operis perfectio commendatur. Quarto die facta ſunt luminaria. quarta ætas ſub Dauid fuit robuſtiſſima, quarta ēt ętas hominis fortiſſima, quatuor tm̄ recepti ſunt q ſcripſerunt euangelia. Inter dona ſpiritusſancti fortitudo, & inter pęnitentiales pſalmos, *Miſerere mei Deus*. quartus eſt in quo de humilitate (per q̄ ſumus fortes) agitur. Inter nomina dñi quārtū eſt, fortis, præcedunt admirabilis, conſiliarius, Deus. Sequitur pater futuri ſeculi princeps pacis, & ſimilia. In hoc quoque libro eorum qui numerantur fortitudo oſtenditur, dum hi qui ętate & virtute bello ſunt apti, numerari iubentur.

Dicitur liber Numeri, quia in eo numerātur Iſraelitę: tū īde, tum quia manſiones à Rameſſe vſque ad Iordanem. Sed *quia omnia in figura contingebant illis*: & lex erat vmbra futurorū, ita legenda eſt hiſtoria, vt non amittatur allegoria. Numerati Iſraelitæ ſoli, non proſelyti & alienigenę qui erant inter illos, non tamen omnes, quia nec pueri nec fœminę, ſed tantū viri qui apti bello erant. Etenim alieni a Deo, Gētilium ſpurcitia, vel crudelitate Iudaica, vel etiam Chriſtiani puerilē leuitatē, vel mollitiē fœmineam habentes, inter filios Dei non numerant. Non ſunt numerati in Aegypto, ſed poſt q̄ trāſierūt mare rubrum, poſt columnā ignis in manſione iuxta montem Sina, quia manentes in in tenebris peccatorum nō ſunt Dei, ſed mundati baptiſmo & armati manus impoſitione. Māſiones merito xlii. computantur, a prima quæ fuit in Rameſſe vſque ad Iordanem, vt per hoc ſignetur nos per tot gradus virtutum aſcendere in cælum, quot generationibus Chriſtus ab Abraham deſcendit ad Mariam.

Intētio Moyſi in hoc opere eſt Chriſtianum populū & ei⁹ profectum, & aſcenſum a terra in cælum per Iſrael, & p̄ xlij. manſiones deſignare. Per Iſrael. n. Chriſti populus, per progreſſus manſionum profectus virtutum ſignificatur.

Ordo libri talis eſt. Primò duces populi, & populum circa tabernaculum numeratos per quadrum collocat. Leuitas, a numero exceptos, ad miniſterium tabernaculi deſtinat, deinde tabernaculum dedicatur, & modus oblationū, & catalogus manſionum computatur. Deinde propheta Balaā à rege Balaac ad maledicēdū populum Dei inducitur. In fine ſex ciuitates ordinant, tres vltra, tres citra Iordanē, ad quas confugeret, q nolēs, ſanguinem proximi effunderet Leuitæ īter tabernaculū & cæteros filios Iſrael excubātes, diuiſi p̄. Amramitas ab Orientē, p̄ Caathitas ab Auſtro, Gerſonitas ab Occidente, & Meraritas ab Aquilone, ſignificant prælatos eccleſiæ, q ſunt medii inter miniſtros tabernaculi, quib. in temporalibus prouident, & inter laicos, quibus in ſpiritualib. præſunt. Amramitę i. Moſes & Aaron & horū filii, inſpiciunt & inuoluunt tabernaculi ſecretiora, & introducentes Caathitas dāt iis propriis humeris portanda inuoluta, vt uidentes non moriantur. Non ſunt. n. propalanda eccleſiæ myſteria, niſi ſummatib. viris i. Moſi & Aaron, qui infirmi inde ſcandalizantur. Vnde & liber euangelii presbytero & diacono portat apert⁹ aliis vero clauſus. Gerſonitæ autem & Meraritæ qui ſunt indigniores Caathitis, nō ꝓpriis humeris, ſed bob. & plauſtris ſua portant onera. Quia q vult venire poſt me, me ſequatur, quaſi per mortē. Et quanto magis quis vult, tāto maior perſecutio.

Benedicetis filus Iſrael & dicens, &c. Ab hoc loco ſumpta eſt bñdictio q̄ facit epiſcopus. Duo digiti qui eleuantur iuncti legē ſignificant & ſacerdotium, quę per Moſen & Aaron intelliguntur. Tres verſus qui ſequuntur, continent illam trinā petitionem quæ fit in verbis epiſcopi. Pertiī gratia ſpiritusſ. i. vera ſalus, pax æterna. Deinde ſequitur diſtinctio perſonarū ſēper his verbis. *Quod ipſe præſtare dignetur qui cum patre et ſpiritu ſancto uiuit, &c.* In tabernaculi dedicatione oblata ſūt munera a primatibus in vſum eiuſdem, & ſuſtentationem Leuitarū, quod hodie fit cum dedicatur eccleſia aliqua. Sicut & laicorū conſuetudine, mulieri cum deſponſatur viro, multa dona offerunt. Et dñs filiis Iſrael in Aegypto die quo educeret, conceſſit argentea vaſa. Et poſt mare rubrum non duxit eos ſtatim recta via contra hoſtes, ne territi retrò abirent, ſed p circūitū: deinde p̄cepit *ne tempori re.p.t.* Caute oīa prouiſa. Introeuntibus. n. in eccleſiam primo decor eius oſtēdendus eſt, ut appetat, nō miſeria, vt timeatur. Similiter & Meratitæ. D

ORIG. Diuinis numeris non oēs digni ſunt, ſed certis prærogatiuis deſignati. Vnde in hoc libro neq; mulieres educū-tur ad numerum, pro fœminea ſcil. infirmitate, neq; ſerui tāquam uita moribuſque degeneres, nec Aegyptii Iſraelitis ad miſti ut alienigenæ & barbari. Soli Iſraelitæ numerant, & nō oēs ſed a uiginti annis & ſup. Nec tm̄ ætatis habetur obſeruatio, ſed & bellici roboris. Deſignatur. n. per uerbum Dei, ut numeretur oīs qui procedit in uirtute Iſrael. Puerilis ętas nō numeratur niſi primogeniti aut de ſacerdotali, uel Leuitica ſtirpe. Fęminarū vero nulla numerāt. Poſſunt hęc vacua eſſe myſteriis? Procurauit hoc ſolū ſpiritusſanctus qui hęc dictauit vt ſciremus q numerati ſunt, & qui nō? Quis dabit ex hoc profectus his qui ſacris voluminibus geſtiunt erudiri? Sed (q̄ ſm̄ Paulum lex ſpiritalis eſt) ſi tranſcendero pueriiis ętatis inſipientiā, vir factus depoſuero quę ſunt paruuli & factus fuero iuuenis, q vincam malignum, aptus uidebor his qui procedunt in uirtute Iſrael, & diuinis numeris dignus. Cui aūt ī eſt puerilis & lubricus ſenſus, uel fęminea & diſſoluta ſegnities, uel Aegyptii & barbari mores, apud Deū ī sācto numero nō habetur. Innumeri aūt apud Salomonē dicūtur eſſe q pereūt. Numerati aūt omnes, qui ſaluandi ſunt. Et de ſtell. dicitur Pſalm. cxlvj. a. *Qui numerat multitudinem ſtellarum, &c.* Et dominus etiam capillos capitis diſcipulorū dicit eſſe numeratos, non q tondent vel proiiciūtur, uel ętate pereunt, ſed qui in Nazaræis erant, quib. inerat virtus ſpiritusſancti ad proſternēdos alienigenas. Virtutes ergo animi & multitudinem ſenſum de mente tanquam de capite appoſtolorum prodeūtes capillos capitis appellauit.

Hom. 1. in Numeros Qui non fuerint numerati.

Rom. 7. c. 1. Cor. 13. d. 1. Io. 2. b

E Eccl. 1. d.

Matt. 10 Iudic. 15. Hiere. 7. f

IDEM. Illud quoque conſideremus, q non ſtatim vt egreſſus eſt de Aegypto populus numeratur: adhuc. n. perſequebatur Pharao. Sed nec cum mare rubrum tranſiens venit in deſertū. Nondū. n. tētatus, nōdum ab hoſte fuerat impugnatus. Cōfligit contra Amalech, & vīcit. Nec numeratur adhuc: nō. n. ſufficit ad perfectionem tēdenti vna victoria, nec accepto mannę cibo, & aquæ de ſequente petra populo nondum. n. ea quæ numeris ſunt apta adoleuerant. Tabernaculū teſtimonij conſtruitur: nec adhuc numerandi tempus, lex per Moyſen datur, mos ſacrificiorū traditur, purificationis ritus docetur, ſanctificationum leges & ſacramenta conduntur, & tunc ad numerum iuſſu Dei populus adducitur.

Vbi ſupra Quomodo numeratur.

Exod. 17. c

Exo. 16. c.

Vide ergo quanta tibi tranſeunda, quāta toleranda, quod profectib. quod tentationib. quot p̄lus. ſ. pugnandum, quot vincendum, vt pertineas ad diuinum numerum, & inter ſanctas tribus numereris & poſſis viſitari, & per Dei ſacerdotes Aaron. & Moſen numerorū cenſibus aſcribi. Suſcipienda eſt tibi primo lex Dei, lex ſpiritus eius, offerenda ſacrificia, explēdæ purificationes, peragenda omnia quæ lex ſpiritus docet.

F

ORIGEN. Ratio quoque tribuum, diſtinctio ordinum, ſocietas familiarum, & cuncta ordinatio caſtrorum, ingentium ſacramentorum produnt, indicia. Certa. n. expectatio nobis eſt reſurrectionis mortuorum, cum hi qui viuūt, qui reſidui ſunt in aduentu Chriſti non præuenient eos qui dormierunt ſed ſimul rapienē cū illis in nubibus obuiam Chriſto in aera, terreni ſcilicet huius loci corruptelam, & mortis habitacula deſerentes, ſiue omnes in aere ſicut Paulus pronuntiat, permanſuri, ſiue ēt aliqui ad paradiſum vel ad alia ex multis māſionib. loca q̄ apud patrē, ſunt transferendi. Diuerſitas aūt trāſlationis, & gloriæ p̄ſtabitur ſm̄ merita cuiuſque. Vnde: *Quiſque, autem in ſuo ordine.* In reſurrectione ergo vnuſquiſque aut in tribu Ruben ſpiritualibus indiciis aſcribuntur, quia ſ. aliquid in actibus vel in moribus ſimile & conſanguineum habuit. Alius in tribu Simeon, fortaſſis pro obedientia. Alius in tribu Leui, credo cui præfuit bene ſacerdotio, vel q bene miniſtrans, gradū ſibi bonū acquiſiuit. Alius in tribu Iuda, qui ſcilicet regios ſpiritus, geſſit & populum qui intra ſe eſt bene rexit, ſenſum ſ. mentis, & cogitationes cordis. Singulis quoq; tribubus vnuſquiſq; ſociabitur, pro his q̄ in actib. vel in moribus ipſis cognata habuit. Et erunt huiuſmodi ordines in reſurrectione mortuorum, qui in hoc libro figurantur.

Roma. 8. a Vbi ſupra.

1. Theſſ 4. d.

1. Cor. 15. c

1. Tim. 3. c

Illud quoque quod quadam connexione tribuum, caſtrorū poſitio, & metationis ordo deſcribitur, ſignificat aliquem ſtatum in reſurrectione mortuorum. Quod tres ad orientē collocantur, tres ad occidētem, tres ad meridiem, & trēs vltimæ ad aquilonem, qui durus dicitur ventus. Quod etiam tribus

Status in reſurrectione mortuorum. Eze. 43. c.

☞ Iuda quæ regalis eſt ad orientē ſtatuitur, ex quo dominus ortus eſt, nō puto curioſum. Quod & Iſſachar huic iungit Zabulō, & ꝙ in quatuor partes trinus iſte numerus ordinatur. Quę quāuis poſitionū ſuarū diuerſas habeant qualitates, omnes tñ intra trinitatis numerum continentur. & quòd per totas has quatuor partes in vnū numerum colligitur eadē trinitas ſemꝑ, quia .ſ. ſub vno nomine patris, & filij, & ſpiritusſancti cēſentur omnes qui ex quatuor partibus orbis venientes inuocant nomē domini recumbentes cum Abrahā, & Iſaac & Iacob in regno Dei. Hęc generaliter diximus, volentes huius libri continentiam myſticam breuiter cōprehendere, & ſuſcepta occaſione vnuſquiſque in reliquis ſimilem, aut ſi cui plus Deus reuelat, ſuperiorem proſequatur imaginem. Ego.n. vere me imparem iudico ad enarrāda myſteria libri Numerorū, multo autem inferiorem ad illa quæ concludit Deuteronomij uolumen.

A

Eccl. 44. d.

Matt. 8. b.

In 1. caput Numeror.

RABANVS Numerorum librum multiplici myſteriorum obſcuritate inuolutum patres oſtendūt. Ibi enim numerus filiorum Iſrael myſtice deſcribitur & ſingularū tribuū caſtra circa tabernaculū teſtimonii ad formam eccleſię locantur. Ibi Leuitarum in miniſterium diſtributio & oblatio principum ſecundum conuenientiam ſacramentorum. Tandem omnium manſionum ab Aegypto uſque ad terrā promiſſionis catalogus numeratur. ut monſtretur qualiter de Aegypto ſpiritali egreſſi, per mare rubrum & eremum præſentis ſeculi properemus ad promiſſam patriam in cælis.

B

Exo. 40. b.

Nume. 1. a.

IDEM. Iuxta finem Exodi ſcriptum eſt: *Igitur menſe primo anni ſecundi, prima die menſis collocatum eſt tabernaculum. &c.* Et nūc in capite Numerorum: *Locutusque eſt dominus ad Moyſen in deſerto Sinai in tabernaculo fœderis, prima die menſis ſecundi, anno altero, &c.* Vbi notandum, quod in duodecima manſione, id eſt in ſolitudine Sinai vbi Moyſes aſcendit, & dominus deſcendit in montem vt daret legem, ibi fabricatur tabernaculum, ibi præcipitur diuerſitas hoſtiarū & vaſorū: & indumenta pōtificis Leuitarū ceremoniæ, numerus populorū, & Leuitarū, & oblationes principum. Eodē quoq; anno licet non eodem mēſe, quo erectū tabernaculū, numerus filiorū Iſrael deſcriptus eſt. Annus, uero uel menſis ſecundus, tempus noui teſtamenti ſignificat, quod poſt Chriſti aduentū, paſſionēq; & reſurrectionem, uſq; ad finē mund ꝑtingit. Poſt baptiſmum.n. in quo de ſpiritali Aegypto, ſubmerſo vero Pharaone egredimur, in nouitate uitę ambulamus, & ad terrā promiſſionis tendentes, In deſerto Sinai id eſt in conflictu tentationū carnis incētiua ſuparemitimur; Sinai.n. interpretatū rubus quo ſignificatū eccleſia, in qua apoſtoli prædicant, & ſpiritale præliū geritur; Ibi loquitū dominus ad Moyſen, quia legem dat ad inſtructionem credentium, id eſt ſpiritualium Iſraelitarum.

C

Quo anno numer⁹ filiorū Iſrael deſcriptus.

Rom. 6. a.

Liber Numeri quare.

ISID. Liber Numeri appellatur, quia multitudinis Iſraeliticæ perfectorum uirorum computationem tenet & numerum, profectiones, quoque manſioneſque a finibus Aegypti ad mortem Moyſi. In quo dies dedicationis tabernaculi. & oblationū modus, nō tunc numeri ſacramento numeratus ē Catalogus aūt manſionū filiorū Iſrael, quæ, a prima vſq; ad ultimā numeratæ ſunt, ſimul 42. de quib. Matthæus ab Abraham vſq; ad Dauid generationes 14. & à Dauid, uſque ad trāſmigrationem Babylonis generationes 14. & a trāſmigratione Babylonis uſq; ad Chriſtum generationes 14. Per has currit Hebręus qui de terra feſtinat tranſire ad cœlum, & Aegypto huius ſeculi derelicta, terram promiſſionis ingreditur.

Matth. 1. a.

Prima māſio.

Nec mirum ſi illo numeri ſacramento peruenitus ad cælum quo Chriſtus à primo patriarcha uenit ad uirginem quaſi ad Iordanem, quæ pleno gurgite fluens ſpiritusſancti gratia redundauit.

ISIDORVS. Prima manſio eſt רעמסס Rameſſes, urbs in extremis finibus Aegypti. in qua populus congregatus exiit in deſertū, .ſ. altera die poſt paſcha in conſpectu Aegyptiorum. Quā quidā commotionem uel tonitruum interpretantur, ꝙ commoti fuerimus ad euangelicam tubam, & excitati tonitrui gaudio in menſe primo: prætetita hyeme, ueris exordio cū omnia renouantur, eximus 15. die menſis primi in craſtino paſchę pleno menſis lumine, poſt eſum agni immaculati, calciati pedes de apoſtolo: & accincti lumbos de pudicitia, & baculos in manibus tenentes.

Ephes. 6. c.

IDEM. Secunda manſio eſt. סכת Socoth, in qua coquunt panes azymos, & primum tendunt tabernacula, unde & loc⁹ nomen accepit, quia Socoth interpretatur tabernacula, uel tentoria. Cū ergo exierimus de Aegypto, id eſt de ſeculo primum tabernacula figimus, ſcientes, nobis ad ulteriora pergēdum, & ad ſanctam terram uiuentium accelerandum.

IDEM. Tertia māſio eſt אתה Ethan, quæ eſt in extremo ſolitudinis, in qua primum videtur dominus precedere populū in colūna ignis. Ethā ſana fortitudo vel profeſſio, Pręparem⁹ ergo nobis fortitudinem, aſſumentes nobis perfectum robur vt inter errorum tenebras & cōfuſionū noctes ſcientiæ Chriſti lumen appareat. Dies quoque noſter nubem habeat protegentē, vt his ducibus ad terram promiſſionis perueniamus.

IDEM. Quarta manſio eſt פיחחירות Phi airoth, quę eſt contra Beelzephon, & interpretatur os nobilium, ut aſſumpta fortitudine nobilitemur in domino contemnentes Beelzephon qui interpretatur dominus Aquilonis, & eius ſuperbiam declinantes. Ab hac manſione profecti filii Iſrael tranſierunt ꝑ medium mare in deſertum, & viderunt Pharaonem cum exercitu pereuntem, Mariam præcinentem in tympanis.

IDEM. Quinta eſt מרה Marah, ad quam peruenerūt tranſito mari poſt triduum, & interpretatur amaritudo. Poſt prædicationem.n. euangelij & tabernacula migrantium; poſt fidē aſſumptam, poſt baptiſmum atque victoriam rurſus venitur ad amaritudinem, vt voluptas & luxuria vitę amaritudine terminetur, & per crucis lignum quaſi per cruciatū iterum ſuauitas compenſetur.

IDEM. Sexta eſt manſio אילם Elim, vbi erant 12. fontes aquarum & 70. palmæ in figura 12. apoſtolorum: & 70. diſcipulorum ſecundi ordinis, de quorum fontibus doctrinę potum haurimus, & dulces fructus victoriæ capimus. Vnde bene Elim in arietes fortes vertitur Ibi enim ſunt robuſti principes gregis, ducces ouium, doctores gentium.

IDEM. Septima manſio eſt iterum ad mare rubrum ים סוף Iāſuph. Sed quæritur quomodo poſt tranſitum maris rubri & fontes Marah & Helim, rurſos ad mare rubrū venerint, niſi in itinere pergētibus quidam ſinus maris occurrerit, iuxta quē caſtrametati ſunt. Aliud eſt enim tranſire mare, aliud in proximo figere tabernacula. Ex quib. monemur, ēt poſt euangelicā doctrinā, & cibos dulces triumphorū aparere nobis interdū mare, & præterita diſcrimina poni ante oculos.

IEDM. Octaua eſt in ſolitudine סין Sin, in qua tēditur vſq ad montem Sinai. Sin autem rubus vel odium interpretatur quia cū venerimus in locum eccleſiæ, de quo nobis dominus locuturus grande odium meremur inimici.

IDEM. Nona manſio eſt ופקה Daphca quæ dicitur pulſatio, quaſi, pulſate & aperietur vobis. ſenſus quoque eſt manifeſtus: quia poſtquam venerimus in locum eccleſiæ, incipimus in ſacramenta pulſare.

IDEM. Decima in אלוש Alus, quod interpretatur fermentum, quod tollēs mulier miſcuit farinæ ſatis tribus, donec fermentaretur totum. Ibi murmurans populus accepit veſperi coturnices, & mane alterius diei manna. Et bene in decima manſione manna tribuitur, quia poſt decalogi perfectionem angelorum panis manducatur.

IDEM. Vndecima māſio eſt in רידום Raphidim, quæ interpretatū diſſolutio fortiū, vel remiſſio manuū. In hac ſitē populo fons de petra Oreb. in ſimilitudine Chriſti erupit. Ieſus in typo ſaluatoris contra Amalech militat, & in figura crucis dęmonū aduersū nos tentamenta ſurgentia deuincitur Illuc venit Iethro ad Moyſen dans ei conſiliū 70. ſeniorum & in typo eccleſiæ ex gentib. congregatæ quia legis imminutio euangelio ſuccedente complet. Pulchrè diſſolutio vel inanitas Raphidim dr̄, vel ꝑpter diſſipatū Amalech, vel ꝑꝑ ſanctum Iſrael. Cęteræ in ſuis locis conuenientius exponentur.

☞ CAP.

A

C A P. I.

a Omnium uirorum. ORIGENES. Aliàs Lxx. Omnis qui procedit in virtute Iſrael, &c. qui ergo procedit in uirtute numeratur, & in uirtute tamen Iſrael. Eſt enim uirtus animi quã Græcorum philoſophi docent, quæ non pro Deo, ſed pro gloria exercetur humana. Eſt & Aſſyriorum uirtus, vel Chaldæorum in Aſtrologię ſtudiis, ſed nõ Iſraelitica, nec ad Deũ pertinens. Sola uero apud Deum uirtus Iſraelitica numeratur, quæ a Deo docetur, per ſcripturas diuinas diſcitur, per fidem euangelicam & apoſtolicam traditur.

✲ THEODORET. Iuſſit Deus numerari populum, ut ueritatem ſuæ promiſſionis demonſtraret. promiſerat enim Abrahæ multiplicaturum ſemen eius tanquam ſydera. Oſtendit itaque ſuæ promiſſionis veritatẽ, quia ex ſeptuagintaquinque qui deſcenderant in Aegyptum, ſexcenta tria millia quingenti quinquaginta viri numerati ſunt bello

B

bello idonei, utraque ſemota ætate tam immatura quam prouectiore, ſimiliter & genere fœmineo & Leuitica tribu. Vnde Iſaias ait. *intuemini in Abraham patrem ueſtrum, & Saram quę peperit uos, quia unus erat & uocaui eum, & benedixi illi ac multiplicaui eum.* D Iſaiæ 51.

LIBER NVMERI,

Hebraicè וידבר *vaiedabber, id eſt, Et locutus eſt.*

C A P. I.

Quaſi quæ dicuntur, vt verba domini penſentur.
a Sapientiſſimum Hebræorum.
LOCVTVSQVE eſt dominus ad Móy- 1
ſen in deſerto Sinai, in tabernaculo 2
a Noui teſtamenti.
fœderis prima die mẽſis ſecundi, an- 3
Mundo.
no altero egreſſionis eorum ex Ægy- 4
pto dicens: † Tollite ſummam vniuer- 5
ſę congregationis filiorum Iſrael per 6
cognationes & domos ſuas, & nomina ſingulorum, quic- 7
a Non fœminini cui obſtat infirmitas. b Quia hęc ætas apta bello.
a quid ſexus eſt maſculini a viceſimo b anno & ſupra omnium † 8 9
a Non ſola ætas ſed virtus requiritur Iſrgelitæ.
virorum fortium ex Iſrael, & numerabitis eos per turmas ſuas 10
a Lex & ſacerdotium ſpirituali ſenſu annumerant primatum eccleſiæ, & officia ſingulorum, quia ſecundum tenorem legis per veros ſacerdotes omnis eccleſiæ ordo diſponi debet.
tu & Aaron, eruntq. vobiſcum principes tribuum ac domo- 11

b Principes tribuum. AVGVSTIN. Quid eſt quod ſingulos de ſingulis tribubus eligi iubet principes, eosque uocat χιλιάρχους, quos quidam Latini tribunos vocant vel appellauerunt. χιλιάρχοι autem a mille uidentur dici. Sed cum conſilium daret Iethro Moyſi, quod etiam Deus approbauit, de populo ſub principibus ordinando, ne omnes cauſæ Moyſen onerarent, χιλιάρχους dicit conſtituendos ſuper millenos homines, ἑκατοντάρχους, ſuper centenos, πεντηκοντάρχους ſuper quinquagenos, & δεκαδάρχους ſuper denos, ab ipſis numeris qui bus præeſſent cognominatos. Nunquid & hic ſic accipiendi ſunt χιλιάρχοι, quod ſinguli eſſent ſuper millenos? Non. neque enim omnis populus Iſrael

Iõ.1.in Num. Exo.19.d. E †inf 22.a. F

NICOLAVS DE LYRA.

C A P. I.

1 LOcutuſque eſt dominus ad Moyſen. *Ex prędictis in precedentibus libris patet, quod ſicut in libro Gen. agitur de fidelis populi electione, cui lex erat danda, ſic in Exodo agitur de legis datione populo iam electo, & a ſeruitute Aegyptiaca liberato. Verumtamen quamuis in Exod. ſit data lex quantum ad præcepta moralia, iudicialia, & ceremonialia, hoc tamen eſt breuiter & ſuccincte, & ideo in alijs libris ſubſequentibus additæ ſunt aliquæ leges ordinationem populi domini magis ſpecificantes, & ad tria prædicta reducuntur. In Leuitico vero ſunt additæ leges vel præcepta, quæ ſpecificant ordinationem populi reſpectu cultus diuini, vt viſum eſt ibidem. Conſequenter autem in hoc libro Numerorum adduntur illa quæ ſpecificant ordinationem populi reſpectu conuictus mutui. Imminebat autem tunc populo proficiſci ad terram ſibi promiſſam, & ideo primo ponuntur illa quæ pertinent ad ordinationem populi proficiſci debentis. Secundo quæ pertinent ad ordinationem ipſius actu proficiſcentis 34. cap. Circa primum conſiderandum, quod in populo debenti proficiſci, neceſſario requiritur quod aliqui ſint ſubditi & obedientes, & alij ſint regentes, quia* vbi non eſt gubernator, populus corruet. *Prouerb. 11. b. Et ideo primo ponitur ordinatio ſubditorum, & ſecundo rectorum ſeptimo cap. Circa primum primo ponitur ordinatio populi ſecundum legem communem, ſecundo quantum ad ſpecialem obligationem 6. cap. Circa primum adhuc primo præmittitur ordinatio populi ſubditi, ſecundo remotio impedimenti 5. cap. Circa primum conſiderandum, quod in populo ſubdito communiter ſunt tres ſtatus uel ordines, ſcilicet agricolæ, milites, & Deo ſeruientes. Primus non habet hic locum, quia populus tunc habebat panem de cœlo collatum ſine labore, ut dictum eſt Exod. 16. Et ideo primo agitur de ordinatione bellantium, ſecundo de ordinatione Deo miniſtrantium 3. c. Circa primum adhuc primo pręmittitur numerus bellatorum, ſecundo eorum ſitus circa tabernaculum ca. 2. Circa prędictam numerationem primo ponitur pręceptum domini, ſecundo executio mandati, ibi.* Hi nobiliſſimi principes. *Circa primum dicitur ſic.* Locutuſque eſt dominus. *Iſta dictio copulatiua, que, copulat huic librum ad præcedentem, & eſt ſenſus, ſicut in præcedenti lib. locutus eſt dominus ad Moyſen de ordinatione populi in cultu diuino, ſic in iſto de conuictu populi ordinato.*

2 In deſerto. *Antequam inde recederent uerſus terram promiſſionis.*

3 In tabern. *Quia ex quo fuit erectum ibi,* loquebatur dominus ad eum. *tabernaculum autem fuit erectũ menſe primo, prima die menſis anni ſecundi exitus filiorum* Iſrael *de Aegypto, dominus autem iſta dixit Moyſi per menſem poſt, ſicut ſtatim ſubditur.*

4 Prima die. *Et patet.*

5 Tollite. *Dicit Rab. Sa. quod ſimile eſt homini habent peculium ualde dilectum, propter quod numerat ipſum frequenter. Populus Iſrael erat quaſi peculium Dei, ut habetur* Exod. *19. & ideo numerus eius exprimitur in exitu de Aegypto, ut habetur* Exod. *30. & 31. Hic uero ſimiliter pręcipitur numerari. Et quod hæc numeratio ſit alia ab illa patet, quia de argento illius numerationis factæ ſunt baſes tabernaculi, ut habetur Exod. 30. & ideo illa numeratio præceſſit fabricationem & erectionem tabernaculi, iſta autem quę hic pręcipue ſecuta eſt erectionem tabernaculi per menſem, ut iam dictum eſt.* Simile do [illegible]

6 Per cogna. *i. tribus, uoluit enim dominus, quod non ſolum ſciretur numerus multitudinis in generali, ſed etiam cuiuslibet tribus per ſe & in ſpeciali.*

7 Et domos. *Quia in una tribu erant multæ familiæ ſicut in tribu* Leui *erant Caathitę, Meraritę, Gerſonitæ, & faciebant diuerſas domos.*

8 Quicquid. *Et ſic mulieres excludebantur ab iſta numeratione.*

9 A viceſimo an. *Quia iuniores non mittebantur ad prælium.*

10 Virorum fortium. *Ad excludendum ſenes, qui iam erant emeritę militiæ.*

11 Eruntque vobiſcum princ. *Fuerunt enim adiuncti in hoc negotio Moyſi &* Aaron, *quia quilibet eorum magis cognoſcebat illos de tribu ſua, quam Moyſes & Aaron.*

✲ 1 Hi

M O R A L I T E R.

✲ 1 *Locutusque eſt.* In hoc capitulo deſcribitur populi numeratio per Moyſen & Aaron, & 12. principes populi. Myſtice per Moyſen ducem, & Aaron põtificem intelligitur ipſe Chriſtus, qui ſimul dux eſt populi Chriſtiani & ſacerdos ſummus. Per 12. Principes intelliguntur apoſtoli & eorũ ſucceſſores, per populum numeratum, populus credentium ad prædicationem apoſtolorum, Chriſto tamen principaliter operante, propter quod ipſe dicit Io. 15. a. *Sine me nihil poteſtis facere.* Numerantur autem hic potentes ad bella procedere, per quod ſignificantur fideles quandiu ſunt de corpore militantis eccleſiæ. Dicuntur autem ſexcenta tria millia quingenti quin

† quagin-

A Iſrael 12. millia tunc fuerunt. Singulos enim elegit de ſingulis tribubus, quę non millenos, ſed multa millia continebant. Nomen ergo commune eſt cum illis qui in Exodo appellabantur χιλίαρχοι, quod vnuſquiſque illorum eſſet mille hominum princeps, iſtorum autem vnuſquiſque multorum millium princeps, quia ſiue a mille ſiue a millibus, eadem compoſitio nominis reſonat vt vocentur χιλίαρχοι.

a *De tribu Ruben.* RABANVS. Moraliter Ruben primogenitus Iſrael, qui interpretatur vidẽs filios, vel videns in medio, primitiuam eccleſiã ſignificare poteſt, quæ fuit in Ieruſalẽ: quam ipſe dominus in apoſtolis primum fundauit, quem ſignificat Eliſur id eſt pater meus fortis. Ipſe eſt de quo dicitur. *Dominus fortis, dominus potens in prælio.* Hic ergo Rubẽ ſub tali principe videt filios, id eſt fideles ad ſe confluentes. Vnde. Prædicante Petro baptizati ſunt vna die tria millia. Et. *Multitudinis credentium erat cor unum & anima una.*

vita voluptate mortificata quęrunt, & pompam mundi calcantes, humilia amplectentes, ſoli Deo placere cupiunt.

e *Nathanael filius Suar.* Qui piè exercent ſe vt mercedem in cęlis accipiant, eorum princeps eſt Nathanael, id eſt Deus meus vel donum Dei filius Suar, i. puſilli Chriſti, ſ. qui inter homines puſillus apparuit ipſe enim dux, & ipſe merces.

a rum in cognationibus ſuis, quorum iſta ſunt nomina. De tribu

a Pater meus fortis. b Alias, qui interpretatur abſconditus. c Exauditio interpretatur, & ſignificat deuotionem eccleſiæ Gentilis, de qua in auditu auris obediuit mihi. d In hac dominatur Salamiel, id eſt pax mea Deus Ieſus, i. pax noſtra, qui fecit vtraque vnum, cum ſigna potentiæ ſuæ per fidelium verba & opera demonſtrauit.

b Rubẽn Eliſur filius Sedeur. De tribu Simeon, Salamiel filius
c Suriſaddai. De tribu Iuda, Naaſſon filius Aminadab. De tri-
d

Merces.

e bu Iſſachar, Nathanael filius Suar. De tribu Zabulon, Eliab
f

Robuſti. a Augmentum. b Frugifer vel creſcens.

g filius Helon. Filiorum autem Ioſeph de tribu Ephraim, Eliſa-
h

a Deus meus audiens. b Populus meus inclytus. c Reddidit mihi Deus. d Redemptionis validæ.

i
k má filius Ammiud. De tribu Manaſſe, Gamaliel filius Phadaſ-
l

a Pater meus iudex. b Qui tentatio iniquitatis vel humiliationis meæ interpretatur.

m ſur. De tribu Beniamin, Abidan filius Gedeonis. De tribu Dan,
n

f *De tribu Zabulon.* IDEM. Zabulon patientes figurat, q contra omnia aduerſa munimine virtutum inuicti perſeuerant, quorum princeps ſolus Deus eſt, ſine quo nihil poſſunt agere, dicentes cum Apoſtolo. *Quis nos ſeparabit a charitate Chriſti? tribulatio an anguſtia, &c.*

Pſal. 23. g.
Act. 2. g.
Act. 4. f.

B

Moraliter RABA. Princeps tribus Ruben eos generaliter ſignificat, qui bene conuerſantes in medio fratrum ſubditorum curam gerunt, ſermone & exemplo inſtruunt quos tanquam filios ad Dei militiam nutriunt. In hac tribu princeps eſt אליצור Elizur, ſeu Eliſur pater meus fortis, vel pater meus coanguſtans, filius Sedeur, id eſt abſconditi. Qui enim autoritate magiſterij, & paterna diſciplina ſubditos bene regit, & corrigit, nec foris ad laudem humanam, ſed in abſcondito cordis ad Dei gloriam iure princeps eſt tribuum & domorum id eſt coniugatorum, continentium, virginum, & vtriuſque ſexus curam gerens.

Moraliter b *De tribu Sim.* RAB. Simeon generaliter omnes obedientes ſignificat, quorum princeps eſt Salamiel Hebraice שלמיאל Selamiel id eſt tribuens mihi Deus, vel pax mea Deus. Filius Suriaddai id eſt, continentis ab re id eſt abſtinentis ab illicito vel ab re id eſt ſine cauſa, cum ille qui iuſtam Dei retributionem cogitat corde pacifico tranquillus & humilis in cœtu filiorum fidelium venerandus apparet. *Qui enim ſe humiliat, exaltabitur.* Tales enim omnem intẽtionem ſuam ad Dei placitum conuerterunt, & ſecundum quod in ſcripturis continetur fiducialiter ſe obedire promittunt, dicentes. *Ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis.*

Luc. 14. c.
Pſ. 122. a.

Moraliter c *De tribu Iu.* Idem poſſunt ſignificari in Iuda omnes qui rectè inuocant nomen domini, nec ſenſu nec verbo diſſentiens à norma fidei, quorum merito Naaſſon princeps eſt, qui ſcilicet non ſolum alios prædicando inſtruit, ſed etiam virulenta vitiorum iacula corpus ſuum caſtigando in ſemetipſo interficit, ſecundum illud. *Caſtigo corpus meum & in ſeruitutem redigo, &c.*

1. Cor. 9. d.

C Allegorice. Iuda de quo reges, qui interpretatur confeſſio vel laudatio, hic populum ſignificat eccleſiæ, cuius caput eſt leo de tribu Iuda i. Chriſtus. Vere enim fidei laudatio vel confeſſio i. recta prædicatio tantum in eccleſia eſt. Naaſſon ergo i. ſerpentinus, vel augurium, filius Aminadab, i. ſpontanei populi, ſaluator intelligitur de patriarchis Deo deuotis famulis gentis, qui per mortem ſuam deſtruxit diabolum. In ſerpente. n. vnde primum mortis cauſa i. peccatum proceſſit mors figuratur. Vnde. *Sicut exaltauit Moyſes ſerpentem in deſerto, ſic exaltari oportet filium hominis, &c.*

Gen. 19 b
Apoc. 5. b.
Gen. 3. a.
Ioan. 3. b.

d *De tribu Iſſachar.* RABANVS. Iſſachar monachos non incongruè exprimit, qui omnibus mũdi negotiis ſpretis, dono Dei, id eſt ſpiritu ſancto protegente, præmium ęternum diſtincta vita,

g *Eliab filius.* Habitaculum fortitudinis habet principem Eliab, qui interpretatur Deus meus pater, Deum ſcilicet, qui eſt pater fideliũ, quos diſponit & regit. Et eſt filius Helon, i. quercus. Eccleſia enim recte dicitur habitaculum fortitudinis, contra hæreticos ſcilicet & ſchiſmaticos.

h *Ioſeph.* Idem Ioſeph pater duarum tribuum, Chriſtum ſignificat patrem populorum duorum & lapidem angularem. Ephraim minor Manaſſe primogenito prælatus, Gentilem populum Iudaico prælatum. Vnde: *Amen dico uobis, non inueni tantam fidem in Iſrael.*

i *Eliſama.* Eliſama Chriſtum ſignificat, de quo dicitur. *Factus eſt obediens patri vſque ad mortem, &c.* Qui de ſe ait: *Quę audiui ab eo hęc loquor in mundo.* Hic eſt filius Ammiud, i. incyti, de ſtirpe ſcilicet regum, patriarcharum, & prophetarum.

RAB. Eliſama princeps in tribu Ephraim, ſignificat eos qui attente verbum Dei audiunt corde bono & optimo, & fructum afferunt in patientia.

K *Manaſſes, &c.* obliuioſus, ea ſcilicet *quę retro ſunt obliuiſcens & in anteriora ſe extendẽs, ut accipiat coronam vitæ, quam retribuet Deus diligentibus ſe.*

l *Gamaliel.* Gamaliel, reddidit mihi Deus, filius Phadaſſur, i. redemptionis validæ, princeps eſt in tribu Manaſſe, qui interpretatur oblitus vel obliuioſus, cum Chriſtus (quem ad vocandũ populum Iudaicum pater in mũdum miſit) in regno ſuo gentem obliuioſam inuenit. Oblitus eſt enim Iſrael creatoris ſui. Non tamen omnes perierunt, ſed cum *plenitudo gentium intrauerit, omnis Iſrael ſaluus fiet.*

m *De tribu Beniamin.* Beniamin Ieruſalem ſignificat, quæ eſt in tribu ſua, cuius populus ſecundum prophetiam Rachel Benoni id eſt filius doloris fuit, quia graui dolore matrem affecit. Sanguinem enim prophetarum fudit, & in Chriſti necem conſpirans ait. *Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros.* In credentibus uero iuxta patris prophetiam, filius dextræ. Beniamin quoque Gentilem populum poteſt ſignificare, qui filius doloris fuit Chriſtianos perſequendo. Filius etiam dextræ poteſt dici, quia in iudicio ad dexteram Dei erit, uel quia dextera, id eſt bona opera facit. Huius populi Abidan, id eſt pater meus iudex filius Gedeonis, qui interpretatur tentatio iniquitatis uel humilitatis princeps eſt. Quia Chriſtus (quem humilem Iudæus ſpreuit & diabolus inique tentauit) caput eſt credentium, & iudex venturus viuorum & mortuorum.

Moraliter Beniamin filius dextræ, ſignificat eos qui fortiter pugnant contra inimicos, & fortiter premunt tentationis ſtimulos, ne fœmineum aliquid vel molle in ſe dominari permittunt.

n *De tribu Dan.* Dan iudiciũ uel iudicans. Hi ſunt q oĩa diſcrete agunt,

MORALITER.

quaginta. Per ſexcenta tria millia, qui eſt maior numerus, ſignificatur multitudo credentium obligatorum ad pręcepta decalogi adimplenda in fide trinitatis, eo ꝙ iſti numeri reſultant ex multiplicatione & repletione denarii & ternario. Per quingentos vero quinquaginta, qui eſt minor numerus: intelliguntur illi qui non ſolum tenẽtur ad decalogi pręcepta, ſed cum hoc ad ɔſilia, eo ꝙ quinquaginta numerus eſt ſpiritui ſancto appropriatus, qa ſpũſſanctus datus fuit apoſtolis in ſigno viſibili quinquageſima die a feſto paſchali, profitentib. autem in religione, qui ſe obligant ad obſeruationem conſiliorũ ſaltem aliquorum, tanta datur gratia quanta datur in bãptiſmo: vt refert Hiero. in vitas patrum, quingenti vero reſultant ex replicatione quinquaginta, litera vere ut ſe patet.

cum

† Leuit

A agũt,q Abiezer,id eſt fratrẽ adiutorẽ ſibi principẽ cõſtituũt, qa ſm patrũ regulã oĩa faciũt,vel oĩa bona ſua Deo tribuunt. RAB. Dan iudicium vel iudicans. Abiezer frater meus adiutor. Amiſaddai, popul' meus ſufficiẽs. In Dan ergo accipim' Gentiles,qui de frigore infidelitatis ad gratiam Cri confuge rũt Vnde in ſequẽtibus ad aquilonẽ iuxta tabernacula Dan prim' caſtrametatur. Abiezer ergo filius Amiſaddai in hac tribu princeps eſt, cum eccleſiæ de gentibus apoſtoli Chriſti quaſi fratres verbo & opere ſufficientes principãtur & fraterna dilectione ad ſocietatẽ ſpiritalis gratiæ hortantur.

a *De tri. Aſer.* Aſer beatus vel diuitiis hãbẽs fideles virtutibus locupletes ſignificat: quib principatus Phegiel, id eſt occurſio Dei. Fili' Ochrã qui interpretatur turbauit eos, Chriſtus ſcilicet mediator Dei & hominum,qui humano generi periclitãti occurrit,& malignos

B ſpiritus repellendo turbauit, unde & appropiãs alleuiauit vulnera eius infundens oleum & vinum,&c.

Moraliter. In Aſer ſignificãtur qui cuncta cõſilio agunt, nec ca ducis rebus ſed virtutibus diuites eſſe volunt,ſubſtantiã ſuam pauperibus tribuunt, theſauros in cęlo cõdũt unde beati erũt. Retribuetur eñi eis in reſurrectione iuſtorum.

b *De tribu Gaad.* Allegorice vel moraliter Gaad accinctus, Eliaſaph,Dei mei ꝓtectio vel accenſio. Duel agnoſcẽs Deũ. Gaad vero fidelium populum ſignificat, qui ſemper lũbos mẽtis accingit iuſtitia,& armis ſpiritualib. ĩſtructus,ſpiritales nequitias debellat,cui pſidet Chriſtus de ſtirpe patrũ ꝓgenitus vere Deũ agnoſcens & ei obediẽns,ſuos dirigens & ꝓtegens.

Poteſt etiã Gaad doctores exprimere,q in procinctu conſtituti, hoſtib. reſiſtere parati sũt inter quos excellit Eliaſaph, qui ſ. cor leuat ad Deum unde petit auxilium, unde gallus ſuccinctus lumbos & aries, nec eſt rex qui reſiſtat ei

c *De tribu Nephtali.* Nephtali cõuerſus vel dilatatus. Hic eſt fidelis populus,q ab errore uerſus p mundi terminos fidei abũdantia dilatatus eſt. Cui dicit Eſaia. *Dilata locum tentorij tui,&c.* Ahira,id eſt fratris mei amicus. Filius Enã id eſt fõtis triſtitię huic pręlatus eſt,qa Dei filius qui fratrib. id eſt Iudæis amicus fuit,qñ p legem ſui notitiã tribuit,ipſe modo Gentilitati p pęnitentiæ triſtitiã cõſulens,ad fidem cõuertit,ut ĩ exercitu ſuo annumerat, ipſius ducatu & regimine fruerent ĩ ꝓlio ſpũali.

Moraliter. In Nephtali intelligũtur sãcti qui charitatem fraternitatis etiã ad inimicos dilatãt,& horũ prĩceps eſt Ahira,id eſt ipſe dñs,q eos ſui amoris ducatu regit,quos nõ ĩter ſeruos ſed inter amicos cõſcribit. vñ: *Iã nõ dicã uos ſeruos,ſed amicos,etc.*

d *Per cognationes.* AVG. Merito quæritur quare per omnes tribus dicitur ſm propinquitates eorum , ſm populum eorum, ſm domos familiarum eorum, ſm capita eorum, ſm numerum nominum eorum,& hæc quinque ſimiliter omnino repetantur, donec omnes tribus compleãtur, quaſi aliud ſit, ſecũdum propinquitates eorũ , aliud ſm populos, aliud ſm domos familiarum, aliud ſm numerum nominum, aliud ſm capita, cum potius videantur aliis verbis idem ſignificare hęc omnia. Nimirum ergo ſi ipſe numerus aliquid ſignificat, vt hic idem quinquies varie repetatur. Nam iſte numerus, id eſt quinarius, in quinq; lib. Moyſi, id eſt in vete. teſt. maxime cõmẽdat. Ille vero quatuor quę deinceps connectũtur, id eſt maſculina, a 20. ann. & ſupra. Oĩs qui ꝓcedit in virtute & recognitione eorũ,quãuis & ipſa per omnes trib. eodem modo repetũtur,habent neceſſariã differentiã. Cũ enim ageretur de numero vniuerſæ multitudinis ad vnã tribũ pertinẽtis,diſcernendus erat ſexus, idõ poſitũ eſt, omnia maſculina. Et ne patuuli etiã cõputarentur,adiunctum eſt, à 20. an. & ſupra. Et ne imbellis ſenectus numeraretur, additum eſt,omnis qui ꝓcedit in virtute. Et omnia concludunt verbo eius operis qđ fiebat, vt dicatur recognitio eorũ. Recognitio enim fiebat cũ hæc hominũ millia cõputarenĩ. Quinq; igit illa,propinquitas,populus, domus familiarũ,& numer' nominũ & caput, & iſta quatuor ſexus,ætas,virtutes,recognitio,fortaſſis ĩ ipſo numero aliquid ſignificant. Si n. horũ duorũ numerorum alter multiplicet ex altero,ut quinquies quaterni aut quater quini ducãtur uiginti fiũt. Quorũ numero etiã adoleſcentium ætas illa ſignatur,q numerus memoratur qñ intratur ad terrã promiſſiõis, Et dicitur illa ętas. 20. annorũ,q̃ non declinauerit in dexterã aut in ſiniſtrã,ubi uidentur in hi ſignificari fideles ex vtroque teſtõ fidem uerã tenentes. Nam vetus teſtm̃ quinq; libris Moyſi maxime excellit,& nouũ quatuor euangeliis. D Quæſt. 2 in Numeros. + militiam *eos.

e *A Vicesimo.* ISID. A uiceſimo anno numerãtur,qui ad bellũ eliguntur,quia ab hac ætate ꝯtra unumquenq; vitiorum bella naſcuntur. Ideoq; ad pugnam eliguntur,ut pugnent ꝯtra libidinem,ne luxuria ſuperentur. Viginti annorum pugnent vitia

f *De filijs Iuda,&c.* ✲ THEOD. Quo pacto trib. regia numero uincebat omnes trib. Dicebat regiã tribum numero antecellere,tã ob bñdictionem Chriſti dñi, qui carnem ex ea tribu ſũpturus erat,tũ ut hi qui reges crearenĩ,reliquas trib. tueri poſſent. Cõſtituit quoq. ſacerdotes cũ tribu regia,collocãs tribũ Iuda uerſus orientem cui cõiunxit cũ arca ſacerdotes. F Quæſt. 3. in Numeros.

a Abiezer filius Amiſaddai. De tribu Aſer, Phegiel filius Ochran. De tribu Gad, † Eliaſaph filius Duel. De tribu Nephtali, Ahira filius † Enan. Hi nobiliſſimi principes multitudinis p tribus & cognationes ſuas & capita † exercitus Iſrael,quos tulerunt Moyſes & Aaron cum omni vulgi multitudine, & congregauerunt primo die menſis ſecundi, recenſentes * per cognationes,& domos, ac familias, & capita ,& nomina ſingulorũ,à viceſimo anno & ſupra, ſicut præceperat dominus Moyſi: Numeratiq; ſunt in deſerto Sinai,de Ruben primogenito Iſrael per generationes & familias ad domos ſuas, & nomina capitũ ſingulorũ,omne quod ſexus eſt maſculini a viceſimo anno & ſupra, procedentiũ ad bellũ , quadraginta ſex millia quingenti. De filiis Simeon per generationes & familias ac domos cognationũ ſuarũ recenſiti ſunt per nomina & capita ſingulorum,omne quod ſexus ẽ maſculini a viceſimo anno & ſupra procedentiũ ad bellũ quinquaginta nouem millia trecẽti. De filiis Gad, p generationes & familias ac domos cognationũ ſuarũ, recẽſiti ſunt per nomina ſingulorũ a à viginti annis & ſupra, omnes qui ad bella procederent quadraginta quinq; millia ſexcenti quinquaginta. De filiis Iuda per generationes & familias ac domos cognationum ſuarum , per nomina ſingulorũ à viceſimo anno & ſupra,omnes qui poterãt ad bella procedere,recenſiti ſunt ſeptuaginta quatuor millia ſexcenti. De filiis Iſſachar per generationes & familias ac domos cognationũ ſuarũ,per nomina ſingulorũ a viceſimo anno & ſupra,omnes qui ad bella procederẽt,recẽſiti ſunt quinquaginta quatuor millia quadringenti. De filiis Zabulon p generationes & familias ac domos cognationum ſuarum , recenſiti ſunt per nomina ſingulorum a viceſimo anno & ſupra, omnes

Virtutib. præclari, doctrina eximii merito eccleſiæ principantur. b Fidelium Multitudinis cu dentium erat cor vnum & anima vna. Act. 4. f.

Lex pręcepit quæ ſacerdotem docet & inſtruit. a Lex b Sacerdotium.

a Principio ſ. noui teſtamenti.

a A duplici. ſ. perfectione, hiſtoriali ſenſu legis & ſpiritali.

a Ad differentiam fœminarum.

a Ad differentiam paruulorum. b Hoc addit ne in bellis ſenectus computaretur. c Nouum teſtamentum. ſ. & vetus tenentes in veritate.

a Perfecti in operib. b Summæ perfectionis. c Sanctiſpiritus confidentes auxilio qui in quinquageſima die ſu per diſcipulos venit.

Numerati.

a Spiritale. b Gloria perfectorum eſt principium,& in perfectione ſanctorum imperfectio eſt.

Bene viuentes ſenſib. corporis.

Alii indigni numero.

a Spiritalem intelligentiam legis habentes, in ſeptenario. n. ſpiritus, in denario lex ſignificatur.

a Numerat Deus multitudinem ſtellarum,& omnib. eis nomina vocat. Pſ. cxlvi. a.

Vel triginta. Nouo inſtructi teſtamento.

c Tr ☞ a Trigin-

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Hi nobiliſſimi principes multitudinis,&c, *Hic conſequẽter ponitur executio dicti mandati per perſonas prędictas , & patet litera vſque ibi:*

a *Trigintaquinq; millia* Boni coniugati, quia ad ſignificādū tricenariū index & pollex blando oſculo contingūtur. Vnde aliud triceſimū, aliud ſexageſimū, aliud vero cēteſimū. Matt.13.b
b *Sexagintaduo.* GILBERTVS. Non puto ſilentio prætereundū, quod modo minores ſūmæ numerorum & minoris ſacramēti præcedūt. Maiores vero & maioris dignitatis ſuccedunt, vel econuerſo. Honore enim ſe inuicē milites Chriſti præueniunt, & ſuperiores inuicem ārbitrantur. Audacius quoq; aliquando cōgrediūtur cōiugati quā cōtinentes, cōtinētes quam virgines, & maioris ſunt meriti. Aliquādo vero, intermiſcētur ſūmæ, ne candor virginitatis abhorrerent amplexum cōiugii, & in neceſſitatibus carnis virginitati & cōtinētiç miniſtrāt coniugati, ut diuini exercitus ſit cor vnum & anima una. Trepolo.
c *Septingenti.* Spiritu ſ. bonis prouecti, & ad dexterā Dei locandi. Cētenarius enim numerus primus in dexterā cōputatur, pollice & īdice in coronam flexis, vnde iā dextera computat annos.
d *Tribum Leui noli.* ✠ THEOD. Ad quid Leuitarū numerus? Erat velut imperantium Decet enim eos q prēſunt ſi bellis, eſſe pauciores, cū potiſſimū ab onere militandi immunes ſolū cultui diuino darent operam. Quæſt.2.
✠ PROC Separatur tribus illa propter miniſterium ſuum quod ſeparatū eſſe

a Spiritusſancti gratia perfecti.
qui poterant ad bella procedere, qinquaginta ſeptem mil-
a Quatuor virtutib. principalib. perfecti.
lia quadringenti: De filiis Ioſeph filiorum Ephraim per ge-
Id eſt numerati.
nerationes & familias ac domos cognationū ſuarum recenſiti
ſunt per nomina ſingulorum a viceſimo anno & ſupra, omnes
a In modeſtia corporalium ſenſuum perfecti.
qui poterant ad bella procedere, quadraginta millia quin-
genti. Porro filiorum Manaſſe per generationes & familias ac
domos cognationum ſuarum, recenſiti ſunt per nomina ſin-
gulorum a viginti annis & ſupra, omnes qui poterant ad bella
Dilectionem Dei & proximi amplectentes.
procedere, triginta duo millia ducenti. De filiis Beniamin per
generationes & familias ac domos cognationum ſuarum, re-
cenſiti ſunt nominibus ſingulorum a viceſimo anno & ſupra
a omnes qui poterant ad bella procedere, triginta quinque mil-
lia quadringenti. De filiis Dan per generationes & familias
ac domos cognationum ſuarum recenſiti ſunt nominibus ſin
gulorum a viceſimo anno & ſupra, omnes qui poterant ad
a Continentes. b Coniugati. c Virgines corpore & ſpiritu, centenarius enim virginitatem, denarius perfectionem.
b bella procedere, ſexaginta duo millia ſeptingenti. De filiis
c Aſer per generationes & familias ac domos cognationum
ſuarum, recenſiti ſunt per nomina ſingulorum, a viceſimo an
no & ſupra, omnes, qui poterant ad bella procedere, quadragin
ta millia & mille quingenti. De filiis Nephthali per generatio-
nes, & familias ac domos cognationum ſuarū, recēſiti ſunt no
minib. ſingulorum a viceſimo anno & ſupra, omnes qui pote
a Fide trinitatis armati. b Scuto fidei, quæ in euangeliis continetur, perfecte muniti.
rant ad bella procedere; quinquaginta tria millia quadrin-
a Nouit iuſtus animas iumentorum ſuorum Prouer.12.a. b Apoſtoli & Apoſtolici viri.
genti. Hi ſunt quos numerauerunt Moyſes & Aaron & duo-
a Supradicti viri.
decim principes Iſrael ſingulos per domos cognationum ſua-
rum. Eruntque omnes filiorum Iſrael per domos & familias
ſuas, a viceſimo anno & ſupra, qui poterāt ad bella procedere,
a Pro perfectione operum. b Pro fide trinitatis. c Fortium. Quia ſacerdotalis dignitas a plebe a multitudine remota eſt, vt in exemplum boni emineat.
ſexcenta tria millia virorum quingenti quinquaginta. Leuitæ 1
autem in tribu familiarū ſuarū non ſunt numerati cū eis. Locu 2
a Sacerdotalem ordinem & miniſtros eccleſiæ.
tuſque eſt dn̄s ad Moyſen dicēs: Tribum Leui noli numerare, 3
d
a Cum plebeia multitudine, cui debet præeſſe.
neque pones ſummā eorū cūm filiis Iſrael, ſed cōſtitues eos ſu- 4
a Eccleſiam in qua vtrumque teſtamentum ſeruatur. b Fideles, qui ſunt vaſa electionis. Act.9.c.
p tabernaculū teſtimonii, & cūcta vaſa eius, & quicquid ad ce- 5
a Compatiendo, tolerando, conſolando. Eccleſiam. Diuerſos ordines.
remonias pertinet. Ipſi portabūt tabernaculū & omnia vtēſilia
a Ne alicubi pateat aditus hoſti, paſtorali cura vigilantes.
eius, & erunt in miniſterio, ac per gyrum tabernaculi metabun
a Humiliari docebunt.
e tur. Cum proficiendū fuerit, deponent Leuitę tabernaculum 6
a Docentes qualiter ſpe erecti, ſtatu fidei, & conſtantia operum firmiter conſiſtant.
f cum caſtrametandum erigent. Quiſquis externorū acceſſerit, 7

non deſcendit ab initio, Petri & Ioannis hoc officium cum eſſet. D
RABA. In tribus Leui ſacerdotalis ordo ſignatur, qui ſuper tabernaculum teſtimonii conſtituitur, vt eccleſię ſcilicet in qua cōdita ſunt Dei teſtamenta curā gerat, & omnia vaſa, id ē fideles ad ſpiritale miniſteriū electi, ſine errore & vitiorū ſorde pmaneāt. Hic enim ordo, quicqd ad ceremonias legis ptinet, pcurare debet. Ipſius eſt enim populū docere quomodo ſecundū legē honeſtè & ordinatè in eccleſia viuāt. Ipſi tabernaculū portant & vtēſilia eius. Quia ſacerdotes cōpatiendo, infirmorum mores tolerando & conſolādo, quaſi humeris laboris & patientię eccleſiā portant.
e *Cumq; profi.* id eſt, ſermōe & exēplo diſponent, quomodo quiſque humiliatus in profectu virtutū gradiatur. E
f *Quiſquis ext.* AVG. Alienigena qui acceſſerit, moriatur. Hic alienigena intelligēdus eſt etiam de illis filiis Iſrael, qui non fuerant de illa tribu, q̄ tabernaculo ſeruire præcepit, id eſt q non fuerit de tribu Leui. Mirum eſt autē quomodo abuſiue alienigena dicit, quod magis alterius generis homines ſignificat, id eſt ἀγγόγενυς & non magis ἀλλόγελυς quod ſignificat alterius tribus homines, quo nomine magis vtitur ſcriptura in aliarum gētium hominibus vt allophyli, appellentur quaſi aliarum tribuum homines.

d cunt, atq; ita, ut ſiquis alienus, (quem ſacris non initiatum uocat) illud caq eſſet et, moreretē. Ac ne regi quidē ſacris operari erat licitū, adeo ut cum conatus eſſet ille lepra īficeretur.
C Et hac ſane ratione ex inuocatione Philippi diaconi ſpiritus non

Alleg. Qui ad ſacrum miniſterium indignus accedit, pœnā præſumptionis nō euadit. *Nemo enim debet ſibi ſumere honorem, niſi qui vocatur à Deo tanquam Aaron.* unde Ozias qui ſacerdotium uſurpauit lepra percuſſus eſt.

a *Vnuſq;*

NICOLAVS DE LYRA.

1 Leuitę autem non ſunt numerati, &c. *Cuius cauſa ſubditur in principio cap. ſecundi.* 2 Locutuſque eſt. *De ſcripto numero bellatorum, hic conſequenter deſcribitur eorum diſpoſitio circa tabernaculum, præmittitur tamen ratio, quare* Leuitæ *non ſunt numerati, ſecundo ſubditur diſpoſitio populi ibi.* Metabuntur autem caſtra. *Ratio autē primi fuit inhibitio Dei, quæ tangitur cum dicitur.*

3 Tribum Leui noli num. &c. *Scilicet cum aliis filiis Iſrael, fuit tamen per ſe numerata, ut habetur c. ſeq. ideo ſubditur.*

4 Neque pones ſum. eorum cum filiis Iſrael. *id eſt quando eos numeraueris, non aggregabis ſummam eorum cum ſumma aliorum, ſed erit per ſe diſtincta, cuius ratio ſubditur cum dicitur.*

5 Sed con. *Quia erant deputati ad aliquid maius, ſcilicet ad diuinum cultum, ideo non ſunt numerati cum bellatoribus, quia non tenebantur ire ad prælium ad hoc ut bellarent. Attamen aliqui ſacerdotes tenebantur ire ad exhortandum bellatores, ut habetur Deut. 20. a. vbi dicitur ſic:* Appropinquāte iam prçlio ſtabit ſacerdos ante aciē, & ſic loquetur ad populum, &c. *Non tamen erat illis illicitum bellare, maxime in caſu neceſſitatis, unde & Ionathas & Simon frater eius qui fuerunt ſummi ſacerdotes, fuerunt ſtrenui prœliatores ſiue bellatores, ut habetur in lib. Machab.* Officia autem Leuitarum *quibus debebant eſſe intēti, & quæ tanguntur hic in generali, plenius exprimentur c. ſeq.*

6 Quiſquis externorum. *Id eſt alterius tribus.*

7 Acceſſerit. *Volens exercere officia Leuitarum.*

a *Vnuſquiſque per tur.* ORIG. Vnuſquiſque ſecundū ſigna ſua inceḋat in caſtris: hoc præcepit Moſes, imò Deus per Moſen. Pōt aūt fieri, vt æmulatione bonorum operum ab inferioribus ſignis ad meliora & magnificentiora perueniamus. Si.n. in promptu habuerimus ſtudium meliorū & poſteriora obliuiſcētes, ad anteriora extendamur in reſurrectione mortuorū (vbi ſicut ſtella differt a ſtella, cuiuſque merita refulgebunt) ab inferioribus ad meliora ſigna & fulgentiora transferemur, & ſplendentioribus ſtellis æquabimur. Et intantum poteſt in hac vita humana natura proficere, vt in reſurrectione mortuorum non ſolum ſtellarum, ſed etiam ſolis ſplendori valeat æquari, quia fulgebunt iuſti ſicut ſol in regno Dei. Hinc ergo eſt quòd ſupponit ſecundum ſigna ſua per domos familiarū ſuarū. Quòd dicit *per domos familiarum ſuarum*, in Græco idem eſt ſermo, quem ponit ibi Apoſtolus: *ex quo omnis paternitas in cælo et in terra nominatur.* Quas ergo paternitates Paulus, familias dicit Latinus interpres. Iſtæ ſunt ergo paternitates vel familiæ, quas Paulus iam oſtendit in cælis, Moſes ſub figuris legalibus deſcribit in terris, ſecundum quas incedere nos monet: vt poſſimus paternitatibus cæleſtibus ſociari. Sunt enim familię vel paternitates in cælo, ex quibus fortè eſt illa quam Paulus eccleſiam primitiuorum aſcriptam in cælis nominat. Cui ſociabimur, ſi omnia ſecundum ordinem gerimus, ſi nihil inquietum, nihil inordinatum, nihil inhoneſtum inueniatur in nobis.

D — Ephe.3.c. Heb.12.f — *Leuitæ.

a occidetur. Metabuntur autem caſtra filii Iſrael, vnuſquiſque 1
per turmas & † cuneos atque exercitum ſuum. Porrò Leuitæ 2
per gyrum tabernaculi figent tentoria: ne fiat indignatio ſu- 3
pra multitudinem filiorum Iſrael, & excubabunt * in cuſto- 4
diis tabernaculi teſtimonii. Fecerunt ergo filii Iſrael iuxta om- 5
nia quæ præceperat dominus Moyſi. 6

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Occidetur. *Scilicet à domino, tanquam indeqitè uſurpans officium ſibi interdictum. Aliam etiam cauſam, quare Leuitæ non fuerunt cum aliis numerati, inducit Ra. Sa. dicens quod hoc fuit, quia ſententia mortis erat præuiſa à Deo ſuper omnes bellatores, qui fuerunt hic numerati, vt habetur infra 18. cap. dominus autem nolebat ꝙ Leuitæ huic ſententiæ ſubiacerent, eo ꝙ non peccauerunt in adoratione vituli ſaltem pro maiori parte, vt dictum fuit Exod. 32. f.*

2 Metabuntur autem. *Hic conſequenter deſcribitur diſpoſitio caſtrorum circa tabernaculum, & primo in generali, ſecundo in ſpeciali, ibi:* Ad Orientem. *Circa primum dicitur:* Metabuntur autem caſtra, *id eſt diſponent tentoria.*

3 Per turmas. *Eſt autem turma multitudo 30. bellatorum, & dicitur a turbo, bas, quia diſpoſita eſt ad turbandum aduerſarios, ſi tamen ſit equitum dicitur proprie ala, ſi peditum, turma.*

Turma vnde.

4. Et cuneos. *Eſt autem cuneus multitudo bellatorum ſimul debite coniunctorum, & dicitur a coeo, is; quaſi coeuntes in vnum: ſecundum aliquos autem dicitur multitudo diſpoſita ad modum cunei, qui eſt inſtrumentum ad ſcindendum ligna: & ex hoc habet nomen, quia ad modum talis inſtrumenti diſpoſita eſt talis multitudo ad penetrandum, & ſcindendum aciem aduerſariorum.*

5 Porro Le. &c. ſi. ten. *Inter tabernaculum & reliquum populum per modum in c. ſeq. diſpoſitum.*

6 Ne fiat indi. *Si aliqui de aliis vellent accedere nimis prope tabernaculum,*

MORALITER.

✣ 1 *Leuitæ.* Per quos ſignificantur clerici generaliter ſumpti, quia ſunt ad miniſterium eccleſiæ deputati, ſicut Leuitæ ad miniſterium tabernaculi, vt plenius dicetur in ſequētibus propter hoc clerici per tonſuram & ordines ab alijs fidelibus ſunt diſtincti.

B — E

CAP. II.

a LOcutuſque eſt dominus. ORIG. Lxx. Homo ſecundū ordinem ſuum incedat, & ſecundum ſigna ſua, ſecundum domos familiarum ſuarū caſtra collocent filij Iſrael ex aduerſo, &c. Docuit ꝙ exercitus Dei de terra Aegypti exiens, & per deſertum tranſiens, viſitatus eſt, id eſt numeratus per Moyſen & Aaron, & per ſingulas tribus ſequeſtratus, ſub certo numero cēſitus. Quod nos exponentes, formā diximus eſſe præſcriptam, quō populus Dei egrediens de Aegypto huius mūdi, & feſtinans ad terram promiſſionis, i. ad locum virtutum, vel ad gloriam regni cælorū, quibuſdam ordinibus & meritorū gradibus deducatur. Et per hæc oſtendimus futurorum bonorū magnificentiam in lege obūbratam. Hæc verò lectio docet qualiter ab his qui Deo ſunt mācipati, nec implicant ſe ſecularibus negotijs, cōponatur ordo caſtrorū dicens: *Homo ſecundum ordinem ſuum, & ſecundum ſigna ſua, &c.* Paulus quoq; dicit. *Omnia ornate fiant, & ſecundum ordinē.* Vnus ergo eſt Dei ſpiritus, qui in Paulo & in Moyſe loquitur, ſecundum ordinē Moyſes incedi iubet in caſtris, & Paulus in eccleſia ſecūdum ordinem omnia fieri. Et Moyſes qui legi miniſtrabat in caſtris cuſtodire ordinē iubet. Paul⁹ verò euangeſij miniſter non ſolum in actibus, ſed etiam in habitu ordinatum vult eſſe Chriſtianum dicens: *Mulieres ſimiliter in habitu ordinato.* Vnde arbitror quòd non ſolum in officijs, & in habitu ſeruari ordinem voluit, ſed ſignificari etiam aliquem ordinem in anima; de quo dicitur quòd vnuſquiſque incedere debeat ſecūdum ordinē qui præcipuè ex operum fructibus indicatur. Nec minus ex magnificētia ſenſuum, ſæpe.n. accidit, vt qui humilem ſenſum gerit & terrena ſapit, excelsū ſacerdotij gradum, vel cathedram doctoris obſideat. Et qui ſpiritalis eſt, & a terrenis tam liber vt omnia examinare poſſit, & a nemine iudicari, inferioris ordinem miniſterij teneat, vel in plebis multitudine relinquatur. Sed hoc eſt legis & euangeiij ſtatuta contemnere, & nihil ſecundum ordinem gerere.

1.Ti.2.c. — 1. Cor.2.d — Quis dicatur ordinē ſeruare. — 1.Cor.14.g

ORIG. Vnuſquiſque noſtrum etiam de cibo & potu ſolicitus, & omnem curam gerens in ſecularibus, vnā aut duas horas deputans, & ad orationem in eccleſiam veniens, vel in tranſitu verbum Dei audiens non incedit ſecundum ordinē, nec audit pręceptum quod dicit, vt omnia ſecundū ordinem fiant. Ordo enim eſt, primum quærere regnum Dei, & iuſtitiam eius, & credere quòd ſecundo loco hæc nobis a domino apponantur.

Hom. 2. — C — F

C A P. II.

a LOcutuſque eſt Dominus ad Moyſen & Aa- 1
a ¶ Animi vel corporis. ¶ Quibus cuiuſque proprietates ſignantur. b b Ne aliter incedat, quam ſigna ſua depoſcunt.
ron dicens: ſinguli per turma, ſigna, atq; ve- 2
a ¶ Alij familiarum ſecundum Græcum paternitatum. b ¶. Nemo militans Deo, implicat ſe ſecularibus negotijs 2. Timoth. 2.a.
xilla & domos cognationū ſuarū caſtrame-

☞ 1 Omnis

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. II.

1 LOcutuſque eſt Dominus ad Moy. &c. *Sequitur.*

2 Singu. per. *Signa proprie ſunt in ueſtibus & ſcutis quibus bellatores mutuò ſe cognoſcūt, & ſuos ab aduerſarijs diſtingūt, vexilla eleuantur in haſtis vel perticis, & ad eorum aſpectū bellatores dirigantur, & vnantur, qualia vero fuerint iſta vexilla, in textu non habetur. Sed dicunt aliqui Hebræi, ꝙ vexillum cuiuslibet tribus erat ſimile in colore lapidi poſito in rationali, in quo erat ſculptum nomen ſui patriarchæ, ita ꝙ vexillum tribus Ruben erat rubei coloris, ſicut & lapis ſardius in quo erat ſculptum nomen ipſius Ruben, & ſic de alijs.*

✻ 1 Ad

MORALITER.

✣ 1 *Locutuſq; eſt do.* In hoc c. agitur primo de Leuitarū officijs in generali, ſed in 3. c. de ipſis agitur magis in ſpeciali, propter quod ſenſus eorum myſticus ibidem magis proprie locū habet. Secundo deſcribitur ſitus caſtrorum per duodecim tribus circa tabernaculum, cum dicitur.

2 *Singuli per turmas, ſigna, atque, &c.* Signa atq; vexilla & domus cognationum ſuarum caſtrametabuntur filij Iſrael per

✣ gyrum

A Omnis ergo homo non debet incedere ſecundum ordinē ſuū, ſacerdos, diaconus, virgo, & quicunque in profeſſione religionis vident. Si.n. petulans quid vel proteruum geſſerint, continuo arguet eos Moyſes dicens: *Homo ſecundum ordinem ſuum incedat, &c.* Agnoſcat ergo quiſque ordinem ſuū & qd ſit dignū ſuo ordini intelligat, & ita libret actus & ſermones, inceſſum quoque & habitum, ut cū ordinis ſui profeſſioni conueniat, ne propter eum nomen Dei blaſphemetur.

Ordine ſtanccerto q̄ ſi creata ſuo.

Rom. 2. d.

IDEM. *Secundum ſua ſigna, &c.* Quibus ſcilicet cuiuſque proprietas deſignatur. verbi gratia: Omnes ſumus ſimiles, ſed eſt propria cuiuſque diſtinctio, vel in vultu, vel in ſtatura, vel in habitu, vel in poſitione. per quę Paulus, quia Paulus eſt, deſignatur: & Petrus quia Petrus eſt, & non Paulus. Et voce etiam vniuſcuiuſque ſigni diuerſitas datur, vt ex uoce & loquela agnoſcas illum vel illum qui loquitur. Sic arbitror eſſe in animis etiam ſigna diuerſa, & alterius quidē animi motus lenior eſt, mitis, placidus, trāquillus, æqualis. Alterius turbidus, elatus, aſperior, incitatior, petulantiorq́. Alius circūſpectus, cautus, prouidus, ſolicitus, impiger. Alius deſidioſus, remiſſus, negligēs incautus. In his alius plus, alius minus. Et fortaſſis quanta in ſpecie vultus diuerſitas, tāta & in animis. Vnde Salomon: *Sicut diuerſi ſunt vultus a vultibus, ita diuerſa ſunt corda hominum.* Sed quiſque ſecundum ſua ſigna incedat, ne is cuius humilia & deſpecta ſūt ſigna incedat elatior quam animi ſui depoſcunt ſigna. Omnesq́ literas norunt, ſciūt eſſe vigintiquatuor, ſi Græca vigintitria, ſi Latina literarū elementa didicerint, & ex his omnia ſcribunt. Aliud tñ ſignum Alpha, quod Paulus ſcripſerit habet, & aliud quod Petrus: vnde & chirographa ſingulorum manibus ſcripta, proprijs ſignis, & indiciis agnoſcuntur, & cum ſint eadem elementa, eſt tñ in ſimilitudine literarū diſſimilitudo ſignorū. Veni ergo ad motus mētis, & animorum quibus concitant̄ ad aliqd gerendū.

Vbi ſup. †caſtrametabuntur, & infra.

† numer⁹.

B

Eccl. 8. a.

Secūdum aliam ſtetam.

C Intuere chirographa, & vide quomodo anim⁹ Pauli ꝓpoſuit caſtitatem, & animus Petri. Sed eſt propria quædā caſtitas Petri, & alia caſtitas Pauli, etſi eadem videatur. Pauli.n. caſtitas eſt, quę requirit macerare corp⁹ & ſubiici ſeruituti, & adhuc dicat. *Ne forte cū alus prædicauero, reprob. fiam.* Alterius caſtitas iſtud non timet. Iuſtitia quoque habet aliquid proprietatis ī Paulo, habet & in Petro, ſic & cæteræ virtutes: Si ergo in his nominibus quæ exempli cauſa poſuimus, poteſt fieri, vt cum vnum ſint per ſpiritum Dei: ſit tamen aliqua diuerſitas in ipſarum proprietate virtutum, quanto magis reliqui homines propria ſigna in motib. animarum & animæ virtutibus gerunt?

a ¶ Qui ait: Ego ſum lux mundi de quo Zacharias, uiſitauit nos oriens ex alto, &c.

a tabuntur filii Iſrael per gyrū tabernaculi fœderis. Ad orien 1

a ¶ Confeſſores Chriſti. b ¶ Coniugatos, continentes, virgines. c ¶ Chriſtianæ militię

b tem Iudas figet tentoria per turmas exercitus ſui: eritq; prin

a ¶ Doctor & rector.

ceps filiorū eius Naaſſon fili⁹ Aminadab: & † omnis de ſtir

¶ Vt ſupra.

pe eius ſumma pugnātium ſeptuaginta quatuor millia ſex

a ¶ Qui pro ęterna mercede laborant.

cēti. Iuxta eum † caſtrametati ſunt de tribu Iſſachar, quorū princeps fuit Nathanael filius Suar, & omnis numerus pu-

a ¶ Contra omnes ſpirituales nequitias.

gnātorum eius quinquaginta quatuor millia quadringēti.

¶ Qui in Chriſto habent habitaculum fortitudinis.

In tribu Zabulō princeps fuit Eliab filius Helon, omnis de ſtirpe eius † exercitus pugnatorū quinquaginta ſeptem mil

c lia quadringenti. Vniuerſi qui in caſtris Iudæ annumerati ſunt, fuerunt centum octoginta ſex millia quadringēti, per

a ¶ Qui mentis intuitum ad videndam Dei voluntatem exacuunt.

turmas ſuas primi egredientur. In caſtris filiorum Rubē ad

a ¶ Quam reſpicit meridianum latus tabernaculi.

d meridianā plagam erit princeps Eliſur filius Sedeur, & cunctus exercitus pugnatorum eius, qui numerati ſunt quadraginta ſex millia quingenti. Iuxta eum caſtrametati ſunt de

a ¶ Qui ſtudium obedientiæ Deo impendunt.

tribu Simeon, quorū princeps fuit Salamiel fili⁹ Suriſaddai

a *Per gyrum taberna.* RAB. Circa tabernaculum omnes filii Iſrael caſtrametabātur, ſunt terni per ſingulas plagas, vt nō ſuperſit vel deſit aliquid ex illis. Iudas & Iſſachar & Zabulon ad orientem. Ruben, Simeō, & Gad ad meridiem. Ephraim, Beniamin & Manaſſe, ad occidentem. Dā, Aſer, & Nephtali ad Aquilonem. Tabernaculum vero eccleſiā tā veteris quā noui teſtamēti ſignificat. Princeps autem iuxta tabernaculū caſtrametantes, patriarchas vel apoſtolos ſignificant quorum precibus & doctrina munitur eccleſia.

b ✠ *Ad orientem* Iudas, *&c.* PROCOP. Iudas primogenito Ruben præponitur, quod in Chriſto ſecundo loco eſt notandū. Sub primi ducis ſignis, in lumine & ſpiritu vitam ſuam trāſigētes deſignantūr. Habet Iudas a quo Chriſtus ſm carnem natus eſt, primum locum poſt tres illas, quæ a principe tribu Ruben videlicet, numerant̄. Secundum Ruben habet. Poſt regem.n. ſecundus primogenituram honor manet. Primogenitus.n. omnis carnis Chriſtus exiſtit.

c *Vniuerſi qui in caſtris Iudæ.* His tribus Iudas præſidet ſcilicet regalis, tribus, de qua ortus eſt Chriſtus humani generis rex & ſaluator.

d *Meredianam plagam erit princeps.* Hæc ſignificat antiquā Dei plebem, quæ lucem euangelij, vel legis ſuſcipiens amore conditoris feruebat.

☞ a *Leua-*

NICOLAVS DE LYRA.

Diſpoſitio caſtrorū circa tabernaculum.

✠ 1 Ad orientem Iudas figet tentatoria per turmas. *Hic deſcribitur diſpoſitio caſtrorum circa tabernaculum in ſpeciali ſecundū quatuor partes orbis, & in qualibet parte erant tres tribus: vna principalis, & aliæ duæ ſibi adiunctæ. Ad orientem vero erat tribus* Iuda *principalis & tribus Iſſachar & Zabulon ſibi adiunctæ. Ad meridiem tribus Ruben principalis, & tribus Simeon, & Gaad ſibi adiunctæ. Ad occidentē tribus Ephraim principalis, tribus Manaſſes & Beniamin ſibi adiunctæ. Ad aquilonem vero tribus Dan principalis tribus Aſſer & Nephtali ſibi adiunctæ. Et ſicut erant diſpoſitæ in ſitu caſtrorum, ita & in motu ſuo modo: quia tribus Iuda cum ſibi adiunctis primo mouebat caſtra: tribus Ruben cum ſuis ſecundo, tribus Ephraim cum ſuis tertio, tribus Dan cum ſuis vltimo: & ſecundum hoc poteſt diuidi in quatuor partes, & patent. In qualibet autem tribu hic nominatur princeps & numerus bellatorum ſuorum, & poſtea numerus ſimul aggregatus de tribus tribubus ad vnam plagam ordinatus*

MORALITER.

✠ gyrum tabernaculi fęderis, tabernaculū aūt domini eſt anima iuſti: ſecundum illud Eccle. 24. a. *Qui creauit me, requieuit in tabernaculo meo.* Habet autem illud tabernaculum aſpectū ad orientem, per quem intelligitur expiatio ſordis in ortu lucis gratiæ, ad meridiē per quē intelligitur inflamatio cordis: qa inde prouenit virtus caloris Ad occidentem, per quem intelligitur meditatio mortis, in qua occidit lux vitæ pręſentis. Ad aquilonem per quem intelligitur colluctatio contra inſultū dæmonis: ſecundū quod dicitur Hier. 1. c. *Ab Aquilone pādetur omne malum.* Igitur ad orientem ſunt, Iudas, Iſſachar, & Zabulon. Per Iudam qui interpretat̄ cōfitens, intelligit̄ cōfeſſionis veritas. Per Iſſachar, qui interpretat̄ memorans dominū, orationis aſſiduitas. Per Zabulō, q interpretat̄ pulchritudinis habitaculū, conuerſationis puritas. Per hæc.n. tria ſordes cordiū expiantur. Ad meridiē aūt ſunt Rubē, Simeon, & Gaad. Per Ruben vero, qui interpretatur viſionis filius, intelligitur ſplē dor veritatis intellectum perficiens. Per Simeō, qui interpretatur audiens: amor charitatis bonis conſentiens. Per Gaad qui interpretat̄ felicitas, dulcor ſuauitatis reficiens. Hęc.n. tria inflammationē cordis cōcomittant̄. Ad occidentē vero ſunt Ephraim, Manaſſes, & Beniamin. Per Ephraim qui interpretat creſcēs, intelligit̄ profectus ſpiritualium, ad quē mouet vitæ breuitas. Per Manaſſen, q īterpretat̄ obliuio, ꝯtēptus tēporaliū, ad quē mouet eorū delectabilitas. Per Bēiamin, q īterpretat̄ filius dextræ:, appetitus cęleſtiū, ad quē mouet eorū æternitas. Hæc aūt tria meditationi mortis aſſociant̄ Ad aquilonē vero ſunt Dan, Nepthali, & Aſer. Per Dan q īterpretat iudiciū: intelligit̄ timor iudicij. Per Nepthali q īterpretat̄ implicatio: pudor opprobrii inteligitur ſi qs implicet̄ vilitati peccati. Per Aſer q interpretat̄ beatitudo amor præmij, & hæc tria faciūt ꝯ inſultū dęmonū fortiter colluctari. De qua colluctat õe dicit Apoſtolus ad Eph. 6. b. *Nō eſt nobis colluctatio aduerſus carnē & ſanguinē, ſed aduerſus principes et poteſtates, et aduerſus mūdi rectores tenebrarū harū, cōtra ſpiritualia nequitiæ.* De qb. concedat nos triumphare leo de tribu Iuda, q eſt victor & benedictus De⁹

✠ MORA-

a *Leuabitur autē tabernaculum teſtimonij, &c.* Tabernaculi erectio vel depoſitio, eccleſiæ ſitum ſignificat, quæ in credentib. erigitur, in negantibus deponitur, in quibuſdam ordinibus ſacris ſublimatur, in aliis iudicio ſacerdotum excommunicatione humiliatur.

b *Ad occidentalē plagam erunt, &c.* RAB. Dicamus adhuc aliquid quod adiuuet lectorē, quaten° breuiter annotatis maiora cōiicere valeat. Quatuor ergo plagę mūdi p quas caſtra filiorū Iſrael diſponūt circa tabernaculū, conuocationē & diſpoſitionem eccleſię ſignificant. Oriens enim vbi eſt introitus tabernaculi, initium bonę conuerſationis, & cōfeſſionis, & perceptionē baptiſmi, & primitiuā eccleſiā exprimit: quæ in Ieruſalem primū ab apoſtolis fundata eſt. Huic plagæ trib. Iuda, Iſſachar, & Zabulon deputātur: quia cōfeſſores Chriſti ī habitaculū fortitudinis, vbi pro ęterna mercede laborēt, p illum habēt introitum qui ait: *Ego ſum oſtium: per me ſi quis introierit, ſaluabitur. Ego ſum lux mundi.* De quo & Zacharias. *Viſitauit nos oriēs ex alto, &c.* Plaga vero auſtralis q̄ reſpicit meridianū latus tabernaculi, antiquā Dei plebem ſignificat quę lucē legis accipiēs, amore creatoris feruebat. Ibi Rubē, Simeō, & Gad caſtrametati ſūt, a ſācti patres intuitu mētis ad vidēdū Dei voluntatē acuebant, & obedientiæ ſtudebāt accincti armis iuſtitiæ: vt dęmonio meridiano poſsēt reſiſtere. Plaga vero aquilonis quā reſpicit alterū latus tabernaculi: tenebris & frigore infidelitatis vſq; ad aduētum Chriſti torpentē gētiū multitudinē figurat, vbi Dā, Aſer, & Nephtali

Nephtali caſtrametātur: quia cum Iudæi repuliſſent verbum Dei, iuſto iudicio de gētibus multiplicata eccleſia & dilatata, verā beatitudinē ſperat & optat. Occidētalis vero quę vtrūq; parietem tabernaculi in ſe recipiens conſummat: impletionē totius eccleſiæ, quæ in fine mundi perficitur, deſignat: quādo perſecutione Antichriſti qui bene fructificauerint, probātur electi: & traditis impiis in obliuionē perpetuæ mortis, iuſti locantur ad dexteram Dei in ęternū regnaturi: vñ bene Ephraim, Beniamī, & Manaſſes in hac plaga conſiſtunt. Leuitæ quoq; ideo prope tabernaculū ſūt, quos cæteræ tribus quatuor plagis circūeūt: vt qui tabernaculi curam gerūt ſecure diuinis vacēt obſequiis, a fratrib. ſuis extrinſecus contra hoſtes muniti. Nūc quoq; miniſtri altaris ſic vndiq; muniendi & procurādi ſunt: vt ſecure poſſint diuinum implere officium. D E

& cunctus exercitus pugnatorum eius, qui numerati ſunt quinquagintanouem millia trecenti. In tribu Gad princeps fuit Eliaſaph filius Duel, & cunctus exercitus pugnatorum eius qui numerati ſunt quadragintaquinque millia ſexcenti quinquaginta. Omnes qui recenſiti ſunt in caſtris Ruben centum quinquaginta millia, & mille quadringenti quinquaginta, per turmas ſuas in ſecundo loco proficiſcentur. a † Leuabitur autem tabernaculum teſtimonii † per officia Leuitarum & turmas eorum: Quomodo † erigetur, ita & † deponetur. Singuli per loca & ordines ſuos proficiſcentur. b Ad Occidentalem plagam erunt caſtra filiorum Ephraim, quorum princeps fuit Eliſama filius Ammiud. Cunctus exercitus pugnatorum eius qui numerati ſunt, quadraginta millia quingenti. Et cum eis tribus filiorum Manaſſe, quorum princeps fuit Gamaliel filius Phadaſſur, cunctuſque exercitus pugnatorum eius, qui numerati ſunt, triginta duo millia ducenti. In tribu filiorum Beniamin princeps fuit Abidan filius Gedeonis, & cunctus exercitus pugnatorum eius, qui recenſiti ſunt, trigintaquinque millia quadringenti. Omnes qui numerati ſunt in caſtris Ephraim, centum octo millia centum per turmas ſuas proficiſcentur. c Ad aquilonis partem caſtra metati ſunt filii Dan, quorum princeps fuit Ahiezer filius Ammiſaddai, cunctuſq; exercitus pugnatorum eius, qui numerati ſunt ſexaginta duo millia ſeptingenti. Iuxta eum fixere tentoria de tribu Azer, quorum princeps fuit Phegiel filius Ochran, cunctuſque exercitus pugnatorum eius, qui numerati ſunt, quadraginta millia & mille quingenti. De tribu filiorum Nephtali princeps fuit Ahira filius Enan. Cunctus exercitus pugnatorum eius quinquaginta tria millia quadringenti. Omnes qui numerati ſunt in caſtris Dan, fuerunt centum quinquaginta ſeptem millia ſexcenti, & nouiſſimi proficiſcentur. Hic numerus filiorum Iſrael per domos cognationum ſuarum & turmas diuiſi exercitus, ſexcenta tria millia quingenti quinquaginta. Leuitæ autem nō ſunt numerati inter filios Iſrael. Sic enim præceperat Dominus Moyſi. Feceruntque filii Iſrael iuxta omnia quæ mandauerat Dominus. Caſtrametati ſunt per turmas ſuas, & profecti per familias ac domos patrum ſuorum.

a ¶ Qui accinguntur armis iuſtitiæ, vt diabolo poſſint reſiſtere.

† Proficiſcetur

† & caſtra Leuitarū in medio caſtrorū:

† proficiſcentur

Quare Leuitę prope tabernaculum.

Occidentalem. Hęc plaga vtrumq; parietem tabernaculi in ſe recipiens, in ſe iūgēdo cōſummat, & conſummationē eccleſię in fine mundi ſignificat, quādo in fructu bonorū operum probabuntur electi, in obliuionē mortis tradūtur impii, ad dexterā Dei locabuntur iuſti.

c *Ad aquilonis partem caſtrametati ſunt filii Dan.* Hęc plaga ſignificat multitudinem gentiū vſq; ad Chriſtū frigore infidelitatis torpentem. Id repulſis Iudæis iudicio Dei in eccleſia dilatata ęternam beatitudinem expectat.

✲ RVPER. Quia de ſtirpe Dā, Antichriſtus venturus eſt, recte ad Aquilonem ſedet, qui in mala accipitur ſignificatione, dicente propheta. *Ab Aquilone pandetur malum ſuper omnes habitatores terræ.*

Lib. 1. in Num. cap.

Iere. 1.

F

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

& ſecundum hoc patet litera vſque ad finem capituli vbi dicitur: Et profecti per familias ac domos patrum, &c. *Sūt profecti non tunc, ſed poſtea ſcilicet viceſima die menſis ſecundi, vt habetur infra capitulo decimo. Sed hic dicitur modus illius profectionis.* Et *ſic patet expoſitio literalis huius capituli.*

✲ NICO-

ADDITIO I.

Item Numeri 2. cap. vbi dicitur in poſtilla: aliam etiam cauſam, quare Leuitæ non fuerint cum aliis numerati, inducit Rab. Sa. Cauſa quam inducit Ra. Sa. non videtur valere. Sententia enim lata infra 14. contra murmurantes tempore exploratorum, fuit præciſè contra illos qui fuerunt numerati a 20. anno & ultra. In quo manifeſte excludebantur Leuitæ, quia a 30. anno fuerūt & vltra numerati, ut infra 4. ca. & ideo ſtādum eſt rationi primę poſtillatoris.

ADDITIO II.

In eo. cap. 2. vbi dicitur in poſtilla: Singuli per turmas ſigna & vexilla. *Secundum antiquos expoſitores* Hebræorum, *ſigna vexillorū, ſcilicet quatuor tribuum quę pręſidebant quatuor partibus, ſunt hæc: In uexillo Ruben erat figura hominis. Fuit enim vocatus a patre ſuo primogenitus. vnde Gen. xlix. a. Ruben primogenitus meus. In vexillo, autem Iudę erat figura leonis, cui aſſimilauit eum pater ſuus dicens, Catulus leonis Iuda. In vexillo Ephraim erat figura tauri, cui aſſimilauit eum Moſes Deuter. penul. cap. Quaſi primogeniti tauri pulchritudo eius. In vexillo autem Dan erat figura aquilæ, eo, quod aſſimilauerat eum pater ſuus* Iacob *colubro, quod non eſt animal pulchrum, vt poneretur in vexillo. Moyſes autem aſſimilauit eum catulo leonis vbi ſupra, quod ſignum pertinebat ad* Iudam, *vt dictum eſt, & ideo dicunt quod fuit ſibi data aquila in ſignum conformiter ad quartum animal, de quo Ezechielis* 1. *ut in iſtis uexillis figurarentur iſta quatuor animalia Ezechielis in quorum medio reſidebat Deus, ſcilicet in tabernaculo.*

A

CAP. III.

Quatuor filii Aarō electi cum eo in ſacerdotium. Leuit.8.a Leuit.10.a

a Sacerdotum,qui uncti ſunt.etc. RAB. Quatuor filii Aarō cū eo in ſacerdotum electi ſunt,ſed duobus in ſtatu ſuo manentibus,alii igne diuino exuſti ſunt,quia ignem alienū obtulerūt Licet enim mul ti ex quatuor partibus orbis in eccleſia ſublimati, ſacerdotiū gerere uideantur, illi tantum in miniſterio perſiſtunt, qui utriuſque teſtamenti ſanam doctrinam ſpiritusſancti igne examinatam prędicant, & pro dilectione Dei, & proximi quicquid poſſunt, elaborant. Qui uero alienam doctrinam ſecularis ſcientię magiſterio cōfectam inducunt, & ſeculari cupiditate accenſi diuinum officiū faciūt, igne diuinæ ultionis conſummatur.

†Leuit.10.a.& 16.a. infr.26.g. 1.P.14.a. * enim.

B

Vte.diſt.1. †12.Leuit.

CAP. III.

HÆ ſunt generationes Aaron & Moyſi, in 1
die qua locutus eſt dominus ad Moyſen in 2
monte Sinai;& hæc nomina filiorum Aa- 3
rō.Primogenit⁹ eius Nadab,deinde Abiu, 4
& Eleazar,& Ithamar. Hæc nomina filio- 5
a rum Aaron ſacerdotum, qui vncti ſunt,& 6
quorum replete & conſecratæ manus,vt ſacerdotio fungeré- 7
tur. † Mortui ſunt * Nadab & Abiu, cum offerrent ignem 8
alienum in conſpectu Domini in deſerto Sinai abſque libe- 9
ris, functique ſunt ſacerdotio Eleazar, & Ithamar, coram 10
Aaron patre ſuo. Locutuſque eſt Dominus ad Moyſen di- 11
b cens: † Applica tribum Leui,& fac ſtare in conſpectu Aaron 12
ſacerdotis vt miniſtrent ei, & excubent & obſeruentur quic- 13
quid ad cultū ptinet multitudinis corā tabernaculo teſtimo- 14
nii,& cuſtodiāt vaſa tabernaculi,ſeruiētes in miniſterio eius. 15
Dabiſq; dono Leuitas Aarō & filiis eius,quibus traditi ſunt a 16
filiis Iſrael. Aaron aūt & filios eius cōſtitues ſuper cultū ſacer- 17
c dotii.†Externus qui ad miniſtrandum acceſſerit, morietur. 18
a ¶ Lxx. Ex medio filiorum Iſrael.
d Locutuſq; eſt Dominus ad Moyſen,dicens:Ego tuli Leuitas 19

Queſt.4.i Nume.

b Applica tribum. AVG. Accipe tribum Leui, & ſtatues eam in conſpectu Aaron ſacerdotis, & miniſtrabunt ei, & cuſtodient cuſtodias eius, & cuſtodias filiorum Iſrael ante tabernaculum teſtimonii. Quas φυλάκας Græcus dixit, noſtri cuſtodias & excubias interpretati ſunt. Sed nimirum uigiliæ melius dicuntur,quæ ſolent in caſtris ternarum horarum obſeruationem habere:unde. *Quarta uigilia noctis,uenit ad eos ambulans ſupra mare*,id eſt poſt nonam horam noctis,poſt tres ſcilicet uigilias. Et in multis locis ſcripturarum noſtri uigilias interpretati ſunt, quas Græci φυλακὰς dicunt, ubi nulla dubitatio eſt ſpatia nocturni tēporis ſignificari. Quod puto & hic accipiendum. Qūo enim Leuitæ iubentur obſeruare cuſtodias Aarō, & cuſtodias filiorum Iſrael,id eſt φυλάκας? Niſi forte dictum eſt,ne putarent ab obſeruandis vigiliis,quæ proprie obſeruari in caſtris ſolēt, propter honorē quo ſeruiebant tabernaculo, immunes eſſe debere, cum & ipſos oporteret propter opera tabernaculi non minus uiciſſim obſeruare uigilias quæ obſeruarentur in aliis circunquaque caſtris filiorum Iſrael.

†31.diſt.c. tenere.

Vigilia quid ſit. Matt.14.c.

C

c *Externus*. IDEM. *Alienigena qui tetigerit,morietur*. Quærendum quomodo dixerit in Leuitico. Qui tetigerit tabernaculum ſanctificabitur, cum hic dicat, alienigena qui tetigerit morietur,uolens intelligi eos qui non eſſent de tribu Leui. An forte hic,tetigerit, monetur,ad obſequium duxerit, ſeruitutis quod a ſolis Leuitis deberi tabernaculo præcepit? hinc enim loquebatur.

d *Ego tuli Leuitas*. AVG. Quid eſt quod Leuitas pro primogenitis filiorum Iſrael ſibi deputat Deus,ita ut primogenitis populi numeratis, qui plures inuenti ſunt quam erat numerus Leuitarum,argento redimerentur quinque ſiclis pro uno datis : quod pro pecoribus nō eſt factum, cum & pecora Leuitarum pro primogenitis pecorū Iſrael ſibi eſſe uoluerit. Qūo deinceps

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. III.

1 HAe ſunt generationes Aaron. *Hic conſequenter deſcribitur ordinatio Leuitarum Deo miniſtrantium. Et primo tempore ſtatus. Secundo tempore motus 4. cap. Circa primum. leuitæ primo ſeparantur. Secundo numerātur, ibi*, Locutuſque eſt *dominus. Tertio commutantur,ibi. Et ait dominus. Circa primum primo ponitur ratio ſeparationis ſacerdotum. Secundo Leuitarum, ibi. Applica tribum Leui,tertio utroruinque ſimul, ibi.* Locutuſq; *eſt dominus. Ratio autem ſeparationis ſacerdotum fuit,ut diligentius & liberius uacarent ſacrificiis offerendis. Dicit igitur.*

2 Hæ ſunt generationes. *Scilicet ab aliis ſegregatæ.*

3 Aaron & Moyſi. *Cum filiorum Moyſi non recordetur hic, nec fuerint ſacerdotes,quare dicitur hic. Hę ſunt generationes Aaron & Moyſi Ad quod reſpondet Rab.Sal.dicens,quod Moyſes docuit Aaron & filios eius legem, & ſic reputatur,pater eorum,quia qui inſtruit aliquem in legē,reuerendus eſt ab eo ac ſi eum genuiſſet.*

4 Hęc nomina filiorum Aaron ſacerdotum qui vncti ſunt. *De iſta vnctione & repletione & conſecratione manuum dictum fuit Exod.29.*

5 Vt ſacerdotio funderentur. *Ad hoc fuerunt ab aliis ſegregati per vnctionem & conſecrationem,ut ſacerdotale officium debite exequerentur,aliter eorum miniſterium non eſſet Deo gratum,ſed magis pollutum,ut dictum fuit Exod.29.*

6 Mortui ſunt Nadab & Abiu. *Vt habitum eſt Leuitici 10.a. Sed hic replicatur ut oſtendatur cauſa,quare hic non deſcribitur aliqua generatio ex eis deſcendens.*

7 Locutuſque dominus ad Moyſen dicens. *Hic conſequenter exprimitur ratio ſeparationis Leuitarum,ſcilicet ut diligenter & libere miniſtrent in officiis ſuis coram ſacerdotibus & hoc eſt quod dicitur.*

8 Applica tribum Leui. *Id eſt,ſepara ab aliis in miniſterio tabernaculi.*

9 Et fac ſtare in conſpectu Aaron ſacerdotis. *Vt ſint ſeparati ad miniſteria ſua.*

10 Vt miniſtrent ei. *Humiliter.*

11 Et excubent. *Vigilanter.*

12 Et obſeruent. *Diligenter.*

13 Quicquid ad cultum pertinet multitudinis. *Quia pro tota multitudine populi quæ tenetur Deum colere,deputati, ſunt ſpecialiter ad cultum Dei.*

14 Dabiſque dono Leuitas. *Id eſt gratis ipſi Aaron & filiis eius.*

15 Quib.traditi ſunt a filiis Iſrael. *Et ideo ab eis recipient decimas, tanquam mercedem ſui laboris,non ab Aaron & filiis eius.*

16 Aaron autem & filios eius conſtitues ſuper cultum ſacerdotii. *Qui conſiſtit in ſacrificiorum oblatione & thurificatione,& cæteris ad officium ſacerdotale pertinentibus.*

17 Externus qui ad mini. *Hic accipitur externus quicunque non eſt de tribu Leuitica,ſi ſe ingerat miniſterio Leuitarum, & omnis qui non eſt de filiis Aaron,ſi ſe ingerat officio ſacerdotum,ſicut dicitur infra 16. capitu. de ipſo Core qui fuit Leuita, non tamen de filis Aaron qui mortuus eſt,eo quod uoluit ſibi arripere officium ſacerdotis.*

18 Locutuſque eſt dominus. *Hic conſequenter ponitur ratio ſeparationis Leuitarum & ſacerdotum ſimul,erat enim utrique de tribu Leui, & ſic dicitur,*

19 Ego tuli Leuitas a filiis Iſrael. *Id eſt accepi mihi. Cuius ratio ſubditur,eam dicitur.*

✠ 1 Pro

MORALITER.

✠ 1 *Hæ ſunt generationes Aaron,&c.* In hoc capitulo agitur de officio ſacerdotum & Leuitarum, cum dicitur.

8 *Applica tribum Leui,etc.* Officium uero ſacerdotum ueteris legis erat offerre ſacrificia,& officium Leuitarum miniſtrare ſacerdotibus in ſacrificiis offerendis per quod ſignificabatur quod officium ſacerdotum nouæ legis eſt euchariſtiam offerre in miſſarū celebratione. Nam euchariſtia eſt ſacrificiū nouæ legis figuratum per plura ueteris legis ſacrificia, ſicut utrum perfectum per multa imperfecta.

17 *Externus qui ad mini.* Per hoc ſignificatur,quod offerens euchariſtiam non ordinatus in ſacerdotem moritur morte culpa,& incurrit pœnam mortis gehennæ.

✠ 3 *Numera*

deinceps primogenita eorum vel pecorum eorũ pertinebat A ad Deũ, vbi iuſſit immũda primogenita, vel humana mutari ouib.? Quomodo non & pro iſtis deinceps primogenitis cõputabant filii Leuitarum? Manebat enim in poſteris eadẽ tribus, quę poſſet pro primogenitis poſteriorib. cõputari. Niſi quia illud iuſtum fuit, vt qui naſcerentur de illis, qui iam ad portionem domini pertinebant, datam pro primogenitis qui de Aegypto exierunt, iã Deus proprios haberet tanquam ſuos de ſuis, nec poſſent iuſtè pro illis computari, qui deinceps primogeniti Deo debebantur, de vniuerſo quippe populo, & de vniuerſis pecorib. populi data eſt portio Deo pro primogenitis Leuitæ, ſ. & pecora eorũ. Iam ſi quid genuiſſent, Dei erat, & non poterat hoc tanquam a populo dari, quod iam alienũ erat. Ac per hoc debita deinceps primogenita Deo reddi oportebat, nec pro his computari poſteros Leuitarum vel pecorum eorum.

a ¶ Quamuis non ſint primogeniti, ſed apud Deum: non priuilegio natiuitatis, ſed propoſito mentis iudicantur primitiui.

a a filiis Iſrael pro omni primogenito, qui aperit vuluam in fi 1
liis Iſrael, eruntque Leuitę mei. † Meum eſt enim omne pri
b mogenitum. † Ex quo percuſſi primogenita in terra Æ-
gypti, ſanctificaui mihi quicquid primum naſcitur in Iſ-
rael. Ab homine vſque ad pecus mei ſunt: Ego domi-
nus. Locutuſque eſt dominus ad Moyſen in deſerto Si- 2
c nai, dicens: Numera filios Leui per domos patrum ſuo- 3

✱ PROC. Quid cauſæ eſt quod non ipſos quidem primogenitos, quos ſanctificaſſe ſe teſtatur, ad ſacri miniſterii functionẽ ſeparat? Aut cur Leuitæ eã ad rem primogenitis exiſtunt potiores? Quia ſi ex omni tribu more conſueto primogeniti forent aſſumpti, vulgare nimis ſacrum miniſteriũ euaſiſſet. Quapropter ex ęquo vt regnum vnicæ Iudę tribui eſt additũ, ſacerdotium quoq; ab aliis tribub. ſeiunctum eſſe oportuit. Quorum vtroq; ad Chriſtum qui ſacerdotium & regnum communitatis ex ore habet, facta eſt alluſio.

ORIG. *Ego aſſumpſi Leuitas de medio filiorum Iſrael pro omni primogenito, &c.* Leuitæ aſſumuntur pro primogenitis, cum non ſint primogeniti. Leui enim tertius naſcitur de Lia. Primus namq; eſt Rubẽ, ſecũdus Simeõ, tertius Leui. Sed apud Deũ non habẽtur primogeniti, qui corpore & natiuitate pcedunt, ſed quos propoſito mẽtis ipſe in ordinẽ primitiuorũ iudicat aſſumendos. Iacob natu poſterior, primogenitꝰ iudicatꝰ, & benedictionẽ primatus, procurata diuinitus parẽtis cæcitate, ſuſcepit. Ex propoſito enim cordis, ꝙ Deo patuit, priuſquã in hoc mundo naſcerentur, aut aliquid ageret boni vel mali, dictum eſt: *Iacob dilexi, Eſau autem odio habui.* Filii ergo Leui, primogeniti non ſunt ſecundum carnẽ, ſed pro primogenitis aſſumuntur, vt ſit plus pro primogenito aſſumi, quã primogenitum naſci.

LXX. *Ex medio filiorum Iſrael, &c.* Tertius eſt Leui inter filios Iſrael, de quo ergo medio aſſumuntur Leuitæ? Inuenio Sunamitẽ fiducialiter regi Iſrael reſpõdẽtẽ, In medio populi mei ego habito. Et de Chriſto Ioannem dicentem: *Medius veſtrũ ſtat, quem vos neſcitis.* Puto ergo eum qui nunquã declinauerit ad dexterã vel ad ſiniſtrã dici poſſe medium ſtare, *qui peccatũ non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius.* Et quia ſemper ſtat, medius ſtare dicitur. Qui vero imitator eius eſt, ſicut Sunamitis, ſtare quidẽ non dicitur, quia aliquando aut ad dexterãm inclinatur, aut ad ſiniſtram. *Nemo. n. mundus a ſorde, nec ſi vnius diei fuerit uita eius*: habitare tamen dicitur in medio populi. Leuitæ ergo aſſumuntur de medio filiorum Iſrael Leuitæ enim ſunt, qui nõ cognouerunt dexteram & ſiniſtram ſuã ſed ſequentes Moſen, id eſt legem Dei, non pepercerunt patri vel matri. Et tu ergo ſi veniente tentatione & ira peccari, nõ inclineris ad dexterã vel ad ſiniſtrã, nec præuariceris legem Dei, ſed ſtes medius fixus & ſtabilis, nec curues genua tua peccato, nec pecudis caput, ſ. ſtultitię ſequaris imaginem, aſſumeris de medio filiorum Iſrael, & in primitiuorum numero collocaberis.

D Eſa.53.c. Iob.15.b. Secũdum aliã literã. 115.q.1.c. necis. Deut.33.a

a *Aperit.* Non quicunque aperit vuluam, primatu dignus eſt. vnde: *Alienati ſunt peccatores a vulua, errauerũt ab vtero, locuti ſunt falſa.* Quomodo enim qs errare potuit a via Dei ſtatim vt de ventre matris exiuit? Aut qũo potuit falſa loqui nup editus puer? Neceſſarium eſt ergo ventrẽ & vuluã talem requirere cui poſſit conuenire. *Alienati ſunt peccatores a vulua, &c.* Et illa erit vulua, quã aperit omnis primitiuus qui ſanctificatur domino. Aperuit dñs vuluam Liæ quæ erat clauſa, & peperit patriarchas. Similiter & Racheli ut pareret etiam ipſa cuius viſus erat perſpicax & decorus aſpectus. In multis vero ſcripturæ locis inuenies aperiri vuluas, quarũ ſi ſingulas pro locis cõſideres, inuenies qũo errant peccatores a vulua, & alii aperientes vuluam ſanctificantur in ordine primitiuorum. (Aperire vuluam. Pſal.57. E Gen.29.g. Gen.30.d.)

b *Ex quo.* ORIG. Quia nõ prius ſanctificati ſunt primogeniti Iſrael quam percuterent primogeniti Aegyptiorum, & quaſi cauſam ſanctificationis horũ, interitum ponit illorum, vnde & hic intelligendũ eſt eſſe quoſdã etiam primogenitos in Aegyptiis, id eſt in contrariis poteſtatib. quaſi electos in malitia, & primos inter dæmones, qui niſi percuſſi fuerint & extincti, Iſraelitarum primogeniti ſanctificari non poſſunt. Hos autem percuſſit dominus meus Ieſus Chriſtus, *qui eſt primogenitus oĩs creaturæ*, qui principatus & poteſtates traduxit triũphãs de eis in cruce. Aliter. n. ſanctificatio primitiualis ad nos venire nõ poſſet. Vt aũt nobis primogenitorũ ſanctificationes daret, effectus eſt primogenitus ex mortuis, ut ſit primatũ tenens in omnib. & nos credentes reſurrectioni ſuæ & pro primitiuis aſſumeret, & in primitiuorum ordine collocaret. (Vbi ſupra. Sanctificatio primitialis quando facta. Col.1.c.)

c *Numera filios Leui.* ORIG. Receſeamꝰ attẽtius qũo diſtribuũtur duodecim trib. per turmas ternas in quatuor partes, ☞ & per (Vbi ſupra. F)

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Pro omni. *Quia omnes primogeniti filiorũ Iſrael fuerunt Deo obligati, ex quo percuſſit primogenitos Aegyptiorum, & loco illorum voluit deputari ſibi omnes maſculos de tribu Leui, ad hoc enim fuerunt magis apti quam de alia tribu, quia non fuerunt ſic polluti in peccato vituli, ut prædictum eſt. Ante enim legem datam ad primogenitos pertinebat offerre ſacrificia, ſed quia primogeniti aliarum tribuum polluti fuerunt in peccato vituli, & inepti redditi ad prædictum officium, Leuitæ ſucceſſerunt loco eorum.*

2 Locutuſq;. *Deſcripta Leuitarum ſeparatione, hic conſequenter agitur de eorum numeratione. Circa quod præmittitur præceptum domini, cum dicitur.*

3 Numera. *In tribu enim Leui erant tres domus, ſcilicet Gerſon, Caath, & Merari, & quælibet domus habebat plures familias, in domo enim Gerſon, erant familiæ Lobni & Semei, & eodem modo dicendum eſt de aliis.*

✱1 Omnem

MORALITER.

✱ 3 *Numera filios.* Hic agitur de officiis Leuitarũ, & eorũ ſituatione circa tabernaculũ ꝑ quatuor partes orbis. Gerſonitę ſituati fuerũt ad occidentalẽ partẽ, & eorum officium fuit cuſtodire & portare mollia, ſ. cortinas tabernaculi & atrii, & funes, & operimenta pellium. Caathitę vero ad partẽ meridionalem, & eorum officium fuit portare uaſa ſancta. ſ. arcã teſtamenti, propitiatorium, menſam, candelabrũ, & altare incenſi. Meraritæ vero ad Aquilonẽ, & eorum officiũ fuit portare dura, ſ. tabulas tabernaculi, columnas eius, & atrii, & baſes, & huiuſmodi. Moyſes autẽ & Aaron cũ filiis ſuis ad orientalem partẽ tabernaculi habentes curam totius populi. Secũdũ ſenſum allegoricũ tribus Leui ſignificat miniſtros eccleſiæ, qui diuiduntur in quatuor partes, ſ. prælatos, ſacerdotes, religioſos & clericos ſimplices. Igitur Moyſes & Aarõ, quia fuerunt duces populi, Pſal.76. d. *Deduxiſti ſicut oues populum tuum, in manu Moyſi & Aaron.* ideo ſignificant prælatos eccleſiæ, qui ſunt duces populi Chriſtiani. Per hoc autẽ quod Moſes & Aaron fuerunt ad orientẽ, vbi erat ingreſſus tabernaculi, ſignificatur, quod per ordinationẽ prælatorum ad eccleſiaſtica officia cæteri ingredi debent. Meraritæ vero qui interpretant amari, & ſignificant religioſos habitantes in amaritudine pœnitentię & luctu pro peccatis propriis & alienis. Hier. ad Ripariũ. Monachus plangẽtis habet officiũ. Per hoc autẽ quod Meraritæ portabant dura, ſignificatur, quod religioſi debent viuere in auſteritate, & nõ in mollitie delitiarũ, per hoc autẽ quod erant ad partẽ Aquilonarem, vnde venit frigus, ſignificatur, quod religioſi debent vti cibis frigidis & veſtib. Gerſonitę vero qui portabant mollia, ſignificant clericos q nullum pondus habẽt cæteris in eccleſia. Et qa multi eorũ viuunt in mollitie delitiarum, p quas frequẽter cadunt in alia vitia, ꝙ ſignificatur per hoc quod Gerſonitæ erant ad occidẽtẽ. Caathitæ vero q portabãt ſacra vaſa, ſignificãt ſacerdotes q ſanctum ſanctorum offerunt in altari. Per hoc autẽ quod Caathitę erant ad meridiem, vnde prouenit feruor caloris, ſignificatur quod ſacerdotes feruere debent ardore charitatis.

✱ Secundum

A & per ſingulas cæli plagas certa ſtatione cōſiſtunt, & inuenie mus Iudam ab oriente cū Iſſachar & Zabulon. Ruben ab occidente cū Simeone & Gad. In meridie Ephraim cum Beniamin & Manaſſe. In aquilone vero Dan cū Nepthali & Aſer. Quib. quaſi per quatuor cardines terræ, in circumitu locatis, in medio eorum (vt Deo proximi) circa tabernaculum Dei conſtituuntur Leuitæ. In caſtris quidem Iuda, quæ ſunt ab oriente Moyſes & Aaron. In caſtris vero Ruben, Gerſon. In caſtris vero Beniamin, Caath. Vbi Dan caſtra conſtituit, locatus eſt Merari. Et ita in medio filiorum Iſrael ex omni parte per circumitum quaſi inſerti cæ-

B teris, & innixi videntur eſſe filii Leui. Obliuiſcere ergo paulliſper terrena, & ſupra ipſum cęlum greſſu mentis incede. Ibi require tabernaculum Dei, vbi præcurſor ꝓ nobis introiuit, Ieſus, & adſiſtit nunc vultui Dei interpellans pro nobis. Ibi require quaternos ordines & ſtationes caſtrorū. Ibi Iſraelitica agmina & excubias cerne ſanctorum, ibi primitiuorū ſacra menta rimare. Sed ego nō audeo illuc ſolus aſcendere, præcedat Paulus cum mihi viā oſtendat. Ipſe ergo apoſtolorum maximus, ſciens multas eſſe non ſolū in terris, ſed & in cælis eccleſias (ex quib. ſeptem quaſdam Ioannes enumerat) volēs oſtendere quādā preterea eccleſiam primitiuorum, dicit ad Hebræos: *Non enim acceſſiſtis ad ardentem & tractabilem ignem, ſed acceſſiſtis ad montem Sion, & ciuitatem Dei viuentis Ieruſalem cæleſtem, & multitudinem angelorum laudantium, & eccleſiam primitiuorum adſcriptam in cælis.* Moyſes ergo ꝑ quatuor caſtra populū Dei diuiſum ſcribit in terris. Apoſtolus quatuor ordines ſanctorū in celis, ad quorum ſingulos vnumquenq; noſtrū dicit accedere. Nō enim omnes ad omnes accedunt, ſed alii ad montem Siō, & paulo meliores ad ciuitatē Dei viuentis Ieruſalem cæleſtē. His vero eminentiores accedunt ad multitudinem angelorum laudantiū. Qui autē ſupra omnes iſtos ſunt, accedunt ad eccleſiā primitiuorū. Prepara ergo te & enitere

C quantū vales, ſi forte actib. uita, moribus, fide, & inſtitutis proficias, vt poſſis accedere ad eccleſiā primitiuorum. Si paulo inferiores, accede ad multitudinem angelorū laudātium, vel ad ciuitatem Dei viuentis celeſtē Ieruſalem, vel ſaltem ad montē Siō, vt in monte ſalueris. Tātum ne in terra reſideas, ne in vallib. maneas, ne in demerſis & humilibus perſeueres. Ita aſſumuntur primogeniti Leui qui miniſtrāt Deo, & altari eius tabernaculo, excubiiſque perpetuis diuina miniſteria celebrant.

* per familias ſuas.

Heb. 7. d.

Apoc. 1. a.

Heb. 12. e.

rum & familias, omnem maſculum ab vno menſe & ſu- 1
pra. Numerauit Moyſes, vt præceperat dominus, & inuenti 2
a ſunt filii Leui per nomina ſua, Gerſon & Caath & Merari. Fi 3
b lii Gerſon ✝ Lobni & Semei: Filii Caath, Amram & Ieſaar,
¶ Alias Lebni.
Hebron & Oziel. Filii Merari, Moholi & Muſi. De Gerſon
fuere duæ familiæ, Lobnitica & Semeitica, quarum numeratus eſt populus ſexus maſculini ab vno menſe & ſupra, ſe-
c ptem millia quingentorum. Hi poſt tabernaculum meta-
d buntur ad occidentem, ſub principe Eliaſaph filio Lael: ✝ &
habebunt excubias in tabernaculo fœderis ipſum taberna- 4
culum & operimentum eius, tentorium quod trahitur ante 5
fores tecti fœderis & cortinas atrii, tentorium quoque quod 6
appenditur in introitu atrii tabernaculi, & quicquid ad ri- 7
tum altaris pertinet, funes tabernaculi, & omnia vtenſilia 8

a *Leui per nomina ſua.* Leui additus, vel aſſumptus. Hic eſt ordo doctorum, qui per gratiam Dei de mundo electus ad ſeruitiū diuinum, cœtib. angelorum vnitur. Vnde: *Ego vos elegi de mundo.* Et alibi: *Sed ſunt ſicut angeli Dei in cælo.*

b *Gerſon & Caath & Merari.* Tres filii Leui ſignificant prædicatores ſanctæ trinitatis, confeſſione inſignes, fide, ſpe, & charitate mirabiles. Nec hunic expoſitioni eorum nominum interpretatio aliquo modo repugnat, ſed valde cōcordat. Interpretatur enim Gerſon aduena, Caath patientia, vel molares dentes. Merari amara, vel amaritudo. Miniſter.n. Dei aduenam ſe & peregrinum in mondo cognoſcit, & patiens eſt. Verbum Dei dente diſcretionis molit, ſecundū auditorum capacitates, & ſeculum ſibi amarum oſtendens, alios a voluptatibus reuocat. Hi ab vno menſe numerantur, quia in.tium vitę Deo debent cōſecrato, ne poſt multa ſcelera promoti faciant blaſphemare nomen Dei. vndè: *Oportet epiſcopum irreprehenſibilem eſſe, &c.*

c *Hi poſt tabernaculum metabuntur.* Filiorum Leui ordo conueniens oſtenditur, vbi ſ. qui primi ſunt in ordine, orientis plagā obſeruent Moyſes & Aaron cum filiis ſuis habentes cuſtodiam ſanctuarii in medio filiorum Iſrael. Caathitę vnde Moyſes & Aaron orti ſunt, meridianā plagā obtineant, ſub cura Eleazari ſacerdotis, qui maior eſt filius Aaron. Poſt hos Gerſonitæ occidentalem plagam ſub cura Eleazari. Nouiſſimi Meraritæ ad ſeptentrionalem plagam; ſub cuſtodia Ithamar filii Aarō minoris. In his vero moraliter exprimitur, quod miniſtri eccleſiæ debent diligenter ordinem ſuum ſeruare, nec maiora appetere, quam proprius locus expoſcit.

d *Ad occidentem ſub principe Eliaſaph filio Lael.* Vbi dics clauditur,

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Omnem maſculum. *Ad excludendum fœminas.*

2 Ab vno menſe. *Quia iſta numeratio fiebat ad commutandum filios Leui pro primogenitis aliarum tribuum, ut habetur infra iſto cap. primogeniti autem debebant offerri domino talis ætatis. Conſequenter ponitur executio dicti mandati, cum dicitur:*

3 Numerauit Moyſ. *Scilicet per tres domos prædictas & familias earum, & in qualibet domo deſcribuntur quatuor, numerus hominum, locus eis aſſignatus circa tabernaculum, princeps eorum, & officium, ut patet per literam diſcurrendo. Incipitur autem a domo Gerſon, cum dicitur:* De Gerſon, &c. *& patet litera vſque ibi.*

4 Et habebunt excubias. *Id eſt diligentes cuſtodias.*

5 Ipſum tabernaculum. *Id eſt cortinas de diuerſis colorib. quæ erāt immediate ſuper tabulas.*

6 Et operimentum eius. *Quod erat triplex, ſ. de ſagis, de pellibus arietum rubricatis, & de hyacinthinis.*

7 Tentorium quoque. *In Hebræo habetur ſic: Velum oſtij atrij, quod eſt ſuper tabernaculum & altare per circuitum, & hæc videtur litera verior. Illa enim quæ pertinebant ad altare, cum ipſo altari erant ſub cuſtodia & cura Caathitarum, ut habetur infra iſto ca. & ſequenti. Sed velum pendens in oſtio atrij erat ſub cura Gerſonitarum. Et quod dicitur in Hebręo, quod erat ſuper tabernaculum & altare per circumitum, hoc eſt, quia prohibebat impetum venti a tabernaculo & altari quod erat infra atrium, vt exponit Rabbi Salomon, & hoc patet per hoc quod habetur ca. ſequen. vbi hoc repetitur, quia ibi ponitur ante tabernaculum.*

8 Funes tabernaculi & omnia vtenſilia eius. *Inter vtenſilia tabernaculum erat candelabrum & menſa propoſitionis, & vaſa eorum, de quibus non poteſt dici, quod eſſent ſub cura Gerſonitarum, vnde in* Hebręo habetur: Funes tabernaculi ad omne miniſterium eius. *Ad Gerſonitas enim pertinebat portare et ſeruare mollia, inter quæ ſunt funes.*

MORALITER.

✲ Secundum moralem ſenſum, dñi tabernaculum eſt anima fidelis, vt dictū eſt capitulo precedenti, ad eius quatuor latera debent eſſe actus quatuor virtutū cardinalium, ſcilicet prudentiæ. quæ eſt auriga virtutū, propter quod ſignificantur per Moyſen & Aaron duces populi qui erant in parte orientali, & ſic eſt actus prudentiæ qui præcedit origine actus aliarum uirtutū. Actus uero fortitudinis, qui habet ſuſtinere dura, ſignificatur per Meraritas q dura portabant, & dicitur eſſe ad occidentem, nam difficile eſt ſuſtinere dura ſine caſu: Actus uero iuſtitię eſt ad meridiem, unde uenit maius lumē, & de iuſtitia dicit libro Ethic. quod uidetur præclariſſima uirtutum, & neque Heſperus neq; Lucifer eſt ita admirabilis. Et ſignificatur per Caathitas portantes candelabrū luminis. Actꝰ vero temperantiæ qui reprimit ardorē carnalis concupiſcentię, eſt ad aquilonē, unde prouenit frigus caloris repreſſiuus, ſignificatur per Gerſonitas qui aduenæ interpretantur, nā temperati qui pauci ſunt reſpectu aliorum, quaſi aduenę ab eis reputantur. Ad maiorem autem intellectum prædictorum ponitur hic ſitus caſtrorum circa tabernaculum.

7 Tento ✲ 1 Cogna ✲ Moral

A ditur,aſtra occidũt.In his ſignificatur quod miniſtri taberna culi debent concupiſcentiã fugere,carnalia deſideria Dei a i iutorio mortificare,diem vltimum & finem laboris expecta re,vt mortui mũdo,& uiuentes deo dicere poſſint illud: *Mihi autem abſit gloriari,niſi in cruce domini noſtri Ieſu Chriſti.*

quem in eccleſiam ingreſſus eſt,diligenter cuſtodiat,ne otio ſus & inutilis abiiciatur. D

d *Viginti milia.* Aptè numero vigintiduorum Leuitæ intitulantur.Hoc.n.numero conprehenduntur Hebræa elementa: & ſecundum quoſdam libri veteris teſtamenti. Miniſtri Dei hac præſcriptione monentur, ſecundum legem Dei viuere & docere, nec ullo modo excedere.

a *Ad meri.* Hæc ſignificat poſt lucem ſcientiæ perceptam, prædicatorem verbum patientiæ & ſolatii debere cum diſcretiõe proximis impendere.Sub Eleazaro.i. Dei adiutorio, ſecundum illud: *Niſi dominus ædificauerit domum, in vanum labo rauerunt, qui ædificant eam.*

b *In plaga.* Extremi Meraritæ ſub Ithamar (qui interpretatur amarus, vel vbi palma) plagam aquilonis ſortiti ſunt, vbi, glacialis horror perdurat.In quo monẽtur eccleſię miniſtri, B ne ſecuritate torpeant,quia licet per ianuam fidei iam in eccleſiam intrauerint lumen ſcientiæ perceperint, deſideria carnis mortificauerint,nondum tamen ad perfectam ſuauitatem,id eſt ad æternam beatitudinem peruenerunt. Reſtat aliquid amarum, cũ illo certandum eſt, qui ad aquilonem dirigit ſoliũ ſuum, cuius duritiam mollit impoſſibile ẽ, unde: *Cor eius indurabitur quaſi lapis,&c.* Cũ autem ſuperabitur, adepta palma exultandum eſt & lętandum.

eius. Cognatio Caath habebit populos, Amramitas,& Ieſa- 1
aritas,& Hebronitas, & Ozielitas. Hæ ſunt ſamiliæ Caathita
rum recenſitæ per nomina ſua, omnes generis maſculini ab
vno menſe & ſupra,octo millia ſex centi. Habebũt excubias
a ſanctuarii, & caſtra metabuntur ad meridianam plagam:
Princepsque eorum erit Eliſaphan filius Oziel,& cuſtodient
arcam, menſamque & candelabrum, altaria,& vaſa ſanctua
rii in quibus miniſtratur,&velum,cunctamque huiuſcemo 2
di ſuppellectilem. Princeps autem principum Leuitarũ, Ele- 3
azar filius Aaron ſacerdotis, erit ſuper excubitores cuſtodiæ
ſanctuarii. At vero de Merari erunt populi Moholitę & Mu 4
ſitę recenſiti per nomina ſua,omnes generis maſculini ab v-
no menſe & ſupra,ſex millia ducenti.Princeps eorum Suriel
Alias Abhaiel.
b filius Abihel, in plaga ſeptentrionali caſtrametabuntur. E-
runt ſub cuſtodia eorum tabulæ tabernaculi, & vectes,& co
lumnæ,ac baſes earum:& omnia quæ ad cultum huiuſcemo
di pertinent, colũnæque atrii per circumitum cum baſibus
ſuis,& paxilli cum funibus Caſtrametabuntur ante taberna 5
c culum fœderis, id eſt ad orientalem plagam Moyſes & Aa- 6
ron cum filiis ſuis, habentes cuſtodiam ſanctuarii in medio 7
filiorum Iſrael. Quiſquis alienus acceſſerit, morietur. Omnes 8
Leuitæ quos numerauerunt Moyſes & Aaron iuxta† præce-
ptum domini per familias ſuas in genere maſculino a menſe
d vno & ſupra fuerunt vigintiduo millia . Et ait dominus ad 9
e Moyſen: Numera primogenitos ſexus maſculini de filiis Iſ- 10
rael a mẽſe vno & ſupra, & † habebis ſummam eorum. Tol-
leſque Leuitas mihi pro omni primogenito filiorum Iſrael: 11

† verbum quod præceperat dominus.

e *Numera primogen.* ✻ THEODOR. Cur deus primogenita populi iuſſit recenſeri. Poſteaquam vniuerſam tribum Leui diuinis cõſecrauit officiis, eamque liberauit ab onere militandi, veriſimile erat, quoſdam è reliquis ęgrè laturos, quod hi eſſent antepoſiti. Suadet ergo dominus ſe nihil iniquum ſtatuiſſe. Cum enim veſtra gratia interfecta ſint Aegyptiorum primogenita,veſtra ſunt cõſeruata. Horum igitur vice, ad miniſteria mea peragenda Leuiticam tribum elegi, & pro primogenitis pecorum veſtrorum primogenita animaliũ ad Leuitas ſpẽctantium. At cum plures reliquarum tribuũm primogeniti reperirentur, quàm Leuitę, conſtituit vt quiſque qui poſt æquatũ numerum reperiretur, quinque ſiclos ſacerdotibus penderet. E Quęſt. 5.

c *Ad orientalem plagam.* Orientalis plaga ortũ fidei ſignificat. vbi Moyſes qui interpretatur aſſumptus de aqua, & Aaron mons fortitudinis cum filiis ſuis caſtrametantur.Qui enim ĩ eccleſia præſunt,quib.claues regni cæleſtis cõmiſſæ ſunt, debent introitus ordinẽ cognoſcere,& aliis prędicare. Quia oportet quenque in lucem fidei per portã confeſſiõis ad aquã baptiſmi ĩtrare,ut de aqua aſſũptus ſit filius adoptionis,& robore conſtantiæ gignens filios boni operis.Introitũ fidei,per quem

ORIG. Multæ ſunt numerorum differentiæ,quæ ſcribuntur de filiis Iſrael.Sed poſt numerũ filiorũ Iſrael numerantur ſeorſum Leuitę. Non enim fuerant recenſiti cum eis,& habẽt eorũ ſegregatus & pręcipuus numerus,quo referunt omnes ſimul uiginti duo milia reperti,nec plus nec minus. Poſt hos pcepit dñs numerari ẽt primogenitos filiorum Iſrael eodem ordine,quo fuerant Leuitę numerati,id eſt,ab uno menſe & ſupra,& inueniuntur uigintiduo millia & ducenti ſeptuagintatres. Putas ne per hęc ſolam numeri hiſtoriã docere voluit F Homil. 4. in Num.

☞ Moy-

NICOLAVS DE LYRA.

1 Cognatio Caath habebit populos, Amramitas,& Ieſaaritas,&c. *Hic conſequenter proſequitur de ſecunda domo,& patet litera ex prædictis,vſque ibi.*

Et uelum. *Quod diuidebat ſanctum,& ſanctum ſanctorum,quia illa quæ erant intra tabernaculum pertinebant ad Caathitas,inter quæ eſt illud uelum,licet eſſet de mollibus.*

Princeps autem principum Leuita. *Quia ei reddebant rationẽ non ſolum Caathitæ,ſed etiam illi qui erant principes in aliis duabus domibus.*

At uero de Merari erãt populi. *Hic proſequitur de tertia domo, & patet litera vſque ibi:*

Et paxilli cum funibus *Iſtud uidetur contrariari prædictis, ſcilicet quod funes pertinebant ad Gerſonitas. Dicendum quòd aliqui funes erant inhærentes immobiliter duris: & iſti pertinebant ad Meraritas,quia ad ipſos pertinebant dura, quæ erant extra tabernaculum, ſicut ad Caathitas pertinebant dura quæ erant intra tabernaculum cum altari holocauſtorum quod erat extra, & hoc eſt quod dicit Rabbi Salomon, ſcilicet quod aliqui funes inhærebant columnis quibus appendebantur cortinę,& illi pertinebant ad Meraritas, aliqui inhærebant cortinis, quibus immittebantur paxilli in terra fixi, vt cortinæ non mouerentur a vento inferius,& illi pertinebant ad Gerſonitas.*

6 Ca-

6 Caſtrametabuntur ante tabernaculum fœderis. *Hic agitur vltimo de ſitu Moyſes & Aaron, qui erant ad orientalem partẽ cum filiis ſuis,& in hoc erant diuiſi ab aliis Caathitis qui erant ad meridiẽ, cuius cauſa ſubditur cum dicitur.*

7 Habentes cuſtodiam ſanctuarii. *Cuius introitus erat in parte orientali.*

8 Quiſquis alienus acceſſerit. *ſ. ſine licentia*, morietur. *Conſequenter ponit numerum omnium* Leuitarum *ſimul, dicens:* Omnes Leuitæ, *&c. Sequitur.*

9 Fuerunt vigintiduo millia. *Si autem conſiderantur numeri partiales Leuitarum prædicti faciunt vigintiduo millia & tricentos. Ad quod dicendum, quod illi tricenti qui hic tacentur, fuerunt primogeniti,& ideo non debebant hoc numero includi, quia iſta numeratio vltima erat illorum qui poterant accipi pro primogenitis aliorum tribuum, quod non poterat ſieri de primogenitis Leuitarum, quia ex ſeipſis erãt obligati domino ratione primogenituræ.*

10 Et ait dominus ad Moyſen, Numera primogenitos ſexus maſculini de filiis Iſrael. *Hic conſequenter agitur de commutatione Leuitarum pro primogenitis aliarum tribuum, quorum præmittitur numeratio. cum dicitur.* Numera primogenitos *&c. et ſubditur cõmutatio, cum dicitur.*

11 Tolleſque Leuitas mihi pro primogenitis filiorum Iſrael. *Id eſt ad obſequium meum.*

P

Numeri vi ceſimus ſecundi cele britas.

Moyſes,& nullum his diuerſitatibus numerorum concluſit myſteriū? Viginti duo quidem numerus in ſcripturis diuinis principalib.cauſis aſcriptus ſępe reperit. Nā viginti duo prima quę apud Hebręos elementa tradunt eſſe literarū. Ab Adā uſque ad Iacob,ex cujus ſemine initium duodecim tribus aſſirmant,xxii.patres fuiſſe memorantur. Tradunt etiam omnium creaturarum Dei ſpecies intra vigintiduo numerum colligi. Propter hoc ergo Leuitæ, id eſt, qui deſeruiunt Deo, & primogeniti filiorum Iſrael, ab hoc ſacrato numero intitulantur. Quod autem in filiis Iſrael adduntur cclxxiij. non otioſum videtur, humani enim generis in carne generatio (ſicut aſſerunt periti talium) nouem menſibus in vulua continetur. Sed non prius ad partum mouéri fertur, quam decimi menſis triduum tranſeat. Et ita ducenti ſeptuaginta tres dies illos indicant,qui ex nouem menſib.& triduo decimi menſis colliguntur,& ſimul ducēti ſeptuaginta tres dies iſti eos indicant,quib.humano generi in hunc mundum prębetur ingreſſus. Et ita in viginti duob.omnium ſimul creaturarū rationib.myſticis ſumma colligit. In his vero q̄ ex abundanti in primogenitis Iſrael inueniuntur, etiam myſterium humanæ generationis exponitur.

a *Quinque ſiclos*. Myſtice. Quiſquis initium conuerſationis & voluntatis vult Deo conſecrare, quinque ſenſus corporis debet diligenter cuſtodire, ne per laſciuiam in errorem aut immunda deſideria defluat: Sed iuxta ſiclum ſanctuarii, qui eſt oboli.xx.i. ſecundum decalogi doctrinam, quæ in duobus præceptis charitatis conſiſtit, omnia opera ſua referat in domum ſummi ſacerdotis & filiorum eius.

† De voto c. magnę.

†Pretium aūt redemptionis.

†redemptionem.

ego ſum dominus: & pecora eorum pro vniuerſis primoge- 1
nitis pecorum filiorum Iſrael Recenſuit Moyſes,ſicut prę-
ceperat dominus, primogenitos filiorum Iſrael, & fuerunt
maſculi p nomina ſua a menſe vno & ſupra vigintiduo mil
lia ducēti ſeptuagintatres. Locutuſq. eſt dominus ad Moy-
ſen,dicens : † Tolle Leuitas pro primogenitis filiorū Iſrael
& pecora Leuitarum pro pecoribus eorum: Eruntq. Leuitæ
mei. Ego ſum dn̄s. † In pretio aūt ducentorum ſeptuagin- 2
ta trium,qui excedunt numerum Leuitarum,de primoge-
a nitis filiorum Iſrael accipies quinque ſiclos per ſingula capi 3
ta ad menſuram ſanctuarii. † Siclus habet obolos viginti.
Dabiſque pecuniam Aaron & filiis eius pretium eorū qui
ſupra ſunt. Tulit igitur † pecuniam eorum Moyſes, qui
Lorum.ſ.
fuerant amplius,& quos redemerat a Leuitis pro primoge-
nitis filiorum Iſrael, mille trecentorum ſexaginta quinque 4
ſiclorum, iuxta pondus ſanctuarii, & dedit eam Aaron &
filiis eius,iuxta verbum, quod præceperat ſibi dominus.

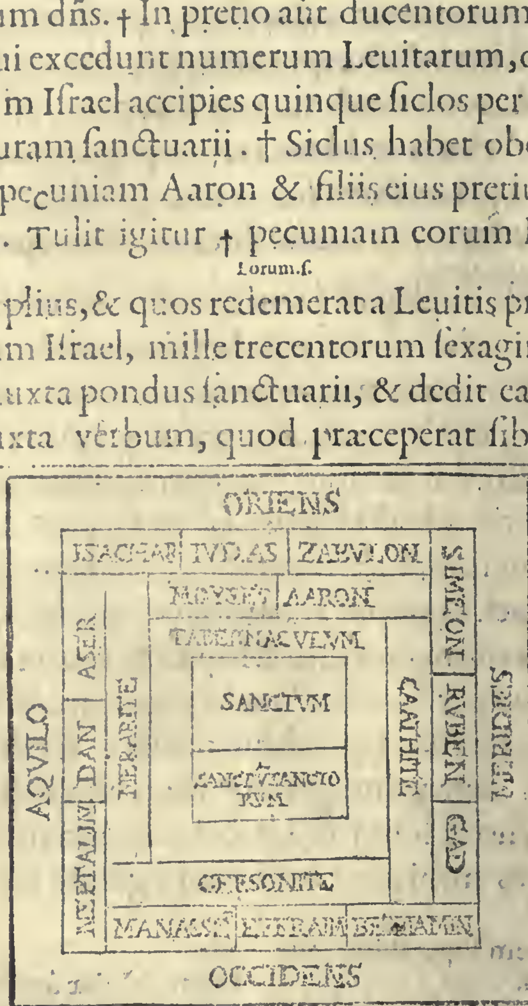
NICOLAVS DE LYRA.

1 ✻ Et pecora eorum pro vniuerſis. *Dicit autem Ra.Sal. quod pecora munda aliarum tribuum non intelliguntur hic computata, quia immolanda erant domino, ſed immunda quæ redimebantur pecunia,vt habetur infra xviij.cap. excepto aſino qui commutabatur oue, vt ibidem*
B *dicitur. Cætera patent ex dictis,uſque ibi.*

2 In pretio autem ducentorum ſeptuagintatrium. *ſ. Primogenitorum aliarum tribuum.*

3 Accipies quinque ſiclos. *a quolibet,quia non poterant redimi per perſonas Leuitarum,ideo redimunt pretio. De quantitate autem ſicli dict. eſt Exo.30.*

4 Mille trecentorum ſexaginta ſiclorum. *Tantum enim aſcendit ſumma,ſi pro quolibet hoc modo redemptorum accipiantur v.ſicli,vt patet ſi quis velit numerare. Ad euidentiam maiorē prædictorum,hic deſcripta eſt figura ſituationis caſtrorum circa tabernaculum. Notandum quod Vegetius libro de re militari dicit quod optimus ſitus caſtrorum eſt in figura quadrata: & ideo ſic debent ſituari,niſi diſpoſitio loci impediat,propter quod caſtra Iſrael hic poſui in figura quadrata.*

ADDITIO.

In c.3. vbi dicitur in poſtilla. Aaron & Moyſi,cum filiorum Moyſi non recordetur hic.

Hec ratio Ra.Sa.non videtur valere,eo quod Moſes non ſolum docuit Aaron & filios eius legem ſed etiā totum populum vnde eadem ratione pater totius populi vel ſaltem doctorum legis debet reputari. Nec eſt concedendum,quod filij Moſi non recordantur hic,quia licet non recordentur nominaliter,ſicut filij Aaron,qui fuerunt ſacerdotes vncti,recordantur tamen generaliter in ſumma cognationis Amramitarum,qua erat Moſes.

CAP. IIII.

a Tolle ſum. ORIG. Cum in tres ordines diuidant filii Leui,& ex trib.nominib.principum ſinguli ordines cēſeantur ēt in ipſis diuerſitates quædam non ſine myſteriis aſcribuntur. Nam filiorum Caath primus ordo ponit,quia ex ipſo deſcendit Moyſes & Aaron, quibus ſumma ſacerdotii cōmittitur. Ex ipſo enim naſcitur Amram, ex quo naſcitur Moyſes & Aaron. Secundus ordo eſt Gerſon, qui primus quidem eſt natiuitate. Ait enim ſcriptura: Filii autē Leui Gerſon,Caath,& Merari. Sed ex filiis Caath,duo rurſus ordines dirigātur,& hi qui ex Aaron deſcendunt ſacerdotio mancipant,pars vero reliqua miniſtrat ſacerdotib.& ideo in quatuor partes Leuitarū diuduntur officia,vt ſacerdotio fungantur Aaron & filii eius,ſacra ſanctorum portent in humeris reliqui ex populo Caath. Quæ autē pertinent ad tabernaculum teſtimonii, vel ad atria eius, & pelles eius vel etiam velamenta & quæque minus digna,

C

CAP. IIII.

Locutusque eſt dominus ad Moyſen & Aa- 1
ron,dicens: Tolle ſummam filiorū Caath 2
de medio Leuitarum per domos & fami-
Lxx.viceſimoquinto
lias ſuas a triceſimo anno & ſupra, vſq. ad 3
quinquageſimum annum,omniū qui in

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. IIII.

Diuiſio.

Locutusque eſt domi. *Hic conſequenter deſcribitur ordinatio Leuitarum tēpore motus. Et circa hoc primo ponitur officiorum diſtinctio, ſecundo numerorū collectio, ibi:* Recenſuerunt igitur. *Circa primum primo diſtinguntur officia Caathitarum, ſecundo Gerſonitarum, ibi.* Tolle ſummam etiam filiorum Gerſon, *tertio Meraritarum,ibi:* Filios quoq; Merari. *Circa primum ſciendū, quod ſacerdotes & Leuitæ qui dicuntur Caathitæ, fuerunt de tribu Caath; ſed ſacerdotes qui deſcenderunt de Caath per Aaron,ex hoc habuerunt ſpeciale nomen, dicuntur Aaronitæ, & cum hoc etiam Caathitæ, alij autem Caathitæ tantum. Primo ergo deſcribitur officium Aaronitarum, ſecundo Caathitarum,ibi:* Cumque inuoluerint. *Circa primum dicitur ſic.*

2 Tolle ſummam. *Seperatim ab aliis.*

3 A triceſimo anno. *Infra 8. capit. dicitur a xxv.annis & ſupra*

MORALITER.

1 † *Locutusque eſt Dominus*. In hoc capitulo deſcribuntur officia Leuitarum in motu caſtrorum,& primo Caathitarum cum dicitur.

† 2 *Hic*

ra,& ad onus leuia procurant filii Gerſon. Columnas uero ta A bernaculi & baſes eius & ſeras portent filii Merari. Ideo ſignãter ſcriptura ait, vt recenſeatur virtus Merari. Virtute enim opus eſt ad huiuſmodi portãdas ſarcinas. Paulus vero libero iã & reuelato oculo mẽtis hæc omnia aſpiciens & veteris teſtamenti velamen abijciens ait: Quia prior populus in huiuſmodi conſtructionibus exẽplariis & vmbra cæleſtiũ deſeruiuit. Cõſidera ergo ne forte iſti quatuor ordines caſtrorum exemplum ſint & vmbra illorum quatuor ordinum, quos ad Hebræos ſcribens Paulus enumerauit in cælis. Et rurſum Iſraeliticis quatuor caſtrorum ordinibus quaternos adijce Leuitarum, quæ nos non tã explanam' quam contingimus, & purioribus ſenſibus & B liberis a ſecularibus indicamus.

a grediuntur vt ſtent & miniſtrent in tabernaculo fœderis.

a ❡ Exponit opera filiorum Caath, in medio filiorum Leui ſecundum, plebes ſuas in tabernaculo teſtimonij.

† Hic eſt cultus filiorum Caath. Tabernaculum fœderis & 1
ſanctum ſanctorum ingredientur Aaron & filii eius, quan- 2
do mouenda ſunt caſtra, & deponent velum quod pen- 3
b det ante fores, inuoluentque eo arcam teſtimonii, & operient
rurſum velamine † ianthinatum pellium, extendentque
deſuper pallium totum hyacinthinum, & inducent 4
vectes. Menſam quoque * propoſitionis inuoluent hyacinthino
pallio, & ponent cum ea † thuribula & mortariola,
cyathos & crateras ad liba fundenda. Panes ſemper in ea e- 5
runt, extendentque † deſuper pallium coccineum, quod
rurſum operient velamento † ianthinarum pellium, & inducent
vectes. Sument & pallium hyacinthinum, quo operient

D dauit de te, vt in manibus tollant te, &c. Quod diabolus de ſaluatore intelligẽdũ putauit, ſed excæcatus malitia, eloquia myſtica nõ intellexit. Neque enim ſaluator angelis indigebat, vt non offenderet. Angelis autẽ ſuis mãdat Deus pro populo ſuo, vt nõ offendat ad lapidem pedem ſuum. Hinc Paulus ait: *Sed & nos qui viuimus, qui reſidui ſumus, ſimul rapiemur cũ illis in nubibus obuiam Chriſto in aera.* Rapientur ergo ab angelis, qui penitus purgati, & leues a delictis effecti ſunt. Portãtur ergo & columne tabernaculi a quibuſdam & atria &c. quæ refert ſcriptura non ab Iſraelitis ſed a Leuitis.

b *Inuoluentque.* Ne forte aliqui videant nudam & moriãtur. Exterminatur enim qui ineffabilia ſacramenta contingit, niſi meritis & ſcientia in ſacerdotij gradum promotus fuerit.

Mat. 4. a.
1. Theſ. 4. d
† ſcutellas & cochlearia.
Moraliter
† ſuper eã.
† taxorem

ORIG. Alia litera. *Accipe numerum filiorum Caath &c.* Ecce alius ordo numerorum introducitur. Numerati ſunt iã filii Leui ab vno menſe & ſupra. Nunc autẽ numerantur filii Leui, a vigeſimo quinto anno, ſed non vt in cæteris & ſupra, ſed vſque ad quinquageſimũ annum, & fit iſte præcipuus numerus & electus. Additur autem his prædictis omnis qui procedit ad miniſtrandum ad opera tabernaculi teſtimonij, iſti ſũt qui numerantẽ meliore & præcipuo numero. Sicut enim ĩ filijs Iſrael dicebanẽ. Omnis qui procedit ad bellum de filijs Iſrael, ita hic omnis q procedit ad miniſterium, vt faciat opera in taberno teſtimonij.

a *In taber.* ORIG. Tabernaculũ teſtimonij ſunt omnes ſancti qui ſub teſtimonio Dei cenſentur. In hoc tabernaculo ſunt quidam meritis & gratia celſiores, & ex his aliqui cãdelabrũ dicunẽ, forte apoſtoli qui illuminãt accedẽtes ad deum, & alij q in hoc tabernaculum dei ingredientibus lumen ſciẽtiæ & doctrinæ oſtẽdũt, alij ſunt menſa, qui pane Dei paſcunt animas eſurientes & ſitientes iuſtitiã, alij altare incenſi, qui orationib. & ieiunijs vacant die ac nocte in templo Dei. Hi uero quibus arcana myſteria Deus credidit, arca dicuntur teſtamenti Dei. Qui autem cũ omni fiducia per preces & ſupplicationes Deũ hominibus repropitiat, & pro delictis populi interueniunt, propitiatoriũ ſunt. Qui meruerũt multitudinem ſcientiæ, & abũdãtes diuitias in agnitione Dei, cherubin poſſunt intelligi. Cherubin enim plenitudo ſcientiæ interpretaẽ. Sed hos omnes q per hęc ſingula deſignantur portari neceſſe eſt & in humeris. Vt ego opinor, angeli qui ordinati ſunt, *propter eos qui hęreditatem capiunt ſalutis.* eos portant. Cum autem ſolutũ fuerit tabernaculum hoc, & cęperimus ingredi ad illa ſancta, & pergere ad locũ promiſſionis, hi qui vere ſunt ſãcti, & in ſanctiſſanctorũ habentur, angelis portantibus incedũt. & vſq; quo requieſcat tabernaculum Dei portantur in humeris, & extolluntur in manibus. Vnde: *Quoniam angelis ſuis mandauit*

ORIGENES. Septẽ quædam ſpecies enumerantur quę operiri præcipiũtur. Primo autem, vt omnium pretioſiſſima arca teſtamenti operiatur velo, ſed & pelle deſuper ianthina tegatur. Additur etiam aliud velamen deſuper hyacinthinũ. Secundo menſa operitur. Tertio candelabrum. Quarto altare aureum. Quinto vaſa miniſterij. Sexto operimentum altaris cum quibuſdam velamentis operitur. Secundo operitur & labrũ, & nihil horum nudum relinquitur. Denique addit: *Nolite exterminare de tribu ſua plebem Caath.* vt. ſ. exterminandos ſe ſcirẽt, ſi forte ad hæc mouẽda manus ſuas mitterent, niſi vnumquoq; eorum prius fuiſſet a ſacerdotibus tectum. Redeamus ergo ad tabernaculum Eccleſię Dei viuentis, & videam' E quomodo oporteat obſeruari hæc ſingula a ſacerdotib. Chriſti. Si quis vere ſacerdos eſt, cui ſacra vaſa. i. myſteriorũ ſecreta ſapientiæ commiſſa ſunt diſcat quomodo hęc oporteat intra velamen cõſciẽtiæ cuſtodire, nec facile in publicum proferre, aut ſi res poſſit proferre, & imperitiorib. tradere, ne nuda proferat, ne aperta oſtendat, et penitus patentia, alioquin homicidium facit et exterminat plebem. Exterminatur enim F omnis qui ſecreta & ineffabilia ſacramenta contigerit nõdũ meritis & ſcientia in ſacerdotij gradum tranſlatus. Solis enim filijs Aaron, id eſt ſacerdotibus arcam, & menſuram, & candelabrum, & quæ ſupra dicta ſunt, nuda videre conceſſum eſt. Alii autem hæc opera videant, imo velata in humeris portent.

* THEODOR. Cur a uaſis ſacris quędam hyacinthino tegi iuſſit amictu, quædam uero purpureo? Sola hyacinthina tegmina pertinebãt: color autẽ ille cælum denotat, quapropter interiora uelaminis hiſce ſtragulis contegi iuſſit, exteriora vero purpureis, qa cœlum pœnas nullas habet, terra uero ꝑpter legũ tranſgreſſiones ſupplicia continet. At uero purpura regni eſt indicatiua, cũ diuini numinis regnum diuinum ſit, origine carens & interitu. Quæſt. 6.

Et

NICOLAVS DE LYRA.

* *Dicendum quod a 25. anno ponebantur ad diſcendum miniſterium Leuitarum, ſed in 30. anno inſtituebantur miniſtri qui per experientiã videbantur apti, & repellebantur inepti. Ratio autem quare non inſtituebantur ante 30. annum eſt, quia vſque tunc non perficitur robur hominis corpore, & mente vſque ad quinquageſimum annum, & tunc incipit fortitudo corporis debilitari.*

1 Hic eſt cul. *id eſt, Illam partem quæ dicitur ſancta.*

2 Et

2 Et ſanctum ſanctorum. id eſt, *Secundam partem.*

3 Ingredien. *Ad inuoluendum ea quæ erant intra tabernaculum, quorum materia, & forma expoſitæ ſunt Exo. 25.*

4 Et indu. *Exo. 25. b. dicitur quod veſtes arcæ ſemper erãt in ea, & nũquam extrahebantur, quomodo ergo dicuntur hic induci in motione caſtrorum. Dicendum quod inducebantur ſuper ſcapulas portantium.*

5 Panes. *Etiã quã do portabatur de loco ad locũ, erãt panes inuoluti cũ menſa, ſicut & ignis in altari holocauſti, vt dicetur.* Operi. *Sequitur.*

* In

MORALITER.

* 1 *Hic eſt.* Per quod ſignificãtur ſacerdotes nouæ legis, ut p̃ dictũ eſt, ipſi uero portabant arcam teſtamenti, menſam, cãdelabrum, altare incenſi. & altare holocauſti. per q̃ quinque ſignificantẽ quę debent eſſe in ſacerdotibus noug legis. Primũ eſt ſacræ ſcripturæ notitia per arcam teſtamenti ſignificata. Malch 2. a. *Labia ſacerdotis cuſtodiunt ſcientiam, & legem ex eius ore requirent, quoniam angelus domini exercituum eſt.* Secundum eſt uerbum doctrinæ, quod per menſam ſignificatur, nam in hac menſa panis ſpiritualis proponitur, Deutero. 8. a. *Non in ſolo pane viuit homo, ſed in omni verbo quod procedit de ore Dei.* Tertiũ eſt lumen exemplaris uitæ, quod ſignificatur per candelabrum Matth. 5. *Nemo accendit lucernam, & ponit ſub medio, ſed ſuper candelabrum, vt luceat omnibus qui in domo ſunt.* Quartum eſt odor orationis deuotæ; & ſignificatur per altare incenſi, Pſal. cxl. *Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo.* Quintum eſt rigor diſciplinæ, & ſignificat per altare holocauſti. Rom. 8. a. *Obſeruo vos per miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam ſanctam, Deo placentem, &c.*

Quinque debent eſſe in ſacerdotib. nouæ legis.

✱ A *Et operient.* Filij Aarō ſacerdotes, quib. omnia nuda & aperta videre conceſſum eſt. *Panes ſemper.* AVGVST. Et panes qui ſemper ſuper eam erunt. Nō vtiq; ijdem ſp, ſed ſimiles eorū, quia illi auferebantur, & recentes quotidie ponebātur, dum tamen ſine panibus menſa non relinqueretur. Ideo dixit, qui ſemper ſuper eā erūt, id eſt, quia ſemper panes, non quia illi ſemper.

Queſt. 1. in Num.

Caath, duo tm̄. Vnde oſtēditur ꝙ operib. durioribus & groſſioribus plures ſunt, qui velut animalia inſeruiunt. Ad ea vero q̄ rationalib. procurantur, pauci de minus inſtructis accedunt. Nā ad illa quæ myſtica ſunt & ſecreta, & ſolis ſacerdotib. patēt, nō ſolū null⁹ animalis homo accedit, ſed nec ipſi q̄ habēt aliquid exercitii & eruditionis: nondum tamen meritis & vita ad ſacerdotalem gratiā aſcenderunt. Nec ſolum per ſpeculum ea & in ænigmate vident, ſed etiam operta & velata ſuſcipiūt, & humeris portant, vt ea magis actu quām ſcientiæ reuelatione cognoſcant. Tales ergo nos exhibeamus, qui digni efficiamur ordine ſacerdotij, ne velut irrationabilibus onera grauiora imponantur, ſed tanquam rationabiles & ſancti ſacerdotalibus officiis deputemur. Gēs enim ſancta & regale ſacerdotium ſum⁹ tantum, ut acceptam gratiam uitæ meritis æquantes, digni habeamur ſancto miniſterio, vt cum deceſſerim⁹ de hac uita, mereamur aſſumi inter ſacerdotes Dei, & miniſtrantes arcæ teſtamenti, in arcanis ſcilicet miniſteriis, reuelata facie gloriā Dei ſpeculemur & ingrediamur terrā ſanctā, cuius hæreditatē pſtabit nobis dominus noſter Ieſus Chriſt⁹. D

a *Necnon & altare.* Alia litera: *Et ſuper altare aureum adoperient ueſtimentum hyacinthinum, & adoperient illud operimento pelliceo ianthino.* Poſſet iſta locutio uideri, quam velut abſurdam, & non integram, Latini interpretes transferre voluerunt. id eſt ſuper altare aureum adoperient veſtimentū hyacinthinum, tanquam debuerit dici & altare aureum adoperient veſtimēto hyacinthino: non, adoperient veſtimētum hyacinthinum. B Hoc videtur ſignificare, quod ipſum veſtimentū aliunde adoperiretur. Sed mihi videtur non tam genus locutionis eſſe, quam ſubobſcurus ſenſus: hoc enim intelligi poteſt. Super altare aureū adoperient veſtimentum hyacinthinum, vt ipſum ueſtimentum hyacinthinum alia re operiendum præceperit, quod veſtimentum iam ſuper altare eſſet, ac ſi breuiter utrunque complecteretur, ut ueſtimento hyacinthino altare operiēdum, & ueſtimentum hyacinthinum alio tegmine operiēdum. Subiunxit denique unde operiri uellet ueſtimētū hyacinthinum, cum adiecit. & ad operient, illud operimento C pelliceo ianthino.

*ſup quos erit.

† acceſſerint ad.

candelabrum cum lucernis & forcipibus ſuis & emunctoriis,
& cunctis vaſis olei, quę ad concinnandas lucernas neceſſa-
ria ſunt, & ſuper omnia ponent operimentum ianthinarum
a pellium, & inducent vectes. Necnon & altare aureum inuol-
uent hyacinthino veſtimento, & extendent deſuper operi-
mentum ianthinarum pellium, inducentque vectes. Omnia 1
vaſa quibus miniſtratur in ſanctuario inuoluent hyacinthi-
no pallio, & extendent deſuper operimentum ianthinarum
pellium, inducentque vectes. Sed & † altare mundabunt ci- 2
nere, & inuoluent illud purpureo veſtimento, ponentque 3
cum eo omnia vaſa, quibus in miniſterio eius vtuntur, id eſt, 4
ignium receptacula, fuſcinulas ac † tridentes, vncinos & ba- 5
tilla. Cuncta vaſa altaris operient ſimul velamine ianthina-
rum pellium, & inducent vectes. Cumque inuoluerint Aa- 6
ron & filii eius ſanctuarium & omnia vaſa eius in commotio
b ne caſtrorum, tunc intrabunt filii Caath, vt portent inuoluta,
& non tangant vaſa ſanctuarii ne moriantur. Iſta ſunt onera
filiorum Caath in tabernaculo fœderis, ſuper quos erit Elea- 7
zar filius Aaron ſacerdotis: ad cuius pertinet curam oleum 8
ad concinnandas lucernas, & compoſitionis incenſum, & ſa- 9
crificium quod ſemper offertur, & oleum vnctionis, & quic- 10
quid ad cultum tabernaculi pertinet, omniumque vaſorum,
quæ in ſanctuario ſunt. Locutuſque eſt dominus ad Moyſen
c & Aaron, dicens: Nolite perdere populum Caath de medio
Leuitarum: ſed hoc facite eis, vt viuant & non moriantur, ſi
† tetigerint ſancta ſanctorum. Aaron & filii eius intrabunt,

Hom. 4. b *Tunc intrabunt fi.* ORIGE. Qui licet non ſint ſacerdotes, quia eis tamē proximi ſunt, ī humeris ſuis iſta portare poſſunt, alij uero ſarcinas ſuas & miniſteria in plauſtris ponunt. Cum .n. offerrētur à ſingulis tribubus plauſtra quatuor ex his acceperunt filii Merari, duo uero filii Gerſon. Illi uero qui meliores ſunt, plauſtra nō accipiūt. Intuere ergo cuiuſmodi diuiſio ſit ī officiis † diuinis & miniſteriis, & quomodo quę ſanctificata ſunt, non portantur ab animalib. mutis, ſed rationales debent eſſe homines qui in humeris ſuis portant uaſa, quib. miniſtrātur ſancta ſanctorum. Grauiora uero & duriora non tam rationalibus quam mutis animalibus imponuntur, & in ipſis aliqua eſt differētia. Qui enim duriora & grauiora obſeruant miniſteria, plura habēt animalia. Quatuor enim plauſtra dantur filiis Merari, Filiis autē Gerſon, qui erāt propinqui filiis Caath

Moraliter

† miſterii diuini.

c *Nolite perdere.* ORIG. Nolite exterminare plebē Caath &c. Intellige prius collocationē tabernaculi & ſancta ſanctorum, q̄ interiecto a ſanctis uelamine dirimuntur, quæ uidere nō licet niſi ſolis ſacerdotib. Poſtea uero quomodo mouentibus caſtra filiis Iſrael ſoluitur tabernaculum, & Aaron & filij ei⁹ ſacerdotes, intra ſancta ſanctorum operiunt ſingula operimētis, & operta ibidē relinquētes, introducunt filios Caath huic officio deputatos, & faciunt eos eleuare humeris ſuis q̄ operuit manus ſacerdotalis. Ideo dicit a domino: Ne exterminetis de tribu ſua plebē Caath, quaſi in eo exterminādi eſſent, ſi ſancta ſanctorū nuda & patētia cōtigiſſent, quæ nec intueri fas erat. Si qs dignus eſt ex his qui deo miniſtrant, & diuina capere & uidere myſteria, q̄ uidere cæteri non ualent, hic Aaron & filij eius ītelligunt̄ eſſe qui īgredi poſſunt ad ea quę alijs adire fas nō eſt. Huic ſoli reuelata patet arca teſtamenti, et urna habēs manna. Hic ꝯſiderat propitiatorium, Cherubim, menſā ſanctā, cādelabrum luminis, & altare incēſi, qui. ſ. uerbo Dei & ſapientiæ myſteriis operā dat, & deo ſoli in ſanctis uacat. Sciat ſane non ſibi eſſe licitum operire ea quib. non licet, ſed opera cæteris minus capacib. tradere portanda humeris

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Inducentque. *Exo. 25. ubi agitur de factura candelabri. nulla fit mentio de uectibus eius. Dicendum, quod licet non haberent uectes tranſeuntes per annulos, ſicut habebat menſa, tamen quando candelabrū erat inuolutum, ponebantur uectes in ſuperficie operimenti, ut meli⁹ poſſet portari, quia portabatur in humeris, ut habetur inf. 7. c.*

2 Sed & alt. *Scilicet holocauſtorum.*

3 Mundabunt. *Ipſum eiiciendo.*

4 Et inuo. *Cum alia ſint inuoluta pallijs hyacinthinis, quare iſtud altare inuoluebatur purpureo? Dicit Rab. Sal. quod hoc erat ad deſignandum ignem deſubtus latentem. Dicit enim quod ignis qui deſcendit de cælo, ut habetur Leui. ix. in altari illo ſemper erat, ſed quando mouebantur caſtra, ponebatur deſuper operimentum æneum & pallium deſuper, nec comburebatur ſicut nec ad uentum, uel pluuiam, extinguebatur tempore quietis caſtrorum ille ignis diſcooperius ſub dio, & hoc diuino miraculo. Erant enim in populo Iſrael aliqua miracula tranſeuntia, ſicut diuiſio maris rubri, & conſimilia, aliqua uero permanentia, ſicut deſcenſus manna & continuatio ignis in altari, abſque etiam extinctione, & conſimilia.*

5 Ponentque *De quibus dictum eſt Exo. 27.*

6 Cumque. *Hic deſcribitur officium Caathitarum, quod erat portare illa quæ erant inuoluta per ſacerdotes.*

7 Super quos. *Dictum eſt c. præcedenti, quod erat ſuper omnes Leuitas. Dicendum quod ſuper Caathitas immediate, ſed ſuper Gerſonitas & Meraritas erat mediate.*

8 Ad cuius pertin. *Dicit Ra. Sa. ꝙ portabat illud in manu dextera.*

9 Et compoſitionis. *In ſiniſtra.*

10 Et ſacrificium, quod &c. *Id eſt omni die de quo dictū fuit* Exodi *xxix. portabat in brachio quantum requirebatur pro ipſa die ad offerēdum in hora quietis caſtrorum. Sequitur.*

✱ Alij

A ris. Cū enim ex verbis myſticis perfecti doctores opera iniungunt populis, & plebs implet quę mandātūr, ſed nō intelligit rationem, operta ſancta ſanctorū ſuper humeros portantur. Moyſes intelligebat, quæ eſſet vera circūciſio, quod verū paſcha, q̄ veræ neomeniæ, & vera ſabbatha, & tamen ea per retum corporalium ſpecies adumbrabat. Et cum ſciret verum paſcha immolandum eſſe Chriſtum, ouem corporalem immolari mandabat in paſcha. Et de farinæ azymis diem feſtum agi cum ſciret diem feſtum agendum eſſe in azymis ſynceritatis & veritatis. Hæc & huiuſmodi erant ſācta ſāctorū, quę cum Moyſes portanda cæteris traderet. ideſt reb. & operibus implenda, velata tamen communi ſermone tradebat, humeri autem opera ſignificant.

✲ RVPERTVS. At vero nunc quod periculoſiſſimum eſt, filii Caath, filii Gerſon, & filii Merari, qui non peruenerunt ad dignitatem Aaron & filiorum eius, nōn ſolum non arcentur a conſpiciendis, vel intuendis interioribus, ſanctuarii ſanctis, verum etiam irruunt irreuerenter intus, quando ad ſacroſancta altaris Chriſti myſteria tales accerſuntur, quales pro merito vitæ, pro qualitate vel quantitate ſcientię, laicus quoq; non contemnat populus. Qui hodie tales facile admittunt, nō audiūt dominū loquētē ad Moyſen & Aaron: *Nolite perdere populum Caath de medio Leuitarum, &c.* Nā re vera quia quicunque nomē vel tonſuram clerici arripuerunt, irruunt admiſſi ad Chriſti ſanctuariū, tangūt que indigne ſancta ſanctorū, idcirco moriuntur & non ſolum in anima, verū etiam in corpore citius feriuntur. Nā ideo, inquit Apoſtolus, *inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi.* D 1.Cor.11.

a *Alij nulla, &c.* IDEM. In Eccleſiaſticis quoq; obſeruationib. ſunt quę omnib. facere neceſſe eſt, non tamen ratio omnibus patet. Quod enim genua flectimus orātes, & ex omnibus cæli plagis ad ſolam orientis plagam vel partem conuerſi oramus, nō facile patet cuiquam. Eucharistiæ quoque percipiendæ, vel eo ritu quo geritur explicandæ, vel eorum quę geruntur in baptiſmo verborum, geſtorum, ordinum, interrogationum, & reſponſionum, quis facile explicet rationem? Hęc tamen (licet velata) humeris portamus, cum ita implemus vt a magno pontifice & filiis eius tradita & commendata ſuſcipimus, niſi quis ſit inter nos Aaron, aut filius Aaron, quibus conceditur hæc nuda perſpicere, ita tamen vt ſciant ſibi velanda eſſe, niſi cæteris dari, & in opus proferri ratio popoſcerit. Ibidem. Tropolo. E

b *A triginta.* Tricenarius qui denarioter multiplicato componitur, integritatem fidei & perfectionē operis ſignificat, ſine quib. nemo accedere debet ad diuina miniſteria. Ioſeph tricenarius Aegypti ſuſcepit gubernacula; & Dauid regnum, quod ſeptuaginta, ideſt, perpetua quietē dignus cōpleuit. Et Ezechiel prophetiæ dona promeruit. Et quia per fidē aduerſa debēt longanimiter ferri, & pręmia ſublimiter ſperari arcę ☞ vel F Gen. 41.f. Reg.5.a. Ezec.1.a.

ipſique diſponent opera ſingulorum, & diuident quid por-
a tare quis debeat. † Alii nulla curioſitate videant quæ ſunt 1
in ſanctuario prius quam inuoluantur, alioquin morien- 2
tur. Locutuſque eſt dominus ad Moyſen dicens: Tolle ſum 3
mam etiam filiorum Gerſon per domos ac familias & co-
(Lxx. vigeſimoquinto anno, & ſupra.)
b gnationes ſuas a triginta annis & ſupra, vſque ad annos
quinquaginta. Numera omnes qui ingrediuntur & mini-
ſtrant in tabernaculo fœderis. Hoc eſt officium familiæ †
Gerſonitarum, vt portent cortinas tabernaculi & tectum 4
fœderis, operimentum aliud, & ſuper omnia velamen ian- 5
thinum, tentoriumque quod pendet in introitu tabernacu- 6
li fœderis, cortinas atrii & velum in introitu, quod eſt ante 7
tabernaculum. Omnia quæ ad altare pertinent, funiculos, 8
& vaſa miniſterii, iubente Aaron & filiis eius, portabunt fi-
lii Gerſon, & ſcient ſinguli cui debeant oneri mancipari. †
Hic eſt cultus familiæ Gerſonitarum in tabernaculo fœde- †Hoc eſt opus.
ris. Eruntque ſub manu Ithamar filii Aaron ſacerdotis. Fi- 9
lios quoque Merari per familias & domos patrum ſuorū re- 10
cenſebis a triginta annis & ſupra, vſque ad annos quinqua-
ginta, omnes qui ingrediuntur ad officium miniſterii ſui †
& cultum fœderis teſtimonii. Hęc ſunt onera eorum. Porta- 11 † vt faciāt opus tabernaculi.
bunt tabulas tabernaculi & vectes eius, columnas ac baſes
earum, columnas quoq; atrii per circumitum cum baſibus 12
& paxillis & funibus ſuis. Omnia vaſa, & ſupellectilē ad nu-
merum accipient: ſicque portabunt. Hoc eſt officium fami- †

COLAVS DE LYRA.

✲ 1 Alii nulla curioſitate videāt quę ſunt in ſanctuario prius quam. *Et ideo erat eis inhibitum ne intrarent tabernaculum, donec omnia eſſent inuoluta, nec operimenta aliquo modo retraherent ad videndum ea quæ eſſent interius.*

2 Alioquin morientur. *Sicut 1. Regum. 6. Bethſamitę mortui fuerunt, eo quod viderunt arcam domini nudam.*

3 Locutuſque eſt domini. *Hic deſcribuntur onera Gerſonitarum, cum dicitur, Tolle ſummam etiam filiorum Gerſon. Sequitur.*

4 Vt portent cortinas tabernaculi. *Quę ſunt de quatuor colorib.*

5 Et tectum fœderis. *Id eſt operimentum de ſagis.*

6 Operimentum aliud. *Scilicet de pellibus. Iſta autem expoſita ſunt Exodi 26.*

7 Et velū in introitu quod eſt ante tabernaculum, &c. *In Hebræo habetur ſic, Velum oſtij atrij quod eſt ante tabernaculum & altare per circumitum.* Et *hæc videtur verior litera, vt dictum eſt capitulo præcedenti.*

8 Funiculos & vaſa miniſterii. *In Hebræo habetur:* Funiculos & vaſa miniſterij ſui. *Et accipitur hic vaſa, id eſt inſtrumenta, ſecundum modum loquendi* Hebraicum. *Vnde & 1. Reg. 20. g. vbi dicitur de Ionatha quod tradidit puero arma ſua,* In *hebræo habetur vaſa ſua. Vaſa enim quibus miniſtrabatur in altari incenſi, & in altari holocauſtorum, portabant Caathitæ, vt prædictum eſt.* Sed *Gerſonitæ portabant inſtrumenta quę pertinebant ad officia ſua, ſicut martellos & cauillas, quibus funes cortinarum & aliorum operimentorum tabernaculi figebantur, & ſimilia.* Vaſa.

9 Eruntque ſub manu Ithamar filii Aaron ſacerdotis. *Immediate, ſed ſub* Eleazar *mediate.*

10 Filios quoque Merari. *Hic deſcribūtur onera Meraritarum. vnde ſubditur.*

11 Portabunt tabulas tabernac. H*æc expoſita ſunt Exo. 26.*

12 Columnas quoque atrii. H*æc expoſita ſunt* Exo. 27.

MORALITER.

✲ † *Hoc eſt officium.* Per quos clerici ſignificātur, vt ſupra dictū eſt. Ipſi portabant cortinas & vela tabernaculi, operimēta, & funes, per quę tria ſignificātur quæ debent in clericis eſſe. Primum eſt ornamentum ſpirituale quatuor virtutū cardinalium, quod ſignificatur per cortinas & vela, quę texebātur ex quatuor coloribus. Secundum eſt charitatis connexio, quæ ſignificatur per funes. Tertium, eſt exterior honeſtatis cōuerſatio, quæ per operimenta tabernaculi ſignificatur.

† *Hoc eſt officium familiæ Meraritarum.* Per quos ſignificantur religioſi, ipſi enim portabant dura, ſ. tabulas, vectes, columnas, & baſes. Tabulæ vero ſimul coniunctæ per vectes & baſes, ✲ 2 Recenſes, faciebant parietes tabernaculi, ſicut habetur Exodi 26. per quod datur intelligi, quod religioſi docendo populū, verbo & exemplo, & pro bono ſtatu populi deprecando, dati ſunt a Deo quaſi murus defenſionis poſt prælatos Eccleſiæ populo Chriſtiano, propter quod de malis religioſis dr̄ Ezec. 8. a. *Non aſcendiſtis ex aduerſo, neque oppoſuiſtis uos murum pro domo Iſrael, &c.* Per columnas vero ſignificatur, quod ipſi ſunt vocati in partem ſolicitudinis, ad ſupportandum onus Eccleſię, & hoc ex fraterna charitate, prælatis aūt hoc conuenit ex officii autoritate. Per hoc autem, quod onera Leuitarum diſponebātur per filios Aaron mitratos vt habetur Exo. 28. ſub patre ſuo, datur intelligi quod omnia Eccleſiæ officia per ſummū ponti-

vel templi altitudo, & tabernaculi longitudo 30. cubitis menſurantur.

3. Reg. 6. a. Vbi ſupra. a *Quinquaginta, &c.* ORIGENES. In hoc quoque libro de hoſtium ſpoliis quidam offerunt in dona Dei quinquageſimã portionem, qui non proceſſerunt ad bellum. Quidam vero quingenteſimam. In Geneſi quoque vbi Deus tractabat de indulgentia Sodomorum, ſi forte poſſent ad veniam peruenire, huiuſmodi myſteriorum conſcius Abraham, a quinquageſimo numero cœpit pro indulgentia domino ſupplicare, dicens: *Si inuenti fuerint quinquaginto in ciuitate, non ſaluabis propter quinquaginta ciuitatem, &c.* Oportet ergo operari Leuitas in ſanctis vſque ad quinquaginta annos. Inferiores quidem opera, meliores vero opera operum. Horum autem ſuperiores ſpiritalibus officiis deſeruire, & introire in ſanctaſanctorum, & ibi operire quæ operiẽda ſunt, & tradere filiis Caath portandã humeris, & manibus vehenda.

†operãtur in tabernaculo. Gen. 18. c. *receſſeri.

B

b *Omnes qui ingrediuntur, &c.* ORIG. Dicitur de Leuitis quod operentur a 25. anno & ſupra, vſque ad quinquageſimum annum. Omnis, inquit, qui procedit ad opus operum. & ad opera quæ portantur tabernaculi teſtimonii, &c.

Homil. 5. in Nume. Opera operum.

Nota diſtinctionem ſermonum, vbi de operib. filiorũ Iſrael loquitur. Non dixit opera operum, ſed ſola opera, vbi vero de officiis Leuitarum, dixit opera operũ. Sicut enim ſunt ſancta & ſanctaſanctorum, ſic ſunt opera, & opera operũ. Vnde mihi videtur, quod Moyſes vbi ſenſit eſſe quædã opera viſibilia quibus ineſſet myſtica intelligentia, hęc non ſolũ opera, ſed opera operum dixit. Quę vero communia & pręſentis temporis intellexit, hæc tantũ opera nominauit. Sunt ergo opera operũ, ſicut in pręſenti lectione vel in Exodo, & in cæteris locis ſub occultis pręcipitur myſteriis, & partim in præſenti, & partim in futuro explendis quæ non cuilibet, ſed ſolis Leuitis tradenda mandantur, ſcilicet a xxv. anno vſque ad quinquageſimũ, quia in xxv. ſenſuum quinque perfectio declaratur, vt quinquies quina numerentur. Quod indicat eum vocari ad opera operum in miniſterio peragenda, qui omni ex parte multiplicatis & purificatis ſenſibus muniturperfectus.

lię Meraritarum, & miniſterium in tabernaculo fœderis, eruntque ſub manu Ithamar filii Aaron ſacerdotis. Recenſue- 1
runt igitur Moyſes & Aaron & principes ſynagogę filios
Caath per cognationes & domos patrum ſuorum, a triginta
annis & ſupra, vſque ad annum quinquageſimum, omnes
qui ingrediuntur ad miniſterium tabernaculi fœderis, & in-
a uenti ſunt duo millia ſeptingenti quinquaginta. Hic eſt nu-
merus populi Caath qui † intrat tabernaculum fœderis. Hos
numerauit Moyſes & Aaron iuxta ſermonem domini per
manum Moyſi. Numerati ſunt & filii Gerſon per cognatio-
nes & domos patrum ſuorum a triginta annis & ſupra, vſque
b ad annum quinquageſimum, omnes qui ingrediuntur, vt
miniſtrent in tabernaculo fœderis, & inuenti ſunt duo millia
ſexcenti triginta. Hic eſt populus Gerſonitarum, quos nume-
rauerunt Moyſes, & Aaron iuxta verbum domini. Numerati
ſunt & filii Merari per cognationes & domos patrum ſuo-
c rum a triginta annis, & ſupra, vſque ad annum quinquage-
ſimum, omnes qui ingrediuntur ad explendos ritus taberna-
culi fœderis, & inuenti ſunt tria millia ducenti. Hic eſt nume
rus filiorum Merari quos recenſuerunt Moyſes & Aaron iux
Alias inſperium.
ta pręceptum domini per manum Moyſi. Omnes qui recen-
ſiti ſunt de Leuiticis, & quos⁺ fecit ad nomẽ Moyſes & Aarõ,
& principes Iſrael per cognationes, & domos patrum ſuo-
rum a triginta annis & ſupra vſque ad annum quinquage-
ſimum ingredientes ad miniſterium tabernaculi, & onera
portanda, fuerunt ſimul octo millia quingẽti octoginta. Iux-
ta verbum domini recenſuit eos Moyſes vnumquemque iux 2
ta officium ſuum, & onera ſua, ſicut pręceperat ei dominus.

c *Ad annum quinquageſimum.* ORIGE. Quinquageſimus autem annus remiſſionem & indulgentiam ſignificat. Nam quinquageſimus annus eſt qui iubilæus apud Hebræos dicitur, in quo poſſeſſionum ſeruitutis & debiti fit remiſſio. Et quinquageſimus dies poſt paſcha feſtus traditur in lege. Et Dominus in Euangelio inducens debitores cum parabolam remiſſionis & indulgentiæ doceret, vnum in quinquaginta, & alium in quingentis debitis fuiſſe dicit obnoxios. Quinquaginta autem & quingenti cognat⁹ eſt numerus. Decades enim quinquaginta faciunt quingentos.

Aliter quoque hic numerus ſacratus eſt. Septẽ enim ſeptimanis ſi addatur vnius numeri perfectio quinquaginta faciũt dies. Septuaginta quoque ſeptimanis, ſi addatur vnius decadæ conſummatio, fiunt quingenti.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Recẽſuerunt. *Hic colligitur numerus Leuitarũ, & primo per partes ſecundũ tres familias prędictas. ſ. Caathitarum, Gerſonitarum, & Meraritarum. ſecundo iſtas partes aggregãdo, ibi:* Omnes qui recẽſiti ſunt de Leuitis &c. *& patet litera vſque ad ſinẽ c. vbi dicitur.*

2 Vnumquemque *Quia aliqui fuerunt cantores, & aliqui melodiã facientes in cymbalis, & alijs inſtrumentis muſicis, de quibus non fecerat mentionem.*

C

MORALITER.

✲ ſicem & prælatos Eccleſiæ ſunt diſponẽda. Itẽ per hoc ꝙ omnia prædicta portabantur velata, ſignificatur quod opera bona ſacerdotum, clericorum, & religioſorum agẽda nõ ſunt ad oſtẽtationem ſuam, ſed ad Dei laudem, & proximi ędificationem, tionem, ita quod opera ſint in apetto, tamen hæc intentio maneat in ſecreto cordis. GREG. Sicaũt ſit opus in publico quatenus intentio maneat in occulto, ut de bono opere proximis prębeam⁹ exẽplũ, & tamẽ in intẽtione qua ſoli deo placere q̃rim⁹, optemus ſecretũ.

CAP. V.

Allego.

O*Mnẽ leproſum.* Leproſi ſunt hæretici varris errorum maculis polluti, non habentes vniformẽ colorem doctrinæ vel fidei, nec abſcondunt imperitiam, ſed oſtendunt. Nulla vero falſa doctrina eſt, quæ non aliqua vera aliquando admiſceat.

☞ Vera

CAP. V.

LOcutuſque eſt dominus ad Moyſen dicens: Præ 1
a Eccleſiæ ne vitam polluant innocentium.
cipe filiis Iſrael vt eiiciant de caſtris omnem le- 2
a Hæreticum. b Superfluis cogitationis abundat. Qui, ſ. luxu carnalium deſideriorum æſtuat. c Operc.
proſum, & qui ſemine fluit, pollutuſque eſt ſu-

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. V.

Diuiſio. 1 LOcutuſque eſt dominus *Deſcripta diſpoſitione populi, hic cõſequenter deſcribitur remotio impedimenti, impeditur autem per corruptionem immũditiæ corporalis, iniuſtitiæ & ſuſpicionis. Et ideo primo tollit corporalis immunditia, ſecũdo corrigitur iniuſtitia, ibi:* Locutuſque eſt dominus. *tertio examinatur diffidentia, ibi:* Locutuſque eſt. *Circa primum tangitur triplex immunditia de caſtris tollenda. ſ. leproſorum, ſeminifluorũ & ſuper mortuos pollutorum, cum dicitur.*

2 Præcipe filiis Iſrael. *Dicit Ra. Sa. quod licet totus exercitus Iſrael diceretur caſtra generaliter, tamen in ſpeciali erant ibi tria caſtra.*

MORALITER.

✲ 1 *Locutuſque eſt dominus ad Moyſen dicens, Præcipe.* Per leproſum intelligitur hereticus, per hoĩem qui ſemine fluit doctor verboſus, q̃ ad ſui iactantiam dicere ſtudet extranea, per hoc

† quod

a ¶ Qui,ſ.mortuorum in peccatis impietatem & exempla ſequitur, & eorum ſordibus inquinatur.
b ¶ Eccleſiæ.

per mortuo, tam maſculum quam fœminam eiicite de caſtris

a ¶ Contagione morum. b Nocentes cum innocentibus.

ne contaminent ea, † cum habitauerint uobiſcum. Fece-
runtque ita filii Iſrael, & eiecerunt eos extra caſtra, ſicut lo-
cutus eſt dominus Moyſi. Locutuſque eſt dominus ad Moy- 1
ſen, dicens. Loquere ad filios Iſrael; a Vir ſiue mulier cum fe- 2
cerint ex omnibus peccatis quę ſolent hominibus accide-
re, & per negligentiam tranſgreſſi fuerint mandatum do- 3
mini atque deliquerint, confitebuntur peccatum ſuum, & 4

a ¶ Id eſt eo ſenſu corporis, quo malum intulimus, bona reddere ſtudeamus.

b † reddent ipſum caput quintamque partem deſuper ei in 5 6
quem peccauerint. Sin autem non fuerint † qui recipiat, da- 7

† redimēs vt reſtituat delictū ei, delictū reſtituitur. Allego.

A Vera ergo falſis permiſta in aliqua diſputatione vel narratione cuiuſlibet, tanquā in vnius corporis colore apparētia ſignificant lepram tanquam veris falſiſque colorum locis humana corpora variantem.

✲ THEODORETVS. Ab exiguis nos inſtruit ad maiora. Si enim qui tangit mortuum eſt immūdus, quanto magis qui interficiendo mortuū effecerit; Itē ſi leproſus immundus, quāto magis qui varias nequitię ſpecies admiſerit? Et ita per ſeminifluum damnat fornicatio. Nam ſi id quod inuitus quis patitur execrādum eſt, B multo magis quod quis ſponte omittit.

PROCOPIVS. Obſeruandum, quod lepra mortificationis ſignificationem continet, vt autor eſt Aaron. Cum enim pro Maria ſorore ſua deprecaretur apud deū, inquit, Ne fiat abortiuo ſimilis qui egreditur è matrice matris, & carnis ipſius diuiduum abſumatur.

a *Vir ſiue mulier.* RABA. Hoc capitulo admonemur, vt ſi quid per negligentiam delinquimus, per confeſſionē & pœnitentiā diluamus & damnum reſtituamus. Si autem proximo dānum intulimus, corā illo pęniteamus, & damnum reſtituamus. Si vero nō ſupereſt, confitendo, pęnitendo, & eleemoſynas largiendo domino ſatisfaciamus.

AVGVST. Alia litera. *Vir ſiue mulier quicunque fecerit ab omnib. peccatis humanis, & deſpiciens deſpexerit & deliquerit, anima illa annuntiabit peccatum ſuum quod peccauit, & reſtituet delictum, caput & quintas eius adiiciet ſuper illud, & reddet ei cui deliquit.* Si autem non fuerit homini proximus, ita vt reddat illi delictū ad ipſum, delictum q̄ redditur domino ſacerdotis erit, excepto ariete propitiationis, per quem exorabit in illo pro eo. Hic ea peccata intelligenda ſunt, quorū in his rebus perpetratio eſt, quæ pecunia reſtitui poſſunt. Non enim aliter diceret qūo reſtituenda ſunt, niſi damni pecuniarii fuiſſent. Iubet enim reſtitui caput & quintas. i. totū illud quicquid eſt, & quintam eius partem excepto ariete, qui fuerat offerendus in ſacrificiū, ad expiandū delictum. Iubet autem quod reſtituitur ſacerdotis eſſe, id eſt ipſum caput & quintam, ſi non eſt proximus ei, in quē cōmiſſum eſt. Vbi intelligitur tunc domino reddendū quod ſit ſacerdotis, ſi non ſupereſt qui damnum paſſus eſt, nec proximus ei. i. hæres. Sed de ipſo homine nihil dixit. Sed cum dicit: *Si non ſuerit proximus*, breuiter inſinuat tunc quæri proximum eius, ſi ipſe non fuerit. Si autē nec proximus erit, domino reſtituetur, ne impunitū remaneat admiſſum. Quod tamen nō cadat in ſacrificiū, ſed, ſit ſacerdotis, Sic ſane verba ſcripturę diſtinguēda ſūt. *Si aūt nō fuerit hōi proximus, ita vt reddat illi delictū ad ipſum.* Locutionis. n. eſt qđ addidit, *ad ipſū.* Aut forte *ad ipſum*, dixit, q̄ ad ipſū pertineat, i. ipſe poſſideat. Dēīde ſequitur, *Delictum q̄ redditur domino, ſacerdotis erit.* Delictum autem dicit, cum redditur ea res, quæ per delictum ablata eſt. D

✲ THEODORET. Humana vocat leuiora peccata, quia cum hominū natura mutationi ſit obnoxia, ab omnib. immunē eſſe peccatis, eſt impoſſibile. Lex ergo diuina erudit eos, q̄ mediocriter peccauerunt. Iubet. n. cū qui in contractibus quibuſdam alteri damnū intulerit, prius redimere peccatum tum quod reliquū eſt damno paſſo reſtituere, addita ſorti principali quinta parte. Si uero cōtigerit iniuriā paſſum ante decedere, quam ſatiſfecerit. i. qui dānū dedit, hæc ꝓpinquo eius exoluere p̄cipit. Proximū autē appellat eum qui genere illum contingit. Itaq; ordo generis eſt iſte, Primo loco filius, deinde filia, poſtea patris frater, tū frater aui, Quod ſi nullus horum extet, propinquior cognatus. Si uero ne cognatus quidem reperiatur, deo prædicta offerri ſtatuit. Quæſt. 8 E

✲ PROCOPIVS. Pulchre ea quæ in homines committūtur, iis opponitquæ in numen admittunt, nullamq; mitigationē impetrant, quemadmodū in eo qui ſabbathi ligna collegerat pianum fiet, & factum eſt in eo qui ad contumeliam Dei nomine abuſus fuerat.

b *Reddent ipſum.* AVGVT. Quæritur qūo in Exodo legitur; Si quis furatus fuerit vitulum aut ouem, reſtituere debere quinque vitulos vel quatuor oues, ſi occiderit vel vendiderit. Si autem quod abſtulerit ſaluum apud eum reperitur, duplum eſſe reſtituendum, cum hic reſtitui iubeat caput & quintā Quod longe eſt ēt a duplo, quāto magis a quadruplo, vel quinquies tanto. Niſi forte quia hic ait, Vir aut mulier quicunq; fecerit ab oīb. peccatis humanis, peccata ignorantiæ voluit intelligi peccata humana. Fieri enim poteſt vt per negligentiam traiiciat homo rem alienam in rem ſuam, q̄ ideo peccatum eſt, quia ſi diligenter attenderetur non admitteret. Et hæc voluit capite & quinta reſtitui, nō ſicut furta multari. Nā ſi furta & fraudes hic intellexerimus, quę nō per ignorantiam, ſed furandi vel fraudandi animo cōmittūtur, & ideo dicta humana q̄ in homines fiunt, tunc ille (ni fallor) erit exitus qōnis huius vt ideo qui fecit non reddat vel duplum, quia non reprehēditur vel cōuincitur, ſed ignorantib. a quo factum ſit, vel vtrum factum ſit, ipſe annuntiet delictum ſuum. Cum enim dixiſſet ſcriptura: *Vir aut mulier quicunque fecerit ab omnibus peccatis humanis, & deſpiciens deſpexerit & deliquerit, id eſt,* contemnendo commiſerit, iſta adiunxit: *anima illa annuntiabit peccatum* quod Quæſt. 10. Quæſtio. Exo. 22. a. F

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *Prima erant tabernaculum & atrium circa ipſum, & dicebātur caſtra deitatis, tum quia ibi colebatur Deus, tum quia ibi cum Moyſe loquebatur. Secunda erant habitationes Leuitarum circa atrium, prout deſcriptę ſunt ſupra 3. c. Tertia erant reliqui populi habitationes. Dicit igitur, quod leproſi eyciebantur extra tria caſtra prædicta, ne inficerent alios, quia lepra eſt morbus infectiuus aliorum. Seminiflui eyciebantur de duobus primis, quia ibi requirebatur maior munditia, ſed permittebant habitare in caſtris populi, quia non eſt morbus infectiuus aliorum. Polluti autem ex tactu mortui eyciebantur ex primis caſtris, quia non erat eis licitum ingredi atrium, vbi vigebat cultus diuinus, donec eſſent mundati propter Dei reuerentiam, permittebantur tamen eſſe in caſtris populi & Leuitarum.*

1 Locutuſque eſt dominus. *Hic conſequenter remouetur impedimentum, quod eſt iniuſtitia, quę turbat pacem communitatis, & maxime in retentione rei alienę. Et primo agitur de retentione rei non ſacrę cum dicitur.*

2 Vir ſiue mulier cum. *Illa quæ communius accidunt ſunt circa defraudationem aliorum.*

3 Et per negligentiam tranſgreſſi fuerint. *Negligendo cuſtodire mandata Dei.*

4 Confitebuntur peccatum ſuum. *Non violentia teſtium, quia tunc tenerentur reddere duplum, ut habetur* Exo. 22. *Sed lex iſta loquitur in caſu ī quo aliquis pęnitētia duct⁹ uult facere ſatisfactionē ꝓximo.*

5 Reddent ipſum caput. *Id eſt ipſum debitum.*

6 Quintamque partem deſuper ei in quem pecca. *Id eſt proximo quem defraudauerint, & iſta pars quinta ſuperadditur propter damnum quod habuit ex rei ſuæ detentione, & ut homines eſſent minus proni ad retentionem rei alienæ.*

7 Sin autem. *Debeat recipere, ſicut eſt in reſtitutione rei vacantis.*

✲ 1 Da-

MORA LITER.

✲ quod diffluit ad falſa & periculoſa, per pollutū ſup mortuo ſignificatur diſcipulus doctrinā doctoris ſequēs & approbās, & iſti eiiciendi ſunt de caſtris, ſ. de ſcholis & fidelium collegiis, non ſua peruerſa doctrina alios inficiant & corrumpāt.

2 *Vir ſiue mulier cum fecerint ex omnibus peccatis, &c.* In quib. dānificatur proximus furto, fraude, vel dolo.

Confitebuntur peccatum. Satisfaciendo Deo per pœnitentiam & proximo. Ideo ſubditur.

5 *Et reddent ipſum.* Id eſt, illud quod eſt ablatum.

6 *Quintamque partem.* Id eſt, damnum quod ſuſtinuit de abſentia rei ſuę.

7 *Sin autem.* Tunc eſt vaga reſtitutio, & debet reddi domino, id eſt, in piis operibus expendendo ſecundum diſpoſitionem prelati vel confeſſoris diſcreti ſecundum aliquos, qui tenent in hoc locum Dei

q uod peccauit, & reſtituet delictum, ca..ut, & quintas eius. Forte ergo A tum, quia annuntiauit, & ideo non eo damno plectendus fuit, quo furem comprehenſum vel conuictum plecti oportet.

Myſtice. a *Excepto ariete.* Aries oblatio Chriſti paſſionem ſignificat in 1 Ioan.15.a qua maxime cõfidimus, quia ſine eo nihil poſſumus. Ipſe eſt ſacerdos, qui nos patri per oblationẽ carnis ſuę reconciliat. Ideo illi munera noſtra offerimus, quo intercedente veniam mereamur.

† quo ipſe cõciliatur vel expiatur.

†oblationes.

b *Ad ſacerdotẽ.* Chriſtum ſcilicet, cui dicitur: Pſ. 109.a. *Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech.* Eius, ſcilicet, iudicio cuncta reſeruans, ne forte iudicet rem incertam, vnde. 12.q.5.c. cõſuluiſti. 1.Cor.4.a. *Nolite ante tempus iudicare quoadusque veniat dominus, &c.*

* coitu ſeminis.

Quæſt.10. c *Farinæ hor.* ✠ THEODOR. B Hoc pręcepit Deus, quia cædis plenum illorum animũ eſſe cognoſcebat. Ita que ne ex ſola ſuſpicione coniuges interficerent, iuſſit adulterij ſuſpectam ad ſe adduci, nempe qui cuncta probe norit, etiã quę clam geruntur. Heb.4. *Adducet, inquit, ſacerdos & ſiſtet coram domino mulierem, &c.* Iſta porro fieri mandauit, ipſam mulierem ſuſpectam perterrens, vt confiteatur ſi forte peccauerit, & per pœnitentiam remiſſio

a bunt domino, & erit ſacerdotis, excepto ariete qui 1
(a ¶ Patri. b ¶ Humani generis.)
offertur pro expiatione, † vt ſit placabilis hoſtia. Omnes quo- 2 3
(a ¶ Bonæ voluntatis, verborum, & operum. b ¶ Veri Iſraelitæ qui mente Deum aſpiciunt. c ¶ Qui ſeipſum pro nob is obtulit ſponte.)
que † primitiæ, quas offerunt filii Iſrael, ad ſacerdotem per- 4
(¶ Non ad alium. ¶ Eccleſiam. ¶ Patri.)
tinent, & quicquid in ſanctuarium offertur a ſingulis, & tra- 5
(a ¶ Chriſti, quia ad eius dignitatem & gratiam pertinet quicquid in eccleſia offertur.)
ditur manibus ſacerdotis, ipſius erit. Locutus eſt dominus 6
(¶ Doctor. a ¶ Subditus qui magiſtro in omnibus obedire debuit, ſicut vxor viro ſuo.)
ad Moyſes, dicens: Loquere ad filios Iſrael, & dices ad eos: 7
† Vir cuius vxor errauerit, maritumque contemnens, dor- 8
(¶ Hæreticis, ſ. ſe commiſcens.)
mierit cum altero viro, * & hoc maritus deprehendere non
(a ¶ Fornicatio fidei. b ¶ Iudiciario ſ. ordine conuinci.)
quiuerit, ſed latet adulterium, & teſtibus argui non poteſt:
(a A vero magiſtro. b Aperto, ſ. actu hæreſis. c Zelus ſ. iuſtitiæ & ouis perditæ.)
quia non eſt inuenta in ſtupro: ſi ſpiritus zelotypiæ concita-
(a ¶ Legitimum magiſtrum. ¶ Hæreſi.)
uerit virum contra vxorem ſuam, quę vel polluta eſt, vel fal- 9
b ſa ſuſpicione appetitur, adducet eam ad ſacerdotem, & of- 10
c feret oblationem pro illa, decimam partem ſati farinæ hor- 11
(a ¶ Adulationis vel indiſcretæ miſericordię.)
d deaceę: Non fundet ſuper eam oleum, nec imponet thus, 12 13
quia ſacrificium zelotypiæ eſt, & oblatio † inueſtigans adul- 14
(a ¶ Quia diuino iudicio iudicanda ſeruatur.)
terium. Offeret igitur eam ſacerdos, & ſtatuet corã domino, 15 16

miſſionem conſequatur. Idcirco illam aperto capite Deo p...tari iubet, docens oĩa nuda eſſe & aperta in conſpectu eius. D

✠ PROCOPIVS. *Farinæ hordeaceæ.* Hoc ſane arguit peccatorũ vitam iumentorum plane ſimilem eſſe, in qua ſaporis aut delectationis nihil ſit. Perpetuus.n. iudicij metus, & de corona adeſt deſperatio.

RABANVS. Farina hordeacea ſcientiam veteris legis ſignificat, quæ bene hordeo comparatur. Quia ſicut hordeum magno labore a paleis purgatum ad farinã perducitur, ita litera legis contrita mola diſcretionis farinam ſẽſus ſpiritalis emittit. Et recte decima pars ſati offertur, quia Lex decem præceptis conſtat, cuius decima pars quodlibet mandatum eſt, contra quod praua vxor egiſſe dicitur. Offertur ergo mulier ſacerdoti cum oblatione decimæ partis, cum Chriſti iudicio ſecundum legem diuinitus datam damnanda aut liberanda reſeruatur. E

d *Non fundet.* RABANVS. Non decet oleo adulationis vel indiſcretę miſericordiæ, nec thure ſuperfluæ laudis, vel inordinatæ orationis inpęnitentes liniri, ſed zelo iuſtitię ſecundum præceptum domini vitiũ inſtanter & ordinate perſequi.

☞ a *Aquam*

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Dabunt domino & erit ſacerdotis. *conuertendo in vtilitatem ſuam, quia de reſtitutione vaga debet miniſter dei & pauper ſuſtentari.*

2 Excepto ariete, qui offertur pro expiatione. *peccati ipſius defraudantis. Non ſolum enim peccauerat contra proximum ipſum defraudando, ſed etiam contra deum mandatum ipſum transgrediendo, & ideo ſicut per reſtitutionem fiebat ſatisfactio homini, ita per oblationem arietis ſacrificium ipſi deo, de qua oblatione habetur Leuitici 5. Secundo igitur de reſtitutione rei ſacræ, quia primitiæ & decimæ quodammodo inter res ſacras computantur, quia determinantur per legem deberi dei miniſtris, cum dicitur.*

3 Omnes quoque primitiæ, quas offerent filii Iſrael. *id eſt offerre tenentur, vt habetur Exo.23.*

4 Ad ſacerdotem pertinent. *Dixerat enim in Exo. quod debebant offerri in donum, domini et non determinauerat ſcriptura cuius eſſet, ideo hic expreſſit quod ſunt ſacerdotis. vnde ſi aliquid fuerit retentum de eis, debet ei reſtitui. Sequi.*

5 Et quicquid in ſanctuariũ offertur a ſingulis, &c. *Hoc non poteſt intelligi de omnibus oblatis generaliter, quia aliqua totaliter incendebantur ad honorem dei, vt holocauſta, & aliqua ſecundum partem, ſicut hoſtia pro peccato, cuius pars non incenſa remanebat ſacerdoti, & hoſtia pacifica, cuius vna pars incendebatur, & aliam comedebat offerens, & alia remanebat ſacerdoti, & ideo dicendum quod intelligitur de primitijs, quæ debebant dari ſacerdotibus ex determinatione legis, vt habetur Deute.10. & ideo ſi aliquid erat detentum, debebat ei reſtitui. Vnde in* Hebræo *habetur:* Quę vir ſanctificauit, eius erunt. *id eſt ſacerdotis, & intelliguntur ſanctificata per determinationem legis vt primitiæ, vel per votum, ſicut ſi aliquis promiſit dare aliquid miniſtris dei.* C

6 Et traditur manibus. *Per hoc intelligitur, quod ſacerdos non poterat talia accipere & tollere violenter de domibus dominorum, ſed ſolum accipiebat ab alijs ſibi tradita.* F

7 Locutus eſt. *Hic conſequenter amouetur ſuſpicio adulterij, quod turbat pacem inter virum & vxorem, & per conſequens totam familiam. Et primo circa hoc ponitur caſus, ſecundo examinatio eius, ibi:* Adducet eam. *tertio effectus, ibi:* Quas cum biberit. *Circa primum dicit Rab. Salomon, quod iſtud hic dictum de ſacrificijs zelotypiæ immediate ponitur poſt illud quod dictum eſt de retentione primitiarum, ad deſignandum quod qui in hoc defraudat ſacerdotem, meretur vt confuſibiliter appareat coram ſacerdote, adducendo vxorem ſuam pro adulterij ſuſpicione. & hoc eſt quod dicitur.*

8 Vir cuius vxor errauerit. *& patet litera.*

9 Adducet eam. *Hic ponitur examinatio dictæ ſuſpicionis per ſacrificium zelotypiæ, cum dicitur.*

10 Offeret oblationem pro illa. *ſ. examinanda.*

11 Decimam partem. *Non dicit ſimilæ, quia eſt farina delicatiſſima, purgatiſſima ſicut in alys ſacrificijs, quia iſtud eſt vile.*

12 Hordeaceæ. *Non triticeæ, earum ratione. Adducit enim Rab. Sal. aliam rationem, quia hordeum eſt pabulum iumenti, cui adultera aſſimilatur.*

13 Non fundet ſuper eam oleum. *Quia eſt fomentum luminis, adulterium autem fit in tenebris, ſecundum illud Iob 24.c.* Oculus adulteri obſeruat caliginem.

14 Nec imponet thus. *Quia ſignificat deuotionem, vt dictum fuit Exodi 21. Hoc autem ſacrificium non offertur ex deuotione, ſed ex ſuſpicione adulterij. & hoc eſt quod ſubditur.*

15 Quia ſacrificium zelotypiæ, &c. *Sequitur.*

16 Et ſtatuet coram domino. *ad tentandum ſi ex terrore confiteretur adulterium, & quia pro ea offerebat ſacrificium.*

✠ 1 Aſſu-

MORALITER.

✠ 8 *Vir cuius vxor errauerit, &c.* Per virum, doctor intelligens ſignificatur. Per vxorem eius ſapiẽtia de qua dicitur Sapientiæ 8.a. *Hanc amaui a iuuentute mea, & quæſiui mihi ſponſam aſſumere.* De qua debet eſſe zelotypus, & maxime cum tradit eam in ſcriptis, timendo ne ſit ibi fornicatio per commiſſionem aliquam falſorum cum viris. ideo ſubditur.

9 *Adducet eam.* id eſt, ad magis peritum & probatũ doctorem, vt examinet eam. Per hoc autem quod ſubditur, quod mulier polluta putreſcat & moriebatur, innocens autem non lædebatur, ſed faciebat liberos, ſignificatur ꝙ doctrina habens cõmiſtionem falſorum cum veris, eſt occaſio mœroris, illa vero quæ pura eſt & ſana, gaudii & fructificationis.

MORA-

a *Aquam ſanctam.* IDEM. Huic aquæ miſcet ſacerdos pauxilium terræ de pauimento tabernaculi, cum Chriſti decreto, commemoratio patriarcharũ, prophetarum, & apoſtolorum intromiſſa reperitur.
b *Putreſcere faci. &c.* ✻ THEODORETVS. Per quæ enim quis peccat, per hęc & punitur. τὸ δὲ ὅρκιον, id eſt, iuſiurandum, ita intelligendũ eſt, ut cũ qs grauia & intolerabilia patitur. Si quidē nonulli iurantes dicere ſolēt, Non patiar egoquę ille paſſus eſt.
c *Scribetque ſacerdos in libello, &c.* Quia ſcilicet pena peccatorum in ſcriptura ſancta explanatur. Quicunque autem eam poſt & fideliter hauſerit, ſupplicia peccatorũ quæ in ea narrantur ptimeſcēs & abſtinens a peccatis, fiet ei aqua amariſſima ĩ ſalutem. Qui autem contempſerit, inflato ventre cõputreſcet femur eius, et erit in maledictionē & in exemplum, quia iuſto Dei iudicio punietur & erunt ei in opprobrium deſideria ſua & actus.
d *Dabit ei bibere.* ut manifeſtetur peccatum illius, vel hic ad correctionem, uel in futuro ad damnationem. *Nihil enim occultum, quod non reueletur.* Hunc dominus ait: *Sermo quem locutus ſum vobis, ille vos iudicabit in nouiſſimo die.*

a ¶ Diuinam ſapientiam comprehenſam, ſ. in vili litera legis.

a aſſumetq; aquam ſanctã 1
in vaſe fictili, & pauxillũ † 2
terrę de pauimento taber-
naculi mittet in eam. Cũ-
que ſteterit mulier in con
ſpectu dñi, diſcooperiet ca 3
put † eius, & ponet ſuper 4
manus illius ſacrificium
recordationis, & oblatio-
nem zelotypię. Ipſe autem 5
a ¶ Peccati vindictam oſtendentes.
† tenebit aquas amariſſi-
mas, † in quibus cum exe- 6
cratione maledicta cõgeſ-
ſit, adiurabitque eam & di
cet: Si non dormiuit vir a- 7
lienus tecum, & ſi non pol
luta es deſerto mariti tho-
¶ Vel non tenebunt.
ro, † nõ tibi nocebũt aquæ
iſtę amariſſimæ, ĩ quas ma
ledicta congeſſi. Sin autē
declinaſti a viro tuo, atque
polluta es, & concubuiſti
cũ altero viro, his maledi-
ctionibus ſubiacebis. Det 8
te dñs in maledictiones e-
xemplumque cunctorum
b in populo ſuo. Putreſcere 9
faciat femur tuũ, & tumēs 10
vterus tuus dirumpat. In-
grediatur aquę maledictæ
in ventrē tuum, & vtero
tumeſcente putreſcat fe-
mur. Et rñdebit mulier: 11
c Amen, amen. Scribetq; ſa 12
cerdos in libello iſta male
dicta, & delebit ea aquis a-
mariſſimis, ĩ quas maledi-
d cta congeſſit, & dabit ei bi 13
bere. Quas cũ exhauſerit, 14
a ¶ Hoc fit cum ſanctæ trinitatis confeſſio in ſacrificio legis inuenitur, quæ digne in ara fidei offertur: ¶ Adulationis.
15 tollet ſacerdos de manu eius ſacrificium zeloty
piæ, & eleuabit illud coram domino, imponet
que † ſuper altare, ita duntaxat, vt prius pugillũ
ſacrificii tollat de eo quod offertur, & incendat
ſuper altare: & ſic potum det mulieri aquas a-
16 mariſſimas. Quas cum biberit, ſi polluta eſt, &
contempto viro adulterii rea, pertrãſibunt eam
aquæ maledictionis, & † inflato ventre compu
a ¶ Carnalis voluptas & actus.
treſcet femur: Eritque mulier in maledictionē
¶ Timoris & abſtinentię.
17 & in exemplum omni populo. Quod ſi polluta
¶ Bona opera.
18 non fuerit, † erit innoxia & faciet liberos. Iſta
eſt lex zelotypiæ. Si declinauerit mulier a viro
ſuo, & ſi polluta fuerit, marituſque zelotypiæ
ſpiritu concitatus adduxerit eam in conſpectu
domini, & fecerit ei ſacerdos iuxta omnia quæ
19 ſcripta ſunt, maritus abſque culpa erit, & illa re-
cipiet iniquitatem ſuam.

B C D E

Mat. 10. c.
Ioan. 12. 6.

* illud.
† crepabit vterus ei' & cadet. & in exemplum.
† ſed munda & innocens erit.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✣ 1 Aſſumetque aquã ſanctam. *Dicit Rab. Sa. quod vocatur ſancta, eo quod accipiebatur de labro æneo de ſpeculis mulierum deuotarũ facto. Ioſephus autem dicit, quod dr ſancta, eo quod ibi diluebatur nomē domini tetragrãmaton ſcriptum in ſchedula, vt habetur infra.*
2 Et pauxilium terræ de pauimento tabernac. &c. *eo q͡ iſtud ſacrificium fiebat pro uili cauſa.*
3 Diſcooperiet caput eius. *ad maiorem confuſionem ipſius, &c. vt ex hoc ſtupefacta recognoſceret adulterium.*
4 Et ponet ſuper manus illius ſacrificium recordation. *eo quod fiebat pro ſuſpicione adulterij præteriti.*
5 Ipſe autem tenebit aquas amariſſimas. *non formaliter, ſed effectiue, quia effectum amaritudinis faciebant in muliere, quando erat culpabilis.*
6 In quibus, &c. *Iſta congeſtio ſecundum Ioſephum non eſt aliud quam dilutio ſchedulæ prædictæ, ex cuius effectu ſequebatur maledictio ſuper mulierem, quando erat culpabilis. Secundum alios eſt imprecatio ſacerdotis ſuper mulierem quantum ad mala futura ſuper eam, quæ infra exponuntur.*
7 Si non dormiuit. *Incipit a mulieris innocentia, quam debet prælatus deſiderare, & non culpam. Sequitur.*
8 Det te dominus. *id eſt, omnes vidētes te, tibi maledicent propter commiſſum adulterium. Vel aliter, quia maledicentes alijs ponent te in exemplum dicentes, ita tibi male accidat ſicut tali mulieri, te denotantes, dicit exemplum, eo quod aliæ mulieres exemplo illius terrebuntur, & formidabunt adulterari.*
9 Putreſcere. *Primo nominatur iſta pars corporis, qua primo committitur adulterium.*
10 Et tumens. *Quia in illa parte circa vmbilicum in mulieribus viget luxuria, ſicut dicit beatus Greg.* Homi. *xxxij. quia viris luxuria in lumbis conſiſtit, fœminis in vmbilico.*
11 Et reſpondebit. *ſuper ſe recipiens prædictam adiurationem, & bis dicitur Amen, ſemel pro parte innocentiæ, & ſemel pro parte culpæ.*
12 Scribetque ſacerdos in libello iſta maledicta. *Secundum* Io*ſephum ſcribebat niſi nomen domini tetragrammaton, ex cuius virtute veniebant ſuper mulieres iſtæ maledictiones. Secundum alios vero ſcribebat iſtas maledictiones prout in textu ſunt expreſſæ, tamen videtur magis credendum Ioſepho, qui talia ſacrificia videre potuit & forte vidit.* F
13 Et dabit ei bibe. *Etiam uiolenter, ſi nollet accipere.*
14 Quas cum hauſerit. *Sciendum tamen, quod iſte hauſtus ſiue potatio mulieris, non fiebat ante oblationem ſacrificij, ſed poſt, licet modo cõtrario ſcribatur, quia non ſemper ſcribuntur geſta eodem ordine quo facta ſunt. Et ſequitur.*
15 Tollet ſacerdos de manu, &c. *Hoc fiebat ante potationem. Ideo ſequitur poſtea,* & ſic potum det mulieri.
16 Quas cum biberit. *Hic conſequenter deſcribitur veritatis manifeſtatio per effectum ſequentem, & patet litera, vſque ibi.*
17 Quod ſi polluta non fuerit, erit innoxia. *Quia aquæ ei non nocebunt, ſed proficient. Ideo ſubditur.*
18 Et faciet liberos. *Quia ſi fuerit ante ſterilis, fiebat fœcunda. Dicũt etiam aliqui* Hebræi, *quod virtute illius aquę concipiebat etiam abſque virili ſemine, & hoc erat vnum de miraculis permanentibus, ſicut dictum eſt de deſcenſu mannæ.*
19 Maritus abſque culpa. *ſi illa langueſcat vel moriatur. Ex hoc patet, quod illa purgatio non erat illicita tempore ueteris teſtamenti. Item quia fiebat per diuinum miraculum, vt patet ex dictis, quod tamen non fit ad approbationem illicitorum.*

NICO.

ADDITIO.

In cap. 5. vbi dicitur in poſtil. Ideo ſubditur. Et faciet liberos, *quia ſi fuerat ante ſterilis, fiebat fœcunda. Non me recolo legiſſe in voluminibus Hebræorum, quod mulier innoxia ab huiuſmodi zelotypia virtute illius aquæ conciperet abſque virili ſemine, nec ad hoc concedēdum litera nos cogit, quæ nihil aliud dicit, niſi faciet liberos, quod ſatis proprie poteſt intelligi de muliere quæ ex virili ſemine concipit filios. Pari etiam ratione diceretur quod ſi aliqua virgo coniugata accuſaretur, modo prædicto, & a uiro, & eſſet innoxia, quod illa uirgo conciperet abſque virili ſemine, quod ſingulariſſimum fuit in virgine glorioſa, vnde ridiculum videtur dicere, quod Deus tantum miraculum faceret in facto zelotypiæ pro tam modica re: qui ſolum hoc pro liberatione totius generis humani facturus erat.*

CAP. VI.

A a *Vir ſiue mulier, cum fecerit, &c.*

Quæſt. 1. ✠ THEODORETVS Votorum ſpecies erant multæ. Quidā enim victimam pollicebatur, quidam pecunias alii templos deuouebāt, alij certorum dierum numero ſe vinū nō bibituros, nec caput raſuros. Huius generis erant de quibus D. Iacob⁹ diuino Paulo dicebat. Sunt quidam votum habētes in ſeipſis, hos aſſume & ſanctificare cum eis, & impende in illos, hoc eſt, præbe tu victimas, quę ſecundum legē offerri ſolent ꝓ illis, vt tollas ſuſpicionem.

† maleſactum eſt.

b *A vino & omni quod inebriare poteſt.* RAB. In duodecima manſione, id eſt, Sinai, pcipitur Nazaræis ut vinum & ſiceram, & omne q̄ inebriare poteſt non bibant, nec comedant, In Prouerbiis quoque præcipitur vt potentes & iracundi vinū non bibant, ne obliuiſcantur ſapientiæ. In Nazaræis continentiū vita ſignatur, his vinum prohibet id eſt luxuria, & ſiceram, id eſt, omnis voluptas terrena. Sicera.n. ex diuerſo conficitur genere, ſicut voluptas ex diuerſa vitiorum paſſione. Illi enim nō bibunt vinum, ſed ſiceram bibunt, qui ad decipiendos homines vmbras quaſdam & imagines ſimulant virtutū. Vua paſſa veſcuntur, qui ad humanos oculos abſtinentiæ pallore inficiuntur, ut gloriam capiāt ab hominibus. Acetū bibunt, qui poſt nitæ ſanctitatem ad vetuſtatē præteritorum labuntur vitiorum, & corruptione veteris nequitiæ delectantur.

B †Leu. 21. a

Moraliter Prou. 31. a

CAP. VI.

Locutus eſt dominus ad Moyſen dicens: Loquere ad filios Iſrael, & dices ad eos: † Vir ſiue mulier, cum fecerint votum, † vt ſanctificentur, & ſe voluerint domino † conſecrare, a vino & omni quod inebriare poteſt † abſtinebunt. Accetum ex vino, & ex qualibet alia potione, & quicquid de vua † exprimitur, non bibent: vuas recentes ſiccaſque non comedent cunctis diebus quibus ex voto domino cōſecrātur. Quicquid ex vinea eſſe poteſt, ab † vua paſſa vſq; ad acinum, non comedent. † Omni tempore ſeparationis ſuæ nouacula non tranſibit ſuper caput eius vſque ad completum diē, quo domino conſecratur. Sanctus erit creſcente cęſarie capitis eius. Omni tempore conſecrationis ſuæ, ſuper mortuum non

[Interlinear glosses: a ¶ Mentem. — In quo luxuria. — a Qualibet voluptate terrena. — Relabendo in voluptatem præteriti vit.j. — a ¶ Ne palleſcant abſtinentia pro vana gloria.]

1 2 3 4 5 6 7 8 9

c *Nouacula non tranſibit.* IDEM. Id eſt, nec dolum, nec malitiā in mente retinebit ne polluat, ſcilicet cæſaries capitis, id eſt, cogitatio mentis. Sed innocentiā teneat vſque ad finem vitæ. Aliter enim non erit votum acceptabile. *Qui autem perſeuerauerit ſaluus erit.*

D

✠ PROCOPIVS. Græcorū libri, ſi in Nymphas vel mōtanas vel aquatiles incidiſſent, comas nutriebāt. Lex itaq. mala dæmonū conſuetudine dēpta, ad Deū hoc ipſū transfert. Pari nimirum mō quo ſacrificia illis cōdonauit etiā. Cæterū caput mētis ꝑ ſe imaginem fert, capilli cogitationū, & motionū nobis a natura iſita rū. At qui ī Dei honorē comam nutrit, optimis actionibus, quarum cā diuina cognitione dignus euadit, operā nauat.

E

d *Super mortuum non ingredietur.* IDEM. Id eſt, mortuum in peccatis non imitabitur, nec iniquitias eius uiam ingredietur, ne perdat laborem ſuum *Non enim qui inchoat ſed qui conſummat coronabitur.*

✠ RVPERT. Nazaræus iſte Chriſtus eſt, qui vere ſolus ſanct⁹ eſt, omne tēpus cōſecrationis, omne fuit tempus præſentis uitæ. Totó illo tempore ſuper mortuū ingreſſus non eſt, ſuper nullius funere cōtaminatus, quia nullum unquā vel leue peccatū admiſit, nullius vnquā peccato conſenſit, imo nec ingrediens in hunc mundum ulla ſecum ueſtigia traxit peccati originalis, per quod mors in hūc mūdū introiuit, ut pote ple☞ crationem

c *Noua*

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VI.

1 Locutus eſt dominus. *Poſtquam deſcripta eſt ordinatio populi quantū ad legem communem, hic conſequēter deſcribitur ordinatio ſecundū oblationem ſpecialē, ſcilicet Nazaræorum. Et ponitur iſtud capitulū immediate poſt illa quę dicta ſunt de muliere adultera, quia per illa m populus peioratur, ſic econtrario per Nazaræos melioratur, & quia contraria iuxta ſe poſita magis eluceſcunt. Sciendū tamē, quod uotum Nazaræorum in aliquibus erat perpetuum, vt in Samſone, & Samuele, & ſimilibus, in quibus præceſſit figura religioſorum noui teſtamenti In aliquibus vero erat temporale, & de iſtis hic agitur. Circa quod primo deſcribitur actus promiſſionis, ſecundo ritus profeſſionis, ibi:* Omni tempore. *Tertio ſtatus perfectionis, ibi:* Iſta eſt lex conſecrationis. *Quarto modus benedictionis, ibi.* Locutus eſt dominus. *Circa primum dicitur.*

C

Nazaręorū votum

Diuiſio.

2 Vir ſiue mulier, &c. *Id eſt, diuino cultui ſpecialiter applicētur per deuotionem & orationem.*

3 A uino & omni quod inebriare poteſt abſtinebunt. *Quia talia ad peccata alia deducunt, ſecundum quod dicitur Prouer. 20.* Luxurioſa res & tumultuoſa ebrietas.

4 Accetum ex uino & ex qualibet alia potione. *In Hebręo habetur.* Ex quolibet, inebriatiuo.

5 Et quicquid de vua exprimitur, non bibent. *etiam agreſti. ne per hoc appropinquarent ad potationem uini.*

6 Ab vua paſſa vſque. *In Hebręo habetur.* A cortice vſque ad granula, quæ ſunt in medio granorum vuæ, *& per hoc intelligitur quod nihil de vua penitus debeant guſtare.*

7 Omni tempore ſeparationis ſuæ. *Hic conſequenter ponitur ritus profeſſionis, & primo reſpectu perſonę proprię, cum dicitur.*

8 Nouacula non tranſibit ſuper caput eius vſque ad cōplet. *Cuius ratio eſt, ad deteſtandum cultum idololatrię, vbi ſacerdotes habebant capita raſa, ſecundum quod dicitur Baruch 6.c.* Sacerdotes ſedent habentes tunicas ſciſſas, & capita & barbam raſam. *Ideo fuit pręceptum ſacerdotibus veteris legis, vt non raderent caput nec barbam, vt habetur Leuitici xxj.a. Et eadem ratione Nazaręus non radebatur tempore conſecrationis ſuę, quia illo tempore erat deputatus diuino cultui, vt dictum eſt. Secundo deſcribitur ritus ſuę profeſſionis reſpectu aliorum, cum dicitur.*

9 Omni tempore conſecrationis ſuæ ſuper mortuum non. *Quia idololatrę in cultu ſuo vtebantur oſſibus mortuorum, & ideo ſacerdotes minores, qui per tempora certa miniſtrabant non debebant ingredi ad mortuos, niſi valde propinquos. Summus autem ſacerdos qui ſemper debebat eſſe paratus ad diuinum obſequium, totaliter erat ſeparatus ab ingreſſu ſuper mortuum, vt habetur Leuitic. 21.a. Et eadem ratione Nazaręus tempore quo implebat votum ſuum. Alia etiam ratio aſſignatur, ſine per affectionem ad propinquos mortuos mens eius a contemplatione Dei retardaretur vel impediretur.*

✠ 1 Sin

MORALITER.

✠ 1 *Locutus eſt dominus.* In hoc capi. agitur de Nazaræi obſeruantia & eius oblatione. Circa qđ notandum, quod Nazaræi fuerunt in duplici gradu. Nā aliqui fuerunt Nazarçi ad totū tēpus uitę ſuę, ſicut legitur de Samuele 1. Reg. 1. & de Samſone Iudic. 14. & iſti fuerunt figura religioſorum in uoua lege, quorum votum per totam obligat uitam. Alij uero fuerunt Nazaræi tempus determinatum, & iſti voto peracto redibant ad uitam com munem aliorum, propter quod non fuerunt figura religioſorum, de quibus dicitur Luc. 9.g. *Nemo mittens manum ad aratrum, & aſpiciēs retro aptus eſt Regno Dei.* Sed illorū fuerunt figura qui faciunt uotum de aliquo opere ſupererogationis ad tempus exercendo, ut de peregrinatione uel alio pio opere, & quoniam illo tempore debent religioſius uiuere. Ideo ſubditur.

3 *A vino & omni quod inebriare poteſt abſtinebunt.* Per quod ſignificatur, quod illo tempore debeat eſſe in potu magis ſobrij.

† *Vuas recentes ſiccaſque non comedent.* Id eſt, tunc debent eſſe in cibo magis parci.

8 *Nouacula non tranſibit ſuper caput eius.* Id eſt, non reſecabit aliquid de illis quę cadunt ſub obligatione uoti ſui.

9 *Super mortuum non ingredietur.* Id eſt, non conſentiet alicui in opere mortalis peccati.

†1 Sinau-

A crationem ſuper caput ſuum hñs, Dei ſui, i. plenariam effuſionem ſpiritusſancti. Cõſecrationem, inquam, Dei ſui, qa videlicet Deus, illi eſt ſ̃m naturam hominis quam aſſumpſit, ſecundum quam & Nazaræus eſt. Nazaræus iſte capillos nutriuit, quia peccata generis humani ſuper ſe tulit.

dit quomodo poſt completum votum ſe præſentet domino, cum oblaione gratias redditurus, myſtice innuens continentis vitam cum oblatione operis & munditia cordis in fine bono domino placituram. D

✲ PROCOPIVS. Prima raſione coma craſſę legis depoſita, Chriſtiq; regno in ſe dilatato, omne quod in ſe reliquum Deo in odorem fragrãtiæ immolabit. Ac agni quidem nomine in Chriſto infantiam, i. animi integritatem a Domino conceſsã offeret. Quantum. n. ad malitiam attinet, puritatem pręvobis ferte, inquit, quantũ ad animum; ad perfectionem aſpirate. Cęterum agna peccandi temeritatem infirmitatemq; ſexu ſuo, & ętate repræſentat. Quantumuis. n. ſanctum ſe Deo proponere conetur aliquis, peccati tamen ſortẽ vitare propter imbecillitatem naturę cõiunctam, nequit.

a *Nec ſuper patris.* RABAN. Id eſt, nullus carnalis eũ retrahat affectus, oĩs perſona, omnis dignitas, omnis conſanguinitas Chriſti ſeruitio poſtponenda eſt.

b *Conſecratio Dei.* IDEM. Id eſt, ſpiritus ſancti gratia in corde eius diffuſa eſt. vnde: *Nolite contriſtare ſpiritum ſanctũ, in quo ſignati eſtis omnes.*

c *Omnis dies ſepara.* Id eſt vſque in finẽ perſeueret ſine contaminatione peccati atque delicti. B

d *Sin autem mor. fue.* IDEM. Id eſt, ſi mortali peccato pollutũ imitari voluerit, & vſque ad conſenſum deſcenderit, ſciat neceſſe eſt eius continentiam eſſe pollutam & caput radendũ, i. mentem purgandam a praua cogitatione & noxia delectatione.

a ingredietur, nec ſuper patris quidem, & matris, & fratris, ſo-
b roriſque funere contaminabitur, quia conſecratio Dei ſui ſu-
¶ Alias, omnibus diebus.
c per caput eius eſt. Omnis dies ſeparationis ſuę ſanctus erit do-
d mino. Sin autem mortuus fuerit ſubito, quiſpiam † coram eo, 1
e polluetur caput conſecrationis eius; quod radet illico in eadem 2
a ¶ Quo tempus reſurrectionis ſignificatur.
die purgationis ſuæ, & rurſum in ſeptima. In octauo autẽ die 3
f offeret duos turtures, vel duos pullos columbæ ſacerdoti in in- 4
a ¶ Timore gehennæ, pro peccatis, ſ. ſuis faciet gemere.
troitu fœderis teſtimonii, facietque ſacerdos vnũ pro peccato, 5
a ¶ Vt ſuſpiret, ſ. deſiderio æternæ vitę,
g & alterum in holocauſtum, & † deprecabitur pro eo, quia pec-
a ¶ Mentem a carnali deſiderio erutam.
cauit ſuper mortuo, ſanctificabitque caput eius in die illo, & 6
a ¶ Vt omnes ſint ſancti & immaculati.
b ¶ Vitam innocentem pro criminoſa, ſimplicitatem pro verſutia.
conſecrabit domino dies ſeparationis illius, offerens agnum 7
h anniculum pro peccato, ita tamen vt dies priores irriti fiant: 8
i quoniam polluta eſt ſanctificatio eius. Iſta eſt lex † conſe- 9
K crationis: Cum dies, † quos ex voto deuote decreuerat comple- 10
buntur, adducet eum ad oſtium tabernaculi fœderis, & offeret
l oblationem eius domino, agnum anniculum immaculatum

†iuxta eũ.

†Nazarǽi.

l *Agnum anniculum.* Hunc offert qui totã ſpem ſuã in eius immolatione ponit, de quo dicitur: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.* Hũc in holocauſtum offert, cum pro eius amore carnes mortificando totam uitam ardore charitatis incenſam domino conſecrat. E Ioan. 1.d.

e *Radet illico.* IDEM. Tempore ſcilicet compunctionis, quo cognoſcit ſe deliquiſſe, ſtatim ſe emẽdare ſtudeat & ſemper ſimilem ruinam timeat.

f *Duos turtures.* IDEM. Turtures caſtitatẽ, pulli columbarum ſimplicitatem ſignificant. Qui ergo vult ad reſurrectionẽ bonorũ peruenire, offerat vero ſacerdoti, id eſt, Chriſto, caſtitatẽ mẽtis & corporis, & ſimplicitatẽ in fide catholica per quã in eccleſiã intrat, vt per tãti pontificis opitulationẽ expietur.

g *Et deprecabitur.* IDEM. Vnde: *Aduocatus noſter apud patrẽ*, Vel quia faciet nos deprecari ſecundum illud. *Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.*

h *Vt dies priores.* Nihil de priſtina cõuerſatione præſumat, ſed in ſola Dei gratia confidat, cuius dono percipit veniam, & requiem ſempiternam.

i *Polluta eſt ſanctificatio.* unde: *Cum conuerſus fuerit iuſtus a iuſtitia ſua, & fecerit iniquitatem, omnes iuſtitiæ eius obliuioni tradentur.*

k *Iſta eſt lex con.* Poſtquam legiſlator Nazaræũ inſtruxit quomodo mũdetur, ſi eius conſectatio ſuper mortuo polluat, ad dit

AVGVST. Alia litera. Et offeret munus ſuũ domino agnũ anniculũ ſine vitio in holocauſto ma, & agnam anniculã ſine vitio unã in peccatum. Hoc quidam transferre noluerunt uelut locutionem inuſitatã uitantes, & dixerunt pro peccato, & non in peccatum, cum ſit ſenſus in ea locutione non perturbandus. In peccatum enim dictum eſt, quia quod pro peccato offerebatur, peccatum uocabatur. Vnde: *Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit*, id eſt, ſacrificium pro peccato. Sicut ergo agnus in holocauſtoma, ſic & agna in peccatum, vt ipſum pec⁹ eſſet peccatum, id eſt, ſacrificium pro peccato. Sicut de ariete, quod ſequitur, in ſalutare dicit, tanquam ſit ipſe ſalutare, cum ſit ſacrificium ſalutaris, quod poſtea repetendo manifeſtat. Nam & illud pro peccato dicit, quod prius dixerat, in peccatum. Et hoc ſacrificium ſalutaris quod prius dixerat, in ſalutare. F

Quæſt. 12 literaliter.

2.Co.5.d.

☞ RABA.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Sin autem mortuus fuerit ſubito quiſpiam coram eo. *Id eſt in eodem tabernaculo in quo manet, vt dicit Ra. Sal.*

2 Polluetur caput conſecrationis eius. *Eo quod non habuit debitam diligentiam ſubtrahendi ſe, & etiam quia debet imputare peccatis ſuis talem caſum impedientem ipſum.*

3 Quod radet illico. *Quia ſicut præmittitur, ſanctus erit creſcente cæſarie capitis eius. Et quia illud incrementum a tempore quo incepit totum uſque tunc pollutum eſt propter caſum ſuperuenientem, ideo præcipitur talis raſio.*

4 Die pugrationis ſuæ. *Id eſt, prima, in qua aſpergebatur aqua luſtrationis, & iterum ſeptima purgabatur etiam per ſacrificium, quod notatur cum dicitur.*

5 In octauo autem die offeret duos turtures. *Et patet litera uſque ibi.*

6 Sanctificabitque caput eius. *Id eſt, diſponet ad implendum uotũ*

7 Et conſecrabit domino dies ſepara. *Quia in illis debebat eſſe intentus deuotioni & orationi & pijs operibus.*

8 Offerens agnum anniculum pro peccato, ita tamen. *in memoriam illius agni, per cuius immolationem fuerunt liberati de ſeruitute Aegypti.*

9 Iſta eſt lex conſec. *Hic conſequenter deſcribitur ſtatus perfectionis qui conſiſtit in complemento uoti, quod notatur cum dicitur.*

10 Cum dies quos ex voto decreuerat complebuntur, adducet eum. *Id eſt, ſeipſum, vt dicit Ra. Salomon, vel adducet, refertur ad ſacerdotem, qui faciet venire Nazaræum ad tabernaculum fœderis, vt offeratur eius oblatio: & ponunt̃ hic ſacrificia de omni genere. ſ. pro peccato, & in holocauſtum, & hoſtia pacifica.* Item *oblatio de diuerſis generibus panum, ad oſtendendum quod Nazaræus debet eſſe paratus in omnibus quæ ſunt ad honorem diuinum.*

✲ 1 Tunc

MORALITER.

1 *Sin autẽ mort.* Per quod deſignatur qđ opus bonũ in charitate factum, ſi ſuperuenint mortale peccatũ, mortificatur.

10 *Cum dies quos ex uoto decreuerat complebuntur, addu.* Hic agitur de oblatione Nazaræi in completione voti ſui, &c. ponitur hic triplex eius ſacrificium. Vnũ in holocauſtum quod totũ incendebatur ad honorem diuinum. Per quod ſignificatur, quod homo tempore uoti adimplẽdi, debet ad amorẽ diuinum magis quã alias inflammari. Aliud autem ſacrificium erat pro peccato, per qđ ſignificatur, quod licet homo uotũ ſuũ impleuerit, tamen timere debet ne minus debite fecerit. Tertiũ erat hoſtia pacifica pro gratiarum actione, per quod ſignificatur, ꝙ homo uotũ ſuũ adimplẽs dẽt Deo regratiari de hoc, ꝙ ſibi dedit gratiã adimplẽdi. Addebatur ultra oblatio panũ azymorũ, ꝑ quos ſignificatur panis euchariſtiæ, qa uotũ adimplẽs dẽt in hui⁹ ſacrificii oblatiõe deuote aſſiſtere.

✠ 1 *Tunc*

A RABAN. Agnum offert in holocauſtum, qui Deo exhibet ſimplicitatē cordis, cum deuotione charitatis. Ouem, quæ innocentię exemplū oſtendit. Arietem vero pacificam hoſtiā: cū ſe in via Dei bene regit, & carnem rebellem animę imperio ſubiicit.

g *Et armum coctum arietis, tortamque.* Fortitudinem, ſcilicet, operis, coctam & probatam igne tribulationis, facit ſummus ſacerdos ſanctum ſuum offerri, Deo patri. D
h *Et laganum.* ſcientiam ſcilicet legis, dono ſpiritusſancti iuuans in opere conſummare.

¶ Alij in peccatum.
a in holocauſtum, & ouem anniculam immaculatam pro pec-
a ¶ Spiritualis alimoniæ. ¶ Euangelicæ doctrinæ. b ¶ Lętitiæ gratia ſpiritusſancti.
b cato, & arietem immaculatum hoſtiā pacificam: caniſtrum
a ¶ Malitiæ & nequitiæ.
c quoque pānum azymorum qui conſperſi ſint oleo, & lagana
¶ Chriſtus.
d abſque fermēnto vncta oleo, ac + libamina ſingulorum, quæ
e offeret ſacerdos corā dn̄o, & faciet tam pro peccato quam in
f holocauſtū, Arietē vero immolabit, hoſtiā pacificā dn̄o, offerens ſimul caniſtrū azymorū, & libamenta quæ ex more de-
¶ Mens ſcilicet abſtinentia cogitationibus ſuperfluis.
bentur. Tunc radetur Nazaræus ante oſtium tabernaculi 1
a ¶ Sacerdos ſcilicet. b ¶ Præſumptionum cogitationes.
fœderis † cęſare conſecrationis ſuæ, tolletque capillos eius, 2 3
¶ Diuini amoris.
& ponet ſuper ignem qui eſt ſuppoſitus ſacrificio pacifico-
a ¶ Myſteria ſcripturarum obſcura reuelando.
g rum, & + armum coctum arietis, tortamque abſque fermen
a ¶ Scientia ſcripturæ.
h to vnam de caniſtro, & laganum azymum vnum, & tradet
¶ Id eſt cum eum corruptione carnis ſpoliauerit, & onere curarum liberauerit.
in manibus Nazaræi, poſtquam raſum fuerit caput + eius.
¶ Patris.
i Suſceptaque rurſum ab eo eleuabit in conſpectu domini,
a ¶ Quia noſtra ſapientia eius donum proprium eſt.
K & ſanctificata ſacerdotis erunt, † ſicut pectuſculum quod
a ¶ Carnalis voluptatis mortificatio. ¶ Prædicta.
l ſeparari iuſſum eſt & femur. Poſt hæc poteſt bibere Naza- 4
¶ Prædicta.
m ræus vinum. Iſta eſt lex Nazaræi, cum vouerit oblationem 5 6
a ¶ Abſtinentiæ conſecratæ. b ¶ Quæ ſcilicet ſponte faciet.
ſuam domino † tempore conſecrationis ſuę, exceptis his quæ 7
† inuenerit manus eius. Iuxta quod mente deuouerat, ita fa-
n ciet ad perfectionem ſanctificationis ſuę. Locutuſque eſt dn̄s 8
ad Moyſen dicens: Loquere Aarō & filiis eius: Sic benedicetis 9
a ¶ Infuſione ſpiritualium chariſmatum. b ¶ Cuius eſt cuſtodire. vnde Pſal. 126. Niſi dominus cuſtodierit ciuitatem fruſtra vigilat, &c.
o 10
p filiis Iſrael: & dicetis eis; Benedicat tibi dominus & cuſtodiat 11

a *Et ouem.* Ouem offert pro peccato, qui Chriſtum innocentē pro peccato humani generis fideliter credit oblatum.
b *Et arietem.* Hoc fit cum ipſum eſſe conſidit, qui per diſpenſatiunem carnis cœleſtia & terreſtria pacificauit, euacuans omnē principatū & poteſtatem, quem Deus exaltauit, & donauit illi nomē, quod eſt ſuper omne nomen, &c.
c *Et lagana.* veterem legem a ſpiritu ſancto dictatam & temperatam ad vtilitatem humanam.
d *Abſque fermento.* quia ſpiritualis gratia in lege & in euangelio recte intelligentibus patet. B
e *Quæ offeret.* meritum & laborem, cuiuſque meditationē, & obſeruationem legis in cōſpectu Dei remunerādo præſentās, ſcilicet, ad ingreſſum vitę cœleſtis, per acto boni operis certamine perducit.
f *Arietem vero.* dignum ſcilicet oſtendēs mercede quietis perpetuæ, tanquam principē ſui vel aliorum & ducē optimū qui ſe bene rexit & duxit in ſemita mandatorū Dei, ſecūdum doctrinam ſcripturarum, & gratiam ſpiritualium chariſmatum.

* oblationem & | Philip. 2. b | Coloſ. 1. c. | † caput nazaræat⁹ ſui | * capiet ſacerdos. | * nazaræatus. | † tā pectus eleuatū ſiue oblatū q̄ armus. | † pro nazaræatu ſuo. | † quę potuerit offerre: nam non prohibetur plura offerre ſi potuerit

i *Eleuabit.* bona, ſcilicet, quæ continens operator, patri præſentabit, & perpetua mercede faciet remunerati.
K *Sacerdotis.* quia ad eius gloriā pertinet quicquid Nazaræus bene voluit, & opere conſummauit. *Ipſe enim eſt qui operatur in nobis & velle & perficere.* Ph
l *Poſt hæc.* id eſt poſt rectam intentionem, diſcretam promiſſionem, operis perfectionem, & mercedis retributionem.
m *Bibere.* plenè & liberè haurire ſpiritualē donum. vnde: *Torrente volupta. tuæ potabis eos.* P
n *Locutuſq; eſt.* Moſes legem, Aaron ſacerdotum, & filii eis ordinem eccleſię ſignificant. Docet ergo domine per legem ſacerdotum ordinem, quomodo populum prædicatione ædificet, frequēti oratione & benedictione confirment. E
RABAN. Moſes multiplicē habet ſignificationē. Figurā habet Iudaici populi, dum tenet caudam ſerpentis. Significat enim Iudæos in fine mundi ad fidē Chriſti venturos. Legem quoque ſignificat, ſicut ſupra oſtendimus Chriſti perſonā gerit, electos ſuos de ſpirituali Aegypto per aquam baptiſmi liberantis, ſcilicet dum populū de Aegyptos per mare rubrū educit, dum tabernaculum complet, erigit, & vngit. F

GREGORIVS. Quid eſt quod Nazarei capillos nutriunt; niſi quod per vitā, magnæ continentiæ præſumptionū cogitatione creſcūt. Sed quid eſt quod deuotione completa Nazaræus caput radere, & capillos in ignem ſacrificii ponere iubet, niſi quod tunc perfectionis ſummū pertingimus, cum ſic exteriora vitia vincimus, vt etiam cogitationes ſuperfluas a mēte reſecemus, quas igne ſacrificii cremare, eſt diuini amoris flāma incēdere, vt totum cor in Dei amore ardeat, & cogitationes ſuperfluas cremās quaſi Nazarei capillos deuotionis perfectione conſumat. C

Lib. 2. moral. cap. 30.

o *Benedicat.* IDEM. Notandum quia in hac benedictione nomen domini tertio inducit, vt ſancta trinitas intelligatur, a quo & per quē & in quo omnia bona ſunt petenda & impetrāda, quia ex ipſo & per ipſum & in ipſo ſunt omnia.
p *Et cuſtodiat.* IDEM. benedictionem quam precepiſti, ſua cōſeruet gratia. *Niſi dominus cuſtodierit ciuitatem fruſtra vigilat qui cuſtodit eam.*

g Et

a Oſten

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Tūc radetur Nazaræus ante oſtium tabernaculi. *Quia creſcentia capillorum erat ſignum durationis voti, ſicut dictum eſt.* Creſcente cæſarie, &c. *& ideo voto completo radebatur in ſignum, quod licitum erat ei redire ad communem modum viuendi, ſicut ante votum.*
2 Ante oſtium. *Non ſub diuo, ſed in una exedra atrij.*
3 Tolletque capillos eius, & ponet ſuper ignem, qui eſt ſuppoſitus ſacrificio pacificorum & armum coctum. *Cuius carnes coquebantur in caldaria, & in igne ſuppoſito illi caldariæ ponebantur capilli. Cætera patent vſque ibi.*
4 Et femur. *Hoc erat ſpeciale in ſacrificio Nazaræi, quod femur hoſtiæ pacificæ daretur ſacerdoti. In alijs autem habebat tantum pectuſculum & armum dextrum, ut habetur Exod. 29. & Leuit. 7.*
5 Poſt hæc poteſt bibere Nazaręus vinum. *ideſt redire ad modum viuendi ſicut ante uotum.*
6 Iſta eſt lex Nazaræi, cum. *quæ ſcilicet data eſt.*
7 Exceptis his quę *Quia ſi Nazaręus vellet facere maiora ſacrificia & oblationes, quam ſint illa quæ determinata ſunt in lege iſta. poterat addere ſecundum uoluntatem ſuam & facultatem, ſed de terminatis in lege non poterat defalcare.*
8 Locutuſque eſt dominus. Hic *conſequenter ponitur modus benedictionis, quæ licet fieret ſuper filios Iſrael, ſpecialiter tamen fiebat ſuper Nazaræos, & hæc benedictio ipſius ſacerdotis determinatur cum dicitur.*
9 Sic benedicetis, &c. Et *ponuntur ibi ſex per ordinem, cū dicitur.*
10 Benedicat tibi dominus. *gratiam iuſtificantem conferendo.*
11 Et cuſtodiat te. *a peccati recidiuo, & gratiam datam continuando.*

5 Poſt

✠ 1 Oſten-

MORALITER.

† 1 *Tunc radetur Nazaręus, &c.* quod erat ſignum voti cōpleti, & ſic licitū erat nazaręo redire ad cōem modum viuendi, & ſimiliter ī noua lege implēs uotū ad illud amplius nō teneat.

MORA-

a *Oſtendat.* Oſtenſio vultus Dei propitiatio eſt,& veræ ſalutis oſtenſio. vnde, *Oſtende faciem tuam,& ſalui erimus.*
b *Conuertat, &c.* Conuerſio vultus ſignificat miſericordiam, auerſio iram. vnde: *Reſpice in me & miſerere mei.* Et alibi: *Quare auertis faciem tuam,& obliuiſceris inopiæ noſtræ.* Rogandum eſſe ergo vt cuius auxilium auertimus a nobis peccando, per pietatem ſuam vultum ſuum ſuper nos illuminare dignetur, ut nos ab inimicis eruens, tribuat perpetuam pacē.

a te: † Oſtendat dominus faciem ſuam tibi, & miſereatur tui: 1
b †Conuertat dominus vultum ſuum ad te,& det tibi pacem,† 2
c inuocabuntque nomen meum ſuper filios Iſrael: & ego be- 3
nedicam eis. 4
5

c *Inuocabunt.* IDEM. Sacerdotum eſt nomen domini inuocare: domini autem quod petitur perficere. Nemo ergo ſibi tribuat quod ſola trinitas cui vult præſtat.

✻ PROCOPIVS. Videſne quod nomen domini non os precantis bonas imprecationes confirmat? Quocirca rata etiam erit apud eū q̄ fide cōprehenderit ī precatio ea q̄ a peccatore fuerit enūtiata. Quemadmodū Balaami bene precātis in nomine domini, videlicet imprecatio apud dignos erat efficax. B Trina vero precādi repetitio qua Balaam quoq. vſus fuerat, trinitatem inſinuat. Deo autē iure optimo omne benedictionis meritum acceptum refertur.

D ✻ RVPERTVS. Quæ alia benedictio eſt præter hanc, qua benedicat ſacerdos ille ſanctus filius Iſrael? Benedicat,† inquit, dominus ſubauditur pater, oſtendat & faciem tibi, ſubauditur filius, conuertat vultum ſuum ad te, ſubauditur ſpiritus ſanctus. Quid hoc pulchrius, quid iucundius? Ecce in antiquiſſima lege nouæ gratiæ lucem videmus, nominis ſancti trinitatem quam odit Iudæus, quam' diſſipat Arius, quā confundit Sabellius. Et nota ſingularū enuntiationum pulchritudinē, dominus inquit, ſcilicet pater, benedicat tibi, quod eſt bona dare, cuſtodiat te, quod eſt a malis liberare. Dominus filius oſtendat faciē ſuam tibi, quod eſt bona dare, & miſereatur tui, qđ eſt a malis liberare. Dominus ſpiritus conuertat vultum ſuū ad te, quod eſt bona dare, & det tibi pacem quod eſt a malis liberare. Nā hic eſt geminus diuinę benedictionis fructus, ut bonis repleamur, & malis careamus. Ne quis vero putaret benedictionem eſſe hominis, definiuit quod dixerat, *inuocabunt, &c.*

vſii ſupra. cap. 16.

† Ponétq,

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Oſtendat domi. *intellectū tuum in ſui cognitione illuminando*
2 Et miſe. *pœnam pro peccatis tuis præteritis relaxando.*
3 Conuertat. *ſuas conſolationes tibi immittendo.*
4 Et det tibi, pacem. *cauſas perturbationis auferendo.*
5 Inuocabuntq;. *Per hoc oſtenditur, quod ſacerdotes benedicebant populum miniſterialiter, tantum uerba benedictionis proferendo, ſed Deus benedicebat effectum benedictionis cauſando.*

3 Et

CAP. VII.

a *Factum, &c. Taber.* RABB. Eccleſiam vel perfectos, in quibus aromata virtutum & orationum adolentur, vel humanitatem Chriſti in qua hoſtiam noſtræ redemptionis patri exhibuit. Ipſe enim ſacerdos, Ipſe hoſtia & altare, quia in poteſtate mortem tenens propria voluntate ſuſcepit. Vnde: *Nemo tollit animam meam a me, ſed ego pono eam,& iterum ſumo eam.* Ioan. 10. d

F

C A P. VII.

a ¶ Sanguine ſuo conſummans. b ¶ Chriſtus.
a Factum eſt aūt in die quā compleuit Moſes 1
a Eccleſiam. b ¶ Ad perendam gloriam. ¶ Oleo lętitię.
tabernaculū & erexit illud, vnxitq. & ſan- 2
a ¶ Gratia ſpirituali. b ¶ Electis in diuerſa miniſteria ordinatis.
ctificauit cum omnibus vaſis ſuis altare ſi-

a Prin-

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VII.

1 Factum eſt autem. *Deſcripta ordinatione quantum ad communem populum, hic conſequenter deſcribitur ordinatio pręſidentium. Et deſcribitur primo deuotio principium ſecundo pontificis officium, cap. 8. Primum oſtenditur dupliciter. Primum in oblatione partim combuſta, ſecundum in oblatione ſingulariter facta, ibi:* Igitur obtulerunt.

Circa primum dicitur ſic.

2 Factum eſt, &c. in die qua com. Moy. *Occaſione huius literæ dubium eſt inter doctores de ordine iſtius hiſtorię, patet tamen quod illæ oblationes factæ fuerunt ante numerationes populi ſupra poſitas, licet poſterius ſint deſcriptæ, quia iſtæ oblationes factæ fuerunt in die erectionis tabernaculi, quę facta fuit anno ſecundo egreſſionis de Aegypto, menſe primo, prima die menſis, vt habetur Exodi cap. vlti. Numerationes autem prædictæ factę ſunt eodem anno menſe ſecundo, prima die menſis, ut habetur in principio huius libri. Dicunt igitur aliqui, quod prima die anni ſecundi, in qua erectum eſt tabernaculum, incepit conſecratio altaris & ſacerdotum, & durauit per ſeptem dies. Octaua autem die inceperunt principes offerre, & durauit oblatio duodecim diebus. Sed hoc uidetur contrariari textui, qui dicit, quod in die erectionis tabernaculi obtulerunt, quę quidem erectio iam pręceſſerat ſeptem diebus Ideo alij dicunt quod a die erectionis tabernaculi incepit dicta oblatio, & concurrebant cum conſecratione ſacerdotum ſeptem diebus. Sed tunc occurrit difficultas, quia ſeptem diebus conſecrationis ſacerdotum, ſolus Moſes faciebat ſacerdotale officium, quia ſacerdotes non poterant offerre licite, donec eorum conſecratio eſſet completa. In illis autem ſeptem diebus fiebant plura circa ſacerdotes & ſacrificia pro eis, ut habetur* Exodi xxix. *&* Leuiti. 8. *Similiter in oblatione cuiuslibet principis fiebant plures oblationes & ſacrificabantur animalia* xxi. *ut patet in textu, & non uidetur probabile, quod ſolum* ✻Moſes.

MORALITER.

✻ 1 *Factum eſt autem* Hic agitur de oblatione principū in erectione tabernaculi, quę fuit duplex, una p̄ deportatione tabernaculi & utenſiliū eius, & in hac oblatione duo pricipes ſimul cōbinati obtulerunt vnū plauſtrū, & quilibet vnū bouē. Per duodecim principes figurati fuerūt duodecim apoſtoli, & eorū ſucceſſores, qui ſunt epi, vt dr̄ diſt. 21. In nouo teſtō p̄ combinationem principum gemina charitas, ſ. Dei & proximi figuratur, quæ prę cæteris debet in epis vigere: nā pro ſuo grege tenentur vitā exponere. Io. 10. b. *Bonus paſtor animā ſuā dat pro ouibus ſuis,* qđ eſt actus maximus charitatis. Io. 15. b. *Maiorem hac dilectionē nemo habet quam vt animam ſuā ponat quis pro amicis ſuis.* Et per hanc dilectionem offerunt plauſtrum, i. ſupportationē ſubditorum, quorum ſunt currus, & aurigæ, ſicut dr̄ 4. Reg. 2. b. de Helia: *Pater mi, currus Iſrael et auriga.* Per bouē vero qui eſt aīal aptum ad agriculturam, ſicut dr̄ Prouerb. 14. a. vbi vero plurimę ſunt ſegetes, ibi manifeſta eſt fortitudo bouis, ſignificatur, quod prælati tenentur in agro dominico exerceri, ſcilicet extirpando vitia, & nutriendo virtutes.

Alia vero fuit oblatio principum pro vaſis & hoſtiis in obſequio tabernaculi. Licet aūt ſinguli principes ſingulis dieb. obtulerint per ordinem, vt hr̄ in textu, tn̄ vniformis fuit omniū oblatio. Quantum aūt ad vaſa, quilibet obtulit acetabulum vnum, quod eſt inſtrm̄ ad probandum arida ſi eſſent pro oblationib. apta. ſ. ſimilam, thus, &c. Et phialam vnam, ſ. ad probādum liquida, vt vinum & oleum. Per hoc aūt ſignificatur, q̄ prælati debent opera ſua vitæ actiuæ, quæ ſignificantur per arida, & vitæ contemplatiuę, quæ ſignantur per liquida, diligenter examinari, ne ſit ibi commiſtio appetitus laudis humanæ, vel aliquid aliud p̄r quod inepta reddantur in conſpectu Dei, & mortariolum ad terendū ſpecies ex quib. fiebant thymiamata & vnguenta, per quod ſignificatur q̄ in prælatis eccleſię debent motus carnales conteri exēplo B. Pauli dic. 1. Cor. 9. d: *Caſtigo corpus meum, & in ſeruitutē redigo, ne forte cum alijs prædicauerim ipſe reprobus efficiar.* Quantum aūt ad ſacrificia quilibet princeps obtulit hoſtiam pro peccato, & hoſtiam pacificā pro gratiarum actione, & holocauſtū incenſum ſuper altare: per quæ ſignificatur quod prælati quantumcunque ſancti, debent ſe peccatores reputare, & pro beneficijs a Deo ſibi collatis gratias agere, & zelo fidei præ cæteris feruere. E

a *Princip's Iſrael & cep.&c.* RABBAN. Patriarchæ, prophetæ
A &apoſtoli,qui doctrina,exẽplo,& bene operãdo, Deo grata munera obtulerũt,& ad cõſtructionẽ Eccleſię quicqd boni potuerunt læto aĩo contulerunt. Poſſunt etiam tropologice principes dici,qui apoſtolica doctrina inſtructi,tã corporis ſẽſibus quam animi affectibus recte principantur. Quorũ dona
Mat.18.c. Deo gratiſſima, quia vnanimiter prolata. vnde, *Si conſenſerint duo ex vobis ſuper terram de omni re quãcunque petierĩt,fiet illis a patre meo.*

✻ PROCOPIVS. Vt comperimus quãta ſit apud Deũ oblatorũ ratio, eorũ exacta fit deſcriptio, & offerent um cenſus habetur,argumento videlicet,
B ꝙ munera illa maieſtatem nobis concilient,noſtriq; memoriam aliquam conſeruent. Proinde ſignificatur, quod Deo noſtras animas conſecrare conuenit.

b *Sex plauſtra.* RAB. Plauſtra quæ filii Iſrael Leuitis ad ſubuectionẽ tabernaculi obtulerũt,temporalia ſolatia ſignificãt,q̃ deuoti populi prędicatoribus cõpenſant,ut ſine cura & impedimẽto diuino uacent obſequio.
1.Cor.9.b. Vt & qui euangelium annuntiãt,de euãgelio uiuant. *Si enim ſeminant ſpiritualia,non eſt magnum ſi metunt temporalia.*

Plauſtra,recte fide & miſericordiæ affectu ornata, ut Deo ſint accepta,duodecĩ ſunt boues.Qui eñ in obſequio ſanctorũ laborãt ſub iugo apoſtolicæ doctrinę omnia honeſte & ordinatos faciunt. Vel boues doctores accipim' q in agro dñi digne operantur. De quib. dicitur:
Deut.25.a 1 Tim.5.c *Non alligabis bouis triturantis.* Qui enim apoſtolicam normam viuendo & prędicando cõſeruant,duplici honore honorandi ſunt.

Duodenarius num. c *Vnum bouem,&c,* IDEM. Quia vnitas fidej & ſimplicitas intentionis cũ pio labore in doctorib. maxime placet.Neq; ſilẽdũ ꝙ duodenarius vnumquẽq; hominẽ & tẽporis plenitudinem,& ſitũ orbis uidetur cõplecti.Homo enim trib.in anima & quatuor in corpore qualitatib.cõſiſtit. Si aũt tria per qua-
C tuor,uel ecõuerſo multiplices,duodenari' exibit. Mũdus quoque duodecim vẽtis terminatur.Et annus duodecim mẽſib. & dies duodecim horis. Ex his omnib.colligimus, omnẽ hominẽ in omni loco,& in omni tempore ad tabernaculũ Dei cum debito obſequio properare debere.

D d *Duo plauſtra:* ✻ PROCOP. Leuitarũ prȩſtãtiſſimi Caathitę, ſup humeris nõ plauſtris ſicut Merarirę & Gerſonitę ſulcra portãt. Quo n. quicq̃ Deo propius eſt,excellentius eſt eoq; extrinſec' excellit,pximi aũt Deo sũt,qui a uaſis ſacris exiſtũt.

¶ Altaris. a ¶ Perfectis prædicatoribus miniſtrant.
a mulier & omnia vaſa eius: obtuleruntque principes Iſrael & 1
a ¶ Diuerſorum ordinum vel Eccleſiarum.
capita familiarum quę erãt per ſingulas trib. prefecti eorum
a ¶ Tabulis cooperta, vt intus recipiant onera vel pannis ſtrata, vt dignius ſuſcipiant tabernaculi armamenta.
b qui numerati fuerãt, munera corã dño: Sex plauſtra tecta cũ
a ¶ Quia vnum officium charitatis eſt acceptum tam animo quam corpore miniſtratum. Hilarem enim datorem diligit Deus.2.Cor.9.b.
c duodecim bob'. Vnum plauſtrũ obtulere duo duces, & vnũ
bouem ſinguli: obtuleruntque ea in conſpectu tabernaculi. 2
Ait autem dñs ad Moyſen: Suſcipe ab eis vt ſeruiant in mini 3
ſterio tabernaculi, & trades ea Leuitis iuxta ordinẽ miniſterii 4
ſui. Itaq; cũ ſuſcepiſſet Moyſes plauſtra & boues, tradidit ea
d Leuitis. Duo plauſtra & quatuor boues dedit filiis Gerſon,
iuxta id qđ habebãt neceſſariũ, quatuor alia plauſtra & octo 5
boues dedit filiis Merari ſecundũ † officia & cultũ ſuum, ſub
e manu Ithamar filii Aarõ ſacerdotis: Filiis aũt Caath nõ dedit
plauſtra & boues, q̃a in ſanctuario ſeruiũt, & onera propriis 6
¶ Conſecrationem Eccleſiæ.
f portãt humeris. Igitur obtulerũt duces in dedicationẽ altaris 7
g die qua vnctum eſt, oblationẽ ſuam ante altare. Dixitq. dñs 8
h ad Moyſen. Singuli duces per ſingulos dies offerãt † munera 9

e *Filijs aũt Ca.* RAB. Superius ſcriptum eſt quod filii Caath portare humeris propriis debent tabernaculũ fœderis, ſanctum ſanctorũ, arcã, altare, mẽſam, candelabrum, & omnia uaſa eorũ palliis inuoluta. Gerſonitarũ vero officia eſſe, portare cortinas tabernaculi, & tectũ, & operimẽtum aliud, & ſuper omnia velamẽ hyacinthinum, tentoriũ quoque ꝙ pendet in introitu tabernaculi, cortinas atrii, & omnia quæ pertinent ad altare æneũ, funiculos, & uaſa miniſterii. Meraritarũ quoq; portare tabulas tabernaculi, uectes eius, columnas, & uaſa eorũ Colũnas quoq; atrii per circumitũ cum baſibus, paxillis & funibus ſuis. Nota ergo ꝙ q̃ ſãcta sũt nõ imponũtur portãda mutis animalib. ſed rationabilib. Quę vero duriora ſunt & grauiora, mutis animalib. imponũtur, & ſed in ipſis eſt differẽtia. Qui. n. duriora & grauiora obſeruãt miniſteria, plura habẽt animalia. Quatuor eñ plauſtra dant filiis Merari, filiis uero Gerſon, q filiis Caath proximi sũt, duo ſufficiũt. Vñ oſtẽditur qđ operib. duriorib. & gloſſiorib. plures uelut animalia inſeruiunt. Ad ea vero q̃ a rationalib. procurantur, pauci de minus eruditis accedunt. Myſtice uero & ſecreta ſolis ſacerdotibus patent, nullus animalis accedit, nec ipſi qui habere aliquid exercitii & eruditionis videntur.

f *Obtulerunt duces in dedicationem altaris die qua.* Vnuſquiſque pro poſſe ſuo fidem, doctrinam, & operationem bonam ad profectum & honorem Eccleſię debet offerre.

g *Vnctum eſt, oblationem ſuam ante altare.* tempore incarnationis, quando poſt reſurrectionem & aſcenſionem ſuſceperũt diſcipuli ſpiritusſancti effuſionem.

h *Duces per ſingulos dies offerant munera.* prædicatores recti itineris duces, qui licet eandem fidei doctrinam, & boni operis eadem exempla offerant, pro diuerſitate tamen loci & temporis oblationes diſtribuunt.

a Ace-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *Moſes poſſet tot agere una die, maxime cõtinuando ſeptem diebus. Ideo dicit Rab.Salom. quod duplex fuit erectio tabernaculi. Vna quotidiana, qua erigebatur mane & deponebatur veſpere, alia ſtabilis, quæ permanebat vſque ad motionem caſtrorum. Dicit ergo quod prima erectio facta fuit ſeptem diebus vltimis anni primi egreſſionis de Aegypto, & in illis facta fuit conſecratio ſacerdotum & altaris, in quib. ſolus Moſes fecit ſacerdotale officium. Octauo autem die quæ fuit prima dies anni ſecundi, facta eſt prima erectio ſtabilis ipſius tabernaculi, & extunc continuata, & illa die ſacerdotes ceperunt miniſtrare, & officium ſuum exercere ſimul cum Moſe, & eadem die incepit oblatio principum, & ſic eadem dies fuit dies erectionis tabernaculi, loquendo de erectione ſtabili, & conſecrationis ſacerdotum quantum ad perfectionem eius, quia tunc & non ante potuerunt miniſtrare, & oblationis principum quantum ad eius inchoationem, quia non poterat fieri vna die illa oblatio, quæ fiebat ſucceſſiue duodecim diebus, qua compleuit Moſes tabernaculum. Licet enim Beſeleel & alij artifices compleuerint opus exequendo, Moſes tamen eos docebat & dirigebat ad faciendum opus ſecundum exemplar quod in monte viderat, & ideo ei attribuitur completio tabernaculi, ſicut architecto.*

1 Obtuleruntque princeps Iſrael & capita familiarum, &c. *in oblatione ad opus tabernaculi fuerunt ultimi, ut habetur Exodi 35. & ideo in dedicatione altaris tabernaculi feſtinauerunt & fuerunt primi.*

2 Obtuleruntque ea. *id eſt, plauſtra.*

3 In conſpectu tabernaculi. *Moſes enim noluit recipere, donec ſuper hoc ſciret voluntatem domini. Ideo ſubditur.*

4 Ait autem dominus ad Moyſen, ſuſcipe ab eis ut ſeruiant. *Et tunc ſuſcepit, & Leuitis diſtribuit.*

5 Iuxta id quod habebant neceſſarium quatuor, &c. *Gerſonitę enim portabant mollia, vt dictum eſt ſupra 4. capi. & ideo eis ſufficiebant duo plauſtra. Meraritę autem portabant dura, quæ erant magis põderoſa, ideo data ſunt eis quatuor plauſtra. Caathitis autem non dedit plauſtra, cuius ratio redditur, cum dicitur.*

6 Quia in ſanctuario ſeruiunt, & onera propriis portant hume. *Et ideo portabant ea quæ erant intra tabernaculum, quæ erant ſanctiora in humeris ſuis.*

7 Igitur obtulerunt duces. *Hic conſequenter deſcribitur oblatio principum ſingulariter & ſucceſſiue facta, cum dicitur:* Obtulerunt duces. *Sequitur,*

8 Ante altare. *Volebant enim ſimul offerre quæ ſequuntur, ſed Moſes noluit donec ſuper hoc ſciret voluntatem domini, ideo ſubditur.*

9 Dixitque dominus ad Moyſen, Singuli, &c. *Voluit enim dominus, quod offerrent, non ſecundum ordinem natiuitatis duodecim capitum tribuum Iſrael, ſed ſecundum ordinem vexillorum, et motionis caſtrorum, qui ſupra poſitus eſt 2. capitu. ideo ſubditur.*

2 Obtule

✻ 1 Pri-

in dedicationē altaris. Primo die obtulit oblationem ſuam, 1
Naaſon filius Aminadab de tribu Iuda, fueruntque in ea † a-
a: Vas vbi acetum ponitur
a cetabulum argenteum pondo centum triginta ſiclorū: Phia- 2
b la argentea habens ſeptuaginta ſiclos iuxta pondus ſanctua- 3
rii, vtrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium: +
c mortariolum ex decem ſiclis aureis plenum incenſo, † bouē 4
d de armento, & arietē, & agnū anniculū in holocauſtū, hircū- 5
e que pro peccato: & in ſacrificio pacificorum boues duos, arie- 6
tes quinq;, hircos quinq;, agnos anniculos quinq. Hæc eſt o- 7
blatio Naaſon filii Aminadab. Scdo die obtulit Nathanael fi- 8
lius Suar dux de tribu Iſſachar, acetabulū argenteū appendēs 9
centū triginta ſiclos, phialā argenteam habentē ſeptuaginta 10
ſiclos, iuxta pondus ſanctuarii, vtrumque plenū ſimila con- 11
ſperſa oleo in ſacrificium, mortariolum aureum habens de- 12
cem ſiclos plenum incenſo, bouem de armento, & arietē, &
agnum anniculum in holocauſtum, hircumque pro pecca-
to, & in ſacrificio pacificorum boues duos, arietes quinq;, hir
cos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc fuit oblatio Na
thanael filii Suar. Tertio die princeps filiorum Zabulon E-
liab filius Helon obtulit acetabulum argenteum appendens
centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptua
ginta ſiclos ad pondus ſanctuarii, vtrumque plenum ſimila
conſperſa oleo in ſacrificium, mortariolum aureum appen-
dens decem ſiclos plenum incenſo, bouem de armento, & a-
rietem, & agnum anniculum in holocauſtum, hircumque
pro peccato & in ſacrificio pacificorum boues duos, arietes
quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc eſt
oblatio Eliab filii Helon. Die quarto princeps filiorū Ruben
Eliſur filius Sedeur, obtulit acetabulum argenteum appen-
dens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem
ſeptuaginta ſiclos ad pondus ſanctuarii, vtrumque plenū ſi-
mila conſperſa oleo in ſacrificiū, mortariolū aureū appendēs
decem ſiclos plenū incenſo, bouē de armento, & arietē, & a-
gnum anniculū, hircumq. pro peccato, & in hoſtias pacifico
rū boues duos, arietes quinq., hircos quinq., agnos anniculos
quinq. Hęc fuit oblatio Eliſur filii Sedeur. Die quinto prin-
ceps filiorum Simeon Salamiel filius Suriſaddai, obtulit ace-
tabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phia
lam argenteā habētem ſeptuaginta ſiclos ad pondus ſanctua
rii vtrumq. plenum ſimilā conſperſa oleo in ſacrificium, mor-
tariolum, aureum appendens decem ſiclos plenum incenſo, bouem de armento,
& arietem, & agnum anniculum in holocauſtum, hircumque pro peccato, &
in hoſtias pacificorum boues duos, arietes quinque, hircos quinque, a-
gnos anniculos quinque. Hæc fuit oblatio Salamiel, filii Suriſaddai. Die
ſexto princeps filiorum Gad Eliaſaph filius Duel, obtulit acetabulum ar-
genteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſe- F

A a *Acetabulum argente.* Hæc habent os angustum, & anguſtiam literæ legis, & obſcuritatē prophetarum ſignificant.

Varia vaſa ad offerenda ſiba nina facta, variæ ſunt diſtinctiones verbi ꝑ variā capacitate auditorū. Aliter enim ſapiētes, aliter inſipiētes, aliter diuites, aliter pauperes, aliter ſani; aliter infirmi docēdi ſunt, aliter rudis popul⁹ Iudæorū ſub vmbra legis, aliter Chriſtianus in veritate euāgelii legis myſteria explanata cōſpiciēs in virum ꝑfectū nutriēdus eſt.

b *Phiala argentea habens ſeptuaginta ſiclos, &c.* Spiritualis ſcientia in lege & in euangelio eſt, quæ ſpirituali gratia miniſtrante ad ſalutem hominum ſcripta & prolata eſt; hinc rite ſacri-
B ficium fit, quia nihil tam acceptum Deo, quam meditatio legis cū executione operis.

RABBANVS. Phiala prius de vitro facta: ὕαλος hyalos enim Grecè, eſt uitrum Latinè, & in ſummo lata lucem euangelii ſignificat, qua omnia legis & prophetarum ſunt explanata myſteria. Apoſtolicam quoque doctrinam, qua omnia legis enigmata claruerunt. Benè autē acetabula ſunt centū triginta ſiclorum argenti, propter decalogū legis, & ętatem legiſlatoris, quę centum uiginti annorum fuit. Phialæ quoque ſeptuaginta ſiclorum vbi denarius numerus ſepties multiplicatus oſtendit mandata ſpiritus ſancti gratia eſſe complenda, quæ in nouo teſtamento manifeſtius datur eſt.

c *Mortariol.* IDEM. Cor electorū diuina ſapientia plenū, continent aromata virtutū, vnde dicitur, *quia multitudinis credentium erat cor unum & anima una.*

D

d *Ex decem ſiclis, &c.* IDEM. Quia cum impletione decem mādatorū odorum doctrinæ & orationis emittunt, vt denariū ęternę uitę accipere mereantur.

e *Bouem de armento, &c.* IDEM. Hęc diuerſas perſonas pręcedentium patrum ſignificant; qui nobis in exemplū ſunt. Alij enim doctoris officiis functi, alii in ducatū & regimen ſubditorū prelati, alij ſimplicitate & māſuetudine conuerſationis gratiſſimi, alii pœnitentia & fortiter & condignè acta acceptiſſimi. Horum n. omniū ad inſtructionem noſtram, plura exempla diuina prouidentia ꝓpoſuit, quatenus noſtram uitā ſemper in meliora reformare certaremus. Bouem offert, qui utilē in eccleſia Dei proximis laborem impendit. Arietē qui ſe & alios in via iuſtitiæ dirigit. Agnum anniculumq ſimplex eſt & innocēns. Hęc omnia in holocauſtū ꝓ ſolius Dei amore & deſiderio ęternę uitę. Hircum pro peccato offert, qui pro peccatis ſuis pœnitere & orare non deſiſtit. In ſacrificium pacificorū offert duos boues; q cum bonis operibus & implet

E

Tropolo.

chlea- enum ſis.

† ſcutella vna. Act.4.f.

† vitulum. vnum de bobus.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Primo die obt. &c. *Iſtam autē primitatē in vexillis, & motio ni caſtrorū, ac etiā dignitatē regā meruit trib. Iuda, quia primo ſecuta eſt Moyſen per mare rubrum, ut dictum fuit. Exod. decimoquarto.*
2 Acetabulum argen. *In Hebræo habet.* Scutella argentea. *Erat enim inſtrumentum ubi probabatur incenſum & ſimila, utrum eſſent accepta & apta ad offerendū.* 3 Phiala argentea; &c. *In Hebræo habetur* מזרק mizrach. *Bacinus argēteus, in quo probabantur liquida.*
4 Mortariolum ex decem, &c. *Dicunt aliqui quod ibi terebatur incenſum. Sed hoc non uidetur probabiliter dictum, tum quia de tam parua quantitate auri non poſſet tale inſtrumentum fieri, tum quia nō eſt veriſimile, quod inſtrumentum vbi terebatur incēſum, eſſet pretioſioris materiæ quā illa vaſa in quibus probabantur offerenda. vnde & in Hebræo habetur* כף Caph. Cochlear ex decē ſiclis aureis: &c. *cum quo ponebatur incenſum vel thymiama in thuribulo ad concremandum coram Deo in altari incēſi.* 5 Bouē de ar. *in memoriam ipſius Ioſeph qui vocabatur primogenitus taurus, Deutero. 33.*
5 Et arietē. *in memoriā Iſaac, pro quo fuit aries immolatus. Ge. 22.*
7 Et agnum anniculum. *in memoriam agni paſchalis.*
9 Hircumque pro peccato. *ad expiandum peccatum uenditionis Ioſeph in qua fuit hœdus occiſus, Ge. 37. Vel quia eſt animal fœtidum, ideo offerebatur pro peccato, quod fœtet corām domino.*
Boues duos. *ad deſignandum duas tabulas teſtimonij.*
10 Arietes quinque. *ad deſignandum quinque præcepta in vna tabula ſcripta.* 11 Hircos quinq. *ad deſignandum alia quinq. præcepta ſcripta in alia tabula, & hoc ſecundū opinionē Hebræorū, qui dicunt ꝓcepta quinque ſcripta fuiſſe in qualibet tabula, ut dictū fuit Exo. 32.*
11 Agnos anniculos quinque. *ad denotandum quinque libros legis. Eodem modo exponendæ ſunt oblationes vndecim principum ſequentium. Et ſic patet litera uſque verſus finem capituli, ubi dicitur.*

ib. iuc are pr 1 r.

1. ✠ 1 In

implet duo præcepta
A charitatis, Dei ſcilicet dilectionē, cuſtodiendo mandata eius, & proximi conſulendo neceſſitatibus, in quibus tota lex pendet & prophetæ. Offert autem arietes quinq., hircos quinque, agnos anniculos quinq. q quinq; ſenſus corporis in via veritatis fortiter ducit, & a peccatis compeſcit, & ſimplicitatis exemplar proponit.

a *Duo millia, &c.* RABANVS. In vaſis argenteis, quæ omnia duo millia & quadringentos ſiclos pondere ſanctuarii habent, perfectam doctrinam verbi Dei, quæ in duobus teſtamentis conſiſtit, accipimus, cui ſi recte obedierimus, quadriga virtutum, i. prudentia, iuſtitia, fortitudine & temperantia ad æternam beatitudinē nos perducit. Millenarius enim duplicatus oſtendit, quia duo teſtamenta nobis ad beatitudinem viā demonſtrant. Quadringenta vero quod cum
B perfectione bonorum operum in quadriga virtutum illuc perueniamus nisi enim bonis actibus curratur, illuc non peruenitur.

b *Mortariola.* IDEM. Mortariola aurea duodecim, quorum ſingula denos ſiclos habēt, & ſimul omnia auri centum viginti ſiclos, corda electorū ſignificant ſcientiam legis in omnibus ſeruare ſecundum apoſtolicam doctrinam. Duodecies enim deni centū viginti faciūt, quo numero primitiua eccleſia in Ieruſalem ſpiritum paracletum accipit. vnde ſubditur.
Act. 2. a.

a *Pon-*

ptuaginta ſiclos ad pondus ſanctuarii, vtrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrifitium, mortariolum aureum appendens decem ſiclos plenū incenſo: bouem de armēto & arietem & agnū anniculum in holocauſtū, hircumq; pro peccato, & in hoſtias pacificorū pones boues duos, arietes quinque, hircos quinq;, agnos anniculos quinq;. Hęc fuit oblatio Eliaſaph filii Duel. Die ſeptimo princeps filiorū Ephraim Eliſama filius Ammiud, obtulit acetabulum argēteum appendens centum triginta ſiclos, phialā argenteam habentē ſeptuagintā ſiclos ad pōdus ſanctuarii, vtrumque plenū ſimila cōſperſa oleo in ſacrificium, mortariolum aureum appendens decē ſiclos plenum incēſo, bouem de armento, & arietem, & agnum anniculū in holocauſtum, hircumque pro peccato, & in hoſtias pacificorum boues duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hęc fuit oblatio Eliſama filii Ammiud. Die octauo princeps filiorū Manaſſe, Gamaliel fili' Phadaſſur obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos: phialā argenteam habentē ſeptuaginta ſiclos ad pondus ſanctuarii, vtrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium, mortariolum aureum appendēs decem ſiclos plenum incenſo, bouem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtū, hircumque pro peccato: & in hoſtias pacificorū boues duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinq;. Hæc fuit oblatio Gamaliel filii Phadaſſur. Die nono princeps filio-
C rum Beniamin, Abidan filius Gedeonis obtulit acetabulum argenteum appendēs centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem
D ſeptuaginta ſiclos, ad pondus ſanctuarii, vtrūque plenum ſimila cōſperſa oleo in ſacrificiū, mortariolum aureum appendēs decem ſiclos plenum incenſo, bouem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtū, hircumque pro peccato, & in hoſtias pacificorū boues duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc ſunt oblatio Abidan filii Gedeonis. Die decimo princeps filiorum Dan Abiezer filius Ammiſaddai, obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos ad pondus ſanctuarii, vtrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium, mortariolum aureum appendēs decem ſiclos plenum incenſo, bouem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum, hircumq; pro peccato, & in hoſtias pacificorum boues duos, arietes quinque, hircos quinq;, agnos anniculos quinque. Hæc fuit oblatio Abiezer filii Ammiſaddai. Die vndecimo princeps filiorum Aſer Phegiel filius Ochran obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos ad pondus ſanctuarii, vtrumque plenum ſimila conſperſa oleo in ſacrificium, mortariolum aureum appendens decem ſiclos ple- E
num incenſo, bouem de armento, & arietem magnum anniculum in holocauſtum, hircumque pro peccato, & in hoſtiam pacificorum boues duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque. Hæc fuit oblatio Phegiel filii Ochran. Die duodecimo princeps filiorum Nepthali Ahira filius Enan, obtulit acetabulum argenteum appendens centum triginta ſiclos, phialam argenteam habentem ſeptuaginta ſiclos ad pondus ſanctuarii, vtrumque plenum ſimila oleo conſperſa in ſacrificium, mortariolum aureum appendens decem ſiclos plenum incēſo, bouem de armento, & arietem, & agnum anniculum in holocauſtum, hircumq. pro peccato, & in hoſtias pacificorū boues duos, arietes quinq. hircos quinq;, agnos anniculos quinque. Hæc fuit oblatio Ahira filii Enan. Hæc in dedicatione altaris oblata ſunt a principibus Iſrael, in die qua cōſecratum eſt, acetabula argentea duodecim, phialę argenteæ duodecim, mortariola aurea duodecim, ita vt centum triginta argenti ſiclos haberet vnum acetabulum, & ſeptuaginta ſiclos vna phiala, id eſt in cōmune
a vaſorum oīum ex argenti ſicli duo millia qua
b dringenti pondere ſanctuarii: mortariola au-

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 In die, &c. *Non quod illæ oblationes omnes factæ ſint illa die, ſed quia tunc inceperant fieri.*

a *Pondere,&c.* IDEM. Sanctuarium.n.eccleſia eſt,cuius regulã fidei & intelligentię ſequẽtes,omnia quę in lege & prophetis ſcripta ſunt nobis ſalubria eſſe credimus. Quicquid autẽ extra eccleſię vnitatẽ ſentitur & intelligitur aut ſeruatur,animę damnationem parit.

b *Boues,&c.* IDEM. Boues arietes & agni duodenario numero cõprehẽſi, illos ſignificãt,q vel in officio doctoris vel in principatu alicuius honoris vel ſimpliciter viuẽtes omnia ſecundum doctrinam Apoſtolicã & propheticã agere ſtudent.

c *Hirci,&c.* IDEM. Hi ſunt qui pœnitentiã ſtudent ſecundũ regulam Apoſtolicæ fidei perficere.

d *Boues,&c.* IDEM. In his ſpiritualis ſciẽtia cum bonorum operum pfectione ſignificat,q viginti quatuor horis curſus diei peragit, lumen ſcientię & fidei omni Chriſtiano neceſſarium eſſe ſignificat.

e *Sexaginta.* Sexagenarius i.ſexies denarius perfectionẽ mandatorum monſtrat. Neceſſe eſt.n.vt prælati ſubditi & pœnitẽtes omnia ſecundum eccleſiæ doctrinã faciant,quatenus oblatio eorum ritum & ordinem teneat pacificorum, vt Dei gratiam mereantur,non offenſam.

f *Cũq;.&c.* GRE. Quid eſt quod Moyſes crebro intrat & exit niſi quod is qui intus in contemplationem rapitur,foris infirmantium

a rea duodecim plena incenſo, denos ſiclos appendentia pon-
b dere ſanctuarii,id eſt ſimul auri ſicli centum uiginti, boues de armento in holocauſtum duodecim, arietes duodecim, agni
c anniculi duodecim, & libamenta eorum, hirci duodecim pro
d peccato, hoſtiæ pacificorum, boues viginti quatuor, arietes ſe-
e xaginta, hirci ſexaginta, agni anniculi ſexaginta. Hæc oblata
f ſunt in dedicatione altaris quando vnctum eſt. Cumque in- 1
grederetur Moyſes tabernaculum fœderis, vt† conſuleret ora-
g culum, audiebat vocem loquentis ad ſe de propitiatorio, quod
h erat ſuper arcam teſtimonii inter duos cherubin, vnde & loquebatur ei.

a ¶ Prędicatores,populi doctores. b ¶ Scripturam ſanctam, ſ.meditando: vnde loquitur Deus.

mãtium negotiis vrget. Intus arcana Dei pſiderat, foris onera carnalium portat. Qui de reb. dubiis ſp ad tabernaculum recurrit,corã teſtimonii arca dñm cõſulit,exẽplum pbens doctorib. vt cum foris ambigunt quid diſponãt,ad mentem qua ſi ad tabernaculum ſemp redeant,& velut corã arca teſtimonii Deum conſulant. Sed de his in quibus dubitant apud ſe, intus ſacri eloquii paginas requirant. vnde: Chriſtus in mõte orationi inhæret, miracula in vrbibus exercet, imitationis viam bonis rectoribus ſternens, vt ſi iã ſumma cõtemplando appetunt, neceſſitatib. tamen infirmãtium cõpatiendo miſceãtur. Quia tunc ad alta charitatis mirabiliter ſurgit, cum ad ima pximorum miſericorditer ſe attrahit. Et quomodo benigne deſcendit ad infima, valenter recurrit ad ſumma.

D

Matt.14.b.

†loquere-tur ſecum ſub.Deus.

E

g *De propitiatorio.* Quia p gratiã diuinæ propitiationis poſt culpam præuaricationis aperuit nobis Deus viam veritatis.

h *Inter duos cherubin.* Quia per angelicã viſionẽ, non in ſua ſubſtantia apparuit Deus Moſi. vnde: *Lex ordinata per angelos in manu mediatoris.* Vel quia per vtrumq; teſtamentum conſona voce ad fidem veritatis nos erudit. Vel quia per filium qui in medio duorum teſtamentorum in carne apparuit locutus eſt pater humano generi.

Gal.3.c.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Cumque,&c. *Dicit Ra.Sal. quod ſtatim in ingreſſu tabernaculi audiebat vocem domini,quaſi egredientem de propitiatorio, quod erat intra ſanctum ſanctorum in poſteriori parte tabernaculi, & licet vox illa eſſet fortis & magna, ſecundum quod dicitur Pſalm.xxviij.b.* Vox domini in uirtute, vox domini in magnificentia, *tamen non audiebatur extra tabernaculum.*

ADDITIO I.

In cap.vij.vbi dicitur in poſtilla: Primo die obtulit. *Quod autem tribus Iuda primo ſecuta eſt Moſen per mare rubrum eſt incertum,cum non habeat fundamentum in litera, & ideo non eſt attribuenda ipſius primitas huic rationi, ſed videtur ſufficere ad hoc prophetia Iacob, qui ſupra Gen.xlix.prænoſticans facta filiorum,de Iuda expreſſe dixit:* Te laudabunt fratres tui, manus tuæ in ceruicibus inimicorum tuorum, adorabunt te filii patris tui,&c. *Et ibidem.*]. Non aufe retur ſceptrum in Iuda,&c. *Ex quibus verbis ſatis patet quod præeminentia regalis ac præſidentia pertinebat ad Iudam inter alios fratres ex præordinatione diuina,&c.*

ADDITIO II.

In eod.cap.vij.vbi dicitur in poſtilla: Eodem modo *exponendæ ſunt aliæ oblationes, Quidam Hebræorum dicunt quod licet iſti principes duodecim, fuerunt conformes in rebus oblatis, non tamen rationibus oblatorum, quia quilibet princeps eorum intendit alias rationes a rationibus intentis per alios principes, vnde ex hoc dicunt, quod repetuntur in litera oblationes cuiuslibet eorum per ſe, licet ſuffeciſſet poſt oblationes primi principis dicere, quod quilibet aliorũ ſimilia obtulit in die ſuo, quod diceretur breuius. ſed ideo repetuntur per ſingulos principes, & per ſingulas oblationes ad denotandum quod dictum eſt. Rationes autem quas aſſignant cuilibet principi enarrare eſſet magis tædioſum quam utile, ideo prætermitto. Poteſt autem ratio huiuſmodi repetitionis, aſſumi ex paritate tribuum, quæ omnes erant quodammodo æquales in hoc quod erant principalia membra populi Dei, & ideo de cuiuſlibet illarum tribuum oblatione mentio fiebat ſingularis.*

F

CAP. VIII.

a *Septem lucernas.* Septẽ dona ſpiritus ſancti, q in Chriſto ſemp manſerunt & in mẽbris pro uoluntate eius diſtributa ſunt.

b *Ad menſam.* ✱ PROCOPIVS. E regione candelabri de ſeptem lucernas lucere iubet. Diuinum enim lumẽ nõ immittit radios ſuos iis qui tergum obuertũt longiuſque ab eo recedunt. Verum illis qui per libertatem fidei uitæque ſanctitatem oſtentant faciem.

BEDA. Menſa & candelabrum tempora lia Dei beneficia, quibus reficimur & illuminamur, ut his confortari creſcente gratia meritorum, ad panẽ angelorum in cælis manducandum, & videndã uerã Dei lucem perueniamus. Hęc ſunt extra uelũ, ga in hac tantum

CAP. VIII.

LOCVTVSQVE eſt dominus ad 1
Moyſen, dicens: Loquere Aaron, & 2
dices ad eum: Cum poſueris ſeptem
a lucernas, candelabrum in auſtrali par- 3
te erigatur. Hoc igitur præcipe vt lucer- 4
næ contra Boream e regione reſpiciant
b ad menſam panum propoſitionis, contra eam par- 5
tem, quam candelabrum reſpicit, lucere debebunt. Fecitq;

¶ Scripturam ſacram Euangelij.

Ioan.16.f.

candelabrũ in auſtrali parte erigatur. Hoc igitur præcipe vt lucernæ contra Boreã e regione reſpiciant ad menſã panũ propoſitionis

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. VIII.

1 LOcutuſq; eſt dominus ad. *Hic conſequẽter agitur de pontificis officio, & primo quãtum ad lucernarum cõpoſitionẽ, ſecundo quo ad Leuitarum ordinationem, ibi.* Locutuſq; eſt dñs. *Tertio quo ad phaſe celebrationẽ, c.9. Circa primum dicitur,* 2 Loquere ad Aaron, & dices ad eũ,&c. *Licet hic ſolus Aaron exprimatur, tamen officium compoſitionis lucernarum poterat facere non ſolum per ſe, ſed etiam per filios ſuos, qui erãt minores ſacerdotes, vt habetur* Exod.xxviij. 3 In auſtrali parte. *ſ. tabernaculi.* 4 Vt lucernæ contra,&c. *Sicut ponuntur lumina ria coram menſis principum.* 5 Contra eam partem,&c. *Quia ſic* ✱ *erant*

MORALITER.

✱ 1 *Locutuſq; eſt dominus ad Moyſen, &c.* Hic agitur de mẽſa ppoſitionis & cãdelabri ſituatione: Exod.xxv.dictũ fuit, q per menſam ſignificatur eccleſia, per candelabrũ vero Chriſtus,

A tantū vita ſcripturis & doctoribus,& cęteris ſacramentis indi
gemus. In futuro autē dominus palā de patre nobis annuntia
bit,i.palā patrē oſtēdet nobis. Latus tabernaculi meridianū an
tiquā Dei plebē ſignificat,q̄ prior lucē diuinæ cognitionis, &
feruorē dilectionis accepit. Septētrionale vero cōgregatā de
gētibus eccleſiā, quæ
diu in tenebris manſit. Recte ergo candelabrū quod eſt in parte auſtrali, gratiā priori populo datā ſignificat. Mēſa vero in parte Aquilonis data nobis beneficia Dei. Bene ergo cādelabrum contra menſam poſitum eſt, quia ſcriptura legis & prophetarum ad gratiā Euangelii reſpicit phibens
B ei teſtimonium.

† contra faciem cādelabri.

† vſque ad pedes eius & flores ſiue lilia ci' ductilecrit

† purificationis.

a Aaron, & impoſuit lucerna † ſuper candelabrum, vt præcepe-
b rat dominus Moyſi. Hæc autē erat factura candelabri, ex au-
c ro ductili, † tam medius ſtipes, quam cuncta quæ ex vtroque
d calamorū latere naſcebantur. Iuxta exemplum quod oſtendit
dominus Moyſi, ita operatus eſt candelabrum. Et locutus eſt 1
e dominus ad Moyſens: dicens: Tolle Leuitas de medio filio- 2
rum Iſrael, & purificabis eos iuxta hunc ritum: Aſpergantur 3

a ¶ Baptiſmi, ſ. vel lachrymarum quibus abluuntur peccatorum maculæ. b ¶ Non euellant, quia remanent radices vnde iterum creſcant. c ¶ Cogitationes veteris vitæ. 4

f aquā † luſtrationis, & radant omnes pilos carnis ſuæ. Cumque 5

a ¶ Dominicum corpus.

g lauerint veſtimenta ſua, & mundati fuerint, tollant † bouem †
h

a ¶ Patriarcharum & prophetarum progenitum.

i de armentis, & libamentum eius, ſimilam oleo conſperſam.

Mysticæ. a *Super candelabrum.* Chriſtū, ſcilicet primogenitū de radice Ieſſe. *Super quem requieuit ſpiritus ſapientię & intellectus, ſpiritus con-*

Esa. 11.a. *ſilij & fortitudinis.*

b *Ex auro.* Quia Chriſtus ſpecialiter immunis a peccato, & operib. iuſtitiæ pclarus, & mēbra eius innocentiam, & iuſtitiā quantum imitantur, in futuro perficientur.

c *Ductili.* Quia Chriſtus ex cōceptione & natiuitate pfectus

1.Tim:3 c Deus & homo extitit, paſſionū dolores pertulit, & ſic ad reſurrectionis gloriā peruenit, & oēs qui pie volunt viuere in ipſo quaſi metallū feriēdo dilatatum per paſſionis cōtumelias ad immortalitatis gratiam perueniunt.

Ioan.15.a. d *Stipes.* Chriſtus ſcilicet, de quo pcedunt calami, quia ab ipſo accipiūt iuſti quicquid habent boni. vnde: *Sine me nihil poteſtis facere.*

Mysticæ. e *Tolle Leuitas de me.* Myſtice. Ordinē eccleſiaſticū īſtruit quo modo rite prouehatur ad dignitatem ſacerdotij.

✻ Procopivs. In Chriſto iterum Leuitarum purificatio eſt. Si enim ſanguis taurorū & hircorum, inquit Paulus, quanto magis Chriſti ſanguis in ipſius cōmunitatē aſcitos ſanctificat. Cæterū aqua purificationis cinerem buculæ admixtū habēs purificationis cum Chriſto quam in baptiſmo obteſtati ſumus commonefacit.

Lib.5.moral.c.23. f *Pilos carnis ſu.* Gre. Pilis carnis ſunt quælibet ſuperflua hu-

Allegoric. manæ carnis vitæ veteris cogitationes. Quas ſi ca mente exci-

C dimus, vt de amiſſione earum nullo dolore fatigemur. Leuita autē aſſumptus dicit. Oportet ergo Leuitas oēs pilos carnis ſuę radere, quia q in obſequiū Dei aſſumitur, ante oculos Dei a cunctis

D a cunctis carnis cogitationib. mundus debet apparere, ne illicitas cogitationes mēs proferat, & pulchrā animi ſpeciē quaſi pilis fuſcātib. deformē reddat. Sed quāuis virtus ſanctę cōuerſationis quēlibet euexerit, adhuc tamē ei de vetuſtate vitę naſcitur q tolleret. vnde & ipſi Leuitarū pilli radi pcipiuntur, nō euelli. Raſis enim pilis in carne radices remanēt & creſcunt vt iterū recidātur. Quia magno ſtudio ſuperfluæ cogitatiōes amputādę ſunt, ſed amputari funditus non poſſunt. Semp enim generātur ſuperflua, quę ſpiritus ferro ſolicitudinis recidat. Sed hæc in nobis ſubtilius agimus cū ſpeculationis alta penetramus.

Q ✻ Theodoretvs. Pili mortuum quidpiā repræſentāt.

E Mortui enim ſunt neq; dolorem ſentiunt. Verā ergo vitam eos habere, qui miniſtrant Deo; nec mortui quidquā vel maleolentis geſtare.

L ✻ Rvp. Leuitarum pili radi præcepti ſunt, non euelli. Raſis enim pilis in carne radices remanēt, & creſcunt iterum, vt recidātur, quia magno quidē ſtudio ſuperfluæ cogitatiōes amputandę ſunt, ſed tamē amputari funditus non poſſunt, ſemp enim caro ſuperflua generat, q̄ ſemper ſpiritus ferro ſollicitudinis recida.

g *Lauerint.* Mundauerint, ſ. opera, vt in cōſpectu Dei ſit eorū conuerſatio munda, & coram hominibus reprehenſibilis.

h *Bouem.* mediatorē Dei & hominū, cuius immolatione peccata noſtra deleata ſunt. In vtroq; boue incarnatio eius ſignificat. Vna eſt.n. paſſio Chriſti, ſed duo nobis impetrauit, expiationē ſ.a peccatis, & ſanctificationē, vt nos offerret Deo, *mortificatos quidem carne, uiuificatos autē ſpiritu.* vnde Paulus: *Sed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis in nomine domini Ieſu.* Poſſunt autē per hos duos boues, quorū vnus p peccato, alter offertur in holocauſtum, duæ actionum ſpecies exprimi; quarum vna q̄ male geſſimus, p pœnitētiæ lamētum abluimus, altera bonorum operum & virtutum fructib. gratiam Dei & præmium beatitudinis promeremur.

F i *Libamentum.* Sacramentum paſſionis, qđ ſpirituali ſciētia intellectum atq; tractatum, fidelib. ſaluberimum & Deo gratiſſimum eſt. Si tamen talib. myſteriis percipiendis & miniſter domini intus foriſq; ſe mundum & dignum præbuerit.

a Et

NICOLAVS DE LRA.

✻ *erant diſpoſita lychna ſex lucenarum ex vtraqeu parte lucernæ mediæ, quod emitterent lumen ſuum uerſus illam partem, vt dictum fuit Exod.xxv. ubi cætera quæ hic dicuntur de candelabro expoſita ſunt.*

1 Et locutus eſt dominus. *Hic deſcribitur ordinatio Leuitarum quæ pertinebat ad pontificis officium, & primo ponitur eorum ordinatio, ſecundo officiorum executio ibi:* Locutusq; eſt dominus. *Circa primū primo ponitur pręceptum domini, ſecundo impletio mandati, ibi:* Feceruntq;. *Adhuc circa primum primo pręcipitur Leuitarum ordinatio ſecundo ſubditur huius mandati ratio, ibi:* Statuesq;. *Circa primum dicitur.*

2 Tolle Leui. &c. *vt ſint deputati diuino cultui.*

3 Et pu. &c. *in quo ritu quatuor continentur. Primum eſt aſperſio eorum aqua luſtrationis, cum dicitur.*

4 Aſpergantur, &c. *In hac autem aqua ponebātur cineres vaccæ cōbuſtę, vt habetur infra xix.ca. quę ordinata erat ad purgationem pollutorum ex tactu mortui uel alterius immunditię, propter quam non poterat ſic pollutus ingredi atrium tabernaculi donec eſſet mundatus, & ideo tales immunditię erant quaſi quędam irregularitates prohibentes acceſſum ad diuina propter quod dicebatur aqua luſtrationis, id eſt, purgationis, & inde dr̄ luſtrum quod eſt ſpatium quinq; annorum, quia in quolibet quinquennio Romani faciebant purgationem verbis, ſic igitur primo Leuitę aſpergebātur ad tollendum irregularitates prędictas. Secundum eſt, quod radebantur, & tangitur cum dicitur.*

5 Et ra. *ut eſſent mundiores corpore. Aliam etiam rationem aſſignat Rab. Moyſes dicens, quod Leuitę deputabantur diuino cultui pro primogenitis aliarum tribuum, ut dictum eſt ſupra 3. capit. qui fuerant polluti in idolatria uituli, & quia idololatria eſt lepra ſpiritualis, ideo purgatione Leuitarum qui Deo deputabantur pro idololatria, radebantur pili carnis eorum ſicut fiebat in emundatione leproſorum, ut habetur Leuitici 4. Tertio lauabantur eorum ueſtimenta ad maiorem munditiam, quod notatur cum dicitur,* Cumq; lauerint ueſtimenta, &c. *Quarto pro eis offerebantur ſacrificia, quod notatur cum dicitur.* Tollant bouem, &c. *& ſequitur.*

✠ 1 Bouem

MORALITER.

† eccleſiam illuminans, propter quod dicitur hic, q candelabrum ſituari debet contra menſam, ſ. ad illuminandum eam. Cætera uero quæ dicuntur hic de candelabro & menſa, fuerunt ibi myſtice expoſita.

2 *Tolle Leuitas de medio filiorum Iſrael & pu.* Hic agitur de purificatione Leuitarum ſacerdotibus veteris legis miniſtrantium, per quos ſignificantur clerici miniſtrantes ſacerdotib. noui teſtamenti, propter quod debent purificari, & forma purificationis ſubditur.

4 *Aſpergantur aqua luſtrationis.* Per quod intelligitur actus confeſſionis puræ & frequentis

5 *Et radant omnes pilos carnis ſuę.* Per quod intelligitur depoſitio ſuperfluitatis bonorum temporalium vltra neceſſitatem ſtatus & perſonæ, quæ debet expendi in operibus pietatis.

5 *Cumq; lauerint ueſtimenta ſua & mundati fuerint.* Per lotionem ueſtis intelligitur honeſtas exterioris conuerſationis.

† *Tollant bouem de armentis & libamentum, &c.* Per bouem oblatum pro peccato intelligitur, q debent eſſe fortes ad modum bouis peccatorum tentationibus reſiſtendo.

† 1 Bouem

A a *Et applicabis.* Applicantur Leuitæ corã tabernaculo fœderis, cum electi ad officiũ altaris ſecundum Apoſtolicã doctrinã ꝑ ducuntur, qua in verum tabernaculũ intratur ſi ſ. iuxta doctrinam & exempla ſanctorum bene inceperint, & vſque ad finem perſeuerauerint.

ſciat puer bonum aut malum, reſiſtet malitiæ, vt eligat ꝙ bonum eſt. Dauid aũt de ſemetipſo ait: *Delicta iuuentutis meæ, &c.* Quia ergo primi animi motus ſecũdũ carnẽ prolati ĩ peccatũ ruunt merito Aegyptiorũ primitiæ dicunt quæ extinguũtur ſi reliquæ vitæ cõuerſatio emendatiorem dirigat curſum. D Pſal. 24. b.

b *Ponent filij.* Quia aſſenſum deuotionis ſuæ electioni debent præbere, & ad imperium eorũ bonis operibus inſtare.

c *A filijs Iſrael.* BEDA. Sub multorum ſ. teſtimonio & cognitione facienda eſt electio, vt examinatio digna celebretur, vt nemo reprehendere poſſit. Debent enĩ teſtimonium habere bonum etiam ab his qui foris ſunt.

d *Leuitæ quoque, &c.* Qui miniſtri domini proprio labore initiã bonorum operũ domino cõſecrare feſtinant, vt ſiue pęnitẽtia ſit agenda, ſiue ſtudia virtutũ exercenda efficaciter perficiant. B

e *Separabis.* Non debet miniſter domini cõtentus eſſe populari diſciplina. Moribꝫ & doctrina ſeparatus & ſpectabilis debet eſſe.

f *Quoniã dono donati ſunt* ✲ PHILO. Nullus rei indigus, atque adeo nihil accipiens, aliquid accepiſſe fatetur, vt pietatẽ ſtudiũque religionis imprimat animis noſtris. Damus igitur & accipimus viciſſim a deo. Sed vt illud improprie dictũ eſt, ita hoc ex ipſa re verum arguitur.

Bouem autem alterum de armento accipies pro peccato, & 1
a applicabis Leuitas coram tabernaculo fœderis, conuocata om 2
ni multitudine filiorum Iſrael. Cumque Leuitæ fuerint coram 3
¶ Verus Montanus i. Chriſtus.
b domino, ponent filii Iſrael manus ſuas ſuper eos, & offeret Aa- 4
¶ Aſſumptos.
c ron Leuitas † munus conſpectu domini a filiis Iſrael, vt ſer- 5
d uiant in miniſterio eius. Leuitæ quoque ponent manus ſuas ſu 6
per capita boum, e quibus vnum facies pro peccato, & alterum
in holocauſtum domini, vt † depreceris pro eis. Statueſq; Le- 7
uitas in conſpectu Aaron & filiorum eius, & conſecrabis obla-
e tos domino, ac ſeparabis de medio filiorum Iſrael vt ſint mei,
& poſtea ingrediantur tabernaculum fœderis, vt ſeruiant mi-
hi. Sicque purificabis & conſecrabis eos in oblationem domi-
f ni: quoniam dono donati ſunt mihi a filiis Iſrael. Pro primoge
nitis quæ aperiunt omnem vuluam in Iſrael, accepi eos. † Mea
enim ſunt omnia primogenita filiorum Iſrael, tam ex homini
g bus quam ex iumentis. † Ex die quo percuſſi omne primogeni 8
tum in terra Ægypti, ſanctificaui eos mihi, & tuli Leuitas pro 9
cunctis primogenitis filiorum Iſrael, tradidique eos dono 10
h Aaron, & filiis eius de medio † populi, vt ſeruiant mihi pro Iſ-
rael in tabernaculo fœderis, & † orent pro eis, ne ſit in populo
plaga, ſi auſi fuerint accedere ad ſanctuarium. Feceruntque 11
Moyſes & Aaron, & omnis multitudo filiorũ Iſrael ſuper Le-
uitas quę præceperat dominus Moyſi, purificatique ſunt & la-
uerunt veſtimenta ſua. Eleuauitque eos Aaron in conſpectu 12
domini & orauit pro eis, vt purificati ingrederentur ad officia
ſua in tabernaculum fœderis coram Aaron & filii eius. Sicut
præceperat dominus Moyſi de Leuitis, ita factum eſt. Locu- 13
tuſque eſt dominus ad Moyſen dicens: † Hæc eſt lex Leuita- 14
Cum inſurgunt cuique vitiorum bella.
i rum: A vigintiquinque annis, & ſupra ingredientur, vt mini- 15

Extinctis vitiis quę ſunt primogenita diaboli, vel operibus carnis quibus ĩquinatur natura, boni mores ſubſtituẽdi ſunt. Præterea miniſter Dei debet perfectioribꝫ moribꝫ inſtrui, quã multitudo plebis. Ideo enĩ pro primogenitis Aegyptiorũ primogenita Iſraelitarũ offerũtur, & pro primogenitis filiorũ Iſrael Leuitę in ſeruitiũ domini aſſumũtur, vt pro peccatrice vita, iuſta, & ꝓ iuſta, ſancta & probata, & ꝑfecta exhibentur, vt altaribus Chriſti, & diuinis myſteriis verus Leuita digne poſſit aptari. † ſupra 3. b

h *Vt ſeruiant.* Videant miniſtri domini, quã neceſſariũ ſit eis officii ſui iura cuſtodire. E Nec terrenis lucris vel voluptatibꝫ inhiare, quibꝫ proprium eſt tabernaculo deſeruire, & pro populo orare, ne ſit in eo plaga diſperdens, alioquin & ſe & populũ in perditionẽ præcipitant, & dicitur eis: *Munus non ſuſcipiã de manu veſtra.* Malac. 1. c.

† filiorum Iſrael. † ad expiãdum filios Iſrael.

i *A vigintiquinque.* ISIDORVS. A viceſimo & qnto anno mandantur Leuitæ ĩ tabernaculo ſeruire, & a quinquagenario † 7. di. c. in veteri lege

g *Omne primogenitum in terra.* RABANVS. Primogenita Aegyptiorũ, vitiorũ primordia ſunt, quibꝫ humana vita corrumpit. Omnis enim anima cum ad ſupplemẽtum ætatis peruenerit, & velut quædã naturalis lex in ea ſua iura defendere cęperit, primos motus ſm̃ deſideriũ carnis producit, quos cõcupiſcentię vel iræ fomitis inceſtiua cõmouerit. Vnde quaſi proprium & præcipiũ de Chriſto dicit: *Butyrum et mel manducabit, priuſquam faciat aut proferat maligna, eliget bonum.* Quoniã priuſquã C

ſciat

Allegorice

cuſtodes vaſorũ fiunt. Per vigeſimum & quintũ annũ, in quo flos iuuẽtutis orit, contra vnũquenq; vitiorũ bella ſignantur. Per quĩquagenaria terna requies, domito bello mẽtis ſignat. Per vaſa tabernaculi fideliũ aĩæ. Leuitę ergo a vigeſimoqnto anno tabernaculo ſeruiunt, & a quinquagenario cuſtodes vaſorũ fiunt, vt qui adhuc impugnantiũ vitiorũ certamina ꝑ cõſenſum delectationis tolerãt, aliorũ curam ſuſcipere nõ preſumant. F Cũ vero tentationũ bella ſubegerint, cũ apud ſe iam de intima tranquillitate ſunt ſecuri, aĩarum cuſtodiã ſortiantur.

Sed

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Bouẽ autẽ alterum de ar. &c. *ad expiandum peccatũ vituli.*

2 Et applicabis Leuitas corã ta. *quia ibi veniebant illi pro quibus offerebatur oblatio.*

3 Conuocata omni multitudine filiorũ Iſrael. Cumq; Leuitę, &c. *quia Leuitæ tradebant domino pro primogenitis aliarũ tribuum, & ideo ipſi Leuitæ erant quædam oblatio deo facta a tota multitudine.*

4 Ponent filii Iſrael manus ſuas ſuper eos. *quia offerens debebat ponere manum ſuper oblationem ſuam, ut patet in Leuitico.*

5 Et offeret Aaron Le. *ſicut erant ſibi ad hoc traditi a multitudine.*

6 Leuitæ quoq; ponent, &c. *quia erant ſacrificia ipſorum.*

7 Statueſq; Leuitas in conſpectu Aaron, &c. *Hic ſubditur ratio dicti mandati. Ad hoc enim de mandato domini ordinabant, vt ſeruirent ſacerdotibus in cultu diuino, qui cultus ante legem datam pertinebat ad primogenitos Iſrael qui erant ipſi deo obligati, ex quo percuſſit primogenitos Aegypti & ipſos ſaluauit, vt habetur* Exod. xij. *ſed quia primogeniti aliarum tribuum facti ſunt inepti ad cultum* Dei, *vt dictum eſt, ideo dominus loco illorum voluit Leuitas ordinari ad cultum ſuum, & hoc eſt quod dicitur.*

8 Ex die quo percuſſi omne primogenitũ in terra Aegypti, ſanctificaui eos mi. *i. primogenitos Iſrael.*

9 Et tuli, &c. *deputando mihi.*

10 Pro cunctis primo. fi. *Cætera patent ex dictis.*

11 Feceruntq; Moyſes & Aaron, &c. *Hic ponitur executio dicti mandati, & patet litera vſque,*

12 Eleuauitq. eos Aaron. *id eſt, præſentauit, non enim poſſet eos eleuare in altum, ſicut fiebat de oblationibus eius.*

13 Locutuſq; eſt dominus, *Poſtquam deſcripta eſt Leuitarum ordinatio ſeu purificatio, hic conſequenter ponitur officiorum ſuorum executio, cum dicitur.*

14 Hæc eſt lex Leuitarum. *ſ. quantum ad executionem officiorum.*

15 A vigintiquinq; annis & ſupra. *Tunc enim ingrediebantur ad addiſcendũ officia, ſed triceſimo anno inſtituebantur miniſtri vel repellebantur ut dictum eſt ſupra 4. c.*

✲ 1 Cumq;

MORALITER.

✲ 1 *Bouem autem alterum, &c.* qui offerebatur in holocauſtũ, per quod ſignificatur, quod clerici charitate feruere debent ad proficiendum.

A Sed quis hæc perfecte ſubigat, cum Paulus dicat : *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, &c.* Sed aliud eſt bella fortiter perpeti, aliud eneruiter expugnari. In iſtis excitatur virtus, ne extolli debeant, in illis omnimodo extinguitur, ne ſubſiſtant.

Rom.7.d.

a ¶ Seruiant ſ.in eccleſia: non præſint. b ¶ Id eſt cum quietem internam habuerint.

ſtrent in tabernaculo fœderis. Cumque quinquageſimũ an- 1
a ¶ Sopito vitiorum bello. ¶ Cuſtodes animarum.
num ætatis impleuerint, ſeruire ceſſabũt: eruntque miniſtri 2
fratrum ſuorum in tabernaculo fœderis, vt cuſtodiant quę ſi 3
¶ A Deo.
bi fuerint commendata: opera autem ipſa non facient. Sic di
ſpones Leuitas in cuſtodiis ſuis.

✲ THEODORET. A viceſimo quinto anno vſq; ad quinquageſimum præcipit Leuitas miniſtrare. Quoniam prima ætas non habet plenã bonorum ac malorũ diſcretionem, poſtrema vero debilior eſt corpore. Secernit igitur tum iuuentutẽ tũ ſenectutem, illam quidem ob imbecillitatem animi, hanc vero propter corporis infirmitatem. C

NICOLAVS DE LYRA.

Queſt.13. ✲ 1 Cumq; quinqua. *ſ.in portandis oneribus & conſimilibus.* 2 Eruntq; mi. *q.d.non propter hoc erunt otioſi. Ideo ſubditur.* 3 Vt cuſtodi. *ſcilicet portas & vaſa.*

MORALITER.

✲ 1 *Cumq;, &c.* Per quod ſignificatur, ꝙ illi quãdiu & bñ ſeruierint in eccleſia a laborib. inferioribus immunes ſunt dimittendi, & ad maiora promouendi, in quibus labor non requiritur corporalis.

ADDITIO.

In cap. 8. vbi dicitur in poſ. In auſtrali parte. *ſ.tabernaculi.* *In tranſlatione noſtra ponuntur in hoc loco quædam verba, quæ non habentur in litera Heb. ſcilicet cum dicitur.* In auſtrali parte contra Boream e regione reſpiciant ad menſam: *vnde in Heb. in hoc loco ſic habetur:* Loquere ad Aaron & dices ad eum, Cumq. accęderis lucerna; contra eam partem quam candelabrũ reſpicit, luceant ſeptem lucernę: *vnde omnia alia quæ hic adduntur in noſtra tranſlatione, videntur fuiſſe appoſita ab aliquo lectore in margine per modum gl. & poſtea ab aliquo ſcriptore imperito fuerunt textui interpoſita, ſententia tamen videtur eſſe eadem.*

CAP. IX.

a FAciant. RABANVS. BEDA. *Faciant filij Iſrael phaſe in tempore ſuo, quartadecima die menſis hu. &c.* Cum in veteri teſtã trib. indiciis paſchale tẽpus obſeruetur, vt poſt æquinoctiũ ſ. & menſe primo & tertia eius ſeptimana. i. a veſpera quartædecimę lunę (quod eſt initiũ quintædecimæ) vſq; ad veſperã. i. terminũ vigeſimæprimæ lunæ celebretur. Quarta regula nobis eſt a reſurrectiõe Chriſti impoſita, vt cum equinoctio trãſcenſo lunã primi mẽſis quartamdecimã oriri veſpere viderimus, non ſtatim paſcha faciamus, ſed dominicum diem quo tempore paſcha, i. tranſitum de morte ad vitã reſurgẽdo celebrauit, expectantes in ipſo paſcha celebremus. Quodſi qs obiecerit nõ æquinoctij memoriã ſed tm̃ primi mẽſis & tertiæ ſeptimanæ potuiſſe legiferũ, ſciat, qa etſi æquinoctiũ nominatim non exprimit, in hoc tñ ꝙ a plenilunio primi menſis paſcha fieri præcipit, æquinoctii tranſcenſum depromit. Quoniã cõſtat eã quæ prima tranſito æquinoctio plenũ globũ oſtẽdit, primi menſis exiſtere lunã. Quoties ergo diẽ dñicũ mox adueniente qntadecima luna habem⁹, nihil noſtrũ tps paſchale diſſonat a legali, quãuis aliis ſacramentorũ generib. paſcua colimus. Quoties vero ſecũdo, vel tertio, vel quarto, vel qnto, vel ſexto, vel ſeptimo, ab hĩc die idem dominicus occurrit, nec tũc legem & pphetas ſoluimus. Nã ſicut tot paſchaliũ obſeruãtia ceremoniarũ, ita ẽt tempus quo agi pceptũ eſt ſacra myſteria redolet. In primis enim æquinoctiũ tranſgredi iuxta legis decretũ curam⁹ vt ſolẽnitas, (in qua Chriſt⁹ deſtructa poteſtate tenebrarũ mũdo lucis iter aperuit ipſo tps ordine foris oſtẽdat quid intus habeat. Et quę nobis æternę beatitudinis lumen promittit, tũc maxime celebretur cũ ſol annuo pficiẽs incremẽto, primã ſumit de noctis vmbra victoriam. Deinde primũ menſem anni, qui & nouorũ vocatur, in quo paſcha celebremus, attendamus. In quo ſcilicet mundus iſte formatus eſt, & primus homo in paradiſi ſede locatus, quia p hanc ſolennitatem primam ſtolam, & primũ regnum, a quo in longinquã regionem diſceſſimus, nos recepturos ſperamus. vnde: *Cęlos autem nouos et terram nouã & promiſſa illius expectamus.* Et. *Ecce noua facio omnia.*

Obſeruatio tpis paſchalis.

B

†oĩa ſtatuta & ordinem ſiue modũ ei⁹ & infra.

C A P. I X.

a LOCVTVS eſt dominus ad Moyſen in 1
deſerto Sinai, anno ſecundo poſtquam
egreſſi ſunt de terra Ægypti, menſe pri-
mo dicens: Faciant filii Iſrael phaſe in tẽ- 2
pore ſuo quarta decima die menſis huius
ad veſperam iuxta † omnes cęremonias, 3
& iuſtificationes eius. Præcepitque Moy- 4
ſes filiis Iſrael, vt facerent phaſe. Qui fecerunt † tempore 5
ſuo, quartadecima die menſis ad veſperam in † monte Si-
nai. Iuxta omnia quæ mandauerat dominus Moyſi, fecerunt

BEDA: Deinde tertiã ſeptimã obſeruamus, quod dominicę reſurrectioni cõgruit, quæ tertio die facta eſt, & tertio tempore ſeculi. i. cũ gratiæ celeſtis aduentu tota eius in carne diſpenſatio p reſurrectionis gloriã cõſummata mundo apparuit. Prima enim ſeculi tempora, lege naturali per partes, media lege literali vel prophetis, extrema chariſmate ſpirituali per ſeipſum illuſtrauit.

BEDA. Ipſa quoq. lunę conuerſio ſacramentũ cæleſte nobis ſignificat. Luna enim rotũdi ſchematis a ſolæ lumen accipit: iõ ſemp dimidio orbe quem ad ſolem habet, lucida eſt, altero vero dimidio ſemp obſcura A prima vſq. ad qntãdecimã lucis ĩcrementũ ad terras, defectũ vero habet ad cęlos a qntadecima vſq. ad nouiſſimã ecõuerſo, q̃. ei⁹ cõuerſio recte paſchalis ☞ gaudii

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XI.

Diuiſio.

1 LOcutus eſt, &c. *Hic cõſequẽter deſcribitur officium pontificis quantum ad phaſę celebrationem, quia debebat docere populum de mõ & tempore celebrandi. Primo igitur deſcribitur tempus celebrationis, ſecũdo caſus dilatationis, ibi:* Ecce autem quidã. *tertio reatus trãſgreſſionis, ibi:* Si quis aũt immundus eſt. *Circa primũ dr̃ ſic,* 2 Faciant *ſ. quadrageſima die menſis primi.* 3 Ad veſperã. *qa talis hora erat lege determinata, vt patet Exo. xij.* 4 Iuxta omnes cęremonias. *Per hoc intelliguntur cõditiones agni vt dicit Ra. Sa. ut quod ſit ſine macula, maſculus, & anniculus.* 5 Et iuſtificationes eius. *quantum ad modum comedendi ſcilicet cũ azymis & lactucis agreſtibus & alijs conditionibus, quę plenius tacta ſunt & expoſitę Exod. xij.*

✲ 1 Ecce

MORALITER.

✲ 1 *Locutus eſt, &c.* 2 *Faciant, &c.* Per hoc ꝙ filiis Iſrael præcipit celebratio phaſe tempore determinato ſub pœna mortis, ſignificat ꝙ omnes catholici tenentur celebrare paſcha tempore determinato ab eccleſia, & tũc reciperę debent ſacramẽtum euchariſtiæ, aliter incurrũt mortale peccatũ, niſi legimũ habeãt impedimẽtum; quo ceſſante debent deuote cõicare, ſicut filii Iſrael impediti legitime menſe primo faciebant phaſe menſe ſecundo. Modus autem celebrandi phaſe, & ſenſus eius myſticus poſiti ſunt ſupra Exod. 12. & 13. cap.

✲ *Igitur*

a filii Iſrael. Ecce autem quidam immundi ſuper anima/homi 1
¶ Vel phaſe.
nis, qui non poterant facere paſcha in die illo, accedentes ad 2
a ¶ Propter contactum alicuius mortui.
Moyſen & Aaron, dixerunt eis: Immundi ſumus ſup anima 3
hominis, quare † fraudamur, vt non valeamus oblationem 4
offerre domino in tempore ſuo inter filios Iſrael? Quibus re- 5
b ſpondit Moyſes: State vt † conſulam quid præcipiat domi-
nus de vobis: Locutuſque eſt dominus ad Moyſen, dicẽs: Lo
a ¶ Gentilis, in anima pollutus cum omnibus vitijs, & dæmonibus fornicatus.
c quere filiis Iſrael: Homo qui fuerit immundus ſuper anima, 6

A gaudii ſignificat myſteria, quib. omnẽ mentis noſtræ gloriã a terrenis auertere, & ad ſolã gratiæ cęleſtis lucẽ ſuſpendere docemur. Vel creſcens ad humanos oculos lumẽ lunæ, virtutũ † gloriã, quib. apparẽs dominus in carne mũdo refulſit, ĩſinuat. De quibus dicitur: *Et Ieſus proficiebat ætate & ſapientia & gratia apud Deum & homines, &c.* Reuertens vero ad cælos reſurrectionis & aſcenſionis gloriã, quę in ſe quidem mox pſecta † prouenit, ſed in animo fidelium quibuſdam lucis ſuę profectibus vſque adhuc ſeculi creſcit. Reſurgens enĩ dominus primo ſingulis, poſtea binis, deinde pluribus, modo ſeptem, modo vndecim, modo duodecim, modo plus quã quingentis fratrib. ſimul, ad vltimũ diſcipulis omnibus apparuit. Quib. videntib. in cælum aſcenſurus, præcepit eos diſpenſationis ſuæ teſtes eſſe vſq; ad vltimum terræ.

BEDA. Bene autẽ luna cum ad noſtros creſcit oculos, paulatim a ſole recedit, cum vero ad cælos, parib. ſpatiis ad eũ redit. Hoc eſt enim quod ait: *Exiui a patre & ueni in mũdum, & iterum, relinquo mudũ, & vado ad patrem.* Et Dauid ait: *A ſummo cælo egreſſio eius, et occurſus, etc.* Quia ergo luna lucis incremẽto quod exiens a ſole ad noſtros reuoluit obtuitus, Chriſti ĩ carne vſq; ad
B paſſionẽ doctrinã virtuteſq. ſignificat. Eo autẽ ꝙ ad ſolem rediens paulatim ad inuiſibilẽ nobis cæli faciẽ recolligit, reſurrectionis & poſterioris gloriæ miracula demonſtrat, merito quintadecima paſchali gaudio adaptatur.

BEDA. His quidẽ paſchæ vel phaſe a lege aſſumptis indiciis, hęredes noui teſtamẽti ẽt diẽ dominicã adnectimus, qa & cõditione primitiuę lucis excellit, & triũpho dñicę reſurrectiõis.

BEDA. Septẽ quoq; dies lunæ. i. a quindecima vſq; ad vigeſimam primã, p quos ea dominica naturali ordine decurrit, vniuerſitatẽ eccleſiæ per totũ mundum paſchalibus myſteriis redemptę ſignificat. Septenarius n. vniuerſitatem ſignificat. vnde: *Septies in die laudẽ dixi tibi*, hoc eſt: *Semper laus eius in ore meo.* Vnde & Ioanns ſeptem eccleſijs Aſiæ ſcribens, vniuerſalis eccleſię myſteria demonſtrat. vnde ſingulis hortamẽta conſcribens vigilanter repetit. *Qui habet aures audiendi audiat, quod ſpiritus dicat eccleſiis. Quod vni dico omnibus dico.*

IDEM. In noĩe quoq; paſchæ vel phaſe admonemur moraliter vt de vitijs ad virtutes trãſeamus. In mẽſe aũt nouorum (in quo adulti fructus aduẽtu ſuo pnũtiãt veterũ ceſſationẽ) *vt exuamus veterẽ hominem cum actibus ſuis, et induamus nouum,* & vegetati diuerſarũ varietate virtutũ, earumq; foliis velut amœnæ arboris adumbratione velati, tanq̃ lætæ & fructiferæ ſegetes pullulemus. In plenilunio, vt pfectum ſplendorẽ fidei & ſenſus gerẽtes a peccatorũ tenebris ſegregemur. In reuerſa luce ad cęlos, qđ a qndecima luna incipit, vt quãto magni ſumus humiliemur in omnib. dicẽtes, *Gratia Dei ſum id quod ſũ.* Quæ gratię ſuperni muneris, quia tertio tpe ſeculi manifeſtius effuſa eſt, pulcherimæ figurę conſequentia tertiæ lunæ hebdomadæ lumẽ ipſius quod eatenus ad terras creuerat, ad cæleſtia creſcere inchoat. Pulchre hãc hebdomadã in paſcha obſeruare pcipimur, vt acceptæ gratię memores p ſingulos gradus ſpiritualis trãſitus largitori illius vicem tendamus.

BEDA. Vel in creſcente ad homines luna, vita actiua, in reuerſa ad cęlos, ſpeculatiua oſtenditur. Vel in hac cõuerſione, dilectio proximi, in illa Dei. Vel huc cõuerſus lucis pfectus admonet, vt bona foris operemur, illuc porro, vt eadẽ opera ſolo ſupernę mercedis intuitu faciamus. Huc, *vt luceat lux ueſtra coram hominib. et videant opera bona, illuc, vt glorificent patrem veſtrum qui in cælis eſt.* In vna ſabbathi qui noui teſtamenti propria ſolẽnitas

D tas eſt, inſtruimur vt ſpe futurę noſtrę ĩ Chriſto reſurrectionis patienter omnia pro Chriſto & ipsã mortẽ toleremus. Quia ſi ſpiritus eius, qui ſuſcitauit Ieſum a mortuis, *habitat in nobis et viuificauit mortalia corpora noſtra*, cuius ſpiritus (quia ſeptiformis eſt gratia) põt eodẽ ſeptẽ dierum lunarũ numero, quo vna ſabbathi dies dominica circunſertur, cõueniẽter intelligi. Rom. 8.b.

a *Ecce autem quidam immun. ſu. a. ho. &c:*

AVGVSTINVS. Cumq; paſchę tempore quidã immundi eſſent ſup anima hominis, & quærerent quomodo paſcha facerẽt, quia oportebat eos ab immunditia ſeptẽ diebus purificari ſecundũ legem, conſuluit dominum Moſes. Et reſponſum accepit, vt cuicunque hoc accidiſſet, vel longe remotus occurrere non poſſet, alio menſe paſcha faceret propter diem menſis quartumdecimum, vbi lunę numerus obſeruabatur. Sed ſi quæratur quid facerent, ſi forte talis immunditia ad ſecundum etiam menſem occurreret? Puto ꝙ dictum eſt de menſe ſecundo, tanquam regulariter fuiſſe retinendum, vt tertio menſe obſeruarent. Aut forte ſi paſcha non egiſſent, ad culpam non pertineret. Qõ. 15. in Numeros

✠ THEOD. Peccatum huiuſmodi cõiunctam habet excuſationem. Nam tales angore animi depreſſi propter quoſdã ẽfamiliarib. ſepulturę traditos, immundi erant ex legis ſententia. Veriti ergo ne celebrantes paſcha, cõmitterent in præceptũ de immundis traditũ, & in contrarietatem legum prolaberẽtur, cauſam detulerunt ad legiſlatorem. At ille non auſus eſt reſpondere donec conſuluiſſet dominum. Si quidem in hoc delictum inciderat Ieſus filius Naue, qui ante hanc conſultationem Gabaonitas exceperat. Queſt. 14. E

b *State vt conſulam.* GRE. Moyſes crebro de reb. dubiis ad tabernaculum recurrit relictis turbis. Ad tabernaculũ redire, eſt poſtpoſitis exteriorum tumultib. ſecretũ mentis intrare. Ibi enim dominus conſulitur, & quod foris agẽdum eſt publice, intus ſilenter auditur. Hoc quoq; quotidie boni rectores faciunt, cum ſe res dubias diſcernere non poſſe cognoſcunt, & ad ſecretum mentis, velut ad quoddam tabernaculum recurrentes, diuina lege perſpecta, quaſi corã poſita arca, dominũ cõſulũt. Et ꝙ prius intus tacentes audiunt, foris poſtmodum agentes innoteſcunt. Vt n. exteriorib. inoffenſe deſeruiãt, ad ſecreta cordis recurrere inceſſabiliter curant, & ſic vocem domini quaſi per occultam inſpirationem audiunt, dum in meditatione mentis a carnalib. ſenſibus abſtrahuntur. Li. 33. moral. c. 21. Myſtice.

c *Homo qui fuerit immundus ſuper anima, etc.* ISID. Pręcipitur, vt qui longius habitabant, vel immundi in anima fuerant, in ſecundo menſe paſcha faciant, quia Gentiles cum omnib. dęmonib. fornicati, immundi erant & a deo remoti. Sed ſalubri confeſſione mundati ad Chriſti natiuitatem quaſi ad ſecundum menſem tranſire præcipiuntur.

RABA. Immundus eſt in animo, qui a diabolica illuſione per idolorum culturã & peccatorum enormitatem polluitur. In via procul eſt, qui verbũ ſalutis audiens, idola deſerere & fidẽ præcipere eligit, ſed nondum ad baptiſmũ peruenit, quo intratur in eccleſiam id eſt, Ieruſalem vrbem pacis, vbi domini templũ & sãcta ſanctorũ. In vna enim domo carnes agni iubẽtur comedi, qa ext. eccleſiam non licet edere corpus Chriſti. Gentilis ergo populus (quia primũ paſcha ſecundum legem agere non potuit) in ſecũdo menſe, id eſt tempore gratię iam purgatus, ab omni immunditia peccatorum, domiq. reſtitutus vbi licet facere phaſe, ad veſperam mundi cum azymis & lactucis agreſtibus agnum comedit. Exo. 12. g. F

☞ *Homo*

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Ecce autem. *hic ponitur caſus dilationis quantum ad aliquos, cum dicitur:* ecce autẽ quidã immundi *ex tactu mortui vel alia immunditia propter quam impediebantur a celebratione dicta.*

2 Accedentes ad. *ſimul exiſtentes ad docendum populum.*

3 Immundi ſumus. *quod exponitur dupliciter. Vno modo ſic. Super anima hominis. i. plus quam homo qui licite poſſit comedere agnum paſchalem, et ſic accipitur hic animal hominis pro toto homine, ſicut dicitur 1. Mach. ix.* Peremerunt animas hominũ multas. *Alio modo, ut per animã hominis intelligatur mortuus, ut ſit ſenſus, immundi ſumus ſuper mortuo. i. ex tactu eius. unde ſupra c. 5. vbi tranſlatio noſtra habet,* Pollutusq; eſt ſup mortuo, *in Hebræo habetur:* Super anima. *et quia hoc poteſt accidere ſine peccato, imo etiã cum merito, ſicut in ſepultura mortui, ſequitur.*

4 Quare frau. vt non va obla. offer. *acſi dicant, ex bono opere non debemus impediri a celebratione phaſe.*

5 Quibus reſpondit Moy. *quia caſus videbatur dubius, voluit ſuper hoc quærere Dei conſilium per hoc oſtendens, quod in dubijs non eſt pręcipitanter reſpondendum.*

6 Homo. *id eſt ſuper anima, exponatur modo prædicto.*

A *Homo qui,&c.* ✲ APOLINARIS. Iudæus profectò talis eſt, q dominum occidit, in itinere autem & procul ab Hieroſolymis, id eſt, ab eccleſia, idolatra eſt & hæreticus: i j neque verū paſcha, neque ſuo tempore celebrant.

E catena Græca.

a *Azymis.* RAB. Azyma comedit, qui recta opera ſine corruptione vanę gloriæ facit, & mandata miſericordiæ ſine peccati admiſtione.

b *Agreſtibus.* Quia cum corpus Chriſti accipimus, pro peccatis cōpungi debem⁹, vt amaritudo pęnitētię abſtergat amorē peruerſæ vitæ.

c *Omnē ritum.* Quicquid in lege hiſtorialiter præceptū eſt, in celebratione paſchę eccleſia ſpiritualiter obſeruat.

d *Obſeruabunt.* Quia ei⁹ dicta ſollicite sūt diſcutienda, vt in præſenti vita intelligēdo & operando penetrētur.

e *Exterminabitur.* Eos qui ſub lege erāt, cōminando inſtruit, ne tēpus paſchę obſeruare negligāt. Nos quoque admonet, vt ſpiritualē paſcha ſuo tempore faciam⁹, de quo Paulus ait: *Ecce nunc tempus acceptabile,&c.* Quia quiſquis redēptionem humani generis, quæ veri agni immolatiōe facta eſt, fide dignā nō celebrauerit, & vitam ſuam in meliora non conuerterit, & a vitiis ad virtutes nō tranſierit tēpore huius mortalitatis, ad reſurrectionis gloriam in fine veris cultorib Chriſti tribuendam nō pertinebit, ſed exterminabitur à conſortio ſanctorum.

† ex vobis vel ex generationi bus veſtris. i. tam hac tēpeſtate, qui in futuris ſeculis. † amaritudinibus. i. herbis amaris. † Io. 19. g. † diſtulit la cere veſtar ... † vel pœnā peccati ſui

† tectū teſtimonij. i. tabernaculum.

B

2. Cor. 6. a

† cuſtodie bāt filij Iſrael cuſto. diā. i. cauebant hue obſeruabant ne in iuſſu Dei abirēt, ne nube non ſurgente ſurgerent. † Si vero duob. ſiue vno, &c.

f *Peregrinus quoque & aduena ſi fue. apud vos,&c.* RABANVS. Oſtendit nullā diſtātiam eſſe perſonarū apud Deū. Quicunq; enim ad fidē catholicā conuerſus, & Chriſti baptiſmate ablutus, eccleſiæ vnitatem intrauit, eccleſiaſticis poterit cōmunicari myſteriis.

C

a A Deo, quia ſine fide vnius dicit ſine lege.

ſiue in via procul † in gente veſtra, faciat phaſe domino men-
a ſe ſecundo, quartadecima die menſis ad veſperā, cum azymis
b & † lactucis agreſtibus comedent illud. † Non relinquent ex
c eo quippiam vſque mane, et † os eius non confringent, omnē
d ritum phaſe obſeruabunt. Si quis autem mundus eſt, et in itine
e re non fuit, & tamen † non fecit phaſe, exterminabitur anima illa de populis ſuis, quia ſacrificium domino non obtu-
f lit tempore ſuo: † Peccatum ſuum ipſe portabit. Peregrinus quoque et aduena ſi fuerit apud vos, faciat phaſe domino iuxta cæremonias et iuſtificationes eius. † Præceptum idem erit apud vos tam aduenæ quam indigenæ. † Igitur die qua ere-
g ctum eſt tabernaculum, operuit illud nubes. A veſpere autem ſuper † tentorium erat quaſi ſpecies ignis vſque mane. Sic fiebat iugiter: Per diem operiebat illud nubes, et per noctem
h quaſi ſpecies ignis. Cumque ablata fuiſſet nubes quæ tabernaculum protegebat, tunc proficiſcebantur filii Iſrael, et in loco vbi ſtetiſſet nubes, ibi caſtrametabantur. Ad imperium domini proficiſcebantur, et ad imperium illius figebant tabernaculum. Cunctis diebus quibus ſtabat nubes ſuper tabernaculum, manebant in eodem loco. Et ſi eueniſſet vt multo tempore maneret ſuper illud, † erant filii Iſrael in excubiis domini, et non proficiſcebantur quotquot diebus fuiſſet nubes ſuper tabernaculum. Ad imperium domini erigebant tentoria, et ad imperium illius deponebant. Si fuiſſet nubes a veſpere vſque ad mane, et ſtatim diluculo tabernaculum reliquiſſet, proficiſcebantur, et ſi poſt diem et noctem receſſiſſet, † diſſipabant tentoria. † Si vero biduo aut vno menſe vel † lon-

(Interlinear: a ¶ Mundi. — ¶ Reſurrectionis, — ¶ Recapitulatio eſt hic. — ¶ Ad ſignum. ſ. nubis ſtandi vel mouendi, per quod Deus præcipiebat vel ſtare vel moueri. — ¶ Cuſtodientes ſ. præceptum domini.)

D

g *Nubes.* ISIDORVS. Chriſtus eſt columna, qui rectus & firmus, q fulciēs infirmitatē noſtrā, per noctem lucēs per diem nō lucens, vt qui non vident videant, & qui vident cęci fiant. Chriſti quoq; ſacramentū tanquā in die manifeſtū eſt, in carne, velut in nube, in iudicio vero, tanquam in terrore nocturno. Quia tūc erit tribulatio magna tanquam ignis, & lucebit iuſtis & ardebit iniuſtis.

✲ PROCOPIVS. Quamprimum. n. eccleſia exorta fuerit, ſplendor gloriæ Chriſti ei affulget. Quæ iis quidem qui in noctis caligine oberrant, lumen immittit, iis qui mētis luce ſunt illuſtrati, ſuam protectionem largitur.

Myſtice. Incarnatio Chriſti, cuius clemētia tabernaculum eccleſię protegit, bonitas ſtatū diſponit, prudentia in via huius ſeculi trāſitum dirigit.

GREGORIVS. In igne terror, in nube lenę viſionis blandimētum. Dies vita iuſti, nox vero peccatoris. vnde: *Fuiſtis aliquando tenebre, nunc autem lux in domino.* In die ergo per nubem columna monſtratur, in nocte per ignē, quia Deus blandus iuſtis, terribilis apparebit iniuſtis. Hos in iudicio veniēs per lenitatis mānſuetudinem demulcet, illos per iuſtitiam diſtrictionis terret. Aliter. Columna nubis, in eremo populum præibat ſplendore ignis, non in die ſed in nocte radians, quia Chriſtus ſuę conuerſationis exemplo ducatum ſequentibus præſtans, de iuſtitia ſua confidentibus nulla luce claruit, peccatorū ſuorum tenebras agnoſcentibus, igne ſui amoris infulſit.

h *Cumque ablata,&c.* ✲ RVPERTVS. Glorioſum fuit ducibus illis

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Siue in. *Ex hoc autem quod dicitur*: In uia procul, *poſſet aliquis credere, quod lex iſta loqueretur de illis qui eſſent in itinere extra terram Iſrael, & per conſequēs exiſtentes intra terram ubiq; poſſent facere phaſe in die ſuo, quod non eſt uerum, quia non poteſt fieri extra Ieruſalem, vt habetur Deut. 16. ideo additur:*

2 In gente. *ad oſtendendum, quod lex iſta loquitur etiam de illis qui erant in terra Iſrael tantum extra Ieruſalem.*

3 Faciat phaſe domi. mēſe ſecundo. *Sicut enim irregularitas in nouo teſtamento aliquando cauſatur ex bono actu, vt ex occiſione maleſactoris per ſententiam iudicis, ſic in veteri teſtamento ex actu ſepulturæ impediebatur ad tempus celebratio phaſe. Expectabatur autem menſis ſecundus, vt luna eſſet in eodem ſtatu, ſecundum cuius motū ordinabatur iſtud feſtum.*

4 Cum azymis & lactucis,&c. *hoc expoſitum eſt Exod. xij.*

5 Si quis autem. *Hic conſequenter ponitur pœna tranſgreſſionis. ſ. mortis, ſi non habebat cauſas prædictas dilationis.*

6 Peregrinus quoq; & aduena. *ly & eſt expoſitiuū huius dictionis, peregrinus, vnde in Hebræo eſt hic vna dictio tantum pro vtraq; Dicitur autem hic peregrinus & aduena, qui non eſt de filijs Iſrael, ſed eſt conuerſus ad Iudaiſmum, & talis ſimiliter tenetur facere.*

7 Igitur die qua erectum,&c. *In præcedentibus huius libri deſcripta ſunt ea, quæ pertinent ad ordinationem populi proficiſci debentis, hic conſequenter deſcribitur eius ordinatio actu proficiſcentis. Circa quod primo ponitur profectionis directio, ſecundo ipſa profectio, capitulo x. ibi:* Anno ſecundo,&c. *Adhuc circa primum præmittitur directio facta miniſterio angelico, ſecundo humano, in principio 10. cap. Prima directio erat per motum nubis, quæ miniſterio angelico mouebatur, vt habetur Exod. 14. vbi dicitur ſic:* Tolliensq; ſe Angelus qui præcedebat caſtra Iſrael, abiit poſt eos, & cū eo pariter columna nubis. *cum igitur mouebatur nubis, mouebant caſtra nubem ſequendo, cum autem quieſcebat, ibi manebant figentes tentoria ſua. De columna autem ignis & nubis vtrum eſſet vna vel duæ dictum fuit Exodi 14. Cætera patent in litera.*

MORALITER.

Ioan. 9. c.

✲ 7 *Igitur die qua erectum eſt tabernaculum, operuit, &c. il. nub.* Per nubē iſtam ſignificatus fuit Chriſtus, qui ſtat ſuper eccleſiam quaſi colūna ignis, repellēs tenebras noctis ignorantiæ, & quaſi columna nubis de die refrigerans æſtum tribulationis mundanæ.

† *Cunctis diebus qui. ſta. nu.* Per hoc autem, quod filij Iſrael proficiſcebantur ad motū nubis, & non aliter, ſignificatur quod homines moueri non debent ad motū paſſionis, ſed ad inſtinctū rationis, quę eſt quędam participatio diuini luminis in nobis, ſecundum quod dicitur in Pſalm. 4. b. *Signatum eſt ſuper nos lumen, &c.*

illis quod ad imperiũ domini proficiſcebãtur, verum glorioſius eſt, quod patres noſtri, duces noſtri, qui ſpeciali ꝓcinctu deuenerũt ad nos ſanctuarium domini, incarnationem, paſſionem, reſurrectionem, & aſcenſionem prædicantes, non ad ſuum arbitrium quo volebant, ipſi proficiſcebantur, ſed qñ, quo, & quomodo imperabat illis ſpiritus Ieſu. Hinc

giori tempore fuiſſet ſuper tabernaculum, manebant filii Iſrael in eodem loco, & non proficiſcebãtur: ſtatim autem a vt receſſiſſet, mouebant caſtra. Per verbum domini figebant tentoria, & per verbum illius proficiſcebantur, erantque in excubiis dñi iuxta † imperium eius per manũ Moyſi.

D Hinc illud eſt quod in actis legimus: *Tranſeuntes autẽ Phrygiam & Galatiæ regionẽ vetiti ſunt a ſpiritu loqui verbum in Aſia, &c.* Actor.16.

a *Per verbum domini figebant tentoria.* ſignificatione nubis, quæ erat ſignum diuinæ voluntatis, ſicut vox loquentis.

ADDITIO.

In cap.9. vbi dicitur in poſtil. Ex hoc autem quod dicitur: In via ꝓcul. *Iſtud* in gẽte veſtra, *non eſt in Hebræo, & ideo lex iſta loquitur de eo qui eſt in itinere extra viam filiorũ Iſrael, vbi non poterat celebrari phaſe. Ideo ly.* in gente veſtra, *quod additum eſt in tranſlatione noſtra, non eſt referendum ad viam procul, ſed ad hominum qui eſt in itinere, vt ſit ſenſus, homo in gente veſtra, id eſt, de gente veſtra faciat, &c.*

CAP. X.

Locutus eſt, ISIDORUS. *Fac tibi, &c.* Et paulo poſt: *cum conciſus clangor increpuerit mouebuntur caſtra, &c.* Per duas tubas exercitus ducitur: quia per duo teſtamẽta vel duo charitatis præcepta ad procinctum fidei populus euocatur. Quæ ideo argenteæ fieri præcipiuntur, vt prædicatorum verba eloquij nitore refulgeant, & auditorum mẽtem nulla ſui obſcuritate cõfundant. Ideo aũt ductiles, quia neceſſe eſt, vt qui venturam vitam prædicant, per tribulationum præſẽtiũ tũſiones creſcãt. Bene autem dicitur: *Cum conciſus clangor increpuerit mouebuntur caſtra:* quia cum ſubtilior & minutior prædicatio tractatur, auditorum mentes ad tentationum certamina ardentius excitantur.

✠ PROCOPIUS. Duplex in concionibus eſt promulgatio. Altera quidẽ moralis, altera doctrinalis, ea videlicet qua veritatem tradẽtes, falſitatẽ redarguimus, quemadmodum. Paulus eos quia matrimonio & cibis tãquã rebus ꝑ ſe prauis abſtinendum eſſe aſſerebant.

b *Si ſemel clange.* RABANUS. Semel tubis clãgere eſt verbum doctrinæ ſecundum vnitatem fidei & concordiam ſenſus catholici proferre. Ad hunc ſonum principes & capita multitudinis debent conuenire, vt qui præſunt cæteris fide & dilectione vniti de ſalute ſua & ſuorũ fideliter diſputent, pacis & concordiæ exẽplum demõſtrẽt. Ne ſit in eis zelus & contentio, & id ipſũ dicãt omnes in eodem ſenſu. & in eadem ſcientia. Moraliter E

c *Primi.* quia. ſ. lux fidei primum infulſit. Ordinatis ergo euangelij prædicatoribus primũ eis dicitur: *In viam gentium ne abieritis, ſed ite ad oues quæ ꝑierunt domus Iſrael.* quibus ipſe Chriſtus ſcilicet præſentialiter euangelium prædicauit: Poſt reſurrectionem vero diſcipulis apparens ait: *Euntes docete omnes gẽtes, &c.* Matt.10.a Matt.18.d

Tribus ergo Iuda cum cæteris quæ ſecum ad orientem habitabant, primum caſtra mouebat: deinde cæterę ſecũdum ordinem ſuũ. Quia primum in Iudæa oportuit primitiuam eccleſiam conſtrui, poſt de cunctis orbis nationibus gentes ad fidem conuocari. F

☞ a *Quando*

CAP. X.

¶ Hic redit ad ordinem iuſtitiæ.

LOCUTUS eſt Dominus ad Moyſen, 1
a dicens: Fac tibi duas tubas argenteas 2
† ductiles, quibus conuocare poſſis mul- 3
titudinem, quando mouenda ſunt caſtra. 4
Cumque increpueris tubis, congregabi- 5
tur ad te omnis turba ad oſtium taberna- 6
culi fœderis. Si ſemel clangueris, ve- 7
b nient ad te principes & capita multitudinis Iſrael. Si au- 8
tem † prolixior atque † conciſus clangor increpuerit, moue-
c bunt caſtra primi qui ſunt ad Orientalem plagam. In ſe-
cundo autem ſonitu & pari vlulatu tubæ, leuabunt tentoria
qui habitant ad meridiem. Et iuxta hunc modum reliqui

NICOLAUS DE LYRA.
CAP. X.

Locutus eſt. *Hic conſequenter agitur de directione profectionis miniſterio humano, ſ. ſonitu tubarum, cum dicitur.*

2 Fac tibi duas tubas ar. *quia argentum eſt metallum bene ſonorum.*

3 Ductiles. *id eſt factas cum martello, non fuſiles.*

4 Quibus conuocare poſ. mul. &c. *In Hebræo coniunctio copulatiua interponitur:* & quãdo mouẽda ſunt caſtra. *Ad hæc enim duo deſeruiebant tubæ, & etiam ad quædã alia, vt ſubditur infra. Nõ enim Moyſes vocabat multitudinem in motionem caſtrorum, ſed quilibet dux vocabat eos qui erant ſub ſuo vexillo.*

5 Cumque increpueris tubis. *ſ. duabus.*

6 Congregabitur ad te omnis turba. *& non dicit principes, quia hoc fiebat quando Moyſes volebat inquirere qualiter regebant populũ principes & tribuni & centuriones & cæteri, qui præerant in populo, ut dicit Ra. Sa.*

7 Si ſemel clangueris. *In Hebræo habetur.* Si in vna ſcilicet tuba clangueris, venient ad te principes, & non turba.

8 Si autem prolixior atque conciſus clangor. *iſte clangor erat in duabus tubis, ſicut poſtea ſubditur.*

✠ 1 Vlulan

MORALITER.

✠ 1 *Locutus, &c. Fac tibi duas tubas.* Per quas prædicatores myſtice deſignantur, Eſa.58.a. *Quaſi tuba exalta vocem tuam, & annuntia populo meo ſcelera eorum, & domui Iacob peccata eorum.* Dicuntur autem duæ propter geminam charitatem quæ debet in prædicatoribus eſſe, & ad hoc ſignificandum Luc.10.a. Bini miſſi ſunt ad prædicandum, ſecundum quod dicit Gregorius Homil.39.

3 *Argenteas*

3 *Argenteas ductiles.* id eſt, factas cum martello. Per argentum ſignificatur puritas vitæ: per ductilitatem vero virtus patientiæ, quæ debet in prædicatoribus eſſe.

4 *Quibus cõuocare poſſis multitudinem.* Vſus enim iſtarum tubarum erat ad quatuor, ſcilicet ad populi congregationem, ad caſtrorum motionem, ad belli congreſſionem, & ad feſti celebrationem, ꝑ quę deſignatur, ꝙ prædicatores populum catholicum conuocare debent ad vnitatem fidei, & ad proficiſcendum per viam meriti, & ad bellandum contra inſultus diaboli, & ad feſtum cęleſtis gaudij.

a facient vlulatibus tubis in profectionem. Quando autem 1
congregandus eſt populus, ſimplex tubarum clangor erit, 2
a ¶ Quia proprium eſt ſacerdotum euangelium prædicare.
b & non conciſè vlulabuut. Filii autem Aaron ſacerdotis clan- 3
gent tubis, eritque hoc legitimum ſempiternum in genera- 4
a ¶ Abiecta ſcilicet terrenorum cura.
tionibus veſtris. Si exieritis ad bellum de terra veſtra, con- 5
¶ Dæmones,
c tra hoſtes qui † dimicant aduerſum vos, clangetis vlulan- 6
tibus tubis, & erit recordatio veſtri coram Domino Deo ve- 7
¶ Poteſtate. ¶ Dæmonum.
d ſtro, vt eruamini de manibus inimicorum veſtrorum. † Si 8
quando habebitis epulum, & dies feſtos, & calendas, cane-
tis tubis ſuper holocauſtis & pacificis victimis, vt ſint vobis
e in recordationem Dei veſtri. Ego Dominus Deus veſter. An- 9
no ſecundo menſe ſecundo viceſima die menſis, eleuata eſt nu †
bes de tabernaculo fœderis. Profectique ſunt filii Iſrael per
¶ Rubi.
turmas ſuas de deſerto Sinai, & recubuit nubes in ſolitudi
¶ Onager vel feritas.
ne Pharan. Moueruntque primi caſtra, iuxta † imperium do-
¶ Vel per manum,
mini in manu Moyſi, filii Iuda per turmas ſuas, quorum prin-
ceps erat Naaſſon filius Aminadab. In tribu filiorum Iſſa-
char fuit princeps Nathanael filius Suar. In tribu Zabulon

A a *Quando autem congre.* RABANVS. In conuocatione populi ſimplex tubarum clangor & nõ conciſus eſſe iubet, quia qui multitudini verbũ Dei p̃dicat, ſimpliciter & aperte debet loq vt multi intelligant & ædificẽt. Ne ſi obſcure & inſolẽter p̃dicauerit, adiutores recedãt vacui. vnde Paulus. *Fratres ſi venero ad uos linguis loquens, quid uobis prodero, niſi vobis loquar, aut in reuelatione, aut in ſciẽtia, aut in prophetia, aut in doctrina, &c.* Et paulo poſt. *Omnia ad ædificationem fiant.* Verbũ enim nimis obſcurũ vel ambiguũ vulgi more debet dici, vt intelligatur etiã ab indoctis. Quid enim prodeſt locutiõis integritas, ſi audientẽ nõ ædificat? Pro nihilo.n. loquemur, ſi ab his p̃pter quos loquimur, nõ ĩtelligimur. Qui ergo docet, vitet oĩa verba quę nõ docent: & ſi p̃ eis q̃ intelligant dicere poteſt ĩtegra, id magis eligat. Si vero nõ ſũt B vel in p̃ſenti non occurrũt, vtatur verbis minus integris dum modo res ĩtegrę doceantur & diſcãtur. Nec ſolũ in priuatis collocutionibus, ſed magis cum populus conuocat̃. Eſt autẽ optimus dicẽdi modus quo ſit vt qui audit, veritatẽ audiat & intelligat, boniq; ingenii inſignis indoles in verbis verũ amare, nõ verba. Quid enim p̃deſt clauis aurea, ſi non aperiat? Et quid obeſt lignea, ſi aperiat? Nihil, n. quærimus, niſi vt pateat quod clauſum eſt.

Quomodo aperte docendũ. 1. Cor. 14. b

† affligunt vel tribulant.

Dicẽdi ſiue concionandi modus optimus.

b *Filii autem.* prædicatores. ſ. verbũ Dei p̃dicant, & viã iuſtitiæ auditoribus demonſtrat, vt in ſemita mandatorum Dei boni operis greſſum ponant, & inter impiorum fugiant.

Queſt. 15. ✻ THEODORETVS. Cur ſacerdotibus clangere tuba demãdatur; propterea quod ſacras res erat. vocationem namque Dei denotant tubæ: *ut ſint*, inquit, *in monumentum coram Deo ueſtro ego dominus Deus ueſter*, ſimulque populo reuocarent in memoriam quanto tubarum ſtrepitu in monte Sina perterruiſſet illos.

c *Clange.* Subditos ſ. ad pœnitentiam & ad compunctionem lachrymarum excitando, & corda auditorum ad Dei miſericordiam implorandam prouocando.

C d *Si quando habebitis epu.* RABANVS. Nota quia in aduerſis & proſperis tubis clangere præcepit, quia omne tẽpus cõuenit verbo Dei. Modo.n. legendum eſt, modo Deo cantandũ. Modo D orare, modo docere, modo exhortari, modo increpare conuenit; q̃a ſ̃m qualitatẽ auditorum temperãdus eſt ſermo doctorum. vnde; *Benedicam dominum in omni tempore, ſemper laus eius in ore meo.* Et alibi, *Prædica uerbũ, inſta opportune, importune, &c.*

✻ RVPERTVS. Sancta Romana eccleſia & hoc legitimũ ſempiternũ eſſe voluit in generationib. ſuis. Nã quoties epulũ habet & dies feſtos, qui non admiretur quãto ſpiritualium clangore tubarũ cõcrepet ſup holocauſtis & pacificis victimis ſuis; Quod enĩ eſt epulũ ei⁹ niſi corporis domini ſacramentũ; Qui ſunt dies feſti, niſi incarnationis aut natiuitatis ei⁹ dies annus & glorioſſimũ reſurrectionis tempus, & ſãctorũ Apoſtolorũ et beatorum natalitia martyrum?

E e *Anno ſecundo.* HIERONYMVS. Duodecima manſio ne venerunt filii Iſrael in deſertum Sinai die quadrageſimo ſeptimo, ex quo de Aegypto exierunt, vnde in Exod. Menſe tertio egreſſionis filiorum Iſrael de Aegypto, in hac die tranſierunt in ſolitudinẽ Sinai. Profectiq; filii Iſrael de Raphidim venerunt in deſertum Sinai, & caſtrametati ſunt in Heremo, & Moyſes aſcendit ad Deum. *Vocauitque eum dominus de monte &c.* Et rurſum. *Vade* inquit, *ad populum tuum, & ſanctifica eos hodie & cras, & lauent ueſtimenta ſua, ſintq; parati in diem tertium &c.* Supputemus numerũ, & inueniemus quinquageſimo die egreſſionis Iſrael legem datam in monte Sinai, vnde & Pentecoſtes ſolennitas celebratur, & euangelii ſacramentum ſpiritusſancti deſcẽſione cõpletur. In hac mãſione media pars Exo. & totus Leuiticus, & numerorum præcepta non modica, & per ſingulas populi tribus diſtributio, & oblatio principum deſcripta ſunt. Interpretatur autem Sinai rubi, non vnus vt ſupra in ſolitudine Sin, ſed plures, vt ibi principium ſit, hic perfectio, ibi ſolitarius numerus, hic multiplex: aliud eſt enim vnam, aliud omnes gratias poſſidere. Iſrael igitur poſt F ☞ familiarem

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Vlulãtibus tubis in profectionem. *Et ſic clangor motionis caſtrorum differebat à clangore vocationis multitudinis, quia erat prolixior & conciſus, non autem alius. vnde ſubditur:*
2 Quando autẽ congregandus eſt populus, ſimplex. *& patet.*
3 Filii autem Aaron ſacerdotis clan. *hoc enim pertinebat ad eorum officium.*
4 Eritque hoc legitimum, *Id eſt, lege ſtatutum,*
5 Si exieritis ad bellum, *Sequitur.*
6 Clangetis, *miniſterio ſacerdotum, ut habetur in ſubuerſione Gierico, & aliis locis pluribus.*
7 Et erit recordatio ueſtri corã domino Deo veſtro. *ad dãdũ nobis uictoriam,*
8 Si quando habebitis epulum & dies feſtos, & calendas, canetis tubis, *ut ſint uobis in recordationem quod ad honorem dei offerãtur accepta ſint coram eo.*
9 Anno ſecundo menſe ſe. *Deſcripta directione ſignorum, hic conſequenter deſcribitur motio caſtrorum, ubi primo ponitur exercitus ordinate progrediens ſecundo additur ſocius in itinere expediẽs ibi,* Dixitq; Moyſes. *tertio ſuboritur caſus impediens, xj. ca. Circa primum ſciendum, quod ad eleuationem nubis, quæ erat ſignum motionis, tribus Iuda cum ſibi adiunctis mouerunt caſtra, erat enim tribus fortior, & bellicoſior, ideo præponebatur ad reſiſtendum fortiter, ſi occurrerent aduerſarii, & patet litera vſque ibi,*
✻ 1 *Depoſi*

MORALITER.

✻ † *Eleuata eſt nubes,* Hic agitur de profectione filiorũ Iſrael, primo profecti ſunt, qui erant in parte orientali, ſecundo qui erant in parte meridionali, tertio qui in aquilonari. Ex quo patet, quod proficiſcebantur ſecundum ordinẽ motus ſolis qui incipit ab oriente, & per meridiem tranſit in occidentẽ, & flectitur ad aquilonem. Eccleſia. j. *Oritur ſol & occidit: & ad locum ſuum reuertitur, ibique renaſcens gyrat per meridiem, & flectitur ad aquilonem.* Per hoc igitur ſignificatur, quod proficiſcentes ad terram uiuentium, quę eſt terra fidelibus promiſſa, ſequi debent inſtinctum ſolis iuſtitiæ, ſcilicet domini noſtri Ieſu Chriſti cuius vita in terris diſciplina morũ fuit, propter quod dicitur Ioan. 12. d. *Si quis mihi miniſtrat, me ſequatur, & vbi ego ſum, illic ſit & miniſter meus.* Et benedicit, vbi ego ſum: quia ex tunc erat in perfecta beatitudine quantum ad animam.

✠ Noli

erat princeps Eliab filius Helon. Depoſitumque eſt taberna- 1
culum, quod portantes egreſſi ſunt filii Gerſon & Merari. Pro- 2
fectique ſunt & filii Ruben per turmas & ordinem ſuum, quo-
rum princeps erat Heliſur filius Sedeur. In tribus autem filio-
rum Simeon princeps fuit Salamiel filius Suri Saddai. Porrò
¶ Alias Heliaſaph.
in tribu Gad erat princeps Eliſaph filius Duel. Profectiq; ſunt 3
& Caathitæ, portantes ſanctuarium. Tandiu tabernaculum 4
portabatur, donec venirent ad erectionis locum. Mouerunt
caſtra & filii Ephraim per turmas ſuas, in quorum exercitu
princeps erat Eliſama filius Ammiud. In tribu autem filiorum
Manaſſe princeps fuit Gamaliel filius Phadaſſur, & in tribu
Beniamin erat dux Abidam filius Gedeonis. Nouiſſimi caſtro 5
rum omnium profecti ſunt filii Dan per turmas ſuas. in quo-
rum exercitu princeps fuit Ahiezer filius Amiſſaddai. In tri-
bu autem filiorum Aſſer erat princeps Phegiel ſilius Ochran:
& in tribu filiorum Nephtali, princeps fuit Ahira filius Enan.
Hæc ſunt caſtra & profectiones filiorũ Iſrael per turmas ſuas,
¶ Alias Heliab.
quando egrediebantur. Dixitque Moyſes Hobab filio Ra- 6
a guel Madianitæ † cognato ſuo. Proficiſcimur ad locum
quem Dominus daturus eſt nobis, veni nobiſcum, vt benefa-
ciamus tibi, quia Dominus bona promiſit Iſraeli. Cui il-
le reſpondit; Non vadam tecum, ſed reuertar in terram

A familiarem cum domino ſermonem iuxta montẽ Sinai commoratus, anno vno & diebus quatuor mira diſpoſitione caſtrorũ egreſſus in ſolitudinẽ Pharan quæ interpretatur onager vel feritas: ibique ſuccubuit malę beſtię, faſtidiens celeſtẽ panem, & Aegyptiorũ carnes deſiderans, quãdo, multos ſubitum deuorauit incẽdium, & intercedente Moyſe flãma vorax conſumpſit humum. Tũc accipiũt coturnices, & vſque ad nauſeã deuorant. Eliguntur ſeptuaginta presbyteri, & vadũt ad oſtium tabernaculi: duo remanẽt Heldab & Medab, nõ imperii negligentes ſed humilitate ſubmiſſi, dũ ſe honore arbitrãt indignos, vnde & abſentes prophetant. Saturatoq; populo, cum adhuc eſca eſſet in ore eorum, ira Dei aſcẽdit B ſuper eos, & occidit pingues eorum, & electos Iſrael impediuit, ne ad malum velociter currerent, vnde dictus eſt locus ſepulchra concupiſcẽtiæ, ſiue iuxta 70. memoriæ deſiderij. Ex his docemur qui ſecularem ſciẽtiam relinquimus, & Aegyptias ollas cõtemnimus, non debere murmurare contra cæleſtẽ ſcripturæ panẽ, nec virulẽtias Aegyptorum, qui ſunt magnatum carniũ, ſed ſimplicem mannæ cibum quęrere. Si autem eas voluerimus repetere, vorabimus vſq; ad nauſeam, & ſtatim domini igne torquebimur, & deſideriũ noſtrũ vertet in tumulos, vt ſimus ſepulchra dealbata, quæ foris apparent hominib. ſpecioſa, intus autem plena ſunt oſſibus mortuorũ, & omni ſpurcitia.

a *Proficiſcimur ad locum.* ✻ THEODORETVS. Quare Moſes ſocerum ſuũ quẽ in Exodo appellauit Iethro, non vocat Raguelem? Binomius erat, ſicut Iacob qui & Iſrael, vt Simõ Petrus, Thomas Dydimus, vt Matthæus qui etiam Leui. Huius autem filius erat hic Hobab. D

✻ PROCOPIVS. Voluit Moſes Hobab retinere futurorũ ſpe bonorum. Aliter vero Chriſtus nos ſe alicit, deſiderium videlicet iniiciendo non lucri, ſed æterni boni, quod promittit omnib. qui huius deſiderio tanguntur & malum auerſant.

GREGOR. Plerunque ſuadere elatis vt illa melius poſſumus, ſi profectũ eorũ nobis potius quã illis profuturum dicamus, ſi eorum meliorationẽ nobis potius quam illis impẽdi poſtulamus. Facile enim eius elatio ad bonũ flectitur, ſi inflexio eius aliis prodeſſe creditur: vnde Moyſes qui regente E Deo & duce columna pergebat, cum cognatum ſuum a Gentilitatis conuerſatione vellet educere, & Dei dominio ſubiugare, ait, Proficiſcimur ad locũ quem dominus daturus eſt nobis &c. Cumq; ille reſpõdiſſet. *Nõ uadam tecum. &c.* Illico adiunxit, N*oli nos relinquere enim noſti in quibus locis per deſertum caſtra ponere debeamus, &c.* Non Moſi mentem ignorantia itineris anguſtiabat, quã & ad prohetiæ ſcientiã cognitio diuinitatis expanderat, quẽ colũna & diuina collocutio inſtruebat. Sed uir prouidus elato auditori loquẽs ſolatiũ petit, vt daret, requirebat ducẽ in via, cui dux fieret ad vitam. Egit ergo, vt ſuperbus auditor voci ad meliora ſuadenti eo magis fieret deuotus, quo putaretur neceſſarius, & vnde ſe exhortatorẽ ſuum præcedere crederet, inde ſe verbis exhortantis inclinaret.

In paſtor. 3.p. admonitio. 18. Moraliter.

☞ a *Profecti* F

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Depoſitumq; eſt tabernacu. *ſtatim enim poſt eleuationem nubis filij Aaron intrabant tabernaculum, & inuoluebant illa quæ erãt intra, & diſponebant onera, quibus egreſſis Gerſonitæ & Meraritæ deponebant tabernaculum & atrium per circumitum, & diſpoſitis oneribus arripiebant iter poſt exercitum Iudæ cum duabus tribubus ſibi adiunctis.*

2 Profectiq; ſunt & filij Ruben. *Iſta ſecunda acies ſequebatur Gerſonitas & Meraritas.*

3 Profectiq; ſunt & Caathitæ: *quia portabant arcam teſtimonij & alia quæ erant intra tabernaculum, quæ erant ſanctiora, Deo erãt in medio totius exercitus Iſrael tanquam in loco tutiori, ut poſſent defendi, ſi eſſet neceſſe, anterius & poſterius.*

4 Tandiu tabernaculum portabatur donec &c. *In Hebræo habetur ſic.* Eleuabant tabernaculũ vſque ad aduẽtum ipſorum, *& refertur ad Gerſonitas & Meraritas, qui præcedebant portantes tabernaculum, ita quod inter ipſos & Caathitas erat tribus Ruben cum ſibi adiunctis, & ideo quando ueniebant Caathitæ portantes uaſa ſancta inueniebant tabernaculum erectum, & illuc introducebant ea quæ portabant, quibus egreſſis filii Aaron intrabant tabernaculum, & amouebant operimenta, & ponebant arcam & cherubin & alia in locis ſuis.*

5 Nouiſſimi caſtrorum oĩum profecti ſunt filij Dan. *In Hebræo habetur ſic.* Et monit vexillum exercitus Dan congregatis omnibus caſtris, quia iſta acies erat vltima; *propter quod ſi præcedentes aliqd perdebãt in uia, iſti inueniebant. Et ĩp ad eos cõueniebant de aliis tribubus ad recuperandum perdita.*

6 Dixitque Moyſes Hobab. Hic *agitur de ſocietate expediente in itinere, quia filij Iſrael habebant incedere per deſertum, cuius notitiã habebat iſte Hobab. Et dicunt aliqui, quod fuit filius Iethro, & ideo dicitur hic cognatus Moſi, id eſt affinis, quia fuit eius ſororius. Rab. Salom. & aliqui alii dicunt, quod fuit ipſemet Iethro. vnde & ipſe uocatus eſt Hobab, ſicut dictum fuit Exo. 2. c. unde in Hebræo habetur* חותן *hotem, id eſt, ſocero, ubi translatio noſtra habet.* Cognato ſuo. *Sed hic occurrit duplex difficultas. Prima eſt quomodo iſte Hobab dicitur hic filius Raguel, cum tamen Raguel ſit idem quod Iethro, ſecundum illam opinionem quam ſecutus ſum Exod. 2. Ad quod dicendum, quod pater Iethro uocatus eſt etiam Raguel ſicut & ipſe, quia communiter accidit quod filius primogenitus habet nomen patris. Vnde Lucæ 2. dicitur de Ioanne Baptiſta, quod uocabant eum nomine patris ſui Zachariam. Secunda eſt, quia de ipſo Iethro dicitur Exod. xviij. quod poſtquam fuerat cum Moſe, reuerſus abiit in terram ſuam. Ad quod dicendum, quod ſicut dictum fuit ibidem, Iethro uidens mirabilia, quæ dominus fecerat in populo Iſrael, relicta Gentilitate conuerſus eſt ad Iudaiſmum, & ad preces Moyſi generi ſui conſenſit ire cum filijs Iſrael, prius tamen abijt in terram ſuam, quæ non multum diſtabat a monte Sinai, ut dictum fuit ibidem, vt ſic domo ſua diſpoſita adduceret ſecum familiam ſuam, & quod hic dicitur de Moyſi precibus ad ipſum, factum fuit eo tempore quo conuerſus fuit ad Iudaiſmum, de quo tempore tactum eſt* Exodi *xviij. Dicta tamen reuerſio ad diſpoſitionem domus ſuæ fuit poſt legem datam, & ante receſſum populi de monte Sinai, & tanto tempore quod poſſet ſe conuenienter diſponere ad recedendum cum filijs Iſrael. Sequitur,*

Hobab quare electus dux.

Raguel q & Iethro.

A a *Profecti ſunt.* ✲ PROCOPIVS. Magna vtilitas ex profectione hominib. eius tēporis obuenit, quod ſcilicet ſenſerūt Deū ſe habere ducē. Remoto aūt typo, Chriſtus ſpectandus nobis proponit, qm̄ tribus diebus nos pręcedens, deducit ad gentem quotquot eum ex inferno ad cæleſtem ſedem contēdētem ſequuntur. Qui inſuper in hoc mundo ieiuniis ſeſe macerādo, tētationeſq; ſu B beundo inimicas cōtra Satanam antiquū victorē, acies pro nobis eduxit, vt pedibus cōculcatū nobis ſpectandum exhiberet, tranquilitatemq; & quietē nobis pararet.

b *Arcaque fœderis.* RABANVS. Arca fœderis domini præcedit filios Iſrael per tres dies, prouidēs loca caſtrorum, quia incarnatio domini, electis ab initio mundi, iter præsētis vitæ dirigit, atque ducatū ad ſanctā terram veracitē tribuit, q̄ prius in figura patres veteris teſtamenti ducebat, & nūc in veritate viā iuſtitiæ nobis demōſtrat. Via igitur triū dierū ſanctæ trinitatis fides eſt. Trib. tēporib. ante legē, ſub lege, ſub gratia, callem veritatis & iuſtitiæ ſequētib. demōſtrat.

c *Nubes quoq;* Protectio diuina, quæ ſpirituſſancti gratia electos ab initio mundi defendit, & ad futuram quietē cuſtodit.

C d *Cumque eleuaretur.* Exemplo Moſis rectores plebis prouocantur, vt ſemper ſoliciti commiſſum ſibi gregē in principio D operis & in conſummatione domino cōmendēt, vt proprias oues protegat, & inimicos depellat.

*ad cognationē meā

† ijs quæ; alij ſic vertunt cum beneſecerit dominus nobis, beneſaciemus & tibi.

† ad explorandū vbi requeſceret

† requieſceret.

meam *, in qua natus ſum: Et ille: Noli, inquit, nos relinque- 1
re. Tu enim noſti in quibus locis per deſertum caſtra ponere 2
debeamus, & eris ductor noſter. Cumq; nobiſcum veneris,
quicquid optimum fuerit † ex opibus quas nobis traditurus
a eſt dominus, dabimus tibi. Profecti ſunt ergo de monte Do- 3
a Trinitatis fide, tribus temporibus viam veritatis demonſtrante. ¶ Incarnatio Chriſti. 4
b mini viam trium dierum, arcaq; fœderis Domini præcedebat 5
c eos per tres dies † prouidens caſtrorum locum. Nubes quoque 6
d Domini ſuper eos erat per diē cùm incederent. Cumque † e- 7
leuaretur arca, dicebat Moyſes: Surge Domine, & diſſipentur 8
inimici tui, & fugiant qui oderunt te a facie tua. Cum autem 9
† deponeretur aiebat: Reuertere Domine ad multitudinem 10
exercitus Iſrael. 11

✲ PROCOPIVS. Notandum quod hoſtes populi, Dei hoſtes vocat. Nam id vtique docet, quod & nos impiorum quatenus tales ſunt, inimicos eſſe oportet, quādo quidē ad ferēdum nobis ſuppetias ſurrexit Chriſtus, qui iam olim per Dauidē dixit. E mendicantium calamitatibus, & è ſingultu pauperum nunc ſurgam, dicit dominus. Tunc ſugerunt diuinæ gloriæ aduerſarii, a quibus victoriā in cruce reportauit.

✲ ORIGINES. Animaduertendum omnia fere verba, quib⁹ fundūtur preces, imperandi modum ſeruare, loco tamen optandi accipienda ſunt. Surge igitur ſignificat, vtinam ſurgas, ita. Pater noſter, adueniat regnum tuum & da nobis panē, id eſt, exoptamus vt adueniat regnū tuum, panemque des nobis quotidianum.

✲ RVPERTVS. Hinc principium, hinc cęleſtem habet cauſam ſiue materiam pſalmus ſexageſimuſſeptimus: *Exurgat Deus & diſſipentur inimici eius, &c.*

Pſal. E † r ſcer Ex na Li. me 29. F

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Noli inquit nos relinquere. *Ex quo tu es conuerſus ad cultum veri Dei.*

2 Tu enim noſti in quibus. *Quia manſerat prope deſertum illud, quod patet ex hoc quod Moſes paſcens oues eius minauit gregem ad interiora deſerti. vt habetur Exo. 3. hoc videtur contradicere prædictis quia de mandato domini habebant ponere caſtra ad indicium nubis. ergo in nullo indigebant indicio hominis quantum ad hoc. Ad quod dicunt aliqui, quod licet haberent ponere caſtra vbi ſtabat nubes, tamen neſcire poterant, an ponerent ad partem nubis poſteriorem vel anteriorem, dextram vel ſiniſtram, & iſte ſciebat quæ pars eſſet accommodatior exercitui, vtpote propter maiorem propinquitatem fontium vel bonorum paſcuorum, quibus indigebat exercitus pro animalibus. ſciebat etiam quæ pars eſſet ſecurior ab aduerſariis, & in hoc & in conſimilib. indigebant ſua directione.*

3 Profecti ſunt. *Moyſes &* Hobab. *& totus exercitus.*

4 Viam trium. *Dicit Ra. Salomon quod prima die ſui receſſus ambulauerunt per tantum ſpatium, quantum faciunt tres dietæ, quia domin⁹ volebat oſtēdere quod paratus erat eos cito introducere ad terram promiſſionis, niſi poſuiſſent impedimentum. Alij dicunt, quod per tres dies continue ambulauerunt, & hoc magis conſonat textui in principio ſequentis cap. vbi dicitur quod pro tanto labore itineris ortum eſt murmur populi.*

5 Arcaque

5 Arcaque fœ. domini. *Iſtud videtur contradicere prędictis, ſcilicet quod arca cum aliis vaſis ſanctis erat in medio progredientium. Ideo dicunt aliqui, quod ordinatio prædicta de portatione arcæ in medio fuit pro tempore in quo timeretur de aduerſariis, ſed pro tunc quia erant longe poſiti ab eis non portabatur in medio, ſed ante exercitum ad prouidendum locum caſtrorum, quia columna nubis erat ſuper eam, quæ ſtabat quando caſtra erant ponenda. Ra. Salomon dicit quod erat quædam alia arca in qua reuerenter ſeruabantur primæ tabulæ fractæ, eo quod erant ſcriptæ digito Dei, & iſta præcedebat exercitum, & in ea apparebat ſignum quietis, ſicut in ſtatione nubis, ita quod certiores eſſent ex pluralitate ſignorum.*

6 Nubes quoque domini. *licet enim nubes eſſet extenſa ſuper totum exercitum ad refrigerium æſtus, tamen ſpeciali modo per modum cuiuſdam columnæ erat ſuper arcam, vbi erant tabulæ integræ tempore quietis: tempore autem motionis erat ſuper vexillum Iudæ quod præcedebat.*

7 Cumque eleuare. *De loco caſtrorum, vt portaretur in via.*

8 Surge domine. *quia confidimus de tua virtute.*

9 Et diſſipentur ini. *quia ſunt inimici populi tui, vel, quia cultum latriæ tibi ſoli debitum, attribuunt idolis.*

10 Cum autem de. *in locum caſtrorum.*

11 Aiebat. *Reuertere domine ad conſeruandum populum tuum, vt tibi exhibeat debitum cultum in loco quietis caſtrorum.*

CAP.

MORALITER.

✲ 1 *Noli, inquit, nos relinquere, Tu enim noſti in quibus locis per deſertū caſtra ponere &c.* Quāuis. n. Deus eſſet dux illius populi, tamen cum, hoc Moſes volebat habere directionē hominis periti, ex quo docemur, quod licet nos Deus dirigat in via morū, tamen non debemus negligere adiutorium humanū, nā in hoc homines ſunt Dei adiutores, vt habetur 1. Corin. 3. b.

MORA-

ADDITIO.

In c. 10. vbi dicitur in poſtil. Et dicunt aliqui, & fuit filius Iethro. *Opinio dicentium quod Hobab de quo hic agitur, fuit filius Iethro, non autem ipſemet* Iethro, *videtur verior: quia magis conſonat planiori ſenſui literæ, nam de Iethro dicitur ſupra Exodi 18. ante dationem legis, quod regreſſus eſt in terram ſuam Sed videtur, quod Hobab filius ipſius* Iethro *remanſit cum Moſe, & cum ſorore ſua: de quo pro tunc non fuit mentio in ſcriptura, quod regrederetur cum patre, quia remanſerat in Oreb, qui erat locus prope* Madian, *ſed cum Moyſes & populus diſponerent ſe ad receſſum verſus terram Iſrael, prout dicitur, Moyſes voluit vt ſecum iret cognatus ſuus, ſcilicet Hobab filius* Iethro. *vnde & dixit ei:* Proficiſcamur ad locum. N*ec valet quod contrà hoc dicitur quod in Hebræo habetur.* Socero ſuo, *vbi translatio noſtra habet* cognatum ſuum. *Tum quia cum dicitur:* Socero ſuo, *refertur ad Raguel non ad Hobab, vt intelligatur ſic, Dixit Moyſes* Hobab *filio Raguelis, qui quidem Raguel erat ſocer ſuus. Tum quia in Hebræo non eſt in hoc loco diſtinctio caſuum. Tum quia dictio* Hebraica *in hoc loco poſita poteſt ſumi etiam pro cognato.*

CAP. XI.

a INterea ortum eſt murmur. RABANVS. Murmurãtem populũ ignis domini accenſus deuorat, qa ignis dñi iuſtæ vltionis in futuro illos excruciat qui lingua inflãmata a gehenna murmurãt vel detrahunt. vnde per ſapiẽtiam dicitur, Suſurro & bilinguis maledictus eſt. Ignis deuorat extremam partem caſtrorum, finẽ ſcilicet præſentium actionum. vnde: *Dominus iudicabit extrema terrę.* Qui autem vſque ad mortem incorrectus perſeuerauerit, tam in anima quam in corpore, vretur pęna perpetua.

✣ ACACIVS. Iudei de ſeruitute Aegyptiorũ liberati, decies contra dominũ tumultuati ſunt, diffidentes illius potẽtiæ. Primũ cum viderẽt Pharaonis exercitum ceruicibus ſuis immi nentem. Deinde in Mara, ob aquæ amatorẽ. Poſtea quando ollas, carnes, & panes Aegyptiorũ deſiderantes acceperũt mãna, primaſq; coturnices. Quarto, cũ ſibi timentes a fame de manna pluſquã diurnus cibus exigebat, collegerunt. Quinto cũ detrectarunt religionẽ, vel ſabbatho colligentes. Sexto in Raphidim ſiti laborantes. Septimo impietas in Choreb conflato aureo vitulo. Octauo quidem, cum ne diuino quidẽ numini parcentes, libere de Deo conqueſti ſunt, quã ob cauſam bonã partem caſtrorum abſumpſit ignis. Nono cum iterum deſiderio obſoniorũ vicem ſuam lamentantes, iterum coturnicum ſtolo ſatiantur. Poſtremo quo tempore decem ſpeculatoribus audientes contra Chananęos pugnam detrectarunt.

b *Pepones por.* GREGORIVS. Carnalium mentes pro amore ſeculi dura quædam quaſiquędam mollia & delectabilia terra parata ſunt, dum in hac vita rerum culmina apprehendere conantur. Ceſſationem a mundi labore dominus imperat, quietis dulcedinem perſuadet, & tamen veſana iniquorum mẽs plus ſe aſſeq aſpera carnaliter, quã tenere blanda ſpiritualiter gaudet. Plus acerbitate fatigationis, quã quietis dulcedine paſcitur. Sic Iſraelitę dum refectionem

☞ mannę

CAP. XI.

a INTEREA †ortum eſt murmur populi, 1
quaſi dolentium pro labore contra domi- 2
num. Quod cũ audiſſet, iratus eſt,& accen-
ſus in eo ignis domini,deuorauit extremam 3
caſtrorum partem. Cumque clamaſſet po-
pulus ad Moyſen, orauit Moyſes dominũ,
& abſorptus eſt ignis. Vocauitque nomen loci illius incenſio, 4
eo quod ſuccenſus fuiſſet contra eos ignis domini. † Vulgus 5
quippe promiſcuum quod aſcenderat cum eis flagrauit deſi- 6
derio carnium † ſedens & flens, iunctis ſibi pariter filiis Iſ-
a ¶ Carnalia opera vix tribulationem laboribus coquenda.
rael, & ait: Quis dabit nobis ad veſcendum carnes? Recorda- 7
mur piſcium quos comedebamus in Ægypto gratis. In men- 8
a ¶ Terrenæ dulcedines. b ¶ Difficultates vitæ præſentis, quæ non ſine luctu agitur, & tamen cum lachrymis amatur. 9
b tem nobis veniunt cucumeres & pepones porrique & cæpe & 10
11

D

Li 20. moral. c. 16.

Tropolo

E

†vel, collecta turma quæ erat ĩ medio eĩ⁹ ſiue inter eos.

F

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XI.

1 INterea. *Hic conſequenter ponitur caſus impediẽs progreſſum populi ad terram promiſſionis. Et ponitur multiplex caſus impediens, primo murmurationis populi, ſecundo obiurgationis Moyſi ca. 11. tertio deſparaſionis exploratorũ, c. 13. quarto ſeditionis Chore & ſibi adiunctorũ. c. 16. quinto commotionis populi propter penuriam aquarum. 20. ca. ſexto ex inuaſione hoſtium, ibi:* Miſit interea. *Circa primum ponitur duplex murmuratio, prima ex impatientia laboris, ſecunda ex cõcupiſcentia ſaporis, ibi.* Vulgus quippe. *Circa primum dicitur ſic.*

2 Ortum eſt murmur populi quaſi dolentium pro labore cõtra. *quia per ſpatium trium dietarum ambulauerunt vna die ſecundum Rab. Salomo. vel quia per tres dies continuos fuerant in itinere, ſecundum alios, quia ita poterant incedere de nocte in columna ignis, ſicut & de die, ut habetur* Exod. 13. *d. Sed contra hoc quod dicitur hic de labore itineris, videtur illud quod habetur Deut. 8. a.* Adduxit te dominus Deus tuus xl. annis per deſertum. *& ſequitur, ibi:* Veſtimẽtum tuum quo operiebaris, nequaquam vetuſtate defecit, & pes tuus non eſt ſubtritus. *Dicendum, quod illud beneficium habebat locum in bonis hominibus & non in malis, ſicut & manna erat valde ſapidum bonis, & malis inſipidum, vt habetur infra & hoc patet ex modo loquendi quo dicitur hic. Quia ortum eſt murmur populi, quia quãdo intelligitur de bonis, dicitur populus domini vel populus meus, vel quid huiuſmodi, determinans ad bonum. Quando autem de malis dicitur ab que determinatione, ſicut* Exod. 33. *a.* Populus iſte durę ceruicis eſt.

Deuorauit extremam caſtrorum partem. *Extremum autem accipitur dupliciter, ſcilicet de parte ſuperiori & inferiori. & ſecundum hoc per extremam partem caſtrorum intelligitur vulgus ſecundum aliquos, ſecundum alios vero intelliguntur maiores de populo, & hunc ſenſum ſequitur Rab. Sal. dicens, quod ſeniores populi qui erant principales meruerant mortem, & Nadab & Abiu cum eis quando viderunt Deũ, vt dictum fuit* Exod. xxiiij. *Sed quia dominus eo tempore quo data erat lex de nouo, noluit immiſcere luctum cum gaudio de receptione legis, ideo diſtulit mortem* Nadab *& Abiu vſque ad dedicationem altaris, ut habetur, Leuitic. 10. Mortem autem ſeptuaginta ſeniorum vſque ad iſtum locum, in quo fuerunt negligentes de repreſſione murmurationis populi, quem tenebantur regere ſicut & Moyſes, & quia forte murmurauerunt cum populo.*

4 Et abſorptus eſt ignis. *id eſt extinctus.*

Diuiſio.

5 Vulgus quippe promiſcuum. *Hic conſequenter ponitur murmuratio ex concupiſcentia ſaporis, vbi primo ponitur dicta murmuratio. Secundo Moyſi afflictio, ibi:* Audiuit ergo Moyſes. *tertio domini cõſolatio, ibi:* Et dixit dominus. *quarto promiſſi impletio, ibi:* Venit ergo Moyſes. *quinto peccati punitio, ibi:* Adhuc carnes. *Circa primum oſtenditur murmuratio eſſe iniuſta ratione cibi petiti, cum dicitur.*

Vulgus quippe promiſcuum, &c. *Iſti erant Aegyptij conuerſi ad Iudaiſmum, ſicut dictum fuit* Exo. 12.

6 Flagrauit deſiderio carnium ſedens. *Id eſt, ardenter deſiderauit.* Carnium, *non eſt in Hebræo, nec habetur in libris correctis, quia non ſolum deſiderauit carnes, ſed etiam piſces, & alia, vt infra ſubditur.*

7 Quis dabit nobis ad veſcendum. *Patet quod iſta petitio ſit iniuſta, quia adduxerant ſecum de Aegypto multa animalia, vt habetur Exod. 12. Nec poteſt dici quod eſſent conſumpta, quia infra xxxij. cap. dicitur:* Filii autem Ruben & Gad habebant pecora multa &c. *ideo inde poterant habere carnes, ſed propter ſuam auaritiam parcebant ſuis animalibus, & quia deſiderabant carnes magis delicatas, propter quod dominus quaſi ſatisfaciens eorum deſiderio miſit eis coturnices.*

8 Quos comedebamus in Aegypto gratis. *Id eſt, pro paruo pretio, & non poteſt intelligi pro nihilo, cum etiam palcę ad conficiendum lateres non darentur eis gratis, ut habetur* Exodi 5.

9 In mentem nobis ueniunt cucumeres, &c. *Dicunt aliqui, quod ſunt cucurbitæ, alij autem, quod eſt aliud genus terræ naſcentium.*

10 Pepones. *id eſt melones.*

11 Porrique & cæpe, & allia. *Per iſta deſignantur cibaria quæ comedebant cum iſtis quaſi cum ſalſamento vel condimento, ſicut 1. Eſdræ 4. c.* Memores ſalis quod in palatio comedimus *id eſt ciborum ſale conditorum. Secundo oſtenditur murmuratio iniuſta ratione cibi habiti, cum dicitur.*

✣ 1 Nihil

MORALITER.

✣ 1 *Interea ortum eſt murmur populi, &c.* Per hoc autem, quod ignis accenſus a domino cobuſſit murmurantes contra eum, ſignificatum fuit, qꝫ ignis gehennæ combureт murmuratores contra potentiam vel æquitatem diuinæ iuſtitiæ.

Vulgus quippe promiſcuum, quod aſcendit cum eis, &c. Per iſtos, qui flagrauerunt deſiderio carnium, ſignificãtur religioſi mẽdicantes potiſſime, qui poſt factam profeſſionẽ in paupercula religione, in qua nihil eis promittitur, quantum ad vitã præſẽtẽ niſi auſteritas & paupertas, & nõ volunt nimis lautè viuere ac etiam delicatè, & frequenter hoc cõtingit illis, qui in ſeculo minus habuerunt, nec ſunt contenti illis quę adminiſtrantur eis, cum tamẽ ſuffeciſſent eis in ſeculo pauciora, & acriter murmurant contra illos qui pro victu illorum procurãdo fideliter laborant, ſicut populus iſte contra Moyſen nequiter murmurabat. Per hoc autem quod dicitur in fine cap.

✣ Et eſſe

A mannæ deſuper perciperēt, ab Aegypto ollas carniū, pepones porros, cępaſq; cupiebant. Significat enim māna gratiam ſuauiſſimi ſaporis, ad refectionē vitę interioris bene vacantibus deſuper datā. Ollæ carnium carnalia opera vix tribulationū laborib. quaſi ignibus excoquēda. Pepones, terrenas dulcedines. Porri & cępę, quę cum lachrimis comeduntur, difficultatem preſentis vitę, quę nō ſine lucta agitur, & tamen cum lachrymis amatur. Manna igit B deſerētes, cum peponibus & carnib. porros, cæpaſq; quæſierunt, quia peruerſæ mentes dulcia gratiæ per quietē dona deſpiciūt, & pro carnalibus voluptatibus laborioſa huius vitæ itinera etiam lachrymis plena concupiſcunt. contemnunt habere vbi ſpiritualiter gaudeant, & deſiderātes appetunt, vbi carnaliter gemant.

†Exo.16.c

a *Anima noſtra arida eſt.* ✻ APOLLINAR. Dolent improbi vnū tantummodo cibi genus habere, quod ſibi eundem ſemper ſaporem referret, cum multiplex ex manna conficeretur. Nā prætorquam quod ros ille erat aſpectu iucundus pellucidulſque ita vt chryſtallo bdellioque lapidi aſſimilaretur, & mola effringebatur in panificium, & mortario contundebatur in obſoniū, elixabatur, torrebatur, par dulcedine melli, vt meminit Exodus, & vncto non cedens oleo, vt hoc loco adiungitur. Vnum denique multiplex erat, neque diſſimilis cibus ei, quo noſter animus paſcitur, qui cum vnus ſit, multis viribus præſtat, cum & gratiarum multæ ſint differentiæ, in vno eodemq; ſpiritu, & ſpiritus ipſe, cum vnus ſit, multiplex etiam dicitur.

Ex catena Græca.

† videam malū meū

Quæſt.18 b *Iratusque eſt furor.* ✻ THEODORETVS. Qua de cauſa mox C peccātib. pœnas infligit? Lex initium capiebat. Idcirco neceſſe erat trangreſſorū ſupplicio cæteros prudentiores effici. D Timor. n. ſubditis valde conuenit. Pœnæ vero coniuncta erat pęnitentia. Nam qui reſipiſcebant, beneuolentiam experiebant. Quod autem neceſſario de his eſſent ſumenda ſupplicia, ſequentia teſtificātur. quia cōfeſtim vbi ceſſauit punitio, renouare cęperūt memoriā Aegypti, alliorū cęparū & cæterorum quorum deſideriū apperitio gulæ ſubminiſtrabat.

c *Cōgrega mihi ſeptuagin.* GREGOR. Sicut plerunque iuuenes dicuntur qui nulla cōſilii grauitate premūtur: ſenes non eos ſcriptura uocat qui ſola grauitate temporum, ſed morum grauitare maturi sūt vnde: *Senectus venerabilis eſt non diuturna, neque numero annorum computata. Cani autem ſunt ſenſus hominis, & ætas ſenectutis vita immaculata.* Hinc ad Moyſen dicitur: *Congrega mihi lxx. viros de ſe. Iſra. quos tu noſti, quod ſenes populi ſint.* In quibus verbis ſenectus cordis notatur, cum tales iubentur eligi ſenes qui ſciūtur. Si enim corporis ſenectus quærretetur, a tantis ſciri poterant, a quantis videri. Cum vero dicitur, quos tu noſti, quod ſenes populi ſint, patet, quia ſenectus mentis non corporis eligatur.

d *Vt deſcendam.* ISIDORVS. In tredecima manſione deſcendit ſpiritus ſuper ſeptuaginta viros electos, & dominus deſcendit de nube & retraxit de ſpiritu qui erat ſuper Moyſen, & impoſuit ſuper ſeptuaginta viros. Deſcendente enim in nube carnis Chriſto, diffuſa eſt per fidem ſpiritusſancti gratia ſuper populos, ex ſeptuaginta gentium linguis electos. ve-

a allia. Anima noſtra arida eſt, nihil aliud reſpiciunt oculi no- 1
ſtri, niſi man. † Erat autem man quaſi ſemen coriandri colo- 2
ris bdellii. Circumibatque populus, & colligens illud frange- 3
bat mola, ſiue terebat in mortario, coquens in olla, & faciens
ex eo tortulas ſaporis quaſi panis oleati. Cumque deſcenderet 4
nocte ſuper caſtra ros, deſcendebat pariter & man. Audiuit er- 5
go Moyſes populum flentem per familias, ſingulos per oſtia 6
b tentorii ſui. Iratusque eſt furor domini valde, ſed & Moyſi † in
toleranda res viſa eſt, & ait ad dominum: Cur afflixiſti ſeruum
tuum? Quare non inuenio gratiam coram te? Et cur impoſui-
ſti pondus vniuerſi populi huius ſuper me? Nunquid ego con-
cepi omnem hanc multitudinem, vel genui eam, † vt dicas
mihi: porta eos in ſinu tuo, ſicut portare ſolet nutrix infantu-
lum, & defer in terram pro qua iuraſti patribus eorum? Vnde
mihi carnes, vt dem tantæ multitudini? Flent † coram me, di-
centes: Da nobis carnes, vt comedamus. Non poſſum ſolus 7
ſuſtinere omnem hunc populum, quia † grauis mihi eſt. † Sin 8
aliter tibi videtur, obſecro vt interficias me, & inueniam gra-
tiam in oculis tuis, ne † tantis afficiar malis. Et dixit dñs ad 9
¶ De ſeptuaginta linguis electos.
c Moyſen: Congrega mihi ſeptuaginta viros de ſenioribus Iſrael 10
¶ Grauitate morum. 11
quos tu noſti, ꝙ ſenes populi ſint ac magiſtri, & duces eos ad 12
d oſtiū tabernaculi fęderis, facieſq; ibi ſtare tecū, † vt deſcēdam,

NICOLAVS DE LYRA.

Mānæ triplex ſapor

✻ 1 Nihil aliud reſpiciūt oculi noſtri niſi man. Erat autem man quaſi ſemen coria. *quod tamen habebat in ſe omnem ſaporis ſuauitatem, vt habetur Sapien. xvi. c. Man enim ſiue manna habebat triplicem ſaporem: Vnus erat naturalis, & erat quaſi ſapor mellis, ut habetur Exo. 16. Alius ſupernaturalis, & hic duplex, quia bonis ſapiebat prout volebant. Sapiebat enim piſces cum deſiderabant piſces, & deſiderantibus carnes ſimiliter conuertebatur eis in ſaporem carnis, & ſic de alijs cibis magis deſcendendo in ſpeciali.* Et hoc eſt quod dicitur *Sapien. 16. c.* Subſtātiam enim tuam & dulcedinem tuam, quam in filios hēs, oſtendebas, & deſeruiens vniuſcuiuſq; voluntati ad quod quiſque volebat, conuertebatur. *Et eadem ratione malis hominibus erat cibus inſipidus, qui de natura ſua erat dulcis. Erat autem man, quaſi ſemen coriandri, in figura & quantitate, ſed non in colore, ideo ſubditur.*

2 Coloris bdellii. *quod eſt album & lucidum ſicut cryſtallus.*

3 Frangebat mola, ſiue terebat in mortario coquens in olla. &c. *Hoc faciebant mali quibus erat cibus inſipidus, & ideo quærebat ibi ſaporem per diuerſas uias, tamen ex decoctione non meliorabatur, ſed magis ſapor dulcis immutabatur in peius per decoctionem, ideo ſubditur.*

4 Quaſi panis oleati. *id eſt, in cuius piſtatione oleum miſcebatur.*

5 Cumque deſcenderet nocte ſuper caſtra ros, deſcendebat pariter & man. *Primo enim cadebat pruina, quaſi ſtramentum mannę, Poſtea manna, & tertio ros quaſi eius operimētum, prout plenius expoſitum fuit Exodi xvi.*

6 Audiuit ergo Moyſes populum flentē per familias, ſingulos per oſtia tētorii ſui. Iratusque eſt fu. *Hic ponitur afflictio Moyſi habentis curam populi, cui intolerabilis uidebatur propter malitiam eius, & patet litera vſque ibi:*

7 Non poſſum ſolus ſuſtinere. *Quomodo conqueritur, quod ſolus ſuſtineret onus populi, cum de conſilio Iethro conſtituerit tribunos & centuriones? quia ſecundum Rab. Salomo. ſeptuaginta ſenes qui cum eo erāt inſtituti ad regimen populi iam mortui erant, vt dictum eſt in principio capituli. Vel ſecundum alios dicentes, quod illi qui fuerunt mortui ab igne non fuerunt de maioribus populi, ſed de vulgaribus, illi autem qui erant inſtituti ſuper populum cum Moſe intromittebant ſe tantum de temporalibus, Moſes autem volebat habere etiam adiutorium in ſpiritualibus.*

8 Sin aliter tibi videtur, obſecro vt interficias me. *id eſt accipias animam meam de uita preſenti ad te.*

9 Ne tantis afficiar malis. *timebat enim Moſes, ne malitia populi eſſet ſibi occaſio ruendi in malum impatientiæ.*

10 Et dixit dominus. *Hic conſequenter ponitur conſolatio domini. Et primo quantum ad populi curam, ſecundo quantum ad cibi promiſionem, ibi: Populo quoque. Circa primum dicitur.*

11 Congrega mihi ſeptuaginta. *Rab. Salomō dicit, quod iſti fuerūt præpoſiti filiorum Iſrael, cum eſſent in labore Aegypti, & quia compatiebantur eis, non arctabant eos ad implendum numerum laterum, propter quod flagellati fuerunt ab exactoribus Pharaonis, vt habetur Exo. 5. ideo meruerunt aſſumi ad regimen populi loco illorum qui mortui fuerant, & cum hoc habuerunt ſpiritum prophetiæ, vt infra habetur. Secundum alios fuerunt idem ſenes, qui prius regebant populum in temporalibus, & tunc cum hoc impoſita eſt eis cura in ſpiritualibus, propter quod receperunt de nouo ſpiritum prophetiæ, quia ad ſpiritualia promouebantur.*

12 Et duces eos ad oſtum tabernac. *in oculis totius populi, vt in timore & reuerentia habeantur.*

✻ 1 Et auſe

ctos, venitq; ſuper eos omnes donũ illud virtutis cæleſtis, qđ
A quondam fuerat in Moyſe & prophetis.

a *Et auferam de ſpiritu tuo, tradamq; eis vt ſuſten. &c.* AVGVST. Alia litera: *Et auferam de ſpiritu qui in te, & ponam ſuper eos, & ſuſtinebunt tecum impetum populi, & non portabis illos tu ſolus, &c.* Pleriq; Latini nõ vt in Gręco eſt, trãſtulerũt, ſed dixerunt: Auferam de ſpiritu tuo, q eſt ĩ te, & ponã ſuper eos, aut ponã in eis, & fecerũt ſenſum laborioſũ ad ĩtelligendum. Putari enim poteſt de ſpiritu ipſius hominis dictũ, quo humana natura completur corpore adiũcto, quæ cõſtat ex corpore & ſpiritu, quẽ etiam animã dicũt. vnde Paulus: *Quis hominum ſcit quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt? Sic & quæ Dei*
B *ſunt, nemo ſcit, niſi ſpiritus Dei.* Et qđ poſtea adiũgit: *Nos autẽ non ſpiritum huius mũdi accepimus, ſed ſpiritum qui ex Deo eſt,* oſtendit alium eſſe ſpiritum Dei cuius particeps fit ſpiritus hominis per gratiam Dei. Quamuis poſſit etiã (ſicut alii interpretati ſunt) intelligi ſpiritus Dei, cũ dicitur, de ſpiritu tuo qui eſt in te, quia fit etiam noſter q Dei eſt, cum accipimus eum, ſicut de Ioanne dictũ eſt in ſpiritu & virtute Heliæ. Non .n. anima Heliæ in eo fuerat reuoluta. Quod etſi quidã hæretici opinantur, quid dicũt in eo qđ ſcriptum eſt: Spiritus Helię requeuit ſuper Heliſęum; cum iã ille haberet animam ſuam, niſi quia dictum eſt de ſpiritu Dei, vt etiam per illud operaretur talia qualia per Heliam operabatur, nõ ab illo recedẽs vt iſtum poſſet implere, aut partitus minor eſſet in illo, vt poſſet in iſto eſſe. Deus. n. eſt q poſſit eſſe in omnibus tantus, in quibus per illam gratiam eſſe voluerit. Nunc autẽ cum ſcriptum ſit: *Et auferam de ſpiritu qui eſt ſuper te, nec dictũ ſit de ſpiritu tuo,* facilius ſoluit; quia intelligim⁹ nihil aliud ſignificare voluiſſe niſi ex eodem ſpiritu gratię illos quoq; habituros adiutoriũ ex quo habebat Moyſes, vt & iſti haberent quantũ Deus vellet, non vt ideo Moyſes minus haberet.

✲ THEODORETVS. Dixit, Auferam de ſpiritu tuo. Non quod aliena virtute aut gratia Deus indigeret, ſed vt Moſẽ doceret quod accepiſſet gratiã ad vſum ſufficientem. Cæterum D elargiendo ſeptuaginta viris, nullo modo gratiã Moſis imminuit, ſicuti res geſtæ teſtificantur. Nã & in regendo populo & in prodigiis edẽdis eadẽ quę geſſerat antea, peragere non deſiit. Nã cum multę myriades ab vno ſacerdote baptizantur, et donum diuinum accipiunt, ſacerdotis gratiam non minunt.

a ¶ Sancto, ſcilicet qui in te per gratiam, &c.

a & loquar tibi, & auferam de ſpiritu tuo, tradamque eis, vt ſuſten 1
tent tecum onus populi, & non tu ſolus † graueris. Populo quo 2
que dices: Sanctificamini, cras comedetis carnes. Ego enim au- 3
diui vos + dicere: Quis dabit nobis eſcas carnium? Bene nobis 4
erat in Ægypto. Vt det vobis dominus carnes & comedetis, nõ
vno die nec duobus vel quinque aut decem, nec viginti quidẽ,
b ſed vſque ad menſem dierum, donec exeat per nares veſtras & 5
vertantur in nauſeam, eo quod repuleritis dominum, qui in me 6
dio veſtri eſt, & fleueritis coram eo, dicentes. Quare egreſſi ſu-
mus ex Ægypto, vt periremus in ſolitudine? Et ait Moyſes ad do
c minum. Sexcenta millia peditum huius populi ſunt, & tu dicis: 7
¶ Non diffidit, ſed modum quærit.
dabo eis eſum carnium menſe integro? Nunquid ouiũ & boum 8
multitudo cędetur, vt poſſit ſufficere ad cibũ, vel omnes piſces 9
maris in vnum congregabuntur, vt eos ſatient? Cui reſpõdit do
minus: † Nunquid manus domini † inualida eſt? Iam nũc vide 10

† portabis. Quęſt. 19.

b *Donec exeat per nares, etc.* ✲ IDEM. Alii legũt vertat in choleram, alii in perditionem. Nã voracitas carnium plerũque cruditatẽ facit: inde morbos. Plurimis etiã indignationem Dei contraxit in interitum.

c *Sexcenta milia peditum hu. po ſunt.* AVGVS. Alia litera. Sexcenta milia peditũ in quibus ſum in ipſis, & tu dixiſti, carnes dabo eis &c.

† vt periremus in ſolitudine. Quæſt. 19.

E Quęritur vtrum hoc Moſes diffidendo dixerit an quærẽdo? Sed ſi putauerimus cũ diffidendo dixiſſe, quęritur cur hoc ei non exprobrauerit dominus, ſicut exprobrauit qđ ad petram vnde profluxit aqua, videtur de domini poteſtate dubitaſſe. Si autẽ dixerimus eũ modum quæſiuiſſe quo fieret: Rñſio domini qua dicitur: *Nunquid manus domini non ſufficiet?* quaſi redarguentis videtur, qđ ille non credidiſſet. Sed melius puto intelligi dominum ita reſpondiſſe, tanquã modum quẽ ille quęrebat dicere noluerit, ſed potius opere ipſo potentiã ſuam demõſtrate, poterat enim & Marię dicenti: *Quomodo fiet iſtud, quoniam virum non cognoſco?* ad calumniantibus obiici, qđ minus crediderit, cũ illa modum quęſierit, non de uirtute eius dubitauerit. Quod autem reſponſum eſt illi: *Spirituſſanctus ſuperueniet in te, & uir. a. obum. ti.* poterat etiam ſic reſponderi quomodo hic: Nunquid ſpiritu ſancto impoſſibile eſt q ſuperuenit in te? ac † ſi idẽ ſenſus conſeruaretur. Sed Zacharias talia dicẽs incredulitatis arguĩt, & vocis oppreſſę pęna plectitur. Deus enim nõ de uerbis, ſed de cordibus iudicat, alioquin poterat Moſes excuſari, niſi in eũ clara eſſet Dei ſentẽtia, quod diffidendo talia dixerit: *Audite me increduli: Nũquid de petra iſta educimus nobis aquã?* deinde ſequitur: *Et eleuata Moyſes manu ſua, percuſſit petrã virga bis, &c.* Ad hoc illã virgã in qua tãta miracula
F fecerat

† abbreuiata vel decurtata.

Infra 20.b

Luc. 1.d.

† ſic.

Diffidẽtia Nu. 20, b.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Et auferam de ſpiritu. *id eſt de cura tua.*

2 Tradamque eis. *vt partito in aliis onere leuius tibi ſit. Aliter exponitur.* De ſpiritu tuo. *id eſt, de ſpiritu gratiæ tibi datæ, & tunc non eſt intelligendum, quod aliquid ſit ablatum Moſi & traditum aliis, ſed fuerunt illuminati abſque diminutione gratiæ Moſis, ſicut a lumine vnius candelæ illuminantur plures abſque ſui luminis diminutione. Sciendum tamen, quod ſimilitudo iſta non tenet quantum ad cauſam effectiuam, ita quod donum gratiæ in Moſe exiſtens cauſaret gratiam in aliis effectiue, ſed tantum meritorie, inquantum ad preces Moſi ad eius ſubleuationem alii fuerunt illuminati.*

3 Populo quoque dices. *Hic ponitur conſolatio contra defectum cibi, cum dicitur.*

4 Sanctificamini. *id eſt, præparate uos ad recipiendum id quod petiſtis. Sanctificatio. n. in Hebræo frequenter accipitur pro præparatione. Rab. Sal. exponit, præparate uos ad recipiendum punitionem propter ueſtram murmurationem, ſicut dicitur Hierem. 12. a.* Sanctifica eos in die occiſionis. *Et utrunque poteſt intelligi, quia Deus diſponebat eis dare carnes ſicut petiuerant, & eos punire pro iniuſta petitione.*

5 Donec exeat per nares veſtras. *quia uomitus egrediens per os, vt frequenter fœdat nares.*

6 Eo quod repuleritis, &c. *dominum quantum in uobis eſt ex ingratitudine veſtra.*

7 Sexcenta *ſupra 1. c. expreſſit numerum eorum ſexcenta & tria millia quingenti. Dicendum, quod illi qui erant vltra ſexcenta millia, fuerunt mortui in plaga ignis dicta in principio cap.*

8 Et tu dicis dabo eis. *Hic uarie ſentiunt doctores* Hebræorum. *Dicit. n. Rab. Aquila. quod Moſes hic dubitauit de impletione uerbi Dei, et ad hoc inducit id quod ſequitur de reſponſione domini.* Nunquid manus domini inualida eſt, *quæ uidetur eſſe reſponſio ad dubitantem uel deſperantem de impletione facti, & ideo peccauit ita grauiter, ſicut in aquis contradictionis, de quibus habetur infra 20. c. Verumtamen nõ fuit hic punitus, ſicut ibi, quia illud fuit factum in publico corã tota multitudine filiorum Iſrael, & ideo ſtatim fuit determinata punitio, ſ. quod non intraret terram promiſſionis. Sed iſtud fuit factum in ſecreto, ſ. coram Deo tantum, & ideo pœna non fuit ſtatim impoſita, quoniam aliter ſunt punienda peccata publica, aliter ſecreta. Rab. Salo. dicit, quod Moyſes non peccauit hic, & ad hoc inducit illud quod dicitur c. ſequenti de Moyſe a domino; Qui in omni domo mea fideliſſimus eſt. Et hoc idem dicunt doctores noſtri, dicentes quod Moſes non dubitauit de impletione uerbi Dei, ſed quia modus impletionis non erat ſibi reuelatus, quæſiuit de modo implendi, nec in hoc peccauit, ſicut nec beata uirgo Maria, quando petiuit ab angelo, Luc. 1. d.* Quomodo fiet, &c. *& ſic exponendum eſt illud,*

9 Nunquid ouium & boum multitudo cędetur. *ac ſi dicat, implebiturne verbum tuum per hunc modum uel alium?*

10 Nunquid manus domini inualida eſt? *ac ſi diceret, potentia mea poteſt implere hoc multis modis, cum ſit infinita, modum tamẽ iſtũ non reuelabo tibi verbo, ſed oſtendam facto, ideo ſubditur. Iam nunc uidebis & c. ſequitur.*

✲ 1 Venit

A faecerat, ſumpſit, eaq; petram percuſſit, atque in ſe ſolitæ uirtutis eſt cõſecutus effectus. Verba ergo quib. ait, Nũq d ex hac petra educimus vobis aquã poſſent accipi ſic, tãquam diceretur: Nempe ex hac petra ſecundũ veſtram incredulitatẽ aqua educi non poteſt. Vt deniq; percutiẽdo oſtenderetur diuinit⁹ potuiſſe fieri, quod illi in infidelitate nõ crediderũt. Maxime quia dixerat: *Audite me increduli.* Sed Deus qui inſpector eſt cordis, quo animo dicta fuerint indicauit. ait enim: *Quoniã non credidiſti ſanctificare me in conſpectu filiorũ Iſrael, &c.* ac per hoc intelligit Moſen ita dixiſſe, tãquam ad incertum pcuſſerit, vt ſi non ſequeretur effectus, hoc prædixiſſe putaretur, cum ait. Nunquid ex hac petra educimus vobis aquã? quod in animo eius omnino lateret, niſi Dei ſententia pdidiſſet. Ecõtrario ergo debemus hic ĩtelligere verba Moyſi de promiſſis carnib. quærentis quomodo fieret, non diffidẽtis fuiſſe, quãdo ſentẽtia Dei ſecuta nõ eſt quę vindicaret, ſed potius quę doceret.

a ¶ Lxx. Exijt Moyſes ad populum & locutus eſt verba domini: Intus enim eſt dum ab ipſo docetur: cum turbis loquitur, foras exire perhibetur.

a bis, vtrum meus ſermo opere compleatur. Venit igitur Moy- 1
ſes, & narrauit populo verba domini, congregans ſeptuagin-
ta viros de ſenioribus Iſrael, quos ſtare fecit circa tabernacu-
lum. Deſcenditque dominus per nubem, & locutus eſt ad eũ,
b auferens de ſpiritu qui erat in Moyſe, & dans ſeptuaginta vi-

a ¶ Pro puritate cordis, & capacitate intelligentiæ. b ¶ i. quidem vitę eorum exponit & virtutes.

c ris. Cumque requieuiſſet in eis ſpiritus, prophetauerunt, nec 2
d vltra ceſſauerunt; Remanſerãt autẽ in caſtris duo viri, quorum 3
vnus vocatur Eldad, & alter Medad, ſuper quos requieuit ſpiri 4
tus. Nã & ipſi deſcripti fuerant, & nõ exierãt ad tabernaculum. 5

Homil. 6. in Nume.

a *Venit igitur Moyſes, & narrauit populo verba domini, congregãs.* ORIGENES. Alia litera, Exijt, inquit, Moyſes ad populum, & locutus eſt verba dñi. Donec verba Dei audit Moyſes, & ab ipſo docetur, intus eſt, & in interiorib. & in ſecretis conſiſtit.

B

Tropolo.

Vbi vero turbis loquitũ & populo miniſtrat, qui intus non poteſt ſtare, foras exire dicitũ, Omnis enim doctor eccleſiæ ſi de profundiorib. myſteriis tractat, & occulta ſapientię inter perfectos proferat, intus eſt. Cũ vero ad turbas loquitur, ea quæ proficiunt his qui foris ſunt, & q̃ vulgus poteſt audire, foras exit &, loquitur ad populũ verba Dei. Intus erat Paulus cũ diceret: Sapientiã loquimur inter perfectos, &c. Ad populũ vero procedens ait: *Omnis ſermo malus ex ore veſtro non procedat, & qui furabatur iam non furetur,* & ſimilia &c.

1. Cor. 2 b, Ephe. 4 g.

Ibidem.

b *Auferens de ſpiritu.* IDEM. Non intelligendum eſt, quaſi materialẽ & corpoream ſubſtantiam in lxx. portiones ſecuerit, & vnicuiq; particulam dederit. Impiũ enim eſt ĩtelligere hoc de natura ſpiritusſancti. Sed Moyſes & ſpiritus q erat ĩ eo, quaſi clariſſimi luminis lucerna fuit, ex qua ſeptuaginta Deus accẽdit, ad quos principalis luminis ſplẽdor aduenit, & origo ipſius nihil damni ex deriuatione accepit.

Spiritus in quibus requieſcit.

c *Requieuiſſet.* IDEM. *Et requieuit ſuper eos ſpiritus, & prophetauerunt omnes, &c.* Nõ legitur requieuiſſe ſpiritus niſi in ſanctis. Requieſcit. n. in his qui mũdo ſunt corde, q purificãt animas a peccato, ſicut non habitat in corde ſubdito peccatis, etiã ſi habitauit aliquãdo. Nõ. n. poteſt pati ſocietatem mali. Certũ eſt autem in tẽpore peccati eſſe in corpore cuiuſque ſpiritũ malum, & agere partes ſuas. Cum datur ei locus per cogitationes malas & cõcupiſcentias, cõtriſtatus (vt ita dicam) fugatur ſpiritusſanctus. unde *Nolite contriſtare ſpiritum ſanctum, in quo ſignati eſtis, &c.* Peccantes ergo cõtriſtamus ſpiritumſanctũ. Bene agentes requiem ei paramus. Quod ergo ait de ſeptuaginta presbyteris, quia ſpiritus requieuit in eis, laudẽ vitę eorum, & uirtutem expoſuit.

Matt. 5. a.

Ephe. 4. g.

Vbi ſupra

C

ORIGENES. *Et requieuit in eis ſpiritus, & prophetauerunt. &c.* Continuo operatur ſpiritus nec otium patitur, vbi operãdi materia digna ſuppeditatũ. In omnib, ergo qui prophetauerũt, requieuit ſpiritus, ſed non ſicut in ſaluatore. Propter qđ de eo ſcriptum eſt, *exibit virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet. & quieſcet ſuper eum ſpiritus domini, ſpiritus ſapientiæ & intellectus & cætera.* Vide q ſuper nullum alium ſpiritus domini requieuiſſe hic ſeptẽplici virtute deſcribitur, per quod diuini ſpirit⁹ ſubſtãtia quæ (quia vno nomine nõ poterat) diuerſis vocabulis explanatũ, requieſcere ſuper eũ pphetatur: Hic quoque Ioãnes ait: *Qui miſit me baptizare in aqua, hic dicit mihi: Super quem videris ſpiritum deſcendentẽ & manentem ſuper eum, ipſe eſt.* Addidit enim & manentem ſuper eũ, vt eſſet hoc ſignum in ſaluatore, quod in alio non poſſet oſtẽdi. De illo enim ſolo dictum eſt: *Qui peccatum non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius.* Quia enim ſolus eſt qui peccatum nõ fecit, ideo in illo ſolo manſit & permãſit ſpiritus. Conſtat ergo reliquos omnes ſub peccato fuiſſe, nec cõgruit vt tẽpore peccati dicamus ſpiritum manſiſſe in eis. Ipſe enim Moyſes cũ iã ſpiritum accepiſſet, ſeipſum peccaſſe teſtatũ, cũ diceret. *Audite me increduli, nũquid de petra iſta producimus aquam uobis?* In his enim dictis non ſanctificauit Deum, id eſt nõ confiſus eſt in virtute Dei. Cum ergo loqueretũ hęc, nõ de ſpirituſancto, ſed de ſpiritu peccati, loquebatũ. Certum eſt ergo alios prophetas aliquãdo habuiſſe ſpiritum Dei, aliquãdo non habuiſſe. Hinc & Dauid ait: *Et ſpiritũ ſanctum tuũ ne auferas à me.* In quo oſtẽdit, quia poteſt auferri. In ſequentibus vero tanquam ablatũ repopoſcit: *Redde mihi lętitiam ſalutaris tui, & ſpiritu principali cõfirma me.* Salomonem quoque nemo dicit niſi in ſpirituſancto iudicia iudicaſſe, vel templũ domino conſtruxiſſe, aut rurſus in ſpirituſancto dæmonib. templã feciſſe, aut impiis mulieribus latera flexiſſe? Propheta quippe etiã Abdo a domino miſſus eſt in Bethel, & in ſpirituſancto verba domini locutus eſt, non tamẽ in eodem ſpiritu pręceptum domini pręuaricatus eſt, quo prohibitus erat mãducare panem in Bethel: ideo occiſus eſt a leone. Ego aũt (licet non vſquequaque pronuntiẽ) hæc puto etiã quędam communia hominum geſta, quę quãuis peccato careant, non tamẽ digna videntur, quibus interſit ſpiritusſanctus, vt connubia legitima carent quidem peccato, non tamen qñ actus coniugales geruntur ſpiritusſanctus datur, etiam ſi propheta operatur. Alia plura ſunt in quib. ſola ſufficit vis humana, nec res indiget, neque decet ſpiritusſancti adeſſe præſentiam.

D

E

✻ THEOD. Quamobrem ſeptuaginta ſtatim vt pręfecti ſunt, prophetabant, poſtea vero minime? Non vaticinandi ſed gubernandi cauſa proponebatur, quod munus etiam inter chariſmata ſpiritus relatum eſt. Vnde Paulus cum prophetis, Apoſtolis, doctoribus, & gratiis ſanandi, ſubueniendi & gubernandi munera collocauit. Hoc autem gratiæ dono ſeptuaginta dignati ſunt, & quędam prædixerunt, vt conſtaret populo diuinum munus illos eſſe conſecutos.

d *Remanſerant autem in caſtris.* Non negligentia pręcepti domini

NICOLAVS DE LRA.

Diuiſio.

✻ 1 Venit igitur Moyſes. *Hic conſequenter deſcribitur impletio diuini promiſſi, & primo quantum ad partem curæ aliis imponendæ, ſecundo quantum ad cibi prouiſionem, ibi.* Ventus autem egrediens, *Primum patet in litera ex prędictis, vſque ibi.*

2 Prophetauerunt, nec ultra ceſſa. *Dictio Hebraica quæ ponitur hic eſt æquinoca, ad addere & ceſſare, & ſecundum hoc exponitur oppoſito modo ab Hebræis. Vno modo ſic:* Prophetauerunt & non addiderunt. *id eſt illo tantum die prophetauerunt & non vltra. Alio modo ſic:* Prophetauerunt & non ceſſauerunt. *id eſt, non fuit ablatus ab eis ſpiritus prophetiæ, licet non continue prophetarent, & hunc ſenſũ ſequitur noſtra translatio, quæ videtur uerior, quia ſpiritus prophetię erat eis datus ad regimen populi, ut dictũ eſt. & ideo non eſt veriſimile, quod habuerint tãtum vno die, ſed durante eorum regimine, & hoc oſtẽdit litera pręcedẽs:* Cumque requieuiſſet in eis ſpiritus. *& ſequitũ*

3 Remanſerant. *non ex contemptu, ſed ex humilitate, reputantes ſe indignos tanta promotione, & ideo receperunt donum Dei, ſicut & alij, ideo ſubditur.*

4 Super quos requieuit ſpiritus. *qui requieſcit ſuper humiles ſecundum quod dicitur Eſa. lxvj. ſecundum translationem. Lxx.* Super quem requieſcet ſpiritus meus, niſi ſuper humilem & quietum? & cætera.

5 Nam & ipſi deſcripti fuerant, & nõ exierant ad tabernaculum. *Dicit Rab. Salo. quod Moſes volens compeſcere murmur populi contra ſe, ſi plures acciperet de vna tribu quam de alia, accepit de qualibet tribu ſex ſenes, qui ſunt ſimul accepti lxxij. ſed quia Deus præceperat tantum de lxx. ideo accepit lxxij. ſchedulas ſcribens in qualibet* זקן *zaquen, id eſt ſenex, exceptis duabus ſchedulis in quibus nihil erat ſcriptum, & illas ſchedulas, poſuit in uaſe, ubi non poterant uideri, dicens lxxij. ſenibus, quod quilibet acciperet ibi unam ſchedulam ad fortunam, & qui acciperet ſchedulam non ſcriptam, ſignum erat, quod Deus nolebat eum cum ſenibus computari, & ideo dicitur de

mini, ſed deuotione humilitatis indignos ſe iudicantes perceptione tanti muneris, ideo iudex cordium Deus dignos eos iudicauit, & oſtendit.

a *Eldad & Medad prophetant.* THEODORET. Innuũt hæc verba, illum qui nouit occulta, ſcire qui probi cenſeantur. Sic & tempore Cornelii, diuina liberalitas præoccupauit hominum miniſteriũ. Siquidẽ antequam eſſent baptizati, dedit illis gratiam ſancti ſpiritus.

✱ PROCOPIVS. Duo illi poſteriores eorum qui ex gentibus diuino numine afflati sũt imaginem gerũt. Non enim omnes in abditos Chriſti receſſus lex deduxit, verum ex virtute patris filius Dei imago exiſtẽs, ignaris ſui eſt delectus.

b *Quid inquit, æmularis.* GREG. Pia mẽs paſtorum, quia non propriam gloriã, ſed autoris quęrit, ab omnib. vult iuuari quod facit. Fidelis enim p̃dicator optat ſi fieri valeat, vt veritatem quam ſolus loqui nõ ſufficit, ora cunctorum ſonent. Vnde cum Ioſue duobus in caſtris remanẽtib. & prophetantib. vellet obſiſteret, ei per Moſen dicitur. *Quid æmularis pro me? Quis tribuat vt omnis populus prophetet, & det Deus eis ſpiritum ſuum?* prophetare enim omnes voluit, qui bonũ quod habuit non inuidit.

✱ R. DAVID KIMHI. Omnis æmulatio hominis eſt intendentis animum in hoc, vt vel vindictam inferat, vel vt adiuuet ac promoueat.

c *Coturnicũ multitudinem, qui parum, &c.* RABANVS. Carnalis populus Iudæorum ſpreto cæleſti cibo carnes deſiderauit, ſed Deus ita iudicium temperauit, vt puniret malos, nec fragilib. alimoniã denegaret, & in ipſa conceſſione aliquid ſpirituale inueret. Non enim ferarũ, non quadrupedum, nec terreſtrium animaliũ eſum tribuit, ſed volucrum, vt diſcerent ſuperna magis deſiderare quam terrena, ſpiritalia quã corpora. Auium enim natura ex aquis proceſſit, ſed in aere habitationẽ ſibi acquiſiuit. Qui ergo volucres comedũt, ab imis ad ſuperna cor leuare monentur, vt licet in terrenis corporib. degant, animo ſẽper cæleſtia petant ſecundũ illud Apoſtoli: *In carne ambulantes, non ſecundum carnem militamus. Noſtro autẽ conuerſatio in cælis eſt:*

Cumque prophetarent in caſtris, cucurrit puer & nuntiauit 1
a Moyſi, dicens: Eldad & Medad prophetant in caſtris. Statim
Ioſue filius Nun miniſter Moyſi † & electus e pluribus, ait: († ex iuuenib. ei⁹ vel ex electis eius.)
b Domine mi Moyſes prohibe eos. At ille: Quid, inquit, æmu- 2
a ¶ Prophetare omnes voluit, qui bonum quod habuit non inuidit.
laris pro me? Quis tribuat, vt omnis populus prophetet, & det
eis dominus ſpiritum ſuum? Reuerſusque eſt Moyſes & maio
res natu Iſrael in caſtra. Ventus autem egrediens a domino 3
arreptas trans mare coturnices detulit, & demiſit in caſtra iti- 4
nere quantum vno die confici poteſt, ex omni parte caſtro- 5
rum per circumitum, volabantque in aere duobus cubitis al- 6
titudine ſuper terram. Surgens ergo populus toto die illo &
c nocte ac die altero, congregauit coturnicum multitudinem:
qui parum, decem † coros, & † ſiccauerunt eas per gyrum ca- 7
¶ Carnale deſiderium.
ſtrorum.† Adhuc carnes erant in dentibus eorum, † nec deſe- 8
cerat huiuſcemodi cibus, & ecce furor domini concitatus in 9 († Pſ.77.d. Ezec.16.c. † nec adhuc digeſſerant.)
populum, percuſſit eum plaga magna nimis. Vocatusque eſt †
d ille locus, ſepulchra concupiſcentiæ: Ibi enim ſepelierunt po-
pulum, qui deſiderauerat carnes. Egreſſi autem de ſepulchris
e concupiſcentiæ venerunt in Haſeroth, & manſerunt ibi.

d *Sepulchra concupiſcentiæ.* ISIDORVS. Tertiadecima manſio eſt in ſepulchris concupiſcentię, vbi populus faſtidiens cęleſtẽ panẽ, carnes Aegyptias deſiderauit, multosq; ſubito vorauit incendiũ. Quib. docemur, vt qui conuerſationem ſeculi relinquimus, & Aegyptias ollas, id eſt carnalium deſideriorum feruores, nõ murmuremus contra cęleſtem panem, nec virulentias Aegyptiorũ qui ſunt magnarum carnium, ſed ſimplicem mannę cibum, id eſt, puram cęleſtemque vitã agamus. Si enim poſt perceptum angelicum manna, quæ eſt cęleſtis vita vel doctrina, rurſus carnes Aegyptias, id eſt, carnales ſeculi voluptates, & concupiſcentiæ priſtinæ appetimus nauſeam, ſtatim igne domini torquebimur, deſideriumq; noſtrum vertetur in tumulos, vt ſimus ſepulchra dealbata, quę foris apparẽt ſpecioſa, int⁹ plena ſunt oſſibus mortuorum & omni ſpurcitia. (Mat 23.c.)

e *Venerunt, &c.* HIERONYMVS. Quartadecima manſio eſt in ſolitudine Pharan, quę ĩ atria vertitur. In hac Aaron & Maria propter Aethiopiſſam contra Moyſen murmurant. Ex hoc prudens lector attende, quod poſt conſummatã in duodenario virtutẽ (quia ſuperbiuit Iſrael, & in ſepulchris concupiſcẽtiæ carnes Aegyptias deſiderauit) rurſum fundamentũ iacit, & atria, id eſt veſtibula virtutis ingreditur, oſtendens nobis eos qui ſtant poſſe cadere, & qui ceciderunt poſſe reſurgere. *Poſitus eſt enim Ieſus in ruinam, & in reſurrectionem multorum. Qui ait per prophetam. Nunquid qui cadit, non adijciat vt reſurgat?* (Vbi ſupra ad Fabiolam. 1.Cor.10.c. Lucæ 2.c.)

ISIDORVS. Quartadecima manſio eſt in ſolitudine Haſeroth. In hac Aaron & Maria offenderunt detrahentes fratri, quod vxorem alienigenam accepiſſet, & illico Maria lepra percuſſa effloruit, quia ſacerdotalis plebs Chriſto ſaluatori aduerſus eccleſiam de gentibus congregatam derogans, lepra peccati perfunditur, nec redit ad tabernaculum donec plenitudo gentium intrauerit. Tunc enim priſtinam recipiet ſanitatem, cum ſeptiformis ſpiritus agnitio ad veniam reduxerit eam. (Hie.8.b.et Pſal.40.b. Rom.11.d)

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *tur de iſtis duobus, quod ipſi deſcripti fuerant, quia ſchedulas ſcriptas habuerant.*

1 Cucurrit puer & nuntiauit Moyſi. *Dicunt Hebræi quod iſte fuit Gerſon filius Moyſi.*

2 Domine mi Moyſes prohibe eos: At ille, Quid inquit. *Dicit Rab. Sal. quod prophetabant de morte Moyſi futura, & quod* Ioſue *introduceret populum in terram promiſſionis loco eius, & ideo* Ioſue *motus fuerat ad hoc dicendum, ne videretur appetere propriam gloriam, & magiſtri ſui mortem.* Expoſitores *autem noſtri dicunt communiter, quod motus fuit, eo quod videbatur eſſe contra reuerentiam Moyſi, quod in abſentia eius prophetarent, quaſi Moyſes nihil feciſſet ad hoc, quod recepiſſent ſpiritũ prophetiæ, propter quod ſubdit Moyſes:* Quis tribuat vt omnis populus prophetet, &c. *& patet.*

3 Ventus autem. *Hic conſequenter ponitur impletio promiſſi quantum ad cibi prouiſionem.*

4 Egrediens a domino. *id eſt virtute diuina excitatus.*

5 Arreptas trans mare coturnices detulit. *ſcilicet in Arabia, ubi multum abundant.*

6 Volabantq; in aere duobus cubitis altitudine ſuper terrã. *vt poſſent capi ſine labore, quia non oportebat ad capiendum eas ſurſum leuari aut deprimi.*

7 Qui parum decem coros. *id eſt qui minus acceperunt in tanta quantitate. Eſt enim corus genus menſuræ, & continet decem ephi ut habetur Ezec. xlv. De quantitate autem ephi, dictum eſt* Exo.16. *quod gomor qui eſt decima pars ephi, continet quaſi quartam & dimidiam Pariſienſis ſecundum dicta Iſidori & Papiæ, id eſt tantum de aridis quantum vnum vas continens quartam & dimidiam contineret, & ſic ephi continet quantum vas 15. quartarum, & per conſequens chorus continet quantum vas 37. ſextariorum & dimidij. Verius tamen credo, quod quãtitas huius menſuræ eſt nobis incerta, ſicut & de alijs frequenter dictum eſt, eo quod multum variantur ſecundum diuerſa tempore & varias regiones.* (Corus.)

8 Et ſicca. *id eſt mundauerunt eas amouendo inteſtina extra caſtra. Aliter exponunt alij ſicut litera ſonat, ne per humiditatem nimiam putreficerent, quia ſufficiebant pro comeſtione vſque ad menſem, ut prædictum eſt. Et huic expoſitioni conſonat litera* Hebraica *quæ ſic habet. Et extenderunt.*

9 Adhuc. *Hic conſequenter ponitur punitio peccati commiſſi, & patet litera.* Qui deſiderabant carnes, *non eſt de textu.*

✱ NICO-

MORALITER.

✱ † *Et ecce furor do.* Significatur, quod dicti murmuratores querulosi percutiebantur a Deo igne gehennali. Per hoc autẽ quod ante percuſſionẽ iſtã dominus dedit eis in abundantia

✱ magna

A

MORALITER.

† magna coturnices,quę ſunt aues delicatę,quaſi ſatisfaciens eorum irrationabili deſiderio, ſignificatur ꝙ dominus aliquando condeſcendit petitionib.malorum hominum ad eorum interitum,eo quod fit eorum oratio in peccatum.

Cur impoſuiſti pondus vniuerſi populi huius ſuper me. Per hoc autem,ꝙ Moyſes plenus ſcientia tam acquiſita quam infuſa,& cum hoc tantam gratiam habebat erga dominum, quod loquebatur cum eo ſicut homo loqui ſolet cum amico ſuo,& I tamen petiuit auditores ad regimen populi. datur exēplum eccleſię prelatis & curatis,quod non abhorreant hoīes bonę vitę & ſufficientis literaturę ſibi datos a Deo in adiutorium oneris ſui ſupportandi, prædicando & confeſſiones audiendo, ſed magis eos diligant & foueant & multiplicationē eorum deſiderent,repellentes contrarium conſulentes,dicentes cum Moyſe,quid ęmularis pro me?quis tribuat ut omnis populus prophetet,& det eis Deus ſpiritum ſuum.

MO-

ADDITIO I.

*In c.11. vbi dicitur in poſtill.*deuorauit extremā caſtrorū partē

Per hoc quod dicitur hic, Extremam: *non intelligitur an iſta deuoratio ſit de vulgo vel de maioribus, quia ſolum oſtendit quod hæc deuoratio non fuit per omnia caſtra.ſed ad quandam partem,quæ tamen fuit illa pars non determinatur in litera. Nec culpandi ſunt ſeniores, tanquam negligentes de repreſſione murmurationis populi,quia ſi ſic,Moyſes & Aaron etiam fuiſſent culpandi, qui magis tenebantur ad regimen populi,ſed tam iſti quam illi ex duritia populi ſunt excuſabiles,vnde nec litera facit mentionem opponendo huiuſmodi culpam populo murmuranti.vnde & opinio Ra. Sa. non tenetur ab alijs expoſitoribus Hebræorum.*

ADDITIO II.

In eod.cap.11.vbi dicitur in poſtilla,ſecundum aliquos dicit,quod illi qui fuerunt mortui ab igne,non fuerunt de maioribus.

Aliter videtur magis proprie diſtinguendum in hoc materia,vt ſcilicet ſeniores conſtituti tribuni & huiuſmodi de conſilio Iethro intendebant tantum de iudicialibus in partes, vt expreſſe habetur ſupra Exod. 18.d.vbi de illis dicitur, Et iudicabunt populum in omni tempore, ſed hic petebat Moſes adiutorium habere in regimine vniuerſali populi totius,prout pertinebat ad materiam de qua hic agitur.vnde dicit, Nunquid concepi omnem hanc multitudinem, vt dicas mihi,porta eos in ſinu tuo,ſicut portare ſolet nutrix infantulum.Ex quo patet, quod hoc adiutorium a Moſe hic petitum,erat ad regimen ſeu curam vniuerſalem populi,quod eſt altioris rationis quam iudicare tantum, qua ratione receperunt ſpiritum prophetiæ,quia ille populus in primitiuis a prophetis communiter regebatur,&c. B

ADDITIO III.

In eod.cap.11.vbi dicitur in poſtilla: Congrega mihi lxx. viros. *Ra.Sal.dicit,&c.*

Iſta electio de 70.ſenibus,quę Moyſi *fuit commiſſa,non videtur principaliter cōſiſtere in labore Aegyptiaco & huiuſmodi,ſed potius in grauitate morum & honeſtate vitę,vbi glo.in hoc loco dicit ſic,In his uerbis ſenectus cordis notatur,ſi enim corporis ſenectus quęreretur a tanſciri poterat a quantis videri,cum vero dicitur:* Quos tu noſti,quod ſenes populi ſunt, *patet quod ſenectus mentis non corporis eligatur.* Hæc *in gloſsa.*

ADDITIO IIII.

In eod. cap. 1. vbi dicitur in poſtilla. Et auferam de ſpiritu tuo, *id eſt de anima tua.*

Ad quorundam in hoc c.contentorum(ab illo loco ubi dicitur: Quis dabit nobis ad veſcendū carnes,&c. *uſq; ibi:* Et det eis dominus ſpiritum ſuum) *vlteriorē declarationē occurrūt aliqua inquirēda.*

Qō prima *Primum: Cur Moyſes,qui communiter in alijs exceſſib.populi miſericorditer ſe habebat, intantum quod in peccato vituli petebat deleri a libro Dei,niſi eis parceretur,ut ſupra Exod.32.& etiam pro murmuratoribus orauit,& ceſſauit ignis.vnde ſupra Num.16.cap. in hoc tamen loco non ſe conuertit ad orandum Deum pro populo, ſed ſolum ad ſubtrahendum ſe a regimine populi dicens.* Non poſſum ſolus ſuſtinere onus populi,&c. C

Secunda. *Secundum quęrendum eſt de hoc quod dicitur:*Cur impoſuiſti pondus populi huius ſuper me,&c.*videtur enim quod huiuſmodi pondus fuit impoſitum Moyſi hoc petenti ſeu volenti,ut habetur ſupra Exo. 33.in additione.*

Tertia. *Tertio quærendum videtur de hoc quod dicitur:* Vnde mihi carnes, &c.vt idem multitudini,flent enim coram me,&c.dicentes: Da nobis carnes vt manducemus,*cum ipſi non uideantur hoc petiuiſſe a* Moyſe *dixerunt enim.* Quis dabit nobis ad veſcendum carnes,*in quo videnī potius a Deo tacite hoc petiuiße,a quo cætera dabantur ſibi,& ſic incōuenieter videbāt dici a Moyſe;* Vnde mihi carnes? *quia hoc ab ipſo non petebant ſibi dari,ſed a* Deo, *qui hoc habebat in poteſtate ſua.*

Quarta. *Quarto quærendum videtur,cur dicit.* Non poſſum ſolus ſuſtinere,&c.*quia ad ſatisfaciendum huic petitioni non videtur facere quod eſſet ſolus aut cum ſocietate,cum hoc non poſſet impleri niſi potentia diuina,quæ ſimiliter poſſet cū Moyſe ſolo ſicut etiam cum ſocijs.*

Solutio. *Ad quorum ſolutionem præmittēda ſunt duo.Primū quia in hoc loco populus peccauit peccato concupiſcentiæ inordinatæ,habebant enim cibum continuū ſuauiſſimum & ſalubrem.ſ.manna,ſine labore,& tamē cum hoc concupiſcebat inepta cibaria,ſ. cæpe & allia & huiuſmodi: quod ad concupiſcentiam ualde inordinatam pertinet, unde uocatus eſt locus ille infra eo.ca.*ſepulchra concupiſcentię,*ſecundum quod vitiū concupiſcentiæ ſm Philo.in 3.Eth.eſt puerile vitiū, nō ſolū quia contingit ſæpe pueris,ſed ſecundū ſimilitudinē quandā, & hoc pp tria, ſecundū ſanctum Th.in ſecunda ſecund.e.q.162.ar.2.in corpore ar. Primum,quia ſicut puer non attendit ad ordinē rationis,ſic concupiſcentia rationem non audit,ut in 7.Eth.Secundū,quia ſicut puer ſi ſuę uoluntati dimittatur,creſcit in propria voluntate,ut Eccleſia.30.b.*Filius dimiſſus a correctione euadet præceps,*ſic & concupiſcentia ſecundum Aug.in 7.confeſſionū,ſi ei ſatisfiat,maius robur accipit.Tertiū ſimiliter quantū ad remediū.unde in 3.Eth.dicitur,Quemadmodum puerū oportet ſm præceptum pædagogi viuere, ſic cōcupiſcibile cōſonare rationi.*

Dicendum igitur ad primum quæſitum quod Moſes noluit pro hac vice pro populo orare,vt ſ.dominus prouideret populo de his quę petebant,ne eorum malitia augeretur,vt dictum eſt.

Ad ſecundum dicendum,quod licet Moſes acceptaſſet ſeu petiuiſſet regimen populi ſibi a Deo commiſſum,hoc tamen intelligebatur inquātum eſſent conſentanei rationi ſaltem ſicut homines adulti, nō autem ut pueri,& ideo conquerens dicebat,ut dicas mihi,porta eos in ſinu tuo,ſicut portare ſolet nutrix infantulū. q.d.licet ſuſtinuiſſem pondus populi, qui ſe haberet vt homo adultus,non tamen poſſum ſuſtinere eos qui ſe habent vt infantulus in ſinu nutricis,& hoc propter puerilitatem huius vitij,vt dictum eſt,unde dicit Philoſophus in 1.Eth.Nihil differt ætate iuuenis vel ſecundum mores iuuenilis.

Ad tertium dicendum, quod petitio populi in hoc loco poſſet dupliciter interpretari,quia aut ipſi petebant habere quod concupiſcebat miraculoſe a Deo,& hoc erat grauius.nam appetere quod Deus prætermitteret ordinem naturę ad ſatisfaciendum ſuperfluæ concupiſcentiæ, magis uitioſum eſt,cum magis deuiet ab ordine naturæ. Alio modo poteſt intelligi hęc petitio per humanam induſtriam,ſicut ſolent duces procurare ut apportentur cibaria ſuis exercitibus,& hoc eſt leuius,cum non ſit præter ordinem naturæ. vnde Moſes uolens interpretari hoc dubium ad meliorem partem dixit: Flent coram me dicentes: Da nobis carnes,vt comedamus,*q.d.non petūt hoc ſibi fieri miraculoſè quod eſſet maxime inordinatum, ſed petunt a me,ut eis procurē propria induſtria quod tamen non poſſum,unde dicit.*Vnde mihi carnes &c.

Ad quartum dicendum, quod quia vitium hoc erat puerile, ideo populus ille quantum ad hoc indigebat regimine pedagogi vt dictum eſt, non poteſt autem maxima multitudo puerorum ſub uno regi pedagogo, quia requirunt magis particulariter inſtrui, nec adinuicem congregantur ſi ſunt in magna multitudine. unde dicit: Audiuit ergo Moyſes populum flentem per familias, & ſingulos in oſtio tentorij ſui. *Ex quo patet,quod erant diuiſi ab inuicem,& non congregati. Sed populus ex uiris adultis congregatus etiam ſi ſit magnus, poteſt ſub uno duce regi ſeu ordinari,& ideo ſequitur.* Non poſſum ſolus ſuſtinere,&c.*q. d. ſi multitudo eſſet quaſi adultorum in uno ſociatorum, forte poſſem eis ſatisfacere.*

*Conſequēter circa hoc quod ſequitur in litera.*Congrega mihi lxx. viros quos tu noſti,quod ſenes populi ſunt:*quærendum videtur, cur fuit hæc electio Moſi commiſſa, nam ſenectus in hoc loco ad literā intelligitur non numero annorum computata,nam prout ait Greg.Si de corporis ſenectute quęreretur,nō oporteret dici,quos tu noſti,quod ſenes populi ſunt,ſenectus enim corporalis non ſolum a Moyſe, ſed a cunctis videntib.dignoſcitur,* Hęc *ille.Cum autem ſenectus mentalis de qua hic agitur a ſolo Deo vere conſpicitur,qui cor intuetur,ut 1. Reg. 16. talium electio non erat Moſi committenda,ſed ſenes illi fuiſſent a Deo nominandi, ſicut Beſeleel & Ooliab electi fuerunt a Deo nominatim ad opus tabernaculi,ſupra Exod.31.Similiter in ſucceſſorem* Moſi *Ioſue fuit electus nominatim a Deo,ut infra Deut.31.*

*Item ſi forte propter aliquam cauſam hęc electio fuiſſet committenda,quęrendum videtur,cur non fuit populo commiſſa,ſicut infra Deute. 1.dicitur:*Date ex vobis viros ſapientes,&c. *Per hoc enim quod populus eligit ſuos maiores,magis pax populi conſeruatur, videntur enim quaſi omnes aliquam partem habere in principatu, vnde & omnes talem ordinationem amant & cuſtodiunt,vt in 2.Politi.*

Ad quod dicendum, quod quia ſecundum Philoſo.in 2. Politico. inter ſpecies regiminis alicuius communitatis præcipua eſt illa, in qua vnus ſecundum virtutem principatur, ideo Deus voluit, quod Moyſes *toti populi tanquam perfectior cæteris præeſſet,vt populus Dei ſua optima ſpecie regiminis regeretur, quia tamen propter imperfectionē populi Moyſes ſolus non ſufficiebat. vnde dicit ſupra, Non poſſum ſolus*

ſuſtinere

ſuſtinere, diſpoſuit Deus ut ſui coadiutores eſſent ab ipſo Moſe electi, A *vt ſub eo eſſent tanquam inferiores, & ſic populi regimen principaliter eſſet monarchicum, quod eſt optimũ, ideo dicit:* Congrega mihi 70. viros, quos tu noſti. *quia tamen regimen ariſtocraticum, in quo regimine multi principantur, ſcdm virtutem eſt bonũ regimen citra primũ, ideo Deus voluit quod illi electi eſſent ſenes populi ſc. virtuoſi vt dictum eſt. Et ſic hęc ordinatio 70. virorum prędicto modo electorum eſt miſta ex regno monarchico, inquantum vnus principaliter pręſidebat, & ex ariſtocratia, inquantum multi ſecundum virtutem ſub illo vno pręſidebant. Participabat autem hoc regimen democratiam inquantum, ex toto populo iſti fuerunt electi, & inæquali numero de qualibet tribu, ut habetur in poſtilla eo. cap.*

Conſiderandum tamen, ꝙ hæc electio 70. virorum non fuit cõmiſſa populo, tum propter rationem iam dictam ſc. vt regimen eſſet principaliter monarchicum, tum quia iſti eligebantur ad ſtatum propheticum. Omnes enim iſti ſic electi prophetarunt, vt patet in hoc cap. Conſtat autem ꝙ populus neſciret diſcernere qui viri eſſent magis diſpoſiti ad donum prophetiæ obtinendum, quia hoc reſpicit perfectiones intellectuales. Quod autem legitur Deu 5. b. Date ex uobis uiros ſapientes. *intelligitur de electione tribunorum & centurionũ, & huiuſmodi, qui fuerunt electi ad iudicia particularia inter partes exercenda, vt ibidem manifeſte patet, & tales eligebantur ex bona conuerſatione & fama celebri, quæ etiam a populo poſſunt cognoſci. Quæ quidem electio huiuſmodi centurionum non erat contra rationẽ monarchici regiminis, quia ipſi iudicabant tantum de minoribus, maiora autem Moyſi referebant, vt ſupra Exo. 18. quod non legitur de 70. viris hic electis.*

Conſequenter circa hoc quod dicitur in litera: Auferam de ſpiritu tuo tradamq; eis. *videndum eſt an hoc, quod dicitur:* de ſpiritu tuo, *intelligatur de cura tua, ſ. vt onere regiminis quod totaliter erat ſuper Moſen in alijs partito, leuius remaneret in ipſo Moſe huiuſmodi onus,* B *an cum dicitur,* de ſpiritu tuo, *intelligatur de ſpiritu gratiæ ipſi Moſi gratis datæ. Qui quidem duo modi exponendi, ponuntur in poſtilla, ſed primus non conſonat literæ. ſecundus aũt modus verus videtur, nam de ſpiritu gratiæ quæ data erat Moſi, aliquid fuit datum 70. viris, quod intelligendum eſt prout in poſtilla, non quod per hoc fuiſſet aliquid ablatum ab ipſo Moſe, & alijs traditum, ſed quod fuerunt illuminati abſque diminutione gratiæ Moyſi, ſicut a lumine vnius candelæ plures illuminantur ſine ſui diminutione, prout in poſtilla, Quæ quidem ſimilitudo videtur tenere, etiam quantum ad cauſam effectiuam, licet hoc videatur, negari a poſtillatore. Glo. enim in hoc loco ſic dicit, Moyſes & ſpiritus qui erat in eo, quaſi clariſſimi luminis lucerna fuit, ex qua 70. Deus accendit, ad quos principalis luminis ſplendor aduenit, & origo ipſius nihil damni ex deriuatione accepit.* Hæc *in glo. Ex qua manifeſte patet, quod ſpiritus ſeu lumen gratię in ſenioribus illis, fuit deriuatum a lumine gratiæ, quod erat in Moyſe ſine ſui diminutione.*

Circa quod duo ſunt attendenda. Vnum eſt, ꝙ ſpiritus ſeu gratia, de qua hic agitur, & in glo. prędicta per lumen oſtenditur, non eſt lumen naturæ quæ a ſolo Deo creante datur, nec lumen gloriæ, gratum facientis, quę a ſolo Deo iuſtificante confertur, nec lumen glorię, per quod rationalis creatura a ſolo Deo beatificatur, ſed debet intelligi ſpiritus prophetię, qui eſt quoddam lumen in quo manifeſtantur veritates quæ per prophetiam reuelantur a Deo ipſi prophetæ, vnde ad Eph. 5. c. Omne quod manifeſtatur in lumine eſt. *Quod autem ſpiritus iſte, de quo hic agitur, ſit propheticus, ſatis patet ex litera cũ dicitur:* Cumque quieuiſſet in eis ſpiritus, prophetauerunt. *Spiritus enim propheticus ĩ primis patribus ve. teſta. requirebatur. in rectorib. principalib. populi, ut patet diſcurrendo fere per rectores principales, a* Moyſe *vſque ad Dauid. Patet etiam de Saule, 1. Reg. 10. quod cum eſſet vnctus in regno prophetauit, vnde & iſti qui aſſumebantur ad regimen populo in coadiutores ipſi Moſi, conueniebat, ut haberent ſpiritum propheticum.*

Secundum eſt, ꝙ illuminatio prophetica quę a Deo principaliter eſt, quandoque tangit mentes prophetarum mediantibus angelis, vt patet de ipſo Moſe in primordio ſuæ aſſumptionis ad propheticum ſtatum. Exod. 3. & de Abraham Gen. 18. & de multis alijs. Et *quod magis eſt, ꝙ etiam inter angelos eandem beatitudinem poſſidentes, ſuperiores illuminant ſuos inferiores, ſecundum Dion. in 8. c. cæ. hierar. Et eodem modo poteſt intelligi circa 70. viros ſ. quod lumen propheticum in mente* Moſis *a Deo infuſum confortabat lumen naturale ipſorum ſeniorum, & manifeſtabat eis veritatem de his quę pertinebant ad ſtatum regiminis populi, ita quod principalitas huius illuminationis eſt in ſolo Deo, ſecundaria vero illuminatio actiua in ipſo Moyſe, ſicut & luna recipit lumen ab ipſo Deo mediante tamen ſole. Et hoc videtur ſonare litera, quæ in hoc loco dicit.* Deſcenditque dominus per nubem, & locutus eſt ad eum. *ſ. ad Moyſen, non autem ſenioribus. Et ſequitur.* Auferens de ſpiritu qui erat in Moyſe, & dans 70. viris. *Et notãdum, quod vbi nos habemus. Auferens de ſpiritu qui erat in Moyſe, ponitur in Hebræo quoddam verbum æquiuocum ad multa, nunquam tamen reperitur idem ſignificare quod auferre, & tranſlatio Chaldaica in hoc* D *loco poſuit quoddam verbum ſignificans idem quod diffundere ſeu protendere, & eſt ſenſus, quod Deus diffudit, ſeu protendit de ſpiritu qui erat in ipſo Moyſe, & dedit 70. viris modo prædicto. Et forte in tranſlatione noſtra primo fuit poſitum:* Afferam de ſpiritu tuo, *ſimiliter* afferens de ſpiritu qui erat in Moyſe, *quod ſatis conſonat cũ tranſlatione Chaldaica, & poſtea per vitium alicuius ſcriptoris fuit interpoſita, u, ita quod ubi dicebatur afferam, poſitum fuit auferam, quod non bene literę conſonat nec propoſito, &c.*

Et notandum etiam quod hęc excellentia rationabiliter videtur fuiſſe conceſſa ipſi Moyſi inter prophetas cęteros veteris teſtam. tum quia fuit eximius prophetarum, prout in ſecunda ſecundę q. 174. art. 4. in corpore quęſtionis, tum quia ſolus inter illos Dei eſſentiam in hac vita exiſtens, vidit, prout Auguſt. determinat in lib. 1. de uidendo Deum, de Moyſe & Paulo. August. *Et ideo congrue angelorum Deum videntium prærogatiuam habuit in illuminatione prophetica ſic. quod ſicut Deus mediantibus angelis illuminat mentes prophetarum, ſic mediante ipſo Moſe per lumen propheticum ſibi a Deo excellentiſſime collatum, lumen propheticum traderetur illis 70. viris, tum quia hoc pertinebat ad maiorem perfectionem regiminis populi. Si enim illi 70. viri recepiſſent ab ipſo Deo immediate ſpiritum propheticum, ſicut Moſes immediate recipiebat, eſſent quodammodo omnes pares in huiuſmodi regimine, nõ obſtante quod Moyſes in maiori copia recipiſſet huiuſmodi ſpiritum quam illi. Nam ſecundum Philoſophum magis & minus non variant ſpeciem.* Ex *quo poſſent ſequi duo inconuenientia. Primum eſt, quod* E *daretur occaſio, ut populus reputaret eos ęquales in regimine, & ſic populus non regeretur monarchice, quod eſt optimum regimen, vt dictum eſt. Secundum, quia poſſet contingere aliquod ſimile illius quod legitur 3. Reg. 13. de propheta illo, qui alium prophetam induxit ad tranſgreſſionem mandati Dei dicens. Et ego ſum propheta ſimilis tui, & angelus locutus eſt mihi in nomine domini, &c. ex quo poſſent contingere multæ turbationes in regimine, ut ſatis patet.*

Item in hoc loco valde commẽdanda eſt humilitas Moyſi, qui potius voluiſſet, ut ſui coadiutores ei parificarentur in ſpiritu prophetiæ, quam quod eſſent ſub ipſo conſtituti, quod patet in hoc. Nam Ioſue dicente de duobus prophetantibus in caſtris. Domine mi Moyſes prohibe eos. *Ille reſpondit.* Quid, *inquit,* æmularis pro me? quis tribuat, vt omnis populus prophetet, & det eis dominus ſpiritu tuũ? *q. d. uana eſt tua æmulatio, quia ego potius vellem quod non ſolum iſti 70 ſed omnis populus prophetarẽt, ſed etiam vltra hoc vellem, quod nõ prophetarent, ex hoc quod Deus accepit de ſpiritu meo, ut daret eis, ſicut modo fit, ut cenſeantur eſſe me minores, ſed etiam ut haberent ſpiritum propheticum a Deo immediate ſibi datum, & hoc eſt quod dicit.* Et det eis Deus ſpiritum ſuum, *q. d. non meum vel de meo: quod non ad modicam humilitatem reputandam eſt: nam Apoſtoli licet iam ſæpe doctrinam Chriſti audierant, in qua maxime commendauit humilitatem, vt Matt. 9. d.* Diſcite a me quia mitis ſum & humilis corde, *in fine tamen imminente paſſionis tempore de maioritate contendiſſe leguntur, vnde Luc. 22. c.* Facta eſt contentio inter diſcipulos, quis eorum videretur maior eſſe. *Moſes tamen, vt hic teſtatur ſcriptura, non ſolum illis 70. ſed etiam omnibus de populo parificari volebat, vt dictum eſt. Tenendum eſt tamen, quod apoſtoli poſt conformationem ad maiorem gradum humilitatis attigerunt, ſequendo doctrinam Chriſti dicentis.* Qui maior eſt veſtrum, fiat ſicut minor & cætera. *ſicut patet* Luc. *in cap. allegato.*

REPLICA *correctorii contra Burg. In libro Numerorum vſque* F *ad c. 11. non ponit Burg. quæ multa egeant pertractatione.*

In c. itaque 11. vbi poſt illa dicit gratiam Moyſi in 70. viros partitam ſine ſuæ gratiæ diminutione, ſicut multæ candelę ab vna accenduntur. & dicit illud quo ad Moyſen non intelligi debere effectiue, ſed meritorie, verius hierarchice. Contra hoc Burgen. audacter ſe opponit, aſſerens in hoc quod in ſpiritus diſtributione ad 70. viros Moyſes ſe habuit effectiue, addens, quod ille ſpiritus diſtributus debeat accipi pro ſpiritu prophetiæ reſoluens ſe cauſaliter ad actus hierarchicos, volens quod ſicut ſuperior purgat & illuminat effectiue inferiorem, ita & Moyſes reuelando veritates confortabat lumen naturale in Iſrael in illis 70. viris. Sed ſic dicendo Burgen. nonnulla contingunt inconuenientia.

Primum, quia ſic Burg. recedit a plana literę expoſitione: nam in litera dicitur Deum dixiſſe, non Moyſen. Auferam de ſpiritu tuo, tradamque eis. *Vbi de cauſalitate ſpecialiter effectiua, ad Moyſen pertinente nulla fit mentio, ſed potius oppoſitum, quia ſpiritus Moyſi ex litera videtur habere rationem cauſæ materialis ex qua vel a qua, reſpectu diuinę diſtributionis. Cauſa autem materialis & efficiens non coincidunt, ex 2. Phyſicorum. Secundũ inconueniens quod accidit Burgenſ. eſt, quod illa ratione qua Moyſes hic ponitur cauſa effectiua, reſpectu actus vel habitus ſupernaturalis, eadem ratione & baculus* Heliſęi, *& virga* Moyſi, *& cętera inſtrumenta, quibus facta dicuntur miracula, dicerentur habuiſſe rationem cauſæ effectiuæ; quod eſt contra communẽ ſcholam, niſi quis inſtrumenta reducere vellet ad genus cauſæ efficien-*

R

tis, de quo ſupra Exod.8. Tertium inconueniens, quod nullus ſuperior
A poſſet exercere actum hierarchicum in inferiorem, niſi conferet ei gratiam vel habitum ſupernaturalem, quod eſt falſum: quia actus hierarchici ex diſpoſitione diuina oriuntur, & hæc diſpoſitio confertur naturæ, vt exerceat illos actus, naturali ordine docere poteſt. Et de hoc dictum eſt amplius ſuper Exod.33. contra Burg. digreſſionem. Multa.n. alia inconuenientia ſic dicenti contingunt, de quibus tranſeo. Et ſi ille ſpiritus partitus debeat dici lumen prophetiæ, prout vult Burg. non eſt contra poſtilla. & quo ad hoc, ſequitur quod Moyſes in huius luminis diſtributione nullam cauſalitatem effectiuam habere potuit, nec ex litera bene intellecta habetur: ſic enim illud nomen Moyſi potuit habere rationem cauſæ materialis reſpectu multiplicationis eius per Deũ non per Moyſen factæ ſicut coſta Adæ reſpectu mulieris, de qua materia ſupra Geneſ.2.correctorio vlt. Eſto bene quod Moyſes in illo actu de quo eſt ſermo, potuerit eſſe miniſter, non cauſa ſicut ſacerdos euangelicus in ſacramentorum adminiſtratione & cæteris actibus hierarchicis, quo ad diſtributionem habituum ſupernaturalium: rationes Burg. quæ eum ad ſic imaginandum mouerunt debiles ſunt, quia nihil cõcludunt, niſi quod ſupra dictum eſt, videlicet quod Moyſes circa ſeptuaginta viros habuit officium purgandi, & cæteros actus hierarchicos exercendi, ex quo non habetur quod ipſe illis contulerit effectiue lumen propheticum, quod ſupernaturale eſt, ſed ſolum effectiue fecit, quod naturaliter ex ordine hierarchico fieri oportebat. Stat.n. quod quis alteri reuelet prophetiam, qui tamen non conſtituet eum eſſe prophetam, ita & Moyſes potuit eos hierarchice illuminare, non tamen dare eis ſpiritum prophetiæ. Nec ad hierarchicum quemcunque creatum hoc poterit pertinere, quia lumen

B propheticum ſicut a ſolo Deo thearchicè creatur, ita ab eo ſolo multiplicatur, diffunditur, & traditur, quamuis a creatura hierarchica per illuminationẽ miniſterialiter deriuetur, non effectiue, nec ex hoc ſequitur vt infert Burg. hierarchicam inferiorem & ſuperiorem eſſe pares, ſi a thearcha omnes immediate lumen recipiant, ut oſtenait B. Dionyſ. vbi ſup. Nec oportet inter ſuperiores & inferiores hierarchici ordinis ſemper eſſe diſtinctionem ſpecificam, ſed ſufficit ſecundum diuinam diſpoſitionem eſſe eorum ſubordinationem ſecundum dignitatem hierarchici ordinis. Nec ſequitur quod populus Iudaicus reputaſſet Moyſen, & 70. viros æquales, ſi non a Moyſe effectiue ſpiritum & lumen habuiſſet: & ſic hierarchia ceſſaret, & non eſſet regimen monarchicum, quod eſt optimum. Opinio enim populi ad hoc nihil facit. Brocardicum quoque eſt quod Burg. adducit de falſo propheta qui ſeduxit verum, ut patet 3. Re. 13. Hic enim agitur de veris electis & illuminatis hierarchice, vbi falſi ſunt impertinentes, imo talis deceptio potius locum haberet, ſi a Moyſe ille ſpiritus effectiue daretur, quia conſtat Moyſen fuiſſe peccabilem & errare potuiſſe, & per conſequens decipi & decipere, multo fortius hoc etiam locum haberet in lxx. ab eo illuminatis, ſi effectiue. Si autem ponitus a Deo effectiue, & a Moyſe miniſterialiter, tunc ceſſat huiuſmodi argumentum, nec hoc in Moſe in ſpe humilitatis commendandum eſt, quod ut vult Burg. optauit omni populo à Deo immediate dari de ſpiritu Dei, non ſuo, quaſi 70. ſolum acceperint de ſpiritu ſuo, & per eum effectiue, non enim actus humilitatis eſt peruertere velle ordinẽ hierarchicum à Deo ab origine rerum inſtitutum, quod fieret ſi poneretur ꝙ Moyſes effectiue ſpiritum prophetiæ diſtribuiſſet, prout late ſupra oſtenſum eſt autoritate beati Dionyſii. D E

Quæſt.22. a Cap. VII.

Locutaq; eſt Maria, &c. ✻ Theodoret. Sephorã appellauit Aethiopiſſam. Siquidẽ Saba gẽs eſt Aethiopicã. Cũ ergo Aarõ Iſraelitidẽ duxiſſet, Moyſes aũt alienigenã, exorta puſillanimitate quadã, hoc illi exprobrauit Sed integritatẽ legiſlatoris confirmat fratrũ proteruia, nẽpe cum alia carerent accuſatione, vxoris probrum obiecerũt. a

†68. diſ.c. ti poſt §.e- cõtra 2. q. 7. plerũq; §. obiici- tur.

✻ Procopius. Verumtamen Aaron & ipſa ſoror exprobrare non verentur, non cogitantes cuius figurã gereret, Chriſti nẽpe quẽ accuſabant, & indignabantur, quod nigram gentium pulchram Iſraelitarũ ſynagogã ſimul ambiret, quod ſponſæ Iſraeliticæ gentilẽ adiungeret. Quapropter tanquam qui amaret alienos Samaritam eum nuncuparunt.

Ex catena Græca. ✻ Cyrillus. Duæ fuerunt calumniæ quib. Moyſen inuadebant. Primo quod vxorem contra mores duxiſſet Aethiopẽ: alterum quod maiorem ſibi autorem vendicaret quam par eſſet, quoniam ſit etiam cum aliis Deus collocutus.

Homil. 7. in Num. Orig. Maria plebs Iudaica, Moyſes lex domini eſt, quæ tranſit ad connubium Aethiopiſſæ, eccleſiæ, ſ. de gentib. congregatę. Hęc lex ſpiritalis accepit vxorẽ, & ideo Maria. i. ſynagoga indignatur & detrahit cum Aaron, cum ſacerdotib. ſ. &

C Phariſæis. Derogat ergo vſq; hodie Moyſi plebs illa, & turpis ei videtur, quia circuncilionem carnis non docet apud nos, nec obſeruantiã ſabbathi uel neomeniæ, nec ſacrificia ſanguinis: ſed circuncilionẽ cordis, & otiũ peccãdi, & dies feſtos in azymis ſynceritatis & veritatis, & ſacrificia laudis, nec pecudum, ſed vitiorũ victimas cędi monet. De his ergo Deꝰ diiudicat, & nuptias Aethiopiſſę confirmat, & Moyſen cum ea libenter habitare ſinit, Mariam de caſtris eijcit, & procul facit a tabernaculo teſtimonii, cum qua & Aaron eijcitur, & ipſa leproſa efficitur. Aſpice illam plebem, vide quanta lepra peccati in illa eſt, quanta intelligentiæ caligo, quanta obſeruantiæ fęditas, quanta turpitudo conſpectus. Sed hęc lepra non eſt perpetua. Vbi. n. compleri cœperit mundi ſeptimana, reuocabitur ad caſtra. In fi. n. mundi cum plenitudo gentiũ introierit, omnis Iſrael ſaluabitur, & Mariæ lepra ceſſabit. Recipiet enim decus fidei & ſplendorem agnitionis Chriſti, & reſtituetur vultus eius, cum fiet vnus grex & vnus paſtor.

Idem. Quia detraxerũt Aarõ & Maria Moyſi correpti ſunt. Maria ẽt leproſa efficitur, tanta. n. fuit cura correctionis, vt dũ Maria per ſeptimanam eſſet in lepra populus Dei non ageret iter ad terram promiſſionis; nec moueretur tabernaculum teſtimonii. In quo moueor ne detraham fratri, ne derogem nõ ſolum ſanctis, ſed ẽt quibuslibet proximis meis. Vnde. *Sedens aduerſus fratrem tuum detrahebas, & aduerſum filium matris tuæ ponebas* F

C A P. XII.

a ¶ Prophetia. b ¶ Sacerdotalis plebs, carnale ſacerdotium.

a †Locutaq; eſt Maria & Aarõ 1
a ¶ Chriſtum.
cõtra Moyſen pp vxorẽ eius; 2
3

Nicolaus de Lyra.

Cap. XII.

Diuiſio. 1 Locutaque eſt Maria. *Hic ponitur obiurgationis impedimentum contra Moyſen, propter quam populus impeditus fuit ab itinere, ut patet in fine huius ca.*

Circa hoc igitur primo ponitur dicta obiurgatio, ſecundo obiurgationis reprehenſio, ibi, Quod cum audiſſet. *tertio eiuſdem punitio, ibi:* Iratusque. *Circa primum dicitur.*

2 Locutaque eſt Maria. *Iſta copulatiua coniunctio, q; coniungit hoc capitulum præcedenti, cuius cauſa dicetur infra.*

Aethiopiſſa q fuerit 3 Contra Moyſen. *Circa hoc varie dicunt doctores* Hebræi & *catholici. Dicit enim Ioſephus, & plures expoſitores catholici, eum in hoc ſequentes, quod iſta vxor* Moyſi *fuit filia regis* Aethiopum, *quia Aethiopibus rebellantibus Aegyptijs,* Moyſes *qui iam erat adultus & elegantis formæ, miſſus fuit dux exercitus ad ipſos domandos, quibus debellatis in campo obſedit, fugientes in ciuitate regia, cuius probitatem admirans filia regis, quæ remanſerat mortuo patre, miſit ad eum nuntios pro matrimonio contrahendo.* Cui conſenſit Moyſes. *Dicunt igitur quod Maria et Aaron obiurgauerunt Moyſen, eo quod accepiſſet mulierem alienigenam. Sed hoc non videtur valere, quia eadem ratione obiurgaſſent eum de Sephora quæ erat Gentilis. Et ideo dicunt alij, quod reprehenderunt Moyſen, eo quod illam acceptam dimiſerat. Rab. Salo. autem dicit, quod iſta vxor fuit Sephora quæ dicitur Aethiopiſſa.* Et *idem dicit Auguſt. Alia tamen ratione, quia ſecundum Auguſt. et alios doctores noſtros dicitur Aethiopiſſa, quia Madianitæ antiquitus* Aethiopes *dicebantur. Rab. Sal. dicit, quod dicitur* Aethiopiſſa *per contrarium*

Moraliter.

Allegoric. ✻ 1 *Locutaq; eſt* Maria *et Aaron contra* Moy. Ipſi nanq; eleuati pp donum prophetię irreuerenter & falſo locuti ſunt contra Moyſen mitiſſimum, vt dr̃ in litera. Per iſtos allegorice ſignificãtur hæretici in vtroque ſexu, qui propter aliq̃ notitiam ſibi ſuperbientes locuti ſunt contra Chriſtum mitiſſimum. Matth. 11. d. *Diſcite a me, quia mitis ſum, et humilis corde.* Contra Chriſtum. n. locutus eſt Arius & eius ſequaces, Chriſti diuinitatem negantes, & Manichæus negans veram humanitatem eius, & ſic de aliis hereticis. Et qm̃ hereſis per lepram ſignificatur, vt dictũ eſt ſupra, ideo Maria quæ præſumptuoſe contra Moyſen cępit loqui, percuſſa fuit lepra, non aũt Aaron, quia ſummus ſacerdos erat, & q̃a ſtatim pęnituit, & culpã humiliter recognouit. Per hoc aũt ꝙ ad preces Moyſi Maria fuit ſanata, figuratum fuit, ꝙ hæretici reuertentes ad eccleſiam ſunt recipiendi. Moraliter autem per Mariam & Aaron †irreuc-

A *nebas ſcandalum.* Et alibi. *Detrahentem occulte aduerſus proximum ſuum perſequebar.* His diuinæ ſcripturæ ſermonib. velut quibuſdam gladijs vtrinq; acutis, obtrectãdi & derogandi vitiũ reſecatur. Lepra enim conſequitur detrectantes & cacologos.

IDEM. Omnis ẽt qui ſcripta Moyſi male intelligit, & ſpiritalem legem carnaliter ſuſcipit, detrahit ei, quia de verbis ſpũs carnaliter ſentit.

MYSTICE. Non ſolum Iudei, hæretici, qui non recipiunt legem & prophetas detrahunt Moyſi. Qui impingunt etiam ei quod homicida fuit, quia Aegyptiũ interfecit, & alia multa etiam in alios prophetas blaſphemo ore concinnãt. Ideo ſunt in anima leproſi, & eijciũtur ab eccleſia Dei. Vel hæretici qui detrahunt Moyſi, vel eccleſiaſtici qui detrahunt proximis.

a ¶ Eccleſiam in Gentibus congregatam.

a Æthiopiſſam, † & dixerunt: Num per ſolum Moyſen locu- 1
tus eſt dominus? Nonne & nobis ſimiliter eſt locutus? 2
b † Quod cum audiſſet dominus, iratus eſt. Erat enim Moyſes 3
vir mitiſſimus ſuper omnes homines qui morabantur in 4
terra. Statim locutus eſt dominus ad eum & ad Aaron & Ma- 5
riam. Egredimini vos tantum tres ad tabernaculum fœde- 6
ris. Cumque fuiſſent egreſſi, deſcendit dominus in columna 7
nubis, & ſtetit in introitu tabernaculi, vocans Aaron & Ma- 8
riam. Qui cum iſſent, dixit ad eos: Audite ſermones meos: 9
c Si quis fuerit inter vos propheta domini, in viſione † appa- 10
rebo ei, vel per ſomnium loquar ad illum. At non talis 11

a *Aethiopiſſam.* AVG. De vxore Moyſi Aethiopiſſa quæritur, vtrum ipſa ſit filia Iethro, an alteram duxerit vel ſuperduxerit: ſed ipſam fuiſſe credibile eſt. De Madianitis q̃ppe erat, qui B in Paralipomenon Aethiopes dñr, quando contra eos pugnauit † Ioſaphat. Nam in his locis dr̃ eos perſecutus populus Iſrael, vbi Madianitę habitãt. qui nunc Saraceni vocantur. Sed nũc eos Aethiopes fere nemo appellat, ſicut ſolent locorum & gentium nomina plerunque vetuſtate mutari. D

2.Par 14.c †Ala.

b *Moyſes vir mitiſſimus.* ✻ THEODOR: Per hæc docemur non vlciſcendum eſſe de his qui inferunt iniuriã, ſed expectandam diuinam ſentẽtiã, quę maxime conſolatur iniuriam paſſos, quemadmodum & tunc tacente Moſe Maria lepra percuſſa eſt. Nam mihi vindictam & ego retribuam dicit dominus. Quæſt.22.

†huic ego notũ me faciam.

✻ RVPERT. Dulcis & magna laus quã poſſidens omnis prælatus, recte dicere poſſit, *Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti.* Nullo modo ſeipſum defendebat Moſes, & hoc pacto quaſi legitima cauſa defenſorem ſui Deum magis tacendo conſtituebat. li.1. in Numer.c.34.

c *Si quis.* ORIG. Audite quantum beneficii conferũt obtre- ✻ ctantes

E

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *rium quia erat valde pulchra, non ſolum corpore ſed etiam moribus. Vnde interpretatur pulchritudo ſecundum* Hieron. *ſicut de puero valde pulchro aliquando dicitur: hic eſt pulcher maurulus & quaſi ſimili modo de* Ioanne *Baptiſta, Matt.12. dicitur. Arundo vento agitata per contrarium vel negatiue. De cauſa vero obiurgationis Moyſi propter Sephoram, dicunt expoſitores noſtri, quod fuit, eo quod Maria ſoror Moyſi & Sephora vxor eius rixatæ fuerunt adinuicem, ſicut accidere ſolet mulieribus, &* Maria *ſuper hoc conqueſta fuit Aaron, & ambo ſimul detulerunt querimoniam apud Moyſen, & ipſe ſuſtinuit partem vxoris ſuæ propter quod Maria indignata prorupit in verba contra Moyſen. Rab. Sal. dicit quod cauſa obiurgationis Moyſi fuit pro Sephora vxore ſua, propter hoc quod Moyſes ſeparauerat ſe ab ea quantum ad thorum, eo quod frequenter loquebatur cum domino, & ideo volebat eſſe paratus ſemper cum vocaretur a domino, ad quod requiritur munditia carnis etiam per continentiam ab actu matrimoniali. Vnde & dicunt ſancti, quod ſpiritus prophetię non tangebat corda prophetarum, cum erant depreſſa ex actu matrimoniali. Sacerdotes etiam veteris legis diebus quibus miniſtrabant, ab vxoribus continebant, & iſte modus loquendi conſonat textui, & ſecundum hoc exponitur ſic.* Locutaque eſt Maria & Aaron contra Moyſen propter vxorem eius. *Quia ſeparauerat ſe ab ea quantum ad thorum ſine cauſa, vt eis videbatur, ideo ſubditur.*

1 Aethiopiſſam. *Negatiue, uel per contrarium, ut ſit ſenſus: Nõ eſt ita male gratioſo, q̃ deberet ſe ſeparare, cum ſit pulcherrima corpore & moribus. Nec ualet cauſa quam aſſignat, ſ. quod* Deus *frequenter loquitur cum eo, vnde ſubditur.*

2 Et dixe. *Non ſolum per Moyſen, &c. q.d. non, vnde ſubditur.*

3 Nonne. *q.d. ſic, qui tamen tenemus legem actus matrimonialis. q.d. ex hoc non habet cauſam ſeparandi ſe ab vxore. Si autem quæratur, quomodo Maria & Aaron ſciuerunt quod Moyſes contineret ab uxore? Reſpondet Rab. Sal. di. quod quando Heldad & Medad prophetauerunt in caſtris, ut dictum eſt c. præc. Maria ſoror Moyſi & Sephora vxor eius erant ſimul, & cum rumor de prophetia ipſorum uenit ad eas, Sephora dixit.* Væ vxoribus eorum, *quia ex tunc ſeparabuntur viri earum ab ipſis ſicut maritus meus ſeparauit ſe a me, & tunc Maria dixit hoc Aaron, et ambo ſimul reprehenderunt Moyſen.*

4 Quod cum. *Conſequenter ponitur Aaron & Mariæ reprehenſio, cum dicitur.* Quod enim audiſſet. *ſ. verba Aaron & Mariæ præſumptuoſa & mala.*

5 Iratus eſt. *eo quod ſciebant excellentiam ſanctitatis Moyſi, & ideo culpa eorum erat grauior, ideo ſubditur.*

6 Erat enim Moyſes vir mit. *quia cum eſſet ualde excellens reſpectu eorum, tamen patienter eorum iniuriam ſuſtinuit.*

7 Statim. *Ad oſtendendum diſplicentiam Dei ſuper iſto uerbo facto. in Hebræo habetur. Et ſubdito, cuius cauſam aſſignat Rab. Sal. dicens, q̃* Aaron *&* Maria *tunc erant immundi, & per conſequens inepti ad apparendum in conſpectu* Dei, *& ideo compulſi fuerunt petere aquã purificationis, ut per hoc oſtenderetur bonitas* Moyſi *continendo ſe ab vxore, ut ſemper eſſet paratus apparere coram Deo, qui frequenter & ſubito uocabat eum ad loquendum cum eo, & ad confuſionem Aaron & Mariæ qui immundi erant, quando fuerunt vocati.* vbi ſupra.

8 Egredimini. *Nolebat.n. fatuitatem Aaron in hoc facto curam populo oſtendere, propter ſcandalum populi uitandum, & eadem ratione non eſt percuſſus lepra cum* Maria, *ut habetur infra & propter eãdem rationem ſacerdotibus non imponitur pœnitentia publica.* Quare ſacerdotib. non imponitur pęnitentia publica.

9 Vocans, &c. *ſegregatim a* Moyſe, *quia reprehendendo eos, volebat commendare Moyſen, ſicut patet ex ſequentib. & commendatio alicuius conuenientius fit in abſentia eius, quam in pręſentia. Vnde dicit Grego. Sapiens cum laudatur in facie, flagellatur in mente.* Prophetica cognitio.

10 Si quis fue. *Ad intellectum huius conſiderandum, quod cognitio prophetica, quantum ad præſens ſpectat, fit tribus modis. Vno modo per abſtractionem a ſenſibus exterioribus, ut in ſomno vel extaſi. Alio modo ſine abſtractione tali, & hoc fit dupliciter: Vno modo quando in imaginatione fiunt aliqua formæ virtute diuina, in quibus intellectus a Deo illuſtratus inſpicit veritatem intelligibilem ſupernaturalem. Alio modo quando ſine tali viſione imaginaria intellectus a Deo illuſtratus cognoſcit intelligibilem veritatem ſupernaturalem. Secundus gradus eſt altior primo, & tertius ſecundo, cuius ratio eſt, quia per occupationem ſenſuum exteriorum in actibus ſuis intellectus diſtrahitur, vt minus capere poſſit cognitionem ſupernaturalem, & ideo quando exiſtente tali occupatione apprehenditur ſupernaturalis ueritas, eſt altior gradus, ſicut in cognitione naturali, ille iudicatur melioris ingenij, qui curis diſtractus apprehendit ueritatem intelligibilem, quam ille qui nõ poteſt apprehẽdere, niſi ſit ab omni tali diſtractione ſegregatus. Et ideo ſecundus gradus prophetię qui eſt ſine abſtractione a ſenſibus altior eſt primo, & ſimiliter tertius eſt altior ſecundo, ſicut in cognitione naturali ille eſt melioris ingenij, qui ueritatem intelligibilem capit abſque manuductione per exempla ſenſibilia, quam ille qui indiget talibus. Secundum hoc igitur exponunt Hebræi literam iſtam.* Si quis fuerit inter, &c. vel per ſomnium loquar ad illum. *Per locutionem in ſomnio intelligitur primus gradus prophetiæ, per uiſionem ſecundus, qui ſunt inferiores, ut dictum eſt. Ac ſi dicat dominus Aaron & Mariæ, non attigiſtis, niſi ad inferiores gradus prophetiæ.* F

11 At non talis ſeruus. *Qui attigit gradum ſuperiorem, & ideo* ✻ *non*

MORALITER

✻ irreuerenter loquẽtes contra Moyſen, qui tñ erat mitiſſimus, ſignificãtur diſcipuli ſub benigno magiſtro ſuperbiẽtes & contra perſonã eius vel doctrinã irreuerẽter loquentes, & tales ſunt grauiter obiurgãdi, ſicut Aaron & Maria, & uſque ad ſatisfactionẽ cõdignam de ſocietate aliorum diſcipulorũ eijciendi. Vñ refert cõmentator ſuper ſecundum de conſolatione, quod in ciuitate Athenienſi, vbi antiquitus vigebat ſtudiũ philoſophiæ, quidam diſcipulus propter quoddam verbum irreuerentię contra ſuum magiſtrum, de loco ſtudii fuit eiectus uſque ad quinquennium. Nota contra proteruos ſcholaſticos.

A ſtantes. Nunquam enim inuenimus dominum tātū laudaſſe Moyſen, quantum nunc cum detrahitur ei. Vnde: *ſi fuerit propheta quis veſtrum domino in uiſionibus agnoſcar ei, & in ſomnÿs loquar ei, non ſicut famulo meo Mo. &c.* Vides quid ſibi pœnæ obtreſtantes contulerint, quid illi laudis, ſibi turpitudinē, illi ſplendorem, ſibi leprā, illi gloriā. Ante tamen quā acciperet Aethiopiſſam non eſt ſcriptū q̄a in ſpecie locut⁹ ſit ei De⁹, & nō in ænigmate, ea accepta De⁹ dicit: *Os ad os loquar ad eum in ſpecie & non in ænigmate.* Cū enim Moyſes coniungit nr̄æ Aethiopiſſæ, iā lex Dei nō ī figura ſicu pri⁹, ſed ī ipſa ſpecie veritatis agnoſcitur, & quæ prius in ænigmate ſignabā tur, nūc in ueritate cōplentur. Vnde Paulus: *Scimus quoniam patres noſtri omnes ſub nube fuerunt, & omnes in Mo. baptiſ. ſunt, &c.* Vides quomodo Paul⁹ ænigmata legis abſoluit, & ſpecies ęnigmatū docet, dicens quod petra erat in ænigmate apud Moyſen, antequam iungeretur Aethiopiſſæ, nunc in ſpecie petra

Moyſes ex ornatur a domino.

Allegoric.

1. Cor. 10. a

B Chriſtus eſt. Nunc. n. ore ad os loquitur per legem Deus. Ante in ęnigmate fuit baptiſmus ī nube & in mari, nunc ī ſpecie regenerationis eſt in aqua & ſpiritu. Tūc ī ænigmate erat māna cib. nunc in ſpecie verbi Dei caro vere eſt cib. Nunc ergo Moyſes Aethiopiſſæ iūctus, vel ipſe ad nos vel ad ipſum Deus non loquitur in ænigmate, ſed in ſpecie.

Ioan. 3. a. Exo 16. b. Ioan. 6. e.

a Dominum. IDEM. Alia litera: *Et gloriam domini videt.* Vidit Moyſes gloriā domini, quādo transformatus eſt dominus in monte, & aderat ei Moyſes cum Helia, & colloquebatur ei. Ideo recte addit.

Luce 9. d.

b *Quare igitur.* IDEM. Quod ad eos dicitur, qui euangelia ſuſcipere videntur, derogant autē Moyſi. Et merito arguuntur, quia cū diſcant per euangelium, quod Moyſes cū Helia vidit gloriam domini, audent derogare legi & prophetis. Nō detrahamus ergo legi, nec ſimus audito res ſolū, ſed & factores, vt cum Moyſe glorificemur. Parant aūt materiam derogandi Moyſi, qui legē non ſpiritualiter exponunt. Qui enim cū audiunt ritū ſacrificiorum, obſeruantiā ſabbathorum, vel ſimilia in eccleſia recitari, offēduntur & dicunt, Quid proſunt nobis præcepta Iudaica? Iudęi de his viderint. Dāda eſt ergo opera, ut lex ſpiritualiter intelligat & explanetur, ne ab imperitis derogetur Moyſi. Sed conuertamur ad dominū, vt auferat a nobis velamē literæ, nę deformis videatur nobis vultus Moyſi, ſed decorus & glorioſus, vt non obtrectemus, ſed pro magnitudine ſenſuum eum glorificemus.

Derogare Moyſi.

Iacob. 1. d

Exo. 34. d. 1. Cor. 3. c.

vbi ſupra.

c *Nubes quoque receſſit.* ORIGEN. *Et nubes receſſit de tabernaculo, &c.* Prius receſſit nubes, quā Maria repleatur lepra, vt oſtēdatur, quia ſi eſt in aliquo gratia ſancti ſpiritus, & obtrectat & detrahit, recedit ab eo poſt obtrectationem, & lepra repletur anima eius. Nam populus ille prius habuit in ſe gloriam Dei

C

ALLEGORICE. Sed poſtquam in verum Moyſen. i. Chriſtum extēderunt linguas blaſphemantiū vel blaſphemię, diſceſſit ab illis nubes, & trāſiit ad nos in mōtem excelſum, cū ſaluator trāsfiguratus eſt, & nubes refulgēs obumbrauit diſcipulos, & vox de nube dixit: *Hic eſt filius meus dilectus, &c.* poſt hoc

Matt. 3. d.

ſeruus meus Moyſes, qui in omni domo mea fideliſſimus eſt. 1

a Ore enim ad os loquor ei, & † palam, non per ænigmata & 2

figuras dominum videt. Quare igitur non timuiſtis detrahe- 3

b re ſeruo meo Moyſi? Iratuſque contra eos abiit. Nubes quo- 4

a ¶ Iraſcitur Deus detractoribus.

c

d que receſſit, quæ erat ſuper tabernaculum. Et ecce Maria † 5

a ¶ Plebs Iudaica.

a Recedente nube, id eſt Dei viſitatione.

e apparuit candens lepra quaſi nix. Cumque reſpexiſſet eam Aa- 6

ron & vidiſſet perfuſam lepra, ait ad Moyſen: Obſecro do- 7

mine mi, ne imponas nobis hoc peccatum, quod ſtulte con-

hoc ergo Maria facta eſt leproſa ſicut nix. Donec aderat nubes, non erat leproſa, dū enim viſitatio Dei in populo illo fuit, leproſus non fuit.

D

Timeamus & nos ne forte fugemus a nobis hāc nubē male cogitādo, male loquendo, male agēdo, & appareat in nobis lepra peccati.

d *Et ecce Maria.* ✲ THEODOR. Quare cū ambo cō uitiati eſſent, illa ſola pęnas luit. Imprimis q̄a graui⁹ erat delictum mulieris. Maſculo. n. tum natura, tū lex fœminā ſubmittit. Dein de veniā aliq̄ merebatur Aaron, nimirū vt prouectior ætate, ac pōtificiā dignitatem obtinens. Præterea q̄m leproſus ſecundum legem immundus eſſe videbatur. Aaron autē radix erat ſacerdotium & origo, propterea parē ei pęnam non inflixit, ſed per mulierem terruit illum, ſimul & erudiuit, quia prior hoc beneficiū adeptus, iniuriam paſſum deprecatus eſt, vt precib. hāc cladē auerteret. Tū clementiſſimus dominus docuit ſe nō iudiciario modo, ſed paterno illum erudiiſſe. Habet autē & annexum honorē hęc ignominia, quia non prius loco motus eſt populus, quam hæc a plaga liberata fuerit.

E

e *Cumq; reſpexiſſet.* ORIG. Alia litera. *Et reſpexit Aaron ad Mariam, & ecce Maria erat leproſa.* Vult in hoc oſtendere, quod populus ille formatus fuit ī vulua matris ſynagogæ, non tñ potuit peruenire ad integrum partum. Sicut abors⁹, imperfect⁹ partus eſt, ſic ille popul⁹ aliquāto tēpore intra uuluā matris .i. ſynagogæ ī inſtitutione poſitus fuit. Sed peccatis intercedentibus integre formari & viuificari nō potuit, ideo abiecti ſunt peccato cōſumente (vt ait) dimidium carnis eius. Bonus tñ dicitur aborſus, non abſolute, ſed aliis comparatus. Vnde Eccleſiaſtes: *Bonus eſt aborſus, magis quam ille qui in vanitate incedit.* Et alibi dicit: *Bonos eſſe mortuos magis quam viuentes.* Quibus ſi compares aborſum, bonum dicas eſſe ſuper vtrunq. Non autem alios nominat viuentes quā de quib. dicitur: *Veruntamen vniuerſa uanitas omnis homo viuens.* Non .n. omnis vita in vanitate eſt, ſed q̄ ſ̄m carnem eſt, & ſ̄m errores ſeculi & voluptates, ſuper hanc omnis homo eſt, qui huic vitę mortuus eſt, & dicit: *Mihi autem mundus crucifixus eſt, & ego mundo,* de quo dicitur: *Mortui eſtis cum Chriſto, &c.* Super hos dicitur eſſe aborſus quia licet veniſſe videatur in carne, nulla tamen huius vanitatis ſumpſit initia. Alius videtur etiam iſto melior, de quo dicit Eccleſia. *Et optimus ſuper hos, qui nondum natus eſt,* id eſt, qui nec ad concluſionē vuluæ carnalis & corpore natiuitatis uenit in vitā, vt angelus. Quod autē dicit: *Laudaui omnes mortuos magis quam viuos, & eos qui fiunt vſque nunc:* Euidēter oſtendit, quod eos dicat meliores qui mortui ſunt mundo, & īferiores q̄ viuunt mundo. Ad literam enim non magis laudandi ſunt mortui, q̄ viuentes. Laudatur enim quis in eo quod bona voluntate egerit. Mors autem communis nulli ex voluntate venit. Quomodo ergo quis laudatur in eo quod contra propoſitum patitur? Alioquin laudabitur Pharao ſubmerſus in mari ſuper Moyſen q̄ euaſit, & Aegyptii ſuper populum Dei q̄ ſicco veſtigio tranſiuit. Si ergo renuntiaſti ſeculo, ſi abieciſti vitia, ſi

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *non debetis in prophetia eius nos æquiparare, nec in bonitate morū, ideo ſubditur.*

1 Qui in omni domo mea fideliſſimus eſt. *nec in cognitione diuinorum ſimiles vos reputabitis ei, ideo ſubditur.*

2 Ore enim ad os loquor ei. *Palam, & non per ænigmata & figuras Deum videt. Per hoc enim quod dicitur palam, &c. intelligitur tertius gradus prophetię prędictus, in quo non requiritur aliqua viſio imaginaria. Per hoc autem quod dicitur.* Ore enim ad os loquor ei, *intelligitur quædam ſpecialitas & dignitas in iſto tertio gradu prophetiæ, quia quanto frequentius & familiarius Deus reuelat alicui ſuper naturalem veritatem, tanto ille gradus eſt dignior, & iſte erat in Moyſe. Tamen ſecundum Hebręos non uidit diuinam eſſentiam, ſecundum quod dictum fuit ſibi, Exodi 33. d.* Non videbit me homo & viuet.

Ore ad eos loqui.

Auguſtin. *Auguſtinus vero dicit, quod conceſſum fuit ei in præſenti vita videre Dei eſſentiam, quod accidit ex hoc quod dicitur hic. Palam & non per ænigmata Deum videt, quia omnis cognitio Dei citra viſionem diuinæ eſſentiæ ænigmatica eſt, ſecundum quod dicitur 1. ad Cor. 13. d.* Videmus nunc per ſpeculum in ænigmate, &c. *Vbi autem & quando fuerit conceſſa Moyſi talis viſio, non vidi determinatum ab aliquo doctore.*

3 Quare igitur. *q. d. quia inter homines ille qui eſt familiaris regi mortali, timetur offendi & iniuriari, & multo plus debet timeri offenſa amici mei.*

4 Iratuſque contra eos abiit. *Hic conſequenter ponitur peccati reprehenſi punitio, vbi primo oſtenditur indignatio Dei cum dicitur.* Iratuſque contra eos abiit, *id eſt, diſparuit.*

5 Nubes quoque receſſit quæ erat ſuper taberna. *Non tamen eo modo ſicut recedebat in motione caſtrorum.*

6 Et ecce Maria apparuit candens lepra quaſi nix. *Iſta ſimilitudo tenet quantum ad omnia, ſed quantum ad hoc quod candor niuis lucidus eſt, et candor lucens ſignum eſt leprę, ut habetur Leuiti. 13. a.*

7 Obſecro domine, &c. *Humiliauit ſe Aaron ex timore, quia vidit ſororem ſuam lepra perfuſam, et ex compaſſione orauit pro eius ſanatione.*

✲ 1 Clama-

tia,ſi nō moueris ad peccatū,quaſi mortuus eris,& moris vitæ laudabilis,nā de morte cōi,quę lege naturæ venit, nemo laudatur. Sciens autem Paulus in ſupradictis ordinib. eſſe ali quē m aborſum,de ſeipſo ait, Nouiſſime autem tanquam ab ortiuo viſus eſt & mihi. Super viuentes ſe & ſuper mortuos: poſt eos tamen qui nondum nati ſunt, numerans. Fuit ergo Maria ſicut aborſū, non enim potuit populꝰ ille ad perfectū, in lege formari, vnde: *Neminem ad perfectum adducit lex.* Quoſdam etiam a ſi de dilapſos & velut in aborſum conuerſos ad perfectæ natiuitatis inſtituta reuocat Apoſtolus: *Filioli mei, quos iterum parturio,donec form t. Chriſtus in vobis, & cætera.*

A

tur ergo q̄ etiam ille populus,ſicut cæteræ gentes,quæ vt ſputum reputantur,abiectus eſt. Si enim conſideres priorem honorem,p. ntificalem ordinem,inſignia ſacerdotū, Leuitica miniſteria, maieſtatē templi,& eos cum cæleſtib. in terris habere cōſortia. Qui fuit ille honor,quę gloria? Nunc aūt multo dedecore horreſcunt ſine tēplo,ſine altari,ſine ſacrificio, ſine propheta,ſine ſacerdotio,& ſine celeſti viſitatione. Vnde patet,quod pater cō ſpuens perfudit uultus eorum ignominia. Septem ergo diebus ſeparātur extra caſtra,id eſt, p ſeptimanam huius mundi. In ſeptimana autē dierum totius creaturę viſibilis videntur producte eſſe ſubſtantię. Tunc.n. quæ non erant, facta

C

Rom. 5. c.

miſimus. + ne fiat hęc quaſi mortua, & vt abortiuum quod proiicitur a vulua matris ſuæ. Ecce iam medium carnis eius

¶ Id eſt deuorauit lepra.

a deuoratum eſt lepra. Clamauitque Moyſes ad dominum di- 1
cens: Deus obſecro ſana eam. Cui reſpondit dominus: Si pa- 2
b ter eius ſpuiſſet in faciem illius, nonne debuerat ſaltem ſe-

¶ Alias diebus. ¶ Septimana huius mundi.

ptem dierum rubore ſuffundi? Separetur ſeptem diebus ex- 3

¶ Eccleſię.

tra caſtra: & poſtea reuocabitur. Excluſa eſt itaque Maria ex-

a ¶ Septimana huius mundi. b ¶ Quia nullus ex eis profectus, donec mundetur Maria a lepra.

c tra caſtra ſeptem diebus,& populus non eſt motus de loco illo, 4
donec reuocata eſt Maria.

B

a *Clamauitque Moyſes ad dominum dicens. Deus obſecro ſana eam Cui reſpondit dominus.* ORIGENES. Alia litera: *Et proclamauit Moyſes ad dominum dicens, Domine precor te, ſana eam, &c.* Quem oportebat orare pro ſanitate populi ſui, niſi Moyſen. Forte hoc erat,quod cum domino loquebatur in monte transformato, petens ut cum plenitudo gentium introiſſet omnis Iſrael ſaluus fieret.

b *Spuiſſet in faciem illius, nonne debuerat ſal. &c.* Signum repudii eſt in faciem conſpui. Vnde proximus qui repudiat coniugium, diſcalciatus in faciem conſpuitur. Hinc Eſaias: *Omnes gentes ſicut gutta ſitulæ, & ſicut ſputum reputatæ ſunt.* Oſtenditur

ſunt. In ſeptimana totiꝰ mundi quædā ſecreta & Deo ſoli cognita d iſpēſatione q̄ tunc producta ſunt, explicantur. In hac ſeptimana (quia ſequeſtrata eſt Maria) non mouētur caſtra filiorum Iſrael, ſed ſtāt in uno loco concluſi, & nullꝰ ex eis profectus eſt, donec mundaretur Maria a lepra ſua.

E

c *Septem dieb. & populus non eſt motus de loco illo.* ORIGEN. Maria quidem interueniente Aaron pontifice ſeptimo die curatur. Nos autem obtrectātes uſque ad finem ſeptimanæ mundi, id eſt, uſque ad reſurrectionem permanebimus leproſi, niſi dum pœnitendi tempus eſt, corrigamur conuerſi ad Ieſum & per pœnitentiam ſupplicantes ei.

vbi ſupra.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Clamauitq; Moyſes ad dominum. *Tanquam immemor iniuriæ, memor clementiæ.*

2 Si pater eius ſpuiſſet in faciem eius. *Spuere in faciem alicuius, ſignum eſt contemptus & indignationis, & ideo hic eſt ſenſus. Si pater carnalis oſtendiſſet ei indignationem & reprehendiſſet eam ſicut & ego feci, debuiſſet eſſe confuſa ſeptem dieb. multo magis debet eſſe cōfuſa de indignatione mea.*

3 Separetur. *Septem dieb. extra caſtra eo modo quo leproſi eijciebantur de caſtris, vt dictum eſt ſupra ca. 5.*

4 Et populus non eſt motus. *Ex quo patet impedimentum itineris ex reuerentia ad Mariam.*

F

✲ NICO-

ADDITIO I.

In cap. 12. *vbi dicitur in poſtilla, Ra. Sal. di. quod cauſa obiurgationis Moyſi fuit pro Sephora vxore ſua.*

Ratio Rab. Sal. in hoc loco in parte videtur continere veritatem ſc. in hoc quod Moyſes *ſeparauerat ſe a Sephora vxore ſua, quantum ad thorum, propter frequentiam diuinæ allocutionis, quod eſt verum, prout in poſtilla largius declaratur, Sed in hoc interpretatur illud quod dicitur. Aethiopiſſam, negatiue uel per contrarium. Aliter exponitur ab alijs, & melius ut videtur, ſ. quod Sephora erat nigra quaſi Aethiopiſſa, prout litera plane ſonat. Madianitę enim de quorum natione Sephora erat, pro magna parte commorabantur in tentorijs, ſicut habitantes Cedar. Vnde Abacuk in cantico:* Vidit tentoria Aethiopiæ, turbabuntur pelles terræ Madian. *& ſic Madianitæ propter calorem ſolis denigrabantur. vnde & Aug. prout ponitur in glo. Madianitæ prout in Paralip. Aethiopes nuncupantur, quando contra eos pugnauit † Ioſaphat. Maria autem aſſignabat cauſam ſeparationis ipſius Moyſi a ſua vxore non allocutionem diuinam, ſed turpitudinem ſeu nigredinem ipſius Sephoræ. q. d. Si* Moyſes *pulchram habuiſſet vxorem, non ſeparaſſet ſe a thoro illius, ſed hoc fecit, quia eſt Aethiopiſſa ſc. nigra. Ad quod probandum dicebat:* Nonne & nobis ſimiliter locutus eſt Deus? *quaſi diceret pp prophetiā nō eſt neceſſaria ſeparatio perpetua ab actu matrimoniali, quia ſimiliter ſumus nos prophetæ ſicut & ille, & tamē nō ſemper ſeparamur ab illo actu, in quo magis videbantur detrahere ipſi Moyſi, quam ſi Sephora eſſet pulchra, & cum hoc ab ea ſepararetur. Nam ſecundum hanc ſententiam in duobus errabant. Primo quia parificabant ſe ipſi Moyſi, quod erat manifeſtè falſum. Secundo, quia iudicabant ſeparationem eius ab vxore in deteriorē partem. Vnde ſequitur;* Erat enim Moyſes vir mitiſſimus ſuper omnes homines qui morabantur in terra, *eo quod patienter tolerabat huiuſmodi iniurias. Et notandum, quod ex hoc poſſet ſumi ratio continuationis capituli huius ad immediate præcedens, quæ quidem capitula debent continuari ex hoc quod dicitur.* Locutaque eſt Maria. *Coniungit enim vtraq; capitul. cum dicit:* Locutaque, &c. *Ratio autem continuationis ſequitur, quia in præcedente capitulo fuit oſtenſa notabiliter humilitas ipſius Moyſi, in hoc quod placebat ſibi, ut totus populus ei parificaretur in dono prophetiæ, prout ibidem fuit declaratum. In hoc autem non ſolum de purificatione non curabat, ſed etiam detractionem fratrum, quæ magis intolerabilis eſt (iuxta illud Pſal.* Si inimicus meus maledixiſſet mihi, ſuſtinuiſſem vtiq. *) humiliter ſuſtinebat. Vnde in hoc loco quaſi concludendo de humilitate Moyſi dicit:* Erat enim Moyſes vir mitiſſimus.

Pſal. 54. b.

ADDITIO II.

In eodem cap. 12. vbi dicitur in poſtilla: At non talis ſeruus meꝰ Moyſes, &c.

In verbis Mariæ & Aaron, detrahentium de Moyſe, non habetur quod æquiparentur ipſi in bonitate morum, dixerunt enim: Non ſolū per Moyſ. n locutus eſt dominus, nonne & nobis ſimiliter locutus eſt. *In quibus verbis, nihil videtur dici proprie de bonitate morum, ſed tantum de dono prophetiæ, & ideo hoc quod interponitur hic.* In omni domo mea fideliſſimus eſt, *exponendum videtur de excellentia prophetiæ Moyſi reſpectu aliorum, de quo hic proprie loquitur. Primo ſciendum, quod non ſolum in dono prophetiæ Moyſes excedebat alios, in hoc quod ore ad os loquebatur & dominus & palam, & non per ænigmata & figuram Deum intuebatur, prout in litera habetur, & exponitur in poſtilla, ſed etiam in hoc, quod ipſe Moyſes habebat reuelationes propheticas quandocunque volebat, vt patet Nume. ix. b. vbi dicit;* State & † conſulam quid præcipiat dominꝰ. *Vnde quandoque intrabat tabernaculum fœderis, ſtatim audiebat vocem domini loquentis ad eum. Vnde Nume. 7. g.* Cumque ingrederetur Moy. tabernac. fœde. vt conſuleret oraculum, audiuit vocē. *Alij vero prophetę non ſic, ſed requirebatur quod ſe diſponerent, prout Rab. Moy. declarat ſatis bene in ſuo Deute. Et iſta differentia videtur innui hic. Vnde de alijs prophetis dicit,* In viſione apparebo ei, *vel per ſomnium, quæ non ſemper contingunt quando homo ea appetit. De Moyſe vero dicit:* In omni domo mea fideliſſimus. *Ille enim qui in aliqua domo reputatur fideliſſimus, poteſt ingredi in illā domū quandocunque voluerit ſine impedimento, &c.*

Moyſes quare excellentior

† audiam.

R 3

A REPLICA *correctorij contra Burge. In cap.12. vbi dicitur de fidelitate Moyſi, Burgen. non vult exponi debere de bonitate moris, ſed de excellentia prophetiæ, adiungens quod Moſes habebat reuelationes propheticas quandocunque volebat, &c. Sed certum eſt talia ad literalem ſenſum nullatenus pertinere, nec videtur catholicum Moſen vltra dominum noſtrum Ieſum Chriſtum extollere, qui voluntatem ſuam humanam diuinę voluntati ſubiectam eſſe debere clare oſtendit dicēs:* Matt.26.d Pater non ſicut ego volo, ſed fiat voluntas tua *Secundum iſtam autem inutilem commendationem Moyſi diuina voluntas videretur alligata, ſi quandoque noluit prophetare potuit. Et probatio Burgen. ad hoc inducta falſificat ſuam intentionem, quia adducit illud:* State vt conſulam, quid præcipiat dominus. *Ille enim textus oſtendit luce clarius illuſtrationes factas Moyſi potius dependere a diuina voluntate præcipiente, quam a Moyſi voluntate obaudiente, vt patet recte intuenti literam, & ſępe ſupra correcta eſt exceſſiua Burgen. extollentia, qua Moyſen præter, imo contra intentionem literæ commendauit, vt in correctorio immediate præcedente, & in ſecundo correctorio capit. 33. Exod.* D

CAP. XIII.

Pharan ſolitudo. a PHaran. RABANVS. Notandum, quod Pharan non eſt ſpeciale nomē manſionis, ſed ſolitudinis plures māſiones continentes, ſicut in catalogo māſionū demonſtratur cū dicitur, Profecti filii Iſrael de Aſeroth, caſtrametati ſunt in Infra 33 c. Rethma, deinde in Remōphares, & ſic omnes per ordinem vſq; ad Aſiongaber, id eſt, vſque ad triceſimam ſecundā māſionem ſub Pharan ſolitudinis nomine manſionis comprehēſæ ſunt, à Rethma ergo quæ fuit in ordine decimoquinto vſq; ad triceſimam ſecundam hęc continentur. B

† Zechur. Pharan interpretatur os viſibile, in quo poteſt intelligi quod *verbum caro factum eſt*, & inuiſibilis viſibilis effectus. Et poteſt ex hoc ſignificari, quod poſtquam finis & perfectio omnium quæ erga illū populū gerēda erant venit, tunc tranſiit & venit ad eum quē verbum carnem factum ante non credidit.

Quæſt.24 b *Mitte viros, &c.* ✲ THEODORETVS. Mitti mandauit exploratores, vt cum prænoſſent fertilitatem terræ, conſequi tam vberes fructus optarent. Alioqui dubitantes & claudicantes abſq; vlla excuſatione plecterentur.

✲ PROCOPIVS. Hoc iuſſit Deus, vt ignauiam populi ſibi cōpertam in lucem produceret, vt immorigeri agnoſcerentur. Quinetiam ſi ignari terræ, in eam inuaſiſſent, eaque conſpecta retroceſſiſſent, maximam contumeliam Deo, animique confidentiam Palæſtinis attuliſſet.

CAP. XIII.

¶ Mundata Maria.
PROFECTVSQVE eſt populus de Ha- 1
a ¶ Domus perfecta interpretatur.
ſeroth, fixis tentoriis in deſerto Pharan. Ibi
locutus eſt dominus ad Moyſen dicens:
Mitte viros qui conſiderent terram Cha- 2
naan, quam daturus ſum filiis Iſrael, ſingu-
los de ſingulis tribubus ex principibus. Fecit Moyſes quod 3
dominus imperarat, de deſerto Pharan, mittens principes 4
viros, quorum iſta ſunt nomina. De tribu Ruben, Semmua
filium † Zachur. De tribu Simeon, Saphat filium Huri. De
tribu Iuda, Caleb filium Iephone. De tribu Iſſachar, Igal filium
Ioſeph. De tribu Ephraim, Oſee filium Nun. De tribu
¶ Alias Geddiel.
Beniamin, Phalti filium Raphu. De tribu Zabulon, Geldehel

Mitte viros qui, &c. RABANVS. Duodecim exploratores mittuntur ad ſanctā terrā. Botrus defertur in ligno, vbi & Chriſti breuiter paſſio demōſtrat. Murmurat populus Iudæorum, gigantem formidans impetū. Pugnatur ɔtra Amalech & Chananæū volente Deo & vincitur popul⁹. Audit quæ debeat in terra ſancta facere ſacrificia. Dathan & Abiron & filii Core cōſurgunt cōtra Moyſen & Aaron, & terrę voragine gluttiuntur. Inter mortuos & viuentes pōtifex medi⁹ thuribulo armatus ingreditur, & currēs ira Dei ſacerdotis voce prohibetur. Virga Aaron & florē profert & folia, & in æternā memoriā virens ſiccitas cōſecratur. Necdum tēplum vel æditui, necdū ſacerdos & Leuitę ſacrificia obtulerant, & partes eorum myſticus ſermo deſcribitur. Vitula rufa in holocauſtum crematur, & cinis eius piacularis aſperſio eſt. E F

☞ a *Voca-*

C NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XIII.

1 PRofectusq; eſt populus. *Hic conſequenter ponit impedimentum ex tranſgreſſione exploratorum, & bn̄ cōiungitur prȩcedenti, quia ſicut* Maria *peccauit verbis malis & falſis, ita & exploratores.* Et *diuidit in partē principalem, et incidentalem. Secunda pars incipit 15. cap. Circa primum primo præmittitur tranſgreſſio exploratorum, ſecundo aliorum 14. ca. Circa primum ponitur primo exploratorum itineratio, ſecundo eorum relatio, ibi:* Locutique ſunt eis. *Circa iter exploratorum primo ponitur locus vnde receſſerunt,* in deſerto Phara. *Ex hoc videtur quod retroceſſiſſet, quia ſupra 10. capit. dicitur recedendo de monte* Sinai, *primo requieuit nubes in ſolitudine Pharan. Dicendum quod Pharan eſt nomen generale deſerti, in quo ſunt multa loca determinata, quorum vnus eſt Aſeroth. Supra 10 cap. accipitur Pharan pro prima parte deſerti prope montem Sinai, hic autem pro vltima verſus terram promiſſionis, et Aſeroth eſt in medio. Secundo ponitur eorum miſſio, cum dicitur* Moyſi.

Diuiſio.

2 Mitte viros qui. *Circa quod ſciendum, quod populus incitabat* Moyſen *ad mittendum exploratores, qui conſiderarent terram ante ingreſſum eorum, ſecundum quod habetur Deut.1.b.* Acceſſiſtis ad me omnes, atque dixiſtis, Mittamus viros qui conſiderent terram, & renuntient per quod iter debeamus aſcendere. *Hoc autē non videbatur bonum ipſi Moyſi, eo quod dominus ei dixerat, quod eſſet eorum ductor, ut habetur. Exod.33. Veruntamen propter importunitatem populi conſuluit ſuper hoc dominum, qui reſpondit ei:* Mitte viros, &c. *ita quod fuit permiſſio ad malum populi male petentis, ſciebat enim dominus quod per exploratores deciperentur.*

3 Fecit Moyſes. *In* Hebręo *habetur,* quod dixerat. *quia non fuit proprie prȩceptum ſed permiſſio.*

4 Mittens princip. *Sic nominantur, quia pro tunc erant boni, ſed poſtea fuerunt detoriorati. Cętera patent vſque ibi:*

✲ 1 Voca-

MORALITER.

† 1 *Profectusq́ eſt populus* Sequitur.

Allegoric. 2 *Mitte viros, etc.* Allegorice per exploratores terrę promiſſionis ſignificantur ſacerdotes & ſcribę ueteris legis, qui p ſcripturas explorabant Chriſti aduentum quantum ad tempus, & quantū ad locum, & alias circunſtantias. Vnde Matt.2.a. requirente Herode vbi Chriſt⁹ naſceretur, reſponderunt: *In Bethleē Iudæ,* allegātes ad hoc ſcripturā quæ habetur Micheæ.5.a. tamen aliquantulum aliter in verbis. *Et tu Bethleem terra Iuda nequaquam minima es in principibus Iuda, ex te enim exiet dux qui regat populum meum Iſrael.* Vnde ſuper illud Matt.21. *Hic eſt hæres:* dicit Hieronymus, Ex hoc patet, principes Iudæorum non ex ignorātia, ſed ex īuidia crucifixiſſe dominum Ieſum Chriſtū Sed quia prædicabat contra vitia eorū, ſubuerſa fuit in eis cognitio quam habebant de ipſo. Chriſtus autē cōuenienter poteſt dici terra promiſſionis, co ꝙ ad terrā uiuentiū nos īntroducit, & qa corp⁹ ei⁹ terrenū eſt, terra promiſſa nobis in lege & prophetis. Per hoc aūt ꝙ pauci exploratores, ſ. Caleb & Ioſue tm̄ in veritate ſteterūt, aliis ab ea declinantib. & peruertentib. populum, figuratum fuit, ꝙ in aduētu Chriſti pauci de doctorib. Iudæorū ſtarent in ueritate, ſ. Nicodemus, Gamaliel, Nathanael & aliqui alii, aliis a veritate declinantib. & ſeducentibus populū, & inducentib. eum ad petendū mortē Chriſti, vt habetur Matth.27. & Marci 15. & Lucę 23. Apoſtoli vero qui ſteterunt in ueritate, nō fuerūt doctorib. Iudęorū, ſed fuerūt homines ſimplices & ſine literis, vt habetur Actuū 4. ca. Moraliter aūt p exploratores in ueritate nō ſtātes, & ab ea populū auertētes, ſignificāt prælati & doctores eccleſiæ mali, q p notitiā ſcripturarū exploratores ſunt terræ uiuētiū, ſed per ſuā uitā malā ab ei⁹ ingreſſu deficiunt & ē alios impediunt. Mat.23.b. *Væ uobis Scribæ & Phariſæi hypocritę, qui clauditis regnū cęlorū ante homines; vos enim nō intratis, nec īntroeūtes ſinitis intrare.*

† *MORA-*

filium Sodi. De tribu Ioſeph, †ſceptri Manaſſe, Gaddi filium
Suſi. De tribu Dan, Ammiel filium Gemalli. De tribu Aſer, †
Sur filium Michael. De tribu Nephtali, Nahabi filium
Vapſi. De tribu Gad, Guel filium Machi. Hęc ſunt nomi-
na virorum, quos miſit Moyſes ad conſiderandam terram. †
¶ Id eſt Saluatorem.
a Vocauitque Oſee filium Nun, Ioſue. Miſit ergo eos Moyſes 1
b ad conſiderandam terram Chanaan, & dixit ad eos: Aſcen-
dite + ad meridianam plagam. Cumque veneritis ad montes,
a ¶ Silicet contemplandam.
conſiderate terram qualis ſit, & populum, qui habitator eſt
eius, vtrum fortis ſit, an infirmus, pauci numero, an plures,
ipſa terra bona an mala, vrbes quales, muratę an abſque
muris, humus pinguis an ſterilis, nemoroſa an abſque ar-
boribus, † Confortamini, & afferte nobis de fructibus ter-
ræ. Erat autem tempus quando † iam præcoquæ vuæ veſci
¶ Peregrinantes.
poſſunt. Cumque aſcendiſſent, explorauerunt terram, a de-
ſerto Sin vſque Rohob intrantibus Emath. Aſcenderuntque
ad meridiem & venerunt in Hebron, vbi erant Achiman & 2
Siſai & Tholmai, filii Enac. Nam Hebron ſeptem annis an- 3
te Tanim vrbem Ægypti condita eſt. † pergentesque vſque 4
a ¶ Chriſti, qui de crucis ligno pependit.
ad Torrentem botri, abſciderunt palmitem cum † vua ſua,
a ¶ Duo populi. ¶ Quibus figuratur eccleſia, quæ Chriſtum ſequitur.
c quem portauerunt in vecte duo viri. De malis quoque gra-
d natis & de ficis loci illius tulerunt, qui appellatus eſt Ne-
hel eſchol, id eſt Torrens botri, eo quod botrum inde †
e portaſſent filii Iſrael. Reuerſique exploratores terræ poſt 5
quadraginta dies, omni regione circumita, venerunt ad
Moyſen & Aaron, & omnem cœtum filiorum Iſrael

A a *Vocauitq; Oſee, &c.* ✲ THEODORET. Vocauit illud Ioſue quoniam erat figura veri Ieſu, qui imitatus eſt exploratores ĩ peragēda ſalute noſtra. Sicut enim exploratores p̄ ſe ferebāt habitū & vocem gentium quas explorabant, ita Deus verbū humanū induens naturam, illius vtens lingua ſalutem noſtrā procurauit.

b *Aſcendite ad meridianam plagam.* AVGVSTI. Alia litera: *Et dixit ad eos: Aſcendite de iſta cremo, & videbitis terram quæ ſit, & populum qui inſidet ſuper eā, ſi fortis eſt an infirmus, ſi pauci ſunt an multi.* Expoſuiſſe intelligitur ſecundum quid dixerat, ſi potens eſt ſi infirmus, hoc eſt ſi pauci ſunt an multi. Quomodo enim poſſent de monte proſpiciētes ſētire humanarū virium fortitudinē? Poteſt & alius ſenſus multo eſſe congruētior veritati. Quod ait: *Aſcendetis in montem* in ipſam terram, quam explorare nolebāt. Non enim poſſent facile exploratores intelligi, niſi peregrinātes omnia perquirebāt. Nam ſi de vertice mōtis eos putauerimus conſpexiſſe terram & exploraſſe, quomodo poſſēt exquirere omnia quæ Moyſes præcepit? quomodo intrare ciuitates, quas leguntur intraſſe, & de illa velle botrū tollere, propter quem vallis botri dicitur? In ipſo ergo monte explorabatur terra, quia ipſa erat quæ exploraretur, & ibi erat quidā depreſſior locus, de qua valle botrus ablatus eſt.

c *Quem portauerunt, &c.* ISIDORVS. Botrum in ligno de terra promiſſionis duo aduehūt, quia Chriſtus pēdens in ligno crucis promiſſus gentib. de terra genitricis Mariæ ſecūdum carnem natus. Duo baiuli, qui ſub onere botri incedebāt, vterq; populus eſt, cuius prior Iudaicus cæcus & auerſus, ignarus prudētis gratiæ, & preſſus onere ſuſpenſi, cui ſubiicietur iudicanti. Vnde: *Obſcurentur oculi eorum ne videant, &c.* Qui vero poſterior veniebat, populum gentium ſignificabat, qui credens, & Chriſtum ante oculos habens, ſemper quem portat videt, & quaſi ſeruus dominum, & diſcipulus magiſtrum ſequitur, ſecundum illud: *Si quis vult poſt me venire, tollat crucem ſuam, & ſequatur me.* Hic eſt hortus, qui effuſum in ſalutē noſtram vinum ſanguinis ſui, crucis contritione perfudit, & expreſſum paſſionis ſuæ calicem propinauit eccleſiæ. Quem in malo granato ſocia muneris gratia ſecuta eſt mater eccleſia, habens intra ſe per granorum numerū multitudinem populorum, per ruborem, id eſt, ſanguinis Chriſti ſignaculum, coruſcantem habentem etiam diuerſa ſpiritusſancti chariſmata, quibus ſe indignos incredu li iudicantes, terram carnis Chriſti fluentem lacte & melle, accipere non meruerunt, quam per fidem eius ſerui, id eſt, Chriſtiani, conſecuti ſunt. De cuius doctrina dicitur Pſalmo cēteſimo decimo octauo: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, ſuper mel ori meo.* Ficum cum botro de terra promiſſionis attulerunt, id eſt, imaginem legis cum figura Chriſti. De Chriſto enim dicitur: *Frater meus vt botrus Cypri.* quia nec Chriſtus ſinē lege, nec lex ſine Chriſto eſſe poteſt.

d *De malis quoque granatis & de ficis, &c.* Quæ legem ſignificant, quia nec Chriſtus ſine lege, nec lex ſine Chriſto.

e *Exploratores terræ poſt quadraginta dies, &c.* ISIDORVS. Exploratores qui ad terram vberem miſſi terruerunt populum, ne crederent poſſe haberi terram a domino promiſſam, Scribas & Phariſæos ſignificant. Sicut enim illi per Moyſen miſſi ſunt, vt ſoli fœcunditatem ſollicite conſiderarent, ſic iſti per legem & prophetas, vt per ſcripturarum inueſtigationem domini ſpecularentur aduentum. In quo erat terra, id eſt caro ſancta, in qua regnum Dei, & vbertatem ſpiritualium fructuum, & vitam æternam conſequi poſſent. Sed ſicut illi deſperatione terruerūt populum, ne crederent Deo promittenti, ſic iſti ſuaſerunt populo Iudæorum, ne Chriſto crederent, ad Aegyptum huius ſeculi redire cupientes, manna fidei repudiantes, & quærentes ollas peccatorum nigras, & cepas blaſphemiarum repudiatas, & pepones uitiorum & libidinum corruptionem marceſcentes.

D
†Sehur.
†Chanaā
E
†primitiæ vuarū sūt. Chald. interpretes primę vuę maturescunt.
Can. 1. d.
†Deut. 1. g
†botro.
†abſcidiſſent.
omni regione circumita.
Allegoric.
F
Exo. 16. a

a In de

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Vocauitque Oſee filium Nun Ioſue. *Quod autem in præcedentibus vocatus eſt* Ioſue, *hoc eſt per anticipationem. Ratio autem quare Moyſes mutauit nomen eius fuit quia Moyſes orauit dominum vt reuerteretur cum ſalute corporis & mentis, quod & factum eſt, vt patet ex ſequentibus, ideo vocatus eſt Ioſue qui interpretatur, ſalus. Cætera patent vſque ibi.*

2 Et venerunt in Hebron, vbi erant Achiman, &c. I*n Hebræo habetur:* Et uenit in Hebron. *Et dicit Rab. Sal. quod ſolus Caleb iuit illuc, & orauit dominum ſuper ſepulchra patrum, vt dominus præſeruaret eum a deceptione aliorum exploratorum, quos videbat iam inclinatos ad malum. Et hoc accepit ex hoc quod habetur,* Ioſue 14. *vbi Caleb dicit Ioſue:* Iurauitque Moyſes in die illo; Terra quam calcauit pes tuus, erit poſſeſſio tua. E*t ſequitur ibidem:* Benedixitq; Ioſue & tradidit ei Hebron in poſſeſſionem.

3 Nam Hebron ſeptem annis ante Tanim vrbem Aegypti cōdita eſt. *Hoc autem interponitur ad reſpondendum tacitæ quæſtioni, quia immediate fecerat mentionem de filijs* Enac *qui erant gigantes, & in Tanim Aegypti ciuitate commorabantur gigantes propter quod gigantes Titanes vocati ſunt. Ideo poſſet aliquis mirari & quærere, maxime veniens de Aegypto ſicut erunt filij Iſrael, quomodo in Hebron eſſent gigantes? ideo dici quod Hebron fuit edita ante Tanim, quaſi diceret, non eſt mirum ſi ibi habitant gigantes, quia Hebron eſt antiquior & propinquior tempori diluuij quam Tanim, in quo vigebat natio gigantum.*

Titanes.

4 Pergenteſque uſque ad torrentem botri. *Cauſa huius nominis exprimitur in litera, & patet.*

5 Reuerſique exploratores terræ poſt quadraginta dies, omni regione circumita. D*icit Rabbi Salamo quod minus tēpus ſatis requirebatur ad peragrandum tanta terrę ſpatia, ſed dominus breuiauit, quia diſpoſuerat differre ingreſſum terræ promiſſionis per quadraginta annos, ſecundum numerum dierum quibus exploratores conſiderauerūt terram, ut habetur capitulo ſequenti.*

A a *In deſertum Pharan quod eſt in Cades.* RABANVS. Solitudo Pharan decem & octo manſiones continet. in quarum vltima reuerſi exploratores ad Moyſen renuntiauerunt quæ viderunt portantes botrum cum malis granatis & ficis. Et in ſequẽtibus ſcriptum eſt, Profecti de Aſiõgaber, caſtrametati ſunt in deſerto Sin, hæc eſt Cades, quæ non ſancta (vt plerique æſtimant)

†gigantes filios. Infra 33.d

a in deſertum Pharan, quod eſt in Cades. Locutique eis & omni multitu- 1
ni, oſtenderunt fructus terræ, & narrauerunt dicentes: Venimus in ter- 2
a ¶ De doctrina Christi dicitur: Quam dulcia faucibus meis eloquia tua ſuper mel ori meo.
ram, ad quam miſiſti nos, quæ reuera fluit lacte & melle, vt ex his fru-
ctibus cognoſci poteſt: ſed cultores fortiſſimos habet, & vrbes grandes at 3
b que muratas. Stirpẽ Enac vidimus ibi. Amalech habitat in meridie, He- 4
thæus & Iebuſæus & Amorrhæus in montanis. Chananæus vero mora- 5
tur iuxta mare & circa fluenta Iordanis. Inter hæc Caleb compeſcẽs mur 6
mur populi qui oriebatur contra Moyſen, ait: Aſcendamus & poſſidea- 7
mus terram, quoniam poterimus obtinere eã. Alii vero qui fuerant cum 8
eo dicebant: Nequaquam ad hunc populum valemus aſcendere, quia
fortior nobis eſt. Detraxeruntque terræ, quam inſpexerant, apud filios Iſ 9
rael dicentes: Terra, quam luſtrauimus, deuorat habitatores ſuos: 10
Populus, quem aſpeximus, † proceræ ſtaturæ eſt: Ibi vidimus † monſtra 11
filiorum Enac de genere giganteo, quibus comparati quaſi locuſtæ vi- 12
debamur.

D mant) ſed mutata vel tranſlata interpretatur. In hac mãſione moritur Maria et ſepelitur, & propter aquas contradictionis Moyſes & Aaron offenderunt dominum, & prohibẽtur tranſire Iordanem. F b *Stirpẽ Enac.* ✲ THEODORET. Hic, vt veriſimile eſt, ꝓpter magnitudinẽ corporis famatiſſimus erat & vulgatiſſimus. Genere vero patrem omnino repræſentabat.

Infra †&h ctus *in eius

NICOLAVS DE LYRA

✲ 1 Locutique. *Hic conſequenter ponitur exploratorum relatio, cum dicitur.*

2 Venimus in terram, &c. fluit lac. &c. *Quia ibi eſt abundantia paſcuorum & nemorum, in quibus apes mellificant ſine humano labore. Inceperunt narrationem ſuam a commendatione terræ, vt magis crederet eis populus, poſtea in detrahendo de ea, ſicut detractor aliquando incipit a commendatione perſonæ cui vult detrahere, vt per talem commendationem inclinet corda audientium ad credendum, quod in dicendo mala de illa perſona non moueatur odio, ſed veritatis amore,* B *& ſic ſibi magis credatur; & ideo ſubdiderunt difficultates obtinendi terram illam, cum dicitur.*

3 Sed cultor. fortiſſimos habet. *quibus non poterimus reſiſtere.*

4 Stirpem Enac. *Id eſt giganteam.*

5 Amalech habitat in mer. *Hunc populum primo recitant, quia habitabat in parte per quam ingreſſi erant, & ut terrerent populum Iſrael, cui Amalech alias moleſtus fuerat, ut habetur* Exod. xvij.

6 Chananæus vero. *q.d. per iſtas partes non eſt ingreſſus nobis poſſibilis propter aquas, & ex his fuit tertius populus, & incepit murmurare contra Moyſen. Et ideo Caleb qui fuerat fidelis in hac miſſione, ad reprimendum murmur populi & timorem, dixit.*

7 Aſcẽdamus & poſſideam⁹ ter. *Valde faciliter cũ Dei adiutorio.*

8 Alii vero, &c. *excepto Ioſue.*

9 Detraxeruntq; terræ. *non ex ſterilitate, quia contrarium dixerãt ſed ex morbida, & peſtilenti habitatione, ita quod homines non poſſunt ibi diu viuere. Ideo dixerunt.*

10 Terra quã lu. *dicit Rab. Sa. quod in illa terra viderunt in qualibet villa homines ſepelientes mortuos ſuos, quod dominus faciebat ad bonũ filiorum Iſrael, vt pauci remanerent ad pugnandum cum eis, & ipſi exploratores retulerunt ad malum populi Iſrael.*

11 Ibi vidimus monſtra quædam. *Id eſt homines vltra quantitatẽ naturalem alios mirabiliter excedentes, vt ſic filij Iſrael terrerentur ex conditione terræ & habitatorum eius.*

12 Quibus comparati, &c. *Modus loquendi eſt hyperbolicus, & ſecundum veritatem, hominibus timentibus aduerſarij ſui videntur eis multo robuſtiores quam ſint in veritate, & trepidant ubi non eſt timor.* E

CAP. XIIII.

Hom.7.in Num.

CAP. XIIII. *Terra, &c.* ORIG. Quæ eſt terra illa ſãcta quidem & bona, ſed ab impiis habitata? Qui ſunt hoſtes qui habitant in terra ſanctorum? Quomodo eiicien di vt ſuccedãt ſancti? Euangelia promittũt ſanctis regna cælorum. C Et Apoſtolus dicit, *Noſtra autẽ cõuerſatio in cælis eſt.* In cælis eſt ergo hæreditas quæ

†Ecc.47.b 1.Mac.2.f Phil.3.d.

IGITVR vociferans omnis turba fleuit nocte illa, & 1
murmurati ſunt contra Moyſen, & Aaron cuncti filii
Iſrael dicentes: Vtinam mortui eſſemus in Ægypto, 2
& non in hac vaſta ſolitudine. Vtinam pereamus † &
non inducat nos dominus in terram iſtam, ne cada-
mus gladio, & vxores ac liberi noſtri dicantur ca-
ptiui. Nonne melius eſt reuerti in Ægyptum? Dixeruntque alter ad alte-
rum: Conſtituamus nobis ducem, & reuertamur in Ægyptum. Quo 3
audito, Moyſes et Aaron ceciderunt proni in terram coram omni mul-
¶ Qui de tribus Iuda.
titudine filiorum Iſrael. † At vero Ioſue filius Nun, et Caleb filius Ie- 4
phone, qui et ipſi luſtrauerunt terram, ſciderunt veſtimenta ſua, et 5
a ad omnem multitudinem filiorum Iſrael locuti ſunt: Terra quam

quæ promittitur ſanctis Putas ergo, quia ibi nũc nullus habitator ſit qui debeat expelli. *A diebus Ioan. Baptiſtæ regnum cælorum vim patitur, et ca.* Niſi eſſẽt inde aliq expellendi, nũquã diceretur per vim eſſe diripiendum regnũ cælorum. Et niſi cum aliquibus nobis eſſet prælium, non diceret Apoſtolus, *Non eſt nobis* F E

†v ca M

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XIIII.

IGitur. *Poſt tranſgreſſionem exploratorum, hic conſequẽter ponitur tranſgreſſio aliorũ, & primo quantum ad eorũ deſperationẽ, ſecundo quantum ad eorum præſumptionem, ibi* Et ecce mane. *Circa primum ponitur dicta tranſgreſſio, ſecundo trãſgreſſionis punitio, ibi:* Et dixit dominus. *Circa primũ ſciẽdũ, ꝙ ex verbis exploratorũ fuerunt territi et deſperati de cõſecutiõe terræ a Deo ſibi promiſſæ, et ideo primo proruperũt in verba murmuratiõis, & ideo dicitur.* Et murmur. etc. *Secũdo deſperationis, ibi.* 2 Vtinã mortui eſſemus, etc. *In Hebræo habetur.* Vel in hac ſolitudine mortui eſſem⁹. *Et hoc patet per verba dñi dicentis inf. eo. c. ſicut locuti eſtis audiẽte me, ſic faciã vobis in ſolitudine hac iacebũt cadauera veſtra. Tertio in verba rebellionis dicentes.* Conſtituamus nobis, etc. 3 Quo audito Moyſes, etc. *ne dominus iraſceretur, & vt furia populi frangeretur.* 4 At vero Ioſue, etc. *dolentes de tranſgreſſione populi, & de afflictione Moyſi.* 5 Sciderunt veſtimenta. *In ſignũ magnæ triſtitiæ, & habetur ſimile in pluribus locis veteris ac no. teſt.*

Diuiſio.

✲ 1 Nolite

M O R A L I T E R

✲ 1 *Igitur vociſera.* In hoc ca. agitur de murmuratione populi Iſrael cõtra Moyſen & Aarõ, & de eius rebellione cõtra Deũ, propter quæ data fuit ſentẽtia mortis in deſerto ſuper eũ, qui † exie-

circumiuimus valde bona eſt. † Si propitius fuerit dominus,
inducet nos in eam, & tradet humum lacte & melle manan-
a tem. Nolite rebelles eſſe contra dominum, neque timeatis po- 1
pulum terræ huius, quia ſicut panem, ita poſſumus eos deuo- 2
rare. Receſſit ab illis omne præſidium, dominus nobiſcum eſt, 3
nolite metuere. † Cumque clamaret omnis multitudo, & lapi- 4
a ¶ Maieſtas domini texit eos in nubibus cæli.
dibus vellet eos opprimere, apparuit gloria domini ſuper te- 5
ctum fœderis cunctis filiis Iſrael. Et dixit dominus ad Moy- 6
ſen? Vſquequo † detrahet mihi populus iſte? Quouſque non 7
b credent mihi in omnibus ſignis, quæ feci coram eis? Feriam 8
igitur eos peſtilentia atque conſumā: te autem faciā principem 9
ſuper gentem magnā, & fortiorē quam hęc eſt. Et ait Moyſes ad 10
dn̄m. † Vt audiant Ægyptii, de quorū medio eduxiſti populum 11

nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem, &c. De his etiam dicitur: *Inebriatus eſt gladius meus in cælo.* Neceſſe eſt ergo, ut vincas ſpirituales nequitias quæ in cæleſtibus eſſe dicuntur, q̃ ſunt veri Chananæi, & expellas de cęleſtibus locis, ut habites pro illis. Scito tamen eſſe eos gigantes. Gigas dicitur omnis q̃ Deo reſiſtit, quod illi principaliter faciunt. Tibi ergo datur vt eiicias gigātes. Vnde: *Qui accipiet a gigāte ſpolia?* Et alibi: *Nemo poteſt introire in domum fortis, & uaſa eius diripere, niſi prius alligauerit fortē.* Cōparatione ergo humanę naturæ & dæmoniacę naturæ nos locuſtę ſumus, præcipue ſi dubia ſit fides noſtra, & nos preterreat infidelitas, illi vero gigātes erunt, nos locuſtæ. Si vero ſequimur Ieſū, & verbis eius credimus, tanquā nihil erunt in conſpectu noſtro. Hortatur enim nos & dicit, Si amat nos Deus, introducet nos in terrā hanc, quia bona eſt, & fructus eius mirabilis. Figura ergo preceſſit in patrib. veritas cōpletur in nobis. Eiecerunt illi gigātes, & cōſecuti ſunt terram eorum, omnem terrā Iudeæ, & Ieruſalem ciuitatē, & montem Sion. Ad nos autem dicitur: *Non acceſſiſti ad ea quæ viſibilia ſunt, ſed ad inuiſibilia. Acceſſiſtis enim ad montem Dei uiuentis, & ad ciuitatem cæleſtem Ieruſalem, & ad multitudinem angelorum.* Et alibi: *Ieruſalem quæ ſurſum eſt, libera eſt, quæ eſt mater noſtra.* Ieruſalē ergo cæleſtem eſſe credim⁹, & ad typū huius terrenę, & quę ſcripta ſunt de hac terrena, ad illā celeſtē ſpiritualiter referim⁹. Et ſicut illi de terreſtri Ieruſalē eiecerūt Chananęos & Pherezæos & cęteras gētes, ita & nos qui acceſſimus ad montem Dei, & ad regna cæleſtia, neceſſe eſt, ut expellam⁹ de his cōtrarias poteſtates, & ſpiritualia nequitiæ in cęleſtib. Et ſicut illi eiecerunt Iebuſæum de Ieruſalē, quę vocabatur Ieb. & poſtea uocabatur Ieruſalem, ita nos oportet prius expellere Iebuſæum de Ieruſalem, & ſic cōſequi eius hæreditatem. Illi armis uiſibilib. & corporalibus uincebant, nos inuiſibilib. & ſpiritualibus. Vnde: *Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem, &c. Induite vos loricam charitatis, & galeam ſalutis, & aſſumite ſcutum fidei & gladium ſpiritus, quod eſt uerbum Dei.* Cum talibus armis ſequentes Ieſum ducē, ſicut patres calcauerūt ceruicē gentiū, & nos calcabim⁹ ceruices dęmonum. Ipſe enim ſequentibus ſe ait: *Ecce dedi uobis poteſtatem calcandi ſuper ſerpentes & ſcorpiones.* Vult ergo Ieſus ſemper res mirabiles facere, vult locuſtis vincere gigantes, & his qui in terris ſunt cęleſtes ſuperare nequitias. Hoc eſt fortaſſe quod dicitur: *Quia qui credit in eum non ſolum faciet illa quæ ipſe fecit, ſed & maiora.* Maius enim mihi videtur, ſi homo ī carne poſitus fragilis & caducus, fide tamen Chriſti & uerbo ei⁹ armatus, ſuperet dęmonū legiones, q̃uis ipſe ſit qui vincit in nobis, plus tamen eſſe dicit, ꝙ per nos vincit, tantum eſt ut nos armis iſtis ſemp ſimus parati & armati, & conuerſatio noſtra ſemper in cælis ſit, omnis motus noſter, actus, cogitatus, & ſermo cæleſtis ſit. Quāto enim illi cardentius aſcendemus, tanto illi pręcipites deſcēdent, & quanto nos ſuperiores, tanto illi inferiores. Si uita noſtra ſancta & ſecūdū Deum ſit, mortem confert illis. Si ſegnis, ſi luxurioſa, potētes aduerſum nos gigantes facit, & quanto nos dilatamur in terris, tanto illis latiora ſpatia concedimus in cęlis. Augeſcamus ergo ut illi minuantur, nobis ingredientibus illi pellantur, & aſcēdentibus cadant.

D

Ioan. 10.

E

a *Neque timeatis populum terræ huius, quia ſicut panem ita poſſumus.* AVGVST. Caleb & Ieſus Naue loquentes ad populum, ne timerent ingredi terram promiſſionis dixerunt, Vos autē nō timueritis populum terrę, quoniā cibus nobis ſunt, abſceſſit enim tempus ab eis, domin⁹ autem in nobis, ne timueritis eos. Quod dictū eſt, cibus nobis ſunt, hoc eſt, conſumemus eos. Quod uero additum eſt, Abſceſſit enim tēpus ab eis, dominus autem in nobis, ſatis diligenter, non dixerunt abſceſſit ab eis dominus, impii enim fuerunt. Sed quoniam etiam impiis occulta diſpenſatione datur tēpus florendi & regnandi, inquiūt, tēpus ab eis diſceſſit. Dominus autem in nobis. Nō dixerunt, tempus abſceſſit ab eis, & noſtrum ſucceſſit, ſed dominus autem in nobis, non tempus. Illi enim tempus habuerunt, iſti dominum temporum creatorem & ordinatorem & omnium diſpenſatorem.

Qō. 23. in Num. Literaliter.

b *Feriam igitur eos.* ORIG. Comminatio hæc non eſt iracunda, ſed prophetia. Aſſumendus enim erat populus nationū, ſed non per Moſen, excuſauit ergo ſe Moyſes. Sciebat enim quia gens quę promittitur, non per ſe uocanda erat, ſed per ☞ Ieſum,

Hom. 8. in Num.

F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Nolite rebelles eſſe contra dominum. *Tū quia rebellādo Moyſi rebellabant Deo, cuius erat nuntius: Tum quia dominus præceperat eis, quod irent ad terram promiſſionis, & ſic rebellabant ei in perſona propria.*

2 Neque timeatis populum terrę huius. *Quia ſicut panem ita eos poſſumus deuorare, id eſt abſque ulla difficultate.*

3 Receſſit ab illis omne præſidium. *Quia virtute diuina erant timore percuſſi, ita quod non remanſerat in eis conſilium, & uirtus reſiſtendi, ſed quia populus ita erat deſperatus, quod non recipiebat admonitionem, ideo voluerunt ſe conuertere ad occiſionē. vnde ſubditur.*

4 Et lapidib. uellet eos opprimere. *Scilicet Moyſen & Aaron, Ioſue & Caleb.*

5 Apparuit gloria domini. *Ad defenſionem eorum & terrorem malorum.*

6 Et dixit dominus. *Hic conſequenter ponitur dictæ trangreſſionis punitio. Circa quod primo ponitur* Dei *comminatio. Secundo pœnæ relaxatio quantum ad unam partem, ibi:* Dixitque dominus. *Circa primum igitur primo ponitur tranſgreſſionis repetitio breuiter, cum dicitur.* Et dixit dominus ad Moyſen, Vſquequo detrahet mihi populus iſte, *Quaſi dicat ab exitu de* Aegypto *inceperunt, vt patet. Exod. 14. continuauerunt uſque modo.*

7 Quouſque non credent mihi in omnibus ſignis. *Quæ fuerunt tam mirabilia, quod deberent credere eis.*

8 Feriam igitur eos peſtilentia atque conſumam. *Licet hoc nō fecerit, tamen verum dixit, quia loquebatur ſecundum demerita populi ut ſit ſenſus, meruerunt ut hoc eis facerem.*

9 Te autem faciam principem. *Hoc autem intelligitur conditionaliter, id eſt ſi facerem primum, facerem & iſtud ſecundum, quia merita tua exigunt.*

10 Et ait Moyſes. *Ad auertendum iram Dei, ne populus totaliter deleretur, & ad hoc allegat blaſphemiā nominis Dei ſi hoc fieret, dicēs.*

11 Vt audiāt Aegyptii. *q. d. ſi hoc fieret, veniret ad eorum notitiā, & tunc intenderent in tuam blaſphemiam, quia neſciunt populi culpam.*

✱ 1 Et

MORALITER.

∴ exierūt de Aegypto a vigīti annis & ſupra exceptis Caleb & Ioſue. Per hoc allegori. fuit figuratū quod pauci de Iudæis comparatiue ingreſſuri erant ad fidē Chriſti in aduentu eius, qui quidem ingreſſus per fidem eſt introitus terræ viuentiū in ſpe, & hoc etiā ſcribitur in quodam libro Hebraico qui dicitur Sanhedrin apud Hebræos autentice exponendo illud Hier. 3. c. *Aſſumam uos vnum de ciu. & duos de cog. &c.* Gloſſ. Menſuratus eſt egreſſus de Aegypto īgreſſui eorum in terrā promiſſam, quia duo tantum de ſexcentis millib. ingreſſi ſunt ſic erit ī dieb. Meſſię, quod patet impletum, nam pauci valde de Iudeis in Chriſtum crediderunt reſpectu non credentiū. Moraliter autem per hoc quod pauci exeuntiū de Aegypto intrauerunt terrā promiſſionis, ſignificatum fuit, quod pauci de credentibus qui exierunt ſpiritualiter de Aegypto qui uirtute baptiſmi terrā uiuentium, id eſt cęleſtem patriam ſunt intraturi. Matt. 10. b. *Multi ſunt vocati, pauci vero electi.* & Lucæ xiii. c. *Contendite intrare per anguſtam portam, dico nobis, quia multi quærent intrare & non poterunt.*

A Ieſum, nec Moſaicus, ſed Chriſtianus populus erant appellandus, ideo pluribus exorat pro populo illo.

vbi ſupra. IDEM. *Feriam igitur.* Fit comminatio hæc a domino, non vt diuina natura paſſibilis, & iræ ſubiecta oſtēdatur, ſed vt Moyſi charitas quam erga populum habebat, & Dei bonitas quę ſupra omnē mentē eſt, appareret. Scribitur enim Deus iraſci & comminari, vt ſciat homo tātum ſibi eſſe loci apud Deum, tantumque fiduciæ, vt ſi etiam aliqua indignatio ſit in Deo, humanis obſecrationibus mitigetur, & B tantum de Deo impetrare poſſe hominem, vt propria ſtatuta conuertat. Bonitas enim quæ ſequitur iracundiam, & Moyſi fiduciam oſtendit apud Deum, & alienam ab iracundiæ vitio diuinam docet eſſe naturam. Et myſterium in futuro explendum cō tinet ſermo, per quē promittit Deus, quod alium populum hoc abiecto reſuſcitet.

a *Dimiſi iuxta verbum tuum.* ✲ PROCOP. Hoc ad poſteritatem potius quam ad præſentem generationē refert. Non .n. magnū eſt illico non perire, ſed per xl. annos corpora eorum iacere in deſerto. Magnū uero C eſt, quod progenies eorum omnino exſcinditur.

b *Viuo ego.* ✲ THEODOR. Prenuntiat repulſionem Iudæorum & orbis ſalutem & iureiurando vaticinium cōfirmat. Viuo enim, inquit, ego & uiuit nomen meum & implebit gloria mea vniuerſam terram. Sed de cunctis ſpeculatoribus ſupplicium ſumpſit, præterquam de Caleb. Poteſt hæc denuntiatio non videri diſſimilis illi, *auferetur a vobis regnū & dabitur genti facienti fructus.* ✲ PROCOP. Suum vero interitum prædixerunt, dicentes vtinā in deſerto hoc eſſem⁹ mortui, quorum filii imago ſunt Niſi cōuerſi fueritis eius quod dictum eſt facti ſicut pueruli iſti non ingrediemini in regnum cælorum.

c *Reuertimini in ſolitudinem per uiam, &c.* ✲ PROCOPIVS. Reuerſionem pro ſupplicio illis erogat, ratione nimirū habita delicti, quo animos ſuos in Aegyptū reflexerant. Nō enim voti ſui ita fiunt cōpotes ſed in ſupplicium ac perditionē promouētur. Sic quoq; Adam cum ſe a conſpectu Dei conuertiſſet, in terrā ex qua deſumpt⁹, eſt reuerſus. Vias enim eorum, inquit, in caput ipſorum dedi. At quo nos cogitationes noſtrę perducant, vide. Cum id quod melius erat ſperare nollent, id quod deterius eſt, experiuntur, cum ſperaſſent nunquam. Hinc vere dicitur, omnis

*in fortitudine tua

†ſtet ſup.

†Exo. 23. c

†pepercisti populo iſti ab.

†Deut. 1. f.

†irritauit me.

Queſt. 27. & 28.

iſtum, + & habitatores terræ huius, qui audierunt, quod tu 1
domine in populo iſto ſis, & facie videaris ad faciem, †& nu
bes tua † protegat illos: & in columna nubis pręcedas eos per
diem, & in columna ignis per noctem, quod occideris tan-
tam multitudinem quaſi vnum hominem, & +dicant: Non
poterat introducere populum in terram, pro qua iurauerat,
† idcirco occidit eos in ſolitudine. Magnificetur ergo forti- 2
tudo domini, ſicut iuraſti dicēs: dominus, † patiens & multæ 3
miſericordiæ, auferens iniquitatem & ſcelera, nullumq́. in- 4
noxium derelinquens, qui viſitas peccata patrum in filios, in 5
tertiā & quartam generationem. Dimitte obſecro peccatum 6
populi tui huius ſecundum magnitudinē miſericordiæ tuæ, 7
ſicut † propitius fuiſti egredientibus de Ægypto vſque ad lo 8
a cum iſtum. Dixitq; dominus: Dimiſi iuxta verbū tuū: Viuo 9
b ego, & implebitur gloria domini vniuerſa terra. † Attamen 10
¶ Modum correctionis in moderatione librata diſpenſat.
omnes homines, qui† viderunt† maieſtatem meam, & ſigna 11
quæ feci in Ægypto & in ſolitudine, & tentauerunt me iam 12
¶ Vel multoties 13
per decē vices, nec obedierunt voci meę, non videbunt ter- 14
ram pro qua iuraui patribus eorū: nec quiſquam ex illis, qui 15
† detraxit mihi, intuebitur eam. Seruum meū Caleb, qui ple 16
nus alio ſpiritu ſecutus eſt me, inducā in terram hanc quam 17
circumiuit, & ſemē eius poſſidebit eā: quoniam Amalechites 18
c & Chananæus habitant in vallibus. Cras mouete caſtra & re
uertimini in ſolitudinē per viā maris rubri. Locutuſq. eſt dn̄s
ad Moyſen & Aaron, dicens: Vſquequo multitudo hęc peſſi-
ma murmurat contra me? Querelas filiorū Iſraël audiui. Dic
ergo eis: Viuo ego dicit dominus, ſicut locuti eſtis audiente
me, ſic faciam vobis. In ſolitudine hac iacebunt cadauera
veſtra. Omnes qui numerati eſtis a viginti annis & ſupra, & 19
murmuraſtis contra me, non intrabitis terram ſuper quam

†Ex.

*au tale mā

Ma.

†ta ira

†C

tg!

NICOLAVS DE LYRA

✲ 1 Et habitatores terrę huius qui audierunt, quod tu. *Id eſt Chananæorum, ad quam ibant, & imputent impotentiæ tuæ dicentes, quod licet potueris educere populum de Aegyto, non tamen introducere in terram promiſſam, quia fortior eſt in ciuitatibus & habitatoribus quam Aegyptus, & hoc eſt quod dicitur:* Non poterat introducere, &c. *& ideo concluditur:*

2 Magnificetur ergo for. *Introducendo populum iſtum ad terrā, quam ei promiſiſti, quod non poſſet fieri ſi iſte populus penitus deleretur, quia non remanerent, reliquię ex ipſis.*

3 Sicut iuraſti dicens. *Ly dicens, non refertur ad literam immediate ſequentem, quia non ſunt verba domini, ſed Moyſi, vnde & ſimilia verba dixit Moſes domino,* Exod. 34. *ſed refertur ad iuramentum* Dei *factum Abrahæ, Gen. 22. vbi dicitur ſic. Per memetipſum iuraui dixit dominus, & ſequitur:* Poſſidebit ſemen tuum, &c.

4 Dominus. *Per omnium gubernationem.*

5 Patiens. *Per pænitentię peccatorum expectationem.*

6 Et multæ miſericor. *Per pœnæ relaxationem.*

7 Auferens iniquitatem. *Id eſt peccata facta contra proximum.*

8 Et ſcelera. *Contra Deum.*

9 Nullumque inno. derelinquens. *Quia omnes contrahunt peccatum originale, & adulti cum hoc ſaltem veniale.*

10 Qui viſitas peccata patrum. *Quia vſque ad quartam generationem contingit patres videre filios ſuos & econuerſo, & ſic filij vt frequenter ſiunt imitatores paternorum ſcelerum, & patres puniuntur in eis, quando vident pœnas eorum.*

11 Dimitte obſecro peccatum populi tui, &c. *q. d. toties & tā grauiter te offenderunt, quod indigent tua maxima miſericordia.*

12 Dixitque dominus. *Hic conſequenter ponitur pœnæ relaxatio, quantum ad vnam partem, cum ſubditur.*

13 Dimiſi iuxta verbum tuum. *Et bene dicit* iuxta: *quia non totaliter dimiſit, ſed quantum ad hoc, quod nō deleret totum populum ſimul. ideo ſubditur.*

14 Viuo ego. *Modus eſt aſſertionis diuinæ, & eſt ſenſus ſicut verum eſt, quod ego ſum viuens, quia ſum vita per eſſentiam, ſic verum eſt uerbum meum de non delendo totum populum ſimul, ideo ſubditur.*

15 Et implebitur gloria domini vniuerſa terra. *Id eſt per facta mirabilia, quæ faciam introducendo populum in terram promiſſam, diuulgabitur gloria nominis mei per vniuerſam terram, ſicut patet de ſiccatione* Iordanis, *& ſubuerſione* Hiericho, *& ſimilibus. Aliqui tamen exponunt & bene, quod hoc intelligatur de Chriſto, qui ſecundum carnem deſcendit de illo populo, per quem impleta eſt omnis terra gloria domini.*

16 Attamen. *Hic conſequenter reſeruat partem pœnæ debitæ, & primo quantum ad communitatem populi dicens.*

17 Omnes homines qui viderunt maieſtatem meam, &c. *Propter quæ debuiſſent mihi credere & obedire.*

18 Et tentauerunt me iam per decem vices. *Semel ante egreſſum de Aegypto,* Exod. 5. *Secundo in receſſu, Exod. 5. Tertio in deſerto Sur, ad aquas Marath, Exod. 15. Quarto murmure pro defectu carnium vt hic, capitu. 11. Quinto plus colligendo de manna & ſeruando uſq; mane, Exod. 16. Sexto in Raphidim pro defectu aquæ, Exod. 17. Septimo, in conſlatione vituli, Exo. 32. Octauo ex impatientia laboris, vt hic cap. 11. in principio. Nono ex concupiſcentia ſaporis, Nume. 11. Decimo ex deſperatione in hoc loco. Cætera patent vſque ibi.*

19 Omnes qui numerati eſtis a viginti annis, & ſup. & mur. *Ex quo patet, quod illi qui erunt minoris ætatis non incurrerunt hāc pœnam, ſimiliter nec filij Leui, quia non fuerunt numerati a viginti annis, ſed primo ab uno menſe, vt dictum eſt ſupra 3. c. Et ſecundo numerati ſunt a 30. anno, & ſupra, ut dictum eſt 4. c.*

13 Dimiſi

✲ 1 Paruus

A omnis qui nõ credit in Deo, bonis quę à fide proueniunt, excidit. Quemadmodũ enim ſe habet illud, iuxta fidem tuã fiat, ita à contrario hoc, iuxta infidelitatem tuam nõ fiat. Ac ideirco Petrus fidei infirmitate cum extimuiſſet mare fluctuans, eſt ſubmerſus.

ſus eius. Hęc & huiuſmodi vulnera quãto tẽpore putas poſſe curari? O ſi poſſimus per vnũ quodque peccatum videre quo modo anima vulnerat. Sermo malus vulnus infligit, ſed non in lingua, vulneratur anima etiam per cogitationes & concupiſcentias malas. Frangitur autẽ & conteritur per opera peccati. Quæ omnia ſi videremus, & vulneratæ animę cicatrices ſentiremus, vſque ad mortem reſiſteremus contra peccatũ. Sed ſicut dæmoniaci, vel mente capti non ſentiunt ſi uulnerentur (quia carẽt naturalibus ſenſibus) ita cupiditatibus ſeculi amẽtes facti, vel vitiis inebriati, non ſentimus quanta vulnera, quantas contritiónes animę peccando acquirim⁹, et ideo congrua ratio eſt pœnæ, id eſt curæ & medicationis tẽpus extendi, & per vnumquodque vulnus pro qualitate plagæ medendi ſpatia propagari. Sic ergo & Dei æquitas & benignitas in ipſis animę ſuppliciis euidens fiat, ut hæc audiens qui peccauit reſipiſcat, et vltra non peccet. Cõuerſio enim in præſenti uita & fructuoſa pęnitentia celerẽ confert medicinam. Quæ non ſolũ vulnus pręteritũ ſanat, ſed ultra non ſinit animam peccato vulnerari. D E

a *Paruulos.* ORIG. Sed filii ipſorum, qui ſunt hic mecum, quicunque ignorant bonum vel malum, &c. Patres noſtri fuerunt populus ille prior, nos filii ipſorum ſumus, illi quia peccauerunt abiecti ſunt & ceciderunt, nos autem filii ipſorum pro ipſis ſurreximus, & erecti ſumus, qui neſciebamus bonũ vel malum. Ex gentibus enim ſumus, neq; ob na quæ ex Deo ueniũt noueramus, neque mala quæ ex peccato generantur, unde: *Vide autem ſeueritatem & bonitatẽ Dei: in eos quidem qui ceciderunt ſeueritatem, in te autem bonitatem, ſi permanſeris in bonitate, &c.*

b *Annus pro die.* ORIG. Quaſi pro die per annum recipietis peccata veſtra xl. annos. Timeo hoc myſteriũ diſcutere. Video enim quod in hoc comprehendit ratio peccatorũ & pęnarum. Si enim cuique peccatori annus aſcribitur ad pœnã pro vnius diei peccato, & ſecundum rationem dierum quibus peccatur totidẽ annorum numerus in ſuppliciis conſumit, vereor ne forte nobis qui quotidie peccamus, nec ipſa forte ſecula aut etiam ſecula ſeculorum ſufficere poſſint ad pęnas luendas. In eo quod populus ille pro xl. dierum delicto xl. annis cruciatur in deſerto, nec terram ſanctã introire permittit, ſimilitudo futuri iudicij videtur oſtendi, vbi peccatorũ ratio diſcutienda eſt, vbi erit aliqua fortaſſe bonorũ operum recompenſatio, vel eorum qui in vitam ſuam quiſq; mala recepit, ſicut de Lazaro dicitur. Sed hoc null⁹ ad integrum nouit, niſi cui pater omne iudicium tradidit.

ORIG. Neget quis fortaſſe bonitati Dei conuenire, vt pro unius diei peccato, annũ ſuppliciorum rependat, imo dicat etiã ſi diem pro die reddat, quamuis iuſtum, non uidetur eſſe benignum. Sed ſi uulnus corpori infligat, aut eos cõſtringatur aut neruorũ iunctura reſoluatur, ſub unius enim horæ ſpatio ſolent hęc corporib. accidere, & pluribus poſtmodum cruciatibus aut dolorib. exactis, multo uix tempore ſanari. Quãti .n. tumores in loco quanta tormenta generantur? Si uero accidat in eodem uulnere uel in eadem fractura iterum quis uulneretur, & frequentius frangatur, quantis pęnis quãtiſq; cruciatib. poteſt curari, Quanto autem tempore (ſi tamen potuerit) id ſanitatem perducitur? Et uix aliquando ita curabitur, ut uel debilitatẽ corporis uel fęditatem effugiat cicatricis. Tranſit ab exemplo corporis ad uulnera animæ, q̃ quoties peccat toties uulneratur peccatis uelut telis, unde: *Aſſumite ſcutũ fidei in quo poſſitis omnia tela maligni ignea nequiſſima extinguere.* Patitur autem non ſolum uulnera iaculorum, ſed & fracturas pedum cum laquei parantur pedibus eius, & ſupplantatur greſſus

leuaui manum meam, vt habitare vos facerem, præter Caleb
a filium Iephone, & Ioſue filium Nun. Paruulos autem veſtros, 1
de quibus dixiſtis quod prædę hoſtibus forent, introducam,
vt videant terram, quæ vobis diſplicuit. Veſtra cadauera iacebunt
in ſolitudine. Fili veſtri erunt vagi in deſerto annis 2
¶ Id eſt pœnam fornicationis.
quadraginta, & portabunt fornicationem veſtram, donec 3
¶ Exponit myſterium numeri.
conſummantur cadauera patrum in deſerto, iuxta numerum
b quadraginta dierum quibus conſideraſtis terram. † Annus
pro die imputabitur. Et quadraginta annis recipietis iniquitates
veſtras, & ſcietis † vltionem meam, quoniam ſicut locutus
ſum, ita faciam omni multitudini huic peſſimæ, quę conſurrexit
aduerſum me. In ſolitudine hac deficiet & morietur.
† Igitur omnes viri, quos miſerat Moyſes ad contemplãdam 4
terram, & qui reuerſi murmurare fecerant contra eum omnem
multitudinem, detrahentes terræ quod eſſet mala, mor- 5
tui ſunt, atque percuſſi in conſpectu domini. Ioſue autem fi- 6
lius Nun, & Caleb filius Iephone, vixerunt ex omnibus qui
perrexerant ad conſiderandam terram. Locutuſque eſt Moy-
c ſes vniuerſa verba hæc ad omnes filios Iſrael, & luxit populus
nimis. Et ecce mane primo ſurgẽtes, aſcenderunt verticẽ mon 7
d tis atq. dixerunt: Parati ſumus aſcẽdere ad locũ, de quo dñs lo-

†Ezec. 4. b

ORIG. Aliud Adiiciam, Si peccator ſum, nũquid pœna mihi erit eadem ſi ſemel peccaui, q̃ ſi ſecundo & tertio frequentius? Non pro modo enim & numero & mẽſura peccati etiã pœnæ quantitas metienda eſt. unde: *Potabit nos in lachrymis in menſura.* Mẽſura autem erit quam quiſque ſibi in hac uita minus uel plus peccando quæſierit. Calix quoque in manu domini uini meri dicitur eſſe plenus miſto. Miſcetur .n. unicuique & ſit iudicium, non ſolum ex malis quæ geſſit, ſed etiam ex bonis, cũ autem utraque miſceantur, ſex eius (quam ego puto partem malorũ dici) non ad integrum exinanietur. Sed hæc in manu Dei ſunt, noſtrum autem eſt citius emendare et pœnitere, pterita lugere, futura cauere. *Quia vt conuerſus ingemueris ſaluus eris.* Habemus enim aduocatum qui interpellat p nobis multo præſtantiorem Moyſes, qui tamen pro populo illo exauditus eſt. Et fortaſſe propterea Moyſes ſcribit priori populo ueniam impetraſſe, ut multo magis confidamus q aduocatus noſter Ieſus ueniam nobis impetrabit a patre. F

vbi ſupra. Moraliter

Pſal. 79. a

Pſal. 74. d.

Ezech. 18.

1. Io. 2. a.

Rom. 8. f.

c *Luxit populus, &c.* PROCOP. Atqui luctus hic non eſt eis bono. Nam in diſſolutionẽ decretorum Dei eunt. Quod pri⁹ ante negationẽ facto opus fuerat. Verũ ut ante in agendo timiditatis impulſionem ſecuti fuerunt, ita nũc audaciæ & cõfidentiæ ſequuntur, ac in vtramque partẽ peccant. Dicunt .n. Agite aſcendamus quantumuis Moſe reluctante. Vnde liquet, neque timiditatem, neque falſo creditã fortitudinem, a Dei obedientia ſeparatam, virtutem exiſtere.

d *Parati ſumus.* RABANVS. O mira proteruitas humanæ mentis, & horrẽda ſtultitia cęcati cordis. Mandat Deus promiſſionib. ſuis credere, & de ſua potentia confidere, & ſic ter-

ram

NICOLAVS DE LYRA.

1 Paruulos autem veſtros, de quibus dixiſtis, quod prędæ hoſtibus forent. *Hic determinatur pœna quantum ad illos, qui erant infra 20. ann. qui licet non fuerint in deſerto, mortui tamen retardati ſunt ab ingreſſu terræ promiſſionis propter peccata patrum ſuorum 39. annis, & hoc eſt quod ſubditur.*

2 Filii veſtri erunt vagi in deſerto annis quadraginta. *Prim⁹ annus egreſſionis de Aegypto, qui iam tranſierat computatur in iſtis.*

3 Et portabunt fornicationem veſtram. *Id eſt pœnam peccatorum veſtrorum, quibus receſſiſtis a domino, ſicut fornicatrix a legitimo uiro.*

4 Igitur. *Hic determinatur pœna exploratorum, cum ſubditur.*

5 Mortui ſunt atque percuſſi. *Id eſt ſubito & horribiliter ad terrorem aliorum ex ſententia diuina.*

6 Ioſue autem filius Nun & Caleb filius Iephone. *Dicit Rab. Sa. quod ex hoc datur intelligi, quod illi ſucceſſerant eis in hæreditate, qui propter peccatum eorum filii ipſorum fuerunt priuati hæreditate in terra promiſſionis, & hoc iuſte, quia auerterant corda populi a conſecutione terræ promiſſæ.*

7 Et ecce. *Hic conſequenter ponitur tranſgreſſio populi ex præſumptione,*

cutus eſt, quia peccauimus. Quibus Moyſes: † Cur, inquit, tranſgredimini verbum domini, quod vobis non cedet in
a proſperum? Nolite aſcendere: non enim eſt dominus vobiſ-
a ¶ Lingentes ſanguinem. b ¶ Negotians, vel motus.
b cum. ne corruatis coram inimicis veſtris. Amalechites & Chananæus ante vos ſunt, quorum gladio corruetis, † eo quod nolueritis acquieſcere domino, nec erit dominus vobiſcum.
¶ Spirituali, ignito. ¶ Nequitia mentis. a ¶ Superbiç.
1 At illi † contenebrati aſcenderunt in verticem montis. Arca autem teſtamenti domini & Moyſes non receſſerunt de caſtris. Deſcenditque Amalechites & Chananæus qui habitabant in montibus, & percutiens eos atque concidens perſecu-
¶ Superbiæ, ¶ Anathema.
2 tus eſt eos vſque Horma.

A ram poſſidendã intra re. Humana ſtultitia diffidit, & ſalutaria monita reſpuit. Ecõtrario ſuum negat auxilium, illi contra Dei voluntatẽ terram inuadere volunt. Quibus ſimiles ſunt qui promiſſionib. Dei non credunt, & prohibita faciunt. Sed ſpũales Amalechitæ & Chananæi, qui habitant in montib. ſuperbiæ, percutientes eos pſequũtur vſq. ad Horma. Amalechitæ populus lingens ſanguinem, Chananæi negotiantes uel motus, Horma anathema interpretatur Aeriæ ergo nequitiç quç noſtrum ſangui-
B nem ſitiunt, & terrenis negotiis implicare nos volunt, ſi in peccatis perſeuerauerimus, & mõtẽ ſuperbiæ aſcẽderimus, concidentes nos iaculis ignitis perſequuntur vſq; ad perpetuum anathema. Non ergo de nobis præſumamus, ſed noſtrã infirmitatem conſiderantes Dei prçceptũ ſequamur per omnia. Sic enim omnes hoſtes ſuperabimus, ſic patriæ cçleſtis gaudia quç nobis promiſſa ſunt, percipiemus.

† Roborati vel confortati, aut repugnãtes, & inobedientes.

Ephe. 6.

a *Non enim eſt dominus vobiſcum.* ✠ PROC. Quapropter robur & firmitas noſtra in præſentia Dei eſt, quæ nobis etiam terrã nullo negotio tribuere poſſet. Hæc vero nonne leuicula videri poterãt iis qui Dei obliti in põtẽtia ac multitudine fiduciã collocauerãt? Verum hoc ipſo quod penes Deum omnia eſſe demõſtrat, hoſtes Dei ad culturã eius & pietatẽ inuitat. Interius quoq; ipſorum qui occubuerant, aliis eruditioni fuit vt obſeruarent mandata Moſis a Deo tradita de præſenti ſua volũtate, ſiquidem ipſi ſeruare iuſſi nõ ſeruarunt, non iuſſi nouo teſtamento inſtante, iuxta prophetiam ſeruare ſtudẽt. Idcirco nõ eſt Deus cum illis, & ceciderunt dum vellent obſeruare legẽ importune in bello qđ geſſerunt cõtra Romanos. D

b *Amalechites & Cananæus.* ✠ RVPER. Per hçc nomina maligni ſpiritus intelliguntur, qui vſque Horma, id eſt, vſque in profundum inferni, quod çternũ eſt anathema, ſanctç terrç detractores omnes hæreticos concidendo, victorum more perſequũtur. Arca namque teſtamenti domini cum illis non eſt, lex dñi, lex veritatis cum illis non eſt, & proinde quçcunq; arma quaſi arma verbi Dei corripiũt non proderunt illis, nec valet illis dixiſſe, peccauimus, quia videlicet, catholicæ eccleſiæ nequaquam reconciliati, ſunt digni pœnitentiæ fructibus.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ ſumptione, quia ſicut prius ad mandatũ Dei ire noluerant ita poſtea contra voluntatem Dei & inhibitionem Moyſi ire volebant, & patet litera, vſque ibi.

1 At illi contenebrati. *Id eſt peccato ſuo excæcati.*

2 Perſecutus eſt eos uſque Horma. *Nomen eſt loci impoſitũ ab euentu, vt habetur infra xxi. cap. ſed hic ponitur per anticipationem.*

✠ NICO

ADDITIO.

In cap. 14. *vbi dicitur in poſtilla: Et ideo concludit,* magnificetur ergo fortitudo domini. *Supra in additione ſuper Exod. xxxiij. ſuper illud verbum: Quo tranſeunte coram eo ait:* Dominator domine Deus, &c. *Fuit oſtenſum, quod illa verba, dominator, &c. non fuerunt Moyſi orantis, ſed ipſius Dei docentis* Moyſen *vias ſuas, quibus Deus rationalem creaturam regit, prout ibi fuit plenius declara-*
C *tum, quæ quidem viæ pro maxima parte miſericordiam ſonant, quæ quidem miſericordia maxime diuinam omnipotentiam manifeſtat prout in collecta dicitur:* Deus qui omnipotentiam tuam parcendo maxime & miſerando manifeſtas, *idcirco Moyſes edoctus a Deo de vijs domini ſupradictis, cum modo diuinas miſerationes implorabat pro populo proprie dicebat, magnificetur ergo fortitudo domini. Fortitudo enim domini, quæ ſua omnipotentia eſt, magnificatur maxime, id eſt maxime manifeſtatur miſerando. Quod autem ſequitur in litera ſecundum tranſlationem noſtram:* Sicut iuraſti dicens, *in* Hebræo *habetur: Sicut locutus es dicens. Vnde ly* dicens *proprie refertur ad literam immediate ſequentem quæ fuerunt verba domini docentis Moyſen vias ſuas vt dictum eſt. Eſt notandum, quod in hoc loco de patrum meritis Moyſes non fecit mentionem in ſpeciali, ſicut in peccato vituli dixit ſupra xxxij. capitulo Memento Abraham & Iſaac ſeruorum tuorum. Nec in generali, non enim dixit. Qui cuſtodis miſericordiam in milia. Cuius ratio eſt, quia in hoc loco diuinis tantum miſerationibus innitebatur, non autem meritis patrum. Similiter prçtermiſit in hoc loco, Miſerator & miſericors, & quæ vt in prædicta additione fuit expoſitum, horum duorum nominum adiectiuorum, Primum intelligitur de creatione ſecundum quam natura creata producitur de non eſſe ad eſſe, quod pertinet ad miſericordiam. Secundum de his quæ adduntur ſuper naturam, vt ibi fuit expoſitum, de quibus ad præſens Moyſes non fecit mentionem, ſed primo implorabat patientiam diuinam dicens:* Patiens eo quod iram Dei uidebat erga eos ſic accenſam, *quod omnes ſimul minabatur conſumere. vnde dixit:* Qđ occidetis tantam multitudinem quaſi unum hominem. *Vnde Moyſes in hoc loco non videtur petiuiſſe relaxationem omnimodam iſtius delicti, ſed longanimitatem diuinam, & etiam quod peccata eorum non ſimul fuiſſent punita, ſed ſucceſſiue. vnde dicit.* Qui uiſitas peccata patrum in filios. *vnde in Deut. Moyſes repetit orationes quas fecit pro populo dicens cap. ix. d.* Et oraui dominum & dixi, &c. *& etiam de oratione pro Aaron fecit mentionem, non tamen de hac oratione aliquid dicit, quia non petebat remiſſionem omnimodam, niſi quod Deus ſe haberet longanimiter erga eos, quod patet in executione, quia omnes illi qui fuerunt in hoc peccato exploratorum, fuerunt cõdemnati, non ſolum ad mortem temporalem in deſerto ſed etiam ad mortem æternam. Ad quod aliqui alligant illud Pſal. 44. b.* Quadraginta annis, &c. *quibus iuraui in ira mea ſi introibunt in requiem meam.*

REPLICA correctorii ſecundum Burgen. In capitu. 14. Burgen. ſingularis eſt: allegans circa orationem Moyſi *quaſi verba domini ſint, quemadmodum ſupra Exod. xxxiij. longa digreſſione confinxit: Sed ea quæ intendit hic & ibi non eſſe fundata, vide in correctorio ultimo.*

CAP. XV.

a CVM ingreſſi fueritis, &c. ✲ THEO. Ad quid tam multa per legem inculcat, de iiſdẽ ſacrificiis? Vt per affinitatem conditarum legum, firmam ipſarum memoriã efficiat. ✲ PRO. Atqui ingreſſuri non erant. Verũ quidẽ eſt, ſed inter eos liberi ſunt, qui in eam ſunt ingreſſuri.

b *Sacrificium, &c.* Fidem icarnationis Chriſti, quæ in lege pleniſſime commẽdatur, uel obſeruantiam decalogi.

RAB. IOSEPH. Lex pręcipit in priuatis publicisque ſacrificiis etiam farinam mũdiſſimam adiici, in agno quidem aſſarii menſurã, in ariete duorũ, in tauro triũ, et ſuper altare etiam oleum miſtum. Nã & oleum offerũt immolantes, in boue quidẽ hin medietatem, & in ariete huius menſurę tertiam partem, & quartam in agno. Hin autem menſura Hebræorũ antiqua, fere choros antiquos duos capiẽs, ſecundũ quam oleũ offerebant. Eſt autem (vt in Ruth legitur) ephi menſura triũ modiorum, hin autem (ut illi uolunt qui de ponderibus et mẽſuris ſcripſerunt) ſextarii menſurã tenet, qui ita nominatur, quia ſexta pars eſt congii.

IDEM. Allegor iubetur ergo per ſingulas ſpecies animalium quæ offeruntur ſacrificium adhiberi, quia nos in terrã eccleſiæ per domini gratiam intrahibus per ſingulas ſpecies bonorum operum, ſcientiam ſpiritualem in meditatione legis adhibere debemus. Menſura igitur ephi quæ tres menſuras habet, ſignificat fidem ſanctæ trinitatis, cuius debemus decimam offerre, id eſt fidem incarnationis Chriſti, quę in lege pleniſſime commẽdatur, vel obſeruantiam decalogi. Iubemur quoque offerre oleũ, id eſt charitatem & miſericordiã, & vinum ad libamentum, id eſt gratiam ſpiritualem vel communicationem paſſionis Chriſti, & hæc iuxta partitionẽ menſuræ hin, id eſt ſecundum diſtributionem perfectæ deuotionis. Senarius enim quia perfect⁹ eſt, perfectionem cuiuſq; rei ſignificat. Quid eſt ergo in agni oblatione decimã partem ephi offerre ſimilæ cõſperſæ oleo iuxta quartam partẽ hin, & vinũ eiuſdem menſurę ad liba fundenda, niſi ſimplicitatẽ morũ cum legis ſcientia, & prudentia euangelica exhibere? Non placet enim ſimplicitas ſiue prudentia, neq; prudentia ſine ſimplicitate. Vnde: *Eſtote ergo prudentes ſicut ſerpẽtes, & ſimpl. co.* Omnis eñ ſtultitia & uerſutia Deo abominabilis eſt. Matt. 10. b.

c *Et arietes.* RAB. In oblatione arietis duæ decimæ ſimilæ offeruntur, olei & vini, tertia pars hin. Quia aries rectorum ordinem ſignat, bene cum duabus decimis offertur, cũ quilibet decalogum ſegis intellectu & operatione tenẽs, rectoris officio delegatur. Olei vero atque uini tertia pars hinc exhibetur, quando ab eo charitas & miſericordia, & gratia ſpiritualis doctrinę, circa ſubiectos impenditur.

d *Quando uero, &c.* IDEM. In bouis oblatione tres decimæ ſimilæ & medietas hin in oleo vel, uino. Bos uero prædicatores ſignificat, q agrum dominicũ colunt, & uomere euãgelico extirpant uitiorũ ſpinas, & multiplicant ſegetem virtutum. Hi cum tribus decimis ſimilę offerunt, quia decalogum legis ſciẽtia, doctrina, & opere tenẽtes, fidei ſanctæ trinitatis veri ſunt aſſertores. Hi charitatem debent habere, & proximis per miſericordiam conſulendo, exemplum præbere, & in gratia diuina quãtum poſſunt, proficere, ut ad uitæ perfectionem & ſanctitatẽ perueniant, ſecundum illud: *Sancti eſtote, quia ego ſanctus ſum.* Leui. 19. a Quod antem in hac uita deeſt, in cæleſti beatitudine per Dei gratiam ſe perficiendum ſperent.

e *Vnum præceptum erit, &c.* ✲ PROCOP. Hoc ipſo gentium & Iſraelis ęqualitas eadẽque iuſtitia promulgatur. Vnus enim Deus eſt, quia iuſtificabit circuncitionem ex fide, itẽque præputium

CAP. XV.

1 LOCVTVS eſt dominus ad Moyſen dicens: Loquere ad filios Iſrael, & dices ad eos:
2 a Cum ingreſſi fueritis terrã habitationis veſtrę, quam ego dabo vobis, & feceritis oblationem domino in holocauſtum, aut victi-
3 mam pacificam, † vota ſoluentes, vel ſpon-
4 te offerentes munera, aut in ſolennitatibus veſtris adolentes odorem ſuauitatis domino, de bobus ſiue de
(a Spiritualem ſcientiam meditatione legis.)
b ouibus offeret, quicunque immolauerit victimã ſacrificium ſi-
(a ¶ Charitate & miſericordia.)
milæ decimam partem ephi conſperſam oleo, quod menſuram
(a ¶ Gratiam ſpiritualem vel communicationem paſſionis Chriſti.)
habebit quartam partem hin, & vinum ad liba fundenda eiuſdem menſuræ dabit in holocauſtũ ſiue in victimam. Per agnos
c ſingulos & arietes erit ſacrificium ſimilæ duarum decimarum,
(a ¶ Gratiam ſpiritualem vel communicationem paſſionis Chriſti.)
quæ conſperſa ſit oleo tertiæ partis hin, & vinum ad libamentum tertiæ partis eiuſdem menſurę offeret in odorem ſuauita-
(¶ Prædicatoribus.)
d tis domino. Quando vero de † bobus feceris holocauſtum aut victimam, vt † impleas votum vel pacificas victimas, dabis
(a ¶ Legis ſcientiam, operationem, & doctrinam. b ¶ Charitate.)
per ſingulos boues ſimilæ tres decimas conſperſæ oleo, quod
(¶ Spiritualem gratiam.)
habeat medium menſuræ hin, & vinum ad liba fundenda eiuſdem menſuræ, in oblationem ſuauiſſimi odoris domino. Sic fa
(¶ Prædicatores. a ¶ Eccleſiæ duces. b ¶ Mites & ſimplices. c ¶ Pœnitentes. ¶ In Eccleſia nati.)
5 cies per ſingulos boues & arietes & agnos & hędos, tã indigenæ
6 (¶ De Gentibus vel Iudæis venientem.)
7 e quam peregrini: eodem ritu offerent ſacrificia. Vnũ pręceptum

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XV.

1 LOcutus eſt. *Hic ponitur quoddam incidens, eo quod circa idem tẽpus de colligente ligna in ſabbatho accidit caſus, & tamen obſeruatio ſabbathi fuit ſtatuta a prin. creationis mundi, ut habetur Gen. 2. a.* Et benedixit dominus dei ſeptimo, & ſanctificauit illum, *ideo occaſione huius fit hic memoria de aliquibus aliis legalib. & primo de oblatioue ſacrificiorũ, ſecundo de redditione primitiarũ, tertio de expiatione peccatorum per ignorantiam, quarto de punitione peccatorum per ſuperbiã. Secunda pars incipit ibi.* Locutus eſt dominus, *tertia ibi:* Quod ſi per ignorantiã, *quarta ibi:* Anima uero quæ per ſuperbiam. *Circa primum ſciendum quod de iſtis ſacrificiis quæ hic tanguntur, ſcilicet de holocauſto & hoſtia pacifica dictum eſt in Leuitico, ſed hic plenius additur de oblationibus quæ debebant fieri cum iſtis ſacrificiis, quia cum ſacrificio agni offerebatur ſimilæ decima pars ephi oleo conſperſæ, quia in piſtatione eius miſcebatur oleum, & vini quarta pars hin ſimiliter offerebatur. Cum ſacrificio arietis offerebantur duæ decimæ ſimilæ oleo conſperſæ, & vinum tertia pars hin. In ſacrificio bouis offerebantur tres decimæ ſimilæ, & medietas hin. Menſura autem olei, & menſura vini erat eadem in quolibet iſtorum ſacrificiorũ. Et ex dictis patet litera paucis exceptis quę percurrentur.*

2 Cum ingreſſi fueritis terram habitationis veſtrę. *Ex hoc patet, quod ea quæ dicuntur hic referenda ſunt ad tempus futurum, in quo intrauerunt terram promiſſionis.*

3 Holocauſtum. *Sacrificiũ erat totum incenſum ad Dei honorem.*

4 Victimam pacificam. *Pro aliquo bono obtento a Deo vel obtinendo.*

5 Agnos & hædos. *Per hoc deſignatur quod idem erat ritus agni & hędi, & eædem oblationes offerendę hic & ibi.*

6 Tam indige. *Qui eſt de filiis Iſrael.*

7 Quam peregrini. *Qui erat conuerſus ad Iudaiſmum.*

✲ 1 Locu

MORALITER.

✲ 1 *Locutus eſt.* In hoc capitulo ponunt aliqua de modo offerendi ſacrificia, quæ ſunt myſtice ſuperius expoſita, propter qđ hic pertranſeo.

✲ 2 *Factum*

☞ putium ex fide. Circunciſio uero quæ fide fit, depaſtio eſt terrenorum morum, coniungitque ambos populos.

A

Tropolog. a *Cum ueneritis in terram, &c.* RAB. Cum quilibet pręſentem eccleſiam per fidem ĩtrat, neceſſe eſt vt terram carnis ſuę, id eſt corporalẽ vitam diligenter in Dei timore exerceat, vt frugem virtutũ producat in refectionem ęternã. Iubemur ergo non ſolũ de areis, ſed & de pulmentis primitias conſacrare Deo id eſt non ſolum de prędicatiõis officio laboris primordia dño conſecrare, ſed & de domeſticis diſciplinis, quas in ſe quiſq; ſolerter exercet, inchoationẽ bonę voluntatis domino dedicare. Sine. n. in ſeipſo aliquis virtutibus ſtudeat ſiue aliis pium laborem impendat, non ſibi ſed diuinę gratiæ imputet, vt ei cõſecret omnis boni initium a quo ſperatur perfectionis ſupplemẽtũ.

†norma ſiue regula.

†conſperſionibus ſiue paſtis placentiis.

†expiabit.

B

Quæſt. 24 Quæ ſint peccata nolentium.

b *Quod ſi per.* AVG. Quod pcipitur quomodo peccata expient̃, quę nõ ſpõte cõmittũtur, merito quęritur q̃ ſint ipſa peccata nolentium? vtrumque a neſcientibus committũtur? an quę facere cõpelluntur? Nam & hęc contra voluntatẽ dici ſolẽt. Sed vult qs propter quod facit, cum vult uiuere, ſi quis niſi fecerit, mortem minetur, vult ergo facere, quia vult viuere. Et ideo non per ſeipſum apperẽdo, vt falſum iuret, ſed vt falſum iurando viuat, ſi ita eſt, neſcio vtrum poſſint dici iſta peccata nolentium, qualia hic dicuntur expianda. Nam ſi diligenter conſideretur, forte ipſum peccare nemo velit, ſed propter aliud fit quod vult, qui peccat. Omnes enim qui ſcientes faciunt quod non licet, vellent licere, vſq; adeo ipſum peccare nemo appetit, ppter hoc ipſum, ſed propter illud quod ex eo conſequitur. Si hæc ita ſe habent, non ſunt peccata nolẽtium, niſi neſcientium, quæ diſcernuntur a peccatis volentiũ.

†in manu excelſi.

C

c *Vitulum offeret.* RAB. Myſtice. Filij Iſrael vitulum de armento offerunt in holocauſtũ, cum fideles populi plena fide corp⁹ Chriſti ꝓ ſalute humani generis in ara crucis immolatum credunt & cõfitẽtur. Offerunt ſacrificiũ eius ac liba, ut cęremonię poſtulãt, cum in ſacramento panem & vinum in memoriam paſſionis eius offerunt, & participantes corpus & ſanguinem eius veraciter ſe percepiſſe cõfidunt. Hircum vero pro peccato, cum humanitatẽ in ſimilitudinem carnis peccati eũ ſuſcepiſſe, & pro peccatis obtuliſſe credunt. Rogat ipſe ſacerdos patrẽ pro peccatis populi, & dimittuntur ei, quia in diebus carnis ſuę preces & ſupplicatiões Deo offerẽs, exaudit⁹ eſt pro ſua reuerentia.

d *Sacerdos.* Chriſtus qui per propriũ ſanguinem introiuit ſemel in ſancta, æterna redẽptione inuenta.

e *Anima vero quæ.* AVGVST. Alia litera: *Anima quæcunque peccauerit in manu ſuperbiæ, ex indigenis aut proſelytis Deum exacerbat, exterminabitur anima illa de populo ſuo, quoniam verbum Dei contempſit, & mandata eius diſperdidit, contritione conteretur anima illa, peccatum eius in illa.* Quæ ſint peccata, quæ fiũt in manu ſupbiæ expoſuit dicens: *Quoniam verbum Dei contempſit.* Aliud eſt ergo pręcepta Dei cõtemnere, aliud magnipendere. Sed aut ignarum contra facere, aut † inuitum, quę duo fortaſſe pertinẽt ad peccata, quę a nolẽtibus fiunt, de quibus ſupra, quomodo Deo propitiato expiarẽtur, admonuit. Deinde ſubiecit peccatũ ſuperbię cum quiſque ſuperbiendo, id eſt præceptum contẽnendo perperam facit. Quod genus peccati non dixit vllo genere ſacrificii purgari oportere, tanquam inſanabile iudicãs illa curatione, q̃ per illa ſacrificia gerebatur, qualia hic facienda præcipiuntur. Quæ ſi per ſeipſa attendantur, † nulli peccato poſſunt mederi. Si autẽ quarũ hæc ſacramẽta ſunt inquirãtur, in eis inueniri poteſt purgatio peccatorum. Quod ergo ſcriptum: *Peccator cum venerit in profundum malorũ contemnit,* ille ſignificatur, quem ſcriptura hic dicit in manu ſuperbiæ delinquere. Hoc ergo ſine pœna committentis nõ poteſt aboleri, & ideo nõ poteſt eſſe impunitum, & pœnitendo ſanatur. Ipſa enim afflictio pœnitenti pœna peccati eſt, quamuis medicinalis & ſalubris. Merito enim magnum iudicatur peccatum, cum ſuperbia contemnit præceptum. Sed econtrario, vt ſanari poſſit, *cor contritum & humiliatum Deus non ſpernit*: ſed quia ſine pœna non fit, talia hic dicta ſunt. Deum enim inquit hic exacerbat, quia *Deus ſuperbis reſiſtit.* ☞

erit atque † iudicium, tam vobis quam aduenis terræ. Locu- 1
tus eſt dominus ad Moyſen dicens: Loquere filiis Iſrael, & di-
¶ Per fidem. ¶ Eccleſiam.
a ces ad eos: Cum veneritis in terram, quam dabo vobis, & co-
mederitis de panibus regionis illius, † ſeparabitis primitias 2
a ¶ Domeſticis diſciplinis quas in ſe quiſque exercet. ¶ Pimitias pij laboris circa alios.
domino de cibis veſtris. Sicut de areis primitias ſeparabitis 3
¶ Vel non ſponte, alia litera.
b ita & de † pulmentis dabitis primitiua domino. Quod ſi per 4
ignorantiam prætericritis quicquam horum quæ locutus eſt 5
dominus ad Moyſen, & mandauit per eum ad vos, a die, qua 6
¶ Chriſtum.
c cępit iubere & vltra, oblitaque fuerit facere multitudo, vitulum
¶ Patriarcharum ſtirpe.
*offeret de armento holocauſtum in odorem ſuauiſſimum do-
a ¶ Panem & vinum in memoriam paſſionis Chriſti.
mino, & ſacrificium eius ac liba, vt cęremoniæ poſtulant, hir- 7
a Chriſtum in ſimilitudine carnis peccati. b Humani generis. Chriſtus aduocatus noſter.
d cumque pro peccato. Et † rogabit ſacerdos pro omni multitu-
dine filiorum Iſrael, & dimittetur eis, quoniam non ſponte 8
a ¶ Orationem cum ieiunio & eleemoſyna.
peccauerunt, nihilominus offerentes incenſum domino pro
peccato, atque errore ſuo, & dimittetur vniuerſæ plebi filio-
rum Iſrael, & aduenis qui peregrinantur inter eos: quoniam cul
pa eſt omnis populi per ignorantiam. Quod ſi anima vna ne- 9
a ¶ Pęnitentiam, ſ. ſtudioſe agens, & omnino a peccato recedens.
ſciens peccauerit, offeret capram anniculam pro peccato ſuo, &
¶ Vel pro peccato. ¶ Chriſtus ſcilicet.
deprecabitur pro ea ſacerdos, ꝙ inſcia peccauerit coram dño im
petrabitque ei veniam, & dimittetur illi. Tam indigens quã ad-
e uenis vna lex erit omnium qui peccauerint ignorantes. Anima 10
a ¶ Contemnens præceptum domini.
vero quæ † per ſuperbiã aliquid commiſerit, ſiue ciuis ſit ille, ſiue

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Locutus eſt. *Hic conſequenter agitur de datione primitiarum quia aliquid additur quod non erat ſupra dictum, cum dicitur.*

2 Separabitis. *In Hebręo habetur*: De paſtis ueſtris tortellum: *quia de qualibet decoctione furni (Gallice fornee) ſeparabatur tortellus vnus dandus ſacerdotibus pro primitijs.*

3 Sicut de areis. *Id eſt, de granis quę ſunt in area.*

4 Ita & de pulmentis. *In Hebręo habetur*: Ita & de paſtis ueſtris. *Supra enim fuerat dictum de primitiis dandis & grano exiſtente in arca vel grangia, ſed non de paſta dicto modo, & ideo dicitur hic quod debebant primitias dare de iſto, ſicut & de illo.*

5 Quod ſi per ignorantiam. *Hic agitur de expiatione peccatorum quæ habebant aliquam cauſam diminuentem de ratione peccati. Et primo agit de iſtis inquantum tangunt communitatem inter illa quæ diminuunt, vnum eſt ignorantia, & hoc tangitur in principio.*

6 A die

6 A die qua cœpit iubere. *Ex quo patet, quod hoc intelligitur de pecatis commiſis poſtquam voluntas domini fuerat ſignificata populo per Moyſen.*

7 Et ſacrificium eius: *Quæ determinatę ſunt Leuit. 4.*

8 Quoniam non ſponte pec. *Per hoc intelliguntur ea quæ committuntur timore mortis vel alterius pœnę, vt dicit Augu. quia hoc diminuit rationem uoluntarij, per conſequens peccati.*

9 Quod ſi anima. *Hic conſequenter agitur de expiatione prędictorũ peccatorum quantum ad vnam perſonam ſingularem, quia aliud ſacrificium offerendum erat pro multitudine populi, & aliud pro perſona ſingulari.*

10 Anima uero. *Hic conſequenter agitur de punitione peccati cõmiſſi ex contemptu, ſecundo de Iudęorum habitu, ibi:* Dixit quoq; dominus, *De punitione vero peccati ex contemptu agitur primo generaliter, quia generalis pœna eſt mors, unde ſubditur.*

✲ 1 Peribit

peregrinus, quoniam aduerſus dominum rebellis fuit, per- 1
a ¶ De numero, ſcilicet eorum qui ad Deum pertinent.
ibit de populo ſuo. Verbum enim domini contempſit, & præ-
ceptum illius fecit irritum, idcirco delebitur, & portabit ini-
quitatem ſuam. † Factum eſt autem, cùm eſſent filii Iſrael in 2
ſolitudine, & inueniſſent hominem colligentem ligna in die
ſabbathi, obtulerunt eum Moyſi & Aaron & vniuerſæ mul-
titudini. Qui recluſerunt eum in carcerem, neſcientes quid ſu- 3
per eo facere deberent. Dixitque dominus ad Moyſen: Morte
ſ Sententiis ſpiritualium.
moriatur homo iſte, obruat eum lapidibus omnis turba extra
a caſtra. Cumque eduxiſſent eum foras, obruerunt eum lapidi-
¶ Iudicatus.
bus, & mortuus eſt, ſicut præceperat dominus. Dixit quoque 4
dominus ad Moyſen: † Loquere filiis Iſrael, & dices ad eos,
b vt faciant ſibi fimbrias per angulos palliorum, * ponentes in 5
eis vittas hyacithinas. Quas cum viderint, recordentur om- 6
nium mandatorum domini, * ne ſequantur cogitationes ſuas,
& oculos per res varias fornicantes, ſed magis memores præce-
ptorum domini faciant ea, ſintque ſancti Deo ſuo. Ego domi-
nus veſter, qui eduxi vos de terra Ægypti, vt eſſem Deus veſter.

a per generationes.

A ſitu. *Et exterminabitur anima illa de populo ſuo*, quia talis omnino in numero eorũ qui ad Deum pertinẽt nõ eſt, quia verbum domini cõtempſit, & præcepta eius fecit irrita, contritione conteretur. Adiungit aũt quare ꝯterat, dicens: *Peccatum eius in illo.* Et ideo ſi tali peccato debitã contritionẽ adhibeat pœnitẽdo, cor contritũ Deus nõ ſpernet, quamuis in Græco non dictũ ſit, contritione contere tur, ſed ex cõtritione exteretur anima illa, quia ita poteſt accipi, quaſi omnimodo terẽdo extinguatur, vt non ſit, ſed anima immortalis eſt: Et ſi qđ exterit omnino efficeretur vt non ſit non diceretur de ſapientia: *Gradus oſtiorum eius exterat pes tuus.* Sed illa diſcretio conſideranda eſt, B vtrum nemo peccet niſi aut ignarus aut † victus aut contemnens, vnde nunc longum eſt diſputare.

✲ THEO. Cum lege ſanxiſſet, quam victimam offerre deberẽt qui peccarunt inuiti, nunc de ſponte peccantibus legem condit. Varia ſunt autem peccata. Nã quidã propter infirmitatẽ animi inſultũ afflictionũ ſuſtinere nequeũt, & cedentes vincuntur. Alii vero ex alia circunſtãtia prolabuntur in peccata. Sunt etiam quidam qui leges diuinas aſpernantur, & hos per arrogantiam peccare dicit, veluti ſpõte contemnentes leges.

a *Cumq; eduxi.* ✲ TERT. Diſtinctio eſt ſabbathi humana non diuina prohibentus. Ideoq; qui ſabbatis lignatum ierat, morti datus eſt, ſuũ. n. opus fuerat lege interdictũ. Qui vero arcã ſabbathis circũtulerant, impune geſſerunt. Non ſuum enim opus, ſed Dei, ex præcepto ſcilicet ipſius, adminiſtrauerant.

✲ THEOD, Lapidari iuſſit eum qui die ſabbathi ligna collegerat, vt q primus legem auſus eſſet prętergredi, nõ fieret author trãſgrediẽdi leges. Huius. n. caſtigatio metũ oĩb. ĩcuſſit.

✲ PROCO. Lignorum aridorum collectio ſignificat ſtudiũ quod operũ cadaueribus impẽditur. Quod quidem opus exilius eſt eo quo Adamus ligni vitæ appetitione laborauit, illũ enim neceſſitas & vſus futurus adegit, hunc præcox quoddã ſtudium & otio quidem corporali deterius. Præſtat enim ab D opere ceſſare, quam mortuorũ operum ſtudio examinare animum, & peccatorum flaminæ materiam ſuggerere.

IDEM. Calumniantur impii, quod tã atrociter iuſſu Dei ab omni populo trucidatur, q ligna colligit in ſabbatho. Sed oĩa in figura cõtingebãt illis, ſcripta ſunt autẽ ad correctionẽ noſtram. *1.Cor.10.c* Qui enim diẽ ſabbathi violare auſus eſt, dũ ligna colligeret, & ideo punitus eſt, ſignificauit eũ q hodie ĩ Chriſto ſignatus inuenitur agere carnale op⁹, id eſt cõtrahere ligna, fœnũ, ſtipulã, in eſcã ignis æterni, q ſi fuerit deprehẽſus, lapidat & occidit, qa à ſpũalibus iudicatur. *1.Cor.3.c.*

b *Fimbrias.* ISID. Iubẽtur filij Iſrael ĩ quatuor angulis palliorum hyacĩthinas fimbrias facere, ut qũo in corporib. circũciſio ſignũ eſt Iudaicæ gẽtis, ita & veſtis alq̃ habeat differẽtiã, & moneãt q p̃ E cepto Dei habitu a cæteris gentib. differũt, & religione differre. *Fimbriæ Iudæorũ.* Nos quoq; inſtruimur, qa mãdata q̃ vr̃ eſſe minima in habitu legis, ſi propter vitam cæleſtẽ (quã vitta hyacinthina ſignificat) fiãt, multũ proficient. *Qui .n. ſpernit minima, paulatim defluit.* Siue ergo *manducemus, ſiue bibamus, ſiue aliud quid agamus, omnia in gloriam Dei faciamus.*

✲ THEOD. Cur mandauit Deus vt fimbriis veſtimentorum vittas hyacinthinas apponerent? Color hyacinthinus cæli colorẽ imitat. Illos ergo meminiſſe uolebat legiſlatoris, nempe qui omnia quidem repleat, proprie tamen cælum incolere ui F detur. Cælum. n. inquit, cæli domino, quod non minus lex docet. *Videbitis*, inquit, *fimbrias, & recordabimini. &c.*

✲ PROCO. Supplicio eius q ſabbathum non obſeruauit, mandatorũ Dei cõmentariũ, ne par obliuio eorũ nobis quoq; obrepat, ſubiũgit. Natura eñ p ſe inſeruiẽdi humanæ imbecillitati eſt ꝓpenſa, quin & monimẽto qđ à terra ſurſum in cælũ nos ducat, habem⁹ opus. Cui⁹ rei figuratã mẽtionẽ facit hyacinthina uitta, q̃ claritatẽ quandã cum obſcuritate coniũctã præ ſe ferebat, ĩ profunditate ſeu inferius aquileum quiddam referebat, tremulumque & largum ſplendorem emittebat.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Peribit de. *Et hoc eſt intelligendũ quando aliquis erat cõuictus per teſtes nõ ſolũ de facto, ſed etiã de modo faciendi, videlicet quod ſcienter feciſſet contra mandatũ domini, ut dicit Ra. Sa. & hoc erat quando teſtes deponebant contra eum, nõ ſolũ quod feciſſet cõtra domini mãdatum, ſed et quod ſuper hoc fuiſſet monitus & edoctus, q tale factũ eſſet contra domini mãdatum, & ſecundũ hoc exponunt aliqui verbũ ſaluatoris Matt. 18.b.* Si peccauerit in te frater tuus, *id eſt te ſolo ſciete, &c. Sequitur:* Si autẽ non audierit te, adhibe tecum unũ uel duos, ut in ore duorũ aut triũ teſtiũ, &c. *Dicunt. n. quod ad hoc adhibebãtur teſtes, vt corã eis moneret eũ & doceret, q tale factum eſſet cõtra domini mandatũ, vt ſi poſtea recidiuaret, haberẽtur teſtes contra eũ, non ſolũ de facto, ſed etiã q feciſſet cõtra monitionẽ & correctionẽ.* 2 Factũ eſt. *Hic conſequẽter determinatur pœna de peccato cõmiſſo per ſuperbiã in ſpeciali, ſcilicet pro violatione ſabbathi.* 3 Qui recluſer. *Sed contra hoc uidetur* Exod. 31. d. Omnis qui fecerit opus in hac die morietur. *dicit Ra. Sa. q bene ſciebãt ipſum debere interfici, quia ſicut dicit, dictũ erat ſibi, quod non licebat hoc ei facere in die ſabbathi, & tamẽ non ceſſarunt, neſciebat tamen qua morte debebat mori, quia modus mortis non fuerat determinatus. Exod. xxxj. & ideo recluſerunt eũ quouſq; ſcirent hoc per reuelationẽ domini quod & factũ eſt, quia præcepit eũ lapidari. Aliqui expoſitores catholici dicũt, quod recluſerũt eum, quia neſciebant ſi feciſſet ſciẽter in ſabbatho, donec ſuper hoc eſſent certificati per diuinã reuelationẽ.* 4 Dixit Quo. *Hic agitur de diſtinctione filiorũ Iſrael ab alijs quantum ad habitum. Sicut enim ille populus erat a Deo ſpecialiter electus, eo quod ipſe Chriſtus erat ab illo naſciturus ꝓpter qđ data eſt ei lex ſpecialiter ſicut fuit dictum in princ.* Exod. *ideo dominus voluit eos diſtingui in habitu ad alijs gentibus, ſicut in nouo teſtamento religioſi habẽt habitũ diſtinctum ſecundum profeſſionẽ ad qua ſunt aſtricti ideo per talẽ habitũ proteſtabãtur ſe eſſe* Iudæos. 5 Vt faciãt. *In ſignũ quod deberẽt habere cõuerſationẽ cæleſtẽ reſpectu aliarum gẽtium, quia color hyacinthinus eſt ſimilis colori cæli quando ſerenum eſt.*
6 Quas cum. *Vnde & in confirmatione legis talis color apparuit eis, quando viderunt dominum, vt habetur Exod. 24. & ideo talis coloris uiſio inducebat ad memoriam mandatorum.*

✲ NICO-

M O R A L I T E R.

✲ 2 *Factum eſt.* Hic agitur de colligente ligna in ſabbatho, quem dñs præcepit à populo lapidari, per quod oſtẽſum fuit, quã grauiter dominus puniat violatores diei dominicæ, cui⁹ obſeruãtia præfigurata fuit in obſeruatione ſabbathi inquantum aliud præceptum fuit ceremoniale.
4 *Dixit quoque do.* Hic agitur de habitu Iudæorum, quibus præcipitur quod faciant ſibi fimbrias per angulos palliorũ, & ponant ibi uittas hyacinthinas, uittæ uero hyacinthinæ ſunt coloris cæleſtis, Iudæi uero figura fuerunt Chriſtianorũ nouæ legis, ſicut dicit 1. Cor. x. c. *Omnia in figura contingebant illis.* Per uittas igitur hyacinthinas in habitu Iudæorum ſignificatũ fuit, quod Chriſtiani debent eſſe cõuerſationis cæleſtis Phil. 3. d. *Noſtra autem conuerſatio in cælis eſt*, ideo ſubditur.
6 *Quas.* Meditatio nanque cæleſtium recordari, facit diuinorum mandatorum.

MORA-

A

ADDITIO I.

In capitu.15.vbi dicitur in poſtilla: Et cum obſeruatio ſabbathi fuit ſtatuta a princ.creationis mundi,&c. Obſeruatio ſabbathi non legitur fuiſſet ſtatuta a prin.creationis mundi ſecundum hoc quod dicitur. Gen. 2.a. Benedixit Deus diei 7 & ſanctificauit illum. *Aliter intelligitur ad literam prout in additione ſuper Gen.2. oſtenſum eſt. Nec eſt quærenda occaſio quare repetuntur hic aliqua legalia, quia hoc ſæpe contingit in lege Moſaica.*

ADDITIO II.

In eodem cap.15.vbi dicitur in poſtilla: Dixitque dominus. Hic *agitur de diſtinctione filiorum Iſrael.* Hoc *præceptum de faciendo fimbrias in angulis palliorum, prout* Hebræi *exponunt, & rationabiliter vt videtur, non ordinatur ad diſtinctionem filiorum* Iſrael *ab aliis nationibus, quia iam de hoc habebant ſignum notiſſimum, ſcilicet circuncisionem quæ data fuit in ſignum, vt ſupra Gen.17. Sed hoc præceptum ordinabatur ad hoc, vt cum vidiſſent illas fimbrias hyacinthinas recordarentur mandatorum* Dei*, ſicut cum aliquis homo rogat amicum ſuum vt aliquid faciat pro amore ſuo, pro cuius memoria ligat ſibi digitum cum aliquo filo, vt cum hoc viderit tradat memoriæ illud quod eſt ſibi iniunctum, & hoc ſonat plane litera cum dicitur:* Quas cum viderint, recordentur omnium mandatorũ Dei, *& ideo non fit hic mentio in reddenda ratione huius præcepti de hoc quod ſit ſignum, ſicut in circunci.&c.* D

REPLICA correctorij contra Burgen. In cap.xv.vbi poſtilla. vult quod obſeruantia ſabbathi ſit ex inſtitutione mundi. Burgen. ſe opponit per illud quod ſupra Gen.2. ſe dicit addidiſſe correctorium, vide in eodem cap. allegato, ſcilicet Gen.2. In eodem cap.cum poſtilla.diceret fimbrias eſſe inter Iudæos & gentes ſignum diſtinctiuum. Burg. dicit ipſum ſignum fore rememoratiuum, ſed ſi Burg. loquitur non excluſiue ſtat ſimul vtraque expoſitio. Si autem loquitur excluſiue, ratio ſua non cogit quia quamuis circuncisio eſſet ſignum diſtinctiuum Iudæorum ab alijs nationibus, hoc tamen ſignum non erat patens oculis ſicut ſignum fimbriarum, & ideo cum hoc ſtat, quod fimbriæ ſint ſignũ rememoratiuum mandatorum omnium Dei ſpecialiter circuncisionis, quæ non erat mandata ſimplicietr, ſed vt ſacramentalis, vt ſit ſenſus literę: Qui cum uiderint recordentur omnium mandatorum Dei, *id eſt recordentur per hoc ſignum extrinſecum, quod ſunt Deo reconciliati per occultam homines circuncisionem, & Deo deſponſati per legis ſuſceptionem.*

CAP. XVI.

B Ecce autem. ✲ Proc. Inſurgunt cõtra Mosẽ poſteri Ruben, eo quod ex primogenito filiorum Iſrael eſſent oriũdi, arbitranturq; regnũ ad ſe pertinere. Inſurgunt & Aaronici ex Caath filiorũ Leui præſtantiſſimo nati, videlicet a quo ordo ſacerdotalis originem cœpit, inſuper veri nobiles, proceres enim ſemper cõſectatur uulgus. Cõſpiratunt autem quãtumuis recens infœlicis ꝯſpirationis Marię & Aaronis haberent exẽplum. Sed huiuſmodi turbines & fluctus in rebus humanis immoderata regnandi libido, inuidiaque commouet. E

† & diuiſit ſiue ſeparauit ſubaudi ſeipſum a reliquis

† ſãcta eſt:

CAP. XVI.

a ECCE autem Core filius Iſaar, filii Caath, filii 1
Leui, & Dathan atque Abirõ filii Eliab, Hon quo 2
que filius Pheleth de filiis Ruben, ſurrexerunt con 3
tra Moyſen, aliique filiorum Iſrael, ducenti quin- 4
quaginta viri, proceres ſynagogæ, & † qui tempo 5
re conſilii per nomina vocabãtur. Cumq; † ſtetiſ- 6
ſent aduerſum Moyſen & Aarõ, dixerunt: † Sufficiat vobis, quia oĩs 7
multitudo † ſanctorum eſt, & in ipſis eſt dominus: Cur eleuamini 8
ſuper populum domini? Quod cum audiſſet Moyſes, cecidit pronus 9
in faciem: locutuſque ad Core & ad omnem multitudinem: Mane, 10
inquit, notum faciet dominus, qui ad ſe pertineant, & ſanctos ap- 11

☞ a Voca

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XVI.

1 ECce autem Core, &c. *Hic conſequenter ponitur impedimentum itineris ex ambitione Core inſurgens, vbi primo ponitur eius ſeditio pro ſacerdotio. Secundo ipſius ſacerdotij determinatio cap.xvij. & tertio oneris impoſitio 28. Circa primum deſcribitur ſeditio Core cum ſibi adiunctis. Secundo totius multitudinis, ibi:* Murmurauit autem omnis multitudo, *Adhuc circa primum primo ponitur tranſgreſſio culpæ. Secundo reprehenſio iuſtitiæ, ibi:* Quod cum audiſſet Moyſes. *Tertio inflictio pœnæ, ibi:* Locutuſque eſt dominus. *Circa primum ſecundum, quod Caath filius* Leui *habuit quatuor filios, Amram primogenitum, Iſaac ſecundum, Ebron tertium, & Oziel quartum, vt dictum eſt ſupra 3.capitulo Moyſes autem & Aaron, qui erant filij primogeniti, erant promoti in populo, quia Moyſes erat dux populi, & Aaron ſummus ſacerdos, & ideo videbatur ipſi Core, quod poſt ipſos debebat habere dignitatem in populo eo quod erat filius ſecundi filij Caath, & ideo quãdo uidit, quod Eliſaphan, qui erat filius* O*ziel ſcilicet quarti filij Caath, fuit factus princeps ſuper filios Caath, tamen ſub Eleazaro filio Aaron, vt habetur ſupra 3.capit. concepit indignationem, eo quod filius iunioris filij Caath erat poſitus ſuper eum, & ſuper alios Caathitas, & hoc per Moyſen & Aaron, propter quod mouit ſeditionem, vt per hoc Moyſes perderet ducatum, & Aaron ſacerdotium & ideo vt ad hoc poſſet pertingere, habuit conſilium cum Dathan & Abiron, qui erant de tribu Ruben, ſuggerens eis, quod ipſi deberent habere principatum populi, eo quod eſſent de tribu Ruben, qui fuit primogenitus ipſius* Iacob*, vt ſic iſte Core haberet ſacerdotium, & illi ducatum, poterant autem de facili adinuicem talia tractare, eo quod Caathitæ de quibus erat Core, & tribus Ruben, habebant tentoria propinqua in ſitu, quia iſti & illi habebant tentoria ac meridionalem partem tabernaculi, vt patet ex ſupra dictis depoſitione caſtrorum, & quia iſti erant potentes in duabus tribubus, aggregauerunt ſibi magnam partem maiorum populi, ideo ſubditur.* Aliique filii.

C Cauſa ſeditionis Core.

2 Cumque ſte. *Volentes eos deijcere a ſuo honore.*
3 Dixerunt. *Scilicet quod ſitis ſicut alij, & non maiores.*
4 Quia. *Id eſt electa ad Dei cultum, quia toti multitudini locutus eſt dominus in monte Sinai, vt habetur Exod.xx.*
5 Et in. *Quia eius tabernaculum eſt in medio caſtrorum.*
6 Cur. *q.d. hoc eſt ex veſtra præſumptione, non ex diuina ordinatione.*
7 Quod. *Hic conſequenter ponitur culpæ reprehenſio, & primo quantum ad ambitionem ſacerdotii, ſecundo quantum ad ambitionem ducatus populi, ibi, Miſit ergo Moyſes. Circa primum, vt Moyſes oſtenderet populo ſe in hac reprehenſione moueri zelo iuſtitiæ, non vindictæ, primo orauit dominum vt non iraſceretur contra totum populum propter malitiam iſtorum. & hoc notatur cum dicitur.*
8 Cecidit pro. in faciem. H*umilitando ſe coram Deo.*
9 Locutuſque. *Rationabiliter & charitatiue dicens.*
10 Mane inquit notum, &c. I*d eſt cras ſaliua ieiuna, tentabat enim utrum interim Core reſpiceret a ſua temeritate.*
11 Et ſanctos applicabit ſibi. I*d eſt oſtendet quos vult fungi ſacer-*

✲ do

MORALITER.

✠ 1 *Ecce.* Per Core Dathan & Abiron, qui aggregauerunt ſibi multitudinem ad mouẽdum ſeditionem, vt per hoc obtineret ſacerdotii dignitatẽ, ſignificantur illi qui inter ſeculares vel religioſos ſeminãt cõtentiones vel diſcordiás aggregãtes ſibi caudam magnam, vt obtineant multitudinem, quod conſequi non poterant ratione, & hoc in principatibus & regnis quantum ad ſtatum laicorum, in eccleſiis vero quãtum ad ſtatum clericorum, ĩ religionibus vero quãtum ad officia religionum, & ſicut Core Dathan, & Abiron deſcenderũt ad infernũ, ſic & iſti deſcendent cum ipſis niſi debito modo pęnituerint de peccatis.

Mora

Moraliter autẽ in eodem homine diſcordiam & ſciſſuram faciũt motus iraſcibilis & cõcupiſcibilis inordinati & habitus ex eis generati, nam ipſi trahunt & inclinant hominem ad malum, ratio vero & ſynderesis trahunt ad oppoſitũ, & ſic in eodẽ homine fit ſciſſura, propter quod de talibus dicit Philoſo.8. Ethic. Cõtendit ipſorum anima, & hoc quidem trahit huc, hoc autẽ illuc, quemadmodum diſcrepantia. Et concludit concluſionem utilem dicẽs. Igitur ſi ſic miſerum eſt ma lum eſſe, fugiẽdam malitiam intonſe, illi vero qui per negligentiam, reprimendi motus inordinatos iraſcibilis & cõcupiſcibilis ſunt cauſa dicti ſchiſmatis, digni ſunt pœnæ gehennalis.

✲ Sed

a Vocaret Dathan. AVGV. Quid ē quod Dathā & Abirō in ſeditiōe vocati à Moyſe, ſuperbe & iniurioſe reſpondentes: Nunquid puſillū hoc quoniam induxiſti nos in terram fluentem lacte & melle, & interficere nos in eremo? quoniam præes nobis princeps es, & tu in terram fluentem lacte & melle induxiſti nos, & dediſti nobis ſortem agri & vineas. Poſt hoc addiderunt: *Oculos hominum illorum abſcidiſſes, non aſcendimus.* Quorum oculos, dixerunt? vtrum populi Iſrael quaſi ſi iſta præſtitiſſes, oculos corū abſcidiſſes, id eſt, ita te diligerent, vt oculos ſuos eruerent, & tibi darent, ſecūdum illud Apoſtoli: *Si fieri poſſet oculos veſtros eruiſſetis, & dediſſetis mihi.* Et deinde plenam contumaciam addiderunt: Non aſcendimus, id eſt, non venimus, quia vocauerat eos. An potius oculos hominum illorū, id eſt hoſtium, qui nimis atroces & terribiles nuntiabantur: quaſi, etſi hoc feciſſes, non obtemperaremus tibi, niſi ꝙ modus verbi alius pro alio poſitum eſt, vt non dicerent non aſcendemus, ſed non aſcendimus quodam locutionis genere.

b Nunquid parum eſt tibi. ✲ PROCOPIVS. Deum in perſona Moſis calumniantur, deceptionis quereum ipſum per agunt, dicunt enim: Diuerſa his quæ nobis promiſiſti, euenerūt. Vnde vero hoc, Eo quod Dominum patientibus animis nō expectarūt, quemadmodum ſcriptum eſt, ſed de promiſſione deſperarunt. Merito vero Moſes poſſet dicere, contumelia cōuitiātiū te inciderūt in me. Tales ſunt q amplectūtur vitā pręſentem ſub ſpe futuræ, qualis erat Demas.

plicabit ſibi, & quos elegerit, † appropinquabunt ei. Hoc
igitur facite: Tollat vnuſquiſq; thuribulum ſuum, tu Core,
& omne conſilium tuum, & hauſto cras igne †, ponite deſu-
per thymiama coram domino, & quemcunque elegerit, * i- 1
pſe erit ſanctus. † Multum erigimini filii Leui. Dixitque rur- 2
ſum ad Core: Audite filii Leui: Num parum vobis eſt, quòd 3
ſeparauit vos Deus Iſrael ab oī populo, & iunxit ſibi vt ſerui-
retis ei in cultu tabernaculi, & ſtaretis corā frequentia popu-
li & miniſtraretis ei? Idcirco ad ſe fecit accedere te, & om-
nes fratres tuos filios Leui, vt vobis etiam ſacerdotiū † ven- 4
dicetis, * & omnis globus tuus ſtet contra dominum. † Quid 5
eſt enim Aaron, vt murmuretis contra eū? Miſit ergo Moy- 6
a ſes, vt vocaret Dathan & Abiron filios Eliab. Qui responde- 7
b runt. † Non veniemus. Nunquid parū eſt tibi, quòd eduxiſti 8
nos de terra †, quæ lacte & melle manabat, vt occideres in 9
deſerto, † niſi & dominatus fueris noſtri? Reuera induxiſti 10
nos in terram, quę fluit riuis lactis & mellis, † & dediſti no- 11
bis poſſeſſiones agrorum & vinearū. An & oculos † noſtros 12
vis eruere? Non venimus. Iratuſque Moyſes valde, ait ad do- 13
c minum: Ne reſpicias ſacrificia eorum: Tu ſcis quòd nec aſel- 14
d lum quidem vnquam acceperim ab eis, nec afflixerim quem 15
piam eorum: Dixit * ad Core. Tu & omnis congregatio tua 16
ſtate ſeorſum coram domino, & Aaron die craſtino ſepara- 17
tim. Tollite ſinguli thuribula veſtra, & ponite ſuper ea in- 18
cenſum, offerentes domino ducenta quinquaginta thuribu-
la: Aaron quoque teneat thuribulum ſuum. Quod cùm fe-
ciſſent, ſtantibus Moyſe, & Aaron, & † coaceruaſſent aduer- 19
ſum eos omnem multitudinem ad oſtium tabernaculi, ap-
paruit cūctis gloria domini. Locutuſque dominus ad Moy- 20
ſen & Aaron ait: † Separamini de medio congregationis 21
huius, vt eos repente diſperdam. Qui ceciderunt proni in 22
faciem, atque dixerunt: Fortiſſime Deus ſpirituum vniuerſæ 23
carnis, num vno peccante, contra omnes ira tua deſęuiet? Et 24
ait dominus ad Moyſen: Præcipe vniuerſo populo, vt ſepa- 25
retur à tabernaculis Core & Dathan & Abiron. Surrexitq; 26
Moyſes & abiit ad Dathan & Abiron, & ſequentibus eum
e ſenioribus Iſrael, dixit ad turbam: Recedite * à tabernacu-

D

† appropinquare facere ſibi
† de altari
* dominus
† quæratis
† Quis

c Ne reſpicias ſacrificia. ✲ THEODORETVS. Cur hoc? certabatur de ſacerdotio & vtrique erant incēſum oblaturi. Porro vtebantur domino Deo pro iudice. Indignatus ergo propheta ꝓpter autores ſeditionis, iudicem obteſtatur, ne ſuſcipere velit quod à ſeditioſis contra legem offerretur, eumque vocat in teſtimonium æquitatis ſuæ.

Quęſt. 34.
† neque
† virorum iſtorum.
E

d Tu ſcis quod nec aſellum. ✲ PROCOPIVS. Quiſquis igitur inique non egiſti, macte ſis animo, ſicut Dauid fuit, q iniquit, *ſine iniquitate cucurri.* Itē *ſi eſt iniquitas in manibus meis.*

† coaceruaſſet

e Recedite à tabernalis. AVGV: Alia litera: † Aſcendite vos de medio ſynagogæ i- ☞ ſtius &c.

Quæſt. 27.
F
† Abſcedire-
* quæſo

NICOLAVS DE LYRA.

✲ cerdotio coram eo.

1 Et quemcumque elegerit, ipſe erit ſanctus. *Id eſt ad diuina deputatus in officio ſacerdotali.*

2 Multum erigimini. *Quia non ſolum contra homines, ſed etiam contra Deum.*

3 Num parum eſt vobis &c. *q. d. non deberetis reputare parum, ſed multum diuina beneficia, quæ fecit vobis præ aliis.*

4 Vt vobis etiam ſacer. vendicetis. *id eſt, indebitè vſurpetis tanquam ingrati diuinis beneficiis.*

5 Et omnis globus tuus ſtet contra dominum. *A veritate enim ſe eſſe vacuos profeſſi ſunt, qui multitudine ſe armauerunt.*

6 Quid eſt enim Aaron, vt murmuretis contra eum. *q. d. nō aſſumpſit ſibi ſacerdotium, ſed dominus impoſuit ei.*

7 Miſit ergo. *Hic ponitur reprehenſio Moſis quantum ad ambitionem ducatus populi: & primò vocauit Moſes iſtos ambitioſos coram aliis ſenibus, vt eos rationabiliter induceret ad deſiſtendum.*

8 Qui reſponderunt, non veniemus. *Oſtendentes ſe à parte rebellium, propter quod conſequenter procedunt ad conuitia.*

9 Nunquid parum eſt tibi. *ſcilicet quòd feceris hoc malum toti populo, quod malum exprimitur, cum ſubditur:*

10 Quod eduxiſti nos de te. *ſcilicet Aegypti.*

11 Quæ lacte & melle ma. *id eſt bonis omnibus abundabat: illam terram vltra debitum commendabat in vituperium Moyſi, qui eos inde eduxerat.*

12 Vt occideres in deſerto. *ex defectu cibi & potus.*

13 Niſi & dominatus fueris noſtri. *vnde imponebāt ei, quod velet eos redigere in ſeruitutem, quod erat falſum.*

14 Reuera induxiſti nos in terram, &c. *Hoc dicebant ironicè ad deſignandum, quod Moſes per falſas promiſſiones decepiſſet populum promittendo eis terram lacte & melle fluentem.*

15 An & oculos noſtros vis eruere? Non venimus. *q. d. non mandas nobis quicquam pro bono noſtro, ſed pro malo.*

F

16 Iratuſque Moyſes valde. *Non pro iniuria ſibi illata, ſed quia talis iniuria inuehebatur contra Deum, cuius erat nuntius.*

17 Ne reſpicias ſacrificia eorum. *Sicut non reſpexiſti ad ſacrificia Cain maligni, vt habetur Gene. 4. a.*

18 Tu ſcis quòd nec aſel. &c. *id eſt minimam rem. Cętera patent vſque ibi.*

19 Et coaceruaſſent. *Dicit Ra. Sa. quòd per totam noctem præcedentem & partem diei Core, & ſibi adhærentes, diſcurrere per caſtra, dicentes populo quòd mouebantur pro vtilitate communi: & hoc modo coaceruauerunt ſibi multitudinem.*

20 Locutuſq; domin. *Hic conſequenter ponitur inflictio pœnæ, vbi primo ponitur comminatio Dei.*

21 Separamini de medio con. *quia ſunt indigni ſocietate veſtra.*

22 Vt eos repente diſperdam. *Omnes ſimul.*

23 Qui ceciderunt proni in faciem. *ad placandum Dei iram.*

24 Fortiſſime Deus ſpirituum. *id eſt qui cognoſcis corda.*

25 Num vno peccante. *q. d. nō decet. Iudex enim mortalis, qui non cognoſcit corda (quia homo videt tantum quæ patent) aliquando punit innocentes cum peccantibus, ſed tu qui ſcrutaris intrinſecus corda hominum non debes hoc facere. ideo ſubditur.* 1. reg. 16. d

26 Præcipe vniuerſo populo. *Et patet litera vſque ibi.*

lis hominum impiorum*, & nolite tangere quæ ad eos per-
tinent, ne† inuoluamini in peccatis eorum. † Cumq. receſſiſ-
ſent à tentoriis eorum per circumitum, Dathan & Abiron e- 1
greſſi ſtabant in introitu papilionum ſuorum cū vxoribus &
liberis† omniq. frequentia. Et ait Moyſes: In hoc ſcietis, quòd 2
dominus miſerit me, vt facerem vniuerſa quæ cernitis, & nō
ex proprio ea corde protulerim. Si conſueta hominum mor-
te interierint, & viſitauerit eos plaga, qua & cæteri viſitari ſo-
lent, non miſit me dominus. Sin autem nouam rē fecerit dō-
minus, vt aperiens terra os ſuum deglutiat eos, & omnia quæ
† In inferiores partes terræ.
ad illos pertinent, deſcenderintq. viuētes in infernum, ſcie-
tis quòd † blaſphemauerint dominum. Confeſtim igitur, vt
a ceſſauit loqui, † dirupta eſt terra ſub pedibus eorum, & ape-
riens os ſuū deuorauit illos cum tabernaculis ſuis, & vniuer-
† In inferiores partes terræ.
b ſa ſubſtantia eorum: Deſcenderuntq. viui in infernum oper- 3
ti humo, & perierunt de medio multitudinis. At verò omnis
Iſrael, qui ſtabat per gyrum, fugit † ad clamorem pereuntiū,
dicens: Ne forte & nos terra deglutiat. † Sed & ignis egreſſus 4
à domino, interfecit ducentos quinquaginta viros, qui offe-
rebant incenſum. Locutuſq. eſt dominus ad Moyſen dicens: 5
† Et non Aaron.
c d Præcipe Eleazaro filio Aaron ſacerdoti, vt tollat thuribula 6

ſtius &c. Notandum eſt tunc iubere dominum corporalē fie-
A ri ſeparationem, cū iā vindicta imminet malis. Sic Noe cum
Gen.7.c. domo ſua à cęteris ſeparatur diluuio perituris. Sic Loth cū ſuis
Gen.19.c ſeparatur a Sodomis igne celitus conſumendis. Sic populus i-
Exo.14.c pſe ab Aegyptiis marinis fluctib. obruēdis: Sic iſti nūc a ſyna-
goga Core, Dathan, & Abirō qui ſe prius per ſeditionem abrū-
pere voluerant, cum quibus tamen ſancti antea viuentes & cō-
uerſantes, & cum cæteris, quos reprobat De⁹, cōtaminati mi-
nime ab eis potuerūt nec ſe ſeparari iuſſi ſunt, quando vindi-
ctā dominus ſiue differebat, vel talē adhibebat, quā innocētes
periclitari non poſſent, ſicut ſerpētum morſibus, vel ſtrage
morientiū, qua Deus quem volebat ſicut volebat, alio percu-
tiebat intacto: non ſicut aqua diluuij, aut
B ignea pluuia: aut aqua maris, aut hiatu terræ, quo permiſtos
poterat pariter abſumere non quia Deus ſibi ſuos ſeruare non
poſſet. Sed quid opus erat tentatione miraculi, vbi ſeparatio po-
terat fieri, vt vel aquę vel ignis vel hiatus terræ, quo iuueniſſet auferret. Sic & in fine a zizaniis ſeparabū-
Math.13. tur frumenta vt malos cremantib⁹ flammis, iuſti fulgeant ſi-
cut ſol in regno patris ſui.

a *Dirupta eſt.* ✻ PROCOPIVS. Commouet enim ſeſe fabrica cōtra eos qui contra Deū fabrū inſurgunt, morteq; acerbiſſima ac propemodū demonica viui ad inferos deſcēdēt. Porro cum ipſis procerib. abreptæ ſunt fortunæ, domus, & pecora ſicut ſcriptum eſt, egredientur Angeli, & impios e medio iuſtorum ſeparabunt, eoſque in tenebras exteriores eiiciēt: hęc enim finis exempla ſunt, & nonnunquam diuerſa.

ISIDORVS. Per Dathā & Abirō, & Core, ſignātur hęretici & ſchiſmatici, qui multos ſecum trahētes decipiunt, cōtēnētes ſacerdotes Chriſti, & ſe a clero plebiſq; ſocietate ſegregātes, cōſtruere audēt eccleſias, & aliud altare, precēq; alterā illicitis vocib. faciunt dominicę hoſtiæ veritatē per falſa ſacrificia profanantes. Et quia contra Dei voluntatem & ordinationē nituntur, ob temeritatis audaciā terræ cōpagib. ruptis
C viuentes abſorbentur, nec tantum duces, ſed omnes complices & fautores in æterno igne, præparata vltione peribunt.

Quæſt.19. Inferi. b *Deſcen.* AVGVST. Alia litera. *Et deſcenderunt ipſi & omnia q̄cunque ſunt eis, viuentes ad inferos.* Notandū ſecundum locum terrenum iſtos eſſe inferos, i. in inferiorib. terræ partibus. Sub vario enim intellectu, nomē inferorū ponit, & maximè in mortuis hoc accipi ſolet. Sed qm̄ iſtos viuētes dictū eſt ad inferos deſcēdiſſe, & ipſa narratione apparet qd̄ factū fuerat. manifeſtū eſt hic inferiores partes terræ inferorū vocabulo nominari cōparatione huius ſuperioris terrę i cui⁹ facie viuitur. Sicut in cōparatione ſuperioris cęli, vbi ſctōrum demoratio eſt angelorū: peccātes angelos in huius aeris detruſos caligine, ſcriptura dicit tanquam carcerib. inferi puniēdos reſeruari.

c *Præcipe Eleazaro.* AVGVS. Alia litera. *Et dixit dominus ad Moyſen, & ad Eleazarum filium Aaron ſacerdotum: Tollite thuribula ærea de medio exuſtorum, & ignem alienum hunc ſemina ibi, quia ſanctificauerunt thuribula peccatorum horum in animabus ſuis; & facies laminas ductiles circum poſitionem altaris, quoniam oblata ſunt ante dominum & ſanctificata ſunt, & facta ſunt in ſignum filijs Iſrael.* Cur non ad Moyſen & Aaron ſicut in ſuperioribus dominus locutus ſit, ſed ad Moyſen & ad Eleazarum filiū Aaron? Hęc mihi cā interim occurrit qm̄ quæſtio erat de progenie ſacerdotum, ideſt, de quo genere eſſet deberēt: vnde illi ex alio genere, q̄a ſibi ſacerdotiū vſurpare auſi ſunt, mirabili ſupplicio pierūt. Nō ad Aarō qui iā ſummus ſacerdos erat, ſed ad Eleazar, voluit loqui de⁹ qui ei ſuccedere debebat, & ſecūdo iā ſacerdotio fungebat vt ſic ſeriem generis cōmendaret, quæ in ſucceſſionib. ſacerdotum eſſe deberet. Vnde in ſequentib. addit: *Et accepit Eleazar filius Aaron thuribula ænea, quæ ante obtulerunt qui exuſti ſunt: & addidit ea circum poſitionem altaris memoriale filijs Iſrael; vt non accedat quiſquam alienigena, qui non eſt de ſemine Aaron imponere incenſum ante dominum, & nō erit ſicut Core, & ſicut conſpiratio eius &c.* Hoc ergo modo voluit Deus nō ſacerdotiū quod iā erat in Aaron, ſed ſucceſſionis ſacerdotalis progeniem cōmēdare. Quod vero ait: alienum ignem ibi ſparge, intelligendū eſt. Et quod addidit, quia ſanctificauerūt thuribula peccatorum horū in animab. ſuis, locutione inuſitata ſententia expreſſa eſt. Sed notādum nouo modo dicta ſanctificata in pena eorum a quib. hoc peccatum fuerat perpetratum, quia per eos exemplum datum eſt cæteris, quid timerent.

d *Tollat thuri.* ORIG. Core figuram tenet eorū, qui contra ec-
☞ cleſiaſticam

Marginal notes: ✻ iſtorum; † pereatis in oībus; † paruuliſque corū; † cōtépſerint viri iſti; † Deu.11.a Pſ.105.c.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Dathā & Abiron egreſſi aa ſta. &c. *parati ad reſiſtēdū Moyſi.*
2 Scietis, quod dominus miſerit me &c. *id eſt ſcietis qd̄ de mādato domini feci illud, pro quo iſti ſeditionem mouerunt, quia de mandato eius ducatum ſuſcepi, & Aarō in ſacerdotum ordinaui, & Eliſaphā principem ſuper Caathitas conſtitui: ſequitur.*
3 Deſcenderuntq; viui. &c. *id eſt inferiores partes terræ, in quib. dicitur eſſe infernus à doctorib. Non tamen ſic eſt intelligendum, quod ſint in pœna inferni, ita quod non fuerunt mortui prius morte corporali, quia ſecundum quod dicitur ad Hebr. 9.* Statuum eſt omnib. ſemel mori. *ad ſoluendum debitum naturæ lapſæ, post hoc autem iudicium. i. retributio præmii vel pœnæ.* 4 Sed & ignis. *virtute diuina. Dicit in. Ra. Sa. quod exiuit de thuribulis quæ tenebant.*
5 Locutuſq; eſt dominus. *Hic conſequenter ponitur ſignum punitionis prædictæ ad repreſſionem aliorum in futurum a conſimili temeritate, cum dicitur.*
6 Pręcipe Eleazaro &c. *Hoc enim ſignum ponebatur ad reprimendum alios in futuro, ab vſurpatione ſacerdotii, & ideo hoc ſignum mandatur fieri per Eleazarum magis quam per Aaron, quia debebat ſuccedere in ſacerdotio.*

✻ 1 Quoniam.

MORALITER.

✻ 4 *Sed & ignis, &c.* Per iſtos vſurpantes ſibi ſacerdotium, intelliguntur ambitioſi dignitatum & officiorum in religionibus & Eccleſijs: & iſti puniri merētur pęna ignis gehennalis.
6 *Præcipe.* Thuribula ſunt inſtrumenta ad offerendum incēſum quod pertinet ad ſacerdotis officiū. Igitur per thuribula ambitioſorū prędictorū, qui ſibi volebant vſurpare ſacerdotium, poſunt intelligi verba falſa, opera ficta, & occulta munera, per quæ ambitioſi quærūt obtinere in eccleſia gradū indebitum ſibi: quæ thuribula producūtur in laminas, quādo manifeſte detegitur & debite punitur ambitioſorum falſitas, & iſte laminæ figuntur in altari quando manifeſtatio & punitio dictæ falſitatis rediguntur in ſcriptura communi, vt ſic ſint aliis in ſignum ne quærant indebite honoris ſtatum.

✻ Murmurauit.

cleſiaſticam fidem & doctrinam veritatis inſurgūt. Hic cū ce
ru ſuo in batillis æreis obtulit incenſum alieni ignis. Iubet er
go a domino diſpergi ignis & de batillis, quia sāctificata sūt,
laminas fieri ductiles, & ex eis altare circūdari, qa oblata ſunt
corā domino & ſanctificata. Hoc autē videtur figurari φ ba-
tilla ærea diuinæ ſcri-
pturæ figurā teneant,
cū heretici alienum
ignem imponentes,
i. ſeſt intelligentiam a
Deo alienam, & veri-
tati contrariam, incē
ſum † Deo nō ſuaue
ſed execrabile offe-
rūt. Et ideo forma no
ſtris ſacerdotibus da-
tur, vt, ſi aliquid tale
fuerit exortum quæ a
veritate ſunt aliena,
ab eccleſia penit⁹ ex-
cludātur; Si quā verò
in ipſis hereticorū ver
bis, ex diuinæ ſcriptu-
ræ ſenſibus inueniun-
tur, non reſpuantur:
ſanctificata enim ſunt
& dño oblata.

quæ iacent in incendio, & ignem huc illucq; diſpergat, quo- 1
a ¶ Quia per eos qui peccauerunt exemplum datum eſt cæteris vt timeant.
niam ſanctificata ſunt † in mortibus peccatorū, producatq;
a ea in laminas, & affigat altari, eò quod oblatum ſit in eis in-
a ¶ Quaſi magis attendendum ante quem oblata ſūt, quàm a quibus.
cēſum domino, & ſanctificata ſint, vt cernāt ea pro ſigno &
b monimento filii Iſrael. † Tulit ergo Eleazar ſacerdos thuri-
bula ænea, in quibus obtulerant hi quos incendium deuora-
uit, & produxit ea in laminas † affigens altari, vt haberēt poſt 2
ea filii Iſrael quibus commonerētur, † ne quis accedat alie-
nigena, & qui non eſt de ſemine Aaron, ad offerēdum incen
c ſum domino, ne patiatur ſicut paſſus eſt Core, & omnis † cō-
gregatio eius: loquēte domino ad Moyſen. Murmurauit au- 3
tem omnis multitudo filiorū Iſrael ſequenti die contra Moy
ſen & Aaron dicens: Vos † interfeciſtis populū domini. Cūq; 4
d oriretur ſeditio, & tumultus increſceret, Moyſes & Aaron 5

IDEM. Poteſt & alio modo intelligi φ de batillis præcipitur peccatorum, vt ſocientur altari. Aerea dicūtur, quia vbi vera fides & integra verbi Dei pdicatio, aut argentea dicūtur, aut aurea, vt fulgor auri declaret fidei puritatē, & argentū igne pbatū, eloquia dñi igne examinata ſignificet. Illa vero quæ dicunt æræa, in ſono tantū vocis conſiſtunt, & ſunt vel æramētū ſonans, aut cymbalū tinniens. Iſta vero batilla ærea, id eſt, hęreticorum voces, ſi adhibeamus ad altare Dei, vbi diuinus ignis, vbi vera fidei prædicatio, melius ipſa veritas ex falſorū cōparatione fulgebit. Si. n. dicta Marcionis aut Baſilidis, aut cuiuſlibet hęretici, ſermonib. ueritatis & ſcripturarum teſtimoniis, velut diuini altaris igne confutē, in me euidentior ex ipſa cōparatione apparebit eorū impietas. Si. n. doctrina Eccleſiaſtica eſſet ſimplex, & nullis extrinſecus hęreticorū dogmatum aſſertionib. ſcinderetur, non tam clara & tam examinata videretē fides noſtra: Ideo doctrinā catholicā cōtradicētes oppugnāt, ut fides noſtra nō otio torpeſcat, ſed exercitiis elimetur. unde *Oportet hæreſes eſſe, vt qui probati ſunt manifeſti fiant*: quaſi opportet hæreticorum batillis altare circundari, ut fiat omnib. manifeſta fideliū & infideliū differentia. Cū. n. fides eccleſiaſtica, ue ut aurum cęperit refulgere, & pdicatio eius ut argentum igne, probatum, reſplenduerit; turpius hęreticorū uoces obſcuri æris utilitate ſordebunt. Bona. n. ex deteriorū comparatione magis noſcuntur: Quis ſciret bonā eſſe lucē niſi tenebras ſentiremus? Quis noſſet mellis dulcedinē niſi guſtaſſet amaritudinē? Ipſū deniq; diabolū, & contrarias poteſtates ſi auferas, uirtutes animi ſine obluctante nō poterūt enitelcere. Sic & ſacerdotū fideliū gloria nō poteſt reſplēdere, niſi eā infideliū repbatio & pęna cōmēdet. Singuli quoq; iuſtorū magis ex cōparatione cæterorū clari videtē apud Deū De Noe ſcriptum eſt; φ eſſet *iuſtus & pfectus in generatione ſua* in quo oſtenditē, quod non ex integro pfectus, ſed in generatione ſua, id eſt ad cęterorū cōparationē: Similiter Loth, quāto quotidie deteriores fiebāt Sodomitæ, tantō iuſtior apparebat. Et cū regreſſi eſſent, qui terrā inſpexerant. & decē me ticuloſis ſermonib. diſperationes populo incuſſiſſent; duo, i. Caleb & Ieſus bona nuntiaſſent, & in pposito manere ſuaderēt, immortale eis meritū contulit non tā ſua confeſſio quā formido ſodaliū. Non. n. tam magnifice in eis uirtus animi claruiſſet, niſi reliquorū ignauię formido patuiſſet.

a Eo quod

D a *Eo quod* AVGVST. circūpoſitionē verò altari eur ſ. ex eis fieri voluit, addit dicens. φ oblata ſunt in ſignum filiis Iſrael. Nō ergo in eis reprobare voluit, quod a talib. oblata ſunt ſed hoc potiùs cogitari & attendi, ante quem oblata ſunt, idest quia ante dominum, vt plus in eis valeret nomē domini, ante quē oblata ſunt, quā peſſimum meritū eorū a quibus oblata ſunt. Hoc autem & in Exodo commemorauit ſcriptura, qn altare fabricatum dicit. Vnde intelligitur genera rerum geſtarum diſtributa eſſe p libros, nō ordo temporum contextus. Nam & de virga Aaron quō res geſta ſit, vt & florens & germinans, electionem ſacerdotii eius diuinitus indicaret, in hoc libro legitur. & tamen de ipſa virga in Exo. dicitur vt in ſāctiſſanctorum cum mana in arca poneretur, quando pręcipitur de tabernaculo fabricando quod longe ante præceptum eſt, quam ipſum tabernaculum fabricatū perfectumq; conſiſteret. Stetit aūt primo menſe ſecundi anni ex quo de Aegypto egreſſi ſunt, & liber iſte incipit a ſecundo mēſe eiuſdē anni ſecundi, eiuſdē mēſis primo die. Vnde clarū eſt iſta (ſi librorum ordinē cōſideremus) p recapitulationē, ideſt pteritorū recordationē cōmemorari, q̄ putant, qui minus diligenter intēdūt, eodē facta ordine, quo narrāt. Queſt. 30.

E ✲ THEODORETVS. Eorū thuribula altari præcepit affigi Deus ad arguendos eos qui contra ſacerdotiū cōmittere qd auderent, & ad confirmationē eorum qui conſtitui ſunt ad ſacra peragēda. Hæc. n. ſubiunxit, ut ſit monumētū &c. Hāc ēt ob cauſam uirgam quæ fronduit, reponi iuſſit in arcam. Queſt. 36.

b *Tulit*. ORIG. Apud Deum nihil eſt otioſum, ſed quæ putantur abiicienda aliquid operis neceſſarii habent. Refert ergo ſcriptura quia ex precepto Dei accepit Eleazar batilla ęrea q̄ obtulerāt qui exuſti ſunt, & fecerūt ex eis circulos, & appoſuerūt eos altari in cōmemorationē filijs Iſrael, ut non accedat alienigena imponere incenſum corā domino. Nō. n. ſunt conſilia diuina ſicut conſilia humana. Si apud homines iudicaretur hæc cauſa, & apud eccleſiarum principes de his (uerbi gratia) q diuerſa ab eccleſiis docētes, diuinæ ſnīæ uel uindictæ ptulerūt ultionē, nōne iudicarer ut φ locuti ſunt, q̄ docuerunt, q̄ ſcripſerunt uniuerſa unieſſorū cinerib. diſperirent. Ho. 9. in Numer.

c *Sicut paſſus eſt*. ORIG. Poſteris quoque datur exemplum ne qs pſumptione ſuperbi ſpiritus nō ſibi a Deo datum munus pontificatus inuaderet. Sed illi cedat quē nō ambitio humana, nō fauor corruptus, nec largitio damnāda adſciuerit. Vbi ſup.

d *Moyſes & Aaron*. IDEM. In Sodomis quidem ad minus decē requirebātur p quos uix ſaluarentur qui habitabant in pētapoli, Nunc autē ſi duo inueniantur tales, qualis fuit Moyſes & Aarō ſufficiunt ut tota gēs Iſraelitarum ſaluet. Quid ergo amplius eſt in his duob. quę tāta uirtus, quod meritū, φ ſexcēta millia & eo amplius liberentur? Ego arbitror qđ in Moyſe lex ſignificat q̄ docet hominem ſcientiā & amore Dei; in Aaron uero ſupplicandi Deo & obſecrandi forma. Si qn ergo nobis uel uniuerſo populo Deus indignatur, & iā ultio procedit & redeunte lege Dei in cor noſtrum, q̄ moneat & doceat nos conuerti ad penitētiā; & ſatisfacere pro delictis, cōtinuo ita ceſſabit, & propitiabitur dominus. quaſi Moyſe & Aarō p F

☞ nobis,

Marginal notes: † in operimentum altaris; †13.d.c.renere.; † multitudo

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Quoniā ſan. *i. per mortē peccatorū quorū thuribula remanebāt, apparebit futuris, φ ſanctitas debet eſſe in ſacerdotib., & hoc eſt quod ſubditur*. Et ian. ſint: *Sequitur*. 2 Affigens altari. *ſ. holocauſtorum*. 3 Murmurauit. *Hic conſequenter ponitur transgreſſio multitudinis cum dicitur*, Murmur. autem. *Zelans pro Core, & ſibi adiunctis*, 4 Vos interfe. *per hoc innuentes quod erant morte digni. vi. de ſabdi tur*. 5 Moyſes, &c. *ad protectionem domini*.

✲ 1 Operuit

MORALITER.

✣ 3 *Murmurauit*. Hęc autem murmuratio contra Moyſen & Aaron fuit ualde iniuſta, propter quod murmurantes puniti fuerunt incendio corporali, per quod ſignificatur φ murmurantes iniuſte ɔ bonos ſuperiores puniantur niſi pęniteant; igne gehennali: per hoc autem quod Aarō de pcepto Moyſi obtulit thymiama pro illis qui comburebantur, & ſic ceſſauit incēdiū, ſignificat, φ boni ſuperiores ſubditis ſuis ēt ingratis & indignis exhibere debeant charitatis bñficium Mat. 5. g. *Benefacite his q oderūt vos, & orate pro pſequentib. & calūniantib. vos*.

ꝼ fugerunt ad tabernaculũ fœderis. Quod poſtquam ingreſ-
a In tribulatione, ſ. non enim dormienti & otioſo poteſt apparere gloria domini.
a ſi ſunt operuit *nubes & apparuit gloria domini. Dixitque do- 1
b minus ad Moyſen: Recedite de medio huius multitudinis, †&
a Videns in ſpiritu quę gerebantur.
iam nunc delebo eos. Cumq; iacerent in terra, dixit Moyſes ad 2
Lex, quæ docet hominem ſcientiam & Dei amorem. a Carnem humanam.
b Anima, ſcilicet cum qua Chriſtus natus eſt. 3
Aaron: † Tolle thuribulum, & hauſto igne de altari mitte in-
Spiritum immaculatum. Ne ſcilicet vltra procedat vaſtatio.
cenſum deſuper, pergens cito ad populum, vt † roges pro eis.
Iam enim egreſſa eſt ira a domino, & plaga deſęuit. Quod cũ
a Chriſtus ſacerdos magnus. b Supplicandi & obſeruandi forma.
feciſſet Aaron, & cucurriſſet ad mediã multitudinem, quã iam
a Recto corde. Ne mors vltra graſſaretur. b Peccatores. Nimietate ſcelerum.
c vaſtabat incendiũ, obtulit thymiama, & ſtans inter mortuos 4
a Iuſtos. In operibus iuſtitiæ. b Lxx. vaſtatio, vel vt in alijs exemplaribus continetur, confractio.
d ac viuẽtes pro populo deprecatus eſt, & plaga ceſſauit. Fuerunt

A nobis intercedentib: & pro vniuerſo populo ſupplicantibus, Si autem indurent corda noſtra, nec cõuertamur nec humiliemur in conſpectu domini, vt in confeſſione ſupplicationũ irã mitigemus, ſed ecõtra dicamus: Non eſt cura Deo de vita mortaliũ, nec pertinẽt hæc ad Deũ, reliquit nos olim, nec iſta nouit: nõ eſt Moyſes & Aaron in nobis: legis. ſ. ſcientia & fructus pœnitentiæ per quos iterũ poſſum⁹ euadere.

†reſpexerunt. *illud.

Vbi ſupra a *Operuit nub.* ORIG. Nõ.n. legimus antea q̃ obtexerit nubes tabernaculum, & apparuit maieſtas domini; & receperit intra nubẽ Moyſen & Aaron, niſi cum populus in eos ſurrexit, & lapidare voluit. Diſcamus ex hoc, quãta ſit vtilitas in perſecutiõe Chriſtianis, quomodo protegat eos Deus, & infundatur ſpiritusſanctus. Tũc enim adeſt maxime gloria domini, cum hominũ ſęuitia conciatur, & tunc pacem habemus apud Deum, cum ab hominibus pp iuſtitiam expugnamur. *Vbi enim abũdauit peccatũ, ſuperabũdauit & gratia.* Operuit ergo eos nubes tabernaculi, & irruit Synagoga ſuper Moyſen & Aarõ, & apparuit gloria domini quãuis magni meriti ſint & virtutib⁹ polleant, nõ apparet eis

†Sap.18.d. De pœ.di. 2.§.opponitur. †percuſſio Rom.5.c.

B gloria domini niſi in tribulatione & periculo, & pene in ipſa morte: Apoſtolus ẽt in his gloriã domini cõſequi meruit. vnde enumerat ſe ſup cæteros in tribulationib. fuiſſe, ter virgis cęſum, ſemel lapidatũ fuiſſe, & naufragia pertuliſſe, & pericula maris ac fluminum, &c.

2.Cor.11.f

Vbi ſupra b *Recedite.* ORIG. Iubentur ergo Moyſes & Aaron exire de medio ſynagogę, vt intereat. Sed videamus quid faciunt. Sancti ſunt & perfecti, & magis euãgelii quã legis diſcipuli, ideo diligũt ẽt inimicos, & orant pro perſecutorib. Illis.n. irruentibus, illi procidunt in faciem, & ait Moyſes ad Aaron. *Aſſume batillũ & impone ſuper illud & ignem, & iniice incẽſum, &c.* Videãt ergo qui Deũ pariter criminãtur, & legẽ, quomodo Moyſes & Aaron priores fecerunt, quod poſtmodũ euãgeliũ docuit. Diligit Moyſes inimicos, & orat pro perſecutorib. Inuenitur ergo euãgelii virtus in lege, & fundamẽto legis innititur euãgelium. Nec vetus teſtamentũ nomino legem, ſi ẽt ſpiritaliter intelligã. Illis tantum lex vetus eſt teſtamentũ qui eã carnaliter intelligũt. Illis vetus eſt, & ſenuit, quia vires ſuas obtinere non põt. Nobis aũt qui eam ſpiritaliter exponimus, ſemper noua eſt, & vtrumq; nobis nouum teſtamentũ eſt, nõ tẽporis ætate, ſed intelligentiæ nouitate. Vnde Ioãnes ait, *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicẽ*, cum ſciret, datũ eſſe mandatum dilectionis in lege. Sed quia charitas nũquã cadit, nec mandatũ veritatis veteraſcit, ſemper nouum eſſe pronuntiat. Semper.n. obſeruantes nouos facit in ſpiritu, peccatori autem & charitatis fœdera non ſeruanti, ẽt euangelica veteraſcunt. Nec põt ei nouum teſtamentum eſſe qui nõ deponit veterẽ hominem, & induit nouum, ſm Deum creatum. Hortatur Moyſes pontificẽ magnũ, vt offerat in caſtris incenſum, & oret pro populo. Iam.n. cęperat populus vaſtari. In ſpiritu videbat Moyſes quę gerebant. Intelligi populum Iſrael in caſtris per ordinem tribuum & familiarũ diſpoſitũ, virtutem verõ quã a Deo miſſam, non paſſim, ſed ex prima parte cępiſſe populum vaſtare, & procedẽtem per ordinem mortis ſtragem. Cõſidera poſt hæc põtificẽ indutũ veſte pontificali, & portãtem batillũ atq; ignem cum incenſo tendere ad locum, quo per angelum vaſtantẽ mors peruenerat, & ſtantem vbi mors

Io.13.d.

C finem dederat primis, & imminebat poſtremis. Intuere ſtãtẽ potificẽ, & obiectione quadã viuentes a mortuis dirimẽtẽ, & virtutẽ repropitiationis eius, & incenſi myſterium, erubuiſſe angelum vaſtatorem: & in hoc mortem finitam, & vitam reparatam. Conſiderata vero hiſtoria, aſcẽde ad verbi huius celſiora faſtigia, & vide quomodo verus põtifex Ieſus aſſumpto batillo carnis, & ſuperpoſito igni altaris, anima ſcilicet magnifica, adiecto etiã incenſo, qui eſt ſpiritus immaculat⁹, medi⁹ iter viuos & mortuos ſtetit, & mortẽ compeſcuit, deſtruens eũ qui habebat mortis imperium, vt qui credit in eum, nõ moriatur, ſed viuat in æternum. Hoc ergo myſterium poſtea futurum, iam tũc qui populũ vaſtabat expauit, agnoſcebat figurã batilli, ignis incenſi, & qualis offerẽda erat deo hoſtia ab eo qui medius viuorum & mortuorũ conſtiterat, præuidebat. Illos imago ſaluauit, ad nos ſalutis veritas peruenit. Non enim indumenta pontificis purpura, lana, byſſoque cõtexta erubuiſſet ille angelus, ſed futura magni põtificis indumenta intellexit, & ceſſit quibus vniuerſa creatura inferior eſt. Puto autem quod non ſolum primo aduentu domini forma iſta completa ſit, ſed etiã in ſecundo cõplebitur, veniet iterũ filius hominis. & quoſdã inueniet mortuos & quoſdã viuentes. Et poſſumus intelligere, q̃ nonnulli in hoc vitæ ſtatu inueniantur, cũ multi præceſſerint mortui. Vel mortuos, corpora intelligamus, viuẽtes autem animas, & tunc forte medius viuorũ & mortuorũ ſtabit Chriſtus, cũ ſtatuet oues a dextris, hędos aũt a ſiniſtris, & dicet his q̃ a dextris: *Venite benedicti patris mei, &c.* His aũt qui a ſiniſtris: *Ite maledicti in ignẽ æternũ, &c.* Sunt.n. mortui qui in ignẽ æternum mittuntur, viui autem qui mittũtur ad regnum.

c *Et ſtans inter.* GREG. Aaron. vt iram Dei placaret, thuribulũ ſumpſit, atq; inter viuentes & mortuos ſtetit. quia ſacerdotis eſt negotium Deo orationẽ fundere, & pro iuſtis ne cadãt & pro peccatorib. vt reſurgant. Vnde, *Intret oratio mea, ſicut incenſum in conſpectu tuo.*

IDEM. Aaron thuribulum accipiens, occurrit quaſſationi, & ſtans in medio viuorum & mortuorum, lęthalem plagã obiectu ſuo quaſi quidã murus excludit. Iſte ſacerdos Chriſtus q̃ ruinã mortis in mundo aſpiciens, occurrit a ſummo cælo, venitq; obuius quaſi gigas ad currendã viã. Stetitq; inter viuos, & mortuos, quia natus & mortuus eſt, ſicq; thuribulũ paſſionis accipiens, & in odorẽ ſuauitatis p̃tendens, ſuſpendit ignis ęterni perniciem, & inimicam pertulit mortem.

d *Et plaga ceſſauit.* ORIG. Alia litera, Et ceſſauit vaſtatio, vel cõfractio, quod magis conuenit. Cõfractio.n. fit in fictilib. vaſis, quę ſunt peccatores. vnde. *Filij Sion qui erant honorabiles: & in auro elati, quomodo reputati ſunt in vaſa fictilia, &c.* Et in magna domo ſunt lignea vaſa & fictilia, & alia ad honorem, alia ad contumeliam, quæ confringi poſſunt. Vnde Apoſtolus de vaſis fictilib. *Si quis emũdauerit ſe ab his, erit vas ad honorem ſanctificatũ, & vtile domino, & ad omne opus bonum paratum.* In quo oſtendit, q̃ vas quod fit, & per quem fit, vnus & idem homo ſit: intellige ergo propoſitũ hominis eſſe quod operatur, reliquam partẽ hominis eſſe ipſum vas, q̃ fit ad honorẽ vel ad contumeliam. Cum ergo ſenſus noſter quæ bona ſunt eligit, & ad bonã cõuerſationem trahit, facit nos vas vtile. Cũ autem neglexerit, & deciderit propoſitũ noſtrum a bonis, efficimur vas in contumeliã. Si intellectus noſter luteus ſit, & de luto ſemper & de terrenis cogitet, efficimur vas fictile, & opus manuum figuli. Vnde *Nunquid figmẽtum dicit ei qui ſe finxit, quare ſic me feciſti?* Luteus.n. & terrenus ſenſus non capit myſteria.

ꝼ Dicitur

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Operuit nu. *Dicunt aliqui, q̃ nõ fuit illa nubes quæ præbebat ducatũ populo, ſed quædam parua nubes in qua dominus ſolitus erat loqui cum Moyſe. Alij dicunt quod fuit iſta quæ præbebat ducatum, ſed ante hoc ſemper ſtabat in alto ſuper tabernaculum; & tunc deſcendit operiens, & ambiens tabernaculum circunquaque, vt nullus poſſet accedere.*

2 Cumque iacerent in terra. *ad placandum iram Dei contra populum excitatam.*

3 Dixitque Moy. ad Aaron. Tolle thu. &c. *Cognouit enim ex reuelatione diuina, quod per preces Aaron, & oblationes incenſi, quieſceret plaga inchoata.*

4 Stans inter mortuos ac viuentes. *vt retineret proceſſum vindictæ.*

2 Cumque

✠ 1 Reuer-

aũt qui percuſſi sũt quatuordecim millia hominũ & ſeptigẽ
ti, abſq; his qui pierãt ĩ ſeditione Core. Reuerſuſq; eſt Aarõ 1
ad Moyſen ad oſtiũ tabernaculi fœderis poſtq̃ quieuit interit⁹.

A Dicitur etiam corpus noſtrum vas fictile, vel litera legis: in eo quod Apoſtolus ait, *Habentes theſaurum*
C.14.b *iſtum in vaſis fictilibus*: Quia in corpore poſitis theſaurũ gratiæ puer ſpiritũ ſanctũ domi-
D dominus largitur, & in ſermonibus legis qui contemnuntur, quia nulla arte grammatica expoſiti videntur, reconditus ſit theſaurus ſapientiæ & ſcientiæ Dei.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ i Reuerſuſque eſt Aaron ad Moyſen. *adhuc pro populo orãtem. Et in hoc dedit exemplum prælatis, quod non debẽt ſpiritualia ſubtrahere beneficia ſubditis propter iniuriam ſibi illatam ab eis.*

CAP. XVII.

a A *Cunctis principibus.* Omnis princeps habet virgam q̃a ſine ea populum regere non poteſt. Vnde Paulus, q̃a princeps populi erat, dicebat: *Quid vultis in virga veniam ad vos,*
C.4.d *an in charitate?*

✻ PROCOPIVS. Vnicuique virgæ mãdat inſcribi principis nomen, totius trib. cui pręeſt, vice, nequis alius a-
B quam deſcriptus ſacerdotium ſibi vendicet. Quod ſane vniuerſum propter tribum Leui factum eſt, quò Aarõ princeps ipſius iſtam dignitatem obtineret: Cuius certè virga amygdalina folia vt par erat, extrudit, & fructum reddit: ac ea quidem in vaſis ſacris reponitur, ſigno nimirum ijs qui immorigere eſſe pergerent ne ipſi quoque interirent. Præterea eos qui ad Deum ſeſe cõferunt, virtute eius ex veteribus nouos fieri declarat. Porrò forma amygdali virum bonũ adũbrat, vt enim nucleus eius eſt contentus, & in putamine latet: ita virtus in animi habitu recondita, nõ in corporis eſt conſpectu. Videtur porro virga amygdalina virtute quadam naturali dormiturientibus pone caput poſita, ſomnũ eripere, vigilantiamque concitare. Quapropter ad Ieremiã dixit Deus, *Quid tu vides Ieremia*, Cui reſpondit ille, *perticam amygdalinam*, cui ſubintulit, *recte vidiſti ſane, ſermonibus enim meis, vt eos effectum darem, inuigilaui.*

✻ PHILO. Amygdalus omnium arborũ prima floret, vltima frondes deponit, quod vtrũque ad ſacram tribũ ſpectat.

ORI. Omnes principes tribuum neceſſe eſt, vt habeãt virgas. Vnus ſolus eſt põtifex Aarõ cuius uirga germinauit. Hic eſt Chriſtus, cuius virga non ſolum germinauit, ſed ẽt floruit, & credentium attulit fructus. Quis eſt fructus quem attulit. Nuces inquit, qui fructus primo indumento amarus, ſcd̃o munit, tertio paſcit, Talis ergo eſt in auditorio Xp̄i legis & prophetarum doctrina. Prima facies literæ amara eſt, quæ circũciſionẽ pcipit, & ſacrificia & cetera quæ omnia tanquã amaram nucis corticem proijce. Secundo ad munimentum teſtæ peruenies, in quo vel moralis doctrina vel ratio continentiæ ſignificatur, quæ neceſſaria ſunt ad cuſtodiam eorũ q̃ ſeruantur intrinſecus. Frãgenda tamen quandoque & ſoluenda, abſtinentia.n.cibi & caſtigatio corporis corruptibili corpori neceſſaria ſunt. Cum autem
E confractum fuerit & reſolutum, & reſurrectionis tempore incorruptibile & ſpirituale, non iam labore afflictionis nec abſtinentię caſtigatione, ſed qualitate ſui, nulla iam corpori corruptela dominabitur. Nunc ergo neceſſaria eſt abſtinentia, ſed poſtmodum non quęrenda, Tertio loco inuenies abſconditum myſteriorũ ſapientiæ & ſcientiæ Dei ſenſum, quo nutriãtur animę ſanctorum etiam in futuro. Hic eſt etiam pontificalis fructus, de quo promittitur his qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam, quia ſaturabunt. Sic ergo in oĩb. ſcripturis triplicis ſacramenti rõ percurrit. Sic & ſapientia monet, vt deſcribamus eã in corde noſtro tripliciter. Sic tres puteos fodit Iſaac, quorum tertius latitudo vel amplitudo nominatur. Quia uero ſacerdotale ſacramentum eſt virga nucis, puto Hieremiam (qui erat de ſacerdotibus ex Anathot) vidiſſe virgam nuceam & propheraſſe quæ ſcripta ſunt quidem de virga nucea vel de lebete vel de olla ſuccẽſa, quaſi p hoc oſtẽderet in virga nucea eſſe uitã, & ĩ lebete ſuccẽſo mortẽ. *Vita.n. & mors ante faciẽ noſtrã.* Et eſt vita Chriſtus in ſacramẽto nucis, mors autẽ diabolus in figura lebetis. Si ergo peccaueris, erit pars tua cũ lebete accẽſo: Si bene egeris, in virga nucea cum pontifice magno. In canticis quoque canticorum ſponſa dicitur deſcendere in hortum nucis, & cum
F nucibus ſacerdotalium pomorum copiam inueniſſe.

Matt.5.a.
Prou.22.c
Gene.26.e
Hiere.1.c
Eccl.15.d
Cant 6.d

☞ a Germi-

CAP. XVII.

ET locutus eſt dominus ad Moyſen dicẽs: 1
Loquere ad filios Iſrael, & accipe ab eis vir
gas ſingulas per cognationes ſuas, à cũctis 2
principibus tribuum virgas duodecim, &
vniuſcuiuſque nomen ſuperſcribes virgæ 3
ſuæ. Nomen autẽ Aaron †erit in tribu Le 4
ui, †& vna virga cunctas eorum familias cõtinebit, poneſ- 5
que eas ĩ tabernaculo fœderis corã teſtimonio, vbi † loquar 6

† ſcribes ſuper virgã

† teſtificabor tibi. hoc loco teſtari ſumitur pro loqui: nã teſtimõia Dei ſunt eius oracula voces & eloquia.

NICOLAVS DE LYRA.

1 ET locutus eſt dominus. *Hic conſequenter ponitur ſacerdotij determinatio per floritionem virgæ Aaron. Circa quod primo tangetur virgarum acceptio ad facti diſcuſſionem. Secundo vnius germinatio ad ſacerdotij probationem, ibi:* Quas cum poſuiſſet. *Tertio eiuſdem reſeruatio ad recordationem, ibi:* Dixitque dominus. *Circa primum dicitur:*
2 A cunctis principibus tribuum virgas duodecim, vniuſcuiuſque. *id eſt tribus, iuxta ſubditur: A cũctis principibus tribuum &c.*
3 Et vniuſcuiuſque nomen. *ſcilicet tribus.*
4 Super ſcribes virgæ ſuæ. *ita quod nomen Ruben erat ſcriptum in virga illius tribus, & ſic de alijs.*
5 Nomen autem Aaron. *Hoc dicitur quia in virga quæ erat pro tribu Leui non erat ſcriptum nomẽ Leui, ſicut de alijs. Cuius ratio erat quia quæſtio de ſacerdotio quantum ad illos de tribu Leui iam erat determinata per mortem Core & ducentorum & quinquaginta virorum, qui obtulerant incenſum: & ideo de ſacerdotio Aaron non erat quæſtio niſi quantum ad alias tribus.*
6 Et vna virga. *Ex hoc dicunt aliqui quod præter 12. uirgas prædictas, erat una communis omnibus tribubus; Sed hoc nõ videtur rationabiliter dictum, quia non apparet cui deſeruiret: & ideo illud quod dicitur hic. Et vna virga cunctas eorum familias continebit, non refertur ad familias aliarum tribuum, ſed ad familias de tribu Leui, in qua erãt plures familię, vt ſupra dictum eſt. 3. cap. ſed virga Aaron ſufficiebat pro omnibus, eo quod quęſtio iam erat determinata quantum ad alias familias Leui, ita quod dominus Aaron continebat totum ius tribus Leui quantum ad ſacerdotium.*

✻ t Quem

MORALITER.

✻ 1 *Et locutus eſt dominus ad Moyſen dicens, Loquere ad filios Iſrael.* Hic agitur de certificatione dignitatis ſacerdotalis per ſignum virgæ germinantis.

Moraliter virgam intelligitur doctrina, propter quod antiquitus Philoſophi portabant virgam in ſignum doctrinæ. Similiter Mat. 6. b. diſcipulis ad prædicandum miſſis dicitur, q̃ non portent niſi virgam tantum. Igitur ille doctor cuius virga germinat, floret, & facit fructũ, pmoueri dignus eſt ad põtificis ſtatum. Germinat autem multiplicãdo diſcipulos, floret vero faciendo eos verbo & exemplo bonos, & honeſtos, ſed facit fructum, faciendo eos doctos & ad docẽdum aptos.

ALLEGORI. per virgam Aaron quæ germinauit ſicca figurata fuit virgo Maria, de quã ſcribitur Eſa. 11. a. *Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet.* Per quẽ florem Xp̄s intelligitur ſm̃ Doctores Hebraicos & Latinos. Hæc autem virga ſicca germinauit abſque humore virilis ſeminis concipiendo: floruit autem ſanctiſſime conuerſando, ſed fructũ protulit, Deũ nobis & hominẽ in vna perſona pariendo.

a *Germinabit virga.* ORIG. Vnum fructum promiſit Deus in virga & dedit plures, vt liberalitatem Dei largiorem promiſſione attendamus. Erit, inquit, homo quẽcunque elegero, virga eius germinabit. Vbi vero ad rem venitur non hoc tãtũ promiſſum impletur, ſed multa adduntur, ait.n. Et pduxit frondes, & protulit flores, & germinauit nuces. ſolum autẽ germẽ promiſſũ eſt. Sicut in his promiſſionem ſuam Deus in quadruplũ dedit, & multo plura & pretioſiora largitus eſt q̃ promiſit. In omnib. locis ſcripturæ vbi aliqua promiſſio continetur, ĩ futuro multipliciter præparabitur & vere complebitur illud: *Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit.* Siue ergo terram ſiue cælum dixeris, ſiue ſolem hunc, & fulgorem viſibilis luminis, omnia hæc oculus vidit, & auris audiuit. Transgredere ergo omnia quæ vides, quæ audis, quicquid etiam cogitari poteſt, & ſcito illud repoſitum eſſe diligentibus Deum, quod nec ad cogitationẽ cordis tui põt aſcẽdere. Vnde puto nihil in his promiſſionib. corporale cogitãdum. Ratio.n. materiæ corporalis ſenſum cogitantis non effugit, ſed quæ in ſola Dei ſapientia continentur.

Vbi ſup. — A — Tropolo. — Cant. 6. d. — 1. Cor. 2. b — Eſa. 64. — B

b *Inuenit germinaſſe virgam, &c.* ORIG. Cum ſacerdotium Aaron qui de tribu Leui fuerat diſpiceretur, dignuſque alius q̃ offerret holocauſta crederetur, duodecim virgæ iuxta duodecim tribus in tabernaculo poni iubẽtur, & virga Leui viruit, & qd virtutis Aarõ in munere haberet, oſtẽdit. In qua innuitur, quod oẽs q̃ vſq; ad finẽ mundi iacemus in morte, quaſi virgæ reliquæ in ariditate remanemus. Sed cunctis virgis in ariditate remanentib. virga Leui ad florem redijt, q̃a corpus dñi, veri.ſ. ſacerdotis in mortis ariditate poſitum in florẽ reſurrectionis erupit, quo flore Aaron rectè ſacerdos eſſe oſtẽditur, quia reſurrectionis gloria redemptor, qui de tribu Iuda & Leui ortus eſt, interceſſor pro nobis eſſe monſtrat. Virgæ duodecim tribuũ in ariditate permanent, quia corpus domini poſt mortem viuit, ſed noſtra adhuc corpora vſque in finem mundi differuntur a gloria reſurrectionis.

I. i. 14. Moral. c. 29. — Moralit.

ORIG. Virga arida germinat cum corpus extinctum reuiuiſcit, cui quatuor præſtabuntur. *Seminatum in corruptione, ſurget in incorruptione. Seminatũ in infirmitate, ſurget in virtute. Seminatum in ignominia, ſurget in gloria. Seminatum corpus animale, ſurget ſpiritale.* Hæc quatuor virga aridi corporis in reſurrectione germinabit.

Vbi ſup. Allegoricè. 1. Cor. 15. f.

c *Virgam.* GRE. Carnem Chriſti quæ de radice Ieſſe ſuccisa & mortificata cito reuixit poſt ariditatem mortis.

Vbi ſupra. Myſticè. Cant. 2. a.

In virga regnãtis potentia, in flore pulchritudo: vnde: *Ego flos campi, & lilium conuallium.* Alii hanc virgam quæ ſine humore floruit, Mariam eſſe putãt, quę ſine coitu edidit verbũ dei. vnde: *Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de ra. e. aſc.* Chriſtus.ſ. qui futuræ typum præferens paſſionis, candido fidei lumine ac paſſionis ſanguine purpurabat, flos virginum, corona martyrum, gratia continentium.

Eſa. 11. a. — C — D

d *Turgentibus, &c.* ORIG. Hæc verò ratione qua promiſſionum bona maiora promiſſionib. dantur, pœnæ quæ peccatorib. pdicuntur, multiplicatis cruciatib. inferuntur. Niſi quis tertiũ aliqd poſſe fieri cogitet: colligens aliqua ſolatia ex his quæ in comminatione Dauid continentur, vbi triduo prænũtiata eſt futura mortis vaſtatio, & intra ſex horas breuiatum eſt tempus ſupplicii. Sed hęc ibi proficere poſſunt, vbi pœnitentiæ tempus & ſatisfactionis locus cõceditur. Scribitur tamen, quia Deus malis reddit peccata in tertiã & quartam progeniem, bonis autem faciens miſericordiã non ſolum in tertiam & quartam, ſed ſecundum ſcripturam in mille generationes.

a ad te. Quem ex his elegero, germinabit virga eius, & cohibe- 1
bo à me querimonias filiorũ Iſrael, quibus contra vos mur-
murãt. Locutuſq; eſt Moyſes ad filios Iſrael & dederunt ei o-
mnes principes * virgas per ſingulas trib⁹. Fuerũtq; virgæ duo- 2
decim abſq. virga Aaron *. Quas cùm poſuiſſet Moyſes corã
b domino in tabernaculo teſtimonii, ſequenti die regreſſus in-
c uenit germinaſſe virgam Aaron in domo Leui, & † turgenti-
d bus gemmis eruperant flores, qui foliis dilatatis in amygdã-
las deformati ſunt. Protulit ergo Moyſes omnes virgas de cõ-
ſpectu domini ad cunctos filios Iſrael, videruntq. & recepe- 3
runt ſinguli virgas ſuas. Dixitq. dominus ad Moyſen: Refer 4
virgam Aaron in tabernaculum teſtimonii, vt ſeruetur ibi in 5
ſignum rebellium filiorũ Iſrael, & quieſcant querelæ eorum
a me, ne moriãtur. Fecitq. Moyſes ſicut præceperat dñs. Dixe- 6
runt autem filii Iſrael ad Moyſen: Ecce conſumpti ſumus, o- 7
e mnes peribimus. Quicunq. accedit ad tabernaculũ domini,
moritur. Num vſq. ad internecionem cuncti delendi ſumus?

* ſingulas — * quæ erat in medio virgarum eorum. — † Crucis.

ORIG. Poſſumus etiam ſic intelligere eorum quę in virga germinauerũt, differentiã. Qui in Chriſto credit primo moritur, & poſtea renaſcitur, & ſic virga arida germinat. Primũ germen eſt prima in Chriſto confeſſio. Scdo frondeſcit, vbi renatus dono gratiæ & ſpiritus ſanctificationẽ recipit. Inde refert flores, vbi pficit & ſuauitate morũ decoratur, & fragrãtiã miſericordię & benignitatis effundit. Tandẽ affert fructus iuſtitię quibus nõ ſolũ ipſe viuat, ſed vitã aliis pbeat, pferẽdo.ſ. ex ſe verbũ fidei & ſciẽtię Dei, vt alios lucrifaciat. Sic ergo ſinguli fideles de virga Aarõ qui eſt Xps germinantur, quorum quatuor iſtæ differentiæ aliis in ſcripturæ locis vel ætates quatuor deſignantur: *Scripſi vobis pueri, & ſcripſi vobis adoleſcentes, & ſcripſi vobis iuuenes, & ſcripſi vobis patres.* In quibus non corporalis ætatis ſed animæ profectus differẽtias ponit, ſicut obſeruamus in germine ſacerdotalis virgæ. Habentur aut hæc oña, non tam in virga Aaron, quam in ea quę exiuit de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet ſup quẽ requieſcet ſpiritus domini. Nec videt otioſum q̃ virga dicitur exire, flos aſcendere. Quãuis.n. unus ſit Chriſtus per ſubſtantiã, ſingulis tñ diuerſus efficitur, prout eget is in quo operatur. Qui ſegnior eſt pro diſciplina fit ei virga, & in virga non aſcendere dicitur, ſed exire. Exeundum eſt.n. ei qui eſt ſegnis, & tranſeundum ad alium ſtatum, ſicut virga: id eſt ſeueritate rigidioris doctrinæ compulſo. In iuſto uero qui ſicut palma floret, aſcendere dicitur Chriſtus. Si quis ergo verberib. indiget, exit ad eum in uirga, proficit ad iuſtitiam, aſcẽdit ei in flore uſque quò afferat fructus ſpiritus, qui ſunt charitas, gaudium, pax, & cæteræ uirtutes.

e *Quicunque accedit.* PROCOPIVS. Malis enim non patet aditus ad Deum, unde poſt actum iudicium eijciuntur impii. Ante iudicium vero hominibus qui in mundo ſunt, ſpatium conceditur vitæ emendationis. Atque ad Chriſtum propter affinitatem carnis quam cum eo habemus, amplior acceſſus nobis eſt tributus.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Quem ex his elegero, germinabit uirga eius. *Vt hoc ſigno alij quieſcant a ſacerdotio.*

2 Fueruntque uirgę duodecim, &c. *Quia erant duodecim tribus præter tribum Leui. In Hebræo habetur. Fueruntque virgæ duodecim & virga Aaron in medio, quia ſic fuerunt diſpoſitæ coram domino in tabernaculo: quod ſex virgæ erant ex vna parte ipſius, & ſex ex altera: & ex hoc patet quod non fuerunt ibi 14. virgæ, ſed 13. tantum.*

3 Videruntq; *ſcilicet virgam Aaron ſolum germinaſſe miraculoſe.*

4 Et receperunt ſinguli uirgas ſuas. *Recognoſcentes eas tãquam non mutatas, & ſic viderunt ſacerdotium remanſiſſe Aaron & filys eius per ſignum datum à Deo.*

5 Refer uirgam Aaron in tabernaculum. *Vt ſi qui de cętero vellent contendere pro ſacerdotio, reprimantur hoc ſigno. Moraliter virga quæ eſt ſignum domini & correctionis, ſignificat bonum prælatum, in quo eſt poteſtas regendi atque etiam corrigendi. Hæc ergo virga germinat bonitate conſcientiæ, frondet veritate doctrinæ, floret celebritate famæ, & fructificat ſanctitate vitæ, & ideo ſibi debetur dignitas ſacerdotalis.*

6 Dixerunt autem filij Iſrael. *Iſtud refertur ad prædicta in capitulo præcedenti, viderant enim filij Iſrael Core, & ſibi adiunctos, mortuos, eo quod accedebant indebite ad diuina, & occaſione etiam huius plures alij ſunt mortui: ideo timentes petierunt a Moyſe remedium apponi, & ideo non ſunt puniti, cum dixerunt.*

7 Ecce conſumpti ſumus omnes, &c. *Quia non dixerũt hoc murmurando contra Deum vel contra Moſen, ſed remedium quærendo.*

CAP.

CAP. XVIII. 1
a Dixitque dominus ad Aaron: Tu & filii tui, 2
a ¶ LXX. Sumetis peccata ſanctorum, quia per ea ſcilicet quæ offert pontifex pro peccato cuiuſque purificat eum.
& domus patris tui tecũ, portabitis iniqui- 3
tatẽ ſanctuarii, & tu & filii tui ſimul ſuſti 4
a ¶ Sacrificia pro peccatis oblata quæ debentur ſacerdotibus.
nebitis peccata ſacerdotii veſtri. Sed & fra- 5
tres tuos de tribu Leui & ſceptro patris tui
ſume tecum, præſtóque ſint & miniſtrent tibi. Tu autem &
filii tui miniſtrabitis in tabernaculo teſtimonii. Excubabũt* 6
Leuitæ ad præcepta tua, & ad cuncta opera tabernaculi, ita †
duntaxat, vt ad vaſa ſanctuarii & altare non accedant, ne & 7
illi moriantur, & vos pereatis ſimul. Sint autem tecum & ex 8
cubent in cuſtodiis tabernaculi, & in omnibus cęremoniis
eius. Alienigena non miſcebitur vobis. Excubate in cuſtodia †

Cap. XVIII.

Tu & filii, &c. ✠ THEODORETVS. Compoſitis rebus & ex germinante virga Aaron, cum populus tandem pro certo haberet, Deum ſolam Leuiticam tribum admittere ad ſacerdotiũ, atq; ea in re ita confirmati eſſent, vt dicerent: Cũ cti peribimus, ſi ad altare accedamus. Rurſum legem ſacrorum conſtituit, vt ſacerdotes pręſint, Leuitæ miniſtrent, ſi quis ex alijs accedat, imputabitur illis. Deinde præcepit, quid a ſacerdotibus, quid a Leuitis accipiẽdum, illis omnes oblationes, his decimas aſſignat. Pactum ſalis, communionẽ ſacrorum appellauit. Nam de ſententia Apoſtoli qui altari ſeruiunt, de altari participant. Nõ nulli dicunt ita ſimpliciter ſignificari, quicquid ſacerdotibus de victimis deſtinabatur; quod ſale omnes victimæ ſpargerentur. Decimas vero voluit Deus Leuitas pro hæreditaria poſſeſſione accipere, atque ex eo veluti agro decimam exegit in perpetuum. B

RABANVS. *Tu & filii &c.* Alia litera Tu & filii tui & dom⁹ patris tui accipietis peccata ſanctorum, & peccata ſacerdotii veſtri. Hæc ſunt peccata ſanctorum quæ appellantur ſacrificia pro peccatis. Peccata vero ſanctorum dictum eſt, nõ q̃ ſancti cõmittunt, ſed ab eo quòd ſunt ſancta. Dictum eſt, ſanctorum, quia in ſanctis offeruntur. Et peccata dicũtur ſacrificia ꝓ peccatis ideo appellata ſunt peccata ſanctorum. Et peccata ſacerdotii veſtri, ideſt eadẽ ipſa quæ offeruntur pro peccatis, ſicut ẽt in Leuitico declarat, & ꝑtinere dicit ad ſacerdotẽ.

ORIG. Alia litera. *Tu & filij tui & domus patris tui tecum ſumetis peccata ſanctorum.* Qui meliores ſunt, inferiorum culpas & peccata ſuſcipiunt. vnde: *Vos qui fortiores eſtis infirmorum imbecillitates ſuſtinete.* Iſraelita ſi peccet, ideſt laicus, ipſe ſuum nõ poteſt auferre peccatum, requirit Leuitam vel ſacerdotem vel pontificem, vt peccatorum remiſſionem accipiat. Sacerdos aũt aut pontifex ſi delinquat, ipſe ſuum põt purgare peccatũ, ſi tamen non peccet in Deum. De huiuſmodi.n. peccatis nõ facile videm⁹ ĩ legis literis remiſſionẽ peccatorũ ſignificari.

ORIG. Ieſus pontifex noſter qui penetrauit cælos cum filiis ſuis, id eſt apoſtolis & martyribus, ſumit peccata ſanctorũ. Venit.n. vt peccata mundi tolleret morte ſua. Filii quoq; eius auferunt peccata ſanctorum. vnde Paul. *Libenter impendar pro animabus veſtris.* Et alibi. *Ego enim iam immolor, &c.* Hoſtia verò ad hoc immolatur, vt eorum pro quibus iugulatur, peccata purgentur. De martyribus Ioannes in Apocalypſi ſcribit: *quia aĩæ eorum qui iugulati ſunt propter nomen Ieſu aſſiſtunt altario.* Qui aũt aſſiſtit altario, oſtenditur ſacerdotis fungi officio, ideſt ꝓ populi peccato ſuplicare. Vereor ergo ne forte, ex quo marty- C
res non fecerint, & hoſtiæ ſanctorum non offeruntur pro peccatis noſtris, non fiat remiſſio, & accidat nobis quod de ſe dicant Iudæi. Quia non habentes altare, neque templum, neq; ſacerdotiũ, & ideo nec hoſtias offerentes, peccata noſtra, inquiunt, manent in nobis, ideo veniã nõ conſequimus. Nos aũt dicere debemus, quia hoſtiæ martyrum nõ offeruntur pro nobis: ideo manent in nobis peccata noſtra. Non enim meremur perſecutionem pati ꝓpter Chriſtum. Sciens enĩ diabolus per paſſionẽ martirii remiſſionem peccatorum fieri, non vult nobis perſecutionem gẽtium publicã mouere, quia inuidet gloriæ noſtræ, vel fortaſſis, ſcit nos Deus idoneos non eſſe martyrio. D Dan.3.b. Oſee 3.b * que

ORIG. Quærendum eſt quomodo aliqui ſancti dicantur, & de peccatis eorũ ſcribatur. Non enim (vt putant quidam) ſtatim qui ſanctus eſſe cœpit, peccare non poteſt, & continuo eſt ſine peccato. Dicitur.n. per Ezechielem. *A ſanctis meis incipietis.* Si.n. ſancti ſine peccato ſunt, quomodo primi ſuccumbunt in ſupplicio peccatorũ? Et alibi. Iuſtus in principio ſermonis ſui ipſe ſui accuſator fit. Apoſtolus quoque qui in principio epiſtolæ ſcribit. *Omnib. qui ſunt Romæ dilectis Dei, vocatis ſanctis.* poſtea eiſdem dicit: *Nolite propter cibum ſoluere opus Dei.* Et ad Corinthios, *Paulus vocatus apoſtolus Ieſu Chriſti, eccleſiæ Dei quæ eſt Corinthi, ſanctificatis in Chriſto Ieſu vocatis ſanctis.* poſtea eiſdem dicit. *Cum.n. ſint inter vos æmulationes & contentiones, nonne carnales eſtis, & ſecũdũ hominem ambulatis.* Et paulo poſt. *Omnino auditur inter vos fornicatio, qualis nec inter gentes, & vos inflati eſtis.* In quo nullum immunem relinquit, cum aliis fornicationem, aliis inflationẽ & ſuperbiæ crimen aſcribit, & multa huiuſmodi & peiora in ſequentibus ponit. Vbi ſup. Quæſtio. E Eze.9.c. Pro.18.c. Rom.1.a Ro.14.d. 1.Cor.1.a. 1.Cor.3.a. 1.Cor.5.a

Sed ſanctorum multę differentiæ ſunt. Sancti.n. dicuntur hi ijdemque peccatores, qui ſe Deo vouerunt, & ſeparauerũt a vulgo vitam ſuam, vt domino ſeruiant. Huiuſmodi homo ſcḋm hoc quòd cæteris actibus circunciſis ſe domino mancipauit, ſanctus dicitur. Sed forte in hoc quod domino ſeruit, nõ ita gerit omnia, vt competit, ſed in aliquibus delinquit. Si.n. qui ſeparat ſe ab omnibus actibus, vt diſciplinam medicinæ vel philoſophiæ conſequatur, nõ cõtinuo ita perfectus eſt, vt nõ peccet ĩ aliquo, imo plurima delinquẽdo vix ad ꝑfectionẽ ꝑuenit, & tñ cum ad huiuſmodi ſcholas ſe tradidit, certũ eſt eum vel inter medicos vel inter philoſophos numerari. Ita q̃ mancipatur ſtudiis ſanctitatis, ſecundum hoc quod propoſuit, ſanctus appellatur, ſecundum hoc vero quod neceſſe eſt eum in multis delinquere, dum vſu, diſciplina, & diligẽtia abſcindatur conſuetudo peccandi, peccator dicitur. Sctĩ varij.

☞ Addo F

NICOLAVS DE LYRA.
Cap. XVIII.

1 Dixitque dominus. *Determinato ſacerdotio, hic conſequenter adiungitur oneris impoſitio, & primo inquantum ſacerdos eſt mediator populi ad Deum, ſecundo econuerſo, inquãtum eſt mediator Dei ad populum. capitulo ſequenti. prima in duas, quia primo onus imponitur, ſecundo merces retribuitur, ibi:* Locutuſque eſt dominus. *Circa primum dicitur.*

2 Dixitq; dominus, &c. *mediante tamen Moyſe, vt dicit Ra. Sa.*

3 Tu & filii, &c. *ideſt, habebitis illa quæ offeruntur in ſanctuario ꝓ peccatis populi, vt exponunt aliqui. Sed iſta expoſitio non uidetur conueniens, quia portare & ſuſtinere deſignant onus impoſitum: receptio autem oblationum non eſt ſacerdotibus oneroſa, ideo aliter exponitur referẽdo ad finẽ capituli præcedentis, ubi quæritur remediũ contra periculã mortis in populo, ſi indebite aliqui accederẽt ad diuina, ut ſit ſenſus.*

4 Et tu & filii tui ſimul ſuſtinebitis, peccata &c. *i. ſi aliqui ſe ingerent per veſtram negligentiam non ſolum punientur pro ſua temeritate, ſed & vos pro veſtra negligentia, & ideo uobis incumbit onus arcendi eos, & diligenter pręcauendi ne aliquis indebite accedat.*

5 Sed & fratres tuos, &c. ſume tecum præſtoque ſint, *ſcilicet ad officia ſibi conuenientia, vtpote in cuſtodia vaſorum & portarum, ne aliquis indebite ſe ingerat.*

6 Tu autem & filii tui miniſtrabitis in tabernaculo. *Leuitis enim non erat licitum ingredi in motione caſtrorum, quando vaſa ſancta erant inuoluta, vt ea portarent.*

7 Ne & illi moriantur. *propter ſuam temeritatem.*

8 Et vos pereatis ſimul. *Propter ueſtram negligentiam, & ſic patet quod impoſitũ erat ſacerdotib. reprimere Leuitas, et Leuitis populũ.*

✠ 1 Ego

M O R A L I T E R.

✠ 1 *Dixitque dominus ad Aaron. &c.* Sequitur.

† *Ita duntaxat ut ad vaſa ſanctuarij, & ad altare non accedant.* Per hoc autẽ quod Leuitę arcẽtur ab ingreſſu ſanctuarii, & ab actũ offerendi ſacrificia in altari holocauſtorum, ſignificatur, q̃ clerici q̃ ſunt ſub ſacerdotib. ẽt in aliis ſacris ordinib. conſtituti, nõ debent exercere actus ꝑtinẽtes ad officiũ ſacerdotũ.

† *Alienigena non miſcebitur nobis.* Per hoc aũt quod populus cõmunis arcetur ab ingreſſu loci diuini cultus, & conceditur ſacerdotibus & Leuitis eis miniſtrantibus, ſignificatur quod in nouo teſtamento populus communis arcendus eſt a cancello uel choro, ubi diuinum officium celebratur.

ſanctuarii, & in miniſterio altaris, ne oriatur indigna-
tio ſuper filios Iſrael. Ego dedi vobis fratres veſtros Le- 1
uitas de medio filiorum Iſrael, & tradidi donum domino,
a vt ſeruiant in miniſteriis tabernaculi eius. Tu autem & filii 2
tui cuſtodite ſacerdotium veſtrũ, & omnia quæ ad cultum
altaris pertinẽt, & intra velũ ſunt, per ſacerdotes adminiſtra
b buntur. Si quis externus acceſſerit, occidetur. Locutuſq; eſt 3
c dominus ad Aaron: Ecce dedi tibi cuſtodiã primitiarũ mea 4
a ¶ Non a proſelytis, non a Gentilibus.
d rum. Omnia quæ ſanctificantur a filiis Iſrael tibi tradidi 5
e ¶ Spiritualiter ſcilicet intellecta. 6
f & filiis tuis pro officio ſacerdotali legitima ſempiterna.

Addo amplius, quòd niſi ſanctum propoſitum aliqs hẽat A & ſanctitatis ſtudium gerat: neſcit peccati pœnitentiam gerere, vel remediũ q̃rere. Qui nõ ſunt ſãcti in peccatis ſuis moriunt: q ſancti ſunt, pœnitentiã pro peccatis gerunt vulnera ſua ſentiunt, lapſus ſuos intelligunt, ſacerdotem requirunt, & purificationem per pontificem, ideo caute ſignificanter dicitur, quia pontifices, & ſacerdotes nõ quorumcunque, ſed ſãctorũ peccata ſumunt. Sãctus enim eſt qui peccatum ſuum per pontificem curat.

Hom. 16. i Numer. a *Tu autem & filij.* ORIG. Alia litera. *Tu autem & filij tui tecum in conſpectu tabernaculi teſtimonij, obſeruate cuſtodias veſtras, & altaris tabernaculi &c.* Obſeruare diligenter conuenit quæ ſcripta ſunt, & eos præcipuè qui in ordine ſacerdotali gloriantur. Qui autem obſeruet, & facit quæ ſacerdotibus mãdata ſunt, & qui vtatur ordine & ore ſacerdotij, opera verò non obſeruet, ſolus noſſe poteſt qui ſcrutatur corda & renes. (Hier. 17. b) Mandant aũt obſeruari non ſolùm ea quæ foris ſunt, B ſed præcipue quæ intra velum ſunt, quaſi cura ſit ſacerdotibus, euidentia & manifeſta diuinæ legis mãdata implere, & myſteria abſcondita omni perſpicacia intueri. Si vero ad hoĩnem velit referre tabernaculũ teſtimonij: (Paulus.n. corpus hoĩs tabernaculum dicit) (Heb. 9.) interiora velaminis vbi inacceſſibilia teguntur, principale cordis dicemus, q solum recipere põt myſteria veritatis. Duo verò altaria, ideſt interius & exterius q̃m altare orationis indiciũ eſt, illud puto ſignificare q dicit Apoſtolus. (1. Cor. 14. c) *Orabo ſpiritu, orabo & mente.* Cum.n. in corde orauero, ad altare interius ingredior. vnde. (Matth. 6. a) *Tu autem cum oraueris intra in cubiculum tuum, & claude oſtium & ora patrem tuum in abſcondito.* Qui ita orat, ingreditur ad altare incenſi, q eſt interius. Qui vero clara uoce & uerbis cum ſono prolatis, vt ædificet audientes, ſpiritu orat, & offert hoſtiã in altario quod eſt foris ad holocauſtum populi conſtitum. Oportet ergo ſacerdotes ea præcipue curare, quæ intra velum interius teguntur ne quid ibi pollutum inueniatur, interiorem.ſ. hominẽ & cordis ſecreta, vt ibi immaculata permaneãt. Cherubin & ꝓpitiatorium ſcientia eſt intelligenda trinitatis. Cherubin quidem multitudo, id eſt perfectio ſcientiæ interpretatur, & quæ alia perfectio ſcientiæ, niſi agnouiſſe patrẽ & filium & ſpiritumſanctũ? Hæc ergo curanda ſunt a ſacerdotibus, vt incontaminata & illęſa ſeruẽtur. Vrna uerò habẽs celeſtẽ cibũ mannę, theſaurus diuini uerbi eſt. Arca aurea in qua ſunt tabulæ teſtamenti, mens noſtra eſt, in qua legem Dei deſcriptã habere debem⁹. (1. Cor. 3. a) Hæc dẽt eſſe aurea.i. pura & ꝓcioſa, in qua lex Dei ſit ſcripta, non atramento, ſed ſpiritu Dei viui, nõ in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalib. (Rom. 2. c.) vnde: *Qui oſtẽdunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis.* Scripſit aũt Deus in cordib. eorũ digito legẽ naturalem, q̃ dedit Deus humano generi, & in cunctorum mentibus ſcripſit, vnde initium ſumimus & ſemina quędam ad ꝑſcrutandam veritatem, quę ſi bene excolamus, C fructum uitæ afferent nobis.

Allego. *Tu autem & filii tui.* ALLEGO. Perfectiores ſcilicet in eccleſia

ſia ſancti doctores quorum officium eſt ſacramenta diuina D manib. cõtrectare, vaſa ſancta, ideſt ſcripturæ myſtica verba uentilare & ad intellectũ ꝑducere. Cætera aũt turba meditetur diligẽter q̃ capere põt, & q̃ magiſtrorum diſcretio iubet.

b *Si quis externus &c.* Non de tribu Leui. Ozias eñ de tribu Iuda, quia uſurpauit ſacerdotium, lepra percuſſus eſt.

c *Locutuſq; eſt dominus, &c.* RABANVS. Alia litera. Locutus eſt dominus ad Aaron dicens: Ecce dedi vobis ad conſeruandum primitias. Alii tamen ad obſeruandum, ſed verius ad conſeruandum. Quærendum eſt autem, quomodo ſecundum legem primitiæ obſeruantur? Non enim vt cuſtodiant ſacerdotes accipiunt, ſed vt conſumant: hoc ergo ad legem literæ non applicatur, ſed ad legem ſpiritus. Spiritales enim primitiæ conſeruari poſſunt, literales non poſſunt. Chriſtus primitiæ eſt verè, quę ad conſeruandum nobis datæ ſunt: Beatum eſt enim, ut anima quæ Chriſtum ſuſcepit, ſemper conſeruet & ſemper habeat. E Quæ autem offerebantur in lege, conſumebantur, & in ventre digerebantur in ſeceſſũ mittẽda. Has aũt primitias q mãducauerit, & guſtauerit panem qui de cælo deſcendit, nõ morietur in æternum. Hic eſt.n. panis, qui cũ ſemper comedatur, ſemper ꝑmanet, imò augetur. Quantò enim amplius verbum Dei ſumpſeris, tanto abundabit.

d *Primitiarum.* Primitiæ literales conſumũtur, ſpirituales cuſtodiuntur. Quantò enim verbum Dei amplius ſumpſeris, tãto abundabit.

e *Omnia quæ ſanctificantur a filiis Iſrael.* ORIG. Alia litera. *Ex omnibus quę ſanctifi. mihi a filiis Iſrael, &c.* Non vult Deus accipere primitias niſi a ſanctificatis Iſrael. Inueniuntur.n. apud Gẽtiles opera digna Deo. Excoluerunt.n. aliqui virtutes animi, & philoſophia in nonnullis aliquid egit. Ex illis vult Deus benefacta ſuſcipere quorum mens videt Deum, & qui ſancti ſunt per fidem Dei. Gentilis autem ẽt ſi quid honeſtum habeat in moribus (quia non Deo, ſed ſibi aſcribit) non ſanctificatur, nec inter primitias recipitur.

ORIG. Videtur autem ſm literam proſelytos excludere, ſolos autem ſãctificatos ex filijs Iſrael vult offerre primitias. Puto autem proſelytum ex eo dici, quod licet ei eccleſiam ingredi. Scriptum eſt enim. *Non abominaberis Idumæum quia frater tuus eſt, nec Aegyptum, quia incola fuiſti in terra eius. Filii ſi nati fuerint eis, tertia generatione intrabunt in Eccleſiam Dei.* Donec ergo fructus non affert Aegyptius vel Idumæus, nec facit filios primæ, & ſecundæ, & tertiæ generationis, nõ ingreditur in eccleſiam, ſed filiorum generatio ingredi facit. Notãdum autem quia non dicit, ſi nati fuerint eis filii uel filiæ, ſed filij ſi nati fuerint eis. Soli filij qui faciũt patres in eccleſiã introire.

IDEM. Ter etiam in anno apparere iubetur omne maſculinum, non fœmininum.

f *A filiis.* non a filiabus. Non enim otioſe alibi nominat cũ filijs etiam filias, alibi filiarum nõ facit mentionem. Quæ ĩſpecialiter nõ ad ſexũ, ſed ad diſcretionẽ aĩarũ referẽda ſunt. ☞ IDEM.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Ego dedi uobis, &c. *non ad faciendum opera veſtra exteriora in domibus ueſtris. ſed ad ſeruiendum in miniſteriis tabernaculi, ideo ſubditur.* Et tradi. do. &c. *Sequitur.*

2 Tu autem & filii tui cuſtodite, &c. *ideſt ſacerdotale officium: quod ſeruatur debite miniſtrando, & perditur indebitè exercendo, ſicut Nadab & Abiu mortui ſunt offerendo ignem alienum, ut habetur Leu. x.*

Diuiſio. 3 Locutus eſt dominus, &c. *Hic deſcribitur retributio pro labore & prò quantùm ſacerdotes generaliter, ſecundò quantùm ad Leuitas, ibi:* Filijs autem Leui. *tertio quantum ad ſummum ſacerdotem ſpecialiter, ibi.* Locutuſque eſt dominus. *Quantum ad primum dicitur.*

4 Ecce dedi tibi cuſtodiam primitiarum. *Et dicitur cuſtodiam quia non oportebat talia comedere prima die & ſecunda tantum, ſicut de aliquibus ſacrificijs, quorum reliquiæ non poterant reſeruari pro uictu ſacerdotum in tempus magis longum.*

5 Omnia quæ ſanctificãtur. *Hoc eſt. Deo promittuntur per votum*

6 Tibi tradidi, & filiis tuis pro officio ſacerdotali. *ideſt pro labore officij.*

✱ In

MORALITER.

✱ 5 *Omnia quę ſanctificantur a filiis Iſrael, tibi tradidi.* Per hoc autem quod ſacerdotibus aſſignantur primitiæ, & Leuitis decimæ ꝓ ſuſtentatione ſua, familiarũq; ſuarum, oſtenditur q in nouo teſtamento populus tenetur prouidere ſeruientib. deo de victu & veſtitu, ſm conditionẽ ſtatuũ & perſonarũ, & iſtud obſeruatum fuit ab antiquo etiam apud Gentiles, ſicut patet Gen. 48. e. vbi dicitur quod ſacerdotes Aegypti tẽpore famis nõ fuerunt cõpulſi vẽdere poſſeſſiones ſuas ſicut alij, quia ſtatuta cibaria ſibi ex horreis publicis præbebantur.

MORAL

IDEM. Difficile inuenies ſanctos quib. Deus eximium præbeat teſtimonium filias genuiſſe, Abrahã & Iſaac non genuerunt filias. Solus Iacob vnã filiam genuit, & ipſa fratrib. & parẽtib. opprobriũ fuit, & vindictę furore fratribus incitauit.

a *Hæc ergo acci. &c.* IDEM. Et hoc ſit vobis ex his q̃ ſanctificantur ſanctis de ſacrificiis &c. Spirituſſanct⁹ ita ſanctus eſt, vt non ſit ſanctificatus, Non enim aliunde accedit ei ſanctificatio, nec initium ſanctitatis accipit. Idẽ de patre, & filio intelligendum eſt. Sola enim trinitas ſubſtantia eſt, quæ non extrinſecus, ſed ſui naura ſancta eſt. Omnis vero creatura vel ſpirituſſancti dignatione, vel meritorum ratione ſanctificata, ſancta dicitur. Vnde. *Sancti eſtote quia ego ſanctus ſum, &c.* Nõ enim eadem ſanctitas in deo & homine ponenda. De deo enim dicitur, quia ſanctus eſt, hominib. aũt quaſi qui non ſemper fuerunt, iubetur vt fiant ſancti. vbi autẽ habemus nos, ſancti eſtote, in Græco habetur ſancti efficimini. Sed noſtri interpretes indifferenter eſtote, p efficimini poſuerunt. Vnuſquiſque ergo noſtrum ex quo ſe deo vero corde mancipauit, ſanctus efficit. Vere aũt & ſemp ſanctus ſolus eſt Deus, vnde *Qui enim ſanctificat, & qui ſanctificantur ex vno omnes.* Non aũt putes eſſe contrariũ quod de Chriſto legimus. Quem pater ſanctificauit, & miſit in hunc mundum. Qui. n. ſanctificatur ſecundũ carnem Chriſtus eſt, non ſecundum ſpiritum. Secundum ſpiritum pariter, & ſm carnem, dicit: Ego ſanctifico meipſum p eis, vt qui ſanctificat ſecundum ſpiritum intelligatur, qui autem ſanctificatur ſecundum carnem, vnus tamen & idem Chriſtus. Ab omnibus ergo fructibus ſanctificatę ſunt offerẽdæ primitiæ, ſed ſpirituali pontifici. *Fructus autem ſpiritus eſt, charitas gaudium, pax, patientia, &c.* Sunt autem primitiæ charitatis vt diligat Deum ex *toto corde, & ex tota anima & ex tota mẽte.* Ex hoc charitatis fructu ſecundo habere debeo, vt diligam proximũ ſicut meipſum. Illæ ergo primitiæ charitatis deo offerẽtur per pontificẽ, quæ ſecundo loco ſunt, meis vſib. relinquuntur: tertio autem loco ex hoc fructu diligere debeo etiam inimicos meos.

a ¶ Quia per ſe ſancta non ſunt.

a Hæc ergo accipies de his qui ſanctificantur, & oblata ſunt † b dño. Omnis oblatio & ſacrificium, & quicquid pro peccato atque delicto redditur mihi, & cedit in ſancta ſanctorum; ı tuum erit & filiorum tuorum: in ſanctuario comedes illud.

† in igne

ORIG. Primitias omnium † gregum ſacerdotib. lex mãdat offerri, ita vt omnis qui poſſidet agrum, vineam, oliuetum, hortũ, & ſi quid quod exercetur in terris, & qui peculia cuiuſcunq; pecoris nutrit, offerat deo omne quod primũ eſt. Deo enim offerri dicit, quod ſacerdotib. datur: hoc. n. ex lege docetur, quia nemo legitime vtitur fructib. vel pecorib. niſi deo, i. ſacerdotib. ex ſingulis primitiæ offerantur. Hanc ergo legẽ ſecundum literam ſicut alia nonnulla neceſſario obſeruandam puto. Sunt enim aliqua mandata, etiam in nouo teſtamento neceſſario obſeruanda. Sunt tamen qui dicãt: Si aliquid obſeruatur ſecundum literam, cur non omnia? Si vero ſpiritualiter intelligenda, ſpiritaliter ſunt omnia diſcutiẽda. Nos aũt vtriuſque aſſertionis inſolentiam tẽperantes, quid in his obſeruandum ſit, autoritate ſcripturarum proferemus, Scriptum eſt. n. *Lex domini irreprehenſibilis, conuertens animas, teſtimonium domini fidele, ſapientiam præſtans paruulis. Pręceptum domini lucidum, illuminans oculos, timor domini caſtus permanet in ſeculum ſeculi. Iuſtitiæ domini rectæ, lętificãtes corda. Iudicia domini vera, &c.* Niſi eſſent hęc ſingula diuerſa, non proprias differentias vnicuique ſcriptura dediſſet, vt aliud de lege domini, aliud de mandato, aliud de iuſtificationib. aliud de iudiciis diceret. Aliud ergo lex, aliud pręceptum, aliud teſtimonium, aliud iudicium, aliud iuſtificatio; vnde alibi: *Hęc eſt lex, & mandata, & iuſtificationes, & præcepta, & teſtimonia, & iudicia, quę præcepit dominus Moyſi.* Diligentius ergo his quæ recitantur ex lege intendamus. Sicubi enim ſcribitur eſſe mandatum, non continuo lex accipienda eſt, iuſtificationes quoque non ſtatim lex, aut mandatum putandæ ſunt, Teſtimonium. n. aut iuſtitia non confuse vnum ex cęteris, ſed diſtincte accipiendum eſt. Cum ergo dicitur, quia lex habet vmbram futurorum, non ideo mandatum vel iuſtitiæ, vel iudicia vmbra ſunt futurorum. Nec eſt enim ſcriptum: hoc eſt mãdatum paſchæ, ſed hæc eſt lex paſchæ. Et lex vmbra futurorũ bonorum eſt, & lex paſchæ. In oẽ ergo corporali debeo intelligere vmbram eſſe futuri boni, & quia paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus. Similiter etiam inuenies de azymis, & de aliis feſtorum dierum obſeruantiis ſcriptum. Quia ergo hęc omnia ſub legis titulo ſcribuntur in lege, querere debeo quæ ſunt azyma futurorum bonorũ, & inuenio Apoſtolũ dicentem: *Non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, &c.* Scriptum eſt quoque: *Hæc eſt lex circuncisionis.* Quæro ergo quid circuncisionis vmbra bonorum contineat futurorum, ne mihi in vmbra circunſionis, dicat Paulus: *Si circuncidimini, Chriſtus vobis nihil proderit.* Hæc ergo ſingula, quæ non ſecundum literam obſeruanda dicit Apoſtolus, inueniens apud Moſen legis titulo ſignari.

D 1. Cor. 5. c Gen. 17. b Gal. 5. a

IDEM. Vbi vero dicit: *Non occides, non adulterabis,* & huiuſmodi, legis titulum non præmiſit. Hæc. n. mandata ſunt, & ideo exinaniuntur apud diſcipulos Euãgelij, ſed implentur. Non enim mandatum, ſed lex vmbram habere futurorum dicitur bonorum. Vbi ſupr. Deut. 5. b.

IDEM. Notandum vero, quod lex dupliciter dicitur. Generaliter enim omnia hæc, mandatum, iuſtificationes, præcepta, teſtimonia, iudicia, lex dicuntur. Specialiter autẽ aliqua pars eorũ q̃ in lege ſcripta ſunt, vt ſupradicta, Generaliter vero lex ſignificatur, cũ dicitur. *Non veni ſoluere legem, ſed adimplere.* Et alibi *Plenitudo legis eſt dilectio.* Omnia. n. quæ in lege ſcripta ſunt, legem nominauit. Lex dupl. Mat. 5. b Ro. 13. c.

IDEM. Alibi quoque: Iuſte, inquit, ſectare quod iuſtum eſt Et quid opus eſt etiam in his allegoriam quærere, cum ædificet litera? Deu. 16. c

IDEM, Quæro quoque ſi aliqua quæ ſecundum literam ſtare poſſint, neceſſario ẽt allegorice intelligantur? Scriptum eſt. n. in lege. *Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adherebit vxori ſuę, &c.* Quid hęc allegorica myſteria contineant, Paulus pronuntiat dicens: *Myſterium hoc magnum eſt, &c.* Quia autem oportebat etiam ſecundum literam cuſtodiri, ipſe dñs oſtẽdit, dicẽs: Scriptũ eſt: *Propter hoc hõ relinqt patrẽ & matrem, & adhærebit vxori ſuæ, & erunt duo in carne vna. Quos ergo Deus cõiunxit, homo non ſeparet.* Quod autem Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera, quis dubitat hoc ſecundum literam ſtare debere? Adiecit tamen apoſtolus: Hęc autem ſunt allegorica. Quæſtio. Gen. 2. d. Eph. 5. g Gen. 2. d Mat. 19. a. E Gal. 4. c

b *Omnis oblatio, &c.* IDEM. Eſt autem ſapientis ſcribę & docti de regno Dei, vt ſciat de his theſauris proferre noua & vetera, & q̃uo penitus literam occidentem abiiciat, & ſpiritum viuificantem requirat, aut confirmat vtilem & neceſſariã literæ doctrinam, aut manente hiſtoria etiam myſticum ſenſum introducat, ſicut in præſenti loco. Mat. 13 g 2. Cor. 3. b

IDEM. Vtile eſt. n. ſacerdotib. euangelii offere primitias, vt qui Euangelium annuntiant, de euãgelio viuant, impium eſt enim, vt qui ingreditur Eccleſiam Dei, qui ſcit ſacerdotes & miniſtros aſſiſtere altari, & verbo Dei, aut miniſterio Eccleſię deſeruire, non offerat ſacerdotibus primitias de fructib. terrę quos dedit dñs, ſolem ſuum producendo & pluuias miniſtrãdo. Qui enim ſibi datos fructus a Deo credit, ſcit munerando ſacerdotes, honorare Deum de muneribus ſuis; vnde: *Væ vobis ſcribæ & Phariſęi hypocritæ, qui decimatis mentam & cyminum & antetum, & prætentis quæ maiora ſunt legis. Hypocritæ, hæc oportet fieri, & illa non omitti.* Vult ergo dominus hæc ſecũdũ literam non omitti. Ad diſcipulos quoque ait: *Niſi abundauerit iuſtitia veſtra plus quam Scribarum & Phariſæorũ non intrabitis in regnum cęlorum.* Quod ergo vult a Phariſæis, multo magis à diſcipulis. Quod aũt a diſcipulis non vult fieri, nec à Phariſęis. Vnde dictum eſt antiquis. *Non occides,* hoc ſeruant Phariſęi. Diſcipulis autem dicitur: *Qui iraſcitur fratri ſuo, reus erit iudicio.* Vbi ſup. Moraliter 1. Cor. 9. b Mat. 23. c. Mat. 5. c.

IDEM. Chriſtus non redimit de maledicto legis, nõ de maledicto mãdati vel teſtimonii vel iudiciorũ, ne. ſ. ſubiecti eſſem⁹ circũciſioni carnis, & ſabbathorũ obſeruationi, & huiuſmodi q̃ continentur in lege, non in mandatis. Abũdat ergo iuſtitia noſtra plus quam ſcribarum & Phariſęorum, & illi de fructibus terræ guſtare non audent, priuſquam primitias ſacerdotibus offerant, & Leuitis decimas ſeparent. Ego aũ nihil horũ faciens fructib. terræ ita abutar, vt ſacerdos & Leuita & Dei altare non ſentiat. Vbi ſup. Mat. 5. c. Ibidem. Galat. 3. b Mat. 5. c

ORIG. Petrus quoq; & Paulus per ſe primitias credentium offerunt, vnde Paulus dicit: *Quia ab Ieruſalem vſque ad Illyricum* ☞ *reple-* F Rom. 15. c

NICOLAVS DE LYRA.

ı In ſanctuario comedes illud. *Et ſic determinat locum.*

A *repleuerim euangeliũ Chriſti*, vbi non nominatus eſt Chriſtus, ne ſuper alienum fundamẽtum ędificarem. Omnes ergo quos docuit tanquã fructus ſuos offert, & quotidie quærit nouos agros quos excolat, & noua rura quę ſeminet. Vnde ait. *Cupio* Ro mi.1.b *venire ad vos, vt aliquem fructum habeam in vobis, ſicut in cęteris gẽtib*. Ex his omnib. electa quęque ſignat & ſingularum Eccleſiarũ eligit & offert primitias.

Vbi ſup. Allego. IDEM. Quiſquis etiã doctor quia docet, prædicat & inſtruit auditores agrũ Eccleſiæ ſuę, id eſt, credẽtium corda videtur excolere. Habet quoque culturæ ſuę fructum, & in fructu electum aliquẽ & præcipuũ, quẽ quaſi primitias offerat, & alium pro, primo genitis, alium pro decimis.

¶ Fortes in fide.

a Mares tantum edẽt ex eo, quia conſecratum eſt dño. Primitias [1]

¶ Virgines.

a ¶ Aaron, ſcilicet. ¶ Vero ſcilicet pontifici, id eſt, Chriſto. 2 b ¶ Apoſtolis, maioribus ſcilicet & minoribus poteſtatibus.

autem quas vouerint & obtulerint filii Iſrael, tibi dedi & filiis

a ¶ Sanctis animabus vel plebibus.

b tuis ac filiabus tuis iure perpetuo. Qui mundus eſt in do-

c mo tua veſcetur eis. Omnem medullam olei & vini ac 3

frumenti, quicquid offerunt primitiarum domino, tibi dedi.

IDEM. Habet forte aliquis primogenitos & inferiores, quos neque pro primitiis, neq; pro primogenitis, ſed pro decimis poſſit offerre.

a *Mares tantum, &c.* ※ BEDA. Miſticè ſignificatur, quod maſculi tantũ intelligant myſteria, fęminæ vero vt qui in fęmineis peccatis ſunt, non deſiderent ſacramentum in eccleſia oblatione contenti.

b *Iure perpetuo*. Quomodo poteſt ęternum eſſe, quod viſibile 2.Cor.5.c eſt? *Quæ enim videtur temporalia ſunt*, primitiæ autem, quæ offeruntur Aaron, viſibiles ſunt. circũciſionem quoq; & azyma & paſcha viſibile, neceſſe eſt ęternum non eſſe, ſed temporale. Inuiſibilis ergo circunciſio q in occulto eſt, ęterna eſt & a- Rom.2.d. zyma ſynceritatis & veritatis. Sic & hæc ei qui non in mani- 2.Cor.4.d feſto ſed in occulto Iudæus, q ſpiritu, nõ litera legẽ cuſtodit ſecundũ interiorem hominem legitima æterna dicuntur.

Vbi ſup. Myſtice: c *Omnem medullam, &c.* ORIG. Oſtendimus mandatum de primitiis frugũ vel pecorũ debere etiam ſecundum literã ſtare, videamus quomodo ſpiritualiter intelligatur. Hic .n. ait: Omnes primitiæ olei, vini, & frumenti: horum omniũ primi B tiæ quæ oblatæ fuerint domino, tibi ea tradidi. Si aũt omnes primitiæ ad põtificem pertinent pontifex requirendus eſt ad quem pertinere debeant, etiam illę primitiæ quas in aliis locis etiam inuenimus. De Chriſto autem legimus, quia ſit pri 1.Cor.15.c mitiæ mortuorũ: eſt ergo & ipſe in aliqua parte primitiæ. Dicit ẽt Apoſtolos de quibuſdã, quia ſunt primitiæ Aſiæ, & alii Achaię primitię. Cõſequẽs ergo eſt, p ſingulas Eccleſias 1.Cor.16.c aliquos primitias nominari: de quib. eſt Cornelius, qui Cęſarienſis Eccleſię cũ his q cũ eo ſpiritũ sãctũ ſuſceperũt, primitię Act.10.d dicitur: & forte omnium gentiũ de quib. primus credidit, & primus ſpiritum ſanctum meruit. Ager autem mundus dicitur. Ager aũt nõ terræ ſolũ, ſed corda humana, quem angeli Mat.13.a exceperunt excolendum. Culturæ ergo ſuæ fructus ipſi poſſident, eos. ſ. qui ſub procuratorib. & actorib. agunt, & nondũ ad ſummam ætatis perfectionem peruenerunt. Perfectos vero tanquam electos & præcipuos offerunt primitias pontifici magno. Inuenimus ipſum Cornelium antequã doctrinã Act.10.a verbi vel gratiã baptiſmi a Petro ſuſciperet, audiſſe ab angelo, quia orationes eius & elemoſynæ aſcendiſſent ad Deum, vnde per angelum videtur quaſi primitię Deo oblatus.

Chriſtus eſt primitię primitiarũ. Cornelius primitię gentium. Alii primitię eccleſiarum, ſicut quidam primitiæ Aſię, alii Achaię.

Vbi ſup Angelorũ aſſiſtẽria. ORIG. Aderit vnuſquiſque angelorum in conſummatione ſeculi in iudicio, producens ſecum eos quib. pręfuit, quos luuit, quos inſtruxit, pro quib. ſemper vidit faciẽ patris qui in Mat.18.b cęlis eſt. Et puto ibi inquirendum vtrum culturę hominũ angelus peſuerit: an culturæ angelicę non digne humana ſegnitia reſponderit, erit ergo & in hoc iudicium Dei, vtrũ negli- Heb.1.d gentia miniſtrorum, qui in miniſteriũ & adiutoriũ miſſi sũt propter eos qui hęreditatem accipiunt ſalutis, an noſtra ignauia tot lapſus nobis eueniãt. Erit ergo ẽt inter homines & angelos iudicium Dei. Et forte iudicabuntur aliqui cum Paulo & conſerent laborib. & fructib. eius, qui ex multitudine cre- C dentiũ veniunt & forte inuenietur fortior aliquib. angelis. vnde *An neſcitis quoniam angelos iudicabimus*? Non quod Paulus D iudicet angelos, ſed opus Pauli iudicabit aliquos. Hinc fortaſ 1.Cor. ſis Petrus aiebat: *In quem concupiſcũt angeli etiam conſpicere, &c.* 1.Pet. Quamuis, etiam apoſtoli angelis vtantur adiutorib. ad prædicationis officium conſummandum. Vnde in Actib. apoſto Act. lorũ dicebatur: quia angelus Petri eſſet qui ad oſtium pulſaret, Similiter ergo intelligit eſſe angelus Pauli & cuiuſlibet apoſtoli & ſingulorũ per ordinẽ vel pro meritis: quos in laborib. & doctrina vel Apoſtolorũ vel reliquorũ doctorũ neceſſe eſt primas partes habere: & animarũ quæ per eos profecerunt fructum cu his per quos operati ſunt ad areã domini comportare. erit ergo in congregatione fructuum, id eſt, electione credentium, qui fuit illius Eccleſiæ pręcipuus & eximius primitię. Superior vero illius eccleſię primogenitus ab illo archãgelo oblatus; omne ergo q adumbratũ eſt in lege (quoniam *lex vmbram habet futurorum bonorum*) alio quodã Hebr. modo per angelorũ miniſt etia in futurorum bonorum veritate complebitur, vt quæ formata ſunt in Iſrael, q eſt ſm carnem, in veris Iſraelitis impleantur. Nomen enim Iſraelis ad angelos peruenit, qui tanto verius Iſrael appellatur, quanto verius ſunt mens videns Deũ, hoc enim interpretatur. Sicut enim quædam nomina gentium vel principum ad angelos malos referuntur, vt Pharao rex Aegypti, Nabuchodonoſor rex Babyloniis, vel Aſſyrius, ita quæ de ſanctis viris & de gẽte religioſa ſcribunt, ad ſanctos angelos referunt, vnde E- Eſ. ſaias de Nabuchodonoſor: *Et educã gladiũ ſuper gentẽ magnã, & ſuper principẽ Aſſyriorum*. Et alibi: quaſi de principe cuiuſdam Eſ. gentis: *Quomodo cecidiſti de cęlo Lucifer qui mane oriebaris*: Quia au Ge. tem in Geneſi legimus, Deum & angelos loquentem: *Venite confundamus linguam eorum*, putandum eſt, quod diuerſi angeli diuerſas in hominib. linguas & loquelas operati ſunt: Verbi gratia: Vnus vni homini linguam impreſſit Babylonicã, alius Aegyptiam, alius Gręcam, & ſic fortaſſe diuerſarum gentiũ E ipſi principes, fuerunt qui linguæ & loquelæ videbãtur auctores. Manſit autem lingua per Adã primitus data, i. Hebręa in ea parte hominũ, q nõ angeli vel principis, ſed Dei portio eſt

ORIG. Offerunt ergo angeli ex nobis primitias, & excolit gſq; quod ſtudioſe ab errorib. gentiũ conuertit ad deum: & eſt quiſq; in portione vel cura illius vel illius angeli. Et ſicut ab initio cum diſpergeret Deus filios Adam ſtatuit fines gẽtium iuxta numerũ filiorum Dei, & quęq; gens ſub illo vel illo angelo facta eſt, Iſrael autẽ pars Domini & funiculus hę- D reditatis eius. Ita credo in fine mundi huius, & initio alterius ſeculi futurũ, vt iterum diuidat excelſos filios Adam, & qui non poterunt tã mundi eſſe corde, vt ipſum videãt Deum & eſſe portio Domini vel ſanctos angelos videant, & ſint ſecũdum numerũ angelorũ Dei. Optabile eſt ergo ita proficere quemq; vt inter primitias vel in primogenita eligatur, & deo offerat tanquã pars eius. Si minus, vel ſanctorum angelorum pars eſſe mereatur. Dummodo non inueniatur inter illos de quib. dr. *Introibunt in inferiora terræ, tradentur in manus gladij partes vulpium erunt*, hoc eſt dęmonũ. Hę ſunt enim vulpes quæ exterminant vineas, de quib. erat Herodes, de quo dicitur. *Ite dicite vulpi huic*. Refugiamus ergo terrenos actus, & intelligẽtiã terrenã, ne introeamus in inferiora terrę. Introeunt enim qui legem Dei & promiſſionum bona terrena intelligentia excipiunt, & non excitant animas terrenorum ad expectationẽ cęleſtiũ, vt quęrant quæ ſurſũ ſunt, nõ quæ ſuper terram.

IDEM. Offerũt angeli primitias, vnuſqſq; credo gẽtis ſuę, & eccleſię ſuę, quib. Ioannes in Apocalypſi ſcribere videtur angelos. ſ. eccleſię Epheſi, Smyrnę & Laodicię. &c. Offert ergo quiſq; primitias gentis ſuę vel eccleſiæ, quæ ei diſpẽſanda cõmiſſa eſt, vel forte extrinſecus & alii angeli ſunt, q ex omnib. gentib. fideles cõgregẽt. Et cõſideremus ne forte ſicut in aliqua ciuitate vbi nõdũ Chriſtiani ſunt, ſi qs doceat, & inſtruat & poſtea ibi princeps & eps fiat, ita sãcti angeli eos quos e di- F

☞ uerſis

NICOLAVS DE LYRA.

※ 1 Mares tantum edent. *Et ſic determinat ſexum quantum ad ſacrificia prædicta.*

2 Primitias autem quas vo. &c. *Sequitur*, Qui mundus eſt in domo tua veſcetur eis. *Licet poſſent comedi a maſculis & mulieribus vtpote vxore & filiab. ſacerdotũ, tamẽ, non erat licitũ immundis.*

3 Omnẽ medull. &c. *Quia primitię debebant dari de meliori, quod ſignificatur per medullam*

※ 1 Quic-

uerſis gentib.congregauerunt.ſi proficere fecerũt,in futuro principes fiant & rectores,vt Chriſtus dicatur rex regũ & dominus dominantium.Hi.n.ſunt reges eorum quos regũt & proficere faciunt.Ipſi ergo offerũt quoſdam quidẽ pontifici quoſdam filiis pontificis,id eſt ſuperiorib. virtutibus & archangelis,quoſdam Leuitis,id eſt,Paulo inferioribus:ſi angelici ordines,vt Iſraelitæ diſtincti ſunt, cum ipſi dicant vmbræ & exemplari deſeruire celeſtiũ.Forte ergo in futuro cũ omnes fructus congregabuntur ad aream, erũt quidam portio veri põtificis id eſt Chriſti,alij Leuitarum,vel angelis vel alijs cæleſtibus virtutibus ſegregati quidã & portio hominũ,qui in hac vita prudẽtes Dei diſpenſatores fuerunt, B vnde ei cui domin⁹ crediderat quinque minas,& fecerat decem:ait: *Eſto poteſtatem habens ſuper decẽ ciuitates,&c.* Quæ enim hic poteſtas ſup ciuitates intelligitur,niſi gubernacula animarum? Vnde mihi videtur qđ inter angelos alij principatum & poteſtatem ſuper alios generant,alii ſubiaceãt & obtemperent poteſtati.Sic nec ille cui põtas decẽ ciuitatum vel quinq; datur,immerito ad hanc peruenit põtatem. Omnia ergo apud Deum ratione & iudicio fiunt,nec ad gratiam tantum ſed pro merito, alius princeps multorum eſſe ponitur alius principatui ſubiectus.

IDEM. Agri angelorum,corda noſtra ſunt, quiſq; eorũ ex agro quem colit offert primitias domino.

IDEM. Sicut Chriſtus rex regum,ita primitiæ primitiarum, quæ non põtifici iã,ſed deo oblatę ſunt:quia ſeipſum hoſtiã C obtulit deo,& ſurgens a mortuis ſedet ad dexterã Dei Dicit. aũt primitiæ & primogenitus totius creaturæ. Quod vtrum ſic per ſingulas creaturas intelligi debeat, vt inter homines primitiæ dormientum dicitur & intelligitur,an celſiori & diuiniori intelligentia,non eſt præſentis temporis perſequi.

Sed ſi mererer ego magnum & ſummo pontifice dignũ offerre ſenſum,ut ex his quæ loquimur & docemus aliquid egregiũ ſummo pontifici placeret,poterat angelus qui pręeſt eccleſiæ ex omnib.dictis noſtris aliqđ eligere,& loco primogenitorum vel primitiarum de agello noſtri cordis domino offerre.Sed vtinam pro his quæ loquimur damnari non mereamur,ſufficeret nobis hęc gratia.

a ¶ Corda humana.

a Vniuerſa frugum initiá,quæ gignit humus & domino depor-
tantur, cedent in vſus tuos. Qui mundus eſt in domo tua, ve-
b ſcetur eis. Omne quod ex voto reddiderint filii Iſrael, tuum
a ¶ Primogeniti ſunt qui cum mulieribus non ſunt coinquinati vel martyres.
erit. Quicquid primum erumpet è vulua cunctæ carnis quam 1
¶ Rationalibus. ¶ Idiotis,ſimplicibus.
offerunt domino, ſiue ex hominibus, ſiue de pecoribus fuerit,
tui iuris erit, ita duntaxat, vt pro hominis primogenito pre- 2
tium accipias, & omne animal quod immundum eſt, redimi 3
facias, cuius redemptio erit poſt vnum menſem, ſiclis argen-
ti quinque, pondere ſanctuarii. † Siclus viginti obolos ha-
bet. † Primogenita autem bouis, & ouis, & capræ,non facias 4
redimi, quia ſanctificata ſunt domino. Sanguinem tantùm
eorum fundes ſuper altare, & adipem adolebis in ſuauiſ-
ſimum odorem domino. Carnes verò in vſum tuum cedent, 5
ſicut pectuſculum conſecratum,& armus dexter tua erunt.
a ¶ Archangeli, angeli, apoſtoli, & quilibet doctores eccleſiæ.
Omnes primitias ſanctuarii, quas offerunt filii Iſrael domi-
c no, tibi dedi, & filiis ac filiabus tuis iure perpetuo. Pactum 6
a ¶ Sapientiæ diuini condimenti. ¶ Epiſcopis. ¶ Sacerdotibus,Diaconibus.
ſalis eſt ſempiternum coram Domino, tibi ac filiis tuis. Di-
d xitque Dominus ad Aaron: † In terra eorũ nihil poſſidebitis, 7
a ¶ Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei.&c. Pſalm.15.b.
nec habebitis partẽ inter eos. Ego pars & hæreditas tua in me- 8
9

a *Vniuerſa frugum.* AVGVST. Primogenita omnia quæcunq; in terra eorũ fuerit quantumcunq; obtulerit domino, tibi erunt, Hic primogenita non fetus primos vel primitiuos pecorum dicit. Nam ipſa Gręce πρωτότοκα nominantur: hęc autẽ πρωτογεννήματα. Sed Latine his duabus rebus duo nomina non ſunt repetta; & non iſta, πρωτογεννήματα, quidam primitias interpretati ſunt,ſed primitiæ ἀπαρχαὶ dicuntur,& aliud ſunt. Hæc igitur tria ita diſcernuntur,quia πρωτότοκα,ſunt primitiui animalium fœtus & hominũ, πρωτογεννήματα vero primi fructus de terra ſumpti, vel đ arbore, vel đ vite. Primitiæ aũt de fructib.quidem, ſed iã relatis ab agro: ſicut de maſſa,de lacu,de dolio,de cupa, quæ primitus ſumebãt. D

b *Quicquid primum.* ORIG. Poſſunt forte illi primogeniti dici qui cum mulierib. non ſunt coinquinati, vel etiam martyres. Primitię quoq; eccleſiæ poſſũt dici virgines: decimę vero qui poſt coniugium continẽtes ſunt. Vbi ſup. Apoc.14.a † Sup.3.g.

b *Omne.* RABAN. In vtroq; teſtamento miniſtris altaris oblatiões & decimę ad neceſſaria tribuũtur,ne terrenis poſſeſſionibus audeant inhiare,nec lucrum de miniſterio quęrere.vnde: *Gratis accepiſtis,gratis date. Nolite poſſidere aurũ neq; argẽtum, neque pecuniã.* Quare oblationes & decimę clericis fiant. E Matt.10.a

Miſtice autem,decimæ obſeruantiam legis ſignificant,vel ſynceritatẽ integritatis fidei, vel perfectionem boni operis, quæ maxime habere debent qui miniſterio diuino ſe exhibent; In denario.n.numero creaturę & creatoris cognitio cõprehẽditur,quia ſeptenarius reſpicit ad humanam naturam, trib.ſcilicet vim anime oſtendentibus.vnde: *Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo,& ex totta anima tua,& ex tota fortitudine tua.* Corpus aũt ex quatuor conſtat elementis. Septenarium autem ſi ternario numero fidem & confeſſionẽ trinitatis exprimenti adiunxeris,denarium complebis. Myſtice. Deut.6.a.

c *Pactum ſalis.* RABAN. Pactum ſalis nominat oblationum vniuerſitatem quæ ad miniſterium vel ad ius ſacerdotũ,ptinet, vnde in Leuitico. *Quicquid obtuleris ſacrificij,ſale condies,&c.* Pactum ſalis. Leui.2.d.

Myſtice oſtenditur ſapientiam conuenire ſacerdotib.& prędicatorib.diuinæ legis,non ſecularem,ſed apoſtolicã,de qua Paulus dicit.Sapientiam loquimur inter perfectos,ſapientiã non huius ſeculi.De qua apoſtolus dicit,vos eſtis ſal terrę. Si cut enim omnis cibus ſale conditur, ſic omnis ſermo apoſtolica ſapientia. Aaron ergo & filijs eius pactum eſt ſalis ſempiternum quia non ſolum epiſcopis neceſſaria eſt ſapientia, ſed etiam presbyteris, diaconibus, & omnibus ordinibus, & hoc coram Deo,id eſt . ut pura & ſimplex ſine verſutia & malitia Deo placeat. *Sapientia enim huius mundi inimica eſt Deo.* Myſtice. F 1.Cor.2.b. Math.5.b Rom.8.b.

d *In terra eorum.* ✠ PROCOPIVS. Separatum eſt ab aliis genu:

NICOLAVS DE LYRA.

1 ✠ Quicquid primum erump. *id eſt,quod primo naſcetur.*

2 Vt pro hominis primogenito pretium accipias. *Quod eſt quinque ſiclorum argenti, vt dictum eſt ſupra 3.c.& intelligitur de primogenitis aliarum tribuum a tribu Leui,cuius primogeniti erant Deo oblati ad miniſterium tabernaculi.*

3 Et omne animal quod immundum eſt,redimi facias. *Hoc non intelligitur generaliter de omni animali immundo,ſed de omni indigente redemptione.Inter animalia enim immunda aliqua erant quorũ primogenita non redimebantur.ſed interficiebantur ſicut primogenitũ canis,& aliqua quæ non redimebantur pecunia,ſed pro eis ouis offerebatur,ſicut primogenitum aſini.*

4 Primogenita autem bouis,& ouis,& capræ,non facias redimi,quia ſanctificata ſunt domino. *Quia debebant immolari ipſi Deo.*

5 Carnes uero in uſum tuum cedent ſicut pectuſculũ conſe. *id eſt,ſicut de aliis ſacrificijs,quorum vna pars eſt offerentium, pectuſculum tamen & armus dexter de illis, pertinent ad te, ſic carnes de iſtis.*

6 Pactum ſalis eſt ſempiternum. *In omni ſacrificio ponebatur ſal, & ideo ſtabilitas alicuius pacti deſignatur nomine pacti ſalis.*

7 In terra eorum nihil poſſidebitis. *Ex quo.n.accipiebant victum a populo, non debebant habere partem in hereditate.*

8 Nec habebitis partem inter eos. *Hoc additur ad denotandum quod nec ẽt in præda hoſtium debebant habere partem,vt dicit Ra. S.*

9 Ego pars,&c. *Quia oblata & ſanctificata domino erant aſſignata pro victu ſuo.*

✠ 1 Filijs

A nus ſacrum, non miniſterii ratione tantum, ſed etiam ſpei differentia. His enim qui in rebus carnalibus ſpem collocant, merito diceret: hæc ſors tua: Sors, inquam, quoniam mihi diſſidiſtis, ait Dominus. His vero qui opes in cœlo condunt, hic, in terra eorum nullam portionem obtinebis. Item ego ſum portio tua & hæreditas tua: Talem noluit Chriſtus eſſe eum qui cum omnia legis feciſſet, abſolutus eſſe vellet, cum inquit, vende facultates tuas, largire pauperib. & ſurge, ſequere me, habebiſque theſaurum in cœlis.

† moriantur

† Deu. 18: a

1 dio filiorum Iſrael. † Filiis
a ¶ Qui continentes poſt coniugium viuunt.
autem Leui dedi omnes de
¶ Veri ſcilicet.
cimas Iſraelis in poſſeſſio-
nem pro miniſterio quo
ſeruiunt mihi in taberna-
culo fœderis, vt non acce-
dant vltra filii Iſrael ad ta-
bernaculum, nec commit-
tant peccatum † mortife-
rum, ſolis filiis Leui mihi
in tabernaculo ſeruienti-
2 bus & portantibus peccata
populi: Legitimum ſempi-
ternum erit in generationi
bus veſtris: † Nihil aliud
poſſidebunt, decimarum
3 oblatione contenti; quas
in vſus eorum & neceſſaria
4 ſeparaui: Locutuſque eſt
dominus ad Moyſen dicens: † Præcipe Leui-
tis atque denuntia: † Cum acceperitis deci-
mas a filiis Iſrael quas dedi vobis *, primitias
earum offerte domino, id eſt decimam par-
tem decimæ, vt † reputetur vobis in oblationē
primitiuorum, tam de areis quàm de torculari
bus & vniuerſis, quorum accipitis primitias,
offerte dominio, & date ea Aaron ſacerdoti.
Omnia quæ offertis ex decimis & in donaria
domini † ſeparatis, optima & electa erunt *.
Diceſque ad eos: Si præclara & meliora quæ-
que obtuleritis ex decimis, reputabitur vobis
z ¶ Origene. Allego. Non ſolum cibos vel pecuniam largiatur, ſed & affectum miſerendi habeat & compatiendi.
quaſi de area & torculari dederitis primitias,
& comedetis eas in omnibus locis veſtris, tam
vos, quàm familiæ veſtræ, quia pretium eſt pro
miniſterio, quo ſeruitis in tabernaculo teſti-
monii, & non peccabitis ſuper hoc, egregia
5 vobis & pinguia reſeruantes: Ne polluatis
6 oblationes filiorum Iſrael, & moriamini.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Filiis autem Leui. *Hic conſequenter agitur de mercede Leuitarum, & patet litera vſq; ibi:*

2 Et portantibus peccata po. *Quia ſi ex eorum negligentia alij ſe ingerant indebite ad tabernaculum, punientur.*

B 3 Quas in vſus eorum & neceſſaria ſaparaui. *Per hoc oſtēditur quod Leuitę non poterant tantum decimas comedere, ſed etiam in alia ſibi neceſſaria commutare.*

4 Locutuſque eſt dominus. *Hic conſequenter agitur de mercede ſummi ſacerdotis ſpecialiter, quia Leuitæ de decimis receptis a populo debebant dare partem decimam ſummo ſacerdoti, & de illis debebant dare illa quæ erant meliora, aliter peccarent ſi ſcienter ſibi meliora retinerent. & ex his patet litera vſq; ibi.*

5 Ne poll. *Id eſt, decimas vobis oblatas ab ipſis per peccatum prædictum.*

E

6 Et moriamini. *ſcilicet ſi hoc feceritis.*

4 Locu-

CAP. XIX.

a L*Ocutuſque eſt dominus.* AVGVSTIN. Alia litera. *Et locutus eſt dominus ad Moyſen & Aaron dicens:* Iſta eſt di*ſtinctio legis, quæcunque conſtituit dominus, &c.* Non eſt diſtinctio niſi inter duo vel plura. Diſtinctionē n. ſingularitas nō recipit, nec diſtinctionem cuiuſlibet rei memorauit ſed addidit legis; nec cuiuſcunque legis. Aſſidue enim in ſcriptura dicitur ḋ vnaquaque re ḋ quã legitime præcipitur: hæc eſt lex iſtius vel illius, non vniuerſalis lex, quæ continet omnia quæ legitime præcipiuntur. Hic vero cum dixiſſet: *Hæc eſt diſtinctio legis, adiunxit quæcunque conſtituit dominus,* præcipiendo ſcilicet non creando. Quidam enim quæcunque præcepit domi

C nus, tranſtulerunt. Si ergo hæc eſt diſtinctio legis, quæcunq; præcepit dominus, magna eſt iſta diſtinctio, & recte intelligit duo teſtamenta intelligere vel diſtinguere. Eadem ſunt. n. in veteri & in nouo teſtamēto: ibi obumbrata, hic reuelata Nō enim tantum ſacramenta diuerſa ſunt, ſed etiam promiſſa. ibi videt temporalia proponi, quibus ſpirituale premium occulte ſignificetur, hic autem manifeſte ſpiritualia promittuntur, & æterna. Temporalium enim bonorum & carnalium & ſpiritualium, atque æternorum: quæ certior diſtinctio eſt, quam paſſio Chriſti? in cuius morte claruit non tranſitoriam felicitatē pro magno munere ſeparandam & optandã cũ vnigenito filio (quē tanta pati voluit) longe aliud Deus a ſe peti & F expectari aperta diſtinctione declarauit. Hanc ergo paſſionē Chriſti velut diſtinctionem duorum teſtamentorum, hoc ☞ quod

Quæſt. 33. in Num.

De diſtinctione legis.

† Hoc eſt ſtatutũ legis quod

a L
Ocutuſque eſt dominus ad Moyſen & Aaron, 1
dicens: † Iſta eſt religio victimæ, quam con- 2
ſtituit dominus: Præcipe filiis Iſrael, vt addu- 3

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XIX.

1 L*Ocutuſq; eſt dominus. Hic conſequenter agitur de officio ſacerdotis inquantum eſt mediator Dei ad populum, & hoc proprie reſpicit purificationem que a Deo deriuatur ad populum per ſacerdotis officium. In lege autem erant duæ purificationes. Vna ab immunditia ſpirituali, quæ contingit ex peccatis, & iſta quæ erat grauior purificabatur per oblationes & ſacrificia, vt habetur Leuit. 4. & 5. Alia autem erat ab immunditia corporali, q̄ contingit ex tactu alicuius rei immũdæ vel alia immũditia corporali, per quam efficiebatur homo ineptus ad ingrediendum locum cultus diuini, ita quod tales immunditiæ erant quaſi quędam irregularitates impedientes accedere ad locum diuini cultus, quandiu manebant, et tales purificabantur per aſperſionem aquę luſtrationis in qua commiſcebantur cineres vaccæ combuſtæ, & de iſta purificatione agitur hic. Circa quod primo ponitur ritus oblationis, ſecundo modus expiationis, ibi.* Habebunt quoque filij Iſrael. *Adhuc circa primum deſcribitur vaccæ immolatio, ſecundo ex hoc aliquorum inquinatio, ibi:* Et tunc demum. *Circa primum dicitur ſic:*

2 Iſta eſt religio victimę, &c. *Quia immolabatur pro purificatione totius populi, vt poſſet accedere ad cultum Dei, qui cultus in ſacra ſcriptura vocatur religio: & ideo hæc victima ſpecialiter nominatur nomine religionis.*

3 Præcipe filiis Iſrael. *Quia pro purgatione multitudinis fiebat iſta immolatio, ideo animal immolandum debebat exhiberi a toto populo.*

✲ 1 Ad

MORALITER.

✲ 1 *Locutuſque eſt dominus &c.* In hoc capitulo agitur de immolatione uaccæ rufæ, de cuius cinerib. aquæ cō miſtis fiebat aqua luſtrationis ad purificationē immũdorũ. Per hanc vaccam, quæ debebat eſſe ſine macula, figurata fuit caro Chriſti ſanctiſſima, & licet hæc vacca in tranſlatione noſtra dicatur rufa, tamen in Hebræo dicitur rubea, quia caro Chriſti fuit in ſuo ſanguine rubricata. Debebat etiam eſſe ætatis integræ, quia Chriſtus triceſimo tertio anno ętatis ſuæ pro nobis fuit immolatus. ſecundum autem aliquos paſſus fuit xxxiiij anno: ſed hoc nō refert ad propoſitum, nam vterque anus eſt ætatis perfectæ.

✠ 7 Qui

cū de iuuencæ rufæ mactatione dicit̄ ſatis congruè figurat. Locutus eſt.n.dn̄s ad Moyſen & Aaron dicens,Iſta eſt diſtinctio legis,quæcunq; conſtituit dn̄s, deinde mandare incipit, hæc adiungens,dicens. Loquere filijs Iſrael.Poteſt etiam ita diſtingui, Et locutus eſt dominus eſt Moyſen & Aarō dicēs, Iſta eſt diſtinctio legis, quęcunque conſtituit dominus dicens, non quæcunq; conſtituit dominus creans, ſicut cęlum & terram & mare,& omnia quæ in eis ſunt, ſed quæcunq; conſtituit dominus dicens, in duob.ſ.teſtamentis, vt deinde ſequatur. Loquere filijs Iſrael & accipiāt a te iuuencā rufam ſine uitio. Iuuenca rufa carnē Chriſti ſignificat. Sexus fœmineus infirmitatē carnalem,rufa in paſſione cruentatā. Quod aūt ait,accipiant a te,in ipſo Moſe figuram oſtendit legis,qa ſecundum legem viſi ſunt ſibi occidere Chriſtum, quia ſoluebat ſabbathum & obſeruationis legis profanabat.

a b c d e f g h i — 1 2 3 4 5 6 7 8 9 †

a Quia omnis operatio eius perfecta.
b Quia peccatum non fecit nec inuentus eſt dolus in ore eius 1. Petr.2.d.

cant ad te vaccam rufam ætatis integrę, in qua nulla ſit macula:nec portauerit iugum:tradetiſque eam Eleazaro ſacerdoti. † Qui eductam extra caſtra,immolabit in conſpectu omnium, & tingens tigitum in ſanguine eius, aſperget contra

a *Vaccam.* ✱ THEOD. Vacca præfigurat Chriſti paſſionem. Rufa,corpus terrenum prænotat, quia nomen Adę terram rubram ſignificat,ex qua corpus ipſius formatum eſt. Quod vacca macula carebat,expertem peccati Chriſtū īnuit. Quod vacca iugum ſubijſſe non debeat,Chriſti libertatem ſub indicat. Iugum enim denotat ſeruitutem. Quod mactetur extr. caſtra,paſſionem ſaluatoris ext portam peractam pręſignat. Totam vaccam cremari mandauit,quia oīa quæ pertinebant ad Chriſtum erant munda. Lignū cedrinū crucis erat figura. Sicut enim illud erat immune a corruptela,ita lignū crucis viuificat. Coccinum, typus erat ſanguinis Domini. Hyſſop⁹ et aderat,quia calor viuificus diſſoluit frigiditatem mortis. Eū tamen qui cremauit vaccam, impurū eſſe dicit vſque ad veſperam,ad denotandum eos qui Chriſtum crucifixerunt.

RABAN. Per maſculum fortitudo, per fęminā infirmitas ſignificatur,per vaccā ergo infirmitas dominicæ incarnationis ad ſacrificium aſſumptā figuratur: *Mortuus eſt enim Chriſtus ex infirmitate, ſed viuit virtute Dei.*

Vaccam rufam, rubrā. ſ.ſanguine paſſionis. vnde: *Dilectus meus candidus & rubicundus.* Candidus.ſ.ex diuinitate, rubicundus ex ſanguine, candidus etiam per iuſtitiam vitæ.

GREG. Vaccam rufam mactamus, cum carnem a laſciuia voluptatis extinguimus,quā cum hyſſopo,ligno cedrino, & cocco offerimus quia cum maceratione corporis ſacrificiū fidei,ſpei,& charitatis adolemus.

b *Nulla ſit macula.* AVG. ſine vitio. Hanc enim carnem cæteræ hoſtiæ ſignificabant,vbi ſimiliter ſine vitio pecora immolari iubebantur. Erat enim in ſimilitudine carnis peccati, ſed non caro peccati. Sed hic vbi euidentius legis diſtinctionē voluit Deus commendare,parū fuit dicere ſine vitio,niſi diceretur quæ non habet in ſe vitium. Quod ſi repetendi eā dictum eſt,forte non fruſtra eſt ꝙ eam rem ipſa repetitio firmius cōmendau t, ſquis non aberret a vero,& ideo additum intelligatur,quę non habet in ſe vitium,cum iam dictum eſſet,iuuencam ſine vitio. Quia in ſe non habuit vitium caro Chriſti, in alijs autem habuit,qui mēbra eius ſunt. Quæ enim in hac vita caro ſine peccato,niſi illa ſola,quæ non habuit in ſe vitiū? D

c *Nec portauerit.* Omnis qui peccat,ſeruus eſt peccati. Quia ergo Chriſtus nunquam peccauit,iugum non portauit. Ioan. 8. d.

AVG. Alia litera. Et non eſt ſuper eam ſuperpoſitū iugū &c. Non enim ſubiugata eſt iniquitati, cui ſubiugatos inueniens liberauit,& vincula eorum dirupit, vnde: *Dirupiſti uincula mea, tibi ſacrificabo hoſtiam laudis, &c.* Super illius enim carnem non eſt poſitū iugum, qui poteſtatem habuit ponendi animā ſuam,& iterum ſumendi eam. Vbi ſupra Pſal. 115.b Ioan. 10.d

d *Tradetiſque.* Vacca ad immolandum ſacerdoti traditur,quia dominus incarnatus pro redemptione nr̄a ſacrificium ſemet ipſum fecit,datus manib. Iudaici populi.

AVG. Alia litera. *Et dabis eam ad Eleazarum ſacerdotem, &c.* Cur non ad Aaron? Forte præfiguratū eſt non ad tempus ꝙ tunc erat,ſed ad poſteros huius ſacerdotij paſſionem domini peruenturam. Vbi ſupra

e *Qui eductam ext.caſtra.* AVG. Qui ext. portam paſſus eſt Chriſtus,vt nos a conuerſatione præſentis vitæ quaſi a ciuitate educeret. Vbi ſupra Heb.13.d.

IDEM. *Et eductā ext.caſtra.* Sic eductus eſt dominus paſſurus e extra ciuitatem. Ioan.19.c

IDEM. *In locum mundum.* quia non habuit cauſam malam. Et occident eam in conſpectu eius,ſic occiſa eſt caro Chriſti in conſpectu eorum qui futuri erant in nouo teſtamento domini ſacerdotes. E

f *Immolabit.* ISID. Vaccam rufam (cuius cinis eſt expiatio populi) immolare non poterit,niſi qui terrena opera non fecerit,iugumque delicti non traxerit,& vinculis peccatorum ligatus non fuerit. Moraliter

g *In conſpectu omnium.* RAB. Quia Chriſtus in conſpectu omnium quaſi extinctus eſt. In cōſpectu patris immolatus, quia quod ante oculos hominum pœna,hoc ante oculos patris ſacrificium fuit.

h *Et tingens digitum in ſanguine eius.* AVGVST. Alia litera. *Et accipiet Eleazar ſanguinem eius, & aſperget contra faciem teſtimonij a ſanguine eius ſepties.* Quia Chriſtus ſecundum ſcripturas fudit ſanguinem in remiſſionem peccatorum, ideo contra faciē tabernaculi teſtimonij, quia non aliter declaratum eſt, quam fuerat diuino teſtimonio prænuntiatum. Et ideo ſepties,quia ipſe numerus ad emundationem pertinet ſpiritalem. Vbi ſupra Myſtice.

RABA. In digito diſcretio operationis ſignatur. In ſanguine vaccæ digitum tingere, eſt in paſſione domini noſtra opera conſecrari, ut paſſionem eius quam cognoſcimus imitemur *Paſſus eſt enim nobis relinquens exemplum, vt ſequamur veſtigia eius.* 1.Pet.2.d.

RABA. Eleazar ſacerdos immolat,& in ſanguine digitum tingit, quia plebs Iudæa ex reproborum parte humilitatem domini vſque ad paſſionem præſecuta eſt. In electis uero operationem humilitatis eius imitata. Moraliter

i *Aſperget contra fores tabernaculi.* Tabernaculum ſynagogā ☞ ſignificat. F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Ad te. *Erat enim immolanda pro peccato idolatriæ vituli. ideo dicitur vacca magis quam vitulus,quia ſic nominatur ille populus Oſee 5.* Sicut uacca laſciuiēs declinauit Iſrael. *& eadem ratione adducebatur ad Moyſen,et non ad Aaron,quia timore populi fecit idolum vituli,vt habetur Exod.32.*

2 Rufam. *In Hebræo habetur,Rubeam,quia idolum prædictum fuit aureum propter ſimilitudinem coloris.*

3 Aetatis integræ. *In Hebræo non habetur, Aetatis, & ideo integritas refertur ad colorem vaccæ,quæ debebat eſſe rubea integraliter abſque varietate aliqua alterius coloris.*

4 In qua nulla ſit macula. *id eſt, defectus membrorum, quia talia defectuoſa non erant immolatitia.*

5 Nec portauerit iugum. *ad ſignificandum, quod filij Iſrael in idolatria vituli abiecerant a ſe iugum legis Dei.*

6 Tradetiſque eam Eleazaro & non Aaron. *Quia Eleazar non peccauit in conflatione vituli.*

7 Qui eductam extra. *Non ſolum de caſtris deitatis & Leuitarum ſed etiam populi, ad deſignandum quod idolatria debebat ſimpliciter a toto populo elongari, quia periculoſius inficit quam lepra, propter quam tamen eijciebantur leproſi de tribus caſtris prædictis, vt dictum eſt ſupra 5.cap.*

8 Immolabit in. *In Hebræo habetur, in conſpectu ſuo, quia ſicut dicit Rab. Sa. Eleazar debebat eam immolare per alterum coram ſe, & multitudine.*

9 Et tingens digitum in ſanguine eius,aſperget. *Non quod de loco ext. caſtra rediret ad tabernaculum, ut dicunt aliqui, quia non debebant inde recedere,donec vacca eſſet incinerata, ſed de illo loco vertebat ſe verſus illam partem, vbi erant fores tabernaculi, aſpergens verſus illam partem, ſicut Daniel 6. dicitur quod apertis feneſtris orabat contra Ieruſalem, exiſtens tamen in Chaldæa.*

6 Tra- ✱ 1 Septem

MORALITER.

✱ 7 *Qui eductam ext.* In quo figuratum fuit, quod Chriſtus ext. Ieruſalem erat paſſurus, vt habetur Ioan.xix.

† *Aſperget contra.* Ad ſignificandum quod per aſperſionem ſanguinis Chriſti mundatur Eccleſia perfectè, quę perfectio ſignificatur numero ſeptenario, eo quod totum tempus reuoluitur ſeptem diebus.

✱ 2 Comburetque

ſignificat. Qui ergo tinxerit digitum cōtra fores tabernaculi
A aſpergat, i. qui ſenis paſſionis eius vias imitatur ſynagogæ nō credenti & reſiſtenti per exempla bona & prædicationem rectam ſignum bene viuendi præbeat.

IDEM. *Aſpergat*, id eſt, reſiſtenti plebi per prædicationem rectam & opera paſſionis Chriſti exempla monſtrabit.

Septenarius numerus. a *Septem vicibus*. Quia ſeptem ſunt dona ſpiritusſancti, quæ per Chriſti ſanguinem ſuper Eccleſiæ populos diſtribuuntur, in quo ab omni delicto purgatur.

Sacerdos.

a fores tabernaculi ſeptem vicibus, combureteque eam cun- 1
b ctis videntibus, tam pelle & carnibus eius, quàm ſanguine 2
c ¶ Crucem;
d & fimo flammę traditis. Lignum quoq; cedrinum & hyſſo 3
e pum, coccumq; bis tinctum ſacerdos mittet in flámá quæ 4
f a ¶ Infidelitatis operibus. b ¶ Aqua baptiſmi ſcilicet & pœnitentia mundatò. 5
g vaccá vorat: * Et tūc demū lotis veſtibus & corpore ſuo, in- 6
h

GREGO. *Septem vicibus*, &c. In ſeptenario perfectio ſignificatur vel accipitur, vnde & ſeptem diebus vniuerſum tēps impletur, & ſpiritusſanctus ſeptiformis vocatur: Septem ergo vicibus in ſanguine digitum intingere, eſt perfecta operōne myſteriū paſſionis imitari. Et ſeptē vicibus contra ſynagogā aſpergere eſt pfecta pdicatione paſſionē infidelib. nūtiare.

Moraliter.

b *Combureteque eam cunctis videntibus*. IDEM. Per pellem & carnem & ſanguinem & fimū ſacrificia in veteri teſtamento habita, quæ infirmitatē domini nūntiabant, ſignificantur. Quia oīa poſtmodum ſpiritaliter a patribus intellecta iuxta exterius myſterium ſtercora ſunt uocatā. vnde Paulus: Omnia arbitratur vt ſtercora, quæ flammę traduntur. Quamuis.n. primum carnaliter ſint exhibita, poſtmodū per ſpiritumſanctum intelligentiæ igne conſumpta ſunt.

Phil. 3. b.

Vbi ſup.

AVG. *Et cremabunt eam in conſpectu eius*. Puto quia crematio ad ſignū pertinet reſurrectionis: Natura enim eſt ignis, ut in ſuperna moueatur, & in ipſum conuertatur quod crematur: Nam & ipſum cremare de Græco in Latinum ductum uerbum eſt a ſuſpenſione. Quod vero additum eſt, in conſpectu eius; id eſt, in conſpectu ſacerdotis, ſignificare videtur, quia

B illis apparuit reſurrectio Xpi, q futuri erāt regale ſacerdotiū:

1. Petr. 2. b. c *Tam pelle & carnibus eius*, &c. IDEM. Quod vero ſequit: pellis eius & carnes & ſanguis eius cum ſtercore eius comburetur: Id expoſitum eſt quomodo cremabitur; & ſignificatum eſt, quod non ſolum ſubſtantia corporis Chriſti quæ cōmemoratione pellis carnium, & ſanguinis intimata eſt, ſed ēt cōtumelia & abiectio plebis quæ in ſtercore ſignificaretur, conuerteretur in gloriam quam combuſtionis flāma ſignificat.

RABA. Per pellem & carnem exterior Chriſti operatio ſignificatur. Per ſanguinem ſubtilis & interna virtus exteriora facta viuificans Per fimū laſſitudo, ſitis, eſuries, & timor mortis, & quæcunque ex humanitate pati voluit: Quicquid.n. defectu mortalitatis habuit, quaſi fimus in eo abiiciendum fuit, quæ omnia igni cremendā ſunt, id eſt iuxta veritatē ſpiritusſancti intelligenda; vt quæ ab eo corporaliter geſta ſunt, per incorporeum diuinitatis ſpiritum diſpoſita ſentiantur.

d *Lignum quoque cedrinum, & hyſſopum, coccumque bis tinctum*:

Pſal. 50. APOLLI. De more igit ſacrorū cecinit vates, *Aſperges me Domine hyſſopo & mundabor, lauabis me, &c.* & cui patefactū erat tale myſteriū expiationis, quæ per ſanguinē Chriſti futura erat, ꝓpoſuit: *Incerta & occulta ſapientiæ tuæ manifeſtaſti mibi.*

RAB. Cedrus lignum altum & imputribile eſt. Hyſſopus herba valde humilis, quæ tamē inflationem amouet pulmonis. Per cedrum ergo † altam, perſeuerans contemplatio: Per hyſſopū manſueti cordis humilitas ſignatur. Qui enim cōtemplatione ad ſuperna tollitur, per humilitatis cōpaſſionē dēt

† alta *Allegor.*

C condeſcendere inferiorib. nec ſe ex eo quod habet erigat, ſed his qui illud non habent, prædicando libenter impendat. D

AVG. Alia litera *Et accipiet ſacerdos lignum cedrinum & hyſſopum & coccinū, & mittet in medium combuſtionis iuuencæ.* Lignū cedrinum ſpes eſt, quæ in ſupernis firmiter habitat. Hyſſopus fides, quæ eſt humilis herba radicibus herens in petra. Coccinum charitas; quod feruorem ſpiritus igneo colore teſtatur. Hęc tria debemus mittere in ſurrectionem Chriſti, tanquā in medium combuſtionis illius, vt cum illo ſit abſcondita uita noſtra.

Vbi ſup.

RABANVS. Poteſt intelligi per cedrum ſpes, quæ alta petit. Per hyſſopum (quę ēt odore ſtomachi immunditiam purgat) fides quæ minus aduerſa æquanimiter tolerat, & quicquid ex anteactis peccatis contractum fuerit, mundat. Per coccū vero charitas. Vnuſquiſque igitur noſtrum in flammam quæ vaccam vorat, cedrum hyſſopum & coccum bis tinctum mittat, i. in ſacrificio dñicæ paſſionis fidem, ſpē, & charitatem exhibeat, ne paſſionem redemptoris ſui ſine cauſa audiat. Hinc Paulus: *Nunc autem manent fides, ſpes, charitas: maior autem horum eſt charitas.* Vnde & hic coccus extremus ponitur, quia fide & ſpe completis cum ad æternam patriam venerimus, ſola in nobis charitas ad vltimum multiplicatur.

Moraliter. *1. Cor.*

GREG. Mittatur in flammam quæ vaccā vorat, cedrus; id eſt perſeuerantia & altitudo noſtræ contemplationis comburatur igne dominicę paſſionis. Mittatur & hyſſopus. i. humilitas cordis noſtri, veritatem manſuetudinis trahet ex admiſſione dominicæ paſſionis. Mittatur coccus bis tinctus, id eſt, charitas, quę nos ad amandum deum & proximum excitat, aſſidue nos contemplari paſſionem dominicam compellat, vt in ipſa diſcat opera ꝓfecta quę faciat.

Mor.

E

e *Hyſſopum*. Is i. Baptiſmum, quia hyſſopo tincto ſanguine agni ſpargebantur.

Exod.

f *Coccumque bis tinctum*. IDEM. Coccus bis tinctus, ſanguis Chriſti quo mente & corpore abluimur. Hec tria purgāt peccata, cedrus. i. fides crucis, hyſſopus baptiſmus vel martyrium coccus ſanguinis dominici ſacramentum.

RAB. In cocco bis tincto, virtus charitatis exprimitur, quæ flamma ſancti amoris ſuccenſa, duobus preceptis exhiberi iubetur, dilectione ſcilicet, Dei & proximi. Bis tinctus ergo coccus eſt charitas duplici præcepto formata, vt ſic diligatur Deus; ne deſeratur proximus, & ſic proximus, ne contemnatur Deus.

g *Sacerdos*. IDEM. Omnes qui in Chriſto credimus ſacerdotes ſumus. vnde: *Vos autem eſtis genus electum, regale ſacerdotium, &c.* Alta ergo quę per contemplationem ſentimus, & quod ex manſuetudine humilitatis agimus; quod per ignem charitatis exhibemus, paſſionis Chriſti ſanguine tingere debemus; vt omne quod in nobis eſt, illum imitetur a quo eſt, quia extra imitationem paſſionis non tam virtus quam vitium eſt.

1. Pet.

RABAN. Poteſt iſte ſacerdos qui vaccæ carnes pellem, ſanguinem, fimumque comburit, ordinem Iudaici ſacerdotii cum plebe ſuppoſita in necem domini conſentientis ſignificare, unde ſequitur: vt tunc demum lotis veſtibus & corpore ſuo.

h *Et tunc demum lotis veſtibus*. IDEM. Poteſt intelligi; quod iſte ſacerdos & lotis ſit ueſtibus, & tamen vſque ad ueſperam F

☞ immun-

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Septem vicibus. *ad denotandum quod peccatum idolatriæ quodammodo æquiponderat omnibus aliis peccatis, eò quod importat totalem receſſum a Deo, vniuerſitas autem ſeptenario numero deſignatur.*

2 Comburetque eam cunctis videntibus. *In Hebræo habetur, In conſpectu ſuo, quia iſtam combuſtionem faciebat per alium.*

3 Tam pelle & carnibus, &c. flammæ traditis. *ad denotandum, quod de peccato idolatriæ nulla conditio vel circunſtantia debebat in populo remanere.*

4 Lignum

4 Lignū quoq; cedrinum & hyſſopum. *Iſta ponebantur in igne ad reprimendum fætorem exhalantē ex cōbuſtione pellis & fimi vaccę.*

5 Coccumque bis tinctum. *Qui diu ſeruat colorem, ad deſignandum quod cineres debebant ſeruari per totum annum ad purificationem populi, prout ſubditur poſtea. Vt ſint multitudini filiorum Iſrael in cuſtodiam, &c.*

6 Et tunc demum lotis veſtibus, &c. *Hic quæritur quomodo comburens vaccam maculabatur ex hoc, cum illa combuſtio fieret ad hoc, quod ex cineribus vaccæ combuſtæ immundi purgarentur. Ad hoc*

✠ reſpon-

MORALITER.

✠ 2 *Comburetque eam*, ad ſignificandū, quod Chriſtus ex maximo charitatis feruore fuit paſſus. Per hoc aūt quod cineres vaccæ aquis viuentib. cōmiſtę purgabant immūditias carnis, ſignificabatur, quod virtus Chriſti paſſi in aquis baptiſmalibus purgaret immunditias mentis: & in aquis pœnitentiæ

im-

immunditias poſt baptiſmum contractas. *Heb. 10. d. Si ſanguis hircorum aut vitulorum aut cinis vitulæ aſperſus inquinatos ſanctificat ad emundationem carnis, quanto magis ſanguis Chriſti, qui per ſpiritum ſanctum ſemetipſum obtulit immaculatum deo, emundabit conſcientias noſtras ad ſeruiendum deo viuenti?* Per hoc autem quod in combuſtione vaccæ ponebatur lignum cedrinum,

✠ hyſſo-

A immundus, q̃a Iudaicus populus ex parte eorũ q̃ crediderũt mundus, ex parte eorũ qui nõ crediderunt vſq; ad veſperam pmanet immundus. Lauat ergo veſtimenra & corpus, q̃a credendo exteriora opera, & interiorem mentem a prauis actionibus mundat, & plenè tunc ad caſtra reuertitur, cum ad fidẽ perfectè reuocatur.

Sed quia Iudæa in infidelitate partim perdurante, ad fidẽ Gentilitas ingreditur, & myſteria diuinæ incarnationis intelligit rectè: *Colliget autem cineres vaccæ vir mundus, &c.*

AVGVST. Lauabit veſtimenta ſua ſacerdos, & lauabit corpus B ſuum aqua; & poſtea introibit caſtra, & immũdus erit ſacerdos vſque ad veſperam.

fur. Vnde ſubdit, *vt ſint multitudini filiorum Iſrael in cuſtodiam.* Iſrael enim interpretatur vir videns Deum. Et bene conuerſa Gentilitas Iſrael dicitur, quæ Deum iam fide contemplatur. D

d *Extra caſtra.* Quia omnis Gentilitas extra legem, extra ſacrificium, extra ſynagogam.

¶ Cognitione fidei. a ¶ Eccleſiæ. b ¶ Finem mundi: tunc vero reliquiæ ſaluæ fient.

gredietur in caſtra, commaculatuſque erit vſque ad veſpe-

a ¶ Qui offerunt vitulam, immundi ſunt, & qui Chriſtum apprehenderunt. b ¶ Exteriora opera.

rum. Sed & ille qui combuſſerit eam, lauabit veſtimenta ſua

a ¶ Mentem interiorem. ¶ Finem mundi. ¶ Agnoſcendo.

a &-corpus, & immundus erit vſque ad veſperum. † Colliget

b a ¶ Gentilis fide mundatus. Vnde: Fide corda eorum mundans. b ¶ Subtiliſſima incarnationis ſacramenta.

c autẽ vir mũdus cineres vaccæ, & effundet eos extra caſtra in

d loco puriſſimo, vt ſint multitudini filiorũ Iſrael in cuſtodiã, 1

e & in aquã aſperſionis, quia pro peccato vacca cõbuſta eſt.

¶ Non etiam corpus.

f Cũq. lauerit qui vaccę portauerat cineres veſtimẽta ſua, imũ-

g a ¶ Contracta aliqua labe huius vitæ, etiam poſt plenam remiſſionem peccatorum. b ¶ Proſelyti, Gentiles.

h dus erit vſq. ad veſperũ. Habebũt hoc filii Iſrael & aduenæ, 2

e *Puriſſimo.* Quia prauis ac pollutis mẽtibus non ſunt ſecreta dominicæ incarnationis tradenda, ſed his qui ad fidem venientes cor mundauerunt.

f *Multitudini filiorum.* AVGVST. Alia litera. *Et erit ſynagogæ filiorum Iſrael in conſeruatiõne.* Aqua aſperſionis purificatio eſt. Poſtea declarat plenius quẽadmodum ex hoc cinere fiebat aqua aſperſionis, vnde mundabantur à contactu mortuorum,

† De cõſe. d. 3. cap. aquam. Vbi ſup.

Tropo.

Lauatio veſtimentorum corporis, mũdatio eſt exteriorũ & interiorũ, hoc ſacerdos. Deinde ſequitur: & q̃ cõburet eã, lauabit veſtimẽta ſua, & lauabit corpus ſuũ aqua, & immũdus erit vſq; ad veſperam. In eo qui comburit, eos figuratos arbitror, qui Chriſti carnem ſepelierũt, reſurrectioni eam velut cremationi mandantes.

a *Vſque ad veſperam.* IDEM. Ad veſperam ſacerdos intrat, q̃a C infidelis populus qui vſque ad veſperam, id eſt, finem mundi extra mandata vitæ, velut extra caſtra poſitus eſt, prauis operibus cõmaculatus, aqua baptiſmi & pœnitentia lotus ad cognitionem in fine mundi quaſi in caſtra reuertitur.

✻ THEODORETVS. Non modo ſacerdos, ſed miniſtri etiã oẽs immundi erunt ad veſperam, hoc eſt, vſque ad legis conſummationem. Nam auroræ ſimilis aduentus Domini eis, *qui ſedebant in tenebris & in vmbra mortis, illuxit.*

b *Colliget autem.* AVGVST. Et congregabit homo mundus cinerẽ iuuencæ, reliquias ſcilicet, interfectionis & cõbuſtionis ſcilicet famam, quę ſecuta eſt paſſionẽ & reſurrectionẽ Chriſti, quia ſunt reliquiæ homini pacifico. Cinis erat Chriſtus, q̃a velut mortuus ab infidelibus condemnabatur; & tñ mundabat, q̃a reſurrexiſſe a fidelib. credebatur. Et quia hęc fama in ceteris gentibus, quæ non erant de conſortio Iudęorũ maximè claruit, dictũ eſt: *Congregabit homo mundus cinerem iuuencæ:* Mundus, ſcilicet, ab interfectione Chriſti, quæ Iudæos fecit reos, & reponet in locum mundum, id eſt honorabiliter tractabit, tamen extra caſtra, quia extra celebrationem Iudaicæ conſuetudinis Euangelicus honor claruit.

GREGORIVS. Vaccam ſacerdos comburit, cineres vir mũdus colligit, quia infirmitatẽ domini Iudæus mactauit, ſubtilia eius myſteria Gentilis intelligit. Mundi ſunt qui paſſionẽ Chriſti gentibus prædicant.

c *Effundet eos.* Quia Gentilis ſacramenta quæ agnouit, prædicare non ceſſat, ſed neſcientibus manifeſtat.

RABA. Vir mundus in loco puriſſimo vaccæ cineres fundit dum quilibet doctus ex Gentilitate aſſumptus, munda p humilitatem Gentilium corda requirit: & myſteria eis redẽptoris tradere non deſiſtit. Quod cũ agitur, fides gentiũ multiplicatur, diuina virtus agnoſcitur, diſciplina pceptorũ tenetur.

id eſt, ab iniquitate huius moribũdæ vel morticinæ vitæ. Sed E mirum eſt quod ſequitur: Et qui congregat, inquit, cinerẽ iuuencę, lauabit veſtimenta ſua, & immundus erit vſque ad veſperam. Quomodo erit ex hoc immundus qui mũdus acceſſerat? niſi quia & hi qui ſibi videntur mundi in fide Chriſtiana agnoſcunt, quia omnes peccauerunt, & egent gloria Dei, iuſtificati gratis per ſanguinem ipſius. Hũc tñ veſtimenta ſua lauare dixit non ẽt corpus, credo quòd illius cineris congregatione & repoſitione in loco mundo (ſi hæc ſpiritaliter intelligantur) iam intrinſecus vult intelligi fuiſſe mundatum. Sicut Cornelius audiens & credens quod prædicauit Petrus, Act. 10. g. ita mundatus eſt, vt ante viſibilem baptiſmũ cũ ſuis qui aderant donum acciperet ſpiritusſancti. Sed nec viſibile ſacramẽ F tum contemni potuit, vt ablutus etiam extrinſecus lauaret quodammodo veſtimenta ſua.

g *In cuſtodiam:* Quia ſubtiliora ſacramenta mundis Gentiliũ cordibus tradita, in mentis munitionem vertuntur. Quia dũ ſecreta & ſubtilia operationis illius p imitationẽ attẽdimus, per hoc nobis immunditiam prouidemus, propter operationẽ, in cuſtodiã noſtra fiant cinere, pp baptiſmũ verò in aquã aſperſionis. Tũc cineres in noſtrã cuſtodiã prouidè cuſtodimus, cũ redẽptorẽ noſtrũ p iniquitatib. noſtris paſſum cõſideramus ſolicite. Perpendimus. n. q̃d retribuat bonis, qui voluit mori pro malis, quid ad iuſtitiam fidei adducti eius gratię debeam⁹, q̃ ĩ iniq̃tate poſiti, ĩterceſſionẽ mortis ei⁹ accepim.

h *Habebunt hoc.* AVG. Alia litera. *Et erit filiis Iſrael & proſelytis qui apponuntur legimum æternum &c.* Quid aliud oſtendit quam baptiſmum Chriſti, quem ſignabat aqua aſperſionis, & Iudęis & gentibus profuturum, id eſt, filiis Iſrael & proſelytis tanq̃ naturalibus ramis & inſerto pinguedini radicis oleaſtro. Quem autem non moueat, quod poſt ablutionem de ſingulis quibuſq; dr̃, & immundus erit vſque ad veſperam? Non hic tantum, ſed in omnibus, vel penè omnib. talib. mũdationibus, vbi neſcio quid intell.gatur, niſi q̃ oĩs homo poſt remiſſionem pleniſſimã peccatorũ permanẽdo in hac vita, cõtrahit aliquid, vnde ſit immundus, vſque ad finem vitæ, ibi, n. dies iſte quodammodo claudetur quod ſignificat veſpera.

Quæſt. 35. Moralit.

Rom. 11. c

☞ a *Qui*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *reſpondetur quod immunditia dupliciter contrahitur. Vno modo ex immunditia rei tactæ, & ſic tangens mortuum efficiebatur immundus. Alio modo ex indignitate tangentis, ſicut ſi laicus tangeret calicem cõſecratum, peccaret, & hoc modo redigens vaccam in cineres, & etiam colligentes cineres illos efficiebantur immundi, quia cineres illi ordinabantur ad purificationem totius populi, & ideo tangens illos quocunq; modo debebat ſe reputare ad hoc indignum & maculam aliquam contrahere, & per conſequens indigere aliqua purgatione: iſta tamẽ purgatio non fiebat per aſperſionem cum aqua luſtrationis, de qua dicetur infra, ſed per ablutionem corporis & veſtium, & ſic patet litera, vſque ibi:*

1 In cuſtodiam & in aquam aſperſionis. *Ad hoc enim cuſtodiebantur cineres, vt cum aliqui eſſent mundandi, poneretur de cineribus illis in aqua munda, & tunc ex illa aqua aſpergerentur illa quæ erant mundanda per modum qui habetur infra.* Cineres cuſtodiebantur.

2 Habebunt hoc. *Hic conſequenter deſcribitur expiationis ritus tum ad immunditiam contractam ex mortuo, & primo quantum adhoc quod iſta immunditia eſt in hominibus, ſecundo prout eſt etiam in aliis rebus, ibi.* Iſta eſt lex. *Circa primum dicitur ſic.*

✻ 1 Qui

MORALITER.

✻ hyſſopus, & coccus, ſignificabantur tres perſonæ cũ Xp̃o paſſæ, duæ per compaſſionẽ mentis, & tertia per cõpaſſionẽ carnis. Prima fuit beata virgo Maria per hyſſopum, quæ eſt humilis herba ſignificata q̃a fuit humillima. Luc. 1. e *Reſpexit humilitatem ancillæ ſuæ.* Secũda fuit Ioãnes Euangeliſta, ſignificatus per cedrum, quæ eſt arbor multũ alta: ipſe vero fuit eleuatus ad videndũ ſecreta cæleſtia. Apo. 1. Tertia fuit latro Chriſtum confitens in cruce, ſignificatus per coccum bis tinctũ, quia Chriſto compatiebatur mente, dicente Luc. 24. f. *Hic autem nihil mali fecit.* & cum Chriſto patiebatur in corpore.

MORAL.

a *Qui tetigerit ca.* AVGVSTINVS. *Qui tetigerit morticinum, &c.* Incipit dicere quomodo immundi facti homines, a qua illa aſperſionis purificentur: *Qui tetigerit*, inquit, *mortuum omnis animæ hominis immunda erit ſeptem diebus, ſic purificabitur die tertio, & die ſeptimo & mundus erit.* Et hic nihil aliud itelligo, niſi tactũ mortui hominis eſſe iniquitatem. Septem vero dictũ immunditiam propter animam & corpus dictam; animam in ternario, corpus in quaternario. Secundũ hoc dictũ arbitror p̃ prophetam: *In tribus & quatuor iniquitatibus non aduerſabor.*

Vt ſupra A. Leuit. 11. f

† in ſtatuta in perpetuum.

Amos. 1. á.

† De cõſe. diſt. 4. nec quenque. Vt ſupra.

b *Si die tertio, &c.* IDEM: Si autem purificatus non fuerit die tertio & die ſeptimo, non erit mundus. Omnis qui tetigerit mortuum ab omni anima hominis, & mortuus fuerit tacto mortuo antequam fuerit purificatus, tabernaculum domini polluit, exteretur anima illa ex Iſrael. Notandum eſt, quod difficillime reperitur in his libris aliquid euidentius de vita animæ poſt mortem fuiſſe conſcriptum. Hic ergo cum dicit: Si fuerit mortuus ante purificationem, manere in illo immunditiã & exteri animam illam ex Iſrael, id eſt, à conſortio populi Dei, Quid aliud intelligi vult, niſi manere animæ pœnam, etiam poſt mortem, ſi dum viuit, mundata non fuerit hoc ſacramento, quo Chriſti baptiſmus figuratur? Quoniam aqua aſperſionis, inquit, non eſt aſperſa ſuper eum, immundus eſt, adhuc immunditia eius in ipſo eſt. Adhuc, id eſt, etiam poſt mortem.

B

† oblationis pro peccato.

C

De vita animę poſt mortem. 1. Theſ. 5. d

c *Polluet taberna.* quantũ in ſe eſt, ſecũdũ illud: *Spiritum nolite extinguere*: cum extingui ille non poſſit. Nam ſi ex hoc tabernaculũ immundũ factũ vellet intelligi, mundari iuberet,

¶ Tanquam pinguedini radicis inſerti.

a qui habitant inter eos, † ſanctum iure perpetuo. † Qui teti- 1
gerit cadauer hominis, & propter hoc ſeptem diebus fuerit
a ¶ Vt credatur Chriſtus die tertia à mortuis reſurrexiſſe.
immũdus, aſpergetur ex hac aqua die tertio & ſeptimo, &
à ¶ In regno ſcilicet ſanctorum adueniente domino.
b ſic mundabitur. Si die tertio aſperſus nõ fuerit, ſeptimo nõ
poterit emundari. † Omnis qui tetigerit humanæ animæ 2
a ¶ Huia, ſcilicet, gratiæ fide munitus.
c morticinum, & aſperſus hac commiſtione non fuerit, pol
¶ Regno ſanctorum.
luet tabernaculum domini, & peribit ex Iſrael, quia aqua
expiationis nõ eſt aſperſus, immũdus erit, & manebit ſpur-
citia eius ſuper eum. Iſta eſt lex hominis qui moritur in ta- 3
bernaculo. Omnes qui ingrediuntur tentorium illius, & v- 4
a ¶ Quilibet homo.
d niuerſa vaſa quæ ibi ſunt, polluta erunt ſeptem diebus. Vas 5
a ¶ Velamen taciturnitatis. b ¶ Cenſuram diſciplinæ.
quod non habuerit operculum, nec ligaturam deſuper, im
e mundum erit. Si quis in agro tetigerit cadauer occiſi homi
nis, aut per ſe mortui, ſiue os illius, vel ſepulchrum, immun 6
¶ Mundi ſcilicet.
dus erit ſeptem diebus. Tollent de cineribus combuſtionis 7
† atque peccati, & mittent aquas viuas ſuper eos in vas, in 8
a ¶ Miniſter Chriſti ſcilicet qui eius perſonam portat. ¶ Fidem. ¶ Alias ex eo.
quibus cùm homo mundus tinxerit hyſſopum, aſperget ex
ea omne tentorium & cunctam ſupellectilem, & homines
huiuſcemodi contagione pollutos, atque hoc modo mun- 9
dus luſtrabit immundum tertio & ſeptimo die. Expiatuſq; 10
f die ſeptimo lauabit & ſe & veſtimẽta ſua, & immũdus erit
vſque ad veſperum. Si quis hoc ritu nõ fuerit expiatus, per- 11
ibit anima illius de medio Eccleſiæ, quia ſanctuarium do-
mini polluit, & non eſt aqua luſtrationis aſperſus. Erit hoc
præceptum legitimum ſempiternũ. Ipſe quoque qui aſper- 12
git aquas, lauabit veſtimẽta ſua. Omnis qui tetigerit aquas

d *Vas quod, &c.* RABAN. Tegimen operculi vel ligatura, eſt cenſura diſciplinæ, qua quiſquis non premitur, quaſi vas immũdũ pollutumq; reprobatur. Quaſi enim vas ſine operculo vel ligatura polluitur, qui per ſtudium oſtentationis patens nullo velamine taciturnitatis operitur.

D

e *Si quis in agro.* AVGVSTINVS. Alia litera. *Omnis qui tetigerit ſuper faciem campi vulneratum, aut mortuum, aut occiſi hominis os, aut monumentum & cætera.* Quæritur, quid intelligit vulneratum aut mortuum? Si enim aliud voluit intelligi vulneratum, aliud mortuum, cauendum eſt ne putetur immundus eſſe, etiam qui tetigerit vulneratum viuum, quod vtique abſurdum eſt. Sed quia poſſunt & mortui eſſe vulnerati, & ipſos mortuos intelligitur diſcreuiſſe, vt etiam vulneratum mortuum intelligamus, id eſt, vulnere peremptũ aut mortuum ſine vulnere.

Qu. † D d 4. que

E

f *Lauabit & ſe, &c.* IDEM. Alia litera. *Et lauabit veſtimenta ſua, & lauabitur aqua, & immundus erit uſque ad veſperam.* Alia eſt aqua aſperſionis, & alia illa qua lauit veſtimenta ſua. Et lauabitur aqua quam puto ſpiritualem intelligẽdam per ſignificationem, non per proprietatem. Nam ſine dubio viſibilis erat, ſicut omnes vmbræ futurorum: Sed qui ſacramento baptiſmi recta abluit (quod illa aſperſionis aqua figurabat) mundatur ſpiritaliter, vt ſit mundus & corpore & ſpiritu. Quòd vero hyſſopo dixit aquã aſperſionis aſpergi, qua herba diximus ſignificari fidem, quid aliud occurrit, niſi quod ſcriptum eſt: *Fide purificans corda eorum.* Non enim prodeſt baptiſmus, ſi deeſt fides. A viro autem mundo dixit hæc fieri, vbi ſignificantur

Q

F

A

Vas ... mini-

NICOLAVS DE LYRA.

Tangẽs cadauer hominis.

1 Qui tetigerit cadauer. *Ita quod non poterat ingredi atrium tabernaculi, cuius ratio eſt: tum propter reuerentiam illius loci, quia ex cadauere mortui exeunt humores corrupti, quibus tangentes cadauer fiebant inepti ad accedendum ad ſacra: tum quia idolatræ & ſortilegi circa mortuos faciebant ſuperſtitioſa, & ideo immundi ex tactu cadaueris prohibebantur ab ingreſſu atrij, donec eſſent mundati aqua luſtrationis per modum qui ſubditur, cum dicitur:* Aſpergetur ex hac aqua, *& patet.*

2 Omnis qui tetigerit. *Hic exprimitur pœna intrantis tabernaculum vel atrium ſi non eſt purificatus a tali immunditia, cuius pœna eſt mors. Vnde ſubditur:* Peribit ex Iſrael.

3 Iſta eſt lex. *Hic agitur de purificatione prædictæ immũditiæ prout ſe extendit non ſolum ad homines, ſed etiam ad res alias, cum dicitur:*

4 Omnes qui ingrediuntur, &c. *ſcilicet hominis mortui, &c.*

5 Vas quod. *Ex hoc habetur, quod ſi in tentorio mortui eſſet vas, quod haberet operculum, non contrahebat immunditiam, quia immunditia talis non contrahebatur in ſuperficie exteriori, ſed interius, vbi reponebantur illa quibus homines vtebantur.*

6 Siue. *quia idolelatræ & ſortilegi in ſuperſtitionibus ſuis vtebantur oſſibus mortuorum, & circa ſepulchra talia exercebant, & etiam quia talia habent in ſe immunditiam corporalem.*

7 Tollent de cineribus combuſtio. atque. &c. *Sic autem nominatur, quia ſicut prædictum eſt, illa vacca immolabatur in expiationem peccati idolatriæ vituli.*

8 In quibus cum homo mundus tinxerit hyſſopum. *Quæ eſt herba odorifera, ad denotandum quod per talem aſperſionem amouebatur fœtor vel immunditia contracta.*

9 Atque hoc modo. *id eſt, aſperget immundum ex tactu mortui, & modis prædictis.*

10 Tertio. *Ad tollendam enim talem immunditiam requirebatur talis ritus: aliter incurrebatur pœna mortis, vel ſecundum alios pœna excommunicationis. vnde ſubditur:*

11 Si quis hoc ritu. *antequam ingrediatur atrium domini.* Peribit anima illius, *&c.*

12 Ipſe quoque qui aſpergit. *Licet eſſet mundus, vt prædictum eſt, tamen ex tactu rei ſacræ debebat ſe reputare indigere aliqua purgatione, eo quod debebat ſe reputare indignum tali tactu, vt ſupra dictum eſt de colligente cineres. Iſta tamen purgatio non fiebat per aſperſionem aquæ luſtrationis, quia ſi aſpergeret ſeipſum, contraheret maculam ſicut & aſpergens alium, & ſi aſpergeretur ab alio, eadem ratione & ille aſpergens ipſum, indigeret aſpergi per alium, & ſic in infinitum, propter quod iſta purgatio fiebat per lotionem veſtium ſuarum.*

7 Tol- ✲ 1 Qui

A miniſtri portātes perſonam domini, cui vere vir mundus eſt. Nā de iſtis miniſtris in ſequētibus dicit: *Et quicunque aſperget aquam aſperſionis lauabit veſtimēta ſua*, id eſt obſeruabit & corpore. Et

expiationis, immundus erit vſque ad veſperam. Quicquid 1
tetigerit immundus, immundū faciet, & anima quæ horū 2
quippiam tetigerit immunda erit vſque ad veſperam. 3

D qui tetigerit aquam aſperſionis, immundus erit vſq; ad veſperam, & omne quodcunq; tetigerit immūdus, immundum erit, & anima quæ tetigerit, immunda erit vſque ad veſperam.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Quicquid teti. *Et ideo etiam talia indigent purgatione.*
2 Et anima quæ illorū quippiā. *id eſt, de illis quæ ſunt ſic polluta.*

3 Immunda erit vſque. *ſ. prohibebitur ab ingreſſu atrij, non tamen ad expiationem eius requirebatur aſperſio aquæ, vel ablutio veſtium, ſicut in prædictis, ſed purgabatur per tranſitum temporis.*

ADDITIO I.

In c. 19. vbi dicitur in poſtil. Circa primum dicitur ſic. Iſta eſt religio victimæ. *In Hebræo in hoc loco non dicitur,* Iſta eſt religio victimæ, *ſed dicitur ſic:* Iſtud eſt ceremonium legis, præcipe filiis Iſrael, &c. *Et dicunt expoſitores Hebræorum quod hoc præceptum vocatur ſtatutum: quia non habet rationem literalem ſic claram, ſed potius ſacramentalem. Multa n. ſunt in hoc præcepto deuiantia ab aliis ſacrificialib. vt patet intuēti. Vnde in hoc loco Ra. Moy. Gerunden. excuſans ſe a reddendo rationem de hoc præcepto, talia verba ſcripſit. Nos autem qui pro peccatis noſtris ſumus contaminati in hac captiuitate ignoramus vnditum ſanctitatis, donec veniat ſuper nos ſpiritus de alto* [illegible] *effundat deus aquas mundas ſuper nos, & mundemur, amen ſic fiat in diebus noſtris.* Ideo ille. Vitium iſte

ADDITIO II.

In eo. c. 19. vbi dicitur in poſtilla. ad deſignandum quod cineres debebat ſeruari per totum annum.

Cineres vaccæ non ſolum ſeruabantur per totum annum ſed per plures annos. Tradunt. n. Hebræi, quod ſex vaccæ fuerunt tantum immolatæ per totam durationem vtriuſque templi. Quarum prima fuit facta in deſerto tēpore Moſis, de qua habetur, cuius cineres durauerunt per totum templum primum. Secunda fuit facta tempore Eſdræ ſacerdotis in principio templi ſecundi. Alias autem duas Simeon iuſtus immolauit in diuerſis temporib. qui fuit ſummus ſacerdos, & durauit per octoginta annos in officio, alias autem duas per Ioannem ſummum ſacerdotem patrem Mathatiæ, a quo deſcenderunt Machabæi, &c.

Sex vaccæ immolatæ.

CAP. XX.

a Venerūtque filii, &c. ISIDORVS. Triceſima tertia manſio eſt in deſerto Sin: hæc eſt Cades. Sin autem interpretatur ſancta paraphraſis ſicut dicitur locus cum minime luceat, vel bellum ſit horridum. In hac manſione Maria moritur & ſepelitur, quæ ſignificat prophetiam mortuā ſicut Moyſes & Aarō legis & ſacerdotii finem, qui non valet ad terram promiſſionis puenire, nec populū de ſolitudine huius mūdi educere

CAP. XX.

VENERVNTQVE filii Iſrael & oīs mul 1
titudo in deſertū Sin mēſe primo, & mā 2
ſit popul⁹ in Cades. Mortuaq; eſt ibi Ma 3
ria, & ſepulta in eodē loco. Cumq; indi 4
geret aqua populus, coierunt aduerſum 5
Moyſen & Aarō, & verſi in ſeditionem 6
dixerunt: Vtinā periiſſemus inter fratres 7
noſtros corā dn̄o. Cur eduxiſtis † eccleſiā dn̄i in ſolitudinē, 8
vt & nos iumenta noſtra moriamur? Quare nos feciſtis aſcē- 9
dere de Aegypto: & eduxiſtis in locum iſtum peſſimum 10
qui ſeri non poteſt, qui nec ficum gignit, nec vineas, nec 11
mala granata: inſuper & aquam non habet ad bibendum? 12

educere, quod facit ſolus Ieſus, id eſt, ſaluator, Dei filius.

* PROCOPIVS. Indefinite ait menſe primo, nec appoſuit poſtquam egreſſi fuerūt ex terra Aegypti, cū ſupra dixerit, quod ſecundus inſtabat annus. Hic verò primū dicit menſem ex quadraginta annis, illis quos dominus eos in deſerto fore eſt minatus. Etenim reuertuntur iterum in deſerto Zin. Vnde eos mouiſſe tradit & longis actos erroribus aduenire in Cades, quo exploratores ſunt reuerſi. Porro aq; ex petra emana

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XX.

1 VEneruntq; filij, &c. *Hic conſequenter ponitur impedimentum proueniens ex aquis contradictionis, vbi primo ponitur retardatiuum itineris ex aqua deficiente. ſecundo additur impedimentum ex hoſte inſurgente, ibi.* Miſit interea. *Circa primum præmittitur Mariæ obitus, ſecundo aquæ defectus, ibi.* Cūq; indigeret aqua. *Circa obitū Mariæ pmittitur locus, cū dicitur.*
2 In deſertum Sin. *Iſte locus eſt alius ab illo qui vocatur* סין *Sin. Exo. 16. vnde & ille ſcribitur per literam ſamech, iſte autem per ſa de ſic* צין *ſin. Deſcribitur etiam tempus cum dicitur.*
3 Menſe. *ſ. quadrageſimi anni ab exitu filiorum Iſrael de Aegypto, poſtquam fuerant uagi per deſertum, ſecundum ſententiam domini vt dictum eſt ſupra 14. c.*
4 Et manſit. *Dicunt aliqui q̄ iſte eſt locus de quo miſſi fuerūt exploratores, vt habetur ſupra 13. c. ita quod populus fuit bis in iſto loco, ſemel anno ſecundo egreſſionis de Aegypto, quia quando receſſerunt de mōte venerunt illuc, & tunc inde miſſi ſunt exploratores, qui redeuntes fecerunt deſperare populum de conſecutione terræ promiſſionis, ut dictum eſt 13. c. & tunc dominus fecit eos reuerti per deſertum. & poſtea quadrageſimo anno ab exitu de Aegypto redierunt ad eundem locum. Alij autem dicunt quod iſte eſt alius locus ab illo, unde & ad differentiam eorum, locus unde exploratores miſſi ſunt uocatur Cadeſbarne, ut habetur Deut. 1. & Ioſue 14. Iſte autem uocatur Cades abſolute ſine additione.*

5 Mortuaq; eſt ibi. *Dicit Ra. Sa. quod mors Mariæ conuenienter deſcribitur poſt capitulum de purgatione per aquas luſtrationis, quia ſicut fit expiatio per dictam aſperſionē, ita ſuo modo per iuſtorum mortem, ſecundum quod dicitur Pſal. 125. a.* Pretioſa in conſpectu domini mors ſanctorum eius.
6 Cumq; indi. *Hic deſcribitur aquæ defectus, ubi propter hoc deſcribitur primo populi murmuratio, ſecundo defectus reuelatio, ibi:* Ingreſſuſque. *Circa primum dicitur, Cumque indigeret aqua populus. Dicit Ra. Sa. q̄ hoc ſubiūgitur poſt mortem Mariæ ad inſinuandum, q̄ dum uiuebat, per eius merita populus in deſerto exiſtens, per magnum tempus ante non habuit defectum aquæ.*
7 Et uerſi in ſeditionem. *id eſt rebellionem & contentionē contra Moyſen & Aaron.*
8 Dixerunt. Vtinā periiſſemus inter fratres noſtros. *Hoc eſt cū illis qui perierunt tempore Core, quia mors illorum fuit breuis, iſta autē prolixa, & per conſequens grauior.*
9 Quare nos feciſtis aſcendere de Aegypto. *Vbi viuebamus in abūdantia.* & adduxiſtis in locum iſtum peſſimum. *Cuius cauſā ſubdunt dicentes.*
10 Qui ſeri non poteſt. *Et ſic patitur defectum fructuum, quos profert terra per humanum laborem, & etiam eorum quos ſponte gignit. Ideo ſubditur.*
11 Qui nec, &c. *Iſta tamen querela erat irrationabilis, quia manna ſufficiebat pro omni cibo hominib. bonis, vt dictum eſt ſupra 6. c.*
12 Inſuper. *Iſta plus habebat de ratione, quia ſine aqua non poteſt*

MORALITER.

* a *Venerūtq; filij, &c.* In hoc c. agitur de aquis cōtradictionis, vbi Moyſes & Aarō peccauerūt, dubitādo de verbi diuini impletione pp malitiā populi, ſm̄ doct. Latinos, ſm̄ Hebræos autē peccauerūt tranſgrediēdo verbū dn̄i, qui nō dixerat eis p

cutite petrā, ſed loquimini ad petrā & illa dabit aquas, ſicut plenius dixi locū illū literaliter exponēdo. Per hoc igitur q̄ iſti qui erāt ſanctiſſimi peccauerūt, debet incuti timor aliis [illegible] ſanctis, ne cadant in peccatum, ſecundum illud 1. Cor. 10. c. *Qui ſe exiſtimat ſtare, uideat ne cadat.*

Diuiſio.

T

A emanationem, alij quidē eandē de qua in Exodo, eſſe tradūt, alij vero aliā, ſi quidē tēpora variant. Nihilominus tñ priores hanc repetitionem eſſe dicerent. Qui vero aliā eſſe aſſerūt, id ipſum ſic aſtruunt, quod ſi qdē populus retro pedē per deſertum tulerit, ſiti, ob deſperationem de promiſſione bonorū laborauerit.

D in ipſius Chriſti altitudine Deus mori iubet, cū mortē carnis Moyſi in monte præcipit fieri. Sicut.n.petra Chriſtus, ita & mons Chriſtus, petra humilis fortitudo, mōs eminēs magnitudo. Prudentia.n.carnis viuit, cum tanquam petra percuſſa Chriſti humilitas in cruce contemnitur. *Chriſtus enim crucifixus Iudæis ſcandalum, gētibus autem ſtultitia.* Prudentia carnis moritur, cum tanquam mōtis eminētia Chriſtus excellus agnoſcitur. Ipſis.n.vocatis Iudæis & Græcis, Chriſtus Dei virtus, & Dei ſapientia eſt.

a *Percutiens virga.*

Queſt. 35. AVGVSTINVS. Quia de petra aqua educta eſt; Apoſtolus expoſuit dicens. 1.Cor.10.a *Et omnes eundem potum ſpiritalem biberunt. Bibebant enim de ſpiritali conſequente eos petra, petrā autem erat Chriſtus.* Myſtice. Signi ficata ergo de Chriſto profluēs gratia ſpiritalis, qua interior irrigatur ſitis. Sed quod virga petra pcutitur, crux Chriſti figuratur ligno enim accedente ad petrā gratia manauit, & q bis percutitur euidentius ſignificat crucem. Duo.n.ligna ſunt crux. † De cele. miſſa.c.in quadam. B

Ex catena Græca. ✻ CYRILLVS. Percutiēs virga bis. At in Aegypto ſemel tantū eadem virga vel aera vel aquas diuerberans oſtētabat, nūc quia inſultanti populo ſuccūbens, de fide aliquatenus deturbatur, parum abfuit quin dominus negaret aquas. De petra tñ ad alterū vix ictum emanarunt, ne apud eam plebem improbam ſimul & rudem minus potens argueretur. † De pę.d.2.c ſi.n.

Ingreſſusq. Moyſes & Aaron dimiſſa multitudine taberna- 1
culum fœderis, corruerunt proni in terrā, clamauerūtq. ad 2
dominum atq. dixerunt: Domine Deus audi clamorē popu 3
li huius, & aperi eis theſaurum tuum fontē aquæ viuæ, vt ſa 4
tiati ceſſet murmuratio eorum. Et apparuit gloria Domini 5
ſuper eos. Locutuſq. eſt dominus ad Moyſen dicens: Tolle 6
virgam, & congrega populum, tu & Aaron frater tuus, & lo 7
quimini ad petrā coram eis, & illa dabit aquas. Cumq. eduxeris
aquā de petra, bibet omnis multitudo & iumēta eius.
Tulit igitur Moyſes virgā quæ erat in cōſpectu domini, ſi- 8
cut præceperat ei, cōgregata multitudine ante petrā, dixitq.
eis: Audite rebelles & increduli: Num de petra hac vobis a- 9
quā poterimus eiicere? † Cumq. eleuaſſet Moyſes manum 10
a percutiens virga bis ſilicem, egreſſæ ſunt aquæ largiſſimæ, 11
ita vt populus biberet, & iumēta. Dixitq; dominus ad Moy
b ſen & Aaron: † Quia non credidiſtis mihi, vt ſanctificaretis 12
me coram filiis Iſrael, non introducetis hos populos in ter- 13
c ram quam dabo eis. Hæc eſt aqua contradictionis, Vbi iur
gati ſunt filii Iſrael contra dominum, & ſanctificatus eſt in 14

a ¶ Iudæus ſub lege Moyſi poſitus. a ¶ Ligno crucis affigens. ¶ Propter duo ligna eiuſdem crucis. b ¶ Chriſtum ¶ Spiritalis gratiæ.

✻ THEODORETVS. Quare dominus ſuccenſuit Moyſi & Aaron, quando aquam eduxit e petra? Ipſis de morte ſororis dolentibus, inſtabant filii Iſrael murmurantes ob aquæ penuriam. Quapropter moleſte ferētes eorum petulantiā, ambiguis vſi ſunt verbis, dum educerent aquam. Sic enim ait E legiſlator: Audite me increduli, Num ex hac petra potero vobis aquā educere? propterea dñs contra eos ſentētiā ptulit, dicēs. Quia non credidiſtis mihi, &c. Hoc ipſum canit Dauid. Pſ.7 *Et vexatus eſt Moyſes, propter illos, qui exacerbauerūt ſpiritum eius. Et diſtinxit in labijs ſuis.* Sciēdum eſt tñ Deum aliud procurātem hanc tuliſſe ſententiā.

Moyſes offendit dominum. b *Quia non credidiſtis.* ISIDORVS. Hic Moyſes dominū offendit, & prohibetur Iordanem tranſire, turbatus.n.murmure populi, dubitāter petrā virga percuſſit, quaſi nō poſſet Deus aquā de petra educere, quod fecerat ante. Exod.17.b Hic Moſes Iudaicū populum ſub lege poſitū ſignificat. Nā ſicut Moyſes petrā virga percutiens de Dei virtute dubitauit, ita ille populus ſub lege p Moyſen data poſitus, Chriſtū ligno crucis affixit, & cū 1.Cor.1.b. Dei virtutē eſſe non credidit. Sed ſicut percuſſa petra manauit aqua ſitiētib. ſic plaga dñicę paſſionis effecta eſt vita credentib. C Hāc ergo carnalem de Chriſti diuinitate dubitationē in

✻ HIERONYM. Superfluū eſt de Moyſe & Aarō ſcribere, q ad aquam contradictoriam offenderint Deum, & terram promiſſionis non intrauerint.

✻ AVGVSTINVS. Arguitur Moyſes voce diuina, quod eius fides ad aquam eiiciendam aliquantulum titubauerit. Quod cum peccato Petri poteſt eſſe cōmune, q in mediis fluctib. ſimili fidei defectu dubitauit. Verum abſit vt credamus hunc eum eſſe alienatū a ſocietate ſanctorum qui cum S. Elia meruit clarificato in monte domino, aſſiſtere.

c *Hæc eſt aqua contradictionis, vbi iurgati ſunt, &c.* AVGVSTINVS. F Quod

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *homo conuenienter viuere.*

1 Ingreſſuſq; *Hic ponitur defectus reuelatio quantum ad defectum aquæ, qui non poterat tolerari competenter, vbi præmittitur Moyſi & Aaron oratio, quæ debet eſſe ſolitaria, & hoc notatur cum dicitur.*

2 Dimiſſa multitudine. *humilis & ſupplicatoria.* Ideo *ſubditur.*

3 Corruerunt proni. *Debet etiam eſſe deuota. ideo ſubditur.*

4 Clamaueruntq; *ex magno affectu & feruore. Debet etiam eſſe rationabilis & diſcreta: ideo ſubditur.*

5 Et aperi eis. I*ſta.n.petitio erat diſcreta & rationabilis, quia de hoc quod erat neceſſarium. Conſequenter ponitur domini exauditio, cum ſubditur.*

6 Et apparuit gloria domini. *id eſt nubes in qua dominus ſolitus erat loqui cum Moyſe quaſi paratus petitionem eorum exaudire: vnde ſubditur.*

7 Tolle virgam, &c. *Illa fuit virga Aaron, quia de ipſa ſubditur:*

8 Tulit igitur Moyſes virgam quæ erat in cōſpectu domini. *De virga autem Aaron dicitur c.* 17. Refer virgam Aaron in tabernaculum teſtimonii.

9 Audite rebelles, & increduli. *Hoc dixit Moyſes, quia frequēter conſimilia acciderant in populo.*

10 Num de petra hac aquam vobis poterimus eiicere. *Iſtud verbū Moyſi poterat dupliciter intelligi, affirmatiue & negatiue, quia ſi protulit vt dicunt expoſitores catholici communiter, quia licet non dubitaret de potentia dei, quin poſſet illud, dubitauit tamen de effectu, ne impediretur propter malitiam populi, & ideo dubitando de effectu dixit.* Num de petra, &c. *vt ſi effectus fuiſſet ſecutus, ſic intelligeretur non obſtante incredulitate veſtra poterimus eijcere aquam de petra virtute diuina, ſi autem non ſequeretur, ſic intelligeretur* Num de petra, &c. *q.d. non poterimus propter malitiam veſtram.*

11 Percutiens virga bis ſilicem. *quia primo ictu non exiuerunt aquæ propter dubitationem Moyſi, ſecundo tamen ictu exiuerūt propter impletionem diuini promiſſi. Conſequenter ponitur dubietatis punitio, cum dicitur.*

12 Quia non, &c. *tu & Aaron, vt ſanctificaretis me. i. ſanctitatem meam in impletione promiſſi mei abſque dubio credendo, & fidem veſtram abſque dubio coram populo pronuntiando; imò contrarium feciſtis. ideo.*

13 Non introducetis hos populos in terram quam dabo eis, *ſed moriemini ante ingreſſum, & licet multum deſiderarent ingredi qa tamē ſciuerūt q verbum Dei erat diffinitiuum, ideo verbum domini humiliter acceptauerunt: & tunc non orauerunt pro eius retractione, poſtea tamen Moyſes orauit dominum pro ingreſſu terrę ſed non fuit exauditus, vt habetur Deut.3. Sequitur.*

14 Et ſanctificatus eſt in eis. *Per hoc.n.quod filij Iſrael viderunt, quod vindicta Dei non parcebat* Moyſi *& Aaron, qui erant ſancti & amici ſui, fuerunt territi & magis obedientes, ne incurrerent offenſam Dei. Hebręi autem dicunt, quod* Moyſes *& Aaron peccauerunt eo quòd non fecerunt ſicut præceperat Deus, quia dixerat.* Loquimini ad petram corā eis, & illa dabit aquas, *vt patet in textu, ita quod ex ſolo verbo abſq; percuſſione dediſſet aquas, quod fuiſſet nouum ſignum diuinæ potentiæ. Non.n.legitur quod adhuc factū fuiſſet ſimile, & ideo ſubditur poſtea.* Quia non credidiſtis mihi, vt ſanctificaretis me coram filiis Iſrael. *q.d. ſi coram filijs Iſrael dixiſſetis: Ecce lapis iſte qui non audit nec videt & tamen obedit verbo Dei, emittendo aquas abſq; ulla percuſſione, multo fortius uos qui eſtis rationales, verbis domini debetis obedire abſq; vlla flagellatione, in hoc ſanctitatem meam profeſſi fuiſſetis uerbo & facto: quod quia non feciſtis, prout uobis impoſueram, ideo non introducetis hos populos, &c.*

✻ 1 Miſit

A Quod de aqua illa dictū est q̄ de petra profluxit, hæc est aqua cōtradictionis, qa maledixerunt filij Iſrael ante dñm, & ſanctificatus est in ipſis. Prius maledixerūt, qñ locuti ſunt contra beneficium domini, quo educti erant de Aegypto, & poſtea ſanctificatus eſt in ipſis, cū in miraculo eius ſanctitas declarata eſt. An forte duo genera hominum demonſtrauit contradicentium gratiæ Chriſti, & percipientium, vt illis ſit aqua contradictionis iſtis ſanctificatiōis. De ipſo enim dicitur. *In ſignum cui cōtradicetur, &c.*

✻ GREGORIVS NYSSEN. Septima hæc eſt exacerbatio apud aquam quæ vo-
B catur contradictionis, propterea quod populus inſurgens contra Moſen, ſeditionē concitauit. Nam altera in Horeb vocata eſt aqua tētationis, de qua dictum eſt in Exodo. Hic vero dominus ita ſcitur Moyſi, q cum iuberetur accepta virga populum in concionem vocare, coràque petram alloqui, ille perculſus animo, nihil de Deo, vti ſolitus erat, magnifice præfatus, paucis & quidem ſubobſcuris vſus eſt.

a *Hæc mandat, &c.*

✻ PROCOPIVS. Edom id eſt, Idumæi ex Eſau, qui Edom quoque
D nominabatur, propagati ſunt. Adhibita eſt autem familiæ cognationiſq; compellatio ad maiorem perſuaſionis efficaciam. Commiſerationem item captat, mala ante hac exātlata verbis obiiciendo, innuitq; diuinū erga ſe ſtudiū ac virtutem. Cæterum Iſrael deflexit ab eo, & genus eſt reueritus, licet ab eo nullam reuerentiam conſecutus. Dei enim voluntas eſt, genus non abnegare, etſi iniuriam faciat.

b *In montem Hor.*

RABANVS. Triceſima quarta manſio eſt in monte Hor in extremis finibus Edom, in quem aſcendit Aaron iuxta præceptum domini, & mortuus eſt anno quadrageſimo, egreſſionis Iſrael de Aegypto, ex quo ſ. nouus populus terram promiſſionis intraturus erat. Et quanquam in
E monte ſacerdotium Eleazaro filio reliquerit, & lex eos qui eam impleuerint ad ſummum perducat, ipſa tamen ſublimitas non eſt trans Iordanem, ſed in extremis terrenorum operum finib. *Et planxit eum populus xxx. diebus.* Aaron plangitur, Ieſus vero non plangitur: In lege deſcenſus ad infernos in euangelio ad paradiſum aſcenſus.

eis. Miſit interea nuntios Moyſes de Cades ad regē Edom, 1
a qui diceret: Hęc mandat frater tuus Iſrael: Noſti omnem la- 2
borem, qui apprehendit nos, quomodo deſcenderint patres 3
noſtri in Aegyptum, & habitauerimus ibi multo tēpore, af-
flixerintq; nos Ægyptii & patres noſtros, & quomodo cla- 4
mauerimus ad dominum, & exaudierit nos, miſeritq; ange
lum qui eduxerit nos de Ægypto.* Ecce in urbe Cades, quę 5
eſt in extremis finibus tuis, poſiti, obſecramus vt nobis tranſ
ire liceat per terram tuam. Non ibimus per agros nec per vi 6
neas, nec bibemus aquas de puteis tuis: ſed gradiemur via †
publica, nec ad dextram nec ad ſiniſtram declinantes, & do
nec tranſeamus terminos tuos. Cui reſpondit Edom: Non 7
tranſibis per me, alioquin armatus occurrā tibi. Dixeruntq;
filii Iſrael: Per tritam gradiemur uiā, & ſi biberimus aquas
tuas nos & pecora noſtra dabimus † quod iuſtum eſt. †Nul
la erit in pretio difficultas, tantum + velociter tranſeamus.
At ille reſpondit: Non† tranſibitis. Statimq. egreſſus eſt ob-
uius cum infinita multitudine & manu forti, nec uoluit ac
quieſcere deprecanti, vt concederet tranſitū per fines ſuos.
Quamobrem diuertit ab eo Iſrael. Cūmq. caſtra mouiſſent 8
b de Cades, uenerunt in montem Hor, qui eſt in finibus terræ 9
Edom, vbi locutus eſt dominus ad Moyſen dicens: †Pergat 10
Aaron ad populos ſuos. Non enim intrabit terrā quam dedi 11

a ¶ Gratis ſcilicet, ſed pretium dabimus, quod declarat in ſequentibus.

Luce. 2. c. literaliter

*Et

†regia

†pretiū ca…

†vel …

† pedibus …

† Congregabitur

☞ a Tolle

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Miſit interea. *Hic additur impedimentum ex hoſte inſurgente, & hoc tripliciter. primo Idumæorum, ſecundo Amorrhæorum, ca. 21. & tertio Moabitarum cap. 22. Circa primum primo ponitur impedimentum ratione regis Edom inſurgentis, ſecundo ſubditur impedimentum ratione pontificis morientis, ibi:* Cumq; caſtra mouiſſent. *Circa primum adhuc primo ponitur populi deprecatio ad regem Edom, & vt inclinaretur ad exaudiēdum petitionem primo allegatur propinquitas generis cum dicitur.*

2 Hæc mandat. *Idumæi.n. & Iſraelitæ erant de duob. fratrib. ſ. Eſau & Iacob. Secundo afflictionem laboris, cum dicitur.*

3 Noſti. *Afflictis enim eſt compatiendum: Tertio ordinatio diuinæ voluntatis, cui non eſt reſiſtendum. & hoc notatur cum dicitur.*

4 Et quomodo cla. *Quarto retardatio ſui itineris, cum dicitur.*

5 Ecce in vrbe, &c. *q.d. niſi poſſimus tranſire per terram tuam ab itinere quod accepimus de mandato Dei erimus grauiter impediti. Conſequenter remouerent illa, propter quæ petitio eorum poſſet denegari, cum dicitur.*

6 Non ibimus. *i. nullum damnum terræ tuæ inferemus, ſed pacifice tranſibimus. Conſequenter deſcribitur huius petitionis denegatio, cum dicitur.*

7 Non tran. Et *patet litera ſeq. Notandum tamen q̄ huius contrarium videtur haberi Deut. 2. vbi Moyſes dixit: Miſit ergo nuntios ad Sehon regem, &c. & ſubditur.* Nobis cōcedas trāſitum ſicut fecerunt filij Eſau. *Ad hoc reſpondent expoſitores noſtri communiter dicētes, quod licet rex Edom non conceſſerit filijs Iſrael tranſitum per mediū terræ ſuæ, ſicut petebant, tamen conceſſit eis tranſitum per extremitates regni ſui. Ra. Sa. dicit quod illud quod eſt allegatum de Deute. non refertur ad tranſitum; ſed ad cibum conceſſum pro pretio. duo enim petebat Moyſes a Sehon rege dicens:* Alimenta pretio vende, *& poſtea ſubdit.* Nobis concedas tranſitum, *quod patet Deut. 2. & q̄ ſubditur.* Sicut fecerunt filii Eſau. *hoc refertur tantum ad primum, quia vt dicit, licet filij Eſau denegaſſent Iſraelitis tranſire per terram ſuam tamen portabant eis cibaria venalia, vbi trāſibant filij Iſrael iuxta extremitates regni Edom magis propter lucrum ſuum quam propter ſuſtentationem filiorum Iſrael.*

8 Quamobrem diuer. *i. de medio regni, non tamen ab extremitatibus ſecundum primam expoſitionem prædictam, vel totaliter a regno ſecundum aliam.*

9 Cumque caſtra. *Hic interponitur impedimentum ratione mortis Aaron, cū dicitur.*

10 Pergat Aaron ad populos ſuos. *id eſt ad limbum patrum.*

11 Non enim intrabit in terr. *Videtur quod hæc non fuerit cauſa quare mortuus eſt Aaron ante ingreſſum terræ promiſſionis, quia ante factum de aquis contradictionis dixerat dominus, quod Caleb & Ioſue tantum intrarent terram, vt dictum eſt. 14. c* Ad *hoc enim dicitur communiter, quod illa ſententia tantum fuit ſuper murmuratores, de quibus non fuerunt Moyſes & Aaron. Poteſt etiam aliter reſponderi ex textu, quia ibidem dicitur:* In *ſolitudine hac iacebunt cadauera veſtra, omnes qui numerati eſtis a viginti annis & ſupra, in qua numeratione nō continentur Leuitæ, vt ibidem dictum fuit, de quibus fuerunt Moſes & Aaron.*

✻ 1 Tolle

MORALITER.

✻ 1 *Miſit interea nuntios, &c.* Per Edom, qui interpretatur terrenus, intelliguntur mali Chriſtiani, in bonis terrenis tantummodo confidentes, & iſti frequenter nituntur impedire bonos Chriſtianos qui ſunt fratres eorum in fide a profectu in via morū, ne ipſi perueniant & alios inducant in terram viuētium, & hoc aliquando faciunt prælati malo conſilio informati, & aliqui curati peruerſi qui bonos homines & literatos impediunt a prædicationib. & confeſſionib. audiēdis in hoc ſimiles regi Edom, qui filios Iſrael impediuit in progreſſu ad terram promiſſionis.

10 *Pergat, inquit, Aaron, &c.* Hic agitur de morte Aarō, & Eleazari ſubſtitutione, cum dicitur.

a Tolle Aaron, &c. & duces eos in monte Hor. Cumq; nudaueris, &c. PROCOPIVS. In monte moriuntur Moſes, & Aaron, ac in figura ſeu animas in altum ſubduci indicat. Eſt vero differentia in hoc, q alter longinquius, alter propius terræ ſanctæ moritur. Moſes enim fuit virtuti vicinus magis, quamuis diffidentiæ ſuper aquas commiſſæ culpa amborum, par fuerit. Non enim ſecundum partem, ſed ſecundum totum iudicium fieri debet. In iudicij vero ſortem, tempus quoq; cadit cuius ratione pro dignitate cuiuſque mors eſt iuncta, primo quidem Mariæ, ſecundo vero Aaroni, tertio denique Moſi, ſiquidem dierum quoq; longitudo prę minimum virtutis in lege eſt conſtituta. Primo igitur ſtatis deſungit ea quæ plus reprehenſionis habuerat, eo, quod contra Moſen quiddam auſa fuerat. Magis enim tacere ac moderate agere fœminã quam virum decet. Porro inferior Aaron Moſe fuit, quare ſecundo merito moritur.

† rebelles fuiſtis. * Eleazar.

filijs Iſrael, eo q † incredulus fuerit ori meo ad aquas contra-
dictionis, Tolle Aaron &,* filiũ eius cum eo, & duces eos in 1
montem Hor. Cumque nudaueris † patre veſte ſua, indues ea 2
Eleazarum filium eius, & Aaron colligetur & morietur ibi. 3
Fecit Moyſes vt præceperat dominus: & aſcenderunt in mo- 4
tem Hor coram omni multitudine. † Cumque Aaron ſpoliaſ 5
ſet veſtibus ſuis, & induit eis Eleazarum filiũ eius: Illo mor-
tuo in montis ſupercilio, deſcendit * cum Eleazaro. Omnis au- 6
tem multitudo videns occubuiſſe Aaron, fleuit ſuper eo tri- 7
ginta diebus per cunctas familias ſuas. 8

b Omnis autem multitudo. BEDA. Aaron plangitur, Ieſus non plangitur quia in lege deſcenſus ad infernum, in Euãgelio ad paradiſum tranſmigratio. Fleuit populus triginta diebus, quia ante legem & ſub lege & ſub gratia ſynagoga non recipit ſpirituale gaudiũ, ſed ſuper occidentem literam meſta incumbit.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Tolle Aaron. *non violenter, ſed perſuaſiue, vt propter obediat diuinæ voluntati de ſuo tranſitu & filij ſucceſſione. Iſti enim duo debebant eũ conſolari de morte, ſ. quia Deus volebat & quia filius eius ei in honore ſuccedebat.*

2 Cumque nudaueris patrem veſte ſua. *i. tunica pontificali.*

3 Indues ea Eleazarum filium eius. *vt antequam moriatur, videat filium ſuum ſui honoris ſucceſſorem. Dicit enim Auguſt. quod hoc factum fuit, vt pontifex nouus præberet officium ſepulturæ defuncto. Sed hoc non videtur conuenire ei quod dicitur Leuit. 21. b. quod ſummus ſacerdos non debet aliquem ſepelire. Et ideo dicit Ra. Sa. quod Moyſes fecit illud officium, dicens, quod cum aſcendiſſent in montem, viderunt ibi ſpeluncam a deo paratam, & in ea lectum ſtratum, & ante lectum lampadem ardentem, & reuelatum fuit Moyſi quod erat locus ſepulturæ Aaron, & tunc ad dictum Moyſi ipſe Aaron poſuit ſe in lecto illo, & extendit manus & pedes, & clauſit os & oculos, & ſic deus accepit eius ſpiritũ in pace, propter quod Moyſes hoc videns, deſiderauit talẽ modum mortis, & fuit ſibi conceſſus a domino, ſecundum quod dicitur Deu te. 32. g. Iungeris populis tuis ſicut mortuus eſt Aaron frater tuus. Poteſt tamen teneri dictum Auguſtini, quod Eleazar ſepeliuit patrem ſuũ & quod hoc fuit ſpecialiter illi conceſſum propter excellentiam Aaron: Nec valet obiectio Ra. Sa. quia ſicut Leuiti. 21. prohibetur ſummus ſacerdos aliquem ſepelire, ita etiam ſepulturę præſentialiter adeſſe, & tamen oportet concedere quod Eleazar p̃ſens fuit in morte patris, ſicut ta ex textu, quam ex verbis omnium expoſitorum Hebræorum & catholicorum.*

Auguſtin. de ſepultura Aaron.

Auguſtin.

4 Fecit Moyſes vt præceperat dominus. *perſuadendo ipſi Aaron modo prædicto.*

5 Et aſcenderunt, &c. *Dicit Ra. Sa. quod multitudo non aſcendit, ſed tantum Moſes, Aaron, & Eleazar: tamen omnis multitudo vidit quando aſcenderunt.*

6 Omnis autem &c. *Per hoc enim vidit, quia viderunt quod non redibat cum alijs duob. ideo dicitur hic.*

7 Videns occubuiſſe. *de preterito.*

8 Fleuit ſuper &c. *Tum quia diligebat eum, tum quia propter reuerentiam pontificalis officij. Ex hoc autem cœpit eccleſia conſuetudinem faciendi memoriam defunctorum die triceſima ſepulturæ. Quod autem hic dicitur Aaron eſſe mortuũ & ſepultum in monte Hor, videtur contradicere ei quod habetur Deut. 10. b. vbi dicitur: Mortuus & ſepultus eſt in Moſera. Ad hoc dicunt aliqui, q Moſera & Hor vnus mons eſt diuerſimodè nominatus. Ra. Sa. dicit contrarium, probans per illud quod habetur infra 33. c. vbi dicitur, quod inter Moſeroth qui eſt idem locus & Moſera, vt dicit Iſraelitis. Nomina enim propria Hebraica frequenter variãtur a parte finis, licet idẽ ſignificent, ſicut in Latino idem ſignificant Colinus, & Coletus, & inter montem Hor ſunt ſex manſiones. Dicit igitur, quod Aaron ſecundum veritatem fuit mortuus & ſepultus in Moſero, vt dicitur Deut. 10. ſed poſtea filij Iſrael venientes ad montem Hor fleuerunt Aaron ac ſi funus eſſet ibi præſens, & ex hoc dicitur ibi mortuus & ſepultus.*

MORALITER.

2 *Cumque nudaueris patrem veſte ſua, &c.* Per hoc autẽ, quod Aaron nudatus veſtibus ſanctis ſtatim mortuus fuit corporaliter, ſignificatum fuit, quod in nouo teſtamento pontifices & curati & etiam clerici ſeculares vel religioſi, ſtatim quod nudantur veſtibus virtutum, mortui ſunt ſpiritualiter, licet adhuc corporaliter viuant. Apoc. 3. a. *Nomen habes quod viuas, & mortuus es.* Per hoc aũt, quod Aarõ ſpoliato, Eleazar indutus fuit, ſignificatur, quod aliquibus a gratia cadentibus, alij ſubrogantur. Apoc. 3. c. Tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.

ADDITIO.

In c. 20. vbi dicitur poſtil. Audite rebelles & increduli. *Opinio Hebræorum quam hic recitat poſtil. eſt ſolius Ra. Sa. Alij enim expoſitores Hebræorum variè ſe habent. Cæteris tamen dimiſſis Rab. Moy. Aegyptius dicit.* Audite rebelles & increduli. *In quibus verbis manifeſtauit ſe iram magnam habere contra populum. In quo dicit: quod Moſes errauit dupliciter. Primo quia in tanto homine ſicut Moſe, a quo omnes debebant addiſcere modum viuendi vitium iræ erat valde vituperabile, præſertim in publico. Secundo quia ex hoc dabat occaſionem, vt populus crederet Deum fuiſſe iratum in hoc loco contra eos, quod tamen, vt dicit, non fuit ſic, cum ipſi petiuiſſent illud quod erat ſibi neceſſarium, ſ. aquam in quo non peccabant, ſicut nec in petendo panẽ ſupra, Exo. 16. Et ideo in hoc loco vt dicit, non fit mentio quod Deus iraſceretur. In hoc autẽ quod Moſes nõ fuit locutus petræ, ſicut dixerat eis.* Loquimini ad petrã, *ſed bis percuſſit eam, dicit q non peccauit Moſes. Nam in hoc quod dictum fuit ſibi.* Tolle virgam & cõgrega populum, *intelligitur quod tolleret virgam ad percutiẽdum, quia in alijs locis quando accipiebatur virga a Moſe in faciendis prodigijs ſeu ſignis hoc erat per extenſionem virgæ cum manu, vel percuſſionem & huiuſmodi.*

In quo fuit peccatum Moyſis.

Circa quod attendendum quod hæc ſententia Ra. Moy. uidetur ueritatem obtinere In hoc quod euacuat motiuum Rab. Salo. dicentis, quod in percuſſione per virgam fuit peccatum Moyſis. Sed motiuum principale Rab. Mo. non uidetur ualere. Moſes enim licet perfectus fuiſſet, legitur tamen quandoque fuiſſe iratus, ſicut ſupra Leuit. 10. fuit iratus contra Eleazar & Ithamar, etiam ſine cauſa rationabili, ut ibidem habetur, & infra 31. ca. legitur. Iratuſque Moyſes principibus exercitus, &c. *quod fuit ſatis in publico, non tamen ex hoc fuit punitus nec reprehenſus. uerba enim domini dicentis.* Quia nõ credidiſtis mihi, *manifeſte oſtendunt, quod peccatum illud ad incredulitatem pertinet, nõ autẽ ad irã. vnde uidetur tenẽdum cum expoſitorib. noſtris, ſ. quod peccatũ Moyſi pertinuit ad dubietatẽ ſeu incredulitatẽ, prout in poſtilla declaratur. Si autem contra hoc dicatur quare hic dubitauerunt ne impediretur diuinum miraculum propter malitiam populi magis quam in alijs locis. Dicendum, quod in hoc loco maxime uidetur populũ peccaſſe, tũ quia eligebãt magis fuiſſe punitos per acerbiſſimã mortẽ corporalẽ & perire a facie Dei, ſicut legitur de Core & ſocijs eius ſupra, Numer. 16. quam eſſe in hac uita ſub diuino regimine, quod patet ex hoc quod dixerunt:* Vtinam periiſſemus inter fratres noſtros, &c. *q. d. eligibilius fuiſſet nobis perire inter fratres, qui non ſolũ mortui ſunt, ſed perierunt corã domino. i. a facie domini quã in hac uita eſſe. Tum quia contẽpſerunt beneficium liberationis de Aegypto, quod pertinet ad maximam ingratitudinem cum dicunt.* Quare nos feciſtis aſcendere de Aegypto. *Tum quia nõ fundabant principaliter querimoniã ſuã in defectũ aquæ, ſed potius in defectũ aliarũ rerum q̃ non erant ſic neceſſaria uitæ: unde dicunt conquerendo de illo deſerto:* Nec ficum gignit, nec uineas, nec malogranata.

A *nata, unde videndentes Moyſes & Aaron tantam inſaniā, dimiſſa mul titudine ingreſſi ſunt tabernaculum fœderis, & corruerūt proni non adorandum pro eis, quia non credebant hoc eſſe rationabile, hoc enim quod ſequitur in tranſlatione noſtra:* Domine deus audi clamorē populi huius, & aperi ei theſaurum tuum aquæ uiuæ, ut ſatiati ceſſet murmuratio eorum. *non eſt in Hebreo ſed ſtatim cum dr̄:* Corruerunt proni in terram. *Sequitur:* Et apparuit gloria domini ſuper eos. *Vnde in hoc loco miſericordia diuina excedit uota ipſius Moyſi, qui non credebat eos eſſe dignos exaudiri. Ex quia quidem tā ſeditioſa & peruerſa populi murmuratione Moſes timuit ſeu dubitauit, ne impediretur diuinum beneficium; & ex hoc quodammodo turbatus prorupit in in illa uerba quæ dubitationem ſonant. Num de petra hac uobis aquam poterimus elicere? Cuius ſententiæ ueritas patet p̄ Pſ. dicentem:* Et irritauerunt eum. *ſ. populus. Et* vexatus eſt Moyſes propter eos, quia exacerbauerant ſpiritum eius. *ſ. ipſius Moyſi.* D
Et diſtinxit in labijs ſuis, ſcilicet ex illa exacerbatione vexatus prorupit in talia verba labijs ſuis quæ erant diſtinguenda quia dubia; unde totum illud peccatum fuit primo & principaliter in populo; & moyſes errauit ex quadam infirmitate diſtinguens in labijs ſuis modo prędicto, quod proprie conſonat ſententiæ doctorum noſtrorum, & aculat à ſententijs Ra. Sa. & Ra. Moy. Conſiderādum etiam, quod pœna quæ fuit impoſita ipſi Moyſi & Aaron ualde leuis fuit ſcilicet quod non tranſirent Iordanem. Ipſi enim iam erant in fine dierum ſuorum, ut infra Deuter. 31. a: Moyſes dicebat. Non poſſum vltra ingredi & egredi, quæ quidem pęna magis redundabat in damnum populi, qui talibus pactoribus carebat, unde infra: Deut. 3. d. Cum Moyſes deprecaretur Deum; ut reuocaret iſtam ſententiam legitur: Iratuſque eſt dominus mihi propter uos, & nō exaudiuit me. *Ex quo patet, quod principale peccatum fuit in populo.*

Pſal. 105. c.

Cap. XXI.

a *Quod cū audiſſet.* Audiuit Chananæus quod veniſſet Iſrael in locum exploratorum, vbi quōdam offendit populus, iniuit prælium, & captiuum dixit Iſrael: Rurſumque in eodem loco pugnatur, ex voto victor vincitur, victi ſuperant: In
B quo intelligitur, vt cū nos Dei auxilio deſtitutos inuaſerint hoſtes & captiuauerint, non deſperemus. Poteſt enim fieri, vt vincamus, vbi victi ſumus.

✲ PROCOPIVS: Cur populus ille qui ꝑfectionē cōtra Deū nititur; & præliatur, & prelio vincit? Quoniam vexatio (vt vulgo) dat intellectū, & afflictiones ad Deum conuertunt, quemadmodū hoc quod votā Deo nuncupār, patet; quodq; voti fiunt compotes, quod factū, eo quod impios ſolum vincere vellent, lucrūq; nō captarēt. Porro uocabulū Hærē, donariū hoc ſeu anathemā perpetuæ memoriæ cōſe-
C crat. Eſt item ſignum iuſtitiæ diuinæ atq; potentiæ & pietatis eorum qui fecerunt votum.

CAP. XXI.

a QVOD cùm audiſſet Chananæus rex Arad 1
qui habitabat ad meridiem, veniſſe ſcilicet 2
Iſrael per exploratorum viam, pugnauit cō
trà illum; & victor exiſtens duxit ex eo præ 3
dam. At Iſrael voto ſe domino obligās, ait: 4
Si tradiderit populum iſtum in manu mea
delebo vrbes eius. Exaudiuitque dn̄s preces 5
Iſrael, & tradidit Chananæū, quē ille interfecit ſubuerſis vrbi-
b bus eius, & vocauit nomē loci illi⁹ Horma, id eſt anathema: 6
c Profecti ſunt autem de monte Hor per viam quæ ducit ad 7
mare rubrum, vt circumirent terram Edom: Et tędere cœ- 8
pit populum itineris ac laboris; locutuſq; contra dominum 9

b *Anathema.* AVGVSTINVS. Alia litera. *Et anathematizauit eum, & ciuitates eius, & uocatum eſt nomen loci illus Anathema; ut nihil inde uictor in uſus ſuos auferret, ſed totum in pœnam uoueret.* Eſt enim anathematizare ꝙ vulgo dicitur deuotare. Græcè em̄ ἀναθεματίζω anathematizo, idē eſt quod deuoueo; deteſtor.

Quæſt. 40. in Num. Anathema quid ſit.

c *Profecti ſunt, &c.* HIERONYMVS. Triceſimaquinta manſio eſt in Salmona. Triceſimaſexta manſio eſt in Phinon. Hæ duæ in ordine hiſtoriæ non inueniuntur. In his mortuo Aarō murmurat Iſrael cōtra dominū & Moyſen: Manna faſtidit, à ſerpentibus vulneratur. Pulchrè autē Salmona interpretatur imaguncula, quia ibi expreſſa eſt imago Chriſti per ſerpētem æneum, qui in ligno pependit. Phinon uero interpretatur os, quia cum paſſionem Chriſti cognoſcimus, quod corde credimus, ore pronuntiamus. *Corde enim creditur ad iuſtitiam, ore autem cōfeſſio fit ad ſalutem.*

E Ad Fabiolam de 42. mā̄ſionib.

Rom. 10. b

F

NICOLAVS DE LYRA.
Cap. XXI.

1 QVod cum audiſſet. *Hic ponitur impedimentum proueniens ex inuaſione Chananæorum. Sciendum tamen quod Chananæi vno modo accipiuntur generaliter pro omnibus illis qui deſcenderunt de Chanaan, et hoc modo accipiuntur hic, quia Aradii, Amorrhæi & Chananæi deſcenderunt de Chanaan; vt habetur Gen. x.* Alio modo *dicuntur Chananei ſpecialiter illi qui deſcenderunt de Chanaan & cum hoc habitabant in terra promiſſionis, de quibus non agitur hic, ſed poſtea, quia filii Iſrael non erant in termino, ſed adhuc in via in qua filii Iſrael fuerint impediti, primo ab Aradijs, ſecundo ab Amorrhæis, ibi.* Miſit autem Iſrael.

Circa primum ponitur impedimentum ex inuaſione Aradij, ſecundo ex murmuratione populi, ibi. Profecti ſunt aūt. *Circa primum dicitur,* Quod cum audiſſet Chananæus rex Arad: *quia (ſicut dictū eſt) deſcenderat de Chanaan per Aradium, ideo dicitur Chananæus & rex Arad.*

2 Veniſſe ſcilicet Iſrael per exploratorū viā. *Dicunt aliqui, quod iſti ſunt exploratores, quos miſit Moyſes, vt dictum eſt ſupra 13. ita quod exercitus Iſrael incedebat per eandem viam, per quam illi exploratores perrexerant. Sed hoc non videtur verum, quia exercitus multū declinauerat a via recta, vt circumiret terram* Edom. *Non eſt aūt veriſimile, quod exploratores tanta quærerent diuerticula, maxime quia compleuerunt iter ſuum breui tempore, vt dictum fuit ſupra 13. c. Et ideo dicunt aliqui, quod exploratores hic dicuntur illi qui præcedebant exercitum Iſrael ad prouidendum locum ..,.orum, vt dictum fuit ſupra 10. cap.*

3 Duxit ex eo prędam: *ſ. ex Iſrael. Quę autem fuerit iſta præda, non exprimitur in litera; ſed dicit Ra. Sa. quod fuit tantum vna ancilla ab eis capta, ſed hoc non bene conſonat textui: videlicet quod pro tam modica re diceretur.* Victor exiſtens. *Item quia ſubditur.*

Prę̄da qualis ſit.

4 At Iſrael uoto domino ſe obligans. *Non eſt autem veriſimile quod pro perditione tam modicæ rei fieret talis ſolennitas uoti.*

5 Delebo urbes eius. *in memoriam diuini auxilij.*

6 Et uocauit nomen loci illius Horma; id eſt anathema. *Iſtud eſt additum a tranſlatore pro expoſitione huius nominis Horma, Hebraice dicitur* חרמה *hormah, id eſt, exciſio, deſtructio, unde ſupra dictum eſt:* Delebo, &c. *Sciendum tamen, quod deſtructio alicuius ciuitatis proprie dicitur* Horma, *quando occiſis habitatoribus, ſpolia ciuitatis ſeparantur à communibus uſibus, & applicantur diuino cultui, & propter hoc ſpolia ciuitatis* Hiericho *uocatur* Horma, *ſiue Anathema, vt habetur* Ioſue *7. quia occiſi fuerunt habitatores, & quicquid fuit auri et argenti, & æris, & ferri, fuit domino conſecratum.*

Horma.

7 Profecti ſunt autem. *Hic ſubditur impedimentum ex murmuratione populi cum dicitur.*

8 Et tędere cœpit populum itineris ac la. *propter deuiationem magnam a recta via prædicta.*

9 Locutuſq; cōt. do. & Moy. *Litera ſequēs ſolum loquitur de Moyſe, tamen hic ponitur Deus cum eo, quia ſecundum dictum ſaluatoris: Qui uos ſpernit, me ſpernit.*

MORALITER.

✲ 1 *Quod cum, &c.* Arad interpretat̄ deſcendēs. ideo p̄ Arad intelligitur diabolus rex infern. q̄ uidēs fideles p̄ filios Iſrael ſignificatos ad terrā viuentiū anhelare, nititur eos impedire & aliqn̄ debellat eos & deprædatur, ſicut rex Arad uictor exiſtens duxit ex Iſrael prædam. ſed qm̄ uarius eſt euētus belli, non debēt fideles ex hoc deſperare, ſed cū Dei adiutorio fortius uires reſumere, quod notatur cum dicitur:

4 *At Iſrael uoto, &c.* Eſt .n. uotū promiſſio Deo facta de meliori bono; & ſic triumphant de diabolo.

8 *Et tędere, &c.* Iſti figurant acidioſos generaliter ex operis boni labore fractos, & ſpecialiter pauperes religioſos ex defectu uictus & ueſtitus iniuſte murmurantes contra ſuos ſuperiores emendare non potentes: maxime cum in religionis ingreſſu ordinis grauamina diligenter eis fuerint explicata.

A a *Quamobrem miſit.* ✠ PROC. Non amplius ad terram ſanctã contendunt, pp diffidentiam, cuius nomine ſunt condẽnati, verum à tergo Idumææ in regionem pererrant. Dilabuntur enim res omnes, quæ citra Deum inſtituuntur, quemadmodum vita quoq; ipſa propter diffidentiam reſoluitur.

animaduertens potentiã & maieſtatem Moyſes, inquiunt, æreum poſuit ſerpentem, & quicunq; ipſum aſpexerunt, ſanitatem conſecuti ſunt. D

✠ IDEM. Rurſus Moyſes poſt interdictam oĩs rei ſimilitudinem, cuc æreum ſerpentẽ ligno impoſitũ, pendentis habitu in ſpectaculum Iſraeli ſalutare propoſuit eo tempore quo à ſerpentibus exterminati ſunt, niſi quod & hic dominicæ crucis vim intentabat, qua ſerpẽs diabolus publicabatur, & læſo cuiq; a ſpiritalibus colubris, intuenti tamen & credẽti in eam, ſanitas moc ſuum peccatorũ, & ſalus exinde prædicabatur.

b *Fac ſerpentem.* ISIDORVS. Morſus ſerpentum exaltato & in ſpecto æneo ſerpente ſanabant. Quia Chriſtus ꝫ antiquũ ſerpẽtẽ in patibulo triumphauit, & venena eius exclusit, ut quia verè expreſſeq; imaginẽ filij Dei & paſſionem eius conſpexerit, ſanetur. unde: *Sicut exaltauit Moyſes ſerpentem in deſerto, &c.* Aeneus ſerpẽs in ligno ſuſpenditur, quia æs cæteris metallis eſt durabilius, & Chriſtus per humanitatẽ in ſerpente mortuus, viuit per diuinitatem qua æneus.

(Myſtice. Apoc.12.b Col.2.c. Ioan.3.b.)

& Moyſen, ait: Cur eduxiſti nos de Ægypto, vt moreremur 1
in ſolitudine? Deeſt panis, non ſunt aquæ, anima noſtra iã † 2
a nauſeat ſuper cibo iſto leuiſſimo. † Quamobrem miſit do- 3
minus in populum ignitos ſerpentes, ad quorum plagas & 4
mortes plurimorum, venerunt ad Moyſen atque dixerunt: 5
Peccauimus, quia locuti ſumus contra dominum, & te: Ora
vt tollat a nobis ſerpentes. Orauit Moyſes pro populo: Et lo
b cutus eſt dominus ad eum: Fac ſerpentem † æneum, & pone 6
eum pro ſigno. Qui percuſſus aſpexerit eum, viuet. Fecit er- 7
go Moyſes ſerpentem æneum, & poſuit † pro ſigno. Quem 8
c cum percuſſi aſpicerent, ſanabantur. Profectique filii Iſrael 9
d caſtrametati ſunt in Oboth. Vnde egreſſi fixere tẽtoria in † 10
Ieabarim in ſolitudine quæ reſpicit Moab contra orientalẽ 11
Aliena deſcenſio.
B c plagam, & inde mouentes venerunt ad torrentem Zareth:

c *Profectiq; filij Iſrael caſtrametati, &c.* Triceſima ſeptima mãſio eſt in Oboth, & vertitur in magos vel phythones. Qui poſt imaginem Dei quæ in cordis rõne monſtratur, & confeſſione fidei, quæ ore profertur, conſurgunt ſerpentes & maleficæ artes. Nos aũt omni cuſtodia ſeruãtes cor noſtrum, obturemus aures, ne audiamus voces incantantium, & carmina ſyrenarum.

Quæſ. 39. ✠ THEOD. Quare Deus inſtituit vt per ſerpentem æneũ ſanarentur ſerpentum morſus? Iſtud ſalutarem Chriſti paſſionem præfigurat. Nam per ſerpentem natum eſt peccatum, vñ maledictionẽ accipit a Deo. Erat itaq; ſerpẽs figura peccati & maledictionis. Poſtquã igitur Chriſtus in ſimilitudine carnis peccati apparuit (inquit Apoſtolus) per ſerpentẽ æneũ paſſio Chriſti præſignatur. Quemadmodũ.n. ſerpẽs æneus erat imago ſerpentũ, non tñ illorũ venenum gerebat, ita filius vnigenitus corp⁹ habebat humanũ, ſed peccatorũ macula carebat. Et ſicut a ſerpentib. morſi ſerpentẽ intuentes ſanabantur, ita qui vulnerati ſunt a peccato, paſſioni Chriſti credentes, mortem ſuperant & vitam æternam conſequuntur.

In lib. radicum. ✠ R. DAVID CIMHI. Dicunt ſapientes medicinæ ꝙ homo quem momordit ſerpẽs, ſi aſpiciat æs, illico moriatur. Ideoq; dixiſſe Deum ad Moyſen: *Fac tibi ſerpentem æneum, &c. Qui percuſſus aſpexerit eum, viuet.* Contrario.ſ.modo naturæ huius ſeculi, quo maius apparere faceret miracula. Quod idem & de maſſa ficus quo Ezechias curatus fuit, conſtat. Similiter &

C de ſigno quod dominus Moſi oſtendit, quod ex ſe amarum erat.

Li. de pręſcr. adver. hęreticos. ✠ TERTVLLIANVS. Ophitæ hæretici ſerpentem magnificant in tñ, vt illum etiam Chriſto præferant. Ipſe enim (inquiũt) ſcientiæ nobis boni & mali originem dedit. Huius animaduer

d *Vnde egreſſi.* HIER. In Ieabarim. Aceruus.ſ. lapidũ tranſeuntium. Hi ſunt ſancti, qui per hoc ſeculum ad alias manſiones tranſire feſtinant. Sunt.n. ſancti lapides, qui voluuntur ſu ꝑ terram leues & politi & rotunditate ſua rotarum currib. ſimiles. Sunt aũt de uia tollendi, ne ambulantium pedes offendant. vnde Eſaias: *Erigite lapides de capite platearum.*

Eſa.

Quod autem dicitur in finib. Moab, & ſup. ſcriptum eſt, in ſolitudine Moab, ꝙ reſpicit Moab ꝫ ſolis ortum, oſtendit iuxta literã quod huiuſq. fuerint in finib. Idumæorum, & nunc veniant ad terminum Moab, de alia ſ. ꝓuincia ad aliã. Non.n. ſẽp uni uirtuti ſtudẽdũ eſt, ſed de virtute in uirtutẽ eundum, eſt de alia ad aliã tranſeundum. Hærent n. ſibi, & ita connexæ ſunt, ut qui vna caruerit, omnib. careat. Hoc autem eorum ꝓpie eſt qui ſolis iuſtitiæ ortum conſiderant.

e *Venerunt ad torrentem Zareth, &c.* RABA. Triceſimanona mãſio fuit in Dibongad, ſicut in ſerie manſionum ſcriptum eſt, quod interpretatur fortiter intellecta tẽtatio. Sed ꝓ hac in ordine hiſtoriæ dicitur, ꝙ de Ieabarim uenerunt ad torrentem Zareth. Deinde caſtrametati ſunt trans Arnõ, quæ eſt in ſolitudine

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Cur eduxiſti nos de Aegyp. &c. *Timebant enim, ne ſint quãdo patres eorum declinauerunt à recta via poſt deſperationem quam conceperant ex uerbis exploratorum occidit mors & peſtilentia in populo, vt ſupra dictum eſt 13. c. ita accideret in hac deuiatione.*

2 Deeſt panis. *Quia manna non ſapiebat eis. vnde ſubditur.*

3 Anima noſtra iam nauſeat ſuper cibo iſto leuiſſimo. *quaſi dicant: Non præbet nobis fulcimentum virtutis. Quare antem manna diuerſimode ſapiebat bonis & malis, dictum eſt ſup. 11. c.*

4 Quamobrem. *id eſt, quia murmurabant de beneficio diuino, de quo debe ent gratias agere.*

5 Miſit domi. *Dicunt aliqui, ꝙ dicuntur igniti, eo quod volantes per aerem emittebant ſcintillas ardentes. Alij autem eo quod per morſus eorum caleſiebat caro, ac ſi igniretur. Sequitur.*

6 Fac ſerp. *In Hebræo, æneum, non habetur in hoc loco. ſed poſtea habetur. Fecit ergo Moyſes ſerpentem æneum.*

7 Et pone, &c. *In Hebræo habetur:* In pertica: *& in idem redit: ſic.n. poſitus fuit, ut poſſet a longe & a plurib. videri. vnde Ioan. 3.* Quemadmodum exaltauit Moyſes ſerpẽtem in deſerto, &c.

Serpens Moyſi. 8 Qui percuſſus aſpexerit eum, viuet. *i. ſanabitur. Dicit Rab. Sa. quod in ſerpente non erat virtus ſanandi, ſed aſpicientes ſerpentem, recognoſcebant afflictionem illam ſibi a Deo inflictam, petentes ab eo miſericordiam, & ipſe ſanabat eos. Ratio autem myſtica eſt, quia ſerpens ille figurabat Chriſtum paſſurum in cruce, ut habetur Ioan. 3. per cuius intuitum & fide & deuotione ſanamur a morſibus ſatanæ.*

9 Profectique. *remoto impedimento. Hic conſequenter ponitur, itineris continuatio.*

10 Fixere tentoria in Ieabarim. *In Hebræo habet* בעיי העברים *in bije haabarim. i. in ſolitudinibus Abarim. Abarim enim eſt nomen montis, in quo Moyſes moriturus aſcendit, ut habetur Deuter. 32. Circa quem ſunt ſolitudines.*

11 In ſolitudine quæ reſpicit Moab. *Moab. i. in illa parte ſolitudinis circa montem prædictum exiſtentis, quæ reſpicit terrã filiorũ Moab. Dicit aũt Ra. Sa. hic ꝙ, petierunt filij Iſrael tranſitũ per terrã Moab, ſed non fuit eis cõceſſus, & ideò iuerunt in circuitu, & non intrauerũt in terrã Moab, & hoc etiam habetur Iud. 11. c. vbi dicitur,* Et circumiuit Iſrael ex latere terram Edom, & terrã Moab. *Quod autẽ dicit Deut. 2. f. Concedas nobis tranſitum, ſicut fecerunt filij Eſau, qui habitant in Seir, & Moabitæ, qui morantur in Ar, quod videtur contradicere dicto eius. Reſpondet, quod hi, ſicut fecerunt, refertur ad cibum conceſſum eis pro pretio a Moabitis, non ad tranſitum per eorum terram, ſicut dictum fuit de filijs Eſau capitulo præcedenti.*

✠ 1 Vnde

MORALITER.

✠ 4 *Quamobrem miſit dominus.* Per quos ſignificantur dæmones, quos domin⁹ permittit tales murmuratores inuadere, & ignẽ cõcupiſcẽtiæ fortius in eis accendere, pp quod debent pœnitentiam agere, recognoſcere culpã, & ueniam implorare. Et tunc per aſpectum ſerpentis ænei ſanantur, id eſt ꝑ aſpectum Xpi paſſi fide uera. Sicut enim ſerpens æneus ſimilis fuit animali venenoſo, tamen nihil habuit de veneno, ſic Chriſt⁹ habuit carnem ſimilẽ peccatrici, nihil tñ habuit de ueneno peccati, ideo dicitur Ioan. 3. *Sicut exaltauit Moyſes ſerpentem in eremo, ita exaltari oportet filium hominis, vt omnis qui credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam æternam.*

✠ 5 Exeo

☞ dine finiū Amorrhęi, in terminis Moabitarū & Amorrhęorū.
A Et poſtea venerūt ad puteū, vbi cecinerunt carmen hoc: Aſcē de puteo, quē foderūt prīcipes, &c. Et de ſolitudine ī Mathana, deinde ad torrētes Dei, & poſt ad excelſa, & de excelſis ad vallē quæ eſt in regione Moab. Hæc loca in finib. Amorrhęorum quidā interpretātes putant nō manſiones eſſe, ſed tranſitus nec præiudicare debere catalogo manſionū extraordinariā expoſitionem. Alij ſpiritualibus ſpiritualia cōparātes, nolunt regiones ſignificari, ſed per nomina locorum profectus virtutū. ꝙ poſt magos & cōgregationes lapidū ſæpe veniamus ad torrentē Zareth, quod interpretatur aliena deſcenſio, & in deſcenſione poſiti tranſeamus ad Arnon. i. maledictionem, q̄ eſt poſita in finib. Amorrhęorū, qui amari hoſtes sūt, vel multa loquunt̄. Si autē trāſeamus terminos Moab (qui de inceſtu natus ē, & a vero patre receſſit) occurrit nobis puteus quē non plebeius, nō
B ignobilis fodit, ſed principes & duces, q canētes prophetant, quo trāſituri ſint de deſerto. i. ī Mathana. i. donū inde ad Nahaliel. i. torrētes Dei, deinde ad Bamoth, ꝙ interpretat̄ excelſa, vel aduenians mors, qn̄ conformes efficimur mortis Chriſti. Poſtea occurrit nobis vallis humilitatis, quæ tn̄ in vertice mōtis Phaſga poſita eſt, qui interpretatur dolatus. ſ. nihil habens informe vel rude; qui reſpicit ſolitudinē, q̄ Hebraice dr̄ Sin, q in virtutū culmine poſiti tot⁹ mūdi ruinas & omniū peccatorū reſpiciamus vaſtitatē. Dibongad interpretat̄ fortiter intellecta tētatio. Poſt Dibongad pugnat̄ ꝯtra Sehō regē Amorrhęorū, & Og regē Baſan. Cū aūt verterimus ad ſummū & biberimus de fonte principū: aſcēdētes mōtē Phaſga, ne ſuperbiamus, ſed propoſitam nobis ſolitudinē timeamus.

¶ Maledictionem.

Quem relinquentes caſtrametati ſunt contra Arnon, quæ eſt in deſerto, & prominet in finibus Amorrhæi. Si quidē Arnon terminus eſt Moab, diuidens Moabitas & Amor- 1
a rhæos: Vnde † dicitur in libro bellorum domini: † Sicut 2
b fecit in mari rubro, † ſic faciet in torrentibus Arnon: † Sco 3
puli torrentium inclinati ſunt, vt requieſcerent in Arnon, 4
c & recumberent in finib. Moabitarum. Ex eo loco † appa- 5

a *In libro bellorum.* AVGVSTINVS. Non dixit quo libro ſcriptū ſit, vel cuius prophetę vel patriarchæ. Neq; negandū eſt, fuiſſe iā libros ſiue Chaldęorū, vnde egreſſus eſt Abraā, ſiue Aegyptiorū, vbi didicerat Moyſes oēm illorū ſapiētiā, vel cuiuslibet alterius gētis, ī quorū librorū aliquo potuit hoc eſſe ſcriptū. Qui tn̄ non ideo ſit aſſumendus in eas ſcripturas, quibus cōmendatur autoritas. Licuit. n. diuinę autoritati vnde voluit verum teſtimoniū ſumere, ſed non ideo omnia q̄ ibi ſcripta ſunt, accipienda confirmat. Cur aūt hoc loco iſtud cōmemoratum ſit, non euidenter apparet, niſi forte vt fines illic inter duas gentes conſtituerent, bello actum eſt, ꝙ eiuſdē loci homines propter magnitudinem bellum domini eſſe dixerūt, vt ſcriberetur in aliquo eorum libro bellum domini.

✻ RVPERTVS. Nulla concludit ratio materiales fuiſſe libros bellorum domini, ante hāc eius qui hęc loquitur Moſis ſcripturā. Sed nec vlla alia nouimus bella domini, niſi illa, qbus aduerſum omnem impietatem per fideles homines prædicat ſermo dn̄i. Ergo quod dr̄, prophetia eſt, quam in libro cęleſti Moyſes iſte vidit eiſdē oculis, qb. videri meruit aut potuit cuncta cæleſtia, quorū ſm̄ exemplar quod in monte mōſtratum eſt illi, dixit hæc, & fecit. Dicitur ergo in libro bellorum Domini, notum, & celebre eſt in fide Euangelicæ veritatis, vbi vera & fortia leguntur bella domini.

C

b *Sic faciet in torrentib.* ✻ RVPERTVS. Torrentes Arnō fluuij ſunt eloquentium hæreticorum. ſ. ardentium ſuperbię curſum, rotantium verba peccati contra Chriſtū, & eius catholicum populū. Iſtis igitur de libris bellorū domini, de omni libro catholicę veritatis, vel diuinę autoritatis prędicatur, quia ſecundum ſimilitudinē Pharaonis & exercituū eius ſubuertentur, & in profundum inferni præcipitabuntur. D Ibid. c. 13.

c *Ex eo loco, &c.* ORIGENES. Quid eſt ꝙ magnoperē præcipit dominus Moyſi populū cōgregare, ut det eis aquas de puteo bibere quaſi non ſpōte ad bibendū cōueniret populus. Ait ſpiritus p̄ Salomonē in Prouerbiis *Bibe aquam de tuis vaſis, & de puteorum tuorū fonte, & ne ſupereffundātur tibi aquæ extra tuum fontem.* Quāuis ī alijs exēplarib. legerimus. Et effundantur tibi aquę extra tuū puteū. Habet ergo quiſq; in ſemetipſo puteū, imō puteos multos, & vaſa aquę multa. unde ait: *De vaſis tuis, & de fonte puteorum tuorum.* Habuit Abrahā puteos, & Iſaac. In Euāgelio ſuper puteum ſedebat ſaluator requieſcēs poſt laborē, & dicēs. Quia ſi qs biberit ex aquis, quas puteus continet terrenus, ſitiet rurſus. Qui aūt biberit ex illis, quas dat Ieſus, fiet in eos fons aquæ uiuæ ſalientis in uitā æternā. Alibi aūt dicitur. *Qui credit in eum, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ.* Qui ergo credit in eum, non puteum, ſed puteos, non ſolū fontes ſed & flumina habebit in ſe, nō quæ mortalē ſolent conferre uitam, ſed quę conferant ęternam. Secundum hæc ergo quę in Prouerbiis legimus, ubi putei cum fonte nominantur, accipiendū eſt uerbum Dei, puteus uero ſi profundū myſteriū tegit, fons aūt ſi ad populos effluit. Quærendum eſt autē quo pluraliter puteos, & ſingulariter fontem in prouerbiis dicit Sapientia. *Bibe aquas de fonte puteorū tuorū.* Videamus ergo quo rum puteorum unū dixit fontem. Ego puteo ꝙ ſciētia ingeniti patris unus poſſit intelligi puteus, & alius agnitio unigeniti filii. alius. n. a patre filius, nec idē qui & pater. unde: Alius ē qui teſtimonium de me dicit pater. Tertius eſt puteus cognitio ſpiritusſancti. Alius. n. eſt a patre & filio ſpirit⁹. unde. *Mittet vobis pater alium paracletum ſpiritū veritatis.* Eſt ergo hęc triū perſonarum diſtinctio in patre & in filio & ſpiritusſancto, q̄ ad pluralem puteorum numerum reuocatur, quorum unus eſt fons, quia una eſt ſubſtantia & natura trinitatis.

Hom. 12. ī Numeros. quæſtio d̄ puteo. † quod fecit ſiue op preſio quā fecir. † & qd effuſiones vel aqua cū impetu currens. † in Beer. .i. puteus hic aūt puteus eſt. Prou. 5. c Gen. 14. b Gen. 26. Io. 4. b. Io. 7. f. Prou. 5. c E Prou. 5. c Io. 8. Io. 14. b.

ORIGENES. Poſſunt & illi putei uideri de quorū ſapientia dicit, *qui repletus eſt ſcientia Dei, ipſe. n. mihi dedit eorū q̄ ſunt ſcientiā verā, vt ſcirē ſcientiā mundanā & elementorū virtutem, & initiū, & finē & mediatē temporum, & viciſſitudinē permutationes & cōmutationes temporum, anni circulos & aſtrorum poſitiones, naturas animaliū & iras beſtiarū, &c.* Vides quāti ſunt putei in terū ſcientia. Puteus eſt ſcientia uirgultorū, & forte cuiuſq; uirgulti natura habet propriū puteū. Itē eſt puteus animaliū ſciētia, & forte quęq; ſpecies animaliū propriū habet puteū, & hæc ſingula (qm̄ profundā habent ſciētiam) merito putei eſſe dicunt̄. Et dū abſcōditum fuit myſteriū Chriſti a ſeculis & generationib. recte horū ſciētia putei dicunt̄. Cum autē credētibus manifeſtauit Deus p̄ ſpiritum, efficiunt̄ hæc omnia fontes & flumina

Hom. 12. Tropolo. Sapiē. 7. c. Col. 1. d. F

b Sic

☞ flumina

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Vnde dicitur. *Hic conſequenter ponitur diuini beneficij oblatio, & primo in trāſitu periculoſo. vnde dicitur in libro bellorum domini. i. beneficium iſtud ibidem ſcribitur. Dicunt autem aliqui, quod iſte liber nō eſt trāſlatus, ſicut nec plures alij. vnde 2. Reg. dicitur,* In libro iuſtorū, *qui non habetur apud nos. Alij autem dicunt, quod intelligitur de libro Numeri, vbi hoc ſcribitur, quia libri* Hæbreorum *in quibus continētur bella Iudæorum, communiter appellantur libri bellorum domini, quia virtute eius vincebāt.* Hebræi *autem dicunt, ꝙ hic eſt textus. In narratione bellorum domini, quia dictio* Hebraica *hic poſita eſt æquiuoca ad librum & ad narrationem, & eſt ſenſus ſecundum Hebræos, quando narrabuntur bella quę fecerunt filij Iſrael Dei adiutorio protecti, narrabitur etiam iſtud quod ſubditur.*

2 Sicut fecit in mari rubro. *Pugnans pro Hebræis Aegyptios demergendo & Hebręos ſaluando, vt habetur Exod. c. 4.*

3 Sic

3 Sic faciet in torrentib. Arnon. *pugnabit ibi p̄ eis. vt ibi ſubditur.*

4 Scopuli torrētium inclinati ſunt. *Dicunt. n. Hebręi quod in loco vbi debebant tranſire filij Iſrael, erant ſcopuli magni protenſi ſuper aquam, in quibus erant cauernoſitates, & in eis aduerſarij Hebræorum poſuerunt homines armatos latenter, vt inde cum lapidibus & ſagittis interficerent filios Iſrael deſubtus tranſeūtes, ſed dominus fecit illos ſcopulos inclinari ſuper aliam partem aquæ & ſic illi qui latebant ibi fuerunt mortui ex illa inclinatione, & filij Iſrael habuerunt liberum tranſitum ſuper ſcopulos inclinatos, & poſtea illi ſcopuli diuina virtute reuerſi ſunt ad locum ſuum.*

5 Ex eo loco. ap. pu. *Non ſic eſt intelligēdum, ꝙ ille puteus fuerit in loco, vbi inclinati ſunt ſcopuli. ſed ex illo loco trāſierūt vltra et poſuerūt caſtra, & ibi datus fuit iſte puteus, vt populus biberet & iumenta. vnde in Hebræo habetur. Ex hoc loco ad puteum. i. venerunt ad locum vbi datus eſt puteus.*

1 ✻ Tunc

MORALITER.

✻ 5 *Ex eo loco apparuit puteus, ſuper quo locutus.* Per quē ſignificatur ſacra ſcriptura, vbi hauritur ſalutaris ſapiētia de quo dicitur Io. 4. b. *Puteus altus eſt*, nam intellectus ſacrę ſcripturæ profunditatis eſt magnæ; ideo ſubditur.

á ruit puteus ſuper quo locutus eſt, dominus ad Moyſen: Con-
grega populum, & dabo ei aquam. Tunc cecinit Iſrael car- 1
a¶ Lxx. Initiate ei puteum, id eſt Initium omnium confitemini eſſe puteum.
b men iſtud: Aſcendat puteus; Concinebant, puteus quē fode 2
¶ Alij reges.
c
d ruint principes & † parauerunt duces multitudinis in datore 3
¶ Munera ipſorum. 4
e legis & in baculis ſuis. Profectiq; ſunt de ſolitudine Matha-

flumina ut iam non habeat in occulto horum ſcientia: ſed ri
A get credētes & ſatiet. Ideo credo ſaluator dicebat. *Quia qui cre*
Ioan. 7. f *ait in eum.* & aquā doctrinę eius biberit, nō iā puteus nec fons,
ſed fient in eo flumina aquæ uiuæ. Sicut enim unus puteus. i. ſermo
Dei efficit putei & fontes & flumina, ita & anima hominis q̄
eſt ad imaginem Dei
poteſt in ſe habere &
producere puteos &
fontes & flumina.
Sed putei qui ſunt in
anima noſtra indigēt
fodiente; ut munden
† foderūt liberales populi cū legislatore. tur, & quod terrenū
eſt auferẽat, ut uenæ
illæ rationabiliū ſen-
ſuum quas eis inſe-
ruit Deus pura & ſyncera fluenta producant. Dū .n. terra te-
git, non pōt puræ laticis vnda profluere. Ideo ſcriptū eſt. *Quia*
Gen. 21. d *pueri Abraham fodiebant puteos, ſed operiebant eos terra Philiſtæi.*
Gen. 26. d Iſaac quoq; qui hęreditatē patris ſuſceperat, patris puteos fo
dit, & terram remouit quam iniecerant Philiſtęi.

Moraliter Notandum autem, quia dum viueret Abrahā, nō ſunt auſi
Philiſtęi replere puteos aut inijcere terrā, ſed eo mortuo inua
Gene. 24. e luerūt & inſidiati ſunt puteis eius, ſed reparāt per Iſaac. Puer
Gen. 29. b quoq; Abrahæ ad puteos inuenit Rebeccā, q̄ interpretatur pa
tiētia, hęc efficit vxor Iſaac, ſed apud puteos. Similiter Iacob
cum ad Meſopotamiā venit habēs p̄ceptū patris ne alienige-
nam duceret vxorē apud puteos inuenit Rachel, & Moyſes
Exod. 2. d Sephorā. Si ergo intellexiſti q̄ & quales ſint ſāctorū vxores,
ſi vis patientiam in coniugium ſumere, vel ſapientiā & alias
Sapiē. 8. a. animi virtutes, & dicere quod de ſapientia dictū eſt. *Hanc quæ*
B *ſiui mihi ducere vxorem:* Eſto aſſidue circa puteos iſtos, & ibi re
peries huiuſmodi cōiugē, qa apud viuentis verbi fluēta certū
eſt habitare virtutes. Sūt ergo multi putei intra animā & alii
plurimi in ſingulis ſcripturarū ſermonib. & ſenſib. Eſt tamē
hic eminentior quem foderunt, non quicunq; homines, ſed
principes, & horū ſublimiores quos appellauit reges. Ideo in
hymnis canit Deo apud hunc puteum, & ſcriptū eſt, quoniā
hic eſt puteus, ſuper quo locutus eſt dominus Moyſi, Cōgre
Allegor. ga populum & dabo ei aquam de puteo.

a *Congrega populum, & dabo.* Lex cōuocat te ad puteum, Chri
ſtum i. Dei filium, propria quidem ſubſtantia ſubſiſtentem
vno tamen cum patre & ſpiritu deitatis fonte nominatū. Ad
Ioan. 4. b. hunc ergo puteum .i. ad Chriſti fidem conuocat te lex. In-
Rom. 10. b de ipſe dicit, qa *Moyſes me ſcripſit.* Vocat aut vt bibamus aquas
& cantemus ei canticum. i. *corde credamus ad iuſtitiam, & ore con*
fiteamur ad ſalutem.

Vbi ſupra. b *Aſcendat puteus.* ORIGENES. Initiate illi puteum. i. initium
Apoc. 3. c omnium ponite puteum, quia ipſe eſt principium & primo-
genitus omnis creaturę.

Vel ſic, vt verba dirigantur ex perſona Moyſi ad populum.
Date initium cordi veſtro, vt incipiat intelligere quid ſit pu
teus, de quo ſpirituales aq̄ hauriendæ ſunt, & reficiendus eſt
populus credētiū. Initiate ergo ei. i. Iſraeli hunc puteū, vt ſen
ſum myſticū ſi quis ex corde videt, Deū de profundis poſſit
haurire. Ad hunc puteū Moyſes. i. lex cōgregat, ad quē nidet
aliquis puenire: ſed niſi p Moyſen congregetur, non eſt Deo
acceptus. Marciō videt ſibi veniſſe & Baſilides & Valētinus:
ſed quia non venerunt per Moyſen, nec acceperūt legē & p-
pheras, non poſſunt laudare Deum de fontib. Iſrael. Non ve-
niunt ergo ad puteum tales, quē foderunt principes & excu-
Gen. 14. b derunt reges. Eſt aūt vallis ſalſa in qua ſunt putei bituminis.
Omnis aūt hęreſis & omne peccatum in valle eſt, & in valle
ſalſa. Peccatum. n. nō aſcendit ſurſum, ſed ſemper ad ima &
inferiora deſcendit. Eſt ergo in valle poſitus ſalſus & amarus
omnis hæreticus ſenſus, & omnis peccati actus. Quid .n. dul-
ce quid ſuaue pōt habere peccatum. Si aūt veneris ad hæreti
cam ſententiā & amaritudinē peccati, veniſti ad puteos bitu-
C minis, quod eſt eſca & nutrimētum ignis. Si guſtaueris aquā
de
de his puteis, ſi hęreticum ſenſum & peccati amaritudinē re D
ceperis, fomēta ignis & gehennę incendi in te p̄parabis. Ta-
Eſa. 50. l. b. dicitur. *Incedite in lumine ignis ueſtri, &c. Foderunt illum princi*
pes & excuderunt reges. Principes ergo foderunt, reges excude
runt, quod ab excudendo, nō excidendo dictum ē. Excudi. n.
dicitur, quod in ſaxo
cęditur uel formatur.
Principes ergo tan-
quā inferiores fode-
rūt, id eſt, quaſi in ter
ræ mollitiem altitudi
nem quandā demer-
ſerunt. Hi uero quos
reges appellat, quaſi
fortiores, non ſolum
terrę profundum, ſed
ſaxi duritiā penetrāt, vt p̄ueniant ad profundiores aquas, &
ipſas abyſſi venas perſcrutentur: ſcientes iudicia Dei eſſe abyſ-
1. Co ſum multam. Hi ſunt Apoſtoli, quorū aliquis dicit. N*obis autē*
reuelauit Deus per ſpiritum ſuum, Spiritus enim omnia ſcrutatur
etiam alta Dei. Qui ergo per ſpiritum ſanctum poſſunt alta
ſcrutari & penetrare profunda myſteria putei, reges eſſe dicū
tur, qui puteū in petra excuderūt, quia dura & difficilia ſcien
tiæ penetrarunt ſecreta. Foderunt ergo puteum iſtum prin-
cipes & excuderunt reges gētium, id eſt, Apoſtoli, qui gētes
congregauerunt ad obediendū fidei, & omnib. pateſecerunt
ſcientiā Chriſti, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſciē
Ma tiæ abſconditi. Impleuerunt. n. mādatum Dei, *docentes omnes*
E *gentes, & baptizantes eos in nomine patris & filij & ſpiritus ſancti.* Et
per hoc excuderunt, id eſt, pateſecerut ſcientiam putei. Hęc
quoque quæ in manib. habemus, nobis puteus eſt, & omnis
ſcriptura legis prophetarum. Euangelica quoq; & Apoſtoli-
ca ſimul vnus puteus eſt, quem non poſſunt fodere vel excu-
dere, niſi reges & principes, qui ſ. poſſunt auferre terram &
amouere ſuperficiē literæ, & de inferiori petra vbi Chriſtus
eſt ſpirituales ſenſus velut aquam viuam proferre; Reges di-
cuntur, quia peccati regnum expulerunt, & iuſtitiæ regnum
in membris ſuis poſuerunt. Decet. n. docere cęteros qui prius
M feccrit quę docet. vnde. *Qui fecerit & docuerit ſic homines, magnus*
uocabitur in regno cælorum. Magnum autem in regno eſſe, eſt
regem eſſe.

c *Principes.* Poſſunt ijdem vocari principes & reges. Vel prin
cipes, prophetas intelligamus, ipſi. n. ſenſum & prophetiam
de Chriſto defoſſam in p̄funditate literę collocauerunt. ideo
Hi de illis dicitur: *Niſi occulte audieritis, plorabit aīa veſtra.* Et alibi.
Pſ. *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ domine; quam abſcondi-*
ſti timentibus te. Reges ſunt Apoſtoli, qui perſcrutantur al-
1. ta Dei, & eccleſias regunt, vnde & Chriſtus dicitur rex re-
gum.

d *Et parauerunt duces.* ORIGENES. Excuderunt, inquit, reges
gentium in regno ſuo dum dominarētur eis. Non. n. poſſunt
fodere puteum iſtum, nec latentes aquæ viuæ venas aperire,
niſi prius domini ſint gentium barbararum. Quicquid in eis
ferum fuit in actib. quicquid barbarum in morib. domuerūt
& ſubiecerunt regio ſenſui, vt non Gentiliter, ſed legitime a-
gant. Hi vere ſunt reges, profunda putei rimantes, & verbi
Dei arcana perſcrutantes.

e *Profectique ſunt.* ORIGENES. Profecti a puteo uenerunt in
Mathana, quod interpretatur munera ipſorum. Fidem enim
& affectum expetit Deus ab homine. unde. *Et nūc Iſrael. Quid*
dominus Deus tuus poſcit a te miſi ut timeas Deum, & incedas in uijs
eius & diligas eum, &c. Hęc munera oportet a nobis domino
dari, poſtquam agnitionem bonitatis eius de altitudine pu-
tei biberimus. Notandum autem quod propheta dicit, po-
ſcit a te, vt erubeſcant qui negant in arbitrio hominis eſſe ut
ſaluetur. Quomodo enim poſceret ab homine Deus, niſi
haberet homo in poteſtate ſua quod poſcēri debeat offerre.
Sunt ergo, quæ dantur à Deo & quæ ab homine. In ho-
mine fuit, ut de una mna faceret quinque, ex Deo ut mnam
haberet

NICOLAVS DE LYRA.

1 ✻ Tunc cecinit Iſrael. *pro gratiarum actione.*
2 Aſcendat puteus. *id eſt, aqua de puteo.*
3 Quem foderunt principes. *Quia ex diuino iudicio percuſſerunt*
cum baculis in loco determinato, & inde exiuit aqua in abundan-
tia.
4 In datore legis. *id eſt, Deo qui dedit legē principaliter, & in Moy*
ſe qui dedit eam miniſterialiter, & ex eius merito data eſt illa aqua. Cę
tera patent.

✻ 1 Miſit.

MORALITER.

† 3 *Quem foderunt principes, & parauerunt duces.* id eſt Apoſtoli
alijque doctores ad aperiendum eius intellectum literalem
& myſticum cum Dei adiutorio fideliter laborantes.

† 1 *Miſit*

a na: de Mathana in Nahaliel: de Nahaliel in Bamoth. † Ba-
moth vallis eſt in regione Moab in vertice Phaſga, & reſpi-
b cit contra deſertum. † Miſit autem Iſrael nuntios ad Sehon 1
c regem Amorrhæorum, dicens: Obſecro vt tranſire mihi li-
ceat per terram tuam: Non declinabimus in agros & vineas,
d nõ bibemus aquas ex puteis. Via regia gradiemur, donec tranſ
e eamus terminos tuos. Qui concedere noluit, vt trãſiret Iſrael 2
f per fines ſuos, quin potius † exercitu congregato egreſſus eſt
g obuiã in deſertũ, & venit in Iaſa, pugnauitq; cõtra eũ. A quo
h percuſſus eſt in ore gladii, & poſſeſſa eſt terra eius ab Arnõ
i vſq; Ieboc, et filios Ammõ, qa forti pſidio tenebãtur termini 3

¶ Ex Deb. ¶ Alias Moyſes. a ¶ Id eſt infidelium ſcilicet qui Deum in maſiludine ducunt. a ¶ Diſciplinam diabolicam vel pietati contrariam. ¶ Ciuitas.

A haberet homo, ex qua poſſet facere decem mnas. Cũ aũt obtulit ex ſe accepit ex Deo, nõ iam pecuniam ſed poteſtatẽ & regnum decem ciuitatũ. Petiit Deus ab Abrahã, vt offerret ei filiũ ſuum, obtulit intrepidus, impoſuit ſuper aram, cultrũ eduxit ad iugulandũ, ſed continuo inhibetur, & aries p filio datur ad victimã. Vides ergo quia quæ de Deo offerimus nobis manẽt, ſed expetimur, vt affectus noſter & fides pbetur.

Qui de hoc puteo bibit, ad hoc proficit vt habeat munera q̃ Deo offerat, de quib. in lege dicitur, *Munera mea, data mea*. Ex his ergo quæ Deus dedit, offert Deo. Dedit aũt agnitionẽ ſui, & homo offert, & ei fidem ſuam & affectum.

B Cum obtulerim⁹ quæ ex nobis ſunt, cõſequimur q̃ ex Deo ſunt. Cum enim noſtram fidem & affectũ obtulerimus, tũc ipſe largitur diuerſa dona ſpiritusſancti, de quo dicitur. *Omnia autem ex Deo ſunt.*

a *In Bamoth.* Bamoth aduentus mortis, quã ſcilicet commorimur, vt conuiuamus ei, & mortificamus membra noſtra ſuper terram. *Conſepulti enim ſumus illi per baptiſmũ in morte.* Qui .n. ordinem ſalutaris viæ tenet, debet per hæc ſingulariter agere, & poſt multa ad hunc locum venire.

ORIGENES. Et ex Bamoth, inquit, in nemus, quod eſt in cãpo Moab, à uertice montis ceſi qui reſpicit ad deſertum. Si hoc itinere incedamus, qp non tam locorũ vocabulis quã animæ profectib. conſtat, poſt omnia venimus in nemus, vel ſm alios in † Ianam, quod interpretatur aſcẽſus vel vertex montis. Per hæc ergo venitur ad illud famoſum paradiſi nemus, & amęnas delitias antiquę habitationis, vel ad pfectionis & beatitudinis ſummitatẽ, vt dicamus quia ſuſcitauit nos cum eo, & ſedere fecit in cæleſtib. cum Chriſto. Vides quouſque per uenitur a puteo, quib. manſionib. imo profectib. iter animæ paratur ad cęlum.

b *Miſit autem.* IDEM. Mittit Iſrael legatos ad regẽ Amorrhęorum, regem. ſ. ſuperbum, qui ait, Virtute mea faciam, & ſapientia intellectus mei auferã fines gentium, &c. *Et aſcendam in cęlum, & ſuper ſydera cæli ponam thronum meum, &c.* Ille quoq; ſuperb. & elatus, quaſi vnigenit⁹ eius, de quo eius ſcriptũ eſt. *Quia extolletur ſup omne quod dicitur, aut quod colitur Deus, &c.* Omnis ergo elatus, filius elati huius eſt vel diſcipulus & imitator eſt. vñ. *Ne forte elatus incidat in iudiciũ diaboli.* In quo oſtẽditur, quod omnis elatus ſicut diabolus condẽnabit. Nos ergo qui tranſire volumus per hunc mundũ, vt perueniamus ad ſanctã terrã ſanctis pmiſſam, mittimus verbis pacificis ad Sehõ, pmittentes quod nõ habitabimus in terra eius, nec morabimur cũ eo, ſed tranſibimus tm̃ incedẽtes via regia, vel via regali nuſquã declinãtes, nec in agrũ, nec in vineã, nec de lacu eius bibentes. Cum .n. ad aquã baptiſmi venimus, & primę fidei ſignacula ſuſcipimus, diabolo renuntiamus, & pompis eius, & omnib. operib. eius, & omnib. ſeruitiis eius, & volupta-
C tibus eius, ad un oratur cum dicitur. *Quia non declinabit Iſrael in agrum, neque in vineam eius, neque bibet de lacu eius.* Non .n. vltra diſciplinæ diabolicæ, non aſtrologicæ, non magicæ, uel illius doctrinæ quæ contra Dei pietatẽ ſit, bibit fidelis. Habet .n. fontes ſuos, & bibit de fontib. Iſrael, de fontib. ſaluatoris, non de lacu Sehon. Nec relinquens fontem aquę viuæ, congregat ſibi lacus confractus vel contritus.

c *Ad Sehon regem.* Sehon qui interpretatur arbor infructuoſa vel elatus. hic eſt rex Amorrhæorũ, qui interpretantur in amaritudinẽ adducentes vel loquentes. Hic eſt diabolus elatus & infructuoſus, de quo dicitur. *Venit princeps mundi huius, & in me nõ habet quicquam.* Et alibi: *Ecce princeps huius mundi mittetur foras.*
E Non quia creaui mũdum, ſed quia in mũdo peccatores ſunt, & ipſe peccati princeps eſt, ſm quod dicitur. *Quia omnis mundus in maligno poſitus eſt*, id eſt ipſe mundi princeps eſt.

d *Via regia.* Quæ dicit. *Ego ſum via, veritas & vita.* De quo dicitur. *Deus iudicium tuum regi da.* Hac incedendum eſt, & nuſquã declinandum, nec in agrũ, nec in vineam, id eſt nec ad opera, nec ad ſenſus diabolicos ſi volumus pacifice tranſire per mũdũ. Sed hoc magis incitat principem mundi, quod dicimus nos nolle manere cũ eo vel morari vel aliquid eius contingere. Inde iraſcit & mouet perſecutiones & pericula & cruciatus intentat. Inde dicit: *Congregauit Sehon populum ſuum, &c.*

e *Exercitu.* principib. ſ. & iudicibus mũdi, & omnib. nequitiæ miniſtris qui ſemper impugnant populum Dei.

f *In Iaſa.* In Iaſa. Hebraice יהצה iahtſah, quod interpretatur mandati impletio. Si .n. veniamus ad impletionem mandatorum, ſuperamus ſuperbum & elatum. Mãdatum .n. complere, eſt diabolũ & exercitum eius ſuperare. Nihil .n. nobis poterit nocere, ſi veniamus in Iaſa, id eſt ſi præcepta domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruemus.

g *In ore gladij. Viuus eſt ſermo Dei, efficax, & penetrabilior omni gladio &c.* De quo dicit Apoſtolus: Et gladiũ ſpirit⁹ quod eſt verbum Dei. In huius ore cadit Sehon, id eſt diabolus.

h *Terra eius.* Omnis terrena regio terra Sehon dr̃. Sed Chriſtus, & eccleſia eius in omni terra Sehon dominatur.

i *Ab Arnon vſque Ieboc.* ✲ PROCOPIVS. Iacob quæ Ammonitarum erat, excipit. Erat .n. eorum qui e Loth extiterũt. Vbiq; .n. bella inteſtina attingit. Erat vero ea terminus Amorrhæorum captiuorum. Iaſer vero ea eſt, quæ cum terræ Moabitarũ eſſet ab initio, poſtea Sehonis eſt facta. Cæterum eã leuant Tyrannis ac violentis hominib. Iſraelitæ, iiſque qui priſtinos ĩcolas ademerãt. Ea vero ẽ Eſebõ vrbs. Sehõis. i. metropolis.

RABANVS. Ieboc ciuitas finiſque regni Sehon, ſicut Arnon initium. Interpretatur aũt Arnõ maledictiones eorum Ieboc luctamen. Neceſſe eſt .n. vt qui vult exire de regno diaboli, luctẽt cũ eius miniſtris. Sed ſi vicerit iam non erit Ieboc ciuitas Sehon, ſed Iſraelis. Hinc Iacob cum veniſſet ad quendam locum, paratum eſt ei certamen, & ibi tota nocte luctatus cum inualuiſſet, vocatum eſt nomen eius Iſrael. Gen. 32. f
F

a Tulit

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Miſit autem Iſrael nuntios ad Sehõ regem Amorrhęorum dicens: obſecro vt tranſire mihi liceat per terram tuam. Non declinabimus &c. *Hic ponitur impedimentũ ex inuaſione Amorrhæorũ, & primo regis Sehon, ſecundo regis Og, ibi: Verteruntq; ſe. Iſti .n. duo reges fuerunt Amorrhæi, vt habetur Ioſue j. Circa primũ ponitur ipſius Sehon debellatio. Secundo ſoluitur tacita quæſtio, ibi: Vrbs Heſebon fuit. Circa primum dicitur. Miſit autẽ Iſrael nũtios, vt poſſent tranſire pacifice ad terram ſibi promiſſam. Sequitur.*

2 Qui

2 Qui concedere noluit, vt trãſiret Iſrael per fines ſuos, quin potius exercitu &c. *Dicunt enim Hebræi, quod ipſe recipiebat tributum a Chananæis, qui habitabant terram promiſſionis, vt impediret tranſitum filiorum Iſrael ad eos, & ideo non ſolum tranſitum prohibuit, ſed etiam iuit eis obuiam ad debellandum eos. Et patet littera vſque ibi.*

3 Quia forti præſidio tenebantur termini Ammonitarum. *Dicit Ra. Sa. quod iſtud forte præſidium erat prohibitio domini, ne filij Iſrael terram eorum acciperent, ſicut habetur Deut. 2.*

✲ 1 Vrbs

MORALITER.

† 1 *Miſit autem Iſrael nuntios ad Sehon &c.* Ab iſto loco vſque ad finem huius capituli agitur de regibus Sehon & Og, nitentibus impedire filios Iſrael a tranſitu vſque ad terram ſibi promiſſam: per quos deſignantur dæmones & homines mali, q̃ nituntur impedire bonos in progreſſu virtutis. Sed ſicut Sehon & Og à filiis Iſrael fuerunt debellati, ſic dæmones & mali homines cum Dei adiutorio a bonis ſuperantur, & ſic per iter ſuum gradiuntur, Pſ. 83. b. *Ibunt de virtute in virtutem, & videbitur Deus deorum in Sion.*

a Ammonitatum. Tulit ergo Iſrael omnes ciuitates eius, & ha
b bitauit in vrbibus Amorrhæi, in Heſebon ſcilicet, & viculis
¶ Cogitationes ſcilicet.
c eius. Vrbs Heſebon fuit Sehon regis Amorrhæi, qui pugna- 1
à ¶ De patre vel aqua paterna.
d uit contra regem Moab, & tulit omnem terram quæ ditio-
¶ Maledictionem vel illuminationem eorum.
e nis illius fuerat vſque Arnon. Idcirco dicitur† in prouerbio: 2
Venite in Heſebon, ædificetur & conſtruatur ciuitas Sehon. 3
Ignis *egreſſus eſt de Heſebon, flamma de oppido Sehon, & 4
deuorauit Arnon Moabitarum, & habitatores excelſorum 5
¶ Congregans.
f Arnon. Væ tibi Moab, periſti popule Chamos. Dedit filios 6
eius in fugã, & filias in captiuitatẽ regi Amorrhæorũ Schõ. 7

A a *Tulit ergo.* AVGVS. Hic poſſedit Iſrael ciuitates Amorrhæorum, quas bello ſuperauit, quia nõ eas anathematizauit. Si.n. anathematizaſſet, poſſidere non poſſet, nec inde ad vſus ſuos aliquid prædæ vſurparet. Notandum uero quõ iuſta bella gerebantur, innoxius.n. tranſitus negabatur, qui iure humanæ ſocietatis debebatur. (Quæſt. 44)

Sed iam vt Deus ſua promiſſa compleret, adiuuit hic Iſraelitas, quibus Amorrhæorũ terrã dari oportebat. Nã Edom cũ ſimiliter eis tranſitum negaret, non pugnauerunt cum illa gente Iſraelitæ, id eſt filii Iacob cum filiis Eſau: quia terrã illã Iſraelitis nõ promiſerat, ſed declinauerunt ab eis. (*enim)

b *Iſrael.* ORIGEN. Qui in Chriſto Iſrael eſt, non in carne, nec in manifeſto Iudæus habitat in omnib. ciuitatib. Amorrhæorum, cum in toto orbe terrarum Chriſti eccleſiæ propagantur. Sed & quiſq; noſtrum prius fuit ciuitas regis Sehon, qui interpretatur elatus. Regnabat.n. in nobis ſtultitia, ſuperbia, impietas, & omnia q̃ ſunt ex parte diaboli. Sed vbi expugnatus eſt a fortib. & vaſa eius direpta, effecti ſumus ciuitates Iſrael, & hæreditas ſanctorum, ſi tamen exciſa eſt in nobis penitus poteſtas q̃ pri⁹ dominabatur, & arbor infructuoſa, & rex elatus & ſimus ſub eo qui dicit: *Diſcite a me, quia mitis ſum & humilis corde.* In Heſebõ & viculis, &c. Sigillatim ciuitates ſuperbi & infructuoſi regis enumerat, præcipuam regni eis vrbem Heſebon nominat, quæ interpretatur cognitiones. Merito ergo maxima pars regni diabolici & põtas eius plurima in cogitationib. regnat, quia de corde prodeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, & huiuſmodi, q̃ coinquinant hominẽ. Neceſſario ergo iſta ciuitas igne exuritur, quem ſaluator venit mittere in terram, & vult vt accendatur. (Hom. 13 in Numeros. Rom. 2. d. B. Mat. 11. d)

Allegorice. ISIDORVS. In triceſima nona mãſione geritur bellum cõtra Sehon regẽ Amorrhæorum & Og regem Baſan. Sehon interpretatur tentatio oculorũ. Hic eſt diabolus, quia transfigurat ſe velut in angelum lucis, & per hæreſes & ſchiſmata veri ſimilia mentitur, vt incautos fallat hũc Amorrhæi, id eſt amaricantes habent regẽ. Niſi.n. quædam ſimulatio veritatis pcedat, non ſunt hæreſes amaricantes, nec ſchiſmata in eccleſia. Hũc regem quiſq; occidit cũ damnat ſimulationem, & diligit veritatẽ. Og interpretatur concluſio, Baſan autem confuſio. Id.n. diabolus agit, vt concludat viã ad Deum, opponẽdo idola ne credatur in Chriſtum. Concluſio præcedit vt rex, ſequitur cõfuſio tanquam plebes, quia qui modo concluduntur, ne credant in Chriſtum, cum Chriſtus apparuerit, cõfundentur. Ideo manſio hæc eſt, id eſt Dibongad, interpretatur fortiter intellecta tentatio: quia ſi ſuperetur ſimulatio quæ per ſchiſma vel hæreſim exacerbat eccleſiam, & confuſio quæ per ſacrilegium claudit fide viam, tentatio intelligitur, & intellecta fortiter ſuperatur. (2. Cor. 11. c)

C c *Sehon regis.* Sehon, id eſt loquentis, qui.n. ſub diabolo agũt, tantum loqui norunt, ſed inania loquunt, vtpote aſtrologi aliqui & philoſophi. Fidelium autem regnum quod à Deo eſt non in ſermone ſed in virtute Dei. (1. Cor. 4. d.)

d *Moab.* RABANVS. Moab qui interpretatur de patre, vel aqua paterna, de inceſtu & ebrietate conceptus, quaſi abſente & neſciente patre, ſecularem ſcientiã ſignificat, q̃ autorẽ ſui ſenſum habet. Et quia ex Dei conditione generatur, videtur naſci de patre. Sed quia adulter eſt, & aduerſari⁹ populi Dei, de inceſtu & ſpelunca & nocte generatur. vnde ſecundum Eſa. *In nocte perit.* id eſt in errore ſempiterno Arnon quoq; vrbs Moabitarum, quæ interpretatur aduerſarius, ſignificat quod hæc ſapientia Deo inimica eccleſiaſtico ſermone contra ſe pugnante ueritatis igne conſumitur, a quo & habitatores excelſorum Arnon deuorantur. Arnon enim maledictio vel illuminatio eorum interpretatur. Quia qui confidunt in eloquentia vel ſapientia humana, quæ filiis tenebrarum videtur lucida, corruũt & conſumuntur.

e *Idcirco dicitur.* ORIGENES. Alia litera. Propter hoc, inquit, dicent ænigmatiſtæ: *Venite in Heſebon, vt ædificetur & conſtruatur ciuitas Sehon, quoniam ignis proceſſit de Heſebon, & flamma de ciuitate Sehon, & deuorauit vſq; Moab. &c.* Sehõ erat rex, cuius erat ciuitas Heſebon. Hic eſt ergo verborum ordo, ac ſi dicant ænigmatiſtæ: Venite vt ædificetur & conſtruatur Heſebon, quæ fuit ciuitas regis Schon. Aenigma dicitur ſermo figuratus. Aenigmatiſtæ q̃ figuraliter loqũt. Hi ſũt lex & prophetæ. vnde. *Aperiam in parabolis os meum, loquar propoſitiones ab initio.* Et Eſa. *Erunt* inq̃t, *verba libri huius, ſicut verba libri ſignati.* Signatus eſt.n. liber, quia figuris perplexus eſt, & ænigmatib. inuolutus. Venite in Heſebon vt ædificetur, cecidit prima, ſubuerſa & inceſa, reædificãda eſt alia. Si videas Gẽtilem in dedecore vitæ & in religionis errore, dic quod hic ſit Heſebon ciuitas in regno regis Sehon. Regnat. n. in cogitationib. eius rex infructuoſus & elat⁹. Ad hũc ſi accedat Iſrael, id eſt eccleſiæ filius adhibens iacula verbi Dei, diſtringẽs gladium ſpiritus contra eum, & deſtruat in eo omnes munitiones Gentilium dogmatũ, & omnes argumẽtationes elatorũ igne veritatis exurat, dic quia ſubuerſa eſt Heſebõ ciuitas regis Sehon. Non tñ deſertus relinquitur. Cum.n. filii Iſrael euerterint in hominib. malas cogitationes & impios ſenſus, bonas cogitationes reædificant, & pios ſenſus, doctrinam veritatis inſerunt, religionis ritũ, viuẽdi ordinẽ, & morum honeſtatẽ. Et tũc verè dicunt iſti ænigmatiſtæ ad inuicem. Venite, ædificemus Heſebon, q̃ fuit ciuitas Sehon. Filii.n. eccleſiæ, quia legis ænigmata ſpiritualiter intelligunt, ænigmatiſtæ dicunt. Vñ *Ecce conſtitui te hodie ſuper gentes & regna, vt eradicare & ſubuertere, reædificare & plantare.* Subuertit.n. Heſebon, eradicet cogitationes impuras. Reædificat autem & replantat cogitationes caſtas, vt efficiatur Heſebõ, nõ Amorrhæorũ, ſed filiorũ Iſrael.

✻ PROCOPIVS *In prouerbio. Venit in, &c.* Conſtat ſibi Dei iuſtitia quæ per ſucceſſionẽ familiarũ deinceps reddita eſt, ad terram euertendam quã Amorrhæi lugubri quaſſatione edita iniuſtè occuparunt. Adeo vt hominũ ſermonib. cõballio priorũ incolarũ decantaretur. Miſerationẽ.n. commouet væ tibi Moab, periiſti, &c. Deuaſtatos.n. fuiſſe Moabitas indicat, diſperſoſq; iuuenes iuuenculas, quos Deus nunc eſt vltus.

f *Væ tibi Moab.* RABANVS Chamos interpretatur cõgregans vel quaſi attrectatio. Dibon abũdanter intelligens tẽtationẽ vel fluxus eorũ. Nophe ſufflãs vel ſpirãs. Medaba, de ſaltu. Væ ergo illis, q̃ in ſpiritali Moab confidentes, congregãt ſibi theſauros ſecularis ſapiẽtiæ, erigunt ſe contra potentiam Dei, quorũ

audacia

NICOLAVS DE LYRA.

Quæſt. 10. ✻ 1 Vrbs Heſebon. *Hic reſpondetur tacitæ quæſtioni, quia immediate dictum eſt, quod Iſrael habitauit in Heſebon & viculis eius, & tamẽ fuit in terra Moab, ideo poſſet aliquis quærere, quomodo Iſrael accepit terram illam, cum eſſet ei prohibitum a domino, ne pugnaret contra eos, & quod nihil de terra eorum daretur eis, vt habetur Deutero. 2. a* Ideo ad hoc reſpondetur hic, *quia licet illa terra fuiſſet intra terminos Moab, aliquando tamen Sehon rex Amorrhæorum eam acquiſierat iure belli, & ſic Iſrael eam licite occupauit, propter quod hic declaratur, quomodo Sehon illam terram acceperat à filijs Moab, cum dicitur* Vrbs Heſebõ fuit Sehon regis Amorrhæi, qui pugnauit, &c. *Idcirco dicitur in prouerbio, hoc eſt in cantilena facta & diuulgata de victoria quam habuit Sehon contra filios Moab.*

2 Venite in Heſebon, ædificetur & conſtruatur ciuitas regis Sehon. *Primo.n. eam deſtruxit pugnando contra filios Moab, & poſt ea eam ſibi reædificauit.*

3 Ignis egreſſus eſt. *Quia ille Sehon incendit terram in circuitu pugnando contra filios Moab.*

4 Væ tibi Moab. *quia deuictus es à Sehon.*

5 Periſti popule Chamos. *nomen eſt idoli Moabitarum.*

6 Dedit filios eius in fugam. *ſicut victi ſolent fugere quando poſſunt.*

7 Et filias in captiuitatem regi Amorrhæorum Schõ. *quia mulieres non poſſunt ita fugere, ſicut viri, ideo facilius capiuntur.*

✻ 1 Iugum

audacia non prǽualebit, ſed fugiet & tradetur in captiuitatẽ regis ſpiritualium Amorrhæorum, Iugum.n.ipſorum diſperiet ab Heſebon uſq; Dibon, id eſt a radice cogitationis uſq; ad profunditatem intellectus defluet ſciẽtia eorũ, laſſiq; ſufflantes uanitates uerborum, & ſpirantes fœtidũ odorẽ putridi ſenſus, in ſaltum peruenient, vbi non ſunt arbores fructuoſæ, ſed beſtiæ, contra quas dicitur: *Ne tradas beſtiis animas confitentes tibi.*

a In terra Amorrhæi.

✲ PROCOPIVS. Quapropter Dauid in pſalmis, cum potẽtiæ & iuſtitiæ nomine Deũ celebraſſet, inquit, Inſtituit in tẽtoriis ipſorum tribus Iſrael cum.n.de extrema ciuitate Iaſer dicit Ceperunt eam & vicos eius, inquit, & eiecerunt Amorrhæum eius loci incolam. Id ipſum cũ in vna ac altera gente ſub Moſe factum ſit tantum, de vaſtatione futura vniuerſæ terræ impiorum ac conſonia iuſtorum vaticinatur.

b *Iazer.* id eſt fortitudinem eorum. Fortiſſima ſ. hæreticorũ dogmata dialectica arte conſtructa.

c *Et poſſede.* Ab errore conuertendo, & præcepta domini docendo, vt de eorum correctione & profectu cęleſtem ſibi patriam acquirerent.

d *Og rex Baſan.* ORIGENES. Ad Og.regem Baſan, nec legatos mittere dignantur, nec petere ab eo vt tranſeant per terram eius, ſed ſtatim cum eo pugnant, & ſuperãt, cum & populum eius. Baſan interpretatur turpitudo. Merito ergo nec legati mittuntur ad iſtam gentem, nec tranſitus petitur per terrã eius. Nullus enim nobis tranſitus vel acceſſus debet eſſe ad turpitudinem, ſed ab initio ſtatim expugnãda, & omnino cauenda eſt. Og.autem interpretatur concluſio, quæ figuram tenet omnium carnalium & materialium rerum, quaſi deſiderio detenta anima excluditur a Deo cõtra quos ita bellum pręcipitur gerendum, vt non relinquatur ſ.eo viuẽs. Nullum ergo oportet relinqui a filijs Iſrael in regno turpitudinis, & dedecoris viuentem. Decet Iſraeliticam virtutem reſecare turpia, & pia reædificare & honeſta. De regno autẽ Sehon nõ eſt ſcriptũ, ut nullus viuus relinquatur, nec de regno Moab. Forte.n.ex illis aliquib. indigemus pro vitæ huius exercitiis & agonib. alioquin debuimus ex hoc mundo exiſſe. De Baſan, vero, id eſt turpitudine nullo penitus indigemus, excutienda ſunt omnia opera turpitudinis, in nullo.n.poteſt honeſtum eſſe, quod turpe eſt.

a Abundanter intelligens tentationem ſcil. vel fluxus eorum.
† Iugum ipſorum diſperiit ab Heſebon vſque Dibon, † laſſi 1
a Sufflans vel ſpirans. De ſilu.
peruenerunt in Nophe, & vſque Medaba. Habitauit itaque 2
Lex. Prædicatores.
a Iſrael in terra Amorrhæi. Miſitq; Moyſes qui explorarent Ia- 3 4
Conuentus popul̃orum.
b zer. Cuius ceperunt viculos, & † poſſederunt habitatores. † 5
Turpitudinis.
c Verteruntque ſe, & aſcenderunt per viam Baſan, & occurrit 6 7
Interclusio.
d eis Og rex Baſan cũ omni populo ſuo pugnaturus in Edrai. 8
Dixitque dominus ad Moyſen: Ne timeas eum, quia in ma- 9
nu tua tradidi illum, & omnem populum ac terram eius. Fa-
ciesque illi ſicut feciſti Sehon regi Amorrhæorum habitato-
ri Heſebon. Percuſſerunt igitur & hunc cum filiis ſuis, vni-
uerſumque populum eius † vſque ad internecionem, & poſſe-
derunt terram illius.

Vbi ſupra.

† deſolaui mus eos vſque.

† expulit Amorrhęum qui erat ibi.

† Deut. 3. a & 29. b.

1. Cor. 5. e.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Iugum ipſorum. *Id eſt dominum Moabitarum.*
2 Diſperiit ab Heſebon vſq; Dibon. *Per hoc oſtenditur, quod Sehon non occupauit totam terram eorum ſed partem.*
3 Laſſi. *Ex bello & fuga.*
4 Peruenerunt in Nophe, & vſq; Medaba. *Nomina ſunt ciuitatum quæ eis remanſerunt, & ad quas confugerunt.*
5 Habitauit itaq; Iſrael in terra Amorrhæi. *Hæc eſt concluſio oſtendum, quod Iſrael non fecit contra præceptum domini occupãdo terram Moabitarum ſeu Amorrhęorum, quod erat eis licitum.*
6 Miſitq; Moyſes qui explora. Iazer. *quæ erat ciuitas Sehon, in qua remanſerant aliqui bellatores ad cuſtodiendum.*
7 Cuius ceperunt vicu. & poſſe. habi. *Iſti enim exploratores miſſi a Moyſe ne viderentur ſimiles illis quos miſerat de Cadesbarne, qui in reditu ſuo terruerunt populum, vt dictum eſt ſupra 15. c. noluerunt reuerti donec cepiſſent loca ad quæ exploranda miſſi fuerant.*
8 Verteruntque ſe. *Hic ponitur impedimentum ex inuaſione Og, cũ dicitur.*
9 Et occurrit eis Og rex Ba. ne timeas eum. *Erat.n. valde fortis & robuſtus, quia gigas vale magnus, & habebat populum fortẽ: ideo dixit dominus Moyſi vt non timeret, aſſecurans eum de victoria: & patet litera. De magnitudine vero & fortitudine regis Og. dicitur in quodã libro, qui apud Iudæos dicitur liber benedictionum, vel benedictiones, quod cum Og audiuiſſet, quod caſtra filiorum Iſrael occupabant tria terræ miliaria, iuit & eradicauit vnum montem tantum ſpacium occupantem, & poſuit ſuper caput ſuum, vt proijceret ſuper caſtra Iſrael, ſed Deus immiſit formicas quæ perforauerunt montem illum & ſic per foramen illud mons ille deſcendit verſus collum eius, & cum vellet ſe expedire de monte illo, creuerunt dentes eius, & intrauerunt foramina montis, ita quod non potuit illum montem de capite ſuo amouere, & ad hoc ibidẽ inducitur autoritas Pſ. 3. b. falſificata tamẽ. Dentes impiorũ confregiſti. Gl. Nõ dicas Sirabata, i. cõfregiſti: ſed Scirabeta, i. acoreuiſti. Et ibidẽ ſubditur, quod Moyſes hẽbat decẽ cubitos altitudinis ſcd̃m mẽſurã tabularum tabernaculi vt habetur Exo. 26. Tenebat etiam ſecurim, cuius manubrium habebat decẽ cubitos in longitudine. Et cum videret Og monte irretitum occurit ad eum, & ſaltauit in altum per decem cubitos, & ſic attigit ad cauillam pedis eius, & proiecit ad terram. Sed quia hoc eſt ita abſurdum, quod non indiget alia improbatione, ideo hoc poſui in hoc loco, vt videatur quanta cæcitas eſt in Iudæis, qui credunt hoc eſſe verũ ad literam, quia nec Ra. Sa. qui fuit maximus Doctor apud eos, nec alij doctores, huius dicti aſſignant alium intellectũ parabolicum uel myſticum.*

Fabula Iudæorũ, de magnitudine & fortitudine Og regis.

CAP.

MORALITER.

In c. 21. vbi dicitur in poſtilla. Fecit ergo Moyſes ſerpentem æneum. &c.

Licet multis modis Deus potuiſſet ſanare percuſſos ab ignitis ſerpentib. quam per intuitum ſerpentis ænei, tamen hic modus in hoc loco videtur valde conueniens, ex duob. Primo ex correſpõdentia ad peccatum. Peccauerant enim in hoc, quod ex cibo optimo & ſuauiſſimo de quo naturaliter debuiſſent cum gaudio reſici, nauſeabat tamen eorum anima de illo quod eſt contra communem curſum naturæ. vnde dicunt: Nauſeat anima noſtra ſuper cibo iſto leuiſſimo. *Et ideo Deus per oppoſitum percuſſos a ſerpentib. ignitis, qui communiter debuiſſent lædi ab intuitu eorum, prout tradunt medici de his qui a cane rabiem patiente mordentur, hoc contra curſum naturæ Deus diſpoſuit, vt per aſpectum ſerpentis curarentur. Secundo ex correſpondentia ad figuratum. Cõſtat enim, quod quidam audientes doctrinã Chriſti, quæ erat cib. animæ ſuauiſſimus, nauſeabat anima eorum. vnde dicebant, Ioan. 6.* Durus eſt hic ſermo. *Quorum multi fuerunt a ſerpentib. ignitis percuſſi, ſ. a tentationib. diabolicis, ſed fecit Deus exaltari ſerpentes, i. Chriſtum, in ſimilitudinem carnis peccati in cruce pendentis, quem fideliter intuentes, etiam ſi morſib. diaboli fuiſſent læſi, ſanarentur, prout in euãgelio Ioan. 3. legitur. Et iſte ſenſus licet pertineat ad figuratum, reducitur tamen ad ſenſum literalem, inquantum reddit rationem literę, prout ſupra in quęſtione ante principiũ Gene. de ſenſu literali poſita fuit oſtenſum.*

Queſt.46. a *Videns autem.* AVGST. Quod dicit ſcriptura poſtquã vicit Iſrael Amorrhæos,& poſſedit oẽs ciuitates eorũ, miſiſſe legatos Balac regẽ Moabitarũ ad cõducẽdũ Balaã qui malediceret populũ Iſrael, ſatis oſtẽditur nõ oẽs Moabitas veniſſe in conditionem Sehon regis Amorrhæorum, quãdo eos bello ſuperauit. Siquidem remãſit gẽs Moabitarũ vſq; ad illud tẽpus, vbi regnaret Balac rex Moab. Quod vero Moab dixit ſeniorib. Madian, id eſt Moabitæ ſenioribus Madianitarum: Nunc ablinget ſynagoga hæc omnes qui in circuitu noſtro ſunt. Non vna gens erat, ſed uicini ad vicinos dixerunt, quod pariter cauendũ eſſet Moab enim fuit filius Loth: Madian filius Abrahæ de Cethura: nõ verò vna gens erat, ſed duæ vicinæ.

A — †Ioſ.24.b. — †quia multus erat,& anguſtijs affectus eſſet. Moab propter filios Iſrael quodque Moab dixiſſet. — B

✲ PROCOPIVS. Poſt Amorrhæos geminus turbatur populus, Moabiticus & Madianitic⁹. Qui cũ bello renuntiaſſent, ad impoſturam Satanicam ſeſe receperunt. Sed ſpes ipſorũ labefectat Deus, cum ne tantillum quidem eloqui Balaamo permiſiſſet, non quidem quod execratio iniuſtà lædat, iuxta Salomonem enim execratio uana non ſuperueniet cuiquam. ☞ Verum

CAP. XXII.

PROFECTIQVE caſtrametati ſunt in cam- 1
peſtribus Moab, vbi trans Iordanem Hie-
richo ſita eſt. † Videns autem Balac filius 2
Sephor omnia quæ fecerat Iſrael Amor-
rhæo, & quòd pertimuiſſent eum Moabitæ, 3
& † impetum eius ferre non poſſent: dixit 4
ad maiores natu Madian: † ita delebit hic populus omnes 5
¶ Prædicator.
qui in noſtris finibus commorantur, quomodò ſolet bos her 6
bas vſque ad radices carpere. Ipſe autem ✲ erat eo tempore 7

NICOLAVS DE LYRA. Cap. XVIII.

1 PRofectique. *Hic conſequenter ponitur impedimentum procuratum per Balaam ad ſuggeſtionem regis Moabitarum. Et quia in ſequentib. Balaam dicitur magus & ariolus, & tamen eius prophetiæ tanquam veræ habentur in auctoritate, ideo videndum eſt ſi fuerint a Deo vel dæmone, & de veritate ipſarum. Circa primum ſciendum, quod propheta dicitur quaſi procul fans, quia denuntiat illa quæ ſunt procul ab humana cognitione ſecundum viam naturæ, nunc autem ita eſt, quod quanto aliquis eſt ſubtilioris intellectus, tanto eius cognitio ſe extendit ad altiora, ad quæ nõ poteſt attingere cognitio intellectus magis rudis, qui non poteſt capere niſi ſenſibilia & groſſa, & ſi hoc eſt verum in diuerſis intellectibus eiuſdem ſpeciei, multo plus eſt verum in intellectibus diuerſarum ſpecierum, cuiuſmodi ſunt intellectus angelicus & humanus: & ideo cum angelus ſit ſublimioris & altioris naturæ, eius cognitio ad multa ſe extendit, ad quæ non poteſt humana cognitio attingere: naturalia autem in dæmonibus remanſerunt integra, & ideo eorum cognitio naturalis ad plura ſe extendit, quam humana. Cognitio autem bonorum angelorum adhuc ad plura ſe extendit, inquantum ſunt illuminati lumine gratiæ & diuinis reuelationibus Patet igitur quod dæmones a Deo permiſſi, poſſunt hominibus aliquas veritates reuelare eis incognitas: tũ quia dæmonum cognitio naturalis ad plura ſe extendit quam humana, vt dictum eſt: tum quia ſecundum Auguſt. 2 ſuper Gene. ad literam, plura de ſupernaturalibus veritatibus à ſanctis angelis, aliquando dæmonibus reuelantur, quas poſſunt vlterius hominibus reuelare a Deo permiſſi. Cum igitur reuelatio fit hominibus per dæmones, tales dicuntur prophetæ dæmonum: cum autem fit a Deo immediate, vel mediantibus angelis ſanctis, dicuntur prophetæ Dei. Conſiderandum etiam quod talis reuelatio differt a præcedenti, non ſolum quantum ad cauſam reuelantem, vt dictum eſt, ſed etiam quantum ad formam reuelationis: quia reuelatio facta à Deo & angelis ſanctis nullam falſitatem continet, ſed illa quæ fit à dæmonibus, frequenter habet admiſtam falſitatem, quia ſecundum quod dicitur, Ioan. 8. f.* Ipſe dæmon mendax eſt, & pater mendacij. *Et ideo licet aliquando reuelet hominibus aliquas veritates, hoc facit vt efficacius decipiat, vt ex pluribus veritatibus ab eo prædictis, poſtea ſibi credatur in falſitate, ſecundum quod dicitur in collationibus patrum, collat. 2. abbatis* Moiſi, *quod dæmon in ſpecie angeli boni cuidam fratri frequenter apparuit, & multas veritates ſibi dixit, & quando vidit illum fratrem bene inclinatum ad credendum ſibi, tunc ei perſuaſit vt circunciderctur, & quod aliter non poterat ſaluari. Sciendum etiam quod reuelatio veritatis quæ fit a Deo & angelis bonis, non ſolum fit hominibus bonis ſed etiam aliquando malis, vt patet per verbum ſaluatoris, Matthæ. 7. cap.* Multi dicent in illa die, Domine, domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, &c. *& ſubditur.* Et reſpondeo illis. Nunquam noui uos, &c. *Hoc etiam patet per illud quod habetur 1. Reg. 8. de propheta idolorum qui ſeduxit prophetam domini & poſtea facta eſt ſibi reuelatio à Deo de morte illius prophetæ domini, eo quod nõ obedierat voci eius. Prophetia enim reſpicit actum intelligendi: charitas autem quæ facit hominem bonum eſt actus voluntatis, quæ procedit ab actu intelligendi, prius autem poteſt eſſe ſine poſteriori, & ideo reuelatio prophetica poteſt eſſe ſine charitate, & aliquando fit vt dictum eſt, & hoc cecidit ad commendationem veritatis reuelatæ, vt talis veritas teſtimonium habeat etiam ab aduerſarijs veritatis, & ad bonum aliorum. Deſcendamus igitur ad propoſitum, dicendo quod Balaam fuit propheta dæmonum, quia fuit ariolus & magus, quærens reuelationes a dæmonibus. Fuit etiam propheta domini modo prædicto, inquantum aliquæ veritates fuerunt ſibi reuelatæ à Deo, licet ab ipſo non quæreret, ſed virtute diuina fuit dæmon prohibitus dare reſponſum a quo quærebat, & ſunt ſibi reuelatæ veritates a Deo: & compulſus eſt pronuntiare quod nolebat videlicet ſanctitatem & proſperitatem populi Iſrael, cum tamen contrarium deſideraret, vt patebit. & hoc factum eſt ad commendationem populi Iſrael, & ad terrorem aduerſariorum, & ad gloriam Dei principaliter, qui erat ductor illius populi & ad ſalutem gentium, quæ ex prophetis Balaam motæ ſunt poſtea ad quærendum Chriſtum natum. vt habetur Matth. 2. a. & propter hæc & ſimilia, eius prophetiæ ſcriptæ ſunt in Canonica ſcriptura. His prælibatis deſcendendum eſt ad literam, cum dicitur:* Profectique &c. *vbi primo ponitur ipſius Balaam vocatio. ſecundo contra populum Iſrael eius iniqua conſultatio. cap. 25. Circa primum deſcribitur Balaam ad maledicendum vocatus, ſecundo ad maledicendum conatus cap tu. 23. tertio ad benedicendum coactus, capitu. 24. Circa primum præmittitur ipſius Balaam vocatio ſine effectu; ſecundo cum effectu, ibi,* Rurſum ille *Circa primũ primo ponitur ipſius Balac petitio: ſecundo, ipſius Balaam reſponſio, ibi* Cumque veniſſent. *Circa primum præmittitur cauſa petitionis, cũ dicitur.*

Propheta qs dicat.

C

Reuelationes dæmonum.

D

2 Videns autem &c. Amorrhæo. *id eſt Sehon & Og & populis eorum quos interfecerat Iſrael, licet eſſent fortiſſimi.*

F

3 Et quòd pertimuiſſent eum Moabitæ. *Non audentes inuadere eos ſicut fecerant duo reges prædicti.*

4 Et impetum eius fer. non poſ. *In* Hebræo *habetur: Et abominatus eſt Moab filios Iſrael; id eſt obediebat, & de hoc confidebat Balac, quod Moabitæ cum eo impedirent filios Iſrael, & hæc videtur verior litera, quia filij Iſrael non fecerunt impetum contra Moabitas, cum eſſet eis prohibitum a domino, vt habetur Deut. 2. vbi dicitur,* Non pugnes contra Moabitas, &c.

5 Dixit ad maiores natu Madian. *Erat. n. Balac de populo illo natus, vt dicit Ra. Sa. & et alij. Nec eſt idem populus cum Moabitis, quia Moabitæ deſcenderunt de* Loth, *& Madianitæ de Abraham per Madian, qui fuit filius Cethuræ.*

6 Ipſe autem. *ſ. Balac.*

7 Erat eo tempore in Moab. *Per hoc. n. quod dicitur eo tempore, deſignatur quod non erat rex naturalis vel ex progenie illius terræ, ſed ex accidenti, vt poté quia ſubiecerat ſibi vnam partem illius terræ, ſicut Sehon ſubiecerat ſibi aliam, vt dictum eſt capitu. præcedenti. Vel forte quia Moabitæ fugientes de prælio Sehon, ſubiecerant ſe ipſi Balac reddendo ei tributum, vt iuuaret eos contra Sehon, vel contra filios Iſrael, de quib. timebant, ut dictum eſt.*

✲ Moſit

MORALITER.

✲ 1 *Videns autem Balac* Per Balac qui in arcto poſitus recurrit ad conſilium & auxilium Balaã arioli ſignificantur illi qui in infirmitatib. vel alijs neceſſitatibus poſiti, recurrunt ad illos qui ſunt magicis artib. imbuti: & ſicut ille Balac in hoc magnas expenſas fecit, & tamen nullum cõmodum ſed magis oppoſitum reportauit, ſic & illi grauiter valde peccant, & nullam vtilitatem reportant.

✲ Cerniens

Verum vt præſidium ſuum declararet populo, ac efficeret ne à pietate deciderent, reliquique populi Deum cognoſcerent: Quinetiam ſigna edidit cum per Iſraelem tum etiam per gentes vt ad ſe conuerteret. Cæterum ſignis nihil motus Balac, accerſiuit Balaamum tanquam potentiorem, qui indicat Deus, vt quis hoſtilem habeat animum, & inuitus contraria dicat.

✱ RVPERTVS. Balac de ſtirpe Sem, (Moab quippe natus eſt de Loth) illorum exemplum eſt qui in eccleſia poſiti & falſo nomine Chriſtiani, tales ſibi pretio conducunt arbitros benedicendi ac maledicendi, & idcirco criminis eiuſdem habentur cum ipſis qui vendunt emptores improbi, de templo Dei funiculo furoris eius eijciendi. Hæc vbi aguntur, ora ſubditorum iuſta laxantur licentia in reprehenſionem prælatorum.

a rex in Moab. † Miſit ergo nuntios ad Balaam filium Beor † 1
ariolum, qui habitabat ſuper flumen terræ filiorum Am- 2
mon, vt uocarent eum, & dicerent: Ecce egreſſus eſt popu
lus ex Ægypto, qui operuit ſuperficiem terræ, ſedens contra
me. Veni igitur, & maledic* populo huic, qui fortior me eſt, 2
b ſi quo modo poſſim percutere & eiicere eum de terra mea.
c Noui enim, quòd benedictus ſit cui benedixeris, & male- 3
dictus in quem maledicta congeſſeris. Perrexerunt ſenio- 4
d res Moab, & maiores natu Madian, a habentes diuinationis 5

a ¶ Lxx. diuinationes, pretium ſcilicet diuinationis.

a Miſit ergo nuntios ad Balaam filium Beor. ORIGEN. Bellum tibi imminet rex Balac, oportet te arma & exercitum præparare, & armis inſtructum occurrere. Tu vero mittis ad Balaam diuinum munera multa, & promittis maiora dicens, Veni, maledic populum qui exiit de Aegypto. Balaam vero refert hoc ad Deum, & venire prohibetur. Rex iterum mittit legatos, & ſpem omnem ponit in Balaam, vt in populum pro telis iaculetur maledicta, ſi forte verbis ſuperetur populus, quem regis exercitus, ſuperare non poterat. Quid hæc hiſtoria conſequentiæ vel conſilij habet? Quis regum aliquando imminente ſibi prælio omiſſis vel armis ad diuini & aruſpicis verba confugit? Primo ergo fatendum eſt in quibuſdam plus valere verba quam corpora. Quod n. exercitus nequit efficere, hoc verbis efficitur: nec dico ſanctis uerbis uel Dei uerbis, ſed quibuſdam uerbis quæ inter homines habentur, quæ quo nomine, neſcio. Sunt tamen inutili arte compoſita, cuius vocabulum ſit quod cuique placuerit. Erant in Aegypto incantatores & magi. Quis hominum poteſt fortitudine corporis uirgam mutare in ſerpentem, uel aquam in ſanguinem, quod illi fecerunt. Fecerat enim Moyſes hoc primus. Sed quia ſciebat rex Aegypti, hæc quadam arte fieri uerborum, quæ habent inter homines, putauit hoc Moyſem non Dei uirtute ſed magica arte feciſſe, & uirtute Dei factum ſimulaſſe. Conuocat continuo Aegyptiorum incantatores & magos qui inter eum qui uirtute Dei operabatur, & eos qui dæmones inuocabant, facit eſſe certamen, efficit ſimiliter contraria uirtus ſed ſerpens per Dei uirtutem factus abſorbuit illos. Non n. potuit uirtus dæmoniaca malitiam quod ex bono fecerat, reſtituere in bonum. Potuit ex uirga facere ſerpentem, ſed non uirgam reddere ex ſerpente. Ideo conſumuntur omnes ab ea quæ Dei uirtute conuerſa fuerat in ſerpentem, & per uirtutem diuinam naturæ ſuæ redditur, ut naturæ Deum fateretur. Verterunt incantatores Aegyptiorum aquam in ſanguinem, ſed non potuerunt ſanguinem uertere in aquam. Dei autem uirtus non aquam, ſed totum fluuium uertit in ſanguinem, & orante Moyſe naturæ reddidit. Produxerunt magi ſcyniphes, ſed non potuerunt eas repellere, Moyſes autem produxit & reſtituit. Contraria autem uirtus male aliquid facere poteſt, ſed reſtituere in integrum non poteſt. Sunt autem magorum differentiæ, alij enim plus ualent, alij minus. Balaam famoſus erat in arte magica, & in carminibus potens. Non enim habebat poteſtatem uel artem verborum ad benedicendum, ſed ad maledicendum. Dæmones enim ad maledicendum inuitantur, non ad benedicendum. Quaſi ergo expertus in talibus in oriente erat opinatiſſimus. Aliter n. non plurimum fuiſſet rex hoc poſſe fieri ſermonibus, quam ferro & acie uix compleret. Certus ergo & frequenter expertus, omiſſis bellicis inſtrumentis, mittit ad eum dicens. Ecce populus exiit de Aegypto, & coopert faciem terræ & cætera. Videtur etiam rex audiſſe quia filii Iſrael ſolent hoſtes vincere oratione, non armis, non ferro quam precibus. Nulla enim Iſrael contra Pharaonem arma commouit, ſed dictum eſt ei, *Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis*. Contra Amalechitas quoque non tantum uis armorum, quantum Moyſi ualuit oratio, hæc audierat rex Moab. Scriptum eſt enim: *Audierunt gentes & iratæ ſunt, dolores comprehenderunt habitatores Philiſtijm*. Tunc feſtinauerunt duces Edom, & principes Moabitarum, & cætera. Cogitauit ergo apud ſemetipſum dicens. Quia orationibus huius populi arma nulla poſſunt conferri, ideo mihi preces requirendæ ſunt, quæ poſſint ſuperare orationes iſtorum. Scriptum eſt ergo. Et dixit Moab ad ſeniores Madian: Nunc ablinget ſynagoga hæc omnes qui in circuitu noſtro ſunt, ſicut ablingit uitulus herbam campi. Quia ſicut uitulus abrumpit ore herbam campi, & lingua tanquam falce ſecat quæcunque inuenit, ita populus hic ore & labijs pugnat, & in uerbis habet arma. Mittit ergo Balac ad Balaam, vt opponat uerba uerbis, & preces precibus. Nec mireris ſi eſt in arte magica tale quid. Eſſe enim hanc artem deſignat ſcriptura, ut eam prohibeat, ſicut dæmones eſſe ſignificat, ſed colli ueta, quia magorum magiſtri ſunt ſpiritus maligni. Nullus n. ſanctorum ſpirituum obtemperat mago. Non poteſt inuocare magus Michael uel Raphael Gabriel. Minus ergo poteſt inuocare patrem uel ſpiritumſanctum. Nos ſoli accepimus poteſtatem hanc. Qui autem ſpiritusſancti particeps effectus eſt, immundos ſpiritus inuocare non debet, ne fugiat ab eo ſpiritusſanctus. Magi ſunt qui inuocant Beelzebub. Hoc ſolebat populus qui contra dominum mentiens ait: *In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia*. Saluator autem ſciens uerum eſſe quod Beelzebub princeps ſit dæmoniorum, in hoc non arguit mendacium, ſed reſpondit. Si ego in Beelzebub eijcio dæmonia, filij ueſtri in quo eijciunt? Conſtat ergo quoſdam dæmones eſſe malos, qui inuocati a magis adſunt eis ad malum, non ad bonum, parati ſunt malefacere, bene autem facere neſciunt. Hi ergo arte quadam & compoſitione uerborum in amicitiis eſſe cum Balaam, de quorum amicitijs magnus fructus apud homines uidetur. Mittit ergo rex ad eum dicens: Veni nunc, & maledic mihi populum hunc, &c.

✱ RVPERTVS. Hunc Balaam diuinum ſiue ariolum Hebræi tradunt eum fuiſſe, qui in libro Iob dicitur Eliu, primo uirum ſanctum, & prophetam Dei, poſtea per inobedientiam & deſiderium munerum, dum Iſrael maledicere cupit, diuini ſiue arioli uocabulo nuncupatum.

b *Si quo modo poſſim*. Videtur non ex integro confidere in Balaam, fama uirtutum quæ in populo Dei factæ ſunt perterritus.

c *Noui enim, quod benedictus ſit*. ORIG. Non credo eum ſcire, quod quibuſcunque benedixiſſet Balaam, benedicti eſſent, ſed adulandi gratia hæc dicere, ut artem eius extollens promptiorem ſibi faceret. Ars enim magica neſcit benedicere, nec demones. Scit benedicere Iſaac, & Iacob, & omnes ſancti. Impiorum nullus benedicere nouit.

✱ PROCOPIVS. Vis dæmonum in ſubditos efficax eſt, quæ ſi Deus conſilio ſuo pro pijs ſe opponat, eneruatur, quemadmodum cum Moſi aduerſatum eſſet, liquet. Atqui aliquo uſque ſe extendit uirtus illa, quemadmodum de aſpide inquit Dauid, ueneno inficiens a ſapiente inficitur.

d *Diuinationis pretium*. Alij. Diuinacula in artib. quas curioſitas humana compoſuit. Sunt quædam quæ ſcriptura diuinacula nominauit, Gentilis autem conſuetudo uel tripodas, uel cortinas, uel huiuſmodi uocabulis appellat, quæ quaſi ad hoc conſecrata,

Exo. 14.b.

† interpretem ſomniorum.

Exo. 15.b.

Mar. 3.c.

Lib. 2. in Numeros c. 16.

Homil. 13.

Ars magica non benedicit.

Gen. 27.e.
Gen. 41.a.

Diuinatio

D A E F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Miſit ergo nuntios. *Hic ponitur ipſa petitio Balac per nuntios ſuos cum ſubditur*.

2 Veni igitur & maledic populo huic qui fortior me eſt. *Vt per maledictionem tuam eius virtus debilitetur. Dicunt etiam hic aliqui Hebræi, quod Balac audierat de populo Iſrael quod plus vincebat verbis & precibus quam armis, vt dictum eſt Exo. 27. de victoria contra Amalec, & ideo uocauit Balaam vt maledicendo Iſrael, uerba uerbis opponeret*.

3 Noui enim quod benedictus ſit, &c. *Hoc dixit quia Balaam prædixerat ſibi antequam eſſet rex Moab, ipſum regnaturum ibidem, ut dicit Ra. Sa.*

4 Et maledictus in quem, &c. *quia per maledictiones ſuas carmina contra Moabitas fuerant debellati a Seon*.

5 Habentes diuinationis pretium in, &c. *In Hebræo habetur Habentes diuinationes in manibus, quod exponitur tripliciter ab Hebræis. Vno modo vt per diuinationes in manibus intelliguntur munera pro diuinationibus, prout accipit translatio noſtra. Alio modo* ✱ *inſtrumenta*

Diuinationes in manibus.

3 Noui

pretium in manibus. Cumq; veniſſent ad Balaam, & narraſ- 1
ſent ei omnia verba Balac, ille reſpondit: Manete hic nocte, 2
a & reſpondebo quicquid mihi dixerit dominus. Manentibus 3
b autem illis apud Balaam, venit Deus, & ait ad eum: † Quid 4
ſibi volunt homines iſti apud te? Reſpondit: Balac filius Se- 5
phor rex Moabitarum miſit ad me, dicens: Ecce populus qui 6
egreſſus eſt de Ægypto, operuit ſuperficiē terræ, veni & ma
ledic ei, ſi quo modo poſſim pugnans abigere eum. Dixit-
que Deus ad Balaam: Noli ire cum eis, neque maledicas 7
populo, quia benedictus eſt. Qui mane conſurgens dixit 8
ad principes *: Ite in terram veſtram, quia prohibuit 9
me Deus venire vobiſcum. Reuerſi principes dixerunt ad 10
Balac: Noluit Balaam venire nobiſcum. Rurſum ille 11
multo plures & nobiliores quam ante miſerat, miſit.

1.Re.30.b consecrata, moueri ab eis & contrectari ſolēt. Sed diuina ſcriptura Ephod vernaculo ſermone nominat in prophetis, qđ A tradunt eſſe indumentum prophetantium. Aliud tamen in diuina ſcriptura prophetia, aliud diuinatio eſt. Ait.n. Nō erit auguratio in Iacob, neq; diuinatio ī Iſrael. Abdicatur ergo penitus diuinatio, ope.n. & miniſterio dæmonum impletur. Igitur Balaam acceptis diuinaculis, cum ſolerent ad ſe dęmones venire, fugatos videt, & Deū adeſſe, quem ideo dicit ſe interrogare, quia conſuetos ſibi parere non videt. Venit ergo Deus ad Balaam, non quia ſit dignus, ſed vt fugentur illi, qui ad maledicēdum, & malefaciendum adeſſe conſueuerāt, hinc enim prouidebat Deus B populo ſuo.

*Balac.

a *Et reſpondebo, &cęt.*

✻ PROCOPIVS. Diuinationem per inſomnia profitetur, quam quidem non a Deo vero requirit, quamuis dominum nominet, ſed a dæmone familiari, & a falſo dictis diis, qui nunc per inſomnia, nunc per auguria, nunc alio atque alio modo ſua hominibus prodūt. Vnde deinceps ſequitur. Poſt hac nō profectus eſt Balaam more ſuo obuiam auibus, quando vidit conatus eſſe irritos, & linguam ſuam menti non poſſe reſpondere.

Hom.35.i Matthæū. ✻ CHRYSOSTOMVS. Quid mirum ſi credentibus hominibus, vitam vero diſcordem a fide viuentibus gratias Deus impertiuit, quādo & iis qui neutrū tenerēt, idē dediſſe cognouimus? Nam & Balaam tam a recta fide quam ab optima rōne viuendi longe alienus gratia prophetiæ ditatus eſt, ad aliarum rerum diſpoſitionem. Nec minus Pharaoni homini eiuſdem notæ, quæ futura erant, prædixit.

b *Venit Deus, &c.* Non dicitur vtrum in ſomnis hoc factū ſit, quamuis per noctem factum eſſe conſtet. Poſtea enim dicit ſcriptura Exurgens Balaam mane, &c.

Nemo glorietur, ſi ſibi Deus loquitur. Nouit enim quō loquendum ſit cum talibus, cum loquatur etiam cum reprobis. Qui & cum per angelos loquitur.

Hom. 13. ORIG. Venit Deus & ait ad eum, &c. Poteſt obiici: Licet inuocet Balaam dæmones, maledicat populo, inuocati dæmones faciant quod poſſint: Nunquid non poteſt Deus defendere populum a dęmonibus, vimq́ue eorum compeſcere? Quid Quęſtio. C opus

opus erat venire ad Balaā, vt prohiberet dæmones, ne vel ten D tarent lædere populum? Licet ergo omnia quæ poſſunt occurrere, proferenda ſint, dicemus tamen quia non vult eos ante tēpus dānare. Sciunt enim & ipſi, quia tempus eorum hoc præſens ſeculum cōtinet, vnde. *Veniſti ante tempus torquere nos.* Ideo diabolum non M remouit a principatu huius ſeculi, quia opera eius neceſſaria sūt ad perfectionem eorum qui coronandi ſunt. Sic & reliquos dæmones non vult ante tempus a propoſiti ſui intētione violēter abſtrahere. Ideo non permittit eos per Balaam inuocari, ne forte inuocati deſtruenter ante tempus, & Deo defendente populum, perimerētur. Aliud eſt enim ſi expectat dæmon à Deo aliquem tentandum, ſicut Iob, & certa diſtinctione poteſtatem accipiat, & dicatur ei: *Do tibi omnia eius in poteſtate, ſed ipſum non contingas.* Aliud ſi mago exigēte & adiuramentis quibuſdam extorquente, dęmones ſine vlla obſeruatione deſæuiant. In quo ſi eis libertas ſeruetur arbitrij, populum Dei perdēt: ſi auferatur, hoc erit Deo damnaſſe creaturam rationalē, ante tempus intuliſſe iudicium, & impendiſſe omnibus, qui contra eos certantes poterant coronari. Si enim dęmonib. auferatur libertas arbitrij, nullus impugnabit athletas Chriſti, & nullum certamen erit, nullum præmium, nulla victoria. Sic ergo agit Deus, vt populus adhuc rudis, & qui nuper abſtrahi cœperat a cultu dæmonum, dæmonibus non tradatur, & inuocanti mago reſponſa non deferantur, & genus dęmonum arbitrij poteſtate non nudetur. Ideo præuenit Deus, & Balaam inuocare dæmones prohibet, ſi tamē à cupiditate ceſſaſſet. Sed quia perſiſtit in deſiderio pecuniæ, indulgens poteſtati arbitrij, ire permittit, verbum tamen ſuum iniicit in os eius, prohibens maledictionem fieri per dæmones, vt benedictionis locum daret, & pro maledictis proferre facit benedictiones & prophetias, quæ ędificant etiam reliquas gentes. Si enim prophetiæ eius a Moyſe ſcriptæ ſunt, quanto magis ab his qui cum eo habitabant in Meſopotamia, apud quos tanquam diſcipulos huius artis magnificus habebatur. Ex illo fertur magorum genus & inſtitutio in partibus orientis vigere. Quia ſcripta habētes omnia quæ Balaam prophetauerat,

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *inſtrumenta diuinandi, quæ curioſitas humana adinuenerat: & talia portabant nuntij, ne Balaam excuſaret ſe ex defectu talium. Tertio modo quod illi nuntij qui erant de Madian, dixerāt ad inuicem quaſi pro diuinatione: Si Balaam ſtatim conſentiat venire nobiſcum, eius aduentus erit nobis vtilis, ſi autem differat reſponſionem, nihil ualebit nobis: unde quod poſtea ſubditur: Manete hic nocte, ubi ſubditur: Manentibus autem illis apud Balaam.* In Hebræo *habetur.* Et manſerunt principes Moab apud Balaam. *quaſi dicat iam receſſerant maiores natu Madian, reputantes aduentum eius eis inutilem, ſtatim cum audierunt reſponſionis dilationem. Per talem modum dicitur.* 1.Reg.14. *quia Ionathas dixit armigero ſuo de Philiſtæis. Si taliter locuti fuerint ad nos, manete donec veniamus ad uos, ſtemus in loco noſtro. Si autem dixerint, aſcendite ad nos, aſcendamus, quia tradidit eos dominus in manibus noſtris, & hoc erit nobis ſignum. In hoc tamen eſt differentia, quod Ionathas non dixit hoc ſuperſtitioſe, ſicut Madianitæ, ſed ex diuino inſtinctu.*

1 Cumque. Hic *ponitur Balaam reſponſio, cum dicitur.*

2 Ille reſpondit: Manete hic nocte. *Erat enim propheta dæmonum, ut prædictum eſt. Reuelationes autem a dæmonibus quas iſte quærebat, vt communiter fiunt de nocte, quia ſunt ſpiritus tenebrarum.*

3 Et reſpondebo quicquid mi. di. dominus. *Dicunt hic expoſitores aliqui, quod dubium eſt de quo intelligatur hic dominus, vtrum de Deo vel dæmone, quia magi & arioli dæmonem ſibi apparentem uocāt principem uel dominum, exhibendo ſibi reuerentiam. Sed apud Hebręos non eſt dubium, quia translatio noſtra hic habet dominus, in* Hebræo *habetur nomen domini tetragrāmaton, quod nō poteſt intelligi niſi de Deo vero. Sed hoc uidetur contradicere prædictis, ſcilicet quod Balaam quærebat reuelationes à dęmone. Ad quod dicendum, quod modus eſt magorum maxime cupidorum, qualis erat iſte Balaam, fingere coram hominibus quod reuelationes ſibi fiant a Deo uero, ut ſic eis magis credatur, & reportent maius lucrum.*

4 Venit Deus. *id angelus bonus loquens in perſona Dei, & ideo aliquando Deus, aliquando angelus nominatur. Venit autem iſte angelus bonus non vocatus a Balaam, ſed vt virtute diuina dæmonem arceret a dando reſponſum ipſi Balaam, & ad imponendum legem & frænum ipſi Balaam, ne faceret aliquid vel diceret contra Iſrael.*

5 Quid ſibi volunt hoīes, &c. *Non quærit ex ignorantia, ſed vt ex reſponſione Balaam conuenientius prohibeat eum. unde ſubditur.*

6 Reſpondit, Balac, &c. rex, &c. *quaſi dicat, propter dignitatem regiam deberem ire ad eum, quærebat enim licentiam eundi, motus cupiditate lucri.*

7 Noli ire cum eis. *ad maledicendum illi populo.*

8 Neque maledicas. *etiam de loco iſto.*

9 Quia benedictus. *a Deo, a quo recepit benedictionem in patribus, vt patet Gene. 12. & in pluribus alijs locis.*

10 Prohibuit me. *Dicit Ra. Sa. quod Balaam cupidus & ſuperbus dixit, vobiſcum, fingens coram eis, quod non eſſet prohibitus ratione uiæ, ſed rōne ſocietatis: quia nō erant nuntij ſufficienter honorabiles ad deducendum eum: propter quod Balac miſit ad eum ſecundo plures & honorabiliores nuntios, vt poſtea ſubditur.*

11 Rurſum. *Hic deſcribitur ſecunda uocatio quæ eſt cum effectu. Et primò deſcribitur eius uocatio, ſecūdo reprehēſio, ibi. Et iratus eſt Deus, tertio receptio, ibi. Quod cum audiſſet Balac. Circa primum dicitur.*

✻ 12 Ne

rat,hoc inter cætera habebant: Quia orietur ſtella ex Iacob,& exurget homo ex Iſrael. Ideo magi nato domino agnouerūt ſtellā,& intellexerunt impleri prophetiam magis q̃ Iudæi,qui ſanctorum prophetarum vaticinia cōtemplerunt. Illi ergo agnoſcentes adeſſe tempus,venerunt & adorauerūt. Et ad magnæ fidei argumentum paruum puerū quaſi magnum regem venerati ſunt.

a Qui cùm veniſſent ad Balaam,dixerunt: Sic dicit Balac filius
Sephor: Ne cuncteris venire ad me † paratum honorare te, * 1
& quicquid †. volueris dabo tibi. Veni & maledic populo
a ¶ Vanus populus,hic ſignificat Scribas & Phariſæos Iudæorum.
b iſti. Reſpondit Balaam: † Si dederit mihi Balac domum 2
ſuam plenam argenti & auri, non potero † immutare 3
verbum domini Dei mei, vt vel † plus vel minus lo-
quar. Obſecro vt hic maneatis etiam hac nocte, vt ſcire 4
c queam quid mihi rurſum reſpondeat dominus. Venit ergo 5

a *Sic dicit Balac filius Sephor &c.* Balac excluſio vel deuoratio. In quo ſignificatur mundi huius aliqua contraria poteſtas, q̃ excludere & deuorare cupit Iſraelem ſpiritualem, nec vtitur miniſtris niſi pontificibus & Scribis & Phariſæis. Ipſos inuitat, mercedem promittit, illi vero ſicut Balaam cuncta ſimulant ſe ad dominum referre,& zelo Dei agere. Dicunt enim, ſcrutare ſcripturas & vide,quia propheta à Galilæa non ſurgit. Et: Nos legem habemus,& ſecūdum legem debet mori,quia filium Dei ſe fecit.

b *Si dederit mihi Balac &c.* AVG. Quòd ait Balaam iterum ad ſe miſſis honoratioribus nuntijs: Si dederit mihi Balac plenā domum ſuam auro & argento,non potero præuaricare verbum,&c. Nullum habet omnino peccatum, ſed quod ſequitur graue eſt peccatum. Iam enim cōſtans eſſe debuit, cū dn̄s dixiſſet. Non ibis cum eis,&c. Nec eis ſpem dare. quod poſſet dn̄s tanq̃ Balaam muneris & honoribus flexus, contra populum quem benedictum dixerat ſuam mutare ſn̄iam. Sed ſe victum cupiditate monſtrauit,vbi ſibi loqui dn̄m de hac re iterum voluit,de qua eius iam nouerat voluntatem. Quid em̄ opus erat adiungere. *Et nunc ſuſtinete ibi nocte hac,&c.* Dominus autem videns cupiditatem deuictam muneribus,permiſit ire,vt iumento quo vehebatur,eius auaritiam coerceret, hoc ipſo eius confundens dementiam,quod prohibitionē dn̄i per angelum factam,aſina tranſgredi nō auderet, quam ille cupiditate tranſgredi conaretur,q̃uis eandem cupiditatem timore ſupprimeret. Venit.n. Deus ad Balaam nocte,& ait illi: *Si uocare te venerint homines,exurge ſequere eos,&c.* Et exurgēs Balaā, ſtrauit aſinam ſuam,&c. Cur poſt iſtam permiſſionē † domini,iterum non conſuluit,ſicut poſt illam prohibitionem,niſi qa cupiditas eius apparebat,q̃uis timore premeretur. Deniq; ſcriptura dicit: Et iratus eſt animatione dominus quia ibat & inſurrexit angelus domini,& cætera q̃ ſequūtur,donec aſina loqueretur. Nihil hic mirabilius videtur,quam quod loquente aſina territus non eſt,ſed inſuper ei (velut talibus monſtris aſſuetus) ita perſeuerante reſpondit. Poſtea illi angelus loquitur,arguens eius viam, quo tamen viſo exterritus adorauit. Deinde ire permiſſus eſt, ut per ipsū prophetia proferretur. Nō em̄ oīno p̄miſſus eſt dicere quod volebat,ſed quod ſpiritus cogebat. Ipſe aūt reprob. manſit. unde: *Secuti viam Balaam filij Beor,qui mercedem iniquitatis dilexit.*

c *Venit ergo Deus.* Moleſtus eſt Deo Balaā, & prope extorquet permitti ſibi,ut eat maledicere filijs Iſrael,& inuocet dæmones ad quem iam uenerat Deus.

ORIG. Difficile eſt in explanatione hiſtoriæ, quomodo cū dicatur ueniſſe Deus ad Balaam noctu primo, & interrogaſſe qui eſſent homines qui ueniſſent ad eū,& reſpondiſſet miſſos eſſe à Balac dicente. *Veni & maledic mihi populum* Reſpōdit dominus. *Non ibis cum eis,&c.* Secundò dicitur noctu ueniſſe & dixiſſe,ut iret cum eis,&c. Sed uerbum quod daret Deus in ore eius hoc loqueretur. Et tertio eunti occurriſſe angelus Dei,& cætera,cui tamē uia eius importuna uideretur, ut eū ēt interficere uellet niſi aſina declinaſſet, & in culpatus, quia ire voluerit,ab ipſo ire permittitur,tātum ut uerbum q̃ Deus dederit in ore eius ſolum proferat. Sed priusq̃ ueniamus ad rem,dicendum quòd in Hebræorū literis nomē Dei hoc,Deus vel dominus diuerſe dicitur ſcribi. Aliter enim ſcribitur quicunque Deus,aliter Deus de quo dicitur: *Audi Iſrael, dominus Deus tuus, Deus unus eſt.* Iſte ergo Deus Iſrael Deus vnus & creator omnium certo literarum ſigno ſcribitur, quod apud illos tetragrammatō dicitur. Quando ſub hoc ſigno ſcribitur, nulla dubitatio eſt q̃n de Deo vero dicatur. Quando verò communibus literis,incertum eſt an de Deo vero, an de quolibet aliorum dicatur. Aiūt ergo qui Hebræas literas legunt, Deum hic non ſub ſigno tetragrammatici eſſe poſitum,de quo qui poteſt requirat. Quòd autem Deus dixit quaſi interrogans,qui ſunt iſti homines. Quæritur cur ignorare uideatur. Et iterum quod ait. *Non maledices populum, eſt enim benedictus,* quaſi ſi dixerit. Nō maledices populum meum. Nos interim dicemus, ſapientia Dei omnia ita eſſe diſpoſita,ut nihil otioſum ſit apud Deū, uel bonum, uel malum. Malitiam non fecit Deus,tamen cum ab alijs inuentam prohibere poſſit nō prohibet,ſed cum ipſis utitur ea ad neceſſarias cauſas. Per ipſos.n. in quibus eſt,probat eos qui ad uirtutum gloriā tendunt. Si.n. perimeretur malitia, nō eſſet qui contrairet uirtutibus. uirtus aūt ſi contrarium non haberet, non clareſceret,nec examinatio fieret: non probata uero nec examinata, nec uirtus eſſet. Tolle malitiam fratrum Ioſeph, & inuidiam ſimul perimes diſpenſationem Dei,& quę in Aegypto pro ſalute oīum gentium geſta ſunt. Si Ioſeph non diſtrahitur,ſomnium Pharaonis non exponetur. Nemo intelliget quæ Deus reuelauit ei. Nemo frumenta in Aegypto congregabit, peribit Aegyptus & finitimæ regiones, & ipſe iſrael & ſemē eius q̃rens panē. Aegyptum.n. nō ingredietur,nec ęgredietr in mirabilib Dei. Nō fierēt plagę in Aegyptios,neq; uirtutes quas fecit Deus per Moyſen & Aaron. Nemo mare rubrum ſicco pede tranſibit. Non dabitur manna,nec aqua de petra,nec lex in mōte Sinai,quæ in Exodo, Leuitico, Numeris, Deuteronomio referuntur,ad humani generis ſcientiam non uenient, terrā promiſſionis nullus intrabit. Tolle regis Balac malitiā qua maledici deſiderat Iſraelem,& aſtutiam, qua inuitat Balaam ad deuotandum populum,& auferes diſpenſationē Dei & prouidentiæ eius fauorem,nuſq̃ erūnt prophetię Balaā. Aufer malitiam Iudę & proditionem,auferes pariter & Crucem Xp̄i & paſſionē,nec exuūtur principat⁹, & poteſtates,nec triūphantur in ligno crucis. Si nōn fuiſſet mors Chriſti,nec reſurrectio eius,nec aliq̃s primogenitus ex mortuis, nec ſpes in nobis fuiſſet reſurrectionis. Ponamus diabolū nō peccaſſe,vel peccatum malitiæ voluntatē p̄diſſe, auferetur à nobis certamen aduerſus aſtutias diaboli,nec erit corona iuſtitię,& uictoria legitimè certanti. Si deſint obſiſtentes,nō erunt agones,nec victoribus munera ponuntur. Nō ſolū ergo bonis vtitur Deus ad opus bonū,ſed etiam malis. Sūt vaſa ad honorē, ſunt ad contumeliā,utraque tn̄ neceſſaria. Sunt aūt rōnabili & liberi arbitrij,neque caſu neque fortuitu unuſquiſque uas honoris efficitur, aut contumeliæ: ſi ſe talem præbuerit, ut electus eſſe mereatur,uas honoris efficiet. Qui uero peſſime uiuit,fiet uās contumeliæ, nō a cōditore,ſed a ſemetipſo cauſis cōtumelię datis. Non ergo tales eſſe conditor fecit, ſed eorū mentes ſ̄m propoſitū eorum prouidentiæ ſuę iuſtitia, & ineffabili quadam ratione diſpenſat. Sicut in magnis urbibus, teterrimę uitę homines,ultima opera & laborioſa condemnantur operari,quę tamē neceſſaria ſunt,aut fornacib. lauacri ad ſuccēdendos ignes deſeruiūt,ut uel cōmoditate,vel delitijs p̄fruaris,aut cūiculos purgāt, aut hmōi faciūt,ut tibi fiat ī urbe

☞ delectabilis

D Dn̄s vel Deus diuerſis modis ſcribitur. Exod 16. Deut. 6. a. † paratus ſum * ualde. †tranſgredi † paruum vel magnum faciam He. permittit Deus malitiam fieri. E Gene. 7.d. Gene. 41 b Col.2 c Col 1.a Deus non ſolū bonis ſed etiam malis vtitur ad bonum Tim.2.c. F

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Ne cuncteris venire ad me. Paratum habeo honorare te, quicquid uolueris dabo tibi. *Sciebat enim Balac ipſum eſſe ſuperbum & cupidum,& ideo promittit ſibi honores & diuitias, ut alliciat eum ad ueniendum.*

2 Si dederit mihi Balac domum ſuam. *Per hoc intelligitur,quod erat cupidus talium.*

3 Non potero immutare uerbum domini. *Fuit enim coactus proteſtari uirtutem Dei,vt nihil poſſet agere vel dicere niſi quod placeret ſibi.*

4 Obſecro vt hic maneatis,&c. *Quamuis enim iam prius fuiſſet prohibitus ire,tamen cupiditate ductus, ad huc quærebat quomodo poſſet ire,vt ſi forte dæmō ei priuatus permitteretur ſibi dare reſponſum de contrario.*

5 Venit ergo Deus ad Balaam nocte,& ait ei. *Exponitur ſicut prius.*

* 1 Si uocare

delectabilis habitatio. Ita Deus quidem malitiam non fecit; malitiam in ex propoſiti intentione eorũ qui declinauerũt à via recta, auferre penitus noluit, prouidens ꝙ ſi eſſet illi inutilis qui ea vtebatur, faceret tamen vtile his aduerſum quos exercebatur. Ideo refugere omnino debemus, ne vnquã malitia in nobis inueniatur. In aliis vero vincere, non ea perirmeſcere ſtudendum eſt: quia illi, in quibus eſt aliquid neceſſarij operis, cooperant vniuerſitati. Nihil enim otioſum, nihil inane apud Deum. Nam enim bona ſit propoſitio lip[illegible] vitam ad bona ſi mala, ad neceſſaria. Sed beatior eris ſi ex virtute quauis ſis eſt, aliqd boni huius ni[illegible] vniuerſitas conte quatur, ſecundum illud. *Vt ſitis ſicut luminaria in hoc mundo, verbum vitæ continentes ad gloriam.* Sunt ergo neceſſaria luminaria huic mundo, & quid tam delectabile & tam magnificum, ꝙ opus ſolis & lunę a quibus illuminatur mundus. Opus eſt etiam mundo, etiam angelis, qui ſunt ſuper beſtias, & præſunt animalium natiuitati, virgultorum, plantationumque & cæterorum incrementis, & qui præſunt operibus ſanctis, qui æternę lucis intellectum, & occultorum Dei agnitionem, & rerũ diuinarum ſcientiam doceãt. Vide ergo ne inter angelos inueniaris, qui beſtiis prę ſunt, ſi beluinã duxeris vitam, aut inter eos qui terrenis operib. præſunt, ſi corporea & terrena dilexeris. Satage autẽ ꝗo aſſumaris ad ſocietatẽ Michaelis, qui orõnes ſanctorum ſemper offert Deo. Aſſumeris aut in hunc numerũ vel in hoc officium, ſi inſtes ſemper orõni & vigiles in ea, vel officium & ſocietatem Raphaelis, qui medicinæ pe[illegible] vulneratum: peccatis & flagitiis diaboli, cum videris, adhibe curationem ſermonum, & medicinam verbi Dei, vt peccati vulnera patientia ſanes. Qui talia in hoc mundo agit, præbet ſe vt in futuro vas electionis & vtile domino, ad omne opus bonum paratum a conditore formetur, qui cõtraria gerit, vas ad contumeliã diuinæ diſpenſationis ꝑbuit. Ideo puto in diuinis voluminib. ſcripta eſſe bonorum geſta & malorum, & ex ſiniſtris dextriſq; actib. ſcripturas cõtextas, et intelligamus quia apud Deum otioſa nõ ſunt nec malorum nec bonorũ opera.

a *Si uocare.* RABANVS. Balaam diuinus erat, dæmonum ſcilicet miniſterio & arte magica nunquam futura prænoſcens, rogatur a Balac vt maledicat Iſrael. Legati veniunt, diuina culum manibus ferunt, ſtãt attonitæ gentes & obnixè expectãtes quid reſpondeat Balaam, quẽ dignũ diuinis credebãt colloquiis. Vide quõ ſapientia Dei vas ad contumeliam preparatũ proficere fecit, non vni genti, ſed toti mundo. Et huic cui ſolebant videri demones, prohibens iter mali operis ur Deus. Stupeſcit Balaam, & miratur prohibentis autoritatem. Nõ enim ſolebat malũ dæmonib. diſplicere. Remittit legatos dicẽs, Nõ ſe poſſe facere niſi uerbũ quod Deus dederit in os eius. Redeunt legati, iterũ requirit, iterũ moleſtus eſt, iterũ cupit audire. Nõ facile cupidus mercede caret. Quid ergo audit ſecundo? Si te vocar venerit hoĩes iſti, ſurge & vade cũ eis. In quo voluntati cupiditatis eius cedit Deus, ſecũdũ illud: *Dimiſit eos in deſideria cordis eorum, &c.* Conſilium autem diuinę diſpenſationis expletur. Dicitur enim ad eum. *Verbum quodcunque poſuero in ore tuo, hoc loqueris.* Si non indignus fuiſſet, verbum ſuũ dominus nõ in ore ei, ſed in corde poſuiſſet, ſed quia in corde eius deſideriũ mercedis erat, & pecunię cupiditas, verbum domini non in corde, ſed in ore ponitur. Agebatur enim mira diſpenſatione, vt prophetarum verba ꝗ intra Iſraeliticam aulam continebantur, per Balaam ad gẽtes peruenirent, cum ei omnes gentes crederet, & nationibus ſecreta de Chriſto myſteria, & theſaurum magnum proferret, non tam corde & ſenſu, quã ore & ſermone.

a Deus ad Balaam nocte & ait: Si vocare te venerunt homines 1
isti, ſurge & vade cum eis, ita duntaxat, vt quod tibi † præce-
b pero facias. Surrexit Balaam mane, & ſtrata aſina ſua profe-d
c ctus eſt cum eis. Et iratus eſt Deus. *Stetitq; angelus domini in 2
via † contra Balaã, qui inſidebat aſinæ, & duos pueros habebat
ſecum. Cernens aſina angelum * ſtantem in via euaginato gla- 3
dio *, auertit ſe de itinere, & ibat per agrum. Quam cum ver- 4
beraret Balaam, & vellet ad ſemitã reducere, ſtetit angelus in
anguſtiis duarum maceriarum, quibus vineæ cingebantur,

a ¶ Cedit Deus cupiditati, dimittit eum in deſiderium cordis ſui.
b ¶ Expletur conſilium diuinæ diſpenſationis.
† Miſſus à domino.
¶ Quierat extra macerias vinearum.
† ut aduerſaretur ei.
† in manu eius.

b *Surrexit Balaam mane & ſtrauit, &c.* ✻ THEODORETVS. Quare cum prohibuiſſet illum ira, rurſum abire iuſſit, Deſiderio promiſſarum pecuniarum captus, denuo rogauit, an ſibi cum his qui miſſi fuerat, abeũdũ eſſet, exiſtimãs dñm Deũ pœnitere potuiſſe, itaque permiſit abire, tñ non dicens, Abi quidem, quoniam ita deſideras, ſcito tamẽ te eſſe locuturum quæcunque ſtatuiſſi[illegible]

ORIGENES. Allegorice. Si videas contrariam poteſtatem Dei populum impugnantem, intelliges quis ſit qui ſedeat ſuper aſinã. Et uideas homines quõ a dæmonibus præcipitantur, intelliges quę ſit aſina. Sic enim intelligis Ieſum mittentem diſcipulos ad aſinam alligatam, & ad pullum, vt ſoluant & adducant et ipſe ſedeat ſuper ea, forſitan hæc aſina, id eſt eccleſia prius portabat blaſphemiam: ſed à diſcipulis ſoluta Chriſtum portat, ut cum ipſa ingrediatur Ieruſalem cęleſtem, unde: *Ecce rex tuus venit tibi mitis, & ſedens ſuper ſubiugalem,* credentes ſ. ex Iudæis, *& pullum nouellum* ſ. ex gentibus credentes.

c *Stetitq; angelus domini.* Qui aderat ſ. ſcilicet filiis Iſrael, de quo ſcriptum eſt: Angelus meus ibit tecum.

✻ THEODORET. Quare cum proficiſci iuſſiſſet, perterret illum per Angelum? Perterret illum tam aſini uoce præter naturam emiſſa, quam Angeli uiſione ut cognoſcat quantã populi curam Deus gerat. Aiunt nõnulli Angelum illũ eſſe Michaelem qui populo præerat. At dicat aliquis quam uim habebat uatis maledictio inuito domino. Nullam quidem. Verũ quia propter iniquitatem continuam populus percutiebatur plagis a Deo immiſſis, ad illorum imbecillitatem diſpenſauit Dominus, quæ per Balaam geſta ſunt, Nam ut a Deo eruditi non putarent propter maledictiones uatis calamitates euenire, non permiſit uatem maledictionibus uti, amputatis hoc modo ſtultorum occaſionibus.

d *Cernens aſina angelum ſtantem.* Magus dæmones uidet, aſina angelũ, non ꝙ ſit digna uidere ſicut nec loqui, ſed ut confutetur Balaam, unde mutum animal arguit prophetę dementiã.

GREG. Balaã peruenire ad propoſitũ tendit, ſed eius uotũ animal

Phil. 2. b.

Tropologi.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Si uocare te uenerunt homines iſti, ſurge & uade, &c. *Dicunt aliqui quod hoc fuit dictum ironice ab angelo, ſed Balaam, accepit hoc tanquam dictum ſerioſe, & propter hoc angelus ſtetit in uia contra eum tenens gladium euaginatum, ut poſtea ſubditur. Alij autem dicunt, quod verbum angeli licet fuerit ſerioſe dictũ, non tamen fuit præceptum, nec conceſſio ſimpliciter, ſed permiſſio quæ aliquando fit a Deo de malis, vt eliciantur inde bona. Quia ſecundum quod dicit Auguſt. in enchiridio: Deus adeo eſt omnipotens & bonus, quod nõ ſineret mala fieri, niſi inde eliceret maiora bona, & ſic factum eſt in propoſito. Permiſit enim ire Balaam, ſatisfaciens eius cupiditati, & tamen iter illud quod faciebat intentione nocendi populo Iſrael, Deus conuertit in bonum, ſcilicet commendationem populi Iſrael, & ad Dei gloriam, vt patebit in ſequentibus.*

August. ꝙ Deus non permittit malum niſi propter bonum.

2 Et iratus eſt Deus. Stetitque angelus domini, &c. *Hic ponitur ipſius Balaam reprehenſio, quia ibat intentione peruerſa, ut dictum eſt, quæ non poteſt abſcondi a Deo, licet ab hominibus abſcondatur, ideo dicitur:* Et iratus eſt Deus, *propter eius peruerſam intentionem. Vel ſecundum alios, quia verbum ironice dictum acceperat vt ſerioſum.*

3 Cernens aſina angelum ſtantem. *Apparebat enim in ſpecie humana, quem Balaam tamen non videbat, quia in poteſtate angeli ſic apparentis, eſt, facere quod ſic uideatur ab Vno & ab alio. Hoc autem factum eſt, ut præſumptio Balaam cõfutaretur etiam per animal brutum, ſecundum quod dicit Be. Petrus ſecunda canonicæ 2. c. Subiugale mutum, hominis voce loquens prohibuit prophetæ inſipientiam.*

4 Auertit. *timore angeli.*

✻ 1 Attriuit

MORALITER.

✻ 3 *Cernens aſina angelum ſtantem in uia.* Per hoc autem quod aſina quæ eſt animal ſtolidum, uidit angelum quẽ Balaã reputatus ſapiẽs non uidebat, ſignificatur, quod diuina ſecreta frequenter hominibus de ſeculari ſapientia præſumentib. abſcõduntur, & illiteratis atq; ſimplicibus reuelantur. Matth. 10. d. *Confitebor tibi pater domine cœli & terræ, quia abſcondiſti hæc a ſapientibus & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis.*

MORA-

animal cui præerat, præpedit, quia angelum aſina vidit, quē humana mens non videt. Plerumque caro per moleſtias † far- ſua flagello ſuo menti indicat Deum, quem ipſa carni præſidens non videbat. Ita vt anxietate ſpiritus proficere in hoc mundo cupiētes, velociter tendētes impediat, donec inuiſibile q. ſibi obuiat, innoteſcat. Vnde bene per Petrū dicitur: *Correptionem habuit ſuæ veſaniæ ſubiugale mutum; quod hominis voce loquens prohibuit prophetæ inſipientiā.* Inſanus quippe homo a ſubiugali muto corripitur, quando elata mens humilitatis bonum quod tenere debeat, ab afflicta carne memoratur. Sed huius correptionis bonum Balaam non obtinuit, quia ad maledicendum pergens vocem non mentem mutauit.

a *Parieti.* Id eſt, maceriæ illius vineæ, in qua non erat angelus, quoniam ab alia parte erat in ſulcis vinearum, iuxta ſeptuaginta.

b *Ad locum.* Non iam in ſulcis vinearum, ſed inter ipſas macerias, id eſt in via obſtitit, vt non poſſet ad dexteram neque ad ſiniſtram ire.

c *Concidit ſub, & cætera.* Quia aſa non iuit retro, in partem non declinauit, quia non ab altera parte terrebatur, ſed in media via in anguſto erat angelus.

d *Aperuitque.* Vt arguatur per eam Balaam, & mutæ pecudis vocibus confutetur, qui diuinus videbatur & ſapiens.

e *Et locuta eſt.* ISIDORVS. Aſina cui Balaam inſidet, angelum videt & loquitur. Id eſt bruta Gentilitas, quam quondam Balaam, id eſt ſeductor idololatriæ quaſi brutum animal & nulla ratione renitens, quo voluit errore ſubſtrauit: ſed iſta angelum vidit quem homo videre non potuit, & vidit & detulit, & locuta eſt vt agnoſceremus ſub aduentu magni angeli, illā Gentilem plebem mutata duritie ſtoliditatiſque natura ſolutis Deo linguis locuturam.

ORIG. Aſina cui Balaam inſidebat (quia ſcriptura dicit: Homines & iumenta ſaluabis domine) pars credentium poteſt intelligi, quæ pro ſtultitia vel innocētia animalib. comparabitur. Vnde. *Non multi ſapientes, non multi potentes, non multi nobiles, ſed quæ ſtulta ſunt mundi elegit Deus, vt confundat ſapientes.* Hi ergo a peſſimis dominis ſcribis & Phariſæis ſubiecti tenebātur & vincti, ſed a domino ſoluuntur, non quidē per ipſum, ſed p diſcipulos eius. Vnde: *Ite in vicum qui eſt contra vos, & inuenietis aſinam alligatam, &c.* Sicut ergo in euangelio non ipſe dominus ſed diſcipuli eius ſoluerūt aſinam, ita hic nō ab ipſo Deo, ſed ab angelo aperitur os aſinæ. Et ſicut in euangelio ... arguunt loquentes. Vnde: *Pater gratias tibi ago, quoniā abſcondiſti hæc a ſapientibus & prudentibus & reuelaſti paruulis.* Scribæ igitur & Phariſæi ſedebant ſuper aſinam, & tenebant eā vincta. Ipſis ergo iraſcitur angelus, & niſi, quod ad futurorum proſpectum, illos peremiſſet, aſinā ſeruaſſet, quæ vidit, & reuerita eſt eum, qui venit ad vineam, & ſtat inter ruinas. Compreſſit in pedes ſedētis ſuper ſe in maceria. Ideo forte nō poteſt ambulare ille ſeſſor antiquus, nec venire ad eum qui dicit: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis.* Aſina tamen venit adducta a diſcipulis, & cui tunc inſidebat Balaam mercedis cupidus, nunc ſedet Ieſus. Ne mireris ſi eū quem diximus ſcribas & doctores populi ſignificare, videas de Chriſto prophetare. Caiphas enim ait: *Expedit enim vobis, vt vnus moriatur homo pro populo.* Sed inquit, *quia erat pontifex anni illius prophetauit.* Nemo ergo extollatur ſi prophetet, ſi præſcientiam mereatur, quia prophetiæ deſtruentur, linguæ ceſſabunt, ſcientia deſtruetur, permanent autem fides, ſpes & charitas, maior autem his charitas, quæ ſola nunquam cadit.

a Quem videns aſina, iunxit ſe parieti, & † attriuit ſedentis 1
pedem. Ait ille, iterum verberabat eam, & nihilominus an-
b gelus ad locum anguſtum tranſiens, vbi nec ad dexteram
nec ad ſiniſtram poterat deuiari, obuius ſtetit. Cumq. vidiſ-
c ſet aſina ſtantem angelum, concidit ſub pedibus ſedentis. 2
d Qui * iratus, vehementius cædebat fuſte latera eius. † Ape- 3
e ruitque dominus os aſinæ, & locuta eſt: Quid feci tibi? Cur
f percutis me, ecce iam tertio? Reſpondit Balaam: Quia con-
meruiſti, & illuſiſti mihi. Vtinam haberem gladium, † vt te 4
percuterem. Dixit aſina. Nonne † animal tuum ſum, cui
ſemper inſidere conſueuiſti vſque in præſentem diem? Dic
quid ſimile vnquam fecerim tibi? At ille ait: Nunquam. Pro- 5
tinus aperuit dominus oculos Balaam, & vidit angelum
ſtantem in via euaginato gladio, adorauitque eum pronus 6
g in terram. Cui angelus: Cur, inquit, tertio † verberas aſinam 7
tuam? Ego veni, vt aduerſarer tibi, quia peruerſa eſt via tua, 8
h mihique contraria. Et niſi aſina declinaſſet de via, dans lo- 9
cum reſiſtenti, te occidiſſem, & illa viueret. Dixit Balaam:
i Peccaui, neſciens quòd tu ſtares contra me: Et nunc ſi diſ- 10
plicet tibi vt vadam, reuertar. Ait angelus: Vade cum 11
iſtis, & caue ne aliud quam quod † præcepero tibi, loqua- 12
ris. Iuit igitur cum principibus. Quod cum audiſſet Balac, 13
egreſſus eſt in occurſum eius in † oppido Moabitarum, 14
15

a ¶ Fideles ſcilicet ſtultos innocentes.

† Coarctauit ipſius Balaam.
† 2.Pe.2.c.
† comuertiſti &.
† nunc occiderē te.
† aſina tua
Mat. 11.d.
† verbaſti
dans locū reſiſtenti.
Io. 21.f.
† loquutus fuero.
† ciuitate
1. Cor. 13.d
1. Cor. 1.d
Matt. 11.c.

f *Reſpondit.* Nimirum tanta cupiditate plenus ferebatur, vt nec tanti monſtri miraculo terreretur, & reſponderit quaſi ad hominem loquens cum Deus non aſinæ animam, in rationalē naturam vertiſſet. Sed quod illi placuerat ex illa ſonare feciſſet ad illius veſaniam cohibendam. Illud forte præfigurans: *Quia ſtulta mundi elegit Deus, vt confunderet ſapientes*, pro ſpiritali & vero Iſrael.

g *Euaginato gladio.* * PROCOPIVS. Quod ſpectatur, ſpeciem quandam rerum habet, re vera tñ nihil eſt, non enim gladius angelis eſt, nec ferrum in cœlo, omnia vero plena sūt terroris ei qui metu indiget, etiam vox ipſa aſini. Porro ipſa viſio auditione multo horribilior irrogatur ei qui ſpectaturus erat Angelum, non eo fine vt metu ſui iter intercluderet, cū ipſum ei eſſet conceſſum, verum vt ab inſidiis contra quemcunque prætextum abſtraheret.

h *Et niſi aſina declinaſſet, &c.* * IDEM. Obedientia eius tibi ſaluti fuit. Ita petit quicquid Deo eſt aduerſum, quemadmodū tenebræ a luce.

i *Peccaui, neſciens, &c.* * IDEM. Quod ſi verum fatetur, cū ue- ritatis

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Attriuit ſedentis pedē. *Declinando quantum poterat ab angelo, qui ſtabat verſus partem alterius muri.*

2 Concidit ſub pedibus ſeden. *Timore angeli quem non poterat declinare.*

3 Aperuitque dominus os aſinæ. *Non eſt intelligendum, quod aſina illa verba intelligeret, vel formaret, quia verba rationabilia non intelliguntur, vel formantur, niſi ab habente intellectum, & ideo illa verba fuerunt formata virtute angeli mouentis linguam aſinæ ad prolationem verborum in confuſionem ipſius Balaam, vt prædictum eſt.*

4 Reſpondit Balaam. *Erat enim aſſuetus videre demones ſibi apparentes in ſpecie animalium & ſecum loquentes, ideo ad vocem aſinæ non expauit, nec admiratus fuit.*

5 Protinus aperuit dominus oculos Balaam. *Licet enim eſſent aperti ad videndum alia, non tamen ad viſionem angeli, ratione prædicta.*

6 Adorauitque eum. *Timore correptus.*

7 Cur inquit, tertio, &c. *Cum tamen magis deberes gratus eſſe, eo quod declinauit gladium meum.*

8 Ego veni vt aduerſarer tibi. *Dicūt enim aliqui, & probabiliter, quod hic erat angelus qui præerat exercitui Iſrael, ideo dixit.*

9 Peruerſa eſt via tua, mihique contraria. *& ſequitur.*

10 Dixit Balaam. *Timore ductus.*

11 Et nunc ſi diſplicet tibi, &c. *Iam enim dixerat ei angelus viam eius ſibi eſſe contrariam, ſed cupiditate lucri quærebat licentiam eundi.*

12 Ait angelus. Vade cum iſtis, &c. *Exponatur ſicut prius, hoc eſſe dictum ironice ſecundum aliquos, vel permiſſiue ſecundum alios.*

13 Quod cum audiſſet Balac. *Hic deſcribitur receptio ipſius Balaam honorifica, cum dicitur.*

14 Egreſſus eſt in occurſum eius. *Ad faciendum ſibi reuerentiam.*

15 In oppido Moabitarū quod ſitum eſt in extremis finibus. *Quia filij Iſrael non intrauerunt terminos Moab, vt dictum eſt cap. præcedenti. Sequitur.*

6 Ado- V

quod ſitum eſt in extremis finibus Arnon. Dixitq. ad Ba-
laam: Miſi nuntios vt vocarent te: Cur non ſtatim veniſti
ad me? An † quia mercedem aduentui tuo reddere non
a queo? Cui ille reſpondit: Ecce adſum. Nunquid aliud lo- 1
qui potero, niſi quod Deus poſuerit in ore meo. Perrexe-
runt ergo ſimul & venerunt in vrbem, quæ in extremis
regni eius finibus erat. Cumque occidiſſet Balac boues & 2
oues, miſit ad Balaam & principes, qui cum eo erant, mu- 3
b nera. Mane autem facto duxit eum ad excelſa Baal, & intui- 4
tus eſt extremam partem populi.

† vere q̃ nequeam te honorare.

ritatis indictus eſſet hoſtis; ſe ex nudis verbis ad ſe factis, non A agnouiſſe Deum teſtatur; qua propter Angeli viſio neceſſaria erat:

a *Ecce adſum; Nunquid aliud loqui potero niſi quod Deus; & cætera.* Hom. 15. Literaliter. ORIGENES. Balaam in ſcripturis nunc vituperabilis; nunc laudabilis ponitur. Iã vituperabilis eſt cum prohibitus a Deo venire ad regem perſiſtit vt veniat; & mercedis cupidus iterum conſulit Deum donec relinquatur cupiditatibus ſuis, & erat in voluntatibus ſuis. Culpabilis eſt cũ ędificat aras, victimas imponit dæmoniis, & apparatu magico diuini conſulta poſcit, cum conſilium dat peſſimũ quo populus decipiatur. Laudabilis oſtẽditur, cum verbũ Dei ponitur in ore eius, cũ ſpiritus Dei ſuper eum ſit, cũ de Xpo ꝓphetauit, cum Iudæis & gentibus de aduentu Chriſti myſteria fu B tura prænuntiat, cum pro maledictionis populo benedicit, & nomen Iſrael ſuper viſibilem gloriam myſticis extollit eloquiis. Difficile eſt ergo definire, & perſonam eius ſtatuere, cui nõ ſolũ cõueniat iſta diuerſitas, ſed ẽt illud quod ipſe de ſe velut prophetans dicit. *Moriatur anima mea inter animas iuſtorum* Mich. 6.b. *& fiat ſemen meum ſicut ſemen iuſtorum*. Per Micheam quoque dicitur: *Populus meus, memento quid cogitauerit aduerſum te Balac rex Moab, & quid ei Balaam filius Beor reſponderit, a funiculis uſque Galgal, ut cognoſceretur iuſtitia domini.* Oſtẽdit ergo quia per hęc iuſtitia domini cognoſceretur. Ideo omnia illa reſpondit Balaam filius Beor de rege Balac quæ ſcripta referuntur. Quis putas, inuenietur, qui poſſit ex ipſis reſponſis Balaam oſtendere, quod Dei iuſtitia manifeſtetur in illis. Si enim Dei ſermo poſitus eſt in ore eius, & ſpiritus Dei factus eſt ſuper eum & iuſtitia Dei ex reſponſis eius cognoſcitur, quæ ab eo dicuntur prophetica & diuina eſſe credenda ſunt; quamuis difficile inueniatur, quia factus eſt ſpiritus Dei ſuper aliquem pro- De hoc eum ex iniuncto. phetarum. Sed aut viſio quam videt, aut aſſũptio verbi Dei, aut verbum Dei factum eſt ad illum, vel illum, & alia quædam de prophetis legimus, ſed factum eſſe ſpiritum Dei ſuper aliquem prophetarum, me legiſſe non memini. De Dauid au- 1. Re. 16.c tem ita ſcriptum eſt. *Et apparuit uel illuxit ſpiritus Dei ſuper Dauid ab illa die*, & deinceps, non tamen factus eſt ſpiritus Dei 1. Re. 10.b ſuper Dauid. De Saul verò ita ſcriptum. *Decidit ſpiritus domini ſuper te, & prophetabis cum ipſis, & conuerteris in uirum* 1. Re. 16.c C *alterum*. Item de eodem. *Spiritus domini diſceſſit a Saul, & ſtupefecit eum ſpiritus malignus a domino*. Item. *Factum eſt cum eſſet ſpiritus malus in Saul, aſſumpſit Dauid pſalterium, & pſallebat: & erat ei bonum; & diſcedebat ab eo ſpiritus malignus*. Mirum ergo videri poteſt quod ſcriptum eſt: *Factus eſt ſpiritus domini ſuper eum*. In Phariſæorum ergo & ſcribarum perſona, eiuſque ſimilium Balaam explicare conabimur: Ex Meſopotamia, inquit, vocauit me Balac rex Moab ex montibus orientis &c. Meſopotamiam dicit terram quæ inter flumina Babylonię iacebat, de quib. dicitur: *Super flumina Babylonis illic ſedimus & fleuimus; dum recordaremur tui Sion*. Si quis ergo inter flumina Babylonis fuerit, ſi quis reu-
5 matibus libidinis inundatur, & luxuriæ
6 æſtibus circumuoluitur, non dicitur ſtare ſed ſedere. Vnde. *Super flumina Babylonis illic ſedimus & fleuimus, dum recordaremur tui Sion*. Sed nec flere poſſunt, niſi prius recordari Sion. Bonorum namque non recordatio malorum cauſas lamentabiles facit. Niſi enim quis recordetur Sion, niſi legem Dei & ſcripturarum montes aſpiciat, mala ſua flere non incipit. Ex his ergo fluminibus uocatur Balaam, & ab his montibus orientis inuitatur. Montes iſti non ſunt montes ſancti de quibus dicitur. *Fundamenta eius in montibus ſanctis*. Et alibi: *Montes in circuitu eius, & dominus in circuitu populi ſui.* Sed de quibus dicitur. *Montes tenebroſi, & cætera*. Et alibi: *Mons tenebroſe*. Et iterum: *Ecce ego ad te mons corrupte*. Iſti ſunt montes in quibus eſt omnis altitudo, extollens ſe aduerſus ſcientiam Dei. Ab his montibus vocatur Balaam. Quales ſunt montes, talem habent orientem, habent enim ortum luminis ſui. Ille qui conuertit ſe ſicut angelum lucis, habet illam lucem de qua dicitur. *Lux impiorum extinguetur.* Et ſicut lux impiorum, & quæ conuertit ſe ſicut angelum lucis, contraria eſt illi luci quæ dicebat. *Ego ſum lux mundi*. Ita & iſte oriens contrarius eſt illi de quo dictum eſt. *Ecce vir, oriens nomen eius.* Ex illius ergo, non huius orientis finibus, veniebat Balaam illuminatus ab illo lucifero de quo dicitur. Et quomodo cecidit lucifer qui mane oriebatur.

b *Duxit eum ad excelſa Baal.* ✠ PROCOPIVS. Impiorum ſacrificiorum locus, machinationibus contra Iſraelem deſtinatur, argumento imbecillitatis dæmonum, multitudinis victimarum, & technæ Balaami qui tot tantaque geſſerat. Nulla enim uis contra dominum. Quin & ſacris ſeiungit Balac, ſimulque operatur, quo infirmitas ea ſit euidentior.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Nunquid aliud loqui potero. *Hic coactus eſt confiteri diuinam virtutem ſicut & infra cogitur benedicere populo Iſrael, cuius tamen exterminium deſiderabat, ut parebit infra per conſilium quod dedit contra eum.*

2 Cumque occidiſſet Balac boues & oues. *Ad faciendum grande conuiuium.*

3 Miſit ad Balaam & principes, &c. *Supra dicitur, quod habebat tãtum duos pueros ſecum, & ideo principes qui hic nominantur, erant illi quos miſerat Balac, quibus miſit munera pro labore viæ, & quia fecerãt illud quod primi nuntii non poterant facere. Aliter exponitur quod non miſit munera niſi ad Balaam, miſit tamen principes cum muneribus illis ut eſſent gratioſiora.*

4 Mane autem facto. *Scilicet poſt quietem noctis.*

Idola unde orta. 5 Duxit eum ad excelſa Baal. *Id eſt ad montem, ubi colebatur idolum nomine Baal. Secundum quod dicitur in Scholaſtica hiſtoria, Idola ortum habuerũt a Belo rege Aſſyriorum, quo mortuo filius eius Ninus, qui Niniuem condidit, in conſolationem ſuam de morte patris fecit idolum, ei tantam reuerentia exhibens, ut parceret ſeruis ſuis peccantibus quando ad idolum refugiebant, & inde cœperunt idola in aliis locis honorari & coli, & ſicut inde eſt tracta idololatria ad alia loca, ſic & denominatio quia ſicut Aſſyrij illud idolum uocauerunt Belum, ita Babylonii idolum ſuum vocauerunt Bel: alij populi Beel, alij Bael, alij Baalim, alij Beelphegor ex compoſitione alterius nominis cum eo. Iudęi vocabant idola Beelzebub, id eſt Deus muſcarũ, eo quod ex ſacrificijs ibi factis muſcæ congregabantur, & hoc dicebant in contemptum idolatrię, quia apud eos tantum remanſerat cultus unius Dei, & ſecundum hoc dicebãt de Chriſto.* In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia. *Dicebant enim principem dæmonum in idolis dare reſponſa, & propter hoc nominabant ipſum nomine idoli. Ductus eſt autem illuc Balaã, quia erat ariolus & magus & cultor dæmonum.*

6 Et intuitus eſt extremam partem populi. *Id eſt, totum exercitum uſque ad extremã partem. Quod patet ex hoc quod dicitur ſequenti capitulo, ubi dicitur, quod inde duxit eũ ad alium locum, unde poſſet partem Iſraelis videre, & non totum. Ex quo concluditur, quod de hoc loco uidebat totum exercitum iſrael.*

CAP.

CAP. XXIII.

A a *Donec vadam,&c.* ✻ PROCOPIVS. Dæmones ſibi familiares conſulit, augurijs enim vti cõſueuerat. Verum eorum nulli comparere eſt permiſſum. Venit autem nũtius Dei, q nihil quidẽ dixit, qui in eo q dictu' eſſet, operatus eſt. Dixit igitur, pro operatus eſt, ponitur: nõ enim verba illi facta ſunt, ſed animus apparatus eſt.

b *Dominus autem poſuit,&c.* ✻ IDEM. Metu enim apparitionũ adornatus fuerat, nec mirum ſanè, cum & aſina ſpiritus illius efficaciam recepiſſet, quamuis ignoraret q dicerentur. Deus enim ex lapidibus quoque vocem ſuſcitat, iuxta illud, *Quod ſi tacuerint, lapides clamabunt.*

c *Aſſumptaque parabola.* ✻ IDEM. Hoc modo ſapientem ſermonem vocare ſcriptura ſolet, iuxta illud, *Aperiam in parabolis os meum.* Dicit autem ea quæ Iſraelitarum audire maxime intererat, quæ in prouerbium erãt abitura.

CAP. XXIII.

DIXITQVE Balaam ad Balac: Ædifica 1
mihi hic ſeptem aras, & para totidem 2
vitulos, eiuſdemque numeri arietes Cũq.
feciſſet iuxta ſermonem Balaam, † im-
poſuerunt ſimul vitulum & arietem ſu-
per aram. Dixitque Balaam ad Balac: Sta 3
paulisper iuxta holocauſtum tuum, do- 4
a nec vadam, ſi forte occurrat mihi dominus, & quodcunq. †
imperauerit, loquar tibi. Cumq. abiiſſet † velociter, occurrit 5
ei Deus: Locutusq. eſt ad eũ Balaã: Septem, inquit, aras erexi, 6
b & impoſui vitulũ & arietem deſuper. Dominus autem poſuit
verbũ in ore eius, & ait: Reuertere ad Balac, & hæc loque-
ris. Reuerſus inuenit ſtantem Balac iuxta holocauſtum
c ſuum, & omnes principes Moabitarum, aſſumptaque para- 7
d bola ſua, dixit: De Aram adduxit me Balac rex Moabita- 8
e rum, de montibus orientis. Veni, inquit, & maledic ✻ Ia- 9
f cob, propera & deteſtare Iſrael. † Quomodo maledicam, 10

a ¶ In quibus eſt omnis altitudo extollens ſe contra ſcientiam Dei. b ¶ Diaboli, luciferi ſcilicet qui mane oriebatur. ¶ Actiuis. ¶ Alii ſuper maledic. ¶ Contemplatiuis.

d *De Aram adduxit me.* ✻ GREG. NYSSENVS. Alii de Syria accerſiit me. Cumque ſuperius diceret, qui habitabat ſuper flumen terræ filiorum Ammon, Euphratem dicunt flumen hoc appellari. LXX. De Meſopotamia, quæ fluminibus Babylonia abluitur. Vnde: *Super flumina Babylonis illic ſedimus & fleuimus, dum recordare. Sion.*

e *Veni inquit.* ORIGEN. *Veni, inquit, & maledic mihi Iacob.* In Latinis ſermonibus pene ſuperflua videtur eſſe repetitio, ſed in Græcis ſub nomine Iſrael eſt pia poſitionis adiectio I. ſuper maledic mihi Iſrael, vt maiori intentione maledictũ in Iſrael quàm in Iacob videretur expoſcere: dum enim quis tantum Iacob eſt, id eſt in operibus poſitus inferioribus, maledictionibus impugnatur: vbi autem profecerit, & interiorem hominem ad vidẽdum Deũ exacuerit, ſupermaledictis .i. vehementioribus maledictorum iaculis impugnatur, & tũc qdem os Balaam maledictione & amaritudine plenũ erat, & ſub lingua ei' labor & dolor, & ſedebat in inſidiis cum diuitibus: expectabat mercedem a rege, vt in occultis interficeret innocentes. Sed Deus, qui facit mirabilia ſolus ex inimicis operatur ſalutem. Iniecit enim verbum in os eius, quamuis nondum cor eius poſſet capere verbũ Dei, adhuc enim erat in corde eius mercedis cupiditas. Vnde poſt verbum Dei quod habebat in ore, dicebat ad Balac: Veni, & dabo ibi cõſilium, &c. Non enim in corde ſed in ore tantum habuit verbum Dei. Ideoq; dicit verbum Dei poſitum in ore eius.

D Pſ.9.c. † obtulit Balac & Balaam. † oſtenderit. † ſolus aut ſilens. E * propter meipſum †Cur

11 f *Quomodo maledicã.* ORIG. Alia litera. Quomodo maledicam quem non maledicet dominus? Aut quid ſupermaledicam quem non ſupermaledicet Deus? Iacob non maledicit dominus, nec Iſrael, ſed alicui putas maledicit? Ad ſerpentem dicit. *Maledictus tu in omnib. beſtijs terræ,* & ad Adam. *Maledicta terra in operibus tuis,* & ad Cain: *Maledicta terra quæ aperuit os ſuum, ut reciperet ſanguinem fratris tui, &c.* Dicturus quoque eſt his qui a ſiniſtris eius erunt: *Diſcedite a me maledicti in ignem æternum.* Et cum dicit. *Væ uobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ,* & huiuſmodi, videtur maledictis arguere. Quid eſt ergo quod Apoſtolus dicit. *Benedicite & nolite maledicere.* Quod ab hominib. non vult fieri, ipſe facit, qui exẽplum ☞ vitę

Vbi ſupra. Gene. 3.c. Ibid. c. Ibid. 4.b. Matt. 25.d Ibid. 23.b. F Ro.12.e. Quomodo Deus maledicat

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXIII.

1 DIxitque Balaam Hic deſcribitur ipſius Balaam ad maledicendum conatus. Et diuiditur in tres partes, ſecũdũ quod ter conatus eſt ad hoc, ſecunda ibi. Dixit ergo Balac, tertia ibi. Dixitq; Balac. *Circa primũ igitur maledicere populo conatur per ſacrificia dęmonibus oblata, cum dicitur.*

2 Aedifica mihi, &c. *In ueneratione ſeptem planetarum, quos colebant idolatræ, & potiſſimè illi qui erant aſtrologia imbuti, quantum ad hoc quod omnia quæ aguntur in humanis actionibus deriuantur a ſtellis, de quibus erat iſte Balaam.*

3 Dixitque Balaam ad Balac, &c. *Hic enim ritus obſeruabatur in ſacrificijs idolorum.*

4 Donec vadam. *Licet nominet hic nomen domini, intendebat tamẽ habere reuelationem a dæmone quomodo procederet in populi Iſraelis maledictione: quærebat enim tunc augurium, vt habetur in principio ſequentis capituli, quod non dicitur reuelatio a Deo, ſed a diabolo. Sciendum etiam quod recedebat a ſocietate aliorum quærens augurium: tum quia dęmones communiter apparent magis in tenebris, & in ſolitudine, quam in luce vel ſocietate, quia ſunt ſpiritus tenebrarum, & per pacta occulta & priuata, & non per ſigna publica iuſtitiæ faciunt quod faciunt, tum quia apparitio quę apparet cultoribus ſuis communiter fit per abſtractionem a ſenſibus, & cum aliqua horribili paſſione corporis, & hoc fit Dei prouidentia, vt prophetæ dęmonum a prophetis Dei etiam per exteriora ſigna diſtinguantur, in quibus talis paſſio horribilis non fit. Propter quod Balaam quęrebat a turba ſegregari, quando quærebat augurium, vt libentius dæmon ei appareret, & vt aliqua paſſio horribilis ſibi coram alijs non accideret, propter quam ab eis contemneretur, conſequenter a tali augurio impeditur cum dicitur.*

5 Cumq; abiiſſet velociter. *Ad quærendum dęmonis reſpõſum, qualiter poſſet maledicere populum Iſrael.*

6 Occurit illi Deus. *Impediens prędictum reſponſum, & ponens in ore Balaam contrarium, unde ſequitur poſtea.*

7 Aſſumptaque parabola ſua. *Parabola dicitur quando vnum verbum pro alio ponitur, & hoc modo dicitur hic parabola, quia quęrebat uerba maledictionis, & poſita fuerunt in ore eius uerba benedictionis. Dicitur etiam parabola, quia parabolicè & ſimilitudines loquebatur, ut patet in ſequentibus.*

Parabola.

8 De Aram adduxit me Balac rex Moabitarum, &c. *Cum magno labore & ſumptibus; & cauſam uocationis ſubditi.*

9 Veni, inquit, & maledic Iacob. *Imprecando ei malum pęnę.*

10 Propera & deteſtare Iſrael. *Imprecando ei malum culpæ, vt ſic dominus qui eſt protector eius, ab eo recedat.*

11 Quomodo maledicam, &c. *q.d. prędicta facta ſunt fruſtra, quia prohibitus ſum a Deo, cui non poſſum reſiſtere.*

✻ 1 De

MORALITER.

✻ 1 *Dixitq; Balaam, &c.* Per Balac & Balaam qui per diuerſos modos & vias quærebant malum populo Iſrael cõtra domini voluntatem Balac inducendo, Balaam exequẽdo, ſignificantur illi qui diuerſis vijs malum innocentibus machinantur, ſed dño diſponente malũ ſuper eos reuertitur, ſicut Balac & Balaam occaſione huius mali per filios Iſrael fuerũt occiſi, vt habetur infra. Simile vero huius habetur 2. Reg.16. & 17. Nam Achitofel & Abſalom quęrebãt mortem Dauid, & dño diſponente Dauid ſaluatus fuit, & Achitofel manu propria ſe ſuſpendit, & Abſalo capillis propriis in quercu ſuſpẽſus, à Ioab principe militiæ fuit occiſus. Similiter diabolus mortẽ Chriſti procurans, per hoc deuictus fuit ac etiam ſpoliatus. Pſ.9.c. *Infixæ ſunt gentes in interitu quem fecerunt. In laqueo iſto quem abſcon derunt, comprehenſus eſt pes eorum.*

vitæ hominibus ponit. Non ita eſt. Deus enim cū maledicit,
A meritum deſignat eius cui maledicitur, & ſententiā promit, vt pote quem non fallit neque peccati qualitas, neque peccantis affectus. Homo aũt qui hæc non pōt ſcire, neq; propoſitum mentemque alterius agnoſcere, ſi dicentis vel ſententiā pro mentis intuitu pferat maledictũ, non poteſt eſſe iuſta maledicendi cauſa, vbi peccantis ignoratur affectus, & maxime maledicta profert, cum conuitiis atque iniuriis puocatur. Quod vitium reſecat Apoſtolus, ne maledict ſ maledicta, & conuitiis conuitia prouocemus, præcipiēs vt benedicamus & nō maledicamus, nō quod iudicãdi veritas quę homines non latet, & ponuntiandi autoritas perimatur.

† quartam partem.

a cui non maledixerit Deus? Qua ratione deteſter, quem do-
b minus non deteſtatur? De ſummis ſilicibus videbo eum, & 1
c de collibus cōſiderabo illum. Populus ſolus habitabit, & in- 2
d 3
e ter gentes non reputabitur. Quis dinumerare poſſit puluerem 4
f Iacob, & noſſe † numerũ ſtirpis Iſrael: Moriatur anima mea 5
6

a ¶ Nullus ſcilicet niſi qui numerat multitudinem ſtellarum, & omnia in menſura & pondere & numero produxit. ¶ Semen innumerabile.

a *Cui maledixerit Deus.* Qui tantum meritum deſignat eius cui maledicitur, & ſententiam promit, quem nō qualitas peccati, nec fallit affectus peccantis. Homo autem neutrum nouit, & ſæpe conuitiis aut iniuriis prouocatus maledicit. Ideo dicit Apoſtolus: *Benedicite & nolite maledicere*, vt conuitiandi vitium reſecetur.

Rom. 12. c

b *De ſummis, &c.* Quaſi ideo non debet maledici, quia alta &
B cæleſtis eius uita. Nemo intelligit eam, niſi ad eminentem ſcientiam aſcenderit.

Libr. 2. in Numeros c. 18.

✱ RVPERTVS. Parabolica dictio ab eo incipitur, quod ait, de ſummis ſilicibus videbo eum, & de collibus conſiderabo eũ. Nam quod premiſit, quomodo maledicã, &c. Nudus & manifeſtus eſt veritatis ſenſus. Nemo quippe maledicere aut deteſtari efficaciter poteſt eũ, cui a domino benedictio data eſt. Igitur de ſummis ſilicibus videbo eum cum dicit, patres excelſos, patriarchas ſummos, intellige illius populi patres, non tã carnis q̃ fidei. De illorum ſilicum & collium altitudine, dignitatem illius populi contemplare. Nunquam enim melius intelligis, quid amplius Iudęo q̃ gēt. li. Cũ dicis cũ Apoſtolo, quia horũ eſt adoptio, & teſtamentum & gloria & legislatio & obſequium & promiſſa, & eorum patres, ex quibus ſm carnem Chriſtus. Profecto de ſummis ſilicib. vidiſti, de collibus hunc populũ glorioſum conſideraſti. *Populus*, inquit, *ſolus habitabit & inter gentes non reputabitur.* Abraham, inquit, & filii eius, filii, inquam, non carnis, ſed promiſſionis, ſolus habitabit, ſolus ſingularis erit occultor vn.⁹ Dei, populus vnius principis, corpus vnius capitis, ſolus, inquã, habitabit, ſolus benedictionem hæreditate poſſidebit. Quamuis de cunctis gentibus colligendi ſint in vnum qui diſperſi fuerant filii Iſrael, iam poſt ſui benedictionem, inter gentes non reputabuntur.

Vbi ſup.

ORIG. Alia litera. De verticibus montium intuebor eum, & a collib. intelligam eum. Quaſi quia in excelſis collibus &
C altis montibus poſitus eſt Iſrael, id eſt in alta & ardua vita, ad quam intuendam & intelligendam nemo ſit idoneus, niſi aſcendat ad eminentem ſcientiã. Nō ideo ei maledicit Deus, quia eius vita præcelſa, non humilis & deiecta. Quod non de carnali Iſrael dici videtur, ſed de illo cuius ſuper terram ambulantis cōuerſatio eſt in cælis. Aut ſi ēt ad illum populũ hæc referuntur, recte intuebor & intelligam dicitur, vt tempus futurum ſignificetur, quo omnis iſrael ad fidem Chriſti veniēs ſaluabitur. Et à montibus & ab his collibus intuebitur, id eſt qui excelſam & cæleſtem vitam conſurgentes cum Chriſto exercuerint ſuper terram.

Philip. 3. d

c *Vide, &c.* Actus iacob, id eſt actiuorum videntur. Contēplatio iſrael, id eſt contēplatiuorum tm̃ intelligitur. Vel in futura re-

ra reſurrectio ic Iacob videbitur, id eſt corpus Iſrael intelligitur, id eſt reſurgentium anima ſpiritus. D

d *Populus ſolus.* Quia non eſt permiſſus cæteris hominib. nec inter cęteras gētes reputatus, certis nobilitatus priuilegiis, obſeruationibus & legitimis ſuis, ſicut tribus Leui non eſt permiſta cæteris.

Populus ſolus habitabit, &c. ORIGENES. Spiritalis Iacob & Iſrael vere ſolus habitat in gentibus. Si enim acceſſimus ad Sion montem & ciuitatem Dei Ieruſalem cęleſtem, & venimus ad ſpiritalem Iudæã quæ eſt portio Dei, & in terris poſiti ibi cōuerſamur, vere nō reputamur inter cęteras gentes, nec eorum fines noſtris admiſcentur, ēt ſi reſtituatur Sodoma in antiquũ ſtatum & Aegyptus, & ſi quid aliud tale in prophetis ſcriptum eſt: Veruntñ iacob & ſpiritalis iſrael, cum ad eccleſiam primitiuorum aſcenderint, nullus æquabitur vel miſcebitur. Niſi.n. inſertus fuerit ramis oleaſtri, & ſocius factus radicis & pinguedinis oliuæ, quõo poteſt ſociari iacob vel Iſrael? Cum ſine radice iſta neq; Iacob pōt quiſq̃ vocari, nec Iſrael. Neq; ergo ex Iacob vel iſrael. ſi quis peccat, Iacob dici vel iſrael pōt. Neque ex gētibus, ſi quis ingreſſus fuerit eccleſiam domini, inter gētes vltra reputabitur.

e *Quis dinumerare.* IDEM. Alia litera. Quis inueſtigauit ſemen Iacob, & quid dinumerauit plebem Iſrael, &c. Simile eſt hoc illi quod dixit dñs Abrahã: *Reſpice ad cælum & dinumera ſtellas cæli ſi potes, & ait. Sic erit ſemen tuum. Et credidit Abraham Deo, & reputatum eſt ei ad iuſtitiam.* Si Abraham aut quilibet hominũ vel etiam angelorũ, fortaſſis & ſuperiorũ virtutũ, non poteſt numerare ſtellas nec ſemē Abrahę, quia dictũ eſt. *Sic erit ſemē tuũ.* Deus autē (*qui numerat multitudinem ſtellarũ, & oib. eis nomina vocat.* Et qui dixit. *Ego ſtellis omnibus mandaui*) pōt inueſtigare ſemen Iacob, & dinumerare puluerem. Ipſe.n. ſolus ſcit quis vere ſit Iacob, & quis uere Iſrael. Non enim reſpicit Iudæum in manifeſto, nec circũciſionē in carne, ſed qui in occulto eſt Iudæus, & corde circũciſus. Ipſe ergo ſolus qui dinumerare pōt & inueſtigare qui ſm incomprehenſibilem ſapiētiam ad illã cæleſtem formã, quã ipſe ſolus ſcire poteſt, potuit etiam iſtos numeros quos habemus in manib. in quib. præcepit, vt ſecundũ cognationes ſuas & domos familiarũ ex nomine oēs maſculi per capita numerērtur a 20. annis & ſuprà, omnis qui ingreditur in virtute, & colligitur eorũ quidã ſacratus numerus, tunc. ſ. ſacratus & placitus Deo, cũ ipſo præcipiēte numeratur. Si aũt contra præceptũ domini voluerit quis numerare licet ille Dauid ſit, licet magnus propheta, contra legem agit, & arguitur per prophetam, & patitur illa quæ in ſecundo libro Regum ſunt ſcripta.

f *Moriatur anima mea.* ORIG. De ſe prophetare videtur. Sed ſecundum literam nec in Balaam, nec in illo Iſrael factũ eſt, nec fieri potuit, nec enim intra ipſos, ſed ab ipſis mortuus eſt.

ORIG. Moriatur anima mea morte iuſtorum. Hoc magis conuenit perſonæ ipſorum qui in præſenti licet vanus populus habeatur, quia ſunt ſine gratia ſpiritusſancti. Cum tamen plenitudo gentiũ introierit, oīs iſta prohetia q̃ de Iſrael dicit, in ſpiritali Iſraele completur, & anima eius morietur cum animabus iuſtorum. Suſcipient enim in ſe fidem Chriſti, ut in morte ipſius baptizentur, conſepulti illi per baptiſmũ in morte. *Et fiat ſemen meũ ſicut ſemen iuſtorum.* Nō enim ipſi ſed ſemen eorũ fit ſicut ſemen iuſtorum, qui credētes de gentib. in Xpo iuſtifi-

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 De ſummis ſili. &c. *Quia erat in alto monte, vbi duxerat eum Balac, ut patet ex dictis in fine præcedentis cap.*

2 De collibus, &c. *Non ad maledicendum, quia ſum prohibitus, ſed magis ad benedicendum, quia ſum compulſus. Vnde ſubditur:*

Quomodo Iſrael populus ſolus.

3 Populus ſolus habitabit. *Id eſt ſegregatus ab alijs populis. Primo in corde per fidem unius ueri Dei, alijs populis ad idolatriam declinãtibus. Secundo in carne per circuncisionē. Tertio in lege ſpecialiter data illi populo ſecundum quod dicitur Pſ. cxlvij. b.* Non fecit taliter omni nationi, & iudicia ſua non manifeſtauit eis. *Quarto in ueſte, ut dictum eſt ſupra 15. cap. Hæc & ſimilia beneficia facta ſunt ſingulariter illi populo, eo quod Chriſtus naſciturus erat de eo ſecundum carnem.*

4 Et inter gentes non reputabitur. *Sed erit populus Deo peculiaris, ſecundum quod dicitur Exod. 21. a.* Eritis mihi in peculium de cunctis populis.

5 Quis dinumerare poſſit puluerem Iacob. *Id eſt multitudinem de eo egreſſurã. q. d. nullus. Vititur autem hoc nomine pulueris, quia homo ſecundum carnem qui traducitur a parentibus, originatur a puluere, ſecundum quod dicit Gen. 2. b.* Formauit hominem Deus de limo terræ. *In Heb. habetur,* de puluere terræ. *Item quia Abrahæ de multiplicatione ſui ſeminis fuerat dictum Gene. 13. d.* Si quis poſſit numerare puluerem terrę, ſemē quoque tuũ numerare poterit.

6 Moriatur, &c. *Mali enim homines licet nolunt viuere uita iuſtorum, appetunt tamen mori morte eorum, & talis erat Balaam. Alij exponent dicentes, quod prophetauit de morte ſua, vt ſit ſenſus: Moriatur anima mea, i. eſt peribit mea corporalis uita morte iuſtorum, i. inflicta a iuſtis, quia poſtea fuit interfectus a filijs Iſrael, ut habetur infra 31. c. Sed hæc expoſitio non conſonat literæ ſequenti, cum ſubditur.* Et fiant nouiſſima mea horum ſimilia. *ſed prima conſonat.*

✱ 1 Dixit

a morte iuſtorum,& fiant nouiſſima mea horum ſimilia. Di- 1
¶ Secunda prophetiã Balaam.
b xitq. Balac ad Balaam : Quid eſt hoc quod agis? Vt maledi-
ceres inimicis meis vocaui te , & tu econtrario benedicis?
a ¶ Cui verbum in ore poſuit Deus.
Cui ille reſpondit :† Num aliud poſſum loqui, niſi quod † 2
c iuſſerit dominus? Dixit ergo Balac ad Balaam: Veni mecum 3
in alterum locum , vnde + partem Iſraelis videas , & totum 4
d videre non poſſis,& inde maledicito ei. Cumque duxiſſet eũ 5
e in locum † ſublimem ſuper verticem montis Phaſga, ædifi- 6
f cauit Balaã ſeptem aras,& impoſitis ſupra vitulis atque arie-
g tibus,dixit ad Balac: Sta hic iuxta holocauſtũ tuum , donec 7
ego pergam obuius . Cui cum dominus occuriſſet, poſuiſ- 8
ſetq. verbum in ore eius, ait. Reuertere ad Balac, & hæc lo- 9
queris ei: Reuerſus inuenit eum ſtantem iuxta holocauſtum
ſuum,& principes Moabitarum cum eo . Ad quem Balac .
Quid, inquit, locutus eſt dominus? At ille aſſumpta parabo-
¶ Animo & fide.
h la ſua , ait : Sta Balac & auſculta , audi filii Sephor : Non eſt 10
a ¶ Qui vitiis impediatur, ne verum ſit quod loquitur.
Deus quaſi homo vt mẽtiatur, nec vt filius hominis † vt mu- 11

A iuſtificati ſunt. Neque ergo circuncιſio eſt aliquid, neq; præputium,ſed fides quæ per dilectionem operatur.

GREG. Moriatur anima mea morte iuſtorum,& fiant nouiſſima mea horũ,&c. Multi intra eccleſiã prolixas preces ad Deũ habẽt, vitã precantiũ non habent,& in oratione lachrymãt ſed in tẽpore tentationis ſuperbia pulſantur, faſtu intumeſcunt. Similiter auaritiæ,luxuriæ,irę,& tẽtationi ſuccumbunt, nec ſe pro æterni regni deſiderio fleuiſſe meminerunt. Quod de ſe Balaam oſtendens ait: *Moriatur anima mea morte iuſtorum, &c.* Sed cõpunctionẽ contra eorum vitam, quibus ſe ſimilem fieri etiam moriẽdo popoſcerat, conſilium p̃buit,& occaſione auaritiæ oblitus eſt, quod de innocẽtia optauit. Plerũq; enim mali inutiliter compũgũtur ad iuſtitiam ſicut boni innoxie tentantur ad culpam : Fit enim diſpenſatione diuina, vt illi dum bonũ aliquod agunt, quod tñ non perficiunt, ſuperbe inter ipſa quæ etiam pleniſſime perpetrant mala , confidant,& iſti dum de malo tentãtur, cui nequaquam conſentiunt, quo per infirmitatem titubant, eo greſſus cordis ad iuſtitiam per humilitatem verius figant. Alterum patet in Balaam, de altero Paulus ait: *Video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, &c.* Ille ergo compungitur, nec iuſtitiæ propinquat. Iſte tentatur,& tamen culpa eũ non inquinat, quia nec malos bona imperfecta adiuuãt, nec bonos mala incõſummata cõdemnant. Virtutis.n. pondus oratio nõ habet, quam perſeuerantia non tenet. Vnde. *Vultus eius nõ ſunt amplius in diuerſa mutati.*

a *Et fiant nouiſſima mea horum, &c.* ORIG. Hoc in magis q de oriente primi venerunt adorare Chriſtum poteſt intelligi, q de genere Balaam erant p generis ſucceſſionem:& p diſciplinæ traditionem. Conſtat.n. eos agnouiſſe ſtellam quam prędixerat Balaam in Iſrael orituram.

b *Quid eſt hoc.* Balac contra ſpem benedictiones pro maledictionibus audiens,& vltra non ferens, prophetantis verba interrupit.

IDEM. Non vult amarus rex benedictionẽ, ſed maledicta quærit. Eſt.n. de cognatione illius cui dicitur. *Maledictus tu ab omnib. beſtiis terræ.*

c *Dixit ergo Balac.* Putat eum per territũ Iſraelis multitudine, & ideo nõ auſũ maledicere,& mutationẽ loci ſibi prodeſſe. D

d *Videre non poſſis.* Demens putauit Iſraeliticam gratiam loci abiectione poſſe celari, neſciens quia non poteſt abſcondi ciuitas ſupra montem poſita. Mat.5.b.

e *Super verticem montis.* ✻ PROCOPIVS. Alium nunc non minus altum explorauit locum . Super his enim ſimulacra collocantes, ſacra faciebant eis. Conſilium vero eorum eſt, idolatriæ humilitatẽ locorum ſublimitate ſubleuare. Procubuit enim homo , & ſeſe abiecit vir , inquit Propheta, quando de idolorum cultoribus verba facit . Atqui Deus propter Iſraelẽ nihil non facit, etiam cum per Magum loquatur. Pꝛopter quẽ Cyrus etiam quantumuis indignus imperium ter maximũ adipiſcitur, quod Iſrelẽ liberet, ad quem dixit propter Iſraelẽ ſeruum meum te nomine tuo vocabo. E

† poſuerit ĩ ore meo.

f *Aedificauit.* Res profanis ſacrificiis agebatur,& diuinatio arte magica quærebatur. Volens tamen Deus abundare gratiam vbi abũdauit delictum, adeſſe dignabatur, nõ ſacrificiis ſed in occurſum venienti. Et ibi dat verbum ſuum & myſteria,& futura pnunciat, vbi maxime fides:& admiratio Gentilium pendet, vt qui noſtris nolunt credere prophetis, credant diuinis ſuis. Rom.5.d.

† pęniteat eum.

g *Sta hic iuxta.* Ad holocauſtum ſuum ſtabat in idolatria ſua poſitus, ideo magis cadebat. Surgere ergo videtur qui magis ceciderat, cum in idolatria ſtare videretur.

h Non eſt *Deus quaſi homo, vt mentiatur.* ORIG. Alia litera. *Non ſicut homo fruſtratur Deus , neque ſicut filius hominis terretur.* Quaſi putas Deum ſicut hominem fruſtrari in his q̃ loquit̃. Homines.n. multis vitiis impediuntur, ne verum ſit quod loquuntur. Irati.n. loquuntur aut metu, aut cupiditate, aut iactãtiæ gratia. Deus aũt in quo nulla paſſio eſt, quicquid dixerit pro cauſarum meritis dicit: Et ideo nõ põt fruſtrari, quia qcquid ratione profertur, non põt ratione carere. Nõ eſt ergo Deus q fruſtra loquit̃ ſicut homo, nec vt filius hominis terret̃, vel terret ſ'm alios, in hominib. ſententiam mutat terror, ſed Deus qui ſuper omnia eſt, a nullo terreri poteſt vt ſententiã mutet. Nec ſicut filius hominis terret, homines.n. pro iactãtia terrores faciunt,& minas etiã his quib. nocere non poſſunt. Deus autem ratione terret, vt corripiat hominẽ in auditionis tribu latione F

Hom.16.ĩ Numeros
Deus non fruſtatur.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Dixitq; Balac. *Hic conſequenter Balaam reprehẽditur, quia agebat contrarium illius propter quod vocatus fuerat.*

2 Cui ille reſpondit. *Se excuſando.*

3 Num aliud poſſum loqui, &c. *q.d. eius virtuti non poſſum reſiſtere,& in hoc coactus fuit profiteri uirtutem diuinationum & auguriorum nullam eſſe, niſi quantum Deus permittit.*

4 Dixit ego Balac. *Hic deſcribitur ſecundus conatus ipſius Balaam, & primo permutationem loci, cum dicitur.*

5 Veni mecum in alterum locum, &c. *Tum quia magi & augures in talibus obſeruant loca & tempora, tum quia Balac credebat Balaã fuiſſe territum, videndo totum populum,& ex hoc non fuiſſe auſum maledicere, vel quia ſciebat maius meritũ eſſe in toto populo quam in parte, vt ſi Balaã fuiſſet prohibitus maledicere toti populo propter merita eius, non tamen prohiberetur a maledictione partis:& per conſequẽs eius aduerſarij diminuerentur & debilitarẽtur. Secundo per oblationem ſacrificij, cum dicitur.*

6 Aedificauit Balaam, &c. *Et exponatur ſicut ſupra. Tertio per inquiſitionem augurij, cum dicitur.*

7 Donec ego obuius pergam. *Intendebat.n. obuiare dęmoni ſolito ſibi apparere & loqui.*

8 Cui cum dominus occu. *in cuius præſentia dæmõ nihil poterat.*

9 Reuertere ad Balac & hæc loqueris ei. *Ad contrarium ſuæ intentionis. Vnde ſubditur.*

10 Non eſt Deus quaſi homo, vt mentiatur. *Quia ipſe eſt ueritas per eſſentiam.*

11 Nec vt filius hominis vt mutet̃. *Sed contrarium huius uidetur haberi. Hiere.18.a.* Si pœnitentiam egerit gens illa a malo ſuo quod locutus ſum aduerſus eam, ago & ego pęnitẽtiam ſup malo quod cogitaueram vt facerem ei. *Dicẽdum, quod Deus omnino eſt immutabilis, ſecũdum quod dicitur Iaco.1.c.* Apud quẽ non eſt tranſmutatio, &c. *Tamen facit & dicit mutabilia per immutabilem uoluntatem ſuam. Ad cuius intellectum cõſiderandum, quod aliqua Dei uerba ſignificatiua ſunt futurorum, ſecundum quod ſunt in Dei præſcientia,& illa immutabiliter eueniunt, quia Dei præſcientia eſt immutabilis: Alio modo ſunt ſignificatiua futurorum, prout ſunt in cauſis ſecundis mutabilibus, quæ ſunt merita & demerita hominum , & talia non implentur ſemper, ſed mutantur frequenter, ſicut & cauſæ eorum , & hoc modo dicitur Ionæ 3.a.* Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur. *Hoc.n. exigebant demerita illius populi pro tũc. Sed quia egerunt pœnitentiam, non eſt adimpletum illud uerbum , & hoc non arguit mutationem in Deo, ſed in libero arbitrio humano . Et per hoc ſoluitur auctoritas Hieremiæ allegata.*

Deus immutabilis.

8 Cui

lation?,vt verbo comminationis tertius emendetur, ne perueniat ad eum vindicta malorum ſuorum.

A

✻ PROCOPIVS. Non ut homo Deus perforari poteſt, cęteri vt mentiatur,reddiderunt. Quidā vero vt ſuſpēdatur & deſpiciatur expoſuerunt. Tantum adiutus eſt minis angeli.

gnum,vt ædificem eos & plantē. Et ſi fecerint mali in cōſpectu meo,& non audierint vocem meā, pęnitebit me omnib. bonis quæ locutus fueram vt facerem eis. Quomodo ergo poſſumus his quæ abſolute per Hieremiam dicuntur, præter re illa quæ ſuſpēſe per Balaam dicunt,niſi quia neglıgētib.& contemptoribus illa confirmanda,hæc vero a perfectioribus ſecretius aduertenda ſunt. D

✻ RVPERT. Quaſi diceret, veni ego in alterū locum, ſed nō inueni alteratū Deū. Semel poſuit verbū in ore meo,quod mutari non patitur,quādo quidē omnis homo mēdax,& omnis filius hominis mutabilis eſt,ſed non itidē Deus mentitur.

† vel iniqtas, aut dolor.

Infra 24. b

¶ Mutabilis vitio humanæ fragilitatis.
a tetur. Dixit ergo & non faciet? locutus eſt & non implebit? 1
a ¶ A Deo qui verbum poſuit in ore meo.
Ad benedicendum adductus ſum, benedictionem prohibe- 2
a ¶ Non enim poteſt,etiam ſi velit,verbum Dei humanā lingua conuertere.
¶ Quod nihil eſt in mundo. b ¶ Actiuis.
b re non valeo. Non eſt † idolum in Iacob, nec videtur † ſimu- 3
a ¶ Similitudo exiſtentis rei. b ¶ Contemplatiuis. c ¶ Non dormit neque dormitat qui cuſtodit Iſrael.
c d ¶ Qui non deſerit Iſraelem ſuum. e ¶ Prædicatio euangelii quo annunciatur trophæum crucis.
d lachrū in Iſrael. † Dominus Deus eius cū eo eſt, & † clangor 4
a ¶ De poteſtate tenebrarum. ¶ Huius ſeculi.
e
f victorię regis ī illo. De⁹ eduxit eū de Aegypto, cuius fortitudo

b Non eſt idolum in Iacob. Alia tranſlatio: Non erit labor in Iacob, neque uidebitur dolor in Iſrael,in futuro ſ. ſeculo.

5 ORIGENES. Non erit labor in Iacob, neque vi
6 debitur dolus in Iſrael,
7 &c. Futuræ vitæ ſtatus denuntiatur. Hęc.n.vita ſine labore & dolore non trāſcurritur. Paulus.n.ter virgis cęditur,ſemel lapidatur,& innumerabilia patitur,ſed in futuro aufugiet dolor,& triſtitia, & gemitus. Quod tn̄ non ad omnes,ſed ad eos tantum qui meritis Iacob & Iſrael fuerint,refertur,vt pauper Lazarus qui hāc vitā in labore & dolore trāſegit. Vnde vbi diues cruciatur,ille quieſcit. Ille in vero Iſrael eſt & in vero Iacob, in quem non venit labor & dolor. Diues aūt ille erat ſecundum carnem Iſrael. Dicitur.n.illi quia fratres habent legem,& prophetas audiant illos.

a Dixit ergo, &c. ORIGENES. Alia litera: Ipſe cum dixerit, nō faciet loquetur,& non permanebit? Cum homines non faciant quæ dicunt,vitio humanæ fragilitatis mutabiles, Deus immutabilis eſt. Sed dicit aliquis. Cū Deus locutus ſit de Niniue,ꝙ poſt triduū ſubuertēt,quare nō pmāſit in verbo ſuo? Et in his q̄ locutus eſt de Dauid vbi tribus dieb. promiſſa fuerat mors vt vaſtaret populum,& intra vnā diem & vſq;ad horam prādii ceſſauit? Videbitur fortaſſe quę per interrogationem dicunt non definita eſſe, ſed medium aliquid oſtēdere. Et irreuocabilis ſententiæ non monſtrat affectus,quod tēperantius dictum hoc videatur. Ipſe.n.dixerit,nōne faciet? Scriptum eſt in Iona. *Et Ionas quidem prædicauit & dixit. Adhuc tres dies, vel quadraginta* ſm Hebręos, *& Niniue ſubuertetur*. Obſeruādum ergo,quod non inuenitur in ſermonib. Dei, quib. ad prophetā locutus eſt, dictū. *Adhuc tres dies & Niniue ſubuertetur*. Sed ipſe Ionas dixit, *Adhuc tres dies & Niniue ſubertetur*. vt ſermo dictus & non factus,à Iona potius quā a domino prolatus videatur. In libro quoq; Regum. *Factum eſt uerbum domini* inquit, *ad Gad prophetam, dicens: Hæc dicit dominus. Tria leuabo ſuper te, elige tibi unum ex his quod faciā tibi. Et introiuit Gad ad Dauid dicens: Aut ueniet trib. annis fames ſuper terrā tuā, aut trib. mēſib. ut fugias inimicos tuos, aut triduo mors fiet in terra tua*. Obſerua ergo quomodo nec in his tribus comminationibus Deus inuenitur de morte trium dierum dixiſſe. In verbis enim Gad poſitū eſt,non in mandatis domini. Et non ſemper quę per prophetam dicuntur quaſi à Deo dicta accipiuntur. Per Moysē multa locutus eſt Deus aliqua tn̄ Moyſes propria autoritate mandauit. Vnde. *Ad duritiam cordis ueſtri ſcripſit uobis hęc Moyſes* &c. vſque, *Quod ergo Deus coniunxit homo non ſeparet*. Vides ergo hic Deū neq; præcepiſſe,neq; fieri voluiſſe diuortium. Sed Moyſen propter duritiam Iudæorum ſcripſiſſe dādū eſſe repudium,hinc Paulus ait *Dominus dicit, nō ego*. Et alibi. *Hęc autem ego dico non dominus*. Et iterum *Præceptum domini non habeo, conſilium autē do*. Et iterum: *Quæ loquor in non loquor ſecundū Deū*. Similiter ergo & in cęteris prophetis. Alia dominus locutus eſt,& non prophetę,alia prophetę,& non dn̄s. Videtur ergo obiectio diſſolui,cū tam ſua quam prophetica dn̄s reuocat,& mutat in melius. Sed magis arbitror priorē abſolutionem totius ſcripturæ ſenſib. conuenire. Et in illis præcipue quib. patiens & multæ miſericordiæ & pęnitens ſuper malitia dicit Deus. Vel in his maxime quæ generaliter ab Hieremia pronuntiētur,in quib. oſtenditur pro multis miſerationib. incomprehēſibili bonitate ſua Deus dicere & non facere, loqui, & nō permanere ſic. In finem loquar,id eſt ex definito loquar ſuper gētes & ſuper regnum,vt auferam eos & diſperdam. Et ſi conuertatur illa gēs a malitijs ſuis, pęnitebo de oībus malis quę cogitaui facere eis,& in finem loquar ſuper gentem & ſup regnum,

Vbi ſupra. Ionę 2 b. An Deus ſua dicta mutauit. 2.Re.24.c B Ionę. 3. b. Ionę.3.b. 2.Re.24.b Matt.19. a. Deut. 24 a Deut.22.b 1.Cor.7. b Ibidem b. Ibidem. c. 2.Cor.9.a. C Iohel. 2.c. Hier.18 a.

c Dominus Deus, &c. IDEM. Alia litera. Dominus Deus ſuus cū ipſo eſt,præclara principum cum ipſo ſunt,&c. Nunquam Iſraelem ſuum deſerit Deus. Pręclara principum pōtas ē principatus & regnum verum,quoniā ſunt & aliq principes, qui de principatu ſuo vel pellendi,vel iā forte pulſi ſunt, & hi introducendi qui vere Iſrael ſunt. Præclara illa oīa quæ habuere in cælis illi principes,qui non ſeruauerūt principatum, ſed reliquerunt æterna domicilia, Iſrael iſte & Iacob qui luctatus eſt & vicit,accipiet.

d Et clangor uictoriæ regis in illo. Admonitio prædicationis,qua in nobis rex,id eſt Chriſtus diabolum triumphāt.

e Deus eduxit eum. IDEM. Alia litera. Deus qui eduxit eum ex Aegypto ſicut gloria vnicornis ei.&c. Eductus eſt ille Iſrael d̄ Aegypto,iſta terrena. Spiritualis aūt de Aegypto ſeculi,& de poteſtate tenebrarum. Et eſt gloria eius quaſi vnicornis. Vnicornis fertur eſſe animal ſm nomen ſuum formatum, in cuius virtute & potentia Chriſtus intelligitur: Cornu autē ꝓ regno ſępe ponitur. Vnde. *Quatuor autem cornua, quatuor regna ſunt*. Sub nomine ergo vnicornis videtur oſtendi,quia omne quod eſt,vnum eius cornu eſt,id eſt,vnum regnum. *Omnia.n. pr̄ ſubiecit ſub pedib. eius, uſque quo & inimicus nouiſſimus deſtruatur mors*,& tanquam vnicornis vnum regnum omnium teneat, & regni eius non erit finis. Erit ergo ſpirituali Iſrael gloria ſicut gloria vnicornis. Vnde. *Pater da illis, ut ſicut ego & tu unū ſumus, ita & iſti in nobis unum ſint*,cū,ſ. transformabit corpus humilitatis noſtræ conforme corpori gloriæ ſuę.

f Cuius fortitudo. Cuius? Chriſti. Cuius quicquid eſt, vnū cornu eſt,id eſt vnū regnum,cuius gloria eſt ſpiritualis Iſrael. Ipſe enim ait. *Pater da illis ut ſicut ego & tu unum ſumus, ita in nobis unum ſint*.

✻ PROCOPIVS. Robur eius vt monocerotis. Monoceros animal eſt,quod nullis hominum virib. in ſeruitutem redigi poteſt. Eo igitur ceu exēplo indomita populi vis indicat. Interea vero confitebatur Balaā artes ſuas eſſe ſuperatas ab iis qui eas non tractarent. Verum rerum futurarum cognitione propterea non deſtruunt eis quid facturus ſit Deus. Vaticinia

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Dixit ergo & non faciet. *Quaſi diceret. Non. Et hoc eſt intelligendum de pronuntiatione alicuius futuri prout eſt in præordinatione ſcientiæ & voluntatis diuinæ, cuiuſmodi erat proſperitas populi Iſrael.*

2 Ad benedicendum adductus ſum. *ſ. ex intentione diuina, licet ego venerim intentione contraria.*

3 Non eſt idolum in Iacob. *Ideo idolatrię vitium dicitur tamen idolum quod fit ad ſimilitudinem alicuius rei exiſtentis: Simulachrum autem eſt imago rei non exiſtentis, ſicut ſi corpori humano inſerantur caput arietis, & ala auis, qualiter pingebatur imago Iouis. Et dicitur ſimulachrum a ſimulo, las, quod eſt fingere, quaſi quid defectum.*

Idolū q̄d

4 Dominus Deus eius cum eo eſt. *Per verum cultum.*

5 Et clangor victoriæ regis in illo. *Quaſi diceret, rex cęleſtis dat eis victoriam pugnando pro eis, vt habetur* Exod. 14. *de Aegyptis, &* 17. *de Amalechitis virtute diuina debellatis.*

6 Deus eduxit eum de Aegypto. *In mirabilib. ſignis.*

7 Cuius fortitudo ſimilis eſt rhinocerotis. *Id eſt vnicornis ſecūdum aliquos, ſecundum Hebræos eſt animal ſimile boui, quod vocatur gallice Buphel, & eſt animal magnæ fortitudinis. Sciendum, etiam quòd ly, cuius ſecundum aliquos refertur ad Deum, & ſic deſignatur hic fortitudo Dei, cui non poteſt reſiſti, ſecundum alios refertur ad populum Iſrael, & ſecundum hoc deſignatur fortitudo Iſraelis, cui aduerſarij reſiſtere non poterant, ut patet in pluribus locis in hoc libro & in libro Ioſue.*

✻ 1 Non

nia enim dæmonum non ad vtilitatem ſpectant.

A ✠ THEODORET. Quidam monoceroti voluerunt aſſimilare dominum Deum. Ego verò arbitror hoc de populo dictum eſſe, nempe quemadmodũ monoceros vnicum habet cornu: ſic populus verè pius vnicum Deum adorat. Idcircò dixit, in te inimicos noſtros ventilabimus cornu.

ea, quia indignum indicabat ſermoni ſuo à ſpiritu phytonis teſtimonium dari. Magis ergo dolere debemus, ſi quãdo videmus decipi animas ab his qui velut diuino ſpiritui, phytoni, aut ventriloquo, aut hmõi dæmonibus credunt. Non erit ergo augurium in Iacob, neque diuinatio in Iſrael. Sequitur. D

a ¶ Qui luctatur contrà principes & poteſtates & mundi huius rectores.

a ſimilis eſt rhinocerotis. Non eſt augurium in Iacob, nec di- 1

a ¶ Quibus oportet & expedit. b ¶ Spiritua'i non carnali.

b uinatio in Iſrael. Temporibus ſuis dicetur Iacob & Iſraeli, 2

a ¶ Qui naſcetur, quem fecit Deus.

c quid operatus ſit Deus. Ecce populus vt leæna conſurget, 3

a ¶ Regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Matt. 11. b

d & quaſi leo erigetur: Non accubabit donec deuoret præ- 4

e

a *Non eſt augurium in Iacob.* ORIG. Alia litera. Non eſt auguratio in Iacob, neque diuinatio ĩ Iſrael. Videtur mihi præſcientia futurorum quantum ad ipſam rẽ ſpectat, medium quiddã eſſe, id eſt, neque propriè bonum, neq; propriè malum, cum poſsit interdum et a parte diaboli ad hoĩum notitiam futurorum venire præſciẽtia. Cum autem tempus & opportunitas & voluntas Dei fuerit, datur etiam a Deo per prophetas hoĩbus præſcientia. Iõ propriè bonum dici non põt quod aliquando a malo eſt, neque propriè malũ quod aliqñ à Deo. In libro Regũ ſcriptum eſt, q arca Dei ab Allophylis capta eſt, & ducta in Azotum, & introduxerunt eã in domum Dagon. Et inuẽtus eſt Dagon pronus cecidiſſe in terrã ante arcã. Et grauata eſt manus dñi ſuper Azotos, & percuſſit eos in natibus. Poſt hæc ingreſsa eſt in Accharon, & dixerunt Accharonenſes diuinis & ſacerdotibus ſuis: *Indicate nobis quo remittamus arcam in locum ſuum? Qui dixerunt: Si remittitis, nolite dimittere inanẽ, ſed quod debetis reddere ei pro delicto, & ſanabimini, & ignoſcet vobis*: aliter non diſcedet manus eius a vobis. Et poſt pauca: *Facite currum, & duas vaccas fœtas aſſumite, quibus non eſt impoſitum iugum, & iungite ad currum, recludẽtes in domo fœtus earum, & ponite arcam ſuper currum & vaſa aurea quæ obtuliſtis pro delicto, & omnia ſancta eius, & dimittite eam: Et videte ſi vadit per viam ſuam in Bethſames, ipſa fecit nobis hæc mala. Si non vadit, ſciemus quia manus eius non tetigit nos, ſed fortuitò hæc acciderunt.* Videte ergo quomodo cauſam malorum, vtrum ex manu Dei & pro arcæ iniuria venerit, an fortuitò acciderit propoſitis contemplantur indicijs. Sequitur: *Cùm impoſuiſſent arcam domini ſuper currum, direxerunt boues in via contra viam quæ ducit Bethſames, & non declinauerunt neque ad dexteram, neq; ad ſiniſtrã.* Quis ergo in his diligenter inſpiciens præſcientiam, quę de boum directione prędicta eſt, vel fortuitã dicat, vel arte compoſitam, & non à dæmonibus miniſtratam? qui timebant arcæ virtutem, qua et cultus dæmonum deſtruebatur, ſimulachris eorum tẽplisq; corruentibus. Eſt ergo quædã operatio dæmonum in miniſterio pſcientiæ, quę artibus quibuſdã ab his qui ſe dæmonib. mancipauerunt, colligitur, & nunc per ſortes, nunc per auguria: nunc ex contẽplatione fibrarum quæ vocãt auſpicia, & huiuſmodi præſtigijs cõprehendi videtur & intelligi. Quæ artes adeò hoĩes deceperunt, vt iuſtiſsimi Ezechiæ filius Manaſses, hoc errore deceptus ædificauerit altare oĩ exercitui cæli in vtraq; domo domini ſpũalibus ſ. nequitijs in cæleſtibus poſitis. Et alia erant quæ expectabat, de quibus dici poſſet: Quia in oĩ virtute ſignis & prodigiis mendacibus fierent, vt deciperentur etiam electi. Hęc ergo oĩa in operatione dæmonum fieri non dubito, diri gentium vel auium vel pecudũ, vel fibrarum motus, aut ſortium ſm ea ſigna, quę ipſi docuerunt obſeruari ab his qbus hanc artem tradiderunt. A quibus omnibus qui homo Dei eſt, & in portione Dei numeratur, penitus debet eſſe alienus, E q occultè dæmones machinantur, ne rurſus dęmonibus ſocietur ſpiritu eorum & virtute repletus, ne ad idolorum cultum reparetur. Melius eſt ignorare, quàm à dęmonib. diſcere. Melius eſt nec à propheta diſcere, q a diuinis quærere: Diuinatio. n. non diuinitus datur, ſed per antiphraſim dicitur, quaſi quæ per hoĩes fiat dæmonibus repletos. Sed gentium ritus diuinum credidit oẽ qđ per qualẽcunq; ſpiritum profertur. Nos tñ ab his nihil diſcere Deus iubet, ne efficiamur cõſortes eorũ. Vnde Xps dedignãs teſtimoniũ a dæmonibus accipere ait: *Obmuteſce & exi ab eo.* Paulus quoq; cũ mulier habens ſpiritum phytonis, clamaret: *Iſti homines ſerui ſunt ſummi Dei, &c.* dolens ait: *Præcipio tibi in nomine Ieſu Chriſti diſcede ab ea*, quia

Marg.: Pſal. 44. Theodoret. ſuper Numer. — Io. 16. f Iuxta LXX. — 1. Reg. 5. a — 1. Reg. 5. d — 1. Reg. 6. a — 1. Reg. 6. b — 2. Theſſ. 2. c — Matt. 24. c — Ieſus exiſſet non dicitur, nõ dæmonib. dicere — Marc. 1. c — Act. 16. d

In tempore dicetur Iacob, & Iſraeli quod perficiet Deus. i. cum oportet, cum expedit, dicuntur futura a Deo per prophetas per ſpiritum ſanctum. Si non dicuntur, præſcire nõ expedit. Qui ergo diuerſis artibus & dæmonum inuocationib, futura inquirunt, diſcere cupiũt quæ non expedit. Ad deſtruendam autem penitus diuinationem vel augurationem, etiam hoc addamus, q omnes iſti auium vel animalium miniſterio vtũtur, quæ in lege ſcribuntur immunda, & ſemper homini inſidiantur, ex quo miniſterio dęmonum opportuna & digna iudicantur. Nam phytonibus dracones & alij ſerpẽtes miniſtrare perhibentur. Auguribus & his qui ex volatilibus auſpicia captant, lupi ferunt omnia, aut vulpes, aut accipitres, aut corui, aut aquilæ, aut huiuſmodi, quæ Moyſes (his credo de cauſis) notauit immunda. Leui. 11. b.

Nec diuinatio in Iſrael. ✠ AMBROSIVS. Si diuinatio non eſt in Iſrael, vnde iſti oraculum Dei, quod futura manifeſtauit, qui augur erat? Si oraculum Dei loquebatur, vnde meritum diuinæ aſpirationis aſſumpſerat? Sed non mireris a domino auguri infuſum quod loqueretur, quando infuſum legis in euangelio etiam principi ſacerdotum vni ex perſequentibus Chriſtum, quia oportet vnum hominem mori pro populo. In quo non prophetiæ meritum, ſed veritatis aſſertio eſt, vt aduerſariorum teſtimonio manifeſtaretur, quò perfidia nõ credentium, vocibus ſuorum augurum redargueretur. Epiſtola ad Chromatium. E

In Iſrael. Qui per fidei puritatem & munditiam mentis videt Deum, nec ipſum Balaam reciperet, ſed verbum quod Deus poſuit in ore eius reſpuere non audet. Niſi enim verbum a Deo eſſet, non illud famulo ſuo Moyſi procul abſenti, cùm Balaam hæc diceret, reuelaſſet.

b *Temporibus ſuis.* ✠ GREG. NYSSENVS. Quod, inquit, cõfertur a Deo in Iſrael, nec per vaticinia, nec per augurum obſeruationes prædici poteſt. Dominus ipſe per ſuos prophetas & quæ futura ſunt, & quid illi agendum, monebit. Ex Cath. Græca.

c *Ecce populus, &c.* Alij. *Ecce ſicut catulus leonis exurget, & ſicut leo exultabit.* Catulus. n. eſt cum nuper geniti infantes rationabiles ſine dolo lac accipiunt. Leo autem exultans, cum vir pfectus deponit quę erant paruuli.

ORIG. Alia litera. *Ecce populus ſicut catulus leonis exurget, & ſicut leo exultabit.* Videtur deſcribere confidẽtiã populi in Chriſto credentis, & libertatem quam habet in fide & exultationem quam gerit in ſpe. Comparatur. n. catulo leonis, cum tẽdit ad perfectionem letus & velox, leoni vero cum iam obtinet quę perfecta ſunt. Sicut. n. leo & catulus leonis nullum animal timẽt, ſed cuncta ſunt eis ſubiecta, ita perfectus Chriſtianus qui tollit crucem ſuam & ſequitur Chriſtum dicẽs, *Mihi mundus crucifixus eſt & ego mundo.* deſpicit omnia q in mũdo ſunt, imitans eum qui leo de tribu Iuda, & catulus leonis dr. Sicut. n. ipſe eſt lux mundi, & diſcipulis dedit vt eſſent lux mundi. Ita cũ ſit leo & catulus leonis, dedit in ſe credentibus nomen leonis, & catuli leonis. Vbi ſupra. Myſtice. Matt. 16. d Gal. 6. d Apo. 5. b. Io. 8. b.

d *Erigetur.* Erigendum dicit populum futurum, de eo. n. quẽ videbat, dixiſſet erectus eſt. F

e *Non accubabit.* ORIG. Alia litera. *Non dormiet donec comedat prędam, & ſanguinem vulneratorum bibat.* hęc ad literam ſtare nõ poſſunt. Quomodo enim iſte populus tam laudabilis, tã magnificus ſanguinem vulneratorum bibat? Cum etiam vocati ex gentibus iubeantur abſtinere a ſanguine ſicut ab his quę idolis immolantur. *Sed niſi manducauerimus carnem filij hominis, & biberimus eius ſanguinem, non habebimus vitam in nobis. Caro enim eius verè eſt cibus, & ſanguis eius verè eſt potus. Qui vulneratus eſt propter peccata noſtra.* Sanguinem eius bibimus, non ſolum ſacramentorum ritu, ſed etiam cum ſermones eius recipimus, in Hom 16. Io. 6. f. Eſa. 53. b. Sanguinẽ Chriſti bibimus.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Non eſt augurium in Iacob. &c. *Id eſt non quærunt veritatem de occultis per tales ſuperſtitiones, ſed a prophetis loquentib. ex inſpiratione diuina, ideo ſubditur.*

2 Temporib. ſuis. *Id eſt tempore conuenienti denuntiabitur ei per prophetas voluntas Dei.*

3 Ecce pop. vt leęna conſurget. *Id eſt audacter & conſtanter aduerſarios inuadet.*

4 Non accubabit. *Id eſt non quieſcet a prælijs donec totaliter depellet aduerſarios.*

A mus,in quib.eſt ſpiritus & vita. Eſt ergo ipſe vulneratus,cuius nos ſanguinē bibimus,id eſt doctrinę verba ſuſcipimus. Et illi oēs vulnerati ſunt qui nobis verbū eius pdicauerunt. Ipſorū enim,id eſt apoſtolorū eius,verba cum legimus, & vitam ex eis conſequimur,vulneratorum ſanguinem bibimus. Unde:

Deut.32.b *Sanguinem vuæ biberūt meratiſſimum*. Illius
Io.15.a. ſcilicet vuę de qua dicitur : *Ego ſum vitis vera diſcipuli uero palmites , pater agricola* . Tu ergo es ve tus Iſrael , quia ſcis ſanguinem bibere & illius vuę quę eſt de uera vite, & de illius palmitibus ; quos pater purgat, quorum fructus vulneratorū ſanguis merito dicitur, quem ex uerbis
B eorum bibimus,ſi tamen ſumus ut catuli leonis exurgentes,& ut leo exultans.

a ¶ Chriſtus occiſus eſt propter delicta noſtra. ¶ Alij vulneratorum. b ¶ Verba Chriſti & apoſtolorum. Vnde Verba quæ ego loquor vobis,ſpiritus & vita ſunt. Iohan.6.g

dam,& occiſorum ſanguinem bibat. Dixitque Balac ad Ba-

¶ Tertia prophetia.

laam: Nec maledicas ei nec benedicas. Et † ille ait : Nonne
dixi tibi,quod quicquid mihi Deus † imperaret, hoc facerem.

a ¶ Putat Balac magis deeſſe diuino ad maledicendum loci oportunitatem,quam voluntatem.

Et ait Balac ad eum : Veni & ducam te ad alium locum ; ſi
forte placeat Deo,vt inde maledicas eis. Cumque duxiſſet eū

¶ Delectationis. ¶ Deſerta a Deo negotia.

a ſuper verticem montis Phogor,qui reſpicit ſolitudinem ; dixit ei Balaam: Aedifica mihi hic ſeptem aras ; & para totidem
b vitulos,eiuſdemque numeri arietes per ſingulas aras. Fecit Balac vt Balaam dixerat, impoſuitque vitulos & arietes per ſingulas aras.

a *Cumq; duxiſſet*. ORIG. Et aſſumpſit Balac ipſum Balaam in
Exo.14. uerticem montis Phogor qui tendit in deſertum. Quos Deus uocat,ponit in uerticem montis Sinai. Balac Deo contrarius imponit in uerticem montis Phogor, qui interpretatur delectatio. In uerticem ergo delectationis & libidinis ponit homines Balac, amator enim eſt uoluptatis magis quam Dei, etiam uult eos excludere a Deo, excludens enim & deuoratio dicitur uel interpretatur. Ideo in eremum tendit Phogor, id eſt ad ea quæ eremi & deſerta ſunt Deo negotia.

Hom.16. b *Aedifica mihi*. IDEM. Quæ ſacrificant gentes,dæmonibus &
Cur Deus brutorū ſacrificia pcepit. & non Deo ſacrificant. Quia tamen lex Dei de ſacrificiis pcepit,& ritum ſacrificandi tradidit iſraeli. Forte quęret,cur hęc cum dęmonib. dicata videantur etiam Deo offerri iubeant? D
Et erit ſcita reſpōſio. Quia ſicut libellum repudii dari nō Dei voluntatis fuit, q coniunxerat, noluit ſeparari. Sed Moyſes hoc pp duritiam Iudæorum ſcripſit,ita & de hoc videri poteſt: Deus.n.non manducat carnes taurorum,aut ſanguinem hircorum potat, qui dicit: Non mandaui
1 tibi de ſacrificiis &
2 victimis in die qua eduxi te de terra Ae-
3 gypti: Sed Moyſes p
4 pter duritiā eorum pro Aegyptia cōſue-
5 tudine tollenda hęc mandauit eis; vt qui abſtinere nō poſſunt ab immolando, Deo ſaltem,non dęmoni-
6 bus immolarent. Eſt forte ſecretior ratio ſacrificandi Deo propter deſtructionem ſacrificiorū,ſcilicet q dęmonib. immolantur,ut quia per illa uulnerantur animę, per iſta ſanentur , ſicut confirmant qui medicinæ peritiam gerunt, Serpētū n.venena depelli medicamentis ex ſerpentib.cōfectis perhibent. E
Sic ergo dęmoniorum virus per ſacrificia Deo oblata depellitur. Sic mors Ieſu mortem peccati credentib.non ſinit dominari. Sed dum tēpus patiebatur,ſacrificia ſacrificiis opponebant;vbi ergo venit perfecta hoſtia quæ totius mūdi tolleret peccatū ſacrificia q ſingillatim offerebant Deo iam ſuperflua viſa ſunt,cū vna hoſtia omnis dæmonum cultura depulſa ſit. Balaā vero vel ſm cordis ſui propoſitū quod nō emēdauerat,vel ſm figurā,qua perſonā doctorū & Phariſæorū plebis incredulæ gerebat,inſtaurat adhuc hoſtias,in quib. homines ſpem ponunt;qui fidem Chriſti non recipiunt.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et occiſorum ſanguinem bibat. Id *eſt delectetur in ſanguine*
C *occiſorum,ſicut bibens delectatur in potu, & hoc propter adimpletionem diuinæ iuſtitiæ ſecundum quod dicitur Pſ.57.b.* Lętabitur iuſtus cum viderit vindictam;manus ſuas habuit in ſanguine peccatoris. *Dicunt aliqui Hebrei,quod cum dicitur hic.* Non accubabit, &c. *Prophetauit de Moyſe quod non moreretur nec quieſceret in ſepulchro,donec Madianitæ eſſent occiſi,prout habetur infra 31.c.*
2 Dixitque Balac. *Hic ponitur tertius conatus* Balaam *ad maledicendum populo Iſrael,increpatur tamen primo de benedictione,cum dicitur.*
3 Nec maledicas ei nec benedicas. *Quaſi dicat,ſi non potes maledicere,potes tamen ceſſare a benedictione,dę quo excuſat ſe dicens.*
4 Nonne dixi tibi. *q.d.compulſus ſum hoc facere virtute Dei, cui non poſſum reſiſtere. Secundo ponitur conatus ad maledicendum, cum dicitur.* F
5 Et ait,&c. *Vbi exprimitur conatus per mutationem loci ratione ſupradicta, Secundo probationem cum dicitur.*
6 Aedifica mihi hic ſeptem,&c. *Et exponatur ſicut ſupra.*

CAP.

ADDITIO.

In c.23. vbi dicitur in poſtilla: Occurrit ei Deus impediens prędictum reſponſum.

Quærendum occurrit. Cur Deus impediebat maledictionem Balaam quam per dæmonem volebat facere,cum talis maledictio non poſſet nocere populo niſi Deus permiſiſſet, & ſic erat omnino vana; & ex hoc magis notificaretur diuina potentia,quando etiam maledicente diabolo cum ſuo propheta ex hoc nihil poſſent facere contra populū Dei: Ex quo
Pſ.108.d *magis remanerent confuſi a vana expectatione ſua,iuxta illud d.* Maledicent illi,tu autem benedices, qui inſurgunt in me,confun-
Quare Deus non permiſit Balaā maledicere. dantur,&c. *Ad quod videtur dicendum quod Deus non permiſit quod Balaam malediceret populo propter duo. Primum eſt quia ſi Balaam maledixiſſet eis,Balac & Moabitæ confiderent de tali maledictione, & pugnarent cum populo. Dicebat enim Balac in præcedenti capitulo ipſi Balaam. Veni igitur & maledic populo huic,quia fortior me eſt. Si quo modo poſſum percutere & eiicere eum de terra mea. Noui. n. quod ſit maledictus in quem maledicta congeſſeris: ſed hoc erat cōtra Dei diſpoſitionem, qui pro tūc nolebat quod filij Iſrael pugnarent cum Moabitis. Vnde infra Deuter.2.b.* Non pugnes contra Moabitas nec ineas aduerſus eos pręlium. Non enim dabo tibi quicquam de terra eorum,quia,&c. *Secundum eſt quia magis diuina potentia manifeſtabatur in hoc quod dæmones & eorum propheta non poſſent prorumpere verbum ſine permiſſione diuina,quam ſi proferrent maledictionē etiam ſi non haberent effectum. Vnde de Chriſto legitur Luc. 4.f. quod non ſinebat dæmonia loqui,& adhuc magis videtur manifeſtari diuina potentia quando dæmones ſeu eorum propheta inuiti id quod Deus vult manifeſtant,ſicut Mat.8.d.de Chriſto dicebant.* Veniſti ante tempus torquere nos. Et *ſic in propoſito intendebat Deus quod Balaam qui erat valde famoſus in huiuſmodi diuinationibus dæmonum,profiteretur nullam eſſe virtutem diuinationum & auguriorum, niſi quātum Deus permittit,hoc.n. videtur magis redundare in laudem diuinam, præſertim apud eos qui de huiuſmodi dæmonib. confidebant.*

CAP. XXIIII.

A a Cumq; &c. Cum nullum dæmonum, nullam contrariam poteſtatem vidit aſſiſtere audentem victimis ſuis, & excluſos miniſtros malitię quibus vtebatur ad maledicendum; etiam potuit inde intelligere: quia bonum eſſet in conſpectu domini benedicere Iſraeli. Sed ille populus qui nūc vanus eſt, & doctores qui in Chriſto non credentes, in vanitate populum detinent, videbunt in nouiſſimis diebus cum plenitudo gentium introierit, & omnis Iſrael cęperit venire ad fidem Chriſti, qui nunc oculos habent & non vident, & tūc eleuabūt oculos ad altiores & ſpiritales ſenſus, & uidebunt & intelligent quia bonum eſt in conſpectu domini benedicere Iſrael, diſpoſitum per tribus & domos & familias, & unumquenque in ordine ſuo reſurrectionis gloriam adepturum.

CAP. XXIIII.

a CVMQVE vidiſſet Balaam quod placeret do- 1
b mino, vt benediceret Iſraeli, nequaquam
abiit, vt antè perrexerat, vt augurium quæ-
reret, ſed dirigens contra deſertum vultum
c ſuum, & eleuans oculos vidit Iſrael in tento- 2
riis commorantem per tribus ſuas, & ir- 3
a ❡ Quia velamen eſt poſitum ſuper cor eorum, neque vident neque intelligunt: b ❡ Vanus populus vel præcipitans eos. 4
d ruente in ſe ſpiritu Dei, aſſumpta parabola, ait: Dixit Balaam 5
a ❡ Impellentis id eſt diaboli; qui peccatum impellit. 6
e filius Beor: dixit homo cuius † obturatus eſt oculus, dixit au- 7
ditor ſermonum Dei; qui viſionem omnipotentis intuitus 8
f eſt; qui cadit, & ſic aperiuntur oculi eius: Quàm pulchra, 9

b Nequaquam abiit. Id eſt non ſtultis ſenſibus, ſicut ſolebat in multis animalib. & pecudibus, Dei cōſiderabit uoluntatem.
B Sed agnoſcet quia neque de bobus cura eſt Deo, neque de ouibus, neque de auibus, aliiſque animalib. ſed quæ de eis ſcripta ſunt, propter homines intelliget ſcripta.

✱ THEOD. Cum experientia didiciſſet ſe arte vana nihil proficere, non amplius uſus eſt ſignis conſuetis, ſed linguam ſuā ſecreuit in obſequium Dei, nec tamē ignorandū quibuſdam placuiſſe, nihil illum prædixiſſe de ſaluatore noſtro; qui utique debuerūt intelligere ipſi quoque Nabucodonoſor licet impiiſſimo, aduentum Dei ac Saluatoris noſtri reuelatum eſſe, cum uidit lapidem exciſum ſine manibus, &c. Qui igitur per illum iſta prædixit: per hūc et ſalutem orbis præñūciauit, ut apud gentes huiuſmodi p̄nunciationes conſeruarētur. Nō erant igitur fallaces, ſed a uirtute S. Spiritus procedebāt. Qui enim mandauit aſinæ ut præter naturam humana uoce loqueretur, is hunc in modum per linguā vatis futura p̄dixit.

c Irruente in ſe. AVGVST. Et factus eſt ſpiritus Dei ſuper illū, id eſt ſuper Balaam. Non factus eſt ſpiritus Dei tanquam factura ſit ſpiritus Dei, ſed factus eſt ſuper illum, id eſt factū eſt vt eſſet ſuper illū. Quomodo qui poſt me venit, ante me factus eſt, id eſt factum eſt, vt ante me eſſet, vt præponeretur mihi, quia prior me erat. Sicut: Dominus factus eſt adiutor meus. Non enim dominus factura eſt, ſed factum eſt vt me adiuuaret. Et factus eſt dominum refugium pauperum, id eſt factum eſt, vt ad eum fugerent pauperes. Et: Facta eſt ſuper me manus domini, id eſt factū eſt, vt ſuper me eſſet, & multa ſimilia.

d Dixit Balaam. ORIG. Dixit Balaam filius Beor. Homo vere vidēns dixit. audiens verba fortis qui viſum Dei vidit, in ſomnis reuelati oculi eius. Mirum quomodo tam dignus habeatur Balaam, qui aſſumpta parabola, hęc de ſemetipſo pronūtiet.
C Qūo enim vere videns eſt, qui diuinationi & augurijs ſeruit? qui magicæ ſtudet? Nisi forte quia ſpiritus Dei factus fuit in ipſo, & verbum Dei poſitum in ore eius, tam magna de eo dicuntur. Nec Moyſes enim nec aliquis prophetarum facile inuenitur tātis laudibus eleuatus. Vnde magis videbitur hęc illi populo cōuenire, eo t̄pe quo cōuerſus ad dominū deponit velamē quod erat ſuper cor ſuū. Deus autē ſpiritus eſt, ideo dicit: Reuelati oculi eius; quaſi qui ante clauſi, per ſpiritum Dei qui ſuper eum factus eſt, ablato velamine reuelent. Nūc ergo eſt quādo vere videt, & vere audit verba fortis & viſum Dei uidet in ſomnis, id eſt ea tempora quæ in ſōnis Danieli prophetę deſignata ſunt, uidebit impleta: & viſiones quę in ſomnis illi delatę ſunt, intelliget reuelatis oculis, vt poſſit dicere: Non autem omnes reuelata facie gloriam Dei contemplamur. &c. Forte hi ſunt oculi qui alibi oculi terrę appellantur, id eſt ſenſus carnis, de quibus dixit ſerpens ad Euam. Quia ſciebat dominus, quod in quacunque die manducaueritis, ex eo aperientur oculi veſtri. Et paulo poſt: Aperti ſunt oculi eorum. Alij enim ſunt qui per pręuaricationem aperiunt. Alii quibus Adam & Eua ante præuaricationem videbant, q̄bus mulier vidit lignum quia bonum eſt ad comedēdū. Chriſtus ergo in iudicium venit in hunc mundum, vt non videntes videant, & videntes cæci fiant, q̄a in peccatoribus non vident oculi qui meliores ſunt, ſed qui ſenſus carnis dicuntur, & qui cōſilio ſerpentis aperti ſunt. Opus ergo Chriſti fuit, vt qui non vident melioribus oculis quę bona ſunt, ſed his conſilio ſerpentis aperti quæ mala ſunt, cæci fiant, & qui cæci fuerint illis quos ſerpens aperuit, videant bona domini illis quos Ieſus aperire venit. Niſi enim prius claudatur viſus malorū, nō patebit intuitus bonorū. Hinc quoque dicitur: Quis fecit videntem, & cæcum. Videntem ſcilicet ſecundum ſpiritum Chriſti, cęcū verò ſecundum conſilium ſerpentis. Apparet ergo Balaā (q̄a reuelati fuerant oculi eius dicere de ſemetipſo) homo vere videns & dixit audiens verba fortis. Similiter aūt aliæ aures claudendę & aliæ aperiendę. Sed ſi quis hęc ſecundum hiſtoriam velit accipere, poteſt dicere, quia in eo quod vidit Balaam q̄ bonum eſt in conſpectū domini benedicere Iſrael, reuelati ſunt oculi eius & factus homo vere videns. Vera .n. vidit quæ futura erāt Iacob vel Iſraeli. Et audiuit verba fortis cum venit ad eū Deus, & dixit ei in ſomnis. Verbum quod dedero in ore tuo obſerua vt loquaris. Et hoc erit viſū Dei q̄ vidit ī ſōnis, & iō dicit, reuelatos oculos eius eſſe, q̄a potuit videre q̄ uidit.

D Io.4.d. Dan.2.c. 2.Cor.2.d Prou.17.d Gene.3.a E Io.9.g. Exod.4.

e Cuius obturatus, &c. RAB. Quia in ſomnis clauſis corporeis oculis angelico miniſterio hęc vidit. Oculos uero mentis partim habet apertos, partim clauſos, qui myſteria futura agnoſcit, ſed errorem non corrigit. Sic iniqui aliud ſcientia, aliud moribus agunt, aliud ore oſtendunt.

f Quam pulchra. ORIGENES. Alia litera. Quam bonæ domus

F Hom 17.

NICOLAVS DE LYRA.

Cap. XXIIII.

1 Cumque uidiſſet. Hic deſcribitur Balaam, vt coactus ad benedicendum populo Iſrael. Duabus autem vicibus pręcedentibus licet fuerit prohibitus maledicere & compulſus benedicere, tamen fuit permiſſus ire & quærere auguriū ad maledicendum populo, ſed hic non permiſſus fuit, ſed ſtatim poſt mutationem loci & oblationem ſacrificij fuit compulſus benedicere Iſraeli. Primo igitur deſcribitur benedictio, ſecundo eius interruptio, ibi. Iratuſque Balac, tertio eius reſumptio, ibi. Sumpta igitur parabola. Circa primum dicitur.

Cumque vidiſſet. Hoc factum eſt ad oſtendendum, quod abſque Dei permiſſione non ſolum dæmones non poſſunt dare reſponſum hominibus, ſed ne etiam homines poſſunt hoc quęrere.

2 Vidit Iſrael in tentoriis commorantem. Quia quęlibet tribus erat diſtincte & ordinate poſita, ſicut dictum eſt ſup. 2.c.

3 Et irruente in ſe ſpiritu Dei. Id eſt, ſpiritu prophetiæ qui poteſt eſſe in aliquo cum malitia voluntatis, ut dictum eſt ſupra 22.c.

4 Dixit homo cuius obturatus eſt oculus. Vno modo exponitur de modo reuelationis quę fiebat ſibi a dęmonibus, quia fiebat communiter in ſomno uel in auerſione a ſenſibus, & tunc oculus corporalis non uidet. Alio modo exponitur de modo reuelationis diuinę ſibi factę, quia fiebat ſibi abſque gratia iuſtificante, vt ſic uideret ueritates pro aliis, tamen non uidebat ad conſecutionem uel promotionem proprię ſalutis, & ſic erat malitia excęcatus.

5 Dixit auditor ſermonum. Non tamen factor.

6 Qui viſionem omnipotentis intuitus eſt: Inquantum fiebant ſibi reuelationes a Deo.

7 Qui cadit & ſic, &c. Per ſomnum uel auerſionem a ſenſibus.

8 Et ſic aperiuntur oculi eius: Quia hoc modo fiebat ſibi reuelatio dęmonis communiter, ut dictum eſt. Alio modo exponitur de reuelatione diuina. Qui cadit per malitiam uoluntatis. Et ſic aperiuntur oculi eius, quia hoc modo fiebat ſibi reuelatio, ſcilicet abſque gratia iuſtificante.

9 Quam pulchra tab. Id eſt bene ordinata.

MORALITER.

✱ 1 Cumq; vidiſſet, &c. Per Balaā qui ueram prophetię doctrinā habuit, & tñ malæ uitæ fuit, ſignificat doctor quicunq; uel p̄dicator habens bonā & uerā doctrinā, ſed malā vitam, cuius doctrina aliis prodeſt, ſibi tamē obeſt. Luc. 12. f. Seruus qui cognouit uoluntatem dñi ſui, & nō facit, vapulabit multis, ſcilicet plagis.

A mus tuæ Iacob,& tabernacula tua Iſrael,&c. Nō terrenas domos laudat,quæ non erant apud eos pter cæteras gētes. Sed populus diuiſus erat per tribus,trib. per plebes,plebes per cognationes, cognationes per domos familiarū, domus p numerum hominū per capita numerabantur; hoc eſt omnis qui erat a viginti annis & ſupra maſculus,qui ad bellum procedere poterat,hæc in ſpiritu præuidens extollebat. Nec ſolius literę contextu ēda eſt ſententia,aſſumpta.n.parabola loquitur.Si.n. cōſideres diuiſiones & ordines populorum qui in tēſurrectione in vero Iſrael erunt,cum quiſque reſurget in ordine ſuo, ſi potes intueri tribus illas & cognationes in quib. non tam carnis & ſanguinis eſt cognatio,quam mētis & animi,intelliges quam bonæ ſunt domus Iacob & tabernacula Iſraelꝭ. Eſt autem domus res fundata & ſtabilis, & certis terminis ſepta. Tabernacula vero eorum qui ſemper in via ſunt & ambulant,nec itineris ſui terminū repererunt. Iacob ergo habendus eſt in eorum perſonis,qui in actib. perfecti ſunt: Iſrael vero ſunt qui ſapientię & ſcientię ſtudent. Quia ergo actuum exercitia certo fine clauduntur.(Nō enim ſine fine eſt operum perfectio)vbi impleuerit quis omnia quæ facere debuit;ipſa enim operum perfectio bona domus dicitur. Eorum vero qui ſapientiæ & ſcientiæ ſtudent (quia nullus finis eſt.Quis enim finis & terminus ſapientię Dei erit? Quanto enim amplius quis acceſſerit, tanto profundiora inueniet: incomprenſibilis eſt enim ſapientia Dei)eorū domos non laudat,quia non peruenerunt ad finem. Sed tabernacula miratur,in quib.ambulant,& ſemper proficiunt,& quanto proficiunt,tanto proficiēdi via augetur, & in immēſum tenditur; ideo tabernaculum nominat.Si quis autem ſcientiæ cepit aliquos profectus,& aliquid experimēti,ſcit quia vbi ad aliquā venerit theoricam & agnitionem ſpiritualium, ibi anima quaſi in tabernaculo moratur.Cum ergo ex his quæ reperit, alia rimat̄,& ad alios proficit intellectus,quaſi eleuato tabernaculo tēdit ad ſuperiora,& ibi collocat animi ſedē ſenſuum ſtabilitate confixā,deinde ex ipſis alios inuenit ſpiritales ſenſus,quos priorum ſenſuū conſequentia patefacit, ita ſemper ad priora ſe extendens tabernaculis incedit. Nunquam eſt.n. quando anima ſcientiæ igniculo ſuccēſa otiari poſſit & quieſcere,ſed ſemper a bonis ad meliora,& a melioribus ad ſuperiora prouocatur.Hoc ergo iter ſapientię Dei grandi & multo decore ſcripſit, dicens, vt nemora vmbrantia, vt paradiſi ſuper flumina, &c.

1.Cor.15.c Allegorice.

Studentiū ſapientiæ nullus finis.

B

✻ AVCTOR PARAPHRASIS HIEROSOLYMITANAE. Quàm bona ſunt tabernacula,in quibus orauit Iacob pater eorū,& tabernaculum fœderis quod feciſtis nomini meo,atque tabernacula per circuitū domus Iſrael. Sicut torrentes pualent,ſic pualebunt Iſraelitæ. Sicut ſunt horti plātati ad ſcaturigines aquarum,ſic erunt ciuitates proferentes, ſ. ſcribas & doctores legis. Et quemadmodum eſt celum quod expādit verbum domini pro domicilio quietis ſuę,& ſic viuent & durabunt Iſraelitę in æternū. Decori & celebres ſunt tanquā cedri iuxta aquas quæ extolluntur creſcendo.Conſurget rex eorum inter filios eorum,& redemptor eorum ex ipſis. Inter eos quoq; erit,& congregabit eos nempe captiuitates eorum,& ex prouinciis inimicorum ſuorum. Atq; filij eorum dominabunt̄ populis. Fortior erit Saulo qui pepercit Agag regi Amalechitarum & multiplicabitur regnū regis Meſſię.

✻ PROCOP. Fortunam Iſraelis celebrat vaticino d̄ eo qui ex eis oriundus eſſet. Nā iuxta Paulum, Salus ex Iudæis eſt. Eadē vero prophetia quid poſtremis temporib.per Chriſtum gerendū eſſet,prædicit. Itē mox fore,vt Iſraelis populus in hoc itinere amplietur,& in cæleſti rege ex ipſis oriundo tāquam irrigatus ſurgat. Ac vt luculētiſſimum finem bellis Gogicis faciat, qui Gog vltimo inſultū contra ſanctos Dei facto igne cęleſti ac diuino cum exercitu ſuo abſumet,iuxta Ezechielis

C prophetiam. Eius vero loco quod dicit,& pdibit homo, poſuit

a ¶ Eorum ſcilicet qui ſemper ambulant nec itineris certum terminum reperiunt. b ¶ Qui in actu & opere perfectus eſt. c ¶ Qui ſapientiæ & ſcientiæ ſtudent.

a tabernacula tua Iacob,& tētoria tua Iſrael,vt valles nemoro 1

a ¶ His fluuiis tabernacula Iſrael inundata ſunt ſicut illa quę fixit dominus: b ¶ De quibus dicitur, vt recipiant vos in æterna tabernacula Luc.16.b. c ¶ Quia non circunferuntur omni vento doctrinę.

b ſę,vt horti iuxta fluuios irrigui, vt tabernacula q̄ fixit dn̄s, 2

a ¶ Angeli. b ¶ Iuxta. c ¶ Diuinam ſapientiam. d ¶ Populi multi vel doctrina. e ¶ Gente vel primitiua eccleſia.

c d e quaſi cedri ppe aquas.fluet aqua de ſitula ci⁹,& ſemē illius 3 4

ſuit Symmachus aquas rigantes & incrementū adiuuantes. Deſcenſurum.n.inſtar pluuiæ ſuper vellus, Dauid prædicit. Iam vero de Chriſto hæc omnia rectius intelligentur.

a *Vt valles nemoroſæ.* ORIG. Alii,*nemora vmbrātia.* Qui p iter ſapientię Dei incedunt,nemora ſunt eis vmbrantia omnis cętus iuſtorū, & chorus prophetarū. Sub vmbra em̄ ſenſuum quos apud eos ſcriptos inueniunt,refrigerantur animę eorum,& in doctrina eorū quaſi incedentes p opaca nemorum delectantur.

b *Vt horti iuxta fluuios irrigui.* IDEM. Alia litera. *Et ſicut paradiſi ſuper flumina.* Inueniunt iſti paradiſos ſup flumina ſimiles illi in quo lignū vitæ eſt. Sūt aūt flūmina ſcripturæ euangelicę vel apoſtolicæ,vel cęleſtiū virtutū erga huiuſmodi animas adiutoria. Rigant̄.n.ab illis & inundantur,& ad omnem ſcientiam & agnitionem cęleſtiū nutriunt̄. Quāuis.n.Chriſtus fluuius ſit qui lætificat ciuitatem Dei, & ſpiritusſanctus,non ſolum ipſe fluuius eſt,ſed & his quib. datum eſt vt flumina de ventre eorum procedāt. Pater quoq; dicit. *Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ.* Ex quo ſ.fonte flumina iſta procedunt. His fluminib.inundata tabernacula Iſrael,fiunt ſicut tabernacula quæ fixit dominus. Tabernacula ergo tabernaculis comparat. Poſſumus.n.dicere domos Iacob eſſe legem,& tabernacula Iſrael prophetas. Non.n. ipſum Iacob, ſed domos eius laudat,nec Iſrael ſed tabernacula eius, cum reuelati fuerint oculi eius. Quandiu.n.velamen poſitum eſt ſup lectionem legis & prophetarum,non videntur bona tabernacula,nec laudabiles domus. Sed cum intelligitur quia ſpiritalis lex eſt & prophetæ,amota litera quæ occidit,& percepto ſpiritu qui viuificat. Vident̄ et credentis populi de gētibus cogregati corpora ſimul laudari & animæ,& domus Iacobo de corporib.dicatur,ſicut in quodam libello legitur,ꝙ Iacob domus ſit Iſrael,id eſt corpus eius Iacob dicatur,& anima Iſrael. Iacob ergo corpus laudabile eſt in continentia & caſtitate. Tabernacula vero Iſrael animæ pfectæ,quib.conuenit nomen Iſrael à videndo Deū. Iſta ergo tabernacula ſunt ſicut tabernacula q̄ fixit Deus. Illa ſ.quæ oſtendit Moyſi, cum tabernaculum conſtrueret dicens. Vide omnia facias ſecundum typum qui oſtenſus eſt tibi in monte. Ad horum imitationem debet Iſrael facere tabernacula,& quiſque noſtrum. Hinc videtur cōtigiſſe vt Petrus & Andreas & filij Zebedęi arte piſcatores inuenirentur. Paulus vero faber tabernaculorū, & illi mutātur in piſcatores hoīm, & Paulus p Chriſtū vocatus apoſtolus,ſimilis artis ſuæ transformatione ad cęleſtia tabernacula conſtituenda transfertur. Tabernacula.n. facit docens viā ſalutis,& beatarum in cæleſtib. māſionum,& ab Ieruſalem vſq;ad Illyricum eccleſias conſtruit. Facit autē tabernacula,ad ſimilitudinem eorum quę in monte oſtēdit Deus Moyſi. Sed vnuſquiſq; q̄ de Aegypto exiuit,& habitat in deſerto,in tabernaculo debet habitare,& diem feſtum agere. Sicut.n.cōmemoratio fit egreſſionis ex Aegypto p paſcha & azyma,cōmemorationis in deſerto fit memoria p tabernacula. In tabernaculis.n.habitauerūt patres noſtri in deſerto. Hęc oportet fieri ex verbis legis & pphetarū & pſalmorū. Cū.n.ex his q̄ ſcripta ſunt proficit anima, & quæ retro ſūt obliuiſcens,ad anteriora ſe extendit,& ex augmento virtutū & imitatione pfectuum in tabernaculo merito dr̄ habitare.

c *Cedri.* Dei ſ.q̄ ſuſcipiūt palmites vitis de Aegypto tranſlatæ. In quib.requieſcit ille fructus,cuius vmbra operuit mōtes.

d *Fluet aqua de ſitula.* ✻ RVP. Aqua hęc ſacra eſt ſcriptura, ad quā propheta inuitat dicēs,omnes ſitiētes venite ad aquas,id eſt omnes quærentes Deum,ſanctas legit ſcripturas. Situla Chriſtus eſt. Nā p ſitulā aqua hauritur,& per Chriſtū ſancta ſcriptura aperitur. Imò ab illo ſitis excitatur,vt hæc aqua deſideretur,ab illo ſenſus aperitur, vt ſcripturæ intelligantur.

e ✻ *Et ſemē illius erit in aquas multas.* Hoc experti ſum⁹. Nos.n. de hac ſitula q̄ eſt Chriſt⁹, multa ſcī ſpirit⁹ in vna eccleſia dona pcepim. multa & largiſſima ſcripturarū fluēta poſſidem.

ORIG.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Vt valles nemoroſæ,vt horti iuxtà.*delectabilia ad habitādū*

2 Vt tabernac. *Quæ quia tabernaculum fęderis vbi erat habitatio diuina,erat in medio,& tentoria Iſrael in circuitu poſita,vt uiſum eſt ſupra 2.c.& 3.*

3 Quaſi cedri prope. *Per hoc deſignatur proſperitas populi Iſrael, vel ſecundum alios hoc refertur ad templum poſtea factum a Salomone de lignis cedrinis. vt habetur 3.Reg.5.*

4 Fluet aqua de ſitula eius. *Per ſitulam quæ eſt inſtrumētum hauriendi aquam de puteo,& effundendi ad vſum humanum, intelligitur ſtudium legis & prophetarum,quod viguit in Ieruſalem circa templū; per quod ſtudium hauriebātur aquæ ſapientiæ de puteo ſacræ ſcripturæ, & effundebantur docendo populum,ſecūdum quod dicitur Eſa.2.a.* De Sion exibit lex,& verbum domini de Ieruſalem.

✻ 1 Tol·

ORIG. Alia litera. *Exibit homo de ſemine eius, & dominabitur gentibus multis & exaltabitur* Gog regnum eius, *Deus deduxit eum* A
ex Aegypto. Sicut gloria vnicornis, &c. Chriſtus exiit de ſemine Iſrael ſecundum carnem, qui dominatur in gentibus, vnde: *Pete a me & dabo tibi gẽtes hæreditatẽ tuã, &c.* Gog interpretatur ſuper tecta: Ex hic nõ pro gente ponitur vt putatur, ſed vt in multis ipſe ſermo Hebræus non interpretatus relictus eſt. Eſt enim ſermonis conſequentia talis, & exaltabitur ſuper tecta regnum eius & c. r. e. Exaltari autem ſuper tecta de perfectione credentium dicitur, creſcere autẽ de multitudine. In his ergo qui perfecti ſunt, ſuper tecta exaltatur regnum Chriſti, id eſt ſuper eos qui in ſupernis ſunt. Sũt enim forte aliqui in cœleſtibus, qui rebus aliquibus plus proficiunt, & altius exaltantur hi qui in regno Chriſti ſunt.
B unde. *Qui in tecto eſt, nõ deſcendat aliquid tollere de domo.* Qui enim ad excelſam perfectionẽ venerunt, non debent ad huius mundi (qui domus appellatur) humilis deſcendere. Et alibi. *Quod audiſtis in aure prædicate ſuper tecta.* Creſcit autem regnum eius dum multiplicatur eccleſiæ numerus (vſquequo ponat pater inimicos omnes ſub pedibus eius,) & nouiſſimum inimicum deſtruat, mortem.

a *Tolletur propter Agag.* ✻ RVPER. Hoc ita impletũ eſt. Saul rex eius ſcilicet iſrael fuit, contra voluntatem domini expetitus. Quia vero pepercit Agag, Ablatum eſt regnum eius, vt nullus regnet de poſteris eius.

b *Eduxit illum de.* Deus eduxit eum ex Aegypto poſt mortem ſcilicet Herodis. vnde. *Ex Aegypto vocaui filium.* Quod ex hoc loco videt aſſumptũ & euãgelio inſertũ, vel de Oſee ꝓpheta.

Poſt mortem Herodis, vel de ſeculo eduxit filiũ pater ad ſemetipſum, vt viam faceret eis, qui de hoc mũdo aſcẽſuri erãt ad Deum.

c *Cuius fortitudo ſimilis, &c.* Omnia enim dæmonum regna deiicens, vtrum ſuum regnum quaſi vere vnicornis fundauit, gloria, cornu enim regnum ſignificat.

d *Deuora. gent. &c.* ORI. *Edet gentes inimicorum ſuorum, & craſſitudines illorum medullabit, &c.* Gentes ſcilicet quas inimici ſui poſſidebant, ipſe edet deſtructa virtute inimici, & craſſitudines eorum medullabit, cum de his ſenſum craſſum & carnalẽ extenuabit, & conuertet ad intelligentiam ſpiritualẽ. Craſſitudo autem in malo ponitur, ſecundum illud. *incraſſatum eſt cor populi huius.* Satiatus eſt, & incraſſatus eſt & recalcitrauit dilectus. Edit ergo gentes & cibũ habet eos qui credũt in ſe. unde. *Meus cibus eſt, vt faciam voluntatem eius qui miſit me.* cuius vtiq; voluntas erat, vt gentes conuerterentur ad fidẽ. Quod ſi vt ſuperius docuimus, craſſitudo culpabilis habetur, econtrario ſubtilitas laudabilis eſt, quia & ſpiritus ſapientiæ, qui intelligibilis & ſanctus eſt, & vnus & multiplex dicitur & ſubtilis.

✻ PRO

a ¶ A regno ſcilicet. b ¶ Regem ſcilicet Amalechitarum cui pepercit. c ¶ Saul.
a erit in aquas multas.† Tolletur propter Agag rex eius, &† au 1
b feretur regnum illius. Deus eduxit illum de Aegypto, cuius 2
c fortitudo ſimilis eſt rhinocerotis. † Deuorabunt gentes ho- 3
a ¶ Etiam de paſſione Chriſti prophetat Balaam.
d e ſtes illius, oſſaque eorum † confringent, & † perforabunt ſa- 4
a ¶ Cum in cruce poſitus principatus & poteſtates triumphauit. b ¶ Chriſtus catulus, cum ſcilicet reſurrexit a ſomno mortis. ¶ Chriſtus vrſed in perfectis, catulus leonis in paruulis.
f gittis. Accubans dormiuit vt leo, & quaſi leæna, quam ſuſci 5
g tare nullus audebit. Qui benedixerit tibi, erit & ipſe benedi- 6
h ctus, qui maledixerit tibi, in maledictione reputabitur Ira- 7
¶ Quarta prophetia. a ¶ Similia in ſuperiori præfatione præmiſſa ſunt.
i tuſq. Balac contra Balaam, comploſis manibus ait. Ad male 8
dicendum inimicis meis vocaui te, quibus econtrario tertiò
benedixiſti.† Reuertere ad locum tuum. Decreuerã quidem
K magnificè honorare te, ſed dominus priuauit te † honore
diſpoſito. Reſpondit Balaam ad Balac: † Nonne nuntiis
tuis quos miſiſti ad me dixi, ſi dederit mihi Balac plenam
l domum ſuam argenti & auri, non potero præterire ſer-
monem domini Dei mei, vt vel boni quid vel mali pro-

✻ PROCO. Prophetia hæc per omnia prophetiæ Iacob reſpondet. D
Velut hoc, *Ex germine meo fili mi aſcendiſti, ei, procedit ex ſemine eius*, Iacob ſcilicet. Gene. 49.
Huic vero, *Ipſe erit expectatio gentium*, hoc, *& dominabitur gentibus compluribus.* Huic etiam, *manus tuæ ſupra hoſtes tuos*, hoc *deuorabunt gentes hoſtes illius, & perforabunt ſagittis.* item huic, *Catulus leonis Iuda*, & quæ deinceps. †Eleuabitur.

c *Et perforabunt ſagittis* LXX. *Et iaculis ſuis ſagittabit inimicum.* Chriſtus enim verbis ſuis vicit diabolum, & omnes cõtradicentes ſuperat & confringit: omnis enim qui peccat, inimicus eius eſt dum peccat. Si autem verbis Dei confixus peccata ſua agnoſcẽs compungatur, & ad pœnitentiam conuerſus, iaculis eius confixus dicitur. Myſtice. Matt 4.b. †Cóluit it ſui. l. eux. †conteret

f *Accubans dormiuit vt leo, & cęt.* Si intellexiſti quãtam requiem habeat iter ſapientiæ, quantum grauiæ, quãtumque dulcedinis, noli diſſimulare, noli negligere, aggredere iter, nec eremi ſolitudinem perhorreſcas, habitanti enim in huiuſmodi tabernaculis occurrit mãna cæleſte, & angelorum panem manducabis. Incipe tantum cito, in conſortium tuum uenient angeli quos ſignificant cedri. † gloria †Sup. 22. d Moraliter E Exo. 16. d.

g *Quam ſuſcitare nullus audebit.* LXX. Quis ſuſcitabit eum. Nũc .n. a patre ſuſcitatus dicitur. Nunc ipſe templum corporis ſui ſuſcitare ſe dicit, ideo quaſi percũrantis ſignificatur affectus. Ioan. 2. b

h *Qui be.* Qui benedicunt, Chriſto benedicunt in communionem paternę benedictionis aſſumpti. Qui autem maledicunt, maledicti ſunt. Iudæi qui maledixerunt Chriſto, lachrymabiliter maledicti ſunt. Quid enim poſſet illis euenire, qui maledicunt ſapientiæ & veritati, & vitæ, niſi vt ab his omnib. exules iaceant? Hæc enim omnia Chriſtus eſt. Benedicere Chriſto Ioan. 9. c

i *Qui maledixerit tibi, in maledictione reputabitur. Iratuſque Balac contra.* ORIG. Ego puto quod non ſolum maledicit Chriſto, qui ſermonem aduerſus eum profert maledictum: ſed etiam qui ſub nomine Chriſtiani male agit, turpiter viuit, & in hoſtis uerbis aut factis nomen eius facit blaſphemari. Sicut non ſolum Deum benedicit, qui ſermonibus ſolis ſed áctibus vita & moribus facit nomen Dei benedici. Vbi ſup. Maledicere Chriſto

k *Dominus priuauit te honore diſpoſito.* Oſtendit dominus quia etiam Balac intellexit non iam dæmonum miniſterio decipi Balaam, ſed Dei virtute ad meliora transferri.

✻ PROCOP. Non quod Deum cognouerit Balac, alioqui eñ non accerſiſſet vatem. Loquitur autem ad morem Grecorum qui dicuntur ſacrificiis ſuis tranſponi.

l *Non potero pręterire ſermonem domini Dei mei, vt vel bo.* Sciens Balaam, quod non ſibi per miniſtros ſolitos reſponſa deferrẽtur, ſed ab eo qui habet omnium poteſtatem, recte videtur ꝓteſtatus ſe non poſſe præterire verbũ domini, vel proferre aliquid boni uel mali ex ore ſuo. Qui enim loquitur, nõ põt ſacrificiis uel muneribus permutari, apud quem nõ eſt trãſmutatio, F

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Tolletur propter Agag rex eius. *In hoc prophetat de Saule rege Iſrael, qui non impleuit praeceptum domini de deletione Amalec, ſed cępit Agag regem Amalec viuum, & de ſpolijs meliora ſeruauit, ideo fuit reprobatus a regno, vt habetur. 1. Reg. 15.*

2 Et auferetur regnum illius. *Quia translatum fuit de domo Saul ad domum Dauid Ra. Sa. aliter exponit dicens, quòd hic eſt textus. Altior Agag rex eius, id eſt primus rex Iſrael capiet Agag, & hoc fecit Saul. Et eleuabitur regnum eius ſcilicet regnum Iſrael, quod fuit poſtea ualde eleuatum tempore Dauid & Salomonis.*

3 Deus eduxit illum, &c. *Exponatur ſicut precedenti.*

4 Deuorabunt gentes hoſtes illius. *Id eſt Iſraelis & ly* gentes *eſt accuſatiui caſus, hoc eſt dictum: Hebręi perfecte triumphabunt de aduerſarijs: & hoc patet per literam Hebraicam quę planior eſt, quæ ſic habet.* Deuorabit ſcilicet Iſrael gentes hoſtes ſuos, & oſſa eorum corrodet, *id eſt, fortitudinem earum deſtruet.*

5 Accubans dormiuit. *Id eſt dormiet, & ponitur hic preteritum ꝓ futuro propter certitudinem prophetię, & deſignatur in hoc ſecuritas populi in terra ſibi promiſſa, aduerſa debellatis, ideo ſubditur. Quaſi leæna. ſequitur.*

6 Quam ſuſcitare nullus audebit. *Quãdiu enim in vero cultu Dei perſtiterunt, habitauerunt in terra Iſrael confidenter.*

7 Qui benedixerit tibi, erit & ipſe benedictus, qui maledixerit. *Quaſi diceret, tanta erit opinio bonitatis huius populi, quod benedicentes ei reputabuntur benedicti, & maledicentes maledicti.*

8 Iratuſque Balac. *Hic ponitur benedictionis interruptio per Balac ipſum reprehendentem, & patet litera uſque ibi.*

✻ 1 Dabo

tatio,& ideo non poteſt ſacerdos mercede mutari, vbi Deus
A muneribus non mouetur. Diſceſſurus tamen Balaã incipit ite
tum prophetare. Et dicit: Conſilium do tibi,&c.

Hom. 18. a *Dabo tibi conſilium* ORIG. Veni, conſilium do tibi quid faciat populus hic populo tuo in nouiſſimis dieb. Et aſſumpta parabola ſua ait,&c.

Velim requirere qs ſit hic ſenſus vel ordo verborum. Conſiliũ enim dare non videtur, ſed ait: *quid facturus ſit hic populus populo tuo in nouiſſimis diebus*. Cum videretur cõuenientius dici. Veni, ꝓpheto tibi quid facturus ſit populus hic populo tuo, & eſſet conſequẽtia, vt videretur Balaã ꝓphetare de his quæ populus Iſraelis facturus eſſet populo Balac vel cæteris gentibus, vt non relinqueret ex vrbibus Moab vllũ ſaluũ. Hæc prophetia quoque quam de Chriſto coniungit, & dicit: Orietur ſtella ex Iacob.&c. conuenienter poſita videretur, ſi diceret: veni & propheto tibi. Sic ergo intelligendum eſt: Cõſiliũ do tibi, diuinum ſ. quod in nouiſſimis diebus implẽdum eſt, mihi nunc reuelatum, aperio tibi, & manifeſto, vt ſcias quid populus hic faciat populo tuo, hoc eſt, conſiliũ Dei tibi manifeſto. Similiter etiam intelligendum puto, quo Apoſtolus ait. *Quis cognouit ſenſum domini, aut quis cõſiliarius eius fuit?* Hic enim quis non pro nullo, ſed pro raro & pro eximio habetur. Cognouit enim filius ſenſum Dei qui dicit: *Nemo nouit patrem niſi filius, & cui voluerit filius reuelare.* Quæ ſcit ergo pater, ſcit & B filius, & conſilium eius & ſenſum. Spiritus quoque qui ſcrutatur alta Dei ſenſum eius agnoſcit. Filius ergo qui agnoſcit ſenſum Dei, conſiliarius eſt, non quia ignoranti quod agat cõſilium det filius aut ſpiritus, ſed quod conſilii & uoluntatis eius & particeps & ſciens eſt. Balaam ergo quia conſilii quod reuelauerat ei Deus, participem faciebat Balac, ait *Veni, conſilium do tibi*, tanquam qui vere videns ſit & uere audierit.

Côſilium Balaam. — † aptertus — Sup. 23. d. Infra eod. — Ro. 11. d. — Matt. 11. d. 1. Cor. 2.

feram ex corde meo; ſed quicquid dominus dixerit, hoc lo-
a quar? Veruntamen pergens ad populum meum dabo tibi con- 1
ſilium, quid populus tuus populo huic faciat extremo tem-
a ¶ Non ait, Hæc dicit dominus, ſicut mos eſt prophetarum.
b pore. Sumpta igitur parabola, rurſum ait: Dixit Balaam filius 2
a ¶ Quia neſcit impius mala quæ facit niſi cum punitur. ¶ Interior.
Beor, dixit homo cuius † obturatus eſt oculus, dixit auditor
ſermonum Dei, qui nouit doctrinã altiſſimi, & viſiones omnipo
c a ¶ Quia intentionum à terrenis non leuat. b ¶ Quia per contemplationem in conſideratione oculos tendit. c ¶ Chriſtum. De quo dicitur: Orietur ſtella ex Iacob, &c.
d tentis videt, qui cadens apertos habet oculos: Videbo eum, 3
e ſed non modò: intuebor illum, ſed non prope: † Orietur 4
f

Hom. 18. in Nume. b *Dixit Balaam*. ORIG. *Dixit Balaam filius Beor. Homo vere audiens ſermones Dei, ſciens ſcientiam excelſi, &c.* Hoc non facile de quolibet prophetarum ſcriptum reperi. Miror ergo, quomodo de Balaam ſcriptum eſt, cui nec hoc dicere cõceſſum eſt, quod in prophetis in vſu eſt. Hæc dixit dominus, ſed ait. Dixit Balaam,&c. Quomodo ſcit ſcientiam excelſi. Qui etiã Balac docuit quomodo mitteret ſcandalum coram filiis Iſrael, ut manducarent immolata & fornicarentur. De apoſtolis .n. vix inuenitur dictũ, quòd ſciant ſcientiam excelſi, quãuis Paulus vix indixerit ſe audiſſe arcana verba, quæ non licet hoĩ loqui, non eſt profeſſus ſe habere ſcientiã excelſi. In eccleſiaſtico dr. *Omnis ſapientia a domino Deo eſt.* Quod fortaſsè ita ĩtelligere poſſumus, quaſi a Deo ſit etiam ſapientia mundi quę deſtruetur, & principum mundi, & ſi qua eſt, per quam falſa ſcientia cõmendatur. Sed in ſequentibus legitur: Non eſt ſapientia malitiæ diſciplina, vbi docetur, quia omnis diſciplina quæ falſum aſſerit, etiam ſi vehemens videatur & veriſimilis, tamen non dẽt ſapientia dici, quia omnis ſapiẽtia a Deo eſt, id eſt omnis C peritia quæ vel erga aliquã artem vſui humano neceſſaria habetur, vel cuiuslibet rei ſcientia a Deo data, vnde Iob dictum eſt. *Quis dedit mulieribus texendi ſapientiam & varietatis diſciplinam.* Et de Beſeleel dicit dominus. *Repleui eum ſpiritu ſapientiæ &* *intellectus, ut in omni opere intelligat, & ſit architectus ad operandum argentum & aurum, &c.* Horum ergo ſcientia ab excelſo eſt. D

Scire ſciẽtiã excelſi. — 2. cor. 12. a — Eccl. 1. a. 1. Cor. 1. d. — Iob 38. d. ſecundum aliã literã. Exod. 31. a

Quomodo non Geometria ex qua ſcientia architectoria deriuatur. In Zacharia quoq; funiculus Geometricus dicitur, in quo angelus Ieruſalem metitur. Quid de Muſica, cuius peritiã ita attigit Dauid, & melodiæ & rithmorũ diſciplinam, vt ex his oĩb. ſonos inueniret quibus ẽt regem vexatũ a ſpiritu maligno mitigaret. De Medicinæ verò ſcientia nec dubitãdum puto. Quę enim ſciẽtia magis eſt a Deo quam ſanitatis, in qua etiã herbarum vires & ſuccorum qualitates ac differẽtiæ noſcũtur. Scientia ergo Balaam pro qua vocatus eſt de Meſopotamiæ mõtib. ad orientem, habet originẽ ab excelſo. Vnde nouit naturas animalium, vel motus auium, vel differentias vocum: & quod accepit ad ſcientiam bonorum, contulit ad vſus malorum, velut ſi medicus venenarius fiat, & pro remediis morbos & pro ſanitatibus mortes inferat. Vt autem amplius ſciamus totius ſapientię ſcientiam à Deo originem trahere, ab hoĩbus aũt mali propoſiti, vel etiam a dæmonib. corruptelas quaſdã ſapientiæ Dei miſcentib. declinari ad malum. Notãdũ eſt qa dedit dominus Danieli & ſociis eius ſciẽtiam & intellectum & prudentiam in omni arte Grammatica, & Danieli dedit intellectũ in oĩ verbo & uiſione & ſomniis, & inuenti ſunt a rege decuplo ſapientiores quam ſophiſtæ & philoſophi & incantatores & magi, qui erant in omni regno eius. Ex his oĩb. colligitur, quomodo Balaam dixit de ſemetipſo, ſcilicet vt intelligatur ꝙ origo totius ſcientiæ ab ipſo cœpit exordiũ, ſed vitio humanæ malitiæ conſpirantibus & ſurripiẽtibus dęmonibus, in pernitiem uerſa ſunt, quæ pro vtilitate cõceſſa ſunt.

Zac — † vel lau. teri futi eſt. ſcer ori. 1. R S. 1 laa — E Da — Ibi

GREG. *Dixit homo cuius obturatus eſt oculus.* Neſcit impius mala quę facit, niſi cum pro eis puniri cœperit. Conſilium Balaã contra Iſraelitas præbuit, ſed poſt in pœna vidit quid prius ex culpa commiſerit. Electi autem quia ne peccare debeant, prę uidẽt, oculi eorũ ante caſum patent. Iniquus vero poſt caſum oculos aperit: quia poſt culpam in pœna conſpicit quia malum debuit uitare quod fecit.

Li. tal.

c *Qui cadens apertos habet oculos*. Sæpe malus æterna iudicia admiratur, prædicationem celeſtis patrię cum audit, diligit, & opera diuinæ diſpoſitionis obſtupeſcit. Iacens ergo miracula conſiderat, quia Dei potentiam ſciendo penſat. ſed uiuendo non amat.

d *Videbo eum ſed non modo.* Alia litera. Oſtendam ei, & nõ modo. Beatificabo & non appropinquat. Hęc ad illos quorum pſonam gerit, referuntur. Quia doctores legis & ſcribę oſtendunt Chriſtum in lege & prophetis promiſſum, ſed non modo, id eſt quando venit, ſed cum plenitudo gentium introierit, tunc oſtendent, tũc beatificabũt, quẽ mõ blaſphemãt. Sed tẽpus quo hæc futura ſunt, longe eſt & in fine ſeculi. Ideo ait, Oſtendam illi, id eſt populo, qui tũc ſaluabitur, ſed nõ modo.

e *Non modo*, cùm iſta loquor. Quia *vbi venit plenitudo temporis. miſit Deus filium ſuum.*

f *Orietur ſtella ex Iacob*. ORIG. De hac ſtella in euangelio dicitur, quia ueniẽs ſtetit ſupra, ubi erat puer. Sed ſi inde diſceſ- ferit

Ro. Gal. — Vbi Stel lacc Mat — F Dit

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Dabo tibi conſilium,&c. *Sciebat enim Balaam, quod quandiu ſpiritus Dei ipſum moueret ad loquendum, nõ poſſet populo Iſrael male dicere, ſed cogitabat quod in receſſu de terra illa, huiuſmodi ſpiritus ab eo recederet, & tunc permitteretur agere & loqui ſecundum malam voluntatem ſuam, & tunc daret ipſi Balac conſilium contra filios Iſrael quod & factum eſt, ut habebitur in principio ſequentis, c.*

2 Sũpta igitur parabola, rurſum ait,&c. *Hic ponitur benedictionis reſumptio, & primo conuertitur eius prophetia ad Iudæos, ſecundo ad alios. ibi,* Cũq; uidiſſet. *Circa primum ex pdictis patet litera vſq. ibi.*

3 Videbo eum ſed non modo,&c. *Exponitur autem hæc litera ab Hebręis de proſperitate regni Iſrael tempore Dauid & Salomonis, de qua dicit Balaam. Videbo eum ſed nõ modo, quaſi diceret, licet ſtatus illius proſperitatis mihi oſtendatur viſione prophetica, tamen nõ erit temporibus meis, quia adhuc multum diſtat.*

4 Orietur ſtella ex Iacob. *Id eſt David, ut dicunt aliq Hebręi, qui* ✲ *nomi-*

MORALITER.

✲ 1 *Veruntamen pergens.* Per hoc autem, quod Balaam prohibitus eſt a Deo maledicere populo Iſrael, tamen contra eum dedit conſilium peſſimum, per quod fuit tractus ad fornicationẽ corporalem, & etiam ſpiritualem. ſ. idololatriam, ſignificati fuerunt hæretici necromantici & conſimiles, qui timore pœnę corporalis impediuntur ſuam docere doctrinã peſti feram in publico, ſed eam docent in ſuis cõuenticulis in occulto. Item per hoc quod Balaam filios iſrael debellare non potuit per dæmones, & tamen eos confudit & afflixit per mulieres oſtenditur nobis quantum horrenda eſt familiaritas mulierum atque fugienda. Eccl. 7. d: *Inueni mulierem morte amariorem, quæ laqueus ventorum eſt, ſagena cor eius, uincula ſunt manus illius, qui autem placet Deo, effugiet eam.*

MORA-

a ¶ Diuinitas Chriſti. ¶ Quam viderunt magi in Oriente. b ¶ Egredietur virga de radice Ieſſe. Eſa. 10. a c ¶ De qua dicitur: Reges eos in virga ferrea, &c.

a ſtella ex Iacob, & conſurget virga de Iſrael, & percutiet✝ du 1

a ¶ Nequitias ſpiritales. ¶ Vitia ſcilicet in eis. b ¶ Captiuam ducet cupiditatem. c ¶ Humanum genus. ¶ Caro quæ ant r pugnabat ſpiritui. 2

b ces Moab, vaſtabitq; omnes filios Seth, & erit Idumæa poſ 3

a ¶ Obediet ſcilicet rationi & virtuti. ¶ Anima.

c ſeſſio eius. Hereditas Seir cedet inimicis ſuis, Iſrael vero✝for 4

d a ¶ In virtutibus abiecta ignauia. b ¶ Scilicet Chriſtus ſecundum carnem. c ¶ Salubriter. 5
¶ Dicens: Qui perdiderit animam ſuam propter me, inueniet eam. Matth. 16. d
d ¶ Reliquiæ ſaluæ fient. e ¶ Mundi. ¶ Hæreticorum vel philoſophorum, qui contra Deum dogmata ſua muniunt.

e titer aget. De Iacob erit qui dn̄etur, & pdāt reliqas ciuitatis. 6

☞ ſerit vel euanuerit vel aſſumpta ſit, vel quid omnino inde factū fuerit, non dr̄. Sed forte ſicut in baptiſmo ſup Chriſtum ſpiritus quaſi columba deſcendit, & manſit ſup eum, & vox patris audita eſt. *Hic eſt filius meus dilectus.* Ita & ſtella q̄ venit ſupra, vbi erat puer & ſtetit, in Chriſto permāſit. Et ſicut ibi veniſſe ſpiritum Dei ſup eum & manſiſſe in eo ita accipimus quod nū quam ab eo receſſit ſpiritus Dei, ita ſtella quæ venit, & ſtetit ſuper eū nunquam diſceſſit. Ideo deitatis eius iudicium illam ſtellā fuiſſe opinor. Ordo quoq. prophetiæ idem oſtendit, cum de deitate dicit: *Orietſtella ex Iacob.* De humanitate vero: *Exurgetque homo ex Iſrael,* vt vtrunq; euidenter prophetatum appareat.

✱ PROCO. Hac prophetia tradunt excitatos Balaami poſteros (ſeruaſſe. n. apud ſe par eſt) cum viderent alienam ac inſolitā ſtellam perpendiculariter ſupra Iudæam immotam ſtare veniſſe inquiſitum, indicatum illum regem, quemadmodū Matthæus in euangelio prodidit. Verū enim uero ſtellę hui⁹ ortum ceſſurum inquit in ruinam Moabitarum, quos ſeorſū nominauit, quod tunc temporis contra Iſraelem ſtaret, & q̄ idola eorū ſectatus populus ſacrificaſſet Belphe Moabitarū Deo. Vnde & duces eorū ac heroas q̄ in ſummo pretio apud eos erant, quādo Iſraelitę cum Moabitidis fornicati ſunt, expreſſit. Quocirca rerum in peius deuolutionem vaticinatur, & oſtēdit Moabitarū Heroas, q̄ Iſraelitis olim inſultauerint, in ortu futuræ ſtellæ collapſutos eſſe, & cūm illis filios Seth, Edom, Eſau, & omnes alias gētes per illas ſignificatas: Quinimo omnes homines nomine Seth intelligi voluit. Imprimis vero Idumęos, q̄ eodē modo ad Iſraelem ſunt delati omnes igitur inquit a ſua ſuperſtitione & impietate eſſe deſtitutos.

✱ IDEM. Cæterum ſtellæ myſteriū inſpiciamus accuratius. *In ſigna & tempora,* oēs ſtellas poſitas eſſe tradit Moſes. Producuntur. n. ad res expectationem hominū fugientes vultu micanti fulgores ſtellarum, quas vocant cometas trabes, & barbas & huiuſmodi. Atqui ſeruatoris ſtella his hominib. recentior extitit. Quippe q̄ demonſtrat re vera magnū & ſpirituale luminare cęlitus demiſſum, totum orbem illuſtrās. Quid. n. tam magnificum tamq; mirificum inter homines factū eſt? Conſuetū vero ſacræ ſcripturæ eſt, ſimul ſeruare ſemp ſignū quod apparet, cum pronuntiato ſuper eo edito & ſenſum ſpiritualē, cuius gratia ſignū exiſtit, vt narrationis certitudinē, quantum poteſt, adiuuet. Ita vtrumq; hic quoq; eſt conſeruatum eius ſtellæ quę apparuit, q̄ ſignificauit Deum cælitus illuminātem, quem etiam hominem propter miniſteriū eius prophetia vocat. Secūdum diuinitatem. n. paſſim orientem & lumē & ſolem iuſtitiæ appellat, vtpote quæ illuminat omnem hominem qui in mundum venit.

a *Et percuti. du.* Principatus & poteſtates affligēs cruci. Aliter non poteſt ſaluare Moabitas, niſi prius vaſtaſſet duces impietatis.

b *Vaſtabitq; omnes.* ORIG. Et prædabitur omnes filios Seth. Iſte eſt Seth filius Adā, de quo dictū eſt Suſcitauit mihi Deus ſemen aliud pro Abel, quem occidit Cain. Ab hoc. n. omne humanum genus, qui enim de Cain fuerant, diluuio perierunt. Filii ergo Seth omnes homines. Prædam ergo accipit omnes filios Seth, victis demonibus, eos. ſ. qui ſub eorum dominatione tenebantur, quos Chriſtus quaſi victoriæ prædam ducit, & ſpolia ſalutis reportat. vnde. *Aſcendens in altum captiuam duxit captiuitatem,* ſ. generis humani, quam diabolus ad p ditionem ceperat Chriſtus captiuam duxit, de morte reuocauit ad vitam. Gen. 4. d. ✝ terminos ✝ faciet diuitias. chal de. proſpe rabitur in ſubſtantia Eph. 4 b.

7

c *Et erit Idumæa poſſeſſio eius.* IDEM. Et erit Edom hereditas eius, Eſau inimicus eius, &c. Edom idem eſt q̄ Eſau. Hic ſm hiſtoriam inimicus eſt Iſrael. Sed in aduētu Chriſti ipſe erit hereditas eius, id eſt ad fidem recipietur. Non excludetur ab hæreditate Chriſti. Spiritualiter vero Edom caro intelligitur quę ſpiritui aduerſatur, & eſt inimica eius. Sed in aduentu Chriſti, cū ſubiecta caro fuerit ſpiritui p reſurrectionis ſpem ipſa ēt ad hæreditatem veniet. Non. n. ſola anima ſed & caro quæ aliquando fuerat inimica, per obedientiam ſpiritus conſors futuræ hereditatis exiſtet. Gen. 25. c. Allegorice. Gal. 5. c.

d *Iſrael vero fortiter aget.* ORIG. Et Iſrael fecit in virtute. Quia ſ. tūc Edom, vel Eſau, id eſt carnis natura in hæreditatis ſocietatem vocabitur, cum Iſrael, id eſt anima facta fuerit in virtute decenter virtutib. repleta. Si. n. anima ad virtutes nō veniat ſed pſeuerer in ignauia, nec caro ad hæreditatem veniet, ſed ad iudicium illius, qui poteſt animam & corpus perdere in gehennam. E Vbi ſupra. Matt. 16. d

e *Et perdat reliquias ciuitatis.* IDEM. Perdet liberatum de ciuitate. Videamus ſi forte hoc modo poſſit explanari. Ciuitatē hic mundum intelligamus, ſicut in euangelio de luxurioſo, filio dicitur. *Qui diſſipauit ſubſtātiam patris. Acceſſit, inquit ad quendam primarium ciuitatis in regione illa, a quo receptus in agrum mittitur porcos paſcere.* Hęc ergo ciuitas cuius ille primarius erat, mūdus eſt. Igitur de hac ciuitate liberatum, id eſt quem de hoc mundo Chriſtus liberat, perdit eum dicens: *Qui perdet animā ſuam propter me, ſaluam faciet eam.* Salubriter ergo Ieſus perdit, quē de hoc mundo eruit. Si volumus ergo ad ſalutem venire & de mundo liberari, perdamus animas noſtras pditione neceſſaria & vtili. Perdit enim animam ſecundum Chriſtum qui deſideria eius refrænat, cupiditates reſecat, luxuriam & reſolutionem caſtigat, & in nul. o facit voluntatem ſuam, ſed Dei. Per hæc dicitur perire anima, perit enim vita eius prior, & incipit noua quæ eſt in Chriſto, cui ſi commorimur, etiam conuiuemus. Tropolo. Luc. 15. c Matt. 10. d 2. tim. 2. b F

☞ a Princi-

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *nominatur ſtella propter ſanctitatem, ſecundum Ra. Sa. per ſtellam intelligitur aliqua conſtellatio ſpecialis, quæ apparuit circa natiuitatem ipſius Dauid, deſignans ortum eius, ſed cuiuſmodi fuerit illa conſtellatio non dicit.*

1 Et cōſurget virga de Iſrael. *Id eſt Dauid, qui dicitur virga propter poteſtatem regiam.*

2 Et percutiet duces Moab. *Secundum quod dicitur 2. Reg. 8. a* Et percuſſit Dauid Moab, & menſus eſt eos funiculo coęquans terræ.

3 Vaſtabitq; omnes filios Seth. *Dicit Ra. Nathā, quod Seth prout hic accipitur, eſt nomen ciuitatis in terra Moab, cuius populum totaliter deſtruxit Dauid.*

4 Et erit Idumæa poſſeſſio eius. *Secundum quod dicitur 2. Reg. 8. d.* Et facta eſt vniuerſa Idumæa ſeruiens Dauid.

5 Hæreditas Seir, &c. *id eſt filijs Iſrael, quorum erant inimici.*

6 De Iacob erit qui domi. *Scilicet vniuerſaliter, hoc refertur ad Salomonem ſecundum aliquos Hæbræos dicentes, quod ipſe dominatus fuit toti orbi, ſecundum quod dicitur 3. Reg. x. d.* Magnificatus eſt ergo rex Salomon ſuper omnes reges terræ, &c. *& ſubditur ibidē.* Et ſinguli deferebant ei munera, *id eſt tributa, ſecundum iſtos.*

7 Et perdat rc. *Quia plures, ſubiecit quos non ſubiecerat pater eius. Ra. Sa. exponit de Meſſia, quod dicitur hic. De Iacob erit qui dominetur ſcilicet vniuerſaliter, ſecundum quod ſcriptum eſt de eo, Pſalmo lxxi. b.* Et dominabitur a mari, vſque ad mare, & flumine vſque ad terminos orbis terrarum. *Et perdat reliquias ciuitatis, id eſt Romę, quæ fuit ciuitas nominatiſſima, & per ipſum intelligitur Romanum imperium, in quo ſucceſſerunt catholici, qui ſecundum eum per Meſſiam venturum cum alijs gentibus ſunt deſtruendi. Sed hæc expoſitio falſo innititur fundamento, ſcilicet quod Meſſias ſiue Chriſtus ſit venturus quantum ad primum eius aduentum de quo loquitur, qui tamen eſt tranſactus, vt diffuſe declaraui per ſcripturas Hebræorum in quadam quęſtione de quolibet. Item falſum aſſumit, ſcilicet quod primus aduentus Chriſti ſit in virtute annorum, cum Zacharias propheta dicat contrarium c. 1. a.* Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Ieruſalē, Ecce rex tuus venit tibi iuſtus & ſaluator & ipſe pauper. *Quæ autoritas ſecundum doctores Hæbræos, de Chriſto intelligitur, ideo aliter exponenda eſt iſta prophetia Balaam a principio, quæ ſecundum omnes doctores catholicos de Chriſto intelligenda eſt. Videbo eum ſed non modo, quia Balaam & omnes alii viſuri ſunt Chriſtum etiam corporeis oculis, quando in forma humana apparebit ad iudicandum. Sed non prope, quia multum diſtat iudicium. Aliter exponitur & melius, vt uidetur de aduentu in carne. Videbo eum ſed non mo-* Roma per ibit. Nota quæſtionē poſtillatoris.

✱ do,

7 Et

a *Principium.* Non hoc ad hiſtorialem Amalec referri poteſt,
A Non.n. primus erat antiquitate. ſed ad ſpiritalem qui decli-
nando populos à Deo & faciendo Gentiles ex Dei cultorib.
Amalec nominatur. Et initium gentium dicitur, quia initiũ
Rom. 1. c. dedit, vt homines fierent Gẽtiles mutãdo gloriã incorrupti-
bilis Dei in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis; vt enim in populo Dei Chriſtus eſt initium, ſic in populo qui declinat a Deo, & Gentilis, efficitur Amalec.

* in æternum.

† pone in petra.

a ¶ Quinta viſio Balaam & vltima. ¶ Sicut ſupra.

a Cũmque vidiſſet Amalec, aſſumens parabolam ait: Principiũ 1
b gentium Amalec, cuius extrema * perdentur. Vidit quoque 2
Cinçum, & aſſumpta parabola ait: Robuſtum quidem eſt 3
¶ Chriſto. ¶ Spem. 4
habitaculum tuum, † ſed ſi in petra poſueris nidum tuum, 5

Hom. 19. in. Nume. ORIG. Initium gentium Amalec, & ſemen eorum peribit
Scriptum eſt in Geneſi. *Et reges hi conuenerunt ad fontem iudicij*
Gen 14. a. *hic est Cades, & interfecerunt oẽs principes Amalec, & Amorrhæos.*
Quæſt. de Amalec. Sed quæritur vtrum ſint duæ gentes eiuſdẽ nominis, quia in catalogo filiorum Eſau ſcriptum eſt, Gen. 36. *Iſtæ ſunt generationes Eſau patris Edom in monte Seir. Et hæc nomina filiorum Eſau, Eliphaz filius Adas vxoris Eſau. Fuerunt autem filii Eliphaz, Themã Omar, Sephua, Genez, Gathan. Thamna autem fuit cõcubina Eliphaz filij Eſau, & hæc peperit Amalec ipſi Eliphaz: & iſti ſunt filij Adas uxoris Eſau:* Et poſt pauca: *& hi ſunt duces ex filijs Eſau, filius Eliphaz qui fuit primogenitus Eſau. Dux Themã, dux Omar, dux Sephua, dux Genez, dux Core, dux Gathan, dux Amalec.* Hic igitur Amalec fuit filius Eliphaz primogeniti Eſau de concubina Thamna.
B Redeamus autẽ ad primã cõmemorationẽ de Amalec, vbi hi qui reuerſi ſunt, & venerunt ad fontem iudicii qui vocatur Cades, interficiũt omnes principes Amalec. Cades enim interpretatur ſanctificatio vel ſanctũ, Amalec vero ablingẽs populum vel declinans populum. Qui ergo reuertunt ad ſanctum & conuertunt ſe ad ſanctificationẽ, interficiunt Amalec, qui.ſ. ablingit populum vel declinat. Hęc eſt contraria virtus & nequitiæ ſpiritales quæ declinant populum a Deo. Horum principes ſunt principatus contra quos ſanctis eſt colluctatio, quos tamen ſuperare non poterunt, niſi conuertant ad ſanctimoniã quæ eſt Cades, & in ipſa eſt fons iudicii. Omnis.n. qui ſe ad ſanctimoniã vertit, habet ſemper ante oculos fontẽ iudicij. Proſpicit.n. diem iudicii, & purificato corde, tã malorum pęnas, quam priorũ beatitudines contuetur, quod faciens Amalechitarũ principes proſternit. Ali vero ſubijciũtur principib. Amalec. Hos.n. ablingit & cõſumit, & talem populum declinat a Deo, hæc ad illum primũ referuntur Amalec. Videamus & iſtũ Amalec filiũ Eliphaz primogeniti Eſau quem peperit ei Thamna cõcubina.) Cuius pater Eliphaz interpretat Deus me diſperſit, mater Thamna, primo quidẽ deficiens, deinde confectio commota. Neceſſario qui ab his gignit hoſtis Iſrael eſt, ablingens vel declinans populũ. Primus .n. Hebræos egreſſos de Aegypto aggreſſus eſt in Raphidim
Exo. 17. c. cum Moyſes dixit ad Ieſum: *Elige tibi viros & cõflige cum Amalec, &c.* Et poſt pauca ſcriptũ eſt: *Quia fugauit Ieſus Amalec, &c. populum eius gladio deiecit, cum dominus dixit ad Moyſen: Scribe hæc ad memoriam in libro, & da in auribus Ieſu, quia delens delebo*
C *memoriam Amalec de ſub cœlo. Et ædificauit Moyſes altare & nominauit nomen eius dominus refugium meum, & ait: Quia in manu occulta dominus expugnat Amalec a generatione in generationẽ.* Vide
D quid debeat intelligi Amalec quem manu occulta, id eſt inuiſibili expugnat Deus à generatione in generationem. In
Deut. Deuteronomio quoque ſcriptum eſt: *Memento quanta fecit tibi Amalec cum exiſſes de Aegypto, quomodo obſtitit tibi in via, & excidit caudam tuam omnes qui laborabant poteſtate &c.*
Nota Nota quomodo Amalec obſtitit populo Dei in via, non tamẽ potuit eius caput abſcindere, ſed caudã, id eſt eos qui retro vltimi ſequebantur, nec ea quæ retro erant obliuiſcentes, extendebant ſe ad anteriora. vnde. *Nemo mittens manum ſuam*
Luc *ad aratrũ, & aſpiciens retro, aptus eſt regno Dei.* Qui.n. retro inuentus fuerit in cauda, abſcindet eũ Amalec. In libro ẽt Regum ait Samuel ad Saul. *Hæc dicit dominus Deus uirtutum. Recogitaui*
1. R. *omnia quæ fecit Amalec aduerſum Iſrael, quando percuſſit eũ in uia cũ aſcẽderet ex Aegypto, nunc ergo uade, percute Amalec, & anathematiza omnia q̃ habet & nemini parcas, &c.* Paulo poſt, *Pęnitet me, quia*
Ibi *unxi Saulem in regem.* Et hic ergo obſerua quomodo Deus per prophetam præcepit Sauli, vt expugnaret Amalec, & nõ parcat cuiq̃, & quia pepercit, offenſam incurrit inexpiabilem, vt cõtra naturam ſuam Deus diceret. *Pęnitet me quia unxi Saul in regem.* Non parcamus illi, qui declinat populum vel ablingit & deuorat. Inuiſibilis Amalec, qui volentibus aſcendere de Aegypto, & de mundi tenebris conſcendere ad terram promiſſionis, reſiſtit in via, & impugnat, & ſi inuenerit laſſos, defectos, retro aſpicientes, in vltimis & in cauda poſitos, ab-
E ſcindet & perimet. Ideo tendenda ſũt anteriora, & in verticẽ montis aſcendendũ, & ſemper leuãdæ manus in orõne ad cœ-
Ex lum, vt ita demum vincatur Amalec. Dauid cum multa bella geſſiſſet, & contra Allophylos fuiſſent ei accerimi frequẽteſque cõflictus, non ſcribit obtinuiſſe regnũ, niſi prius domuiſſet Amalec. Vnde ẽt regreſſus eſt Dauid poſtquam cecidiſſet
1. R. Amalec; & ſuſcepit regnum Saul cum tamen Amalec ſcribat multas prius ſtrages feciſſe in populo Iſrael, & incendiſſe plurimas vrbes. Ante aduentũ.n. veri Dauid qui natus eſt ex ſemine Dauid, ſpiritales Amalechitæ, id eſt cõtrariæ virtutes, multas ſtrages fecerũt in populo Iſrael, & ipſius Dauid captiuauerũt duas vxores, Iudęũ.ſ. & Gentilẽ populũ. Omnes.n.
1. R. conſtat ſub peccato fuiſſe, ſed nõ ĩ his rerũ exitus mãſit, adueniens aũt Dauid, inuenit diſperſos Amalechitas manducãtes & bibẽtes & exultantes pręda, & cecidit eos, & poſt hanc cædẽ regreſſus ſuſcepit regnũ. De hoc ergo Amalec, ait Balaã. *Initiũ gentium Amalec, & ſemen eorum peribit.* Semen eorũ eſt perſuaſio & doctrina, qua docẽt hoĩes declinare à Deo, hoc ergo peribit, non ipſi in quib. ſeminatum eſt, ipſi.n. cum cõuerſi ingemuerint, ſalui erunt. Hęc expoſitio illis obſiſtit qui Deũ legis duri-
Ez tiæ, & crudelitatis accuſant, qui non ſolũ gentẽ Amalec, ſed & ſemen eius pronũtiat periturũ, cũ gens ad ſpiritales nequitias referatur. Semẽ vero doctrina Gentiliũ, ſuperſtitionũ, & cultus idolorũ, & oĩs ſecta q̃ a Deo populũ declinat, exponatur.
F b *Vidit quoq;, &c.* ORIG. Alia litera. Et videns Cinæum dixit.
Vt *Valida*

NICOLAVS DE LYRA.

dò, quia non uidit eum in perſona propria, ſed in poſteris ſuis quia magi qui uenerunt adorare Chriſtum natum, fuerunt de ſtirpe Balaam. Sed non prope, quia natiuitas Chriſti adhuc diſtabat per magnum tempus. conſequenter oſtenditur ſignum dicti aduentus, cum dicitur. Orietur
Orietur ſtella ex Iacob. ſtella ex Iacob. *quia in natiuitate Chriſti ſtella apparuit, quæ magos ad Chriſtum natum perduxit, ut habetur Matt. 2. a. & fuerunt ad hoc excitati ex prophetia iſta:* Et conſurget virga de Iſrael, *id eſt Chriſtus propter poteſtatem regiã. unde de ipſo dicitur. Pſ. 2. b* Reges eos in virga ferrea, &c. Et percutiet duces Moab, *id eſt idolatras, qui ſignificantur per Moabitas eo quod erãt idolatræ, ut patet ex prædictis.*
deſtructio idolatriæ tẽpore natiuitatis Chriſti. *Nec mirãdũ eſt de tali ſignificatione, quia Balaã parabolice loquebatur, ut patet in textu. Quod aũt deſtructa ſit idolatria poſt Chriſti aduẽtũ, patet per effectũ. Vaſtabitq; oẽs populos filios Seth, id eſt ſubiiciet fidei catholicæ ante finem mundi, licet nondum ſit impletum, de Seth .n. egreſſi ſunt omnes populi, quia Abel mortuus fuit ſine filijs, et filijs Cain fuerũt deleti in diluuio. Dicuntur autem uaſtari filij Seth per conuerſionem ad fidem catholicam, inquantum deſierunt eſſe quod erant per infidelitatẽ, ſicut dicitur Prouerb. 12 a.* Verte impios, & non erunt. *ſupple impij, ſicut erant prius. Et erit Idumæa poſſeſſio eius, &c. per* Edom *& Seir ſecundum Hebreos intelligit ciuitas Romana, & ipſa facta eſt poſſeſſio Chriſti, quia facta eſt ſedes principalis ſui uicarij. De Iacob erit qui dominetur, ſ. uniuerſaliter, quia Chriſto ſubiecta ſunt omnia ſecundum quod dicitur Matt. 28. d.* Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra. Et perdat reliquas ciuitatis, *id eſt congregationes malorum obſtinatorum, qui ſunt ciuitas diaboli, ſicut & iuſti ſunt ciuitas Dei.*

1 Cumq;. *Hic conuertitur prophetia Balaam ad alias gentes, & primo ad Amalechitas, cum dicitur.*

2 Principiũ. *Non poteſt dici quod Amalec ſit ſimpliciter principium gentium, quia fuit filius Eliphaz, filij Eſau, ut habetur Gen. 36. b. ante quem fuerunt multi Gentiles, ſed dicitur principium gentium quæ inſurrexerant primo contra filios Iſrael poſt exitum de Aegypto, ut habetur* Exo. 17. c.

3 Cuius extrema perdentur. *Per filios Iſrael, quod factũ fuit tempore Saulis regis, ut habetur infra Regum 15. b. Secundo conuertitur prophetia ad filios Iethro, cum dicitur.*

4 Vidit quoque Cinçum. *Iſte Cin (a quo dicti ſunt Cinæi) fuit filius Iethro ut dicunt aliqui, uel potius ipſemet Iethro, ut dicunt alij, prout dictum eſt ſupra 10. c. Et ponitur hic iſte populus iuxta Amalec, quia habitabat iuxta eum, ſecundum quod dicitur 1. Regum 15. b.* Dixitque Saul Cinæo, Abite, recedite atq; diſcedite ab Amalec, ne forte inuoluam te cum eo.

5 Robuſtum quidẽ eſt habitaculum tuum, ſed. *Locus.n. ſuæ habitationis erat fortis propter difficilẽ acceſſum ex rupib. & ſequitur.*

* 1 Aſſur

A *Valida habitatio tua: & ſi poſueris nidum tuum in petra, & ſi fuerit tibi Beor nidus aſtutiæ, Aſſyrij captiuum te ducent, &c.* Beor pater eſt Balaam hæreticos ſigurãs: & dicitur, ſaluus poſſit eſſe Cinæus, ſi ponet in petra, id eſt in Chriſto nidum ſuum, ſpẽ ſcilicet nec hæreticorum circũndet eũ & circumſcribat aſtutia. Si enim hoc fecerit, nihil proderit quòd in petra locatus videtur. ab Aſſyrijs. n. captiu᷒ ducetur, ma lignis, ſcilicet ſpiritibus a quib. hęretici captiuãtur. Videtur hui᷒ expoſitionis, & coniunctio conturbare ſenſum ſed vernaculũ eſt Hebręæ linguæ & cõiunctione frequenter vti, vt interdũ abundet. Habet enim vnaquæq; lingua aliquid proprietatis quod apud alias videtur vitioſũ. Hic ergo, & coniunctio, abundat & ſuperfluit. Caueat ergo Cinęus (qui interpretatur poſſeſſio) quãuis poſſideat iſtam gratiam, vt in eccleſia Chriſti ſit, ne fortè aſtutia Beor circũueniat eum, & declinans ad praua dogmata tradatur Aſſyrijs, qui enim blaſphemant in eccleſia poſiti, traduntur ſatanæ, vt diſcant non blaſphemare. Traduntur autem Aſſyrijs qui interpretantur dirigentes, non vt penitus pereant, ſed dirigantur & corrigantur & diſcant non blaſphemare.

Non videtur Cinæum valde culpabiliter nominare, cui dixit Saul: *Diſcede de medio Amalec et non percutiam te, quia feciſti miB ſericordiam Iſrael, &c.* Huius robuſtum eſt habitaculum, ſi ponat in petra quæ eſt Chriſtus nidum ſuum.

RABANVS. Cinęus poſſeſſor interpretatur. Et ſunt qui pręſentia poſſident, qui ingenio ſecularis ſapientiæ callent, qui verè ſibi robuſtũ habitaculũ cõſtruũt, ſi ſe infirmos ſentiũt, & in excelſa humilitate Chriſti fouendam mentis fiduciam ponunt, & omne quod præterit cordis volatu tranſcendunt.

a *Electus.* Electi de numero ſapientium, veritatis inquiſitores vita viuunt ppetua. vnde. *Qui elucidant me, vitã ęternã habebunt.*

b *Aſſur.* Diabolus ſcilicet cui hæretici traduntur dirigendi & corrigendi.

c *Parabola.* Sępe parabolice loqui dicitur, qui ne quid in his non quaſi parabolam, ſed ſecundum literam accipimus.

d *Quis.* Tam felix qui hæc videat, ſentiat, intelligat, & credat, quod hæc ita fecerit Deus.

✲ RVPER. Cum dolentis interiectione iterum ſuſpirat, illos beatificans oculos qui viſuri erant vaſtatis Hebræis, ſuperatiſque Aſſyriis, florente regno Romanorum, eluſcere regna cæterorum Eodẽ modo ſuſpirans & prima dixerat prophetia *Moriatur anima mea morte iuſtorum, & fiant nouiſſima mea horũ ſimilia.* Sed hæc ſuſpiria cunctaque prophetię vel ſapientiæ dona perdidit radix amaritudinis, radix omniũ malorũ cupiditas, quia nimiũ fidens impiorum numera: ſic inter benedictionis verba dixerat ad Balac, *Dabo conſilium, &c.*

e *Quando iſta.* Cum. ſ. orietur ſtella ex Iacob, ſurget homo ex Iſrael, & delebit Amalec, & ſemen eius peribit, id eſt cum veniet Chriſtus & cultum idolorum deſtruet, & dæmonum poteſtatem ſubiiciet.

f *Venient.* Videtur ſignificare quod iuxta incarnationem domini veniant Romani, Aſſyrios, Hebręos & oẽs orientales

C ſuperaturi, & tandem regnum perdituri, ſecundum ſtatuam D Danielis. Vel quòd in aduentu Chriſti in fine temporum, qđ Dan.2.e.
pars Occidentalis ſignificat omnia regna mundi gladio ſpiritus: id eſt verbo Dei ſuperemur, & in tempore Antichriſti Eph.6.b.
ceſſet prædicatio euangelij.

¶ Nidus meus vel poſſeſſio.
a † & fueris electus de ſtirpe Cin, quandiu poteris perma- 1
¶ Dirigẽs.
b nere? Aſſur enim capiet te. Aſſumptaque parabola iterum 2
c a ¶ Concluſio prophetiæ Balaam. ¶ Secundum Deum, non communi vita.
d locutus eſt. Heu quis victurus eſt, quando † iſta facies Deus? 3
¶ Dæmonum gentes. ¶ Aſſyrij. 4
e † Venient in triremibus de Italia, ſuperabunt Aſſyrios, vaſta- 5
f ¶ Populum Dei. ¶ Cum vires ſuas effuderint. ¶ Non Hebræi. a ¶ Dicente Iuſto iudice: Ite maledicti in ignem æternum. 6
g buntque Hebræos, & ad extremum etiam ipſi peribunt. Sur- 7
h rexitque Balaam, & reuerſus eſt in locum ſuum, Balac quo- 8
i que via qua venerat rediit. 9
k

ORIG. Alia litera. *Et exibunt de manibus* כיתים *Cittim, & affligent Aſſyrios,* Vbi ſupra
Cittim interpretatũ plaga finis. Qui vero cõuerſi ad Deum, & a Chriſto eruditi plagam quæ in fine ſeculi impijs veniet, effugiunt, affligẽt Aſſyrios. Id eſt hi quibus in agone poſitis conteret Deus ſatanam ſub pedibus: affligent Aſſyrios, id eſt, dæmones Calcabunt. n. ſuper ſerpentes, & ſcorpiones, & ſuper omnem virtutem inimici. † vel deſolauerit eũ. Rom.16.e. Luc.10.c.

g *Hebræos.* Hebræus eſt q de Aegypto trãſit ad terrã promiſſionis, de tenebris ad lucem, de morte ad vitã. Sed nõ ſine magno certamine poteſt obtinere. Affligit ergo & affligitur, cæ ditur aduerſarium & cæditur. Affligunt ergo Aſſyrii Hebræos, id eſt populum Dei, ſicut affliguntur ab eis. Allegorice.

h *Etiam ipſi peribunt.* IDEM. Et ipſi pariter peribunt. Nõ cum Hebræis. ſ. ſed pariter, id eſt ſtatim vt Hebræos afflixerint. Pa- E
riter. n. Græc᷒ ſermo pro ſtatim ponit. Hic ergo erit finis omnium, ut Aſſur cui tradebant delinquẽtes in populo Dei, uel in interitum carnis ut ſpiritus ſaluus fieret, uelut diſcerẽt nõ blaſphemare, pereat, ẽt ipſe ab eo qui poteſtatem habet perdere in gehennam. Qui dicet eis *Ite in ignem æternum qui præpa* 1.Cor.5.b.
ratus eſt diabolo & angelis eius. Periit una ouis de centũ ſed hãc 1.Tim.1.d
bonus paſtor relictis nonagintanouem in montib. deſcẽdẽs Matt.10.c
ad hanc uallem lachrymarum, & requirens inuenit, & impo Matt.25.c.
ſitam humeris reportauit. Iſte aũt Aſſur qui in fine omnium Matt.18.b
dicitur periturus, neſcio ſi aliquando aut quæri poſſit aut in- Luc.15.a.
ueniri Periit ergo nõ errore, ſed iudicio, nõ lapſu motus, ſed perſeuerantia obduratus. Quod. n. ſcriptum eſt. *Ego occidã & ego viuere faciam, deducam in infernum & reducam.* neſcio ſi generaliter ad omnes aſpiciant, an ad eos tantum quos deceptio diaboli deduxit in mortem. Deu.32.f.

i *Surrexitque.* ORIG. Quia Balaam Dei uirtute conſtrictus nõ potuit Iſrael maledicere uolens regi placere, ait. Veni cõſiliũ do tibi, ſed conſilium non aperuit, quod tamen refertur in fine huius libri. Sed plenius ubi Ioannes ait. *Habes doctrinam Balaam, qui Balac, docuit vt mitteret ſcandalum in conſpectu filiorum Iſrael, vt manducarent idolis immolata, & fornicarentur.* Quaſi populus hic non propriis uirib. ſed Deum quærendo uincit & pudicitiam conſeruando. Deiice pudicitiam & ſpõte uinceris, non uirtute militiam ſed decore mulierum pugnãdũ eſt forma uincit armatus, ferum pulchritudo captiuat, ubi ſẽſerint eos mulieres manus dediſſe libidini, non ſe prius cupientib. præbeant quã de ſacrificiis idolorum cõedant, & conſecrẽtur Beelphegor. Rex uero Balac continuo conſilio paruit. Hom.20. Infra 31.b Apoc.2.d.

k *Reuerſus eſt in locum ſuũ.* ✲ PROCOP. Non patriam innuit, uerum ſtationem eam unde profectus eſt ad Balac in urbem ſuburbiorum ut ſupra meminit. Nã & ipſe quoque cum Balac ab Iſraelitis trucidatur, ut paulo poſt indicabit. F

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Aſſur. n. capiet te. *Fortitudo. n. loci non potuit eum ſoluare, quia caperetur & captiuaretur cũ decem tribub. Iſrael, quas captiuauit rex Aſſur tempore Oſee regis iſrael, vt habetur 4. Reg. 17. Tertio conuertitur parabola ad Romanos cum dicitur.*

2 Aſſumptaq; parabola iterum. *Prophetiæ tamen ſuæ præmittit exclamationem dicens.*

3 Heu quis uicturus eſt quando iſta faciet Deus? *ſ. quæ ſequuntur. q. d. tanta ſtrages per Romanos fiet in diuerſis partib. orbis quod vix poterit aliquis euadere gladium eorum.*

4 Venient in triremib. *Id eſt in nauib.*

5 De Italia. *Quia per nauigium venit exercitus Romanorum ad partes illas orientales.*

6 Superabunt Aſſyrios. *Quorum dominium erat magnum.*

7 Vaſtabuntq; Hebræos. *Quod inchoatum eſt tempore Pompeij & conſummatum tempore Titi & Veſpaſiani.*

8 Et ad extremum etiam ipſi peribunt. *ſ. Romani quod expoſuit Ra. Sa. futurum per regem Meſſiam, vt dictum eſt ſupra, & improbatũ. Ideo aliter dicendum, quod hoc factum eſt per bella inteſtina inter Romanos conſurgentia, propter quæ multa regna receſſerunt a dominio imperij Romani, & illud quod remanſit videtur quaſi quotidie inteſtinis bellis caſſari. & hoc notatur cum dicitur. Ipſi peribunt, ſ. a ſemetipſo bellis inteſtinis.* Romani regni interitus.

9 Balac quoq; uia qua uenerat rediit. *Conduxerat. n. Balaã uſque ad fines terræ ſuæ, ut haberet conſilium ab eo contra filios Iſrael in fine, ſicut ei promiſerat.*

6 Super

✲ CAP-

ADDITIO

In cap. 24. ubi dicitur in poſtil. Quam Pulchra tabernacula tua, &c. *Circa prophetias Balaam tam præcedentes quam ſequentes tria occurrunt atendenda. Primum eſt, quod licet de ſtatu populi Iſraelitici* De prophetiis Balaam.

raelitici a principio vſque ad finem tractent, vt patet, nunquam tamen aliquid tangunt de infortunijs, ſeu aduerſitatib. eorum, licet multa talia eis deuenerint, tam tempore iudicum quam etiam temporib. regum, & maxime in captiuitate Babylonica, & in alijs; ſed ſolum tangunt proſperitatem eorum. Cuius ratio poteſt eſſe, quod Deus nolebat vt talia reuelarentur Balaam, nec per ipſum manifeſtarētur gentibus, ne ex hoc poſſent audaciam aſſumere reſiſtendi ſeu inuadendi eos, & ideo in principio Deus vniuerſaliter dixit ipſi Balaam: Nō maledicas populum, quia benedictus eſt; in quo prohibuit ſibi ne aliquid mali de eis diceret. Secūdo quia Balaam prophetauit de his quę pertinent ad proſperitatem illius populi non ſolum temporalem, ſed etiam ſpiritualem, quæ quidem bona ſpiritualia intelligenda ſunt de iuſtis, ſ. de Iſrael ſeu Iacob ſecundum ſpiritum, non autem de peruerſis, prout patebit inferius in locis ſuis. Tertiū eſt, quod quatuor prophetiæ iſtius Balaam videntur reſpicere quatuor ſtatus populi Iſraelitici. Quorum primus ante legem, ſ. ab Abraham vſque ad dationem legis. Secundus eſt a datione legis vſque ad tēpus, quo poſſederunt terram promiſſionis, ante tamen quam regem habuiſſēt aut templum. Tertius vero a tempore prædicto vſque ad tempus quo habuerunt regem & templum incluſiue. Quartus vero & finalis ſtatus populi ſub Chriſto, & in omnib. iſtis ſemper tangitur proſperitas eorum, omiſſis aduerſitatib. ratione prædicta.

In prima igitur prophetia commendat primum ſtatum illius populi de quatuor. Primo de hoc quod erat a Deo benedictus, vnde non poterat maledici quod correſpondet cum hoc quod fuit dictum Abrahæ in prima ſui vocatione, Ge. 12. a. Benedicam tibi, &c. Et benedicam benedicentibus tibi, &c. de quo dicit hic Balaam: Quomodo maledicā, non maledixit Deus. Secundo commendat eum de hoc quod erat ſeparatus a gentib. in fide, de quo hic dicitur. Populus ſolus habitabit, & inter gentes non reputabitur. Et quia iſta diſtinctio incepit ab Abraham & fuit continuata per patriarchas, ideo huic diſtinctioni prædicit. De ſummis ſilicib. videbo eum, & de collib. conſiderabo illum, ſ. de viris iuſtis & perfectis qui montib. in ſcriptura ſimulantur, a quib. ille populus ſumpſit initium. Tertio cōmendat eum de magna numeroſitate, quia cū primi patres eſſent pauci, tamen in magnam multitudinem creuerunt, de quo dicit. Quis dinumerare poſſit puluerem Iacob, &c. correſpondenter ad illud quod dixit Deus Abrahæ Gen. 13. d. Multiplicabo ſemen tuum ſicut puluerem terræ. Quarto commendat eum de bono fine, de quo dicit. Moriatur anima mea morte iuſtorum, & fiant nouiſſima mea horū ſimilia, correſpondenter ad hoc quod dictum fuit Gene. 15. c. Tu autē ingredieris ad patres tuos in pace. in quo videtur aſſecurare eum de pœnis alterius vitæ, vnde in ſinu Abrahæ iuſti ante aduentum Chriſti leguntur collocari, vt Luc. 16. f. Nec mirum ſi Balaam cum eſſet peſſimus appeteret finem iuſtorum. Nam ſecundum Gregor. in paſtorali. Sicut plerunque mali inutiliter compunguntur ad iuſtitiam, ſic plerumq; boni innoxie tentātur ad culpam.

In ſecunda prophetia primo continuat dicta dicendis dicens. Non eſt Deus quaſi hō vt mentiatur, &c. q. d. iſte populus, vt dixi non eſt maledictus a Deo, ſed econtra, & quia Deus mentiri non poteſt, ideo ad benedicendum adductus ſum, &c. Conſequenter videtur tangere ſecundum ſtatum populi ſupradictum, quem commendat in quinque. Primo a ſeparatione ab idolatria, quæ in primo præcepto decalogi fuit prohibita de quo dicit. Non eſt idolum in Iacob, nec videtur ſimulachrum in Iſrael. Secundo commendat illum ſtatum de cultu vnius Dei, qui multipliciter traditur in lege de quo dicit. Dominus Deus eius cum eo eſt. Tertio commendat eum de hoc, quod etiam ſine rege temporali victoriam obtinebant de regib. ſibi aduerſantibus, vt patet præcipue in hiſtorijs Ioſue & etiam Iudi. de quo dicitur. Clangor victoriæ regis in illo eſt. q. d. licet non habeant regem temporalem, obtinent tamen victoriam ac ſi regem habuiſſent, & quia illa victoria procedat ab illo cuius fortitudo maxima eſt ideo ſubdit. Dominus Deus eduxit eum de Aegypto, cuius fortitudo ſimilis eſt rhinocerotis, ſcilicet cuius cornua, in quib. deſignatur poteſtas ſeu fortitudo, ſunt præminentia cæteris. Quarto commendat eos in hoc quod nō regnabantur in cognitione agendorum ſeu futurorum, per vana & ſuperſtitioſa, ſed per reuelationes diuinas, de quo dicit. Non eſt augurium in Iacob, nec diuinatio in Iſrael, & temporibus ſuis dicetur Iacob & Iſraeli, quid operatus ſit dominus. ſ. per prophetas denūtiantes ea quæ Deus vult operari. Quinto cōmendat eos de hoc, quod in promptu erat eis parata victoria de aduerſantibus, de quo dicit. Ecce populus vt Leæna conſurget, &c. Et non accubabit leo, donec deuoret prædam, & occiſorum ſanguinem bibat, quod poteſt intelligi de illo populo ſub Moyſe, qui quidem Moyſes non accubauit, id eſt mortem non vidit donec deuicit reges fortes, Sehon & Og & Madianitas, quorum ſanguinem effudit. Vel intelligitur de toto populo qui non accubabit, id eſt non habebit quietam poſſeſſionem terræ ſibi promiſſæ, donec occideret omnes reges Chanaam, vt patet in hiſtorijs ſacris de hoc tractantib.

Commendat Iſrael per Balaã I quīque.

Num. 23. c

In tertia prophetia videtur tangere tertium ſtatum populi ſupradictum, quem commendat in quinque. Primum in hoc quod habebant habitationem diuinam inter eos, & hoc quandoque in tentorijs ſicut a tēpore Moſis vſque ad Dauid incluſiue, quando arca fœderis quæ in tentorio a Moſe fabricato exiſtens in diuerſis locis figebatur, quādoq; vero in tabernaculis, ſ. in tēplis ſicut in templo Salomonis, & poſtea in templo per Eſdram & Neemiam ędificato, de quo dicit. Quam pulchra, &c. Vbi notandum quod in Hebræo in hoc loco prius ponuntur tentoria quā tabernacula, ſicut in ordine temporis priora fuerunt, vnde aſſimilat huiuſmodi tentoria vallibus nemoroſis & hortis irriguis, in quib. homines in tranſitu delectantur eo quod talia tentoria nō habebant locum fixum ſed mouebantur de loco in locum tranſeundo, vt dictum eſt. De tabernaculis vero. ſ. de templis quæ immobilia erant & cedrina, dicit quod tabernacula quæ fixit dominus quaſi cedri propę aquas. Secundo commendat illum ſtatum de doctrina ſacra, de quo dicit. Fluit aqua de ſitula eius, exponatur prout in poſtilla, de ſtudio legis & prophetarum quod viguit in Ieruſalē, vel de ſapientia Salomonis, ad quam audiendam de vniuerſa terra veniebant, vt in 3. Reg. 4. Tertio commēdat illum de regno temporali, quia primus rex qui fuit in Iſrael, deuicit regem Agag, qui erat principalis aduerſarius illius populi, de quo dicit ſecundum veram literam Hebraicam. Super extolletur ſuper Agag rex eius, et ſequitur. Et eleuabitur regnum eius, exponatur prout in poſtilla. Quarto commendat illum ſtatum de victoria, quam habuit de circunſtātib. aduerſarijs, vt patet tempore Dauid, quam victoriam attribuit fortitudini illius qui eduxerat eos de terra Aegypti dicens. Deus eduxit illum de Aegypto, &c. Deuorabunt gentes hoſtes illius, &c. Quinto concludit hanc prophetiam correſpondenter ad primum dictum ſuæ prophetiæ vbi dixerat. Quomodo maledicam cui non maledixit dominus, q. d. illa benedictio Dei qua hunc populum in patrib. benedixerat, firma eſt & irretractabilis.

In quarta vero prophetia agit de quarto ſtatu illius populi, ſcilicet ſub Chriſto vnde in hac prophetia, & non in alijs facit mentionem de extremo tempore, quia vltimus ſtatus populi Iſraelitici ſecundum omnes in hac vita, eſt tempus Meſſiæ, vltra quod non eſt niſi aliud ſeculum. Et quia in hoc ſtatu myſteria abſcondita a ſeculis erant implenda, idcirco in hac tantum prophetia de ſe dixit. Qui nouit doctrinam altiſſimi. q. d. iſta quæ dicturus ſum nullus ſcit, niſi qui nouit doctrinam altiſſimi, id eſt ſecreta altiſſimi. Quem quidem ſtatum cōmendat in quatuor. Primo ex hoc quod rex eius futurus erat cæleſtis de quo dicit. Orietur ſtella de Iacob. vnde Ra. Moy. Gerund. ſic dicit in hoc loco, quia Meſſias congregaturus eſt diſperſiones Iſrael ab extremis terræ vſque ad extremum, idcirco aſſimulat eum ſtellę quæ tranſit per firmamentū a ſummo cælo. De quo etiam dixit Daniel. Ecce in nubibus cæli ſicut filius hominis veniebat. Hæc ille. Quod ſatis concordat veritati noſtræ licet ipſe qui loquitur, hoc non perfecte ſentiret. In ſignum autem huius ſcilicet quod rex Meſſias eſſet rex cæleſtis, ſtella noua apparuit magis, cum natus eſſet Chriſtus Matth. 2. a. Secundo commendat ſtatum iſtum ex parte præſidentis, ſcilicet Chriſti qui idolatriam penitus deuaſtaturus erat, ſic princeps huius mundi eijciendus erat foras, vt Io. 12. e. Et de hoc dicit. Conſurget virga de Iſrael. ſ. uirga directionis. De quo in Pſalm. Virga directionis virga regni tui. Dilexiſti iuſtitiam & odiſti iniquitatem. Et quia idolatria ante tempus legis euangelicæ totum mundum comprehendebat, idcirco dicit: Vaſtabitque omnes filios Seth. A Seth enim genus humanum communiter deſcendit, prout deducitur in glo. Vaſtauit igitur Chriſtus omnes a Seth deſcendentes quia deorum ſuorum cultum amouit, eorum templa etiam, & aras deſtruxit. Nominauit tamen inter omnes gentes Moab & Idumæam ſeu Seir, quæ eſt terra ipſius Edom, propter diuerſas rationes. Moab enim, quia cum Moabitis loquebatur, quaſi diceret eis: Et ſi pro nunc non ſuperabunt te, tamen in futurum eis ſubiicieris. Idumæam uero nominauit, quia fuit primus aduerſarius ipſius Iacob ab utero, cuius primogenitura & benedictionem Iacob accepit, vt Gene. 17. Et ideo in ſcripturis, ſicut Iſrael ſępe accipitur pro populo, qui ſub fide & cultu Dei reſidet, etiam ſi ab Iſrael non deſcendat ſecundum carnem, ſic Edom & Seir ſæpe accipitur pro gente quæ aduerſatur populo Dei, etiam ſi ab Edom & Seir ſecundum carnem non deſcendat, prout in prophetia Abdiæ Deo duce largius eſt tractandum, quod in Chriſto impletum eſt. Subiecit etiam in primo aduentu, & hoc ſpiritualiter cum poſt reſurrectionem dixit. Data eſt mihi omnis poteſtas in cęlo & in terra. ſecundum quā poteſtatem condemnauit omnes infideles dicens. Qui non crediderit condemnabitur, Mar. 16. d. Et iſto etiam modo poteſt intelligi id quod dicitur. Vaſtabitque omnes filios Seth. Tertio commendat illum ſtatutum ex parte populi qui fidem Chriſti cū tanta conſtātia, & virili fortitudine ſuſceperunt, quod etiam vſque ad effuſionem ſanguinis fidem Chriſti per orbem diuulgauerunt, de quo dicit. Iſrael vero fortiter agit. Quarto commendat illum ſtatum circa ſecundum aduentum quando non ſolum Idumæi ſcilicet aduerſarij fidelium, erunt ſubiecti fidelibus modo prædicto, ſed etiam ex toto conſumentur, euntes in ignem æternum, ſed de hoc dicit. De Iacob erit qui dominetur, & perdat reliquias ciuitatis. ſcilicet mundi vel diaboli. vnde Abdias propheta de hoc tractans ſimiliter dicit. Non erunt reliquiæ

domus

domus Eſau,*& ſic finitur quarta prophetia,quæ reſpicit* Iſrael *ſecundum quatuor ſtatus prædictos;tangens proſperitates eorum, & nihil exprimens de aduerſitatib. medijs ratione iam dictam.*

In ſequentibus verò tangit ſtatum Gentilitatis, ſpecialiter reſpectu Iſraelis,& eſt quinta prophetia. Vnde gloſ.interlinearis ubi dicitur: Cũ que vidiſſet Amalec,*interponit ſic: Quinta viſio Balaam,in qua viſione ſeu prophetia agit de trib. generibus gentium ſcilicet de primo aduerſario Iſraelis,qui fuit Amalec,et de vltimo aduerſario qui fuit gens Romana,& de gente intermedia quæ erat quaſi adiacens ſeu aſſociata ipſi populo Iſraeli,ſcilicet populus Cinæus deſcendens de Iethro. De primo ſcilicet Amalec dicit:* Principium gentium Amalec, &c. *exponatur prout in poſtilla. De Cinæo vero dicit:* Robuſtum quidem eſt habitaculum tuum.*q.d. Nõ poteris euadere Aſſyrios,ſupple qui inuaſuri ſunt* Iſrael,*ut 3.Re.16.etiam ſi ſis in robuſtiſſimo loco;quia Aſſur capiet te,& hoc ſcilicet quomodo captiuauit* Iſralem.*q.d.* I*ſta ſocietas non aſſecurabit te ab illa captiuitate.)In quo innuitur quaſi per indirectum aduerſitas* I*ſraelis in captiuitate Aſſyriorum, quam tamen p directum non expreſſit ratione prius tacta. De gente vero Romana,quiæ fuit vltima & principalis affligens ipſum populum ab* Iſraele *ſecundũ carnem deſcendentem dicit:* Venient in trierib.de Italia. *vbi in Hebræo habetur de Roma ſuperabunt Aſſyrios, vaſtabuntque* Hebræos *quaſi diceret:* I*ſta gens Romana erit ſic potens, quod ſuperabit ſeu vaſtabit tam affligentes,ſcilicet Aſſyrios quã afflictos,ſcilicet Hebræos & tamem ad extremum ipſi etiam peribunt, quia regnum eorum euacuatum fuit per regnum Chriſti, prout prophetatum fuit a Daniele, Dan. 2. de lapide exciſo ſine manibus & ſtatuam percutiente.* Vnde *glo.ſuper hunc locum,* I*uxta incarnationem domini venient Romani, Aſſyrios,Hebræos & omnes orientales ſuperaturi, & tandem regnum perdituri ſecundum ſtatuam Danielis,* Hæc *in gl. Et notandum, quod licet in omnibus prædictis prophetijs Balaam nominabat iſtum populum ſub nomine* I*ſraelis vel Iacob (quæ ſunt nomina quæ accipiuntur frequenter pro populo fidelium,ſecundum nominum interpretationem) in hoc tamen loco nominat eos ſub nomine Heber,quaſi iam nomen Iacob vel Iſraelis perdiderant, quia tempus quo gens Romana illum populum vaſtauit,fuit poſt paſſionem Chriſti,quando iam perdiderant nomen Iſrael & Iacob ſecundum ſpiritum.*

C A P. X X V.

Lxx.applicuit Iſrael in Sethim.

a Orabatur autem tempore Iſrael in Setim, 1
a Quia non bene applicuit,refu tatus eſt a Deo.
b et fornicatus eſt populus cum filiabus Moab 2
quæ vocauerunt eos ad ſacrificia ſuã. At il- 3

a CAP. XXV.

Orabatur,&c. in Setim. Interpretatiõe Hebraicorũ nominum, שטים Sittim inuenimus ĩ lingua nr̃a,reſpõſionem vel refutationem dic. Applicuit ergo Iſrael ad reſponſionẽ vel refutationẽ non bene applicuit.

b *Et fornicatus eſt.*

☧ Iosephvs. Dixit Balaã. Vos quandam victoriã,ad breue tempus aduerſus eos lucrati deſideratis,quod impetrabitis, ſi hęc q̃ moneo feceritis. Filiarum veſtrarũ ſpecioſas præcipue virginis circa eorum exercitum deſtinate,& ſupplicantib.eorum iuuenib. vt earum amplexib.miſceantur, præcipite, non prius annuuant quãm eos patrias leges relinquere iubeant, & Moabitarum & Madianitarum colere ritum cogant, ſic enim illis indignabitur Deus.

B

☧ Proc. Nulla contra hominem eſt potentia,niſi prius ſibi ipſi damnum intulerit. Quemadmodum iſti qui libidine capti Dominum obliuioni mandarunt. Quemadmodum quoq; poſtea Salomon qui in mulierum gratiam idolis tẽpla extruxit. Quare cum populi huius ſocordia ac ignauia Deo eſſet cognita,alienigenis vxorib.illis interdixit. Nobis uero qui in fide agimus,cum illis conuerſari per Paulum permiſit. Nouit enim quod idonei ſimus magis utilia ſuadere, quam noxiis obtemperare.

☧ Theod. Probe ſciens Balaam illos inuictæ fortitudinis eſſe,qui proteguntur a Deo,excogitauit in filios Iſrael impietatem,in quã prolaberentur per intẽperantiã vt propter impietatem diuino denudati auxilio,captu faciliores fierẽt. Perſuaſit itaq; Madianitis ut,nõ viri ſed mulieres cũ illis decertarẽt armorum uice,corporis venuſtate & uerborũ illecebris eſſẽt prædiræ, illarũ pulchritudine capti, illorũ idolis inſeruirent.

Orig.

D

Orig. Ipſa hiſtoria nos ædificat,docens, q̃ aduerſus nos militat fornicatio. Sed ſi habuerimus arma apoſtoli, luxuriæ tela non nocebũt nobis, id eſt ſi habeamus loricã iuſtitiæ,galeã ſalutis gladium ſpiritus q̃ eſt verbũ Dei,& ſcutũ fidei, calciati pedes in præparatione euangelii pacis. Si hæc arma ꝑficimus,diabolo locum damus, & captiuat nos oĩs dæmonum chorus,& Deꝰ ↄtra nos iraſcitur,nec ſolum in præſenti, ſed in futuro puniemur Faciunt autẽ nos vincere pudicitia & iuſtitias,prudẽtia & cæteræ virtutes Faciunt autẽ vinci,luxuria, libido,auaritia,impietas & oĩs malitia. Idem ait Ioannes in Apocal. *Habes ibi quoſdam tenentes doctrinam Balaam,&c.* Qui facit quę facit Balaã,doctrinã eius docere uidetur. Sicut de doctrina Iezabel ibi memoratur, non q̃ aliquis ex diſcipulis Iezabel doceat q̃ illa tradiderit,ſed qui prophetas ꝑſequitur ſicut illa,aut dolo aliquos capit aut falſis criminib.perimit innocẽtes,iſte tenet doctrinã Iezabel. Sic ergo q̃ prauo cõſilio ſcandalum generat in populo & offenſionẽ & irã Dei prouocat vel idolorũ ſacrificiis cõicando,uel libidini ſeruendo doctrinam Balaam tenet. Eſt ergo execrabilis etiam corporis fornicatio,quæ violat tẽplum Dei, & tollit mẽbra Chriſti,& facit mẽbra meretricis. Sed execrabilior gñalis fornicatio, in qua omne genus peccati pariter continetur. Cum anima ſcilicet ↄſortio uerbi Dei aſcita,& matrimonio eius ſociata ab aduerſario eius qui eã ſibi in fide deſpondit corrumpitur, eſt ergo ſponſus & vir animæ verbum Dei,id eſt,Chriſtus. vnde; *Volo autem vos omnes vni viro virginem caſtam eſſe Chriſto, &c.* Dum igitur aĩa adhæret ſponſo, & complectitur & audit verbum eius,ab ipſo ſuſcipit ſemen verbi & concipit & facit filios: *vt ſalua ſit per generationem filiorum, ſi permanſerunt in fide & charitate* (etiam ſi prius ſicut Eua ſeducta fuit)vbi cõcubitus factus fuerit

Ho. 20.in Num. Moraliter
Gal.6.c.
Apoc.2.d.
1.Re.13.a.
E
1.Cor.6.
2.Co 11.a
1.Tim.2.
F

N I C O L A V S D E L Y R A.

Cap. XXV.

1 Orabatur aũt. *Hic conſequenter ponitur prouocatio filiorũ Iſrael ad peccatũ ex conſilio Balaã. Et primo ponit̃ dicta prouocatio, ſecũdo ipſius punitio, ibi:* Locutuſq; eſt dñs. *Circa primũ deſcribit̃ primo Iſraelis prouocati tranſgreſſionis punitio, ibi:* Et iratus dñs. *Circa primũ ſciendũ, q̃ Balaã ſciens filios Iſrael eſſe pronos ad luxuriam, dedit conſiliũ ipſi Balac vt mitteret puellas pulchras,nobiles,& ornatas prope exercitum eorũ, & quod iuuenes venientes ad ſe verbis allicerent, & cum viderent eos inflammatos ad actum carnis,non permitterent ſe ab eis cognoſci,niſi prius comederent de idolotitis & idola adorarent quæ ſecũ portauerãt, vt ſic Deus offenderetur, & populus* Iſrael *a Deo percuteretur,& in manus hoſtiũ traderetur. Dicit etiam Ioſeph, quod aliqui nobiles de Iſrael acceperunt ſibi vxores de illis. Licet autem hic non ſit ſcriptum quod Balaam dederit hoc conſilium,tamen habetur ex eo quod dicitur infra.xxxi. capitu.* Cur fœminas reſeruaſtis,nonne iſtę ſunt quæ deceperunt filios Iſrael ad ſuggeſtionẽ Balaã? *Et Apocal.2.d.dicitur;* Habes illic tenentes doctrinã Balaã qui docebat Balac mittere ſcandalum coram filiis Iſrael,edere ſcilicet .de idolotitis & fornicari. *& hoc eſt quod dicitur hic.*

2 Morabatur autem Iſrael eo,&c. *Nomen eſt loci propinqui loco vbi prædictæ mulieres venerant.*

3 Et fornicatus,&c. *Spiritualiter per idolatriam, & corporaliter per luxuriam,ut dictum eſt.*

M O R A L I T E R.

☧ 1 *Morabatur autem eo tempore Iſrael in Setim.* Per hoc autem quod populus Iſrael trahens morã prope mulieres Gentiles & idolatras tractus fuit ad luxuriam & idolatriam,monemur nos elongare a mulieribus,ne uerbis earum ſignis,& aſ ectibus decipiamur. Quia ſcribitur Eccle.3.d. *Qui amat periculum in illo peribit:* Et Iſidorus libro de bona & honeſta conuerſatione: Si vis a fornicatione eſſe tutus, eſto a muliere corpore & viſitatione diſcretus,iuxta ſerpentem,& proximus periculo, diu illæſus non eris,prope ignem inaduſtus non eris, ferreus ſis,aliquando tamen diſſolueris.

Iſidorus in li.de bona conuerſatione.

☧ 1 Initiatuſ-

fuerit animæ cũ verbo Dei & complexus adinuicem datus, naſcitur generoſa progenies, pudicitia ſ. iuſtitia, patientia & oẽs virtutes. Si autem ſe diabolo & dæmonibus proſtituerit, faciet filios adulterii, ſcilicet omnia peccata. Per ſingula ergo q̃ gerimus generat filios anima noſtra, ſenſus ſcilicet & opera. Et ſi quidem ſecũdum legem eſt & verbum Dei, quod facit: parit ſpiritum ſalutis, & ſaluabitur per generationem filiorum de quibus dicitur: *Filij tui ſicut nouellę oliuarum in circuitu menſæ tuæ.* Si vero contra legem eſt quod agit, de ↄceptione ↄtrarii ſpiritus parit filios peccati & maledictionis. Anima ſp̃ patit, ſępe generat, vel de verbo concipiens, vel de contrario ſpiritu. Forte ad has g̃nationes reſpicit qđ dictũ eſt: *Cum enim nondum nati fuiſſent, aut aliquid egiſſent boni aut mali, &c.* Iſtæ.n. generationes animę vel ſpiritu ſancto generatę p̃rius q̃ aliquid faciant aliquid boni, diliguntur. Si vero ex ſpiritu maligno prius q̃ impleant aliquid mali, hoc ipſo quod huiuſmodi voluntate peperit anima, digne odio habetur male uoluntatis execranda cõceptio. Ideo forſitan & Chanaan puer anteq̃ naſceretur maledicit, quia peccauerat pater eius. Et prophetans Noe, q̃ vnicuiq; filiorum ſuorum optima q̃que ſignaret vbi ad Cham ventũ eſt: *Maledictus, inquit, Chanaan puer.* vnde: *Filia Babylonis miſera, beatus qui retribuit tibi retribu. tuam, quã retribuiſti nobis. Beatus qui tenebit & allidet paruulos tuos ad petrã.* Etſi nondum aliquid operis geſſerit in nobis Babylonius cõceptus, dum paruulus eſt, non miſerearis, ſtatim interfice, odibilis.n. eſt, elide ad petrã ne creſcat, ne augeantur opera confuſionis in eo. Petra Chriſtus eſt, in conſpectu tremendi iudicii eius poſita pereat hæc ſoboles. Hæc dicta ſũt de generali fornicatione, cu⁹ ſpecies eſt corporalis fornicatio. Hinc Paulus ait: *Qui ſe iungit deo vnus ſpiritus eſt, & qui ſe iũgit meretrici, vnũ corpus eſt.* Quaſi oĩs anima aut domino coniuncta eſt aut meretrici. Dominum autem dixit virtutes quę Chriſtus eſt.i. verbum, ſapientiã, virtutem, iuſtitiam, & huiuſmodi. Meretricẽ vero oẽs malitiæ ſpecies. vnde: *Mulier occurrit ei habẽs ſpeciẽ meretricis, quæ iuuenum facit auolare corda.* Hęc meretrici malitia eſt eſt, qui ſe iungit huic meretrici, vnũ corpus malitiæ efficitur. Sicut ergo q̃ ſe iungit domino iungit ſe ſapientię, iuſtitię, pietati, & veritati, & cum omnib. vnus efficitur ſpiritus; ita q̃ ſe iungit huic meretrici, iungit ſe impudicitiæ, iniquitati, mẽdacio & omnib. malis, cum quibus unum corpus efficitur.

Rom. 9. c.
Gen. 9. d.
Pſ. 136. b.
1. Co. 10. b.
1. Cor. 6. d
Moraliter
Prou. 7. b.

a *Comederunt.* Quaſi et de his q̃ immolata ſunt idolis comedunt, quę execrabilia ſunt apud Deum. Quis.n. conſenſus tẽplo Dei cum idolis?

Vbi ſupra. 2. Cor. 6. d 1. Cor. 8. c.

ORIG. Ait apoſtolus: *Si quis uiderit ſcientiam habentem in idolo recumbere, nonne ſcientia eius cũ ſit infirma ædificabitur ad mãducandum idolatica?* Vbi vt non tam rem ipſam grauem pronuntiarẽ, quã illius offenſam qui hęc videns ad idem prouocatur, cũ non ſimili ſcientia muniatur, vt non tã ſui quam alterius ſit reus. Forte ſtudioſi literarum Græcarum homines, & adamatores philoſophię deſiderio adhuc ſtudiorum veterum tenebãtur, & philoſophorũ dogmata quaſi idolis immolata edebant. Quæ fortaſſe non lædebant eos qui ſcientiã veritatis acceperant. Sed minus in Chriſto eruditi, ſi initiantes talia legerent, vulnerari poterant. Quia ergo charitas non quærit qđ vtile eſt ſibi, ſed qđ multis, talem verbi cibum capiamus, qui nõ ſolũ nos ædificet & delectet, ſed et videntes non offendat. Eſt ergo non ſolũ in cibis idolis immolatum, ſed & in verbis. Omnis ſermo q̃ pietatem, iuſtitiam, & veritatem docet, Deo immolatus eſt. Qui aũt impudicitiam, iniuſtitiam, impietatẽ idolis, & qui eum recipit, idolis immolata manducat.

1. Co. 13. b

b *Et adorauerunt Deos eorum.* Nota ordinem. Malos ſeruos primo concupiſcẽtia decipit, inde ingluuies, poſtremo captiuat impietas, cuius merces exoluitur fornicatio.

Vbi ſupra. 3. Reg. 11. a C

ORIG. Salomon cũ eſſet ſapientiſſimus multis mulierib. inclinatũ latera, ideo deceptus eſt. Ego tamen nõ puto quod multæ mulieres multa dogmata non nominẽtur, q̃ ſingula cũ vir ſapientiſſimus ſcrutari & agnoſcere voluiſſet, intra legis diuinæ regulã tenere ſe non potuit. Decepit eum Moabitica philoſophia, vt idolo Moabitico immolaret, & Ammonitarũ & reliquarũ gentiũ, quarum mulieres dicitur recipiſſe, tẽpla ædificaſſe, idolis immolaſſe. Grãde opus eſt tot dogmatibus quaſi mulierib. miſceri, nec a veritate declinare, ſed ↄtra ea dicere: *Sexaginta ſunt reginæ, & octoginta concubinæ, adoleſcentularum non eſt numerus, vna tamen eſt columba mea.*

D

a Conſecrati ſunt, ſ. idolis gentium. b Non ſolum manducauerunt.
a Quia arguit eos lex negligentes & deſides.
a Quem nihil latet. b Palam ſ. vt omnibus ſint exemplum.

a li comederunt, & adorauerunt Deos earum, † initiatuſque eſt 2
b Iſrael Beelphegor: Et iratus dñs dixit ad Moyſen: Tolle cun- 3
c d ctos principes populi, & ſuſpende eos contra ſolẽ † in patibu- 4 5

c *Initiatuſq; eſt Iſrael, &c.* Conſecratus eſt. ſ. myſteriis idoli, qđ apud Madianitas præcipue a mulierib. colitur, & eſt ſpecies turpitudinis, ſed ſcriptum vix reperitur q̃ vel qualis ſit vel cuius formæ, forte ne auditorẽ polluat. Cum ergo multæ ſint turpitudinis ſpecies vna Beelphegor dicitur. Omnis ergo q̃ turpe aliquid cõmittit, in aliqua turpitudinis ſpecie Beelphegor conſecratur.

✻ APOLLI. Statua hæc erat apud Moabit eius Dei, quẽ Græcorum alii Saturnum, alii Belum vocant. Stabat hæc in loco qui Phegor dicebatur, vbi a mulieribus Moabitarum ſiue Madianitarum prouocati ad impudica ſacra Hebræi, initia eius admiſerunt.

ORIG. *Et initiatus eſt Beelphegor, &c.* Per omnia peccata quæ committimus, maxime ſi non ex ſurreptione aliqua ſed ſtudio peccamus, illi demoni cui curæ eſt qđ admittimus, cõſecramur. Et forte tot dæmonib. cõſecramur quot peccata cõmittimus, & myſteria idoli illius ſuſcipim⁹. vnde: Iã. n. myſterium operatur iniquitatis. Circumeuntes ergo quærunt quõ vnumquẽq; myſteriis ſuis conſecrent. Si ſenſeris malignum ſpiritũ loqui in corde tuo, vt te ducat ad aliqđ opus peccati, Intellige quia vult te cõſecrare alicui dęmoni vt ſuſcipias myſteria diaboli. Adeſt e $\bar{g}$ vnicuique noſtrum angelus bonus q̃ regat, moneat, qui pro actib. noſtris corrigendis & miſerationib. expoſcendis quotidie videat faciẽ Dei: Et ſm̃ Apocalypſim Ioannis, vnicuiq; Eccleſiæ generaliter angelus præeſt, q̃ vel collaudatur pro bene geſtis populi, vel pro delictis culpat. In quo ſtupendi myſterii admiratione permoueor; q̃ tanta cura Deo eſt de nobis, vt etiã angelos ſuos culpari pro nobis & confutari patiatur. Sicut cum prædagogo traditur puer, ſi minus dignis imbutus appareat diſciplinis, culpa ad pædagogum refertur, nec ita puer a patre vt prædagogus arguitur, niſi durus & laſciuus, & proteruus pædagogi ſalutaria monita ſpreuerat. Quid aũt illi animæ fiat, docet propheta dicens: *De relinquetur filia Sion ſicut tabernaculum in vinea, &c.* Sui.n. arbitrii eſt anima, & ideo iuſtum Dei iudicium eſt, quia ſponte ſua vel bonis vel malis monitoribus patet. Maior autem cura humanæ ſalutis Deo eſt, quã diabolo perditionis. Quaſi.n. non ſufficiat angelorũ diligentia ↄtra dæmonum, & eorũ qui ad peccandũ trahũt inſidias, ipſe vnigenitus Dei adeſt, defendit cuſtodit, & nos ad ſe trahit. vnde: *Vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſeculi.* Nec ſufficit eſſe nobiſcum, vim nobis facit, & ad ſalutem trahit. vnde: *Omnia traham ad meipſum.* Vides quõ non ſolum volentes ſed et cunctãtes trahit. unde: Volenti ſepeliri patrem ſuum nec ſpatium temporis dedit, ſed ait: *Sine mortuos ſepelire mortuos ſuos, &c.* Pater etiã nos trahit. vnde, *Nemo venit ad me, niſi pater meus traxerit eũ,* qui ſeruis ſuis dicit: *Quoſcũque inueneritis, compellite intrare.* Sanctus quoque ſpiritus ait: *Separate mihi Saulum & Barnabam, &c.* Prohibet etiam Paulũ ire in Aſiam, & cog. t ire Ieroſolymam, prędicens quia vincula & carceres maneant eum ibi.

d *Tolle cunctos principes, &c.* ✻ PROC. Vide benignitatem maximã quæ ſupplicio paucorum quod omnes meruerant eſt cõtenta. Iuxta illud, Caſtigando caſtigauit me Dominus Exẽplo enim horum ſapere docentur reliqui ſicut eorum quoque qui a Pilato iugulati & ſepulti fuerant, ſuper quibus

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Initiatuſque eſt Iſrael, &c. *id eſt, applicatus eſt ſiue coniunctus cultui illius idoli.*

Diuiſio.

2 Et iratus dominus. *Hic conſequenter ponitur huius tranſgreſſionis punitio. Et primo in generali, ſecundo in ſpeciali, ibi:* Et ecce unus. *Circa primum dicitur.*

3 Tolle cunctos principes populi. *Dicunt expoſitores noſtri, quod punitio primo facta eſt in principibus per ſuſpenſionem, quia aliqui erant culpabiles in tranſgreſſione idolatrando, & alijs ſubditos reprimere negligendo. Rab. Salo. aliter exponit dicens:* Tolle cunctos principes populi. *id eſt, congrega eos vt iudicent & puniant tranſgreſſionem prędictam.*

4 Et ſuſpende eos. *ſ. qui inueniuntur culpabiles, & hoc vltimum non refertur ad principes.*

5 Contra ſolem in patibulis, &c. *Vt pœna ſit publica ſicut & peccatum, & ad terrorem aliorum, & dictum Rab. Sal. conſonare videtur huic quod ſubditur.*

✻ 1 Dixitque

quib. Seruator inquit, quod ſi pœnitentiam non egeritis, gra
A uiora his vobis euenient. Porro principib. quib. facile eſt ma
leficos deprehendere ſupplicium commiſit, & ſuſpenſionē
eorum contra ſolis radios, quo terrorem aſpectu ſuo pariant..
Quod abominationi ducunt Græci, ſi mortuum cadauer ſoli
obtendatur.

tur; Nā Aquila dixit, Confige, vel potius ſurſum confige, qđ D
eſt ἀνάπηξον. Symmachus autem ſuſpende. Sed, mirum eſt qđ
ſcriptura deſiit narrare vtrum hoc fuerit ex pręcepto domini
impletum, quod contemni potuiſſe non video, aut ſi contē-
ptum eſt, impune contemni. Si aūt factum eſt & tacitum, cur

✠ Apol. *contra Solem.* Id vero non tam factum eſt vt occulta facinora prodeſētur, quam vt per ſolem qui ſymbolum gerit ipſius patris, totius naturæ Deum agnoſcerent omnia intuentē quem ne-

lis vt auertatur furor meus ab Iſrael. Dixitque Moyſes ad iu- 1
dices Iſrael: † Occidat vnuſquiſque proximos ſuos, qui ini-
tiati ſunt Beelphegor. Et ecce vnus de filiis Iſrael intrauit co- 2
ram fratribus ſuis ad ſcortum Madianitidem vidente Moyſe, 3
& omni turba filiorum Iſrael, qui flebant ante fores taberna- 4
Christus. 5
a culi. † Quod cum vidiſſet Phinees filius Eleazari, filii Aaron 6

ex eo quod Phinees transfixit adulteros placatum fuiſſe dominum ſcriptura dicit, plagamque ceſſaſſe? Quaſi crucifixis ducib. ſicut præceperat domin⁹, adhuc indignatio perſeuerans alio modo placanda uideretur,

cogitationes quidem mentis noſtræ fallere poſſunt.

Orig. Fortaſſis referuntur hæc ad angelos. Venient. n. ad iudicium nobiſcum, & ſtabunt ante ſolem iuſtitiæ, ne forte aliquid cauſæ ex ipſis fuerit, qđ deliquimus, ne forte minus operis expenderint, ne nos a peccatis reuocarent vnde in Apocalypſi. *Habeo aliquid aduerſum te quod habes ibi tenentes doctrinā Balaam*, & huiuſmodi. Si. n. mercedem ſperat angelus, q nos conſignatos accepit a Deo pro his quæ bene geſſimus, timet ēt culpari pro male geſtis. Et ideo o tenteri dicuntur contra ſolem, vt appareat quorum culpa commiſſa ſunt peccata per quę Beelphegor vel cuilibet idolo pro qualitate peccati con ſecramur. Quod ſi princeps. i. cuique angelus conſignatus nō defuit, ſed de bonis cōmonuit, & locutus eſt in corde meo,
B in eo duntaxat in quo me conſcientia reuocat a peccato, & ego ſpretis eius monitis & conſcieniæ retinaculo in peccata p rupi, duplicabitur mihi pęna pro conteptu monitoris & facinoris cōmiſſi, ne mireris ſi angeli veniant cum hominib. ad iudicium. *Ipſe enim dominus ad iudicium veniet cū principibus populi ſui.* Oſtendāt ergo principes, & ſi in illis culpa eſt, deſinit ira Dei a populo. Debemus ergo magis eſſe ſoliciti, ſcientes. qđ non ſolum pro actibus noſtris ſtabimus ante tribunal domini, ſed & angeli tanquam principes & duces noſtri. Vnde: *Obedite præpoſitis veſtris, ipſi enim peruigilant rationem reddituri pro animabus veſtris.*

Orig. Populus peccat & principes oſtentātur ꝫ ſolem ad examinandum, vt arguātur a luce. Non. n. tantum pro ſuis arguūtur delictis, pro populo. n. coguntur principes reddere rationem, ne forte non docuerint, non monuerint, nō ſollicite arguerint eos qui primū peccauerunt, ne contagio diſpergeret in populos. In ipſos. n. conuerteretur, & ceſſabit a populo. Hæc ſi cogitarēt homines, principatus nō ambirent, ſufficit cuiq; pro peccatis propriis argui & reddere rōnem. Cui neceſſe eſt pro peccatis populi oſtentari contra ſolem, ante quem nihil poteſt abſcondi, nihil obſcurari?

Avg. Et dixit dominus ad Moyſen: *Accipe duces populi, & oſtenta eos domino contra ſolem, & auferetur ira animaduerſionis domini ab Iſrael.* Iratus dominus de fornicationibus Iſrael carnalibus. ſ. & ſpiritualibus (nam & filiabus Moab ſe miſcuerant, & idolis fuerant conſecrati) dixit Moyſi, vt oſtentaret domino duces populi ꝫ ſolem. In quo verbo ītelligitur iuſſiſſe crucifigi, vt hoc ſit oſtentaret eos domino contra ſolem, id eſt palam in conſpicuo huius lucis. Nam Græcus ait, παραδειγματικον quod dici poſſet exēplar, quia παράδειγμα exēplum dici
tur

cum falſum eſſe non poſſet qđ pronuntiauerat dicens. Auertetur ira animaduerſionis dñi ab Iſrael. Si ergo factum erat quis dubiter irā fuiſſe auerſam? Quid ergo opus erat, vt Phinees ad placandū deum in adulteros vindicaret, & ſcriptura perhiberet ꝙ ſic placauerit dominū? Niſi forte intelligamus, cum illud ꝙ præceperat dominus de ducibus populi Moyſes implere diſponeret, voluiſſe eum ēt ſm legem talia punire flagitia, vt iuberet vnūquenq. interficere ꝓximū ſuū diis alienis conſecratū, & inter ea illud Phinees faceret, & ſic ira dei iā placata, nō opus fuiſſe duces populi crucifigi. Hæc ſane ſeueritas illi tempori congrua quantum malum ſit fornicatio nis & idolatriæ prudentium fidei ſatis euid enter oſtendit.

a *Quod cum, &c.* Orig. Hæc ædificauerunt priorem populū, tibi autē qui a Chriſto redeptus es, cui de manib. gladius corporalis ablatus eſt, & datus eſt gladius ſpiritus, arripe hunc gladiū. Et ſi vides Iſraeliticum cū Madianitis ſcortantem meretricib. i. cum diabolicis cogitationib. voluntatem, ne parcas
E ne diſſimules, ſtatim percute, peccatum perime: ipſam quoque vuluam. i. ſecreta naturæ diſcutiens & penettans ipſum fomitē peccandi reſeca, ne vltra concipiat & generet, & maledicta peccatorum ſoboles Iſraelitica caſtra contaminet, ſic enim ſedabis irā dei. Præueniſti. n. diē iudicii, quæ dies iræ dicitur & furoris. Et exterminato fomite peccati qui hic vulua mulieris appellatur ad iudiciū venies ſecurus. Oremus ergo vt inueniamus ſp paratū iſtū gladiū ſpiritus, per quē extetminētur ipſa fœmina cōcepta culpa, & propitius nobis fiat deus, per verum Phineem dñm noſtrum Ieſum Chriſtum.

✠ Proc. Hic ſcortator impudicitiæ ſuæ atrocitate, ad iuſtam iram prouocauit Phinees. Quod videlicet in cōſpectu Moſis, & principū, libidinē exercuit, nihil etiā reueritus ipſorū lachrymas, quas ante tentorium effuderūt. Nam Paulus quoq; lamentandos & lugendos peccatores cenſet. Verum nūc quidē ad pœnitentiā dilatio pœnæ inuitat, interdum uero caſtigatiōis cā feruor eſt. Vnde illud, lex iram efficit. Quapropter animus Phinees æſtuauit, adeo vt nec interrogaret principem nec conſilium expectaert.

✠ Avg. Neque. n. quia illam primi populi cōmixtionē Moyſes Dei famulus patientiſſime perferebat, ideo non in multos ēt gladio vīdicauit. Et Phinees ſacerdos adulteros ſimul inuentos ferro ultore confixit. Quod vtique degradationibus & excommunicationibus ſignificatum eſt eſſe faciendū in hoc tempore, cum in Eccleſia diſciplina viſibilis fuerat gladius ceſſaturus.
F

☞ a *Arreri Dei.*

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Dixitque Moyſes ad iudices, &c. *Principes. n. erant de iudicibus.*

2 Et ecce unus. *Hic ponitur punitio dictæ tranſgreſſionis in ſpeciali cum dr̄. Et ecce unus: Iſte fuit magis effrons & audax in peccato ſuo quam alij, quia princeps in tribu Simeon, ut habetur infra, & de iſto dicunt Ioſephus & Rab. Sa. quod in palam dixit Moyſi coram iudicib. populi quod licite poterat ingredi ad illam mulierem & accipere eam uxorem, ſicut Moyſes acceperat Sephoram filiam ſacerdotis Madian, ut habetur Exod. 2. Sed nō erat ſimile, quia quando Moſes acceperat Sephoram, adhuc non erat data lex filijs Iſrael, quæ prohiberet matrimonium cum alienigenis, nec Moſes per uxorem ſuam fuit tractus ad idolatriam, ſed econtrario ipſe traxit eam de ritu Gentili ad cultum veri Dei.*

3 Intrauit coram. *id eſt contribulibus, qui ei perſuadebant contrarium.*

4 Vidente Moyſe & omni turba filiorum Iſrael. *non quod viderent ipſum concubantem cum muliere, vel intrantem locum vbi ipſa erat, quia non erat ita prope tabernaculum fœderis, ſed quia videntibus Moſe & alijs ipſe receſſit de loco dicens, quod ibat ad mulierem illam pro actu venereo; & ſic grauis erat eius culpa, tum ex contemptu tali, cum etiam ex publicatione.*

5 Qui flebant ante fores tabernaculi. *timentes iram dei propter peccatum populi.*

6 Quod cum uidiſſet. *Prædictum uirum ſic pertinaciter & inuerecunde recedentem.*

✠ 1 Surrexit

M O R A L I T E R.

6 *Quod cum.* Per Phinees qui zelo dei concitatus occidit principē Simeōis, & filiā nobiliſſimi pricipis Madianitarū, ſignificātur iudex bonus tēporalis vel eccleſiaſticus ſecularis vel religioſus, qui humano timore ſublato non omittit facere debitā iuſtitiam de perſonis quę ſunt in ſcādalū cōitatis, licet ſint alti ſtatus vel ſanguinis. Per hoc autē, quod Phinees ex hoc facto p ordinationē dei promotus fuit ad ſummi ſacerdotij dignitatē, datur intelligi quod boni iudices propter timorem humanū nihil de contingentibus omittentes, dignitatem cæleſtis curiæ conſequentur, in qua oēs ſunt reges & ſacerdotes. Apo. 1. b. *Fecit nos reges & ſacerdotes deo & patri.*

A a *Arrepto pugione.* ſignificat per crucem Chriſti non ſolum idolatriã, ſed & omnem carnis effectum uel concupiſcentiam perimi, & ſic deum placari.

b *Occiſi ſunt viginti quattuor millia.* Quia lumen ueritatis & iuſtitiæ relinquentes, cæcitatem idolatriæ & fornicationis amauerunt, ſolis æterni lumine priuati, mortis tenebras incurrunt. Viſibilis enim ſol viginti quatuor horis orbẽ illuſtrat, & ſuo ambito noctis tenebras fugat, ſic & Chriſtus ad fugandas peccati tenebras per apoſtolos & prophetas mundum illuſtrat. †Cor.10.b

a Nobis quoque contra talia ſurgendum eſt: — Gladio ſpiritus.
a ſacerdotis, ſurrexit de medio multitudinis, & arrepto pugio- 1
Iſraeliticum ſenſum.
ne ingreſſus eſt poſt virum Iſraelitem in lupanar, & perfodit 2
a Diabolicam cogitationem. — Ipſo fomite peccati.
ambos ſimul, virum ſcilicet & mulierem in locis genitalibus, 3
b † ceſſauitque plaga a filiis Iſrael & occiſi ſunt vigintiquat- 4
tuor millia hominum. Dixitque dominus ad Moyſen: Phi-
nees filius Eleazari filii Aaron ſacerdotis, auertit iram meam a
filiis Iſrael, qui zelo meo commotus eſt contra eos, vt non ip-
ſe delerem filios Iſrael in zelo meo: Idcirco loquere ad eum:
† Ecce do ei pacem fœderis mei, & erit tam ipſi quam ſemi- 5
c ni eius pactum ſacerdotii ſempiternum, quia zelatus eſt pro
d Deo ſuo, & expiauit ſcelus filiorum Iſrael. Erat autem no- 6
Pſalmus vel canticum.
men viri Iſraelitæ, qui occiſus eſt cum Madianitide Zambri
Tentationem reſpiciens. — a Audiuit triſtitiam vel nomen habitaculi.
filius Salu dux de cognatione & tribu Simeonis. Porro mu- 7
a Calix immenſus vel immola mihi.
lier Madianitis, quæ pariter interfecta eſt, vocabatur Cozbri,
a Murus vel anguſtia. — b Madian contradictio vel reſponſio.
filia Sur principis nobiliſſimi Madianitarum. Locutuſque eſt
dominus ad Moyſen, dicens: Hoſtes vos ſentiant Madianitæ, 8
& percutite eos, quia & ipſi hoſtiliter egerunt contra vos, & 9
Loci illius.
decepere in ſidiis per idolum Phogor & Cozbi filiam ducis
Madian ſororem ſuam, quæ percuſſa eſt in die plagæ pro ſa-
crilegio Phogor.

Ex catena Græca. †Ecc.45.b 1.Ma.f. ✱ Cvrillvs. Cum vidiſſent cæteri quã fortiter nauaſſet operam Phinees pro vera pietate, neque ceſſaret Moyſes inclamare, vt de medio ſanctorum talem turpitudinem tolleret, exemplo animati, conuerſi ſunt in contaminatos, neque filij patribus, neq; fratres fratribus, nec cognati cognatis pepercerunt. B

Libr. 2. in Nu. ca. 25. ✱ Rvpertvs. Ecce ſeptem plagis cõſumpta omnis generatio illa, omnes qui numerati erant à viginti annis & ſupra. Prima plaga fuit in ſepulchris cõcupiſcentię, ubi cum adhuc eſſent carnes in dentib. eorum, ecce furor Domini concitatus, percuſſit eum plaga magna nimis. Secũda plaga fuit, vbi inconſueta morte Chore, Dathan, & Aaron interierunt. Tertia plaga, eodẽ die, vbi ignis interfecit ducentos quinquaginta viros q offerebãt incenſum. Quarta fuit, die ſequenti murmurantiũ cõtra Moſen & Aaron. Quinta, vbi dũ circumeundo terram Edom, tædere cępit populum itineris ac laboris, locuti ſunt ꝯtra Dominũ ac Moſem, & ob hanc rẽ miſit Dominus in populum ignitos ſerpentes. Sexta eſt, hęc pœna cunctorũ principũ populi quos ſuſpendi iubet Dominus. Septima plaga, qua tãdè Phinees auertit irã Domini. His inquã ſeptem plagis conſumpti ſunt, qui numerati fuerant plagas nouiſſimis, poſt decẽ plagis Aegypti, quarum ſecundum numerum & Ioan. in Apocalypſi ſeptem plagas nouiſſimas deſcribit, quoniam in illis conſummata eſt ira Dei.

C c *Pactum.* Quiſq̃s zelo Dei cõpũctos carnis ſtimulos cõtẽnit, cõprimit, uel ſubiectos ne laſciuiãt corrigit, ſempiternum ſacerdotiũ acquirit, pertinens ad eundem, de quo dicitur: *tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech*, cũ quo æternum regnũ poſſidebit. Interpretatur autẽ Phinees ore parcẽs vel ore requieuit vel oris auguriũ. Eleazar Deus me⁹ adiutor vel Dei adiutorium. Aaron mons fortitudinis, vel mõs fortis. Quæ nomina congrue prędictum ſenſum exprimunt. Qui enim ſe ore continet ne praua loquatur, & myſteria cœleſtia exponit auditoribus, per Dei adiutorium pium laborẽ explẽs, ad montem fortitudinis, id eſt Chriſtum feliciter aſcendit. Pſ. 109. a.

✱ Philo. *Ecce do ei pacem.* Cum luſtrato exercitu quæreret Moyſes, quo honore Phineem proſequeretur, anteuenit Deus ſuo oraculo, imprimiſq; iuuenẽ magno affecit honore pacis, quod nullus vnquã mortalium affatim ẽbuit. Deinde perpetui dignitate ſacerdotii cõdecorauit. Admonet locus quanta ſit apud Deum vnius viri iuſtitia pietaſque quæ plagas populi auertere põt & obliuionem inducere ei⁹ delicti, cuius expiatio tantũ præconii, tantumque gratię promeruit. Alij legunt: Ecce do ei fœdus pacis & fœdus ſacerdotij.

d *Erat autem, &c.* Rab. Iſraelita qui fornicatus eſt cum Madianitide, ſignificat eos qui ab Eccleſia per errorem vel prauam operationẽ ſeparati, blaſphemiã Dei inter infideles excitant. Quibus dicitur: *Per vos blaſphematur nomen dei in gentibus.* quos nomina ipſa oſtendunt. Nã & Zambri interpretatur pſalmus uel canticum, Salu, tẽtationẽ reſpiciens. Simeõ, audiuit triſtitiam, uel nomẽ habitaculi. Cozbi, calix immenſus uel immola mihi. Sur, murus vel auguſtia Madian, contradictio uel reſponſio. Zambri ergo fornicatorẽ corporalem & ſpiritualẽ ſignificat, qui nõ canticum laudis, ſed pſalmum irriſionis inter inimicos Chriſti excitat. Vnde: *In me pſallebant qui bibebant uinũ*, Hic ergo ad tentationẽ reſpiciens & tentationi conſentiens, ſub nomine habitaculi, id eſt, ſub nomine eccleſiaſtici de caſu ſuo ingerit triſtitiam fidelib quia calicis immenſi amore repletur, id eſt, gulæ deſeruiẽs ſemetipſum diabolo immolauit, cum membra ſua libidini tradidit. Hic contradictionis reſpõſum ab aduerſariis Dei prauo opere efficiẽs, muris æterni carceris & anguſtiæ ſemetipſum immerſit, vbi cruciatur die ac nocte uſque ad nouiſſimum quadrantem.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Surrexit de medio multitudinis. *accenſus zelo legis.*

2 Ingreſſus eſt poſt virum Iſraelitem in lupanar. *In Hebræo habetur:* קוּבָה Quobah. *id eſt tabernaculum: vnde, dicunt aliqui Hebræi quod intrauit tabernaculum illius principis, vbi adduxerat prædictam mulierem ut ibi cognoſceret eam carnaliter. Alij autem quod intrauit tabernaculum mulieris quod erat ext. caſtra per modum proſtibuli, ut dicit tranſlatio noſtra.*

3 Et perfodit ambos. *quia reperit eos in coitu.*

4 Ceſſauitque plaga à filijs Iſrael. *Quia per zelum ipſius Phinees dominus fuit placatus, ne procederet vltra plaga in populo, ut patet ex litera ſequenti.*

5 Ecce do ei pacem fęderis mei, & erit tam ipſi, &c. *Id eſt dignitatem ſacerdotij poſt patrem ſuum, licet enim dominus dediſſet ſacerdotium Aaron & filijs eius, tamen Phinees non erat certus, quod deberet ſuperuiuere patri ſuo, & ei ſuccedere in ſacerdotio, ſed hic fuit certificatus de vtroque.*

6 Erat autem nomen, &c. *hoc dicitur ad commendationem Phinees, quia zelo dei motus non timuit occidere principem vnius tribus.*

7 Porro mulier Madian. &c. *Hoc exprimitur ad oſtendendum odiũ Madianitarum contra filios Iſrael, qui cum alijs mulieribus miſerunt filiam nobiliſſimi principis eorum ad proſtibulum, ut poßent decipere filios Iſrael, & pertrahere ad offenſam dei ſui.*

8 Hoſtes uos ſentiant. *Hic conſequenter ponitur punitio Madianitarum, eo quod prouocauerunt filios Iſrael ad peccatum vt dictum eſt. Et circa hoc dicta punitio primo præcipitur, ſecundo ordinatio populi interponitur, cap. 26. tertio Moſes prædictum præceptum exequitur, ca. 31. Circa primum dicitur:* Hoſtes, &c. *ly* hoſtes, *eſt hic accuſatiui caſus.*

9 Et percutite eos. *non ſic autem præcipitur de Moabitis, tum quia etſi ipſi miſerunt filias ſuas ad decipiendum filios Iſrael, non tamen ita nobiles miſerunt ſicut fecerunt Madianitæ, tum quia ipſa Ruth erat deſcenſura de eis, de qua deſcendit ipſe Dauid, vt habetur Ruth vlt. tum quia dominus prohibuerat ne bellarent contra Moabitas, vt dictum eſt ſupra 21. c.*

CAP.

CAP. XXVI.

A a Oſtquam noxiorum &c. ORI. Quia illi, qui primo-aſciti fuerãt pro peccato ceciderũt, ſecũdus nunc populus in eorum locum ſuccedens vocatur ad numerum. Et quod de illis dictum non fuerat, de his ſcilicet dicitur: *Hic diſtribuetur terra in ſortem ex numero nominum, &c.* Si de prioribus dictum fuiſſet, falſum fuiſſet quia ceciderunt ĩ deſerto pro peccato ſuo, his autem cũcta quæ promittitur impleta ſunt.

B b *Numerate omnem.* Iterum populus numeratur et Leuitę, vt interfectis primis carnalibus, nouus populus Dei cenſeatur, q per Iordanis baptiſmum tranſeat, & cęleſtis hæreditatis repromiſſionem accipiat.

✠ THEODORET. Quare denuo recenſeri populum Deus præcepit? Qui iam tulerat ſententiã cõtra prius numeratos, quorum filios introducturus erat in terram, pmiſſam, quos quidem aſſeruerant ipſi fore captiuos. Iuſſit item eos receſeri, vt ſuæ benedictionis vim perſpicuam redderet, nimirum ſublatis etiam partibus, eũdem ſuper eſſe numerum.

CAP. XXVI.

a Oſtquam † noxiorũ ſanguis effuſus eſt, di-
xit dñs ad Moyſen & Eleazarũ filium Aa- 1
b ron ſacerdotẽ: † Numerate oẽm ſummam
filiorum Iſrael a viginti annis & ſupra, per
domos & cognationes ſuas, cunctos qui
pñt ad bella procedere. Locuti ſunt itaque
Moyſes & Eleazar ſacerdos in cãpeſtrib. Moab ſuper Iorda-
nem contra Iericho ad eos qui erant a viginti annis & ſupra,
ſicut dñs imperarat, quorum iſte eſt numerus. Ruben primo 2
genitus Iſrael: † Huius fili⁹ Henoch, a quo familia Henochi-
tarũ: & Phallu, a quo familia Phalluitarũ: & Heſrõ, a quo fa-
milia Heſronitarũ: & Charmi, a quo familia Charmitarum.
Hæ ſunt familię de ſtirpe Rubẽ, quarũ numer⁹ inuẽt⁹ eſt qua
dragintatria millia & ſeptingẽti triginta. Filius Phallu Eliab
huius filii Manuel & Dathã & Abirõ. Iſti ſunt Dathã & Abi-
rõ principes populi, qui †ſurrexerũt cõtra Moyſen & Aarõ in
† ſeditione Core, qñ aduerſũ dñm rebellauerũt, & aperiẽs ter-
ra os ſuũ, deuorauit* Core morientib. plurimis, qñ cõbuſſit i- 3
gnis ducẽtos qnquaginta viros. † Et factũ eſt grãde miraculũ
vt Core pereunte, filii illius nõ † periret. Filii Simeon p cogna 4
tiones ſuas, Namuel, ab hoc familia Namuelitarũ: & Iamin,
ab hoc familia Iaminitarũ: Iachin, ab hoc familia Iachinita-
rum: Zare, ab hoc familia Zareiterum: Saul, ab hoc familia
Saulitarũ. Hę ſunt familię de ſtirpe Simeõ, quarũ oĩs nume-
rus fuit vigintiduo millia ducenti. Filii Gad per cognationes ſuas: Sephon, ab
hoc familia Sephonitarum: Aggi, ab hoc familia Aggitarum: Suni, ab hoc fa-
milia Sunitarum: Ozni, ab hoc familia Oznitarum: Heri, ab hoc familia Heri-
tarum: Arod, ab hoc familia* Aroditarum: Ariel, ab hoc familia Arielitarum.
Iſtæ ſunt familiæ Gad, quarum omnis numerus fuit quadraginta millia quingẽti.

✠ APOL. Numerus ſane militũ colligit per tribus, enumeratio vero nõ qualis olim prior. Nunc enĩ & ingenuorum trib. & libertinorum ſimul connumerantur, quod ſymbolũ fuit noſtræ cum Iſrael ſocietatis prout Dominus inquit: *Erunt vnus grex & vnus paſtor.* Neque uera pietas patitur res ſuas temere ſortibus committi, ſed pro argumento ſors intercedit, cauſa uero totius negotii a uoluntate Dei pendet.

☞ 4 *Iſtis*

†Poſt plagam aurẽ.

†Sup. 1 a. Exo. 30.

Ex catena Græca.

E

†Fuerunt in ſignum

†perierũt.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXVI.

1 Oſtquam, &c. *Hic interponitur reordinatio populi qui fuerat deordinatus per idololatriam, vt dictum eſt. Et ponitur hic triplex ordinatio prima eſt viri ad proximum, ſecũda populi ad principem ſuum circa medium c. xxvii.* ibi. Dixit quoque do. *tertia vtrorumque ad Deum c. 28. Circa primum ſciendum, quod ad bonam ordinationem populi inter ſe requiritur poſſeſſionum diuiſio, vt dicit Phi. 2. Paul. tum quia communia negliguntur, & propria magis curantur, tum quia per hoc multa litigia & contentiones ceſſant, eo quod quilibet ſcit quod eſt ſuũ, & q ẽ alienũ, & quia diuiſio poſſeſſionum debet fieri ſecundum numerum perſonarũ, ideo primo deſcribitur populi numeratio, ſecundo deſcribitur diuiſionis modus & determinatio, ibi:* Locutus eſt dominus. *Adhuc primo ponitur præceptum numerationis, ſecundo modus executionis, ibi:* Rubẽ primogenitus Iſrael. *Circa primum præmittitur tempus numerationis, cum dicitur:* Poſtquam noxiorum ſanguis ef. eſt. *Et dicunt aliqui, quod hoc fuit poſt occiſionem Madianitarum quæ habetur infra 31. c. licet ante ſcribatur, quia non omnia ſcripta ſunt eo ordine quo facta ſunt. Alii dicunt & probabilius vt videtur, quod fuit ante, & quod dicitur hic, poſtquam noxiorum, &c. intelligitur de filiis Iſrael occiſis propter peccatum idolatriæ, vt habetur cap. præce. quod de filiis Iſrael occiſi ſunt 24. millia, vt dicit Ra. Sa. quod ſimile eſt paſtori cuius gregem intrauerunt lupi, & poſt mortem plurium numerat reſiduum, vt ſciat numerum remanentium, vnde in Hebręo habetur:* Et factum eſt poſt mortalitatem dixit dominus, &c. *In quo videt intelligi mortalitas inducta a Deo ſuper filios Iſrael pro peccato prædicto. Cętera patent in litera.*

2 Ruben primogenitus Iſrael. *Hic conſequenter ponitur executio numerationis, & primo numerantur illi qui habitabant ad partem meridionalem tabernaculi, ſ. tribus Ruben, tribus Simeon, & tribus Gad, & patet litera uſque ibi.*

3 In ſeditione. *Licet iſte eſſet de filiis* Leui, *tamen hic recolitur, quia pro ſeditione eius mortui ſunt Dathã & Abiron qui erant de tribus Ruben, ut dictum eſt ſupra 16. c.*

4 Et factum eſt grande miraculum, &c. *Quale autem fuerit nõ habetur ex textu niſi in generali, ſcilicet quod filii Core non fuerunt mortui cum eo, ſed in glo. Hebraica ſuper Pſalmo 45. dicitur quod quãdo terra aperuit os ſuum, & deuorauit Core cum mltis aliis, & filii eius remanſerunt ſtantes in aere diuina virtute, quouſque terra fuit iterum recluſa ſub pedibus eorum, propter quod in gratiarũ actionem tanti beneficii ſibi collati fecerunt illum pſalmum. vnde & intitulatur in Hebręo a filiis Core, & litera huic miraculo conſonat cum dicitur.* Deus noſter refugium & uirtus, adiutor in tribulationibus, quæ inuenerunt nos nimis, propterea non timebimus dũ turbabitur terra, &c. *Nõ enim Dauid fecit omnes pſalmos ut plenius dicetur quando venerimus ad librum pſalmorum domino concedente.*

Miraculũ in morte Core.

Pſal. 45.

✠ 1 Filii

MORALITER.

✠ 1 *Poſtquam noxiorum, &c.* Per hoc qđ dominus præcepit poſt mortẽ peccatorum, qui fuerũt vigintiquattuor milia, numerare remanentes in vita, ſicut pater familias poſt gregis mortalitatẽ numerat partẽ remanẽtẽ, & ſic cognoſcit numerum vtrorumque: Moraliter fuit ſignificatũ, q coram Deo recolere debemus & numerare peccata noſtra, q ſunt opera mortua, & opera bona q ſunt opera viua, illa ad dolendũ, & de ipſis miſericordiã poſtulandum, iſta vero ad agendũ Deo gratias, cuius adiutorio ſunt facta. Ioann. *Sine me nihil poteſtis facere.* & Eſa. XXVI. c. *Omnia opera noſtra operatus es in nobis domine.*

ALLEG. vero per hoc quod mortuis tranſgreſſorib. in deſerto ſm Dei ſñiam ſupra poſitã xiiii. c. numeratur hic nouu⁹ populus tranſiturus Iordanem, & promiſſionis terrã intraturus, ſignificatum fuit, qđ populus numero & merito finali ad nouum pertinens teſtamentum (vt pote qui per ſacramentum baptiſmi tranſiuit qđ per Iordanem ſignificatur, eo qđ ibi inſtitutum quando ſaluator noſter tactu ſuæ ſanctiſſimę carnis contulit aquis virtutem regenerandi) terram intrabit viuentium cum fidelibus promiſſam.

Allegoriæ.

X 8

a *Iſtis diuidetur terra:* Or i. Reprobat prior populus; qui eſt in circunciſione, & introducitur ſecundus de præputio: qui paternam hæreditatem conſequitur, non a Moſe, ſed a Ieſu. Moſes enim ſi dat aliquibus hæreditatem, non intra Iordanem quem nec tráſſit omnino; extra dat terram, non fluentem lac & mel, ſed pecoribus aptam muta animalia & irrationabilia melius quam homines nutriẽtem. Ieſus meus ſecundo populo terram dat lacte & melle manantem; imo quæ eſt fauus mellis præ omni terra. Et Moſes quidẽ hæreditatem non dat in clero, nec poteſt per plebes, domos, familias, nomina & merita ſingulorum diuina ſorte pẽſare. Hoc facit ſolus Ieſus; cui omne iudiciũ dedit pater. Ipſe ſcit etiam quomodo vnunquenque digna mãſione diſpẽſet. Sunt aliqui tamen in iſtis qui ſupereminent, & omnino non adducuntur ad ſortem. Omnes Leuitæ ſcilicet, hoc eſt omnes qui intente

†Ge.38.a. V ſupra * ſex. Deut.i. Ioan.5.d. Io.17.d. ſupra 1.c.

† Filii Iuda, Her & Onan, qui ambo mortui ſunt in terra Chanaan. Fue- 1
runtque filii Iuda per cognationes ſuas: Sela, à quo familia Selaitarũ: Pha- 2
res a quo familia Phareſitarum: Zare, à quo familia Zareitarum. Porro fi-
lii Phares, Heſron, à quo familia Heſronitarum: & Hamul, a quo fami-
lia Hamulitarum. Iſtæ ſunt familiæ Iuda, quarum omnis numerus fuit ſe
ptuaginta * millia quingenti. Filii Iſſachar per cognationes ſuas: Thola, a
quo familia Tholaitarũ: Phua, a quo familia Phuaitarũ: Iaſub, à quo fami-
lia Iaſubitarum: Semran, à quo familia Semranitarum. Hæ ſunt cognatio
nes Iſſachar: quarum numerus fuit ſexagintaquatuor millia trecenti: Filii
Zabulon per cognationes ſuas: Saredi, a quo familia Sareditarum: Elon,
a quo familia Elonitarum: Iahelel, a quo familia Iahelelitarum. Hæ ſunt
cognationes Zabulon: quarum numerus fuit ſexaginta millia quingenti.
Filii Ioſeph per cognationes ſuas Manaſſe & Ephraim. De Manaſſe ortus
eſt Machir, a quo familia Machiritarum. Machir genuit Galaad, a quo
familia Galaaditarum. Galaad habuit filios Iezer, a quo familia Iezerita-
rum: & Helec, a quo familia Helecitarum: & Aſriel, a quo familia Aſrie-
litarum, & Sechem, a quo familia Sechemitarum: & Semeda, a quo fami
lia Semeditarum: & Hepher, a quo familia Hepheritarum. Fuit autẽ He-
pher pater Salphaad, qui filios non habebat ſed tantum filias: † quarum
iſta ſunt nomina, Maala & Noa & Hegla & Melcha & Therſa. Hæ ſunt
familiæ Manaſſe, & numerus earum quinquagintaduo millia ſeptingen-
ti. Filii autem Ephraim per cognationes ſuas fuerunt hi: Suthala, a quo fa
milia Suthalaitarum: Becher, a quo familia Becheritarum: Thehen, a quo
familia Thehenitarum. Porro filius Suthala fuit Heran, a quo familia He
ranitarum: Hæ ſunt cognationes filiorum Ephraim, quorum numerus
fuit triginta duo millia quingenti. Iſti ſunt filii Ioſeph per familias ſuas. 3
Filii Beniamin in cognationibus ſuis: Bela, a quo familia Belaitarum.
Aſbel, a quo familia Aſbelitarum: Achiram, a quo familia Achirami-
tarum, Supham à quo familia Suphamitarum. Hupham, a quo familia
Huphamitarum: Filii Bela, Hered & Noeman. De Hered familia Here-
ditarum. De Noemã familia Noemanitarum. Hi ſunt filii Beniamin per
cognationes ſuas, quorum numerus fuit quadraginta quinque millia ſex- 4
centi. Filii Dan per cognationes ſuas: Suham, a quo familia Suhamitarũ.
Hæ ſunt cognationes Dan per familias ſuas. Omnes fuere Suhamitæ. quo
rum numerus erat ſexaginta quatuor millia quadringenti. Filii Aſer per
cognationes ſuas: Iemna, a quo familia Iemnaitarum: Ieſſui, a quo fa-
milia Ieſſuitarum: Brie, a quo familia Brieitarum. Filii Brie, Heber, a
quo familia Heberitarum: & Melchiel, a quo familia Melchielitarum.
Nomen autem filiæ Aſer fuit Sara. Hæ cognationes filiorum Aſer, & 5
numerus eorum fuit quinquagintatria millia quadringenti. Filii Ne-
phtali per cognationes ſuas Ieſihel, a quo familia Ieſihelitarum: Guni,
a quo familia Gunitarum: Ieſer, a quo familia Ieſeritarum: Sellem, a
quo familia Sellemitarum. Hæ ſunt cognationes filiorum Nephtali per
familias ſuas, quorum numerus quadragintaquinque millia quadrin-
genti. Iſta eſt ſumma filiorum Iſrael qui recenſiti ſunt, ſexcenta mil-
lia, & mille ſeptingenti triginta. Locutuſque eſt dominus ad Moyſen 6
a dicens: Iſtis diuidetur terra iuxta numerum vocabulorum in poſſeſ- 7

te permanent in miniſterio dei, & peruigiles in ſeruitio dei excubias gerunt, ſortem inter cæteros non quærunt uel accipiunt, ſed nec in terra eſt ſors eorũ, ipſe dominus eſt ſors eis & hæreditas. Hi ſunt qui nullis corporeæ naturæ obſtaculis hebetati, omniũ viſibiliũ gloriam ſupergreſſi, in ſola dei ſapientia & uerbo, ei uiuendi vſum exercitiumque poſuerunt, qui nihil corporeũ requirunt. Sed ſolã agnitionem ſecretorum dei, & *vbi eſt cor, ibi eſt & theſaurus,* ſemper in domino & in verbo eius, & in ſapientia delectabuntur. Hic eis cibus, hoc poculum, iſtæ diuitiæ, hoc erit regnum. Qui autem inferiores ſunt, hæreditatem terræ accipiunt, licet ſublimioris alicuius potentioris. Terra enim uiuentium promittitur, quæ viuentiũ dicitur, quia neſcit mortem. Et iſti quidem magni & beati, ſed beatiores illi qui iam non per ſpeculum in ænigmate, neque in ſubſtantiis corpo

D E F

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Filii Iu. *Hic ſecundo numerantur qui habitabant ad orientalem partem, ſ. tribus* Iuda, *tribus* Iſſachar, *& tribus* Zabulon.

2 Her & Onan qui ambo mortui ſunt, & cæte. *vt habetur Gen. 38. a. nec reliquerunt ſemen.*

3 Filii Ioſeph. *Hic tertio numerantur illi qui habitabant ad partem occidentalem, ſcilicet tribus Ephraim, tribus Manaſſe, & tribus* Benia*min. Et licet in iſtis, tribus Ephraim eſſet principalior in poſitione caſtrorum & motione, tamen hic tribus Manaſſe præponitur in numeratione: quia fuit primogenitus* Ioſeph, *de quo fit hic mentio. Cætera patent.*

4 Filii Dan per cognationes ſuas. *Hic numerantur illi qui habitabant ad partem aquilonarem, ſ. tribus* Dan, *tribus Aſer, & tribus Nephtali: & patet litera vſque ibi.*

5 Nomen autem filiæ Aſer fuit Sara. *iſta deſcendit in Aegyptũ cum Iacob vt habetur Gen. xlvi. & ideo nomen eius hic recolitur.*

6 Locutuſque eſt dominus ad Moyſen dicens. *Hic oſtẽditur modus diuiſionis terræ, & primo quantum ad viros, ſecundo quantum ad mulieres, ca. ſequenti. Adhuc circa primum primo ponitur modus diuidendi terram tribub. quę debebãt ibi habere partis, ſecundo ſubditur numeratio filiorũ Leui, qui non acceperũt ibi partes ſicut alii, ibi.* Hic quoque eſt numerus. *Circa primum dicitur ſic.*

7 Iſtis diuidetur terra iuxta *. Iſtis. ſ. ſuperius numeratis diuidetur terra.*

* 1 Plu

corporalib. ſed facie ad faciē Deū videbunt ſapiētiæ lumine radiati, & meræ diuinitatis capaces per puritatem effecti.

ORIG. Terræ huius diuiſio & hæreditas, formā cęleſtis hęreditatis tenet, q̄ ſanctis diuidetur. Sunt ibi plures, ſunt & pauci, ſed pauci beatiores. Multi.n. per latā viā q̄ ducit ad mortē eunt. Qui vero per arctā uiā q̄ ducit ad uitā tendunt, pauci dicuntur. Et alibi dicitur: *Quam pauci ſunt, qui ſaluantur*. Et alibi; *Vbi multiplicatur iniquitas refrigeſcit charitas multorum, non paucorum*. In arca Noe (vbi menſura cęlitus datur) in inferiorib. trecentorum cubitorū ponitur longitudo, & quinquagintalatitudo. Summitas vero vnius cubiti ſpatio conſummatur. In inferiorib. enim beſtiæ erant & pecudes, in ſuperioribus aues, in ſummis vero hō rationalis. Ipſe vertex in vnum cubitum colligitur. Omnia enim ad monadem reducūtur. Pone omnem humani generis numerū, elige fideles, pauciores erūt quā uniuerſi, de fidelibus, elige meliores, pauciores reperies. De ipſis rurſus elige perfectiores, pauciores erunt. Et quanto eligendo proceſſeris, tanto pauciores inuenies, donec tandē venias ad unū aliquem, qui confidenter dicat, ꝙ plus omnib. laborauit. Qui hoc modo plures ſunt, plus terræ & corporeæ hæreditatis accipiunt. Pauci autem exiguum, quia plus habēt in domino. Alii nihil omnino terrenę hęreditatis accipiunt, qui digni ſunt ſacerdotes eſſe & miniſtri Dei. Horum enim ex integro ipſe dominus hęreditas eſt. Ipſi tamē propter iumenta ſua accipiūt aliq̄d terrę, ſed illius q̄ vrbib. contigua eſt.

a *Pluribus maiorem*. Vt.ſ. numeroſior trib. maiora ſpatia terræ ſortiatur, q̄ minor autē fuerit hominum, numero minorem.

Vnus iuſtus ſm̄ quod Deo acceptus pro pluribus habetur. Vnde. *Per unum ſapientem habitabitur ciuitas, tribus autem iniquorum deſolabitur, & vnus iuſtus pro toto mundo. Iniqui autem etſi multi ſint, exigui & pro nihilo ducuntur apud Deum*. Eſt ergo & multitudo laudabilis: vnde Abrahę quem eduxit foras ait: *Reſpice cælum, ſi potes dinumerare ſtellas, ita erit ſemē tuū, &c.* In quo notādū q̄ iuſtus in interiorib. ſemp conſiſtit, quia in abſcōdito orat patrē, & oīs gloria filiæ regis, id eſt, regalis animæ intrinſecꝰ eſt, ſed Deꝰ educit eū foras cū res poſtulat & rerū viſibiliū rō.

b *Vt ſors terram*. Per Io. tem præcipitur diuidi hæreditas, ſed video ipſum & Moyſen cum illa mādant, nō ſorte diuidere hęreditatē Ruben, Gad, & dimidiæ tribui Manaſſe. Ieſus quoque Naue ext. ſortem dat hæreditatē tribui Iudæ & Caleb & tribui Epharaim, & dimidiæ tribui Manaſſe. In cæteris ſors mittitur: vnde puto quod in cæleſti hęreditate aliqui non venient ad ſortem, neque cum cæteris (quamuis ſancti ſint) numerabuntur, ſed erit egregia eorum hæreditas, ſicut fuit Caleb & tribui Iudæ, & Ieſu filio Naue. Sicut enim cū adepta, victoria diuiduntur ſpolia egregij bellatores cum cæteris non ducuntur ad ſortem, ſed optima quæque uirtutum merito percipiunt, cæteri ſorte vtuntur iure victoriæ: Ita videtur mihi Chriſtus dominus meus facturus. Illis enim præcipuos & ſublimes decernet honores, quorum facta magnifica & ſublimes cognoſcit virtutes vnde ait: *Volo pater, vt vbi ego ſum, illic & iſti mecum ſint*. Et alibi: *Sedebitis & vos ſuper duodecim thronos iudicantes duodecim tribus, &c.* Et alibi: *Sicut tu in me pater, & ego in te, ita & iſti in nobis vnum ſint*. Hæc omnia non ſorte deſcendunt, ſed dilectionis prærogatiua.

* THEOD. Deus ſorte diuidi terram mandauit, vt litē & cōtrouerſiam oēm tolleret, tanquam Deo per ſortem terram diuidente. Ita enim veluti quadam ſententia rem decerni Deo viſum eſt. Hoc ipſum fecerunt etiam diuidi Apoſtoli anteq̄ Sp. ſanctus aduenıſſet, mittentes enim ſortes, Deum omnia cognoſcentē depcati ſunt, ut demōſtraret uter eſſet dignior.

c *Niſi Caleb filius Iephone, & Ioſue filius Nun*. ISID. Sexcēta millia armatorum de Aegypto dicuntur egreſſa, & duo tantum in terram promiſſionis ingreſſi. Multi enim per baptiſmum ad fidem tranſeunt, ſed ad cæleſtem patriā pauciſſimi perueniunt, ſecundum illud; *Multi enim ſunt vocati, pauci vero electi*. Duo tantum ingrediuntur, propter eos qui ex vtroque populo cæleſte regnum adipiſcuntur, vel qui per actionem & cotemplationem ad ęternam beatitudinem prædeſtinantur.

Dignitate vitæ. In dignitate, & vtilitate.

a ſiones ſuas. Pluribus maiorem †partem dabis, & pauciorib. 1
minorē ſingulis ſicut nunc recenſiti ſunt tradetur poſſeſſio,
b ita duntaxat, vt ſors terrā tribubus diuidat & familiis. Quic 2
quid ſorte cōtigerit, hoc vel plures accipiant vel pauciores.
Hic quoq; eſt numerus filiorū Leui p familias ſuas. Gerſon 3
a quo familia Gerſonitarum. Caath, a quo familia Caathitarum. Merari, a quo familia Meraritarū. Hę ſunt familię Leui. Familia † Lobni, familia Hebroni, familia Moholi, familia Muſi, familia Core. At vero Caath genuit Amrā, q habait vxorē Iochabed filiā Leui, quę nata eſt † ei in Ægypto.
4
† Hęc genuit viro ſuo Amrā filios Aaron & Moyſen & Mariam ſororem eorum. De Aaron orti ſunt Nadab & Abiu & Eleazar & Ithamar. † Quorum Nadab & Abiu mortui ſunt, cum obtuliſſent ignem alienū coram dño. Fueruntq́ue oēs qui numerati ſunt viginti tria millia generis maſculini, ab vno menſe & ſupra: quia non ſunt recenſiti inter filios Iſrael nec eis cū cęteris data eſt poſſeſſio. Hic eſt numerus filiorum Iſrael, qui deſcripti ſunt a Moyſe & Eleazaro ſacerdote in cāpeſtrib. Moab, ſupra Iordanē cōtra Iericho, inter quos nullꝰ
fuit eorū qui ante numerati ſunt a Moyſē & Aaron ī deſerto 5
Sinai. Prædixerat.n. dñs, ꝙ oēs morerētur in ſolitudine, nul

Fideles, ſ. vtriuſque populi, vel ſectatores actionis vel contemplationis.

c luſq. remāſit ex eis, niſi Caleb filiꝰ Iephone, & Ioſue filiꝰ Nū. 6

†hæreditatem. †ipſi Leui. Ioſ. 15. a. Io 17. d. Mat. 19. d. Ioan 17. c. Queſt. 47. Moraliter & horribiliter. Mat. 20. b.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Pluribus maiorem partem dabis, &c *ſecundum enim quod tribus aliqua habebat plures familias & plures domos, ſecundum hoc debebat plus accipere de hæreditate promisſionis*.

2 Ita duntaxat, vt ſors terram tribub. diuidat, &c. *Hoc dicitur ad excludendum contentiones, quæ poſſent oriri in diuiſione terræ, ſi fieret ſimpliciter ex humana ordinatione, ſic tamen cadebat ſors ordinatione diuina, quod ſors cuiuſlibet tribus cadebat ſuper partem terræ ſibi proportionatam, ſecundum pluralitatem vel paucitatem familiarum et domorum in ea contentarum, ſecundum quod dicitur Prouerb. 16. d.* Sortes mittuntur in ſinum, ſed a domino temperantur. *Alij dicunt, quod terra primo diuiſa eſt per partes æquales tribubus, & poſt ea quælibet pars diuiſa eſt in familijs & domib. per ſortes & per partes inæquales, quia illa familia quæ habebat plures domos, habebat partem maiorem*.

3 Hic

3 Hic quoque eſt numerus filiorum Leui per familias. *Hic conſequenter numerator tribus Leui, cui non eſt terra diuiſa ſicut alijs, & ideo numeratio eius ponitur poſt ordinationem de diuiſione terræ, & patet litera uſque ibi*.

4 At uero Caath genuit Amrā qui habuit vxorem Iochabed filiam Leui. *Iſta autem Iochabed hic recolitur propter excellentiam Moſis, & Aaron, quorum mater fuit. Dicitur autem hic filia Leui, non quia eam genuit, ſed quia fuit neptis ſua, ſcilicet filia filij ſui, & per talem modum Laban uocauit filios Iacob filios ſuos, quia erant filij filiarum ſuarum, ut habetur* Gene. 31. *capitulo, & hoc fuit diffuſius declaratum Exod. 2.* Iochabed

5 Inter quos nullus fuit, &c. *ſcilicet in principio libri huius. Hoc autem additur, quia numeratio iſta differt ab illa in multis, de quo nullus debet admirari, quia eſt aliorum nominum*.

6 Niſi Caleb filius Iephone, & Ioſue filius Nun. *Erant enim excepti a Dei ſententia*.

CAP.

ADDITIO.

In hoc capitulo 26. vbi dicitur in poſtilla: Et factum eſt grande miraculum, *quale autem fuerit, non habetur ex textu. Vbi tranſlatio noſtra habet:* Factum eſt grande miraculum, ut Core pereunte, filii eius nō perierint, *in Hebræo habetur:* Facti ſunt in ſignum *ſcilicet miraculum. Et quod additur,* vt Core pereunte, &c. *non eſt de textu, & ſic refertur hoc quod dicitur, Facti ſunt in ſignum, ad immediate præcedentia ſcilicet quod illi qui fuerunt deuorati ab ore terræ,*

ſimiliter combuſti in igne a Deo *egrediente, facti ſunt in miraculum,* A *quod eſt manifeſtum: vnde illa* Glo. *Hebraica quam allegat poſtilla. non* Pſal. 45. a. *habet fundamentum in litera. Similiter nec hoc quod dicitur, quod pſalmus,* Deus noſter refugium, &c. *fuit factus propter hoc miraculum, non habet certum fundamentum, exponitur enim aliter prout ibidem. Similiter quod dicit, quod Dauid non fecit omnes Pſalmos, eſt contra opinionē Auguſ. quam credo eſſe veram prout in pſal. Deo dante in pluribus locis tractabitur.*

REPLICA *correctorij contra Burgen. in capit. 26. Burgen. ponit ... & fortaſſis falſa quæ non probat. Primo dicit; id quod dicitur de* Core pereunte, *non eſt de textu, qui ſine auctoritate* D *& ratione redarguit noſtra tranſlationem. Secundo dicit quod Gloſſa* Hebraica *quam allegat poſtilla. non habet fundamentum: Sed nec hoc probat autoritate vel ratione, quamuis promittat eius probationem dare velle circa expoſitionem pſalmi:* Deus noſter refugium: *quem tamen pſalmum non tangit vnico verbo. Tertio dicit Dauid compoſuiſſe omnes pſalmos, & ſic improbat beatum Hier. quod tamen hoc habeat veritatem de autoritatib. pſalmorum dicetur infra in correctorio primo circa pſalmum primum:*

CAP. XXVII.

† [A]Cceſſerunt autem filiæ Salphaad filii 1
Hephet, filii Galaad, filii Machis, filii Ma
naſſe, qui fuit filius Ioſeph: quarū ſunt no
mina, Malaa & Noa & Hegla & Melcha
& Therſa: ſteteruntq. corā Moyſe & Elca
zaro ſacerdote, & cunctis principibus po-
a puli ad oſtium tabernaculi fœderis; atque dixerunt: Pater no- 2
ſter mortuus eſt in deſerto, nec fuit in ſeditione quæ conci- 3
b tata eſt contra dominum † ſub Core; ſed in peccato ſuo mor- 4
tuus eſt. Hic nō n habuit mares filios: Cur † tollitur nomen il- 5
lius de familia ſua; quia nōn habet filium? Date nobis poſſeſ-
ſionem inter † cognatos patris noſtri. Retulitque Moyſes cau- 6
a Quia nec plebs legis ab euangelij poſſeſſione excluditur.
ſam earum ad iudicium domini. Qui dixit ad eum: Iuſtam 7
a Id eſt, opera miniſterio corporis completa: b Eius ſ. qui vmbram legis habet in ore nihil profundum, nihil ſpirituale ſciens. c In plebe ſ. non in Leuitis quib. ſolus Deus eſt hęreditas.
c rem poſtulant filiæ Salphaat: Da eis poſſeſſionem inter co-
a Cęleſtem.
gnatos patris ſui; & ei in hęreditatem ſuccedant. Ad filios au- 8

CAP. XXVI. [A]Cceſſerunt, &c. ✱ PROC: Iuſtam cauſam, ſortem paternam, cum fratres eis non eſſent, petendo proponunt, cū impietatis pater cōmiſiſſet nihil: Verum peccati proprii iuſta perſoluiſſet, & ad lōgiorem uitā peruenire non potuiſſet. Cæterū; prętendunt †Inp. 26. d infra 36. a. Ioſ. 17. a. hoc, ſi quidem vitæ longitudo legē obſeruantibus diuina promiſſione prębfinita erat. Poſſunt autē hoc quoque modo cōcludere: Nemo niſi ob peccatū generis maſculini exB ors fit. Atq non tāto pere peccauit is, inquiunt; vt nomē eius in † in cōgregatione. ducendū ſit quēadmodum eorum qui cum Core conſpirarunt. Quod Dauid † fratris & infra. ſuo pditori impcat, inquiēs. Vt lnā ē terra memoria eius excindat. Id enim veterib. tam durum & graue viſum eſt, quā nobis vitā excidere æterna.

b *Sed in peccato ſuo.*

Ex catena Græca. ✱ SEVER. Contraria uidentur eſſe his quæ paulo ante dicuntur de Salphaad, qd fuerit expers totius coniurationis, parū animaduertentes dixiſſe puellas patrem ſuum non eo mortis genere periiſſe, quo dānata eſt a Deo ſeditio Core, ſed ſuo peculiari peccato; quia ſcilicet obiiſſet nullis relictis marib. C Tanto enim ſtudio tunc temporis homines ſobolē curabāt, vt qui ſine ſpe propagationis decederet, haberetur quaſi execratus a Deo.

Homi. 22. in Num. c *Da eis.* ORIG. Dabis eis poſſeſſionem, &c. Hec ſecūdum hiſtoriam quid uigoris habeant, palam eſt omnibus qui ſciunt Lex hęreditaria. leges iſtas non ſolū apud filios Iſrael cuſtodiri, ſed apud oēs homines, qui tamē legib. viuunt. Vnde apparet quod libertas filiarum Salphaad non ſolum eis hæreditatem cōtulit, ſed ppetua viuendi iura ſeculo dedit: vides quanta hiſtoriæ etiā vtilitas, quis poteſt leges iſtas diſſoluere, quib. vniuerſus vtitur mundus? Nos autem quæramus quomodo ſpiritualiter ædificemur. Fieri enim poteſt, ut neq; filiæ mihi ſint ſecundum carnem, neque ruris hęreditas. Erit ergo aliqui otioſa lex quæ diuina uoce ſancita ē. Requiramus ergo apud ſpiritualē legē quæ ſint iſte quinq; filiæ. Quarum etiam ſi pater mortuus fuerit pro aliquo peccato, ipſæ tamen hæreditatem iuſſu Dei accipiunt. Virtutes animi & ſenſus, mentis filij ſunt, filię vero opera corporis miniſterio impleta. Quinque enim ſūt corporis ſenſus, quib. omne opus in corpore expletur. Iſtę ergo quinque filiæ, id eſt, operū perfectio, etſi patre orbatę remaneant, non abiiciuntur ab hęreditate, neque excluduntur a regno; ſed in medio populi Dei hæreditatem accipiunt. Salphaad autē interpretatur vmbra in ore eius: Hic eſt intellectus operum pater. Sunt autem multi fratres in quib. intellectus altior & profundior nullus. Sed eſt in eis ſenſus emortuus. vnde; *Et mortuum eſt cor eius in ipſo:* 2.R Hic igitur ſi ad intelligentiam ſpiritualem nihil ſapit, ſed eſt emortuus, tamen ſi genuerit filias, id eſt, opera mandatorum Dei, hæreditatem terræ cum plebe Dei conſequenter. Non poterit quidem numerari inter eos, quorum ipſe dominus portio eſt. *Multi enim vocati, pauci vero electi.* Ma F Oſtenditur autem ipſo nomine, quare iſte Salphaad filios non potuit generare, ſed filias. Interpretatur

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXVII

Diuiſio. 1 [A]Cceſſerunt autē filiæ. *Hic agitur de diuiſione terræ, inquantū pertinet ad mulieres. Et diuiditur in duas partes in partem principalem & incident. ſecunda ibi* Ad filios autem Iſrael. *Circa primum ſciēdum, quod quia ſupra dixerat dominus. Iſtis ſcilicet numeratis, diuidetur terra; & ſoli viri fuerunt numerati; ideo hic oſtenditur in quo caſu mulier debeat hęreditare, videlicet quando pater eius non habet filium; & hoc eſt quod dicitur:* Acceſſerunt autē filiæ Salphaad, &c. *qui non habuit filium.*

2 Atq; dixerunt: Pater noſter mortuus eſt in deſerto. *Dicunt Hebræi, quod fuit ille qui lapidatus eſt, eo quod colligebat ligna in ſabbatho, ut dictum eſt ſupra 15. c.*

3 Nec fuit in ſeditione. *Hoc allegauerunt ne eis diceretur, quod priuatus fuiſſet iure hæreditatis ex illa ſeditione; ut dictum fuit 16. capit.*

4 Sed in peccato ſuo mortuus eſt. *Quaſi diceret peccatum ſuum nulli nocuit niſi ſibi.*

5 Cur tollitur nomen illius. *quaſi diceret non eſt iuſtum.*

5 Retulitque Moyſes cauſam earum ad iudicium. *quia dictum fuerat ſibi prius a domino, quod terra diuidetur numeratis qui erant tantum viri, & ideo noluit eis dare hæreditatem abſque aliqua determinatione domini.*

7 Qui dixit ad eum, Iuſtam rem, &c. *& ſic determinauit pro ipſis*

8 Ad filios autem Iſrael. *Hic conſequenter determinatur occaſione filiarum Salphaad quis debeat hæreditare etiam in alijs caſibus, quando pater non habuit filios; quia ſi habet filiam; debet ſuccedere: & ſi nec filiam habeat, frater ſuus debet hęreditare; qui ſi nec fratrem habuerit, patruus ſuus debet ſuccedere: & ſi nec patruum habuerit, alter de eius genere propinquior debet hæreditare; & patet litera.*

MORALITER.

✱ 1 *Acceſſerunt, etc.* Per hoc autē quod iſtis mulieribus ex determinatione dñi data fuit hęreditas inter viros generis ſui, ſignificatum fuit, quod in adeptione hęreditatis ęternę, nullā facit differentiam diuerſitas ſexuum uel ſtatuum, ſed tantum meritorum. Gala. 3. d. *Quicunque in Chriſto baptizati eſti, Chriſtum induiſtis, in quo non eſt Iudęus neque Græcus, non ſeruus, neque liber, non maſculus neque fœmina, omnes enim uos vnū eſtis in Chriſto Ieſu. Si autem vos vnum eſtis in Chriſto Ieſu: ergo ſemen Abrahæ eſtis, ſecundum promiſſionem hęredes.* Vnde & beata virgo Maria non ſolum ſuper omnes viros, ſed etiam ſuper omnes angelos in cęlis creditur exaltata.

tur enim צלפחד Zelaphliad vmbra in ore eius.qui vmbrā legis in ore habet,& nō ipsā imaginem rerum nihil ſpirituale nihil pſ.ndi intellectus ſentire pōt,ſolā vmbra legis in ore eius eſt,ſenſus viuos & ſpiritales gñrare nō poteſt,ſed opera & actus quę ſunt ſimplicioris vitę myſteria. Et ideo oñdit in his clemētia domini, quod innocentiores etiam ſi ſenſu deficiant,& bona opera habeant non excludantur ad hæreditate ſanctorum. Recte ergo locutæ ſunt filiæ Salphaad.

a tem Iſrael loqueris hæc: Homo cum mortuus fuerit abſque
a Qui ſapientia & intelligentia vigeat. b Fuit ſ.qui prærogatiua operum viget.
filio, ad filiam eius tranſibit hæreditas, ſi filiam non habue-
a Qui ex imitatione ſapientum agunt.
rit, habebit ſucceſſores fratres ſuos. Quod ſi & fratres non fue-
a Illis ſ.qui traditione veterum non proprio ſenſu nec præſentis doctrinæ monitione aliquid boni agunt.
rint, dabitis hæreditatem fratribus patris eius. Sin autem nec
a Scilicet qui ſiue occaſione ſiue veritate doctrinę aliquid boni agunt: non.n. perdunt mercedem ſuam.
patruos habuerit, hæreditas dabitur his qui ei proximi ſunt.
Eritque hoc filiis Iſrael †ſanctum lege perpetua, ſicut præcepit 1
b dominus Moyſi. Dixit quoque dominus ad Moyſen: Aſcen- 2
a Perfectus non in valle moritur, ſed in monte,i. in alto loco, quia vitæ eius perfectio habebatur in excelſo. Oportebat ſummam perfectionis conſecuturo nihil incognitum remanere. 3
de in montem iſtum Abarim, & contemplare inde terram, 4
a Partem non totam. 5
quam daturus ſum filiis Iſrael. Cumque videris eam ibis & †
c tu ad populum tuum, ſicut iuit frater tuus Aaron, quia † of- 6

a *Homo cum mortuus fuerit abſque filio, &c.* ORIG. Supponitur lex de ſucceſſione, vt primo filius, filia ſecūdo, loco ſuccedat, tertio frater, quarto patris frater, quintus vero gradus certum aliquem nō deſignat ſed quicunque propinquior ex omni familia fuerit,ſuccedat. In his integer & pfectus eſt hiſtorię ſenſus,vt nihil requirere videatur extrinſecus, ſed q in ſpiritualibus legib. eſt eruditus, pōt intelligere diuerſos ſucceſſionum gradus,& quō primus ſit cōſequēdæ cæleſtis hæreditatis gradus doctrinæ & ſcientiæ merito,qui eſt maſculus filius. Secūdus operum prærogatiua,quæ eſt filia. Tertius compaſſionis & imitationis,vnde & frater nominatur. Sunt.n. nonnulli, qui ſponte & pprio intellectu nihil agunt,ſed poſiti inter fratres ex imitatione ea videntur agere,quę illi agunt, qui pprio intellectu mouent. Datur ergo et iſtis tertius hæreditatis gradus, quaſi fratribus. Quartus quē fratrem patris nominat, poteſt itelligi ordo hominum, q audita a patribus conatur implere, non tā propriis ſenſib. motus, nec præſenti doctrina excitatus, quā veterum traditione,boni tamen aliquid gerit. Vltimus vero ſcribitur gradus,qui quolibet pacto his proxim⁹ fuerit. Quaſi diceret,ſiue occaſione,ſiue veritate doctrinæ quis aliquid boni fecerit,non perdet mercedem ſuam.

B

b *Aſcende in montem,&c.* ORIG. Vide quomodo qui perfect⁹ eſt beatus eſt,non in valle,non in planicie,non in colle, ſed in monte.i.in alto & in arduo defungitur loco,quia uitæ eius cōſummatio habebatur in excelſo. Sed oculis iubetur contueri omnem terrā pmiſſionis,& diligenter ex alto cuncta perſpicere. Oportebat.n.ſummā perfectionis conſecuturo nihil incognitum remanere,ſed cunctorum q videntur & audiunt habere notitiā. Ideo credo,vt omnium q in carne poſitus corporali cepit aſpectu,in ſpiritu effectus & nuda mente ad auditoria & diſcipulatum ſapiētiæ properans,velociter eorum rōnes aſſequatur & cauſas. Quæ.n.vtilitas deceſſuro de ſeculo oſtendere terras & loca,quorū nec laborem perpeſſurus,nec gloriā eſſet pceptur⁹. Perterret me q de Moſe famulo & amico Dei,cui facie ad faciē locutus eſt dñs,per quem fecit ſigna & prodigia tā periculoſa dicuntur: *Apponeris*,inquit,*ad populū tuum,ſicut appoſitus eſt Aaron frater tuus in monte Hor.* Et cauſam exponit dicens: *Propterea quod tranſgreſſi eſtis verbum meum in deſerto Sin, non me ſanctificaſtis in aqua coram eis*: ergo nec ſine culpa eſt Moyſes,etiam ipſe tranſgreſſus eſt & fact⁹ ſub peccato, unde: *Regnauit mors ab Adam vſque ad Moyſen*, nec.n.ipſi pepercit: *Concluſit enim Deus ſub peccato omnes, vt omnium miſereatur. Gratia autem Chriſto,qui nos liberauit de corpore mortis huius.* Moyſes.n.liberare nōn potuit cum & ipſe tranſgreſſus ſit.Ille ergo ſolus debet requiri, q peccatum nō fecit. D Rom.11.d. Rom.7.d. Eſa.53.c.

IDEM. Mors Moyſi finis legis q ſecundum literā dicitur: ſacrificiorum ſcilicet interruptio,& cęterorū quæ ſimiliter mandantur in lege. Hæc ergo vbi finem accipiunt, Ieſus accipit principatum. *Finis enim legis Chriſtus ad iuſtitiam omni credenti.* Et ſicut de prioribus dictū eſt, *quia omnes in Moyſe baptizati ſunt in nube & in mari*, ita & de Ieſu dicitur, quia omnes in Ieſu baptizati ſunt in ſpiritu ſancto & aqua. Ieſus eſt enim qui trāſit aquas Iordanis, & in ipſis quodammodo iā tūc populum baptizat. Ipſe eſt qui terram ſanctā patitur vniuerſis, non priori populo ſed ſecundo. Prior.n.pro peccato ſuo cecidit in deſerto. Temporib. Ieſu quieuit terra a bellis,non temporibus Moyſi. Sed de Ieſu Chriſto dictum eſt,non de filio Naue. Et vtinā terra ceſſet a bellis,& ceſſaret,ſi ſub Ieſu meo prīcipe fideliter militarem,caro mea non inſurgeret aduerſus ſpiritum meum, nec impugnaretur terra,mea a contrariis gentib. diuerſis.ſ.pcupiſcentiis ſtimulata. Oremus ergo vt Ieſus regnet ſuper nos,& terra noſtra ceſſet a bellis,ab impugnationibus.ſ. carnalium deſideriorum,& tunc requieſcet unuſquiſque ſub uite ſua,ſub ficu ſua,& oliua ſua,id eſt ſub velamento patris & filii & ſpiritusſancti requieſcet anima noſtra. Moraliter Rom.10.a 1.Cor.12.d †Congregaberis. Trebelles fuiſtis ori meo. Ioſue.3. E Gal.5.c.

✼ PROC. *Aſcende in montem.* Potior Aarone Moyſes,ac proinde terrā videt,& cauſam pp quam indignus habitus vt ingrederetur cōperit,necnon mortem ſuam ante diuit,imo vero & Aaronis,qui nullus prædictorum honorem conſecutus eſt. Sic Paulus quoq; cauſam diſcit,cur gratiam nō in remedium ſit adeptus,verum in hoc cā quidem fuit vtilitas,virtus .n.mea in infirmitate perficit. In Moſe vero iuſtitia, qm traſgreſſi eſtis verbum meum,quod ſane ſenſu ſuo ad legem reſpicit,perfectum reddere non pōt,nec promiſſionem inſtaurare. Qm iuſtus fide viuet. Cæterum iamiā moriturus Moſes commiſerationis non obliuiſcitur,curam agit populi, & ſucceſſorem conſtituere dignatur.

c *Quia offendiſtis &c.* AVG. Eam cauſam mortis Moyſi dicit dñs quā & fratris eius,quia.ſ.non ſanctificauerūt eum corā populo ad aquā contradictionis.i. quia dubitauerunt qd dono eius poſſet aqua de petra profluere. Queſt.53. Zach.3.d

Myſtice autem ſignificat,qa nec vetus ſacerdotium, cuius perſonā Aaron gerebat,nec ipſa lex,cuius perſonam gerebat Moyſes,introducunt populū Dei in terram æternæ hæreditatis. Sed Ieſus,in quo ſignificatur Chriſtus.i.gratia per fidem. Et Aaron quidē ante defunctus eſt quam Iſrael in aliquam partem terræ promiſſionis intraret. Moyſe autē adhuc viuente capta eſt terra Amorhæorum & poſſeſſa, ſed Iordanē cū eis nō trāſiit. Ex aliqua.n.parte lex obſeruatur in fide Chriſtiana. Ibi.n.ſunt etiā præcepta quæ vſq; hodie Chriſtiani obſeruate in- Nu.11. F

uate in-

NICOLAVS DE LYRA.

✼ 1 Eritque hoc filiis Iſrael ſanctum.*i.firmum.*

2 Lege perpetua. *Sicut enim imperator præter leges quas condidit pro generali ordinatione ſui imperij,ſtatuit aliquas ſpeciales ex caſib. emergentibus,ſic etiam dominus pręter leges quas dedit Moyſi pro ordinatione populi in communi,aliquas etiam ſpeciales dedit ex caſi. emergentibus,ſicut in caſu propoſito & in pluribus al ys.*

3 Dixit,&c. *Hic conſequenter deſcribitur ordo populi ad ducem, & primo deſcribitur huius ordinationis ratio. Secundo ipſa ordinatio, ibi:* Dixit dominus. *Ratio ordinandi de duceſſu mors Moyſi imminens de propinquo,quod notatur cum dicitur.*

4 Aſcende

4 Aſcende in montem iſtum Abarim,& contemplare terrā *q.d.licet determinauerim te non ingredi illam,ut habitum eſt ſupra xx. c.tamen volo quod tu uideas ad aliqualem tuam conſolationem.*

5 Ibis & tu ad populum tuum,ſicut iuit frater,&c.*i.per talem modum mortē ita quietum & pacificum,quia hoc deſiderauerat Moyſes,vt dictum eſt ſupra in fine 10.ca.*

6 Quia offendiſtis me in deſerto Sin,&c. *Iſtuc additur, ne ab aliquibus crederetur quod Moyſes alias offendiſſet dominum, & quod pter hoc fuiſſet priuatus ingreſſu terræ, & etiam ad conſiderandum ſeueritatem diuinæ iuſtitiæ,quæ amicum ſuum Moyſen priuauit ingreſſu terræ deſiderabilis ſibi pro vna offenſa.*

✼ 1 Cui

MORALITER.

✼ † *Cumque videris eam &c.* Per hoc autem, quod Moyſes audito domini uerbo de ſua morte,tunc non rogauit eū de prolongatione vitæ ſuæ,ſed quaſi ſui oblitus rogauit eum p bono populi ſibi ſubiecti, dicens.

a Etiam Moyſes tranſgreſſus eſt. Omnes.n.peccauerunt: ſolus ergo Chriſtus a peccato liberare potuit, qui peccatum non fecit.

ſendiſtis me in deſerto Sin, in contradictione multitudinis,
nec ſanctificare me voluiſtis coram eis ſuper aquas. Hę ſunt
aquę cōtradictionis in Cades deſerti Sin. Cui reſpōdit Moy- 1
a ſes: † Prouideat dominus Deus ſpirituū omnis carnis, homi 2
nem qui ſit ſuper multitudinem hanc, & poſſit exire & intra 3
re ante eos, & educere illos vel introducere, ne ſit populus do 4
mini ſicut oues abſque paſtore. Dixitque dominus ad † Moy 5
b ſen: Tolle Ioſue filium Nun, virum in quo eſt ſpiritus Dei, et 6
pone manum tuam ſuper eum. Qui ſtabit coram Eleazaro 7
c ſacerdote et omni multitudine, et dabis ei præcepta cunctis 8
d videntibus et partem gloriæ tuæ, † et audiat eum omnis ſy- 9
e nagoga filiorum Iſrael. † Pro hoc quid agendum erit, Elea- 10
f zar ſacerdos conſulet dominum. Ad verbum eius egredietur 11
et ingredietur ipſe et omnes filii Iſrael cum eo, et cętera mul- 12
titudo. Fecit Moyſes vt præceperat dominus. Cumque tuliſ- 13
ſet Ioſue, ſtatuit eum coram Eleazaro ſacerdote et omni fre- 14
quentia populi, & impoſitis capiti eius manibus, cuncta † re
plicauit quæ mandauerat dominus.

nate iube. Sacerdotium vero illud & ſacrificiū nullā partē tenent hodie fidei Chriſtianæ, niſi quod in vmbris futurorum acta & trāſacta. Cū vero ambob. fratrib. vt apponantū ad populum ſuū dr̄, manifeſtū eſt nō eſſe in illis irā Dei, quę ſeparat à pace ęternę ſocietatis. Vnde patet nō ſolū officia, ſed & mortes eorum ſigna fuiſſe futurorū, nō ſupplicia indignationis Dei. (A)

Nota. a *Prouideat.* Nota, non elegit filios, non nepotes, nec rogat vt conſtituantur duces, Dei iudicio electionē committit. (†Præficiat.)

Prouideat do. Deus. ORIG. Receſſurus de ſeculo ſ. orat Deum vt prouideat ducem populo. Erant ei filii Gerſan & Eleazar, & filii fratris, magni & egregii uiri, non orat dominum pro ipſis, vt conſtituantur duces populi, ut diſcant eccleſiarū principes ſucceſſores ſibi non propinquitate carnis teſtamēto ſignare, neque principatum eccleſiæ hæreditarium tradere, nec eligere eū quem humanus commendat affectus, ſed Dei iudicio ſucceſſoris electionē ꝑmittere. (B) Poterat recto iudicio principem eligere, cui dixerat de᷑, Elige preſbyteros populo quos tū ipſe ſcis preſbyteros, & elegit tales in quibus continuo Dei ſpiritus quieſceret, & ꝓphetent oēs. Sed non eligit & nō audet, ne relinquat poſteris præſumptionis exēplum, ſed ait. *Prouideat dominus Deus &c.* Quis erit ergo ex plebe, q̄ ſępe clamoribus ad gratiam vel pretium excitatis moueri ſolet, vel tē ex ſacerdotibus qui ſe ad hoc idoneum iudicet, niſi ſi cui oranti & petenti a domino reueletur. Sicut Deus dicit ad Moyſen: *Aſſume ad te metipſum Ieſū filium Naue, &c.* Audis euidēter ordinationē principis populi tā manifeſte deſcriptā, vt pene expōne nō egeat. Nulla hic populi acclamatio, nulla propinquitatis cōtemplatio, propinquis agrorum & ꝓdiorum relinquatur hæreditas, gubernatio populi illi tradatur quē Deus elegit, qui. ſ. habet in ſe ſpiritum Dei, & in conſpectu ſuo præcepta Dei, qui Moyſi notus & familiaris ſit, id eſt in quo ſit claritas legis & ſcientia, ut poſſint eum audire filii Iſrael.

Exodi 2.d.

† vt.

† Corā Eleazaro ſacerdote ſtabit, q pro ipſo poſtulabit iudiciū veritatis aut certitudinis vel illu[mi]nationis coram domino.

Nu. 11.d.

b *Spiritus.* Sanctus, ſ. Non enim de ſpiritu hominis hoc diceret, quem nullus erat qui non haberet. Iubetur tamen manus ei imponere, ne quiſquam quantalibet pollēs gratia ſacramēta conſecrationis audeat recuſare.

Quæſt. 48 ✠ THEOD. Quare Deus pręcepit Moyſi vt imponeret manus ſuas ſuper Ioſue cum ipſemet teſtificetur eum in ſe habere Spiritum Dei? Illud ipſum ſub Cornelio accidit Nā poſt acceptam ſpiritusſancti gratiam baptizati ſunt. Quinetiā Domin᷑ Chriſtus cū omnia chariſmata S. Spiritus. quatenus homo ſu[ſ]cepiſſet, antequā natus eſſet, acceſſit vt baptizaretur a (C) Ioanne, ſeruiq; manum imponi capiti ſuo iuſſit. & tū accepit Spiritū ſanctum in ſpecie columbæ venientem ſuper ſe. Itidē Apoſtoli per inſufflationem dominicā Spiritum ſanctum adepti acceperunt gratiam ſancti Spiritus e cœlo venientem. (D) Cęterū vt populo perſuaſum eſſet illum a Deo ducē eſſe creatum, impoſitę ſunt ſuper eum manus legiſlatoris, quod quidem Moyſes fecit ex præcepto Dei: *Impones enim inquit manus tuas ſuper eum, &c.*

c *Et dabis.* ISIDORVS. Ieſus ſuccedit Moyſi, & dicit quæ ſpiritualiter debeat offere in eccleſia. Legi enim ſuccedit euangelium, lex facienda monet, & gratia complet, primum quid offerri debeat per ſingulos dies, dehinc quid ī ſabbatho, ꝓpter ſpē quietis æternæ, quid in Kalendiis pro innouatione vitæ, quid in paſcha te quo conſepelimur Chriſto per baptiſmū, quaſi a mortuis tranſeuntes ad vitæ nouitatem, quid in pentecoſte propter gratiam ſpiritusſancti, & remiſſionem peccatorum, &c.

✠ THEOD. Ex his diſcimus quomodo hi qui a pontificib. ordinantur, ſpiritualem gratiam conſequuntur. Hic .n. dixit Deus: *Dabis gloriam tuam ei.* Porro conuenit admirari prophetam, vt pote qui cū haberet filios, fratrem & nepotem ex fratre, nullum horum ducem præfecit, ſed Deum ſecutus, quē ipſe præfecit, ordinauit.

✠ PROC. *Et dabis.* Non.n. dantem id qđ datur deſerit, dat vero nec inſpirat ſicut Chriſtus, ſiquidē ſpiritus nullum habet fontem, Quapropter ne ſeniorib. quidem inſpirauit, quin & ibidem a Moſe ablatum ſeptuaginta viris tribuit.

d *Et partem gloriæ.* Quaſi facies eum ſocium gloriæ tuæ. Non .n. res huiuſmodi quaſi partiliter diuiſæ minuuntur, ſed totę ſunt omnibus, totæ ſingulis qui earum habent ſocietatem.

e *Et audiat, &c.* ORIG. Si ſacrificia & inſtituta legalia vſq; in ꝑſens manſiſſent, euangelii fidem excluſiſſent. Erat.n. in illis magnitudo & reuerentiæ plena religio, quæ primo aſpectu ſtupefaceret intuentem. Quis.n. videns ſanctuarium, altare, ſacerdotes, ſacrificium conſummantes, & omnē illius rei ordinem, nō putaret pleniſſimum hūc eſſe ritum quo Deus coleretur creator omniū? Sed gratias aduētui Chriſti qui illa deſtruxit quæ magna videbant in terris & cultu Dei, a viſibilib. ad inuiſibilia trāſtulit, & a tēporalib. ad ęterna. Sed ipſe Chriſtus aures requirit quæ hæc audiant, & oculos qui hęc videāt.

f *Pro hoc, &c.* Moraliter inſtruimur, vt quiſquis accipiat poteſtantem in populo ſecundum magiſterium diuinæ legis (quę in ſacerdotis officio maxime commendatur) vitā ſuā & ſubditorum ordinet atque regat.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA

✠ 1 Cui reſpondit Moyſes, prouideat dn̄s Deus. *In quo patet charitas Moyſi, qui acceptans Dei voluntatē pro ſe nihil petiit, ſed ſtatim ad procurandum bonū populi ſe conuertit.* 2 Deus. *quaſi dicat qa tu noſti corda hominū quæ ſunt ignota hominibus, nā tu ſolus potes ordinare de duce vtili pro populo iſto, ad quod requiritur hō bonæ ac perfectæ voluntatis. vnde ſubditur.* 3 Hominē qui ſit ſuper mul. *intendendo vigilanter ad bonum cōitatis, magis volens prodeſſe quā præeſſe.* 4 Et poſſit exire & intrare ante eos *ita quod non ſit vltim᷑ ad labores ſed primus.* 5 Ne ſit populus domini, ſicut &c. *poſt mortem meam quia ſcribitur, Prouerb. xi. b.* Vbi non eſt gubernator, populus corruet. 6 Dixitq; dn̄s *Hic conſequenter ponitur ducis prouiſio, cum dicitur:* 7 Tolle Ioſue &c. *perſuadendo ei, quod ad voluntatem meam ſuſcipiat onus populi.* 8 Virum in, &c. *q.d. talis eſt ſicut petiſti.* 9 Et pone manum tuam ſuper eum. *ita quod te viuente inſtituatur in poteſtate, ut ne poſt mortem tuam aliqui vellent contradicere.* 10 Qui ſtabit coram, &c. *vt omnes videant q poſt te debeant ei obedire.* 11 Et dabis ei præcepta. *ſcilicet ex parte mea.* 12 Cunctis uidentibus. *ad maiorem certitudinem ſuæ inſtitutionis.* 13 Et partem, &c. *non quod gratia Moyſi fuerit in aliquo diminuta, ſed quia Ioſue non accepit gratiam a Deo ad æqualitatē Moyſi. ſecundum quod dicitur Deu. vlt. d.* Et nō ſurrexit vltra propheta in Iſrael ſicut Moyſes &c. *vnde ſubditur.* Pro hoc, &c. 14 Eleazar ſa &c. *hoc autē nō indigebat Moyſes, vt alius conſuleret dominum pro eo, quia ipſe loquebatur cū Deo facie ad faciem, ſicut homo loqui ſolet ad amicum ſuum, ſicut habetur Exodi xxxiij. Cætera patent.*

CAP.

MORALITER.

✠ 2 *Prouideat dominus Deus.* Oſtenditur quantum bonus prīceps vel pręlatus de bono populi ſui ſit ſolicitus, pro quo vitā ſuā debet exponere. Ioannis x. b. *Bonus paſtor animam ſuam dat pro ouibus ſuis.* Et de rege Codro refert Valerius maximus, quòd cū reſpōſum haberet ab Apolline Delphico, quod ſi interficeretur ab aduerſariis, populus eius victoriam haberet, ſin autē debellaretur, ſcienter & latenter ſe præbuit ab hoſtibus iugulandum, vt ſuum populum liberaret.

MORA

CAP. XXVIII.

a Dixit quoque dominus ad Moyſen: Præcipe 1
a Omnia quæ offerimus Dei ſunt, nihil ergo ei damus ſed reddimus.
filiis Iſrael, & dices ad eos. Oblationē meam
& panes & incēſum odoris ſuauiſſimi offer-
b te per tempora ſua. Hęc ſunt ſacrificia quæ 2
offerre debetis: Agnos anniculos immacu
latos duos quotidie in holocauſtum ſempiternum, vnum of-
a In lege & prophetis attendentes. b In euangelica doctrina.
feretis mane, & alterum ad veſperam: decimam partem ephi
ſimilæ, quæ conſperſa ſit oleo puriſſimo, & habeat quartam
a Vt ſine intermiſſione oremus & aſcendat oratio noſtra ſicut incenſum in conſpectu domini.
c partem hin. † Holocauſtum iugē eſt quod obtuliſtis in mon- 4
te Sinai † in odorem ſuauiſſimum incenſi † domini: Et libabi
tis vini quartam partem hin per agnos ſingulos in ſanctua-
rio † domini. Alterumque agnum ſimiliter offeretis ad veſpe-
ram iuxta omnem ritum ſacrificii matutini & libamentorum
a In quo ab omni opere mundi ceſſatur.
d eius, oblationem ſuauiſſimi odoris domini. Die aūt ſabbathi 4

†domino.

CAP. XXVIII.

a Dixit quoque. ORIG. Alia literā. *Et locutus eſt dominus ad Moyſen dicens. Præcipe filijs Iſrael, & dices ad eos, Munera mea, data mea, hoſtias meas in odorē ſuauitatis obſeruate, vt offeratis mihi in dieb. feſtis meis. Et dices ad eos: Hæ ſunt hoſtiæ meæ quas offeretis domino, &c.* Nemo ſuum aliquid offert domino, ſed quod domini eſt, nec tam offert quā reddit, ideo dicit: *Munera mea, data mea, etc.* Quaſi quę præcepturus ſum vt offeratis in diebus feſtis meis data mea ſunt, id eſt a me vobis dātur, nequis credat offerendo ſe aliquid conferre Deo. Impius enim eſt qui putat aliquid ſe Deo præſtare veluit indigenti.

ORIG. *In diebus feſtis meis.* Habet Deus dies feſtos ſuos. Eſt enim ei magna feſtiuitas ſalus humana. Puto quod per ſingulos fideles, per ſingulos qui conuertuntur ad Deū & in fide proficiunt, feſtiuitas oritur domino. Lętificat eum impudicus ſi fit caſtus, & iniuſtus cum iuſtitiam colit. Agit feſtum Chriſtus qui pro ſalute noſtra ſanguinem fudit, cum videt ꝓdeſſe quod ſe humiliauit factus obediens vſq; ad mortem. Agit feſtum ſpirituſſanctus cum in his qui conuertuntur videt ſibi templa parari. Lætantur angeli ad quorum feſtiuitatem accedunt conuerſi. Gaudium.n. eſt in cælo ſuper vno peccatore pęnitentiam agente. Deo & angelis occaſionē lætitiæ damus, cū ſuper terrā ambulātes, conuerſationem in cęlis habemus. Vereor ne econtrario mala conuerſatio nrā non ſolum terris, ſed & cælo lamētationes īducat, & fortaſſis ipſi Deo. vt quid.n. dicit: *Pœnitet me quia feci hominem ſuper terram.* Et; *Chriſtus videns ciuitatem fleuit ſuper eam dicens, Ieruſalem, quæ occidis prophetas, & la. eos, &c.* Et ego hodie ſi prophetæ non audiam verba, ſi monita eius ſpernā, lapido prophetā, & quantum in me eſt, occido, cuius tanquā mortui uerba nō audio. Illa quoq; lamentantis Dei uox eſt: *Heu me, quia factus ſum ſicut qui congregat ſtipulam in meſſe, & ſicut qui colligit racemos in vindemia, &c.* Ieruſalem uero quia peccauit grande peccatum, perierunt omnes feſtiuitates eius. Quia in loco ſancto & in die feſtiuitatis Chriſtū occiderūt, iō dicit ad eos. *Neomenias veſtras & ſabbatha veſtra, & dies feſtos odiuit anima mea.* Vbi de muneribus mandat, vbi adhuc nulla ſunt peccata, dies feſtos meos dicit.

b *Hæc ſunt ſacrificia.* Quæramus ergo diligenter quis ſit ordo feſtiuitatum, vt ex ipſis ordinibus & ſacrificiorū ritu colligamus qualiter vnuſquiſq; ex factis ſuis feſtiuitatē Deo parare poſſit. Primo ergo eſt feſtiuitas Dei quæ dicit indeſinens. De his.n. mandatur, quæ indeſinenter matutinis, & veſpertinis ſacrificijs offerantur. Nō primo mādat de feſtiuitate paſchę, vel azymorū, vel ſcenophegiæ, hanc primā poſuit in qua ſacrificium indeſinēs mādat offerri, ut agnoſcat qui vult eſſe perfectus, quia non eſt intermittenda feſtiuitas, ſed ſemper indeſinenterq; agenda, quod ſignificat ſacrificiū indeſinenter in veſpertinis & in matutinis offerendū vt in lege & ꝓphetis, qui matutinū tēpus oſtendunt, & in euangelio, quod veſpertinum id eſt in ueſpera mundi ſaluatoris oſtendit aduentum, in deſinenti intentione perſiſtit. Qui autem peccati, & agit dies peccat, non poteſt agere diem feſtum & offerre indeſinens ſacrificiū. Quæ autē indeſinenter cuſtodit iuſtitiā & abſtinet ſe a peccato continuum effert ſacrificium Si oratio iuſti ſicut incēſum offertur in conſpectu domini, & eleuatio manuum eius ſacrificiū eſt veſpertinum, cū Apoſtolus dicat; *Nolite fraudare inuicem, niſi forte ex conſenſu vt vacetis orationi.* Et iterū: *Redite in idipſum.* certum eſt, quia impeditur ſacrificium indeſinens his qui coniugio ſeruiunt. Videtur ergo ille ſolus offerre ſacrificium indeſinens q deuotus eſt ꝑpetuę caſtitati. Sed ſunt alii dies feſti his qui non poſſunt indeſinenter immolare ſacrificium caſtitatis.

Pſ.140.a.
1.Cor.7.a.

c *Holocauſtum iuge, &c.* ✱ CYRIL. admonemur ex his quotidie nos debere meminiſſe Dei, quod pro nobis & propter nos filium ſuum obtulit in odorem ſuauiſſimum.

Ex catena Græca.

✱ PROC. Per victimam matutinam ſignificabatur vita quę in paradiſo ante tranſgreſſionem fuit, per veſpertinā vero, reſtitutio noſtri per Seruatorem extremis temporib. nobis reddita. In Xp̄o vero ferias agentes multiplex odoris ſpiritualis incenſum offeremus Deo. Iam vero noui menſis exordiū, nouā vitam, imo nouiſſimā eam quæ in reſurrectione mortuorū eſt futura, denotat. In qua mori oportebit Deo, nec amplius paccatis viuere, verū uitā agere ſupernā, hoc enim iuuencorū ſtatura, qua inferior hircus, qua denique minor agnorum eſt, innuit, quiuis enim præmia iuxta menſuram ſuam accepturus eſt. Porro duo populi per iuuencos duos denotantur. Horum vero vnitio per unicum arietem intermediū fit. Sanctorum vero conſummata perfectio, per ſeptem agnorum ſimplicitatem ſignificatur.

d *Die autem ſabbathi.* RABANUS. Secunda ergo feſtiuitas, eſt ſacrifici

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XXVIII.

1 Dixit quoq; dominus. *Hic cōſequēter deſcribit ordinatio totius populi ad Deū. & primo in illis in quibus aſtringebatur lege diuina, ſecūdo in his quib. aſtringebatur volūtate ꝓpria. 30.c. Circa primū ſciēdū, ꝙ homo ordinatur ad Deū per oblationes et ſacrificia et feſta ſolēnia, in quib. dēt uacare diuinis, inter quæ erant aliqua quæ fiebant pluries in anno de quib. primo agitur, ſecūdo de illis quæ fiebant tm̄ ſemel in anno, ibi.* Menſe autem primo. *Circa primum ſciendum, quod aliquod erat ſacrificium quod fiebat omni die, ſcilicet iuge ſacrificium, quod offerebatur quotidie mane & veſpere, & de hoc primo agitur, cum ſubditur.*

2 Hæc ſunt, &c. *Non propter varietatem coloris excludendam ſed defectum membrorum, vt frequenter dictum eſt alibi. Ritum autem huius ſacrificij & rationem, & alia quę ad hoc pertinent, poſuit Exo. xxix. verſus finem capituli, ubi eadem ſententia ponitur ſicut hic, excepto ꝙ hic additur.*

3 Quod obtuliſtis in, &c. *quia hoc ſacrificium primo oblatum eſt ibi in conſecratione ſacerdotum et dedicatione altaris holocauſtorum, ut habetur Exodi xxix.*

4 Die autem ſabbathi. *Hic conſequenter agitur de feſtiuitate ſabbathi, quæ reiterabatur qualibet hebdomada ſemel. Fiebat autem in memoriam beneficij creationis, vt habetur Exod. 20. vbi dictum fuit de modo obſeruandi, ſed hic agitur de ipſo ſabbatho quantum ad ſacrificia in ipſo offerenda, cum dicitur.* Die autem ſabbathi offeretis duos anniculos. *Dicebatur autem agnus anniculus poſt octauam diem, quia ex tunc poterat offerri uſque ad completionem anni.*

Sabbathū reiteratur

✱ 1 Immacu-

MORALITER.

✱ 1 *Dixit quoque dominus ad Moyſen, &c.* In hoc autem ca. & ſequenti agitur de ſolennitatib. veteris legis ſcilicet ſabbatho, neomenia, paſchate, pentecoſte, feſto tubarum, & expiationis tabernaculorum, & cętus, quarum ſolennitatum expoſitiones myſticæ ſupra ſunt poſitæ, Leuitic. 23. propter quod hic dimitto, qui enim vult eas videre, eo recurrere poteſt.

a Duos agnos anniculos offert qui ſimplicitatem mentis & innocentiam operis Deo exhibet.

a offeretis duos agnos anniculos immaculatos, & duas deci- 1
mas ſimilæ oleo conſperſæ in ſacrificio, et liba quæ ritè fun- 2
b dútur per ſingula ſabbatha in holocauſtum ſempiternū. In 3
Kalendis autē, id eſt, in menſium exordiis offeretis holocau 4
c ſtum domino, vitulos de armento duos, arietem vnum; a- 5
d (Vnius anni ſcilicet.)
gnos anniculos ſeptem immaculatos, et tres decimas ſimilę 6
e oleo conſperſæ in ſacrificio per ſingulos vitulos, et duas deci 7
f mas ſimilę oleo conſperſæ per ſingulos arietes, et † decimá 8
g decimæ ſimilę ex oleo in ſacrificio per agnos ſingulos: Ho-
h locauſtum ſuauiſſimi odoris atque † incenſi eſt domino: Li 9
bamenta aūt vini quę per ſingulas fundenda ſunt victimas,
iſta erunt. Media pars hin per ſingulos vitulos, tertia per a- 10
rietem, quarta per agnum. Hoc erit holocauſtū per omnes 11

☞ ſacrificii ſabbathi, & oportet quenque iuſtū hanc agere feſti-
A uitatē, de qua dicit Apoſtolus: *Relinquetur ergo ſabbathiſmus*, id
Hebr. 4.c. eſt obſeruatio ſabbathi *populo Dei*. Relinquētes ergo Iudaicū
Sabbathū Chriſtiani. ſabbathū, qualis debeat Chriſtiano eſſe ſabbathi obſeruatio videamus. Die ſabbathi nihil de mundanis actib. oportet operari. Si ergo nihil mūdanum geras, ſpiritualibus uaces, ad eccleſiam venias, uerbo Dei aurem præbeas, cæleſtia cogites, de futura ſpe ſolicitudinem geras, venturum iudicium præ oculis habeas, non reſpicias ad præſentia, & uiſibilia, ſed ad inuiſibilia, & futura. Hæc eſt obſeruatio ſabbathi Chriſtiana, hæc Iudæi obſeruare deberent. Apud ipſos quoque faber & ſtructor, & huiuſmodi opifices otiātur in die ſabbathi, lector autem diuinæ legis uel doctor ab opere ſuo non deſinit, nec tamen contaminatur ſabbathū. Vnde
B *Sacerdotes in templo ſabbathum violant, & ſine crimine ſunt.* Qui er-
Matt. 12.a go ceſſat ab operibus ſeculi, & ſpiritualibus vacat, ſacrificium ſabbathi & diem feſtum agit. Neq; onera portat in viā. Onus
Pſal. 37.a. enim eſt omne peccatum, ſecundum illud: *Sicut onus graue gra-*
Exo. 35.a. *uatæ ſunt ſuper me*. neq; ignē accendit, de quo dicitur: Ite in lu-
Eſa. 50.d. mine ignis veſtri, &c. Vnuſquiſque ſedet in loco ſuo, & nō procedit ex eo. Locus animę ſpiritualis eſt iuſtitia veritas, ſapiētia ſanctificatio, & oīa quæ Chriſtus eſt, locus animæ eſt. Ex hoc loco non oportet eam exire, ut uera ſabbatha cuſtodiat, & diē feſtum ſacrificiis erigat ſabbathorum, ſecūdum illud: *Qui ma-*
Ioan. 15.a *net in me, & ego in illo, &c.*

Verum altius repetamus quæ ſit veri ſabbathi obſeruatio. Vltra hunc mundū eſt, quod enim ſcriptū eſt: *Requieuit Deus in*
Gen. 2.a. *die ſabbathi ab operibus ſuis.* nō uidemus uel tunc factum eſſe in
Verū ſabbathum. die ſeptima, uel etiam nunc fieri. Semper enim uidemus Deū operari, nec eſt ſabbathum in quo non operetur producēs ſo-
Matt. 5.g. lem ſuū ſuper bonos & malos, & pluens ſuper iuſtos & iniuſtos, producens in montibus fęnum, & herbā ſeruituti hominum, percutiens & ſanans, deducens ad inferos & reducens.
1. Reg. 2.b Vn̄ cum Iudęi præſcriberent ſibi de operatione & curatione
Deut. 32.f ſabbathi, reſpondit: *Pater meus vſque modo operatur, & ego operor.*
1. Ioan. 5.c Oſtēdēs in nullo huius ſeculi ſabbatho requieſcere Deū a diſpenſatione mundi. Erit ergo verū ſabbathum in quo requieſcet Deus ab oīb. operib. ſuis, cum aufugiet dolor & triſtitia & gemitus, & erit Deus omnia in oīb. In quo diem feſtum & verum ſabbathum cum angelis celebrabimus offerentes ſacrificium laudis, & ſacrificium Indeſinens cum indeſinēter aſſiſtet Deo anima, & offeret ſacrificium laudis per pontificē
Heb. 5.c. magnum, qui ſacerdos eſt in æternum ſecundum ordinem
C Melchiſedech.
Vbi ſupra. ✻ Cyrillus. Non piget Deum eadem iiſdem verbis inculcare, ne præterquā quod obliuioſum genus erat hominū, per-
D petuo iugiq; illi ſacrificio populus acquieſcēs, in ſabbathis negligentius aliquo pacto ageret. Tēpora rituſque ſacrorum quibus litare poſſint, appoſite præſcribit. Erat enim quotidianū ſacrificium, cum ſuis libationib. in quibus ſemper offerebantur ea potiſſimū, quibus in primis veſcitur homo. Erat hebdomæū ſingulis ſabbathis, inde menſtruū Kalēdis, cuiuſq; menſis, & anniuerſarium paſchale Idibus primi menſis.

a *Et duas decimas ſimilæ oleo con.* Raba. Hæc offert qui ſpirituali gratia repletus ſcientiam duorum teſtamentorum docente ſpiritusancto verbis & exemplis docet auditores ſuos, nō pro temporali lucro, ſed pro vitæ æternæ præmio.

b *In Kalendis*. id eſt, in neomeniis, cum eccleſia vel quęlibet anima ſoli iuſtitię ſic propinquat, ut unus ſpiritus cum eo fiat, & per ipſum innoua-
E ta veterem hominem abiiciat.

Idem. Tertia feſtiuitas neomenię dies, in qua & hoſtia offertur. Neomenia aūt noua luna dicitur. Noua autem dicitur ſoli proxima, ut ſub claritate eius lateat. Sed hæc eſt feſtiuitas vmbra futurorū ſicut & alię. Sol iuſtitiæ Chriſtus ē, huic ſi luna, .i. eccleſia quæ lumine eius repletur iuncta fuerit, ut unus ſpiritus cū eo fiat, tunc feſtiuitatē neomenię agit. Tunc enim noua efficitur, cū abiicit veterem hominem & induit nouum qui ſecundum Deum creatus eſt. Tunc neq; comprehendi humanis poteſt aſpectib. Cum enim totam ſe ſociauerit domino, & ad ſplendorem eius totā ſe cōceſſerit, nihil omnino terrenum cogitat vel quęrit nec hominib. placere ſtudet, ſed totam ſe ſapientię, totam ſe lumini, totā ſe calori ſpiritusſancti mancipat ſubtilis & ſpiritualis effecta. Ideo digniſſime diem feſtum agit, & hoſtiam neomenię domino tanquam per † ſpiritum in nouata iugular.

c *Vitulos de armento.* Poteſt in duob. vitulis iucunditas boni operis in anima uel in corpore ſignari. Quæ ſecūdum duo teſtamenta offertur domino in duob. præceptis charitatis.

d *Arietem vnum.* In ariete regimen diſciplinæ forte & immobile ſecundum vnitatem fidei catholicæ.

e *Agnos anniculos ſeptem.* Simplicitatem & manſuetudinem morum pro cęleſti requie per gratiam ſeptiformis ſpiritus.

f *Et tres decimas ſimilæ.* Hæc offert qui ſciētiā ſpiritualē in ſanctę trinitatis fide, oleo lętitię illuminatus exhibet cū bono opere.

g *Et duas decimas.* Hoc facit qui decalogum legis in duobus præceptis charitatis ad ſuam & proximorum vtilitatem ſtudet conuertere, & ſic totam vitam ſuam in ſuauem odorem domino dedicare.

h *Et decimam decimæ, &c. per agnos ſingulos &c.* Hoc fit cum ſim-
☞ plicitas

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Immaculatos. *id eſt ſine defectu membrorum.*

2 Et duas decimas. *Accipitur autem hic decima pro decima parte ephi, de cuius quantitate dictum fuit Exo. 16. in fine.*

3 Oleo conſperſæ. *Quia in piſtatione eius admiſcebatur oleum.*

4 Per ſingula ſabbatha. *Per hoc deſignatur quod oblatio ſabbathi ſi omitteretur, non poterat ſuppleri in alio ſabbatho ſequenti, vt dicit Rab. Sa.*

Iuge ſacrificium. 5 In holocauſtum ſempiternum. *In Hebręo habetur:* על עאת התכריר al olath hatommid, *id eſt, ſuper holocauſtum iuge, quia iuge ſacrificium de quo dictum eſt, non prætermittebatur in ſabbatho propter ſpecialem oblationem ſabbathi, ſed eodem die fiebat ſicut in aliis quia nunquam dimittebatur pro quacunque oblatione alia vel ſolennitate, & ideo dicitur hic: Super holocauſtum iuge, id eſt ultra, quia illa ſacrificia erant quædam ſuperaddita iugi ſacrificio, & etiam quia alia ſacrificia fiebant poſt oblationem iugis ſacrificii matutini.*

6 In Kalendis autem, &c. *Hic conſequenter agitur de feſto neomeniæ quod reiterabatur quolibet menſe ſcilicet in nouilunio, quia Iudæi accipiunt menſes ſecundum lunationes. Et dicitur neomenia a neos quod eſt nouum, & mene defectus, & accipitur hic pro luna. Fiebat autem hæc ſolennitas propter beneficium creationis, ideo fiebat in nouilunio, quia mutatio in iſtis inferioribus magis apparet ſecundum innouationē lunæ quam temporib. aliis cōmuniter. Quæ autem ſacrificia debeant tunc offerri, oſtenditur cum dicitur.* Offeretis holocauſtum domino, uitulos de armento duos. *Sequitur.*

7 Et tres decimas ſimilę oleo conſperſę in ſacrificio per ſingulos vitulos, &c. *Dicunt aliqui quod vituli debebant eſſe trimi, id eſt trium annorum, ideo cum quolibet offerebantur tres decimæ ſimilæ arietes bimi, & ideo cum quolibet offerebantur duæ decimæ ſimilæ, agni vero qui erant anniculi habebant vnam decimam tantum. Et hoc eſt quod dicitur.*

8 Et decimam decimę, &c. *id eſt vnam decimam ephi, quæ eſt decima pars cori.*

9 Libamenta autem. *Oblationes de liquidis libamenta dicuntur.*

10 Media pars hin, &c. *De quantitate huius menſuræ dictum fuit Exo. xxix.*

11 Hoc erit holocauſtum per omnes Menſes, &c. *Quia nō poterat præter-*
✻ rat præter-

plicitas morum ſecundũ ſcripturarũ regulam gratia ſpiritus
A ſancti cooperante inſtituitur & ornatur. Bene autem hęc oĩa
Moraliter in holocauſtũ domino iubent̃ offerri, qa hęc agere debemus non vt humanã laudem vel præſentem retributionem q̃ramus ſed omniũ bonorum datori Deo per omnia placeamus, & æternæ vitæ retributionẽ mereamur.

menſes, qui ſibi anno vertente ſuccedunt. Hircus quoque offe 1
retur domino pro peccatis in holocauſtum ſempiternum cũ 2
a libamentis ſuis. † Menſe autem primo, quartadecima die 3
a Paſcha quando verus agnus occiditur qui tollit peccata mundi.
b menſis phaſe domini erit, et quintadecima die ſolennitas. Se- 4
a Omni tempore præſentis vitæ. Syncerítatis & veritatis.
ptẽm diebus veſcentur azymis, quarũ dies prima † venerabilis 5
a Peccatum ſ. qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Ioan. 8. d.
et ſancta erit. Omne opus ſeruile non facietis in ea: Offeretiſ- 6
que † in incenſum holocauſtum domino, vitulos de armento 7
duos, arietẽ vnum, et agnos anniculos immaculatos ſeptem,

Hom. 23. in Num. a *Menſe.* ORIG. Quarto loco ponitur inter feſtiuitates, diei paſchę ſolẽnitas, in qua agnus occiditur, agnus ſcilicet uerus, agnus Dei qui tollit peccata mundi, quia *paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus.* Iudæi carnali ſenſu comedant carnes agni, nos autem carnem verbi Dei. Ipſe. n. ait: *Niſi comederetis carnes meas, non habebitis vitam in vobis.* Hoc quod mõ loquimur, carnes ſunt verbi Dei, ſi tamen non quaſi infirmis olera, aut quaſi pueris lactis alimoniã proferamus. Sit m̃ perfecta loquimur ſi robuſta, ſi fortia,
B carnes verbi Dei apponimus comedẽdas. Vbi. n. myſticus ſermo & trinitatis fide repletus & ſolidus, pfertur, vbi futuri ſeculi amoto velamine literæ legis ſpiritalia ſacramenta pãduntur, vbi ſpes animę auulſa de terris, collocat̃ in illis quæ oculus nõ vidit nec auris audiuit, hæc oĩa ſunt carnes verbi Dei. Qui p̃t perfecto intellectu veſci, & corde purificato, ille veræ feſtiuitatis paſchæ immolat ſacrificium & idem feſtum agit cum Deo & angelis eius.

[Margin: †Exo. 12. c. Leui. 14. a. Eſa. 46. b. Ioan. 1. d. 1. Cor. 5. b. †venerabilis & cõuocatio. † ſacrificium. Ioan. 6. f. Rom. 14. a. 2. Cor. 3. a.]

b *Quintadecima die.* IDEM. Sequitur huius continua feſtiuitas azymorum, quam merito celebrabis, ſi extermines omne fermẽtũ malitiæ & nequitię ab anima tua, & azyma ſynceritatis veritatiſq; cuſtodias. Non enim putandum eſt Deũ leges hominib. pro fermẽto ſcribere, & exterminari animã iubere de populo ſuo, ſi forte parũ fermenti in domo ſua habuerit & huius fermenti cã tm̃ offendi, vt animam quam ad imaginẽ ſuã fecit, exterminari iubeat & euerti. Sed illud magis eſt qđ horreſcit Deus ſi malitiæ ſi iræ, ſi nequitiæ ſpiritu anima † fermẽtetur & intumeſcat ad flagitta Hæc ſi de domo animę noſtrę non abiicimus, merito exterminablmur. Sed ne contemnas ẽt ſi videris paruam intra te fermentari malitiam, qa modicũ fermenti totã maſſam corrumpit, Et ideo neq; de par-
C uo peccato neligas qm̃ vnum peccatum aliud gignit. Sicut . n. quis accepto caſtitatis fermẽto quotidiæ caſtior efficitur. ſic accepto neqtię fermẽto quotidie efficit̃ neqor et deterior.

[Margin: Vt ſupra. Azymorũ feſtiuitas. 1. Cor. 5. c. Geneſ. 1. d. † infermẽtatur. Gal. 5. b.]

IDEM. Oẽs qui imbuendi ſunt altioribus diſciplinis mole- D
Allegoric. ſtum habeant rudimentorum laborem, cũ diſciplinæ ignorãt vtilitatẽ. Moleſta ergo nobis videntur rudimenta Iudæorum, qui primis imbuebantur elementis cum primo audiuntur. Vult. n. quiſq; diſcere de his quæ ad ſalutem pertinẽt. Cũ autem ſacrificia arietum, hircorum, & vitulorum recitantur, nihil vtilitatis ineſſe putat. Sed ſi poſſit veteris teſtamenti velamẽ remouere, videbit quã magnifica ſint, quæ ſuperflua & ſuperſtitioſa dicuntur. In paſchæ feſtiuitate agnus eſt qui purificat populum, in aliis hircus, in aliis uitulus, aut aries, vel capra vel vitula. Vnus ergo ex his q ad purificandũ populũ ſumunt̃ eſt agnus. i. ipſe Chriſtus, qui tollit peccata mundi. Quòd ſi agnus q ad purificandũ populũ datus eſt, Xp̃ũ ſignificat, cõſequenter etiam cætera animalia purificationi deputata referũtur ad alias perſonas q̃ aliquid purificationis conferũt huma-
E no generi. Sicut. n. Chriſtus in ſacrificiũ oblatus, peccatorum remiſſionem vniuerſo mundo pręſtitit ita forte cęterorũ ſanctorum ſanguis q eſt effuſus, eſt alterius ſicut vitulæ, alterius ſicut hirci, aut capræ, aut alicuius horũ fuſus eſt expiãdum pro parte aliqua populũ. Siue hęc ad iuſtorum prophetarumque perſonas qui in hoc mundo ingulati ſunt, vel eorum qui dicunt: *Quoniã propter te mortificamur tota die ęſtimati ſumus, &c.* referenda ſunt ſiue ad ſuperiores virtutes, quib. procuratio humani gñris data eſt, quis facile audeat affirmare? Neque. n. animalia hæc pſpeciẽ, ſed p figurã referuntur ad illã vel ad aliã pſonã. Sicut ipſe Chriſtus nõ ideo agnus dicitur quod in agni ſpeciẽ ſit cõuerſus, ſed quia voluntas & bonitas eius q̃ Deũ hominib. propitiauit, & peccata deleuit, quaſi agni hoſtia fuit immaculata & innocens, qua placari hominib. diuina credunt̃. Sic ergo fortaſſis, ſi quis angelorum vel iuſtorum hominũ enixius interueniat pro peccatis hominum, p repropitiatione diuina, velut aries aut hircus aut vitulus oblatus ſacrificiũ ad purificãdum populum accipi poteſt. An non videt̃ vt aries vel hircus holocauſtũ ſe obtuliſſe Paulus pro populo Iſrael cum diceret: *Optabam anathema eſſe a Chriſto pro fratrib. meis & cętera.* Et alibi: *Ego iam immolor, & cętera.* Figuraliter er-
F go poteſt videri, quod alius pro feſtiuitate ſabbathi, alius pro feſtiuitate neomeniorũ, alius pro feſtiuitate tabernaculorũ

[Margin: 2. Cor. 3. d. Ioan. 1. d. Sanctorũ effuſus ſanguis aliqd confert ad peccatorũ populi expiationẽ. Pſal. 43. d. Rom. 9. a. 2. Tim. 4. b.]

quaſi

NICOLAVS DE LYRA.

* rat prætermitti prædictum ſacrificium in princ. menſis ſiue lunationis, quod idem eſt apud Hebræos, & ſi prætermitteretur, non poterat ſuppleri in alio menſe ſicut dictum eſt de oblatione ſabbathi.

1 Hircus quoque offeretur. *Hebræi dicunt pro expiatione, & in idem redit.*

Notandum tamen quod occaſione huius quod dicitur hic, domino, & non dicitur in alijs hircis ſequentibus, qui offerri iubentur pro peccato vt patet in te xtu, dicunt Hebræi quod habetur in Talmud, quod ſtie hircus qui offerebatur in neomenia erat pro expiatione ipſius Dei, eo quod minorauit lunam.

Ad cuius intellectum ſciendum, quod ex hoc quod dicitur Gen. 1. b. Fecit Deus duo luminaria magna, *dicunt Hebræi, quod ſol et luna in principio ſuæ formationis fuerunt æquales in lumine, ſed quia luna voluit habere ſingularem gloriam, ſuggeſſit ipſi Deo vt minueret lumen ſolis, propter quod Deus motus contra lunam minorauerit lumen eius, tamen ad pacificandum lunam de diminutione ſui luminis fecit ſtellas, & dedit ei in obſequium ad illuminandum noctem cum ea, & ſic exponunt quod ſubditur ibidem:* Luminare minus vt præeſſet nocti. Et ſtellas, & poſuit eas, &c. *veruntamen quia luna non fuit p hoc pacificata, dixit Deus offerte pro me expiationem, quia minoraui lunam.* Ex *quo patet Iudæorum cæcitas, imo inſania, qui credunt deum indiguiſſe expiatione, & peccaſſe. vnde & Ra. Sa. licet prædictam expoſitionem non reprobet, tamen cum ipſa dat aliam expoſitionem dicens quod in oblatione huius hirci dicitur, domino, ad deſignandum quod ille hircus oblatus pro peccatis expiabat illa peccata, quorũ ſolus Deus erat conſcius & ſimile iudicium habendum eſt de alijs ſequentibus, propter quod non reperitur in eis, domino. quia ſufficit quod ponatur in principio.*

[Margin: Quare luna facta minor ſole fabula ex Talmud.]

2 In holocauſtum. *In Hebræo habetur* על עאת התכריר al olath hatommid, *ſuper iuge holocauſtum, quia illud non dimittitur propter iſta quæ fiebant in neomenia, quæ erant quædam ſuperaddita iugi ſacrificio.*

3 Menſe autẽ primo. *Hic conſequenter agitur de ſolennitatibus quę fiebant ſemel in anno tantum. & primo de illis quæ fiebant in vere. Secundo de his quæ fiebant in autmno. xxix. capitu. In vere autem fiebant duo feſta, ſcilicet paſcha & pentecoſte, primo ergo agitur de paſchate cum dicitur:* Menſe autem primo. *ſ. in Martio. Veruntamen menſis Martius apud* Hebræos *aliquando cõcurrit cum Aprili noſtro, quia computant menſes per lunationes, annus autem ſolaris continet xij. lunationes & vndecim dies. propter quod in tertio anno Iudęi ultra duodecim lunationes cuiuſlibet anni habẽt trigintatres dies, de quib. accipiunt triginta p vno menſe, & ſic habent tredecim menſes propter quod apud eos Februarius qui vocatur* Adar, *duplicatur, & tunc Martius eorum vocatur Niſan concurrit fere totaliter cum Aprili noſtro.*

4 Quartadecima die menſis phaſe domini erit. &c. *id eſt immolatio agni paſchalis, de cuius immolatione & ritu dictum fuit Exodi duodecimo.*

5 Et quintadecima die ſolennitas. *Quæ incipiebat a veſpere præcedentis diei in qua immolabatur agnus. Fiebat autem hæc ſolennitas in memoriam beneficii eductionis filiorũ Iſrael de Aegypto, quæ fuit quintodecimo die primi menſis, vt habetur Exod. 12.*

6 Omne opus ſeruile non facietis, &c. *Dicit autem ſeruile, quia illa quæ pertinebãt ad cibum illius diei poterant pręparari, prout habetur Exodi 12. cap,* Nihil operis facietis in eis, exceptis his quę ad veſcendum pertinent *& loquitur de prima die ſolennitatis & ſeptima, vt patet ibidem.*

7 Offeretiſque in incenſum holocauſtum domino. *Incensũ non accipitur hic pro thymiamate, ſed pro crematione holocauſti, quod eſt ſacrificium totaliter incenſum ad honorem diuinum, & ideo ly incenſum, eſt hic adiectiuum huius nominis ſubſtãtiui holocauſtum. Cætera, patent ex prędictis vſque ibi.*

* 1 Dies

A quaſi, hircus vel uitul' aut aries offeratur ad reconciliādū hominibus Deum. Dum.n.ſunt peccata, neceſſe eſt requiri hoſtiam pro peccatis. Si.n.non fuiſſet peccatū, non neceſſe erat Dei filium agnum fieri, & in carne poſitum iugulari. Sed q̄a ītroiit peccatum in hunc mūdum, cuius neceſſitas propitiationem requirit, quæ tamen per hoſtiam fit; neceſſarium fuit pro peccato hoſtiam prouideri, & quia peccati diuerſæ qualitates fuerunt, prouidentur hoſtiæ diuerſorum animaliū. Sic ergo ali' angelorū vel ſanctorum efficitur vitulus, qui in illa feſtiuitate interuenit pro delictis populi. Alius autem aries in alia feſtiuitate. Quod ſi purificari potuerint homines a peccatis; minuūtur hoſtiæ. Si enim p multitudine peccatorum multiplicantur B hoſtiæ, & pro exiguitate minuuntur: Vnde in feſtiuitate ſcenopegiæ cū per octo dies iubentur hoſtiæ offerri, prima die quaſi adhuc in abundantia peccatorum quatuordecim uituli iubentur offerri. Secunda quaſi imminutis peccatis minuūtur hoſtiæ & offerunt tredecim uituli. Tertia duodecim, poſt hęc vndecim & quaſi purificationib. deficiēte p dies multitudine peccatorū, minuit numerus hoſtiarū. Sic ēt pro diſpoſitione totius mundi rōnem purificationis intellige. Indigent.n. purificatione non ſolum ea quæ in terra ſunt ſed etiam quæ in cælis. Imminet etiam cęlis perditio, quia *peribunt & omnes vt veſtimentum veteraſcent, & mutabuntur.* Intuere ergo totius mundi, i. cæleſtium, terreſtrium, & infernorū purificationem. Vnde quantis indigeant hæc omnia hoſtijs, quantos requirant vitulos, quantos arietis, quantos hircos: C ſed in his omnibus vnus eſt agnus, qui totius mundi potuit auferre peccatum: Ideo cæteræ ceſſauerunt, quia hæc D vna hoſtia ſuffecit pro totius mundi ſalute, cæteri enim precibus peccata; hic ſolus poteſtate dimiſit. Dicebatur enim: *Fili remiſſa ſunt tibi peccata tua.* Sic ergo imbuitur mundus primo per diuerſas hoſtias quærere remiſſionem peccatorū; donec veniat ad hoſtiā pfectam agnum anniculum perfectū qui tollit peccata mūdi, per quem feſtiuitates agat ſpirituales, nō ad ſatietatē carnis, ſed ad profectum ſpiritus ſacrificijs ſpiritalibus in purificatione mentis oblatis.

† ſuper holocauſtū iuge fiet & libamē eius. Chald. inter. præter holocauſtum iuge & libamē eius fiet.

† conuocatio.

† duas decimas per arietem.

Ephe.1.b.

Pſal.101.d

& ſacrificia ſingulorum ex ſimila quę cōſperſa ſit oleo, tres
decimas per ſingulos vitulos, & duas decimas per arietem, &
decimam decimæ per agnos ſingulos, id eſt per ſeptē agnos;
hircum pro peccato vnum, vt expietur pro vobis: præter holocauſtum
matutinum, quod ſemper offeretis. Ita facietis per
ſingulos dies, ſeptem dierum † in fomitem ignis & in odorem
ſuauiſſimum domino, † qui ſurget de holocauſto & de libationibus
ſingulorum. Dies quoque ſeptimus celeberrimus & 1
a ſanctus erit vobis. Omne opus ſeruile non facietis in eo. Dies 2

a Fructus ſcil. ſpiritus, gaudium, pacem, patientiam, & ſimilia.

etiam primitiuorum quando offeretis nouas fruges domino
expletis hebdomadibus, † venerabilis & ſancta erit. Omne o- 3
pus ſeruile non facietis in ea: Offeretiſque in holocauſtum in 4
odorem ſuauiſſimum domino, vitulos de armēto duos, arietem
vnum, & agnos anniculos immaculatos ſeptē, atq. in ſacrificiis
eorum ſimilæ oleo conſperſæ tres decimas per ſingulos
vitulos, † per arietes duos, per agnos decimam decimę, qui
ſimul ſunt agni ſeptem, hircum quoque † qui mactatur pro
expiatione, præter holocauſtum ſempiternum & liba eius; 5
Immaculata offeretis omnia cum libationibus ſuis.

a *Dies etiam primitiuorum quando offeretis nouas fruges, &c.*

ORIG: Sexta feſtiuitas dicitur nouorum, quia primitiæ de nouis fructibus offeruntur. ubi enim ſeminatus fuerit ager & diligenter excultus, & ad maturitatem peruenerit leges, in fructuū perfectione feſtiuitas domini agitur. Si vis ergo nouorū diē feſtum agere cū Deo, vide quomodo ſemines, aut ubi, ut poſſis tales metere fructus quib. lętare facias Deum, & agere diem feſtū. Quod implere nō poteris, niſi in ſpiritu ſeminaueris, ut de ſpiritu metas vitam ęternam, & vere agas feſtum nouorū: G Vnde: *Innouate nobis noualia, & nolite ſeminare ſuper ſpinas.* Qui H cor ſuū innouat, innouat ſibi noualia, & nō ſeminat ſup ſpinas ſed ſuper terram bonam, quæ reddet ei fructum triceſimum, aut ſexageſimum aut centeſimum: Iſte eſt ergo qui in ſpiritu ſeminat, & colligit fructum ſpiritus: Fructus autem ſpiritus primum omnium eſt gaudium, & merito diem feſtum nouorum fructuum agit qui gaudium metit: Præcipue autem ſi ſimul metat pacem, patientiam, bonitatem, manſuetudinem & ſimilia.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Dies quoque ſeptimus celeberrimus & ſanctus, &c. *Per hoc non eſt intelligendum, quod eſſet celebrior primo ſed diebus intermedijs in quibus non ſolum erat licitum coquere cibaria, ſed etiam facere aliqua alia opera, quæ non erant licita primo die & ſeptimo.*

Pēteceſte.

2 Dies etiam primitiuorum. *Hic conſequenter agitur de ſolennitate pentecoſtes, cum dicitur:* Dies etiam primitiuorum. *in paſchate enim bene offerebantur primitiua de granis, ſed in pentecoſte offerebantur primitiua de nouis frugib. ſcilicet duo panes de nouo frumento.*

3 Expletis hebdomadibus. *Quia a die craſtina paſchæ numerabantur ſeptem hebdomadæ plenæ ut dictum fuit* Leuiti.23. *capitulo, quæ faciunt xlix. dies; & in quinquageſima die fiebat dicta ſolennitas in memoriam dationis legis, quæ fuit data in quinquageſima die a die exitus de Aegypto excluſiue, ut dictum fuit Exod. xix.*

4 Omne opus ſeruile non facietis in ea. *Exponatur ſic vt prius.*

5 Præter holocauſtum ſempiternum. *id eſt iuge ſacrificium, quod nunquam prętermittebatur. Cætera patent ex dictis.*

CAP.

ADDITIO.

R6 iugis ſacrificii.

In c.28. vbi dicitur in poſtilla. Ritum autem huius ſacrificii & rationem, &c. *Ratio huius iugis ſacrificij, quam poſtillator aſſignat ſuper Exo.19. eſt una tantum ſcilicet quod hoc iuge ſacrificium figurabat æternitatem agni immaculati Ieſu Chriſti quæ quidem ratio licet eſt uera non tamen eſt literalis ſed figuratiua. vnde ratio literalis uidetur eſſe illa quam aſſignat ſanctus Thom. prima ſecundæ, q.52. art.4. in reſponſione ad x. argumentum, ubi dicitur, quod per iſtud continuum feſtum iugis ſacrificij repræſentabatur perpetuitas diuinæ beatitudinis. & hoc intelligendum eſt pertinere ad ſenſum literalem. Hebræi enim qui literam maxime ſequuntur perpetuitatem diuinæ beatitudinis concedunt ſicut & nos. unde litera teſtatur Exod.15.c.* Dominus regnabit in æternum & ultra. *quod præcipuè ęternitatem diuinam demonſtrat ſecundum quam rationem literalem huius iugis ſacrificij proprie coniungitur ei ratio ſolennitatis ſabbathi, qui celebrabatur in memoriam creationis rerum, quæ præſupponit prædictam æternitatem. Similiter & ſubiungitur feſtum neomeniæ, per quod celebrabatur memoria diuinæ gubernationis, quæ præſupponit creationem. Si autem ratio figuralis de hoc ſacrificio quæratur, ſic per iuge ſacrificium agni figuratur perpetuitas Chriſti prout ipſe ſanctus doctor vbi ſupra declarat. ſecundum quam rationem per ſabbathum figuratur ſpiritualis requies nobis data per Chriſtum, ut habetur Heb.4. & per neomeniā figuratur illuminatio primitiuæ eccleſiæ per Chriſtum, quæ tria adinuicē ſub ratione figurali correſpondēt. Attribuere autem rationem iugis ſacrificij propetuitati Chriſti, qui eſt agnus Dei. & conſequenter ſabbathi rationem creationi mūdi, & rationem neomeniæ gubernationi, non uidetur conuenienter dictū. Poteſt etiam alia ratio horum trium ſacrificiorum ſcilicet ſacrificij quotidiani & neomeniæ & ſabbathi aſſignari ſic ut per iſta tria ſacrificia inſinuetur diuina excellentia, ſimiliter euitetur idolatriæ cultus quod pertinet ad rationem literalem, ut Sanctus Thom. in prima ſecundæ, q.52. ar.2. in cor. q. vnde p iuge ſacrificiū, quod veſpere & mane continue fiebat proteſtabatur quod Deus cui offerebatur, eſt prima & principalis cauſa diurni motus ſolis, qui quidem motus maxime mane & veſpere manifeſtatur. Per ſacrificiū neomeniæ vero proteſtabatur, quod Deus eſt cauſa prima & principalis motus proprij ſyderum, qui eſt ab occidente in oriētem, qui quidem motus maxime manifeſtatur in nouilunio, per quos quidem duos motus hæc inferiora in generatione & corruptione reguntur. Vnde Auguſt. 3. de trinitate. Corpora craſſiora & inferiora per ſubtiliora & potiora quodam reguntur ordine. Vnde per iſtas proteſtationes in huiuſmodi ſacrificijs intellectas, inſinuabatur diuina excellentia; & excludebantur errores idolatrarum, qui ſolem & lunam tanquam Deos colebant, iuxta illud* Deut. 4. Ne forte eleuatis oculis in cęlum, adores & colas ea. *Per ſabbathum etiam quod requiē ſignat, proteſtabatur diuina immobilitas quæ cum ſit immobilis, eſt cauſa prædictorum motuum, & dat cuncta moueri. Correſpondet autem*

huic

huic ſententiæ ordo prædictorum adinuicem. Primo enim ſabbathum ponitur, immobilitas enim diuina prima & præcipua cauſa eſt omnium motuum. Secundo loco ponitur iuge ſacrificium, quia motus diurnus eſt primus omnium motuum. Tertio loco ponitur neomenia, quia motus proprius planetarum & ſyderum eſt efficax in generatione & corruptione omnium inferiorum, prout in primo de generatione patet, quę omnia pertinent ad ſenſum literalem vt dictum eſt in c. 28.

REPLICA Correctorij contra Burgen. Bur. vult magnificare fimbriam dicens poſtillatorem aſſignare rationem iugis ſacrificij; Exod. xxix. Et addit quod non ſit literalis. & conſequenter dicit cum ſancto Tho. rationem literalem; cui poſtil. non contradicit ſed potius conſonat in multis locis. Sed vt videtur Burgen. non bene vidit poſtillatorem in loco allegato, nam ibi non reddit, nec curat reddere. ſicut nec eſſet ad propoſitum literę rationem literalem iugis ſacrificij aſſignare, ſed diſtinguit de oleo pilo tuſo & trito in molis. Nam quia primum pulchrius eſt, Deus voluit poni in iugi ſacrificio, quod fuit præcipuum & ſuauiſſimi odoris, vnde manifeſtum eſt, quod non curauit poſtillator reddere rationem illius ſacrificij, ſed ſolum rationem olei pertinentis ad illud ſacrificium quod dicebatur ſuauiſſimi odoris, non ratione literali ſed figurali, quia figurabat ęternitatem agni Ieſu Chriſti. Fruſtra igitur Burg. laborat, notando poſtillatorem, in eo quod de ſuo ſcripto ſumere non potuit, quia ſic non ſcripſit.

CAP. XXIX.

a MEnſis etiam ſeptimi prima dies venerabi 1
lis & ſancta erit vobis. Omne ſeruile non fa
cietis in ea, quia dies clangoris eſt & tu- 2
barum. Offeretiſq. holocauſtum in odorem
ſuauiſſimum dño: vitulum de armento 3
vnum, arietem vnum, agnos anniculos imma 4
culatos ſeptem, & in ſacrificiis eorum ſimilę 5
oleo conſperſę tres decimas per ſingulos
vitulos, duas decimas per arietem, vnã decimam per agnum,
qui ſimul ſunt agni ſeptem, & hircum pro peccato, qui offer-
tur in expiationem populi præter holocauſtum Kalendarum 6
cum ſacrificiis ſuis, & † holocauſtum ſempiternum cum liba- 7
tionibus ſolitis: Eiſdem cęremoniis offeretis in odorem ſuauiſ-
ſimum incenſum domino. Decima quoque dies menſis huius 8
ſeptimi, erit vobis ſancta atque venerabilis, & affligetis animas 9
veſtras. Omne opus ſeruile non facietis in ea: Offeretiſque ho-
locauſtum domino in odorem ſuauiſſimum, vitulum de armen
tu vnum, arietem vnum, agnos anniculos immaculatos ſeptem,
& in ſacrificiis eorum ſimilæ oleo conſperſæ tres decimas per
ſingulos vitulos, duas decimas per arietem, † & decimam
decimæ per agnos ſingulos, qui ſunt ſimul agni ſeptem, &
hircum pro peccato, abſque his quæ offerri pro delicto ſo- 10
lent in expiationem & holocauſto ſempiterno & † ſacrifi- 11
b cio & libaminibus eorum. Quintadecima vero die men- 12

† ſacrificium. (E)

† oblatione.

a Orig. Non permittas animam explere deſideria ſua: nec concedas ei laſciue euagari, ſed inquantum poteſt fieri affligę eam, & humilia.

CAP. XXIX.

a MEnſis etiam ſeptimi ORIG. Sequitur feſtiuitas ſeptimorum. Sicut. n. inter dies ſeptimus quiſq; obſeruatur ſabbathum, & eſt feſtiuitas, ita inter menſes ſeptimus quiſq; menſis ſabbathum eſt menſium. Agitur ergo in eo feſtiuitas quæ dicitur ſabbatha ſabbatorum, & fit in die prima menſis memoria tubarum: Sed quis eſt qui feſtiuitatem gerat memoriæ tubarum, niſi qui ſcripturas propheticas & euangelicas & apoſtolicas (quæ ueluti cæleſtis perſonant tuba) memoriæ theſauro commendat, & in lege dei meditatur die ac nocte, & qui poteſt gratias ſpiritusſancti promereri; quibus inſpirati ſunt prophetæ, & (B) pſallens dicere: *Canite in initio menſis tuba.* Eſt & alia feſtiuitas cum affligunt animas ſuas, & humiliant feſta celebrantes. O mira feſtiuitas, dies feſtus vocatur animæ afflictio. Hic enim, inquit, dies eſt propitiationis decima die menſis ſeptimi Vide ergo ſi diem feſtum vis agere, ſi uis vt lætetur Deus ſuper te affligę animã tuam & humilia ne expleat deſideria ſua, ne laſciuiat. Deniq; paſchę feſtiuitas & azymorum panem afflictionis habere dicunt, nec poteſt quis agere diem feſtum, niſi afflictionis panem manducauerit. Et paſcha cum amaritudine manducat. Vides ergo quales ſunt feſtiuitates Dei, non recipiunt corporalem dulcedinem, nihil remiſ(D)ſum, nihil voluptuoſum volunt, ſed afflictionem animæ & amaritudinem humilitatemq; depoſcunt, quia qui ſe humiliat, exaltabitur. Hoc ergo poſcit dies propitiationis. Cum. n. afflicta fuerit aĩa & humiliata in conſpectu domini, propitiatur Chriſtus quem poſuit Deus propitiatorem in ſanguine ſuo per fidem.

Luc. 18. c. Rom. 3. d.

b *Quintadecima vero die menſis ſeptimi. quę.* ✻ APOLLINA. Erat hoc feſtum tabernaculorum, de quo ſimul cum cęteris ſacris diebus abunde dictum eſt in Leuitico. Octaua huius feſti dies ab aliis exodium dicitur, ab aliis perfectio retentioque, quod finem imponeret ea dies anniuerſariis, continerentque ſe poſtea a cęremoniis huiuſmodi quaſi iam exiiſſent, productaque in medium eſſet eo anno quęcunque lex ſolennia iuberet. Vnde in Regibus celebratum eſſe exodii feſtum legimus.

Ex catena Gręca.

ORIGENES. Vltimus dies feſtus de quo lętatur in homine Scenophegia eſt. Lętatur ergo ſuper te, cum uiderit in tabernaculis habitantem, non ſuper terram fixum & fundatum animum habentem, nec quę terrena ſunt, & quaſi vmbra pro hereditate poſſidentem, ſed in tranſitu poſitum & dicentem: *Incola ego ſum peregrinus*

Vbi ſupra. Scenophegia. (F) Pſal. 38. c.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXIX.

1 MEnſis etiã ſeptimi. *Hic conſequẽter agitur de feſtis, quę celebrabantur tpe autũnali, ſ. in ſeptembri, & ille menſis erat quaſi totus feſtiuus. Fiebant enim in illo quatuor feſta: ſ. feſtum tubarum de quo primo agitur. ſecũdo expiationis, ibi:* Decima quoq; die, *tertio tabernaculorum, ibi:* Quintadecima vero *quarto cœtus vel collectæ ibi:* Die octauo. *Prima igitur die huius menſis erat feſtum tubarum, & hoc eſt quod dicitur.*

2 Dies clangoris eſt & tubarum. *Fiebat enim hoc feſtum duplici de cauſa. Vna erat in memoriam liberationis Iſaac a morte, pro quo immolatus fuit aries, ut habetur* Gene. 22. *& ideo illa die clangebant* Iudæi *in cornib' pecorum, quia ille aries inter vepres hærebat cornib. ut ibidem dicit. Alia cauſa, quia iſte clangor erat quaſi quædam denuntiatio ſolennitatum ſequentium, ut ſe homines ad illas præpararent.*

3 Vitulum de armento unum. *In memoriam vitulę immolatæ ab Abraham, Gen. 15.*

4 Arietem. *In memoriam arietis immolati pro Iſaac.*

5 Agnos. *Pro multitudine filiorum Iſrael, quæ ſeptenario numero deſignatur.*

6 Pręter holocauſtum. *Quod offerebatur in feſto neomeniæ, quia nõ prætermittebatur propter iſtud ſacrificium quod eadem die offerebatur. Neomenia enim menſis ſeptimi & feſtum tubarum eadem die fiebant.*

7 Et holocauſtum ſempiternum. *id eſt iuge ſacrificium quod ſimiliter non prętermittebatur.*

8 Decima quoque. *Hic conſequenter agitur de feſto expiationis quod fiebat in memoriam illius beneficij, quod dominus fuit placatus ſuper fabricatione vituli, quod fuit decima die ſeptembris.*

9 Et affligetis animas ueſtras. *Pro expiatione dicti peccati. Cætera patent ex dictis vſque ibi.*

10 Abſque his quę offerri pro delicto ſolent. *Quia præter iſtum hircum pro peccato oblatum, offerebatur etiam vitulus, cuius ſanguis inferebatur intra ſanctum ſanctorum, & alius hircus ſuper quem ſacerdos confitebatur peccata populi, & ſic emittebatur in deſertum, vt habetur* Leui. 16.

11 Holocauſtum. *id eſt iuge ſacrificium.*

12 Quintadecima. *Hic conſequenter agitur de feſto tabernaculorũ,* ✻ quod

A *grinus ſicut omnes patres mei.* In tabernaculis enim habitauerũt Abraham, Iſaac & Iacob. Cum ergo paratus es extẽdere te ad anteriora, vſquequò peruenias ad terram fluẽtem lacte & melle, [sacrificiũ] lætatur Deus in te, & diem feſtum agit ſuper te, hoc quidem in præſenti; [Heb.11.b. Philip 3.c] in futuro vero, ſi vis conſiderare quomodo agantur dies feſti, obliuiſcere omnia mundana, deſcribe tibi quomodo cęlum et terra trãſeunt, & trãſit omnis habitus mũdi. [Mat.24.c. 1.Ioan.2.c Apoc.21.a] Cęlum vero nouũ & terra noua fundatur. Amoue ſolis huius lucem & da illi mũdo qui venturus eſt ſolis huius ſepultũ lumẽ; B [Eſaiæ 30.f] imo ipsũ Deũ. Pone aſtantes angelos glorię; & omnes cęlorũ virtutes. Conſidera quomodo ibi agi poſſunt dies feſti domini, quæ ibi feſtiuitas; quæ ibi gaudia; quæ lætitiæ magnitudo. Quamuis.n. magnæ ſunt & veræ feſtiuitates quæ ſpiritualiter gerũtur in anima ex parte tamen ſunt, nõ ex integro, ſicut ex parte ſcimus & ex parte prophetamus. [1.Cor.13.c Coloſ.2.c.] unde: *Nemo vos iudicet in cibo aut in potu aut in parte diei feſti.* non dixit in die feſto. Ex parte enim diem feſtum in hoc mundo celebramus. [Sapiẽ.9.c.] *Corpus enim corruptibile aggrauat animam,* C *& depri-* *mit ſenſum multa cogitantem. Cum autem venerit quod perfectũ eſt, euacuabitur quod ex parte eſt.* D [1.C] CAP.

ſis ſeptimi,quæ vobis ſan-
cta erit, atque venerabilis
omne opus ſeruile nõ facie
tis in ea,ſed celebrabitis ſo
lennitatem dño ſeptẽ die
bus. Offeretiſque holocau 1
ſtũ in odorẽ ſuauiſſimum
dño,vitulos de armẽto tre
decim,arietes duos,agnos 2
anniculos ĩmaculatos qua
tuordecim, in libamentis
eorũ ſimilę oleo cõſperſæ
tres decimas p vitulos ſin-
gulos, q̃ ſunt ſimul vituli
tredecim,& duas decimas
arieti vno,id eſt ſimul arie
tib.duob.& decimam de-
cimæ agnis ſingulis, qui
ſunt ſimul agni quatuor
decim,& hircũ pro pecca-
to, abſq; holocauſto ſem-
piterno & ſacrificio & liba
mine eius. In die altero of-
feretis vitulos de armento
duodecim, arietes duos, a-
gnos anniculos immacula
tos quattuordecim, ſacrifi
ciaq; & libamina ſingulo
rũ per vitulos & arietes &
agnos ritè celebrabitur, &
hircũ pro peccato abſque
holocauſto ſẽpiterno, ſa-
crificioq; & libamine eius.
Die tertio offeretis vitulos
vndecim, arietes duos, a-
gnos anniculos immacula
tos quatuordecim, ſacrifi-
ciaq; & libamina ſingulo-
rũ p vitulos & arietes ; & a-
gnos ritè celebrabitis, & hir
cũ pro peccato abſq; holo-
cauſto ſempiterno, ſacrificioque & libamine eius.
Die quarto offeretis vitulos decem , arietes duos,
agnos anniculos immaculatos quattuordecim ,
ſacrificiaque & libamina ſingulorum per vitulos
& arietes & agnos ritè celebrabitis, & hircum pro
peccato abſque holocauſto ſempiterno, ſacrificio
que eius & libamine. Die quinto offeretis vitulos
nouem , arietes duos , agnos anniculos immacu-
latos quattuordecim , ſacrificiaque & libamina
ſingulorum, per vitulos & arietes & agnos ritè ce
lebrabitis, & hircum pro peccato abſque holocau
ſto ſempiterno , ſacrificio eius et libamine. Die
ſexto offeretis vitulos octo , arietes duos agnos
anniculos immaculatos quatuordecim, ſacrificia
que et libamina ſingulorum per vitulos et arietes
et agnos ritè celebrabitis, et hircũ pro peccato abſ E
que holocauſto ſempiterno, ſacrificioq; eius et li-
bamine . Die ſeptimo offeretis vitulos ſeptem, et
arietes duos agnos anniculos immaculatos quat-
tuordecim , ſacrificiaq; et libamina ſingulorum
per vitulos et arietes et agnos rite celebrabitis, et
hircũ pro peccato abſq. holocauſto ſempiterno, ſa
3 crificioq. eius et libamine. Die octauo † qui eſt ce in
leberrimus, oẽ opus ſeruile non facietis offerentes cœ
4 holocauſtum in odorem ſuauiſſimum dño, vitu- co
lum vnum, arietem vnũ, agnos anniculos imma- li)
culatos ſeptem, ſacrificiaq; et libamina ſingulorũ
per vitulos et arietes et agnos ritè celebrabitis, et
hircum pro peccato abſque holocauſto ſempiter-
5 no ſacrificioque eius et libamine. Hæc offeretis do
6 mino in ſolennitatibus veſtris , præter vota et o-
blationes ſpontaneas in holocauſto, in ſacrificio,
in libamine, et in hoſtiis pacificis.
F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *quod agebatur xv. die menſis ſeptimi, in memoriam illius beneficij quo Deus fecit habitare filios Iſraël longo tempore in deſerto, quæ eſt terra ſterilis, & tamen conuenienter prouidit eis de neceſſarijs non ſolũ quo ad cibum, ſed etiam quantum ad vmbraculum nubis contra æſtum, & inde deduxit eos ad terram delectabilem & fructuoſam, in cuius ſignum in hoc feſto debebant habere fructus arboris pulcherrimæ, vt habetur Leui.xxiij. vbi de hac ſolemnitate & alijs præcedentibus dictum fuit, propter quod breuius hic tranſiui, maxime quia hic reperiuntur iſtæ ſolennitates ratione ſacrificiorum, quæ fiebant in illis quæ non fuerunt alibi ad plenum explicata & ideo de ſacrificij huius ſolennitate ſubditur:*

1 Offeretiſque holocauſtum. *Dicunt Hebræi, quod offerebantur pro gentibus alijs, & ideo in vniuerſo offerebantur lxx. vituli ſecundum numerũ lxx. gentiũ in lxx. linguis diſtinctarum. Offerebantur autẽ prima die quattuordecim vituli, & ſecũda die 13. & ſic diminuendo ſuper vnum vſque ad vltimum diem incluſiue vt patet in litera, per quod deſignabatur, vt dicunt, quod dominium gentium eſſet diminuendum, & terminãdum ſub rege Meſſia, cuius dominio erant ſubdendæ omnes gentes; quod ipſi expectant futurum ſicut & Meſſiam ſuum, quod tamen in Chriſto ſecundum veritatem eſt impletum, ſecundum quod dicitur Mat. vlt. d. Data eſt mihi omnes poteſtas & c. autoritatiue quantum ad omnes, executiue quantum ad catholicos principes quorum colla in multis partibus orbis iugo Chriſti ſunt ſubdita, & finaliter omnes gentes ei ſubdentur.*

2 Agnos anniculos. *Dicunt Hebræi, quod offerebantur pro populo Iſrael qui in ſcriptura aliquando vocatur agnus, & erant in vniuerſo 18. agni, vt a populo Iſrael excluderentur xcviij. maledictionb. poſitæ in lege contra tranſgreſſores. Cætera hucuſque patent ex prædictis.*

3 Die octauo qui eſt celeberrimus. *Hic agitur de feſto cœtus uel collectæ, quod celebrabatur immediate poſt feſtum tabernaculorum, ut patet in litera cum dicitur: Die octauo, qui eſt celeberrimus. In Hebræo habetur:* Qui eſt retentio, *quia illa die retinebatur populus, qui venerat ad feſtum tabernaculorum nec licitum erat eis illa die recedere, tum ratione feſti, tum quia illa die colligebatur pecunia a populo pro ſacrificijs & neceſſarijs tabernaculi & templi, pro tempore quo fuit templum.* [Feſt ius.]

4 Vitulum unum, arietem &c. *Non enim fiebant tot ſacrificia in hac die ſicut in præcedentib. tum quia illa die colligebatur pecunia pro ſacrificiis totius anni quæ fiebant de ſumptib. populi, & ſic quodammodo reputabantur ſacrificia illius diei, tum quia illi qui erant de longe nec poterant freqũter ad templum venire, ſacrificia & oblationes quę per annum vouerant, iſta die ſoluebant. Ideo ſubditur.*

5 Hæc offeretis domino in ſolennitatibus veſtris. *Et loquitur de ſacrificiis oblatis in omnibus ſolennitatibus prędictis.*

6 Præter vota & oblationes ſpontaneas. *Quę offerebantur maxime die iſta dictum eſt. Ratio autem quare de animalibus prędictis. ſ. uitulis, arietibus, & hircis plus quam de aliis ſpeciebus animalium fiebant ſacrificia, poſita fuit in principio Leui. & Gene. 15. Cętera patent ex prędictis.*

CAP.

A *ADDITIO I.*

In c.xxix. vbi dicitur in poſtilla. Decima quoque. *Hic conſequenter agitur de feſto expiationis. In hac die ſ. decima menſis ſeptimi creditur fuiſſe annuntiata Zachariæ ſacerdoti conceptio præcurſoris Chriſti, de qua Luc. 1. agitur, ut ibidem in additione fauente domino videbitur. Vnde celeberrima dies erat, in qua etiam aſſligere debebant animas ad proclamandam miſericordiam diuinam, ut de remiſſione peccatorum vera & uniuerſali, deus dignaretur humano generi prouidere.*

ADDITIO II.

In eo. c. xxix. ubi dicitur in poſtilla. Die octauo. *Hic agitur de feſto cœtus. Iſtud feſtum cœtus ſeu collectæ non fiebat in memoria alicuius beneficij ſeu miraculi præteriti, vt patet per omnes doctores tam catholicos quam Hebræos. Similiter nec ſiebat ad colligendum pecuniam pro ſacrificiis prout in poſtilla, ſed erat tantum figuratiuum futurorum, ſcilicet congregationis fidelium in præſenti eccleſia ſeu in regno cælorum. prout large fuit deductum ſupra in additione ſupra Leuit. 24. & ideo ſubiungebatur cæteris feſtis ueteris teſtamenti tanquam ultimum & finis eorum.* D

REPLICA Correctorij in cap. xxix. Burgen. qui ſæpe promittit literæ inſiſtere, certe a litera multum videtur recedere, ponens feſtum expiationis pertinere ad annuntiationem conceptionis Io. Baptiſtæ, & feſtum collectæ non habere ſenſum literalem ac re præterita, ſed ſolum figuratiuum de re futura, cuius correctorium vide Leuit. 23.

CAP. XXX.

1 NARRAVITQVE Moyſes filiis Iſrael omnia quæ ei dominus imperarat, & locutus eſt ad principes tribuum filiorum Iſrael. Iſte eſt ſermo, quem præcepit dominus: a Si quis virorum votum domino
2 vouerit, b aut ſe iuramento conſtrinxerit,

CAP. XXX.

Si quis. Animæ quæ in perfectũ virũ occurrit, nemo dominatur in votis, ſed libertatem ſuam habet in illis.

ORIGEN. Votorum lex ponitur, & nouo principio in hæc lege Moyſes vtitur. Ait enim: *Homo homo quicunque vouerit domino, &c.* Quaſi non dixiſſe ſuffecerit, homo qui votũ vouerit dño. Eſt enim alius interior homo, qui renouatur de die in diẽ ſm imaginem Dei, alius vero exterior, q corrumpitur. Cũ vero B uenitur ad hunc ꝑfectũ, ut lex Dei ſuſcipiatur, & uota offerãtur, q̃ offerre nõ poteſt niſi qui habet aliquid in ſemetipſo quod offerat Deo, nõ ſufficit exterior legẽ Dei ſuſcipere, & vota ſol⁹ offerre, qa nõ põt aliquid dignum Deo habere, ſed interior qui habet in ſe ꝙ offerat Deo, in quo eſt habitatio virtutũ, intellectus ſcientiæ, & diuinæ imaginis innouatio. Qui cũ ſpeciem ſuam, quæ ab initio a Deo facta eſt recuperauerit, & virtutũ reintegrationẽ pulchritudinis prioris fortunæ, põt vota offerre, & tũc nõ homo ſolũ, ſed homo homo dicitur. Nã q interiorẽ hominẽ nõ excolit, virtutib. nõ conſtruit, morib. nõ ornat, ſapientiã Dei nõ q̃rit, & ſcripturis operã nõ impẽdit, nõ põt homo homo dici, ſed homo tm̃, & homo animalis. Quia interior q verius & nobilius dicitur homo, ſopitus in eo eſt carnalib. vitijs, & mundi huius curis. Vnde cuiq; agendũ eſt, ſi interiorẽ hominẽ peccatorũ ſordib. in ſe oppreſſum videt, ut citius eruat eũ ab oĩ inquinamento carnis & ſanguinis, cõuertat ad pœnitentia, reuocet ad ſe memoriã Dei & ſpẽ ſalutis. Nõ enĩ hæc extrinſecus q̃renda ſunt. Intra nos eſt ſalutis occaſio. Vnde: *Ecce regnum Dei intra vos eſt.* Intra nos enim eſt cõuerſionis facultas. Cũ enim ꝯuerſus ingemueris ſaluus eris, & nõ poteris digne altiſſimo reddere vota tua, & homo homo appellari. Votũ aũt eſt cũ aliquid de noſtris offerimus Deo. Vult aliqd a nobis accipere Deus, & ita nobis largiri ipſe, vt dona ſua nõ immeritis largiatur. Vnde: *Et nunc Iſrael quid dominus deus tuus poſcit a te, niſi vt tu timeas dominum deum tuum, & ambules in vijs eius, & diligas eum ex toto corde tuo, &c.* hęc poſcit Deus a nobis, q̃ ſi prius nõ offeramus, nihil ab eo accipiemus. Si dederim⁹ gloriã, recipiemus gloriã. ait. n. *Glorificantes me glorificabo.* Si offeramus iuſtitiam nrãm, accipiem⁹ iuſtitiã Dei, & ſi offeram⁹ nrãm, i. corporis caſtitatẽ accipiemus ab ipſo ipſius caſtitatem, & ſi offeramus ſenſũ noſtrũ, accipiemus ſenſum ipſius. Vnde Apoſtolus: *Nos autẽ Chriſti ſenſum habemus.* Si ergo nõ ſolũ homo, ſed homo homo dicemur, vterq;. n. uocabuli ſui ꝑfectione ornatus eſt. Legunt diuerſa vota in ſcripturis. Anna vouit Deo fructũ ventris ſui, & Samuelẽ cõſecrauit in tẽplo. Iephte ꝙcunq; ſibi poſt victoriã occurriſſet, & occurrẽte filia; vota ꝑſoluit lachrymãda. Alij vitulos vel arietes vel domos vel alia rõne carẽtia. Ille vero qui appellatur Nazaræus ſemetipſum. Hoc enim eſt uotũ Nazaręi ꝙ eſt ſup omne uotũ. Filius enim vel filia aut pecus aut prędium ext. nos eſt. Semetipſum Deo offerre, nec alieno labore, ſed ꝓprio placere perfectius & eminentius eſt in omnib. votis. Quod q facit, imitator eſt Chriſti. Ille E . n. dedit terram, mare, & omnia q̃ in eis ſunt. Cælũ quoq;, ſolem, & lunã, & ſtellas miniſterio hominũ, pluuias, & vẽtos, & quicqd in mundo eſt hominibus largitur, & poſtea ſemetipſum. Si. n. dilexit Deus mundũ, vt filiũ ſuũ vnigenitũ daret ꝓ mundi vita. Quid enim magnũ faciat homo, ſi ſemetipſũ offerat Deo, cũ ſe De⁹ obtulerit prior? Si ergo tollas crucẽ tuã & ſequaris Xp̃um, ſi dicas, *Viuo autẽ iam non ego, viuit vero in me Chriſtus.* Si deſideret anima tua eſſe cũ Xp̃o, & nõ delectet in ſeculo, ſemetipſum. i. aĩam tuam obtuliſti deo. Qui in caſtitate uiuit, corpus ſuum uouit: Vnde: *Virgo cogitat quomodo ſancta ſit corpo. & ſpiritu.* Sãcti ergo dicunt q deo uouẽtur. vñ aries ſi deo vouet ſanctus appellat, nec licet eũ tõderi ad cõmunes vſus. Similiter vitul⁹ nec licet eũ iũgi in cõmune op⁹. Si ergo te voueris deo, imitãdus eſt tibi vitulus, vt faciat tantũ quod pertinet ad diuinum cultum. Ioan. 3. b. Matt. 16. d Galat. 2. d. Philip. 1. d 1. Cor. 7. f.

IDEM. Animarũ q̃ in eccleſia Dei ſunt, curã habent Angeli, quos ẽt ad iudiciũ cum hominib. venire oſtẽdimus, ut conſtet utrũ ſui deſiderio peccauerĩt homines, an cuſtodũ negligẽtia. Videt ergo mihi, ꝙ aliæ ſub eis degũt vt filiæ aliæ ut vxores. Si qua ergo uouet aliqd præpropere & minus apte, cuſtodis eſt reprimere vouẽtis audaciã, & retũdere. Quod ſi nõ fecerit, aĩa liberabitur a culpa, ipſe vero voti erit reus, ſed hoc de inferiorib. Perfectiorib. vero adeſt ipſe dominus, ſicut dicitur de populo Iſrael, ipſe dominus ducebat eos. Sed poſtq̃ deliquerunt & inferiores ſeipſis facti ſunt, angelo tradũtur. vñ Moyſes dicebat: *Niſi tu ipſe veneris nobiſcum, non me educes hinc.* & de iuſto dicit Deus: *Cum ipſo ſum in tribulatione.* Et alibi dicit; *Ne timeas deſcendere in Aegyptum, quoniam tecum ero.* Iuſtis ergo & electis dominus adeſt, inferiorib. vero Angeli. Nos aũt cõtendere debemus vt occurramus in virũ ꝑfectũ, & vtamur libertate votorũ, vt cum ipſo dño vnus ſpiritus ſimus, ut ipſe in nobis maneat, & nos in ipſo, & nihil in nobis ſen incum nihil paruulæ ætatis habeatur, nec neceſſe ſit nobis ſub tutoribus & procuratorib. derelinqui a patre. Vbi ſupra Deut. 32. b Exo. 33. d. Pſal. 96. c. Gen. 46. a. Ephe. 4. c. 1. Cor. 6. d. 1. Ioan 4. c Galat. 4. a. F

b *Iuramento conſtrinxerit, &c.* AVGVSTINVS. Non hoc ad omnem Qõ. 56. in Num.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXX.

1 NArrauitq; Moyſes. *Hic cõſequẽter agitur de ordinatione populi ad deũ, quantũ ad ea in quib. aſtringebatur propria voluntate, cuiuſmodi ſunt vota, quia licet vouere ſit uoluntariũ, reddere tñ votum iam factum eſt neceſſarium Et diuiditur in quinque partes, ſecundum quinque modos perſonarum vouentium. Primus modus eſt virorum, qui notatur cum dicitur.*

2 Si quis viro, &c. *Quia vtrunque eſt obligatorium votum tamen magis; cuius ratio eſt, quia obligatio voti cauſatur ex fidelitate quam deo debemus, ad quam requiritur, quod ei promiſſum ſoluamus, obligatio autem iuramenti cauſatur ex reuerentia quã debemus ei, & ex qua tenemur quod verificemus id quod per nomen eius promittimus, omnis autem infidelitas irreuerentiam continet, ſed non contra. vnde & infidelitas ſerui ad dominum videtur eſſe maxima irreuerentia ad ipſum, & ideo votum ex ſua ratione magis eſt obligatorium quam iuramentum.* Votũ differt a iuramento.

MORALITER.

* 2 *Si quis virorum.* In hoc aũt capitulo agitur de voti obligatione & eius reddittione & etiam de eius irritatione in quib. ſenſus literalis eſt etiã moralis, propter quod non eſt hic alia moralitas requirenda.

A mnē iurationē pertinet, ſed ad eā vbi quiſq; vouet alicuius rei abſtinentiā, qua licebat vti per legem, ſed per votum ipſe ſibi efficit, non licere.

a *Non faciet irritum.* ✻ PROCOPI. Si enim homini mentiri graue eſt, quanto magis Deo? Cæterum hoc ad imitationē dictū eſt dei, qui inquit non irritū faciam fœdus meū. Quod vero de ſua cuiuſq; anima dicit, hoc eſt, ſi ciborū abſtinētiam uouerit, aut tonſionē, ouē, aut vitulū offerat. vbi Malachias adducere queq; maxima præcipit. Maledictus dicēs, qui in grege ſuo maſculū habet, & votū nuncupans immolat abiectum domino.

b *Mulier ſi, &c.* id eſt, ſi fœmina & adhuc tenera fuerit anima, cui vir vel pater dominatur in votis, nō ſemp in ipſa eſt culpa, ſed interdum redit ad uiros vel parentes.

B

c *Et iuramentum.* LXX: Et diffinitiones quas diffiniuit aduerſ⁹ animā ſuam. Non φ talibus votis noceat animę ſuę; ſed aduerſu animā dicitur aduerſus animalē delectationē, ſicut ibi: *Affligetis animas veſtras.*

Queſt. 57. AVG. Merito quærit in hoc loco etiam de voto virginitatis. Mulieres enim etiā virgines in ſcriptura ſolent appellari; & videtur Apoſtolus de patre loqui, cū dicit. *Seruet virginem ſuam, & det nuptum virginem ſuā, &c.* hoc modo, vbi nonnulli intellexerunt virginē ſuam: i. virginitatem ſuā. nulla tamen hoc ſimili ſcripturarū locutione demonſtrant cum ſit inuſitatiſſima.

Leuit. 16. g
1. Cor. 7. g

d *Nec obnoxia tenebitur.* LXX. Dñs mundabit eā, qa abnuit pater eius. i. mundā habebit & iudicabit, ſicut dicitur: *Mundabit eum ſacerdos, & mundatione non mundabit reum.* i. non dices mundum eum qui immundus eſt.

Leui. 13. b.

e *Si maritum.* i. ſi adulta & viripotens fuerit ad cōcipiendum ſemen verbi Dei, & doctrinæ ſpiritualis capienda ſecreta. unde. *Volo autem omnes vos vni uiro virginem caſtam exhibere Chriſto.*

2. Co. 11. a.

Queſt. 59. AVGV. Quia dominus mandauit fœminā ſub patre eſſe antequā nubat, & ſub viro nuptā, noluit ita lex aliqđ vouere eā aduerſus animā ſuam, id eſt, in rerum licitarū abſtinētia, vt in eiſdē votis fœminea valeat autoritas, ſed virilis. Ita & ſi adhuc

C innuptæ iā conceſſerit pater vota perſoluere, ſi antequam perſoluerit nupſerit, & viro eius hoc cognitū nō placuerit, nō perſoluat, & ſit omnino ſine peccato, quia dominus mūdauit eā ſicut dicit. i. mundā fieri iudicauit. Neq; hoc contra Deū fieri putādū eſt, cum ipſe Deus hoc præceperit & hoc voluerit.

D

a non faciet irritum verbum ſuum; ſed omne quod promiſit 1
b implebit. † Mulier ſi quippiam vouerit, & ſe conſtrinxerit + 2

a Adhuc ſcilicet paruula: & tantum diuinæ eruditionis habens initia.

iuramento, quę eſt in domo patris ſui, & in ætate adhuc puel-
c lari; ſi + cognouerit pater votum quod pollicita eſt, & iura- 3
mentum quo obligauit animam ſuam, & tacuerit, * † voti rea
erit. Quicquid pollicita eſt & iurauit, opere complebit. Sin au
tem ſtatim vt audierit, contradixerit pater, & vota & iuramen
d ta eius irrita erunt, nec obnoxia tenebitur ſponſioni, eo quod
e contradixerit pater. Si maritum habuerit & vouerit aliquid, 4
& * ſemel verbum de ore eius egrediens, animam illius obli-
gauerit iuramento; quo die audierit vir & non contradixe-
rit, voti rea erit, reddetque quodcunque promiſerat. Sin autē
audiens * ſtatim contradixerit, & irritas fecerit pollicitatio-
nes eius, verbaque quibus obſtrinxerat animam ſuam, † pro-
pitius erit ei Deus. Vidua & repudiata quicquid vouerint, red 5
f dent. Vxor in domo viri cum ſe voto conſtrinxerit, & iura- 6
mento, ſi audierit vir & tacuerit, nec contradixerit ſponſio- 7
ni, reddet quodcunque promiſerat: Sin autem extemplo con-
tradixerit, non tenebitur promiſſionis rea, quia maritus con-
tradixerit, & dominus ei propitius erit. Si vouerit & iura-
mento ſe conſtrinxerit, vt per ieiunium vel cæterarum rerum
abſtinentiam affligat animam ſuam, in arbitrio viri erit ſiue
faciat ſiue non faciat. Quod ſi audiens vir tacuerit, & in alte-

† 33. q. 5. c. manifeſtū e noluit.

† audierit

* vi eius.

f *Vxor in domo.* AVGVSTINVS. De illa prius dixit q̄ in domo patris ſui vouit, & antequam redderet, nupſit. De ea ergo quæ i domo mariti vouit, ita loquitur. Si in domo mariti eius uotū eius, aut diffinitio q̄ aduerſus animā eius cū iureiurando, & audierit vir ei⁹, &c. Manifeſtū eſt ergo ita voluiſſe legē fœminam eſſe ſub viro, vt nulla vota eius q̄ abſtinētię cauſa vouerit reddantur ab ea, niſi vir fuerit autor permittēdo. Nā cum ad peccatū eiuſdē viri pertinere voluerit, ſi prius permiſerit & poſtea prohibuerit, etiam hic, tamē nō dixit, vt faciat mulier quod vouerat quia permiſſa prius a viro fuerat, viri dixit eſſe peccatū q abnuit quod prius ꝯceſſerat nō tñ mulieri, ideo pmiſit ut ſi vir poſtea prohibuerit, contemnatur. Sed utrum iſta etiā ad vota continentiæ, & ad cōcūbitus abſtinentiā ptineāt merito q̄ritur; ne forte ea intelligantur tātū aduerſus animā voueri, q̄ ſunt in cibis & potib. qđ etiam vr̄ ibi ſignificari: *Nonne anima plus eſt quam eſca?* Et cum de ieiunio præcipitur, ita dicitur: *Affligetis animas veſtras.* Neſcio autē vtrū alicubi legatur aduerſus animā votū dici, qđ de abſtinentia concubitus fuerit. Maxime cum hic lex autoritatē viro tribuat, non mulieri, q̄ viro ſubdita eſt, vt tūc vota perſoluere debeat ſi vir votū approbauerit. Si aūt renuerit nō debere Apoſtolus cū de huiuſmodi loqueretur, non maiorē autoritatē viro q̄ fœminę dedit: *Sed vxori,* inquit, *vir debitū reddat, ſimiliter & vxor viro. Vxor non habet poteſtatem ſui corporis ſed vir. Similiter vir non hēt poteſtatem ſui corporis, ſed mulier* Cum ergo parem vtriq; tribuat poteſtatem, inſinuat de concumbendo vel nō concūbendo regulā non pertinere ad eā vota, vbi non habent parē poteſtatē, ſed vir maiorē. & ptope eius ſolius eſt. Non. n. ait lex virum non debere reddere vota ſua, ſi vxor prohibuerit, ſed vxorē ſi uir prohi-

E

F

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Omne quod. *Dum tamen ſit de re licita & bona, quia aliter non eſſet votum.*

Sciendum tamen, quod iſta lex non intelligitur de quocunq; viro generaliter, quia nullus poteſt implere promiſſum de re, quæ dependet ex voluntate alterius ſine eius conſenſu, aliter fieret iniuria, & ideo religioſus ſine conſenſu prælati ſui non poteſt vouere, vel votum adimplere. Similiter ſeruus non poteſt aliquid vouere vel implere, per quod impediatur opus ſui domini. Similiter nec filius familias de rebus patris ſui, ſi tamen ad annos pubertatis uenerit poteſt vouere religionis ingreſſū, ſicut & matrimoniū contrahere, quia extunc eſt ſui iuris in his quę pertinent ad perſonam ſuā. Et eadē ratione vir alligatus uxori, non poteſt vouere aliquid per quod impediatur reddere debitum vxori ſuæ ſine eius conſenſu, quia quantum ad hoc, non habet ptātem corporis ſui, ſed mulier.

Quę puella po: vouere.

2 Mulier. *Hic ponitur ſecundus modus, videlicet quantum ad votū puellarum quæ ſunt in domo paterna. Nec intelligitur iſta lex de puellis, quæ non attigerunt annos diſcretionis, quia illæ non poſſunt uouere, nec etiam de illis quæ ſunt maritatæ, licet adhuc maneant cum patre, quia ſunt emancipatæ, ſed de illis quæ attigerunt annos diſcretionis, nec ſunt maritatæ viro ſeu affidatæ, & ideo ſunt ſimpliciter ſub cura patris, & illæ non poſſunt aliquid vouere quod ſit ſtabile ſeu obligatorium abſque conſenſu patris expreſſo vel tacito, & quantum ad hoc ſubditur.*

3 Si cognouerit, & tacuerit. *quia in tali caſu conſenſiſſe intelligitur, poteſt tamen facere votum de ingreſſu religionis uel de continentia ſeruanda, ſicut etiam contrahere matrimonium abſq; conſenſu patris quia talia pertinent ad perſonam propriam; ſecus autem eſt de rebus paternis.*

4 Si maritum habuerit. *Hic ponitur tertius modus, uidelicet de puellis, quæ ſunt in domo patris & ſunt viro affidatæ, quia uotum earū poteſt irritari per patrem inquantum ſunt in cura eius, & etiam per maritum, inquantum iam dederunt ei fidem, & ſic exponunt Hebræi legē iſtam, quia de iſtis mulieribus quæ ſunt totaliter in cura mariti poſtea datur alia lex, ut uidebitur.*

5 Vidua. *Hic ponitur quartus modus, ſ. mulierum ſolutarum a lege uiri, ita quod ſunt ſui iuris, & de talibus dicitur.*

6 Quicquid vouerint. *Sicut de uiris dictum eſt ſupra. Si tamen ſint religioſæ uel ſeruæ, non habet locum, ut dictum eſt ſupra de uiris ſeruis & religioſis.*

7 Vxor in domo. *Hic ponitur quintus modus, ſ. mulierum, quæ ſunt extra curam patris, & ſunt totaliter ſub cura mariti, & de talibus dicitur hic, quod uotum earum non eſt obligatorium, abſq; conſenſu mariti tacito uel expreſſo.*

✻ 1 Sinautem

prohibuerit. Vnde non mihi videtur, in huiuſmodi votis atq; obligationib. quę aduerſus animam nunt, etiam iſta debere accipi q̃ inter ſe vir & vxor de concũbendo, vel de abſtinẽtia cõcumbẽdi placita habuerint. Præterea iſtæ iuſtificationes dicuntur, & meminimus in illis iuſtificationibus quę in Exodo ſub hoc nomine memorantur, multa, pręcipi, quæ ad proprietatem non poſſunt accipi nec in nouo teſtamento obſeruari, ſicut de aure ſerui ꝑ tundenda, & huiuſmodi. Vnde etiã hic aliquid figurate dictum intelligitur, ut quoniam

ram diem diſtulerit ſententiam, quicquid vouerat atque pro
miſerat, reddet: quia ſtatim vt audiuit, tacuit: Sin autem con- 1
tradixerit poſtquam reſciuit, portabit ipſe iniquitatem eius. 2
Iſtę ſunt leges, quas conſtituit dominus Moyſi inter virum,
& vxorem, inter patrem & filiam, quę in puellari adhuc æta-
te eſt, vel quæ manet in parentis domo.

quoniã ſunt mulrę abſtinẽtiæ cęremoniarum irrationabiles D
& inimicæ veritati: Hoc forte intelligi voluit, tunc ratas eſſe cum rationabiles fuerint, id eſt, cum eas ratio approbauit, q̃ ſicut vir debet regere omnẽ animalem motionẽ, quæ fit non tantum in appetẽdo, ſed etiam in abſtinendo, vt ſi mẽte & ratione decernitur, tũc fiat. Si autem improbatur, non fiat. Si autem ratio quod prius recte faciendum eſſe decreuerit poſt improbet, ſit peccatum conſilii, ſic tamen, ut non niſi rationi motio illa conſentiat.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Sin autem. *id eſt, non ſtatim quando primo ſciuit, ſed poſtea.*

2 Portabit. *Quia ſi impediet eam ab impletione voti, ipſa erit libera faciendo quod in ſe eſt, & ipſe portabit pœnam debitam pro tranſgreſſione voti.*

CAP. XXXI.

a *Vlciſcere prius.* ORIG. Scãdala filiis Iſrael Madianitarũ tergiuerſatione acciderant, q̇ ſubornauerãt mulieres q̃ eos deceperãt vt peccarẽt. Illi ergo pro peccato ſuo puniti ſunt. Mediocrius tamẽ & parcius. Hi vero qui fuerant cauſa peccandi multo vehemẽtiꝰ. Vnde patet qa
B longe grauius eſt cauſam peccãdi p̄bere; q̃ peccare. vnde dicitur, *Quia melius fuerat illi homini non naſci,* aut *molam aſinariam allegari circa collum eius, & pręcipitari in profundum maris, quã vt ſcandalizaret vnũ de puſillis iſtis.* Scãdalũ autem eſt, vbi recte ambulanti deceptio ad peccandum ſubiicitur.

b *Vlciſcere prius filios Iſrael.* * PROC. Vltimum hoc negotium iniungit Deus Moſi. Iram. n. Dei Madianitæ ſibi conflauerãt. Non aſpernãdũ vero mãdatum eſt, quod magnũ aliquid ante obitũ gerere, viaticũq; ſeu ad vitæ exitũ ꝯparare ſuadet. Cęterum deo eã rem probari conſtat hoc qđ iubet, aciem corã domino contra Madianitas inſtrui. Diuina. n. bella ſunt q̃ ad extirpãdum impiorũ terrã, ſordeſq; peccatorum repurgãdũ
C ſuſcipiunt, quantum uis qui peccatum hominibus iactant eſſe inſitum, calumnientur. Atq; hoc ipſum arguit ſacerdos q vna egreſſus eſt, ſacraq; vaſa aſportauit, argumento videli- E
cet, quod res bellica rei ſacræ ſit ſimillima.

c *Et ſic colligeris.* Nouiſſime inquit, Apponeris ad populũ tuũ &c. Hoc ꝯtra Samaritas, qui negant reſurrectionẽ mortuorũ. nec fidẽ futuri ſeculi recipiũt. Nemo enim apponitur ad eos, qui nõ ſunt. Conſtat ergo eſſe aliquẽ populum, cui Moyſen dicit eſſe apponendum.

d *Mille viri de ſingulis, &c.* RABA. Aduerte diuinæ virtutis magnificentiam. Filii Iſrael dum ſexcenta millia fuerant armatorum, omnes victi ſunt, quia erat in eis peccatum. Nunc uero xii. milia victores uincunt, quia non in multitudine uincit Iſrael, ſed iuſtitia & pietas eſt in eis quæ vincit. Vnde: *Vnus perſequetur mille, & duo decem millia.* Vides ergo quia plus valet vnus ſanctus orãdo, quã innumeri peccatores prælhiando. Oratio enim ſancti cælũ penetrat. Qũo ergo in terris hoſtem non vincet? Quęramus ergo & cuſtodiamus iuſtitiam, induamur loricã iuſtitiæ accincti veritate, & accipiamus galeã ſalutis, & gladiũ ſpiritꝰ F
& ante omnia ſcutũ fidei, ĩ quo extingamus ignea tela maligni.

supra 14.a — 1.Mac.3.e — Deut.32.d — Eccl.35.c. — Ephes.6.e.

CAP. XXXI.

Locutuſque eſt dominus ad Moyſen dicẽs: 1
a Vlciſcere prius filios Iſrael de Madianitis, †
a Sanctos ad ſupernæ ciuitatis ciues.
b & ſic colligeris ad populum tuum. Statim 2
c que Moyſes: Armate, inquit, ex vobis vi- 3
ros ad pugnam, qui poſſint vltionem dñi 4
d expetere de Madianitis. Mille viri de ſin- 5
gulis tribub. eligantur ex Iſrael, qui mittantur ad bellũ. Dede
runtq. millenos de cunctis tribub. i. duodecim millia expe- 6
ditorum ad pugnã, quos miſit Moyſes cũ Phinees filio Eleaza 7
ri ſacerdotis. Vaſa quoq. ſancta, et tubas ad clangendũ tradi 8
dit eis. Cũq. pugnaſſent contra Madianitas atq. viciſſent, o- 9

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXXI.

1 Locutus eſt do. *Præcepta Madianitarum punitione in fine xxv. cap. & interpoſita populi reordinatione in aliis c. ſequentib. Hic conſequenter ponitur executio dictæ punitionis, & diuiditur in duas partes, ſ. in partem principalem & incidentalem xxxij. cap.*

Circa primum præmittitur apparatus pugnæ, ſecundo ſubditur cõſecutio victoriæ, ibi. Cumq; pugnaſſent, tertio ordinatio prædæ, ibi: Ceperuntque mulieres. Circa primum oſtenditur bellum iuſtum ex diuino præcepto, cum dicitur. Locutuſq; *de Madianitis, & non dicit de Moabitis, cuius cauſa ſuperius fuit expreſſa xxv. c. 2. in fine.*

2 Et ſic colligeris. *i. ad limbum ſanctorum patrum.*

3 Statimq; Moyſes. *Ex quo patet fidelitas & obedientia Moyſi ad Deum, quia audierat dilationem mortis ſuæ vſque ad interfectionem Madianitarum, & tamen non propter hoc diſtulit pugnam contra eos, ſed magis accelerauit.*

4 Qui poſſint. *In quo apparet etiam iuſtitia belli, quia Madianitæ non ſolum fecerant contra filios Iſrael, ſed etiam contra Deum, quia ſciẽter & ex propoſito prouocauerunt filios Iſrael ad idolatriam, vt dictum fuit ſupra xxv. cap.*

5 Mille uiri, &c. *Non miſit magnum numerum pugnatorum, vt victoria manifeſtius Deo attribueretur.*

6 Quos miſit, &c. *Ipſum autem fecit ducem exercitus, eo quod iam ante zelo Dei ductus inceperat punitionem, interficiendo principem tribus Simeon cum muliere Madianitide, vt dictum fuit ſupra xxv. ca.*

7 Vaſa quoq; ſancta. *Dicunt* Hebræi, *quod iſta vaſa fuerunt arca, & lamina ſancta.*

8 Et tubas ad clangendum. *In ſignum victoriæ a Deo obtinendæ.*

9 Cumq; pugnaſſent. *Hic ponitur conſecutio victoriæ, quæ ſecundũ Hebræos fuit a Deo manifeſte, quia eleuata lamina ſancta in altũ, exercitus Madianitarum, qui erat valde magnus, fuit excæcatus, & cadebant ad terram coram filiis Iſrael. vnde in* Hebræo *habetur;* Reges eorum occiderant ſuper interfectos. *i. ſuper proſtratos diuina uirtute, ut ipſi exponunt.*

* 1 Balaam

MORALITER.

* † *Vlciſcere prius.* Madiã interpretatur iniquitas, & ideo per bellũ cõtra Madianitas ſignificatur bellũ hominũ cõtra vitia & peccata, de quo bello Seneca, Pacẽ habeto cũ hominib. & cũ vitiis bellũ. Illi vero qui ad bellũ cõtra Madianitas iuerunt mares tm̃ occiderunt primo, & fęminas reſeruarunt, vt dicitur in textu, & ideo ꝑ illos ſignificãtur illi q ſpiritualia vitia q̃runt extirpare, carnalia reſeruantes. nã ſecundum Aug. per virũ ſignificatur intellectus vel ratio, ꝑ fęminã vero ſenſualitas pp quod bene ꝑ mares ſpiritualia vitia, ꝑ fœminas vero carnalia deſignãtur, & qa ꝑ vtraq; damnatur homo, non ſufficit illa extirpare ſine iſtis, propter quod a Moyſe de mulierum

a mnes mares occiderunt, & reges eorum Eui, & Recem, &
a Error perfidię ligno crucis interficitur.
b Sur, & Hur, & Rebe, quinq; principes † gentis: Balaam quo- 1
que filium Beor interfecerunt gladio, ceperuntq. mulieres 2
eorum & paruulos, omniaque pecora & cunctam ſupelle-
ctilem. Quicquid habere potuerunt, depopulati ſunt, tam
vrbes quam viculos, & caſtella flamma conſumpſit. Et tule
runt prædam, & vniuerſa quæ ceperant, tam ex hominibus
quam ex iumentis, & adduxerunt ad Moyſen & Eleazarum 3
ſacerdotem, & ad omnem multitudinem filiorum Iſrael. †
Reliqua etiam vtenſilia portauerunt ad caſtra in campeſtri-
bus Moab iuxta Iordanem contra Iericho. Egreſſi ſunt autē 4
Moyſes & Eleazar ſacerdos, & omnes principes ſynagogæ
in occurſum eorum extra caſtra. Iratuſq. Moyſes principi-
bus exercitus, tribunis & centurionibus, qui venerāt de bel- 5
c lo, ait: Cur fœminas reſeruaſtis? † Nonne iſtę ſunt quæ dece 6

gni. Talib. enim armis inſtructi diabolica caſtra fugabimus.

A a *Et reges eorum, &c.* ORIG. Interficiunt reges Madianitarum (Homi. 25. in Num.) & qui prius a mulieribus victi ſuut, nunc expiatione habita ex acta penitētia reges vincunt, tantum valet conuerſio ad Deū & correctio peccatorum. Fuit autē curæ diuinę ſcripturę nomina regum memorare, Eui, & Recem, & Sur, & Hur, & Sorophoc. Hi autem regnant apud Madianitas, quos penitus debet extinguere omnis q militat deo. Eui namque beluinus vel ferinus interpretatur. Beluinos ergo & ferinos mores debes omnino perimere, ut placeas ei q te probauit, & peruenias ad manſuetudinem beatorū mortificata totius iracundiæ feritate. Ego puto ꝙ hæc nomina ſcriptura diuina non narrauit B pro hiſtoria, ſed pro cauſis & rebus aptauit. († ſup. 25. a.) Quis enim ſtultus filio ſuo nomen beluinus imponit, ſed magis inſtitutionē animarū ꝓſpexit ſermo diuinus, uolēs oſtēdere ꝙ aduerſus huiuſmodi uitia militare debemus, & iſtos reges fugare de regno corporis noſtri; (Rom. 6. b.) *Ne regnet peccatū in nr̄o mortali corpore.* Nomina enim ꝓ reb. aptātur, ēt apud Gentiles & barbaros. (Gen. 17. a.) Notum eſt cur Abrā, Abrahā dictus ſit, (Gen. 32. f.) & Sarai Sara, & Iocab Iſrael. (Gen. 14. f.) Ioſeph autē a Pharaone barbara līgua Saphnatph Pahaneah cognominatus eſt, ꝙ lingua ſua de ſecretorū vel ſōniorū reuelatione cōpoſuit. (Daniel 1. b) Daniel quoq; in Babylonia Balthaſar nominat̄. Et Ananias Azarias, & Miſael. Sidrac, Miſac, & Abdenago. Madianitarū ergo regē Moyſes appellauit ꝓut geſſit. Beluina inqt, feritas eſt, q̄ regnat in Madianitis, nec ipſa ſolū alius eſt rex nomine Recē. i. inanitas q̄ ibi regnat. Multa. n. inanitas & vanitas in hoc mundo, q̄ Dei miles ſuperat, & uincit, ſi nihil inaniter nihil ſuperflue agit, memoras quia ēt de otioſo uerbo reddēt homines (Matt. 12. c.) rōnem in die iudicii. In hac uita hominis totū pene otioſū & inane eſt, ꝙ dicitur uel agitur. Inanis eſt omnis act᷑, & ſermo in quo non eſt intrinſecus aliquid ꝓ deo vel dei mandato.

Eſt & alius rex Madiā, Hur, id eſt irritatio. Vides quales ſūt, C q regnāt apud Madianitas. Qui ſcilicet debēt expugnari, imo perimi ab his qui Deū ſequuntur. Non enim tam regum quā D vitiorū nomina quæ regnant, in hominib. referuntur in lege, & non tā gentium bella, quam cōcupiſcentiarū carnaliū quę militant aduerſus aīam, deſcribuntur. Deniq; hi q in vitiis regnant quinq; reges eſſe dicūtur, vt pateat, qa omne vitium ꝙ (1. P 2 b.) regnat in corpore ex quinq; ſenſibus pendet. Hi ergo perimēdi ſunt de regno Madianitarum, vt vltra vitia non regnent per eos, (†Mi tare) ſed iuſtitia, nec ad ſcandalum videant oculi, ſed ad ædificationem. vnde: (Ma 18) *Si oculus tuus ſcandalizat te, erue eum, &c.* Non tamen effodiendum præcipit oculum corporis noſtri, nec manum aut pedē ab ſcindendum, ſed ſenſum carnalia ſentientem, & concupiſcentiis laſciuientem, vt oculi recta uideant, aures recta audiant, guſtus noſter uerbū Dei guſtet, manus palpent E & contrectent de verbo uitæ. Et ſic perēptis regib. Madianitarū, regnet in nobis iuſtitia, id eſt, Chriſtus qui factus eſt nobis a Deo iuſtitia & pax (1. C) & redemptio.

b *Balam quoq;.* Pater conſilio Balaam ſubornatas eſſe mulieres Madianitarum quę deceperant Iſrael. Vnde hic velut auctor ſceleris interficitur.

ORIG. Dictum eſt ſuperius, ꝙ Balaam rediit in locū ſuum (Vbi) Sed forte reuerſus eſt, q̄uis ſcriptura non dixerit, vel forte in locū ſuū rediit ab eo loco vbi ſacrificia faciebat, in eum ſ. locū, vbi tanquam peregrinus habebat hoſpitiū. Non enim dictum eſt in domū ſuā, aut in patriam ſuam. De Balac autē dictum eſt ad ſemetipſum. i. ubi tanquam dominus habitabat.

c *Cur fœmi.* RAB. Myſtice. Fęminā in prædā de bello reuertēs ſeruat, qui foris actus prauos cohibēs, & zelo bono deſtruens delectationē carnalē in abſcondito pectoris celat. Sed hoc Moyſes, id eſt, lex redarguit. Qui enim delectationem carnis in occulto pectoris celat, facile in culpā prauæ actionis exorbitans. Iubetur ergo omne maſculinū, paruulos & mulieres, q̄ nouerūt viros iugulari, qa turpē appetitū & delectationē carnis, quę cōcipit iniqtatē & parit peccatū, penitus interficere F debemus.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Balaam quoq; filium Beor interfecerunt gladio. *ſ. cum Madianitis, erat enim de populo illo, ut dicunt aliqui. Alij autē dicunt,* (Balaā interfectus.) *quod de terra ſua ad quam iuerat poſt receſſum a Balac, rediit ad Madianitas imminente bello eorum contra filios Iſrael, vt malediceret exercitui Iſrael, & ſic vinceret & ipſe reportaret lucrū a Madianitis. Sciendum autem quod iuſtum bellum inuenitur motum in ſacra ſcriptura a pluribus cauſis.* (Bellum iuſtum multis ex cauſis mouet in ſcriptura.) *Vna eſt contra terram, in qua Deus blaſphematur per idolatriam, vt habetur Deut. 12. a.* Subuertite omnia loca in quib. coluerunt gentes, quas poſſeſſuri eſtis deos ſuos. *Secunda ſi a Dei cultu recedatur, Deute. 13. a.* Si audieris in vna vrbium tuarum dicentes aliquos, &c. *Tertia, ſi fidelitas temporalis domini deſeratur 4. Reg. 3. de Ioram & Ioſaphat qui mouerunt bellum contra regē Moab. Quarta ſi rebellio moueatur 2. Reg. 20. contra Sibam filium Bochri. Quinta ſi malefactor defendatur, Iudicum 20. de bello moto contra Gabaa. Sexta ſi iniuria publica principi irrogatur 2. Reg. 10. de bello Dauid contra regem Ammon, qui fecit radi barbas nuntiorum Dauid in cōtemptum eius. Septima ſi propria res repetatur 2. Regum 3. de bello Dauid contra Iſboſeth, repetendo regnum quod ſibi datū erat a Deo. Octaua vt hoſtis repellatur, 2. Reg. 10. de bello Dauid contra Philiſtæos. Nona vt hoſtis inſurgens in ſuis proprijs opprimatur, Num. 21. de bello filiorum Iſrael contra Sehon & contra Og. reges Amorrhæorum. Decima contra illum, per quem hoſtis roboratur. 2. Reg. 8. de bello Dauid contra Syriam Damaſci, eo quod ferebat auxilium Adadezer. Vndecima vt amicus ab hoſtibus eripiatur. Gen. 14. de bello Abrahæ contra reges qui captiuauerunt Loth nepotem ſuum. Duodecima ſi tyrannis a præſidente exerceatur infra Machabæo. de bello Machabæorum contra Antiochum illuſtrem.*

Sciendum etiam quod aliquando in bello iubentur interfici etiam paruuli propter enormitatem criminis, ut in peccato Sodomiæ, Iudicum 20. & idem factum eſt de Sodomis a deo ſubuerſis vbi perierunt paruuli, et in peccato apoſtaſiæ, Deut. 13.

2 Ceperuntq:. *Hic conſequenter deſcribitur ipſa præda, & primo ponitur prædæ reportatio, ſecundo eius diuiſio, ibi;* Egreſſi ſunt autem. (Diu)

Circa primum dicitur, Ceperuntq; mulieres eorum & paruulos, perſonæ enim humanæ ſunt illa quæ ſunt principalia in præda.

3 Et addu. *Omnia fideliter apportantes nihil abſcondentes vel celantes ſicut fecit Achan, vt habetur* Ioſ. 7.

4 Egreſſi. *Hic conſequenter ponitur prædæ diuiſio, cuius vna pars erat exterminanda, de qua primo agitur, cum dicitur.*

5 Cur fœmi. *Quaſi diceret, non eſt bene factum, cuius cauſa ſubditur:*

6 Nonne. *De qua deceptione fuit dictum ſupra 25. cap.*

✲ 1 Ergo

MORALITER.

✲ reſeruatione fuerunt merito reprehenſi, dicente.

5 *Cur fœminas re. &c.* Nonne illæ ſunt, quæ deceperūt filios Iſrael? & ideo diſtinxit de mulierib. nam illas quę cognouerāt viros in coitu, præcipit iugulari, alias reſeruari. Per primas aūt ſignificantur motus ſenſuales rationē ad cōſenſum mortalis peccati trahentes, & iſti motuus ſunt totaliter exterpādi, p virgines aūt ſignificantur motus ſenſitiuæ partis, qui non trahūt rōnem ad conſenſum peccati mortalis, ſed magis rationi deſeruiunt in opere virtutis, ſicut dicit Philoſophus 4. Ethic. ꝙ fortius per rationem excitat in ſe motū iræ, ut expeditius actum fortitudinis exequatur.

✲ *Oſſerimus*

C debemus. Puellas aũt & feminas virgines.i.partẽ delectationis A q nõ procliuis eſt ad peccadũ, ſed exardeſcit ad bonum, cõſeruem⁹, vt q deo placita ſunt deſideremus, & pficere ſtudeam⁹.
a *Ad ſuggeſtionem.* Hic euidẽtius oſtenditur ipſius Balaam ſuggeſtione, mulieres ſubornatas fuiſſe.

ipſo tamen pollutus ſum, quo pollutũ calcare cõtendi. Beatus tñ q ſuperaui. vñ: *Nemo mundus à ſorde.* Oẽs ergo purificatione indigemus, imo purificationib. Multæ enim & diuerſæ nos manent purificationes. Sed myſtica ſunt hæc & ineffabilia. Quis enim enarrare poterit quæ ſint purificationis, q parentur Petro & Paulo, & ſimilibus, qui tot hoſtes proſtrauerunt, tot ſpolia ceperunt, qui cruentis manibus à cæde redeunt, quorum pes tinctus eſt in ſanguine, & manus ſuas lauerunt in ſanguine peccatorũ, interficientes in matutino oẽs peccatores terræ. Peremerunt enim diuerſas dæmonum gẽtes, quas niſi viciſſent, captiuos nõ liberaſſent, nec ad obedientiam Chriſti perduxiſſent. Beatus qui ſuccedit in his prælijs, & interficit Madianitas, vt iuſtificetur ex ſanguine eorũ. Sanguinẽ demonũ fundit, qui captiuos eripit. Purificabitur aũt in regno Dei, vt mũdus ingrediatur ciuitatem. D Iob 15.a. Psal. 67.e. Psal. 100.b. E

Isidorvs. Non dubitauit Balaã oblata copioſa fœminarũ fornicationis ruina Iſraelitas collapſuros qa concupiſcibiles animæ eorum partes ſciebat eſſe corruptas. Ita dæmones vnumquẽque pettẽtant, illis affectib. animæ laqueos tradentur, quibus nos ſenſerint ægrotare.

b *Et mulieres quæ nouerunt viros.* ✻ Theodoretvs. Iuſſit legiſlator mulieres interfici quę virũ cognouerãt, eo quod impietatis dogmata didiciſſent, & eos inquinare poſſent, qui illas bello cepiſſent. B

c *Eleazar.* Nota quod Eleazar non ad omnẽ populum, ſed ad viros virtutis loquitur, qui reuertebantur de prælio. Viri autẽ virtutis ſunt qui ad bellũ procedunt, q in agone cõtendunt, & ab omnibus ſe abſtinent, alij vero non viri ſunt uirtutis.

a perunt filios Iſrael ad ſuggeſtionem Balaã, & præuaricari fe-
cerunt in dominum ſuper peccato Phogor, vnde & percuſ-
ſus eſt populus? † Ergo cunctos interficite, quicquid eſt gene- 1
b ris maſculini etiã in paruulis, & mulieres quę nouerunt viros 2
in coitu, iugulate: puellas autem & omnes fœminas virgines,
reſeruate vobis, & manete extra caſtra ſeptem diebus. Qui oc- 3
ciderit hominẽ vel occiſum tetigerit, luſtrabitur die tertio
& ſeptimo: Et de omni præda, ſiue veſtimentum fuerit, ſiue 4
vas, & aliquid in vtẽſilia præparatum, de pellibus caprarum
c & pilis & ligno, expiabitur. Eleazar quoq; ſacerdos ad viros
exercitus qui pugnauerant ſic locutus eſt: Hoc eſt † præcep-
d tum legis quod mandauit dominus Moyſi: Aurum & argen
tum & æs, ferrum & plumbum & ſtannum, & omne quod
poteſt tranſire per flammas, igne purgabitur: quicquid autẽ
ignem non poteſt ſuſtinere, aqua expiationis ſanctificabi-
e tur, & lauabitis veſtimenta veſtra die ſeptimo, & purificati
f poſtea caſtra intrabitis. Dixitque dominus ad Moyſen: Tolle 5
ſummam eorum quę capta ſunt ab homine vſque ad pecus, 6
tu & Eleazar ſacerdos, & omnes principes vulgi, † diuideſq; 7
g ex æquo prædam inter eos qui pugnauerunt, & egreſſi ſunt 8
ad bellum, & inter oẽs reliquam multitudinem & ſeparabis 9

a Nota quod ſermo Dei illis tantum fit qui ſunt viri virtutis.

† ſtatutum

† dimidiatis.

f *Tolle ſummam, &c.* ✻ Procopivs. Spolia diuidit tam inter eos qui belli pars fuerant, quam inter eos q domi remãſerunt. Mutua. n. opera partes indigent, vt Dauid quoq; poſtea dicit: Militātib. nõ eſſe inferiores, eos q eorum domos cuſtodiunt. Et quemadmodum dixit, Vnius partis ſplendor oĩum ſit cõis. Ita inter nos quoq; duorum ordinum eſt pmixtio, & ei⁹ q ĩ mundo manet, & eius q cõtra diabolum pugnat. Eadẽ. n. gloria illuſtriores, & eos q paruo nexu illis iuncti ſunt, manet. Siquidẽ Paulus quoque de approbatis locutus, inquit: & hi oẽs nõ reportarunt promiſſiones, vt non abſque nobis perficerentur.

d *Aurum.* Tempus belli eſt in hoc mũdo cõ nequitias ſpirituales & cõcupiſcẽtias carnales. Spectat nos Angelorũ chorus, & virtutũ cæleſtiũ pia erga nos pẽdet expectatio, qñ vel qũo de prælio reuertamur, quis plus afferat auri vel argenti, qs lapides pretioſos curioſè intuetur. Requirunt ẽt q deferunt æs, q ferrum, q plũbum, vel vas ligneũ, vel fictile aut aliquid hmõi magnę domus vſib. neceſſarium. Secundũ ergo ea quæ quiſq; detulerit, manſionis ei meritũ deputabitur. Probantur tamen hæc omnia, alia per ignem, alia p aquam vniuſcuiuſque opus quale ſit ignis probabit.

e *Et lauabitis, &c.* Orig. Vides qũo purgatione indigt omnis q exit de prelio huius vitæ. Qui pugnarũt p filijs Iſrael Madianitas interfecerunt, in quo Deo placuerunt, cuius voluntatẽ impleuerunt, hoc tñ ipſo immundi dicuntur effecti, vnde iubetur lauare veſtimenta ſua & mundari, & ſic intrare in Caſtra. Hi ergo qui pugnant, quia immundos hoſtes cõtingunt, polluti ſunt. Si ergo diabolum uicero, & cogitatiões immundas quas ſuggerit, vel uenietes repulero, vel ingreſſas itra me, ne ad effectũ ueniat ne cauero, cõculcas caput draconis, hoc ipſo C

g *Qui pugnauerunt.* Orig. Sunt quidã in populo Dei, qui militãt Deo, qui ſ. nõ obligãt ſe ſecularib. negotijs. Hi procedunt ad bellum cõtra gẽtes inimicas, & ſpales nequitias, pro his qui infirmiores ſunt vel ætate, vel ſexu, uel propoſito. Pugnant autẽ iſti orationib. ieiunijs, iuſtitia, pietate, manſuetudine, caſtitate, & oĩb. continentiæ uirtutib. Et regreſſis ad caſtra victorib. fruuntur laborib. eorum etiam imbelles, qui ad pugnam non vocantur, uel exire non poſſunt. Ho.26. in Numeros 2.Tim.2.a

Sciendum autẽ q oĩa quę ſumuntur ex his gentib. mundanda ſunt, & forte quicquid ex hoc ſeculo aſſumitur, uel prælio capit, immundum eſt, & purificatione indiget, & quædam p ignem

Nicolavs de Lyra.

1 Ergo cun. *In deteſtationem criminis patrum, quos filij Iſrael non impetebant, & tamen valde hoſtiliter egerunt contra eos, vt dictũ fuit ſupra 25.c.*

2 Et mulieres. *Quia neſciebant diſtinguere eas quæ prouocauerunt filios Iſrael ad luxuriam & idolatriam, & etiam quia illæ quæ non venerunt ad prouocandum in propria perſona, tamen cooperatæ ſunt docendo eas quæ venerunt, de modo decipiendi, & ornando eas ornamentis ſuis, ut facilius filios Iſrael prouocarent. Dicit autem Ra. Sa. quod faciebat mulieres tranſire ante arcam domini, & tunc ex ſigno à Deo dato cognoſcebant quæ erant virgines, & quæ non.*

3 Et manete. *Quia erant contaminati ex contactu mortuorum quos occiderant, & quorum ſpolia acceperant, & ideo non debebant ingredi atrium tabernaculi, donec eſſent mundati aqua luſtrationis tertia die & ſeptima, vt dictum eſt ſupra, xix.c. Et accipiuntur hic caſtra ipſius deitatis, ſicut dictum eſt ſupra 5.c.*

4 Et de omni præda. *Hic ſecundo agitur de parte prædæ reſeruatæ, & primo quantũ ad eius purgationem quæ facta eſt per talem modum, videlicet quod illa quæ poterant ſuſtinere ignem abſque ſui corruptione, igne purgabantur, quæ autem ſuſtinere non poterant, aqua expiationis purgabantur, de qua purgatione ſupra dictum eſt xix.c. & patet litera vſq; ibi.*

5 Poſtea. *ſcilicet atrium tabernaculi quod vocatur caſtrum deitatis, ut dictum eſt ſupra 5.c.*

6 Dixitq; do. *Hic ſecundo agitur de præda reſeruata quantum ad eius diuiſionem, & primo quantum ad diuiſionem quæ fiebat ex debito; ſecundo quantum ad illam quæ facta eſt ex beneplacito, ibi. Cumq; acceſſiſſent.* Diuiſio.

Circa primum ſciendum quod prĕda ex debito, diuidenda erat tantum de uiuentibus, & hoc notatur cum dicitur.

7 Tolle. *Et iſta præda diuidebatur in duas partes æquales, vna erat pugnatorum qui fuerant in prælio, & alia reliqua multitudinis, & hoc notatur cum dicitur.*

8 Diuideſq;. *Et quod hæc ſit ſententia patet ex litera Hebraica, quæ ſic habet: Et medicabis prædam inter magiſtros belli & totam multitudinem, quia magiſtri belli medietatem eis aſſignatam diuidebant pugnatorib. iterum qualibet medietas diuidebatur in duas partes inæquales, quia de medietate pugnatorum ſeparabatur pars quinquageſima domino, & dabatur Eleazaro ſacerdoti, & hoc eſt quod dicitur.*

9 Et ſeparabis in partẽ domino. *In Hebræo habetur: Separabis ſolutionem domino. ex quo patet, quod illa pars ſeparabatur de parte bellatorum ex debito.*

ignem tranſeunt aliis ſufficit aquę purificatio. Aſſumunt aũt ex prælio homines & iumẽta,cum captiuatur oĩs intellectus ad obediẽdũ Chriſto p verbũ Dei. In quo pugnãtes captiuãt intellectũ eorũ q contraria ſentiunt. Pauci ſunt tñ qui pugna re poſſint,& prælia iſta conficere de ſexcentis millibus arma

2.Cor.10.b

datum Chriſti,nullum carnale præmiũ à ſui Euãgelij diſcipu lis percipiebat,ac Euangelium extr.ſuptus deponebat,quantumuis Euangeliũ annunciantib.ex Euangelio viuere præcepiſſet.Itẽ cum non haberet edictum Chriſti de virginibus,introduxit,quod q carnẽ necant, ſplendidum in Chriſto donũ offerant.

rotũ,qui uidẽtur mili tare deo,ſola 12. millia eliguntur,cæteri relinquuntur in caſtris. Inſuper quanti ſunt in ecclesia,qui poſſunt pro veritate pugnare & cõtradicentib.reſiſtere,qui ſciãt verbi Dei bella tractare. Beati ſunt qui pro populo Dei poſſunt pugnare, & de hoſtibus ſpolia reportare. Reliqua tamen pars populi quæ videtur imbellis, ſi cũ quiete reſideat in caſtris, ſi in ſilentio agat & a Moyſe non recedat,ſed in lege Dei pmaneat, ſpoliorũ partem habebit. Fiet em̃ æqua portio non per numerũ, ſed quantũ datur omni populo, tãtum 12. millibus qui ſpolia ceperunt. Quis hæc audiens non animatur pro eccleſia pugnare, & inimicis veritatis reſiſtere,qui dogmata eccleſiæ oppugnare, vel voluptati & luxuriæ docent operã dare? Qui ergo hos expugnat, & vel in ſe, vel in proximis vitia perimit, capiet ſpolia multa quinquagies multiplicata quam cęteri. In tantum enim numeri quãtitas videtur augeri, cũ ſexcẽtis milib. 12. milia cõferũtur. Offerre tamẽ vtraque pars iubetur deo, & illi quidẽ q vicerũt vnum ex ex quingẽtis.

partem domino ab his qui pugnauerunt & fuerunt in bel-
lo,vnam animã de quingentis,tam ex hominibus, quam ex 1
bobus & aſinis & ouibus,& dabis eam Eleazaro ſacerdoti, † 2
quia primitiæ domini ſunt. Ex media quoq; parte filiorum 3
Iſrael accipies quinquageſimum caput hominum & boum 4
& aſinorum & ouium cunctorumq; animantiũ,& dabis ca
Leuitis,qui excubant in cuſtodiis tabernaculi domini. Fece
runtq; Moyſes & Eleazar ſicut præceperat dominus. Fuit au
tem præda quã exercitus ceperat, ouium ſexcenta ſeptuagin
taquinq; millia, boum ſeptuaginta duo millia, aſinorũ ſexa
ginta millia & mille: animæ hominum ſexus fęminei, quæ
non cognouerunt viros, trigintaduo millia. Dataque eſt me
dia pars his qui in prælio fuerant, ouium trecenta triginta
ſeptem millia,quingentæ. E quibus in partẽ domini ſuppu-
tatæ ſunt oues ſexcentæ ſeptuaginta quinq. & de bobus tri-
gintaſex millibus, boues ſeptuaginta & duo, de aſinis trigin
ta millibus quingentis, aſini ſexaginta & vnus. De animabus
hominum ſexdecim millibus ceſſerũt in partem domini tri
ginta duę animæ. Tradiditq. Moyſes numerũ primitiarum
domini Eleazaro ſacerdoti, ſicuti fuerat ei imperatum † ex
media parte filiorum Iſrael, quã ſeparauerat his qui in præ-
lio fuerãt. De media vero parte,quę cõtigerat reliquæ mul-
titudini, id eſt, de ouibus trecentis triginta ſeptem millibus
quingentis, & de bobus triginta ſex millibus & de aſinis tri
ginta millibus quingentis, & de hominib. ſedecim millibus,
tulit Moyſes quinquageſimum caput, & dedit Leuitis qui
excubabant in tabernaculo domini, ſicut præceperat domi-
a nus. Cumq. acceſſiſſent principes exercitus ad Moyſen, & tri 5
buni centurioneſq. dixerunt: Nos ſerui tui recenſuimus nu-
a Qui etiam alios in eccleſia ab hoſtibus tam viſibilibus quam inuiſibilibus defendunt.
merum pugnatorum quos habuimus ſub manu noſtra &
Multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna. Act.4.f.
a Diſcordantes non poſſunt offerre: vnde: Vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum.
ne vnus quidem defuit. Ob hac cauſam offerimus in dona †

Orig. Differentias eſſe profectus & meritorum in populo fidelium, & in alijs locis, & hic colligimus de eo quod ſcriptum eſt; *Et acceſſerunt ad Moyſen oẽs qui conſtituti erant principes per tribus in exercitu tribuni & centuriones, & dixerunt ad Moyſen, Nos pueri tui collegimus ſummam uirorum bellatorum noſtrorum, & non diſſenſit ex nobis quiſquam, & obtulimus munus domino, &c.* Loquuntur ergo ad Moyſen electi principes, qui conſtituti ſunt ſuper exercitum, & pro rebus bene geſtis munera offerũt domino, dicẽtes: Nos pueri tui ſumus qui accepimus ſummã filiorum Iſrael bellatorum, i. 12. millia q electi ſunt ex omnibus tribubus, vt pugnarẽt cõtra † Ammonitas. Sunt ergo in populo Dei bellatores multi, & multi imbelles, & inter bellatores ſunt quidã qui appellantur ſumma bellatorum, eminẽtiores ſ. inter bellatores, & rurſus hic celſiores q conſtituti ſunt ſuper eos principes & prælati ſingulis millibus electorum. Eſt ergo multa diuerſitas in ordine bellatorum. Inter imbelles quoq; eſt aliqua differentia. Quidam

Vbi ſu. Differentia meriti fidelium. † obl. nemini.

E

a d no.

†Ma tas.

Diff eſt i li pi & ſt Eph

Luc.7.f.

Qui autem domi reſederunt vnum ex l. Vterq. autẽ numer⁹ ſacratus eſt. vñ: *Vnus debeat denarios quingẽtos, & alius 50. &c.* Sed & ſeptẽ ſeptimanæ vno addito quinquageſimum diẽ faciunt, q pẽtecoſtes feſtiuitas dicit. Similiter 70. ſeptimanæ addita vna decade quingẽtos reddunt. Et quãto plures ſunt 70. ſeptimanæ quã 7. tanto præſtantior eſt numerus quingentorum quã quinquaginta. a a *Cumq; acceſſiſſent.* Proc. Obtulerunt quotquot imperata fuerant. Vltro autẽ iuſta gratulatoria perſoluunt pro ſubditorum ſalute quod ipſorum nullus in cõflictu obijſſet. Populorum.n.principes, & ſua & populorum cã, anguſtiorib. donis venerari Deum ſolẽt, aliquid ſemp ex abundanti addẽtes, & mãdata exuperãtes. Qualis erat Paulus, q vltra legẽ & mandatum

n. ita ſunt imbelles, vt nunq̃ poſſint fieri bellatores vt ſenes, fęminæ, ſerui. Pueri vero ita ſunt imbelles vt ſperent fieri bellatores, cum occurrerint. ſ. in virum perfectum, & in mẽſuram ętatis, ẽt in ſummã bellatorum venire ſe ſperant, & eſſe electi in 12. millib. vel eſſe principes electorũ. Cõſidera oĩa pſentia ſeculi repleta bellis & dæmonum inuiſibilib. prælijs perurgeri. In populo vero Dei eſſe quoſdã fide robuſtos, virtutib. armatos, q huiuſmodi bella cõficiunt, & ſemp in pcinctu poſiti ẽt eos q pugnare non poſſunt ab hoſtib. tueantur verbo & exẽplo, ſi tñ nõ deſit eis fides. Impoſſibile eſt.n. ſine fide ſalua ri. Inter ipſos bellatores ſunt aliqui parati & expediti, vt nullis ſe implicẽt ſecularibus negotijs, meditãtes in lege Dei die ac nocte.

Heb. 2.Ti F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Vnam animam de quingentis. *Id eſt unum indiuiduum, quia ibi accipitur anima pro toto compoſito.*

2 Tam ex hominibus. *id eſt, ex virginibus quæ fuerunt reſeruatæ, vt prædictum eſt. Homo enim eſt communis generis, & poteſt accipi pro maſculo & pro fœmina.*

3 Et dabis eam Eleazaro. *De acquiſitis iure belli. & ideo cedebant in vſum ſacerdotis, ſicut primitiæ fructuum & animalium.*

4 Ex media quoq; parte filiorum Iſrael, &c. *Hic conſequenter agitur de medietate quæ erat reliquæ multitudinis cuius quinquageſimum indiuiduum debebat tradi Leuitis qui ſeruiebant in tabernaculo. Cætera patent in litera.*

5 Cumq; acceſſiſſent principes exercitus ad Moyſen. *Hic agitur de diuiſione prædæ prędictæ facta ex beneplacito ſeu deuotione. principes enim exercitus poſt reditũ à bello ſicut conſuetũ eſt, numerauerunt bellatores ſuos, & inuenerunt eundem numerum qui erat ante belli congreſſum, quia nullus ceciderat in prælio, propter quod moti deuotione obtulerũt domino omne aurum quod rapuerant in præda, ad faciendum vaſa quæ erant neceſſaria tabernaculo. Et patet litera vſque ibi.*

1 Periſce

MORALITER.

† *Offerimus in donarijs, &c.* Per hoc ſignificat quod victores vitiorum, victoriam attribuere non debet virtuti proprię, ſed bonitati diuinæ;

MORA-

ac nocte. Hi ſumma bellatorũ appellantur. Nõ eſt autẽ dictũ
A de cõi numero bellatorũ, quia nemo in eis diſsẽſit, ſed de his
qui ſumma bellatorũ dicunt. In tabulis enim nulla diſſenſio,
t.4.f. nulla diſcordia. De his enim dictũ eſt: *Multitudinis credentium erat cor vnũ, & anima vna, &c.* Hi ſunt qui plurimũ auri pugnã
do ceperant, & omne
aurũ & ornamentum,
ſiue capitis, ſiue bra-
chiorũ vel digitorum
id eſt quicquid in in-
tellectibus vel in ope-
ribus habent, deo of-
ferũt, ſciẽtes quia mu-
nera eis data eius ſunt.
Ideo nec vnus diſſen-
ſit, diſſentientes enim
non poſſunt offerre
th.5.d (vnde: *Si offeras munus
tuum ad altare, & memo
ratus fueris, quia frater
im.2.c tuus habet aliquid aduerſum te, relinque ibi munus, &c.* ut leuent .ſ.
manus ſuas ad Deum ſine ira & diſſenſione. In muſicis .n. in-
ſtrumẽtis ſi harmonia chordarũ cõſonanter aptatur, ſuauem
t.5.d. ſonũ, ſi aliquã ſit diſſonãtia, carminis dulcedo corrũpit. Ita ſi
Dei milites diſſentiant, ingrata ſunt oĩa Deo, etiã ſi bella mul
ta cõficiãt, ſpolia multa deferãt, & munera offerãt. Dicetur .n.
Vade prius reconciliari fratri tuo, &c. Si .n. in aliquo diſſentis a mã
datis Dei, nec hoſtẽ vincere potes. In eo enim ipſo iam uict⁹
es a diabolo, in quo diſſentis a Deo. Si ergo uis uincere &
a.8.d. ſumma bellatorum eſſe, adhære deo, concordacum ipſo di-
B cens: *Quis nos ſeparabit a charitate Chriſti? tribulatio an anguſtia, &c.* Qui talis eſt, poteſt vincere Madianitas & interficere o-
mnes peccatores terræ .i. carnis fornicationẽ, immunditiam, D
paſſionẽ, concupiſcẽtiam, auaritiã, & huiuſmodi. & ſic erit di
gnus offerre omne vas aureũ, torquẽ aut viriolã, uut annulũ,
aut dextrale, aut catenulã. Torques ornamẽtũ ſapiẽtię eſt. In
prouerbiis .n. de ſapientia dicitur: Quod qui acquiſierit eam, Prou. 1. a.
torquem aureum po-
net circa collum ſuũ.
Viriola & annulus or
namenta ſunt manuũ
in quibus ſignantur
opera. Similiter &
dextrale. Catenulæ ue
ro uerbi & doctrinæ
connexiones ſignifi-
cant.

riis domini ſinguli quod in præda auri potuimus inuenire,
a Brachiorum mulierum ornamenta. b Operum ſ. ornamenta. c Auro & argento factas.
periſcelides, & armillas, annulos & dextralia, ac murenulas, 1
a vt † depreceris pro nobis dominum. Suſceperuntq; Moyſes 2
b a Virtutes animi & bona opera.
& Eleazar ſacerdos omne aurũ † in diuerſis ſpeciebus pon- 3
do ſedecim millia, ſeptingentos quinquaginta ſiclos a tribu- 4
nis & centurionibus. Vnuſquiſque enim quod in prȩda ra- 5
puerat, ſuum erat. Et ſuſceptum intulerunt in tabernaculũ 6
teſtimonii in monimẽtum filiorum Iſrael coram domino.

†ex omnibus vaſis fabrefactis

a *Depreceris.* ORI. Ad propitiandum Deum pro nobis. Si dicamus propter aurum Deũ propitium fieri homi nibus, abſurdum & impium indicatur. Hoc enim in viro bo no notabile dicitur. Per aurum ergo virtutes & opera bona ſignantur, quæ ſola Deo digne offeruntur, pro quibus ſolis decet eum propitiari. — Vbi ſupra — Auro an Deus placetur.

b *Suſceperuntq;* Alia litera. *Et accepit Moyſes & Eleazar ſacerdos aurum ab omnibus tribunis & centurionibus, & intulit illud in tabernaculum teſtimonij memoriale filijs Iſrael coram domino.* Nota quia quæ dicuntur non ad conſpectum viſibilem, ſed mentis memoriam referũtur. Beatus enim eſt qui recordatur ſe aliquid boni operis feciſſe coram domino, & obtuliſſe munera bene E placita Deo, virtutes ſcilicet animi & ornamenta pietatis.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

1 Periſcelides. *Ornamenta ſunt circa crura, & dicitur περισκελὶς, à περὶ circum, & σκέλις crus quaſi fȩminalia ſeu brachæ.*
2 Et armillas. *ornamenta ſunt circa ſcapulas, dicta ab armo.*
3 Annulos. *Ornamenta ſunt digitorum.*
4 Dextralia. *Brachiorum.*
5 Murenulas. *Ornamenta ſunt circa collum mulierum.*
6 Vnuſquiſque enim. *ſ. de inanimatis, & ideo quod dederunt inde, non fuit ex debito, ſed ex deuotione, eo quod dominus eos reduxerat ſaluos de prælio.*

CAP. XXXII.

a *Filii autẽ Ruben.* PROC. Cauſam propter quã terram cis Iordanem appetiuerũt, pręfigit. Quod videlicet non induxiſſent in animũ reliquas tribus deſerere. At Moyſes ipſorũ cõſiliũ humanitus ignorauit, ſicut prophetis non omnia reuelantur, ſed non ſine aliquo emolumẽto aliquãdo ignorãt. Quapropter eos ſatis increpauit, & eorũ q prius in terrã promiſſionis ingredi recuſabant, memoriam refricauit, & quãta ptulerint, indicauit. Cum vero rẽ penitus cognouiſſet fide ſocietatis bellicę ab ipſis poſtulata, votis eorũ annuit. Qđ ſane arguit ipſum ad vtilitatẽ ignoraſſe. Atqui oĩa ad Deũ accõmodat, ac defectionẽ peccatũ ↄtra dñm vocat, & poſſeſſionẽ ipſis tradendã, corã dño traditã iri dicit. Quare cũ rem ſuã pmotã eſſe viderent, inſtructa acie Iordanẽ pertranſituros ſe eſſe recipiunt, ac iudicant in oculis domini ipſiuſq; auſpiciis, hoc bellum fore. Quidam tradunt qđ ob protionem q
C illis ceſſit Iordanẽ nequaquã traieciſſent, nec vt bellum conſpicere poſſent, verũ obſecundaſſe Moyſi quia minitaret cõſortes belli futuros, atq terrę ſanctę non participes. His ſimiles nonnulli ſunt, qui curis huius vitę victi, ſtudio erga Deum elãgueſcunt, multi .n. vocati, pauci electi. Etſi enim vocati ad fidẽ fuerint, propter voluptates in proborũ numero pmanere nolunt. Ad ipſam gratiam baptiſmi lento greſſu accedunt, quanto lentiore vero ad pſecutionẽ, ſi cum aliis ſanctis perferenda ſit. Legis vero diuinæ comitiis ſaltem excitati, iraq; diuina aliquando exterriti, mediocres ac leues attingunt labores, cum proceribus forte ieiunãt ali qñ bello petitis Eccleſiis eos æmulantur, nunquam adhuc pſuaſi, vt res huius mundi cõtemnant, ſed ſubinde ad ſuas opes reuertuntur, terrenaſque voluptates amplectuntur.

ORI. Omnia quæ dicuntur non ſolum ex ſermone, qui dr̃ penſanda ſunt, ſed ex perſona dicẽtis. ſi puer loquitur animos noſtros ad auditũ eloquii puerilis aptamus, nec plus in his q̃ dicuntur quam puer ſentire poterat, expectamus. Si autem F uir loquitur, continuo contemplantur ſi viro digna ſunt quę dicuntur, — Homi. 26. Attendendum quis loquitur.

CAP. XXXII.

a Ilii autem Ruben & Gad habebãt pecora multa, 1
Aliàs illis.
& erat eis in iumentis † infinita ſubſtãtia. Cũque 2
vidiſſent Iazer, & Galaad aptas aĩalib. alẽdis ter- 3
ras, venerunt ad Moyſen & Eleazarũ ſacerdotẽ,

†inſignis turba.

NICOLAVS DE LYRA
CAP. XXXII.

1 Ilii autem Ruben. *Hæc eſt pars incidẽtalis, quia ſicut patet ex præcedẽtib. terra quam occupauerunt filij Iſrael antequã venerunt ad Iordanẽ, qui eſt terminus terræ promiſſionis ex illa parte, prout patet in multis locis vel.. infra terminos terræ ſibi promiſſę, ſed quia habitatores illius terræ noluerunt dare tranſitũ filiis Iſrael vſq; ad terminum terræ ſibi promiſſa, imo hoſtiliter eos inuaſerunt, vt patuit ſupra de Sehon rege Heſebon, & Og rege Baſan. ideo filii Iſrael fuerunt compulſi bellare contra eos, & ideo ipſis debellatis iure belli acquiſierunt terram illam, de cuius poſſeſſione & diuiſione hic agitur ex prædicto caſu accidenti, vbi primo ponitur filiorum Ruben & Gad irrationbailis petitio, ſecundo eiuſdem petitionis iuſtificatio, ibi:* At illi prope accedentes. *tertio ipſius conceſſio, ibi:* Quibus Moyſes ait.

Adhuc circa primum præmittitur dicta petitio, ſecundo ipſius repulſio ibi: Quibus reſpondit Moyſes. *Circa primum ponitur motiuum petitionis, cum dicitur:* Filii autẽ Ruben, &c. *quia forte de præda animalium dicta ca. præce. emerant magnam partem ab aliis.* — Diuiſio.
2 Et erat. *i. valde multa. & eſt modus loquendi hyperbolicus.*
3 Cumq; vidiſſent. *Quia erãt ibi multa paſcua & bona. Ideo formauerunt petitionem ſequentem.*

1 Precamur

MORALITER.

1 *Filii autẽ Ruben, &c.* Per Rubẽ q fuit primogenit⁹ Iacob, & tñ maculauit ſtratũ eius, vt dicitur Gen. xlix. intelliguntur mali plati, qui rõne ſtatus primatũ tenent in eccleſia Dei, & tñ ipſã q̃ eſt ſtratũ Chriſti, maculãt multipliciter p vitã ſuam malã, de quo dici põt illud Pſal. lxxviii. a. *Deus uenerũt gẽtes in hȩreditatẽ tuam pollue. tẽ. ſan. tu. &c.* Per Gad vero, q fortuna interpretat̃, ſignificãtur clerici cupidi q cõgregãdis fortunę bonis

dicunt, & ſi creditus ſit, pro eruditionis intuitu etiã dicta pen ſamus. Si autẽ imperitus & idiota, aliter q̃ dicũtur accipimus. Si autẽ ſenior, aut multę peritię ac probatæ, vt q in eruditiõe cõleuit, longe in eo maior habebit doctorũ expectatio. Hic autẽ q loquit ſpiritusſanctus eſt. vnde enim poterat Moyſes q ab origine mundi geſta ſunt, uel in fine geſtenda narrare, niſi ſpiritus Dei inſpiratione? Vnde potuiſſet de Chriſto prophetare? Chriſtus enim ait: *Si crederetis Moyſi, crederetis vtique & mihi, de me enim ille ſcripſit. &c.* Hoc ergo ſecundum maieſtatẽ loquẽtis oportet intelligi. Vnde Abrahã dicit: *Habent Moyſen & prophetas, audiant eos.* Nõ homines in corpore poſitos ſignificãs, ſed q̃ ab eis ſcripta ſunt dictante ſpiritu Dei: Moyſi ergo literas remoto uelamine ita ĩtelligamus, vt ſingulis dici videantur, vt ſi intelligant auditores & obſeruẽt, non eant in locũ tormẽtorum, ſicut diues qui audire cõtempſit, ſed in ſinũ Abrahæ vbi Lazarus requieſcit. Hæc tamẽ ad liquidũ ſcire, ipſius puto eſſe ſpiritusſancti q inſpirauit, & Ieſu Chriſti q ait: *De me.n. ille ſcripſit.* & patris, cuius conſilium antiquũ humano generi nõ nudum ſed velatum literis ĩdicatur: Sed iã ad ſenſum eorũ quę latere videtur, veniamus. Duobus modis de Aegypto exitur. Cum.n. quis de errorum tenebris ad agnitionis lumẽ adducitur, & de terrena cõuerſatiõe ad ſpiritualia inſtituta cõuertitur, de Aegypto vr̃ exiſſe, & ad ſolitudinẽ veniſſe, ad illũ. ſ. uitę ſtatum, in quo per ſilentium & quietẽ diuinis legib. exerceatur, & cęleſtib. eloquiis imbuatur, p q̃ inſtitutus & directus cũ Iordanẽ tranſierit, properet vſq; ad terrã promiſſionis i. p gratiam baptiſmi vſq; ad Euangelica inſtituta. Exit etiã anima de Aegypto, cum relinquit huius mũdi tenebras & corporeæ naturę cæcitatem, & transfert ad aliud ſeculũ, qđ ſinus Abrahę vt in Lazaro, vel paradiſus, vt in latrone indicat. Vel ſi qua nouit Deus eſſe alia loca vel mãſiones, p q̃ tranſiens anima Deo credens, & perueniẽs vſq; ad flumen qđ lætificat ciuitatẽ Dei, vltra ipſum, ſortem hæreditatis promiſſæ patrib. accipiat. Cũ ergo dupliciter deſignet egreſſus de Aegypto, & trãſitus ad deſertum, & inde egreſſus ad ſanctæ terræ hęreditatem, videamus qđ ſibi velit Ruben & Gad & dimidię trib. Manaſſe hęreditas, q̃ per Moyſen tradit, & extra Iordanem decernitur. In duodecim tribubus filiorũ Iſrael myſtice totius humani generis figura cõtinetur, vel omniũ q ad agnitionem Dei venerunt. Horũ pars extra Iordanẽ hęreditatẽ conſequit p Moyſen. Pars vero trãs Iordanẽ in terra pmiſſionis p Ieſum. Et quidẽ illi quib. extra Iordanẽ hr̃ditas datur, primitiui ſunt, licet min' nobiles, licet non nõ iculpati. Rubẽ nãq. eſt primogenitus Iacob, licet ꝯtaminauerit thorũ patris, & Gad licet ex ancilla. Manaſſes quoq; cu' dimidia trib. extra Iordanẽ hęreditatẽ conſequitur, quãuis de Aegyptia natus, tñ primogenit' eſt. Oẽs ergo iſti primogeniti ſũt, & ideo ſignificãt priorẽ populũ, q nõ p Ieſũ ſed per Moyſen hæreditatẽ extra Iordanem accipiunt.

Ioan.5.g. · Luc.16.g. · † retrahitis aut reuocatis cor & infra. · † terram. · † vagari eos fecit. · Ioan.5.g. · Allegoriæ. Exire de Aegypto. · Luce 16.f. · Luce 23.f. · Gen.29 · Gen.25 · Gen.30 · Gen.41 · Li.17. Moral. cap.

& principes multitudinis, atque dixerũt: Aſtaroth, & Dibon,
& Iazer, & Nemra, & Heſebon, & Eleale, & Sabã, & Nebo,
a & Beon terra quam percuſſit dominus in conſpectu filiorum
Iſrael, regionis vberrimæ eſt ad paſtum animalium: & nos

a Orig. Quos multa mũdi impedimenta occupant, habitationem cęleſtis patriæ non deſiderant.

b ſerui tui habemus iumenta plurima, precamurque ſi inueni- 1
mus gratiam corã te, vt des nobis famulis tuis eam in poſſeſ-
ſionem, nec facias nos tranſire Iordanem. Quibus reſpondit 2
Moyſes: Nunquid fratres veſtri ibunt ad pugnam, & vos hic 3

a Orig. Nota, quod volentes vltra Iordanem remanere increpat Moyſes, i. lex.

ſedebitis? † Cur ſubuertitis mentes filiorum Iſrael, ne tranſire 4
audeant in locum quem eis daturus eſt dominus? Nonne ita 5
egerunt patres veſtri, quando miſi de Cadesbarne ad explo-
randam terram? Cumque veniſſent vſque ad vallem Botri lu
ſtrata omni regione, ſubuerterunt cor filiorum Iſrael, vt non
intrarent † fines, quos eis dominus dedit: Qui iratus iurauit, 6
dicens: Si videbunt homines iſti qui aſcenderunt ex Ægy-
pto a viginti annis, & ſupra, terram quam ſub iuramento pol
licitus ſum Abraham, Iſaac, & Iacob, & noluerunt ſequi me,
præter Caleb filium Iephone Cenezeum, et Ioſue filium Nũ.
Iſti impleuerunt voluntatem meam. Iratusq; dominus aduer
ſum Iſrael, † circunduxit eũ per deſertum quadraginta annis,

a *Terra quam percuſſit dominus.* GREG. Sunt multi in eccleſia qui paruuli eſſe deſpiciũt & in loco humilitatis poſiti immanes apud ſe eſſe non deſinunt, hi honorib. extolluntur, voluptatibus perfruũtur, & rerũ multiplicitate dilatãtur, p̃eſſe appetũt & a multis timeri recte viuere negligũt, & famã rectæ vitæ habere cupiunt, & adulationes quærũt, fauorib. intumeſcunt, & qa præsẽtiũ copia delectãtur, ventura gaudia nõ requirunt. Cumq; eos multiplex actio occupat, etiã a ſemetipſis alienos demõſtrat. Si qua tamẽ fidei tẽtatio exurgat, qa in ea ſpecie tenus cõtinentur, verbis eã & laborib. defendũt, & cæleſtẽ patriã vẽdicãt, nec tñ amãt. Quos bene Rubẽ, & Gad, & dimidia trib. Manaſſe ſignificãt, qa multa pecora & iumẽta poſſidẽtes, dũ circa Iordanẽ cãpeſtria ꝯcupiſcunt, in terra pmiſſionis hr̃ditatẽ habere noluerũt, dicẽtes: *Terrã q̃ pcuſſit dominus in cõſpectu filiorũ Iſrael, regionis vberrimæ eſt ad paſtũ aĩaliũ, &c.* Qui ergo iumẽta plurima poſſidẽt, Iordanẽ trãſire refugiunt, qa quos multa mũdi implicamẽta occupãt, habitationẽ cęleſtis patrię nõ reqrũt, ſed fides (q̃ ſpecie ten' tenẽt) icrepat ne otioſi delectatione torpeſcãt, & alios exẽplo a laboris tolerãtia & ſtudio lõganimitatis frãgant. Vnde eis p Moyſen dr̃: *Nunquid fratres veſtri ibũ. ad pugnã, & vos hic ſedebitis, &c.* Sed qa erubeſcũt nõ defẽdere qđ cõfitenẽ, p fide ad certamẽ pperant, eãq; nõ ſibi ſed pximis vendicãt. *Caulas oniũ fabricamus, & ſtabula iumentorũ, &c.* Qui mox fortes p aliis veniũt, & te pmiſſionis terrã ab hoſtib. liberãt & relinquũt, ad paſcẽda armẽta extra Iordanẽ redeũt, qa ꝯ fidẽ baptiſmi tota mẽte & deſiderio reb. periturus ĩſeruiũt, qa hr̃ditatẽ terrę pmiſſionis, ſ. fructũ fidei nõ amãt. Sicq; p illa pugnãt, vt ſua pignora extra illã deponant, qa.n. paruulos foris habẽt, affectũ in eius habitatione non habẽt. Vnde ad cãpeſtria redeũt, qa ab altitudine montiũ quaſi a ſpe cęleſtiũ dilabunt. vt ex terrã pmiſſionis bruta animalia nutriant, irrationabiles ſ. motus animi vanis deſideriis quia æternæ lucis claritatem neſciunt, dũ tranſitoriis excæcantur.

b *Iumẽta plurima, &c.* ORI. Iumenta & pecora multa ſunt, &c. Prior populus ad hr̃ditatẽ illius terrę q̃ lacte fluit & melle, nõ potuit puenire, nec verbũ carnẽ factũ agnoſcere, qa multa iumẽta & pecora habebat. *Animlis.n. non poteſt percipere quæ ſunt ſpiritus*

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Precamurq;, & vt des nobis famulis tuis eam, &c. *Quod erat irrationabile, ſ. quod haberent terram labore aliorum acquiſitam, & ipſi non tranſirent cum alijs ad acquirendum terram pro alijs tribubus, quod videbatur ſonare eorum petitio.*

Diuiſio. 2 Quibus reſpondit Moyſes. *Hic conſequenter ponitur dictæ petitionis repulſio, ubi primo eorum ignauia arguitur, cum dicitur:*

3 Nunquid fra. *Secundo impedimentum aliorum inducitur, cum dicitur.*

4 Cur ſubuertitis ment. *q.d. propter ignauiam ueſtram alii credent q timeatis fortitudinem terræ a deo promiſſæ, & fortitudinẽ populi, & ſic tranſire non audeant, & impediatur Dei mandatum: Tertio ad hoc exemplum precedens adducitur, cum dicitur.*

5 Nonne ita egerunt patres ueſtri. *Quia territi uerbis exploratorũ noluerunt reuerti in Aegyptum, ut dictum eſt ſupra 13.c.*

6 Qui iuratus iurauit dicens, Si uidebunt homines iſti, &c. *Et accipitur hic, pro non. i. non uidebunt. Cætera patent ex his quæ dicta ſunt ſupra 14.ca. uſq; ibi.*

MORALITER.

✠ 1 Et totaliter ſunt intẽti. Per Manaſſe vero q interpretat obliuio ſignificãt religioſi q domũ patris ſui debent obliuiſci. Et q̃uis inter eos ſunt aliq valde mali, pp quod dicit Augu. Sicut nõ inueni meliores his q in monaſterio pfecerũt, ita nõ inueni deteriores illis q in ipſis defecerũt, & iſti mali ſignificãt p dimidiã tribũ Manaſſe, q cum filiis Ruben & Gad accepit poſſeſſionẽ ext. pmiſſionis terrã, renũtiãtes iuri qđ in terra pmiſſionis eſſent habituri. Per hoc aũt ſignificatũ fuit q plati, clerici, & religioſi mali in ſua malitia pſeuerãtes poſſeſſionẽ non ſunt in terra viuentiũ habituri, ſed ſunt bonis vitæ pſẽtis cõtẽti. Verumtñ de iſtis in textu dicitur, q fuerũt parati ad acqſitionẽ terrę pmiſſionis, nõ p ſe, ſed p alis, per qđ ſignificat q licet habeãt malã vitã, multi tñ eorum habent ſanã doctrinã. Mat. xxiij. a. *Super cathedrã Moyſi ſederunt Scribæ & Phariſæi: quæcunq; uobis dixerint, facite, ſm opera autẽ eorum nolite facere, dicũt enim, & non faciunt.* Et ſic p bonã doctrinã alios ad terrã viuentium inducunt, & ab ea ſeipſos per malam vitam excludunt.

A *ſpiritus Dei*, nec ſpiritaliter diiudicare quia, *cum homo in honore eſſet non intellexit, ſed comparatus eſt iumentis inſipientibus.* Accepit ergo ille populus hęreditatē per Moyſen, terram ſcilicet duorum regum, nō enim amplius potuit interficere Moyſes, niſi duos reges, quorum terrā diuideret populis, multa animalia, multaque pecora habētibus. Illis vero qui Iordanem tranſeunt Ieſus diuidit terram. Quamuis enim animalia habeant & pecora non tāta tamen, quę eos excludant ne Iordanem tranſeant: ſed cum ipſis & mulieribus & infantibus contendunt tranſire, & ad patrum promiſſa peruenire. Illos autem hęc omnia remorantur, ne poſſint Iordanem trāſire, nec ad fidem Chriſti, qui eſt terra promiſſionis intrare.

a *Si tranſierint filij Gad, & filij Ruben, &c.*

ORIG. Alia litera. Si tranſierint filii Ruben & filii Gad vobiſcum Iordanem, omnes armati ad præliū coram domino, & obtinueritis terram in B conſpectu ueſtro, dabitis eis terram Galaad, &c. Terra multis modis accipitur, & terra hæc in qua habitamus, non ab initio terra vocata eſt, ſed arida, & poſtea terra. Sicut hoc cælū viſibile prius firmamentum dictum eſt, poſtea cœlū. In principio tamen creaturę cœlum & terram feciſſe dicitur Deus, & poſtea aridā & firmamentū. Hinc Aggæus ait: *Adhuc ſemel & mouebo cælum, & terram, & mare, & aridam.* Vides qūo aliud ponit terram, aliud aridam? In multis quoq; locis terra in bono accipitur, arida vero raro. Nam & Adam poſt peccatū in locū detruditur qui arida nominat, antea.n. erat in terra, paradiſus .n. non in arida ſed in terra eſt. Manſuetis quoq; in euangelio non arida, ſed terra promittitur. vnde: *Beati manſueti, quoniam ipſi hæreditabunt terram.* Semen etiam quod fructum dat centeſimum, ſexageſimum, triceſimum, terra dicitur eſſe, non arida. Puto autem ꝙ profectus ſit ab arida ad terram venire, ſicut profectus fuit vt arida terra uocaretur. Dum enim infructuoſi ſumus, nec fructū iuſtitiæ, pudicitiæ, uel pietatis afferi- C mus, arida ſumus. Si autem nos excolentes ad uirtum frugē ſuſcitamus, terra ex arida efficimur, q̄ verbi Dei ſemine ſuſcepto fructificet. Eſt ergo quædā terra etiam in regno Dei, quę D manſuetis promittitur, & terra q̄ uiuentium nominatur. Eſt terra in excelſis poſita, de qua ad iuſtum dicitur, Exaltabit te, vt hęredites terrā. Huius terræ hæreditatē de Aegypto mūdi exiens anima conſequitur, & alij quidem qui ſub lege uixerūt, & alii qui per Chriſti fidem & gratiam diſpenſati ſunt. Qui tamen uidentur primi & per Moyſen diſpenſati non conſequuntur hæreditatem, niſi prius tranſeant cum his quos Ieſus diſpenſat, & pugnent cum eis contra inimicos, & collocēt eos in ſedibus ſuis, & ita conſequantur hæreditatem, quam Moyſe duce meruerunt. vnde Paulus: *& hi omnes teſtimonio fidei ſuſcepto, non perceperunt repromiſſiones, Deo pro nobis aliquid melius prouidente, ne ſine nobis conſummarentur.* Quaſi dicerent, Iſtę nouē & ſemis tribus de iis duabus & ſemis tribubus, ideo non acceperunt promiſſionem terræ illius, quæ eis extra Iordanem per Moyſen decreta eſt, Deo pro nobis aliquid melius prouidente, ne ſine nobis cōſummarentur: ideo tranſeunt nobiſcum armati, & iuuāt expugnare inimicos. Sed tranſeūt tantum armati viri, ſcilicet fortes & potentes. Ignaua manus & imbellis remanet extra Iordanem. Fortes vero relictis animalibus & pecoribus, & omnibus impedimentis pugnant nobiſcum donec vincantur inimici noſtri, vſquequo hæreditatem promiſſæ terræ capiamus. Sancti.n. patres orationibus nos iuuant & exemplis hortantur & cōfirmant, & ſcripturis ſuis quę ad memoriā reliquerunt, inſtruūt nos quomodo aduerſus inimicas poteſtates pugnem?, & certamina toleremus. Pugnant ergo pro nobis, & incedunt primi armati. Ipſos enim nobis proponimus, & uidentes fortia facta eorum ad prælium ſpirituale armamur & dimicamus: Sic denique qui ſub duce Ieſu militant, triginta & eo amplius reges perimunt, & terras eorum ſorte accipiunt. De- F

☞ pulſis

Pſal. 36. f.

Heb. 11. g.

Iaco. 5. b.

donec cōſumeretur vniuerſa generatio, quæ fecerat malū in
cōſpectu eius. Et ecce inquit, vos ſurrexiſtis pro patribus ve- 1
ſtris † incrementa et alumni hominum peccatorū, vt auge-
retis furorem domini contra Iſrael. Quod nolueritis ſequi
eum, * in ſolitudine populum † derelinquet, et vos cauſa eri-
tis necis omnium. At illi propè accedentes, dixerunt: Caulas 2
ouium fabricabimus et ſtabula iumentorum, paruulis quo-
que noſtris vrbes munitas, nos autem ipſi armati et † accin- 3
cti pergemus ad prælium ante filios Iſrael, donec introduca- 4
mus eos ad loca ſua. Paruuli noſtri et quicquid habere poſſu 5
mus, erunt in vrbib. munitis propter habitatorum inſidias. 6
Non reuertemur in domos noſtras, vſque dum poſſideāt filii 7
Iſrael hęreditatē ſuā, nec† quicquā quęrimus trās Iordanem,
quia iā habemus poſſeſſionē noſtram in orientali eius plaga.
Quibus Moyſes ait: Si facitis quod promittitis, expediti pergi 8
te corā domino ad pugnā: et omnis vir bellator armatus Ior
danē trāſeat, donec ſubuertat dominus inimicos ſuos, et ſub-
iiciatur ei omnis terra. Tunc † eritis inculpabiles et apud do-
minū et apud Iſrael, et obtinebitis regiones quas vultis corā 9
dño. Sin aūt quod dicitis non feceritis, † nulli dubiū eſt quin
peccetis in Deū, et ſcitote qm̄ pctm̄ veſtrum apprehēdet vos. 10
Ædificate ergo vrbes paruulis ūeſtris et caulas ac ſtabula oui
bus ac iumentis, et ꝙ † polliciti eſtis implete. Dixeruntq. filii
Gad et Ruben ad Moyſen: Serui tui ſumus, faciemus ꝙ iubet
dñs noſter. Paruulos noſtros et mulieres et pecora ac iumēta
relinquemus in vrbibus Galaad: nos autem famuli tui oēs †
expediti pergemus ad bellū, ſicut tu domine loqueris. Præce- 11
pit ergo Moyſes Eleazaro ſacerdoti et Ioſue filio Nū, et prin
a cipibus familiarū per tribus Iſrael, et dixit ad eos: † Si tranſie
rint filii Gad et filii Ruben vobiſcū Iordanem omnes armati

† feſtinantes vel prōpti.
† quicquid habere poſſumus.
† l. recepec caſtis à domino. E
† accincti armis.
† Ioſ. 4. c.

NICOLAVS DE LYRA

* 1 Etecce, inquit, vos ſurrexiſtis pro patribus ueſtris. *In malum, & vultis peius facere quam ipſi, quia vidiſtis malum ipſorum & non eſtis caſtigati. Quarto oſtenditur quod hoc malum debeat cadere ſuper totum populum generaliter & ſuper ipſos ſpecialiter, cum dicitur;* Quod nolueritis ſequi eum, &c. *& ſubditur;* Et vos cauſa eritis necis omni. *Sequitur.*

2 At illi. *Hic conſequenter ponitur prædictæ petitionis iuſtificatio. & primo quantum ad ignauiam contra eos allegatam, cum dicitur.*

3 Nos autem ipſi armati. *id eſt muniti armis ad defenſionem.*

4 Et accincti. *Armis ad inuaſionem.*

5 Pergemus ad prelium ante filios Iſrael. *quaſi dicat nolumus eſſe in cauda exercitus ſicut ignaui, ſed in fronte. Secundo oſtenditur, quod velint fideliter laborare ad acquiſitionem terræ pro alijs tribus, cum dicitur:* Donec introducamus eos ad loca ſua. *& ſubditur.*

6 Paruuli noſtri & quicquid habere poſſumus. *Quaſi dicerent, eſſent nobis oneri ſi tranſirent nobiſcum. ideo ſubditur.*

7 Paruuli noſtri & quicquid habere poſſumus, erunt in vrbibus muratis propter habitatorum inſidias. *Aliter non eſſent ſecuri, quia non intendimus cito reuerti. ideo ſubditur:* Non reuertemur, *&c.*

8 Quibu[...] *nis iuſtific[...] abſolute, i[...] fideliter p[...] promittiti[...]*

9 Sinau[...] *non tantu[...] quirenda.*

10 Etſci[...] *a Deo inf[...]*

11 Præc[...]

pulſus etiam ſpiritalib. nequitiis, de cæleſtibus hæreditatem
A cæli Chriſto dimicante percipiunt. Poteſt adhuc tertius ex
poſitionis modus eſſe, vt in filiis Iſrael. id eſt in populo eccle-
ſiæ intelliguntur eſſe quidam ſpiritales, & intra Iordanem p
cipere hæreditatem terræ fluentis lacte & melle, ſapientię ſci
licet & ſcientiæ dulcedinē capientes, quorū terra flumine Dei, quod repletū eſt aquis diuinæ intelligentiæ, circundatur & regatur. Alii autem ſunt carnales iumentis & pecudibus, Id eſt craſſis & ſtolidis ſenſibus abundantes, qualibus dicit Apoſtolus: Ita inſenſati eſtis, vt cum ſpiritu cœperitis, nūc carne pficiamini. Et: *O inſenſati Galathæ, quis vos faſcinauit veritati non obedire?* Sed etiam vnuſquiſque noſtrū, niſi ſe amauerit, & abiectis brutis & belluinis ſenſibus, ad ſpiritualem intelligentiam properauerit, remanebit extra Iordanem, nec poterit per ſapientiæ flumen incedere, quod lætificat ciuitatem Dei, id eſt animam Dei capacem, nec aſſequetur verbi Dei interiora, quæ ſunt dulciora ſuper mel & fauū, ſed illam tantū conſequetur terram, in qua duo reges occiſi sūt, ubi dicatur ei, Nihil iudicaui me ſcire inter vos, niſi Ieſum Chriſtū & hunc crucifixum. Qui autē potuerit tranſire Iordanē, & interiora penetrare, ſequens dominum Ieſum Chriſtū, interficiet triginta & eo amplius reges, illos fortes de quibus dicitur: *Aſtiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum aduerſus dominum, & aduerſus Chriſtum eius.* Quibus proſtratis, agnoſces ſecretiora myſteria, vſquequo venias ad ſedē Dei, & Ieruſalem ciuitatē Dei viuentis, nō quę ſeruit cum filiis ſuis, ſed quę ſurſum eſt, & libera, & mater omnium noſtrum eſt.

armati. Gal. 3. a. 1. Cor. 2. a.

ad bellum coram domino, & vobis fuerit terra ſubiecta, da- 1
te eis Galaad in poſſeſſionem. Sin autem noluerint tranſire
*vobiſcum in terram Chanaan, inter vos habitandi accipiát
loca. Rñderuntque filii Gad & filii Ruben: Sicut locutus eſt 2
dominus ſeruis ſuis, ita faciemus: Ipſi armati pergemus corá
domino in terram Chanaan, & poſſeſſionem iam ſuſcepiſſe
nos confitemur trans Iordanem. † Dedit itaque Moyſes filiis 3
a Gad & Rubē & dimidię tribui Manaſſe, filiis Ioſeph regnum
Sehon regis Amorrhęi, & regnum Og regis Baſan, & terram
eorum cum vrbibus ſuis per circuitum. Igitur extruxerunt 4
filii Gad Dibon, & Aſtaroth, & Aroer, & Roth, & Sophan, et
Iazer & Iegbaa, & Bethnemra, & Betharan, vrbes munitas, et
caulas pecoribus ſuis. Filii vero Ruben ædificauerunt Heſe-
bon, & Eleale, & Chariathaim & Nabo, & Baalmeon verſis
nominibus, Sabama quoque, imponentas vocabula vrbibus 5
quas extruxerant. Porro filii Machir filii Manaſſe, perrexerūt
in Galaad, & vaſtauerunt eam, interfecto Amorrhęo habita
tore eius. Dedit ergo Moyſes terrá Galaad Machir filio Ma-
naſſe, qui habitauit in ea. Iair autem filius Manaſſe abiit & 6
occupauit vicos eius, quos appellauit Hauoth Iair, id eſt vil-
las Iair. Nobe quoque perrexit & apprehendit Canath cum
viculis ſuis, vocauitque eam ex nomine ſuo Nobe.

3 a *Et dimidiæ tribui Manaſſe.* ✻ PROCOPIVS. Horū nunc meminit q̄ ante non indicauit. Cæterum in agro Samaritano poſita ſunt, ut in prædictis æſtimare licet. Quidam vero perhibent veriſimile eſſe quod Ruben & Gad de hac re ab initio diſſeruerint. At vero in diſtributione ſortis nunc dimidia tribus Manaſſe accedit E vnde in diſtributione demum non ante annumerata eſt tribus Manaſſe. His quoque accenſet vrbes ædificatas, gens enim pia ī impiorum ſedem ſuccedit. Adeo vt ſeorſum in pace iuſti habitent, iuxta Dauidem & Salomonem.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Date eis Galaad in. *Si fecerint promiſſum, aliter non.*

2 Reſponderuntque. *Hic conſequenter ponitur conceſſio abſoluté, quia filij Ruben & Gad viderunt quod Moyſes dubitabat de impletione ſui promiſſi, propter quod non concedebat terram niſi ſub conditione, ideo proceſſerunt ad confirmationem ſuæ promiſſionis, ut patet in litera, quo facto Moyſes conceſſit eis abſolute terram quam petebāt. vnde ſuqditur.*

3 Dedit itaq; Moyſes filiis Gad & Ruben, & dimidiæ tri. *Iſta dimidia tribus fuit adiuncta, quia adiunxit ſe aliis duabus tribubus in petitione. & quia terra ſufficiebat pro ipſis & pro illis.*

4 Igitur extruxerunt filii Gad. &c. *Ciuitates ſunt quas filij Iſrael deſtruxerant antequam ſcirent, quod deberent ibi habitare, & poſtea re ædificauerunt ad tuendum vxores ſuas, filios, & familias.*

5 Imponentes. *Antequam enim deſtruerentur, denominabantur a nominib. idolorum ſaltem pro magna parte, & ideo filij Iſrael nominauerunt eas alijs nominibus, & etiam vt ex nomine aliquarum ciuitatū eſſet memoria ædificantium, ſecundum quod dicitur poſtea.*

6 Iair autem. *quos appellauit.* חוה יאיר *Hauoth Iair, id eſt villas Iair, & idem dicitur de ipſo Nobe quod apprehendit Canath, & vocauit eum nomine ſuo Nobe.*

Moraliter. Per tribum Ruben & Gad & dimidiā tribū Manaſſe, intelliguntur tres ſtatus excellentes in eccleſia. Per Ruben. n. qui interpretatur filius viſionis, intelligitur ſtatus prælatorū. Per Gad. qui interpretatur accinctus, ſtatus principū, qui debēt eſſe armis accincti ad defenſionē populi. Per Manaſſen qui interpretatur obliuio, ſtatus religioſorū, de quo dicitur Pſal. xliiij. c. Obliuiſcere populum tuū & domū patris tui. *Sunt igitur plurimi de iſtis ſtatibus, qui non quærunt terram patribus promiſſam. ſ. terram viuentium, ſed volunt manere circa Iordanē in terra morientium in bonis vitę præſentis, figentes ibi pedē affectionis, in qua ædificant vrbes i. palatia ad ſui oſtentationē. Caulas ouium, quærentes delitias ad ſui delectationem. Stabula iumentorum, quaſi quęrentes equitare, ſemper tendentes ad altiora per ambitionem, & iſti laborant pro alijs, vt habeant terram promiſſionis, quia frequenter contingit, quod prælati operantur ad ſalutem popularium in regimine ſpirituali, & principes in regimine temporali, & religioſi conſulendo populis, & prædicando verbum Dei. ipſi omnes tamen hac ſalute priuātur in perſonis proprijs, ſuis operib. & intentionibus peruerſis. cętera patēt.*

Queſt. 50. a

CAP. XXXIII.

HAE ſunt man.* ✻ THEOD. Quare legiſlator deſcribi mandauit ſtationes? Vt poſteri cognoſcerent Dei prouidentiā qui traducens filios Iſrael per arida loca, ſuppeditauit illis rerū neceſſariarum copiam.

✻ PROCOPIVS. Forum quæ ſecundū Deus geruntur, nil otioſum, nil obſcur[illegible] C Deus eſſe vult. Quin nec alii quoq; faciunt. Quocirca & menſes & dies oraculorū ſibi a Deo factorum aſſignāt. Et ſi enim vias ac rationes ſm quas quodlibet Deus agit, deprehendere eſt difficile, modum tamen quo adminiſtrantur & fiunt, cognoſcere ac meminiſſe neceſſe eſt. Quēadmodū peregrinationes, itiones ac reditiones a dominó factas euangeliſtæ deſcribunt. Cęterum in conſpectu Aagyptio F rum

CAP. XXXIII.

a H[illegible] Æ [illegible] nſiones filiorū Iſrael, qui egreſſi de Ægypto 1

NI[illegible] YRA.

1 H[illegible]

exit[illegible] [illegible] titulatio breuis p[illegible] iliorum Iſrael ab [illegible] terminus ad quē *ſui proceſſus, quia ab eo incipit terra promiſſionis.* Circa quod ſciendum, *quod in præcedentib. tam in Exodo, quā in hoc libro intentio Moyſi fuit deſcribere proceſſum filiorū Iſrael, nōn notando omnia loca vbi manſerunt fily Iſrael in via, ſed illa ſolum in quib. fiebant aliqua notabilia. & ideo hic ponit numerū & ordinē māſionū ab exitu de Aegypto vſq; ad Iordanem: Et diuiditur in tres partes, ſecūdum tria notabilia loca vnde*

✻ [illegible] [illegible] tem q popu- [illegible] omiſſionis p quadragintaduas manſiones, intelligunt myſtice quadragintaduę generationes, per quas Dei populus ab Abrahā patre fidei nr̄ę venit ad Chriſtū, prout dicitur Matth. j. c. *Abraham vſque ad*

✻ *que ad*

rum.exiuiſſe dicunt,quia non transfugarum more id fecerūt cum a domino per ſublimē eius manum emitterētur magis quā detinerentur.ſupra ſane manſiones Iſraelitarū deſcribēs aliorū quoq; locorū nomina recitat,verum hic eorum tantū in quæ inciderunt,ac ex quib. mouerunt,mentionem facit.

ORIGE. Diuerſas creauit Deus ciborū differentias pro diuerſitate animalium, vel humani deſiderij.

a b per turmas ſuas in manu Moyſi & Aaron, quas deſcripſit

a Id eſt operatione. b Non enim ſufficit manus Moyſi,quæ ſignificat ſcientiam legis, quæritur & manus Aaron,qui ſacrificandi Deo peritiam ſignificat. c Vt legamus ſemper & videamus quantæ nobis imminent profectiones & manſiones.

Vnde & animalia cognoſcūt proprios cibos,& aliis vtitur leo, aliis ceruus.In hominib.quoq;qui ſanus eſt & validus fortē cibū. requirit,confiditq; edere omnia Infirmus delectatur oletib.& fortem cibum nō patitur.Paruulus vero ſi non voce re tñ ipſa lac tm̄ requirit.Cib.aūt rationalis naturæ verus ſermo Dei eſt.Sed & hic differentias habet.Non omnis eodē verbo nutritur. Eſt aliis in verbo Dei cib.lactis aptior,ſ.doctrina, ſicut moralis,quæ rudib.ſolet præberi.Hi lectionē qua nihil eſt obſcurum,libenter,accipiunt,verbi gratia,Heſter,Iudith, Thobiam,& mandata ſapientiæ.Si legatur eis Leuiticus, offenditur continuo animus,quaſi non ſit cib.ſuus.Venit.n.vt diſceret Deum colere,iuſtitiæ & pietatis præcepta ſuſcipere,& audit mādata ſacrificiorum,& ritus immolationum. Alius euāgeliſtas,Apoſtolū,pſalmos libēter amplectit̄,velut remedia infirmitatis ſuę.Cui ſi legantur hęc quę habemus in manib. nihil infirmitati ſuæ aut ſaluti animæ prodeſſe iudicabit,ſed refutabit tanq̄ graues & oneroſos cibos. Sed ſicut leo ſi habeat intellectū,no abūdantiā herbarū culpabit creaturā,nec dicet ſuperfluā,quia carnib.vtitur, nec homo quia ſibi aptis vtit̄ alimoniis,culpare debet ꝙ fecit Deus ſerpētes in cibum coruorum.Ita in cibis rationabilib.non refutanda eſt ſcriptura quæ obſcurior videt̄,& inconueniens incipientib.paruulis infirmis,& minus ad intelligendū validis.Quiſq;quod ſibi ſanū ſentit aſſumat.Ait ergo.Hæ ſunt manſiones filiorū Iſrael, ex quo exierūt de terra Aegypti;cū virtute ſua in manu Moyſi & Aarō.Et ſcripſit Moyſes profectiones eorū & manſiones eorū per verbū dñi &c.Quis ergo audeat dicere, quod hæc q̄ ſcribūtur per verbū dñi nihil habeāt vtilitatis aut ſalutis, ſed ſolam narrent hiſtoriam?Duobus modis poteſt quiſque ſpiritaliter exire de Aegypto,vel relinquendo Gētilē vitam,& ad cognitionē diuinæ legis accedēdo,vel cū anima de corporis huius habitatione diſcedit,ad vtrumq; ergo ſpectant hæ per manſiones.De illis.n.manſionib quas anima exuta corpore imò rurſus induta ſuo corpore habitura eſt,dr̄ *In domo patris mei manſiones multæ ſunt,&c.* Sunt ergo multę manſiones,quę ad patrē ducūt.In quib.ſingulis quid vtilitas animæ cōmoratio,quidve eruditionis aut illuminationis accipiat, ſcit ſolus pater futuri ſeculi,qui ait: *Ego ſum oſtiū,nemo venit ad patrē niſi per me.* Qui forte his ſingulis manſionib.vnicuiq;animæ oſtiū fiet,vt p ip ſum intret & exeat,& paſcua inueniat,vſq; quo ad ipſum perueniat patrē.Sed redeam⁹ ad ea q̄ inter nos & in nobis gerunt̄.In Aegipto erāt filij Iſrael in operib.Pharaonis,luto & latere affligebant̄,donec ingemiſcentes clamauerūt ad dominū,& miſit,eis verbū ſuū per Moyſen,& eduxit de Aegypto Nos quoq;cū eſſemus in Aegypto id eſt in huius mundi errorib.& ignorantiæ tenebris,operātes opera diaboli i cōcupiſcētiis & voluptatib.carnis,miſertus dñs miſit verbū ſuū i.vnigenitum filium ſuum,qui nos de ignorātia erroris ad lumē diuinæ legis adduceret.Sed primo omnium intuere myſterii rationē.In egreſſione.n.filiorū Iſrael de Aegypto ſunt xlij.manſiones,& aduentus Chriſti in mundū fit per xlii. generationes.Vnde:ab Abrahā vſq;ad Dauid generationes quatuor decim &c.Quadraginta ergo duas generationū manſiones quas Chrs fecit deſcendens in Aegyptū huius mūdi, faciūt q aſcēdūt de Aegypto.In quadraginta ergo duab. māſionib.puenīūt filii Iſrael ad principiū capiendę hęreditatis, vbi Ruben,& Gad,& dimidia trib.Manaſſe accipiunt terrā Galaad.Sicut Chriſtus p quadraginta duos patres,quaſi manſiones deſcendit vſq;ad nos,& filii Iſrael p totidē māſiones aſcēderūt uſq;ad hęreditatis promiſſæ principium.Incipiamus er
C go p ea per quæ deſcendit aſcendere,& primam māſionē facere

quā ille fecit nouiſſimā,q natus eſt de virgine.Erit ergo D
prima manſio de Aegypto exeuntib.relicto idolorū cultu, vt credamus Chriſtū de virgine natū,& de ſpiritu ſancto,& verbum carnem factū veniſſe in mundū.Poſt hęc aſcendere ad ſingulos,fidei virtutū grad⁹ nitamur,& ſingulis immoremur donec ad ſummū perueniētibus nobis inſtitutionum faſtigium pmiſſa compleatur hæreditas.Anima quoq; cū de Aegypto huius vitæ tendit ad terram promiſſionis,pergit per quaſdam vias & certas conficit manſiones. vnde. *Effudit ſuper me animam meam,quando ingrediar in locum tabernaculi admirabilis,vſque ad domum Dei.* De his manſionib.alibi dicit, Pſal. 41. a. *Quā amabilia ſunt tabernacula tua domine virtutum,concupiſcit & deficit anima mea in atria domini.* Et alibi. Pſal. 83. a. *Multum peregrinata eſt anima mea* Intellige ergo quæ ſunt hæ peregrinationes aīæ,in qbus ſe peregrinari diutius dolet. Tunc autem verius intelliget quæ fuit ratio peregrinationis ſuę cū regreſſa fuerit in requiē ſuam,id eſt in paradiſum.vnde. *Conuertere anima in requiem tuā &c.* Pſal. 114. b. Iſtæ ergo ſunt manſiones quib.itur in cælum.Sed quis ita eſt diuinorum conſcius ſecretorum,qui poſſit huius aſcēſionis deſcribere manſiones,& cuiuſque loci labores.Quis enarret,quod poſt primam & ſecundam & tertiam manſionem adhuc inſequat̄ Pharao,& Aegyptii:licet non cōprehendāt, Exo. 14. d. licet ſubmerſi ſint.Qūo enuntiet quod ſaluus effectus populus.Dei,poſt aliquot manſiones primū cantauit cāticum dicens, *Cantemus domino,glorioſe enim magnificatus eſt.* Exo. 15. a. Quis hæc egreſſioni animæ ſingula poſſit vel audeat adaptare?Et qūo vetus populus cecidit,cui conuerſatio & habitatio fuerat cum Exo. 15. Aegyptiis.Saluus aūt nouus peruenit ad regnū, q ignorabat Aegyptios,exceptis ſacerdotib.& Leuitis?Qui.n.in ſacerdotum vel Leuitarū ordine fuerit,& ſolum Deum portionē habuerit,in deſerto nō cadit,ſed peruenit ad terrā promiſſionis. E Ponuntur nomina manſionib.Neq;enim conueniens videbat̄,vt cetera omnia ſuis vterentur nominib.aſcenſio vero animæ manſionum ſuarum nomina nō haberet.Habet ergo nomina myſtica,& deducētē ſe,nō Moyſen,q quo iret ignorabat,ſed columnā ignis & nubē,filium.ſ.Dei & ſpiritum ſanctū. Cum ſubmerſi fuerint omnes Aegyptii & Amalechitæ & omnes qui impugnauerunt eam, vt per ſingulas manſiones quæ dicunt̄ eſſe apud patrē illuminet amplius, donec aſſueſcat illi⁹ luminis (quod illuminat omnē hominē) intuitū pati,& miræ maieſtatis fulgorē.Si ergo veros animæ in hac vita poſitæ p hæc doceri intelligamus profectus, q̄ conuerſa a Gentili vita non tam Moyſen quā legem Dei, nec Aaron, ſed ſacerdotē illum qui permanet in æternum ſequitur,ante q̄ ad perfectū veniat in eremo habitat,vbi in pceptis domini exercetur vt fides eius probet̄,& victa vna tentatione veniat ad aliam,quaſi de manſione,ad manſionem,cum ea quæ acciderint fideliter tulerit.Ita.n.per ſingula tentamenta vitę & fidei profectus manſiones habere dicitur,ſecundū illud, Pſal. 83. b. *Ibūt de virtutę in virtutem,* donec perueniatur ad ſummū gradū virtutum,& trāſeatur flumen Dei,& promiſſa ſuſcipiat hęreditas.Scire aūt in deſerto illo qūo vocetur ille locus,vbi applicuerint quid vtilitatis affert legentib.& legem Dei die ac nocte meditantib.cum ſecundo deſcribantur nomina licet in nonnulis mutata,& per verbum domini a Moyſe deſcribuntur?Quod ideo fit vt duas animæ oſtenderet vias: Vnam qua in carne poſita p legē Dei virtutib.exercetur, & p quoſdam gradus proficiens aſcendit de virtute in virtutē,quaſi de māſione in manſionem. Aliam vero qua poſt reſurrectionē aſcenſura ad cęlos,non ſubito nec importune conſcēdit, ſed per multas manſiones,in quib.ſingulis lumine ſapientiæ illuſtrata ad ipſum patrem luminum perueniat. Iacob. 1.

a *Per turmas ſuas.* ſeptuaginta ſic, *Cū virtute ſua.* Chriſto, ſ. qui 1. Cor. 1. eſt Dei virtus & Dei potentia.Cum ipſo ergo aſcenditur,qui ad nos deſcendit vt aſcenderemus. *Qui.n.deſcēdit ipſe eſt qui aſcēdit &c.* Ephe. 4. b vnde, *Tecum deſcendam in Aegyptum &c.ideo non erat in tribub.eorum infirmus.* Gen. 46. a.

b *In manu Moyſi & Aarō quas deſcripſit &c.* ORIGE. Nō enim Homi. 27. F tantum

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *caſtra mouerunt,ſcilicet Rameſſes,mons Sinai & cades. Secunda incipit ibi,ſed & de ſolitudine Sinai egreſſi.tertia ibi.Egreſſiq; de Cades in prima parte continentur 12.manſiones quæ ſic numerantur.*

✻ 1 Profecti

MORALITER.

✻ *que ad Dauid generationes 14.& a Dauid vſq;ad traſmigrationem Babylonis generationes 14.& a transmigratione Babylonis vſque ad Chriſtum generationes 14.* Quæ ſimul iunctæ ſunt quadragintaduę.Chriſtus aūt eſt hęreditas nobis pmiſſa in veteri ac nouo teſtamento.Secūdū Ambroſiū uero in ſermone quadrageſimę per quadragintaduas māſiones figurati fuerūt quadragītaduo dies qb⁹in obſeruatione quadrageſimæ ieiunamus dicens ſic, Eodē,in quam,numero Moyſes per manſiones puenit ad requiem, quo & nos per ieiunia properamus ad cęlū.

✻ MORA-

A tantum ſcientiam legis & fidei, ſed ẽt operũ quib. Deo place tur fructus habere debemus: cum de Aegypto eximus. Si .n. exiens de Aegypto, & couerſus ad dominũ ſi abiiciã ſuperbiã, per manus Aarõ taurũ Deo ſacrificaui. Si laſciuiã pemero, hircum: ſi libidinẽ, vitulũ, ſi ſtultitiam, ouẽ. Si ergo cum animę vitia purgãtur, manus Aaron operatur in nobis, & manus Moyſi cum ad hæc intelligenda illuminamur ex legę. Vtraq; ergo manus neceſſaria eſt, vt iueniatur in nobis non ſolum fidei & ſcientiæ, ſed ẽt vtuum operũ que perfectio. Nec tamen duæ ſunt manus, ſed vna. In manu .n. dixit, non in manibus. Vnum enim opus vtriuſque manus eſt, & vna perfectionis expletio.

†profectiones eorũ.

a Moyſes iuxta † caſtrorum loca, quæ domini iuſſionis muta-
a Commotione turbida, vel commotione tineæ. Omnia enim, quę in mundo ſunt, in perturbatione & coruptione poſita ſunt. b Quia quartadecima egerunt paſcha in Aegypto, & quoddam initium feſtiuitatis, iugulantes agnum pridie quam proficiſcerentur.
b bant. Profecti igitur de Rameſſe mẽſe primo, quintadecima 1 2 3
c die menſis primi, altera die phaſe, filii Iſrael in manu excel- 4
a Mortui ſepeliebant mortuos ſuos, & viuentes ſequebantur dominum ſuum.
d e ſa; videntibus cunctis Ægyptiis & ſepelientibus primoge- 5 6
f nitos quos percuſſerat dominus (nam & in diis eorum exer- 7
g cuerat vltionem) caſtrametati ſunt in Socoth, & de Socoth 8
h

a *Moyſes iuxta caſtrorũ loca, quæ domini iuſ. &c.* Et ſcripſit Moyſes profectiones eorũ & manſiones p verbum domini, vt ſ. legentes quantæ nobis immineant profectiones & manſiones, preparemus nos ad hanc viam, nec ſegniter tempus noſtrum conſumamus. Ne dũ vanitatib. immoramur, & ſingulis quæ ad viſum auditũ, tactum, odoratum, guſtumq; veniunt, delectamur, ꝑtereat tempus, nec ſpatiũ viæ expleamus, ſed in medio deficiamus, quaſi in deſerto. Idcirco .n. venimus in hunc B mundum, vt trãſeamus de virtute in virtutẽ, neq; permaneamus pro terrenis in terra, ſicut ille q dicebat, *Anima habes mul-* Luc. 12.c. *ta bona, manduca, bibe & lætare.* Ait .n. illi dominus *Stulte, auferetur a te hac nocte anima tua.* Non dixit ĩ hac nocte, nec ĩ hac die, ſed hac nocte. Nocte .n. punit ſicut primogenita Aegyptio- Exo. 13. d Epheſ. 5. b rum quia dilexit mundũ, & tenebras eius, ſocius rectorũ mũdi huius tenebrarum harum. Tenebræ autem, & nox mũdus iſte dr̃ pro his qui in ignorantia viuunt, nec lumen veritatis recipiunt, & ideo de Rameſſe ad Socoth non tranſeunt.

1. manſio. Tropolo. b *Profecti igitur, &c.* Filii Iſrael adhuc in Aegypto poſiti quartadecima die fecerunt paſcha, & initiũ quodã feſtiuitatis. Sequenti ergo die q eſt primus azymorum, quintodecimo, ſ. primi menſis proficiſcunt de Rameſſe, & veniũt in Socoth, vt ibi faciant feſtiuitates azymorum vel diem. Quis hæc intelligat? Quis vel ex parte cognoſcat; ſicut Apoſtolus dicit. *Ex* 1. Cor. 13. c *parte ſcimus, & ex parte prophetamus.* Quis .n. intelligit, quomodo ex parte dies feſtos agimus vt *vt nemo nos iudicet in parte diei* Coloſ. 3. c. *feſti aut neomeniæ aut ſabbathi?* Omnis .n. dies feſtus qui hic agitur, in parte gerit, non in integro. Sed cũ exieris de Aegypto, tunc erit, tibi pfecta feſtiuitas. Scito tñ quia poſt illud paſcha Exod. 12. f quod in Aegypto factũ eſt ſemel, inuenitur in deſerto aliud celebratum, cum lex data eſt, & poſt hęc nuſquam geri niſi in terra promiſſionis.

Vbi ſupra ORIGENES. hic ordo & diſtinctio manſionum valde neceſſaria eſt & obſeruanda his qui ſequuntur Deum & cogitant de profectib. virtutũ. Fit ergo prima profectio ex Rameſſe, ſiue de hoc mundo anima proficiſcens, & ad futurũ ſeculum pergens, ſiue ab errorib. vitę ad vitã virtutis & ad agnitionem Dei. De Rameſſe proficiſcit, quę interpretat cõmotio turbida, vel cõmotio tineę, quia in hoc mundo omnia in cõmotione & ꝑturbatione & corruptione poſita ſunt. ĩ quib. nõ oportet animã reſidere, ſed proficiſci & venire in Socoth, id eſt ta- Primus Prophectus aĩæ. bernacula. Primus ergo animæ profectus eſt, vt auferat a cõmotione terrena, & ſciat ſibi tãq̃ peregrinãti & iter agẽti in tabernaculis habitãdũ, Quo velut ĩ pcinctu poſita aduerſus inſidiãtes expedita occurrere poſſit & libera ide iã vbi ſe ſentit Tractatu de 42. mãſionibus eſſe præparatã, proficiſcitur ex Socoth & applicat in Buthan.

C ✻ AMBROSIVS. Rameſſes interpretatur commotio turbulenta q̃ pœnitentiam ſignificat. Per ipſam .n. fit in peccatore D turbulẽta cõmotio, vt aboleatur vetuſtas peccati, & inducatur nouitas gratiæ. vt homo vetus affigat cruci, & homo nouus reſurgat. Debet igitur peccator primo adire Rameſſem, hoc eſt cõmotionẽ q fit per pœnitentiã, ibiq; ſuam figere manſionem. Ibi ſuam manſionem fixit Achab, quando ſciſſa veſte, induto cilicio, ieiunauit & dormiuit in ſacco. Ibi Niniue rex, ibi Corinthii, &c.

c *Manu excelſa.* Vbi non eſt humanum opus neque terrenum, ſed diuinum, ibi excelſa manus nominatur, per manum enim opus intelligitur.

d *Et ſepelientibus. &c.* ✻ PROCOPIVS. Plaga .n. imminens eorum refrænauit audaciam, promptoſque ad dimittẽdum eos fecit, ne funditus perirent omnes. Tam illuſtris ſanctorũ victoria eſt. Si .n. ſatis exercitationis fuerit, Deus vltionũ, inquit Dauid, dominus vltionum iure ſuo ac libertate vſus eſt. Deus igitur ſuorum emolumento ad tẽpus occulitur, ſicut idem Dauid teſtatur. *Quam* Pſ. *multæ ſunt benignitates tuæ, quas recondidiſti reuerentib. te.*

e *Exercuerat vltionẽ.* ✻ IDEM. In victoria ab impiis parta omnes dii gentiũ extirpant, iuxta propheticum illud, Inducam nomina idolorum, nec vlla eorum extabit memoria. Porro primogenita pecorum, quæ deorum loco habebant Aegyptii, cum aliis primogenitis perdidit, futuræ idolorũ exciſionis argumento. In ſuper vero iubẽtur omnes Chananæos, ne E futuris incolis impedimento ſint, neue vllæ impietatis reliquę remaneant, ſuſtollere.

f *Et in diis eorum.* Omnes dii gentium demonia, in quib. faciet dominus vindictã in die iudicii. Facit & nunc cum quis ab illis deceptus fuerat, vt idola coleret. per verbum domini conuerſus Deũ colit, vel cũ fornicatur ad pudicitiam conuertitur, & ſe erraſſe deplorat, ipſius pœnitentiæ lachrymis vtit, demon vel de ſuperbia ad humilitatẽ, de luxuria ad parcimoniã. Quantis eos putas agi tormentis, ſi quẽ videant vendere omnia ſua, & dare pauperib. & tollere crucẽ ſuã, & ſeq Chriſtũ, vel cũ viderit fraudis ſuæ nebulas p agnitionẽ diuinę legis reſerari. Non .n. ſine ipſis conſummat peccatum. Nobis ergo ſummopere agẽdũ eſt, ne Aegyptiorũ primogenita vel Deos eorũ, quos dñs extinxit, reſuſcitemus, in nobis, ſi dederimus eis locũ operandi in nobis quæ dñs occit. Sic .n. dominus puniet Deos Aegyptiorũ q emẽdatione noſtra & cõuerſatione.

g *In Socoth* in tabernaculis. Dum .n. peregrinamur in corpore, in tabernaculis habitamus.

Cum exierimus de Aegyto, id eſt de ſeculo, primum tabernacula figimus, ſcientes, quia ad vlteriora & ad terram ſanctã celeſtem ſ. properamus.

✻ AMBROSIVS. Quoad myſteria dicimus profectionẽ filiorũ Iſrael in Socoth .i. in tabernacula, deſignare q̧ q manſionẽ habuit in Rameſſe .i. ĩ cõmotione pœnitẽtię, debet ꝓficiſci in Socoth hoc ẽ, ĩ tabernacula quaſi p cõſideratione ambulare, Quod ſicut ille q alio tẽdit, nec firmã habet domũ, morat̃ in tabernaculis, & vidẽs ſe pegrinũ in terra, dicat cũ ꝓpheta. Aduena ego ſum in terra, Cõſideret itẽ Apoſtoli dictũ: Non habemus hic ciuitatẽ ꝑmanẽtẽ. Cognoſcat deniq; q̧ quandiu ẽ in corpore, pegrinat a domino, vñ reiiciat ea q̃ in mũdo ſunt.

g *De Socoth.* ORIG. Proficiſcuntur ex Socoth, & applicãt in Ethã, q̃ conuallis dr̃. Sũt .n. in his profectus virtutis quæ exercitio & labore acquiritur, nec tñ in proſperis quantum in aduerſis probatur. Venitur ad cõuallem. In cõuallibus enim & F in inferiorib. certamen habetur contra diabolum & aereas potestates,

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Profecti igitur de Rameſſe. *Hic eſt loꝰ vnde primo receſſerũt*

2 Menſe primo. *ſ. Martio.*

3 Quintadecima die menſis primi. *In mane illius diei receſſerũt, vt dictum fuit Exo. 3.*

4 Altera die phaſe. *id eſt in craſtino immolationis agni paſchalis, quem immolauerant die præcedenti, ſ. quartadecima die mẽſis primi ad veſperam, vt habetur ibidem Aliqui autem libri ſic habent. Altera die fecerunt phaſe. ſed ſi fecerunt, non eſt in Hebræo, nec in libris correctis, nec mirum, quia non eſt de textu, ſed peruertit ſententiam, vel ſaltem obſcurat eã, quia videtur ſonare, quod filii Iſrael fecerũt phaſe poſt exitum de Rameſſe, quod non eſt verum, ſed ante vt dictum eſt.*

5 Filii Iſrael. *Hoc refertur ad illud quod prædicitur, Profecti igitur de Rameſſe, quia media nocte interfecti ſunt a Deo primogeniti Aegyptiorũ propter quod Aegyptij territi cõpellebant filios Iſrael exire de terra, & ſic receſſerunt in mane de Rameſſe.*

6 In manu excelſa. *id eſt in poteſtate diuina.*

7 Nam & in diis ex. vl. *Tunc .n. idola Aegypti corruerunt & comminuta ſunt.*

8 Caſtrametati ſunt in Socoth. *Iſta fuit prima manſio, & poſt iſtã enumerantur. 11. vſq; ad montem Sinai, vbi fuit 12. manſio, & patet litera vſque ibi.*

✻ 1 Exierunt

potestas. Abrahã in valle Salinarum pugnauit contra barbaros reges, & victoriã conſecutus est. Deſcendit ergo viator noster ad eos qui in profundis ſunt & inimis, vt non ibi moretur, ſed vt victoriam conſequatur.

a *In Etham.* Ethã ſana fortitudo, vel profeſſio, in qua fortitudinem & robur aſſumimus, ne in uia deficiamus.

a venerunt in Etham, quę eſt in extremis finib. ſolitudinis. In-
a Os nobilium: fortitudine.n. aſſumpta nobilitamur in domino: & deſpiciamus Beelſephon: i. dominum aquilonis: & eius ſuperbiam declinamus.
b de egreſſi venerunt contra Phihahiroth, quæ reſpicit Beelſe-
Magnitudo vel turris.
phon, & caſtrametati ſunt ante Magdálum. Profectique de
Phihahiroth, trãſierũt per mediũ mare in ſolitudinẽ, & am-
a Mara interpretatur amaritudo, vt voluptas & luxuria, vitæ amaritudine terminetur, & per crucis ſignum quaſi per cruciatum ſuauitas compenſetur.
c bulãtes trib. dieb. p deſertũ Ethã, caſtrametati ſunt in Mara.
a Arietes: hi ſunt apoſtoli duces Chriſtiani gregis. b Apoſtolica doctrina.
d Profectiq; de Mara, venerũt in Elim, vbi erãt duodecim fon-
a Viuentium. b Alij ſ. diſcipuli, qui tamen a apoſtoli dicti ſunt.
tes aquarum, & palmæ ſeptuaginta, ibiq; caſtrametati ſunt.
e Sed & inde egreſſi, fixerunt tentoria ſuper mare rubrum. 1

✱ AMB. Etham regio eſt inter ſolitudinem & Aegyptum in qua eſt Petra oppidum, in cuius ſpelunca habitauit Sãpſon, cum ab Allophylis infeſtaretur. *Et ſedebit*, inquit, *in ſpelunca Petræ Etham*, qui locus erat valde munitus, vt teſtatur Ioſephus. In hac manſione primo apparuit dominus in columna ignis, & die in columna nubis. Verum quia Ethan nobis ſonat fortitudo, docemur quod vbi Socoth huius peregrinationis in meditatiõe & exercitio bonorum operum vſq; in finem perſeuerare quis ſtatuerit, aſcendit ad Ethan, hoc eſt, ad fortitudinẽ, quia dominus dat fortitudinẽ plebi ſuæ. Hinc Apoſtolus, Omnia poſſũ in eo qui me confortat.

b *Inde egreſſi.* IDEM. Profectiq; ex Ethã applicuerunt Hahiroth, quod interpretatur vicus. Nondũ.n. ad ciuitatem venitur, nec perfecta iã tenentur, ſed quædã parua. Hic eſt profectus vt a paruis ad magna veniat. Venitur ergo ad os. i. ad primum ingreſſũ vici, quod eſt iudiciũ cõuerſationis & abſtinentiæ. Hahiroth aũt poſita eſt contra Beelſephon, & contra Magdalũ: Beelſephon interpretatur aſceſio ſpeculę vel turris. A paruis ergo aſcendit ad magna. Necdum aĩa in ipſa ſpecula, ſed contra ſpeculam. i. in conſpectu ſpeculæ poſita eſt. Speculari.n. incipit & proſpicere ſpẽ futuram & latitudinem profectuũ. Et paulatim creſcit dũ plus ſpe nutritur, quã laborib. fatigatur. Quarta ergo manſio eſt contra Magdalum nondum in ipſo quod magnificentia dr. Habet ergo in conſpectu aſcenſionẽ ſpeculæ & magnificetiam rerum futurarũ, quib. paſcitur & nutritur. In profectibus enim eſt, non in perfectione.

HIE. Quarta manſio eſt Phihahiroth, quod interpretatur os nobilium, quod ſcribitur per literam Heth. Quidã putãt male Arioth villas, error q; eſt manifeſtus, quod pro ſupradicto elemento, a, in literam legant. Beelſephon interpretur domus aquilonis, vel aſcenſus ſpeculæ, vel habens arcana: Magdalum magnitudo vel turris. Aſsũpta ergo fortitudine nobilitamur in dño, & diaboli arcana cõtẽnimus, & magnificẽtiã illius, & turritã ſuperbiã declinamus. Non.n. eſt ab auſtro vnde dñs veniet, & a meridie vbi ſponſus recumbit in floribus. ſed poſſeſſor aquilonis venti frigidiſſimi, vnde exardeſcũt mala, qui cũ ſit frigidiſſimus, nomine dexter vocatur, falſo ſibi aſſumens uocabulum virtutis & dexteræ, cum totus ſit in ſiniſtra.

c *In Mara &c.* HIE. Quinta mãſio eſt Mara. i. amaritudo, Nõ poterãt ad maris gurgites peruenire, et Pharaonẽ cũ exercitu videre pereuntẽ, niſi habuiſſent in ore nobilitates. i. in domini cõfeſſione virtutes. Poſt prædicationẽ euãgelii, poſt tabernacula tranſmigrãtiũ, poſt aſſumptã fortitudinẽ, poſt confeſſionis nobilitatẽ, pericula rurſus occurrũt. Sẽper ergo cauẽdę inſidię inuocãda Dei miſericordia, vt inſequẽtẽ Pharaonẽ poſſimus effugere, & nubis ſpiritualis baptiſmo ſuffocet. Egreſſus de mari rubro occurrit eremus Sur, quod & ſolitudo Etham dr. In qua trib. dieb. egredientes nõ habuerũt aquã, & peruenerũt ad Marã, ex amaritudine ſic dictã. Habebat fons aquã non dulcẽ. murmurat populus aquas videns, & potare nõ ſuſtinens. Mara ſignificat aquas occidẽtis literę, quib. ſi immittatur profeſſio crucis, & ſacramenta dñicę paſſionis amaritudo vertetur in dulcedinẽ. vbe cõſtituit dñs populo legẽ & iudicia, & tentauit eũ. *Vbi.n. gratia, ibi magnitudo diſcriminis.* Ne terrearis, ſi poſt victoriam venias ad amaritudinẽ, quia verum paſcha facientes cum amaritudinibus comedũt, & *tentatio probationẽ, probatio ſpem, ſpes parit ſalutem.* Apud medicos quoque antidotus noxios humores tẽperãs ex amaritudine nominatur, quę dulcis oſtendit reſtituens ſanitatem. Sicut econtrario voluptas atq; luxuria amaritudine temperatur. vnde: *Quæ ad tempus pingues facit fauces tuas, nouiſſime vero amariorem felle inuenies.* Prou. 5. a.

Poſt hæc profecti ſunt de Hahiroth, tranſeunt per medium maris rubri, & applicant ad amaritudines. Tempus enim profectuũ periculoſum eſt. Quod moleſta tentatio eſt trãſire per medium mare, videre fluctus in cumulum creſcere, andire vndarũ inſanientium fragorẽ. Si tamen ſequaris Moyſen, id eſt legem Dei, quæ fient tibi muros dextra læuaque, & ſiccum iter medio maris inuenies. Illud quoque cæleſte iter quod agit anima, poteſt offendere vndas. Etenim pars aquarum ſuper cęlos, pars ſub cęlo. Nos interim earũ quæ ſub cęlo ſunt, vndas & fluctus perferimus, Deus viderit ſi ille quietæ ſint, & ſemper placidæ, nec ullis flatib. excitatæ. Cum aũt venerimus ad tranſitum maris, ẽt ſi videamus Pharaonem & Aegyptios inſequentes, nihil trepidemus, *credamus in unum verum Deum, & quem miſit filium ſuum Ieſũ Chriſtum.* Credamus ẽt Moyſi. i. legi Dei & prophetis, & videbimus Aegyptios iacentes ad littus maris, & cantabimus dño quia equum & aſcenſorem demerſit in mare. Applicuerunt ergo ad amaritudines, ſed ne paucas. Omnis.n. eruditio ad præſens nõ videtur dulcis eſſe ſed amara, poſteã vero fructum dulciſſimũ iuſtitię reddit exercitatis. Azyma quoq; cum amaritudine comedũtur. Nec peruenitur ad terrã promiſſionis niſi per amaritudines. Sicut.n. medici quaſdam amaritudines medicamentis inſerunt pro ſanitate languentium, ita medicus animarũ voluit nos pati amaritudines huius vitæ, quia finis huius amaritudinis acquirit dulcedinem ſalutis, ſicut amarũ finem finis mandanæ dulcedinis. Ne refugias ergo applicare ad amaritudinem.

✱ AMB. Circa hanc manſionem tria ſunt conſideranda. Profectio, manſio, & operatio. Profectio, quia in huius itinere filii Iſrael rubrum mare ſicco veſtigio tranſierunt. Manſio quia inuenerunt aquas amaras, quarũ amaritudinem ſentientes bibere non potuerunt. Operatio, quia mãdato dñi Moſes ligno tactas aquas, potabiles effecit, vnde ſitim extinguere potuerunt. Per quæ primo nobis ſignificatur, quod ad gratiam properantib. occurrit Pharao. i. diabolus cum exercitu ſuo, quæ vt Pharao ſubmerſus eſt in aquis, ita mittũtur in ſtagnum ignis & ſulphuris. Deinde in manſione, aquæ guſtant amaræ, quia exiſtentib. in gratia, multiplices adhuc manent tribulationum amaritudines. Vnde Ioannes dicebat; *Ego Ioannes frater & particeps in tribulatione.* Immo & Paulus: *Si extra diſciplinam eſtis, adulterini & non filij eſtis.* Denique in operatione, ſicut verbo ſuo adeſt dominus, vt dulceſcant aquæ, ita præſtat in tribulationibus ſuam nobis præſentiam, dicente propheta: *Cum ipſo ſum in tribulatione.* Ideo Stephano in dulcedinem fuerunt torrentis lapides, & Laurentio in refrigerium prunæ.

d *In Elim vbi erant.* Profectique de amaritudine uenerunt in Elim, vbi ſunt 12. fontes aquarum, & 70. palmæ erant. Vides poſt amaritudines & tentationum aſperitates quam amoena te ſuſcipiãt loca. Non veniſſes ad palmas niſi tentationũ amaritudines pertuliſſes. Nec ad dulcedinem fõtiũ, niſi triſtia & aſpera ſuperaſſes. Nõ quod in his ſit finis itineri & perfectio cũctorũ, ſed diſpẽſator animarũ Deus interſerit laborib. quædã refrigeria, quib. recreata aĩa promptior reddatur ad reliquos labores. Elim interpretatur arietes. Arietes ſunt duces gregis hi ſunt apoſtoli duces gregis Chriſti, qui ſunt ẽt duodecim fontes. Sed quia nõ ſolum illos elegit Chriſtus, ſed & alios lxx. ideo lxx. arbores ſcribuntur eſſe palmarum, ipſi.n. apoſtoli nominãtur. vnde Paulus: *Deinde apoſtolis omnibus.* Hæc te amoenitas poſt amaritudinẽ, hæc requies poſt laborem, hęc gratia ſuſcipiat poſt tentationem.

e *Sed & inde egreſſi &c. ſuper mare rub.* Quia poſt apoſtolicam doctri-

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Fixerunt tentoria ſuper mare rubrum &c. *Illud non videtur verum, quia iam ante mare rubrum tranſierant, & ab eo ſe elongauerant per plures manſiones. Ad quod dicendum, quod mare rubru ✱ frequenter*

Margin notes: Prou. 5. a. — 6. manſio. Mo. aliter — Ioan. 17. a. — Exod. 15. a Heb. 12. c. — Vbi ſupra — Apoc. 1. Heb. 12. — Pſal. 90. — 7. manſio. — Luce 10. 1. Cor. 15. c

doctrinam & dulces fructus triumphorum, interdum appa-
A rent præterita diſcrimina.

Profectiq; de Elim applicuerunt iuxta mare rubrum. Nota qa iā non intrant in mare, ſufficit ſemel intraſſe, ſed applicāt iuxta, & mare quidē vident & vndas, ſed motus eius & impetus non timent.

a *Sin rubus vel odium, quia cum venimus in locum eccleſiæ, de qua nobis loquitur Deus, odium inimici meremur.*

a Profectiq; de mari rubro caſtrametati ſunt in deſerto Sin. Vn

b *a Quia poſtquam venerimus in locum eccleſiæ: incipimus ſacramenta pulſare vt aperiantur nobis.*

c de egreſſi venerunt in Daphca. Profectique de Daphca caſtra

d *a Fermentum quod miſcet euangelica mulier in farinæ ſatis tribus. b Diſſolutio fortium vel remiſſio manuum, quia ibi diſſipatus eſt Amalec.*

e metati ſunt in Alus. Egreſſique de Alus, Raphidim fixere ten- 1
toria, † vbi aqua populo defuit ad bibendum. Profectique de
f Raphidim, caſtrametati ſunt in deſerto Sinai. Sed et de ſoli- 2

a Vbi omnes concupiſcentiæ ſepeliuntur & mortificantur.

g tudine Sinai egreſſi, venerunt ad ſepulchra concupiſcentiæ. 3

Vbi ſupra. a *Mari rubro, &c.* HIERONIMVS. Hebraice ים סוף Iam ſuph. Forte pergentibus quidam ſinus maris occurrit iuxta quē fixere tentoria, quod aliud eſt quam mare tranſire. Poſt euangelicam enim diſciplinā, poſt dulces cibos triumphorum apparet interdum mare & præterita diſcrimina. Iamſuph ex mari & rubro cōpoſitū eſt. Suph enim rubrū & ſcirpus dicitur quaſi mare caricoſum. Forſitan ergo venerunt ad quandā paludē carecto & iuncis plenā. Omnes autē congregationes aquarū dicuntur maria. Hęc manſio in Exod. nō habetur, ſed ſcriptū eſt quod de mari rubro venerunt in deſertum Sin, qꝫ eſt inter Elim & Sinai 15. die menſis ſecundi egreſſionis eorum ex Aegypto, id eſt † 30. poſtquam egreſſi ſunt de Rameſſe.

† xxxj. Vbi ſupra 8. manſio. Exodi 15. b *In deſerto Sin* HIER. Profectique de mari rubro caſtrametati ſunt in deſerto Sin. Hęc octaua māſio eſt, licet iuxta Exod. ſeptima. Sed ſciendum, quod omnis eremus vſque ad montem Sinai, Sin vocetur, & ex tota prouincia locus vnius māſionis nomē accepit, ſicut Moab tam vrbis q̄ prouincię nomē eſt. In hac ſolitudine manſiones quinq; ſunt, Iam ſuph, & eremus Sin, & Daphca, & Alus, & Raphidim. Sin, autē interpre-
B
Sin ſolitudo. tatur rubus uel odium. Cū enim venerimus ad locū illius māſionis de quo nobis loquit̄ dn̄s, odium inimici incurrimus: &
Exod. 3. a. videmus ardere rubum, & non comburi, id eſt eccleſiā perſecutionib. inflammari & loquente in illa dn̄o nō perire. Et nota quod in hac manſione, in qua noſtra torcularia ſunt, vnde octauus pſalmus prænotatur deſertum carpimus rubi, quia plures deſertæ filij, quam eius quæ habet virum.

Profectiq; de mari rubro applicauerunt in deſertum Sin. Sin, rubus interpretatur vel tentatio. Ibi iam incipit arridere bonorum ſpes, vbi de rubo apparuit dominus, & reſpōſa dedit Moyſi, & initiū viſitationis filiis Iſrael. Solet .n. in uiſionib. eſſe tentatio.
1. Cor. 11. c Solet enim angelus iniquitatis transfigurare ſe in angelum lucis, & ideo ſollicite agēdum eſt, vt diſcernas viſiones. Vñ Ie-
Ioſue 5. d. ſus Naue, cum viſiones videret, interrogat eum qui apparuit, noſter es an aduerſariorū? Ita ergo proficiſcēs anima cū inuenerit diſcretionem viſionum probabitur ſpiritualis eſſe. Eſt
1. Cor. 12. a enim inter dona ſpiritusſancti diſcretio ſpirituum.
Vbi ſupra ✠ AMB. Quia Sin interpretatur rubus, ſignificat nobis quod ſicut octaua manſione venimus ad Sin, hoc eſt, ad rubum in quo actum eſt de liberatione filiorū Iſrael, a ſeruitute Aegypti, ita reſurrectione quæ per octauā itelligitur, ueniemus ad rubū, in quo agetur de liberatione nr̄a a ſeruitute corruptio-
Rom. 8. nis, quam expectamus, ut Apoſtolus inquit. *Et ipſi intra nos gemimus, adoptionem filiorum expectantes, redemptionem corporis noſtri.* Et tunc videbimus rubum ardere & non cōburi, quia corpus humanitatis noſtræ morietur, ſed non conſumetur, imo reſurget ad maiorem claritatem.

c *In Daphca.* Hebraicē דפקה Daphquah, id eſt pulſatio. Poſt reſponſa domini, poſt octauum numerū reſurrectionis Chriſti incipimus ſacramenta pulſare.

Vbi ſupra. ORIG. Profecti de deſerto Sin, venerunt in Daphca, quæ interpretatur ſanitas. Nota ordinem profectuum. Vbi ſpiritalis efficitur anima, & diſcretionem habet viſionū, peruenit ad ſanitatē, ut merito dicat: *Benedic anima mea domino, qui ſanat omnes languores tuos.* Multi ſunt languores animæ, auaritia ſcilicet, ſuperbia, iactantia, formido, inconſtantia & ſimilia.

Vbi ſupra 10. manſio. d *Caſtrametati ſunt.* HIERONYMVS. Decima manſio in Exodo non habetur, & creditur in eremo Sin contineri, eodē nar-
C rante libro: *Profecta eſt omnis multitudo Iſrael de eremo Sin per māſiones ſuas per os domini, & venerunt in Raphidim.* Vnde patet plures māſiones huius regionis vocabulo demonſtrari. In hac ſolitudine murmurat populus propter famē, & cōuerſus reſpicit procul in nube gloriā Dei, accipit veſpere cōturnices, mane autem manna. Et nota in manſione decima fermentum poni, & poſt eſum carnium mānam tribui, & impleri ſcripturam: *Panem angelorū manducauit homo.*

Profectique de Daphca veniunt in Alus id eſt labores. Nec mireris ſi ſanitatem ſequūtur labores, quia ideo ſanatur anima vt delectabiliter laboret & dicatur ei: *Labores manuum tuarum quia manducabis beatus es, & bene tibi erit.*

✠ AMB. Tria in hac maſione geruntur. Primo populus Dei gloriam intuetur. Nam ſcriptum eſt: *Et gloria domini apparuit in nube.* Secundo paſcitur carnib. Tertio cibatur manna de cœlo. Per quæ monemur quod qui in decima quieſcit manſione, id eſt, in obſeruatione legis, quæ per denarium ſignificatur, Dei gloriam conſpicit. Et idem carne & mana cœleſti paſcitur, hoc eſt, pretioſo Chriſti corpore. Merito autem beneficia hæc potiora in hoc loco præſtantur. Nam Halus labor interpretatur. Laboranti autem cōgruum eſt, ut domini gloria appareat.

E
e *Raphidim.* HIERONYMVS. Caſtrametati ſunt in Raphidim. Vndecima manſio, hęc in Exodo dicitur poſt profectionem de eremo Sin: In ea cōquerit̄ populus ob ardorē ſitis, & fons de petra Oreb erūpit & profluit, tentationiſq; nomen ſortitur. Moyſes aſcendit in mōtē, Ieſus cōtra Amalec militat, & crucis ſigno ſuperatur inimicus. Remiſſis orantis manib. hoſtis victor inſequitur. Sedet Moyſes ſup lapidem Zacharię, q ſeptē oculos habet, & in Samuelis volumine appellat̄ Abnezer, id eſt lapis adiutorii. vtramq; manū eius Aaron & Hur, id eſt mōtanus & lucidus ſuſtinēt. Deuicto aduerſario ſuperuenit Iethro, adducit Sephoram & vtroſq; filios, et conſilium lxx. ſeniorum & in typū eccleſiæ de gentib. congregatæ imminutio legis euāgelio ſuggerente cōpletur. Bene diſſolutio vel ſanitas fortium Raphidim dicitur, propter diſſipatū Amalec, vel ſanatum Iſrael, uel remiſſio manuum iuxta Syros pp offenſam populi, qui contra dominum in hoc loco murmurauit. Poſt fermentum ergo Alus & Maſſan, eccleſiæ ſolent dæmonum tentamenta conſurgere.

ORIG. Poſt hæc veniunt in Raphidim, quę interpretatur laus iudicii. Bene laus ſequitur poſt labores ſed laus iudicii. Fit ergo digna laude anima quæ recte iudicat & diſcernit, quæ ſcilicet ſpiritualiter dijudicat omnia, & a nemine diiudicat̄.

✠ AMB. Quia Raphidim laus iudicii interpretatur, merito in eius manſione petra exhibet aquam, quia petra Chriſtus cuſtodiente iudicium, ſuæ aquam gratiæ exhibet. Nam ſcriptum eſt: *Beati qui cuſtodiunt iudicium.* Vincitur Amalec, quia iudicio dānatur diabolus, docetur recta populi adminiſtratio, quia ſcriptum eſt: *Iudex ſapiens docet populum ſuum.* Hic eſt qui iudicat omnia, & ipſe a nemine iudicatur.

f *In deſerto Sinai.* HIER. Sinai duodecima māſio. Statim tibi veniat in montē apoſtolorū numerus. Vna de pluribus ſed maior omnib. non ſeparatur in ordine, præcellit in merito. Ad hanc xlvii. die perueniunt dicente ſcriptura, Menſe tertio egreſſionis filiorum Iſrael de Aegypto, in hac die tranſierunt in ſolitudinem Sinai, poſt peruenitur in deſertum Sina.

Sina quidē locus deſerti eſt, quē ſup. Sin nominauit. Sed hic magis locus montis, qin ipſo deſerto eſt, appellatur, qui ex vocabulo deſerti Sina dicitur. Poſtquā ergo laudabilis iudicii facta eſt anima, & rectū cępit habere iudiciū, datur ei lex a Deo quia capax eſt diuinorū ſecretorum, & cæleſtium viſionum.
F g *Ad ſepulchra concupiſcentiæ, &c.* HIER. Tertia decima māſio ſepulchra

NICOLAVS DE LYRA.

Ac frequenter habet ſinus magnos, vbi plus intrat terram, & ſic factum eſt hic, quia poſtquam filij Iſrael tranſito mari rubro ambulauerant per deſertum, venerunt ſuper vnum ſinum maris rubri, vbi fixerant tentoria.

1 In Raphidim. *Vbi populo defuit aqua, &c. prout habetur* Exo. 17.

2 Sed & de ſolitudine. *Hic conſequenter enumerantur manſiones a monte Sinai excluſiue, vſque ad Cades incluſiue, & ſunt manſiones 21.*

3 Venerunt ad ſe. concu. *Sic enim vocatus eſt locus ille, quia ibi ſepultus eſt populus qui deſiderauerat carnes, ut dictum eſt ſupra 11. cap. Cætera patent in litera.*

2 Sed ✠ 1 Egreſſiq;

ſepulchra concupiſcentiæ. Eſt aūt ſenſus ille de euangelio, ꝙ
A dominus Ieſus baptizat⁹, ſtatim a ſpiritu deductus eſt in deſer-
tū, & tentabatur a diabolo. Itaq; Iſrael poſt familiarem cum
Deo ſermonē, poſtquam iuxta mōtem Sinai commoratus ē,
anno uno & dieb. quatuor, mira diſpoſitione caſtrorū egreſ-
ſus eſt in ſolitudinem Pharan, quæ interpretatur onager vel feritas, ibique ſuccumbit malę beſtiæ faſtidiens cęleſtem panem.

ORIG. Profecti de Sina, veniunt ad ſepulchra concupiſcentiæ, vbi ſcilicet ſepultæ ſunt & obrutæ cōcupiſcentiæ, & extincta omnis cupiditas, ne vltra concupiſcat caro aduerſus ſpiritū, mortificata ſ. morte Chriſti.

alibi: *Nive dealbabuntur in Selmon.* Et vetuſti dierum capilli dicū- D
tur eſſe cādidi, id eſt albi ſicut lana. Hęc igitur dealbatio ex Pſal. 97.c.
ſplendore veræ lucis intelligitur prouenire, & ex viſionum cę-
leſtium claritate deſcendere.

e *In Reſſa.* Fręna ſcilicet. Si enim ad lutulenta opera deſcendi- 18. manſio
mus infrenandi ſumus, & curſu vagi atq; præcipites ſcripturarum retinaculis dirigendi.

ORIG. Poſt hæc fit manſio in Reſſa, ꝙ eſt viſibilis vel laudabilis tentatio. Quamuis enim grandes habeat profect⁹ anima, tamen tētationes nō auferuntur ab ea, quia quaſi cuſtodia & munimē ſunt ei. Sicut enim caro, ſi ſale non aſpergitur, corrumpi- Vbi ſupra

Profectique de ſepulchris concupiſcentię, caſtrametati ſunt
a in Haſeroth. Et de Haſeroth venerunt in Rethma. Profectiq;
b de Rethmā, caſtrametati ſunt in Remmonphares. Vnde e-
c greſſi venerunt in Lebna, & de Lebna caſtrametati ſunt in
d
e Reſſā. Egreſſi de Reſſa venerunt in Ceelatha. Vnde profecti
f caſtrametati ſunt in monte Sepher. Egreſſi de mōte Sepher ve-
g nerūt in Harada. Inde ꝓficiſcentes caſtrametati ſunt in Mace-
h loth. Profectiq; de Maceloth venerūt ī Thahath. De Thahath
i

a Atria. b Sonitus vel iuniperus. Vt ferventes, ſ. ſpiritu, claro ſonitu euangelium domini prædicemus. Iuniperus multo tempore conſeruare igne(m) dicitur. a Vnde profectus populus de Haſeroth caſtrametati ſunt in ſolitudine Pharan. a Quod interpretatur eccleſia, vt vagi curſus ad eccleſiam referantur.

✲ AMBR. Ex his docemur, vt qui conuerſationem reliquimus ſeculi, & Aegyptias ollas, id eſt, carnalium deſideriorum feruorem contempſimus, non debere murmurare ꝯtra cęleſtem panem, nec virulēta Aegyptiorū appetere, quæ ſunt magnarū carnium, ſed ſimplicem mannę cibum, id eſt puram & cęleſtem vitam quærere, alioqui ſtatim ira dn̄i percuſſi torquebimur, deſideria nr̄a vertentur in tumulos, vt ſimus ſepulchra dealbata. In hac māſione Moſes ex pcepto Dei 70. ſeniores elegit, ei ad regendam plebē adiutores. Super quos ſpiritus deſcendit. Quod in typo factum eſt, qm̄ ſpiritusſanctus ī die pentecoſtes Apoſtolis ſe infudit, ut ad fundandam Eccleſiam ſapientes eſſent, & ad regendam fortes.

a *In Haſeroth.* HIER. Quartadecima māſio in Haſeroth, quæ interpretatur atria. Ibi Aaron & Maria pp Aethiopiſſam contra Moyſen murmurant, & in typū murmurantis contra eccleſiam de gentib. congregatam populus Iudæorum lepra ꝑfunditur, nec redit ad tabernaculum cum priſtina ſanitate; donec ſtatutum plenitudinis gentium tempus compleatur.

B

ORIG. Poſt hæc venitur in Haſeroth, quod interpretatur atria perfecta vel beatitudo. Intuere viator diligentius quis ſit ordo profectuum, poſtquam ſepel eris & mortificaueris cōcupiſcētias carnis, venies ad amplitudines atriorum, & venies ad beatitudinem. Beata eſt enim anima quæ iam nullis vitiis carnis vrgetur.

b *In Rethma.* HIER. Caſtrametati ſunt in Rethma. Hæc eſt. 15. manſio. Et notandum quod reliquæ manſiones 18. quarum breuiter catalogus deſcribitur, a Rethma uſque ad Aſiongaber, id eſt 32. manſionem ſub Pharan ſolitudinis nomine continentur. In quib. 12. exploratores miſſi ſunt ad terram ſanctam, & botrus in ligno relatus, populus gigantes formidans murmurat, & contra Amalec pugnat & vincitur. In Dathan & Abirō & filios Core vindicta Dei ꝓfert, virga Aarō germinat, vitula rufa in holocauſtum crematur. Poſt ſepulchra ergo concupiſcentiæ & veſtibula, tranſeundū eſt ad iuniperū, quæ diu calorem ſeruat, ut ſimus ferventes ſpiritu, & claro ſonitu euangelium prędicemus.

ORIG. Inde uenitur in Rethma ſiue Pharan. Rethma viſio conſūmata interpretatur, Pharā vero os uiſibile. Quid, niſi ita creſcat aīa, ut cum deſierit moleſtiis carnis vrgeri, viſiones habeat cōſummatas, & rerū perfectam capiat intelligentiā? cauſas ſcilicet incarnationis uerbi Dei, & rationes diſpenſationum eius altius cognoſcens.

c *In Remmonphares.* HIER. Mali punici diuiſio, in quo ſignificatur eccleſia quaſi multa grana vno cortice contegi, quę omnem turbam credentium in fidei vnitatem concludit. Vel varietas & conſonantia virtutum. vnde: *Multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna.* Sicque diuiſi ſunt ſinguli gradus, vt omnes eadem compage teneantur.

ORIG. Inde venitur in Remonphares, ubi ſ. diuinarū & cęleſtium rerum a terrenis & infimis diſcretio fit. Creſcente. n. intellectu aīæ, notitia ei excelſorū prębetur, & iudicium datur quo ſciat a temporalib. ęterna, & a perpetuis caduca ſeparare.

d *In Lebna, &c.* Laterē ſ. In hoc enim trāſitu nūc creſcimus, nunc deſcreſcimus, poſt multos profectus ſępe ad laterem, id eſt carnalia opera redimus. Poſt hæc venitur in Lebna, ꝙ interpretatur dealbatio. Scio in aliis dealbationē culpabiliter poni, vt cū dicit) paries dealbatus, & monumenta dealbata. Hic aūt dealbatio eſt, de qua dicitur: *Lauabis me, & ſuper niuem dealbabor. Et ſi fuerint peccata veſtra ſicut Phęnicium, ut niuē dealbabo.* Et alibi:

C

tur, ita aīa ſi tentatione non ſalitur continuo reſoluitur. Vñ dictum eſt ꝙ omne ſacrificium ſale ſalietur. Hinc Paulus ait: *Ne magnitudo reuelationum extollat me, datus eſt mihi ſtimulus carnis meæ,* hęc ergo eſt viſibilis vel laudabilis tentatio. Leuit. 2.d. 2. Cor. 12.b.

f *In monte Sepher.* HIER. Pulchritudinis. Mons autē pulchritudinis eſt Chriſtus. Viceſima māſio in mōte pulchritudinis conſtituta eſt, de qua dicitur: *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, &c.* Vides quid proſint fræna, a vitiis nos retrahunt, ad virtutum choros introducunt, & in Chriſto monte pulcherrimo habitare faciunt. Vbi ſupra 20. māſio. Pſal. 14.a.

ORIG. Alia litera. Inde venitur in montem Sepher, quod tubicinatio dicitur. Tuba ſignū belli eſt, vbi.n. ſe tantis ac talib. virtutib. armatā ſentit aīa, neceſſario procedit ad bellum quod eſt ꝯtra principatus & poteſtates, & huius mūdi rectores. Vel tuba canit in uerbo Dei, doctrinæ ſcilicet & prædicationi, vt qui audierit tubam, præparare ſe poſſit ad bellum. Hom. 27. Ephe. 6.b.

✲ AMB. Animoſa tentatio iſta eſt, ad ardua quippe nos inuitat, nempe ad bella aſperrima, & ꝯtra fortiſſimos & ſæuiſſimos hoſtes, de quib. Apoſtolus: *Non eſt nobis lucta, &c.* Hoc autem, quia Arſaphar, tubæ clangor, ſeu buccinatio eſt, quod ē belli ſignum. Nec immerito, quoniam anima ſuperiorib. māſionib. tot tantiſque virtutib. ſe cernens armatam, contineri non poteſt, quin procedat in mediū, & ſe ad certamina nedū offerat, ſed paratam ſe præferat, & tubarum clangore reliquos etiam prouocet. Vbi ſupra E Epheſ. 6.

g *In Harada.* HIER. Miraculum. Et nota ordinem, poſt frenos in eccleſiā intromittimur, inde ad montē Chriſti aſcēdimus, in quo poſiti miramur quæ nec ocul⁹ vidit, nec auris audiuit. Vbi ſupra 21. manſio

ORIG. De monte Sepher veniunt in Harada, quod interpretatur idoneus effectus, ut ſcilicet dicat: *Idoneos nos fecit miniſtros noui teſtamenti.* Vbi ſupra 1. Cor. 2.c.

✲ AMB. Adeſt pulcher ordo, ſed obſeruandi ſunt proficientiū gradus. Nam vbi anima tentationem ſuperauit, vires inferiores premere audet, & ubi ſuper eis imperiū ſe habere conſpicit, aduerſariis poteſtatib. inſultat, earumq; potentias nedū non timet, ſed ad certamen prouocat. Nunc aūt de victoria ſecura aſcendit in Arada, id eſt, glorìatur ī domino ſe idoneā effectā, & dicit cum Apoſtolo: *Sufficientia nr̄a ex Deo eſt, &c.* Vbi ſupra

h *Maceloth.* Coetus. hæc eſt eccleſia de qua dicitur. *Ecce quam bonum & quam iucundum, habitare fratres in vnum.* Vel conſonantia omnium virtutum. 2. Cor. 3.

Inde venitur ad Maceloth, qđ interpretaī ab initio. Cōtemplatur. n. q ad ꝑfectionē tēdit initiū rerū, imo cūcta ad eū refert q erat in principio apud Deū, nec ab iſto vnquā recedit initio. 1. Cor. 3.h 22. māſio Pſ. 132.a.

Ex hac venitur in Maceloth, ꝙ eſt principatus vel uirga; vtroq; poteſtas indicatur, & quod anima eouſq; profecerit, vt dominetur corpori quaſi tenens uirgam poteſtatis, imo toti mundo, cūm dicit: *Mihi mundus crucifixus eſt, &c.*

i *Thahath.* Pauor, qui eſt cuſtos beatitudinis, ut qui tm̄ aſcendit, non ſuperbiat, Quaſi veniſti ad eccleſiā, aſcendiſti ad mōtē pulcherrimū, ſtupore & miraculo tuo Chriſti magnitudinem conſpiceris. Vides ibi multos virtutis ſocios. *Noli altum ſapere, ſed ſapere ad ſobrietatem.* Timor uirtutū cuſtos, ſecuritas labilis. Vnde. *Virga tua & baculus tuus, ipſa me conſolata ſunt.* Hoc eſt dum tormenta formido, gratiam acceptam ſeruo. Gal. 6.d. 23. māſio. Rom. 12.a Pſal. 22.a.

ORIG. Poſt hęc fit manſio in Thahath, quod eſt confirmatio vel patientia. Neceſſe eſt enim eum qui vult aliis prodeſſe multa pati, & cuncta patienter ferre. vnde; *Ego enim oſtendam ei, quanta oporteat eum pati pro nomine meo.* Vbi ſupra Act. 9.c.

AMB. F

A ✣ AMB. Thare latine interpretatur ſtupor, Grece ecſtaſis quæ eſt vehemētis cuiuſdam admirationis ſpecies ex arduarum & inſolitarum rerum viſione prouueniens. Nam in reb. inſolitis & naturæ impoſſibilibus mens ſtupet. Quod Daniel clarius expreſſit dicens, *Stupebam viſionem, & non erat intelligens*. Et quia in his manſionibus multa admirabilia edita ſunt opera, quorum cauſas non poteſt humana mens ratione comprehendere, ideo tandem venitur in Thare, hoc eſt in ſtupore.

Ecſtaſis quid. | Daniel 8.

a caſtramentati ſunt in Thare: Vnde egreſſi fixere tentoria in
b Metcha. Et de Metcha caſtrametati ſunt in Heſmona. Pro-
c fectiq; de Heſmona venerunt in Moſeroth. Et de Moſeroth
d caſtrametati ſunt in Beneiaacan. Egreſſique de Beneiaacan,
e
f venerunt in montem Gadgad. Vnde profecti caſtrametati
g ſunt in Ietebatha, & de Ietebatha venerunt in Hebrona.
h Egreſſique de Hebrona, caſtrametati ſunt in Aſiongaber. In-
i
K de profecti venerunt in deſertum Sin: Hęc eſt Cades. E- 1
greſſique de Cades caſtrametati ſunt in monte Hor, in 2

(Interlinear: a Expeditio vel accinctio vel nuntius vel conciſio horum. quicquid magiſter facit in monte conſiſtit. Vel Galgath. Vel Galgad. — Triceſima manſio. — a Hier. Sancta per anthiphraſin.)

a *Chaſtrametati ſunt in Thare*. HIERONY. Id eſt malitia, vel paſtura ſecundum quoſdam. Nec errarent ſi per Aim literam ſcriberetur. Sed quia aſpiratio dupla in extrema ſyllaba eſt, erroris cauſa manifeſta eſt. Eodem vocabulo & eiſdem literis patrē Abrahę ſcriptum inuenio, qui in apochrypho parui. Geneſeos voluminis, abactis coruis qui hoium frumēta vaſtabāt, abactoris vel depulſoris ſortitus eſt nomē. Imitemur ergo Thare, & volucres iuxta viam triticū deuorantes prohibeamus. Nā, & Abraham patriarcha in typo Iſrael ſacrificia per mēbra diuiſit, & volucres abegit, & contemptorem oculum effodiunt corui de conuallib. veruſque Moyſes ducit Aethiopiſſam, & Helias a coruis paſcitur.

Vbi ſupra 24. mãſio. | Gen. 11.d | Matt. 13.a | Gen. 15 c. | Prou. 30.c | ſupra 12 a | 2. Reg. 17.a b

Vbi ſupra ORIG. Inde venitur ad Thare, quod eſt contemplatio ſtuporis, iſt eſt exſtaſis cum alicuius magnę rei ſtupeſcit animus admiratione.

Vbi ſupra HIER. Thare malitia vel paſtura, quod ad præpoſitos eccleſiæ, vel ad cuſtodiam animæ refertur, vt ſollicitus ſit qui paſcit, ne diabolus in caulas ouium, id eſt eccleſias aliquo uitiorum foramine ſe ingerat.

25. mãſio. b *Metboca*. HIER. Dulcedo. Quaſi aſcendiſti in excelſum mōtem patris, & miratus es virtutum choros, timuiſti ruinā, abieciſti inſidiatores, ideo dulcis te fructus laboris inſequitur, vt dicat Pſal. *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua*. Samſon qui abegerat a fructibus ſuis aues, & vulpes quæ extermināt vineas colligauerat, leonem quoque interfecerat rugientem. fauū inuenit in ore mortui.

Pſal. 118. | Iudic. 15.a | Ibid. 14 b.

Poſt hæc venerunt ad Metcha, quod interpretatur noua. Mors autē noua eſt, quando Chriſto cōmorimur & conſepelimur, vt conuiuamus ei.

Vbi ſupra Triplex mors. ✣ AMB Metcha, latine dicitur noua mors. Triplicem autem mortē legimus iū ſcripturis. Vna eſt corporis. Alia animæ, qua peccati contagio anima infecta moritur, nō quidem in ſui ſubſtantia, ſed in Dei viuificatrice gratia. Nam merito peccati, Deo recedente, ſpiritualē anima vitā amittit. Tertia eſt culpæ, qua carnis cōcupiſcentia morit. vt mens Deo viuat, de qua Apoſtolus: *Vetus homo noſter ſimul crucifixus eſt, ut deſtruatur corpus peccati*. Vna igitur mors eſt naturalis, alia pœnalis, tertia ſpiritualis. Hāc poſtremā deſignat Metcha, q̄ noua mors dicitur, quia veterem innouat hominem.

Rom. 6.

Rom. 6.a. | 26. mãſio. c *Heſmona*. quæ interpretatur feſtinatio, quia poſt dulces fructus laboris non debemus eſſe otioſi, ſed obliti præteritorum in futura nos extendamus.

Vbi ſupra ORIG. Inde ad Seman venitur, qđ os vel oſſa ſignificare dicitur, in quo virtus & robur patientiæ declaratur.

Vbi ſupra | Exod. 12. | Luc. 10. | Hier. 48. ✣ AMB. Viatorib. autē celeritas aptiſſima eſt. ideo paſcha præcipitur manducari feſtinanter. Hinc Apoſtolis mandatū eſt: *Neminem per uiam ſalutaueritis. Maledictus* item *qui facit opus Dei negligenter*.

27. mãſio. d *Moſeroth*. HIE. Vincula, vel diſciplina. Vt magiſtrorum teramus limina, & p̄cepta virtutum ac myſteria ſcripturarum, vincula putemus eſſe æterna ɔ̄ diaboli poteſtatem & vincula. Quib. diruptis vicit hoſtes Samſon De quibus dr̄: *Dirupiſti uincula mea*. Qui vinculo Chriſti fuerit ligatus, dicet: *Siniſtra eius ſub capite meo & dextera eius amplexabitur me*.

Iudic. 16.b | Pſ. 115. b. | Cant. 2.b.

Vbi ſupra ORIG. Inde ad Moſoroth, quod eſt excludēs, vt iam excludat ſuggeſtiones contrarii ſpiritus de cogitationib. ſuis vnde. *Si ſpiritus poteſtatem habentis aſcenderit ſuper te, locum tuum ne dimittas*. Tenendus eſt ergo locus, & excludendus aduerſarius, ne inueniat locū in corde noſtro. vnde: *Nolite locū dare diabolo*.

C

e *Beneiaacan venerunt &c*. HIERONYMVS. Filii neceſſitatis vel ſtridoris xxviii. mãſio. Nota numerū q̄a ſi ab vno incipias, & paulatim addēs ad ſeptimum uſque peruenias, viceſimus octauus efficitur.

IDEM. Beneiaacan interpretatur filii neceſſitatis uel ſtridoris. De his filii dicitur: *Afferte domino filios arietum*. Cum autem diuinis ſcripturis fueris eruditus, & leges earum & teſtimonia ſcieris eſſe vincula charitatis, & contendens cum aduerſariis ligabis eos, & vinctos duces in captiuitatē, & de hoſtib. & captiuis efficies liberos Dei. Et filii ſtridoris timore ſupplicii, vbi eſt fletus & ſtridor dentiū, deſerentes vincula diaboli, Chriſto colla ſubmittent.

ORIG. Poſt hæc venitur ad Beneiaacan, quod ſignificat fōtes vel excolationes, vbi ſ. diuinorum verborum fontes haurit, vſquequo excolet eos bibendo, vbi nec minimum quidē mandatum prætereat, imo nec vnum iota, aut vnus apex de verbo Dei in intellectu eius habeatur otioſus.

f *Montem*. HIE. Gadgad vel Galgath, interpretatur nuntius nūtius, vel actio vel conciſio. Non.n. poſſumus facere filios neceſſitatis, niſi p̄ceptores eorum īterfecerimus, nec parcat manus noſtra armum aut extremum auriculæ extrahere de ore leonis, & nuntiauerimus præmia futura, & accinctos eſſe in rebellando docuerimus. vnde: *Maledictus qui facit opus Dei negligenter, & prohibet gladium ſuum a ſanguine*. Et Dauit: *In matutino interficiebam omnes peccatores terræ*.

ORI. Poſt hæc venit in Gadgad, qđ interpretatur tentamētum vel cōſtipatio. Fortitudo quædam in Deo & munimen eſt animæ tentamentum. Ita.n. virtutib. admiſcetur, vt videātur abſque eo nec decorę eſſe nec plenæ, & ideo proficiſcentib. ad uirtutum uarię & frequētes manſiones in tentationib. fiūt. Quas cum trāſieris, applicabis in Ietebatha. Ietebatha interpretatur bona. Ad bonum ergo non niſi poſt tentationū experimenta venitur.

g *Ietebatha*. HIE. Bonitas quę eſt Chriſtus, vt cum venerimus ad perfectū virum ſacerdotalem gradum & ætatem plenitudinis Chriſti, in qua Ezechiel erat iuxta fluuium Chobar, poſſumus cum Dauid in xxx. pſalmo canere: *Domine in te ſperaui non confundar in æternum. Paſtor enim bonus ponit animam ſuam pro ouibus ſuis*.

h *Hebrona*, HIE. Tranſitus id eſt mundus. *Præterit enim figura huius mundi*, in quem venientes ſancti cupiunt ad meliora tranſire. Ad hanc manſionem venit verus Hebræus, id eſt tranſitor, qui dicere poteſt: *Tranſiens, videbo viſionem hanc magnam*. unde; *Et non dixerunt qui præteribant, benedictio domini ſuper vos*.

ORI. Inde applicauerunt in Hebrona, quod eſt tranſitus. Tranſeunda.n. ſunt omnia, quod etiam ſi ad bona venias, oportet te ad meliora tranſire, vſque ad illud bonum venias, in quo ſemper debeas permanere.

i *In Aſiongaber*. HIE. Aſiongaber ligna viri. Quæ ſ. ſaltuum et omniū arborū genera, poſſunt multitudinem gentium figurare. Hucuſq; ſolitudo Pharan xviii. continet manſiones, quę deſcriptæ in catologo in ſuperiori itinere non ponuntur.

ORI. poſt hęc venit ad Aſiōgaber, q̄ interpretatur cōſilia uiri. Si q̄s deſiit puer eſſe ſenſib. puenit ad cōſilia viri ſicut ille q dicebat: *Quādo aūt factus ſum vir, euacuaui quæ erāt paruuli*. Sūt ergo magna conſilia viri. vnde: *Aqua alta conſiliū in corde viri*.

K *In deſertum &c*. HIE. Quæritur cur octaua ſ. manſio. xxxiii. dicatur. Sed ſciendum quod prior ſcribitur per Samech literam, & interpretatur rubus uel odium. Hæc autem per Sade, & interpretatur mandatum, Cades nō (vt pleriq; eſtimāt) ſancta dicit, ſed mutata vel tranſlata. vnde id Gen. Hiras inter rogat [...]

NICOLAVS DE LYRA.

✣ 1 Egreſſique de Cades. *Hic deſcribuntur manſiones a Cades vſque ad Iordanem excluſiue, & ſunt nouem manſiones*.

2 Caſtrametati ſunt. *Iſta eſt prima poſt egreſſum de Cades*.

✣ 3 Aſcen-

Rogat ſm Hebraicã veritatem, vbi eſt Cadeſa i. ſcortũ, cui⁹ habitus a cæteris feminis mutatus eſt. Sin autem ſancta interpretatur per antiphraſin, ſicut parcæ dicũtur, quia minime parcũt; & bellum, quia non eſt bonum, & lucus quia non lucet. In hac enim manſione moritur Maria, & ſepelitur, & propter aquas contradictionis Moyſes & Aaron offendunt dominum, & prohibentur tranſire Iordanẽ, Miſſisque nuntiis ad Edom, tranſitus petitur & negat. Quis timeret poſt tantos profectus ruinam populi, & offenſam magiſtrorũ, & vitæ tranſitus denegatos? Et notandum quod poſt mortem prophetæ, & aquas contradictionis Idumæum carneum atque terrenũ tranſire non poſſunt. Sed egreditur Edom aduerſus eos i. populo multo, & i. forti manu. Interpretatio quoque nominis, motus, & offenſæ, & negato trãſitu cõuenit, ubi n. mandatum, ibi peccatum, vbi peccatum, ibi offenſa, vbi offenſa ibi mors. De hac mãſione dicitur: *Commouebit dominus deſertum Cades.*

quia duas manſiones prætermiſerat, quas cum in ſupputatione tacuerit, reddit eas in ſumma. In his Aaron mortuo, populus murmurat contra dominũ & Moyſen, manna faſtidiunt, a ſerpentibus vulnerantur.

ORIGEN. Sequitur poſt hæc manſio Salmona, quod interpretatur umbra portionis. Hæc paſſio eſt umbra, de qua dicitur: *Spiritus vultus noſtri Chriſtus dominus; cui diximus: In vmbra tua viuemus in gentibus.* Illa quoque vmbra ſimilis eſt huic de qua dicitur: *Spiritus domini obumbrabit tibi.* Vmbra ergo portionis noſtræ quæ nobis opacitatem præſtat ab omni æſtu tẽtationũ, Chriſtus eſt, & ſpiritusſanctus.

HIER. Salmona imaguncula, quia ibi expreſſa eſt imago ſaluatoris per ſerpentem æneum qui in ligno pependit.

a extremis finibus terræ Edom. † Aſcenditque Aaron ſacerdos 1
in montem Hor iubente domino, & ibi mortuus eſt anno
quadrageſimo egreſſionis filiorum Iſrael ex Ægypto, men-
ſe quinto, prima die menſis, cum eſſet annorum centum vi-
b gintitrium. Audiuitque Chananæus rex Arad, qui habitabat 2
ad meridiem, in terram Chanaan veniſſe filios Iſrael. Et
c profecti de monte Hor, caſtrametati ſunt in Salmona, vn-
d de egreſſi venerunt in Phunon. Profectique de Phunon ca-

a Aceruus lapidum tranſeuntium, id eſt ſanctos per hoc ſeculum a Deo ad manſiones tranſeuntes.

e ſtrametati ſunt in Oboth, & de Oboth venerunt in Ieaba- 3
f rim, quæ eſt in finibus Moabitarum. Profectique de Ieaba-

a Fortiter intellecta tentatio.

g rim fixere tentoria in Dibongad. Vnde egreſſi, caſtrametati
h

ORI. Hinc iterum Sin i. tẽtatio, quia nec aliter expedit hoc iter agere. Aurifex n. vas neceſſarium facere volens frequenter ad mouet igni, ſubdit malleis, ralorus perſtringit, vt purgatius fiat, & ad ſpeciem quam proſpicit artifex, perueniat.

ORI. Poſt hæc venerunt ad Pharan Cades, qđ eſt fructificatio ſancta. Vides quo venitur, vides, quia poſt tentationis ſulcos fructificatio ſancta ſubſequitur. *Hor.* HIE. Quidam interpretantur lumen, nec errarent ſi per Aleph litera n. ſcriberet, alii pellem, qui verum dicerent ſi ibi eſſet Ain. Nonnulli foramen, quod poſſet accipi ſi Heth haberet elementum. Cum autem legatur per He, magis mons intelligitur. Et legi poteſt Aſcendit Aaron ſacerdos in montis montem, id eſt in verticem eius. Et nota. Non in monte ſimpliciter, ſed in montis monte moritur pontifex, vt dignus locus meritis illius monſtraretur. Alius n. in valle, alius in cãpis, alius moritur in monte, alius in monte montis.

Inde applicatur in monte Hor, qđ interpretatur mõtanus. Venit n. ad montem Dei, vt fiat mons vber, mons coagulatus. Vel ab eo quod ſemper in monte Dei habitet, dicatur montanus.

a *Aaron ſacerdos in, & cet.* ISID. Eodem anno mortuus eſt Aaron, quo nouus populus terram promiſſionis intraturus erat. Et quanquam in monte Eleazaro ſacerdotio dereliquerit, & lex eos qui eam impleuerint, perducat ad ſummum, tñ ipſa ſublimitas non eſt trans fluenta Iordanis, ſed in extremis terrenorum operum finib. Et planget eum populus xxx. diebus. Aaron plangitur, Ieſus non plangitur. In lege deſcenſus ad inferos, in euangelio ad paradiſum aſcenſio.

b *Audiuitq;* ISIDORVS. Audiuit quoque Chananæus, quod veniſſet Iſrael & in loco exploratorum, vbi quondam populũ offendiſſe nouerat, iniit præliũ & captiuũ duxit Iſrael. Rurſum in eodẽ loco expugnatur, ex voto victor vincitur, ſuperãt victi. Per quod intelligimus, vt cũ nos auxilio Dei deſtitutos hoſtes captiuauerint, non deſperemus ſalutem, ſed iterũ pugnemus. Pot fieri vt vincamus, vbi victi ſumus. Appellaturq; nomen loci illius Horma, id eſt anathema.

c *In Salmona.* HIE. Caſtrametati ſunt in Salmona, deinde in Phunon. Hæ duæ manſiones 35. & 36. in ordine hiſtoriæ non habentur, ſed ſcriptum eſt pro eis: *Egreſſi de monte Hor per viam maris rubri, vt circumirent terram Edom.* Ex quo oſtenditur in finibus & in circuitu terræ Edom eas poſitas. Nec de more legitur; profecti de monte Hor caſtrametati ſunt in Salmona vel in Phunon. Sed poſt ambitum terræ Idumæorum, uenit ad extremum & ait: *Profecti filii Iſrael caſtrametati ſunt in Oboth.* Nec dixit, profecti ſunt de illo loco in illum locum; quia

d *Phunon.* Os, quia cũ paſſione filii Dei cognoſcimus, qđ corde credimus, ore pronuntiamus, ſecundum illud: *Corde creditur ad iuſtitiam, &c.*

ORIG. Hinc uenitur ad Phunon qđ putamus eſſe oris parcimoniã, qui n. potuerit myſterium Chriſti & ſpiritusſancti intueri, & viderit vel audierit quæ nõ licet homini loqui, neceſſario habebit oris parcimoniam, ſciens quib. quando, uel quomodo de myſteriis diuinis oporteat loqui.

e *Oboth.* Magi vel phytones, quia poſt imaginem Dei quæ in corde ratione moſtrat, & confeſſionem fidei q ore profertur conſurgunt ſerpentes, & maleficæ artes ad bella nos prouocant. Sed oĩ cuſtodia ſeruates cor noſtrum, obturemus aures noſtras, ne audiamus voces incantantiũ & carmina ſirenatũ.

ORIG. Poſt hoc venitur in Oboth. Cuius nominis quãuis non inuenerimus interpretationem, non dubitamus ſicut in cæteris, & in hoc conſequentiam profectuum conſeruari.

f *Ieabarim.* AMB. Ieabarim aceruum lapidũ trãſeuntium ſonat, quod eſt Eccleſia iuſtorum. Lapides n. tranſeuntes iuſti ſunt. Hi namque pp eorum firmitatem lapides appellantur, de quib. Petrus. Iuſtis vero firmitas attribuitur, quia nec fluctuent, nec circumferantur omni uento doctrinæ. Tranſeuntes etiã dicuntur, quia ſecundum Apoſtolum contenti, qđ hoſpites & aduenæ ſint. Denique eccleſia merito aceruus lapidum dicitur, quia ipſa eſt columna & firmamentum ueritatis.

g *In finibus.* Significat ſm literam, quod huc uſq; fuerunt in finibus Idumæorum, & nunc ueniunt ad terminos Moab.

ORIG. Sequitur poſt hæc manſio Gai i. Chaos. Appropiat n. per hos perfectus ad ſinum Abrahæ qui ait: *Inter nos & uos magnum Chaos firmatum eſt*, vt cum Lazaro requieſcat.

h *In Dibongad.* HIE. Dibongad xxxix. manſio. Pro hac in ordine hiſtoriæ legitur, quia poſtquã caſtrametati ſunt in Ieabarim in finib. Moab contra ſolis, inde profecti ſunt & deuenerunt ad torrentem Zared, & inde proficiſcentes caſtrametati ſunt trans Arnon, q eſt in ſolitudine finium Amorrhæi, eo q Arnon in terminis ſit Moabitarum & Amorrhæorũ, poſt Dibongad bellum geritur cõtra Seon Rege Amorrhæorũ & Og regem Baſan. Vnde diſcimus quia cum venerimus ad ſummum, non ſuperbiamus, ſed e contrario ſolicitiores nobis propoſitam nouerimus.

ORIG. Inde venitur iterum ad Dibongad, quod interpretatur apiarium tentationum. Omnia probantur & cautela diuinæ. Iam viator cœleſtis ſummæ perfectionis, primus fit ſucceſſione uirtutum, & in ei tentamenta non deſunt, ſed noui generis audio tentamenta. Apis laudabile animal in ſcripturis eſt, cuius laborib. & reges & mediocres ad ſanitatem utuntur, quod recte de verbis prophetarum & apoſtolorum, & omnium qui ſacra volumina ſcripſerunt accipitur. Et in eo eſſe apiarium omnem numerum ſcilicet diuinarum ſcripturarum puto. Eſt ergo

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Aſcenditque Aaron, &c. *Et ibi mortuus eſt, ſicut dictũ fuit ſupra xx. c. Dicunt tamen aliqui ipſum mortuum fuiſſe in Moſeroth, ſicut dictum fuit ibidem.*

2 Audiuitque Chananæus. *Scilicet mortẽ Aaron & aduentũ filiorum Iſrael, & ex morte Aarõ quæ acciderat, fuit audacior ad inuadendum filios Iſrael, quia credebat diuinum auxilium ab eis elongatum eo quod Aarõ qui orabat pro populo, et offerebat ſacrificia, mortuus erat.*

3 Venerunt in Ieabarim quæ. *In Hebræo habetur:* בְּעִייֵהָעֲבָרִים in iehaabarim. *i. in ſolitudines Abarim, eſt enim Abarim nomen*

a ſunt in Helmõdeblathaim. Egreſſiq; de Helmondeblathaim,
b venerunt ad montes Abarim cõtra Nabo. Profectiq; de mon-
c tibus Abarim tranſierunt ad campeſtria Moab ſupra Iorda- 1
nem cõtra Iericho: Ibiq; caſtrametati ſunt de Bethſimoth vſq. 2
ad Abelſatim in † in planioribus locis Moabitarũ, vbi locutus 3
eſt dominus ad Moyſen: Præcipe filiis Iſrael, & dic ad eos: 4

ergo his qui ad perfectionẽ tendunt, etiam in hoc apiario ten
A tatio. Video in hoc apiario tentationem, cum dicitur: *Vide ne*
Deute. 5.a *aſpiciens ſolem & lunam, adores ea quæ ſequeſtrauit dominus Deus*
& 17.a. *tuus gentibus*. Et alibi: *Deos non maledices*. Et in nouo teſtamẽto,
Exo. 22. d. *Quid me vultis occidere hominem, qui veritatem locutus ſum vobis?*
Io. 8. e. Et alibi: *Propterea in*
Matt. 13. b. *parabolis loquar eis, vt*
videntes non videant,
2. Cor. 4. a. *& audientes non intel-*
ligant, &c. Apoſtolus
quoque ait: *In quibus*
Deus huius ſeculi excæ
† campe-ſtribus. *cauit mentes infidelium*
& multa huiuſmodi
tentamento in diui-
no apiario inuenies,
ad q̃ neceſſe eſt venire vnumquenq; ſanctorum, vt etiam per
hæc quam perfecte & pie de Deo ſentiat, cognoſcatur.
a *Helmon deblathaim.* Qđ interpretatur contẽptus palatorum,
vel opprobriorũ, vt intelligamus oĩa dulcia & illecebras volu
Leuit. 2. c. ptatũ in hoc ſeculo contẽnẽdas, & opprobria diligenda. Quæ
Exo. 27. d. ſi falſo obiiciãtur, beatitudinem pariunt. Mel non offertur in
Prou. 5. c. ſacrificiis Dei, & cera q̃ dulcia continet, in tabernaculo nõ lu
1. Reg. 14. d cet, ſed oleũ puriſſimum quod de oliuæ profertur amaritudi
Mel. n. diſtillat de labiis meretricis. de quo puto myſtice guſtaſſe
Ionathan, vix populi precibus liberatum.
Orig. Poſt hęc venitur in Helmondeblathaim, qđ interpre-
B tatur contẽptus ficum. i. vbi cõtemnatur penitus terrena. Ni
ſi enim contempta fuerint quæ delectare videntur in terris,
ad cæleſtia tranſire non poſſumus.
Vbi ſupra ✤ Amb. Helmondeblathaim, contẽptus ficcum. Ficus nam-
que dulcedinem oſtendunt. Vnde Hieremias vidit bonas val
de. Et ſaluator noſter eſuriens, Scribarum Phariſæorumque
amaritudines deſerẽs, acceſſit ad arborẽ fici, vt ſaltem in ple
be aliquã inueniret dulcedinẽ, & cum non inueniſſet niſi fo-
lia tantum, maledixit ei. Contemptus ergo terrenarũ dele-
ctationum ad cęlum properanti neceſſarius eſt.
41. manſio b *Venerunt ad montes Abarim contra Nabo, &c.* Quadrageſima
prima manſio vertitur in montes tranſeuntium, & eſt cõtra
faciem montis Nabo.
Sequitur manſio Abarim, qđ eſt tranſitus, ꝯ Naban, quod
eſt abſceſſio. Vbi. n. per has oẽs virtutes anima tranſierit, & ad
ſummum perfectionis aſcendit, tranſit iã de ſeculo, & abſce-
Gen. 5. e. dit ſicut Enoch, qui non inueniebatur, quia tranſtulit illum
Deus. Quod ſi videatur adhuc in ſeculo eſſe, & in carne habi
tare, tũ non inuenitur in vllo ſeculari actu, quia tranſtulit il-
lum Deus in regionem virtutum.
Vbi ſupra Hie. Hic moritur Moyſes, terra promiſſionis ante cõſpe-
cta. Nabo interpretatur concluſio, in qua finitur lex, & nõ in
uenitur eius memoria, ſed gratia euangelii ſine fine perſeue-
rat. Et notandum, ꝙ manſio tranſeuntiũ in montibus ſita eſt
& adhuc ꝑfectu indiget, Poſt montana. n. ad campeſtria Mo
ab & Iordanis fluenta deſcẽdimus, qui interpretatur deſcen-
C ſio. Nihil. n. tã periculoſum quam gloriæ cupiditas & iactan-
tia, & animus conſcientia virtutum tumidos.
Vbi ſupra c *Ad campeſtria Moab.* Hie. In quadrageſimaſecunda mãſio-
42. mãſio. ne quæ extrema eſt, reſidẽs populus benedicit a Balaã, & ma-
Epilog⁹ ge ledictio mutatur in laudes, fornicatur cũ filiabus Madian, et
ſtorum 42 Phinees fornicantes pugione tranfigit, Numeratur rurſus po
mãſionis. pulus, numerant̃ & Leuitę, vt interfectis peſſimis, nouus Dei
Supra 24. a populus cenſeatur. Filiæ Salphaat hæreditatẽ iudicio domini
Supra 25. b accipiunt inter fratres, nec fœmineus ſexus a poſſeſſione dñi
Supra 26. a excluditur. Ieſus Moyſi in monte ſuccedit, & diſcita lege q̃ D
ſpiritaliter debeat offerre in eccleſia, qđ per ſingulos dies, qđ
in ſabbatho, quid in calendis. qđ in paſcha, quid in penteco-
ſte. quid in neomeniis menſis ſeptimi, quid in ieiunio eiuſdẽ
menſis die decimo, qđ in ſcenophegia quando figũtur taber
nacula. Quintodeci-
mo die menſis eiuſ-
dem, vxorum & filio
rum vota ſine aucto-
ritate & patrum & vi
rorum, caſſa memo-
rantur. Bellum con-
tra Madianitas, mors
Balaam, prædæ diui-
ſio, & oblatio ex ea ĩ
tabernaculo Dei. Ru
ben & Gad & dimidia trib. Manaſſe circa Iordanẽ in eremo
poſſeſſionẽ accipiunt. Plurima. n. habebant iumenta, nec ad-
huc poterant habitare in tẽplo. Docetur populus vt in terra
ſancta idola deſtruat, & nullus de prioribus habitatorib. ſerue
tur. Deſcribitur olim cupita prouincia, & duarum & ſemis
tribuũ hęreditas ſeparatur, numerantur tribuum principes q
terrã ſanctam intrare debeant, quadragintaduas vrbes cum
ſuburbanis ſuis vſq; ad mille paſſus per circuitum Leuitæ
accipiunt, quot ſunt ſ. manſiones. Adduntur ſex vrbes fugiti-
uorum, tres intra Iordanem, & tres vltra, vt ſint quadraginta
octo, qui fugitiuorum ſuſcipi, qui interfici debeant, & vſq; ad
mortem ſummi põtificis reſeruati. Succedit Deuteronomiũ
ſecunda lex meditatorium euangelii. Ibi breuiter diſcimus q̃
inter Pharã & Thophel & Laban & Haſeroth & loca aurea
abiecto Iuda infeliciſſimo 11. dieb. in via de Choreb per uiam
montis Seir uſque Cadeſbarne Moyſes populo ſit locutus:
Et extremum canat canticem in quo ſynagoga proiicitur,
& eccleſia domino copulatur. *Impinguatus eſt & incraſſatus ac*
dilatatus & recalcitrauit dilectus, & oblitus eſt Dei ſaluatoris ſui, &c.
Benedicuntur filii Iſrael, & rurſus in Simone Iudas miſeran
dus excluditur. Aſcendit Moyſes ad montem Nabo in uer-
tice Phaſga, qui eſt contra Iericho, & oſtendit ei dominus
omnem terram Galaad uſq; ad Dan, & Nephtali, Ephraim,
& Manaſſen, & vniuerſam terram Iuda vſque ad mare ma-
gnum contra auſtrum, & regionem campeſtrem Ierichon-
tis ciuitatis palmarum uſque Phegor. Quis poteſt tanta my-
ſteria noſſe? Quis in extremis legis & huius vitæ finib. conſti
tutus non intelligit ſemp ſibi eſſe pugnandum, & tunc plenã
victoriam dari, ſi fuerit in campeſtribus Abelſatim, quod in
terpretatur luctus ſpinarum, & fleuerit antiqua peccata, &
ſpinas quæ ſuffocauerunt ſementem verbi. Dei de
quibus dicitur. *Verſatus ſum in miſeria, dum mihi configitur*
ſpina.
Orig. Vltima manſio eſt ab occidente Moab iuxta Iorda
nem. Hic. n. curſus propterea agitur, vt perueniat̃ ad flumen
Dei, ſapientiæ. ſ. & ſcientiæ, vt purificati terram promiſſionis
intremus. In literatio ludo vbi pueri elementa ſuſcipiunt, alii
dicuntur abecedarii, alii ſyllabarii, alii nominarii, alii calcula-
tores. Et cum audierimus hæc oĩa, puerorum profectus agno
ſcimus. Similiter in liberalibus ſtudiis, cum locum recitare
vel locutionem vel laudem, uel alias per ordinem materias
audierimus ex materiæ nomine ꝑfectũ adoleſcentis aduerti
mus. Per hæc ergo locorũ quaſi materiarum nomina in diui
nis eruditionibus profectus indicant̃. Et ſicut illi in ſingulis
immorãtes quaſi manſiones faciunt, & de vna ad aliam ten-
dunt, ita hic mãſionũ nomina & profectiones ab vna vſq; ad
aliam

NICOLAVS DE LYRA.

✤ *montis iuxta quem ſunt ſolitudines, in quib. fuerunt tentoria 9.*

1 Supra Iordanem contre Iericho. *Ita quod Iordanis fluuius erat inter exercitum filiorum Iſrael & Iericho, quæ eſt ciuitas terræ promiſſionis.*

2 Ibique caſtrametati ſunt de Bethſi. uſque ad Abelſatim. *In hoc oſtenditur quantum ſpatium tenebat exercitus. ſ. de vno iſtorum locorum vſque ad alium. Dicit autem Rab. Sal. quod ſunt ibi 12. milliaria; Sed non eſt veriſimile, quod exercitus tantum ſpatium occuparet, maxime quia caſtra erant ſituata in quadro circa tabernaculum, vt dictum fuit ſupra 3. cap.*

Mãſionũ numerus. 3 Vbi locutus eſt, &c. *Illa quæ ſequuntur in iſto libro ſunt in Deuteron. quantum ad magnam partem. In Deuterono. enim multa replicantur quæ fuerant antea ſibi dicta a domino. Sciendum autem, quod prædictæ manſiones in vniuerſo fuerunt xlij. quarum filii Iſrael fecerunt xiiij. primo anno egreſſionis ſuæ de Aegypto, & in principio ſecundi anni. ſ. vſque ad locum vnde miſſi fuerunt exploratores. Item octo fecerunt quadrageſimo anno ſcilicet a monte Hor excluſiue vſque ad Iordanem. Et ſic patet quod tempore intermedio, quod fuit fere 39. annorum, filii Iſrael fecerunt tantum viginti manſiones. Ex quo patet, quòd licet dictum fuerit ſupra xiiii. cap. quod filii Iſrael eſſent vagi per deſertum toto illo tempore, non tamen ſic eſt intelligendum, quod eſſent quaſi ſic in continuo motu de loco ad locum, ſed aliquando in uno loco diu manſerunt, quia tamdiu manebant in uno loco, quamdiu nubes ſtabat ſuper tabernaculum.*

4 Præcipe filiis Iſrael. *Supra deſcriptus eſt ſtatus populi in itinere procedentis, hic conſequenter deſcribitur ſtatus eius ad terminum accedentis, vbi primo præcipitur idolatria deſtructiæ, ſecundo deſcribitur terræ promiſſionis limitatio, ibi:* Locutusque eſt. *Tertio terræ limitatæ diſtributio, ibi:* Præcepitque Moyſes. *Circa primum dicitur,* Præcipe filiis Iſrael. *auctoritate mea, vt ſint ad hoc firmiter obligati.* Quando tranſieritis Iordanem intrantes terram Chanaan, &c.

✤ 1 Diſper

A aliam profectum mentis indicant & incrementa virtutum.
a *Tranſieritis Iordanem.* i. cum baptizati fueritis, quaſi cum depoſito veteri homine cum actib. ſuis, indueritis nouum, qui renouatur in agnitione Dei.
b *Diſperdite cunctos.* Cum terram ſanctam repromiſſionis p fidem ingredimur, ſimul cũ idololatria etiam omnia vitia extinguamus.
c *Habitatores.* Malignos ſpiritus, phãtaſmata vitiorum cum ſuggeſtionibus ſuis vnde: *Beatus qui tenebit, & allidet paruulos ſuos ad petram.*
d *Ego enim dedi uobis.* ✻ PROCOPIVS. Tibi enim dabo eã ad Abrahamũ inqt, & ſemini tuo. Itaq; propter patriarchã Deo non indignum eſt minime bonis ẽt ante viſis, terram tribuere, euidenti ſcilicet demonſtratione, quod ſancti terram futurã capturi ſunt.
C

e *Pluribus dabitis latio.* Quia qui habent copiã virtutum, latitudinẽ ſperant præmiorum Qui autẽ paucitate virtutum contenti ſunt ſecundum meritum ſuum retributionem percipiunt, vnde; *Qui parce ſeminat, parce & metet, et qui ſeminat in benedictionibus de bene. &c.* D 2 Cor. 9. b.

a Poſſeſſionem virtutum.
a Quando tranſieritis Iordanem intrantes terram Chanaam, diſ-
Mentis. Alii titulos vel idola.
b perdite cunctos habitatores regionis illius , confringite † vi-
a Superbiam carnis.
c tulos, ſtatuas comminuite, atque omnia excelſa vaſtate ,
a Carnalem animam a ſqualore vitiorum.
d mundantes terram , & habitantes in ea . Ego enim dedi vo-
e bis illam in poſſeſſionem, quam diuideris vobis ſorte. Pluribus
dabitis latiorem , & paucis anguſtiorem. Singulis vt ſors ceciderit, ita tribuetur hæreditas. Per tribus & familias poſſeſſio di-
a Malignos ſpiritus & vitia. b Mentis vel carnis.
f uidetur . Sinautem nolueritis interficere habitatores terræ
a Conſcientiæ punctiones.
qui remanſerint erunt vobis quaſi claui in oculis, & lanceæ in
lateribus , & † aduerſabuntur vobis in terra habitationis ve-
a Interitum. ſ. hoſtium, non ſolatium amicorum.
ſtræ, & quicquid illis facere cogitaueram, vobis faciam.

f *Per tribus & familias.* ✻ PROCOPIVS.
1 Nõ pmiſcue, adeo
2 vt quã maxime obſeruat ordo, ac quæuis trib. ſuam certã
3 naciſcatur ſedem. Grauiter autẽ cõminatur illis, ſibi
4 antari iure diuino poſt
5 habito quoſdam ſeruent. Sãctum enim minime cũ polluto ſeu profano conuenit. Porro quibus aliquis applaudit cõtra
6 Dei uoluntatem, iiſ-
7 dẽ quoq; in manus traditur. Quẽadmo-
8 dum imperatori Iudei, cũ eum regẽ, p Cro ſeruatore elegiſſent: Sub Romanis cũ captiui perierũt E F

† delubra eorum & idis ſuis orationes ta ciebant.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Diſperdite cunctos habitatores regionis illius. *Intm. n. multiplicata erant iniquitates eorum, quod ſnĩa mortis erat a deo data ſuper eos, ſecundum quod ſupradictum fuerat Abraham, Geneſis 15. d. nondum enim completę ſed iniquitates Amorrhæorum. q. d. quando implebuntur tunc occidentur, et filij tui poſſidebunt terram.*
2 Confringite titu. *id eſt aras.*
3 Et ſtatuas comminu. *id eſt idola, quę erant ſuper altaria.*
4 Atque omnia excelſa. *quia montibus altis fiebant ædificia, & plãtabantur arbores ad idololatriam exercendam, & omnia talia pręcipiũtur deſtrui, ut toleretur idololatria & memoria eius de terra illa, quæ erat d putata cultoribus unius ueri Dei.*
5 Quam diuidetis vobis ſorte, &c. *hoc eſt expoſitum ſupra 26. ſi autem nolueritis. Sequitur.*
9 Erunt, &c. *id eſt mortales aduerſarij.*
7 Et quicquid. &c. *mortem inferendo.*
8 Vobis faciam *eo quod nolueritis exequi iuſtitiam meam.*

✻ CAP.

CAP. XXXIIII.

Locutusq; eſt dominus, &c. ORIG. Diuinis numeris nõ oẽs digni sũt, ſed certis progatiuis deſignãt. q ĩtra numerum dei cõprehẽdunt. Vñ in hoc libro neq; mulieres nominãt, p fęminea, i. iſirmitate, neq; ſerui vita & moribus degeneres, nec Aegyptii, q populo dei erãt admixti, qa alienigenę & barbari, ſed ſoli Iſraelitæ. Néq. illi omnes, ſed a 20 annis & ſupra, Nec ſola ætatis habet obſeruatio, ſed qritur ſi habeant robur aptũ bello. Pręcipit .n. vt numeret omnis q pcedit ĩ uirtute. Puerilis ætas nõ numerat, niſi forte primogeniti ſint, aut de ſacerdotali, aut Leuitica ſtirpe deſcedãt. Si hæc ad literã cõſideretur, quis dabitur profectus his qui ſacris voluminib. geſtiunt erudiri; Docet autẽ pſens lectio, quid ſit trãſcendere puerilẽ inſipientiã. Si enim deſiero paruulus eſſe ſenſib. & vir effectus depoſuero quæ ſunt paruuli, & effectus iuuenis vincam malignum, procedã in uirtute Iſrael, dignus diuinis numeris cõputabor. Dum uero ineſt alicui nrũm puerilis vel lubricus ſenſus, vel fęminea & reſoluta ſegnicies dũ Aegyptios & barbaros gerimus mores, in ſacrato numero eſſe nõ meremur. Innumeri .n. ſunt qui pereunt, numerati autem q ſaluãtur. vñ: *Qui numerat multitudinem ſtellarum, &c.* Chriſtus etiam capillos diſcipulorum dicit eſſe numeratos, capillos ſcilicet illius capitis qui in Nazaræis erant, quibus inerat virtus ſpiritusſancti ad proſternẽdos alienigenas virtutes ſcientiã, & multitudinẽ ſenſuũm, qui de principali mẽtis, tãquam de capite apoſtolorum procedebant. Pſ 146. a. Math. 10 d Supra 6. c. Iudic. 15. Moraliter

CAP. XXXIIII.

a LOCVTVSQVE eſt dominus ad Moyſen di- 1
cens: Præcipe filiis Iſrael, & dices ad eos: Cum
ingreſſi fueritis terram Chanaam , & in poſ-
ſeſſionem vobis ſorte ceciderit , his finibus
terminabitur. Pars meridiana incipiet a ſo-
litudine Sin , quæ eſt iuxta Edom , & 2
habebit terminos contra orientem mare ſalſiſſimum ,

Locutus eſt ergo dominus ad Moyſes in deſerto Sina. Illa. ſ. quę ſuperius breuiter cõprehendimus, ubi præcipitur numerari a viginti annis & ſupra, oĩs qui procedit in uirtute Iſrael &c Si quis ergo procedit in virtute, ille numeratur. Nec in qualicunq; virtute vel Aegyptiorum uel Aſſyriorum vel Græcorum, ſed in uirtute Iſrael, quæ a deo per ſcripturas docetur, & per fidẽ apoſtolicã & euangelicam traditur.
ORIG. Rõ quoq; tribuum, diſtinctio ordinum, ſocietas fami- ☞ liarum, Vbi ſupra. Tropolog

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXXIIII.

LOcutus eſt dominus. *Hic deſcribitur terrę promiſſionis limitatio. Cuius una ratio fuit, quia aliqua erant præcepta in lege quæ obligabant tantum in terra illa & aliqua etiam quæ nõ poterant fieri extra, ſicut ædificatio templi & oblatio ſacrificij, & ideo debuerunt limites huius terræ determinari, & primo determinatur terminus partis meridionalis, cum dicitur.* Pars meridiana incipiet, &c.
2 Et ha. &c. *mare ſal. i. mare mortuum q eſt ita ſpiſſum & ſalſum, quod non eſt nauigabile, neq; piſces poſſunt ibi uiuere, ut dicit Philoſo. 2. Metheororũ. Iſte eſt locus ubi quinque ciuitates fuerunt ſubuerſæ, ut habetur Gen. xix & in illo loco deſcendit Iordanis fluuius. Illud igitur mare erat in angulo cõiungente partem orientalem terræ promiſſionis* Mare mortuũ innauigabile & piſciũ expers.

✻ & meri

MORALITER.

✻ *Locutus eſt dominus.* In hoc c. deſcribuntur termini terræ p miſſiõis ſecundum quatuor partes orbis, quæ ſunt oriẽs, occidens, aquilo, meridies. Per terrã vero promiſſiõis ſignificatur

A Narum.ordinatio caſtrorũ,ingentia prodit ſacramenta.Certa expectatio eſt nobis reſurrectionis mortuorũ,cũ hi q viuũt,q
1 Theſ. 4.d relicti ſunt, nõ præueniunt in aduẽtu Cri eos qui dormierunt. Sed cũ illis rapientur in nubib.obuiam Chriſto in aera, ſiue oẽs in aere (ſicut Paulus dicit) permãſuri, ſiue etiam aliqui ad paradiſũ aut ad alia quælibet (ex multis manſionib.quæ apud patrẽ ſunt) loca trãſferẽdi. Diuerſitas au
Io 14.a. 1.Cor 15.e tem tranſlationis & gloria ſecũdũ meritũ cuiuſq; præſtabitur. *Et erit vnuſquiſque in ordine ſuo*. Vnuſquiſque ergo in reſurrectiõe, aut ĩ tribu Ruben aſcribetur, quia in moribus, vel in actibus, vel in vita, ipſi Rubẽ aliquid ſimile & cõſanguineum
B habuit. Alius ĩ tribu Simeon, fortaſſis pro abundantia. Alius in tribu Leui, qui ſcil. bene præfuit ſacerdotio, vel bñ miniſtrãs, gradum ſibi bonum acquiſiuit. Alius in tribu Iuda, qui regio ſpiritu populum ſuum, ſenſus ſ. mentis & cogita
1 Tim. 3 c. tiones cordis bene rexit. Singulis quoq; trib.ab ſociabitur, qui eis aliquid cognatum, uel in actib. vel in morib. habuit. Illud etiam q ſocia connexione tribuum, caſtrorum poſitio, & metationis ordo deſcribitur, pertinet ad aliquẽ ſtatum in reſurrectione mortuorum. Quod tres ad oriẽtẽ dicuntur eſſe tribus, tres ad occidentem, tres ad mare, & tres vltimæ ad aquilonem (qui durus dicitur ventus) & q trib. Iuda quæ regalis eſt,
C ad orientem ſtatuitur, de qua ortus eſt dñs noſter, non puto otioſum. Et q Iſſachar huic iungitur, & Zabulon, & quod in quatuor partes trinus iſte numerus ordinatur. Quę quis poſitionum ſuarum diuerſas habeãt qualitates, oẽs tamen in trinitatis numero cõtinentur, quia ſub vno numero patris & filij & ſpiritusſancti cenſentur omnes, qui ex quatuor orbis partib. venientes inuocant nomen dñi recumbentes cum Abra-
Matt. 8.b. hã, Iſaac, & Iacob in regno dei. Ego aũt imparem me iudico ad enarrãda numerorũ myſteria. Sed feſtinãdum nobis ẽ ad verũ Ieſum, prius, tñ pædagogo Moyſe vtentes, & apud eum multa rudimenta infantiæ deponentes, tendamus ad perfectionem Chriſti. Moyſes enim non multa bella compreſſit, Ieſus omnia bella compeſcuit, pacem omnibus dedit.

Con-

Conſiderandum etiã q egreſſus de Aegypto populus non D ſtatim numeratur. Adhuc.n. perſequebatur Pharao. Nec cõ mare rubrũ tranſiens venit in deſertũ, non ſũ enim fuerat tẽtatus nondũ ab hoſte impugnatur. Confligit aduerſum Amalec & vincit, nec adhuc numeratur. nõ enim ſufficit ad perfectionem tendenti vna victoria. Mãna accepit & aquam de petra, nec tũc numeratur, nõdũ in his quæ numeris apta ſunt, adoleuerat. Tabernaculũ conſtruitur, lex per Moyſen datur, ſacrificiorum & purificationum ritus docetur, ſanctificationũ leges & ſacramenta cõduntur, & tunc ad numerũ, ex pcepto dei populus adducitur. Vide quanta tibi tranſcenda ſunt, quãta tolerãda, quot pfectionib. quot tãta tionib. quot prælijs pugnandũ & vincendũ, vt poſſis pertinere ad diuinũ numerum, & inter ſanctas trib. numerari, & viſitari poſſis, & per dei ſacerdos Aaron & Moyſen numerorũ cenſib. aſcribi. Suſpicienda eſt lex dei, offerenda ſacrificia, explendæ purificationes, & cuncta peragenda quæ lex ſpiritus docet, ut poſſit ad Iſraeliticum numerum pertinere.

a qui circumibũt auſtralem plagam per aſcenſum ſcorpionis, ita 1
vt tranſeant in Senna, & perueniant ad meridiem vſque ad
Vel vnde.
Cadesbarne. Inde egredientur confinia ad villã nomine Adar, 2
& tendẽt vſq; Aſemona: Ibitq; per gyrũ terminus ab Aſemona 3
vſq. ad torrentẽ Ægypti, & maris magni littore finietur. Plaga 4
a Id eſt a mari vſque ad mare, a torrente ſ. Rinocorula qui mari influit, vſque Emath vrbem Syriæ.
autem occidẽtalis a mari magno incipiet, & ipſo fine claudetur
b Porro ad ſeptentrionalem plagam a mari magno termini inci-
pient peruenientes vſque ad montem altiſſimum, a quo veniẽt 5
c in Emath vſque ad terminos Sedada, ibuntque confinia vſque 6
a Vnde hodie Zepheum oppidum Ciliciæ vocant. b Hebraice Aſeren, quod interpretatur atrium fontis, & eſt terminus Damaſci.
ad Zephrona & villam Enãn. Hi erunt termini in parte aquilo
nis: Inde metabuntur fines contra orientalẽ plagam, de villa E- 7
nan vſq. ad Sephama, & de Sephama deſcendẽt termini in Re 8
blatha contra fontem Daphnim. Inde pueniẽt cõtra orientẽ ad 9

E a *Per aſcenſum ſcorpionis.* THEOD. Interpretes noſtri dum nomina etiã propria Hebraicę linguę, cui nullum nomen eſt ſine etymo. transferre conantur, obſcuriores nobis ſententias impingunt credentib. ſæpe nomen proprium loci appellationem eſſe. Quanto magis illud in Pſalmis: *Et factus eſt in Ieruſalem locus eius & habitatio eius in Sion*, & in Pſalmo 41. *Memor ero tui de terra Iordanis & Hermoniꝫ a monte* Muzar, potius quam *a monte modico*. Ita & hoc loco ſi dixiſſet interpres per aſcenſum Acrabbim agnoſceretur facilius nomen proprium loci.

b *Septẽtrionalẽ, &c.* Dicũt Hebræi ſeptẽtrionalẽ plagã incipere a mari magno q Palęſtinę, Phęnicis & Syriæ (quę appellatur Cęle) Ciliciæq; prætendit litorib, & per Aegyptum tẽd tad
F ad Libyã. Quod aũt dicit peruenĩetes vſq; ad mõtẽ altiſſimũ, autumãt ſignificari mõtã Armanũ, vel Taurũ q verius videt.

c *Ibunque cõfinia, &c.* A fine ſeptẽtrionali plagæ, id eſt atrio Hena, tendunt fines vſq; ad Sephama, quam Hebræi Aphamiã vocant

NICOLAVS DE LYRA.

* *& meridionalem.*

1 Qui cir. &c. *Mons eſt ĩ latere meridionali illius terrę ſic nominatus quia ſcorpiones erant ibi in multitudine.*

2 Vſque ad &c. *Hic eſt Nilus ſecundum aliquos, ſecundum alios vero, quod videtur probabilius, eſt quidam torrens deſcendens in mari mediterraneo vocatus Rinocorula, & eſt in extremitate terrę promiſſionis verſus meridiem.*

3 Et magni, &c. *i. littore maris mediterranei, quod dicitur hic mare magnum reſpectu maris mortui, a quo incipit terminus meridionalis terræ promiſſionis, ut prædictum eſt, & finitur littore maris mediterranei.*

4 Plaga, &c. Hic *deſcribitur terminus occidentalis, qui eſt totus ſuper littus maris mediterranei.*

5 Porro ad ſeptem. pla. *Hic deſcribitur terminus aquilonaris incipiens à mari mediterraneo.*

6 Vſque ad montem altiſſimum. *In Hebræo habetur:* Vſque ad montem montis. *quia ſicut dicit Rab Salo. ſuper montem illum erat qui*dam monticulus ſupereminens. Et credo quod iſte eſt mõs Libani qui alibi in pluribus locis mons Libani deſcribitur eſſe in termino aquilonari terræ promiſſionis.

7 Inde metabuntur. Hic *deſcribitur terminus orientalis.*

8 Contra fontem. *In aliquibus libris additur Daphnem, ſed non eſt in Hebreo nec in libris correctis. Hunc locum vocat Matthæus Magedan, Marcus Dalmanutha, & Saraceni Modan, & eſt ibi verus ortus Iordanis, quod per hoc patet quod paleæ in hunc fontem immiſſę recipiũtur in Dan ductu ſubterraneo meatu, & a fonte Dan & Ior. nominatur Iordanis.*

9 Inde peruenient &c. ad mare Cenereth. *Eſt enim lacus magnus per quẽ tranſit Iordanis fluuius, & uocatur mare more Hebraico, quo omnis congregatio notabilis aquarum vocatur mare ſecundum illud Geneſ. 1.* Congregationesq; aquarũ appellauit maria. *vocatur autem in euangelio mare Galilææ & tranſit iuxta Galilæam, & mare Tyberiadis a Tyberiade quæ eſt ciuitas ſita in eius ripa. Dicitur etiam mare Genezareth.*

* 1 Et

M O R A L I T E R.

Terra promiſſionis. * terra uiuentiũ ſiue uita beata, quę nõ eſt proprie loquẽdo cælum Empyreum. Nã omnes angeli ſm doctores catholicos fuerunt ibi creati, non tñ tunc fuerunt beati, quia ſic multi cecidiſſent, qđ eſt falſum, Igitur terra uiuẽtium quod idem eſt q uita beata, dupliciter accipitur. Vno modo obiectiue, & ſic ipſe deus eſt uita beata, nec habet terminos, ſedẽ infinita. Baruch. 3. cap. *O Iſrael quam magna eſt domus dei, & ingens locus poſſeſſionis eius, magnus & non habet conſummationem, excelſus & immenſus.* Alio modo accipitur ſubiectiue, prout eſt formaliter in ipſo beato, & ſic eſt terminata vita beata. Huius termini ſic poſſũt aſſignari, ſ. ab oriẽte claritas diuinæ uiſionis, ſicut ab oriente nobis puenit ortus lucis, a meridie vero ſuauitas fruitiõis, pueniens ex feruore dilectionis, ſicut a meridie puenit feruor caloris, ab occidẽte firmitas tentationis, certi.n. ſunt omnes beati, q nullo modo cadẽt a ſua beatitudine. Ab aquilone vero, a quo eſt omne malum. Hiere. 1. c. iucunditas exultationis, qm videndo pęnas damnatorum quas euaſerunt, ex hoc habent materiam exultationis.

* Hæc

a Stagnum Tyberiadis: quælibet.n. congregationes aquarum appellantur maria.
mare[a] Cenereth, & tendent vſque ad Iordanem, & ad vlti- 1
Mortuo vel lingua maris rubri, in cuius littore Achila poſita eſt.
a mum ſalſiſſimo claudentur mari. Hanc habebitis terram per 2
fines ſuos in circuitu. Præcepitque Moyſes filiis Iſrael di- 3
cens: Hæc erit terra, quam poſſidebitis ſorte, & quam iuſſit 4
dominus dari nouē tribubus & dimidiæ tribui. Tribus enim 5
filiorum Ruben per familias ſuas, & tribus filiorum Gad iuxta 6
cognationum numerum. Media quoque tribus Manaſſe, id
eſt duæ ſemis tribus acceperunt partem ſuam trans Iordanem
contra Iericho ad orientalem plagam. Et ait dominus ad
Moyſen: Hæc ſunt nomina virorum, qui terram vobis diui- 7
dent. Eleazar ſacerdos & Ioſue filius Nun, & ſinguli princi- 8
pes de ſingulis tribubus, quorum iſta ſunt vocabula: De tribu 9
Iuda, Caleb filius Iephone. De tribu Simeō, Samuel filius Am

A vocant, & de Aphamia deſcendunt in Reblathá, q̄ eſt Antiochia Syrię. Vnde addit ꝯtra fontem quem peſpicuum eſt eſſe Danem, de quo Antiochia abundantiſſimis fruitur aquis.

a *Hæc erit terra, &c.* ORIG. In priori diuiſione trans Iordanem per Moyſen duabus tribubus Ruben & Gad, & dimidiæ tribui Manaſſe terra diuiſa eſt. Intra Iordanem per Ioſue filium Nun & Eleazarum filium Aaron Iudas poſſedit ab auſtro: Ephraim & dimidia tribus Manaſſe ab aquilone. Poſtea vero de Sylo miſſis exploratorib. per ſingulas tribus, & deſcriptione terræ allata ad Ioſue & Eleazarum, Beniamin iuxta Iuda & Ephraim & dimidiā tribū Manaſſe, ab auſtro ſecūdum ſortem, poſſeſſionē accepit. Secunda tribus Simeon in

B tribu Iuda, vt impleretur qđ ſciptum eſt de Leui & Simeon: Diuidā eos in Iacob, & diſperdam in Iſrael. Tertia Zabulon Galilæā accepit, in qua eſt mons Thabor. Quarta Iſſachar, vbi eſt Ieztael vſq; ad Iordanē. Quinta Aſer vſq; ad montē Carmelum, qui imminet mari magno, Tirumq; & Sidonē. Sexta Nephthali in Galilæa vſq; ad Iordanem, vbi eſt Tyberias, q̄ olim appellabat̄ Cenereth. Septima a Dan vſq; Iopen, ibi ſunt turres Achilaon, & Zeledi, & Emaus, q̄ nunc dicitur Nicopolis, licet poſtea legerimus, ꝙ ceperint ſibi tranſcenſus aliis tribubus vrbē Iaſen in tribu Dan, quæ hodie dr̄ Paneas. *Vmbra .n. ſunt hæc futurorum bonorum*, & omnis hęreditas terræ illius q̄ in Iudęa, terra ſancta & terra bona dicitur. Omnis in Iudęa locus, mons, ciuitas, & vicus, certis nominibus deſignatur quibus. ſ. aut Chananæi in locis ſuis, aut Pherezæi, Amorrhæi, Heuęi, vel Hethæi, vel Hebræi nominauerunt. Forſitan ergo ſm̄ Paulum, qui vmbram cęleſtium dicit eſſe terrena in cæleſtibus regionib. ſunt differentiæ locorum. In cælis autem euidēter Ieruſalem ciuitas & mons Sion ab Apoſtolo eſſe dicitur. Conſequens ergo eſt, eſſe ibi ciuitates circa terrenā Ieruſalē ſitas, & vicos, & regiones, in quib populus Dei & verus Iſrael, per uerum Ieſum locandus eſt, & hæreditatem ſortis di-
ſtribu

D ſtributione i. meritorū contēplatione capturus verbi gratia, Qui ita negligenter vixit, vt per fidē quidem mereatur haberi inter filios Iſrael, ꝑ negligentia vero vitę in tribu Ruben aut Gad vel dimidia tribu Manaſſe, & nō intra Iordanē, ſed extra ſortem accipiet. Qui vero emendatione propoſiti talē ſe reddiderit, vt ſecundum (quas ſolus Deus nouit) rationes, aut in tribu Iuda, aut in tribus Beniamin (in qua Ieruſalem, templum & altare cōſiſtit) debeat deputari, & alius in alia atque alius in alia. Hoc modo adumbratio quędam fit futuræ ſortis in cælis, eorum tātum qui per Ieſum ſaluatorē hæreditatem capient cælorum. Ibi forte hæc obſeruabuntur priuilegia ſacerdotū, quibus uicina quæque vrbibus loca, & ipſis E mœnibus iuncta ſegregantur.

ORIG. Videtur quoque quibuſdā, ꝙ ſingulorum quoq; ſyderum poſitio & ſitus, dici ciuitas vel haberi poſſit in cœlo, qđ ego definire non audeo. Video.n. omnem creaturā in ſpe quidem ꝑꝑ eum qui ſubiecit eſſe ſubiectā, expectare tn̄ libertatem redemptione filiorum Dei ſine dubio prēclarius aliqđ & ſublimius operiri. Qui ergo exēplari & vmbræ cæleſtium in lege deſeruiunt, & nunc per ſpeculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem ſecūdum merita conuerſationem habebunt in cęlis, in illa vel in illa parte. Sed ſicut multa eſt differentia in terris habitare, ſ. in locis fœcundis & copioſis, ubi aeris tēperies, liberalia inſtituta, aut in locis infœcundis æſtu torridis, aut frigore geluq; torpētibus, ubi nullæ leges, & inanis & fera barbaries, ſemper bella, nūquā requies, nec ſine occulta Dei diſpēſatione & iuſto iudicio. Ita & illis in locis erit aliqđ tale, vt in nullo prorſus inanis habeatur in terris vmbra cæleſtiū, erit ergo ibi aliqua ciuitas refugii, & erit alia in deſerto, ſicut Boſor in hæreditate Ruben.

Vbi ſupra Anagorice.

Rom.8.d.
1.Cor.13.d
Rom.8.d.

Alia quoq; conſequentia capienda ſunt, quia ſi Deus cum diſpergeret filios Adam, ſtatuit terminum gentiū ſm̄ numerum angelorū Dei (vel iuxta alios codices, ſecundū numerū
filiorum F

C

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Et tendent vſque ad Iordanem. *Ex quo patet quod terra promiſſionis in angulo coniungente partem eius aquilonarem cū orientali ſe extendebat vltra* Iordanem, *& ſecundum aliquos illa portio vocatur Traconitidis regio, Lu.3.*

2 Et ad vltimum ſalſi. &c. *Et ſic patet illud quod ſupra dictum eſt ſc. quod iſtud mare erat in angulo terræ promiſſionis coniungente partē orientalem cum meridionali, quia ſicut eius pars meridionalis ab illo mari incipit vt prædictum eſt, ita pars orientalis ad ipſum terminatur, vt hic dicitur.*

3 Præcepitque. *Hic agitur de huius terræ diuiſione, & primo determinatur huiuſmodi diuiſio, ſecundo ex prædictis mouetur quæſtio cap. xxxvi. adhuc primo agitur de terræ diuiſione, ſecundo, de diuiſæ datione quantum ad partem ca. xxxv. Circa primum deſcribitur modus diuiſionis ſ. per ſortes, cum dicitur.*

4 Hæc erit terra, &c. *De modo autem iſtarum ſortium dictum fuit ſupra ca.26. Deſcribitur etiam quibus ſit diuidenda, cum dicitur.*

5 Nouem tribubus, &c. *Cuius cauſa ſubditur cum dicitur.*

6 Tribus enim filiorum Ruben, &c. *Quia duæ tribus & dimidia iam acceperant partes ſuas trans Iordanem. Deſcribitur etiam per quos terra ſit diuidenda, cum dicitur.*

7 Hæc ſunt nomina virorum qui terram uobis, &c. Eleazar. *Qui erat pontifex.*

8 Et Ioſue. *Qui poſt Moyſen conſtitutus fuit princeps.*

9 Et ſinguli principes, &c, *Hoc eſt intelligendum ſolum de principibus decem tribuum, quibus erat diuidenda terra. Cætera patent in litera. Quoniam in hoc cap. & ſupra xxvi. dictum eſt quod terra eſſet ſorte diuidenda, ideo quæritur hic, vtrum vti ſortibus ſit licitum? Ad quod dicendum, quod vti ſortibus eſt ex vario euentu diſpoſitione alicuius rei ſenſibilis propoſitæ determinare aliquid dubium vel incertum, ſicut ex feſtucis propoſitis per hoc quod aliquis accipit breuiorem vel longiorem, ſeu in proiectione taxillorum, ex hoc quod aliquis proijcit plura vel pauciora puncta, vel ex conſimilibus, vbi aliquod dubium inter homines determinatur, & ſi hoc fiat ad alicuius rei diuiſionem inter homines, vt per hoc determinetur, quis quam partem accipiat, vocatur ſors diuiſoria, ſi autem hoc fiat ad aliquid determinate agendum, vocatur ſors conſultoria; igitur ſi diſpoſitio vel euentus ſortium expectetur a fortuna tantum, nullum eſt uitium, ut ſi mittātur ſortes ad determinandum inter homines quis quam partem accipiat alicuius rei, & hoc ex communi conſenſu committitur fortunæ. Cauſa tamen motiua poteſt eſſe peccatum, vt ſi propter cupiditatem propriā uel aliud uitium non poſſunt aliter diuidere concorditer. Si autem diſpoſitio ſortium vel euentus non expectetur ſolum a fortuna ſed ab alia cauſa, hoc eſt dupliciter. Vno modo a cauſa corporali, vt a diſpoſitione ſtellarum, & ſic cum actus ſtellarum ad ſe non extendat, ſuperſtitioſum eſt & illicitum, & non caret occulto pacto dæmonum. Alio modo quia expectatur euentus & diſpoſitio ſortium a cauſa ſpirituali dirigente, & hoc eſt dupliciter. Vno modo a dæmone & hoc eſt illicitum quia includit familiaritatem & pactum cum dæmonibus. Alio modo a Deo expectatur immediate, vel mediantibus ſanctis angelis, & hoc non eſt illicitum ſecundum ſe, ſi fiat cum reuerentia debita. Vnde dicitur Prouerb.16.d.* Sortes mittuntur in ſinum, ſed a domi-
✲ no tem-

An vti ſortibus ſit licitum.

Duplex eſt ſors.

MORALITER.

✲ 7 *Hæc ſunt nomina uirorum, &c.* Peer nouem principes terrā diuidentes promiſſionis poſſunt cōuenienter intelligi nouē ordines angelorum, nam per eorum miniſterium electi ꝑducuntur ad terram viuentium eam ſm̄ varios gradus beatitudinis poſſeſſuri, quos ſaluator Io. xiiii. manſiones appellat. Hebrę.1. dicitur de Angelis: *Nonne omnes ſunt adminiſtratorij ſpiritus in miniſterium miſſi propter eos qui capiunt hæreditatem ſalutis?*

A filiorum Iſrael) in initio mũdi,& ita diſperſi ſunt,ſicut illorũ merita,vel ipſius Adæ contẽplatio poſtulabat.Quid dicemus futurũ cum nouiſſimi Adæ)qui non in animam viuentẽ,ſed in ſpiritũ viuificantem factus eſt)cęperit filios non diſpergere,ſed diſpenſare diuina dignatio,nõ in initio, ſed in fine mũdi, vt nec illos qui in Adã omnes mortui ſunt, ſed qui in Chriſto viuificati ſunt,erit ſine dubio quædam diſtributio, quæ non ſolũ pro meritis eorũ qui diſpenſantur, ſed & ꝓ nouiſſimi Adæ contemplatione diſpẽſenda ſit. Sed quis noſtrum talis eſt, ut ab hac diſtributione ad illã cæleſtis hæreditatis ſortem venire mereatur? Quis ita beatus,vt ſors eius in Ieruſalem veniat,vt ſit tibi templũ Dei, imo ipſe ſit vt tẽplũ Dei?Quis ita beatus,vt dies feſtos ibi agat vbi altare diuinũ perpetuis adoletur ignibus?Quis ita beatus, vt

1.Cor.15.f
Gen.2.b.
1.Cor.15.c

miud. De tribu Beniamin Elidad filius Chaſelon. De tribu filiorum Dan, Bocci filius Iogli. Filiorum Ioſeph de tribu Manaſſe, Hániel filius Ephod. De tribu Ephraim, Camuel filius Septhan. De tribu Zabulon, Eliſaphan filius Pharnath. De tribu Iſſachar, dux Phaltiel filius Ozan. De tribu Aſer, Abiud filius Salomi. De tribu Nephthali Phedeal filius Ammiud. Hi ſunt quibus præcepit dominus, vt diuiderent filiis Iſrael terram Chanaan.

D vt ſacrificiũ ſuum & incenſum ſuauitatis ſupra illum ignẽ ponat,de quo dicitur: *Ignem veni mittere in terrã,&c.* Quis ibi ſemper agat paſcha,in loco quẽ elegerit dñs Deus ſuus, ibi pẽtecoſtem,feſtiuitatem propitiationis,& tabernaculorum ſolennitatem,nõ iam per vmbram,ſed per ipſam veritatem. Quis noſtrum dignus erit cum diuidere cęperit Deus filios nouiſſimi Adæ, cui dicat: *Erit ſupra quinque vel decem ciuitates.* Non cui dicat: *Intra in gaudium domini tui,ſed ſedete & vos mecum ſuper duodecim thronos, iudicantes duodecim trib.Iſrael,*& de quib. dicat. *Volo pater vt ibi ego ſũ & iſti ſint mecum.* Volo iſtos reges eſſe mecum, vt ego ſum tecum,volo eos habere dominationẽ,ſicut ego ſum dominus dominantium. Hi ſunt vere ſacris numeris apud Deum numerati,imo quorum omnes numerati ſunt capilli.

Luc. Luc. Mar. Mat. Ioan. Apoc. Mat.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ no temperantur. *Poteſt tamen in hoc quadrupliciter peccatũ accidere. Primo ſi abſque ulla neceſſitate ad ſortes recurratur,hoc enim uidetur ad Dei tentationem pertinere. Vnde dicit Ambr. ſuper Lucam; Qui ſorte eligitur humano iudicio non comprehenditur. Secundo ſi quis* B *etiam in neceſſitate abſque reuerentia debita ſortibus vocatur. Vnde ſuper Actus apoſtolorum dicit Beda: Si qui neceſſitate aliqua compulſi Deum putant ſortibus exemplo apoſtolorum eſſe conſulendum, videãt hoc ipſos non niſi collecto fratrũ & cœtu & precib. ad Deum fuſis egiſſe. Tertio ſi diuina oracula ad terrena negotia conuertantur. Vnde dicit Augu.ad inquiſitiones Ianuarij: His qui de paginis euangelicis ſortes eligunt, etſi optandum ſit, vt hoc potius faciant quam ad dæmonia conſulenda concurrant, tamen mihi diſplicet iſta conſuetudo, ad negotia ſingularia & ad vitæ huius vanitatem diuina oracula velle conuertere. Quarto ſi in electionibus eccleſiaſticis quæ ex ſpiritusſancti inſpiratione fieri debent aliqui ſortibus vtãtur. Vnde dicit Beda ſuper Actus Apoſtolorum: Matthias ante pentecoſten ordinandus ſorte quæritur,q.n. nondum erat plenitudo ſpiritusſancti in eccleſia effuſa. Septem autem diaconi poſtea non ſorte,ſed electione diſcipulorum ſunt ordinati. Secus autem eſt in temporalibus dignitatibus, quæ ordinantur ad terrena diſponenda, & ideo in electione illarum poſſunt homines vti ſortibus, ſicut & in diuiſione rerum temporalium, vt prædictum eſt. Si vero aliqua neceſſitas alia vel ab electione dignitatis eccleſiaſticæ immineat, licitum eſt cum debita reuerentia ſortibus diuinum auxilium implorare. Vnde dicit Auguſt. in epiſtola ad Honoratum; Si inter Dei miniſtros ſit diſceptatio,qui eorũ, tempore peſecutionis maneant, ne fuga omnium, & qui eorum fugiant, ne morte omnium deſeratur eccleſia, & ſi hæc deſceptatio aliter non poterit terminari, quantum mihi videtur,quia maneant,& qui fugiant ſorte eligendi ſunt, & hoc modo & alijs modis licitis prædictis vſi ſunt ſortibus viri ſancti, qui in veteri ac nouo teſtamento uſi fuiſſe ſortibus leguntur,ſicut* Ioſue *iudicio ſortium puniuit Acham. Ioſue vij.* & Saul *deprehendit* Ionatham *filium ſuum mel comediſſe. 1. Reg. xiiij. & Zacharias ſorte exijt ut incẽſum poneret, Lu. 1. & Matthias in apoſtolatum promotus, Act. 1. & ſic de alijs. Et ſic patet reſponſio ad quæstionem.*

E Au. Ad rat.

ADDITIO.

In cap. xxxiiij. vbi dicitur in poſtilla; Plaga autem occidentalis. *Quidam* Hebræorum *dicunt,quod mare magnum de quo hic fit mentio quod eſt terminus occidentalis terræ promiſſionis, non eſt mare mediterraneum,ſed mare oceanum,quia mare oceanum proprie dicitur mare magnum. Sed ſi ſic eſſet,oporteret dicere,quod limites terræ promiſſionis ſe extenderent uſq; ad mare Hiſpaniæ,quod eſt inconuenienter dictũ. Remanſiſſet.n. maxima pars terræ promiſſionis quæ nunquam fuiſſet acquiſita,nec aliqua mentio de ipſa facta.*

CAP. XXXX.

a PRæcipe filiis Iſrael, vt dent Leuitis,&c. ✠ PROCO. Sanctis ſufficientem poſſeſſionem concedit, non ſortitione, verum dedicatione,ne inopia valde ꝓmantur, neve copia emolleſcerent Ad Dei enim cultũ non agrorum eos conſecrauit. Quare Paulus ait,quæſtum eſſe magnum pietatem cum frugalitate coniunctam. Diſpergit autem eos per tribus,vt C ſanctitatis ſuæ excellentia, omnes ſanctos reddãt.ita quoq; Saluator in gẽtium medium ablegat Apoſtolos non tanquã terræ dominos,nã nec ipſi quidem vllam terræ portionem a domino acceperant. Verũ illi quidem terram & vrbes principio accipiunt,hi vero animas,quantũ videlicet ad victus neceſſitatem pertinebat,a ſuis auditoribus accipientes, ac imprimis cum his emiſſi,qui prouide etiam ſanctiores erant. Externorum enim exilitas, in ſpiritualibus ſublimitas eſt. Nam qui ſedem propriam non habuerũt, totã terram eius loco habent.

F

CAP. XXXV.

a HÆc quoque locutus eſt dominus ad Moyſen in 1
campeſtribus Moab ſupra Iordanem contra Ieri- 2
cho: Præcipe filiis Iſrael, vt dent Leuitis de poſſeſ- 3
ſionibus ſuis vrbes ad habitan dum, †& ſuburbana 4
5

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXXV.

Diuiſio.

1 HAEc quoque locutus eſt dominus. *Hic cõſequenter agitur de terrę diuiſę ac diuidendę datione, quantum ad eius partem: Cuius fuit duplex cauſa. Vna pro Leuitarũ, habitaculo,alio pro fugitiuorum receptaculo,quę deſcribitur ibi,* De ipſis autem oppidis. *Circa primum dicitur.*

2 Præcipe filiis Iſrael. *Ex quo patet quod erant ad hoc aſtricti diuino pręcepto.*

3 Vt dent Leuitis de poſſeſſionibus ſuis. *Iam habitis quantum ad duas tribus & dimidiam, & habendis quantum ad nouem tribus cũ dimidia.*

4 Vrbes ad habitandum. *Non dicit ad dominandum, vt ad reditus inde accipiendum,quia ſic erant ipſius regis vel aliorum dominorum vrbes in quibus habitabant* Leuitę, *vnde &* Hebron *fuit una de illis ut habetur* Ioſue. *xx. & tamen Caleb fuit dominus ipſius,quia data eſt ei in poſſeſſionem,ut habetur* Ioſue *15.*

5 Et ſuburbana earum per circuitum,vt ipſi in oppidis maneant,& ſuburbana,&c. *Spatia ſunt extra muros ciuitatis, quę non ſunt clauſa muris.*

✠ 1 Quæ

MORALITER.

✠ 2 *Pręcipe filiis Iſrael,&c.* Per hoc ſignificatum fuit, quod principes populi Chriſtiani debent ꝓuidere illis qui deputati ſunt ad cultum Dei,non ſolum de victu & veſtitu,ſed etiã de locis ad habitandum opportunis.

✠ 1 *Decer-*

bent. Mandatur vero vt Leuitis vrbes aſylorum concedãtur.

A a *Decernit quę vrbes.* AVGV. Quid eſt quod ait, Et erunt ciuitates vobis refugii à uindicante ſanguinem, & non morietur is qui occidit, quoaduſque ſtet in conſpectu ſynagogæ in iudicio, cum de his loquatur qui nolentes occiderint, & alibi dicat, tunc vnumquenque in tali cauſa confugientium exire liberũ de ciuitate quo confugerat, cùm ſacerdos maximus fuerit defunctus? Quomodo ergo hic dicit, & non morietur is qui occidit, quoadusque ſtet in conſpectu ſynagogæ in iudiciũ, Niſi quia ideo iudicatur, ut tunc ei liceat eſſe in ciuitate refugij, ſi manifeſtũ factum fuerit in iudicio, quod nolens occiderit.

B b *De ipſis autem vrbib.* ✻ ORIGEN. In cęlis credo ciuitates illæ erunt, quarũ hic figura deſcribitur, quas refugii nominat ciuitates, ad quas confugiant non omnes homicidæ, ſed qui ignoranter homicidium commiſerunt. Sunt enim fortaſſis aliqua peccata, quæ ſi propoſito ac uolũtate cõmittimus, homicidas nos faciũt, & ſunt alia quæ ignoranter admittimus, decernitur nobis credo, & præparatur ex præcepto Dei aliquis locus, vbi ad certũ tẽpus habitare debeamus, ſi qui non voluntaria peccata commiſimus, ſi tamen inmundi inueniamur & alieni ab iis peccatis quæ uoluntate commiſſa ſunt & ob hoc ſeceruuntur quædã ciuitates ad refugium.

✻ HIERO. Sex ciuitates eliguntur exilij eorum, qui non ſpõte ſed per ignorantiam, uel iactu lapidis, uel impulſione manus,

D nus, uel ioco, uel laſciuia, abſq; inimicitiis infęlicitate magis quàm voluntate peccauerunt, & tũ non abſq; crimine ſunt, dum relegantur in perpetuum, & ante conſtitutum diẽ, nec ſupplicatione, nec pretio, eorum reuerſio impetrari & redimi poteſt.

Allegor. RABANVS. Si forte pro conſcientia peccatorum ciuitates terræ promiſſionis, id eſt eccleſiæ nõ audes intrare, eſt Boſor citra Iordanem in ſolitudine, quæ interpretatur anguſtia, id eſt monaſterii cellula. Quæ bene eſt de tribu Ruben, eius ſcilicet qui patris thorũ maculauit. Eſt Ramoth de tribu Gad, quę interpretatur excelſa mors uel viſio mortis. Vera enim excelſa mors pœnitentia dicenda eſt, cũ mortificatis mẽbris ducitur homo ad excelſa cæli, vnde cecidit. Vel quia nobilius eſt, & rationabilius, per pęnitentiam peccatis mori, quam cõmuni morte diſſolui. Pœnitentes quoque proponimus nobis tormenta inferni, videmus ipſam ſpeciẽ mortis, de qua per pœnitentiam liberamur. In ciuitate vero filii ancillæ pęnitentiam agimus, quia oĩs qui peccat, ſeruus eſt peccati, & formã ſerui accipiẽs debet ſe humiliare vſq. ad mortẽ. Eſt Gaulon in finib. Manaſſa, quæ interpretatur voluntario, ut memineris te ĩ cinere & cilicio eſſe uolũtadũ, & hoc in finib. Manaſſe, q interpretatur obliuio vt obliuiſcaris quæ feciſti, & ad meliora te extendas. Hic ergo habita, ut p anguſtiã mortis & volutationis irã perſecutoris euadas, & ſpem ſalutis inuenias. Si quid hic utiliter egeris, ad Cades in terrã pmiſſionis, & in Galilæã poteris peruenire, quæ interpretatur ☞ ſancta,

Iosue 20.c — † cubitorũ — Gen 35.d. — † & hęc ſuburbana eorum — Col. 3.a. — E — Ioan. 8.d. — Philip. 2.a — F

earum per circumitum, vt ipſi in oppidis maneant, & ſubur
bana ſint pecoribus ac iumentis, quæ a muris ciuitatum fo- 1
rinſecus per circumitum mille † paſſuum ſpatio tendentur:
Contra orientem erunt cubiti duo millia, & contra meridiẽ, 2
ſimiliter erunt duo millia: Ad mare quoque quod reſpicit
occidentem, eadem menſura erit, & ſeptentrionalis plaga
æquali termino finietur. † Eruntq́; vrbes in medio, † & foris
ſuburbana. † De ipſis autem oppidis quę Leuitis dabitis, ſex 3
erunt in fugitiuorum auxilia ſeparata, vt fugiat ad ea qui fu- 4
derit ſanguinem, & exceptis his alia quadragintaduo oppi-
da, id eſt ſimul * quadraginta octo cum ſuburbanis ſuis. Ip-
ſæque vrbes quæ dabuntur de poſſeſſionibus filiorum Iſrael,
ab his qui plus habent, plures auferentur, & qui minus, pau-
ciores. Singuli iuxta menſuram hæreditatis ſuæ dabunt op-
pida Leuitis: Ait dominus ad Moyſen: Loquere filiis Iſrael,
& dices ad eos: † Quando tranſgreſſi fueritis Iordanem in
a terram Chanaan, decernite quæ vrbes eſſe debeant in præ- †
ſidia fugitiuorum, † qui nolentes ſanguinem fuderint, in 5
quibus cum fuerit profugus, cognatus occiſi eum non pote-
rit occidere, donec ſtet in conſpectu multitudinis, & cauſa 6
b illius iudicetur. De ipſis autem vrbibus quæ ad fugitiuorum

C
NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Quæ a muris ciuitatum forinſecus per circumitũ mille paſſuum ſpatio tendentur. *Id eſt protendentur uel prolongabuntur in circumitu ciuitatum, ideo ſubditur.*

2 Cõtra oriẽtem erũt cubiti duo millia, Ad mare quoq. &c. *Dicunt expoſitores noſtri communiter, quod idem eſt ſpatium mille paſſuum & duorum millium cubitum, quia paßus continet quatuor pedes vt dicunt, cubitus autem continet duos pedes. Sed hoc eſt contra commune dictum, q paſſus continet quinque pedes. Vnde uerſus, Quinque pedes paßum faciunt, paſſus quoque centum. Vigintiquinque ſtadium, ſi des miliare, Octo facit ſtadia, duplicatum ſit tibi leuca.* Dato etiam quod paſſus contineret quatuor pedes tantum, adhuc dictum eorum non conſonat Hebraicæ ueritati, quia ubi tranſlatio noſtra habet mille paſsuum, in Hebræo habetur mille cubitorũ, & ideo videtur repugnare ad hoc quod ſubditur, Ad orientẽ duo millia cubiti, &c. Rab. Sal. dicit, quod ſecundũ veritatẽ duo millia cubiti erant ext. muros ciuitatũ. per circumitum, mille tamen cubiti propinquiores muris erant ſic ordinati, q non poterat ibi domus ædificari, non poterat arari vel ſeri, vel uineæ ibi plantari, ſed erat ad recreationem hominum & paſcua animalium. Fiebant etiam ibi piſcinæ ad lotionem veſtium, & ideo iſti mille cubiti uocabantur proprie ſuburbana, & de illis loquitur ſcriptura præcisè, cum dicitur in Hebraica veritate, Quæ a muris ciuitatum forinſecus per circumitum mille cubitorum ſpatium tendentur. In aliis autem mille cubitis longinquioribus à muris poterant uineæ plantari, large tamen loquendo pertinent ad ſuburbana, & hoc modo loquitur ſcriptura, cum dicitur, Ad orientem duo millia cubiti, &c.

Diuiſio. 3 De ipſis autem oppidis. *Hic conſequenter tangitur cauſa ſecunda aſſignationis prædictarum ciuitatum* Leuitis, *ſcilicet ut eſſent receptaculum fugitiuorum, & primo deſcribitur prædictarum ciuitatum ordinatio, ſecundo fugitiuorum ſaluatio, ibi:* Si quis ferro percuſſerit: *Tertiò redditur prædictorum ratio, ibi:* Ne polluatis terram. *Circa primum agitur de numero ciuitatum refugij, cum dicitur.*

4 Sex erunt in fugitiuorum, &c. *Et per hoc quod dicit, erunt, patet quod licet Moyſes dum adhuc viueret, ſeparauerit tres ciuitates pro fugitiuis, ut habetur Deuterono. quarto a. tamen non fuerunt ordinatæ totaliter ad refugium, donec per Ioſue aliæ tres fuerunt ad hoc ordinatæ in terra* Chanaan, *ut habetur Ioſue* 20.

5 In quibus cum fuerit profugus, cognatus occiſi eum non poterit occidere. *Ex quo uidetur, quod ſi attigiſſet eum antequam intraſſet ciuitatem, poterat eum occidere.*

6 Donec ſtet in conſpectu multitudinis, & cauſa illius iudicetur. *A iudicibus ciuitatis, in cuius terminis fuerit homicidium factum, vt uidebitur infra. Conſequenter agitur de ſitu ciuitatum refugij, cum ſubditur*

✻ 1 Tres

MORALITER.

✻ † *Decernite quę vrbes eſſe debeant, &c.* Ad hoc autẽ fuerunt ſex urbes aſſignatæ, tres ultra Iordanem, & tres citra. Iordanis autẽ interpretatur riuus iudicii, propter quod per ipſum ſignificatur rigor examinis extremi. Sicut igitur tres ſunt ciuitates, id eſt tres ciuium vnitates, nã ciuitas eſt ciuium unitas, in quibus vniuntur fideles ante iudicium, qui ſunt ciues ſanctorum & domeſtici Dei, Eph. 2. a. Has autem ciuitates uel ciuium vnitates ponit Apoſtolus Eph. 4. a. *Vnus dominus, una fides, vnum Baptiſma.* Similiter poſt iudicium tres ciuitates uel ciuium vnitates, in quibus omnes electi in anima & corpore conſtituti vniuntur, dici poſſunt tres perſonæ in trinitate pſonarũ & unitate eſſentiæ. Nam quęlibet perſonarũ eſt una perſonaliter, & tres perſonę ſunt unus Deus eſſentialiter. Poſſent etiam dici iſtæ tres ciuitates, Dei uiſio clara, fruitio perfecta, & tentio firma. Ante tamen iudicium animæ ſanctorum diuinam eſſentiam & tres perſonas uidẽt, & ea fruuntur, & in ipſa firmiter ſtabiliuntur.

A ſancta,ut cum in tribulatione opus corruptiõis abieceris, ad ſanctam tibi eccleſiã tribuatur acceſſus,ut ĩ ſorte Nephthali, quæ dicitur vitis remiſſa dominici ſanguinis,participare merearis. Hebron quoq; tibi patebit,quæ interpretatur coniunctio vel coniugium. Reuertetur enim anima tua ad ſponſum ſuum, quē amiſerat per peccatum. Tandē vero Sichē intrabis, quam Ioſeph noſter ſibi in hæreditatem elegit, in qua & ſepultus eſt, quæ interpretatur humer' vel labor, ut oſtendas te per laborem pœnitētiæ ab errore tuo humeris Chriſti reportatum, & nonaginta nouem ouibus adiũctum effectũ eſſe centeſimũ, quia Sichem ab alienigenis cõparata eſt centũ agnis.

Oſue 24.g

†homicida eſt morte morietur.

Luc. 15.a.

B

Deut.19.c.

a *Tres erunt trans,&c.* * PROCOPIVS. Trinas ſecernit vtrinque Iordanis vrbes eorum refugio, qui cędē animo non conceptam pepererunt, numero non longè à Trinitatis diſſidenti obſeruato. Cæterum aſyla ex æquo aduenæ & indigenæ patefacit, iam tum paruã ſignificationē æqualitatis, quã gentes cum Iſraele habituræ ſint, prçberi. Atqui refugiorum multitudo hunc finem propoſitũ habet, ut in longitudine viarum, homicidas, ne in cognatorũ manus incidant, ſubleuet.

* PHIL. Cęterum nõ in tēplis ſacrisq; aperuit aſyla, ne ab immundis ĩficerent, neq; rurſ' effugium dedit in loca, q̃ deſerta forēt aut parum tuta, ac cędis inuitę reus facile caperet, traderetur ve cõſãguineis defuncti, ſed iubet vt ad ſacras urbes Leuitarũ, cõfugiat, ubi nõ modo ſe q̃q; facile credere poterat, ſed

†impulerit eũ vel proiecerit ſuper eum aliquod inſtrumētũ, abſq; vllis inſidiis vel ſi lapidem proiecerit & ceciderit in eum vnde moriatur, cũ tamen nõ eſſet eius inimicus, ne que quęrebat malũ eius.

†propinq. occiſi.

Ex catena Grçca.

ſe! non parum quoq; fel:tij percipere, uidens apud eos cõfugiſſe, qui prçmiũ cędis à Deo ornatiſſimas urbes accepiſſent. Eos enim qui uitulum pro Deo conflauerant, etiam conſanguineos Leuitæ ſuis manibus uolentes interemerat. D

b *Si quis ferro,&c.* * PROCOP. Cædem ſpontaneam à non ſpontanea notis ac ſignis diſtinxit, ne prõptũ cuivis eſſet dicere, inuitus feci, q̃d ſimul hominũ immodicos ęſtus, quib. inſidias cędium lugēt, ledat. Si enim telũ emiſſum ad cædē idoneũ fuerit, ſpõtanea cędes hæc eſt. Non abſurdũ vero erit, ſi putemus eos quoq; animæ ſuæ peccatores eſſe, qui peccatis ſe obnoxios faciũt, in offenſam Dei, vi cõtra mētis inſtinctum ſeſe adducētes, idque naturę noſtræ partim uitio, quæ mētem hominis ab ineũte ſtatim ætate, cõcupiſcentiarum legibus regit & gubernat. E Quapropter miſera hominis anima fugæ ex mundo & corpore pęnam ſuſtinet, q̃ facit in urbē refugii, ſeu cũ lõga tempora mortis abdita incoluerit, vix tandē liberata, Chriſti magni ſacerdotis morte.

a Soſor in campeſtri ſolitudine de tribu Ruben & Ramoth Galaad de tribu Gad, & Gaulon in Baſan de tribu Manaſſe.

a ſubſidia ſeparantur, tres erunt trans Iordanem, & tres in ter- 1

Cades in Galilæa montis Nephthali: & Sichem in monte Ephraim: & Cariatharbe. ipſa eſt Hebron in monte Iuda.

ra Chanaan, tam filiis Iſrael, quàm aduenis atque peregrinis,

b vt confugiat ad eas qui nolens ſanguinem fuderit. Si quis 2

ferro percuſſerit, & mortuus fuerit, qui percuſſus eſt, reus e-

rit homicidii & ipſe moriatur. Si lapidem iecerit, & ictus oc- 3

cubuerit †, ſimiliter punietur. Si ligno percuſſus interierit, †

percuſſoris ſanguine vindicabitur. Propinquus occiſi ho-

a Non.n.opus eſt eum ad iudicium deduci cum iam homicida iudicatus ſit, & propterea de illis ciuitatibus expulſus.

micidam interficiet, ſtatim vt apprehenderit, eum percu- 4

a Damnat malitiam & incuriæ conſuluit. Aliud eſt præmeditate damnum vel mortem inferre, aliud caſu.

tiet. †Si per odium quis hominem impulerit, vel iecerit quip-

a Malitiæ vel deceptionis.

piam in eum per inſidias, aut cũ eſſet inimicus manu percuſ-

Morte animæ.

ſerit, & ille mortuus fuerit, percuſſor homicidii reus erit. Co-

C gnatus occiſi ſtatim vt inuenerit cũ, iugulabit. Quod ſi fortui 5

Per incuriam aut ignorantiam.

tu & abſque odio† & inimicitiis quicq̃ horũ fecerit, & hoc au

diente populo fuerit comprobatum, atq; inter percuſſorē &

propinquum ſanguinis † quęſtio ventilata, liberabitur inno-

a Eccleſiam catholicam vbi pęnitentiam agat.

cens de vltoris manu, & reducetur per ſententiam in urbē, ad 6

a Chriſtus.

d quam cõfugerit: Manebitq́. ibi, donec ſacerdos magnus, qui 7

c *Reus.* i. æternæ morti obnoxi'. Vñ: Si *quis ſcãdalizauerit unum ex puſillis iſtis qui in me credũt, &c.* Et alibi. *Omnis qui oderit fratrē ſuũ, homicida eſt, nec habet uita æternam.* Hic ſm Exodum ab altari iubetur auelli, quia indignus ſacramentis dominicis a participatione ſacri altaris remouetur, nec reuocatur ad ueniam niſi per condignam pęnitentiam.

d *Donec ſacerdos magnus.* * THEODORETVS. Cur ad obitum ſacerdotis præſcribit reditum ei qui nolens interfecit? Quia

* mores

NICOLAVS DE LYRA.

C * 1 Tres erunt trans Iordanem, & tres in terra Cham. *Licet enim trans Iordanem habitarent tantum duæ trib. cum dimidia, tamen tot erant ibi ciuitates refugij, quot erãt citra Iordanem, ubi habitabant nouem tribus & dimidia. Cuius rationem aſſignat Rabb. Salom. dicens, quod hoc fuit, quia in terra Galaad, quæ erat trans Iordanem, habitabant homines proni ad effuſionem ſanguinis, ſecundum quod dicitur, Oſee 6.cap.* Galaad ciuitas operantium idolum ſupplantata ſanguine, *vbi in Hebræo habetur,* Torcular *ſanguinis. Alia etiam cauſa poteſt aſſignari, quia terræ trans Iordanem erant longinqua a templo domini, ideo ibi multiplicabantur ciuitates refugij, ut effuſores ſanguinis elongarentur à templo. Vnde & Dauid licet eſſet ſanctus, prohibitus eſt tamen ædificare templum, eo quod multum ſanguinem effuderat in bellis, ut habetur 1. Parali. 22.b. Item quia aliæ tres addendæ erant, quando dilatati fuiſſent termini habitationis eorum, ut habetur* Deuter. xix.

2 Si quis ferro percuſſerit, & mortuus fuerit qui pcuſſus. *Hic conſequenter deſcribitur fugitiuorum ſaluatio, & primo oſtenditur, qui fugitiui non ſint ſaluandi, ſecundo qui ſint ſaluandi, ibi:* Quod ſi fortuitu, *tertio qualiter non ſaluandi debeant condemnari, ibi:* Homicida ſub teſtibus punietur. *Circa primum ſciendum, quod percutiens a propoſito. ſi ex percuſſione ſequebatur mors, non debebat ſaluari per ciuitatem refugij, & quantum ad hoc dicitur: Si quis ferro percuſſerit, & mortuus fuerit qui percuſſus eſt, quod autem loquitur ſcriptura de percutiente a propoſito, patet per illud quod ſequitur poſtea. Quòd ſi fortuitu quicquam horum fecerit. Conſiderandum eſt, quod ſecundum quod dicit Rabbi Salom. in inſtrumento percuſſionis requiritur quod homo percuſſus ex eo poſſit mori, & ideo conſequenter dicitur.*

3 Si lapidem iecerit, &c. *Id eſt ſi lapis ſit tantæ magnitudinis, quod poſſit letale vulnus inferre, & eodem modo dicitur in alijs læſionibus in textu Hebraico, excepto primo, ubi dicitur abſolute, Si quis ferro percuſſerit, & mortuus fuerit, & nõ exprimitur ictu, quia ſufficienter intelligitur, eo quod cum minimo inſtrumento ferreo, utpote cum acu poſſet interfici homo. Si autem aliquis percuteret proximum a propoſito lapillo minimo uel feſtuca & percuſſus moreretur, non eſſet propter hoc percutiens interficiendus, quia nullo modo eſt ueriſimile quod percuſſus eſſet mortuus ex percuſſione illa, ſed alia cauſa*

4 Statim ut apprehen. eum inter. *Etiam in ciuitate refugij, dicit Rab. Sal. ſed hoc eſt intelligendum, quando inueniet eum poſt iudicium datum de homicidio illo quod fuit factum a propoſito.*

5 Quod ſi fortuitu. *Hic oſtenditur quis debeat ſaluari in ciuitate refugij, uidelicet interficiens a caſu abſque odio & inſidijs. Et ponitur ad hoc exemplum Deut. xix. de illo qui non habens inimicitias cum proximo uadit cum eo ad ſcindendũ ligna, & ferrum ſecuris deſiliens manubrio interficit proximum. Sequitur.*

6 Reducetur per ſententiam in vrbem, &c. *Ex quo patet, quod iudicium de homicidio perpetrato vtrum fuerit a caſu vel a propoſito nõ fiebat in ciuitate refugij, ſed magis in illa cuius terminis factum fuerit homicidium, quia ibi magis poterat ſciri veritas de facto, & quia conditiones rei & actoris erant ibi magis notæ, & ideo dicitur hic quod data ſententia in illa ciuitate de innocentia percuſsoris, reducebatur percuſſor in urbem ad quam confugerat. Conſequenter deſcribitur modus ſaluandi.*

7 Manebitque ibi donec ſacerdos magnus, qui oleo, &c. *Si enim ante exiret terminos ciuitatis illius, non ſaluabatur, quia inuentus extra poterat occidi a propinquo interfecti, ad quem de iure pertinebat mortem propinqui ſui uindicare. Rationem autem prædictæ moræ aſſignat Rabbi Salomon, dicens, quod effuſio ſanguinis etiam a caſu abbreuiat uitam, & eſt etiam horrida coram deo. Officium autem ſummi ſacerdotis eſt orationibus, & ſacrificiis impetrare prolongationem uitæ, & deitatem placare. & ideo ipſo uiuente homicida non debebat ad terram propriam redire, Alia autem ratio adhoc poteſt aſſignari. Licet enim interfector a caſu eſſet innocens.*

* &

a Lætitiæ præ conſortibus ſuis. b A patre. In cruce. Impœnitens ſcilicet, & ideo a ſocietate ſanctorum & eccleſiæ veritate remotus.

oleo ſancto vnctus eſt moriatur. Si interfector extra fines
†vrbium quæ exulibus deputatæ ſunt, fuerit inuentus & per-

a Quia ſententia ſuperni iudicis qui ſecundum carnem proximus noſter eſt, abſoluitur qui eum percutit qui de ſalute ſua ſollicitus eſſe neglexerit.

cuſſus ab eo, qui vltor eſt ſanguinis, abſque noxa erit qui eum

a Id eſt pœnitens in fide catholica manendo, non debuit ſceleris ſui veniam ſperare, niſi in mediatoris Dei & hominum morte.

occiderit. Debuerat enim profugus vſque ad mortem ponti-
a ficis in vrbe reſidere. Poſtquam autem † ille obierit, homici- 1

a Id eſt digna peracta pœnitentia meretur paradiſi patriam recipere.

da reuertetur in terram ſuam. Hæc † ſempiterna erunt, & le-
gitima cunctis habitationibus veſtris. Homicida ſub teſtibus
† punietur. Ad vnius teſtimonium nullus condemnabitur. 2
Non accipietis pretium ab eo qui reus eſt ſanguinis *, ſtatim 3
ipſe morietur. † Exules & profugi ante mortem pontificis 4
b nullo modo in vrbes ſuas reuerti poterunt, ne polluatis ter- 5
ram habitationis veſtræ, quæ inſontium cruore * maculatur, 6
nec aliter expiari poteſt, niſi per eius ſanguinem, qui alterius
ſanguinem fuderit + atque ita emundabitur veſtra poſſeſſio,
me commorante vobiſcum. Ego enim ſum dominus qui ha 7

a Deum corde videntes & eum audientes.

bito inter filios Iſrael.

Et mors pontificis ſecundum
A ordinem Melchiſedech, erat humani peccati ſolutio. Ille reduxit in paradiſum eos qui illinc exulabant. Porro temporis illius ſpatio fuga homicidæ propinquorum emolliebat animum, ac cędis plenam libidinem refrenabat. Quod autem ait, poſt obitum pontificis
B de exulantibus ceſſare vindictam, ſatis valet ad perſuadendum propinquis, in reliquum iram extinctam eſſe debere, quaſi mortuus ſit pontifex quo viuente delictum eſt admiſſum: legiſlator autem hunc tam delicto, quàm vindictæ præfinierit terminum.

a *Poſtquam autem ille obie.* Gregor. Poſt mortem ſummi pontificis, homicida iubetur reuerti in terram ſuam, quia humanum genus peccando ſibi mortem intulit, poſt mortem veri ſa-
C cerdotis, id eſt Chriſti, abſolutionem reatus accepit.
D quæ iuſta punitione conſtet, indigere, innuit terram non in culpa eſſe, verum in pollutionis ſorte.

b *Ne polluatis terram habitationis veſtræ.* Polluit terram habitationis ſuę qui cruenta & & nefaria facit opera proximos ſcandalizando & ſpiritaliter interficiendo. Et niſi per confeſſionem peccatorum & condignam pœnitentiam deſideria carnis occidantur, terra corporis illius nullo modo mundabitur, nec creator omnium in eius anima habitabit, vbi ſqualorem ſordidę conuerſationis dominari videbit.

* Procop. Pollutio enim terræ, iniuſtitiæ eſt, purificatio vero iuſtitia. Nam quod dicitur terram iniuſtis cædibus obnoxiam eſſe, & expiatione

Moraliter

† ſacerdos magnus.
† erunt vobis in ſtatutum iudicii per generationes veſtras.
E
* impius eſt dignus morte.
* in ea effuſo.
† & non polluetis terram in qua habitatis, in cuius medio & ego habito

CAP.

F

NICOLAVS DE LYRA.

* *& puniretur ſine ſua culpa in hoc quod erat profugus a ciuitate ſua non tamen hoc erat ſine cauſa, quia ex mora ipſius inter amicos defuncti poterant ſeditiones & homicidia oriri, & per conſequens pax communis turbari, maxime quia Iudæi crudeles erant & proni ad effuſionem ſanguinis, ideo ad hoc malum euitandum in communitate, homicida a caſu manebat exul ad tempus, quod detrahendum eſt bono particulari propter conſeruationem boni communis, poterat autem reuerti in morte ſummi pontificis, pro qua tunc erat aflictio & luctus in toto populo & tali tempore ſolent iræ particulares ſedari.*

1 Homicida. *Hic conſequenter deſcribitur qualiter non ſaluandus debeat condemnari, & primo quantum ad teſtes, cum dicitur.*

2 Ad vnius teſtimonium nullus condemnabitur. *Quia duo teſtes ad minus ad eius condemnationem requiruntur, ſecundo quantum ad iudices. cum dicitur.*

3 Non accipietis pretium ab eo qui reus. *Vt a morte ſaluetur nec etiam vt eius mors differatur, ideo ſubditur.*

4 Statim. *Quando erit conuictus de homicidio uoluntario.*

5 Exules. *Quia ſimiliter per pretium non poterant reuerti ad loca ſua ante mortem ſummi pontificis.*

6 Ne poll. *Hic redditur ratio prædictæ punitionis, ſ. vt terra cuſtodiretur munda quæ maculatur effuſione ſanguinis innocentis, quæ macula erat auferenda per mortem voluntarij homicidæ, & eadem ratione effuſio ſanguinis homicdæ a caſu per exilium prædictum erat præcauenda, cauſa vero munditiæ terræ conſeruandæ tangitur, cum dicitur.*

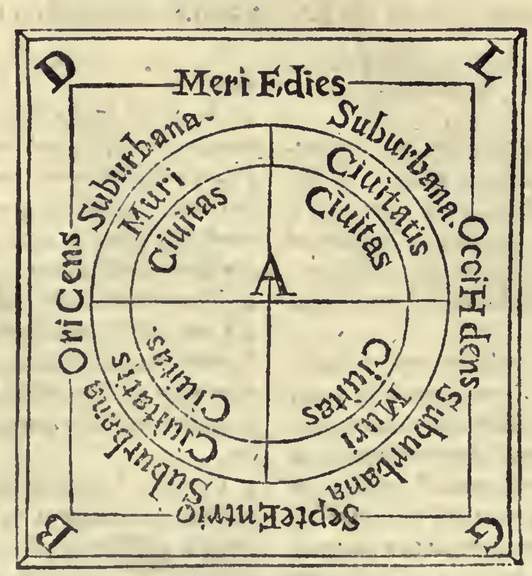
7 Ego enim. *Per veram fidem vnius* Dei, *& per ſpecialem cultum latriæ, & ideo terrà huius habitationis diuinæ præ cęteris debet ſeruari munda per purgationem peccatorum & maxime homicidij voluntarij quia ſanguis innocens effuſſus ſuper terram propter horrorem criminis dicitur clamare coram Deo. Gen. 4. b.* Ecce vox ſanguinis fratris tui Abel clamat ad me de terra.

CAP.

ADDITIO.

In c. 35. vbi dicitur in poſtilla. Et ſuburbana per circumitum. *ſpatia ſunt extra muros ciuitatis. Sicut expoſitio prima quæ dicit, quod idem eſt ſpatium mille paſſuum, & duorum millium cubitorum, non videtur veritatem obtinere, propter rationes quæ aſſignantur in poſtilla, ſic nec expoſitio uidetur ualere Ra. Sa. nam hoc quod dicit, quod mille cubiti propinquiores muri erant ſic ordinati, quod non poterant ibi domus ædificari, nec poterant arari uel ſeri, &c. ſed & in alijs mille cubitis longinquiorib. poterant uineæ plantari, & huiuſmodi, nullum habet in litera fundamentum. Similiter nec hoc quod dicit, quod ſpatium mille cubitorum longinquiorum non proprie, ſed large ſuburbana uocantur, habet aliquod fundamentum in textu, & ideo nullius autoritatis vr̃ eſſe, unde ad planum ſenſum literæ habendum aliter dicendum videtur. Pro quo ſciendum, quod ſcriptura in hoc loco determinat modum menſuram di ſuburbia ciuitatum, quæ dandæ erat Leuitis, ſub hac forma, uidelicet quod prius feratur unius circulus, cuius circuli ciuitas ſit in medio, ſ. in centro, & ſemidiameter circuli ſit longitudinis mille cubitorum, & hoc expreſſe continetur in hoc, quod dicitur.* Suburbana, &c. *quæ a muris ciuitatum forinſecus per circuitum mille cubitorum, &c. In hoc enim quod dicit per circumitum mille cubitorum, & c. patet manifeſte, quod circulariter ſpatium mille cubitorum a muris ciuitatis forinſecus tendi debebat, quod eſt propoſitum. Deinde mandat formari vnum quadratum æquilaterum, cuius quadrati quodlibet latus ſit longitudinis duorum millium cubitorum, ita tamen quod vnum latus ſit contra orientem, & aliud contra meridiem, aliud vero reſpiciat occidentem, & aliud ſeptentrionem, & hoc expreſſe habetur in hoc quod ſequitur: Contra orientem duo millia erunt cubiti, & contra meridiem ſimiliter duo millia, ad mare quoque quod reſpicit occidentem eadem menſura erit, & ſeptentrionalis plaga æquali termino finietur. Ex quo patet, quod ſuburbia harum ciuitatum continebantur in vno quadrato ęquilatero longitudinis duorum millium cubitorum, & latitudinis eiuſdem menſurę. Quod quidem quadratum in quatuor diuidebatur quadrata quorum quodlibet latus erat longitudinis mille cubitorum. Et ut iſta melius intelligantur ponitur ſequens figura, in qua ciuitas ſit a. & circulus per circumitum ciuitatis dilatus ſit. c. ſ. h. e. cuius circuli a. eſt centrum, et ſic longitudo ſemediametri huius circuli mille cubitorum. & aſſignetur punctus orientalis huius ciuitatis in hoc circulo, & ſit c. & punctus meridionalis ſit f. et punctus occidentalis, & ſit h. et punctus ſeptentrionalis ſit e. et protrahatur una linea ab oriente in occidentem, & ſit c. a. h. & alia linea a ſeptentrione in meridiem, & ſit e. a. f. Deinde protrahatur alia linea a puncto c. qui eſt orientalis punctus, quæ quidem linea tangat lineam a. c. ad*

FIGVRA CIVITATIS.

angulos rectos, & ſit linea b.c.d. cuius longitudo ſit duo millia cubitorũ ſcilicet mille ex vtraque parte a puncto c. qui eſt punctus orientis. Similiter protrahatur ſecunda æqualis linea a puncto f. qui eſt punctus meridionalis, & ſit d.f.l. quæ quidem linea tangat lineam a.f. ad angulos rectos. Similiter etiam protrahatur tertia æqualis linea a puncto h. qui eſt punctus occidentis & ſit linea l. h.g. quæ tangat lineam a.h. ad angulos rectos protrahatur etiam quarta linea æqualis. a puncto. e. qui eſt punctus ſeptentrionis, & ſit g.e.b. quę quidem linea tangat lineam a. e. ad angulos rectos. Quæ quidem figura manifeſte adaptatur ſenſui plano literę in hoc loco, vt patet. Nam cum dicitur, quod ſuburbana a muris ciuitatum forinſecus per circumitum mille cubitorum ſpatio tendentur, *loquitur de circulo c.f.h.e qui per mille cubitos forinſecus a ciuitate per circumitum tenditur. Cum autem ſubdit:* Contra orientẽ duo millia erunt, &c. *Loquitur de quadrato b.d.l.g. cuius latera verſus quatuor mundi plagas ſe extendentia habent quodlibet duo millia cubitorum in longitudine. Quod autem ſequitur:* *Eritque vrbs in medio, patet manifeſte in figura cum ciuitas a. eſt in medio, tam circuli quam quadrati, &c.*

REPLICA correctorij contra Burgen. Et ſimiliter c. 35. Burgẽ. imaginatur de ſuburbijs & eorum menſuris quædam mathematica ad expoſitionem literę parum valentia, cui tamen placet vtatur eis, quia non ſunt contra poſtillatorem.

CAP. XXXVI.

A a ACceſſerunt autem & principes, &c.* RABA. Prouidere debent pię cogitationes ne poſſeſſio bonorũ meritorum in alienorum transſeat dominiũ, ſed legitimo heredi perpetuo maneat, & ob hoc Moyſes, id eſt lex, conſultatur vt reſpondeat qualiter ſui iuris perpetui poſſeſſores †Sup. 27. a fiunt, quod ipſa exprimunt nomina. Interpretatur enim Galaad aceruus teſtimonij, Machir vendens, Manaſſes oblitus, Ioſeph auctꝰ, Salphaad vmbra formidinis. Loquũtur ergo principes familiarum Galaad, filij Machir, filij B Manaſſe, de ſtirpe filiorum Ioſeph pro filiabus Salphaad, quãdo cogitationes piæ mentis ſecundũ ſcripturam teſtimonia decertant pro anima fideli, quæ laborem præſentis vitæ pro futura vendidit, & obliuiſcens quę retro ſũt †Tob. 7. b. in anteriora ſe extendit, vt per augmentũ bonorum operũ præmia æterna conſequatur. Quinqꝫ enim filię Salphaad, id eſt vmbræ formidinis, exteriora ſignificant, quę quinque corporis ſenſib. explentur. Neceſſe eſt autẽ, vt qui in vmbra præſentis vitæ bonis operibus ſtudent, in timore conſeruent ne perdant laborẽ. Verentur ergo principes Galaad, ne poſſeſſio ſua in alienam tribũ transferatur, & quiſq; fidelis prouidet, vt opera quæ agit, ad ſalutem proficiant ſibi, ne ſi praua intentione gerãtur, ab im- Mat. 6. a. mundis ſpiritibus peruadantur. vnde. *Attendite ne iuſtitiam veſtram faciatis coram hominibus.* C

b *Tibi domino, &c.* PROCOP. E re peculiari iterum lex generalis deriuatur. Nõ qđ Deus quid facto eſſet opus antehac D ignorauerit. Verũ quia temporis opportunitatem expectauit. Verũ tũ quidem aſtute tacuerunt ipſarũ contribules, veriti videlicet, ſi interrogarent, quod Dei imperium impedire viderentur. Iam vero eam quæſtionem proferre illis eſt viſum, proſpicientes videlicet longius, ne occaſio ac radix pullulaſceret confuſionis tribuum, ſi filię hæ, hæreditatem nactæ per nuptias contribulib. non miſcerẽtur, quã do nec hæreditatum reuerſio anno iubileo conceſſa, locum habuit. Quapropter legẽ ſancit Deꝰ, quan tumuis duaam legis neceſſitatẽ cognitã habuiſſet. Ita Chriſtꝰ E quod ad lazari vocatꝰ filiam, eius mortem e qua eã reduxit non prædicit, res enim diuinæ non ad oſtentationẽ comparatæ ſũt. ſeruat vero decorũ, nunc quidem humaniter ad eam eundo, exploratũ eam quaſi, nunc vero defunctã excitando. Iubet autem nunc puellas illas quorumcunq; veliint, vxores eſſe, coniunctio enim violenta, ad diſiunctionem iter præbet.

c *Nubant.* Simile dicit Apoſtolus: *Cui vult nubat, tantum in domino.* id eſt viro catholico, ne poſſeſſio, ſ. bonorũ operũ & rectę fidei perdatur, ſi Gentili aut Iudęo nupſerit. 1. Co

Tropologice uero mulieri, id eſt pię intentioni, per bonam Tro actionem cui voluerit licet ſe coniungere labori, ſic tamẽ vt pietatem & religionem in omnib. conſeruet, ne operis ſui ꝑ quo ęternę hęreditatis poſſeſſionem ſperat, detrimentum patiatur. ſi alieno, id eſt terreno ſe coniunxerit.

a Nupſe F

C A P. X X X V I.

a †ACceſſerunt autem & princeps familia- 1
Aceruus teſtimonij. Vendens.
rum Galaad filii Machir, filii Manaſſe
Auctus.
de ſtirpe filiorum Ioſeph, locutique ſunt
Moyſi corã principibus Iſrael, atque di-
b xerunt: Tibi domino noſtro pręcepit do- 2
minus, vt terram ſorte diuideres filiis Iſ-
Vmbra formidinis.
rael, & vt filiabus Salphaad fratris noſtri dares poſſeſſionem
debitam patri. Quas ſi alterius tribus homines vxores accepe-
runt, ſequetur poſſeſſio ſua, & translata ad aliam tribum de no
ſtra hæreditate minuetur: atque ita fiet, vt cum iubileus, id eſt
quinquageſimus annus remiſſionis aduenerit, † confun-
datur ſortium diſtributio, & aliorum poſſeſſio ad alios tran-
ſeat. Reſpondit Moyſes filiis Iſrael, & domino præcipiente
ait: Recte tribus filiorum Ioſeph locuta eſt: & hæc lex ſuper fi-
c liabus Salphaad a domino promulgata eſt. † Nubant quibus 3
volunt, tantum vt ſuæ tribus hominibus, ne commiſceatur
poſſeſſio filiorum Iſrael de tribu in tribum. Omnes enim viri 4
ducent vxores de tribu & cognatione ſua, & cunctæ fœmi- 5
næ maritos de eadem tribu accipient, vt hæreditas perma-

NICOLAVS DE LYRA.
CAP XXXVI.

1 ACceſſerunt, autem, &c. *Hic ex prædictis ponitur quęſtio, & primo quæſtio mouetur, ſecundo ad quæſtionem reſpondetur, ibi.* Reſpondit Moyſes, *tertio reſponſio executioni datur, ibi:* Feceruntque. *quæſtio autem oritur eo* Quæſt. *quod ſupra 27. 1. de mãdato domini ordinatum fuit, quod filiæ Salphaad ſuccederent patri in hæreditate, eo quod non habebat filium maſculum, & hoc eſt quod ſubditur.*

2 Tibi domino, &c. *Et ideo ſi nuberent viris alterius tribus, ſequeretur quod hæreditas earum tranſiret ad aliam tribum, quia filius natus ex illa muliere qui debebat terram illam hæreditare non erat computandus in tribu matris, ſed patris, quia genealogia hominum non accipitur per matres ſed per patres, & ex hoc ſequebatur, quod in anno quinquageſimo iubilei in quo hæreditates debebant reuerti ad primos poßeſſores: quia non poterant vendi vel alienari etiam vltra illum terminum quantum ad hæreditatem prædictam, non reuerterentur, & ſic ſequeretur ſortium confuſio ex tali translatione de parte hæreditatis vnius trib. translata ad aliam, quod eſt contra domini præceptũ, vt hic, &* Leui. 27. *habetur.*

3 Nubant quib. volunt. *Hic ponitur reſponſio Moyſi ex autoritate domini, videlicet quod ad euitandum inconueniens prędictum filię Salphaad non poßent contrahere matrimonium niſi cum hominibus ſuę tribus, & ſic hęreditas earum non tranſibat ad aliam tribum. & eodem modo pręcipitur de alijs mulierib. habentib. hęreditatem, & hoc patet per illud quod ſubditur.*

4 Omnes enim viri ducẽt vxores de tribu & cognatione ſua *Ex quo videtur, quod non poterant accipere mulieres de alia tribu. etiã hæreditatem non habentes, nec per conſequens poterant illæ contrahere cum viris alterius tribus, vnde & eadem ratio huius aſſignatur ex vtraque parte tam viri quam mulieris. ſ. in permiſtione tribuum. vnde ſubditur.*

5 Cunctę fœminę maritos de eadem tribu accipient, vt hęreditas permaneat in familiis. *De eadem tribu accipiẽt. In Hebræo habetur ſic.* Omnis filia quæ hęreditabit hęreditatem, vni de cognatione patris ſui erit vxor. Ex *quo videtur, quod iſtud præceptum non cadit niſi ſuper mulieres ſuccedentes in hæreditate, vt dicunt aliqui. Sed contrarium videtur per illud quod in textu dicitur.*

1 Nec

a *Nupſerunt Maala,&c.* ✲ SEVERIANVS. Hac lege de maritandis tribub. Ioſeph ille, qui ab euangeliſta vir iuſtus appellatur, id eſt, pręceptorum domini ſtudioſus, de tribu Iuda, de domo & patria Dauid, Mariã virginem deſponſat ex eadem tribu, vt genealogia ipſius ſit & Mariæ genealogia, de qua Chriſtus ſine ſemine prodiit. Ita factum eſt, ut ratio ſcripturæ ſeruaretur, quæ mulieres in proſapiarum cenſu non refert, neque ideo lęderetur aliquo modo ueritas.

xatena tra.

✲ THEODO. Sed & cõnubia tribus inter ſeiungere paſſim noluit, ut ſyncerum purumq; ſeruaretur ſemen Iudæ, vnde gentibus ſalutem Deus promiſerat. Concurrerent autem regia ſimul & ſacerdotalis tribus, quia & ſacerdos ſecundum hominem & rex dominus Chriſtus.

nſt.25.

RAB. Hoc fit cũ quilibet de numero credẽtiũ Iudæorũ doctori de gentib. credenti ſe iungit, ut eius magiſterio filios gignat, id eſt pietatis opera. Nomine. n. patrui dici poſſũt de gẽtib. electi, quia fratres ſunt ſanctorũ prædicatorũ, qui fuerũt in Iudæa conſtituti. Nõ debet eſſe ſchiſma in ſpiritali cognatione, vbi vna eſt fides in profeſſione. Et ſicut eſt vnus paſtor, debet eſſe vnũ ouile: *Omnes enim fratres ſumus.*

Ephes 4 a. Ioan.10.c. Matt.23.a. 1.Cor.11.c.

Qui humilitatem habere ſtudet, & in infirmitatibus ſuis cõplacet ſibi ſolennitatem agit, & grata munera Deo tribuit, & rex ſuæ conuerſationis exiſtit, & progreſſu virtutum mouetur, ambulans de virtute in virtutem.

neat in familiis, nec ſibi miſceantur tribus, ſed ita maneant, 1
vt a domino ſeparatæ ſunt: Feceruntque filiæ Salphaad, 2
a Infirmitas. b Complacens.
a vt ſibi fuerat imperatum, & nupſerunt Maala & Therſa &
a Solennitas iſta vel vitulus. b Rex eiur. c Motus.
Hegla & Melcha & Noa, filiis patrui ſui de familia Manaſſe,
Pia actio.
qui fuit filius Ioſeph, & poſſeſſio quæ illis fuerat attributa
Eccleſia catholica.
manſit in tribu & familia patris earum. Hæc ſunt mandata 3
atque iudicia, quæ præcepit dominus per manum Moyſi ad 4
filios Iſrael in campeſtribus Moab ſupra Iordanem contra
Iericho.

Finit Liber Numerorum.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Nec ſibi miſceantur tri.&c. *Diſpenſatum tamen fuit quod tribus ſacerdotales & regia poſſent commiſceri per matrimonia, tum propter nobilitatem vtriuſque tribus, tum ut reges per ſacerdotes familiaritatem cum eis habentes in uero cultu Dei tenerentur, tum etiam, vt per hoc pax in communi populo magis ſeruaretur.*

2 Feceruntq; filiæ. *Hic conſequenter ponitur prædictæ reſponſionis executio, & patet litera.*

3 Hæc ſunt mandata. *Hæc eſt concluſio libri, hæc ſcilicet quæ prædicta ſunt mandata, quantum ad moralia & cęremonialia.*

4 Atque iudicia. *Quantum ad iudicialia.*

ADDITIO.

In c.36. vbi dicitur in poſtilla. Et eodem modo præcipitur de aliis mulierib. In hoc præcepto multum deuiat tranſlatio noſtra a veritate Hebraica. Nam ſecundum Hebraicam veritatem non prohibetur fœminis quin nubant quibuſcunque voluerint de genere Iſraelitico, niſi tantum fęminis quæ hæreditatem habent ſcilicet illæ quæ non habent fratres, & iſtis tantum præcipitur quod alicui de cognatione patris ſui nubant, & hoc eſt quod dicitur: Omnis filia quæ habet hęreditatem, vni de cognatione patris ſui erit vxor. *Similiter non prohibetur quin viri ducant vxores de alia tribu. Hoc enim quod dicitur in tranſlatione noſtra, Omnes enim viri ducent vxores de tribu, & cognatione ſua, non eſt in Hebræo, ſed ibi dicitur ſic.* Non reuertatur hæreditas filiorum Iſrael de tribu in tribum, ſed vnuſquiſque in hæreditatem trib. patrum ſuorum adhæreat. *Similiter vbi in tranſlatione noſtra dicitur.* Ne ſibi miſceantur tribus, ſed ita maneant, *nõ eſt ſic in Hebræo, ſed dicitur* Nec reuertatur hæreditas vnius tribus ad aliam tribum: *Et ratio huius legis teſtatur pro veritate Hebraica, quæ quidem ratio finalis eſt, ut diuiſio hæreditatum fienda inter tribus perpetuo remaneret, ita quod nihil de terra quæ in ſorte tribui Iudæ caderet poſſet aliquando reuerti ad tribum Beniamin & ſic de aliis. Et quia ſecundũ legem veterem fęminæ non ſuccedebant in hæreditatem paternam, niſi illę tantum quæ fratrib. maſculis carebant, ut ſupra eodem 27.c. ideo de iſtis tantum dabatur lex ne commiſcerentur alicui de alia tribu, quia per talem commiſtionem hęreditas vnius tribus tranſiret in aliam, quod erat contra ordinationem diuinam, ſed aliæ fęminæ, quæ fratres habebant, & per conſequens non ſuccedebant in hęreditate paterna, non prohibebantur per iſtam legem, quin contraherent cum aliis quarumcunque tribuum, quia ex hoc non ſequebatur confuſio ſortium, ut ſatis patet. Nec legitur etiam aliquam diſpenſationem fuiſſe ſuper hoc factam, quod trib. ſacerdotalis & regia poſſent adinuicem commiſceri per matrimonia, non enim requirebatur in hoc diſpenſatio, quia Deus non prohibuit commiſtionem tribuum, niſi tantum ubi ex tali matrimonio poſſet ſequi commiſtio hæreditatum, ut patet ſecundum veritatem Hebraicam, ut dictum eſt.*

REPLICA correctorii contra Burg. Nec ponderandum videtur quod Burg. circa c.36 addit, quia eſt contra noſtram tranſlationem & beatum Hieron. & alios ſanctos doctores, non eſt tamen directe contra poſtillat. quia uidetur idem ſentire cum Burg. in tractatu de differentia noſtræ tranſlationis & Hebraicæ *veritatis, quamuis hic diſputet materiam illam ad partes opinionum, imo ex tranſlatione noſtra idem poteſt haberi, ſi reſpiciatur bene quęſtio mota per filios Ioſeph, & reſponſio data per Moyſen, quæſtio enim mota fuit ſolum pro filiabus ſuccedentibu. in hęreditate, pro aliis non, ut patet per poſtillatorem infra* Iudicum *decimo & decimoſeptimo.*

A
E·ILOGVS COMPENDIOSVS LIBRI NVMERORVM, FERME *per omnia prothemati in principio eiuſdem libri poſito, verbotenus alludens.*

Liber iſte ויכבר Vaiedab ber Hebraicè, ſed Latine li-
ber Numeri dicitur, qui inter libros quinq; legis quar
tum obtinet locum. In quo licet ordini hiſtoriæ ſer-
uiatur, myſticus tamen intellectus innuitur. Ordini hiſto-
riæ ſeruitur, quia cum in Leuitico, qui eſt tertius de conſecra
tione ſacerdotum & vſu ſacrificiorum quæ in tabernaculo
fiebant, agat: in hoc de eiuſdem tabernaculi dedicatione &
munerib. principũ, quæ in ipſa dedicatione obtulerunt, ſcribi-
tur. Et cum tabernaculum deponi & ad alium locũ transferri
debeat, qui ſeruiant tabernaculo, & quid efferre debeant, id
eſt, quid Caathitæ, quid Gerſonitæ, quid Meraritæ deporta-
rent, aſſignatur. Qui ẽt Leuitę, & ſm quam ętatem miniſtra-
re debeãt in tabernaculo docetur. Cõuenienter itaq, poſt ter
tium Leuiticũ iſte quartus ponitur. Myſterium etiã nobis ꝙ
in quarto loco ponitur, inſinuatur. Sicut enim inter oẽs figu-
ras quadrata eſt perfectior, ſic quaternarii pfectione hui⁹ ope
ris pfectio cõmendatur. Nã ſicut quarto die facta ſunt lumi-
naria: Quarta ætas ſub Dauid fuit robuſtiſſima, quarta etiam
ętas hoĩs, id eſt iuuẽtus inter alias fortiſſima, & alia multa ſub
quaternario cõſtituta, pfectionis ſunt indicia. Ita eorũ q hoc
libro numerantur, oſtenditur fortitudinis perfectio, dũ hi tan
tum qui in virtute Iſrael proficiunt, numerant̃. Excluduntur
quippe ab hoc numero pueri, fęminæ, Aegyptii, ſerui, ſoli de
pueris ſacerdotũ & Leuitarũ primogeniti numerant̃. Diuinis
qppe numeris eſt indign⁹ puerilis & lubric⁹ ſẽſus, fęminea la-
xa & diſſoluta ſegnities, Aegyptii, id eſt ſeculares mores & ſer
uiliter timẽtes. Solus Iſrael numerat̃, nec tñ oĩs, ſed tm̃ q vir-
tute procedit ad bellũ cõtra ſpiritualiũ nequitias poteſtatũ.

Notandum vero ꝙ nec in Aegypto nec poſt exitũ ſtatim
populus Dei numerat̃. Prius quippe Aegyptus deſerit̃, mare
tranſitur, Amalec ſuperat̃, mãna mãducatur, & tabernaculũ
cõſtruit̃, lex digito Dei ſcripta ſuſcipitur, & tũc populus Dei
B a viginti annis & ſupra numero diuino dignus cõputatur. In
quo ſignificatur, quia niſi quis Aegyptũ, id eſt, mundũ & ei⁹
concupiſcentias reliquerit, mare rubrũ, id eſt, baptiſmũ ſan-
guine Xp̃i in conſecratũ ſuſceperit, & tẽplum Dei per inhabi
tantẽ ſpiritumſanctũ factus fuerit; Amalec, id eſt lingens ſan
guinẽ, id eſt diabolũ, & vitia, virtute Dei ſuperauerit, corpus
& ſanguinem dñi perceperit, & eo quaſi manna uſus fuerit:
legem quoq; Dei per oĩa ſeruauerit, ad huius numeri digni-
tatẽ peruenire non poterit. Ratio quoq; tribuũ, quæ quatuor
locis circa tabernaculũ diſponunt̃ per ternarium, ordo & nu
merus manſionum, ſocietas familiarũ, & cuncta ordinatio ca
ſtrorũ mira ſpirant ſacramenta. Quod enim per quatuor par-
tes trinæ trib. collocantur, innuitur per quadripartita mundi
climata, ſanctæ trinitatis fidem doctorũ officio prædicanda.
In ipſa quoq; familiarum ſocietate innuitur certa ſpes reſurre
ctionis, ſ. quod in illa reſurrectione illi tribui ſiue illi ordini an D
gelorum vnuſquiſq; ſociabitur, quem in hac vita manendo
imitari pro poſſe ſuo laborauerit. Catalogus quoq. manſionũ
quas a prima quæ fuit in Rameſſe, vſque ad vltimam quæ fuit
iuxta Iordanem, quadragintaduo numeramus, numerũ man
ſionum per quas ad cęlum aſcendimus (ſicut in eorũ diſpoſi
tionib. dicemus) inſinuat. Et eundem numerũ in cælum in
ſtrę aſcenſionis habemus, quẽ in enumeratione generationis
Chriſti deſcendẽtis a primo patriarcha Matthæus ponit, vt in
eodẽ numero nos aſcendere ad cælũ ſciamus, quo Chriſtum
ad beatam uirginẽ quaſi ad Iordanem deſcendiſſe euãgeliſta
ſignauit. Quæ uirgo bene Iordanis dicitur, qa pleno gurgite
fluens, ſpiritusſancti gratia redũdauit. Patet igitur ex ſupradi-
ctis, hunc librũ ideo dici librum Numeri, quia in eo populus
Iſrael numeratur uel catalogus manſionũ continetur. In quo
intendit Moyſes per numerũ filiorum Iſrael qui ad Iordanẽ
deſcendiſſe dicuntur, & catalogum manſionũ quib. ab Aegy
pto vſque ad terram promiſſionis peruenerunt, qui & quo iti
nere ueniatur ad cælum deſignare, per hoc.n. quod oſtendit
q numerentur, oſtendit q ſint cęlo digni. Per hoc uero quod
mãſiones numerantur, oſtẽdit quo itinere veniatur. Ordo ta-
lis eſt, Primo duces populi, & populũ enumeratũ circa taber
naculũ per quadrum collocat: Leuitas a numero aliorum ex
ceptos, ad miniſteriũ tabernaculi deſignat. Deinde tabernacu
lum dedicatur, oblationes aſſignãtur quæ in ipſa dedicatione
offeruntur. Deinde Balaã a rege Balac ad maledicendũ popu
lum Dei inducitur. Poſtea catalogus mãſionũ deſcribitur. In E
fine ſex ciuitates ordinantur, tres citra, & tres vltra Iordanẽ,
ad quas confugeret, q ignorans proximi ſanguinem effunde
ret. Leuitę intra tabernaculũ & cæteros filios Iſrael excuban-
tes diuiſi per Aaronitas ab oriente, & Caathitas ab auſtro, &
Gerſonitas ab occidente, & Meraritas ab aquilone, ſignificãt
prælatos eccleſiæ. q ſunt medii inter clauſtrales, (qui p taber
naculum) quib. & in temporalib. prouident, & laicos, quib. in
ſpiritualib. præſunt, Aaronitæ, id eſt Moyſes & Aaron, & ho-
rum filiorum filii plicant & inuoluunt in tabernaculo ſecre-
tiora, & introducẽtes Caathitas dãt eis propriis humeris por
tanda inuoluta, ne uidentes moriantur. Non enim ppalanda
myſteria eccleſię, niſi ſummatib. viris, id eſt Moyſi & Aaron
quia infirmi inde ſcandalizarẽtur, vnde & liber preſbytero &
diacono apertus, portat̃, cęteris clauſus. Gerſonitæ & Merari
tę q ſunt indigniores Caathitis, non propriis humeris, ſed bo-
bus & plauſtris portant ſua onera. Quia *qui vult meus eſſe diſcipu* Mat
lus, me ſequatur, quaſi per mortem. & quanto quis magis vult
accedere ad ipſum Deũ, tanto grauiorem incurrit perſecutio
nẽ. Benedicetis filiis Iſrael, & dicetis eis. De hoc loco ſumpta
eſt benedictio, quã facit epiſcopus duob. digitis iũnctis & ele
uatis. Duo digiti iuncti & eleuati ſignificãt legem & ſacerdo
tium, quæ per Moyſen & Aaron intelliguntur. Tres verſiculi
qui ſequuntur, continent illã trinam petitionẽ quæ fit in ver-
bis epiſcopi quæcunque ſint, petitur gratia ſpiritusſancti, ve-
ta ſalus, pax æterna. Deinde ſequitur diſtinctio perſonarum
ſemper his verbis, quod iſte præſtare dignetur qui cum patre
& ſpiritusſancto viuit & regnat in æternum.

PROTHEMA IN DEVTERONOMIVM.

Myrrhę. *Faſciculus myrrhæ dilectus mihi.* Myrrha arbor aro-
matica quinque cubitis tantum in altum excre-
ſcit, cuius cortex & radix & folia & oĩa amara
ſunt. Myrrha amara eſt & cadauerib. apponitur,
vt arceat putredinem vermium. Hæc eſt lex vet⁹
in quinq; libris comprehenſa, amara, id eſt nemini parcens:
vñ & Marath deſignata eſt. Appoſita cadauerib. id eſt inuen-
ta pro peccatoribus, vt corruptionem criminum ab eis arce-
ret. Huius faſciculus eſt Deuteronomius, id eſt ramuſculorũ
pluriũ in unũ collectio. Terminata enim lege in quatuor vo-
luminib. iſte quintus additus eſt, diffuſe dicta in vnum breui-
ter colligens, quædam etiã prætermiſſa ſupplens. Additus au-
tẽ eſt illis vt numero legali ſatisfaceret. Quinarius enim nu-
merus eſt legis, quaternarius euangelii. Vnde & refectio quin
q; milliũ hominũ in euãgelio ad patres veteris teſtamenti ſpe
ctat. Refectio quattuor milliũ ad patres noui. Illis. enim pmiſ
ſa ſunt & data terrena, quęq; ſenſibus ſubſunt. Illis quadrata,
id eſt ſoliditas terræ uiuentium. Deſeruit etiam liber iſte euã
C gelio in nomine, in explanationis ſerie, in ſui dignitate. Dici-
Elleh Haddebarim. tur enim Hebraice אקת חרברים Elleh Haddebarim, id eſt,
hæc verba, Gręcè *δευτερονόμιον*, quod eſt Latine ſecunda lex:
Non ut quidam dixerunt, altera poſt prædictam, unde in p̃di-
ctis dicebatur, Locutus eſt dñs, hic autẽ, Locutus eſt Moyſes.
Sed ſecunda ideſt ſecundo iterata, hoc nomine euangelium
præfigurans, ꝙ ſucceſſit legi, cui nullum ſuccedet. Cum etiã
multa breuiter colligit, & ſupplet quædam, formã euangelii
præfigurat. Hoc eſt.n. abbreuiatum verbum quod fecit domi
nus ſuper terram, & ſupplet imperfecta legis. vnde: *Non veni* Mat 5.
ſoluere legem ſed adimplere. Cum autem dicitur hoc opus adeo
dignum, quod manib. regis geſtari iubeatur, dignitatem euã-
gelii aperit, ꝙ ordinatum eſt in manu mediatoris. Cum ergo
ſic ſeruiat euãgelio, merito eſt faſciculus dilectus Chriſto, nõ
tm̃ pro ſe, quantum, quia oſtendit rotam in medio rotæ. Intẽ
tio eſt recapitulare prædicta triplici fine, vt arctius memorię
commendetur vt vtilitas prædictorum inculcetur. Quod enĩ
vtile eſt, ſæpe dicere, nec pigrũ eſſe debet (vt ait Apoſtolus)
nec moleſtum audire. Et vt duritia Iudęorum condemnetur, Phi 6.
qui toties dicta non intellexerunt. Modus agendi. Præmittit Modus agendi.
quaſi prologũ, quo oſtẽdit qs ſcripſerit, & quid, &c. Poſt me
morat graue delictũ pro quo perierant in deſerto, vt hoc ti-
more excitet ad audiendũ. Poſt ſeparat ciuitates refugii. Poſt
recapitulat dicta & facta bona & mala ſupplet. Poſt iubet hũc
librum poni in arca, & ſeptimo anno legis oĩ Iſraeli in Sce-
nophagia. Poſt ſubdit canticum. Audite, &c. in memoriam F
murmuris eorum, & pœnæ, obedientiæ & præmii. Et poſt be
nedictionis tribuum. Vltimo de morte Moyſi.

A CAP. I.

Liber Deuter. ✠ PROC. Quæ a Moſe in hoc præſenti libro repetuntur, præcedentib. enarrationib. mandauimus. Cæterum quoniam a lege hic liber nomen habet, legis præfigendi ſunt termini. Eſt itaq; lex oratio, quæ quid faciendum ſit, præcipit, quid non faciendum ſit vetat. Vel ſic, eſt oratio animali natura politico pcipiens vel vetans. Natura.n. politicus omnis homo eſt, nam illi inſitum eſt natura legib. reipub diuinę parere, de qua dictum eſt. *Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei.* Vel ſic, lex eſt definitio politici de reb. agendis vel omittendis. Vel ſic, eſt oratio pcipiens vel vetans, de omnibus vitę actionibus, quę, quando, & quomodo malè & cum damno fiāt. Vel ſic. eſt norma iuſtorum & iniuſtorum. Vel ſic. Menſura iuſtorū & iniuſtorum, non tam hominum quam rerum. Vel ſic, eſt oratio docens quomodo temp. adminiſtrare oporteat, quę definitio ei conueniet, qui omnes ſuas actiones ad remp. cæleſtē refert. Vel ſic, eſt oratio interdictoria ſcientiæ regiæ, quā Chriſtus, ipſa patris ſapientia, omnib. qui huius ductu ad regnum cælorum, ſeu Dei contendunt, impertit. Vel ſic, eſt conſenſus ciuitatis de reb. faciendis vel non faciendis, ſit vero ciuitas cōſonus eccleſię cętus, de reb. faciendis aut minus. Extēditur autem lex per magiſtratus eccleſiaſticos, tribunalia, bellū contra oppoſitas actiones, pacem mutuā, ſana de Deo dogmata

B nuptias, liberorū eductiones, præparationē extremę a vita migrationis, denique iuſta defunctorum. In vnoquoque.n. horum, vel legitime vel illegitime quiſque verſatur.

✠ THEOD. Cur hic liber qui eſt in ordine quintus, Deuteronomium, i. ſecundi legium appellatur? Cum ex Aegypto dominus populum ſuum eduxiſſet, tulit in monte Sina legē, ad cuius normam poſtea viuerent, ſecundo deinde anno iuſſit, vt terras promiſſas capeſſerēt, quas illi cum neglexiſſent, quaſi eius opib. diffidentes, iratus iurauit, de cenſis a Moyſe nemini conceſſurum, vt ad optatas ſedes peruenirent. Sed fore vt per annos quadraginta vaſtas per ſolitudines errabundi morerentur, exceptis duobus. His igitur interemptis recenſeri iubet eorum filios, eandem agentes ætatem, quam illi tum quādo fuerant ſupputati. Hoſce Deus introducturus in terram quam erat pollicitus, docet miniſterio prophetę legem, quam patribus eorum tranſgreſſoribus explanauerat. Quare Deuteronomium continet recapitulationem eorum quę lege cauta ſunt & geſta in libris Exodi, Leuitici, & Numerorum. Notat etiam tēmpus & locum vbi & quando huic iuuenū multitudini doctrinam propoſuit. Quib. aperte demonſtratur, non eſſe hanc nouam legem, ſed ſummam quandam legis, ad inſtruendos ſuperſtites maiorum ſuorum, qui tot tantaque Dei erga ſe merita non vidiſſent.

b *Hæc ſunt uerba quæ.* Premittit legiſlator titulum, quaſi proiogum, in quo oſtendit nomen autoris, & quid fecerit, & vbi, & qñ. Sicut paulo poſt in gloſſa diſtinguetur, & terminatur vt qbuſdam vr̄, ibi, Quadrageſimo, &c. vel inferius, ibi, Deus noſter, &c. Sed ad eorum euidentiam quæ in prologo, & eorum

C quę ſequunt̄, tangenda eſt aliquantulum veritas hiſtoriæ. Ab exitu filiorum Iſrael de Aegypto vſque quo peruenerunt ad D campeſtria Moab ſupra Iordanē, fluxerunt quadraginta duo anni, in quibus diuerſis temporibus quadraginta duas māſiones fecerunt. Quando nubes leuabatur, caſtra mouebantur, & cum ſtabat, figebantur & manebant in eodem loco, quouſque iterum leuabatur nubes. Prima manſio fuit in Ramesse, vltima in campeſtribus Moab. A Rameſſe vſq; ad montem Sina, ſpatio quadragintaſeptem dierum duodecim manſiones fecerunt & hoc primo anno, & ibi fere totum annum ſteterunt; Ibi lex data eſt, ibi Geneſis ſcriptus, Exodus, Numeri ſcripti ſunt, & magna pars huius. Inde pedem mouentes anno ſecundo peruenerūt in Cadeſbarne & in ſpatio illo fecerunt viginti māſiones, de Cadeſbarne miſerunt exploratores, qui reuertentes nunciauerunt terram bonam, ſed robuſtos & gigantes homines inuenerunt, & territi volentes redire in terram Aegypti, vnde iratus dominus. Abierunt retro & luſtrauerunt montem Seir per 38. annos ibi mortui, & proſtrati ſunt murmurantes. In quadrageſimo anno peruenerunt ad Cadeſbarne, vnde retro abierunt per deſertum, & in illo ſpatio nouē manſiones iterum fecerunt. Vndecim vero dies Moyſes antequam veniret ad Cadeſbarne, legem ſolo verbo recapitulauit, & de Cadeſbarne vſque ad campeſtria Moab, & illo ſpatio vndecim dierum ſcripto volumi commendare. Ecce de primo anno 12. de ſecundo 21. de reliquis nouem, & ita quadraginta duæ manſiones. E

Hæc fuit cauſa huius libri, vt ſcilicet, quæ facta fuerant, breuiter collecta, arctius tenerentur in memoria, facile enim retinentur quæ breuiter dicuntur.

c RABA. *Hæc ſunt uerba quę locutus eſt Moyſes, &c.* Principium Deuteronomij titulus eſſe videtur totius operis, quia perſonam indicat autoris, & quid fecerit, & locum & tp̄s. Nomen quoque libri gratiam demonſtrat noui teſtamenti. Deuteronomium namque ſecunda lex interpretatur, & euangelium ſignificat quod veteris teſtamenti ſacramenta ſpiritualiter explanat. Sicut liber Deuter. repetitio eſt quatuor librorum legis. illi.n. proprias continent in ſe cauſas, iſte replicat vniuerſa, habet & ipſe propria ſacramenta. Deuter. quid ſit.

Hæc ſunt uerba. IDEM Hoc de ſe tanquam de alio de more ſanctæ ſcripturę dicit, ſicut & ibi. *Erat Moyſes mitiſſimus ſuper omnes homines qui morabantur in terra.* Sic enim uitat arrogantiam, & demonſtrat u tandam. Similiter & Iob de ſe dicit, *Vir erat in terra Hus nomine Iob, &c.* Et *Hic eſt diſcipulus ille qui teſtimonium perhibet de his, &c.* De ſe tanquam de alio loquitur ſicut Ioannes de ſe ait. *Diſcipulus quem diligebat Ieſus, &c.* Vel ſpiritusſanctus perhibet ei teſtimonium, ut nemo poſſit dubitare Moyſen iſta ſcripſiſſe. Num. 12. a Iob 1. a. Ioan. 5. c. Ioan. 9. c.

✠ DIOD. Secundum omnia hæc non uno eodemque die retuliſſe propheram, ſed multos interceſſiſſe dies, quibus paulatim animos illorum legitimis inſtitutis imbueret, vnde frequenter eadem circumagit uerba, ut ex cōtinuatione memoriam inſtauret. Ex catena Græca. F

d *Locutus eſt.* Moyſes lex vetus eſt, quę trans Iordanem, i. ante baptiſ- Allegor.

LIBER DEVTERONOMIJ, Hebraicè אלה הדברים elleh haddebarim, i. Hæc ſunt verba.

CAP. I.

a Docendo. Lex.
b HÆc ſunt verba quæ locutus eſt Moyſes 1
c
2

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. I.

1 DEclaratio ſermonum tuorum illuminat & intellectum dat paruulis. *Sicut dictum fuit in principio Exod. lex non datur proprie vni perſonæ ſingulari, ſed communitati, & ideo datio legis præſupponit adunationem plebis cui lex ſit danda, & ideo ſicut fuit dictum in principio Gen. lex quę continetur in quinque libris Moyſi ſic diuiditur, quia primo in libro Gen. deſcribitur ſeparatio fidelis populi ab infideli, & eius adunatio ſub cultu unius Dei In Exodo uero & in alijs duobus libris ſequentibus deſcribitur datio legis populo iam adunato. In Deuterono. uero deſcribitur replicatio legis datæ in eius explicatione, de qua poteſt dici competenter verbum propoſitum. Declaratio ſermonum, etc. Vnde liber iſte procedit ſecundum quadruplicem modum in uerbis propoſitis contentum, ſcilicet explicando obſcura, quod notatur cum dicitur, Declaratio, ſecundo re, licando in alijs libris prædicta, quod notatur cum dicitur, Sermonum tuorum, tertio ſupplendo omiſſa, quod notatur ibi, Illuminat, quarto applicando & addendo neceſſaria, quod notatur cum dicitur, Et intellectum dat paruulis, ſicut videbitur in proceſſu libri. Qui quidem liber diuiditur in præmium & executionem, quæ incipit ibi. Cępitque Moyſes. In præmio quatuor notantur, primo quis ſcripſit, ſecundo quibus, ibi, Ad omnem Iſrael, tertio, vbi ſcripſit ibi. Trans Iordanem, quarto quando ſcripſit, ibi, Quadrageſimo anno. Circa primum, ſcilicet.* Pſ. 118. b. Lecunda

2 Hæc ſunt verba quæ locutus. *Sciendum quod aliqui dixerunt quod* Diuiſio.

baptiſmum Iſraeliticum docuit populum. In Iordane enim ſi
A gnificatur baptiſmus in quo baptizatus eſt Chriſtus. In ſolitu
dine campeſtri, i. in ſterilitate carnalis populi; qui fructum vir
tutum non attulit.

a *In ſolitu.* Sterilitate plebis, cui dicitur. Relinquetur vobis do- | Matt. 3. d. Luc. 13. g.
mus veſtra deſerta.

ctum agnouerunt. vnde Philippus. *Quem ſcripſit Moyſes in lege* D
et prophetæ, inuenimus Ieſum filiũ Ioſeph a Nazareth. Quatuor hi | Io. 1.
môtes, quatuor euãgelia ſignificãt, quib. eccleſia circundatur.
d *Vndecim diebus.* Lex per Moyſen vndecim diebus explanata.
Iudaicę plebis tranſgreſſionẽ in mandatis decalogi ſignificãt.

a Iudaicum populum, cui vniuerſaliter lex data eſt. b Ante baptiſmum. c In eccleſia in qua non eſt honor ſpinarum, i. vitiorum

a ad omnem Iſrael trans Iordanem in ſolitudine † campeſtri contra

a Baptiſmum Chriſti ſanguinem rubeum. Nomina locorum b Auctus eſt. Eccleſia longe lateque diffuſa, vel dilatata. c Inſulſitas. Eccleſia n. ſtulta videtur, quia deſpicit viſibilia, cupiens inuiſibilia.
d Dealbatio, eccleſia in baptiſmo dealbata eſt. e Atria, de quibus dicit eccleſia: Concupiſcit & deficit anima mea in atria domini Pſal. 83.

b mare rubrum inter Pharan &, Tophel, & Laban & Haſeroth.

a In eccleſia. b Sapientiæ. c Multifaria ſignificat myſteria, & ſpiritualem theſaurum ſapientiæ his quæ dicuntur ineſſe. d Numerus tranſgreſſionis. e Peruenerunt, ſ. audi. Quia lex Dei a monte Horeb.

c d † vbi eſt auri plurimum, vndecim diebus de Horeb per viam mon

b *Contra mar.* Quia
generatio praua &
peruerſa ablutio-
nem peccatorum
in ſanguine Chri-
ſti credere noluit.
c *Inter Pharan.* Pha | † Daza-b.
ran auctus. Tro-
phel, inſulſitas: La
ban, dealbatio: Ha-
ſeroth, atria. Au-
ctus eſt. n. populus numero hominum, doctrina legis & pro-
phetarum, ſed inſulſus fuit, quia ſal ſapientiæ non habuit, deal
batus vero legis ceremoniis uariiſque munditiis, quas ex lite-
ra legis ſe habere credidit. Qui bene per atria ſignificatur, tan-
quam per diuinas ſcripturas ad introitum fidei paratus. vnde
B multi in aduentu Chriſti facilius ſuſceperunt, quẽ ante prædi-
ctum

Vndecim dies,
1 ſunt vndecim apo-
ſtoli per quos (Iuda | tin pla.
2 reprobato) euange
3 lium Chriſti prędi-
carum eſt in mun-
4 do.
5 c *De Horeb.* Qui
6 Hebraicè חרב cho-
reb, incipiens per
7 Seir, i. piloſum &
ſordidum vitiis po-
pulum tranſiens venit ad Cadeſbarne, qui commutatus uel e-
lectus uel nobilis interpretatur, ſignificans literalem legis ſen
ſum in ſpiritalem per euangelium commutatum. *Omnia. n. in fi* | i. Cor.
gura contingebant illis, ſcripta ad correctionem noſtram, in quos fines ſe | Matt.
culorum deuenerunt. Lex. non eſt ſoluta, ſed adimpleta, *nec vnum*
iota aut vnus apex preteribit donec omnia fiant.

E

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *quod Moyſes non ſcripſit hunc lib. ſed tantum protulit verba vel ſententiam, quę Ioſue & alij ſenes memoriter retinentes in hunc librum cõſcripſerunt poſt mortem Moyſi & hoc probant primo, eo quod dicitur in principio. Hæc ſunt verba quæ locutus eſt Moyſes, & non dicitur, quę uerba ſcripſit. Secundo ex hoc quod dicitur trãs Iordanẽ, & ſic videtur quod liber fuerit ſcriptus trans Iordanem. Moyſes autem Iordanem non tranſiuit, vt patet in fine huius lib. & in pluribus alijs locis. Tertio ex hoc ꝙ in fine huius lib. deſcribitur mors & ſepultura ipſius Moyſi, quam ipſe Moyſes ſcribere non potuit Sed hoc eſt manifeſte contra id quod habetur infra 31. c. vbi dicitur: Scripſit itaque Moyſes legem hanc & tradidit ſacerdotibus filijs Leui, qui portabant arcam fœderis domini. Et infra eod. cap. Poſtquam autem ſcripſit Moyſes verba legis huius in volumine atque compleuit, præcepitque Leuitis qui portabant arcam fœderis domini dicens: Tollite librum iſtum, &c. Et ideo dicunt alij, quod Eſdras ſcripſit principium & finem huius libri addendo verbis Moyſi. Sed hoc eſt contra illud quod dicitur in prin. huius lib. Hęc ſunt verba quæ locutus eſt Moyſes: Ex quo patet quod nõ ſunt verba Eſdræ ſed Moyſi. Propter quod dicit Ra. Sa. & Hebræi alij, ꝙ totus iſte liber ſcriptus fuit a Moyſe excepto vlt. cap. quod ſcripſit Ioſue poſt mortem Moyſi. Ad illud autem quod obijcitur primo dicendum, quod Moyſes verba lib. huius ſeu ſententiam primo protulit coram populo per modum exhortationis, & quantum ad hoc dicitur. Hæc ſunt verba quæ locutus eſt Moyſes, ſed poſtea ſcripſit ad memoriam in futurũ. Quod autem ſecundo obijcitur, magis eſt ad oppoſitum, quia trans Iordanem & citra accipiuntur in ſacra ſcriptura reſpectu ſitus Ieruſalem, & ideo illa pars vbi habitabant duæ tribus cum dimidia, quę fuit acquiſita ante tranſitum Iordanis vocatur trans Iordanem, qui inter ipſam & Ieruſalem, Iordanis eſt medius. Ad tertiũ reſponſio patet ex dictis Conſequenter oſtenditur quib. ſcripſit, cum dicitur.*

Quis hũc librũ ſcripſerit.

1 Ad omnem. *Dicit autem Ra. Sal. quod ad hoc vocauit totum populum, vt quilibet haberet locum loquẽdi ſi vellet in aliquo obijcere verbis Moyſi, vt ſic poſtea nullus haberet locum contradicendi, ſed non eſt veriſimile, quod totus populus poſſet generaliter audire verba Moyſi loquentis, cum numerus virorum qui poterant ad bella procedere abſque mulieribus & paruulis eſſet ſexcenta millia, & mille ſeptingenti triginta, vt habetur Num. 26. Et ideo melius videtur dicendum, quod quando Moyſes loquebatur verba libri huius populo ꝑ modũ exhortationis fuerũt ibi tantum capitanei & principales populi, in quib. quodammodo tota multitudo populi continebatur. Scripſit tamen Moyſes ad oẽm Iſrael generaliter, quia non ſolum illi qui erant tunc præſentes, ſed ẽt abſentes & futuri de populo illo obligabantur ad ea quæ fuerunt ſcripta in hoc libro, et ideo ſuit repoſitus in latere arcæ vt legeretur quolibet anno ſeptimo, vt habetur inf. 31. c. Conſequenter oſtenditur vbi ſcripſit cum dicitur.*

C 2 Trans Iordanem. *Antequam tranſirent Iordanem.*

3 Contra ma. ru. *Habet enim hoc mare multos ſinus & vnius illorum eſt contra locum illum.*

4 Inter Pharan. *Nomina ſunt locorum circa locum illum vbi Moyſes explanauit legem.*

5 Vnde auri eſt plurimum. *Quia ibi ſunt mineræ auri.*

6 Vndecim diebus de Horeb. *Iſtud exponitur dupliciter, vno modo aliquibus referendo ad literam præcedentem cum dicitur. Hæc ſunt verba quæ locutus eſt Moyſes in tali loco. Vndecim diebus id eſt 11. dies poſuit ad loquendum iſta. Sed quomodo exponitur litera ſequens & cui coniungatur, cum dicitur per viam montis Seir, &c. non habetur ex verbis eorum, & ideo aliter exponitur ab alijs, non ſolum referendo ad literam præcedentem, ſed etiam ſubſequentem, vt ſit ſenſus: Hęc verba locutus eſt Moyſes vndecim diebus, veniendo, ſcilicet de Horeb per viam montis Seir, ita quod in illo undenario dierum facta eſt legis explanatio. Sed hæc expoſitio non uidetur rationabilis, quia non eſt ueriſimile, quod Moyſes eundo per uiam explanaret populo legem, quia talis explanatio requirit quietem doctoris & auditoris. Et ideo Rab. Sal. aliter exponit dicens, quod in hoc notatur ſpatium terræ inter montem Horeb & Cadeſbarne, quod ſecundum eos eſt itineris undecim dierũ, & tamen filij Iſrael in receſſu ſuo de Horeb poſt legem datam uenerunt illuc in tribus diebus, quod ſic probat, quia anno ſecundo egreſſionis de Aegypto, menſe ſecundo uiceſima die menſis receſſerunt ab Horeb, ut habetur Num. 10. & eodem anno uiceſimonono die menſis tertij uenerunt in Cadeſbarne, unde miſerunt exploratores. Si igitur inde ſubtrahantur triginta dies, quibus populus manſit in ſepulchris concupiſcentiæ, quia ibi comederunt carnes menſe integro, ut habetur Numer. 11. & iterum ſeptem dies quibus manſit populus in Aſaroth quandiu Maria fuit recluſa, non remanent niſi três dies quibus fecerunt iter prędictum, & hoc poſuit Moyſes ſecundum eum ad oſtendendum filijs Iſrael, qualiter Deus accelerabat iter populi ad intrandum cito terram promiſſionis niſi peccatum eorum impediuiſſet quando territi uerbis exploratorum murmurauerunt contra dominum uolentes reuerti in Aegyptum, & ideo quadraginta annis fuerunt uagabundi per deſertum. Igitur ſecundum hanc expoſitionem eſt ſenſus.*

Vndecim diebus. *Supple itur uſque ad Cades eundo.*

7 Per viam. *Id eſt qua itur de Horeb in Seir, quia Cades eſt intermedia, & ſubintelligitur, quam uiam tribus diebus feciſtis Deo accelerante iter ueſtrum, & ita acceleraſſet reſiduum, niſi peccata ueſtra poſuiſſent impedimentum. Aliter etiam exponit referendo ly undecim diebus, ad totum iter filium Iſrael de Horeb uſque ad ingreſſum terræ promiſſionis, ut ſit ſenſus. Si non peccauiſſetis domino undecim diebus de Horeb ueniſſetis ad ingreſſum terrę promiſſionis tranſeundo per Cades & per montem Seir, quia dominus dediſſet uobis gratiam in conſpectu filiorum Eſau, & conceſſiſſent uobis tranſitum per medium terrę ſuę. Sed propter peccatũ ueſtrum denegatus eſt uobis illic tranſitus & circumiuiſtis montem Seir longo tempore, ut habetur infra eo. cap. & ſecundum utramque expoſitionem eſt hic modus loquendi, qui apud Hebræos uocatur decurtatus uel reciſus, ſcilicet, quando aliqua tacentur, quæ tamen neceſſario ſubintelliguntur, ſicut ij. Reg 5. cap. ubi translatio noſtra habet. Propoſuerat enim Dauid in die illa præmium ei qui percuſſiſſet. Iebuſæum, &c.* In Hebræo *habetur ſic. Et dixit Dauid in die illa, qui percuſſerit Iebuſæum, &c. & non fit mentio de pręmio, nec in generali nec in ſpeciali, & tamen ſubintelligitur, quod præmium eius foret quod eſſet princeps militiæ, ut habetur 1. Paral. 11. ſic in textu prędicto ſecundum duas expoſitiones ultimas aliqua ſubtelliguntur, ut patet ex prędictis. Conſequenter oſtenditur tempus quo Moyſes ſcripſit cum dicitur.* F

✱ 1 Quia

Commutatus. Vt ſupra.
a tis Seir, vſq; ad Cadesbarne. Quadrageſimo anno, vndecimo 1
a In principio gratiæ. b Scribendo. c Inter quos & Deum ipſe mediator erat.
b menſe, prima die menſis, locutus eſt Moyſes ad filios Iſrael 2
a Non a ſe, ſed a Deo acceperat. Tanquam mediator.
c omnia quæ præceperat illi dominus, vt diceret eis, poſtquã 3
a Germen inutile, vel tentatio oculorum. b Amaricantium.
d percuſſit Sehon regem Amorrhæorum, qui habitauit in He
a Cogitatio vel cingulum mœroris. Qui concluſio inteepretatur. b Confuſio. c Veſtibula vel atria.
ſebon, & Og regem Baſan, qui manſit in Aſtaroth, & in
Innundatio malorum. Vt ſupra. Id eſt exlex, A principio.
e Edrai trans Iordanem in terra Moab. Cępitq; Moyſes expla 4
a Quia obſcura. b Affectuoſe. c Auctoritatem ſibi acquirit, dum Deum auctorem inducit.
d Ouem quaſi Deum creatorem tuum dilige.
f
g nare legẽ & dicere: Dominus Deus noſter locutus eſt ad nos 5
a Vbi tentoria etiam ad imperium illius diſponebat.
h in Horeb, dicens: Sufficit vobis, quod in hoc mõte manſiſtis. 6 7

A a *Quadrageſimo anno vndecimo menſe prima, &c.* ISID. Quadraginta anni quib. laborioſè peractis filii Iſrael ad terrã promiſſionis tranſierunt, totũ huius ſeculi tẽpus ſignificãt, in quo eccleſia ſub laborib. & periculoſis tentationib. quod non videt ſperando, per patientiam expectat, donec veniat ad promiſsã patriam. Ideo dominus quadraginta diebus ieiunauit & quadraginta noctibus, & tẽtatus eſt in eremo. Corpus enim Chriſti quod eſt eccleſia tentationes tranſmittit, & labores donec veniat ad conſolationem. Quod autem veſtis Iſraelitarum per tot annos nulla vetuſtate corrupta eſt, & pelles calciamentorũ ſine labe durauerunt, ſignificat incorruptibilitatem corporum, quæ modo corruptibilia, ſine corruptione manebunt.

B Quadragenarius ex denario & quaternario cõſtant, & legis euangelii impletionem ſignificat, quæ fit in eccleſia, decem namque ad legem pertinent, quatuor vero ad euangelium.

b *Vndecimo menſe, &c.* Sicut in undecima expreſſa eſt legis trãſgreſſio, ſic in prima die peruigil ad docendum legiſlatoris intentio, qui ex quo in obediens populus legẽ tranſgredi non timuit, ſtatim prædicando & corrigendo voluntatem domini inſinuare ſtuduit, & eos ad meliora trahere uel prouocare verbis & exemplis non ceſſauit.

c *Poſtquam percuſſit Sehon, &c.* Notãdum quod interfectis duobus Amorrhæorum regib. lex recapitulatur & populus inſtruitur, quia remotis ſcandalis & ſuperatis vitiorum turmis, competenter doctrinæ inſtituitur, & fidei lumen digne deſiderantibus aperitur.

Debemus prius in nobis vitia occidere, & ſic mandata diuina populis tradere.

d *Sehon regem Amorrhæorum qui habitauit in Heſebon, &c.* ISID. In his regib. licet res geſta cognoſcatur, per nominum tamẽ interp̃tationes ſpiritualis ſignificatio intimatur. Sehon nanq. germen inutile uel tẽtatio oculorũ interpretatur, per quã diabolus figuratur, qui transfigurat ſe in angelum lucis, ut per ſchiſmata incautos decipiat, uel p̃ hæreſim. Hũc Amorrhæi id eſt amaricantes regẽ habent. Niſi enim quædam veritatis

C ſimulatio præcedat, nec erunt hæreſes amaricantiũ, nec ſchiſmata exacerbantium. Hic in unoquoq; occiditur, cũ ſimulatio dãmnatur, ueritas amatur. Og uero interpretatur concluſio, Baſan cõfuſio. Id. n. agit diabolus vt uiam ad Deum p̃cludat obiecta idolatria, ne quis in Chriſtũ credat. Concluſio enim præcedit ut rex, confuſio ſequitur vt plebs. Quos enim a fide Chriſti excludit, confundentur cum Chriſtus apparuerit. Sehon autem habitauit Heſebon, quia diabolus rex vitiorũ humanis ſe immiſcet cogitationibus, & mẽtem cingit ſuperfluis ſolicitudinibus, ne verba proferat veritatis, vel exerceat opera pietatis. Interpretatur namque Heſebon cogitatio vel cingulum mœroris. Og quoque rex Baſan habitauit in Aſtaroth, & Edrai. Aſtaroth quippe atria, Edrai inundationem malorũ ſonant, infidelitatem ſcilicet cum operib. prauis. Ad hoc enim diabolus certat, ut quos regit, nunquam intrent ianuam fidei, ſed foris manentes ſemper operibus inſiſtant prauis. D E

e *In terra Moab.* Exlex ſiquidem populus fuit, qui legem ſpiritalem non habuit.

f *Cœpitque Moyſes.* ✻ RVP. Hæc legis explanatio breuis & lucida, pene cunctorum quæ ſparſim dicta vel geſta ſunt, recollectio eſt, magnã multumque ſolicitam viri mitiſſimi ſuper omnes homines qui morabantur in terra dilectionem, vbiq; ſpirans, ſcilicet ad hoc tendentis, vt auditorum ſuorum ſurſum ad dominum erigat beneuolentiam.

g *Dominus Deus noſter.* In li. Num. de profectione filiorum Iſrael de deſerto Sinai narratur, ſed præceptũ domini ad Moyſen de eodẽ tranſitu non dicitur, ſed de nube quæ tabernaculum regebat, & qñ proficiſcendum erat, recedebat, & ad locum figẽdorum caſtrorum præcedebat. Sic enim ſcriptũ eſt: *Anno ſecundo, menſe ſecundo, vigeſima die menſis eleuata eſt nubes de tabernaculo fœderis, & recubuit in ſolitudine Pharan.* Sed manifeſtum eſt tranſitum illũ Dei pręcepto eſſe diſpoſitũ, licet ibi non ſit commemoratum. Vnde alibi in libro Numeri ad imperium domini figebant tentoria, & ad imperium illius deponebant. literaliter. Nu. 10. b. Num. 9. d.

h *Sufficit vobis, &c.* Præcipit Moyſi ut recedat a monte in quo legem acceperant, quia doctor nõ ſemper dẽt inſtare contẽpla- F

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Quadrageſimo anno. *Scilicet ab egreſſu filiorum Iſrael de Aegypto, quia in quadraginta annis quib. filij Iſrael fuerunt vagi per deſertum, includitur annus qui tranſierat ab egreſſu de Aegypto vſque ad miſſionem exploratorum vt dictum fuit Num. 14. e.*

2 Vndecimo menſe. *Ex quo patet quod verba huius libri dixit Moyſes filijs* Iſrael *& ſcripſit propinquus morti ſuæ & hoc duplici de cauſa. Vna eſt, quia ibi continentur aliqua verba increpationis propter peccata quæ commiſerant, ſicut & Iacob increpauit Ruben,* Leui, *& Simeon propinquus morti, vt habetur Gen. xlix. d. & Ioſue filios Iſrael, ut habetur* Ioſue *vlti. & ſimiliter Samuel 1. Reg. 12. Secunda cauſa eſt, vt fortius memoriæ imprimerentur, quia verba quæ a patribus, filijs, & a principibus ſubiectis prope mortem traduntur, melius commendantur.*

3 Poſtquam percuſſit Sehon. *Qui ſi increpaſſet eos antequam introduxiſſet filios Iſrael in partem terræ ab eis poſſidendam potuiſſent dixiſſe, cum eſſent duræ ceruicis, & ad rebellandum proni, quid ad iſtum increpare nos, & legem nobis imponere, qui non potuit nos introducere in aliquam partem terræ a nobis poſſidendæ?*

4 Cœpitque Moyſes, &c. *Hic incipit executio libri, & diuiditur in quatuor partes principales. In prima Moyſes ponit inductionem ad legis reuerentiam per beneficia eis promiſſa & in parte præſtita. Secundo ponit explanationem ad legis obſeruantiam & efficaciam, c. 4. Tertio excitationem per benedictiones & maledictiones futuras legis obſeruantiam, c. 27. Quarto finalem diſpoſitionem ad perſeuerantiam in lege quaſi condens teſtamentum, & diſponens ad introductionem in vlteriorem terram 31. c. Circa primum notandum, quod inducit homines ad legis reuerentiam. Primo reducendo ad memoriam beneficia ante legẽ patrib. promiſſa, & partim ẽt filijs eorũ præſtita. Secundo recolendo beneficia poſt legẽ datã exhibita, c. 2. Circa primũ capitulũ primo repetuntur beneficia promiſſa, ſecundo culpa cõmiſſa ibi. Profectiq; de* Horeb, *tertio præſentia omiſſa ibi; Et reſpondiſtis mihi. Circa primum ſciendum, quod ante legem duo ſpiritualiter patrib.* Deus *promiſſit ſcilicet terræ magnitudinem, Gen. 13. a. Dixit dominus ad Abraham. Sequitur.* Leua oculos & vide a loco in quo nunc es ad aquilonem & meridiem & orientem & occidentem, omnẽ terrã quam conſpicis tibi dabo & ſemini tuo & prolis multitudinem: *Gen. 15. b.* Suſpice cęlũ & numera ſtellas ſi potes, & dixit ei: Sic erit ſemen tuũ. *Primo igitur recolit primum, ſecundo ſecundum ibi:* Dixique vobis. *Circa primum dicitur ſic.* Duo promiſſa patribus ante legem.

Cœpitque Moyſes explanare. *Addendo aliqua ad eius intellectum & eius declarationem.*

5 Et dicere. *Ea quæ inferius ſequuntur.*

6 Dominus Deus noſter locutus eſt. *Et ideo cum ſit veritas per eſſentiam, debuiſtis ei credere abſque hæſitatione, quid autem dixit, ſubditur cum dicitur.*

7 Sufficit uobis quod in hoc monte manſiſtis. *Quia filij Iſrael iam receperant legẽ a domino, vt habetur Exo. 20. fecerunt tabernaculũ & omnia eius inſtrumenta ad diuinum cultũ, ut habetur Exo. 25. &*

✻ *ordinati*

MORALITER.

✻ 1 *Cœpitque Moyſes explanare legem.* Per hoc oſtẽditur quod non ſolũ licitum eſt ſed etiam meritoriũ hoc hominib. literatis ſacrã exponere ſcripturã ſecundum fidei tenorem, & eius

✻ obſcu-

plationi, ſed aliquando deſcendat vt ſui & proximorum curā
1.Cor.5.c. A gerat, vnde: *Siue mente excedimus Deo, ſiue ſobrij ſu. vobis.*
* ROC. *Sufficit, &c.* Nuſquam hoc manifeſte eſt prædictum, niſi iuxta exemplar Samariticum templum in Numeris, poſt duarum tubarum legem.

d *Ad hunc numerum, &c.* Diffinitum apud Deum: *Nouit qui ſunt eius, qui numerat multitudinem ſtellarum.*
e *Non valeo ſolus veſtra negotia ſuſt. &c.* PROCOP. Non valeo: Hæc in Exodo adhærent codic b. Samariticis. Quando videlicet ſocer Moſis ei conſuluit, ut plures principes Reipub. 2.T.

GILBER. Non omnia quæ ſunt in cithara ſonant, ſed omnia iuuant, ſic non tota hiſtoria ſpiritalem intelligentiã ſonat, ſed tota iuuat. Niſi enim cætera circumſtarent, quæ ſpiritualia ſonant, non extarent.

† in ſolitudine, in

* terram. e

Reuertimini, & venite ad montem Amorrhæorum, & ad cætera quæ ei proxima ſunt † campeſtria atque montana & humiliora loca contra meridiem, & iuxta littus maris, terram Chananæorum, & Libani vſque ad flumen magnum Euphraten. En, inquit, tradidi vobis: * Ingredimini & poſſidete eam, ſuper qua iurauit dominus patribus veſtris Abraham, Iſaac, a & Iacob, vt daret illam eis, & ſemini eorum poſt eos. Dixitq;

Non ſe labori ſubtrahit, ſed auditores quærit.

b vobis in illo tempore: Non poſſum ſolus ſuſtinere vos, quia

Multiplicati ſunt ſuper numerum. Hoc eſt de bonis dictum.

c dominus Deus veſter multiplicauit vos & eſtis hodie ſicut ſtel
d læ cæli plurimi: Dominus Deus patrum veſtrorum addat ad

a Perfectorum millenarius perfectus eſt. b Numero & merito. Qui non mentitur.

huc numerum multa millia, & benedicat vobis ſicut locutus

Scilicet non fidem. a Importabile.

e eſt. Non valeo ſolus veſtra negotia ſuſtinere, & pondus ac

a Mitiſſimus non ſuſtinet diſcordiam vel rixam tanquam ſibi contrariam. b Fortes robore & ætate. c Qui intelligens eſt, gubernacula poſſidebit. In diuinis. d In ſecularibus.

f iurgia. Date ex vobis viros ſapientes & gnaros † & quorum

a Vt ex priori vita probetur futura. b Omnibus, vt multo ſunt teſtimonio, producantur.

g conuerſatio ſit probata in tribubus veſtris, vt ponam eos

Quos elegeritis.

vobis principes. Tunc reſpondiſtis mihi: Bona res eſt quam

1 conſtitueret. Et ſi ſum-
2 ma quæ perhibentur quidem dicta eſſe,
3 non eſſe dicta, manifeſte in exempla-
4 ribus Samariticis inuenitur. Quemadmo-
5 dum illud quoque quod filii Iſrael ad
6 Moſen de exploratoribus dixerunt, cum
7 tamen veri non diſſimile ſit, eos dixiſſe ...
8 ...
9 ...
10 ...
11 ...
12 ... Moſes, non ſine indignatione ...
13 ...
14 ...
15 ... viros qui explo-
16 rent terram, ... videlicet ...
17 RAB. ... quam obſeruandum
18 ſit quod ibi ſcriptum dicit ... *ſine actibus tuis.* Veri
19 ...
20 ...
21 ...

a *Dixique vobis in illo tẽpore, &c.* De hac diuiſione poteſtatũ in Exodo antequam venirent ad montem Sinai ſcriptum eſt, quod Iethro ſacerdos Madian cognatus Moyſi hoc ipſi ſuggeſſerit.
Exod.18.d Quæritur. Vnde merito quæritur, quo modo hæc ſibi & modo & illo tempore conueniant? Sed quod hic dicitur dixiſſe Moyſes in illo tempore, nõ poſſum ſolus ſuſtinere vos, &c. non illud tempus ſignificat quo de Horeb proficiſcebant, ſed totum tẽpus quo profecti de Aegypto in ſolitudine morabantur, & Moyſes nõ ex ſuo, ſed ex cognati ſui conſilio hoc populo ſuo perſuaſit.
b *Illo tempore.* Omnia faciunt ſancti in tempore opportuno, ſic Deus quoque, vbi venit plenitudo temporis, miſit filium ſuum.
Gal.4.a. c *Dominus Deus patrum veſtrorum addat, &c.* Docet doctores de
Moraliter profectu ſubditorum gaudere, gratias agere, & ſemper meliora optare.
d *Ad*

... ſibi in dantis conſideratiõe, ait enim: *Audi me, & conſilium dabo tibi, & erit Deus tecum.* Videtur ſignificari nimis intentum animum actionibus humanis Deo quodammodo vacuari, qui tanto fit plenior, quanto in ſuperna & æterna liberius extenditur.
f *Date ex vobis.* Date vos, non ego, quaſi nolo vobis imperare, ſed obedire.
g *Ponã eos.* Nota ſubditis electionẽ tribuit, poſitionẽ ſibi retinuit, ne plebs contemnat ...

NICOLAVS DE LYRA.

Num.9. * *ordinati erant ſuper populum tribuni & centuriones quinquagenarũ & decani, ut habetur* Exod. 18. *& ideo non debebant plus manere in monte Horeb, ſed tranſire ad terram ſibi promiſſam, ideo ſubditur.*
1 Reuertimini. *Non quia filij Iſrael qui tunc erant prius fuiſſent in terra promiſſionis, ſed patres eorum qui inde deſcenderant in Aegyptũ, propter quod Geneſ. 15. dicitur:* Generatione autem quarta reuertentur huc, *& ideo dicitur hic.*
Reuer. & uenite ad mon. Amor. *Vbi deſcribit terræ promiſſionis magnitudinem.*
2 Et iuxta littus maris. *Scilicet mediterranei, ſuper quod terra promiſſionis ſita eſt ſecundum longitudinem ſuam.*
3 Et Libani. *Mons eſt in fine terræ promiſſionis verſus aquilonem, a quo denominata eſt terra quæ eſt circa montem illum.*
4 Vſque ad flumen magnum Euphraten. *Ex quo patet magnitudo terræ ſibi promiſſæ, tamen non obtinuerunt eam totam vſque ad flu*
Exod.18.c *uien Euphraten ante tempus Salomonis.*
5 En, inquit, tradidi uobis. *Id eſt tradam, & loquitur de futuro per modum præteriti propter certitudinem verbi diuini. Ita enim certi debebant eſſe de ea obtinenda per auxilium diuinum, ac ſi etiam obtinerent de præſenti, quia ſic factum fuiſſet, niſi peccatum eorum impediuiſſet, ideo ſubditur.*
6 Ingredimini & poſſidete. *Ac ſi dicat nullus poterit vobis in aliquo reſiſtere, quod etiam probatur per hoc quod ſubditur.*
7 Super qua iurauit dominus patribus. *Licet enim uerbum ſimplex ipſius Dei ſit certum, tamen in promiſſione terræ addidit iuramentum, ut habetur Gen. 22. ut de impletione illius promiſſionis nulla deberet eſſe dubitatio, addidit iuramentum.*
8 Dixitque uobis. *Hic replicat ſecundum promiſſum, ſcilicet ſeminis multitudinem, quod oſtenditur adimpletum cum dicitur.*
9 Non poſſum ſolus ſuſt. uos. *Id eſt curam regiminis veſtri, hoc dixit Moyſes populo de conſilio Iethro, ut habetur* Exod. 18.
10 Quia dñs Deus veſter multi. vos. *Sicut patribus promiſerat.*
11 Et eſtis hodie ſicut ſtellæ cæli plurimi. *Id eſt ad modum ſtellarum multiplicati, ſic enim dixerat Abrahæ* Gene. 15. b. Suſpice cælũ & numera ſtellas ſi potes, & dixit ei: Sic erit ſemen tuum.
12 Dominus Deus patrum veſtrorum, &c. *Sic dictum fuit Gen. 15. quod filij Iſrael erant multiplicandi ſicut ſtellæ cæli quantum ad bonos, & ſicut puluis terræ, Gen. 13. quantum ad malos, & ideo quia fecerat Moyſes hic mentionem de multitudine eorum ad modum ſtellarum, ideo ſubditur, deprecando, dominus addat ad hunc numerum multa millia, quia deſiderabat multitudinem bonorum & non malorum.*
13 Non ualeo. *Quantum ad ſpiritualia promouenda.*
14 Et pondus. *Quantum ad temporalia diſponenda, quæ aggrauant mentem ad modum ponderis.*
15 Ac iurgia. *Quantum ad lites & iudicia præſcindenda, & ideo ſubditur.* 16 Date ex uobis uiros, &c. *Id eſt pollentes virtute animi.*
17 Sapientes. *In diuinis.* 18 Et gnaros. *In agibilibus humanis.*
19 Quorum conuerſatio ſit proba. *Per claritatem vitæ & famæ.*
20 Vt ponam eos principes. *Ad regendum mecum populum.*
21 Bona res eſt quam vis fa. *Quia per hoc negotia citius & facilius expediebantur.* * 1 Tulitque

MORALITER.

* obſcura minus intelligentib. declarare, propter quod in perſona ſapientiæ dicitur Eccl. 24. c. *Qui elucidant me, uitam æternam habebunt.* Sacra vero ſcriptura proprie dicitur ſapientia infra 4. c. *Hæc eſt ſapientia veſtra, & intellectus coram populis.*
13 *Non valeo ſolus ne.* Per hoc autẽ quod Moyſes ſapiens & Deo familiaris, intãtũ quod cum eo loquebatur, ſicut ſolet homo loqui ad amicũ ſuũ, & tamen preſſus onere regiminis populi conſtituit adiutores ſibi: inſtruuntur principes & prelati ac ẽt curati, qui ſub impoſito ſibi onere ſunt valde preſſi, quærere & inſtituere ſibi adiutores ad ſubleuationẽ oneris principes in regimine temporalium, prælati vero & curati in regimine ſpiritualium, quales autem eſſe debeant adiutores illi, oſtenditur cum dicitur.
17 *Viros ſapientes, &c.* Quantũ ad naturalẽ induſtriam & ſacræ ſcripturæ notitiam, & hoc in regimine ſpirituali, in tẽporali vero regimine debet eſſe induſtrij, ſcireque conſuetudines & iura ciuitatũ & terrarum, ad quas ſe extendit regimen ſuum.
18 *Et gnaros.* Quantum ad ſolicitudinem debitæ prudentiæ.
19 *Quorum conuerſatio ſit probata, &c.* Per experientiam bonæ vitæ, & hæc duo vltima in utroque regimine (ſcilicet ſpiritualiũ & ſecularium) requiruntur.

* 1 Mitta-

a vis facere. Tulique de tribubus veſtris viros ſapientes & + nō- 1
b biles, & conſtitui eos principes, tribunos, & centuriones, & 2
c 3
d quinquagenarios, ac decanos † qui docerent vos ſingula: 4
5
Præcepique eis dicens: † Audite † illos, & quod iuſtum eſt iu- 6
dicate: Siue ciuis ſit ille, ſiue peregrinus, † nulla erit diſtantia 7
perſonarum. Ita paruum audieris vt magnum, nec + accipie- 8
e tis cuiuſquam perſonam, quia Dei iudicium eſt. Quod ſi diffi 9
f cile vobis viſum aliquid fuerit referte ad me, & ego audiam: 10
11
g Præcepique omnia quæ facere deberetis. Profecti autem de 12
Horeb tranſiuimus per eremum terribilem & maximam 13
quam vidiſtis per viam montis Amorrhęi, ſicut præceperat 14
h dominus Deus noſter nobis. Cumque veniſſemus in Cadeſ-
barne dixi vobis: Veniſtis ad montem Amorrhęi, quem dñs 15
Deus noſter daturus eſt nobis: Vide terram quam dñs Deus
tuus dabit tibi: Aſcende & poſſide eam ſicut locutus eſt dñs 16
Deus noſter patribus tuis: Noli metuere, nec quicquā paueas.

a Vobis eligentibus prius. b Non alienos. c Fortes. d Scilicet qui ſapienter agunt. e Qui magis timeantur.

a Qui ſpiritu ſancto perfuſi, laborant vt perfundantur alij. b Græce + decarchos qui decem præcepta legis docent. Singuli. c Neceſſaria.

a Nemo eſt iudicandus niſi prius auditus. b Iuſte iudicate filij hominem. Quaſi non accipietis perſonam.

a Ad diſcernendum.

Non tantum prædicta.

Solutionem.

† peritos. + in tribubus veſtris. † non cognoſceris faciem in iudicio. † timebitis.

A a *Tribunos*, Millenarios Gręce χιλιάρχους, qui de ſpe ſcilicet æterni præmii docent ſubiectos.

b *Et centuriones*. Centuriones Gręce ἑκατοντάρχους qui cæleſtia mandata perfectis tradunt. Iure præponunt, qui cētenario numero, id eſt, perfectione præditi. Quaſi centū regunt dum ad perfectionem perducunt.

c *Et quinquagenarios* Gręce πεντηκοντάρχους qui opera pœnitentiæ annuntiant.

d *Decanos*. Qui denarii perfectione vineæ denarium expectantes, eiuſdem denarii multos præparant participes.

e *Quia Dei*. non hominum. quia iudicando Dei uicarii eſtis qui perſonam non accipit.

f *Quod ſi difficile*. Maiora quæque & dif-
B ficilia deſcernere & iudicare debent maiores parua & facilia minores.

g *Profecti aut.* GILBERTVS. Hęc in locis propriis congrue expoſita ſunt. Expoſita vero exponere otioſi eſt, non ſtudioſi.

h *Cumque veniſſimus in Cadesbarne, &c.* Quod ſecundo anno egreſſionis ſuę popul⁹ in deſerto Pharan ꝙ eſt Cades, venerit, ubi reuerſis exploratorib. cum fructib. terræ, & quę viderant nuntiantib. murmurauerunt contra Moyſen & Aarō, & ideo longi itineris tędio & moralitate affecti interierint: hic locus manifeſtum dabit indicium. Vbi notandum quod xlij. manſiones quas ab Aegypto vſq; ad Iordanem habuerunt trium tantum cōgruere videntur curriculis annorum, primi. ſ. ſecundi & quadrageſimi egreſſionis de Aegypto. Primus certa diſtinctione continet 12. primam Rameſſe 15. die primi menſis ingreſſam, vltima ſolitudinem Sinai, prima die tertii menſis additam: & per vndecim continuos mēſes cōſtruendi tabernaculi & docēde legis gratia minime relictam. Quarū 12. manſionum ix. tantum in Exo. exprimūtur nominatim, tres in vocabulo deſerti Sin (ꝙ dicitur eſſe inter Elim & Sinai) indiſcrete ſignificantur. Secundus annus complectitur manſiones 21. Quibus in ordine hiſtorię cunctis indifferenter ſub nomine ſolitudinis Pharan
C comprehenſis, prima tantū & ſecunda, & vltima, id eſt, ſepul-
chra

chra cōcupiſcentię Haſeroth & Cades diſtinguunt nomine. D Sed in catalogo manſionū pariter oēs quot in numero ſiunt, uel quo nomine dictæ oſtenditur. Prima manſio, id eſt, ſepulcha uel concupiſcentiæ, ſecundo menſe eiuſdē ſecundi anni 22. die menſis introita eſt. Anno enim ſecūdo (vt ſcriptura dicit) menſe ſecundo 20. die menſis mouerunt caſtra de deſerto Sinai, & recubuit in ſolitudine Pharan nubes, profectique ſunt de monte domini viā trium dierum, donec venirent ad locum manſionis quæ merito populo carnes concupiſcentis ſepulchrorum concupiſcentiæ nomen accepit. Vltimam harum, id eſt, Cedes quot die vel menſe eiuſdem anni ingreſſi ſunt, nō dicitur: quæ tamen in ſolitudine Pharan ſita eſt, quia eadem anno adita fuerit, non tacetur. E Scriptum eſt enim: *Populus non eſt motus de illo loco donec reuocata eſt Maria. Profectusque eſt de Haſeroth fixis tentorijs in deſerto Pharan, vbi locutus eſt dominus ad Moyſen dicens: Mitte viros qui conſiderent terram Chanaan:* Quod ne proxima poſt Haſeroth manſione iuſſum factumque putetur, ſed in vltima eorum quæ ſub nomine Pharan continetur, impletum, infra ſcriptum eſt: Reuerſique exploratores terrę poſt xl. dies omni regione circumita venerunt ad Moyſen in Pharan quod eſt Cades. In Deuterono. quoque dicitur Moyſes populo, Cum veniſſetis in Cadeſbarne, dixi uobis, ueniſtis ad montē Amorrhæi &c. & dixiſtis, Mitte viros qui conſiderent terram, &c. Quod autē eādem manſionem ſecundo anno egreſſionis adierunt, a quo tñ peccato murmurationis reuerti, & diu per deſertū errare, & paſſim cadere meruerunt, teſtatur Moyſes in ſequentib. dicens: Sediſtis in Cadeſbarne multo tēpore, profectiq; īde venimus in ſolitudinem quæ ducit ad mare rubrum, ſicut dixerat mihi dominus, & circumiuimus mōtem Seir longo tempore, & intra tempus quo ambulauimus de Cadeſbarne vſque ad terrentem Zareth. 38. annuo fuit, donec conſumeretur omnis generatio bellatorum. Zareth autē non eſt nomē alicuius manſionis de quadragintaduab. F
ſed

Nu. 12.d. Nu. 13.a. Deut. 1.c.

ía:χδ Icn.7.c .ſitres eſos. ve's in o. o bile . tan- n. eus.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Tulitque de tribubus veſtris. *Per electionem & conſenſum veſtrum.*

2 Viros ſapientia & nobiles. *moribus. & genere, quia ſecundum quod dicit Boetius de conſol. nobilitas generis quantum eſt de ſe videtur ipſius nobilibus quandam neceſſitatem imponere, ne a maiorum ſuorum probitate degenerent.*

3 Et conſtitui eos principes. *in diuerſis gradibus, & officiis. unde ſubditur.*

4 Tribunos, &c. *qui præſunt mille.*

5 Centuriones. *qui centum, & ſic de alijs.*

5 Præcepique eis dicens. *Audite illos, quia iudicium debet dari cū maturitate & diſcretione, ad quod præexigitur, quod partes diligenter audiantur.*

6 Et quod iuſtum eſt iudicate. *non diuertentes a iuſtitia aliquo prę mio nec fauore vel amicitia. ideo ſubditur.*

7 Siue ciuis ſiue peregrinus, &c. *quia conciues ſolent magis diligi quam alieni.*

8 Ita paruum audietis ut magnum, nec acci. *Hoc dicitur, quia diuites ſolent magis honorari, & audiri quam pauperes, quod non debet eſſe in iudicio.*

9 Quia Dei iudicium eſt, &c. *Alij enim iudicant ſicut eius miniſtri, & ideo ſi diuertant a iuſtitia, directe faciunt contra Deum.*

10 Quod ſi difficile viſum aliquid fuerit, &c. *Ita quod non videatis clare, quid ſit determinandum.*

11 Referte ad me & ego audiam. *vt determinem vobis quid agendum ſit ſi ſciam, vel ſi non, ad conſilium domini referam, ſicut fecit de filiab. Salphaad vt dictum eſt numeri. 27.*

12 Profecti autem de Horeb. *Poſtquam Moyſes narrauit prædicta beneficia, hic conſequenter refert culpam commiſſam ex reuelatione exploratorum, per quam fuit retardatum primum promiſſum de ingreſſu terræ promiſſionis. Circa quod Moyſes primo replicat acceſſum populi ad miſſionis locum. ſecundo miſſionem exploratorum, ibi: Et acceſſiſtis, tertio peccatorum commiſſum, ibi: Et noluiſtis aſcendere. quarto promiſſi impedimentum, ibi: Cumque audiuiſſet dominus. Circa primū dicitur: Profecti autem de Horeb, qui alio nomine vocatur mons Sinai.* Diuiſio.

13 Tranſiuimus per eremum ter. *Quia erant ibi ſerpentes magni ſcorpiones in multitudine ſecundum quod dicitur i. 8. c. Erat ibi ſerpens flatu adurens & ſcorpio.*

14 Per viam montis Amorrhæi. *id eſt per viam quæ ducit ad illum montem per quē debebant ingredi. Sequitur.*

15 Dixi vobis, veniſtis ad montē Amorrhęi quē dominus, &c. *Oſtendendo vobis locum per quem debebatis terram ingredi de mandato domini. vnde ſubditur.*

16 Aſcende & poſſide eam, &c. *Quia dominus paratus eſt implere promiſſum, & quia noluerunt ſtatim intrare, ſed magis negotium retardare mittendo prius exploratores quaſi de diuina directione diffidentes, ideo demerito permiſſi ſunt peccare, per quod retardatus eſt ingreſſus terræ.*

a Et acceſſiſtis ad me omnes atque dixiſtis: Mittamus viros,* 1
qui conſiderent terram, & renuntient per quod iter debea- 2
mus aſcendere, & ad quas pergere ciuitates, Cumque mihi 3
b ſermo placuiſſet, miſi è vobis duodecim viros, ſingulos de 4
c tribubus ſuis. Qui cum perrexiſſent & aſcendiſſent in mon- 5
tana, venerunt vſque ad vallem Botri: & conſiderata terra 6
ſumentes * de fructibus eius, vt oſtenderent vbertatem attu- 7
Caro Chriſti.
lerunt ad nos atque dixerunt: Bona eſt terra quam dominus
Gratis. In ſalutem noſtram. a In terram promiſſionis aſcenditur: in Aegyptum deſcenditur.
Deus noſter daturus eſt nobis. Et noluiſtis aſcendere, ſed in- 8
a Cordibus prauis.
creduli ad ſermonem domini Dei noſtri, murmuraſtis in tà-
bernaculis veſtris atque dixiſtis: Odit nos dominus, & id- 9
circo eduxit nos de terra Ægypti, vt traderet in manū Amor-
rhæi atque deleret. Quo aſcendemus? † Nuntii terruerunt 10
cor noſtrum, dicentes: Maxima multitudo eſt & nobis ſta-
tura procerior: Vrbes magnæ & ad cælum vſque muratæ: †
Filios Enacim vidimus ibi: Et dixi vobis: Nolite metuere, 11
Præbebitis manum ipſe effectum.
nec timeatis eos. Dominus Deus qui ductor eſt veſter, pro
a Quaſi ab antefactis de faciendis confidite.
vobis ipſe pugnabit, ſicut fecit in Ægypto, cunctis videnti-
Affectuoſe.
d bus, & in ſolitudine ipſi vidiſtis. Portabit te dominus Deus 12

ſed torrentis, ad quē (ſicut in libro Num. legitur) tranſgreſſa A 28. manſione nomine Ioabarim venerunt, quem relinquens, inquit, caſtramerati ſunt cōtra Arnon, quę eſt in deſerto, & ꝓminet in finib. Amorrhæi, ꝙ xl. anno geſtum fuiſſe non latet, qui vltimus per deſertum longiſſimæ viæ manſiones continet decem, quarum prima magno labore repetita, eadem ſcilicet ipſa Cades deſerti Sin quam ante annos xxxviij. culpa exigente poſt ſe reuerſi reliquerunt, de qua ſcriptum eſt: *Venerūt filij Iſrael in deſertum Sin menſe primo, & manſit populus in Cades & mortua eſt ibi Maria & ſepulta in eodem loco. Cumque indigeret aqua populus, coierunt aduerſum Moyſen & Aaron, &c.* vsq. ad hoc: *Hæc eſt aqua cōtradictionis, &c.* Nō tandum, quod eadē Cades & in deſerto Pharan, & in deſerto Sin facta eſt, ſicut ſcriptura refert, vnde conicimus partem deſerti Pharan vbi Cades eſt, ſpecialiter Sin appellari. Sin autem non eſt ipſa Cades, quam mox tranſgreſſo mari rubro inter Elim & Sinai per tranſierint, ſed alia protſus & aliis apud Hebræos ſcripta literis. Secūda uero eiuſdē quadrageſimi anni māſio eſt mons Hor, in quo occubuit Aarō primo die quinti mēſis ultima, cāpeſtria Moab ſup Iordanē cōtra Iericho, ubi Deuteronomiū meditantes māſerunt donec mortuo Moyſe Ioſue duce primo die decimi menſis Iordanē tranſierunt. Fiūt ergo māſiones primi anni 12. ſecundi 20. & vna vltimi & ipſa viceſima prima quæ eſt Cadès, & aliæ ix. ſimul ſcilicet omnes xlij.

Nu. 21. c. — * in manu tua. — Nu. 20. a. — Nu. 20. d. — Nu. 13. a.

a *Et acceſſiſtis ad me.* In libro Numeri ſcriptum eſt, dominum dixiſſe Moyſi, ut mitteret viros qui conſiderarent terram, hic vero populus dixiſſe legitur, Mittamus viros qui conſiderent terram, ſed populus hoc prius Moyſi ſuggeſſit, Moyſes ad dominum retulit, ſecundum cuius præcepiū poſtea exploratores miſit.

De duodecim exploratoribus. Moraliter C

b *Miſi e vobis.* ISID. Duodecim exploratores miſſi ad explorādam vberem terrā qui populum tereuerunt, Scribarū & Pharisæorū ſpeciem gerunt. Sicut enim illi par Moyſen miſſi ſunt, ut uberem terram ſolicite conſiderarent ſic iſti per legem & prophetas, vt per ſcripturæ inueſtigationem Chriſti ſpecularentur aduentum, in quo erat terra, id eſt caro ſancta, in qua Dei regnum & vbertatem ſpiritualium fructuū & vitam conſequerentur æternā. Sed ſicut illi populum per terruerunt, ad deſperationē induxerunt, ne confideret in Dei promiſſione, ita ſcribæ & Phariſæi populo perſuaſerunt ne crederent in Chriſtū, ad Aegyptum ſeculi huius redeuntes, māna fidei repudiantes, quærētes ollas peccatorum nigras, & cæpas blaſphemorū putridas, & pepones vitiorum & libidinum corruptione marcentes. Botrus autē quē duo attulerunt, Chriſtus eſt pendens in crucis ligno promiſſus gentibus, allatus de terra promiſſionis de vētre virginis. Duo baiuli qui incedunt ſub onere botri, duo ſunt populi. Prior Iudaicus cæcus & auerſus pendentis gratiæ ignarus, & onere ſuſpenſi preſſus, cui ſubiicitur iudicanti ſecundum illud: *Obſcurentur oculi eorum ne videant, & dorſum eorū ſemper etc.* Poſterior vero Gentilis Chriſtū credens, ſemper ante oculos habens, & quaſi ſeruus dominū, & diſcipulus magiſtrum ſequens, & illud euangelicum audiens. *Qui vult venire poſt me, abnegat ſemetipſum & tollat crucem ſuā, & ſequatur me.* Hic eſt botrus qui ſanguinis ſui vinū in ſalutem noſtram crucis cōtritione perfudit, & expreſſum paſſionis ſuæ calicem Eccleſię propinauit. Hic eſt botrus quē malogranata, id eſt, mater Eccleſia ſecuta eſt, habēs numerū granorum, id eſt, multitudinem populorū, & luborē ſanguinis Chriſti ſignaculo coruſcantē. Habet etiam diſtīcta grana diuerſa. ſ. chariſmata. His omnib. ſe indignos increduli iudicantes, terram carnis Chriſti fluentē lacte & melle accipere noluerunt, quā ſerui eius, id eſt, Chriſtiani conſecuti ſunt, de cuius doctrina cantat Eccleſia: *Quam dulcia faucib. meis eloquia tua ſuper meliori meo.* Ficus aūt legē ſignificat, ſicut botr⁹ figurā ſaluatoris geſtat, qa nec Chriſt⁹ ſine lege, nec lex ſine Xpo.

c *Duodecim.* Hi doctores eccleſię ſignificant, quorum alii praua docendo populum peruertunt, alii recta ꝑdicādo ꝓficiūt.

d *Portauit te dominus.* ✠ PROCOPIVS. Id proprie ſignificat

D — Exo. 2. — † — Pſal. E — Luc. — Pſal. 1 — Alleg

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et acceſſiſtis. *Hic conſequentes replicat miſſionem exploratorum, quæ proceſſit ex importunitate populi hoc petentes, ut dictum fuit* Num. 13. *& hoc eſt quod dicitur.*

2 Et acceſſiſtis. *Id eſt, cum tumultu & importunitate.*

3 Qui conſi. *Qualis ſit, cum tamen dixiſſet Deus, ipſam eſſe fluentem lacte & melle, cui credere debebant.*

4 Et renuntient per. *Quaſi diffidentes de diuina directione, quę erat eorum ductor.*

5 Cumque mihi *Hic accipitur placere pro conſentire, quia hoc Moyſi ſimpliciter diſplicuit, ut dictum fuit* Num. 13. *ſed propter importunitatem populi ſuper hoc conſuluit dominum, qui reſpondit ei:* Mitte exploratores, *non præcipiendo, ſed magis permittendo impleri petionem populi ad malum ſuum, eo quod male petebant Sequitur.*

6 Venerunt uſque ad *Sic nominatus eſt locus ille, eo quod exploratores inde tulerunt botrum, ut habetur* Num. 13.

7 Bona eſt. *Hoc verbum dixerunt Caleb & Ioſue tantum, licet enim alij exploratores commendaſſet terram de fertilitate, tamen dixerunt, quod impoſſibile erat populo ipſam acquirere, propter quod de cōſilio exploratorum filij Iſrael deſperati de ingreſſu terræ promiſſionis, voluerunt reuerti in Aegyptum Ioſue autem & Caleb non ſolum dixerant terram eſſe bonam, ſed etiam quod ex adiutorio Dei abſque difficultate poſſent obtinere eam, vt habetur* Num. 14.

8 Et noluiſtis aſcendere. *Hic deſcribitur peccatum commiſſum multiplex. primum fuit inobedientiæ, cum dicitur:* Et noluiſtis aſcendere ad mandatum domini, & meum, & Caleb, & Ioſue exhortationem. *Secūdum fuit incredulitatis quod notatur cum dicitur:* Sed increduli ad, &c. *Tertiū murmurationis ibi:* Murmuraſtis eſtis. *Quartum blaſphemiæ, ibi:*

Pecc. popu. mult.

9 Atque di. *Cum tamen econtrario ſigna certa dilectionis eis oſtēdiſſet in exitu de Aegypto & in deſerto, vt patet in Exo. Quantum puſillanimitatis, cum dicitur.*

10 Nuntii ter. *hoc expoſitum eſt* Num. 13. *vſque ibi:*

11 Et dixi uobis. *vos conſolando, pro uobis ipſe pugnabit ſicut fecit in Aegypto, interficiendo primogenitos Aegyptiorum & ſubmergendo Pharaonem & eius exercitum, in ſolitudine Amalec debellando.*

12 Portauit te. *Id eſt, diligenter te cuſtodiuit & nutriuit dando manna, ſicut*

MORALITER.

✠ 2 *Mittamus viros qui, &c.* Senſus myſticus eorum, quæ dicuntur hic de iſtis exploratoribus poſitus eſt ſupra, Num. 14. cap. & 15.

MORA-

ſicut pueros iracundos, ac irritatos verſare, ac una balbutiẽdo ſeſeq; illis demittendo ſuſtinere. Sic enim Deus infirmitatem eorum in ſe recipiens paulatim eos ad altiora eduxit.

a *Nocte oſtendens.* Nox peccatoris, dies vitæ iuſti. In columna ignis malorum damnatio, quibus terribilis apparebit dominus in iudicio. In columna nubis leuis & blanda viſio qua conſolabuntur electi.

b *Die per columnam.* In æſtu huius ſeculi obumbrans & ſuſtentans fortitudine & propitiatione ſuę carnis.

c *Iurauit.* Non eſt Deus paſſibilis nec vitio iracundiæ ſubiectus. Sed per hęc charitas Moyſi erga populum manifeſtatur, & Dei bonitas, quæ omnem ſenſum ſuperat.

d *Non videbit quiſ.* Simile dicitur de illis qui inuitati ad cœnã excuſauerunt ſe. *Nemo virorum illorum qui vocati ſunt guſtabit cœnam meam.*

Peſſima generatio non poſſidet terram bonam, quia Chriſti non credit in carnationem.

e *Nec miranda.* Hic dicit Moyſes propter populum iratum ſibi dominũ dixiſſe, quod in terram promiſſionis non ingredietur cum in libro Numeri legatur: *Dixit Dominus ad Moyſen & Aarõ quia non credidiſtis mihi vt ſanctificaretis me coram filijs Iſrael, non introducetis hos populos in terram quam dabo eis.* Sed ſententia ſequens videtur ſoluere quæſtionẽ. Hæc eſt, inquit, aqua contradictionis, vbi iurgati ſunt filii Iſrael cõtra dominum, &c. Iurgium enim & rebellio populi cauſa fuit iræ & vindictæ tã in populum quam in Moyſen & Aaron.

f *Nec*

f *Nec tu ingre.* Isid. Videtur in Maria prophetia mortua: in Moyſe & Aaron lex & ſacerdotium Iudæorum, qui non potuerũt ad terram promiſſionis aſcendere, nec credentem populum de ſolitudine huius ſeculi educere. Sed ſolus Ieſus, id eſt, ſaluator verus Dei filius. In xxxiij. manſione Moyſes dominum offendit. Perturbatus enim murmure populi dubitando petram percuſſit, quaſi aquã non poſſit Deus dare de petra quod ante iam fecerat. Moyſes In hoc loco figuram gerit populi ſub lege poſiti. Sic enim populus Chriſtum ligno crucis affigens non credidit eſſe Dei virtutẽ, ſicut Moyſes cũ petram percuſſit, de virtute Dei dubitauit. Sed petra percuſſa manauit aqua, & plaga Chriſti reddita eſt credentibus vita; *Petra enim erat Chriſtus.* Hanc carnalem de Chriſti diuinitate deſperationem in ipſius Chriſti altitudine dominus iubet mori, dum Moſen in mõte mori pręcipit. Petra, enim Chriſtus, mons Chriſtus, petra humilis fortitudo, mons eminẽs magnitudo. De hoc mõte dicitur: *Non poteſt abſcondi ciuitas ſupra montẽ poſita, &c.* Prudentia carnis viuit, cũ tanquã petra percuſſa contemnitur in cruce humilitas Chriſti. Prudentia carnis moritur, cum tanquam montis eminentia Chriſt' excelſus agnoſcitur.

E
Exo. 17.b.
1. Cor. 10.a
Nec mirã da idignatio in populum cũ.
Matt. 5.b.
Moraliter

g *Cumque inſtructi.* Hæc ſententia humanam percutit ſuperbiam, quæ de ſuis viribus præſumit, nec in Dei confidit potentia. Amorrhæi enim, id eſt amaricãtes hoſtes ſunt ſpiritales qui habitant in montibus ſuperbiæ, & præſumptuoſos necãt de Seir vſque Horma, id eſt, ☞ a ſqua-

F

(Quem tenere diligit, nec laborare permittit. — Nuſquam defuit.)

tuus, vt ſolet homo geſtare paruulum filium ſuũ, in omni via
per quam ambulaſtis donec veniretis ad locum iſtum. Et 1

(Ingrati beneficijs. — Qui magna fecit in vobis. — a Quoniam dux & comes laboris.)

nec ſic quidẽ credidiſtis domino Deo veſtro qui præceſſit vos

(a Indicio nubis, ſtante ſcil. columna nubis.)

in via, & † metatus eſt locum, in quo tentoria figere debere-

(a In cæcitate huius ſeculi præbet lumen ſpiritusſancti. — Vt qui non vident videant.)

a tis, nocte oſtendens vobis iter per ignem, & die per colum-

(a Vt qui vident, cæci fiant.)

b nam nubis. † Cumque audiſſet dominus vocem ſermonum 2

(a Deus iratus dicitur, cum ea quæ ſunt ira & vltione digna facimus.)

c veſtrorum, iratus iurauit & ait: Non videbit quiſpiam de ho- 3
d minibus generationis huius peſſimæ terram bonam quam

(a Non malis ſed bonis: nihil ergo debeo malis.)

ſub iuramento pollicitus ſum patribus veſtris, præter Caleb

(a Poſſideoit. — Mente. — b Chriſti carnem.)

filium Iephone. Ipſe enim videbit eam, & ipſi dabo terram

(Imitatoribus. — a Obediendo, credendo.)

quam calcauit, & filiis eius, quia ſecutus eſt dominum. Nec 4
e miranda indignatio in populũ: cũ mihi quoque iratus domi- 5

(a Iurgantes ad aquas contradictionis. — b Lex neminem ad perfectum duxit. — c Ieſus verus.)

nus propter vos dixerit: Nec tu ingredieris illuc, ſed Ioſue fi- 6
f

(a Chriſtus non venit legem ſoluere: ſed adimplere.)

lius Nun † miniſter tuus ipſe intrabit pro te, hunc exhortare

(a Electione gratiæ. — b In domo patris mei manſiones multæ ſunt. Io. 14. a. — c Gentiles, pauperes ſpiritu quos deſperaſtis.)

& robora, & ipſe terram ſorte diuidet Iſraeli. Paruuli veſtri

(a Diabolo. — Non ſerui.)

de quibus dixiſtis, quod captiui ducerentur & filii, qui hodie 7

(a Dei. — b Diaboli. — c Fuiſtis aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino, Eph. 5. b. — d Libero arbitrio.)

boni ac mali ignorant diſtantiam, ipſi ingredientur & ipſis

(a Per gratiam. — b Viuentium, vel meipſum. — c In æternum.)

dabo terram, & poſſidebunt eam. Vos autem reuertimini & 8
abite in ſolitudinem per viam maris rubri. Et reſpondiſtis 9
mihi: Peccauimus domino: Aſcendemus atque pugnabimus
g ſicut præcepit dominus Deus noſter. Cumque inſtructi

(a Propria virtute confidentes.)

armis † pergeretis in montem, ait mihi dominus. Dic ad eos:

(a In montem ſuperbiæ. — b Ego humilitas. — c Qui ſuperbi, inobedientes.)

† Nolite aſcendere, neque pugnetis. Non enim ſum vobiſcum

(a Proſtrati Dæmonibus. — Qui tribulant me exultabunt ſi mo. fue. Pſal. 12. b. — b Conſulendo. — c Aure cordis.)

ne cadatis coram inimicis veſtris. Locutus ſum & non audi-

(a Qui in me loquebatur. — b Qui ſe exaltat humiliabitur.)

ſtis, ſed aduerſantes imperio domini, & tumentes ſuperbia

(a Proficiendo in peius. — Superbiæ. — b De inſidijs. — c Amaricans, id eſt diabolus.)

aſcendiſtis in montem: Itaque egreſſus Amorrhæus qui habi- 10

NICOLAVS DE LYRA.

na, ſicut ſolet nutrix cuſtodire & nutrire infantulum.

1 Et nec ſic quidem. *Ex quo aggrauatur peccatum eorum.*

2 Cumque au. *Hic conſequenter deſcribitur diuini promiſſi impedimentum, quia propter peccatũ populi prædictum, ſententia mortis fuit data a Deo ſuper omnes viros qui erant 20. anno. & vltra: exceptis Caleb & Ioſue & filijs Leui, vt dictum fuit Num. 14. ita quod nullus eorum intrauit terram promiſſionis, ſed mortui ſunt in deſerto, & retardatus eſt ingreſſus terræ promiſſionis & hoc eſt quod dicitur:* Cumque audiu. illet dom. voc. ſer. *ad puniendum.*

3 Ait, *non. exceptis prædictis & illis qui nõdum attigerant 20. annũ.*

4 Nec miranda. *Qui tam grauiter peccauit, ut prædictum eſt.*

5 Cum mihi. *Contrarium autem videtur* Num. 20. b. *vbi dicitur ſic.* Dixitque dominus ad Moyſen & Aaron, quia non credidiſtis mihi vt ſanctificaretis me coram filiis Iſrael non introducetis hos populos in terram q̃ dabo eis. *Ex quo patet q̃ non fuit iratus contra Moyſen propter peccatum ſuum. Dicendum quod peccatum populi fuit occaſio ipſi Moyſi diffidendi verbo domini. & ſic loquitur hic.*

6 Propter vos. *ſcilicet occaſionaliter.*

7 Et filii qui. *hoc dixit quantũ ad illos qui adhuc non habebant vſum rationis.*

8 Vos autem. *a proceſſu verſus terram promiſſionis.*

9 Et reſpondiſtis. *Hic deſcribitur pœnitentia omiſſa ſine obſtinatio licet enim filij Iſrael audita ſententia domini prædicta pœniterent de hoc quod non aſcenderant ad terram promiſſionis ſecundum mandatum Dei, tamen non fuit vera pœnitentia, quia volebant accedere ad eam contra eius prohibitionem. & ideo ab aduerſarijs fuerunt debellati, & patet litera.*

10 Itaque egreſ. *Num. 21 habetur Chananæus. Dicendum quod omnes qui deſcenderunt de Chã filio Noe nomine generali vocantur Chananæi, ſed a diuerſis filijs eius nominantur ſpecialib. nominibus ſ. aliqui Iebuſæi, aliqui Amorrhæi, & ſic de alys. igitur Num. 21. ponitur nomen generale, hic autem ſpeciale.*

Chananęi

A à ſqualore vitiorum vſq. ad damnationẽ pœnarum. Seir nanque piloſus, Horma interpretatur anathema. Quiſqs enim vitiorũ ſordib. meruit pollui, hũc neceſſe eſt ꝓ meritis ignib. gehennæ tradi. Dæmones nanq; volunt nos implicare cupiditatibus terrenis, & ſi perſeueramus in peccatis, & in montem ſuperbiæ aſcendere non deſiſtimus, ignitis iaculis concidunt & perducunt ad anathema perpetuum. Ideo non ſecundum Pelagianiſtas de noſtra præſumamus potentia, ſed infirmitatem noſtram cõſiderantes, domino per omnia obſequamur, ut ſuperatis hoſtibus, cæleſtis patriæ gaudia promiſſa conſequamur. D

†contriue runt vos.

Superbiæ.
tabat in montibus, & obuiã veniens perſecutus eſt vos, ſicut ſo- 1
a Ignitis iaculis. b Gladio ſpiritali. c Squalore vitiorum quæ hiſpida & horrida. d Anathema.
lent apes perſequi: & † cecidit de Seir vſque Horma. Cumque
a Superbia. b Quaſi pœnitentes. Auditu indignos. Non ſuæ.
reuerſi ploraretis coram dño, non audiuit vos, nec voci veſtræ 2
Humiliati.
voluit acquieſcere. Sediſtis ergo in Cadesbarne multo tẽpore. 3

Cauendum eſt ne murmurantes cõtra dominũ aſcẽdamus in mõtem ſuperbię, putãtes nos propriis viribus ſaluari poſſe, ne continuo tradamur Amorrhæi, id eſt dæmonibus.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Sicut ſolent apes. *id eſt, faciliter & turmatim. Apes enim quãdo aliquid perſequuntur volando, turmatim hoc faciunt. Ra. Sal. exponit hoc de quodam genere muſcarum quæ ſunt ſimiles apib. ſed habent aculeos venenatos. & ideo quando homines ab eis punguntur, cadunt et moriuntur, ſic filij Iſrael tunc coram ſuis aduerſariis ceciderunt.*

2 Nec voci veſtræ. *quia non retractauit ſuam ſententiam, ſed magis firmauit:*

3 Sediſtis ergo in. *In Hebræo habetur ſic:* Et ſediſtis in Cades diebus multis, ſecundum dies quib. ſediſtis. *id eſt, ſecundum numerum dierum quibus ſediſtis in alijs manſionibus, ut exponit Rab. Sal. quia ſecundum eum tanto tempore ſederunt ibi, quanto tempore ſederunt in alijs manſionibus ſequentibus, id eſt xix. annis, quia totum tempus quo ſederunt in Cades & alijs fuit 38. annorum, vt habetur cap. ſequen. includuntur tamen ibi dies quibus ambulabant.*

CAP. II.

B a Profectiq; GLIB. In aliis libris expoſita tranſcurrimus vt in his quæ exponenda ſunt immoremur.

b *Montẽ Seir.* Seir eſt mons in terra Edom in quo habitauit Eſau in regione Gabalena vbi habitauit antea Choreus quẽ C

CAP. II.

a Profectique inde venimus in ſolitudinem quæ ducit 1
ad mare rubrum, ſicut mihi dixerat dominus, & cir- 2
b cumiuimus montem Seir longo tempore. Dixitq. do
minus ad me: Sufficit vobis circumire montem iſtum
ite contra aquilonem, & populo præcipe, dicens: 3
Tranſibitis per terminos fratrum veſtrorum filiorum 4
Eſau, qui habitant in Seir, et timebunt vos: Videte ergo diligenter, † 5
ne moueamini contra eos. Neque enim dabo vobis de terra eorum 6
quantum poteſt vnus pedis calcare veſtigium, quia † in poſſeſſionem 7
Eſau dedi montem Seir. Cibos emetis ab eis pecunia et comedetis, 8
aquam emptam haurietis, et bibetis. Dominus Deus benedixit ti- 9
bi in omni opere manuum tuarum. Nouit iterum, quomodo tranſie- 10
11

ĩterfecit Chodorlaomor q ab Eſau piloſo & hiſpido, Seir id eſt piloſi nomẽ accepit. Choræi ſicut cæteræ gẽtes quas ſuperauerũt, qui de patriarcharũ ſemine deſcenderũt malignos ſpiritus vel uitia exprimunt, quæ illi exuperare poſſunt, qui ſancto- E F

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXVII.

1 Profectique inde. *Hic cõſequẽter inducit Moyſes populum ad legis reuerentiam, replicãdo beneficia. Dei poſt legẽ datã, Et primo beneficia collata tẽpore pacis. ſecundo data tempore belli, circa mediũ hu⁹ capituli.* Surgite & trãſite, &c. *Prima in tres ſm̃ tres populos contra quos probibiti fuerant inire bellũ. ſecunda.* Cumq; trãſiſſemus. *terra ibi:* Poſtquã autem. *Primus populus contra quẽ probibiti fuerant bellare, fuit populus Idumæorum, qui deſcenderunt de Eſau. Circa quod præmittitur probibitio belli contra Idumæos, & ſecundo deſcribitur ſub breuibus verbis beneficiorum exhibitio illo tempore & præcedenti, quantum ad aliquid & etiam ſequenti, ibi:* Dominus Deus tuus. *præmittitur ergo modus deueniendi iuxta terram Idumæorum, cum dicitur;* Profectique inde, *ſcilicet de Cades.*

Diuiſio.

2 Venimus in ſolitudinem. *prout habetur cap. præcedenti,* Antequam *enim peccaret populus deceptus ab exploratoribus, incedebat recte verſus montem Seir, qui eſt in terra Idumæorum, ſed poſt peccatum declinauerunt a via recta, & magno tempore fuerunt vagabundi per deſertum, & poſtea redierunt verſus montem Seir. & quia filij Eſau noluerunt eis concedere tranſitum per terram ſuam, coacti ſunt declinare & circumire terram illam quouſque veniſſent vltra, vt habetur Num. 20. & hoc eſt quod ſubditur;* Et circumiuimus montem Seir, &c. *Conſequenter deſcribitur probibitio belli contra* Idumæos *cum dicitur.*

3 Tranſibit. *id eſt, iuxta terminos, quia non intrauerunt terram eorum, vt dictum fuit* Num. 20. *ſecundum probabiliorem opinionem, & dicetur infra iſto cap.*

4 Fratrum. *Vocat fratres, quia* Iacob *a quo deſcenderunt filii Iſrael & Eſau a quo* Idumæi, *fratres fuerunt vterini, ut habetur Gen. 25.*

4 Et timebunt uos. *Timebant enim, ne vellent occupare terram eorum, uel ſaltem ibidem aliquod malum facere, propter quod negauerunt eis tranſitum per eam.*

5 Et moueamini contra eos. *ad prelium propter predictam denegationem.*

6 Neque enim dabo vobis de terra eorum. *Quia ex merito Abraha a quo aſcederunt, & promiſſione ſibi facta, illa terra fuit cõceſſa filiis Eſau, qui ex adiutorio Dei expulerunt inde Horrhæos, qui erant fortiſſimi, vt habetur infra eodem cap.*

7 Cibos emetis ab eis. *Quia licet filii Eſau nollent eis concedere tranſitum per terram ſuam, tamen portabant eis cibaria venalia ad locum, vbi tranſibunt iuxta terminos ſuos.*

8 Dominus Deus tuus. *Hic replicantur in generali beneficia toto illo tempore exhibita, cum dicitur.* Dominus Deus tuus benedixit tibi. *dando legem.*

9 In omni opere manuum tuarum. *& maxime in opere tabernaculi ad cultum Dei poſt legem datam.*

10 Nouit iter. *ducendo te in columna ignis & nubis.*

11 Quomodo tranſieris. *in qua ſunt ſerpentes & ſcorpiones in multitudine, conſeruando te ab eorum læſione.*

✲ 1 Per

MORALITER.

✲ 1 *Profectique inde, &c.* Sequitur.

† *In poſſeſſionem, &c.* Et de terris Moabitarũ & Ammonitarũ dicitur infra eo. c. quod dominus dedit eam filiis Lot in poſſeſſionem, ſicut & filiis Iſrael dedit terrã chanaan, & tamen Idumæi, Moabitæ, & Ammonitæ erant idolatræ, filii vero Iſrael cultores erant vnius veri Dei. Ex quo patet quod De⁹ terrena bona & tẽporalia dat indifferenter bonis & malis, ſic autẽ non eſt de ſpiritualib. bonis & æternis. nam bona gratiæ & gloriæ ſolis bonis conceduntur, & ideo collatio bonorum tẽporalium non eſt ad certum ſignum amicitiæ diuinę, ſed aliquando magis eſt ad contrarium. Iob. 21. a. *Quare ergo impij viuunt ſubleuati ſunt, confortatique diuitiis, &c.* Sequitur. *Ducunt in bonis dies ſuos, & in puncto ad inferna deſcendunt.*

MORA-

☞ ctorum patrum veſti-
A giis & doctrinis inſi-
ſtunt,& ſpiritalem mi
litiam ſub rege Chri-
ſto agunt. de qua di-
Ephe.6.b citur : *Non eſt nobis*
colluctatio aduerſus car-
nem & ſanguinem, ſed
aduerſus principes & po-
teſtates,&c.
a *Filijs Lot tradidi.*
Ar metropolis eſt
Moabitarum , ſuper
ripã torrentis Arnon.
olim poſſeſſa a gen-
te veterrima Emim,
poſtea retenta a filiis
Lot, id eſt Moabitis
ſubuerſis accolis.
Hæc oſtenditur hodie
in vertice montis,tor-
rens vero per abrupta
Algorie. deſcendens, in mare
mortuum fluit. At in
B terpretatur ſuſcitauit.
Emim , id eſt , ter-
ribiles. hi ſunt dæmo-
nes qui lites ſuſcitant,
& contentiones &
& tela nequitiæ pa-
rant contra fideles.
Enacim quoque de-
ſtirpe Enac procrea-
ti ,& gigantibus pro-
ceritate æquati,ſecun-
dum nomẽ ſuũ ſignifi
cant dæmones , nam
monile collo ſublimi
interpretantur.Super-
biæ enim faſtu elati
omnem militiæ ſuæ
paraturam aſcribunt
proprie virtuti,& ideo
illis facile cedunt, qui
in virtute Dei confi-
dunt, & cum Pſalmi-
ſta dicitur : *Fortitudo*
mea & laus mea domi-
nus, & factus eſt mihi in
C *ſalutem.*
b *De Cadeſbarne.*
Hie-

ris ſolitudinem hanc ma-
gnam per quadraginta an 1
nos,habitans tecum domi
nus Deus tuus,et nihil tibi 2
defuit. Cumque tranſiſſe- 3
Conſanguineos.
mus fratres noſtros filios
Fratris Iacob.
Eſau, qui habitant in Seir
per viam campeſtrem de
Elath,et de Aſiõgaber, ve-
nimus ad iter quod duci
in deſertum Moab. Dixit-
que dominus ad me: Non 4
pugnes contra Moabitas,
nec ineas aduerſus eos prę
lium: Non enim dabo tibi
quicquam de terra eorum,
Moabitis. Interpretatur ſuſcitauit, quæ nunc metropolis.
a quia filiis Lot tradidi Ar in 5
Id eſt terribiles.
poſſeſſionem . Emim pri- 6
mi fuerũt habitatores eius,
populus magn⁹ et validus,
a Fortium. Monile collo ſublimi.
et tam excelſus,vt de Ena- 7
cim ſtirpe quaſi gigãtes cre
derentur , et eſſent ſimiles
filiorum Enacim. Deniq;
Moabitæ appellant eos
Emim . In Seir autẽ prius
a vel Horrim. Horribiles enormitate corporis.
habitauerunt Horrhęi, †
quibus expulſis atque dele
tis,habitauerunt filii Eſau,
ſicut fecit Iſrael: in terra 8
Vel promiſſionis.
poſſeſſionis ſuæ,quam de-
dit ei dominus. Surgentes

ergo vt tranſiremus torren-
tem Zared, venimus ad eũ.
b Tempus autem quo ambu
lauimus de Cadesbarne, vſ-
que ad tranſitum Zared, tri
ginta et octo annorum fuit,
donec conſumeretur omnis
generatio hominum bella-
torum de caſtris, ſicut iura-
uerat dominus , cuius ma-
nus fuit aduerſum eos,vt in
9 terirent de caſtrorum medio . Poſtquam autem
vniuerſi ceciderunt pugnatores , locutus eſt
dominus ad me, dicens : Tu tranſibis hodie
terminos Moab vrbem nomine Ar, et acce-
dens in vicina filiorum Ammon , caue † ne pu- †ne obſidas.
gnes contra eos , nec † mouearis ad prælium. †litiges cũ eis.
Non enim dabo tibi de terra filiorum Ammõ,
quia filiis Lot dedi eam poſſeſſionem. Terra gi-
gantum reputata eſt, et in ipſa olim habitaue-
runt gigantes , quos Ammonitæ vocant Zom- E
zommim, populus magnus et multus et proce-
ræ longitudinis, ſicut Enacim,quos deleuit do-
minus a facie eorum, † et fecit illos habitare pro †& expulerunt eos & intrauerunt loco ipſorum.
eis, ſicut fecerat filiis Eſau qui habitabant in
Seir , delens Horrhæos , et † terram eorum il- †& expulerunt eos & habitauerunt in terra ipſorum.
lis tradens, quam poſſident vſque in præſens .
Heuæos quoque qui habitabant in Haſerim
vſque Gazam Cappadoces expulerunt . Qui
10 egreſſi de Cappadocia deleuerunt eos, et ha-
11 bitauerunt pro illis. Surgite et tranſite tor-
rentem Arnon . Ecce tradidi in manu tua Se-
hon regem Heſebon Amorrhæum, et terram
12 eius incipe poſſidere, et committe aduerſum
eum prælium . Hodie incipiam mittere ter-
rorem atque formidinem tuam in populo, F

Hieronym. Ca- D
deſbarne eſt locus in Epiſto. ad Fabiolam de 42. manſio.
deſerto ,qui coniun-
gitur ciuitati Petræ
in Arabia, vbi occu-
buit Maria, & Moy-
ſes rupe percuſſa a-
quam ſitienti populo
dedit. Mõſtratur etiã
vſque hodie ibidẽ ſe-
pulchrum Mariæ,ſed
& principes Amalec
ibi cæſi ſunt a Cho-
dorlaomor.
a *Miſi*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Per quadraginta. *per ſpecialem cultum.*

2 Et nihil tibi defuit. *quia dedit tibi manna, & eduxit aquam de petra.*

3 Cumque tranſiſſemus. *Hic deſcribitur ſecundus populus,ſcilicet Moabitarum,cum quibus prohibiti fuerunt filij* Iſrael *bellare , & præmittitur modus veniendi ad terram eorum,cum dicitur. Cumque tranſiſſemus,&c. Conſequenter prohibetur, contra eos bellum,cum dicitur.*

4 Non pugnes contra Moabitas,&c. *Cuius cauſa ſubditur, cum dicitur. Non enim dabo tibi quicquam de terra eorum.*

5 Quia filiis. *Et hoc fuit ex merito Abrahæ & promiſſione ſibi facta. ex hoc enim,quod* Lot *receſſit de Aram,vt iret cum Abrahã in terram Chanaan,& cum eo iuit in Aegyptum, & rediit, ut habetur* Geneſis *12.& 13. Abraham reputauit eum quaſi filium.*

6 Emim primi fuerunt. *Dicti ſunt autem Emim, id eſt , terribiles, quia ex aſpectu ſuæ magnitudinis alij terrebantur.*

7 Vt de Enacim ſtirpe. *Enac fuit gigas,de cuius magnitudine & filiorum eius dicitur Numeri 14. quibus comparati quaſi locuſtæ videbamur.*

8 Sicut fecit Iſrael in terra poſſeſſionis ſuæ. *Ex hoc aliqui dicũt, quod Eſdras ſcripſit principiũ huius libri,quia hic loquitur de acquiſitione terræ filiorum* Iſrael,*quæ tamen fuit acquiſita poſt mortem Moſis, ſed hoc dictum ſupra improbatum eſt,ideo dicendum eſt , quod Moyſes hic loquitur de futuro per modum præteriti , ad oſtendendum certitudinem impletionis diuini promiſſi. Poteſt etiam dici , quid loquitur hic de præterito quantum ad acquiſitionem terræ Sehon regis Heſebon,& Og regis Baſan,quæ fuit acquiſita viuente* Moyſe, *& antequam ſcriberet librum iſtum. Cætera patent.*

9 Poſtquam autem. *Hic deſcribitur tertius populus,ſcilicet Ammonitarum,contra quem prohibitum fuit prælium , quia Ammon & Moab,ex quibus deſcenderunt Ammonitæ & Moabitæ ,fuerunt filij Lot de duabus filiabus ſuis,vt habetur* Gene.*xix.g. Quos deleuit Deus a facie eorum propter meritum Abrahæ cuius filius Lot reputabatur.*

10 Surgite. *Hic conſequenter inducit Moyſes populum ad Dei & legis reuerentiam,recolendo beneficio diuina tempore belli,& primo recolit beneficia exhibita tempore belli præterdi. ſecundo exhibenda tempore belli futuri,ibi:* Ioſue quoque. *Beneficia autem exhibita in bellis præteritis ſunt regna acquiſita per victoriam diuinitus datam. Circa quod primo agitur de terræ acquiſitione. ſecundo de diſtributione acquiſitæ, ibi.* Terramque poſſedimus. *circa medium 3.c. Adhuc primo deſcribitur acquiſitio regni Sehon. ſecundo ipſius* Og, *in principio tertii capit. Circa primum primo deſcribitur prælii cauſa, ſecundo victoria ibi:.* Percuſſimuſque. *Circa primum oſtenditur belli cauſa, & iuſta ex parte filiorum Iſrael, ſecundo iniuſta ex parte Sehon,ibi,* Voluitque Sehon. *Circa primum oſtenditur bellum filiorum Iſrael eſſe iuſtum ex autoritate & præcepto domini qui terram vnius pro voluntate ſua poteſt dare alteri. & hoc eſt quod dicitur:* Surgite & tranſite. *& hoc continuatur ſic cum præcedentibus,quod ſunt verba domini ad populum quæ refert Moſes.* Diuiſio.

11 Ecce tradidi. *Hoc dicitur ad oſtendendum,quod victoria fuerat ex beneficio diuino,non ex virtute populi Iſrael.*

12 Hodie incipiam. *quia per victorias habitas de regibus Sehon & Og,timor filiorum Iſrael cecidit ſuper omnes hoc audientes.*

A
Allegoric.

a *Miſi ergo nuntios,&c.* Sehon diabolū ſignificat, quod eſt germen inutile vel arbor īfructuoſa, uel elat⁹. Iſrael populū Chriſtianū, qui per uiam mundi huius cupit tranſire, & ad cęleſtia regna peruenire. Hic mittit ad Sehō verbis pacificis, ꝓmittēs ſe non habitaturū in terra eius, ſed tantum tranſiturum, & regali uia inceſſurum. Hoc quiſque promiſit cum primū ad aquam baptiſmi peruenit, & prima fidei ſignacula ſuſcepit. Ab renūtiauit.n. diabolo & pompis eius, & operib. eius, & omni ſeruitio, & voluptatibus eius. Hoc eſt quod dicitur: *Quod Iſrael non declinabit in agrum eius, vel in vineam eius, & aquam de lacu eius non potabit*, id eſt diſciplinam vel aſtrologicæ vel magicæ, uel cuiuſlibet doctrinæ, quæ cōtra pietatē eſt, amplius non ſumet, ſed bibet de fontibus ſaluatoris, non derelinquet fontem aquæ viuæ, vt bibat de fonte Sehon, ſed incedet via regia, quæ eſt Chriſtus, qui dicit: *Ego ſum via veritas, & vita.* Et rex, ſecundum illud: *Deus iudicium tuum regi da.* Non declinabit in agrum neque inueniā eius, ad opera ſcilicet vel ad prauos ſenſus ei⁹. Amorrhęi loquētes interpretātur, vel amaricātes, quia deū ad amaritudinē prouocant, & in verbis tm̄ confidunt, ut Poetę, Aſtrologi, Philoſophi, qui inania loquunt̄. Regnum autē Dei non eſt in ſermone, ſed virtute. Volunt fideles cū pace tranſire, & pacifici eſſe etiam cū inimicis pacis ſed eo magis principē mundi offendūt, quo ſe cum illo nolle morari dicunt, nec aliq̄d eius cōtingere. Inde exacerbatus magis pſequitur, pericula ſuſcitat, cruciatus intentat, congregat populum ſuū, exit cōfligere aduerſum Iſraeł. Populus eius ſunt principes & iudices mūdi, cūctiq. nequitię miniſtri, q pſequuntur populū Dei, ſed & ipſe venit ī Iaſa, quod interpretatur mandati impletio. Qui enim ad expletionē mandatorū Dei venerit, Sehō vel exercitū eius ſæuientem nō timebit. Mandata enim Dei complere, eſt diabolum & exercitum eius ſuperare. Sicenī conterit Deus Satan ſub pedibus noſtris, & dat nobis poteſtiam calcandi ſuper ſerpentes & ſcorpiones, & ſuper omnem virtutem inimici.

B
E

b *Quia indurauerat.* longa patientia, non corrigendo. vnde in Exod. *Ego indurarui cor Pharaonis.* Et Pſalm. *Conuertit cor eorum, vt odirent populum eius.* Cauſa vero indurationis additur vt traderetur in manus tuas, id eſt vt cōtereret a te, q̄ nō fieret niſi reſiſteret nec reſiſteret, niſi induratus eſſet. Huius rei iuſtitiā ſi quęſierimus, inſcrutabilia ſunt iudicia eius, ſed iniquitas nō eſt apud Deū.

c *Percuſſimuſque eum.* Qui ſunt ueri Iſraelitæ, non carne Iudæi, ſed ſpiritu habitant in omnib. ciuitatib. Amorrhęorum, cum in omni orbe terrarum Chriſti eccleſia propagantur, & vnuſquiſq; noſtrum ciuitas fuit regis Sehō: qua

C
F

Margin: †timeāt a facie tua. † Nu.21.c. Nu.21.c. * nobis. Ioan 14.a. Pſal.71.a. 1.Cor.4.d. + Ex Pſ. Ro. infi. My.

qui habitant ſub omni cælo, vt audito nomine tuo paueant, 1
& † in morem parturientium contremiſcant, & dolore teneā- 2
Diabolum.
a tur. † Miſi ergo nuntios de ſolitudine Cademoth ad Sehon 3
Quæ dicuntur in baptiſmo. a Quaſi peregrini & aduenæ. b Mundum qui in maligno poſitus eſt.
regem Heſebon, verbis pacificis, dicens: Tranſibimus per ter-
a Quæ eſt Chriſtus communis omnibus.
ram tuam, publica gradiemur via, non declinabimus, neque 4
Vt minus iuſti. Vt iniuſti.
ad dexteram neque ad ſiniſtram. Alimenta pretio vende no- 5
bis, vt veſcamur, aquam pecunia tribue, & ſic bibemus. Tan- 6
tum eſt, vt nobis concedas tranſitum, ſicut fecerunt + filii E-
ſau, qui habitant in Seir, & Moabitæ qui morantur in Ar, do- 7
nec veniamus ad Iordanem, & tranſeamus in terram quam
dominus Deus noſter daturus eſt nobis. Noluitque Sehon rex 8
a Indurari permiſerat exigentibus peccatis.
b Heſebon dare nobis tranſitum, quia indurauerat dominus 9
a Lxx. confortauerat, quod & in malo accipitur. In malo. Conuertit cor eorum, vt audirent eius populum, & dolum facerent in ſeruis eius. b Vincendus.
Deus tuus ſpiritum eius, & obfirmauerat cor illius, + vt trade- 10
retur in manus tuas, ſicut nunc vides. Dixitque dominus ad
me: Ecce cœpi tibi Sehon tradere & terram eius, incipe poſſi-
a Diabolus. b Fidelibus. c Dæmonibus vel inimicis viſibilibus.
dere eam: Egreſſuſque eſt Sehon obuiam nobis cum omni po- 11
a Quod eſt completio mandatorum. b Vincendum.
pulo ſuo ad prælium in Iaſa, & tradidit eū dominus Deus no-
a Demonibus. b Principibus huius mundi & quibuslibet malis.
c ſter nobis, percuſſimuſq; cum filiis & omni populo ſuo, cun- 12
a In eo quod mali erant: verte impium & non erit.
ctaſque vrbes in tempore illo cepimus, interfectis habitatori- 13
bus earum, viris ac mulieribus & paruulis: Non reliquimus in
eis quicquam abſque iumentis, quæ in partem venere prędan-
a Quod eſt ſubleuans.
tium, & ſpoliis vrbium quas cepimus ab Aroer, quæ eſt ſuper

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Qui habitant. *Ex hoc dicit Rab. Sal. quod in pugna Iſrael contra Sehon & Og, ſol ſtetit ſicut tempore Ioſue, & per hoc victoria nota facta fuit ſub omni cælo, Sed non eſt veriſimile, quod Moyſes tantum Dei beneficium tacuiſſet, cum per ſcripturam huius libri intenderet inducere pręſentes & futuros ad reuerentiam Dei & legis diuinæ. & ideo dicendum, quod eſt modus loquendi hyperbolicus, cum dicitur:* Sub omni cælo *qui modus loquendi frequenter in ſacra ſcriptura reperitur.*

2 Et in morem parturientium. *Exterius in corpore, & dolore teneantur, interius in corde.*

3 Miſi ergo. *Hic ſecundo oſtendit bellum filiorum Iſrael iuſtum ex parte ipſorum, quia primo obtulerunt pacem, petentes tranſitum pacificum. Licet etiam Moyſes ſciret per reuelationem domini ut prædictum eſt, quod Sehon tranſitum non concederet, ſed magis contra eum bellaret, tamen pacem obtulit, ut daret exemplum filiis Iſrael in futurum. licet enim eſſet eis inhibitum, ne pacem aliquam faceret cum habitatoribus terræ Chanaan, ſed eos delerent ſimpliciter, ſicut dictum fuit Num. 33. tamen cum gentibus aliis pugnaturi primum debebant offerre pacem, ut habetur infra 20.c. Regnum autem Sehon erat ext. terram Chanaan, & ideo miſit ad eos nuntios verbis pacificis, ſicut dicitur hic:* Miſi ergo nuntios, &c.

4 Publica gradiemur. *ita quod nullum nocumentum inferemus bonis tuis immobilibus ſeu terræ tuæ naſcentibus.*

5 Alimenta pretio vende nobis. *ita quod nullam iniuſtitiā faciemus tibi in bonis mobilibus.*

6 Tantum eſt ut nobis concedas, &c. *Contrarium videtur* Num. 20. *cap. vbi dicitur:* cui reſpondit Edom. Non tranſibitis p me, alioquin armatus occurram. *et poſtea ſubditur:* Et diuertit ab eo Iſrael. *Ad hoc dicunt aliqui, quod licet filii Eſau non conceſſerint tranſitum filiis Iſrael per medium terræ ſuæ, tamen conceſſerunt tranſitum per terram ſuam in extremitatibus. Rab. Sal. dicit quod non conceſſerunt tranſitum per aliquam partem terræ ſuæ, ſed portabant eis alimenta venalia ad loca, per quæ tranſibant iuxta terram ſuam. & ideo dicit quod illud quod hic dicitur,* Sicut fecerunt filii Eſau, *hoc non refertur ad conceſſionem tranſitus, ſed ſolum ad venditionem victualium. Duo enim petebant filii Iſrael, ſcilicet tranſitum per terram, & venditionem victualium. Primum negauerunt filii Eſau, & ſecundum conceſſerunt. Poſſet autē dici, quod ly* ſicut fecerunt, &c. *Poteſt referri ad utrunque, quia licet filii Eſau non conceſſiſſent tranſitum per terram ſuam, tamen dimiſerunt filios Iſrael pacifice tranſire iuxta terminos terræ ſuæ uendentes eis ibidem uictualia. neutrum autem conceſſit Sehon, ſed exiuit de terra ſua contra filios Iſrael vt eos exterminaret.*

7 Et Moabitæ. *quia ſimiliter vendiderunt eis victualia.*

8 Noluitque Sehon. *Hic deſcribitur bellum iniuſtum ex parte regis Sehon. Primo quia denegauit petitionem rationabilem. Quod notatur cum dicitur.* Noluitque Sehon, &c. *& ſubditur cauſa.*

9 Quia indurauerat. *Dicitur autem Dominus indurare homines in malo, inquantum ſuo iuſto iudicio propter demerita hominum ſubtrahit eis gratiam, uel non infundit. & quia effectus gratiæ eſt cor mollificare, ideo ad eius ſubtractionem ſequitur induratio cordis, & obſtinatio in peccatis.*

10 Vt traderetur in manus tuas. *Ly vt, tenetur hic cōſecutiue, quia ad indurationem ſecuta eſt illa pœna. Secundo oſtenditur bellū Sehon iniuſtum, quia prior impugnauit filios Iſrael ſine cauſa, & hoc eſt quod dicitur.*

11 Egreſſuſque. *Non uocauit Sehon Og ad ſuum auxilium, quia non reputabat ſe indigere auxilio eius ad deſtructionem filiorum Iſrael.*

12 Percuſſimuſq. *Hic deſcribitur victoria perfecta cum dicitur:* Percuſſimus eum. *id eſt interfecimus.*

13 Cum filiis. *In Hebræo habetur cum filio ſuo. Quod exponens Rab.*

✠ *Sa. dicit*

quia regnabat in nobis ſtultitia,ſuperbia'impietas,·& omnia A quę diabolus ſuggerit.Sed victus eſt fortis,& vala eius dire- Iſa.h.3.d pta,facti ſumus ciuitates Iſrael,hr̄ditas ſanctorū , exciſa prius arbore ĩfructuoſa, & deiecto elato rege,& Iſa.11.d. regnāte in nobis mā ſueto,qui dicit: *Diſcite a me, quia mitis ſum. & humilis corde &c.* Nomina quoque locorum conueniunt. Aroer nanque ſubleuans interpretatur. Arnon aceruus triſtitiæ, Galaad aceruus teſtimonii.Ab Aroer ergo q̄ eſt ſup ripā torrētis Arnon &c.Quia oīs perſona cuiuſlibet dignitatis faſtu ſuperbiæ vel pompæ cōfidens mundanę.cum perſecutoribus qui variis tribulationibus Chiſtianos anguſtiant, vſque ad hæreticorum conciliabula, qui teſtimoniis ſcripturarum de prauatis contra eccleſiam pugnant, ſed reſiſtere non valent traduntur victi in manus ſanctorum cum habitaculis ſuis. D

a Aceruus triſtitiæ. Scilicet.
ripam torrentis Arnon & oppido quod in valle ſitum eſt,vſq;
a Aceruus teſtimonij.
Galaad.Non fuit vicus et ciuitas quæ noſtras effugeret manus. 1
Omnes tradidit dominus Deus noſter nobis, abſque terra filio
rum Ammon, ad quam non acceſſimus,et cunctis quæ adia-
centi torrenti Ieboc et vrbibus montanis , vniuerſiſque locis a
quibus nos prohibuit dominus Deus noſter .

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *Sa.dicit quod hoc intelligitur de quodam filio notabili quem habebat,& erat æqualis patri in magnitudine & fortitudine. Poteſt tamen dici ſecundum tranſlationem noſtram,quod in Hebræo ponitur ſingulare pro plurali,ſicut Exo. viij.f.* Venit muſca grauiſſima.*id eſt,multitudo muſcarum,Cætera patent vſque ibi.*

1 Non fuit.*Villa eſt quæ non habet muros,& ciuitates uilla eſt clauſa muris.*

CAP. III.

aliter N.21.g a *Itaque conuerſi.* Ad Og qui eſt rex Baſā, nec legatos dignātur mittere,nec B tranſitū per terrā eius petere,cōtinuo cōfligunt cū eo, ſuperātes eū & populū ſuū. Baſā interpretat̄ turpitudo. Merito ergo nec legati mittuntur ad gentē iſtā, nec tranſitus petitur. nullus enim tranſitus debet nobis eſſe, vel aſcenſus ad turpitudinem, quæ ſtatim expugnāda & omnino cauenda eſt. Og autem interpretatur concluſio, carnalia ſignificat, quorū deſiderio C anima excluditur, & ſeparatur a Deo. Aduerſus hæc ſic eſt bellandum,ut nullum relinquatur vitiū. Nullum enim oportet relinqui in regno turpitudinis. Debēt enim turpia reſecari, vt honeſta & religioſa poſſunt ædificari. In regno Sehō uel Moab non hoc p̄cipitur.Forte.n.ex illis aliquid nobis opus eſt, quo multiplex præſentis uitæ vſus eget,alioquin deberemus exire de hoc mundo .De Baſan vero, id eſt de turpitudine nihil relinquimus, quia nihilo indigemus. Honeſtum etiam eſſe non poteſt, qđ turpe eſt. b*Sexaginta.* Superiorē ſenſum cōfirmat. Sexagenarius quippe numer⁹ ſicut ſenari⁹ perfectionem ſignificat. Bene autem 60.vrbes memorat vaſtatas in regione Og regis Baſan, id eſt diaboli, qui eſt rex turpitudinis, qa perfecte omniū vitiorum delectationē deſtruendā eſſe ſignificat. Argob ארגוב id eſt maledicta ſublimitas terrenam ſuperbiam ſignificat, quæ in filiis irę regnat; Deſtructis vrbib⁹, uiros ac mulieres ac paruulos dicit interfectos, iumenta & ſpolia direpta, quia munitiōe diaboli ſpperata, quicquid in carne noſtra rebelle, quicquid laſciuū ſenſerimus, cū paruulis cogitationibus zelo Dei eſt conterendum. Quicquid autem in ſimplicitate puri ſenſus vel membrorum ornatu ſeruitio Dei aptum inuenimus,reſeruare debemus. F

CAP. III.

a Itaque conuerſi aſcendimus per iter Baſan. 1
† Egreſſusq́; eſt Og rex Baſan in occurſum 2
nobis cum populo ſuo ad bellandum in E- 3
drai. Dixitq. dominus ad me: Ne timeas eū, 4
quia in manu tua† traditus eſt cū omni po-
pulo ac terra ſua:facieſq. ei , ſicut feciſti Se-
hon regi Amorrhæorum, qui habitauit in Heſebon . Tradi-
dit ergo dominus Deus noſter in manibus noſtris etiam Og
a Turpitudinis· b Multa vitia turpitudini ſubiecta.
regem Baſan,& vniuerſum populum eius,percuſſimuſq́. eos 5
† vſque ad internecionem , vaſtantes cunctas ciuitates illius
vno tempore. Non fuit oppidum, quod nos effugeret . Sexa-
Quo ſ. eſt maledicta ſublimitas.
b ginta vrbes, et omnem regionem Argób regni Og in Baſan.
Cunctæ vrbes erant munitæ muris altiſſimis, portiſque et ve-
ctibus, abſque oppidis innumeris, quę non habebant muros.
Et deleuimus eos ſicut feceramus Sehon regi Heſebon, diſper
Rebelles. Laſciuiam. a Infirmas cogitationes.
dentes omnem ciuitatem , viroſque ac mulieres et paruulos:
a Simplices ſeruitio Dei vtiles. b Ornatum verborum.
iumenta autem et ſpolia vrbium diripuimus. † Tulimusque
illo in tpe terram de manu duorum regum Amorrhęorū, qui
erāt trans Iordané, a torrente Arnon vſque ad montem Her-
mon, quē Sidonii Sarion vocant, et Amorrhęi Sanir. Omnes
ciuitates quæ ſitæ ſunt in planicie, et vniuerſam terrā Galaad
et Baſan vſq. Selcha et Edrai, ciuitates regni Og ĩ Baſan. Solus 6
a In Hebræo rephaim.
quippe Og rex Baſan reſtiterat de ſtirpe gigantū. Et monſtrat 7

† tradam eum. E

†23.q.§.ſi ver. perſtieates?

וּרְפָאִים

☞ 2 Terram-

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. III.

1 Itaq; conuerſi. *Hic conſequenter deſcribitur victoria de rege Og,& primo deſcribitur occaſio pugnæ, ſecundo conditio victoriæ,ibi* Percuſſimuſque. *Circa primum dicitur ſic:* Itaque conuer.*ad continuandum iter noſtrū poſt debellationem Sehon.* Diſtio:

2 Aſcendimus per iter.*id eſt quod ducit ad Baſan.*

3 Egreſſuſque.*Ex hoc apparet cauſa quare Moyſes non petiuit trāſitum verbis pacificis ab iſto Og,ſicut fecerat a Sehon,quia iſte Og nō expectauit quod Moſes ad terram eius appropinquaret.& inde nuntios mitteret ſed præoccupauit tempus mouendo bellum iniuſtum contra filios Iſrael.*

4 Dixitque.*Hoc dictum fuit ſpecialiter de Og,quia erat mirę magnitudinis & fortitudinis,ut patet infra eo.ca.*

5 Percuſſimuſque.*Hic deſcribitur magnitudo victorię,& primo ex hominum interfectorum & ciuitatum captarū & prædarum multitudine,& patet litera.Secundo ex regis Og magnitudine,cum dicitur.*

6 Solus quippe Og rex &c. de ſtirpe gigantum. *Dicit autem Rab.Sa.quod loquitur hic de gigantibus, quos interfecit Chocorlaomor & ſocij eius, vt habetur Gene.xiiij.b.& de illa interfectione euaſit ſolus Og,qui poſtea factus eſt rex Baſan,vt dicitur.& ſecūdum hoc iſte Og diu vixerat,qui a tempore belli prædicti de quo euaſit vſque ab bellum in quo obijt,fluxerunt plus quam cccc.anni.* Nota de lō gęuitate Og.

7 Monſtratur lectus eius &c.*De magnitudine huius Og dicūt Iudæi,quod a planta pedis eius vſque ad cauillam pedis erant 30. cubiti humani, prout diffuſius poſui in libro Numeri xxi.& quia iſte paſſus vbi deſcribitur menſura lecti eius,illam falſitatem deſtruit. ideo ad colorandum prædictam falſitatem Iudæi peruerſe exponunt hanc literam.Dicunt enim aliqui, quod in Hebræo non eſt lectus, ſed cuna , in qua erat poſitus quando erat puer,& quod iam tantæ erat fortitudinis & magnitudinis, quod non poterat teneri niſi in cuna ferrea habente nouem cubitos vſuales in longitudine.Sed hæc expoſitio aſſumit falsū, quia in Hebræo non habetur cuna, ſed* ערש *eres , id eſt lectus uel ſtratum,ut magis proprie loquamur,eadem enim dictio eſt hic Hebraica , quæ habetur Pſal.6.b.* Lachrimis meis ſtratum meū rigabo &c. *& Gen.xlix.a.* Maculaſti ſtratum eius,*de lecto Iacob cum iam eſſet uir perfectus, de quo certum eſt quod non iacebat in cuna.Nō licet puer*

a *Terramque.* GRE. Sũt multi in eccleſia qui paruuli eſſe deſpi
A ciunt, & in loco humilitatis conſtituti, immanes apud ſe eſſe
Li.27.moral.c.10. non deſiſũt, hi honorib. extolluntur, voluptatibus perfruuntur, rerũ multiplicitate dilatantur, præeſſe & timeri appetunt recte viuere negligũt, & rectæ vitæ famã habere cõcupiſcunt Si qua tamen fidei tẽtatio exurgat, uerbis & clamoribus eã defendunt, & cæleſtem patriã vendicant, nec tamen amant. Tales filii Ruben & Gad & dimidia tribus Manaſſe exprimunt, qui multa pecora & iumẽta poſſidentes, terram campeſtrem, ultra Iordanem concupiſcunt, in terra promiſſionis hæreditatẽ habere nolunt dicentes. *Terra quam percuſſit dominus in conſpectu* † de terra. *filiorum Iſrael regionis vberrima eſt, &c.* Qui iumenta plurima poſſident, nolunt tranſire. Iordanem. Quia ad radices montis Phaſga. quos multa mũdi impedimenta occupãt, cæleſtem non requirunt habitationẽ, ſed fide quam tenẽt ſpecie tenus, increpat ipſos, ne otio torpeſcant, ne exẽplo ſuo a labore
B
bore & longanimitate alios retrahant. Vnde eis per Moyſen dicit. *Nunquid & fratres veſtri ibunt ad pugnam & vos hic ſedebitis:* D
Nu. *cur ſubuertitis mentes filiorum Iſrael?* Sed quia erubeſcunt, non defendere fidẽ quã confitẽtur, ad certamen properant, eamq; non ſibi ſed proximis vendicant. Vnde ad Moyſen dicunt: Nu. c. *Caulas ouium fabricabimus &c.* adiungunt, Armati & accincti pergemus ad præliũ. Mox ergo terrã promiſſionis ab hoſtib. liberant & relinquũt & ad paſcenda iumẽta vltra Iordanẽ perguut, quia contra fidem baptiſmatis toto deſiderio perituris inſeruiunt. Sic enim E pugnant, vt pignora ſua extra terram promiſſionis deponant, in quibus habent affectum. Ideoq; ad cãpeſtria redeunt, ab altitudine montium, quaſi a ſpe cæleſtium & extra terram promiſſionis bruta animalia nutriunt, uana ſcilicet deſideria & irrationabiles animi motus.

lectus eius ferreus qui eſt in Rabbath filiorum Ammon no-
Magnitudinem eius commendat.
uem cubitos habens longitudinis, & quatuor latitudinis ad
a menſuram cubiti virilis manus. Terramque poſſedimus in tẽ- 1
pore illo ab Aroer, quæ eſt ſuper ripam torrentis Arnon, vſq;
b ad mediam partem montis Galaad: & ciuitates illius dedi Ru-
ben & Gad. Reliquam aũt partem Galaad & oẽm Baſan regni
Og tradidi mediæ tribui Manaſſe, oẽm regionẽ Argob. Cun-
ctaque Baſan vocatur terra gigantum. Iair filius Manaſſe poſ- †
ſedit oẽm regionem Argob vſque ad terminos Geſſuri & Ma- 2
chati. Vocauitque ex nomine ſuo Baſan Hauothiair, id eſt vil
las Iair vſque in pñtem diem. Machir quoq. dedi Galaad & tri
bubus Ruben, & Gad dedi † terram Galaad vſque ad torrentẽ
Arnon, medium torrentis & confinium vſque ad torrẽtem Ie
boc, qui eſt terminus filiorũ Ammon, & planiciẽ ſolitudinis
atq; Iordanem: & terminos Cenereth, vſque ad mare† deſerti 3
quod eſt falſiſſimũ ad radices montis Phaſga contra oriẽtem.
Præcepiq; vobis in tẽpore illo dicens: Dñs Deus veſter dat vo-
bis terrã hãc in hęreditatem, expediti præcedite fratres veſtros 4

† b *Ruben & Gad.*
RABANVS. Ruben primogenitus Iacob licet cõtaminauerit F
thorum

NICOLAVS DE LYRA.

* *de nouo natus ſit minoris quantitatis quam in ætate adulta, tamen de communi curſu habet quantitatem pedalẽ vel parum plus reſpectu ſui ipſius in ætate adulta. ſpatium autem a planta pedis vſque ad cauillam, ad plus non eſt niſi quarta pars longitudinis pedis. & ideo ſi fictio Iudęorum predicta de longitudine Og, eſſet vera quando fuit de nouo natus, non ſolum habuit nouem cubitos vſuales in longitudine, ſed quater xxx. ad minus, ſ. cxx. & ideo ad colorãdum prędictam fictionem ſeu falſitatem Rab. Sa. aliter exponit literam prędictam, concedens ꝙ hic habetur lectus, & non cuna, ſed cum ſubditur, Habens nouem cubitos longitudinis ad menſurã virilis manus, dicit quod hoc eſt intelligendum de menſura cubiti ipſius Og, qui vocabatur vir per quandã excellentiã, & ille cubitus erat ualde magnus. Sed hęc expoſitio non poteſt ſtare nec colorare prędictam falſitatem, quia ſicut iam dictũ eſt, lõgitudo quę eſt a planta pedis vſque ad cauillã non eſt ad plus niſi quarta pars longitudinis pedis. & ideo ſi inter plantã pedis & cauillã ipſius Og erant xxx. cubiti vſuales ſecundũ prędicta fictionem, ſequitur ꝙ tota longitudo pedis eius ad minus eſſet cxx. cubitorum, vt prędictum eſt. Cubitus autem cõtinet duos pedes ſecundũ communiorem opinionẽ & veriorem, ut credo, ſecundũ aliam vero pedem & dimidiũ. ex quo ſequitur, ꝙ cubitus ipſius Og continebat. ccxl. pedes communes ſecundũ prędictã fictionem, vel ad minus lxxx. & per conſequens lectus eius nouem cubitorũ continebat nonies tantũ in longitudine, quod includit maximam abſurditatẽ, quia nõ poſſet fieri lectus ferreus tãtę longitudinis & latitudinis correſpondẽtis, nec inueniretur tãta materia ferri, nec artifex qui faceret, nec eſſet verũ quod dicitur in textu:* Mõſtratur lectus eius ferreus, qui eſt in Rabbath filiorũ Ammon. *i. in tali ciuitate, quia magnitudo pdicti lecti fere occuparet locũ unius magnę ciuitatis. & ideo dicendum, quod hic accipitur cubitus vſualis & communis, qui continet duos pedes cõmunes, vel ad minus pedem & dimidium. Ex quo patet, quod lectus ipſius Og erat bene magnus continens novẽ cubitos longitudinis. id eſt xviij. pedes communes ſecũdum communiorem opinionem de magnitudine cubiti, vel xiij. pedes cum dimidio ſecundum aliam.*

Mora-

Moraliter Og qui interpretatur congregans, ſignificat peccatorem, qui ſibi congregat iniquitatem, ſecundum quod dicitur Pſal. xl. b. Cor eius congregabit iniquitatem ſibi, *quia ſecundum Greg. peccatum quod per pœnitentiã nõ diluitur, mox ſuo põdere ad aliud trahit. Lectus enim ſunt allicientia ad peccatum & detinentia in ipſo, ſicut in lecto in quo iacet proſtratus. habet autem 9. cubitos longitudinis, & quatuor latitudinis, exemplum in peccato carnis, & ſic poteſt intelligi de alijs. Primus cubitus longitudinis eſt in eſcis. Secundus in poculis. Tertius in ſpectaculis. Quartus in cantilenis diſſolutis. Quintus in ſuauitate aromatum. Sextus in multiplicitate donorum gratis datorum. Septimus in mollitie lectorum. Octauus in applauſu ſociorum.* Nonus *in turpi vſu mulierum. Latitudinis vero primus cubitus eſt delectatio ſecundus eſt conſenſus. tertius operatio. quartus conſuetudo, & quando interuenit incorrigibilitas & obſtinatio, tunc eſt lectus ferreus.*

1 Terramque poſſedimus. *Hic conſequenter recolitur prędictę terrę acquiſitę diſtributio, quæ aſſignata fuit duabus tribubus & dimidię ut plenius continetur* Num. 32. *& hoc eſt quod dicitur;* Et ciuitates illius dedi Ruben, &c. *& patet litera vſque ibi.*

2 Ad terminos. *Nomen eſt lacus magni, per quem tranſit Iordanis fluuius, & vocatur in euangelio mare Cenereth, a quadam villa ſic nominata ſuper littus eius ſita, & mare Tyberiadis a quadam alia ciuitate ſita in eius littore, & mare Galilææ, quia eſt iuxta Galilęam regionẽ.*

3 Vſque ad mare quod eſt ſalſiſſimum *nomen eſt alterius lacus in quo cadit Iordanis fluuius, & in loco vbi ſubuerſę sũt quinq; ciuitates de quarum ſubuerſione habetur Gen. xix. & de iſto lacu dictũ fuit Nu.* Ma 33. *Vocatur autem mare more Hebraic. ſermonis, ſecundum quem quęlibet congregatio aquarum notabilis mare vocatur, ſecundum illud Gẽ.* 1. *a.* Congregationesque aquarum appellauit maria.

4 Expediti *Hoc dicitur viris bellatoribus duarũ tribuũ & dimidię, quę iam habebant terram aſſignatam, & ciuitates muratas, in quibus reliquerũt uxores ſuas & paruulos & familias, & ideo poterant procedere ad bella magis expedite, quam alij qui ducebant ſecũ vxores ſuas & paruulos & familias.*

* 1 Ioſue

MORALITER.

* † *Iair filius Manaſſe &c.* Per Manaſſen qui interpretatur ob
Patres probat ęre ligionis. liuio cõuenienter ſignificari põt primus pater alicuius Religionis approbatæ, vt beatus Aug. beatus Benedictus, beatus Frãciſcus, & ſic de aliis qa quilibet ingrediẽs obliuiſci dẽt populi ſui & domus patris ſui. Per Iair vero q interpretatur vigilans vel illuminatio, ſignificatur quilibet bonus & religioſus, q ſui patris exẽplo vigilat ad proficiendũ in ſcientia & vita & iſte obtinet regionẽ Argob, q̃ interpretatur maledictio, ſublimitas. ideo ſignificat excellẽtiam ſuperborũ maledictã Iob. v. Stulti etymologia. a. *Vidi ſtultum firma radice, & maledixi pulchritudini eius.* Omnis autem ſuperb. eſt ſtultus, cuius etymologia eſt ſtatus altus. Iair au-
autẽ obtinet Argob, i. excellentiam ſuperborum, qñ bonus religioſus verbo & exẽplo ſuperbus reducit ad humilitatem bonorũ, ſic vertit nomina eorũ vocãs eos. Auoth Iair. i. villas Iair. qa facti ſunt habitacula Dei, q habitat in mentib. humiliũ, Eſaiæ lvi. a. *Super quẽ requieſcet ſpũs meus, niſi ſuper pauperẽ & cõtritũ & trementẽ ſermones meos.* Vbi vero tranſlatio noſtra hẽt pauperẽ, alia trãſlatio habet humilẽ, & idem ſignificat. Nam Matthæi. 5 a. Humiles dicuntur pauperes ſpiritu, i. non habẽtes inflatum ſpiritum vt exponit Auguſt.

† *Prȩcedite fratres veſtros filios Iſrael.* Tales n. religioſi ad ædificationem aliorum apti ad prædicãdum & confeſſiones audiendum a ſuis ſuperioribus ſunt mittendi.

* † *Abſque*

☞ thorum eius. Manaſ- D
ſes quoque cuius dimidiatribus extra Iordanem remanet, & quamuiſde Aegyptia ca natus, primogenitus eſt. Itaque priorẽ populum deſignant, qui non per verũ Ieſum, ſed per Moſen extra Iordanem, ſortem accipiũt, & priores & extra Iordanẽ,
2.c. & ſequeſtrati a cæteris. *Iumenta*, inquiunt, *& pecora multa ſunt nobis.* Hac cauſa prior populus ad terram
B fluẽtem lacte & melle, non poteſt venire, nec verbum factum
2.d carnem cognoſcere. *Animalis enim non percipit quæ ſunt ſpiritus Dei*, ſed comparatur iumentis inſipientibus, pro quibus hæreditatem accipit extra Iordanem, terram ſcilicet duorum regum. Non enim po-
C tuit Moſes niſi duos tan-

filios Iſrael. Omnes viri robuſti abſq. vxoribus & paruulis ac iu †
mentis. Non.n.ꝙ plura habeatis pecora, & in vrbibus remane
re debebunt, quas tradidi vobis, donec requiẽ tribuat dñs fratri
bus veſtris ſicut vobis tribuit, & poſſideant ipſi ẽt terram quam
daturus eſt eis trans Iordanem: tunc reuertetur vnuſquiſque in
poſſeſſionem ſuam, q̃ dedi vobis. Ioſue quoque in tpe illo præ- 1
cepi, dicens: Oculi tui viderunt quæ fecit dominus Deus veſter
duobus his regibus, ſic faciet oĩbus regnis ad quæ tranſiturus
es: Ne timeas eos: Dominus.n. Deus veſter pugnabit pro vobis
Precatuſque ſum dominum in tempore illo dicens: Domine
Deus tu cœpiſti oſtendere ſeruo tuo magnitudinem tuam ma 2
numque fortiſſimam. Neque enim eſt alius Deus vel in cælo 3
vel in terra, qui poſſit facere opera tua, & comparari fortitudi- 4
ni tuæ. Tranſibo igitur & videbo terram hanc optimam trans 5

a Montem, Libanum ſcilicet hic eſt mons Phœnicis, terminus Iudeæ contra ſeptentrionem.

Iordanem, & montem iſtum egregium & Libanum. Iratuſq. 6
eſt dominus mihi propter vos, nec exaudiuit me, ſed dixit mi 7
hi: Sufficit tibi, nequaquam vltra loquaris de hac re ad me. A- 8
ſcende cacumen Phaſgæ, & oculos tuos circunfer ad occiden- 9
tem, et ad aquilonem, auſtrumque & orientem, & aſpice. Nec 10
enim tranſibis Iordanem iſtum. Præcipe Ioſue, & corrobora 11
a eum atque conforta, quia ipſe præcedet populum iſtum, et di- 12
uidet eis terram quam viſurus es. Manſimuſque in valle con-
tra fanum Phogor.

† tãtum interfiere reges, quorum terram habentibus pecora multa diuideret. Ieſus vero diuiſit terrã his qui tranſierũt Iordanem, habentibus quidem pecora, ſed non tanta quæ retineãt eos vltra Iordanem, ſed cũ ipſis mulieribus & infantib. cõtendunt tranſire & ad patriam peruenire. D

a *Præcipe* Ioſue, *&c.* Alleg.
Magna diſpenſatione Dei factũ eſſe, ne Moſes qui eſt typus legis, introduceret populum in terram promiſſionis, quia E lex neminem ad perfectũ adduxit. Ioſue autem typus Chriſti Heb.7.c. qui ſaluator ĩterpretatur. Chriſtus enim populum ſuum ſaluauit, conuenienter dux & principes in terram promiſſiõis introduxit.

☞ CAP. F

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Ioſue quoque. *Poſtquam explicauit beneficia pręſtita in bellis præteritis, hic conſequenter explicat beneficia præbenda in bellis futuris. & hoc totum fit ad inducendum filios Iſrael ad Dei reuerentiam & obſeruantiam legis, & diuitur in partem principalem & incidentalem. ſecunda*: Precatuſque ſum. *Circa primum Moyſes ex victorijs diuinitus conceſſis filijs Iſrael de præterito, aſſecurat de concedendis in futuro, quia ſecundum quod dicit beatus* Greg. *præteritarum rerum exhibitio futurarum eſt certitudo. Et patet litera.*

2 Precatuſque. *Hæc eſt pars incidentalis. ex hoc enim quod Moyſes ex Dei adiutorio duos reges debellauerat, & terram eorum diſtribuerat, vt prædictum eſt, opinatus fuit, quod verbum domini ſibi dictum* Num,20. *ſcilicet quod intraret terram promiſſionis, non eſſet verbum ſententiæ diffinitiue, ſed magis comminationis, quod frequenter retractatur, ſicut illud* Ionæ 3.b. Adhuc quadragĩta dies & Niniue ſubuertetur. *Et ideo orauit dominum vt tranſiret* Iordanem *& videret terram promiſſionis ac diuideret, & hoc eſt quod dicitur.*

3 Seruo tuo. *i. mihi Moſi.* 4 Magnitudinem. *in operib. mirabiliũ.*

4 Manumque. *in debellatione duorum regum.*

5 Tranſibo. *id eſt, hoc peto ex tua gratia.*

6 Et montem. *Ra.Sa. dicit quod per montem hic intelligitur* Ieruſalem, *quæ pro parte principali erat ſita in monte, & per Libanum ipſum templum, quod fuit factum de lignis Libani, ut habetur 3. Reg. 5. Sed hoc non videtur verum, quia Moyſes non petebat viſionem ſpiritualem terrę, ſed corporalem, vt manifeſte patet ex textu. templum autem non fuit factum vſque ad tempora* Salomonis. *& ideo vſque tunc videri non poterat viſione corporali. & ideo dicendum quod per montẽ* Libanum *intelliguntur duo termini terræ promiſſionis ſecundũ eius longitudinem, quia mons in quo eſt aſcenſus ſcorpionis eſt in termino auſtrali, &* Libanus *in termino aquilonari, et per hoc intelligitur petita viſio locorum intermediorum.*

7 Iratuſq. eſt dominus mihi propter vos. *Iſtud refertur ad peccatum Moyſi, in aquis contradictionis, quod habetur Num.2. cuius peccati occaſio fuit malitia populi, ut ſupra dictum eſt cap.1.*

8 Nec exaudiuit. *verbum ſuum retractando, ſed magis confirmando, quantum ad hoc quod terram non intraret, conceſſit tamen quod eam ab extra miraculoſe videret. vnde ſubditur.*

9 Aſcende cacumen. *Nomen eſt montis.*

10 Et oculos tuos circunfer. *Non accipitur hic oriens & occidẽs, auſter & aquilo prout ſunt termini totius terræ habitabilis, quia ſic non fuit oſtenſa Moyſi, ſed prout ſignificant terminos terræ promiſſionis, quia Moyſes vidit oculis corporalibus totam terrã promiſſionis a termino eius auſtrali vſq. ad aquilonarẽ, & ab orientali vſque ad occidentalẽ.*

11 Præcipe Ioſue. *vt recipiat regimen populi & labores in acquirẽdo terram & diuidendo.*

22 Et corrobora eum. *Timebat enim Ioſue, ne ſicut Moyſes magiſter ſuus ab ingreſſu terræ & eius diuiſione fuerat impeditus, ita & ipſe qui non erat tantæ perfectionis, multo fortius impediretur, & ideo dominus uerba eum affecurare de tranſitu & diuiſione, ideo, ſequitur.* Ipſe præcedet populum iuſtum & diuidet eis terram, &c.

✲ CAP.

MORALITER.

✲ † *Abſque vxoribus & paruulis ac iumentis.* Per uxores intelliguntur carnales, qui quanuis ſint literati, nõ tamen ſunt inter ſeculares mittendi, qa plus nocerent mala vita quam proficerent doctrina, eo quod in moralibus magis mouent facta quã verba. Per paruulos aũt intelliguntur nouitii, vel de nouo profeſſi, qui non ſunt adhuc bene firmati, & illi ſimiliter nõ ſunt mittendi. Per iumẽta vero intelligũtur fratres ſimplices & illiterati, qui propter defectum ſcientiæ nõ ſunt ad prædicandum apti.

ADDITIO I.

In capitulo 3. vbi dicitur in poſtilla: Et montem iuſtum egregium & Libanum. Rab.Sa. dicit, &c. Sicut viſio terræ promiſſionis quã Moyſes petebat a Deo, intelligatur de viſione corporali tantum, non modicæ admirationis dignum uidetur, cur Moyſes qui tantæ perfectionis erat, vt de eo diceretur: Qui in omni domo mea fideliſſimus eſt, & palam & non per ænigmata & figuras dominum videt *ſup. Num.12. cum tanta affectione & tam ardenti inſtantia peteret videre a deo terram illam trans* Iordanem, *& montẽ illũ egregium, præſertim cum ad hoc impetrandum inducit memoriam maximorum operum, quæ Deus ſibi oſtenderant, & hoc cũ dicit*: Tu cœpiſti oſtendere ſeruo tuo, &c. Neque enim alius Deus in cœlo & in terra, qui poſſit facere opera tua. *In quo uidetur maxime magnificare huiuſmodi petitionem, quaſi coęquando eam his potiſſimis quæ iam Deus ſibi oſtenderat, cum tamen inter illa ſit modica vel nulla comparatio. Nam prima magnalia quæ Moyſi fuerunt oſtenſa, de quibus hic fit mentio, pertinebant ad omni potentiam diuinam, & ad magnam populi Dei vtilitatem, ſicut redemptio Aegyptiaca, & datio legis, & deductio per deſertum, & huiuſmodi. Quod autem Moyſes tranſiret* Iordanem, *vt videret illam terram corporaliter, nihil horum ſimile vel ęquale includit.* Ad *quod quidam expoſitores Hebræorum dicunt, quod hoc faciebat Moyſes, ut populus ille magis diligeret terram illam, cuius viſio tã deſiderabilis erat a viro tantæ perfectionis. Sed hoc non uidetur conuenienter dictum quia ſi ſic Moyſes hoc petebat per modũ fi ionis, vt populo hoc oſtenderet, non quod in corde ſic haberet, quod non pertinet ad virum Dei. Vnde videtur aliter dicendum quod Moyſes deſiderabat illam terram videre ex deuotione, quam habebat ad illa quę fuerunt ibi facta ſcilicet immolatio Iſaac, quę fuit celebrata in monte Moria, vbi Deus conceſſit & iuramento ſolenniſſimo firmauit.*

quod in ſemine Abrahæ.i.ſ eſt,in Chriſto benedicentur omnes gentes,pro ut fuit large oſtenſum ſupra Gen.22.in additione 4.& ideo fecit hic mẽtionem de mõte dicens: Et montem iſtum egregium. *Et quia ex fide etiam cognoſcebat,quod in illo monte poſtquam ibi templum fuiſſet ædificatum de lignis* Libani,*erat offerendus Chriſtus & doctrinam ſalutis ibi docturus; ideo fecit mentionẽ de Libano dicens:* montem iſtum egregium & Libanum, *& generaliter deſiderabat terram totam videre,ut patet in litera,quia per totam terram promiſſionis ſcilicet* Iu*dæam:Galilæã,& trans Iordanẽ Chriſtus progreſſurus erat prædicando, & docendo,& miracula faciendo,ut in hiſtorijs euangelicis patet.Vnde Moyſes etſi videre petebat corporalem viſionem terræ, hoc tamen erat propter viſionem ſpiritualem ſupra dictam.* Nimirum,*ſi ratione huius deuotionis Moyſes petiuiſſet videre terram illam,quia etiam hodie fideles Chriſti videmus in longinquas regiones peregrinari, ut loca ſancta viſitent.Sed Deus ut ſuam iuſtitiam oſtenderet,et circa ſanctos noluit ſibi concedere illam viſionem de propinquo,ſed tãtum a longe dicens: Aſcende cacumen Phaſge,et oculos circunfer ad occidentẽ, &c.In viris enim perfectis modica exercitatio corporis in reb.ad deuotionem excitantib.tantum operatur,ſicut talium magna exercitatio in minus deuotis. nam ſm Philoſophum,* A*ctiuorum actus eſt ſecũdum diſpoſitionẽ paſſi.* Phil *Eſt etiam hoc alia ratio,quæ habetur in gl. vbi ſic dicitur,* Magna *diſpenſatione Dei factũ eſt,vt Moyſes qui eſt typus legis,non introduceret populũ in terrã promiſſionis,quia lex neminẽ ad pfectũ adduxit. Sed* Io*ſue typus Chriſti,qui ſaluator interpretatur,tanq̃ dux & princeps populũ in terrã promiſſionis introduxit.Hæc in gl.Quę quidem expoſitio licet allegorica ſit,multum tamen correſpondet literali,ut patet conſideranti.*

CAP. IIII.

a Et nunc Iſrael audi † præcepta et indicia, 1
quæ ego doceo te, vt faciens ea viuas, et ingrediens
poſſideas terram quam dominus
Deus patrum veſtrorum daturus eſt vobis.

a Sicut Scribæ & Phariſæi qui propter traditiones ſuas reliquerunt præceptum Dei.Matth.10.a. b Non prohibet veritatem veritati addere, ſed falſitatem omnino remouet.

b Non addetis ad verbum quod vobis † lo- 2
quor,nec auferetis ex eo. Cuſtodite mandata domini Dei veſtri,quæ
ego præcipio vobis.Oculi veſtri viderunt omnia quæ
(a Idolum Ammonitarum.)
fecit dominus† contra Beelphegor,quomodo contriuerit omnes
cultores eius de medio veſtri. Vos autem qui adhæretis do
(Vita æterna.)
mino Deo veſtro, viuitis vniuerſi vſque in præſentem diem.
Scitis quod docuerim vos præcepta atque iuſtitias,ſicut † man
dauit mihi dominus Deus meus, ſic facietis ea in terra quam
c poſſeſſuri eſtis, et obſeruabitis et implebitis opere. Hæc eſt 3
enim veſtra ſapientia et intellectus coram populis, vt au- 4
dientes vniuerſi pręcepta hęc, dicant: † En populus ſa-
d piens et intelligens, gens magna. Nec eſt alia natio tam 5

A 1 CAP. IIII. Et nunc Iſrael audi præcepta & indicia.

b *Non addetis.* Docet normam æquitatis,& omnẽ hæreſim pcutit.Vetat enĩ rectę doctrinæ aliquid prauę intẽtionis addere, vel aliquid veritatis ſub trahere. Via enim regia incedendum eſt,nõ ad dexteram vel ad ſiniſtrã declinãdũ. vñ: *Quia rectæ viæ dñi,& iuſti ambulabunt in eis.* (Oseæ 14.d) B Similiter ait Ioannes: (Apo.22.d) *Si quis adpoſuerunt vel hæc, apponet Deus ſuper illum plagas ſcriptas in libro iſto.Si quis diminuerit, auferet Deus partem eius de libro vitę.* †in.

✲ PROCOPIVS. Itẽ paulo poſt dicet, Non declinabis vel ad dexteram vel ad ſiniſtram.In prouerbiis etiam Salomonis ĩquit:Ne addatis verbis Dei quicquã ne te redarguat, & mendax fias. Verba enim Dei cũ plena& perfecta exiſtãt nullũ auctariũ admittũt. Vnde de Chriſto illud quoque dictum extat,poſtquam conſummauit verba ſua in aures ipſorum. D

c *Hæc eſt enim ſapientia.* ✲IDEM. Summa ſapientia & ſcientia eſt obſeruatio mãdatorũ Domini. Illud vero quod dicitur *coram populis*, conſonũ eſt huic: *luceat lux veſtra coram hominibus &c.* Ita.n.ad Deũ propi⁹ acceditur. Quod idem innuit quod ſequitur ne propter peccata eorũ procul recedat, peccata .n. veſtra,inquit, ĩteruallũ efficiunt inter me & vos. M. E

d *Nec eſt alia &c.* Non eſt alia natio tam grandis dignitate ſ. donorum, non multitudine populorum.Nec enim gens Iudæorum numero vincebat alias gentes aut potentia, ſed patrum prærogatiua & dignatione diuina.

☞ a Cuſto

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. IIII.

(Diuiſio.) 1 Et nunc. *Poſtquã Moyſes induxit populũ ad Dei reuerentiã et legis obſeruantiã,hic cõſequẽter incipit explicare legẽ & explanare,et primo replicat explanãdo legis dationẽ,ſecũdo legẽ ipſam c.5. Ad huc circa primũ primo pmittitur dicta explanatio ſecundo infertur concluſ.ibi:* Iſta eſt lex. *Prima in duas,in partem principalem,& incidentalem.ſecunda ibi.* Tunc ſeparauit. *Circa primum deſcribitur per modum replicationis et explanationis,legis eminentia.ſecũdo legiſlatoris,ibi:* Nec eſt alia natio,&c. *Eminentia vero legis primo oſtenditur ex effectu, qui eſt prolongare vitam & multiplicare poſſeſſionẽ temporalem,ſi lex obſeruetur,et hoc eſt quod dicit:* Vt faciens ea viuas & ingrediens terram poſſideas. *Secundo ex eius perfectione,cum dicitur.*

2 Non addetis. *Iſtum enim perfectum eſt, quod non habet aliquid ſuperfluum aut diminutum. Conſiderandum tamen quod hic prohibetur additio deprauans intellectum legis, non autem additio declarans aut illucidans, ſecundum quod ſcribitur Eccleſ.24.* Qui elucidant me,vitam æternam habebunt. *Quod autem obſeruantia legis prolonget vitam,oſtendit per hoc quod violatores legis per idolatriam fuerant omnes mortui,& obſeruantes eam adhuc erant viui. & hoc eſt q dicitur.* Oculi veſtri viderunt,&c. *Et patet litera. De idololatri aũt prædicta,& morte idololatrarum dictum fuit Num.25.Tertio oſtenditur eminentia legis ex eius conditione,cum dicitur.*

3 Hæc eſt. *id eſt,ſapida ſcientia,quæ inducit ad* Dei *amorem. Sapientia autem philoſophorum magis inducebat ad elationis tumorem.*

4 Et intellectus. *Intellectus proprie dicitur habitus principiorum, de quorum veritate non eſt hæſitatio.& per hunc modum lex diuina vocatur intellectus,quia eius ueritati eſt certiſſima certitudine adhæſio,licet non certitudine euidentiæ. Itẽ ſicut ea quæ manifeſte ſequuntur ex principijs per ſe notis,abſque hæſitatione tenentur per ſe uera, quæ aptem repugnant,repudiantur tanquam falſa,ſic ea quæ ſequuntur ex diuina lege debent tanquam vera adprobari, & quæ repugnant tanquam falſa repudiari.*

5 Nec eſt alia natio tam, &c. *Hic replicatur explanando eminentiam legiſlatoris,quæ potiſſime apparuit in datione legis: Quam quidem eminentiam quatuor oſtendunt, quæ primo ſigillatim explicantur:* ✲ ſecun-

MORALITER.

✲ 1 *Et nunc.* In hoc capitulo Moyſes promitit filiis Iſrael facilem ingreſſum terræ promiſſionis,& eius poſſeſſionẽ pacifici,ſi tamẽ obſeruent Dei mãdata diligenter.ſi uero tranſgrediantur,eis eiectionẽ de terra illa cõminatur,& captiuitatem in aliena terra,vbi diis ſeruiunt alienis, ſicut frequẽter dictum eſt.Per terrã promiſſionis intelligitur terra viuentium, cuius duplex eſt ĩgreſſus.Vnus in re,ſicut ingreſſi ſunt beati.& q ſic ingrediuntur nunquã eiicientur. oẽs enim ſunt certi de ſuæ beatitudinis ſtabilitate.Alius eſt ingreſſus ei⁹ in ſpe,& ſic ingrediuntur fideles Dei gratiã recipientes, quia tamẽ ab ipſa poſſunt cadere per mortale peccatum Deo pmittente & diabolo procurante.& aliqñ ſic cadunt,& ſic de terra viuentium eiiciuntur,& fiunt captiui & ſerui vitiorum. Ioan.8. *Qui facit peccatũ,ſeruus eſt peccati.* Et quia multa ſunt vitia & peccata, ideo ſeruiũt diis alienis, in plurali Guloſus enim vẽtri ſuo ſeruit ſicut Deo ſuo,Phil.3.d. *Quorum Deus venter eſt, & gloria in confuſione eorum,qui terrena ſapiunt.* Similiter auarus ſeruit auro, & argento, & lapidib. pretioſis tanquam idolis ſuis. propter q Apoſtolus Col.3. auaritiam uocat idolorum ſeruitutẽ nã auar⁹ tot idola ſibi colẽda ſtatuit, quot ꝓ Deum cõcupiſcit.

MORA-

a *Cuſtodi igitur temeipſum.* ✠ BAS. Hoc eſt, teipſum ex omni A parte colluſtra & circunſpice, animæ oculum ad tui cuſtodiã habeto peruigilem, per medios ingrederis laqueos, ab inimico occultati laquei nullo non loco defixi ſunt. Auis ſi ſibi attenderit, in ſublime elata altior redditur aucupũ inſidiis. Prouide igitur, ne brutis conſpiciare deterior nequãdo irretitus laqueis præda efficiaris diaboli. Attẽde tibi ipſi, hoc eſt, non tuis, non his rẽ quæ circa te ſunt, ſed tibi ipſi & ſoli attendito. Ipſi enĩ nos & aliud ſumus, & aliud noſtra ſunt, aliud item quæ circa nos viſuntur. Sane ſumus nos & anima & animæ mens quatenus ad imaginem cõditoris noſtri ſumus facti. Noſtrum autem corpus eſt, & circa nos ſunt pecuniæ.

B b *Quæ viderunt.* Viſus inter omnes ſenſus obtinet principatum, ideo pro omni ſenſu ponitur.

c *Sculptam ſimilitudinem.* AVGVS. Forſitan his duobus vocabulis vnam rem ſignificauit. Vel ſimilitudinem vocauit ſtatuã, vel ſimulachrũ nõ ex alicuius hominis lineamentis imitãdo expreſsũ. Quod enim tali expreſſiõe fit, imaginem dici nemo dubitauerit, vt ſi omnis imago ſimilitudo, ſed nõ conuertitur. In geminis enim ſimilibus, ſimilitudo eſt alterius cuiuſlibet, in altero nõ C imago, ſed ſi patri ſimilis ſit filius recte imago dicit, vt ſit pater πρωτότυπος prototypus, id eſt, prima figura, vnde illa imago expreſſa videatur. Harũ imaginum aliç ſunt eiuſdẽ ſubſtãtiæ vt filius, aliç non vt pictura. Vnde illud quod ſcriptum eſt, *Fecit Deus hominem, ad imaginem ſuam*, ſic intelligendum eſt, ut non ſit eiuſdem ſubſtantię imago, quę facta eſt. Si.n. eiuſdem eſſet, nõ facta ſed genita diceretur. Quod vero non addidit, & ſimilitudinem, ſicut ſuperi⁹, ideo factum uidetur, quia vbi imago & ſimilitudo. Vnde & hic Moyſes ſimilitudinẽ & imaginẽ fieri prohibet. In decalogo autem nullam faciẽdam eſſe ſimilitudinem dicitur nec imago memoratur. Si enim non ſit ſimilitudo nec imago. Quoniam ſi imago, & ſimilitudo. Denique vbi prohibuit ſimilitudinem & imaginem hominis intelligi uoluit. vbi ſimilitudo fieri poteſt nõ huius aut illius proprie ſed cuiuſlibet et imago .i. huius proprie uel illius hominis. cum vero de irrationabilius animantib. diceret, ſolã ſimilitudinẽ dixit. Nemo eñ ſibi vnũ carnẽ cõſtituit vel huiuſmodi, quẽ ĩtuẽs imaginẽ pĩgat vel fingat, qḋ de hominib. vſitatũ eſt.

d *Qui ſub.* AVGV. An aquam terram ĩtelligi uoluit, propter tractabilem corpulentiam, ſicut ibi: *Fecit Deus cælum & terram.* & ibi: *Auxilium meum a domino qui fecit cælum & terram.* An ideo dictum eſt ſub terra, quia niſi aquis terra ſuperior

Gen.1.d. — D — † ſtatura. — † eorum. — E — † ad cor cæli.i.vſq; ad med. cęli. — † ad quam trãſitis, vt poſſideatis eam. — † corrupti — Queſt.5. — † reptant. — Gen.1.a. Pſal.120.a. — F

a Manifeſte apparendo per ſigna & prodigia & auxiliando.
grandis, quæ habeat Deos appropinquantes ſibi, ſicut do- 1
minus Deus noſter adeſt cunctis obſecrationibus no- 2
ſtris. Quæ eſt enim alia gens + ſic inclyta, vt habeat † cære-
monias iuſtaque iudicia, & vniuerſam legem, quam ego pro-
a ponam hodie ante oculos veſtros? Cuſtodi igitur temetipſum
b & animam tuam ſolicitè: Ne obliuiſcaris † verborum quæ 3
Intellexerunt.
viderunt oculi tui, & ne excidant de corde tuo cunctis die-
bus vitæ tuæ. Docebis ea filios ac nepotes tuos, diem in quo
ſtetiſti coram domino Deo tuo in Horeb, quando dominus
locutus eſt mihi, dicens: Congrega ad me populum, vt au-
diant ſermones meos, † & diſcant timere me omni tempore
quo viuent in terra, doceantque filios ſuos. Et acceſſiſtis ad ra-
a Aereum quod aqua diluuij occupauit. Hyperbole.
dices montis qui ardebat vſque † ad cælum, erantque in eo
tenebræ, & nubes, & caligo. Locutuſque eſt dominus ad vos
de medio ignis. Vocem verborum eius audiſtis, & formam
a Ne ſcil. volens imitari ſculpendo faceres idolum tibi.
penitus non vidiſtis. + Et oſtendit vobis pactum ſuum quod 4
præcepit vt faceretis, & decem verba quæ ſcripſit in duabus
tabulis lapideis. Mihique mandauit in illo tempore, vt doce-
rem vos † cæremonias & iudicia quæ facere deberetis in terra
† quã poſſeſſuri eſtis. Cuſtodite igitur ſolicitè animas veſtras. 5
Non vidiſtis aliquam ſimilitudinem in die, qua locutus eſt do 6
minus vobis in Horeb de medio ignis, ne fortè + decepti facia-
Hoc de hominibus.
c tis vobis ſculptam ſimilitudinem, aut imaginem maſculi vel
Hoc de animalibus.
fęminę, ſimilitudinem omnium iumentorum, quę ſunt ſuper
terram, vel auium ſub cælo volantium, atque reptilium quæ †
d mouentur in terra, ſiue piſcium qui ſub terra morantur in
a Nec in cælo vidiſti ſimilitudinem ne &c.
aquis, ne fortè oculis eleuatis ad cælum videas ſolem & lunam

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *ſecundo vt melius commendentur memoriæ inſimul breuius replicantur, ibi:* Interroga de diebus antiquis. *Illorum autẽ quatuor primum eſt benignitatis amor. ſecundum poteſtatis terror, ibi:* Ne obliuiſcaris. *tertium pietatis dulcor, ibi:* Vos autem tulit. *quartum ſeueritatis rigor, ibi:* Caue ne quando obliuiſcaris. *Primum autem oſtenditur hic quod dominus filijs Iſrael familiariter condeſcendebat, vt patet in deſcenſu mannæ quotidie, & in populi allocutione, in legis datione & cęteris alijs beneficijs, & hoc eſt quod dicitur:* Nec eſt alia natio tam grandis, *non numero vel corporali quantitate, ſed dignitate, quia multę alię nationes fuerunt maiores in fortitudine & multitudine, ſed iſta fuit dignior alijs alijs, inquantum accepit legem diuinitus datam diſponentem ad Chriſtum, qui erat naſciturus ſecundum carnẽ ex Iudęis, in quo conſiſtebat maxima dignitas illius populi.*

1 Quæ habeat Deos appropinquantes ſibi. *Id eſt, condeſcendẽtes. Et dicit Deos in plurali, quia alię nationes colebant pluralitatem Deorum.*

2 Sicut dominus Deus noſter adeſt cunctis obſecrationibus. *Licet enim dæmones in idolis gentium aliquando darent eis reſponſa, hoc tamen erat raro. Erant etiam illa reſponſa obſcura & ambigua, & per conſequens deceptiua, ſicut illud:* Aio te Aeacida Romanos vincere poſſe. *per quod deceptus Pyrrhus pugnauit contra Romanos, & fuit deuictus. Poſſe enim vincere, poterat referri ad ipſum vel ad Romanos, & ipſe retulit ad ſe quod ad Romanos ſecundum veritatem erat referẽdum. Verba autem domini ſemper ſunt vera, & nullo modo deceptiua, familiaritas autem quam oſtendit Deus filijs Iſrael in veteri teſtamento, fuit figura illius maximę familiaritatis quam nobis oſtendit in beneficio ſuę incarnationis, de qua habetur Ioan.1.a.* Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis, &c. *Et quia diuina familiaritas requirit munditiam cordis & corporis, ideo concluditur:* Cuſtodi igitur temetipſum. *& ſequitur.*

3 Ne obliuiſcaris. *Hic conſequenter oſtenditur ſuę poteſtatis terror, quia ſicut amor attrahit ad bonum, ita terror retrahit a malo. & ideo ſicut in datione legis alloquendo populum oſtendit eis ſuæ benignitatis amorem, ita per ſigna terribilia quę tunc fiebant, ſ. tonitrua & coruſcationes & ſimilia, incuſſit ſuę poteſtatis timorem. Et primo oſtendit propoſitum, ſecundo ex hoc infert corollarium, ibi:* Cuſtodite igitur. *Circa primum dicitur:* Ne obliuiſcaris uerborum. *de quibus dicitur Exo.xx.c. Cunctus autẽ populus videbat voces & lampades & ſonitum buccinę montemque fumantem, & perterriti ac pauore cõcuſſi, &c. & hoc eſt quod ſubditur:* Et diſcant timere me. *Sequitur.* Diuiſio.

4 Et oſtendit. *Id eſt, legem quantum ad decem pręcepta quę dedit immediate & quantum ad alia pręcepta quę dedit mediante Moyſe, et ipa et litera.*

5 Cuſtodite igitur. *Hic conſequenter concluditur corollarium, ſcilicet quod latria ſoli Deo ſit tribuenda. per hoc quod in datione legis non apparuit figura alicuius creaturæ uiuentis. & hoc eſt quod dicitur:* Cuſtodite igitur ſollicite animas ueſtras. *ſcilicet a cultu idolatrię. Cuius cauſa ſubditur.*

6 Non uidiſtis aliquam ſimilitudinem. Et *ideo primo prohibet latriam impendi creaturæ viuenti ſub cęlo, cum dicitur.* Ne forte decepti faciatis uobis ſculptam imaginem, &c. *ſecundo corporibus cęleſtibus, cum dicitur.* Ne forte eleuatis oculis ad cælum, &c. *ſubditur cauſa cum dicitur.*

✱ 1 Quę

rior eſſet habitari ab hominib.& animalia terrena habere nō
A poſſet.

Quęſt.6.
a *Quæ creauit.* AVG. Non ita dictum eſt tanquam Deus pręcepit ea a cunctis gentibus coli, a ſolo populo ſuo non coli, ſed quod præſcierit gentes culturam exibituras his cæleſtibus, & tamen præſciēs creauerit eas, populum uero ſuum futurum eſſe præſciuerit, qui iſta non coleret. Vel intelligatur vſus qui commendatur in Geneſi: *vt ſint in ſignis & temporibus, & diebus, & annis*, quem vſum communem habet populus Dei cum omnib. gentibus, ſed non cultum quem habent aliæ gentes.

† ſtellas, omnē militiam.

Gen.1.b.

Quęſt 7
b *Sculptam ſimilitu.* AVGV. Hic generaliter loquens ſimilitudinem poſuit, imaginem tacuit, quia ſi ſit nulla ſimilitudo nec imago.

* imaginē aut.

B

† infr.30.d

Lib.de trinitate.
c *Deus tuus ignis conſumens.* ✲ TERTVL. In veteri teſtamento, ideo Deus ignis dicitur, vt peccatori populo metus incutiatur, dum iudex oſtenditur.

Li.1.cōtra Adimantum.ca 13. to.6.
✲ AVGV. Ipſe Chriſtus loquitur in veteri teſtamēto cum dicit: Ego ſum ignis edax, qui loquitur in euāgelio, quod ignē venerit in hunc mundū mittere, id eſt, verbum Dei, quod eſt ipſe. Nam veteres ſcripturas expoſuit poſt reſurrectionem diſcipulis, incipiens a Moſe & prophetis, quando ipſi diſcipuli ignē ſe accepiſſe confeſſi ſunt, dicentes: *Nonne cor noſtrum ardens erat in nobis in via, cū aperiret nobis ſcripturas?* Ipſe eſt ignis edax, conſumit enim veterem vitam diuinus amor, & innouat hominem, vt ex eo qđ deus ignis eſt edax, faciat vt eū nos amem⁹. Nolite ergo timere ignem, qui eſt ipſe Deus, ſed timete ignem, quem parauit hæreticis Deus.

† ſi iatuacū fuerit tibi anguſtia, &

† a fine ſiue termino cæli vſque ad finem cæli alterum.

C

a &†omnia aſtra cæli, & errore deceptus adores ea, & colas quæ 1
Alij diſtribuit. In vſum.
creauit dn̄s Deus tuus in miniſterium cunctis gentibus quæ
ſub cælo ſunt. Vos autem tulit dominus & eduxit de fornace 2
ferrea Ægypti, vt haberet populum hæreditarium ſicut eſt in 3
præſenti die. Iratuſque eſt dominus contra me propter ſermo- 4
nes veſtros, & iurauit vt non tranſirem Iordanem, nec ingre-
derer terram optimam quam daturus eſt vobis.† Ecce morior
in hac humo, non tranſibo Iordanem, vos tranſibitis & poſſi-
debitis terram egregiam. Caue ne quando obliuiſcaris pacti 5
b domini Dei tui quod pepigit tecum, & facias tibi ſculptam ſi-
militudinem eorum quæ fieri dominus prohibuit. † Quia do-
Facta conſumit & reprobos ignibus gehennæ tradit.
c minus Deus tuus ignis conſumēns eſt, Deus ęmulator. Si ge- 6
nueritis filios ac nepotes, & morati fueritis in terra, †deceptiq;
feceritis vobis aliquam * ſimilitudinem patrantes malum co-
ram domino Deo veſtro, vt eum ad iracundiam prouocetis, †
Angelos. Homines.
d teſtes inuoco hodie cælum & terram, citò perituros vos ęſſe de 7
terra quam tranſito Iordane poſſeſſuri eſtis. Non habitabitis
in ea longo tempore, ſed delebit vos dominus atque diſperget
in omnes gentes, & remanebitis pauci in nationibus, ad quas
vos ducturus eſt dominus. Ibique ſeruietis diis qui hominum
manu fabricati ſunt, ligno & lapidi, qui non vident, nec au-
diunt, non comedunt, nec odorantur. Cumque quæſieris ibi 8
dominum Deum tuum, inuenies eum; ſi tamen toto corde
quæſieris & tota †tribulatione animę tuę, poſtquā te inuene-
e rint omnia quæ prædicta ſunt. *Nouiſſimo autem tempore re-
uerteris ad dominum Deum tuum, & audies vocem eius, quia
Deus miſericors dn̄s Deus tuus eſt: Non dimittet te nec oīno 9
delebit, neque obliuiſcetur pacti, in quo iurauit patrib. tuis. In 10
terroga de dieb. antiquis qui fuerūt ante te ex die quo creauit 11
Interroga ſubaudi.
f Deus hoīem ſuper terram †a ſummo cælo vſque ad ſummum 12
eius, ſi facta eſt aliqn̄ huiuſcemodi res, * aut vnquā †cognitum 13
eſt, vt audiret populus vocem domini Dei loquentis de medio 14
ignis, ſicut tu audiſti & vidiſti: ſi † fecit Deus, vt ingrederetur, 15
& tolleret ſibi gentem de medio nationum per tentationes, 16

✲ NICETAS. Nomine Dei eſſentia intelligitur, non quod ipſa ignis ſit, verum allegorica ratione, quia ui ſua conſumit atque abolet, ac mira vehemētia agit. Deus enim vt iuſtis lux eſt, ita peccatorib. ignis.

✲ AMBROSIVS. Quomodo Deus ignis conſumens eſt? Non ſolet conſumere niſi ſola peccata. In retributionibus quoque meritorum colligimus diuidi ignis naturā vt alios illuminet, alios exurat, illuminet iuſtos, impios exurat. Non eoſdem quos illuminat exurit, & quos exurit, illuminat, ſed illuminatio eius inextinguibilis eſt ad perfunctionem bonorum, exuſtio vehemēs ad ſupplicia peccatorum.

d *Teſtes inuoco hodie cælum &c.* μετωνυμικῶς per id quod continet id quod continetur ſignificat.

e *Nouiſſimo autem.* Conuerſionem Iſraelis ad fidem Chriſti prænuntiat, vt poſtquam plenitudo gentium intrauerit, omnis Iſrael ſaluus fiat.

f *A ſummo cælo.* AVGVST. Cur non dixerit ſimiliter a ſūmo terræ

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Quæ creauit dominus Deus tuus in mi. *& ideo ſi creaturæ humanę non debet impendi latria, multo minus corporib. cæleſtibus, quæ propter hominem ſunt facta, vnde & motus cæli ad completionem numeri electorū ordinatur. & ideo ipſo completo ceſſabit. Vnde habetur Apoc.x.b.* Iurauit per viuentem in ſecula ſeculorum, quod tēpus amplius non erit. 2 Vos autem tulit. *Hic autem deſcribitur in legiſlatore pietatis dulcor, per hoc quod filios Iſrael ſua mera pietate eduxit de Aegyptiaca ſeruitute, & hoc eſt quod dr̄:* Vos autem tulit dominus, & eduxit de fornace, *quia ad literā coquebant lateres in fornace, Ferrea, quia illa ſeruitus erat duriſſima, vt habetur Ex.1.*
3 Vt haberet populum hæreditarium. *id eſt immobiliter ſibi adhærentē, ſicut hæreditas eſt poſſeſſio immobilis.* 4 Iratuſque eſt dominus contra me. *Hoc addidit Moſes ad oſtendendum, q̄ debebant eſſe multum grati Deo, eo quod faciebat eis beneficium quod Moyſi negauerat, introducendo eos in terram promiſſionis, & patet litera.* 5 Caue ne quādo obliuiſcaris pa. *Hic conſequenter circa legiſlatorem deſcribitur ſeueritatis rigor, ne rōne ſuæ pietatis inſoleſcerent, & ad idolatriam declinarent, & hoc quod dicitur:* Caue ne quādo obliuiſcaris pacti, &c. *.i. legis, quæ primo præcepto prohibet idolotatriā.*
6 Si genueritis. *id eſt acriter puniens, ſicut ignis inter elementa eſt magis actiuus. & quia iſta pœna non ſolum erat eis inferenda, ſed etiam poſteris eorum, ſi ad idolatriam declinarent, ideo ſubditur:* Si genueritis filios. *Sequitur.* 7 Teſtes inuoco hodie cęlum & terram, cito pe. *id eſt omnem creaturam intellectualem in cælo & in terra exiſtētem, quia ſola creatura intellectualis poteſt proprie teſtificari. Et exprimit conſequenter multas pœnas. Prima eſt plurimorum mors ſiue perditio, cum dicit:* Cito perituros vos. *Secunda de terra eiectio, ibi:* Nō habitabitis &c. *Tertia inter īfideles diſperſio, ibi:* Atque diſperget. *Quarta idolatriæ ſeruitus & ſubiectio, ibi:* q̄ ſeruietis &c. *Veruntamen quia cum Dei iuſtitia ſemper currit miſericordia, ideo conſequenter promittit eis pœnæ remiſſionem, ſi agant veram pœnitentiam, cum dicitur.* 8 Cumque quæſieris. *& patet litera.* 9 Interroga de diebus antiquis. *Hic conſequenter prædicta de legiſlatoris eminentia replicat breuiter, vt ea memorię firmius imprimatur, & primo de benignitate & familiaritate legiſlatoris, cum dicitur.* Interroga de diebus an. *id eſt de his quę facta ſunt ab antiquo.* 10 A ſummo cælo &c. *id eſt ab omni creatura quæ cæli ambitu continetur.* 11 Si facta eſt aliquando. *id eſt tanta Dei beneuolentia oſtenſa alteri populo.* 12 Vt audiret populus vocē domini dei loquentis de me. *data ſibi immediate mandata.* 13 Sicut tu audiſti. *In Hebræo habetur:* Et uixiſti. *q.d. hoc non eſt factum alteri populo. Conſequenter repetit de pietate legiſlatoris in eductione populi de Aegypto, cum dicitur.*
14 Si fecit Deus. *ſ. alteri populo.*
15 Vt ingrederetur & tolleret ſibi gentem. *ſicut per effectus ſuæ virtutis egreſſus eſt Aegyptum, vt te inde tolleret.*
16 Per tentationes. *Primo mandando Pharaoni ſimplici verbo, vt te dimitteret, vt habetur Exod.5. quaſi tentans ſi dimitteret populum abſque flagello.*

✲ 1 Signa

terræ vſque ad ſummum terræ difficile eſt dignoſcere, ſicut & in euangelio ubi dicitur: *Congregabuntur electi a ſummis cælorum vſque ad terminos eorum.* Sed forte hoc intelligi uoluit nec in hominibus nec in angelis auditũ eſſe quod in hoc populo ſingulariter factum eſt ſicut ſequẽtia demõſtrant. Sed quomodo intelligetur illud in euangelio a ſummis cęlorum uſque ad terminos eorum cum hoc de nouiſſima electorum cõgregatione dicatur.

A

✻ Hebręi docẽt quales eſſe oportuit ciuitates refugii & quibus conditionibus fugitiuus homicida in illis receptus fuerit. Primum æquali ſpatio a ſe inuicem diſtitę erant. Secundo uiæ quæ ad illas ducebant complanatæ erant, ut nullum eſſet obſtaculum quod fugitiuũ homicidam impedire poſſet, iuxta illud quod dicitur, Deuteron. 19. Præparabis tibi uiam, &c. hoc eſt, vt Hebræi exponunt, obſtacula quæque quæ fugientem impedire poſſent, tolles. Tertio, in biuio aut triuio ſtipes erectus fuit, in quo ſcriptum erat מקלט Michlat, ut fugientem dirigeret in eã viam quæ ad ciuitatem refugii ducebat. Quatto oportebat iſtas ciuitates nõ nimis paruas eſſe, ne deficerent victui neceſſaria, nec etiam nimis magnas, ne forte per multitudinẽ hominum eo confluentium, vt ſit in magnis vrbibus, propinquus occiſi, vrbem nõ obſeruatus ſubintraret, atque fugitiuo ibi exulãti inſidias ſtrueret. Quinto in loco erant vbi ſæpius nundinæ habebãtur, quo facilius poſſent habere cibaria. Sexto, opus erat ut in vicinia multi pagi eſſent, ad arcendũ aduerſariũ. Septimo, ſi ciuitas refugii deſtituta erat ciuibus, aliunde ſacerdotes, Leuitæ, & Iſraelitæ accerſebantur. Octauo, Non licuit ibi facere arma bellica, nec venatoria, nec retia, nec funes aut aliquid tale, ne forte vindex ſanguinis, ſub prętextu aliquid emendi in vrbem ueniret, atque ita homicidam opprimeret. Nono, ſi homicida תלמיד Thalmid, id eſt, unus ex ſtudioſis diſcipulis fuit, præceptor eius ſimul cum illo exulare cogebatur. Quod ſi homicida Rabbi erat, ſchola ipſius in ciuitatẽ refugii tranſferebatur. Decimo homicidæ, ex ciuitate refugii nõ licebat diſcedere, & ad ſuos redire, donec moreretũ ſummus põtifex.

B C D E F

ſigna atque portenta, per pugnam & robuſtam manum, ex- 1
tentumq; brachium & † horribiles viſiones, iuxta omnia quę 2
fecit pro vobis dominus Deus veſter in Ægypto videntibus 3
oculis tuis, vt ſcires quoniã dominus ipſe eſt Deus, & non eſt 4
alius præter eum. De cælo te fecit audire vocem ſuam, vt do- 5
ceret, & in terra oſtendit tibi ignem ſuum maximum, & au- 6
diſti verba illius de medio ignis, quia dilexit patres tuos, & 7
elegit ſemen eorum poſt eos. Eduxitq. te, pręcedens in virtu-
te ſua magna ex Ægypto: vt † deleret nationes maximas & for
tiores te in introitu tuo, & introduceret te, daretque tibi ter-
ram earum in poſſeſſionem, ſicut cernis in præſenti die. Scito 8
ergo hodie, & † cogitato in corde tuo, quod dominus ipſe eſt
Deus in cælo ſurſum, & in terra deorſum, & non eſt alius. Cu 9
ſtodi pręcepta eius atque mandata, quæ ergo præcipio tibi, vt
bene ſit tibi & filiis tuis poſt te, & permaneas multo tempo-
re ſuper terram, quam dominus Deus tuus daturus eſt tibi.*
Tũc ſeparauit Moyſes tres ciuitates trans Iordanem ad orien- 10
talem plagam, vt confugiat ad eas qui occiderit nolens proxi
mum ſuum, nec * fuerit inimicus ante vnum & alterum diẽ,
& ad harum aliquam vrbium poſſit euadere: † Boſor in ſolitu
dine quæſita eſt in terra campeſtri de tribu Ruben, & Ra-
moth in Galaad, quæ in tribu Gad, et Golan in Baſan, quę eſt
in tribu Manaſſe. Iſta eſt lex quam propoſuit Moyſes coram 11
filiis Iſrael, & hæc teſtimonia & † cæremoniæ, atque iudicia 12
quæ locutus eſt ad filios Iſrael, quando egreſſi ſunt de Ægyp- 13
to trans Iordanem in valle † contra fanum Phogor in terra 14
Sehon regis Amorrhæi, qui habitauit in Heſebon, quem per-
cuſſit Moyſes: filii quoque Iſrael egreſſi ex Ægypto poſſede-
runt terram eius, & terram Og regis Baſan, duorum regum
Amorrhęorum, qui erant trans Iordanem ad ſolis ortum ab
Aroer, quæ ſita eſt ſuper ripam torrentis Arnon vſq; ad mon
tem Sion, qui eſt † Hermon, omnem planiciem trans Iorda-
nem ad orientalem plagam vſque ad mare ſolitudinis, † & vſ-
que ad radices montis Phaſga.

*omnibus diebus.

*& viuat.

† ſtatuta.

† e regione phani.

† ſub effuſionib. collis.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Signa. *quæ dedit fieri per Moſen, vt ſibi crederetur quod eſſet nuntius Dei ſicut fuit verſio virgæ in ſerpentem & ſimilia.*

2 Atque portenta. *id eſt plagas Aegypto illatas.*

3 Per pugnam & robuſtam manum extentumque. *ſcilicet in mari rubro, ſecundum quod dicitur Exod. xiiij. d.* Dominus pugnabit pro nobis, &c.

4 Et horribiles. *ſecundum quod habetur, Sapi. xviij. c.* Viſus malorum ſomniorum turbauerunt eos, &c.

5 De cœlo. *Hic accipitur cælum aereum, quia vxor illa formabatur in cacumine montis Sinai immediate a deo vel miniſterio angelico & audiebatur a populo exiſtente circa pedem montis. Conſequenter repetit de terrore poteſtatis cum dicitur.*

6 Et in terra oſtendit tibi ignem ſuum maximum & audiſti verba illius de medio. *q erat valde terribilis, vt habetur* Exod. xix.

7 Quia dilexit patres. *Hoc inducitur ad oſtendendum, quod iſta beneficia non fecit Deus filijs Iſrael propter bonitatem eorum, ſed propter merita patrum Abraham, Iſaac, & Iacob.*

8 Sicut cernis in. *De terra Sehon & Og. data tibi, Conſequenter ex prædictis concluditur, quod latria ſoli Deo ſit impendenda, cum dicitur:* Scito ergo hodie &c. *Secundo, quod lex eius ſic cuſtodienda, cum dicitur.*

9 Cuſtodi pręcepta eius. *& patet litera.*

10 Tunc ſeparauit. *Videns enim Moyſes imminere mortem ſuam, ſeparauit tres ciuitates trans Iordanem, vt poſſent ibi refugere & ſaluari, quæ abſq; inimicitijs & caſu proximum occiderent. & patet litera. Sciendum tamen, quod iſtæ ciuitates non fuerunt ſimpliciter determinatæ ad refugium, quouſque aliæ tres fuerunt inſtitutæ in terra Chanaan, prout dictum fuit Num. xxxv, vbi etiam determinatum fuit, qui & qualiter deberent ibi ſaluari, & qui non.*

11 Iſta eſt. *Hic ponitur concluſio intentata in hoc cap. Ad hoc enim replicauit legis dationem declarando eminentiam legis, & legiſlatoris, vt per hoc redderentur filij Iſrael attenti ad intelligendum & retinendum legem, quæ erat replicanda & declaranda cap. ſe. & vltra vſque in finem libri. & quantum ad hoc dicitur,* Iſta eſt lex, *quam propoſuit Moyſes. ſ. ca. ſe.*

12 Et hæc teſtimonia. *per legem enim intelliguntur præcepta decalogi, per teſtimonia intelliguntur alia præcepta moralia.*

13 Et cęremoniæ. *Per hoc intelliguntur ceremonialia præcepta, quæ ordinant hominem ad cultum Dei.*

14 Atque iudicia. *quæ ordinantur ad iuſtum conuictum cum proximo. Tangitur etiam tempus huius explanationis legis, cum dicitur:* Quando egreſſi ſunt de Aegypto, *& locus, ibi:* trans Iordanẽ &c. *& qualiter fuit acquiſitus, cum ſubditur:* Filii quoque Iſrael egreſſi de Aegypto poſſederunt terram eius.

CAP.

ADDITIO I.

In cap. 4. vbi dicitur in poſtilla: Ne forte eleuatis oculis in cælum, &c. *Non videtur ſufficiens ratio in propoſito, quã poſtillator hic aſſignat, dicens, quod ſi creaturæ humanæ non debet impendi latria,* multo

multo minus corporibus cæleſtibus, quæ propter hominem ſunt facta. A Primo quia non erat notum his quibus loquebatur, quod motus cæli eſſet ordinatus ad completionem numeri electorum, & quo ipſo completo ceſſaret. Non enim hoc habetur ex autoritate diuina in lege Moſaica contenta, quam ille populus recipere tenebatur, ſed potius ex autoritate noui te. quod erat eis ignotum. vnde ratio prædicta non concludebat eis, qui medium huius conſequentiæ ignorabant. ſecundo, quia poſito, quod motus cæli ordinetur ad completionem numeri electorum ex hoc non tollitur, quin huiuſmodi motus habeat efficaciam in his inferioribus, magis quam aliæ creaturæ, quarum ſimilitudines hic prohibet, vt iumentorum, auium, reptilium & huiuſmodi. Et ideo ex hoc quod alijs creaturis inferioribus prohibetur cultus latriæ impendi non ſequeretur quod talis cultus non deberet impendi corporibus cæleſtibus, quæ ſunt altioris & maioris efficaciæ. Tertio quia ſecundum ſanctum Thom. in prima parte q. lxx. arti. iij. in reſponſione ad ſecundum argu. Nihil prohibet dici quod dignior creatura facta ſit propter inferiorem, non ſecundum quod in ſe conſideratur, ſed ſecundum quod ordinatur ad integritatem vniuerſi. Et ideo dato quod corpora cæleſtia propter hominem ſint facta, ex hoc non tollitur, quin ſint digniora, & per conſequens eis aliquis cultus impenderetur a ſuis inferioribus, præſertim ab hominibus qui temporalia principaliter ſequuntur, in quibus cæleſtia corpora euidentes habent effectus. Vnde aliter videtur dicendum hic. Ad quod ſciendum eſt, quod vbi trãſlatio noſtra habet: Quæ creauit dominus Deus in miniſterium cunctis gentibus: Hebraica litera habet: Quæ diſtribuit dominus Deus tuus cunctis gentibus. Cuius ſenſus ſecundum quoſdam Hebræorum expoſitores eſt, quod ſicut Deus deputauit ad cuſtodias ſingularum gentium ſingulos angelos, vt patet Dan. 10. de principe regni Perſarum & de principe regni Græcorum, ſic etiam ſingulis gentibus deputauit ſingula aſtra, quibus tales gentes exhibebant cultum. quod ſane intelligendum eſt, prout in gloſ. traditur. & eſt Auguſt. vbi ſic dicit: Non ita B dictum eſt tanquam Deus præceperit ea. ſcilicet aſtra a cæteris gentibus coli, & a populo ſuo non coli, ſed quia præſciuerit gentes culturam eis exhibituras & tamen præſciens creauit, populum enim ſuum futurum eſſe præſciuit, qui iſta non coleret. hæc in glo. Vnde conuenienter immediate ſubiungitur: Vos autem tulit dominus & eduxit de fornace ferrea Aegypti, vt haberet populum hæreditarium. q.d. vos non immerito eſtis ſubtrahendi a cultura corporum cæleſtium, quam cæteræ gentes eis exhibent, quia a ſolo Deo educti fuiſtis de fornace &c. vt immobiliter adhæreretis ſoli Deo, tanquam populus hæreditarius.

Corporib. cæleſtibus cultũ fieri prohibet.

ADDITIO II.

In eodem cap. iiij. vbi dicitur in poſtilla: Sicut tu audiſti & vidiſti. In Hebræo habetur: Sicut tu audiſti & uiuet, & eſt ſenſus, quia a ſeculis non eſt auditum, quod aliquis populus totus ſimul audiret vocem Dei loquentis, dum eſſet in hac vita, ſicut infra v. c. dicitur, Quid eſt omnis caro, vt audiat uocem Dei uiuentis, qui de medio ignis loquitur, ſicut nos audiuimus, & poſſit uiuere? Licet enim aliqui dæmones vel falſos Deos colentes audiant vocem deorum ſuorum, vel fingant ſe audire, nunquam tamen a toto populo præſertim cum ſit magnus, ſimile dicitur fieri. & ideo dicit. Interroga a diebus antiquis, ſi facta eſt aliquando huiuſcemodi res, ſ. quod populus in hac vita audiret vocem Dei.

REPLICA correct. contra Burgen. In capitulo iiij. Deuteronomij, vbi poſtillator dicit, quod corporibus cæleſtibus cultus latriæ prohibet exhiberi, ea ratione, quia prohibetur impendi humanæ creaturæ, quam rationem confirmat, eo quia corpora cæleſtia tanquam minoris perfectionis, in obſequium hominum ſunt creata &c. Huic rationi ſe opponit Burgen. aſſerens eam non ſufficere. primo quia per autoritatem noui teſtamenti confirmata. ſecundo quia dicit corpora cæleſtia eſſe altioris & maioris efficaciæ, ideo negat conſequentiam poſtil. D Et illud ſecundum dictum confirmat per ſanctum Thom. prima parte. q. lxx. arti. iij. in reſponſione ad ſecundum argumentum. Putauit Burgen. quod ratio non concluderet Iudæis, ſed ſi virtus rationis poſtillatoris inſpicitur, non ſolum Iudæo, verum & pagano & cuilibet lumine rectę rationis vtenti concludit. Quis vtens rectæ rationis dictamine reſpiciens ad ordinem eſſentialis eminentiæ, audebit negare conſequentiam illam? Latria non debet impendi homini, igitur nulli corpori cæleſti, cum talis conſequentia teneat per locum a maiori deſtructiue, qui locus fundatur in regula communi. Si illud quod magis videtur ineſſe non ineſt, nec illud quod minus, cum igitur latria impenditur alicui ratione perfectionis eſſentialis, ſi non impenditur homini, qui eſt eſſentialiter perfectior & dignior non modo corpori cæleſti, ſed & toto cælo, minus impendetur corpori cæleſti cuicunque. Quod autem homo perfectior ſit eſſentialiter cælo, nõ indiget probatione, quia eius oppoſitum ſapit multos errores Pariſiis damnatos, & quilibet vtens recta ratione iudicabit ſubſtantiam rationalem eſſentialiter perfectiorem ſubſtantia non rationali, Homo autem eſt rationalis ſubſtantia, cælum non, apud antiquos Philoſophos qui cæli animam dicunt cælo coniungi ſecundum operari non ſecundum eſſe, unde cælum non dicitur rationale, ſed a rationali moueri, de quo alias erit ſermo. Nec ualet quod Burgen. adducit, quia videlicet Iudæi non recipiunt nouum teſtamentum, igitur in expoſitione veteris teſtamenti inſufficienter aſſumitur. Nec valet in lege Moſaica non habetur, igitur inconuenienter aſſumitur in expoſitione ſacræ ſcripturæ. Burg. enim & Iudęi videre E poſſunt ex lege Moſaica, quod ſol & luna ſunt in miniſterium hominum creata, vt patet Gen. 1. & eadem lege videre poſſunt reſurrectionem mortuorum, finalem retributionem, & remunerationem iuſtorum & principium electorum & complementum, quibus ſimul computatis videre poſſunt recta ratione dirigente id quod poſtillator de nouo teſtamento aſſumpſit. Et quia ex Gene. principio habent corpora cæleſtia creata, recta ratione habere debent ea ſecundum ſe fore tranſitoria. Ex quibus omnibus concluditur, cultum latriæ eis exhiberi non debere, imo minus quam humanæ creaturæ ratione perfectionis eſſentialis. Audeo dicere, quod minus quam iumentis eadem ratione. Nam omne formaliter viuum (etiam ſi muſca) eſt eſſentialiter perfectius cælo. Nec influentia corporum cęleſtium arguit eorum perfectionem ſpecificam vltra formaliter viuentia. Stat enim in cauſis equiuocis maxime partialibus, effectum eſſe ſpecifice perfectiorem ſua cauſa vel econuerſo. Nec deductio ſancti Thom: quam Burgen. adducit, valet. Per ſcholam enim Pariſienſem reprobatur, & ad errorem redducitur, quod cœlum ſit dignius homine. Nam etſi ſit dignius in genere corporum, non tamen in genere viuentium. Super totam enim latitudinem perfectionis ſubſtantiæ corporeę, ſubſtantia animata, & maxime rationis addit eſſentialem perfectionem. nec influxus vel efficientia manifeſta corporum cæleſtium in inferiora, arguit perfectionem vel dignitatem eſſentialem. Nam ignis manifeſtam habet efficientiam ad hominem comburendum, tamen non eſt dignior homine. Nec valet expoſitio Burg. quam addit, quia innititur fabulę paganorum & Iudeorum dicentium, ſingulis gentibus ſingula aſtra, ſicut ſingulos angelos pręſidere quod fictam eſt.

CAP. V.

a Audi Iſrael, &c. AVG. An ideo dictum eſt, a quia illi non ingrediuntur in terram promiſſiõis. Omnes enim mortui ſunt, nec pertinẽt ad hoc teſtamentum, quorum

Quæſt. 5. ſtatuta. C

CAP. V.

Vocauitque Moyſes omnem Iſraelem, et dixit ad 1 eum: Audi Iſrael † cæremonias atque iudicia quæ F

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. V.

Diuiſio. 1 Vocauit Moyſes omnem. *Hic incipit ſecunda pars principalis libri in qua ĩcipit replicatio legis, & eius explicatio, & primo replicantur decalogi pcepta quę proprie dicuntur lex, ſecundo alia ad legem pertinentia 6. cap. Circa primũ Moyſes primo ponit quoddam pręambulum, ſecundo exequitur propoſitum ibi;* Et ait: Ego dominus &c. *pręambulum autem eſt explicatio modi per quem Deus dedit præcepta decalogi & hoc notatur cum dicitur.*

MORALITER.

✱ 1 *Vocauitque Moyſes omnem Iſraelem.* In hoc cap. replicantur præcepta decalogi poſita ſuperius, Exo. xx. & qa ſunt moralia ✱ 1 Dolia non eſt ibi alia moralitas qrenda, ſicut fuit dictum ibidem excepto pręcepto de obſeruatione ſabbathi quod parti fuit cęremoniale & quantum ad hoc ſenſus myſticus fuit ibidẽ poſitus.

✱ 1 Voi

rum tunc recognitio facta eſt, cũ a xx. annis & ſupra numera
A rentur vſq; ad l. annnos habiles ad bellum. Quomodo ergo illis locutus eſt dominus q hodie viuunt? An quia xx. vel x. & ix. annoũ & infra potuerunt multi tũc eſſe, qui hoc meminiſſent, alieni a pœna, quã dominus conſtituit illis, qui numerati ſunt non intrare in terram promiſſionis, vt hos vtique appellat, qui quamuis xx. annorum et ſupra non eſſent, quando Deus in mõte loquebatur vt numerari poſſent, potuerunt tamen eſſe x. & ix. & infra vſque ad puerilẽ ætatem, qui poſſent quæ facta & dicta ſunt, & uidere, & audire, & memoria retinere.

✻ PROCOP. Non enim opus habebat Abraham poſterique ipſius fœdere Moſis miniſterio exciſo. Nã iuſto lex poſita non eſt. Nec vtiq; iuſti quotquot ante Moſem fuerũt,
B Moſis legem obſeruarunt.

✻ THEO. Non cũ patribus. Nam cum illi propter tranſgreſſionem perierint, his vero terram patribus promiſſam daturus eſſet, hiſce datã eſſe legem aſſerit.

ego loquor in auribus veſtris hodie: Diſcite ea, & opere complete. Dominus Deus noſter pepigit nobiſcum fœdus in 1
[a Scriptu. a legis. Abraham, Iſaac, & Iacob.]
Horeb: Non cum patribus noſtris iniit pactum, + ſed no- 2
a biſcum, qui in præſentiarum ſumus & viuimus: † Facie ad fa- 3
ciem locutus eſt nobis in monte de medio ignis: Ego ſeque- 4
[a Non loco ſed interpretandi officio, verbum Dei populo, & populi renuncians Deo.]
b ſter et medius fui inter Deum et vos in tempore illo, vt annũ- 5
tiarem vobis verba eius. Timuiſtis enim ignem, et non aſcen- 6
diſtis in montem, et ait: † Ego dominus Deus tuus, qui eduxi 7
[a Idolatriam prohibet.]
te de terra Ægypti, de domo ſeruitutis: Non habebis deos a- 8 9
[a Quem nihil latet.]
c lienos in conſpectu meo: Non facies tibi ſculptile, nec ſimili- 10
tudinem omnium quæ in cælo ſunt deſuper, et quæ in terra
deorſum, et quæ verſantur in aquis ſub terra. Non adorabis
ea, et non coles. † Ego enim ſuum dominus Deus tuus, Deus
[a Vindicans & zelans. b Primi motus ſenſuum. c Operationem.]
d æmulator † reddens iniquitatem patrum ſuper filios in ter-
[a Gloriationem. Non aliis, ſed. b Hæreditaria impietate. Tam cito.]
e tiam & quartam generationem his qui oderunt me, & faciens
[Vera dilectione. a In hoc probatur dilectio. Vnde: Si diligeretis me ſermonem meum ſeruaretis, vel præcepta mea.]
miſericordiam in multa millia diligentibus me, et cuſtodien-
[a Quaſi theſaurum. Primum mandatum prohibet idolatriam: Secundum periurium. b Filij.]
f tibus præcepta mea. Non vſurpabis nomen domini Dei tui
[a Iurando pro re quæ non eſt, vel nomen domini, ligno vel lapidi & huiuſmodi tribuendo. b Omnis creatura ſubiecta eſt vanitatum.]
† fruſtra, quia non † erit impunitus qui ſuper † rem vanam

ba, poſtquã territus eſt, audiens de medio ignis vocem Dei dicentis decalogum legis. D

c *Non facies tibi ſculptile.* ✻ DIODORVS. At dicat aliquis: Quid Cherubim eſfinxit in adyto tabernaculi? Non vtique ut illa adorentur, ſed contra ita appoſuit, vt arcam teſtimonii tãquam miniſtri protegerent & venerarentur. — Ex catena Græca.

d *Reddens iniquitatem, &c.* ISIDORVS. Sunt qui ita ediſſerant, ut ad animam humanam ſententiã uertant: Patrem in nobis peccatum ſenſuum & incentiua vitiorum eſſe dicentes, filium uero ſi cogitatio peccatum conceperit, nepotem ſi conceptionem opere perpetraueris, pronepotem ſi in perpetratis glorieris, ſecundum illud: *Impius cum in profundum malorum uenerit contemnit.* Vel ſic poteſt intelligi, quod tantæ miſericordiæ ſit, ut non ſtatim puniat, ſed ſententiam diu differat. — *iſtud. — †Chal interp. verbum verbo, domani feſtis verbis & ſignis vt negari non poſſit qui Deus ſit. — Prou. 18. a — E

e *His qui oderunt me, & faciens miſericordiam in multa millia diligentibus me, &c.* His ſcilicet qui hæreditaria impietate dominum oderunt. Per- † re vana.

a *Facie ad faciẽ. &c.* AVG. Paulo ante admonere curauit quòd nullã ſimilitudinẽ viderint, ad ſolã vocem de de medio ignis audierint. An pp rerum euidẽtiam, & quodammodo diuinę maieſtatis pſentiam, de qua dubitare nemo poſſet, his uerbis vſus eſt? Poteſt ſimiliter intelligi qđ dictum eſt, Moyſen facie ad faciem cum dño locutum, vt nec ipſe præter ignem aliqđ viderit. Sed etſi amplius aliquid (Scriptum eſt enim, *cum intraſſet nebulam vbi erat Deus*) non tamen mortalib. oculis vidit ſubſtantiam Dei. Vnde poſtea ait: *Oſtende mihi teipſum, vt ſcienter videam te.* Nos autem, qui nunc videmus per ſpeculum in ænigmate, in fine facie ad faciem videbimus. vnde: *Tunc autem cognoſcam ſicut & cognitus ſum*, vt ſcilicet quam perfecte nunc Deus hominem nouit, ſed ſicut Deus, ita tunc pfecte noſcat homo Deum, ſed ſicut homo. Neque enim quia dictum: *Eſtote perfecti, ſicut pater veſter celeſtis perfectus eſt*, ideo equalitatem patris quã filius habet ſperare debemus, quamuis aliqui hoc ſperauerint.

b *Inter Deum & vos.* IDEM. Tanquam dominus eſſet in loco id eſt in monte. vnde & illi voces audiebant q vbiq; totus, nec per locorum interualla propinquat aut recedit. Sed demonſtrationes eius in creatura, q non eſt quod ipſe, non aliter humanis ſenſib. exhibentur. Non fuit ergo Moyſes medius loci interuallo, ſed p eum placuit populo audire cætera, Dei uerba, poſt-

uerſum eſt. n. peccata patrum filiis non peccantibus imputari, cum per Ezechielem dictum ſit: *Filius non portabit iniquitatẽ patris, &c.* — Ezec. 18. c

f *Non vſurpabis nomen domini Dei tui fruſtra &c.* Primum mandatum ad patrẽ pertinet, quod dr in ſequentibus: *Audi Iſrael, dominus Deus tuus unus eſt*, vt hoc. ſ. audiens vnum deũ patrem colas, non multos Deos ſuſcipias. Secundum pertinet ad filium, de quo hic dr: *Non aſſumes nomen Dei tui in vanum*, id eſt non æſtimes creaturã eſſe Dei filium. Ois n. creatura ſubiecta vanitati. Sed credas cũ æqualẽ patri, Deum Deorũ, Deũ apud Deũ, per quẽ oĩa facta ſunt. Tertiũ ad ſpiritum, cuius dono requies æterna promittitur, quia. n. ſpirituſſanctus dicitur ſeptiformis, ideo ſeptimum diẽ ſanctificauit Deus. In aliis enim diebus operum ſanctificatio non nominatur niſi in ſabbatho, in quo requieuit Deus. Recte ergo hoc mandatum ptinet ad ſpiritum, tum pp ſanctificationis nomen, tum propter æternam requiem ad donum ſancti ſpiritus pertinentem. Dicitur enim ſic: *Memento ut diem ſabbathi ſanctifices, ſex diebus operaberis, &c.* In opere ſex dierũ &c. videtur ſex millium annorum operatio ſignari, in ſeptimo tẽpus æternæ quietis in quo poſt bona opera quies æterna promittitur. Quicquid ergo agimus. ſi propter futuram requiem facimus, ſabbathum obſeruamus. — Primum præceptũ. Deut. 6. a. — F

☙ a Obſerua

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Dominus Deus noſter. *id eſt decem præcepta decalogi, quæ ab eo fuerunt data immediate.*

2 Non cum. *ſ. legem datam, quia non legitur eam dediſſe Abraham, Iſaac, & Iacob.*

3 Sed nobiſcum qui in præſentiarum ſumus. *q. d. ex hoc de eius cuſtodia magis ſollicite eſſe debemus.*

4 Facie ad faciem locutus eſt nobis in monte de medio. *Id eſt abſque medio quantum ad prolationem decem preceptorum, uerumtamen, quia alia præcepta non ſic fuerunt tradita populo, ſed mediate Moyſe, ideo ſequitur.*

5 Ego ſequeſtr. *annuntiando uobis illa quæ ab eo recepti. Et cauſa huius mediationis ſubditur*

6 Timuiſtis enim ignem &c. *Timore enim percuſſi petierunt, quod ſolus Moſes audiret uerba Dei, & eis referret, ut habetur Exo. xx.*

7 Et ait. *Hic conſequenter ponitur replicatio decem præceptorum ex ore Dei datorum. In quo primo oſtenditur Dei loquentis ſublimitas ſiue autoritas. Secundo populi audientis fragilitas, ibi.* Vos autem. *Circa primum dicitur:* Et ait, *ſ. ipſe Deus.*

8 Ego dominus Deus tuus. *per creationem & gubernationem.*

9 Qui eduxi te de terra Aegypti, de domo ſeruitutis. *vt eſſes mihi ſeruus, & non homini. q. d. ex his patet, quod in omnibus debes obedire mihi. Et in quibus debeat eſſe iſta obedientia, conſequenter explicat dicens.*

10 Non habebis deos alienos in conſpectu meo. *& ponuntur conſequenter alia præcepta decalogi eodem ordine, & fere ſub eiuſdem verbis, ſicut ponuntur Exod. 20. & ideo pertranſeo, quia ibi dictum fuit qualiter iſta præcepta diſtinguuntur & exponuntur ſecundum doctores catholicos & Hebræos,*

✻ 1 Vos au-

a Obſerua diem.
A ✠ DIODORVS.
Ex catena Græci. Cum de operibus canet, quorum nullus in ſabbatho locus, ſeruiles intelligit ut ipſe appoſuit, operas. Nā lectiones ſanctorum, homilias, ſacra, & quæcunque animam inſtituunt, exercere eo die debemus, quam cum maxime.

b *Honorem patrem tuum & matrem, ſicut præcepit tibi.* Poſt tria præcepta ſuccedunt ſeptem quæ ad proximum pertinēt. Inter ſeptem primum, ſed in ordine omnium quartum eſt. *Honora patrem tuum, &c.* A parentibus enim homo oculos aperit, & uita hæc ab eorum dilectione exordium ſumit. vnde hoc mādatum, maximū & primum dicitur in altera ſcilicet tabula. Iubemur ergo parentes honorare, & officiū pietatis & reuerentiā eis exhibere. Qui enim hoc parentibus non facit, quomodo faciet aliis? Quintū, *Non mœchaberis*, id eſt præter legitimā uxorem nulli miſceberis. Sextum: *Non occides.* Occidit etiam qui fame uel nuditate proximū mori videt, nec ſubuenit inīquātum poteſt. Septimū, *Non furtum facies.* In quo omnem rapinam prohibet. Octauum, *Non falſū teſtimonium dices.* Crimen mendacii & falſitatis abominatur. Nonum, *Non concupiſcet vxorem proximi tui.* In quo etiam adulterinam cogitationē interdicit. Decimum: *Non concupiſces rem proximi tui.* In quo ambitionem & concupiſcentiam percutit. Primū m ergo prohibet ſurreptionem, Secundum errorem: Tertium ſeculi amorem: Quartum impietatē. Quintum fornicationem, Sextum crudelitatē, Septimum rapacitatem: Octauum falſitatem: Nonum cogitationem adulterii: Decimum cupiditatem mundi. Et notādum, quod ſicut decē plagis percutiuntur Aegyptii, ſic decem præceptis regitur populus Dei, & dæmones occiduntur.

-id eſt requies.

†Exo.20.b

† 6. diſ. his itaq; 23. q. c. nō licet

† teſtificaberis.

c *In duabus tabulis Lapideis quas tradidit mihi.* ISIDORVS. Duo teſtamenta ſignificātur in duabus tabulis vel dilectio Dei & proximi, in quibus tota lex pendet & prophetę. In vna enim tabula tria præcepta ad dilectionem Dei pertinēt, in altera ſeptem ad proximi ſocietatem. Lapideæ tabulę, lapidea Iudæorū corda ſignificant, de quibus dicitur: *Auferam a uobis cor lapideum, & dabo vobis cor carneum*, ſēſibile ſcilicet & intelligile.

d *Quis det talem eos habere mentem.* Vult Deus intelligi gratia ſua hoc beneficium concedi, ut in omnibus ſit

a Chriſtum ſcil. purum hominem putans.
nomen eius aſſumpſerit.
a Vt omnia facias propter ſabbathum, id eſt æternam requiem ad ſpirituſſancti donum pertinentem.
a Obſerua diem ſabbathi, vt
a Omnia ſancte faciendo, a ſtrepitu vitiorum ceſſando.
ſanctifices eum, ſicut præcepit tibi dominus Deus tuus
a Omni tempore operandi. b Bona & perfecta.
Sex diebus operaberis, &
a Naturę tuæ congrua.
facie omnia opera tua. Septimus dies ſabbathi eſt, id eſt requies domini Dei tui.
Nō facies in eo quicquam
Seruilis. Quia more ſeruit.
operis, tu & filius tuus & fi-
a Qui adhuc ſcil. timore premuntur. b Iudæus vel ſapiens.
lia, ſeruus & ancilla, bos &
a Gentilis vel ſtultus. b Homines. & iumenta ſaluabis domine. Pſal. 35. b.
aſinus, & omne iumentum
a Nouiter conuerſus. Aduena ego ſum apud te, & peregrinus ſicut omnes patres mei. Pſal. 38. b.
tuum, & peregrinus qui eſt
a Eccleſiæ tuæ: Diligit dominus portas Sion ſuper omnia tabernacula Iacob. Pſ. 86 a.
intra portas tuas, vt requieſcat ſeruus & ancilla tua ſicut & tu. Memēto quod &
a Deo vel diabolo. b Mundo.
ipſe ſeruieris in Ægypto,
a Ad filialem timorem.
& eduxerit te inde dominus
Omnipotens. Filio.
Deus tuus in manu forti &
Manifeſto.
brachio extēto. Idcirco præcepit tibi vt obſeruare diē
a Hoc eſt maximum & primum mandatum in altera tabula. Officio pietatis. & honoris.
b Carnalem vel ſpiritualem.
ſabbathi. †Honora patrem
a Ad literam vel Deum vel eccleſiam.
b tuum & matrem, ſicut præcepit tibi Dominus Deus
a Vita æterna pro qua laborandum eſt.
tuus, vt longo viuas tempo-
a Viuentium.
re, & bene ſit tibi in terra quam dominus Deus tuus
a Gratis.
daturus eſt tibi. †Non occi-
a Re vel voluntate, vel ſubtrahendo quod potes præſtare. Qui odit fratrem ſuum homicida eſt. 1. Io. 3. c.
b Adulterium prohibet carnale vel ſpirituale. Fornicatio eſt idolatria, & ſcripturarum expoſitio praua.
des, neq; mœchaberis, fur-
a Actu vel conſenſu, vel auaritia committi lenti. Quamlibet rapinam.
tumque nō facies. Nec† loqueris contra proximum
a Peſſimum genus mendacij. Falſitatem interdicit.
tuum falſum teſtimonium.
a Sola voluntate. Qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam, iam mœchatus eſt. Matth. 5.
Nōn concupiſces vxorem proximi tui. Non domum
Decimo mandato omnis rei cupiditatem interdicit.
non agrum, non ſeruum,
Ambitionem & concupiſcentiam damnet,
non ancillam, non bouem, non aſinum, & vniuerſa quę illius ſunt. Hæc verba locutus eſt dominus ad omnem
Nemo excipitur.
multitudinem veſtram in monte de medio ignis & nubis & caliginis, voce ma-
In tabulis,
gna, nihil addens amplius
a Duo ſunt teſtamenta. Duo dilectionis præcepta.
c & ſcripſit ea in duabus tabu-
a Quia corda Iudæorum dura & inſenſata. Quas lapidei erant accepturi
lis lapideis quas tradidit mihi. Vos autem poſtquam
1 audiſtis vocem de medio tenebrarum, & montem ardere vidiſtis, acceſſiſtis ad me omnes principes tribuum & maiores natu, atque dixiſtis: Ecce oſtendit nobis dominus Deus noſter maieſtatem & magnitudinem ſuam. Vocem enim eius audiuimus de medio ignis, & probauimus hodie quód loquente Deo cum homine vixerit homo. Gur ergo moriemur & deuorauit nos ignis hic maximus? Si enim audierimus vltra uocem domini Dei noſtri, moriemur. Quid eſt omnis caro, ut audiat vocem Dei viuentes, qui de medio ignis loquitur ſicut nos audiuimus, & poſſit viuere? Tu magis accedere, & audi cuncta quæ dixit dominus Deus noſter tibi, loquerisque ad nos, & nos audientes faciemus ea. Quod cum audiſſet dominus, ait ad me: Audiui vocem vorborum populi huius, quæ locuti ſunt tibi: Bene om-
a Niſi ego.
nia locuti ſunt: † Quis det talem eos habere
a Gratiam infuſam. Caſto timore. b Non lapidei, ſed ſenſiles. c Vt vnum iota non prætereat.
2 mentem vt timeant me, & cuſtodiant vniuer-
3 ſa mandata mea in omni tempore, vt bene ſit

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Vos autem, *Hic conſequenter deſcribitur audientis populi fragilitas, vbi primo deſcribitur timor populi. ſecundo approbatio Dei, ibi: Quod cum audiſſet dominus. Circa primum ſciendum, quod humana fragilitas non poteſt bene ſuſtinere ſublimitatem Dei. vnde & Daniel ex apparitione angeli iuxta ſe corruit in terram, vt habetur Dan. x. ca. & eodem modo hic populus ex ſublimitate diuini ſermonis territus & debilitatus petijt humiliter, quod ſolus Moſes qui erat perfectior & Deo familiarior, verba Dei audiret & eis referret, & quod parati erant illi obedire ſicut nuntio Dei. & patet litera.*

2 Quod cum. *Hic conſequenter deſcribitur approbatio Dei, & ideo ſubditur.*

3 Bene. *petentes audire mandata Dei per internuntium, cuius cauſa ſubditur.*

4 Quis det. *q. d. hoc eſt mihi placitum, ſcilicet quod timeant dominum*

MORALITER.

✠ 1 *Vos autem poſtquam audiſtis vocem.* Per hoc autem quod populus nō potēs ſubſtinere uerba domini loquentis, petit qd ſolus Moyſes, audiret immediate a domino, & referret populo,

A bus ſit iuſtitia Dei ex fide, non quaſi ꝓpria ex lege, vnde. *Auferã cis cor lapideum, & dabo cor carneum*, id eſt ſenſatum, caro enim ſenſum habet, lapis vero non habet. Et alibi. *Idoneos nos fecit miniſtros noui teſtamenti, non litera, ſed ſpiritu.*

CAP.

eis & filiis eorũ in ſempiternum? Vade ergo & dic eis: Reuertimini in tentoria veſtra. Tu verò hic ſta mecum, & loquar tibi omnia mandata & † cęremonias atq. iudicia, quæ docebis eos vt faciant ea in terra quam da bo illis in poſſeſſionẽ. Cuſtodite igitur & facite ea quæ præcepit domi-

1 nus Deus vobis. Non declinabitis D

¶ Vt addatis aliquid vel minuatis.]

neque ad dextrã, neque ad ſiniſtram, ſed per * [viam quam præcepit dominus Deus ueſter ambulabitis, vt viuatis, & bene ſit vobis, & protelentur dies veſtri in terra poſſeſſionis veſtræ.] *omnem.

NICOLAVS DE LYRA.

num, & eius mandata recipiant humiliter & obſeruent, non ſolum audita a Deo immediate, ſicut ſunt præcepta decalogi, ſed etiam alia, eis de

denuntiata per nuntios ex parte Dei, ſicut per Moyſen & alios prophetas.

1 Non. *Id eſt pro aliqua proſperitate obtinenda uel aduerſitate euitanda. Cætera patent.*

CAP.

MORALITER.

populo, & dominus hoc approbauit. ſignificatum fuit ꝙ prælati & doctores credenda & operanda debent accipere a Deo qui loquitur eis in ſacra ſcriptura, & ipſi per doctrinã aliis tradere debent eo modo quo capere poſſunt. Greg. in paſtorali. Secun-

Secundum qualitatem auditorũ formari debet ſermo doctorum. Et Apoſtolus j. Cor. ij. b. dicit. *Sapientiam loquimur inter perfectos*. Et ibidem. 3. a. *Tanquam paruulis in Chriſto lac potum dedi vobis non eſcam, nondum enim poteratis*. ſcilicet intelligere altiora. E

ADDITIO I.

In ca. 5. vbi dicitur in poſtilla. *Et primo replicantur decalogi præcepta, quę proprie dicuntur lex.*

B *Hæc præcepta decalogi quæ in hoc loco ponuntur, proprie dicũtur lex, præceptum tamen de dilectiene Dei, quod ponitur, & plene exprimitur in capitu. ſequenti ſc. 6. in quo tota lex pendet & prophetæ, vt Matth. 22. d. Non minus proprie lex debet dici, cum ſit primum & principale præceptum totius legis, tanquam illud in quod cætera præcepta ordinantur, quia ut Apoſtolus dicit* 1. *Tim.* 1. Finis præcepti eſt charitas. *Vnde hæc prima diſtinctio poſtillatoris uidetur inconuenienter dicta, ſpecialiter quantum ad ſecundum membrum, quod comprehendit ſextum c. Circa quod melius & uerius diceretur, quod in eo ponuntur prima præcepta fidei, & maximum & principaliſſimum legis mandatum, cum quibuſdam aliis ad legem pertinentibus, prout in eodem capitulo patebit*

ADDITIO II.

In eodem cap. 5. vbi dicitur in poſtil. Et ponuntur conſequenter aliqua pręcepta decalogi eodem ordine, & fere ſub iiſdem verbis, ſicut ponuntur Exod. 22. c.

Doctores Hebręorum *qui nimis literam ſequuntur, aſſerunt aliquam varietatem eſſe inter præcepta decalogi quę ponuntur ſupra, Exod. 22. & præcepta decalogi, quæ hic ponuntur, ſpecialiter in præcepto de obſeruatione ſabbathi, de quo in prima traditione dicitur. Memento, ut diem ſabbathi ſanctifices, & in ſecunda traditione, ſcilicet in hoc c. dicitur. Obſerua diem ſabbathi, inter quę uerba diſſimilia aſſerunt eſſe magnam differentiam. Dicunt enim quod cum dicitur.* Memento. *In primo eſt præceptum affirmatiuum, in quo præcipitur quod homo ſit memor ad ſanctificandum illum diem. Itaque ſi quis nihil operis ſeruilis faceret in die ſabbathi & tamen non haberet in memoria, quod illa dies eſt ſanctificanda vt ſabbathum, eſſet tranſgreſſor illius mandati affirmatiui per omiſſionem. Similiter ſi quis haberet memoriam quod eſſet dies ſabbathi, & ſanctificaret eum, faciendo eum diem ſolennem, & tamen cum hoc quicquam operis ſeruilis faceret, non eſſet tranſgreſſor primi præcepti affirmatiui, in quo dicitur.* Memento. *ſed eſſet trãſgreſſor ſecundi, ſ.* Obſerua. *Conſequenter ad prędicta dicunt, quia ut Moyſes qui fideliſſimus in tota domo Dei eſt, nõ reputetur falso repetiiſſe huiuſmodi præcepta, ideo dicunt, quod hęc duo verba, ſcilicet memento & obſerua, fuerunt a Deo*

C *prolata ſimiliter & ſemel ſub proprijs literis & ſyllabis utriuſque uerbi, quod eſt ineffabile, quia per omnipotentiam diuinam hoc dicunt eſſe factum, & quia Moyſes non poterat hoc facere uerbo nec ſcripto, ideo in prima traditione ſcripſit.* Memento. *In ſecũda uero traditione.* Obſerua. *In quo loco altercatio Hebræorum dicitur friuola. Tum quia ubi dicitur.* Memento. *ſtatim prohibet opera ſeruilia, dicens.* Non facies opus, &c. *& ſic etiam ibi tradit rationem negatiui præcepti, & in hoc loco vbi dicitur.* Obſerua diẽ ſabbathi, *ſtatim ſequitur.* vt ſanctifices eum, &c. *quod pertinet ad hoc, ut homo vacet diuinis in ſabbatho, quod eſt affirmatiuum. Tum quia Moyſes etſi non potuerit ſimiliter & ſemel duo uerba diſſimilia proferre potuiſſet tamen tradere iſta præcepta dicẽdo.* Memento & obſerua diem ſabbathi. *& ſic magis conformaretur diuinæ locutioni, quam dicendo vnum & omittendo aliud. Et notandum, quod hæc diſtinctio ab eis aſſignata inter memento & obſerua, facit valde contra eos in expoſitione illius verbi Malach. 6. b. ubi dicitur.* Memento legis Moſi, *prout Deo duce ibidem declarabitur.*

ADDITIO III.

In cap. 5. vbi dicitur in poſtilla. Cuius cauſa ſubditur. Quis det eos talem habere mentem.

In hoc quod dicitur. Quis det eos talem habere mentem? *non ſolum intelligitur quod eſſet beneplacitum Deo, vt Deum timerent, &c. ſed etiam includitur quod hoc pendet etiam a poteſtate humana per liberum arbitrium, iuxta illud Eccl. 15. c.* Deus creauit hominem, & reliquit eum in manu conſilii ſui. *Inuanum enim aliquis diceret optando. quis det ut hoc fiat, ſi illud optatum omnino eſſet in poteſtate optantis.* E Liberũ arbitrium.

ADDITIO IIII.

In eod. ca. 5. vbi dicitur in poſtil. Non declinabitis ad dexteram neque ad ſiniſtram.

In hoc enim quod dicitur. Non declinabitis ad dexteram neque ad ſiniſtram, *prohibetur declinatio ab obſeruatione præceptorum, nõ ſolum cauſa proſperitatis vel aduerſitatis, ſed etiam ne ex aliqua alia cauſa deuietur ab intentione legiſlatoris ad unam partem, nec aliam; ſicut cum dicitur ſupra in Deuteron. 4. a.* Non addetis ſuper uerbum quod, ego præcipio, nec minuatis. *& iſte ſenſus videtur comprehendere primum, & magis pertinere ad ſenſum literalem, nam quod per dexteram intelligatur proſperitas, & per ſiniſtram aduerſitas, videtur pertinere ad myſticam expoſitionem.*

REPLICA correctorij contra Bur. In 5. cap. diſtinguit poſtil. præcepta decalogi a præceptis dilectionis Dei & proximi, per hoc quia decalogus propriè dicitur lex; dilectio autem finis & principium eſt decalogi, in quam decalogus ordinatur, prout innuitur in 6. cap. huius. Hanc di*ſtinctionem ęgre ferens Burgen. dicit præceptum dilectionis dici debere legem propriiſſime, cum ſit primum & maximum pręceptum in lege, ad quod omnia præcepta ordinatur, iuxta illud Apoſt.* Finis præcepti eſt F charitas. *Hoc autem argumentum Bur. tentatiuum, eſt laborans in iniquitatem, nam poſtillator per ſuam diſtinctionem non negat, quin pręceptum dilectionis ſit maximum præceptum in lege contentum, quia Saluator ſic reſpondit quærenti de magno mandato in lege, uerumtamen non ſequitur quod Burg. intendit, quia conſequẽtia non valet. Hoc eſt mãdatum magnum in lege, igitur eſt proprie lex: quia multa continentur in lege quæ contra legem proprie acceptam per apoſtolum diſtinguuntur, ad Gal. 3. vbi Apoſtolus volens oſtendere propriam legis acceptionem, dicit per legem non eſſe iuſtitiam, ſed per fidem. Dicit etiam legem propter tranſgreſſionem poſitam, & multa ſimilia, prout in ſuis epiſtolis uideri poteſt, quæ proprie dilectioni non conueniunt, quia utique dilectio iuſtitia eſt, ut diſtinguitur contra legem, quia qui diligit, unus efficitur cum eo ſpiritus, quod ſine perfecta iuſtitia non fit. Etiam dilectio non eſt propter tranſgreſſionem, imo fuit rectę rationi complantata in angelo & homine ante trangreſſionem. Sic igitur accipiendo legem, prout Apoſtolus diſtinguit, a promiſſione & fide formata, quæ eſt dilectio. proprie lex non eſt, quamuis in lege principaliter, vt finis intendatur ſicut & promiſſio, quę in lege patribus facta eſt lex dici non meretur ſimili ratione. Fruſtra igitur Burg. poſtillatorem notauit, qui circa c. 6. in quo hoc maximũ præceptum continetur, breuiter ſe expediuit, ponens tamen ad intellectũ neceſſaria. quia non erat ſui propoſiti ſcribere tractatus, quemadmodum Bur. & alij, ſed ſolum ordinare poſtillam, literalis ſenſus ſufficienter declaratiuam.*

A a Dominus Deus noſter, Deus vnus eſt. ✠ THEODORET. Frequēter diximus dictiones iſtas, dominus & Deus, naturæ diuinæ, non diſtinctionis perſonarū eſſe ſignificatiuas. Hęc uero pater, filius & ſpirituſſanctus, proprietates indicare. Verū Iudæis adhuc infirmis hęc exacta Theologia exhiberi nō poterat: quoniā inde dicēdi plures deos occaſionē cępiſſent. Idcirco nomē diuinū in ueteri teſtamento ſingulari numero ꝓnunciatur, nihilominus habet occultas Trinitatis ſignificationes. Hęc enī clauſula dominus Deus tuus, dominus vnus eſt, vnitatem ſubſtantiæ inuitem & perſonarum numerum demonſtrat. Semel enim poſuit hoc verbum, Deus: bis autem iſtud, dominus:

Orig. in Deut. ii. — † at — ✠ Mat. 22. d. Mat. 12. c. Leui. 10. c. lib. 1. de doctrina Chriſtiana c. 26. 27 28.

C A P. VI.

Æc ſunt precepta & † ceremoniç atque iu- 1
dicia, quæ mandauit dominus Deus ueſter ;
vt docerem vos , † & faciatis ea in terra ad 2
quam tranſgredimini poſſidendam ; vt ti-
meas dominum Deum tuum, & cuſtodias
omnia mandata & precepta eius, quæ ego 3
præcipio tibi, & filiis ac nepotibus tuis cunctis diebus vitæ
tuę, vt prolongentur dies tui: Audi Iſrael & obſerua ut facias , 4
& bene ſit tibi, & multipliceris † amplius , ſicut pollicitus eſt 5 †
¶ Omni copia.
dominus Deus patrum tuorū tibi terrā lacte & melle manātē. 6
a ✠ In maieſtate, trinus in perſonis. Nec habet diuiſionem, nec recipit ſolitudinem.
a Audi Iſrael † Dominus deus noſter ; deus vnus eſt . Diliges 7
b 8

b Diliges dominum.

AVGVST. Charitas non auferetur, ſed implebitur contemplata quod credebat, adepta quod ſperabat, in ea plenitudine hoc præceptū implebitur. Cum ineſt aliquid carnalis cōcupiſcētiæ, vel qđ continendo frenetur, non omnino ex tota anima Deus diligitur. Nō enim caro ſine anima cōcupiſcit, ꝗuis caro concupiſcere dicatur, quia carnaliter aīa cōcupiſcit. Tūc aūt lex nulla erit in mēbris, quæ repugnet legi mētis ; ſed toto corde, tota anima, tota mente diligetur Deus. Debuit aūt homini iſta perfectio præcipi, ꝗuis in hac vita nōn poſſit haberi; non. n. recte curritur ſi quo currendū eſt neſciatur. Curramus aūt ſperādo, credēdo; & deſiderādo, eleemoſinas dādo, & orādo, vt currētes adiuuemur, & ſic pręcepta perfectionis audiamus, nec ad plenitudinē charitatis currere negligamus. *Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, &c. & proximum tuum ſicut te ipſum. in his tota lex pendet & prophetæ.* Finis ergo præcepti dilectio gemina, Dei. ſ. & ꝓximi. Quod ſi te totū intelligas i. aīam & corpus, & proximū ſimiliter totū, (homo n. ex anima conſtat & corpore) nullū diligendarū rerum genus in his duob. ꝑtermiſſum eſt. Cum. n. ꝑcurrat dilectio Dei, eius modus ꝑſcriptus eſt, vt cætera in illū cōfluant. De dilectione tua nihil dictū vr̄. Sed vbi dictum eſt. tanꝙ teipſum: vt teipſum diligas, non eſt prętermiſſum. Ille aūt ordinate diligit, q ꝙ non eſt diligēdū nō diligit, & diligēda diligit, nec plus ꝙ minus eſt diligēdum, nec æqualiter ꝙ plus vel minus, nec plus vel minus ꝙ ęquè eſt diligendū. Oīs peccator inquātū peccator eſt, diligendus nō eſt, ſed oīs homo inquantū homo eſt, propter Deū diligendus eſt. Deus vero ꝓpter ſeipſum ; & ſi Deus oī homine plus diligēdus eſt, plus dēt qſq; diligere eū ꝙ ſeipſum. Item amplius alius homo diligēdus eſt quā corpus noſtrū ; qa ꝓpter Deū oīa iſta diligenda ſunt, & poteſt nobiſcū alius homo deo perfrui, quod nō poteſt corpus, qa per animā viuit qua deo fruimur. oēs autē ęque diligendi ſunt. ſed cum omnib. prodeſſe non poſſis, his potiſſimū conſulendū eſt q pro locorum & temporū vel quarumlibet rerū opportunitate magis nobis coniuncti ſunt.

Mat. 22. d. — Tim. 1. b — B — C — E

GREGORIVS. *Diliges dominum Deum tuum, &c.* Per amorem Dei gignitur amor proximi ; & p amorē proximi nutritur amor Dei. Nam q amare negligit Deū, diligere proximum neſcit. Et plenius in dei dilectione ꝓficimus, ſi in eius dilectionis gremio ꝓximi charitate lætamur. Dicturus ergo: *Diliges proximū tuum*, pręmiſit. *Diliges dominum deum tuum*. vt prius in nobis radicem ſui amoris figat, & poſtea fraterna dilectio ramos expādat. Quod aūt amor dei ꝓximi amore coaleſcat, Ioānes oſtēdit dicens. *Qui non diligit fratrē ſuum quē uidet, Deum quē non uidet quomodo poteſt diligere.* Dilectio dei p timorē naſcitur, ſed in affectu creſcendo mutatur, vt aūt oſtēdatur quam longe quiſque ſit a charitate proximi vel in ea ꝓfecerit, alios flagellis Deus deprimit, alios ſucceſſibus fulcit. Sæpe enim nos miſeros inſequuntur, qui felices ſine comparatione venerantur. Cum aūt quis in proſperitate diligit, incertum eſt an proſperitas, an perſona diligatur. In bonis enim non agnoſcitur amicus, & in malis non abſconditur inimicus.

Triplicis naturæ eſt anima: ideo iubetur diligere tripliciter. Non vult deus amorē ſuum partiri, vt ſimul diligamus deum & aurum, vel vxorem, vel filios. *Nemo poteſt duobus dominis ſeruire*, ipſe ſuper omnia diligendus, eius dilectio præponitur.

✠ THEODORETVS. Manifeſte nos docuit Deus, neminem poſſe duob. dominis ſeruire. Ex hoc igitur loco docemur dile F

☞ ctio-

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. VI.

Aec ſunt præcę. *Hic cōſequenter agitur de præceptis alijs a præceptis decalogi: & primo de pręceptis hmōi ponitur exhortatio generalis ſecūdo explicatio ſpecialis, ibi.* Audi Iſrael. *Circa primum dicitur.*

1 Hæc ſunt præcepta, &c. *quia in huiuſmodi præceptis aliqua ſunt circa mores, & dicuntur præcepta aliqua circa modum colēdi* Deum, *& dicuntur cęremoniæ, aliqua circa iuſtum hominis conuictum, & dicuntur iudicia.*

2 Et facia. *quia aliqua eorum obligabant tantum in terra illa, & aliqua extra illam terrā fieri non poterant, vt dictum fuit Num.* 34.

3 Quæ ego pręci. *quia obligabat futuros ſicut & præſentes.*

4 Vt pro. *Hic eſt effectus obſeruantiæ legis, vt dictum eſt ſupra 3. capitulo.*

5 Et multipliceris. *numero & poteſtate.*

6 Audi. *Hic conſequenter ponitur explicatio illorum pręceptorum, quæ ſunt alia a præceptis decalogi, quę ſunt in duplici gradu, quia aliqua ſe habent ad præcepta decalogi, ſicut principia eorum, aliqua autem ſe habēt ad ea ſicut quædam concluſiones elicitę ex præceptis decalogi. Illæ autem quę ſe habent vt principia, ſunt dilectionis pręcepta. Cuius ratio eſt, quia in agibilibus finis habet rationem principij. præcepta autem dilectionis ſunt finis pręceptorum decalogi ſicut patet manifeſte, quod tria prima præcepta ordinantur ſicut ad finem ad dilectionem Dei. alia uero ſeptem ad dilectionem proximi. & ideo dicit ſaluator Matth. 22. d. quod in duobus præceptis dilectionis tota lex pendet & prophetæ, ſicut ex fine. & Apoſtolus 1. Timot. 1. a.* Finis pręcepti eſt charitas. *Alia autem pręcepta a præceptis dilectionis & pręceptis decalogi, ſunt quaſi quędam concluſiones elicitæ ex præceptis decalogi, & per conſequens quędā declarationes qualiter præcepta decalogi debeant obſeruari. Item ſciendum, quod dilectio proximi ordinatur finaliter ad dilectionē Dei, ex quo ſequitur quod præceptum de dilectione Dei habet rationem finis, & perconſequens principij reſpectu omnium pręceptorū. Primo ergo agitur de Dei dilectione, quæ eſt quaſi finis, ad quem præcepta decalogi ordinantur. ſecundo de alijs præceptis quæ ſunt concluſiones q̄ ex principijs decalogi eliciuntur 12. c. Circa primum Moyſes deſcribit primo ea quæ pertinent ad Dei dilectionē, ſecundo infert concluſionem intentam 11. c. quod ſic incipit.* Ama itaque dominum deum. *Circa primum, Moyſes primo per modum exhortationis deſcribit præceptum dilectionis diuinæ quantum ad diligendi modum. Secundo huius dilectionis multiplex impedimentum & incitamentum, impedimenta excludendo, & incitamenta includendo, ibi.* Cumque introduxerit. *Circa primum dicitur.* Audi Iſrael. *id eſt attende diligenter, quia ad illud quod ſubditur tota lex finaliter ordinatur.*

7 Dominus. *& ideo unice ſuper omnia & perfectiſſime diligēdus eſt, & ſubditur huius dilectionis modus cum dicitur.*

8 Diliges. *i. ex toto motu voluntatis qui hic deſignatur nomine cordis, quia ſicut cor mouet alia membra corporis, & ſic uoluntas mouet alias animæ potentias ad actus ſuos.*

✠ 1 *Et*

MORALITER.

✠ 1 *Hęc ſunt præcepta & cęremo.* Sequitur.

† *Sicut pollicitus.* Iſta terra figura fuit ſecundum ſenſum allegoricū virginis glorioſæ, de qua dicitur Eſa. xlv. b. *Rorate cæli deſuper & nubes pluant iuſtū, aperiatur terra & germinet ſaluatorem.* Iſta terra fluit lacte, ad nutritionem paruulorū in fide: & mellis, reficiendo perfectos in contemplatione, nā vtroſque ſua dulcedine fouet & conſolatur. Secundū aūt ſenſum anagogicum terra iſta figura fuit cæleſtis patriæ de qua dicitur Pſ. cxl. b. *Portio mea in terra uiuentium.* Manat autem iſta terra lacte & melle. nam in ea impletur totum deſiderium.

✠ 3 Eruntq;

ctione nō ſcindere,in
A dilectionē dei & dilectionem auri, in dilectionē dei & vxorum in dilectionē dei & liberorū,ſed totam dilectionis vim creatori deo cōſeruare.Deinde ſecūdū creatorem quæ vnicuiq; ſunt vtilia impartiri,veluti liberis,fratribus & amicis. Siquidē pertinet etiā ad dilectionē dei
B hæc preſtare. Qui eñ diligit me, mandata mea ſeruabit. Mandata vero dei iſta præcipiunt.

a *Ex toto corde tuo*.

✱ BASILIVS. Hoc autem quod ex omni dicit, diuiſionē in alia nullā admittit. Quātū eñ dilectionē in hęc inferiora inſumpſeris tantum neceſſe ſit vt ei adimas quod totū eſt, eoque pauci ex hominib. amici Dei appellati ſūt, quemadmodum ſcriptum eſt Moſen fuiſſe amicum.

¶ Intellectu. ¶ Vita.
a dominum deum tuum, ex toto corde tuo, & ex tota anima 1
¶ Viribus uel effectu.
tua, & ex tota fortitudine tua: Eruntq. verba hæc quæ ego 2
pręcipio tibi hodie in corde tuo, & † narrabis ea filiis tuis, 3
a ¶ In eis. ¶ In omnibus ſcilicet quę egeris. ¶ Domi vel foris. ¶ Foris.
& meditaberis ſedens in domo tua, & ambulans in itinere, 4
b dormiens, atque conſurgens, & ligabis ea quaſi ſignum in 5
a ¶ Vt opere compleas, & aliis exemplum tribuas. b ¶ Vt in memoria habeas. ¶ Vt die ac nocte mediteris ea. c Cordis.
manu tua, eruntq. † & mouebuntur inter oculos tuos, ſcri- 6
a ¶ Ingrediens & egrediens ſemper ea mediteris.
besq. ea in limine & oſtiis domus tuæ. Cumque introduxerit 7
te dominus deus tuus in terrā, pro qua iurauit patribus tuis, 8
Abraham, Iſaac, & Iacob, & dederit tibi ciuitates magnas & 9
optimas, quas nō ædificaſti, domos plenas cunctarū opum, 10
quas non † extruxiſti, ciſternas, quas non fodiſti, vineta & 11
olíueta, quæ non plantaſti, & comederis & ſaturatus fueris, 12
caue diligenter, ne obliuiſcaris domini, qui eduxit te de ter-
ra Ægypti, de domo ſeruitutis. † Dominum deum tuum ti- 13
mebis, & † ipſi ſoli ſeruies, ac per nomē illius iurabis. Non ibi 14
c tis poſt deos alienos cunctarum gentium, quę in circuitu 15
veſtro ſunt: quoniam deus æmulator dominus deus tuus in 16
17

✠ AMBROSIVS. D
Deus tuus unus eſt. Et tu ad ſimilitudinē domini vnus eſto, atque idē. Nō hodie ſobri?, cras ebrioſus: hodie pacificus craſtina die litigioſus, hodie frugi, craſtina die incontinēs. Mutatur enim vnuſquiſq; morū varietate, & fit alter, in quo non agnoſcitur E quod fuit & incipit eſſe quod non fuit, ſui degener.
b *Et ligabis ea quaſi ſignum*. Hoc Phariſæi male interpretantes, in membranulis decalogum) id eſt, decem verba) ſcribebant, & ligata in fronte portabant. Quod uſque hodie faciūt Babylonij, vt putentur religioſi. Vnde; *Dilatāt enim phylacteria ſua, & magnificant fimbrias*.

Annotatione ī Exodum ad Iuſtum. iacues. id eſt diligēter inculcabis.

†inf. 10.d. Matt 4 d Luc. 4.b. 3 diſ.c.ſi. Matt.23.a

c *Per nomen illius iura* AVGVSTINVS. Permittuntur iurare per nomen Dei, ne forte per idola iurantes, & aſſidue nominan- Queſt. 12. F
tes

✠ AM-

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Et ex tota.*i. ex toto intellectu & ſenſitiuo appetitu. Vt ex motu dilectionis intellectus ſit deo ſubditus maxime in his quæ pertinent ad fidem, & appetitus ſenſitiuus ſit ſecundum ordinem dilectionis diuinæ regulatus.*

2 Ex tota.*Per quam deſignatur uis exterior executiua, quod fit cum ex diuina dilectione actus noſter exterior exequitur imperium voluntatis prompte & expedite.*

3 Eruntque.*dilectione diuina.*

4 In corde.*ad firmiter retinendum.*

5 Et narrabis.*de dilectione dei eos informando.*

6 Et meditaberis.*id tempore quietis.*

7 Et ambulans.*tempore laboris.*

8 Dormiens.I*n Hebræo habetur.*Cubans atque conſurgens,*q.a. in egreſſu lecti ad dormiendum, & ingreſſu ad vigilandum debet homo per dilectionem cor ſuum reducere in deum. Poteſt etiam exponi dormiens ſecundum translationem noſtram quia de his circa quæ ſolicitatur homo in vigilia, ſolent in dormiendo occurrere phantaſmata, & ſic ſollicitis in vigilia de dilectione dei ſolent conſimilia phantaſmata occurrere in dormitione. propter quod dicit Philoſophus 1. Ethicorū, quod in dormientib. meliora ſunt phātaſmata ſtudioſorum, id eſt vrtuoſorum, quam quorumcunque.*

9 Et ligabis.*i. in operibus tuis, quia manus eſt organum organorum, 3. de Anima. quæ debent fieri charitate.*

10 Eruntque,&c.*i. nullo modo erunt tibi obliuioni, ſicut homo non obliuiſcitur rei quæ ante oculos eius appenditur.*

11 Scribesq.*i. intrans domum tuam & exiens recordaberis de dei dilectione. Iudęi autem hoc ponentes nimis literaliter, dixertunt paſſum iſtum qui incipit ab illo loco.* Audi Iſrael, dominus deus noſter vnus eſt, diliges dominum, &cæ. *vſque hic.* In limine & oſtiis domus tuæ. *Similiter paſſum illum de dilectione dei qui habetur infra. 11. ca qui ſic incipit.* Si ergo obedieritis mandatis meis, quæ ego hodie præcipio uobis: ut diligatis dominum, *uſq; ibi.* Et ſcribes ea ſuper poſtes & ianuas domus tuę, *incluſiue debebant ſcribi in ſchedulis & ligari in brachio & ſuper frontem, & poni in limine ſuperiori domus. Et adhuc Iudæi hoc obſeruant in pluribus locis, quod prædicti duo paſſus ſcribuntur in ſchedula, quæ ponitur in ſuperiori limine oſtij domus. Intentio tamen legiſlatoris eſt, quod ſint in recordatione modo ſupradicto.* N*otandum etiam, quod omnia prædicta de modo dilectionis diuinæ non ſic præcipiuntur, quod ſint ſemper in actu, ſed in habitu, quia homo tenetur ſemper habere charitatis habitum, qui ſecundum* Augu. *diuidit inter filios regni & perditionis.* Aug.

12 Cumque introduxerit te dominus. H*ic conſequenter ponuntur impedimenta & incitamenta prædictæ dilectionis, illa remouendo, iſta inducendo, & primo ponuntur iſta prout cōtingunt homini reſpectu ſui, ſecundo reſpectu extranei uel aduerſarij, c. 17. tertio reſpectu Dei, capite octauo.* P*rima in duas, qua primo remouetur impedimentum, ſecundo exprimitur incitamētum ibi.* Cuſtodi pręcepta domini. *Circa primum ſciendum, quod homo de penuria veniens ad magnam abundantiam, ex hoc in ſemetipſo ſolet eleuari, & a* Dei *amore retrahi & impediri, ſecundum quod dicit Grego. homilia viceſima. Tanto quis a ſuperno amore diſiungitur, quāto inferius delectatur, & ideo Moyſes timebat ne filij Iſrael exeuntes de terra deſerta, & intrantes terram promiſſionis plenam omnibus bonis, per hoc ab amore Dei retraherentur, propter q. etiam dicitur in* Cantico *infra 32. b.* Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit, incraſſatus, impinguatus, dilatatus Dereliquit Deū factorem ſuum, &c. *ideo præmonuit eos, ne ex tali affluentia auerterentur a dei amore, & ad idolatriam cōuerterentur, & hoc eſt quod dicitur.* Cumque introduxerit, &c. *& enumeratis multis bonis mobilibus & immobilibus, quę habituri erant filij* Iſrael *gratis, intulit.* Caue diligenter. Diuiſio.

13 Dominum Deum tuum timebis.*timore filiali.*

14 Et ipſi ſoli ſer.*ſeruitute latrię.*

15 Ac per nomen illius iurabis. *Ex hoc loco errauerunt aliqui Iudæi dicentes, quod iuratio per nomen domini erat frequentāda, etiam ſine neceſſitate. Quod improbat ſaluator Matth. 5. dicens.* Nolite iurare omnino. *id eſt, non iuretis ex qualibet cauſa, quia hoc ad irreuerētiā nominis Dei pertinet, ſed tantum ex cauſa neceſſaria, ut ſi occurrit neceſſitas aliquid affirmandi inter homines, debet fieri per ueritatem immobilem, quod fit iurando per numen domini, & in tali caſu loquitur hic ſcriptura.*

16 Non ibitis poſt deos alienos.*impendendo eis cultum latriæ.*

17 Cunctarum gentium quę in circuitu veſtro ſunt. *& idem intelligendum eſt de dijs aliarum gentium gentium a Iudæis remotarū, ſed pro exemplo ponitur illud quod erat propinquum.*

✱ 1 NON

MORALITER.

✠ 3 *Eruntq;*. Ex quo patet, quo Moyſes loquitur de verbis Deute. ſecūdum vero Hieronym. in epiſtola ad Paulinum, de oībus ſacræ ſcripturæ libris. Deuteronomium eſt nouæ legis pfiguratio, quæ eſt lex amoris, & ideo debet eſſe in corde ſcripta, propter quod a Chriſto ſcripta non fuit in tabulis lapideis uel chartis, ſed in cordibus credentium per miſſionē ſpiritusſancti in ſigno viſibili. Act. 11. ſicut prędictū fuerat Hiere. 31. f. *Ecce dies uenient dicit dominus, & feriam domui Iſrael & domui Iuda fœdus nouum, non ſecundum pactum quod pepigi cum patribus veſtris, &c.* Sequitur. *Dabo legem meam in viſceribus eorum, & in corde eorum ſcribam eam, & ero eis in deum, ipſi mihi erunt in populum.*

5 *Et nar.* Sicut enim pater tenetur puidere filiis de victu & veſtitu, ita & de documento quantum ad agenda & credenda, q. ſunt de neceſſitate ſalutis, & tanto magis eis in iſtis prouidere tenetur, quanto quæ ſunt animæ corporalibus præferuntur. Cætera uero non indigent moralitate quia ſenſus eorum literalis eſt, & etiam moralis.

A tes ea colere incipe-
tēt. Non iurare iubet,
ſed per,aliud Dei no-
men iurare prohibet. a
Matth.5.c Melius autē omnino
non iurare, non quod
† rectum mala ſit iuratio vera,
ſed ne facilitate iuran
di ī periurium cadas.
Qui enim iurat, non
ſolum verum ſed fal-
ſum iurare poteſt.
† ſtatuta Qui autem omnino
B non iurat, longe a per-
iurio eſt.

Quæſt.4. ✲ THEODORETVS. Cur dixit vt iurēt
per Deum? Ne iurēt
per falſos deos. Idē e-
nim per prophetam
dixit: Si abſtuleris no-
mina Baalim de ore
tuo, & iuraueris: Vi-
uit dominus, cum ve-
† ſtatuta ritate. Et hic, vbi dixit,
dominum deum tuū
timebis, & illi ſoli ſer
† nobis & iuſtitia uies, & adhærebis illi,
& per nomen eius iu-
C rabis, ſubiunxit. Non
ambu-

medio tui, ne quando iraſcatur furor domini dei tui contra
a ❡ Hoc diabolo Chriſtum tentanti obiectum eſt cum diceret: Mitte te deorſum. Matth. 4.a.
te, & auferat te de ſuperficie terræ. Non tentabis dominum 1
deum tuum, ſicut tentaſti in loco tentationis. Cuſtodi præ- 2
cepta domini dei tui, ac teſtimonia & † cęremonias, quas
præcepit tibi, & fac quod † placitum eſt & bonum in con-
ſpectu domini, vt bene ſit tibi, & ingreſſus poſſideas terram
optimam de qua iurauit dominus partibus tuis, vt deleret
omnes inimicos tuos coram te, ſicut locus eſt. Cum inter- 3
rogauerit te filius tuus cras, dicens: Quid ſibi volūt teſtimo-
nia hæc & cęremoniæ atque iudicia, quæ præcepit dominus
Deus noſter vobis? dices ei. Serui eramus Pharaonis in Aegy 4
pto, & eduxit nos domin⁹ de Ægypto in manu forti, fecitq. 5
a ❡ Pro opinione ſuſtinentium.
ſigna atq. prodigia magna, & peſſima in Ægypto cōtra Pha
raonem, & omnem domú illius in conſpectu noſtro, & edu
xit nos inde, vt introductis daret terram ſuper qua iurauit
patribus noſtris. Prçcepitq. nobis dominus, ut faciamus om 6
nia† legitima hęc, & timeamus dominum deum noſtrum,
vt bene ſit nobis cunctis diebus † vitę noſtrę, ſicut eſt hodie. 7
Eritque † noſtri miſericos, ſi cuſtodierimus & fecerimus
omnia prçcepta eius coram domino deo noſtro, ſicut man-
dauit nobis.

D ambulabitis poſt de-
os alienos, qui ſunt ex
dijs gentium quę in
circuitu ueſtro ſunt.
† ſtatuta a *Non tentabis dominum deum.* Deum ten-
tat qui habens quod
faciat, ſine ratione ſe
committit periculo,
experiens vtrum poſ-
ſit liberari a Deo.

E ✲ THEODORETVS. Dominus hoc
Quæſt.5. ipſum expoſuit in E-
uangeliis. Nam cum
Matth.4. diabol⁹ dixiſſet: *Mitte te deorſum*, ait. Non
tentabis dominum
Deum tuum. Tentat
autem Deum, qui ſi-
ne ratione obiiciens
ſe periculo, quidpiam
agit.

† & mus. ☞ CAP.

F

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Non tentabis dominum deum tuum, ſicut tentaſti, &c. *De hac tentatione qualiter ſit intelligenda, dictum fuit* Exo.17.

Diuiſio. 2 Cuſtodi præcepta. *Remoto impedimento diuinę dilectionis. hic ponitur eius incitamentum, & primo reſpectu ſubiecti proprij, ſecundo reſpectu filij, qui eſt quaſi idem cum patre, ibi: Cumq; interrogauerit, & quia ſignum dilectionis eſt exhibitio operis, vt dicit beatus Greg. ideo dicitur hic.* Cuſtodi præcepta domini Dei tui, &c. *ſ. ex dilectione & incitamentū ad hoc ſubditur, cum dicitur, vt bene ſit tibi, &c. & patet litera.*

3 Cum. *Hic ponitur incitamētum amoris diuini reſpectu filij, qui eſt quaſi idem cum patre, quia in ipſo remanet pater poſt mortem, quodam modo, & ideo debet ipſum incitare ad dei dilectionem & mandatorum eius implationem, per beneficia patribus facta, & hoc eſt quod dicitur hic.* Cum interrogauerit te filius tuus cras. *id eſt in poſterum.*

4 Dicęs ei: Serui eramus. *ſeruitute grauiſſima, &c.*

5 Eduxit nos dominus de Aegypto in manu forti. *Hęc expoſita ſunt ſup. 4. c.*

6 Præcepitque, &c. *ex dilectione.*

7 Vt bene ſit nobis. *quia per opera bona ex charitate facta, acquiritur gratia in præſenti & gloria in futuro, ideo ſubditur. Eritque noſtri miſericors.*

✲ CAP.

ADDITIO IIII.

In c 6. vbi dicitur in poſtilla. Audi Iſrael.

In hoc c. ponuntur duo legis præcepta. Quorū vnum eſt primum & principaliſſimum circa credenda. ſ. Audi Iſrael, dñs deus noſter vnus eſt. *Articulus. n. de vnitate dei primū locum in ſymbolo tenet; ſm vero præceptum quod hic ponitur, primum eſt & maximum circa agēda ſ.* Diliges dñm deum tuū. *Vnde ſaluator Matt. 22. c.* Hoc eſt primū & maximū mandatum. *Et quia in horum præceptorum expoſitione poſtillator valde breuiter videtur ſe expediuiſſe, ideo circa eorum declarationem vlterius videtur eſſe inſiſtendum.*

Circa declarationē primi inquirendum prima facie occurrit. Quæ fuerit neceſſitas ponēdi hic iſtud pceptum de vnitate dei, vnitas. n. diuina manifeſte traditur in decalogo, q a deo immediate fuit populo traditus, Exo. 20. & in pcedēti c. 5. a. Moyſe repetitus. In utriuſque enim decalogi pambulo dicitur. Ego ſum dñs deus tuus, qui te eduxi, &c. *In quo & p totū decalogum ita nomina quā verba, quæ de deo dicuntur, ſunt ſingularis numeri.* In *quo manifeſte oſtenditur vnitas. Si autem dicatur, q hoc præceptum de vnitate dei, pponitur ad excludendum pluralitatem deorum, circa quod multi errauerunt, vt Manichæi & alij, hoc nō uidetur ſufficere nā pluralitas deorum manifeſte excluditur in primo pcepto decalogi, ubi dicitur.* Nō habebis deos alienos coram me. *i. pter me, vt ſupra expoſitum eſt, & adhuc expreſſius ſup. 4. c. talis pluralitas excluditur, dicitur enim ibi.* Scito ergo hodie & cogita ī corde tuo, quia dominus ipſe eſt deus in cælo ſurſum, & in terra deorſum, & nō eſt alius. *Vnde dicendum uidetur, q licet unitas diuina cum excluſio pluralitas deorum intelligatur ex prædictis aliis in ſacra ſcriptura cōtentis, exprimitur tamē his per modū pcepti, quod deus eſt vnus, & vnitas quæ hic deo attribuitur, per quandā excellentiam intelligatur, ſic ſ. vt vnitas huiuſmodi ſoli deo conueniat. Si. n. vnitas, quæ hic deo attribuitur, ēt creaturis poſſet conuenire: ſicut de vno conuertibili cum ante communiter intelligitur, ſic ſuperflue poneretur in pcepto. Sicut enim quilibet homo eſt vnus homo, & quilibet equus eſt vnus equus, ſic quilibet deus eſt vnus deus, vnde hoc non indigebat vt inſtitueretur tanquam pceptum & promulgaretur, ſed in hoc q hic proponitur vt præceptum pertinens ad fidem, & cum hoc præmittitur: Audi Iſrael.* Fides. n. eſt ex auditu, *ad* Rom. *x. c. manifeſte datur intelligi, q vnitas q hic ſingulariter deo attribuitur, intelligi debet ſic, quod deus credatur eſſe maxime vnus, quod nulli rei creatæ cōpetit. Cuius ratio eſt, nam ſecundum ſanctū Tho. in prima parte q. 11. art. 4. in corpore quæſtionis: Cum vnum ſit ens indiuiſum, id eſt quod eſt maxime ens, & maxime indiuiſum, oportet quod ſit maxime vnum. Conſtat aūt, quod deus eſt maxime ens, inquantum eſt ipſum eſſe ſubſiſtens omnibus modis interminatum, & prima cauſa totius entis creati. Similiter conſtat, quod deus eſt ens maxime indiuiſum, inquantum non diuiditur nec actu, nec potentia, nec alio modo diuiſionis, ſed omnibus modis eſt ſumme ſimplex. Vnde oportet dicere, quod deus eſt maxime vnus, ſic, quod nulli creaturæ talis vnitas competit, & ideo licet in decalogo & alijs locis ſcriptura de deo loquatur tanquā de vno, excludendo pluralitatē deorū, nihilominus tamen fuit datum hoc præceptum exprimens diuinam vnitatem, vt talis vnitas intelligatur ſingulariter deo cōueniens modo prædicto. Vnde Bernardus in 5. de Conſideratione, poſtquā poſuit multiplicē modum vnitatis q in creaturis diuerſimode inuenitur, de vnitate dei ſic dicit: Verum hæc omnia quid ad illū ſummum unū, atq. (vt ita dicā) vnice vnū, ubi unitatē conſubſtantialitas facit, huic vni quoduis illorum ſi adſimiles, erit quodammodo vnum, ſi compares nullo. Hæc ille.*

Sed poteſt dici cōtra prædicta, quod talis vnitas quæ hic attribuitur deo, ſcilicet ſit vera, non tamen pertinet ad fidem, ſaltem apud omnes. nam Deum eſſe vnum modo pdicto poteſt eſſe ſcitum per demonſtrationem. Vnde Philoſophus 12. Metaph. hoc demonſtratiue probat. Multi etiam alij Philoſophi hoc demonſtratiue induxerunt, prout in ſecunda ſecundæ. q. 1. ſanctus Tho. tradit, articu. 5. in reſponſione ad quartum argumentum. Ad quod dicendum ſecundum eundem ibidem, quod multa per fidem tenemus de deo, quæ naturali ratione Philoſophi inueſtigare non potuerunt, puta circa prudentiam eius & omnipotentiam, & quod ipſe ſolus ſit colendus, quæ omnia cōtinentur ſub articulo vnitatis dei. Hæc ille. Ratio autem quare prædicta videantur contineri ſub articulo vnitatis dei, talis videtur eſſe. Nam *per fidem illum credimus eſſe vnum Deum, q eſt omnipotens & omnibus prouidens, qui ſolus eſt colendus. Omnia enim quæ in ſymbolo traduntur, copulatiue intelliguntur eſſe credenda.*

Trinitas perſonarum *Vlterius circa hoc videtur attendendum, quod ex iſta trina iteratione diuini nominis, cum dicitur.* Dominus deus noſter, dominus vnus eſt, *conuenienter ſecundum ueritatem catholicæ fidei, ſecundum quam vnus Deus in trinitate veneratur, intelligenda eſt trinitas perſonarum*

A ſonarum in diuinis cum vnitate eſſentiæ. Si.n.in prædictis verbis Moyſes ſolum vnitatem Dei ſine quacunque pluralitate credendam tradere voluiſſet, ſuffeciſſet dicere: Audiui Iſrael, Deus noſter vnus eſt, vel dominus vnus eſt. & ſic dicendo perfecte vnitatem expreſſiſſet, ſemota quacūque pluralitate: ſed in hac trina iteratione manifeſte oſtenditur præſuppoſita fide vera, ꝙ eſſet diuinum eſt vnum. verbum.n. eſſentiale quod hic ponitur. ſ. eſt, ſingularis eſt numeri, tria vero nōia diuina, quæ per modum ſuppoſiti ſignificant pluralitatem trium perſonarum proprie oſtendunt. & ſic talis vnitas omnem aliam vnitatem maxime tranſcendit. Vnde Bern. ubi ſupra. Inter oīa quæ vnum rectè dicuntur, arcem tenet unitas trinitatis, qua tres perſonæ vna ſubſtantia ſunt. Et ibidem infra. Nec abducimur ab hac vnitatis profeſſione aſſertione triū, cum in hac trinitate non recipiamus multiplicitatem, ſicut nec ſolitudinem in vnitate. Quamobrem cum dico vnū non me trinitas turbat. Numerus.n. qui eſſentiam non multiplicat, non variat, non partitur. Rurſum cum dico tria, non me arguit intuitus vnitatis, quæ illa quæcunque tria ſeu illos tres, nec in confuſione cogit, nec in ſingularitatem redigit: Hæc ille. Quæ quidem verba huius ſancti doctoris bene videntur adaptari uerbo propoſito, ſ. cum dicitur. Audi Iſrael. hoc.n. myſterium, prout ipſe dicit ibidem, non ratione perſpicuum eſt, ſed fidei perſuaſum. vnde: Audi Iſrael. i. ex auditu crede. hoc.n. ſacramentum magnum eſt: nam quomodo ſit pluralitas in unitate, & unitas in pluralitate, ſcrutari temeritas eſt: credere uero pietas: noſſe uerò vita æterna.

Circa hoc etiam notandum eſt, quod Hebræi, qui iſta præcepta, ſ. Audi Iſrael, &c. & Diliges dominum Deum tuum, &c. cū magna ſolennitate bis in die recitant, dictis his uerbis, ſ. Audi Iſrael dominus Deus noſter Deus vnus eſt, antequam incipiant dicere: Diliges dominum Deum tuum. interponunt ſub ſilentio uerba Hebraica quæ hoc dicunt, ſ. benedictum nomen maieſtatis regni eius in ſecula ſeculorum, quod tamen in alijs inuocationib. diuini nominis hoc nō dicunt. Ex quo ſatis videtur innui, ꝙ in hoc loco ſpecialius exprimitur, ꝙ nomen diuinæ maieſtatis eſt trinum & unum: Eſt.n. ordinatio huius benedictionis eis tradita ab antiquo. ſ. a tempore prophetarum, qui fuerunt in initio templi ſecundi, prout ex codicibus eorum comprobari poſſet, & hoc de primo præcepto prædicto circa credenda.

Sequitur in litera: Diliges dominum Deum tuum.

B Circa continuationem huius præcepti ad immediate præcedens, ſ. de vnitate Dei credenda conſiderandum eſt, ꝙ per charitatem homo vnitur Deo. Amor.n. ſecundum Dionyſium 4. de diuinis nominib. eſt vis unitiua. per vnionem autem charitatis homo ſic vnitur deo, vt quodammodo dicatur vnus ſpiritus cum eo iuxta illud 1. Cor. 6. d. Qui adheret Deo, vnus ſpiritus eſt cum eo. Idcirco poſtquā de vnitate dei ineffabili in præcedenti præcepto tractauit, ſtatim ſubiunxit præceptum charitatis, per quam homo ſupernaturaliter vnitur ſummæ vnitati.

Circa quod quidē præceptum ſane intelligendum multa, & magna a doctorib. traduntur, quæ hic ommittūtur cauſa breuitatis, niſi ſolū quædam quæ ad intellectum huius præcepti vñr potius requiri. Quorū primum occurrit inquirere rationem quō illud præceptum dicatur primum & maximum legis præceptum, iuxta ſnīam ſaluatoris Matth. 22. Ad quod dicendum ꝙ ratio huius proprie & ſufficienter habetur ab Apoſtolo 1. ad Tim. 1. a. vbi dicit quod finis præcepti eſt charitas de corde puro & conſcientia bona, & fide non ficta. In hoc.n. ꝙ dicit. Finis præcepti eſt charitas, manifeſte habetur ꝙ præceptum charitatis eſt primum inter legis præcepta. Finis.n. in agibilibus habet rationem principij, cum finis ſecundum Philoſophum eſt primum in intentione. In hoc autem quod ſubiungit: De corde puro & conſcientia bona, & fide non ficta, oſtendit ꝙ præcepta legis, quę omnia de actibus virtutum dantur, requiruntur & ordinantur ad diligendum Deum. Quæ quidem præcepta ſunt in triplici differentia, quia aut ſunt talia, quæ ordinantur ad purificandum cor a turbationibus paſſionum, ſicut virtutes

C quæ ſunt circa paſſiones, de quibus dicit: De corde puro. Cor.n. impurum a Dei dilectione abſtrahit, propter paſſionem declinantem ad terrena, vel ordinantur ad habendum bonam conſcientiam circa operationes, de quibus dicit, Et conſcientia bona. conſcientia.n. mala facit horrere diuinam iuſtitiam propter timorem pœnæ, vel ordinantur ad habendum rectam fidem, ſicut illa quæ pertinent ad diuinum cultum, de quibus dicit, Et fide non ficta. Fides autem ficta, ſ. non recta trahit affectum in id quod de Deo fingitur, ſeparans ſe a Dei veritate. & ſic patet, ꝙ dilectio Dei eſt per ſe intenta a legislatore tanquam finis. Cętera vero præcepta quæruntur propter hanc tanquam ea quæ ſunt ad finē & quia in quolibet genere id quod eſt per ſe potius eſt eo quod eſt ad aliud: ideo maximum præceptum eſt de charitate. quæ omnia plene traduntur ſecunda ſecundę q. 44.

Secundo conſiderandum occurrit, quod ex hoc quod huiuſmodi præceptum eſt maximum, ad quod omnia ſunt referenda, vt dictum eſt, ideo totalitas quædam fuit deſignāda circa pręceptum de dilectione Dei: unde dicit, Diliges dominum Deum tuum ex toto corde, &c. Si autem contra hoc arguatur ex eo quod hoc quod dicitur, Ex toto corde, importat modum diuinæ dilectionis, modus autem virtuoſi actus nō cadit ſub præcepto, ut in 1. 2. q. c. art. 10. in reſponſione ad quæſtionem.

D Ad hoc dicendum, quod licet modus quem habet actus virtutis ex aliqua ſuperiori virtute, non cadat ſub pręcepto inferioris uirtutis, non.n. cadit ſub præcepto de honoratione parentum, ꝙ honoratio fiat ex charitate, modus tamen qui pertinet ad rōnem propriæ uirtutis cadit ſub præcepto ipſius virtutis, ſicut quod aliquis operetur ſciens cadit ſub ratione præcepti tam legis diuinę quam humanæ. Ignorantia.n. ſimpliciter conſiderata tollit rationem pręmij uel pœnæ in actib. humanis, & hoc modo ſub pręcepto de diligendo Deum cadit, quod dicitur, Ex toto corde. Si autem contra hoc dicatur, quod quicunque facit aliquid quod non pertinet ad dilectionem Dei, non diligit Deum ex toto corde, & ſic agit contra Dei præceptum, & per conſequens peccauit mortaliter, ex quo ſequeretur, quod peccatum veniale eſſet mortale.

Ad hoc dicendum, quod Deum diligere ex toto corde, contingit dupliciter. Vno quidem modo in actu, ſic ut cor hominis ſemper actualiter in Deum feratur, & iſta eſt perfectio charitatis patriæ, quæ cuicunq; peccato quantumcunque minimo ueniali non eſt compatibilis. Alio modo diligere Deum ex toto corde, eſt cum habitualiter totum cor hominis in Deum fertur, & hoc dupliciter.

Vno modo, quando homo ex tali dilectione Dei ſe abſtrahit inquantum poſſibile eſt, a rebus temporalibus etiam licitis, quæ per occupationem animi impediunt actualem motum cordis in Deum: Et hęc eſt perfectio charitatis ad quam ordinantur conſilia.

Alio modo quando hō ex dilectione habituali quam hēt ad Deū, etſi non abſtrahit ſe a reb. temporalib: licitis, quę actum charitatis impedire ſolent, nihil tamen contra Dei dilectionē cor eius recipit. Et hæc eſt perfectio charitatis vitæ, quæ eſt ex neceſſitate ſalutis. Et iſtis duob. modis vltimis non contrariatur ueniale peccatum diuinæ dilectioni, cum non tollat habitum charitatis, ſed ſolum impedit charitatis vſum.

Vlterius conſiderandum occurrit, quō totalitas quæ aſſignatur in hoc loco circa dilectionem Dei intelligenda ſit in corde & anima & fortitudine prout hic dicitur, Similiter & in mente prout Matth. 22. & in uirtute prout Mar. 12. Et in omnibus viribus, prout Lucæ 10.

Ad cuius declarationem ſciendum, ꝙ iſta nomina quæ in materia huius pręcepti ponuntur, ſ. cor, aīa, mens, & huiuſmodi, uarias ſignificationes habent in ſcripturis ſacris. Cor.n. non ſolum ſignificat cor carneum, ſed etiam ſignificat quandoque intellectum humanum. Eccl. 8. a. Tempus & reſponſionem cor ſapientis intelligit. Quandoque uero ſignificat affectum intellectiuum humanū, ut in Pſalmo. Deſiderium cordis eius tribuiſti ei. Mens ēt quandoque ſignificat humanas cogitationes. vnde 1. Paral. 28. b. Vniuerſas mentium cogitationes intelligit. Quandoque uero ſignificat memoriā hominis. vnde in Pſal. 76. b. Annos æternos in mente habui. Similiter anima quandoq; ſignificat animam ſenſitiuam. Gen. 1. c. Producat terra animam viuentem. quandoque uero ſignificat animam rationalem. Ezech. 18. a. Anima quæ peccauerit, ipſa morietur. habent ēt prædicta nomina pręter prædictas ſignificationes quaſdam alias, quæ cauſa breuitatis omittuntur. Ex qua quidem ſignificationum uarietate doctores noſtri diuerſimodè prædicta nomina in hoc loco expoſuerunt. Nam Aug. primo de doctrina Chriſtiana, per cor intelligit cogitationes, per animam uero uitam, per mentem autem intellectum. Alij uero per cor animam vegetatiuam, per animam uero ſenſitiuam, per mentem autem intellectiuam. Alij uero aliter. Iſta tamen diuerſitas expoſitionum nō uidetur deuiare a mente legislatoris. Intentio aūt legislatoris, vt dictum eſt in præcepto fuit, ut Deus diligatur ſicut finis ultimus ad quē omnes actus humani interiores ſunt ſaltem habitualiter referendi. Vnde quōcunque prædicta nomina a dictis ſanctis doctorib. accipiantur, omnia quæ in homine ſunt, in Deum referibilia uidentur continere, ut patet recte conſideranti. unde nulla expoſitio eorum eſt excludenda. Videtur tamen planior ſenſus circa hoc eſſe talis. ſ. ut per hoc quod præcipitur Deum diligi ex toto corde, intelligatur ꝙ tota intentio feratur in Deum. Sicut.n cor corporale omnium temporalium motuum eſt principium, ita intentio uoluntatis reſpectu finis vltimi eſt principium omnium ſpiritualium. Includitur etiam in hoc præcepto, quod intellectus noſter ſubdatur Deo, iuxta illud 2. Cor. 10. b. In captiuitatem redigentes omnem intellectum in obſequium Chriſti. Et ſic diligitur Deus ex tota mente. Includitur etiam in hoc præcepto, quod appetitus noſter inferior regulatur ſecundum Deum, quod eſt ex tota anima Deum diligere. Includitur etiam, quod exterior actus noſter obediat Deo, quod eſt tota fortitudine vel virtute vel viribus Deum diligere.

Vlterius quia ſecundum Aug. in lib. de perfectione iuſtitiæ, in plenitudine charitatis patriæ præceptum iſtud impletur. ſ. Diliges dominum Deum tuum ex toto corde tuo, &c. Nam cum adhuc eſt aliquid carnalis concupiſcentiæ, nō omnino ex tota anima diligitur Deus: videndum eſt ergo quomodo Deus nobis præcipit quod implere in via nō poſſumus. Maledictus eſt.n. ſecūdum Hieronym. qui dicit Deum aliquid impoſſibile præcepiſſe.

Ad quod dicendum ſecundum ſanctum Thom. in ſecunda ſecundę vbi ſupra, quod implere præceptum contingit dupliciter. Vno modo perfecte, & hoc eſt quando peruenitur ad finem, quem intendit præcipiens Alio modo imperfecte. quando etſi non pertingat ad finem quem, inten-

Margin notes: præceptū primum & maximū. — xo. 22. 28. q. 1. c enim uero. 1. c. ar. 34. — Diligere deū ex corde, anima & viribus &c. E Pſ. 20. a. — Auguſt. F

A *dit præcipiens, non tamen receditur ab ordine ad finem quem intendit præcipiens. Sicut ſi dux exercitus præcipiat militibus, vt pugnent ad victoriam hoſtis, ille perfectè implet præceptum, qui pugnando hoſtem vincit, quod dux principaliter intendit. Ille etiam implet, ſed imperfectè cuius pugna etſi ad victoriam non pertingit, pugnat tamen ſic ꝙ contra diſciplinam militarem non agit. Intendit autem* Deus *per hoc præceptũ, vt homo totaliter Deo vniatur, quod fiet in patria, quando* Deus erit omnia in omnibus, *vt dicitur 1. Cor. 15. d. Et ideo plene & perfectè implebitur hoc præceptum, in via vero impletur, ſed imperfectè modo iam dicto.*

Mat

† rc

Sed contra prædicta ſolet dici, ꝙ fruſtra daretur hoc præceptum, ſi impoſſibile eſſet illud adimplere. præcepta enim dantur ad dirigendos homines in viam ſalutis. vnde in Pſal. 18. b. Præceptum domini lucidum illuminans oculos.

Ad quod reſpondetur, ꝙ ideo præcipitur homini iſta perfectio quamuis eam in hac uita nemo habeat de cõi lege, quia non recte curritur, ſi quo currendum eſt neſciatur, neq; quo currendum eſt ſi ſciretur, ſi nullis oſtenderetur præceptis. Sed ẽt hoc non videtur ex toto ſufficere: nam ſi ſic, hoc non deberet dari per modum præcepti, cum non datur niſi ſolum ad oſtendendum terminum ad quem curritur, ad quod ſuffeciſſet dicere ſicut Apoſtolus. Deus erit omnia in omnibus. *In quibus verbis Apoſtolus non procedit vt præcipiens, ſed vt prænuntians. Vnde ſalua ſemper ſanctorum reuerentia videtur dicendum, quod hoc præceptũ de dilectione Dei non ſuit impoſſibile vt impleretur perfecte etiã in hac vita vniuerſaliter loquendo. Impleuit iſtud præceptũ perfecte Chriſtus etiam quando fuit in hac vita, in qua fuit verus viator ſimul & verus comprehenſor, & ideo a primo inſtanti ſuæ conceptionis hoc præceptũ, in quo plenitudo legis ſecundum Apoſtolum, Rom. 13. c. conſiſtit, impleuit. cuius reſpectu principaliter in lege promiſſum eſt hoc præceptum, tanquam poſſibile, ſaltem per ipſum Chriſtum totaliter adimpleri. per*

1. Cor. 14. d

B *alios vero imperfecte & quaſi principatiue. vnde tanto unus perfectius alio implet, quanto magis accedit per quandam ſimilitudinem ad perfectionem impletionis Chriſti, de quo Mat. 5. b.* Non veni ſoluere legem, ſed adimplere. *propie. n. & uere loquendo totam legem impleuit Chriſtus, implendo perfecte huiuſmodi præceptũ vt dictum eſt. Nec mirandum ſi propter vnum ſingulare indiuiduum præceptum generale daretur, quia dicitur Leuit. 12.* Mulier ſi ſuſcepto ſemine pepererit maſculum. *Quæ quidem conditio, quæ intelligitur, cum dicitur: Si ſuſcepto ſemine, ſolum fuit appoſita propter vnam ſingularem perſonam, ſ. beatam Virginem. Nulla. n. alia ſine ſuſceptione ſeminis concepit & peperit, & ſimiliter dicendum eſt in propoſito.*

Quæſtio.

Vlterius ſi quæratur circa prædicta præcepta. Cum præceptum de dilectione Dei ſit ſimpliciter primum & maximum, vt dictũ fuit, & præceptum de credendo vnitatem Dei, eſt primum & maximum reſpectu credendorum, cur iſta non fuerunt propoſita populo in decalogi traditione, in quo præcipua legis præcepta traduntur? Ad quod dicendum, quod D *hæc quæſtio fuit mota ſupra in additione ſupra Exod. 20. cap. ſpecialiter circa præcepta charitatis. Ad quod fuit reſpõſum diuerſimode ſecundum uarias opiniones.*

Opinio autem quæ mihi ſaluo meliori iudicio in hoc rationabiliter uidetur, hæc eſt, quod præcepta decalogi data fuerunt de notioribus quo ad intellectum, & facilioribus quo ad affectum, & quia præceptum de dilectione Dei prout in lege traditur, ſcilicet vt Deus diligatur ex toto corde & ex tota anima, &c. quod importat etiam interiorem motum animi cum magna promptitudine, eſt difficillimum ſeu impoſſibile non habenti charitatem, idcirco expreſſio huius præcepti fuit rationabiliter reſeruata ad tempus vltimum totius doctrinæ Moſaicæ, ſ. in 60. anno, in quo tempore poſtquam repetijt præcepta decalogi, in capitulo videlicet immediate præcedenti, conſequenter in hoc capitulo propoſuit eis tanquam aliqualiter iam perfectis hoc præceptum de dilectione Dei per extenſum, prout plenius continetur in prædicta additione, vide ibi. Idem dicendum eſt de præcepto immediatè præcedẽti, ſ. Audi Iſrael, &c. in quo diuina unitas traditur cum implicatione trinitatis perſonarum, vt dictum eſt: quod quidem myſterium inter cætera quæ nobis per fidem traduntur altius eſt & ineffabilius. Vnde non dicebat, ut in primis rudimentis populo rudi proponeretur. ſed fuit reſeruatum uſque ad ultimũ tempus Moſaicæ doctrinæ ratione prædicta.

Sed adhuc reſtat quærendum quare iſta duo præcepta, cum ſint præcipua & digniſſima, non fuerunt tradita populo a Deo immediate ſaltem in hoc tempore, ſ. in 60. anno, quãdo iam populus erat magis perfectus, vt dicitur in prædicta additione.

Qu a

Ad quod dicendum, ꝙ licet populus iam iſto tempore eſſet quodammodo aptior ad capienda diuina, non tamen ſufficiebat ad vocem domini audiendam, vnde dicitur ſupra in capitulo præcedenti: Si enim audierimus ultra uocem domini Dei noſtri moriemur. Et ideo Moyſes poſt repetitionem decalogi in præcedenti capitulo ab ipſo factam, ante quam iſta præcepta maxima exprimerentur, introduxit narrando terrorem magnum quem populus habuerat in audiendo uocem Dei, & quomodo ab ipſo Moyſe inſtanter petierunt dicentes: e. Tu magis accede, & audi cuncta quę dixit dominus Deus noſter tibi, loquerijq; ad nos, & audientes faciemus ea. *q. d. Iſta præcepta quæ ſtatim proponenda ſunt nobis ab ipſo Deo immediate, debuiſſetis audire tanquam principaliſſima legis diuinæ præcepta, ſed ad inſtantiam veſtram (dictum eſt) ego fui intermedius inter Deum & vos, prout iſta amplius apparent intuenti ea quæ leguntur hic in litera inter repetitionem decalogi, & horum præceptorum propoſitionem. Conſequenter ut hæc præcepta tam principalia efficacius memoriæ commendarentur, ſubiunxit.* Eruntque verba hæc quæ ego precipio tibi hodie, *ſ. de charitate et fide in corde tuo.* Et narrabis ea filijs tuis & meditaberis, &c. *exponatur prout in poſtilla.* E

CAP. VII.

Allegor. de ſeptem gentibus.

a GEntes multas. Septẽ gentes ſunt ſeptẽ principalia vitia q̃ per Dei gratiã ſpiritualis miles exuperans extermi nare iubetur. Maioris numeri dicuntur, quia plura ſunt vitia quã virtutes, In catalogo dicitur, ſeptẽ nationes, in expugnatione ſine numero ponuntur Sed cum deleuerit gentes multas coram te. Numeroſior. n. eſt quam Iſrael populus carnalium paſſionum, qui multiplicatur de ſeptenario fomite vitiorum. De gaſtrimargia, comeſſatio, ebrietas. De fornicatione, turpiloqui, ſcurrilitas, ludicra, & ſtultiloquia. De philargyria, mendaciũ fraus, furta, periuria, turpis lucri appetit⁹, falſa teſtimonia, violentia, inhumanitas & rapacitas. De ira, homicidiũ, & clamor & indignatio. De triſtitia, rancor, puſillaminitas, amaritudo, & deſperatio, & pigritia. De acedia, otioſitas, ſomnolẽtia, importunitas, iquetudo mẽtis & corporis ĩſtabilitas verboſitas, & curioſitas. De cenodoxia, cõtẽtiones, hæreſes, iactãtia, & pſũptio nouitatũ. De ſuperbia contemptus, inuĩdia, inobedientia, blaſphemia, murmuratio detractio, & alia plura. Hæc cum maioris numeri ſint quã virtutes, deuictis tamẽ principalib. omnes qeſcunt & perpetua nece delentur. Quod autem hę peſtes robuſtiores ſint, in tentatione ſentimus. Fortius. n. militat in mẽbris noſtris carnalium delectatio paſſionum, quam ſtudia virtutum

†23. q. 5. c. remertum i

† abſtulerit.

C

F

CAP. VII.

a †CVM veró introduxerit te dominus Deus tuus in terram, quam poſſeſſurus ingredeǀris, & †deleuerit gentes multas coram te, 1

Septem principalia vitia & eorum genimina.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. VII.

CVm vero intro. *Hic conſequenter remouentur impedimenta diuinæ dilectionis contingentia reſpectu aduerſarij, & ſunt tria. Primũ eſt falſa pietas, ẜm puſillanimitas, ibi.* Si dixeris in corde tuo. *tertiũ cupiditas, ibi.* Sculptilia eorum. &c. *Adhuc primo remouet amoris impedimentũ primum, ſecundo infert oppoſitũ incitamentum, ibi.* Cuſtodi ergo. *Adhuc circa primum primo oſtendit propoſitum. ſecundo remouet quoddam falſum, ibi:* Non quia cum *circa primum ſciendum, quod ſeptem gentes terram promiſſionis habitantes ante ingreſſum filiorum Iſrael ex Dei ſententia condemnatæ erant ad mortem propter iniquitates ſuas, ut habetur infra 9. cap. & filij Iſrael illuc a domino mittebantur, ut prædictam Dei iuſtitiam exequerentur, & ideo ſi eis parcerent falſa pietate deluſi contrahentes cum eis amicitias, Deus merito permitteret eos ab eis decipi, & a ſuo amore retrahi, & ad idololatriam conuerti, & hoc eſt quod dicitur.*

1 Cum vero intro. *& patet litera uſque ibi.* ❧ 1 Non

MORALITER.

† 1 *Cum introduxerit te dominus.* In hoc capitulo ſeptẽ gentes enumerant. de quib. præcepit dñs filiis Iſrael, vt nullum fędus cum ipſis habeant, ſed totaliter deſtruantur, per quas moraliter intelliguntur ſeptem vitia capitalia, quæ ſunt a fidelibus totaliter deſtruenda, ſ. acedia, quę eſt quædam tarditas & pigritia in bonis operib. incipiendis & continuandis, & ſignificatur p Hebręum qui formidans interpretatur. Acedioſus. n. ſemper eſt formidans & trepidans in bonis operibus inchoandis. Prouerb. 26. b. *Dicit piger, leo eſt in uia, leęna in itineribus.* Secundum

tum, quæ ſumma cordis & corporis contritione acquiruntur. Harum gētium regiones poſſidemus, cum Iſraelis exercitu, id eſt virtutib. vitia ſuperamus. Vt in corde noſtro locum fornicationis caſtitas obtineat, locum furoris patiētia, locum triſtitię ſalutaris lętitia, accediæ locum incolat fortitudo, locum ſuperbiæ humilitas, ſic ſingulis vitijs expulſis, loco eorū regnent filii Iſrael, id eſt animę Deum videntes. Cum vero Abrahæ de futuris loqueretur deus, nō ſeptem, ſed decem gētes numeraſſe legitur, quorum terra ſemini eius promittitur, abiectis ſcilicet idololatrijs gentium, blaſphemia Iudæorum, errore hæreticorum: quibus autē notitiam Dei & gratiam baptiſmi, in ſpiritali, Aegypto commorantur ſubiecti ſunt. Sed qui inde egreditur & per gratiam Dei ad eremum ſpiritalem peruenit, ab impugnatione trium gentium liberatur, cont. ſeptem congreditur.

† dſpdet. † pæ

a Hethæum, & Gergezæū, & Amorrhæum & Chananęū, &
b Pherezæum, & Heuæum: & Iebuſęum, ſeptē gentes multò
c maioris numeri quā tu es, & robuſtiores te, tradideritq. eas
dominus Deus tuus tibi, pcuties eas vſq. ad internecionē. †
Non inibis cum eis fœdus, nec miſereberis earū, neq. ſocia- 1
a ¶ Cogitationem tuam ſcilicet, vitiis non ſociabis.
bis cum eis coniugia. Filiam tuā non dabis filio † eius, nec 2
filiam illius accipies filio tuo, quia ſeducet filium tuū ne ſe- 3
quatur me, & vt magis ſeruiat diis alienis. Iraſceturq. furor
domini & † delebit te cito. Quin potius hęc facietis eis: † 4
a ¶ Aſtutias contemnite.
Aras eorum ſubuertite, & cōfringite ſtatuas, lucosq. ſucci- 5
dite, & ſculptilia cōburite, quia populus ſanctus es domino 6
deo tuo. Te elegit dominus deus tuus, vt ſis ei populus pecu 7
liaris † de cunctis populis qui ſunt ſuper terrā. Non quia cū 8
ctas gētes, numero vincebatis, † vobis iunctus eſt dominus 9
d & elegit uos, cum omnibus ſitis populis pauciores: ſed quia 10
dilexit vos dn̄s, & cuſtodit † iuramentū quod iurauit patri- 11
bus veſtris. Exauditq. vos in manu forti, & redemit de do-
mo ſeruitutis de manu Pharaonis regis Aegypti, & ſcies
a ¶ Nullam in ſe ſperantem decipit.
quia dominus deus tuus ipſe eſt deus fortis & fidelis, cuſto-
diens pactum & miſericordiā diligentibus ſe, & his qui cu-
ſtodiūt præcepta eius in mille generationes, & reddēs odiē- 12
a ¶ Omne tempus æternitati comparatum eſt quaſi punctum.
tibus ſe † ſtatim, ita vt diſperdat eos, & vltrà non differat, p-
tinus eis reſtituens † quod merentur. Cuſtodi ergo pcepta 13
& † cęremonias atque iudicia, quæ ego mando tibi hodie
vt facias ea. Si poſtquam audieris hęc iudicia, cuſtodieris

a *Hethęum & Gergezæū, &c.* HIERONYMVS. Hethęum formidantem ſiue ſtupētem. Gergezęum, id eſt, colonum applica, vel colonum eijciens ſiue aduena appropinquans. Amorrhęum, amarum vel loquentem. Chananęum poſſidentem, vel poſſeſſionem, vel negotiatores, vel motabiles. Pherezæum ſperantes ſiue diſſeminatos. Heuæum, id eſt lapides colligens. Iebuzæum, id eſt, calcatum ſiue præſepe eorum.

b *Septem gentes*. Abrahæ pmiſſum eſt quod decem delerentur. Tunc enim decem erant, ſed cum filij Iſrael tranſirent ad Iordanem, iam tres deletæ erant. Filii enim Lot deleuerunt gigantes, filii Eſau Hethæos, Cappadoces verò partem Heuęorum.

c *Et robuſtiores*. Spiritales nequitię ſubtiliores ſunt, & plus valent ad decipiendū, quam infirmitas hominum ad ſuſtinendum.

d *Sitis populis pauciores*. ✻ PROCOPIVS. Non inepte ad illos qui expertes hereditatis erant, dictum eſt illud, pauciores ſitis cūctis populis, atq; adeo ſimiliter hinc: pauci qui ſeruantur. Item hinc, contendite intrare per anguſtam portam.

† Exo. 23. d. 28. q. 1. c. ſic enim §. tu uerò. 35. q. 1. c. cū igitur. † ſuo † Exo. 34. b. 12. a † complacuit in uobis. † teſtamētum.

a *Bene-*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Non inibis cum eis fœdus. *vt remaneant in terra ſub tributo.*

2 Nec miſereberis. *dimittendo eos abire cum ſola uita.*

3 Neque ſociabis cum eis coniugia. *hoc eſt cum illis gentib. quæ erant prope terram ſuam, quia per talia fideles ſolent trahi ad idololatriam.*

4 Quin potius hęc facietis eis. *ad deſtruendum omnino idololatram.*

5 Aras eorum ſubuertite. *ſuper quas ponebantur idola & incendebantur thura.*

6 Et confingite ſtatuas. *id eſt imagines metallicas & lapides.*

7 Lucoſque ſuccidite. *qui erant circa templa idolorum ad exercendum luxuriam.*

8 Et ſcuptilia comburite. *id eſt idola lignea.*

9 Quia populus ſanctus es domino. *id eſt ſeparatus ab aliis, & dedicatus cultui diuino.*

10 Non quia cunctas gentes. Hic *remouet falſam opinionem eorum, qua aliqui poſſent credere, quod dominus elegiſſet illum populum, eo quod eſſet maior numero, quod remouet dicens.* Non quia cunctas gentes numero, &c. *ſed quia dilexit vos dominus ex ſola ſua benignitate, & ex merito patrum, ideo ſubditur.*

11 Et cuſtodiuit iuramentum. *de quo habetur Geneſ. 22. Abraham.* Per memetipſum iuraui, dicit dominus, &c.

12 Et reddens odientibus ſe. *Hoc intelligitur de filijs Iſrael, de quibus dicitur 2. Machabæor. 6. d.* Non enim ſicut in aliis nationibus dominus patienter expectat, vt eas cuſm iudicii venerit tempus in plenitudine peccatorum puniat.

13 Cuſtodi ergo præcepta. *Hic conſequenter ponitur incitamentum diuinæ dilectionis, ſcilicet bonum multiplex ex hoc conſequendum, præmittitur ergo monitio, cum dicitur.*

Cuſtodi ergo præcepta. *ſcilicet ex dilectione, & ſubditur incitamentum, cum dicitur.*

✻ 1 Cuſtodiet

MORALITER.

✻ cundū vitiū eſt auaritia cuius etymologia eſt æris auiditas. Eccl. 5. b. *Auarus non implebitur pecunia*. Et ſignificatur per Chananæum qui interpretatur commutans & poſſidens, nā in cōmutationibus rerū frequenter fiunt fraus & dolus ex auaritia Auarus enim ita tenaciter poſſidet ea quæ habet, quod nō pſunt aliis nec ſibi. Hieronymus in epiſtola ad Paulinū de oīb. ſacræ ſcripturæ libris: Antiquè dictum eſt. Auaro deeſt tam quod habet, quam quod non habet. Tertiū vitium eſt ſupbia quæ ſemp nititur alios ſibi ſubiicere, & p cōſequens eos a ſtatu ſuo & honore deiicere: pp quod ſignificatur p Gergezæū qui interpretatur eijciens colonū. Pſ. cxviij. g. Superbi inique agebant vſquequaq; cunctos volentes ſuppeditare. Quartū vitium eſt inuidia quæ eſt triſtitia de bonis proximi, & ſignificatur p Amorrhæum, qui interpretatur auarus, inuidus. n. amare fert proſperitatē alterius, Eccl. 14. g. *Nequā eſt oculus inuidi, q. videre non poteſt bonū proximi.* Quintum vitium eſt ira, quæ eſt appetitus vindictæ propter quod ſignificatur per Heuæū, qui interpretatur colligens lapides. Iracundus. n. cum lapide vel alio lędente ſtatim percutit proximum iniurioſe, ideo dr̄ Prouerb. 18. c. *Spiritum ad iraſcendum facilem quis poterit ſuſtinere.* Sextum vitium eſt gula, quæ ſignificatur per Iebuſęum, qui interpretatur præſepe meū. Guloſus enim ſemp vult in præſepe ciborum ſuper cibum & potū ſe effundere ſicut animal brutū. Vnde de diuite epulone dicitur, Luc. 16. e. ꝙ epulabat quotidie ſplendide. Septimū vitiū eſt luxuria: quæ ſignificatur p Phereſæum, qui diſſeminatio interpretatur. Per luxuriā enim ſemen humanum indebite diſſeminatur. Vnde Sap. 2. b. dicitur in perſona luxurioſorum. *Nullum pratum ſit, quod non pertranſeat luxuria noſtra.*

A *Benedicetque fructui uentris tui.* ✠ THEODORETVS. Vide quid huic populo tanquam puero polliceatur. Cum eſſent infirmi & lacte veſcerentur, nec eſſent capaces auditores æternorum bonorum, pollicetur eis ſobolis multiplicationem, terræ fertilitatem, fœcunditatem gregis & armenti, corporum deniq; bonam valetudinem, ac in bellis victoriam.

Quæſt. 6.

✠ SEVERIANVS. Ne hoſtiū multitudinē timerent Iſraelitæ, inſectis agere cum illis pollicetur, & tantulo animali in fugā conuertere. Sunt etiam qui per ſcrabrones allegorice vltricium vires occultas intelligunt, & exitiales dæmones, quib. Deus vtitur in hoſtes. D

Ex cathena Græca. ✠ CHRYSOSTOMVS. Bñdicet fructui vētris, i. multiplici prole cumulabit. Cum vero hōmines Deo bñdicunt in alia ſignificatione accipiendū. Ea eſt, laudāt & extollūt, atq; illud ꝙ ex ea re boni emergit totū reflectitur in eos, nō ī Deū: Nullius enim rei indiget, cui oēs ſeruiūt. Bñdictio apud Hebreos, crementum eſt boni maledictio vero detrimētum. (†expellere) B (tētationes)

b *Frumēto tuo, atq; uīdemiæ, oleo, & armentis.* ✠ PROCOPIVS. Dei em̄ legitimis filiis, ſanctè ac fœliciter cedēt Chriſti myſteriorū participatio, & q̄ per ſpiritū ſāctū fit vnctio. Qui vtique ab ęgritudinibus animi liberi ſunt ac immunes. Nec non vero aīa Dei ſtudioſa his fertiliſſima ē, quas tñ uirtutis operib. repelli atq. diſcutit. (†quo eduxit)

c *Sterilis.* Quædam ſteriles apud Iudæos fuerūt, ſed adeo paucę, vt ad cōparonē fæcundatū viderentur nullæ.

d *Plures ſunt gentes.* ✠ PROCOPIVS. In Exodo cum cū firmaret eos veritos Aegyptiorū vires, inqt, Dñs ꝓpugnabit ꝓ vobis, vſque quieſcetis. Hic vero memoriā eorum qui Dei uirtute deuicti ſunt, refricat. (†deteſtando.)

ea & feceris, cuſtodiet & dominus Deus tuus pactum tibi, & 1
miſericordiam quam iurauit patribus tuis, & diliget te ac 2
a multiplicabit, benedicetque fructui ventris tui, & fructui ter- 3
b ræ tuæ, frumento tuo, atque vindemiæ, oleo & armentis,
gregibus ouium tuarum ſuper terram, pro qua iurauit patri-
bus tuis, vt daret eam tibi. Benedictus eris inter omnes po- 4
c pulos. Non erit apud te ſterilis vtriuſque ſexus, tam in ho-
minibus quàm in gregibus tuis. Auferet dominus a te omnem 5
languorem, & infirmitates Ægypti peſſimas quas nouiſti,
non inferet tibi, ſed cunctis hoſtibus tuis. Deuorabis omnes
populos, quos dominus Deus tuus daturus eſt tibi. Non par-
cet eis oculus tuus, nec ſeruies diis eorum, ne ſint in ruinam
tui. Si dixeris in corde tuo, plures ſunt gentes iſtæ quàm 6
d ego, quomodo potero † delere eas? Noli metuere, ſed recor- 7
dare quæ fecerit dominus Deus tuus Pharaoni, & cunctis 8
Ægyptiis † plagas maximas, quas uiderunt oculi tui, & ſigna
atque portenta manumque robuſtam, & brachium exten-
tum, † vt eduxerit te dominus Deus tuus. Sic faciet cunctis 9
a ¶ Timoris punctiones.
e populis quos metuis. Inſuper & ſcrabrones mittet dominus
Deus tuus in eos, donec deleat omnes atque diſperdat, qui
te fugerint, & latere non poterint. Non timebis eos, quia
a ¶ Omnipotens liberando ſuos. b ¶ In aduerſarios ſuos iuſte vindicando.
dominus Deus tuus in medio tui eſt. Deus magnus & terri-
a ¶ Non alius, ipſi ſoli victoria aſcribitur, per quem hoſtes ſuperantur.
bilis: Ipſe conſumet nationes has in conſpectu tuo paulatim at- 10
f que per partes. Non poteris delere eas pariter, ne forte multi- 11
plicentur contra te beſtiæ terræ, Dabitque eos dominus Deus
tuus in conſpectu tuo, & interficiet illos donec penitus delean-
tur. Tradetque reges eorum in manus tuas, & diſperdes nomi-
na eorum ſub cælo. Nullus poterit reſiſtere tibi, donec con-
teras eos. Sculptilia eorum igne combures. Non concupiſces 12
argentum & aurum, de quibus facta ſunt, neque aſſumes ex 13
eis tibi quicquam, ne † offendas, propterea quia abominatio eſt
a ¶ Imaginem vel ſtatuam fabricatam & bene poſitam.
domini Dei tui: Nec inferes † quippiam ex idolo in domum
a ¶ Adorando & colendo. ¶ Alienatio.
tuam, ne fias anathema ſicut & illud eſt. Quaſi ſpurcitiam † de-
teſtaberis, & † velut inquinamentum, ac ſordes abominationi ha-
g bebis, quia anathema eſt.

f *Non poteris, &cæt.* Cauēdum eſſe oſtēdit, ne forte expulſis peccatis a carne noſtra inſurgat ſpiritalis beſtia, i. iactantia, ſupbia vel vana gloria, quæ difficilius extirpantur q̄ carnalia vitia. Lot. n. qui in Sodomis cōtinuit, in monte fornicatione pollut' eſt. Expulſo uitio ſtatim virt' plantetur, ne immūdus ſpiritus redeat, & domum vacantem inueniat. (Gen. 19.) (Mat. 12.)

RABANVS. Quibuſdam maiora bona Deus dat, nec minora, vt ſęp animus eorū habeat unde ſe reprehēdat, & dum perfecti eſſe appetūt nec poſſunt, minimè ſe extollāt in his quæ habent, qui per ſe parua non habere valent. Hinc eſt ꝙ fortes & potētes aduerſarios extixit Philiſtæos, & Chananæos diu reſeruauit, ut eis erudiretur Iſrael habēs ꝯtra quos pugnaret, ne de maioribus deuictis ſeſe extolleret. Eadē ergo mens pollet ex uirtute, laſſeſcit ex infirmitate, ut dum q̄rit quod habere nō ualet, ꝙ habet humiliter ſeruet. Superna quoq; regio in ciuib. ſuis ex parte damna ꝑtulit. ex parte fortiter ſtetit, vt electi Angeli dum alios per ſuperbiam cecidiſſe ꝯſpicerēt tāto robuſtius quāto humili' ſtarēt. Sic in unaquaque anima agitur, ut maxima lucra conferant, aliquando minima damnant. E

Allegoricè. e *Inſuper & ſcrabrones, &c.* Nō legitur alicubi in hiſtoria, quod ſcrabrones uel ueſpas in hoſtes eorum Deus præmiſerit. Sed per animalia aculeata timoris compunctiones deſignat, quibus hoſtes territos fugabat. C

g *Anathema.* ἀπὸ τοῦ ἀνατεθῆναι, id eſt, a ſurſum ponēdo, uel ſuſpendendo, ſicut donaria in templis ſuſpendebantur, & ab eis qui dabant, alienabantur. F

✠ SEVE- ✠ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Cuſtodiet dominus Deus tuus pactum, &c. *id eſt, bonum patribus promiſſum.*

2 Et diliget te. *dando tibi gratiam ſuam.*

3 Ac multiplicabit. *in prole & in bonis temporalibus & exemplificat in litera de multis bonis; & patet.*

4 Benedictus. &c. *quantum ad famæ claritatem.*

5 Auferet, &c. *quia non ſolum multiplicabit te in bonis, ſed etiam pręſeruabit te malis.*

6 Si dixeris: *Hic remouetur impedimentum ſecundum, quod eſt puſillanimitas, quod poſſet contingere, ſi filij Iſrael conſiderantes prædictarum gentium multitudinem, & fortitudinem, non eſſent auſi bellare contra eas. & ſic facerent cum eis pacem & contraherent amicitias, ex quibus ab amore* Dei *retraherentur, & ad idolatriam conuerterentur. hoc remouet dicens.*

7 Noli me. *ſ. eorum multitudinem & fortitudinem, cuius cauſa ſubditur.*

8 Sed recor. &c. *cuius exercitū magnū & fortē una flatu ſubmerſit.*

9 Sic faciet, &c. *& ideo non habes cauſam metuendi.*

10 Paulatim, &c. *non quia Deus non poſſit eas delere ſimul, ſed propter aliud quod ſequitur.*

11 Ne forte multi, &c. *quia filij Iſrael non erant adhuc in tanto numero, quod poſſent terram ſufficenter colere.*

12 Sculptilia eorum. *Hic remouetur tertium impedimentum proueniens ex cupiditate, uidelicet ſi de idolis confractis acciperent aurum & argentum & in vſus ſuos conuerterent, & ſic Deum offenderent, & ideo prohibet hoc dicens.*

13 Non concupiſces argentum, &c. *& patet litera.*

✠ CAP.

CAP. VIII.

OMNE mandatum quod ego præcipio tibi 1
hodie, caue diligenter vt facias, vt poſſitis
viuere & multiplicemini, ingreſſique poſſi
deatis terrā pro quā iurauit dn̄s patribus ve-
a ſtris. Et recordaberis cūcti itineris per quod 2
adduxit te dn̄s Deus tuus * quadraginta an-
b nis per deſertum, vt affligeret te atque tenta- 3

a ¶ Tibi vel aliis: Deo enim aperta ſunt omnia.

c ret, & nota fierent quæ in tuo animo verſabantur vtrum cu- 4
ſtodires mandata illius, an non. Afflixit te penuria, & dedit 5
d tibi cibum manna, quod ignorabas tu & patres tui, vt oſten- 6
e deret tibi quod † non in ſolo Pane viuat homo, ſed in omni 7

a ¶ Verbum caro factum eſt, &c. b ¶ Conuerſatio. ¶ Habitus virtutum quem non vult vetuſtate Deus deficere.

f verbo quod egreditur ex ore Dei. Veſtimentum tuum quo 8

a ¶ Greſſus bonorum operum vel fidei.

operiebaris, nequaquam vetuſtate defecit, & pes tuus non eſt 9

¶ Quod iuſtum eſt.

ſubtritus. En quadrageſimus annus eſt, vt recogites in corde
tuo, quia ſicut erudit homo filium ſuum, ſic dominus Deus
tuus erudiuit te, vt cuſtodias mandata domini Dei tui, & am
bulles in viis eius, & timeas eū. † Dominus enim Deus tuus 10
g introducet te in terram bonā, terram riuorum aquarumq; & 11

CAP. VIII.

A a Et recordaberis cuncti. * PROCOPIVS. Si eius recordatus fueris, in tentationib. reliquis non facile collaberis. Etenim Dauid cum ſolidus in Deo eſſet, inq̄t proba me Domine, & cor meum explora. Item probaſti nos & tētaſti nos, quemadmodū tētatur argētum. Ad Dauidē itē inquit Deus: An putas me alia rōne tecū egiſſe, quam vt appareres iuſtus.

b *Quadraginta annis.* Ideo.n. per xl. annos permiſit eos affligi, vt cognoſcerēt quātæ fragilitatis eſſent.

c *Vt affligeret.* AVGVSTINVS. (Quæſt. 13.) Hic aptius dictū eſt, quod alibi genere locutionis obſcurū eſt. B Hoc eſt, tentat vos dominus Deus veſter, vt ſciat ſi diligitis eum, (Deut. 4.a. / 13.a.) id eſt ſciri faciat ꝙ modo aperte dictū eſt *ut tentaret te, & nota fierent quæ in tuo animo verſabantur, &c.* (13.a.) Non.n. ait vt cognoſceret. Quod ſi dixiſſet, intelligendum erat, cognita faceret.

d *Manna.* Carnem Chriſti, qua refecti ad verā ꝓmiſſionis terrā veniamus. Quadraginta annis manna comedimus, id eſt toto tempore noſtro, ꝙ quatuor viciſſitudinib. voluitur, dominici corporis ſacramento paſcimur.

e *Non in ſolo pane uiuat homo ſed in omni, &c.* Spiritalis cib. commendatur, unde animę in ęternum victuræ ſatiantur. Manna de cælo datum carnem Chriſti ſignificat. qui ait: *Ego ſum panis uitæ, hic eſt panis qui de cælo deſcendit.* quia verbum caro factū eſt, & habitauit in nobis. (6.) *Qui manducat hanc carnem, habet uitam ęternam.*

Non in ſolo pane, &c. Significat geminā naturę noſtrę ſub- C ſtantiam. Homo.n. ex anima & corpore conſtat, quod ex terra eſt,

ra eſt, terreno alitur cibo, anima vero viuit de verbo Dei, ſpi- D ritū vero hominis viuificat ſpiritus Dei, tñ homo eſt in corpore eccleſiæ, id eſt Chriſti, & in fide filii Dei. Ideo addit, *veſtimentum eius uetuſtate non deficere*, quia noui hominis conuerſatio in nouitate, vitę debet ꝑmanere, cuius pes nō eſt ſubtritus, q̄a greſſus operū eius ſeruat̄ illęſ°. *Quia nouit dominus uiam iuſtorum, & iter impiorū peribit.* Pſ.1.d.

f *Veſtimentum tuum.* * THEODORET. (Queſt.6.) Poſt tentationem cōſolatio, poſt correptionem ſuauis recreatio, in proficiſcēdo, fames & delitiæ, (*iam) labor & corporis proſpera valetudo, neceſſariorum inopia & in corruptarum veſtiū & calceamentorum copia ſufficiens. E * PROCOPIVS. *ueſtimentum, &c.* Prioribus hoc ſtatim ſubiungit ne cauſam ſeu teſtimonium hinc haberent quib. in ſecuritate degere eſt animus. Quo ſane ſeruator in Euangeliis, cum viris ſuperſtitioſe etiam legem amplectentibus agens, vſus eſt. *Si enim Moſi credidiſſetis*, inquit, *utique & mihi credidiſſetis.* Vnde rebus omnib. manifeſtis, eos, volatilia cæli, liliaque agri proponedo a ſolicitudine conuertit. Non eguerunt veteres calceamentis, eo quod pedes eorum, nulla itineris aſperitate attererentur. Quin ēt habuerunt veſtimenta nō attrita, item manna, aquam deniq; largam ex petra, abunde vniuerſa ad uitam.

g *In terram bonam, &c.* * PROCOPIVS. Non enim Aegyptus, ſi ei conferatur, tanta eſt. Item rurſus diſtinguimus, inquit aquam cælitus ac ex fontibus habere, illa enim præter aſcititiam, nullam habet. Deinde cum in camporū mētionē incidiſſet, atque hoc commune cum Aegypto habet, de F montib.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. VIII.

1 Omne mandatum. *Hic ponuntur incitamenta ad Dei dilectionem ſumpta in reſpectu ad Deum, & primo ex conſideratione ſuæ munificentiæ. Secundo ex conſideratione ſuę miſericordiæ. 9.c. Prima in duas, quia primo ponuntur incitamenta ex Dei munificentia in beneficiis prę teritis. Secundo in futuris, ibi. Dominus* Deus *tuus introducet te Circa primum dicitur* Omne man. &c. facias. *& hoc ex Dei dilectione, cuius incitamenti ſubditur cauſa, cum dicitur.* (Diuiſio.)

2 Et recordaberis cuncti. *ab egreſſu de Aegypto vſq; ad diē hanc.*

3 Vt affligeret te. *non ex defectu dilectionis, ſed ad bonū tuum. ſicut pater aliquando ex dilectione permittit affligi filium. ideo ſubditur.*

4 Atque tentaret. *vt patientia tua aliis eſſet nota ad eorum, exēplū & tibi ad meritum. Et loquitur hic ſcriptura quantum ad bonos illius populi, quia ſecundum regulam Iſidor. ad intelligendum ſacrā ſcripturā ſacra ſcriptura frequenter attribuit toti populo, quod tamen ei conuenit ratione vnius partis.*

5 Afflixit te penuria. *id eſt defectu cibi & potus, vt habetur in Exodo, & libro Numeri in plurib. locis.* Hoc *tamen ceſſit ad bonū eorū, quia ex hoc dulcior & acceptior fuit abundantia potus & cibi a Deo dati. ideo ſubditur.*

6 Nō in ſolo pane viuat homo. *id eſt cibo hominis labore parato.*

7 Sed in omni verbo quod egreditur, &c. *id eſt ex manna, quæ ad præceptum domini deſcendebat* In *Hebræo.n. non habetur verbo, tamen ſecundum tranſlationem noſtram, vbi habetur manna. poteſt dici verbum inquantum ex mandato domini deſcendebat, ſicut, & uerbum aliquando accipitur pro re que uerbo dicitur, ſicut habetur. 2. Reg. 1. a. Quod eſt verbum quod factum eſt. i. res geſta vel facta.*

8 Veſtimentum, &c. *Dicit autem hic Ra. Salo. quod veſtimenta puerorum creſcebant cum eis ſecundum augmentum ſuæ quantitatis.*

9 Et pes tuus non eſt ſubtrius. *Hoc nō poteſt intelligi generaliter, ſed tantum de bonis, prout dictum fuit. Nu. 11. in principio, ſuper illud.* Dolentium pro labor. *quia ſi ex itinere fuit dolor in corporibus, hoc maxime fuit in pedibus, & ibi requiratur expoſitio huius paſſus.*

10 Dominus enim Deus tuus. *Hic ponitur incitamentum ex Dei beneficiis futuris, & primo facit propoſitum. ſecundo infert corollarium ibi.* Obſerua & caue. *Circa primum dicitur ſic,* dominus enim. *Hoc dicitur vt ſcirent, quod terram illam non obtinerent uirtute propria, ſed diuina.* Diuiſio.

11 Terram riuorum aqua. *dicuntur autem fontes aquæ exiſtentes origine riui fluentes ab origine, Stagna, lacus, & paludes retinent ſibi nomen commune, ſ. aquarum.*

* 1 In cuius

MORALITER.

† 1 *Omne mandatum quod ego præcipio, &c.* Sequitur infra.

† *Dominus enim Deus tuus introducet te in terram bonam &c.*

Secūdum ſenſum allegoricum per terram iſtā ſignificat̄ militans eccleſia, quæ bene dicitur terra riuorum, aquarū, & fontiū. Per fontes intelligunt̄ doctores in ſcholis. Per riuos ſcholares audientes ab ipſis: Per aquas vero prædicantes populis. Prouer. 5. cap. Deriuentur fontes tui foras, & in plateis aquas tuas diuide.

montib. addidit. Porro poſtquam de vulgarib. puta de tritico & hordeo dixiſſet, ſtatim de peculiarib. eius terræ frugib. infert. Quinetiam olei & vitium inops Aegyptus eſt. Horum loco regnū cęlorū, terramq; manſuetorū Chriſtus nobis tribuit, cuius torrens ipſe quoq; Chriſtus eſt. Torrēte. n. delitiarum tuarum potabis eos. Qui etiam vitæ fontem eſſe ſe ait. Ceterum aquæ per explicatos hominum ſubmiſſorum, fertiliumque cāpos erumpunt, necnon per montes ſublimitate cœleſtis ſpeculationis ſublatos. Illic eſt frumentū quod cor hominis confirmat. Item hordeum quod inferioris ſortis homines, necnon mulos nutrit. Illud enim quinquemillia in euangelio, hoc vero ſeptem millia exatiauit. Illic vera vitis eſt, de qua Saluator: *Ego vitis ſum nos palmites.* Illic eſt oleum ſanctorum impinguans capita. Ita quoque fluenta, ſunt, dulcedinem intra ſe ferentia politiæque acerbitatem forinſecus circumlabentia. Illic ficus quæ magna vbertate ſpiritus ſuaui tatem gignit, non ea quidem quæ propter ſterilitatem, ac foliorum inanem ornatū exaruit. Illic mel eſt. Illic lapides ferrei, ſancti ſuper terra volutati, & ad tētationes inflacti. Itē alibi. In terram ſanctam lapis non importatur, lapides. n. eius ferrei ſunt. Illic metalla ęris ex quo armaturam ſpiritualem, qua vires inimicas certaturi inſtruxerunt. Horum vero omniū caput ſeu ſumma proprie eſt, vt Deum laudent atq; celebrent.

A Comparatio fertilitatis terræ ſanctę & eccleſiæ. Pſ. 35.

B

Io. 10.

† tibi aquā

C

¶ Medioctibus. a ¶ Id eſt doctoribus. b ¶ Ad mentes auditorum fluunt. c ¶ In eccleſia doctrinæ flumina.

fontium, in cuius campis & montibus erumpunt fluuiorum 1

a ¶ Euangelicæ doctrinæ. b ¶ Legalis quæ duro tegmine literæ inuoluta. c ¶ Feruentis doctrinæ quæ lætificat cor hominis. d ¶ Dulcedo ſapientiæ.

abyſſi: terram frumenti hordei ac vinearum, in qua ficus & 2

a ¶ Congeries virtutum. b ¶ Opera miſericordiæ. c ¶ Miſericordiæ. d ¶ Dulciſſue charitatis.

mala granata & olíueta naſcūtur, terram olei ac mellis, vbi

¶ Qui de cælo deſcendit Io. 6. d.

abſq; vlla penuria commedes panem tuum, & rerū omniū

a ¶ Doctrina firma vel ſancti inuincibiles. b ¶ Sanctis eminentibus.

abundantia perfrueris: Cuius lapides ferrū ſunt, & de mon-

a ¶ Sonoritas prædicationis.

tib: eius æris metalla fodiuntur, vt cum comederis & ſatia- 3

¶ Gratias agendo. ¶ A quo omnia. ¶ Eccleſia.

tus fueris, benedicas domino Deo tuo pro terra optima, qui 4

dedit tibi. Obſerua & caue nequando obliuiſcaris domini 5

a ¶ Moralia: decem mandata legis ſcripta in tabulis. b ¶ Diſcretio boni & mali.

a Dei tui, & negligas mandata eius atque iudicia & cęremo- 6

b a ¶ Circuncíſionem.

nias quas ego præcipio tibi hodie, ne poſtquā comederis & ſatiatus fueris, domos pulchras ędificaueris & habitaueris in eis, habuerisq. arméta boum, & ouiū greges, argēti, & auri, cunctarumq; rerū copiā, eleuetur cor tuū, & non reminiſcaris domini tui, qui eduxit te de terra Aegypti, de domo ſeruitutis, & ductor tuus fuit in ſolitudine magna atq. terribili, †

c in qua erat ſerpens flatu adurēs, & ſcorpio ac dipſas, & nullæ †

a ¶ Doctrinæ ſcilicet: b ¶ Petra autem erat Chriſtus. 1. Corint. 9. b.

omnino aquę, q eduxit † riuós de petra duriſſima, & cibauit 7

¶ Corpore Chriſti: ¶ veteris legis.

te māna ī ſolitudine qd̄ neſcierūt patres tui. Et poſtq̄ afflixit

1 a *Iudicia*. quæ per Moyſen poſt legem datam diuerſis temporibus populo præcepta ſunt, quę in Exodo iuſtificationęs appellantur.

b *Et ceremonias*, Circūciſionem, ritus ſacrificiorum. Vnde Ambroſius ſuper epiſtolam ad Romanos. Triplex (inquit) lex eſt prima pars de ſacramento diuinitatis. Secunda congruit legi naturali. quæ peccatū interdicit. Tertia feſtorum legis, id eſt ſabbatha, neomenię, & circuncitio.

c *Ac dipſas*. Genus aſpidis quæ Latine dicitur ſitula, quemcunque momorderit, ſiti perit. Adeo patuavt cum calcatur, non videatur. Cuius venenum ante extinguit, quam ſentiatur, nec triſtitiam ſentit moriturus.

☞ Myſtice.

D E F

NICOLAVS DE LYRA.

1 In cuius campis & montibus erumpunt, &c. *Hoc dicitur, ad oſtendendum quod illa terra erat humida & paſcualis pro animalib. nutriendis.*

2 Terram frumenti. *ad oſtendendum fertilitatem terræ pro ſuſtendis hominib.*

3 Cuius lapides ferrum ſunt. *quia minera ferri eſt in terra lapidoſa, vt communiter.*

4 Et de montib. eius æris metalla, &c. *Id eſt mineræ vnde fiunt metalla Iſta autem dicuntur ad oſtendendum bonitatē illius terræ, quantum ad metalla, de quibus fiunt vaſa varia & inſtrumenta in vſus vitę humanæ neceſſaria.*

5 Benedicas domino Deo tuo. *id eſt iſta dicta ſunt, vt diligas dominum Deum tuum corde, & benedicas ore pro ſuis beneficijs tibi collatis.*

6 Obſerua & caue neqūado obliuiſcaris domini Dei tui. *Hic infert corollarium. Frequenter enim cōtingit. quod ex diuinis beneficijs, quæ debent eſſe materia diligendi Deum & obediendi ſibi, homines inſoleſcunt. & mandata dei contemnunt, ideo ad hoc excludendum dicit.* Obſerua & caue, ne quando obliuiſcaris domini Dei tui, & negligas mandata eius, &c. *& patet litera ex prædictis vſque ibi:*

7 In qua erat ſerpens flatu adurens, & ſcorpio, ac dipſas. *a quorum læſione te defendit. Et accipitur hic ſingulare pro plurali. Serpens, id eſt ſerpentes, & ſic de alijs ſicut Exo. 8. f.* Venit muſca grauiſſima, *id eſt multitudo muſcarum. Sciendum etiam quod ſecundum quod dicit gl. Dipſas eſt genus minimum ſerpentis, ita quod vix percipitur, & quemcunque momorderit, ſiti perit. Cætera patent ex dictis.*

CAP.

MORALITER.

1 *In cuius campis & montibus, &c.* Per quod. deſignatur ſacramentū baptiſmi quod datur a ſacerdotibus, qui dicuntur mōtes propter altitudinem ſtatus ſuper populū, datur etiam in neceſsitate a ſimplicibus laicis, qui camporum planicie deſignantur, & ſic fluuius baptiſmalis erūpit de mōtib. & cāpis.

2 *Terrā frumenti hordei ac vinearum.* Dicitur autē eccleſia terra frumenti ratione corporis Chriſti, q in ea conſecratur in pane frumenti, propter qd̄ Chriſtus grano frumenti ſe comparat dicens Io. 12. d. *Niſi granum frumenti cadens in terram, &c.* Dicitur etiam terra vinearum ratione ſanguinis Chriſti, qui in ea conficitur in vino vitis. Dicitur autē hordei terra propter ſacramentum pœnitentiæ, quæ exigit auſteritatem vitæ.

† *In qua ficus.* id eſt dulcedo manſuetudinis, quæ debet eſſe in fidelibus & maximè in prælatis eccleſiæ.

† *Et mala granata.* vbi grana interius connectūtur, & per hoc connexio fidelium in charitate ſignificatur.

† *Et oliueta.* id eſt pietatis opera.

† *Terram olei*, i. exultationis internæ Pſ. 44. b. *Propterea vnxit te Deus Deus tuus, oleo lætitiæ.*

† *Ac mellis.* deguſtationis diuinæ bonitatis, Pſ. 33. b. *Guſtate & videte, quoniam ſuauis eſt dominus.*

3 *Cuius lapides ferrum*, per quos ſignificantur ſimplices Chriſtiani, qui dicuntur ferrum propter firmitate fidei, q̄ frequenter magis viget in eis, quam in hominib. literatis.

4 *Et de.* Per montes intelliguntur prælati & doctores. per metalla vero quæ ſunt ſonoroſa, intelliguntur ſonus prædicationis, & ſonus diuinæ laudis, qui educuntur de prælatis & eorū miniſtris, & de doctorib. & eorum diſcipulis.

† *Ductor tuus fuit in ſolitudine.* ſ. dominus. Per ſolitudinē intelligitur religionis ſtatus, de quo dicitur Pſ. 54. b. *Ecce elongaui fugiens, & manſi in ſolitudine.* Ad hanc ſolitudinē adducit dominus ſua ſancta inſpiratione.

7 *In qua erat ſerpens flatu adurens.* id eſt, diabolus cuius anhelitus prunas ardere facit, vt dicitur Io. 49. b. Diabolus. n. fortius tentat religioſos communiter quam ſeculares. Vnde dicit Leo papa de diabolo. Illos pulſare negligit, quos quaſi ſubiectos tenet.

† *Et ſcorpio.* qui vultu blanditur, & cauda pungit, propter q tentationem ſignificat, qua ſub ſpecie boni ad malum inducit, & hoc modo tētādi diabolus frequēter religioſos ſeducit.

† *Et dipſas.* quæ illum quē percutit, ſiti mori facit, ideo ſignificat tentationem de vitio proprietatis, qua religioſus percuſſus moritur ſiti cupiditatis.

3 *Cuius* MORA-

Myſticè. Varii ſerpen
A tes hæreſes ſunt infer
ſe quidẽ diuerſæ; ſed
omnes mortiferæ.
* PROCOPIVS.
Quemadmodum ipſi
experti ſunt, poſtquã
permeaſſent mare ru-
brum, in quo Apoſto-
lus eos baptizatos eſ-
ſe in Moſen, ait. Per-
agrarunt deſertũ hor
rificum, vbi ſerpens
ardens & ſcorpius,
qui figuram ſerpen-
tis

testificor vobis.

ac probauit te ad extremum † miſertus eſt tui, ne diceres in
corde tuo; Fortudo mea & robur manus meæ hęc mihi om
Cui attribuenda omnia.
nia præſtiterunt: ſed recorderis domini Dei tui, quod ipſe ti
Promiſſionem.
bi vires præbuerit, vt impleret pactum ſuum ſuper quo iura
Firmiter promittendo.
uit patrib. tuis, ſicut pręſens indicat dies. Sin aũt oblitus do
mini Dei tui, ſecutus fueris Deos alienos, coluerisq; illos &
adoraueris, ecce nunc † prædico tibi, ꝙ omnino diſpereas, ſi-
cut gentes quas deleuit dominus in introitu tuo, ita & vos
peribitis, ſi inobedientes fueritis voci domini Dei veſtri.

tis ſpiritualis gerit, D
quem etiam conculcandum nobis do- † beneſecit tibi.
minus exhibuit. Ita
quoque poſt baptiſ-
ma verum, per ten-
tationes deducuntur
in deſertum fideles:
vt a diabolo tenten-
tur: quorum figu-
ram Chriſtus ſuſti
net, cum quo ad ten-
tatorem dicunt: *Non
in ſolo pane victitabit ho
mo.*

CAP. IX.

Qęſt. 7. a FIlios Enacim. * THEODORET. E gigantibus
B erant oriundi, ſicut narrat hiſtoria, hoc enim dicit, populum numeroſum proceræ magnitudinis, filios Enac quos tu vidiſti & audiſti. Quis reſiſtet in faciem filiorũ Enac. Adiecit autem, quos tu vidiſti, vt illis in memoriam reduceret exploratores illius terræ, qui dicebant, Nempe eramus in conſpectu illorum tãquam locuſtę. Hoc modo ſuperbiam de ſua fortitudine reprimens, admonet eos ne de dotibus animi glorientur. *Ne dixeris, propter iuſtitias meas, &c.* Iſta porro dixit, duo moliens apud ſe, tum vt modeſtè ſe gererent, tum vt auxilio Dei omnia tribuerent.

Quæſt. 14. b *Neq; enim, &c.* AVGVSTI. Iſti ſunt qui non meruerunt perire in deſerto, quia ne
C ſcierunt dexteram aut ſiniſtram. Iam verò dura ceruice dicũtur.

C A P. I X.

AVDI Iſrael: Tu trãſgredieris hodie Ior 1
dané, vt poſſideas nationes maximas et
fortiores te ciuitates ingentes & ad cęlũ
vſq; muratas, populũ magnũ atq; ſubli
a mem, filios Enacim quos ipſe vidiſti, et
audiſti, quib. nullus pôt ex aduerſo reſi
ſtere. Scies ergo hodie, ꝙ dñs Deus tuus
ipſe tranſibit ante te ignis deuorans, atq. conſumens, qui cõ
terat eos, & deleat atq. † diſperdat ante faciẽ tuam velociter,
ſicut locutus eſt tibi. Ne dicas in corde tuo, cũ deleuerit eos 2
dñs Deus tuus in conſpectu tuo: propter iuſtitiã meam in- †
troduxit me Deus vt terrã hanc poſſiderẽ: cum propter im
pietates ſuas † iſtæ deletæ ſint nationes. Neque. n. propter iu
ſtitias tuas & † æquitatem cordis tui ingredieris, vt poſſideas
b terras earũ: ſed quia illæ egerunt impiè, introeunte te deletæ 3
ſunt, & vt compleret verbum ſuum dñs, quod ſub iuramen
to pollicitus eſt patribus tuis, Abraham, Iſaac, & Iacob. Sci-
to igitur, ꝙ non propter iuſtitias tuas dominus Deus tuus
dederit tibi terrã hãc optimã in poſſeſſionẽ, cum duriſſimæ 4
ceruicis ſis populus. Memẽto & ne obliuiſcaris quo ad ira- 5
cũdiã prouocaueris dñm Deũ tuum in ſolitudine, & ex eo
die quo egreſſus es de Ægypto vſq; ad iſtũ ſemp aduerſum
dñm contendiſti. ... dit, & in Horeb exacerbaſtis dñm, vbi illi exarcerbauerũt do
minũ, ꝗ merito ſuo in terrã promiſſionis introducti nõ ſunt.

tur. Illud ergo in ſacramento dictum eſt, non iſtorum merita commendata, ne quis enim exiſtimet ſubitò vituperabiles factos, qui meritò fuiſſent ante laudati, paulo poſt eis dicitur, Memento & ne ob. &cæt. Si autem quidam tales erant, quidam verò fideles & boni, E etiam ſic non datur illis terra promiſſionis, qui neſciunt dexteram aut ſiniſtram, vt hoc ſic intelligamus, quaſi non offenderint dominum. Nam & patres eorum qui mortui ſunt, nec in terram promiſſionis intrauerunt, tales fuiſſe inueniuntur, ut in eis eſſent aliqui boni. Vnde Apoſtolus quoſdã eorum, non omnes dicit offendiſſe, & peccata eorum commemorat. Similes enim parentibus ſuis, quod adiunctum eſt, oſtendit, & in Horeb exacerbaſtis dñm, vbi illi exarcerbauerũt dominũ, ꝗ merito ſuo in terrã promiſſionis introducti nõ ſunt. F

Rom. 1. d.

☞ ✠ PRO

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. IX.

1 AVdi Iſrael. *Hic conſequenter ponuntur incitamenta diuinæ dilectionis ex conſideratione diuinæ miſericordiæ portantis patienter eorũ peccata ac etiam remittentis, & primò deſcribitur trangreſſionis actus. ſecũdo reconciliationis fędus c.x.* Adhuc primũ excluditur *eorum iuſtitia. ſecundò cõcluditur eorum culpa, ibi:* Memento. *circa primũ prædicit eis Moyſes, quod in terra eis promiſſa, habituri erant virtute diuina victorias multas & magnas. Et quia ipſi vel aliquis eorum poſſent credere quod hoc faceret eis propter eorum merita, ideo hoc excludit cum ſubditur.*

2 Ne di. &cæt. *& patet litera, & ſubditur cauſa vera dictarum victoriarum, quæ eſt duplex. Vna propter iniquitates gentium in terra promiſſionis habitantium pp quos mortẽ meruerant, ꝙ notatur cũ dicitur.*

3 Sed quia illæ, &c. *Secũda, ut impleretur iuramentum domini factum ad Abraham, Gene. 22. c.* Per memetipſum iuraui dicit dominus, &c. *Sequitur.* Poſſidebit ſemen, &c. *Cætera patent.*

4 Memento. *Hic conſequenter deſcribitur eorum multiplex culpa, & primò ante receſſum eorum de monte Sinai. ſecundò poſt receſſum, ibi.* Incendio quoque. *Circa primum præmittitur trangreſſio populi. ſecundo ſubditur oratio Moyſi, ibi.* Et procidi ante dominum. *Circa primum dicitur,* Memento & ne obliuiſcaris *quomodo ad iracundiam prouocaueris dominum Deum tuum in ſolitudine, id eſt poſt tranſitum maris rubri, murmurando propter defectum aquæ & cibi, vt habetur Exo. 15, & 16. & 17.*

5 Et ex &cæt. *quia cum adhuc eſſent in Aegypto ſuper mare rubrum uidentes Aegyptios ſuper ſe uenientes, inſultantes domino & Moyſi dixerunt:* Forſitan non erant ſepul. &c. *vt habetur Exodi 14.*

3 Sed ✠ 1 Nam

MORALITER.

* † *Dominus Deus, &c.* per hoc docemur, ꝙ nullum bonum actũ debemus nobis attribuere, ſed totũ uirtuti diuinæ. Videmus enim in inſtrumentis alicuius artis ꝙ licet ſint optime conſtituta in eſſe ſibi competenti, tñ nihil agere poſſunt ſine motu artificis, ut ſecuris quãtumcunq; acuta ſcindere nõ poteſt, niſi moueatur manu carpentatoris. Res aũt naturales cõparãtur ad Deũ, ſicut ad artificem. Sap. 7. c. *Omnium eſt enim artifex omnem habens virtutem.* Et ideo res conſtitutæ in eſſe naturali operari non poſſunt ſine Dei motione gñali, quia cauſa prima plus influit in cauſatum quam ſecunda, prima propoſitione de cauſis. Eodem modo in actum meritorium nullus poteſt exire ſine ſpeciali Dei motione.

4 *Memento, &c.* licet enim bonorũ actuũ noſtrorũ debeamus reminiſci Deo gratias agẽdo, ꝗ principalis eſt auctor eorũ, vt dictũ eſt, tamen peccatorum noſtrorũ frequentius debemus memorari, dolendo de ipſis & veniã poſtulando; ꝗa peccatũ totum eſt a nobis inquantum peccatum. Deus enim non eſt cauſa peccati, ſecundum quod ipſe dicit Oſee 14. c. *Perditio tua Iſrael: ex me tantummodo auxilium tuum.*

* Dimitte

☞ ✻ PROCOPIVS.

A Gloriationem horũ amolitur, ac oſtendit id quod Abrahamo antè prędixerat. Completa enim deinceps fuerũt peccata Amorrheorum. Quod vero propter iuſtitiam ſuã hęc illis non euenerunt, omnium peccatorum quæ ſtatim ab egreſſu ex Aegypto commiſerunt, commonefacit non quidem iuxta ſeriem, ſed in ſumma quaſi.

Queſt. 15. B a Dixitq; &cæt. AVGVSTINVS. In Exod. legitur quod tabulas Moyſi dominus dederit. Moyſes verò ea dictante ſcripſerit, cũ dominus facultatem ſcribendi dederit. Notandum eſt quod tabulę quas dominus dedit, in quib. homo non laborauit, confractæ sũt, illæ verò quæ humano labore compoſitæ ſunt, integræ permanſerunt.

Allegor. Quia lex, quam dominus Iudæis dedit, illis nolentibus operari non permãſit. Euangeliũ verò quod gentibus datum eſt, ipſis operantibus & ſpiritaliter exercentib. durat in ſeculũ. ☞ CAP.

†corripit ſeipſum.

†pręcepi: C

dominũ † contendiſti. Nã 1 & in Horeb prouocaſti eũ, & iratus delere te voluit, quando aſcendi in montẽ, vt acciperem tabulas lapideas, tabulas pacti quod pepigit vobiſcũ Deus: & perſeueraui in monte quadraginta diebus ac noctibus, panem non comedens, & aquam nõ bibẽs. Deditque mihi dominus duas tabulas lapideas ſcriptas digito Dei, & continentes omnia verba quę vobis locutus eſt in monte de medio ignis, quãdo concio populi congregata eſt. Cumq; tranſiſſent quadraginta dies & totidẽ noctes, dedit mihi domin⁹ duas tabulas lapideas, tabulas fœderis, dixitque mihi: Surge & deſcẽde hinc

a Quaſi non meus quem offendit.

citò, quia † populus tuus quem eduxiſti de Ægypto,

a Quaſi leues. b Chriſtum qui eſt via veritas & vita. Io. 14. a.

deſeruerunt velociter viam

a Ideo inexcuſabiles.

quã † demonſtraſti eis, feceruntq; ſibi conflatile. Rurſumque ait dominus ad me: Cerno quod po-

a Indomitæ ſuperbiæ. b Quem precibus remoratis.

pulus iſte duræ ceruicis ſit, dimitte me, vt conterã eum, & deleam nomen eius de ſub cæ-

a Intellectum legis. b Populum Gentilium ad fidem conuerſum.

lo, & conſtituam te ſuper gentem, quæ hac maior & fortior ſit. Cumque de monte ardente deſcenderem, & duas tabulas fœderis vtra-

a Quia præcepta opere ſunt tenenda.

que tenerem manu, vidiſſemq; vos peccaſſe do

a Vitulum fecerunt, quia Aegyptios boues colere viderunt.

mino Deo veſtro, & feciſſe vobis vitulum conflatilem, ac deſeruiſſe velociter viam eius quam

Per me.

vobis oſtenderat, proieci tabulas de manibus
2 meis, confregique eas in conſpectu veſtro. Et
procedi ante dominum, ſicut prius quadraginta diebus & quadraginta noctibus, panem non comedens, & aquam non bibens, propter omnia peccata veſtra quæ geſſiſtis contra dominum, & cum ad iracundiam prouocaſtis. E
Timui enim indignationem & iram illius, qua aduerſum vos concitatus, delere vos voluit. Et exaudiuit me dominus etiam hac vice. Aduerſum Aaron quoque vehementer iratus voluit eum conterere, & pro illo ſimiliter deprecatus ſum.
3 Peccatum autem veſtrum quod feceratis, id eſt vitulum arripiens igne combuſſi, & in fruſtra comminuens, omninoque in puluerem redigens proieci in torrentem, qui de
4 monte deſcendit. In incendio quoque & in
5 tentatione & in ſepulchris concupiſcentię prouocaſtis dominum, & quando miſit vos de Cadesbarne, dicens: Aſcendite & poſſidete terram quam dedi vobis: Et contempſiſtis imperium domini Dei veſtri, & non crediſtis ei, F
neque vocem eius audire voluiſtis, ſed ſemper fuiſtis rebelles a die qua noſſe vos cœpi.
6 Et iacui coram domino quadraginta die-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Nã & in Horeb prouocaſti eũ. *fabricãdo vitulũ aureũ & adorando eum, dũ Moyſes moram contraheret in monte cũ domino, vt acciperet ab eo legem & tabulas, vt habetur Exod. 32. vbi expoſita eſt iſta hiſtoria, quæ hic repetitur.* 2 Et procidi. *Hic conſequenter deſcribitur oratio Moſis pro remiſſione peccati prædicti, & hoc eſt quod dicitur:* Et procidi ante domi: *quia ſicut ante quadraginta diebus ieiunauerat in monte ad accipiendum tabulas, ita ſecundo ieiunauit alijs quadraginta diebus & noctibus ad impetrandum populo remiſſionem & etiam ipſi Aarõ qui timore populi vitulum fecerat, ut habetur Exo. 33.* 3 Peccatum autem veſtrum quod fece. *id eſt vitulum. licet enim eſſet res inanimata in qua non poteſt eſſe peccatũ, vocatur tamen peccatum populi, e quod populus peccauerat ipſum faciendo & colendo.* 4 In incendio quoque. *Hic conſequenter recolitur culpa populi poſt receſſum de monte Sinai, & primo ponitur culpa populi, ſecundò oratio Moyſi, ibi:* Et iacui coram domino. *Primũ autẽ habetur Numeri 11. vbi dicitur, quod propter murmurationem populi ex labore itineris accenſus eſt ignis ex imperio domini, & deuorauit magnã partem populi, & hoc eſt quod dicitur:* In incendio quoque. *Itẽ peccauit populus ad aquas contraditionis, prout habetur Nu. 20. b. & hoc tãgitur cùm dicitur:* Et in tentatione. *Et iterũ quando inordinatè deſiderauit eſum carnium, propter quod multi ſunt ibi mortui & ſepulti, vt habetur* Nume. 11. *& hoc eſt quod dicitur:* 5 Et in ſepulchris cõcupiſcentię prouocaſti dominũ. *propter hoc enim vocatus eſt locus ille ſepulchrum concupiſcentiæ, quia ibi ſepultus eſt populus qui deſiderauit carnes. Quarto peccauit populus, quãdo territus verbis exploratorum tanquam rebelles domino noluerũt reuerti in Aegyptũ, ut habetur* Nu. 13. *& hoc eſt quod dicitur.* Quando miſit vos de, &c. *& ſequitur:* 6 Et iacui coram domino quadraginta diebus ac noctibus, *Hic deſcribitur oratio Moyſi, & ſecundũ quod dicunt* Hebræi, *iſta eſt tertia quadraginta quã fecit Moyſes in monte. Prima fuit quando aſcendit in mõtem, vt acciperet primas tabulas, prout habetur Exo. 24. Secunda quando poſt fabricationem uituli aſcendit ad dominum ad impetrandum remiſſionem illius peccati, ut habetur Exod. 32.* Aſcendã ad dominũ ſi quo modo quiuero eũ depcati p ſcelere veſtro. *Tertia fuit quando dominus placatus orationib. Moyſi dixit ei:* Pręcide tibi duas tabulas lapideas inſtar priorum, *quib. precíſis aſcendit in montem, vt lex in illis tabulis ſcriberetur, ut habetur Exod. 34 & ibi ſtetit. xl. diebus & xl. noctib. ſicut fecerat pro primis tabulis. unde, &c. ſe. ubi dicitur.* Ego autem ſteti in monte ſicut prius xl. diebus, &c. *In Hebræo habetur* Ego autem ſteti in monte ſicut diebus prioribus xl. diebus, &c. *quod exponit Rab. Sa. dicens, Sicut prima quadragena fuit* Moyſi *conſolabilis, quia fuit ante offenſam domini, ita & tertia; quia fuit poſt remiſſionem peccati. ſecunda autẽ quæ fuit intermedia, fuit triſtabilis, quia orabat pro remiſſione peccati, nec erat certus de obtentu uſq; ad ultimum diẽ illius quadragenæ, qua dñs dixit ei:* Indulſi *peccatum p quo oraſti. Et in ſignũ huius pcepti ſecũdas tabulas excidit, ut lex repararetur. Expoſitores autẽ noſtri cõmuniter tenẽt, quod Moyſes fecit in mõte tñ duas quadragenas, qa (vt dicunt) nõ plures ponuntur in Exodo. ubi plenius hæc hiſtoria deſcribitur. Itẽ quia a primo aſcẽſu Moyſi ad accipiendum tabulas a quo incipit prima quadragena uſq; ad diẽ expiationis in quo deſcendit Moyſes apportans ſecundas tabulas, ut ſupponunt oẽs doctores catholici & Hebræi (propter quod illa die fit feſtũ expiationis ex placatione domini) non poſſunt inueniri tres quadragenæ dierũ, ut dicunt, ſed iſta non infringunt dictũ Hebræorum.* Primum. *n. nõ ualet, quia qñ hiſtorię ſcripturę ſacræ in plurib. locis eiuſdem ſcripturæ narrantur. frequenter cõtingit, ut qd omittitur in uno loco ſuppleatur in alio, ut patet in omnibus libris hiſtoriarum* ✻ *ſacræ*

Diuiſio.

Tra. dra. Mo.

MORALITER.

✻ † *Dimitte me ut cõ. eum.* Ex hoc verbo qđ dicit dominus Moyſi de populo peccatori, patet quod boni prælati ſuis meritis & orationibus retinent a peccante populo vindictam Dei, & quia pauci ſunt tales pręlati, ideo dicitur Eſa. 64. c. *Non eſt qui inuocet nomen tuum, qui conſurgat & timeat te.* Cætera ſunt moralia vel replicationes quorundam factorum, quorum ſenſus myſticus ſuprà poſitus eſt.

✻ MO-

A ☞ bus ac noctibus, quibus eum ſuppliciter de- 1
precabar, ne deleret vos, vt fuerat commina-
tus, & orans dixi: Domine Deus, ne diſperdas 2
populum tuum, & hęreditatem tuam, quam
redemiſti in magnitudine tua, quos eduxiſti
de Ægypto in manu forti, Recordate ſeruo-
rum tuorū Abraham, Iſaac, & Iacob. Ne aſpi-
cias duritiam populi huius, & impietatem at-
que peccatum, ne forte dicant habitatores ter- D
rę, de qua eduxiſti nos, non poterat dominus
introducere eos in terram quam pollicitus eſt
eis, & oderat illos: idcirco eduxit, vt interfi-
ceret eos in ſolitudine, qui ſunt populus tuus, &
hęreditas tua, quos eduxiſti in fortitudine tua
magna, & in brachio.* extento. *tuo.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ ſacræ ſcripturæ, maxime in libro Regum, & Paral. in veteri teſtamento, & in euangelijs, in nouo. Et eodem modo poteſt dici in propoſito. quod tertia quadragena quæ in Exo. omittitur, hic ſuppletur. Similiter ſecundum non valet, quia aſſumit falſum. Ad cuius intellectum conſiderandum, quod filij Iſrael exerunt de Aegypto 15. die menſis primi: vt habetur Exo. 12. *Feſtum autem expiationis celebratur* 10. *die ſeptimi mēſis.* Leuiti. 23. *& ſic a prima die primi menſis, in quo exierunt filij Iſ-*
B *rael de Aegypto, vſque ad diem expiationis fluxerunt ſex menſes integri, & decem dies, qui ſimul iuncti faciunt dies clxxxvij. quia Iudæi faciunt menſes per lunationes, & ideo duo menſes contigui faciunt lix. dies, & ſic de alijs combinando, ſi igitur a clxxxvij. diebus prædictis ſubtrahantur xiiij. dies primi mēſis ante egreſſum filiorū Iſrael, remanent clxxiij. dies ab exitu filiorum Iſrael de Aegypto uſque ad diem expiationis. Omnes autem doctores tam catholici quam Hebraici dicunt, quod lex fuit data quinquageſima die ab exitu de Aegypto, & poteſt hoc haberi Exo. 19. c. Si igitur cum prædictis quinquaginta diebus addātur tres quadragenæ dierum, non habentur niſi centum lxx. dies. Ex quo patet, ꝙ a primo aſcenſu Moyſi, qui fuit immediate poſt dationem legis prædictæ, uſque ad expiationis diem fluxerunt tres quadragenę, & plus, & ideo prædicta non impediunt dictum* Hebræorum. *Andreas etiam ſuper Leui. 23. dicit, quod Moyſes ieiunauit in monte Sinai tribus quadragenis. Qui autem uult tenere oppoſitum, poteſt dicere quod cum hic dicitur* Et iacui coram domino 49. dieb. &c. *refertur ad illud quod prędictum eſt.* Et procidi *ante dominum ſicut prius quadraginta diebus ita quod ſecunda quadragena hic repetitur & non additur tertia, & ſecun-* E
dum hoc eadem quadragena dierum fuit in qua Moyſes orauit pro remiſſione peccati ex fabricatione uituli, & pro expectatione ſecundarum tabularum, & huic dicto ſatis uidetur conſonare textus ſequens, cum ſubditur.

1 Quib. *ſ. diebus eum ſuppliciter deprecabar ne deleret uos. Et conſequenter ponitur oratio* Moyſi. *cum dicitur.*

2 Domine, &c. *& patet litera ex his quæ dicta ſunt ſuper Exo. 32. ubi ponitur conſimilis oratio quantū ad ſenſū, & partim quātū ad uerba.*

DAP. X.

a *S*Cripſitque in. AVGVSTINVS. In Exodo Moyſes 10. verba legis in tabulis ſcripſiſſe narrat̄. In Deutero. ipſe Deus. In Exodo quoque priores tabulas digito Dei ſcriptas & poſtea fractas, ſecundas autem in arca & ī tabernaculo cuſtoditas, duo teſtamenta ſignificare diximus, vt in veteri teſtamento lex cōmendaretur tanquā opus Dei, vbi homo nihil fecit, quia lex timore nō poteſt impleri, qa cum vere fit opus legis, charitate fit, non timore, quæ charitas eſt gratia noui teſtamenti. Ideo in ſecundis tabulis homo legitur ſcripſiſſe verba Dei, quia homo poteſt facere opus legis ꝑ charitatē iuſtitiæ, quod non poteſt per timorem pęnę. Cū ergo legitur in Deut. *Et ſcripſit Deus, &c.* ſ. in tabulis ſecundum ſcripturam priorem, &c. vtraſque Deus tabulas ſcripſiſſe legit̄, & nō homo. In Exodo quoque dixit dominus. *Scribam in tabulis verba quæ erant in priorib. &c.* Solus ergo Exodus quæſtionē facit. Paulo poſt. n. dicitur. Scribe tibi verba hęc: Et poſt pauca adiungit. *Et ſcripſit in tabulis verba teſtimonij.* Si enim ſic intelligatur: *Scribe tibi verba hæc.* alia ſ. q̄ nō ſunt ſcripta in tabulis, ſed in libro legis, certe, ꝙ ſequitur. *Erat ibi Moyſes in conſpectu domini 49 dieb. & 49 noctibus panē nō mād. & ſcripſit in tabulis verba fęderis.* 10. manifeſtat Moyſen in tabulis ſcripſiſſe, nō Deū, niſi violenter dñm ſubaudiamus, non Moyſen, & ſic non erit differentia teſtamentorū, cū priores & ſecūdas tabulas ſcripſerit Deus non homo, priores tamē ſine dubio Deus fecit & ſcripſit. Non enim tunc dictum eſt ad Moyſen. *Excide tibi duas tabulas*, ſed ita legitur. *Deſcēdit Moyſes de monte, & duæ tabulę in manib. eius, & tabulæ opus Dei erant & ſcriptura.* Supra quoque dictum erat. *Dedit Moyſi tabulas lapideas ſcriptas digito Dei.* Secundas autem Moyſes iubetur excidere, vt opere humano intelligantur exciſæ, quamuis Deus ſcripſerit. Ideo autē utrumq; dicitur in ſecūdis tabulis, quia Deus per gratiā ſuā opus legis facit in hoīe, & homo ꝑ fidē, gratiā Dei ſuſcipiēs (qđ ꝑtinet ad nouū teſtamentū) cooperator eſt adiuuantis Dei. Ideo in primis ſolū Dei opꝰ memorat̄, qa lex ſpiritualis & facta eſt, & mā-
C
☞ datum F

CAP. X.

I
N tēpore illo dixit dñs ad me: † Dola ti- 1 †Exo.34.
¶ Vel inſtar priorum. 2
bi duas tabulas lapideas, ſicut priores fue-
rūt, & aſcēde ad me ī mōtē, faciesq. arcā
ligneam, & ſcribam in tabulis verba quę
fuerunt in his quas ante confregiſti, po-
neſque eas in arca. Feci igitur arcam de 3
lignis Sethim. Cūq. dolaſſē duas tabulas lapideas iſtar priorū,
a aſcēdi in mōtē habēs eas in manib. Scripſitq. in tabulis iuxta id

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. X.

1 IN tempore illo. *Hic conſequenter deſcribitur diuinæ placationis fœdus, & primo deſcribitur propoſitum. ſecundo concluditur intentum. ibi. & nunc Iſrael. Prima in duas, in partem principalem & incidentalem. ſecunda ibi.* Fili autem Iſrael. *Circa primum ſciendum: quod ſignum diuinæ placationis fuit legis reparatio in ſecundis tabulis, & hęc reparatio deſcribitur, cum dicitur.* In tempore illo dixit dominus ad me, *in ſignum reconciliationis perfectæ.*

2 Dola tibi duas tabulas. &c. *Hoc fuit expoſitum Exodi 34. Sequitur.*

3 Feci igitur, &c. *Dicit Ra. Sa. quod iſta arca fuit alia ab ea quā fecit Beſeleel, ſed non eſt veriſimile, quia poſtea ſubditur.*

✲ 1 Et poſui

MORALITER.

✲ 1 *In tempore illo dixit dominus ad me. Dola tibi duas tabulas lapideas ſicut priores fuerunt, &c.* Sicut dictum fuit ſupra, tabulæ primæ quę fractæ fuerunt, ſignificant vetus teſtamentum, quod factum eſt irritu, quātum ad cęremonialia pcepta & iudicialia. Secundę vero tabulæ q̄ remanſerunt integræ, ſignificāt nouū teſtamentū, quod eſt permāſiuū. In primis aūt tabulis homo nihil operatus eſt, ſed dñs dedit Moyſi tabulas illas dolatas & ſcriptas, vt habetur Exod. 31. In ſecundis aūt tabulis homo. ſ. Moyſes cooperatꝰ fuit, ſ. eas dolādo, vt dicitur hic, & Exo. 34. per quod ſignificatū fuit, quod tempore dationis veteris teſtamētu, Deꝰ nō erat homo. & ſic datū fuit a ſolo Deo, ſed tēpore noui teſtamentu in vna perſona eſt Deus & homo, qui dedit nouū teſtamētū, & illæ ſecūdę tabulæ poſitę fuerūt in arca de lignis Sethim imputribilib. facta, vt dicitur hic, per quā ſignificatur fidelis anima, quę ꝑ naturā eſt immortalis, & ꝑ gratiā a putrefactione peccati cōſeruat̄. In hac aūt arca ſeruari debet nouū teſtamētū, ꝑ verā & firmā fidē charitate formatā. Ad cuius portationē aūt huiꝰ arcæ deputata fuit trib. Leui. ſicut dicitur infra eodē c. Eo tēpore ſeparauit tribū Leui, vt portaret arcā &c. ꝑ ꝙ ſignificatū fuit, ꝙ ſacerdotes q ꝑ tribū Leui ſignificāt, & maxime curā animarū habētes, ꝑ exēpla bonę vitę & hortamēta ſanę doctrinę, & opa miſericordiæ dēnt portare fideles. Cętera huiꝰ capituli moralia sūt, iō nō ē alia mortalitas q̄rēda.

† MORA-

A datum ſanctum, vbi nullũ opus hominis quia infideles nõ cõtemperantur adiutorio gratię ſed iuſtitiã ſuam volũt cõſtituere, & lex eis in dãnationem eſt, quod ſignificat contritio tabularum. Ideo autẽ ſuperius promiſit ſe Deus ſcripturum, & in Deutero. nõ ſolũ pmiſiſſe, ſed etiam ſcripſiſſe narratur. Deus enim operatẽ in nobis velle, operari, & pficere, *& nos cum timore & tremore ſalutem noſtram operamur*, ipſe autem adiuuat bonæ voluntatis arbitrium.

(Margin: † ſeparauit dominus. — Philip.2.b)

B a *Verba decẽ.* GILBERT. Conueniẽter in denario numero terminãtur verba legis. Denarius.n. ex octonario conſtat, & binario Octo ſi qdẽ sũt beatitudines duo charitatis mandata. Ex ſeptenario quoq. & ternario conſtat, quia ſeptẽ dona ſpiritusſancti implẽt fidẽ trinitatis. Diuiditur etiam in ſenariũ & quaternariũ, quã explicãs pfectionẽ operũ & impletionẽ quatuor euãgeliorũ.

(Margin: Denarius numerus. — † ſtatuta eius quæ. — †vel tantũ modo in)

a quod prius ſcripſerãt, verba decem; quę locutus eſt dominus
ad vos in monte de medio ignis, quando populus congrega-
tus eſt, & dedit eas mihi. Reuerſusq́ de monte deſcendi, &
poſui tabulas in arcam quam feceram, quæ hucuſque ibi ſunt 1
ſicut mihi pręcepit dominus. Filii autem Iſrael caſtra moue- 2
b runt ex Beroth filiorum Iachã in Moſera, vbi Aaron mor- 3
a ¶ Priuilegio ætatis.
tuus & ſepultus eſt, pro quo ſacerdotio functus eſt Eleazar fi-
lius eius. Inde venerunt in Gadgad, de quo loco profecti, ca-
ſtrametati ſunt in Ietabatha in terra aquarum atque torren-
c tium. Eo tempore † ſeparaui tribum Leui, vt portaret arcam 4
fœderis domini, & ſtaret coram eo in miniſterio, ac benedice
ret in nomine illius vſque in pręſentem diem. Quamobrem nõ
habuit Leui partem neque poſſeſſionem cum fratribus ſuis,
quia ipſe dominus poſſeſſio eius eſt, ſicut promiſit ei domi-
nus Deuus tuus. Ego autem ſteti in monte ſicut prius, qua- 5
draginta diebus ac noctibus: exaudiuitque me dominus etiam
hac vice, & te perdere noluit. Dixitque mihi: Vade & pręcede 6
populum, vt ingrediatur, & poſſideat terram quam iuraui pa- 7
tribus eorum, vt traderẽ eis. Et nunc Iſrael quid dominus Deus 8
tuus petit a te, niſi vt timeas dominum Deum tuum, & ambu-
les in viis eius, & diligas eum, ac ſeruias domino Deo tuo in
toto corde tuo, & in tota anima tua, cuſtodiaſque mandata do
mini & † cęremonias eius, quas ego hodie præcipio tibi, vt
¶ Quaſi ne putes eum ſecuitio tuo eguiſſe, & ideo talia præcepiſſe.
d bene ſit tibi? En domini Dei tui cęlum eſt, & cęlum cęli: ter- 9
ra, & omnia quę in ea ſunt, † & tamen patribus tuis † conglu 10
tinatus eſt dominus, & amauit eos, elegitque ſemẽ eorum poſt 11

D chã locus eſt in deſerto ſicut Moſera, vbi obiit Aaron, ſicut in libris locorũ legitur. Et oſtenditur vſq; hodie in decimo lapide vrbis Petræ in montis vertice.

c *Tribum Leui.* Niſi per hanc ſignificaretur omne regale ſacerdotiũ, qđ pertinet ad nouũ teſtamentũ, nõ auderet homo dicere, qui de ea tribu non erat, pars mea dominus. Et alibi. *Dominus, pars hæreditatis meæ, &c.*

(Margin: Pſ.7 & 11.)

E ✲ PROCOPIVS. Hoc eſt quod Ioãnes dicit, præcepta ipſius nõ ſunt grauia. Item Chriſtus ad eundem modum; Iugũ meũ bonum eſt, & onus meum leue.

✲ THEODORET. Vide qđ domin⁹ pro ampliſſimis innumeriſque beneficiis exigat a nobis dilectionẽ & obſequiũ. Sed ne forte opinarentur ſacrorũ ritus inſtitutos à Deo, quia nidore delectaretur, aut aliquo ſuffitu indigeret, adiecit: En domini Dei tui cęlum, terra, &c

b *In Moſera, &c.* In libro Numeri ĩ mõte Hor mortuus ſcribitur, ſed forſitan locus eſt binomius. Beroth enim filiorũ Iachan

(Margin: Num. 20. b. & 33. c.)

e *Cælum cæli, &c.* Quidã dicũt tres eſſe cęlos, aereũ, ęthereũ, & ſydereũ. Nõnulli ſeptem, primum aereum, ſecũdũ ęthereũ, ☞ tertium

C F

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Et poſui ta.in, &c. *ex quo ſequitur ſecundum dictum Rab. Sa. quod illa arca cum tabulis erat intra arcam. quã fecit Beſeleel, quia iam quadrageſimus annus ab exitu de Aegypto inceperat, quando Moyſes dixit iſta. In epiſtola ad Heb.9. habetur, quod in arca quam fecit Beſeleel, non erant niſi duæ tabulæ, manna, & virga Aaron, & ideo melius videtur dicendum, quod arca de qua hic fit ſermo, eſt illa eadem quam fecit Beſeleel. dicitur tamen hic* Moyſes *eam feciſſe. quia præcepit eam fieri & diſpoſuit qualiter fieri deberet tãquam architector.*

2 Filii autem Iſrael, &c. *Hec eſt pars incidnetalis quæ primo ponitur. ſecundo ad precedntia Moyſes reuertitur. ibi.* Ego autem ſteti. *Circa primum incidentaliter ponitur motio filiorum* Iſrael *per aliquas manſiones, & ſepultura* Aaron, *& ſeparatio Leuitarum ab aliis tribubus, &. videtur ſatis extraneum, quod iſta hic interponuntur, maxime quia aliquæ cõtrarietates ad ſupradicta hic poni uidetur. primo quia hic dicitur.* Filii autem Iſrael, &c. *in Moſera. & Nu.33. vbi deſcribuntur manſiones per ordinem, cum dicitur.* Et de Moſeroth caſtrametati ſunt in Beneiacan. *Moſeroth autem eadem eſt manſio cum Moſera, vt dicunt Hebræi, & Beroth filiorum* Iachan *cum Beniacan, quia* Hebraice בני *bene idem eſt quod filiorum, & ſubintelligitur Beroth. Secundo quia hic dicitur.*

(Margin: Diuiſio.)

3 Vbi Aaron mortuus & ſepultus eſt. *ſ. in Moſera. ſed Num.20. dicitur, quod mortuus eſt, & ſepultus fuit in monte Hor; tertio quia hic dicitur.*

4 Eo tempore ſeparaui. *Et tamen fuit ſeparata & ſanctificata domino a tempore quo interfecerunt idolatras in adoratione vituli, vt habetur Exo.32. quod fuit anno primo egreſſionis filiorum Iſrael de Aegypto, & Nume.2. expreſſe habetur, quod fuerunt ſeparati Leuitæ ab aliis tribubus ad ſeruiendum domino ante receſſum filiorum Iſrael de monte Sinai, & tamen receſſerunt inde anno ſecundo egreſſionis de* Aegypto, *ſecundo menſe, vt habetur Nume.10. Motio autem filiorum Iſrael, de qua fit hic ſermo, fuit anno 49. ab egreſſu de Aegypto. Dubitationes autem iſtas expoſitores noſtri parum aut nihil tangunt, ſed Ra. Sa. ad ſolutionem auctoritatis primæ dicit, quod quando filii Iſrael pugnauerunt contra regem Arad, & victi fuerunt ab eo, vt habetur Num.21.a. quod quidem bellum fuit 49. anno ab exitu de* Aegypto. *populus vel ſaltem magnam pars eius territus, incepit reuerti verſus Aegyptum. & ſic ex Beroth filiorum, Iachã reuerſi fuerunt in Moſera, & ad quædam alia loca declinauerunt, quæ hic nominantur. & ideo iſtud interponitur hic ad arguendum filios Iſrael de tali rebellione contra dominum, eo quod cap. præce.* Moyſes *arguendo eos ad memoriam reduxerat plures eorum rebelliones alias. Secunda vero dubitatio ſoluta fuit Nume.20. ad tertiam dicit Ra. Sa. quod filii Leui qui perfectius cæteris tribubus domino adhęſerant, ſicut ex zelo Dei interfecerunt idolatras poſt adorationem vituli anno primo egreſſionis de Aegypto, vt habetur Exod.32. ſic 49. anno à dicta egreſſione contra populum retrocedentem modo prędicto pugnauerunt, & interfectis plurib. illorum alios reduxerunt ad obedientiam domino. & ſic ſecundo pugnauerunt contra regẽ Arad & deuicerunt, & ideo iſtud factum . Leuitarum per recordationem coniungitur, & cum eo quod fecerunt tẽmpore fabricationis vituli, vt ſit ſenſus.* Eo tempore ſeparaui tribum. *id eſt ſicut tempore fabricationis vituli aliis tribub. recedentib. a domino per idolatriam, tribus* Leui *non ſic declinauit. ſic & in retroceſſu prædicto, aliis ſe male habentib. tribub.* Leui *bene ſe habuit & ideo ex vtroque facto fuit digna ſeparari ab aliis, & domino applicari.*

5 Ego autem ſteti. *Poſitis incidentibus prædictis, Moyſes ad propoſitum reuertitur dicens.* Ego autem ſteti in mõte ſicut prius 40. diebus. *hoc refertur ad ſecundam quadragenam ſupradictam, ſecundum ex poſiteres catholicos, qui communiter dicunt, tantum Moyſen duas quadragenas in monte feciſſe, vt prędictum eſt: ſecundum Hebręos vero refertur ad tertiam de qua dictum eſt. c. pręce.*

6 Et te perdere noluit. *Licet meruiſſes.*

7 Dixitq. mihi. *In quo oſtenditur magna Dei miſericordia, quia non ſolum pepercit populo a morte quam meruerat, ſed etiam adimpleuit in eo promiſſum, ꝙ patrib. fecerat de obtinenda terra promiſſionis.*

8 Et nũc Iſrael. *Hic cõcludit ex pdictis poſitũ, videlicet, ꝙ debeat timere & diligere Deum, qui ,ppter peccata pdicta eos nõ dimiſit, cum tamen in nullo eis indigeret, ſed magis econuerſo. vnde ſubditur.*

9 En domini Dei. *ſ. cęlum ſydereum uiſibile.* 10 Et cęlũ cęli. *ſ. empyreum nobis inuiſibile, ꝙ dicitur cęlum per antonomaſiã. ideo dicitur:* Cælũ cęli, terra, & omnia quæ in ea ſunt. *Per hoc intelligitur omnis creatura, quę cęli ambitu continetur. q.d. ex hoc patet quod tui non indiget.* 11 Et tamen patrib. *id eſt glutino charitatis cõiunctus ex ſua mera liberalitate, quia non indigeat eis, ſicut nec te.*

✲ 1 Circun-

A tertium olympium, quartum ignem, quintum firmamẽtum textum aqueum ſeptimum angelorum.

a *Circuncidite, &c.* Spiritualem circunciſionẽ ſignificat, id eſt, mentis cuſtodiam & veram abſtinentiam. Quaſi cum luxuriã carnis extinxeritis, & mẽtis ſuperflua reſecate. Circũcidẽdi sũt omnes ſenſus. vnde Moyſes ſe incircũciſum labiis cõqueritur, Et Stephanus Iudæis: *Incircunciſi*, inquit, *corde & auribus*, &c. Vere ergo circũciſus eſt, qui obturat aures ne audiat ſanguinem, & claudit oculos, ne videat malũ, qui nõ delinqt in lingua, cuius cor non grauatur crapula & ebrietate, q lauat
B inter innocentes manus ſuas, & ab omni via mala prohibet pedes ſuos. Qui caſtigat corpus ſuum & ſeruituti ſubiicit, & omni cuſtodia ſeruat cor ſuum. Bina quoque circunciſione indigemus, ne ex his quæramus vanam gloriam ne foris mundi & intus immundi ſimus, & ſimulatæ ſanctitatis pęnas ſuſtineamus, ſicut Sichimitæ qui patriarcharum circunciſionẽ imitati ſunt, nõ Dei amore, ſed ob causã luxurię ideo nihil mercedis acquiſiuerũt. ſed die tertia intra ciuitatis
C ruinas perierũt. Tales. n. in tempore reſurrectionis euacuatis, quib. confidebant virtutib. in æternum moriuntur.

eos, id eſt vos de cunctis gentibus, ſicut hodie cõprobatur, †

a ¶ Superflua cordis. ¶ Omnem malam voluntatem. b ¶ Omni cuſtodia ſerua cor tuum, Prouer. 4. d. c ¶ Tumorem ſuperbiæ.

a Circuncidite igitur prępu̇tium cordis veſtri, & ceruicem ve- 1

¶ Vel vltra.

ſtram ne induretis amplius: quia dominus Deus veſter ipſe 2

a ¶ Contra quem ſtultum eſt ſuperbire.

b eſt Deus deorũ & dominus dominãtiũ, Deus magnus & po- 3

¶ Quem debetis imitari.

tens & terribilis, qui perſonã non accipit nec munera: Facit iudicium pupillo & viduę, amat peregrinum, & dat ei victũ

a ¶ Sicut ipſe, vt ſitis filii patris veſtri qui in cælis eſt. Mat. 5. g.

atque veſtitum. Et vos ergo amate peregrinos: quia & ipſi fui- 4

¶ Filialiter.

ſtis aduenæ in terra Ægypti. Dominum Deum tuum timebis

a ¶ Spiritualiter. b ¶ Mihi autem adhęrere Deo bonum eſt. Pſ. 72. d. c ¶ Promiſſio eſt. d ¶ Non idolorum.

& ei ſoli ſeruies. Ipſi adhærebis, iurabisque in nomine illius.

a ¶ Quem ſolum laudare debes. ¶ In domino laudabitur anima mea. Pſ. 33. b ¶ Ne ſis ingratus. c ¶ Quæ nemo alius fecit.

Ipſe eſt † laus tua & Deus tuus, qui fęcit tibi hęc magnalia &

a ¶ Hoſtibus. b ¶ Ne audeas dubitare.

terribilia, quę viderunt oculi tui. In ſeptuaginta animabus
c deſcenderunt patres tui in Aegyptum, & ecce nunc multipli-

a ¶ Secundum fideles eccleſiæ.

cauit te dominus Deus tuus, ſicut † aſtra cęli.

✱ THEODORETVS. Aperit quænam circunciſio, ſit Deo grata, Circuncidite. n. ait. duritiem cordis veſtri. Hæc autem dicebantur his qui præputium nondum habebant amputatũ Ioſue. n. filius Naue tranſmiſſio Iordane circũcidit eos in Galgalis. Atqui licet minime eſſent circunciſi, non præcipit vt circunciderẽt pręputium, ſed duritiã cordis, & ceruicem duram. Siquidem lõge præſtantior eſt circũciſio cordis. Eadem de re dominus Deus inſtituit accuſationẽ aduerſus eos per Heremiam prophetam. *Omnes enim gentes*, inquit, *carne ſunt incircunciſæ, verum domus Iſrael incircunciſa eſt corde.*

b *Deus Deorum.* ✱ THEODORETVS. Deos appellat iudices. Diis enim, inquit non detrahes, & principi populi tui non maledices. Et vbi ſeptuaginta dixerunt, Adduces enim in iudiciũ, qui ſecuti ſunt: Aquilam & Symmachũ, interpretati ſunt adduces eũ ad Deus, vocantes Deos, iudices. Horum Deorum ipſum eſſe iudicem aſſerit. non autem falſorum Deorum.

c *Deſcenderunt patres tui in Aegyptum.* Deſcenditur in Aegyptum, facilis eſt deſcenſus Auerni. In Ieruſalem aſcenditur, quia arcta eſt uia quæ ducit ad vitam, & tẽdit in ardua virtus.

D Vbi ſupra. — † Chaldę para. Auferte ſtultitiã cordis. veſtri. — Hiere. 9. — Quęſt. 8. E — † ſtellas — F

✱ THEO-

NICOLAVS DE LYRA.

✱ Circuncidi, &c. cor. veſtri, *id eſt omnem malam cogitationem & voluntatem auferendo.*

2 Et ceruicem veſtram ne induretis ampli. *Per rebellionem cõtra eum.*

3 Quia, &c. Deus Deo eſt. *id eſt præcellens diis per participationẽ, ſicut ſancti angeli & homines ſequitur.*

4 Amate peregrinos, quia & ipſi fuiſtis aduenæ. *Propria enim paſſio debet inducere ad aliorum compaſſionem. Cætera patent ex prædictis.*

3 Quia

CAP. XI.

a ¶ Omnia mandata legis dilectione Dei conſummantur.

AMa itaque dominũ Deum 1
tuum, & † obſerua pcepta
eius & ceremonias iudicia

a ¶ Qui perſeuerauerit ſaluus erit:

atque mandata omni tem
pore. Cognoſcite hodie quæ † ignorant filii 2
veſtri, qui non viderunt † diſciplinam domini

¶ Potentiam vel operationem.

Dei veſtri, magnalia eius & robuſtam manũ,
extẽtumq́. brachium ſigna & opera, quæ fecit

a ¶ Quem demerſit mari rubro.

in medio Ægypti Pharaoni regi & vniuerſæ
terræ eius omnique exercitui Ægyptiorum, &
equis * ac curribus, quomodo † operuerint
eos aquę rubri maris cum vos perſequerentur,
& deleuerit eos dominus vſque in pręſentem
diem, vobisque quę fecerit in ſolitudine, do-
3 nec veniretis ad hunc locum, & * Dathan atque
Abiron filiis Heliab, qui fuit filius Ruben, quos
aperto ore ſuo terra abſorbuit cum domibus &
tabernaculis & vniuerſa ſubſtantia eorũ, quam
habebant in medio Iſraelis. Oculi veſtri † vide-
derunt omnia opera domini magna quę fecit, vt
cuſtodiatis vniuerſa mandata illius, quę ego
hodie pręcipio vobis, & poſſitis introire *, & poſſi-
dere terram ad quam ingredimini, multoque in
ea viuatis tempore, quam ſub iuramento pollici
tus eſt dominus patribus veſtris & ſemini eorum
lacte & melle manantem.

* quę fecit — † vident. — * vt roboremini.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XI.

1 AMa itaq; dominum. *In hoc c. ponitur concluſio reſpectu prædictorum a principio 6. c. vbi incipit agere de dilectione Dei. Et primo ponit concluſionem intentam. Secundo inducit ad hoc multiplicem rationem per modum cuiuſdam replicationis & additionis, ibi.* Cognoſcite hodie. *Circa primũ dicit.* Ama itaque dominum. *& patet litera.*

2 Cognoſcite. *Hic adducit primo rationem ſupra frequenter poſitam ex beneficiis iam præſtitis; cum dicitur:*

Cognoſcite hodie quæ ignorant filii veſtri. *non quod ignorarent ſimpliciter ſaltem quantum ad illos qui attigerant annos diſcretionis, ſed quia non viderant mirabilia quæ fecerat dominus illi populo ſaltem quantum ad multa, ſed tantum audierant per relationem quæ non mouet ita animum ſicut viſus.*

3 Et Dathan atque Abiron. *de quorum rebellione & punitione habetur Nu. 16. & omnia prædicta & conſimilia debebant eos mouere ad timendum Deum & diligendum.*

✱ 1 Terra

CAP. XI.

A a De qua exiſti. Mente:duce Moyſe,id eſt docēte lege terrenas voluptates deſpicere,& terram ꝑmiſſionis duce Ieſu intrare.

b In hortorum. Quia carnales quique præſentem felicitatem & copiam rerū temporalium appetūt ſibi multiplicare.

✻ PROCOPIVS. His quidem puerilis Iſrael regitur, nobis vero iuxta normā ſpiritus extendenda ſunt ipſe enim Deus toti' mūdi fabricæ opifex eſt, & miſericordia eius referta eſt terra. Sæpius vero terram ob incolarum pietatē inſpicit. Atqui terra ſpiritalis cęleſtibus imbribus humectatur, nullamq; ex mundi ſapientia terrena ſub pedibus eius propter depreſſionem ac abiectionē terræ huius,partem capit. Eccleſia itaque ea eſt, quā Deus iugiter ab initio anni electi, iuxta Iſaiam vſque ad finem eius inſpicit. In quo imbris inſtar, B Dei verbum ſupra terram eſt delapſum,qui etiam inſpicit ſuper omnes qui habitatam ipſius eccleſiam incolunt.

c A principio anni. Ab initio ſcilicet bonæ voluntatis vſque C ad perfectionem boni operis curſum vitæ dirigit. Deus enim eſt qui operatur in nobis velle & perficere pro bona voluntate. D Philip

d Temporaneam,&c. Quia electis ſuis priore tempore legis intellectum cōtulit. Serotinā pluuiā tribuit: quia vltimo tempore incarnationis ſuę myſteriū patefecit nobis.

Terra enim ad quam ingredieris poſſidendam,non eſt ſicut, 1
a ¶ Quæ in imo. ¶ Sicut proſperitas vitæ præſentis.
a terra Ægypti de qua exiſti, vbi iacto ſemine,in hortorū mo- 2
a ¶ Altitudine virtutum.
b rē † aquę ducuntur irriguę,ſed montoſa eſt,et campeſtris,de †
a ¶ Mundiũa bonorum operum. b ¶ Diuinæ gratiæ.
celo expectans pluuias, quam dominus Deus tuus ſemper
a ¶ Cæleſti munere replens. b ¶ Oculi domini ſuper iuſtos. c ¶ Miſericordia eius ſubſequetur me omnibus diebus vitæ meæ. Pſ.22.
c inuiſit,& oculi illius in ea ſunt a principio anni vſque ad finē 3
eius.† Si ergo obedieritis mādatis meis quæ ego pręcipio vo †
bis,vt diligatis dominū Deū veſtrū,& ſeruiatis ei in toto cor-
a ¶ Prædicationis. vnde, Mandabo nubibus ne pluant. Eſa.5.b.
de veſtro,& in tota anima veſtra, † dabit pluuiam terræ ve- 4
¶ Quia a principio anni. ¶ In fine. ¶ Temporalem victum.
d ſtræ * † temporaneam et ſerotinam,vt colligatis frumentum 5
e et vinum et oleum,fęnumq́. ex agris ad paſcenda iumēta, et
vt ipſi comedatis ac ſaturemini. Cauete ne forte † decipiatur 6
cor veſtrum,et recedatis a domino, ſeruiatisq; diis alienis, et
adoretis eos,iratusq. dominus claudat cęlū,et pluuię non de- 7
ſcendant,nec terra det germen ſuum, pereatisq. velociter de
terra optima quā dominus daturus eſt vobis. Ponite hęc ver- 8
ba in cordib. et in animis veſtris,et ſuſpendite ea pro ſigno in
manib. et inter oculos veſtros collocate. Docete filios veſtros
vt † illa meditentur. Quando ſederis in domo tua, et ambu-
f laueris in via,et accubueris atque ſurrexeris, ſcribes ea ſuper
poſtes et ianuas domus tuę,vt multiplicentur dies tui et filio-
rū tuorum in terra quam iurauit dominus patrib. tuis,vt da-
ret eis,quandiu † cęlum imminet terrę. Si enim cuſtodieri- 9
tis mandata quę ego pręcipio vobis, et feceritis ea, vt dili-
gatis dominum Deum veſtrum, et ambuletis in omnibus
viis eius, adhęrentes ei, diſperdet dominus omnes gentes
iſtas ante faciem veſtram, et poſſidebitis eas quę ma-

✻ PROCOPIVS. Cæterum nobis perfectioribus, tempeſtiuam quidem per prophetas, ſerotinam vero ſua in carne præſentia nouiſſimis diebus demiſit. Ita enim & nos quoque donis ſpiritualib. fruemur. Quod ſi vero mandata mea tranſgreſſi fueritis, pluuiam continebit, inquit, & iuxta Iſaiam, nubibus pluuiam edere prohibebit. Ecce enim nūc multæ apud eos prophetiæ, multa dona ſpiritualia, verum inopia omniū bonorū, E & ſoli mutatio, iam olim quidem ob idolatriam Babyloniis traditi, nūc vero quod Chriſtum in crucem adegerunt.

e Et ſerotinam, &c. Quia nouiſſima hora eſt, cum prædicatio eius ad nos peruenit, qui dicit, Eleuatio manum mearum ſacrificium veſpertinum. Pſ.1

f Scribes ea ſuper poſtes. AVGVSTINVS. Hoc ſecundū literam F nemo

† irrigas pede ſuo ea ſ terræ il lius natura eſt eā ſeminabis & pedibus ſuperinducēs aquas. Significat eū labore & decurſu ꝑ totā Aegyptum duci ſolitā aquā e flumine Nili † ſup. 10. c

* tempore ſuo.

† matutinā: vox Hebręa ꝑſetim ſignificat eā pluuiam, quæ circa Octobrem ad fęcūdādā terram cadit.

† de illis loquantur.

† vel durāt dies de cęlo ſup terram.

† dab

† ſed

Qu.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Terra enim. Hic conſequenter adducit rationem ex beneficijs futuris, ſub conditione tamen ſi timerent Deum & diligerent & ſeruirēt ei. Et primo ſub hac conditione promittitur fertilitas terrę & abundantia bonorum. Secundo debellatio & eiectio aduerſariorum, ibi: Si.n. cuſtodieritis. Circa primum notandum, quod fertilitas terræ promiſſionis dependet ex deſcenſu pluuiæ ſuper terram, quæ promittitur eis, & hoc eſt quod dicitur. Terra.n. ad quam ingredieris poſſidendam nō eſt ſicut in terra Aegypti. id eſt ita fertilis de facili ſicut terra Aegypti ſecundum expoſitionem aliquorum. vnde ſubditur.

Fertilitas terræ promiſſionis.

2 Vbi iacto ſemine,&c. i. cum modico labore poteſt fructificare. Sed hoc non videtur conſonum ſcripturæ in plurib. locis, quæ deſcribit terrā promiſſionis tanquam lacte & melle fluentē & abūdantem omnib. bonis, & ideo aliter expoſuit Hebręi. Non eſt ſicut terra Aegypti, quaſi diceret, multo melior eſt quā illa, & ideo ſubditur. Vbi.ſ. in terra Aegypti iacto ſemine in hortorum morem aquæ ducuntur irriguæ, quia ad fœcundandam eam non ſufficit pluuia de cęlo deſcendens & ros, ſed requiritur quod cum magno labore aqua de fluuio Nili per alueos deducantur, ſicut ſolet fieri in hortis, in quorum cultura maior labor requiritur quam in terra campeſtri. 3 Et oculi illius in ea ſunt,&c.ſ. ad dādum rorē & pluuiam ſecundum oportunitatē temporum, ſuppoſita tamen prædicta conditione. ideo ſubditur. Si ergo obedieritis mandatis meis, &c. Sequitur: 4 Dabit pluuiam. i. poſt ſeminationem ad germinationem & augmentationem eorum quæ ſeminata ſunt.

5 Et ſerotinam.ſ. ante meſſem ad ingroſſandum grana. 6 Cauete ne forte decipiatur cor veſtrum. declinando a dilectione & ſeruitute Dei. 7 Iratuſq; dominus clau. Ex cuius influentia depēdet fertilitas terræ veſtræ. 8 Ponite hæc verba, &c. iſta expoſita ſunt ſupra. 6.c.

6 Si enim cuſtodieritis. Hic conſequenter inducit rationem ex debellatione aduerſariorum ſi diligant dominum & obediant ei. & patet litera vſque ibi.

✻ 1 A deſerto

MORALITER.

✻ 1 Terra enim ad quā ingredieris, &c. terra Aegypti. Per terrā Aegypti, quæ tenebræ interpretatur, malorum ſignificatur vita, quæ peccatorum tenebris eſt obſcura: Prouer. 4.c. Via impiorū tenebroſa. Et de terra Aegypti ſubditur.

2 Vbi iacto ſemine, &c. aquæ. Per quod ſignificat, quod vita malorum aquis delitiarū carnalium irrigatur, ſicut de diuite epulone dicitur Lu. 16.d. quod induebat purpura & biſſo, & epulabat quotidie ſplēdide. Per talem autē irrigatione vitia pullulant, nutriuntur, & augmentātur. ꝑ terrā à Deo promiſſam ſignificat vita bonorū: Et de terra ꝑmiſſa dr̄ hic quod non eſt ſicut terra Aegypti. Per quod ſignificatur quod vita bonorū non irrigatur aquis delitiarum ad pullulationem vitiorum & augmētū, ſed ad ſuſtentationē corporis in exercitio virtutū.

† Sed Montoſa, &c. quia vita bonorū debet eſſe montoſa. i. ſurſum eleuata per meditationē cęleſtium. Philip. 3.d. Noſtra aūt conuerſatio in cælis eſt, & campeſtris per exercitiū bonæ actionis de cęlo expectans pluuias. i. deſiderās & poſtulans influentiā diuinæ gratiæ, ſine qua non poteſt homo proficere in operib. actiuæ vitæ & contemplatiuæ. Pſ. 67. Pluuiam voluntariā ſegregabis Deus hæreditati tuę. Et hæc pluuia infra eodē c. dicitur temporanea & ſerotina. Per temporaneā ſignificatur gratia iuſtificans in præſenti. Per ſerotinā gratia glorificās in futuro. gloria namq; dr̄ gratia conſumata. Pſ. 83.c. Gratiam & gloriam dabit dominus. Iſtę vero pluuię à Deo dantur obedientib. ſicut in textu dicitur.

† Si ergo obedieritis mandatis meis quæ ego hodie. Sed rebellib. denegātur. ideo ſequit. Cauete ne decipiatur cor veſtrū, &c. ſequit.

7 Iratuſq; dominus cla. cæ. Subtrahendo gratiā ſuā cor emolliētem, propter hæc ipſa ſubtracta, ſequitur obduratio cordis, & per conſeques defectus fructus bonæ operationis, ideo ſubditur. Nec terra proferet germen ſuum.

MORA-

A nemo Iſraelitarum feciſſe memoratur, nec facere potuit, niſi per multas partes domus ſuæ forte ea diuiſerit, an hyperbolica commendatio eſt ſicut multa dicuntur?

a *Terrorem veſtrum.* ✱ PROCOP. Quid enim hominibus & dæmonibus iuſto terribilius? Cum quo feræ agreſtes quoq; inquit, diuinæ imaginis notam agnoſcentes, paciſcuntur.

b *Benedictionem, &c.* ✱ IDEM. Et alibi vitā & mortem. Nam & per ignem illis oracula protulit, ac indicauit, ſi obedierint, lumen habituros, ſin vero obedire noluerint, ignem.

c *Montem Garizim.* Garizim interpretatur diuiſio vel aduena. Hebal vorago vetus interpretatur. Qui enim a vitiis ſe ſeparant, & ſe aduenas & peregrinos in hoc mundo iudicant, etiā ęternā merētur benedictionem. Qui vero in voraginem veteris vitæ ſe præcipitāt carnalibus deſideriis ſeruientes æternę maledictioni ſubiacebūt. ✱ PROCOPIVS. Garazim, ſi interpreteris, mōs eſt redemptorum, ſeu abſciſſio habitationis eorum. Gabel vero mons fruſtratus, ſeu dolorum ipſorum. Nec abſurde ſane cum ſuper illo benedictiones, ſuper

iores et fortiores vobis ſunt: † Omnis locus quem calcauerit
a Quod eſt in meridie. b In ſeptentrione.
1 pes veſter, veſter erit. A deſerto & a Libano & flumine ma-
a Qui in oriente. b Mediterraneum, hi ſunt termini terræ promiſſionis.
gno Euphrate, vſque ad mare occidentale erunt termini ve-
a Vt noceat vobis.
a ſtri. Nullus ſtabit contra vos. Terrorem veſtrum & formidi-
Terrenitatem.
nem dabit dominus Deus veſter ſuper omnem terram quam
Ne ſuperbiat. Qui non mentitur. Vt eligatis quod vultis.
2 calcaturi eſtis, ſicut locutus eſt vobis. En propono in conſpe
Gratiæ.
b ctu veſtro hodie benedictionem & maledictionem. Benedi-
Quod eſt liberi arbitrii.
ctionem, ſi obedieritis mandatis domini Dei veſtri, quæ ego
hodie præcipio vobis: Maledictionem, ſi non audieritis man
data domini Dei veſtri, ſed receſſeritis de via quam ego † nūc († hodie præcipio.)
oſtendo vobis, & ambulaueritis poſt deos alienos quos igno-
3 ratis. Cum vero introduxerit te dominus Deus tuus in ter-
ram, ad quam pergis habitandam, pones benedictionem ſu-
a Vorago vetus interpretatur.
c per montem Garizim, maledictionem ſuper montē Hebal:
qui ſunt trans Iordanem, poſt viam quæ vergit ad ſolis occu-
bitum in terra Chananæi qui habitat in campeſtribus con-
a Quæ eſt collis præputiorum, quia ibi a Ioſue circumciſus eſt populus. Ioſ. 5. a.
tra Galgalam quæ eſt iuxta vallem † tendentem & intran- († More.)
Baptiſmum. Viuentium.
tem procul. Vos enim tranſibitis Iordanem, vt poſſideatis ter
Gratis.
ram quam dominus Deus veſter daturus eſt vobis, vt habea-
Ne perdatis terram.
tis ac poſſideatis illam. Videte ergo, vt impleatis † cæremo- († ſtatuta.)
nias atque iudicia, quę ego hodie ponam in cōſpectu veſtro.

D p hoc vero maledictiones ſint editę. Siti autē iſti mōtes ſunt ab orientali parte Hierichuntis vltra locū Galgal. ceterū Samaritæ Sicimis vrbi q̄ & Sichem dicta, eos adiacere putant, vbi dominus apud puteum cū muliere Samaritica diſſeruit, quæ nunc Neapolis vocitatur. Nec nō vero Samaria nūcupatur, ſi quidem mons ille quem Garizim dicunt, Someri qui filium habuit Somoron dictum erat. Verum enim vero nomē illud robur ſuum poſt tēpus illud quo ab Aſſyriorum rege coloniæ in eam terrā ductæ, eſt adeptū. Porro etiam ex vicinis gentibus, quæ cor Samaritanorum peruerterunt, vt orantibus quocunq; terrarum tractu ac ſitu eſſent ac preces funderent, ad montem illū reſpiciendum eſſet. Nam gētium ſeptuaginta ſacrificuli cognito quod Eſdras quoniam legem Dei idololatras lapidare præcipientem tenebat, idola abominaretur, aduentaſſet, citra moram ædiū ſublimium idola cōuulſerunt, ac in cauerna quadam montis Garizim (ſicut traditio habet) abſconderūt. Cum itaque ſubtus idola iaceant, quamuis id ignorauerint, eo conuerſi adorant.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 A deſerto & a Libano. *Hic deſcribuntur termini terræ promiſſionis, quia terminus auſtralis eſt deſertum Aegypti, terminus aquilonaris eſt mons Libani, orientalis flumen Euphrates. Non habuerunt tamen terram uſque ad terminum illum vſque ad tempora* Salomonis, *ideo alibi communiter ponitur terminus orientalis, Iordanis fluuius, quia vſque ad illum terminum terram poſſederunt ſtatim ab ingreſſu ſuo vt habetur in libro Ioſue. Mare autem mediterraneum eſt terminus occidentalis. Et dicitur hic mare occidentale ad differentiam maris* C *mortui, quod eſt in parte orientali.*

2 En propono in conſpectu. *Hic adducit rationem ad propoſitum ex benedictione diuina, quæ erat concedenda diligentibus Deum & obedientibus ei, & ex maledictione eius quæ erat inferenda recedentibus ab eius dilectione & obediantia, & vt iſta benedictio et maledictio magis mouerent animum, hic præcipitur quod poſt ingreſſum terræ promiſſionis publicentur ſolenniter in monte Garizim & in monte* Hebal, *& hoc eſt quod dicitur.*

3 Cum vero introduxerit, &c. *Et patet litera. De iſtis tamen benedictionibus & maledictionib. plenius habetur infra 27. c. Quod autem hic breuiter dicitur de eis, eſt per anticipationem.*

CAP. F

ADDITIO.

In cap. 11. vbi dicitur in poſtil. Circa primum ſciendum, quod fertilitas terræ promiſſionis dependet ex deſcenſu pluuiæ, &c.

Hæc expoſitio Hebræorum quā hic videtur poſtillator approbare, eſt ſolius Rab. Sa. Alij autem, qui magis ſunt autentici, tenent primam expoſitionem, quod planius conſonat literæ præcedenti & ſequenti. Ad quod ſciendum, quod terra Aegypti multum commendatur in ſcriptura ex amœnitate. Vnde Gene. 13. terra Aegypti comparatur paradiſo domini. Quod autem fertilitas terræ Aegypti plurimum excedat fertilitatem terræ promiſſionis, ſatis patet ex geſtis patriarcharum. Abraham enim propter ſterilitatem terræ promiſſionis deſcendit in Aegyptum, vt patet Gene. 12. Et de Iacob & filijs eius Gen. xlvi. *Et ratio eſt, quia in terra quæ eſt irrigua ſpecialiter ex aliquo magno fluuio, prout eſt terra Aegypti, non ita contingunt ſterilitates, ſicut in terris quæ licet ſint magis fructiferæ, non tamen poſſunt irrigari niſi ſolum ex pluuia cæleſti, qua deficiente in aliqua parte anni ad hoc opportuna ſtatim ſequitur fames, cuiuſmodi erat terra promiſſionis, quæ non erat irrigua. Vnde dicitur in litera: Montoſa eſt, de cęlo expectans pluuias, & ideo ex hoc inducit eos Moyſes ad timorem Dei, quia terra illa ad quam ingreſſuri erant, frequenter indigebat beneficio diuino in pluuijs opportunis, de quo dicitur, Semper oculi illius in ea ſunt a principio anni uſque ad finem eius, & ſic fertilitas terræ illius dependet ex obedientia mandatorum Dei. Vnde ſequitur.* Si ergo obedieritis, &c. *dabit pluuiam terræ veſtræ temporaneam & ſerotinam, vt colligatis frumentum & vinum &c. & inf. per oppoſitum, Iratuſq; dominus claudat cælum, & pluuiæ non deſcendant, & ſic ex prædictis inducit eos ad timorem domini, tanquam frequentius indigentes beneficio diuino ſcilicet pluuia ad neceſſaria vitæ habenda, quam ſi commorarentur in Aegypto, vbi talis frequentia non erat ſic neceſſaria. Quod autem dicitur de terra promiſſionis, quod eſt lacte & melle manans, non contradicit p̄dictis, nam hoc intelligitur præſuppoſita pluuia opportuna, prout qualitas patrię requirebat.*

REPLICA *In cap. 11. vbi poſtil. exponens illud:* Terra, quā ingredieris non eſt ſicut terra Aegypti, *adducit quorundam Iudęorum expoſitionem dicentium, quod terra promiſſionis non eſt ſicut terra* Aegypti. *Sed illam expoſitionem abijcit rationabiliter ex litera, quę dicit terram promiſſam non ſolum hic, ſed in multis alijs locis optimam lacte & melle manantem. Burgen. autem dicit illam abiectā expoſitionem eſſe maxime autenticam. Et nititur ſoluere argumentum poſtillatoris dicentis, quod terræ promiſſæ commendatio debet intelligi præſuppoſita pluuia opportuna prout qualitas terræ requirebat, addens quod fertilitas illius terræ dependet ex obedientia mandatorum Dei. Hoc enim etſi verum eſſet, quo ad ſingularem reſpectum diuinū erga illum populum Iſraelem, non eſt tamen verum de communiter accidentibus, imo ſic ſemper fuit optima etiam tempore incredulorum. Vnde etſi filij Iſrael propter inobedientiam aliquando paſſi ſunt penuriam in terra illa, hoc non arguit ſterilitatem terræ, quia & ſic eorum*

A *inobedientia puniri potuit in Aegypto, & diaboli inobedientia punita eſt in cęlo. Nec valent motiua quæ Burgenſis pro ſua opinione allegat. Pro commendatione enim Aegypti vltra terram promiſſionis allegat falſo, Gene. 13.c. quod Aegyptus comparatur paradiſo domini, nam ſolum illa portio quæ de Aegypto venitur in Segor commendatur, aſſimilando non paradiſo vt allegat Burgen. ſe regioni circa Iordanem. Vide bene falſam Burgen. allegationem. Nec geſta patriarcharum quæ Burgen. ad idem allegat, probant quod intendit. Abraham enim non propter ſterilitatem terræ promiſſæ peregrinabatur in Aegyptum, quia vt Actuum 7. b. dicitur: Deus non dedit ei hæreditatem in illa terra: nec paſſum pedis, ſed repromiſit. Nam peregrinabatur etiam per illas & alias terras nunc ad orientem, & cæt. Et nouiſſime ad meridiem quæ terra fuit propinqua* Aegypto, *& cum eſſet ibi fames non propter ſterilitatem, ſed propter aliud accidens. Et forte vt communiter exponitur, propter probationem fidei Abrahę, vide in poſt. quã ſuſtinet Burg. Tunc iuit in Aegyptum, hoc enim ſępe contingit quod in terris bonis ſatis conſequenter ſe habentibus, fames ex parte eſt in vna terra & non in alia, & econuerſo. Nec tempore* Iacob *erat fertilitas in* Aegypto: *quia vt habetur Gen. xliiij. ſeptem anni ſterilitatis nõ modo erat in alijs terris, ſed etiam in* Aegypto, *in qua non ratione fertilitatis terræ, ſed induſtria* Ioſeph *ſeruauit frumenta ad vendendum, pro quib. iuit* Iacob *& familia eius. Ratio autem quam ad id aſſignat Burg. potius eſt ad oppoſitũ, quia magna flumina præterfluentia terras, ſępe cuncta terrænaſcentia, excreſcente inundantia, abſorbent & ſterilitatem cauſant vt patet circa Renum,* Albeam, *&c. & fortaſſis ita fuit tempore* Ioſeph *in* Aegypto, *quam plus Burg. magnificat quam ſuam natiuam patriam ſine tamen ratione & auctoritate.*

Burgen.

CAP. XII.

a A*D locum quẽ elegerit, etc.*

✻ PROCOPIVS. Quo loco deinceps adẽpto, ſimul quoque ab oblatione victimarum, quas ab initio conceſſerat ꝓpter cõſuetudinem quę apud Aegyptios inoleuerat, q̃q. pręcipiti mutatione abolere nõ poterãt, ceſſarẽt aliquando. cum cõſilio enĩ & bona venia, non violẽtia, ſalutẽ confert. C

✻ THEO-

CAP. XII.

HÆc ſunt præcepta atque iudicia quæ face- 1
re debetis in terra quam dominus Deus pa-
trum tuorum daturus eſt tibi, vt poſſideas
eam cunctis diebus, quibus ſuper humum
a Fana & idola quæ coluntur in locis.
gradieris. Subuertite omnia loca in quibus 2
coluerunt gentes quas poſſeſſuri eſtis, Deos ſuos, ſuper mon-
tes excelſos, et colles, et ſubter omnẽ lignum† frondoſum: Diſ- 3 4
Vt non remaneat memoria.
ſipate aras earum et confringite ſtatuas, lucos igne comburite, 5
et idola comminuite, diſperdite nomina eorum de locis illis. 6
a Non facietis ita dño Deo veſtro, ſed ad locũ quem elegerit do- 7 8

✻ THEODORET. In omnibus locis in quibus tentoria fixẽrant, obtulerunt domino Deo ſacrificia E ędificatis altarib. ex rudi lapide, idq; antequam conſtructũ eſſet tabernaculum. Eo vero compoſito, non ita diuina ſacrificia peragebant, uõ quod vno tãtum in loco illa celebrarẽt, ſed in vnaquaq; mã† ſione. Siquidem ſpatio quadraginta annorum ĩ ſolitudine conſumptorum, cõ tinen- F

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XII.

HAec ſunt præcepta. *Poſtquã Moyſes explanauit ea q̃ pertinent ad præceptũ dilectionis diuinæ, quod eſt principium reſpectu præceptorum decalogi, ut ſupra dictum eſt cap. 6. Hic conſequenter ponit alia præcepta & monitiones, quæ ſunt quaſi quædam concluſiones elicitæ ex præceptis decalogi, & per conſequens quædam explanationes quomodo decẽ præcepta debeant ordinari & obſeruari. Circa quod ſic proceditur, quia primo ponitur huiuſmodi præceptorum explicatio, ſecundo infertur intẽta concluſio c. 26. Adhuc primo ponuntur illa quæ ordinant ad Deum, ſecundo ea quæ ordinant ad proximum c. 16. ibi:* Iudices ac magiſtros conſtitues. *Sciendum tamen quod iſta diuiſio nõ eſt ita pręciſa, quin in prima parte multa ponantur quę ordinant ad proximum, & in ſecunda multa quæ ordinant ad Deum. Moyſes enim hunc librum primo tradidit filijs Iſrael verbis ꝑ modũ exhortationis & pręedicationis, ſicut dictũ fuit in prĩcipio huius libri, & patet hoc ex toto proceſſu ipſius, propter ꝙ frequenter repetit eandẽ ſententiam in diuerſis locis, & aliquãdo ſub eiſdẽ verbis, & de vna materia frequenter tranſit ad aliam, & ad pręcedentem reuertitur, ſicut ſolet fieri in pręedicationibus & exhortationibus, & ideo in hoc libro & maxime in ſequentibus huius libri non poteſt inueniri diuiſio ita pręciſa, quin de materia vnius partis tractetur in alia & econuerſo. Hoc igitur præmiſſo ſciendum, ꝙ circa Deũ ordinatur homo per deſtitutionem idololatrię & inſtitutionem latrię, & quia oppoſita iuxta ſe magis eluceſcunt, ideo frequenter facit vtrũq; in eo c. ut uidebitur. Primo igitur proſequitur propoſitum ex conſideratione operis. Secundo ex conſideratione temporis c. 16. Prima in tres, quia primo proſequitur propoſitum ſuum in facto, ſecundo in ſigno, c. 14. tertio in motiuo ca. 15. Prima adhuc in duas, quia primo proſequitur propoſitum reſpectu totius communitatis, ſecundo reſpectu vnius perſonæ vel vnius ciuitatis 13. c.* Prima *in duas, quia primo præcipitur deſtrui locus idololatrię, ſecundo per oppoſitum locus inſtitui latrię ibi.* Non facietis ita. *Circa primum dicitur.*

Diuiſio.

1 Hæc ſunt præcepta. *Et ideo obligatoria.*

2 Subuertite omnia. *Ne ex fanis ſeu templis idolorum remanentib.* Iudęis *occaſio idololatrię daretur, & vt memoria idololatrię totaliter deleretur.*

3 Super montes. *Quia ibi communiter fiebant templa idolorum.*

4 Et ſubter. *Tales enim arbores plantabantur iuxta loca idololatrię ad exercendum actum luxurię.*

5 Diſſipate aras. *Hęc expoſita ſunt ſupra 7. c. prope principium.*

6 Non facietis. *Hic conſequenter determinatur latriæ locus et ritus, & primo circa hoc ponitur pręceptum, ſecundo declaratur dictum, ibi.* Non facietis. *tertio concluditur principale intellectum ibi.* Obſerua & audi. *Circa primum pręcipitur vnitas loci vbi debeãt ſacrificia & oblationes offerri, cum dicitur.* Non facietis ita dom. *ſ. ita offerendo ſacrificia in pluribus locis, ut faciebant idololatrę ſuis idolis.*

7 Sed ad locum. *ſcilicet.*

8 Quem eleg. *Quia iſte locus non erat ſecundum voluntatem hominum determinandus.* D

✻ 1 De

MORALITER.

✻ 1 *Subuertite omnia loca.* Hic tria loca notantur in quib. exercebatur idololatria ſ. montes excelſi, colles & ligna frondoſa ſiue luci. Apoſto. aũt Coloſſ. 3. a. Auaritiã nominat idolorũ ſeruitutem, ꝙ non eſt intelligẽdum proprie ſed ſimilitudinarie, eo ꝙ auarus colit pecuniam ſuam, ſicut idololatra ſuum idolum, & per talem modum loquẽdi quodlibet vitiũ idololatria põt dici. Secundum hoc igitur ſuper montes excelſos idolatrant illi qui ſunt multũ in ſuperbia eleuati, contẽnentes alios & ſe tantummodo reputãtes, ſicut ille Phariſæus dicebat Luc. 18. *Non ſum ſicut cęteri hominum.* Quod exponens Aug. dicit: Qui ſunt cęteri hominũ, niſi omnes præter ipſum Super colles idololatrãt ambitioſi. Collis enim a collo dicĩt, eo ꝙ eſt quaſi collũ montis inter cacumen eius & partẽ eius inferiorẽ exiſtens. & ſic eſt in aſcenſu montis, Sic eſt autẽ in ambitioſis, qui ſemper quęrunt aſcendere ad gradũ indebitũ ſibi, & per modũ illicitũ. Subter ligna frõdoſa, vel in lucis idololatrãt luxurioſi, q latibula quærunt ad exercitium peccati, Iob. 24. c. *Oculus adulteri obſeruat caliginẽ.* Quod bene ſignificatur per lucum, qui dicitur a luceo luces per contrariũ. Vnde verſus: *Lucus & officium bellum libitinaq; parca. Iſta per antiphraſin dicuntur nomina monſq.* Qui dicitur a moueo moues, per contrarium. Igitur idololatria montiũ ſubuertitur, qñ ſuperbia per verã humiliationẽ deijcitur. exẽplũ Da. 4. g. de Nabuchodonoſor valde ſuperbo, qui vere humiliatus dixit; *Nunc ergo ego Nabuchodonoſor laudo & magnifico & glorifico regem cęli, quia omnia opera eius uera, & omnes vię eius iudicia, & gradientes in ſuperbia poteſt humiliare.* Idololatria vero collium ſubuertitur, quãdo ambitio vel cupiditas abiicitur ꝑ contemptum oĩũ mundanorum. Exem. de Matthæo ꝓ ſurgens de teloneo ſecutus eſt chriſtũ, vt habetur Matt. ix. & non eſt dubiũ quin oĩa mũdana reliquærit, ſicut & alii apoſtoli ꝑꝑ Deum. Idololatria vero lucorum ſubuertitur, qñ luxuria per caſtitatẽ omnino repellĩt. Exẽplum de Magdalena Lu. 7. de qua dicit Greg. cõuertit ad uirtutes numerum criminum, ut totum ſeruiret Deo in pœnitentia quicquid ex ſe Deum contempſerat in culpa.

✻ MORA-

tinenter migrabant. Prohibet igiť in terra ꝓmiſſionis hæc fieri, ne occaſionē inde capiant falſis dijs ſacrificandi. Denūciat aūt & admonet ut in eo loco quē elegerit dominus ſacrificia celebrent, mactent, & precētur. Vbi vero inhibuit offerre ſacrificia in omni loco, carnes edere volentib. permiſſit, in vrbibus quidem in quib. morantur, ſacrificante ſacerdote, & ſanguine effuſo iuſſitq; vt ſine diſcrimine tā mundi quam immūdi carnibus vtantur huiuſmodi, docens hęc ſacrificia non eſſe diuina ſed communia. Nā ex ſacrificiis non licebat immundis quicquam ſumere. Vnde merito ſubiunxit, *edite illud veluti capreā aut ceruum.* Aut eius quidem generis animalia munda erant, non tamen offerebantur in ſacrificium.

a *Decimas & primitias, &c.* AVGVST. Quęrendum eſt, quo modo iubeat decimationes omniū fructuum & primitia omnium pecorū nō manducari niſi in ciuitate vbi templum erat, cum eas Leuitis dari in lege præceperit.

b *Non facietis ibi, &c.* ✻ PROCOPIVS. Etiam adhuc ſuperſtite Moſe tranſgreſſi ſunt, & tamen veniā ſunt conſecuti. Necdum enim veniſtis, inquit, in requiē. Vnde de ſub pręputio non recuſabāt cuſtodire legem, neq; vtiq; victimas offerre licebat. Iam uero iuxta prophetam, vbiuis locorum incēſum adoletur nomini eius, & victima pura offertur.

c *Caue n. of.* Occaſionem amputat idolis ſacrificandi. Ideo. n. ꝓcipit in tēplo & ad altare domini hoſtias offerri, vt ubi integra eſt religio, ibi cultus cōgruus exhibeatur. Myſticè autē innuit nullum mun⁹ acceptabile eſſe Deo extra catholicā eccleſiā, hic enim eſt locus quem Deus elegit, vt poneret nomē ſuum ibi, & habitet in eo.

d *Siue immundum fuerit, ſiue mundum.* ✻ PROCOPIVS. Quidam capream & ceruum reliquis animalibus mundiora eſſe exiſtimauerūt. Verum contrarium innuit. Ea enim quæ vitę mundioris erāt, nō comedebant. Quid igitur dicere intēdit? Illud videlicet, quod qui oue aut boue, aut aliquo eius generis veſci volebant, id ipſum quo sāctificarēt, ad altare deferebant, atq; ita tandem veſcebantur. Cæterum caprēā vel ceruum nec mactare nec offerre licitum erat: offerebant. n. nulli niſi qui ī vrbe vbi tēplum atq; etiam arca erant. Porro ſuper caprea aut ceruo ſimpliciter, ſanctificari tantum interdictum erat, quanto magis ſacrificare.

minus Deus veſter de cunctis tribubus veſtris, vt ponat no- 1
men ſuum ibi, & habitet in eo † venietis & offeretis in illo lo- 2
a co holocauſta & victimas veſtras, decimas & † primitias ma 3
nuum veſtrarum & vota atque † donaria, primogenita boum 4
& ouium, & comedetis ibi in conſpectu domini Dei veſtri, 5
ac lætabimini in cunctis ad quæ miſeritis manum, vos & do-
mus veſtræ, in quibus benedixerit vobis dominus Deus ve-
b ſter. Non facietis ibi quæ nos hic facimus hodie, ſinguli quod 6
ſibi rectum videtur. Neque enim vſque in præſens tempus 7
veniſtis ad requiem, & poſſeſſionem quam Dominus Deus
daturus eſt vobis. Trāſibitis Iordanem, & habitabitis in terra
quam dominus Deus veſter daturus eſt vobis, vt † requieſcatis
a cunctis hoſtibus per circuitum, & abſque vllo timore habi-
tetis in loco quem elegerit dominus Deus veſter, vt ſit no-
men eius in eo. Illuc omnia quæ præcipio, conferetis, holo- 8
cauſta, & hoſtias, ac decimas, & † primitias manuum veſtra-
rum, & † quicquid præcipuum eſt in muneribus quæ voui-
ſtis domino. Ibi † epulabimini coram domino Deo veſtro
vos & filii ac filiæ veſtræ, famuli & famulæ, atque Leuites qui
veſtris in vrbibus commorantur. † Neque enim habet aliam
c partem et poſſeſſionem inter vos. Caue ne offeras holocau-
ſta tua in omni loco quem videris, ſed in eo quem elegerit
dominus: in vna tribuum tuarum offeres hoſtias, et facies
quæcunque præcipio tibi. † Si autem comedere volueris, et 9
te eſus carnium delectauerit, occide et comede iuxta be- 10
nedictionem domini Dei tui, quam dedit tibi in vrbibus 11
d tuis, ſiue immundum fuerit, hoc eſt maculatum et de- 12
bile, ſiue mundum, hoc eſt integrum et ſine macula, quod 13

A B D E F

† quæretis & ibi.

Myſticè.

† oblationem.

† ſpōtanea i. munera quæ ſpōte & volūtario animo offertis.

† requiem det vobis.

† oblationes.

† de cō. di. 1. c. ſicut non.

a Abſq;

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 De cunctis. *Iſta fuit tribus Leuitarum, in cuius ſorte fuit altare holocauſtorum & templum.*

2 Vt ponat nomen ſuum, *Per recordationem, quia nomen domini recolebatur in ſacrificijs & oblationibus, & diuinis laudibus.*

3 Et habitet in eo. *Per ſpecialem conſeruationem loci, vt habetur 2. Macha. 3. g.* Ipſe qui habet in cælis habitationem, viſitator & adiutor eſt loci illius, &c.

4 Venietis. *non alibi.*

5 Et come. *Hoc non eſt intelligendum, quod ſemper comederent talia in loco templi, ſed intra muros ciuitatis Ieruſelem.*

6 Non facietis. *Hic exponitur prædictum præceptum quantum ad duo ibi incluſa, & primo quantum ad ſacrificij locum, ſecundo quantum ad comeſtionis modum, ibi: Si autem comedere volueris. Circa primum ſciendum, quod licet regulariter eſſet deputata vnitas loci pro ſacrificijs & oblationibus offerendis, tamen in caſu poterat aliter fieri, & hoc eſt quod dicitur.*

Non facietis ibi quæ. *Vt offeratis ſacrificia & oblationes in pluribus locis ſicut non hic facimus, quandiu enim filij Iſrael fuerunt in deſerto etiam poſt conſtructionem tabernaculi, poterant offerre ſacrificia & oblationes voluntarias alibi, quam in tabernaculo, vt dicit Rab. Sal. non autem ſacrificia & oblationes ad quæ tenebantur ex debito, & hoc fuit eis licitum, quouſque eſſent quietati in terra promiſſionis, quod non fuit 14. annis, quos poſuerunt ad capiendam terram & diuidendam eā, & hoc eſt quod ſubditur.*

7 Neque enim. *Sed quando fuerunt quietati non debebant offerre prædicta, niſi in vno loco, vbi fuit poſitum tabernaculum, & iſte locus fuit primo Silo, vbi tabernaculum & arca domini habuerunt ſtabilem manſionem ſ. cccxliij. an. ſicut poteſt probari per tempora iudicum, qui fuerunt a Ioſue vſque ad mortem Heli, quia tunc fuit arca capta, vt habetur* j. Reg. 3. *poſtea capta arca a Philiſtæis, tranſlata fuit in Cariathiarim & inde in Maſphath, & inde in Galgala, & inde in* Nobe, *& inde in Gabae; vt habetur libro de* Hebrai. *quæſt. & inde in domum Obededon, & inde in ciuitatem Dauid, vt habetur 2. Regum 6. & inde in templum Salomonis, vt plenius dicetur 1. Reg. 7. Et tunc habuerunt pacem perfectam tempore Salomonis, & tunc non fuit eis licitum alibi offerre, quia ille locus fuit ad hoc ſimpliciter electus, & vltimatè à Deo, ut habetur 2. Paralip. 6. niſi ex diuino inſtinctu & diſpenſatione. ſicut Helias obtulit ſacrificium in monte Carmeli, ut habetur 3. Reg. 17. Vnde ſubditur.*

8 Illuc omnia. *Tempore medio inter deſtructionem Silo, & conſummationem templi Salomonis ſacrificia votiua & oblationes poterant alibi fieri, quam vbi erat arca, quia illo tempore non habuit ſtabilem manſionem, ſicut & quando erat in deſerto, ut dictum eſt, ſic autem nō poteſt dici de Silo, quia arca ibi habuit diu ſtabilem manſionē ſ. cccxliij. an. qui fluxerunt a 14. anno ducatus Ioſue, quo fuit poſita arca in Silo vſque ad mortem Heli quando fuit capta a Philiſtæis. Cætera patent.*

9 Si autem comedere uolue. *Hic exponitur pręceptum quantum ad comeſtionis actum, quia dixerat ibi: Comedetis in conſpectu domini. Poſſent aliqui credere ꝙ eſus carniū eſſet omnino eis prohibitus extra Ieruſalem, ideo declarat quomodo eſus carnium erat alibi eis licitus, ſcilicet de animalibus quę non tenebantur offerre, niſi eſſent de animalib. immundis ſecundum legem quorum carnes prohibebantur comedere, & hoc eſt quod dicitur.*

10 Siue immundum. *Non immunditia immediate prędicta, ſed immunditia quæ reddebat animal immolatitium ineptum ad ſacrificium, & hoc eſt quod dicitur.*

11 Hoc eſt maculatum. *Iſtud non habetur in Hebræo, ſed appoſitum fuit a tranſlatore ad intelligendum, quid vocetur hic immundum ſ. animal habens defectum alicuius membri vel languidum, quod non poterat offerri, licet eſſet immolatitium ſecundum genum vel ſpeciem.*

11 Siue mun. *Non ſolum munditia cōmuni, quæ animalia licita ſunt comedi a Iudæis, ſed etiam munditia ſpeciali, quæ licita ſunt offerri, & hoc eſt quod dicitur.*

13 Hoc eſt. *Hoc enim non eſt in Hebræo, ſed additum eſt a tranſlatore, ad intelligendum quid vocetur hic mundum.*

A a *Abſq; eſu.* Homicidium prohibet. Sanguis pro anima ponitur, quia ſedes animæ i. humanæ vitæ in ſanguine eſt.

Leu. 17.c. Qō. 10. b *Non poteris comedere, &c.* ✠ THEOD. Duas rerum decimas dedicari præcepit. Vnam Leuitis offerri, alteram autē vendi, & pretium eius in conuiuium illorū, & curam viduarum orphanorum & aduenarum inſumi. Epulari vero iuſſit eos in loco ſacro. Porro ſapientiſſimus domin' iſta lege cōplex' eſt, liberans eos ab errore falſorum deorū. Cū enim doctor impietatis humano generi gulę & voluptatum illecebris ſubiugato, feſtis dæmonū iudicia permulta miſcuiſſet, is qui ſagaciſſimus eſt, Iſraelē ab illo errore liberare deſiderans, etiā de his quæ pertinēt ad feſta, leges ſcribit, ſacrificia permittit, inſtrumēta muſica tolerat, & iubet epulari, vt talibus illectamentis idolorū cultu impiū amputet.
B

† in tempor tas tuas.

Homil. in Pſal 95. ✠ CHRYSOST. Quoniam ſuſpectam habebat Synagogæ mētem mento illam loco circumſcribit, tēploque includit, nō permittens vt quouis loco ſibi conſtituat altare. Nam cū in vno loco accepiſſet altare, ſi terrā omnem impleuit idolorū cultu, cogita in quam enormē idololatriā incidiſſet, ſi plena libertas cōceſſa fuiſſet. Ob hāc cauſam ēt canticum loco circumſcriptum eſt, altare loco definitū, & populus ille loco concluſus. At eccleſia quæ vbiq; Chriſtū ī ſe circūfert, in numeroſq; martyres immolauit, ob charitatem quā gerit erga virum, a nullo prohibetur loco, ſed in omni loco ſunt altaria, in omni loco doctrina. Hæc prædixit Deus per prophetā, in omni loco ſacrificiū offertur nomini meo,

† Sup 15.d
† vel mundum & immundum pariter comedes.

Eccleſia non ſicut ſynagoga vno loco ad ſacrificia offerēda definita eſt.

D meo, & ſacrificium purum. Vide quam luculenter ſacrā interpretatus eſt menſam, quæ eſt incruenta hoſtia.
✠ AVG. Eccleſia eſt locus electus, mons ſanctificatus, ciuitas ſupra montem poſita, vt abſcondi non poſſit, hęc radix catholica, vitis fructifera longe lateque diffuſa. Attende tibi ne offeras ī omni loco, id eſt, in omni hæreſi, & dicas, hic Deus, & ibi Deus eſt, ſed in loco quem elegerit dominus tuus in tribu tua, id eſt, in tribu eius, ibi offeres holocauſtomata tua & ibi facies omnia quæ præcepta ſunt tibi.

c *In oppidis.* Id eſt meritis tuis non aſſignabis quæ diuina largitate perceperis, non viribus tuis, ſed Deo, cuius munere hoc habueris.

d *Caue ne, &c.* Communicet is qui catechizatur verbo, ei qui ſe cathechizat in om. &c. qui enim euangelium annunt. de euang. vi. de. &c.

E

e *Hoc ſolum caue.* Ad literam Apoſtoli hoc præceperunt. Et in ſanguine prohibetur homicidium & odium fratrum. Qui enim odit fratrem ſuum, homicida eſt.
✠ PROCOPIVS. Illud ingeminat, Caue, ſeu attende tibi ipſi. Quod quidē exteri traductū, in: cognoſce teipſum tritū ſ. prouerbium, tranſtulerunt. Ad eundem modum in ſcriptura dicitur. Sapientes ſunt, qui ſeipſos norunt. Et iterum, ſi cognoueris teipſam, ò pulchra mulierum.

f *Sanguis enim eorum.* Quia aliquod vitale eſt in ſanguine, & per ipſum maxime in hac carne viuitur, qui per omnes venas diffunditur, ipſum animam vocat, id eſt, corporis vitam quę morte finitur. Myſtice autē innuitur, vt carnales homines a priſti-

a offerri licet, ſicut capream & ceruum, comedes abſque eſu 1
duntaxat ſanguinis, quem ſuper terram quaſi aquam effun- 2
(a Bonam voluntatem.)
b des. Non poteris comedere † in oppidis tuis decimam fru- 3
(a Gratiam ſpiritalem. b Miſericordiam.)
c menti, & vini, & olei tui, primogenita armentorum & peco-
rum, & omnia quæ voueris & ſponte offerre volueris, & †
primitias manuum tuarum, ſed coram domino Deo tuo co- 4
(a Affectu humanitatis & innocentiæ.)
medes ea, in loco quem elegerit dominus Deus tuus, tu, & fi- 5
(Generale eſt hoc præceptum, vt omnes conſeruent.)
lius tuus, & filia, ſeruus & famula, atque Leuites, qui manet +
(Superno gaudio: Gaudete in domino ſemper & iterum dico gaudete: Philip. 4.a. Qui gloriatur, in domino glorietur. 1. Cor. 1. d.)
in vrbibus tuis, & lætaberis, & reficieris coram domino Deo
d tuo, in cunctis ad quæ extenderis manum tuam. Caue ne de- 6
relinquas Leuitem in omni tempore quo verſaris in terra.
Quando dilatauerit dominus Deus tuus terminos tuos, ſicut
locutus eſt tibi: & volueris veſci carnibus, quas deſiderat a-
nima tua: locus autem quem elegerit dominus Deus tuus, vt
ſit nomen eius ibi, ſi procul fuerit, occides de armentis & pe-
coribus quæ habueris, ſicut præcepit tibi, & comedes † in op-
pidis tuis, vt tibi placet. † Sicut comeditur caprea & ceruus, ita
veſceris eis, & † mundus & immundus in commune veſcen- 7
e tur. Hoc ſolum caue, ne ſanguinem comedas. Sanguis enim
f eorum pro anima eſt, & idcirco non debes animam comedere
(Id eſt terrenitati deputans.)
cum carnibus, ſed ſuper terram fundes quaſi aquam, vt bene
ſit tibi, & filiis tuis poſt te, cum feceris quod † placet in conſpe-

NICOLAVS DE LYRA.

C

✠ 1 Sicut capream. *i. ita licite & abſque oblatione eorum ſicut ceruus & caprea offeruntur & licite comeduntur.*

2 Abſque eſu. *Cuius eſus generaliter prohibetur in lege, cuius ratio eſt ne per eſum ſanguinis homines non abhorreant effuſionem ſanguinis humani, ad quam Iudæi erant proni, & vt ad pietatem exercerentur, etiam circa bruta animalia, ut per hoc circa homines magis mouerentur pietate, & quia idololatræ poſt ſacrificia ſua congregabantur circa idola ad comedendum ſanguinem ſuæ victimæ in venerationē idoli.*

3 Quem ſuper. *Id eſt totaliter, ſicut aqua perfectius effunditur de vaſe quam cæteri liquores, & quia dixit quod extra Ieruſalem poterat comedi animal mundum, vt dictum eſt, ne hoc intelligatur generaliter, excipit primogenita animaliū & decimas, & ea quæ ex voto offerebantur cum dicitur:* Nō poteris comedere in oppidis tuis, &c.

4 Sed coram. *Contra hoc arguitur, quia decimæ debebantur Leuitis, & primitiua ſacerdotibus, ſi ergo talia reddentes poterant inde facere feſta ſibi & familiis, ſequitur quod ſacerdotes & Leuitæ fraudabantur debito ſuo ſaltem in parte, & ideo dicunt hic aliqui, quod Iudæi faciebant quolibet anno duas decimas de omnibus bonis ſuis, & prima erat tota de iure Leuitarum, ſecunda quæ erant de nouem partibus eis remanentibus non ſic erant & de iſta hic loquitur ſcriptura. Et eodem modo dicunt quod faciebāt ſecunda primitiua, & de illis ſimiliter eſt hic ſermo, quæ non erant de iure ſacerdotum. Sed hoc dictum nō habetur ex ſcriptura, ſed ſolum vna decima quolibet anno fiebat, alia quolibet tertio anno quæ erat pro pauperibus ut habetur infra 14. Et ideo aliter ſoluitur, quia Iudæi in feſtiuitatibus in quibus tenebantur apparere coram domino, non debebant venire vacui muneribus, vt habetur Exod. 23. & 24. Nec intelligitur hoc de apportatione decimarum & primitiuorum cum hoc eſſet debitum, ſed de hoſtiis pacificis quas tunc faciebant quarum pectuſculum & armus dexter erant ſacerdotis de iure, cæterę carnes erant offerentium, & de iſtis loquitur hic cum dicitur.*

5 Comedes ea, &c. *Et hoc videtur per illud quod habetur infra 16. Oblationem ſpontaneam quam offeres iuxta benedictione Dei tui. id eſt, facultatem datam a Deo.* Et epulaberis coram dño Deo tuo tu & filius tuus, &c. *Aliqui vero dicunt quod intelligitur de primitiuis animalium, quæ propter maculam non erant immolatitia, & ideo redimebantur & comedebantur in oppidis, & de pretio emebantur in Ieruſalem animalia, ex quibus fiebant epulationes prædictæ. Sed hoc videtur redire in inconueniens prædictum, quia ſi tenebantur redimi, pretium redemptionis erat de iure ſacerdotum, & ſic fraudebantur ac ſi fierent de primitiuis immolatitiis.*

6 Caue ne derelinquas, &c. *ſc. promiſſionis, quia ſicut dicunt Hebræi non obligabantur ad hoc quando erant extra terram Iſrael poſiti, vt pote in captiuitate Babylonica vel alia, & nō rationabiliter, quia ibi non habebant hęreditatem ſicut nec Leuitæ, primitiua tamen animalium in caſu poterant comedi extra Ieruſalem, videlicet quando habentes talia erant longe à Ieruſalem, ut parceretur labori eorum, conceſſum fuit eis vt illa venderent vel quod iuſto pretio ſibi retinerent, & ſic comederent & in ſolennitate, quando tenebantur ire in Ieruſalem portarent pretiū, & inde emerent animalia conſimilia mūda, & de illis offerrent, vt habetur infra 14. cap. plenius & hic breuius tangitur cum dicitur:* Quando dilatauerit dominus Deus tuus terminos tuos, &c. *Sequitur.*

7 Mundus & immundus in commune veſcentur. *Quia homines immundi ex tactu mortui vel alterius rei immūdę poterant inde comedere*

pristina conuerſatione diſcedẽtes, in unitate fidei & bonorum operum ſociantes, eorum errores in vſum noſtrum non conuertamus, ſed effundamus, id eſt per confeſſionem prolatos terrenæ fragiſitati deputemus, & quaſi indignos viris ſpiritualibus abiiciamus.

a *Offerentes filios.* ✠ PROCOPIVS. Dæmoniacum enim eſt, naturalem affectionem erga affectã ſobolem cõculcare. Nam omnes creauit Deus ut eſſent, ita quoq; generationes, ut

ctu domini. Quæ autem ſanctificaueris et voueris domino, 1
tolles et venies ad locum quem elegerit dominus: et offeres o-
blationes tua, scarnem et ſanguinem ſuper altare domini Dei
tui. Sanguinem hoſtium + fundes in altari, carnibus autem ip-
ſe veſceris. Obſerua et audi omnia quæ ego præcipio tibi, vt be- 2
ne ſit tibi et filiis tuis poſt te in ſempiternum, cum feceris quod
bonum eſt, et † placitum in conſpectu domini Dei tui. † Quan
do diſperdiderit dominus Deus tuus ante faciem tuam gentes,
ad quas ingredieris poſſidendas, et poſſederis eas atque habita-
ueris in terra earum. caue ne † imiteris eas, poſtquam te fuerint
introeunte ſubuerſæ, et requiras † cæremonias earum, dicens:
Sicut coluerunt gentes iſtæ deos ſuos, ita et ego colam. Non fa-
cies ſimiliter domino Deo tuo. Omnes enim abominationes
quas auerſatur dominus, fecerunt diis ſuis, offerentes filios, et fi 3
a lias, et comburentes igni. Quod præcipio tibi, † hoc tantum fa
b cito domino, nec addas quicquam nec minuas.

ut mundam conſerfuarent.

b *Nec addas quicquam.* ✠ IDEM. Duplex enim in peccatum lapſus eſt, uel ſupra uel infra mandata Dei delinquendo. Quidam enim præpotentes ſibi uiſi, hoc quod ſtateram ingentem ſuæ vitæ fabricaſſent, ſeipſos ab eccleſia abſtraxerunt. Quidam uero fluidius ac languidius de matrimonio, itemque cibis ſtatuentes, hoc ipſo quod ſtateram paruam erexerunt, Dei regnum adipiſci nõ poterunt.

* tuarum.

† illaque ſte poſt illas.

† obſeruare debetis vt illa faciatis.

Idolum Moloch.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ *medere ſicut & mundi, licet non poſſent intrare templum donec eſſent mundati, vt dictum fuit Nume. 5. Ab iſta tamen conceſſione venditionis animaliũ prædictorum recipiuntur animalia per votum Deo ſanctificata, quorum carnes non poterant comedi extra Ieruſalem, & niſi eſſent prius oblata in templo, & hoc eſt quod dicitur.*

1 Quæ autem ſanctificaueris, &c. *Talia. n. animalia per votũ obligata domino mutari non poterant vt habetur Leui. 27.*

2 Obſerua & audi omnia, &c. *Hic concluditur principale intentũ huius cap. Ad hoc enim prædicta ſunt omnia, vt diligenter cauerent ab idololatria, & patet litera vſq; ad ibi.*

3 Offerentes filios, &c. *Modus autem huius combuſtionis, ſecũdum quod dicunt Hebræi erat, quia fiebat idolũ cupreum concauum, & in illa cõcauitate accendebatur ignis, & quãdo idolum in qualibet parte erat ignitũ, tunc ſuper manus idoli quæ erant diſpoſitæ ad accipiendum, ponebantur pueri, & ſic ex adustione moriebantur, ſacerdotes uero idoli habebant tympana in quibus percutiebãt fortiter, ut ex fortitudine illius ſoni non audiretur clamor pueri, & ſic parentes de morte puerorum non dolerent, ſed magis crederent animas eorũ ſine afflictione a dijs accipi.*

CAP. XIII.

a SI *ſurrexerit.* Vult intelligi ea quę a diuinis non ſecũdũ Deum dicũtur, etiãſi euenerint nõ eſſe ſic accipienda, vt fiant q̃ ab eis prędicũtur, nec preter poteſtatẽ ſuã oſtendit eſſe quę ita cõtingũt. Sed quare permittat ſupponit, ad cognoſcendum ſ. quantũ diligãt Deũ ſeruientes ipſis, non illi qui omnia nouit.

✠ CHRYS. Quod dicit tale eſt, ſi quis Propheta dixerit, poſſum excitare mortuũ mederi cęco, ſed obtẽperate mihi, adoremus dæmones, immolemus idolis, & ſi qui hæc loqũ poſſit mederi cęco excitareq. mortuũ ne credideris inquit, quia permiſit vt ille hoc poſſit, nõ q̃d ille ignoraret tuũ animũ, ſed vt tibi ꝓbationis occaſionẽ exhiberet, an vere diligeres Deũ. Eſt aũt amantis, etſi exanimes ad vitã reuocẽt, qui nos cõãtur ab amato diſtrahere, nequaq̃ tamẽ ab amato deſicere. Sed dicis, affligit te corporis morbus. Atqui non tãta paſſus es quãta beatus Iob, imo ne minimam partem malorũ illius. Neq; tamen cõfugit ad diuinos, nõ adiit incãtatores, aut eos qui per applicaturas promittũt ſanitatem, ſed expectauit diuinam opem.

CAP. XIII.

a SI † ſurrexerit in medio tui prophetes, aut 1
qui ſomnium vidiſſe ſe dicat, et prædixerit 2
ſignum atque portentum, et euenerit quod 3
locutus eſt, et dixerit tibi: eamus et ſequa- 4
mur Deos alienos, quos ignoras, et ſeruia- 5
Gentilis vel heretici.
mus eis: non audies verba prophetæ illius, aut ſomniatoris, 6 7

✠ THEODORET. Quæſt. 12. Qua virtute propheta qui cõtraria docet, edit miracula permittente Deo dæmones operantur. Sic & medici Pharonis, prodigium virgæ, fluuii & ranarum ediderũt, ita permittente Deo, ad arguendam operãtis inſaniam. Iuſſit enim vt plagas a Deo miſſas augerent ipſi, qui tamẽ diſſoluere ſupplicia non poterant, imo ne muſcas quidẽ abigere. Nã quæ Deus conceſſit, operati ſunt, quod etiam hic declarauit, dum permiſſu Dei ꝓpheta prodigioſa facit. Inſtruimur autẽ non attendendum eſſe ſignis, quado is q̃ edit illa contraria pietati docet.

a *Vt*

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XIII.

1 SI ſurrexerit. *Hic cõſequenter præcipitur deſtructio idololatriæ in particulari, & per conſequens confirmatio latriæ ſibi oppoſitæ. Et primo quantum ad vnam perſonã, ſecundo quantum ad vnam ciuitatem ibi:* Si audieris ĩ una vrbium. *Adhuc primo facit propoſitum in perſona non coniuncta, ſecundo in coniuncta ibi:* Si tibi voluerit perſuadere frater tuꝰ. *Circa primum ſciendum, quòd ſicut dictum fuit ſuper librum Nume. xxij. homines aliquando inſtruuntur de veritatibus ſupernaturalibus per dæmones, & tales dicuntur prophetæ dæmonum, vt dictum fuit ibi dicta de Balaam, & iſti etiam aliquando habent reuelationes a Deo immediate vel mediantibus ſanctis angelis, licet ab eis non quærant ſicut fuit idem dictum de Balam, tamen quando reuelationes fiunt eis a Deo vel a ſanctis angelis, hoc fit ad bonum finẽ, vt dictũ fuit ibi, de propheta Balaam. Sed quãdo ordinatur talis reuelatio ad malũ finem, & deceptionem, hoc fit a dæmonibus, qui quandoq; plures ueritates dicũt hominibus, ut poſtea magis credant eis in falſi ſuggeſtione, ſicut ibidem fuit declaratum per exemplum. Et de tali propheta eſt hic ſermo, qui deceptus a dæmonibus nititur homines pertrahere ad idololatriam cum dicitur:* 2 Surrexerit in me. &c. *Deceptus modo prædicto in vigilia.* 3 Aut qui ſomnium, &c. *ab eis confictum vel immiſſum a diabolo.* 4 Et prædixerit, &c. *mirabile venturum de propinquo.* 5 Atq; portentum. *futurum magis de longinquo, & dicitur a portendo, dis, quod ſignificat protenſionem in longum.* 6 Et euenerit, &c. *quia dæmones aliquando prædicunt vera futura, quæ excedunt cognitionem humanam, prout declaratum eſt Nume. xxij.* 7 Et dixerit tibi. *Ex hoc patet quod reuelatio ſibi facta fuit per dæmones,*

MORALITER.

✠ 1 *Si ſurrexit in medio tui propheti. & c.* Per iſtum prophetam falſum, qui ꝑcipitur interfici ſignificãtur omnes diuinatores & doctores ſuperſtitioſi, q primo ſunt occidẽdi ſpirituali gladio per excõicationẽ, & ſi permanſerint obſtinati, dimittẽdi ſunt iuſtitiæ ſeculari occidendi per mortem corporalem.

a *Vt palam fiat vtrum dilig.* ✲ AVGVSTINVS. Septuaginta. Scire an diligatis, ſed latini interpretes ita, *vt ſciat an diligatis*, quamuis eadem ſententia videatur, quãuis id quod dictum eſt ſcire, facilius ad illos refertur, vt ſic accipiam, tẽtat vt ſcire, ac ſi diceretur, tentando vos facit ſcire.

Quæſt.19.

* vt ambulares per eam.

b *Quia locutus eſt.* ✲ PROCOPIVS. Si enim corporis cędes cęde mutua reſtituit, quãto magis id faciẽdũ eſt, ſi quis animũ corpore, Seruatoris quoque teſtimonio pręſtãtiorẽ interficiat. Porro dæmonibus nulla fides tribuenda eſt, etſi vera aliquando dixerint. Ea enim nõ ob veritatem dicũt præcipue, verum vt his mẽdacia commiſcere queant. Quocirca Chriſtus etiam eos increpauit, qui dicebant, nouimus te qui ſis. Ita Paulus etiam eos qui dicebant: Homines iſti Dei altiſſimi ſerui ſunt, & denuntiant vobis viã ſalutis. Verum quoniam dæmonũ elogia a rudibus diſcerni non poſſunt, ſemel eis omnem fidẽ quam infamibus tribuerẽt, excluſit, cum inquit *tace, ob muteſce*. Quid pdicationẽ apoſtolicam, dignitatem a te prorſus alienã ſurripis?

† talem rẽ malam in medio tui

c *Si tibi voluerit.* ✲ PROCOPIVS. Fide enim violata, valeat natura, valeat cognatio. Quale & Seruatoris illud eſt: *Qui patrem aut matrem amplius me diligit, non me dignus eſt.* Tale etiam hoc Hieremiæ eſt: *A proximo ſuo ſibi quiſque caueat, & in fratribus ſuis non fiduciam collocet.* Quoniã omnis frater ſupplantatione ſupplantat, & omnis amicus fraudulenter incedit,

a quia tentat vos dominus Deus veſter, vt † palam fiat vtrum diliga- 1
tis eum an non, in toto corde & in tota anima veſtra. Dominum Deum 2
veſtrum ſequimini & ipſum timete: Mandata illius cuſtodite, & audi-
te vocem eius: Ipſi ſeruietis, & ipſi adhærebitis. Propheta autem ille 3
Morte æterna.
b aut fictor ſomniorum interficietur, quia locutus eſt † vt vos auerteret
a domino Deo veſtro, qui eduxit vos de terra Ægypti, & redemit de
domo ſeruitutis: vt errare te faceret de via quam tibi præcepit dominus
Si oculus tuus ſcandalizat te, erue eum & proijce abs te: Melius eſt tibi vnum oculum habentem in vitam, &c. Matth.18.b.
c Deus tuus, † & auferes malum de medio tui. † Si † tibi voluerit perſua- 4
dere frater tuus filius matris tuæ, aut filius tuus vel filia, ſiue vxor quæ
eſt in ſinu tuo, aut amicus quem diligis, vt animam tuam, clam dicens: 5
Eamus, & ſeruiamus diis alienis, quos ignoras tu, & patres tui, cuncta-
rum in circuitu gentium quæ iuxta vel procul ſunt ab initio vſque ad
finem terræ: non acquieſcas ei, nec audias, neque parcat ei oculus tuus, 6
vt miſerearis & occultes eum. Sed ſtatim interficies. Sit primum ma- 7
a Dura obiurgatione & forti ſententia. 8
nus tua ſuper eum, & poſt te omnis populus mittat manum. Lapidibus 9
obrutus necabitur, quia voluit te abſtrahere a domino Deo tuo, qui edu-
xit te de terra Ægypti, de domo ſeruitutis, vt & omnis Iſrael audiens ti-
meat, & nequaquam vltra faciat † quippiam huius rei ſimile. † Si audie- 10
ris in vna vrbium tuarum quas dominus Deus tuus dabit tibi ad habi-
tandum dicentes aliquos: Egreſſi ſunt † filii Belial de medio tui, & auer-
terunt habitatores vrbis ſuæ, atque dixerunt: Eamus & ſeruiamus diis a-
lienis, quos ignoratis: quære ſolicite, & diligenter rei veritate perſpe-
cta, ſi inueneris certum eſſe quod dicitur: & abominationem hanc ope-
re perpetratam, ſtatim percuties habitatores vrbis illius in ore gladi, &
delebis eam, omniamque quæ in illa ſunt vſque ad pecora. Quicquid
Studij.
etiam ſupellectilis fuerit, congregabis in medio platearum eius, & cum
a Diaboli quæ eſt Babylon magna cum qua fornicati ſunt omnes reges terræ. Apoc.16.c.
b Igne perpetuo.
ipſa ciuitate ſuccendes, ita vt vniuerſa conſumas domino Deo tuo, & ſit
tumulus ſempiternus. Non ædificabitur amplius, & non adhærebit de il
lo anathemate quicquam in manu tua, vt auertatur dominus ab ira fu- 11
roris ſui, & miſereatur tui, multiplicetque te, ſicut iurauit patribus tuis, 12
quando audieris vocem domini Dei tui, cuſtodiens omnia præcepta e-
ius quæ ego præcipio tibi hodie, vt facias quod † placitum eſt in conſpe-
ctu domini Dei tui.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *mones, ideo ſubditur, Non audies verba prophetæ illius. Sequitur.*

1 Quia tentat vos dominus. *Permittit talia fieri, ut probemini.*

2 Vt palam fiat. *Id eſt ab alijs ſciri faciat ipſe de nouo non accipit alicuius rei notitiam, ſed omnia nouit ab ęterno, & hoc modo loquitur Gene.22.c.* Nunc cognoui, quod timeas dominum. *id eſt cognoſcere feci, quia per oblationem Iſaac nota fuit hominib. obedientia Abrahæ & poſita eis in exemplum.*

3 Propheta aut &c. interficietur. *Sine miſericordia, dũ tamen conuictus fuerit per teſtes vel confeſſus, & patet litera.*

4 Si tibi. *Hic præcipitur deſirui idololatria reſpectu perſonæ coniunctæ quacunque propinquate, & hoc eſt quod dicitur; Frater tuus, &c.*

5 Clam dicens: Eamus, &c. *Corrumpens in ſecreto & inducens homines ad idololatriam.*

6 Non acqui. *Recipiendo eius perſuaſionem iniquam.*

7 Nequ

7 Neque parcat. *Falſo iudicio iuſtificando eum, uel tacendo malum ſuum.*

8 Sed ſtatim. *Cum iudicatus fuerit per iudices.*

9 Sit primum. *Quia teſtes habebant interficere tales condemnatos, vt habetur infr.17.c. Vnde Act.7 g. de beato Stephano dicitur:* Et teſtes depoſuerunt veſtimenta ſua, &c. *Cætera patent.*

10 Si audieris. *Hic præcipitur idololatria deſtrui reſpectu vnius ciuitatis, quæ ſi fuerit corrupta idololatria, præcipiuntur hic homines interfici & pecora, & ſupellectilia comburi, & omnia quæ pertinent ad illam ciuitatem. & ipſa ciuitas deſtrui abſque reædificatione, & patet litera vſque ibi:*

11 Vt auertatur. *Quia tali corruptione vnius ciuitates ira domini prouocatur contra totum regnum, & maxime quando negligitur puniri eius peccatum.*

12 Multi. *Hoc in fine huius capituli additur, ut ex deſtructione idololatriæ, latria fortius confirmetur.*

✲ CAP.

MORALITER.

✲ 4 *Si tibi voluerit.* Ex hoc videtur, quod in eccleſia nulli perſonę quantumcunque propinquæ parcendum ſit in perfidia hæreſis, ſi fuerit obſtinata, & maxime ſi ſtudeat ad ſubuerſionẽ aliorum. Matth.18.b. *Si manus tua vel pes tuus ſcandalizat te, abſcinde & proijce eũ abs te.* Per manum enim, vel pedem intelligitur ibi perſona familiaris & propinqua.

10 *Si audieris.* Ex hoc patet, quod licet in multis caſibus parcendo ſit communitati, non tamen in caſu idololatriæ uel hęreſis eſt parcendum.

✲ *MORA.*

CAP. XIIII.

A a NOn vos incidetis. Vſque hodie multæ gentes incidunt ſe in funeribus mortuorum. Vnde: *Non vos contriſtemini ſicut & cæteri qui & ſpem non habent.* Hæc autem facere eorū eſt qui deſperant de reſurrectione. (1.Theſ.4.c)

✠ THEODORET. (Queſt. 13.)

Arcet eos a moribus impiarum gentium. Per hęc vero, non facietis caluitium, luctum immodicū prohibet. Quidam enim extranearum gentiū pilos capitis abra. debant, & hos offerebant mortuis, alii pilos barbæ, alii ſuperciliorum.

b *Nec facietis. Capilli capitis veſtri numerati ſunt.* id eſt, cogitationes quas non oportet ab honeſtate capitis auferre, & diabolo offerre, ſicut qdā corporales capillos diabolo offerunt.

B

c *Ne comedatis.* Animalia immunda ſunt ſed quæ ſignificando exprimunt, mors ſcilicet hominū & act' & uoluntates.

d *Camelopardalum.* Qui albis maculis reſperſus, capite camelo ſimilis, collo equino, pedibus bubalo, per cætera pardus, in Aethiopia naſcitur.

e *Omne.* Illos recipit eccleſia & membris ſuis incorporat, qui vngulam findūt, qui diſcretionem boni & mali habere ſciūt & qui rumināt meditantur in lege die ac nocte.

C f *Quod.* Qui ſcilicet duo teſtamenta ſuſcipiēs firmo gradu iuſtitiæ & innocentiæ ſeſe conſtitui.

D

g *Came.* Iudæum qui liquat culicem, & glutit camelum, qui literam ruminat, ſed non habet fiſſā vngulā, quia a ſpiritu literā non diuidit, hi ſunt & Scribę & Phariſæi.

h *Lepore.* Per chœrogyllum & leporem multitudinē ſignificat Iudæorū. Vtrūq; enim animal debile & infirmum.

i *Quia rum.* Ruminant Iudæi verba legis, ſeu vngulam non diuidunt, quia in patrem & filiū non credunt, nec duo teſtamēta recipiūt. Quidā autē hæretici vngulā findunt, ſed doctrinā veritatis in ore non ruminant.

K *Hæc come.* Per hæc Gētiles intelligūtur, qui in aquis baptiſmi renaſcuntur.

l *Quæ ha.* Meditantes legē vitæ ſublimis & cęleſtis, quia ignorātia diuinæ legis diu in gētibus fuerat, pinnulas & ſquamas adiungit. Sicut enim piſces ſquamati ſunt & pinnati, ſic quibus eſt ignorātia temporalis cito additur cognitio ſublimis & vitæ celeſtis.

E

m *Et gryphem.* Quæ eſt quadrupes capite, & alis aquilę ſimilis, reliquo corpore leoni. & abūdat in Hyperboreis mōtibus, equis maxime īfenſa & hominibus.

n *Struthionem.* Quia terra non leuatur, ſed ſecularibus negotiis implicatur.

o *Noctuam.* Quæ in nocte acutè videt, & non in die. Sicut qui ſcientia legis glorianturF

C A P. X I I I.

a Sicut leguntur feciſſe ſacerdotes in libro Regum.
a FIlii †eſtote domini Dei veſtri: Non vos in- 1
a Sicut Ethnici capillos tondent & mortuis conſecrant.
b cidetis nec facietis caluitium ſuper mor- 2
tuo, † quoniam populus ſanctus es domi- 3
no Deo tuo, et te elegit, vt ſis ei in populū
peculiarem †de cunctis gentibus quæ ſunt
c ſuper terram. Ne comedatis † quæ immunda ſunt. † Hoc eſt 4
a Mundum ſcilicet.
animal quod comedere debetis: Bouem, et ouem, et capram, 5
a Bubali ſunt qui alieno nomine biſontes dicuntur. b Hircoceruum, ſimilis eſt enim hirco & ceruo.
ceruum, capream, bubalum, tragelaphum, pygarū, orygem, 6
d † camelopardalū. Omne animal quod in duas partes fundit 7
e vngulam et ruminat, comedetis: de his autem quæ ruminat 8
f et vngulam non findunt, hęc comedere non debetis: Came
a Velocem, timidum. b debilem, rapacem, mortiferum.
g h lum, leporem, chœrogyllum: quia ruminant, et non diuidūt
Lota in volutabro luti.
i vngulam, immunda erunt vobis. Sus quoque quoniam di-
a Simulatis virtutibus.
uidit vngulam, et non ruminat, immunda erit. Carnibus eo
a Tales ſ. in ſocietatem non recipies. mortua non imitabimini. b Morticinia id eſt peccata. Id eſt opera Communicando.
K rum non veſcemini, et cadauera non tangetis, Hęc comede-
Baptiſmi.
l tis ex oībus quæ morantur in aquis. Quæ habent pinnulas et
Ignorantia quæ cito aufertur.
ſquamas comedite, quæ abſque pinnulis et ſquamis ſunt,
a De contemplatiuis proprium capitulum ponit ſicut in ſacrificijs.
ne comedatis, quia immunda ſunt. Omnes aues mundas
a Aliena rapientes, & iniuſtis lucris gaudentes.
comedite, immundas ne comedatis, aquilam ſcilicet et gry-
a Falco. b Qui bellis gaudet & mortibus. c Rapientium.
m phem, et haliæetum, ixion, et vulturem ac miluū iuxta genus 9
a Quod eſt ſine affectu, quod mani feſtum eſt ex eo, quod emiſſus a Noe ex prima in corruus auolatione tranſgreſſus eſt, cui ſimilis Iudas circa ſuum magiſtrum fuit & dominum. Lxx. Glaucum.
n ſuum, et omne coruini generis: et ſtruthionem ac noctuam
o

8 Sup.7.a. & 26.d. Leuit.11.a

†leopardalum.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XIIII.

FIlii eſtote domini. *Hic conſequenter deſtruitur idololatria in ſigno, & primo deſtruitur huiuſmodi idololatria, ſecūdo inſtruitur latria oppoſita, ibi.* Decimam partē. *Circa primū ſciendū, quod idololatriæ ſigna ſunt aſſimilari idololatris in exteriori apparentia, quæ conſiſtunt in modo ſe habendi & in modo viuendi. Primo ergo prohibetur modus idololatrarum circa mortuos, ſecundo circa cibos, ibi:* Ne comedatis. *Circa primum dicitur.*

1 Filii eſtote domi. *q.d. non debetis in aliquo idololatris aſſimilari.*

2 Non uos incidetis. *In Hebr. habetur,* Non uos lacerabitis *ſicut in plāctu mortuorū aliqui Gentiles & idololatræ vnguibus lacerabant carnem ſuam.* 3 Nec facietis calui. *Eradicando capillos vel tondendo. Talis enim luctus immoderatus & inhoneſtus non decet filios Dei, qui habent fidem reſurrectionis mortuorum, moderatus tamen luctus & honeſtus procedens ex pietate naturali bene licet, & decet.* 4 Ne comedatis. *Hic conſequenter prohibetur modus idololatrarum circa cibos, & primo in carnibus animalium, ſecundo piſcium, ibi:* Hæc comedetis. *tertio auium, ibi:* Omnes aues. *Circa primum dicitur:* Ne comedatis quæ immunda ſunt. *Sciendū, quod nulla immunditia ſpiritualis poteſt eſſe in brutis quæ peccare non poſſunt, poteſt tamen aliquo modo redūdare in eis inquantū homines vtūtur eis ad mala, vtpote quia idolis immolāt ipſa, uel eis vtūtur ad maleficia alia, poteſt autē in eis eſſe directe immunditia corporalis, vt quia immundo cibo nutriuntur, ſicut porcus, vel quia in loco immundo habitant ſicut mures in terra, vnde et ex hoc fœtorē contrahunt, & ex hoc abominabilia ſunt, propter vtrāq; enim cauſam & conſimilem multa animalia & aues & piſces prohibētur in lege Iudæis. Sunt etiam præter hoc aliæ cauſæ myſticę & figurales, inquātum per talia deſignantur homines habentes aliqua vitia ſicut carnalis aſſimilatur porco, piger, aſino, & ſic de alijs.* 5 Hoc eſt animal quod comedere debetis, &c. *Tanquā carens immūditiis prędictis, & enumerat aliqua in ſpeciali dicens.* 6 Tragelaphū. *Tragelaphus animal eſt mundū & eſt partim ſimile hirco, & partim ceruo, & dicitur a τράγος quod eſt hircus, & ἔλαφος quod eſt ceruus.* 7 Camelopardalū. *Animal eſt ſimile camelo in capite, & ideo ab eo denominatur, habet tamē maculas albas in corpore ſicut pardus, & equo ſimilis eſt in collo, bubalo uero in pedibus. Cōſequēter ponit regulā communem, cū aliqua tamē exceptione, cū dicitur:* 8 Omne animal *Cætera expoſita ſunt Leuit. xi. ubi hęc materia plenius tractatur, aliqua tamen ponūtur hic, quæ non ſunt tibi, & illa ſunt hic exponēda.* 9 Ixiō. *Auis ✠ eſt de*

a

M O R A L I T E R.

✠ 1 *Filij eſtote.* Non vos. Per hoc docentur Chriſtiani, quod immoderate nō debēt affligi de morte amicorum ſuorū, hoc enim quoddā ſignum eſt defectus fidei, quantum ad articulū reſurrectionis & vitæ beatæ, & talē afflictionem immoderatā faciebant fideles vitam aliam non ſperantes

4 *Ne comed.* Myſticæ rōnes iſtorū ſunt poſitæ ſupra Leuit. xi. tamen hic additur inter aues immundas ixion, q̄ eſt auis alba minor miluo, & eſt de genere vulturis, q̄ paſcitur cadaueribus & ſignificat vitiū hypocriſis, q̄ propter laudem humanam prætendit exterius albedinem ſanctitatis, & interius paſcitur cadaueribus iniquitatis, Matth. xxiii. c. *Væ uobis Scribæ, & Phariſæi hypocritę, qui ſimiles eſtis ſepulchris de albatis quę a foris apparent hominibus ſpecioſa, intus vero plena ſunt oſſibus mortuorū & omni ſpurcitia.*

riantur, & lucem euangelii non capiunt.

A a *Larum.* Qui vt auis volat, vt aquatile natat, qui ſcilicet circū- cisionem veneratur & baptiſma. Talibus Paulus ait. *Si circun cidimini Chriſtus uobis non prodeſt.* (Gal.5.a.)

b *Accipitrem, &c.* Qui manſueti videntur, ſed potentibus & auaris ſociantur.

c *Cygnum & ibin.* Hæ longi colli eſſe, & cibum de profundo terræ trahere dicuntur. Nos autem debemus quærere panem qui de cælo deſcendit, nec eſſe ſoliciti quid manducemus. († vel cucu lum. † ciconiā. Ioan.6.e. Matt.6.d.)

c *Nycticor.* Quæ nocte repit & operatur, ſignificās eos qui nocturnis operibus dedicantur, quæ ſunt fornicatio, immunditia, idolorum cultus & ſimilia. (*illud.)

e *Vpupam.* Quæ luctum amat, Seculi autem triſtitia mortem operatur. *Nos vero debemus in domino gaudere, in omnib. gratias agere.* (2.Cor.7.c. 1.Theſ.5.d)

B f *Veſpertilionem, &c.* Quæ circa terram uolat, & penuis ambulat. Noſtra autem cōuerſatio in cælis debet eſſe. (Philip.3.d)

g *Quicquid autem.* Myſtice præcipitur eccleſiaſtico uiro, ut ſe in ſanctitate ſeruet, & omnē peccati immunditiam deuitet, peregrinum, id eſt Gentilem in ſuis ſordibus remanere permittat. (Myſtice. * vt ponat nomē ſuū ibi, vel inuocēt nomē ſuum ibi.)

h *Peregrino qui intra portas tuas eſt.* Quaſi paganis & hæreticis immunda relinque. Hinc dæmones in euangelio permittuntur ire in gregem porcorum, & dicitur, *Sine mortuos ſepelire mortuos ſuos.* (Matt. 8.d. Luc 9.g.)

i *Non coques hædum.* ✻ CLEMENS ALEXAND. Non fiat enim id quod eſt uiuentis nutrimentum, interempti animalis codimentum, neque quod eſt uitæ cauſa, opem ferat ad conſumptionem corporis. (Li.2. Stromat.) C

K *In lacte.* Mediocribus diſciplinis, ſed auſterioribus, ut reſtaurarent amara quæ perdiderunt dulcia.

l *Decimam.* Quaſi bona quæ facit ſecundum diuinæ legis præcepta facias, & domino ſepares, vt ad eius laudē omnia facias. D

m *Decimam partem ſeparabis.* ✻ THEOD. Duas decimas omnium rerum ſeponi iuſſit, vt hic manifeſte declarauit, quando conſtituit, vt populus duas decimas offerret, unam Leuitis, alteram in rationem epularum faciendarum. *Decimam,* inquit, *addecimabis, &c.* Quod ſi unica eſſet decima, quomodo fieri poſſet, vt eam Leuitæ caperent, et eadem in conuiuium offerentium expenderetur? Verum ſatis conſtat cum decimam vnā Leuitis diſtribuiſſe, alteram autem offerētium epulis, quod quidem ſubſequentia demonſtrant. *Si enim,* inquit, *abs te fuerit longior uia, vehde, &c.* Ioſephus inde nactus occaſionem, aut potius Iudæorum morem probe ſciens, aſſeruit legem conſtituiſſe, ut tres offerentur decimæ: vna Leuitis, altera pupillis & viduis, tertia in epulum offerentium.

n *Primog.* Id eſt boni operis initia, quæ decimanda ſunt, id eſt domino conſecranda.

o *Portare.* Quaſi qui longe ſunt a perfectione ſanctorum, nec poſſunt aſcendere culmen uirtutum nec contemplationi vacare, quod poſſunt agant humiliter & deuote, & faciant ſibi amicos de mammona iniquitatis, & theſauros in cælis, ut recipiantur in æterna tabernacula, ubi epulandū & lætādum cū amicis, i. ſāctis & electis Dei.

p *Et emes ex eadem pecun. &c.* Spiritualibus præcipitur, ut ſemp bonis operib. inſillamus, quatenus poſt hāc vitā ad domū noſtram i. ad cæleſtē patriam reuertamur.

q *Aliam.* Extra illam ſ. quam manducas cum tuis & Leuitis in loco quem elegerit dominus.

r *Venietq;* Manifeſte oſtendit hanc decimam non eſſe ei qui offert communicandam, ſed tātum illis quibus præcipit erogari, in quibus præcipue Leuiten poſuit.

a & † larum atque accipitrem iuxta genus ſuum: † herodium
(a Gryſalco vulgo rapit aquilam. — Lxx pelicanum.)
b ac cygnum & ibin ac † mergulum, porphyrionem & † ny- 1
(a Non calandre vt putant.)
c d cticoracem † onocrotalum & charadrium, ſingula in gene-
e re ſuo; Vpupam quoque & veſpertilionem, & omne quod
(a Intentum terre quamuis contemplationem ſimulat.)
f reptat & pinnulas habet, immundum erit, nec comedetur: †
(a Honeſtis operibus & motibus communicate. — Sine peccato, — b Peccato contaminatum.)
g Omne quod mundum eſt comedite: Quicquid autem mor-
(a Conſentiendo vel inde faciendo. — b Ab operibus mortuis abſtinete.)
h ticinum eſt, ne veſcamini ex eo. Peregrino qui intra por- 2
tas tuas eſt, da * vt comedat, aut vende ei, quia tu populus 3
(a Purgabis. — b Peccatorem. — Qui ſtatuetur a ſiniſtris.)
i ſanctus domini Dei tui es. † Non coques hædum in lacte 4
(Eccleſiæ.)
K matris ſuæ. Decimam partem ſeparabis de cunctis frugibus
l tuis, quæ naſcuntur in terra per annos ſingulos, & come-
m des in conſpectu domini Dei tui in loco quem elegerit, vt
(a Corporis Chriſti vel prædicationis. — b Sanguinis Chriſti vel hilaritatis mentis.)
in eo nomen illius inuocetur: decimam frumenti tui & vini 5
(a Operum miſericordiæ, vel chariſmatis. — b Maioribus operibus. — c Simplicitate.)
n & olei, & primogenita de armentis & ouibus tuis, vt diſcas
timere dominum Deum tuum omni tempore. Cum autem
longior fuerit via, & locus quem elegerit dominus Deus
tuus, * tibique benedixerit, nec potueris ad eum hæc cuncta
o portare, vendes omnia & in pretium rediges, portabiſque
manu tua, et proficiſceris ad locum quem elegerit domi-
p nus Deus tuus, et emes ex eadem pecunia quicquid tibi
placuerit, ſiue ex armentis ſiue ex ouibus, vinum quoque
(a Omne ſcil. quod inebriare poteſt excepto vino.)
et ſiceram, et omne quod deſiderat anima tua, et comedes
coram domino Deo tuo, et epulaberis tu et domus tua, et
Leuita qui intra portas tuas eſt. Caue ne derelinquas eum,
(a Vno interpoſito.)
q quia non habet aliam partem in poſſeſſione tua. Anno ter- 6
tio ſeparabis aliam decimam ex omnibus quæ naſcuntur ti-
(a Non deferes ad locum quem elegit dominus.)
r bi eo tempore, et repones intra ianuas tuas, venietque Leui-
tes, qui aliam non habet partem, nec poſſeſſionem tecum,
& peregrinus ac pupillus et vidua, qui intra portas tuas ſunt,
et comedent et ſaturabuntur, vt benedicat tibi dominus
Deus tuus in cunctis operibus manuum tuarum, quæ feceris.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *eſt de genere vulturis alba & minor, quam ſit vultur.*

1 Nycticoracē. *Auis eſt de nocte volans ανὺξ quod eſt nox, & κόραξ quod eſt coruus, quaſi coruus noctis. Dicunt tamen aliqui, quod eſt idem quod noctua, ſed hoc non videtur, quia hic ſeparatim prohibentur.*

2 Peregrino *Si eſt pauper.*

3 Aut vende ei. *Si habet unde emat, & loquitur hic de peregrino qui eſt conuerſus ad Iudaiſmum, aliter non poſſet comedere licite.*

4 Non coques hædum in lacte matris ſuæ. *Hoc fuit expoſitum Exod. xxiij.*

5 Decimam frumenti tui, uini, &c. *Hic cōſequenter inducit ad latriam; per hoc* ꝙ *inducit ad ſuſtentationem ſacerdotum & miniſtrorum ad quos pertinebat colere Deum pro ſe & pro populo. Primogenita enim debebantur ſacerdotibus, & decimæ Leuitis, portabantur tamen ad templum quantum ad partes Leuitarum, qui manebant ibi ad miniſtrandum. Et patet litera ex his quæ dicta ſunt ſupra xij. Conſequenter inducit ad ſuſtentationem pauperum, cum dicitur,*

6 Anno. *Scilicet pro ſuſtentandis pauperibus, vt patet ex ſequentib. quod fiebat ex lege pietatis naturalis & ne Iudæi pauperes cogerentur quærere eleemoſynas a gentibus, vel ſeruire eis pro ſuſtentatione vitæ ſuæ, & ſic cogerentur de idolotitis comedere cum Gentilibus, & per cōſequens poſſent pertrahi ad cultum idololatriæ.*

C A P. X V.

a Septimo anno facies remiſſionem, quæ 1
Moralia præcepta.
hoc ordine celebrabitur. Cui debetur ali-
a Intra eccleſiam. In Deo. b Pater noſter qui eſt in cęlis vnus eſt Chriſtus.
quid, ab amico vel proximo ac fratre ſuo
repetere non poterit, quia annus remiſſio
Qui alienę religionis eſt.
b nis eſt domini. A peregrino et aduena exiges, † ciuem et pro 2
c pinquum repetendi non habens poteſtatem. † Et omnino 3
Myſtice quaſi pecunia verbi omnibus large diſpenſatur.
indigens et mendicus non erit inter vos: † vt benedicat tibi 4
dominus Deus tuus in terra quam traditurus eſt tibi in poſ
ſeſſionem. † Si tñ audieris vocem domini Dei tui, et cuſto- 5
dieris vniuerſa quę iuſſit, et quæ ego hodie pręcipio tibi † be
Verbum Dei.
d nedicet tibi, vt pollicitus eſt. † Fęnerabis gentibus multis, et 6
ipſe a nullo accipies mutuum. Dominaberis nationibus plu
rimis, et tui nemo dominabitur. Si vnus de fratrib. tuis qui 7
morantur intra portas ciuitatis tuę in terra quam dominus
e Deus tuus daturus eſt tibi, ad paupertatem venerit, non ob
a Quaſi immiſericors. b Per auaritiam, ſed extendens per miſericordiam.
durabis cor tuum, nec cōtrahes manū, ſed aperies eam pau-
f peri, et dabis mutuū, quo eum indigere perſpexeris. Caue ne 8
forte ſubrepat tibi impia cogitatio, et dicas in corde tuo: Ap 9
propinquat ſeptimus annus remiſſionis, et † auertas oculos
tuos a paupere fratre tuo, nolens ei quod poſtulat mutuum
commodare, ne clamet contra te ad dominū, et fiat tibi in 10
peccatum, ſed dabis ei. Nec ages quippiā callidè in eius ne
ceſſitatibus ſubleuandis, vt † benedicat tibi dominus Deus

† fratri aūt remittes tuo quod ſuum erit vel non repetes a fratre tuo. † Quia. † benedicet enim. *dominus enim De⁹ tuus. E

† malign⁹ ſit oculus tuus cōtra fratrē tuū mendicū, vel in paupertatē io datum.

CAP. XV.

A a Septimo anno. In hoc ca. pietas & dilectio commendatur, ut proximis miſereamur, & præmium a domino expectemus. Tempore .n. ſuo metemus nō deficiētes, ſi dū tēpus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domeſticos fidei. vnde: *Dimittite & dimittetur vobis, & date & dabitur vobis.* (Tim. 5. a; Luc. 6. f)

Septimo. an. Quia in ſeptiformi ſpiritu remiſſio eſt. Omnes pene legis ſolennitates in ſeptenario numero ſunt. Sabbathū enim in die ſeptima eſt. Et pentecoſte finitis ſeptem hebdomadib⁹. Septimus quoq; annus celebratur. Et iubileus ſepties ſeptē annis ſuccedit.

(Aduena.) (Dunta-ſi.)

b *A peregrino.* Licet ſint omnes proximi noſtri, maxime tamen illis miſericordia impendenda eſt, qui Chriſti ſunt nobiſcum mēbra. *Qui enim habet ſubſtantiam mundi, & fratri indigenti non impēdit, quo modo manet in eo charitas Dei?* (Mutuā bis.) B (Ioan. 3. c)

c *Omnino indigens & mendicus.* ✻ CHALDAEVS. Solummodo vt non ſit in te egenus, cum benedicendo benedixerit te dominus ī terram, quam dominus Deus dat tibi in hæreditatem, vt poſſideas eam. Imo ſi receperis verbum domini tui, ut cuſtodias & facias, &c. Vtiq. dñs Deus tuus benedicet te, & dabis mutuū populis multis. ✻ ABENESRA ſic explicat. Scias quod iſtud quod præcepi vt non exigas fratrē tuum, non erit opus. Si omnis Iſrael aut maior pars obedierint voci Dei, tunc non erit in te pauper, cui neceſſe erit ut mutuum des ei, imo omnes vos mutuum dabitis gentibus multis.

C ✻ PROC. Hoc etiā Lucas in actis habet: Et gratia erat ſuper omnes eos. Neq. enim pauper quiſquā erat inter eos, de his q credi-
derāt, loquēs. Pręcipit vero lex a peregrino exigere debita. At ciuib. benigne remiſſionē largiri anno ſeptimo, q reuolutione ſua inſtantis ſęculi conſummationem ſignificat. D

d *Fænerabis gentibus multis.* ✻ AMBROSIVS. Myſterium eccleſiæ euidenter exprimitur, cum dixit ad diſcipulum legis: *Si audieris legem, & cæt. fænerabis gentibus.* Quod factum eſt a patribus noſtris. Fœnerauit Moyſes gentibus qui proſelytos acquiſiuit. Fœnerauit Ieſus Naue, Gedon, Samuel, Dauid, Salomon, Eſdras, Eliſæus, & ſi quis volebat verbum cognoſcere, pergebat ad eos. *Regina auſtri veniebat audire ſapientiam Salomonis.* Vbi cœpit populus Iudæorum non cuſtodire legem, cœperunt aduenæ, hoc eſt ex populo nationum, qui in Chriſtum crediderūt interpretationem ſcripturarum fœnerare illi vetuſto populo. Fœneremus hodieque ſacerdotes in eccleſia verbum Iudæis, qui de ſynagoga ad eccleſiam tranſierunt. Fœneremus nouam & vetuſtam pecuniam. Etenim quā habuerunt, iam non habent. (Li. de Zobia ca. 19.)

Fœnera. Quaſi ditior eris omnibus gentibus. Eccleſia quoque abundat ſpiritalibus diuitiis, ipſa docet nec habet neceſſe doceri.

e *Non obdurabis cor tuum.* ✻ CYRIL. Tria ſunt apud ſcripturā, quibus ea uirtus exprimitur animi, quæ imperium tenet, princeps duxque aliarum Mens, ſpiritus, cor. Quis nouit ea q ſunt hominis niſi ſpiritus ipſe, qui eſt in homine? Dauid Pſal. 50. *Cor mundum crea in me Deus.* Quo loco creare nō eſt id quod non erat in naturam inducere, ſed quod iam exiſtit, in meliorem formam commutare. (Ex catena Græca.)

f *Caue.* AVG. Lxx. attende tibiipſi, ne fiat uerbum occultū in corde tuo iniquitas, dicēs, Appropiat annus ſeptimus, annus remiſſio (Quæſt. 21.) F

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XV.

1 Septimo. *Hic inhibetur idololatria quantum ad principium motiuū ſeu occaſionem. Si enim obligati debitis & impotentes ſoluere arctarentur p pęnas corporis uel alio modo, poſſent habere occaſionē fugiēdi de terra Iſrael, & habitare inter Gentiles, & ſic ſeruire dijs alienis, ſecundū quod dicit Dauid de ſeipſo fugitiuo 1. Reg. 27. cap. Maledicti ſunt in conſpectu domini, qui eiecerunt me hodie, vt non habitem in hæreditate domini dicentes:* Vade ſerui diis alienis. *Licet enim Dauid hoc non fecerit, tamen perſecutores eius dabant ei occaſionem faciendi. Ad hoc igitur admonendum ſeptimus annus remiſſionis fuit in lege inſtitutus, in quo remittebantur debita impotentibus ſoluere. Sic ergo primo aufert idololatriæ occaſionem ſecundo inducit, ad latriæ culturam, ibi:* De primogenitis. *Adhuc primo inducit ad relaxationem debitorum, ſecundo ad relaxationem ſeruorum, ibi:* Cum tibi venditus fuerit frater tuus. *Adhuc primo inducit ad debitorū relaxationem ſecundo ad liberalem accommodationē, ibi:* Si vnus de fratrib. tuis. *Circa primum ſciendum q remiſſio debitorum in ſeptimo anno non imponitur, niſi pro illis qui ſunt de ritu Iudæorum, ideo ſubditur.* 2 Aper. *In Hebr. Ab extraneo exiges, per quod patet, quod idē intelligitur hic p peregrinū & aduenam, extraneus autem dicitur qui non eſt de ritu eorum.* (Annus ſeptimus remiſſionis quare inſtitutus. Iuiſio.)

3 Et om. *Hic conſequēter inducit ad pauperū ſubleuationem, & intelligitur de Iudæis pauperibus, quos debebant adiuuare, ita quod non cogerentur publice mendicare.* 4 Vt be. *multiplicando te in bonis temporalibus & ſpiritualibus.* 5 Si ta. *Id eſt ſi feceris quod dictum eſt, & per hoc intelligitur oppoſita negatiua videlicet, quod ſi non feceris, nō multiplicabit te.* 6 Fęnera. *Hic non accipitur pro vſura, quæ licet eſſet eis permiſſa cum extraneis gentibus, non tamen poteſt eis permitti pro pręmio pietatis erga pauperes cum ſit illicita, ſed accipitur hic pro accōmodatione. vnde in Hebr. habetur.* Vadiabis gētes multas. *Id eſt vadia accipies ab eis, quia non tenebantur eis accōmodare ſine vadio, in hoc igitur promittitur eis multiplicatio bonorum temporalium, per q poſſent dare mutuū non ſolum fratrib. ſuis Iudęis, ſed etiā alienis gentibus.* Domi. *quia pro actu pietatis non ſolū promittitur eis multiplicatio diuitiarū, ſed etiā dominij ſiue excellentiarum.* 7 Si vnus. *Hic inducit eos Moyſes ad liberā mutuationem, quæ debet procedere ex affectus, iō ſubditur.* Sed aperies manū pau, &c. 8 Quo eū. *Quia non tantū debebant fratrib. ſuis accōmodare pecuniā, ſed etiā aliā rē neceſſariā vt pote equū, currū, & ſimilia quę frequēter deteriorātur ex accōmodatione.* 9 Caue. *Inducit eos vt non retrahantur ab accommodatione propter appropinquationem anni ſeptimi in quo debita relaxabantur.* 10 Nec. *Vt per hęc machineris ad aliquod malum, vt ad familiaritatem inhoneſtam cum eius vxore, vel filia, vel aliquid aliud illicitum.*

MORALITER.

✻ 1 *Septimo anno, &c.* Illa quæ hic ponuntur moralia ſunt, ideo pertranſeo vſque ibi: ✻ 1 Non

tuus in † omni tempore, & in cunctis ad quæ manum miſe-
ris. Non deerunt pauperes in terra habitationis tuæ, idcirco 1
ego præcipio tibi, vt aperias manum fratri tuo egeno & pau
a peri, qui tecum verſantur in terra. Cum tibi † venditus fuerit 2

In fide. a Tranſiens. Tranſite ad me omnes qui concupiſcitis me. Eccl. 24. c. b Perfectione actiuæ vitæ.

b frater tuus Hebræus aut Hebræa, et ſex annis ſeruierit tibi, in

a Non generalis remiſſionis, ſed quicunque a venditione ſeptimus occurrerit. Aeterna requiæ.

ſeptimo anno dimittes eum liberum. Et quem libertate do-
naueris, nequaquam vacuum abire patieris, ſed † dabis via-
ticum de gregibus et de area et è torculari tuo, quibus domi-
nus Deus tuus benedixerit tibi. Memento quod et ipſe ſer-
uieris in terra Ægypti, et liberauerit te dominus Deus tuus,
et idcirco ego nunc præcipio tibi. Sin autem dixerit, nolo

a Ab actiua vita. b Prædicatorem. Eccleſiam.

egredi, eo quod diligat te, et domum tuam, et bene ſibi apud

a Diuini timoris ſubtilitatem. b Mentem inobedientem.

c te eſſe ſentiat, aſſumes ſubulam et perforabis aurem eius

a In introitu eccleſiæ, vt ſit memor cœleſtis tabernaculi. In actiua vita bene operando. Secundum præſens.

d in ianua domus tuæ, et ſeruiet tibi vſque in æternum.

Infirmiori & indoctiori:

Ancillæ quoque ſimiliter facies. Non † auertas ab eis 3

remiſſionis, & malignetur oculus tuus in fratrem tuũ egenũ
A Magnificè occultũ verbum hoc dixit, quoniam nemo audet hoc dicere qui potuerit cogitare, ideo non eſſe mutuũ dandum indigẽti, quoniam appropinquat annus remiſſionis, cũ Deus propter miſericordiam vtrunq; præceperit, & commodari cum quiſque indiget, & remitti anno remiſſionis. Quomodo miſericorditer remiſſurus eſt illo anno quo remittẽdum eſt, ſi creduliter cogitat illo tempore dandum non eſſe, quodã dum eſt.

† omnibus operibus tuis.

a *Cum tibi venditus, &c.* ISID. Si Hebræus puer in ſeruitutẽ deuenerit, præcipitur vt ſeruiat ſex annis, ſeptimo liberetur. Si noluerit propter vxorem & filios, perforabitur auricula eius, & erit ſeruus in ſeculum. Hoc de præſenti ſeculo non dicitur, ſed de futuro, quia in ſex ætatib' huius ſeculi, ſeruiens, ſeptimo die, id eſt æterno ſabbatho liberamur, ſi tamen liberi eſſe, voluerimus dũ in ſeculo peccato ſeruimus. Si autem noluerimus, perforabĩt nobis auricula, in teſtimoniũ inobedientiæ,
B & cum uxore & filiis noſtris, quos prætulimus libertati, id eſt cum carne, & operib. eius, ſ. peccatis in æternum ſeruiemus.

Allegoriæ.

Cum tibi venditus, &c. Hebræus tranſitor, qui ad æternam. ſ. patriam tendit, & de vitiis ad uirtutes, de terrenis ad cæleſtia trãnt, ſi talis ſe tibi vendiderit, id eſt magiſterio tuo ſe addixerit, docebis eum ut in præſenti vita ſtudeat operari. ut ad requiẽ peruenire poſſit. Hoc eſt ſex annis ſeruiet tibi, ſeptimo dimittes eum liberũ, nec vacuum abire patieris, quaſi æterna præmia & veram libertatem promittes ei in alia uita. Si autẽ dixerit nolo egredi, eo quod diligat te, & domũ tuam, id eſt ſi bona quæ fecit, nõ pro æterna mercede, ſed ꝑ humana laude. quaſi diligens præſentem vitã fecerit, perforabis aurẽ eius ſubula, id eſt mentem eius terrore iudicij conpunges in ianua domus, quia iudicium erit in eius uitæ egreſſu & alterius ingreſſu, & ſeruiet tibi uſque in æternũ, id eſt docebis eum ſi ſeculum plus amauerit quã Deũ, æternis ſuppliciis mancipãdũ.

Myſtice.

GREG. Cum actiua uita & contemplatiua ſit nobis ex Dei gratia, una eſt in neceſſitate, altera in uoluntate. Nemo enim Deum cognoſcens regnũ ingreditur ſine actiua uita, ſine cõtemplatiua vero multi. vnde: *Si emeris ſeruum Hebræum, &c.* Hebræus id eſt tranſiens emitur, quando vnuſquiſque q a ſeculo mente tranſit, ſeruitio Dei ſubiicitur. Sex annis ſeruire ꝑcipitur, ut in ſeptimo gratis liberetur. In ſenario actiuæ vitæ perfectio. In ſeptenario contemplatiua exprimĩt. Sex annis ſeruit, ſeptimo liber egreditur, quia per actiuã perfecte tranſactam ad contemplatiuæ uitæ libertatem tranſit gratis, quia cum bene fecerimus ſerui ĩutiles ſumus. Sicut ergo actiua eſt ex munere, ita & contemplatiua. Cum quali veſte intrauerit, cũ tali exeat, qa neceſſe eſt ut in incepto quiſq; ꝑſeueret. Bene aũt ad contẽplatiuã vitam tranſit, qui in actiua intentionis ſuæ veſtẽ nõ mutauit. Quidã vero priuſquã ſeruitio Dei ſocietur, bene operari diligũt, alii poſtq̃ ad eius ꝑuenerint ſeruitiũ. Qui ergo bonã operationẽ prius habuerit, cũ vxore emptus eſt. Is põt ad cõtemplatiuã uitã tranſire, & tamen actiuã non deſereat, vnde vxor egrediatur ſimul. Ad cõtemplationẽ enim trãſiẽs
C affectionem boni operis qua aliis proſit, nõ relinquit. Mulier &

Hom. 3. ſuper Ezec. Moraliter Exod. 21. a

& filii eius erũt domini ſui. Seruo empto dat dominus vxorẽ D
cũ prædicator cũ quẽ domino mancipauit, bonæ actioni coniungit. Prædicatores enim domini vocantur. vnde: *Scis quoniam dominus tuus tollatur a te.* Vxor filios & filias parit, cum bona actio fructus fortes vel teneres gignit. Hæc mulier cum filiis domino remanet, ſeruus exit cũ veſte, quia bona actio & eius fructus prædicatori imputantur, ipſe cũ deſiderii intentione ad contemplationem per gratiã liber egreditur. Si dixerit ſeruus: Diligo dominum meũ, &c. Seruus dominum diligit, quando prædicatoris verbo ſollicita mente cuſtodit. Vxorem amat & liberos, vitã ſcilicet actiuam & fructus eius. Dominus offert eum diis, & applicat ad oſtiũ & poſtes & perforabit aurem ſubula, ut ſit ſeruus in ſeculum, quia prædicator antiquorum patrũ dictis imbuit ad oſtiũ, & poſtes tabernaculi, ut de ingreſſu æterni tabernaculi aliquid audiat, & iudicii terrorẽ agnoſcat, de bonis operibus gloriam quærat ab hominib. Auris ſubula perforatur, dum mens illius timoris Dei ſubtilitate percutitur, ut uerbi acumine trãsfixa, ingreſſum regni ſemper attẽdat, quaſi ad oſtiũ & poſtẽ tabernaculi ꝑforata. Seruus erit in ſeculũ, ut liber ſit poſt ſeculum. Nunc ergo non ſolũ actiua in ſeruitute eſt, ſed etiam contemplatio libertatẽ mentis nõ obtinet, quia in ænigmate ĩtimã quietem videt. Ne hoc ſerui Chriſti animo domin' flagitarent, Apoſtolus iubet ſeruos domini eſſe ſubditos, ne doctrina Dei blaſphemet. Myſtice enim dictum intelligitur, vbi ſubula recuſantis libertatem, aurem perfodi præcipitur.

4. Reg.

† le'ṅ diderit

† tibi ue vel rum v. tur qu.

E

Ad Ti.

b *Sex annis ſeruierit tibi.* ✠ PROC. Ante Seruatoris aduentum legi ſeruitutis Iſrael aſtrictus, atque ſub diſciplina erat. Poſtremis vero temporib. cum humanitatẽ aſciuiſſet, ſeruitutis ſpiritus eſt ſublatus, ſponteque & gratis in filios ſunt adoptati. Non enim legis operum, ſed fidei viatico accepto victimã immaculatã ab ouib. extractam, ouem inquam, ad lanienam noſtri cauſa adductam. Quod ſi vero lege carnalem fratrem libertati donare cõueniebat, quantomagis ſpiritualem nobis conuenit? Ac ſpiritualib. quidem annus ſeptimus, mundi cõſummatio ſemper præſto eſt.

c *Aſſumes ſubulam, &c.* ✠ PROC. Quicunq; poſt remiſſionẽ peccatorũ ad libertatis dignitatẽ ꝑuenire nõ potuerunt neq. ſyncero erga dñm affectu, aurẽ circunciderunt, nihilominus ĩ inferiore additiõe ſub ipſo ad oſtium in limine eſſe uolunt, nunq̃ enim ex præſenti ſeruitute egredi præſumpſerunt, aurem ſubula perforantur. Quo foramine edocti, bñ ſeruire poterunt, donec ſeruitutis ſpatio exacto, inter mercenarios deſcripti, ad filiorum dignitatem ſeipſos intrudant. Chriſtus enim prima figura liberos efficit, fratres & amicos vocitando. *Seruus enim, inquit, neſcit voluntatem domini ſui.*

✠ CYRILLVS. *Perforabit. &c.* Vt intelligat poſt hac nihil de libertate amplius auditurum, cum eam partem quam natura voci peruiam fecit, quodammodo impediri voluerit.

Ex cat. Græca.

d *Seruiet tibi in æternam.* ✠ ORIG. Solet his verbis q̃nq; ſcriptura vitam hominis circunſcribere. Paulus: *Si propter eſum carnis frater offenditur, carnem non comedam in æternum, id eſt, dum viuam.* F

☞ a *De pri-*

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Non deerunt. *Non eſt contrariũ ei quod ſupradictũ eſt. Omnino indigens & mendicus non erit inter vos, quia ibi loquitur de mendicante publice, quod non debebant Iudæi permittere, vt dictum eſt. Hic autem loquitur de paupere, qui de ſuis facultatibus non poteſt conueniẽter ſuſtentari, & ideo indiget per accommodationem ab alijs auxiliari.*

2 Cum tibi uendi. *Iſta expoſita fuerunt Exod. 21. hoc excepto.*

3 Non auertas ab eis. *Id eſt non reſpicies eos toruo oculo, quaſi tibi ſit grauis libertas eorum. Vnde in Hebræo habetur*: Non erit graue oculis tuis cum dimiſeris eos liberos.

✠ 1 De pri-

MORALITER.

✠ 1 *Cum tibi ven.* Cuius ſenſus myſticus ſupra poſitus eſt Exod. 21.

✠ 1 *De pri-*

a *De primogen.* AVG. Primogenita dicit quæ primo vuluā aperiunt, & primo partu exeunt, r Græce autem πρωτότοκα, nec Latine dicuntur niſi primogenita potuerunt, in his tantum intelligēda ſint quæ naſcuntur ex matribus, ipſa enim proprie patiuntur potius quam gignūtur. Patere quippe eſt τίκτειν quod ex fœmina, vnde πρωτότοκον dicitur. Gignere autē eſt γεννᾶν, vnde pprie Latine primogenitus dicitur. Ex fœminis autem dabantur primitiua, id eſt quæ prima pariebantur, non quæ prima gignebātur a viris, &c. Si ergo eſt in his verbis certa diſtinctio, non fruſtra dominus non dicitur a patre μονοτοκος ſed μονογενής, id eſt vnigenitus quod eſt vnicus. Quod autem Latine dicitur a mortuis primogenitus, Græce πρωτοτοκος, non πρωτογενής, dicitur, tanquā pater æqualē ſibi genuerit, & creatura peperit. Nam quod dicitur primogenit⁹ omnis creaturæ, quia prim⁹ ita ſurrexit, ut iam nō moriatur, omnis creaturæ, id eſt πρωτοτοκον, ſm nouam creaturam pōt intelligi de qua dicitur. Si qua ergo noua ī Chriſto creatura, ex qua ille primitiuus eſt, quia primus ita ſurrexit, vt iam non moriatur, qđ nouæ creaturæ quæ in illo eſt futurum in fine promittitur. Mouet tamen quod in prouerbiis dicitur: *Primogenite tibi dico fili.* Si enim pater ad filium loquitur, eundem dicit primogenitū, quem vnigenitum, quia & nos filii Dei ſumus, ille autem vnigenitus, quia ſolus de ſubſtantia patris, & æqualis, & coæternus.

Quæſt. 23. Nō differre apud Græcos inter rototocos & progeniſcos.

B

Cor. ſ. d

Pro. 6. b.

b *Sanctificabis domino Deo tuo.* Non tibi, ſed omnium largitori. *Quia omne datum optimum deſurſum eſt.* Quod autem leue in noſtra cogitatione, vel maculoſum in noſtra conuerſatione vel claudum in operū progreſſione, vel cæcum ignorantia mētis aut aliqua parte deforme vel debile, nō debemus Deo immolare, id eſt imputare, ſed bonis.

Iacob. 1. c

a Solicitudinem. b In contemplatione. c Auguſt. Liberos a ſeruitute vitæ actiuæ. d Vt recipiant mercedem æternam.

oculos tuos, quando dimiſeris eos liberos, quoniam † iuxta mercedem mercenarii per ſex annos ſeruiuit tibi, vt † bene-

a Prædicatori. Remunerando. Bonis dictis vel factis.

a dicat tibi dominus Deus tuus cunctis operibus quę agis. De 1

Primordijs bonæ voluntatis & operationis.

primogenitis tuis quæ naſcuntur in armentis et ouibus tuis,

Forte ſcil. & virile. a Attribuendo. b Non tibi.

b quicquid ſexus maſculini eſt ſanctificabis domino Deo tuo. †

a Prædicabis. b Bona operatione primi temporis adhuc infirma ætate. Quaſi neophytum non permittas in eccleſia docere. c Hoc eſt primogenita innocentiæ non nudabis, vt videatur & laudentur ab hominibus. Non ſunt in exemplum oſtendenda niſi quæ ſunt firma.

c Non operaberis in primogenito bouis, et non tondebis pri- †

a Id eſt de bono opere tuo ſoli Deo placere curabis.

mogenita ouium. In conſpectu domini Dei tui, comedes ea †

per annos ſingulos in loco quem elegerit dominus, tu et do-

Criminis. Greſſu boni operis.

d mus tua. Sin autem habuerit maculam, et vel claudum fuerit 2

Ignorantia.

vel cæcum, aut in aliqua parte deforme vel debile, non im-

a Imputabitur. b A quo omne bonum, ſed tibi a quo malum.

molabitur domino Deo tuo, ſed intra portas vrbis tuæ comedes illud, tam mundus quam immundus ſimiliter veſcentur eis, quaſi caprea et ceruo. Hoc ſolum obſeruabis, vt ſanguinem 3

eorum non comedas, ſed effundas in terram quaſi aquam. 4

c *Non operaberis.* GREGO. In primogenito bouis arare, eſt bonæ conuerſationis primordia in exercitio actionis publicare. Primogenita ouium tondere, eſt ab occulto rationis tegmine inchoantia bona nudare. Si quid enim bonum robuſtumque incipimus exercere, non debemus cito oſtendere, ſimplex quoque & innocuum non debet nudari ſuo velamine. Ad ſola diuina ſacrificia iſta proficiant, vt ad honorem intimi iudicis in ara cordis immolentur, ne primordia adhuc carnali vitæ cōmiſſa citius innoteſcāt, & cum laudant bona, deceptus animus nō deprehēdat quæ in eis ſunt mala.

Lib. 8. Moral c. 34.

† vel duplex mercenarius, vel duplex eſtimerces mercenarii.

† & bene dicet.

E

d *Sin autem habue.* Sunt quædā opera quæ licet minus placeāt Deo, proſunt tn̄ proximo, & ſi Deo offerri non poſſunt, comedi poſſunt. Cum. n. Deo minus placeāt pro fucata intentione quā Deus intuetur, proximis tn̄ exemplo opitulantur. Quaſi caprea & ceruo. Caprea ſaltatim incedit, ceruus inimicus eſt ſerpenti, & aſpera & ſpinoſa tranſiliens montana tranſcendit, & ideo in bonam partem accipiuntur.

✱ THE. Quare primogenitū mutilum prohibet offerre? Ab animalib. rōne caretib. inſtruit homines ratione præditos, cō ſummatæ debere eſſe ſapiētia ad omne opus bonū apparatæ.

Quæſt. 14.

F

❧ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 De primogenitis. *Deſtituta idolatria quantum ad occaſionē, hic reuertitur ad determinationem latriæ excludendo quandam cupiditatem occaſione latriæ aliqualiter contingentem. Et primo facit propoſitum, ſecundo remouet quoddam dubium, ibi:* Hoc ſolum. *Circa quod ſciendum, quod ex eo tempore quo dominus percuſſit primogenita Aegyptiorum tam in hominibus quam in animalibus, omnia primogenita filiorum Iſrael fuerunt obligata domino & ſanctificata, vt habetur Exod. xiij. & in pluribus alijs locis. Veruntamen aliqui cupiditate ducti volebant inde trahere vtilitatem ſuam, vtpote in primogenito bouis arando, & primogenitum ouis tondendo, antequam offerentur, ideo iſtud prohibetur hic, & patet litera. Et dicit hic Rab. Sa. quod idem eſt intelligendum de oue, quæ offerebatur pro primogenito aſini, vt habetur Exod. xiij. quia debebat offerri cum lana.*

2 Sin autem. *Id eſt defectum alicuius membri ſeu aliquam aliam deformitatem, propter quam non deberet domino offerri, cui meliora ſunt offerenda, & ne diuinus cultus veniret in contemptum ex oblatione talium defectus habentium, & per conſequens vilium & contemptibilium tale primogenitum licite poterat comedi extra Ieruſalem, in oppidis & ab immundis hominibus ſicut & a mundis.*

3 Quaſi caprea, &c. *Id eſt ſicut de illis comedunt homines abſq; hoc quod faciant inde aliquam oblationem domino, nec redemptionem, ſic et de iſtis. Tamen diſtinguendum eſt, quia ſi talis macula inerat primogenito animali a natiuitate, comedebatur abſque oblatione vel redemptione aliqua, quia nunquā fuerat obligatum domino, ex quo nunquam fuerat immolatitium. Si aūt poſt natiuitatē ſuperuenerat, tunc aut erat curabilis, aut non. Si curabilis, debebat poſt curationē offerri, ſi incurabilis poterat redimi, quia erat obligatum domino ante euentum maculæ, & hæc diſtinctio accipitur ex ſententia Rab. Sa. hic & xvij. cap.*

4 Hoc ſolum. *Quia carnes talium licite comedebantur in oppidis, abſque redemptione in caſu prædicto, propter hoc aliqui forte poſſent credere, quod eſus ſanguinis ipſorum eſſet licitus, propter quod hoc excluditur hic ſpecialiter, quia nec in vilibus animalibus erat conceſſus, ſed generaliter prohibitus.*

✱ CAP.

MORALITER.

✱ 1 *De primogenitis tuis quæ naſcuntur in armentis & ouib.* De primogenitis iſtis duplex ſenſus myſticus ponitur a doctoribus. Vnus eſt ꝙ per primogenitā ſignificant bonorum operum initia. Et de iſtis dicitur.

† *Quicquid ſexus etc.* Quia quicquid eſt ibi perfectionis, debet Deo attribui, ſexus. n. maſculin⁹ perfectus eſt, ideo ſignificat perfectionem Deo attribuendam.

2 *Sin autem habu. ma.* Per quod ſignificatur, quod ſi in operib. noſtris bonis defect⁹ aliqs ſit admiſtus, attribuēdus eſt noſtro defectui. Oſee xiii. c. *Perditio tua Iſrael, ex me tantū auxilium tuū.* Alius ſenſus myſticus eſt, ꝙ p primitiua ſignificantur hoīes de nouo cōuerſi incipientes ſeu neophyti, & de iſtis dicitur.

† Non operaberis. Quia prædicti incipientes noui non debent operi doctrinę vel pdicationis ſignificato p opus bouis applicari, nā ad opus doctrinæ ſeu prędicationis requiritur maturitas & firmitas. Quòd aūt per agriculturam, quæ eſt opus bouis, ſignificetur prædicatio & doctrina habetur 1. Cor. 3. b. vbi dicit Apoſtolus; *Dei adiutores ſumus, Dei agricultura eſtis.*

† *Non tondebis.* Per qđ ſignificatur, ꝙ opera bona neophytorum non ſint exterius denudanda, ne p inanē gloriā amittantur. Grego. Primogenita ouium tōdere, eſt occultationis tegmine inchoantium bona nudare. Solis autem firmis & perfectis dicitur illud Matth. 5. b. *Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant opera veſtra bona, & glorificent patrem veſtrum, qui in cælis eſt.*

✱ MORA-

ADDITIO.

In cap. xv. vbi dicitur in poſtil. Ad hoc igitur amouendum, ſeptimus annus remiſſionis in lege inſtitutus eſt, &c. Licet communiter teneatur apud Hebræos, quod in anno ſeptimo totaliter remittebantur debita,

debita, ſic quod etiam poſt tranſitum illius anni ſeptimi non poſſent repetere: tamen hoc non uidetur rationi conſonum, quia ſic, ſi aliquis accommodaret proximo ſuo pecuniam, vel aliquid huiuſmodi in anno ſexto vel prope finem anni ſtatim intrante anno ſeptimo erat remittenda, quod videtur contra æquitatem iuſtitiæ, ſecundum quam homo tenetur reddere mutuum: vnde Pſalm. 36. d. Mutuabitur peccator & non ſoluet. Nec valet dicere, quod hæc remiſſio intelligitur quo ad impotentes ſoluere tantum, prout poſtillator videtur dicere, tum quia ſcriptura indiſtincte loquitur dicens: Cui debetur aliquid ab amico vel proximo vel fratre ſuo, repetere non poterit, quia annus remiſſionis eſt domini, non diſtinguens de potente vel impotente, tum quia ab impotente non ſolum anno ſeptimo, ſed etiam in alijs temporibus non erat debitum repetendum. Dicitur enim infra: Si vnus de fratribus tuis, &c. ad paupertatem venerit, non indurabis cor tuum nec contrahes manum, ſed aperies eam pauperi, & dabis mutuum, quo eum indigere proſpexerit. Vnde circa hoc aliter videtur dicendum. Ad quod ſciendum quod in Hebræo vbi nos habemus: Septimo anno facies remiſſionem: eſt quædam dictio quę ſonat ſubtractionē, & eſt ſenſus quod in toto anno ſeptimo non poterant debita repeti. Cuius ratio eſt, quia ſeptimus annus erat ſabbathum terrę, in quo non licebat ſeminare agros, nec vindemiare nec colligere fructus terrę, ſed omnia quæ ſponte naſcebantur erant communia quibuſlibet hominibus, & etiam beſtijs, ut habetur ſupra Leui. 15. vnde in tali tempore debebat ceſſare exactio debitorum ceſſante collectione fructuum & redituum. Sed ſabbatho terrę, ſcilicet anno ſeptimo tranſacto, cum iam poterant terras colere, & fructus ſuos vnuſquiſque colligere, licitum erat debita repetere, & etiam debitor, ſi eſſet potens, tenebatur reddere, cum reſtitutio debiti pertineat ad veram iuſtitiam. Ad hanc ſententiam facit quod ſequitur in litera de hac materia. Caue ne forte ſurrepat tibi impia cogitatio, & dicas in corde tuo, appropinquat ſeptimus annus remiſſionis, & auertas oculos a paupere fratre tuo, nolens ei quod poſtulat mutuum commodare. Si enim in ſeptimo anno fieret talis remiſſio, vt prædicti intelligunt, quare diceretur impie cogitare ille, a quo per menſem vel aliquod breue tempus ante ſeptimū annum mutuum poſtularetur, ſi a mutuatione retraheretur, cum hoc iam non eſſet mutuatio, ſed mera donatio, quę non in tanta quantitate ſolet dari, ſicut mutuum? Facit etiā pro prędicta ſententia, quod infra in eodem c. dicitur. Cū tibi uenditus fuerit frater tuus Hebræus, aut Hebręa, ſex annis ſeruiet tibi, & ſeptimo anno dimittes eū liberum. non enim dimittebantur in anno ſabbathino terrę, ſed poſtquam ſeruiſſet per ſex annos integros, & ideo reddens rationē, quare dominus ſerui non deberet grauiter ſuſtinere hanc dimiſſionem dicit. Quoniam iuxta mercedē mercenarii per ſex annos ſeruiuit tibi. Ex quo patet, quod ſi poſt breue tempus ſeruitutis prçciperetur liber dimitti, eſſet quid durum & graue, non ergo minus durum eſt totaliter debitum dimittere, quam ſeruum emptum liberare. Quia tamen iſta lex remiſſionis debitorum ſic intellecta, ſicut Hebræi intellexerunt eſt intolerabilis, per quam penitus claudebatur via ad mutuandum, idcirco Thalmudici antiqui quoddam fecerunt ſtatutum, per quod lex prædicta totaliter euacuabatur, & ſic impletur dictum Chriſti Matt. 15. a. Irritum feciſtis man. Dei, &c.

REPLICA. In capit. 15. cum poſtillator remiſſionem debitorum verius dilationem in anno ſeptimo exponeret de impotentibus ſoluere, ſicut & ſupra expoſuit Leuit. 25. Burgen. ibi & hic dicit huiuſmodi expoſitionem non habere fundamentum pro eo, quia vt dicit, ſcriptura indiſtincte loquitur de potentibus & impotentibus. Hic dico ſaluo meliori iudicio, quod fundamentum expoſitionis poſtillatoris ſtat in recta ratione. Recta enim ratio hoc exigit, vt potens ſoluere ſoluat ſine dilatione, non enim ſine fraude ad annum remiſſionis differret, ſi ſoluere poſſet. Quod ſi non poſſet, nā potens non eſſet, & ſic ſequeretur quod potens de hoc caſu non eſſet potens, quæ eſt contradictio. Vnde etſi litera loquatur indiſtincte, oportet tamen & ratione recta de impotentibus ſpecialiter intelligi, alias ſi potens eſſet ad ſoluendum & differret daretur occaſio non mutuandi, imo & potens in anno remiſſionis tenebatur ſoluere, quamuis mutuās non potuit rem ſuam aggrauantur exigere. Ille igitur annus erat pro impotentibus, a quibus non potuit illo anno quicquam repeti, nec per eos oportuit propter impotentiam aliquid ſolui. Potentes autem & illo anno & quolibet alio ſolutionem ſine fraude differre non potuerunt. Nec valet quod Burgen. dicit, quod ab impotente nec illo nec quocunque alio anno repeti debitum poſſet, quia ſic daretur via pauperibus non mutuandi, ſed ſolum pauperes reciperent per modum donationis, & ſequeretur ſeptimum annum non ſolum dilationis eſſe, ſed totalis remiſſionis, cuius oppoſitum Burgen. nititur oſtendere hic contra Iudæos. Nec textus quem Burgen. allegat, eſt ad ſui propoſitum, quia textus ille dicit omni tempore mutuandum neceſſitatem patienti, non prohibet repetitionem niſi in anno ſeptimo, qui dicebatur remiſſionis pro illo anno, quo completo, repetitio fieri potuit, ut habetur a Scholaſtica hiſtoria ponente differentiam inter annū iubileum, & remiſſionis. In illo namque remittebantur debita, in iſto differebantur.

A CAP. XVI.

a Obſerua menſem. Quia in eo manipuli ſpicarum, id eſt primitiæ p ſacerdotē offerebātur dn̄o. Menſem primū, ſcilicet Hebræorū, qui apud eos ניסן niſan, apud Græcos quoq; ξανθικος, apud Latinos Aprilis dicitur, in quo agnus paſchalis occidebatur.

Myſtice. b Eduxit te. Myſticè. Nos quoque de Aegypto huius mundi liberati, nouum hominē induti, in nouitate vitæ ambulemus, primitias bonorum operum conſecrantes, & phaſe, id eſt, trāſitum bonum celebrantes, vt relicta Aegypto ad terram promiſſionis veniamus.

CAP. XVI.

a OBSERVA menſem † nouarum frugum 1 et verni primum temporis, vt facias phaſe domino Deo tuo, quoniam in iſto menſe (a Mundo.) b eduxit te dominus Deus tuus de Ægypto nocte. Immolabiſque phaſe (Agnum.) domino Deo tuo de 2 c ouibus, et de bobus, in loco quē elegerit dominus Deus tuus, vt

a Simplicitatis. b Operationis. c In eccleſia.

D c Et de bobus in loco. AVGVSTINVS. Boues addit, cum de oue tantum præceperit, quam iuſſit accipi & ouibus & hædis vel capris, propter Chriſtum, qui ſecundum carnem ex iuſtis fuit & peccatorib. Nō enim ait ex ouibus vel capris, ſed ex ouibus & capris, licet proprie non intel-

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XVI.

B 1 Obſerua menſem. Hic declarātur pręcepta quę ordinant hominem ad Deum ex conſideratione temporis. Circa quod ſciendum, quod trib. temporib. in anno celebrabant Iudæi feſta ſolennia, videlicet primo mēſe feſtū phaſe, ꝓp beneficium egreſſionis de Aegypto, et tertio menſe feſtum pentecoſtes, propter beneficium legis datæ, & ſeptimo menſe feſtum tabernaculorum, propter beneficium conſeruationis ipſorum in deſerto xl. annis, quibus Deus prouidit habitantib. in tabernaculis. Primo ergo agitur de primo feſto, ſecundo, de ſecūdo, ibi. Septē hebdomadas, tertio, de tertio, ibi. Solennitatem quoque tabernaculorum. Sciendum etiā, quod de iſtis tribus feſtis habentur plura Num. 28. & Leui. 23. & aliqua hic adduntur, & aliqua repetuntur. Quantum igitur ad primum feſtum dicitur.

Feſta ſolēnia Iudæorum.

Diuiſio.

Obſerua menſem. Non quia tunc tempus eſſet meſſium, ſed quia circa 14. diem menſis primi in aliqua parte terræ promiſſionis aliquæ fruges propinquabāt ad maturitatem, & de illis colligebantur ſpicæ, de quibus fiebat manipulus, qui offerebatur in ſolennitate paſchali, & torrebatur, & tunc per confricationem grana excutiebantur, & de illis fiebat ſacrificium. E

2 Immolabiſque. Non loquitur hic ſcriptura de immolatione agni paſchalis, de quo poſtea agetur, ſed de alijs ſacrificijs quæ offerebantur in illa ſolennitate, quorum aliqua offerebantur a tota communitate, quę determinantur Num. 28. Aliqua vero offerebantur a perſonis ſingularibus ex deuotione, & talia non cadunt ſub numero determinato, quia in talib. cuilibet permittebatur facere ſuam voluntatem, ſequitur.

MORALITER.

✻ 1 Obſerua menſem. Hic replicat Moyſes de tribus ſolennitatibus, ſ. paſchæ. pentecoſtes, & tabernaculorum, de quibus actum eſt ſupra, Leui. 23. Primum autem illorum figura fuit reſurrectionis Chriſti paſſi, qui eſt paſcha noſtrum ſicut dicit Apoſtolus 1. Cor. 5. c. Paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus: itaque epulemur, non in fermento veteri neq; in fermento malitiæ & ne- C

quitię, ſed in azymis ſynceritatis & veritatis. Igitur per ſeptē dies azymorum ſignificatur totum tempus noſtrum, eo quod ſeptem dieb. reuoluitur vt dicit Grego. Homil. 5. & iſte ſeptenarius debet deduci ſine fermento malitiæ & nequitiæ, & in azymis ſynceritatis & veritatis, & tunc reuertemur in tabernacula noſtra, id eſt ad manſiones patrię cęleſtis, ſicut filii Iſrael celebratis ſeptem die. phaſe ad loca ſua reuertebantur. De ſecundo feſto, ſcilicet pentecoſtes dicitur. F

✻ 11 Septem

intelligatur ouis ex capris, ne Iudæi dicerēt ſubaudiendū eſſe
A caprū. Quare ergo additi ſunt boues, an propter alia ſacrificia, quæ diebus azymorum ſunt immolanda.

a *Panem fermen.* Corruptā doctrinam, vel veterem conuerſationem. vnde: *Epuletur in azymis, non fermento veteri, &c.* Cor.5.c.

b *Septem.* Toto rempore præſentis uitæ. Sicut illi ſeptem diebus azyma comedebant, ſic nos pure & ſimpliciter ſeptē diebus huius vitæ conuerſemur quib. quotidie agnus occiditur, & paſcha celebratur, ſi innouati nihil ex ueteri corruptione retinemus, Quid enim eſt aliud fermentum, quam naturæ corruptio? Fermētatum enim recedit a naturali dulcedine, & corrumpitur adulterino rancore.
(margin: feſtinatione. fermētū. pernoctē fermentū B)

c *Non ap. Epulemur non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, &c.* quaſi relinquite veterem hominem, & induite nouum. 1 Cor 5.c. Eph.4.f.
(margin: † Stabis.)

C d *Non remanebit.* In hac vita omnia ſacramenta dominicæ incarnationis perſcrutanda, & cuncta præcepta eius implenda ſunt, antequam mane, id eſt finis ſeculi adueniat.

a habitet nomen eius ibi: Non comedes in eo panem fermen-
Tota præſenti vita.
b tatum. Septem diebus comedes abſque fermento afflictio-
a Qui in valle lachrymarum.
nis panem, quoniam in † pauore egreſſus es de Ægypto, vt 1
memineris diei egreſſionis tuæ de Ægypto omnibus diebus
c vitæ tuæ. Non apparebit † fermentatum in omnibus terminis
d tuis ſeptem diebus, & non remanebit * de carnibus eius, quod 2
a Vſque in diem ſeculi.
e immolatum eſt veſpere, in die primo vſque mane. Non po- 3
a Congregationum ſcil. Iudæorum, hæreticorum, atque Gentilium.
teris immolare phaſe in qualibet vrbium tuarum, quas domi-
a Subiecturus. b Eccleſia. c Gratia ſua. d Non vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos, &c. Ioan. 5.c.
nus Deus tuus daturus eſt tibi, ſed in loco quem elegerit do- 4
minus Deus tuus, vt habitet nomen eius ibi. Immolabiſque 5
a Chriſti. b Mortem. Mundo.
f phaſe veſpere ad ſolis occaſum, quando egreſſus es de Ægy- 6
Eccleſia.
pto, & † coques & comedes in loco, quem elegerit dominus 7
g Deus tuus, maneque conſurgens vades in tabernacula tua. 8
In tota laborioſa vita. a Synceritatis & veritatis. Non in fermento veteri, &c. b Requieuit Deus die ſeptima. Sanctorum.
h Sex diebus comedes azyma, & in die ſeptima, quia collecta 9
a Seruile. b Quibus finitis adueniat ſpiritusſanctus.
i eſt domini Dei tui: Non facies opus. Septem hebdomadas 10
a Hoc Iudæi nec ad literam, nec ad ſpiritum cuſtodiunt. 11
numerabis tibi ab ea die qua falcem in ſegetem miſeris, 12
a In quo ſuſcipietis ſpiritumſanctum.
& celebrabis diem feſtum hebdomadarum domino Deo 13

inquā eccleſia, quæ legitimos quoque ſacrificos habet. Qui- D ſane honorē non ſibi rapiūt, quemadmodum eccleſiæ detertores facere ſolent, qui taurorum quorundam contumaciū inſtar ſuis ſerunt placitis. Hæc igitur ciuitas ſola ad paſchatis immolationē eſt idonea. Hęreticorum enim ſpelūcę iuxta legem repudiātur. In Aegypto itaque ſolū agnum mactare eis eſt præceptum.
(margin: Extra eccleſiā oblatum nil valet ſacrificium.)

f *Veſpere ad ſolis.* Nouiſſima ætate mundi quando verus ſol in paſſione occubuit, & Aegyptiacam captiuitatem ſoluit, cum paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus.

g *Vades in tabernacula.* Peracto ſeruitio domini mane reſurrectionis trāſibimus in æterna tabernacula: vt quieſcamus ab oī labore, lętantes de pcepta retributione. F

h *Die ſeptima.* Aeterna requie quā ſeptenarius ſignificat, propter ſabbathum ubi nullus labor, nulla operandi ratio.

i *Septem hebd.* In Leuitico plenius. Numerabis ergo ab altero die ſabbathi ſeptem hebdomadas plenas uſque ad alterā diē expletionis hebdomadæ ſeptimæ.

e *Non poteris.* In vna domo agnus paſchalis editur, & in uno loco phaſe immolatur, i. in catholica eccleſia, extra illam nō recte paſcha celebratur. Vetat celebrare myſteria Chriſti in conuenticulis hęreticorum.

* PROCOP. Vnicus enim locus eſt & vrbs vnica, vniuerſalis in-

AVG. *Septem hebdomadas, &c.* Si ab vniuerſo populo hęc pētecoſte iuſſa eſt obſeruari, nūquid oēs credendū eſt vno die falcē iuſſos mittere in meſſem? Si autē ſibi quiſq; obſeruat iſtā quinquageſſimam, dinumerans ab illo die quo falcē mittit, non vna eſt vniuerſo populo. Illa vero vna quæ computat ab immolatione paſchæ uſque in diem datæ legis in Sina. Quęſt.25. F

Nos

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Quoniā. *In Hebræo habetur:* Subito *vel* feſtinanter egreſſus es de Aegypto, *& propter hoc tunc comederunt azyma, quia fermentare non poterant Aegyptijs cogentibus eos exire, vt habetur Exod.xij.* 2 Et non re. *Scilicet agni paſchalis, de cuius carnibns nihil debebat remanere vſque mane, vt habetur Exod.xij.* 3 Non poteris immo. *Hoc præcipiebatur ad euitandum occaſionem idolatriæ, quia ſub prætextu huius & occaſione poßent fieri aliæ immolationes pertinentes ad idolatriam, & ut cū maiori reuerentia fieret iſta immolatio in ciuitate electa ad diuinum cultum, & hoc eſt quod dicitur:*
4 Sed in. *Et accipitur hic locus pro tota ciuitate Ieruſalem, quæ fuit electa a Deo ad cultum diuinū, quia in qualibet domo poterat immolari, dum tamen haberetur numerus animarum, quæ ſufficerent ad eſum agni, vt dicitur* Exod.xij. *Debebat etiam poni de ſanguine ſuper utrunq; poſtem, & in ſuperliminaribus domus ubi comedebatur quod nō pōt intelligi de domo tēpli, quia ibi nihil ponebatur de ſanguine agni.*
5 Ad ſolis. *Id eſt poſt declinationem ſolis.* 6 Quando. *Non quod illa nocte egreßi fuerint filij Iſrael de Aegypto, ſed quia ipſa immolatio erat quædam præparatio ad exitum, & quia illa nocte ſe præparauerunt ad exitū, & mane ſequēti egreßi ſunt, vt habetur Exo.12.*
7 Et coques & co. *De modo coquēdi & comedēdi habetur Exo.12.*
8 Maneq;. *Hic accipitur mane ſecundæ diei, prima autem dies incipiebat a veſpera 14. diei primi menſis, & terminabatur in primo ueſpere 15. diei, & tota die illa & nocte ſequenti debebant remanere in Ieruſalem, & mane ſequenti poterant recedere qui vellent.*
9 Sex diebus co. *ſupra eo. ca. dicitur:* Non apparebit fermētatū in omnibus terminis tuis ſeptem diebus. *Ad hoc ſoluēdū dixerūt aliqui Hebræi, quod dies ſeptimus non eſt de præcepto, ſed qui volebāt, comedebant azyma. Dicunt etiam quod nec alij ſex dies ſicut nec ſeptimus, ſed ſolū veſpere primæ diei in qua immolabatur agnus. Sed hoc videtur contra tex. Exod.12. ca. vbi ſic dicitur:* Quicunq; comederit fermentatum, peribit anima illa de Iſrael a primo die vſq; ad ſeptimam diem. *Et ideo dicendum quod per hoc quod dicitur hic: Sex diebus comedes azyma, nō excluditur ſeptimana ab iſta obſeruatione, quia ſenarius includitur in ſeptenario, & qui obſeruat ſeptenarium obſeruat ſenarium. Diſtinguitur tamen hic dies ſeptima, quia erat celebrior quinque præcedentibus, quia prohibitum erat opus ſeruile in illa ſicut & in prima, vt habetur* Nume.28. *non autem in intermedijs, & hoc eſt quod ſubditur:* 10 Et in die ſeptima, &c. *Quia dicitur hic collecta, dicunt aliqui quod illa die fiebat collecta pro ſuſtentatione pauperum, ſicut in Septembri fiebat collecta pro neceßarijs ad vſum ſacrificiorum templi. Sed hoc non videtur bene conſonum ei quod iam prædictum eſt ſcilicet quod ſecunda die habebant licentiam recedendi qui vellent. Si autem illo tempore fieret collecta pro pauperibus, probabilius videtur, quod deberet fieri ante receßum populi, vnde in Hebræo habetur: In die ſeptimo retentio eſt domini Dei tui, quod exponitur pro retentione ab operibus ſeruilibus ſecundum Hebræos, quæ illo die prohibentur fieri, vt patet in litera. Tranſlator autem noſter accepit pro retentione populi ad collectam faciendam, ſeu pro retentione pecuniæ ſic collectæ, & ideo tranſtulit collecta. Primus tamen modus dicendi communior eſt apud auctores noſtros. Poteſt etiam dici, quod dies ſeptimus erat collectæ dies, eo quod tunc numerabatur pecunia, & reponebatur in theſauro templi, quę tamen pecunia fuerat recepta ab offerentibus a principio feſti.* 11 Septem hebdo. *Hic agitur de ſolennitate pentecoſtes quæ celebrabatur 50. die a ſolēnitate paſchæ, & hoc eſt quod dicitur:* Septem hebdo. nu. *quæ faciunt 49. dies*
12 Ab ea die. *Id eſt a die paſchæ, non quia tunc inciperet meßis frugū, vt prædictum eſt, ſed quia tunc ſecabantur ſpicę magis appropinquantes ad maturitatem.*
13 Et celebrabis diem feſt. *Scilicet pentecoſtes die immediate ſequenti ſeptem hebdomadas prædictas, & illa erit quinquageſima dies a die paſchę.*

* 1 Et

MORALITER.

* 11 *Septem hebd.* Per quas figurata fuerunt ſeptem dona ſpiritus ſancti, q datus fuit in pentecoſte noſtra apoſtolis, aliiſq; diſcipulis in ſigno viſibili. De tertio vero feſto dicitur.

* 3 *Solen.*

A Nos quoq; celebramus pentecoſten, id eſt aduentum ſpiritusſancti, qui eſt digitus Dei quo ſcripta eſt lex in tabulis.

a *Solennitatem.* Qui ut tabernaculo præſenti mundo vtitur, feſtiuitatem agere, & lętari in eo poteſt, propter futuri expectationem. *Quia ſi terrena domus huius habitationis diſſoluatur, habebit domum non manufactam in cælis.* (1.Cor.5.a.)

b *Quando.* Conſummata perfectione omnium bonorum & multarum collectione uirtutum, lætandũ & exultãdum eſſe cũ

B amicis ſignificat. Cũ exultabit quiſque de percepta retributione, qui hic largus fuerit in munere, tunc verè tabernaculorum ſolennitas agetur, nõ mutabiliũ ſcilicet ſed æternorum. vnde: *Vt recipiant vos in æterna tabernacula.* (Luc.16.c.)

c *Maſculinum.* Non fœmineũ, nihil enim molle, fragile, & infirmum in noſtra conuerſatiõe debet eſſe, fortia quæq; a nobis exigit Deus. Si autem in fide trinitatis patris & filij & ſpirituſſancti æternæ mercedis reſpectu tẽpore præſentis vitæ bonis operibus inſudamus, ma-

C ſculum in conſpectu domini ſtatuimus.

(†Exo.23.b & 34.c. Eccl.35.a. De con.d. 1 c. omnis Chriſtianus.)

d *Non*

Cui omnia debes. — a Hilarem datorem diligit Deus.2.Cor.9.b. — b Operationis propriæ.

tuo, oblationem ſpontaneam manus tuæ, quam offeres

Multiplicationem bonorum operum. — a In azymis ſynceritatis & veritatis. — b Beneplacens.

iuxta benedictionem domini Dei tui, & † epulaberis coram 1

a Non eſt perſonarum acceptio apud Deum, Epheſ.6.b.

domino Deo tuo, & filius tuus & filia tua, & ſeruus tuus &
ancilla tua, & Leuites qui eſt intra portas tuas: & aduena, &
pupillus, & vidua, qui morantur vobiſcum in loco quem elegerit dominus Deus tuus, vt habitet nomen eius ibi, & recor- 2
daberis quoniam ſeruus fueris in Ægypto, cuſtodieſque ac-

a Non habemus hic manentem ciuitatem, Heb.13.c.

a facies quæ tibi pręcepta ſunt. Solennitatem quoque taber- 3

a Tu cum tuis.

b naculorum celebrabis per ſeptem dies, quando collegeris
de area & torculari fruges tuas, & † epulaberis in feſtiuitate

a Paruulus & magnus ibi ſunt, & ſeruus & liber a domino ſuo. Iob.3.d.

tua, tu & filius tuus, & filia tua, & ſeruus tuus & ancila, Leuites

Eccleſiæ.

quoque & aduena & pupillus ac vidua, qui intra portas tuas
ſunt. Septem diebus domino Deo tuo feſta celebrabis in
loco quem elegerit dominus, benedicetque tibi dominus

Virtutum fructibus.

Deus tuus in cunctis frugibus tuis, & in omni opere manuũ

In fide trinitatis. — Placens per bona.

tuarum, eriſque in lætitia. Tribus vicibus per annum appare- 4
c bit omne maſculinum tuum in conſpectu domini Dei tui in
loco quem elegerit, in ſolennitate azymorum, & in ſolenni-
d tate hebdomadarum, et in ſolennitate tabernaculorum. † Nõ †

a In iudicio. — b In cuius manus incidere eſt horrendum. — Fructum laboris.

apparebit ante dominum vacuus, ſed offeret vnuſquiſque ſe-

a Tantum debet quantum poteſt. — b Omne datum optimum deſurſum eſt, Iaco.1.c.

cundum quod habuerit iuxta benedictionem domini Dei

Eccleſiæ. — Immobiles.

e ſui, quam dederit ei. † Iudices et † magiſtros conſtitues in 5

a Dictis apoſtolorum & prophetarum.

omnibus portis tuis, quas dominus Deus tuus dederit tibi per 6

a Diuinæ legis.

ſingulas tribus tuas, vt iudicent populum iuſto iudicio, † nec

a Vel prece vel pretio.

in alteram partem declinent. † Non accipies perſonam 7

d *Non apparebit.* ✲ Gre. Nazian. Non apparebis in cõſpectu meo vacuus, verum ſiquid pulchri habes, tecum feres. At nunc diuerſo modo nouus appare, ſic nempe vt totus immuteris. Vetera trãſierunt, ecce noua facta ſunt omnia. Huic feſto muneris loco præclaram mutationem offer, ac ne ſic quidem de te magni fieri ſentias, verum dic cũ Dauide: Hęc mutatio dexteræ excelſi. Nec uero hæc oratio eo pertinet, ut eodẽ ſemper in ſtatu maneas, ſed ut perpetuó ac laudabili motu agiteris, ac noua creatura ſemper ſis, quod quidẽ aſſequeris, ſi vel in peccatũ lapſus ad bonã frugẽ te referas, uel cũ ex virtute aliquid geris, curſum adaugeas. (D. Orat.)

E

✲ Grego. q.d. Qui promerẽdæ vitæ mercedem bene agendo non prouidit, in conſpectu domini vacuus apparebit. vnde: *Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos ſuos.* Ad examẽ quippe iudicii portãtes manipulos veniunt, qui in ſemetipſis recta opera quibus vitam merentur, oſtendunt.

e *In omnibus.* Vt aduenietes vndiq; ſtatim in introitu, paratos inue

---

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Et epu. *Et adduntur quatuor titulo hominis facientis illud conuiuium cum dicitur, Filius tuus & filia tua, ſeruus tuus & ancilla tua, & quatuor titulo ipſius Dei curam habentis de pauperibus, ſ. Leuites & aduena, pupillus & vidua, vt patet in litera*

2 Et recorda. *Et per conſequens obligatus es ad ſeruiẽdum Deo, ideo ſubditur:* Cuſtodieſque, &c. *& patet.*

3 Solennitatem. *Hic agitur de feſto tertio quod celebrabatur in ſeptembri collectis frugibus anni, de cuius ſacrificijs & oblationibus determinatur* Num.xxviij. *& Leuit.xxiij. & patet litera, poſtea recolligit de tribus ſolennitatibus prædictis dicens.*

4 Tribus. *Scilicet in tribus feſtiuit atibus prædictis, veruntamen illis qui erant longe a Ieruſalem, parcebatur de duobus feſtis ſcilicet tabernaculorum & pente. & patet litera.*

5 Iudices. *Poſtquam poſita ſunt præcepta quę ſunt quaſi concluſiones præceptorũ decalogi ordinantes ad Deum, hic conſequenter ponuntur illa quæ ſunt quaſi concluſiones ordinantes ad proximum. Ordo autem inter homines conſiſtit in diuerſis gradibus hominum bene inſtitutis, & ſeruatis. Primo ergo agitur de his quæ pertinent ad diuerſos ſtatus perſonarum ſublimiũ, ſecundo de his quæ pertinent ad ſtatus etiam vulgarium xix.cap. Circa primum agitur primo de iudicibus inferioribus, ſecundo de ſuperioribus 17.cap.ibi: Si difficile & ambigium, &c. tertio de regis inſtitutione ibi: Cum ingreßus fueris, quarto de ſacerdotum & Leuitarum ſuſtentatione 17.cap.in principio, quinto de prophetica reuelatione, ibi: Quando ingreſſus fueris. Circa primum deſcribitur iudicum inſtitutum, ſecundo officij executio, ibi:* Non plantabis. *Circa primum ſciendum, quod nulla ſocietas poteſt permanere abſque iuſtitia, etiam illorum qui oderunt iuſtitiam, vtpote latronum, quia niſi iuſte inter ſe furta diuiderent, oriretur inter eos ſeditio, & ſic eorum ſocietas deperiret, propter quod in conſeruatione reipublicæ iuſtitia eſt maxime neceſſaria, ad quam faciendam hic per legem iudices ordinantur, cum dicitur:* Iudices. *& exponitur ly, et pro id eſt, cum dicitur.* Iudices & Magiſtros, *id eſt magiſtros peritos, quia iudices tales debent inſtitui, qui ſint in legib. & inſtructi, ſecũdum quas debent iudicare, aliter eßet ſimile acſi mitteretur artifex ad executionem operis abſque regula ſuæ artis. In Hebræo habetur: Iudices & exactores, ut uocentur iudices qui habent inquirere veritatem induſtria mentis & cautela uerborum, & dare ſententiam ſecundum inuẽta. Exactores vero qui caritatem inquirunt verberib. & afflictionibus, moderatis tamen, & exequuntur iudicum ſentententiam quia fruſtra daretur ſententia, niſi eſſet qui eam exequeretur.* (Diuiſio.)

6 In omnibus. *Id eſt in portis cuiuſlibet ciuitatis, non tamen in qualibet porta ipſius, hoc tamen fuit inſtitutũ, quia porta ciuitatis eſt locus communis ad quem poßunt accedere pauper ſicut diuites, & extranei ſicut ciues.*

7 Non accipies. *Loquitur iudicibus, ut non plus deferant in iudicio diuitibus & propinquis, quam pauperibus & extraneis.*

✲ 1 Nec

MORALITER.

✲ 3 *Solennitatem quoq; tabernaculorũ, &c.* Fiebat.n. iſtud feſtũ ĩ memoriam q dñs filios Iſrael habitare fecerat in tabernaculis procedendo p deſertum ad terrã promiſſionis, propter qđ figura fuit noſtræ peregrinationis in hac vita, q̃ tota decurrit per ſeptem dierum reuolutionem, vt prędictum eſt.

4 *Tribus vicibus.* Per ſexũ maſculinũ, qui perfectus eſt, ſignificantur opera perfectionis, & per tres vices ſignificatur fides trinitatis. Per hoc igit̃ ſignificatur, q opera bona in cõſpectu dñi fieri debent in fide trinitatis. Per iſtum autem ternarium poteſt etiam intelligi deuotio cordis, oris, & operis.

† *Non apparebit, &c.* Scilicet a ſanctis meditationibus.

4 Tri- ✲ 5 Non

☞ inueniant, a quibus iuſta iudicia accipiant.

A a *Oculos ſapientum.* Apud homines, non apud Deū, quibus dicitur: *Væ qui ſapientes eſtis in oculis veſtris.* Eſa 5.c.

b *Iuſte.* GRE. Iniuſte quod iuſtum eſt exequitur, qui ad defenſionē iuſtitiæ non virtutis æmulatione, ſed amore præmii tēporalis excitatur, & iuſtitiam quā prætendit, vendere non veretur. Iuſte ergo iuſtū exeq, eſt in aſſertione iuſtitiæ ipsā iuſtitiā quærere. *Sunt viæ quæ videntur hominibus iuſtæ, &c.* Et: *Væ qui iuſtificatis vos corā hominibus.* Li. 10. Moral. ca. 19. peruertunt vel deſtruunt. Prou. 14.b. Luc. 16.d.

* THEODO. Quid eſt: iuſte perſequeris quod iuſtū eſt? Iuxta viri iuſti intentionem, inquit, non ob bonam gloriā neq; propter humanū aliquod emolumentū, ſed ipſis boni gratia. Sunt enim quidam qui animo quidē nihil faciunt quod iuſtum eſt, tamen propter eos qui re vera complectuntur, ſimulant honore ſe proſequi quod iuſtum eſt. Quæſt. 16

D c *Non.* Occaſionem idololatriæ amputat. Solebant enim gētes in lucis immolare, & in delubris ſtatuas adorare.

d *Lucum.* ISID. Nemus, frondentes arbores infructuoſæ, ſola delectatione viſus plantatæ. Gentiles ſunt, qui rationem ſuam verborum decore componunt, vt non auertant a vitiis ſed delectāt. Nos autem circa altare Dei id eſt dominicam fidem, nihil in verbis infructuoſum, nihil illecebroſum cōponimus, ſed purā veritatis ſciētiā prędicamus. vnde: *Non in doctis humanæ ſapientię verbis, ſed in doctrina ſpiritus & veritate.*

e *Iuxta.* Myſti. Iuxta altare fidei prohibet infructuoſitatem otioſi ſermonis vel prauorum operum, & obſcuritatem ignorantiæ, nec permittit fictionē falſitatis vel erroris veritati catholicæ ſociare.

a nec munera, quia munera excæcant oculos ſapientum, & 1
a Non durius æquo nec remiſſius. Aliàs exequeris.
b † mutant verba iuſtorum. Iuſtè quod iuſtum eſt perſeque- 2
In æternum. Viuentium.
ris, vt viuas, & poſſideas terram, quam dominus Deus tuus 3
a In futuro. Gratis. Vnde: Gratia autem Dei vita æterna eſt, Rom. 6.d. b Pulchram philoſophorum facundiam, ſed inanem. 4
c d dederit tibi. Non plantabis lucum & omnem arborem iuxta 5
a Myſterium paſſionis vel incarnationis Chriſti. Quaſi, non diſputabis de myſterijs Chriſti ſecundum argumenta ſapientiæ ſecularis.
e altare domini Dei tui, nec facies tibi atque conſtitues † ſtatuas, 6 † ſtatuam.
quæ odit dominus Deus tuus. Non immolabis domino Deo 7
a Fortiter operantem. b Simplicem. c Quodlibet peccatum quod fœdat cætera bona.
tuo bouem & ouem, in quo eſt macula, aut quippiā vitii, quia
abominatio eſt domino Deo tuo.

B **NICOLAVS DE LYRA.**

* 1 Nec. *Quia cupiditas ratione accepti muneris trahit extra limites ſuos iudicium rationis.*

2 Et mu. *Quia os conformatur cordi, eo quod voces ſunt notæ, id eſt ſigna carum paſſionū quæ ſunt in anima, vt dicit Phil. 1. Petri her. & ſaluator Lucæ 7.g.* Ex abundantia cordis os loquitur,

3 Iuſtè quod iuſtū eſt perſe. *Quia modus pcedēdi debet eſſe iuſtus.*

4 Vt uiuas & poſſideas terram. *Hoc non ſolum refertur ad iudices ſed etiam cum hoc ad communitatem populi quæ per exercitium iuſtitiæ in bono ſtatu diu conſeruatur.*

5 Non plan. *Hic ponitur officij executio. & primo ponitur caſus, ſecundo iudicij effectus xvij. cap. Circa primum ſciendum quod ponitur hic caſus pro exemplo, vt ſic fiat in aliis, & quia intentio legiſlatoris principaliter tendit ad deſtructionem idololatriæ, & latriæ inſtitutionem, vt patet ex proceſſu libri, & ideo pro exemplo ponitur caſus pertinens ad deſtructionem idololatriæ. Et etiam quia quicquid ad idololatriam pertinet eſt contra primum legis præceptum, ideo de hoc ponitur exemplum, cum dicitur:* Non plantabis. *Supra enim dictum eſt frequenter, quod in locis idolatriæ luci & arbores plantabantur, & ideo a loco cultus diuini talia prohibentur, ne ex aſſimilatione loci traherentur ad aſſimulationem facti, ideo ſubditur.* E

6 Nec facies. *Id eſt idolū adorādū, acſi dicat, primū ptrahit ad iſtud ſecundū. Conſequenter ponitur caſus de latriæ inſtitutione, cū dicitur.*

7 Non. *Quia in cultu latriæ debent offerri meliora.*

MORALITER.

* 5 *Non plantabis.* Hoc fuit præceptum ad excludendum luxuriæ vitium, qđ exercebatur prope altaria idolorum, & per hoc ſignificatur ꝙ ſacerdotes noui teſtamenti, qui accedunt ad altare Chriſti & eorum miniſtri mūdi debent eſſe & caſti.

ADDITIO.

In cap. 16. vbi dicitur in poſtil. Et in die vij. quia collecta eſt domini Dei tui. *Quod intelligatur feſtum cœtus vel collectæ dictum fuit in additione ſupra Leuit. 23. uide ibi.*

REPLICA. Et quicquid Burgen. *tangit 16. cap. de feſto collectę, vide correctorium ſupra* Leuit. 23.

CAP. XVII.

a Cumque reperti ue. lex errorē & idololatriam maxime deteſtat: Maximū .n. ſcelus eſt honorē creatoris impēdere creaturę, qđ faciunt Gētiles vel mali catholici, qui licet ab eccleſia non recedāt, tamen magis inueniūtur per diuerſa vitia ſeruire diabolo, quā per bona opera militare Deo. Hos lapidib. iubet obrui, quos irreuocabilis ſententia damnādos eſſe præuidit. Mat. 18.b. Ioan. 8.a. 2. Co. 13.a. Heb. 10.e. 1. Tim. 5.d

CAP. XVII.

a CVMQVE reperti fuerint apud te intra vnam 1
a Eccleſiarum, quę ducunt ad cęlum.
portarum tuarum, quas dominus Deus tuus
dabit tibi, vir aut mulier, qui faciunt malum 2
a Etſi homines lateat.
in conſpectu domini Dei tui, & tranſgre-
Legem. Recedentes a Deo.
diuntur pactum illius, vt vadant & ſeruiant
diis alienis, & adorent eos, ſolem & lunam & omnem mili-
Quæ militant creatori.
tiam cæli, quæ non præcepit, & hoc tibi fuerit nuntiatum,
a Nihil indiſcrete agens.
audienſque inquiſieris diligenter, & verum eſſe repereris, et 3
abominatio facta eſt in Iſrael, educes virum ac mulierem, qui 4
a Vbi celebrantur iudicia, ne ſine iudicio quis damnetur.
rem ſceleratiſſimam perpetrarunt, ad portas ciuitatis tuæ,
a Diſtricta ſententia.
b et lapidibus obruentur. † In ore duorum aut trium te- 5 6

b *In ore duorum aut trium teſtium:* Atteſtatione ſcilicet legis, prophetarum & euangelii, ſecundum illud. Sermo quem locutus ſum, ipſe iudicabit eum in nouiſſimo die. In titulo quoque crucis tres linguæ teſtantur Chriſtum eſſe regem Iudæorum, Hebraica, Græca, & Latina. Ioan. 12.g. Ioan. 19.d.

☞ a *Nemo* F

C **NICOLAVS DE LYRA.**
CAP. XVIII.

1 Cumque reperti fuerint. *Hic conſequēter ponitur effectus iudicij, cum dicitur.* Cumque reper. *Quia homines iudicant ea quæ patēt, Deus aūt intuetur cor 1. Re. 6. Et ideo omnino occulta diuino iudicio reſeruantur, quę autem aliquo modo patent, hominum iudicio committuntur.*

2 Vir. *Ita quod pro fragilitate ſexus non eſt mulieri parcendum in diuini mandati tranſgreſſione.*

3 Audienſque. *Quia non eſt procedendum ad ſententiam ſine diligenti examinatione prævia, ſeu etiam ad infamiam denuntiatorum.*

7 Educes virum. *Vt in loco iudicij detur eis audientia antequam inferatur contra eos ſententia.*

5 Et lapidibus. *Poſt ſententiam data.*

6 In ore duorum aut. *Iſtud debet præcedere prolationē ſententię.*

2 Vir. * 1 Si

A a *Nemo occi.* Tanta concordia eſt veteris ac no. teſta. vt neutrum ſine altero ſit.

In humano iudicio primum diuinæ ſcripturæ auctoritas requirenda eſt.

b *Si difficile.* Sacerdotes eccleſiæ Dei inſtruit, ut iudicia eccleſiaſtica ſecundum poteſtatem ſibi a Deo datam reuerenter agant, & iuſte decernant, non ad libitum ſuum, ſed ſecundum legis decretū, ne ſuſcipiendo perſonam mutent ſententiam.

† Qui filii ſint legi.c. per venerabilem. † plagā & plagam.

✲ Procop. Hæc ad iudices in urbe pertinent. Cæterum illud, inter ſanguinem & ſanguinem, de pugna eſt accipiendum, qua ventū eſt ad ſanguinem, ſeu vulnera, ſeu cæde a iudicibus relicta in controuerſia, quod ſignificat inter iudicium & iudicium. Atq; id cum

B per genus inferius enuntiaſſet, & ad ſupremū genus recurriſſet, per gen⁹ adhuc inferius id edicit, ac inquit, inter plagam & plagam. Veluti ſi quis in pugna familiarem ſuum attrectauerit, primoque plagam incuſſerit. Item inter litem & litem, veluti ſi rixæ fiant, quæ in quæſtionem aliquam forte legis, aut ad contumeliam tendant. Veniat, inquit, ad ſacerdotes Leuitas & iudicē, ſummus.n. Iudex Moſis figurā geſſit. Sacerdotes vero Leuitæ ſeptuaginta ſeniorū, ad quos cauſas difficiliores referebāt. Conſonū vero pręſenti loco illud quoq; eſt: Interroga patrem tuū, & denūtiabit tibi ſeniores, tuos & dicent tibi.

† & cuſtodies facie da iuxta oīa quæ docebunt te iuxta ſermonem legis quē docebunt te. Pſal. 5. d. † inf. 16. a.

a Vnius teſtimonium nec legibus nec canonibus ſuſcipitur.
a ſtium peribit qui interficietur. Nemo occidatur vno con-
Non teſtis.
tra ſe dicente teſtimonium. Manus teſtium prima interficiet
Vt ſcilicet terreantur cæteri.
eum, & manus reliqui populi extrema mittetur, vt auferas
Hoc quoque in eccleſia ſeruandum eſt.
b malum de medio tui. † Si difficile & ambiguum apud te iu- 1
dicium eſſe proſpexeris inter ſanguinem & ſanguinem, cau- 2
a In ciuitate tua.
ſam & cauſam, † lepram & non lepram, et † iudicum intra 3 4
a Nota appellandi tribuit facultatem. Eccleſiam.
portas tuas videris verba variari, ſurge et aſcende ad locum 5
Gratia ſua. a Qui cuſtodiunt ſcientiam.
quem elegerit dominus Deus tuus, venieſque ad ſacerdotes †
a Legitimos ſcilicet. Pontificem.
Leuitici generis, et ad iudicem qui fuerit illo tempore: quæ-
a In partem non declinantes. Obediendo.
reſque ab eis, qui indicabunt tibi iudicii veritatem, et facies 6
Obedite prepoſitis veſtris. Heb. 13. c.
c quodcunque dixerint, qui præſunt loco quem elegerit do-
d minus, † et docuerint te iuxta legem eius, ſequeriſque ſen- 7
e tentiam eorum, † nec declinabis * ad dexteram vel ad ſini- 8
ſtram. Qui autem ſuperbierit, nolens obedire ſacerdotis imperio, qui eo tempore miniſtrat domino Deo tuo, † ex de-
Exemplum mali.
creto iudicis morietur homo ille, et auferes malum de Iſrael
a Sententiam. b Initium ſapientiæ timor domini. Pſal. 110. b. Illo punito.
† cunctuſque populus audiens timebit, vt nullus deinceps in- 9
Promiſſionis.
f tumeſcat ſuperbia. Cum ingreſſus fueris terram, quam domi- 10
nus Deus tuus dabit tibi, et poſſederis eam, habitaueriſque in
Tu non ego. Non Deum, ſed hominem.
g illa et dixeris: Conſtituam ſuper me regem, ſicut habent oēs

D c *Iuxta.* Nota nō dicit tibi, vt obedias, niſi iuxta legem docuerint. vnde: *Supra cathedram Moyſi ſederunt ſcribæ & Phariſæi.* Matt. 23.

d *Sequeriſque ſent. tiam eorum, &c.* ✲ Pro. Omnis enim qui ad iudicandum populum aggreſſus eſt, locum ſupremi legiſlatoris ac iudicis obtinet, quapropter inobedientię cōtumelia in Deū redundat. Moritur uero, inquit, quiſquis domini miniſtro rebellauerit. Dei enim aſſiſtentia ſeu approbatio honorifica eſt. Et ſi uitā agat ſe indignā, ſępe enim homo mente ſua excidit, tres tamen diuinas exequitur. Nec uero diuina aſpernāda propter humana ſunt, ſiquidem ſeruator nobis dicit, ſuper cathedra Moſis ſederūt ſcribæ & Phariſæi, cuncta igitur quæcunque vobis dixerint, facite, opera autem eorum æmulari nolite.

Impro ſacerdo vita pi nō au

† & qu quid ci tentio cauſæ

E e *Sacerdotis imperio.* Chriſti qui eſt ſacerdos in æternum ſecundum ordinē Melchiſedech, qui uicarios ſibi ſubſtituit, quibus ait: *Qui vos audit me audit, & qui vos ſpernit, me ſpernit, &c.* Iure ergo damnationis ſuſtinet ſentētiam, qui contemnit diuinitatis potentiā.

* a vc quod. nun bunt Luc 1 † vel ci.

f *Cum ingreſſus fueris, &c.* Avg. Quæri poteſt cur diſplicuit populus Deo, cum regē deſiderauit, cū hic inueniatur eſſe permiſſus. Sed intelligēdum eſt merito non fuiſſe ſecundū volūtatem Dei, quia hoc fieri non pręcepit, ſed deſiderantib. permiſit. Veruntamen præcepit, ne fieret alienus, ſed frater ex eodem populo indigena, non alienigena. Quod autem ait: Non poteris, intelligendum eſt non debebis.

Quæſt.

g *Conſtituam ſuper.* Vt habitatoribus terræ. Habitatores terræ conſtituunt ſibi regem contra Dei voluntatem.

Regē ſtituc

✲ Proc. *Conſtituam, &c.* Nos.n. omni idololatria repulſa, impetuque ad fidem tanquam ad promiſſionis quandam terrā facto, unicum ducem eligere oportet, Chriſtum, iuxta illud

F quod

Quęſt. 17. ✲ Theo. Si iudicando non poſſis inueſtigare verū, aut probare ſit ne corpus leproſum, ne dānaueris, neq; iudices ex cōiectura, ſed ad locum diuinū confuge, & ſacerdoti rem expone, aut ei cui tunc deducendi populi cura cōmiſſa ſit, & quod

C ille iuſſerit, exequere. Quod ſi quis reſponſis pontificis obtēperare noluerit, morte multetur.

c *Iuxta.*

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Si difficile. *Hic agitur de ſuperioribus iudicibus, ad quos debet eſſe recurſus in dubijs & difficilibus, & ponuntur aliqua pro exemplo, cum dicitur.*

2 Inter ſanguinem, &c. *Hoc eſt quando vna pars iudicum dicit, ꝙ effuſio ſanguinis alicuius hominis eſt morte plectenda, quia reducitur ad homicidium voluntarium. Alia pars dicit ōn, quoniam reducenda eſt ad homicidium caſuale.*

3 Cauſam & cauſam. *Scilicet quando vna pars iudicum dicit cauſam actoris eſſe iuſtam, alia autem cauſam rei.*

4 Lepram & non lepram. *Scilicet quando una pars dicit infirmitatem alicuius, alia non.*

Summus ſacerdos & iudex.

5 Surge. *In his caſibus & conſimilibus recurrendum eſt ad ſuperiores iudices ſcilicet ad ſummum ſacerdotem & iudicem populi Iſrael. Et aliquando contingebat, quod vtrunque officium in vnam concurrebat perſonam, ſicut patet de Heli qui fuit iudex & ſummus ſacerdos populi 1. Reg. iiij. ſed vt communius erant perſonæ diſtinctæ, ſicut & officia. Poteſt ergo intelligi iſte recurſus ad vtrunque coniunctim, & hoc erat in cauſis quæ non poterant terminari ab vno ſine alio, vt pote in ædificatione templi, qui non poterat fieri ſine poteſtate regia, vel diſponi abſque ſacerdotali ordinatione, uel diuiſim, vt in cauſis ſpiritualibus eſſet recurſus ad ſummum ſacerdotem, & in temporalibus ad iudicem. Et ex hoc inoleuit conſuetudo, quod ab inferioribus iudicibus eccleſiaſticis appellatur ad ſummum pontificem, & ab inferioribus principibus & iudicibus ſecularibus ad regem ſeu imperatorem.*

6 Qui indica. *Debent.n. eſſe magis inſtructi alijs, ita quod poſſint dirigere in dubijs.*

7 Sequeriſque. *Quia eſt ultima quantum ad omnes.*

8 Nec decli. *Id eſt motus commodo vel damno temporali. Hic dicit gl. Hebraica, Si dixerit tibi, quod dextera ſit ſiniſtra, uel ſiniſtra dextera, talis ſententia eſt tenenda, quod patet manifeſte falſum, quia ſententia nullius hominis cuiuſcunq. ſit auctoritatis eſt tenenda, ſi cōtineat manifeſte falſitatem uel errorem, & hoc patet per hoc quod p̄mittitur ī textu, Indicabunt tibi iudicij veritatem, poſtea ſubditur:* Et docuerint te iuxta legē eius. *Ex quo patet, quod ſi dicāt falſum, vel declinent a lege Deo manifeſte, non ſunt audiendi. Cætera patent uſq; ibi.*

9 Cunctuſque populus. *Pœna.n. mortis non infligitur ad correctionem illius qui ſuſtinet, ſed aliorum.*

10 Cum ingreſ. *Hic conſequenter agitur de regis inſtitutione. Circa quod ſciendum, quod illud quod dicitur hic.*

✲ 1 Eum

MORALITER.

✲ † *Venieſque ad ſacer. Leui. &c.* Per quod oſtenditur, quod Chriſtiani debent in dubiis, ad pontifices recurrere quātum ad ſpiritualia, & ad principes quantū ad temporalia, & eorum firmiter tenere ſententiā, niſi errorem contineat manifeſtū.

✲ 1 Cumq;

quod ab eo dictum eſt, Dauid enim inquit: Ego vero conſtitutus ſum rex ab ipſo ſupra Sion montem ſanctum eius. Quem cùm Iudæi abdicaſſent, principem ſuũ creauerunt antichriſtũ, alienigenã alienũ q; a ſanguine Iſraelis.
A

a Non multiplicabit ſibi equos. ✻ THEODOR. Quare hoc? Vult eos ſoli Deo fidere. Quapropter beatus Dauid clamat. Non ſaluatur rex per multam virtutem, &c. gygas non ſaluabitur in multitudine virtutis ſuæ, fallax equus ad ſalutem, in multitudine virtutis ſuæ non ſaluabitur.
B

b Non habebit, &c. AVGVST. Manifeſtũ eſt Salomonem hoc præceptum tranſiſſe, Dauid autem plures habuit, nec præceptũ præterit. permiſſum eſt enim plures habere, non plurimas quæ alliciant animã multipli-
C

a In circuitum impij ambulant. Pſal. 11. b. b Gentes quæ tantum natæ, non renatæ. c Permittit non committit. d Magiſtrum vel ſacerdotem.
per circuitum nationes, eum conſtitues quem dominus Deus 1
a Aliquo iudicio ſicut Saulem. Canonica electione. b Non de aliena ſecta. c Id eſt non debebis. 2
tuus elegerit de numero fratrum tuorum. Non poteris alte-
Alienigenam. Cognatione.
rius gentis hominem regem facere, qui non ſit frater tuus.
a Pompam & ambitionem ſeculi. Fallax equus ad ſalutem. Pſal. 32. d. †
a Cumque fuerit conſtitutus, non multiplicabit ſibi equos, nec
a Exemplo dominatione, perſuaſione. 3
b Varium & mutabilem. c Mundi appetitum. d Multiplici ſuperbia & humana potentia vel mundana. 4
e Sicut puluis quem proijcit ventus, a facie terræ. Pſal. 1. b.
reducet populũ in Ægyptum equitatus numero ſubleuatus,
præſertim cum dominus præceperit vobis, vt nequaquam
a Sed per aliam viam, ſubaudi, reuertimini in regionem veſtram. b Solicitudines ſuperfluas.
b amplius per eandem viam reuertamini. Non habebit vxores
a Etſi plures. b Alienigenas videtur tangere. c Auaritiam ſuggillat. 5
c plurimas, † quæ alliciant animum eius, neque argenti & auri 6
a Vltra menſuram neceſſitatis. b Non adiumenta.
Portantem in infernum mergentia. c Quies, grauitas, maturitas regum eſt.
immenſa pondera. Poſtquam autem ſederit in ſolio regni 7
a Ne ad voluntatem ſuam faciat, ſed ſecundum diuina præcepta. Ne alienæ.
ſui, deſcribet ſibi † deuteronomium legis huius in volumi-
a Vt nihil fucatum, nihil corruptum. 8
ne, accipiens exemplar a ſacerdotibus Leuiticæ tribus, & ha-
Vſus reddit magiſtrum. 9
d bebit ſecum, legetque illud omnibus diebus vitæ ſuæ, vt di-
a Legendo. b Caſto timore. Timor domini ſanctus permanet in ſeculum ſeculi. Pſal. 18. c.
ſcat timere dominum Deum ſuum, & cuſtodire verba & † cæ
a Ne corde intumeſcat.
remonias eius, quæ ĩ lege præcepta ſunt. Nec eleuetur cor eius
Quæ ſequitur poteſtatem. a Amicitia vel odio vel qualibet occaſione, ſed regat in virga ferrea. 10
e in ſuperbiã ſuper fratres ſuos, neq; declinet * in partem dexte- †
a Corporaliter, & ſpiritualiter. †
f ram vel ſiniſtrã, vt longo tpe regnet ipſe & filii eius ſup Iſrael.
11

plicare. Cum tamen additur, vt non eleuatur cor eius alienigenas habere prohibitũ eſſe vr̃ veruntamẽ multiplicatio uxorum generaliter prohibita eſt permiſſum eſt regi plures habere ſed nõ multiplicare, ne multiplicãdo proueniat ad alienigenas.
D

c Neque argenti. Nolite theſaurizare vobis theſauros in terra. Matt. 6. c.

d Legetque. Nota quãta aſſiduitate legere debẽt ſacerdotes, cũ aſſidue legant reges. Lectio ipſa lux eſt & vita. vnde. Verba quæ ego loquor vobis, ſpiritus & vita ſunt. Ioan. 6. g.
E

e Superb. Quaſi, ſciat ſe eſſe fratrẽ. Vnum patrem Deũ omnes habem⁹, cui dicim⁹, Pater noſter qui es in cælis, &c. Luc. 11. a.

† ſtatura.

f Super. Benedictio eſt regnare ſuper Iſrael, ſcilicet regnando facere Iſrael, ſcilicet Deum videntes.

* a præcepto.

☞ CAP.
F

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Eum conſti. *ſ. in regem, & non eſt præceptum, nec ſimplex conceſſio, quia ſic non peccaſſet populus Iſrael petendo regem, cuius cõtrarium dicitur 1. Regum xij. ſed eſt permiſſio quæ eſt de malo. Bonum enim populi conſiſtebat in hoc quod ſolus Deus regnaret ſuper eum eo quod erat populus pecularis Dei, veruntamen ſi importune regem habere vellent, permittebatur eis ſub conditionibus tamen. Prima erat quod eſſet de filijs Iſrael, quod notatur cum dicitur de numero fratrum tuorum. Secunda, quod non eſſet ſimpliciter ad uoluntatem populi, ſed per electionem Dei quod notatur cum dicitur.*

2 Quem dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum. *Et ſic factũ fuit de Saule primo rege, & de Dauid ſecundo, vt habetur 1. Regum x. & 16. Conſequenter deſcribitur conditio regis conſtituti cũ dicitur.*

3 Non multiplicabit ſibi equos. *Scilicet ad iactantiam, ſed ſolum ad decentiam ſui ſtatus & regni defenſionem.*

4 Nec reducet populum in Aegyptum equitatus. *præſumens acquirere terram illam.*

5 Non habe. *Non inhibetur regi ſimpliciter pluralitas vxorum, cum Dauid qui fuit ſanctus, ſex vxores habuerit, ſed quod non habeat in numero exceſſiuo, & potiſſime alienigenas. & hoc eſt quod notatur cum dicitur.*

6 Quæ alliciat. *ſcilicet ad nimiam carnalitatem, & inde ad idolatriam, ſaltem aliqualiter, ſicut de Salomone accidit, licet eſſet ſapientiſſimus, de quo ſcribitur 3. Reg. xi. a.* Cumque iam eſſet ſenex, deprauatum eſt cor eius per mulieres, ut ſequeretur Deos alienos. &c.

7 Neque argenti. *Id eſt, ad ſuperfluitatem, ſed ſolum ad neceſſitatem ſui ſtatus & regni defenſionem.*

7 Deſcribet ſibi. *i. faciet deſcribi.*

9 Et habebit ſecum. *Dicunt* Hebræi, *quod debebat habere volumẽ duplicatum, vnum ad portandum ſecum. ut poſſet ibi frequenter legere, aliud ad reſeruandum in domo theſauri ſui tanquam huid pretioſum.*

10 Nec eleuetur. *Sicut accidit de Saule, propter quod fuit a domino reprobatus, & regnum ablatum a filijs eius 1. Reg. xiij.*

11 Vt longo. *Sicut patet de Dauid, propter cuius iuſtitiam regnum fuit ſibi & filijs eius a domino confirmatum, vt habetur 2. Reg. vij. & in pluribus alijs locis.*

✻ CAP.

MORALITER.

✻ † *Cumque fu. &c.* ſcilicet rex de quo loquitur.

3 *Non multiplicabit.* Ex hoc oſtenditur, qđ reges catholici non debent eſſe ſuperbi, nec lubrici, ne cupidi aut ignaui ſed humiles. Eccle. 3. c. *Quanto maior es, humilia te in omnibus, & coram Deo inuenies gratiam,* Debent etiã eſſe continentes, liberales, & diuinæ legis zelatores, & iuſtitiã omnibus conſeruantes. Ideo ſubditur in fine.

† *Neque.* Propter fauorẽ vel vtilitatẽ tplẽ a iuſtitia declinãdo.

† *Vel ſini.* Ex afflictione peruerſa vel odio iuſtitiã ſubuertẽdo.

✻ MORA-

ADDITIO.

In ca. xvij. vbi dicitur in po. Circa quod ſciendũ, ꝙ illud quod dicitur hic: Eum conſtitues, *ſ. in regem, non eſt præceptum nec ſimplex conceſſio. Præceptum iſtud de conſtitutione regis non eſt permiſſiue intelligendũ, prout in poſt. ſed eſt ſimplex conceſſio cũ conditionib. in litera ſcriptis. Nec ſequitur, quod ſi ſit conceſſio ſimplex, tunc non peccaſſet populus Iſrael petendo regẽ.* Nam *petierunt regem aliter quàm fuit ſibi conceſſum. Nec hoc quod ille populus erat peculiaris Dei, ſequitur quod nõ deberat habere regem ſupra ſe, prout iſta amplius domino concedente tractabuntur in additione ſupra 1. Reg. 8. vbi poſtilla mouet quæſtionem, vtrum filij Iſrael peccauerunt petendo ſupra ſe regem.*

REPLICA. *In cap. xvij. vbi poſtillator literam de conſtitutione regis dicit nec ſonare præceptum, nec ſimplicem conceſſionem, ſed permiſſionem. Burg. dicit eſſe præceptum & ſimplicem conceſſionem cum conditionibus in litera poſitis. Et videtur Burg. duplicem intrare contradictionem. cum enim ſecundum eum ſit conceſſio, non erit præceptum: & ipſe tamen dicit eſſe præceptum, cum tamen nullum uerbum præceptorium nec præcepto æquipollens in litera ponatur. Et cum dicit eſſe conceſſionem ſimplicem, videtur contradicere ei quod dicit conceſſionem ſub conditionibus, conditionata enim conceſſio ſimplex dici non poteſt. unde intuendo literam & poſtillatoris intentionẽ, occurrit quod locus iſte de regis conſtitutione ſit prænoſticus, & huic prænoſtico additur præceptum negatiuum de non conſtituendo extraneo, & cæteræ negatiuæ in litera poſitæ de nouo multiplicandis vxoribus & equis, &c. Illa enim ſola ſonat præcepta, ſed non ad intentionem Burg. Et quia Burg. hanc materiam remittit ad primi Reg. viji. vide ibi latum correctorium.*

CAP. XVIII.

a A Non habebunt. Et in veteri & in nouo teſta. miniſtris altaris pceptũ eſt de oblationib.& decimis viuere, nec terrenis poſſeſſionib. acquirendis pceſſium eſt inhiare. vnde: *Nolite poſſidere aurum ne que argentum, &c.* & poſt pauca. *Dignus eſt enim operarius cibo ſuo.* Et alibi: *Qui altario ſeruiunt cum altario participant.* Nõ enim oportet, vt qui ſemper alta re debet officio diuino, inhiet terreno lucro cui Deus hæreditas eſt. Quid ergo deeſſe poteſt illi, qui omnia habentem habet.

Matt.10.a. 1 Cor.9.b. †Nu.18.c 12 q.1.c. clericus.

B b *Hæreditas.* Pro operatione bona, ut quod mente cõceperit, opere probet. unde: *Cœpit Ieſus facere & docere.*

Act.1.a.

c *Dabunt.* Quia in corporalibus ſolatiis & ſpiritualibus emolumentis deuote doctoribus noſtris communicare debemus. vnde: *Communicetis qui catechizatur verbo ei qui ſe catechizat in omni opere bono.*

Gal.6.b.

d *Ventriculum.* Venter receptaculum ciborum, omnes hominum labores, & momentanea gulæ blandimenta ſunt, quorũ finem condemnat, & mentati menribus Deo ſacratis oſtendit totũ qđ voramus in ſeceſſum D proiici. unde: *Eſca ventris, & venter eſcis: Deus autem & hunc & hanc deſtruet.*

†habet de vedito bono patru. C

e *Primitias.* Primitias frugum laborantem agricolã oportet primum de fructibus accipere.

f *Si exierit.* Quaſi vrbem & domum deſerit, qui gratis Deo ſeruit, & ſine ſumptu Euangelium ponit.

g *Excepto.* AVGVST. Quod LXX. preter venditionem quæ ſecundum familiam eſt. Quam dicat venditionem, obſcurũ eſt, niſi forte quia decimationes & primogenita præcepit vendi ab eis qui in longinquo habitarent, ne multa cogerentur portare E ad locum inuocationis domini, vel pecora ducere ut illic denuo emerentur ex eodem pretio. Et iuſſerat habere ibi partẽ Leuitã qui maneret in ea ciuitate, inde illi decimationes et primogenita debebantur. Et ideo dixit ſecũdum familiã hoc deberi Leuitę quoniã ex ſucceſſiõe qua ſuccedirur parẽtib. hoc circa eũ ſeruari oportet quod parentibus F exhibitum eſt.

h *Quando ingreſſus.* AVGV.

CAP. XVIII.

Nemo militans Deo impli.ſe nego.ſecu.2.Tim.2.a.

a †Non habebunt ſacerdotes & Leuitæ, 1
& omnes qui de eadem tribu ſunt, par 2
tem & hæreditatem cũ Iſrael, quia ſa- 3
Non de victu vel veſtitu ſint curioſi. Quaſi quis quærat, vnde ergo viuent.
crificia domini & oblationes eius comedent, & nihil aliud accipiant de poſſeſ-
a Qui omnia poſſidet.
b ſione fratrum ſuorum. Dominus enim ipſe eſt hæreditas eo- 4
a Vt tanto ſponſore ſint ſecuri.
rum ſicut locutus eſt illis: Hoc erit iudicium ſacerdotum a po 5
pulo, & ab his qui offerunt victimas, ſiue bouem ſiue ouẽ im-
c molauerint, dabunt ſacerdoti armum * ac † ventriculum, pri- 6
d mitias frumenti, vini & olei, & lanarum partem ex ouiũ ton- 7
e ſione. Ipſum enim elegit dominus Deus tuus de cũctis tribub. 8
a Firmus in domo domini in atrijs domus Dei noſtri. Pſal.131.a.
tuis, vt ſtet, & miniſtret nomini domini, ipſe & filij eius in ſempiternum. Si exierit Leuites ex vna vrbium tuarum ex omni 9
f Iſrael in qua habitat, & voluerit venire deſiderans locũ quem elegerit dñs, miniſtrabit in nomine dñi Dei ſui, ſicut omnes
Conſanguinei. Firmiter.
fratres eius Leuitæ, qui ſtabunt eo tempore coram domino.
Beneplacenter. a Qui altario ſeruiunt cum altario participant. 1.Cor.9.a.
Partem ciborum eandem accipiet quam & cæteri, excepto eo 10
g quod † in vrbe ſua ex paterna ei ſucceſſione debetur. Quan- 11
do ingreſſus fueris terram quam dominus Deus tuus dabit

&i †in aut cur

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XVIII.

Diuiſio

Non habebunt. *Hic conſequenter agitur de ſacerdotum & Leuitarum ſuſtentatione. Et primo in generali ſecũdo in ſpeciali ibi:* Si exerit Leuites. *Secundum quod dictũ fuit Nu.xviij. tribus Leui non habuit partem in terra ſicut aliæ trib. niſi ſolũ vrbes & ſuburbana ad habitandũ & ideo debebant de bonis aliorum ſuſtentari. & hoc eſt quod dicitur.*

2 Non habebunt ſacerdotes. *& ſubditur modus ſuſtentandi eos, cum dicitur.*

3 Sacrificia. *Si accipiantur ſtricte ſacrificia & oblationes quæ fiebant in templo, & ex illis ſuſtentabantur tantum ſacerdotes & Leuitæ, qui miniſtrabant in templo in Ieruſalem. Si autem accipiantur large oblationes prout ſe extendunt ad decimas, ſic ex eis ſuſtentabantur Leuitæ qui morabantur in aliis vrbibus & oppidis.*

4 Dominus enim ipſe. *Hoc dicitur, quia de oblatis domino modo prædicto ſuſtentabantur ſicut de hæreditate propria, ſicut locutus eſt illis. Num.xviij. Conſequenter deſcenditur ad id quod pertinebat ad ius ſacerdotum, cum dicitur.*

5 Hoc erit. *Hoc iuſte traditum vel conceſſum.*

6 Armum. *Scilicet dextrum. Hoc autem fiebant ad deſignandum, qđ ſacerdos debet habere fortitudinẽ & conſtantiã ad ſuſtentandum & onus populi, quod eſt armum dextrum, deſignatur, ubi eſt fortitudo corporis. Itẽ ad remouendũ quandã idololatriæ ſpeciem quæ ſpatulomantia dicitur. Idololatræ enim os de ſacrificijs reſeruant, & in eo diuinationẽ exercebant.*

6 Ac uentriculum. *Dicunt aliqui quod hic accipitur ventriculus pro pectuſculo, quod de iure ſacerdotis determinatur, Exo.xxix. & hoc eiſdem rationibus quibus & de armo dextro dictum eſt, quia per ipſum fortitudo deſignatur. Et quia in oſſe pectoris reſeruatio, ab idololatris diuinatio exercebatur, in Hebræo habetur:* Armum & genas & mu letam, *ita quod per duo vltima intelliguntur quædam ſuperaddita armo, & pectuſculo danda ſacerdoti.*

7 Primitias. *Iſta ſimiliter pertinebant ad ſacerdotes. quantitas autem talium non determinatur per ſcripturam, ſed determinata fuit per ſapientes Hebræorum, videlicet quod pro primitijs daretur pars lx. ad minus xl. ad plus l. mediocriter, ita quod minus deuoti dabant ſexageſimam, magis deuoti quadrageſimam, intermedij quoque quinquageſimã; & hoc idem habetur in libro de collationibus patrum, collatione prima. Theo. abbatis, & ſic quãtitas iſta quantum ad aliquid, erat determinata & quantum ad aliquid deuotioni dantium derelicta.*

8 Ipſum enim elegit. *Iuſtum eſt autem quod qui ſeruiũt Deo, ſuſtententur a populo.*

9 Si exierit. *Hic agitur de ſuſtentatione Leuitarum in ſpeciali, ſcilicet quando aliquis Leuites extra Ieruſalem habitans deuotione ductus veniebat ad manendum in Ieruſalem, vt ſeruiret domino in templo, & in iſto caſu determinatur hic quod accipiat partem de oblationibus, ſicut etiam alij Leuitæ ibidem miniſtrantes, & patet litera vſque ibi.*

10 Excepto eo quod in vrbe ſua. *In vrbibus enim in quibus manebant extra Ieruſalem, habebant domos ad habitandum pro ſe & pro pecoribus ſuis, & talia ſuccedebant eis a patribus, & de talibus poterant viuere qui veniebant in Ieruſalem modo prædicto cum illis quæ accipiebant de oblationibus. In Hebræo habetur. Exceptis venditionib. ſuis, & in eandem ſententiã reuertitur, quia quando veniebant in Ieruſalem ad manendum, vendebant talia, & de pretio ſe iuuabant.*

11 Quando ingreſſus fue. &c. *Hic conſequenter agitur de prophetica reuelatione, & primo a quibuſdam abominationibus populorum inhabitantium terram promiſſionis filios Iſrael dehortatur. in ſecundo oſtenditur neceſſitas prophetiæ, & miſſio prophetæ, ibi:* Gentes iſtæ.

Circa primum ſciendum, quod homo ordinatur ad finem ſupernaturalem, vim rationis naturalis tranſcendentem, ſecũdum illud 1.Corin.2.c. Quod oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit &c. *Tendenti autem ad finem, neceſſarium eſt præcognoſcere aliqualiter finem, & ea quæ in finem dirigunt. Cum igitur ſe ad hoc non extendat reſpectu vltimi finis ſimpliciter cognitio naturalis, requiritur diuina reuelatio hanc autem cognitionem ſupernaturalem, nõ tamen reſpectu vltimi finis & dirigentium in eam ſecundũ veritatem, ſed ſecundum falſam æſtimationem ſeu deceptionẽ, quærebant Gentiles a dæmonibus per ſacrificia, & quædam alia ſuperſtitioſa, quæ omnia prohibentur filijs Iſrael, cum dicitur.*

Di

* 1 Caue

MORALITER.

* 1 *Non habebunt ſacerdotes & Leuitæ & omnes qui de eadem tribu ſunt partem.* Iſta ſunt frequenter ſuperius expoſita, propter quod pertranſeo.

* Ne

tibi, caue ne imitari velis abominationes illarum gentium,
nec inueniatur in te qui luſtret filium ſuum aut filiam ducẽs
a per ignem, † aut qui ariolos ſciſcitetur, & obſeruet ſomnia
b atque auguria, nec ſit maleficus, nec incantator, neque qui
c pythones conſulat, nec diuinos, & quærat a mortuis verita-
d tem. Omnia enim hæc abominatur dominus: & propter

a Caue ne & te ſimiliter deleat.
b Humano modo. Perfecti eſtote ſicut & pater veſter cœleſtis. Matth. 5. g.

iſtiuſmodi ſcelera delebit eos in introitu tuo: Perfectus eris

a Criminali. b Cum ſancto ſanctus eris. Pſal. 17. d.

et abſque macula cum domino Deo tuo. Gentes iſtę, quarũ

Vel poſſidebitis.

poſſidebis terram, augures diuinos audiunt: tu autem a do-

Ioſue vel alios ſequentes.

e mino Deo tuo aliter inſtitutus es: † Prophetam † de gente tua

Verum hominem.

& de fratribus tuis ſicut me, ſuſcitabit tibi dominus Deus
tuus, & ipſum audies, vt petiſti a domino Deo tuo in Horeb,
quando concio congregata eſt, atque dixiſti: † Vltra non au-
diam vocẽ domini Dei mei, & ignẽ hunc maximũ amplius

A Avg. Quoniam portentorum inſpectores interdicuntur, quærendũ eſt quõ portenta quæ inſpici prohibentur, diſcernuntur ab eis quæ diuinitus dantur, vt quid ſignificent dici debeant, ſicut miracula q̃ in ſcripturis reperiuntur ſignificantia quod ad regulam fidei pertineat, velut vellus in area compluta ſiccum, aut in ſicca area complutum, aut virga Aaron quæ floruit & nuces protulit, & huiuſmodi. Sicut autem diſcernuntur diuinationes quas in ſe pręcentibus prohibet a prædicationibus vel annuntiationibus prophetarum, ſic illæ inſpectiones prodigiorum a ſignificationibus miraculorum diſcernendæ ſunt.

a *Ariolos.* Qui circumeunt aras nefandis precibus, & diuinationem in extis animalium quærunt.

b *Auguria.* Quaſi auigeria, quæ in vocibus auium gerantur. Vel auigaria ab auiũ garritu.

C c *Pythones* Ventriloquos, de quorum vẽtre dęmones loquuntur, a pythone ſic dictos i. Apolline, quẽ deum diuinationes credebant eſſe.

d *Nec diuinos.* ✻ Proc. Omne genus diuinationis dæmoniacæ interdicit. Dei enim ſolius quemadmodũ mũdi opificiũ, quemadmodum viuificatio, omniumque rerum potẽtia, rerum futurarũ cognitio propria eſt. Ac ſane impius eſt, q ſatanæ eam attribuit, de quo Chriſtus inquit, quando mendaciũ loquitur, ex ſuo peculio loquitur, quoniam mendax eſt quẽadmodum pater ipſius. Quapropter cũ veritatem diuinationi per Chriſtum editæ lex aſtruere vellet, illud intulit, prophetam ex fratrib. mei ſimilem excitabit tibi dominus. D

e *Prophetam de.* Licet hiſtorialiter de pphetis accipi poſſit, q poſt Moyſen in populo Iſrael repleti ſunt ſpiritu dei, melius tamen de domino p-
1 phetarum accipitur,
2 de quo turbæ ab ipſo ſatiatę dixerunt: *Hic* Ioan. b.
3 *eſt vere propheta, qui*
4 *venturus eſt in mundũ.* Et alibi: *Propheta ma-* Luc. 7. c.
5 *gnus ſurrexit in nobis.*
6 ✻ Procopivs.
Quod propheta ille
7 Chriſtus fuerit, non
8 Ioſue filius Naue,
manifeſtum eſt ex eo
9 quod circa finẽ Deu-
10 teronomii dicitur: E
11 Non ſurrexit amplius
propheta in Ieruſalẽ
12 talis qualis Moyſes ex- † Act. 7. e.
13 titit. Et alibi, Et iã ſuſ- † e medio.
citauit eum, & con-
14 ſtituit corã toto cętu,
15 vt in Numer. Verum
16 nõ fuit legiſlator Mo- † Ex. 20. c.
ſi ſimilis, neque parẽ
17 adeptus eſt gratiam, F
18 partẽ duntaxat ipſius
accepit. Quod vero nullũ prophetarũ alium innuat, ex eo quod multi prophetæ fuerunt, clarum eſt, vt de uno quodam per excellentiam dicatur. Quem ſane ſibi ſimilem fore Moſes indicat. Quẽ quidẽ Iudæi quoq; expectantes, poſt tot prophetarum vitam, Ioannẽ interrogarũt, Nũ tu propheta ille es? Sed & Chriſtus Moſi non tantũ ſimilis, ſed maior eſt. Ille quidẽ ex Aegypto aſſeruit populum vnicum, Chriſtus ex diaboli imperio terrã vniuerſã. Ille populũ p mare traduxit, Aegyptioſq; maris fluctib. innoluit:

Qũo Chriſtus Moſe maior.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Caue ne imitari. *ſuperſtitioſas inquiſitiones occultorum idolorum.*

2 Nec inueniatur. *Erat enim quidam ſuperſtitionis modus, quo adhuc dicuntur vti Tartari, qui credunt omnia per ignem purificari. & ideo homines extranei ad principem accedentes, ante tranſeunt inter ignes, & talis tranſitus vocatur hic luſtratio.*

3 Aut qui. *Quærendo ab eis futura vel alia occulta. Dicuntur autem arioli, qui in uiſceribus animalium ſuper aras idolis immolatorum diuinant.*

4 Et obſer. *Qualiter autem ſit licitum, & qualiter ſuperſtitioſum diuinare per ſomnia, dictum fuit Gene. xl. c. in fine.*

5 Atque augu. *Diuinationes fiunt per garritum ſeu volatum auium.*

6 Nec ſit. *Qui per inuocationes quaſdam ſeu incantationes facit apparere dæmonem in aliqua effigie viſibili ad dandam reſonſa.*

7 Nec incan. *Qui deludit ſenſus humanos, ut videatur quod non eſt.*

8 Neq; q pytho. *Dicuntur autem pythones ventriloqui, qui habent in uentre dæmonem uerba exterius proferentem, tamen 1. Reg. 28. dicitur illa mulier pythoniſſa, quæ faciebat apparere mortuos quaſi ſuſcitatos.*

9 Nec diuinos. *Qui fingunt ſe loqui ex reuelatione dei, cum tamen loquantur ex reuelatione dæmonum ſicut Balaam.*

10 Et quærat a mortuis. *Stando ſuper tumulos, & eos inuocando, ſeu per aliquem alium modum ſuperſtitioſum.*

11 Perfectus. *Deo fideliter ſeruiendo.*

12 Et abſque. *A prædictis cauendo.*

13 Gentes. *Hic conſequenter deſcribitur miſſio prophetę, & primo agitur de propheta vero ſecundo de propheta falſo ibi, Propheta autem.* Diuiſio.

Circa primum primo continuat ſententiam prædictis, cum dicitur. Gentes iſtæ, &c. ſecundo exequitur propoſitum, cum dicitur.

14 Tu autem a domino. *Populus dei ſcilicet per legem diuinitus datam, & vbi non ſufficit legis determinatio, dabitur tibi prophetica reuelatio, & hoc eſt quod ſubditur.*

15 Prophetam de gente tua. *id eſt, de Iudęis.*

16 Sicut me. *Verba ſunt Moyſi.*

17 Ipſum au. *ſ. prophetam a deo tibi dandum.*

18 Vt petiſti a do. *Vt habetur Exod. 20. quia non poterant vltra ſuſtinere verba dei loquentis, petierunt quod loqueretur eis per Moyſen, quod fuit eis conceſſum, & non ſolum per Moyſen, ſed etiam per alios prophetas in diuerſis generationibus ſuccedentes. vt patet de Ioſue, Samuele, Eſaia, Hieremia, & alijs. & hoc eſt quod ſubditur: Et ait dominus. & ſequitur.*

9 Nec ✻ 1 Pro

MORALITER.

✻ 2 *Nec inueniatur in te qui luſtret filium ſuum.* Hoc faciunt illi qui filios ſuos aut filias in carnalib. delitiis & laſciuiis aut cupiditatib. nutriunt indecenter, ſic enim faciunt eos ſtipulam ad incendium gehennæ præparatam.

3 *Aut qui ariolos.* Arioli dicebantur, qui in aris idolorũ miniſtrando diuinabant. & ideo per illos ſignificantur ſacerdotes in altari male miniſtrantes, & ſic ariolos ſciſcitatur, qui recurrit ad malos ſacerdotes, pro Chriſmate, euchariſtia vel alio ſacramento, vt eis in maleficiis abutatur, ſimiliter ille ſciſcitatͣ ariolos, qui pro confeſſione vel abſolutione ſcienter recurrit ad ſacerdotes ignaros.

4 *Et obſeruet ſomnia.* Illi uero ſomnia obſeruant, qui viſiones certas eſſe reputant.

5 *Atque auguria.* Quod faciunt illi qui ex volatu auiũ, vel garritu, pręnoſticant ſuperſtitioſe futura.

6 *Ne ſit maleficus.* Per quem ſignificatur quicunque malum ſcienter operatur.

7 *Nec incantator.* Per quem ſignificatur quicunq; verbis, vel factis, eſt ſimplicium deceptor.

8 *Neq; pythones conſulat.* Pythones poſſunt dici hypocritæ & hæretici, quorum fictionib. decipiuntur incauti.

9 *Nec diuinos.* Qui fingunt ſe a Deo inſpiratos, ſicut faciebãt falſi prophetæ.

10 *Et quęrat a mortuis veritatem.* Moraliter veritatem quærit a mortuis, qui per mortem aliquorum fraudes ſuas colorat, apparentia veritatis dicens quod debita quæ repetuntur ab eo, perſoluit defunctis, uel quod ſi viuerent ſibi teſtimonium perhiberent cum tamen falſum dicat.

inuoluit. Hic uero omnes gentes baptiſmo tingēs, dęmones
A cū diabolo ſubmerſit. Ille māna sēñle dedit, Xp̄s ſeipſum pa
nē q̄ è cęlo deſcendit. Internuntius erat Moyſes Iſraelitarum

tia, q̄ nemo alius fecit, teſtimonium perhibent uerbis meis, D
quod non ea de corde proprio confinxerim, quēadmodum
prophetę mendaces.

atq; Dei populorum: vero omnium & Dei chriſtus. Legiſlatos erat ille ac Dei miniſter. Hic vero Deus cum ſit leges nobis fert, ac in quit, Audiſtis q̄ dictum eſt antiquis, &c. Ne vero ſermo ille Moſis tantum eſſe videat̄ confirmat eum pater dicés p̄phetam excitabo tui ſi-
b milem, & ponā verbum meum in ore ei⁹. Alii enim p̄phetæ dicebant. Hæc dicit Dominus. Ille vero pro natura ſua diuina, leproſo quidem dicit. Volo, mund⁹ eſto. Iuueni item mortuo, tibi dico ſurge.

Libr. 1. in Deut c. 4. a *Quod in.* RVPER. Hoc de ſemetipſo ſcriptum eſſe ſciēs iſte propheta, dicit in euangelio ſuo contra calumniatores Iudęos. Opera q̄ dedit mihi pater vt pficiā, ea ipſa teſtim̄ perhibet de me quia pater miſit me q. d. opera ſub ſequentia,

nō videbo, ne moriar. Et ait dominus mihi: Bene oīa ſunt
Chriſtum. a De ſemine Dauid.
locuti: Prophetam ſuſcitabo eis de medio fratrū ſuorū ſi- 1
a Qui non venit ſoluere legem, ſed adimplere. Matth. 5. b.
milem tui, & ponā verba mea in ore eius, loqueturq́. ad 2
omnia quæ pręcepero illi. Qui autem verba † eius quæ lo- 3
a Perpetua pęna vindicans.
quetur in nomine meo audire noluerit, ego † vltor exiſtā.
Pſeudo. Vanæ gloriæ.
Propheta aūt qui arrogantia deprauatus, voluerit loqui in 4
a Vt ſic ſibi credatur. b In cuius nomine loquitur.
nomine meo quę ego nō pręcepi illi, vt diceret, aut ex no- 5
Aliàs aliorum.
mine alienorum deorum, interficietur. Quod ſi † tacita co 9
a Vt diſcernam.
gitatione reſpōderis, quomodo poſſum intelligere verbū
Per illum.
a quod dominus non eſt locutus, hoc habebis ſignum. Qđ 7
in nomine domini propheta ille prædixerit, & non euene
rit, hoc dominus non eſt locutus, ſed per timorem animi
ſui propheta confinxit, & idcirco non timebis eum.

✻ PROCOPIVS. Quid igitur dicemus de Iona, qui prædixit quod non euenit? de Iſaia item qui Ezechiæ mortem præ foribus eſſe prædixit, ipſaque non fuit, atque alia huiuſmodi multa īuenias, verum ipſum verbum nō eſt mendax, quin ipſæ res de quibus verbum conſtat, mutationem ſuſcipiunt. Niniuitæ enī cum Ezechia mēte mutata in fletum eruperunt. Quin etiā medicus ægroto periturum dicit, niſi venā illi ſecuerit, ſępenumero vero ſpontanea euacuatione facta, eſt ſeruat⁹. Nec ſanè ars ipſum fefellit, verſio vero ſubiectū ē. E Ac illis quidē neceſſario q̄ p̄dictum erat, eueniſſet, ſi mentē nō mutaſſent. Imo vero eius mutationis gratia facta, eſt prædictio.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Prophetam, &c. *Et intelligitur hoc non ſolum de Ioſue, qui immediate ſucceſſit Moyſi, ſed etiam de alijs prophetis ſequentibus.*

Propheta magnus.

C 2 Similem tui. *Omnes enim prophetæ ſimiles fuerunt Moyſi in hoc quod ſubditur.* 3 Et ponam. *Quia Deus loquebatur per prophetarum ora. iſta tamen autoritas principaliter intelligitur de domino noſtro Ieſu Chriſto, ut habetur Act. 7. quia fuit propheta magnus ad quem prophetiæ aliorum prophetarum fuerunt ordinatæ.*

4 Propheta autem. *Hic conſequenter agitur de propheta falſo, qui non eſt audiendus ſed magis interficiendus. Et huius prophetę ponitur duplex modus. Vnus eſt, quando aliquis ad ſui iactantiam vel propter quęſtum accipit prophetiam a uero propheta dictam, & eam denunciat nomine ſuo, quaſi ſibi reuelatam, & hoc notatur cum dicitur.*

5 Voluerit loqui. *Non pręcepi illi vt diceret, ſed magis alteri. Secundus modus eſt quando aliquis eſt propheta dæmonum, & per modum quemcunque ſuperſtitioſum. & hoc notatur cum dicitur.*

6 Aut ex nomine. *Et quia ſtatim poſſent dicere quomodo diſtinguetur falſus propheta a vero, ideo ad hoc reſpondetur cum ſubditur.*

7 Hoc habebis ſignum, &c. *Hoc dominus non eſt locutus, et per cōſequens talis eſt propheta falſus, Sed quia ſupra dictum eſt 13. cap. quod ſignum prædictum a falſo propheta aliquando ſic euenit, quomodo tunc cognoſcetur falſitas eius? Dicendum quod ibi docetur ſcilicet ſi ex hoc procedat ad auertendum homines a Deo per idolatriam vel aliam nequitiam. Et ſic patet, quod falſitas prophetiæ duobus modis deprehenditur. Vno modo ex euentu ſcilicet quando non euenit quod prædixit.* Alio *modo ex fine intento, vt ſi quod prædixit euenit, vel quocunq; alio modo videatur eſſe propheta, & poſtea nititur homines auertere a Deo, quia nullus talis propheta poteſt eſſe a Deo. Sed contra vtrumque modum arguitur. contra primum ſic, Eſaias prędixit Ezec. moriturū de propinquo Eſa. 38. Et Ionas Niniuen ſubuertendam, Ionę 3. & tamen non ſic euenit. & tamen non dicuntur propter hoc falſi prophetę ſed veri. Cōtra ſecundum ſimiliter arguitur, quia immolatio in excelſis fuit illicita poſt ædificationē tēpli, & tamen Helias tunc induxit populū Iſrael, ut fieret immolatio in monte Carmeli, vt habetur 3. Reg. 18. Nec tamen reputatus eſt falſus propheta propter hoc.* Ad *primum reſpondent aliqui dicentes, quod licet illæ prophetiæ non fuerint adimpletæ ſecundum ſenſum literalem, fuerunt tamen impletæ ſecundum ſenſum ſpiritualem. verbi gratia, de prophetia Niniue, fuit enim ibi ſubuerſio ſpiritualis ſcilicet a culpa per pœnitentiā ſecundū illud Prouer. 12. a.* Verte impios & non erunt *ſcilicet impij. Sed iſta reſponſio nō uidetur ſufficere, quia de quacunq; prophetia ab homine cōficta ſi nō eueniret ad literā, poſſet fingi aliquis ſenſus myſticus, in quo diceretur completa. & ideo aliter dicendum. Ad cuius intellectū ſciendū q̄ prophetica reuelatio eſt quædā impreſſio cognitionis diuinæ facta in mente prophetæ. Futurū aūt cōtingens dupliciter cognoſcitur a Deo. Vno modo prout intuitus diuinæ cognitionis fertur ſuper præſentiā eius licet futurā, eo quod intuitus diuinę cognitionis menſuratur æternitati, qua cōplectitur omne tēpus, & q̄ ſic pręcognoſcitur futurū, infallibiliter euenit. Alio modo ſecūdū ordinē cauſæ ad effectum ſcilicet prout contingēs futurū eſt in cauſa variabili & contingente, et q̄ ſic pręcognoſcitur non ſēper euenit, quia aliquando mutatur cā, & per conſequens effectus. Impreſſio aūt diuinæ cognitionis fit in mente prophetę ſecundū formā volūtatis diuinę. Quando igitur in mente prophetæ imprimitur cognitio alicuius futuri contingentis primo modo ſcilicet prout intuitus Dei fertur ſup illud, & q̄ ſic a propheta denuntiatur futurū, infallibiliter euenit, & vocatur talis prophetia a doctorib. prophetia prędeſtinationis. Aliquando autē in mēte prophetæ imprimitur cognitio futuri ſecundo modo, videlicet ſecundum ordinem cauſæ variabilis ad effectum. et quod ſic denuntiatur per prophetā, non ſemper euenit propter mutationē cauſæ. & hoc modo fuit de prophetijs prædictis. Infirmitas enim Ezechię erat diſpoſitio ad mortem, & malitia Niniuitarum meruerat ciuitatis ſubuerſionē tamē propter preces Ezechię & pœnitentiam Niniuitarū facta eſt mutatio cauſarū, &* F *per cōſequens effectuū, & talis prophetia uocatur a doctorib. prophetia cōminationis, quia ſubintelligitur conditio ut pote q̄ Niniue ſubuerteretur, niſi Niniuitæ pœniterent, & q̄ Ezechias moreretur niſi per preces deuotas prolōgationē vitę impetraret et ſic factū eſt. ex quib. patet q̄ Eſaias & Ionas falſū nō prędixerūt. Licet aūt prędicta ſint vera, tn̄ nō videtur ad plenū ſoluere quęſitum. ſ. quomodo a populo diſtinguatur verus propheta a falſo quando propheta verus conditionem prędictā non exprimit, ſicut Eſaias dixit abſolute ipſi Ezechiæ diſpone domui tuę, morieris enim tu & nō uiues. Et Ionas dixit abſolute:* Adhuc xl. dies & Niniue ſubuertetur. *Ad quod dicendum, quod adhuc diſtinguetur verus propheta a falſo, quia quando prænuntiatum a vero propheta nō eſt venturū propter mutationē cauſę, hoc cōſequēter reuelatur ipſi prophetę ſicut Eſaię poſt denuntiationē mortis Ezechiæ dictum fuit a domino. Vade & dic Ezechię:* Hæc dicit dn̄s De⁹, audiui orationē tuā, & vidi lachrymas tuas, ecce ego adijciā ſup dies tuos 15. annos. *Et eodē mō ipſi Ionę fuit reuelata miſeratio dn̄i ſup Niniuitas pp eorū pęnitētiam, quod nō fit falſis p̄phetis. Alio etiā mō diſtinguitur p̄ mutationē cauſæ effectus futuri, ſicut pęnitentia Niniuitarū fuit omnibus nota. Ex quo poterat conueniens videri ſubuerſio ciuitatis pro tunc reuocata, & ſimiliter de fletu & p̄cibus Ezechiæ q̄ nō eſt in falſitate p̄phetiæ. Ad ſecundū dicēdū, q̄ immolatio in excelſis nō fuit illicita ſimpliciter, aliter peccaſſet* Abrahā *immolās arietē p̄ Iſaac ī mōte, Ge. 26. & Salomō immolās victimas in Gabaō 3. Re. 3. quod patet falſum quia in vtra immolatione facta eſt reuelatio domini, ſed immolatio in excelſis ſolum fuit illicita, quia prohibita. Ratio autem prohibitionis fuit, q̄ ſi ext. templum immolaſſent pro libito ſuę uoluntatis poſſet eſſe occaſio idolatrię ſequenti, & ideo immolatio in excelſis erat diſpenſabilis in caſu oppoſito, ſ. ad deſtructionem idololatriæ & latrię confirmationem. & hoc mō Helias inſpiratus a Deo in monte Carmeli, immolauit domino ad deſtructionē cultus idololatrię ipſi⁹ Baal, & confirmādū populū Iſrael ī cultu uniu⁹ ueri Dei. & ī talib. credēdū ē p̄phetę. Si aūt vellet īducere ad aliqd q̄ eſſet ſimpliter malū, & pp boc p̄hibitū, ſicut furari, occidere innocentē, & adulterari, & conſimilia, nullo mō eſſet credendū ei, ſed eſſet occidendus ſicut falſus propheta, ut dictum eſt ſupra 13. cap.*

Prophetica reuelatio.

✻ CAP.

ADDITIO I

In cap.17. vbi dicitur in poſtill. Iſta tamen autoritas principaliter intelligitur de domino noſtro Ieſu Chriſto. Hoc quod dicitur hic. Prophetam ſuſcita.eis. ſingulariter de Chriſto intelligendum eſt, & non de alio propheta, ſi ſeries literę bene inſpiciatur. Ad quod ſciendum, quod in hoc loco aliter eſt intelligendum illud quod dicitur primo: Prophetam de gente tua.&c. *Et aliter intelligendum eſt quod ſecundo loco dicitur.* Prophetam ſuſcitabo eis,&c. *Quod enim dicitur primo.* Prophetam de gente tua, *intelligitur de Ioſue & alijs ſequentib. prophetis, prout in gl. interlineari. Quod autem dicitur ſecundo.* Prophetam ſuſci.eis,&c. *intelligitur de Chriſto tantum, prout etiam in gl. interlineari habetur. Rō autem huius diuerſitatis patet ex continuatione vtriuſque verbi prędicti, ad ea quę ſtatim ante dicuntur, nam ſecundum Hilari. in telligentia dictorum ex cauſis eſt ſumenda dicendi. In primo enim loco intendebat Moyſes inducere populum ad hoc quod futura contingentia, & alia huiuſmodi quorum notitiam habere conueniret populo, non quęrerent ſcire ab ariolis ſeu pythonib. & huiuſmodi, ſicut alię gentes quęrebant. Promittebat enim eis quod talia quando oportuiſſet, potuiſſent ſcire per reuelationem diuinam, ſ. prophetam de propria gente, cui Deus ea reuelaret, & ſic ſine peccato ſcirent illa. & hoc eſt quod dicitur in primo loco:* Perfectus eris & abſque macula cum domino Deo tuo, *hoc eſt dicere perfectionem, ſ. ſciendi abſcōdita abſque macu.i. ſine peccato, habebis cū domino Deo tuo.* Et *ſtatim declarat de quibus hic loquitur dicens,* Gentes *iſtæ quarum poſſidebis terram augures & diuinos audiunt, tu autem a domino Deo tuo aliter inſtitutus es. ſ. ad habendam notitiam de talibus abſconditis, & hoc, quia prophetā de gente tua & fratribus tuis ſuſci. tibi dominus Deus tuus. ſ. per quem poteris ſcire prædicta cum tibi oporteat. & conſequenter addit aliud quodāmodo ſimile dicēs. Vt petiſti a domino Deo tuo in Horeb, &c. in quo loco inducit aliū caſum a primo, in quo requiritur propheta in populo, ſ. ad habendā notitiam de lege diuina, & præceptis eius, ad hoc ut vita populi ordinaretur ſecundū legem diuinam, & de hoc dicit: Vt petiſti a domino Deo tuo in Horeb. i. non ſolum prouidebit tibi Deus de propheta reuelante tibi contingentia, & huiuſmodi abſcondita, q̄ alię gētes per diuinos et augures conātur ſcire, ſed ēt quod amplius eſt prouidebit tibi de propheta, qui abſque terrore conturbante docebit te diuinam legem, quod ad nullum prophetam ve. teſt. pertinuit, niſi ad ſolum Moyſen qui fuit legiſlator ve. teſt. & hoc eſt quod dicitur.* Vt petiſti a domino Deo tuo in Horeb,&c. *Ibi enim quia populus non poterat ſuſtinere auditum terribilis vocis domini, nec videre ignem maximum ibidem concurrentē, ideo ad notitiam legis habendam petierunt mediatorem, per quem legem diuinam tranquillius & familiarius perciperent, prout ſupra. Deu. 18. quod fuit ſibi conceſſum, vt ibi dicitur hic in litera: Et ait dominus* D *mihi. Bene omnia ſunt locuti, prophetam ſuſcitabo eis, & cæt. quod non intelligitur de ipſo Moyſe, quia iam ſuſcitatus erat, nec etiam de alio propheta rum ve. teſt. cum nullus eorum fuit ſuſcitatus ad dandam legem. vnde oportet quod intelligatur de Chriſto, quē ſuſcitauit dominus de medio fratrum ſuorum, ſ. de ſemine Dauid. prout in gl. de quo dicit:* Similem tui,&c. *ſ. uerum hominem, de quo ulterius dicit:* Qui autem verba eius quę loquetur in nomine meo audire noluerit, ego vltor exiſtā. *iuxta illud Mar. vl. d.* Qui autem non crediderit, cōdemnabitur,&c. *vnde ad illam autoritatē Moſaicam referenda ſunt iſta verba. Ioan. 5. g.* Si crederetis Moyſi, crederetis forſitan & mihi. de me enim ille ſcripſit. *ſ. mihi crederetur, non tamen legitur in toto pentateucho, quod Moyſes præciperet, ut crederetur Chriſto, niſi in hoc loco tantum.*

ADDITIO II.

In eo. cap. 18. vbi dicitur in poſtil. Et ideo immolatio in excelſis erat diſpenſabilis. Quidam expoſitores Hebræorum dicunt, quod vero prophetæ credendum eſt, quandoq. vt fiat aliquid quod eſt prohibitum quia E *malum, dum tamen non aſſerit hoc eſſe licitum ſimpliciter, ſed pro tunc ex cauſa emergente. & hoc modo dicunt quod Helias in monte Carmeli immolauit aſſerens ex parte Dei, quod tunc illa immolatio erat fienda ſed non alias. Si autem propheta aſſereret, quod aliquid in lege prohibitum eſſet licitum ſimpliciter, etiam ſi eſſet de his quæ ſunt mala, quia prohibita, tunc eſſet occidendus, prout ſupra in cap. 15. Facit pro hac opinione, quod Oſeas accepit mulierem adulteram iuſſu domini: Oſeę 3. & tamē manifeſtum eſt, quod adulterari eſt de his quę ſunt prohibita, quia mala.*

REPLICA. *In cap. 18. vbi poſtillat. pertractans illud,* Prophetam ſuſcitabo,&c. *dicit principaliter dici de domino noſtro Ieſu Chriſto. Bur. di. debere dici tantum de Chriſto, non de alijs. allegat ad id glo. ſed Bur. ad dictum ſuum falſum falſe allegat gl. nā gl. interlinearis exponit de Chriſto ſine excluſione. Gl. autem marginalis exponit de alijs, principaliter tamen de Chriſto. Nec rationes Bur. valent. Nam prima quæ ratione verbi futuri temporis. ſ. ſuſcitabo de Moyſe iam ſuſcitato dicit intelligi non poſſe. Ita dico quod verbum futuri tēporis. ſ. ſuſcitabit, de Ioſue iam ſuſcitato non poſſit intelligi, de quo tamen Bur. exponit. Reſpondeo igitur quod talia verba ſignificant, quod vltra propheticas illuſtrationes iam factas alias ſuperaddat. Sic igitur de Moyſe & alijs ſucceſſorib. intelliguntur recte ad literam, quamuis principaliter de Chriſto. Nec ſecunda ratio Bur. valet, cum dicit, quod nullus prophetarum aliorum a Chriſto ſuſcitatus fuit ad dandam legem, quia litera non dicit, ſuſcitabo legiſlatorem prophetam qui audiri debuit, non dicitur, vt legiſlator, ſed ut uerborum Dei annuntiator.*

CAP. XIX.

A a Tres. Fidē, ſpē, & charitatem, ad quas omnes pœnitentes debent confugere. Tres ciuitates refugii vltra Iordanē conſtituit Moyſes homicidis, qui non ſponte homicidium commiſerunt, alias tres circa
B Iordanem iubet ſeparari, myſtice inſinuās quod ante perceptionē baptiſmi, qui vult a peccato ſaluari, & ab hoſtibus ſpiritualibus liberari ſanctæ trinitatis fidem debet
C ſyncera mente confiteri, & poſt baptiſmū ī fide, ſpe, & charitate viriliter operari. Sic

Al. cor. De ciuita tibus re fugii. † Nu. 12. a Nu. 5. b. Ioſ. o. a.

† 8 hęc eſt cauſa . . . ugi . . . micida & . . . † . . . illa c. fi.

CAP. XIX.

1 †Vm diſperdiderit dominus Deus tuus gētes, quarum tibi traditurus eſt terram, & poſſederis eā, habitaueriſq. in vrbibus ea-
a rum et in ædibus tres ciuitates ſuperabis *(Vt emineas.)*
tibi in medio terræ, quam dn̄s Deus tuus *(Exemplum aliis.)*
b dabit tibi in poſſeſſionem, ſternēs diligenter viam in tres *(a Verbo & exemplo. b Fidem trinitatis prædicando æqualiter omnibus.)*
æqualiter partes totā terræ tuę prouinciā diuides: vt habeat è vicino qui pp homicidiū profugus eſt quo poſſit euadere. †Hæc erit lex homicidę fugientis, cuius vita ſeruāda eſt. †Qui percuſſerit proximū ſuū neſciens, et qui heri et nudiu
c ſtertius nullū contra eū odiū habuiſſe cōprobatur, ſed ab- †

Sicque religioſe conuerſatis in mundo qui ſenario conditus eſt numero, poſt perfectionē bonorum operum requiē æternā expectat ī ſabbathiſmo. b *In tres.* Vt q ſaluādus eſt facilius euadat. Prædicatores quoq; verbo & exēplo debent peccatorib. conſulere, & equaliter ītota terra Eccleſiæ fidem trinitatis oībus inſinuare, vt viā ueritatis & portā fidei agnoſcant patere ſibi, & ſe merito damnandos ſi intrare noluerint.
c *Sed ab.* Exēplo enim oſtendit qualis homicida ſaluādus ſit.

GREG.

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XIX.

Diuiſio. 1 CVm diſperdi. *Explicatis illis quæ pertinent ad ſtatus perſonarum ſublimium, hæc conſequenter ponuntur quę pertinent ad bonum ſtatum inferiorum & vulgarium. Circa quod ſic proceditur, quia primo ponuntur ea quæ ordinant hominem quantum ad partem iraſcibilem. ſecundo quantum ad concupiſcibilem ca. 22. ibi.* Si duxerit vir vxorē &c. *Tertio quantum ad rationalem c. 23. ibi:* Ammonites & Moabites. *Circa primum ſciendum, quod deordinatio partis iraſcibilis maxime apparet in homicidio, ſecundo in quibuſdam alijs quę procedunt ex rācore & odio. Primo ergo agitur de homicidio, ſecundo de quibuſdā alijs quę procedunt ex odio 22. cap.* Adhuc *primo agitur de homicidio cuius actor cognoſcitur, ſecundo de illo cuius actor ignoratur. c. 21.* Item *adhuc circa primum agitur primo de homicidio in particulari facto, ſecundo de homicidio in bello cap. 20.* Adhuc *circa primum agitur primo de facto a propoſito, ibi:* Si quis autem odio. *Circa primum ordinat lex, quod occidens a caſu totaliter poſſit refugere ad aliquam ciuitatem*

MORALITER.

✠ 1 *Cum diſper.* In huius capituli principio agitur de ciuitatib. refugii, de quib. dictum eſt ſupr. Nu. 35. Et conſequenter agitur hic de homicidio caſuali, cum dicitur. † *Sed ab.* Per ſyluam quæ eſt latibulū ferarum, ſignificantur peccata uel peccatores in qb. eſt habitatio dæmonum. Apo. 2. d. *Scio vbi habitas vbi ſedes eſt ſathanæ.* Hic igit̄ ſimpliciter cum amico ad abſcindēda ligna in ſyluā vadit, qui pia intentione

a Peccatorum. b Vitia tortuoſa & infructuoſa. c Securi correctionis.
iiſſe cū eo ſimpliciter in ſyluam ad ligna cædenda, & in ſuc
a Increpatio. b Poteſtatem vel operationem cædentis. c Durior ſermo. d Moderatione.
ciſione lignorum ſecuris fugerit manū, ferrūque de manu-
a Prolata contumelia. b In deſperationem à ſpiritu charitatis miſerit. c In vnitate ſacramenti.
brio † amicum eius percuſſerit & occiderit, hic ad vnam ſu-
a Fidei, ſpei, & charitatis. b Pœnitendo. Vel ſorte. c Cito poteſt contingere. d Chriſtus.
prädictarum vrbiū confugiet, & viuet, ne forſitan proximus
eius cuius effuſus eſt ſanguis, † dolore ſtimulatus perſequa-
a In die iudicij vel in præſenti.
tur & apprehendat eum, ſi longior via fuerit, & percutiat a-
a Quaſi non induſtria, ſed caſu interficit. Quia non malitioſe occidit.
nimam eius, qui non eſt reus mortis, quia nullū contra eum
qui occiſus eſt odiū † prius habuiſſe monſtratur. Idcirco præ-
a Fidem, ſpem, & charitatem.
Quantum credit quiſque tantum ſperat, & quantum ſperat tantum amat.
cipio tibi, vt tres ciuitates æqualis inter ſe ſpatii diuidas. †
Cum autem dilatauerit dominus Deus tuus terminos tuos,
ſicut iurauit patribus tuis, & dederit tibi cunctā terrā quam
eis pollicitus eſt, ſi tamen cuſtodieris mādata eius, et feceris
quæ ego præcipio tibi, vt diligas dominum Deum tuum, et
a ambules in viis eius omni tempore: addes tibi tres alias ciui- 1
tates, et ſupradictarum triū vrbium numerum duplicabis,
Inſcienter peccantis.
vt nō effundatur ſanguis innoxius in medio terrę, quā domi

GREGO. Ad ſyluam cū amico imus, quoties cū proximo ad diſcutienda delicta cōuertimur. Simpliciter ligna ſuccidimus, cū delinquentium vitia, pia intentione reſecamus. Securis manū fugit, cum correctio in aſperitatē ſeſe pertrahit. Ferrū de manubrio proſilit, cū de correctione ſermo durior excedit. Amicum percutiens occidit, qui auditorem ſuum prolata contumelia, à ſpiritu dilectionis interficit: correcti enī mens inde ad odium proruit. Sed qui incaute lignum percutit & proximum extinguit, ad tres vrbes fugiat vt viuat, quia ſi ad pœnitentiam cōuerſus ſub ſpe, fide, & charitate abſconditur, reus homicidij non tenetur. Cumque extincti proximus eum inuenerit non occidit, quia cū Chriſtus venerit qui ſeſe nobis per naturæ noſtræ conſortium iūxit, ab eo vindictam non exiget, quem ſub eius venia fides, ſpes, & charitas abſcōdet. Citius ergo culpa dimittitur, quæ non malitioſe perpetratur.

A — 2. par. curæ paſtor. cap. 10. — ſimpliciter. — † proximo — b — † ab heri & nudiuſtertius.

AMBROSIVS. Congrue prouiſum liquet, quia Leuitæ fugitantes ſunt mūdi huius, vt placeāt Deo. Hinc Abrahæ dictum eſt, Exi de terra, &c. q habebat in lūbis ſuis Leuitas. Et dominus Leuitis, hoc eſt apoſtolis, dicit: *Si qs vult poſt me venire, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequat me.* Hæc vera eſt fuga ſacerdotis, abdicatio domeſticorū vt ſe ſuis abneget q ſe Deo ſeruire geſtit. Recte ergo fugaces fugacib. commendat æternę legis ſanctio, vt q hunc mundū obliti ſunt, eos recipiāt qui peccata ſua condemnātes atq. opera, obliuionem vitæ ſuperioris expectant, & ſecularia q geſſerunt, abolere deſiderant. Eſt etiam alia cā, quia miniſtri Dei ſunt Leuitę, & ideo ipſorum ciuitates fugientib. homicidis p leges deputantur, quia ipſis ius eſt diuina mādata exeq. circa eos q crimē mortale admiſerūt. Hinc Apoſtolus quaſi Leuita: *Tradidi*, inquit, *huiuſmodi ſatanæ in interitum carnis, vt ſpiritus ſaluus ſit.* Percuſſus Leuitico gladio moriatur ſenſus carnis, vt viuat anima veſtra.

Li. de fuga ſeculi. — Gen. 12. a. — Luc. 13. c. — C — Sacerdotis fuga. — 1. Cor. 5. b — Ioſ. 20. c.

a *Addes ti.* In libro Ieſu Naue, ſex ciuitates refugij decernunt talib. homicidis. Cades in Galilæa montis Nephtali. Sichē in monte Ephraim, & Cariatharbe q eſt Hebron, in monte Iuda. Et trās Iordanē Boſor de tribu Rubē, & Ramoth ī Galaad de tribu Gad, & Gaulon in Baſan, de tribu Manaſſe.

Vbi ſupra — Ioan. 15. a

Item AMB. in eodem. Sex autem ciuitatū refugia ſunt, vt prima ſit ciuitas cognitio verbi, & ad imaginem eius forma viuendi. Quicunq. enim eam cognitionem fuerit ingreſſus, tutus eſt à pęna, ſecūdum quod dominus ait: *Iā vos mūdi eſtis, propter ſermonem quem dixi vobis.* Et alibi: *Hæc eſt vita æterna, vt cognoſcant te ſolum Deum verum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtū.* Hæc ciuitas velut metropolis eſt, cui adiacēt aliæ quinq; ciuitates Leuitarū, vt quo numero mundus formatus eſt eodē numero aduerſus mūdana vitia, & ſeculi huius naufragia remediū prouideatur. Secūda ciuitas & ſecundum remedium eſt, vt qui non poteſt cognitionem boni illius prælibare, & tardior eſt vel ingenio, vel fidei cōprehenſione (quoniam in veloci mentis vigore atque ingenii acumine ad cognitionis ſummam contenditur) ſaltem opera domini cōſideret, atq; ex his quæ facta ſunt tanti contempletur operis autorem: quoniam ex his bonis quæ ſunt in conſtitutione iſtius creaturæ (bona enim ſunt valde, ſicut dominus dixit) bonū illud ſummum atque ęternum comprehēdatur. Qui ordo rerum, quæ diſciplina, quæ gloria? Nonne his (quamuis tardum ingenium) diligere factorem ſuū prouocatur? Etenim ſi parentes, qa nos genuerunt, amamus, quāto magis diligere debemus creatorē, parentē, factoremq. noſtrum. Ergo operatoria virtus Dei etſi non uidetur, tñ ex operib. ſuis æſtimatur, operatoremq; ſua opera produnt, ut intelligatur qui non cōprehenditur. vnde & dominus: *Si mihi non creditis vel operibus credite, &c.* Bona igitur etiam hæc ad refugium quę ędificatoris teſtificantur gratiam, & affectum noſtrū excitant, vt eius ſimus cupidiores, qui tantam nobis fabricæ huius videtur cōtuliſſe pulchritudinem.

Tertius ordo eſt tertię ciuitatis, regalis poteſtatis cōtēplatio, ut ſubiiciamur regi, ſi non deferimus metu tanq̄ parenti. Metu.n. pręſentis plerunque fit obediens poteſtati, qui eſt ſaluti ingratus, ut neceſſitatem ſobrietatis agnoſcat, qui noluit ac nequiuit gratiam pietatis agnoſcere. Corrigit ergo neceſſitas, quem pietas prouocare debuerat.

Hæ tres ciuitates trans Iordanē pfectiori prudentiæ ad refugiū datæ, vt primū effugiamus culpam inductione animi cōformes ad imaginē Dei. ita enī creati ſumus dicēte Deo, *Faciam' hominē ad imaginē & ſimilitudinē noſtrā.* Hæc ergo prima lex iſtius ciuitatis eſt, deinde ſi per fragilitatē carnis & mūdi illecebras ita formare mentē noſtrā non poſſumus, reuerētia paternæ gnationis, & ſedulitate prolis peccatū leuemus. Charitas multitudinē opit peccatorū. Qui ergo ad imaginē Dei eſſe non potuerit, fit ad plenitudinem charitatis. Illa ciuitas culpam excludit, hæc ſoluit, hæc deniq. lex ſecundæ ciuitatis

D — Ioa. 17. — † cu. ſc. cot. — x — † ſu. — Ioan. 14. — F — 1. Pet. 4.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ tate refugij, & ibi ſaluari. & patet litera ex his quæ dicta fuerunt Num. 35. vbi hæc materia plenius tangitur. Additur tamen hic aliquid quid cum dicitur.

1 Addes tibi. *Ex quo patet, quod tantum debebant eſſe 6. ciuitates refugij ſed ix. quando tota terra patrib. promiſſa, foret acquiſita.*

✠ 1 Si

MORALITER.

✠ proximū corripere ſatagit, ſed ferum ſecuris manum eius fugit, qn ad correctionē indiſcretam prorumpit, & tunc ferrum proximum occidit, qn ex tali indiſcreta correptione proximus nouum peccatum incurrit, quod pōt contingere dupliciter. Vno modo ſi proximus corripiēdus ad ſuſcipiēdum correptionē non ſit diſpoſitus, vt qa adhuc eſt in paſſione vel aliqua alia rōne, & tunc correptionē non recipit, ſed magis peccatum defendit qḋ eſt grauius, 1. Reg. 15. Quaſi peccatum ariolandi eſt repugnare & quaſi ſcelus idololatriæ, nolle acquieſcere etc. Alio modo contingit ex parte corripientis, q zelo indiſcreto nimis aſpere corripit peccatum nimis aggrauādo, & ſic peccator labit in deſperationem, ſicut dicit in collationib. patrum de quodam ſene, qui quendam iuuenem quęrētem ab eo conſilium ſup tentatione graui carnis, quam patiebatur, ita iuuenis paſſionem aggrauauit, qḋ iuuenis deſperans ad ſeculum redire voluit. ſed alius ſenex manſuete corripiens & confortās eum, reduxit, ſm illud Pſa. lxxxix. c. *Quoniā ſuperuenit manſuetudo & corripiemur.* Igit ille, qui ex indiſcreta correptione proximum occidit, ad ciuitatē refugij dēt recurrere id eſt, ad Eccleſiā pro ſacramento pęnitentiæ, & tunc proximus occiſi non percutiet eum. Per hunc proximum intelligitur chriſtus, qui ſe amicum oſtendit peccatorib. Lu. 15. a. *Hic peccatores recipit & manducat cum illis.* Dicitur de chriſto. Ipſe vero illum non percutit, quem ſub vera pęnitentia protectum eſſe cognoſcit.

✠ MO-

tatis. Diliges dñm Deũ tuũ ex tota anima tua. Sed ſi rurſus an
A guſtiamini, imminuti ſunt qui abundãtiã charitatis & gratiã
recipere nõ poſſunt, habes tertiã ciuitatẽ, vt diuinæ poteſtatis
formido te ſobriũ faciat, & inflectat metus, & hæc eſt lex ter-
tia, Dñm Deũ tuũ adorabis, & illi ſoli ſeruies. Hę igitᷣ pcipuæ
vittutes & ideo paucorum nõ pluriũ ſupra Iordanem poſitę ſunt, vt exprimas qua ſi imago, archetypũ diligas, quaſi filius patrẽ adores, quaſi ſubditus regẽ. Qui autẽ Iordanẽ tranſierint. Iordanis autẽ eorum deſcẽſio dicitur. Qui deſcenderint ergo ex illis ſuperioribus uirtutibus ad hæc inferiora .i. in quibus integritas, charitas, & humilitas vacillauerit, habẽt propria hominis refugia quę petant. Vt qui obnoxii delictis & inflexi uitiis non uoluntariis, ſperent dñm ſibi reconciliari poſſe, ueniam petant, ſperent poſſe corrigi, ſi præ-
B cepta ſequantur cæleſtiũ mandatorũ, quibus aut informamur ad innocentiã, aut reuocamur a culpa. Hæ igitur intra Iordanẽ ciuitates ſequenter ſunt, vt propitiemus nobis deũ, ſequamur quæ iubet, uitemus q̃ prohibet. Si ergo propitiandę diuinitatis ambitio, ſequendę pceptionis obedito, interdictæ præuaricationis cautio, quib. propitiationẽ Dei miſericordiã, & nomothetidem eius prouidentiã, vel inſtauratorum obſequio, uel interdictorum declinatione veneremur.

a *Si quis autem odio habens proximum.* Qui malitia aliquem percutit, & in mortem animę ducit, reus eſt ęternę mortis, vnde. *Si quis ſcãdalizauerit unũ de pullis, qui in me credunt, &c.* Et alibi. *Qui odit fratrem homicida eſt, & non habebit vitam æternam.* Hic ab altari diuellitur, tanquã ſacramentis dominicis indignus, nec veniã niſi per condignam pęnitentiam promeretur. Qui autẽ non ſponte occidit habet vrbes refugii, eccleſiã ſ. catholicã, vbi ſe anguſtia pęnitentiæ coercens, p omne tẽpus pſentis vitæ bonis operib. ſtudeat, & ſi ſpẽ in morte ſummi pontificis, ſ. redẽptoris ſui poſuerit, tandem merebitur ſaluari.

C Qui fraternum odiũ retinet ĩ corde, nõ poteſt fructuoſam pœnitentiam agere: nec Deum ſibi placare. D

b *Non aſſumes & transferes terminos, &c.* Vnde: *ne tranſgrediaris terminos quos poſuerunt patres tui,* id eſt, prę̄cedentium patrũ regulas & definitiones viuendi. Allegor. Pro. 22. d.

c *Non ſtabis teſtis unus.* Hoc etiam hiſtorialiter ſeruare debemus. Et cõtra impios vel hęretico, ſi cũ teſtimoniis ſcripturarũ indigemus, duos teſtes, .i. vetus & nouũ teſtamẽtum adhibemus, uel tres, id eſt euangelium, prophetas, apoſtolum, & ſic ſtat verbum.

✻ Procop. Quemcunque hominũ proximũ vocat. Non n. vtique cõtra eos qui loco remoti ſunt, fas erat. Nec vero aliis in rebus quam viſis. In rebus enim occultis, teſtis Deus eſt & conſcientia. Necnon teſtes ſunt tres, ſancta Trinitas, qua uidente & audiente, Abel etiã mortuus adhuc loquitur. Teſtis enĩ fidelis Deus eſt, qui dicit: Nihil quicquã me celabitur. †16.q.3 c. inter memoratos. †Mat.18.b Ioan.8.c. 1.Cor.3.a. F

d *Animam pro anima.* Qui enim animã errare fecit, venia dignus non eſt.

e *Dentem pro dente.* Verborum virtutem Dentes enim uerba ſignificant ſecũdum illud: *Filij hominum, dentes eorum arma.* Et alibi: *Dentes eius lacte,* id eſt lege, *candidiores.* +35.q 5.c. hęc imago +Exo 21.c. Leui.24.c. Mat 5.f.

✻ Proc. Eam legem correxit Chriſtus tanquam ſtultam, cũ dixit: Ego vero dico vobis non reſiſtere malo, verum ſi quis tibi alapã impegerit in dextram maxillam, obuerte illi & alterã. Cæterũ huius legis ſcopum Ieremias quoque oſtendit dicens, Bonũ eſt viro ſi tulerit iugum ſuũ ab adoleſcentia ſua, ponet os ſuũ in puluerem, an forte ſeſe offerat ſpes, pbebit pcutienti ſe maxillam, ſatiabitur opprobrio. Huiuſmodi etiam hoc eſt. Diliges proximum tuũ & oderis inimicũ tuũ. Dauid enim cũ exceſſiſſet ex ephebis, hoſtemque Saulem haberet, nullo erga eum laborauit odio. Quapropter euãgelice admodum inquit: *Si rependi mihi mala inferentibus, cadam viique ab hoſtibus meis vacuus.* Pſal 56.a. Gen.29 b.

f *Manum, &c.* Operationẽ, vt ea, ſ. ſint ei vtilia aut nociua quæ in alio peruertit.

Si prębuetis refugium.
a nus Deus tuus dabit tibi poſſidendã, ne ſis ſanguinis reus. Si 1
Qui odit fratrem ſuum homicida eſt. 1. Io. 3. c. Malitioſe.
quis autem odio habens proximũ ſuũ, inſidiatus fuerit vitæ
In corpore vel in anima.
eius, ſurgensq́; percuſſerit illũ & mortuus fuerit, fugeritq́; ad
vnam de ſupra dictis vrbibus, mittent ſeniores ciuitatis illius,
a Participatione altaris. Chriſti.
& arripient eum de loco effugii † tradentq́ue in manus proxi-
Aeterna morte.
mi, cuius ſanguis effuſus eſt, & morietur, † nec miſereberis e-
a Culpam innoxij ſanguinis.
ius, & auferes innoxium ſanguinem de Iſraël, vt bene ſit tibi.
b Nõ aſſumes, & transferes terminos proximi tui, quos fixerunt 2
priores in poſſeſſione tua, quam dñs Deus tuus dabit tibi, in 3
c terra quam acceperis poſſidendã. † Non ſtabit teſtis vnus con 4
tra aliquem, quicquid illud peccati & facinoris fuerit: ſed in o-
re duorum aut trium teſtium ſtabit omne verbum. Si ſteterit
teſtis mendax contra hominem, accuſans eũ pręuaricationis,
ſtabunt ambo quorũ cauſa eſt ante dñm in conſpectu ſacer-
dotum, & iudicum qui fuerint in diebus illis. † Cumq́ue dili-
gentiſſime perſcrutãtes inuenerint falſum teſtẽ dixiſſe contra
a Falſus teſtis non erit impunitus. Prou. 19. a.
fratrẽ ſuum mendacium, reddent ei ſicut fratri ſuo facere co-
gitauit, & auferes malum de medio tui, vt audientes cæteri ti-
morem habeant, & nequaquam talia audeant facere. † Non 5
a Scientiam, quia fratri ſcientiam abſtulit.
d miſereberis eius, ſed animam pro anima, oculum pro oculo, 6
a Greſſum vel voluntatem.
e dentem pro dẽte, manum pro manu, pedem pro pede exiges.
f

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Si quis autem. *Hic agitur de homicidio voluntario, & primo ponitur condemnationis actus, ſecundo modus, ibi,* Non ſtabit teſtis unus. *Prima in duas, in partem principalem & incidentalẽ, ibi:* Non aſſumes & transferes terminos proximi tui, &c.

Circa primum dicitur, quod homicida a propoſito, cum hoc declaratũ fuerit, debet ad mortem condemnari per ſenes ſeu iudices ciuitatis illius in cuius terminis factum fuit homicidium, & patet litera ex his quæ dicta ſunt Num xxxv.

2 Non aſſumes. *Hic ponitur incidens, ſcilicet quod metæ terrarum & camporum non mutentur ab aliquo in augmentum ſuæ poſſeſſionis, & diminutionem hæreditatis proximi, & ponitur in iſto capitulo, quia talia ſolent fieri maxime tempore quo aliquis eſt exul a ſua terra & ciuitate, quia tunc non poteſt damno ſuæ hæreditatis præcauere. In hoc autem ca. facta eſt mentio de homicida a caſu, qui debebat eſſe exul a ſua ciuitate & patria vſque ad mortem ſummi pontificis, Num. xxxv. & inhibitio de trãſlatione terminorum hic ponitur, cum dicitur:* Non aſſumes lapidem. *eradicando.*

3 Et transferes. *Alibi ponendo, ad augmentum tuæ portionis, & diminutionem alterius. Dicit autem Rab. Sal. quod hoc ponitur hic ad deſignandum quod talis transferens terminos intra terram promiſſionis, tranſgreditur duo præcepta negatiua, ſ. illud,* Non furtum facies. *& illud quod hic dicitur.* Non transferes. *Si autem hoc fieret extra terram promiſſionis, eſſet ſolum contra illud:* Non furtum facies, *non autẽ cõtra illud quod hic dicitur, quod probat per hoc quod ſubditur: In poſſeſſione tua quam dominus Deus tuus dabit tibi in terra, quam acceperis poſſidendam. Sequitur.*

4 Non ſtabit, &c. *Hic agitur de modo puniendi homicidam voluntarium, quia non debet condemnari per vnum teſtem, ſed per duos uel tres diligenter examinatos, & ſi per talem examinationem apparuerit aliquis teſtis mendax vel falſus, præcipitur puniri ſecundum legem talionis, ſ. eadem pœna qua puniretur ille contra quem depoſuit, ſi fuiſſet conuictus, & patet litera.*

5 Non miſereberis eius. *Non prohibet compaſſionẽ naturalem, ſed compaſſionem pœnam debitam diminuentem vel differentem contra iuſtitiam.*

6 Oculum pro, &c. *Dicit autem Rab. Sal. quod talis mutilatio non eſt infligenda, ſed pretium ſecundum taxationem iudicum, ſicut etiam dictum fuit Exod. 21. Sed hoc non uidetur rationabiliter dictum, quia in litera dicitur:* Non miſereberis eius. *quia aliqua miſericordia eſſet, ſi pro membro mutilando poſſet dari pecunia.*

CAP. XX.

A a Quia do. Myſticè. AVGVST. LXX. Quoniã dominus Deus veſter qui præcedet vobiſcũ, ſimul debellabit vobiſcũ inimicos veſtros, & ſaluos faciet vos. Ecce quẽadmodum & in ſpiritualibus conflictib. ſperandum & petendum eſt adiutorium Dei, non vt nihil faciamus, ſed vt adiuti cooperemur. Ait enim, debellabit vobiſcum, ut etiã ipſos acturos oſtenderet.

Quæſt. 30.

B

.3.g.

b Quis eſt ho. AVGVST. Non eſt meliori belloqui iam ædificia dedicauit, vel de nouella bibit, aut ſpõſã du-

Queſt. 31.

C

CAP. XX.

a Gentilium vel hęreticorum errorem.
S I exieris ad bellum contra hoſtes tuos,& videris equi- 1
tatus & currus, & maiorem quam tu habeas aduerſa
rii exercitus multitudinem, non timebis eos quia do
minus Deus tuus tecũ eſt,qui eduxit te de terra Ægy
a Spirituali vel corporali. b Firmus, interritus, qui debet confortare in ſpirituali bello.
pti. Appropinquante autem iam prelio, ſtabit ſacer- 2
a Primus bellaturus pro ſe & pro alijs. Probandum. b In præſenti vita.
dos ante faciem, & ſic loquetur ad populum: Audi Iſrael: Vos hodie
Viſibiles vel inuiſibiles.
contra inimicos veſtros pugnã cõmittis, non pertimeſcat cor veſtrũ. 3
Nolite timere eos, qui occidunt corpus: animam autem non poſſunt occidere. Matt. 10. c. Fortior illis.
Nolite metuere, nolite cedere, nec formideris eos, quia dominus Deus 4
a Communis omnibus. b Liberandis. Dæmones vel vitia. 5
c Virtutem & voluntatem dominandi dabit.
veſter in medio veſtri eſt, & pro vobis contra aduerſarios dimicabit, 6
a Animæ. b Maiores doctores. Subditorum.
vt eruat vos de periculo. Duces quoque per ſingulas turmas audiente
Virtutibus. a Corpus.
exercitu proclamabunt. † Quis eſt homo qui ædificauit domum no-
a Id eſt virtutes ad perfectionem non duxit.
uam,& non dedicauit eam? vadat & reuertatur in domũ ſuam, ne for
te moriatur in bello,et alius dedicet illam. Quis eſt homo qui plãtauit
a Feruorem nouę conuerſationis. b Alijs in exemplum producendo.
vineã,et necdum fecit eam eſſe cõmunem,et de qua veſci oĩbus liceat? 7
vadat et reuertatur ĩ domũ ſuã ne forte moriatur in bello,et alius hõ †
a Adhuc ſcil. detentus ſeculi ſolitudinibus.
eius fungat officio. Quis eſt hõ qui deſpondit vxorẽ,& nõ accepit eã? 8

D duxit. Sed quia his reb. humanus tenet̃ affect⁹, ideo hęc dicuntur ad bellũ procedentibus, vt qui afficitur his, appareat cum reuertat̃, ne propter hæc minus fortiter agat timẽs ne ante moriat̃ q̃ illã expleat. Quantũ enim ad fœminã pertinet, meliusnubit alteri intacta q̃ vidua, ſed hæc inſtituta ſunt ꝑpter virorum animos explorandos.

E

✻ PROC. Nemo domũ terreſtrẽ aſpernatur. Nõ ita vero qui terrę incola cũ ſit, ſedes ſupernas mẽte cõcepit, qualis Abrahã fuit q cũ habitaret in tentoriis, locum

☞ loco

F

† in

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XX.

Diuiſio.

1 S I exieris ad bellum,&c. *Hic cõſequenter agitur de homicidio facto in communi, ſ. in bello. Et primo oſtenditur, quid ſit agendum in congreſſu belli. ſecundo in obſidione aduerſarij, ibi:* Si quando acceſſeris. *Circa primum tria deſcribuntur. Primum pertinet ad communem populum exeuntem ad bellum iuſtum, ſ. quod non timeant ſi videant maiorem multitudinem aduerſariorum quam ſuam, memores illius magnæ multitudinis* Aegyptiorum, *quam ſubmerſit dominus in mari rubro pugnans pro Hebræis, ut habetur Exodi* 14. *Secundum pertinebat ad ſacerdotes, quia ſacerdos debebat ſtare ante aciem, & animare populum bonis exhortationibus ad ſecure certandum pro iuſtitia. & hoc eſt quod dicitur.*

2 Appropinquante autem,&c. *Et ſubditur.*

3 Non pertimeſcat,&c *Quia deficiente corde per timorem, deſtituuntur membra exteriora ab actibus ſuis.*

4 Nolite metuere. *Pigre & pauide contra aduerſarios procedẽdo.*

5 Nolite cedere. *Fugiendo.*

6 Quia dominus. *Quod exponunt aliqui Hebręi de arca domini, quæ portabatur ad prælium, ſed quia raro portabat, melius exponitur de pręſentia Dei, qui licet ſit vbique, tñ in iuſto bello ſolet adeſſe certantibus pro iuſtitia per ſpecialem conuerſationem ipſorum & potectionẽ. Tertium pertinet ad duces exercitus, qui primo debent remouere ineptos ad bellandum de acie, de qua remouenda erant quatuor genera hominũ Primo illi qui ædificauerant domos novas, & non dedicauerant eas, & accipitur hic dedicare pro ſtrenare, id eſt, facere ſolenne conuiuium de inhabitatione ipſius. & hoc notatur cum dicitur,* Et non dedicauit, *&c. Secundo illi qui plantauerant vineas, & nondum comederant de fructibus earum. & hoc notatur cum dicitur.*

7 Et

7 Et necdum fe. *Id eſt, de qua ſit licitum veſci communiter, & hoc erat in quinto anno, quia fructus qui naſcebantur tribus primis annis reputabantur immundi, tum quia contra communem curſum naturæ nati, tum quia talibus fructibus quaſi quibuſdam inſolitis & nouis in ſacrificijs idolorum vtebantur & ideo tales fructus nec offerebantur, nec comedebantur a Iudæis. Quod autem naſcebatur quarto anno totum offerebatur Deo. De fructibus autem anni quinti poterat dominus vineę, & etiam alij uti, & tunc dicebatur vinea facta communis. Quod autem prędicti ædificatores domorum & plantatores vinearum amouebantur de prælio, hoc erat, quia in prędictis operibus magnus labor eſt, & per conſequens ad talia homo qui laborauit multum afficitur, et ideo ex hoc magis timet mori antequam aliquem fructum tanti laboris conſecutus fuerit, & hoc per conſequens eſt minus conſtans, & minus aptus ad bellandum. ex quo poteſt alijs eſſe in impedimentum, ſicut infra dicitur de pauidis & formidoloſis. Item quia 2. Phyſicorum dicitur, infortunium eſſe quando aliquis eſt prope magnum bonũ, & non aſſequitur, & propter hoc prædicti ſequeſtrabantur a periculo prælij, ne ſi morerentur, alij magis terrerentur, & abhorrerent præliari propter tale infortunium quod prędictis accidiſſet. Tertio remouendi erant illi a prælio qui deſpenſauerat vxores, nondum tamen adhuc eas cognouerant per matrimonij conſummationem. & hoc notatur cum dicitur.*

Phil

8 Et non. *Quia tales ſolent multum deſiderare amplexus ſponſę. & ideo magis timent mori ante complexionem ſui deſiderij, propter quod ſunt minus apti ad prælium. Item ſi ante conſummationem matrimonij ſic inchoati morerentur in prælio, reputaretur ab aliis infortunium magnum, & ſic magis abhorrerent prælium. Quarto remouendi erant pauidi & formidoloſi, quia pauci pauidi faciũt alios timere, & ex fuga ſua diſſipant & deordinant aciem, & ſic præbent hoſtibus aditum, & per conſequens ſunt in magnum nocumentum, & hoc notatur cum dicitur.*

✻ 1 Nc

MORALITER.

✻ 1 *Si exieris ad bellum contra hoſtes tuos, &c.* Secũdum quod dicit Apoſtolus Eph. 6 ſi. *Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnẽ & ſanguinem,* id eſt, aduerſus homines tantum, *ſed aduerſus principes & poteſtates tenebrarum harum, contra ſpiritualia nequitię.* Et licet ſint multi & fortes, tñ non debemus pauore diſſolui, quia plures & fortiores ſunt ĩ adiutoriũ noſtri. ideo ſequitur. 6 *Quia dominus, &c.* Cuius fortitudo eſt infinita. Item in adiutorium nr̃i ſunt angeli ſancti, & omnes beati, qui ſunt in maiori multitudine quã ſpiritus maligni, omnes etiam boni catholici nobiſcum ſunt charitate coniuncti, propter, quod cũ Heliſeo poſſumus dicere illud 4. Reg. 6. d. *Plures nobiſcum ſunt quam cum illis.* Ad iſtud autem bellũ inepti reputantur illi qui de nouo duxerunt vxores, per quos ſignificantur molles & effœminati. Item illi qui de nouo domos ędificauerũt ad ſui magnificentiam, per quos deſignantur homines elati in ſuperbiam. Item illi qui denouo plantauerunt vineas, per quos deſignantur homines nimis occupati circa cupiditatem terrenam. Item homines pauidi per quos intelliguntur illi qui tentationib non reſiſtunt, ſed ſtatim per conſenſum dæmonibus ſe tradunt.

✻ Non

a Sl,tenetur eius effectu. b A propoſito contemplationis.
c Ne procedat ad ſpirituale bellum ne minus fortiter agat.
Vadat & reuertatur in domum ſuam, ne forte moriatur in bel
lo,& alius homo accipiat eam. His dictis,addentur reliqua, &
Vir duplex animo,inconſtans eſt in omnibus vijs ſuis.
a loquentur ad populum:† Quis eſt homo formidoloſus & cor-
a A propoſito contemplationis. b Conſuetudinem vitæ prioris. Si defecerit.
de pauido? vadat & reuertatur in domum ſuam, ne pauere fa- 1
Qui idem volunt incipere.
ciat corda fratrum ſuorum,ſicut ipſe timore perterritus eſt. Cũ
que ſiluerint exercitus duces,& finem loquendi fecerint, vnuſ-
a Subditum populum. b Hortando.
quiſque ſuos ad bellandum cuneos præparabit. Si quando ac- 2
a Conuenticula hæreticorum,vel mundum, vel exteriorem hominem qui aduerſatur ſpiritui. b Prædicando. c Pax huic domui. 3
Chriſtum qui eſt pax noſtra,qui fecit vtraque vnum.
ceſſeris ad expugnandam ciuitatem,offeres ei primum pacem. 4
a Verbum pacis in ſocietatem fidei veniens. b Sponte.
c Cordis vt recipiat hoſpitem Chriſtum. d Senſus & affectus.
b Si receperit & aperuerit tibi portas cunctus populus qui in ea
a A morte. b Obediendo. Prædicandi .c Bonorum operum, & impletione præceptorum.
d Pacis,fidei.
eſt ſaluabitur,& ſeruiet tibi ſub tributo: Sin autem fœdus inire
a Diſceptationis. Scripturæ teſtimonijs.
† noluerint, & cœperint contra te bellum,oppugnabis eam.
Quo adiuuante ſuperas. Victam. Poteſtate. In errore fortes fidei reſiſtentes.
Cumq; tradiderit dominus Deus tuus illam in manu tua, per- 5
a Vigore repugnandi. b Quod eſt verbum Dei.
cuties omne quod in ea generis maſculini eſt,in ore gladii, abſ
a His ſcil.qui facile conuertuntur,prædicationi acquieſcant,nec veritati reſiſtunt.
b Qui cito Chriſti onus ſuſcipiunt.
que mulieribus & infantibus, iumentis & cæteris quæ in ciuita
a Omne bonum quod agimus in vtilitatem fratrum redigere debemus.
b Militibus Chriſti. c Satiabor cum apparuerit gloria tua. Pſal.16.
te ſunt. Omnem prędam exercitui diuides & comedes de ſpo-
a Quos Deo ſubiugaſti. b Non tuæ vires.
liis hoſtium tuorum, quę dominus Deus tuus dederit tibi. Sic 6
Religione diuerſa.
facies cunctis ciuitatibus, quę a te procul valde ſunt, & non
ſunt de his vrbibus,quas in poſſeſſionem accepturus es. De his 7
a Catholicis eccleſijs.
c aũt ciuitatibus quæ dabuntur tibi, nullum oĩno permittes vi- 8
uere,ſed interficies in ore gladii: Hethæum videlicet & Chana
nęũ, Pherezęũ & Heuęum & Iebuſęum, ſicut pręcepit tibi dñs
Deꝰ tuꝰ, ne forte doceãt vos facere cũctas abominationes quas
ipſi operati ſunt diis ſuis, & peccetis in dñm Deũ veſtrũ. Quan 9
a Falſam philoſophorum munitionem. Scripturarum.
do obſederis ciuitatẽ multo tẽpore,& munitionibus circumde-
a In diſcrete iudicando. vnde: Inſtruite huiuſmodi in ſpiritu lenitatis. Gal. 6.a. b Homines ſcientiæ & virtutum fructibus nabiles. Phyſicam,ethicam,logicam,de quibus multa vtilitas.
d deris vt expugnes eã, non ſuccides arbores de quibus veſci po- 10

---

loco ſubinde permu-
tauit. Item Dauid qui dicit, Quam amabilia ſunt tabernacula tua &c. De quib. Seruator: Ibo & parabo vobis locũ, quo ubi ego ſum, ibidẽ & vos mecum ſitis. Quę q non inueſtigat, domũ hic extruit ſummamque in ea induſtriam collocat. Quo circa, ſacræ militiæ eis qui pietatis gratia res terreſtres deſpicere nolunt, interdicitur.

Iudic.7.a

a *Quis eſt homo.* ISIDORVS. Docet non poſſe quẽquam profeſſionem contemplationis vel militiæ ſpiritalis arripere, qui adhuc nudari terrenis operibus pertimeſcit, ne infirmitate mentis reuertatur, ſuoque exemplo alios reuocet, & terrore ſuo infirmet. Reuertãtur in domum ſuam qui duplici corde ſunt, quia prælia domini præliari non poſſunt. Vir enim duplex animo, inconſtans eſt in omnibus viis ſuis. Tales neci-nitium renuntiationis accipiant, quibus melius eſt ut in actiua uita conſiſtant, quam tepide cõtemplationem exequentes, maiori ſe diſcrimine inuoluant. Idẽ illi dicitur, qui uxorem duxit, qui uineã plantauit, id eſt, propagines filiorũ, non enim poteſt ſeruire con-

ſi noluerit & cęperit.
b

c

contemplationi ſeruus vxoris, nec aſſequi ſtudium contemplationis, qui hæret in delectatione carnis. *Nemo enim militans Deo, implicat ſe negotijs ſecularibus, ut es placeat cui ſe probauit.* D

2.Tim.2.a

Melius eſt profeſſionem uel perſecutionẽ deuitare, quam ĩ ea ſuccumbere. Ad diſputationem quoque contra hęreticos venire non debet, niſi doctus & perfectus, ne ſcandalizet alios ſuperatus.

b *Si receperit, &c.* ✻ PROCOPIVS. Huiuſmodi etiã ſunt quæ Chriſtus mandauit ſuis diſcipulis, ut uidelicet ſint pacifici cum omnibus qui pacem ipſorum recipiant. ab his vero qui non receperint, puluere e pedibus excuſſo ſeſe abducant. E

c *Nullum omnino permittes.* Nulli uitio in noſtra conuerſatione parcendum, ne coram oculis domini uoluptatibus corrupti & abominabiles appareamus, & exultantes inimici de ruina noſtra dicant: *Euge euge animæ noſtræ, deuorabimus eum.*

Pſal.34.d.

d *Non ſuccides. &c.* ✻ PROCOPIVS. Ne hoſti cum victoribus fiat inutile. Ne que vero arbor hoſtilis eſt, inquit, ut urbem expugnantibus F

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Ne pauere. *Et quia ad duces non ſolum pertinet remouere ineptos, ſed etiam ordinare & excitare aptos ad fortiter bellandum. Ideo ſubditur.*

2 Vnuſquiſque. *ſ. de principibus, & capitaneis exercitus.*

3 Suos ad. *Dicitur autem cuneus acies ordinata ad modum trianguli ſeu cunei, quaſi diſpoſita ad ſubintrandum & diuidendum aciem aduerſariorum.*

Diuiſio.

4 Si quando acceſſeris. *Hic conſequenter oſtenditur quid ſit agendum in obſidione aduerſariorum, & primo quantum ad homines, ſecundo quantum ad arbores, ibi: Quando obſederis. Circa primum dicitur,* Si quando acceſſeris ad expugnandum ciuitatem offeres ei. *Loquitur de ciuitatibus quæ erant extra terram promiſſionis, quia de illis quæ erant intra, erat eis prohibitum, ne aliquo modo facerent cum eis pacẽ. Sequitur.*

5 Percuties omne quod, &c. *Et hoc in pœna illius peccati, quod noluerunt recipere pacem, & propter hoc excipiuntur mulieres quib. non competit bellare, & pueri qui nondum venerant ad ętatem & robur bellandi.*

6 Sic facies cunctis ciuitatibus, etc. Ex *quo patet quod ſupra dictũ eſt ſci. quod ſcriptura loquitur hic de ciuitatibus exiſtentibus extra terrã promiſſionis, contra quas filij Iſrael habebant iuſtum bellum ex aliqua iniuria eis illata, ſeu alia ratione iuſta.*

7 De his autem ciuitatibus quæ dabuntur tibi. *Scilicet in terra promiſſionis.*

8 Nullum omnino permittes. *Quia ex iuſto Dei iudicio propter ſuas iniquitates erant omnes omnino delendi & interficien ti & ad hoc filij Iſrael mittebantur, ut dictum eſt ſupra, vij.c. Additur etiam alia ratio, ſ. ne ſi remanerent aliqui eorum cum filijs Iſrael, pertraherent eos ad idololatriam, & hoc notatur cum dicitur:* Ne forte doceant uos &c. *ſubditur.*

9 Quando obſederis. *Hic oſtenditur quid ſit agendum in obſidione aduerſariorum quantum ad arbores, & ſub hoc intelliguntur vineæ & conſimilia, de quibus dicitur.*

10 Non ſuccides, &c. *Et hoc qui poterant eis proficere tempore obſidionis edendo de fructibus, & etiam tempore captionis, quia terra ex reſeruatione talium erat melior & aptior ad inhabitandum, & per conſequens, ſi talis ciuitas erat intra terram promiſſionis, erat melior pro habitatione ipſorum. Si autem extra, redderet eis melius tributum & hoc notatur cum dicitur.*

✻ 1 Quoniam

MORALITER.

✻ 10 *Non ſuccides, &c.* Homo dicitur arbor conuerſa. vnde 2. de Anima dicitur, quod radices ſunt ori ſimiles, nam per illas trahũt arbores alimẽtũ ſicut homines per os, qđ eſt in parte ſuperiori. Per hoc igitur ꝙ hic dicitur de arboribus fructiferis, quod non debeant ſuccidi, ſignificatur quod etiã in bello iuſto nõ ſunt hoĩes occidendi, de quibus eſt ſpes quod fructificent in eccleſia Dei, ſed illi tantũ de quibus talis ſpes non habetur, & de quorũ reſeruatione timetur periculũ euenire.

A tib.reſiſtat. Intelliget arbores illas de quib. Iſaias ad Babylonẽ inquit, *Omnis terra iubilat læta voce, & ligna Libani lætata ſunt de te, &c.* Conducere ad expugnationes vrbium ſteriles arbores inquit. Huiuſmodi Athenienſes fuerunt. Nulli enim rei vacarunt, præterquã inanibus uerborum iactationibus auditionibuſque. Quocirca Paul⁹ Athenas expugnans,& euertens eorum impietatem, Viri Athenienſes, inquit, pomnia quaſi ſuperſtitioſiores vos video, inueni item aram, quæ ignoto Deo inſcripta eſt. Eum igitur Deum quem per ignorantiam colitis, vobis denuntio. Vides quantum ipſis per ipſos vallum ſit demolitus. Per quod vrbem eorum, quanuis non totam ſimul cœpit. Quidam enim crediderunt, quorum è numero Dionyſius quoque Areopagita erat. D

* ſed agreſtia & in cæteros apta vſus.
*aduerſus ciuitatem

a Acumine acrioris iudicij. — Fructiferum. — a Figmenta & voluptuoſa carmina. — a Agreſtis ſenſus & inordinati. — b Anephando ſtudio euelles. Vnde: Nec cum huiuſmodi cibum ſume re, donec in meliorem vſum conuertantur. — c Gentiles ex libris ſuis ſunt ſuperandi.

teſt nec ſecuribus per circuitum debes vaſtare regionem, quo 1
niam lignum eſt & non homo, nec poteſt bellantium contra
te augere numerum. Si qua autem ligna non ſunt pomifera,
ſed agreſtia & in cæteros apta vſus, ſuccides, & inſtrue machi
nas* donec capias ciuitatem, quę contra te dimicat.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Quoniam lignum, &c. *Quaſi diceret non poteſt fugere, nec contra te bellare, nec fructus ſuos tibi denegare. Et ex hoc patet, quod ſi ciuitas expugnanda eſſet ita fortis, quod filij Iſraël deſperarent de eius captione & recederent de obſidione, poterant talia excidere, quia ſi remanerent, deſeruirent vtilitati aduerſariorum, & per conſequens eſſent eis in nocumentũ, & hoc modo filij Iſrael receſſerunt de obſidione vrbis regiæ filiorũ Moab, ſuccиſis arboribus fructiferis regionis. 4. Reg. 3.*

ADDITIO II.

In cap. 20. vbi dicitur in paſtilla: Quoniam lignum eſt, & non homo. *In Hebræo non eſt aliqua hic dictio negatiua expreſſa, ſed hic dictio: Lignum eſt homo, quod varie exponitur ab expoſitoribus Heb:* B *ſed tranſlatio noſtra poſuit illa verba interrogatiue, ut intelligerentur ſic:* Nunquid lignum eſt homo. *ſcilicet ut fugiat a te. q. d. lignũ nõ eſt homo. & ſententia tranſlationis noſtræ conſonat verbis, quæ hic ponuntur in Hebraico, ſi intelligantur admiratiue, vt dicendo, Nunquid lignum eſt homo? quod ſatis literæ Hebraicę conſonare poteſt.* E

CAP. XXI.

a Q*uando inuentum, &c.* Cadauer corpus ſine anima, & anima ſine Deo, qui eſt eius vita. In terra quam dominus Deus tuus da. eſt tibi. hoc eſt in eccleſia. Cædis reus, actor ſeditionis. Maiores natu, vita & ſapientia maiores. Iudices, id eſt ſacerdotes, quorum officium eſt de ſingulis iudicare, id eſt diſcernere. Metiẽtur a loco cadaueris. id eſt cum ſumma diſcretiõe inueſtigabũt actorem ſeditionis. Tollent vitulam de armento. id eſt carnẽ Chriſti, quam de patribus ſumpſit. Quæ non traxit iugũ, quia *peccatum non fecit, nec inuentus eſt dolus in ore eius.* Nec terram ſcidit vomere, nullam ſcilicet ſeditionis maculam admiſit. 1. Pe. 2. d.

✲ Procopivs. Vulneratus qui propter peccata noſtra Chriſtus eſt. A patre quidem traditus, a Iudæis vero afflictus. qui eum interemiſſent nunquam, niſi Deo ita fuiſſet viſum. Vulneratus in Iudæa eſt. Apud gentes vero myſterium eius perficitur. Ducitur in vallem aſperam & incultam. Vulnerarus enim in cruce, ad gentium conceſſit ſolum quod ante aridum & incultum iacuit. Ad quod Iſaias inquit, *Lętare terra deſerta, &c.* C

✲ Rap. Huius loci myſterium maiores noſtri, iudices noſtri Apoſtoli ſcilicet hoc modo impleuerunt. In terra qñ Deus dedit illis, id eſt, in ſancta ſcriptura, cadauer hominis occiſi inuenerunt, id eſt, ſacrilegium eorum qui occiderunt, & eius Chriſti qui occiſus eſt, innocentiam, cauſam quoq; intellexerũt. Sed quodammodo ignorabatur cędis reus, tum quia Iudæi nõ ipſi manibus ſuis occiderent, ſed gentilibus occidẽdum tradiderunt, tum quia non ſe regem Chriſtum ſed magum occidiſſe pertinaciter defendunt. Exierunt igitur a loco cadaueris in illa terra quam dominus dedit, id eſt, ĩ ſancta ſcriptura, quæ manifeſte paſſionem exprimit redemptoris. Verbi gratia, *Sicut ouis ad occiſionẽ ducetur, &c.* Libr. 1. Deute. Iſa. 53.

b *Et ignorabitur.* Diabolus qui inuiſibilis, & ideo ignorari dicitur. Scitur enim, quia miſit in cor, ut traderet eum Iudas. Io. 13. a

c *Maiores natu. &c.* Apoſtoli & doctores qui ſcripturæ atteſtatione perceperunt nullam nationem ſic promptã ad cędẽ vt Iudæorum gentem, qui & prophetarum, & domini ſanguinem fuderunt. F

☞ a *Et du-*

C A P. X X I.

a Q*Vando inuentũ fuerit in terra quam dñs* 1
b *Deus tuus daturus eſt tibi hõis cadauer*
occiſi, & ignorabitur cędis reus, egrediẽ
c *tur maiores natu & iudices tui, & metiẽ*
tur a loco cadaueris ſingularũ pcircuitũ
ſpatia ciuitatũ, & q̃ vicinorẽ cæteris eſſe †
perſpexerint, ſeniores ciuitatis eius tollẽt vitulã de armento, q̃ 2 3

Corpus Chriſti. — a Apoſtoli & apoſtolici viri, per quos pro peccatorum noſtrorum expiatione crucifixa prædicatur. — b Chriſti carnem. — c Patriarcharum, & prophetarum.

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XXI.

1 Q*Vando inuenitũ.* *Poſtquã actum eſt de homicidio cuius actor cognoſcitur, hic cõſequẽter agitur de illo cuius actor ignoratur, ad cuius inueſtigationẽ ſecũdum q dicit Rab. Moyſes de ciuitate propinquiori loco in quo fuerat factũ homicidiũ, iuuenca accipiebatur & occidebatur & carnes eius in loco occiſionis relinquebantur in putredinem conuertendæ. Locus etiam ille remanebat incultus, & in his duob. damnificabatur illa ciuitas Senes etiam ciuitatis iurabant, quod non fuerant negligentes de cuſtodia viarum, ita quod per negligentiam eorum non contigerat illud homicidium. Hoc autem iuramentum non libenter facerent, ſi ſcirent aliquid de perpetratione dicti homicidij, nec ciues prędicta damna ſuſtinerent, & ideo ad euitandum prædicta frequenter prodebatur homicida, qui et communis eſt de ciuitate propinquiori loco facti homicidij, quia difficile erat, quin verba aliqua et ſuſpiciones cucurriſſent inter ciues de actore illius homicidij. His dictis pro magna parte patet litera.*

2 Tollent vitulam de armento. *Ita quod ſit ſufficiens ætatis.*

3 Quę non tradit iugum. *Quia debebat eſſe fortis & non fracta labore, & hoc erat ad inferendum maius damnum ciuibus, niſi proderent homicidium.*

✲ 1 Et pu-

MORALITER.

✲ 1 *Quando inuentum fuerit, &c.* Homo primus a die tranſgreſſionis fuit occiſus, Gen. 2. c. *In quacunq; enim die comederis ex eo, morte morieris.* Cuius homicida fuit diabolus, qui dicitur hic Myſtice occultus, eo quod eſt inuiſibilis hominibus.

† *Seniores ciuitatis, &c.* Per iſtos ſeniores intelliguntur prophetæ veteris teſtamenti. Per vitulam autem humanitas Chriſti. hanc autem vitulam tulerunt prophetę, id eſt tolli prędixerunt in eius paſſione.

3 *Quæ non traxit iugum.* id eſt nullum contraxit peccatum.

✲ *Nec ter-*

a Peccati. b Sine ſemine viri edita, de virgine nata.
a non traxit iugum, nec terrãm ſcidit vomere, & ducent eã ad †
a Ieruſalem quam Eſaias vocat vallem viſionis Eſa. 22. a. b Duram & indomitam a ſpinis vitiorum aſperrimam. c Quia ſanctis doctoribus non perfecte ceſſit. vnde: Ieruſalem quæ occidis prophetas & lapidas eos qui ad te miſſi ſunt. Matt. 23. d.
vallem aſperam atq; ſaxoſam, quæ nunquam arata eſt, nec ſe 1 †
a Euangelij, ſed pro fructu ſpinas, & pro vuis attulit labruſcas. Eſa. 5. a. b Vbi Chriſti carnem crucifixerunt.
mentem recepit, & cædent in eã ceruices vitulæ. Accedentq; 2
a Apoſtoli & eorum ſequaces, quibus ordinem eccleſiaſticum regere & prædicare commiſſum eſt. b Non vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos. Io. 15 c.
ſacerdotes filii Leui † quos elegerit dominus Deus tuus, vt mi 3
Prædicando. Non ipſorum.
niſtrent ei, & † benedicant in nomine eius, & ad verbũ eorum
omne negotium pendet, & quicquid mũdum vel immundũ
Diſcernatur.
eſt, iudicetur: Et venient maiores natu ciuitatis illius ad inter 4
b fectum, † lauabuntq́. manus ſuas ſuper vitulam quæ in valle 5
Chriſti.
percuſſa eſt, & dicẽt: Manus noſtrę non effuderunt ſanguinẽ 6
Nec conſenſimus. Vt ſcil. facias Iſrael.
c hũc, nec oculi viderũt. † Propitius eſto populo tuo Iſrael quẽ 7
Pænam ſcil. innocentis ſanguinis.
redemiſti domine, & non reputes ſanguinẽ innocentẽ in me-
Sic. Chriſti.
dio populi tui Iſrael, & auferetur ab eis reatus ſanguinis. Tu †
aũt alienus eris ab innocentis cruore, qui effuſus eſt, cum fece
Supradictam expiationem. Spiritualem. a Dæmones vel Gentiles.
d ris quod præcepit dñs. Si egreſſus fueris ad pugnam cõtra ini 8
micos tuos, & tradiderit eos dñs Deus tuus in manu tua, capti †
a Ad iugum Chriſti. vnde: In captiuitatem redigentes omnem intellectum, 2. Cor. 10. b. b Superata falſitate. c Vtilem ſententiam. Animam in Gentili conuerſatione. d A Deo creatam.
e uóſq́. duxeris, & vidẽris ĩ numero captiuorũ mulierẽ pulchrã 9
a Vera charitate. b Id eſt corpori eccleſiæ ſociare. c In adiutorium Chriſti. d Eccleſiam.
et adamaueris eã, voluerisq́. habere vxorẽ, ĩtroduces eã in do 10
11

A a *Et ducent eam, &c.* Mortem ſcilicet deſpectã & turpiſſimã. unde: *Morte turpiſſima condemnemus eum.* Quæ nunquam arata eſt, quia mors Chriſti abſq; culpa fuit. Nec ſementem recepit id eſt zizania peccati, quæ inimicus homo ſuperſeminauit. Poſſumus per uallem aſperam Gẽtilitatem accipere, quæ aſpera erat. Saxoſa, quia ſaxa adorabat. In qua B cęſa eſt ceruix vitulę, quia pro ſalute gentium mors Chriſti celebrata eſt. Ceruix robur carnis qđ in morte depoſuit. Lauabũt manus ſuper uitulam, id eſt, purgabunt opera per paſſionis Chriſti confidentiam.

b *Lauabuntque manus ſuas, &c.* Id eſt opera ſua in paſſione Chriſti demonſtrabunt eſſe munda. Licet enim eiuſdem paſſionis ſacramenta quotidie iterentur ab omni tamen fraude Iudæorum corda C & opera habent mundiſſima. D

c *Propitius eſto.* Pro officio ſuo benedicunt populo, vt non reddatur uindicta pro ſcelere, ſed ſalus pro redemptione.

d *Si egreſſus fueris ad pugnam.* ISIDORVS. Dicant Iudæi, quomodo hæc ſeruent? quid cauſę ſit mulierem decaluari & vngues circuncidi? quid ſi ſine capillis & unguibus inuenta fuerit.

E e *Mulierem pulchram.* Sicut Paulus qui de Menandro ſumpſit: *Corrumpunt bonos mores colloquia mala.* Et de Arato: *In ipſo viuimus, mouemur, & ſumus, ipſius enim & genus ſumus.*

Alii putant hanc mulierem ſpecie decoram ſignificare rationabilem diſciplinam apud Gentiles inuentam, ab ea enim oportet recidi omnem ſuperſtitionis immunditiam, ut ad ſtudium ueritatis F

Iuſtice. Sap. 2. d. — Matt. 13. d. — quia eos egit. — laudent nomen eius. — lauabũt ... — expia populũ tuũ. — Menãdar poeta. 1. Cor. 15. d — Aratus poeta. — Act. 17. f.

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et ducent eam ad vallem aſperam atque ſaxoſam. *Per quod deſignatur horror homicidij perpetrati.*
2 Et cædent in ea ceruices uitulæ. *Ad deſignandum quod homicida & celantes homicidium eſſent digni doloroſa morte.*
3 Accedentque ſacerdotes. *Qui erant cæteris certiores in iudicijs, & perſpicatores in factis inquirendis, ad uidendum ſi de auctoribus homicidij appareret aliquod ſignum.*
4 Lauabuntque manus ſuas ſuper uitulam quæ in &c. *Ad deſignandum innocentiam ſuam.*
5 Et diceut. *cum iuramento.*
6 Manus noſtræ non effuderunt ſanguinem. &c. *Dicit Ra. Sa. hic, quod nulli debebat eſſe dubium, quod ſenes illi qui erant meliores in toto populo ciuitatis, non fecerant homicidum illud manibus proprijs, & ideo non erat de hoc ipſorum iuramentum, ſed iurabant quod hoc nõ eſſet factum per eorum negligentiam uel conſenſum.*
7 Nec oculi uiderunt. *Per hoc intelligitur, quod nihil omnino ſcirent, quia per viſionem omnis alia cognitio deſignatur.*
8 Si egreſſus fueris ad pugnam. *Poſtquam egit de homicidio, hic conſequenter agitur de his quæ ſolens procedere ex odio, licet enim odium ſit paſſio partis concupiſcibilis ſicut & amor, tamen paſſiones iraſcibilis omnes oriuntur ex paſſionibus concupiſcibilis, & in ipſis terminantur, quia oriuntur ex amore & odio, & terminantur in delectationem & triſtitiam, ita quod paſſiones iraſcibilis, quæ malum reſpiciunt oriuntur ex odio. Igitur de talibus agit. Et primo reſpectu perſonæ coniunctæ. ſecũdo reſpectu extraneæ, ibi:* Quando peccauerit. *Prima in duas, quia primo excluditur effectus odij reſpectu uxoris, ſecundo reſpectu prolis, ibi:* Si habuerit homo. *Circa primum ſciendum, quod licet eſſet prohibitum filijs Iſrael, ne acciperent mulieres alienigenas de terra promiſſionis, vt dictum eſt ſupra. vij. cap. tamen propter ſuam concupiſcentiam permiſſum erat eis accipere vxores de alijs gentibus, dimiſſo prius Gentilitatis ritu, & quia frequenter contingebat quod talis mulier fiebat odioſa marito, ideo lex prohibet hic iniuriam fiendam illi mulieri, & hoc eſt quod dicitur:* Si egreſſus fueris, &c. *& ſequitur.* Diuiſio.
9 Et videris in numero captiuorum mulierem pulchram. *Quæ frequẽter plus allicit hominem ad ſe, quã aurum & argentum.*
10 Voluerisque habere vxorem. *Dutius concupiſcentia illius, licet eſſet melius abſtinere ab alienigenis mulieribus.*
11 Introduces eam in domum tuam. *Iſtud eſt permiſſio, vt dictum eſt.*

* 1 Quæ ra-

MORALITER.

* † *Nec terram ſcidit vo.* i. nullam ſeditionem commouit.
1 *Et ducent eam ad vallem aſperam & ſaxoſam.* i. eam duci prædicent ad Ieruſalem, quæ dr̃ vallis, propter eius lapſum in malis, aſpera & ſaxoſa, propter eius duritiam & rebellionem cõtra prophetas, & etiam Chriſti uerba Matt. xiii. g. *Ieruſalem Ieruſalem quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te miſſi ſunt &c.* ideo ſubditur.
† *Quæ nunquam arata eſt.* ſ. aratro timoris domini.
† *Nec ſementem recepit.* id eſt verbum Dei, quod dicitur ſemẽ Lucæ viii.
2 *Et cedent, in ea ceruices uitulę.* i. cædi prædicent. Nam prophetæ prædixerunt Chriſtũ hominem paſſurum in Ieruſalẽ, ubi ceruix eius cæſa fuit corona ſpinea.
† *Et auferetur ab eis reatus, &c.* ſ. homicidii, qui auferebãt a ciuibus, non tñ ab homicidis, per quod ſignificatum fuit, quod mors Chriſti profutura erat ſanctis patribus & prophetis in limbo detentis, non autem diabolo & angelis eius, quorum peccatum eſt inexpiabile & pœna interminabilis.
8 *Si egreſſus fueris, &c.* Sequitur.
† *Captiuoſque duxeris, &c.* Per hanc mulierem ſignificatur peccatrix anima, q̃ pulchra dr̃ ratione imaginis, ſed captiua rõne criminis, Ioan. viii. Qui fecit peccatũ, ſeruus eſt peccati Hanc mulierẽ adamat Chriſtus aliqñ, ſicut patet de Magdalena. Luc. 7 g. Et vult eam ſpõſam habere per fidẽ formatam charitate, ſed oportet qđ deponat veſtes in quibus capta fuit, omnia vitia & peccata præterita per veram contrition. & cõfeſſionem, & quod radat ceſariem & circũcidat vngues, per quod deſignatur quod debet peccatorum circunſtantias aggrauantes per confeſſionem deponere & occaſiones peccandi cauere, & qđ fleat patrẽ ſuũ & matrem, i. dolere debet & plangere, quod habuit diabolum patrem, ſicut dicitur Ioan. 8. f. *Vos ex patre diabolo eſtis, &.* quod matrem habuit malorum congregationem, ſicut eccleſia, quę eſt congregatio fidelium, mater eſt iuſtorum.

* 6 Siba-

ritatis aſſumatur. Nihil.n. mundum habent diſciplinæ Gentiliũ, quia nulla apud eos diſciplina eſt, cui non ſit aliquid immunditiæ vel ſuperſtitionis admiſtum.

✠ RVP. Mulier pulchra in numero captiuorum ſine inimicorum, ſancta ſcriptura eſt, in tractatibus hæreticorum. Nam plerique hæretici in cathedra Moſis, imo in culmine Apoſtolico ſederunt, & quanquam de diuinitate male ſẽtiẽtes, de moribus tamẽ & allegorica ſubtilitate multa dixerunt.

Libr. 1. in Deut. c. 9.

corde, dilecta Gentilis eccleſia, ſed nõ põt filium dilectæ præferre filio odioſæ, id eſt eccleſiam de gentibus, & filios eius pferre apoſtolis & aliis primitiuis, q ſũt filii ſynagogę. Agnoſcit odioſę primogenitũ, dat ei duplicia, qa primitiuis ſynagogæ filiis dedit legem & prophetas, & notitiã nominis ſui, & primo eis euangeliũ prædicauit. Hic enim eſt primogenit' liberorum eius.

Curam & prouidentiam. a Nouacula verbi Dei. b Superfluas cogitationes. Superflua, vt poetarum figmenta. Quicquid mortuum in operibus. Omne peccatum infidelitatis quod emortuum eſt, & ſuperfluum eſt. c Crudelitatem vel rapacitatem.

mum tuam. Quę radet cęſariem, & circuncidet vngues, & de 1

a Priſtinum errorem. Cultum idololatriæ. Circunſtantias falſitatis vel vanitatis. b Humiliata. c Errorem. Damnabilem & fletu dignum demonſtrabit.

ponet veſtem in qua capta eſt: ſedensq; in domo tua flebit pa

a Id eſt diabolum, qui eſt pater imitatione, non natura. b Omnem memoriam mundanam & carnales illecebras. Humanam curioſitatem.

a trem & matrem ſuam vno menſe, & poſtea intrabis ad eam,

a Vt ſpiritalem prolem gignas. In ſocietatem recepta.

b dormiesque cum illa, & erit vxor tua. Si autem poſtea non ſe 2
derit in animo tuo, dimittes eam liberam, nec vendere pote- 3
ris pecunia, nec opprimere per potentiam, quia humiliaſti 4

a Deus. b Populum Iudæorum & Gentilium. c Eccleſiam de gentibus quę fide & deuotione diligi meruit. d Synagogam quę infidelis & ingrata. 5

c eam. Si habuerit homo vxores duas, vnam dilectam & alterã 6

Fideles.

d odioſam, genuerítque ex eis liberos, & fuerit filius odioſæ pri-

a Sanctus tanquam ſanctæ matris primitiuus. vnde: Alienati ſunt peccatores a vulua errauerunt ab vtero, &c. Pſal. 57.a. b Dona ſpiritualia.

e f mogenitus, volueritque ſubſtantiam inter filios ſuos diuidere,

Voluptuoſe & remiſſe.

non poterit filium dilectæ facere primogenitum, & præfer- †

a Auſtere, & ſeuere. Id eſt habebit.

g re filio odioſæ, ſed filium odioſę agnoſcet primogenitum, da-

Vt abundet.

h bitque ei de his quæ habuerit cuncta duplicia. Iſte eſt enim
principium † liberorum eius, & huic debentur primogenita. 7

In fide. a Prædicator.

i Si genuerit homo filium contumacem & proteruum, qui nõ

a Dei vel prædicatoris. b Eccleſiæ vel legis. Sæpe admonitus.

audiat patris ac matris imperium, & coercitus obedire cõtem-

Vt corrigant. Quorum auctoritati acquieſcendum.

pſerit apprehendent eum, & ducent ad ſeniores ciuitatis il-

a Eccleſiam qua itur in cælum. b Diſcretionis. c Sic in eccleſia faciunt minores epiſcopi ad maiores maiorem cauſam referentes.

lius, & ad portam iudicii, dicentque ad eos. Filius noſter iſte
proteruus & contumax eſt, monita noſtra audire contemnit:

a Duris increpationibus.

comeſſationibus vacat & luxuriæ atque conuiuiis, lapidibus

a Vt publice correctus erubeſcat citius. b Peccato vt viuat Deo. Sic. c Peccatum.

eum obruet populus ciuitatis, & morietur, vt auferatis ma-

✠ PROC. Radere caput & ſupercilia, domeſticos item ſuos lugere triginta dieb. iubet, quo aſpectus ĩ ſui tanta turpitudine deſyderium ſedet, ac lamentationis tempore amor depellat. Non enim mente eſ frœna ad concupiſcentias eſt accedendum. Ita quoq; Deus Aegyptios cũ oppugnaſſet, Iudaicam a patribus oriundam ſynagogam uenuſtã uidit, atque ad cultũ ſuũ accommodauit. Ac priuſquam tabernaculũ ſuum fixiſſet, eamq; introduxiſſet, ac per vmbram ad veritatem deduxiſſet, caput quoque eius animo ab idololatriæ cogitationib. repurgato, denudauit dicens: Non erunt tibi Dii alii pręter me.

† fortitudinis.

a *Vno menſe.* id eſt xxx. diebus, vt poſt fidem trinitatis & op' legis, mereatur eccleſię ſociari. ter enĩ decem triginta efficiũt.

b *Et poſtea.* Cum nec in in capite, id eſt ſenſibus, nec in manibus. i. operibus, aliquid ſuperfluum aut immundum erit.

c *Si habuerit homo vxo. duas, &c.* Chriſtus ſibi duas vxores, populum. ſ. Iudæorum, & gentiũ coniugii copulauit nomine, odioſa eſt ſynagoga, ſemper contentioſa, dura ceruice, incircũciſa corde,

d *Vnã dilectam.* Animalitatẽ, quę dulcis uidetur & delectabilis, omnia voluptuoſa cupit, & nullo mœrore afficit.

e *Alteram odio.* Rationalitatem, quę nõ ĩdulget corpori, nec ſeruit voluptati, ſed abdicat occulta de cordis.

f *Primogeni.* Apoſtoli, & Apoſtolici viri, qui locum primogeniti obtinent, quorũ eccleſia ſequitur auctoritatem.

g *Sed filium.* Hoc ad literam faciẽdum eſt, ne ſequatur quis animi ſui motum, uel amorem, vel odium, ſed naturam.

h *Cuncta du.* Apoſtoli cuncta duplicia ſuſceperunt, qui doctrina & operatione præditi ſunt.

Alii dabit ut uiuat, non vt abundet, ſicut Abrahã filium ancillæ ſuper nationes pręfecit filio Saræ, non ſolũ temporalia, ſed ſpiritualia accumulauit. Gen. 21

i *Si genuerit.* Melior eſt obedientia quam victimæ, & auſcultare magis quam offerre adipẽ arietum, quoniam quaſi peccatum ariolãdi eſt repugnare, &c. Inobedientẽ ergo filium & vitioſum Moyſes iubet obrui lapidib. euangeliũ quoque duris increpationib. quaſi lapidibus ales arguit: *Genimina viperarum quis docebit vos fugere a ven ra.* 1. Reg. Luc. 3 2. Tim

☞ *a Apperſus*

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Quæ radet cæſariem & circuncidet vngues, &c. *Per iſta deſignatur dimiſſio Gentilitatis, & conuerſio ad Iudaiſmum.*

2 Si autem poſtea non ſederit in animo tuo. *Sicut frequenter contingit de alienigenis mulieribus, quia habent mores diſſimiles & odibiles viris ſuis.*

3 Dimittes eam liberam. *Abſque pretio ab ea vel eius amicis pro dimiſſione accipiendo.*

4 Nec uendere poteris. *Quia ex quo facta eſt vxor, non debet redire ad conditionem ancillarum.*

5 Nec opprimere per potentiam. *Imponendo ei in domo tua opera ſeruilia & dura.*

6 Si habuerit homo. *Hic conſequẽter excluditur effectus odij reſpectu prolis. Et primo ponitur propoſitum, ſecundo ex dictis concluditur corollarium, ibi: Si genuerit. Circa primum dicitur. Quod ſi filius odioſæ eſſet primogenitus, pater non poterat propter odium priuare iure primogenituræ, quod conſiſtebat in duobus, quia primogenitus erat alijs in honore præponendus & tantum debebat accipere de bonis paternis quantum duo alij. vnde & Ioſeph qui ſucceſſit patri ſuo Iacob in iure primogenituræ, quantum ad hæreditatem accepit duplicem partem, vt dictũ fuit Geneſ. xlix. Ex dictis patet litera.*

7 Si genuerit homo filium contumacem. *Quia dictum eſt, ꝙ ex odio non debet filius a bono ſibi debito impediri. Ex hoc corollario concluditur, quòd ex amore inordinato non debet in malis foueri, ſed magis iudicibus tradi, vt moriatur antequam ad peiora per inſolentias deducatur, & ſic mors talis ei proficiebat, inquantum ei præcludebatur augmẽtatio malorum & alijs, quia per hoc dabatur eis correctionis exẽplum, tamen per hoc non debebat fieri niſi de illis, de quibus non apparebat probabilitas correctionis, & patet litera.*

✠ 1 Quando

MRO ALITER.

✠ 6 *Si habuerit homo uxores &c.* Hominis Chriſti duæ ſunt vxores. ſ. Iudæa & Gentilitas. Iudæa facta eſt odioſa, quia pro maiori parte remanſit in infidelitate. Gentilitas vero facta eſt dilecta, quia fidem Chriſti recepit deuote.

† *Non poterit filium dilectę facere, &c.* Per quod ſignificatur, ꝙ nullus de Gentilitate renatus in Chriſto præpoſitus eſt apoſtolis in donis gratiæ & gloriæ, ſed magis e conuerſo qui renati ſunt de Iudæa.

7 *Si genuerit homo.* Prælatus vel prædicator bonus, pater ſpiritualis eſt illius, q per eius exhortationem vel miniſterium ſuſcepit baptiſmum, & ſi talis renatus in malis fuerit obſtinatus, dẽt per prælatum excommunicari, & vlterius ſi in cõtumacia perſeuerauerit, in caſibus aliquibus tradi iuſtitiæ ſeculari.

✠ 1 *Quando*

a *Appenſus*. Cruciatū eius vidente populo. vnde: *Peccantes coram omnibus argue, vt cæteri metum habeant*.

A

1.Tim.5.c ✻ PROC. Atque qui in parentem delinquit & in Deū, punitur. At qui diuinum præceptum ſpreuit, abſque venia non cō demnatur. At qui in parentes deliquit lapidibus obruitur.

a Ne alios exemplo corrumpat. Peſtillente flagellato ſapiens aſtutior fiat. Prouer. 19.d.

lum de medio veſtri, & vniuerſus Iſraël audiens pertimeſcat

a Chriſtianus. b Mortale crimen. c Tormentorum vel excommunicationis.

Quando peccauerit homo quod morte plectendum eſt, & ad- 1

Reatui.

a iudicatus morti, appenſus fuerit in patibulo, non permanebit

b cadauer eius in ligno, ſed in eadem die ſepelietur quia ma- 2

a Pro peccato, punitus. b Qui dixit: Quacunque die tetigeritis morte moriemini, quia peccatum & mortem odit. c Perſeuerando. Fixus non vt Iudas, ſicut quidam voluerunt. d Peccato, quia primum peccatum in ligno. Sordibus peccatorum.

c

d ledictus a Deo eſt qui pendet in ligno: & nequaquam conta-

a Carnem.

minabis terram tuam, quam dominus Deus tuus dederit tibi in poſſeſſionem.

Memēto enim, īquit, quod ab ipſis viuendi initium acceperis. Iacob quoque inquit, Si enim metus patris mei Iſaac fuit in me. Inſuper quoque prouerbiorum autor exe cratur oculum ſubſā nantem patrem, con tumeliamque matris ſeruo parantem, corui torrentiū eruant.

Ecclſt.20. ✻ THEO. Quare parentū accuſationē aduerſus filium inſtitutam vult eſſe communem? Quia veritatem accuſationis comprobat accuſantium concordia. Contingit.n. plerunque patre ſine cauſa filiū deferente, matrem contradicere, & contra conquerente matre patrem reluctari. Vbi vero rem eandem ambo deferunt, perſpicua eſt accuſationis veritas, propter quam interfici iubet eum qui ſic delatus eſt.

B

Vt ſupra ca.11. ✻ RVP. Grauis & matura ſnententia ſanctę legis, teneros falſæ pietatis affectus, a cordibus patrum erga filios ne habeantur, excludit. Nam in cauſa Dei nec filium pater ſapiens agnoſcit. Quā legis autoritatē, quia ſenex Heli neglexit idcirco in pauendum vitæ periculum incidit. Nunquid.n. tā molliter dixiſſe cōtentus eſſe debuit, *quare facit is res eiuſmodi? nolite filij mei*. Recte igiť arguitur non corripuiſſe filios ſuos, Domino dicente, *magis honoraſti filios tuos quam me*.

1.Reg. 2.

b *Non permanebit*. Hoc eſt non dēt relinqui in eadem damnatione. ſed reuocari doctorum exhortatione, vt nulli dum uiuit, reconciliatio negetur.

Non permanebit. Non eſt de die in diē differenda pœnitentia, ſed ſtatim agenda, vt p pœnitentiā fructuoſam ab oculis

Pſ.31.a. Dei abſcondantur delicta. vnde: *Beati quorum tecta ſunt peccata*.

c *Maledictus a Deo*. AVG. Chriſtus nos redemit de maledicto

Li4. con legis factus pro nobis maledictū. (Adā nanq; in ligno præuari

tra Fauſtū. cationis corruit, Ideo ſibi & poſteris ſuis maledictionē me-

Gal.3.b. ruit, de qua dicit (Maledictus oīs qui pēdet in ligno.) Male licta nāque id eſt execrabilem & turpiſſimam mortē ſuſcepit.

Vt ſupra ca.13.&4. IDEM. *Maledictus a Deo eſt qui pendet* &c. Quidā hæretici ad calūniam paſſionis Chriſti hanc ſnīam transferunt, nō intelligentes qa mors ex pęna peccati eſt. vnde & peccatū dicta eſt, non ꝙ peccet hō dum moritur, ſed quia ex peccato factū eſt vt moriatur, ſicut loquela per linguam formata lingua dicitur, & manus ſcriptura. unde dicimus, probata & electa eſt

C manus eius. Peccatum ergo non tantum opus malum quod pœna dignū eſt, ſed ipſa mors quę peccato facta eſt appellať. D

Illud ergo peccatū quo reus eſſet mortis nō commiſit Chriſtus, ſed alterum.i. mortem q̄ peccato inflicta eſt, ſuſcepit pro nobis. Hoc ſuſpendit in ligno, hoc maledictum per Moyſen, id eſt mors, dānata eſt, ne regnaret, et maledicta vt periret. Per Chriſtum tale peccatum noſtrum damnatum eſt, vt liberaremur, ne regnāte peccato damnati, remaneremus Quam ergo miratur Fauſtus maledictū eſſe peccatū, maledictum eſſe mortē, maledictam eſſe mortalitatem carnis ſine peccato Chriſti? Ex peccato tamen hominis etiam in Chriſto factum, ex Adam quippe corpus aſſumpſit, ex quo Maria q̄

Gene.2.c Chriſti peperit. Dixit vero Deus: *Qua die tetigeritis, morte morie mini*, hoc eſt, maledictum quod pependit in ligno. Ille negat

E Chriſtū maledictum, qui negat & mortuū. vnde Apoſtolus.

Rom.6.2. *Vetus homo noſter ſimul cum illo crucifixus eſt, & factus eſt pro nobis*

Gal 3.a. *maledictum*. Maledictū vero eſt omne peccatū, ſiue ipſum p quo ſequiť, ſ. ſupplicium, ſiue ipſum ſupplicium. Suſcepit autē Chriſtus ſuppliciū noſtrum, nō erat caro Chriſti peccati, qa non de traduce mortalitatis in Mariā per maſculum venerat, ſed qa de peccato eſt mors, quamuis ex virgine mortalis fuit, ex qua ſimilitudinem habebat carnis peccati. vnde: *Vt de*

Rom 8 a. *peccato damnaret peccatum in carne* Et alibi: *Eum qui non nouerat*

2.Cor.5.d *peccatum, pro nobis peccatum fecit*. Maledictum aūt comes peccati eſt. Maledictus ergo oīs qui pendet in ligno. Niſi Deus odiſſet peccatū & mortem, non ad eam ſuſcipiendam, & delēdā filium mitteret. Bene ergo maledictum dicitur, quod odit Deus, hoc pependit in ligno.

Vbi ſupra cap.5. ✻ RVPE. Hoc plane dixiſſe ſcientes Iudæi, callide prophetā magnū, cui cantatū fuerat, Benedictus qui venit &c. appenderunt in patibulo, vt conſequēter conſtaret eum maledictū eſſe a Deo, & proinde certum eſſet, hunc hominē iuxta ſnīā vel accuſationem ipſorum non fuiſſe a Deo. Sed ò Iudæi malitia cæci, fuerit quidē Dn̄s noſter maledictum legis, vt nos a maledictione redimeret, nunquid ſecundū verba legis pēdē in ligno, præcedens cā eſt maledicti. Vt taceam quod non dixit, quando homo adiudicatus morti, appenſus fuerit patibulo, ſed ita præmiſit, quando peccauerit homo, quod morplectendū ſit, & tunc demū ſubintulit, & adiudicatus morte ti ſuſpenſus fuerit in patibulo, quodquidem a maledictio purgat dominum noſtrum.

F d *Contaminabis*. Pœnitentiæ lachrymis fœtorem peccatorum abluere debemus, ne aliis ſcandalū & nobis germinet cruciatum.

CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Quando peccauerit homo, &c. *Hic cōſequenter excluditur effectus odij in perſonis non coniunctis. Et primo in mortuis, ſecundo in viuis, in principio 32. cap. Circa primum ſciendum, quod ſepelire mortuum eſt opus miſericordiæ, & ideo de condemnatis ad mortem & ſuſpenſis in patibulo præcipitur hic quod non priuentur ſepultura, licet eorum vita fuerit odioſa, & aſſignatur ratio cum dicitur.*

2 Quia maledictus a Deo eſt qui pendet in ligno. *In Hebręo habetur: Vilificatio Dei eſt ſuſpenſio. Quod exponit Rab. Sal. dicens, quod homo ad imaginem Dei factus eſt, & ideo ſi diu remaneret ſuſpenſus hoc quodammodo rediret in dehonorationem Dei, ſecundum vero tranſ lationem noſtram maledictio Dei hic accipitur pro pœna ſuſpenſionis inflicta a iudicibus qui tenent locum* Dei, *vt ſit ſenſus: Quia maledictus a Deo eſt qui pendet in ligno, id eſt, quia debet ſufficere talis pœna a tenentibus locum Dei impoſita, ideo non debet vltra hoc priuari ſepultura, & quod dictum eſt hic de ſepultura ſuſpenſi intelligendum eſt de ſepultura lapidati, vel decapitati, uel alio modo condemnati ād mortem.*

✻ CAP.

MORALITER.

✻ 1 *Quando*. Sequitur.

† *Non perman. &c.* Cadauer dici poteſt clericus vel religioſus pro patienti crimen infamis effectus, & dicit pēdens ī ligno, id eſt in aperto, nam ex eo maius ſcandalū naſcitur quā ex laico, propter qđ debet per recluſionem ſepeliri, ne ex eius habitatione inter homines ſcandalum augmentetur.

✻ MORA.

ADDITIO.

In cap. xxj. vbi dicitur in poſtilla: In Hebræo *habetur maledictio Dei eſt ſuſpenſus, ad quod aſſignatur ab Hebræis duplex ratio. Vna eſt ipſius Ra. Sa. quam poſtillator hic aſſignat. Alia eſt, quia nullus ſuſpendebatur in ligno apud eos, niſi blaſphemus & idololatra, & ideo ſi diu remaneret ſuſpenſus, dabatur occaſio hominibus vt loquerētur de blaſphemia illa, vel de idololatria. Quæ quidem peccata erant tam abominabilia, quod nolebat deus quod nominarentur, iuxta illud* 1.Tim.2.d *Apoſtoli ad Eph. 5.a Fornicatio autem & omnis immunditia nec nominetur in nobis.*

CAP. XXII.

A a Non videbis. Moraliter. Frater tuus doctor eccleſiæ cuius diſcipulū vel doctū, qui ſignificatur per bouem, vel indoctū, qui ſignificatur per ouē, ſi vi deris errare, noli negligere, ſed exhortare vt fratri .i. magiſtro poſſis reconciliare. *Duc in domum tuam*, *id eſt adhibe curam*. Et ſi non eſt propinquus, id eſt eccleſiæ tuæ ſed alterius doctoris.

Muliebria facere.

1.Cor.11.6

* PROCOPIVS. Conſtringit nos ad dilectionem mutuā. Qui enim iumēto humanitatē negat, quanto magis dominis iumentorum, ac eiuſdē naturæ conſortibus faciet? Quapropter fratrem nominat proximum, licet hoſtis fuerit.

†abſcōdes vel ſubtrahes te ab eis.

B

b *Similiter.* Gentili, ſcilicet cuius vilitatē & immunditiā nō debemus deſpicere. c *Veſtimento.* plebe, qua ornatur doctor. Ad literā quoq; omnia hæc & ſimilia ſeruanda ſunt.

†occultaueris.

†20.d.c.ſi qua mulier.2.

Moraliter

C A P. X X I I.

Hæc ad literam ex benignitate naturæ facienda ſunt. a Operatorem. Qui a iugo legis ad fidem vocatus eſt. b Chriſti qui ait: te nuntiate fratribus meis. Matt.28.b. c Catholicum ſimplicem.

a On videbis bouem fratris tui aut ouem er- 1
a Per hęreſes peccantem. b Negligenter. c Chriſto. Reuocando. d A quo diſcedit.
rantē et † pręteribis ſed reduces fratri tuo.
Etiamſi nō eſt propinquus frater tuus, nec
Domeſticam curam. In vnitate eccleſiæ.
noſti eum duces in domum tuam, et erunt apud te quandiu
a Veniens ad iudicium. b Te redeunte. c Gentili. Indocto,
b quærat ea frater tuus et recipiat. Similiter facies de aſino et de 2
a Operibus exterioribus. b Quem ſi viderimus deuiare, debemus in viam iuſtitiæ dirigere c Abiecto.
c veſtimento et de omni re fratris tui quæ perierit: ſi inueneris
Gentilem.
eam ne † negligas quaſi alienam. Si videris aſinum fratris tui 3
Iudæum lege doctum. Peccato improuiſo. a Præſentis vitæ. b Alter alterius onera portat. Gal.6.a.
aut bouem cecidiſſe in via, non † deſpicies, ſed ſubleuabis cū
a Vtrique ſexui diuerſum indumentum natura dedit.
d eo. † Non induetur mulier veſte virili, nec vir vtetur veſte fœ 4
e minea, Abominabilis enim apud Deum eſt qui facit hæc. Si 5
f
a Præſentis vitæ. b Contemplatiua vita.
Scriptura quæ de contemplatiua loquitur. c Quæ de actiua. Verba hiſtoriæ. d Hiſtoria. 6
ambulans per viam, in arbore vel in terra nidum auis inue-

minia eſt illi. Mulieri autem capilli pro velamine dati ſunt. non D ergo induetur uir ueſte fœminea, operatione ſcilicet fluxa & diſſoluta.

* AMBRO. Cur mentis fœminam, vt tu fœmina virum? Suis vnumquemque ſexum induit natura indumentis. Diuerſus vſus, diuerſus color motus, inceſſus diuerſæ vires, diuerſa uox eſt in uiro & fœmina: mares ſpecioſi, fœminę non item pēnarum vario pinguntur decore. Mēdacium & in verbo turpe eſt, necdum in habitu. Arbitror autem quod nō tam de veſte, quā de moribus dixerit uel de vſibus noſtris atque actibus. Quam deforme uirum facere opera muliebria. Ergo pariant, ergo & parturiant qui criſpant comā ſicut & feminæ.

Epiſt. 1 ad Iren.

E

† ſubſtrahes te.

Li.2. Stromat.

* CLEM. ALEX. Quare lex uiro prohibet ne veſtem induat muliebrē? An nō nos vult eſſe uiros, & nec corpore nec factis, nec mēte nec verbis effeminari? Vult.n. eum eſſe maſculum qui veritati dat operā, in ferendis laborib. & perpeſſionibus, in vita & moribus, in ſermone & exercitatione, noctu & interdiu, & ſicubi teſtimonio ſeu martyrio opus ſit quod procedat per ſanguinem.

Quæſt.32. d *Non induetur mulie, &c.* AVG. Alia editio. Non erunt uaſa viri ſuper mulierem, Vaſa bellica voluit intelligi, id eſt arma, Nam quidam etiā hoc interpretati ſunt. Myſtice autē hoc exponit Apoſtolus. *Non permitto mulieri docere in eccleſia*, nec.n. ſacerdotiū nec doctrina conceditur fęminis in eccleſia, ne induant veſte virili. Sed nec vir debet indui veſtę fęminea, Qui enim vir eſt principatum gerit eccleſiæ, non dēt aliquid fęmimineum vel molle in doctrina ſua habere.

1.Cor.13.d e *Mulier.* Cuius naturaliter diuerſus color, motus inceſſus, uires, cui non permittitur docere, neç dominari in virum, neç vſurpet officium prædicandi.

Moraliter C Cōtra naturam eſt virum muliebria facere, comam criſpare, torquere capillos. vnde Apoſtolus: *Vir ſi comam nutriret, ignominia*

f *Si ambulans per uiam.* * THEODO Cyr ſtatuit vt is qui pullos auium repererit, eos capiat, progenitores autem dimittat. Humanitatem docet, Si enim parentes capiat relictis pullis, intereunt plane, cum deſit qui nutriat eos. Sin autem hos & illos venando capiat, perimit vtique genus auium, ſi omnes talia committant. Quæſt.

RABANVS. Peruiam imus, cum præſentem uitam tranſimus Nidus auis in arbore uel in terra verba hiſtoriæ, aut in contemplatiua aut in actiua uita. Præcepta actiuę ni- F

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXII.

Diuiſio.

1 Non videbis bouem fratris tui aut ouem. *Poſtquā Moyſes ordinauit iraſcibilem reſpectu perſonę coniunctæ, hic conſequenter eam ordinat reſpectu perſonæ nō coniūctæ. Et diuiditur in duas partes ſ. in partem principalem & incidentalem, ſecunda ibi:* Non arabis. *Adhuc primo ordinat iraſcibilem reſpectu præſentis, ſecundo reſpectu futuri, ibi:* Cū ædificaueris. *Adhuc primo ordinat eam reſpectu creaturæ rationalis, ſecūdo reſpectu irrationalis, ibi:* Si ambulans.

Circa primum ſciendum, quod ad ordinationem partis iraſcibilis pertinet, ſi homo ſubtrahat auxilium proximo, quia hoc videtur procedere ex odio, & importat ſignum crudelitatis & defectum pietatis, & ideo probibetur hic, cum dicitur: Non uidebis &c. præteribis. *acſi non videres, nullum remedium apponendo. Et idem intelligitur de reb. alijs, quæ ſunt in periculo amiſſionis, vnde ſequitur.*

2 Similiter facies de aſino, & de veſtimento, & de omni re fratris tui, *Et nomine fratris hic intelligitur* Iudæus *uel proximus ſecūdum doctores. Et quia non ſolum apponendum eſt remedium in animali errante, ſed etiam in animali ſub onere lapſo vel iacente, ideo ſubditur.*

3 Si uideris aſinum fratris tui aut bouem, &c. *Dicit autem hic Ra. Sa. quod ſacerdos in caſu non debebat iuuare ad leuandum onus, vt ſi animal eſſet lapſum in loco ſepulturæ, ubi ſunt oſſa mortuorū, quia ex hoc contaminaretur. Sed hoc non habet locum in noua lege, vbi ceſſant iſtæ ceremoniæ Ex quia ſicut ad inordinationem iraſcibilis pertinet ſubtrahere fratri auxilium, ita etiam pertinet ad eam præſumptuoſe tendere ad aliquid ſibi indebitum, ideo ſubditur:*

4 Non induetur mulier ueſte uirili. *Quod exponunt doctores aliqui (& bene vt credo) quod hoc intelligitur de armis quibus viri utuntur, unde in Hebræo habetur: Non erit uas viri ſuper mulierem. Et accipitur hic vas vt alibi in ſcriptura pro armatura. Vnde* 1. Reg. 20. *dicit de Ionatha quod tradidit puero arma ſua.* In *Hebræo habetur*, כלים *chelim id eſt vaſa. probibetur autem hic quod mulier non portet arma viri, tum quia eſt indecens mulieri, & præſumptuoſum, tum quia pro tunc erat ſuperſtitioſum, quia* Gentiles *mulieres in ſacris Martis portabant arma viri, & in ſacris Veneris viri portabant ornamenta mulierū & inſtrumenta earum, vt pote colum, fuſum, & ſimilia, ideo ſubditur.*

Mulieria ma viri nō portet.

5 Abominabilis enim apud Deum eſt qui facit hæc. *Abominatio enim in ſacra ſcriptura communiter accipitur pro idololatria, ſeu pro aliquo ad idololatriam pertinente. Si autem litera prædicta intelligatur de veſte communi, probibetur hic talis vſus, vel potius abuſus, quia eſt occaſio libidinis, quia mulier in ueſte uirili poſſet licentius cum hominibus luxuriam exercere, & ſimiliter vir in veſte mulieris, quia liberius poſſet loca ſecreta mulierum ingredi.*

6 Si ambulans per viam: *Hic ordinatur iraſcibilis reſpectu irrationalis.*

MORALITER.

* 1 *Non uidebis &c* Moralitas ſupra poſita eſt Exodi uiceſimo tertio.

4 *Non induetur mulier veſte uirili, nec vir utetur veſte fęminea, &c.* Per hoc ſignificatur ꝙ mulier exercere non debet actus viriles, vt prædicare, docere, & ſimilia, nec actus mluiebres, ut filare, & lauare pannos, & ſimilia. Aliter poteſt exponi, ut per virum intelligatur ratio, & ſenſualitas per mulierem, ſicut accipit Aug. Igitur mulier veſte virili vtitur cū rationi ſenſualitas incipit dominari, & veſte fęminea vir vtitur, quando rō per ſenſualitatem ad mollia carnis & vilia pertrahitur.

5 *Si ambulans per viam in arbore.* Myſtice ſacra ſcriptura nidus dicitur, in quo contēplatiui, qui dicuntur aues cæli requieſcunt, mater habens pullos, ſenſus dicitur literalis, pulli vero ſenſus myſtici qui ſub litera nutriuntur & creſcunt.

* † *Non*

a Spirituali intellectu iam manifesto. b Non manifesto quaſi nondum egreſſo.
neris, & matrem pullis vel ouis deſuper incubantem, non te- †
a Quia in quibuſdam locis prætermittenda eſt hiſtoria, vt ſoli pulli, id eſt ſpiritualis intelligentiæ ſenſus reficiat nos.
nebis eam cum filiis, ſed abire patieris, captes tenens filios, vt
a Longo viuit tempore, qui per ſpiritualem intelligentiam æternalitatis annos apprehendit. b Virtutibus. c Conuerſationem propriam vel congregationem aliorum prædicationi tuæ paratam.
a bene ſit tibi & longo viuas tempore. Cum ædificaueris do- 1
a Munimen rectæ fidei & diuinę protectionis vel humilitatis cuſtodiam.
b mum nouam, facies murum tecti per circuitum, ne effunda †
c a Qui doctrina & exemplo ſeruare potuiſti & neglexiſti.
d tur ſanguis in domo tua, & ſi reus labente alio, & in præceps
a Inſtitues. Eccleſiam. Aliena doctrina.
e ruente. Non ſeres vineam tuam altero ſemine, ne & * ſemen 2 3
Vel ſuffocentur.
f tis quam ſeuiſti, & quæ naſcuntur ex vinea pariter † ſanctifi- 4
g 5

ue nidus in terræ cōtēplatiuę in arbore. Mater pullis vel ouis incubat, cum ſpirituale intellectum fouet hiſtoria, & quædā pleno eloquio quaſi pullos pfert, quędā vero vt ex eis legētis animū ad altiora perducat & quaſi ſub ſe oua cōtinēs, ex quibus pullos producat. Oua.n. fouentur, vt ex eis pulli naſcantur. Et ſunt quędam contemplatiuæ vitæ quæ modo per quaſdam imagines videntur, vt poſt in ſua virtute & natura videantur. vnde: *Videmus nūc per ſpeculum in ænigmate, &c.* Cum vxor habenda non ſit, niſi filiorum gratia: Paul. tamen ait: *Propter fornicationem vnuſquiſque vxorem ſuam habeat:* vnde ſcilicet ad meliora ſurgerent, id eſt, ad coniugii copulam legalem. Hinc quoq; predicatores timorē pręmittunt, & ſic ad amorē perducunt, ſed perfecta charitas foras mittit timorem, & pulli viuere incipiunt cum timori nō ſuccumbunt. Lex quoque oua impoſuit dicens: *Oculum pro oculo, dentem pro dente.* Pullos pduxit cū dixit: *Ne quæras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorū.* Non tandum autem quod dicitur, Non tenebit eā cū filiis, ſed abire pa. ca. tenens filios, quia aliquādo pretermittenda eſt hiſtoria, vt reficiat nos ſpiritualis intelligātia, no hiſtorialis vſus reficiat. Legimus aurū, & argētum Aegyptiorū ab Iſraelitis de ceptoria petitione ſurreptū, & carnalia ſacrificia Deo exhibita. Sed in hoc verborū nido mater dimittenda eſt, filii tenēdi. Cum enim a ſecularib. vigilantiam ingenii ad defenſionem veritatis trahimus, & eorum eloquiū in vſum rectitudinis, aurum & argentū tollimus ab Aegyptiis, vt nos diuites, illi pauperes efficiantur. vnde: *In captiuitatem redigentes omnē intellectū in obſequium Chriſti.* Et cū noſtra corpora per abſtinentiam domamus, carnalia ſacrificia offerimus. Hiſtoriæ igitur exēpla dimittimus, ſed ex ea allegoricū ſenſum in mente retinem⁹.

a *Cum ædificaueris, &c.* PROC. Menia ſuper pauimento extruēda eſſe inquit, quo domus pinnaculis circumſepta regiæ figuram habeat. Oportet vero necnon virtutes in ſublime euehentes humilitate munire. Animæ enim lapſus, ſuperbia eſt.

b *Domum nouam.* Id eſt eccleſiam.

* THEODORETVS. Cur hortatus eſt coronā addi domui?

Subſequentia docent. Inquit enim, Et nō cōmittens cędē alio inde labente. Siquidem cum rōne nos cohoneſtauerit, ea vult nos uti, qū neceſſitas poſtulat, & omnib. conſulere, nec imprudēter omnia Deo cōmittere, ſed pro viribus noſtris enitentes, auxiliū inde ſperare. Sicuti dum ſeminamus, nō collocamur fiduciam in terra, ſed beneuolentiam diuinam præſto lamur.

* RVPERTVS. Domum nouam ędificat, qui dom⁹ Dei curam habens, ſubditorum mentes pro officio ſuo doctrinę verbo informat. Igitur, cum ędificaueris domum nouam, inquit, id eſt, cum ſubiectorū mentibus doctrinam poſueris inchoatiuā, facies murū tecti per circuitum, id eſt, quæcunq; dixeris, ſufficientib. communies rationib. ſiue teſtimoniis ſcripturarū, ne fiat reus labente alio, quod fit quando incauta dictio peruerſæ dat auditorib. occaſionē intelligētię.

c *Murum tecti.* id eſt virtutum cuſtodiam.

d *Ne effundatur ſanguis in domo tua.* hoc eſt ne alio peccante reus tenearis.

GREG. *Ne effundatur.* Per incuriam atque deſidiā. Vnde qui virtutes ſine humilitate congregat, quaſi puluerem in ventum portat.

e *Vinea .i.* doctrinam, uel plebem doctorib. commiſſam, vbi vinum ſpiritalis gratiæ abundare debet.

f *Altero* Id eſt hæretico. Semen bonum verbū Dei, ſemē nequam quod inimicus ſeminauit. Cauēdū ergo, ne immiſceatur aliquid erroris, & corrumpatur ſemen Dei.

g *Pariter ſanctificentur.* * PROC. Quemadmodū anathema dicitur omne qđ Dño conſecratur, & quod abominandū, execrandumq; eſt. Ita ſanctum quoq; duplici modo dicitur. At in bonam partem qūo vſurpetur ſuperuacaneum eſt demōſtrare. Dicit igitur ne conſeras vineam diuerſis ſeminibus, partim quidem qđ vineę officiat, ſi dum humor in ſemen vertitur, leratur, opimū enim qđ ſit, per vices eſt, partim vero his verbis morū diuerſitatē & fraudē inſatiabilitatēq; deteſtat.

* THEOD Et inexplebilem auiditatem amputat, & agricolis prouidet. Terra enim ſata diuerſis ſeminib. exiliores fructus producit.

* RV-

NICOLAVS DE LYRA.

* *tionalis creaturæ. per hoc enim quod lex inducit ad ea quę ſpeciem pietatis habent, & retrahit ab his quę habent ſpeciem credulitatis circa irrationabilia, multo fortius ad talia inducit homines circa rationalem creaturam. ad quandam autem crudelitatem videtur pertinere, quod auicula capiatur ſimul & detineatur cum pullis ſuis, & ad pietatem quod dimittatur abire, ideo ad hoc inducit lex, & patet litera.*

1 Cum ædificaueris domum. *Hic ordinat iraſcibilem reſpectu futuri. Sicut enim ad pietatem pertinet non ſubtrahere auxilium fratri in neceſſitate præſenti, ſic ad eam pertinet præcauere periculo eius futuro, & maxime periculo perſonę. Et ideo pręcipitur hic, quod in circuitu tecti dominus fiat murus ad pręcauendum pericula caſus hominibus deſuper ambulantib. in terra enim promiſſionis tecta domorum erant plana, & ibi conueniebant homines cauſa recreationis & collocutionis, & ideo niſi ibi fieret quoddam retinaculum immineret periculum. Secundo debet homo pręcauere periculo proximi reſpectu ſubſtantię, & quantum ad hoc ſubditur.*

2 Non ſeres vineam tuam altero ſemine. *ſemine Vtpote, in vinea ſeminando triticum vel hordeum uel huiuſmodi.*

3 Ne & ſementis q̃ ſeui. *Id eſt fruct⁹ prouenies ex grano ſeminato.*

4 Et quæ naſcuntur ex vinea. *Scilicet racemi.*

5 Pariter ſanctificentur. *Reddendo inde primitias & decimas domino. Fructus enim proueniens ex ſemine prædicto citius matureſcit & colligitur, quam fructus vineæ, & ideo in collectione bladi, ſi darentur inde primitiæ, & decimę, crederent aliqui quod hoc deberet ſufficere pro primitijs & decimis totius agri, & ſicut damnificarentur ſacerdotes & Leuitæ quantum ad primitias & decimas fructuum vineæ. Secundum autē Hebræos hic eſt textus: Non ſeres miſtim, ne polluatur plenitudo ſeminis quod ſeminaſti, & prouentus vineæ. Et uocatur hic plenitudo ſeminis quando gradum eſt prope maturitatem eius, & exponitur litera iſta ſic: Fructus enim vineæ de nouo plantatę tribus annis primis ſecundum legem reputatur immundus, vt habetur Leui. xix. de arboribus plantatis. & idem eſt de vinea, & ſic de illo poterat fieri oblatio domino, fructus autem grani ſeminati eodem anno reputatur mundus: Si igitur in vinea de nouo plantata ſeminaretur bladum, fructus inde proueniens tangens fructum uineæ immundum, ſimiliter polueretur ex tactu rei immundæ, & ſic de illo non poſſent fieri oblationes domino, utpote primitiæ & decimæ, & ſic damnificarentur ſacerdotes, & Leuitæ. Ratio autem quare Hebræi hic dicunt pollutionem, vbi tranſlatio noſtra habet ſanctificationem, eſt quia dictio Hebraica קדש quadaſch, quę hic ponitur æquiuoca eſt, & importat utramque ſignificationem, prout vario modo punctuatur, et tñ puncta nō ſunt de ſubſtātia literę, ſed variāt modū pronuntiādi & ſignificandi, ſicut uarius accētus apud Latinos variat pronuntiationē, & ēt ſignificationē.*

* 1 Non

M O R A L I T E R.

* † *Non tenebis eam cum filijs.* ſcilicet matrem, per quod ſignificatur quod a tempore publicationis euangelii in quo cęremoniæ veteris teſtamenti ſunt mortiferæ, ſenſus literalis eſt dimittendus, & ſenſus myſtici ſunt tenendi.

1 *Cum ædificaueris domum.* Domum nouā ædificat, qui religionis ingreſſum vel nouum ſacerdotium inchoat.

† *Facies murum.* Debet enim talis ſenſus ſuos & actus diligenter cuſtodire, ne ſint aliis occaſio ruinæ, ſibiquæ imputetur ad interitum gehennæ.

2 *Non ſeres.* Id eſt eccleſiam tuæ cuſtodiæ commendatam p te, uel per alterum non inſtrues miſcendo cum ſemine verbi diuini zizaniam malę doctrinæ.

* 1 Non

Margin: A B C D F; 1.Cor.7.a; 1.Ioan.4.d; Exod 21.c; Leui.19.d; 2.Cor.10.b; Quæſt.22.; Libr.1. in Deut.c.16; * plenitudo. † Vel contaminentur polluatur.; Li.8. Moral.c.39.; Matt.13.d; Quęſt.23.; Diſt.

☞ ✻ Rup. Hoc ruſticorũ nouit induſtria. Aliqui terræ pingue-
A do, cuius abundantiam vinea poſcit, in vanum diſperit, qua
Vbi ſupra cap.17. Matt 13.d dum in multa diuiditur, in ſingulis minus valet.
a *Non arabis.* Isido. In boue & aſino arat, qui recipit euangelia cum Iudæorum obſeruantia, quæ præceſſit in vmbra. In boue quoque bene operantium vita, in aſino ſtultorum ſocordia: Quaſi, fatuũ ſapienti in prædicatione non ſocies, ne per eum qui rem implere non valet ei obſiſtas qui præualet. Stultus vero & ſapiẽs bene coniunguntur, vt vnus præcipiat & alter obediat, non vt equali poteſtate verbum Dei annuntiẽt.

†16.q.7.c. In nolla. De elec.c. cum cauſa. De apoſta. c. quidam.

*ingreſſus ad eum.

a Iudæo ſub iugo legis poſito. b Gentili qui ad euangelium pertinet.
a centu,. † Non arabis in boue ſimul & aſino. Non indueris ue-
a Attendite a falſis prophetis qui veniunt ad vos in veſtimentis ouium, &c. Matt.7.d. b Simplicitate innocentiæ. c Subtilitate malitiæ ſcilicet. d Hyacinthinas fimbrias
b
c ſtimento quod ex lana linoque cõtextum eſt. † Funiculos in
a In omnibus quę agis memor eſto præceptorum Dei.
fimbriis facies per quatuor angulos pallii tui, quo operiris.
a Id eſt regendam accepit plebem. b Doctor. c Ambitione maioris principatus.
d Si duxerit vir vxorem &* poſtea odio habuerit eam, † quęſie-
Sibi commiſſam.
ritque occaſiones quibus dimittat eam, obiiciens ei nomen
a Hæreſis vel inobedientia. Regendam. a Vt fructum ſpiritualem gignerem.
peſſimum, & dixerit: vxorem hanc accepi, & ingreſſus ad eam

& eis alligabant ſpinas, vt vel ambulãtes vel ſedentes pungerentur, & ſic ad ſeruiendum Deo monerentur. vnde: *Dilatant phylacteria ſua & ma. fim.* D

Matt.1 Vxor ſubdita vi Quæſt.

d *Si duxerit.* Augu. Apparet quomodo ſubditas viris fœminas, & penè famulas lex eſſe voluerit vxores, quia dicens ad
uerſus vxorem vir teſtimonium, vt lapide
1 tur illa ſi verum conſtat, ipſe nõ viciſſim
2 lapidatur ſi falſum in
3 uenitur, ſed caſtigatur & damnificatur, & eam perpetuo habere iubetur. In aliis
4 autẽ cauſis qui teſtimonio falſo nocere
5 voluit eadem pœna plectitur, qua fuerat alter plectendus.

†Nu.15 in fimb

†impo ritq; ei. caſione verbor impon. aliquid li vnde ba fiant pud po lum.

✻ Procopius.
B Bos victimæq; ciboq; ſacer eſt, cum aſinus neutrius vſum pbeat. Itaq; animæ ſuæ terram nouantem, ut diuinum ſemen excipiẽdi fiat idonea, profanorum ac indoctorum magiſtrorũ diſciplinã recipere non debet, hæreticorũ ſeu Græcorũ videlicet. Quin cũ Dauide dicere: *Expoſuerũt mihi iniqui fabulas, ſed nõ vt lex tua Dñe.* Cæterũ mutet aſin⁹ & fiat purus, iuxta illud apud Iſai. Fœlix q ſeminat ſup aquã, vbi bos calcauit & aſin⁹. Qualis vero illa aqua eſt? Myſteriũ lauacri regenerationis.
b *Non indueris veſtimento.* Moraliter. Lana ſimplicitas, linum ſubtilitas. Veſtis quæ ex lana lino q; cõficitur, linum interius celat, in ſuperficie lanã demõſtrat. Veſte ex lana & lino induitur, qui ſub locutione innocentię celat ſubtilitatem malitiæ.
Allegor. Allego. Lineis veſtib. lanam uel purpuram miſcet, q in ordinate viuit, & pfectionib. diuerſi generis, vt ſi ſanctimonialis habeat ornamẽta vxoris, vel uxor gerat ſpeciem virginis. Hoc aũt figurabatur in ueſtib. ꝙ nũc declaratur in moribus.
✻ Proco. Minime vero conuenit, vt qui Chriſtum, ac veræ ouis lanam induerunt, ſimul quoq; terreum illud linum induant. Huiuſmodi vero eſt, qui ſub ouina pelle lupus rapax, & mentis ſenſu, & operib. exiſtit.
c *Funiculos.* Ad differentiã ſcilicet, ſicut ſignum circumciſio
C nis Iſraelitas ſeparat a cęteris. Superſtitioſi uero magiſtri captãtes aurã populi & lucra ex mulierculis, dilatabãt fimbrias & eis

✻ Rupertus.
Si duxerit, &c. Spiritualiter ita factum eſt. Vir vxorem duxit, qñ naturam aſſumpſit humanã filius Dei. In illa carnis aſſumptione vir ipſe cognouit vxorẽ ſuam, ſ. Iudæorum & gentium eccleſiam, pro temporum & locorum diuerſitate numeroſam, ſed iuxta fidei ſacramentũ vnam. Verum ſic acceptam quodãmodo, odio habuit, quæſiuitq; occaſiones quib. eam dimitteret. *In viam*, inquit, *gentium ne abieritis.* Item, *non miſſus niſi ad oues, &c.* Voces eiuſmodi, voces erant odii, ſm ſenſum humanitatis priori non conſonantes propoſito eius. Nam priuſquam incarnaretur amorẽ eccleſiæ gentiũ profeſſus fuerat in omnibus prophetis. Ita tanq̃ mutato conſilio dicebat, non inueni virginem, ſed multorum Deorum, tãquam virorum millib. proſtitutam. Verum in copula prędicta ĩcarnationis, veſtigia virginitatis ſpectanda repoſita ſunt. Egit.n. illa quondam proſtituta, pęnitentiam, mutauit carnem ſuam, & tandem pp virum effudit ſanguinem ſuum. Propter ipſum crimen vnde eccleſiã de gẽtib. redarguit, uerberatus & cruci affixus eſt, & in porta ciuitatis, coram ſeniorib. vrbis, id eſt, conſiſtorio cęli, virgo eſſe iudicata eſt, quæ in coniunctione eius poſuit veſtigia ſanguinis ſui, quæ in prædicatione eius pęnitentiam egit, & pro fide eius ſanguinem fudit. Pater & mater eius ſunt Apoſtolicus ordo & eccleſia primitiua, quorum teſtimonio in cœlo & in terra defenditur. F

Vbi ſup. cap.19. E

Matt.10

☞ a. Pater

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Non arabis. *Hæc eſt pars incidentalis in qua ponuntur duo incidentia ex prædictis. primum eſt quia ſupra inducendo ad pietatem circa irrationabilia, poſuerat tantum exemplum de auibus. Poſſet aliquis credere, quod non eſſet intelligendum de animalibus ideo de ipſis ponit exemplum dicens:* Non arabis in boue ſimul & aſino. *Bos enim eſt fortior aſino, & habet maiorem paſſum, & ideo aſinus nimis grauaretur ſi cum eo in opere copularetur.* Aliqui *tamen dicunt quod hic eſt parabolica locutio, per quam intelligitur quod ſapiens & fatuus in opere prædicationis non ſunt ſimul combinandi. Secundum incidens eſt, quia ſupra dixerat quod mulier non debet vti veſte virili, vel econuerſio, ideo hic tractat de decentia veſtimentorum apud Iudęos primo oſtendo quod ſit cauendum, cum dicitur.*

Diuiſio.

2 Non indueris veſti. &c. *Quod exponit* Ioſephus *dicens, quod hoc fuit prohibitum propter ſacerdotij dignitatem, quia in veſtibus ſummi ſacerdotis erat talis commiſtio texturę, & ideo non erat licita aliis veſtis ſic contexta. Aliqui autem doctores dicunt, quod hoc fuit inhibitum ad euitandum quandam ſimilitudinem idolatrarum qui colebant militiam cæli, & ad deſignandum coniunctiones planetarum. in ſacris ſuis talibus varijs commiſtionibus vtebantur in veſtibus ſuis & in alijs. Secundo oſtendit quid ſit in veſtibus* Iudæorum *obſeruandum, cum dicit:*

3 Funiculos. *Et iſtud eſt expoſitum ſupra Nu.15.*
4 Si duxerit vir. *Poſtquam ordinauit hominem in parte iraſcibili hic conſequenter ordinat enim in parte concupiſcibili. Et primo reprimendo adulterium, ſecundo ſtuprum, ibi, Si inuenerit vir puellam, tertio inceſtum, ibi: Non accipiet.*

Circa primum ſciendum, quod mulier poteſt accuſari de adulterio dupliciter. Vno modo poſtquam ducta eſt in vxorem. Alio modo ante, tamen poſt affidationem de quo agitur ſecundo, ibi: Si puellam virginem deſponſauerit vir. *Adhuc circa primum ſciendum, quod poſt contractum matrimoniũ mulier dupliciter poteſt de adulterio accuſari. Vno modo, quia a uiro non inuenta eſt uirgo & de hoc agitur primo. Alio modo, quia licet ſit inuenta virgo, poſtea tamẽ adulterata eſt, de qua agitur ſecundo, ibi:* Si dormierit vir.

Circa primum dicitur ſic, Si duxerit uir vxorem, & poſtea odio habuerit eam, quod poteſt eſſe iuſte, & tunc mulier eſt punienda, vel iniuſte, & tunc vir eſt puniendus, vt declarabitur poſtea.
5 Obiiciens ei nomen peſſimum. *ſcilicet eam commiſiſſe adulterium, non poſt eius acceptionem in uxorem, ſed poſt affidationẽ, & ſic eſt ibi fractio datę fidei, & per conſequens adulterium inquantum tale peccatum accidit ei poſt matrimonium prædicto modo inchoatum.*

MORALITER.

✻ 1 *Non arabis ſimul.* Id eſt opus prędicationis non impones ſimiliter ſapienti & ignaro.
2 *Non indue. veſtimento quod.* In tali nanque ueſte linum abſcõditur ſub lana. Moraliter igitur tali veſte induitur, qui ſub uerbis innocentiæ celat ſubtilitatem malitiæ.
3 *Funiculos in fim.* Hoc eſt expoſitum ſupra Nu.15.
4 *Si duxerit vir vxorem.* Per iſtum ſignificatur epiſcopus, qui ſponſus eſt eccleſiæ ſibi traditæ, propter ꝙ portat annulum in diſpenſationis ſignũ. Nec eam põt dimittere ſine licentia Papę. Igitur ſi ex odio uelit eã dimittere, crimẽ hęreſis imponens ei priuſquã acciperet eam incurriſſe, ꝙ crimen eſt violatio virginitatis, id eſt integritatis fidei. Si falſum eſt quod dicit pater & mater, id eſt Chriſtus & eccleſia debẽt contrariũ declarare, & ille tenetur per debitam pęnitentiẽ & mandatorũm Dei obſeruantiam ſatisfacere, quæ ſignificatur per centũ ſiclos argenti in quib. condemnatur. centenarius enim numerus per multiplicationem denarij in ſeipſum cõſurgit, & ſic perfectam impletionem mãdatorum decalogi deſignat. Quod ſi verum eſt quod obiecit, ſcilicet quod illa eccleſia hęreſi fuit corrupta priuſquam illam acciperet:

✻ 1 Et

✻ Eijciens

a ¶ De qua: Deſpondi enim vos vni viro, virginem caſtam exhibere Chriſto. 2. Cor. 11. b ¶ Deus. c ¶ Eccleſia.
a non inueni virginem: tollent eam pater & mater eius, & fe- 1
a ¶ Diuinorum teſtamentorum opera. b ¶ Integræ fidei. c ¶ Magiſtros eccleſiæ.
rent ſecum ſigna virginitatis eius ad ſeniores vrbis qui in 2
a ¶ Indicantes cauſam populi. b ¶ Cuius iudicio manifeſtantur occulta. ¶ Eccleſiam.
porta ſunt, & dicet pater: Filiam meam dedi huic vxorem,
quam quia odit, imponit ei † nomen peſſimum, vt dicat: nō
a ¶ Integræ fidei & operationis.
inueni filiam tuam virginem: & ecce hæc ſunt ſigna virgini
a ¶ Diuinæ legis opera, quibus probatur Incorrupta.
tatis filiæ meæ. Expandent veſtimentum coram ſenioribus 3
¶ Doctores.
b ciuitatis, apprehendentque ſenes vrbis illius virum, & ver- 4
¶ Auctoritate eccleſiæ corripient.
c berabunt illum, condemnantes inſuper centum ſiclis argen 5
¶ Deo, cui cura eſt de nobis.
ti, quos dabit patri puellę, quoniam diffamauit nomen peſ-
¶ Deum videntium.
¶ Vt illa relicta tranſeat ab aliam eccleſiam.
ſimum ſuper virginem Iſrael, habebitque eam vxorem, &
non poterit dimittere omni tempore vitæ ſuę. Quòd ſi ve- 6
a ¶ Id eſt ſi plebs illa eſt errore ſtuprata, vel vitijs corrupta & incorrigibilis inuenta.
rum, eſt quod obiicit, & non eſt in puella inuenta virgini-
a ¶ Eccleſiæ iudicio condemnabunt. b ¶ Limina vniuerſalis eccleſiæ. c ¶ Duris anathematibus, quia fidem catholicam corrumpere non timuit.
tas, eiicient eam extra fores domus patris ſui, & lapidibus 7
¶ Aeterna morte. ¶ Hæreſim.
obruent viri ciuitatis eius, & morietur: quoniam fecit nefas 8
a ¶ Recedendo à vero ſponſo. a ¶ Eccleſia. ¶ Ne conſentiendo facias tuum.
in Iſrael, vt fornicaretur in domo patris ſui: & auferes malū
a ¶ Ad literam adulteria deterret. ¶ Corrumpendo. b ¶ Hæreticus vel Iudęus. c Eccleſia Chriſti cui fide & dilectione ſociata. d ¶ Ille qui ſeduxit: & illa quia conſenſit.
d de medio tui. † Si dormierit uir cum vxore alterius, vterque 9
a ¶ De peccato pœnitendo, vel impœnitens æterno deputabitur tormento.
morietur, id eſt adulter & adultera, & auferes malum de Iſ-
a ¶ Plebem ſcilicet eccleſiaſticam, vel animam Chriſtianam verbo Dei deſponſatam.
¶ Arra fidei. ¶ Chriſtus.
e rael. † Si puellam virginem deſponderit vir, & inuenerit 10
a ¶ Iudęus vel hæreticus, uel ſchiſmaticus, uel paganus. b ¶ Errore maculans. c ¶ Iudicium ſeniorum eccleſiæ.
eam aliquis in ciuitate, & concubuerit cum illa, educes vtrumque ad portam
a ¶ Duris increpationibus vel ſententiis. b ¶ Plebs, vel anima. c ¶ In auxilium vocando doctores eccleſiæ, qui corruptorem corriperent.
¶ Errori conſentiens.
ciuitatis illius, & lapidibus obruentur. Puella, quia non clamauit, cum eſſet in
a ¶ Vbi cito audiretur, & liberaretur a doctoribus. b ¶ A dignitate fidei. ¶ Chriſti.
ciuitate: vir, quia † humiliauit vxorem proximi ſui: & auferes malum de medio
a ¶ Extra eccleſiam, nec in ſocietate ſanctorum ſuſceptam. b ¶ Inter gentiles. c ¶ Animam. d ¶ Deo. ¶ per cathechiſmum fide imbuta.
¶ Ibidem.
tui. Sin autem in agro reppererit vir puellam, quæ deſponſata eſt, & apprehen-
a ¶ Semine erroris corrumpendo. ¶ Seductor. ¶ Anathemate punitus. b ¶ Quia ſeductori non potuit reſiſtere, nec habuit doctorem qui eam adiuuaret.
f dens concubuerit cum ea, ipſe morietur ſolus: puella nihil patietur, nec eſt rea
¶ De inſidijs. ¶ Spirituali gladio.
mortis, quoniam ſicut † latro conſurgit contra fratrem ſuum, & occidit animā

a *Pater & mater eius*.
A Doctores eccleſię qui quaſi pater & mater fouēt plebem: Patres auctoritate, matres pietate.

b *Et verberabunt*. Non mirum, ſi vir qui falſo accuſat, iubetur cædi, & multam reddere: puella vero ſi culpabilis ſit lapidari; quia per fœminam initiū peccati, quæ virū ſeduxit & dupliciter peccauit, prius in Deum, poſtea in virum, vir tantum in Deum.

c *Centum ſiclis, &cæt.* Perfectione doctrinæ & ſolicitudinis, quam impendat ſubiectæ plēbi vel pœnitentiæ. Centenarius enim perfectus eſt, quinquagenarius pęnitentiæ conſecratus.

d *Si dormierit vir cum uxore, &c.* * PROCOPIVS. Maximum delictorum quod in mulierem cōmittitur, adulte-
B rium eſt, quod diſiungit coniuges. Eadem quoq; ratio de anima quæ Deo vnita eſt per fidem & ſpiritum. Qui enim cum domino cōglutinatus eſt, vnus ſpiritus eſt.

e *Si puellam virginē deſpō.* In hoc capitulo ſicut in duobus præcedentibus & duob. ſuccedentibus corporalem condemnat fornicationem.

* THEODORETVS. Cur ijſdem pęnis plecti iubet eum qui deſponſatā alteri corruperit, quibus adulte-
C rum? Quoniam ſponſaliorum ſymbola cō- D
currunt in ea, vnde etiam vxorem appellauit. Humiliauit enim vxorē proximi. Hunc in modum ſācta quoque virgo appellata ē vxor ipſius Ioſeph. *Ne timeas* inquit, *accipere Mariam coniugem tuam.*

* PROCOPIVS. Per virginem, animā ad ſyncerę cognitionis principia vocatā,
E nec dum perfecte cū Deo vnitam, neque nuptias ſeu ad gratiam baptiſmi pgreſſam, cęterum inſtitutione eius rei ſeu pignore dotatam intelligendum eſt. Itaque cum Eccleſiam gentium Chriſto Paulus adduceret, inquit: Coniunxi vni viro vt caſtam viriginem vos ſiſterem Chriſto.

f *Nihil.* Sed ad inceptam fidem reuocabitur per gratiam baptiſmi liberata ab hoſtibus.

a Non F

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Et ferent ſecum ſigna virginitatis eius. *Quę autem ſint illa, poſtea dicetur.*

2 Ad ſeniores vrbis. *i. ad iudices.*

3 Expandent veſtimentum corā ſenioribus ciuitatis. *Dicunt expoſitores catholici cōmuniter, ꝙ pater & mater ſponſæ reſeruabant lintheum in quo eorum filia a viro ſuo fuerat deflorata ſub ſigillo autentico vt per hoc oſtenderent ſigna virginitatis, ſi vir eius vellet poſtea ei obijcere malitioſè, quod eam virginē nō inueniſſet. Sed hoc videtur valde turpe, quod pannus talis expenderetur corā iudicibus. Præterea non eſt veriſimile, ꝙ vir eius auderet eam falſo accuſare, cum ſciret parentes vxoris habere teſtimonium prædictum ſuæ virginitatis, quia erat cōſuetudo communis ſic ſeruare pannum ſecundū iſtam opinionem, & ideo aliter exponunt* Hebræi *dicentes, ꝙ hæc eſt locutio parabolica, cum dicitur.* Expandent veſti. &c. *id eſt per verba teſtium declarabunt, & explicabunt virginitatē filiæ ſuæ, ſicut explicatur pannus. ſicut Exo. 22. de fure nocturno eſt locutio metaphorica, cū dicitur. Quod ſi orto ſole hoc, &c. ſicut ibidē fuit expoſitum. Modus aūt teſtificandi virginitatem poterat eſſe per matronas fide dignas, quæ ad petitionem parentum vidiſſent virginem ſecrete qn̄ debuit tradi viro: Scriptura ſacra in pluribus locis habet talē modum loquēdi metaphoricū, ſicut habetur Iudicum 11. Ierunt ligna, vt vngerent ſuper ſe regem, &c. & in plurib. alijs locis.*

4 Apprehendentq; ſenes vrbis illum virum. *Si conuictus fuerit de falſa accuſatione.*

5 Et verberabunt illum. *id eſt facient corā ſe verberari, iſta tamen uerberatio non debet excedere 49. ictum, vt habetur infra 25. c.* Ex *hoc etiam patet, quod vir & uxor non ſemper iudicabantur ad paria, etiam in fidelitate tori, quia uir deficiens in probatione impoſiti criminis, non puniebatur ſecundum legem talionis, ſcilicet morte, ſicut vxor, ſimiliter uir poterat habere plures uxores & non econuerſo, & uir poterat repudiare uxorem, & non econuerſo.*

6 Quod ſi verū eſt quod obiicit. *ſcilicet eam fuiſſe cognitam poſt affidationem.*

7 Eiicient eam extra fores domus patris ſui. *In uerecundiam parentum, qui in domo ſua nutrierunt tantum malum.*

8 Et lapidibus obruent. *Ex quo patet, quod non accuſabatur de fractione uirginitatis ante affidationem uiri; quia tale peccatum non punitur morte, ut habetur in fine huius c. & Exo. 22.*

9 Si dormierit vir. *Hic agitur de adulterio poſt cōtractum matrimonium perpetrato, quod punitur morte adulteri & adulteræ.*

10 Si puellam. *Hic agitur de fractione virginitatis impoſita puellæ poſt affidationem uiri, quę tamen erat ante conſummationem matrimonij, & ſic iſte caſus differt a præcedenti, in eo quod vir imponebat uxori iam ductæ culpam, eam non eſſe uirginem inuentam ab eo in conſummatione matrimonij, & ſi hoc accidat in ciuitate, ubi puella per clamorem poterat adiutorium habere, & tacuit, uterque debet mori, ſcilicet* * puella

MORALITER.

* 7 *Eijcient, &c.* ſ. per excōmunicationem, & ſi contumax fuerit, puniri debet per gladium materialem. Reſiduum huius capituli morale eſt.

a *Non poterit.* AVGVSTINVS. Merito quæritur, vtrū iſta pęna
Quæſt. 34 ſit, vt nō eam poſſit dimittere p omne tēpus, quam inordina-
A te & illicite violauit. Si enim intelligamus eam nō poſſe, i. nō debere dimitti p oē tps, qa vxor eſſecta eſt, occurrit ꝙ Moyſes permiſit dare libellū repudii & dimittere. In his aūt q illicite vitiāt noluit licere, ne videat ad ludibriū feciſſe, & potius finxiſſe ꝙ eam duxerit. Hoc quoq; de illa iuſſit, cui vir calūniat⁹ fuerit de virginalib. nō inuētis.
b *Nō acci.* Pater noſter Chriſtus eſt, cuius eccleſia vxor eſt, non licet homini dignitatē iſtius ſponſi transferre in ſe, nec ſponſam eius violare, vt amorē eius cōmutet in ſe ex dono virtutum vel ex prędicatione laudem ſuam quærendo non Dei: cui dicere conuenit. *Non nobis dñe non nobis, ſed nomini tuo da gloriam.*

† inuenti fuerint.

* reteget diſcooperiet.

Pſa. 103.d.

D

✲ PROCOPIVS. Condignas peccatis pœnas irrogat. Animam enim Chriſto per fidem nondum obligatam ſi quis vitiauerit, perdideritque, quemadmodum hæretici, qui hoīes ex gentibus aliquando & Iudæis rapiunt, ſolent facere, patri ſpirituū, hoc eſt, deo delicti rationem in pecuniarum diminutione repræſentatam reddet. Illud vero, *eius erit uxor*, ſcire operæpretium eſt. Duplex eīm lex eſt, carnalis & ſpiritualis. Reſpondet vero huic. *Quod igitur Deus coniunxit, homo non ſeparet.* illud. *Non enim poterit eam dimittere per omne tempus. Tanta uero virginitatis excellētia eſt, ut uiolatio eius excidium uocetur.*

*ipſi

¶ Vicegente. a ¶ Extra ſocietatem eccleſiæ.
eius, ita & puella perpeſſa eſt. Sola erat in agro, clamauit *, &
¶ Multi enim tales repugnant. a ¶ Aliquis doctor. ¶ Diſcipulum.
nullus affuit, qui liberaret eam. Si inuenerit uir puellam vir- 1
a ¶ Cui ſcilicet non adeſt conſilium eccleſiæ. b ¶ Id eſt ſibi ſociare præſumpſerit.
ginem, quæ non habet ſponſum, apprehendens concubue-
¶ Vel ea.
rit cum illa, & † res ad iudicium venerit, dabit qui dormiuit
¶ Deo. ¶ Perfectam pœnitentiam. a ¶ Sub cura & prouidentia ſua.
cum ea, patri puellæ quinquaginta ſiclos argenti, & habebit
¶ Maxime ubi ſe uoto diſcipulus alligauit.
a eam vxorem, quia humiliauit illam. Non poterit dimittere
a ¶ Id eſt, non ſeducet animam Deo patri coniunctam. b ¶ Prædicator. c ¶ Eccleſiam.
b eam cunctis diebus vitæ ſuæ. Non accipiet homo uxorem 2
a ¶ Chriſti.
patris ſui, nec † reuelabit operimentum eius.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *puella & vir qui concubuit cum ea, ſi aūt extra ciuitatē, vbi non po-*
B *terat habere adiutorium per clamorem, ſolus vir debet mori: quia lex interpretatur factum in partem meliorē. ſ. quod puella clamauerit, et cognita fuerit per violentiam, & ex hoc habetur argumentum, quod dubia ſint in meliorem partem interpretanda.*

1 Si inue. *Hic reprimitur concupiſcibilis quantum ad ſtuprum, quia agitur de puella deflorata ab aliquo antequam eſſet alicui aſſidata: & de tali determinat lex quod vir eam deflorans debet dare patri puellæ quinquaginta ſiclos argenti pro iniuria ſibi facta, quia puella erat in eius tutela, & cum hoc tenetur eam accipere vxorē, ſi pater puellæ voluerit ſibi dare, nec poſtea poterit eam repudiare. Sed ſi pater puellæ dare noluerit, quia eſt potentior vel nobilior, ſeu alia ratione, nihilominus vir ille tenebatur dare patri puellæ prædictos 50. ſiclos, ut habetur* E
Exo. 22. & ſi non poſſet ſoluere, tenebebatur ad æquiualentiam ſeruire, ſeu per aliam viam ſatisfacere.

2 Non. *Hic refrænatur concupiſcibilis quantum ad inceſtū, vt nullus accipiat in uxorem nouercam ſuā, qa hoc reuertitur in verecundiam patris, cum uir & uxor ſit vna caro, & ideo uxor patris nō debet eſſe ſubiecta filio, cum igitur uxor ſit ſubiecta viro, ſecundum matrimonij legē, contra reuerentiam filij ad patrem, quam debet ei de iure naturali, eſt, quod accipiat nouercam ſuam in uxorem, ideo 2. Reg. 16. d. dicitur quod Abſalom fœdauit patrem ſuum Dauid, ingrediendo ad concubinas eius. propter quod in deteſtationem huius criminis pręcipiuntur interfici uir & mulier de tali crimine conuicti, Leui. 20.*

CAP. XXIII.

Moraliter Matt. 11.b

a NOn intra. Omnes qui mollitur viuunt, nec virile opus perficiunt, nō poſſunt pmanere in congregatione ſanctorū, nec digni ſunt introitu regni cælorū, ꝙ violentiā patitur, & violenti diripiunt illud.

Quæſt. 25.

✲ THEODORETVS. Sterilitas animę per hoc denotatur. Alienū eīm eſt a Deo fruct⁹ bonorū operū non producere. Alioqui non ſolum in hominum genere, ſed in pecoribus tale quidpiā admitti prohibet, ppterea quod ad multiplicationem generis creatæ ſunt hę partes genitales. Verum ſicut ſterilitatem interdicit, ita fructum malum repellit. Non enim ingredietur in eccleſiam Dei de meretrice natus.

† id eſt, nū quā, eſt n. denarius perfectus & abſolutus numerus.

C

b *Mamzer.* Degener ſenſu vel moribus, vel quē hæreticorum prauitas in perceptione ſacramentorū degenerem fecit, vel ritus Gentilitatis aut Iudaiſmi maculauit. Is in eccleſiam recipietur, cum integra fide decalogum legis ſecundum euangelij inſtitutionem ſeruauerit, & carnalē conſeruationē ſpiritu ſancto roboratus abdicauerit, unde. *Si uis ad uitam ingredi ſerua mandata.* Et alibi. *Ego ſum oſtium, per me ſi quis intrat, ſaluabitur.*

Mat. Ioh.

c *Ammonites.* AVGVSTINVS. Alia editio: Non iurabit Ammonites & Moabites eccleſiam domini, & vſque ad decimā generationē non intrabit eccleſiam domini, & vſque in ęternū. Quō ergo Ruth Moabitis intrauit. Forte myſtice prophetauit intraturam ꝙ ait, uſq; ad decimam generationem. Computātur. n. generationes ab Abraham

-abſ vere Quę † ve mur aut gatio & co

Myſ F

CAP. XXIII.

¶ Qui non habet ſemen verbi, nec poteſt gignere bona opera.
a NON intrabit eunuchus attritis vel amputa- 1
a ¶ Conſortium electorum.
b tatis teſticulis & abſciſo veretro † eccle-
ſiam domini. Non ingredetur manzer, 2
¶ Societatem ſanctorum.
c hoc eſt de ſcorto natus in eccleſiam do-
¶ Decalogi obſeruationem. ¶ Qui de inceſtu nati.
mini † vſque ad decimam generationem. Ammonites & 3

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXIII.

Diuiſio.

1 NOn intra. *Poſtquam declarata ſunt quę pertinent ad ordinationem partis iraſcibilis & concupiſcibilis, hic conſequenter ponuntur ea quæ pertinent ad ordinationem partis rationalis, & primo attendendo ad bonum commune, ſecundo ad bonum ſingularis perſonæ, ibi.* Non trades ſeruum. *Prima in duas, ſecundum quod bonum commune eſt attendendum tempore pacis & tempore belli. Secunda ibi.* Quando egreſſus fueris aduerſus hoſtes. *Circa primum ſciendum, ꝙ bonum cōe maxime pacis tempore ex tribus conſeruatur. Primum eſt, ſi bona & honeſta connubia coniungantur, quia per hoc bona proles procreatur. Secundum eſt, ſi perſonæ immundæ a diuinis elongentur. Tertium, ſi perſonæ uiles & defectuoſæ, ad honores & regimē populi non admittantur, & ſecundum hoc litera Mamzer iſta tripliciter exponitur, primo modo ſic, dicunt enim Hebræi, quod per ingreſſum in eccleſia Dei a quo repelluntur hic aliquæ perſonæ & gentes, & aliquæ ad ſemper, & aliquę ad tempus intelligitur contractus matrimonij cum muliere Iſraelitica, a quo impediuntur impotentes ad generandum, quia non eſt ibi bonum prolis, & patientes defectum natalium propter vilitatem originis. Ammonitę & Moabitæ repelluntur ad ſemper, pp peccatū contra populū Iſrael cōmiſſum, & Aegyptij, & Idumæi ad tempus ſcilicet uſque ad tertiam generationem, quia ſicut dicit Rab. Sal. non peccauerunt ita grauiter contra populum Iſrael, ſicut Ammonitę & Moabitæ, quia fecerūt eis perſecutionem corporalē, vtpote Aegyptij populum laboris affligendo, & pueros in flumine demergendo, ut habetur Exod. 1. d. Idumæi uero in gladio filijs Iſrael occurrendo. Nu. 20. c. ſed Ammonitæ & Moabitæ perſecuti ſunt eos ſpiritualiter conducendo Balaam ad maledicendum eis, de cuius conſilio* ✲ *filij*

Bonū cōmune quo modo cōſeruetur.

MORALITER.

✲ 1 *Non intra* Per hoc ſignificatur ꝙ uir impotens ad generādum verbo vel exemplo filios in eccleſia Dei, ad curam animarum non debet promoueri.

2 *Non ingre.* ab hoc ſimiliter excluuntur qui defectum natalium patitur.

3 *Ammonites & Moabites.* per iſtos qui quantū potuerunt, impediuerūt filios Iſrael ab īgreſſu terrę pmiſſionis, ſignificātur. ✲ illi,

a ¶ Iſido. hoc eſt in æternum, quia denarius clauſula numerorum.
a Moabites etiam poſt decimam generationem nõ intrabũt
b eccleſiã domini in æternum, quia noluerũt vobis occurre-
re cum pane & aqua in via, quando egreſſi eſtis de Ægy-
a ¶ Mundo. b ¶ Sicut hæretici excitant per diabolum perſecutionem populo fidelium.
pto, & q̃a cõduxerũt contra te Balaã filiũ Beor de Meſopo
tamia Syrię, vt malediceret tibi: & noluit dñs deus tuus audi
c re Balaã, vertitq; maledictionẽ eius in benedictionẽ tuã, eò
¶ Gratis ſcilicet.
ꝙ diligeret te. Non facies cum eis pacẽ, nec quæres eis bona
a ¶ Præſentem vitam. ¶ Sanguineum vel terrenum, hæc eſt caro noſtra, quæ de terra eſt.
d cũctis dieb. vitæ tuæ in ſempiternũ: non abominaberis Idu-
a ¶ Tenebroſum id eſt corpus morbidum. b ¶ Patria noſtra paradiſus
męũ: q̃a frater tuꝰ eſt, nec Ægyptiũ, quia aduena fuiſti ĩ ter
a ¶ In perfecta fide trinitatis.
ra eius. Qui nati fuerint ex eis, tertia generatione intrabunt

☞ Abrahã q̃ñ fuit Lot q̃ genuit Moabitas & Ammonitas, &
A inueniuntur ab Abrahã generationes decẽ vſq; ad Salmõ, q̃ genuit Booz maritũ Ruth. Sunt enim iſtę, Abrahã, Iſaac, Iacob, Iudas, Phares, Eſron, Arã, Aminadab, Naaſon, Salmon, q̃ genuit Booz, cui Ruth in eccleſia dñi peperit filios. Sed cur additũ eſt, & vſq; in æternũ? an quia poſt nullã anima Ammonitis & Moabitis intrabit in illam eccleſiã Hebręorũ; an potius ita dictũ eſt, & vſque ad decimã generationem, vt ſemper intelligi voluerit p denarium vniuerſitatem, & expoſuerit dicens, & vſque in æternũ. Sed ſi ita eſt, Ruth contra meritũ admiſſa videtur. An Ammonitas ꝓhibuit & nõ Ammonitidas, i. viros admitti, non fœminas.
B Maxime, q̃a cum euertiſſent Iſraelitę illam gentẽ, oẽs viros occidere iuſſi ſunt, fęminas aũt non, niſi eas quæ nouerãt virũ, qm̃ ipſe in fornicarionem ſubduxerant populum. Virgines vero dimiſerunt, nõ eis imputantes culpam qua euerti illa gens meruit, quam etiam hic cõmemorauit, quaſi q̃ereretur: Cur Moabitas & Ammonitas admitti noluerit, ſubiunxit: eo ꝙ non obuiauerint vobis cũ panibus & aqua in via cum exiretis de Aegypto, & cõduxerũt aduerſum te Balaam filium Beor de Meſopotamia, vt malediceret te. Has culpas nec tunc quãdo gens illa depugnata eſt, fœminis imputauerunt, quas conſeruare maluerunt.
Tit. 3. a *Moabites.* Hęreticos ſemp ab eccleſia eſſe pellẽdos ſignificatˀ quaſi *hæreticum hominem poſt vnam & alteram correctionem deuita.*
✻ THEODORETVS. Quare in perpetuum vetat eos communicare cum Moabitis & Ammonitis. Primo propter infectã eorum radicem, cum ex illegitimo cõgreſſu nati ſint. Deinde propter impietatẽ ad quã tentauerũt adducere Iſraelita. adornãtes vxores, & per eas ad cultum idolorũ illos venantiũ iuſta allicientes. Cum Idumæo tamen & Aegyptio conuerſari iubet, poſt tertiam generationem, & cum hoc tanquam cũ fratre, cum illo vero tãquam beneficio, tẽpore opportuno. Vr gente. n. fame patres noſtri accedentes acceperũt ab Idumęis alimẽta. Lex igitur docet nos antiqui beneficii non obliuiſci.
b *Quia noluerũt uobis occurrere cum.* Tradunt Hebræi, ꝙ hæ gen-
C tes propinquæ ſibi exeũtibus de Aegypto occurrerunt cũ pane tantum, cum ſcirent eos in deſerto maxime ſiti laborare: ideo huic maledictioni ſubiecti ſunt. D
Myſtice deſignant hæreticos, q̃ fugientib. de Aegypto huiꝰ mundi ad veram terrã promiſſionis, offerunt panẽ pollutum, nõ aqua ſapientię dulcoratam, & ideo ab eccleſia alienati sũt. Myſtice.

✻ PROCOPIVS. Ammonitę & Moabitæ, qui cultorũ ſimula-
I crorum, quandiu tales permanſerint, figuram ſuſtinent, quæ ſummis virib. ac conatibus contra nos obuiam ruerũt, ſummãque crudelitatem exercuerunt. Idumæi hæreſeon ſunt imago, oriundi enim ex Eſau erant, Iſraelitiſq; ſanguine propinqui. Volunt vero etiã hæreticorum liberi, Chriſtiani nuncupari. Neq: vero tanta ipſis, quanta ſimulacrorum cultoribus conſtituta eſt pœna. In tertia .n. generatione recipiendos inquit, ſicut & Aegyptios gentiles repreſentãtes, q̃ erga Chriſtianos non prorſus hoſtiliter ſunt affecti. Aduenæ, in- E
quit, fuiſtis apud eos. At Moabitarũ decretũ ĩ Ruth finẽ cępit.
c *Vertitq;* quia perſecutio cauſa maioris proſperitatis eſt. Rom. 8. c.
Quia diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.
d *Non.* Idumæus ſanguineus vel terrenus, carnẽ, cuius eſt terrena materia, ſignificat. Aegyptius, i. tenebroſus, corpus morbidũ. Carnẽ noſtram non debemus abominari, ſed fouere & Ro. 13. d.
neceſſaria illi præbere, curã tñ eius in deſideriis nõ facere. Frater, inquit, tuus eſt, quia ex carne ſumus & anima. Aegyptiũ, i. corpus non abominemur, in cuius terra aduenæ fuimus. Aĩa .n. quę cęleſtẽ habet originẽ, quaſi aduena moratur in corpore. vnde Apoſtolus. *Dum ſumus in corpore, peregrinamur a domino.* 2. Cor. 5. d.
Qui nati fuerint ex eis, &c. i. paulatim fient ſpirituales.
Non. Per Idumęum & Aegyptium ſignificatur pręſens vita, Myſtice.
cui quamuis renuntiantes Aegyptiam terram, i. conuerſationem priſtinam & concupiſcentiam mundi declinemus dum tamen huius mundi neceſſitatibus ſubdimur, nõ omnino Aegyptiam nationem extinguimus, ſed quodammodo ſeparati quotidiano victu & veſtitu contenti ſumus, tertia generatione in eccleſiam intrabunt, quia ſæcularis poteſt ſanctis Dei cõiungi, cum perfecte in patrem & filium & ſpiritum ſanctum crediderit, vel cum ſpe fide & charitate ornatus fuerit. F
a *Quando.*

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *filij Iſrael inducti ſunt ad luxuriam & idololatriam. Aſſignatur etiã alia ratio in litera, ſ. quod Idumæi deſcenderunt de Eſau, qui fuit frater Iacob, a quo deſcenderunt Iſraelitæ: & ſic Iſraelitæ & Idumæi erãt quodammodo fratres, & hoc eſt quod dicitur: Quia frater tuus eſt. Similiter Aegyptij receperunt filios Iſrael in terra ſua tẽpore famis, & fuerunt ibi conſeruati ſub prouidentia Ioſeph, & hoc eſt quod dicitur: Aduena fuiſti, &c. ideo Idumæi & Aegyptij citius admittebantur ad contrahendum matrimonium, & ſm hanc ſententiam, patet litera, hoc exce.*
1 Quia noluer. &c. *quod uidetur cõtrarium ei quod dictum eſt ſup. 2. ꝙ licet Moabitæ non conceſſiſſent eis tranſitum per terram ſuam: tamen in confinio terræ ſuæ portauerunt eis alimenta venalia. Ad hoc reſpondẽt Hebræi, quod viri non portauerunt talia, remanentes in ciuitatibus armati ad cuſtodiam terræ. ſed mulieres tantũ. & propter hoc viri fuerunt repulſi a matrimonio prædicto, non autẽ mulieres, vnde & Ruth Moabitis fuit vxor viri Iſraelitæ, & ideo dicitur hic Ammonites & Moabites, quæ ſunt nomina maſculini generis & non fœminini. Secundo modo exponitur ab aliquibus doctoribus catholicis, quod per ingreſſum eccleſiæ dei, a quo perſonæ ſupradictæ excluduntur, intelligitur ingreſſus atrij, in quo homines mundi orabant in Ieruſalem prope templum, a cuius ingreſſu arcebantur perſonæ prædictæ tanquam immundę, rationibus prædictis: & c. exponantur ſicut prius. Tertio modo exponitur ab aliquibus doctoribus noſtris, & rationabilius, ut videtur. Dicunt aũt, quod lex diuina nullum excludit etiam extraneum a cultu dei, & ab his quæ pertinet ad animæ ſalutem, unde dicitur Exodi 22.* Si quis peregrinorum in vrãm voluerit tranſire coloniã, & facere phaſe dñi, circuncidetur prius omne maſculinũ eius, & tũc ritè celebrabit, eritq; ſicut indigena terrę. *ſed in temporalib. quãtum ad ea quæ pertinebant ad regimen populi per perſonas eminentes, vt pote magiſtratus, iudices, tribunos, cẽturiones, & cõſimiles, non omnes admittebantur ſed excludebantur eunuchi, quia cum eſſent inpotentes ad generandum, honor paternus qui conſiſtit in regimine populi, eos non decebat, unde antiquitus iudices & gubernatores populi vocabantur patres conſcripti. Similiter excludebantur patientes defectum natalium quia propter vilitatem ſuæ originis non decebat eos ſtatus tanti honoris, nec populus ſubiectus pacificè toleraret, propter quod talis promotio eſſet turbationis occaſio. vnde & in eccleſia tales ab ordinib. & dignitatibus repelluntur, ſimiliter alienigenæ a regimine populi merito repellebantur, quia non eſt tm̃ cõfidendum in eis ſicut in indigenis. Oportet autem habere magnam confidentiam de illis quibus committitur regimen populi, quia oportet ꝙ ſciant ſecreta & infirma populi. Aliqui tamen excludebantur ad ſemper, & aliqui ad tẽpus prædictis rationibus, & ſecundum iſtum intellectum ſatis patet litera, conſideratis cum hoc ſupradictis.*

Quare Moabitæ prohibiti a eccleſia

Excluſi a cultu diuino.

✻ t Quando.

MORALITER.

✻ illi, qui deuotos quãtum poſſunt, impediũt ab ingreſſu religionis, & ingreſſos per ſe & p alios impedire nitũtur ab actu pfeſſionis, & tales priuari merẽtur ab ingreſſu patrię cęleſtis.
† *Non.* Hoc verbum dicitur filiis Iſrael, per quos intelligũtur homines literati, q nõ debẽt deſpicere ſimplices Chriſtianos circa terrena occupatos. propter quod ſignificãtur p Idumæos qui terreni interpretãtur; & ratio dicti ſubditur cũ dicitur.
† *Quia* i. regenẽratus ex Chriſto & eccleſia, ſicut & tu qui es literatus.
† *Nec.* Per Aegyptiũ qui tenebroſus interpretatur, peccator ſignificatur, quem iuſtus non debet abominari, quia fui aduena in eius terra, i. peccator, ſicut ipſe 1. Io. b. *Si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipſi nos ſedu. & ue. &c.*

a ecclesiam domini. Quando egreſſus fueris aduerſus hoſtes 1

¶ Dæmones. a ¶ Nociua.

b tuos in pugnam, cuſtodies te ab omni re mala. Si fuerit inter 2

a ¶ Occulta tentatione. ¶ Tenebroſa cogitatione. b ¶ Conſentiendo. c ¶ Societate fidelium ſe indignum iudicans.

vos homo qui nocturno pollutus ſit ſomnio, egredietur ex- 3

a ¶ ſuperato ſcilicet feruore tentationis.

tra caſtra, & non reuertetur priuſquam ad veſperam lauetur

¶ Lachrymarum. a ¶ Pœnitentiæ. b ¶ Tentatione deferueſcente. c ¶ Fidelium conſortia.

c aquā, & poſt ſolis occaſum regredietur in caſtra. Habebis 4

a ¶ Conſcientiam in qua compungaris, b ¶ Sanctorum.

locum extra caſtra, ad quem egrediaris ad requiſita naturæ,

a ¶ Acutum compunctionis ſtimulum. b ¶ Cordis compunctione vel memoria caſtitatis.

d gerens paxillum † in baltheo. Cumq. ſederis, fodies per cir-

a ¶ Ne appareat ante oculos Dei.

e cuitum, & egeſta humo operies quo reuelatus es. Dominus 5

a ¶ Eccleſiæ quę eſt vt caſtrorum acies ordinata.

enim deus tuus ambulat in medio caſtrorum, * vt eruat te &

a ¶ Viſibiles uel inuiſibiles.

tradat tibi inimicos tuos, & ſint caſtra tua ſancta, & nihil in

a ¶ A ſeruitute diaboli uel peccati fugientem.

f eis appareat fęditatis, ne derelinquat te. Non trades ſeruum 6

a *Quando.* Spiritales Chriſti milites inſtruit, quibus alibi dicitur: *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus ſe abſtinet.* [1.Cor.9.d]

A b *Si.* AVGVSTINVS. Multa ponit lex in ſacramentis & vmbris futurorum. Quędā enim in ſemine materialis informitas quæ formata corpus hominis reddıtura eſt, in ſignificatione poſita eſt vitę informis & ineruditæ, a qua informitate oportet hominē doctrinæ forma & eruditione mundari, ideo illa purificatio præcepta eſt poſt ſeminis effuſionem, nec enim in ſomnis peccatū ſit: aut ſi hoc quis peccatum putat, non arbitrans accidere niſi huiuſmodi deſiderio, qđ falſum eſt, nunquid & ſolita menſium peccata ſunt fœminarum, quas lex pręcipit expiari, non niſi propter ipsā materialem informitatem, quę facto conceptu tanquam in ędificationem corporis additur. [Lib. de bono coniugali c. 20. tomo 6.] [† ſuper arma tua. i. qui erit tibi vice ligonis.]

B Acpet hoc cum informiter fluit, ſignificari lex volult animum ſine diſciplinæ forma indecenter fluidum ac diſſolutū: quem formandū ſignificat, cum fluxū purificari imperat. Poſtremò mori peccatū non eſt, & mortuū ſepelire humanitatis officiū eſt, & tameu purificatio mandata eſt, nō quia corpus mortuū peccatum eſt, ſed ſignificat peccatū animæ a iuſtitia deſertæ. [Ro 7.b] [Lib.9.Mora c.40.]

[Myſtice.] Myſticè. GREG. Si fuerit inter vos homo, qui no. pol. &cæ. Nocturnum ſomniū tentatio occulta, qua tenebroſa cogitatione turpe aliquid concipit; ſed opere non expletur. Nocturno ſomnio pollutus extra caſtra egreditur, vt q cogitatione polluitur indignum ſe ſocietate fidelium arbitretur, & bonorum ſe comparatione deſpiciat. Ad veſperū lauatur aqua, cū defectū ſuū cōſpiciēs, ad lamenta pęnitētiæ cōuertit vt fletib. deleat ꝙ occulta inquinatio accuſat. Sed poſt occasū ſolis redeat ad caſtra, i. deferueſcēte caloris ardore fiduciā erga bonorū ſocietatē ſumat, & ad fideliū merita reparetur pſumenda.

c *Habebis.* Corporalē enim mūditiā diligit Deus: ideo præcepit nihil fœdū remanere in caſtris. Myſtice. GREGORIVS. *Habebis locum.* &c. Naturę corruptibilis pondere grauatę a noſtrę [Li.31.Mora.c.22.]

C mētis vtero quædā cogitationū ſuperflua quaſi ventris grauamē erumpūt. Sed portare ſub baltheo paxillū debemus, vt ad reprehēdēdos noſmetipſos ſemp accincti acutū circa nos ſtimulum cōpunctionis habeamus, q terrā noſtræ mentis pęnitētiæ dolore confodiat, & ꝙ a nobis fœtidū erūpit, abſcōdat. D

✻ THEODORETVS. Aer aliquo fœtore perfuſus, ſolet peſtem vt plurimū pducere. Idcirco mandat agentibus in exercitu, vt quę egeruntur, in terram defodiāt. Et ne non credentes aliq damnū inde ſentirent, neceſſario ſubdidit: Quia dominus deus tuus in caſtris habitat. Ex eo nos docet nihil agere debere qđ ſit indecorum. Hoc enim ſubinfert, vt ſancta ſint caſtra tua. [Queſt. 1]

✻ CYRILLVS. In hoc munditiarum ſtudio latet admonitio, eſſe nullum non genus ſordiū abiiciendum ſi de hoſtibus uictoriam ſperare velimus. Præterea quam infirma hominum natura, ita vt facile aberret, inhabitat enim membris noſtris peccati lex, primum ab oculis procul aliorum ſecedat aberrans, deinde bonis operibus peccata contegat, fętorem delicti fragrantia recte factorum opprimēs, atq; ita in caſtra ſanctorum redire poterit. Quod ſi clauum in zona, id eſt, in mente inſtructa crucem Chriſti geſtauerit, fœlicius ſuccedet Sepelienda igitur omnis immunditia, ſi cum domino volumus eſſe in caſtris quæ ſancta dicuntur. [Ex cat. na Græ.] [-ad req. ta natu addidit terpres plicand rei grati] [* tuerun] E

d *In.* Baltheo enim renes accinguntur, ideo per baltheū malę voluntatis contritio deſignatur vnde Iob. *Baltheum regum diſſoluit, & præcinxit fune renes eorum.* [Iob.12.c.]

e *Operies.* Terrena fragilitate conſiderata, ſordes debemus operire.

f *Non.* AVGVSTINVS. Lxx. *Non trades puerum domino ſuo, qui appoſitus eſt tibi a domino ſuo.* Non quod dominus eum appoſuerit i. commendauerit, quia depoſitum diceret, ſed appoſitum dixit, i. adiunctum huic, cum ab illo diſceſſiſſet. Reddi ergo prohibuit fugitiuos, non ſuſcipi. Quomodo putari poteſt niſi gēti & populo intelligamus iſta dici, non vni homini? Et alia vtique gente refugientem ad hāc cui loquebatur, a domino ſuo, i. a rege ſuo, reddi prohibuit, quod alienigena Achis rex Geth ſeruauit, quādo ad eum fugit Dauid a facie domini ſui, i. regis Saul. Hoc explanat dicens. In vobis habitabit in omni loco vbi placuerit ei. [Quæſt.31] [1.Re.27]

☞ ✻ PRO- F

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Quando. *Hic conſequenter ordinatur rationaliter attendendo ad bonum commune tempore belli, quod quidem bonum conſiſtit primo in munditia ſpirituali, quia quando munde ſeruiebant deo, dabatur eis victoria, & ideo dicitur hic:* Quando. *i. ab omni peccato, ne veniat ſuper te diuina offenſio, & cadas coram inimicis tuis gladio, ſecundo requiritur munditia corporalis. ideo ſubditur.*

2 Si fuerit. *In ſomno enim non eſt immunditia ſpiritualis, licet poſſit eſſe in vigilia præcedenti vel ſubſequenti, tamen ibi ſemper immunditia corporalis, quam comitatur depreſſio mentis, ideo ſubditur.*

3 Egredietur. *ſ. deitatis & Leuitarum quæ erant in medio exercitus, non tamen oportebat egredi caſtra cōmunis populi, prout dictum fuit in ſimili Nu. 5. & idem intelligendum de alijs immunditijs, quæ quandam irregularitatem faciunt, vt dictum fuit ibidem, ſed ponitur hic iſta immunditia pro exemplo, quia frequenter accidit. Quod autem ſubditur.*

4 Habe. *intelligitur etiam de caſtris communis populi, qa ſi tales immunditiæ fierent intra caſtra populi, corrumperetur aer ex fętore, & ſequeretur infirmitas, & mortalitas in populo. Item quia arca cum ſacerdotib. & Leuitis erat in caſtris, non erat decens, quod talis fœtor eſſet ibi & hoc eſt quod ſubditur.*

5 Dominus enim Deus, &c. *quia ibi erat per ſpecialem cultum ſacerdotum & Leuitarum, qui tenebantur exire cum populo ad exercitum licet non omnes, ſed aliqui eorum.*

6 Non trades. *Hic conſequenter ordinatur pars rationalis attendendo ad bonum ſingularis perſonæ, Et diuiditur in tres partes, ſecundum tria quæ ſunt de dictamine rationis, ſ. vt legalitas ſeruetur ad omnes, pietas ad pauperes, & ſeueritas ad rebelles, ſecunda incipit ibi.* Cum repetes a proximo tuo. *circa medium 24. c. tertia in principio xxv. capitulo. Adhuc prima in duas, ſecundum quod legalitas duo reſpicit. ſ. operationes & punitiones, ſecunda incipit 24. capitu. ibi:* Si deprehenſus. *Prima in duas, ſecundum duo ad quæ ordinatur legalis operatio, ſcilicet ad uitam politicam & domeſticam. ſecunda incipit in principio 24. capitulo. Adhuc prima in duas ſecundum duo quæ reſpicit uita politica, ſcilicet vrbanitatem & fidelitatem. Secunda ibi.* Cum votum voueris. &c. *Circa primum ſciendum, quod homo viuit vrbane & conuenienter primo, quando compatienter ſe habet ad afflictum, & quantum ad hoc dicitur.* Non trades. *& intelligitur quando quæritur a domino ad occidendum ſeu mutilandum ſeu aliter indebite affligendum, ideo ſubditur.*

✻ 1 Habita

MORALITER.

✻ 2 *Si fuerit.* Ex quo inoleuit conſuetudo, ꝙ ſic polluti non celebrant vel cōicant in craſtino, niſi neceſſitas vel diei ſolennitas recompenſet, vel probabiliter credatur quod a diabolo talis pollutio procuretur, vt a polluto fructus euchariſtiæ ſubtrahatur. Vnde legitur in collationibus patrum, quod quidā ſemper in diebus ſolennibus quibus alii communicabant, talē pollutionem communiter patiebatur, & ſenes præceperūt quod communicaret, ſicut alii, ſic ceſſauit illa machinatio diaboli.

6 *Non trades ſer. domino ſuo.* Per ſeruum ſignificatur peccator, de quo dicitur Io. 8. d. *Qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati.* Qui p pœnitentiam & ſpem ueniæ confugit ad confeſſorem, qui debet eum ita charitatiue tractare, & diſcrete, quod non det ei occaſionem recidiuandi in culpam.

✻ 7 *Ingreſ-*

✱ ProC. In prouerbiis item inquit, Ne tradas ſeruũ in manus domini, ne forte execretur te, & peſſum eas. Arguit uerò illud ne tradas, immanitatem, quæ imprimis ſymulacrorum cultoris eſt adiuncta. Nam de uicinis gentibus ſermo eſt, qui bus ſeruum necare, etiã nihil reputabatur. Cæterũ Hebræos lex de humanitate admonuit, qua pcipitur ne iumentum quoque in itinere negligatur. Verum bona fide, inquit, fratri tuo reſtituas. Quanto vero magis famulum, quando herum iram ſuam depoſuiſſe certum eſt.

✱ Ciril. Hoc fieri poterat, ſi meretricibus data ſit ouis aut hœdus pro mercede, aut ſi quis pro cane acceperit agnũ. c *Pretium*. Canis rapacis. Dona iniquorum non probat altiſſimus. *Qui offert ſacrificium ex ſubſtantia pauperum, quaſi qui victimat filium in conſpectu patris.* D — Ex catena Græca. Eccl. 34 c.

a Diabolo vel peccato. b Fidem veniens vel pœnitens. c Sub munimine fidei. d Eccleſia vel ſub quocunque ordine fidelium. b Reſpuendo vel in deſpectationem mittendo.

domino ſuo, qui ad te cõfugerit. Habitabit tecum in loco, 1

a Eccleſiarum vel conuentationum. b In pace eccleſiæ. c Quia magis fouendus eſt ne deſperet.

qui ei placuerit, & in vna vrbium tuarũ requieſcet: † ne con

a Fornicationi hæreticorum iuncta. b Animabus, quæ ſunt templum Dei viui. c Vnde fugite fornicationem.

a triſtes eum. Non erit meretrix de filiabus Iſraël, neq; ſcorta

a Quia Deo adoptati ſunt. b Moraliter oſtendit ſicut abominatio eſt merces proſtibuli ſic & donum rapacitatis.

b tor de filiis Iſrael. Non offeres mercedẽ proſtibuli, nec pre 2

c tiũ canis in domo domini Dei tui, quicquid illud eſt quod 3

voueris: quia abominatio eſt vtrumque apud dominum

Mercedem cupiens. Catholico. Iudæo. Verbi Dei.

d Deum tuum. Non fenerabis fratri tuo ad vſuram pecuniã, 4

e nec fruges, nec quamlibet aliam rem, ſed alieno. Fratri aũt

tuo abſq; vſura id quo indiget, cõmodabis, vt benedicat tibi dominus Deus tuus in omni opere tuo in terra ad quam

a Vouete & reddite domino Deo veſtro. Pſal. 75.

ingredieris poſſidendam. † Cum votum voueris domino 5

Quaſi debitum.

f Deo tuo, nõ tardabis reddere, quia requiret illud dominus

Reddere. Ipſa mora.

Deus tuus *& ſi moratus fueris, reputabitur tibi in peccatũ.

Si nolueris polliceri, abſq; peccato eris: Quod autem ſemel 6

egreſſum eſt de labiis tuis obſeruabis, & facies ſicut pmiſi-

Ideo ita re teneris.

ſti domino Deo tuo, & propria volũtate & ore tuo locutus

Scripturam ſacram, vel eccleſiam catholicam. b Chriſti. c Neceſſitati conſuluit, auaritiam prohibet. d Incarnationem Chriſti credeſ. ſacramentis eius participa.

g es. † Ingreſſus vineam proximi tui comede vuas quantum 7

[illegible]Quæſt. 27. [illegible]ornicari [illegible]omnibus [illegible]rohibitũ.

a. *Non.* Avgvtinvs. Lxx. *Non erit meretrix à filiabus Iſrael, & non erit fornicans à filijs Iſrael.* Manifeſtè prohibet uiros & fœminas fornicari, etiam cum nõ alienis cõiugibus, peccatum eſſe demonſtrans miſceri nõ coniugibus ſuis, quando & meretrices eſſe, & ad eas prohibet accedere, quatũ publice venalis eſt turpitudo. In decalogo autem nomine mœchiæ non videtur hoc aperte prohibuiſſe, quæ non niſi adulteriũ intelligi ſolet. vnde qđ nobis videretur, ibi tractauimus. Spiritualiter innuit, quia non licet animæ Chriſtianæ erroribus hæretiſiorũ ſe miſcere, & filium Dei impudicitiæ, & libidini non licet ſe tradere.

[illegible]Eccl. 5. a. [illegible]Baruc. 6. d [illegible]a te.

B

[illegible]ib. 2. quõ[illegible] ſuper [illegible]xod. q. 71

[illegible]De cie c. [illegible]enerabi[illegible] in prin.

[illegible]Quæſt. 38 [illegible]anis cõ[illegible]mutatio [illegible]rohibe[illegible]ur.

b *Non offe.* Avg. Lxx. *Non offeres mercedẽ meretricis, neq; commutationem carnis in domo domini Dei tui ad omne uotum, quoniam abominatio domino Deo tuo eſt*, vtrunq; ſ. nõ vnum. De cane enĩ uetat fieri cõmutationẽ primogenitorũ, quãiubet fieri de immundis animalib. i. equis, aſinis, & quę adiuuant hominem unde & iumenta dicuntur. De cane aũt noluit & de porco, & quare noluit querendũ eſt. Et ſi de omnib. talib. noluit, quare hic ſolũ canem excipit? De mercede meretricis videtur repuliſſe, qa ſuperius phibuit eſſe Meretrices de filiab. Iſrael, aut quenquã filiorũ Iſrael vti meretrice, & ne quis putaret poſſe hoc expiari ſi aliquid inde in templum offerret, dicendum fuit, quòd domino abominatio ſit.

C

d *Non fœnera.* Vſuram & auaritiam remouet, & charitatem impendere iubet. Eſt pecuniam, quæ ad uſurã dari prohibetur quia uitiũ cupiditatis eſt exigere velle quod cognoſcis te non cõmodaſſe. Hanc dominus habuit, & inde pauperibus erogandã tradidit, & nos ad liberalitatẽ largitatis inuitauit. Altera eſt quam ad vſuram dare debemus. vnde: *Nonne oportuit te pecuniam committere numularijs, vt ego ueniens exigerem quod meum eſt cum vſura?*

Date pecuniã ad viſuram prohibetur. † nõ vim inferes ei.

Mat. 25 c.

✱ Procopius. Excitat tandem eos, ac manu adducit quodammodo ad expenſarum liberalitatem tam erga domeſticos quam peregrinos, quã uis apud vtroſq; diuerſam. Nondum enim huius vocis capaces erant, *omni abs te petenti da, & ab eo quo res tuas abſtulerit, noli repetere* E

✱ Clemens Alex. Cum lex prohibet fratrem fœnerari, fratrem nominat, non eum ſolum qui ex iiſdem natus eſt parentibus, ſed etiam qui fuerit eiuſdem trib. eiuſdemq; ſententiæ, & cuiuſdam uerbi participes, non æquũ cenſens, vt ex pecuniis uſuras, ſed laxis manib. & animis gratificari egentibus. Li. 2. Stromat.

e *Sed alieno.* Infideli uel iniquo cui pecuniam damus ad uſuram, cum pro uerbo prædicationis exigimus fidem, pœnitentiam & operationem bonam.

f *Non tarda.* vnde Salomon: *Ruina eſt homini poſt vota tractare vel tardare.* Prou. 20. d

h *Ingreſ.* eccleſia alterius epiſcopi, poteſt alter aliquos corrigere uel confirmare, totam plebem non licet ei regere, uel magna negotia tractare.

✱ Ci- Foras.

Nicolavs de Lyra.

✱ 1 Habitabit *ſ. quouſq; quieſcat ira domini ſui, & tunc reddendus eſt ei cum ſit res domini ſui ſicut & aliæ res ſunt reſtituendæ. Secundò quando ad ſeipſum ſe habet mundè & decenter, & hoc notatur cum dicitur.* Non erit meretrix de filiab. Iſrael, &c. *Tertio quãdo ad Deũ ſe habet reuerenter, & quantum ad hoc ſubditur.*

2 Non offe. *quia eſt quid uile, & propter hoc uocatur turpe lucrum: & ideo talia offerre domino maxime in publico pertinet ad Dei irreuerentiam. poteſt tamen de hoc fieri eleemoſyna.*

Pretium canis.

3 Nec pretium. *Dicit autem Ioſephus, q hoc intelligitur de pretio q accipiebatur ab illis qui locabant canes venaticos, & cuſtodes auiũ ad impregnationẽ caniculaũ, quod prohibetur offerri, eo quod erat turpe lucrũ, ſicut & de meretricio dictũ eſt. Alij autẽ exponunt de primogenito canis, quia primogenita animaliũ immundorũ inter quæ eſt canis, nõ poterant offerri, redimebantur tamẽ quinq. ſiclis, ut habetur Num. 18. & dabãtur ſacerdoti, ſed pro primogenito canis nõ dabantur propter vtilitatẽ huius animalis, ita q hic excipitur redẽptio primogeniti canis à redemptione aliorum. Qui autẽ fiebat de primogenito canis non redempto hic non exprimitur, uidetur tamẽ probabile, q interficiebãt, ſicut de primogenito aſini dicitur, Exod. 13. quando non redimebatur. Quartò quando ad proximum ſe habet liberaliter, & quantum ad hoc ſubditur.*

F

4 Nec fęne. ſed alieno. *Iſtud eſt permiſſio nõ liciti, ſed minus mali ad euitandum maius, ſ. ne fratres ſuos Iudæos grauarent vſuris.*

5 Cum vo. Hic *conſequenter ordinatur rationale in vita politica, prout reſpicit fidelitatẽ, quæ primo & principaliter habenda eſt ad Deũ, & hoc notatur cum dicitur.* Cum vo. *Ad fidelitatem autem hominis ad Deum requiritur, quod adimpleat quod ei promiſit, ſed quia votum non eſt de bono neceſſario ad ſalutem, ſed de bono ſuper erogationis ſubditur:*

6 Si nolueris. *quia non tenetur ad iſtud bonum niſi ratione voti. ſecũdò habenda eſt fidelitas ad proximum. ideo ſubditur.*

7 Ingreſ. vi. proxi. *quod intelligitur de eo qui ingreditur vineam aut ſegetem proximi ſui ad operandum, vt dicit Ra. Sa. & ideo ei conceditur de fructibus comedere non tamen ad domum ſuam portare quia hoc eſſet infideliter agere ſecundum expoſitores noſtros. Intelligitur etiam de alijs, quia intentio legis erat inducere Hebræos ad amicabilem communicationem rerum ſuarum adinuicem, & ideo lex conceſſit in talibus eſum, & prohibuit exceſſum, ſ. deportationem ext. quia hoc ad infidelitatem & cupiditatem pertinet.*

✱ CAP.

Moraliter.

✱ 7 *Ingreſ.* Per uineam intelligitur eccleſia, Eſa. 5. b. *Vinea domini ex. do. Iſrael eſt.* Igitur intrans eccleſiã alterius & ſaluti animarũ conſulens prædicando & confeſſiones audiendo ibidẽ vuas comedit, nam etiam ſibi proficit, ſed ext. portrat qui hoc ſine licentia curati uel ſuperioris prælati facere præſumit. Quod autem ibidem ſubditur de meſſe, idem ſignificat ſub alio nomine.

a *Foras.* extra eccleſiam hanc gratiam efferre non licet, quia
A in vna domo carnes, agni edi iubentur.

Libr. 1. in Deut. c. 26. ✲ RVP. Vinea eccleſia eſt, quam ingreſſus per fidem comede vuas quantum placuerit. foras verò ne efferas, id eſt, opera bona quæcunq; potes, corde bono & animo volēti, nihil autem quaſi ad oculos hominum. Qui enim lucem ſuam lucere facit coram hominibus, vt videant opera eius bona, intus vuas comedit, & proximo nequaquam damnoſus exiſtit. Qui autem fecerit iuſtitiam coram hominib. vt videatur ab eis vuas profectò foras extulit, & amici gratiam læſit.

† ſed in vaſe tuo nihil pones.

Nota vtilitatem ſcripturarum

b *Si intraueris.* Sunt quædā loca ſcripturæ quæ hiſtorialiter fidem imbuūt, quædā moraliter ſanctā cōuerſationē inſtruūt, D quędā non ſecundū hiſtoriā, ſed ſecundum allegoriam veneranda myſteria oſtendunt. Cautè ergo in ſegetē proximi intrandum eſt. ut diſcernē lo carpas cibum, non pręcipitandū ſuccifæ meſſis incurras iudicium.

a tibi placuerit, † foras autem ne efferas tecum. Si intraueris

a Legem. b Chriſti, qui verus amicus. c Rigorem literæ exponendo ad ſpiritalem ſenſum rediges. d In alienum ſenſum non transferas. a Meditando.

b c ſegetem amici tui frangēs ſpicas, † & manu conteres, falce autem non metes.

† manu tua.

c *Falce autem.* ✲ PROCOPIVS. illud enim non neceſſitate facere, verùm auarit ā exercere eſt. Cæterùm hoc falce demetere ſibi velle aiunt, quod exprompt æ magiſtrorum voces literis mandandę non ſint, tanquam q̄ præmeditationis maturitate carent, hinc enim damnum ad legentes fratres redit.

CAP. XXIIII.

a SI acceperit. RAB. Homo vxorem accepit, cum terrenæ actionis curā ſuſcipit. Fęditatem agnoſcit, cū pollutā eſſe p peccata ſentit. Dimittit eā de domo ſua, i. morē eius ſua abiicit a mēte ſua. Egreſſa alterū accipitq, a terrenam actionē quam deſeris alius concupiſcit. Ipſi quoque in odiū uenit & eam vtiliter dimittit. vnde bene ſequit. *Si dimiſerit eā aut mor. f. &c.* quiſq; terrenā curā aut dimittit aut moritur, i. aut non ex animo ſuccūbit, aut per eā funditus

†Mat. 5. c. & 19. D.

B in animæ uita ſuccumbit. Siue ergo ſequens maritus dimiſerit, ſiue mortu⁹ fuerit prior nō recipiet eam in vxorē, qa polluta eſt, vt ſcilicet q ſemel terrenam curam reliquit, ad eam vltra non redeat, quā ipſe proprio iudicio polluit, qui prius deſeruit, quia pollutam cognouit.

Myſtice. Myſticè. *Si acceperit homo uxorem, &c.* Chriſtus vxorē ſibi, accepit, cū ſynagogā ſibi copulauit, quā legē tribuendo in iudicio & iuſtitia & miſericordia deſponſauit, ſed illa nō inuenit gratiā pp incredulitatē & idololatrię fęditatē. Scripſit enī libellū repudii, i. euāgelii, in quo declaratur quā indigna fuerit
C ſpiritualis cōſortii cū Chriſtū crucifigendū tradidit, Barrabā elegit. Datus eſt in manus eius libellus repudii cū poteſtas data eſt crucifigendi. Ideo de domo, i. eccl'a, eiecta eſt. uñ: *Multi uenient ab oriente & occidēte & recumbent cum Abrahā, &c.* Quod aūt ſequitur, Cumq; egreſſa alterū, &c. ſignificat, quod licet Apoſtoli poſt paſſionē & reſurrectionē Chriſti eā ad fide & pœnitentiā prouocauerint, & ſpiritalibus nuptiis copulare voluerint, tanquam indigna & errore polluta abominabilis permāſit. vnde: *Vobis oportebat primū loqui uerbum Dei, ſed quoniā, &c.*

Matt. 8.

E

Act. 13.

CAP. XXIIII.

a Quilibet. b Terrenæ actionis curam.

a SI acceperit homo vxorem, et † habuerit 1

† coierit cum ea.

a Quia terrena actio priuſquam habeatur, fortiter amatur antequam fœda cognoſcatur.

eā, & non inuenerit gratiā ante oculos

a Peccatum quod cognoſcit in ea.

b eius propter aliquā fœditatem, ſcribet libellū repudii, & dabit in manu illius, & 2 3

Id eſt abijciet amorem eius a mente. a Quia terrenam actionem, quam vnus deſerit, alius concupiſcit.

dimittet eam de domo ſua. Cumque egreſſa alterum maritū duxerit, & ille quoq. oderit eam, dederitq́. ei libellum repu-

a Non ex animo ſuccumbendo ei. b In anima ſuccumbendo ei.

dii, & dimiſerit de domo ſua, vel certe mortuus fuerit, non

a Ipſius iudicio: quia eam quaſi pollutam prius dimiſit.

poterit prior maritus recipere eam in vxorem, quia polluta

Li. 1. de ſermone domini in monte.

AVGVSTINVS. multæ erant in lege cauſę dimittendi vxores, Chriſtus ſolā fornicationē excipit, cæteras moleſtias iubet pro fide & caſtitate coniugii ſuſtineri. Et mœchū dicit eum qui eam duxerit, quæ alligata eſt viro, i. quādiu vir eius vixerit, quo mortuo ſoluta eſt. Vir quoq; ſi dimiſerit, aliā nō ducat. Si aūt nec illi nubere, nec huic licet alterā ducere viua vxore q̄ dimiſit, multò min⁹ licet cū qualibet ſcortari. Beatiora, ſenē cōiugia, q̄ ſiue filijs procreandis ſiue terrena ꝓle cōtēpta, pari cōſēſu cōtinētiā ſeruare poſſunt. Nec illud ē ꝯ q dñs cōiūgē dimitti vetat. Nō. n. dimittit, q cū ea nō carnaliter ſed ſpaliter viuit, ut q hēnt uxores, ſint quaſi nō habētes.

2. Cor. 7. F

b *Scribet.* Ad duritiam cordis veſtri ſcripſit Moyſes pręceptū iſtud.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXIIII.

Diuiſio. 1 SI acceperit ho. *Hic ordinatur rationalis in vita domeſtica, quæ maximè conſiſtit in cohabitatione viri cum vxore, & quia contrariorum eadē eſt diſciplina, iō primo agitur de ſeparatione viri ab vxore, ſecūdo de cohabitatione, ibi:* Cum acceperit homo. *tertio, de neceſſarię ſupplectilis pacifica poſſeſſione, ibi* Non accipies. *Circa primū ſciendū, quòd in veteri lege plures erant cauſæ pp quas homo poterat dimittere vxorem, ſaluator autē vnam ſolam ponit, ſ. fornicationem* Matth. 5. *licet enim hic odiū dicatur, cauſa dimiſſionis, veruntamen quia vxor non habetur odio niſi propter aliquam aliam cauſam, ideo reducenda eſt talis dimiſſio in aliam cauſam vlteriorē, q̄ poteſt eſſe multiplex, ideo dixerunt aliqui, & cauſæ propter quas poterat dimitti vxor, erant fœditates in corpore. puta infirmitas uel aliqua macula notabilis in corpore vel in anima, ſicut fornicatio occulta vel aliquid huiuſmodi, quòd in moribus deformitatem facit, & hoc eſt quod dicitur in litera.*

2 Propter. *ſ. in corpore vel in moribus. in* In Heb. *autem habetur:* Propter rem turpem, *& eodē modo poteſt intelligi. Alij autem reſtringunt has cauſas ſatis probabiliter dicentes, quod non poterat vir repudiare vxorem, niſi propter aliquā cauſam poſt matrimonium ſuperuenientē, nec etiam propter quamlibet talem ſed propter illas ſolas, quæ poſſunt bonum prolis impedire, vel in corpore, ut ſterilitas, lepra, morbus caducus & ſimilia. Vel in anima, ut ſi vxor eſſet malorum morum, quos & filij & filiæ ex conuerſatione cum matre imitarentur.*

3 Scribet. *Licet repudiatio non eſſet iniuncta, ſed tantum permiſſa, conſcriptio. tamen libelli repudiantibus erat iniuncta, ad hoc vt mulier libere poſſet alteri nubere ſi uellet. vnde dicit Ioſephus, quòd forma illius libelli talis erat, promitto tibi, quod nunquam tecum conueniam. Alij autem dicunt, quod in libello erat ſcripta cauſa repudij, ſed hoc nō videtur rationabiliter dictum, quia aliquando cauſa erat occulta, vt pote fornicatio ſoli marito nota, & ideo ſi hanc cauſam vel conſimilem in libello ſcriberet, eam diffamaret, publicando peccatum occultum, propterea in litera dicitur, quòd iſte libellus in manu mulieris repudiatæ dabatur, & ideo non eſt veriſimile, quod ibi aliquid expreſſe contineretur, quod eſſet in diffamationem mulieris. Sed magis hoc præceptum de libelli datione uidetur fuiſſe datum in fauorem mulieris repudiatæ. Nam dabatur ad hoc, ut poſſet alteri nubere, ut dictum eſt, & ne maritus poſſet eam inuoluntariam ad ſe reuocare, et ſic eſſet minus pronus ad repudiandum ipſam a principio.*

Fornicatio repudii.

✲ 1 Ne

MORALITER.

✲ 1 *Si accipe.* Per uxorē viri intelligitur eccleſia prælati, quæ ſi poſt eius acceptionē diſplicuerit curato, eò quod nō videtur ibi ſe proficere, ſed magis deficere propter populi maliciā vel aliā cauſam, ſi propter hoc eam dimittit, intrans religionē, & ſi alius illam eccleſiā acceperit, & ex ſimili cauſa ſimiliter dimiſerit, vel mortuus fuerit, & ſic eccleſia vacet, nō poterit prior maritus recipere eam in vxorem dimittendo religionem, quia ſcribitur Luc. ix. g. *Nemo mittens manum ad aratrum, & aſpiciens retrò, aptus eſt regno Dei.*

✲ Non

a eſt, & abominabilis facta eſt coram domino: ne peccare fa- 1
¶ Vel polliu.
cias terram tuam, quam dominus Deus tuus tibi tradiderit
¶ Carnalem delectationem.
b poſſidendam. † Cum acceperit homo nuper vxorem, non 2
¶ Contra dæmones. ¶ Eccleſiaſticæ curæ.
procedet ad bellum, nec ei quipiam † neceſſitatis iniunge- 3
a ¶ Quam incurriſſet ſi eccleſiam regendam ſuſcepiſſet.
tur publice, ſed † vacabit abſq; culpa domui ſuæ, vt vno an- 4
a ¶ Auferes. b ¶ Confeſſionis peccatoris, quæ eſt pignus emendationis
c no lætetur cum vxore ſua. Non accipies loco pignoris infe- 5
a ¶ Timorem qui quaſi pigra mola iacet immobilis. b ¶ Spem quæ mira celeritate voluitur & acceptas fruges ad vſum hominum molit & minuit.
riorem & ſuperiorem molam, quia † animam ſuam ap-

istud, maleſ. ſ. indulgere diſſidium, quam cōmiti homicidiū.

A ✻ PROCOPIVS. Quamlibet ob cauſam vxorem abdicare præcipit, quem vtiq; Iudæorū demētia ac inſania nō latuit, ac cauit ne ipſam occideret, ſeq; vna iret perditū. Alioqui enim Dei ſnīa hæc non eſt, qui primitus marem fœminam fecit, iuxta Seruatoris dictū. Illud quoq; apud Ieremiā ſecūdum legem eſt. *Si abdicauerit maritus vxorem ſuā, & diſceſſerit ab ea, ac ipſa duxerit alium uirum, nunquam ad eum reuertetur amplius.* [Ierem. 3.] [ſup. 20. b]

a *Ne peccare.* Polluit terrā ſuā, qui concupiſcentiis carnalibus inquinat corpus ſuū. Ideo neceſſe eſt ambitionē præſentis vitę citi⁹ domari, ne valeat dominari. Et cū terrena actio ſemel fuerit repulſa, nō eſt repetenda: ne poſt tergū reſpiciat, q in aratro manū poſuerat. [Luc. 9. g.]

b *Cum ac.* quaſi quicunq; carnalis deſideriis ſe obligat ad regimen eccleſiæ, & ad ſpiritalem militiā ſe non habilē eſſe cognoſcat Quia *nemo militans deo implicat ſe ſecularibus negotijs, ut ei placeat, cui ſe probauit.* vnde: *Nemini cito manum impoſueris.* [B] [1. Tim. 2. a]

✻ PROCOPIVS. Capet enim ne in pugna nullo relicto poſt ſe ſemine, cadat. Miſeret vero eum vxoris & ſponſæ & viduæ vna futuræ. Itaq virtuti ſtudere inchoauit, p ea ſtatim decertare non eſt idoneus. Nondum enim ad ſapientiæ faſtigium eucct⁹, falſa diſcutere pōt dogmata. Porro ēt eos q ad fidē nuper acceſſerunt, communicationem perſecutionum captare non eſſe neque vtile, ne in pietatem cum qua cōſuetudinem habere ſtatuerunt, impingat. [C] [D]

c *Non accipies.* ✻ CYRILLVS. His inſtrumentis omnia alia cōplectitur, ſine quibus vita pauperis hominis ſuſtineri nō poteſt, ſi auferantur. [Ex catena Græca.] [1. Tim. 2 a]

Loco ergo pignoris mola ſuperior aut inferior nō tollatur, qa qui prædicat peccatori tanta diſpenſatione pdicare debet, vt non relicta ſpe timorē ſubtrahat, nec ſubtracta ſpe timorē relinquat.

ISIDORVS. Tollit molā ſuperiorē, q peccatum flenti dicit Nō habebis veniā de cōmiſſis. Tollit inferiorē qui peccatū palpando dicit, age mala quantū vis: deus pius eſt, & ad veniam paratus, vtiliter vtraque mola habetur, ſi ſpes ſit cum emendante formidine, formido cum ſpe. [E]

GREGORIVS. *Non accipies loco pignoris inferior, &c.* accipere aliqn auferre dicimus: vn̄ aues q alias rapiut, accipitres vocamus, vnde: Si quis deuorat, ſi qs accipit, i. rapit. Pignus debitoris, confeſſio peccatoris, hoc accipitur, cū a peccatore peccati ꝯfeſſio tenet. Superior & inferior mola, ſpes & timor, ſpes ad alta ſubuehit, timor aūt cor inferius pmit. Vna mola ſine altera inutiliter habetur. Peccatoris ergo in pectore ſemper dēnt & ſpes & formido coniungi, qa incaſſū miſericordiā ſperat, ſi iuſtitiam [Lib. 33. Mor. c. 16] [2. Cor. 11. d] [F]

[Marginalia: † oneris militaris iniungetur. — † cum ipſis ſit eſca omni animę.]

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Ne pecca. *i. habitantes in terra tua, quia ſi mulier bis repudiata iterum nuberet alteri, vel marito priori, propter pcedentia tanquam abominabilis poſſet de facili a marito interfici. Ad maiorem intellectum eorum quæ dicta ſunt hic quęritur vtrum repudiatio vxoris eſſet licita in veteri lege. Dicendum quod ſic, in caſu fornicatonis, & ideo in hoc cōueniunt omnes, loquendo ſaltem de repudio quantum ad thorum. In alijs etiam caſibus dicunt, aliqui, quod erat licita ex diſpenſatione legis, ſicut habere plures vxores, ſicut enim unitas vxoris eſt de dictamine naturæ, ſic & inſeparabilitas, & ideo ſicut illud fuit licitum, quia* Abraham *&* Iacob *non peccauerunt, nec etiam Dauid, qui poſt legem habuit plures vxores ſic nec repudiantes peccabant.* Item *lex vetus etſi non conferebat gratiam, tamen peccatum oſtendebat, ſecundum omnes docto.* Si *igitur repudium eſſet illicitum, oſtenſum fuiſſet per legem, quod non fuit factum, quia magis concedit, vt videtur hic, cum dicitur:* Scribet li. *&c. Aut per prophetas, quod non uidetur etiam. quia Malach. 2. d. dicitur.* Si odio habueris eam dimitte eā. *Item dicit Chryſo. quod ſicut Apoſtoli permiſerunt ſecundas nuptias, ſic Moyſes libellum repudii, ſecundæ autem nuptiæ ſunt licitæ, ergo, &c. Sed hoc videtur eſſe contra dictum ſaluatoris* Matt. 21. *a. ſcilicet quod libellus repudii conceſſus eſt a* Moyſe *propter duritiam cordis eorum, talia non excuſant a peccato. quia non uidentur conceſſa niſi ad deuitandum maius malum, ſicut etiam dictum eſt c. præced.* Non trades fratri tuo ad vſuram, ſed alieno, *tradere tamen alieno nunquā fuit licitum, ut omnes doctores catholici dicunt: & etiam Philoſo. dicit, quod eſt contra naturā* 5. Ethic. *& ideo dicendum, quod nunquam tale repudium fuit licitum, quia fuit conceſſum, vel potius permiſſum ad euitandum maius malum, ſ. vxoricidium, & hoc non fuit licitum, ſicut permiſſio fornicationis. ad euitandum adulterium non facit eam licitam.*

Ad primum dicendum, quod non eſt ſimile, quia unitas uxoris in vet. le fuit intermiſſa propter maius bonum, ſ. propter multiplicationē prolis ad cultum diuinum, quæ tunc multiplicandæ erat per generationem carnalem, & talis intermiſſio eſt ſancta & licita, ſed permittere malum aliquod propter maius malum euitandum, non facit illud licitum, ut dictum eſt.

Ad ſecundum dicendum, quod aliquid eſt illicitum, quod tamen lege permittitur, oſtenditur dupliciter. Vno modo per prophetam a ſpiritu ſancto loquentem, & hoc modo vſuram eſſe illicitam etiam cum extraneo Dauid propheta oſtendit dicens. Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, &c. *ſequitur.* Qui pecuniam ſuam non dedit ad vſuram. *abſolute loquendo, & nullum excipiendo. quia infinita iuris æquipollet uniuerſali; vnde in libro Machtoc qui apud Iudæos eſt authenticus, ubi exponitur Pſalmus prædictus ſuper illud uerbum.* Qui pecuniam ſuam non dedit ad vſuram. *dicit glo. etiam Gentili. Alio modo oſtenditur illicitum per communem obſeruationem bonorum, quia conſuetudo eſt optima interpres legis, & dicitur conſuetudo bonus vſus, non aūt abuſus, & ſic oſtenſum eſt repudium illicitum: quia nullus eorum qui commendantur in ſcriptura, legitur hoc feciſſe, niſi de mandato uel inſtinctu diuino: ſicut de mādato Dei Abraham emiſit, Agar, quia Deus poteſt matrimonia coniungere & diſſoluere, prout ſibi placet.*

Ad tertium dicendum, quod contractus ſecundarum nuptiarum improprie uel large vocatur permiſſio, in quantum conſilium quod datur de minori bono, timore ne maius bonum male conſeruetur, uocatur permiſſio, & ſic Apoſtolus conſuluit vel permittit large loquendo iuniores uiduas nubere 1. Tim. 5. & hoc eſt reſpectu liciti, non ſic autem permiſſio minoris mali ad vitandum maius, ut dictum eſt. [Secundæ nuptiæ.]

2 Cum ac. *Hic agitur de viri & uxoris cohabitatione in nouitate matrimonij contracti. quia tunc permittebantur ſimul cohabitare & lętari, vt amor ad inuicem magis firmaretur, ideo dicitur.*

3 Non procedet. *cuius cauſa ſuperius eſt expreſſa 20. c.*

4 Nec ei. *Dicit Ra. Sa. quod hoc eſt intelligendū tantum de pertinentibus ad bellum, unde in Hebræo habetur.* Nec imponetur ei aliud, *ſc. de pertinentibus ad bellum, ita quod refertur ad literā immediate præcedentem, quia ſicut non debebat bellare, ut dictum eſt ſupra 20. cap. ſic nec victualia portare exercitui, uel uias præparaſſe, ut exercitus poſſet tranſire, vel alia ad bellum pertinentia. Illis autem qui plantauerant uineas de nouo, & domos ædificauerant, & uxores deſponſauerant, ſed nondum acceperant, iſta bene iniungebantur, licet eis de congreſſu belli parceretur.*

5 Nō accipies. *Hic conſequenter agitur de neceſſaria ſupellectili in domeſtica vita ſeu habitatione. Non enim poſſunt habitare in domo vir & vxor abſque ſupellectili ad cibum pręparandum, & ideo hic prohibetur ne creditor accipiat talia pro pignore, cum dicitur.* Non accipies in loco pignoris inferiorem & ſuperiorem molam: *quia utraque eſt neceſſaria ad terendum bladum, vnde fit panis, uel alia ad uitam neceſſaria, & idem intelligendum eſt de alijs utenſilibus neceſſarijs ad præparandum cibum, ut dicit Rab. Sa. licet iſtud ſolum ponatur pro exemplo.*

MORALITER.

✠ 5 *Non accipies loco pignoris. &c.* ſuperior mola ſpem vitæ cœleſtis ſignificat, quæ eleuat ad ſuperiora: inferior autem ſignificat timorem, qui deprimit conſcientiam. Confeſſor igit uel doctor qui a peccatore pœnitente pignus accipit, pro peccati ſatisfactione molam accipit ſuperiorem, quando per increpationem nimis duram facit eum labi in deſperationem, ſicut fecit ſenex de quo ſupra dictum eſt c. 21. Accipit autem molā inferiorem, quando per magnitudinem diuinæ miſericordiæ aufert ei peccandi timorem, & utrumque mortem inducit ſpiritualem.

a ¶ Seductor. b ¶ Ad peccandum.
a poſuit tibi. Si deprehenſus fuerit, homo[a] † ſollicitans fratrem 1
a ¶ Cum peccamus, diabolo venundamur. b ¶ Intentionis ſuæ finem. c ¶ Spiritualiter. 2
ſuum de filiis Iſrael, & vendito eo acceperit pretium, interfi- 3
¶ Excommunicabitur. a ¶ Ab hæreticis, quorum vt ſermo cancer ſerpit. Tim.2.c.
b cietur: & auferes malum de medio tui. Obſerua diligenter ne 4
a ¶ Peccati vel erroris. b ¶ Super cathedram Moyſi ſederunt Scribæ & Phariſæi: quæ dicunt uobis facite. Mat.23. c ¶ Contra peccatum uel hęreſim. 5
c incurras plagam lepræ ſed facies quæcunque docuerint te ſa- 6
a ¶ Apparet omnem ſacerdotem. Leuitam fuiſſe, quamuis non omnis Leuita ſacerdos fuerit.
¶ Non quod addunt uel fingunt.
cerdotes Leuitici generis, iuxta id quod præcepi eis, & imple
¶ Vt caueatis. a ¶ Id eſt ſynagogæ murmuranti contra Aethiopiſſam id eſt eccleſiam.
d ſollicite. Memétote quæ fecerit dominus deus veſter Mariæ 7
a ¶ Prohibet uiolentiam & commendat miſericordiam.
e in via, cùm egrederemini de Ægypto. Cùm * repetes a pro- 8
¶ Ne perturbes.
ximo tuo rem aliquam quam debet tibi, non ingredieris do- 9
mum eius vt pignus auferas, ſed ſtabis foris, & ille tibi profe- 10
ret † quod habuerit. Sin autem pauper eſt, non pernoctabit 11
apud te pignus, ſed ſtatim reddes ei † ante ſolis occaſum, vt
dormiens in veſtimento ſuo benedicat tibi, & habeas iuſti-
a ¶ Secundum hiſtoriam, affectus miſericordiæ & æquitatis opera erga pauperes commendat.
f tiam coram domino deo tuo. † Non † negabis mercedem 12
a ¶ Prædicatoris, cui ſacculus & pera interdicitur. ¶ Qui eſt pauper ſpiritu.
b ¶ Aduena ego ſum in terra, & peregrinus ſicut omnes patres mei. Pſ.38.c.
indigentis, & pauperis fratris tui, ſiue aduenę, qui tecum mo-

[...]nistram non timeat, & incaſſum metuit qui non confidit.

A a *Si deprehenſus.* ✠ PROCOPIVS. Si deprehenſus fuerit homo qui furatur animā ex fratrib. ſuis. Eodem ſane modo hæretici qui animis recte ſentire cupiētibus vim faciunt, & mētes liberæ ad ſeruiles opiniones rapiunt, condignā a iudice ſuſtinent mortē. Vnde ne ſalutē quidem huiuſmodi hominibus Paulus dicit, non quo eos irritet, verū quod oui cum lupo, nūquā cōuenire poſſe nouit. Quid enim conſortij fideli cum infideli.

Quęſt. 39. Quid ſit auferre malum.

b *Auferes.* AVGVSTIN. Aſſidue hoc ſcriptura dicit, cùm malos iubet occidi, ſicut ibi: *Auferte malum ex uobiſmetipſis.* i. malignū, ſecūdū Grēcū maſculino genere nō hoc malū, eum, ſ. qui B tale aliquid cōmiſit; vt excōmunicatione dignus ſit. Hoc enim nunc agit in eccleſiā excommunicatio, qđ tunc interfectio. Quāuis illud apoſtolícum aliter intelligi poſſit, vt vnuſquiſq; malum vel malignū ex ſeipſo auferat, q ſenſus acceptabilior eſſet, ſi hoc malum vel hoc malignum, nō hunc malignum ſcriptum eſſet, nunc vero credibilius eſt de homine dictum quā de vitio, quāq; elegāter poſſet intelligi homo auferre a ſe malum hominem, ſicut dictum eſt: *Exuite vos veterem hominem.* quod exponens ait. *Qui furabatur iam non furetur.* C

Colo. 3.b. Ephe. 4.f.

2.Pa. 28.d. c *Plagam leg.* Nota, propter peccatum hanc infirmitatem hominibus accidere, ſicut Oziæ qui ſacerdotium vſurpauit.

Quæſt. 29. d *Mementote quæ fecerit.* ✠ THEODORETVS. Denuo ferens legem de lepra, meminit Mariæ dicens: Memineris, &c. Innoēs D ſuiſſe plagam a Deo miſſam, quam peccātibus ipſis infligebat Deus, & rurſum pœnitentiam agentibus ceſſare faciebat.

✠ PROCOPIVS. Mementote. Si enim illa cum mihi rebellaſſet, in conſpectu omniū eſt notata, & extra caſtra eſt eiecta, quanto magis vobis ſi legiſlatorem etiam poſt exemplum illud contempſeritis, idem accidet.

† furans

Quęſt. 4 Egenti pignus reſtituendum.

e *Cum repet.* AVGVSTINVS. Ad opus miſericordiæ pertinet vt pignorator in domū non intret, ne fiat perturbatio debitori, ſed & debitorem admonet pignus foras proferre creditori. Sed E mouet, φ iubet egēti pignus eodem die reſtitui, quia non habet vbi dormiat, cur non potius creditori præcipit, vt non auferat pignus, quod eodem die reſtituendum eſt: Quod ſi ad compellendum debitorē fieri voluit, quomodo ſe vigebit ad ſoluendū, cum ſciat ſe pignus eodem die receptur ū An forte propter memoriam fieri hoc voluit, ne obliuiſcatur reddere? & tunc non reddat, ſi vere non habuit. Maxime quia creditoris miſericordia vincitur, cui non debet eſſe ingratus, ſi pignus receperit in quo dormiat. Creditor quoque cū non reddiderit, debet eum credere non habere, quia hac etiam indiget miſericordia vt pignus ſibi reſtituatur, non habens vbi dormiat.

* mutuus fuerit proximo tuo aliquid

† occidērit ſol.

† Leu. 19 Tobię 4 † non maneat opus mercenarii apud te.

Cor. 9.c. Luc. 10.b F

f *Non neg.* *Qui euangelium annuntiat, de euangelio viuat. Dignus eſt enim operarius mercede ſua.*

☞ a Non

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Si deprehen. fuerit. *Poſtquam actum eſt de legalitate ſeruanda in operationibus, hic conſequenter agitur de eius obſeruatione in punitionibus: & hoc in duob. grauibus caſibus, & primo deſcribitur punitio ab homine inferenda, ſecūdo punitio a deo timenda, ibi.* Obſerua diligenter. *Circa primum ſciendum, quod homo inter creaturas inferiores eſt nobilior, quia ad imaginē Dei factus eſt & ideo pro furto hominis imponitur maior pœna. ſ. pœna mortis, & hoc eſt quod dicitur:* Si deprehen. *i. conuictus in iudicio.*

2 Sollicitans fratrem. *i. ſollicite inſidians, ut eum poſſit furari.*

3 Et vendito. *Ex quo patet, φ ſi deprehendereiur fur antequam hominem furto ſublatum vendidiſſet, non puniebatur pœna mortis, ſed alia minori ſecundum arbitrium iudicis, ſicut Exod. 22. dicitur, de illo qui furatus fuerat ouē uel bouē & occiderat uel vendiderat, quod debebat reddere quatuor oues pro vna, & quinq; boues pro vno. Si autem inueniebatur animal viuens apud eum antequam vendidiſſet vel occidiſſet, non reſtituebat niſi duplum ſicut & de alijs rebus.*

4 Et auferes ma. *ſcilicet malum culpæ per bonum iuſtitiæ.*

5 Obſerua diligent. *Hic deſcribitur punitio a deo timenda pro peccato rebellionis ad ſuperiores, & maxime ſacerdotes, pro qua à deo inflicta eſt aliquando plaga lepræ, vt patet in Ozia rege Iuda, 2. Paral. 26. & hoc eſt quod dicitur hic.* Obſerua diligenter, ne incurras pla. *propter rebellionem ad ſuperiores, & ideo ſubditur.*

6 Sed facies, &c. *In Hebræo habetur.* Obſeruetis in plaga lepræ. *quod exponit Rab. Sa. dicens. Caue ne celes plagam lepræ in te, vel in alio. Sed facies quæcunque docuerint te, & cætera, id eſt ſi dixerint, te uel alium eijciendum de caſtris ſicut leproſum, vel recludendum ad diligentius conſiderandum, uel iudicauerit immundum, obedias eis, prima tamē expoſitio uidetur magis concordare literæ ſequent.*

7 Mementote quę. *quam percuſſit plaga lepræ propter eius rebellionem contra Moyſen, vt habetur Nume. 12. acſi dicatur, memores debetis eſſe huius facti, ne propter peccatum rebellionis plaga lepræ inferatur vobis, quia in hoc dominus non pepercit Mariæ, licet eſſet ſancta & prophetiſſa, ut habetur Exo. 15.*

8 Cum reperes. *Poſt ordinationem rationalis in legalitate ad omnes, hic ordinatur in pietate ad pauperes, & primo in pignoribus accipiendis ſecundo in mercedibus reddendis, ibi.* Nō negabis mercedem. *tertio in iudiciis non peruertendis, ibi.* Non occidetur, *quarto in eleemoſynis faciēdis, ibi.* Quādo meſſueris ſegetem. *Circa primum dicitur.* Cum repetes a proximo tuo rem aliquam, quam debet tibi, *& non poteſt ſoluere propter quod vis habere pignus.*

9 Non ingredieris domum eius, vt pignus auferas. *quia poſſes ibi uidere aliquid de quo verecundaretur.*

10 Sed ſtabis foris, *pignus curialiter accipiendo.*

11 Sin autem pauper eſt, nō pernoct. *ſi eſt veſtimentum neceſſarium de nocte, ſed in mané iterum poteſt accipi, & ita intelligendum eſt de veſtimento neceſſario de die, quod debet reddi in mane, & poteſt reaccipi in veſpere, ſicut dictum fuit. Exo. 23.*

12 Non nega. *Hic conſequenter agitur de pietate ad pauperes in mercedibus laboris ſui reddendis. quia communiter ſunt ita pauperes, quod non poſſunt commode ſolutionem expectare, & hoc eſt quod ſubditur.*

✠ 1 Et

MORALITER.

✠ 1 *Si deprehenſus fuerit homo. &c.* per hoc ſignificatur, quod ille qui hominem diabolo vendit per inductionem ad peccatum mortale incurrit pœnam gehennæ.

5 *Obſerua diligenter ne incur. &c.* per quam hæreſis ſignificatur ut dictum eſt ſupra lib. Numerorum. incurrit autē per malam doctrinam infidelium vel hæreticorum: ideo ſubditur:

6 *Sed facies quæcunque, &c.* i. boni & ſani doctores.

12 *Non negabis mercedem in.* i. victum pauperis prædicatoris dè quo dicitur Lu. x. b. *Dignus eſt operarius mercede ſua.*

✠ 3 Non

quæst. 42. a Non occi. AVGVSTINVS. Etiam lex dicit sua quemque culpa interimendum. Quid est ergo quod dicitur. *Reddens peccata patrum in filios in tertiam & quartam generationem.* An de filiis
A
Quæstio. nondum natis intelligēdum est propter originale peccatum
Exo. 20.a. quod ex Adam traxit genus humanū? Hic autē de filiis natis facta est distinctio, vt quisque moriatur in peccato suo. Nihil enim trahit ex patre peccante qui iam natus est. Sed cum ibi dicitur (his qui oderūt me) manifestum
B est illam cōditionem posse mutari, si filii parētum suorum facta nō fuerint imitati. nā & illud ex Adā temporaliter redditur, qa omnes propter hoc moriunē, non aūt in æternū eis q fuerint p gratiā regenerari, & in ea vsque in finē pmāserint. Quāuis merito q̄ratur, si reddūtur peccata patrū in filios his qui oderūt Deū, cur in tertiā & quartā generationē, vel ptermissa pri
C ma & secunda, vel nō ēt in cæteras permanēte impietate, & imitationem malorum parentū? An p septenariū vniuersitatē intelligi voluit? nec posuit ipsum septenarium dicens: in septimā generationem, sed causā perfectionis eius. Ideo. n. septenarius perfectus dicitur, quia constat ex ternario primo, si impari toto, & quaternario primo pari toto. Similiter illud intelligendum puto, in tribus & quattuor impietatibus non aduersabor. vniuersas enim impietates non tres vel quattuor intelligi voluit. D

Septenarius perfectus.

¶ Exilii. a ¶ Ecclesiam: Diligit dominus portas Sion, super omnia tabernacula Iacob. Ps. 86. a.
b ¶ Expectans. ¶ Seminauimus vobis spiritualia, non magnum est si vestra carnalia me. 1. Corin. 9. b.

ratur in terra, & intra portas tuas est, sed eadem die reddes ei

a ¶ Laborantem agricolam oportet primum accipere de fructibus. b ¶ Finem mundi.
¶ In hoc mundo.

pretium laboris sui ante solis occasum, quia pauper est, & ex 1

a ¶ Vsquequo præmia æterna suscipiat. b ¶ Re si non voce.

eo sustentat animam suam, ne clamet contra te ad domi- 2

a num, & reputetur tibi in peccatum. † Non occidentur patres 3

a ¶ Filius non portabit iniquitatem patris &c. Anima quæ peccauerit ipsa morietur. Ezech. 18. a.

pro filiis, nec filii pro patribus, sed vnusquisq. p peccato suo

E

✻ PROCOPIVS. Non intellecto hoc quod in Exodo scriptum est. Parentum peccata super liberos Deum iniustitiæ insimularūt. Quapropter expositionē insup addidit. Illi quoq; qui a Nabuchodonosor in captiuitate detinebātur, ac si nulla eius hic mentio esset facta, denuo clamitabant, Patres nostri mādūcauerunt omphacem, & dentes liberorum obstupuerūt: Quare iterum p Ezechielem exposuit: Anima quæ peccat, morietur. 4 re. 13. b.

a Non F

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et ex eo sustentat. *id est vitam*

2 Ne cla. contra te ad do. *quia talis clamor auditur a domino, secūdum quod dicitur Iac. 5. a.* Ecce merces operariorum vestrorum q messuerunt regiones vestras, q̄ fraudata est a vobis, clamat, & clamor eorū in aures domini sabaoth introiuit. *In dilatione autem solutionis defraudatur pauper quantum ad hoc, quod non habet ad necessitatem suam.*

3 Non occi. *Hic consequenter ordinatur rationalis in pietate, quantum ad iudicia non peruertenda. Et primo inducit ad hoc generaliter, secūdo specialiter in iudiciis pauperum ibi.* Non peruertes iudiciū. *Circa primum dicitur.* Non occi. *Sed contrarium huius videtur habe*
diuisio ā *ri Exo. 20. a.* Visitans iniquitatem patrum in filios, &c. *Ideo ad concordiam huius dicunt aliqui, quod quadruplex est mors, corporalis, spiritualis, temporalis, & æterna. Dicunt igitur, quod morte spirituali & æterna non punitur pater pro filio, nec econuerso, secundum quod dicitur Ezech 18. e.* Filius non portabit iniquitatem patris, nec pater, &c. *Morte vero corporali & temporali interficitur aliquando filius pro peccato patris, & econuerso. Sed licet istud dictum sit verum, non tamen videtur valere ad propositum, quia lex ista est ad informationem iudicum temporalium, ad quos non spectet imponere pœnam spiritualem vel & ideo pro nihilo diceretur eis.* Non occidentur patres pro filiis, &c. *Ideo alij dicunt, quod iudicibus temporalibus nullo modo est licitum interficere filios pro peccatis parentum, vt hic dicitur* Non occidentur, &c. *nisi essent participes criminis, & tūc nō interficerentur & tantum pro peccato alterius, sed pro suo, sed Deus qui est auctor vitæ & mortis, & est quilibet quantumcunque iustus mortis debitor, potest interficere filios pro peccatis parentum, & econuerso, & hoc fit ab ipso immediate, sicut in diluuio pro peccatis parentum submersi sunt paruuli, qui adhuc non poterāt esse participes in peccatis parētū, vt pote rationis vsum non habentes, uel mediantibus angelis sanctis, sicut in submersione Sodomorum interfecti sunt paruuli cum parentibus vel mediantib. angelis malis, quib. aliquando vtitur Deus ad executionem suæ iustitiæ, sicut pro peccato Aegyptiorum primogeniti fuerunt interfecti, quantumcunque paruuli. vel mediantib. hominib. sicut de mandato domini filij Israel interfecerunt habitatores terræ Chanaan cum vxorib. & filijs quantumcunq; paruulis, sed absque speciali mādato Dei non possunt innocentes interfici. & secundum hoc currit probibitio ista:* Non occidentur, &c. *Sed hoc non videtur sufficere, quia in sacra scriptura inueniuntur filij quantumcunque paruuli & innocentes pro peccatis parentum interfecti, nec habetur expresse quod hoc fuerit de speciali mandato Dei, sicut habetur Iosue 7. quod Achan cum filijs & filiab. interfectus fuit. nec tamen inuenitur quod fuissēt conscij de furto patris nec quod dominus præceperit eos cum parte lapidari Iud. 22. decem tribus pugnantes contra tribum Beniamin, interfecerunt mulieres & paruulos pro peccato parentum, aliter nō fuissent solliciti reparare tribum illam per alias mulieres dandas fugitiuis de prælio, quia potuissent rehabuisse suas vxores potuisset etiam reparari illa trib. per filios si remāsissent, nec tamen inuenitur quod dominus præceperit paruulos interfici. Item ibidem capitulo 21. dicitur. quod vndecim tribus prædictæ miserūt viros ad interficiendum viros Iabes Galaad cum mulieribus & paruulis, exceptis mulieribus quæ viros non cognouerant. Nec legitur quod dominus hoc præceperit, nec scriptura factum eorum reprehendit. Item secundum iura ciuilia non reprobata aliquando pro crimine læsæ maiestatis interficiuntur subditi pro peccatis dominorum, & filij pro peccatis parentum. propter quod videtur quod in aliquibus casibus possunt filij etiam innocentes pro peccatis parentum interfici, etiam absque speciali mandato Dei.* Et *ideo dicunt alij, quod occisio potest dupliciter considerari. Vno modo vt est pęna tantum, & sic habet rationem mali, cū sit priuatio boni scilicet vitæ, quod est maximū bonum inter corporalia: & sic nullus occiditur iuste pro peccato alterius, quia peccatum est quid personale, pœna autem vt habet rationem pœnæ, præcise respicit tantū culpam vel peccatum, & ideo non transfertur ad aliam personam, sicut nec culpa actualis, de qua est sermo. Alio modo consideratur occisio, inquantum est quædam medicina, quia morte aliquorum multi deterrentur, & a peccatis cohibentur, & sic non habet rationem mali simpliciter, sed tantum secundum quid: Sicut & potio amara inquantum inducit sanitatem, vel abscisio membri putridi vt saluetur corpus, non habet rationem mali nisi secundum quid, sed habet rationem boni simpliciter. Vlterius dicunt, & verum est, quod bona exteriora ordinantur ad vitam corporalem, & vita corporalis ad salutem animæ & ad Dei gloriam, & bonum particulare ad bonum commune. Ex quo concludūt quod sicut rationabiliter ordinatur detrimentum in rebus exterioribus ad salutem corporalis vitæ ut patet in eo qui proijcit merces in mari, vt per hoc possit in vita saluari, ita rationabiliter ordinatur detrimentum vitæ corporalis ad salutem animę & gloriam Dei, detrimentum boni paraticularis ad bonum commune, & ideo quando occurrit casus, in quo propter peccatum alicuius occisio ipsius & etiam aliorum, licet sint innocentes, cedit ad salutem animarum, & ad commune bonum, potest rationabiliter ordinari per iudicium humanum, vt si per destructionem vnius domus melioretur tota ciuitas, & per destructionem vnius ciuitatis melioretur totum regnum, vt pote quando propter enormitatem criminis cedentis in detrimentum salutis animarum, uel honoris diuini, uel communis boni, infligitur pęna sic dura paucis respectiue, & multi per hoc terrentur, & ab enormib. per quæ posset tranquillitas ciuitatis uel regni perturbari, arcentur, & sic bonum cōmune per detrimentum boni particularis conseruatur, talis tamen occisio innocentum inquantum est pœna, refertur ad peccantes qui in hoc puniuntur, inquantum filij sui uel amici seu subditi occiduntur, inquantum tamen est medicina refertur ad illos qui occiduntur, quia ualet eis ad salutem animæ, si patienter sustineant ordinem iustitiæ propter bonum commune Est etiam medicina respectu aliorum qui per hoc deterrentur, & a malis coercentur, ut prædictum est. Sic igitur secundum istam uiam quod dicitur hic.* Non occidetur, &c. *intelligendum est inquantum occisio habet rationē pęne, non autem inquantū habet rationem medicinæ modo prædicto. Sed quoniam occisio innocentis est directe contra præceptū decalogi, quo dicitur:* Non occides, *sicut dictum fuit Exo. 20. quod quidem præceptum indispensabile salutem per hominem. ideo difficile uidetur qualiter innocens possit per hominem ad mortem condemnari,*

✻ *cuiuscunque*

MORALITER.

✻ 3 *Non occidentur pa. pro filijs.* quod intelligitur de morte spirituali, & æterna.

a *Non per.* AVGVST. LXX. Non declinabis iudicium aduenæ & orphani & viduę. Non pignorabis veſtimētum viduę. Cur non ait & non pignorabis veſtimentum eorū? Quę cauſa eſt vt triū iudiciū declinare vetuerit, pignus veſtimentum ſoli viduę auferri, niſi quia iudicia omnium facienda, q nō habet a quibus defendātur. Viduas vero admonet veras eſſe, q̄ pauperes ſunt. vnde: *Si qua vidua filios vel nepotes habet, diſcat prius domum ſuā pie tractare, &c.* & cōtinuo ſub iunxit. *Quæ autem vere vidua eſt & deſolata, ſperet in domino, &c.* Hāc veram viduam dixit, quæ non habet a quibus ſuſtentetur, quæ & viro & poſteris & omni ope deſtituta eſt, diuitē q ppe non diceret deſolatam. Eo ipſo quoque quod veſtimētū prohibet auferre, pauperem oſtendit. Creditor namque libētius auferret argētū quā veſtimentum. Si autem multa habet & ſuperflua, quomodo eſt vere vidua; vera enim vidua deſolata eſt, nec d̄litioſa. Quæ cunque autem diuites nubere nolunt, continentia in eis laudatur, non deſolatio commendatur,

Ecl. 43. A

1. Timo. 5.

B

b *Viduæ.* Vidua anima ante diabolo iuncta, cui conuerſæ fidei veſtimentum non eſt auferendum.

C

c Memen-

a ¶ Qui non poteſt ſe defendere in aliena terra. b ¶ Qui parentib. caret.

a morietur. Non peruertes iudicium aduenæ & pupilli. Nec 1

a ¶ Quæ marito caret, imo pauper & omnimodo deſolata quæ eſt vera vidua anima.

b auferes pignoris loco viduæ veſtimentum. Memento, quod 2

¶ Mundo. ¶ In ſanguine filii. ¶ De poteſtate tenebrarum.

c ſeruieris in Æegypto, & eruerit te dominus Deus tuus inde. 3

¶ Ne ſis ingratus ſ. a ¶ Miſericordiam commendat.

d Idcirco præcipio tibi, vt facias hanc rem. † Quando meſſueris 4

a ¶ Meditando legem. ¶ Spiritualem ſenſum. ¶ Non valens intelligere.

ſegetem in agro tuo, oblitus manipulum reliqueris, non re-

a ¶ Iam non eſtis hoſpites & aduenæ, ſed eſtis ciues ſanctorum Epheſ. 2. d.

e uerteris, vt tollas eum, ſed aduenam & pupillum & viduam

a ¶ Quæ neglexiſti. b ¶ Multiplicet te & tua.

auferre patieris, vt benedicat tibi dominus Deus tuus in o-

¶ Qui non laborat, non manducet. ¶ Scripturarum.

f mni opere manuum tuarum. Si fruges collegeris oliuarum,

quicquid remanſerit in arboribus non reuerteris vt colligas,

¶ Vt ſupra.

ſed relinques aduenæ, pupillo ac viduæ. Si vindemiaueris

¶ Sub qua requieſcit ſanctus. a ¶ Sententias ſpirituales.

g vineam tuam non colliges remanentes racemos, ſed cedent

a ¶ Qui reliquerint diabolum patrem malorum. b ¶ Quæ fugit diaboli matrimonium.

in vſus aduenæ, pupilli ac viduæ. Memento, quod & tu ſer-

a ¶ Venundatus ſub peccato.

uieris in Ægypto, & idcirco pręcipio tibi, vt facias hanc rem.

c *Memento quod.* ✱ PROCOPIVS. In lætitia. n. tutū eſt exacto- D rum meminiſſe laborum. Viciſſim. n. dierū genialium ſpatiū non ſinit obliuiſci malorum in egeſtate antelatorum.

d *Quando meſſueris, &c.* ✱ RVPERTVS. Spiritualiter, meſſes Lib. 1. in Deutero. c. 33. ſegetum, fruges oliuarum, racemi vinearum noſtrarum, iuſtitiæ noſtræ ſunt, quæ abſque reſiduo colligimus, quando ita cauemus iuſtitiā noſtrā facere coram hominibus, vt a nul lo videamur. Verum ſi tātopere ſemper ti meamus ſpectatoīe, nūquam habebimus imitatorem. Aduena pupillus & vidua, qui nō ſeminauerunt, qa oliuas & vineas non plantauerunt, paupe res ſunt eccleſiæ, qui fidem quidem habēt ſed nondū fidei congrua opera iuſtitię fecerunt,

† Leui. 19. & 23. d

E

e *Non reuerte.* Inuidē do gentibus qui ſunt aduenę teſtamentorum Dei.

f *Si fruges col.* Et ſi ſuperbi colligant & improbi, ille miſericordiam facit qui hoc animo dimittit, vt egentes habeant. Præ terea cum hæc populo præcipiuntur, qui non indigēt, ad mo nent ne iſta quærant. Si autem quęſierunt, tāquam pędones pauperum iudicandi ſunt.

g *Vineā tuam.* Vineā de qua colligit̄ vinū, q lętificat cor hōis. Ps. 103. F

✱ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *cuiuſcunq; etiam ſit auctoritatis, ſed auctoritate Dei & mandato po teſt hoc fieri, quia nullus in præſenti vita quantum ad hoc eſt ei innocēs ſed omnes ſunt debitores mortis, ideo poteſt hoc debitum quando & quo modo vult, exigere. Ideo qui vult tenere opinionem aliam, quæ mitior videtur, poteſt facile reſpondere ad ſcripturas inductas pro alia opinione licet. n. non habeatur expreſſe de textu, quod dominus præceperit filios Achan cum ipſo interfici, tamen credendum eſt, quod Ioſue in quo erat ſpirituſſanctus, nihil fecit in hoc, niſi de mandato domini. poteſt etiā hoc haberi ex textu aliquo modo vbi dicitur a domino.* Non poteris ſtare coram hoſtib. tuis donec deleatur ex te, qui cōtaminatus eſt hoc ſcelere. *Deletio autem hominis importat mortem eius cū ſua poſteritate, quia quamdiu viuunt filij, remanet in eis pater defunctus quodammodo, vt habetur 2. de Anima. Et Eccl. 30. a dicitur* Mortuus eſt pater eius: & quaſi non eſt mortuus: reliquit. n. filium ſimilem ſibi. *Similiter dicendum de interfectione paruulorum Beniamin, quia cum a decem tribub. quæreretur conſilium domini, reſpondit* Aſcēdite: cras. n. tradam eos in manus veſtras, *Iudi. 20. d. Et ideo cū pceſſerunt ad bellum de conſilio & mandato domini, non eſt veriſimile quod exceſſerint conſilium & mandatum eius, & quod dominus mandauerit omnes interfici cuiuſcunque ætatis, licet non ſit ſcriptū, quia non omnia quæ Deus dixit, fuerunt ſcripta. Et eodem modo dicendum eſt, de interfectione paruulorum in Iabes Galad. Ad illud quod inducitur de iure ciuili, poteſt dici, quod leges humanæ multa permittunt & etiā ſtatuunt, quæ per diuinum iudicium ſunt punienda, quia ratio humana non eſt infallibilis regula, ſed aliquando deficit deducendo concluſiones ex principijs operabilium leges autem humanæ ſunt tales concluſiones prout a Principibus ſunt conſtitutæ, licet ſecundum veritatē non habeāt rationem legis quando deuiant a veritate. Ad rationem autem alterius opinionis poteſt dici, quod propinare talem medicinam quæ eſt per mor tem innocentis, nō pertinet niſi ad ſupremum medicum, qui eſt dominus vitæ & mortis.*

1 Non per. *Hic ordinatur rationalis quantum ad pietatem in iudicijs magis in particulari, videlicet vt non peruertatur iudicium aduenæ, & pupilli. quia in hoc committitur duplex peccatum, ſ. iuſtitiæ ſubuerſio, et pauperum depreſſio, & quia pupillus & vidua frequenter ſimul iungūtur in ſacra ſcriptura, ideo conſequenter agitur de pietate ad viduam, cum dicitur.*

2 Nec auferes pignoris, &c. *Dictum eſt enim ſupra quod veſtimentum neceſſarium de die non erat retinēdum de die ab ipſo creditore, ſed ſolum per noctem, nec veſtimentum neceſſarium de nocte debebat retineri per noctem, ſed ſolum in die, viduæ autem pro illo tempore habebāt veſtimenta diſtincta per quæ diſtinguebantur ab alijs mulierib. & ideo tale veſtimentum pauperib. viduis erat neceſſarium de die ad incedēdū & de nocte ad ſe cooperiendū. & ideo rationabiliter præcipitur, quod nō accipiatur loco pignoris, quod nō debebat retineri a creditore, nec de die nec de nocte.* Pignus.

3 Memento quod ſeruieris in Aegypto, & eruerit te domi. &c. *quaſi dicat. Ex hoc tu debes ſcire te eſſe obligatum ad obediendum mandatis meis.*

4 Quādo meſſueris ſegetem in agro tuo, &c. *Hic ordinatur rationalis in pietate erga pauperes in eleemoſynis conferēdis, quibus titulo eleemoſynæ de fructib. colligendis erat pars aliqua relinquēda, & patet litera.*

✱ CAP.

MORALITER.

✱ 4 *Quādo meſſueris ſegetem in agro tuo, & oblitus manipulum, &c.* Per hoc autem quod manipulus oblitus prohibetur a mente colligi, ſignificatur quod pręcedens doctor vel paſtor non debeat tribuere ſibi meritum ſequentis. Verbi gratia, dicendo quod ſequēs nihil addidit ad dicta ſua: aſſerens quod in dictis ſuis, quicquid boni ſequens dixerat, realiter vel virtualiter cōtinebatur. Et ſi hoc factum fuerit in doctrina iuris, poteſt dici manipulus, ſi autem in opere pietatis, oliuę fructus, & ſi in expoſitione diuinæ legis, racemus.

MORA-

ADDITIO. I

In *c. 24. vbi dicitur in poſtilla. Circa primūm ſciendum, quod in veteri lege, &c.*

Sententia ſaluatoris de cauſa legitima repudij eſt veriſſima, prout litera teſtatur. Nam *vbi nos habemus.* Propter aliquam fœditatem. *in Hebræo habetur.* propter aliquā turpitudinem. *Quæ quidem dictio ſub eadē forma ponitur ſupra* Leu. 18. *vbi de adulterijs & inceſtuoſis coitibus agitur.* Ex quo patet q nullo modo licebat repudiare vxorē, *niſi*

A nisi propter huiuſmodi turpitudinem quæ fornicationem includit. Thalmudici uero, qui Phariſaicam doctrinam ſectantes ſæpe irritabant mandata Dei propter traditiones ſuas, vt Matt.15. In tantum deuiauerunt a ueritate in hoc loco, quod ſecundum eorum communem falſam doctrinam, pro ſolo libito voluntatis vir poſſet repudiare vxorem, & ſic inoleuit vſus vel potius abuſus pernicioſus vſque ad hodiernum diem inter eos, quod conſtat manifeſtè eſſe contra diuinam legem. Nec obſtat quod dicitur Malac.ij.d. Si odio habueris eam, dimitte eam. Nam hoc eſt intelligendum de odio cauſato ſecundum formam Moſaicæ legis in præſenti cap. contentam. Ipſe enim Malachias in fine ſuæ prophetiæ concludit: Mementote legem Moyſi.

ADDITIO. II.

In eodem cap.24. ubi dicitur in poſtilla: Ad maiorem intellectum eorum quæ dicta ſunt.

Circa quæſtionem hic motam per poſtillatorem, ſ. An repudiatio vxoris eſſet illicita in veteri lege, ſunt duæ opiniones principales. Quarum illam tenet, quæ communius tenetur, ſ. quod repudium nunquam fuit licitum, ſed permiſſum ad euitandum maius malum, ſ. vxoricidium, quæ quidē permiſſio non facit licitū. ſicut tradere ad uſuram nunquā fuit licitum ēt alieno cum ſit contra naturā, ſecundum Philoſophum in 5. Ethi. Licet fuerit permiſſum ad euitandū maius malū, ſ. ne fœnerarētur fratribus.

Sed eſt alia opinio quam quidā tenent, ſ. quod repudiatio vxoris fuit licita in ue. le. ex permiſſione diuina. Quæ quidē opinio ſeda, licet non ſit cōiter tenenda, vr̄ tñ ſaluo ſemper meliori iudicio magis conſona literæ & rationi. Quod patet primo ſic. Nam lex vetus quamuis gratiam nō conferret, tamen ad hoc data erat, ut peccatum oſtenderet. Vnde apoſtolus ad Ro.7.b. Peccatum non cognoui, niſi per legem. Si igitur repudiare vxorē ſemper eſſet peccatū, hoc ſaltē eis per legē aut prophetas oſtendi debuiſſet. vnde Eſa.58.a. Annūtia populo meo peccata eorum. Si.n. aliqua quæ neceſſaria ſunt in ſalutē nunquam eis nuntiata fuiſſent, excuſabiles fuiſſent iuxta illud ſaluatoris Io.15.d. Si ego non veniſſem & eis locutus non fuiſſem, peccatum non haberent. Sed conſtat quod repudiationem vxoris fuiſſe peccatum, nunquam eis fuit per legem nec pro prophetas indicatum. igitur, &c.

Si aūt contra hoc dicatur quod repudiationem vxoris eſſe illicitā habetur de iure naturali, eo quod inſeparabilitas matrimonij eſt de iure naturæ, prout poſtillator intendit probare ſuper Matt.19. Et ideo non fuit opus ut denuntiaretur per legem & prophetas iuxta illud Apoſtoli 1.

B Cor.11.c. Nonne natura docet vos? Hoc non uidetur ualere. Nam ea quæ ſunt de lege naturæ plenarie traduntur in lege & euangelio. Et ſic exponitur illud quod dicitur in decretis d.1. quod ius naturale eſt quod in lege & in euangelio continetur, prout ſanctus Tho. in prima ſecundæ. q. xciij. ar.4. in reſponſione ad primum argumentum exponit. Sed repudiationem vxoris eſſe illicitam, non traditur in lege, ſed potius oppoſitū, vt in præſenti c. Similiter nec in euangelio, ſed potius oppoſitum. nam Mat.19.h. dicitur. Quicunque dimiſerit vxorem ſuam, niſi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur. Ex quo plane intelligitur a contrario ſenſu, quod qui dimiſerit vxorē ſuam ex cauſa fornicationis, & aliam duxerit, non mœchatur.

Ex quibus patet, quod inſeparabilitas matrimonij non eſt de iure naturæ in lege & in euangelio contento, de quo tamen ſupra Matt.19. Deo duce amplius videbitur, vbi poſtillator de hoc large tractat. Item illud, quod Deus in lege ſua nō ſolum expreſſè mandat fieri, ſed etiam dat modum & formam quomodo fieri debeat, non eſt intelligendum cōceſſum fuiſſe per modum permiſſionis alicuius illiciti. Vnde in argumento a ſimili, quod deducit poſtillator de vſura permiſſa alieno, Deus non dedit modum & formam, quomodo Hebræus daret pecuniam alieno ad vſuſuram, ſed ſolū dixit. Non trades fratri tuo ad vſuram, ſed alieno. Sed hic non ſolum Deus mandat ſeu permittit fieri repudium, ſed etiam dat certam formam repudiandi dicens: Scribet libellum repudij. Ex quo habetur, quod repudium debet dari in ſcriptis a viro in manu vxoris, & ſequitur: Dimittat eam de domo ſua. Ex quo habetur quod de cætero non debet cohabitare cum ea. Talis ergo conceſſio ſimpliciter eſt tenenda eſſe licitum. Deus .n. licet aliqua mala permittat, non tamen dat modum & formam quomodo talia fiant.

Item ſi repudium eſſe illicitū in ue. le. tunc facto repudio in lege contento, adhuc remaneret vinculum matrimonij inter repudiantem & repudiatam. Inconuenienter ergo Deus permitteret quod repudiata poſſet alteri nubere, cum primus ſemper eſſet verus maritus, etiam poſt repudium, quod tamen in litera manifeſtè videtur permitti, vt patet præſens ca. intuenti.

Item poſito, quod de dictamine iuris naturalis eſſet inſeparabilitas matrimonij, prout poſtillator præſupponit, licet minus verè, vt patebit in additione ſuper Mat.19. hoc non obſtante repudium eſſet licitum in veteri lege, eo quod fiebat de mandato expreſſo Dei. Deus.n. pōt matrimonia coniungere & diſſoluere prout ſibi placet, ſicut ipſemet poſtillator dicit in hac eadem materia in ſolutione ad ſm argumentum, excuſando Abrahā de hoc quod emiſit Agar, eo quod illa emiſſio fuit facta de man-

C dato Dei prout in poſtilla. Conſtat autem quod idem Deus eſt qui mandauit Abrahæ dimittere Agar vxorem ſuam, & qui mādauit per Moyſen dari libellum repudij in caſu per legem determinato. D

Confirmatur hęc opinio autoritate Chryſoſtomi planè intellecta, dicētis, quod a peccato abſtulit culpā legiſlator, quando permiſit repudium. Autoritas.n. quam poſtillator inducit in contrarium de dicto ſaluatoris, Mat.19. ubi dicitur quod libellus repudij conceſſus eſt a Moyſe propter duritiam cordis eorum, non concludit ſuum propoſitum. Pro quo ſciēdum, quod lex vetus ſecundum Apoſtolum ad Heb.7.c. neminem ad perfectum adduxit. cuius cauſa non fuit ex parte Dei legem dantis, cum Dei perfecta ſint opera, vt inf. 32. ſed ex imperfectione populi cui lex dabatur. Et ſic intelligitur, propter duritiam cordis veſtri. i. propter ineptitudinem veſtram ad capienda perfecta ſeu ſublimia mandata, quapropter multa pertinentia ad perfectionem non præcipiebantur in uet. le. quæ tamen præcipiuntur in noua. vnde ſaluator Mat.5.c. Audiſtis, quod dictum eſt antiquis. Non occides, &c. Ego autem dico vobis, quia omnis, qui iraſcitur fratri ſuo, reus erit iudicio. Conſtat aūt quod qui iraſcitur fratri, non eſt tranſgreſſor alicuius pręcepti vet. teſt. ſed noui tantum. Similiter intelligendum eſt de repudiatione uxoris, quod in lege ueteri erat licita, non aūt in lege noua, in qua matrimonium eſt inſeparabile. vnde illud dictum Chriſti Mat.19.b. Qui dimiſſam duxerit, mœchatur. proprie intelligendum eſt ſm legem nouam Chriſti. Et ideo diſcipuli audientes huiuſmodi indiſſolubilitatem matrimonij, quaſi de quodam nouo alias inaudito dixerunt. Si ita eſt cauſa hominis cum vxore, non expedit nubere.

Circa quod attendendum, quod eſt quædam ratio ſpecialis in matrimonio, qua ratione in ueteri lege ſeparatio erat licita, non autem in noua lege, quam rationem ſanctus Thomas in 1.2. q. 102. art.5. in reſponſione ad tertium argumentum ponit, vbi ſic dicit. Matrimonium fuit quidem in veteri lege prout erat in officium naturæ, non autem prout eſt ſacramentum coniunctionis Chriſti & eccleſiæ, quæ nondum erat facta, vnde in ueteri lege dabatur libellus repudij, quod eſt contra ſacramenti rationem. Hæc ille.

Ex dictis faciliter excluduntur ſolutiones poſtillatoris pro prima opinione hic poſita. Nam prima in qua dicit, quod unitas uxoris in ueteri lege fuit prætermiſſa propter maius bonum, ſ. multiplicationem prolis, non uidetur ualere. Nam ſecundum Apoſtolum Ro.3.b. Non ſunt facienda mala, vt veniant bona. Conſtat autem ſecundum ipſum poſtillatorem, quod pluralitas uxorum eſt de ſe mala, tanquam contra legem naturæ facta. In hoc etiam quod ulterius intendit in eadem ſolutione dicere: ſ. quod repudium de ſe eſt malum, unde ſi concedatur propter maius malum uitandum, non facit illud licitum, pręſupponit falſum. E Nam repudium in ueteri lege determinatum fuit licitum & bonū ſaltem durante tempore ueteris legis, ut dictum eſt.

Ad hoc quod dicit in tertia ſolutione, quod aliquid eſt illicitum, quod tamen lege permittitur, oſtenditur uno modo eſſe per prophetam a ſpiritu ſancto loquentem. Dicendum, quod hoc uerum eſt, & iſto modo non oſtenditur per aliquem prophetam a ſpiritu ſancto loquentem, quod repudium fuiſſet illicitum, ſed potius oppoſitum, ut patet Malach.2.d. ubi dicitur. Si odio habueris eam, dimitte eam, nihil excipiendo, ſed indiſtincte loquendo, quod æquiualet uniuerſali locutioni, prout ipſe poſtillator ibidem allegat. De alio uero modo quem ibidem ponit ad oſtendendum, quod repudium ſit illicitum, eo quod nullus eorum, qui cōmendantur in ſcriptura, legitur repudium feciſſe, &c. parum eſt curandum, tum quia non eſt neceſſarium, quod de omnibus licitis legatur quod ſancti talia fecerunt. Eſus.n. cerui licitus eſt ſecundum legem, ut Leu. 2. nō tamen legitur, quod aliquis ſanctus ceruinas carnes comediſſet, tum quia habere plures uxores multi ſancti leguntur in ueteri teſtamento, quod tamen aliquam ſeparabilitatem matrimonij includit, cum uir habens plures uxores, carnem ſuam in plures diuidat, contra illud. Erunt duo in carne vna.

Ratio autem poſtillatoris in tertia ſolutione pręſupponit, quod in repudio uxoris permittitur minus malum ad uitandum maius, quod præſuppoſitum, ut dictum eſt, non eſt uerum. Nam in repudio tempore legis non permittitur aliquod malum, ut dictum eſt, ſed potius cōceditur aliquod bonum, non tamen ita perfectum, ſicut in lege noua, in qua perfectiori modo matrimonium datur, ſ. non ſolum in officium naturæ, ſed etiam in ſacramentum, ut dictum eſt.

Et notandum, quod ſecundum ſanctum Tho. in 3. diſt. iſtius qōnis, vtraque pars poteſt teneri. pro utraque.n. parte arguit, & ſoluit, licet attendenti mentem ſuam ibidem primam opinionem ſuſtinet tanquā magis communem, ſecundam uero tanquam probabiliorem.

ADDITIO III.

In eodem ca.24. ubi dicitur in poſt. Ideo qui vult tenere opinionem. Non ſolum alia aliam quæ mitior uidetur, &c. opinio eſt mitior, ſed etiam iuſtior, & tutior, Dicitur enim ſupra Exod.23. Iuſtum & innocentem non interficias, quod eſt ſpecialius præceptum quod dirigitur iudicibus, nec habet aliquam exceptionem in litera, nec in autoritatibus ſanctorum doctor.

REPLICA In cap. 24. ubi poſtillator diſputat de libello repudij F & diuor-

A *& diuortio,ſicut & Scotus circa quartum ſniarum, & cõter doctores, ſolus Burg.cum ſancto Thoma ſe procaciter determinat ad partem minus probabilẽ, volens q in veteri lege repudiũ erat non modo licitum, ſed etiam a Deo præceptum expreſſe,ut terminis eius utar,& hoc in odium* dium puto poſtil.nititur multis uijs hic confirmare, & prætendit rationibus poſtil.in contrarium factis reſpondere. Et quamuis hic de his longam faciat digreſsionem, tamen Matt.19 reſumit, & quędam alia addit,ibi uide utriuſque digreſsionis ſatis latum correctorium.* D

Quæſt.45.

CAP. XXV.

a *SI fuerit cauſa* AVG.Lxx.Si autem fuerit altercatio inter homines, & acceſſerint,ad iudicium,& iuſtificauerunt iuſtũ iudices,ſubaudi,& reprehenderint impium,& erit ſi dignus fuerit plagis qui impiè agit,conſtitues eum in conſpectu iudicũ, & flagellabunt eum ante ſe ſecundũ impietatem eius, numero quadragenario flagellabunt eũ,& nõ apponẽt. Notandum quia eum impium dixit, quem non morte ſed paucis plagis iuſſit puniri. Putãt enim quidam non eſſe impietatẽ, quæ fit in hominem,vel adulteriũ quod tamẽ morte punitur, ſed eſt leuis impietas,quæ verbere digna eſt: eſt & grauis quæ morte digna eſt,ſic & peccata quę non in Deũ ſed in hominem vñr admitti,quędã ſunt digna morte,quędã verbere.

Impius.

B

CAP. XXV.

a SI fuerit cauſa inter aliquos, & interpellauerint iudices, [¶ Ipſi.] quẽ iuſtum eſſe proſpexerint, 1
illi iuſtitiæ palmã dabũt: [¶ Victoriam.] quẽ impiũ, condẽ 4
nabunt impietatis. Sin aũt eũ qui peccauit
†dignũ viderint plagis, proſternent & co- 3
ram ſe facient verberari. Pro menſura peccati erit & plagarũ 4
b mod⁹, ita dũtaxat vt quadragenariũ numerũ nõ excedat,ne 5
†fœdè lacerat⁹ ante oculos tuos abeat frater tuus, † Nõ liga- 6
c bis os bouis triturantis in area fruges tuas. Qñ habitauerint 7
d

a Id eſt victum non ſubtrahes prædicatori,vt totus vacet orationi & prædicationi.

a Prædicantis. b Corda auditorum vel rigorem ſcripturarum c Eccleſia. d Scripturas.

† ſi iũ pla... † fœdè lacerat vel vileſcat & horribilis fit. ... in area fruges tuas

b *Quadrag.* Quadragenarius denario quater ducto perficitur, nos verò de quatuor elementis ſm corpus conſiſtimus, pręcepta decalogi per denariũ accipiuntur. Iubet ergo iudicium vel vindictã in qua carnis peccatũ plectitur,ſecundũ præcepta ordinari,& omnia præcepta in decalogo vult intelligi.

Allegor. ... numero quadragena...

✱ THEOD. Quare cum Deus præceperit delinquentem vapulare quadraginta plagis,Iudęi vna minus inferunt? Quia maior numerus vapulantem infamat. Si.n.ceciderint eũ plurib.deformis abibit frater tuus in conſpectu tuo. In eo tranſgredi legem permittunt, ne exactum obſeruãtes numerum etiam nolentes vapulantem infament plurib.plagis illatis.

Quæſt.30.

✱ PROCOP. In Ezechiele item inquit Deus,poſt quadraginta annos Aegyptios ex omnibus gẽtibus in qua diſperſi ſunt colligã. Populus enim qui per ſeptimanã & in ſabbathi myſterium ſterium deliquit,numero ſeptem decadũ punitur. Et qm̃ numerus quadragenarius pœna Aegyptiorum eſt,propterea arbitrator Iſraelitã aut quemvis aliũ peccantẽ,quadragenas p̃ter vnã plagas accipere. Infert porrò lex,nec addas ictus plures,ne frater tuus dedecore contabeſcat. Dedecus.n. erat Iſraelitæ ſanctæ terræ ciui,numero Aegyptiorum puniri. Errauit verò ẽt quadraginta annis in deſerto populus. Oportebat enim ipſum ex Aegypto egreſſum,numero quadraginta probrum Aegypti deponere. Nec non vbique ſcripturarum mali omnis numerus quadragenarius eſt.

E

✱ RVPER. Proſternitur homo ille tot ictibus, quia ſimul omnes peccauerũt in ſcelere vituli, & proſtratus Moyſes quadraginta diebus & 40.noctibus ſub plagis ieiuniorum ſatisfecit domino,pro reatu ipſorum.

vbi ſu cap. † 1.Co. 1.Tim. 12.q.r. eccleſ

ISID. In quadragenario hoc tp̃s figuratur,quo eccleſia per quatuor mundi partes diffuſa ſub decalogo viuit. Quadragenario numero delinquentes cædimus, ſi in hoc tp̃e pœnitentiæ verberib.flagellamus. Debet ergo peccator tp̃alibus flagellis atteri,vt in iudicio purgatus valeat inuenire *Beatus homo qui cor.a do.* nulla.n.in æternum animaduerſio affligere poterit,quos hic pœnitentiæ diſciplina percuſſit. Si pro peccatis hic cędimur,illic ſine peccato inuenimur.

Iob 5.e

c *Os bo.* ISID. In boue vita operantium exprimitur, de quo dicitur. *Dignus eſt enim opera.mer.ſua.* Vult ergo ſcriptura præſtari carnalia a quibus accipimus ſpiritualia, qui occupati in doctrina,non poſſunt ſibi prouidere neceſſaria.

Luc.10

d *Quando.* AVGVST. *Si ante habitauerint fratres in unum,& mortuus fuerit unus ex eis,ſemen aũt non fuerit ei,uxore defuncti foris* non

Quæſt. F

C

NICOLAVS DE LYRA.

CAP XXV.

Diuiſio.

1 SI fuerit. *Hic conſequenter ordinatur rationalis in ſeueritate iuſtitiæ contra rebelles.& primo erga indigenas.Secundo erga alienigenas,ibi.* Memento quæ fe ti. Amalec. *Circa primum per ſeueritatem pœnæ excludit iniuſtitiam:& ſecundo concludit iuſtitiam, ibi:* non habebis in ſacculo diuer. *Adhuc primo declarat ſeueritatẽ in ſexu virili.ſecundo in ſexu mulıebri,ibi,* Si habuerint inter ſe iur. *Adhuc primo facit propoſitum in caſu litigij.ſecundo in caſu matrimonij,ibi.* Quando habita. *Prima adhuc in duas,in partem principalem & incidentalem,ibi.* Non lig.os.bo. *Circa primum ſciẽdum quod pax communis frequenter impeditur & turbatur per litiga iniuſta,& ideo lex arcet a talib.per ſeueritatem pœnę erga iniuſte litigantes,& per exhibitionem honoris erga iuſtam cauſam habentes,quia exhibitio huius honoris reflectitur in pœnam iniuſtæ partis.& hoc eſt quod dicitur;* Si fuerit. *& ſubditur.*

2 Quem iu. *id eſt victorem,pronuntiantes cum cauſam iuſtã habuiſſe.nomine autem palmæ ſignificatur victoria,eo quod antiquitus victores in prælijs ramis palmæ in capite & manib.ornabantur.Vel ad literã habenti iuſtam cauſam dabatur palma in manu, ad oſtendendum quod habuiſſet victoriam in cauſa.*

3 Sin au. *vt pote quia eius malitia non poteſt conuenienter puniri pecunia.*

4 Proſternent. *Ex quo patet,quod non erat verberandus ſtando vel ſedendo,ſed in terra iacendo ad maiorem confuſionem.*

5 Et eo. *ne in eorum abſentia executores iuſtitiæ deficerent propter fauorem a debita punitione, uel odio ſeu alia occaſione excederent,ideo ſubditur,* Pro menſura,&c. *ſequitur.*

6. Non liga. *Hæc eſt pars incidentalis, ubi reprimitur iniuſtitia erga bruta animalia, ad quandam.n. iniuſtitiam uidetur pertinere irroſtrare bouem,ut non poſſit de frugiq.in quib. actualiter laborat comedere. Dicit autem Rab.Sal.quod idem intelligendum eſt de omni animali laborante circa rem ab eo comeſtibilem,ſed ponitur tantum exemplum de boue,in quo frequentius hoc accidit.Fuit etiam hoc inſtitutum ad aſſuefaciendum homines in pietate circa bruta animalia, ut ex hoc magis mouerentur ad pietatem erga creaturam rationabilem.*

7 Quando habi. *Hic determinatur pœna in cauſa matrimonij,uidelicet quando homo moriebatur ſine liberis, & ideo ne deleretur nomen eius,eo quod non habebat ſucceſſorem in hæreditate ſua, quod eſt contra inclinationem naturalem,eo quod omnes appetunt poſt mortem remanere in hominum memoria,præceptum fuit in lege,ut frater defuncti uxorem eius acciperet, & primus filius ex illo matrimonio procreatus fratri defuncti aſcriberetur,& ei ſuccederet in hæreditate.Ratio autem quare talis ſuſcitatio ſeminis ſtatuta fuit fieri per fratrem defuncti eſt,quia filius ſic procreatus magis videbatur pertinere ad defunctum,quam ſi hoc fieret per extraneum. Item quia frater defuncti magis tenebatur eſſe ſollicitus de conſeruatione nominis fratris ſui defuncti quam extraneus & ideo quando nolebat hoc facere puniebatur pœna confuſibili tanquam deuians a fraterna charitate, quæ pœna deſcribitur,cum dicitur.*

Quare ſuſcitatio nominis in ſtitura.

✱ Tollet

ADDITIO I.

5 Et

† 1 *Si fue.* Morale eſt vſq; ibi. *Non liga.* Myſtice. Bos triturans prædicans eſt ſiue docens,cuius non debet os ligari.ſ. eius doctrinam impediendo, vel ei victum denegando. 1. Cor. 9.b. *Si nos uobis ſpiritualia ſeminamus,non eſt ma.ſi nos car.&c.*

7 *Quando*

7 *Quando ha.* per hanc fratrũ cohabitationẽ figurata fuit habitatio Chriſti cũ apoſtolis,aliiſq; diſcipulis,de quib.dicitur Heb.2.pp quam cauſam nõ confunditur eos vocare fratres. Chriſtus aũt dici poteſt mortuus abſque liberis.nã ante mortẽ eius pauci valde cõparatiue fuerũt eius filii per fidẽ,quod autem modicum eſt,non eſt cõputãdum,vt habetur 2.Phy.

† *Accipiet.*

A *non appropiante, frater eius intrabit ad eam, & accipiet vxorē ſibi, & cohabitabit ei, & erit infans quicunque natus fuerit, conſtituetur ex defuncti nomine, & non delebitur nomen eius ex Iſrael.* Videtur tantū lex præcepiſſe hoc, vt ſuſcitetur ſemē fratri qui defunctus eſt. Quod autē ait. *Conſtituetur ex defuncti nomine.* dictum videtur vt qui naſcitur nomen habeat defuncti cui propagatur. Vnde nobis viſum eſt magis ſecūdum adoptionis morem, ſoluere in euangelio quæſtionem de duob. patrib. Ioſeph, quorum vnum memorat Matt. ſ. qui eū genuit, alterum Lucas, cuius ſ. filius erat, quia nulli⁹ eorum Ioſeph nomen accepit, niſi forte intelligatur, conſtituetur ex defuncti nomine, non vt nomen eius accipiat, ſed vt ex nomine eius, i. tāquam filius, non eius a quo genitus, ſed ci⁹ cui ſemen ſuſcitatur. Quod autem dictum eſt: *Non delebitur nomē eius ex Iſrael*, pōt intelligi, non quod nomē eius puer accipiat, ſed quia non ſine poſteritate mortuus eſſe videbit, & ideo pmanebit nomen eius. i. memoria. neq;. n. ſi ipſe filium ei genuiſſet, nomen ſuū ei impoſuiſſet, vt nomē eius nō deleret ex Iſrael, ſed vt ſine liberis ex hac vita nō migraret: & hoc iubetur in vxore eius impleri, quod ipſe non potuit. Nā etſi frater non fuiſſet, propinquus ducebat vxorē mortui, ſicut Booz Ruth, vt ſemē excitaret ei de quo vxor non pepererat. Quia tamen de illa natus eſt, ex nomine defuncti cōſtitutus eſt, qa ci⁹ fili⁹ dictus ē, ne nomē eius deleret, non tñ eius nomine appellat. Abundantius ergo duob. modis ſolui pōt euangelica q̄ſtio, vt vnus eorū ſ. ita fuerit propinquus alteri, ad ducendā vxorē eius, vt alios parentes atq; maiores iſte, alios ille habere potuerit. Nā ſi fratrū filii fuiſſent, vnū auū habuiſſent. ſed ſ̄m; Matth. Mathā eſt auus Ioſeph, ſ̄m Lucā Mathat, Quod ſi quis putat tantā eſſe ſimilitudinē nominis, vt a ſcriptorib. in vna litera erratū ſit, vt fieret tāquā parua & pene nulla diuerſitas, qd diceret de iſtorū patrib.? Nā ſ̄m Luc. Mathat filius fuit Leui, ſ̄m Mat. Mathā fuit filius Eleazar. Ita ſurſum verſus diuerſi ſunt patres & aui & Maiores vſq. ad Zorobabel, qui vere eſt viceſim⁹ ſurſū verſus a Ioſeph apud Lucā, apud Matthęū n. Qui propterea idē eſſe credit, quia pater eius apud vtrūq. Salathiel dr. Fieri tñ potuit, vt alius eſſet eodē nomine habens eiuſdē nominis patrē cuius & ille, quia deinde ſurſum verſus diuerſi ſunt. apud Lucā qppe Zorobabel habet auū Neri, apud Matthęū Iechoniā, & īde nulla eſt cōſonātia vſq; ad Dauid. apud Matthęū p Salomonē, apud Lucā p Nathā. Difficile aūt videt nō fuiſſe aliquē, ppinquiorē, qui duceret vxorem fratris ſui, quā q ex Dauid eſſet cōſanguine⁹ tā lōginquo gradu, cū ſit Dauid apud Lucā pene quadrageſim⁹ Ioſeph, apud Matthęū viceſimuſſeptim⁹. Vel ſi ppinq ex ſanguine fœminarum

Mt. 1. b. Luc 3. c. Ruth 4. c. Luc 3. f. C

a fratres ſimul, & vnus ex eis abſque liberis mortuus fuerit, v-

a ¶ Chriſtus qui ait. Ite nuntiate fratrib. meis, Matt. 28. c. b ¶ Quia adhuc electorum numerum non impleuit.

b xor defuncti non nubet alteri, ſed accipiet eam frater eius &

a ¶ Eccleſia. b ¶ Chriſti. ¶ Synagoga. c ¶ Philoſopho vel hęretico. d ¶ In ſuam: e ¶ Apoſtolorum chorus.

ſuſcitabit ſemen fratris ſui, & primogenitum ex ea filium no

a ¶ Prædicando hortando. b ¶ Sanctum. ¶ Fideles, ſanctos filios Dei. ſ. ¶ Fidem. ſ. & bona opera ex ſynagoga. c ¶ Semen.

mine illius appellabit, vt non deleatur nomen eius ex Iſrael.

a ¶ Vt Chriſtianus dicatur a Chriſto.

Sin autem noluerit accipere vxorem fratris ſui, quę ei lege

a ¶ Id eſt ſi doctor noluerit conſulere eccleſiæ. b ¶ Vt regat. c ¶ Eccleſiam. d ¶ Chriſti. e Diuina inſtitutione.

c debetur, perget mulier ad portam ciuitatis, & interpellabit

a ¶ Id eſt eccleſia. b ¶ Vbi fiunt iudicia.

maiores natu, diceтq; Nō vult frater viri mei ſuſcitare ſemen

a ¶ Sanctiores & dignores. b ¶ Sacerdos vel epiſcopus eccleſiæ ſponſus. Vel nomen.

fratris ſui in Iſrael, nec me in coniugiū ſumere. Statimq. acceſſiri eum facient, & interogabunt. Si reſponderit: nolo eā vxorē accipere, accedet mulier ad eum coram ſenioribus, &

a Inter ſanctos videntes Deum.

d tollet calciamentum de pede eius, ſpuetq. in faciem illius, & 1

a Quia proximi curam neglexit. b Manifeſte improperabit & contemptu dignum oſtendet.

e f dicet: Sic fiet homini, qui non ædificat domum fratris ſui. Et 2

Chriſti.

vocabitur nomē illius in Iſrael, domus diſcalceati. Si habue- 3

D nīū ad hoc q̄rebantur, fieri potuit, vt aliquis ita propinquus Ioſeph genuerit de vxore ppinqui ſine liberis defuncti ac ſi eſſet ei alter ex natura, pater, alter ex lege. In patrib. vero & auis & maiorib. ideo nulla appareret ppinqtas, qa nō ex maribus, ſed ex fęminis ppinquarēt. Sed ſi ita eſſet, vt Dauid aliqñ vn⁹ pater occurreret aut ſi quis potuiſſe cōtendat, opponimus q̄ non cōſueuit ſcriptura fęminas in genealogia pro maribus ponere. vnde nullas euāgeliſta interpoſuit: vbi enim commemorantur matres, non cōmemorantur niſi cū patribus. Ideo autē propinquior defuit ad vxorē defuncti ſibi copulandā, vt origo cognationis a Dauid repeteretur aut adoptio fecit alterū patrē, quē poſſet habere Ioſeph. a *Mortuus fuerit.* Paſſus eſt & aſcēdit in cælum adhuc ſynagoga ſterili permanente.

† ✱ PROCOPIVS. E b *Accipiet eam frater eius.* Nōdū. n. manifeſtata reſurrectione, ip ſa poſteritas, ac memoria p ipſam generis conſeruata ſolatio veterib. fuit. interim vero reſurrectionis figurā obtinuit. Qua neglecta Onan cū noluit cū Thamar cōcūbere, ipſi⁹ ſemē loco inſolito effuſum eſt merito. Eā vero cū obſeruaſſet Booz & duxiſſet Ruth, pdigii quiddā ſimile adeptus eſt, vt pauus eſſet Chiſti, nato ex ipſo Ieſſe patre Dauidis, futurā pmiſſionē reſurrectione mortali imitatus. Nā oportebat eū qui nobis reſurrectionē donauerat, genus deducere p eos qui typū eius ſ̄m carnem conſeruauerant, eumq; in quo ceſſauerunt omnes typi, ipſam veritatem nobis exhibere.

Sed accipiet, &c. qui regere valet, cui nolēti in faciē mulier expuit. Qui. n. donis ſpiritalib. non curat prodeſſe aliis, huius ēt bonis eccleſia exprobrans quaſi in faciem iactat ſaliuam.

c *Ad portam ciuitatis.* ✱ PROCOPIVS. Illic. n. veteres cętus agitabant. Illic peregrinos tāquā quodammodo venari volentes eos, excipiebant. Quēadmodum in exemplo Loth, qui ēt Angelorum aduentu dignus eſt habitus, ſit manifeſtum.

d *Calciamentum.* De quo dr. *Calciati pedes in præparatione euangelij pacis.* Si vt noſtram ſic curam proximi gerimus, vtrunque pedem calciamento munimus, qui vero ſuam cogitans vtilitatem proximorum negligit, quaſi vnius pedis calciamētum cum dedecore amittit. Eph. 6. c.

e *De pede.* id eſt mercede prædicationis priuatum oſtendet. Doctorum. n. pedes calciati ſunt, quia exemplis præcedentiū patrum muniti greſſus prædicationis eorū imitati ſunt Vtro que pede calciatus eſt, qui ſibi & aliis prodeſt.

f *Spuetq.* ✱ THEODO. Quare hoc? Neceſſitatē diligēdi fratris adfert ab infamia. Satius. n. erat affectione naturali permotū conſulere mortuo. Sed quia non omnes naturę legem reuerentur, infamię pęnam neceſſario ipſis imponit. Queſt. 32.

a *Et vnus* F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Tollet cal. &c. *tanquam hominis ab omnibus deſpicabilis. Dicit autem Ra. Salo. quod ſpuebat coram eo in terram in contemptum illius.*

2 Et vo. &c. *ita quod iſtud vituperium tranſibat ad poſteros ipſius, ut magis abhorrerent homines denegare ſuſcitationem ſeminis fratrum ſuorum.*

3 Si habuerint inter, &c. *Hic determinatur ſeueritas iuſtitię in ſexu muliebri, quia præcipitur amputari manus mulieris apprehendentis uerenda hominis, vt liberet maritum ſuum de manu illius, & patet litera. Et multo fortius imponi debebat hęc pęna ſi in alio caſu minus habente de motiuo apprehenderet virilia hominis. Dicit autem hic Ra. Sa. q̄ manus mulieris non erat amputanda, quin poterat ſe redimere per pecuniam, & tunc ſecundum arbitrium iudicum taxabatur manus pretium. Sed hoc dictum non conſonat ei quod ſubditur.*

4 Si ha- ✱ 1 Nec

MORALITER.

✱ † *Accipiet eam fra, &c.* quod impletum eſt myſtice in apoſtolis, quia quilibet eorum in ſolidum accepit officium generandi filios in eccleſia ipſi Chriſto, & ex eius nomine nominandos. Chriſtiani nāque dicuntur, & non Petrini vel Paulini. Et apoſtolorum ſucceſſores per ſe & per alios inferiores eccleſię miniſtros debent hoc officium exercere. Quod ſi noluerint, ſed magis circa terrena lucra occupari voluerint, eccleſia debet in eorum faciem ſpuere, id eſt viles & contemptibiles reputare.

✱ Non

a *Et vnus contra alterũ.* Catholicus hæreticusq; quorũ perpetua contentio, quia diſpar intentio. Alter.n. falſitatẽ, aliter defendit veritatem, & reſiſtere oportet errori, ne ſibi ſtultus ſapiens videatur.

Veritas defendenda.

vnde: *Abominatio eſt domino duplex.*

e *Memento quæ.* Tradũt Hebrei, quod leproſos & ſemineſinẽtes, & alios extra caſtra poſitos interfecerit Amalech & hos dicunt eſſe extremos agminis domini. Amalech lingẽs ſanguinem. Hi ſunt dæmones qui nobis per baptiſmum de ſpiritali Aegypto exeuntibus aduerſantur, & in virtutib. extremos & in itinere huius vitæ laſſatos peccata ſuggerẽdo ſtudent occidere. Hos cum dominus facultatẽ dederit, omnino debemus ſubuertere, & ſuggeſtiones eorũ omni modo eijcere atque delere, ne ſi aliquas reliquias ſicut Saul ſeruauerim⁹ quaſi inobediẽtes cũ eis ſubuertamur.

Pron. 20. Allegoricè.

b *Miſeritque.* Per falſam ignominiam vel actionem abominandam voluerit catholici conuerſationẽ maculare, vel doctrinam diffamare.

c *Verenda.* Infirmiora membra eccleſię. ſ. volent blandiendo decipere, vel inſultando deridere,

✻ PROCOPIVS. Digna enim eſt ſupplicio, tum propter cędem, tum propter impudentiam.

d *Non habebis in ſacculo.* In Leuitico idem interdicitur. Salomõ, quoque ait: *Pondus magnum & puſillum & mẽſuræ duplices immundæ ſunt apud Deum.*

Prouer. 20.b.

Myſticè.

ISIDORVS. *Non habebis in ſac.* Spiritualiter quoque ſtudendum eſt, ne diuerſa pondera in corde habeamus, id eſt diſtrictionis regulã nobis mollientes, eos qbus verbũ Dei prędicamus diſtrictioribus præceptis quaſi grauiorib. ponderib. obruamus, Quod cũ facimus, diuerſo pondere præceptorum domini mercedẽ frugemq. appendimus.

¶ Diſputationem de fide.
a rint inter ſe iurgium viri: & vnus contra alterum rixari cæ-
a ¶ Hæretica prauitas. b ¶ Subiecti. c Hæreticum. ¶ Catholici.
perit volensque vxor alterius eruere virum ſuũ de manu for
b tioris, miſeritq; manũ & apprehenderit verenda eius, abſcin
a ¶ Anathemate. b ¶ Operationem impudicam.
c dẽs manum illius, nec flecteris ſuper eam vlla miſericordia. 1
a ¶ Creduli. ¶ Id eſt, non doceas agere quod non vis facere, quia cępit Ieſus facere & docere. Act. 1.
d Non habebis in ſacculo diuerſa põdera, maius & minus, nec 2
erit in domo tua modius maior & minor. Pondus habebit iu 3
ſtum & verum, & modius æqualis & verus erit tibi, vt mul
to viuas tempore ſuper terram, quam dominus Deus tuus de
derit tibi. Abominabitur enim dominus eũ qui facit hęc, &
e auerſatur omnẽ iniuſtitiam. Memento quę fecerit tibi Ama 4
a ¶ vitæ præſentis b ¶ Spirituali.
lech in via, quando egrediebaris ex Aegypto, quomodo oc-
a ¶ Quaſi leo frendens. b ¶ Primos non audet inuadere. c ¶ Exercitus eccleſiaſtici.
d ¶ Tædio laborum. e ¶ Euntes occidere non poteſt. Beati enim qui ambulant in lege domini. Pſ. 118.d.
curreri tibi & extremos agminis tui, qui laſſi reſidebant, ce- 5
a ¶ Gladio ſpirituali. b Verbi Dei fame & labore confecti facile occiduntur. c ¶ Qui factus eſt, vt nullum timeret.
6 ciderit, quando tu eras famẽ & labore confectus, & non ti-
† muerit Deum. Cum ergo dominus Deus tuus dederit tibi
a ¶ Ab infeſtatione dæmonum adepta victoria. b ¶ Dæmonum qui circumeunt quærentes quem deuorent.
requiem, & ſubiecerit cunctas per circuitum nationes in
a ¶ Promiſſionis. b ¶ Cum eſſes in Aegypto. c ¶ Hoc Samuel & Saul impleuerunt.
d ¶ Sanctorum habitaculo.
terra, quam tibi pollicitus eſt, delebis nomen eius ſub cælo. 7
¶ Hoc præceptum.
Caue ne obliuiſcaris.

✻ THEODORET. Erant enim impii & fratres oderant. Nam cũ ab Eſau genus ducerent, primi ſuſceperunt bellum aduerſus Iſraelem, qui necdum attigerat terminos eorum. Cæterum hæc omnia quæ toties Moſes referre videtur, non vna altera ve die habita ſunt ad populum, ſed complures e re nata dies interceſſerant, ſicut ex his certius apparet quæ ſequuntur.

Queſt.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Nec fle. &c. *Si autem manus poſſet redimi pecunia, fieret ſibi aliqua miſericordia.*

2 Non habe. *Excluſa iniuſtitia per ſeueritatem pœnæ, hic conſequẽter concluditur iuſtitia, cum dicitur.* Non habebis in ſac. &c. *ut cum maiori emas, & cum minori vendas.*

3 Pondus ha. &c. *tam in vendendo quam in emendo tam erga extraneos quam erga propinquos.*

4 Memento. *Hic ponitur ſeueritas iuſtitiæ erga alienigenas. ſ. erga Amalechitas, qui in exitu de Aegypto inuaſerunt filios Iſrael primo, & ſic dederunt occaſionem alijs gentibus per circuitum impugnandi eos.*

5 Et ex. &c. *ſcilicet filios Dan, qui erant vltimi in motione caſtrorum, & aliquos de alijs tribubus, qui laſſi non poterant ſequi locum ſuarum tribuum.*

6 Et non timuerit Deum, *inuadendo populum cuius erat ductor in columna nubis, & defenſor in mirabilib. factis.*

7 Delebis nomen eius ſub. *quod factum fuit tempore Saulis, vt habetur* 1. *Reg.* 15.

✻ CAP.

MORALITER.

✻ 2 *Non habebis in ſac. & c.* ſ. maius ad accipiendum ab alijs, & minus ad tradendum alijs. Igitur moraliter ille habet in ſacculo diuerſa pondera, qui magna beneficia accipit in eccleſia & Deo reddit praua obſequia. Contra quos dicit Greg. Hom. 31. Tanto ergo eſſe humilior atq; ad ſeruiendum Deo promptior quiſq. debet ex munere, quanto ſe obligatiorẽ eſſe conſpicit in reddenda ratione.

† *Cum ergo, & c.* Per Amalech, qui interpretatur, gẽs bruta, ſignificatur ſenſualitas, per quam homo cõuenit cum brutis. Iſrael, qui interpretatur videns Deũ ipſa ratio, ſeu pars intellectiua. Per requiẽ vero gratia contẽplandi. Per hoc ergo quod habita requie nomẽ Amalech per Iſrael deleri præcipitur, ſignificatum, fuit, quod homo habens gratiam contemplandi delere debet nomẽ ſenſualitatis. Quod tũc delet, qñ ſenſualitas iam non repugnat rationi, ſed ſibi ſubijcitur. ab hoc. n. ſenſualitas nominatur, quod rationi contradicit, ſm illud Gal. 5. c, *Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum, & ſpiritus aduerſus carnem.*

† *MORA-*

CAP. XXVI.

A Myſtice. Primitias offerre.

a CVmque intraueris, &c. Sicut Iſraelitæ in terræ promiſſionis ſuas primitias iubentur offerre pro gratiarum actione, quia erepti ſunt de Aegypto, ſic nos per ſpiritalem iordanem, id eſt baptiſmum, terram eccleſiæ intrantes ponamus in cartallo conuerſationis noſtrę primitias operationis bonæ, & offeramus Deo in altari fidæi catholicę, vt ſacer- B dos noſter Chriſtus ſuſcipiat, ibique confiteamur domino dicētes, quod Syrus qui interpretatur ſublimis vel humectans, i. diabolus perſequebatur patrem noſtrum. i. ꝓtoplaſtum, vt deceptum ꝑ ſuperbiā, gulā, & auaritiā, paradiſi poſſeſſiōe priuaret. vnde exul ī Aegypto huius mūdi pegrinatus eſt in paruo numero, quia multi idololatriam ſecuti ſunt, & pauci fideles remanſerunt. Sed poſtquā le- C ge data plures ſurrexerūt, ſcientiā & fidē D vnius Dei accipiētes, afflixerunt eos Aegyptii, i. dmones, onera pecatorū grauiſſima īponētes. Sed reſpexit De⁹ humani generis afflictionē & laborē, & miſit filiū ſuū, q man⁹ ei⁹ & brachiū dicitur, vt eriperet de poteſtate tenebrarū, & trāsferret in regnū lucis. Sic tradidit nobis terrā lacte & mellemanantē, i. potētē eccleſiā, vbi lac innocētię & fauus doctrinę, vñ nutriātur paruuli, & mel dulcis & E ☞ multi-

CAP. XXVI.

a ¶ Eccleſiam

a CVMQVE intra- 1
ueris terrā quā
dñs Deus tuus
tibi daturus eſt poſſidendā,
a ¶ Potenter victo hoſte.
& obtinueris eam atq. ha-
a ¶ Domine quis habitabit in tabernaculo tuo &c. Pſ.14.a.
bitaueris in illa, tolles de 2
a ¶ Virtutib. & operib.
cunctis frugibus tuis primi
a ¶ Vaſe vimineo.
tias, & pones ī cartallo, per 3
a ¶ Conuerſationis vel ſpiritus. Dei. Altare fidei.
gesq. ad locū quē dominus
Deus tu⁹ elegerit, vt ibi in-
a ¶ Quicunque inuocauerit nomē domini ſaluus erit. Iohel.2.g.
uocetur nomen eius. Acce-
a ¶ Chriſtum ſecundum ordinem Melchiſedech. b ¶ Id eſt eſſe apparebit.
desq. ad ſacerdotē qui fuerit
a ¶ In tempore huius ſacerdotis non eſt nox. b ¶ Gratias agens.
in dieb. illis, & dices ad eū:
a ¶ In conſpectu domini Dei, nō hominis.
Profiteor hodie coram do- 4
a ¶ Secundum humanitatem.
mino Deo tuo, ꝙ ingreſſus
a ¶ Eccleſiam. b ¶ Firmiter promittendo.
ſum in terram pro qua iura
a ¶ Fide vel carne. ¶ Abraham, Iſaac, & Iacob.
uit patrib. noſtris, vt daret
a Filiis, vnde Gen.28.c. Terram in qua dormis tibi dabo, & filiis tuis, & ſemini tuo.
eam nobis. Suſcipienſq. ſa-
a ¶ Qui bona noſtra offert patri mediator Dei & hominum. b ¶ Opere.
cerdos cartallum de manu
a ¶ Cæleſte.
5 tua, ponet ante altare domi
¶ Vel ſui.
ni Dei tui, & loqueris in cō-
6 ſpectu domini Dei tui: Sy-
a ¶ Laban. ¶ Diabolus qui omne ſublime videt, & eſt rex filiorum ſuperbiæ. ¶ Adam.
rus pſequebatur patrē meū,
a ¶ De paradiſo. hic eſt qui deſcendit ab Ieruſalem in Iericho & incidit in latrones. Lu.10.c. b Mundum nocte peccati tenebroſum.
7 qui deſcendit in Ægyptum
a ¶ Dum ſumus in corpore, peregrinamur a domino. 2. Corin.5.b.
8 & ibi peregrinatus eſt in
a ¶ Ad comparationem infidelium. ¶ Vnde Cum eſſent numero breui pauciſſimi & incolæ eius. Pſ.14.b. b ¶ Fidelium. c ¶ Accepta lege. d ¶ Sanctorum.
9 pauciſſimo numero, creuitque in gentē magna
¶ Sicut ſtellæ cæli.
10 ac robuſtam & infinitę multitudinis. Afflixe-
¶ Viſibiles vel inuiſibiles.
rūtq. nos Ægyptii, & perſecuti ſunt, imponen-
a ¶ Peccatorum. b ¶ Animæ. c ¶ Intentione cordis.
† tes onera grauiſſima, & clamauimus ad domi-
¶ Vt conſueta beneficia quæ patrib. impendit, non negaret filijs.
num Deum patrum noſtrorum, qui exaudiuit
a ¶ Clamantes. b ¶ Qui humilia reſpicit, & alta a longe cognoſcit. ¶ Corporis.
nos, & reſpexit humilitatē noſtram, & labo-
¶ Mentis. a ¶ De poteſtate tenebrarum.
11 rem atq. anguſtias, & eduxit nos de Ægypto F

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXVI.

Diuiſio. 1 CVmq. intraueris. *Superius 12.c. citra poſita ſunt illa ꝓcepta quæ ſunt quaſi quædam concluſiones elicitę ex præceptis decalogi. hic conſequenter ponitur intenta concluſio reſpectu dictorum a dicto loco videlicet, vt homo ſit gratus Deo beneficijs acceptis, & obediēs eius mādatis, ſecundum quod ponitur ibi:* Hodie dñs Deus tuus prę cepit tibi. *Gratitudo autem hominis ad Deum debet eſſe non tantum in corde, ſed ēt in ore & opere, ſecundum quod dicitur Ro. 10. b.* Corde creditur ad iuſtitiā, ore autem cōfeſſio fit ad ſalutem. *Et ideo confeſſio huiuſmodi gratitudinis ſtatuitur hic per legem. Primo in redditione primitiarum. Secundo in redditione decimarum, ibi.* Quando cōpleueris decimam, *Circa primum dicitur ſic.*

Cumq. intraueris. *Ex hoc patet, quod non tenebātur ad primitias donec terra promiſſionis eſſet obtenta & diuiſa.*

2 Tolles de, &c. *Dicit hic Ra. Sal. ꝙ primitiæ quantum ad terræ naſcentia de ſeptem rebus tantum dabantur, ſ. de frumento, hordeo, vinea, oliua, malogranato, ficu, & palma, de alijs autē fructib. ſeu terræ naſcētib. non tenebātur dare. vnde ſaluator* Mat. 23.c *improperat Phariſęis quod ſub oſtentatione maioris iuſtitiæ decimabant mentam & anethum, & talia minima, ad quæ non tenebantur ſecundum aliquos doctores noſtros, grauiora legis, ad quæ neceſſario aſtringebantur, relinquentes. Quod autem ibidem ſubditur.* Hæc oportuit facere, & illa non omittere, *li,* oportuit, *non videtur poſſe referri ad vtrumque, quia tunc eſſet neceſſitas eadem faciēdi hęc & illa, quia nō omittere aliquid, idem eſt quod facere illud, quod tamen ſaluator intendit excludere.* Et *ideo ſaluator addidit, & illa non omitterre, ad oſtendendum quod ſoluere decimas de talib. minimis, non erat malum de ſe, ſed bonum, quāuis non eſſet neceſſarium, dabantur etiam primitiæ de lana. vt habetur ſupra 18.c.*

3 Pergesq; ad lo. *ſ. in Ieruſalem, & idem intelligendum eſt de alijs locis, vbi fuit arca domini, & cultus diuinus, poſt acquiſitionem terræ promiſſionis, & antequam cultus ille eſſet in* Ieruſalem.

4 Profiteor ho. coram do. *opere & ore beneficia eius cognoſcēdo.*

5 Ponet ante al. I*n Hebræo habetur.* ventilabit. *quia ſacerdos ſupponebat manus ſuas manib. offerentis & tenentis primitias ſuas, & eleuabat ſurſum, & retrahebat deorſum, & poſtea vertendo ad quatuor partes orbis, ad deſignandum quod ille cui talia offerebantur, erat dominus cæli & terræ, & totius orbis ſiue creaturę.*

6 Syrus perſequebatur, &c. *quia Laban qui fuit de* Meſopotamia Syriæ, *perſecutus eſt* Iacob *vt habetur Geneſ.* 31. *qui fuit pater totius populi Iſrael.*

7 Qui deſcendit in, &c. *fame vrgente, vt habetur Gene. xlvi.*

8 In pau. *ſ. in 70. animab. vt ibidem dicitur.*

9 Creuitq; in &c. *Quia cum exiuerunt de Aegypto fuerunt ſexcenta millia abſq; paruulis & mulierib. Exo.12.*

10 Afflixeruntq. nos. *vt habetur Exo.1.*

11 Et eduxit nos de Aegypto in manu forti. *Aegyptios plagis percutiendo.*

✲ 1 Et bra-

MORALITER.

✲ 1 *Cumq; intra.* Secundum ſenſum allegoricum iſta terra ſignificat eccleſiam militantem, in quā per Iordanis trāſitum, id eſt baptiſmi ſacramētū intratur, & per bonā vitam, ſuſceptionem baptiſmi ſequentem poſſidet, ſed de cūctis frugib. primitiæ ad ſacerdotem offerūtur, cū opera bona Chriſto, q eſt ſacerdos ſm ordinem Melchiſedech attribuūtur, qui primitias huiuſmodi ponit ſuper altare domini, quoniam offert eas Deo patri, & tunc offerens poteſt dicere.

6 *Syrus perſequebatur patrem meum.* Per Syrum qui ſublimis interpretatur, diabolus intelligitur, de quo dr̄ Iob.49.1.d. *Omne ſublime videt.* Per patrem intelligitur Adā primus pater: hunc enim diabolus perſecutus fuit quando eum decepit.

7 *Qui deſcendit in, &c.* id eſt a paradiſo deiectus fuit.

9 *Creuitq; in gētem mag.* per diuinæ legis ſuſceptionem, quam poſteritas Adæ per Seth & alios patres ſanctos in monte Sinai ſuſcepit.

10 *Afflixeruntq. nos Aegyptij.* Per Aegyptios q tenebroſi interpretantur dæmones ſignificant, qui affligunt fideles ſuis eos tentationib. impugnantes.

† *Et clamaui. ad dominum Deum patrum noſtrorū, qui exaudiuit nos, &c.* Ad clamorem enim ſanctorum patrum venit filius Dei in mundum.

11 *Et eduxit nos, &c.* id eſt de diaboli ſeruitute.

✲ In ma.

multiplicis ſapientiæ.
A vnde ſatiētur perfecti:

a *Quam dominus Deus de. &c.* Quaſi non offero niſi quod dedit: omne enim bonum à Deo eſt:

b *Domini Dei tui.* Qui quaſi ſub oculis ſeruabit; & reddet in illa die iuſtus iudex:

c *Epulaberis*: ſpirituali conuiuio, de quo dicitur: *Comedite amici, & inebriamini chariſſimi.* (Canti. 5. a)

d *Et Leuites*: verus Dei miniſter aſſumptus ex hominibus; & conſtitutus pro hominib. in his quæ ad Deū ſunt:

B e *Quando comple.* hoc legis impleſſe Tobiā: ſed qui longe erant à teplo tertio anno collectas trium annorū decimas dabant pauperibus & Leuitis qui ſecū morabantur.

† poſtquã curauerit te.

a ¶ Filio inuincibili & manifeſte.
in manu forti & brachio 1
a ¶ Aegyptiorum: †
extento, in ingenti pauore; 2
¶ Minoribus: ¶ Maioribus:
in ſignis atque portentis, & 3
a ¶ Tam pretioſum tam amœnum:
introduxit ad locum iſtum 4
a ¶ Eccleſiam: †
& tradidit nobis terram la
a ¶ Facilis doctrinæ. b ¶ Dulcedine. c ¶ Abundantem:
cte & melle manantem: Et
idcirco nunc offero primi-
a ¶ Quod ipſe incipit in nobis, ipſe perficit. Philip. 1. a. b ¶ Virtutum bonorum operum: c ¶ Fructificantis animæ vel conuerſationis ſanctæ.
a tias frugum terræ, quam do
a ¶ Gratis. b ¶ Seruo:
minus Deus dedit mihi. Et
a ¶ Commendabis ſeruandas. b ¶ Beneplacito:
dimittes eas in conſpectu
b domini Dei tui; & † ado- †
a ¶ Per talia ſacrificia. ¶ Secundum illud. Dominum Deum tuum adorabis, &c.
c rato domino Deo tuo epu- 5
¶ Spiritualibus:
laberis in omnibus bonis,
quæ dominus Deus tuus
¶ In itatoribus tuis.
dederit tibi; & domui tuæ, tu, & Leuites, & ad- d
a ¶ Qui vere dicit: Aduena ego ſum apud te, & peregrinus ſicut omnes patres mei. Pſ. 38. b ¶ Eiuſdem voluntatis eſt in cælo, & tranſit in terra.
uena, qui tecum eſt. Quando compleueris de- e
¶ Per fectionem:
cimam cunctarum frugum tuarum anno de- 6
a ¶ In nomine trinitatis, quæ perfectionem dat nobis. b ¶ Communicet is qui cathechizatur verbo ei qui ſe cathechizat in omnibus bonis. Gal. 6. b. 7
c ¶ Qui non habet hic manentem ciuitatem. d ¶ Cui mortuus eſt pater diabolus. 8
C cimarum tertio, dabis Leuitæ, & aduenæ, & pu- 9

a ¶ Cui defunctus eſt mundus. Beatus qui intelligit ſuper egenum & pauperem. Pſ. 4. Vnde: maxime autem ad domeſticos fidei. 1. Timo. 2. a. D
pillo & viduæ, vt comedant intra portas tuas,
¶ Non te iactando; ſed te non ingratum oſtendendo.
10 & ſaturentur. Loquerisque in conſpectu domi
11 ni Dei tui: Attuli quod ſanctificatū eſt de do-
12 mo mea, & dedi illud Leuitæ, & aduenæ, & pu
13 pillo ac viduæ, ſicut iuſſiſti mihi: Non præteri
ui mandata tua, nec ſum oblitus imperii tui.
14 Non comedi ex eis in luctu meo, nec ſeparaui
15 ea in qualibet immunditia, nec expendi ex his
16 a ¶ Parentalia ſignificat, quæ ſolebant obſeruare gentes.
quicquam in re funebri. Obediui voci domi-
17 ni Dei mei, & feci omnia ſicut præcepiſti mi-
hi: Reſpice de ſanctuario tuo & de excelſo cæ-
lorum habitaculo, & benedic populo tuo Iſ-
rael, & terræ quam dediſti nobis, ſicut iuraſti E
patribus noſtris, terræ lacte & melle mananti.
18 Hodie dominus Deus tuus præcepit tibi, vt fa
19 cias mandata hæc atque iudicia, vt cuſtodias,
20 & impleas ex toto corde tuo, & ex tota anima
21 tua. Dominum elegiſti hodie, vt ſit tibi Deus,
22 & ambules in viis eius, & cuſtodias ceremo-
nias illius & mādata atque iudicia, & obedias
23 eius imperio. En domin⁹ elegit te hodie, vt ſis
24 ei populus peculiaris, ſicut locutus eſt tibi, &
25 cuſtodias omnia præcepta eius, & faciet te ex-
26 celſiorem cunctis gentib. quas creauit in lau-
dem, & nomen & gloriā ſuam, vt ſis populus
ſanctus domini Dei tui ſicut locutus eſt. F

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et brachio extento. *eos in mare ſubmergendo.*
2 Ingenti pauore. *quia aliæ gētes ex auditu talium fuerunt territæ.*
3 In ſignis. *de cælo datis, vt in columna ignis, & nubis, & deſcenſu mannæ.*
4 Atque portentis. *in terra datis, vt in eductione aquarum de petra. Cætera patent vſque ibi:*
5 Epulaberis in omnib. bo. *non de primitijs quæ erant ſacerdotum ſed de oblationib. pacificis, quarum maior pars erat offerentium.*
6 Quando comple. Hic *deſcribitur confeſſio gratitudinis in redditione decimarum, cum dicitur.* 7 Anno dec. ter. *quod exponunt aliqui, eo quod tertio anno erant tres decimæ, vt dicunt. vna .n. erat ad ſuſtentationem Leuitarum, ſecunda erat de nouem partib. reſiduis, & iſta portabatur in Ieruſalem, & inde epulabantur offerentes cum ſuis fami lijs &* Leuitis. *& fiebat ſimiliter ſingulis annis. Tertia fiebat tertio anno ſolum, & dabatur pauperib. ſed ſecunda decima quæ ab iſtis ponitur videtur conficta. quia nō habetur ex textu, nec ex gl. ſed ſolum duæ aliæ, vt habitum eſt ſupra* 14. *c. & ideo dicendum, quod cum dicitur:* Anno decimarū tertio. *intelliguntur iſtæ duæ decimæ, ſ. prima, quæ erat Leuitarum, & alia quæ erat pauperum, quæ ambo fiebant anno tertio; & ideo dicitur anno decimarum in plurali, duobus vero annis præcedentib. fiebat tantum prima, quæ erat* Leuitarum.
8 Dabis Leui. *ſ. primam decimam, quæ Leuitis debebatur.*
9 Et aduenæ, & pu. & vi. *aliā decimam, quæ pro pauperib. fiebat.*
10 Loquerisq; in com. *profitēdo eius bonitatē.* 11 Attuli quod ſan. In *Hebræo habetur*, abſtuli q̄ ſanctificatū eſt de domo mea, *id eſt ſeparaui ab alijs reb. ad vſum meum pertinentib.* 12 Et dedi, &c. *modo iam expoſito, ideo litera noſtra quæ habet attuli, videtur falſificata vitio ſcriptorum propter ſimilitudinem dictionum, quia decimæ prædictæ quæ vocantur hic ſanctificatum, non afferebantur in* Ieruſalē, *ſed dabantur Leuitis & pauperib. ad domum decimantium venientib. niſi forſitan in caſu; vt ſi in tertio anno eſſet de eis aliquid reſiduum, q̄ non fuiſſet Leuitis & pauperib. traditum, tūc debebat apportari in* Ieruſalem. 13 Non præteriui man. *hoc non dicebatur ad ſui ipſius cōmendationem, ſed agendo gratias Deo, qui voluntatem & fortitudinem dederat homini adimplendi mandata eius, ſicut* Ezechias *dixit Eſa.* 37. *a.* Memento domine quō ambulauerim coram te in veritate & corde perfecto. 14 Nō come. *id eſt tempore indigentiæ meæ non conſumpſi talia in vſus meos.*
15 Nec ſeparaui: *quia illud quod ſeparabatur pro decima, debebat eſſe mundum ex parte rei ſeparatæ, ita quod non eſſet polluta ex contactu alicuius rei immundæ. Similiter ex parte hominis ſeparātis, qui debebat eſſe mundus quando talia ſeparabat. Aliter etiam exponitur.*
16 In qualibet &c. *i. aliquid pertinens ad idololatriam quæ in ſcriptura immunditia nominatur.* 17 Nec expen. *faciendo inde conuiuia in ſepulturis aut anniuerſarijs mortuorum. Cætera patent.*
18 Hodie dominus, &c. *Hic ponitur intenta concluſio quantum ad partem ſecundam, quæ eſt obedientia in diuinis mandatis, cum dicitur:* Hodie dominus, &c. *i. ſemp debes eſſe paratus ad obediendū diuinis mandatis, ac ſi præſentialiter præciperet tibi, ſicut fecit in mone Sinai.*
19 Vt facias: *quantum ad moralia.* 20 Atque iu. *quantum ad iudicialia.* 21 Ex toto, &c. *hoc eſt expoſitum ſupra 6. c.* 22 Dominum, &c. *i. hoc ſemper debet eſſe in corde tuo, ſicut quando elegiſti eū in monte Sinai legem recipiendo.* 23 En dominus, &c. *i. ita familiariter ſe habet ad te & habebit, ſicut ſe habuit in monte Sinai, dum tamen obedias ei.* 24 Vt ſis ei, &c. *id eſt ſingulariter dilectus.*
25 Et faciet, &c. *in ſanctitate, fama, & poteſtate, quod adimpletum eſt in Chriſto.*
26 Quas creauit in, &c. *quia quicquid eſt excellentiæ & boni in quacunque creatura, ordinatur finaliter ad gloriam Dei.* Nota.

✠ CAP.

MORALITER.

✠ † *In ma, &c.* ſ. in crucis ligno.
† *Et intro. &c.* id eſt ad eccleſiam militantem per ſacramētū baptiſmi, quod habet a Chriſti paſſione virtutem.
† *Et adorato domino Deo, &c.* id eſt recipies ſacramentū eucharıſtiæ, q̄ nō adminiſtrat niſi baptizatis, & eſt cib. in ſe cōtinēs omne bonū, & quia non proficit niſi recipiētib. deuote, ideo præmittitur. Et adorato domino Deo r. ſ. ex mag. deuotione.

ADDITIO I.

In ca. 26. vbi dicitur in poſtilla. Ventilabitque, *quia ſacerdos ſupponebat manus ſuas, &c. In hac ventilatione ſacerdos propriè faciebat ſignum crucis, prout fuit dictum ſupra Leuit. 7. in additione quadam.*

C A P. X X V I I.

a Illi ſeptuaginta qui electi ſunt a Moyſe domino præcipiente.
Recepit autem Moyſes & ſeniores populo 1
Iſrael, dicentes: Cuſtodite omne mandatum
quod præcipio vobis hodie. Cumque tran- 2
ſieris Iordanem in terram quam domi-
nus Deus tuus dabit tibi, eriges ingentes
a Sanctos ſcil. prędicatores, qui a Chriſto lapide viuo lapides viui dicuntur.
a lapides, & calce † leuigabis eos, vt poſſis in eis ſcribere omnia 3
verba legis huius Iordane tranſmiſſo, vt introeas terram quam
dominus Deus tuus dabit tibi, terram lacte & melle manan-
b tem, ſicut iurauit patribus tuis. Quando ergo tranſie-
Viuos.
ris Iordanem erigite lapides quos ego hodie præcipio vo-
a Qui interpretatur vorago, vetus, & eſt figura legis quæ ſub maledicto erat dicente Moyſe: Maledictus omnis qui non permanſerit in ſermonibus legis huius. b Concordia ſcil. charitatis.
bis in monte Hebal, & leuigabis eos calce, & ædificabis ibi
Vnitatem fidei & ſanctorum.
a Qui immaculati & incorrupti carne & ſpiritu diaboli iacula non ſuſceperunt.
altare domino Deo tuo de lapidibus quos ferrum non teti- 4
git, & de ſaxis † informibus & impolitis, & offeres ſuper
a Altari. b Perfectionem fidei & charitatis. c Virtutes quæ pacem nobis veram acquirunt.
eo holocauſta domino Deo tuo, & immolabis hoſtias pa-
a De fructu virtutum. b Spiritalibus delitijs. c Cui placet tale conuiuium.
cificas: Comedesque ibi, & epulaberis coram domino Deo tuo.
a Sanctos qui euangelium ſcriptum in cordibus ſuis habent. b Euangelij. Sine ſcrupulo dubitationis.
Et ſcribes ſuper lapides omnia verba legis huius plane & lu-
cide. Dixeruntque Moyſes & ſacerdotes Leuitici generis ad
omnem Iſraelem: Attende & audi Iſrael: Hodie factus es po-
pulus domini Dei tui. Audies vocem eius, & facies mandata
atque iuſtitias, quas ego præcipio tibi. *Præcepitque Moyſes
a Quaſi filii ex charitate ſeruientes, & ad benedictionem tendentes. Nobiliores tribus.
populo in die illo dicens: Hi ſtabunt ad benedicendu † dño ſu-

*hodie.
† populo.

CAP. XXVII.

A a Lapide. Doctores debent omnem aſperitatē deponere, & ideo ſplendidi apparere habentes legem ſcriptā in cordibus ſuis.

✼ Procopius. Lapides apoſtoli ſunt in alto collocati, qui cū virtutibus & opinionibus eſſent conſpicui, ſupra nos ſint conſtituti, lapis etiā angularis Chriſtus eſt qui in fundamenta Sion poſitus eſt, ſuper ipſo etenim inni xi ceu viui lapides extruimur domus ſpiritualis, in templū ſanctum. Reddimur autē altare, per vnitatem ſpiritualem, ſi fidem in Chriſto virtutum cibo inſtruimus.

✼ Rup. Tranſmiſſo Iordane ingentes erigere lapides, eoſque ut poſſint in eis ſcribere omnia verba legis domini calce leuigare, eſt celebrata Chriſti paſione & reſurrectione, lapideas euangelizantiū mentes euangelizando concutere, eiſque non aliqua vi, ſed dulci ac leni prædicatione doctrinæ ſalutaris, uoces aut rationes inſcribere. Econtra, altare domino de lapidib. quos ferrum tetigerit, velle ædificare, eſt coacte legē Chriſtianā inuitis auditorib. imponere. Sed hoc vetat B ſacra lex. Igitē ſine ferro altare domino, id eſt, ſine vi chriſtiana conſtruatur religio, & duri lapides, lapidumq; cultores leuigentur calce id eſt, ſuaui mulceantur prædicatione.

b Quando ergo. Isi. Quō hoc factū fuerit libro Ioſue legitur: ædificauit Ieſus altare deo excelſo, & ſcripſit in lapidibus Deuteronomium legis Moyſi &c. Lapides ex quib. ædificatur altare, omnes ſunt qui credunt in Chriſtū, de quib. dicitur. Vos eſtis lapides uiui &c. His non eſt iniectū ferrum, quia incorrupti & immaculati carne & ſpiritu, & iacula diaboli ignita non receperunt. Hi vnum altare faciunt vnitate fidei & concordia charitatis. in his Deuteronomium. i. ſecundā euangelii legem dominus noſter Ieſus reſcripſit, qui dicit: Dictum eſt antiquis: Non mœchaberis. Ego autem dico vobis: Si quis viderit mulierem ad concupiſcendum eam iam mœchatus eſt in corde ſuo. Hanc legem Ieſus notat in cordibus credentium; qui altaris conſtructione digni ſunt. C

Ephes. … finies. — Lr. 2. in D.it.c. 4. — perfectis vere iis … perfectis … ſeo. — Reg. … Ioſue 8. f. — Pet. 2. a. — Matt. 5. d.

✼ c Hi ſtabunt. Ire. Notandum benedicēdi munus his tribubus demandatum, ex quibus Chriſtus deſignatur, cognoſcitur & generatur. Ioſeph enim typus Chriſti fuit. De Leui ſimul & Iuda tanquam lex & ſacerdos natus eſt, quantum ad corpus per Simeonem agnitus in templo. De Beniamin Paulus per gentes, Chriſti nomen propagauit. At vero Ruben tametſi & ex ancilla non ſit, adiicitur maledicentibus, quia et ipſe fuerit a patre maledictus. Simeon autem quia in medio Iudæ habitat, quaſi pars Iudæ computatur, atq; vbi Iudas, illic etiam Simeon annumeratur. D Ex catena Græca.

E ✼ Theodoretus. Sunt qui quærant cur ſubiecit eos maledictionib. & benedictionibus. Cum dominus Chriſtus perfectam ſcientiam traderet perfectis pollicitus eſt implentib. iſta regnum cælorū, tranſgreſſoribus aūt gehēnam comminatus eſt. At vero Iudeis humi repēti prædiiis animo, & terrena ſapiente, terrenas maledictiones et benedictiones indulſit. Qui enim ne conſpicus quidem miraculis credebant, quō ſuſcepiſſent quæ ſpectant ad vitam futuram. Notandum autem eſt benedicēdi facultatem cōceſſiſſe tribubus ex liberis oriundis, & ibidē vna cum populo tribum ſacerdotalem cōmemoraſſe. Inſuper tribum Ioſeph duplicē velut vnicā benedicere iuſſit. Ad maledicendū vero ſerui ſeruos conſtituit, propter numerum tribuum collocauit Ruben & Zabulon, illū, vt qui in ſcelus prolapſus fuerat, hunc velut poſtremum filiorum Liæ. Queſt. 34.

✼ Rup. Chriſti iudicium vltimum hic ſignificatur. Cum uenerit, inquit, filius hominis in maieſtate ſua, &c. Iudicium vniuerſale quod illic continuo paſſurus clara luce pronunciat dei filius, ipſum continuo moriturum in vmbra & ſub velamine ſuo prophetat Moyſes dei famulus. Illuc dextra regis & ſiniſtra, diuiſis ac ſeparatis ouibus ab hœdis, hic duo colles contra inuicem reſpicientes, Garizim & Hebal quorum Garizim diuiſio interpretatur. Hebal vero deficiens ſiue diſterminans uel vorago vetus interpretatur. Illic ſex opera miſericordiæ dextris ad benedicendū, & ſex impietatis ſiniſtris ad maledicēdū. Hic ſex homina filiorū Iſrael in mōte Garizim itidem ad bñdicen- F Vbi ſupra cap. 5. Matt. 25.

NICOLAVS DE LYRA.
Cap. XXVII.

1 PRæcepit autem Moyſes, &c. Hæc eſt tertia pars principalis huius libri, in qua excitatur populus ad reuerentiam & obſeruationem legis per benedictiones obſeruatoribus conferendas, & maledictiones obſeruatoribus inferendas. Et primo ponitur benedictionum & maledictionum inſtitutio, ſecundo earum imprecatio c. xxviij. tertio earum ſuſceptio. c. xxix. quartò maledictionum mitigatio xxx. capite. Circa primum præponitur inſtitutioni actus. ſecundo ſubditur pronuntiationis modus ibi: Et pronuntiabunt Leuitæ. Quantum ad primum deſcribitur tempus cū dicitur.

2 Cumque tranſieris. quia ante ingreſſum terræ promiſſionis non debebant iſtæ benedictiones & maledictiones fieri, ſed poſtea, fuerunt factæ, vt habetur Ioſue. viij. Secundo deſcribitur ſolennitatis ritus in decalogi deſcriptione, & altaris ædificatione, holocauſtorum immolatione.

3 Vt poſſis. ſ. decem præcepta decalogi, quia omnia alia non poſſent ibi ſcribi.

4 Aedificabis ibi altare. Cauſa huius dicta eſt Exo. 20. c. in fine. Tertio tangitur locus cum ſubditur: Hi ſtabunt ad benedicendū domino ſuper montem Garizim, cum ſubditur poſt.

MORATER.

✼ 1 Præcepit &c. Cuſtodite. Huius autem præcepti ponitur executio Ioſue viii. & ibidem ponetur ſenſus myſticus dño concedente.

dicendū,& ſex nihilominus in monte Hebal ad maledicendū
A Sed & ſedes duodecim de quib. alibi,nō hic omnino tacitæ ſunt. Sequitur.n.& pnuntiabūt Leuitæ,&c.Maledictus, &c.

Qui iuxta montē Garizim incedūt electi ad benedicendū, figurāt eos q nō metu pœnę,ſed cęleſtis promiſſionis amore ſuccenſi veniunt ad ſalutē. Qui iuxta mōtem Hebal incedūt, in quo maledictiões ptolatę ſunt. Hi ſunt qui non amore benedictiorū vel promiſſionū ſed ſuppliciotū timore legis pcepta faciūt.Omnes autem circa arcā incedūt,quia ab eccleſiæ ſinu nō recedūt.Sed nobiliores q ex charitate, quam q pœnę timore ſeruiunt. Solus vero Ieſus pōt huiuſmodi mentes cognoſcere, & alios in mōte Garizim ad benedicēdū,alios i mōte Hebal ad maledicendum ſtatuere,nō vt maledictionē accipiāt,ſed vt maledictiōes ſcriptas & peccatoribus cōſtitutas caueant, & timore ſupplicii pœniteant.

Tropolo.

† lxx. fiat vel eſto,ſi ue ita ſit.

B ſup.19.d

a *Et pronuntiabunt.* Quia ſacerdos verbū inſtāter et valēter populis predicare dēt vt ſciant, ſi mandata dei pręter:erint quę pericula maneant, ſi obedierint q ſequātur beneficia,ſ. in preſenti vita ſolatiū , &
C ī futura premiū ęternū. Maledictiōes aūt & bndictiōes hiſtorialiter ptinēt ad eos q felicitatē terrenā amat,vel infelicitatē formidāt. Sed maxime Chriſtianis cauēdū,ne per inobedientiā ſpiritualium patiātur penuriam. Perfectis enim viris terrenorū ſæpe cōtingit indulgētia cum ſemper adſit copia. vnde *Vſque in hanc horam eſurimus & ſitimus & nudi ſumus,&c.* D

1. Cor.

a Qui interpretatur diuiſio & ſignificat doctrinam noui teſtamenti. b Baptiſmi ſacramento.
per montem Garizim Iordane tranſmiſſo Simeon , Leui , Iu-
a Qui timore pœnæ & maledictionis futuræ præcepta faciunt. Ignobiles ſcil. inter quos eſt Ruben quia aſcendit cubile patris ſui. Zabulon vltimus Liæ,& ancillarum filij.
das, Iſſachar, Ioſeph et Beniamin . Et è regione iſti ſtabunt ad 1
maledicendum in monte Hebal, Ruben, Gad, et Azer , Zabu-
a lon, Dan, et Nephtali . Et pronuntiabunt Leuitæ, dicentque 2
a Tota mentis intentione.
ad omnes viros Iſrael excelſa voce : Maledictus homo qui fa- 3
cit ſculptile et conflatile, abominationem domini opus ma-
b Cordis.
nuum artificum, ponetque illud in abſcondito . Et reſponde-
c bit omnis populus, et dicet, † amen . Maledictus qui non † 4
a Honora patrem tuum & matrem tuam, &c. b Deum,vel prædicatorem. c Eccleſiam. Carnalem.
honorat patrem ſuum & matrem ſuam : Et dicet omnis popu-
Quia commune præceptum. a Auaritiam & hæreſim deteſtatur. Statuta patrum transferunt hęretici.
d lus, amen . † Maledictus qui transfert terminos proximi ſui : 5
a A veritate. Falſa ſuggerendo.
Et dicet omnis populus , amen . Maledictus qui errare facit 6
a Qui lumen ſcripturarum non habet. Simplicem imprudentem. b Scripturarum,quæ ſunt viæ ad Deum.
cæcum in itinere. Et dicet omnis populus , amen . Maledictus
a Iuſte iudicate filij hominum, Pſal.57.a. b Spiritalis. c Tibi derelictus eſt pauper,pupillo tu eris adiutor. Pſal.9.g d Viduam eius benedicens benedicam. Pſal.130.c.
qui peruertit iudicium aduenæ, pupilli, et viduæ : Et dicet om-
e nis populus , amen . Maledictus qui dormit cum vxore patris †
ſui, et reuelat operimentum lectuli eius : Et dicet omnis
f populus, amen . Maledictus qui dormit cum omni iumen- †

b *Male.* Nō ſolū idolatria ſimulachrorum prohibetur, ſed omnis hæreticorum error. Hi enim artifices vanitatis & ſuperſtitioſi dogmatis,qui de corde ſuo quos volunt fingūt ſibi deos.
c *Omnis populus.* Oēs debent laudare bona,& deteſtari mala, tam prelati,quam ſubditi.
d *Maledictus qui tranſ. terminos.* Hic eſt qui non cōtentus fide catholica & ſana doctrina,ſuperſtitiones & ſectas inducit. E

† vilipe vel de cit.

e *Maledictus qui dormit cum.* Omnis inceſtus abominatio eſt, ſed ſpecialiter & hæreticos atq; ſchiſmaticos ptotir, qui ſpōſam Chriſti (q omnium pater & creator eſt) errore corrūpūt. Tropologice vero prohibet, ne quis actionem prauam patris ſui imitādo diffamet, & ignominiam eius reuelet.
f *Maledictus.* Maledictus eſt qui Gētiliū ſtultitiā ſequitur. Vir aut mulier,nō p fragilitatē,ſed pſeuerāter tali cōmiſtiōe īhęrens, reus eſt mortis. F

a *Dor*

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Et e regione. *Sunt enim duo monticuli propinqui & prope ciuitatem Sichem.*

2 Et pronunt. *Hic cōſequēter ponitur pronūtiatiōis modus. Et primo circa obſeruationē & tranſgreſſionem aliquorū præceptorū ſpecialiter. Secūdo totius legis generaliter,ibi:* Maledictus. *Circa primū dicitur:* Et pronunt. *ſ.benedictiones & maledictiones. Sed contra hoc videtur quod iam dictū eſt, q trib. Leui eſt de ſtātibus ad benedicēdū. Ad quod dicunt aliqui expoſitores, q ſacerdotes &* Leuitæ *primo cum arca aſcendebāt montem Garizim,& pronuntiabant ibi benedictiones,& populus ibi exiſtens per ſingulos reſpondebat amen , & poſt ad maledicendum cum arca aſcendebāt mōtem Hebal,& populus ibi exiſtens reſpōdebat amen. tū ſupra trib. Leui nominata eſt,cum benedicētibus tamen, ad deſignādū q ad prælatos & rectores eccleſię per ſe pertinet benedicere. nō aūt maledicere,niſi per accidens pro peccantiū contumacia.* Ra.Sa. *dicit q ſex trib. ſtabāt in mōte Garizim,ita quod* Ioſeph *accipiatur hic p duabus tribub.ſ. Ephraim & Manaſſe. Sex autem aliæ ęrāt in monte Hebal. Sacerdotes aūt & Leuitæ erāt in medio duorū mōtiū, & primo uertebant facies ſuas verſus montem Garizim,& pronuntiabant vnā benedictionem per modū qui poſt dicetur, & omnis populus exiſtēs in utroque monte reſpondebat amen. poſtea vertebant facies ſuas ad montem Hebal pronuntiando maledictionē oppoſitā,& populus hinc & inde populo reſpondebat,amen. Dicuntur tū illi,qui erant in monte Garizim ſtare ad benedicendum,eo quod ſacerdotes & Leuitæ pnuntiando benedictiones vertebant facies ſuas & ad illos , & eodem modo dicuntur alij ſtare ad maledicendum. Quòd aūt* Leui *numeratur inter benedicentes tantum,ratio iam dicta eſt. Poteſt etiā dici quod aliqui de tribu Leui erant in monte Garizim,qa non oēs erant neceſſarij ad pronuntiandum benedictiones,ſed nulli eorum erant in monte Hebal.*

Bndictiones in mōte Garizi.

3 Maledictus hō,&c. *Hic non ponitur aliqua benedictio expreſſe,et tamen de ipſis facta eſt ſupra mentio. Ad hoc dicit* Ra.Sa. *quod intelliguntur per maledictiones oppoſitas , ita quod ſacerdotes &* Leuitæ *primo dixerūt:* Benedictus homo qui non facit ſcul.& confla.&c. *& reſponſio à populo,amen,dicebant ,* Maledictus homo qui facit ſcul. *& ſic conſequenter de alijs maledictionibus & benedictionibus oppoſitis.*

4 Maledictus qui non. I*n Hebræo habetur:* Maledictus qui uilificat patrem. *vilificare enim peius eſt,quam non honorare.*

5 Maledictus. *Per talem tranſlationem furando partem terræ proximi.*

6 Maledictus. *Cæcus vocatur hic non ſolum ille qui priuatus eſt viſu quia tales non incedunt ſine ductore communiter,ſed etiam ille qui ignorat viam per quam debet incedere. Cætera patent.*

✲ 1 Maledi

MORALITER.

✲ 5 *Maledictus,&c.* Per iſtū proximū ſignificatur Chriſtus, de quo dr Ioā.1.a. *Verbum caro factum eſt,& habitauit in nobis.* Igitur transferre terminos huius proximi eſt diſcedere a doctrina euangelii,qđ faciunt hęretici & ſchiſmatici propter quod ſunt a domino maledicti.

6 *Maledictus.* GREG. Homi.36. In pręſenti etenim vita , quaſi in via ſumus,qua ad patriā pergimus. Igitur prælati,curati, & doctores,qui per malam doctrinā ſuā vel vitam ſimplices faciunt peccare,cæcos in itinere faciunt errare. Grego. in paſtoral. Cum paſtor per abrupta graditur,conſequens eſt vt ad præcipitum grex ſequatur.

† *Maledictus qui dor.cum.* Prælatus,curatus,ſiue predicator cū vxore patris ſui dormit,quando verbo malo vel facto eccleſiā Chriſti patris ſui ſponſam polluit.

† *Maledictus qui dor.cum omni.* Per iumēta poſſunt intelligi homines voluptuoſi. Greg. exponens illud Iohel.1.d. *Computruerunt iumenta in ſtercore ſuo,* dicit, Iumenta in ſtercore ſuo cōputreſcere,eſt in fœtore luxuriæ vitā finire. Igitur moraliter cū iumento dormit,qui cum luxurioſo in malis actibus ſe coniungit.

✲ *Male-*

☞ a *Dormit.* maculat praue docendo, aut praua exẽpla demon-
A ſtrãdo alterius animã. Pater enim noſter vnus eſt deus, & ma
ter eccleſia, nos autem omnes fratres aut ſorores ſumus.
b *Cũ ſocru ſua.* Socrus prauæ actionis cõcupiſcẽtia, quia omnis
peccati concupiſcẽtia mater eſt. Diligẽter ergo attẽdamus, vt
concupiſcentiæ reſiſtam⁹, nec cupita impleamus.
c *Maledi.* Quocunque mõ hominẽ occidere peccatum eſt. Mirũ ergo vr̃ quare maledictũ tãtum dixit, qui clã percuſſerit. Sed forte clam ꝑcutere eſt corde odiſſe. vnde: *Qui odit fratrem ſuum, homicida eſt.* (Ioan.3.c.) Et alibi: *Ne oderis fratrem tuum in corde tuo.* (Leu.19.b.)
d *Maledi.* Hæc ſententia generaliter & præterita & preſẽtia & dicenda legis mandata cõplectitur, tãto grauior quãto ge D
neralior. Quis enim poteſt ſine trãſgreſſione in omnibus ſer
monib. legis permanere. cum & Paulus dicat: *Quicunq; ex operib. legis ſunt, ſub maledictio ſunt.* Nemo hãc maledictionẽ euadere, potuit, nec legiſlator niſi Chriſtus. vñ: *Chriſtus nos redemit de maledicto legis factus pro nobis maledictũ, etc.* (Gal.3.d.) (Vt ſupra.)

a to: Et dicet omnis populus, amen. Maledictus qui dormit cũ †
ſorore ſua, filia patris ſui vel matris ſuę? Et dicet omnis popu-
b lus, amẽ. Maledictus qui dormit cum ſocru ſua: Et dicet om-
a Oderit. b Quemlibet hominem.
c nis populus, amen: Maledictus qui clam percuſſerit proximũ +
ſuum: Et dicet omnis populus, amẽ. Maledictus qui dormit
a Auaritiam percutit.
cum vxore proximi ſui: Et dicet omnis populus, amen. Male
a Sicut Iudas. Beatus qui excutit manus ſuas ab omni munere. Eſa.33.c.
b Vitam temporalem vel animam immortalem.
dictus qui accipit munera vt percutiat animam ſanguinis in- †
d nocentis: Et dicet omnis populus, amen. Maledictus qui non 1
a Perfecte. Mente. b Omnibus. Cuſtodiens. c Non ſufficit facere niſi perficias.
† permanet in ſermonibus legis huius nec eos opere perficit:
Id eſt, vere vel ſemper.
Et dicet omni populus, amen.

✲ BASILIVS. Cur recitatis maledictionibus adiũgitur, Amen: benedictionibus vero nulla ſequitur affirmatio. Diluit hanc dubitationẽ Apoſtolus dicens, filius Dei non eſt etiã & non, ſed in ſe ipſo eſt etiam. Omnes em̃ iſtas promiſſiones in ipſo ſunt et. Amen. Ipſe enim eſt qui benedixit nobis in omni benedictiõe ſpiritali. (Ex catena Græca.)

(maledict⁹ q dormit cũ vxore proximi ſui & dicet omnis populus amẽ)

(† ſtatuit verba i. opere perficit.)

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Maledictus. *Hic ponitur maledictio & benedictio ei propoſi-*
B *ta reſpectu obſeruãtię & tranſgreſſionis totius legis generaliter, & ſicut in alijs prædictis primo pronuntiabatur benedictio ſuper obſeruantes, & maledictio ſuper tranſgrediẽtes legem in aliquo particulari mandato, ſic in iſto generaliter primo pronuntiabunt* Leuitæ *dicentes* Benedictus qui permanet in ſermonibus legis huius: *& reſponſio a populo, amen pronuntiabant et maledictionem oppoſitam, dicentes,* Maledictus qui non permanet, &c. E

MORALITER.

✲ 1 *Maledictus qui dormit cum ſorore ſua. fi. pa.* Per iſtã ſororem intelligitur ſapientia. Prouer.7. *Dic ſapientiæ ſoror mea es.* Ipſa etiam eſt filia dei patris omnium. Eccl.1.a *Omnis ſapientia a domino deo eſt.* Ille igitur prælatus vel doctos cũ ſorore ſua, filia patris ſui dormit, q ſapientiã a domino ſibi datã, immũditia vitę polluit, & contẽptibilẽ aliis reddit. Gre. Homi.xxxvii. Cuius vita deſpicitur, reſtat vt eius prædicatio contemnatur.
† *Maledictus &c.* Hoc autem facit qui occulte proximo detrahit.
† *Vt percutiat.* Hoc moraliter faciunt qui propter temporale lucrum perſonas ſimplices innocentes ad mortale peccatũ ĩducũt ſicut faciunt frequẽter mediatores & mediatrices fornicationis & adulterii vel alterius cuiuſque mortalis peccari.

CAP. XXVIII.

a *S I autem audie.* Sicut inobediẽtibus prędicit maledictiones & ſupplicia, ſic obedientib. ꝓmittit benedictiones & præmia.
✲ RVPERTVS. Quæ hactenus dictæ ſunt benedictiones ſiue maledictiones, cunctis gentibus pro meritis ſingulorum cõmunes ſunt. Non enim eſt diſtinctio. Quicũque enim in legẽ peccauerint, ſiue Gentiles, ſiue Iudæi, qui & ipſi decem uerba legis acceperunt, per legem iudicabuntur. Porro ſequentes maledictiones propriæ Iudęorũ ſunt, et ecce hodie ſuper illum infœlicem populũ uenerunt, eumq; manifeſte apprehenderũt. (Vbi ſupra cap.6.) Sunt autẽ numero triginta, quarũ prima eſt, maledictus eris
C in ciuitate, vltima vero, aduena qui tecũ verſatur in terra aſcẽdet ſuper te. Et merito triginta maledictionib. obruti ſunt, q triginta argenteis emptũ datorem benedictionis Chriſtum Dei filiũ occiderũt. Iuxta cauſam eandẽ in Pſalmo triginta maledictiones ſunt, tam in eum qui vendidit, Iudam ſcilicet quam in eos qui emerunt, quarum prima eſt, *Conſtitute legiſlatorem ſuper eos.* Vltima vero, *induantur ſicut diploide confuſione ſua.*
b *Benedictus tu in ciuitate.* ✲ PROCOPIVS. In eccleſia, vbi qui agit, ſerit & metit fructũ in vitam æternam. fęturæ vero vteri pię cogitationes ſunt. Dicit em̃ Iſaias. *Per metum tuũ domine iu ventre concepimus, dolores pertulimus & parturiuimus, &c.* F

☞ a Fru.

CAP. XXVIII.

Cordet
a S I autem audieris vocem domini Dei tui, 1
a Op ere. b Mente. c Nec vnum prętereas. d Non mea.
vt facias atq; cuſtodias oĩa mandata eius †
a Medius. b Id eſt præcepta oſtendo, c Præmijs blanditur.
quæ ego pręcipio tibi hodie, faciet te do +
minus Deus tuus excelſiorẽ cunctis gẽti
bus, quæ verſantur in terra. Venientq; ſu
a Quia à Deo. b Quas iam dicet. c Circundabant te vndique.
per te vniuerſæ benedictiones iſtæ, & apprehendent, ſi tamen
Benedictionem contemplatiuæ vitæ & actiuæ ſignificat.
a Intus fortis. b. Eccleſia. vnde: Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei, in qua benedictus qui vacat contemplationi.
b præcepta eius audieris. Benedictus tu in ciuitate, & bñdictus †

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXVIII.

✲ 1 Si autem. *Hic conſequenter ponitur benedictionum & maledictionum in precatio. & primo benedictionum ſuper obſeruatores legis, ſecundo maledictionum ſuper trãſgreſſores, ibi:* Quod ſi audire nolueris. *Circa primum ſciendum, quod benedictiones imprecantur,* ✲ *ſecundum*

MORALITER.

✲ 1 *Si autem.* non ſolum aure corporis, ſed etiam cordis firmiter retinendo.
† *Vt fa.* opere adimplendo.
† *Faciet.* excelſiorem cunctis gentibus, ſ. in cælorum regno, Mat.11.b. *Qui minor eſt in regno cælorum, maior eſt illo.*
† *Benedictus.* i. in operibus vitæ actiuæ, quæ pertinent ad politicam.
† *Et benedictus.* i. quantũ ad opera vitę contẽplatiuę quæ exercentur extra tumultum ciuilem.

† *Faciet.*

Ff 2

A a *Fruc.* diuerſos ordines notat ſubditorũ. Alii enim doctorib. corporalia præbent. Alij laborare poſſunt quod ſibi fuerit præceptum. Alii ſimplicitate contenti per innocentiam ui-te ſtudẽt deo placere. vnuſquiſque proprium donum habet ex deo.

D buntur tã occultæ cogitationes, quã manifeſtæ actiones, cũ ea q diminuuntur, tum ea quæ ad incrementum tendũt. Dauid enim dicit: *Ex ſecretis meis purga me.* Seruator item: *Sine me nihil poteſtis efficere.*

f *Benedicetque.* Bonis operibus tribuẽs incrementũ, & felicem ſucceſſum.

Luc.1.b. b *Benedictæ reliquiæ.* Bonæ intentionis p̃-mium, etſi voluntas non habeat effectũ, quia pax hominibus bo.vo.&c.

c *Ingrediens.* Ingreditur ille per oſtium q per fidem catholicam iuxta uoluntatem dei intus meditatur & tractat. Egreditur quando idem coram hominibus ad laudẽ dei manifeſtat.

† vel conſperſio ſiue paſta aut eſca tua. Chal. interpreta-tur pena-ria &c. inf. † vel percuſſos & vulneratos.

✱ PROCOPIVS. Cum hoc quoq; Dauid concinit, dicens: Domin⁹ tuebitur exitum tuum vt introitum. Oportet.n. ei q ab impietate recedit, manu ad pietatẽ iter præbere. Porro & nobis cõtra Dei hoſtes in bellũ eſt egrediendum. Per introitum vero licebit intelligas accuratam cognitionis cuſtodiam. Per exitum autem eam cognitionem qua omnis ſolertia relinquitur, & erga infirmos fit demiſſio.

† Statuet. B

Pſal.57.b. d *In conſpectu tuo.* Vt gaudeas: *Lætabitur iuſtus cũ viderit uindictã.*

e *Emittet* ✱ PROCOPIVS. Si enim mandata Dei pro uirili obſeruauerimus, C fœlicitati conſeruabuntur

a Exercitio boni operis. b Hoc ad ciuitatem reſpicit. c Conſilia, cogitationes. d Mentis vel cordis vnde procedunt cogitationes e Hoc ad agrum. f Corporis. Actiones extrinſecę. Opera.

a in agro. Benedictus fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ: †

a Opera. b Homines & iumenta ſalubris domine. Subditorum. Quinque ſenſum qui cum iumentis nobis communes ſunt. c Boum eorum ſcilicet qui laborare poſſunt.

fructuſque iumentorum tuorum, greges armentorum tuo- †

a Conuentus innocentium. b Virtutum cuſtodiæ.

b rum, & caulæ ouium tuarum. Benedicta horrea tua, & bene-

a Bona voluntas quæ remanet poſt opera. b In perceptione præmij. Eccleſiam. Fidem. c Oſtium, de quo dicitur: Ego ſum oſtium, per me ſi quis introierit, ſaluabitur. Io.10.b.

c dictæ † reliquiæ tuæ. Benedictus eris & ingrediens & e-

a De præſenti vita ad æternam. b Si cuſtodieris mandata. c Spirituales, dæmones, hæreticos, Gentiles. d Quaſi ſuperbi.

grediens. Dabit dominus inimicos tuos qui conſurgunt ad-

a Dominus conteret Sathan ſub pedibus tuis. Rom.16.b. b Adunati ad nocendum.

d uerſum te † corruentes in conſpectu tuo: Per vnam viam ve-

Terrore diſſipati.

e nient contra te & per ſeptem fugient a facie tua. † Emittet

Gratiam ſpiritalem. Cordis ſecreta.

dominus benedictionem ſuper cellaria tua, & ſuper omnia

a Gratiam donorum celeſtium multiplicando. b Eccleſiæ.

f opera manum tuarum, benedicetque tibi in terra quam ac-

A morte animæ.

ceperis. † Suſcitabit te dominus ſibi in populum ſanctum, ſicut iurauit tibi, ſi cuſtodieris mandata domini Dei tui, & ambulaueris in viis eius: Videbuntque

Corporales & ſpirituales. a Intus in fide, foris in opere radians.

omnes terrarum populi, quod nomen domini inuocatum ſit

a Qui prædicatoribus neceſſaria miniſtrant.

ſuper te, & timebunt te. Abundare te faciet dominus om-

Mentis.

nibus bonis, fructu vteri tui, & fructu iumentorum tuo-

Corporis vel eccleſiæ.

rum, fructu terræ tuæ, quam iurauit dominus patribus tuis,

a Placatus, qui aliquando c'audit iratus.

vt daret tibi. Aperiet dominus theſaurum ſuum optimum

a Doctrinam. b Cordibus terrenorum.

g cælum, vt tribuat pluuiam terræ tuæ in tempore ſuo, benedicetque cunctis operibus manuum tuarum: Et fœ-

h nerabis gentibus multis, & ipſe à nullo fœnus accipies.

g *Cælum.* Prophetas & Apoſtolos, de quibus dicitur: *Cæli enarrant gloriam dei:* quos dominus aperit cum per eos doctrinæ abundantiam tribuit: Tropolo.
1 ut carnalium corda hoc imbre irrigata
2 proferãt germina bo-
3 norum operum.

h *Fœnerabis.* Id eſt tanta erit abundãtia tibi, quod poteris dare pecuniã gentibus,
4 illis uero non tanta. Vel doctrina eccleſiaſtica intelligitur.

† præcipiet dominus vt ſit tecũ bene. i. dictio in cellariis tuis. E

Fœnerabis gentibus. Fœnerat eccleſia gẽtibus multis, quando diuina chariſmata expendit nationi-
5 bus. Nec fœnus accipit, quia non præſentem remunerationem ſed futuram inquirit. Excellit enim omnibus & caput eſt orbis non cauda. Semper ſupra eſt, & non infra. Quia licet preſſuras & perſecutiones malorum in mũdo patiatur, fortior
6 tamẽ aduerſariis eſt, fide & uirtute præeminet uniuerſis. Vnde conſtituet te dominus in caput.
7 &c.

☞ PROC. F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *ſecundũ ea quæ ſolẽt homines deſiderare in præſenti vita, quia in veteri lege obſeruatoribus legis promittebantur bona temporalia tanquã hominibus carnalibus & imperfectis, qui non poſſunt capere ſpiritualia, & propter hoc dicit Apoſtolus ad Heb.vij.c.* Nihil ad perfectum adduxit lex. *Solẽt autem homines deſiderare primo proſperitatem domus ſuæ, quę conſiſtit in fœcunditate prolis & abundantia temporalium bonorum & quantum ad hoc dicitur in generali:* Benedictus tu in ciuitate & benedictus in agro. *Et conſequenter explicatur magis in particulari, cum dicitur* Benedictus fructus ventris tui, &c.

Quo homines deſiderant proſperitate domus ſuæ.

1 Benedicta hor. *quia plena erunt bonis, nec putreſient ibi.*

2 Et bene. *i. ſuperabundantiæ bonorum tuorum, quia de illis dabis pauperibus, & illi benedicent tibi. Conſiſtit etiam bona diſpoſitio domus in corporis incolumitate ſine qua prædicta bona parum valerent homini. ideo ſubditur.*

3 Benedic.&c. *Quia intus ciuitatem & extra poteris conuenienter exercere opera tibi conuenientia. Secũdo ſolent homines deſiderare inimicorum ſuorum depreſſionem. & quantum ad hoc dicitur:* Dabit dominus inimicos, &c.

4 Per vnam viam. *Modus eſt enim veniendi ad prælium, ſ. vnite & coniunctim, & modus fugiendi per diuerſas vias. Tertio deſiderant homines famæ celebritatem in bonitate. & quantum ad hoc dicitur.*

5 Suſcita. *Et ſanctitas iſta per famam diuulgabitur ad dei gloriam & tuam. ideo ſubditur.* Videbuntque omnes terrarum populi, &c. *& ſubditur.*

6 Aperiet. *dicitur aũt cælum theſaurus, quia ibi repoſita ſunt & abſcõdita bona diligentibus deũ, ſecũdum illud 1.Cor.2.a.* Quod oculus nõ vidit, &c. *Dicitur autem theſaurus, quia tota fertilitas bonorum in iſtis inferioribus prouenit ex influentia cæli & ſtellarum.*

7 Et fœnerabis. *i. accommodabis. q.d. ita plenus eris, diuitijsq; poteris accõmodare gratis gentibus multis. Quarto deſiderãt homines dominij & honoris ſublimitatem, & quantum ad hoc dicitur.*

✱ 1 Conſti

MORALITER.

✱ † *Benedictus.* i. tuę mentis in meditationibus ſanctis.

† *Fructuſque.* i. ſenſuum exteriorum.

† *Greges armentorum &c.* i. ſenſuũ interiorũ per ſenſus.n. interiores & exteriores cõuenit homo cum animalib. brutis, pp quod eorum nominib. nominantur. differunt tamen in hoc, quod in homine pars ſenſitiua deſeruit virtuti, inquantum eſt obediens rationi, quæ non eſt in brutis.

1 *Benedicta horrea.* Per quæ ſignificatur merita repoſita a deo & conſeruata homini tempore futuro.

2 *Et benedictæ.* Merita nanq; hominis non ſibi ſoli valẽt, ſed etiam aliis, ex hoc vocantur reliquiæ, id eſt aliis relictę.

3 *Benedictus eris ingrediens.* id eſt opus bonum incipiens.

3 *Et egrediens.* i. bonum opus inchoatum perficiens.

† *Dabit dominus inimicos tuos* id eſt dæmones.

4 *Corruentes ante te.* id eſt ſuperatos in tẽtatione. Iaco.4.a. *Reſiſtite diabolo, & fugiet a uobis.*

† *Emittet domi.* Per cellaria intelliguntur cordis ſecreta aliis celata, quę dñs benedicit, quando meditationes ſanctas hominib. immittit, per opera manuũ intelligũtur exteriora bona, q̃ patent aliis & a deo benedicũtur, quando non ad hominum laudem, ſed ad dei gloriam ordinantur.

5 *Suſcitabit te dominus ſi.* i. in fine mundi reſurgere faciet in parte ſanctorum.

† *Abũdare te faciet dominus, &c.* In gloria cęleſti, de qua dicitur Pſa.xvi.d *Satiabor, cum apparuerit gloria tua.*

6 *Aperiet. do.* ſ. cælum ad recipiendum te in anima & corpore glorioſum.

† Da

✱ Quod

✻ PROCO. Mutuo dabis probatum diuinæ cognitionis ar-
A gentum. Tu vero nihil mutuo accipies. Apud eos enim nul-
la eſt ſcientia intelligentia.
a *In caput non in caudam.* ✻ THEODOR. Hoc eſt imperantem,
non nec ſeruientem.

ra, ſed dextra eorum qui *beatum dixerunt populum cui hæc ſunt, cũ* D
beatus ſit populus cuius dominus deus eius. Hæc eſt, vera dextra æq
tatis non iniquitatis. Non eſt ergo eundum poſt deos alienos
nec in dextera, vt exiſtimet homo ex ipſis ſe fieri beatum, ne
que in ſiniſtra, exiſtimãdo illis aduerſantib. fieri miſerũ. Aut

✻ PROCOPIVS.
Verũ nõ omnes hac
fauſta imprecatione
digni extiterunt. Soli
Apoſtoli & nos ſi ip-
ſos cõſectamur, quos
poſt Chriſtum capi-
tis loco habem᷒. Eos
vero qui nõ credide-
rũt, in caudã poſuit.
b *Non declina.* AV-
Quæſt. 48. GVSTINVS. LXX.
Non præteribis ab om-
I dexterã *nibus verbis, q̃ ego man*
delinare. *do tibi hodie in dextra*
aut ſiniſtra, ire poſt
deos alienos, ſeruire il-
lis. Dextera in laude
B ponitur. Quod aũt re
prehenditur in via vi
tæ q declinat ad dex-
terã, non ea reprehẽ
duntur quæ in dexte
ra sũt, ſed q declinat
in ea, i. qui ſibi q̃ dei
ſunt, arrogat. vñ: *Nõ*
declines in dextera aut
in ſiniſtra. Vias enim q̃
a dextris sũt, nouit do-
minus, &c. Bonę ergo
sũt dextræ, qa nouit
dñs vias iuſtorũ. De-
clinare ergo in dexte
ra, ẽ nõ dei gratię, ſed
† timore bonum ſibi tribuere.
Heb. 12. d. Vñ addit: *Ipſe enim re-*
ctos faciet greſſus tuos
&c. Dextera ergo aut
ſiniſtra ire poſt deos
alienos ſeruire illis,
non ideo dictum eſt

Principatum. Deiectionem.
a Conſtituet te dominus Deus tuus in caput & non in caudam, 1
& eris ſemper ſupra & non ſubter, ſi audieris mandata domi
ni Dei tui quæ ego præcipio tibi hodie, & cuſtodieris & fece-
In recta mortalitate vel operibus bonis, qui ſibi attribuit ille declinat in dexteram.
b ris, ac non declinaueris ab eis, nec ad dexteram nec ad ſini- 2
c ſtram, nec ſecutus fueris deos alienos, neq. colueris eos. Quod 3
a Corde. b Cum poſſis. c Qui audiendus, quia Deus & dominus. d Dilectione.
ſi audire nolueris vocem domini Dei tui, vt cuſtodias & fa-
a Opere.
cias omnia mandata eius, & † cęremonias quas ego præci-
a Opprimendum & apprehendent te ne euadas.
pio tibi hodie, venient ſuper te omnes maledictiones iſtæ
& apprehendent te. Maledictus eris in ciuitate, maledictus 4
in agro. Maledictum horreum tuum, & maledictæ reliquiæ
tuæ. Maledictus fructus ventris tui, et fructus terrę tuę, armen
ta boum tuorum, et greges ouium tuarum. Maledictus eris in
grediens, et maledictus egrediens. Mittet dominus ſuper te †
a Verbi Dei. b Sterilitatem virtutum.
famem et eſuriem, et increpationem in omnia opera tua quæ
tu facies, donec conterat te, et perdat velociter propter adin- 5
uentiones tuas peſſimas, in quibus reliquiſti me. Adiungat ti- 6
a Perturbationem vitiorum & malignorum ſpirituum. In nouiſſimo. Eccleſia.
bi dominus peſtilentiam, donec cõſumat te de terra ad quam
a Veri panis.
d ingredieris poſſidendam. Percutiat te dominus † egeſtate, fe-
a Carnalium deſideriorum ardore. b Infidelitatis duritia.
e bri et † frigore, ardore et † æſtu, et † aere corrupto, ac † rubigi-
Inuidia. a Id eſt perire permittat. b Prædicatores.
ne: et perſequatur, donec pereas. Sit cęlum quod ſupra te eſt ę- 7
a Duri non rore doctrinæ profſui. c Nullo humore fœcunda.
b Auditor. Hoc tempore Achab ad orationem Heliæ completum eſt.
f neum, et terra quam calcas ferrea. Det dñs imbrem terrę tuę 8
a Sterilitatem. Corruptam doctrinam. Combuſtio, æterna damnatio quæ miſerorum corpora exurat.
puluerem, et de cęlo deſcẽdat ſuper te cinis, donec conteraris.

ſi p dexterã intelliga
m᷒ æterna, ſiniſtram
vero tẽporalia bona,
nec propter illa, nec
propter iſta colendi
ſunt.
c *Quod ſi audi.* Sicut
cuſtodientibus man
data promiſit bene-
dictionem, ſic negligẽ
tibus pronũtiat ma-
ledictionem.
d *Percutiat te do.* AV- In Enchiri
GVSTINVS. Quis dio c. 19.
tã impie deſipiat, ut † ſtatuta.
dicat deũ malas ho-
minũ volũtates quas
voluerit, quando vo-
luerit, vbi voluerit in
bonũ non poſſe con
uertere. Sed cũ facit,
per miſericordia fa- † maledi-
cit. Cũ non facit, per ctione &
iudiciũ non facit, *qui* perditio-
cui vult miſeretur, & nem.
quem vult obdurat. E
e *Et aere corrupto.* ui-
ta polluta ex carnali
immunditia. Carna- † gladio.
lis vita polluta ex car
nali immũditia. Car- † ariditate
nalis vita per aerẽ ex- qua tellus
primitur, quia aeris areſcit.
ſpiramine humanũ † adultione
corpus viuificatur. † vel vredi-
f *Sit cælum.* Elemen- ne vitio ſ.
ta quibus fructus nu- ac morbo
triuntur, cõparat du- ſegetum.
riſſimis metallis, qa
peccata hominũ cõ-
mutant ordinem re- Sap. 5. d.

quod dii alieni poſſint in dextris accipi, ſed aut terrena loca, q̃
in dextra aut ſiniſtra habebant gentes alienos deos colentes.
Vel ita: *Non præteribis ab omnibus verbis, &c.* vt prætereundo q̃
mandata ſunt, eas poſt deos alienos. Hoc enim poſt omnia
ſeorſum commendare voluit, vt ne propter felicitatem appe
tendã, aut infelicitatẽ fugiẽdam auxiliũ petas ab alienis diis.
Aut ſic, vt vel cõſulãtur vt proſint, vel placẽtur ne noceãt, ſe-
Pſal. 143. b cundum illud: *Dextera eorum dextera iniquitatis*, qui opinantur
C hominem ſcilicet his rebus fieri beatum, quas & boni &
mali habere poſſunt. Et ideo dextera iniquitatis, quia ini-
qui ſunt qui eam dexteram putant. Non eſt enim uera dexte
ra, ſed

rum, & q̃ ad ſolatium condita ſunt humano generi. vnde: *Pu*
gnabit pro eo orbis terrarum contra inſenſatos.
Cęlũ eſt æneũ p̃uaricatorib. legis, cũ nullã a ſanctis doctori
bus mereãt clementiã, ſed duriſſimã diſciplinã, qm̃ ipſi nõ cor Allegor.
carneũ & mollẽ animũ ſed lapideũ habẽt & ferreũ. Sicut du
ro populo lex ĩ lapide dabãt, vt ex munere acceptor figuraret.
f *Det dominus imbrem.* quaſi ſicut puluis & cinis nõ faciũt fru-
ctũ, ſic doctrina tibi infuſa nõ excitet germina virtutum, ſed
æternum prænuntiet interitũ. Puluis enim bonorum operũ
ſterilitatẽ, Cinis deſignat combuſtionem, quia paleæ peccato P
rum comburentur igni inextinguibili.
☞ a Et

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Coſtituere te. do. &c. *Quia eſt ſuperior pars corporis.*
2 Ac non declinaueris ab eis, nec &c. *id eſt quocunque impulſu*
porſperitatis ſeu aduerſitatis.
3 Quod ſi. au. no. *hic conſequenter ponitur imprecatio maledictionũ*
ſuper legis tranſgreſſores, & ſicut imprecatæ ſunt benedictiones ſecun-
dũ ea quæ homines deſiderant in vita præſenti, vt dictũ eſt, ſic etiã ma-
ledictiones imprecantur ſecundum ea quæ homines abhorrent in præ-
ſenti vita & ſecundũ hoc poſſet diuidi ſequens litera, vt patebit per di-
ſtinctiones eorũ, quæ abhorrentur. Iſta enĩ diſtinctio non eſt ita præciſa,
quin de pertinentibus ad unam partem plura ponantur in alia & econ
uerſo, quia Moyſes iſta tradebat populo per modum exhortationis &
prædicationis, & ideo frequenter intermiſcet illa, quæ pertinent ad di-
uerſas maledictiones per modum cuiuſdam exaggerationis. Accipiatur
tamen diſtinctio prout poteſt fieri per oppoſitum ad benedictiones, quia
primo
primo ſolent homines abhorrere malam diſpoſitionem domus ſuæ, quæ
conſiſtit in ſterilitate prolis & penuria bonorum, & quantum ad hoc
dicitur.
4 Male. *& patet litera ex prædictis vſque ibi.*
5 Propter. *i. peccata quæ ſunt a nobis, ſed bona ſunt a deo ſecundum*
quod habetur Oſee xiij. c. Perditio tua ex te Iſrael, tãtũmodo ex
me auxilium tuum. *Conſiſtit etiam ſecundo principaliter mala diſpo*
ſitio domus in lãguore & infirmitate corporis, quę poteſt cauſari multis
modis & quantum ad hoc dicitur.
6 Adiungat. *ex fulgure, tonitruo. & grandinibus, & ſimilibus bona*
terra & aerem corrumpentibus, ex quibus ſequuntur infirmitates, ut lan
guores.
7 Sit. *i. ad modum aeris ſiccum & clauſum ita quod inde non proce-*
dat ros nec pluuia.
8 Et ter. *i. dura & ſicca nullum fructum proferens.*
✻ *Tra-*

MORALITER.

✻ 1 *Quod ſi audi.* Sequitur.
4 *Maledi. fru. ven.* Hic ponunt maledictiones inferendæ nolen
tibus
tibus obedire deo, per oppoſitũ ad benedictiones p̃dictas pro-
pter qd̃ ex ſenſu myſti. benedictionum de facili poteſt accipi
ſenſus myſti. maledictionum, quia ſicut dicitur 1. de Anima.
Rectum eſt iudex ſui & obliqui, ergo pertranſeo.

a Spirituales vel Romanos.
Tradat te dominus † corruentem ante hoſtes tuos. Per vnam 1
a Collectis in vnum viribus. Multis modis.
a viam egrediaris contra eos & per ſeptem fugias * & diſper-
a Diſperde eos in virtute tua, & deſtrue eos protector meus domine. Pſal. 58. c. b Pœna poſt mortem futura indicatur.
gâris per omnia regna terrę. Sitq; cadauer tuum in eſcam cum 2
a Dæmonibus. b De quibus dicitur: Ne tradas beſtijs animas confitentium tibi. Pſal. 73. d. c Deo irato nemo liberare poteſt.
b ctis volatilibus cæli, & beſtiis terræ, & non ſit qui abigat. Per 3
a Semel damnationi datos æterna pœna conſumet. Pruriente malitia. b Quod vlcera eſt & veſicæ turgentes. c Fœtorem poſt hanc vitam futurum ſignificat.
cutiat te dominus vlcere Ægypti, & partem corporis per 4
a Sicut Philiſthæi percuſſi ſunt in poſterioribus. 1. Reg. 5. b. b Feruo re iræ vel deſiderij, quia ſcabies ex feruore humoris procedit. c Furoris inſania.
quam ſtercora geruntur, ſcabie quoque & prurigine, ita vt
a Quia in inferno nulla eſt redemptio.
curari nequeas. Percutiat te dominus amentia, & cæcitate
a Quo Chriſtum crucifixerunt.
c ac † furore mentis, & palpes in meridie, ſicut palpare ſolet
Hoc hodie in Iudæis impletur, nec vnquam liberabuntur.
d cæcus in tenebris, & non dirigas vias tuas. Omnique tempore 5
calumniam ſuſtineas, & opprimaris violentia, nec ha-
a Plebem. b Hoc ad literam Iudæis contingit. Diabolus.
e beas qui liberet te. Vxorem accipias & alius dormiat 6
cum ea. Domum ædifices, & non habites in ea. Plan- 7
tes vineam, & non vindemies eam. Bos tuus immo- 8
letur coram te, & non comedeas ex eo. Aſinus tuus ra-
piatur in conſpectu tuo, & non reddatur tibi. Oues tuæ den-
a Diſcipuli.
tur inimicis tuis, & non ſit qui te adiuuet. Filii tui & filiæ tuæ 9
a Chriſtiano. b Hoc ipſis videntibus quotidie fit. c Inuidiæ. d Quia intentionem ad effectum ducere non valet.
tradantur alteri populo videntibus oculis tuis, & deficienti- 10
bus ad conſpectum eorum tota die, & non ſit fortitudo in
f manu tua. Fructus terræ tuæ, & omnes labores tuos comedat 11
a Gentiles ſcil. fruentur ſcientia ſcripturarum tuarum.
populus quem ignoras, & ſis ſemper † calumniam ſuſtinens
& oppreſſus cunctis diebus, & ſtupens ad terrorem eorum quę
g videbunt oculi tui. Percutiat te dominus vlcere peſſimo in ge-
a Ab infimis vſque ad ſummos.
h nibus & in ſuris, ſanarique non poſſis a planta pedis vſque ad 12
i verticem tuum. Ducetque te dominus & regem tuum, quem 13
K conſtitues ſuper te, in gentem quam ignoras tu, et patres tui,
et ſeruies ibi diis alienis, ligno et lapidi, et eris † perditus, in
prouerbium ac fabulam omnibus populis ad quos te intro-
l duxerit dominus. † Sementem multam iacies in terram, et 14
a Inanis gloria, mentis inſtabilitas.
modicum congregabis, quia locuſtæ deuorabunt omnia. Vi-
neam plantabis et fodies, et vinum non bibes, nec colliges
Qui non moriuntur. i. peccata.
ex ea quippiam, quoniam vaſtabitur à vermibus. Oliuas habe
bis in omnibus terminis tuis, et non vngeris oleo, quia †
defluent et deperibunt. Filios generabis et filias, et

a *Et diſpergaris*: Sicut Iudæi captiuati per latitudinem orbis diſperſi ſunt, quia contra deū collecti ſunt, ſic gñatio malorū a ſpiritibus immūdis diſperſa per pœnarū genera perturbatur. unde: *Inimici tui peribunt & diſpergentur omnes qui operantur iniquitatem*, (Pſal. 91. b.) † cęlum.

b *Percutiat te dominus vlcere Aegypti.* Vlcera doloroſa & purulēta malitia. Veſicę inflata ſupbia. Scabies & prurigo, ira feruida & furoris inſania. Hæc ī præſēti cōgrua pena peccatis infligitur. poſt hāc vitā (qđ ſignatur in poſteriori bus) fœtorem ſcelerum in æternis cruciatibus ſuſtinebunt. † timore vel ſtupore cordis.

b *Percutiat te dominus.* hæretici & ſchiſmatici clareſcente euangelio in toto orbe erroris cęcitate īuoluti, amētiā ſuā exercētes catholicæ fidei cōtra dicūt. Ideo eccleſię calumniā ſuſtinēt, & a veritate opprimūtur. Amētes et cęci fuerūt, cū Chriſti miracula vidētes, ī Beelzebub ea fieri dicebant, & Chriſtū deum eſſe negabāt, nec veritatē videbāt. i. ītelligebāt. (Matt. 7. f.)

c *Et palpes.* Tenebræ factæ ſunt cū crucifigerētIeſus vſq; ī horam nonā, ſicut tenebræ erant in cordib. Iudæorum.

✱ PROCOPIVS. Nunc enim cum gentes in media luce æta tē degant, Iſrael verſatur in tenebris, & tanquā cæci murum palpāt, legē ipſis traditā, eo quod lucis radios Chriſti cognitionis nollent admittere, & cum Dauide dicere: *Reuela oculos meos, &c.* (†Leu. 26 c. Mich. 6. d. Aggei. 1. b. — C — Pſal. 118.)

d *Non dirigas*, nec Chriſto pđicāte crediderunt, nec per penitentiam dirigi uoluerunt.

e *Vxorem accipias & alius, &c.* In vxore plebs hæreticis ſocia ta accipitur, cum qua diabolus fornicatur, dū in errorē ſeducitur. Animalia hæreticis rapiuntur, cū ſubiecti ab eis liberātur, cū ipſi uita & doctrina priuantur. Subſtantiā quoque quam Iudæi ſibi docendo & ſcribēdo ſingulariter præparauerunt, eccleſia ſibi conuertit in vſum. (D, *coram)

f *Fructus terræ tuæ.* Tota cęremoniarum vtilitas ad eccleſiam tranſlata eſt. Hæc abundantia fruitur, Iudæi egeſtate pereunt. vnde per Eſaim dicitur: *Serui mei comedent, & vos eſurietis.* (Eſa. 65.)

g *In geni.* Fortitudinem, i. & ſtabilitatem auferat. Vel in genibus percutiatur, cuius nouiſſima opera damnantur. (E)

h *A planta pedis.* Sicut ab initio prauæ voluntatis vſque ad perfectionem operis malitiam exercuiſtis vnde: *a planta pedis vſque ad verticem non eſt in eo ſanitas.* Hoc in vltima captiuitate cōpletum eſt. (Eſa. 1. b. † contritionem.)

i *Ducetque te.* Hæretici uel mali catholici, qui contemnunt præcepta dei a dæmonibus & vitiis uariis captiuātur. Sicut ſeruus ita & dominꝰ & rex ſicut populus, magiſter ſicut diſcipulus. (†in perditionem vel laqueum)

K *Et regem.* Oſee regem Samariæ Salmanatar rex Aſſyriorū cum decem tribubus duxit in captiuitatem, Nabuchodonoſor, Ioachin, & Sedechiam regē Iuda cū populo captiuauit. (4. Reg. 17. d. 4. Reg. 24. — F — † proiicientur oliuæ)

l *Sementem, &c.* Nobis quoque cauendum eſt, ne perdamus panem qui cōfirmat cor hominis, & vinum quod lætificat, & oleum quod exhilarat faciem.

✱ *Aduer*

NICOLAVS DE LYRA.

✱ 1 Tradat. *ſecundo ſolent abhorrere homines deprimi ab inimicis quæ quidem depreſſio fit multis modis, & quantum ad hoc dicitur.* Tradat. *& patet expoſitio ex prædictis.*

2 Sitque &c *abhorret enim homo quod corpus eius occiſum ab inimicis remaneat inſepultum.*

3 Percut. te. *de quo vlcere habetur Exo. ix.*

4 Et partem. *tali plaga percuſſi fuerunt Philiſthæi, ut habetur 1. Reg v.*

5 Omnique tempore. *Ab aduerſarijs, ita quod non ſit tibi aliquod interuallum pacis & quietis.*

6 Vxorem acci. *non ad lætitiam, ſed dolorem, ideo ſubditur.*

7 Et alius dor. *quod ſolet fieri, quando aliqui ſunt ab inimicis deuicti, quia mulieres in prælijs non interficiuntur, ſed victores ad luxuriam eis abutuntur, & poſtea vilibus perſonis dimittuntur.*

8 Domū. *afflictio magna eſt non reportare fructum ab illis in quib. homo multum laborauit ſicut eſt in ædificatione domus, & plantatione vineæ & ſimilibus.*

9 Filij tui. *Quod fit quando aduerſarij victores exiſtentes capiunt eos, & vendunt in ſeruos & ancillas.*

10 Videntibus oculis, &c. *Quod facit ad augmentum doloris.*

11 Fructus terræ, &c. *Comedat populus quē ignoras, quia omnia bona hominum deuictorum conſumuntur ab inimicis, & ſi eſt aliquod reſiduum, rapitur & portatur alibi.*

12 Et in ſuris. *Sura eſt poſterior pars tibiæ.*

13 Ducetque. *Et hoc fit quando aduerſarij deuictos nolunt occidere, ſed ducunt eos captiuos, & affliguntur longa morte. Tertio ſolent homines abhorrere infamiā & improperia ſuſtinere. & quantum ad hoc dicitur:* Et eris perditus in prouerbium & fabulam omnibus populis. *& ſubditur.*

14 Sementem multam iacies in ter. *Vt per hoc appareat omnibus quod tu es homo maledictus a deo & derelictꝰ. Quarto ſolent homines* ✱ *abhorre*

a *Aduena*. Aperte ſignificatur abiectio Iudęorum & electio gētium. vnde *Auferetur a uobis regnum dei, & dabitur gen.fa.f.e.* Et alibi: *Sic erunt nouiſſimi primi, & primi nouiſſimi.*

• locuſta vel vſtio. Matt. 21.d. Matt. 20.b

Moraliter

RABAN. *Aduena qui tecū verſatur, &c.* Creator omniū per incarnatiōis ſuæ myſterium Iudæam, viſitare dignatus eſt, ſed ipſa nō cognouit tēpus viſitationi ſuæ. Ideo gentibus frequēter in prædā data eſt nouiſſime Romanis tradita, & venerunt ſuper eam omnia genera maledictionū, quę in libro legis ſcripta sūt. Similiter his qui gratiā Dei ingrati accipiunt, certa eſt dānatio. Si enī qs irritā faciēs legē Moyſi ſine vlla miſeratione moritur, quāto deteriora meretur ſupplicia qui filiū dei conculcauerit, & ſanguinem teſtamenti pollutum duxerit.

† mutuabit.

ſtatuta.

B

b *Ponet iugum ferreū.*

✻ PROCOPIVS. De graui ſeruitute loquitur. Ac proinde ferreū maluit ponere quam ligneum. Ieremias quoq; ob id ſibi imponere præcipit vt captiuitatis moleſtiam ſignificet. De qua nūc vaticinatur, & īquit. Adducet ſuper te gentem e longinquo. Quibus uerbis Ieremias & prophetæ alii Aſſyrios Babyloniosq; innuerunt Quorū hoſtiū pernicitatem atq; vires volatu aquilę adūbrauit Moſes. Quin etiā deuorabit, īquit fœt⁹ vteri tui. Quod in terrenis Ieremias lamentatur, & a Romanis factum eſſe Ioſephus narrat.

† frontem ſaciei.i.ferocem, crudelem, immitem.

C c *Homo delicatus.*

✻ IDEM. Qui delitiis eſt aſſuetus, inquit ad cibū ab omni humanitate alienū redibit. Nec anim⁹ quicquā de hoc ītimis ſuis decerpere permittet.

D

✻ THEODORETVS. Qui fit vt plures ſint maledictiōes quā benedictiones? Improbi ſerui non tā mouētur promiſſionibus libertatis, quā plagarum comminationibus.

Quęſt. 36.

† 4 Re. 6. b. Thre. 4. b.

non frueris eis, quoniam
ducentur in captiuitatem.
Omnes arbores tuas, & fru
ges terræ tuæ † rubigo con
Gentilis
a ſumet. Aduena qui tecum 1
verſatur in terra, aſcendet
ſuper te eritque ſublimior,
Humiliaberis
tu autem deſcendes & eris
inferior. Ipſe † fœnerabit ti-
bi, & tu non fœnerabis ei.
Ipſe erit in caput, & tu eris
in caudam. Et venient ſu-
per te omnes maledictio-
nes iſtę, & perſequentes ap
prehendent te donec inte-
reas, quia non audiſti vo-
cem domini Dei tui, nec
ſeruaſti mandata eius & †
cæremonias quas præcepit
tibi. Et erunt in te ſigna at- 2
que prodigia, & in ſemine 3
tuo vſque in ſempiternum
eo quod non ſeruieris do-
mino Deo tuo in gaudio
cordisque lætitia, propter
rerum omnium abundan
tiam. Seruies inimico tuo
quem immittet tibi do-
minus & ſiti, & nudita-
b te & omni penuria, &
ponet iugum ferreum ſu-
per ceruicem tuam, donec
te conterat. adducet domi-
a Chaldæos vel Romanos.
nus ſuper te gentem de lō-
ginquo, & de extremis ter
ræ finibus in ſimilitudinē 4
aquilę volantis cum impe
tu: Cuius linguam intelli- 5
gere non poſſis, gentem † 6
Honorem.
procaciſſimam, quæ non
deferat ſeni, nec miſereatur
paruuli, & deuoret fructū
iumentorum tuorum, ac
fruges terrę tuæ, donec in-
tereas, & non relinquat tibi
triticum, vinum, & oleum,
armenta boum, & greges o-
uium, donec te diſperdat &
conterat in cunctis vrbibus
tuis, & deſtruantur muri tui
firmi atque ſublimes, in qui-
bus habebas fiduciam in om
8 ni terra tua. † Obſideberis in
tra portas tuas in omni terra
quam dabit tibi dominus
9 Deus tuus, & comedes fru-

Et

a Filios, ſicut in libro Regum legitur, & in excidio Ieruſalem.

ctum vteri tui, & carnes filiorum & filiarum tua
rum, quas dederit tibi dominus Deus tuus, in † † obſidione & coarctatione.
anguſtia & vaſtitate, qua opprimet te hoſtis tuus.
Homo † delicatus in te & luxurioſus valde, inui- † tener in te & delitioſus vel in voluptatib. viuens
C debit fratri ſuo, & vxori quæ cubat in ſinu ſuo, • • & filiis ſuis quos reliquerit.
ne det eis de carnibus filiorum ſuorum quas co-
medet, eo quod nihil aliud habeat in obſidione
& † penuria quā vaſtauerint te inimici tui intra † coarctatione.
10 omnes portas tuas. Tenera mulier & delicata
quæ ſuper terram ingredi non valebat, nec pedis
veſtigium figere propter molliciem & teneritu-
11 dinem nimiam, inuidebit viro ſuo, qui cubat in
12 ſinu eius ſuper filii & filiæ carnibus, & illuuie ſe † Chaldę⁹ interp. ſic interpretatur & filiis qui egreſſi ſunt ex ſe.
a Pelliculam quæ tegit puerum in ventre matris etiam comedebant.
13 cundinārum quæ egrediuntur de medio femi-
14 num eius, & ſuper liberis qui eadem hora nati E
ſunt. Comedent enim eos clam propter rerum
omnium penuriam, in obſidione & vaſtitate,
qua opprimet te inimicus tuus intra portas tuas.
Niſi cuſtodieris & feceris omnia verba legis hu-
ius, quæ ſcripta ſunt in hoc volumine, & timue-
ris nomen eius glorioſum et terribile, hoc eſt do-
15 minum Deum tuum, † augebit dominus plagas † vel mirabilib. tecū aget dominus in plagis, aut mirabilibus plagis affliget te d'ominus.
tuas, et plagas ſeminis tui, plagas magnas et † per
ſeuerantes, infirmitates peſſimas et perpetuas, et
conuertet in te omnes afflictiones Ægypti, quas
timuiſti et adhærebunt tibi. Inſuper et vniuer-
ſos langores et plagas, quæ non ſunt ſcriptæ in vo † forteſ aut certas, ſtabiles, iuges, veras.
lumine legis huius, inducet dominus ſuper te,
donec te conterat. Et remanebitis pauci nu-
mero qui prius eratis ſicut aſtra cæli præ
multitudine, quoniam non audiſtis vocem F

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *abhorrere ſubiectionem maxime ab inferioribus ſe. & quantum ad hoc dicitur.*

1 Aduena. *Quantum ad diuitias, ideo ſubditur:* Ipſe fœnerabit tibi: *& quantum ad honores. ideo ſubditur:* Ipſe erit in ca. &c *ſubditur.*

2 Et erunt in te ſig. *Id eſt peſtilentię de cælo deſcendentes.*

3 Atque prodigia. *De terra vel aliter. Signa .i. infortunia de præſenti. Atq; pdigia .i. infortunia de futuro. vnde dicitur prodigium, quaſi procul a digito lōge a pſentibus quæ digito poſſunt tāgi Quinto ſolent homines abhorrere obſideri ab inimicis, eo quod tunc multa mala contingunt ipſis obſeſſis, & maxime quando obſeſſio eſt longa & a gente crudeliſſima, & quantum ad hoc dicitur.* Adducet dominus &c.

4 In ſimilitudinem. *Id eſt ita ſubito venientes, quod non poteris te parare ad reſiſtendum victualibus & armis.*

5 Cuius lin. *Et ſic non poteris cum eis tractare de pace.*

6 Gentem pro. *Et ideo non dimittet obſidionem.*

7 Quæ non deferat &c. *Capta ciuitate ſed omnia deſtruens.*

8 Obſideberis intra portas tuas &c. *Ita quod non poteris adiuuare alios fratres tuos nec ipſi te, nec p arma, nec p victualia, ideo ſubditur*

9 Et comedes fru. &c. *Præ nimia fame quod eſt maxime horribile.*

10 Tenera. *nō ex defectu membrorū, ſed præ teneritudine ſicut in eundo ſuſtentantur magnæ dominæ.*

11 Inuidebit. *i. abſcondet ne inde accipiat partem, ſed ipſa totum gluttiat præ nimia fame.*

12 Et illuuie. *i. immunditie.*

13 Secūdi. *Dicūtur aūt ſecūdinę pelliculę in quibus inuoluuntur pueri in ventre matris, & ſimul egrediuntur cū eis quando naſcuntur. Dicūt aliqui q melius dicitur.* Secundarum de medio femorum eius. Secūdinę

14 Et ſuper. *cum prędictis pelliculis.*

15 Et plagas. *quę non ſunt ſcriptę, quia non poſſunt ad plenum ex-*

6 Gentem

domini Dei tui. Et ſicut ante lætatus eſt dominus ſuper 1
vos, bene vobis faciens, vosque multiplicans, ſic lætabitur 2
diſperdens vos atque ſubuertens, vt auferamini de ter-
ra ad quam ingrediemini poſſidendam. † Diſperget te do- 3
minus in omnes populos a ſummitate terræ vſque ad termi-
nos eius, & ſeruies ibi diis alienis, quos et tu ignoras et pa-
tres tui, lignis et lapidibus. In gentibus quoque illis non quie- 4
ſces, neque erit requies veſtigio pedis tui. Dabit enim tibi 5
a Ibi trepidauerunt vbi non erat timor. Pſal. 13.b. b Obſcurentur oculi eorum, ne videant. Pſal. 68.f.
dominus ibi cor pauidum et deficientes oculos et animam 6
a Chriſtus qui eſt via veritas,& vita. Io.4.a. b In cruce. c In conſpectu tuo.
a mœrore conſumptam, et erit vita tua quaſi pendens ante te. Ti- 7
a Ne perdas l[illegible]um & gentem. b Quia pendentem videbis. Hæc ad literam ſæpe contigere Iudæis.
mebis nocte et die, et non credes vitæ tuæ. Mane dices: quis mi- 8
hi det veſperum: et veſpere: quis mihi det mane? propter cordis
tui formidinem, qua terreberis, et propter ea, quę tuis videbis o-
b culis. Reducet te dominus claſſibus in Ægyptum, *de qua dixit 9
tibi, vt eam amplius non videres: Ibi venderis inimicis tuis in
ſeruos et ancillas, et non erit qui emat.

A a Et erit vita. Nihil peius inter maledicta, quæ Iudæis merito ſuperbiæ acciderūt, quam uidere uitam ſuam, i. filium dei pēdentem, & nō credere ei. Maledicta autē cum ex prophetia dicuntur, non de malo voto ſunt, ſed prædicuntur. Potuit aūt ſic B ſonare Iudæis, uidebis vitam tuā pēdentē, & nō credes uitæ tuæ, i. inter minas & dolos hoſtium uitā tuam videbis pendere ex incerto.

* PROCOPIVS. Erit vita. Hoc eſt, in dubio & interitus periculo erit ei, qui mortem ante pedes videbit. Traduci quo C que in Chriſtum poteſt q̄ dicit. Ego ſum D vita, quem cum e ligno pendere viderēt fide non exceperunt.

b Reducet te dominus. * IDEM. Non reduxit ipſe, verum redeūtes non prohibuit. Argumēto illud eſt, de quo ubi dixit, non videbis ipſum amplius. Cum enim reditio illa vitii loco vertatur, quando E ipſe autor fuiſſet? Sno igitur marte reuerſi ſunt, nunc quidem ab ipſis auxiliū contra Aſſyrios petitum, nunc vero a Nicanore, Pharaone, & aliis Aegyptiis regibus captiui abducti.

†Diſperdet.

*per viam

☞ CAP. F

NICOLAVS DE LYRA.

* *primi præ multitudine & magnitudine.*
1 Et ſicut. *Vtens ſua benignitate & gratia, quando ei ſeruiebatis.*
2 Sic. *utens ſua æquitate & iuſtitia, eo quod a ſeruitute eius receſſeritis.*
3 Diſperget. *quod factum eſt per Titum & Veſpaſianum xlij. anno a paſſione Chriſti, eo quod peccauerant occidendo eum.*
4 In gen. *quia frequenter eyciuntur de ciuitate in ciuitatem, & de regno in regnum.*
5 Dabit. *timore malorum imminentium de futuro.*
6 Et deficien. *dolore malorum præſentium.*
7 Et erit. *i. in pendulo poſita ex periculis imminentibus.*
8 Et non. *ſ. quod poſſit etiam ad modicum ſtare, utpote de mane ad ueſperam, & econuerſo. ideo ſubditur:* Mane dices, &c. *& patet.*
9 Reducet te. *& hoc fuit per Titum & Veſpaſianum, quia vt dicit Ioſephus lib. de Iudaico bello, capta ciuitate Ieruſalem multi Iudæi fuerunt captiui, in tantum quod dabantur xxx. pro denario vno, vt dicunt aliqui & ideo oneratæ fuerūt plures naues de ipſis; in quib. ducti ſunt in Alexandriā. quæ eſt in Aegypto, vt ibi reuenderentur carius a mercatoribus, qui eos emerant.*

* CAP.

ADDITIO.

In cap. 28. ubi dicitur in poſtilla: Quod ſi audire nolueris.

Maledictiones in hoc c. contentæ non ſolum ſunt comminatoriæ, ſed etiam propheticæ, quia omnes contigerunt illi populo in ſequētibus temporibus. Sed notandum eſt, quod ſicut dictum fuit ſupra Leuitici 26. in additione ſecunda, vbi aliæ maledictiones ponuntur, quæ contentis in hoc c. in multis aſſimilantur maledictiones ibidem contentæ pertinent ad Babylonicam captiuitatem. prout ibidem ſatis fuit expoſitum. Maledictiones vero in hoc cap. contentæ pertinent ad hodiernam captiuitatem Iudæorum, quam ipſi Romanam vocant, eo quod fuit per Romanos incepta, per quos etiam conſummata fuit vaſtitas templi ſecundi & ciuitatis Ieruſalem, & ſtatus eorum deſtructus, prout per Dan. 9. capitulo fuit pronuntiatum. Quod autem huiuſmodi maledictiones propheticæ in hoc c. contentæ pertineant principaliter ad hodiernam captiuitatem Iudæorum patet ex multis, ſpecialiter ex octo quæ ſequuntur. Primo quia in hoc c. non aſſignatur tāquam cauſa præcipua deſtructionis eorum peccatum idololatriæ, ſicut in alijs maledictionibus in prædicto c. Leui. contentis. Cuius ratio eſt, quia in templo ſecundo non incurrerunt peccatum idololatriæ, ſed ſolum aſſignatur hic, vt cauſa deſtructionis, hoc quod dicitur, ſ. Quod ſi audire nolueris vocem domini dei tui, vt cuſtodias & facias omnia mandata eius &c. *Quod quidem peccatum in hoc loco expreſſum, quod omnia mandata legis comprehendit, proprie incurrunt Iudæi in vltimo tempore templi ſecundi, & ſpecialiter tempore Chriſti qui eos redarguens dicebat:* Nōne Moyſes dedit vobis legem, & nemo ex uobis facit legem, *vt habetur Io. vij. Quæ quidem interpretatio manifeſte concordat cū cauſa huius deſtructionis ante dicta. Secundo hoc patet ex progreſſu utriuſque deſtructionis ſeu captiuitatis. Prima enim deſtructio eorum fuit paulatiue ſeu partibiliter, quia primo per Aſſyrios vt 4. Reg. xv. c. vbi dicitur, quod tempore Phaceæ regis Iſrael Teglathphalaſſar rex Aſſur cepit Galaad & Galilæam & totam terram* Nephtali, *& quaſdam ciuitates regis Iſrael, & tranſtulit eos in Aſſyrios. Poſtea vero a tempore Oſee filii* Hela *regis Iſrael, Salmanaſar rex Aſſyriorum cepit Samariam, & tranſtulit hinc Iſrael in Aſſyrios iuxta fluuium Gozan vt in 4. Reg. 17. Poſtea vero tempore Ezechiæ regis Iudæ Sennacherib rex Aſſyriorum accepit omnes ciuitates munitas regni Iudæ, vt patet 4. Reg. xviij. Poſt uero tēpore Ioachin regis Iudæ Nabuchodonoſor rex Babylonię tranſtulit Ioachin & matrem eius & omnes principes Iudę in Babyloniam, vt 4. Regum xxiiij. Quam quidem deſtructionem ſeu tranſmigrationem ſic partibiliter futuram uidentur ſonare uerba in prædicto c. Leuitici contenta, vbi dicitur:* Si autem nō obedietis mihi, addam correptiones veſtras, *& infra:* Si autem ambulaueritis ex aduerſo mihi, nec audieritis me, addam plagas veſtras &c. *Quę uerba & ſimilia vlterius repetuntur, in quo deſignatur quod in varijs modis & temporibus illa deſtructio erat fienda, iuxta illud Dan. 19. cap. qui de captiuitate Babylonica dicebat.* Diſtillabit dominus maledictionem quæ ſcripta eſt in lege Moyſi: *prout ibidem exponitur. In maledictionibus uero in hoc cap. contentis nihil huic ſimile ponitur, in quo denotatur quod deſtructio de qua hic loquitur, non partibiliter & per diuerſos reges ſed quaſi in uno ſemel & continuatim per eandem gentem eſſet conſummanda. Tertio patet ex hoc, quod in maledictionibus contentis in Leui. dicitur:* Vos autem diſpergam in gentes. *quod impletum fuit cum fuerunt diſperſi in Chaldæa, Perſia, & Media, & huiuſmodi propinquis regionibus tempore captiuitatis Babylo. Sed in hoc cap. dicit:* Diſperget te dominus in omnes populos a ſummitate terræ vſque ad terminos eius, *quod impletum fuit tantummodo in hac captiuitate in qua per omnia mundi climata ſunt diſperſi. Quarto patet propoſitum ex tempore durationis vtriuſque captiuitatis, ſcilicet Babylon. & hodiernę. Prima enim durauit per lxx. annos. Hiere. xxxix. Quod quidem tempus fuit ęquale tempori quo non ſeruarunt ſabbatha. vnde in prędicto capite Leuitici dicitur:* Tunc placebunt ſabbatha ſua terræ cunctis diebus ſolitudinis ſuæ *&c. prout ibidem fuit expoſitum in additione ſecunda. Duratio autem captiuitatis hodiernę excedit non ſolum tempus ſabbathorum, ſed etiam totum tempus durationis vtriuſque templi. vnde in hoc cap. quod reſpicit hodiernam captiuitatem, non deſignatur nec innuitur aliquod tempus determinatum huius durationis. Quinto patet ex hoc quod maledictiones contentę*

Maledictiones quare alli gnatæ Iudæis.

A *contentæ in* Leuitici *ca. ſupradicto terminantur in conſolationem cum ibi dicitur,* Recordabor fœderis mei Iacob, &c. Et terræ quoque memor ero, *ſcilicet ad hoc, vt iterum habitarent in ea, & in fine ad oſtendendum quod etiam poſt illam captiuitatem eſſent ſub diuino cultu ſicut antea, ſubdit ibidem finaliter.* Et recordabor fœderis mei priſtini, quando eduxi eos de terra Aegypti in conſpectu gẽtiũ, vt eſſem Deus eorum, ego dominus Deus. *In quo manifeſte oſtenditur, quod illa captiuitas erat terminanda in conſolationem, ſic quod Deus haberet eos in populum ſicut antea. Maledictiones vero contentę in hoc capitulo non terminantur in aliquam conſolationem, ſed potius videntur terminari in quandam peſſimam maledictionem, quæ contigit eis in vltimo tempore templi ſecundi, ſcilicet quod fuerunt deducti in Aegyptum & Alexandriam in claſſibus, & hoc per Titum & Veſpaſianum, & ibi fuerunt in tanta vilitate venundati, quia non erat qui emeret, vt habetur in hiſtoria Ioſephi de quo dicitur hic:* Ibi uenderis in ſeruos & ancillas, & non erit qui emat. *& poſt illam finalem maledictionem ſtatim ſubdit:* Hęc ſunt verba fœderis quæ præcepit dominus, &c. *Ex quo patet, quod huiuſmodi captiuitas de qua in hoc capitulo loquitur, non erat terminanda in aliquam conſolationem, ſicut de deſtructione ciuitatis & templi ſecundi, de qua Dan. ix. dicitur.* Et finis eius uaſtitas, *ad deſignandum quod non erat in deſtructione templi ſecundi ſpectanda aliqua conſolatio reſtitutionis. Sexto patet propoſitum ex hoc quod dicitur in hoc capitulo:* Ducetque te dominus ac regem quem conſtitues ſuper te in gentem, quã ignoras tu & patres tui. *Quod impletum fuit cum Herodes rex eorum tempore templi ſecundi fuit ductus Romam, vbi erat gens quam ignorabant Iudæi & patres eorum, nuſquam enim legitur quod patriarchæ ſeu prophetę uel populus Iſraeliticus in regionem Romanam deueniſſent, quę quidem auctoritas non poteſt ſane intelligi de Sedechia qui fuit ductus in Babyloniam per Chaldæos. Tum quia de Sedechia non*

B *propriè diceretur:* Regem quem conſtitues ſuper te. *Sedechias aũt conſtitutus erat a Deo inquantum deſcendebat de genere Dauid, quod fuerat a Deo conſtitutus rex pro ſe & ſemine ſuo, vt patet 1. Reg. 16. Tum quia de gente Caldaica non vere diceretur,* Quam ignoras tu & patris tui, &c. *Abraham enim qui primus pater fidei fuit, non ignorauit Chaldæam, ſed in ea fuit natus, & inde fuit eductus ſupra Gen. 11. cap. De Herode uero proprie dicitur:* Regem quem conſtitues ſuper te, *quia non fuit a Deo conſtitutus, imò contra legem diuinam quæ prohibebat alienigenam conſtitui in regem, ut ſupra Deute. 17. Similiter de gente Romana proprie dicitur:* Quam ignoras tu & patres tui, *ratione prædicta. Septimo patet propoſito ex hoc quod dicitur in hoc capitulo:* Adducet dominus ſuper te gentem de lõginquo, cuius linguam intelligere non poſſis. *Conſtat aũt quod hoc ſane intelligi non poteſt de lingua Chaldaica, quę maximam conformitatem habet cum Hebraica, ut patet in tranſlatione Chaldaica, quæ communiter habetur ab Hebræis. Vnde & Eſa. 36. legitur quod Eliachim & alij ſerui Ezechiæ Regis qui erant Iudæi, dicebant ad Rabſacen Chaldęum:* Loquere ad ſeruos tuos Syra lingua, *id eſt Chaldaica, intelligimus enim. Ex quo manifeſte patet, quod lingua Chaldaica non erat ignota Iudæis, etiam ante captiuitatem Babylonicam. Vnde verba prædicta,* ſcilicet cuius linguã intelligere nõ poſſis, *proprie intelliguntur, de lingua Romana, cuius gentis lingua* D *ſcilicet Latina maxime diſtat a lingua Hebraica, vt patet habenti notitiam aliqualem prædictarum linguarum. Octauo patet propoſitum in reconciliatione, quam Deus eis promittit ſeu pronuntiat infra 30. ca. quod incipit:* Cum ergo uenerint ſuper te omnes ſermones iſti, &c. *Pro quo ſciendum, quod poſtquam propoſuit Moyſes in præſenti capitu. 28. maledictiones propheticas, quæ tempore templi ſecundi Iudæis contigerunt, quas inſinuauit eſſe interminabiles per aliquam abſolutionem generalem toti populo, prout dictum fuit ſtatim ſupra conſequenter ſubiunxit in xxix. cap. quædam exhortatoria pertinentia ad ſtatum illius populi, vt eos redderet attentos ad maledictiones & benedictiones ſibi proponendas in monte Garizim & in monte Hebal, ut dictum eſt præcedenti ca. ibi.* Vocauitque Moyſes & omnem Iſraelem & dixit ad eos, &c. *vſque ad finem ca. Conſequenter in prædicto 30. cap. prænuntiat eis qualiter ab iſta captiuitate erant Deo reconciliandi, dicens:* Cũ ergo ſuper te uenient oẽs ſermones iſti, &c. *ſcilicet completa deſtructione ciuitatis & templi ſecundi, & diſperſione populi de quibus agit, vt dictum eſt, tunc reconciliandi erant primo & principaliter per pœnitentiam cordis, de quo dicit.* Et ductus pœnitudine cordis in uniuerſis gentibus, & reuerſus fueris ad Deũ, & obedieris eius imperiis, &c. reducet te dominus Deus tuus de captiuitate tua ac miſerebitur tibi, *quod manifeſtè impletur in quolibet Iudęo, qui ductus pęnitudine cordis de infidelitate & obſtinatione priſtina reuerſus fuerit ad Chriſtum, & obedierit eius imperijs, talis enim ſtatim reducitur a Deo de captiuitate. & Deus ei miſeretur per gratiam, & quia in tali reconciliatione ſeu redemptione nihil facit diſtantia localis, ſicut in captiuitate Babylonica, ideo dicit,* Si ad cardines cœli fueris diſſipatus, inde retrahet te dominus Deus tuus, & aſſũmet atque introducet in terrã quam poſſederunt patres tui, *ſcilicet terram uiuentium, & vt inſinuet qualiter prædicta pęnitudo cordis ſalutifera eis eueniret, ſubdit.* Circuncidet dominus Deus tuus cor tuum, *ſcilicet auferendo a te duritiam cordis, per quam doctrinæ ſaluatoris non credidiſti,* & cor ſeminis tui a te deſcẽdẽtis ſecundum ſpiritum, ut diligas dominum Deum tuum in toto corde tuo, &c. *quia hoc eſt finis* E *præcepti, vt poſſis viuere vita gratiæ ſeu æterna. Promiſſiones enim conſolatoriæ in hoc loco poſitæ intelligendę ſunt ſpiritualiter, nõ aũt vt litera primo ſonat, Cuius rõ eſt, nam ſi literaliter intelligerentur, ſequeretur quod quicunq; Hebræus eſſet pęnitudine ductus ad Deum, & ei obediret, quod ſtatim a Deo fuiſſet aſſumptus, & reductus in terram promiſſionis, ſicut antea poſſidendam, quod eſt falſum etiam ſecundum eos, nullo enim modo concederent, quod a tempore deſtructionis templi ſecundi vſq. hodie non fuit aliquis inter eos vere pœnitens, & tamen conſtat, quod nullus eorum fuit ſic reductus modo prædicto ad literam intellecto. Relinquitur igitur, quod huiuſmodi vltimæ conſolationes intelligendæ ſunt ſpiritualiter modo prædicto. Ex quibus bene attentis ſatis patet, quod Iudæi ſpectantes præſentis captiuitatis redemptionẽ per Meſſiã quem credunt omnes illas ſimul fore congregaturum falſo & inaniter hoc æſtimant. Præſens enim captiuitas eorum nullo modo eſt terminanda, niſi per conuerſionem ſeu penitudinem vniuſcuiuſq; ſingulorũ vt iam dictũ eſt, quod manifeſte concordat catholicę ueritati.*

CAP. XXIX.

C A P. X X I X.

1 HÆC ſunt verba fœderis (*Teſtamenti.*), quod præcepit
dominus Moyſi, vt feriret (*Statueret.*) cũ filiis Iſrael in
2 terra Moab, †pręter illud fœdus quod cum
eis pepigit in Horeb. Vocauitque Moyſes
3 omnem Iſrael, et dixit ad eos; † Vos vidiſtis
vniuerſa quæ dominus coram vobis in terra Ægypti

† Exo. 19. a

Qeſt. 49. a HAec ſunt. AVGVST. LXX. *Hæc ſunt verba teſtamenti. quod mandauit dominus Moyſi in terra Moab præter teſtamentum quod teſtatus eſt eis in Horeb.* Oſtendit vnde appellatus ſit liber iſte Deuteronomium, quaſi ſecunda lex, vbi magis repetitio eſt quã aliquid aliud. Pauca enim ſunt hic quæ in eo nõ ſunt, quod primum datum eſt, nec tamẽ appellãtur duo teſtamenta, quamuis ita hæc verba ſonare videantur. Vtrunq; vnum teſtamentum eſt, quod dicitur vetus, Nam ſi propter hæc verba, duo teſtamenta dicẽda eſſent, iam non duo ſed plura eſſent excepto nouo (propter. Qare Dut.) C F Nultis enim locis ſcriptura dicit teſtamentum, ſicut quod factum eſt ad Abraham de circunciſione vel ad Noe. Gen. 17. b. Gen. 6. d.

THEO.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXIX

Diuiſio. 1 HAec ſunt. *Hic conſequenter ponitur prędictarũ benedictionum & maledictionũ ſuſceptio, ſicut enim in ſuſceptione legis in mõte Sinai profeſſi ſunt ſe eam ſuſcipere & ſeruare, ſic replicata lege per Moyſen ſuper Iordanam fluuium & expreſſis benedictionib. ſuper obſeruantes, & maledictionib. ſuper tranſgreſſores, profeſſi ſunt eam obſeruare ſub iſtis benedictionib. & maledictionib. Circa quod ſic proceditur, quia primo ponitur huius profeſſionis cauſa motiua, ſecundo profeſſio ipſa ibi.* Vos ſtatis hodie. *tertio tranſgreſſionis pęna ibi.* Vos enim noſtis *Circa primum ponitur primo quaſi quidam prologus cum dicitur.* Hæc. *id eſt legis fœderantis inter Deum & populum.*

2 Præter. *Non quod ſit alia lex ab illa, quæ fuit data in monte Sinai, ſed quia ſunt in hoc lib. aliqua addita ad illius legis declarationem & propter benedictiones & maledictiones hic expreſſas per modum additionis. Et Conſequenter exprimuntur triplex cauſa profeſſionis fiendæ. Prima eſt beneficium eductionis de Aegypto, quod notatur cum dicitur.*

3 Vos vidiſtis. *Percutiendo multipliciter Aegyptios, vt vos inde educeret.*

a Pharaoni,etomnibus ſeruis eius,vniuerſæq; terrę illius,ten 1
tationes magnas,quas viderunt oculi tui ſigna illa porten- 2
a Voluntatem operandi qua intelligitetis.
b taq́.ingentia,et non dedit dominus vobis cor intelligens,et 3
a Cordis. Intelligentes. Obedite.
oculos videntes,et aures quę poſſint audire vſque in preſen 4
tem diem.† Adduxit vos quadraginta annis per deſertū,nō 5
a Corpora ſignificat quæ non peribunt,nec capillus de capite peribit.
ſunt attrita veſtimenta veſtra, nec calceamēta pedū veſtro- 6
a Hominum:ſed angelorum,i.manna officio angelorum præparatum.
c rum vetuſtate conſumpta ſunt. Panē non comideſtis, vinū 7
et ſiceram non bibiſtis,vt ſciretis quia ego ſum dn̄s Deus ve 8
ſter: Et veniſtis ad hunc locum:† Egreſſuſque eſt Sehon rex 9
Heſebon, et Og rex Baſan occurrens nobis ad pugnam,et 10
percuſſimus eos, et tulimus terram eorum, ac tradidimus 11
poſſidendam Ruben et Gad et dimidiæ tribui Manaſſe.
Cuſtodite ergo verba pacti huius,et implete ea,vt intelliga

A Quæſt.35. ✻ THEOD. Quare maledictiones iſtas & benedictiones patrib. eorum non conceſſit? Habet liber iſta præter cęteros nouā quandam doctrinam, quod etiam propheta notauit. Nā cōpleto ſermone de maledictionib.& benedictionibus, ſubiūxit, Hęc ſunt verba fęderis, quod præcepit dominus Moyſi, &c. præter illud quod dominus pepigit cum illis. Introducturus enim illos in terram promiſſam, bonorum pollicitationibus blanditur, & pœnarum comminationibus (†Ambula refecit.) refacit eos, omnem denique tentat meatum, ut eorum ſanet animos.

Vbi ſupra Quæſt. 50. B a *Tenta.* AVGV. Et non dedit dominus Deus vobis cor ſcire, & oculos videre, & aures audire, &cæt. Quomodo ait ſuperius: *Vos vidiſtis tentationes,&cæt.* ſed non dedit dominus oculos videre. Sed corpore viderunt & non corde. Vnde præmiſit. *Non dedit dominus uobis cor ſcire.* Ad hoc pertinent duo quæ ſequuntur, oculos videre & aures audire, id ē ītelligere, & obedire. Quod vero dicit. *Non dedit dominus Deus vobis cor,* nullo modo increpās & arguens hoc diceret, niſi ad eorum quoq; culpam pertinere intelligi vellet, ne quiſq̄ ſe ex hoc excuſabilē putet Simul enī oſtēdit ſine adiutorio. domini Dei eos intelligere & obedire non poſſe oculis & auribus cordis. Et tamen ſi adiutorium Dei deſit, non ideo eſſe excuſabile hominis uitium quoniam iudicia Dei quamuis occulta, tamen iuſta ſunt.

Quæſt. 37. Rom.1. Exod.10. b *Non dedit dominus uobis cor intelligens,&c.* ✻ THEODOR. Quomodo hoc intelligitur? Quemadmodum illud. *Tradidit illos in reprobum ſenſum,&:Indurauit cor Pharaonis.* Bonorū.n.au C tor eſt Deus, malorum autem minime. Nā quid ſit agendū (Qđ Deus nō ſit cauſa peccati) oſtendit, & contraria diſſuadet, nō tamē cogit animū humanū, ſed libero ſuo arbitrio relinquit. At quoniā geri contraria permittit q̄ prohibere poſſet, non tamen prohibet, ne vi & neceſſitate quadā fieri videatur ꝙ agitur, quod enim a virtu- D te procedit, tū laudatur quando voluntariū eſt, permiſſionē talem cauſam appellauit. Huic ſimile eſt, ꝙ in euangelio dictū eſt: *Excæcauit oculos eorum, & cor indurauit.* (Ioan.1) Itaq; cuniculum omnem mouit, vt ſaltem conſequerentur, edendo miracula mutilata membra curando, nutriendis illis in deſerto, & elementis imperando. Nō igitur cauſa eſt incredulitatis eorum. Quare vero teſtimoniū ꝓpheticū citauit. Vt manifeſtū faceret, Deū nihil horum ignoraſſe, ſed multo ante prænoſſe. † Auditu, inquit, audietis, & non intelligetis, videntes videbitis, & non cognoſcetis. E Sic intelligi debet quod hoc loco poſitum eſt: (†Nu.2) *Non dedit dominus vobis cor intelligens, nec oculos videntes,&c.* Si verò Deus non conceſſit illis facultatem videndi, audiendi, aut ratiocinandi, cur maledicit & plectit nō ſponte delinquētes? Atqui ſuperfluū puto, de hoc prolixius diſputare. Perſpectum.n.eſt etiam valde ſtupidis, quod is qui talem doctrinā proponit, nō adimit viſum, ſed ſuppeditat & illuſtrat, ad rectam viā oſtendit, quod quidem conſtat ex ſequentib. *Non enim vobis ſolis propono fœdus illud & maledictionem hanc, ſed etiam his qui vobiſcum ambulant hodie in conſpectu domini Dei veſtri, & his quoque qui nondum ſunt vobiſcum hodie.* Porro qui poſterorum curam habet, qūo poteſt præſentes qui legem excipiunt, negligere? Itē, ad quid leges proponit intelligere non valentib. Hoc itaque ſciendum eſt, ſæpenumero prophetas vti humano more loquendi tanquam notiore. Solent enim nonnullii ſeruos aut diſcipulos obiurgātes, dicere, excæcauit Deus animum tuum, aut ſurdas tibi reddidit aures. Tale quidpiā hic egit propheta, & vſitatis verbis ſtupiditatem eorum increpauit.

F c *Panem non.* AVGVST. Hinc apparet Iſraelitas tantum vini (Iſrael vinū ex Ægypto portauit.) por-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Tenta. *Sicut enim dominus tentando Abraham notam fecit alijs eius obedientiam ſic toties percutiens Aegyptios, notam fecit alijs eorum malitiam & duritiā, & ideo plagæ illæ tentationes Dei poſſunt dici:* 2 Signa illa. *De cælo immiſſa, ſicut grandines ignem & tonitrua, vt habetur* Exod.ix. 3 Portentaq. ingen. *Data de terra, ſicut in ſparſione cineris factæ ſunt ueſicę turgentes ſuper Aegyptios, ut legitur* Exod. ix. *& in percuſſione pulueris terrę factæ ſunt ſcyniſes Exod.8.* 4 Et non dedit. *Quia poſt prędicta ſigna frequenter contra dominum murmurauerunt, nec eius beneficia debito modo recognouerunt. Secunda cauſa eſt ſuſtentatio in deſerto, quæ notatur cum dicitur* (Secunda cauſa.) 5 Adduxit uos. *In columna ignis & nubis dans conductum & in deſcenſu mannæ victum.* 6 Non ſunt at.ue. *Quia diuina virtute ſunt conſeruata.* 7 Panem non come. *Labore veſtro acquiſitum ſed cęlitus datum.* 8 Vinum & ſiceram non bi. *Quia talia non leguntur habuiſſe in deſerto, ſed aquam de petra eductam.*
9 Vt ſciretis, &c. *Qui in deſerto ſic vobis prouidit ſua virtute & gratia. Sciendum tamen, quod aliqua victualia habuerunt peremptionem, ut dictum fuit ſupra 2.c. ſed hoc fuit in exitu de deſerto, quia emerunt ab Idumæis & Moabitis, quorum terra erat fructifera, per cuius confinia tranſierunt filij Iſrael. Tertia cauſa eſt protectionis in confinio, quod notatur cum dicitur.* (Tertia cauſa.) 10 Et ueniſtis. *Qui erat inter deſertum & terram promiſſionis* Deo *deducente vos & protegente, ideo ſubditur.* 11 Egreſſusq; eſt. *Iſta expoſita ſunt* Nu. *viceſimoprimo, vbi plenius hæc habentur, & tunc infertur concluſio cum dicitur.* Cuſtodite ergo verba pacti huius, &c. *& ſequitur.*

✻ 1 Vos

M O R A T E R.

✻ 5 *Adduxit vos,&c.* Per quadragenarium numerū, qui cōſurgit ex multiplicatione denarii ꝑ quaternarium, ſignificatur abundans impletio decē præceptorum decalogi, prout exprimit in quaternario euangeliorū, Matt.5.c. *Niſi abundauerit iuſtitia veſtra,&c.* Et quę ſit hæc abundantia ſubditur ibidē. *Audiſtis quia dictum eſt antiquis, Non occides, &c. Ego autem dico vobis, quia omnis qui iraſcitur fratri ſuo reus erit iudicio.* Multo enim perfectius implet præceptum qui non iraſcitur quam ille q non occidit, licet iraſcatur, Impletio namq; ſtricta & neceſſaria ad ſalutē eſt, non occides, non mœchaberis & ſic de aliis, vt habetur Exod.20.b. *Abundans autem impletio eſt non iraſci fratri ſuo, & auertere oculos ab aſpectu impudico,* vt habet Matt.5. Per hoc ergo quod dicitur. *Adduxit nos per deſertum quadraginta annis.* ſignificatur abundans iuſtitia quę obſeruatur in deſerto religionis, ubi non ſolum decalogi præcepta ſed etiam euangelii conſilia ſaltem aliqua ſunt obſeruanda.

6 *Non ſunt attrita veſtimenta veſtra.* Per ueſtimenta virtutes intelliguntur, quæ per exercitium bonorum operum in religione non atteruntur, ſed magis ſolidantur.

† *Nec calceamenta pedum veſtrorum,&c.* Calceamenta fiunt de pellib. animalium mortuorum, & ideo ſignificant memoriā ſanctorum patrum defunctorum, quæ non debet in religione per obliuionem conſumi, ſed per iugem meditationem quotidie renouari.

7 *Panem non comediſti* Nam in deſerto filii Iſrael manna nutriti fuerunt loco panis, quæ fuit figura ſacramenti euchariſtię, quo religioſi & fideles alii ſpiritualiter nutriuntur.

8 *Vinum & ſiceram non bibiſtis, ut ſciretis quia ego ſum dominum.* Per hoc ſignificatur ſobrietas, quæ dēt eſſe in religioſis, vt ſciretis, quia ipſe eſt dominus Deus veſter. Per ſobrietatē enim in uita corporali, & deuotum vſum euchariſtiæ in vita ſpirituali, habetur quædam prælibatio futuræ beatitudinis in ſpe, ad quam poſtea veniemus in re domino concedente.

✻ MO-

A portaſſe, cum de Aegypto exirent, quod cito conſumere poſſent. Nam ſi omnino nihil tuliſſent, vnde diceretur: *Sedit populus manducare & bibere & ſurrexit ludere?* Non enim hoc de aqua diceretur, cum & Moyſes dicat non fuiſſe illam vocem † principium belli, ſed principium vni.

[margin: ſacturieſis, vel vt prudentes ſis in oĩbus quę ſacitis. — Exo. 32.b. — † pręfecti veſtri. — ſtatuat hodie. — † principiũ]

a *Ne forte ſit.* AVG. Lxx. Nũquid aliquis eſt inter vos vir aut mulier, vel familia, vel tribus cuius mens declinet a dño Deo veſtro, ire ſeruire diis gentium illarũ, Num eſt qua in eo radix ſurſum germinans in felle & amaritudine, & erit cum audierit verba maledictionis huius, & opinabitur in corde ſuo dicens: Sancta mihi fiãt, &c. Quod dicit, *Nunquid eſt inter vos?* requirit ne forte ſit. Si autem eſſet terret vehementer, ne audiens maledicta dicat: Sancta mihi ſunt, id eſt nõ ſunt mihi mala, ſed sacta, id eſt propitia & innoxia. Non perdat ſimul peccatorẽ & eũ qui ſine peccato eſt, talib ſcilicet perſuadẽdo qualia cogitat, non quod ex toto ſit illo cui pſuadet ſine peccato, ſed quia ſine illo. Similiter dictum eſt: *Si non veniſſem & locutus eis non fuiſſem, peccatum non haberent.* hoc ſcilicet quod nõ crediderunt in eum. Dicit etiam Deus ad Abimelec de vxore Abrahæ: *Scio quia mundo corde feciſti hoc,* non vtique mundum cor illius ita voluit intelligi, ut ſimilis eis eſſet,

[margin: Queſt. 52. Iteraliter. — † tametſi ambulem. — B — Io. 15.d. — * Dipatrũ — Gn. 20.b. — C]

tis vniuerſa quæ † facitis. Vos ſtatis hodie cuncti coram domi- 1
no Deo veſtro, principes veſtri, et tribus, ac maiores natu, atq;
† doctores, omnis populus Iſrael, liberi, et vxores veſtræ, et ad-
uenæ qui tecum morantur in caſtris, † exceptis lignorum cæ-
ſoribus, et his qui comportant aquas, vt tranſeas in fœdere do- 2
mini Dei tui, et in iureiurando quod hodie dñs Deus tuus per 3
cutit tecum, vt † ſuſcitet te ſibi in populũ, et ipſe ſit Deus tuus
ſicut locutus eſt tibi, et ſicut iurauit patrib. tuis Abrahã, Iſaac,
et Iacob. Nec vobis ſolis ego fędus ferio, et hæc iuramenta con 4
a Qui nunc viuunt. b Qui naſcituri ſunt.
firmo, ſed cunctis præſentibus et abſentibus. Vos enim noſtis
quomodo habitauerimus in terra Ægypti, et quomodo tran- 5
ſierimus per medium nationum, quas tranſeuntes vidiſtis, ab
ominationes et ſordes, id eſt idola eorum lignum et lapidem,
a argentum et aurum, quæ colebãt. Ne forte ſit inter vos vir aut 6
mulier, familia aut tribus, cuius cor auerſum † eſt hodie a do-
mino Deo noſtro, vt ſeruiat diis illarum gentium; et ſit inter 7
b vos radix germinans fel et † amaritudinem. Cumque audierit 8
a Blandiatur quaſi non poſſit inter multos inueniri.
verba iuramenti huius, benedicat ſibi in corde ſuo, dicens: 9
Pax erit mihi, et † ambulabo in † prauitate cordis mei, et aſſu- 10
Curioſam animam in bono.
c mat ebria ſitientem, et dñs non ignoſcat ei, ſed tunc quam ma 11
xime furor eius † ſumet, et zelus contra hominem illum, et ſe- 12
a Qualibet omnibus, non ſit immunis ab omnibus.
deant ſuper eum omnia maledicta quæ ſcripta ſunt in hoc vo- 13
a Al j ſic. Et deleat ſuper omne nomen eius.
lumine, et deleat dñs nomen eius ſub cælo, et conſumat eum
in perditionem ex omnibus tribubus Iſrael: iuxta maledictio-
nes quæ in libro legis huius, ac fœderis continentur. Dicetque 14
d ſequens generatio, et filii * qui naſcentur † deinceps, et peregri-
ni qui de longè venerint, videntes plagas terrę illius, et infir-
a Sicut Sodomam & Gomorrham.
mitates quibus eam † afflixerit dominus ſulphure et ſalis ar-
a In diebus Ach. b tribus annis & ſex menſibus non pluit. reg 17.a.
dore comburens, ita vt vltra non ſeratur, * nec virens quippiã
germinet, et in exẽplum ſubuerſionis Sodomę et Gomorrhæ,
Adamæ, et Seboim, quas ſubuertit dñs in ira, et in furore ſuo,
et dicent omnes gentes: Quare ſic fecit dñs terræ huic? Quæ
eſt hæc ira furoris eius immenſa? Et reſpondebunt: Quia dere
liquerunt pactum dñi, * quod pepigit cum patribus † eorum,
quando eduxit eos de terra Ægypti, et ſeruierunt diis alienis,
et adorauerunt eos quos neſciebant, et quibus nõ fuerant attri
buti. Idcirco iratus eſt furor dñi cõtra terrã iſtam, vt induceret
ſuper eã omnia maledicta, quę in hoc volumine ſcripta ſunt,
et eiecit eos de terra ſua, in ira et in furore et in indignatione

ſet, de quibus dicitur: *Beati mundo corde, quoniam ipſi Deum videbunt.* ſed ab illo peccato de quo agebatur, quia quantum ad ipſum pertinebat, nõ coniugem ſibi concupiuerat alienam.

b *Cumq; audierit verba, &c.* ✠ THEOD. Hic ſermo deſcribit eum qui ſe contumacem reddit aduerſus mandata Dei. Multi enim per ignauiam committũt in legem diuinam. Plures etiã per contumaciam & ſuperbiam aſpernantur mandata. Huiuſmodi hominem ſubiecit, velut aduerſariam viam eligẽtem, & erroneam rectæ viæ præferentem, cui quidem extremũ cõminatur interitum, vt omnibus tum videntibus, tum audiẽtibus, ſit impietatis exemplum. Præterea inſtruens eos Deum nihil eorum latere, quæ clam fiunt, ſubdidit, *Abſcondita domino Deo veſtro, manifeſta vero vobis & filijs veſtris,* quaſi diceret, Vos cognoſcitis quæ conſpicue geruntur, ita mihi patent vel ipſi cogitationum motus.

c *Ebria ſitientem & dominus, &c.* Id eſt ne quis plenus malitia & idololatria ſeducat eũ, qui ſitit diſcere & ſcire veritatẽ, ſicuti faciũt hæretici.

d *Dicetq; ſequens generatio.* ✠ PROCOP. Generationem alteram, cœtum ex gentibus collectum vocat. Quẽadmodũ Dauid quoq;: *Diuulgate in generationem alterã, quod ipſe Deus veſter* ☞ *eſt*

[margin: D — Matt. 5. a. — † alignorũ cęſoribus, vſq. ad eos — Queſt. 38 — † ſit. — + abſynthium. — † cogitatione, i. quẽadmodum videt cordi meo. — † aſcendet — E — * veſtri. — † poſt vos. — † ęgrotare fecerit. — * miniſtera eius. — † eis. — F]

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Vos ſtatis. *Hic conſequenter ponitur profeſſionis forma, quæ fuit ſub iuramento vt eſſet firma, & primo cum præſentibus, cũ dicitur:* Vos ſtatis hodie. *ut profiteamini legẽ eius obſeruare ſub pœna maledictionum ſupradictarum, & præmio benedictionum, ideo ſubditur.* 2 Vt tranſeas. *Sicut ſeruus in homagiũ domini ſui.* 3 Et in iureiurando. *Quia veritas diuina ratione ſuæ firmitatis habet vim iuramenti de impletione promiſſi, & ſimiliter obligatio populi fuit ſub atteſtatione iuramenti, ſecundo fit cum futuris, cum dicitur:* 4 Non vobis. *Quia filij naſcituri in parentibus obligabãtur.* 5 Vos enim. *Hic conſequenter ponitur tranſgreſſionis pęna quę eſt duplex. Prima eſt deſtructio conſumens, ſecunda deriſio ſubſannans, quę ponitur ibi:* Dicetq; ſequens generatio. *Circa primũ pręmittitur probabilis timor tranſgreſſionis, cũ dicitur:* Vos enim noſtis. *in qua abundat idololatria, et ideo timendũ erat, ne filij Iſrael ex his quæ ibi uiderant, inclinarẽtur ad eã, & ſimiliter ex viſione idolorũ illarũ gentiũ per quas trãſierãt, & hoc notatur cum dicitur:* Et quomodo. *ideo ſubditur.* 6 Ne forte. *Declinãs ad idololatriam pp iſta.* 7 Et ſit. *id eſt aliquis corruptus per idololatriã, qui vlterius corrũpat alios per ſuam iniquam perſuaſionem* 8 Cumq; au. *Ex tunc non peccabit per ignorantiam.* 9 Benedicat. *Promittat ſibi ueniã, & ſic confidentius tranſgrediatur legẽ Dei, ideo ſubditur:* 10 Et aſſu. *Qui prius peccabat ex ignorantia ſicut ebrius. per aſſueſactionem acquirit ſibi habitũ vitiorum, & ſic tunc peccat ex certa malitia, in qua delectatur, ſicut ebrius ſitiens in potu, ſecundum quod dicitur Prouerb. ij.c.* Qui lętant cũ maleſecerint, & exultãt in reb. peſſimis *In Hebræo habetur. Et augmentat ſatiata ſitientem, id eſt addat ſuper multitudinem peccatorũ præcedentiũ. ſatieta ſitientem ſequitur deſiderium potus, & in idem redit quia ex multitudine peccatorũ generatur habitus.* 11 Et do. *In peccante enim ex infirmitate vel ex ignorantia eſt aliqua ratio miſerationis diuinæ, ſed non in peccante ex certa malitia.* 12 Sed tunc. *Loquitur ſcriptura de Deo ſecundũ modũ humanũ, quia de naribus hominis multũ irati egreditur fumus.* 13 Et ſe. *id eſt ſint ſup eũ lõgo tẽpore, & non tranſitoriè vſq; ad cõſumptionẽ.* 14 Dicetq. *Hic cõſequẽter ponitur deriſio ſubſannans, quæ valde aggrauat hominis miſeriam, quando non ſolum ſuſtinet pœnam, ſed etiam cum hoc omnem deriſionem, & patet littera vſque ibi*

[margin: Diſio.]

✠ 1 Abſcon-

A eſt. Et iterum. *Populum quoq; acquiſitus laudabit dominum.* At quę hæc gñatio ſeu hic populus ſit, Moyſes ſubiunxit dicens, ac di cent omnes gentes, quare ſic fecit dominus terræ huic. Terrã vero non ſenſilem concipere oportet. De nulla enim terra preter Sodomorũ & Gomorre quod mala ignis & ſalis ſit perpeſſa in hiſtoriis extrat. De ea vero quæ per figuram dicitur, quæ cum olim eſſet fertilis, in ſalem propter incolarum improbitatẽ eſt redacta ac igne conſumpta, quam ſpiritus immundus vtpote aridam & a Deo deſertam permeat. D

a *Abſcondita domino Deo, &c.* ✲ IDEM. Quę Chriſtus cum veniſſet legis auctario expoſuit. Veluti; diligite inimicos, &c. Quæ ab Iſraelitis olim abſtruſa erant, ob quæ Moſis facies velo tegebatur.

maxima, proiecitq; in terram alienã, ſicut hodie cõprobatur.

a Id eſt apud dominum Deum noſtrum.

a †Abſcondita dño[a] Deo noſtro, quę manifeſta ſunt nobis et filiis 1
noſtris vſq; in ſempiternũ, vt faciamus vniuerſa * legis huius. 2

† i. manifeſtauit nobis Deus voluntatẽ ſuam præ cunctis populis. Abſcõdita dicuntur.

* verba.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Abſcondita. *Quod dupliciter exponitur. Vno modo referendo ad illud, quod ſupra dicitur.* Quia dereliquerunt pactũ domini, *id eſt legem a Deo datam, quæ quidem lex fuit abſcondita gentibus aliis & reuelata Iudęis, ſecundum quod dicitur Pſa. cxlvij. b.* Non fecit taliter. Et iudicia ſua, &c. *& Rom. 3. a.* Quid ergo amplius Iudæo eſt, aut quæ vtilitas circunciſionis, multum per omnem modum. Primũ quidẽ, quia credita ſunt ei eloquia Dei, &c. *& ſecundũ hoc legi poteſt, quod poſt hoc dicitur.* Abſcondita a domino Deo noſtro, quæ manifeſta ſunt nobis, &c. *Vel etiã alio modo vt referatur ad illud quod præmittitur:* Vt induceret ſuper eam omnia maledicta: *quia talia ſunt abſcondita in præſcientia Dei, vt manifeſte congruo tempore inferantur, ſecundum quod dicitur infra c. 32.* Nonne hęc recondita ſunt apud me, & ſignata in theſauris meis? Mea eſt vltio, & ego retribuam eis in tempore: *vt ſic cum dicitur.* Abſcondita. *verba ſint Iudęorum pro peccatis ſuis in afflictione maxima poſitorum, & ſit ſenſus.* Abſcondita domino, *id eſt mala pœnæ abſcondita apud eum ratione ſuę preſentiæ.*

2 Quæ manifeſta. *Scilicet per effectum inquantum inflicta ſunt nobis & filiis noſtris. In Hebręo habetur.* Abſcõdita domino, &c. *& ſic exponitur ab Hebręis Peccata abſcondita domino, id eſt diuino iudicio reſeruantur.* Quæ manifeſta. *id eſt humano iudicio puniuntur, ſecundum quod dicitur 1. Reg. 16. b.* Homo uidet ea quæ patent, Deus autem intuetur cor. *q. d. per literam prædictam peccatores non poſſunt euadere pęnam, quia ſi ſit peccatum manifeſtum ab hominib. punietur ſi aũt occultũ diuino iudicio, quod eſt grauius, relinquetur.*

ADDITIO.

In c. xxxix. *vbi dicitur in poſtil.* Cumq; audierit verba iura. huius. *Hoc quod dicitur hic, & augmentetur ſatiata ſitiente vel ſitienti: aliter videtur exponendum & magis conſonum ad prædicta. Ad quod ſciendum, quod vbi in hoc c. dicitur (Iuramentum) In Hebræo habetur,* אלה *alah, quod eſt idem quod maledictio iuratoria ſeu execratoria, & refertur ad illas maledictiones quæ debebant publicari in monte Hebal, ut ſupra c. 27. vnde quod dicitur hic:* Vt tranſeas in fędere domini Dei tui, *refertur ad illas benedictiones & maledictiones quę fuerunt dictæ per Moyſen ſupra c. 28. de quibus dicitur in principio huius capituli:* Hæc ſunt uerba fœderis quæ pręcepit dominus Moyſi, *quod autem ſequitur:* Et in iureiurãdo quod hodie dñs Deus tuus, &c. *referendum eſt ad illud iuramentum execratorium ſupra dictum.* Nõ *enim legitur in hac materia, quod populus confirmaſſet iuramento obſeruare legem, niſi ſolummodo prædicto ſcilicet iuramento execratorio.* B

Item attendendũ eſt, ꝙ prædicta maledictio ſeu iuramentum execratorium ſiendum in monte Hebal, reſpicit peccata occulta, non aũt manifeſta, vnde in prima maledictione, quæ eſt de primo & principaliter mandato probibente idololatriam, de qua principaliter in hoc capitulo agitur, ſic dicit: Maledictus homo qui facit ſculptile, &c. *ponetq; illud in abſcondito, ubi manifeſte hæc maledictio reſpicit idololatriã in abſcondito commiſſam, & quia talis ſcilicet committens idololatriã in occulto, intelligitur nõ timere prædictã maledictionẽ, nec ꝑ conſequens iudicium Dei, qui de occultis iudicat, idcirco hic dicit:* Ne forte inter vos ſit vir aut mulier, cui⁹ cor auerſum eſt hodie. *quod denotat hoc eſſe occultũ in corde, in quo propoſitum idolatrãdi tenet, quod dicit:* Vt vadat & ſeruiat diis aliarũ gentium: *et de tali ꝓprie ſubditur* Ne ſit inter vos radix germinans fel & amaritudinẽ. *Humana enim opera habent radicẽ in corde. Sicut enim ex radice arboris procedunt flores, folia, & fructus, ſic ex corde procedũt bona vel mala opera humana, vñ Matt. 15. b.* De corde exeũt cogitationes malę, &c. *Et quia habens talem radicẽ poſtponit diuinũ timorem, vt dictum eſt, & non curat de huiuſmodi maledictione, ſed cum eam audierit ſibiipſi benedixit, ideo ſequitur:* Cũq; audierit uerba iuramẽti hui⁹ benedicat ſibi ĩ corde ſuo, dicẽs: Pax erit mihi, & ambulabo ĩ prauitate cordis mei, *id eſt propter hoc nõ dimittam adimplere quod in corde propono, & ſequitur prout in Hebræo, Et augmentetur ſatiata ſitientem, cuius ſenſus eſt, nam voluntas huius qui in abſcondito habet propoſitum idololatrandi, licet & ſaciata inquantũ hoc conſiſtit in ſua poteſtate faciendi, eo quod eſt dominus ſuorum actuũ, eſt tamen ſitiens inquantum afficitur ad implendum ſuum propoſitum etiam publice, & ideo poſtquã dixit:* In prauitate cordis mei ambulabo. *ſtatim ſubiũxit.* Vt augmentetur ſatiata. *ſcilicet voluntas mea quę in ſe eſt deliberata ad hoc faciendum. Sitientem id eſt vt conſequatur effectum deſideratum, ſcilicet ut non tantum in abſcondito, ſed in publico iſta impleantur, unde ſequitur* Dominus non ignoſcat ei, *ſed talia abſcondita quæ cadunt ſub maledictione iuratoria prędicta a Deo punietur, & ideo concludit:* Abſcondita a domino Deo noſtro, &c. *hoc eſt dicere peccata talis viri inquantum fuerunt abſcondita non ſunt imputanda nobis, quia diuino iudicio reſeruantur. Manifeſta autem nobis & filiis noſtris imputentur, niſi fuerint punita, quia talia humano iudicio ſunt punienda:* E

CAP. XXX.

CVM ergo venerint ſuper te omnes 1
ſermones iſti, benedictio ſiue male- 2
dictio quam propoſui in conſpectu 3
tuo, et † ductus pœnitudine cordis 4
tui, in vniuerſis gentibus, in quas diſperſerit te
dominus Deus tuus, et reuerſus fueris ad eum, 5
et obedieris eius imperiis, ſicut ego hodie præ-
cio tibi, cum filiis tuis in toto corde tuo, et in 6
tota anima tua, r[a]educet te 8
dominus Deus tuus de cap-
tiuitate tua, ac miſerebitur
a tui. Et rurſum congrega-
bit te de cunctis populis
in quos te ante diſperſit. 9
Si ad cardines cœli fueris

† reduxeris ad recor tuum Hebr.

a Cum reliquiæ Iſrael ſaluæ fient ad prædicationem Heliæ, & Henoch.

a *Et rurſum congregabit, &c.* ✲ PROC. Hoc euenit in reditu Cyri auſpiciis facto. Nec non in nobis quoq. ſecundum ſpiritum. Ipſe enim peccatorum noſtrorum vulnera ſanauit, ac noſtri eſt miſertus.

☞ a *Man-* F

C NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXX.

1 CVm ergo venerint. *Hic cõſequenter ponitur maledictionem prędictarum mitigatio, quæ quidem mitigatio primo pęnitentib: primittitur, ſecundo in peccato pſeuerantib. denegatur, ibi:* Si autẽ auerſũ fuerit cor tuũ. *Prima in duas, quia primo pœnitentib. promittitur Dei miſeratio, ſecundo tollitur hominis excuſatio, ibi* Mandatũ hoc, &c. *Circa primũ dicitur.* Cum ergo ve. ſu. te. *per effectũ diuinæ benignitatis ſeu iuſtitiæ.*

2 Benedictio. *Si legem ſeruaueris.* 3 Siue maledictio. *Si eam trãſgreſſus fueris.* 4 Et ductus pęnitudine cordis. *Interius.*

5 Et obedieris eius imperiis. *Per opus exterius.* 6 In toto corde tuo. *Id eſt affectu.* 7 Et in tota anima tua. *Id eſt intellectu.*

8 Reducet te, &c. de captiuitate tua. *Ad libertatem & proſperitatem priſtinam.*

9 Si ad cardines cœli. *Id eſt ad extrema terræ.*

✲ 1 Cir

MORALITER.

✲ 1 *Cum ergo.* Hic inducit trangreſſores ad pœnitentiam, promittendo eis diuinam miſericordiam, cum dicitur:

6 *Si ad cardines cœli fueris diſſipatus.* Per cardines cœli intelliguntur quatuor partes mundi pcĩpales. Moraliter igitur homo ad orientem diſſipatur, quando tempore iuuentutis conſumitur in peccatis. Ad meridiem aũt diſſipatur, quando tempore virilitatis vtit iniuriis & rapinis. Ad occidentẽ vero diſſipatur, quãdo ſenectute ſua declinat ad enormia, ſicut de rege Salomone dicitur 3. Re. 11. a. *Cũq; eſſet ſenex, deprauatũ eſt cor eius per mulieres, &c.* Ad aqlonẽ vero diſſipat, qñ ex multitudine & magnitudine peccatorũ ad deſperationẽ ꝓpĩquare videt,

✲ † Inde

a *Manda.* AVG. LXX. Quia mandatum hoc quod ego mando tibi hodie, non eſt ſupra modũ, neq; longe abs te eſt, non in cælo eſt, dicens, id eſt ut dicas, neq. trãs mare eſt, dicens, id eſt vt dicas, &c. Prope eſt hoc verbum valde in ore tuo & in corde tuo, de in manibus tuis facere illud. Apoſtolus dicit hoc eſſe verbum fidei, qđ ad nouum teſtamentũ pertinet. Quæ ergo ſcripta ſunt in libro legis huius in figura dicta ſunt, pertinentia ad nouum teſtamentum. Hoc vero quod ſcriptũ eſt, neque trans mare eſt vt dicas, Quis tranſfretabit è nobis mare, & accipiet nobis? Apoſtolus dixit: *Aut quis deſcendet in abyſſum?* & expoſuit, hoc eſt Chriſtum a mortuis deducere. Sed mare appellauit totã vitam in hoc ſeculo quę morte tranſitur, vt quodã modo mare finiatur. Et trans mare mors illa appelletur, velut trans iſtã vitam quæ mare dicitur. Quod additũ eſt: *Et in manibus tuis.* nõ ait Apoſtolus. *niſi in ore tuo, & in corde tuo,* & hoc vſq; in finem proſecutus vt ait: *Corde enim creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem.* Sed in Hebræo non habetur, In manibus tuis, non tamen hoc fruſtra LXX. addiderunt, quia manus, id eſt opera in corde intelligi voluerunt, vbi eſt fides quæ per dilectionem operatur: Sine qua ſi foris manibus fiant, & in corde non ſtant, præcepta Dei non implentur.

Queſt. 54. — Ro. 10. b — Apoſtol. — Vbi ſupra — Vbi ſupra — A — B — C — D

dissipatus, inde te retrahet dñs Deus tuus, & aſſumet atq; in-
troducet in terram quam poſſiderunt patres tui, & obtinebis
eam, & benedicens tibi maioris numeri eſſe te faciet, quã fue-

a Euidens promiſſio gratiæ. Promittit.n. Deus ſe eſſe facturum quod ſolet iuuare vel iubere vt fiat.

rint patres tui. Circuncidet dominus Deus tuus cor tuum, & 1
cor ſeminis tui, vt diligas dñm Deum tuũ in toto corde tuo,
& in tota aĩa tua, vt poſſis viuere. Omnes aũt maledictiones
has conuertet ſuper inimicos tuos, & eos qui oderunt te &
perſequuntur. Tu aũt reuerteris, & audies vocem domini Dei
tui, facieſq. vniuerſa mandata, quæ ego præcipio tibi hodie,
& abundare te faciet dñs Deus tuus, in cunctis operibus ma-
nuum tuarum, in ſobolẽ vteri tui, & in fructu iumentorum
tuorũ, in vbertate terræ tuæ & † in rerum oĩum largitate. Re-
uertetur.n. dñs, vt gaudeat ſuper te in oĩbus bonis, ſicut gaui 2
ſus eſt in patribus tuis, ſi tamen audieris vocem domini Dei
tui, et cuſtodieris præcepta eius, et † cæremonias quæ in hac

Aliàs ſcriptæ.

lege ſcripta ſunt, et reuertaris ad dominum Deum tuũ in to-
a to corde tuo, et in tota anima tua. Mandatum hoc quod ego 3
præcipio tibi hodie, non † ſupra te eſt, neque procul poſitum,
nec in cælo ſitum, vt poſſis dicere: † Quis † noſtrum valet ad
cælum aſcendere, vt deferat illud ad nos, vt audiamus atque
opere compleamus, neque trans mare poſitum, vt cauſeris et
dicas: Quis † è vobis transfretare mare poterit, et illud ad nos
vſque deferre, vt poſſimus audire et facere quod præceptum
b eſt? Sed iuxta te eſt ſermo valde in ore tuo, et in corde tuo, vt 4
facias illum. Conſidera quod hodie propoſuerim in conſpe- 5

Si obedieris. — Si contempſeris. 6

ctu tuo vitam et bonum, et econtrario mortem et malum, * 7
vt diligas dñm Deum tuum, et ambules in viis eius, et cuſto- 8
dias mandata illius ac † cæremonias atque iudicia, et viuas, ac
multiplicet te benedicatq; tibi in terra ad q̃ ingredieris poſſi-
dẽdam. Si aũt auerſum fuerit cor tuũ, et audire nolueritis, atq; 9
† errore deceptus adoraueris Deos alienos, et ſerUieris eis, præ
dico tibi hodie, q̃ pereas; et paruo tempore moreris in terra,

* THEO. Obſeruandarum legũ ſubiicit oculis.

* PROCOP. Non igitur immẽſum eſt mandatum, tãquam infantes enim lacte potauit. Quod mitum vero eſſe debet, cum Ioannes quoque Chriſti mandata leuia eſſe aſtruit, Quin & ipſemet inquit, Iugum meum bonum, & onus meũ leue, quanto magis pædagogi quod circa ſenſilia vertitur, mandatum.

b *Iuxta te eſt ſermo.* Id eſt mandata Dei moderata & contemperata ſunt humanis viribus. Poteſt hoc de incarnatione Chriſti accipi, qui aſſumpta humanitate ſuper terram viſus eſt, & inter homines conuerſatus.

* THEODO. Iudicat per os, eloquiorum diuinorum meditationem, per cor vero promptitudinẽ animi: per manus, ipſorum executionẽ mandatorum. Hoc ipſo teſtimonio vſus eſt D. Paulus. *Si enim confeſſus fueris in ore tuo dominum Ieſum, & credideris in corde tuo quod Deus ſuſcitauit eum a mortuis, ſaluus eris. Corde enim creditur ad iuſtitiam, ore autẽ fit confeſſio ad ſalutem.*

a *Teſte*

Queſt. 38. — † in bonũ — † ſtatuta — Baruc 3. d — † eſt tibi occultum. — † Ro. 10. b. — † pro nobis. — Vbi ſupra — Rom. 10 — † ſtatuta. — E

NICOLAVS DE LYRA.

* 1 Circuncidet &c. cor tuum. *Auferendo malas cogitationes.*
2 Reuertetur enim dominus, vt gaudeat. *Quia ſicut lætatus fuerat effectu iuſtitiæ ſuę te puniendo, ita lętabitur in effectu ſuæ miſericordiæ tibi benefaciendo.*
3 Mandatum hoc. *Hic conſequenter tollitur hominis excuſatio, ne poſſent aliquis dicere: Si ſcirem Dei voluntatem & eius mandatum libenter adimplerem, hoc remouet per hoc quod Dei mandatum non eſt ſuper hominem nec vltra, ſed iuxta & infra, ideo ſubditur.*
4 Sed iuxta te, &c. ſer. in ore tuo. *Ad confitendum.*
5 Et in corde tuo. *Ad credendum.*
6 Vt facias illum. *Per effectum. Aliter exponitur, cum dicitur:* In corde tuo: *quia pręcepta decalogi ſunt quędam concluſiones primæ principiorum in operabilibus, quæ ſunt dilectio Dei & proximi. Alia autem præcepta ſunt quędam concluſiones ſecũdarię deductę ex prędictis principijs mediantibus pręceptis decalogi, vt dictum fuit ſupra 6. cap. & ſic patet quod omnia legis pręcepta ſunt quodammodo de dictamine iuris naturalis, & per conſequens ſcripta ſunt aliquo modo in cordibus humanis, ſecundum quod dicitur Roma. 2. a.* Cum gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis ſunt faciũt. oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis, *& hoc eſt quod dicitur hic,* Iuxta te eſt ſermo valde in corde, tuo. *quia ibi ſcriptum eſt modo prędicto, & per conſequens,* In ore tuo, *quia verbum conceptus mentis indicatiuum.* Vt facias illum, *opere adimplendo, quia* non auditores legis tñ iuſtificabunt, ſed factores. *Ro. 2. a.*
7 Conſidera, &c. *Si mandatis Dei obedieris.*
8 Et econtrario mor. &c. *Si tranſgreſſus fueris.*
9 Si autem. *Hic conſequenter venia obſtinatis denegatur, & patet littera ex ſupradictis vſque ibi.*

* 1 Teſtes

Præcepta decalogi.

MORALITER.

* † *Inde retrahet te dominus Deus tuus.* Si vere & perfectè pęnitueris. Peccatorẽ enĩ retrahit ab Aquilone, quãdo reſpectu ſuę clementię dat ei ſpẽ veniæ, ſicut fecit regi Manaſſe, vt habet 2. Paralipo. in fine, ab occidente vero retrahit peccatorẽ, qñ gratiam pęnitendi ſibi confert prope mortem, a meridie vero ipſum retrahit, qñ voluntatem ſatisfaciendi de iniuriis & rapinis ſibi immittit, ſicut de Zacheo legitur, ab oriente vero peccatorẽ retrahit, quãdo ad deplorandum iuuentutẽ in laſciuiis & carnalitatib. conſuptam inducit. Exemplum de Magdalena Luc. 8. de qua dicit Grego. Quot in ſe habuit oblectamenta, tot de ſe inuenit holocauſta.
† *Et aſſumet.* Id eſt ad ſe ſumet, peccatorem enim vere pœnitentem ad ſe ſumit per gratiam in uita præſenti.
† *Atque introducet in terram.* Scilicet viuentium.
† *Quam poſſederunt patres tui.* Illam enim iam poſſident apoſtoli & alii ſancti patres noſtri.
† *Et obtinebis eam.* Sine timore amiſſionis, nam certitudo tenendi includitur in ratione beatitudinis.

* *MORA-*

a *Teſtes inuoco hodie.* A ✻ PROCOP. Quare cum falſo ſimulacrorũ cultu deliquiſſent ipſi in Iudicũ libris dicitur. Et manus domini mala. intendit, quemadmodum locutus eſt eis domin' & eis iurauit. Porro dilectionem domini vitam vocat, & dierum non ſenſilium longitudinem. Quas ĩducere cum deſideraſſe Dauid. inquit, *Heu mihi quia habitatio* *mea eſt protracta.* Verum earũ quibus ſancti bonis fruuntur, & dona eximia accipiunt, & a via in vitam, a fide in fidem, a virtute in virtutem tranſeunt. Longæui itaque non vſquequaque dies extendunt, verum hi qui præclaræ actionis magnitudine eas augent. Quapropter Iacob dicebat, pauci & iniqui ſunt dies mei.

* vt.

a ad quã Iordane tranſmiſſo, ingredieris poſſidendã. + Teſtes in- 1
uoco hodie cælum & terram, ꝙ propoſuerim vobis vitam &
mortem, benedictionem & maledictionem. Elige ergo vitam
*& tu viuas, & ſemen tuum, † & diligas dominum Deũ tuum,
atque obedias voci eius, & illi adhæreas. (Ipſe.n. eſt vita tua, & 2
longitudo dierum tuorũ) vt habites in terra pro qua iurauit dominus patribus tuis Abraham, Iſaac, & Iacob, vt daret eam illis.

D †Sup. †vtidu.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Teſtes inuo. *Id eſt angelos & homines, accipiendo continens pro contento.*

2 Ipſe. *Non formaliter ſed effectiue.*

CAP. XXXI.

ABIIT itaque Moyſes, & lo- 1
cutus eſt omnia verba hæc
ad vniuerſum Iſrael, et di-
xit ad eos: Centum viginti
annorum ſum hodie, non 2
poſſum vltra egredi & in-
gredi, præſertim cũ & dñs †
dixerit mihi, nõ tranſibis Iordanem iſtum. Do- 3
minus ergo Deus tuus tranſibit ante te: Ipſe dele- †
bit omnes gentes has in conſpectu tuo, & poſſi-
debis eas. Et Ioſue iſte tranſibit ante te, ſicut locu
B tus eſt dominus: Facietque dominus eis ſicut fe-
cit Sehon & Og, regibus
Amorrhæorum & terræ co-
rum, † delebitque eos. Cum 4
ergo & hos tradiderit vobis,
ſimiliter facietis eis ſicut præ
cepi vobis: † Viriliter agite, 5
& confortamini: Nolite ti-
mere, nec paueatis conſpe-
ctũ eorũ, q̃a dñs Deus tuus
ipſe eſt ductor tuus, et non 6
dimittet nec derelĩquet te.
a Vocauitq́. Moyſes Ioſue et 7
dixit ei coram oĩ Iſrael: †
b Cõfortare, & eſto robuſt⁹. 8
a Ieſus verus. b Chriſtianum ſemen.
Tu.n. introduces populũ
a Viuentium.
iſtum in terram, quam da
a Patriarchis & Prophetis.
turum ſe patribus eorum
a Firmiter promiſit.
iurauit dñs, & tu eam ſor- 9
a Electione diuinæ gratiæ. b Singulis.
te diuides. Et dñs q̃ ductor 10
a Vnitatem patris & filii oſtendit. Vnde qui me miſit mecum eſt, & nõ relinquit me ſolum. Io.8.d
veſter eſt, ipſe erit tecũ non +
dimittet, nec derelinquet
te: Noli timere nec paueas.

CAP. XXXI.
a *V*ocauitq́: Verba Moyſi ad Ioſue ſignificant ꝙ Chriſtus terram viuentium ſingulis ſecundum propria diſtribuit merita, & omnia promiſſa Dei impleat. Ipſe enim introducit populum in terrã promiſſam. Eo namq; duce cęleſtem ingredimur patriam, qui ait: *Nemo venit ad patrem niſi per me: Et nemo aſcendit in cælum niſi qui deſcendit cælo, filius hominis qui eſt in cælo:* q̃ enim vnĩt ei & ꝑ ipſum aſcẽdit.
b *Confortare & eſto robuſtus.* ✻ PROCO. Cedit Moyſes Ioſue. Dei decreto lex gratię cedit, ſeruus domino, Chriſti enim figurã Ioſue gerit. Qui poſtquam in mundũ venit, nulla vmbræ aut figurarum habetur ratio. Ad ignominiã diuinæ gubernationis ipſum ſpectat. & autores eius alienos a gratia reddit.

† vel quã diſpdidit. Myſtice. † fortifica te vos. Ioan. Ioan.3 †Ioſ.1. E

☞ a *Poſt*

NICOLAVS DE LYRA.
CAP. XXXI.

1 ABiit itaque. *Hic incipit quarta pars principalis huius libri, in qua inducitur populus ad perſeuerãtiã in lege in conſummatione Moyſi per modum cuiuſdam teſtamẽti, vbi ſic proceditur, quia primo ponitur inſtitutio noui ducis. ſecundo exhortatio plebis cap. 32. tertio conſummatio legiſlatoris, verſus finem 32.c. ibi:* Locutuſq. eſt dominus ad Moyſen. *Circa primũ præmittitur noui ducis inſtitutio, ſecundo inſtituti confirmatio, ibi:* Et ait dominus ad Moyſen. *Prima in duas, quia primo oſtenditur inſtitutionis neceſſitas, ſecundo inſtituti habilitas, ibi.* Vocauitq. Moyſen Ioſue. *Neceſſitas autem inſtitutionis fuit mors Moyſi imminens de propinquo. Fuit enim neceſſarium, ꝙ eius ſucceſſor inſtitueretur ipſo viuente, ne poſt mortẽ eius ſurgeret ſeditio ꝓ alterius ſubſtitutione, q̃a populus ad malũ erat ꝓnus, & ne populus aliquo tẽpore eſſet ſine ductore, & hæc cauſa tãgitur cũ dicitur a Moyſe.*

Diuiſio.

2 Non poſ. *Non propter corporalem impotentiam, cum ſcriptum ſit infra* 34. Non caligauit oculus eius, nec dentes illius moti ſunt. *ſed propter ſententiam domini de morte Moyſi ante ingreſſum terrę promiſſionis, & hoc eſt quod dicitur:* Præſertim. *ſubditur.*

3 Domi. *q.d. licet inſtituam te mihi ſucceſſorem & populi ducem, dominus tamen eſt dux principalis.*

4 Cum ergo. *Similiter facietis eis, eos totaliter delendo.*

5 Viri. *Tanquam de diuina deductione & protectione ſecuri.*

6 Et non, *Donec totaliter conterantur inimici tui.*

7 Voca. *Hic conſequenter oſtenditur ducis inſtituti humilitas. Illi enim qui ſe ingerunt ad regimen populi, non ſunt ad hoc apti, ſecundum quod dicitur Heb.5.a.* nec quiſquã ſumit ſibi honorem, ſed qui vocatur à Deo tanquã Aaron. *ſed humiles qui non veniunt ad hoc niſi inducti & vocati, illi ſunt digni, & hoc notatur in* Ioſue, *cum dicitur.* Vocauitque Moyſes Ioſue, *& ſubditur.*

8 Confortare. *Ad ſuſtinendum tanti regiminis onus, hoc autem dixit Moyſes, quia Ioſue ex humilitate ſua formidabat tantum onus accipere, maxime quia Moyſes qui erat talis & tantus, onere populi grauatus, ꝑpeccauerat in aquis contradictionis, ut dictum fuit Nu.20.*

9 Tu eam. *Tanquam victor exiſtens perfectè, non tamen tua virtute, ſed diuina, ideo ſubditur.*

10 Et do. ipſe erit tecum. *victorias faciendo.*

✻ 1 Scri

MORALITER.

Allegor.

✻ 1 *Abiit.* Cuius finis ſibi prædicitur, cũ dicitur. † *Non tran.* Per hoc aũt, ꝙ Moyſes circa Iordanẽ mortu⁹ fuit, nec populũ Iſrael ad terrã ꝓmiſſã introduxit, ſignificat, ꝙ lex data ꝑ Moyſen nõ introduxit ad terrã viuẽtiũ. Heb.7 c. *Nihil ad perfectũ adduxit lex.* † *Et Ioſ.* Per Ioſue figuratus fuit Crs, non ſolũ in geſtis, ſed ẽt in nomine, vt dicit Hier. in prologo libri Ioſue. & habet ẽt Eccl.xlvi.a. Fortis in bello Ieſus Naue. Per hoc igitur ꝙ populũ Iſrael ad terrã ꝓmiſſam introduxit, ſignificat ꝙ lex euãgelica ꝑ Chriſtũ data introducit ad cęleſtia. 9 *Et tu.* Per has ſortes ſignificantĩ ĩ cęleſtib. diſtincti gradus beatitudinis ſiue mãſiones, de q̃b. dicit ſaluator Io.14. *In domo patris mei manſiones multæ ſunt,* quæ ꝑ Chriſtũ aſſignãtur electis ſecundũ meritorũ varias quantitatis. 10 *Et do.* hoc dicitur q̃a cũ hoĩe Chriſto ꝑ Ioſue figurato eſt Deus in una ꝑſona, q̃ fideles ducit ad cæleſtia. † *Non di.* Secundũ.n. Damaſcenũ, ꝙ ſemel aſſumpſit nunq̃ dimiſit. Hęc dicta ſunt ſ̃m ſenſum alleg. Moral. aũt per Moyſen, qui interpretatur extractus de aquis, ſignificatur carnis maceratio, ꝑ ieiunia, vigilias, & cætera exercitia corporalia, ꝑ quæ retrahitur caro a delitiarũ aquis, & ſicut Moyſes nõ introd. populũ in terrã ꝓmiſſionis, ſic nec iſta introducũt ad viuẽtiũ terrã 1.Cor.13.b. *Si tradidero corpus meũ, ita vt ardeã, charitatẽ aũt nõ habue. nihil mihi prodeſt.* Prędicta vero fieri poſſunt ſine charitate, ꝑꝑ quod ĩ ipſis nõ cõſiſtit perfectio virtutis, ſed in ipſa charitate. Vñ dicitur in Collationib. patrum Coll. prima: Ieiunia, vigiliæ, nuditas facultatũ, meditatio ſcripturarũ nõ perfectiones, ſed inſtrumẽta ꝑfectionis ſunt, ſ. in quãtũ diſponunt ad charitatẽ, ut diffusè declaratur ibidẽ, ꝑꝑ quod per Ioſue q̃ ſalus interꝑtatur, & ad ſalutẽ terrę viuẽtiũ ĩtroduxit, charitas cõuenĩẽter põt deſignari. Tu eã ſorte diuides, q̃a ſ̃m

Moralit. C F

✻ gra-

a *Poſt ſeptem.* A In quibus pręſens vita ſignatur, quæ ſeptenario numero voluitur, vel tẽpus veteris legis ꝓpter ſabbathum. Poſt ſeptẽ ergo annos in anno remiſſionis lex in conuentu legi præcipitur: quia cõpleta legis obſeruãtia lex ſpiritualis ſuccedit. vnde: *Vbi venit plenitudo temporis, miſit Deus filium ſuum natum ex muliere, &c.* (Eph.4.a.)

✠ THEODO. (Quæſt.40) Quare poſt ſeptennium librum hunc legi illis præcepit legiſlator? B Non licebat illis per otium, cum bellũ gererent, vrbes obſiderent, & inde poſt victoriam terrã diuiderẽt per tribus, per populos, per regiones, & in ſingulos, deinde ędificarent, terrã colerẽt, & alia peragerẽt, quę facere oportet eos qui terræ peregrinæ dominium adipiſcuntur. Idcirco anno ſeptimo cum his curis liberati fuerint hãc fieri actionẽ præcipit.

b *Ecce tu dormies.* ✲ PROC. C Notan-

a Quibus maxime legis cuſtodiam commendauit. vnde: Labia ſacerdotis cuſtodiunt ſcientiam, & legem requirunt ex ore eius, &c. Malach.2.b.

Scripſit itaque Moyſes legem hanc, & tradidit eam ſacerdotibus, filiis 1
Leui, qui portabant arcam fœderis domini, & cunctis ſenioribus Iſrael. 2
a Gratiæ, hic eſt annus acceptus domino. vnde: Benedices coronæ anni benignitatis tuæ. Pſal.64.c.
a Præcepitq; eis dicens: Poſt ſeptem annos anno remiſſionis in ſolenni- 3
a Præſentis eccleſiæ, ſcil. in qua militamus Deo.
tate tabernaculorum, conuenientibus cunctis ex Iſrael, vt appareant in
Eccleſiæ.
conſpectu domini Dei tui, in loco quem elegerit dñs, leges verba legis
huius coram omni Iſrael, audientibus eis, & in vnum omni populo con
gregato, tam viris quam mulieribus, paruulis, & aduenis, qui ſunt intra
portas tuas, vt audientes diſcant & timeant dñm Deum veſtrum, & cu
ſtodiant, impleãtque omnes ſermones legis huius. Filii quoque eorum 4
qui nunc ignorant, vt audire poſſint, & † timeant dominum Deum
ſuum cunctis diebus, quibus † verſantur in terra, ad quam vos Iordane
Vel pergetis.
tranſmiſſo pergitis obtinendam. Et ait dominus ad Moyſen: Ecce pro- 5
pè ſunt dies mortis tuæ: Voca Ioſue, & ſtate in tabernaculo teſtimonii, 6
vt præcipiam ei. Abierũt ergo Moyſes & Ioſue, & ſteterunt in taberna 7
culo teſtimonii: Apparuitque dominus ibi in columna nubis, quæ ſte- 8
b tit in introitu tabernaculi. Dixit dominus ad Moyſen: Ecce tu dormies 9
cum patribus tuis, & populus iſte conſurgens, fornicabitur poſt Deos 10
alienos in terra ad quam ingredietur, vt habitet in ea. Ibi derelinquet 11
me, & irritum faciet fœdus quod pepigi cum eo. Et iraſcetur furor meus
contra eum in die illo, & derelinquam eum & abſcondam faciem 12
meam ab eo, & erit in deuorationem. Inueniẽt eum omnia mala & af-
flictiones, ita vt dicat in illo die: Vere quia non eſt Deus mecum, inue- 13
nerunt me hæc mala. Ego autem abſcondam & celabo faciem meam
in die illo propter omnia mala quæ fecit, quia ſecutus eſt Deos alienos.
c Nunc itaque † ſcribite vobis canticum iſtud, & † docete filios Iſrael, vt 14
+ memoriter teneant, & ore decantent, & ſit mihi carmen iſtud pro te- 15
ſtimonio † inter filios Iſrael. Introducam.n. eum in terram, pro qua iu-
raui patrib. eius lacte & melle manantem. Cumq. comederint & ſatura
ti craſſiq. fuerint, auertentur ad Deos alienos, & ſeruient eis, & detrahẽt
mihi, & irritũ facient pactum meum. Poſtq̃ inuenerint eum mala mul
ta, & afflictiones, reſpondebit canticum iſtud, pro teſtimonio quod nul
la delebit obliuio, ex ore ſeminis ſui. Scio.n. cogitationes eius, quę factu
rus ſit hodie antequam introducam eum in terram quam ei pollicitus
ſum. Scripſit ergo Moyſes canticum, *et docuit filios Iſrael. Præcepitq.
dominus Ioſue filio Nun et ait: Confortare et eſto robuſtus: Tu.n. intro
duces filios Iſrael in terram quam pollicitus ſum, et ego ero tecum. Poſt 16
d quam ergo ſcripſit Moyſes verba legis huius in volumine atque com-
a Per quos intelliguntur veri ſacerdotes, arcam, i. eccleſiam ſuſtinentes.
pleuit, præcepit Leuitis qui portabant arcam fœderis domini, di- 17

D Notãdum obiter eſt, ꝙ mors in veteri teſtamento requies ſeu ſomnus vocatur.

c *Scribite verba cantici huius.* ✲ IDEM. Digito quaſi hic mõſtratur, qđ futurum erat, quemadmodũ in euangelio, *Quicunque ſoluerit vnum ex mandatis his.* Canticum autem eſt Theologia, quæ ĩ ueris & rectis dogmatib. eſt fundata, quam iuſti anima ſola magno ſtudio & cura ſecum deſtinauit Deo. vel certe vox eſt argutem ac cõtinue, abſq; E concentu organi reddita. Quæcunque enim nuda & abſtracta contemplatione ac Theologia cõprehenduntur, hoc nominis ſortiuntur.

d *Poſtquam ergo ſcripſit.* Deuteronomium cõmendatur Leuitis, quia euangelium Chriſti per verorum ſacerdotum miniſterium ĩ memoria reconditur eccleſiæ, q̃ eſt arca domini, vbi cæleſtes theſauri reconduntur. Ibi duę tabulę teſtamẽti, libri ſcilicet legis & euãgelii. F

† diſcant timere. viuitis.

† docete illud.

Deuteronomium Leuitis cõmẽdatur.

*in die ipſa.

Eph.4.a. Quæſt.40 ſcribe. pone illud in os prũ Heb. contra.

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Scripſit. *Poſt inſtitutionẽ ducis, hic conſequenter ponitur informatio plebis, quia dux inſtitutus nihil proficeret, niſi plebs Deo principaliter & duci ſecundario obediret, quæ quidem obedientia per legis memoriam conſeruatur, & ideo dicitur.* Scripſit legem hanc. *ad perpetuam memoriam.*

2 Et tra. *Qui tenentur eam intelligere, & populum docere.*

3 Poſt. *Id eſt in quolibet ſeptenario annorum ſemel, ſcilicet anno remiſſionis, quia tunc filij Iſrael liberi a debitis poterant melius ire ad tẽplum in Ieruſalem, & diligentius audire legem.*

4 Filii quoque eorum. *Iſta enim obligatio ſe extendebat ad futuros ſicut ad præſentes.*

5 Et ait dominus ad Moyſen. *Hic conſequenter deſcribitur ducis inſtituti confirmatio, & hoc per dominum, qui eſt ſimpliciter ſuperior & primo deſcribitur dicta confirmatio, ſecundo præcipitur legis conſeruatio, ibi:* Poſtquam ergo. *Circa primum dicitur:* Et ait dominus ad Moyſen: *Tanquam ſuperior ad inferiorem.*

6 Ecce prope ſunt. *Propter quod indiges ſucceſſore.*

7 Voca Ioſue. *Mea auctoritate.* 8 Et ſtate. *Tu & ipſe.*

9 Et ſteterunt in tabernaculo teſtimonii. *Confirmando eum in officia tuo te præſente.*

10 Apparuitque dominus. *Vt per præſentiam Dei in ſigno viſibili, Ioſue eſſet maioris autoritatis in conſpectu populi.*

11 Et populus iſte. *Dominus futurorum præſcius prænuntiat id quod erat futurum poſt mortem Moyſi, non tamen immediate, quia toto tempore ipſius Ioſue filij Iſrael non declinauerunt ad idololatriam, ut habetur Ioſue ultimo.*

12 Et abſcondam faciem meam ab eo. *Quaſi afflictiones eorum non videam, nec clamores audiam.* (Eſa.28.c.)

13 Ita vt dicat in illo die: Vere. *Quia vexatio dat intellectum.*

14 Scribite vobis canticum iſtud. *Quod habetur capitulo ſequẽti.*

15 Vt memoriter te. *Vt ſic nullus poſſit excuſari, qn ego prædixerim futuras tranſgreſſiones & pęnas ſequentes. Cetera patent ex dictis.*

16 Poſtquam ergo. *Hic conſequenter deſcribitur legis ſcriptæ conſeruatio, Quia pro nihilo ſcriberetur, niſi diligenter cuſtodiretur & hoc eſt quod dicitur:* Poſtquam ergo ſcripſit. *& ſubditur.*

17 Præcepit Leuitis. *Vocantur aũt hic Leuitæ non ratione officij, ſed ratione generis, quia erant de tribu Leui, erant tamẽ officio ſacerdotes.*

9 Et ✲ 1 Tollite

MORATER.

✲ grad⁹ charitatis diſtribuũt grad⁹ ſupnę felicitatis, nõ dimittet te, qa charitas nũq̃ excidet, 1. Cor.13.c. & vbi charitas eſt, ibi De⁹ eſt 1. Io.4.c. *Qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus ĩ eo.*

✲ MO-

lii. Ibi vrna quę continet manna, id eſt caro Chriſti, in qua cibus vitę æternæ. Ibi virga Aaron, quę fronduerat, q. ibi ſacerdotiũ Chriſti quod manet in æternum vel in perpetuum, vt ſit ibi contra te in teſtimoniũ. Verba legis cuſtodientibus ſunt ad ſalutem contemptoribus in teſtimonium contumaciæ & inobedientię. vnde: *Eſt qui accuſat vos Moyſes, in quo ſperatis. Si enim crederetis Moyſi, crederetis & mihi forſitan, de me enim ille ſcripſit.* & alibi: *Sermo quem ego locutus ſum ipſe iudicabit.* (Ioan. 5. g. — * teſtis. — Io. 12. g.)

A a Tollite. ✠ PROC: Ceterum in medium concedit lex, indicio quod noua per Chriſtum edenda oracula non longe ſunt defutura. Nam & legem quoq; in ſacris cętib. recipere oportebit, minimeq; reiicere. Verumtamen primæ ei non deferuntur.

B b *Congregate*: IDEM. Vox quidē Dei vna eſt erga omnes quot quot earundem virtutũ & dogmatũ ſe ſubmittũt imperio. Imprimis vero ad eos qui dignitate præſtãt aliis, pertinet. Quos ideo conuocare dignatur, quo dicto audientiores faciat. Horum enim vultu obedientiã pendere oportebat. Teſtimonium autem ſuum præmittit, quo futurorũ malorum culpa ſeſe eximat Deus, & quod ea mētis mutatione euitari poſſint indicet. D

c *Locutus eſt ergo.* Verba Moyſi non ſimpliciter ſunt accipienda, quia ſecundum hiſtoriam Iſraelis largitori Deo ingratis exprobrãt perfidiam, & allegorice ſanctã inſtruit eccleſiam, & ad morum honeſtatem prouocat per tropologiã. Seruanda eſt ergo in hiſtoria veritas, in allegoria myſteria, in tropologia diſciplinæ vtilitas, vt ſic ad cæleſtē theoriam proueh amur. Notãdum quoq; quod dicitur; *Locutus eſt Moyſes verba carminis huius, &c.* vt qui Deum ore laudat, opere non contradicat. *Non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris.* E (Eccl. 15.)

a Deuteronomium, i. euangelium. b Quaſi veſtrum eſt in memoria eccleſiæ euangelium recondere.

a cens: Tollite librum iſtũ, & ponite eum in latere arcæ fœde- 1
a Eſt qui accuſat vos Moyſes in quo vos ſperatis. Io. 5. g.
ris domini Dei veſtri, vt ſit ibi contra te in teſtimoniũ. Ego
a Superbiam. b Indomabilem.
enim ſcio contentionē tuam, & ceruicem tuam duriſſimam.
a Sic Chriſto in carne cum Iudæis conuerſante.
Adhuc viuente me & ingrediente vobiſcum, ſemper conten 2
a Dicente, d. manium habes, & huiuſmodi. b Mortuo ſecundum carnem Chriſto, apoſtolos perſecuti ſunt, & nomen eius delere conati ſunt.
tioſè egiſtis contra dominum, quanto magis cum mortuus
a Sapientiores. In ſenſibus eſt ſapientia.
b fuero? Congregate ad me omnes maiores natu per tribus ve-
a Quibus lex committenda. b Intelligentibus. Vt ſint in excuſabiles.
Cui plus committatur, plus ab eo exigitur. Luc. 12. b.
ſtras atq; doctores, & loquar audientibus eis ſermones iſtos
Caleſtes. Terreſtres.
& * inuocabo contra eos cælum & terram. Noui enim quod 3
poſt mortem meam inique agetis, & declinabitis cito de via
quam præcepi vobis, & occurrent vobis mala in extremo
a Quem nihil latet.
tempore, quando feceritis malum in conſpectu domini, vt
a Qui natura mitis. b Non ſolum per cogitationes.
c irritetis eum per opera manuum veſtrarum. Locutus eſt ergo
Moyſes audiente vniuerſo cœtu Iſrael verba † carminis huius, & ad finem vſque compleuit.

† vel cantionis.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Tollite librum. *Dicunt aliqui Hebræi, quod erat in latere arcæ, tamen exterius ſuper quandam tabulam in latere arcæ prominentem. Alij autem dicunt, quod erat interius iuxta tabulas.*

2 Semper contentioſe egiſtis. *Vt patet in Exod. & lib. Num.*

3 Noui enim quod poſt mortem meam. *Hoc autē cognouit Moyſes per ſpiritum prophetiæ. Cætera patent.* E

ADDITIO.

In capit. 31. vbi dicitur in poſtil. Et hæc cauſa tangitur cum dicitur a Moyſe, non poſſum ultra ingredi, &c. *Hoc quod dicitur a Moyſe,* non poſſum ultra ingredi nec egredi, *propriæ eſt intelligendum propter corporis impotentiam ratione ſenectutis. Quod patet ex hoc quod immediate præmiſit: Centum viginti annorum ſum hodie q. d. ætas mea iam hoc non patitur quod ego ſim ductor veſter. Similiter ex hoc quod ſequitur.* Nō poſſum vltra ingredi & egredi: *quod denotat impotentiam eundi ad vnam partem vel aliam. Idem patet ex hoc quod ſequitur, Præſertim cum dominus dixerit mihi:* Non tranſibis, &c. *Si enim ſolum hæc prohibitio domini, eſſet ratio ſuæ impotentiæ, non diceretur præſertim, quod denotat aliam rationem a prædicta:* Nec obſtat, quod allegat poſtillator de hoc quod dicitur infra vlt. c. Non caligauit oculus eius, &c. *quia hoc attribuendũ eſt alij cauſe, prout ibidem dicetur: Si forte contra hoc dicatur, quod ex quo Moyſes erat prohibitus a domino ne tranſiret Iordanem, non debuiſſet impotentiam ſuam pro cauſa aſſignare, ne ex hoc videretur, quod ſi non eſſet ſic impotens, tranſiſſet. Ad hoc dicendum quod ſuam impotentiam eis propoſuit ad eorum conſolationem, ne crederent quod Deus amouebat ab eis ducatum Moyſi in pœnam eorum q. d. non debeti contriſtari de abſentia mea, quia iam ſum impotens ad ducendum vos præſertim, &c.*

CAP. XXXII.

a *Audite cæli.* In principio maxima elementa in teſtimonium vocat, vt ſi mandata neglexerint, eorum teſtimonio conuictos puniat.

Hebraicè שמים Samaim, id eſt cęli, quod eſt plurale & maſculini generis, ſed voluit ſingulariter intelligi, ſicut ſingulas ciuitates Thebas & Athenas dicimus.

✠ THEODO. Iuſſus eſt Moyſes conteſtari cælũ & terram, nō quod animata ſint & ratione prædita, ſed quia creaturas oēs comprehendunt. Hoc idem fecit Iſaias propheta: *Audi, inquit, cęli et auſculta terra, quia dominus locutus eſt.* Quoniam ergo vocauit ea ī teſtimonium comminationis, merito poſt tranſgreſſionem legũ cōtremuiſſe dicuntur & obſtupuiſſe. Sic Iacob & Labã tumulum vocauerunt, tumulum teſtimonii. Abraham patriacha & Abimelech Rex Gerare, puteum iuramēti, eo quod cum iureiurando iniiſſent fœdera.

C

✠ PROCOP. Quoniam ea oracula longis poſt temporibus euenere, mortale vero diuturnum nō eſt, diuinas & immortales, hoc eſt, longæuas terræ partes teſtimonio rerum futurarum inuocat. Nam & alibi Deus per Moyſen loquitur Cũ vero in cōtra Iudæos tantũ huiuſmodi voces proferatur, haud ſciã, cęlum & terra inuocantur merito. Quæ gentes per totum orbem verſantes ac cęleſtib. ſedib. dignas, repræſentant.

Audite cęli. RAB. Audiant cæli allegoriam, terra hiſtoriam. ☞ Quidam F

CAP. XXXII.

Metonymia. a Attentum facit. Qui habet aures audiendi audiat. b Cæleſtes.
Maiores qui intelligere poſſunt. c Terreſtres, ſenſibus intenti.

a Audite cæli, quę † loquar, audiat terra verba oris mei. 1

† & loquar Quaſt. 40

NICOLAVS DE LYRA. CAP. XXXII.

1 Audite cæli. *Deſcripta inſtitutione ducis, hic conſequēter deſcribitur exhortatio plebis ad perſeuerantiam in lege & diuinis mandatis, & hoc per canticum ab eis memoriter tenendum, & decantandum, in quo Moyſes præmittit procœmium, ſecundo exequitur intentum, ibi.* Date magnificentiã, *tertio ponit epilogum ibi:* Venit ergo Moyſes. *In prologo excitat attentionem populi ad dicenda, primo ex verbi firmitate cum dicitur.*

Audi. *Ac ſi dicatur, ſicut cęlum & terra ſunt res ſtabiles, ſic mei ſermones, ſecundo ex vtilitate, cum dicitur.*

✠ 1 Concre

a ¶ Id eſt multiplicetur pluuia quæ innumerabiles habet guttas, & Dei inſcrutabilia ſunt iudicia.
a † Concreſcat in pluuiam doctrina mea, fluat, vt ros eloquium 1
a ¶ Quam viuere facit & creſcere, ſic doctrina auditorum corda, vt proferant virtutum germina.
b meũ. Quaſi † imber ſup herbam, & quaſi ſtillæ ſup gramina, 2
a ¶ Id eſt virtutes & magnalia Dei cantabo.
b ¶ Deum magnificare, eſt corde, ore, & opere maieſtatem eius prædicare.
c quia nomen domini inuocabo. Date † magnificentiam Deo 3
a ¶ Qui perfectus eſt. b Quia omnia diſcrete & ordinate facit.
¶ Id eſt omnia mãdata eius iuſta, vnde iudicia domini vera iuſtificata in ſemetipſa, & alibi: Pronuntiaui omnia iudicia oris tui.
d noſtro, Dei perfecta ſunt opera & oẽs viæ eius iudicia. Deus 4
a ¶ Promiſſa fideliter implens & minas. b ¶ Quia æquitas eſt. c ¶ Pro meritis retribuens malis mala.
d ¶ Bonis retribuendo bona. e ¶ Quia a Deo patre degenerauerunt.
e fidelis & abſque vlla iniquitate, iuſtus & rectus. Peccauerũt ei 5
a ¶ Infideles, qui ex patre diabolo. b ¶ Idolis.
¶ Peccatis. Nihil ſordidum niſi peccatum, cætera.n. naturaliter bona ſunt.
c ¶ Senſu & voluntate. d ¶ Operatione.
¶ Beneficiis ingrata. ¶ Id eſt pro bonis reddens mala.
f & non filii eius in ſordibus, Generatio praua atque peruer- 6 7
g 8

Quidam cœlum & terram quaſi animata ad audiendũ prouocari putant ſecundum illud: *Qui reſpicit terram & facit eam tremere*, cum hoc Dei poteſtatis ſit non eorum intelligentiæ. A

Pſ. 103. d. Pſ. 112. in Lu. c. 7.

✣ RVPERTVS. *Audite cęli*, id ẽ Apoſtoli, *audiat terra*, id eſt, colligenda de cunctis gentibus Eccleſia, & derelicta hac gente ſtulta, proficiſcimini, vt in omnem terram exeat ſon⁹ veſter inuitate gentes ad laudãdum Deum, vt non dubitet terra quõdã deſerta ſuſcipere pluuiam de ſummis cælorum, id eſt, prædicationem de ore Apoſtolorum.

Stillet

† el venti at afflat⁹ & vapores calitero. vtus pluuia qui p flat.

a *Concreſcat* Doctrinã legis pluuiæ, & rori comparat, quia a fidelium cordib. germina ſpiritalis fructus exigit. Hæc.n. ſũt ager & vinea Dei. Tale eſt illud Eſaiæ. *Quomodo deſcendit imber, & nix de cęlo, & illuc ultra non reuertitur ſed inebriat terram & irrigat faciem eius, & germinare eam facit.*

Eſ. 55. c

✣ PROCOPIVS. Cum nubis inſtar Moyſes eſſet, iſto dicẽdi genere vtitur, Sic.n. ſancti appellantur. De quib. dictum extat *Veritas tua uſque ad nubes.* His vero verbis hortatur, vt locum apud ſeipſos parent, in quo eloquia iſta excipiũt, quẽadmodũ agricolę terram parare ſolent, quo nulla elabatur aqua. Dein de lenitatẽ & verborũ modeſtiã q̃ paulatim ſubſidũt, corque molliuſculũ ferax reddunt, cum ea roris proponit nomine. B

✣ RVPERT. Quomodo pluuia cõcreſcit? Quomodo fluit ros? Notum eſt quia de deorſum tenuem nebulã exhalantib. aquis humor in nubib. denſeſcit, & de nubib. in terram concreta pluuia deſluit, ros autem ſine nubib. nocturno frigore concretus, de cęlo in terrã matutino ſereno cadit. Sic cęli, id eſt, Apoſtoli qui enarrauerunt nobis gloriã Dei gloriã iſtam partim per ſtudium, partim p ſolam didicerunt reuelationẽ Dei. Quod legendo didicerunt, nobiſq; loquendo refuderũt quaſi de deorſum humorem ſuſceptum, & in pluuiã concretũ, gratioſę nubes p herbam reddiderunt. Quod p ſolã reuelationem didicerunt, quaſi rorẽ nocturnũ meditando cõgregauerunt, & prædicando vel ſcabẽdo ſuper lęta ſidei vel ſpei noſtræ gramina diſtillauerunt.

Vt ſupra

b *Super herbam.* ✣ PROCO. ἀγρωστις herba quædam eſt, ſuper terra ſerpens, ac altis radicib. tenuib. multis ac frequentib. terram ſuæ humiditati reſiſtentẽ complectitur, altioreſq. ne euehatur radices agit. Ad hunc modum in mentis profunditatem verbi ſui imbrem dimittere dignatur, ne forte qui non excipiunt exareſcat, & tanq̃ herba arida abſumãtur, fortaſſis propter ſterilitatem ſeni & ἀγρώστιος ſterilitatem eorum qui audiunt innuit.

c *Nomen.* Demonſtrat q̃ ſit pluuia. Nomen .n. domini inuocare, eſt euãgelium prędicare, quod quia audit & facit, fructũ vitæ poſſidebit.

d *Dei.* Vnde. *Perfecti ſunt cęli, & terra, & omnis ornatus eorum. Compleuitq. Deus die ſeptimo opus ſuum*, quod ęſt redemptio humani generis, quam oſtendit nobis, quando perficiens ſpirituale ſabbathum in ſepulchro requieuit.

G. 2. a.

e *Pecca.* ✣ PROCO. Nihil humile aut creaturę ſimile de eo cõcipiatis. Porro Dauid quoq; ait magnificate do. mecum. Si.n. eius opera magni fiunt, quanto magis ipſe eorum conditor. C

Ex operum.n. magnificentia, ipſorũ opifex perſpicitur. Necnõ Iſaias inquit: *Oculos veſtros extollite, & videte qs hæc deſcripſit.* D

Peccaue. AVGVST. Lxx. Peccauerunt non ei filii vituperabiles. Qui.n. peccat, nõ Deo peccat, id eſt, nocet, ſed ſibi. Sed ſi hoc generaliter dictũ eſt, quõ legitur: *Tibi ſoli peccaui, & malũ corã te feci*, & illud Hiere. *Tibi peccauimus patientia Iſrael domine*, & alibi. *Sana animam meam quia peccaui tibi.* Quęrendum eſt quo que vtrũ idẽ ſit peccare Deo, quod peccare in Deũ. vnde. *Si in Deum peccauerit vir, qs orabit pro eo.* Dicã qd mihi in præſentia videat, aut alio tempore quantũ Deos adiuuerit. Peccare in Deũ eſt ĩ his quę ad cultũ dei pertinẽt peccare. Sic peccabãt filij Heli. Sic exiſtimãdũ eſt peccare ẽt in homines, quæ pertinent ad hĩem, vt dicitur ad Abimelech de Sara *Propterea peperci tibi ne peccares in me.* Peccaſſe domino illi dicuntur, qui peccati ſui penitentiam agunt, vt glorificetur ignoſcens. Ideo cum dixiſſet Dauid. *Tibi ſoli peccaui, & malum coram te feci.* ſubiecit. *Vt iuſtificeris in ſermonib. tuis. & vincas cum iudicaris.* Siue cum dominus deus dicit: *Iudicate inter me & vineam meam.* Siue de Chriſto intelliguntur qui ſolus veriſſime dicere potuit. *Venit.n. princeps mundi huius, & in me non habet quicquam*, ſ. peccati, quod morte dignum ſit. *ſed ut cognoſcat mundus, quia diligo patrem, &c.* Quaſi etſi leuiſſima peccata mortis ſupplicio perſequatur princeps mundi huius, in me non habet quicquam, ſed ſurgite eamus hinc, id eſt, vt patiar, quia in eo q̄ patior impleo voluntatem patris mei, nõ pęnam ſoluo peccati mei. Qđ ait Hieremias. *Tibi peccauimus patientia Iſrael domine*, ſuppliciter dr̃ in pęnitente cum ſpe ſalutis & venia. Et cum dicitur: *Sana animam meam, quia peccaui tibi.* hoc ait, vt glorificetur deus ignoſcendo. q̃a magna miſericordia ei⁹ ſup cõfidentes ſibi & redeũtes, qui nõ uult mortẽ peccatoris. Hinc Dauid, cũ argueretur per Nathan reſpondit. *Peccaui domino.* Medico.n. vulneratus videt quodammodo, q ſe ſubdit ei, vt ſanetur, vt in eo medicinæ opus impleat. In hoc autem cantico præuidebat propheta quoſdam ſic peccaturos, vt nec pęnitentiã agere, nec ad deũ vellent redire, vt ſanarẽtur. De qb. dicitur. *Quia caro ſunt, ſpiritus uadens, & non rediens.* Poteſt ẽt ſic intelligi. Peccauerunt, non ei, ſecundum id quod non ei nocuerunt peccato ſuo. ſed ſibi. E

Pſ. 50. a.
Hier. 14.
Pſ. 40. b.
Gen. 20. b.
Io. 14. f.
2. Re. 12.
Pſ. 77.

Peccauerunt. ✣ PROCOPIVS, Aquilas reddidit, corruperũt ei non filii eius, Symachus vero, corruperunt ipſum nõ filii ei⁹ in vniuerſum. Amborũ vero hæc ſententia eſt. Adoptionem ſuam pernegauerunt. Corporeo quidẽ modo, qđ ex nihilo p̄ducti, iuxta creatoris ſimilitudinẽ, creaturam, creator neglecto, coluerunt. Spiritali⁹ vero quod oĩs qui peccat, vt ait Chriſtus a diabolo natus eſt.

✣ PARAPHRA. HIEROSOLYM. ſic habet. Corruperunt filii opera ſua & non coram eo corrũpũt, ſed ſibi, eo quod corruperunt data eſt in eis generatio praua & peruerſa, quia peruertit opera ſua, etiam ordines mũdi peruerſi ſunt p̄pter ea.

Io. 1. c.
Io. 8. f.

f *Et non.* Quia non ex fide. *Dedit enim eis poteſtatẽ filios Dei fieri, his q credunt in nõ eius.* in fidelib. aũt dr̃. *Vos ex patre diabolo eſtis.*

g *Generatio praua.* De qua in euangelio. *Generatio praua atque* F

☞ *peruer-*

NICOLAVS DE LYRA.

✣ 1 Concreſcat. *& dicitur. Concreſcat, id eſt, concreſcere faciat opera uirtutum.* 2 Doctri. *ſicut ros & pluuia creſcere faciunt terã naſcẽtia. tertio ex auctoritate, cum dicitur.* 3 Quia. *q. d. non loquor autoritate mea, ſed diuina.* 4 Date. *Hic Moſes exequitur intentum, & primo oſtendit Deum eſſe perfectiſſimũ & optimum. ſecundo colendũ, ibi:* Nunquid, & c. *tertio iudicium eius eſſe iuſtũ ibi:* Vidit dñs. *Circa primum exprimitur primo Dei perfecta bonitas, ſecundo per oppoſitum populi malignitas, ibi,* Peccauerunt. *Perfectionem autem diuinæ bonitatis oſtẽdit ex ſeptem conditionib. Primo quia magnus eſt in proprijs quod notatur cum dicitur.* Date magnificentiã Deo noſtro. *ſecundo perfect⁹ in factis, ibi.* Dei perfecta ſunt opera. *tertio, uerus in iudicijs, ibi.* Et oẽs viæ eius iudicia. *quarto fidelis in promiſſis, ibi.* Deus fidelis. *quinto ſanctus in donis, ibi,* Et abſq; vlla iniquitate. *quia nulli iniuriatur, ut det uni gratiam & non alteri, ſed totũ facit ſancte, licet aliter aliquando iudicetur ab homine, Mat. 20. b.* An oculus tuus nequã eſt, quia ego bonus ſum. *ſexto iuſtus in præmiis reddendis, ibi.* Iuſtus. *ſeptimo rectus in pęnis inferendis ibi.* Et rectus. 5 Pecca. *Hic per oppoſitum oſtenditur populi malignitas, cum dicitur.* Pec. *ſ. idololatriæ.* 6 Et non. *Quia ex hoc qui prius filij Dei erant per gratiã, facti fuerũt filij perditionis per culpam.* 7 Generatio. *Per corruptionẽ affectus.* 8 Atque peruerſa. *Per corruptionem intellectus.*

✣ 1 Hæc.

MORALITER.

✣ 7 *Generatio.* Propter corruptionem affectus, qua clerici frequenter diligunt malos & perſequuntur bonos & exaſperãs per corruptionem intellectus, qua freqũter in cauſis vertũt

in men-

peruerſa ſignum quærit, Et alibi. *Genimina viperarum quis oſtēdet vobis fugere. a uentura ira.* Mat. 12. c.

A a *Nunquid non, &c.* Qui omniū creator & cōditor vnus Deus a quo ipſo, & p ipſum, & ī ipſo ſunt oīa. Præpoſterus ordo. primo enim creauit Deus diſponendo vt eſſet ſecundo fecit formando, tertio dominando poſſedit. Luc. 6. h. Rom. 11. d.

✲ PROCOPIVS. Qui n. ex manu hoſtium ſeruū eripuit, iure vtiq; tenet quē redemit. Ex fictitiis vero Diis te aſſeruit, nec tñ herum ſerui, verum patrem filii vocat. Qui ob id primogenitus vocatur, ipſomet dicente, *filius meus primogenitus Iſrel.* Quod vero maius eſt, ſubintulit, *veluti quod fecit, te & cōdidit.* Quod ipſi' opiſiciū denotat. At vero eius quoque nomine. pater vocari dignatur. Verum fecit & condidit ſimul poſita, filio ſecundum naturam diſtingunt. ac aditum eſt alterum, vt ex gratia nec natura pater eſſe intelligatur. In progreſſu vero capitis, cum genuit dixiſſet, non patris nomen, verum Dei prapoſuit, dicens *Deum qui te genuit.* Ne generatio naturalē filiorū conditionem ſignificaret. Quapropter hereticorum argutiæ valeant, qui in idem facere, condere, & gignere cum redigūt, naturalē Dei filiū cōditū eſſe magna gloriatiōe aſſerunt.

† vt priorū aut ſeculi ...es ex quo mun... us eſſe cæpit.

B b *Creuit.* Creauit, dum materiam vnde formari poſſit condidit. Stultus ergo & inſipiens, quia creatorē, & factorē ſuū digna veneratione non colit, immemor eius beneficii, quo eū Deus de manu inimicorum erūit & poſſedit, per mare rubrū duxit, manna de celo dedit, ipſe ingratus idola coluit dicēs. *Hi ſunt dij tui Iſrael, qui eduxerunt te de terra Aegypti.* Exo. 32. d.

c *Patrem.* Doctorem legis & prædicatorem euangelii, cuius doctrina & exemplo. ſ. inſtruaris.

d *Quando diuide.* Quaſi cum multitudo hominū innumerabilis ſit filios tātum Iſrael in hæreditatem ſuam dn̄s elegit, quibus potentiam ſuam, & ſecreta ſua per legis & prophetarū manifeſtabat indicia.

✲ PROC. Initium gentium diuiſionis in diſperſione filiorū C Adam factum iuxta numerum anelorum Dei occaſionē ei pbuiſſe linguarum, quæ in turris extructione accidit, cōfuſione videtur. Qm̄ enumeratio filiorū & nepotū & neptū Noe non longe eſt deſcripta. Quæ complectitur inſtituta genium quarum ſeptuaginta exiſtunt numero. Ac ēt Iacobi filii & nepotes in ſeptuagenarium numerum concludūtur, qui in Aegyptum deſcenderūt. D

a ¶ Pro beneficiis,
a ſa, hęccine reddis domino popule ſtulte & inſipiens? Nun-
a ¶ Creatione non generatio. b ¶ Per fidem expulſis errorib. vindicauit ſibi. c ¶ Id eſt ad imaginem formauit.
b quid non ipſe eſt pater tuus, qui poſſedit te, & fecit & creauit
a ¶ Vt ad Deum redeas. ¶ Quib. data beneficia. b ¶ Quando elegit patres tuos in populum peculiarem ſibi. c ¶ Quib. elegit Abraham, Iſaac, & Iacob. ¶ Nulli enim defuit liberalitas creatoris.
te? Memento dierum † antiquorum: † cogita generationes
a ¶ Anteceſſores. b ¶ Opera Dei quæ pro gente tua fecit. c ¶ In antiquis eſt ſapientia, &c.
c ſingulas. Interroga patrem tuum, & annuntiabit tibi: † maio
¶ In confuſione linguarum.
d res tuos, & dicent tibi. Quando diuidebat altiſſimus gen-
a ¶ Diſſeminando per omnes terras. b ¶ Hyperbole, id eſt tot conſtituit ſingulas gentes, quot erant ſingulæ perſonæ in populo Iſrael, vel quot ingreſſæ ſunt in Aegyptum, id eſt ſeptuaginta. ¶ Vel ſtatuit.
e tes, quando ſeparabat filios Adam. Conſtituit † terminos
f populorum iuxta numerum filiorum Iſrael. Pars autem

e *Conſtituit.* GREG. A- Hom. euang Myſt. Mar.
1 lia editio. Statui termi
2 nos gentium iuxta
numerum angelorū
3 Dei. Vbi videtur mini
4 ſteria angelorum ſup
gentes ſingulas vel ēt
5 homines ordinata ſi- † inte vel a
† gnificare, quib. regant
6 & defendantur. vnde.
Angeli eorum ſemper vi- † ſene E
7 *dent, faciem patris mei.*
8 Dei. n. ciuitas ex ange
9 lis & hominib. conſtat
10 ad quā tanti conſcen- † id ē nes bet p lo hal das.
11 dunt hominū quāti il-
12 lic remanſerunt. ange-
13 lorū, qꝫ ex hoc pōt haberi. Statuit terminos gentium ſecundum numerum angelorum Dei. Debemus ergo ex imitatiōe eorū ad vsū noſtræ cōuerſationis aliquid trahere, & æmulatione boni ſtudii nos inflammare, vt ſimiles ſimus illis ad quos debemus aſcendere. Diſtinctę. n. conuerſationes hominum diſtinctis congruit ordinib. angelorum, & in eorum ſortem per conuerſationis ſimilitudinem aſcendunt.

✲ SEVERVS. *Conſtituit.* Hęc verba hūc habent ſenſum, Omnibus gentib. diuiſis, angelos ſm eundem numerum præfecit, attribuens aliquem vnicuique ad cuſtodiam menſura & numero. Non. n. gentium terminos eiuſdem numeri myriadū angelorū, qui ſine numero ſunt, fecit, ſed terminos ſm numerum prefectorum Angelorum diſtribuit. Secundum igitur hanc prouidentiam, quæ continet omniū hominū vitam, & illud quod vnuſquiſq; eſt erant quodammodo omnes gētes eiuſdem conditionis, quæ habent ad cuſtodiam angelos fauētes. Poſtea vero Iſraeliticam gentem ob cognitionem cū familiarem ſibi feciſſet, partem propriam & funiculum & hęreditatem nominauit. In epi Trib Ex ca Grę F

f *Pars autem domini populus eius.* Cum Deus vniuerſas gentes creauit, ſolos Iſraelitas elegit, quos ſua cognitione ſignis & miraculis glorificauit.

a *Funi-*

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Hæccine reddis. *ſ. malum pro bono.*
2 Popule ſtulte. *Credens vtile quod non eſt.*
3 Et inſi. *Non cognoſcens vtilitatem vbi eſt.* Dei beneficia ſeptē Iudęis impenſa.
4 Nunquid. *Hic conſequenter oſtenditur Deum eſſe colendū, & ex ſeptem beneficijs Primum eſt primiæ creationis, quod notatur, cum dicitur.* Nunquid. *colendus & venerandus. q. d. ſic.*
5 Et creaui te. *In eductione de nihilo.*
6 Fecit. *In diſtinctionis primordio.*
7 Poſſedit. *Conſeruationis auxilio, quod ſi ignoras.*
8 Memento, &c. *Per tuam cognitionem reducendo generationes ad primam creationem.*
9 Interroga patrem tuum. *vt diſcas per aliorum narationem Secundum beneficium eſt gratuitę electionis, quia elegit populum Iſrael. præ alijs & quantum ad hoc dicitur,* Secundū
10 Quando diui. *confuſione linguarum, quia per hæc diuiſę ſunt gentes, & diffuſæ per mundum.*
11 Conſtituit. *Qui diſtincti ſunt ſecundum. 70. linguas,*
12 Iuxta. *Qui ingreſſi ſunt Aegyptum cum* Iacob, *qui fuerunt 70. vt habetur.* Gen. *xlvi. e vbi dicitur* Omnes animæ dom' Iacob, quæ ingreſſæ ſunt Aegvptpm, fuere 70. *& ſm hoc ſunt 70. populi diſtincti ſm diuerſas linguas ſeu idiomata. Tranſlatio Lxx. habet.* Iuxta numerum filiorum Dei, *per quos aliqui intelligūt angelos. ita quod ſm eos tot ſaluabuntur homines quod remanſerunt angeli boni vel tot homines quot ſunt angeli ſtantes & cadentes, vt dicunt aliqui & ſecundum hoc dicitur hic.* Conſtituit. *determinatur numerus electorum.*
13 Pars. *Quia populus Iſrael fuit Deo ſpecialiter dedicatus. Tertium beneficium eſt ſeparatio ab errore idololatriæ. primo Chaldęorum, vnde abſtulit* Abraham, *vt habetur* Gene. 11 *& quantum ad hoc dicitur.*

✲ 1 Inuenit

MORALITER.

✲ in mendacium veritatem & econuerſo.
1 *Hæccine.* malum pro bono populo. Propter defectum bonę cognitionis.
3 *Et inſi.* propter defectum bonæ affectionis. non. n. ſapiūt ea quæ Dei ſunt, ſed ea quæ ſunt hominum. Conſequenter hic arguitur ingratitudo malorum clericorū in ſpeciali, cum dicitur.
4 *Nunquid.* faciendo te naſci. q. d. ſic.
† *Qui poſ.* gubernando.
† *Et fe.* promouendo.
5 *Et cre.* in eccleſiaſtica dignitate te ſtatuēdo, eo modo quo dicitur prælatus creari, quando ſtatuitur in dignitate.
8 *Memento dierum, &c.* In quib. Leuitę præ cæteris filiis Iſrael fuerunt electi.
† *Cogita. ge.* Per quas clerici fuerunt. eleuati.
9 *Interro.* Ieſum Chriſtum.
† *Et an. ti.* ſ. in euangelio.
† *Maio. tuo.* id eſt apoſtolos.
† *Et di. ti.* qualiter ipſi fuerunt præ cæteris illuminati.
10 *Quando.* Quia populum Chriſtianū diuiſit per diuerſas diœceſes ſub archiepiſcopis, epiſcopis, & alijs curatis.
13 *Pars autem domini.* ſ. clerus. vnde dicit. Hieron. Clericus qui ſeruit Eccleſiæ, primò vocabulum ſuum interpretatur, & nitatur eſſe quod dicitur. κλῆρος enim Grece, ſors Latine dicitur, ideo clerici dicūtur q quia ſunt de ſorte domini, vel quia dn̄s ipſe eſt ſors vel pars clericorum, tales igitur eſſe debent, vt ipſi poſſideant dominum & a domino poſſideantur.

✲ 1 *Inue*

a *Funiculus.* ✲ CHRYSOSTOMVS: Nam fune terræ diuiſiones faciebant. Sic metita & diuiſa eſt terra filiis Iſraelis A cōſuetudine dictus eſt igitur funiculus.
b *Inuenit:* Quia in Sina pactum cum eo iniit, manna dedit, & aquam de petra ꝑduxit, coturnices miniſtrauit, & in eremo quadraginta annis eos circunducendo præcepta ſua docuit.
c *Circunduxit.* Eccleſiam per orbem terrarum dilitando, in viā mādatorum ſuorum dirigendo.
d *Cuſtodiuit.* Multi in deſerto proſtrati ſunt ſed poſtquam mādata Dei trāſgreſſi ſunt
e *Sicut aqui.* Aquila ſecundum phyſicos ab acumine oculorum vocata, tam acute videt, vt cum ſuper maria immobili penna fertur, nec humanis viſibus patet, piſciculos in mari natare videt & tormēti inſtar deſcendens raptam penis prædam ad litus pertrahit. Pullos quoque plumeſcentes aliis verberat. & ad volandum prouocat. Si Chriſtus nos dictis exemplis exhortans ad alta prouehit, vt ſequamur quo præceſſit. vnde. *Vbi fuerit corpus, ibi congregabuntur & aquilę.* Sup cęlos quoque exaltatus, & humanis ſubtractus aſpectibus in mari huius mundi natantes oculis miſericordię videt, & pennis amoris ꝑtrahit ad littus ęternæ ſecuritatis. vnde. *Ego ſi exaltus fuero a terra, omnia traham, ad meipſum.*
Sicut aquila, &c. Aquila (vt aiūt) cum plumeſcere pullos ſuos videt ad ſolem cōuertit, & illum nutrit, & irreuerberata acie aſpicit radios ſolis, & ſi lumina deflectit quaſi degenerem negligit, Pulloſq; ad volandum prouocat, & laſſos alis ſuſtentat, ſic Deus ad verum ſolem nos inuitat, infirmitatib. noſtris compatitur, & alis gratiæ ſuſtentat.

f *Prouocans.* ad terram Chanaan poſſidendā dominus populum ſuum prouocauit, adiuuit, & ab inimicis protexit.
g *Dominus.* Pater & filius & ſpiritusſanctus vnus eſt Deus. Nō dicit ſolus pater ne excludat filiū vel ſpiritumſāctum, ſed dominus, ſolus, id eſt, Deus.

A — E chate- græca. — Allegorice. — vel ſors. — † vel in caotriſti chrymahli ac vaſ. — Moraliter quæ excitauit vel ſurgere fecit nidū ſuum ſuper pullos ſuos incubans vel volitās. Nota de aquila. — B — Mat. 24. c. — Io. 12. c — C

a ¶ Fidelis. b ¶ Nouus populus veteri prælatus, ſicut Iacob Eſau, i. Eccleſia ſynagogæ prælata.
c ¶ Funes ceciderunt mihi in præclaris, Pſ. 15. a. ¶ Poſſeſſio charitatis.
¶ Cum Eccleſiam de errore liberauit vbi idololatriæ horror nullaque Dei mentio.

a domini populus eius, Iacob † funiculus hęreditatis eius. In- 1
a ¶ Arabiæ. b ¶ Gentilitatis quæ ſine Deo.
b uenit eū in terra deſerta † in loco horroris, & vaſtæ ſolitudi- 2
a ¶ Per viam montis Seir. b ¶ Legem & præcepta ſua. c ¶ Diligentiſſime.
¶ Quia in ea lux veritatis.
3
c nis. Circūduxit eum, & docuit, & cuſtodiuit quaſi pupillam 4
¶ Chriſtus. a ¶ Dictis & exemplis. b ¶ Quos fouet quaſi gallina. & cōgregat ſub alas.
d oculi ſui. Sicut aquila † prouocans ad volandum pullos ſuos, 5
a ¶ Geminæ dilectionis, & auxilium protectionis.
6
e f & ſuper os volitans expandit alas ſuas, & aſſumpſit eum at- 7
a ¶ Cum in cruce peccata eorum ſuſtinuit. b ¶ Non etiam idola Aegyptiorum.
c ¶ Illis exeuntibus de Aegypto, nobis de mundo, incarnato filio.
8
g que portauit in humeris ſuis. Dominus ſolus dux eius fuit, & †
a ¶ In ducatum. b ¶ Diabolus vel idolum. c ¶ Ferunt ibi eſſe verticem terræ quaſi vmbilicum.
h non erat cum eo Deus alienus. Cōſtituit eū ſuper † excelſam 9
a ¶ Abundantiam omnium rerum. b ¶ Dulcedinem miraculorum.
c ¶ Chriſto adhuc mortali.
i terrā, vt comederet fructus agrorū. Et ſugeret mel de petra, 10
a ¶ Vnctionem ſpiritus. b ¶ Chriſto iam immortali. c ¶ Fertilitatem terræ, promiſſionis ſignificat.
¶ Alii de firma petra. ¶ Pinguedinem fidei & charitatis, vel ſolidam doctrinam.
d ¶ Patriarcharum exemplis. e ¶ Deitatis. ¶ Simplicitatem mentis vel facilitatem doctrinæ.
f ¶ De innocentia patrum in exemplum tractat.
oleumq. de ſaxo duriſſimo. Butyrum de armēto, & lac de oui- 11
a Pinguedine charitatis b ¶ Filiorum apoſtolorum. c ¶ Apoſtolorum qui duces gregis. vnde.
Afferte domino filii Dei. afferte domino filios arietum.
¶ Magiſtrorum. d ¶ Pinguedinis, noui ſ. teſtamenti, vbi ſcientiæ multitudo & virtutum.
12
K l bus cum adipe agnorum, arietum filiorum Baſan. Et hircos 13
14

Dominus. Hæreticorum, tot domini ſunt, quot errores colunt.
h *Excelſam.* Paleſtinam, quæ montuoſa Aegypt⁹ plana &, depreſſa.
Eccleſiam quæ virtute & ſcientia ſublimis. In qua comeditur fructus agrorum quia ibi germinat ſemen bonum, id eſt, Dei verbum. Ibi fructus triceſimus, ſexageſimus, & centeſimus, vt quiſque pro capacitate ſua ſufficienter commedat.
i *Et ſugeret.* GREG. Vt ſugeret mel de petra, & oleū de firma petra. hoc iuxta hiſtoriam factum nuſquā legitur, ſed de petra, id eſt, Chriſto mel ſuxerunt, qui eius facta, id eſt miracula viderunt. Oleū vero de firma petra, quia poſt reſurectionem eius ſpiritusſancti vnctionem meruerūt. Petra mel dedit qn̄ adhuc mortalis, miraculorum dulcedinem oſtendit *Firma petra oleū fudit.* quia poſt reſurrectionem impaſſibilis. per afflationem ſpiritusſancti donū ſanctę vnctionis donauit. vnde. *Cōputreſcet iugum à facie olei.* i. donatio diaboli ꝑ vnctionem ſpiritusſancti.
Mel quidem ad literam omnium rerum copiam ſignificat
k *Filiorum.* Baſan regio eſt, quæ pecorib. abundat propter paſcua. vnde Rubenitis & Gaditis & dimidię tribui Manaſſe tradita eſt, quia pecora multa habebant.
l *Et hir.* qui pęnitentes ſignificant, quin ꝑ peccato offerebantur. Non ſatis eſt fidelib. dona virtutum ꝑcipere niſi ſtudeāt pro

D — † Excelſa terræ. i. cacumina & faſtigia mōtium. — Hom. 26. ī euangelia. — Moraliter — E — Eſa. 10. f — F

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Inuenit eum in terra. *id eſt, priuata Dei cultura.*
2 In loco horroris. *Quia Chaldæi colebant ignem tanquam Deum quod eſt horrendum. ſecundo ab errore Aegyptiorum, a quo reuocauit eos in datione legis, & quantum ad hoc dicitur.*
Quartum 3 Et va. Eo *quod in ſolitudine Sina data eſt lex. Quartum beneficium eſt reductio ad terram promiſſionis & quantum ad hoc dicitur.*
4 Circunduxit. *ſ. per deſertum vſque ad terræ promiſſionis ingreſſum.*
Quintum 5 Et docuit. *Per Moyſen dando Deuteronomium. Quintum beneficiū eſt paternæ protectionis, & quantum ad hoc dicitur.*
Sextum. 6 Et cuſto. *Inter alias partes corporis pupilla oculi diligentiſſima cuſtoditur, ſic & filij Iſrael præ cæteris populis habuerunt beneficium diuinæ protectionis. Sextum beneficium eſt ſalubris eductionis de Aegypto, & quantum hoc dicitur.*
7 Sicut. *Quia per multa ſigna & mirabilia eis data prouocauit eos Deus ad egrediendum de Aegypto.*
8 Expandit alas. *Quando aquila vult trāsferre pullos ſuos de loco ad locum, portat eos ſuper humeros ſuos, quia non timet a parte ſuperiori, ſed tantum ab inferiori, ne emittantur ſagittæ. & ideo punit pullos ſuper humeros, vt prius ipſa recipiat ſagittas quam pulli percutiantur, ſic angelus perſonam Dei repræſentās, poſuit ſe inter caſtra filiorum Iſrael & Aegyptios ſuper mare rubrum, vt habetur Exo. 14. ne ſagittæ & ſpicula Aegyptiorum lederent Iſraelem.*
Septimum beneficium fuit ſolennis introductio in terram promiſſionis, & quantum ad hoc dicitur.
9 Conſtituit. *Quia terra promiſſionis altior eſt alijs terroris in circuitu exiſtentib.*
10 Et ſuge. *id eſt, de terra petroſa, quia in terra promiſſionis in montibus petroſis ſunt arbores, in quib. mellificant. apes.*
11 Oleumq. *Quia ibi etiam in locis ſaxoſis ſunt oliuæ, de quarum fructu fit oleum. Aliter exponitur, quia in vaſis lapideis mel & oleum reſeruantur.*
12 Butyrum. *ſubditur.*
13 Filorum. *Qui terra Og. regis Baſan eſt valde paſcualis, & apta animalib. nutriendis vt habetur Nu. 32.*
14 Et hir. *ſ. paruulos qui vocantur hædi.*

✲ 1 Cum

MORALITER.

✲ 1 *Inuenit eum in terra.* id eſt, in primitiua Eccleſia, quæ propter acerbitatem ꝑſecutionis videbatur a Deo deſerta, & derelicta. ideo ſubditur.
2 *In loco.* Quia qui de clero ad populum regendum præficiebatur primus ad tormenta ducebatur.
4 *Circunduxit eum.* Per ſanctos ſ. Petrum & Paulum, Syluestrē Ambroſium & alios patres & doctores.
6 *Et cuſto.* Per potentiā & diligentiam Cōſtantini Karoli magni & alios imperatores & reges, Eccleſiæ zelum habentes.
8 *Expandit alas, & aſ.* per dilationem fidei & multiplicationē miniſtrorum Eccleſiæ.
8 *Aque porta* humeri dicuntur hic perfecti Cōſtantini & aliorum principum, qui de mandato eorum ſuper ſe portauerūt clerum.
† *Dominus.* Quia principes & eorum miniſtri faciebant hoc inſtinctu Dei, propter quod ipſe ſolus fuit dux principalis.
9 *Conſtituit.* id eſt, ſuper ciuitatem Romanam quam Conſtantinus dimiſit Papæ, qui eſt caput cleri.
10 *Vt come.* Conſtantinus & alij principes dotauerunt Eccleſias multis & magnis mobilib. & immobilib. bonis.
12 *Butyrum, &c.* per hæc intelligunt carnis delectabilia. Et qa multi prælati & clerici abuſi ſunt prædictis bonis tanquam ingratiſſimi Deo & benefactoribus ſuis, ideo ſubditur.

pro commiſſis pęnitere. vnde. *Amplius laua me ab iniqtate mea.* Pſ.50.a.
Hircos vocat qui exemplo ſuo aliis miniſtrant pęnitētiæ opera quamuis non commiſerint grauia, deſſent.n. cogitationum peccata tanquam facta.
A

a *Cum me.* corporis Chriſti. vnde. *Niſi granū frumenti cadens in terram, &c.* Io.12.d.

b *Incraſ.* Sicut Iudæi incraſſati beneficiis, idololatræ facti ſunt, ſicquidam Chriſtiani acceptū myſteriū corporis & ſanguinis domini in perditionē ſibi conuertunt.

✠ PROCOPIVS. Iuxta Salomonem enim *Anima repleta fauos quoque conculcat.* Alibi itē inquit. *Mel ſi reperєris, comede de illo quantum ſatis eſt, ne forte ſatiatus euomas illud.* Doctrinā enim in ſeipſis non digeſſerunt, vt per ſpiritum concoquerent. Quin cor carneum craſſumque habuerunt, ac per anguſtam afflictamque viā non inceſſerunt.

c *Prouocauerun*.

✠ CHRYSOTOMVS. Omnia perinde ac opera Dei, Deo ſeruiūt & ſubiecta ſunt, ſed ſua peſſima electione & ſtudiorū prauitate alienantur a Deo, tanquam ſi non eſſent creaturæ ipſi ſubiectæ. Sic diabolus à Deo defecit. Itidem & homines qui illos ſecuti ſunt, quandoquidem relinquentes vitæ fontem & adhærentes illis qui ſe a Deo ſeiungunt. irritauerunt Deum ád iuſtam iram, quæ non ſic accipienda eſt vt Deus patiatur. Deus. n. pati non poteſt, ſed humano more hoc dicitur. Ira.n. Dei accipitur pro vindicta peccatorum.

Prouocauerunt. Alii fiunt hęretici, alii idololatræ, qui de corde idola & abominationes ſibi fingunt.

d *Noui recentesque.* Recedentes a cultura Dei inuenerunt ſibi Deos, quos patres eorum non coluerunt.
C

[Margin: †directe & ſaturatus. † opertus i. pinguedine. Chald. inter. poſſedit opes. Alii recalcitraſti. Prouer. 27. Ibid. 25. † deſpexit petram ſalutem ſuā. † Nouis q e propinquo. † oblitus es. † prę furore contra filios ſuos & filias ſuas. B Ex catena Gręca. *ad zelum. † Ro.10.d.]

¶ Predicta beneficia maximo dono accumulat. a ¶ De quo: Hic eſt calix noui teſtamēti in meo ſanguine Lu.22.b
b ¶ Sine falſitatis vel hæreſis corruptione.
a cum medulla tritici, & ſanguinem vuæ biberent meraciſſi- 1
a ¶ Diuina largitate. b ¶ Iſraelita vel Chriſtianus. c ¶ Ingratus benefactori & contumelioſus. ¶ Contemnendo præcepta. d ¶ Scientia & virtute.
b mū. Incraſſatus, eſt † dilectus, & recalcitrauit, incraſſatus, im 2
a ¶ Multiplicatus ſic, vt numerari non poſſet. b ¶ Poſt tanta beneficia.
pinguatus, † & dilatatus. Dereliquit Deum factorem ſuum, 3
¶ Sequendo idola. 4
c & † receſſit a Deo ſalutari ſuo prouocauerunt eum * in diis 5
a ¶ Idolis vel hæreſib. ¶ Expoſitio. b ¶ Id eſt. ¶ Idolis. 6
alienis, et in abominationibus ad iracundiá concitauerunt. 7
Immolauerunt dæmoniis & non Deo, diis quos ignorabant. †
a ¶ Prophetæ, Apoſtoli
d † Noui recentesque venerunt: quos non coluerunt patres eo- 8
a ¶ Formauit per legem & circuncifionem, Iudæum per baptiſmum Chriſtianum. 9
e rum. Deum qui te genuit † dereliquiſti, & oblitus es domini
¶ Auerſionem tuam. ¶ Hæc mala. a ¶ Ad vindictam.
Dei creatoris tui. Vidit Dominus, & ad iracundiam concita- 10
¶ Non ex ſe. ¶ Quos in filios & filias elegerat. ¶ Vterque ſexus.
f rus eſt, † quia prouocauerunt eum filii ſui & filię. Et ait: Abſ- 11
a ¶ Subtraham auxilium b ¶ Notitiam, beneuolentiam. c ¶ Non miſerebor. ¶ Expectabo. ad quem finem perueniant. ¶ Tormenta.
condam faciem meam ab eis, & conſiderabo † nouiſſima †
a ¶ Reddens mala pro bonis. Voluntate & operatione. b ¶ Fidem Deo promiſſam non ſeruantes.
g eorum. Generatio enim peruerſa eſt, & infideles filii. Ipſi me 12
¶ Sicut patres. a ¶ Idola ſcilicet. 13
prouocarunt * in eo qui non erat Deus, & irritauerunt in 14
¶ Superſtionib. eorum. a ¶ Quia Deum ignorabant, qui vere eſt.
vanitatibus ſuis. † Et ego prouocabo * eos in eo qui non eſt 15

e *Deum qui te.* ✠ CHRYSOSTOMVS. Sermo eſt reprehenſione plenus, dictus ex perſona Moſis exprobrādo ipſis defectionem, quod neq; vt creatorem honorarint, neque vt beneficii auctorem, & alitorē agnouerunt. Nō modo.n. ad id quod es te deduxit, ſed ad id, quod bene es, Ipſe enim dedit tibi vitæ primordia, & inſuper largitus eſt tibi imperiū in oīa animalia.

f *Et ait abſcondam.* Nihil grauius, eſt quā viſione Dei priuari. vnde. *Ne proijcias me a facie tua.* Item *Ne auertas faciem tuam, &c.*

g *Ipſi me.* Quaſi ſicut irritauerunt me multitudinem falſorum Deorum colendo & me reprobando ſic irritabo eos ī multitudinem gentiū aſſumendo illos & reprobando.

h *Et ego.* Tradendo eos gentibus qui aliquando non populus nunc autem populus Dei Similiter Chriſtiani, qui deſerta veritate ad errores declinant malignis ſpiritibus traduntur, qui dignitatem angelicā perdiderunt. Qui bene gens ſtulta dicuntur, iuſtitiam odiētes, iniquitatem amantes.

✠ THEODORETVS. Quomodo hæc ſunt accipienda? Non vna gens ea eſt, quæ credidit in Chriſtum, verum innumeræ, quæ quondam fuerant ſtultæ, acquemadmodum Paulus ſcribit, voluptatibus cupidinibuſque variis ſeruientes. Nempe vos, inquit, vno Deo derelicto, multas falſaſque admiſiſtis ſuperſtiones, ita & ego vno abiecto populo, multis gentib. ſalutem aperiam. Sed vos colētes, qui nulli ſunt, nullo modo fieri poterit, vt vobis aliquid ſint. Ego vero gentes alioqui ſtultas, reddam omnino ſapientes & eruditas, itá vt vidente inuidia rumpamini.
F

[Margin: D Vbi ſ. E Pſ.50. Pſ.58. *ad zelum † quia exirer cū eis *in zelo Quęſt.]

a Ignis

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Cum me. *id eſt, cum panib. factis de farina tritici delicatiſſima, & a cortice exteriori purgata.*
2 Incraſſatus. *Hic conſequenter oſtenditur per oppoſitum populum a Dei cultura receſſurum, cum dicitur.* Incraſſat. *id eſt, populus Iſrael primo a Deo dilectus, repletus eſt omnib. bonis in terra promiſſionis. Et loquitur ſcriptura de futuro per modum præteriti propter certitudinem prophetiæ.*
3 Et recal. *à Deo recedendo.*
4 Incraſ. *rebus.*
5 impin. *diuitijs.*
6 Dilatatus. *honorib. & excellentijs, & quia iſta ſunt frequenter occaſio dimittendi Deum & conuertendi ſe ad idololatriæ cultum ideo ſubditur.*
7 Dereliquit. *Idololatria autem aliquando impenditur dæmonib. in aliqua effigie apparentib. & quantum ad hoc dicitur.*
8 Immolauerunt. *aliquando corporib. cęleſtibus. & quantum ad hoc ſubditur.*
9 Diis. *quia patres eorum vt Moyſes & Aaron prohibuerunt adorare cęli militiam, aliquando idolis humana arte adinuentis. & quantum ad hoc dicitur.* Noui recenteſque venerunt, &c. *ſubditur.*
10 Vidit. *hic conſequenter oſtenditur diuinum iudicium eſſe iuſtū puniendo populum prædictum. Circa quod primo ponitur comminationis materia, ſecūdo dilatationis cauſa, ibi.* Et dixi vbi nam ſunt. *tertio punitionis forma ibi.* Nonne hæc condita ſunt. *Circa primum primo eis comminatur dominus ſubtractionem ſui auxilij, cum dicitur.*
11 Abſcondam faciem. *Non aſpiciendo ad eorum afflictionem.*
12 Generatio enim peruerſa eſt. *Propter deprauationem affectus.*
13 Et infideles. *Propter deprecationem intellectus. Secundo comminatur eis ſubiectionem reſpectu vilis populi, & quantum ad hoc dicitur.*
14 Ipſi me prouo. *Colendo vilem creaturam.*
15 Et ego prouocabo eos. *Superponendo eis vilem gentem, Tertio comminatur eis afflictionem ſupplicij. Et primo a creaturis non viuentib. cum dicitur.*

[Margin: Diuiſio. Cōminationes propter delicta.]

✠ 1 Ignis.

MORALITER

✠ 2 *Incraſſatus.* per ſuperabundantiam bonorū temporalium
3 *Et recal.* per abundantiam vitiorum, propter quod ſicut refert magiſter Henricus de Gandauo in ſuo quodlibeto, quando Conſtantinus dedit eccleſiæ bona temporalia, vox fertur audita fuiſſe. hodie cecidit venenum in eccleſiā Dei, & hoc propter malorum abuſum.
7 *Dereliq.* eius officia negligēdo. Nam ſicut dicit Bernar. ſup Can. Multorum calcaria plus quam altaria fulgent.
† *Prouocauerūt eum.* Nā cupidi Deos ſuos fecerunt de auro & argento & lapidib. pretioſis. Luxurioſi vero de meretricibus ſuis, ſic de aliis vitiis.
10 *Vidit dominus.* Non approbando, ſed reprobando. ideo ſubditur.
10 *Et ad iracundiam.* contra nequitias eorum.
11 *Et ait. Abſcondam faciem me.* Dimittendo eos ruere de peccato in peccatū, ac ſi non viderem, nec punire deberem
† *Et con.* Reſeruādo gehennę punitionē eorū, ideo ſubditur.
✠ 1 Ignis.

i 18 ine-... al c.12. A Hier. ... 1.88.g. Num. 1. c. cũdum xx.

a *Ignis ſuc.* GREG. De his quos damnant flagella, & non liberant ſcriptum eſt: *Percuſſiſti eos nec doluerunt, &c.* His flagella in hac vita inchoant, & in æternum pmanebunt. vnde Moyſes: *Ignis exarſit ab ira ſua & ardebit vſque ad infernos & deorſum.* De præſenti enim pcuſſione dicitur: *Ignis exarſit ab ira mea.* De æterna ſequitur. *Et ardebit vſque ad inferos. & deorſum.* Non tamẽ iudicat Deus bis in idipſum, vnum eſt enim flagellum quod temporaliter incipit & in æternis ſuppliciis conſummatur.

Ignis. ✲ PROCOPIVS. Ignis enim vorax Deꝰ eſt. Qui ab impiis ſupplicium ſumit certiſſimum. & in Plutonis forum committit, ſi ab induciarum diuinarum die, ad eum ſe conuertere noluerint. Sibi ipſis enim colligunt iram in die iræ. incedite enim inquit, in lumine facici veſtræ, & in flamma quam ſuccendiſtis. Cęterum in his verbis perpendatur extrema per gentem Romanam facta internecio, qua terra eorum eſt vaſtata, ac inflammata, & montiũ fundamenta ſeu radices igne ſunt abſumptæ, & in propugnacula transfugarum excelſa & munita, cauernas item & latibula redactæ.

vel in cuniculis. Diſpiã-... ſ p an-... ulos vel extremita... s terr. B ſibi a tri... uerent.

b *Deuorabitque terram.* Alii comedent terram & naſcentia eius, id eſt carnem propter opera libidinis æterna flamma comburet, naſcentia. n. carnis opera concupiſcentiæ carnalis quæ ſunt fornicatio, immunditia, & huiuſmodi.

intelligeat quid ... euerturum ... ir eis potes. vel tradi-... lit.

Ex catena Græca.

c *Aues morſu.* Quæ iuxta viam comedere ſementem.

d *Dentes be.* ✲ CYRILLVS. Mittam, pro miſi, quando ſerpentes ad ipſos miſit, interficientes eos in ſolitudine. feras hoſtes intelligendũ eſt, inſtar ferarũ eos deuorantes, & quaſi dẽtib. conſumentes, cũ ſint praui & nihil humani in ipſos oſtendãt

C

a ¶ Quaſi iam ardeſcit vindicta mea.
a populus, & in gente ſtulta irritabo illos: Ignis ſuccenſus eſt 1
a ¶ Vſque in æternum puniendo.
b in furore meo, & ardebit vſque ad inferni nouiſſima. Deuo
a Reprobos terrena amantes. b Operibus malis. c Superborum. d Conſilia quib. ſe credebant impune peccare. ¶ Spem, fiduciam.
rabitque terram cum germine ſuo, & montiũ fundamẽta
a Flammis æternis. b Congregati permittam. c Puniendos. d Flagella, quæ ſuſtinentibus mala, ſed Deo bona, quia iuſta. ¶ Opera, verba cogitationes quibus puniantur. e Iam indignationis & vltionis acutæ, vt etiam animam penetret.
comburet. Congregabo ſuper eos mala, & ſagittas meas † cõ 2
a Per varia tormenta. b ¶ Verbi Dei & ſterilitate bonorum. c Peccata improperantes. d ¶ Dæmones leues, inſtabiles. e Ore maledico.
c plebo in eis. Cõſumẽtur fame, & deuorabunt eos aues mor-
a Dæmones beſtiæ dicuntur propter ferocitatem.
d ſu amariſſimo. Dentes beſtiarum immittam in eos † cũ furo 3
a ¶ ſuper terram trahuntur, qui in terrenis diſſipantur.
e re trahentium ſuper terrã atq. ſerpentiũ. Foris vaſtabit eos 4
a Inimicorum. b In ciuitatib. clauſos. c Laſciuum. d Sterilem a bono opere. e Hebetem ſenſu, paruulum.
f gladius, & † intus pauor, iuuenem ſimul ac virginem lactẽ 5
a Pigro inutili. Dixi feci vaſtata ciuitate & populo. b Non ex ignorantia interrogat, ſed vt corripiat. 6
g tem cum hoĩe ſenẽ. Et dixi: † Vbi nam ſunt? Ceſſare faciã 7
a Quia hoc minatus ſum. b Opprimendam.
ex hominib. memoriam eorum. † Sed propter iram inimi-
a Gentilium. Dæmonum. b Damnationem malorum catholicorum. c Sibi arrogantes. d Dæmones qui tribulant me exultabunt ſi motus fuero. e Attribuentes ſuis virtutibus. 8
h corũ diſtuli, ne forte † ſuperbirent hoſtes eorũ, & dicerẽt:
a Potentia. b Superatis Iudæis. c Iudæorum vel quorumlibet impiorum. 9
Manus noſtra excelſa, & nõ dñs fecit hęc omnia. Gens † abſ 10
a Prouidentia. b Per ſe. c Per doctores.
que conſilio eſt, & ſine prudentia: vtinam ſaperent, & intel 11
a ¶ Tormenta vel præmia. 12
i ligerent, ac † nouiſſima prouiderẽt. Quõ perſequebatur v- 13
¶ Quaſi ita fieri potuit. a Deus qui fecerat.
nus mille, & duo fugarẽt decẽ millia: Nonne ideo quia deus 14
a Inimicis tradidit. b ¶ Qui poterat. c In manib. inimicorum. ¶ Tanquam ſuos. d Ideo puniri ſunt. 15
ſuus vendidit eos, & dominꝰ † concluſit illos. Non enim eſt 16
17

qui cum Dei præſentiam dereliquiſſent. a feris intelligibilib. deuorati ſunt. D

Trahunt beſtiæ & ſerpentes dentib. furioſis reprobos ſup terrã, quando quod prius blandiendo carnalib. perſuaſerunt vt ſeducerent, furioſe a peccatorib. expetunt, vt crucient.

e *Foris.* Corpus ignis æterni torquebit exuſtio, & mentem anguſtię magnitudo. vnde. *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur.* Eſa.66.g.

Foris. ✲ PROCO. Ea quæ in obſidione acciderunt, particulatim tragice deplorat, quẽadmodum per Ieremiam & Ezechielem diuinus narrauit ſermo. Nam hi quidem foris ab hoſtib. percuſſi, alii vero intus timore & morbo & fame corrupti ſunt.

† vel conſumam.

† furore vel veneno ſerpẽtũ in terra.

f *Iuuenem.* Nulli ſætati parcetur, quia omnes idololatria maculauit.

E

† Niſi irã inimici timerem.

✲ PROC. Simul enim cum peccarunt, ſimul quoque perierunt. Dicit enĩ Ieremiæ Deus: An non vides quid ipſi faciunt in vrbibus Iuda, & in aulis Ieruſalem? filii eius ligna colligunt, & patres ipſorum ignem accendũt, vxores autem farinam aqua conſperſam ſubigunt, vt placentas faciant machinæ cælorum.

† periens conſiliis ſunt.

g *Ceſſare.* A terra ſua eiecti & per totum orbem diſperſi ſunt. Generaliter vero peccatores tollentur de terra ſanctorũ, & memoria eorum. vnde. *Propterea Deus tuus deſtruet te in finẽ, euellet, & educet te de terra viuentium, &c.* Pſ.51.e

h *Diſtuli.* Ne blaſphemarẽt nomẽ meũ nec tñ abſtuli vĩdictã.

i *Quomodo.* Tantum oſtendit timorẽ iudaicæ gẽti, poſtquam domino peccauerunt, vt vnus hoſtium, mille de eis, & duo fugarent decem millia, hoc. eſt pauci plurimos. F

✲ *Quomodo.* Hoc ẽ nimium e hoſtib. capti fuiſſent, & quolibet timore

Ex catena Græca

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Ignis ſuccenſus. *id eſt pœna eius præparata, quia nomine ignis in ſacra ſcriptura intelligitur omnis pœna. Vel dicendum, quod iſta comminatio reſpicit futurum iudicium, ante quod præcedet ignis terram cõburens.*

2 Et ſagittas meas. *Sagittæ diuinæ hic vocantur pęnę ab eo ſubito immiſſæ ad modum ſagittarum. Secundo a viuentib. & primo a volatilib. cum dicitur.* Deuorabunt eos aues *ſecundo a feris animalib. ibi* Dẽtes beſtiarum, &c. *tertio a reptilib. ibi.*

3 Cum furore trahentium. *Qui reptilia incedunt ſuper terram trahendo coſtas. quarto ab hominib. cum dicitur.*

4 Foris vaſtabit eos gladius *ſ. aduerſariorum.*

5 Et intus. *Propter imminens periculum.*

6 Iuuenem. *Quantum ad omnem ætatem & ſexum.*

7 Et dixi. *Hic conſequenter ponitur dilationis cauſa, & primo præmittitur dilatio, cum dicitur.* Et dixi. *id eſt, propoſui eos delere totaliter, ita quod nõ remaneret eorum memoria. Et ſubditur dilationis cauſa quæ eſt duplex. Vna eſt. ne hoſtes ſuperbirent imputando virtuti ſuæ factum diuinæ vindictæ, quod notatur cum dicitur.*

8 Ne for. *Et nota, quod loquitur hic ſcriptura de Deo ad modum hominis, qui aliquid proponit facere & poſtea mutat, cum tamen talis mutatio non ſit in Deo, ſed ſolummodo in ſuo effectu. Secunda cauſa dilationis pœnæ eſt, vt daretur populo Iſrael tempus pœnitentiæ & hoc eſt quod dicitur.*

9 Gens abſque. *non præcauendo malum.*

10 Et ſine. *in non eligendo bonum.*

11 Vtinam. *præterita.*

12 Et intel. *præſentia.*

13 Ac nouiſſima *id eſt. futura, quia per præteritorum memoriam, & præſentium intelligentiam habet homo viam ad prouidẽdũ de futuris.*

14 Quomodo. *de aduerſariis.*

15 Mille. *de Iudæis.*

16 Nonne. *Quaſi diceret, deberent manifeſte cognoſcere, quod hoc non eſt virtute ſiue fortitudine aduerſariorum, ſed ex vindicta diuina iuſtitiæ. Et quia aliquis poſſet quærere, quare Deus ita punit peccata populi Iſrael, cum dii aliarum gentium non puniant peccata ſuorum cultorum ideo ad hoc reſpondetur cum dicitur.*

17 Non. *Quia eſt Deus verus & potens & volens exercere iuſtitiam ſuam, illi aũt non, cũ ſint Dii falſi. quia Deus executionem iuſtitiæ aliquando facit per malos homines, ſicut per dæmones, ideo ſubditur.*

✲ 1. Et

MORALITER.

✲ 1 *Ignis.* Et ardebit vſq; ad inferni nouiſſima, nam ſicut prælati & clerici mali fuerunt in ſtatu altiori, ſic erũt in loco gehenæ profundiori. Cętera vero propter proximitatẽ dimitto: & quia ad modum rationis malorũ applicari de facili poſſunt a quolibet intelligente.

timore conſternati, vt vnus hoſtiũ mille pſequeretur & duo innumerabilem multitudinẽ, niſi res in contrarium verſæ eſſent. Et quemadmodũ ipſi olim geſſerũt, facile hoſtes expugnantes, Deũ propitium habentes, hæc patiuntur. Verũ hæc haudquaquam ſuſtinuiſſent, niſi eius ope orbati eſſent, venditi ob peccata.

✠ Procopius. Peccatores.n. Deus patitur, vſque dum menſura eſt repleta, ex quo ſupplicium ante pedes eſt quale illud eſt, nundũ conſummata ſunt peccata Amorrhæorũ. Poſt cõſummationem.n. tempus & dies vltionis accelerat, ſi quis a uia recta deflexerit. D

✠ Paraphra. Quando Iſrael ſtudebant legi & ſeruabant præcepta, vnus ex eis perſequebatur mille, & duo ex eis fugabãt decem millia. Quia autem peccauerunt, & prouocauerunt eũ ad iracundiam, ideo fortis dereliquit eos in manu inimicorum ſuorum. († crudele.)

B Quia Dei magnitudinem agnoſcit, non ex infirmitate diuinæ potentię, ſed iuſti iudicii permiſſione, hęc inuenire intelligit. († mali euẽtus eorum)

a Iudices. Approbatores etiam qui idola colunt, vnum Deum eſſe intelligunt, qui fecit cęlum & terram.

b De vinea, &c. Hæreticorum nequitiam ſignificat, quia a ſanctis doctoribus ſpiritalem doctrinam purã acceperunt, ſed veneno ſuo corruperunt, & in fellis & abſinthij amaritudinem peruerterunt. Sępe Ieruſalẽ Sodomæ & Gomorræ comparatur. vnde. Audite verbum domini principes Sodo. & Gomor, &c. (Eſa. 1. c.)

(* enim † defecit vel non erat clauſus & derelictus vt ſeruatus ſiue ſaluꝰ factus & roboratus.)

a ¶ Qui iuſtus & verax. b ¶ Idola falſa & vana. c ¶ Non modo nos. ¶ Firmum teſtimonium ab hoſte. ¶ Dei noſtri experti mirabilia. d ¶ Domus Iſrael.
a Deus noſter, vt dii eorum, & inimici noſtri ſunt iudices. De 1
a ¶ Ex qua Chriſto amaritudinem propinauit abutens beneficiis Dei. b ¶ Non Sorech.
b vinea Sodomorũ vinea eorum, & de ſuburbanis Gomorrę. 2
a ¶ Quia in amaritudinem conuerſa de morte Chriſti meditatur. b ¶ Ex quo verum botrum, id eſt, Chriſtum in ligno ſuſpenderunt.
c Vua eorũ vua fellis, & botri amariſſimi. Fel draconũ vinum
a ¶ Plinius ait venenum aſpidis aceto repelli. b ¶ Niſi ſummus medicus ſubuenerit. c ¶ Iudicio proferenda.
d e eorum, & venenum aſpidum † inſanabile. Nonne hæc con 3
a ¶ Cui omnia præſentia, ideo obliuio nulla. vnde: Signaſti quaſi in ſacculo omnia peccata mea, Iob 14. b ¶ Memoria æterna. c ¶ Ad me pertinet.
f dita ſunt apud me, & ſignata ĩ theſauris meis? mea eſt vltio,
a ¶ Oportuno: præoccupemus faciem eius in confeſſione. b ¶ Affectus. c ¶ Cito veniet.
g & ego retribuam in tempore, † vt labatur pes eorum. Iuxta 4
¶ Certus. a ¶ Vltionis. b ¶ Licet longe poſt futura videantur. ¶ Fugientib. aliis. c ¶ Ventura.
h eſt dies † perditionis & adeſſe feſtinant tempora. Iudicabit *
a ¶ Per miſericordiam æternam dando beatitudinem. b Videri faciet
i K dominus populum ſuũ, & in ſeruis † miſerebitur. Videbit 5
a ¶ Nihil auctori proficiens. b Qualibet opera malorum vel multitudo imminuta. c ¶ Obſeſſi. ¶ Clauſi Iudæi in captiuitate, impii in dæmonem poteſtate. d ¶ Fame, vel capti ab hoſtib.
quòd infirmata ſit manus, & † clauſi quoq. defecerunt, re 6
¶ Alij. ¶ Morte. ¶ Qui in virtutib. confidunt. ¶ Videntes.
l ſiduique conſumpti ſunt. Et dicet: † Vbi ſunt dii eorum, in 7 8
¶ Spem in eis ponentes.
quibus habebant fiduciam? De quorum victimis comede- 9 10
¶ Iuſſio.
bant adipes, & bibebant vinum libaminũ. Surgãt & opitu- 11
¶ Cultoribus ſuis. ¶ Intelligite. ¶ Propriè. ¶ Deus.
m lentur vobis, & in neceſſitate vos protegant. Videte. * quod ego 12

f Mea eſt vltio, &c. Paulus de hoc loco ſumpſit. Mihi vindictam, & ego retribuam ſecundum merita. (Rom. 12. d)

g In temp. Quaſi, cum accepero tempus ego iuſtitias iudicabo. Hinc Moyſi pro populo oranti dixit: In die vltionis viſitabo & hoc peccatum eorum. († vel vitib. aut aruis frugiferis) (Pſ. 74. a) (Exo. 32. e.)

h Iuxta eſt dies per. Vnicuique. Quidquid enim finitur breuiſſimum eſt, ſi æternitati comparatur. Secundum hiſtoriam Iudæorum vindicta feſtinat quia locum & gẽtem & omnem proſperitatem in breui perdiderunt, quia prophetas & Saluatorem occiderunt. († quo nutabit.) (* enim) († pęnitebit eum) E

✠ Cyrillus. Vaticinationis ſpiritu, quæ multis poſt temporibus futura ſunt, tanquam & præſentia & proxima contempiatur, dicẽs, prope eſſe diem perditionis eorum, & vocationem gentium propenſiſſimam fore. († Ier. 2. f Ex catena Græca.) (* nunc)

C c Botri ama. Fructus .ſ. opera amariſſima ſunt, vinum.n. cũ felle mixtum obtulerunt.

d Fel draco. Quaſi intra ſe retinent venenũ malitię, ne ſalutis & correctionis medicinã ſuſcipiant. Hæretici ſicut ſerpentes amaritudinem & venenum occultant, vt incautos lædant.

e Nonne hæc condita. ✠ Cyrillus. Symmachus manifeſtius explanans reddidit. Nonne hoc repoſitũ eſt apud me; Nimirum eorum feritas & homicidiũ, & quę futura ſunt, aggredi rabie perciti in eorũ ſaluatorem. Veruntamen inquit, procraſtino, & libero arbitrio locum do, actum expectans.

i Iudicabit Diſcernendo a malis, ſecundũ illud: Iudica me Deus & diſcerne cauſam meam. (Pſ. 42. a)

K Videbit quod infir. ſit. Quodcunque poteſt manus tua inſtanter operare, quia nec opus, nec ratio, nec ſapientia eſt apud inferos. (Exo. 9. c.)

l Vbi ſunt dij. Quaſi nihil proſunt idola in quib. confidebant, vel opes, vel honores, vel ſeculi voluptates, nihil.n. ſecum ferunt de vniuerſo labore. F

m Videte q. Generalis admonitio, quaſi relicta idolatria vel hæreſi & omnib. ſpretis immundiciis, ad verum Deum conuertimini.

✠ Procopius. Hoc eſt, defectio tua te erudiet, & malitia tua

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Et inimici noſtri, &c. *quia Deus zelo ſuæ vindictæ ſuppoſuit Iudæos primo Chaldæis tempore Nabuchodonoſor, & poſtea Romanis tẽpore Titi & Veſpaſiani & iudicabant eos pro volũtate ſua ad mortem, & exilium & ad alias pœnas, huius autem vindictæ ſubditur cauſa, quę fuit Iudæorum culpa, quę notatur cum dicitur.*

2 De vinea Sodomorum, &c. *in quo oſtenditur grauitas peccati ipſorum in hoc quod Sodomis comparantur. Et nota, quod peccatum primo eſt in corde per conſenſum, ſecundo in interiori machinatione ad opus perpetrandum, tertio quãdo procedit in exteriorem actum. primum vocatur hic vinea, ſecundum vua, & tertium vinum.*

3 Nonne hęc condita ſunt apud me & ſignata, &c. *Poſita cauſa dilationis ad tempus, hic conſequenter deſcribitur forma impletionis eo quod non fuerunt vſi tempore ſibi dato ad pœnitentiam, & primo deſcribitur eorum punitio, ſecundo aduerſariorum deſtructio, ibi.* Videte, quod ego ſim ſolus. *Circa primum ponitur certitudo punitionis cum dicitur.* Nonne hæc condita ſunt apud me, &c. *q.d. licet diſtulerim punire peccata populi mei quaſi ignorata, non tamen eſt ita, quia ſunt firmiter retenta, & obſeruata apud me punienda ſuo tempore. Secundo ſubditur acceleratio temporis cum dicitur: Iuxta eſt dies perditionis. tertio ſeueritas afflictionis, cum dicitur.*

4 Iudicabit dominus populum ſuum. *feriendo peccata eorum.*

5 Et in ſeruis ſuis miſerebitur. *quia in qualibet captiuitate Iudæorum dimiſit aliquos vt cum eis exerceret ſuam miſericordiam. vnde & circa finem mundi conuertentur ad fidem Chriſti.*

6 Videbit quod infirmata ſit manus. *loquitur de captione Iudæorum ad modum ciuitatis debellatæ, in cuius muris exteriorib. ponuntur aliqui viri fortes ad defenſionem, & illi primo deficiunt propter laſſitudinem, & quantum ad hoc dicitur.* Videbit, quod infirmata ſit manus *.ſ. bellantium. ſecundo deficiunt illi qui ſunt incluſi in fortalicijs interiorib. & quantum ad hoc dicitur.*

7 Et clauſi quoq. defece. *& per conſequents alij conſumuntur. ideo dicitur. Et reſidui conſumpti ſunt.*

8 Et dicet *.ſ. aduerſarij eorum eos ſubſannantes & deridentes ad augmentationem pœnæ.*

9 Vbi ſunt dii eorum. *q.d. non poterunt eos defendere, ſicut Rapſaces loquebatur 4. Regum 19. Vel aliter, vt ſint verba aliquorum iuſtorũ de populo Iſrael. ſicut Ieremias & plures alij iuſti fuerunt tempore captiuitatis Babylonicæ, qui videntes populi miſeriam, dicebant eam eueniſſe propter idolatriæ culpam & dicebant.* Vbi ſunt dii eorum, &c. *& hoc magis conſonat literæ ſequenti, cum dicitur.*

10 De quorum victimis comedebant adipes. *Hic.n. erat modus in ſacrificijs idololatrantium, quod adipes a ſacerdotib. comedebantur & vina libaminum bibebantur, quod prohibitum erat in ſacrificijs domini, vt habetur* Leuitici *in pluirib. locis.*

11 Surgant & opitulentur vobis. *q.d. non poſſunt, vt manifeſte videtis.*

12 Videte. *Hic denunciatur aduerſariorum deſtructio ad conſolationem Iudæorum. Hic enim modus fuit prophetarum vt poſtquam denunciauerant mala futura populo Iſrael propter ſua peccata, in fine ad eius conſolationem denuntiabant vaſtationem ad[...]*

✠ *ſinorum*

tua te redarguet. Cum enim rebus ſecundis benefactorẽ tuũ
A non cognoueris afflictus ipſum diſce. Verum nõ abs re te pu
nio, in tuam enim gratiam idipſum quoque facio. Occidam
enim te, vt viuum reddam. Vlnerabo vt medear.
a *Ego occidam.* GREG. Occidit, vt viuificet, percutit vt ſanet, exteriora verberat, vt interiora transfigat. Quia mentis noſtræ duritiam ſuo percutit deſiderio & percutiendo ſanat, quia terroris iaculo transfixos ad ſenſum rectitudinis nos reuocat. Corda enim noſtra malè ſana ſunt, cum nullo Dei amore ſauciantur, cum peregrinationis ærumnã nõ ſentiunt, & infirmanti proximo nullo affectu compatiuntur. Sed amoris ſui ſpiculis
B inſenſibiles Deus percutit, & ſenſibiles per ardorem charitatis facit.

✻ SEVERVS ANTIOCHENVS. *Occidam, &c.* Nam omnia in veſtrã ſalutẽ tracto & propterea pœnas à peccatoribus in hac vita exigo, vt per pœnitentiam ipſis vitam largiar, quæ nihil aliud eſt quam impietatis cognitio. Eos qui ob impietatem mortui ſunt, vt ne amplius malum cõmittãt, eoſdem dicimus viuificari per rectam fidem & per bonas actiones. Sic enim bonos Deus occidit, vt viuos efficiat, & percutit, vt ſanet.

b *Leuabo.* alia editio. Tollam in cælum manum meam, & iurabo per dexteram meam & dicam: viuo ego in æternum. In cælum manum Dei leuare, vel attollere, eſt potentiam æternitatis ſuæ ſuper omnia excellentem oſtendere. Iurare per dexteram id eſt per filium, qui eſt dextera patris eſt promiſſa ipſius
C in conſpectu hominum confirmare, & æternitatem ſuã credẽtib. ſibi per Euangelium reuelare, quia *põtas eius poteſtas æterna.*

c *Si acuero.* ✠ SEVERVS Gladium inquit vliſcendi potẽtiam, quandoquidem bellicum inſtrumentum, & ad hoſtes vlciſcẽdos accommodatus eſt gladius, ſed Dei gladius non cernitũ, &
D ſecũdum ſpiritũ eſt. Inquit enim vates: Inebriatus eſt gladius domini vſque ad cælũ. Hunc inquit acuere vt fulgur ad ſplẽdorem & eius claritatem oſtendens, & tũc omnib. manifeſtũ erit, & accipiet iudicium manus, quando quidem totum iudicium dedit filio, vt omnes honorẽt filiũ.

¶ Veterem hominem cum actionibus ſuis. ¶ Carnem.
a † ſim ſolus, & non ſit alius Deus præter me. Ego occidam, & 1
a ¶ Quaſi dominus vitæ & mortis. b ¶ Nouum qui ſecundum deum creatus eſt. ¶ Mentem.
ego viuere faciam, percutiam, & ego ſanabo, † & non eſt qui 2 3
¶ Poteſtate. ¶ In ſanctis oſtendam potentiam meam.
b de manu mea poſſit eruere. Leuabo ad cælum manum meam 4 5
a ¶ Quia vita ſum. b ¶ Id eſt repentinam vindictam & ineuitabilem hoſtibus inflixero. c ¶ Manifeſte.
c & dicam: Viuo ego in æternum. Si acuero † vt fulgur gladiũ 6 7
a ¶ Ex improuiſo. b ¶ Iuſtam retributionem. c ¶ Poteſtas diuina. d ¶ Quam debebo. e ¶ Hæreticis, Iudæis
meum, & arripuerit iudicium manus mea, reddam vltionẽ ho- 8
a ¶ Plenam vindictam ſignificat
d ſtibus meis, & his qui oderunt me retribuam. Inebriabo ſa- 9
a ¶ Vltiones ſubitas & improuiſas quæ non occulte, ſed ſubito impios penetrabunt. b ¶ Damnatione perditorum. c ¶ Diuina ſententia. d ¶ In iudicio extremo. ¶ Omnino. e ¶ Carnalia ſapientes. ¶ Opera carnis.
gittas meas ſanguine, & gladius meus deuorabit carnes. De 10
a ¶ Aeterna morte damnatorum. b ¶ Vano conſilio patefacto. c ¶ Captiuorum. d ¶ Mentis vel magiſtri.
e cruore occiſorum, & de captiuitate nudati inimicorum ca-
¶ Fidelem. a ¶ Afflictionem vel martyrium. b ¶ Sanctorum. Vnde: Vindica domine ſanguinem ſanctorum tuorum. Apo. 9. a.
f pitis. Laudate Gentes populum eius quia ſanguinem ſeruo- 11
rum ſuorum vlciſcetur. Et vindictam retribuet in ho- 12
¶ Miſertus. ¶ Eccleſiæ. ¶ Sanctorum.
ſtes eorum, & propicius erit terræ populi ſui. Venit ergo 13
Moyſes, & loquutus eſt omnia verba cantici huius in auri- 14

d *Sagittas.* Dæmones, de quibus ait Iob *Sagittæ domini in me ſunt.* quaſi tãtam exercebo vindictam, quæ dæmonibus quoque poſſet ſufficere. Iob 6. a.

Inebriabo ſagittas. ✻ SEVERVS. Nam cũ Iudæos puniſſet qui in eũ debacchati ſunt cumq; ipſi Cæſari tradidiſſet, quem regem inſcripſerunt, impleuit ſagittas eorum ſãguine qui extremam ſeruitutẽ ꝑpeſſi ſunt.
E Eſſe poſſet gladius ſecundum ſenſum. Romanorum arma, quæ tãquam res animatæ carnes deuorabant. Iob 10. b † aciẽ gladij mei. Vbi ſup.

e *Et de captiuitate.* Captiuorũ capita radebantur qui diſtrahebantur, & ſub corona vendi dicebantur. *De captiuitate.* Caput inimicorum nudatur, quando conſilium iniquæ mentis vanũ eſſe ꝓbatur, quo ſe impune peccare arbitrabatur. Capita quoque inimicorum ſunt magiſtri, in quos vltio nouiſſima redũdabit, vnde. *Exiuit ſanguis de lacu vſque ad frænos equorum.* id eſt vltio tormentorum vſque ad rectores populorum. Apo. 14. d

✻ SEVERVS. *De cruore occiſorum.* Miſcet & gladium ſpiritualem & ſenſibilem, hunc quidem dicẽs plenum eſſe ſanguine eorum, qui in facie occubuerunt & qui in ſeruitutem redacti sũt, illum uero ſpiritualem dico inebriatum eſſe a capite principum gentium qui diabolus eſt. Propterea dixit Iſaias. In nouiſſima die inducet Deus gladium ſanctum magnum & fortem ſupra draconem ſerpentem. Idcirco cum Dei uerbum uiuens adueniſſet, potentias inuiſibiles in cruce deuicit. Vbi ſup.

f *Quia ſanguinem.* In iudicio, populus Dei laudabitur, cum ap-
F parebit

NICOLAVS DE LYRA.

✻ *ſariorum, ſicut patet in Iſa. Iere. & pluribus alijs, & hoc rationabiliter, quia licet infideles eſſent exequutores diuinæ iuſtitiæ, puniendo eos qui Deum colebant de peccatis ſuis, tamen hoc non faciebant ex amore vel obedientia ad Deum, ſed cupiditate nocendi, vel ex aliqua alia mala voluntate, ſicut & dæmones ex mala uoluntate, & peruerſa exequuntur diuinam iuſticiam, quia dominus voluntatibus malis dæmonum, & hominum vtitur ad gloriam ſuam, & ideo mali homines diuinam iuſticiam exequentes. merentur a Deo puniri, propter quod prophetæ vaſtatores Iudæorum finaliter denunciabant deſtrui & vaſtari, & eodem modo hic facit Moyſes: & primo oſtenditur vnitas veri Dei, cum dicitur:* Videte quod ego ſim ſolus. *quia alij dij non habent poteſtatem iuuandi.*

1 Ego occidam. *male facientes.*

2 Et ego uiuere faciam. *bene agentes.*

3 Percutiam. *vos, cum me ad iracundiam prouocaueritis.*

4 Et ego ſanabo. *cum per pœnitentiam reuerſi fueritis, ſed ſic non erit de aduerſarijs veſtris, quos ego deſtruam ſimpliciter, unde ſubditur.*

5 Leuabo &c. *modus eſt iurandi ad affirmationem eius quod ſequitur.*

6 Viuo ego in æternum. *id eſt ſicut verum eſt, quod vita mea eſt immutabilis, ita faciam vindictam de aduerſarijs veſtris, ideo ſequitur.*

7 Si acuero ut fulgur gladium meum. *& accipitur hic ſi, pro quia.*

8 Reddam vlt. hoſtibus meis. *hoſtes enim domini dicuntur hic hoſtes filiorum Iſrael, quia licet puniendo filios Iſrael eſſent exequutores diuinæ iuſticiæ, hoc tamen faciebant ex mala voluntate, & peruerſa intentione, intendentes diuinum cultum qui apud Iudæos erat, deſtruere: & ideo conſequenter dicuntur hoſtes domini: Deus tamen per omnipotẽtiam ſuam, & ſapientiam vtitur malis actibus, & voluntatibus hominum ad ſuam gloriam, vt ſupra dictum eſt.*

9 Inebriabo ſagittas meas. *Id eſt pænas volũtate mea immiſſas. & ſi quæratur, quomodo inebriabuntur, ſubditur.*

10 De cruore occiſorum, &c. *modus erat antiquitus, quod captiui ducebantur nudatis capitibus ad maiorem eorum confuſionem, & victoriæ declarationem, & quia Deus puniet aduerſarios filiorum Iſrael, ideo concluditur.*

11 Laudate Gentes populum eius. *id eſt populum Iſrael, qui dicitur ſpiritualis populus Dei.*

12 Quia ſanguinem ſeruorum ſuorum. *id eſt Iudæorum qui ei ſeruiebant in cultu latriæ, & accipitur hic totum pro parte, ſecundum vnam regulam exponendi ſacram ſcripturam. Licet enim in populo Iſrael eſſent multi mali, tamen cum illis erant etiam multi boni, & frequenter cum malis interficiebantur, & captiui ducebantur, ſicut patet de Tobia & Daniele cum ſocijs ſuis, & de uindicta talium loquitur hic ſcriptura.*

13 Et propicius, &c. *quia poſt captiuitatem Babylonicam fuerunt Iudæi reducti ad terram ſuam, & tunc fuit exculta quæ longo tempore manſerat quaſi deſerta.*

14 Venit ergo. *hic ponitur epilogus reſpectu cantici prædicti, in quo primo oſtenditur ipſius publicatio, cum dicitur. Loquutus eſt omnia uerba cantici huius in auribus populi: ſecundo impreſſio eius in cordibus eorum ad memoriter retinendum, & opere adimplẽdum cum dicitur. Ponite corda veſtra &c. patet litera.*

parebit glorioſus, & A inimici iuſta retributione punientur.

a *Aſcende in montem.* עברים Abarim interpretatur tranſitus, נבו Nebo in concluſione. Dicitur Nebo mons eſſe in terra Moab cõtra Iericho ſupra Iordanem in ſupercilio Phaſga iuxta montem Phogor, a quo circa eum regio vſque nũc Phaſga appellatur. Moſes ergo B in Abarim & in monte Nebo contra Iericho vltra Iordanem moritur, quia lex & circunciſio vſque ad Chriſtũ & baptiſmi ſacramentum proceſſit, ibiq; concluſa eſt, quia finis legis Chriſtus. Vidit Moſes terram paſſionis, ſed nõ ingreſſus eſt, quia in ſpiritu præuidit, & in lege prædixit Chriſti gratiam futuram: C ſed præſentem nõ vidit eum. vnde. *Multi iuſti & prophetæ voluerunt videre quæ uos videtis & non viderunt.*

b *Et uide terram Chanaan.* ✣ THEODORETVS. Cur ob leue delictum iuſſus eſt Moſes procul aſpicere terram, populum autem prohibitus introducere? Per hæc docet nos Dominus ſe ſummam virtutẽ a perfectis exigere, & cum erga alios homines grauiter peccãtes ſit longanimis, ſanctis tamen hanc veniam non concedere: quod quidem ſapiẽs dixit. *Tenuiſſimus, venia & miſericordia dignus, potentes autem potenter torquebuntur.* Nec tamen hoc eſt ignorandum Dominum ex aliis alia moliri, ſicuti profecto nõ permiſit, hunc ſummum prophetam introducere populum in terram promiſſionis, ne illum tanquam Deum colerẽt Iſraelitæ. Qui enim anima carentia pro Diis habuerant, & imaginem vituli Deum appellauerunt, multò magis eum vt Deum venerati fuiſſent, cuius miniſterio tanta ſunt adepti. Ea F dem de cauſa eius ſepulchrum latere voluit.

Marginalia: † præcipiatis. · id eſt trãſitum. · † Nu. 20. d. & 33. c. · † terram. · Matt. 13. c. · Quæ. 43. · Sap. 6. E. · Cur Moſes in terrã promiſſam populum nõ introduxit. · † E regione.

bus populi, ipſe & Ioſue filius Nun. Compleuitque omnes ſermones iſtos loquens ad vniuerſum Iſrael, & dixit ad
¶ Vt intelligatis & memoriter teneatis.
eos. Ponite corda veſtra in omnia verba quæ ego teſtificor
vobis hodie, vt † mandetis ea filiis veſtris cuſtodire & facere
& implere vniuerſa quæ ſcripta ſunt in volumine legis huius,
quia non in caſſum præcepta ſunt vobis, ſed vt ſinguli in eis
viuerent, quæ facientes longo perſeueretis tempore in terra
ad quam Iordane tranſmiſſo ingrediemini poſſidendam. Lo- 1
quutuſque eſt dominus ad Moyſen in eadẽ die dicens: Aſcen 2
¶ In concluſione.
a de in montem iſtum Abarim, id eſt tranſitũ in mõtem Nebo,
a ¶ In ſpiritu. b ¶ Gloriam eccleſiæ futuram.
b qui eſt in terra Moab contra Iericho, & vide terram Chanaan 3
¶ Videntibus Deum.
quam ego tradam filiis Iſrael obtinendam, & morere in mon 4
¶ Præcedentibus ſanctis.
te. † Quem conſcendens iungeris populis tuis ſicut mortuus 5
eſt Aaron frater tuus in monte Hor, & appoſitus populis 6
ſuis, quia preuaricati eſtis contra me in medio filiorum 7
Iſrael, ad aquas contradictionis in Cades deſerti Sin, &
¶ Scilicet ſanctum oſtendiſtis. ¶ Alias contra.
non ſanctificaſtis me inter filios Iſrael. † E contra videbis †
eam, & non ingredieris in eam, quam ego dabo filiis Iſrael.

☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✣ 1 Loquutuſque eſt. *hic deſeritur conſummatio legislatoris Moſis, & primo ei mors a domino prædicitur, ſecundo populus Moſe benedicitur, cap. 33. tertio moritur & ſepelitur, cap. 34. Circa primum dicitur Moyſi.*

2 Aſcende in. עברים *Abarim eſt nomen montis magni, &* נבו *Nebo cuiuſdam partis ſupereminentis in illo: vnde melius uideri poterat terra promiſſionis.*

3 Et vide terram. *hoc dicitur ad eius conſolationem, ut quam non poterat ingredi, poſſet tamen intueri.*

4 Et morere in. *quia hoc diffinitum eſt apud me.*

5 Iungeris populis tuis. *in libro ſanctorum patrum.*

6 Sicut mortuus. *id eſt ita ſuauiter & qete, de cuius morte dictum fuit Num. 20. & ſubditus cauſa quare ambo mortui ſunt ante ingreſſum terræ promiſſionis, cum dicitur.*

7 Quia preuaricati. *de qua præuaricatione dictum fuit.* Num. 20.

✣ CAP.

ADDITIO. I.

In c. 32. ubi dicitur in Poſtil. hic conſequenter deſcribitur exhortatio ple. &c. Hoc carmẽ Moſaicum non eſt exhortatorium ſeu comminatorium, ſed mere propheticum, in ipſo enim non ponuntur aliqua uerba comminatoria nec conditionalia, vt dicendo. Si hoc feceritis uel non feceritis, continget vobis hoc vel illud, vt ſupra c. 28. ubi procedit non ſolum prophetice ſed etiam comminatorie, ut ex ipſo modo loquendi ibidẽ patet: ſic in boc cap. prophetice tantummodo denunciabantur ea quæ vẽtura erant circa ſtatum illius populi in his quæ ad diuinum cultum uidẽtur pertinere: & hoc prædicendo circa peccata magna eorũ futura quibus Deus illum populum a ſua ſpeciali familiaritate ſaltem pro minori parte abiecturus erat pertinebat enim ad perfectionem Moſaicæ prophetiæ, ut Moyſes qui legislator fuerat uet. teſt. & tanquã principalis Dei miniſter populum illum adduxit ad diuinum cultum, prophetando prædiceret ultimum, ad quod lex per ipſum data deueniret: Quod quidem vltimum erat, ut populo illo ſuis peccatis a Dei peculiari familiaritatẽ pro maiori parte excluſo, aliqua pars eorum cũm Gentibus in cultum diuinum adunaretur, quod fuit impletum ſub Chriſto, & ſic ultimum in Moſaica doctrina cõtinuatur cum exordio publicationis legis Chriſti in qua Gentium vocatio in populum Dei per apoſtolos fuit inchoata, unde & hoc carmen tanquam maxime notandũ diſtrictiſſime cõmendatur a populo retineri, de quo dicitur in prẹc. c. Nunc itaq; ſcribite uobis canticum iſtud, & docete filios Iſrael, ut memoriter teneat, & ore decantent, & ſit mihi carmen iſtud pro teſtimonio inter filios Iſrael Quæ quidem prophetica denunciatio proponitur abſque aliqua conditione ut patet intuẽti, ſicut in dictis prophetarum ſæpe contingit, quod prophetæ aliquando denunciant futura, prout ſunt in diuina præſcientia, quæ infallibilis eſt: & ſic contenta in hoc ca. ſunt mere prophetica, non autem exhortatoria nec comminatoria. Illa uero quæ ſuperius in prædicto c. 28. dicuntur, quę ad hanc materiam pertinent, comminatoriæ ſeu permiſſoriæ & etiam cõditionaliter intelligenda ſunt, prout ſonant, & hoc propter cõtingentiam humanorum actuum, quam non tollit diuina prẹſcientia ſeu prouidentia prout in 1. p. q. 22. in corpore quæſtionis, & ẽt in reſpõ. ad vlt. arg. licet ẽt prophetice intelligantur vt dit dictum eſt. Item quod hic dicitur. Audite cæli & aurib. per. ter. & c. intelligendum eſt per modum atteſtationis: nã ſtatim ſupra ante huiuſmodi carminis propoſitionem dicitur. Et innocabo contra eos cælum & terram, ubi in He. habetur, & teſtificabo contra eos cælum & terram, qualiter autem cælum & terra intelligantur eſſe teſtes, habetur ex gloſ. ord. quæ ubi dicitur. cælum, interpoſuit cæleſtes: & vbi terram, terreſtres: & ſic vocantur hic in teſtes angeli beati qui cæleſtes ſunt. Similiter per hoc quod dicitur Terra, innocantur animæ ſanctorum patrum, quę nondum erant in cælo, vt quando ea quæ continentur in hoc c. populo contingerent, prædictæ creaturæ cęleſtes & terreſtres teſtificarent iuſtitiam & veritatem diuinam in abiectionem huius populi propter demerita eorum, unde Iſa. cuius tempore ea quæ hic prẹnoſticantur ad executionem procedere incipiebãt, ab huiuſmodi Moſaica atteſtatione ſuam prophetiam incepit dicens Audite cæli, & auribus percipe terra, ubi gloſ. Sicut populo Iſraeli per Moyſen dictum fuit. Audite cœli loquar, & audiat terra uerba oris mei: ſi poſt preuaricationem populi, eos uocat in teſtimonium, ut omnia cognoſcant deum, ut ultorem ſuorum mandatorum ad iracundiam concitatũ, ut in glo. Vnde aduertenti vtrunque capitulum, ſ. iſtud, & primum Iſaiæ, ſatis patet, quod ea quę in hoc capitulo prænoſticantur, in illo capitulo Iſa. denunciantur tanquam procedentia ad executionem, dicitur. n. ibi. Filios enutriui & exaltaui ipſi autem ſpreuerunt me & c. & hic dicitur. Deum qui te genuit dereliquiſti, & oblitus es domini creatoris tui, & multa ſimilia.

Item circa iſta quæ hic tractãtur de Deo, ſcilicet cum dicitur: Dei perfecta ſunt opera & c. quæ uerba uera ſunt in ſe, prout in Poſtilla exponuntur. Vlterius tamen in eis aliqua ſunt attendenda, quę ad propoſitum proprie pertinent.

Ad quod ſciendum, quod quia Deus promiſerat patribus multa bona ſe daturum filijs, ut patet de Abraham Gene. 12. & in quam plurimis alijs capitulis ſequentibus, in quorum executione magnalia fecerat cum eis in Aegypto & in m. ru. & c. Similiter & legem eis dederat tanquam populo peculiari, ut Exo. 12. Idcirco quod Moyſes in loco detectionem eorum prophetare & teſtificari intendebat, ne forte quis præſumeret Deo attribuere aliquam imperfectionem, ſaltem in operibus ſuis cum populum imperfectum accepiſſet, uel legem imperfectam dediſſet, & huiuſmodi, ideo in exordio ſuæ atteſtationis dicit: Date magnificentiam

3 Et uide · cæli & · Deo

A Deo noſtro.q.d.Ex iſtis quæ dicturus ſum nihil imperfectionis Deo eſt attribuendum,nec eius operibus, quia Dei perfecta ſunt opera. Similiter iſta quæ ſequuntur,nē quis debeat reputare contrariari diuinæ miſericordiæ ait.Et omnes viæ eius iudicia.

Circa quod attendendum eſt, quòd viæ domini quibus regit vniuerſum ſecundum Pſal.ſunt miſericordia & veritas, id eſt iuſtitia. Sed in quibuſdam effectibus diuinæ gubernationis magis relucet miſericordia quàm iuſtitia, prout patet de vijs Dei quas Deus Moyſi oſtendit ſuprà Exod.34.Et hoc eſt præcipue cum Deus procedit parcendo & miſerando,ſicut in peccato vituli,de quo ibi agitur.In quibuſdam vero diuinis effectibus magis relucet iuſtitia quã miſericordia, ſicut cum punit peccata,præſertim illa quæ contra diuinum honorem publice committuntur: de quibus in hoc ca.ſpecialiter agitur, oſtendendo qualiter talia fuerunt a populo commiſſa,& a Deo ratione ſuæ iuſtitiæ erant punienda ,in quibus iudicijs diuinis diuina fidelitas abſque vlla iniquitate demonſtratur, ex hoc quod nullum malum remanet impunitum, & de hoc dicit: Deus fidelis abſque vlla iniquitate. Similiter & eius iuſtitiæ rectitudo oſtenditur,inquantum punitiones procedentes a ſua iuſticia ſecundum quam iuſtus dicitur,recte correſpondent peccatis: quæ per delinquentes fuerunt commiſſa, prout in hoc capite patebit, & de hoc dicit: Iuſtus & rectus & cætera.

ADDITIO. II.

In eo.cap.vbi dicitur in Poſtilla.Secundo comminatur eis ſubiectionem reſpectu vilis populi: In his duobus verſibus, ſcilicet ipſi prouocauerunt me,&c.Et ego prouocabo eos &c.notabiliter & proprie oſtenditur rectitudo iuſtitiæ diuinæ in Iudæorum punitione. Ad quod ſciendũ quòd Iudæi principaliter receſſerat a Dei obedientia in duobus. Vno ſcilicet modo colendo idola,vt præcipue patet in hiſtorijs 3.& 4.Regum,& in alijs locis de quo dicitur hic: Ipſi me prouocauerunt, in eo quòd non erat Deus, ſcilicet in idolo quod non eſt Deus, recipiendo illud tanquam Deum.Secundo peccauerunt principaliter contra Deum, non idola colendo,ſed Deũ irritando per vanas & inſanas doctrinas à Phariſæis maliciosè confictas,quibus mandata Dei irritauerunt, iuxta illud Mat.15.a. Irritum feciſtis mandatum Dei propter traditiones ueſtras. de quo dicit: Et irritauerunt in vanitatibus ſuis. vnde ubi dicitur in vanitatibus ſuis,Glo.inter.in ſuperſtitionibus eorum. Quæ quidem ſuperſtitiones propriè pertinēt ad doctrinam Phariſæicam, qui præcepta Dei ſic falſe & vanè exponebant, vt intentio Dei præcipientis irritaretur propter eorum falſas traditiones, vt Chriſtus eis oſtendit circa præceptũ de parentum honoratione in prædicto capitulo. Ex qua quidem falſiſſima doctrina Chriſtum dominum reum eſſe mortis iudicauerunt dicẽtes Ioan.21.b.Nos legem habemus,& ſecundum legem debet mori.propter quæ duo peccata prænoſticant eis duplicem pœnam prædictis peccatis correſpondentem.Pro primo enim peccato,ſecundũ quod coluerunt non Deum pro Deo, Deus puniuit eos correſpondenter aſſumendo non populum ſcilicet populum Gentilē in populum Iudæis reprobatis,de quo dixit.Et ego prouocabo eos ī eo qui nō eſt populus vnde glo.ſuper hoc verbo.Sicut irritauerunt me, multitudinem falſorũ deorum colendo,& me reprobando:ſic irritabo eos,multitudinem gentiũ aſſumendo,& illos reprobando.Quę quidem gloſſa in dictis Apoſtoli manifeſte fundatur; qui hanc auctoritatem ad propoſitum allegans ad Ro.

C 10.d.ſic di.primus Moſes ſic dicit:Ego ad æmulationem uos adducam in non gentem & nō gentem in gentem &c. Pro ſecundo vero peccato per quod non colendo Deos alienos,ſed ſuperſtitionibus varijs Deum irritando atque blaſphemando a Deo uero receſſerunt, prænoſticat eos fore puniendos per gentem ſtultam, ſcilicet paganorum, quã Deus non aſſumit ſibi in populum,ſed habet tanquam gentem uanam et ſtultam,quæ tamen gens,ſcilicet pagana irritat eos cum quotidie Iudæi ſub eorum dominio habitantes maxime affliguntur & irritantur.de quo dicit.Et in gente ſtulta irritabo illos.Et ſic notandum eſt, quod in hoc loco ſtatus Iudæorum à Chriſto recedentium hodiernus propriè prænoſticatur,qui quidem ſtatus eſt maxime ſeruilis,qui tamen antea fuerat maxime liber,cum ſoli Deo ſeruire regnare eſt ante huiuſmodi peccata ſubdebantur,de quo dicitur ſupra eo.ca. Dominus ſolus dux eius fuit & cæt. De hoc etiam ſtatu ſeruili eorum hodierno paulò ante dixerat, & conſidera bo nouiſſima eorum,id eſt ſtatum eorum tempore legis Chriſti,quod quidem tempus prophetæ nouiſſimum vocant.unde Iſa.2.a.Erit in nouiſſimis diebus.

B Idei receſſerūt a Dei obedientia.

ADDITIO. III.

In eodem ca.32.vbi dicitur in Poſtilla: Ideo concluditur. Laudate Gẽtes populum eius. In expoſitione huius verſus. ſcilicet Laudate Gentes quæ concluſio finalis totius huius huius cantici, videtur Poſtillator manifeſte a veritate deuiare. Exponit enim prædictum uerſum, qui ſolus inter cæteros verſus huius cantici conſolationem ſonat de reuerſione Iudæorum a captiuitate Babylonica,quod eſt manifeſte contra Apoſtolum ad Rom.15.qui allegat hunc textum ad probandum vocationem Gentium. Ibi enim inter alias autoritates ſacræ ſcripturæ,quas ad hoc allegat iſtum uerſum inducit ſic dicens: Et iterum dicit. Lętamini Gentes cum plebe eius. Vbi notandum, quod in hoc loco ubi tranſlatio noſtra habet Laudate Gentes populum eius. Idem enim verbum omnino ponitur hic & in Pſ.vbi dicitur. Exultate iuſti in domino, & ſic ueritas Hebraica concordat cum allegatione Apoſtoli,& per conſequens prædicta autoritas ad literam intelligenda de vocatione Gentium. Expoſitio autem Poſtillatoris quę eſt ipſius Ra.Sa.manifeſte eſt inconſona literæ;tum ratione iam dicta,tum quia vt litera manifeſto ſonat,in hoc cantico principaliter intendit prænoſticare reprobationem Iudęorum propter corum maxima peccata in hoc c.aſſignata,vt dictũ eſt. Tum quia a captiuitate Babylonica principaliter fuerunt reducti ex meritis patrum, & etiam ex compunctione ſeu confeſſione eorum,prout ſatis clare habetur ſupra Leui.26.vbi de illa captiuitate & de termino ipſius plene agitur ut ibi fuit expoſitum. In hoc autem capitulo nihil ponitur pertinens ad pœnitentiã ſeu confeſſionem Iudęorũ,nec ad merita patrũ,unde ille uerſus nullo modo eſt allegendus ad reductionem,ſed uere & proprie applicandus eſt, put allegatur ab ipſo quem ſequitur glo.noſtra ad aſſumptionem Gentilium in populum Dei,de quo dixerat:Ego prouocabo eos in eo qui nō eſt populus. Ratio autem continuationis huius uerſus ad precedentia declaratur per dicta Apoſtoli ad Rom.11.c.vbi dicit. Cæcitas ex parte cōtigit in Iſrael,donec plenitudo Gẽtium intraret. Et ideo poſtquã Moyſes declarauit in toto cap.preſenti cæcitatem quę in Iſrael contigerat,ſtatim concludit introductionem Gentium in hoc ver.finali dicens: Exultate ſeu lętamini Gentes cum plebe eius,& eſt ſenſus: O vos Gentes exultate cum plebe eius,cũ qua eſtis aſſumpti in populum Dei, quia prędicta cęcitas Iudęorum in veſtrum commodum uerſa eſt: ſed quia in primitiua eccleſia quando Gentes fuerunt aſſumptę in populũ Dei, multę afflictiones & ſanguinis effuſiones contigerunt in ſeruis Dei, ſcilicet in martyribus & ſanctis,ideo ſubdidit: Quia ſanguinem ſeruorum ſuorum vlciſcetur, quos quidem ſeruos nominat ſiue hoc quod dominentur a Gentilibus uel ab Iſraelitis,quia iam indiſtinctè ab utroque populo,ſcilicet Gentili & Iudaico ſerui Dei,ſcilicet diſcipuli Chriſti affligebantur ſeu cruciabantur. Conſequenter quia in hac uocatione eccleſia Dei fuit fundata & dilatata,ideo finaliter ſubdit: Propitius erit terrę populi ſui, id eſt miſertus erit eccleſiæ ſanctorum,prout in glo. Eccleſia enim Gentium de cuius aſſumptione hic agitur in ſola miſericordia Dei fundatur, nam ſecundum Apoſtolum ad Ro.15.b. Dico enim Chriſtum miniſtrum fuiſſe circuncisionis propter veritatem,&c. Gentes autẽ ſuper miſericordia,unde hæc uidetur uera & catholica expoſitio, ſecundum quam precedentia in hoc cantico ſunt exponenda,ut cum paulo ante dicitur. Reddam ultionem hoſtibus meis &c.non eſt intelligendum de Chaldæis,ſed de Phariſæis & ſimilibus odientibus Chriſtum. Et conformiter eſt intelligendum de alijs ſimilibus in hoc capitulo contentis.

D Pſ. 8. a. Pſ. 31. a.

REPLICA. In cap.32.vbi Poſtil.optime exponit canticum Moyſi: Audite cæli &c. Burg ponit longam digreſſionem,qui primum cōtra Poſtil.dicit carmen illud Moſaicum non eſſe exhortarium & comminatoriam,ſed mere propheticum ſed Burg qui ſępe allegat glo.ordinariam,in propoſito habet eam contra ſe. Ait enim glo. Hæc verba Moyſi non ſunt ſimpliciter accipienda,quia ſecundum hiſt.Iudæis Deo largitori ingratis exprobrat perfidiam.per allegoriam ſanctam inſtruit eccleſiam, & ad morum prouocat honeſtatem per tropologiam. Seruanda eſt ergo in hiſtoria ueritas,in allegoria myſterium,in tropologia diſciplinę vtilitas,et infra addit glo. Locutus eſt Moyſes uerba carminis huius, ut qui Deum ore laudat,opere non contradicat, quia non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris,& infra circa illum verſum. Ego occidam gloſ.dicit. Generalis admonitio eſt. Huic conſonat magiſter hiſtoriarum in expoſitione huius carminis dicens ipſum eſſe monitorium. Burg.igitur irrationabiliter notat Poſtil.ſic exponentem,& mirum unde ueniat hęc ſingularitas Bur. ut dicat in hoc carmine nullum uerbum exhortatorium uel comminatorium contineri,cum Moyſes ad exprobrandum, admonendum & exhortandum fecit ad ſe uocari ſenes per tribus,ut dicitur in litera introductoria carminis. Scio inquit ceruicē tuam duriſſimam, quoniam ſemper contentioſe egiſtis contra dominũ me viuente,quanto magis cum mortuus fuero.& infra.Locutus eſt ergo Moyſes uerba carminis huius,&c.unde patet,quod litera ipſa introducit hoc carmen,tanquam exhortatorium &c.cũ quo bene ſtat quod in multis ſit propheticum. Eadem etiam literę introductio eſt comminatoria cum dicitur. Occurrent nobis mala in extremo tempore &c.cũ quo tamen ſtat,quod comminatio ſit prophetica. Neſcio quid mouit Bur. ut tanta digreſſione ſe reſtringeret ad locutionem propheticam ſolum niſi quia forte uoluit aliquid habere contra Poſt. quamuis quo ad hoc non ſit magni ponderis. Et certe comparatio huius c.& primi ca. Iſa. quam Burgen. pro confirmatione ſuæ intentionis adducit,eſt contra eum, & pro intentione Poſtil. Conſideranti enim diligenter modos loquendi, hic & ibi clare videbitur quod ſtilus eſt duplex,ſcilicet comœdicus & tragœdicus, nam prophetando utrobique exprobrat uitia,comminatur pœnam,exhortatur ad pœnitentiam,promittendo ueniam,& puto rarò tã præciſam propheticã reperiri,quin habeat exprobationis mixturã. &c.

E

F

In eo-

In eodem carmine cum Poſtil. exponit illum verſum: Ego prouocabo eos in eo, qui non eſt populus, & in gente ſtulta irritabo eos de oppreſſione Iudæorum a paganis, vt ſicut ipſi Iudæi coluerunt non Deũ pro deo, ita Deus ſtultum populum Deum ignorantem prætulit Iudæis, ſubijciendo eos paganorum oppreſſionibus. Burg. non ſtans contentus in tali rationabili & literali expoſitione, exponit prouocationem de electione nõ populi ſ. Gentilis: congregando ex eis eccleſiam Iudæis reprobatis, & irritationem in gente ſtulta exponit de punitione Iudæorum a paganis. Sed hæc Bur. expoſitio etſi poſſit myſtica expoſitione ſuſtineri, literalis tamen eſſe non poteſt, niſi valde extorte. Exorta eſt enim ſententia, electionem populi Gentilis dicere Iudæorum prouocationem, quia ex Iudæis & Gẽtibus eſt a principio collecta eccleſia diuina electione in charitate, non prouocatione, & in fine fiet ex eiuſdem & Iudæorũ reliquijs vnum ouile & unus paſtor ſine prouocatione, quia prouocatio hic ſonat in pœnam, non in gratiam. Videtur igitur prouocatio & irritatio ad vnũ effectum pertinere, & ſic ad idem pertinent, non populus & ſtultus populus: nam & glo. interli. dicit ad vtrunque pertinere, quia deum uerum ignorans fuit Gentilitas etiam ſtulta, & per conſequens non populus, ſed conuerſa ad Chriſtum facta eſt Dei populus & ſapiens populus. Nec igitur irritatio prouocatio eſt, quia illum populũ aliquando non populũ & ſtultum prætulit. Iudæis incredulis, & ipſos Iudæos illius populi ſubiecit ſeruituti, ut ſic maior ſeruiat minori prout declarat Apoſtolus ad Ro. 11. quem etiam allegat Bur. ſed non ad ſuam intentionem ut patet. Si enim irritatio in gente ſtulta dicitur afflictio Iudæorum a Gentibus prout Bu. vult, dicit utique Chriſtianos eſſe gentem ſtultam, quod in eccleſia tolerari non debet a Iudęo baptizato.

Ĩn eo carmine cum Poſt. illum uerſum: Laudate Gentes populũ eius &c. exponit de conſolatione Iudæorum in reditu captiuitatis Babylonicæ, Bur. dicit eum manifeſte a ueritate deuiare, aſſerens eſſe illam expoſitionem contra Apoſtolum ad Rom. 15. qui vt Bur. dicit illum uerſum adducit de uocatione Gentium ad fidem, &c. Hic dico, quod ſi ita eſſet, ut Burg. allegat, non obſtaret quin particularis reductio captiuitatis Babylonicæ ad literam, etiam exponatur de humani generis generali redemptione. Hoc enim ſæpe fit in ſacra ſcriptura, quod tranſietur de parte ad totum, & conuerſo, vt patet in regulis Ticonij, quas ponit beatus Aug. 2. de doctrina Chriſtiana. & eſt regula quarta, ſed non apparet ꝙ Apoſtolus hunc verſum aſſumat ad intentionem Burg. nam ſcribens Romanis, diſtinguit in loco allegato inter vocationem Iudęorum & Gentium, dicens in ſententia Chriſtum vocaſſe Iudæos ex debito quodam ad confirmandum promiſſiones patrum. Gentes autem ſuper miſericordia ſine tali præuia promiſſione. Hortatur igitur vtroſque ad Deum honorandum, & ad hoc iducit tria teſtimonia ſacræ ſcripturæ, quorum ſecundum ſumpſit ex hoc loco. Nunc autem inuitare Gentes & Iudæos, imo omnes creaturas ad laudandum Deum, non obuiat expoſitioni Poſt. Nec ualet quod Burg. ſecundo adducit, quod vilicet hic prę noſticatur reprobatio Iudęorum propter eorum maxima peccata. in hoc enim c. aſſignatur principaliter idololatria pro cauſa reprobationis & deiectionis eorum, cum dicitur. Prouocauerunt eum in dijs alienis &c. quę præcedunt & ſequuntur, quæ idololatria tempore uocationis Gentium in Iudęis locum non habuit, ut Bur. ſæpe teſtatur in hoc ſuo correctorio, ſpecialiter ſupra Leu. 23. Abiectio igitur Iudæorum de qua in hoc c. fuit ꝑ captiuitatem Babylonicam, igitur hæc conſolatio quæ concluditur eſt eadem prout Poſtil. vult. Nec valet quod vlterius Burg. pro ſua intentione adducit, dicens, quod reductio captiuitatis Babylonicæ fuit meritis patrum, confeſſione captiuorum, & in hoc c. talium ponitur. Nam ſępe dictum eſt argumentum ex auctoritae negatiue nõ valet ſed ſapit errorem Vuiklef & Huſſitarum, nam ſi ualeret, poſſemus & nos arguere contra ſuam, & gl. allegoricam expoſitionem. Deiectio hæc Iudęorum & Gentium vocatio eſt propter Iudæorũ perfidiam, quia Chriſtum negauerũt ſed nihil talium habetur in litera niſi de idolatria quæ locum pro tunc habuit, vt dictum eſt, ſed manifeſtum eſt utrunque argumentum non valere. cum expoſitione igitur uera Poſtillatoris expoſitionem glo. ord. nõ abijcio. quia ſtant ſimul ſecundum regulas Ticonij ſupra allegatas, quamuis Bur. ſe ad unam aſtringat, & in odium Poſtillatoris primum obijciat ſine ratione ut patet ex dictis.

CAP. VXXIII.

a A Hæc eſt benedictio. Bene in fine Deuteronomij benedictionem poſuit, quia Chriſtus poſt cõpletionẽ euangelij aſcenſurus in cælum eleuatis manibus diſcipulos ſuos benedixit. Bñdictio qua filis Iſrael in Deuteronomio (quod eſt ſecunda lex) benedixit ad gratiam pertinet no. Te. in quo priſcæ legis myſteria reſerantur. & veri Iſraelitæ benedictionem per Moyſen hominẽ Dei prædictam per hominem Chriſtum conſequuntur. Bene autem imminẽte morte Moyſi benedictio datur, quia legis vmbra moriẽte, cæleſtium donorum veritas aperitur. Præ

De benedictione Moyſi.

B uidens ergo Moyſes Saluatoris aduentum & gratiam no. Te. quaſi præteritam explicans voce primitiuæ eccleſię lætabundus exultat, dicens. Dominus de Sina venit, &c.

✻ PROCOPIVS. Non ſolum hominibus pecuniæ hæreditario obueniunt, verum etiam ſanctorum, eorum qui è viuis excedũt filijs, benedictiones ſpirituales. Qua propter cum ad ætatem exactam perueniſſet Iſaac, ipſi Eſau benedicere cupiebat. Iacob item moriens Ioſephi liberis, alijſque quotquot digni erant, benedixit. Nunc vero Moſes tribubus. Patres enim decedentes donum id quod ipſis peculiare erat, in cõe tranſmittebant. Nam ex vnico principio in vniuerſos Deus ſuam prouehit gratiam, quod verum principium Chriſtum repſẽtat, qui donum ſuum in ſuos trãſmiſit, poſtquam ad cęlos migrauit. Iacob moriens futura prædicturum promiſit, nec fauſta illis nũcupauit. Aliquib. n. tribubus dira eſt imprecatus, vt Leui ac Simeoni. Sua vero verba bñdictiones vocat Moyſes, qui Iacobi execrationes eneruauit. At bñdictio quid aliud eſt,

C quam execrationis diſſolutio. Hoc quidem figurã gerit Chriſti, qui Iſraelem a legis maledictione erat liberaturus.

CAP. XXXIII.

a HÆc eſt benedictio, qua benedixit 1

D AVGVS. Alia litera: Hęc eſt benedictio qua benedixit Moyſes homo Dei filiis Iſrael, priuſquã defungeretur, & dixit: Dominus ex Sina venit & alluxit ex Seir nobis, feſtinauit ex mõte Pharã cum multis millibus Cades. Ad dexterã eius angeli cũ eo, & pepcit populo ſuo, & oẽs ſanctificati ſub man⁹ tuas, & hi ſub te ſunt. Et accepit de verbis ipſius legem quam mandauit nobis Moſes in hæreditatem congregationis Iacob, & erit dilecto princeps, congregatis principibus populorum ſimul cum tribus Iſrael. Non negligenter prætereunda eſt iſta prophetia. Apparet. n. hęc bñdictio ad nouũ populũ pertinere, quẽ Chriſtus ſãctificauit, ex cuius pſona hęc dicuntur a Moyſe, nõ ex perſona Moyſi, quod in ſequẽtib. apparet.

Quę. 56

E Si enim hoc dictũ eſt: Dominus ex Sina venit: ideo qa in monte Sina lex data eſt, quod ſequitur, & alluxit nobis ex Seir, cũ Seir mons Idumęę ſit, vbi regnauit Eſau. Deinde, cum Moyſes filios Iſrael benedicat, quomodo idem dixit, & accepit de verbis ipſius legem quam mandauit Moyſes. prophetia eſt ergo nouum populum Chriſti gratia ſanctificatum prænunciãs Ideo ſub nomine filiorum Iſrael, quoniã ſemen eſt Abrahę, ideſt filii promiſſionis, & interpretatio eius, vidẽs Deum. Dominus ergo e Sina uenit, id eſt Chriſtus quia Sina interpretatur tẽtatio Venit ergo ex tentatione paſſionis, crucis, mortis Et alluxit ex Seir, quod interpretatur piloſus, ꝙ ſignificat peccatorem. Sic. n. natus eſt Eſau odio habitus. Sed quoniam qui ſedebãt in tenebris & vmbra mortis lux orta eſt eis, ideo alluxit ex Seir. Intelligitur etiã de Gentibus, ꝙ ſignificatur per nomen Seir qui mons eſt pertinens ad Eſau, venturã Chriſti gratiã populo Iſrael, vnde Apoſtolus: Ita & hi nũc nõ credide runt

Allegorice.

Ro 11.

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXXIII.

Diuiſio.

1 HAec eſt benedictio, &c. *Hic cõſequenter punit bñdictio Moyſi ſuper populum ſicut & Iacob patriarcha benedixit filios ſuos imminente morte ſua ut habetur Gen. xlix. In hac ergo benedictione præmittitur præfatio, ſecundo ſubditur executio, ibi. Viuat Ruben tertio ponitur concluſio, ibi. Non eſt alius. Circa primum præmittitur titulus cum dicitur. Hæc eſt benedictio. & ſubditur benedictionis cauſa, qua fuit datio legis & eius ſuſceptio. & hoc notatur cum dicitur.*

✻ 1 Domi-

MORALITER.

✻ i *Hæc eſt bened. &c.* Et primo ponitur benedictio Rubẽ primogeniti Iacob, cum dicitur infrá: Viuat Ruben. Per Ruben, q interpretatur viſionis filius cõuenienter intelligi poteſt cõtemplatius diuinis meditationibus intentus, ideo dicitur.

✻ 4 *Viuat*

runt in veſtra miſericordia, vt & ipſi miſericordiam cõſequã-
A tur. Hi ergo dicũt, alluxit ex Seir nobis, & feſtinauit ex mõte
Pharan.i.fructifero, quo ſignificatur eccleſia cum multis mil
libus Cades & mutata interpretatur Cades & ſanctitudo. Mu
tata ſunt ergo multa millia, & ſanctificata per gratiã: cũ q̃b. ve
nit Chriſtus ad Iſra
elitas poſtea colli-
gendos ad dexterã
Sinai eius. Et angelicum
co. hoc expoſitio-
ne non indiget. Et
pepcit populo ſuo
donãs ſ. remiſſionẽ
peccatoru. Inde ad
ipsũ conuertit ſer-
tis uel ad monẽ. Et oẽs sãcti-
os. Etiam ficati ſub manus
el quam, tuas. & hi ſub te ſunt, non ſuperbiẽtes ſcilicet ſed agnoſcẽtes
admirati- gratiam. Et accepit de verbis ipſius legem, populus Chriſti
e pronũ- ſcilicet quam mandauit nobis Moyſes, quia doctrina eius in-
arum. tellexit legem quam mãdauit nobis Moyſes: vnde: *Si credere-*
b.5.g *tis Moyſi, crederetis forſitan & mihi.* Nõ enim accepit populus il-
B le legem, quando nõ intellexit, ſed tunc accepit q̃n intellexit
de verbis eius, carens velamine veteri conuerſis ad dominũ.
Hanc dicit hæreditatem congregationis Iacob, quæ non eſt
terrena ſed cęleſtis, non temporalis ſed æterna. Et erit in di-
lecto princeps, ipſe vtique in dilecto populo erit princeps do-
minus Ieſus. Congregatis principibus populorum, id eſt Gen
tiũ ſimul cũ tribub. Iſrael. vnde: Lętamini Gentes cũ populo
Rom.15.c ei⁹. Quia cęcitas cõtigit ex parte ĩ Iſrael, donec plenitudo &c.
Rom.11.c a *Moyſes homo.* Moyſes ſignificat legẽ, q̃ ante mortẽ id eſt an-
teq̃ in ipſo finiretur prædixit eccleſiã in Chriſto benedicendã,
ropolo. b *Dominus.* סיני Sinai interpretatur amphora mea vel men-
ſura mea vel mandatum. שעיר. Seir piloſus vel hiſpidus. פארן
Pharan ferocitas eorum vel frugifer; Sina igitur figurat vetus
teſt. quia certam menſuram mandatorum iuxta decalogi de
cretũ tenens prohibere nouit non iuuare, nec ſpiritu dilectio
Gal.4.d nis liberat, ſed timore pęnę ſubditos ligat. vnde. Vnum quidẽ
in monte Sina in ſeruitutem generans &c. Dñs ergo uenit de
Luc.24.d Sina, i. ex lege, & prophetis credentibus innotuit. Inde enim
venit, cũ ibi legens innoteſcit, unde; *Ipſe incipiens a Moyſe &*
omnibus prophetis, diſcipulis exponebat, ad quorum corda ve-
nire cupiebat. De Seir ortus ſecundum carnem, ſcilicet de Iu
Mala.4 a. dæis malitiæ & præſidiæ ſpineto aſperrimis, nouæ lucis ortu
Nu.24.c. tãq̃ verus ſol iuſtitiæ fideles illuminauit, unde: *Nobis orietur ſol*
Allegorice *iuſtitiæ.* Et alibi. *Orietur ſtella ex Iacob, & conſurget homo de Iſrael.*
Dominus &c. Sina interpretatur tentatio. Dominus ergo
C de Sina venit, quia carnem noſtrã, in qua tentaretur, accepit.
c Et ue

a
b Moyſes homo Dei filiis Iſrael ante mortem ſuam, & ait: Do- 1
a ¶ In quo lex data fuit, quia per legem coniunctus eſt Iudęis.
¶ Sina amphora mea uel menſura mea vel mandatum. 2
c
d minus de † Sina[a] venit[b], & de Seir ortus eſt nobis. Apparuit de 3
a ¶ Qui ferocitas eorum vel frugifer. b ¶ Primitiua eccleſia. ¶ Per eccleſiam de gentibus acquiſitam. ¶ Id eſt ſanctis qui mandata Dei audientes facibus amoris inardeſcunt. 4
e
f monte Pharan, & cum eo ſanctorũ millia. In dextera[b] eius ignea. 5
a ¶ Charitas. b ¶ Legem charitatis primus impleuit. ¶ Vſque ad mortem. c ¶ Vtroſque circuncisionis & præputij. ¶ Poteſtate. d ¶ Vt diſcant humiliter uel qui ſequuntur ueſtigia eius. ¶ Fide & dilectione. 6
g
h lex:* dilexit[b] populos[c], oẽs ſancti in manu illius ſunt, & qui appro- 7
i 8

c *Et de Seir. &c.* Qui & Edom vel Eſau, hic populus Iudæo- D
rũ, qui gulę deſiderio quaſi pro lẽtis edulio primatus gloriã p-
didit, & bñdictionis grã ſide iunioris populi ſupplãtat⁹ amiſit
De Seir ortus eſt nobis &c. Hunc mõtẽ longo tpe circum
ierunt & in eo aliqua præcepta acceperunt. Seir id eſt hiſpi-
dus vel piloſus, Gẽ
tilitatẽ ſignificat q̃
peccatis erat horrẽ
da de qua ort⁹ ẽ do.
quia ĩ fine de eccle-
ſia gentiũ Iudæis p̃-
dicabit, quia reliq̃æ
ſaluæ fient.
d *Apparuit. &c.* Qui
frugifer interpreta-
tur, q̃a de eccleſia
Gentium virtutib.
frugifera fides Chriſti prædicabatur Iudęis, de monte Pharã
ferocitas eorum vel frugifer interpretatur. Chriſtus ergo de
Pharan apparuit, quia quanto contra eum ferocitas infideliũ
extarſit, tanto altius diuinitatis eius notitia creuit. Quanto e-
nim inter paſſionis contumelias latuit, tanto per virtutem re
ſurrectionis effulſit, & qui prius incredulitatis ferocitate per E
ſecuti ſunt, poſtmodum ei charitatis ardore adhęſerunt, de
quibus additur, & cum eo ſanctorum millia.
e *In dextera.* Tabulæ ſcilicet in quibus lex quæ purgat & vrit
peccata. Dextera quoque patris eſt filius, qui attulit legẽ cha- Luc.12 f.
ritatis dicens. *Ignem ueni mit. in ter. &c.*
In dextera eius ignea lex. Dextera euangelium, per quod bea-
titudo æterna promittitur, quæ dextera dicitur, non tempora
lis ſicut ĩ lege, quę dicitur leua. vnde *Dextera illius amplexa me.* Gen.2.b.
In hac dextera lex ignea id eſt charitas ſpiritu ſancto in ele-
ctorum cordibus inflammata, vnde dicit. Plenitudo legis di-
lectio. Et alibi. *Mandatum nouum do uobis, ut diligatis inuicem.* Ro.23.c.
Hæc igneis linguis ſpiritusſancti apoſtolis infuſa, omnem le- Io.13.d.
gis plenitudinem tãquam digito Dei deſcripſit. & ſpiritũ fer-
uentes & operatione lucentes fecit. Sed quia non vni populo
vt lex Moyſi, ſed omnibus data eſt, adiungit, dilexit populos.
f Dilexit. unde. *Maiorem hac dilectionem nemo habet, ut animam*
ſuam ponat &c.
g *Omnes.* ſin perſonæ acceptione. unde. *Qui timet Deum & ope.* Ioan.15.b
iu. acce. eſt illi. Act.10.f.
Omnes ſancti. Sanctificati ſcilicet in nomine eius qui audie-
runt. Sancti eſtote, quoniam ego ſanctus ſum &c. Leui.19.a.
h *In manu.* id eſt potẽtia, qua proteguntur. vnde: *Non rapiet* Io.10 f.
quiſquam de ma. mea. Hi p charitatẽ ſunt vnũ regnũ ĩ manu dñi.
vñ Eſa. *Et eris co gloriæ in ma. domini, & diade. regni in manu dei tui.*
i *Et qui appropinquant. &c.* quaſi nõn contriſtentur qui Chri- Eſa.62.a
ſtum F

NICOLAVS DE LYRA.

1 Dominus de. *quia ibi dedit legem, vt habetur* Exo.20.

Quib. lex primo da a. 2 Et de. *Dicunt* Hebræi, *quod dominus primo legem obtulit Idumæis, qui habitant in monte Seir, & Hiſmaelitis, qui habitant circa montem Pharan, ſed ipſi noluerunt eam accipere, & tunc dedit eam filijs Iſrael in monte Sinai. & ſic ſecundum eos exponitur quod dicitur: De Seir. or. eſt. no. & c. id eſt illius locis venit ad nos dando nobis legem ab alijs recuſatam. Sed quod dictum non conſonat ſacræ ſcripturæ, quę in toto ſuo proceſſu videtur ſonare, quod populus Hebræorum a Deo fuit ſpecialiter electus, ut inde Chriſtus naſceretur, pp̃ter quod ſpeciali ſanctitate debuit pollere: propter quod ab alijs populis primo fuit ſegregatus, per fidem vnius Dei ſcilicet in Abraham. vt habetur Gen.12. & poſtea diſtinctus per circumciſionẽ, quæ fuit ſignum fidei, ut habetur Ge.17. poſtea Deo ſpecialiter applicatus per legis ſuſceptionem. Exod.20. & de talibus beneficijs illi populo ſingulariter datis, dicit Pſ.cxlvij.b.* Non fecit taliter omni na. & iudicia. *& c. quæ in lege continentur, & ideo a Iudæis uidetur eſſe confictum, quod lex illa oblata fuerit alijs populis, pp̃ter quod aliter exponunt doctores noſtri ſic:* De Seir. *id eſt Idumæis & Hiſmaelitis in ſua infidelitate & idololatria dimiſſis, Deus per ſpeciale beneficiũ ortus eſt nobis in datione legis. Licet autem hoc ſit bene dictum, tamen non conſonat ad plenum literę: quia ſcriptura vniformiter loquitur hic de Sina & de monte pharan, ut patet in textu, ideo poteſt aliter exponi, quia poſt dationem legis in monte Sinai populus eundo verſus terram promiſſionis tranſiuit iuxta montem Seir, vt habetur Nume. 20. Et dum circuirent montem illum, cœpit populum tędere itineris & laboris, & ex hoc murmurarunt, propter quod dominus immiſit ſerpentes igneos in populum, ut habetur Nu.21. Et cum populus clamaret propter morſus ſerpentum, dominus præcepit Moyſi vt faceret ſerpentem æneum, ad cuius conſpectum percuſſi à ſerpentibus ſanabantur. Ille autem ſerpens habebat ſimilitudinem animalis venenoſi, erat tamen ſine ueneno, veneno, & ideo fuit figura Chriſti qui habuit carnem ſimilem peccatrici, ſed fuit ſine peccato, cuius intuitus per ueram fidem ſanat a morſibus peccatorum. Illam autẽ figurã intellexit Moyſes. & ideo dixit.* De Seir ortus. *quia in circuitu montis Seir reuelatum fuit ei beneficium incarnationis Chriſti & paſſionis, quod eſt maximum.*

3 Apparuit. Nu.10. *habetur quod cum populus receſſiſſet de monte Sinai, nube eos ducente, requieuit nubes in ſolitudine Pharan. & cum populus ibi deſideraret carnes dominus dedit eis coturnices in tanta multitudine, quod habuerunt ſatis uſque ad menſem integrum, quod Moyſi uiſum fuit ualde magnum ut habetur Nume.11. Tunc etiam in adiutorium Moyſi in regimine populi repleuit dominus 70. ſenes ſpiritu ſancto vt ibidem habetur & propter iſtud beneficium dixit Moyſes.*

Apparuit de monte Pharan. *illuminando 70 ſenes.*

4 Et cum eo ſanctorum millia. *i. angelorum ei miniſtrantium, ſecundum quod dicitur Dan.7.c.* Milia milium miniſtrabant ei &c. *Sic igitur poſt beneficium legis datæ in monte Sinai Moyſes facit hic mentionem de alijs duobus locis propter prędicta beneficia ibi collata.*

5 In dextera eius. *quia fuit data de medio ignis ut habetur Exodi. 11.*

6 Dilexit popu. *id eſt 12. tribus quia quęlibet poterat dici populus vnus. Vel aliter. Dilexit populum, generaliter, ſecundum illud Sapient. 11* Diligis domine omnia quæ ſunt & nihil odiſti eorum quę feciſti. *ſed ſpecialiter dilexit populum Iſrael tanquam ſibi deputatum, ideo ſubditur.*

7 Omnes ſancti. *id eſt in gubernatione & protectione, licet enim ibi eſſent aliqui mali, tamen pro maiori parte erant boni.*

8 Et qui appropinquant. *hoc dicitur quia in datione legis dominus ſuper montem Sinai loquebatur, & populus erat in ualle iuxta pedem montis audiẽs uerba domini, & quia decem præcepta decalogi data ſũt ab eo immediate, cætera vero mediante Moyſe. ideo ſequitur.*

1 Legem

A ſtum in carne docentem nō audierunt, quaſi ab hominib. decipiātur. Per os, i. ſāctos loquitur Chriſtus, per pedes doctrina capitis audit. vnde: *Qui vos audit, me au. &c.* Vel illi appropinquant pedibus eius ad capiendam doctrinam, qui ſpiritali deſiderio flagrātes euāgelicis & apoſtolicis ſcripturis die noctuque inuigilant. Sed qa hęc de nouo teſt. dicta ſunt, ſequitur: quorum voce Moyſes loquitur de veteri lege dicens legem precepit nobis, &c. (Luc. 10. c)

a *Hæreditatem*. quia hæc eſt vtilitas legis, hæreditas Abrahę pmiſſa. *Si volueritis & audieritis me. bo. ter. comedetis.* († vel hæreditate. † Chal. interpre. in Iſrael. Rabanus.)

B b *Erit &c.* Iacob ab angelo benedictus, Iſrael vocatus eſt, id eſt rectus Dei, & Iudeus ad fidē conuerſus ab eo poſt reſurrectionē benedictus cui ī paſſione pręualuit, ob iuſtitiæ pfeſſionem rectiſſimus appellatur. vnde: Audi Iacob ſeruemus, & rectiſſime quem elegi, &c. (Eſa. 44. a. Pſ. 2. b.)

Moraliter

c *Rex.* Chriſtus. Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo, vt ſcilicet faciat regnū & poteſtatē, qui eſt rex & poteſtas prima

d *Cū tri.* De qb. primitiua eccleſia Bū pri⁹ principes, deinde trib. cōgregādę dicūt, qa prīi apoſtoli, & p eos crediderūt alii.

e *Viuat Ruben.* Prædicta ſalute primitiuę eccleſiæ ſingulis tribubus proprias benedictiones tribuit, veros Iſraelitas de vtroque populo prænuntians, nunc de Chriſto nunc de apoſtolis, nunc de primitiua, nunc de tota eccleſia uaticinatur.

Viuat Ruben. Quaſi: licèt Ruben cubile patris violauerit, & primogeniti dignitatem amiſerit, viuat tamē, & agēs penitētiā non moriatur. Filii Ruben id eſt Iudei per Ruben ſignificati, lectum patris violauerūt, id eſt Chriſtum filium eius ſpūtis immundis polluerunt: tamen ad penitentiam reſeruantur ſed pauci ad comparationem eccleſiæ gentium. (C. Ruben. Ge. 29. g.)

Ruben. Viſionis filius, quia mater ait. Vidit Deus humilitatē meam.

a ¶ Apoſtolis, euangeliſtis, quorum doctrina repletur orbis. Vnde: Quam pulchri ſupra montes pedes euangelizantium pacem &c. b ¶ Euangelium.

pinquant pedibus eius, accipient de doctrina illius. Legem præ-

a ¶ Non iuuit, non iuſtificauit, imo iubendo præuaricatores fecit. b ¶ Chriſtum, cui obediente, cæleſtem acquirunt hęreditatem. ¶ Multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna. Act. 4. a ¶ Quæ ſcilicet benedictionem gratiæ conſecutā de maledicto legis liberatur.

a cępit nobis Moyſes, & † hæreditatem multitudinis Iacob. Erit

a ¶ In vnitatem fidei. ¶ Apoſtolis & ſequacibus.

b † apud rectiſſimum rex, congregatis principibus populi cum

a ¶ Reſpectu infidelium. ſed fide maximus & glorioſus.

c d tribubus Iſrael. Viuat Ruben & non moriatur, & ſit paruus

a ¶ Deſiderii ſancti, de qua, voce mea ad dominum clamaui. Pſ. 76. b ¶ Chriſti. ¶ Eccleſiæ laudantis.

e f in numero. Hæc eſt Iudæ benedictio: Audi domine vocem Iu-

a ¶ Gentilem ſcilicet ſaluandum. ¶ Patriarchas, prophetas, apoſtolos, per quos eccleſia genita. ¶ Multi ab oriente & occidente uenient & recumbent cum Abraham, Iſaac & Iacob in regno cælorum. b ¶ Vt audiat: intra in gaudium domini tui. Matth. 25. b. c ¶ Virtus, operatio. d ¶ Chriſti. e ¶ In cruce contra aereas poteſtates.

g dę, & ad populum ſuum introduc eum. Manus eius pugnabunt

a ¶ Iuda vel populo. b ¶ Dæmones vel quoslibet. c ¶ Chriſto & choro perfectorum.

h pro eo, & adiutor illius contra aduerſarios eius † eris. Leui quo-

D meam. Hic eſt primogenitus ſignificans electos ex Iudæis, q Chriſtum negando & crucifigendo mortui predicatione apoſtolorum conuerſi ex fide Chriſti ſunt viuificati: hi viſionis filii, quia reſpectu diuinę miſericordiæ ſalui.

Quęſt. ✠ THEODORETVS. Primum benedicit Ruben, ſoluit paternam maledictionem, opponēs fraternum amorem ſceleri in patrē admiſſo.
1 Poterat autem tanq legiſlator maledi-
2 ctionē in benedictio-
3 nem cōmutare. Viuat Rubē &c. Si qui-
4 dem cum dixiſſet pa-
5 ter, Deferueſces ve-
6 lut aqua, hoc eſt, nō
7 calefies ad multiplicādam ſobolē, meri-
8 tò poſterorum multudinē illi precatur.
9 f *Hæc eſt Iudæ.* Iudas
10 qui interpretatur cō-
11 feſſio, vniuerſalē ſignificat eccleſiā, in
12 qua laudis diuinę cōfeſſio & gratiarum actio de quo mater ait. *Modo confitebor domino.* Hæc eſt vera ſponſa Chriſti quę virtutum monilibus adornata, nō ſuperbit, ſed gratias agit, pro hac orat vt audiatur. (E. Iuda. † eris vſis. Gen. 29.)

Iudæ. Regum. ſcilicet qui de Iuda, qui Chriſtū deſiderabant, & ipſius Chriſti, qui ait *Confitebor tibi pater rex cæli & terrę &c.*

✠ THEODORETVS. Iudæ cōferr benedictionem, propter dominum huic ſecundum carnem oriundum. Prænuntiat ēt regnum Dauidicum. Exaudi, inquit, domine vocem Iuda, & ad populum ſuum redeat. (Luc. 10. Vbi ſup.)

g *Manus.* Orauit dominum pro Iuda, cui nunc domini pmittit auxilia quaſi non præſumat de viribus ſuis Iudas, ſed in illo confidat qui ait. *Confidite ego vici mundum.* cuius manus in cruce contra ſpiritales nequitias pugnauerunt, vt per mortem deſtrueret eum qui habebat mortis imperium. (Io. 16. g)

h *Adiutor.* Vt vincat, & dicat: *Super excelſa mea deducet me victor.* Ipſe enim in nobis vincit, & pro victoria ſua coronat nos in miſericordia & miſerationibus. (Abac. 3. F)

a Perfectio.

NICOLAVS DE LYRA.

✠ 1 Legem pręcepit, *auctoritate Dei.*

2 Hęreditatem multitudinis. *quia ſicut hæreditas eſt res immobilis, ita lex fuit data Iudęis, vt immobiliter ſeruaretur ab eis.*

3 Erit apud rectiſſimum rex. *ſi lex ſic conſeruetur a popolo, erit rectiſſimus, quia lege diuina gubernatus: & dominus erit eorum rex, unde & 1. Re. 8. quando primo elegerunt alium regem, dixit dominus ad Samuelem.* Non te abiecerunt, ſed me, ne regnem ſuper eos.

4 Viuat Ruben. *Hic conſequenter ponitur benedictionis executio., & diuiditur in 11. partes ſecundum tribus 11. benedictas a Moyſe: & patebunt partes proſequendo. Primo ergo ponitur benedictio ipſius Ruben, quia fuit primogenitus, cum dicitur:* Viuat Ruben. *vita naturæ.*

5 Et non moriatur. *morte culpæ vel gehennæ.*

6 Et ſit paruus in numero. *Hoc autem addit Moyſes ad concordandum cum verbo Iacob, quo dixit ipſi Ruben Gen. xlix. a. Effuſus es ſicut aqua, non creſcas, &c.*

7 Hæc eſt Iudæ benedictio. *Poſt benedictionem Ruben immediate ponitur benedictio Iudæ, quia ſucceſſit ei in honore regni quantum ad eius primogenituram.*

8 Audi domine vocem Iudæ. *Dicit Ra. Sa. quod hæc prophetia reſpicit ad vocem orationis ipſius Dauid & Salomonis, qui fuerūt exauditi in pluribus orationibus ſuis, & ipſius Aſa pro exercitu Aethyopum inuadente ipſum. 2 Paral. 14. & Ioſaphat pro Ammonitis 2. Par. 20. & Ezechiæ pro Sennacherib. 4. Reg. 21. qui fuerunt reges Iuda.* (Reges Iuda ſempe exauditi.)

9 Et ad populum. *id eſt ad limbum patrum poſt vitam præſentem, vnde de ſanctis communiter ſcribitur de morte eorum. Et appoſitus eſt ad populum ſuum, vel ad patres ſuos.*

10 Manus eius pugnabunt pro eo. *quia vſque ad electionem Saulis, tribus Iuda habuit ducatum belli, ut habetur* Iudic. 1. a. *Quis aſcendet ante nos contra Chananæum, & erit dux belli? Dixitque dominus: Iudas aſcendet, & 20. c. in bello contra filios Beniamin, cum aliæ tribus quærerent, quis erit in exercitu noſtro princeps certaminis. Reſpondit dominus Iudas ſit dux veſter.*

11 Et adiutor illius cōtra aduerſarios eius. *Dicit Rab. Sa. quod hoc ſpecialiter dicitur pro Ioſaphat rege Iuda, qui impetu facto contra eum in Ramoth Galaad, exclamauit ad dominum, & audiuit eum, 3. Reg. 22. Poteſt etiam intelligi de pluribus alijs regibus de tribu Iuda, qui fuerūt adiuti a domino in periculis.*

12 Leui. *Poſt benedictiones Iudæ immediate ponitur benedictio Leui propter dignitatem ſacerdotij.*

✠ 1. Perfe-

MORALITER.

✠ 4 *Viuat Ru.* ſcilicet vita gratiæ in pſenti, & gloriæ in futuro.

5 *Et non.* morte culpę nec gehennę. Contēplatio nanque quędam eſt participatio cæleſtis & immortalis vitæ.

6 *Et ſit paruus.* Contemplatiuus enim debet fugere tumultū multitudinis pręſentis vitæ quantum poteſt, bono modo, ne per hoc impediatur in contemplatione.

7 *Hęc eſt.* Per Iudam, qui confitens interpretatur, uere pœnitens ſignificatur, qui nō abſcōdit nec excuſat peccata ſua, ſed ea fideliter confitetur. propter quod dignus eſt exaudiri & cōſequi miſericordiam Dei, Prouer. 28. b. Qui abſcondit ſcelera ſua non dirigetur, qui autem confeſſus fuerit & reliquerit ea, miſericordiam conſequetur. ideo ſubditur.

8 *Audi domine.* peccata confeſſa ſibi remittendo.

9 *Et ad populum ſuum introduc eum.* cum ſanctis in cæleſtibus recipiendo.

10 *Manus eius pugnabunt pro eo.* de cætero fortiter tentationibus reſiſtendo.

11 *Et adiutor illius cōtra aduerſarios eius.* ſupple ipſe Deus qui adiuuat legitime decertantes.

12 *Leui quoq; ait.* Per Leui, cuius tribus electa fuit ad cultū Dei, ſignificatur bonus prælatus, qui de cultu Dei debet eſſe maxime ſollicitus, & quia debet eſſe perfectus in actiua uita & contemplatiua, ſecundum quod dicit Greg. in paſto. Sit præſul in actione præcipuus, ſit præ cæteris in contemplatione ſuſpenſus. ideo ſubditur.

Audi

✠ 1 *Perfe-*

a *Perfectio.* Quaſi quam ſis perfectus, & quā ſancta doctrina
A tua per Moyſen declaraſti. Vel a ſancto viro tuo, id eſt Leuitis eſt perfectio tua & doctrina tua. Illi enim debent legē cuſtodire, facere, & docere.

Vbi ſupra ✻ THEODORETVS. Poſtquam tribum regiam benedixit tranſitu ad ſacerdotalem. Date Leui manifeſtos ipſi & ueritatē illius uiro ſancto. Humero ſacerdotali imponebatur rationale quod continebat manifeſtationem & ueritatem. Nam per illud multa declarabātur. Claris autem cohęret ueritas propter certitudinē declaratorum. Quem tentauerunt in tentatione & conuitiati ſunt ei ad aquam contradictionis. Meminit illorum quæ in illum & fratrē cōmiſſa ſunt.

† ſ. dict. c. d coni ſut.

a De qua: Si vis perfe. eſſe, vade &c, Matth. 19. c. Cœpit Ieſus facere & docere. b Euangelica. c A Chriſto & ſanctis eius. Moyſe ſcilicet. d Corpus Chriſti id eſt eccleſiam. 1

a que ait: Perfectio tua & doctrina tua a viro ſancto tuo, quem 2

a O pater. Quia probatus eſt per omnia. in deſerto & in paſſione. Tamen. b Tribulationis, & cum tentaretur a diabolo c Iudicare permiſiſti. Diſcreuiſti. 3

b probaſti in tentatione, & iudicaſti ad aquas contradictionis. 4

Curſum mentis impedientibus. Vim diuinæ charitatis minuentibus.

c † Qui dixit patri ſuo & matri ſuę, neſcio vos, & fratribus ſuis, 5

Volentes eſſe filii Dei. A mundo alienati. 6

a Vere. b Verbum Dei ad te factum.

ignoro illos, & neſcierunt filios ſuos. † Hi cuſtodierunt elo- 7

a Quod pepigit dominus tecum. b Quæ Deus iudicauit in te. c Actiui. †

quium tuum, & pactum tuum ſeruauerunt, * iudicia tua o Ia- 8

Decalogum vel charitatem. a Contemplatiui. b Incenſum orationis & boni operis. c Placando. †

d cob, & legem tuam o Iſraël. Ponent thymiama † in furore †

a Seipſos flamma charitatis incenſos. b Fidem, cordis deuotionem. c Cæleſti gloria inuictam patientiam remunerando. 9

e tuo, & holocauſtum ſuper altare tuum. Benedic domine †

10

b *Ad aquas*, Locus eſt vbi Moyſi & Aaron ingreſſum terræ promiſſionis contradixit. D

Ad aquas Legem ſignificat, quæ male viuentib. introitum regni cęleſtis contradicit. Aquæ populi qui ɔtradicētes clamauerunt: *Crucifige eum. Sanguis eius ſuper nos, & ſuper filios noſtros.* Ad cumulum perfectionis Leui adiungit. Mat. 27. d.

c *Qui dixit.* Quando fecerunt uitulum aureum, iubente Moſe Leuitę accincti gladiis a porta vſque ad portam idolatras interfecerunt. Exo. 32. f.

In ultione idolatriæ quaſi ſuos non cognoſcebant, quia ſine differentia occidebant. † Quia. * docebūt.

Niſi quis reliquerit pa. & ma. & vxo. & fi. propter me, non eſt meus diſ. Luc. 28. c. † in manibus.

Qui dicit patri ſuo & matri ſuæ. Nō vidi te, & fratres ſuos nō nouit. Cuſtodiuit eloquia tua, & pactū tuum obſeruauit. Integritatem ſacerdotū exponunt hæc uerba. Nā omnia quę ſpectant ad vitā, debet ſacerdos contemnere, & in miniſterio diuino aſſiduè verſari, ꝓpterea nullā ei dedit hæreditatē nec ꝑ legem conceſſit, vt poſſeſſionem habere liceret, ſed cauit ut ab omni populo primitię atq; decimę præſtarentur, vt a curis huius vitę liberati, ſanctè peragant ordinatam ſanctificationē. Verbi gratia: Aaron primo pontifici non fuit conceſſum ut filios defunctos curaret.

Myſtice. *Perfectio tua.* Choro angelorum & martyrum & omniū ꝑfectorum iſta dicuntur, qui perfectionem charitatis moriēdo pro domino impleuerunt, & mundo renuntiantes, culmen eccleſiaſticæ doctrinę aſſecuti ſunt, tanquam ueri Leuitæ in terra partē nō habentes, ſed cū propheta dicentes: *Dominus pars hęreditatis meæ &c.* Scd̄m illud: *Si quis uult uenire poſt me, abneget ſe. &c. Qui perdiderit animam ſuam propter, &c.* Chriſtus autē verus Leui, qui hæc omnia fecit & docuit. Ipſi Leuitæ adhærent imitantes illum vſq; ad ſanguinē, de cuius paſſione ſubditur, quem probaſti in tentatione, &c.

Pſ. 15. b. Lu. 9. c. Mt. 10. d

C

b *Ad aquas*

10 *Qui dixit patri ſuo & matri, &c.* Debemus & temporaliter his cum quib. vicinius ɔiungimur plus prodeſſe. Debemus copulam terrenæ cognationis agnoſcere, ſed ſi curſum mentis præpedit, ignorare, vt affectus mentis viſcera repleat, ſed a ſpiritali propoſito non auertat. Hæc bene vaccę innuunt, q̄ ſub arca dn̄i ad montana tendentes, affectu & rigido ſenſu gradiuntur, pro vitulis pergentes mugiebant, ſed accepto itinere greſſus non deflectebant. E

d *Ponent thymia.* Sicut Aaron ſtans inter mortuos & uiuentes ꝓ populo deprecatus eſt. *Ponent thymiama.* Sanctorum oratio, ſuauiſſimum incenſum eſt domino, quo (peccāte populo, domini furor mitigatur, quia ab oīi terrena ſorde defecata, cęleſti deſiderio ignita, quaſi thymiama in conſpectū Dei flagrat, & quaſi holocauſtum ab ara pii cordis flamma deuotionis in cælum ſubuolat. Hoc præcipue apoſtolis & martyribus congruit, de quibus dicitur: *Tanquam aurum in fornace probauit illos, & quaſi holocauſti hoſtiam accepit.* Myſtice. Nu. 16. g. Sap. 3 b.

e *Benedic.* ✻ THEODORETVS. Poſtulat ipſis benedictionem. Qui enim Deo miniſtrant, ualetudine corporis opus habent, ne quid obſit animi promptitudini. Proſter- Vbi ſupra F

ne lum-

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Perfectio tua. *quantum ad vitam ſanctam.*

2 Doctrina tua. *quantum ad ſanam doctrinam.*

3 A uiro. *id eſt a Moyſe, qui fuit de eadem tribu, & ſanctitas vitæ & veritas doctrinæ ab eo deriuata fuit ad alios eiuſdem tribus. Et loquitur hic Moyſes de ſeipſo quaſi de quodam alio ex humilitate, quia pertinent ad commendationem eius, ſicut & Ioannes Euangeliſta Ioan. xix. e. dixit de ſeipſo, Vidit illum diſcipulum quem diligebat Ieſus &c.*

4 Quem probaſti. *Hoc dirigitur ad Deum, qui patiētiam Moyſi probauit in multis tentationibus Iudæorum.*

5 Et iudicaſti. *determinando ſuper eum pœnam mortis, vt habetur Num. xx. & ex hoc patet ueritas ipſius Moyſi, qui ita fideliter exprimit peccatum ſuum ſicut & meritum.*

6 Qui dixit. *hoc non ſolum intelligitur de Moyſe, ſed etiam de alijs filijs Leui, qui ad præceptum Moyſi interfecerunt propinquos ſuos propter culpam ex adoratione uituli. Exod. 32.*

7 Hi cuſtodierunt. *quia lex diuina præcepit idolatras interfici.*

8 Et pactum. *dicit hic Rab. Sa. quod hoc intelligitur de circunciſione, quæ uocatur pactum domini, Gen. xvij. quia aliæ tribus non circunciderunt filios ſuos natos in deſerto quouſque fuerunt in terra promiſſionis, vt habetur Ioſue 5. Sed tribus Leui filios ſuos circuncidit, vt iſte dicit. Contrarium autem dicunt communiter expoſitores noſtri, & huic conſonat ſcriptura Ioſue 5. b. vbi dicitur, Populus autem qui natus eſt in deſerto per xl. annos incircunciſus fuit, ita quod generaliter loquitur, & nullum excipit. Et ſecundum hoc quod dicitur hic, Pactum tuum, poteſt intelligi de obſeruatione legalium, ſicut & alia quæ hic ponuntur.*

9 Ponent thymiama in. *ad auertendum furorem tuum a populo tuo.*

10 Benedic domine fortitudini. *dicit hic Ra. Sa. quod hoc refertur* ✻ *ad Ma-*

MORALITER.

✻ 1 *Perfectio tua.* quantum ad ſpeculatiuam.

2 *Et doctrina tua.* quantum ad actionem.

3 *A uiro ſancto tuo.* i. a Chriſto, qui dicitur ſanctum ſanctorum & dedit ſe omnib. nobis formam & perfectionis & doctrinæ. Dedit paſtorib. eccleſiæ Ioan. x. b. Ego ſum paſtor bonus. Qd̄ exponens Greg. homili. 44. dicit. Oſtenſa eſt nobis uia quam ſequamur, appoſita forma cui imprimamur.

4 *Quem probaſti in tentatione.* ſ. dæmonis in deſerto, quē ſuperauit, Matt. 4. Verbum iſtud, quē probaſti, poteſt ad Deū patrē referri qui permiſit eum a diabolo tentari, pōt etiam referri ad quemlibet Chriſtianū & ſpecialiter ad prælatum, qui debet probare, i. approbare Chriſti uictoriam, de diabolo, & eā pro uiribus imitari.

6 *Qui dixit patri ſuo, & matri ſuæ neſcio uos, & fratribus ſuis.* id eſt quicūque patrem & matrē & alios amicos carnales dimiſerunt propter Chriſtum, ſecundum formam ab eo traditā.

7 *Hi cuſtodierunt eloquium tuum.* ſ. euangelicum.

8 *Et pactum tuum.* i. nouum teſtamentum, quod dicitur pactū Dei nouum, Iere. xxxj.

† *Et iudicia tua.* euangelii dulcedine temperata.

† *O Iacob.* i. Chriſte, qui dicitur Iacob, id eſt ſupplantator, qa diabolum ſupplantauit.

† *Et legem tuam.* euangelicam.

† *O Iſrael.* Chriſte, qui dr̄ Iſrael. i. videns Deum propter claritatem diuinę uiſionis quā homo Chriſtus habuit ab inſtanti ſuę conceptionis.

9 *Ponent thymiama in furo.* i. boni pręlati opponēt orationē deuotā, pro populo peccatore ad auertendū ab eo furorē tuū.

† *Et holocauſtum ſuper altare tuum.* i. incendium charitatis in altari cordis.

10 *Benedic domine fortitu.* multiplicādo ipſum in operib. bonis

A ne lumbos inſurgentium inimicorum eius, & qui oderunt eum ne conſurgant. Per hæc tyrãnorum audaciam reprimit, & in memoriam reducit ea quæ paſſi ſunt Chore Dathan & Abiron.

a Laboꝛes manuum tuarum quia,&c. Pſal.127.a. b Aeterna pœna.
a fortitudine eius, & opera manuum illius ſuſcipe. † Percute dor
a Vt terga vertentes fugiant. Qui prævidere neglexerunt. b Cum ceciderint.
b c ſa inimicorum eius, & qui oderunt eum, non conſurgant. Et
a Quem Iacob tenere diligebat. Chriſtus. Patris vel Dei. b Sede a dextris meis.
d Beniamin ait ♦ Amantiſſimus domini habitabit confi-
a Humanitate Chriſti, vel mente Pauli. b Templo Ieruſalem. Eccleſia. c Nullo vitio alienatus aliquando. d Deus.
e f denter, † in eo quaſi in thalamo tota die morabitur, & in-
a Bona opera eccleſiæ. Chriſto.
g ter humeros illius requieſcet. Ioſeph quoque ait: † De
a Odoriferis virtutum fructibus, quibus eccleſia repletur. vnde: Poſui vos, vt eatis, & fru. Io.15.b.
h i benedictione domini terra eius, de † pomis cæli &

a *Suſcipe.* Quaſi gratia, vt remuneres, dantur nunc ſingulis albæ ſtolæ, ſcilicet animarum lætitia, & in iudicio ſecundum corpus, recepta im- Vbi ſupra mortalitate, *ſulgebũt ſicut ſol & tãquam ſcintillæ in arũdineto diſcurrẽt*, exurẽdo.ſ.vacuos & infructuoſos aduerſarios, de quorũ pœna ſubditur. († iuxta eũ tegens eũ tota die.)

Myſtice. b *Percute dorſa.* Quaſi uidebantur ſibi impune martyrum ſanguinem fundere, ſed quaſi poſt dorſum pœna improuiſa parabatur, id eſt æterna damnatio, in quã tuentes ſurgere non valebunt. vnde: *Virga in dorſo prudentium.* Prou.26.a

c *Et Beniamin.* Videtur hoſtiæ alludere, quia Beniamin, patriarcha & propheta Iacob ſpiritu plenus vnice amabat, & diſpenſatione Dei, locus diuino cultui mancipatus, eius tribui cuſtodiendus decernitur. unde addit. Quaſi in thalamo tota die, &c. (Beniamĩ. B)

Quęſt.45. ✲ THEODO. Quare poſuit quarto loco Beniamin, cum poſtremus eſſet? Illius tribus erat metropolis, in qua ædificatum eſt templum. Quapropter merito poſt ſacerdotalem tribum, ſacram ædem collocauit.

d *Amantiſſimus.* Chriſtus eſt amantiſſimus Dei patris qui de ſeipſo ait: *Hic eſt filius meus dilectus.* Hic habitat in dextera patris confidenter, cui dicitur illud: *Sede a dextris meis.* (Allegor. Mat.17.a. Pſal.109.a)

Aliter. Beniamin de filio doloris dextræ dictus, exprimit Paulum de perſecutore apoſtolum & vas electionis factũ, ipſe.n.de hac tribu fuit. dignum autẽ erat, vt ſicut domini præcurſor prophetali oraculo præditus eſt, ita magiſter gentiũ uniuerſo mundo profuturus, inter magna eccleſiæ myſteria prædicaret. In cuius mente Chriſtus fiducialiter habitauit, cũ inter innumera pericula coram gentibus & regibus eum conſtanter prædicauit. Deo cuius anima dicitur. (Act.9.c.)

e *Quaſi in thalamo tota die morabitur.* Vel maritali connubio mira oblectatione perfruens, & virtutum prole fœcundans, nulliuſq; vitii inquietudine, ſecretum placidiſſimi pectoris derelinquens, uel in ea quaſi in thalamo reſidens tanquã ſponſus ſpecioſus virgineas credentium mentes per prædicationẽ eius ſuis iungit amplexib. vnde: *Adducentur regi virgines poſt eam.* Ipſe quoq; ait: *Deſpondi enim uos vni viro uir. caſt. exhibere Chriſto.* (Pſal.44.d. 2.Cor.11.a)

C Diuinitas quoq; in humanitate Chriſti habitat cõfidẽter. In thalamo morabitur, ſignificat quod in vtero virginis cœleſti ſponſo iuncta eſt eccleſia, q in fortitudine potentiæ Chriſti & in operib. fiducialiter requieſcit. D

f *Et inter humeros illius requieſcet.* Humeris onera portantur, ideo in eis robuſta patientia deſignatur. Tãto autem libẽtius Chriſtus in illo requieuit, quanto pro ipſo duriſſimos labores tolerauit, tanto arctius amplexus eſt, quanto ab illius amplexu nullo terrore auulſus eſt. unde ait: *Quis nos ſeparabit a charitate Chriſti.* († vel trafige.) Rom.8

1
2
3
4 ✲ THEODORE-
5 TVS. Iſtud, inter hu-
meros illius requie-
6 ſcet, de Deo dixit, ut
7 qui Hieroſolymis cõ
ſtrui templum iuſſerit. In illo enim peculiariter apparebat. (Vbi ſu. † vel a domino benedi. † nobil fructib. dentur fructus ræ nobi ros, & quę & fra.)

g *Ioſeph quoque ait.* Ioſeph auctus interpretatur. Hic eſt Chriſtus, q a Iudæis fratrib. ſuis abiectus, in Aegypto huius ſeculi princeps factus eſt, & genus humanũ a famis inopia euangelici frumẽti diſpenſatione liberauit, q eſt vere ſaluator mũdi.

Allegor. E ✲ PROCO. Ioſephum Beniamin præpoſuit Iacob, quia temporis ſeriẽ obſeruat. Moſes uero poſtpoſuit, quo locum & regno & ſacerdotio accõmodet. Et ille quidẽ inſidias Ioſepho ſtructas & diuinum auxilium præmiſit. Quib. demum ſubiũgit benedictionẽ, tanquã erga fratres clementię mercedem. Hic vero præmittit benedictionẽ, qua terræ fertilitatẽ uaticinatur qua tum ex ſuperno rore, tum infernis fontib. ex calore ſolis, humiditate lunæ fruges nutriuntur, montes & prata fructũ ferunt, prout Deo uiſum eſt, qui ab eo forma angelica mollique uiſus eſt, qđ uenditus non eſt vltus, quin uero beneficiis uenditores demeruit.

h *De benedictione domini terra eius.* Ad literam, fertilitatẽ ſignificat, quam duæ tribus ex Ioſeph, id eſt Ephraim & Manaſſes habuerunt in hubertate frugum pomorum & paſtu pecorum. Hæc eſt Baſan fertiliſſima regio, unde pinguedo interpretatur.

Temperie cæli, & rore fructus & fontiũ & fluminum abũdantia, homines delectantur, quæ in abyſſo ſignificantur. Pſal.84

Benedixiſti domine terram tuam. eccleſiam.ſ. quæ non propria uirtute, ſed virtutũ benedictione diuinitus impletur. vnde: *Benedictus Deus qui benedixit nos in omni benedictione ſpiritali in cæleſtibus in Chriſto.* Ephe.1

i *Cæli.* Cælum dicuntur proter unitatem fidei & doctrinæ apoſtoli & euãgeliſtæ, de quib. alibi pluraliter dicitur, *Cæli enarrant gloriam &c.* In ipſis enim uita & contemplatione fulgentibus (Pſal.18 F)

NICOLAVS DE LYRA.

✲ *ad Machabæos, qui fuerunt de tribu* Leui, *& fortiter pugnauerunt contra aduerſarios fidei. & quia fuerunt valde pauci reſpectu aduerſariorum, ideo Moyſes hoc præuidens ora pro eis.*

1 Et Beniamin ait: *Hic poſt benedictionem Leui, ad quem pertinebat ſacerdotium, ponitur immediate benedictio Beniamin, in cuius ſorte fuit templum.*

2 Habitabit confidenter in eo. *ſ. in domino, eo quod Deus ſpeciali modo habitabat in templo, de qua habitatione ſubditur.*

3 Quaſi in thalamo tota. *templum.n. vbi Deus colebatur, erat quaſi thalamus ipſius.*

4 Et inter hu. *licet.n. humeri ſint in ſuperiori parte corporis, tamen inferiores ſunt capite, & per hoc deſignatur locus ædificationis tẽpli, quia licet templum ædificatum fuerit in monte Moria, non tamen in ſummitate eius, ſed in decliui per ſpatium xxiiij. cubitorum a ſummitate montis, ut dicunt* Hebræi.

5 Ioſeph quoque ait. *Poſt benedictionem Beniamin ponitur benedictio Ioſeph, quia ſicut in ſorte Beniamin fuit templum, ſic in ſorte* Io*ſeph fuit* Silo, *vbi filij Iſrael poſuerunt tabernaculum Moyſi & arcam teſtimonij, vt habetur Ioſue. xviij. Et quia locus templi fuit excellentior & Deo diligibilior, ideo præponitur benedictio Beniamin benedictioni* Io*ſeph, licet Beniamin fuerit iunior.*

6 De benedictione domini terra eius. *quia ſors* Io*ſeph fuit ualde fertilis.*

7 De pomis. *quia arbores fructificant ex influentia cæli & ſtellarum.*

✲ 1 Et ro-

MORALITER.

✲ † *Et opera manum eius ſuſcipe* acceptando ea pro peccatis, & eorum ſubditis, ad meritum uitæ æternæ.

† *Percute dorſa inimicorum eius.* Id eſt dęmonum, conuertendo eos ad fugam.

† *Et qui oderunt eum non conſurgant.* Per quod ſignificatur, qđ dæmones non ſunt ad bonum reuertibiles.

1 *Et Beniamin ait.* Per Beniamin ſm Auguſtinum, intelligitur Paulus apoſtolus de tribu Beniamin natus, qui primo uocari potuit filius doloris mei, eo q eccleſiã ante ſuam conuerſionem impugnauit acriter & afflixit, & poſtea filius dexterę, qa poſt ſuam cõuerſionem mirabiliter ædificauit eccleſiam, & propter hoc dicitur hic, amantiſſimus domini habitabit cõfidẽter in eo. nam Paulus cõfidẽs de Chriſto nullo labore fuit fractus, nec perſecutione territus. ideo ſubditur.

3 *Quaſi in thalamo tota die morabitur.* propter diuinas cõſolationes ſibi iugiter affluentes.

4 *Et inter humeros illius requieſcet.* Diuina fortitudine roboratur.

5 *Ioſeph quoque ait.* Per Ioſeph qui interpretatur accreſcens, ſignificatur bonus actiuus, qui fertilis eſt in bonis operib. ideo ſubditur.

6 *De benedictione domini terra.* Corpus actiui quod eſt terreum dicitur eius terra, & de benedictionib. quia exercitatur in bonis operib. ex benedictione diuina procedentib. & ex amore præmii quod eſt deſuper, & timore ſupplicii quod eſt deſubtus, ideo ſubditur.

7 *De pomis cæli, & de rore.* Per quæ ſignificatur præmium.

✲ *Atque*

a rore atque abyſſo ſubiacente. De pomis fructuum ſolis ac 1
(a Spiritualium donorum. a Quos nutrit calor ſolis & hum or lunæ.)
b c lunæ, de vertice antiquorũ montium, de pomis collium æter 2 3
(a Patriarcharum prophetarum, qui vita contemplatione alti. b Nobi em terram & celebrem ſignificat.)
d e f norum, & de frugibus terræ, & de plenitudine eius. Benedi- 4
(a In ſemine tuo benedicentur omnes gentes.)
g h ctio illius qui apparuit in rubo veniat ſuper caput Ioſeph, &
(a Non in propria ſubſtantia, ſed per angelum.)
i ſuper verticẽ Nazaræi inter fratres ſuos. Quaſi primogeniti 5
(a Id eſt Chriſti, qui flos Dauidicæ ſtirpis, & proles mundę caſtitatis eſt.)
k l tauri pulchritudo eius, cornua rhinocerotis cornua illius. In 6 †
(a Singularem principatum tribus Ephraim ſignificat. b Fortis, inſuperabilis. c Crucis in quibus aries hæſit.)
m n o ipſis ventilabit gẽtes vſq; ad terminos terræ. Hę ſunt multi 7
(Cornibus. Vt dilatet eccleſiam ad terminos terræ. a Multi filii deſertæ magis quam eius quę habet virum Eſa. 54. a.)

A tib. tanquam in cœlo habitat Deus, intonans terrorẽ, pluens conſolationem, & coruſcans miraculis.

a *Rore.* Cœleſti prædicatione, quæ miræ ſubtilitatis & gratiæ, qua contra æſtum tentationis corda rigantur, & vt ſemper vi- [en. 27. d.] reant virtutibus. vnde: *Det tibi Deus de rore cœli, &c.*

b *Abyſſo.* vt ſcilicet pinguior fiat, de fonte aſcẽdente irrorata quaſi paradiſus Dei. vnde: *Fons aſcendebat de terra irri. ſuperficiem terrę.* [en. 2. b.] A mari abundauit ſenſus eius, [cel. 24. d.] & cogitatus illius de abyſſo magna. Fruſtra enim exterius irrigat ſermo doctoris niſi riget interius gratia conditoris. vnde ſubdit, De pomis col. &c.

c *Solis.* Chriſti qui eſt ſol iuſtitiæ, qui ait: [at. 13. f] *Fulgebunt iuſti ſicut ſol in re. pa. eo.* qui ſimiles ei erimus.

d *Ac lunæ.* Eccleſiæ quæ accipit hos fructus a ſole, id eſt, a Chriſto. Semper igitur ſolem plena deuotione reſpiciat, ne aliquã do auerſa lumen perdat.

[yſtice.] e *De pomis.* Colles ęterni fideles vete. teſta. qui humiles filii im mobili firmitate in fide prophetarũ & patriarcharũ fundati [Eſa. 2. a.] (vnde: Mons domus domini eleuabitur ſup colles) quorũ po mis terra Ioſeph benedicitur, cũ Eccleſia Chriſti doctrina, ꝓ- B phetis exẽplo virtutis in fide fructificant. Et notandm, quia ſupra in pomis & rore cęli doctrina euangelica, hic in vertice antiquorum montium & pomis collium æternorũ, legalis & prophetica ſignatur, & vtriſq. terra Ioſeph locupletatur, quia ſancta Eccleſia vtriſque te. paginis, & nouorum & vete- [Can. 7. d.] rũ patrũ exẽplis ĩformatur. vnde: *Omnia poma dilecte mi.* id eſt, [Matt. 13. g] noua & vetera *ſer. tibi.* &: *Omnis ſcriba doctus profert de theſauro ſuo no. & ve.* Manichę ergo & Iudæi (quia illi vetus, iſti nouũ teſtamentum non recipiunt) in hac terra opulenta hæredita re nequeunt.

f *Et de frugibus.* Eccleſia in toto orbe iuſtitiæ fruge fœcunda & chariſmatum largitate, de plenitudine ſui Ioſeph accepit. vnde ſequitur.

C g *Benedictio illius qui appa.* Totus Ioſeph, id eſt, caput & corpus benedictione plenus, ſed benedictionis plenitudo præcipue ĩ capite. unde: *Sicut vnguẽtum in capite quod deſcendit in brabam Aa-* [Pſal. 132. a.] *ron, &c.* Hic priuilegio gratiæ, fratrib. id eſt, fidelibus præeminens, ſeptiformi ſpiritu tanquam verus Samſon ex vtero virginis Nazaræus, id eſt, Deo conſecratus, quaſi 7. crinibus intactis effulſit.

h *Super ca. Io.* Chriſti, q eſt caput Eccleſiæ in quo benedicuntur omnes gentes, de cuius paſſione & reſurrectione ſubdit: quaſi primogeniti tauri, &c.

[Queſt. 56.] i *Quaſi.* AVG. primogenitus, tauri, pulchritudo eius. Non eſt ita legendum vt dicatur primogenitus tauri, ſed cum ſit primogenitus, pulchritudo eius pulchritudo tauri eſt propter D cornua crucis.

Chriſtus vitulus ſaginatus, quem de armento patrũ primo genitũ regreſſo filio pater immolauit, q die tertia ſuſcitatus glorioſus apparuit, q eſt primogenit' mortuorũ & princeps regum terræ, poſt reſurrectionis gloriam de virtute paſſionis adiungit cornua.

K *Cornua.* Ioſeph cõparat cornibus rhinocetoris, ſignificans Ephraim habiturum principatum inter decem tribus, in quibus regnauit Ieroboã de tribu Ephraim in tẽpore Roboam filii Salomonis.

l *Cornua rhinocerotis,* Cornua crucis ſignificat de quibus ait Abacuk: *Ibi abſcondita* [Abac. 3. a.] *eſt fortitudo eius.* Per ĩfirmitatẽ nãq; carnis quaſi aries illuſorũ ſpinis coronatur, his cornib. hæſit, ſed paſſionis incõparabili E fortitudine vnicornis extitit mortis victor, & eius q habebat mortis imperiũ. vnde: *Quod infirmum eſt Dei, fortius eſt hominib.* [1. Cor. 1. d]

✲ TERTVL. Non utique Rhinoceros deſtinabatur vnicornis, vel minotaurus bicornis, ſed Chriſtus in illo ſignificabatur, taurus ob utramq; diſpoſitionẽ, aliis ferus ut iudex, aliis manſuetus, vt ſaluator, cuius cornua eſſent crucis extima. Nã & in antenna nauis, q crucis pars eſt, hoc extremitates huius cornua vocantur, vnicornis autem media ſtipitis palus. Hac deniq; virtute crucis, & hoc more cornutus, vniuerſas gẽtes nũc uentilat per fidem, auferens a terra in cęlum, & nunc uẽ tilabit per iudicium, deiiciens de cęlo in terram. [Lib. aduerſus Iudęos]

m *ventilabit.* Prædicatione crucis diſcernens paleas a frumẽ to verbum enim crucis pereuntibus ſtultitia.

n *Gentes.* Poſtula a me, & dabo tibi ge. &c. De hæreditate e- [Pſal. 2. b.] nim veri Ioſeph (q eſt terra inclyta hæc omnia dicunt, de cuius cultorib. ex utroque populo congregatis, ſequitur.

o *Hę ſunt multitudines Ephraim.* Hæ duæ trib. ex Ioſeph, non in ſe, ſed in parente benedicunt. Filios ſignificant vtriuſq; popu F li, q in chriſto benedicuntur, ſecundũ illud, In ſemine tuo be- [Myſtice. Gen. 22. d.] nedi. omnes gẽ. Hos patriarcha Iacob Ephraim & Manaſſen cancellatis manib. in modum crucis benedicens, & primogenito minorẽ præferẽs, in fide crucis Chriſti bñdicendos eſſe ſignauit, in minore ex gentib. fidelem populũ in Chriſti gratia tempore minorẽ, ſed fide maiorẽ, ad quẽ Iſraelitici populi gratia tranſiuit, de cuius inæſtimabili multitudine dicitur: Hæ ſunt multitudines, &c. vnde: *Multi filij deſertę magis quam eius quæ habet virum.* [Eſa. 54. a.]

Manaſſes primogeniti honore priuatus, & tamen bñdictus eſt Iudaicus populus. qui ex maiore ſui parte ꝑ infidelitate reprobatus, in reliquis tamen benedictionem conſecutus. vnde: *Cæcitas contingit ex parte in Iſrael, &c.* [Rom 11. e]

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Et rore atque abyſſo. *Terra enim humecta, eſt apta ad fructificandum, humectatur autem a ſuperiori ex deſcenſu roris, & ab inferiori ex aquis ſub terra latentibus, quæ hic nomine Abyſſi deſignantur.*

2 De pomis fruc. *hoc additur ad deſignandum quod inter cęli luminaria ſol & luna habent maiorem efficaciam ſuper terrenaſcentia.*

3 De uertice. *Ibi enim fructus citius maturantur, & propter nouitatem magis diliguntur.*

4 Benedictio illius qui apparuit. *Id eſt, ipſius Dei, qui in rubo apparuit Moyſi.*

5 Super verticem. *Id eſt, ſancti, quia Ioſeph inter alios fratres ſuos fuit ſanctior.*

6 Quaſi primogeniti. *Hoc dicitur propter tribum Ephraim, quæ fuit fortis & bellicoſa, & propter regnum decem tribuum, quod fuit datum illi tribui in primo rege, ſcilicet Ieroboam, ut habetur 3. Re. 11.*

7 Hæ ſunt multitudines Ephraim. *Hoc exponitur dupliciter. Vno modo referendo ad numeroſitatem populi utriuſq. tribus. Alio modo referendo ad multitudinem aduerſariorum ab eis deuictorum.*

MORALITER.

✲ 1 *Atque abyſſo ſubiacente.* per quod ſignificatur ſupplicium. cuius timor reſilire facit a malo, & in bonum promoueri.

2 *De pomis fructuum ſolis, &c.* Per ſolem intelligitur Chriſtus & per lunam virgo Maria, quę ſunt cęli magna luminaria, & nos fructificamur eorum ex influentia.

3 *De vertice antiquorum montium.* Id eſt, ex meritis & exemplis patriarcharum & prophetarum.

3 *De pomis collium æternorum, & de frugib. terræ de plenitudine.* Id eſt, ex meritis minimorũ iuſtorũ ꝑdictis, ſicut colles ſunt minores montibus.

4 *Benedictio illius qui apparuit in rubo veniat ſuper caput.* Id eſt boni actiui.

5 *Et ſuper verticem Nazaræi inter fratres ſuos.* Hic accipitur &, pro id eſt, quia bonus actiuus, Nazaræus id eſt, ſanctus vel floridus inter alios fideles eſt reputandus.

6 *Quaſi primogeniti tauri pulchritudo eius.* Nam bonus actiuus inter alios pulcher apparet ex pietatis operibus ex quibus pulcher apparet coram Deo & hominibus.

† *Cornua rhinocerotis cornua illius.* Eſt enim fortis ad reſiſtendũ tentationibus.

a *Et Zabulon.* Zabulon & Iſſachar in Galilæi poſſeſſionē ecce A perunt, vbi Chriſtus maxime docuit, vnde apoſtolos elegit. Zabulon. Per hos ergo apoſtoli deſignantur, & in eis exitu lætitia promittitur, quia exeuntes de finib. ſuis populum gentium Chriſto Matt. 4. c. ſubiugauerunt, & in tabernaculis pro conuerſione Iudæorū, de quibus & ipſi electi ſunt. Pro utroque ergo populo, præſens eis lætitia promittitur, & futura, quia in præſenti de conuerſione eorum gauiſi ſunt, & in cœleſtibus æterna lætitia remunerati.

Lætare Zabulon in.
✲ PROCOPIVS.
B Merito Zabulon lętari iubet, eo quod & terra & mari fruiturus eſſet. Eò enim maris proceſſit, vt in portus & littora marium pertigerit, quemadmodum Iacob eſt uaticinatus.

Innumerabiles. a Fructificantis: labores manuum tuarum quia mand.
Gentiles populi Iudaico prælati. b Certum ponit numerum, quia pauci de Iudæis ſalui fiunt,
c Iudaic. populi, qui primogenita perdidit.

a tudines Ephraim, & hęc millia Manaſſe. Et Zabulon ait: Læ-

a De captiuitate Aegypti vel diaboli. De Iudæis ad gentes.
In omnem terram exiuit ſo.eo Pſal. 18. a. b Quaſi ſecurus & quietus in terra promiſſionis.

b c tare Zabulon in exitu tuo, & Iſſachar in tabernaculis tuis,

a Vtroſque. b Chriſtum: venite aſcendamus ad montem domini.
Qui angularis lapis eſt. c In Chriſto. d Terrena deſideria mortificare docentes.

d e populos ad montem vocabunt, ibi immolabunt victimas

a Laudis. In me ſunt Deus vota ſua, quę reddam laudationes tuas. Pſal. 55. c. b Apoſtoli.
c Confluentes ad fidem populos. d Humani generis. e Immutatio dexteræ excelſi, lac dulce ſugitur de amaro mari. f In corpus Chriſti, id eſt Eccleſiam traijcient. Vita noſtra abſcondita eſt cum Chriſto, in Deo. Col. 3. a

f g h iuſtitiæ, quæ inundationem maris quaſi lac ſugent, & theſau

A ſolis ortu vſque ad occaſum, &c. Pſal. 112 a.
a Amplam illius tribus ſignificat poſſeſſionem.

i ros abſconditos arenarum. Et Gad ait: Benedictus in latitu-

a Gad accinctus. Indutus eſt dominus fortitudinem, & præcinxit ſe. Pſal. 92. a. b Ex voluntate mortuus.
c Inimicorum fortitudinem. d Mundani imperij.

k l m dine Gad, quaſi leo requieuit: Cepitque Brachium & verti-

Gen. 9. d. b *In taber.* Iudæorum. vnde: *Dilatet Deus Iaphet, & habitet in tabernaculis Sem*, quia in eccleſiis de Iudæis habitat latitudo minoris populi per vnitatem fidei.

c *Ad montem.* Sion, ſ. vel Ieruſalem, vel contemplationem & virtutum altitudinem.

Rom. 10 a d *Vocabunt.* Iuſtitiam tantū in fide Chriſti eſſe docentes. *Finis enim legis Chriſtus ad iuſtitiam omni credenti.* In monte immolāt victimas iuſtitiæ, dum oēs qui ad Chriſtum veniunt (in quo conſtruit Eccleſia) nō ex operibus legis, ſed ex fide Chriſti iu- Abac. 1. a. ſtificari docent, ſecundū illud: *Iuſtus autem ex fide viuit.* Sunt ergo veri Chriſtiani victimę iuſtitiæ, quæ ab apoſtolis immolāt, Rom. 8. a. dum terrena deſideria mortificare docentur, vt ſpiritualia uiuificentur. vnde: *Si ſpiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis.*

e *Ibi immo.* Non eſt locutus veri ſacrificii extra catholicā Eccleſiam, quæ ſupra hunc montem poſita eſt.

C literaliter. f *Quæ munda.* Hæ tribus negotiationib. vacauerunt, de trāſmarinis regionib. mercimonia reportantes, & theſauros abſconditos, argētū ſ. aurū vel gēmas quaſi lac ſuget. i. facile accipiāt.

Qui inundationem maris. Gentiū vocationem ſignificat. Mare

re enim vniuerſum genus hominum ſignificat. vnde: *Simile* D *eſt regnum cœlorum ſagenæ miſſæ in mari, & ex omni genere pi. cō.* Ma- Matt. 13 re, mūdus, ſagena, doctrina, omne genus piſciū, oīs ſexus, ętas & cōditio intelligitur. Maris ergo inundationē Apoſtoli quaſi lac ſuxerunt; quia cōfluentes ad doctrinam euāgelii turbas populorū in augmētum corporis Chriſti traxerunt.

1 g *Abſconditos. Nouit* 1. Tim. 2 *dominus qui ſunt eius.* Matt. 11
2 *multi enim ſunt vocati*
3 *pauci, &c.*
Arenæ, infideliū multitudo. Theſauri, pre-
4 tioſæ electorum ani-
5 mæ. Sic ergo ſuxerūt, vt ex auditoribus euā-
6 gelii, alii quaſi uaſa E
7 in honorem theſau-
8 ris regis trāsferrētur, alii quaſi arenæ ſteri-
9 les & inutiles uacui
10 remanerent.
h *Et Gad ait.* In bene- Gad.
11 dictione Gad videt prædicere potētiam virorum fortium vel iudicum, qui de illa tribu fuerunt, ſicut Iephte, & alii multi.

i *In latitudine.* Quia omnis plenitudo benedictiōis ſupra Chriſtum requieuit, vnde ſuos benedixit.

k *Gad.* Id eſt, accinctus, Chriſtum ſignificat, qui cōtra ſpiritales nequitias pugnaturus, in infirmitate carnis virtute diuini- Pſal. 92. tatis pcinctus apparuit, ſm illud: *Indutus eſt dominus fortitudinē.* Pſal. 23. *& pręcinxit ſe.* Et alibi. *Dominus fortis & potens in prælio, &c.* Hic in latitudine benedictus eſt, quia nō in ſolis Iudæis, ſed in omnibus gentibus ampliſſimū regnū accepit. Inde propheta ait: Pſ. 112. a. *A ſolis ortu vſque ad occaſum laudabile nomen domini.* Sed quia per humilitatē paſſionis ad hanc gloriam peruenit, de morte eius ſubiungit, quaſi leo requieuit, &c.

l *Quaſi leo requieuit. Poteſtatem habeo ponendi animam meam.* Pote- Ioan. 10. ſtas mortis, non neceſſitas exprimitur. vnde: *Nemo tollit eam a* Ibidem. *me, ſed ego pono eam.*

Quaſi leo fremuit. Quicquid enim dixit, potenter impleuit.
m *Cepitque brachium & verticem.* cum reſurgens a mortuis for- F titudinem inimicorum ſibi ſubiugauit. Cepit quoque verticē, i. mundani imperii ſublimitatē ad ſuſcipiendam fidem in

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Et Zabulon ait. *Hic conſequenter deſcribitur benedictio Zabulon & Iſſachar ſimul, fortes enim eorum fuerunt propinquę, et vt dicūt Hebręi, tribus Zabulon fuit intenta mercationibus in portubus maris qui fuerunt in ſorte eius, tribus autem Iſſachar fuit magis intenta ſtudio legis & vt liberius ad hoc vacare, tribus prouidebat ei ſaltem in magna parte de neceſſariys, & hoc eſt quod dicitur.*
2 Lætare. *pro mercationibus exercendis.*
3 Et Iſſachar in taber. *ibi manendę ſtudio diuinę legis.*
4 Populos. *Id eſt, ad Ieruſalem in monte ſitam, quia in ſolemnitatibus veniebat ibi populus ad audiendum doctrinam legis a doctoribus de tribu Iſſachar.*
5 Ibi immolabunt uictimas iu. *quia in tribus ſolennitatibus pręcipuis debebant apparere coram domino, non vacui, ſed cum muneribus & ſacrificijs.* 6 Qui inunda. *bona apportata in nauibus per vndas maris.* 7 Et theſau. *id eſt, metalla diuerſa & lapides pretioſos, qui de arena terrę extrahuntur, & ad loca longinqua per mare frequenter transportantur.* 8 Et Gad ait. *Hic ponitur benedictio Gad cū dicitur.*
9 Benedictus in. *per quod deſignatur, quod habuit latitudinem terrę in ſua ſorte.* 10 Quaſi leo. *quia in illa tribu fuerunt homines fortes & bellicoſi, ſecundū quod dicitur Gē. xlix. c. Gad accinctus pręliabitur.*
11 Cepitque. *erant enim ibi aliqui ita fortes, quod vno ictu amputa- ✲ bant*

MORALITER.

✲ 1 *Et Zabulon ait.* Zabulon & Iſſachar ſimul benedicuntur, & ſignificant pfectiones actiuę vitæ & contemplatiuę, quę ſimul in eadē domo ſunt neceſſarię, vt de Martha & Maria dicitur Luc. 7. & ſimiliter neceſſarię ſunt in eadē religione, nā aliqui ſunt clauſtrales intenti contēplationi, & alii officiales intenti actioni, & aliquando concurrunt in eadē perſona, ſicut de pręlule dictū eſt eodem capitulo. Sic eſt etiā ſuo modo in prędicatoribus religioſis, qui in clauſtro vacare debent cōtēplatiuę p ſtudium & orationem, & exterius actiuę docendo populum exemplo vitę & verbo doctrinę. Patet igitur, qđ hęc litera plurib. modis myſtice poſſet exponi, ſed ad prę ſens ſufficiat eā exponere vno modo, ſ. de perſona religioſa interius vacante contēplationi & exterius actioni, de qua poteſt dici:
2 *Lætare Zabulon.* ſ. de clauſtro, vt intendas fidelium ſaluti verbo & exemplo.
3 *Et Iſſachar.* i. manens in clauſtro cauſa ſtudii & orationis.
4 *Populos ad mon.* i. ad Chriſtum qui eſt magnus, implens vniuerſam terram, Dan. 2. Et dicitur, vocabūt, in plurali de eadē perſona, propter duo exercitia prædicta intus & extra.
5 *Ibi immolabunt victimas iuſtitiæ.* id eſt, ſacramentum euachriſtiæ, qđ dr̄ victimæ in plurali propter duplicem conſecratioē. ſ. corporis & ſanguinis Chriſti, quia hoc ſacrificium tanquā perfectiſſimum per ſacrificia veteris legis multa & varia fuit figuratum. 6 *Qui immundationem maris.* id eſt tribulationem vitę præſentis. 7 *Quaſi lac.* id eſt, dupliciter per patientiā ſuſtinebunt, ſic. n. debet eſſe exemplo apoſtolorū, de quibus dicit̄ Actuum 5. g. *Ibant apoſtoli gaudentes a conſpe. conci. quoniam digni ha. ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati.*
7 *Et theſauros.* i. merita precioſa ſanctorum, quæ tales prædicatores aſſequentur. Quod aūt per arenas intelligantur ſancti hoc eſt, quia contēpti ſunt in hoc mundo & conculcati vt arena. Iob. 12. a. *Deridetur iuſti ſimplicitas*, lampas contēpta apud cogitationes diuitum parata ad tempus ſtatutum.
8 *Et Gad.* Per Gad q felicitas vel felix interpretat̄, dn̄s noſter Ieſus Chriſtus ſignificat̄, q inquantū Deus felix eſt per ſeipsū & felicitas filiorū ſanctorum, ideo ſubditur. 9 *Benedictus*, qa fides eius dilatata eſt per orbē, in quo fideles eū laudant & benedicunt. 10 *Quaſi leo.* ſ. in morte, quia ſicut leo dormit oculis apertis, ita Chriſtus dormiuit ī cruce vigilāte deitate. Can. v. a. *Ego dormio, & cor meum vigi.*
11 *Cepitque brachium & ver.* Per verticē dęmon intelligitur, q ✲ caput

clinauit. unde: *Et adorabunt eum omnes reges, omnes gentes ſeruiet ei.* Sequitur de nouo ſtatu regni eius.

A

Pſal. 71. c. a *Et vidit principatum ſuum, quod in parte ſua.* Subiectis ſibi regnis & gentib. potentia eius apparuit, nō armorum terrore, ſed uirtute doctrinæ.

ſed uirtute doctrinæ.

b *Repoſitus.* Occultus, dum ſcribit leges ſuas in cordibus fidelium. vnde ait: *Vos vnctionem habetis a ſancto, & non neceſſe habetis, ut aliquis doceat uos de omnibus.* Vel. Repoſitus, quia in lege & prophetis in figuris latebat, & docebat abſconditus quæ manifeſte in Euangelio declarauit. vnde, *Incipiens à Moyſe & omnibus prophetis interpretabatur illis.*

Ioan. 1. c.

Luc. 24. d.

Dan quoq; iudicium, Baſan ignominiam. Dan vero Chriſtū ſignificat, qui ait: *In iudicium ego in hunc mundum veni.* Catulus leonis propter fortitudinem, & quia paruulus fieri dignatus eſt. Sed ſuſcipiens infirmitatem noſtram, non amiſit virtutem ſuam. *Quod enim infirmum eſt Dei, fortius eſt hominibus.* De ipſo dicitur: *Vicit leo de tribu Iuda, &c.*

D Ioan. 9. g.

1. Cor. 1. d. Apoc. 5.

a Electis, qui pars eſt eius, & hæreditas. b Per inſpirationem docendo.

a cem & vidit principatum ſuum, quod in parte ſua doctor eſ-

a Apoſtolis toto orbe prædicantibus.

b ſet repoſitus, qui fuit cum principibus populi, & fecit

c iuſtitias domini, & iudicium ſuum cum Iſrael. Dan quo-

d

a Chriſtus propter nos paruulus. b Chriſtus qui in humilitate paſſionis Iudæos excæcauit, gentes illuminauit. Quia in reſurrectione inuitus apparuit. Ignominia crucis. c Fluentis Euangelii irrigans orbem.

e

f que ait: Dan catulus leonis, fluet largiter de Baſan. Et

a Chorus Apoſtolorum qui de Nephthali & Zabulon & Iſſachar fuerunt. b Cæleſtis doctrinę. Fertilitate terræ. c Quaſi ex ipſo fonte.

g Nephthali dixit. Nephthali abundantia perfruetur, &

a Excellenter. b Quia de eo ſapientes, & legis doctores fuiſſe dicuntur. Omnibus ſpiritualibus donis. Vel Dei. c Occidentale id eſt Iudæos. d Gentiles luce Euangelij feruentes.

h plenus erit benedictionis domini, mare & meridiem poſ-

1 Ignominiam quidē
2 crucis a Iudæis ſuſti-
3 nuit, putantibus no-
mē eius per mortem
4 deleri. Sed qui infir-
5 mitatem eius carnis,
6 in paſſione catulus
fuit, per diuinitatis
7 potentiam leo inui-
8 ctus in reſurrectione
9 apparuit. vnde Apoſtolus. *Et ſi crucifixus*
10 *eſt ex infirmitate, viuit*
11 *tamen ex virtute Dei.* Quaſi ergo ex Baſan
12 largiter fluxit, cum

E 2. Co. 13. b.

Mar. 16. d. Ioan. 15. a. c *Qui fuit cum principibus populi.* Adiutor. vnde: *Domino cooperante & ſer. confirmante ſequentibus ſignis.* qui ait. *Sine me nihil poteſtis facere.*

d *Fecit.* id eſt iuſtificans in ſe credentes, & tandum ſecundū merita iudicabit cum Iſrael, id eſt cum populo ſuo ad viſionem Dei electa.

Gal. 3. b. Rom. 3. c. e *Iuſticias.* Iuſtificationes credētium. Ipſe enim iuſtificat impium ex fide. Neque enim ex operib. legis iuſtificatur omnis caro.

Dan. f *Dan quoque.* Alij per Dan Antichriſtum ſignari putant, quē de hac tribu naſciturū æſtimant. Ipſe eſt catulus leonis, id eſt diaboli, qui largiter fluet de Baſan, quia plenus cōfuſione. Baſan quippe confuſio, vel pinguedo, vel bruchus interpretat. Dan

C

per ignominiam mortis perueniēs ad gloriā immortalitatis fluentis euāgelii totum orbem irrigauit. vnde Eſaias. *Repleta eſt terra ſcientiæ domini, ſicut aquæ maris operientis.*

Eſa. 11. c.

g *Dan catulus leonis.* Hoc propter Samſonē dicit, qui de tribu Dan fuit, & quaſi leo fortis, cuius poſſeſſio vſq; Baſan. Antichriſtus vero fluet largiter de Baſan, quia ſatiabitur pinguedine luxuriæ, & omnium vitiorum.

h *Mare & meridiem poſſidebit.* quia poſſeſſio eius ab auſtrali parte in occidentem uſque ad mare Tyrrhenum pertingit.

Mare & meridiem poſſidebit. Per apoſtolos. n. ex Iudæis & gentib. eccleſia acquiritur Chriſto. Per mare enim occidētale (quod hic intelligitur) Iudei figurantur, qui vmbræ & exemplari deſeruiunt, nec habent lucem ſcientiæ & veritatis, & quia eis ſol

Myſtice.

F

NICOLAVS DE LYRA.

✱ *bant caput hominis cum humero & brachio, vt dicit Ra. Sal. Aliter exponitur, ut per brachium intelligatur fortis aduerſarius, per verticem turmę uel aciei capitaneus, & neutri poterant impetum Gadditarum ſuſtinere. & propter hoc fuerunt poſiti in fronte exercitus filiorum Iſrael pugnando contra Chananæos.*

1 Et uidit prin. ſu. *quod in parte ſua doctor eſſet repoſitus. Iſte doctor fuit Moyſes, qui fuit ſepultus in ſorte Gad, & hoc ceſſit ad magnū honorem & dignitatem illius tribus.*

2 Qui fuit cum princ. *id eſt cum principibus nouem tribuum & dimidię quouſque eſſet eis hæreditas acquiſita.*

3 Et fecit iuſtitias. *In hoc adimplendo quod promiſerat Moſi Num. 32.*

4 Et iudicium. *Id eſt, tenendo eis in hoc fidelitatem.*

5 Dan quoque. *Hic ponitur benedictio ipſius Dan, cum dicitur.*

6 Dan ca. *quod dicitur ſpeciali propter Samſonem, qui fuit fortiſſimus & de tribu Dan.*

7 Fluet

7 Fluet lar. *hoc dicitur propter fluuium Iordanem, qui oritur in ſorte eius iuxta ciuitatem captam ab eis, quę prius Lachis vocabatur, ſ. ab eis fuit denominata Dan ex nomine patris ſui, vt habetur* Iudic. 18. *& eſt in termino aquilonari terræ promiſſionis ſub monte Libani, in cuius radicib. ſunt duo fontes, vnus nomine Ior, & alter Dan, qui ſimul iuncti* Iordanis *nomen efficiunt.*

Iordanis.

8 De Baſan. *in terra enim illa vltra* Iordanem *eſt quidam fons quem* Hier. *vocat Phialam. Marcus Dalmanutha. Mattheus Magedon, vbi & primus ortus Iordanis, nam paleę ibi immiſſæ ſub terraneo meatu ductæ recipiuntur in Dan.*

Ortus Iordanis. Mat. 8. b. Mar. 15. d.

9 Et Nephthali. *ipſum benedicendo.*

10 Nephthali. *in quo ſuę ſortis fertilitas deſignatur.*

11 Et ple. *In ſorte enim eius terrenaſcentia citius appropinquabant ad maturitatem, quam in alijs partib. terræ promiſſionis, & ideo ex fructib. illius terrę primo afferebantur primitię ad templum. unde & ſacerdotes & Leuitę benedicebant dominum, & eadem ſententia habetur* Gen. xlix. *in benedictione* Nephthali.

12 Mare, &c. *quia mare Galileę quantum ad ſui partem meridionalem cecidit in ſortem* Nephthali,

✱ 1 Aſer

MORALITER.

✱ caput eſt omnium malorum, per brachium eius poteſtas, & vtrumque cepit Chriſtus in morte dæmonem confutando, & poteſtatem eius diminuendo.

1 *Et vidit prin.* vidit enim humanitatem ſuam principatum adepturam ſuper choros angelorum.

1 *Quod in parte ſua doctor eſſet re.* Iſte doctor eſt ſpiritusſanctus, qui ſecundum quod dicitur 1. Io. 2. *docet de omnib.* cuius plenitudinem habuit Chriſtus inquantum homo. Ioa. 1. b. *Vidimus eum quaſi vnigenitum a patre, plenū gratię & veritatis.* Et in quantum Deus ab ipſo ſicut a patre procedit ſpiritusſanctus, i deo bene dicitur repoſitus in parte eius.

2 *Qui fuit cum principibus populi.* Principes iſti ſunt apoſtoli, de quib. dicit Pſ. xliiii. d. *Conſtitues eos principes ſuper omnem terram,* & cum ipſis fuit ſpiritusſanctus etiam in ſigno viſibili.

3 *Et fecit iuſtitias.* iuſtificans impios.

4 *Iudicium ſuum.* nam ad viſionem Dei claram per Iſrael ſignificatam deducit iuſtificatos, Roman. 8. f. *Quos autem iuſtificauit, &c.*

5 *Dan quoque ait.* Per Dan qui iudicium interpretatur, bonus iudex ſignificatur, propter quod 5. Eth. bonus iudex dicitur iuſtum animatum. ideo dicitur.

6 *Dan catulus leonis.* quia bonus iudex conſtans eſt in operibus æquitatis.

7 *Fluet largiter de Baſan.* quæ interpretatur pinguedo, propter quod ſignificat pietatem. nam in bono iudice ſemper cum iuſtitia & miſericordia debet eſſe.

GREG. In eſſe bonis rectorib. debet iuſte conſulens miſericordia & piè ſæuiens diſciplina, ne nimis ſit aſpera iuſtitia, & pietas ſit remiſſa.

9 *Et Nephthali dixit.* Per Nephthali q interpretatur dilatatio mea, ſignificat homo pius & largitate diffuſus, ideo ſubdit.

10 *Abundantia perfruetur.* ſicut dicitur Matth. 5. a. *Beati miſericordes quoniam ipſi, &c.*

11 *Et plenus erit bene.* Miſericors benedicitur à Deo, ſanctis, angelis, & hominibus.

12 *Mare & meridiem poſſidebit.* Per mare ſignificatur vita præſens, quæ eſt in continua tranſmutatione, per meridiē vō p̄uenit feruor caloris, ſignificatur vita beata, quæ cōſiſtit in ſeruore dilectionis. Per hoc ergo quod dicitur mare & meridiē poſſidebit, ſignificatur quod miſericors poſt bonā diſpēſatio nē bonorum vitæ præſentis, bona cæleſtis patriæ poſſidebit.

ſol iuſtitiæ occubuit,perpetuis remãſerunt in tenebris.Hunc
A occidentem apoſtoli poſſederũt,cũ ex eis plurimos gratia fi-
Eph.5.b. dei illuminatos Chriſto ſubiecerunt,vt qui fuerũt aliquãdo
tenebrę,lux eſſent in domino.In meridie ĩtelligiť Eccleſia de
gentib.collecta,quæ ablato legis velamine,Euangelii luce p-
fruitur & cubans cum
ſponſo in meridie, re-
uelata facie gloriam
domini contempla-
tur.

Aſer. a *Aſer quoque ait. Benedictus in filijs Aſer, ſit placens fratribus ſuis.* Aſer beatus, Chriſtus ſcilicet noſtræ beatitudinis ſpes, cuius primitias nobis oſtendit reſurgens a mortuis. Hic eſt benedictus in filiis, quia credentes, per eius gratiam renaſcentes,totum orbem eius ſimilitudine replenerunt,quib.dicitur:*Credite in lucem,vt filij lucis ſitis.* Ipſi ad-
Ioan.12 ferũt fructum lucis in oĩ bonitate & iuſtitia & veritate. Hoc
B aũt factum eſt,quia fratribus ſuis,id eſt,apoſtolis,quos de Iudæa elegit,vera charitatę cõplacuit, vt ſpretis figuris gauderent de ueritate euãgelii,& qa digni eſſent pro nomine Ieſu contu.pati. Et unde eis tanta charitatis abundantia ſupponit.

✲ Proc. Aſer vt pote maritimo vberem prouentum futurũ prædicit,quem impertiturus ſit ſuperiora tenentib. Adeo vt regib.delitiarum materiam ſuppeditet.Quapropter fratrib. plauſibilem quoque fore ait. At mollitiem reſque delicatas adumbrauit oleo,ferrum autem & æs calceorum officio functurum eſſe apud eos qui per mare importent.

Allegor. Act.5.g. b *Et tingat in oleo pedem ſuum.* Chriſtus caput noſtrũ aſcendens in cęlum,apoſtolos, ſcilicet pedes ſuos mundũ prædicando circumituros in terra adhuc cõſiſtẽtes, oleo ſpiritusſancti copioſiſſimè vnxit,vt nullo labore deficerẽt,ſed immarceſſibilis gaudii claritate pollerent. Incorruptibile quoq; prębuit calceamenti munimentum de quo ſubditur.

Li.34. Moral.c.5. Eph.6.c. c *Ferrum & æs cal.* Grec. hoc de eccleſia ſub ſpecie Aſer dicitur.Calceamentum prędicationis munimentum.vnde: *Calceati pe.in præpa.euange.pacis.* Ferrum,virtus,æs, perſeuerantia
C intelligitur.Ferrum vero & æs calceamẽtũ eccleſiæ diciť,cuius prædicatio acumine & conſtantia munitur. Per ferrũ.n. aduerſantia penetrat per æs teſtimonia q̃ proponit lõganimiter ſeruat.Ferro quippe antiq̃ legis firmitas vel duritia ſignificatur,q̃ ſicut ferrũ omnia moralia domans,cõtumaces rigore iuſtitię,vel domuit corripiendo, vel puniuit conterendo. Quomodo Chriſti quoq.potentia virgæ ferreę comparatur, qui

Per mundum multiplicatis fidelibus. In multitudine prolis. a Prius.

a ſidebit. Aſer quoque ait: Benedictus in filiis Aſer, ſit placens

Vt etiam gaudeant pro nomine eius pati. a Apoſtolis,qui ſicut ipſe de Iudæis nati. Copioſe. b Sancti ſpiritus. c Apoſtolorum chorum quam pulchri ſuper montes pedes euang.bona,&c. Eſa.52.b. d Acumen,quo aduerſantia penetrat. e Conſtantia. f Prędicationis munimentum quod his metallis abundat.

b fratribus ſuis,et tingat in oleo pedem ſuũ, ferrum et aes cal-

a Greg in primordio fidei,cum floruit virtute & ſapientia,miraculis, inuicta virtute perſiſtens.
c b Cum refrigeſcet charitas,abun.iniquitas. Matt.24. Ne proiicias me in tempore ſenectutis,&c. Pſa l.70.b. Circa finem mundi.

d ceamentum eius. Sicut dies iuuẽtutis tuæ, ita et ſenectus tua.

Non eſt Deus ſicut Deus noſter.Vnde:Quis ſimilis tui in fortibus domine. Pſal.85.b.
†Ge.49.a. Iſraelis. a Aſcendo ad pat.me.&c.Habitator ſanctorum.

†ſicut de° o Iſrael (vel nul° eſt Deus ſicut Deus recti aut Iſraelis.)

e †Nõ eſt Deus † alius, vt Deus rectiſſimi aſcenſor cæli, auxi-

a In omnibus vſque ad conſummationem ſeculi.b O Iſrael vel eccleſia.
f c Magnus dominus noſter,& ma.virtus eius. Pſal.145.d. Non ſua. e Prædicando per mundum. f Quorum conuerſatio eſt in cęlis.

g liator eius: Magnificentia eius diſcurrunt nubes, habitaculũ
h

D q de legis firmitate teſtatur.Facilius eſt cęlum & terrã tranſi-
Luc.16 re,quã de lege vnum apicem cadere.In ære, q° rubigine non violatur,& vetuſtate ſit fortius,& ĩter metalla vocali° eſt euãgelii doctrina exprimitur longè lateq; reſonantis,& exuta vetuſtate literæ inuiolata pollet ſpiritus nouitate,hoc eſt.n.euã-
gelium æternum, his
1 calceamentis verum
2 paſcha celebrandum.
d *Sicut.* Significat
3 hanc tribum proſpe-
4 ritate & delitiis abun-
daſſe vſque ad ſene-
5 ctutem captiuitatis.
6 *Sicut.* Promittitur
eccleſiæ cruda viri-
7 diisque ſenectus,vt ſi-
8 cut fortiter in princi-
9 pio omnes impetus
euicit,ita eminente ſi-
10 ne Antichriſti furorẽ
11 euincat.vnde: *Ecce e-* Mat.28
go vobiſcum ſum omni.
12 *di. vſque ad conſ.ſe.* Et
alibi: *Senectus mea in miſericordia uberi* Pſal.91.

✲ Theod. Quamobrem non benedixit Simeoni? fraternus amor Ruben,fuit illi benedictionis occaſio. Nam illius ergo liberatus eſt a maledictione. Leui ſimiliter ob magnum illũ Moyſem benedictionem adeptus eſt,quandoquidem tribus illa quę diſſoluebat aliorum maledictiones,multo magis ſuã ſoluebat. Porro Simeõ, nullã habuit causã maledictionis, vt benedictionẽ conſequi deberet.Ego vero arbitror eum autorẽ fuiſſe pręcipuum ſtructarum in Ioſeph inſidiarum,q° inde cõuincere licet,qa vir ille admirandus alios oẽs fratres dimitti iuſſerit,hunc aũt ſolum comprehendi,vinciri & in carcerẽ trudi.Sed hic nihilominus benedictione non caruit, quia nõ ſolum peculiarem cuiq.tribui dedit benedictionem, ſed omni populo communem: *Habitabit enim,* inquit, *Iſrael confidenter ſolus,ſuper terram frumenti & uini.& cęlum tibi roſcidum erit,* multaque alia benedictioni addidit.

E Quęſt.4

c *Non eſt Deus.* Supradicta admirans in laude Chriſti,qui hęc omnia fecit lætabundus erumpit.

f *Aſcenſor cæ.* propria virtute aſcendit,& quotidie eccleſiã ad ſe trahit. *Trahe me poſt te,curre in odo.vnguentorum tuorum.*

Can.1.b. Allegor. Pſal.76. g *Nubes.* Apoſtoli q pluunt uerbis,coruſcant miraculis,quos aſcendens in celũ miſit ad predicãdum.vnde. *Vocem dederunt nubes,* quę.ſ.nullo remorante diſcurrunt,non ſua, ſed Chriſti
F virtute ſigna & prodigia facientes,& quaſi coruſcationib.corda mortalium terrentes.vnde *Bonum certamen certaui, curſum conſummaui.* 2.Tim.4

h *Habitaculum ei ſurſum,&c.* Corpus a mortuis ſuſcitatũ in patris dextera collocatum,de quo dicitur,Soluite templũ hoc. Ioan.2.

☞ a Bra-

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Aſer. *ipſum benedicendo.*

2 Benedi. *in hoc deſignatur pulchritudo prolis.ideo ſubditur.*

3 Si pla. *quia filiæ eius erãt ita pulchræ, vt eſſent aptæ ad maritandum regibus ac ſacerdotibus,ut dicit Ra.Sa.*

4 Et tingat in oleo pedem ſuum. *quia in ſorte ſua multæ fuerunt oliuæ & fructiferæ ex quib.ibi abundabat oleum, quę abundantia deſignatur per tinctionem pedis,ſicut Iob.xxix.a.* Lauabã pedes meos butyro.

5 Ferrum & æs Calceamentum eius. *quia in ſorte Aſer fuerunt mineræ ferri & æris,quæ calcabantur calceamentis eorum,qui ibi operebantur.*

6 Sicut dies iuuen. *ſunt delectabiles & placidi.*

Quæſt. 7 Ita & ſe.tua. *ſit amabilis & placida. Hic quæritur,quare Simeon non habuit benedictionem? Ad quod reſpondent Hebræi, quod hoc fuit quia primo tractauit de venditione* Ioſeph, *& alios ad hoc induxit,propter quod Ioſeph retinuit eum in vinculis, cæteris fratribus ad patrem remiſſis, vt habetur Gen.xlij.* Item *quia princeps tribus Simeon fornicatus eſt in Beelphegor,ex quo accidit mortalitas in populo,vt habetur Num.25.*

8 Nõ eſt de.ali. *Hic ponitur concluſio intenta,quæ eſt inductio populi ad Dei reuerentiam & amorem. Ad eius autem reuerentiam inducit Moyſes ex conſideratione magnitudinis diuinæ, cum dicitur.* Non eſt alius. *ſimilis in magnitudine.*

9 Vt Deus recti. *id eſt, vt Deus populi* Iſrael *rectiſſima lege gubernati.*

10 Aſcenſor cęli *id eſt, Deus qui eſt cęlis excelſior.*

11 Magnificentia eius. *In Hebræo habetur, Diſcurrunt cęli.quia motus orbium cæleſtium Dei magnificentiam oſtendit.*

12 Habita.eius ſurſum. *quia ſuper omnia eſt benedictus.*

MORALITER.

✲ 1 *Aſer.* Per Aſer qui beatus interpretať, bonus doctor & ſapiens intelligitur. Eccl.14.c. *Beatus vir qui in ſapientia morabitur,&c.* Pſa.1.a. *Beatus vir qui non abijt in conſilio impiorũ,& in via peccatorum non ſtetit,& in cathedra peſtilentiæ non ſedit ſed in lege domini voluntas eius,& in lege eius meditabitur die ac nocte.* Talis.n. doctor iam beatus eſt in ſpe,& poſtea erit in re.

2 *Benedictus in filijs Aſer.* Id eſt,in bonis diſcipulis, quos relinquet poſt ſe ad informationem eccleſiæ.

3 *Sit placens fratrib.ſuis.* Id eſt doctorib. aliis, eo quod reuerẽter tractat eorum dicta.

4 *Et tingat in oleo pedem.* Per pedem intelligitur affectio, eo q° aĩa procedit affectib.ſicut corpus pedib. Pedẽ igitur in oleo tingere,eſt affectum ponere in oleo miſericordiæ.

5 *Ferrum & æs cal.* Calceamentum eſt munitio pedum, & iõ per ſoliditatem æris & ferri ſignificatur conſtantia volũtatis & perſeuerantia bonę operationis.

6 *Sicut dies iuuen.* Nam bonus doctor ita diligens debet eſſe de profectu circa bonam vitam & ſcientiam in ſenectute,ſicut fuit in iuuentute,unde quidam antiquus Philoſophus dixit,Si alterum pedem in ſepulchro haberem,nihilominus addiſcere vellem.

✲ MO-

A a *Brachia.* virtus,ſ.paſſionis,quę omnes defendit,quam in cruce extenſis brachiis accepit.

Subter brachia. ſ. hæc brachia contra verum Amalec dimicantes defendunt. Nec ſicut Moyſi laſſitudine grauantur,ſed indefeſſa virtute ſubleuant,donec veram conſequant̃ uictoriam. Veneremur ergo in ſupernis primitias noſtræ reſurrectionis,in infimis ſacramẽtum noſtrę redemptionis,vt & ipſi debellato aduerſario
†Hi.3.a.d immortalitatis gloriam conſequamur, de quo vero Iſraeli promittitur, Eiiciet a facie tua inimicum.
b *Et ſolus.* ſuo ſcilicet more & ſuis legibus uiuens. unde Ba-
Nu.23.b. laam: *Populus ſolus habita. & inter gen. non repu.*
B c *Oculus Iacob.* Qui hic vitiis ſupplantandis deſudabat, ibi ſe leuiſſimo mentis intuitu gloriam Chriſti,qui propter nos terram veræ carnis accepit,inde ſinenter contẽplabitur,vt cuius hic corpore & ſanguine per ſacramentũ frumenti & vini paſcebatur,ibi diuinitatis eius perpetua viſio
Pſal. 26. d. ne ſaginetur. vñ: *Satia. cũ app. gloria tua.* Et alib. *Et manifeſtabo ei*
Ioan.14.c *meipsum.* Tunc Iacob in perfectum Iſrael cõuerſus,facie ad faciem Deũ uidebit,tam larga,tã ſubtili,tam delectabili Dei cognitione,quaſi leuiſſimo rore repletus,vt prædicatorum ſciẽtia qua in p̃ſenti inſtruimur,caligare videatur. vnde: *Sine ſcien*
1.Co.13.c *tia deſtruetur.* Et alibi: *Tenebroſa aquæ in nubibus aeris, præ fulgo. in conſpe. eius*,ad quã cum peruẽtum fuerit, omnis hæc doctrina
Pſal.17.b. ceſſabit, *& erunt omnes docibiles Dei.* unde merito adiungit: *Bea*
Ioan.6.e. *tus es tu Iſrael &c.*
C d *Cælique*

a In Cęlo. b In terra. c Poteſtas qua bonos liberat, malos damnat. Non tuis viribus expugnatur,ſed fortitudinę brachiorum. d In tenebras exteriores.

a eius ſurſum & ſubter brachia ſempiterna. Eiiciet a facie tua

Diabolum & corpus eius. a Faciet vt conterat. b ſeparatis in ignem paleis. In terra promiſſionis. c Electorum populus Deum videns facie ad faciem, d Quia nullus caſus: nullę ibi inſidiæ.
Deus pacis contereret Sathan ſub pedibus veſtris.

inimicum, dicetque conterere. † Habitabit Iſrael confidenter,

a Quomodo ſe ibi habeat verus Iacob oſtendit. b Quia ille populus pro bonis terræ domino ſeruiebat. Carne Chriſti quæ nũc paſcitur in ſacramentis panis & vini. c Apoſtoli.

b & ſolus: oculus Iacob in terra frumenti & vini, cæliq; caliga-

a Doctrina prædicatorum. Præ ſubtili & leuiſſima Dei cognitione. b Iſrael fortis qui vere beatus accepta poteſtate ſuper omnem virtutem inimici.

c d bunt rore. Beatus es tu Iſrael: Quis ſimilis tui popule, qui ſal-

e a Ipſe eſt ſcil. Protectio. In prælio. Ab omni incurſione defendens. Virtus ad ſuperandum diabolum. In reſurrectione.

f uaris in domino? Scutum auxilii tui, & gladius gloriæ tuæ.

a In præſenti vita ſcil. Nolentes per euangelium credere,vel reconciliari. b Diabolus & membra eius. c Qui es inuincibilis. d Quæ ſuperbe extendunt contra te. e Aeternis pœnis.

g h Negabunt te inimici tui, & tu eorum colla calcabis.

d *Cælique caligabunt.* quaſi tam abundanter terræ fœcundã dæ D
ros infundetur,vt hominũ tenebreſcat obtuitus. In quo ſignificatur,quia Iudęi cum terrenã opulẽtiam vltra modum diligerent,caligauerunt,& Chriſtũ cognoſcere non potuerunt. vnde: *Si dimittimus eum ſic, omnes credent in eum &c.*
e *Quis ſimilis tui popule.* Quaſi, ideo beatus, ideo tibi ſimilis
1 nullus, quia non de tua uirtute, ſed de-
2 Chriſti gratia ſalutẽ ſperas,qui ſaluum fa
3 cit populum ſuum a peccatis eorum. Ioan.11.f.
4 f *Et gladius gloriæ.* In futuro aduerſari-
5 os irreuocabili ſeue-
6 ritate pcutiens, quãdo ſanguinem ſeruo
7 rum vlciſcetur. Gla-
8 dius modo hic in humilitate patientium occultatur, in gloria
9 reſurgẽtium reuelabitur, ideo gladius E
10 gloriæ Iſrael dicitur.
11 Xp̃o ergo quaſi ſcutum protegit præliãtem, & quaſi gladius gloriæ vlciſcetur triumphantem. Ad eũ quaſi ad caput, in fine vaticinij refertur gloria corporis, cum dicitur.
g *Negabunt.* Abominabũtur & odiẽt ſicut Balac qui rogauit Balaam,vt Iſraelitas maledicendo repelleret.
h *Chalcabis.* Subiiciendo eos eccleſiæ,quam abominantur & perſequuntur.
Notandum 11. tantum eſſe benedictiones. Simeon nanq; his benedictionibus non reperitur, in quo Iudas ab apoſtolis excluditur, 11. tantum remanentibus. Inde quoq; xi. mãſionibus filii Iſrael de Horeb peruenerunt ad locum in quo Deu. acceperunt. Simeõ prętermiſſus in benedictione.
F ☞ CAP.

NICOLAVS DE LYRA.

✻ 1 Et ſuper brachia. *In Hebræo habetur, Brachia ſeculi. per quæ intelliguntur angeli, quorũ virtute adminiſtrantur aliæ creaturæ, & ipſi ſubſunt Deo tanquam eius miniſtri. Conſequenter inducit ad* Dei *amorem ex conſideratione beneficiorum promiſſorum cum dicitur.*
2 Eiiciet a facie tua inimicum. *id eſt inimicos, & accipitur hic ſingulare pro plurali, ſicut Exod. viij. f.* Venit muſca grauiſſima. *id eſt multitudo muſcarum.*
3 Dicetque conterere. *id eſt verbo ſuo conterentur abſq; tuo labore.*
4 Habitabit Iſrael. *deuictis aduerſarijs.*
5 Et ſolus. *quia propter ſecuritatem magnam non erit neceſſe, quod homines congregentur adinuicem ad reſiſtendum aduerſarijs, ſed quilibet poterit habitare per ſe ſub vite ſua & ficulnea ſua.*
6 Oculus Iacob inter. *id eſt videbit fertilitatẽ bonorũ in terra ſua.*
7 Cæ
7 Cælique caligabunt rore. *in hoc deſignatur abundantia roris ad fœcundationem terræ.*
8 Beatus es tu. *q ſic viſitaris a domino & defenderis, vnde ſubditur.*
9 Scutum auxilii tui. *ſupple eſt dominus Deus tuus.*
10 Negabunt te inimici tui. *In Hebræo habetur, Mentientur tibi inimici tui. quod exponunt Hebræi de Gabaonitis, qui mentientes dixerunt filijs Iſrael: De terra longinqua valde venerunt ſerui tui, vt habetur* Ioſue 9. *Poteſt etiam exponi ſecundum tranſlationem noſtram de regibus Chananæorum, qui negantes filiis Iſrael terram eis promiſſã a domino, venerunt vnanimiter ad pugnandum contra eos, vt habetur Ioſue ix.*
11 Et tu eorum. *quod impletum fuit, quando principes exercitus Iſrael poſuerunt pedes ſuos ſuper colla quinque regum latentium in ſpelunca, vt habetur* Ioſue 10.
✻ CAP.

ADDITIO.

In cap. xxxiij. vbi dicitur in poſtilla. Propter quod aliter exponunt doctores noſtri &c. Ad vlteriorem euidentiam eorum quæ in hoc cap. 33. traduntur, vna cum continuatione eorum ad prædicta in præcedenti cap. conſiderandum eſt, quod ſecundum apoſtoli doctrinam ad Rom. 11. ſupra allegatam: Cæcitas ex parte contigit in Iſrael, donec plenitudo gentium intraret, *in quo ſeueritas Dei, ſcilicet eius iuſtitiæ rectitudo & eius bonitas comprobatur Seueritas quidem in deiectione Iudęorum proportionata peccatis eorum, vt dictum eſt, bonitas vero in vocatione gentium. vnde dicit ibidem loquens Romanis: Vide ergo bonitatem & ſeueritatem Dei. In eos quidem qui ceciderunt ſeueritatem, in te vero bonitatem, de qua quidem ſeueritate & bonitate Dei in præcedenti cantico agitur, prout ibidem fuit declaratum, & quia ſecundum ipſius apoſtoli doctrinam ad Rom. 9. populus Iudaicus non fuit ſic totaliter eiectus a Deo, quin ex eo remanſiſſent aliquæ reliquiæ, prophetante Eſa. 1. b.* Niſi dominus reliquiſſet nobis ſe. &c. *Quæ quidem reliquię ſecundum ipſum ibidem, comparantur ad gentem nouę legis ſicut radix ad ramos, vnde gentilibus ibidem dicit:* Tu autem cum oleaſter eſſes &c. & ſocius radicis & pinguedinis oliuæ factus es, *quod in magnam laudem ſeu benedictionem populi Iſraelici vertitur. ideo de hac laude per modum propheticę benedictionis Moyſes in hoc cap. principaliter agit. vnde & gloſ. in hoc loco ſic dicit, Non negligenter prętereunda eſt iſta prophetia. apparet enim hęc benedictio ad nouum populum pertinere, quem ſanctificauit Chriſtus, hęc in glo.*

In qua quidem benedictione Moſaica Moyſes intendit principaliter prophetare, quod lex a Deo per ipſum data, licet ſolum populo Iſraelitico dirigeretur, quod ad magnam dignitatem illius populi pertinebat, finaliter tamen in Iſraeliticam dignitatem totius mundi plenitudo tranſire debebat, prout eccleſia orat in quadam collecta in officio ſabbathi ſancti paſchę. vnde in hac benedictione primo incipit a datione prædictę legis dicens, Dominus de Sinai venit; quia de monte Sinai dominus Moyſen vocauit & etiam populum ad dandam legem prædictam, quã eis ibidem dedit, vt ſupra Exo. xix.

Conſequenter quia iſta lex nihil ad perfectum ducebat, vt ad He. vij. c. Non enim curabat morbos ſpirituales per gratiam, ideo ſubdit, De Seir ortus eſt nobis, quia ille populus circumeundo montem Seir, per ſerpentem æneum quem dominus iuſſit fieri, & in ligno ſuſpendi, a ſerpentibus eius intuitu ſanaretur, quod proprie figurabat incarnationem et paſſionem Chriſti, per quam morſus ſpirituales curantur, vt in poſtilla ſatis declaratur.

Conſequenter autem dicit, Apparuit de monte Pharan, quia ibidem

repleuit dominus lxx. ſenes ſpiritu ſancto prout in poſtilla, quod figurat copioſam effuſionem ſpiritus ſancti in diſcipulos poſt paſſionem & reſur
A rectionem, per quam effuſionem ſpiritus domini repleuit orbem terrarum, quod etiam Moyſes ibidem. ſcilicet Nu. 11. f. innuit dicens: Quis det vt totus populus prophetet, & det eis dominus ſpiritū ſuū. q.d. vtinam tam nunc eſſet illud quod hic figuratur, ſcilicet quod totus populus Dei recepiſſet ſpiritum ſanctum. In primitiua enim eccleſia per baptiſma & impoſitionem manuum apoſtolorum omnes recipiebant ſpiritum ſanctum cum ſignis viſibilibus, vt habetur in actibus apoſtolorum. Fecit igitur Moyſes poſt beneficium legis latæ mentionē de prædictis duobus beneficijs tum quia lex illa non ducebat ad perfectum ſine huiuſmodi beneficijs, quia alij populi ſine ipſis beneficijs ſecundum legem ordinatam in Iſraeliticā dignitatem non tranſirent, de quo hic intendit, vt dictum eſt: Exponantur cætera prout in poſtilla vſque ibi: Dilexit populos, in quo Moyſes oſtendit, quod prędicta beneficia debebant ſe extendere de populos generaliter, vnde in Hebræo habetur: Etiam dilexit populos. q.d. non ſolum te, ſcilicet Iſrael Deus dilexit ad iſta beneficia percipienda, ſed etiam populos, & conſequenter reddens cauſam huius extenſionis dicit: Omnes ſancti in manu illius ſunt q.d. ex quo omnes ſancti cuiuſcunque nationis ſint, in manu Dei ſunt, inquantum a Deo mouentur ad ſanctitatis vitam habendā. Idcirco non uidetur ęquū, ut in una tantum natione beneficia ſalutaria
B excluderentur, vnde Petrus apoſtolus circa materiam reductionis gentium ducebat Act. x. e. In ueritate comperij, quod non eſt perſonarum acceptor Deus, ſed in omni gente &c.

Et ſequitur, Qui appropinquabit pedibus eius, quod refertur ad ſanctos de quibus dixerat, Omnes ſancti in manu illius ſunt, Quę quidem appropinquatio ad pedes illius poteſt intelligi moraliter. Vel quia ſancti vel electi venientes ad fidem Chriſti, de quibus ait, cum magna humilitate debebant venire, ſicut illi qui ex humilitate pedibus dominorum appropinquant, lex enim Chriſti, quæ ipſa gratia eſt, ita recipiente humilitatem præcipue requirit. vnde Iacobi iiij. a. Humilibus autem dat gratiam. Vel quia tales electi debent ſequi veſtigia Chriſti, cuius vita eſt inſtructio fidelium, iuxta illud primæ Petri 3. d. Vt ſequamini veſtigia eius, quæ quidem veſtigia per pedes deſignantur. Vel in hoc innuit Moyſes, quod patres no. te. ſcilicet apoſtoli, cum poſt reſurrectionem diſponerentur ad annuntianda miniſteria Chriſti per orbem, pedes Chriſti tenuerāt, vt Matthæ. xxviij. & ideo de illis ſanctis dicitur, Qui appropinquant pedibus eius, de quo poteſt enim intelligi illud Eſa. lij. b. Quam pulchri ſupra mōtes euāgelizantis &c. Qui quidem ſancti de doctrina Chriſti accipiūt. vnde Matthæ. vi. d. docentes eos quæ præcipio vobis, ideo dicit Accipient de doctrina illius. Vbi notandum quod non dicit: Accipient doctrinam illius ſed de doctrina illius quia perfectio doctrinæ huius plenarie, & ſine menſura reſi
C det in Chriſto. Alii uero ſecundum menſuram donationis Chriſti, vt ad Ephe. iiij. Et iſto modo dicitur Ioan. 1. b. De plenitudine eius omnes accepimus. Non enim dicit plenitudinem, ſed de plenitudine.

Conſequenter, ne forte quis ex prędictis æſtimaret, quod per doctrinam Chriſti, de qua dixerat, Accipient doctrina illius, lex Moſaica penitus euacuaretur, ideo ſubdit: Legem præcepit nobis Moyſes hæreditatem multitudinis Iacob. Et eſt ſenſus, quod lex quam Moyſes præcepit nobis, id eſt populo Iſraelitico, de quo numero erat ipſe Moyſes, qui loquebatur: Venit in hæreditatem eccleſiæ, quæ deſignatur per hoc quod dicit multitudinis Iacob, Nam ſicut illud quod parentes iuſte acquirunt, ad eorum ſucceſſiones hæreditarie prouenit, ſic & lex Moſaica licet populo ve. te. data ſuit, de quo dicit: Præcepit. nobis. venit tamen hæreditarie ad eccleſiam, de quo dicit: Hæreditatem multitudinis Iacob. Et notandum, quod vbi tranſlatio noſtra in hoc loco habet (Multitudinis) Hebraica litera habet quandam dictionem quæ ſignificat eccleſiam. Eadem enim dictio ponitur, hic, & Nume. 10. a. vbi dicitur: Cur eduxiſti eccleſiam Dei in ſolitudinem? Similiter 1. Re. 17. a. Nouerit omnis eccleſia, quod non in gladio ſaluat dominus, ſic in quam plurimus alijs locis, & forte tranſlatio noſtra poſuit hanc dictionem (Multitudinis) ut innueret hoc referendum eſſe ad illud quod dicitur Act. 4. Multitudinis credentium erat cor vnum.

D Conſequenter dicit, Et erit apud rectiſſimum rex congregatis principibus populi cum tribubus Iſrael, Pro quo conſiderandum, quod quia ex hoc quod dixerat, quod lex hæc fuerat præcepta vni populo, & deinde hæreditarie deuenerat ad multitudinem ſeu eccleſiam, poſſet quis æſtimare quod hæc multitudo ſeu congregatio non conſtituebat aliquod corpus ciuile vnum, ſed erat quædam multitudo in ſe diuiſa. Idcirco oſtendit, quod hæc eccleſia ſeu multitudo Iacob debebat eſſe quoddam vnum, tum ex parte rectitudinis fidei quæ vna eſt, de quo dicit, Et erit apud rectiſſimum, populus enim in cuius multitudine conſiſtit eccleſia, rectiſſimus poteſt dici, in quantum omnes recipiunt primum veritatem per verā fidē tum ex parte capitis, qui eſt vnus Chriſtus, & de hoc dicit. Et erit apud rectiſſimum rex ſcilicet Chriſtus, tum ex parte membrorum. membra autem principalia huius congregationis ſub capite Chriſto manifeſtat, cum dicit, Congregatis principibus populi ſcilicet apoſtolis, & eorum ſequacibus, qui nunc in vnitate fidei congregantur cum tribubus Iſrael, ſcilicet eorum qui in primitiua eccleſia remanſerunt in fide, vel etiam in temporum ſucceſſione ad fidem veniunt.

Ex quibus patet, qualiter Moyſes in prædictis iſtum populum laudat ſeu benedicit in hoc, quod in dignitatem Iſraeliticam totius mundi plenitudo tranſiret. Et quia mentionem ſtatim fecerat ante de tribubus Iſrael, a quibus Moyſes de propinquo erat receſſurus, ideo introduxit benedictionem ſingularum tribuum dicens, Viuat Ruben &c. un E
de in gloſ. prædicta ſalute primitiuæ eccleſiæ ſingulis tribubus proprias benedictiones tribuit. Hæc in gloſ. Exponantur hæ benedictiones tribuum, prout in poſtilla, exceptis his quæ ſequūtur, ſcilicet primo de benedictione Iudæ. Circa quam attendendum eſt, quod in hac tribu ſingulari modo intitulauit benedictionem dicens: Hæc eſt Iudæ benedictio in alijs vero non ſic, ſed Leui dixit, Beniamin dixit, & ſic de alijs. Quæ quidem benedictio Iudæ videtur referenda eſſe ad benedictionē Iacob de eodem Iuda Geneſis penultimo, prædixerat enim ibi Iacob, quod ſceptrum & ducatus populi Iſraelitici pertinebat ad Iudam, & inſuper de illa tribu exſpectabatur Meſſias de quo dixerat, donec veniat qui mittendus eſt. Nunc autem Moyſes precatur Deum, vt adducat illud ſcilicet qui mittendus eſt ad populum ſuum.

REPLICA. In cap. 33. Burg. continuat expoſitionem allegoricam gloſſæ, inter cætera nititur præferre iudaiſmum, quaſi in eccleſia conſtituta ex uocatione gentium, quendam obtinere debeat primatum. Et ad hoc perſuadendum adducit Apoſtolum & Romanos 11. vbi ſecundum quod Burg. exponit dictum Apoſtoli comparat Iudæos radici, gentes autem dicit ramos inſertos &c. Sed hæc concluſio correcta eſt ſupra, Gene 9. correctio. 4. Nec facit ad propoſitum Burgenſis dictum Apoſtoli allegatum, quia bene penſando hoc dictum, radix fides eſt, rami fideles. Dicitur enim radix ſancta in patriarchis & prophetis, ſed vnde? non ex operibus legis, ſed fide. Radicis igitur ſanctitas, non patriarcha, non propheta, nec opus eorum ſecundum legem, F
ſed fides Chriſti pro tunc venturi & ſanctitas fuit, & radix in qua & patriarchas & prophetas, ut eſſent ſancti rami Deus inſeruit. Huius inſertionis principes dicit ibidem, & Apoſtolus gentes ſanctas dicens, Tu autem dum oleaſter eſſes, inſertus es in illi ſcilicet ramis, ſocius radicis & pinguedinis oliuæ factus es, ſcilicet gratiæ & iuſtitię Chriſti, quæ ex fide eſt, in qua communiter gentes & Iudęi radicati ſunt, & ſic in illa radice non eſt diſtinctio Iudæi & Græci, quia ab Apoſtolo dicuntur ſocij qui currunt de pari, vnde Apoſtolus infra decimoquinto, ponens differentiam, dicit Iudæos vocatos ad hanc radicem propter promiſſa facta patribus. Sed vnde promiſſio niſi ex gratia, ſicut & uocatio gentium, de qua Apoſtolus ibidem: Gentes autem ſuper miſericordia, quæ ſimiliter eſt gratia, eadem enim eſt igitur radix vtrorumque ramorum, & in hac radice conſiſtit Iſraelitica dignitas, in quam vt orat eccleſia, tranſibit totius mundi plenitudo. Non poteſt igitur Burgenſis Iudaiſmu aſcribere aliquem primatum dignitatis in eccleſia, niſi ſecundum prioritatem temporis, quia prius tempore inſertus eſt radice gratiæ, quam Gentilitas, & de hoc primatu dicit Apoſtolus ad Romanos primo b. quod virtus eſt in ſalutem omni credenti, Iudęo primum & Græco. ex prioritate autem temporis non formaliter arguitur prioritas dignitatis, quia alias beſtiæ eſſent digniores homine, tanquam prius tempore creatę a Deo.

Con-

A

☞ a CAP. XXXIIII.

Scendit ergo Tam Moyſes quã cęteri patres ve. Te.per ſpiritũ in altitudinem contẽplationis leuati, prẽdere potuerunt gratiã noui Teſtamenti, q in Chriſto data eſt, & virtutum collatione & cæleſtis regni perceptione, ſed eam in carne expectare non potuerunt, in fide aũt & ſpe mortui ſunt, ad ĩferos deducti, vbi expectabãt redemptoris aduentũ, qui perſanguinẽ ſuæ redemptionis inde eos liberaret. (2.Ma.2.a)

CAP. XXXIIII.

a ASCendit ergo Moyſes de cãpeſtib. Moab 1
ſuper montem Nebo, in verticem Phaſ- 2
b ga contra Iericho: oſten ditque ei domi- 3
c nus omnem terram Galaad vſque Dan, 4
& vniuerſam Nephtalim, terramque E-
phraim & Manaſſe, & omnem terrã Iu- 5
da vſq; ad mare nouiſſimum, & auſtra- 6
em partem, & latitudinem campi Iericho ciuitatis palmarũ
vſq, Hegor. Dixitq; dominus ad eum. † Hæc eſt terra pro qua
d iuraui Abraham, Iſaac & Iacob dicens: Semini tuo dabo eam.
Vidiſti eam oculis tuis, & non tranſibis ad illam. Mortuuſque 7

a Quia diſpenſatione domini lex eſt finita: ſuccedente gratia. Dominus.

eſt ibi Moyſes ſeruus domini in terra Moab iubente dño, & †
c f ſepeliuit eum in valle terrę Moab cõtra †Phogor, Et nõ cogno 8

(F †Bethphegor.)

b Oſtenditque ei. Terram promiſſionis vidit Moyſes, nec ĩtrauit, quia lex aduentũ Chriſti & doctrinam euãgelii verbis & figuris pręſignauit, ſed neminem ad perfectum duxit. (Gen.12.b & 40.d.)

b

c Omnem terram. Partem omnis terrę, quã ex altiſſimo monte potuit videre. Vel omnem terram oſtendit ei in ſpiritu

d Mortuuſque eſt ibi, &c. Nulli electorũ parcit, & minima quoque peccata vlciſcitur Deus, etiã ĩ amicis. vnde: *Moyſes & Aaron ſacerdotib. eius.* & addit: *Propitius fuiſti eis, et vlciſcens in omnes adinuentiones eorum.* Lege ſcilicet finita, quæ ſeruiuit domino in tẽpore ſuo. vrbs deſtructa & altare, nuſquam ſacrificia, nuſquam libamina, nuſquam ſacerdos vel pontifex. (Pſal. 98.b.)

e In valle. In monte mortuus eſt, in valle ſepultus eſt, quia lex tẽpore ſuo glorioſa fuit, ſed comparata euangelio abſcondi videtur & humilis. vnde: *Dedi eis præcepta non bona.* (Ezec.20.d)

✲ PROC. Sepelierunt eum prope domum Phogor, vt cum prope eſſet, impoſturam dæmonem diſſolueret: itẽ vt Iſraelis accolæ legiſlatorẽ inſpiciendo ad pietatem conuerterent.

Alleg.

f Et non cognouit homo. Iudæi autumant hoc factũ, ne Iudæi ſemper ad idololatriam proni, mortuũ m colerent tanquã deũ. Secundum allegoriã tempus & modum finiendi legis in ſola Dei pręſcientia ſignificat eſſe abſcondita, nec profunditatẽ ſapientię Dei, vel ſecretum cõſilii alicui patere, quia incomprehenſibilia iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius. (Rom.11.d.)

✲ AVG. Duab. cauſis mortis eius & ſepulchri nemo cõſcius erat, quatenus illam faciem quæ cõſortiõ ſermonis Domini rutilauerat, mortis mœrore repreſſam, nulli⁹ videret. Et ne ſepulchrum eius populus Iſrael, ſi cognouiſſet, adoraret. Vnde & virgam in qua ſigna fecerat, ut plurimi putant, ne adoraretur, ſecum abſtulerat, quoniam & ſerpentem quem fecerat, filii Iſrael poſtmodum adorabant. Omnis autem illius ætas ĩ tres quadragenarias partes diuiditur. Quadraginta enĩ annis in Aegypto, ĩ domo Pharaonis ab ĩfantia literas didicit. Quadraginta annis exul ab Aegypto in domo ſacerdotis Madian fuit Et quadraginta annis p deſertũ ducatũ populo præbuit (Libr.1. de mirabilib. ſacrę ſcripturæ.c.35.) (C) (D)

✲ CATENA GRECA. In epiſtola catholica legimus. Michael vero Archãgelus, quando cum diabolo diſputãs altercarẽt de corpore Moſeos. Vbi ſciendum eſt, quod cum Deus patefacere vellet hominib. occultã diaboli tyrannidem in animas hominum propter Adæ culpã præmiſit vt de ſepulchro corporeque prophetæ, quæ res euidens erat, cum Angelo concertaret. Conſueuit enim de⁹ populo pręſertim Iſraelitico, qui nil niſi corporeum curabat, per ea quæ cernuntur indicare quæ ſub oculos non cadunt.. Ex Michaelis enim congreſſione cũ dæmone, palã Deus facere voluit, quãtopere conetur hoſtis humani generis, ne aĩæ è corpore hoc egredientes, curſu ſuo ad ſuperiora contendant. Cõtra quẽ tempeſtiuè angeli Dei occurentes, iuſtos ĩ faucib. orci eripiant. Eſt quidem in apochrypho myſticoque codice legere, nubẽ lucidã, quo tẽpore Moſes mortuus eſt, locum ſepulchri cõplexã, oculos circunſtantium perſtrinxiſſe ita, vt nullus neq; morientem legiſlatorem, neque locum uidere potuerit, ubi cadens conderetur.

✲ PROC. Quidam tradunt a ſpiritu Moſis corpus tranſmutatum eſſe. Qui enim ſibi cõſtitit, cum quadraginta dies nec edit, nec bibit, nec dormiuit, ſiquidem homo permanſit? Et quoniam huiuſmodi corpus ipſius fuit, nemo vel ſepulchrũ eius cognitum habuit.

✲ RVP. Aſſerunt pleriq; quod Moſes non proprie mortuus ſit, ſed dominus eum abſconderit, & per nomen mortui, abſconſionẽ eius ſiue tranſlationem debere intelligi, ſicut Enoch & Eliæ contigit. Verũ ſi nõn mortuus ſed tranſlatus eſt quõ iſtud pro indignatione vel irã Dei reputabitur? Nam ſic transferri, nõ ĩdignationis, ſed dignationis, nõ irę, ſed magnę gratię eſt. Dicit.n. ipſe Moſes. *Iratus eſt dominus contra me propter ſermones veſtros, & iurauit vt non tranſirẽ Iordanem, nec ingrederer terram optimam. Ecce morior in hac humo, non tranſibo Iordanem.* Ad ſummũ, nonne mortuus eſt Aaron vera depoſitiõe corporis. Dicit ẽt Dominus, paulo ſupra Moyſi: *Morere ſicut mortuus eſt frater tuus, quia pręuaricati eſtis coram me, ad aquas contradictionis.* (Li.2.comment. in Deut.c.2) (Deuter..) (Deute.32.) (F)

☞ a Moyſes

NICOLAVS DE LYRA.

CAP. XXXIIII.

Diuiſio. 1 ASCendit ergo Moyſes. *Cõpleta benedictione populi, hic conſequenter deſcribitur mors & ſepultura Moyſi, & primo deſcribitur conſummatio paſtoris, ſecundo ſubditur cõfortatio ſucceſſoris, ibi. Ioſue uero. tertio commendatio prędeceſſoris ibi:* Et non ſurrexit propheta. *Circa primum præmittitur obedientia Moyſi implentis præceptum Dei, qui dixerat ſibi ſupra 32. in fine. Aſcende in montem iſtum Abarim &c. & ſequitur: Et morere in monte. & ideo completa benedictione populi aſcendit illuc.*

2 Super montem Nebo, in uerticem Phaſga. *Abarim eſt nomen totalis montis. Nebo eſt nomen cuiuſdam monticuli ſupereminentis in ipſo. Phaſga vero eſt ſuperior pars illius monticuli, vnde poteſt longe videri.*

3 Oſtenditque ei dominus omnem terrã. *ad cõſolationẽ ſuam.*

4 Vſq; Dan, & vniuerſam Nephtalim, &c. *vbi eſt terminus aquilonaris terræ promiſſionis.*

5 Vſq; ad mare nouiſſimum & auſtralem partem. *id eſt mare mortuum, quod eſt in termino oppoſito terræ promiſſionis ſcilicet.*

6 Et latitudinem campi Iericho ciuitatis palmarũ. *Vocabatur enim duplici nomine, ſcilicet Iericho, & ciuitas palmarum. Et ſubditur mors Moyſi, cum dicitur.*

7 Mortuuſq; eſt Moyſes ſeruus domini in terra Moab iubente domino, & ſepeliuit eum. *ſcilicet dominus miniſterio tamen angelico:*

8 Et non cognouit homo ſepulchrum eius. *quod factum eſt a Deo, ne Iudæi colerent ipſum tanquam Deum, propter magnitudinem & multitudinem ſignorum.*

✲ 1 Non cali-

MORALITER.

✲ 1 *Aſcendit ergo Moyſes, &c.* Per Moyſen, q de monte vidit terrã promiſſionis, & non intrauit, licet multũ deſideraret, allegoricè ſignificat quilibet ſanctus veteris Teſtamenti, q ſubleuatus in montem contemplationis, vidit Deo ſibi reuelãte futurum myſterium Chriſti, ad ꝙ tamen non peruenit, licet deſiderauerat ex tota intentione animi. vnde dicit Saluator x.d. *Dico vobis quia multi reges, & prophetæ voluerunt videre, quæ vos videtis & non viderunt.*

Moraliter aũt per Moyſen ſignificatur contemplatiuus cęleſtis patriæ, per terram promiſſionis ſignificatæ, quã tamen non intrat, licet multum deſideret niſi morte corporis precedente Vnde dicitur Heb.ix.g. *Statutum eſt hominibus ſemel mori.*

7 *Mortuuſque eſt ibi Moyſes, &c.* Sequitur.

† *Et ſepeliuit eum in valle.* ſcilicet dominus. Et per hoc ſignificatur, quod amoto impedimento naturę per Chriſtũ anima

a uit † homo ſepulchrum eius vſque in præſentem diem. Moy-
a Poſt perfectionem mandatorum, ſcil. quæ eſt in duobus præceptis charitatis
ſes centum & viginti annorum erat, quando mortuus eſt. Nõ 1
a Nube maliciæ. b Intuitus piæ intentionis, intellectus mentis a recto non deuiauit. c Ordo diſcretionis non eſt deprauatus vitiorum tempeſtate.
b caligauit oculus eius, nec † dentes illius moti ſunt. † Fleuerunt †
c que eum filii Iſrael in campeſtribus Moab, triginta diebus, &
In aduentu Chriſti. a Chriſtus Ieſus, qui ſuccedit Moyſi & finis legis.
completi ſunt dies planctus lugentium Moyſen. Ioſue vero 2
a Vnde. Requieſcet ſuper eum ſpiritus ſapientiæ & intellectus, ſpiritus conſilij & fortitudinis, &c. Iſa. 11. a.
d filius Nun, repletus eſt ſpiritu ſapientiæ, quia Moyſes poſuit 3
a Prædeſtinati ad vitam. b Quia crediderunt in illum, quem dominus per Moyſen populo ſuo promiſit.
ſuper eum manus ſuas. Et obedierunt ei filii Iſraël, feceruntque
e que ſicut præcepit dominus Moyſi. Et non ſurrexit propheta 4
a Non apoſtolis eum præfert, quibus dicitur: Multi reges & prophetę voluerunt videre quæ vos videtis. Luc. 10. d.
vltra in Iſrael ſicut Moyſes, quem noſſet dominus † facie ad
faciem, in omnibus ſignis atque portentis, quæ miſit per eum 5
vt faceret in terra Ægypti Pharaoni & omnibus ſeruis eius, 6
vniuerſæque terræ illius, & cunctam manum robuſtam, ma-
Miſit ſcil. vt faceret.
gnaque mirabilia, quæ fecit Moyſes coram vniuerſo Iſrael.

A a *Moyſes centum & viginti annorum.* Si ab vno per naturalem ordinẽ vſque ad 15. ſingulorum numerorũ ſummas coniunxeris, vnum. ſ. & duo & tria, & deinceps, cxx. fiunt. Quindenari' vero ex ſeptẽ & octo conficitur, ſeptem ad ſabbathum refertur octo ad circuncisionem, quia octaua die circuncidebatur puer. Si vero ad no. Te. reſpicias, habes vii. dona ſpiritusſancti, & ĩ octauo reſurrectionẽ Chriſti cxx. ergo eos ſignificant qui uel in ueteri vel in no. Te. legis et euãgelii pręcepta implete ſtudent.

Decrete. Moyſi.

† Bethphegor.

† fugit vigor eius, vel genis illius conciderant.

Tropolo. *Moyſes centum & viginti annorum.* Hoc ſignificat tam eũ q̃. cęteros patres ve. Te poſt perfectionẽ mãdatorum Dei, q̃ eſt ĩ duob. præceptis charitatis, p gratiã Chriſti & ſanguinis redẽptionem ęternę quieti & futuræ vitæ aptos eſſe, quorum oculus non caligauit,

B p ę. ſ. intẽtionis intuitus nubilo non fuit obſcuratus, nec dentes malitię moti, qa non eſt perturbatus tẽpeſtate vitiorũ ordo diſcretionis eorũ cxx. ſunt anni legiſlatoris, quo numero confirmata eſt altitu- Salomonici tẽpli. Primitiua quoque eccleſia poſt paſſionem & reſurrectionẽ, dominique aſcenſionem hoc numero uirorũ gratiã ſpiritusſancti accepit. Quindecim nãque qui ex 7. & octo conſtant, futurã vitam ſignificant q̃ nunc geritur in ſabbatho animarũ, & perficiet in reſurrectiõe corporũ. In trigonũ quoq; quindenarius ductus, id eſt cum partib. ſuis adnumerat', efficit cxx. Apte ergo cẽtenario & vicenario electorũ beatitudo in futura vita ſignat, & tertio domus Dei cœnaculũ ꝯſummat, quia poſt fidelium labores, poſt requiẽ animarũ plena eccleſiæ fœlicitas in reſurrectionis gloria complebitur.

b *Fleueruntque.* Quia regnauit mors etiã in eos qui non peccãuerant ab Adã vſque ad Moyſen, ideo lachrymæ proſequuntur ad inferos deſcendentem.

Epiſto. ad Pauları ſu per obitu Bleſilæ. Act. 8 a. Gen. 50. b. Iſ. 24. g. Rom. 5. c.

HIER. Non mirũ, ſi Moyſi & Aaron planctus exhibetur. qa ẽt in nouo Te. ſuper Stephanum fit planctus magnus. De Iacob quoq; dicitur: *Planxerunt enim planctu magno & forti nimis.* Ieſus Naue ſepultus refertur non defletus. Sub veteri nanque lege omnes ſub peccato tenebantur, & quęque ad inferos deſcendentem lachrymæ proſequebantur. vnde: *Regnauit mors ab Adam vſque ad Moyſen &c.* In Ieſu vero. i. in euangelio, per quẽ paradiſus aperitur, mortem gaudia proſequuntur. Flentes vſq; hodie Iudæi, nudis pedib. in cinere volutari, ſacco induti, ex ſuperſtitione Phariſæorum prius cibũ lentis accipiũt ſignantes quali edulio primogenita perdiderũt, & merito, qa reſurrectionẽ domini non credentes, Antichriſti parãtur ad

C uẽtui. Nos vero qui Chriſtũ induimus, & regale & ſacerdotale genus electum ſumus, non debemus ſup mortuos cõtriſtari, immo de reſurrectione futura lætari, quia cõpleti ſunt dies

D lugentiũ Moyſen, & dies domini appropinquauit, de quo dicitur, *Melior eſt dies una in atrijs tuis ſuper milia.* Vnde Moyſes ad Aaron & ad filios eius q̃ relicti erant: *Capita ueſtra nolite nudare, & veſtimẽta veſtra nolite ſcindere.* Quaſi, nolite lugere ne moriamini. Mors noſtra peccatum eſt. Sacerdos magnus etiam ad patrem mortuũ prohibetur accedere ne anima ſacrificiis Dei mancipata aliquo impediatur affectu. In euangelio quoque dicitur: *Dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos.* In Leuitico quoque additur: *De ſanctis nõ egredietur, & non contaminabitur ſanctificatio Dei eius, quia ſanctum oleum vnctionis ſuper eum eſt.* Poſtquã enim ĩ Chriſtum credidimus & vnctionẽ eius accepimus, non

Pſal. 83. c. Leui. 10. b

† 23. q. 2. c. quia alii.

Matt. 8. c. Leui. 21. c.

† de facie.

E debemus exire de tẽplo, i. de propoſito Chriſtiano, vt incredulitati Gentium miſceamur, ſed intrinſecus eſſe, ideſt voluntati domini miniſtrare.

c *Et completi.* Hinc videtur orta conſuetudo, vt fidelibus mortuis 30. diebus pietatis officia perſoluantur.

d *Poſuit ſuper eum.* In ſcripturis ſuis teſtimonium ei perhibuit dicens: *Prophetam Deus ſu. &c.* unde: *Si crede. Mo. cre. for. & mi.*

Deut. 18. c Ioan. 5. c.

✲ PROC. Impoſuit enim Moyſes ei manus. Legitima manuum extenſio, ſpiritus ſapientiam confert, & diuinis donis eos replet quibus populum ſubdit Deus, quemadmodum teſtis eſt Dauid.

Et non ſurrexit. &c. Hoc (vt fertur) Eſdras de ſuo adiecit, qui bibliothecam a Chaldæis exuſtam diuino ſenſu reparauit, & literas quib. Iudæi nunc vtuntur inuenit. vnde & velox ſcriba appellatus eſt.

Et non ſurrexit Propheta. Quia Moyſes omnibus prophetis veteris Te. præſtantior, vnde Iudæi arroganter dierũt: *Nos Moyſi diſcipuli ſumus.* Sed poſtquã dominus prophetarum incarnatus venit in mundum, oĩs illa prior dignitas & vmbra futurorum ceſſauit, quia *lex & figura per Moſen data eſt, gratia & veritas per Ieſum Chriſtum, qui eſt finis legis ad iuſticiam omni credenti.*

Ioan 9. f. Heb. 10 a. Ioan. 1. b. Rom. 10. a

✲ CAT. GRAEC. At cur paulo ante dixerat, prophetã de medio tui & de fratrib: tuis ſicut me ſuſcitabit? Nimirũ qa ex eo populo nullus qui ſimpliciter homo fuerit qualis Moſes. Solus qui Emmanuel dict' eſt, & legiſlator extitit & propheta, lõge melior Moſe, & in ſignis miraculis & prodiigiis apud Aegyptios, i. apud homines huius ſeculi, qui Pharaonẽ, hoc eſt principem harum tenebrarũ contriuit, vt populũ ſibi cõpararet ab errore mentis vindicatum. F

NICOLAVS DE LYRA.

✲ 1 Non caligauit oculus eius, nec dentes &c. *quia ſenſus eius perſeuerauerunt viuaces vſque in finem. Iudæi dicunt: Et non fuit obcurata viſio eius. Et accipiunt viſionem pro colore, qui eſt obiectum viſus.*

2 Ioſue uero. *hic conſequenter ponitur confortatio ſucceſſoris. ſ. Ioſue, qui fuit confortatus dupliciter, ſ. a ſuperiori, quia fuit repletus ſpiritu ſancto, quod notatur cum dicitur.*

3 Repletus eſt ſpiritu ſapientiæ. *& ab inferiori per bonam obediẽtiam populi, quod notatur ibi,* Et obedierunt ei *&c.*

4 Et non ſurrexit. *hic conſequenter ponitur commendatio prædeceſſoris, quia dixerat ſcriptura Ioſue repletum fuiſſe ſpiritu ſapientiæ ne ex hoc crederetur ipſum æqualem fuiſſe Moſi, ideo ſubditur,* Et nõ ſurrexit propheta ultra in Iſrael ſicut Moyſes. *i. æqualis ei.*

5 Quem noſſet dominus facie ad faciem. *i. loquens cum eo familiariter & ad voluntatem ſuam, ſicut ſolet homo loqui ad amicũ ſuum.*

6 In omnibus ſignis atq; por. *quia tot & tanta mirabilia, & tam longo tempore, non fuerunt facta per alium prophetam in veteri lege.*

MORALITER.

✲ munda ſeparata aſcendit ad Deũ, & corpus quod ſepelitur in terra remanet vſque ad iudicium Eccle. 12. c. *Donec puluis reuertatur in puluerem vnde erat, & ſpiritus redeat ad Deum qui dedit illum.* Quę reditum proſperum nobis concedat qui viuit & regnat in ſecula ſeculorum. Amen.

1 *Non caligauit oculus eius.* Per oculum intelligitur cõtemplatio, quæ non deficit in bono contẽplatiuo, ſed magis proficit tempore ſenectutis ſedatis paſſionibus ſenſitiuæ partis.

† *Nec dentes illius moti ſunt:* Per dentes eius qui cibum in interiora traiiciunt, labor prædicationis intelligitur, per quẽ auditores ad fidẽ & deuotionem trahuntur 1. Act. x. b. *Surge Petre, occide & manduca.* i. Cornelium & eius amicos Gentiles per tuam prædicationem Chriſto per fidem incorpora, ſicut ibidem patet per literam præcedentem.

at Back